ספר תורת אלהים

חומש

בראשית

עם עשרה פירושים

תרגום	תולדת אהרן
פירש"י	ספורנו
אבן עזרא	מסורת התרגום
רמב"ן	פתשגן
רשב"ם	נתינה לגר
בעל הטורים	אבי עזרי

ווילנא

בדפוס האלמנה והאחים ר"אם

שנת ה' תרל"ד ליצירת

ХУМЕШЪ Пятикнижіе моисея съ коментаріями. Часть I.
Новое исправленное изданіе съ Вѣнскаго изданія 1859 г.

ВИЛЬНА. Въ тип. Вдовы и братьевъ Роммъ. Жмуд. пер. въ домахъ №№ 327 и 328.
187[illegible].

Дозволено цензурою, 2 Іюля 1874 г. Вильна.

ספר

בראשית

עם תרגום אונקלוס.

התרגום אונקלוס נדפס ע"פ תרגום שנמצא בכ"י מנוקד מר' ישעיה הנקדן ז"ל בשנת ה' אלפים ס"ד ליצירה, וע"פ התרגום שהגיה הרוו"ה מכ"י ישנים.

ועם עשרה פירושים

א) **פירש"י** מאת רבינו שלמה יצחקי ז"ל (נדפס ע"פ פרש"י שהגיה הרוו"ה מכ"י ישנים).

ב) **אבן עזרא** מאת רבינו אברהם בן מאיר ן' עזרא ז"ל (הוגה ע"פ מק"ג ד' וויניציא).

ג) **רמב"ן** מאת רבינו משה ב"ר נחמן גירונדי ז"ל (ע"פ הרמב"ן ד' ווילמרשדארף).

ד) **רשב"ם** מאת רבינו שמואל ב"ר מאיר ז"ל (עם הגהות חדשות ומועילות).

ה) **בעל הטורים** מאת רבינו יעקב ב"ר אשר ז"ל (נדפס בשלימות והוספות מס' עטור בכורים).

ו) **ספורנו** מאת רבינו עובדיה ב"ר יעקב ספורנו ז"ל (כמש"נ בוויניציא).

ז) **מסורה על התרגום** שהיתה גנוזה בכ"י, עם באורים מבעל ס' אוהב גר.

ח) **פתשגן** באור נפלא על תרגום אונקלוס מכחבר קדמון אשר לא נודע שמו, והיה ספון בכ"י עד כה, ונכתב בשנת יא"ר (ובס' אוהב גר מכנהו בשם ספר יא"ר).

ט) **אבי עזרי** באור על פי' אבן עזרא, מהרב הג' מו"ה שלמה הכהן ז"ל מליסא.

י) **נתינה לגר** באור על תרגום אונקלוס, ממני הצעיר נתן בלאאמ"ו הה"ג מהור"ר מרדכי אדלר הכהן זצ"ל, שומר משמרת הקודש בק"ק לונדן והמדינות.

ועוד נקבצו בו ענינים רבים ומעלות רבות.

א) ספר תולדות אהרן מראה מקומות הכתובים בש"ס ובזוה"ק ובהרבה ספרי ראשונים, נדפס עם הרבה הוספות מספר בית אהרן. ב) כל ההקדמות מכל המפרשים הנ"ל נדפסו בראש הספר. ג) החמש מגילות נדפסו עם פרש"י והראב"ע וספורנו ותולדות אהרן. ד) כל המלות הלועזות אשר ברש"י נתקנו שבושיהם והוצגו בקצה הדפים באותיות צרפתיות כפי שיבטאו אותם בימינו, ומתורגמות בלשון אשכנז צחה. ה) תפלות לשבת עם דגושים ומתגים, נלוו בסוף כל ספר.

ווילנא

בדפוס האלמנה והאחים ראם

שנת תרל"ד לפ"ק

הקדמה כוללת

ובה יבוארו הענינים האלה · א) מלת תרגום. ב) יקרת התרגום אונקלוס. ג) שם מחברו, זמן ומקום מציאותו, ומקרי חייו המעשים הנודעים לנו אחרי הדרישה והחקירה בספרי התלמודים והמדרשים ובספרי המבקרים החכמים, מנוחתם כבוד. ד) הליכותיו בקדש בעניני תרגומו.

א) מלת תרגום

המלה „תרגום" תורה, כידוע לכל משכיל, העתקה ללשון אחרת, אם העתקה מלה במלה, או העתקה חפשית, והיא הרחבת הדברים וקצורם לפי סגולות השפה אשר אליה יועתק הענין, כאשר אנחנו רואים בכתוב „כי המליץ בינותם" (בראשית מ"ב כ"ג) יתרגם אונקלוס „ארי תורגמן ביניהון".

והנה כל עוד אשר בית מקדשנו הראשון קם על מכונו וישראל ישבו על אדמתם לבטח, היתה שפתנו הקדושה שפה חיה וּמְדֻבֶּרֶת בפי כל בני עמנו. אולם אחרי אשר היתה יד ה' באבותינו לרעה ובעונותיהם גלו מארצנו ויתקעו בארץ כשדים, אז הפך הגלגל גם על השפה העבריה, ופניה גם הם שֻׁנּוּ מעט מעט, כהתה עין הלשון וליחה נס, כי היהודים עזבו את לשונם, לקחו לשון שוביהם ויאמרו נאום עַם המושל בם, לשון כשדית, וביחוד אלה אשר לקחו הנשים הנכריות, הסבו לילדיהם ללמוד לשון אמותם, כאשר עורר עליהם הכתוב „ובניהם חצי מדבר אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית" (נחמיה י"ג כ"ד) עד כי כבר היתה העתקת התורה הקדושה ללשון ארמית נחוצה מאד לבני ישראל, ויקם עזרא הכהן „סופר מהיר בתורת משה אשר נתן ה' אלהי ישראל" (עזרא ז' ו') ויעתיקה לשפת ארמית כמ"ש „ויקראו בספר בתורת האלהים מפורש ושום שכל וגו'" א) (נחמיה ח' ח') ודרשו רז"ל „מפורש זה תרגום" ופירש הר"ן דמפרש ליה לקרא (נדרים ל"ז ע"ב) והעתקתו היתה יקרה ונכבדה מאד בעיני העם, עד כי השבוה להתגלות אלהים כמ"ש רז"ל „חזרה ונתנה להם בימי עזרא בכתב אשורית ולשון ארמי" ב) (סנהדרין כ"א ע"ב), ובאשר ההעתקה ההיא לא היתה בכתב, רק מסורה מפה אל פה, נאבדה ונשתכחה מישראל בשטף הזמן, ג) עד שקם אונקלוס הגר הזה כמשיב אבדה ויעתיקה ד) מחדש (מגילה ג' ע"א) בעזרת התנאים ר' אליעזר ור' יהושע ור' עקיבא. ה) ובימי אונקלוס נכתב תרגומו בספר. ו)

ב) יקרת התרגום הזה

א) את התרגום הזה הנה חובה עלינו להוקיר ולכבד, באשר יברר לנו את שלמות התורה בכלל, ויסיר

א) ומ"ש רש"י (מגילה ג' ע"א) „ויקראו וגו' בספר עזרא כתיב" מפני שדרכו לקרות ס' נחמיה ג"כ ע"ש עזרא, וכ"כ במס' סוכה (י"ב ע"א ד"ה אלו הסר).

ב) עי' היטב בירושלמי (מגילה פרק א' הלכה ט'). ובספרי פ' שופטים פיסקא קס"א למען ילמד ליראה וגו' מלמד שהמורא מביא לידי מקרא, מקרא מביא לידי תרגום, תרגום מביא לידי משנה וכו'.

ג) ע' במס' מגילה (ג' ע"א) „ותרגום של תורה אונקלוס הגר אמרו והא אמר רב איקא כו' מפורש זה תרגום, שכחום וחזרו ויסדום" וע' מ"ש רש"י (סוכה מ"ד ע"א) „שכחום, בגלות בבל שכחו את התורה והמצות במקצת וזו נשכחה לגמרי וחזרו נביאים אחרונים ויסדו ע"פ הדבור".

ד) כמ"ש רז"ל „שכחום וחזרו ויסדום" ועל כרחנו נאמר כי גם עזרא לא הוסיף הפירוש ויסודי האמונה אשר הין נמצאים בתרגומו, מדעהו, כי אין נביא רשאי לחדש דבר מדעתו, כמו שפריך בש"ס (מגילה שם) על האותיות מנצפ"ך, אלא ודאי שגם הם מ ס י נ י נתנו, ולכן אמרו רז"ל „ונתנה תורה להם בימי עזרא" (סנהדרין כ"א ע"ב). וזהו כוונת רש"י „ואונקלוס כשהוסיף לא מדעתו הוסיף שהרי בסיני ניתן אלא שנשתכח וחזר ויסדו" (קדושין מ"ט ע"א) ר"ל בסיני ניתן מפני שאין נביא רשאי לחדש.

ה) שהי' תלמיד של ר"א ורבו של אונקלוס כמבואר (בירושלמי קדושין פ"א הלכה א') תרגם עקילס לפני ר"ע, ולכן בכמה מקומות הכריע אונקלוס כר"ע רבו, כמו פרוע (ויקרא י"ג מ"ה) או ועשתה (דברים כ"א י"ב) או קדש (שם כ"ג י"ד).

ו) בעל מאור עינים פרק נ"ט הוכיח שגם בימי עזרא היתה התורה כתובה בלשון ארמית, ובעל אוהב גר דף ט' הקשה עליו הלא לא ניתנה לכתוב עד כמה דורות אחרי כן, ובפירוש איתא בירושלמי (מגילה פ"ג הלכה א') חד ספר מושיט תרגומא מן גו ספרי' (פי' קורא בתרגום מתוך הספר) א"ל אסור, דברים שנאמרו בפה אסור לאמרם בכתב, וכ"כ רש"י בשבת קט"ו ע"א ד"ה טעונין גניזה. אולם דעתי נוטה להכריע ביניהם, כי קודם החורבן ודאי היה אסור לכתוב התרגום או לקרותו מתוך הספר, אמנם תרגום אונקלוס אשר תרגם לרוב אחר פשט הכתוב (וכמ"ש לקמן) התירו לכתבו על הספר תיכף אחר החורבן, ודמי ליונית שהתירו אפי' קודם החורבן, כמ"ש בירושלמי (מגילה פ"א הלכה ט') תניא רשב"ג אומר אף בספרים וכו' אלא יונית משום שאין התורה יכולה לתרגם כל צרכה אלא יונית (וע' בבבלי מגילה ט' ובר"ן שבת פרק כל כתבי) ולדעתי זהו ג"כ הטעם מה שהשמיט אונקלוס בתרגומו כל הלכות פסוקות נגד פשטות הכתובים כמו עין תחת עין שהוא ממון, מפני שהן תורה בע"פ ודברים הנאמרים בע"פ אסור לכתבן, ורק דברים חדשים נגד דעת המתנגדים (כמו"ש לקמן דף 15) התירו וכמו שמפורש בש"ס (תמורה י"ד ע"ב) ואי הוי איגרתי' אי אפשר לשבלתי והאמר ר"א כו' ושאני מילתא חדתא שאני, וע"ש כי הארכתי בזה, וע"ע נגד 2

הקדמה כוללת

ויסיר כל ספק מקרב לבות המתעקשים, ומורה לנו כי התורה הזאת הנמצאת עתה בידנו היא היא הנתונה למשה מסיני כתבניתה וכדמותה בלי תוספת ובלי מגרעת · הן אמת כי יש ויש שנויים רבים והבדלים בין סגנון תורתנו בלשון הקדש, ובין סגנון התרגום הזה, אבל את השנויים ההם ייחס כל קורא משכיל אל אָפְנֵי הדבור המיוחדים לכל שפה ושפה לבדה, אשר לסבה הזאת שִׁנָּה המתרגם האלקי אונקלוס פעמים רבות את דבריו בארמית מהכתוב בעברית, כפי אשר תסבול השפה הארמית א) למען לא תאבד תורתנו הקדושה את מטעמי נאומיה גם אחרי אשר הורקה אל לשון ארמית. וגם אם נראה לפעמים כי המתרגם הקדוש הזה שנה את הכוונה הפשוטה מאשר נראה בהשקפה ראשונה בהכתב העברי, אמנם אחרי החפוש והעיון נמצא כי השנוי ההוא יגלה עינינו ויראנו נפלאות מסותרות בכוונת הכתוב, ב) ואחרי חקירה ודרישה רבה נוכל להחליט (לַמרות עיני המחדשים הבונים למו במות בהר גריזים), כי לא מצאנו אף מקום אחד בתרגום הזה הסותר או משנה אף מלה אחת מאת הכתוב העברי כפי המסורה הקדומה אשר בידנו. ודברנו זה יקום על פי שלשה עדים, א) „כתנות עור" (בראשית ג׳ כ״א) ת׳ „לבושין דיקר", הנה בהשקפה ראשונה נראה מהוספתו מלת „דיקר" כי היתה לפניו הנוסחא — או כי שִׁנָּה חלילה מדעתו — בעברית „כתנות אור" באל״ף, כמובא במדרש רבה בשם תורתו של ר׳ מאיר (עי׳ בפנים בפסוק זה), אבל המעיין היטב יראה, שמה שהוסיף מלת „דיקר" היא רק לבאר כוונת מלת „כתנות" שהיא לבוש נאה, והוא כמו כלי מילת הנמצא בתלמוד, והמלות „על משך בשרהון" הן ת׳ מלת „עור" כלומר שהלבושין היו על עורותם, וכמ״ש בש״ס (נדה כ״ה ע״א), מלמד שאין הקב״ה עושה עור לאדם אלא א״כ נוצר ג), ולפ״ז יכלול התרגום רק פירוש אחד. אמנם אפשר לומר גם כדעתנו בפנים, שנכללו בדבריו ב׳ פירושים מעורבבים. ב) „אוי מי יחיה מִשֻּׂמוֹ אל" (במדבר כ״ד כ״ג) ת׳ „וי לחייביא דיחון כד יעבד אלהא ית אלין", בהשקפה ראשונה נחשוב כי היה לפני המת׳ בעברית „משמו אל את אלה" אולם! המתבונן יראה כי המת׳ הרכיב ב׳ הוראות במלת „אל", א׳ מלשון אלהות, והב׳ מכנוי הרומז, ד) והליץ בזה דרש ר׳ יוחנן (סנהדרין ק״ו ע״א) „אוי לה לאומה שתמצא בשעה שהקב״ה עושה פדיון לבניו כו׳". ג) „ואתה מרבבת קדש" (דברים ל״ג ב׳) ת׳ „ועמה רבבות קדישין" וכתב ע״ז אחד מן המבקרים החדשים שלפני הת״א היתה הנוסחא בכתוב „וְאִתּוֹ", אבל כל איש אשר נפשו לא תשתוקק לברוא חדשות, יראה שהמת׳ בחר לו בכל המקומות הבאים בתורה במליצה שיריית לבאר פעם בארוכה ופעם בקצרה ולהליץ בהם כוונות ודרשות רבות, כמו בברכת יעקב, בלעם, ושירת משה, ומפני שת׳ ככר בפסוק זה ב׳ פעמים בפעל „אתגלי" ופ״א בפעל „אתחזי" לא ת׳ כלל מלת „ואתה" ומלת „ועמה" היא הוספה כמו שהוסיף רש״י „ועמו מקצת כו׳" ה). —

ולא נכחד מהקורא כי בהתרגום אונקלוס אשר לפנינו נמצאו שגיאות בכמה מקומות, עד כי לפעמים נקרו ותאתינה שתים או שלש נוסחאות ביחד ו), ומקומות כאלה דורשים עין מבקרת להפריד ביניהם; גם נמצאו במקומות אחדים מלות עבריות בתרגום תחת הארמיות (מלבד אותן שגם המסורה לא מצאה עליהן שום תרגום, וכתבה עליהן „קרא ותרגום"), „כמו כי יד על כס יה" שת׳ „בשבועה אמירא" (שמות י״ז ט״ז) ז) התת

מומחא

א) כמו „ובני ישראל יוצאים ביד רמה" (שמות י״ד ח׳) שת׳ „ובני ישראל נפקין בריש גלי" וכן הובא בשמות רבה פ׳ י״ח או „ורגלך לא בצקה" (דברים ח׳ ד׳) שת׳ „ומסנך לא יחפו" וע׳ בערוך ערך חף ה׳.

ב) כמו „אל נא אדני (בראשית י״ט י״ח) ת׳ „בבעו כען ה׳" שנראה לנו בזה, שדעתו כדעת הב״ר פ׳ נ׳ (ומובא ב״כ בפ״י) שס׳ הוא קודש. וכן „והשתחוו לי (שמות י״א ח׳) ת׳ ויבעון מני", שתרגם כן מפני אימת המלכות, וע׳ בזבחים (ברש״י ק״ב ע״א), בד״ה ואילו, ובח״א מהרש״א שם. וכן וידבר ה׳ אל משה ואל אהרן ת׳ איזה פעמים „ומליל ה׳ עם משה ולאהרן" ולא אל, נרמז למ״ש בספרא י״ג מיעוטין שנאמרו למשה ולא לאהרן.

ג) עיין שם בתוד״ה שאין, שכתב „כדמתרגמינן על משך בשרהון, ובב״ר פ׳ כ׳.

ד) כי מלבד אשר מצאנו רבות בכתבי הקדש, כוונות שונות לוטות ונכללות במלה אחת, אשר אין פה המקום להביאם, ואשר בכת סוס דרשו רז״ל הרבה בהלכה ובאגדה מה שדרשו, הנה ראינו כי מדרך המתרגמים להרכיב הוראות שונות במלות המתורגמות. וכאשר נביא אי״ה בפנים בפסוק זה.

ה) ובפנים בארנו באופנים אחרים, ואפשר שבת״א היה כתוב „ואתא" שהוא באמת מל׳ ארמית, ואיזה תלמיד טועה שלא הבין כי מלה ארמית היא, חשב לתקן וכתב תחתיה „ועמה" וכמ״ש בספרי „נגלה עליהם בד׳ לשונות ואתא מרבבת קדש זה ארמי כו׳" וע׳ בערוך ערך „אתא".

ו) ולפעמים תרחף רוח דעת על שתי הנוסחאות, כאשר ראינו בש״ס (זבחים כ״ד ע״א) פליגי רב ולוי חד קרינן „באתחסנותיה יתבני מדבחא" וחד „באחסנתיה יתבני מקדשא" והנוסחאות השונות האלה נכונות וקיימות עדנה לעינינו גם היום הזה. ולפעמים נמצא בהת״א שלפנינו כאחד מהדעות החולקות, כמו „דודאים אמר רב יברוחי ולוי אמר סיגלי" (סנהדרין נ״ט ע״ב) ובת״א שלפנינו נמצא כרב, וכן במדרש מצינו כמה פלוגתא ודעת אונקלוס בת׳ כדעת האחד כמו „באלוני ממרא ר׳ יהודה ור׳ נחמיה ר״י אומר במישרי דממרא ור״נ אומר פלטין" (ב״ר פ׳ מ״ב) ובת״א שלפנינו כר״י „ואחוזת מרעהו ר״י ור״נ ר״י אומר אמוס מרעהו סי׳ שמו ור״נ אומר סיעת מרחמוהי" (שם פ׳ ס״ד) ובת״א שלפנינו כר״נ „וישלח יעקב מלאכים אלו שלוחי בשר ודם, ורבנן אמרין מלאכים ממש" (שם פ׳ ע״ה) ובת״א שלפנינו „אזגדין" ופי׳ שלוחי בשר ודם כדעה הראשונה, ויען כי היו לפם בת״א נוסחאות שונות במקומות כאלה, לכן לא אמרו „ומתרגמינן" ולא חזק האחד את דעתו עם דעת התרגום (וע׳ במסכת סנהדרין ק״ח ע״ב גופר כו׳) ובירושלמי שקלים פ״א ה״ג נחלקו ר׳ יהודה ור׳ נחמיה חד מתרגם כל העובר על הפקודים (שמות ל׳ י״ג) כל דעבר בימא, וחד מתרגם כל דעבר על פקודיא, ואונקלוס תרגם „כל דעבר על מנייניא".

ז) ומלת „שבועה" נמצאה רק בתיב״ע על נביאים, אבל בת״א לא נמצאה זולתי במקום הזה. (ורק בכתב יד אחד שנמצא בבית עקד הספרים אשר בעיר לונדון הנקרא **British Museum** אשר הוא כתוב חומש ותרגום מצאתי „הרימות ידי אל ה׳" (בראשית י״ד כ״ב) „ארימית ידי בשבועה קדם ה׳").

„מומחא" או „קימא" ובעשרת הדברות מצאנו בת' „לשנאי" בשי"ן, תמורת „לסנאי" בסמ"ך א) או מלת חער (במדבר ו' ה') ת' מַסְפַּר, חסם! כי טעיות כאלה נוכל ליחס רק אל ההעתקה מבעל פה אל הכתב, ב) או מכ"י אחד לכ"י אחר, ג) אבל זאת נראה בעליל, כי בתורה לא היתה לפניו נוסחא אחרת מאשר בידנו היום. —

ב) הסבה השנית המחייבת אותנו להוקיר את התרגום הזה היא, מפני שמלבד שהת"א נוטע בקרב לב כל משכיל מתחקה על שרשי רגלי הליכותיו בקדש את כל שלש עשרה עקרי האמונה ויסודי הדת הישראלית שמנה אחריו כמה מאות שנים הרמב"ם ז"ל, וכמו שנבאר להלן אי"ה, הנה יש בתרגומו גם גופי הלכות רבות אשר אינם כתובים ומפורשים בתורתנו הקדושה, ורק נמסרו למרע"ה בע"פ, וממנו נמסרו איש מפי איש עד חכמי המשנה ז"ל, ואונקלוס שתה בצמא את דברי חכמי המשנה ד) אשר הם שאבו ממקור המסורה וכתב תרגומו לפני ר' אליעזר ור' יהושע וחבריהם כמ"ש בירושלמי (פ"ק דמגילה הלכה א') ה), או מפי ר"א ור"י כמו שמצינו בבבלי (מגילה ג' ע"א), ומה שלמד מפי ר"ע רבו, הכניסם בתרגומו בקוצר מלים כיד הלשון הטובה עליו. גם שכל את ידיו להביא בנוהו לשונו כמה מדרשי אגדה אשר יסודתם בתורה הקדושה ונמצאו אצלנו בתלמוד במכילתא ספרא וספרי ושאר מדרשים ו). ומפני שיקרת התרגום הזה כוללת התורה שבכתב והתורה שבע"פ, תקנו חכמינו ז"ל בעלי התלמוד (ברכות ח' ע"א) לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום ואפי' עטרות ודיבון ז), כי גם התרגום הוא עדות נאמנה להתורה המסורה לנו.

ונקרא ג"כ תרגום בבלי ח) אם מפני שעזרא שהיה בבבל הוא תרגם מתחלה את התורה בלשון ארמית ואונקלוס החזיר השכחה, או משום שמצא לו מקום) אצל אחינו הבבליים ושם בישיבותיהם השגיחו עליו, (כי בבבל התקינו לאמרו בכל שבת ושבת והקדימוהו לשאר התרגומים), ט) או משום שלשונו הוא ממזרח ארם ולא ממערבו שהוא לשון סוריא י).

וכל

א) ועי' בביאורנו בפנים שהבאנו טעם לזה.

ב) כי לפי הנראה בטרם הותרה לנו כתיבת התורה שבע"פ היתה אסורה לנו גם כתיבת התרגום כמ"ש בירושלמי (מגילה פ"ד הלכה א'), כי אינה הפרש בין התרגום לשאר תורה שבע"פ שאמרו עליהן „דברים שבע"פ א"א רשאי לאמרן בכתב" אחרי ההנהגה המלומדה כי גם התרגום נמסר לנו מסיני, וכן משמע בבבלי (מגילה פרק ג' משנה ט') „האומר ומזרעך וכו'" וע"ש בירושלמי שמשמע שהמתורגמן לא היה קורא מן הכתב רק תרגם על פה, וע' בהגהת מיימוני פ"א מהלכות תפלין אות ע' ובמרדכי מגילה פ"א שכתבו „ורש"י כתב בריש כל פתבי אב אמרו יונתן ואונקלוס לא כתבו" אמנם ברש"י שלפנינו ד"ה צריך גניזה לא נזכר אונקלוס. ולעיל אות ו, גליתי דעתי שתרגום אונקלוס התירו לכתוב על הספר קרוב אחר החורבן. (וע' מה שהעירונו בפנים על פסוק „שפך דם האדם באדם") והדבר צריך עיון.

ג) וגם אנכי ראיתי תרגומים כתבי יד נפרדים בבית עקד הספרים אשר בפה לונדן הנקרא British museum ובעיר אוקספורד הנקרא Bodeliana ושם נמצאו כתבי יד ישנים מאד, ובתוכם אחד מהם הנכתב זה שש מאות שנה בעד ר' גרשון בן אלעזר ומנוקד ע"י ישעיה הנקדן, והכ"י הזה הוא בעיני בחזקת בדוק. ובתרגום שבידנו הלכתי תרגומו לפני.

ד) בפנים הבאנו כמה ראיות שדברי המשנה היו ידועים לאונקלוס, כמו „כפר לעמך ישראל" (דברים כ"א ח') שת' „כהניא יימרון כפר לעמך ישראל" שזהו משנה מפורשת (סוטה מ"ו ע"א) וכן כמה הלכות המסורות לנו איש מפי איש, הביאם לנו המת' הזה בתרגומו כאשר ימצא הקורא אי"ה בעברו בפנים בספרנו.

ה) לענ"ד נראה גירסת הירושלמי עיקרית, שאונקלוס כתב לפני ר"א ור"י ולא מפיהם כגי' הבבלי, דלגי' הבבלי תקשה הלא מצינו כמה דברים שהת"א חולק עליהם, כמו „שלחה" (שמות כ"א ז') ת' „זיונא" והוא דלא כר"א שסובר „שלחה זו עונה" (כתובות מ"ז ב') ויזרק על העם (שמות כ"ד ח) ת' על מדבחא דלא כר"א ביבמות (מ"ח ב') „בכסות" (ויקרא כ"ג מ"ג) ת' „במטליות ענני" והוא נגד דעת ר"א בת"כ שאמר „סוכות ממש" וכן „ועשתה את צפרניה" (דברים כ"א ב') ת' „ותגזי ית טופרהא" והוא ג"כ דלא כר"א (יבמות מ"ח ע"א) שסובר דהוא תקון הצפרנים, ועוד כמה וכמה הלכות אשר נביא אי"ה בפנים שכולם הם נגד דעת ר"א ור"י.

ו) כמו „הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע" (בראשית ג' כ"ב) ת' „הא אדם הוה יחידי בעלמא מניה למדע טב וביש" לא ת' „מנהא" הכנוי למד"ב, כ"א „מניה" הכנוי לנסתר, ופירושו „האדם יחיד בעולמו ומבחירתו ומדעתו תלוי הדבר למאוס ברע ולבחור בטוב, והיא דעת חז"ל בב"ר (פ' כ"א) שהבחירה נתנה לאדם, וכמו שנביא לקמן בדברינו מדעת אונקלוס בעיקרי אמונה, וכן „והיו ימיו מאה ועשרים שנה" (שם ו' ג') שת' „ארכא יהיבא להון מאה ועשרין שנין אם יתובון" הוא ג"כ כמ"ש במדרש (סדר עולם והובא ברש"י בחומש) ולכן אמרינן בגמרא „כדמתרגמינן" מפני שרבים מהמדרשים שאבו ממנו, ועי' בסוף ההקדמה מה שצריך בזה אי"ה.

ז) לדעתי צ"ל בגמרא „דיבון ועטרות" וכוונתם על הכתוב (במדבר ל"ב ל"ד) ששם אין תרגום כלל שהפסוק „עטרות ודיבן" (שם ל"ב ג') יש לו תרגום, או אפשר שהתרגום שלנו הוא מהירושלמי ולפני חכמי התלמוד לא היה, גם רש"י ז"ל לא ראהו.

ח) כמ"ש הערוך ערך בען ורש"י (מגילה כ"א ב') ותוס' במנחות מ"ד ע"א ד"ה כל, ובמרדכי גיטין פ"ט. ולכן כמעט בכ"מ שהובא בש"ס בבלי דברי התרגום הזה, אמר „כדמתרגמינן" כמו „דמתרגמינן אלהא מהימנותא" (שבת י' ע"ב) „היינו דמתרגמינן ססגונא" (שם כ"ח ע"א) „היינו דמתרגמינן מחוך כו'" (שם ס"ד ע"א) ומתרגמינן יום יבבא יהא לכון (ר"ה ל"ג ע"ב) „מר דרור ומתרגמינן מרי דכי" (מגילה י' ע"ב) „היינו דמתרגמינן נגר טורא" (גיטין ס"ח ע"ב) ומתרגמינן חלל לותין (כ"ב י"ב ע"ב) ומתרגמינן להלוטין (סנהדרין ק"ו ע"ב) „ומתרגמינן עלת חטאין (ע"ז י"ז ע"ב) „רבנן סברי מדתרגמינן תורבלא" (חולין ס' ע"א) „מרדכי מן התורה מנין מר דרור ומתרגמינן מירא דכיא" (חולין קל"ט ע"ב, וגי' זו עיקרית ולא כגירסת הש"ס במגילה שכן מצינו בת"א שלפנינו) „כמאן מתרגמינן מפורכין ועד עגורין כו'" (נזיר ל"ט ע"א), „ומתרגמינן עברין מעין" (בכורות כ' ע"א) „ומתרגמינן וידכי ית ביתא" (נדה ל"א ע"ב) וכולם כמצאו בת"א שלפנינו גם בב"ר הביא כמה פעמים „ומתרגמינן" כמו לצלע המשכן דמתרגמינן לסטר משכנא (שם פ' ח') „פתיל תכלת כדמתרגמינן חוטא דתכלתא" (שם פ' מ"ג) „סרו מהר כדמתרגמינן כטו בפרוע" (במדבר רבה פ' ט').

ט) כמ"ש רש"י במגילה (כ"א ב') וז"ל, והתרגום הוא לעז הבבליים והתרגום של תורה צריכין אנו לחזור שיהיו מבינין את המצות כו'.

י) עמ"ש בעל אוהב גר ע"ד לשון סורסי.

הקדמה כוללת

וכל כך הוקירו רבותינו ז"ל את הת"א, עד כי מלבד שכל המתרגמים הבאים אחריו כמו יב"ע דירושלמי והמתרגם לכתובים, כלם הלכו בעקבותיו והביאו כמה פעמים לשונו ממש, הנה גם במדרש רבה הובא ת"א כמה וכמה פעמים (כדבר המפורסם ונודע) בלי הזכרת שמו א) ואחריו גם כל גדולי הפוסקים ב) ומפרשי התורה ג) כלם ענדו את דבריו עטרות למו ויעשום לראש פנה בהוראותיהם ובפירושיהם.

ג) שם המחבר, חייו, מקום מולדתו, ומקריו.

הנה שם אונקלוס הובא א) בתוספתא דמאי פ"ו, „גר ועובד עבודת כוכבים שירשו את אביהן עובד כוכבים רשאי שיאמר לו טול אתה צורות ואני כלים אתה יין ואני פירות אבל אונקלוס החמיר על עצמו והוליך חלקו לים המלח", בתוספתא שבת פ"ח, „כשם ששורפין על המלכים כך שורפין על הנשיאים ומעשה שמת ר"ג הזקן ושרף עליו אונקלוס הגר יותר משבעים מנה (ועי' במס' ע"ג י"א ע"א ששם הגירסא שבעים מנה צורי, ובמס' שמחות ריש פ"א הגי' יותר משמונים מנה) א"ל מה ראית אמר להם [אונקלוס] כתיב בשלום תמות ובמשרפות אבותיך וגו' ואין ר"ג יפה יותר ממאה שאין בהם צורך", בתוספתא חגיגה פ"ג ה"א" ר"ג היה אוכל על טהרת חולין כל ימיו והיתה מטפחתו מדרס לקדש ד) אונקלוס הגר היה אוכל על טהרת הקדש כל ימיו והיתה מטפחתו מדרס לחטאת" ה) בתוספתא מקואות פ"ו „מעשה בר"ג ואונקלוס הגר שהיו באשקלון וטבל ר"ג במרחץ אחד ו) ואונקלוס בים ז) אמר ר' יהושע בן קופסא עמהן הייתי ולא טבל ר"ג אלא בים" בתוספתא כלים בבא בתרא פ"ב „מעשה בטבח של אונקלוס הגר שהביא כתו לפני ר"ג והיו שם שמונים וחמשה זקנים יושבים נטלה ר"ג ונסתכל בה ונתנה לחברו וחברו לחברו וכשראה שלא אמרו בה דבר נטל ר"ג חוט מסדינו של תלמיד שהוא יושב לפניו ומתחו עליה ונמצאת חקוקה כ"ש וטמאה". ב) בש"ס בבלי נזכר אונקלוס במגילה ג' ע"א (שהזכרנו לעיל) „תרגום של תורה אונקלוס הגר אמרו מפי ר"א ור' יהושע" גיטין נ"ו ע"ב „אונקלוס בר קלוניקוס בר אחתיה דטיטוס הוה בעי לאגיורי וכו'" ח) ב"ב צ"ט ע"א „דתניא אונקלוס הגר אמר כרובים מעשה צעצועין הן ט) ומצודדין פניהם כתלמיד הנפטר מרבו". ע"א (י"א ע"א) אונקלוס בר קלוניקוס איגייר שדר קיסר גונדא י) דרומאי אבתריה משכתינהו בקראי יא) איגיור. הדר שדר גונדא דרומאי אבתריה וכו' איגירו כולהו הדר שדר גונדא אחרינא א"ל לא תשתעי מידי בהדיה וכו' חזא מזוזתא אותיב ידיה עלה וכו' איגירו הו לא שדר בתריה. ג) במדרש לא נזכר אונקלוס בשמו רק פעם אחת במ"ר פ' ס' „מה כתיב מזי רעב נגד ולבתה בשנה שכן ת' אונקלוס נפיחי כפן", אבל במדרש תנחומא פ' משפטים נמצא באריכות המאמר הנאמר לעיל ע"ש עקילס, וז"ל עקילס הגר בן אחותו של אדריינוס היה ובקש להתגייר והיה מתירא מן אדריינוס דודו א"ל אני מבקש לעשות סחורה א"ל שמא אתה חסר כסף וזהב הרי אוצרותי לפניך א"ל אני מבקש לעשות סחורה לצאת לחוץ לידע דעת הבריות ואני מבקש למלך היאך לעשות א"ל כל פרקמטיא שאתה רואה שפלה ונתונה בארץ לך ועסוק בה שסופה להתעלות ואתה משתכר בא לו לא"י ולמד תורה לאחר זמן מצאוהו ר"א ור"י ראוהו פניו משתנות אמרו זה לזה עקילס לומד תורה כיון שבא אצלם התחיל לשאול להם שאלות רבות והן משיבין אותו, הלך אצל אדריינוס דודו. א"ל ולמה פניך משתנות סבור אני שהפסידה פרקמטיא שלך, א"ל שלמדתי תורה ולא עוד אלא שמלתי את עצמי וכו' חזרתי על כל האומות ולא ראיתי אומה שפלה כישראל וסופה להתעלות כו' עד ומשפטים כו' עכ"ל התנחומא, והנה השם עקילס נזכר ג"כ בספרא פ' בהר פ"א הלכה ט' „אשר בארצך מה שבארצך אוכלים ולא מה שהוציא עקילס לעבדיו פנ̇טוס יב) גם בירושלמי לא מצינו השם „אונקלוס" אבל מצינו דברי הת"א איזה פעמים כמו (מגילה פ"ד הלכה י"א) „ומחא ה' ית עמא" שהוא התרגום על פסוק „ויגף ה' את העם" (שמות ל"ב ל') ורק מצינו השם „עקילס" כמו בירושלמי דמאי פ"ו על המשנה גר וגוי כו' (שהביאו למעלה)

עקילס

א) כמו „ומתלבכן מן במניהון" (ב"ר פ' ל"ד) „הר הקדש טור מדינחא" (שם סוף פ' ל"ו) „בארות בארות חמר בירין בירין מסקי חמרא" (שם פ' מ"ב) „ויאחק בא מבוא אתא ממותי" (שם שם ופ' ס') מת"א שלפנינו, וכן פעמים אין מספר הביאו הת"א בלי הזכרת שמו.

ב) כמו רב שר שלום שערי תשובה סימן ל' וז"ל ענין גדול עשה הקב"ה באונקלוס הגר שנעשה התרגום על ידו וכו', גם הרמב"ם (פי"ב מה' איסורי ביאה) כתב „אל יהא ענין זה קל בעיניך שהרי אונקלוס הגר וכו'".

ג) המעיין יראה כי רש"י ז"ל מפרש בכ"מ כת"א, ורק אם חולק או הוא מתמיה עליו, כתב „ותרגומו" או „ות"א".

ד) ע' נדה ו' ב' שהיה זה ר"ג דיבנה הגדו של ר"א ור"י, ע' תו' שם ד"ה שפחתו של ר"ג,

ה) עי' במס' חגיגה דף כ' ע"א, ואל תתמה איך היה אונקלוס בזמן ר"ג כמו במוכח מהתוספתות הנ"ל ועמ"ש בסימן א'. כי באמת מצינו ר"א ור"י בזמן ר"ג הזקן כדמוכח במ"ק (דף כ"ז ע"א).

ו) בר"ש מקואות פ"ט מ"א חסר מלת אחד.

ז) מפני בירא שמא מי המרחץ הם שאובין.

ח) בגר"א מגיה „אונקלוס בר אונקלוס בר אחתיה דאדריינוס", וכן נכון מאד כאשר נביא להלאה בשם התנחומא.

ט) ערשב"ם שם שכתב „מעשה צעצועים פסוק הוא בכרובים דדברי הימים ולשון צעצועים כלומר תינוקות כדאמרינן (סוכה ס') מאי כרוב כרביא ילד כלומר כתינוקות הנפטרין מרבותיהם והיינו דמגדדי אנדודי דאמרן לעיל" עכ"ל.

י) גונדא, ערש"י בפי' גדודא.

יא) ואמר נהר כל שר יש לו תבוב פחות ממנו שמאיר לפניו והקב"ה האיר לישראל שנאמר וה' הולך לפניהם יומם וכו'.

יב) ר"ל פירות שביעית שהוציא עקילס בעיר פנ̇טוס (או פונטוס) אין להם דין פירות א"י רק דין פירות חוץ לארץ.

„עקילס חילק עם אחיו והחמיר על עצמו והוליך הנייה ליס המלח תלתא אמורין ח"א דמי ע"א וחד אמר דמי חלקו של ע"א וחרנא אמר ע"א עצמה וכו' לעקור ע"א מבית אבא" . ירושלמי שבת פ"ו הלכה ד' „ביום ההוא יסיר ה' את תפארת וגו' ובתי הנפש תרגם עקילס אסטומבריאה דבר שניתן על בתי הנפש א) . ירושלמי יומא פ' אמר להם הממונה הלכה ח' „חרנא אמר קונביתא תרגום עקילס לקבל נברשתא לקבל למפרס" ב) ירושלמי סוכה פ"ג הלכה ה' „א"ר תנחומא תרגום עקילס הדר הידור ג) ירושלמי מגילה פ"א הלכה ט' ר' ירמיה בשם ר' חייא בר בא תרגם עקילס הגר התורה לפני ר' אליעזר ור' יהושע ד) וקילסו אותו ואמרו לו יפיפית מבני אדם„ , ירושלמי חגיגה פ"ב הלכה א' , „ר' יודא בר פזי בשם ר' יוסי בר יודא אדריינוס שאל לעקילס הגר קושפא אתון אמרין דהין עלמא קיים על רוחא א"ל אין א"ל מה הן· את מודה לי א"ל אייתי לי הוגנין אמעונין מעוניהון אקיימון וארבעון והנקון אמר ליה הא לך אקימון א"ל מאן דהנקתון א"ל כלום חסרתנון לא רוחא היא דנפקא מנהון ה) ירושלמי קדושין פ"א סוף הלכה א'„ פשיטא שהיא יוצאת בגט מהא דאמר ר"י בשם ר' יוחנן תרגם עקילס הגר לפני ר"ע והיא שפחה נחרפת לאיש בכהונה לפני כו' כמה דאת אמר והשטח עליו הריפות ו) ר"ח בשם ר"י פירשה ר' אלעזר בי ר"ש לפני חכמים והיא שפחה בכתובה ע"ש .

גם במדרש רבה נזכר השם עקילס . בבראשית רבה פ' כ"א „ויאמר אחד קדוש לפלמוני תרגם עקילס לפני מי . שם פ' מ"ו „אני אל שדי תרגם עקילס אכסיו ואנקוס" , ר"ל שיש בו די כח ואין לעשות מה שיחפוץ . שם פ' ע' „ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבש עקילס הגר נכנס אצל ר"א א"ל הרי כל שבחו של גר שאמר ואהב גר לתת לו לחם ושמלה ז) א"ל וכי קלה בעיניך דבר שנתחבט עליו זקן שנאמר ונתן לי לחם וגו' כמה פוסין ח) אית לי כמה פופייני אפילו על עבדי לא משגיחין , נזף ביה ט) ואזל לגבי ר' יהושע א"ל תלמידיו רבי דבר שנתחבט עליו וכ' התחיל מפייסו בדברים לחם זו תורה שמלה זו טלית ולא עוד אלא שמשיאין את בנותיהם לכהונה י) א"ל אלולי אריכות פנים שהאריך ר' יהושע עם עקילס היה חוזר לסורו קרא עליו טוב ארך אפים מגבור" , וכן הוא במדרש קהלת ק"ב ב' , שם פ' ע"ב תפוחי זהב וגו' „תרגם עקילס הגר חוורין דדהב בדסקרין דכסף" , שמות רבה פ' ל' „ואלה המשפטים הה"ד מגיד דבריו ליעקב פעם אחת א"ל עקילס לאדריינוס המלך רוצה אני להתגייר ולהעשות ישראל א"ל לאומה זו אתה מבקש כמה בזיתי אותה כמה הרגתי אותה וכו' מה ראית בהם שאתה רוצה להתגייר א"ל הקטן שבהם יודע היאך ברא הקב"ה את עולמו , מה ברא ביום ראשון וכמה יש משנברא העולם , אמר ליה לך ולמוד תורה ואל תמול א"ל עקילס אפי' חכם שבמלכותך וזקן בן מאה שנה אינו יכול ללמוד תורתו עד שמל שנאמר מגיד וגו' לא עשה כן וגו'" , ויקרא רבה סוף פ"א „ינהגנו על מות תרגם עקילס אתנסיא„ יא) וכ"ה במדרש שיר השירים עלמות תופפות תרגם עקילס אתנסיא , שם פ' ל"ג „מות וחיים ביד הלשון תרגם עקילס מילטרא מזכירין„ (נ"ל מכירין) יב) שם באותה פרשה „ואומר לגלה נהופים תרגם עקילס פיל פורני והוא מבליא גיירית יג) במדרש שיר השירים בפסוק גן נעול „ואלבישך רקמה תרגם עקילס אפליקתא יד) במדרש אסתר „חור כרפס תרגם עקילס אירינון קרפסינון טו) במדרש קהלת ע"פ אם ימלאו העבים וגו' ועל העבים אנוה וגו' תרגם עקילס ועל נביאיא אפקד דלא יתנבאון להון נבואתא .

והנה ידוע שעקילס הוא Aquila ובלשון יון Akylos אשר היה מאי פאנטוס וחי בזמן הקיסר אדריגוס ונתגייר ותרגם תורה נביאים וכתובים בלשון יון טז) ולפי דעת חכמי העמים היה תרגומו נכבד ונחמד מאד בעיני היהודים באשר היה מגוין בלשונו להפליא, ובהיותו מתאים אל התורה העברית מלה במלה יז) ובספר מאור עינים (אמרי בינה פ' מ"ה) להחכם ר' עזריה מן האדומים מובאים עוד פרשיות אחדות

ממנה

א) ע' ערוך ערך אסטומכא שהביא ירושלמי זה וגרס אסטומכיא ר"ל בגד שניתן על הכרס .

ב) נ"ל למפדס בדלת בל' יונית Lampados

ג) הידור בלשון יון Hydor מים .

ד) עמ"ש לעיל בסימן ב' בהערה ב' שהעיקר כגי' הירושלמי שת' לפני ר"א ור"י ולא כפיהם כגי' הבבלי .

ה) אמת הוא שאתם אומרים שהעולם הזה עומד על הרוח א"ל הן א"ל מנין אתה יודע א"ל הבא לי גמלים קטנים הביאו לו ונתן עליהם משאות כבדות והבריכן עד שנחנקו מקולר רוח א"ל הקם אותם א"ל אחר שחנקתם (ר"ל היאך אקימם עתה ?) א"ל כלום חסרתי מהם אלא הרוח שיצא מהם .

ו) דרשו נחרפת הת' במקום ה' , וכן דרשו להיפך בבבלי (ברכות ל"ס א') הלולים כמו חלולים ע"ש .

ז) ר"ל לא יותר מלחם ושמלה בתמיה .

ח) הוא מין עוף אשר זנבה יש לו כמה גוונין , ע' ערוך ערך טוות ·

ט) כי לחם כולל כל המאכלים כמו „עבד לחם רב" (דניאל ה' א') .

י) היינו לראב"י ור"ש במס' קדושין (דף ע"ח ע"א) דגר שנשא גיורת בתו כשרה לכהונה · ואפי' לר' יהודה שם מודה בבת בתו מישראל דכשר כמ"ש רש"י (שם) ד"ה לעולם , ולא כבעל ידי משה ע"ש .

יא) בלשון יון athanasia שאין בו מות .

יב) ר"ל כף או תכווד שנותן חיים מצד זה ומכיר ר"ל סכין בצד אחר .

יג) המדרש מבאר את המלה פילפורנא שהיא מלשון יוני שכוונתו שמגלה או מבלה כלי הניאוף , וע' ערוך ערך גר .

יד) ע' ערוך ערך אפלקתא וערך פלקט שהוא מעשה רקמה .

טו) ע' ערוך ערך אורין שפי' בגדים מלמר נקי .

טז) ואצלנו נמצא רק מקצת תרגומו בלשון יון על תנ"ך ולא על כולו שהוציא Monfoucon מספר הנקרא Hexapla ר"ל כפול ששה דהיינו ששה תרגומים שקבץ Origines .

יז) וע"ז אמרו בירושלמי מגילה פ"א הלכה ט' שהבאנו לעיל „עקילס הגר תרגם את התורה לפני ר"א ור"י וקלסו

הקדמה כוללת

תמיה , והחכם ההוא יחליט שאף אם אמנם ששני השמות עקילס ואונקלוס שוים ודומים בהברותיהם , בכל אלה המה אנשים נפרדים אף ששניהם היו גרי צדק ושניהם היו ברומי בחצר המלך , ולעומת זה החכם גרא"ץ בספרו קורות היהודים יאמת בדעתו כי שני השמות האלה מיוחסים אל איש אחד , ויוסף עוד להחליט כי תרגום התורה המיוחס לאונקלוס הוא העתקה מהיונית המיוחסת לעקילס א) , והנה הדעה הזאת מוכחשת וסותרת כמעט את האמיתות , כי מלבד אשר כל מבין בלשון יון יראה בשיורי התרגום המיוחס לעקילס הפרש גדול בינו ובין התרגום אונקלוס אשר בידנו , כי הוא תרגם כל מלה ומלה כמו שהיא ולא נטה ימין או שמאל מהעברית , כאשר שינה המתרגם הארמי אונקלוס פעמים רבות , הנה כל איש אשר חנן לו ה' חך לטעום את טעם השפה הארמית יראה יִבְחַן כי התרגום אונקלוס אשר בידנו נושא עליו את דגל מחגיהו שהוא בעצמו חברו ולא העתיקו מהעתקה אחרת , אשר לזאת דעתנו נוטה להחליט כי גם ההעתקה היונית המיוחסת לעקילס , גם התרגום הארמי אשר בידנו המיוחס לאונקלוס שניהם ילידי איש אחד המה , אפס ! כי השפה היונית היתה לשון אונקלוס מילדותו באי פנטוס , ואחרי בואו בברית אמונת היהודים היתה ראשית מלאכתו להעתיק התורה (ואולי גם נביאים וכתובים) ללשון יונית , כל מלה ומלה ככתבה מבלי להטעים בה שום כוונת מדרש והלכה , וברבות הימים אחרי למדו היטב את לשון ארמית אשר היתה אז השפה המדוברת בפי היהודים , ונסע מרומי אל ארץ הקדושה שם למד תורה הרבה מפי ר' עקיבא ורבותיו ר' אליעזר ור' יהושע וקיבל מהם את הדעות וההלכות המקובלות והמסורות בידיהם מפי רבותיהם הקדושים ואת פירושי כמה כתובים שתרגם כבר עזרא ונאבדו מהם ונשארו בכח זכרון רבותינו , תרגם אותה שנית ללשון ארמית כמו שהוא בידינו לעת כזאת .

ואם נחליט את ההשערה הזאת , אז יופיע לנו אור על דבר חיי ומקרי המתרגם הזה , ונאמר כי אונקלוס או עקילס נולד באי פנטוס באזיא הקטנה , אביו היה „קאלאניקוס" עובד אלילים ובעל נכסים רבים , ולפי דברי המדרש תנחומא היה בן אחות אדריאנוס קיסר אשר מלך בשנת שלשה אלפים שמנה מאות ועשרים ושמנה , והוא כמו מ"ז שנה אחר חרבן ירושלים ב) והנה אונקלוס זה היה נוטה בראשונה לדת הנוצרים , אולם לא ארכו הימים ויחזיק באמונת היהודים בכל נפשו ומאודו .

ויהי

אתו ואמרו יפיפית מבני אדם" ר"ל שתרגם מלה במלה , וכ"מ קצת בבבלי (מגילה ט' ע"ב) .

א) כפי הנראה שאב הדעה הזאת ממעיני הירושלמי (שם שם) „בודקני אחד בודה להם ארמית מתוך יונית" ע"ש , ולפי נראה לי לפרש שבודקני ההוא ת' ארמית מלשון יונית , אבל באמת המעיין שם יראה שמשם אין ראיה כלל , כי שם נאמר „מפני רשב"ג אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא יונית בדקו ומצאו שאין התורה יכולה להתרגם כל צרכה אלא יונית" , ר"ל כיון דדברים שנאמרו בעל פה אי אתה רשאי לאומרם בכתב , א"כ דוקא יונית התירו שאפשר לתרגם ככתבו משא"כ ארמית , ולכן אמר בודקני אחד בודה מלבו ארמית מיונית , ר"ל שתרגם כל מלה ומלה ככתבו להתיר הכתיבה , אבל התרגום מעזרא או מה שהיה אחרי כן מתרגומי המתורגמנים קודם החורבן וכמ"ש לעיל , אסור היה לכתוב משום שיש בו מדרש והלכות והוי תורה שבעל פה .

ב) והנה החכם לוצאטו בספרו אוהב גר נתיב ל"ב כתב וז"ל „כל טהור יאכל בשר (ויקרא ו' ו') כל די דכי לקודשא ייכול בשרא קודשא , כמה ששנינו בגדי אוכלי תרומה מדרס לקדש , וכן (חגיגה דף י"ז) מטבילין מגב לגב , ואע"פ שאין נמצאות באלה רק מדברי סופרים לא רצה המתרגם לתת מכשול לפני העם להקל במה שהחמירו חכמים , ומכאן עדות ברורה שאונקלוס אמר תרגומו בעוד הבית קיים (ושאינו הנזכר בפרק הנזקין) כי לא היה מוסיף על לשון הכתוב ללמד את העם הלכתא למשיחא אם לא היה הבית קיים והקרבנות נוהגים" ואני תמה מאד על כל דבריו , א' מי הגיד לו שכוונת הת"א במלות דכי לקודשא בטומאה דרבנן , דילמא בטומאה דאורייתא קמיירי שטהור מטומאת שרץ ? , ב' מאי שייך הכא מטבילין מגב לגב שמיירי מטבילת כלים ? , ג' לו יהי שכוונתו במלת „לקודשא" שאוכלי תרומה מדרס לקדש , הלא כמה איסורי דרבנן מזכיר בתרגומו . ועל כמו זה לא שייך למיפסק הלכתא למשיחא , וכמ"ש חז"ל (יומא ה' ע"ב) „לפרושי ולסבורי הקרא" , ועמ"ש בתוס' סנהדרין ס"ו ד"ה שוב , פ"ג ד"ה ולא , חגיגה ו' ד"ה מאי ? , ד' הן אם גם נחליט שאמר תרגומו אחר חרבן הבית , הלא הש"ס פריך בנדה ו' ע"ב קדש בימי רבי מי הואי ? ומשני כדעולא דאמר עולא חבריא מדכן בגלילא וכן הוא במסכת חגיגה (דף כ"ה) ובאמת אף כי הוכחנו שאונקלוס חבר תרגומו אחר החורבן ולמד מר"א ומר"י ומר"ע ושאר תנאים , עכ"פ סמוך לחורבן נתפרסם תרגומו . וראיתי לאחד מן המתחדשים יודעשע צייט שריפט פיר וויססענשאפט אונד לעבען XI 2 שהוכיח שהתרגום אונקלוס הוא צעיר לימים ונתחבר מחכמי בבל בזמן במאה הרביעית למנין הנוצרים שהוא בערך בשנת ד' אלפים ושתי מאות לב"ע , ולפניהם היו תרגומים ומדרשים חדשים , ובפרט היה לפניהם התרגום ירושלמי , ואותו קצרו והתכו ואספו אל תרגומם תיבות ספלות וכינוהו העקריות" אבל באמת את כל החזיון הזה ישא רוח יקח הבל , כי כל ראיותיו אשר קבץ אחת לאחת ועליהן יסד את אדני הוכחתו , הנה כולן קש נדף הן , והאמת עד לעצמו שהתרגום ירושלמי והתרגום יונתן מאריכים לפעמים ומביאים דברים רבים הנראים בעליל כי חדשים המה , אבל בת"א הרחוק מהם כרחוק מזרח ממערב לא מצאנו אף דבר אחד אשר יאמר עליו כי מולדתו חוץ לזמנו הוא , וכל איש אשר בינת אדם ישרה נוססה בו , ואשר יעמיק לעיין בעינים פקוחות בדברי הת"א , יראה ויוכח כי אונקלוס תרגם ע"פ חקי התורה שבכתב והתורה שבע"פ , ורק מדרשי חז"ל אחדים אשר יסודתם בהררי קדשי ההלכה ערבב בהם , ולא יותר . והנה ראיתו הראשונה משמות ל"ג ג' כי תר' כי לא אעלה בקרבך ארי לא אסליק שכינתי מבינך חס כמו מקרבך , אבל זה אין לה ממש , כי רק לכבוד האומה תרגם כאילו נכתב מקרבך במ"ם ולא בבי"ת (וחילופי בב' וכמ' רבים מאד בכתבי הקדש) ועמ"ש בפנים . גם מ"ש מן עזר כנגדו גם זה הוא עזר כנגדו , כי תרגם מלה במלה עזר עם סמך , כנגדו בקבליה , וכמו שתר' וזה שער השמים (בראשית כ"ח י"ז) „תרע קבל שמיא" , ומי פתי ישמע בקולו לאמור כי היה לפני הת"א הנוסחא כל תחת אל (בראשית ל' מ') הלא הפירוש בת"א שנתן פני הצאן אל כל עקוד מהליבו בראשם עקודים כו' ובפנים בארתי הכל , וראיתו השניה שאונקלוס הביא מלות אשר מקורן בלה"ק וכן חדשות בתרגומו , גם היא הבל , כי אם היו לפניו התרגומים עם מלות ישנות ארמיות למה יבחר לו תחתיהן עבריות ? ובאמת שתי הלשונות העבריות והארמית תואמות הן ושתיהן שאלו מלות זו מזו , כמ"ש הכוזרי במאמר שני פ"ח , והרואה יראה כי בכמה מקומות שבארתי ג"כ משמש לפעמים במלה העברית הכתובה בתורה , הביא אונקלוס אותה ותרגם במלה ארמית תחתיה . ומה שהביא מלת „ונשרפינון" (בראשית י"א ג') הנה מלבד שבנוסחאות המדויקות מצאנו „ונוקדינון" הלא גם מלת „ונשרפינון" אינה עברית כמ"ש רב סעדיה גאון — ומ"ש בראיה השלישית שהת"א הביא מדרשים חדשים , גם בזה נראה כי חפץ רק בהתגלות לבו .

ויהי כאשר ירא לגלות אל דודו את אשר עם לבבו ע"ד אמונת היהודים, אמר לו שמבקש לעבור סחורה לצאת לידע את דעת הבריות ומבקש לזה עצת המלך, אמר הקיסר כל פרקמטיא שאתה רואה שפלה עסוק בה מפני שסופה להתעלות ואתה מתככר, והלך לארץ ישראל ולמד תורה הרבה, וכאשר חזר לרומי ודודו ראה שפניו משתנות ושאל לו אם הפסיד מהפרקמטיא השיב לו שלמד תורה, ולא עוד אלא שמל א"ע כי בעצת דודו הלך, בעבור שחזר על כל האומות ולא מצא אומה שפלה כישראל וסופה להתעלות, שכן אמר הנביא „כה אמר ה' גואל ישראל קדושו לבזה נפש וגו' שרים וישתחוו למען ה' אשר נאמן קדוש ישראל ויבחרך" (ישעיה מ"ט ז').

והנה מעשיו יעידו כי היה חזק באמונתו ושעבד את ה' אלהי ישראל בלב שלם, ולכן מאס גם בהרכוש הרב אשר ירש מנחלת אבותיו באשר לא אבה ליהנות מנכסי ע"א (כמבואר בתוספתא דמאי פ"ו שהבאנו למעלה) את החולין אכל על טהרת הקדש (תוספתא חגיגה) טבל בים (תוספתא מקואות), ובאותו זמן התאמץ להכניס את עובדי האלילים תחת כנפי אמונתו, ולכן כאשר שלח דודו הקיסר את אנשי צבאו להשיבו במאמר הוכיח להם את יקרת אמונת היהודים עד אשר באו כלם בברית היהדות, וכאשר שלח הקיסר אנשי צבא שניים, צוה על פקידם לבלי בוא עמו בדברים הנוגעים אל האמונה, ויהי כאשר נתנו אותו במשמר בלילה, ויאמר להם, מדרך הארץ כי אנשי הצבא יאירו הדרך במנורות אשר בידיהם לפקידיהם, והפקידים יאירו הדרך לשר האלף, ושר האלף לשלים אשר המלך נשען על ידו, והשלים יאיר למלך, היתכן כי המלך יאיר לאנשי צבאו? לא כן הוא מלך מלכי המלכים הקב"ה הוא הלך לפני עמו בעמוד אש להאיר להם הדרך בלכתם ארבעים שנה במדבר ציה ושממה, ודבריו אלה משכו את לבבם לאהבת אמונת ישראל עד כי כלם התיהדו א), אחר כן שלח הקיסר שר עם אנשי צבא שלישים ויצו אליהם לבלי דבר אתו מאומה, ויהי בלכתם אתו חושים נתן ידו על המזוזה בפתח ביתו וישאלוהו „מה אתה עושה"? — ויאמר „הן כל מלך יושב בארמונו ושומרי ראשו יעמדו על הפתח לשמרו, לא כן הוא ה' אלהי ישראל כי עבדיו ישבו בבתיהם והוא יעמוד על הפתח לשמרם מכל נזק, ולא ינום ולא יישן להגן בעדם ולשמור צאתם ובואם, ברוך יהי לעולם" (מדרש תנחומא שהובא למעלה) אלה קצות דרכי האיש האלהי הזה ויותר אין אתנו יודע עד מה ממקרי חייו, גם זמן ומקום מותו לא נודעו לנו.

ד) הליכות התרגום הזה בקדש.

בדברנו על הליכותיו בקדש, לא נוליך את הקורא במחיבים ושבילים רבים, כאשר הוליך אותנו החכם שד"ל ז"ל בספרו אוהב גר בשלשים ושתים נתיבות, בטרם הביא אותנו אל הבנת דרכי התרגום האלהי הזה. ורק נחשוב בקצרה את כללי האמונה אשר הורה לעם ישראל בתרגומו בנועם שפתיו, והדרכים שסלל לו בהעתיקו את דברי תורתנו הקדושה משפת עבר ללשון ארמית.

א) כבר אמרנו לעיל בסי' ב' שכל שלש עשרה עקרי האמונה ויסודי הדת הישראלית שמנה כמה מאות שנים אחריו הרמב"ם ז"ל ב) יגע אונקלוס זה ליסדם בתרגומו (כן העקרים המפורשים בתורה, וכן הבלתי מפורשים) לנטוע בקרב העם את הדעות היקרות והקדושות האלה אשר מפיהן אנו חיים כי הן רוח אפינו, ועתה נבאר אותם בזה אחד אחד.

א) מציאות השם, שהבורא ית"ש הוא עלת כל העלות וסבת כל הסבות, הוא המציא כל הנמצאים וברא כל הנבראים מאין מוחלט ליש, הנה ראינו שתרגם בראשית ברא אלהים, בקדמין ברא ה', ובארנו בפנים שאונקלוס לא סבר כרש"י שברא הוא כמו ברוא, רק בראשית ברא הוא הכלל, ואחר כן באו הפרטים „והארץ היתה תהו וגו'" להורות שהקב"ה ברא עולמו מאפיסה מוחלטת מאין ליש ג).

ב) אחדות השם, הנה בכל התורה כולה ת' כל השמות אלהים „בשם הוי"ה" ובכל המקומות שבא

השם

י) באמת המדרשים החדשים שאבו את דבריהם מן התרגום הזה, כמו שמצינו כמה פעמים גם בש"ס „כדמתרגמינן" ורק מדרשים יפים שהיו בפי התנאים רבותיו והקודמים לפניהם, אשר נודעו לו מפי ר"א ור"י ור"ע, ואשר מצא אותם מתאימים עם הקבלה המסורה ועם הפשט הישר, כלל אותם בתרגומו, וכמה פעמים הרכיב כוונות טובות כמתק לשונו הקצר, וכבר הוכחנו בפנים שהיה לפניו המשנה דסנהדרין בדמי אחיך והמשנה דסוטה בפסוק „כפר לעמך ישראל" וכמה הלכות קבועות, סוף דבר! כל בניינו הוא להמעמיק החפץ בתבונה האמתית ודורש תורת ה' לאמתה, אך מחזה שוא ותפל ולא יאות לאיש משכיל להשים לב לדברים כאלה.

א) זהו מ"ש הש"ס (ע"א י"א ע"א) „שלא גוזלא דרומאי ומשכינהו בקראי".

ב) באמרנו שגם אונקלוס יגע ליסד בתרגומו שלש עשרה העקרים שהביא אח"כ הרמב"ם ז"ל בהקדמתו לפי' המשנה בפרק חלק, אין רצוננו לומר שהאמונה בהם לבד היא הכרחית, וזולתם אי אפשר לצייר מציאות התורה, כי אונקלוס היה רק מתרגם, לא חוקר ולא פילוסוף, ואפשר שסבר שגם שאר אמונות ודעות אמתיות זולתן הן עקרי אמונה נתונות לכל בעל דת ישראלית, או להפך שהמספר מהעקרים הוא מעט מי"ג, ואולי הם רק שש או שלשה כמו שסובר החוקר האלקי בעל העקרים ז"ל במאמר הראשון פ"ד, רק כוונתנו להגיד כי נראה בעליל שאונקלוס בכל התאמצותו לקצר באמרים בתרגומו הרחיב הבאור באמונות ודעות אשר גופי תורה תלויים בהם, ובכל הכתובים שראה בחכמתו ובינתו כי מפשוטיהם יוכל השומע להכשל בפתח איזה ספק הוסיף בתרגומו מלים אחדים המבררים את הענין ומשרשים כל ספק מלבות הקוראים, כמו שנבאר בזה.

ג) עמ"ש רבינו סעדיה גאון בספרו האמונות והדעות במאמר א' ד"ה „והדעה השבית".

הקדמה כוללת

שם אלהים מחובר לכנוי, כמו „אלהינו, אלהיכם„ ת' בל' יחיד „אלהא אלהכם" רק במקום שכתוב בעברית „ה' אלהים" לא שינה ות' כבעברית א) וכן כשבא בעברית השם „אל" ב) וטעמו להרחיק כל מחשבה רבוי אלהות ח"ו, כי הרחקת כל דעה נפסדה מרבוי ושתוף ביחוד הבורא ית"ש היא הבריח המבריח כנוטע את תרגומו מן הקצה אל הקצה.

ג) הרחקת הגשמיות, שהבורא ית"ש איננו גוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף. הנה כל המעיין יתבונן בצדק כי אונקלוס חתר בכל עוז לפרש הכתובים בהסרת ההגשמה, ויזהר מאד מליחס להש"י שום מדה או תכונה המורה איזה שנוי או איזו התפעלות, גם בנה לו חומה נשגבה המבדלת בין הבורא ית"ש ובין הנבראים, ובמקומות שהתורה דברה כלשון בני אדם ותיחס להבורא ית' איזו פעולה גופנית, השתדל אונקלוס לתרגם אותו לפי ענינו בשנוי איזו מלות, בתוספת או בגרעון, כפי אשר יסבול הענין, הכל לבלי תעלה חלילה על לב הקורא איזו דעה נשחתה ואמונה נפסדה. זאת היא מטרת המתרגם האלהי הזה בדרך כלל, ועתה נבאר את כוונתו בפרטות ע"פ כללים אחדים.

א) הנה הרמב"ם בפ' כ"ז מהמאמר הראשון הקשה על הת"א שת' „וירד ה' לראות" (בראשית י"א ה') „ואתגלי ה' לאתפרעא" וכן „וירד ה' על הר סיני" (שמות י"ט כ') ת' „ואתגלי ה' על טורא דסיני" בהרחקת ההגשמה, ובפסוק „אנכי ארד עמך מצרימה" (בראשית מ"ו ד') ת' „אנא אחות עמך למצרים" וחילק שם בין מראה בחלום למראה בהקיץ ג), והרמב"ן בפסוק אנכי ארד עמך (שם שם) הביא דבריו והקשה עליהם כמה קושיות, וסוף דבריו כי הענינים האלה ידועים בקבלה וסודם נמסר ליודעי חן, ואנחנו בהתהלכנו לאט לרגל המשא אשר לפנינו להתבונן במה שהורשנו ואין לנו עסק בנסתרות, מצאנו ראינו, כי במקום אשר כוון הכתוב בפעל „ירד" המיוחס לה' להתגלות והופעת כבודו ית', שם ית' „אתגלי" לא כן במקומות שכוונת הכתוב שכביכול הוא בעצמו ירד ג"כ (ע"ד עמו אנכי בצרה) שם תרגם כפי הכוונה וההוראה העצמית של הפעל „ירד" שהיא בארמית „נחת" כאשר ראינו כי גם הפעלים „עלה, נחה, הלך, עבר", יתרגם כפי הוראתם העצמית, כמו „ואנכי אעלך גם עלה" (שם שם) ת' ואנא אסקינך אף אסקא" „ולא נחם אלהים" (שמות י"ג י"ז) תרגם „ולא דברינון ה'" וכן „וה' הולך לפניהם" (שם שם כ"א) ת' „וה' מדבר קדמיהון" וגם „ה' אלהיך הוא עובר לפניך" (דברים ל"א ג') ת' „ה' אלהך הוא עבר קדמך".

ב) לסלק ההגשמה במקום אשר ייחסו הכתובים אברים גופנים להשי"ת ית' תחת השם „יד" או „אצבע, בהשם „מחא" כמו „בנטותי את ידי" (שמות ז' ה') ת' „כד ארים ית מחת גבורתי" וכן „אצבע אלהים היא" (שם ח' ט"ו) ת' „מחא מן קדם ה' היא" ותחת השם „פה" ית' „ממלל" כמו „פה אל פה אדבר בו" (במדבר י"ב ח') ת' „ממלל עם ממלל מללנא עמיה" „ותחת השם רגל" ית' „כרסא" כמו „ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר (שמות כ"ד י') ת' „ותחות כורסי יקריה כעובד אבן טבא" ואם יקשה בעיניך ידידי הקורא, למה הניח שאר איברי הגוף כבעברית, כמו „בזרוע נטויה" (שמות ו' ו') שת' „בדרעא מרמם" וכן גם השם אצבע ית' פעם אחת כבעברית „באצבע אלהים" (שם ל"א י"ח) שת' „באצבעא דה'" או „ישא ה' פניו" (במדבר ו' כ"ו) שת' (לפי כמה נוסחאות) „יסב ה' אפיה" וכן בכמה התפעליות אנושיות, כמו „ויחר אף ה'" (שמות ד' י"ד) שת' „ותקף רוגזא דה'" ובפסוק „ושמתי אני את פני" (ויקרא כ' ה') שת' „ואשוי אנא ית רוגזי" וכדומה „בחמלת ה'" (בראשית י"ט ט"ז) שת' „ברחם ה'" או „בשנאת ה'" (דברים א' כ"ז) שת' „בדסני ה'" כי באמת מלבד שאי אפשר כמעט לתרגם בלי כל הגשמה בעבור שלכל דבור יש דמיון וצורה, הנה ראינו כי המת' בחר לתרגם כצורתן רק בהפעליות המיוחסות להבורא ית' בלי היות הבורא ית' הנושא, דו"ק והשכל. וביחוד היה נזהר המת' מהגשמה בדברים אשר המינים או הצדוקים או איזה כת מן הכתות פקפקו או פקרו בו, ולרוב התרחק המתרגם מתרגם כצורתן בהפעליות כאלה המגונות גם למין האדם, כמו „ויתעצב אל לבו" (בראשית ו' ו') שמדת העצבות היא מדה מגונה גם לנפש קרוץ מחומר ת' „ואמר במימריה למתבר תקפהון כרעותיה" וכן „לא איש אל ויכזב" (במדבר כ"ג י"ט) שהשקר יחשב גם לאדם לחטאת ת' „ואף לא כעובדי בני בשרא דאנון גזרין למעבד ותיבין ומתמלכין" ולרוב הוסיף מלות „מן קדם" או „קדם" כמו „גם בי התאנף ה'" (דברים א' ל"ז) ת' „אף עלי הוה רגז מן קדם ה'" וכן במקומות שיחסו הכתובים ראיה או שמיעה

א) ר"ל ה' שהוא האלהים, כמ"ש „אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים" (דברים ד' ל"ה) שת' „את חזיתא למדע ארי ה' הוא אלהא לית עוד בר מניה".

ב) גם השם „אהיה אשר אהיה" (שמות ג' י"ד) ת' כבעברי, ולהרמב"ן היתה הנוסחא בת"א „אהא עם מאן דאהא" אבל „אהיה שלחני" גם בנוסחתו איננה מבוארת מבעברית, וע' בפירושו שם, וכן „באל שדי" (שמות ו' ג') הניח כבעברית, וטעמו ונימוקו עמו, כי במקומות כאלה ימנע כל תרגום את קדושת הענין, וכוונת אל שדי, שה' המגלה ומסדר מערכות השמים כרצונו יפדה אותנו ממות ובמלחמה מידי חרב, ועמ"ש בפנים (בראשית א' א') בבאורנו הטעם, למה לא תרגם השמות הקדושים.

ג) ע"ש שהתפלא ג"כ מה ששינה אונקלוס את' הפעל „ראה" כשהוא מיוחס לה' לפעמים „חזא" ולפעמים „גלי קדם" ובאמת נכונים בזה דברי בעל אוהב גר בשם ס' יאר הנקרא פתשגן, שכל דבר הנראה לעינים ית' „חזא" ואשר יכלול בקרבו ראיית פנימיות וסתרי הענין ית' „גלי קדם" וכזה יפורשו כמה פסוקים אשר בהם נראה כי המת' שכל את ידיו לפרש את הכתובים ע"פ דרשות רז"ל, וכן הוא בפעל „ידע" שלפעמים ית' אותו ג"כ בפעל „ידע" כמו „אתה ידעת את העם כי ברע הוא" (שמות ל"ב כ"ב) שת' „את ידעת ית עמא ארי בביש הוא" ובפסוק „כי ידעתי את מכאוביו" (שם ג' ז') ת' „ארי גלי קדמי ית כיביהון" משום ששם נגלתה הידיעה לעין כל, וכזה היא נבחנה ונתבאר.

שמיעה אל הבורא ית' כמו „ואת יגיע כפי ראה אלהים" (בראשית ל"א מ"ב) ת' וית לאות ידי א) גלי קדם ה'" וכן „וישמע אלהים את קול הנער" (בראשית כ"א י"ז) ת' „ושמיע קדם ה' ית קלא דרביא".

ג) גם במקומות אשר סמך הכתוב איזה שם עצם (אשר יבא במקום אחר נסמך גם אל הנבראים) אל הבורא ית"ש, הוסיף מלת „קדם" להבדיל בין הבורא ובין הנברא, כמו „ורוח אלהים" (בראשית א' ב') ת' „ורוחא מן קדם ה'" וכן „מחנה אלהים" (שם ל"ב א') ת' „משריתא מן קדם ה'" והרבה כמוהם.

ד) „יקרא" הוא תרגומו של השם „כבוד" ב) כמו „וירא כבוד ה'" (ויקרא ט' כ"ג) שת' „ואתגלי יקרא דה'" ובמקום שידברו הכתובים מההראות והתגלות השכינה הוסיף השם „יקרא" גם אם לא נמצא שם בעברית השם „כבוד", כמו „והנה ה' נצב עליו" (בראשית כ"ח י"ג) תרגם „והא יקרא דה' מעתד עלוהי" וכן „והסירותי את כפי (שמות ל"ג כ"ג) תרגם „ואעדי ית דברתי" וכן להיפך במקומות שידבר הכתובים מהסתלקות השכינה, יוסיף המת' ג"כ השם „יקרא" כמו „ויעל אלהים מעל אברהם" (שם י"ז כ"ב) ת' „ואסתלק יקרא דה' מעלוהי דאברהם" וכן „וילך ה'" (שם י"ח ל"ג) ת' ג"כ „ואסתלק יקרא דה'" והוספת השם „יקרא" לא ימצא בשום מקום כשהי"ת יבא כמדבר בעדו כי זה לא יתכן מדרך המוסר ג) גם כשבאה במקרא התגלות השכינה באיזה עצם בלתי בעל חי, לא יוסיף המת' את השם „יקרא" כמו „וירד ה' בענן" (שמות ל"ד ה') ת' „ואתגלי ה' בענגא" ד).

ה) למען השרש בקרב לב העם את האמונה, כי כל אשר נברא ונעשה בתבל הוא אך במאמר פיו של הקב"ה, הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמד ה), לכן בכל המקומות שנמצאו בם מיוחסים להשי"ת, הפעלים, אמירה, צווי, או השמות „לב, פה, משמרת, דבר", ית' אונקלוס השם „מימרא" כמו „ויאמר ה' אל לבו (בראשית ח' כ"א) ת' „ואמר ה' במימרה" וכן „צִוָּה בם" (במדבר ל"ו ב') ת' „אתפקד במימרא דה'" וכן „וישמר משמרתי" (בראשית כ"ו ה') הוסיף ות' „ונטר מטרת מימרי" וכן „כי את דבר ה' בזה" (במדבר ט"ו ל"א) ת' „ארי על מימרא דה' בסר" גם „על פי ה'" (שמות י"ז א') ת' „על מימרא דה'" וכשייחסו הכתובים את השם „קול" אל השי"ת, אם כוונת הכתוב רק לשמיעת המלות, ית' „מימרא" לבד, ואם כוונתו אל הקול ממש, ית' „קל מימרא" כמו „אם שמוע תשמעו בקולי" (שם י"ט ה') ת' „אם קבלא תקבלון למימרי" אבל „וישמעו את קול ה' אלהים" (בראשית ג' ח' י') וכן „את קולך שמעתי" (בראשית ג' ח' י') גם „ואת קולו שמעתו מתוך האש" וכן „קול אלהים חיים מדבר מתוך האש" (דברים ה' כ"א כ"ג) בכל המקומות האלה, ית' „קל מימרא" גם כשייחסו הכתובים קרבת אלהים לאדם בבחינת עוזר ומושיע, או להפך הסרת השגחתו ית', יוסיף המת' מלת „מימרא" כמו „ויהי אלהים את הנער" (בראשית כ"א כ') ת' „והוה מימרא דה' בסעדיה" וכן „והנה אנכי עמך, אם יהיה אלהים עמדי" (שם כ"ח ט"ו כ') ת' „והא מימרי בסעדך, אם יהי מימרא דה' בסעדי" וכן „ביני, ובין בני ישראל" (שמות ל"א י"ז) ת' „בין מימרי ובין בני ישראל" וכן „ולא תגעל נפשי" (ויקרא כ"ו י"א) ת' „ולא ירחק מימרי" גם „אש אכלה" (דברים פ' ג') ת' „מימריה אשא אכלא" גם במקומות שייחסו הכתובים שבועה אל השי"ת, הוסיף ג"כ מלת „מימרא" כמו „בי נשבעתי (בראשית כ"ב ט"ו) ית' „במימרי קימית" וכן „אשר נשאתי את ידי" (במדבר י"ד ל') ת' „דקימית במימרי" גם להוראת השראת השכינה והופעת רוה"ק על נביאי אוה"ע, יוסיף מלת „מימרא" כמו „ויבא אלהים אל אבימלך" (בראשית כ' ג') ת' „ואתא מימר מן קדם ה' לות אבימלך" וכן „יקרה ה' לקראתי, ויקר אלהים אל בלעם" (במדבר כ"ג ג' ד') ת' „יערע מימר מן קדם ה' לקדמותי, וערע מימר מן קדם ה' לות בלעם".

ו) „שכינתא" הוא מלשון „שכן" ואונקלוס השתמש בו להורות על התמדת והמשך ההשגחה העליונה, וכ"כ

א) כבר העירונו לעיל דכל ראיה פנימית באיננה גלויה לכל כמו פה „אל יגיע כפי, ת' „גלי" ולא „חזא" וכן בשרש „ידע" אם הוא סמוך אל הבורא ית"ש ית' „גלי קדם" כמו „ואני ידעתי" (שמות ג' י"ט) ת' „וקדמי גלי" (וראה ידידי הקורא והתבונן מהפסוק הזה, איך בדברים כבלתי נוגעים אל ההגשמה היה אונקלוס נזהר לבלי לחסר אף אות אחת מהכתוב בעברית, כן ידוע לכל כי המלה „ית" הורה על היחס הפעול כמלת „את" בעברית, ואם בעברית יש מקום פה למלת „את" בעבור היות השם „יגיע" הפעול, מה מקום למלת „ית" בארמית, אחרי בעתיקו „גלי קדמי" והשם „לאות" הוא הנושא? וכן בפסוק השני „ושמיע קדם ה' ית קלא דרביא" ג"כ אין מקום למלת „ית" מטעם הזה, אין זאת כי המת' האלקי הזה היה זהיר עד מאד לבלי לשנות דבר מהכתוב בעברית במקומות אשר לא חשש לאיזה מכשול, והבן).

ב) כבר האריך בזה הרב בעל עקידה פ' ויגש, וז"ל „כשייחס הכתוב אליו ית' דבר מהדברים כמו שבא ונראה או נצב ועלה וכדומה ירצה בשם יקרא דה' מעתד עלוהי, ויתגלי לכון יקרא דה'" עכ"ל.

ג) ומה שמצינו מפני שמוסיף דברת „ושמתיך בנקרת הצור וסכותי כפי עלך עד עברי" (שמות ל"ג כ"ב) כבר פי' הרב בעל עקדה שבא על „הראני נא את כבודך" שבפסוק הקודם.

ד) מפני שכבר ביאר הכתוב בעצמו במקום אחר „וישכן כבוד ה' על הר סיני, ומראה כבוד ה' כאש אכלת" (שמות כ"ד ט"ז. י"ז).

ה) זה כמוך לאלפים שנה אשר כתות הרבה מהיסודים ומנוצרים כמו Philo או Gnostics אמרו דברי הבל ורעות רוח על „מימרא" או Logos ועשו אותו לאמצעי בין הבורא לנבראים, אבל הרואה יראה כי אונקלוס הרחיק בתכלית ההרחקה כל דעה נפסדה מרבוי אלקות, רק לבלי ליחס אל הבורא ית' שום פעולה גופנית אשר התורה הקדושה השתמשה בה לשבר את האוזן, והוסיף מלות „קדם, מימרא" או „שכינתא" והדברים פשוטים מבלי אשר נצטרך להאלות בפילוסופיה או בדברים בתומים והתומים כמ"ש בעל העקדה, ובאמת גם כשבא בעברית השם „פה" או „קול" מיוחס אל האדם, ית' אונקלוס ג"כ „מימרא" כמו „על פי פרעה" (בראשית מ"ה כ"א) ת' „על מימרא דפרעה" וכן „איננו שומע בקולנו" (דברים כ"א כ') ת' „ליתוהי מקבל למימרנא".

הקדמה כוללת

(וכ"כ גם הרב בעל העקידה בפ' ויגש בכוונת המה') כמו „לשכני בתוכם" ת' „לאשראה שכנתי ביניהון", או „ילך נא ה' בקרבנו" שת' „תהך כען שכינתא דה' ביננא" או „לשום את שמו שם" (דברים י"ב ה') תרגם „לאשראה ית שכינתיה תמן" והכוונה בכולן המשך ההשגחה לא לפי שעה, ולכן ת' „היש ה' בקרבנו" (שמות י"ז ז') ת' „האית שכינתא דה' ביננא".

ז) גם כשיבאו הפעלים „הלך, דבק" בקישור מלת „את" או מלה „אחר" המיוחסות אל הש"ת, או בקישור הב' מבכל"ם אל ה', יוסיף המת' מלת „דחלתא" כמו „את האלהים התהלך נח" (בראשית ו' ט') ת' „בדחלתא דה' הליך נח" וכן „אחר ה' אלהיכם תלכו ובו תדבקון (דברים י"ג ה') ת' „בתר דחלתא דה' אלהכון תהכון ובדחלתיה תקרבון".

ח) במקומות שדברו הכתובים באחרי ה' בדרך שאלה החיוב תמורת החלטת השלילה, או להפך בדרך שאלת השלילה תמורת החלטת החיוב, בחר לו אונקלוס את דרך ההחלטה לבלי יעלה חלילה על לב הפתי, כמו „השפט כל הארץ לא יעשה משפט" (בראשית י"ח כ"ה) ת' „דין כל ארעא ברם יעבד דינא" וכן „מי כמכה באלים ה'" (שמות ט"ו י"א) ת' „לית בר מינך את הוא אלהא" וכן „אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורותיך" (דברים ג' כ"ד) ת' „די את הוא אלהא די שכינתך בשמיא מלעילא ושליט בארעא ולית די יעבד כעובדך וכגבורתך" וכן „מי ה' אשר אשמע בקלו" (שמות ה' ב') ת' „שמא דה' לא אתגלי לי די אקבל למימרה" ולהפך „ההוא אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה" (במדבר כ"ג י"ט) ת' „דהוא אמר ועבד וכל מימריה יתקים" וכן או הנסה אלהים (דברים ד' ל"ד) תרגם או נסין די עבד ה' להתגלאה ועי' מה שכתבנו ע"ז בפנים.

ט) במקומות שדברו הכתובים מהבורא ית"ש, וייחסו אליו דבר שהוא איזה פחיתות כבוד נגד ערכו יתעלה, תקן אונקלוס בלשונו הנא ע"י שנוי או הוספת דברים, כמו „חלילה לך מעשות כדבר הזה" (בראשית י"ח כ"ה) ת' „קושטא איהון דיקך מלמעבד כפתגמא הדין" וכן „ויהי כאשר התעו אותו אלהים" (שם כ' י"ג) ת' „והוה כד טעו עממיא בתר עובדי ידיהון יתי קרב ה' לדחלתיה" וכן „צחק עשה לי אלהים (שם כ"א ו') ת' „חדוה עבד לי ה'" וכן „אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד" (דברים י' י"ז) ת' „די לית קדמוהי למסב אפין ואף לא לקבלא שוחדא", ועי' בפנים במקומות כאלה מה שכתבנו שם.

י) לבלי לדמות צורה ליוצרה ונברא לבורא ית"ש, נזהר אונקלוס לבלי ליחס פעולה אחת לבורא ולנבראים, כמו „כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל" (בראשית ל"ב כ"ט) ת' „ארי רברבת קדם ה' ועם גובריא ויכלתא" וכן „לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהים" (שם מ"ה ח') ת' „לא אתון שלחתון יתי הלכא אלהן מן קדם ה'" וכן „ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטובה" (שם נ' כ') ת' „ואתון חשבתון עלי בישא מן קדם ה' אתחשבת לטבא", וכן „ויאמינו בה' ובמשה עבדו" (שמות י"ד ל"א) ת' „והימנו במימרא דה' ובנבואתא דמשה" וכן „דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים" (שם כ' ט"ז) ת' „מלל את עמנא ונקבל ולא יתמלל עמנא מן קדם ה' א) וכן „וידבר העם באלהים ובמשה" (במדבר כ"א ה') ת' „ואתרעם עמא במימרא דה' ועם משה נצו" וכן שם בפסוק ז'. „כי דברנו בה' ובך" ת' „ארי אתרעמנא במימרא דה' ועמך נצינא".

ד) על האמונה שמחויב כל בעל דת ישראלית להאמין שהבורא ית"ש הוא ראשון והוא אחרון, שאיננו בעל תחת הזמן והמקום ושלא ישיגוהו משיגיהם, שהוא קדמון ונצחי בלתי בעל תכלית הן מצד הקודם הן מצד המתאחר, כאשר קרא הנביא (ישעיה מ"ד ו') „אני ראשון ואני אחרון" העיר אונקלוס בתרגומו „ואמרתי חי אנכי לעולם" (דברים ל"ב מ') שת' „ואמרית קיים אנא לעלמין" לא ת' „לעלם" בל"י, כ"א „לעלמין" בל"ר, ר"ל שהבורא ית' קיים תמיד על ענין ואופן אחד בלי השתנות חלילה קודם שנברא העולם ואחר אפיסת העולם ב), ובפסוק „ראו עתה כי אני אני הוא" (שם שם ל"ט) ת' ג"כ „חזו כען ארי אנא אנא הוא" ולא השמיט מלת „אנא" השנית, אף שהוא נגד רגילתו לכפול התיבות כהעברי להורות כי רק הש"ת אשר לא ישתנה חלילה רק הוא לבדו יכול לומר „אני אני הוא" ר"ל אני הנני את אשר הייתי ואשר אהיה עד בלתי שמים, כי תמיד הנני קיים בתואר אחד, ואין שום נמצא זולתי יכול לומר „אני אני" שתי פעמים (וכמ"ש בעל העקרים פי"ט מאמר ב'), גם בפסוק „מעונה אלהי קדם" (שם ל"ג כ"ז) ת' „מדור אלהא די מלקדמין" לכוונה הנ"ל.

ה) שהבורא ית"ש לו לבדו ראוי להתפלל לעבדו ולהודיע גדולתו ולעשות מצותיו, ושלא יעשה כן לשום נברא זולתו. כי התפלה שהאדם מתפלל תורה בהכרח על האמונה בהשגחה ויכולת העצם הנעבד, ומי שלא יתפלל בעת צרתו יורה על אחת משתי אלה, או שאינו מאמין בההשגחה העליונה, או שהוא מסתפק ביכולת המוחלטת, ושתיהן גם יחד הן כפירות באלהות, ולתכלית הזאת תרגם אונקלוס „אז הוחל לקרוא

בשם

א) הנה הרמב"ם במו"נ ח"ב פ' ל"ג הקשה על התרגום מדוע ית' כל פעל דבר בפעל ממלל ובמעמד הר סיני שנה לתרגם ואל ידבר עמנו אלהים ולא יתמלל עמנא קדם ה' עמ"ש שם, וכבר הקשו על דבריו הרמב"ן ובעל עקדה פ' ויגש, אבל הנכון בעיני מ"ש הרב הגדול מוהר"ז פרינקעל נ"י כי שנה כן לחלק בין היוצר ליצוריו, בין אלהים למשה וכמ"ש בכלל הזה, ולכן בפסוק „הקול מדבר אליו, וכן באותו פסוק וידבר אליו ת' ומתמלל עמיה, כי הוא מפרש שזה שב אל הקול, וכן „כי ידבר אלהים את האדם וחי" (דברים ה' כ"ח) ת' ארי מתמלל מן קדם ה' עם אנשא ומתקיים. ואל תתמה למה תרגם ויסר (דברים ח' ה') מליף נגד משפטו לתת כבוד ליוצר, כי הפועל מילף איננו פחיתות כביד ד' ועמ"ש בפנים.

ב) עמ"ש המורה בפ' י"ז לצני ובעל העקרים פי"ט מאמר ב'.

בשם ה׳" (בראשית ד׳ כ״ו) „בכן ביומוהי אלו בני אנשא מלצלהם בשמא דה׳" וכן „ויקרא שם אברם בשם ה׳" (שם י״ב ח׳, י״ג ד׳) ת׳ „וצלי בשמא דה׳" וצלי תמן אברם בשמא דה׳" לסורות כי אברהם ראש האומה הישראלית א), אשר לאור אמונתו נלך כל ימי השמים על הארץ, הוא התפלל רק לה׳ לבדו והפעל „צלי" בארמית מורה על נטיה והשתחויה.

ו) האמונה בנבואה, שעלינו להאמין כי יש מין האדם שבהם תמצא השלמות לקבל שפע אלהי במדרגות שונות, נלמוד ממה שאמר הכתוב על אברהם כי נביא הוא (בראשית כ׳ ז׳) ות׳ „ארי נביא הוא" ומשה אמר אחר כן „נביא מקרבך מאחיך כמני" (דברים י״ח ט״ו) ות׳ „נביא מבינך מאחך כותי" והפעל „נבא" כן בעברית וכן בארמית לא נמצא רק בבנינים הנפעלים, יען כי הנביא איננו פועל הנלים רק הוא נפעל מהשפע האלהית היורדת עליו מן השמים כמו כלי הנפעל מידי יוצרו, ועל פסוק „שתם העין" (במדבר כ״ד ג׳) ת׳ „דשפיר חזי" ועי׳ רמב״ן (שם) בפסוק „אשר מחזה שדי יחזה" לפרש מארז״ל ע״פ ולא קם נביא וכו׳ אבל באוה״ע קם ומנו בלעם.

ז) שמשה היה אב לנביאים, נלמד ממה שתרגם בפסוק „פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידות ותמנת ה׳ יביט" (במדבר י״ב ח׳) „ממלל עם ממלל מלילנא עמיה בחיזו ולא בחזון ודמות יקרא דה׳ מסתכל" וכמו שהסביר הענין הזה הרמב״ם בפ״ז מהל׳ יסודי התורה שהיו בנביאים מעלות מעלות שנאמר במראה אליו אתודע (ל׳ נקבה ותרגומו „בחזון אנא מתגלי להון") , ואבריהם מודעזין שנאמר „והנה אימה חשכה גדולה נופלת עליו", ותרגומו „והא אימא קבל סני נפלת עלוהי", אבל משה רבינו היה רבן של כל הנביאים, ומה ההפרש שכל הנביאים בחלום או במראה ומשה היה ער ועומד שנאמר „ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו" (במדבר ז׳ פ״ט) ותרגומו „דמתמלל עמיה" ל׳ התפעל, כל הנביאים ע״י מלאך לפיכך רואים מה שהם רואים במשל וחידה ומשה רבינו לא ע״י מלאך שנאמר „פה אל פה אדבר בו" ונאמר „ודבר ה׳ אל משה פנים אל פנים" ונאמר "ותמנת ה׳ יביט" כלומר שאין שם משל אלא רואה הדבר על בוריו בלא חידה ובלא משל הוא שהתורה מעידה עליו במראה ולא בחידות (ל׳ זכר) ותרגומו „בחזו ולא בחזון" שאינו מתנבא בחידה אלא במראה שרואה הדבר על בוריו, כל הנביאים יראים ונבהלים כו׳ ומשה רבינו אינו כן שהכתיב אומר כאשר ידבר איש אל רעהו, כלומר כמו שאין אדם נבהל לשמוע דברי חברו וכו׳, כל הנביאים אינם מתנבאים בכל עת שירצו, משה רבינו אינו כן כו׳ שנאמר ואתה פה עמד עמדי הא למדת כל הנביאים חוזרים לאהלם אבל משה כו׳ עד ונתקדש כמלאך עכ״ל, וכן בפסוק „אשר ידעו ה׳ פנים אל פנים" (דברים ל״ד י׳) ת׳ „דאתגלי ליה ה׳ אפין באפין" כוונתו ג״כ כמ״ש הרמב״ם שמשה היה רואה הדבר על בוריו בלא חידה ומשל.

ח) האמונה שהתורה המצויה עתה בידנו היא הנתונה למשה רבינו ע״ה, נלמד ממה שאמר הכתוב „ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים וגו׳ ואל כל זקני ישראל (דברים ל״א ט׳) והגיעה למשה רבינו בהגעה הנקראת דבור, ובת״א „מימרא" וכן בפסוק „בזאת תדעון כי ה׳ שלחני וגו׳ כי לא מלבי" (במדבר ט״ז כ״ח) ת׳ „בדא תדעון ארי ה׳ שלחני כו׳ ארי לא מרעותי" מפני שנבואת משה רבינו ע״ה בכללן ובפרטן לא היו ע״י אותות כי אם על ידי מה שראו בני ישראל בעיניהם ושמעו באזניהם, וכמ״ש הכתוב אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם (שמות כ׳ כ״ב) ות׳ אתון חזיתון (לא ת׳ אתגלי לכון רק חזיתון) ארי מן שמיא מלילת עמכון (ע׳ רמב״ם פ״ח מה׳ יסודי התורה) ונאמר תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב (דברים ל״ג ד׳) ות׳ אורייתא יהב לנא משה מסרה ירותא לכנישת יעקב ר״ל מסר אותה לירושה, ואפשר שכוונתו על תורה שבע״פ המסורה לנו, עיין בפנים.

ט) שהתורה לא תהי מחולפת, הנה נלמד ממה שאמרה התורה לדרתיכם חקת עולם (שמות י״ב י״ד) וכן כתוב בכמה מצות שבתורה ותרגומו לדריכון קים עלם. ונאמר כי לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם (במדבר כ״ג י״ט) ות׳ „לא כמלי בני אנשא מימר אלהא, בני אנשא אמרין ומכדיבין ואף לא כעבדא בני בשרא דאינון גזרין למיעבד ומתבין וכל מימריה מתקיים". „ושמרתם לעשות את כל החקים ואת המשפטים אשר אנכי נתן לפניכם היום" (דברים י״א ל״ב) ות׳ „ותטרון למעבד ית כל קימיא וית דיניא די אנא יהב קדמיכון יומא דין" והשתוש במקום זה מפורש במקומות אחרים „לא תוספו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא תגרעו ממנו" (שם ד׳ ב׳) „את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אתו תשמרו לעשות לא תוסף עליו ולא תגרעו ממנו" (שם י״ג א׳) „וענתה השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי זרעו" (שם ל״א כ״א) ונאמר „תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב" (דברים ל״ג ד׳) ות׳ „אוריתא יהב לנא משה מסרה ירותא לכנשת יעקב" ר״ל מסר אותה לירושה לקהלת יעקב עד עולמי עד (ואפשר שהרכיב המתרגם עוד במלת „מסרה" גם התורה שבע״פ המסורה לנו בקבלה, וע׳ בפנים בביאורנו בפסוק זה) ובעיקר הזה שתורתנו נקראת תמימה, ועל הדבר השלם לא ידומה לא תוספת ולא גרעון (כמבואר בספר העקרים מאמר ג׳ פכ״ג) ככללם נ״כ תורתנו שבע״פ, אשר גם זאת היא אחת מהמטרות הנשגבות אשר אליהן קלע אונקלוס בתרגומו, לשלב ולחבר שתי התורות שבכתב ושבע״פ בתכלית ההתחברות כאשר יבואר בפנים בפירושנו בכמה מקומות.

י) ידיעת השם, שהכל גלוי לפניו, ואין קדימה ואיחור או שכחה לפני כסא כבודו, גם שאיננה אותרת

א) ע׳ במורה פ״ח לשלישי, שכ׳ „והמקום אשר יחדו אברהם היה ידוע למשה כו׳".

הקדמה כוללת

מותרת הבחירה החפשית שנתנה לאדם, הנה נלמד מכמה פסוקים בתורה, כמו „כי ידע אלהים וגו' והייתם כאלהים ידעי טוב ורע" (בראשית ג' ה') ות' „ארי גלי קדם ה' וכו' ותהון כרברבין חכימין בין טב לביש" ומה לנו עד נאמן יותר על הבחירה הנתונה בידי האדם, ממאמר פיו של הקב"ה „הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים" (שם שם כ"ב) שת' „הא אדם הוה יחידי בעלמא מניה א) למדע טב ובים וכען דילמא יושיט ידיה ויסב אף מאילן חייא" ובכל חפשיות הבחירה הנתונה לאדם הנה עיני ה' פקוחות על כל דרכיו, ויודעם כאשר ידע התוכן לחשוב מקדם את רגעי לקויי החמה והלבנה ואת הרגעים אשר בהמה יתראו אלינו הכוכבים הנעלמים, מבלי אשר יואיל לחשוב כי השמש והירח וכוכבי מעלה סרים ועומדים הכן למשמעתו, וראה והתבונן כי אונקלוס נזהר בתרגומו מליחס אל האדם אף מדרגת המלאכים והשכלים הנבדלים, ותחת אשר כתוב בעברית „והייתם כאלהים" ת' הוא „ותהון כרברבין" וכן „ויראו בני האלהים" (שם ו' ב') ת' „וחזו בני רברביא".

יא) גם האמונה שהקב"ה גומל ט"ב לשומרי מצותיו בעוה"ב ומעניש למי שיעבור עליהם, נלמד ממה שכתבה התורה ונאמר „פקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים לשנאי, ועשה חסד לאלפים לאהבי ולשמרי מצותי" (שמות כ' ה' ו', ודברים ה' ט' י') ות' „מסער חובי אבהן על בנין מרדין על דר תליתאי ועל דר רביעאי לסנאי כד משלמין בניא למחטי בתר אבהתהון, ועבד טיבו לאלפי דרין לרחמי ולנטרי פקודי" וגם בס' במדבר (י"ד י"ח) אף כי שם לא נמצאה בעברית מלת „לשנאי" הוסיף המת' הזה מלת „מרדין" גם בפסוק „ושמרתם את חקתי ואת משפטי אשר יעשה אתם האדם וחי בהם" (ויקרא י"ח ה') ת' „ותטרון ית קימי וית דיני די יעבד יתהון אנשא ויחי בהון בחיי עלמא" וכן „ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו לא יאחר לשנאו אל פניו ישלם לו" (דברים ז' י') ת' „ומשלם לסנאוהי טבין דאנון עבדין קדמיהון בחייהון לאובדיהון לא מאחר עובד טב לסנאוהי טבון דאנון עבדין קדמוהי בחייהון משלם להון" ב) וכן „יחי ראובן" (דברים ל"ג ו') ת' „יחי ראובן בחיי עלמא". (ומלבד זאת עוד נראה מהמת' האלהי הזה כי אבה לטעת בלב עמנו בני ישראל כי אמונת העוה"ב והשכר הצפון שם לצדיקים, ולהיפך העונש הנכון שם לעוברי רצונו ומפירי חק, היתה ידועה כבר כמעט מראשית היצירה, ממה שת' „ואם לא תיטיב לפתח חטאת רובץ" (בראשית ד' ז') „ואם לא תטיב עובדך ליום דינא חטאך נטיר").

יב) ביאת המשיח, גם את העיקר הזה נמצא מפורש בתורה „לא יסור שבט מיהודה ומחקק מבין רגליו עד כי יבא שילה ולו יקהת עמים" (בראשית מ"ט י') ות"א „לא יעדי עבד שולטן מדבית יהודה ג) וספרא מבני בנוהי ד) עד דייתי משיחא דדיליה היא מלכותא ה) וליה ישתמעון עממיא" ו), וכן מצינו בברכות בלעם „הן עם לבדד ישכן ובגוים לא יתחשב" (במדבר כ"ג ט') שת' „הא עמא בלחודיהון עתידא דיחסנון עלמא ובעממיא לא יתדנון גמירא" ז) וזה יתקיים בזמן המשיח המקווה במהרה, וכן „דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל" (שם כ"ד י"ז) תרגם „כד יקום מלכא מיעקב ויתרבי משיחא מישראל" וכן „אם יהיה נדחך בקצה השמים וגו'" (דברים ל' ד') ת' „אם יהא גלותך בסיפי שמיא וכו'" וכמה פסוקים כמוהם תרגם הכל על קבוץ גליות להשרש בקרב לבבנו האמונה הטהורה הזאת אשר היא רוח אפנו ובגללה נחסה ונתלונן.

יג) האמונה בתחיית המתים נלמד ממה שאמר הכתוב „ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר" (דברים ל"ב

א) וראה והתבונן כי גרת המתרגם גם מדרשת רז"ל שפירשו „ממנו" לשו' כנוי רבים מד"ב ודרשו כמלאכי השרת, שלא תרגם „מנהון" ופי' „ממנו" כנוי ליחיד נסתר, ור"ל כי האדם היה יחידי בעולם מעצמו ופי' מידיעתו, והפי' הזה הובא גם בב"ר פ' כ"א „דרש ר' פפוס כיחידו של עולם, א"ל ר"ע דייך פפוס אלא כאחד ממלאכי השרת, ותכ"א לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא מלמד שנתן הקב"ה בני דרכים" וכ"ה במדרש חזית ע"פ לסוסתי ברכבי פרעה, וכן הן דברי הרמב"ם בפ"ה מהל' תשובה „הלא הוא מ"ש בתורה הן האדם וכו'" והביא התרגום הזה ופירושו בפ"ח משמונה פרקיו.

ב) ע' בספר חובות הלבבות שער הבטחון פ"ג ופ"ד, וכל המעיין בתרגום זה יראה בעליל שאונקלוס חושב להשקיט כלונם שהתלונן הנביא (ירמיה י"ב א') „מדוע דרך רשעים צלחה וגו'" או כמ"ש רז"ל „רשע וטוב לו צדיק ורע לו" שבאמת הקב"ה גומל טוב עם הרשעים בעוה"ז ומשלם להם בעוה"ז שכר המצות ומעשים טובים שעשו למען לא יירשו העוה"ב, ולכן ת' „ומשלם לסנאוהי" ר"ל לרשעים „טבון דאנון עבדין" ר"ל המעשים הטובים בעשו „לאובדיהון" ר"ל לאבד מהם שכר העוה"ב, וכן פי' „על פניו" וכמ"ש הרמב"ן. ויש כמלות על פניו סוד כרשע וטוב לו וצדיק או לרשע שעושה תשובה הקב"ה מעניש בעוה"ז כדי שיקבל שכרו משלם בעולם שכולו ארוך, ולכן ת' „וחי בהם, ויחי בהון בחיי עלמא" ות' „אם תיטיב שאת, אם תתיב יתשבק לך" ר"ל אם תשוב יעזוב לך עד יום מותך ואז יהי לך יתר שאת על אחיך בעולם הבא, וע' בבאורנו בפנים.

ג) במלות „לא יעדי עביד שולטן מדבית יהודה" הן חלק מתפלת כה"ג ביוה"כ כמ"ש בש"ס (יומא נ"ג ע"ב), ואמנם בהתפללו הכהנים הגדולים התפלה הזאת בלשון ארמית ולא בלה"ק כמו שהוא בתורה אפשר מפני שאמרו התפלה הזאת בע"פ ודברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרן בע"פ, וגם זאת ראיה ג"כ למ"ש לעיל שהת"א היה שגור בפי הקודמים לפניו רק שנשתכח וחזר ונתיסד ע"פ אונקלוס.

ד) דקדק ותרגם „עביד שולטן וספרא מבני בנוהי" כי כמה מאות שנים שלא היה לנו מלך או מחוקק, לכן ת' „שולטן וספרא" אשר גם בימי גלותינו יש לנו כ"ה שלטון גבאים ורודים ושופטים כמ"ש רז"ל בב"ר פ' צ"ח נמנו ואמרו הלל משל חד ומזרע הלל עמדו הנשיאים", וע' במס' סנהדרין (ה' ע"א) „אלו ראשי גליות שרודין וכו'".

ה) הוא כדרשת רז"ל בסנהדרין (צ"ח ע"ב) „דבי ר' שילא אמרו שילה שמו שנאמר עד כי יבא שילה" וכמ"ש רש"י כתורת שהמלוכה שלו, או הוא כמדרש אגדה בב"ר פ' צ"ח שהוא מן יובל שי לו.

ו) ע' ברמב"ן שכתב, בעלי דקדוק אמרו ביקהת שכרבו יקה לשון מבמעות וקבול המוסר, וכל הפסוק תרגמו על משיח ובנין ירושלים וע' בבאורנו בפסוק זה.

ז) כמ"ש רש"י שם ומביא דברי הנביא „כי אעשה כלה בכל הגוים וגו' ואותך לא אעשה כלה" (ירמיה מ"ו כ"ח). וע' בס' האמונות והדעות מאמר שמיני.

ל"ב י"ג) ות' „ה' בלחודיהון עתיד לאשריותהון בעלמא דהוא עתיד לאתחדתא" והנה מהמלות האחרונות האלה נראה כי דעת המתרגם שהתחיה תהיה בעת יבראו השמים החדשים והארץ החדשה שזכר הנביא (ישעיה ס"ה י"ז) ואולי כוונתו על ימות המשיח, כמ"ש הספרי בפ' האזינו „אמר הקב"ה כדרך שישבתם יחידים בעוה"ז ולא נהניתם מן האומות כלום כך אני עתיד להושיבכם יחידים לעתיד לבוא" אבל ממה שת' „יחי ראובן ואל ימת" (דברים ל"ג ו') „יחי ראובן לחיי עלמא ומותא תנינא לא ימות" א), נראה ברור שכוונתו על זמן התחיה שעליה אמר הנביא „יחיו מתיך נבלתי יקומון" (ישעיה כ"ו י"ז) ר"ל שהמתים שיחיו אז לא ימותו עוד, ולדעתו לא תהיה אחר התחיה המקווה שום מיתה כלל רק חיים נצחיים לעולם ועד ב).

ב) ביחוד היה אונקלוס מתאמץ לתרגם את הכתובים ע"פ הקבלה האמתית המסורה לנו מסיני אשר היתה נשמרת בשמירה מאב לבן ומרב לתלמיד, ולכן ת' „לא תבשל גדי בחלב אמו" (שמות כ"ג י"ט, ל"ד כ"ג, ודברים י"ב כ"א) לא תיכלון בשר בחלב ג), וכן „וספרתם לכם ממחרת השבת" (ויקרא כ"ג ט"ו) ת' „מבתר יומא טבא" גם „פרי עץ הדר" (שם שם מ') ת' „פרי אילנא אתרוגין" וכן „וכל כלי פתוח" (במדבר י"ט ט"ו) ת' „וכל מן דחסף פתוח" כפי הקבלה (חולין כ"ה א') המובאה ברש"י דבכלי חרס הכתוב מדבר, וכן תרגם כמה הלכות הכל ע"פ קבלתנו הקדושה לנו אשר מִנָּה לא נזוע. והנה ידידי הגאון שי"ר ז"ל בספרו „דברי שלום ואמת" המך יסודותיו על מה שת' „וקצתה את כפה" (דברים כ"ה י"ב) „ותקוץ ית ידה" שהיא נגד הקבלה האומרת לנו שהוא ממון והכל לפי המבייש והמתבייש (ספרי וב"ק כ"ח ע"א) וכן מה שת' „עין תחת עין וגו'" (שמות כ"א כ"ג) „עינא חלף עינא וכו'" ולא חשש לת' כפי הקבלה שהוא ממון, והחליט שרק בהלכות הבלתי מסורות לב"ד שמר המת' את נעדי הקבלה, ולכן בב' הפסוקים „כי תבא בכרם רעך וגו', כי תבא בקמת רעך וגו'" (דברים כ"ג כ"ה כ"ו) ת' „ארי תתגר וכו'" ולא „ארי תעול" מפני שזהו כפי הקבלה שבפועל הכתוב מדבר (ב"מ פ"ז ע"ב) (כאיסי בן יהודה שאמר כי תבא בכרם בביאת כל אדם הכתוב מדבר (ב"מ צ"ב ע"א) וכן כי תבא בקמת רעך דריש איסי בן עקביא בשאר כל אדם הכתוב מדבר (ירושלמי מעשרות פ"ה) וע' במסכת פסחים קי"ג ע"ב הוא איסי בן יהודה ומה שמו עקביא בן יהודא ע"ש) ד) מפני שהן הלכות המסורות לכל אדם. אולם! אם לפי ההשקפה הראשונה דבר גדול דבר לנו הגאון החכם הזה מנוחתו כבוד, כי דלה לנו חרס ומצאו מרגליות טובות, יען כי ע"פ דרכו זאת יותרו לנו עוד כמה פליאות בדברי הת"א כמו מה שת' „נקם ינקם" (שמות כ"א כ') „אתדנא יתדן" ולא „אתקטלא יתקטל" כמבואר בש"ס (סנהדרין ע"א ע"א) משום שהוא דבר המסור לב"ד, וכן מה שת' „וגם בעליו יומת" (שמות כ"א כ"ט) „ואף מריה יתקטל" נגד הקבלה (מכילתא וסנהדרין ט"ו ע"ב) משום שהוא מסור לב"ד, וכן מה שת' „ובן אין לו" (דברים כ"ה ה') „ובר לית לה" נגד משנה ערוכה (יבמות כ"ב) שלפי הנחתו זאת אתי שפיר דכיון דיבום וחליצה הם מהדברים המסורים לב"ד לא חשש אונקלוס ולא שינה את המלות מכמו שהן בעברית, וכן בפרשת עגלה ערופה „אל נחל איתן" (דברים כ"א ד') תרגם „לנחל ביר" ולא כקבלת רבותינו ז"ל שהוא נחל שוטף (סוטה מ"ו) וכן „ופרשו השמלה" (דברים כ"ב י"ז) ת' „ויפרסון שושיפא" נגד קבלת רז"ל (ספרי וכתובות מ"ו ע"א) שהובאה ברש"י שהוא משל על עדים שמחוורין הדברים כשמלה, וכן „יקום על שם אחיו" (שם כ"ה ו') שת' „יקום על שמא דאחוהי" ולא כקבלת רז"ל (יבמות כ"ד ע"א) שפי' יקום לנחלה, וכן „וירקה בפניו" (שם שם ט') שת' „ותרוק באנפוהי" ולא כדרשת רז"ל

א) המלות „מותא תנינא" מובאות בת"א רק פעם אחת, אבל בדברי הנביאים נזכרות בת"י כמה פעמים, כמו „אם יכפר העון הזה לכם עד תמתון" (ישעיה כ"ב י"ד) ת' „אם ישתבק חובא הדין לכון עד די תמותון מותא תנינא" וכן „ושלמתי על חיקם" (שם ס"ה ו') תרגם „ואמסור למותא תנינא ית גויתהון" וכן „וישנו שנת עולם" (ירמיה נ"א נ"ז) תרגם „וימותון מותא תנינא" ועיין עוד בפנים בביאורנו על פסוק יחי ראובן.

ב) בדבר התחיה נחלקו גדולי פילוסופי ישראל, הגאון בעל האמונות והדעות במאמר השביעי הביא שלשה דרכים על דבר הצדיקים אשר יזכו להקיץ מעפרם, יש מי שאומר שאם יחיו לא ימותו כלל ונתלו במאמר הנביא „בלע המות לנצח" ויש מי שאומר ימותו ויחיו, ויש מי שאומר יחיו שנים רבות וימותו ולא יחיו עד העולם הבא, ולדעה הזאת הוא מכריע ע"ש, והרמב"ן סובר שהמתים שיחיו לא ישובו עוד לעפרם כי גופם יזדכך ויתקיימו לנצח בגוף ובנפש, אבל הרמב"ם סובר שאין נצחיות לגוף האדם לעולם והמתים אחר שיחיו ויקומו זמן מה ימותו ובמותיהן יזכו לחיי העוה"ב אשר אין בו לא אכילה ולא שתיה רק צדיקים יושבים ונהנים מזיו השכינה, והנה מהת"א אין להכריע, דלכאורה נראה שסובר דלא כהרמב"ם שהמתים שיחיו ישובו עוד לעפרן, דא"כ מאי קאמר ומותא תנינא לא ימות, הלא צדיקים גמורים יחיו בתחיית המתים ואח"כ ימותו מותא תנינא, ואפשר שכוונתו יחי ראובן לחיי עוה"ב ר"ל במיתה הראשונה תחיה הנפש לחיי עוה"ב ובזמן התחיה לא ימות מיתה שניה רק הגוף יזדכך כמו הנפש ויחיה לעד, וכן משמע בש"ס (סנהדרין צ"ב) דקאמר „צדיקים שיחיו אינן חוזרין לעפרן" וכ"ה ג"כ דעת ת"י בירמיה נ"א שהבאנו למעלה שאמר „וימותון מותא תנינא ולא יחיון לעלמא דאתי" ר"ל שלא יזכו לתחיה, וכן בפסוק „אך אל שאול תורד אל ירכתי בור" (ישעיה י"ד ט"ו) ת' „ברם לשאול תחות לסיפי גוב בית אבדנא" גם מתרגומו „אם ישתבק חובא הדין לכון עד די תמותון מותא תנינא" (שם כ"ב י"ד) שהבאנו למעלה, נראה ג"כ שכוונתו לבלי יחיו לתחיה רק הגוף והנפש ימותו שנית, גם בפסוק „להקים ארץ" (ישעיה מ"ט ח') ת' „לאקמא צדיקיא דשכבון בעפרא" וגם מתרגומו „ואמסור למותא תנינא ית גויתהון" (שם ס"ה ו') שהבאנו למעלה, נראה כי כוונתו שנגזר דינם ונחתם שלא יחיו בתחיה רק ימותו שנית, אבל מתרגומו בפסוק „כי תולעתם לא תמות" (שם ס"ו כ"ד) „ארי נשמתהון לא ימותון" נראה ההיפך שמדמה הנשמה לתולעת אשר כראשיתו הוא כדומם נבלע במסוה ואח"כ הנא מעופף בכנפים, וכ"ה נפש האדם והבן שמרמז על התחיה, וע' בכוזרי מאמר שלישי י"ז מ"ש בברכת אתה גבור:

ג) ומה שתרגם כל השלש פעמים על אכילה, אף שלפי הקבלה אתי חד לאיסור אכילה וחד לאיסור הנאה וחד לאיסור בישול, נבאר אי"ה להלאה ע"פ דרכנו.

ד) עמ"ש הרמב"ם בס' המצות מצות ל"ת רס"ז „הזהיר השכיר מלאכול בשעת עבודה כו' כי זה הכתוב בא בשכיר כמו שאמר המת' „ארי תתגר".

הקדמה כוללת

רז"ל (יבמות ק"ו) שפי' לעיני ב"ד, משום שכל דיני עונשין ונזקין ודיני גיטין וחליצה כלם מסורים לב"ד או לכהנים והם ידעו הדין המבואר בקבלה. בכל אלה הנה הכלל הזה שנגלו לו בדברי המת' לא ישמור את דרכו בכל המקומות א) כי מצאנו רבים יוצאים מן הכלל, כמו „ביום הראשון תשביתו שאור" (שמות י"ב ט"ו) שת' „ביומא קדמאה תבטלון חמירא" נגד הקבלה שקאי על ערב פסח (פסחים ה' ע"א) וכן „וזרע אין לה" (ויקרא כ"ב י"ג) שת' „ובר לית לה" ולא ת' „זרעא" כדרכו, אשר בזה כלל הקבלה שאפי' עובר פוסל את הבת כהן מלאכול בתרומה (יבמות ס"ט ע"ב וקדושין ע"ה) או בור ומעין מקוה מים (ויקרא י"א י"ב) או כי יותן מים על זרע (שם ל"ח) שתרגם כפשוטם ורז"ל דרשו מהם כמה דברים אף שהדברים האלה בלתי מסורים לב"ד ב), ולעומת זה יש מקומות רבים ששינה והוסיף ות' כפי הקבלה, ולא סמך על ידיעת הב"ד אף בדברים המסורים אליהם, כמו „שפך דם האדם באדם דמו ישפך" (בראשית ט' ו') שת' „דישוד דמא דאנשא בסהדין על מימר דיניא דמיה יתשד" הוסיף לבאר שהוא בעדים ודיינים, אף שהוא מהדברים המסורים לב"ד וכן „אם זרחה השמש עליו" (שמות כ"ב ב') שת' „אם עינא דסהדיא נפלת עלוהי" מדוע לא ת' כפשוטו? הלא דבר המסור לב"ד הוא? וכן „אם לא שלח ידו במלאכת רעהו ולקח בעליו" (שם שם י') שת' „אם לא אושיט ידיה במא דמסר ליה חבריה ויקבל מריה מניה מומתא" וכן „ונקי וצדיק אל תהרג" (שם כ"ג ז') שת' „ודי זכי ודי נפק דכי מן דינא לא תקטול" ת' הכל כפי הקבלה אף כי דברים כאלה מסורים לב"ד, וכן „ולא ילין חלב חגי" (שם שם י"ח) ת' „ולא יביתון בר מן מדבחא תרבי נכסת חגא" הוסיף המלות „בר מן מדבחא" כפי הקבלה, אף שהדבר מסר לכהנים שהיו יודעים הדין, וכן „לבד ממכריו על האבות" (דברים י"ח ח') ת' „בר ממטרתא דייתי בשבתא דכן אתקינו אבהתא" הלא הדבר הזה נמסר לכהנים יודעי דת ודין ג)? וכן בפסוק „כפר לעמך ישראל" (שם כ"א ח') הוסיף מלות „כהניא יימרון" וכפי הקבלה (סוטה מ"ו), וכן „לא יומתו אבות על בנים" (שם כ"ד ט"ז) ת' „לא ימותון אבהן על פום בנין" שכוונתו ע"פ עדות בנים כפי הקבלה, והוסיף המלות „על פום" אף כי מסור הדבר לב"ד? ויותר תימה שבמכילתא פ' משפטים הביא בשם ר"י ג' דברים שהם כמין משל „אם זרחה, אם יקום, ופרשו השמלה" והמת' ת' „אם זרחה" כפי הקבלה, אם יקום, כפי הקבלה, ופרשו השמלה כפשוטו? ועוד יותר יקשה בפסוק „ויסרו אותו" גבי מוציא שם רע (שם כ"ב י"ח) ת' „וילקון יתיה" כפי הקבלה שלמדו גז"ש מויסרו אותו דגבי בן סורר ומורה (כתובות מ"ו ע"א) ובבן סורר ומורה (שם כ"א י"ח) ת' ומלפין יתיה, ודוחק לומר שנ"ל ומלקין יתיה בקו"ף:

ולכן נראה לענ"ד לומר שאונקלוס שינה לת' ע"פ הקבלה רק בהמקומות אשר המינים, צדוקים, וביתוסים כחשו בהם ויבחרו להם פירושים השולים על רוחם, או בדינים והלכות אשר העם לא היו נזהרים בהם מחסרון ידיעת הקבלה, או במקומות אשר התנאים הקודמים לפניו החזיקו במחלוקת, הוסיף הוא איזו מלה בתרגומו להכריע כאחד מהם, אם מדעתו או מדעת רבותיו, אבל בכל המקומות אשר הן הלכות פסוקות וגם גורל אחד משלשה אלה לא עבר עליהם, היינו שהצדוקים הודו בפירוש הקבלה, והעם היו נזהרים בהם, גם התנאים לא חלקו בהם, שם אחז צדיק דרכו לדרך מתרגם משכיל לשמור את המלות ואת הכוונה מבלי להביט על הקבלה, ורק נוכח הפשט דרכו כדי להתיר הכתיבה שלא יהיו דברים הנאמרים בעל פה אשר אינן רשאין לכתבן ד), ולכן בבשר וחלב שהיו המינים מפרשים כפשוטו שרק הבישול אסור ולא האכילה ת' ג' פעמים „לא תיכלון" ה) וכן „ממחרת השבת שהיו הביתוסים אומרים „עצרת אחר שבת" (מנחות ס"ה) ת' „מבתר יומא טבא" וכן בפרי עץ הדר שאמרו המינים שהוא איזה פרי נאה, ת' „אתרוגין" וגם „לטוטפות בין עיניך" שגם פקרו המינים, ת' „לתפילין בין עיניכון" ו) גם „לא תהיה קדשה מבנות ישראל ולא יהיה קדש מבני ישראל" ת' „לא תהי אתתא מבנת ישראל לגבר עבדא ולא יסב גברא מבני ישראל אתתא אמתא" כר"ע ז) (סנהדרין נ"ד) ולא כר"י, וכן „כי תבא בקמת רעך" שרבו בזמנו המפרשים

א) וכבר כתבתי בשנת תר"י אל כבוד ידידי הגאון זצ"ל בעוד היתה נפשו היקרה בחיים, ודחק לתרץ את דבריו, אבל לא עלתה בידו.

ב) ע' בהאורנו בפנים מ"ש שם בשם הריטב"א ריש קדושין דף ד'.

ג) ע' ברמב"ם ס' המצות מ"ע ל"ו שכתב „חילוק משמורות לעבודת הקדש הוא דבר תורה שהרי אונקלוס ת' „בר ממטרתא דייתי בשבתא" וע' בסוכה נ"ו ע"א.

ד) ועפ"ז בהנחה הזאת אתי שפיר מה שלא הביא ראי' (נזיר נ"ט) ראי' לדבריו מהת"א שת' „ולא יתקן וכו'" וכן לא יקשה על התנא דבי ר' ישמעאל (פסחים ה' ע"א) שאמר „מצינו שארבעה עשר נקרא ראשון שנאמר בראשון בארבעה עשר" בלא אונקלוס תרגם „בניסן" מפני שבימיהם עדיין לא נתפרסם הת"א.

ה) כבר כתבתי בדף ו' אות ו' שרבותיו היו מתירין לאונקלוס לכתוב תרגומו על הספר אף שאסרוהו קודם התורבן לכתוב תורה שבע"פ או לכתוב תרגום למתורגמן, מפני שתרגומו היה ע"פ פשטות הכתוב, ולכן רק הלכות שהיה כהן תידוע נתנו לכתוב כדאיתא בתמורה י"ד מילתא חדתא שאני אבל אין לו להתיר הלכות פסוקות וידועות וברורות, ולכן אל תתמה עלי הלא הצדוקין חלקו ג"כ על עין תחת עין ואמרו שהוא ממש כמבואר במגילת תענית? כיון שבימיו היתה ידועה ופסוקה ומבוררת הלכה זו שהוא ממון, דינה כתורה שבע"פ ואיהא אסורה לכתבה. ועי' בפסיקתא רבתי פרק ה' „אסור למתרגם ליתן עיניו לתוך הס"י בן פזי מקרא מלא הוא דכתיב כתב לך את הדברים האלה הרי המקרא שניתן במכתב כי על פי הדברים האלה הרי התרגום שניתן על פה" וע' בתנחומא פ' וירא ופ' כי תשא.

ו) מה שת' כלם „לא תיכלון" אף שבאמת אתי חד לאיסור הנאה וחד לאיסור בישול, הוא יען כי חשש מפני שהמון שלא היו נזהרים לבוא בכל שבת לשמוע הפרשה מפי המתורגמן וכי ישמעו פעם אחת „לא תבשלו" ימשכו ג"כ אחרי הטעות שהמינים שרק הבישול לבדו אסור. ע"כ ת' בכולם „לא תיכלון" כמאמר חז"ל „אפיק רחמנא בלשון בישול" והבן.

ז) והרמב"ם הלכות איסורי ביאה פי"ב הל' י"ג שכתב „אל יהי ענין זה קל בעיניך שהרי אונקלוס הגר כלל ביאת נכר ואמה בכלל לא יהיה קדש וכו'".

המפרשים ההלכה הזאת כפשוטה על כל מי שיצא בקמת רעהו לכן השכיל לת׳ „ארי התגר" כפי ההלכה ע״פ הקבלה שבפועל הכתוב מדבר, ולא כאיסי בן יהודה (ב״מ נ״ב) וירושלמי מעשרות פ״ה, שאמר כל אדם הכתוב מדבר. ואם נעיין בכל ההלכות ששינה בתרגומו ות׳ כפי הקבלה המסורה לנו בע״פ, נמצא או שבאיזה זמן מן הזמנים חלקו כת אחת מן המתעקשים על דרשת רז״ל, או שהיתה פלוגתא בין התנאים על אודות ההלכה ההיא, או שלא היו ההמון יודעים את הקבלה בדין ההוא, כי באופנים כאלה עמד על משמרתו לשמור את חומות התורה שבע״פ. אולם בכל המקומות שלא חלקו המינים והצדוקים א) למשל „עין תחת עין" או „וקצתה את כפה" או „וגם בעליו יומת" שבדברים כאלה גם הם מודים שהכוונה עונש ממון מפני שהשכל מחייב כן, היה מוכרח להניח הכתובים כפשוטן, ולכן „ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם" (שמות י״ב ט״ו) ת׳ „ביומא קדמאה תבטלון חמירא מבתיכון" הנה על החלק הראשון מהכתוב שהוא ביום הראשון שעליו אין שום פלוגתא, שהכוונה על ערב פסח וכמו שהעמידו חז״ל את ההלכה גם בהוראת המלה „ראשון דמעיקרא" (פסחים ה׳ ע״א) לא שנה מהעבריות ות׳ „ביומא קדמאה" אבל על מלת „תשביתו" שיש פלוגתא (שם שם ע״ב) אם הוא בעור או ביטול, שינה להכריע כפי ההלכה דבביטול בעלמא סגי (ע״ש בתוד״ה בביטול בעלמא) וכן „בבית אחד יאכל" (שמות י״ב מ״ו) ת׳ „בחבורא חדא יתאכל" מפני שהיא פלוגתא דתנאי (פסחים פ״ו ע״א) „מפני שיבה תקום" (ויקרא י״ט ל״ב) ת׳ „מן קדם דסבר באורייתא" מפני שיש בו ג״כ פלוגתא (קדושין ל״ב) „בסוכות תשבו" (ויקרא כ״ג מ״ג) ת׳ „במטלת עננין" מפני שיש בו פלוגתא (סוכה י״א ע״ב) „ועשתה את צפרניה" (דברים כ״א י״ב) ת׳ „ותרבי ית טופרהא" מפני שהיא פלוגתא דתנאי (יבמות מ״ח) „לא יהיה כלי גבר וגו׳" שהבאנו לעיל ת׳ „לא יהא תקון זין דגבר כו׳" משום שהיא פלוגתא דתנאי בנזיר (נ״ט ע״א ועי׳ רש״י שם) ב) וכן בכמה וכמה הלכות שיש בהם פלוגתא דתנאי בש״ס, הכריע המת׳ כאחד מהם, אם מדעתו או מדעת רבותיו, כמו שהגדנו למעלה, לא כן בהלכות אשר בימיו לא היה שום פלוגתא, שם הניח את ההלכה ליודעי דת ודין והוא כמתרגם מהיר במלאכתו שמר לתרגם כפי הפשט ופחד לא פחד פן יכשלו העם בהלכה, אחרי כי כל יושבי על מדין כלם כא אחד השכימו בענינים ההם באין חולק ומערער ואין בהם שום חדוש, ולכן בבת כהן „וזרע אין לה" (ויקרא כ״ב י״ג) ת׳ „ובר לית לה" ולא חשש לכלול ההלכה שאפי׳ זרעה וזרע זרעה פוסל אותה מלאכול בתרומה (יבמות ס״ט ע״ב) משום שגם היא הלכה פסוקה, וכן „ובן אין לו" (דברים כ״ה ה׳) ת׳ „ובר לית ליה" לא חשש ג״כ לכלול הלכה „עיין עליו" מפני דלית מאן דפליג בזה, גם „וירקה בפניו" (שם שם ט׳) ת׳ „ותריק באנפוהי" לא כלל ההלכה שפי׳ „לעיני ב״ד" (יבמות ק״ו) כי הלכה ערוכה היא ואין מערער אחריה, גם „יקום על שם אחיו" (שם שם ו׳) ת׳ „יקום על שמא דאחוהי" ולא חשש לת׳ כפי ההלכה „יקום לנחלה" (יבמות כ״ד) מפני שבכל אלה ההלכות היו ידועים וברורים מבלי שום פלוגתא או חלוקי דעות, ע״כ שמר את חוקי מתרגם נאמן לשמור את הפשט לבלי לזוז ממנו וכדי להאיר הכתובה וכמו״ש לעיל ג).

ג) גם התאמץ אונקלוס לפרש כמה פסוקים — או מלות — בתורה, בקולר נערך ע״פ מדרשים קדושים אשר יסודתם בהררי קודשת הקבלה הנאמנה מפי התנאים קדושי עליון וקודמיהם, ויחבר את הפשט והדרש בקרסי זהב לשונו הזהב כאומן נפלא מבלי דוחק או זרות ד) והיה זהיר להוציא הכל בלבון נקיה כמצוה עליו

מפי

א) אף שהצדוקים התחילו בזמן תלמידי אנטיגנוס, בכל זאת היו בכל זמן מן הזמנים מינים שפקרו באיזה עקרי האמונה, ולכן יקראו בפי חז״ל אפי׳ הכופרים שהיו בימי דוד ובימי עזרא בשם צדוקים (עיין ברכות כ״ד ע״א), ואולי הוא תקון המדפיסים שהיה כתוב „מינים" ותקנו בשם „צדוקים".

ב) וכ״ש בת״י (שופטים ה׳ כ״ו) „דקיימית מה דכתיב בספר אורייתא דמשה לא יהא תקון זין דגבר" וזה ראיה למ״ש לעיל שגם קודם אונקלוס היה התרגום שגור בפי התנאים.

ג) ע׳ במס׳ תמורה (י״ד ע״א) „אמר אי אשכחיה דכתב איגרתיה שלחי לי׳ לרב יוסף ופריך הגמ׳ ואי הוי ליה איגרתא מי אפשר למשלחא והא כו׳ ומשני דילמא מילתא חדתא שאני" ופרש״י „חדתי לחדש דבר כגון זו שחדשה היא" ולכן אפשר שההלכות שהכריע אונקלוס כאחד מרבותיו או נגד החולקים, נקראו חדשות והתירו רבותיו לכתבם, אבל הלכות ידועות ופסוקות כמו „עין תחת עין" שהוא ממון הניתן ככתוב בתורה למען לא תהיינה אסורות לכתבן כתורה שבע״פ, ואל תתמה הלא „עין תחת עין" היתה במגילת תענית שהצדוקים סברי שהוא עין ממש? כי אפשר שבימי אונקלוס כבר הודו גם הם שהוא ממון מפני שהשכל מחייב ע״ז והיתה כבר הלכה ברורה ופסוקה שאסורה לכתב.

ד) כבר אמרנו שזהו ההבדל בין הת״א להת׳ ירושלמי, שהדרשות וההגדות המובאות בת״א הן הן המקור שממנו שאבו בעלי המדרשים המאוחרים, וע״כ נמצא לפעמים בדבריהם „ומתרגמינן" או „ותרגום דידן" אבל הירושלמי הוא מאוחר בזמן והוא שאב ממדרשים שהיו ונמצאו בזמנו, והתרגום ירושלמי המובא בראשונים איננו בידינו, כי מ״ש בכל בו פרק ל״ז וכן הרי״ף בב״מ פ״ב „כדמתרגמינן בתרגום א״י שבל את ידיו בלהפיכהו לידוהי" איננו בתרגום ירושלמי שלנו והנה בתלמוד בבלי נזכר תרגום רב יוסף בתורה ארבע פעמים. א) אמר רב יוסף אי הכי היינו דמתרגמינן ססגונא (שבת כ״ח ע״א) וזה נמצא בת״א ובת״י שלפנינו. (ב) אמר רב יוסף היינו דמתרגמינן מחוך (שם ס״ת ע״א) וכן הוא בת״א ובת״י מעיך בע׳ והיא ביא כדמוכח שם. ג) כדמתרגם רב יוסף כאשר תעשינה הדבורים כמא דנתזן דבריתא ושייטין ברומא דעלמא ומתיין תיבשא מעשבי תולא (סוטה מ״ח ע״ב) והנה מלבד הג׳ המלות הראשונות שישנן בת״א שלפנינו לא נמצא בשום תרגום שלפנינו. (ד) אמר רב יוסף כמאן מתרגמינן מפורצנין ועד עצורין כמאן כר׳ יוסי (נזיר ל״ט ע״א), ולכן אפשר לומר שתרגום יונתן שלנו נתחבר מרב יוסף שהיה ריש פומבדיתא והי׳ סגי נהור, והיה כתוב עליו תר״י ר״ל תרגום רב יוסף וכתב אח״כ בטעות תרגום יונתן או תרגום ירושלמי, אבל באמת רב יוסף חברו, ואל תקשה א״כ למה לא מצאנו את יתר המלות מפסוק כאשר תעשינה הדבורים, כי לכמה נוסחאות שם הגירסא רב ששת ולא רב יוסף, וגם נכון לומר שגם התרגום נביאים אפי׳ מנביאים ראשונים המיוחס ליב״ע הוא תרגום רב יוסף, ונשתרבבה הטעות ליחסו ליב״ע מסבה הנ״ל, יען כי י״ב פעמים מצינו בתלמוד בבלי וג׳ פעמים במדרש רבה כדמתרגם רב יוסף או „אמר רב יוסף אלמלא תרגומו דהאי קרא כו׳" או „ומתרגמינן, כדמתרגם רב יוסף רכי

הקדמה כוללת

מפי רבותינו הקדמונים, ואם אמנם בע"ה כלם יבוארו אי"ה בבאורנו בפנים הספר, בכל אלה נביא פה אחדים לדוגמא, כמו „ויבאה יצחק האהלה שרה אמו" (בראשית כ"ד ס"ז) ת' „ואעלה יצחק למשכנא וחזא והא תקינין עובדהא כעובדי שרה אמיה" שכוון לפרש ע"פ הדרשה המובאה בב"ר פ' ס' וכמ"ש רש"י „שכ"ז ששרה קיימת היה נר דלוק מע"ש לע"ש וברכה מצויה בעיסה וענן קשור על האהל א), „ולא שתו איש עדיו עליו" (שמות ל"ג ד') ת' „ולא שויאו גבר תקון זיניה עלוהי" הוא משמות רבה פ' מ"ה „וטמא טמא יקרא" (ויקרא י"ג מ"ה) ת' „ולא תסתאבון ולא הסתאבון יקרי" תקן הלשון בבלי רצותו להוציא דבר מגונה מפיו (פסחים ג' ע"א) „ויתנבאו ולא יספו" (במדבר י"א כ"ה) ת' „ומתנבאין ולא פסקן" הוא כדרשת כ"ש (סנהדרין י"ז ע"א) „את ה' האמרת היום" (דברים כ"ו י"ז) ת' „ית ה' חטבת יומא דין" הוא כדרשת ר' יהושע רבו (חגיגה ג' ע"א) ב).

ד) גם את כנפי אהבתו וטוב לבו, פרש על כל הנברא בצלם אלהים אף אם יהי בעל דת אחרת ג), ולכן בכמה מקומות אשר ידע בנפשו כי ההלכה הזאת נודעת לכל אדם מישראל ואין מעבר אחריה, שינה אונקלוס מההלכה לבלי לגעת בכבוד בעל דת אחרת, כמו „כל בן נכר לא יאכל בו" (שמות י"ב י"ג) ת' „כל בר ישראל דאשתמד (ובנ"א דאשתלק) לא ייכול ביה" אף שפשט הכתוב שב על שאר אומות ד) „או לעקר משפחת גר" (ויקרא כ"ה מ"ז) ת' „או לארמאי מזרעית גיורא" אף שפשט הכתוב מורה שלשון עקר הוא שנמכר לעבודת כוכבים עצמה (וכמ"ש רש"י שם). וכן הרבה.

ה) ההזק לבלתי לבוז אמונת האומות האחרות ויראתם, במקום שהכתוב מזכיר דברי האומות ההן, או כדברים שדבר איש ישראל אליהם ה) ולכן אף שבכ"מ שנמצא בכתוב „אלהי הנכר" או „אלהים אחרים" ת' „בלשון טעון" ו), הנה בדבר יעקב עם לבן „עם אשר תמצא את אלהיך" (בראשית ל"א ל"ב) ת' „עם דתשכח ית דחלתך" וכן „ויעלהו במות בעל" (במדבר כ"ב מ"א) ת' „ואסקה לרמת דחלתה" וכן „אלהים לא ידעום" (דברים ל"ב י"ז) ת' „דחלן דלא ידעונון" וכן במקומות הרבה ז).

ו) שמות האומות והמקומות הימים והנהרות שנשתנו מזמן נתינת התורה עד ימי אונקלוס תרגם כאשר נקראו בשמותיהן בימיו, ולכן א) „שנער" (בראשית י' י') ת' „בבל" כמבואר אח"כ (שם י"א י"ד), „על כן קרא שמה בבל" גם „כפתורים" (שם י' י') ת' „קפוטקאי" כי בימיו היתה נקראת Cappadocia ח) וכן „הסיני" (שם שם ע"ז) ת' „אנתוסאי" כי בימיו נקראו Orthosia „זמזמים" (דברים ב' כ"א) ת' „חשבני" כי לדעתו נקראו בלשון עברית „זמזמים„ מל' „זמם" והוא אמר על הענקים הנקראים ג"כ „רפאים" (בראשית י"ד ה') את' שם „גבוריא" ועל „האמים" (שם) את' „אמתני" „והזוזים" (שם) את' „תקיפיא", יען כי יפילו פחד על כל הרואים אותם, ומושכים עליהם את המחשבה להתבונן בהם ובגבורתם, ולכן ת' ג"כ בלשון „חשבני" בשביל שכך היו מכנין אותו בני דורו. קין קיני תרגם שלמאה (במדבר כ"ה כ"א) ורבים כמוהם. ב) שמות המקומות כמו „עמק שוה הוא עמק המלך" (שם י"ד י"ז) ת' „מישר מפנא הוא בית ריסא דמלכא" לפי שהיה קרוא בימיו בשם זה מפני היותו פנוי מאילנות ואולי הי' ומיוחד למלך לנחק שם, וכמו שת"י „פנת שער הסוסים" (ירמיה ל"א מ') „תרע בית ריסא דמלכא" וכן „מריבת קדש" (במדבר כ"ז י"ד) ת' „מצות רקם" ט) וכן „בין קדש ובין ברד" (בראשית ט"ז י"ד) ת' „בין רקם ובין חגר" וכן „בשן" ת' בכל מקום „מתנן" וכן „כל חבל ארגב" (דברים ג' ד') ת' „כל פלך טרכונא" י) (ועי' בבאורנו שם) וכן „שניר" (שם שם ט') ת' „טור תלגא" הכל לפי שבימיו היו קרואים הערים יא) וכן כן. ג) שמות ההרים, כמו „הרי אררט" (בראשית ח' כ"ד) ת' „טורי קרדו" שהם Kurdistan או Ku d. האלה „הר ההר" אשר לפי דעת איזה מפרשים הם שני ראשי הרים, ת' הוא „הר טורא" שנראה כי „הר" היה שם עצם פרטי להר ההוא. ד) שמות ימים ונהרות, כמו „חדקל" (שם ב' י"ד) ת' „דגלת" אשר יקרא עכשיו Tigris וכן
ים

רבי דסב נהון לישראל בגלותיה מרתיכון ופרשים (מו"ק כ"ו ע"א) וכולן הן בתרגום שלנו המיוחס ליב"ע כדמותן וכצלמן. ועיין שבת קט"ו א' תו' ד"ה ונידו, ובמגילה כ"א ב' ד"ה ובמגילה ובקדושין מ"ו ע"א ד"ה אמר רב יוסף ובב"ק ג' ב' ד"ה כד מתרגם ואין פה המקום להאריך.

א) והוא רמז לשלשת מצות הנשים „נדה חלה והדלקת הנר".

ב) עי' מ"ש בזה בבאורנו בפנים.

ג) גם זה היה לו למורשה מהנהגת ר' עקיבא רבו שהיה אוהב כל האדם וטוב הלב, ודרש „ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה" ועמ"ש הרה"ג שי"ר ז"ל בבכורי העתים תקפ"ד.

ד) עי' פסחים (כ"ח ע"ב) וברמב"ם פ"ט מהל' קרבן פסח ובספר המצות ל"ת קכ"ח.

ה) או במקום שמזכיר מנהגי בעלי דת אחת נגד חביריהם, כמו „כי תועבה היא למצרים" (בראשית מ"ג ל"ב) ת' „ארי בעירא דמצראי דחלין ליה עבראי אכלין" וע' בבאורנו בפנים.

ו) ואל תתמה למה ת' „לא יהיה לך אלהים אחרים" (שמות י"ט ד') „לא יהוי לך אלהא אוחרן" ולא ת' „טעוות מבוס שם כתיב אחרי כן „על פני" והיה פחיתות הכבוד נגדו יתעלה, וכן „כי גדול ה' מכל האלהים" (שם י"ח י"א) ת' „ארי רב ה' ולית אלה בר מניה" שינה ולא ת' כענין היתרון כמו בעברית לכבוד ה' מפני שאין שום יחס דמיון וקבוץ הגלגה בין ה' לבעלי אלהות, וכן „ואין אלהים עמדי" (דברים ל"ב ל"ט) ת' ג"כ לסבה הזאת „ולית אלהא בר מיני".

ז) כמו „אי אלהימו" (שם שם ל"ז) ת' „אן דחלתהון" ר"ל אף לדעתם וסברתם שעשו אותם לאלהות, איה הם?.

ח) ונקראת כן גם בפי כותבי קורות היונים כמו Herodot אשר לפי דעתי כוללת גם Pontus ואנשיה, וגם „אי כפתור" (ירמיה מ"ז ד') ת"י „נגות קפוטקאי".

ט) כיהלניטס סובר כי היתה להם עיר הנקראת Sini ועי' ערוך ע' אנתוס וע' ביצעיה (מ"ט י"ב) „והלא מארץ סינים" ת"י „ואלין מארע דרומא".

י) רקם היה ידוע לתלמודיים, וע' במס' גיטין ב' ותוס' שם.

„ים כנרת" (במדבר ל"ד י"א) ח' „ים גינוסר" ונקרא עכשיו Genezareth וכ"מ שנמצא בתורה „נהר" סתם ת' „פרת". וכל המקומות שנמצא בתורה ולא ידע שמותיהם בימיו, אחז לדיק דרכו דרך הדרש לפרש כשמות התארים ע"פ המקרים שקרו לעם ישראל בהם, כמו „בין פארן ובין תפל ולבן וחצרות ודי זהב" (דברים א' א') תרגם „בפארן אתפלי על מנא ובחצרות ארגיזו על בשרא ועל דעבדו עיגל דדהב" א).

העולה בידינו אחרי החקירות המעטות האלה, כי אונקלוס תרגם את התורה ביתרון חכמה והכשר דעת וכל דבריו שקולים במאזני ההגיון ומדודים באמת הקבלה, וברוב אהבתו אל אמונת ישראל התאמץ להראות כי שתי התורות שבכתב ושבע"פ אחיות תאומות הן, מרועה אחד יצאו, יחד תתלכדנה ולא תפרדנה, וביחוד הננו רואים כי במאזני שכלו שקל מנה וספר ויגע למצוא מלות ארמיות אשר בהן תתאים הקבלה המסורה לנו עם הפשט, ולכן מישרים נשפוט א) אם נאמר כי רוח אחת מרחפת על פני כל חמשת הספרים, ואין שום שנוי בדרכי תרגומו מספר אחד לספר אחר ב), ב) כי לא כאשר חשבו קצת המבקרים ג) כי התרגום הזה נעשה רק להדיוטות, כי באמת נעשה בין לחכמים בין להדיוטים, כגדול כקטן, כנבון כבלתי נבון, כלם ישמעו לקח ויתענגו יחד באהבת התורה, וה' אלהינו יאר עינינו, ויראנו נפלאות בתורתו.

ועתה ה' אלהים! חי חי כמוני היום, רחש לבי תודות לך אשר חנותני במעט דעה לבאר את דברי המתרגם האלהי, ראשון במעלה ובזמן לכל המתרגמים והמבארים, הגר הצדיק אונקלוס הזה, לגלות את פני הלוט הלוט על דבריו, והמסכה הנסוכה על כוונותיו. הן זה יותר משלשים שנה בעוד הייתי עובד את עבודתי בעיר מולדתי בק"ק הנובר, וגם אחרי כן כאשר נקראתי הֵנָּה עיר רבתי עם ושרתי במדינות, הנה פקדתי לבקרים לרגעים בחנתי את דברי המתרגם הזה, ואף כי עתותי נתונות נתונות הן לעבודה לתורה ולתעודה, חבה יתרה היתה להשתעשע ולטייל במשעולי כרם ה' צבאות הזה קצרות וארוכות, כי מלבד קדימתו בזמן שהוא נכתב בימי התנאים הקדושים, הנה רוח ה' דבר בו בתורה הכתובה והמסורה, ובדעות רמות מְזֻקָּקוֹת, צרופות וטהורות, וביחוד בדור הזה אשר בעו"ה עמודי הדת ירופפו, ואדני התורה שבע"פ יתפלצון הנה התרגום הזה מורה לנו את הדרך אשר בה נלך, ומראה לנו כי שתי התורות תאמי צביה הנה זו עם זו. ועתה אל יאשימני הקורא אם ימצא בספרי איזה רעיון או פירוש אשר קדמני בזה מחבר אחר ולא הזכרתי שמו עליו, כי סוף סוף לא כתורה הנדרשת בשבעים פנים הת"ס, לו רק מסלה אחת העולה בית אל, ובמסלה ההיא יוכלו לבוא כל דורשי ה' ותורתו, ובעת אשר רשמתי לפני על הגליון איזה פירוש או באור, לא הבדלתי בין מה שעלה על רעיוני ובין מה שעלה במצודת אחרים. את הספר הנחמד „להם ושמלה" לא ראיתי עד לפני שנים אחדות אחרי אשר כל דברי באורי זה היו ערוכים ושמורים עמדי, וגם זה אשר השגתי הנהו נלקה בחסר ויתיר. ובית נכאתו של הס' „יא"ר" שהוא „פתשגן" היה ג"כ סגור לפני עד אשר נמסר ספרי לדפוס. ואקוה כי המעיין בחבורי ימצא כמה דברים שכוונתי אני ב"ה למסרת האמת. ואני תפלה לאל חי, כאשר כל בית אבי כהני ה' חסידי עליון נ"ע, כלם גדלו והצליחו וגם עשו פרי קדש הלולים לה', כן גם בני ובני בני, שלשים ורבעים, יהיו מטעי ה' לצבי ולכבוד לפליטת ישראל ולאמונתו הקדושה, ואור ה' ואמתו המה ינחוני לחזות בנעמו ולבקר בהיכלו כלו אומר כבוד.

פה ק"ק לונדון, ביום מלאת לי שבעים שנה, כ"א טבת, שנת קומי אורי כי בא אורך לפ"ק

הק' נתן בן לאאמ"ו הרב הגאון מו"ה מרדכי אדלר הכהן זצללה"ה.

א) הוא המקום הנקרא בשם Tarichae ונודע בזמן אדריאנוס.

ב) בישעי' ל"ז ל"ח ארץ אררט ת' ארעא קרדו. וכן כתב ר' פתחי' במסעותיו דף מ"ח (נדפס בלונדון) הרי אררט רחוקים מבבל מהלך חמשה ימים וכן כתב החכם Raulinson.

ג) ע' ספרי ובדברים רבה ששם איתא „א"ר שמעון בן יוחאי חזרנו על מ"ב מסעות ולא מצאנו מסע ששמו תפל כו'".

ד) ולא כמו שחשבו קצת מהמבקרים החדשים שבתרגומו על שמות אחז לו דרך אחרת, כאשר בספר בראשית תרגם „עבראי" ובס' שמות „יהודאי' כי יבואר הדבר אי"ה בפנים הספר בבאורנו, והמעיין היטב יראה ויוכח כי לשונו דברים אחות במשפט אחד בכל התורה.

ה) בפרט החכם שד"ל בספרו אוהב גר שהציב ליסוד מוסד שהתרגום לא נעשה בעבור החכמים ורק בעבור ההדיוטות במחילת כבוד תכמתו טעה בזה. ועוד יותר אתפלא על החכמים הגדולים כמו הגאון מהר"ץ חיות ז"ל והרב הגדול מהר"ז פראנקיל שגם הם הלכו בעקבותיו, איך יעלה על הדעת שישתדל להליט בתיבה אחת כמה הלכות ואגדות (כאשר הראינו גם בזה גם בבאורנו בפנים) רק להדיוטות? אפס! כי כאשר לא כל הבחות הנפשיות מתרשמות בחיצוניות הגוף, ככה גלה אונקלוס רק איזה דינים ופירושים ולא כולם, ע"פ הכללים המבוארים בהקדמתנו זאת

הקדמת אבן עזרא

בשם האל הגדול והנורא
אחל לפרש פירוש התורה

אנא אלהי אבי אברהם . עשה חסד עם עבדך אברהם.
ויהי פתח דבריך מאיר . לעבדך בן עבדך מאיר .
ומישועת פניך תבא עזרה . לבן אמתך הנקרא בן עזרא :

זה ספר הישר · לאברהם השר . ובעבותות הדקדוק נקשר ·
ובעיני הדעת יכשר · וכל תומכו מאשר :

נאום אברהם הספרדי הנזכר מפרשי התורה הולכים על חמשה דרכים

הדרך האחת ארוכה ורחבה · ומנפשות אנשי דורנו נשגבה · ואם האמת כנקודה בתוך העגולה · זאת הדרך כקו הרחב הולך החוץ הסובב בתחלה . ובה דרכו גדולים · והמה חכמי הישיבות במלכות ישמעאלים · כרב יצחק שחבר שני ספרים · מבראשית עד ויכלו ועוד לא כלה מרוב דברים · ובפסוק יהי אור · אמונה בעלי האור והחשך הזכיר · והוא הולך בחשך ולא הכיר · ובפירוש תוצא הארץ מלבן בוניא מלים · וידבר על העצים והצמחים קטנים וגדולים · ובפירוש נפשות החיות · הביא חכמות נכריות לדעת המדות הנזכרות · ע"פ חכמי הספירות. ובמסלה הזאת עלה. רב סעדיה גאון הגולה · ובפי' יהי מאורות · הכניס דעות אחרות · לדעת המדות הנזכרות · ע"פ חכמי הספירות · גם רב שמואל בן חפני אסף רוח בחפניו · בפ' ויצא יעקב ברוב עניניו · כי הזכיר כל נביא בשמו · וכמה פעמים גלה מקומו · וכמה וכמה תועלת יש בהליכת הדרך · ואין תועלה לפי' הזה כי אם אורך · ועם ויחלום כתב פתרון החלומות · ולמה יראו בתמונות · והרוצה לעמוד על חכמות חיצונות · ילמדם מספרי אנשי אמונות · אז יתבונן בראיותם אם הן נכוחות · כי הגאונים בלי ראיות בהכניסם הביאום · ויש מהם שלא ידעו דרך חכמי קדם ומאין הוציאום :

הדרך הב' בחרוה פלתולים · ואם הם ישראלים · אשר חשבו כי עמדו על הנקודה בעצמם · והם לא ידעו את מקומה · וזאת דרך הצדוקים כענן ובנימין · וכן כל מכחיש וכל מין · אשר בדברי מעתיקי הדת לא יאמין · והוא נוטה להשמאיל או להימין · וכל איש כרצונו יפרש הפסוקים · גם במצות ובחקים · והם מדעת תוצאות לשון הקודש ריקים · על כן יתעו גם בדקדוקים · ואיך יסמכו למצות על דעתם · וכל רגע יהפכו מצד אל צד כפי מחשבותם · בעבור שלא תמצא בתורה · מצוה אחת בכל צרכיה מבוארה · ואחת מהנה אזכיר · והיא גדולה למכיר · כי תחתיה כרת על אכילת יום הכפורים · וחמץ בפסח שלא עשוהו מהורים · ושביתת ימים שבעה · וקרבנות וסכה והרועה · כי אין בתורה חקי השנה מפורשים · ואיך נחשוב החדשים · ועניי הדעת מרודים · שמו אותותם מפסוק לאותות ולמועדים · ולא ידעו כי והיו לשון רבים · ועל המאורות והכוכבים · והאומר כי וי"ו ולמועדים נוסף · כי לאות עם מועד נאסף · יבקש אדם שיהיה אוהבו · אולי יאמין בו · ואם מצאנו שנים ושלשה ווי"ן נוספים · מי יודיענו כי זה הוי"ו מהעודפים · אחר היות וי"ו המעט לאלפים · ואין פירש עשה ירח למועדים · כדברי אלה שמתניהם מועדים · ואילו היה כתוב והיתה הלבנה לאות כמועדים בחדשים · מי יתן לנו אות שהם מועדי השם המקודשים · כי יש מועדים רבים · בתורה ובמקרא ובכתובים · ואלו היה למועדי השם מבואר · עוד הדבר הגדול נשאר · אם החדש על סוב הלבנה גלגל המזלות · שהם שבעה ועשרים יום ושעות מוגבלות . ואם על סוב גובה גלגל היוצא · אשר מוצקו רחוק ממוצק הארץ ימצא · או על סוב גלגל התלי כדעת חכמים · כי מהלך הגלגל הקטן הפך זה באמת ובתמים · ואם נסמוך על דעת התחברות המאורות · גם הנהגת מחוברות · מחברות בגלגליהם תיכונה · ומחברת כנגד עליון באמונה. מחברת שנוי מחזה · ולא נדע אי זה יכשר הזה או זה · ואשר אמרו כי הדבר תלוי על מראה עינים שלו · כי עינים להם ולא יראו · אולי יראונו בתורה ובתעודה · המקום שמצאו שם זאת החמדה · ולא יכרו בפי' חדש בחדשו נכונה · כי אין בכתוב זכר ללבנה · רק פירושו לעשות כל דבר בעתו · יום ביומו ושבת בשבתו · וידוע כי פעם יהיה בין המולד (ר"ל האמצעי) לעת השקיעה שש שעות · ותראה הלבנה עד על חקות ידועות · ופעם ביניהם שלשים שעות · ולא תראה אפילו בגבעות · (כי) תהלוכות הלבנה נפלאת גלגלה גם גלגל השמש משתנות · וגם מפני ארך ורחב המדינות · ואם שכנה על הארץ עננים · ועל מראה בראש אלול ותשרי הלבנה · בהתענה ג' ימים בכפורים · ועוד מי סיפר לנו כי ימי החדש לא שנים יום ספורים . כי הנה יהודה הפרסי חבר ספר · ובחשבון (השמש) השנה והחדשים סופר . גם לא

נדע מהתורה עדות האדם · ומי העד ואם ילך דרך רב ביום קדם · ואם נקבל עדות אב ובנו וגרים ונשים · וגם אם היו כל אלה מפורשים · עוד דבר קשה · איננו מפורש בתורת משה · לדעת כמה חדשי השנה · ואם היא כאביב נסמכה ההולך מחטים או שעורים · ומתי יבוקש ואנה השעורים · ואם היתה שנת בצורת בא"י ומסביב · והנה אין זרע אף כי אביב · הנקבע השנה פשוטה או מעוברת · גם אין ספירה נספרת · ואין חג שקראוהו עצרת · וכל אלה המצות צריכות לקבלה ומסורת · והאומרים והנה אנשי המשנה · מעידים על ראיית הלבנה · והנה התשובה נכונה · אם היא עדותם בעיניהם נאמנה · יקבלו עדות צרכי השנה · כי על פי קריאת בית דין היא נתונה · כי יסוד העיבור על אביב והתקופה וצרכי צבור · ולמה במצות נגע צרעת מבוארים המשפטים · שהיא מצוה לאדם אחד ולפרקים מעטים · ומצות המועדים חיוב לכל ישראל בכל זמן · ולמה אין בתורה עליהם עד נאמן · רק נהפך כה וכה רמיזות · ולמה בדברי תורה תמימה כזאת · וזה לנו האות שסמך משה על תורה שבעל פה · שהיא שמחה ללב ולעצם מרפא · כי אין הפרש בין שתי התורות · ומידי אבותינו שהיקן לנו מסורות · ופסח חזקיהו יחזיק ידי אמונה · כי נעשה ע"י בעלי עצה וזקנה · ולא הקריב הפסח במועדו · ולאכול חמץ בחדש הראשון שלא ידו . ופסח שני כראשון שבעת ימים עשה · ויש ראיות רבות שקבל מעשיו רם ונשא · כי בר (כ"ד) היה · ואין כרוחו רמיה :

הדרך הג' חשך ואפלה · והיא מחוץ לקו העגולה · והם הבודאים מלבם לכל הדברים סודות · ואומרים כי התורות והמשפטים חידות · ולא אאריך להשיב עליהם · כי עם תועי לבב הם · כי הדברים על צדק לא חלקו · בלתי בדבר אחד צדקו · אשר כל דבר מצוה קטנה או גדולה · בכף מאזני הלב תהיה שקולה · כי יש בלב דעה · מחכמת יושב קדם נטועה · ואם הדעת לא תסבול הדבר · או ישחית אשר בהרגשות יחבר · אז יבקש לו סוד · כי שקול הדעת היסוד · כי לא נתנה התורה לאשר אין דעת לו · והמלאך בין אדם ובין אלהיו הוא שכלו · וכל דבר שהדעת לא תכחישנו · כפשוטו ומשפטו נפרשנו · ונעמידנו על מתכונתו · ונאמין כי ככה אמתו · ולא נגשש קיר כעורים · ולפי צרכנו נמשוך הדברים · ולמה נהפוך הנראים לנסתרים · ואם יש מקומות שהם באמת נתברים · ושניהם נאמנים ברורים · מהם בגופות ומהם מחשבות · כמלת בשר וערלת לבבות · ובעץ הדעת סוד יגעם · גם הדברים אמת כמשמעם · ואם יש איש לא יכילו זה רעיוניו · אם הוא חכם יפקח את עיניו · כי ימצא בתולדות רבים נוצרים · כנחירים והלשון והרגלים לשני דברים :

הדרך הד' קרובה אל הנקודה · ורדפו אחריה אגודה · וזאת דרך החכמים · בארצות יונים ואדומים · שלא יביטו אל משקל מאזנים · רק יסמכו על דרך דרש בלקח טוב ואור עינים · ואחר שימצאו המדרשים בספרי הקדמונים · למה יוגיעו לכתבה שנית אלה האחרונים · ויש דרש הפך דרש · ויש לו סוד איננו מפורש · כדרש שהתורה קדמה אלפים שנה קודם העולם · וזה אמת סוד דרך הנעלם · ורבים לא יבינוהו כן · ולהיות כמשמעו לא יתכן · ובעבור כי השנה מימים במספר היא מחוברת · ומדת הרגע והיום בתנועת הגלגל נספרת . ואם אין גלגל אין יום אף כי יומים · או שנה או מספר אלפים · והשואל מה היה העולם בתחלה הלא יתחייב · למען אשר יבקש לאין יש · ומשיבין שברא השם את העולם בעת שידע כי טוב הוא · גם זו התשובה בנויה על אבן בהו · וכן האומרים שבראו להראות גבורתו · לאדם שהוא שורש יצירתו · והנה שמו תשובתם האמולה · חלק קטן מהשאלה הגדולה · כי יש ראיות גמורות · לאשר עינים להם ולא לעורות · כי הישוב חצי ששית הארץ באמונה · וכולה כנקודה אל המסבה (ס"א המסכה) אשר עליה נתונה · ואף כי המסבה (ס"א המסכה) העליונה · ואם מלדך הישרה . אין דרש יום נדרש כדרך המקרא · כי אילו היה הטעם לאלפים · היה כתוב יומים · כי פירש יום · בכל יום ויום · וכן איש איש וברוך ה' יום יום · גם סוף הפסוק יוכיח משחקת לפניו בכל עת והנה אחריו כתוב לשקוד על דלתותי יום יום · א"כ נשמור התורה הנאמנה · עד אלפים שנה · ועוד כי אלף שנים בעיניך איננו נוכח השם · וימצאהו בפירושי בספר תהלות אשר יבקשם · גם יש דרש להרויח נפש חלושה · בהלכה קשה · ויש דרש מסברא ידועה · ויש שהוא כהלכה שאינה קבועה · גם יש דרש שהוא טוב לאחרים · וידריך בדרך תבונה את הנערים · כי יש עוף שאינו רואה ביום בנגוהות · ובלילה רואה מפני שעיניו כהות · כדרש שהעולם נברא בבי"ת בעבור ברכה · ואם הדבר ככה · הנה בוקק הארץ ובולקה · ואשיתהו בתה · ובטלו הטוחנות · בל ידעום · בלו שלמותיכם · בלע ה' · בלל ה' · ובחקך וברא אתהן · בין בתריו · בזיון וקצף · ילדו לבהלה · בלהות אהנך · ואם הרי"ם רישיה די דהבא · הנה איש רע בליעל · בעל פעור · כרע בל · כהני במות · ואשר מעט השכל בלבנו · ואף כי אשר חכמת אלהים בקרבו · יוכל להוציא מדרשים · וכולם כנגד הגוף הפשוט הם כמלבושים · וקדמונינו זכרם לברכה · אמרו על ככה · אין מקרא יוצא מידי פשוטו · דרש בראשית בתורה שנאמר ה' קנני ראשית דרכו · אחר העולם נברא על לויתן שנאמר הוא ראשית דרכי אל · אחר העולם נברא שיראו מלפניו כי כן כתיב ראשית חכמה יראת ה' · אחר העולם נברא בעבור הבכורים שנאמר ראשית בכורי אדמתך · ולמה בי"ת בתחלה להורות כי ה' אחד והנבראים שנים שהם עלם וצורה או שני עולמות · ולמה בי"ת ואחריו רי"ש אל"ף שי"ן · ואח"כ יו"ד והי"ו · רמז שהבית הראשון

עמוד

הקדמת אבן עזרא

יעמוד ארבע מאות וי' שנים · כי הוא קודם השמים והארץ ואחר כך ישוב הבית · וזה הוא והארץ היתה תהו ובהו · והחשך שבא חשך לעולם כאשר נסתלקה השכינה · ורוח אלהים שנחה רוח החכמה והבינה · על מפרשי התורה כנמשלת למים · ובסוף יהי אור על ימות המשיח · אז יבדיל ה' בין המקוה לישועתו ובין אשר במחשך מעשיהם · דרש בראשית שתי מלות שהכל היה מהאש והוא היסוד אחר שית כמו אמון שית · שהם שש הקצוות הנמצאות לכל גוף וחשבון ראשי מלות פסוק בראשית כנגד כל האותיות · והמלות שבע כשבעה מלכים או כשבעה כוכבי לכת · והאותיות שמנה ועשרים כנגד מחנות הלבנה וכן מספר העתים בקהלת · ותחלת הספר ב"ת וסופו מ"ם כנגד השם המפורש שיוצא מפי כהן גדול ביום הכפורים · ובסיני נתן למשה וכן כתוב ה' ב"ם סיני בקדש · ובתחלה בראשית ולבסוף ישראל כי הם עלו במחשבה בראשית העולם · וסוף דבר אין לדרש סוף :

הדרך החמישית · מסד פירושי עליה אשית · והיא הישרה בעיני נכח פני ה' אשר ממנו לבדו אירא · ולא אשא פנים בתורה · ואחפש היטב דקדוק כל מלה בכל מאדי · ואחר כך אפרשנה כפי אשר תשיג ידי · וכל מלה שתבקשנה · בפירוש המלה הראשונה תמצאנה · כפירוש שמים תמצאנו בפסוק הראשון · ועל זה המשפט כל הלשון · ולא אזכיר טעמי אנשי המסורת · למה זאת מלאה ולמה נחסרת · כי כל טעמיהם כדרך הדרש הם · כי הכותב פעם יכתוב המלה מלאה מבוארה · ופעם יחסר אות נעלם לאחז דרך קצרה · ואחר שידרשו טעם למלאים ולחסרים · יורונו איך יוכל לכתוב הספרים · ומשה כתב בלא וי"ו ה' ימלוך · ומעתיק משלי כתב בוי"ו תחת עבד כי ימלוך · והניח לנות בין שניהם · רק לתינוקות טעמיהם עובים הם · גם בפירושים הישרים · אין צורך לתיקון סופרים · ומתרגם התורה ארמית תרגם אמת · ובאר לנו כל הנעלמת · ואם דלק במקומות אחרי מדרשים · ידענו כי יותר ממנו ידע הפרשים · רק חפץ להוסיף טעמים אחרים · כי פשוטו יבינוהו אפילו הבוערים · כמו עירה שלא תרגמו כבן אתון · ותרגם בני יבנון ואתונו שער האיתון · ובעבור בדרש דרך הפשט איננה סרה · כי שבעים פנים לתורה · רק בתורות ובמשפטים ובחקים · אם מצאנו שני טעמים לפסוקים . והטעם האחד כדברי המעתיקים · שהיו כלם צדיקים · נשען על אמתתם בלי ספק בידים חזקים · וחלילה חלילה מלהתערב עם הצדוקים · האומרים כי העתקתם מכחשת הכתוב והדקדוקים · דרך קדמונינו היא אמת · וכל דבריהם אמת · וה' אלהים אמת · ינחה עבדו בדרך אמת :

חידת אבן עזרא

חידה יפה · זכה וצרופה : להחכם אבן עזרא · ובן מאיר נקרא : חברה במשקל השיר . והנני את דרכה איישיר : הבית הראשון תנועה ויתד וחמש תנועות · ויתד וארבע תנועות · זהו הדלת · ותנועה ויתד וחמש תנועות · ויתד וארבע תנועות זהו הסגר · ואחריו שלשה בתים קצרים כל בית מתחיל גם כן תנועה ויתד וחמש תנועות · ויתד וארבע תנועות · וכן דרך כל השיר עד תמו .

ושמו בקרבו חתום בראש בתים הקצרים דוק ותמצא :

אֵת דְּבַר חִידָתִי שִׁמְעוּ · נְבוֹנִים נִפְלָאוּ · אַךְ דְּעוּ כִּי כָל חַכְמֵי לֵב לְהַגִּידָהּ לָאוּ ·

אָב א בְּהָאֲדָמָה הוֹלִיד אַרְבָּעָה הָאַחִים .
ב לֹא כְבֵדִים לֹא קַלִּים. לֹא יְבֵשִׁים לֹא לַחִים.
ג בָּם יְרוּצוּן אוֹפַנֵּיהֶם · ד וְהֵם שׁוֹקְטִים נָחִים .
ה בָּם דְּמוּת אַרְבַּע הַחַיּוֹת בְּשַׁחַק נִבְרָאוּ .

פירוש על החידה מספר נסיונות אברהם

א אב שהם אב שלא נזכר לפניו או לאחריו שתולדה או הכנוי מוסב על הקב"ה אבינו שבשמים · ופרש ילד יורה על ההויה החדשה אם לידת בע"ח או התחדשות הפעולה כמו כי לא תדע מה ילד יום · הרה עמל וילד שקר . ור"ל לאדם שעל האדמה נתן לו הקב"ה כח הדבור ע"י המוצאות לבטא הכ"ב אותיות ובהם ד' אותיות דומות והן א"ה"ו"י וכדלקמן : ב לא כבדים וכו' · שולל בזה הארבע יסודות שהמים והעפר הם הכבדים והאש והרוח הם הקלים · והאש והעפר הם יבשים והמים והרוח לחים · ור"ל אולי יעלה על רוחך במושכל ראשון שכוונתי על היסודות אין כוונתי עליהם : ג בם ירוצון כו' · החכם הנ"ל קורא להתנועות אופנים וגלגלים כי כמו שהאופנים מנהיגים את העגלה כן התנועות מנהיגות ומניעות את האותיות : ד ומ"ש והם שוקטים נחים · ר"ל שזאת היא האחוה שלהם שכאשר יבואו בלא תנועה הם נחים לפעמים ובלתי מורגשים במבטא [היינו כשיבואו אחר מוצאן כידוע] והאל"ף וה"א נחים ונספרים לעולם שלא אם הה"א במפיק היינו בדגש המורה על הכנוי · גם דעתו שכל תנועה מוציא אחת מאותיות א"ה"ו"י בכח

או

כי פעמים יסתרו גם פעמים יראו ·

ו רָ אתה עיניכם עת נראה . דברי מה נורא ·
ז כי בכורם לקח חלק ושם רב בבכורה .
ח גם שמו נוסף על שני ט ובסתר נקרא .
י השלישי בשמו כפול כ חכמים קראו .
ל הרביעי גם כן כפול במשקל מצאו .

מ הבכור זכר ונקבה נ ואת שני אחריו .
בנקבה הוא . ס ושלישי ידעתו בזכוריו .
ע את פני הרביעי זכר · נקבה באחוריו .
פ מדינים עושו בואו צ נאולי תמצאו :

ק שאלו מלך ישראל לבלתי תחטאו :

ר מבכור ימצא שוכן בגלגלים ששה .
ש אחריו יבוא השני ולו שם בשלשה .
ת משכנות השנים בשנים א ודבתם קשה .
ב בקשו מעל ספר האלהים וקראו .
יום ברוא אדם אלה ארבעה נבראו .

ג מספר הרובע על אחיו בנוסף יש יתרון .
כאשר שני על ראשון יהי לזכרון .
ד סוד שני אחים תיכונים כראשון עם אחרון .
ה משקלי הארבעה אם במאזנים באו .

פירוש על החידה מספר נסיונות אברהם

או בפועל היינו בכתיבה הנראה לעינים או בקריאה לחוד היינו שלא נכתב אות א"ה"ו"י אחרי' רק היא בכח משך התנועה שלפניה ולא כקריאת המדקדקים האחרונים שקורין למורגש נח נראה ולבלתי מורגש נח נסתר כי מהמוגרפים לא ידבר בזו החידה כי ישתנו ויתדמו כל האותיות בזה ואין אחוה לארבעתן בפ"ע אבל כוונתו כפשוטה על הנראים לעינים ועל הנסתרים מן העין כמו מלת בָּרָא הא' הראשון נסתר והב' נראה : ה ולכן מדמה נ"כ בדרך מליצה ושיר לחיות המרכבה עש"כ ודמות החיות כדמות מראה הבזק ועי' בפירש"י ורד"ק שם. כי גם החיות פעמים יסתרו ופעמים יראו : וזהו שאמר אחר זה · ראתה עיניכם עת נראה דברי מה נורא כי באלה ג' תבות נראין א"ה"ו"י הנחות · והפס באלו להיישיר החרוז ולתקוע יתד במקום נאמן : ז ומ"ש כי בכורם לקח חלק ושם רב בבכורה ר"ל שהאל"ף שהוא ראשון לארבעתן נקרא במלוי בשתי תנועות פת"ח כנו"ל והב' האחרות בתנועה אחת ונוטל פי שנים נגד אחיו גם שמו נתגדל בקריאה : ח ומ"ש גם שמו נוסף על השני ר"ל שגם הה"א במלואה נקרא עם אל"ף שהיינו ה"א : ט ומ"ש ובסתר נקרא ר"ל כי גם אם נכתב ה לבד נקרא הא : י ומ"ש השלישי שמו כפול ר"ל אף כשנכתב ו' אחת שמו נקרא בב' ווין : כ ומ"ש חכמים קראו הייט בעלי לה"ק וקראם חכמים להיישיר היחידות · ל ומ"ש הרביעי ג"כ כפול ר"ל היו"ד במלואה היא במספר ב' יודי"ן וקורא למספר משקל וכן תמצא לקמן : מ ומעתה יבאר אופן שמושן הבכור הוא האלף ישמש בראש הפעלים לזכר ולנקיבה אפקוד אשמור : נ ומ"ש ואת שני אחריו בנקיבה הוא · ר"ל הה"א תשמש אחר התבה לנקיבה:ס ומ"ש והשלישי ידעתו בזכוריו ר"ל הוא"ו ישמש בסוף התבה לזכר כמו ארצו מולדתו וכן בפעלים פְּקָדוּ פקדתיו : ע ומ"ש את פני הרביעי זכר נקבה באחוריו · ר"ל היוד תשמש בראש התבה לזכר כמו יפקוד ישמור ובסוף התבה לנקיבה תפקדי תשמרי : פ ומ"ש מדינים עושו בואו אולי תמצאו (מודיע בזה בהעלמה) בסי' ה' מלכים כי בפ' מטות נאמר ואת מלכי מדין וגו' את אֱוִי ואת רקם וגו' ומלת עושו ובואו תמצא ביואל סי' ד' שפי' קבוץ ואסיפה : צ ומ"ש לשון אולי כי עדיין תחסר הה"א [ת"ה ב"א החסר ישלים חמשת מלכי מדין]: ק לכן אמר את"ז שאלו מלך ישראל הוא יֵהוּא בן יהושפט לבלתי תחטאו היינו שלא יחסר לכם כלום מאותיות א"ה"ו"י ומלשון קולע אל השערה ולא יחטיא : ר ומ"ש מבכור ימצא שוכן בגלגלים ששה ר"ל שהאל"ף תנוח אחר ששה תנועות בכח או בפועל היינו במכתב או במקרא · ואסביר לך דבריו כי מצאתי בחבוריו שדעתו שאחר כל תנועה נמשך אחת מאותיות א"ה"ו"י בטבע בין אחר תנועה גדולה או קטנה . כי אחר החולם והמלאפום נמשך הוא"ו ואחר הצירי והחיריק היו"ד והששה תנועות הנשארים נמשך אחריהם האל"ף ובתוכם ג' תנועות שגם הה"א נמשך אחריהם והם קמץ פתח סגול · ומה שנמצא שינותו לפעמים גם אחרי תנועות אחרות . היינו דווקא אם הנח הוא לצורך שרש או שמוש או לאיזה דרש כמו בא אהלה האל"ף והה"א אחר החולם ודומיהם רבים · אולם בטבע הברתן לא ינוחו כ"א על הסדר שזכרנו · וזכור זאת והבן . וכבר כתבתי לעיל שהנקודות נקראים אצלו אופנים וגלגלים · ומעתה תבין דבריו כי האל"ף שוכן ונח אחר ששה תנועות: ש ואחריו יבוא השני (הוא הה"א) ולו שם בשלשה : ת ואמר עוד משכנות השנים בשנים היינו הוא"ו והיו"ד כל א' נמשך אחר ב' תנועות כדלעיל : א ומ"ש ודבתם קשה ר"ל שבלתי מורגשין בנחותן . ומלת ודבתם הוא מלשון דובב שפתי ישנים . מולא דבה ולועזין בל"א (איהרע רוהע= שפראכע איזט שווער) כי האל"ף והה"א בלא מפיק לא יורגשו לעולם בנחותם בלא תנועה · והוא"ו אינה מורגשת אחר מלאפום חולם · והיו"ד אינה מורגשת אחר הצירי והחיריק: ב ומ"ש בקשו כו' ר"ל שביום השטי שנברא אדם וחוה נולדו גם קין והבל כמאמרם ז"ל בשעה שמיני' עלו למטה שנים וירדו ארבעה . ותמצא בשמותם א"ה"ו"י אדם חוה קין הבל: ג ומ"ש מספר הרובע כו' ר"ל שיתרון מספר היו"ד על הוא"ו הוא כיתרון הה"א על האל"ף: ומ"ש סוד שני אחים כו' · ר"ל כי ס ה"א והוא"ו מספרם כמו האל"ף והיו"ד : ס ומ"ש משקלי הארבעה כו'

דרך

חידת אבן עזרא

ו יִהְיוּ כֻּלָּם וּכְמוֹ כָּל נְשׂוּאִים יִשָּׂאוּ : יְהַרְבִיעִי כַּחֲצִי גַלְגַּל יְוְהוּא בַּעַל הָמוֹן ‧
ז רֹאשׁ וְרֶגֶל וּזְרוֹעַ עִם גְּוִיָּה לַקַּדְמוֹן ‧ לִרְחֲצוּ עִם מֵי חָכְמַת לֵב מִבְּתוֹךְ מַיִם גָּאוּ ‧
ח גַּם שְׁתֵּי צוּרוֹת לִשְׁנֵי טוְאָחִיו כְּאַגְמוֹן ‧ אַל תְּפָרְשׁוּ אֶת חִידָתִי עֲדֵי יִתְחַטָּאוּ :

פירוש על החידה מספר נסיונות אברהם

כבר כתבתי שהמספר קורא משכל י׳ והאותיות קורא החכם נשואים כי התנועות נושאים אותם ובלעדם ינוחו על משכבותם כעגלה בלא אופן וכגוף בלא נשמה וכוונתו שאותיות אה״וי עולים כ״ב כמספר כל האותיות: ז מ״ש ראש ורגל כו׳ (בזה מסמן צורתן) ר״ל האל״ף יו״ד העליון הוא הראש והתחתון הרגל והנמשך אל הי׳ הוא הזרוע והקו שאמצעי האלכסון הוא הגויה: ח ומ״ש שתי צורות לשני ר״ל הה״א מורכב מדלית וא׳ו: ט ומ״ש ואחיו כאגמון ר״ל הוא״ו ראשו כפוף כאגמון וע״ד הכתוב הלכוף כאגמון ראשו: יומ״ש הרביעי כחצי גלגל ר״ל כן צורת היו״ד וכן כתב בספר השם שלו: כ ומ״ש והוא בעל המון ר״ל שקריאתו בשורק גדול שהומה יותר מכל התנועות ולכן נקרא ג״כ מלאפו״ם המורכב משתי תבות מלא פום: ל ומ״ש רחצו כו׳ היינו בזכות השכל והעיון: מ ומ״ש בתוך מים גאו ר״ל מים עמוקים ותמצא מלת גאו בסוף יחזקאל: נ ומ״ש עד תתחטאו ר״ל שלא תפרשו את חידתי עד שתטהרו ותנקו את השכל:

פירוש הזה לקוח הוא מספר נסיונות אברהם מאת הרב ר׳ אברהם בן הדיין מוה׳ ניסן לוריא ז״ל מק״ק שאד הנדפס בווילנא תקפ״ח :

הקדמת הרמב״ן

בשם האל הגדול הגבור והנורא

אתחיל לכתוב חדושים בפירוש התורה. באימה ביראה ברתת בזיע במורא ‧ מתפלל ומתודה בלב נדכה ונפש שבורה. שואל סליחה מבקש מחילה וכפרה. בקידה בכריעה בהשתחויה. עד שיתפקקו כל חליות שבשדרה. ונפשי יודעת מאד ידיעה ברורה. שאין בינת הנמלה כנגד הגלגל העליון צעירה ‧ כאשר חכמתי קטנה ודעתי קצרה כנגד סתרי תורה ‧ הצפונים בביתה הטמונים בחדרה ‧ כי כל יקר וכל פלא כל סוד עמוק וכל חכמה מפוארה. כמוס עמה חתום באוצרה ‧ ברמז בדבור בכתיבה ובאמירה. כאשר אמר הנביא המפואר בלבוש מלכות והעטרה. משיח אלהי יעקב ונעים הזמירה ‧ לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד. ונאמר פלאות עדותיך על כן נצרתם נפשי. אבל מה אעשה ונפשי חשקה בתורה. והיא בלבי כאש אוכלת בוערה. בכליותי עצורה. לצאת בעקבי הראשונים אדירות שבחבורה. גאוני הדורות בעלי גבורה ‧ להכנס עמם בעיבי הקורה. לכתוב בהם פשטים בכתובים ומדרשים במצות ואגדה. ארוכה בכל ושמורה. ואשים למאור פני נרות המנורה הטהורה ‧ פירושי רבינו שלמה עטרת צבי וצפירת תפארה. מוכתר בנמוסי במקרא במשנה ובגמרא. לו משפט הבכורה ‧ בדבריו אהגה. באהבתם אשגה. ועמהם יהיה לנו משא ומתן דרישה וחקירה ‧ בפשטיו ומדרשיו וכל אגדה בצורה. אשר בפירושיו זכורה. ועם רבי אברהם בן עזרא ‧ תהיה לנו תוכחת מגולה ואהבה מסותרה. והאל אשר ממנו לבדו אירא. יצילנו מיום עברה. יחשכני משגיאות ומכל חטא ועברה ‧ וידריכני בדרך ישרה ‧ ויפתח לנו שערי אורה. ויזכנו ליום הבשורה ‧ כדכתיב מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אומר לציון מלך אלהיך. צרופה אמרתך מאד ועבדך אהבה ‧ צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת. צדק עדותיך לעולם הבינני ואחיה :

הקדמה לרבינו יעקב בעל הטורים

הנה נא הואלתי לדבר · כי לא בינת אדם לי וחיילים לגבר · גם כי לא מלין לחבר · כי בער אנכי מאיש ולא למדתי חכמה . ואין בי דעת ומזמה · ולא אתי יודע עד מה · אמנם נמאה לה נפשי ובערי לה כמה · אף אם נסתרה ממני ונעלמה · כי היא מלאכת שמים · וכל דבריה על אפנים · נדרשת היא לכל שואל בה על ירכים · ולכל אשר יפה לה אזנים · כי לא מעבר לים היא ולא בשמים · אכן קרובה היא לכל אשר יקרב אליה בלב ובשפתים · אשר יעזבנה יום היא תעזבנו יומים · אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים · ע"כ נדבה רוחי לקרבה אל המלאכה בפעמים וברגלים · ולעשותה בלב שלם במעשה הידים · והנה ראיתי את הים הגדול ורחב ידים · פירוש התורה לרב הגדול הרמב"ן ז"ל גדול הנודע ורב כנפים · ונפשי אותה לעבור בו אף במי מתנים · ואירא כי גדול מאד וגאו המים · ואומר אלכה לי אל השפתים · כי על שפתו עץ רב מאד מזה ומזה נחמד הוא למשכיל ותאוה לעינים · ואקח מפריו מלא כפים · ואוכל ותהי לי למשיב נפש לפקוח עינים · ולשמוע כלמודים העיר לי אזנים · ותחי רוח יעק"ב ותהי אליו פי שנים · כי יחיה כל אשר יבא שמה נחלים · לכן תחלת דברי אני מבקש רשות מאת הרב הנזכר ואחר כך אני מחלה פני כל קורא בחבורי זה לבל ידינני לכף חובה לאמר שפשיתיו להתגדל בו כי לא עשיתי דבר שראוי להתגדל בו שאינו אלא כמלקט אוכל מתוך אוכל ולואי ולא הייתי מחזיר אוכל לפסולה ואין כונתי בזה רק כי יען נפלאו ממני דברי הרב והם סתומים אמרים · אלקטה מהם הדברים הפשוטים ואשאיר הסתומים · כי בסודו לא באה נפשי למען היות נקל בעיני ללמוד · ואם מצאתי פעם או פעם במקום אחד חברתיו עמו ואף כי הם מעטים · ועל כן לא הזכרתי שם הרב בכוב כי רובם דבריו ולא הזכרתי רק במקום הצריך כפי הענין · וראיתי עוד לכתוב בתחלת סדר וסדר מעט פרפראות מגמטריאות וטעמי המסורות להמשיך הלב ואשר כל מחשבות לו גלויות חוקר כליות וכליות הוא יודע כל מחשבתי והוא יחזיק ידי הרפות ויאמץ ברכי הכושלות · להוציא מחשבתי זאת אל הפועל וישה לבבי ליראתו · ויקרבני לעבודתו · ויאיר עיני במאור תורתו :

הקדמת הגאון רבינו עובדיה ב"ר יעקב ספורנו ז"ל ·

לכו בנים שמעו. וחכמי לב ודעו. והשקו צאן ורעו. אמתה של תורה.
וטעמו וראו בה. דנמטייכו שיבא. ליראה ולאהבה. מחולל כל ברא.
ויצר לכבודו. והודיע הודו. בדת מתת ידו. ערוכה ושמורה.

אני הצעיר עובדיה יצ"ו בכמה"ר יעקב ספורנו זלה"ה. לקול דברי כמה"ר הנעלה אחי יצ"ו אשר בקנאו את קנ'ת עלבונה של תורה מרב פקודי מונים ובנים לא אמון בם נוהגים טעם לפגם בכל מליה ספוריה וסדרה. בהגם היא סגלה בכלה מחמדים נכוחים למבין ואין אומר השב. העיר לי אזן למצא דברי חפץ מגיד מישרים ומרים מכשול עד יצא כנגה צדקה. אז אמרתי אספרה מה שמץ דבר מצאה ידי במכוון בה הלא מצער המצוער אולי יעיר רבים ונכבדים לתת אמרי שפר ונכון בהפך יגדיל תורה ויאדיר. כי אמנם מקוצר רוח ומעבודת וטרדת בני עמנו בארץ לא להם מפני נוגשים אנים יום יום להמם ולאבדם. המה כאדם שמו פניהם עיניהם ולבם על בצעם למחסה ולמסתור מזרם רום ילדי יום כוכבים כדבורים. עד אפס מקום וזמן נאות להבין נפלאות מתורתנו. ובכן היו כחולמים בקרב עמים קרנו ויאתיון כשהוכחים באמרם מה יתן ומה יוסיף כל יעוד תורת קדשנו בהיותו גשמי באפס תקות חיי עולם ומה יועיל רוב הספורים עם קדימת המאוחר בקצתם. ואתה מרכבות קדש שרידי תופשי התורה לפעמים מאמר ראשונים בלתי מבואר ופעמים תבונה בלתי מספקת להתיר הספק ותשי להרשית למו. ובחנו מה נצטדק כי יקום אל וכי יפקוד על דבר כבוד שמו בלה בהגיד נפלאות מתורתו מאירות עיני כל משכיל בספורה ובסדרה המורה לצדקת גודל השם יתברך וטובו בהעתקת ספריה וסיומן בהגיד חסד עליון אשר נתן תשועה אחר יאוש מוחלט כי אמנם זוה לעולם בריתו להבין ולהורות באמרות טהורות מיוסדות על אדני עיון ומעשה לאור באור החיים כמו שהעיד הוא ית' באמרו והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם ובה הודיע כונתו במציאות בכללו ובבחירת עמו ובזמן מתן תורתו אשר שמנו עליהם רבים המה ראו כן תמהו . ובהיות תכלית העיון הכל וידוע פרשת גדלת האל הקדוש אשר בה תהיה יראתו על פני כל מבין ובידיעת דרכי טובו וחסדו בפרט על המין האנושי אשר בה תהיה האהבה וזה כי באשר יתבאר שהאל ית' אמנם השתדל בדורות עולם לרומם האדם ולתקן את אשר עותו . הנה יאהב כל משכיל לעשות רצונו כרצונו . ובשתי אלה שהם היראה והאהבה ישלם החלק האפשי המכוון מאתו . לכן הואיל האל הוא ית' במופתים שכליים בספרו הראשון . והוא

ספר בראשית

ענין הבריאה וההשגחה כללית ופרטית ומציאות עצמים נבדלים מחומר . מהם מניעי הגלגלים והנפש האנושית השכלית והשכל מאתו נכונה וברצון לתכלית מכוון . ובאר מה יקר חסדו על המין האנושי . כי אמנם תקן ענייניו בכל דור ודור כפי האפשר והוא הרבה אשמה למשחית לו . וספר ראשונה כי הוא ית' ברא האדם בצלמו כדמותו למען יבחר להדמות ליוצרו כפי האפשר כי בזה ישלם ויהיה פעלו שלם ונכבד מכל פעל זולתו כראוי לו ית' המרומם על כל זולתו . והוא רחום בחמלתו נתן לאדם די מחסורו שלא בצער ויניחהו בגן עדן עד שהשביע מעשיו וקלקל את הרגשתו . שגרשו האל ית' משם לעבוד את האדמה ולערות כמה ערותה עד בלה אכל סתו . וספר שנית כי בכל זאת לא חנה ה' בשחיתו והיו פירות הארץ נאותים ומספיקים :

הקדמת ספורנו

ובספיקים למזונו ולהחיותו קרוב לאלף שנים עד כי רבה רעת דורותיו ונגמר דינם להשחיתם את הארץ ובכן נשחת מן היסודות והמורכבים מהם מהצמחים ומבעלי חיים. ולא הספיק עוד מזון הפירות לחיי האדם כבראשונה. וספר שלישית כי עם כל זאת חמל על שאריתם והתיר להם בשר כל בעל חי זולתם והארץ נתן לבני אדם בהיות אימתם על כל חית הארץ. ועם זה היו ימי חייהם מגיעים לארבע מאות שנה ויותר מהמה עד אשר נוסדו יחד לקרוא כלם בשם איזה אל נכר נבחר אז אללם ולשם צלמו במגדל אליו גוים ידרושו ולא יזכר שם האל ית' עוד ביניהם. ובכן הפיצם ולא חזו ימיהם כי תיכף התמעטו חיי האדם והיו כמו מאתים שנה ומאז היו הלוך וחסור. ובכן ספר כי באבוד תקות תשובת המין האנושי בכללו כאשר כונן להשחית כל תקון אלהי פעמים שלש. הפליא ה' חסדו לו מכל המין ובחר באברהם וזרעו להשיג בם התכלית המכוון אללו מני שים אדם עלי ארץ כאשר התבאר. והחוט המשולש באברהם בנו ונכדו אשר מלא כבודו את כל הארץ בקראם בשמו. מצא חן בעיניו לכרות להם ברית להיות להם לאלהים ולזרעם אחריהם לחיי עולם ולתת מקום לזרעם כאשר יספיק לגוי מספיק לקבוץ מדיני וגו יהיו לאחדים בידו לעבדו שכם אחד. ומרב שלמות שלשה אלה היו פעולותיהם המסופרות בתורה מספיקות להורות לדורות עקרי הקורות עם איזה עזר למציאתם כענין תנועת המטה במופתי מצרים וכענין ירה ויורה בענין אלישע. וכבר היו עניני ישראל מאז יצאו ממצרים עד בנין בית ראשון אשר נבנה זה בנו ד' מזבחות והם משכן במדבר. ושילה. ונוב. וגבעון. כמו עניני אברהם מאז יצא מאור כשדים אל ארץ כנען שבה בנה ד' מזבחות ועניני בית ראשון היו כעניני יצחק אשר בנה מזבח אחד בלבד. ועניני בית שני וגלותנו והגאולה העתידה אשר בזה הזמן נבנה בית שני ויבנה העתיד במהרה בימינו הם כעניני יעקב אבינו אשר בנה שני מזבחות והוא עוד במחתרים אחרי היאוש ובזה סיים את ספרו הראשון.

ספר שמות

וספר בספרו השני כי מאז התחיל זרע ישראל לחלל ברית אבותם במצרים כאשר העיד יחזקאל באמרו וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש את שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים. היו לעבדים בפרך עד אשר שבו קראם והתפללו ומלאך פניו הושיעם: וספר ראשונה כי כאשר הפך ביקרם דבר אליהם פנים בפנים ובזה זכו אל עדי רוחני וזולתו בהר חורב. וכמה מרו והתנצלו את עדים וסלקו שכינה מאתם. וספר שנית כי בכל זאת לא חדל האל ית' לתקן ענינם באופן מה לשכון בתוכם וזה על מלאכת המשכן וכלים ותקון כהנים לעבודתם ובזה השיב שכינתו לתוכם אחר הכלית הקלקול והיאוש ובכן סיים ספרו השני:

ספר ויקרא

וספר בספרו השלישי איך לקיים שכינתו בתוכם סדר מיני קרבנות. מהם חטאת ואשם ונסכי צבור להעביר את רעת הטמאת הצבור והיחיד והזהיר על מיני טומאה בזרע ובדעות ובמאכלות ובמגע ובמשא ובאהל. וסדר המועדים למקרא קדש למען יכונו יתדיו בימים מיוחדים לעבודת האל ית'. וסדר שמטה ויובל אשר בם יזכו לירש את ארץ ה' המוכנת לעבודתו ובם יעד יעודים גשמיים הכרחיים לחיי שעה למען יתפרנסו שלא בצער ויהיה להם פנוי לעבודתו כאמרו ויתן להם ארצות גוים ועמל לאמים יירשו בעבור ישמרו חקיו. ועל כל אלה השביעם בשבועת האלה אחר שהפרו בריתו הראשון בחטאם. ובסוף האלות הגיד תשועת ישראל אחרי היאוש ובזה סיים ספרו השלישי:

ספר במדבר

וספר בספרו הרביעי כי הפך חסד תיקן דגליהם כתקון מרכבה הנראית בחזון לנביאיו והיתה השכינה שכאשר יחנו כן יסעו להכנס בארץ תיכף בלי כלי זיין. ולמען יזכו לזה סידר משמרות כהונה ולויה והבדיל כל טמאים ממחניהם. וסידר ענין הסוטה והתיר להעביר כל ממזרות ולקדש מבניהם לנזירים ובאלה נעשו ראוים לברכת כהנים. ובכן הזכיר זכיותיהם של ישראל אשר בם נעשו ראוים להכנס בארץ באיזה אופן מה והם חנוכת המזבח והבדלותם בעבודת הלוים ובפסח ולכתם אחריו במדבר. וצוה על ההזכרות למסע המחנות ולמלחמה וזולתם ואז הוליכם דרך המדבר הגדול והנורא בג' מסעות עד קדש ברנע. והמה כאדם עברו ברית ונגדו בדבר המרגלים ובכן השחיתו ענינם ונגזרה עליהם מיתה במדבר ועל בניהם גלות לדורות בבא פקודתם ולא נכנסו בניהם לארץ בלתי מלחמה ועם זה סבבו ארצות העמים ההם ארבעים שנה. וספר שלישית כי בכל אלה לא כלו רחמי האל לתקן ענין הבנים כפי האפשר. וזה על פסקי יחיד והחלה ושעירי ע"ג בהיותם מוכנים לזה מן המרגלים והלאה. וקדשם לו במצות ציצית. ובכל אלה לא חדל קרח ועדתו למרות עיני כבודו ואמנם עברו ונענשו. וגם ריחם על יתר ההמון וגדר פרץ בהכאות המחתות והמטה ומתנות כהונה לבל ישובו לכסלה. והזכיר עברת מי הטאת מטמאת מת בהכנסם אז אל קצת ארץ האמורי אשר היא ארץ סיחון ועוג. ושם נתן סדר להלוקת הארץ מעבר לירדן והלאה. וכל אלה אחר יאוש אבותיהם בקלקולם במרגלים. ובזה סיים ספרו הרביעי:

ספר דברים

ובאשר דבר מלך שלטון גזר על משה רעה שלא בפשע עמו שלא יכנס לארץ. הנה בטרם סר צלו מעליהם הואיל באר את התורה אחר שהקדים להודיעם ולהזכירם איך הוצרכו לזה מפני הכנסם לארץ בלעדיו וכל זה בבלעתם וחטאם. ואשר הלים זה הבדיל הערים והתחיל לבאר ולהזכיר על מצות אשר בזכותם יאריכו ימים בארץ אשר יירשון. ועל מצות המחוייבות בכניסתם לארץ כמו כתיבת האבנים וברית הר גרזים וזולתם שיהיו לאות לדורות ולא יבגודו. ונתן סדר להשביעם בשבועת האלות אחר שהפרו ברית חורב במרגלים והעיד בהם והגיד עתידות למו בגלות ובגאולה העתידה ממנו אחר היאוש המוחלט. והתפלל עליהם וברכם כאשר עינו לטובה על הרצם והגיד ביאת הגואל ואשרם העתיד בסוף ברכתו לפני מותו. ושם בלאתה תורתו עם עדות השירה. כי אמנם לא הגיע אדם זולת משה למדרגת נבואתו אשר בה נתנה תורת אמת. ועליה אין להוסיף וממנה אין לגרוע:

ובזה

ובזה הודיע חסד עליון שהמציא במשה ההכנה נבואיים יותר מן האפשר בטבע האנושי למען תת תורת אמת על ידו אשר אין חליפות לה ולא תוספת וגרעון ע"י נבואת שום נביא כאמרם ז"ל שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה. וזה הורה הנביא באמרו ה' אשר עשה את משה ואת אהרן. כי אמנם במשה נתן ההכנה לנבואה עוברת חוק האפשר בטבע. וכן באהרן לכהונה למען יקדש הוא גם זרעו לעולם.

הנה אלהינו זה גמל עלינו כל אלה חולתם כרוב חסדיו הלא הוא אבינו קוינו לו ויושיענו ישמיענו ששון ושמחה שבע רצון ומלא ברכת ה' יגביר עלינו חסדו וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן:

פתיחת הרמב"ן על התורה

בראשית משה רבינו כתב הספר הזה עם התורה כולה מפיו של הקב"ה והקרוב שכתב זה בהר סיני כי שם נאמר לו עלה אלי ההרה והיה שם ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם כי לוחות האבן יכלול הלוחות והמכתב כלומר עשרת הדברות והמצוה מספר המצות כולן עשה ולא תעשה א"כ והתורה יכלול הספורים מתחילת בראשית כי הוא מורה אנשים בדרך באמונה ובכרדתו מן ההר כתב מתחלת התורה עד סוף כפור המשכן וגמר התורה כתב בסוף שנת הארבעים כאשר אמר לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' אלהיכם וזה כדברי האומר תורה מגלה מגלה נתנה אבל לדברי האומר תורה חתומה נתנה נכתב הכל בשנת הארבעים כשנאמר כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם ונוה לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' אלהיכם ועל כל פנים היה נכון שיכתוב בתחלת ספר בראשית וידבר אלהים אל משה את כל הדברים האלה לאמר · אבל היה הענין להכתב סתם מפני שלא כתב משה רבינו התורה כמדבר בעד עצמו כנביאים שמזכירים עצמם כמו שנאמר ביחזקאל תמיד ויהי דבר ה' אלי בן אדם · וכמו שנאמר בירמיה ויהי דבר ה' אלי לאמר · אבל משה רבינו כתב תולדות כל הדורות הראשונים ויחוס עצמו ותולדותיו ומקריו כשליש המדבר · ולכן יאמר וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו כמדבר בעד שנים אחרים ומפני שהענין כן לא נזכר משה בתורה עד שנולד ונזכר כאילו אחר מספר עליו ואל יקשה עליך ענין משנה התורה שמדבר בעד עצמו ואתחנן ואתפלל אל ה' ואומר כי תחלת הספר הוא אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל והנה הוא כמספר דברים בלשון אמרם · והטעם לכתיבת התורה בלשון זה מפני שקדמה לבריאת העולם אין צריך לומר ללידתו של משה רבינו כמו שבא לנו בקבלה שהיתה כתובה באש שחורה על גבי אש לבנה · הנה משה כסופר המעתיק מספר קדמון וכותב ולכן כתב סתם אבל זה אמת וברור הוא שכל התורה מתחלת ספר בראשית עד לעיני כל ישראל מפיו של הקב"ה לאזניו של משה כענין שאמר להלן (ירמיה ל"ו) מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו הודיענו תחילה ענין בריאת השמים והארץ וכל צבאם כלומר בריאת כל נברא העליונים והתחתונים א"כ כל הנאמר בנבואה ממעשה מרכבה ומעשה בראשית והמקובל בהם לחכמים תולדות עם ארבע הכחות שבתחתונים כח המתלבשים וכח צמח האדמה ונפש התנועה והנפש המדברת בכלם נאמר למשה רבינו בריאתם וכחותם ומהותם ומעשיהם ואפיסת הנפסדים מהם והכל נכתב בתורה בפירוש או ברמז וכבר אמרו רבותינו חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכלם נמסרו למשה חוץ מאחד שנאמר ותחסרהו מעט מאלהים ואמרו כי בבריאת העולם חמשים שערים של בינה כאלו נאמר שיהיה בבריאת המחצב שער בינה אחד בכחו ותולדותיו ובבריאת צמח האדמה שער בינה אחד ובבריאת האילנות שער אחד ובבריאת החיות שער אחד ובבריאת העופות שער אחד וכן בבריאת השרצים ובבריאת הדגים ויעלה זה לבריאת בעלי נפש המדברת שיתבונן סוד הנפש וידע מהותה וכחה בהיכלה יגיע למה שאמרו נגב אדם יודע ומכיר בו נואף אדם יודע ומכיר בו נחשד על הנדה יודע ומכיר בו גדולה מכלן שמכיר בכל בעלי כשפים ומשם יעלה לגלגלים ולשמים ולצבאיהם כי בכל אחד מהם שער חכמה אחד שלא כחכמתו של חבירו ומספרם מקובל להם ע"ה שהם נ' חוץ מאחד ואפשר שיהיה השער הזה בידיעת הבורא יתב' שלא נמסר לנברא ואל תסתכל באמרם נבראו בעולם כי על הרוב ידבר והשער האחד לא נברא והמספר הזה רמוז בתורה בספירת העומר ובספירות היובל כאשר אגיד בו סוד בהגיעי שם ברצון הקב"ה וכל הנמסר למשה רבינו בשערי הבינה הכל נכתב בתורה בפירוש או שרמוזה בתיבות או בגימטריאות או בצורת האותיות הכתובות כהלכתן או המשתנות בצורה כגון הלפופות והעקומות וזולתן או בקוצי האותיות ובכתריהם כמו שאמרו כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה קושר כתרים לאותיות אמר לו אלו למה אמר לו עתיד אדם אחד לדרוש בהם תלי תלים של הלכות עד זו מנין לך אמר הלכה למשה מסיני כי הרמזים האלו לא יתבוננו אלא

פתיחת הרמבן על התורה

אלא מפה אל פה עד משה מסיני ומזה אמרו בשיר השירים רבה בחזקיהו ספר הגין הראה להם והספר הזה הוא ידוע ומצוי אצל כל אדם יפרש בו כמה אלפי"ן יש בתורה בהגין וכמה ביתי"ן ושאר האותיות ומספר התגין של כל אחת ואחת ואין השבח שספרו על הספר הזה וגלוי הסוד שהיה בו לחזקיהו מפני התגין עצמן אלא בידיעתן בפירושיהן סודות רבים עמוקים מאד ושם בפי' שיר השירים אמרו כתיב ויגד לכם את בריתו ויגד לכם את ספר בראשית שהוא התחלת ברייתו של עולם אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברים אלו עשרת הדברות עשרה למקרא ועשרה להלמוד וכי מנין יצא אליהוא בן ברכאל הבוזי ויגלה להם לישראל חדרי בהמות ולויתן ומנין יצא יחזקאל ויגלה להם חדרי מרכבה אלא הה"ד הביאני המלך חדריו כלומר שהכל נלמד מהתורה ושלמה המלך שנתן לו אלהים החכמה והמדע הכל מן התורה היה לו וממנה למד עד סוף כל התולדות ואפי' כחות העשבים וסגולתם עד *שכתב בהם אפי' ספר רפואות וכענין שכתוב וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יוצא בקיר וראיתי הספר המתורגם הנקרא חוכמתא רבתא דשלמה וכתוב בו ולא ממקום הוא תולדתא חדידתא למלך או לשליט דחדיו מעלנא דכל בר נש לעלמא ומפקנא שויאת חדיו מיטול כן צלית ואיתיהיבת לי רוחא דחכמתא וקרית ואתית לי רוחא דאידעתא צבית בה יתיר מן שבטא וכרסוותא · יאמר כי לא מדבר היה הולדת מיוחדת למלך או לשליט אחד הוא ביאת כל איש בעולם ויציאה שוה לכולם יחד ובעבור כן התפללתי ונתן לי רוח חכמה וקראתי ובא לי רוח דעת בחרתי בה יותר מן השבט והכסא · ואמר שם והוא דיהב אידעתא דלא תלותא למידע היכן קם עלמא ועובדיהו דמזלתא שוריא ושולמיא ומצעיהון דזמני שולחפי דזבנוהם יד ודהיכן עבדי זמני ריהטיהון דשמיא וקבעיהון דכוכביא מתנא דבעירא ותימהא דחיותא · עוזיהון דרוחי ומחשבתהון דבני אנשא גינסי דנצבתא וחיליהון דעיקרי כל מדעם דכסי וכל מדעם דגלי ידעית · ואמר שהאלהים הוא הנותן דעת שאין בו שקר לידע איך קם העולם ומעשה המזלות הראש והסוף ואמצעות הזמנים ואלכסונות הזגות ואיך יעשו הזמנים מרוצת השמים וקביעות הכוכבים לחות הבהמות וחמת החיות תוקף הרוחות ומחשבות אדם יחסי האילנות וכחות השרשים כל דבר מכוסה וכל דבר מגולה ידעתי · וכל זה ידע בתורה והכל מצא בה בפירושיה בדקדוקיה ובאותיותיה ובקוציה כאשר הזכרתי וכן אמר בו הכתוב ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם כלומר שהיה בקי מהם בקסמים ובנחשים שזו היא חכמתם שנאמר כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים · וכך אמרו מה היתה חכמתן של בני קדם שהיו יודעים וערומים בטייר · ומכל חכמת מצרים שהיה בקי בכשפים שהיא חכמת מצרים · ונשבע השמח כידוע מספר העבודה המצרית שהיו בקיאין מאד בענין הזריעות וההרכבה במינין · וכך אמרו אפילו פלפלין נטע שלמה בארץ ישראל וכיצד היה נוטען אלא שלמה חכם היה והיה יודע עיקר משתיתו של עולם למה מציון מכלל יופי אלהים הופיע מציון נשתכלל כל העולם כולו כיצד למה נקראת אבן שתיה שממנה נשתת העולם והיה שלמה יודע איזהו גיד שהוא הולך לכוש ונטע עליו פלפלין ומיד היו עושין פירות שכן הוא אומר ונטעתי בהם עץ כל פרי · עוד יש בידינו קבלה של אמת כי כל התורה כולה שמותיו של הקב"ה שהתיבות מתחלקות לשמות בענין אחד כאילו תחשוב על דרך משל כי פסוק בראשית יתחלק לתיבות אחרות כגון בראש יתברא אלהים וכל התורה כן מלבד צירופיהן וגימטריותיהן של שמות וכבר כתב רבינו שלמה בפירושיו בתלמוד *ענין השם הגדול של ע"ב באיזה ענין הוא בשלשה פסוקים ויסע ויבא ויט ומפני זה ספר תורה שטעה בו באות אחת במלא או בחסר פסול · כי זה הענין יחייב אותנו לפסול ס"ת שיחסר בו ו' אחד ממלות אותם שבאו מהם לט' מלאים בתורה או שיכתוב הו' באחד מאלו החסרים וכן כיוצא בזה אע"פ שאינו מעלה ולא מוריד כפי העולה במחשבה וזה הענין שהביאו גדולי המקרא למנות כל מלא וכל חסר וכל התורה והמקרא ולחבר ספרים במסורת עד עזרא הסופר הנביא שנשתדל בזה כמו שדרשו מפסוק ויקראו בספר בתורת האלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא · ונראה שהתורה הכתובה באש שחורה על גבי אש לבנה בענין הזה שהזכרנו היה שהיתה הכתיבה רצופה בלי הפסק תיבות והיה אפשר בקריאתה שתקרא על דרך השמות ותקרא על דרך קריאתנו בענין התורה והמצוה ונתנה למשה רבינו על דרך קריאת המצות ונמסר לו על פה קריאתה בשמות · וכן יכתבו השם הגדול שהזכרתי כולו רצוף ויתחלק לתיבות של שלש שלש אותיות ולחלוקי אחרים רבים כפי השמוש לבעלי הקבלה · ועתה דע וראה מה אשיב שואלי דבר בכתיבת פירוש התורה אבל אתנהג כמנהג הראשונים להניח דעת התלמידים יגיעי הגלות והצרות הקוראים בסדרים בשבתות ובמועדים ולמשוך לבם בפשטים ובקצת דברים נעימים לשומעים וליודעים חן · ואל חנון יחננו ויברכנו ונמצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם · ואני הנני מביא בברית נאמנה והיא הנותנת עצה הוגנת לכל מסתכל בס' הזה בל יסבור סברה ואל יחשוב מחשבות בדבר מכל הרמזים אשר אני כותב בסתרי התורה כי אני מודיעו נאמנה שלא יושגו דברי ולא יודעו כלל בשום שכל ובינה זולתי מפי מקובל חכם לאוזן מקובל מבין והסברא בהן אולת מחשבה מועלת רבת המזיקין מונעת התועלת אל יאמן בשוא נתעה כי לא תבואהו בסברותיו רק רעה כי ידברו אל ה' סרה אשר לא יוכלו כפרה שנאמר אדם תועה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח אל יהרסו אל ה' לראות כי ה' אש אוכלה הוא אל קנאות · והוא יראה את רצויו מתורתו נפלאות · אבל יחזו בפירושינו חדושים בפשטים ובמדרשים יקחו מוסר מפי רבותינו הקדושים בגדול ממך אל תדרוש בחזק ממך בל תחקור במופלא ממך בל תדע במכוסה ממך בל תשאל במה שהורשית התבונן שאין לך עסק בנסתרות :

א:ק בראשית

*) שכתוב בה אפילו כו' כנ"ל

*) סוכה ד' מ"ה ע"א

א א בְּרֵאשִׁ֖ית בָּרָ֣א אֱלֹהִ֑ים אֵ֥ת הַשָּׁמַ֖יִם וְאֵ֥ת הָאָֽרֶץ׃

ב' רבתי

תולדות אהרן בראשית · סוכה מט ראש השנה לב מגילה כה וכה בבא קמא נה ספר הזוהר פ' פקודי עקרים מה: בראשית ברא · מגילה ט' חגיגה יב תמיד לב: את השמים · חגיגה יב:

רש"י

(א) **בראשית** אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו ישראל ומה טעם פתח בבראשית משום (תהלים קי"א) כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו: בראשית ברא · אין המקרא הזה אומר אלא דרשני כמ"ש חז"ל בשביל התורה שנקראת (משלי ח') ראשית דרכו ובשביל ישראל שנקראו (ירמיה ב') ראשית תבואתה ואם באת לפרשו כפשוטו כך פרשהו בראשית בריאת שמים וארץ והארץ היתה תוהו ובוהו וחושך ויאמר אלהים יהי אור · ולא בא המקרא להורות סדר הבריאה לומר שאלו קדמו שאם בא להורות כך היה לו לכתוב בראשונה ברא את השמים וגו' שאין לך ראשית במקרא שאינו דבוק לתיבה שלאחריו כמו בראשי' ממלכת יהויקים · ראשית ממלכתו · ראשית דגנך אף כאן אתה אומר בראשית ברא אלהים את השמים וגו' כמו בראשית ברוא ודומה לו תחלת דבר ה' בהושע כלומר תחלת דבורו של הקב"ה בהושע ויאמר ה' אל הושע וגו' · וא"ת להורות בא שאלו תחלה נבראו ופירושו בראשית הכל ברא אלו ויש לך מקראות שמקצרים לשונם וממעטים תיבה אחת כמו כי לא סגר דלתי בטני ולא פירש מי הסוגר וכמו ישא את חיל דמשק ולא פירש מי ישאנו וכמו אם יחרוש בבקרים ולא פירש אם יחרוש אדם בבקרים וכמו מגיד מראשית אחרית ולא פירש מגיד מראשית דבר אחרית דבר · אם כן תמה על עצמך שהרי המים קדמו שהרי כתיב ורוח אלהים מרחפת על פני המים ועדיין לא גילה המקרא בסידור הקודמים והמאוחרים כלום בריית המים מתי היתה הא למדת שקדמו המים לארץ · ועוד שהשמים מאש וממים נבראו על כרחך לא לימד המקרא בסדר המוקדמים והמאוחרים כלום: ברא אלהים · ולא אמר ברא ה' שבתחלה עלה במחשבה לבראתו במדת הדין וראה שאין העולם מתקיים והקדים מדת רחמים ושתפה למדת הדין · והיינו דכתיב ביום עשות ה' אלהים

רמב"ן

(א) **בראשית** ברא אלהים · אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל התורה אלא מהחודש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל · ומה טעם פתח בבראשית שאם יאמרו אומות העולם ליסטים אתם שכבשתם לכם ארצות שבעה גוים הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא ונתנה לאשר ישר בעיניו וברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו וזו אגדה שכתבה רבינו שלמה בפירושיו · ויש לשאול בה כי צורך גדול הוא להתחיל התורה בבראשית ברא אלהים כי הוא שורש האמונה ושאינו מאמין בזה וחושב שהעולם קדמון הוא כופר בעיקר ואין לו תורה כלל והתשובה מפני שמעשה בראשית סוד עמוק אינו מובן מן המקראות ולא יוודע על בוריו אלא מפי הקבלה עד משה רבינו מפי הגבורה ויודעיו חייבין להסתיר אותו לכך אמר רבי יצחק שאין להתחלת התורה צורך בבראשית ברא · והספור במה שנברא ביום ראשון ומה נעשה ביום שני ושאר הימים והאריכות ביצירת אדם וחוה וחטאם וענשם וספור גן עדן וגרוש אדם ממנו כי כל זה לא יובן בינה שלימה מן הכתוב וכל שכן ספור דור המבול והפלגה שאין הצורך בהם גדול ויספיק לאנשי התורה בלעדי הכתובים האלה ויאמינו בכלל כנזכר להם בעשרת הדברות כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם וינח ביום השביעי · והשאר הידיעה ליחידים שנהם הלכה למשה מסיני עם התורה שבעל פה ונתן רבי

אבן עזרא

חכמינו אמרו שהבי"ת נוסף כבית בראשונה כי נמצא ראשונה ישנו ואילו היה טעמו כן היה הבי"ת קמוץ בקמץ גדול ויש אומרים כי בראשית לעולם סמוך והטעם בראשית בערב או בלילה או החשך והנה שבהו וירא ראשית לו ויש אומרים שהבי"ת נושא בלי טעם וטעמם שלא יעלה על לב שאין ראשית לשמים ולארץ על כן אמר בראשית ולפי דעתי שהוא סמוך כמו בראשית ממלכת יהויקים ואל תתמה איך נסמך על פועל עבר והנה כן תחלת דבר ה' · קרית חנה דוד · והטעם יתברר לך בפסוק השני: ברא · רובי המפרשים אמרו שהבריאה להוציא יש מאין וכן אם בריאה יברא ה' · והנה שכתוב ויברא אלהים את התנינים ושלש בפסוק אחד ויברא אלהים את האדם · ובורא חשך שהוא הפך האור שהוא יש · וזה דקדוק המלה ברא לשני טעמים זה האחד והשני לא ברה אתם לחם · וזה השני אלף תחת ה"א כי כמהו להברות את דוד כי הוא מהבנין הכבד הנוסף ואם היה באל"ף היה כמו לבריאתכם ומצאנו מהבנין הכבד ובראת לך · ואיננו כמו ברו לכם איש · רק כמו ובראת אתהן · וטעמו לגזור ולשום גבול נגזר והמשכיל יבין: אלהים · אחר שמצאנו אלוה ידענו כי אלהים לשון רבים ושרש זה מדרך הלשון כי כל לשון יש לו דרך כבוד · וכבוד לשון לועז שיאמר הקטן לנכח הגדול לשון רבים · ובלשון ישמעאל דרך כבוד שידבר הגדול כמו המלך בלשון רבים ובלשון הקדש דרך כבוד לומר על הגדול לשון רבים כמו אדנים ובעלים שאמרו אדנים קשה · ולקח בעליו · וכן מלת עליו · אליו ועדיו · על כן אמר הכתוב ברא ולא בראו · ומדרך הסופים ידענו כי הדבורים יקראו שפה בעבור שיראו שממנה יצאו · וכן נשמת האדם העליונה תקרא לב · והלב גוף והיא איננה גוף בעבור היות הלב המרכבת הראשונה לה ובעבור היות כל מעשה השם ביד המלאכים עושי רצונו נקרא כן · ובפסוק כי שמי בקרבו אבאר קצת סוד השם · ואל תשים לבך אל דברי הגאון שאומר שהאדם נכבד מהמלאכים וכבר ביארתי בספר היסוד כי כל מאוויו ספוקות · וידענו כי אין בבני אדם נכבדים כמו הנביאים

אונקלוס

א ׳ בְּקַדְמִין בְּרָא יְיָ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא : ב וְאַרְעָא הֲוָת צַדְיָא

נתינה לגר

א (א) בראשית ברא, ת׳ בקדמין ברא · נראה שהמתרגם אינו סובר כרש״י ושאר המפרשים כי בראשית ברא · הוא כמו בראשית ברוא (וג׳ הפסוקים הראשונים בכללם הם נושא המאמר) אלא סבר · בראשית ברא · הוא הכלל ואח״כ בא הפרט · ללמד שברא הקב״ה את עולמו מאפס מוחלט מאין ליש · וזה הוא יסוד התורה אשר התחילה בבראשית ללמד שהעולם מחודש וכמ״ש הכוזרי בהרבה מקומות וכמ״ש בהקדמה כוללת · ולכן לא יקשה למה לא התחילה התורה באמת „אלהים ברא בראשית" כשנוי הע׳ זקנים לתלמי המלך (מגילה ט׳) ? ולמה לא שמשה התורה גם פה בעבר המסודר עם וי״ו ההפוך · כמו ויברא אלהים את התנינים ? כי לדעת המתרגם · ב׳ מלות הללו „בראשית ברא" באו להורות שהעולם אינגו נצחי רק הבורא ית׳ הוציא את הכל מן האפס אל היש · ולכן „ברא" הוא עבר מוקדם Plusquamperfectum שברא הקב״ה מה שאינו ליש · ובזה מיושבת קושית בעל ס׳ יפ״ר המשכלה בס׳ אוהב גר · למה לא תרגם „בקדמין" תחת „בקדמיתא" כי בקדמיתא הוא התרגום של בראשונה, כמ״ש (במדבר ב׳ ט׳) · וזה אינו אמת כמ״ש רש״י כי המים נבראו תחלה · אבל בקדמין יורה על תחלת הבריאה מאין ליש כמ״ש : אלהים ת׳ ה׳ בכל התורה תרגם אלהים בשם הוי״ה · רק

בעל הטורים

יש במדרש שלכך פתח בבי״ת ולא באל״ף לפי שבי״ת הוא לשון ברכה ואל״ף לשון ארור אמר הקב״ה אפתח בבי״ת כדי ברכה ולואי שיוכל להתקיים · ד״א ע״ש ב׳ עולמות שברא העוה״ז והעוה״ב · ד״א ע״ש ב׳ תורות תורה שבכתב ותורה שבע״פ ללמדך שבזכות התורה ולומדיה נברא העולם · בראשית אותיות בית ראש · כלומר בהמ״ק ראשון שנאמר (ירמיה יז) כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו · ד״א אותיות א׳ בתשרי · נברא העולם · ד״א אותיות ברא שתי · שברא שתי תורות · ד״א אותיות ירא שבת · לומר לך שבזכות שבת נברא העולם · ד״א אותיות ברית אש · שבזכות הברית שהיא המילה ובזכות האש שהיא התורה ניצולים מדינה של גיהנם · ד״א ברא״ת יש שברא י״ש עולמות לכל צדיק · בראשית ברא · בגי׳ בראש

אבן עזרא

השניים ויהושע נפל על פניו לפני מלאך ה׳ והשתחוה ואמר מה אדני מדבר אל עבדו וכן זכריה · ודניאל · ולמה אלהיך · ומשפט אלהי הצבאות כמו אלהי האלהים · וטעם אלהים כמו מלך · ובני אדם המתעסקים במשפט אלהים יקראו כן · וזה השם האחר ואינו שם · ולא ימצא ממנו עבר או עתיד · ואל תחשוב שהמלאכים הם מאש ורוח בעבור שנמצא עושה מלאכיו רוחות . כי אין כהם דרך פשוטו רק דבר דוד בתחלה על מעשה בראשית . והחל מהאור ואמר עוטה אור ואחר כן נוטה שמים והוא הרקיע · והמים עליו והאש והשלג והרוח · ואמר כי הרוח שלוחו של השם ללכת אל מקום שישלחנו וכן האש ממשרתיו ואחר יסד ארץ על מכוניה וזאת היא היבשה · וכן כתוב רוח סערה עושה דברו · וטעם : את · כמו עצם הדבר והוא סימן עם הפעול כמו את השמים · ופעם יחסרוהו כמו אשר ברא אלהים אדם · ונמצא עם הפועל כמו בא האריה ואת הדוב · והם מתי מספר · ויהיה תחת עם ותחת מן : השמים · בה״א הידיעה להורות כי על אלה הנראים ידבר ולעולם לשון רבים ויתכן להיות משקלו מבסר כל אחד ואחד · וטעם שמים גובה ומעלה וכן בלשון ישמעאל שרובה על מתכונת לשון הקדש ויש שמי השמים . ולא יתפרדו כרוחים ונהרים · ואנשי המדות יבינו אלה הסודות · ויאמר הגאון כי הארץ כנקודה והמים כחוט הסובב · ואחר באלה שניהם נבראים יהיה כל אשר בתוכם נברא כמים והאש · והאחרים אמרו כי המים בכלל הארץ והרוח בכלל השמים · ולפי דעתי כי אלה השמים והארץ הם הרקיע והיבשה · כי לא נברא ביום אחד כי אם דבר אחד בראשון האור ובשני הרקיע ובשלישי הצמחים וברביעי המאורות ובחמישי ובששי נפשות החיות והמזמור הנזכר לעד · ולא יתכן להיות הקו הסובב קודם הנקודה או הוא קודם הקו על כן אמרו שנבראו השמים והארץ בפעם אחת והעד קורא אני אליהם יעמדו יחדו · וזאת העדות איננה ברורה · בעבור שפירוש הפסוק איננו כן כי איך יאמר אליהם לאשר אינם ואיך יקרא לתוהו · רק פירושו אני בראתים ובעת שאקראם יעמדו יחדו לפני שניהם כעבדים לעשות רצוני . כטעם דרך נגב בשמים · ואחר כן הזכיר הארץ ואמר אחר

רמב״ן

יצחק טעם לזה כי התחילה התורה בבראשית ברא אלהים וספר כל ענין היצירה עד בריאת אדם ושהמשילו במעשה ידיו וכל שת תחת רגליו וגן עדן שהוא מבחר המקומות הנבראים בעולם הזה נעשה מכון לשבתו עד שגירש אותו חטאו משם ואנשי דור המבול בחטאם גורשו מן העולם כולו והצדיק בהם לבדו נמלט הוא ובניו · וזרע חטאם גרם להם להפיצם במקומות ולזרותם בארצות ותפשו להם המקומות למשפחותם בגוייהם כפי שנזדמן להם אם כן ראוי הוא כאשר יוסיף הגוי להטוא שיאבד ממקומו ויבוא גוי אחר לרשת את ארצו כי כן הוא משפט האלהים בארץ מעולם וכל שכן עם המסופר בכתוב כי כנען מקולל ונמכר לעבד עולם ואיננו ראוי שיירש מבחר מקומות הישוב אבל יירשוה עבדיו זרע אוהבו כענין שכתוב ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו כלומר שגירש משם מורדיו והשכין בו עובדיו שידעו כי בעבודתו ינחלוה ואם יחטאו לו תקיא אותם הארץ כאשר קאה את הגוי אשר לפניהם · ואשר יבאר הפי׳ שכתבתי לשונם בב״ר שאמרו שם בלשון הזה רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי פתח כח מעשיו הגיד לעמו מה טעם גלה להם הקב״ה לישראל מה שנברא ביום ראשון ומה שנברא ביום שני מפני עובדי גילולים שלא יהיו מונין את ישראל ואומרים להם הלא אומה של בזיזות אתם וישראל משיבין להם ואתם הלא הוא בידכם בזיזה הלא הכפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו

ספורנו

(א) בראשית · בתחלת הזמן והוא רגע ראשון בלתי מתחלק שלא היה זמן קודם לו : ברא · עשה אינו ישנו ובזה לא יפול זמן כלל : אלהים · הנה מלת אלוה תורה על נצחי ולזה על השדים שהם מתים כבני אדם כמו שהעידו רז״ל אמר לשדים לא אלוה ואמר על האל ית׳ אלוה כי הוא הנצחי בהחלט כאמרו ויטוש אלוה עשהו · ויאמר עליו אלהים לשון רבים להורות שהוא עילת כל הצורות הנצחיות וזולתם כאמרו מלא כל הארץ כבודו כי אין לזולתו מציאות זולת הנאצל ממציאותו · ולא

ב וְהָאָ֗רֶץ הָיְתָ֥ה תֹ֙הוּ֙ וָבֹ֔הוּ וְחֹ֖שֶׁךְ עַל־פְּנֵ֣י תְה֑וֹם וְר֣וּחַ אֱלֹהִ֔ים

ת"א וארעא הות צדיא · חגיגה יב עמוד ב: וחשך על פני · חגיגה יב: ורוח אלהים · חגיגה יב בראשית רבה:

רש"י

ארץ ושמים: (ב) תהו ובהו. תהו לשון תמה ושממון שאדם תוהה ומשתומם על בהו שבה: תהו אשטורדי"שון בלע"ז: בהו. לשון ריקות וצדו (ס"א): על פני תהום. על פני המים שעל הארץ: ורוח אלהים מרחפת. כסא הכבוד עומד באויר ומרחף על פני המים ברוח פיו של הקדוש ברוך הוא וכמאמרו

רמב"ן

תחלת העולם ומלואו של הקב"ה הוא כשרצה נתנו להם כשרצה נטלו מהם ונתנו לנו הה"ד כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים. בשביל לתת להם נחלת גוים הגיד להם את הבראשית. וכבר בא להם במקום אחר עוד הענין שהזכרתי בתעלומות מעשה בראשית אמרו ז"ל כח מעשיו הגיד לעמו להגיד כח מעשה בראשית לבשר ודם אי איפשר לפיכך סתם לך הכתוב בראשית ברא אלהים א"כ נתבאר מה שאמרנו בזה: בראשית ברא אלהים. כתב רש"י אין המקרא הזה אומר אלא דרשני כמו שדרשוהו רבותינו בשביל התורה שנקראת ראשית שנאמר ה' קנני ראשית דרכו ובשביל ישראל שנקראו ראשית שנאמר קדש ישראל לה' ראשית תבואתה והמדרש הזה סתום וחתום מאד כי דברים רבים מצאנו שנקראו ראשית ובכלם להם מדרשים וקטני אמנה יספרו בהם לרוב. אמרו בזכות ג' דברים נברא העולם בזכות חלה בזכות מעשרות בזכות בכורים. בראשית ברא אלהים אין ראשית אלא חלה שנאמר ראשית עריסותיכם. ואין ראשית אלא מעשרות שנאמר ראשית דגנך. ואין ראשית אלא בכורים שנאמר ראשית בכורי אדמתך. עוד אמרו בזכות משה שנאמר וירא ראשית לו. וכוונתם זו שמלת בראשית תרמוז כי בעשר ספירות נברא העולם ורמז לספירה הנקראת חכמה שבה יסוד כל הענין שנאמר ה' בחכמה יסד ארץ היא התרומה והיא קדש אין לה שיעור למיעוט ההתבוננות הנבראים בה וכאשר ימנה אדם עשר מדות ויפרוש אחת מעשר רמז לעשר ספירות ויתבוננו החכמים בעשירית וידברו בה ותחלת מצוה יחידה בעיסה תרמוז בזה. וישראל שנקראו ראשית היא כנסת ישראל המשולה בשיר השירים לכלה שקראה הכתוב בת ואחות ואם וכבר בא להם זה במדרש בעטרה שעטרה לו אמו במקומות רבים. וכן וירא ראשית לו במשה יספרו כי משה רבינו נסתכל באספקלריא המאירה וראה ראשית לו ולכן זכה לתורה בכל כוונה אחת להם. ואי אפשר להאריך בפירוש זה הענין במכתב והרמז רב המק כי יספרו בו סברות אין בהם אמת אבל הזכרתי זה לנעול פי קטני אמנה מעוטי חכמה המלעיגים על דברי רבותינו. כתב רש"י. ואם באת לדרשו כפשוטו כך דרשהו בראשית בריית שמים וארץ. והארץ היתה תהו ובהו. ויאמר הקב"ה יהי אור אם כן הכל נמשך לבריאת האור. ורבי אברהם פי' כענין זה בעצמו אבל תקן. כי הוי"ו במלת והארץ איננה משמשת ורבות כן במקראות והטעם כי בראשית בריית הרקיע והיבשה לא היה בארץ ישוב אבל היתה תהו ובהו מכוסה במים ויאמר אלהים יהי אור. ולפי דעתו לא נברא ביום ראשון רק האור. והקושיא לרבינו שלמה בפי' הזה כי אמר שאם בא להורות סדר הבריאה באלו לומר שהם קדמו היה לו לכתוב בראשונה שאין ראשית במקרא שאינו סמוך והנה מגיד מראשית אחרית ואם יסמוך אותו לדבר גם כאן תסמוך אותו ועוד וירא ראשית לו ומען בזה עוד טענות. ועתה שמע פי' המקרא על פשוטו נכון וברור הקב"ה ברא כל הנבראים מאפיסה מוחלטת ואין אצלנו בלשון הקדש בהוצאת היש מאין אלא לשון ברא ואין כל הנעשה תחת השמש או למעלה הווה מן האין התחלה ראשונה אבל הוציא מן האפס הגמור המוחלט יסוד דק מאד אין בו ממש אבל הוא כח ממציא מוכן לקבל הצורה ולצאת מן הכח אל הפועל והוא החומר הראשון נקרא ליוונים היולי ואחר ההיולי לא ברא דבר אבל יצר ועשה ממנו כי ממנו המציא הכל והלביש הצורות והתקן אותם. ודע כי השמים וכל אשר בם חומר אחד והארץ וכל אשר בה חומר אחד והקב"ה ברא אלו שניהם מאין ושניהם לבדם נבראים והכל נעשים מהם והחומר הזה שנקרא היולי נקרא בלשון הקדש תהו והמלה נגזרת מלשונם בתוהה על הראשונות מפני שאם בא אדם לגזור בו שם תוהא ונמלך לקוראו בשם אחר כי לא לבש צורה שיתפש בה השם כלל והצורה הנלבשת לחומר הזה נקראת בלשון הקדש בהו והמלה מורכבת כלומר בו הוא כמלת לא תוכל עשהו שמחוסר הוי"ו והאלף עמו הוא וזהו שאמר הכתוב ונטה עליו קו תהו ואבני בהו כי הוא אשר בו יתייחס האומן מחשבת בניינו ומה שיקוה לעשות נגזר מן

אבן עזרא

כן כי גם המה יעמדו לעשות משפט שלום: (ב) והארץ. מלה זאת זרה בעבור קמוץ האל"ף עם הה"א בכל מקום ואיננו כמו האל"ף לך שלמה והארץ הזאת: תהו. אמר הגאון תהו שהוא מתהום וזה לא יתכן כי מ"ם תהום שרש כמ"ם המים. ובספר יצירה תהו זה קו ירוק ובהו אלו אבנים מפולמות והנכון כאשר אמר המתרגם צדמית. וכן ובתהו יליל ישימון וכן אחרי התהו. שאין בו ממש: ובהו. אחי תהו והוו"ו תחת ה"א כוי"ו וישתחו. ותרגום בהו. והטעם כי בראשית בריאת הרקיע והיבשה לא היה בארץ יישוב כי היתה מכוסה במים. וכן שם אלהים את תולדתה נהיות לפעם מהפים. ואל תתמה על וי"ו והארץ כי פירושו כה"א רפה בלשון ישמעאל. וכמוהו ואיד יעלה מן הארץ. כי לא דבר משה על העולם הבא שהוא עולם המלאכים. כי אם על עולם ההויה והשחתה והמשכילים שהשמים בפסוק הראשון הם שמי השמים. מה יעשו בארץ והנה ראיות גמורות לאנשי שיקול הדעת. שאין שם רק ארץ אחת. ודרש שבע ארצות. הוא שהיישוב נחלק על שבעה. ובית המקדש היה באמצע היישוב כי רחוק הוא מאמצע הארץ: ורוח אלהים. סמך הרוח אל השם בעבור היותו עלית בחפץ השם לייבש המים והמים לשון רבים גם לא יתפרדו והם על בנין שנים. כי הם זכרים ונקיבות.

וְרֵיקַנְיָא וַחֲשׁוֹכָא עַל־אַפֵּי תְהוֹמָא וְרוּחָא מִן־קֳדָם יְיָ מְנַשְּׁבָא עַל־אַפֵּי מַיָּא: ג וַאֲמַר

נתינה לגר

במקום שכתוב בתורה ד' אלהים ת' אלהים כמו בעברית · ובכל מקום שמצינו בתורה אלהים עם איזה כנוי · כמו אלהיכם אלהינו · ת' בל' יחיד אֱלָהֲכוֹן אֱלָהָנָא אֱלָהָךְ וכדומה · והטעם (מלבד הנסתרות ממנו כמ"ש הרמב"ן ע"פ אנכי ארד עמך—וע"ש בבאורנו—שהם הודות ידועים למשכילים) הוא · כי ידוע שאחת מן היסודות אשר המתרגם הלז תרגומו עליהם היא להרחיק כל מחשבת רבוי אלהות · רק בהיות שם נווי אחר השם הוי"ה הוכרח לתרגם כעברית · ועוד נראה שרצה לעקור דעת האפיקורסים שאומרים פרשיות פרשיות נתנה התורה · ר"ל הפרשה אשר שם ה' בקרבה איננה זאת אשר שם אלהים בתוכה · וכל מי שיש לו עינים לראות יראה כי הבל יהבלון שיש כמה פרשיות אפי' בס' בראשית אשר יזכרו השמות ה' ואלהים יחד · ולהרחיק אפי' שמץ מן הדעה הנפסדה הזאת תרגם כל פעם ה' ·

בעל הטורים

שהיה נברא [העולם] · ד"א בראשית בגי' בתורה יצר · שבשביל התורה שנקראת ראשית נברא העולם · ד"א בגי' שש סדרים · ד"א בגי' ישראל כתר בשמים ובגי' תרי"ג יצר · שברא העולם בשביל ישראל שיקיימו תרי"ג מצות · בראשית רקיע ארץ שמים ים תהומות · ד"א בראשית בראשונה ראה אלהים שיקבלו ישראל תורה · בראשית ג' ר"ס הכא ואידך (ירמיה כו וכז) בראשית ממלכת יהויקים · והתם בראשית ממלכת צדקיה · וזהו שאמרו בס"פ יש נערכין בקש הקב"ה להחזיר העולם לתוהו ובוהו בשביל יהויקים כיון שנסתכל בצדקיהו ובדורו נתיישבה דעתו * · בראשית ברא אלהים ס"ת אמת מלמד שברא העולם באמת כמ"ש ראש דברך אמת · ברא אלהים את ס"ת אמת · וירא אלהים את ס"ת אמת · ויברא אלהים את ס"ת אמת · וירא אלהים את ס"ת אמת · ברא אלהים לעשות ס"ת אמת · ולכך תקנו ו' פעמים אמת באמת ויציב (נ"ע דחשיב כ"פ וירא אלהים את לשנים וכ"פ ויברא אלהים את חשיב לחד ונמצא עוד אלהים את חית (אותיות) ס"ת אמת ואם שאינו כסדרן גם ס"ת דבראשית וכו' אינו כסדרן לפ"ז רמז לנוסח הזוהר שצ"ל ח"ס אמת) אמת מארץ תצמח ר"ת אמת · אתי מלבנון תשורי ר"ת אמת אבל כשהיא באמת נעדרת וישלך אמת ארצה · תשורי מראש אמנה ר"ת אמת ולכך ממעונות אריות (ר"ל אם לא היה באמת נעדרת יוצא למ"ש בפסוק תשורי וגו' ממעונות אריות שהוא מורה על בשורות טובות ע"ש בתרגום וברש"י) · ברא אלהים ב' דסמיכי (ואף שנמצא עוד ברא אלהים לעשות אין החיוב על רבינו לדרוש כל הנמצא במסורת ועי"ל שברא אלהים תשבינהו לחד) הכא ואידך (בפ' ואתחנן) למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ · כי מתחלה צפה הקב"ה באברהם שנקרא אדם שנאמר (יהושע יד) האדם הגדול בענקים הוא · וברא העולם: אלהים בגי' הכסא שהכסא ברא תחלה · בפסוק של בראשית יש ז' תיבות כנגד ז' ימי השבוע · וז' שנים בשמיטה · וז' שמיטין ביובל · וז' רקיעים וז' ארצות וז' ימים וז' מדברים שנ"ם תכ"ל וכנגדם אמר דוד שבע ביום הללתיך · ולכך תקנו יהא שמה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא שהם ז' תיבות ואומר אותו ז' פעמים ביום · ויש בפסוק כ"ח אותיות וכן ביהא שמה רבא כ"ח וכנגדן אמר שלמה ז' פסוקים עת ללדת עד ועת שלום שיש בהם כ"ח עתים · כי עתים ד' משתנים בכל יום ולילה · מהבקר עד חצי היום עת א' · ומחצי יום עד הלילה עת שני · ומתחלת הלילה עד חצי הלילה עת שלישי · ומחצי הלילה עד הבקר עת רביעי (ולז' ימים הם כ"ח עתים) וכן בפסוק וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר יש בו ז' תיבות וכ"ח אותיות מכאן אמרו כל העונה אמן יהא שמה רבא בכל כחו כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית · ו' אלפין יש בפסוק בראשית כנגד ששת אלפים שנים שהעולם הוה · וכן בפסוק (ישעיה מא) אני ה' ראשון ואת אחרונים אני הוא שהם אלפין: בפסוק (ב) והארץ היתה תהו ובהו ב' אלפין כנגד ב' אלפים תהו · ובפסוק ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז (משלי ח') יש שני אלפין כנגד ב' אלפים תורה ובפסוק ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור ד' אלפין כנגד ד' אלפים ימי תורה וימי משיח שהם ימי אור: תהו ב' הכא ואידך (ירמיה ד') ראיתי את הארץ והנה תהו · מלמד שצפה הקב"ה בבריאת העולם בחורבן הבית שנחרב בשנת תהו שעמד ת"י שנה ונחרב בשנת תי"א בית שני עמד כמנין הית"ה ואח"כ חשך רמז לגליות וכן דורש בב"ר · ד"א והארץ היתה תהו ובהו (עם האותיות והכולל) בגי' אלפים שנה בלי תורה: וחשך על פני תהום · ב' במסורה הכא ואידך (איוב לח) וחשך אי זה מקומו זה הוא שאמרו (חגיגה י"ב) שאין לשאול מה לפנים מה לאחור וחשך אי זה מקומו פירוש שאין לשאול אי זה מקום החשך תחלה: ורוח אלהים מרחפת בגי' זו היא רוחו של מלך המשיח (בג' הסוגים ר"ל עם התיבות והסוג הא' גם הכולל): ורוח אלהים שנים דסמיכי הכא ואידך ורוח אלהים לבשה את זכריה (ד"ה ב כד) קרי ביה הכא נמי ורוח אלהים לבשה פי' שע"י לבושו אמר ויהי אור דכתיב בתריה ויאמר אלהים יהי אור וזהו שדרשו רז"ל ממעטה לבושו נבראת האור: (ד) את האור · בגי' בתורה ועולם מנין תרי"ג · את האור כי טוב ס"ת ברית כדכתיב כי על פי הדברים

ספורנו

יתנה שום נמצא זולת מציאותו כאמרו ואתה מחיה את כלם · ועל צד ההדמות יקרא כל נבדל מחומר אלהים ויקראו השופטים התומכים אלהים כאשר ישפטו בצלם אלהים · ולהורות על מעלת נצחיותו אשר ממנו נאצל נצחיות שאר הנבדלים אמר שהוא אלהי האלהים: את השמים · הנה מלת הם תורה על מקום רחוק וכל סימן הרבים עם קדימת הה"א מלעיל יורה על שנים שוים · וכן מלת מים תורה על עצם רחוק ביחס אלינו בשני מרחקים שוים מכל צד · וזה לא יקרה זולתי בגלגל סובב במכלים כעגול · אמר אם כן שברא אותו העצם אשר הוא עתה רחוק ממנו מכל צד בשני מרחקים שוים והוא הגלגל · ולכן לא אמר ברא שמים כי לא יאמר כן מצד עצמו אלא ביחסו אל מקומנו · ואמר ואת הארץ המרכז הראוי לגלגל: (ב) והארץ היתה תהו ובהו · ואותה הארץ הנבראת אז היתה דבר מורכב מחומר ראשון הנקרא תהו ומצורה ראשונה הנקראת בהו · כי אמנם לא היה נאות לאמר הראשון זולתי צורה אחת היא היתה ראשונה לכל צורות המורכבים בהכרח · וכמו שהתבאר שהחומר הראשון דבר מחודש · ונקרא החומר של אותו המורכב הראשון תהו להיותו מצד עצמו דבר כחיי בלבד בלתי נמצא בפעל כאמרו כי תהו המה כלומר בלתי נמצאים בפעל · אבל בדמיון בלבד והצורה הנשואה באותו המורכב הראשון נקראת בהו · כי בו בתהו שאמר נמצאת בפעל · וקרא אבני בהו הנושא הבלתי עומד עם צורתו זמן נחשב כמו שקרה לנמצא הצורה הראשונה שתכף לבשו צורות יסודות מתחלפות: וחשך · והוא האויר החשוך כאשר אז מהמורכב הראשון היה על פני תהום · על פני שני היסודות השפלים שנאצלו אז ג"כ מהמורכב הראשון והיו מקיפים זה את זה: ורוח אלהים · מניעי הגלגל שנקראו רוח כאמרו עושה מלאכיו רוחות: מרחפת על פני המים · הניעו אז את האויר החשוך על פני המים הסוככים אז את יסוד הארץ · וכן היה שהחלק ממנו הסמוך לגלגל התלהב בתנועתו וזה האש היסודיי והחלק ממנו

שבתוך

מְרַחֶ֖פֶת עַל־פְּנֵ֥י הַמָּֽיִם׃ ג וַיֹּ֥אמֶר אֱלֹהִ֖ים יְהִ֣י א֑וֹר וַֽיְהִי־אֽוֹר׃ ד וַיַּ֧רְא אֱלֹהִ֛ים אֶת־הָא֖וֹר כִּי־ט֑וֹב וַיַּבְדֵּ֣ל אֱלֹהִ֔ים בֵּ֥ין הָא֖וֹר וּבֵ֥ין הַחֹֽשֶׁךְ׃ ה וַיִּקְרָ֨א אֱלֹהִ֤ים ׀ לָאוֹר֙ י֔וֹם וְלַחֹ֖שֶׁךְ קָ֣רָא לָ֑יְלָה

ת"א ויאמר אלהים. חגיגה יב תמיד לב: וירא אלהים. יומא לח חגיגה יב סוטה יב ב"ק נה זוהר פ' אמור עקרים מ"ב פ' כט ויקרא אלהים פסחים ב' מגילה בספר הזוהר פ' אמור עקרים מ"ב פ"ח:

רש"י

כיונה המרחפת על הקן אקובטי"ר בלע"ז: (ד) וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל. אף בזה אנו צריכין לדברי אגדה ראהו שאינו כדאי להשתמש בו רשעים והבדילו לצדיקים לעתיד לבא. ולפי פשוטו כך פרשהו ראהו כי טוב ואין נאה לו ולחשך שיהיו משתמשין בערבוביא וקבע לזה תחומו ביום ולזה

רמב"ן

קוה אל ה' והאבנים הם צורות בבנין וכן כתוב מאפס ותהו נחשבו לו כי התוהו אחר האפס ואיננו דבר. וכן אמרו בספר יצירה יצר מתהו ממש ועשה אינו ישנו ועוד אמרו במדרש רבי נחוניא בן הקנה אמר רבי ברכיה מאי דכתיב והארץ היתה תהו ובהו מאי משמע היתה שכבר היתה תהו ומאי בהו אלא תהו היתה ומאי תהו דבר המתהה בני אדם וחזר לבהו. ומאי בהו דבר שיש בו ממש דכתיב בו הוא. יאמר אלהים בעל הכחות כלם כי המלה עיקרה אל שהיא כח והיא מלה מורכבת *אלהים כאילו לא ירמוז על שאר הכחות כולם ועוד יתברר סוד בזה אם כן יהיה פשט הכתובים על נכון משמעותו בתחלה ברא אלהים את השמים כי הוציא חומר שלהם מאין ואת הארץ שהוציא החומר שלה מאין והארץ תכלול ארבע היסודות כלם כמו ויכלו השמים והארץ וכל צבאם שתכלול כל הכדור התחתון וכן הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל התהומות וזולתם רבים. והנה בבריאה הזאת שהיא בנקודה קטנה דקה ואין בה ממש נבראו כל הנבראים בשמים ובארץ ומלת את כמו עצם הדבר ודרשו בה שהוא לרבות כי היא נגזרה מן אתה בקר וגם לילה. וכן אמרו רבותינו את השמים לרבות חמה ולבנה כוכבים ומזלות. ואת הארץ לרבות האילנות והדשאים וג"ע ואלו כלל כל הנבראים בעלי הגוף ואחר שאמר כי בתחלה במאמר אחד ברא אלהים השמים והארץ וכל צבאם חזר ופי' כי הארץ אחר הבריאה הזו היתה תהו כלומר חומר אין בו ממש והיתה בהו כי הלבישה אותה צורה ופירוש שבצורה הזו צורת ד' יסודות שהם האש והמים והעפר והאויר ומלת הארץ הכלול ארבעתם אלה והאש נקרא חשך מפני שהאש היסודית חשכה ואילו היתה אדומה היתה מאדימה לנו הלילה והמים שנכלל בהם העפר יקרא תהום ולכן יקראו מי הים התהומות בלב ים הצפוני מים על נפש תהום יסובבני ויקרא קרקע הים תהום. ויוליכם בתהומות כמדבר. מוליכם בתהומות כסוס במדבר. והאויר יקרא רוח וכבר נודע כי היסודות הארבע מקשה אחת והעמוד שלה הוא עגול על הארץ והמים מקיפין על הארץ והאויר מקיף על המים והאש מקיף על האויר. ואמר הכתוב כי הארץ לבשה צורה והיה האש מקיף למעלה על המים והעפר המעורבים והרוח מנשבת ונכנס בחשך והרחף על המים. ויראה לי שהנקודה הזאת בלבשה הצורה והיתה בהו היא שהחכמים קורין אותה אבן שתיה שממנה נשתת העולם. והנה שיעור הכתובים בתחלה ברא אלהים מאין את השמים וברא מאין את הארץ והארץ בהבראה היתה תהו והיתה בהו ובהם חשך ומים ועפר ורוח נושבת על המים והנה הכל נברא ונעשה וסמך הרוח לאלהים בעבור שהיא דקה מכלם ולמעלה מהם דק. שהיא מרחפת על פני המים במאמרו של הקב"ה ואם תבקש בריאה למלאכים שאינם גוף לא נתפרש זה בתורה ודרשו בהם שנבראו ביום שני שלא יאמר שסייעו בבריאת העולם אבל אם תזכה ותבין סוד מלת בראשית ולמה לא הקדים אלהים ברא בראשית תדע כי על דרך האמת הכתוב יגיד בתחתונים וירמוז בעליונים ומלת בראשית תרמוז בחכמה שהיא ראשית הראשים כאשר הזכרתיו. ולכך תרגמו בתרגום ירושלמי בחכמתא והמלה מוכתרת בכתר *בי"ת: (ג) ויאמר אלהים יהי אור. מלת אמירה בכאן להורות על החפץ כדרך מה תאמר נפשך ואעשה לך מה תרצה והחפוץ וכן ותהי אשה לבן אדניך כאשר דבר ה'. כאשר רצה. כי כן הוא הרצון לפניו או הוא כגון מחשבה כמו האומרה בלבבה ואמרו אלופי יהודה בלבם והענין לומר שלא היה בעמל. וכן קראו רבותינו לזה מחשבה אמרו מחשבה ביום המעשה עם דמדומי חמה והוא להורות על דבר מחודש: יש בו טעם לא חפץ פשוט בלבד ומלת הויה מורה על מעשה הזמן העומד כמו ואתה הווה להם למלך. ולכן אמר הכתוב כי כשברא חומר השמים אמר שיהיה מן החומר ההוא דבר מזהיר

קראו

אבן עזרא

ונמצא על לשון יחיד לא זורק עליו. וטעם מרחפת נושבת למעלה כמים וכן על גוזליו ירחף: (ג) ויאמר. אמר הגאון כי פי' ויאמר כמו וירצה ואילו היה כן היה ראוי לכיום אור. רק טעמו כמשמעו וכן בדבר ה' שמים נעשו. כי הוא צוה ונבראו. והטעם כנוי על המעשה שלא היה ביגיעה. ועל דרך משל מלך ומשרתיו וזה האור היה למעלה מן הרוח: (ד) וירא. כמו וראיתי אני והוא כמחשבה. וטעם ויבדל בקריאת השמות: (ה) ויקרא. ה"א לילה נוסף כי הוא מלעיל ולעולם לשון זכר הוא: ערב. קרוב מטעם חשך ונקרא כן שנתערבו בו הצורות ובקר כנגד ערב שיוכל אדם לבקר ביום הצורות וטעם יום אחד הוא על תנועת הגלגל. ויש סוד לדרש שיצא אלפי. ואחר שאמר באור יקרא יום לא יתכן שיקרא הערב יום רק פי' היה ערב גם היה בקר של יום אחד. ואילו היה הערב והבקר יום

*) נ"ל אל הים והם ב' תיבות אל הי' והים כל הכחות *) מבואר בפרדס שער ב' פ"ג

אונקלוס

יְיָ יְהִי נְהוֹרָא וַהֲוָה נְהוֹרָא: ד וַחֲזָא יְיָ יָת נְהוֹרָא אֲרֵי טָב וְאַפְרֵשׁ יְיָ בֵּין נְהוֹרָא וּבֵין חֲשׁוֹכָא: ה וּקְרָא יְיָ לִנְהוֹרָא יְמָמָא וְלַחֲשׁוֹכָא קְרָא לֵילְיָא וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה

בעל הטורים

אלהים וגו׳ ועל פי הייט התורה שבע״פ: וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל. רמז למה שאמרו אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו וכמנין ויבדל מבדילין בשנה כמולאי שבתות: ויבדל. ג׳ במסורה רמז למה שאמרו (פסחים ק״ד) הפוחת לא יפחות משלש הבדלות: (ה) לאור יום [בא לת״ד השמושית] בגי׳ זה יעקב אבינו. קרא לילה בגימ׳ עשו: ה׳ פעמים אור כתוב בפרשה כנגד ה׳ חומשי תורה שנקראו אור. וכנגדן ה׳ סימנים באור לענין קריאת שמע כדאיתא בפ״ק דברכות מאימתי בין תכלת ללבן. בין זאב לכלב. בין תכלת לכרתי. בין חמור לערוד. ושיכיר חבירו ברחוק ד׳ אמות. וג׳ חשך בפרשה. וכנגדן ג׳ סימנים במס׳ שבת (דף ל״ה ע״ב) הכסיף העליון הערב שמש. ג׳ כוכבים. וכן שלשה כוכבים לילה: ולחשך קרא

רמב״ן

קראו אור ויהי אור לא אמר ויהי כן כאמור בשאר הימים לפי שלא עמד האור בתכונה הזאת כל הימים כשאר מעשה בראשית ויש לרבותינו בזה מדרש בסוד נעלם. ודע כי הימים הנזכרים במעשה בראשית היו בבריאת השמים והארץ ימים ממש מחוברים משעות ורגעים והיו ששה כששת ימי המעשה כפשוטו של מקרא ובפנימיות הענין יקראו ימים הספירות הנאצלות מעליון כי כל מאמר פועל הויה תקרא יום והיו ששה כי לה׳ הגדולה והגבורה והמאמרים עשרה כי הראשונות אין שם היום נתפרש בהם והפירוש בסדור הכתובים בזה נשגב ונעלם ודעתנו בו פחותה מטפה מן הים הגדול: (ד) וירא אלהים את האור כי טוב. כתב רבינו שלמה אף בזה אנו צריכין לדברי אגדה ראה שאינו ראוי להשתמש בו רשעים והבדילו לצדיקים לעתיד לבא. ולפי פשוטו כך פירושו ראהו כי טוב ואין נאה לו ולחשך להשתמש בערבוביא וקבע לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה. ור״א אמר וירא כמו וראיתי אני והיא במחשבת הלב וטעם ויבדל בקריאת השמות ואין דברי שניהם נכונים שאם כן יראה כענין המלכה ועלה חדשה שיולד כי אחרי שאמר אלהים יהי אור והיה אור ראה אותו כי טוב הוא ולכן הבדיל בינו ובין החשך כענין באדם שלא ידע טיבו של דבר עד היותו. אבל הסדר במעשה בראשית כי הוצאת הדברים אל הפועל יקרא אמירה ויאמר אלהים יהי אור ויאמר יהי רקיע ויאמר תדשא הארץ וקיומם יקרא ראיה כענין וראיתי אני דקהלת. וכן ותרא האשה כי טוב העץ למאכל והוא כענין שאמרו רואה אני את דברי אדמון. וכמהו ויאמר המלך אל צדוק הכהן הרואה אתה שובה העיר בשלום. והענין להורות כי עמידתם בחפצו ואם החפץ יתפרד רגע מהם יהיו לאין וכאשר אמר בכל מעשה יום ויום וירא אלהים כי טוב ובששי כאשר נשלם הכל וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד כן אמר ביום הראשון בהיות האור וירא אלהים כי טוב שרצה בקיומו לעד והוסיף בכאן את האור שאילו אמר סתם וירא אלהים כי טוב היה חוזר על בריאת השמים והארץ ולא גזר בהן עדיין הקיום כי לא עמדו ככה אבל מן החומר הנברא בראשון נעשה בשני רקיע ובשלישי נפרדו המים והעפר ונעשית היבשה שקראה ארץ ואז גזר בהם הקיום ואמר בהם וירא אלהים כי טוב: ויבדל אלהים בין האור ובין החשך. איננו החשך הנזכר בפסוק הראשון שהוא האש אבל הוא אפיסת האור כי נתן אלהים מדה לאור ושיהיה נעדר אחרי כן עד שובו ואמרו קצת המפרשים כי האור הזה נברא לפניו של הקב״ה כלומר במערב ושקעו מיד כדי מדת לילה ואחרי כן האיר כמדת יום וזה טעם ויהי ערב ויהי בקר שקדם והיה לילה ואחר כך יום ששניהם אחרי הויית האור ואיננו נכון כלל פן יוסיפו על ששת ימי בראשית יום קצר אבל יתכן שנאמר כי האור נברא לפניו יתברך ולא נתפשט ביסודות הנזכרים והבדיל בינו ובין החשך שנתן לשניהם מדה ועמד לפניו כמדת לילה ואחר כך הזריח אותו על היסודות והנה קדם הערב לבקר. ועוד יתכן שנאמר כי משיצאו השמים והארץ מן האפס אל היש הנזכר בפסוק הראשון נהיה זמן כי אף על פי שזמנינו ברגעים ושעות שהם באור ובחשך משיהיה יש יתפס בו זמן וא״כ נבראו שמים וארץ ועמדו כן כמדת לילה מבלי אור ואמר יהי אור ויהי אור וגזר עליו שיעמוד כמדת הראשון ואחר כך מן היסודות ויהי ערב ויהי בוקר: (ה) ויקרא אלהים לאור יום. יאמר כי נברא הזמן ועשה מדת יום ומדת לילה וענין ויקרא מפני שהאדם קרא השמות אמר באלו שנעשו קודם היותו כי האלהים קרא להם שמות. וזה דעת ר״א. והנכון שענין קריאה באלו בכאן היא ההבדלה המוגבלת בהם כשלבשו צורתם וכך אמרו יום יהא תחומך ולילה יהא תחומך ויהי ערב ויהי בקר היה ערב והיה בקר של יום אחד. ויקרא תחילת הלילה ערב בעבור שיתערבו בו הצורות לתחלת היום בקר שיבקר אדם בינותם כפי׳ ר״א. ועל דרך הפשט לא יתכן לומר יום ראשון בעבור שעדיין לא נעשה השני כי הראשון קודם לשני במנין או במעלה אבל שניהם

ספורנו

בקרוב אל המים קצה אז. איזה קור מן המים זולתי חלק מועט ממנו המתהמם במקרה בהתהפכות נצוצות מאורי אור: (ג) יהי אור. הוא אור שבעת הימים שיהיה לצורך המתהוים בלתי זרע והוא יהיה לעתיד כדרז״ל (פ׳ בתרא דכתובות) שיהיה אז לצרך מה שעתידה להוציא גלוסקאות וכלי מילת שלא מכח הזרע: (ד) וירא אלהים את האור כי טוב. והיה כן כי ראה אלהים והכיר במציאותו מפני התכלית אשר הוא הטוב שבגללו המציאו בידיעתו הפועלת: ויבדל אלהים בין האור ובין החשך. אותם הימים שעשה בהם האור הראשון היו זמני אור וזמני חשך שלא בכח סבוב גלגל אלא ברצון אלהי שהבדיל בין זמן האור לזמן החשך: (ה) ויקרא אלהים לאור יום. אע״פ שלא היה אז זמן האור והחשך מתנהג על אותו האופן

שמתנהג

וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם אֶחָד׃ פ ו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רָקִיעַ
בְּתוֹךְ הַמָּיִם וִיהִי מַבְדִּיל בֵּין מַיִם לָמָיִם׃ ז וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים
אֶת־הָרָקִיעַ וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לָרָקִיעַ וּבֵין
הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לָרָקִיעַ וַיְהִי־כֵן׃ ח וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָרָקִיעַ
שָׁמָיִם וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי׃ פ ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים

ת"א ויהי ערב · ברכות ב כה שבת י פסחים פח מגילה יב חגיגה יב נזיר ז חולין סג: יהי רקיע · מגילה כב: ויהי מבדיל · חגיגה טו: ולמקום המים · שבת דף ק"ע פרק כ מקוואות ס"ג: ויאמר אלהים · ר"ה י"א:

רש"י

תחומו בלילה: (ה) יום אחד · לפי סדר ל' הפרשה היה לו לכתוב יום ראשון כמו שכתוב בשאר הימים שני שלישי רביעי למה כתב אחד לפי שהיה הקב"ה יחיד בעולמו שלא נבראו המלאכים עד יום ב' כך מפורש בב"ר: (ו) יהי רקיע · יחזק הרקיע שאע"פ שנבראו שמים ביום הראשון עדיין לחים היו וקרשו בשני מגערת הקב"ה באומרו יהי רקיע וזש"ה עמודי שמים ירופפו כל יום ראשון ובשני יתמהו מגערתו כאדם שמשתומם ועומד מגערת המאיים עליו: בתוך המים · באמצע המים שיש הפרש בין מים העליונים לרקיע כמו בין הרקיע למים שעל הארץ · הא למדת שהם תלוים במאמרו של מלך: (ז) ויעש אלהים את הרקיע · תקנו על עמדו והיא עשייתו כמו ועשתה את צפרניה: מעל לרקיע · על הרקיע לא נאמר אלא מעל לרקיע לפי שהן תלויין באויר · ומפני מה לא נאמר כי טוב ביום שני לפי שלא היה נגמר מלאכת המים עד יום ג' והרי התחיל בה בשני ודבר שלא נגמר אינו במלואו וטובו · ובשלישי שנגמרה מלאכת המים והתחיל וגמר מלאכה אחרת כפל בו כי טוב ב' פעמים אחד לגמר מלאכת השני ואחד לגמר מלאכת היום: (ח) ויקרא אלהים לרקיע שמים · שא מים שם מים אש ומים שערבן זה בזה ועשה

רמב"ן

נמלאים והאחד לא יורה על שני ויש מפרשים כי זה רמז לתנועת הגלגל על פני כל הארץ בעשרים וארבע שעות שבכל רגע מהם בקר במקומות מסוימים וערב במקומות שכנגדם וא"כ ירמוז לאשר יהיה ברביעי אחרי הנתן המאורות ברקיע השמים: (ו) יהי רקיע · החומר ההוא בתחלה שבראו מאין אמר שיהיה רקיע מתוח כאהל בתוך המים ויהיה מבדיל בין מים למים ושמא לזה כוונו באמרם רב אמר לחים היו שמים ביום הראשון וביום השני קרשו רב אמר יהי רקיע יחזק הרקיע רבי יהודה ברבי סימון אמר יעשה מטלית הרקיע כמה דאת אמר וירקעו את פחי הזהב וכו': בתוך המים באמצע המים בין מים העליונים למים התחתונים כמו שיש הפרש בין הרקיע למים שעל הארץ כך יש הפרש בין מים העליונים לרקיע הא למדת שהן תלויים במאמר בראשית רבה וכדברי רש"י וזה מענין מעשה בראשית הוא ואל תקוה ממני שאכתוב בו דבר שהענין הוא מסתרי התורה ואין הפסוקים צריכין לבאור בזה כי לא יאריך הכתוב בענינו והפירוש אסור ליודעיו וכל שכן אלינו: (ז) ויעש אלהים את הרקיע · לשון עשייה בכל מקום תקון הדבר על מתכונתו: ויהי כן · הכתוב בראשון ויהי אור אחר ויאמר אלהים יהי אור אחר האמירה יפרש שיצא אל הפועל והיה כאשר נגזר אבל בכאן אחר אמירת יהי רקיע כתוב ויעש אלהים את הרקיע ויבדל ולמה הוסיף ויהי כן אבל הוא לומר שהיה כן תמיד כל ימי עולם ור"א פי' כי הוא דבק עם הבא אחריו כאשר היה כן קרא לרקיע שמים ואינו נכון ובבראשית רבה אמרו ויעש אלהים את הרקיע זה אחד מן המקראות שהרעיש בן זומא את העולם ויעש אלהים וכו' והלא במאמר בדבר ה' שמים עשו ואין הרעשה הזו מלשון ויעש לבדו שהרי ברביעי *ובחמישי ובששי כתוב ויעש אבל היה מזה שאמרתי

*) אולי טעות הדפוס הוא כי בחמישי לא כתוב ויעש

אבן עזרא

אחד מה טעם יום שני: (ו) ויאמר · אמר הגאון על הרקיע דברים שלא היו · רק פירושו דבר נטוי · כמו וירקעו · הרקעם · וכן וימתחם כאהל לשבת · ומה נכבד דבר האומר שקלום השמש עם קצת מימי אוקינוס · וזה הרקיע הוא האויר · כי כאשר התחזק האור על הארץ והרוח יבש מהארץ · נפסק הלהב ונעשה הרקיע · וכן אמר במזמור עטה שמים כיריעה המקרה במים והזכיר העבים והרוח ויסוד ארץ והיא גבוה על המים וכן כתוב כי הוא על ימים יסדה · לרוקע הארץ על המים · וכן כל הולך אל הים יורד יקרא · וטעם הקורא למי הים · שיעלו והם העננים · ואחר כן וישפכם: (ז) ויעש · יש הבדלה בבין עם למ"ד כמו בין מים למים בין קדש לחול · ויש עם בין ובין כמו פה ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים וגו' ויש עם שניהם כמו ביניכם לבין אלהיכם · וטעם ויהי כן דבק עם הבא אחריו כאשר היה כן קראו שמים: (ח) ויקרא · חמש דברים קראן השם כי אין אדם והם אור וחשך ושמים וארץ וימים ואדם כן: (ט) ויאמר · כפי דעתי שזו הפרשה דבקה עם אשר עליה כי הרקיע לא נעשה עד אשר יבשה הארץ והעד ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים והנה ביום אחד נעשו · והראות דבר נסתר והקוות מפוזר · אינה בריאה · וכן טעמו וכבר אמר אליהם יקוו המים · ויש כמוהו בתורה למאות והנה בפרשת בראשית אתן לך עדים שנים · האחד ויצר שם את האדם אשר יצר ואחרי כן ויצמח ה' אלהים וקודם האדם צמיחה · והעד השני שצוה אדם שלא יאכל מעץ הדעת ואחריו כתיב וייצר ה' אלהים מן האדמה · רק פירושו וכבר יצר · ועל זה כפי' יהיה וירא אלהים כי טוב דבק עם בריאת יום שני · ותדשא הארץ תחלת יום שלישי · ופי' יקוו יתחברו וכן ונקוו אליה · ואמר ימים בעבור שאין שם ים

צְפַר יוֹמָא חַד: ו וַאֲמַר יְיָ יְהֵי רְקִיעָא בִּמְצִיעוּת מַיָּא וִיהֵי מַפְרִישׁ בֵּין מַיָּא לְמַיָּא: ז וַעֲבַד יְיָ יָת רְקִיעָא וְאַפְרֵישׁ בֵּין מַיָּא דִּי מִלְּרַע לִרְקִיעָא וּבֵין מַיָּא דִּי מֵעַל לִרְקִיעָא וַהֲוָה כֵן: ח וּקְרָא יְיָ לִרְקִיעָא שְׁמַיָּא וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם תִּנְיָן:

נתינה לגר

ופי' בהקדמה כוללת: (ה) יום אחד, יומא חד. כבעברית לפי שאין ראשון בלא שני ועדיין לא נעשה השני כמ"ש המפרשים: (ו) בתוך, במציעות. לא תרגם בגו כדרכו אלא במציעות. כמו שדרשו

בעל הטורים

[illegible] ולא אמר קרא אלהים לילה כמ"ש גבי אור שאין מיחד שמו על הרעה: (ז) מעל לרקיע. ב' במסורה הכא. ואידך ויהי קול מעל לרקיע במרכבה דיחזקאל. כמו שאין דורשין במעשה בראשית ברבים כן אין דורשין במעשה מרכבה:

רמב"ן

שאמרתי בעבור כי בשאר הימים כתוב אחר האמירה ויהי כן לומר שנעשה כן מיד תיכף אחר האמירה אבל כאן אחר ויאמר אלהים כתוב ויעש זו היא קושיתו ואולי היה לו פירוש נסתר לא רצה לגלות סודו וזה ענין הרעש: (ח) ויקרא אלהים לרקיע שמים. ביום השני קראו בשם הזה כאשר הלבישו אותם צורת רקיע כי בראשון היו שמים בבריאה אבל אין השם נתפס בהם עד שלבשו הצורה הזו ופי' השם הזה כאלו הוא נקוד בשבא תחת השי"ן במלת שלמה אהיה כעטיה כאלו אמר שמים הם שנרקעו ונמתחו כאהל בתוך מים העליונים והתחתונים הודיע בשם הזה סוד יצירתם ובגמ' במסכת חגיגה אמרו מאי שמים שם מים וא"כ הוא יחסר מ"ם אחד להתחברות שתי אותיות שוות כמלת ירובעל ויאמר שם מים כלומר שם שקרא למים בלבשם צורה אחרת וזה פשט הכתובים על הדרך הזה שכתב רש"י והוא דעת רב שהזכרנו ויהי שם השמים והארץ בפסוק הראשון על העתיד לקרא להם כי לא יתכן להודיעם רק בלשון הזה אבל יותר נכון לפי פשט הכתובים שנאמר כי השמים הנזכרים בפסוק הראשון הם השמים העליונים אינם מכלל הגלגלים אבל הם למעלה מן המרכבה כענין ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח הנורא נטוי על ראשיהם מלמעלה ומהם נקרא הקב"ה רוכב שמים ולא ספר הכתוב בבריאתם דבר כאשר לא הזכיר המלאכים וחיות המרכבה וכל דבר נפרד שאינו בעל גוף רק הזכיר בשמים שהם נבראים כלומר שקדמותם אפס. ואמר בשני שהיה רקיע בתוך המים כלומר שיתהוה מן המים הכלל שהזכיר בריאתם דבר מרוקע מבדיל ביניהם וקרא גם לאלו הכדורים שמים בשם השמים העליונים הראשונים ולכן יקראה בפרשה רקיע השמים: ויתן אותם אלהים ברקיע השמים לבאר שאינם הנזכרים בשם השמים רק הרקיעים שקראם שמים וגם זה דעת רבותינו הזכירוהו בבראשית רבה אמרו כל רבנין אמרין לה בשם רבי חנינה ברבי פנחס ורבי יעקב ברבי אבין בשם רבי שמואל ברבי נחמן בשעה שאמר הקב"ה יהי רקיע בתוך המים נולדה טיפה האמצעית ונעשו המים התחתונים ושמי השמים העליונים ומאמר זה יתפשט לכדורי הגלגלים שבהם תחתונים ועליונים נקראים שמי השמים כדכתיב הללוהו שמש וירח הללוהו כל כוכבי אור הללוהו שמי השמים והמים אשר מעל השמים אבל השמים הנזכרים בראשון שהם כסאו של הקב"ה דכתיב השמים כסאי הם הנזכרים בתחלת זה המזמור הללו את ה' מן השמים הללוהו במרומים הללוהו כל מלאכיו וזה הלשון נכון בפשט הכתוב עם מה שיש עוד בשם השמים ובשם הכסא סוד נשגב ונעלם כי יש שמים לשמים וכסא לכסא ומזה אומרים החכמים כדי לקבל עליו עול מלכות שמים ואמר יראת שמים והכתוב אמר די שליטין שמיא ויש להם מדרש נפלא במה שכתוב ואתה תשמע השמים וכל זה יראנו נרמז בפסוק הראשון הזוכה לו. והנה בארו הכתובים כי הנבראים הראשונים הם מאין והשאר מוצאים מן החומר הראשון הנברא. ואל יקשה עליך מאמר רבי אליעזר הגדול שאמר שמים מהיכן נבראו מאור לבושו של הקב"ה וכן הוא בבראשית רבה עוד כי בעבור שירצו החכמים עוד לעלות החומר הראשון עד תכלית ולעשותו דק מן הדקים לא יראו

ספורנו

שבתחלה אצלנו הזמן שאנו קוראים עתה בשם יום ובשם לילה: ויהי ערב ויהי בקר. אע"פ שהבדיל האור והחשך שיהיו השטחים הזמנים מתחלפים נבדלים בלתי סבוב גלגל הבדילם בהדרגה באופן שיהיה ביניהם זמן ערב בבא הלילה וזמן בקר בבא היום: (ו) יהי רקיע בתוך המים. יהי טבע בתוך המים היסודיים כמו גלגל בתוכם שיהיה מבדיל בצורה קצתם מקצתם באופן שאותם חלק עליון מן המים לצד האויר ישיב לטבע אידיי והנה בזה עלו בהכרח אל אויר גבול האויר היסודי וקבל האויר עשוי בהכרח להיות מקום לחלק שנהפך לאיד והתפשט אל מקום רב הכמות ממקום הראשון: (ז) ויעש אלהים את הרקיע. והכינות שבאשר סרו קצת המים היסודיים מתחת אותו החלק מהם שנהפך לטבע אידיי כמו שהיה באמרו יקוו המים מתחת השמים היה ראוי שירד אז החלק האידי אל אותו המקום שסרו אותם המים משם ונעשה שאותו הרקיע המבדיל יהיה בו כח שלא ומונע את החלק האידיי שלא ירד והוא המים אשר מעל לרקיע באופן שירד החלק האוירי המעופש ונשאר האידיי במקומו הראשון. ולזה כהגיע שם האיד הלח יתעבה ויוליד הגשם והשלג והברד וירדו כאומרו לקול תתו המון מים בשמים. ולזה כאמרו השמים הרקיע המעבה את החלק האוירי כאמרו ויקרא אלהים לרקיע שמים ובהגיע שם האיד הקיטורי הנלהב יוליד רעם וברק כאמרו מעלה נשיאים מקצה הארץ ברקים למטר עשה. ובהיות קצת היסוד השמימי הנכבד למעלה מהאויר הקל אשר אצלנו נגד טבעם יורה על פעולת פועל רצוניי מכוין תכלית בלי ספק כאמרו ומעשה ידיו מגיד הרקיע: (ח) ויקרא אלהים לרקיע שמים. מפני שפעולות השמימיים יגיעו לנו באמצעותו כאמרו ויתן אותם אלהים

יִקָּווּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל־מָקוֹם אֶחָד וְתֵרָאֶה הַיַּבָּשָׁה וַיְהִי־כֵן׃ י וַיִּקְרָא אֱלֹהִים ׀ לַיַּבָּשָׁה אֶרֶץ וּלְמִקְוֵה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ יא וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תַּדְשֵׁא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע עֵץ פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי לְמִינוֹ אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן׃ יב וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ עֹשֶׂה־פְּרִי אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ יג וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שְׁלִישִׁי׃ פ יד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֹת

ת"א עץ פרי עושה פרי. כ"ה י"א: למינו. חולין ס: ותוצא הארץ. ראש השנה י"א חולין ס:

רש"י

מהם שמים (ס"א שמים שם מים דבר אחר אש ומים): (ט) יקוו המים. שמוטחין היו על פני כל הארץ והקוום באוקיינוס הוא הים הגדול שבכל הימים: (י) קרא ימים. והלא ים א' הוא אלא אינו דומה טעם דג העולה מן הים בעכו לדג העולה מן הים באספמיא: (יא) תדשא הארץ דשא עשב. לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון דשא ולא היה ל' המקרא לומר תעשיב הארץ שמיני דשאין מחולקין כל אחד לעצמו נקרא עשב פלוני ואין ל' למדבר לומר דשא פלוני של' דשא הוא לבישת הארץ בעשבים כשהיא מתמלאת בדשאים: תדשא הארץ. תתמלא ותתכסה לבוש עשבים בלשון לע"ז נקרא דשא ארבאזי"י כולן בערבוביא וכל שרש לעצמו נקרא עשב: מזריע זרע. שיגדל בו זרעו לזרוע ממנו במקום אחר: עץ פרי. שיהא טעם העץ כטעם הפרי והיא לא עשתה כן אלא ותוצא הארץ וגו' ועץ עושה פרי ולא ועץ פרי לפיכך כשנתקלל אדם על עונו נפקדה גם היא על עונה (ס"א אינו ודו"ק) ונתקללה: אשר זרעו בו. הן גרעיני כל פרי שמהן האילן צומח כשנוטעים אותו: (יב) ותוצא הארץ וגו'. אע"פ שלא נאמר למינהו בדשאים בצוויין שמעו שנצטוו האילנות על כך ונשאו ק"ו בעצמן כדמפרש באגדה בשחיטת חולין: (יד) יהי מארת וגו'. מיום ראשון נבראו וברביעי צוה עליהם להתלות ברקיע וכן כל תולדות שמים וארץ נבראו ביום ראשון וכל אחד ואחד נקבע ביום שנגזר עליו. הוא שכתוב את השמים לרבות תולדותיהם ואת הארץ לרבות תולדותיה: יהי מארת. חסר וי"ו כתיב על שהוא יום מארה ליפול אסכרה בתינוקות הוא שאנו בד' היו מתענים על אסכרה שלא תפול

רמב"ן

שהשמים שהם גוף מתנועע בעל חומר וצורה הם הנבראים מן האין אבל אור הלבוש הוא הנברא הראשון ממנו יצא חומר השמש בשמים ונתן לארץ חומר אחר ואינכו בדקות הראשון והוא שלג שתחת כסא הכבוד כי כסא הכבוד נברא וממנו היה השלג שתחתיו וממנו נעשה חומר הארץ והנה הוא שלישי בבריאה: (ט) יקוו המים מתחת השמים. היה התהום שהוא מים ועפר כעין שמים העכורים וגזר על המים שיקוו במקום אחד מסובב כל הפאות וגזר על העפר שיעלה עד שיראה על המים ותיבש ותהיה יבשה שטוחה ראויה לישוב וכן כתוב לרוקע הארץ על המים או שמא שתהיה כדורית מקצתה מגולה ורובה משוקעת אשר ידמו היוונים מופתיהם הנראים או המופתים והנה הן שתי גזרות כלומר שני עניינים נעשים בחפץ אלהים הפך מן הגזרות בטבעם כי הראוי לכבדות העפר ולקלות המים כנגדה להיות עמוד הארץ אמצעי והמים מכסים עליה מקיפים אותה מכל צד ועל כן אמר יקוו המים אל תחת השמים כלומר אל מקום שפלות ואמר ותראה היבשה וקרא להם שמות בהיותם לובשים הצורות שאלו כי מתחלה היה שמם תהום: (י) ויקרא אלהים ליבשה ארץ. כי שמה הראוי לה יבשה כי בהפרד המים מן העפר היא יבשה אבל יקרא אותה ארץ בשם כלל היסודות הנברא בראשון. והטעם כי בעבורם נבראו שתהיה ישוב לאדם שאין בתחתונים מכיר בוראו זולתו וקרא למקוה המים ימים כאילו הוא ים מים לפי שקרקע המקוה נקרא ים כדכתיב כמים לים מכסים וכן את הים הוריד מעל הבקר כי מפני שהוא מקוה מים גדול יקרא כן: וירא אלהים כי טוב. הוא קיומם בחפצו והענין כי כאשר הלבישם הצורה הזו חפץ בהם והיה הקיום כמו שפירשתי וזה מה שאמרו רבותינו מפני מה לא נאמר כי טוב בשני לפי שלא נגמרה מלאכת המים לפיכך כתוב בשלישי שני פעמים אחד למלאכת המים ואחד ליום: (יא) ויאמר אלהים תדשא

הארץ

אבן עזרא

שיקיף כל הארץ: (יא) ויאמר. אמר הכתוב תדשא הארץ יברכנו. תוצא. והנה שם כח בארץ ובמים לעשות במצות השם וזו היא התולדות. וטעם תדשא כמו צמיחה: אשר זרעו בו. שהזרע בפרי וכל א' שומר מינו: (יד) ויאמר. מלת יהי יהיה בעבור שידברו גם הרבה הוא ליחיד. ולרבים. גם לנקבה כי

ט ואמר יי יתכנשון מיא מתחות שמיא לאתר חד ותתחזי יבשתא והוה כן: י וקרא יי ליבשתא ארעא ולבית כנישות מיא קרא יממי וחזא יי ארי טב: יא ואמר יי תדאית ארעא דיתאה עסבא דבר זרעה מזדרע אילן פירין עבד פירין לזנה די בר זרעה בה על ארעא והוה כן: יב ואפקת ארעא דיתאה עסבא דבר זרעה מזדרע לזנוהי ואילן עבד פירין דבר זרעה בה לזנוהי וחזא יי ארי טב: יג והוה רמש והוה צפר יום תליתאי: יד ואמר יי יהון נהורין ברקיעא דשמיא לאפרשא בין

בעל הטורים

(ט) יקוו המים אל מקום אחד ותראה ס"ת מדה זה הוא שנאמר ומים הכן במדה: היבשה ג' במסורה הכא והידך (ס' במוס) ושפכת היבשה מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית שיתנו ותראה היבשה מלפני משה: (יא) עץ פרי ב' דסמיכי הכא והידך עץ פרי וכל ארזים איכא מ"ד בב"ר שהקב"ה גזר שאפי' ארזים שהם אילני סרק יעשו פרי והיא עברה על הצווי וסיינו עץ פרי וכל ארזים · ואיכא למ"ד נמי שהם שהוסיפה על הצווי שהקב"ה א"ל עץ שיהא רגיל לעשות פרי ולא ארזים ואמר אילן סרק והיא הוציאה באותה שעה בכל האילנות פרי כדכתיב עץ עשה פרי כלומר כל עץ עשה פרי והיינו עץ פרי וכל ארזים: (יב) ותוצא ג' במסורה הכא והידך (ירמיה ל"ב) ותוצא את עמך את ישראל מארץ מצרים · (רות ב') ותוצא ותתן לה זהו שאמרו קשים הם מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף · וכל הכופר ביציאת מצרים כאילו כופר במעשה בראשית: ותוצא הארץ בצווי נאמר תדשא ובעשיה נאמר ותוצא לפי שבתחלה יצאו ירקרקות דקין ולבסוף הוציאה כאחת במהירות · בצווי לא נאמר למינהו ובעשיה נאמר למינהו לפי שמתחלה היו דקין ולא היו ניכרים מחמת קוטנן · בצווי נאמר עץ פרי ובעשיה נאמר ועץ עשה פרי הוסיף וי"ו ועץ לומר ו' מיני מאכל הוציאה · בצווי כתיב למינו משמע דוקא הדומה לו ממש ובעשיה כתיב למינהו לומר אפי' הדומה לדומה לא הוציאה בערבוביא שורות לבנים לבד שורות שחורות לבד: מזריע זרע למינהו ר"ת מזל שאין לך עשב שאין לו מזל למעלה: (יד) יהי מארת סמך מארת לדשאים לפי שצריכין לו כדכתיב וממגד תבואת שמש (דברים ל"ג י"ד): מארת חסר שלא נבראת להאיר אלא השמש · וירח לא נברא אלא כדי שלא יעבדו לחמה א"ת פסים ימידה: מארת בגימ' שמש (עפ"כ): אלהים יהי מארת ברקיע ס"ת עתים למפרע שע"י מאורות מונים העתים: לאתת

רמב"ן

הארץ דשא · גזר שיהיה בתולדות הארץ כח הצומח ומוליד זרע כדי שיהיה המין קיים לעד · ויתכן שירמוז בארץ הנזכרת בפסוק הראשון שימשך ממנה כח מצמיח והנה נאצלו מכחה היסודות למיניהם ומהם צמחו גן עדן דשאים ואילנות ומהם בעולם וזהו שאמרו בשלישי ברא שלש בריות אילנות ודשאים וגן עדן · ועוד אמרו אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל ברקיע ומכה אותו ואומר לו גדל הה"ד הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ שוטר ואמר שיהיה כל זה למינהו והוא אסור הכלאים כי הזורע אותם מכחיש בכח מעשה בראשית ועוד אבאר בו בעזרת השם וכתב רבינו שלמה דשא עשב לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון דשא שלשון דשא לבישת הארץ בעשבים ואין לומר דשא פלוני וכל שרש לעצמו נקרא עשב ואין דברו זה נכון שאם כן לשון דשא לא יתרבה וחכמים אומרים הרכיב שני מיני דשאים מהן והרב עצמו מזכיר דשאים אבל דשא הוא הקטן הצומח ועשב הוא הגדול המזריע ולכן יאמר תדשא הארץ · ולא יתכן לומר העשיב וכל קטן הצומח מן הארץ יקרא דשא אף באילנות ולכן ימשוך תדשא הארץ על פרי כי לא אמר תדשא הארץ דשא עשב ותוציא עץ פרי והנה הוא כטעם למינה וכן כי דשאו נאות מדבר כי עץ נשא פריו ואני תמה איך לא הזכיר הכתוב אילני הסרק ואיך עם בעץ פרי לבדו ואולי בזה נתעוררו רבותינו שאמרו אף אילני סרק עשו פירות ואם כן נאמר כי מקללת ארורה האדמה היו סרק ויתכן שיהיה פירוש הכתוב תצמיח הארץ צמח ועשב מזריע זרע ועץ עושה פרי והנה בתחלה גזר בעשבי הסרק ובאילני הסרק וממה שאמר עושה פרי אשר זרעו בו נלמוד כי כל האילנות יצמחו מזרעם אף על פי שהמנהג במקצתם ליטע מהם הענף: וירא אלהים כי טוב · קיום המינין לעד והנה לא נתיחד יום למאמר הזה לבדו מפני שאיננו מעשה מיוחד כי הארץ כאשר תצמיח או שתהיה ארץ מלחה אחת היא: (יד) יהי מאורות · הנה האור נברא ביום ראשון ומאיר ביסודות וכאשר נעשה הרקיע בשני הפסיק באור ומנע אותו מהאיר ביסודות התחתונים והנה כאשר נבראת הארץ בשלישי היה בה חשך ולא אור ועתה ברביעי רצה הקב"ה שיהיו ברקיע מאורות מגיהים אור לארץ וזה טעם ברקיע השמים להאיר על הארץ כי היה למעלה מן הרקיע ולא יאיר על הארץ וענין יהי מאורות כי מאמר השמים גזר בראשון

ספורנו

ברקיע השמים להאיר על הארץ ולמשול ביום ובלילה ולהבדיל וכו': ויהי כן · נשאר קיים כן כנגד טבעו: (ט) יקוו המים · לא שינשו כאשר חשבו רבים ואמרו שיובש חלק הארץ המגולה קרה בכח מערכות השמים · אבל צוה שיקוו אל מקום אחד ולא יעבורון ובכן גבהו מן הארץ ואינם נופלים עליה כאשר יעיד הכתוב באמרו גבול שמת בל יעבורון בל ישובון לכסות הארץ: (י) ויקרא אלהים ליבשה ארץ · קרא החלק בשם הכל כי אמנם זה החלק היה עקר המכוון מכלם כאמרו לשבת יצרה: וירא אלהים כי טוב: ראה כן בשביל התכלית שהוא טוב המכוון: (יא) דשא · מיני עשבים למאכל בהמה כאמרו כי דשאו נאות מדבר: עשב מזריע זרע · למאכל אדם: עץ פרי עושה פרי למינו · כי המורכב משני מינין לא יוליד: ויהי כן · נתקיים כן בלתי שיקבל הפחות והיותר כאופן שהם יקרה למה מורכב משני מינים לא יוליד: (יד) יהי מאורות ברקיע השמים · באותו הרקיע הנזכר ביום שני יהי ניצוץ המאורות ובם יתרבה ויתמזג לפעול בתחתונים כל האור כפרטם כמו
שבארם

בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלָּיְלָה וְהָיוּ לְאֹתֹת וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וְשָׁנִים׃ טו וְהָיוּ לִמְאוֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן׃ טז וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים אֶת־הַמָּאוֹר הַגָּדֹל לְמֶמְשֶׁלֶת הַיּוֹם וְאֶת־הַמָּאוֹר הַקָּטֹן לְמֶמְשֶׁלֶת הַלַּיְלָה וְאֵת הַכּוֹכָבִים׃ יז וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בִּרְקִיעַ הַשָּׁמָיִם לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ׃ יח וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה וּלְהַבְדִּיל בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ יט וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם רְבִיעִי׃

בצ"ל

ת"א והיו לאתת · חולין ס : ויעש אלהים · חולין ס : ויתן אותם · חגיגה יב : ויהי ערב · חגיגה יב :

רש"י

בתינוקות: להבדיל בין היום ובין הלילה · משנגנז האור הראשון אבל בשבעת ימי בראשית שמשו האור והחושך הראשונים יחד בין ביום ובין בלילה: והיו לאתת · כשהמאורות לוקין סימן רע הוא לעולם שנאמר מאותות השמים אל תחתו (ירמיה י) בעשותכם רצון הקב"ה אין אתם צריכין לדאוג מן הפורענות: ולמועדים · ע"ש העתיד שעתידים ישראל להצטוות על המועדות והם נמנים למולד הלבנה: ולימים · שמוש החמה חצי יום ושמוש הלבנה חציו הרי יום שלם:

ושנים · לסוף שס"ה ימים (ס"א ורביע יום) יגמרו מהלכן בי"ב מזלות המשרתים אותם והוא שנה (ס"א והוא שס"ה יום ורביע יום) וחוזרים ומתחילים פעם שניה לסבב בגלגל כמהלכן הראשון: (טו) והיו למאורת · עוד זאת ישמשו שיאירו לעולם: (טז) המאֹרת הגדולים · שוים נבראו ונתמעטה הלבנה על שקטרגה ואמרה א"א לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד: ואת הכוכבים · על ידי שמיעט את הלבנה הרבה

רמב"ן

שיהיה אור במדת היום ועתה גזר שיתגשם ויתהוה ממנו גוף מאיר ביום גדול האורה וגוף אחר קטן האורה מאיר בלילה ויהלו שיהיה ברקיע השמים שיאירו גם למטה ויהכן כי כמו שיש בארץ כח הצמיחה במקומו ממנה כן יש ברקיע מקומות מוכנות ומזומנים לקבל האורה והגופים האלה מקבלי אור מזהירים כגון האספקלריאות ואבני השהם ולכן יקראם מאורות לא אורים אע"פ שקראם המזמור כן: להבדיל בין היום ובין הלילה · כתב רש"י משנגנז האור הראשון אבל בשבת ימי בראשית שמשו האור והחשך זה ביום וזה בלילה ואיני רואה שיהיה זה דעת רבותינו המזכירים גניזה על האור הראשון אבל לדעתם האור הראשון שמש שלשה ימים וברביעי נאצל ממנו ונעשו בו או ממנו שני המאורות האלה כמו שאמרו גזלת אורה של מעלה גלגל חמה כי לפי שלא היה העולם הזה ראוי להשתמש באור ההוא בלי אמצעות גנזו לצדיקים לעולם הבא ושמשו בנובלת הזו מיום רביעי ואילך כך אמרו בבראשית רבה הני אורה שנבראת בששת ימי בראשית להאיר ביום אינה יכולה מפני שהיא מכהה גלגל חמה בלילה אינה יכולה שלא נבראת להאיר אלא ביום והיכן היא נגנזה והיכן היא מתוקנת לצדיקים לעתיד לבא שנאמר והיה אור הלבנה כאור החמה

אבן עזרא

יהיה נעלה בתולה: לאותות · רגעים: ולמועדים · שבות ויתכן להיות לאותות על קדרות הלבנה והשמש · ודלוג דמות הכוכבים כי הכוכבים הנה דמות הנראה · כטעם מאותות השמים · והאומר כי למ"ד לאותות נוסף לא אמר כלום: והיו לאותות · אמר חכם גדול ספרדי כי הרקיע נחלק על שמנה חלקים לז"ין הכוכבים וגלגל המזלות וזה לא יתכן כי אין גוף למעלה מגלגל המזלות · והנה הכתוב אומר ברקיע השמים שיורה שיש שמים למעלה ממנו · וכן שמי השמים · לרוכב בשמי שמי קדם · וקדם במקום הזה איננו מזרח · והגאון רב סעדיה ז"ל ברח מזה המקום והנכון בעיני שהשמש והלבנה וכל הכוכבים הם מאורות ברקיע כי שם יראו: (טז) ויעש · נקראו השנים הגדולים כנגד הכוכבים · וכן נקראו שלשה בני ישי הגדולים כנגד האחרים · ואליאב היה הבכור גדול מכולם ולא זה גדול מזה · יש לו סוד ממשלת השמש ביום · ולא בלילה כי אין לה אור · גם ללבנה וכוכבים לא יראה אורם ביום ואם ישאל שואל הלא אמרו חכמי המספירות שכוכב צדק וכל הכוכבים חוץ מכוכב ונוגה גדולים מהלבנה ואיך כתוב הגדולים התשובה אין פי' הגדולים על מדתם בגופם רק אל אורם ואור הלבנה כפלי כפלי כפלים בעבור היותה קרובה מהארץ וכן כתוב מאור: (יז) ויתן · אל התמה על מלת ויתן כי כן כתוב את קשתי נתתי: (יח) ולמשול · יום התורה מעת צאת השמש עד בואה והלילה מעת ראות הכוכבים וצדקו האומרים ע"פ שלשה עדים ודע כי עת שתחשך השמש יהיה ערב עד שעה ושליש שעה שיראה כמו אור בעבים וכן הבקר אור קודם זריחת השמש ובצאת אור השמש ביום ואור הלבנה בלילה יבדילו בין האור ובין

יממא ובין ליליא ויהון לאתין ולזמנין ולממני בהון יומין ושנין: טו ויהון לנהורין ברקיעא דשמיא לאנהרא על ארעא והוה כן: טז ועבד יי ית תרין נהוריא רברביא ית נהורא רבא למשלט בימּמא וית נהורא זערא למשלט בליליא וית כוכביא: יז ויהב יתהון יי ברקיעא דשמיא לאנהרא על ארעא: יח ולמשלט בימּמא ובליליא ולאפרשא בין נהורא ובין חשוכא וחזא יי ארי טב: יט והוה רמש והוה צפר יום

נתינה לגר

ר"ל בכ"ר פ' ד' בימים ובינתיים וכו' תלויים במאמר: (יד) ולמועדים, ולזמנין · לא ת' למועדיא כמו שת' מועדי ה' וכמ"ש רש"י כי דחוק מאד לומר על שם העתיד ולכן ת' כפשוטו לזמנין ר"ל רגעים

בעל הטורים

ב' במסרה הכא ואידך (ישעיה ח') והילדים אשר נתן לי ה' לאותות ולמופתים · והילדים היינו תלמידים שלומדים תורה דומים למאורות · כמו שאמרו פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה: ולמועדים ב' במסרה הכא ואידך (זכריה ח') יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים · בכ"ר לא נברא לבנה אלא לקדש ר"ח ור"ח נמי איקרי מועד ואסור בהספד ובתענית: (יח) ולהבדיל ב' במסרה הכא ואידך (פ' שמיני) ולהבדיל בין הקדש לומר שמבדילין בין קדש לחול צריך

רמב"ן

החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים שבעה אמהה לא שלשה הן כהינם דאמר כן אנא מפקיד לשבעה יומי דמשתותי כלומר לשון בני אדם הוא שיאמר אני מפקיד ושומר זה הבשר לשבעת ימי המשתה שלי לא שיספיק לו לשבעה כולם אלא שיוציא אותם בתוכם וכך אמרו שבעת הימים כאור שיהיה בימים ההם במקצתם וגם אמרו עוד ויבדל רבי יהודה ברבי סימון אמר הבדילו לו ורבנן אמרין הבדילו לצדיקים לעתיד לבא ואם תוכל לדעת כוונתם באמרם בברכת הלבנה עטרת תפארת לעמוסי בטן תדע סוד האור הראשון והגניזה וההבדלה שאמר הבדילו לו וסוד שני המלאכים המשתמשים בכתר אחד כאשר בסוף שיהיה אור הלבנה כאור החמה אחר שיהיה אור החמה שבעתים: והיה לאותות השנוי שיולידו ויעשו ממנו אותות ומופתים בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן כלשון ומאותות השמים אל תחתו ולמועדים זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף ולימים מדת יום ומדת לילה ושנים שישלימו מהלכם ויוסיפו שנית לשוב בדרך אשר הלכו בה ושנת החמה בשס"ה יום ושנת הלבנה בשלשים יום: (טו) והיו למאורת ברקיע השמים להאיר על הארץ · הוסיף שיהיה אורם מגיע לארץ כי אפשר שיראה להם אור בשמים ויעשה כל המעשים הנזכרים מבלי שיאירו בארץ ולכך אמר שיהיו למאורות ברקיע השמים המגיע בארץ ויאירו עליה: ויעש אלהים וכו' ויתן אותם אלהים · מלמד שלא נהיו אלו המאורות מגוף הרקיע אבל גופם נקבעים בו ולמשול ביום ובלילה ענין הממשלה דבר אחר מבלי האורה שהזכיר כי יכלול מה שאמר תחלה והיו לאותות ולמועדים כי יש להם ממשלה בארץ בשנויי' אשר יולידו בה וממשלה בהויה ובהפסד ובכל השפלים כי השמש בממשלתו ביום יצמיח ויוליד ויגדל בכל החמים והיבשים והירח בממשלתו יפרה במעינות ובימים וכל הלחים והקרים ועל כן אמר סתם ולמשול ביום ובלילה כי ממשלת השפלים להם' ויתכן שהממשלה עוד כח אצילות שהם מנהיגי התחתונים ובכחם ימשול כל מושל והמזל הצומח ביום ימשול בו והמזל הצומח בלילה ימשול בה כענין שכתוב אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים והוא מה שאמר הכתוב מונה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא וכן לכלם בשם יקרא כי קריאת השמות היא ההבדלה בכחותם לזה כח הצדק והיושר ולזה כח הדם והחרב וכן בכל הכחות כידוע באצטגנינות והכל בכח עליון ורצונו ולכן אמר גדול אדונינו ורב כח כי הוא גדול על כלם ורב כח עליהם וכן אמר מרוב אונים ואמיץ כח ועל דרך הסוד שרמזתי לך תהיה ממשלה גמורה באמת · ולהבדיל בין האור ובין החשך אמר ר"א כי בצאת השמש ביום ואור הלבנה בלילה יבדילו בין האור ובין החשך · ולפי דעתי כי האור הנזכר בכאן הוא היום והחשך הוא הלילה כי כן שמם כמו שאמר ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה והנה בכל מעשה בראשית יזכיר הכתוב הצואה ויספר המעשה ובכאן צוה והיו למאורות וספר ויתן אותם אלהים ואמר ולמשול ביום ובלילה שיהיה זה מושל ביום וזה מושל בלילה והממשלה הוא מה שצוה והיו לאותות ולמועדים וספר שאין ממשלת שניהם שוה אבל להבדיל בין החשך ובין האור כי הגדול ימשול ביום והיה כולו אור גם במקום שאין השמש מגיע והקטן ימשול בלילה ויהיה חשך זולתי שיגיע חשכו וזאת הצואה שאמר להבדיל בין היום

ספורנו

שיתראה כתוש שיתגבר אור הנוצץ בעברו במים זכים: (טו) להאיר על הארץ · שיבא עליה מאת המאורות אור ממוזג נאות לתושבים: ויהי כן · נתקיים כן אותו ההמזגות המוכרח במציאותו: (יח) ולמשול ביום ובלילה · לחדש הויות בתחתונים כוכבי' אז עם האור הראשון להויית בעלי חיים אשר הם יותר נכבדים מהצמחים: ולהבדיל בין האור והחשך · להבדיל בתחתונים בזריחתם ובשקיעתם בין זמן החשך אשר קראו לילה כאמרו למעלה להבדיל בין היום ובין הלילה:

יעופף

פ כ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׁרְצוּ הַמַּיִם שֶׁרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל־הָאָרֶץ עַל־פְּנֵי רְקִיעַ הַשָּׁמָיִם׃ כא וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־הַתַּנִּינִם הַגְּדֹלִים וְאֵת כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּה ׀ הָרֹמֶשֶׂת אֲשֶׁר שָׁרְצוּ הַמַּיִם לְמִינֵהֶם וְאֵת כָּל־עוֹף כָּנָף לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ כב וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הַמַּיִם בַּיַּמִּים וְהָעוֹף יִרֶב בָּאָרֶץ׃ כג וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם חֲמִישִׁי׃ פ כד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ בְּהֵמָה וָרֶמֶשׂ

ת״א ויאמר אלהים • חולין כז: ויברא אלהים בפרק עד כמה כב:

רש״י

ברכה נצאיה להפיס דעתה (ב״ר פ״ו): (כ) נפש חיה • שיהא בה חיות: שרץ • כל דבר חי שאינו גבוה מן הארץ קרוי שרץ • בעוף כגון זבובים • בשקצים כגון נמלים וחיפושים ותולעים • ובבריות כגון חולד ועכבר וחומט וכיוצא בהם וכל הדגים: (כא) התנינם • דגים גדולים שבים ובדברי אגדה (פ׳ השפינה) הוא לויתן ובן זוגו שבראם זכר ונקבה והרג את הנקבה ומלחה לצדיקים לע״ל שאם יפרו וירבו לא יתקיים העולם בפניהם • התנינם כתיב: נפש חיה • נפש שיש בה חיות: (כב) ויברך אותם • לפי שמחסרים אותם וצדין מהם ואוכלין אותם הוצרכו לברכה ואף החיות הוצרכו לברכה אלא מפני הנחש שעתיד לקללה לכך לא ברכן שלא יהא הוא בכלל: פרו • לשון פרי כלומר עשו פירות: ורבו • אם לא אמר אלא פרו היה אחד מוליד אחד ולא יותר ובא ורבו שאחד מוליד הרבה: (כד) תוצא הארץ • הוא שפירשתי שהכל נברא מיום ראשון ולא הוצרכו אלא להוציאם: נפש חיה • שיש בה חיות: ורמש • הם שרצים שהם נמוכים ורומשים על הארץ ונראים כאילו נגררים שאין הלוכן ניכר • כל לשון רמש ושרץ בלשונו

רמב״ן

ובין הלילה כמו ויבדל אלהים בין האור ובין החשך: (כ) ישרצו המים שרץ • כתב רש״י כל דבר חי שאינו גבוה מן הארץ קרוי שרץ בעוף כגון זבובים בשקצים כגון נמלים ותולעים בבריות כגון חולד ועכבר וכיוצא בהם וכל הדגים ומה יאמר הרב בפסוק ואתם פרו ורבו שרצו בארץ ורבו בה שנאמר בנח ובניו וכן אשר שרצו המים ראו לפי הדעת הזו שיאמר אשר שרצו במים ועופות רבים שאינם גבוהים מן הארץ כגובה החולד והעכבר והעטלף קטן הרגלים מאד ולמה יקרא שרץ העוף • ודעת אונקלוס שענין שרילה כטעם תנועה אמר בשרץ וברמש ריחשא דרחיש ויפה פירש ויקראו השרצים כן בעבור שתנועתם המידית • ויתכן שהוא לשון מורכב יקרא שרץ שהוא רץ ורמש שהוא רומש הארץ לא ישקוט ולא ינוח ודע כי כל עוף אשר לו ארבע רגלים יקרא שרץ העוף מפני שברגליו יסמוך וינוע כשרצים ואשר איננו כן יקרא עוף כנף שעיקר תנועתו לעופף ויהי טעם ושרצו בארץ ופרו ורבו על הארץ שיהיו מתהלכים בכולה ויפרו וירבו עליה שרצו בארץ ורבו בה שתנועו בכולה והרבו בה והוא טעם הכפל ורבו שני פעמים בפסוק ואם כן נפרש אשר שרצו המים אשר הניעו והולידו המים וכן ושרץ היאור צפרדעים וכן פרו וישרצו שפרו ורבו וינועו לרובם עד שהמלא הארץ מהם אבל אונקלוס פתר בשרצו בארץ ענין תולדם איתילידו בארעא כי הוא עשה הלשון מושאל מן השרצים ואתם פרו ורבו כשרצים בארץ ורבו בה וכן רו וישרצו שהיו בתולדותם כשרצים לרוב: ועוף יעופף על הארץ ביום הזה היה מאמר שבריאתם במים והיה ביום הששי בארץ אם כן פירוש ועוף יעופף על הארץ נמשך ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף שיעופף והכתוב שאמר ויצר ה׳ אלהים מן האדמה את כל חית השדה ואת כל עוף השמים כאלו אמר ויצר ה׳ אלהים את כל חית השדה מן האדמה ויצר את כל השמים ורבים כמוהו וכן דעת ר״א הגדול בפרקיו שאמר בחמישי השריץ מן המים כל עוף כנף אבל בגמרא נחלקו בו יש אומרין כן שמן המים נבראו ויש אומרים שהעוף

אבן עזרא

כהבך: (כ) ויאמר • ישרצו פועל יוצא • וכמוהו ושרץ היאור צפרדעים וטעם ישרצו תולדות עם הנגבה • והכתוב כי העוף יעופף על פני הרקיע לעד על פי רקיע • ואמר הגאון כי על פני הוא עם פני • אם כן פני השמים למטה הם ופ״א יעופף כנו״ן עד יכונן: (כא) ויברא • הרומשת כטעם הולכת ויש אומרים שהשי״ן תחת סמ״ך: (כב) ויברך • טעם פרו ורבו ספרו ותרבו • וכן ומות כבר כי אין זה בכחו ובידו: (כד) ויאמר • נפש חיה • כלל לאשר הוליד האש והמים והארץ גם האדם: בהמה • שהם עם בני אדם לצרכם לרכוב ולאכול • ורמש • הם הקטנים ההולכים על הארץ: וחיתו ארץ • שהם בבדד שאין שם ישוב והוי״ו האחרון נוסף במלת וחיתו כמו

רביעאי: כ ואמר יי ירחשון מיא רחש נפשא חיתא ועופא יפרח על ארעא על
אפי רקיע שמיא: כא וברא יי ית תניניא רברביא וית כל נפשא חיתא דרחשא
די ארחישו מיא לזניהון וית כל עופא דפרח לזנוהי וחזא יי ארי טב: כב ובריך
יתהון יי למימר פושו וסגו ומלו ית מיא בימיא ועופא יסגי בארעא: כג והוה
רמש והוה צפר יום חמישאי: כד ואמר יי תפק ארעא נפשא חיתא לזנה בעיר

נתינה לגר

ובשת והקושות קיץ וחורף וכו': (כ) ישרצו, ירחשון · עיין רמב"ן

בעל הטורים

נכרך ג"כ על האור: (כ) יעופף ב' במסורה הכא ואידך (ישעיה ו') ובשתים יעופף והוא שאמרו בגבריאל בשתים: (כא) את התנינים הסר יו"ד לומר עד שבת הנקבה ומלחה לצדיקים: (כב) והעוף ירב בארץ · ולא אמר יפרו וירבו שלא אמר כן אלא באדם ובדגים שמזונותיהם מצויין ופנויים לפרות ולרבות אבל העופות וכן בהמה וחיה אין מזונותיהם מצויין להם ורמז לדבר וברך לחמך ואת מימיך לא הסיר מצללם·והשבתי אתכם וברכתי אתכם וסמיך ליה ואכלתם ישן נושן:והעוף ג'והעוף ירב·(פ' וישב) והעוף אוכל אותם מן הסל (פ' שמיני) זאת תורת הבהמה והעוף· רמז למה שאמרו שעופותעופרים מרובין על הטמאין זהו והעוף

רמב"ן

מתניהם כברא אמרו מהרקק נבראו ואם כן בעבור שתולדותם היתה ממים והרקק בקרקע הים הוא מפני זה הים שנאמר בהם ביום החמישי וכן אמר ישרצו המים שרץ נפש חיה כי הדגים גופם ונפשם מן המים בדבר האלהים שהביא להם רוח מן היסודות לא כאדם שהפריד גופו מנפשו כמו שאמר וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ולא הזכיר בשלישי בצומח נפש כלל כי אין כח הגדול נפש רק בבעלי התנועה בלבד היא ועל דעת היונים שאומרים כשם שאין הגדול במתנועע רק בנפש כך בצומח בנפש יגדל יהיה הפרש כי זאת נפש חיה כלומר נפש שיש בה חיות כי יש נפש אין בה חיות והיא נפש הצומחת והזכירו רבותינו באילני התמרים התאוה ואולי הוא כח בצמיחה לא יקרא נפש: (כא) ויברא אלהים את התנינים הגדולים · בעבור גודל הנבראים האלה שיש מהם ארכם פרסאות רבות הגידו היונים בספרים שידעו מהם הארוכים חמש מאות פרסה ורבותינו גם כן הפליגו בהם בעבור זה ייחס בהם הבריאה לאלהים כי הוא שהמציאם מאין מבראשית כאשר פירשתי לשון בריאה וכן יעשה באדם למעלתו להודיע כי הוא מוצא מאין עם דעתו ושכלו ואני תמה למה לא אמר ביום הזה ויהי כן ואולי לא יתכן להזכיר ויברא אחרי ויהי כן כי מבראשונה ידבר · ורבותינו אמרו כי התנינים הגדולים הוא לויתן ובת זוגו שבראם זכר ונקבה והרג הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא אפשר כי מפני זה לא היה ראוי שיאמר בהם ויהי כן כי לא עמדו עוד: (כב) ויברך אותם אלהים לאמר · גזר בהם הברכה ואמר בהם שיפרו וירבו כלומר שיעשו פירות רבים שיוציא האחד רבים כמוהו וענין הברכה בילידה כענין שאמר וברכתיה והיתה לגוים וגם בצמחים תבא לשון ברכה וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית אבל לא נאמר כן בשלישי שהנבראים בכל בעלי הנפש היו שנים בלבד זכר ונקבה למיניהם כענין באדם והוצרכו לברכה שירבו מאד אבל בצמחים צמחו על פני כל האדמה רבים מאד כאשר הם היום ולא אמר בבהמות והיה ברכה שמזאת הגזירה שגזר בבעלי הנפש התנועה שבמים הראוי נתברכו בעלי נפש התנועה שבארץ כי בעלי נפש חיה שאינה מדברת כולם ענין אחד בבריאתם · ורבותינו אמרו כי בעבור היות בני אדם נדון ואוכלין הוצרכו לברכה: ומלאו את המים בימים · בירך אותם שימלאו לרובם הימים אף הנחלים והאגמים או שמלואם בימים הוא כי בנחלים מעטים הם: והעוף ירב בארץ · אף על פי שבריאתו מן המים ברכתו תהיה בארץ שיפרו וירבו עליה כי אין בעוף שיטיל ביציו במים ויגדלו שם רק השוכנים תמיד במים וניזונים מהם עושין ביציהם בארץ ומולידים בה: (כד) בהמה · הם המינים האוכלים עשב בין ישובי בין מדברי: וחיתו ארץ · אוכלי הבשר יקרא חיות וכלם ישרופו: ורמש · כתב רש"י הם שרצים נמוכים ורומשים על הארץ נראין כאלו נגררין והנה בפרשה הזאת ובכל החיה הרומשת על הארץ וכתיב וינוע כל בשר הרומש על הארץ בעוף ובבהמה ובחיה ובכל השרץ השורץ על הארץ וכתיב בו תרמוש כל חיתו יער אבל פי' רמישה כענין בסמ"ך מן תרמסנה רגל וחביריו ואמר בחיה ובבהמה רומש על הארץ ובשרצים הנגררים רמש האדמה בעבור שדריכתם באדמה בכל גופם: ויאמר אלהים נעשה אדם · נתיחד בעשיית האדם מאמר בעבור גודל מעלתו כי אין טבעו כטבע החיה והבהמה אשר ברא במאמר הקודם לו והפשט הנכון במלת נעשה הוא מפני שכבר הראית לדעת כי האלהים ברא יש מאין ביום הראשון לבדו ואח"כ מן היסודות ההם

ספורנו

(כ) יעופף על הארץ על פני רקיע השמים · לנקות אויר הארץ ליושביה מאיזה לחות מותריי מסולח מן הרקיע הנוצר ביום השני בהתאספות בהיגון הפועל בו: (כא) ויברא אלהים את התנינים · שלא הספיק הכח המוליד המסודר במים להמציא המינים הראשונים בלי זרע עד שברא אז כח מספיק לזה: (כב) ויברך אותם אלהים · כי לא יושג התכלית בהם זולתו בהיותם רבים: תוצא הארץ נפש חיה · החיוני נוספת על הצומחת: ויהי כן · בלי תוספת וגרעון שאם יתחדש מורכב מבני מינין לא יוליד:

ויעש

וְחַיְתוֹ־אֶרֶץ לְמִינָהּ וַיְהִי־כֵן׃ כה וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־חַיַּת הָאָרֶץ לְמִינָהּ וְאֶת־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְאֵת כָּל־רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ כו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ וְיִרְדּוּ בִדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ׃ כז וַיִּבְרָא אֱלֹהִים ׀ אֶת־הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם׃ כח וַיְבָרֶךְ אֹתָם

ת"א ויעש אלהים · נדה דף כב עירובין מג ס"ב: ואת כל רמש נדה שם: נעשה אדם · מגלה ט סנהדרין לח עקרים מח פ"א: ויברא אלהים · כתובות ח סנהדרין לח ולט נדה כב ס' הזהר פ' במדבר: בצלם אלהים · ערכין יח: ויברך אותם שבת קיא יבמות סה גטין מג קדושין לה:

רש"י

קונמו"ברים: (כה) ויעש · תקנם בצביונם בתקונן ובקומתן: (כו) נעשה אדם · ענותנותו של הקב"ה למדנו מכאן לפי שהאדם הוא בדמות המלאכים ויתקנאו בו לפיכך נמלך בהן וכשהוא דן את המלכים הוא נמלך בפמליא שלו שכן מצינו באחאב שאמר לו מיכה ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו וכי יש ימין ושמאל לפניו אלא אלו מיימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה וכן בגזירת עירין פתגמא ובמאמר קדישין שאלתא אף כאן בפמליא שלו נטל רשות אמר להם יש בעליונים כדמותי אם אין כדמותי בתחתונים הרי יש קנאה במעשה בראשית: נעשה אדם · אע"פ שלא סייעוהו ביצירתו ויש מקום לאפיקורסים לרדות לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומדת ענוה שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן ואם כתב אעשה אדם לא למדנו שהיה מדבר עם בית דינו אלא עם עצמו ותשובתו כתב בצדו ויברא את האדם ולא כתב ויבראו: בצלמנו · בדפוס שלנו: כדמותנו · להבין ולהשכיל: וירדו בדגת הים · יש בלשון הזה לשון רידוי ולשון ירידה זכה רודה בחיות ובבהמות לא זכה נעשה ירוד לפניהם והחיה מושלת בו: (כז) ויברא אלהים את האדם בצלמו · בדפוס העשוי לו שהכל נברא במאמר והוא נברא בידים שנאמר ותשת עלי כפכה נעשה בחותם כמטבע העשוי ע"י רושם שקורין קוני"ו וכן הוא אומר תתהפך כחומר חותם: בצלם אלהים ברא אותו · פירש לך שאותו צלם המתוקן לו צלם דיוקן יוצרו הוא: זכר ונקבה ברא אותם · ולהלן הוא אומר ויקח אחת מצלעותיו וגו' במדרש אגדה שבראו שני פרצופים בבריאה ראשונה ואח"כ חלקו · ופשוטו של מקרא כאן הודיעך שנבראו שניהם בששי ולא פירש לך כיצד ברייתן

רמב"ן

הנבראים יצר ועשה וכאשר נתן במים כח השרוץ לשרוץ נפש חיה והיה המאמר בהם ישרצו המים והיה המאמר בבהמה תוצא הארץ אמר באדם נעשה כלומר אני והארץ הנזכרת נעשה אדם שתוציא הארץ הגוף מיסודיה כאשר עשתה בבהמה ובחיה כדכתיב וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויתן הוא ית' הרוח מפי עליון כדכתיב ויפח באפיו נשמת חיים ואמר בצלמנו כדמותנו כי ידמה לשניהם בתכונת גופו לארץ אשר לוקח ממנה וידמה ברוח לעליונים שאינה גוף ולא תמות ואמר בכתוב השני כי בצלם אלהים ברא אותו לספר הפלא אשר נפלא בו משאר הנבראים וזה פשט המקרא הזה מאליו לרבי יוסף הקמחי והוא הנראה מכל מה שחשבו בו ופי' צלם כמו תאר וצלם אנפוהי אשתני וכן אך בצלם יתהלך איש צלמם בעיר תבזה תאר מראיתם ודמות הוא דמיון בצורה ובמעשה כי הקרובים בענין יקראו דומים זה לזה והנה האדם דומה לתחתונים ולעליונים בתאר והדר כדכתיב וכבוד והדר תעטרהו והיא חכמת פניו

אבן עזרא

למעינו מים כמו כעור: (כו) נעשה אדם · יש אומר כי מלת נעשה שם התואר מבנין נפעל כמו ואשר היה נעשה ליום אחד · ואמרו כי בצלמנו כדמותנו דברי משה · ופירושו ויברא אלהים את האדם בצלמו שב אל האדם ויפרשו בצלם אלהים שהאלהים דבק עם עשה כאילו אומר כי האלהים עשה את האדם בצלם · וזה הפירוש חסר לב כי היה הראשון ראוי להיות כן ויאמר אלהים יהי נעשה אדם · וכן עשהו בצלמו · גם וי"ו בצלמו איך ישוב אל האדם והנה יש לו צלם קודם שיהיה · ומה טעם יש כי שופך דם האדם באדם דמו ישפך בעבור שנברא האדם בצלם גם לכל נפש חיה צלם · ויאמר הגאון כי פי' בצלמנו כדמותנו בממשלה ושכחו בצלם שראה בחכמה כי טובה היא ובעבור כבוד האדם סמכו אל האלהים · וכן ומארצו יצאו כי לה' הארץ ומלואה · ואמר במלת נעשה ואם היא לשון רבים שכן מנהג המלכים לדבר וכמוהו ונתנה לך גם את זאת · נאמר קדם מלכא · אולי אוכל נכה בו · ואלה העדים עדי שקר הם כי ונתנה לך בנין נפעל · וכמוהו והעיר נתנה והוי"ו הבינו לעתיד כמשפט כל פעל עבר והטעם ותנתן לך · ונכה בו הוא ומתכונו או יהיה שם הפעל כמו ונקם לא אכיך · ואף כי במלאכו לא נכון · כי לא יבא בנין שלא נזכר שם פועלו כי אם מהכבד · ורבי משה הכהן הספרדי טעם בספרו · ומלת נאמר קדם מלכא ארמית היא · ואיך ידבר דניאל בלשון גדולה עם נבוכדנצר שהיה מלך מלכים · ועתה אפרש דע כי כל מעשה בראשית לכבוד האדם נברא במצות

אונקלוס

ורחש וחות ארעא לזנה והוה כן: כה ועבד יי ית חות ארעא לזנה וית בעירא לזנה וית כל רחשא דארעא לזנוהי וחזא יי ארי טב: כו ואמר יי נעביד אנשא בצלמנא כדמותנא וישלטון בנוני ימא ובעופא דשמיא ובבעירא ובכל ארעא ובכל רחשא דרחש על ארעא: כז וברא יי ית אדם בצלמיה בצלם אלהין ברא יתיה דכר ונוקבא ברא יתהון: כח ובריך יתהון יי ואמר להון יי פושו וסגו ומלו

נתינה לגר

(כו) בצלמנו, בצלמנא. אף שכל ישעו וכל חפצו להרחיק הגשמות כמ"ש הרמב"ם במורה ח"א פ"ב הניח צלם ודמות בתרגומו. רק לקמן פסוק כ"ז בצלם אלהים. ת' בצלם אלהין וכ"ה בכ"י ישני' (וכן לקמן ס' ו' צ"ל ג"כ בצלם אלהין) אף כי בכ"מ ת' אלהים בשם הוי"ה שנה בזה. לבלי ליחס לה' שום דבר מהצלם. כי מה דמות תערכו לו? והנה החזקוני בפסוק כ"ז הביא בשם ב"ר שמבראשית עד ולאדם יש ע"א אזכרות. ואת"ל בצלם אלהים מנוי בכלום יש ע"ב. ולכן לא שינה הת' עכ"ל. משמע שהיתה לפניו הנוסחא "בצלם דרביה" והאברבנאל כתב "אונקלוס עשה צלם מוכרת ולא סמוך ות' בצלמא". מ"מ שהיתה נוסחתו בשם הוי"ה וצ"ע עוד. ודע כי צ"ל אלהין בנו"ן להבדילו מכל אלהים בתורה הסמוך לשם הוי"ה שמתורגם

בעל הטורים

ידכ פי' שכן מרובין איזה והעוף אוכל אותם פי' אותם טהורין שהם אוכל וכן זאת תורת הבהמה והעוף איירי בטהורים: (כו) אדם טעריקון אפר דם מרה: (כז) האדם אותיות אדמה שבראו מן האדמה: זכר בגימטריא ברכה. ונקבה בגימטריא

אבן עזרא

הם. והלמחים הוציאה אותם הארץ והמים וכל נפשות החיות. ואחר כן אמר השם למלאכים נעשה אדם אנחנו נתעסק בו ולא המים והארץ. ואחר שידענו שהתורה דברה כלשון בני אדם. כי המדבר אדם גם כן השומע ולא יוכל לדבר איש דברים עמוס עליו. או השפל ממנו. רק על דרך דמות האדם. וכן אמר פי הארץ. יד הירדן. וראש עפרות תבל. ואלילה אלילם להיות דמות לשם. וכן אמר ואל מי תדמיוני. והסוד שנשמת האדם העליונה שאיננה מתה נמשלת בחיותה לשם. ושאיננה גוף והיא מלאה כולו. וגוף האדם כעולם קטן. יסי השם מבורך אשר בגדול הכל ובקטן כלה. וגם אמר הנביא שראה כבוד אלהים כמראה אדם. והשם הוא לבדו. והוא יוצר הכל והוא הכל ולא אוכל לפרש. והאדם

רמב"ן

בחכמה ובדעת והשרון המעשה ובדמות ממש שידמה גופו לעפר ונפשו לעליונים: וירדו בדגת הים. בעבור היותו זכר ונקבה אמר וירדו בדגת הים לשון רבים. ובבראשית רבה אמרו תוצא הארץ נפש חיה למינה אמר ר' אלעזר נפש חיה זו רוחו של אדם הראשון ולא יתכן שיאמר ר' אלעזר כי תוצא הארץ יתפרש בנפשו של אדם הראשון כלל אלא שיתכוין למה שהזכרתי לומר כי יצירת האדם ברוחו ה"א הנפש אשר בדם נעשה מן הארץ כמאמר החיה והבהמה כי כל נפשות התנועה נעשו יחד ואחר כן ברא להם גופות עשה תחלה גופי הבהמה והחיה ואחר כן גוף האדם ונתן בו הנפש הזו ואחר כן נפח בו נשמה עליונית כי הנפש הנפרדת אשר בו היא שנתיחד בה מאמר אחד אל האלהים אשר נתנה כדכתיב ויפח באפיו נשמת חיים ודרך האמת בפסוק הזה יודע למשכיל בפסוק השני והפשר שנתכוין לו רבי אלעזר ודרש בהוצאה הארץ ארץ החיים שתוצא נפש חיה למינה לעולם עומדת וכן מה שאמר זכר ונקבה ברא אותם כי היתה הבריאה מתחלה מזכר ונקבה ושמתן כלולה בהם אבל היצירה היתה יצירה לאדם ובנין צלע לאשה כאשר יספר בסוף ולכן הזכיר כאן בריאה ובפרשה של מטה הזכיר יצירה והמשכיל יבין וטעם וירדו שימשלו בחזקה בדגים ובעוף ובבהמה ובכל הרמש והבהמה תכלול החיה ואמר ובכל הארץ שימשלו בארץ עצמה לעקור ולנתוץ ולחפור ולחצוב נחשת וברזל ולשון רדייה ממשלת האדון בעבדו: (כח) ויברך אותם אלהים. זו ברכה ממש לפיכך כתוב בה ויאמר להם אלהים אבל למעלה כתיב ויברך אותם אלהים לאמר יפרו שהברכה היא המאמר שנתן בהם

ספורנו

(כה) ויעש אלהים את חית הארץ למינה. נתן לכל מין הסגולות והרגשות כפי הצריך למין: (כו) ויאמר אלהים נעשה. הנה אז כה בפעולה שלו להשפיע את הצלם בנושא המוכן לו: אדם. מין ממיני נפש חיה שיצרתי ששמו אדם כאמרו ויהי האדם לנפש חיה. נעשהו בצלמנו. שהוא עצם שכלי ונצחי ובזה פתח פתח האל ית' פתח בהורהו לקנות ידיעה בעצמים הנבדלים בידיעת נפשנו: כדמותנו. בענין המעשיות שידמה גם קצת לפעולייה של מעלה בגד מה שהם פועלים בידיעה ובהכרה. אמנם פעולתם היא בלתי בחיריות ובזה לא ידמה להם האדם. ובקצת ידמה האדם לאל ית' הפועל בבחירה. אמנם בחירות האל ית' היא לעולם לטוב ולא כן הבחירה האנושית. ועם זה הנה האלהית על אופן נכבד מאד יותר מן הבחירה האנושית. ולכן אמר כדמותנו כמו דמוהנו לא כדמותנו האמיתי: (כז) בצלם אלהים. הנה מלת אלהים על צד ההדמות תאמר על כל עצם שכלי בפעל שלם נבדל מחומר והם הוא נצחי בהכרח. ולכן תאמר על האל ית' ועל מלאכיו וכמו כן תאמר על השופטים ע"ש החלק השכלי הראוי בהם אפים בסוף כי השכל האנושי אע"פ שסגולת השכלתו היא בלתי שום כלי חמרי והתפשט על נצחי מותש ועל קצת עתידות ולא יחלש בהרגשו סגולת השכלתו ולא בעת זקנת הגוף אבל יוסיף אומץ ומכל אלה התבאר שהוא נבדל מחמר בלי ספק כי אמנם הסך כל אלה יקרה לכחות הגוף החמריות מ"מ קודם שיתבונן בהיותו אז משולל מכל שלמות אשר הוכן לו לא יקרא אלהים אבל יקרא צלם אלהים בלבד עד שיקנה שלמות בפרט בחכמה אשר בה יקנה אהבת האל ויראתו כי אז יהיה עצם שכלי בפעל שלם נבדל מחומר ובאם זהתחייב שיהיה נצחי וקיים גם אחרי מיתת הגוף. ובהיות בבחירת האדם לקנות זה השלמות כשאדלו להתבונן בחכמה הנז' הנה התבאר שהאדם ימנע עצמו ממה יעזר כחו השכלי על הייתו משולל מכל שלמות בפעל כמו שהיה

אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ
וְכִבְשֻׁהָ וּרְדוּ בִּדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל־חַיָּה
הָרֹמֶשֶׂת עַל־הָאָרֶץ׃ כט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נָתַתִּי לָכֶם
אֶת־כָּל־עֵשֶׂב ׀ זֹרֵעַ זֶרַע אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וְאֶת־כָּל־
הָעֵץ אֲשֶׁר־בּוֹ פְרִי־עֵץ זֹרֵעַ זָרַע לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה׃
ל וּלְכָל־חַיַּת הָאָרֶץ וּלְכָל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכֹל ׀ רוֹמֵשׂ עַל־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר־בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֶת־כָּל־יֶרֶק עֵשֶׂב לְאָכְלָה
וַיְהִי־כֵן׃ לא וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה־טוֹב
מְאֹד וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם הַשִּׁשִּׁי׃ פ ב א וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם
וְהָאָרֶץ וְכָל־צְבָאָם׃ ב וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי

ת"א ומלאו את · יבמות סה קדושין לה : ורדו בדגת הים · סנהדרין נט : ובעוף השמים · סנהדרין שם : ובכל חיה · סנהדרין שם : לכם יהיה · סנהדרין שם : ולכל חיה · סנהדרין שם : וירא אלהים · פסחים נד : ויהי ערב · שבת פח [illegible] ג' וה' : ויכלו שבת קיט : וכל צבאם · ראש השנה יא חולין ס' : ויכל אלהים · מגילה ט' :

רש"י

ופירש לך במקום אחר : (כח) וכבשה · חסר וי"ו ללמדך שהזכר כובש את הנקבה שלא תהא יצאנית ועוד ללמדך שהאיש שדרכו לכבוש מצווה על פריה ורביה ולא האשה : (כט) לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ · השוה להם בהמות וחיות למאכל ולא הרשה לאדם ולאשתו להמית בריה ולאכול בשר אך כל ירק עשב יאכלו יחד כולם וכשבאו בני נח התיר להן בשר שנאמר כל רמש אשר הוא חי וגו' כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל : (לא) יום הששי · הוסיף ה' בששי בגמר מעשה בראשית לומר שהתנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם ישראל חמשה חומשי תורה · ד"א יום הששי כולם תלוים ועומדים עד יום הששי הוא ו' בסיון (ס"א שיום ו' בסיון שקבלו ישראל התורה נתחזקו כל יצירת בראשית ונחשב כאילו נברא העולם עתה · וזהו יום הששי בה"א אותו יום ו' בסיון) המוכן למתן תורה : (ב) ויכל אלהים ביום השביעי · ר"ש אומר בשר ודם שאינו יודע עתיו ורגעיו צריך להוסיף מחול על הקודש · והקב"ה שיודע

רמב"ן

כח התולדה לא לדור אחד שיהיו בו מבורכים : ומלאו את הארץ · ברכה שימלאו העולם לרובם · ולפי דעתי יברך אותם שימלאו כל הארץ ויפרדו הגוים למשפחותם בקצוי תבל לרובם ולא יהיו במקום אחד כמחשבת אנשי דור הפלגה : וכבשה · נתן להם כח וממשלה בארץ לעשות כרצונם בבהמות ובשרצים וכל זוחלי עפר ולבנות ולעקור נטוע ומהרריה לחצוב נחשת וכיוצא בזה וזה יכלול מה שאמר ובכל הארץ : ורדו בדגת הים · אמר שיהיו רודים גם בדגי הים הנכנסים מהם ובעוף השמים שאינם עמהם באדמה גם בכל חיה רעה וסדר אותם בבריאותם הדגים והעוף תחלה והחיה אח"כ וכן אמר הכתוב תמשילהו במעשה ידך כל שתה תחת רגליו צנה ואלפים כלם וגם בהמות שדי צפור שמים ודגי הים וגו' ורבותינו שמו הפרש בין כבישה ורדייה : (כט) הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע · לא הרשה לאדם ולאשתו להמית בריה ולאכול בשר אך כל ירק עשב יאכלו יחדיו כלם וכשבאו בני נח התיר להם בשר שנאמר כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם את כל כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון התרתי לכם את כל לשון רש"י וכן פי' הרב במסכת סנהדרין ולכל חית הארץ לכם ולחיות נתתי העשבים ואת האילנות ואת כל ירק עשב לאכלה ואם כן יהיה פי' את כל ירק עשב לאכלה

אבן עזרא

נברא בתחלה בשני פרצופין והנו אחד וגם הוא שנים · והנה בצלם אלהים מלאך · והוא נברא זכר ונקבה ומלת פריה ורביה באדם ברכה היא כמו בבריאת המים · רק היא מצוה שהתיקום קדמונינו ז"ל ושמו זה הפסוק זכר לדבר : (כט) ויאמר אלהים הנה נתתי לכם · התיר לבני אדם ולכל שיש בו נפש חיה לאכול כל עשב · וכל פרי עץ מותר לאדם · והעשב הירק לחיות ולכל רומש · ועד כה לא התיר הבשר עד אחר המבול : (לא) וירא · יום הששי · יש אומרים שיום סמוך · וטעם לגלגל הששי · וכן יום השביעי · ואין זה אמת · ובעל יום הששי על דעת אנשי המזלות יוכיח · רק פירושו יום שהוא שני ליום הראשון וכן יום השביעי · ונמצא כן איש הישראלי ורבים כמוהם · גם כן רקיע השמים הרקיע שהוא שמים : (א) ויכלו · מבנין שלא נקרא שם פועלו ומשקלו ויכסו כל ההרים · וטעמו נשלמו · והים בכלל הארץ כי הם כאגודה אחת : (ב) ויכל אלהים ביום השביעי · יש אומרים כי הימים נבראים ובבריאת יום שביעי

ואת

יָת אַרְעָא וּתְקוּפוּ עֲלַהּ וּשְׁלוּטוּ בְּנוּנֵי יַמָּא וּבְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּבְכָל חַיְתָא דְרָחֲשָׁא עַל אַרְעָא: כט וַאֲמַר יְיָ הָא יְהָבִית לְכוֹן יָת כָּל עִסְבָּא דְּבַר זַרְעֵהּ מִזְדְּרַע דִּי עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא וְיָת כָּל אִילָנָא דִּי בֵהּ פֵּירֵי אִילָנָא דְּבַר זַרְעֵהּ מִזְדְּרַע לְכוֹן יְהֵא לְמֵיכָל: ל וּלְכָל חַיַּת אַרְעָא וּלְכָל עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּלְכֹל דְּרָחֵשׁ עַל אַרְעָא דִּי בֵהּ נַפְשָׁא חַיְתָא יָת כָּל יְרוֹק עִסְבָּא לְמֵיכַל וַהֲוָה כֵן: לא וַחֲזָא יְיָ יָת כָּל דִּי עֲבַד וְהָא תַקִּין לַחֲדָא וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם שְׁתִיתָאִי: א וְאִשְׁתַּכְלָלוּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא וְכָל חֵילֵיהוֹן: ב וְשֵׁיצִי יְיָ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה עֲבִדְתֵּהּ דִּי עֲבַד וְנָח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מִכָּל עֲבִדְתֵּהּ דִּי

נתינה לגר

בכ"מ אלהים: (לא) טוב מאד, תקין לחדא · בכ"מ בפ' זאת ת' סב · ופה ת' תקין · כבר הרגיש בזה הרמב"ן ואמר והא תקין לחדא · שמתוקן בסדר מאד' כי הרע נצרך לקיום הטוב וכמ"ש בתורתו של ר"מ מצאו כתוב והנה טוב מאד זה המות (ב"ר פ' ט') (וא"ל לפי' המהבילים שר"מ קרא מות כמו מאד · כי גם הרע המות ויצה"ר נצרכים לקיום העולם) ועי' מ"ש לקמן (נ' כ"ס): ב (א) ויכלו · ואשתכללו · הש' שכלל מורה בארמית על ההשלמה בכל תקף ועוז · ולכן בפ' ב' על ויכל ת' ושיצי · כי שם הוא מורה רק על

בעל הטורים

קללה · (כס' אגרת הטיול מבעל ספר החיים או' נקיבה בגימטריא בקללה): (כח) ורדו בדגת הים ב' במסרה הכא ואידך (שמות ו') ורדו בם פלשתים אילו זכיתם תרדו אף בדגת הים ואם לאו ירדו בת כלומר שתשתעבדו לפלשתים: (כט) פרי עץ ב' במסרה הכא ואידך פרי עץ הדר רמז למ"ד אילן שאכל ממנו אדם הראשון אתרוג היה: (לא) יום הששי ויכלו השמים ר"ת שם בן ד' אותיות שאתם בו מעשה בראשית וכן ישמחו השמים ותגל הארץ ר"ת שם בן ד' אותיות שבהם העולם בשם בן ד' אותיות: (ב) ויכל אלהים תרגום ירושלמי וחמד זהו שאמרו חמדת ימים אותו קראת · בפ' ויכלו ג"פ מלאכתו כנגד

רמב"ן

ואת כל ירק עשב ואינו כן אבל נתן לאדם ולאשתו כל עשב זורע זרע וכל פרי עץ ולחית הארץ ולעוף השמים נתן כל ירק עשב לא פרי העץ ולא הזרעים ואין מאכלם יחד כלם בשוה אך הבשר לא הורשו בו עד בני נח כדעת רבותינו והוא פשוטו של מקרא והיה זה מפני שבעלי נפש התנועה יש להם קצת מעלה בנפשם נדמו בה לבעלי הנפש המשכלת ויש להם בחירה בטובתם ומזוניהם ויברחו מן הצער והמיתה והכתוב אומר מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ וכאשר חטאו והשחית כל בשר את דרכו על הארץ ונגזר שימותו במבול ובעבור נח הציל מהם לקיום המין נתן להם רשות לשחוט ולאכול כי קיומם בעבורו ועם כל זה לא נתן הרשות בנפש ואסר להם אבר מן החי והוסיף לנו במצות לאסור כל דם מפני שהוא מעמד לנפש כדכתיב כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא ואמר לבני ישראל דם כל בשר לא תאכלו כי נפש כל בשר דמו הוא כי התיר הגוף בהי שאינו מדבר אחר המיתה לא הנפש עצמה וזה טעם השחיטה ומה שאמר צער בעלי חיים דאורייתא וזו ברכתנו שמברך אשר קדשנו במצותיו וצונו על השחיטה ועוד מדבר בענין המצוה בדם בהניעי שם אם נומר השם עלי · וטעם את כל עשב זורע זרע ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זורע זרע לכם יהיה לאכלה שיאכלו זרועי העשב כגרגרי החטה והשעורה והקטניות וזולתם ויאכלו כל פרי העץ אבל העץ עצמו אינו להם לאכלה וגם לא העשב עד שנתקלל אדם ונאמר לו ואכלת את עשב השדה: (לא) והנה טוב מאד · הוא הקיום כאשר פירשתי וטעם מאד כטעם רבוי והוסיף ביום הזה לאמר כן בעבור שידבר בכלל וימצא רע בקצת ואמר כי טוב מאד מאדו טוב וזהו מאמר בבראשית רבה והנה טוב מאד והנה טוב מות וכן הזכירו זה יצה"ר וזו מדת פורענות ולזה גם כן נתכוין אונקלוס שאמר בכאן והא תקין לחדא יאמר שהוא מתוקן הסדר מאד כי הרע צריך בקיום הטוב כענין שנאמר לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים ויש מפרשי' כי מפני מעלת האדם הוסיף בשבת היצירה בו כי הוא טוב מאד: (א) וכל צבאם · צבא הארץ הם הנזכרים חיה ורמש ודגים וכל הצומח גם האדם וצבא השמים שני המאורות והכוכבים הנזכרים כענין ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים גם יכלול השכלים הנבדלים כענין ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים עליו וגו' וכן יפקוד ה' על צבא המרום במרום והנה בכאן רמז על יצירת המלאכים במעשה בראשית וכן נפשות האדם צבא

ספורנו

בתהלה ויעלה בתהו ויאבד כאמרו אדם ביקר ולא יבין נמשל כבהמות נדמו ואת כל אלה הורה האל ית' בשתי מלות באמרו בצלם אלהים: (כח) וכבשוה · שתגינו בשכלכם והמנעו את החיות בלא יכנסו בגבולכם ואתם תמשלו בם: ורדו · במצודים ובחרמים להכניעם לעבודתכם: (כט) הנה נתתי לכם · למאכל אדם: (ל) ולכל חית הארץ · אבל לכל חית הארץ ולבהמה ולעוף נתתי את כל ירק עשב לאכלה · מיני העשב שאינם זורעים זרע: (לא) את כל אשר עשה והנה טוב מאד · תכלית המציאות בכללו טוב מאד יותר מן התכליתיות הפרטיות המכוונות אליו: יום הששי · הראשון אשר בו היה ראשית לכל ששי אשר בו יכלו כל המעשים כדי לשבות בשבת כאמרו ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת: (א) ויכלו · בהשגת התכלית למציאות בכללו: (ב) ויכל אלהים ביום השביעי · בתחלת היום השביעי שהוא כרגע בלתי מתחלק אשר הוא ראשית לזמן

מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל־
מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה׃ ג וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי
וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־בָּרָא
אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת׃ פ שני ד אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ
בְּהִבָּרְאָם בְּיוֹם עֲשׂוֹת יְהוָה אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמָיִם׃ ה וְכֹל ׀
שִׂיחַ הַשָּׂדֶה טֶרֶם יִהְיֶה בָאָרֶץ וְכָל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טֶרֶם

ה' זעירא ת"א תולדות · יומא כד מנחות כט : ביום עשות ה' · חגיגה יב : וכל שיח · חולין ס ·

רש"י

עתיו ורגעיו נכנס בו כחוט השערה ונראה כאילו כלה בו ביום· ד"א מה היה העולם חסר מנוחה באת שבת באת מנוחה כלתה ונגמרה המלאכה : (ג) ויברך ויקדש · ברכו במן שכל ימי השבוע ירד להם עומר לגלגלת ובששי לחם משנה · וקדשו במן שלא ירד כלל בשבת · והמקרא כתוב על העתיד : אשר ברא אלהים לעשות · המלאכה שהיתה ראויה לעשות בשבת כפל ועשאה בששי כמו שמפורש בב"ר : (ד) אלה · האמורים למעלה : תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה'· למדך שכולם נבראו בראשון ד"א בהבראם בה' בראם שנאמר ביה ה' צור עולמים בב' אותיות הללו של השם יצר ב' עולמים ולמדך כאן שהעוה"ז נברא בה"א(פי' רמז כמו שהה"א פתוחה למטה כך העולם פתוח לשבים בתשובה ועולם הבא נברא ביו"ד לומר שצדיקים שבאותו זמן מועטים כמו י' שהיא קטנה באותיות)רמז שירדו הרשעים למטה לראות שחת כה"א זאת שסתומה מכל צדדיה ופתוחה למטה לרדת דרך שם : (ה) טרם יהיה בארץ · כל טרם שבמקרא לשון עד לא הוא ואינו לשון קודם ואינו נפעל לומר הטרים כאשר יאמר הקדים וזה מוכיח ועוד אחר כי טרם תיראון עדיין לא תיראון ואף זה תפרש עדיין לא היה בארץ כשנגמרה בריית

רמב"ן

השמים הנה : (ג) ויברך ויקדש · ברכו במן וקדשו במן והמקרא כתוב על העתיד לשון רבינו שלמה מבראשית רבה· ובשם הגאון רב סעדיה אמרו שהברכה והקידוש על השומרים שיהיו מבורכים ומקודשים ואין משמע הכתוב שידבר על העתיד ורבי אברהם אמר כי הברכה תוספת טוב שיתחדש הגופות יתרון כח בתולדות ובנשמה יתרון השכל ויקדש אותו שלא עשה בו מלאכה כשאר הימים ודברו בזה נכון למאמינים בו כי אין זה מושג בהרגש לאנשים והאמת כי הברכה ביום השבת היא מעין הברכות והוא יסוד עולם ויקדש אותו כי ימשוך מן הקדש ואם תבין דברי זה תדע מה שאמרו בבראשית רבה לפי שאין לו בן זוג ומה שאמרו עוד כנסת ישראל הנה בן זוגך והשכיל כי בשבת נפש יתירה באמת : (ג) אשר ברא אלהים לעשות · מלאכה שהיתה ראויה לעשות בשבת כפל ועשה בששי כמו שמפורש בבראשית רבה לשון רש"י אבל רבי אברהם אמר כפשוטו כי מלאכתו השרשים בכל המינים שנתן בהם כח לעשות כמותן ולי נראה פירוש ששבת מכל מלאכתו אשר ברא יש מאין לעשות ממנו כל המעשים הנזכרים בששת הימים והנה אמר כי שבת מבריאה וממעשה מן הבריאה שברא ביום הראשון ומן המעשה שעשה בשאר הימים ויתכן שיהיה לעשות נמשך למעלה כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא מלעשות וכמהו כי חדל לספור ויחדלו לבנות העיר השמרו לכם עלות בהר ולא כרו מצות המלך וכן רבים ודע כי נכלל עוד במלת לעשות כי ששת ימי בראשית הם כל ימות עולם כי קיומו יהיה ששת אלפים שנה שלכך אמרו יומו של הקב"ה אלף שנים והנה בשני הימים הראשונים היה העולם כולו מים ולא נשלם בהם דבר והם רמז לשני אלפים הראשונים שלא היה בהם קורא בשם ה' וכך אמרו שני אלפים תהו אבל היתה הבריאה ביום הראשון האור כנגד האלף של ימות אדם שהיה אורו של עולם מכיר את בוראו ואולי לא עבד אנוש עבודת גלולים עד שמת אדם הראשון : ביום השני יהי רקיע ויהי מבדיל שבו היו מובדלין נח ובניו הצדיקים מן הרשעים שנדונו במים : ביום השלישי נראית היבשה והצמיחה ועשת פירות הוא האלף השלישי המתחיל בהיות אברהם בן מ"ח שנה

והן

אבן עזרא

שלמה המלאכה וזה הפי' תפל · ויש אומרים כי יש בי"ת שטעמו קודם כמו לא תחסם שור בדישו · אך ביום הראשון תשביתו שאר · ולמה זאת הצרה וכלוי מעשה איננו מעשה כאילו אמר לא עשה מעשה · וכן פי' ויכל גם וישבת · וטעם מלאכתו אשר עשה ביום הששי טרם יום השבת · וטעם וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו מכל הבריאות שברא : (ג) ויברך אלהים · פי' ברכה תוספת טובה וביום הזה תתחדש בגופות דמות כח בתולדות ובנשמות כח השכרה והשכל: ויקדש אותו · שלא נעשה בו מלאכה כמו חבריו : ופי' אשר ברא אלהים לעשות · השרשים בכל המינים שנתן בהם כח לעשות דמותם · והמפרש לעשות תחת עשה גם עשה תחת ברא איננו כן לפי דעתי · ואמר הגאון שברכת היום וקדושו ישוב על השומרים שיהיו מבורכים קדושים : (ד) אלה תולדות · פי' אלה שהולידו : בהבראם · בהיות הרקיע ונראתה הארץ ומלת ביום עשות הוא תקון ושעד וימשך לעשות אותו וכן בראתיו ואחר כן יצרתיו ואחר כן עשיתיו : (ה) וכל שיח · עץ וכן בין שיחים ינהקו · ועל דעתי שהוא עץ פרי בעבור שנמשל האדם אל עץ והנה שיח וני׳

עֲבַד׃ ג וּבָרֵיךְ יְיָ יָת יוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְקַדִּישׁ יָתֵהּ אֲרֵי בֵהּ נָח מִכָּל עֲבִידְתֵהּ דִּי בְרָא יְיָ לְמֶעְבַּד׃ ד אִלֵּין תּוֹלְדַת שְׁמַיָּא וְאַרְעָא כַּד־אִתְבְּרִיאוּ בְּיוֹמָא דִּי עֲבַד יְיָ אֱלֹהִים אַרְעָא וּשְׁמַיָּא׃ ה וְכֹל אִילָנֵי חַקְלָא עַד־לָא הֲווֹ בְאַרְעָא וְכָל עִסְבָּא דְחַקְלָא עַד־לָא

בעל הטורים

מלאכתו שעשה מעשה שמים וארץ ויום (כלומר ג' כלולים כל מעשי בראשית דוק ותשכח) ואין כתיב ויהי ערב ויהי בקר יום השביעי לפי שמוסיפין מחול על הקודש: וישבת ב' במסורה הכא ואידך (יהושע ה') וישבת המן והיינו דכתיב בה' המן הוא אשר דבר ה' שבתון שבת קדש ולא מצינו שאמר להם משה זה מקודם אלא נרמז בשבת ימי בראשית וישבת ביום השביעי וישבת המן. ד"א מלמד שהמן פסק מלירד בשבת כדאיתא בקידושין. ד"א רמז למה שדרשו ברכו במן וקדשו במן: (ג) ויברך אלהים ג' דסמיכי הכא. ואידך ויברך אלהים את נח. ואידך ויברך אלהים את יצחק. בשעה שברא העולם בירך השבת והעולם ובימי נח שאבדו כל הראשונים והיה העולם חדש הוצרך לברך פעם שנית ובירך את יצחק כמו שיש במדרש עד עתה הייתי זקוק לברך את בריותי מכאן ואילך הברכות יהיו מסורים בידך: (ד) בהבראם אותיות באברהם בזכות אברהם נבראו שמים וארץ: ארץ ושמים ב' במסורה הכא ואידך הודו על ארץ ושמים למה הודו על ארץ ושמים בשביל שעשה ארץ ושמים.

רמב"ן

ואז החל לקרוא בשם ה' ואמת צמח לדיק כי משך רבים לדעת את ה' כמו שדרשו ואת הנפש אשר עשו בחרן ולוה את ביתו ואת בניו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט ועלה הענין עד שקבלו זרעו את התורה בסיני ונבנה הבית ביום ההוא ואז נתקיימו כל המצות שהם פירות העולם ודע כי מעת היות בין השמשות יחשב כיום מחר ועל כן יתחיל ענין כל יום קודם לו מעט כאשר נולד אברהם באלף השני וכן הראה בכל יום ויום והיום הרביעי נבראו בו המאורות הגדול והקטן והכוכבים ירמוז באלף הד' הוא החל כאשר נבנה בית ראשון ע"ב שנה אחרי בניינו עד אחרי הבית השני קע"ב והנה ביום הזה לכל בני ישראל היה אור כי מלא כבוד ה' את בית ה' והיה אור ישראל לאש על גבי המזבח רבוץ שם כארי אוכל הקרבנות ואחרי כן הקטין אורם וגלו כאשר יעדר במולד הלבנה וזרחה להם כל ימי בית שני והאש על גבי המזבח רבוץ ככלב ונקטו שני המאורים בערב היום וחרב הבית: ביום החמישי שרצו המים נפש חיה ועוף יעופף על הארץ רמז לאלף החמישי המתחיל קע"ב שנה אחר חרבן הבית כי בו ימשלו האומות ויעשה אדם כדגי הים כרמש לא מושל בו כל נחבה העלה יגורהו בחרמו ויאספהו במכמרתו ואין דורש את ה': ביום הששי בבקר תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה והיתה בריאתם קודם זרות השמש כענין שכתוב תזרח השמש יאספון ואל מעונתם ירבצון ואז נברא האדם בצלם אלהים והוא זמן ממשלתו שנאמר יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב והוא האלף הששי שנאמר בו כסאו כשמש נגדי זהו בן דוד הנעשה בצלם אלהים כדכתיב וארו עם ענני שמיא כבר אינש אתי הוה ועד עתיק יומיא מטה וקדמוהי הקרבוהי וליה יהיב שלטן ויקר ומלכו ויהיה זה קי"ח אחר חמשת אלפים לכלות דבר ה' מפי דניאל ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם ימים אלף ומאתים ותשעים ונראה משנוי הימים משרץ המים והעוף וחית הארץ כי בתחלת האלף הששי תתחדש מלכות אומה שלשת תקיפא ואימתני יתירא ומתקרבת אל האמת יותר מן הראשונות: ביום השביעי שבת רמז לעולם הבא שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים והאל ישמרנו בכל הימים וישים חלקנו עם עבדיו התמימים: (ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. יספר תולדות השמים והארץ במטר ובצמיחה כאשר נבראו ונעשו כתקונם כי השמים יתנו טלם ומטרם והארץ תתן יבולה והם קיום כל חי ורמז בהבראם מה שאמרו בה"א בראם ומפני זה לא הזכיר עד הנה רק שם אלהים ומפורש בכתוב ואת כל אלה ידי עשתה וכן אמר איוב מי לא ידע בכל אלה כי יד ה' עשתה זאת א"כ תרמוז ביום עשות ה' אלהים למלאכת בראשית כמו שאמרנו: (ה) וכל שיח השדה. על דעת רבותינו בבראשית רבה בשלישי עמדו על פתח קרקע הארץ ובששי צמחו לאחר שהמטיר עליהם ועל דעתי כפי הפשט כי בשלישי הוציאה הארץ העשב ועץ הפרי במקומם ובמינם כאשר צוה בהם ועכשיו יספר הכתוב כי אין נוטע וזרע מהם והיא לא תצמח עד אשר עלה אד ממנה והשקה אותה ונוצר האדם העובד אותה לזרוע ולנטוע ולשמור וזהו טעם שיח השדה טרם יצמח שלא אמר שיח האדמה כי המקום הנעבד יקרא שדה אשר תזרע את השדה לא נעבוד בשדה ובכרם וזהו תשמישו של עולם שיהיה מאחרי ששת ימי בראשית והלאה כל ימי עולם כי בסבת האד

ספורנו

התמיד ואינו חלק ממנו כאמרם ז"ל נכנס בו כמוס השערה: וישבת ביום השביעי. כל אותו היום נבדל משאר הימים בראשונים מענין השביתה: (ג) ויברך אלהים את יום השביעי. כל יום שביעי העתיד ברכו שיהיה יותר מוכן משאר הימים בנפש ושכל לאור באור החיים כאמרם כיון ששבת וי אבדה נפש יתרה: (ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. אלה הנמצאים ובעלי חיים שאמרנו הן תולדות השמים והארץ בכח שנמצא בהם מעת שנבראו כי אז נמצאו בהם כחות פועלות ומתפעלות להויות הסוגים ונפסדות כאמרם את השמים לרבות תולדותיהם ואת הארץ לרבות תולדותיה אמנם יצאו לפועל: ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. ביום שסדר הכנעת הארץ ותולדותיה מן השמים על סדר מתמיד וזה אחר שבת ימי בראשית ואז נקרא ה' אלהים שנסדרו בתמיד ההויה: (ה) טרם יהיה בארץ. אמנם הטעם שבהבראם נמצאו בכח ולא בפועל באופן שכל שיח השדה עדיין לא היה בארץ וכן כל עשב השדה עדיין לא צמח: כי לא המטיר. באופן שלא היה החומר מוכן לזה

בלאות

יִצְמָח כִּי לֹא הִמְטִיר יְהוָה אֱלֹהִים עַל־הָאָרֶץ וְאָדָם אַיִן לַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה: ו וְאֵד יַעֲלֶה מִן־הָאָרֶץ וְהִשְׁקָה אֶת־כָּל־פְּנֵי־הָאֲדָמָה: ז וַיִּיצֶר יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם עָפָר מִן־הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה: ח וַיִּטַּע יְהוָה אֱלֹהִים גַּן־בְּעֵדֶן מִקֶּדֶם וַיָּשֶׂם שָׁם אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר: ט וַיַּצְמַח יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־

ת"א ואד יעלה · סוכה דף יא ר"ה יא תענית ט׳: וייצר ה׳ אלהים · ברכות סא עירובין יח סנהדרין לח חולין כז נדה כב ספר הזוהר פרשת שמות כב: ויטע ה׳ אלהים פסחים נד נדרים לט: ויהי האדם · תענית כב:

רש"י

העולם בששי קודם שנברא אדם וכל עשב השדה עדיין לא צמח ובג׳ שכתוב ותוצא הארץ לא יצאו אלא על פתח קרקע עמדו עד יום ו׳ ולמה כי לא המטיר ומ"ט לא המטיר לפי שאדם אין לעבוד את האדמה ואין מכיר בטובתם של גשמים וכשבא אדם וידע שהם צורך לעולם התפלל עליהם וירדו וצמחו האילנות והדשאים: ה׳ אלהים · ה׳ הוא שמו אלהים שהוא שליט ושופט על כל וכן פירוש זה בכל מקום לפי פשוטו ה׳ שהוא אלהים: (ו) ואד יעלה · לענין בריאתו של אדם העלה התהום והשקה עננים לשרות העפר ונברא אדם כגבל זה שנותן מים ואח"כ לש את העיסה אף כאן והשקה ואח"כ וייצר: (ז) וייצר · שתי יצירות יצירה לעולם הזה ויצירה לתחיית המתים אבל בבהמה שאינה עומדת לדין לא נכתב ביצירתה ב׳ יודין: עפר מן האדמה · צבר עפרו מכל האדמה מארבע רוחות שבכל מקום שימות שם תהא קולטתו לקבורה · ד"א נטל עפרו ממקום שנאמר בו מזבח אדמה תעשה לי הלואי תהיה לו כפרה ויוכל לעמוד: ויפח באפיו · עשאו מן התחתונים ומן העליונים גוף מן התחתונים ונשמה מן העליונים · לפי שביום ראשון נבראו שמים וארץ · בשני ברא רקיע לעליונים · בשלישי תראה היבשה לתחתונים · ברביעי ברא מאורות לעליונים · בחמישי ישרצו המים לתחתונים · הוזקק בששי לבראות בו בעליונים ובתחתונים ואם לאו יש קנאה במעשה בראשית שיהיו אלו רבים על אלו בבריית יום אחד: לנפש חיה · אף בהמה וחיה נקראו נפש חיה אך זו של אדם חיה שבכולן שנתוסף בו דעה ודבור: (ח) מקדם · במזרחו של עדן נטע את הגן · ואם תאמר הרי כבר כתיב ויברא את האדם וגו׳ ראיתי בברייתא של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי מל"ב מדות שהתורה נדרשת וזו אחת מהן כלל שלאחריו מעשה הוא פרטו של ראשון ויברא את האדם זהו כלל סתם ברייתו מהיכן וסתם מעשיו חזר ופירש וייצר ה׳ אלהים וגו׳ ויצמח לו גן עדן ויניחהו בגן עדן ויפל עליו תרדמה השומע סבור שהוא מעשה אחר ואינו אלא פרטו של ראשון וכן אצל הבהמה חזר וכתב ויצר ה׳ וגו׳ מן האדמה כל חית השדה כדי לפרש ויבא אל האדם לקרות שם וללמד על העופות שנבראו מן הרקק: (ט) ויצמח·

רמב"ן

ימטירו השמים ובסבתם הארץ זרועיה תצמיח: (ז) ויפח באפיו נשמת חיים · ירמוז לנו הכתוב הזה מעלת הנפש יסודה וסודה כי הזכיר בה שם מלא ואמר כי הוא נפח באפיו נשמת חיים להודיע כי לא באה בו מן היסודות כאשר רמז בנפש התנועה גם לא בהשתלשלות מן השכלים הנבדלים אבל היא רוח השם הגדול מפיו דעת ותבונה כי הנופח באפו אחר מנשמתו יתן בו וזהו שנאמר ונשמת שדי תבינם כי היא מיסוד הבינה בדרך אמת ואמונה והוא מאמרם בספרי נדרים בנשבע בחיי המלך שבועות כנשבע במלך עצמו אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר חי ה׳ וחי נפשך וגו׳ ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה מאי ויגפש מלמד שיום השבת מקיים כל הנפשות שנאמר ויגפש ומכאן תבין דברת שבועת אלהים והמשכיל יבין · ודע כי המתחכמים במחקר חלקו באדם מהם יאמרו כי באדם שלש נפשות נפש הגדול כצומח או תאמר בזו נפש הגדול ובו עוד נפש התנועה שהזכירה הכתוב בדגים ובחיה ובכל רומש על הארץ והשלישית הנפש המשכלת ומהם יאמרו כי זאת הנפש אשר באדם מפי עליון בה ימצאו שלש הכחות האלה ורק היא יחידה והכתוב הזה כפי משמעו ירמוז כאן כי יאמר שיצר השם את האדם עפר מן האדמה והיה מוטל גולם כאבן דומם והקב"ה נפח באפיו נשמת חיים ואז חזר האדם להיות נפש חיה שיתנועע בה כמו החיות והדגים

אבן עזרא

וסעיף ובד ואמיר וסרעף: (ו) ואד · כמו ענן וכמוהו יום אידם · שהיום הרע יקרא יום ענן וערפל · והטעם כי עלה אד מן הארץ בכח המאורות והשקה האדמה והצמיחה והגאון אמר כי פירושו ולא אד יעלה מן הארץ: (ז) וייצר · בכח המאורות וייצר מסעלים שהפ"א שלהם יו"ד מהבנין הקל · כמו וייקץ נח · וטעם באפיו שבהם יחיה האדם כי שם יוציאו האויר החם מתוך הלב ויביאו אויר אחר · וטעם לנפש חיה שהלך מיד כמו החיות ולא כתינוקים: (ח) ויטע · וכבר נטע גן במקום שנקרא עדן מפאת מזרח ועתה שם בו האדם ופי׳ גן בעדן גן אלהים הכ"ף משרת עצמו ואחר עמו כעדן כגן אלהים· וכמוהו מאל אביך ויעזרך ורבים אחרים · וי"א האדם יש לו סוד · גם נמצא שבע המגשה הארוכה · וגם יתכן לסיומו כן בעבור שהוא שם נלקח מהאדמה והוא יהיה שם עלם ושם תלר: (ט) ויצמח · ובעת שהצמיח כל עץ מהאדמה כן צמח בגן ועוד

שאמר

צמח ארי לא אחית מטרא יי אלהים על ארעא ואנש לית למפלח ית אדמתא: ו ועננא הוה סליק מן ארעא ואשקי ית כל אפי אדמתא: ז וברא יי אלהים ית אדם עפרא מן אדמתא ונפח באנפוהי נשמתא דחיי והות באדם לרוח ממללא: ח ונציב יי אלהים גינתא בעדן מלקדמין ואשרי תמן ית אדם די ברא: ט ואצמח

נתינה לגר

כלות המלאכה: (ז) לנפש חיה, לרוח ממללא · עמ"ש הרמב"ן שדעתו כדעת האומרים שיש באדם נפשות רבות · וזאת הנפש המשכלת היתה בו לנפש מדברת · ולא גרס והוא רק זכות נת': (ח) מקדם, מלקדמין · עמ"ש לקמן ג' כ"ד · ולא ת' כרש"י במזרחו של עדן אלא כדעת רז"ל בב"ר פט"ו א"ר שמואל בר' נחמן את הגן קודם לבריאתו של עולם ואינו אלא קודם לאדם הראשון

בעל הטורים

(ו) ואד ב' במסורה הכא ואידך (איוב יח) ואיד נכון לצלעו רמז למה שאמרו חכמים למה נקרא שמו אד שהבריות משברים לבם כדי שיתן להם הקב"ה מטר: (ז) וייצר ב' חד מלא וחד חסר וייצר ה' אלהים את האדם מלא שיש לו שני יצרים יצר טוב ויצר הרע ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה חסר שאין להם רק יצר אחד: ויפח באפיו נשמת חיים · ס"ת חותם (כדאיתא בסנהדרין סב"ה מ"ד): נשמת ד' ויפח באפיו נשמת · כל אשר נשמת רוח חיים · נר ה' נשמת אדם (משלי כ)

רמב"ן

שאמר בהם ישרצו המים שרץ נפש חיה ותוצא הארץ נפש חיה וזה טעם לנפש חיה כלומר שסבב האדם להיות נפש גם חיים אחרי שהיה חרש את חרשי אדמה כי הלמ"ד הבא בספורים כמו והיו לכם לאחוזה ויהי לנחש וישם את הים לחרבה אבל אונקלוס אמר והות באדם לרוח ממללא נראה שדעתו כדברי האומרים שיש בו נפשות שונות וזאת הנפש המשכלת אשר נפחה השם באפיו היתה בו לנפש מדברת וכן נראה לי מדעת רבותינו ממה שאמרו רבא ברא גברא שדריה לקמיה דר' זירא הוה משתעי ליה ולא אישתעי אמר דמן דחבריא את הוא לעפריך ובויקרא רבה אמר רבי אבין בשעה שאדם ישן הגוף אומר לנשמה והנשמה אומרת לנפש והנפש אומרת למלאך וכן רוחו ונשמתו אליו יאסוף יורה כפי משמעו שהן שתים ואחר כן יאמר הכתוב וייצר ה' אלהים את האדם יצירה הנוטה שהיה האדם נוצר כלומר בעל הנוטה כי היצירה היא החיות וההרגש שבהם הוא אדם לא גבול העפר וכמו שאמר ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה ויבא אל האדם ואחרי שיצרו בהרגשה נפח באפיו נשמת חיים מפי עליון להוסיף הנפש הזאת על היצירה הנזכרת ויהי האדם כולו לנפש חיה כי בנשמה הזאת ישכיל וידבר ובה יעשה כל מעשה וכל הנפשות וכחותן לה ההיינה והלמ"ד הזו למ"ד הקנין כמו לך אני אדוני המלך וכל אשר לי לקונה אותו לדורותיו לך אני הושיעני. או יאמר שחזר כולו נפש חיה ונהפך לאיש אחר כי כל יצירותיו היו עתה לנפש הזאת: (ח) ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם · פי' רש"י במזרחו של עדן נטע הגן ואונקלוס תרגם מלקדמין · וכך אמרו בבראשית רבה והוא הנכון ואין טעם ויטע שהביא האילנות ממקום אחר ונטען שם כי מן המקום ההוא הצמיחם כמו שנאמר ויצמח ה' אלהים וגו' אבל ענין ויטע ה' אלהים להגיד שהוא מטע ה' כי הוא גזר על הארץ תוצא הארץ דשא גזר במקום ההוא שיהיה שם גן ואמר בכאן יהיה אילן פלוני ובכאן אילן פלוני בערוגות המטעים ולא היה כדרך שאר מקומות הארץ שאמר תדשא הארץ דשא ועץ פרי והצמיחה בלא סדר והנה אילני גן עדן גזר בהם לעשות ענף ולשאת פרי לעד לעולם לא יזקין בארץ שרשם ובעפר לא ימות גזעם אין צריכין לעובד וזומר שאלו היו צריכין עבודה אחרי שגורש האדם משם מי עבד אותם גם זה טעם ויטע ה' אלהים שהיו מטעיו מעשה ידיו וקיימים לעולמים כענין שנאמר לא יבול עלהו ולא יתום פריו וכו' כי מימיו מן המקדש המה יוצאים אם כן מה טעם ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה שהניחו שם להיות זורע לו חטים ומיני התבואות וכל עשב זורע זרע וערוגות הבשמים וקוצר ותולש ואוכל כרצונו וזה טעם לשון לעבדה ולשמרה לעבוד אדמת הגן הערוגות שיעשה שם כי הגן שהם האילנות לא יעבודו ויתכן שכנה הגן בלשון נקבה כמו וכגנה זרועיה תצמיח וגנות ורבותינו התעוררו בזה אמרו בבראשית רבה לעבדה ולשמרה אלו הקרבנות שנאמר תעבדון את את האלהים הה"ד תשמרו להקריב לי במועדו והכונה להם בזה לומר כי הצמחים וכל בעלי חיים צריכים לכוחות הראשונות ומהם יבא להם הגידול ובקרבנות יהיה משך הברכה לעליונים ומהם לצמחי גן עדן ומהם יהיו ויחיו לעולם בגשמי רצון וברכה שיגדלו גם כמו שאמרו ישבעו עצי ה' ארזי לבנון אשר נטע: אמר רבי חנינא ישבעו חייהון ישבעו מימיהון ישבעו מטעהן

ספורנו

בשלמות מתכונת מטר ועבודת הארץ: (ו) ואד יעלה מן הארץ והשקה · וביאר עשות כשהדבר על סדר מתמיד עלה אד מן הארץ שהיה על הברכה שהרוה את הארץ והולידה והצמיחה בלתי מטר ועבודת אדמה: (ז) וייצר ה' אלהים · אמנם להוית בעלי חיים לא הספיק זה אבל היתה יצירת היוצר ית' על אופנים מתחלפים וזה כי ליצירת האדם ניצר עפר מן האדמה חלק נכבד ממנה: ויפח באפיו נשמת חיים · נפש חיונית מוכנת לקבל צלם אלהים כאמרו ונשמת שדי תבינם · מ"מ ויהי האדם לנפש חיה · היה עכ"ז חיה נולד בלתי מדברת עד שנבראה בצלם ודמות: (ח) אשר יצר · אחר שיצרו נתנהו באופן הנכבד שהזכיר בהיותו שם להיותו מקום מוכן לקבלת צלם אלהים ולפעולותיו השכליות באויר ובמזונות: (ט) ויצמח · מאשותיו שלא נזכר:

עֵץ נֶחְמָד לְמַרְאֶה וְטוֹב לְמַאֲכָל וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגָּן וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע׃ י וְנָהָר יֹצֵא מֵעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת־הַגָּן וּמִשָּׁם יִפָּרֵד וְהָיָה לְאַרְבָּעָה רָאשִׁים׃ יא שֵׁם הָאֶחָד פִּישׁוֹן הוּא הַסֹּבֵב אֵת כָּל־אֶרֶץ הַחֲוִילָה אֲשֶׁר־שָׁם הַזָּהָב׃ יב וּזֲהַב הָאָרֶץ הַהִוא טוֹב שָׁם הַבְּדֹלַח וְאֶבֶן הַשֹּׁהַם׃ יג וְשֵׁם־הַנָּהָר הַשֵּׁנִי גִּיחוֹן הוּא הַסּוֹבֵב אֵת כָּל־אֶרֶץ כּוּשׁ׃ יד וְשֵׁם־הַנָּהָר הַשְּׁלִישִׁי חִדֶּקֶל הוּא הַהֹלֵךְ קִדְמַת אַשּׁוּר וְהַנָּהָר הָרְבִיעִי הוּא פְרָת׃ טו וַיִּקַּח יְהוָה

ת"א ונהר יוצא · ברכות לד תענית י' סנהדרין לט : וזהב הארץ · יומא עד : ושם הנהר · כתובות י' : חדקל · כתובות יא : והנהר הרביעי · בכורות נה :

סבצ"ל

רש"י

לענין הגן הכתוב מדבר: בתוך הגן · באמצע הגן : (יא) פישון · הוא נילוס נהר מצרים ועל שם שמימיו מתברכין ועולין ומשקין את הארץ נקרא פישון כמו ופשו פרשיו · ד"א פישון שהוא מגדל פשתן שנאמר אצל מצרים ובושו עובדי פשתים : (יג) גיחון · שהוא הולך והומה והמייתו גדולה מאוד כמו כי יגח שמנגח והולך והומה : (יד) חדקל · שמימיו חדין וקלין : פרת · שמימיו פרין ורבין ומברין את האדם : כוש ואשור · עדיין לא היו וכתב המקרא על שם העתיד : קדמת אשור · למזרחה של אשור : הוא פרת · החשוב על כולם הנזכר על שם א"י : (טו) ויקח · לקחו בדברים נאים ופתהו ליכנס · בראשית רבה :

רמב"ן

כי חייבן יסודותם העליונים ומימיהם אוצרות הטוב המוריד הגשם ומסעתן כחם בשמים כמו שאמרו אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל ברקיע והוא מכה אותו ואומר לו גדל שנאמר הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ סוטר:(ט) ועץ החיים בתוך הגן ועץ הדעת טוב ורע· בעבור שאמר הכתוב ועץ החיים בתוך הגן ולא אמר בגן ועוד שאמר ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו שלא הזכירו ולא הודיעו בשם אחר נאמר לפי פשוטו שהוא מקום ידוע בגן שהוא בתוך ולכך ת"א במציעות גנתא · והנה לדבריו עץ החיים ועץ הדעת שניהם היו באמצע וא"כ נאמר שהוא כאילו תעשה באמצע הגן ערוגה אחת סוגה ובה שני האילנות כאלה ויהיה האמצע הזה אמצע רחב כי אמצע הדק כבר אמרו שאין יודע בו אמתת הנקודה בלתי השם לבדו · ועץ החיים אילן פריו נותן באוכליו חיים ארוכים ועץ הדעת טוב ורע אמרו המפרשים כי היה פריו מוליד תאות המשגל ולכן כסו מערומיהם אחרי אכלם ממנו והביאו לו דומה בלשון זה מאמר ברזלי הגלעדי האדע בין טוב לרע כי נטלה ממנו התאוה ההיא ואיננו נכון אלא בעבור שאמר והייתם כאלהים יודעי טוב ורע וא"ת כחם לא הנה ויאמר ה' אלהים הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע·וכבר אמרו שלשה אמרו אמת ואבדו מן העולם ואלו הן נחש ומרגלים ודואג האדומי הברותי:ויפה בעיני כי האדם

אבן עזרא

בתוכו שניהם עלים : ועץ הדעת · לפי דעתי צריך לתוסיף דעת · להיות כן · ועץ הדעת דעת טוב ורע · כי אין יהיה סמוך והוא נודע בתחלה · וכן הארון הברית והנבואה עודד הנביא ורבים כאלה : (י) ונהר · וטרם שיברא האדם היה הנהר משקה הגן לכל צד · והאל"ף מלת ראשים שרש ונראה ב' אלת מראשותיכם וטעמו מכובד הראש : (יא) שם האחד · אמר הגאון כי פישון יאור מצרים וידוע כי גיחון קרוב מארץ ישראל כי כן כתוב והורדתם אותו אל גיחון · והוא בא מפאת מזרחים דרומים · גם פרת כן והוא אחרית גבול הארץ מפאת מזרח · ומפרשים אמרו כי חדקל הוא הנהר השני העובר על בגדא"ד עם נהר פרת אם כן הנה שניהם מזרחים · ויאור מצרים יוצא מהר הלבונה רחוק מקו השוה כנגד נגב · והראיה גדולו בקיץ · וידענו כי גן עדן תחת קו השוה שלא יוסיף היום ולא יחסר כל ימות השנה · ורוקי מזה תמהו איך יתכן זה · והראיות גמורות בלי ספק יש עליהם א"כ ירד פישון לפאת דרומית מערבית ואחר כן ישוב דרך צפונית · ואין ראיה על פישון שהוא היאור רק שתרגם החוילה הסי נרכו כי אין לו קבלה· וכן עשה במשפחות ובמדינות · ובחיות ובעופות ובאבנים · אולי בהגוס ראה והנהר טעה במקצתם כאשר אפרש במקומו א"כ לא נטען על תלמודיו אולי עשה כן לכבוד השם בעבור שתרגם התורה בלשון ישמעאל ובכתיבתם שלא יאמרו כי יש בתורה מלות לא ידענום · והזכיר הזהב בעבור כבוד הנהר היוצא מהגן : (יב) וזהב · אמר הגאון כי הבדולח הם האבנים הקטנים עגולים היוצאים מהמים בהם דקים ודמה המן אליהם והכתוב אמר על עין המן לבדו · ואמר כי השהם אבן יקרה לנגה ושיא נחה ואנחנו לא נדע ופי' קדמת אשור התי"ו קדמת תחת ה"א והספרד בינו ובין קדם כי ה"א קדמה תחת אל הסמוך בסת"ת קטן · וכן וירד הכרס מצרימה כמו אל מצרים · והנה קדמת אשור אל מזרח אשור · ודע כי מהפסוק הראשון עד למעות הזכיר הכתוב אלהים ואמר כן השם הנכבד והנורא עמו · ומה יקרו דברי קדמונינו ז"ל שאמרו נקרא שם מלא על עולם מלא

כי לא היה שם כח מקבל זה השם · ובפרשת ואלה שמות אפרש סוד השם ואם הוא סמוך אם יעזרני השם · ודע כי מקום האדמה שנבראה ממנה אדם קרוב אל גן עדן · כי יש אומרים כי האדמה היא ארץ ישראל · והנה שבתו ויהי בנסעם מקדם :

מקום

יי אלהים מן־ארעא כל־אילן דמרגג למחזי וטב למיכל ואילן חייא במציעות גינתא ואילן דאכלין פירוהי חכימין בין טב לביש : י ונהרא הוה נפיק מעדן לאשקאה ית־גינתא ומתמן מתפרש והוי לארבעה רישי־נהרין : יא שום חד פישון הוא מקיף ית כל ארע חוילה די תמן דהבא : יב ודהבא דארעא ההיא טב תמן בדלחא ואבני בורלא : יג ושום נהרא תנינא גיחון הוא מקיף ית כל־ארעא דכוש : יד ושום נהרא תליתאה דיגלת הוא מהלך למדינחא דאתור ונהרא רביעאה הוא פרת : טו ודבר יי אלהים ית אדם ואשריה בגינתא דעדן למפלחה

נתינה לגר

ע"ש : (ט) בתוך הגן, במציעות גינתא · עמ"ש בעל מיני תרגומא וכפי' הרמב"ן כי אין יודע אמתת הנקודה בלתי ה' לבדו · ועץ הדעת טוב ורע, ואילן דאכלין פירוהי חכמין בין טב לביש · בפסוק זה ולקמן בפ' ג' פסוק ה' תרגם כן, ושם פסוק כ"ב ת' למדע טב וביש (לא חכמין והשמיט מלת בין) ולכאורה צ"ע, ואפשר שגם שהשי"ת אמר, כאחד ממנו לדעת' לא יכול לתרגם חכמין בין, שהוא רק הבחנה והשכלה · רק ,למדע' ר"ל בעל בחירה שעושה מעצמו הטוב והרע כחפצו · (יד) חדקל, דיגלת, הוא Tigris וחת' בעברית נוסף כמו חשמנים, והל' תחת הר' (בחלוף למנ"ר) · קדמת אשור, ת' למדינחא דאתור · מה שלא ת' קֳדָם כי נהר חדקל אינו עובר תוך אלא לפני אשור ? כבר תירץ בעל ארץ קדומים, כי אשור פה היא עיר גדולה · ועי' כתובות י' ב' ·

בעל הטורים

ואם לאו נשמה ה' כנגד נהרים : האדם לנפש חיה ר"ת חנה שהיה הלפו של עולם : (י) יפרד ב' במסורה הכא ואידך (משלי י"ח) ודל מרעהו יפרד כשנעשה אדה"ר דל מן המצות נפרד מן הגן : (יב) הבדולח ב' במסרה הכא ואידך ועינו כעין הבדולח

רמב"ן

היה עושה בטבעו מה שראוי לעשות כפי התולדת כאשר יעשו השמים וכל צבאם פועלי אמת שפעולתם אמת ולא ישנו את תפקידם ואין להם במעשיהם אהבה או שנאה ופרי האילן הזה היה מוליד הרצון והחפץ שיבחרו אוכליו בדבר או בהפכו לטוב או לרע· ולכן נקרא עץ הדעת טוב ורע כי הדעת יאמר בלשונינו על הרצון בלשונם לא שנו אלא שדעתו לחזור ושדעתו לבנותו ובל' הכתוב מה אדם ותדעהו תחפוץ ותרצה בו כי ידעתיך בשם בחרתיך מכל האדם ·וכן מאמר ברזילי האדע בין טוב לרע שאבד ממנו כח הרעיון לא היה בוחר בדבר ולא קץ בו והיה אוכל מבלי שיטעם ושומע מבלי שיהנה בשיר · והנה בעת הזאת לא היה בין אדם ואשתו התשמיש לתאוה אבל בעת ההולדה יתחברו ויולידו ולכן היו האיברים כלם בעיניהם כפנים והידים ולא יתבוששו בהם והנה אחרי אכלם מן העץ היתה בידו הבחירה ורצונו להרע או להיטיב בין לו בין לאחרים וזו מדת אלהים מצד אחד ורעה לאדם בהיות לו בה יצר ותאוה· ואפשר שנתכוין הכתוב לענין הזה כשאמר כי האלהים עשה את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים היושר שיאחוז דרך אחת ישרה והבקשה בחשבונות רבים שיבקש לו מעשים משתנים בבחירה ממנו וכאשר צוהו הקב"ה על העץ שלא יאכל ממנו ולא הודיעו כי בו המדה הזאת רק אמר לו סתם ומפרי העץ אשר בתוך הגן כלומר הידוע באמצעיתו לא תאכל ממנו והוא מאמר האשה אל הנחש והכתוב שאמר ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו הזכירו הכתוב אלינו בשמו : (יא) ארץ החוילה אשר שם הזהב· לבאר שאינה חוילה של מצרים שאמר בה וישכנו מחוילה עד שור כי זו מזרח המזרח והזכיר עוד שם הגדולת לשבח הנהר כי בחול אשר בו ועל שפתו ימצא הזהב ההוא הטוב והבדולח והשוהם כי כן ימצא בנהרות מהם שימצא בהם הכסף וכן הבדולח האבנים הטובות בנהרות ימצא רובם · ועל דעת הראשונים פישון הוא נילוס מצרים יסובב כל ארץ החוילה הזאת ויבא משם על פני כל ארץ מצרים עד נפלו בים הגדול באלכסנדריה של מצרים : (יז) לא תאכל ממנו · מן הפרי יזהירנו כי העץ אינו נאכל · וכן אמר למטה מפרי העץ אשר בתוך הגן וכמוה ואכלו איש את גפנו ואיש את תאנתו וכן בעצבון תאכלנה תאכל פריה : ביום אכלך ממנו מות תמות · בעת שתאכל ממנה תהיה בן מות וכמהו ביום צאתך והלכת אנה ואנה ידוע תדע כי מות תמות שאין הכוונה שימות מיד בו ביום · ואין הכוונה לידיעה בלבד שידע שימות כי החיים יודעים שימותו כלם · אבל הכונה כי בעת שיצא יהיה חייב מיתה למלך והוא ימית אותו כאשר ירצה ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו ולא ישאו עליו חטא ומתו בו כי אין ענינם אלא שיהיו חייבים מיתה וימותו בחטאם זה · ועל דעת אנשי הטבע היה האדם מעותד למיתה מתחלת היצירה

ספורנו

נתעד לתרלא' פשמת ומרחיב הלב להכינו לקבלת השפע השכלי כאמרו והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח ה': עץ הדעת·משיא לתת לב אל הטוב והרע ומזה והאדם ידע נתן לב עליו ומזה נקרא הקרוב מודע כאמרו מודע לאישה שדרכו לתת לב לצרכי קרובו כאמרו ואח לצרה יולד : טוב ורע · לבחור הערב אעפ"י שיזיק ולמאוס הבלתי ערב אעפ"י שיועיל : (י) ונהר יוצא מעדן בלתי נצר בגשמים ועבודת אדם : (יא) שם האחד פישון · הודיע שזה הנהר המשקה את הגן הבלתי נודע לנו בהודיענו

הנהרות

אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם וַיַּנִּחֵהוּ בְגַן־עֵדֶן לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ׃ טז וַיְצַו יְהוָה אֱלֹהִים עַל־הָאָדָם לֵאמֹר מִכֹּל עֵץ־הַגָּן אָכֹל תֹּאכֵל׃ יז וּמֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי בְּיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת׃ יח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים לֹא־טוֹב הֱיוֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ אֶעֱשֶׂה־לּוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ׃ יט וַיִּצֶר יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיָּבֵא אֶל־הָאָדָם לִרְאוֹת מַה־יִּקְרָא־לוֹ וְכֹל אֲשֶׁר

ת"א ויצו ה' אלהים · סנהדרין נו · על האדם · סנהדרין נו: ביום אכלך · מקידה בפר"ע ועקרים מד ס' הזוהר פ' תזריע · לא טוב היות · יבמות סג כתובות סו: ויצר ה' אלהים נדה כב:

רש"י

(יח) לא טוב היות וגו' · שלא יאמרו שתי רשויות הן הקב"ה יחיד בעליונים ואין לו זוג וזה בתחתונים ואין לו זוג: עזר כנגדו · זכה עזר לא זכה כנגדו להלחם: (יט) ויצר גו' מן האדמה · היא יצירה היא עשיה האמורה למעלה ויעש אלהים את חית הארץ וגו' אלא בא ופירש שהעופות נבראו מן הרקק לפי שאמר למעלה מן המים נבראו וכאן אמר מן הארץ נבראו ועוד למדך כאן שבשעת יצירתן מיד בו ביום הביאם אל האדם לקרות להם שם ולדברי אגדה יצירה זו לשון רדוי וכבוש כמו כי תצור אל עיר שכבשן תחת ידו של אדם: וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה וגו' · סרסהו ופרשהו כל נפש חיה אשר יקרא לו האדם שם הוא:

רמב"ן

מפני היותו מורכב אבל גזר עתה שאם יחטא ימות בחטאו כדרך חייבי מיתה בידי שמים בעבירה כאוכל תרומה ושתוי יין ומחוסר בגדים וזולתם שהכוונה בהם שימותו בחטאם טרם בא יומם · ולכך אמר בעונש עד שובך אל האדמה כי ממנה לוקחת כי עפר אתה ואל עפר תשוב בשבכך וגם מתחלה היה אוכל מפרי העץ ומזרע הארץ א"כ היתה בו התכה וסבת הויה והפסד ועל דעת רבותינו אלמלא שחטא לא מת לעולם כי הנשמה העליונית נותנת חיים לעד והחפץ האלהי אשר בו בעת היצירה יהיה דבק בו תמיד והוא יקיים אותו לעד כמו שפירשתי וירא אלהים כי טוב · ודע כי אין ההרכבה מורה על ההפסד אלא לדעת קטני אמנה כי הבריה היא בחיוב אבל לדעת אנשי האמונה האומרים כי העולם מחודש בחפץ אלוה פשוט גם הקיום יהיה בו לעד כל ימי החפץ וזה אמת ברור א"כ ביום אכלך ממנו מות המות שאז תהיה בן מות · לא תתקיים לעד בחפצו והאכילה היתה לו מתחלה לענג ויתכן שפירות ג"ע נבלעים באיברים כמן ומקיימין את אוכליהן וכאשר גזר עליו ואכלת את עשב השדה ובזעת אפיו יאכל לחם האדמה היה זה סבה להפסד כי עפר הוא ועפר יאכל ואל עפר ישוב: (יח) לא טוב היות האדם לבדו · איננו נראה שנבראת האדם להיות יחיד בעולם ולא יוליד שכל הנבראים זכר ונקבה מכל בשר נבראו להקים זרע וגם העשב והעץ זרעם בהם אבל יתכן לומר כי היה כדברי האומר דו פרצופים נבראו ונעשו שיהיו בהם טבע מביא באיברי ההולדה מן הזכר לנקבה כח מוליד או האמר זרע כפי המחלוקת הידוע בעיבור והיה הפרצוף השני עזר לראשון בתולדתו וראה הקב"ה כי טוב שיהיה העזר עומד לנגדו והוא יראנו ויפרד ממנו ויתחבר אליו כפי רצונו וזהו שאמר אעשה לו עזר כנגדו וטעם לא טוב שלא יאמר בו כי טוב בהיותו לבדו שלא יתקיים כן כי במ"ב הטוב הוא הקיום כאשר פירשתי במאמר וירא אלהים כי טוב: (יט) אשר יקרא לו האדם נפש חיה · לשון רש"י סרסהו ופרשהו וכל נפש חיה אשר יקרא לו האדם

אבן עזרא

(טו) בגן · לשון זכר ונקבה · וכן הכירו גנים גנות · והאומרים כי לעבדה ולשמרה שב אל האדמה · איך יתכן לעבוד ולשמור מקום גדול ממקום קטן · ואחר שחטא והוציאו לעבוד את האדמה וככר היה עובד האדמה · רק פירוש לעבדה על הגן שמפריו יאכל · ואחר שחטא שב לאכול את עשב השדה והוא כלחם · וטעם לעבדה להשקות הגן ולשמרה מכל החיות שלא יכנסו שם ויטנפוהו · ויש אומרים כי כן פירושו לעבוד מצוה וכמצוה לא תעבד: (טז) ויצו · מלת צווי עם על מצות לא תעשה וכן על המעשים אוה · אע"פ שהתרתי לך פרי עץ הגן לא תאכל מפרי עץ הדעת · ואחר שאמר מעץ הדעת לא תאכל מה צורך למלת ממנו רק הוסיף לבאר · וכן ותפתח ותראהו את הילד · או טעמו אפילו מעט ממנו · ודקדוק ממנו בספר היסוד תמצאנו ודע כי אדם מלא דעת היה כי השם לא יצוה לאשר אין לו דעת רק דעת טוב ורע בדבר אחד לבדו לא ידע · הלא תראה שקרא שמות לכל הבהמה והעוף כפי תולדת כל אחד ואחד והנה חכם גדול היה · ולולי שהיה כן לא הביא השם את בריאותיו אליו לראות מה יקראם והוא יודע ממנו שהוא בשר · גם השם הראה לו עץ הדעת כי הנה אתהו ידעם שהוא בתוך הגן: (יח) ויאמר · הטעם לא טוב לאדם ועזר הטעם טובים השנים מן האחד ולמ"ד אשר יקרא לו האדם מושך עצמו ואחר עמו · וכן הוא אשר יקרא לו האדם לנפש חיה כי יש בו תוספת באור · כמו ותפתח ותראהו ורבים כמוהו · ומלת לכל הבהמה גם היא מושכת עצמה ואחרת עמה כי טעמו ולכל עוף השמים וכן ויהי מתיו מספר · וכן ולא למדתי חכמה · ורבים כא"ס · וטעם ולאדם לא מצא ולנפשו לא מצא · כי כן מנהג לשון הקדש

לְמִטְרַהּ: טז וּפַקִּיד יְיָ אֱלֹהִים עַל אָדָם לְמֵימַר מִכֹּל אִילַן גִּינְתָא מֵיכַל תֵּיכוֹל: יז וּמֵאִילָן דְּאָכְלִין פֵּירוֹהִי חַכִּימִין בֵּין טַב לְבִישׁ לָא תֵיכוֹל מִנֵּהּ אֲרֵי בְּיוֹמָא דְּתֵיכוֹל מִנֵּהּ מֵימַת תְּמוּת: יח וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לָא תַקִּין לְמֶהֱוֵי אָדָם בִּלְחוֹדוֹהִי אַעְבֵּיד לֵהּ סְמַךְ לְקִבְלֵהּ: יט וּבְרָא יְיָ אֱלֹהִים מִן אַרְעָא כָּל חֵיוַת בָּרָא וְיָת כָּל עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וְאַיְתִי לְוָת אָדָם לְמֶחֱזֵי מָה יִקְרֵי לֵהּ וְכֹל דִּי הֲוָה קָרֵי לֵהּ אָדָם נַפְשָׁא חַיְתָא

נתינה לגר

(יז) מות תמות, מימת תמות · נהרבה מקומות בתורה ת' "קטל" ר"ל מיתת ב"ד, אבל הכא דמיתה בידי שמים כמ"ש הרמב"ן אף שהיה האדם משתד למיתה בתחלת יצירתו כי היה מורכב, גזר עתה שאם יחטא ימות בחטאו כלרך חייבי מיתות בידי שמים ע"ש ולכן ת' "מימת תמות". (יח) לא טוב, לא תקין. שינה ולא ת' טב כי בריאת האדם בעצמותה היתה טובה רק כוונת הבריאה לא היתה עוד מתוקנת כי לא תהו' בראה וכו' ועי' לעיל א' ל"א · כנגדו, לקבלה · בחר בחכמתו במלה הזאת שטעמה מול ונגד וגם תסך כמו שת' חשך אפלה קבל ליליא (שמות י' כ"ב) וגם לעקה (קובלים אנו עליכם פרושים, ידים ד' ח') להמתיק דרשת חז"ל (יבמות ס"ג א') זכה עזר לא זכה (וסותרת את דברי הבעל) כנגדו. (יט) וכל

רמב"ן

האדם שם הוא שמו לעולם · ור"א אמר כי למד אשר יקרא לו כמשך וכל אשר יקרא לו האדם לנפש חיה הוא שמו · ויתכן שיהיה פירושו כענין העזר והכוונה לומר כי נפש האדם נפש חיה כמו שאמר ויהי האדם לנפש חיה וכמו שפירשתי והביא לפניו המינין כלן וכל מין מהם שיקראנו האדם כשמו ויאמר בו שהוא נפש חיה כמותו הוא יהיה שמו ויהיה לעזר כנגדו והוא קרא לכלן ולא מצא לעצמו עזר שיקרא לו נפש חיה כשמו: ולאדם לא מצא עזר כנגדו לשון רש"י כשהביאן לפניו הביאן זכר ונקבה אמר לכל יש בן זוג ולי אין בן זוג מיד ויפל ה' אלהים עליו תרדמה ויפה פירש כי כאשר הכנים פסוקי קריאת השמות בתוך דבר העזר כן יצריך זה וקריאת השמות על דעת המפרשים כפשוטו שיהא לכל אחד שם לעצמו כדי שיהיו ידועים וניכרים לתולדותיו בשמות אשר יקרא להם כי יהיה שמו לעולם והנה הקב"ה כשרצה לעשות העזר אז הביאן לפניו כי היה צריך להביאן לו זוגות לקרות שם גם לנקבותיהם כי מהם שקראם בשם אחר ומהם חלוקים כשור ופרה ותיש ועז וכבש ורחל וזולתם וכשראה אותם מזווגים זה עם זה נתאוה להם וכאשר לא מצא בתוכם עזר כנגדו נעצב ויישן והאלהים הפיל עליו תרדמה שלא יתעורר בספרת צלע מגופו ולפי דעתי שקריאת השם הוא העזר והענין כי הקב"ה הביא כל חית השדה וכל עוף השמים לפני אדם והוא הכיר טבעם וקרא להם שמות כלומר השם הראוי להם כפי טבעיהם ובשמות נתבאר הראוי להיות עזר על חבירו כלומר הראוים להוליד זה מזה ואפי' השמות היא הבדלה המינים כי עברו לפניו זכר ונקבה והתבונן בטבעם אי זה מהם עזר לחבירו כלומר המוליד ממנו והודיע זה בשמו כי הבהמה הדקה קרא בש"א שכולם עזר זה לזה בתולדה שיולידו והנסה בשם אחד והחיה בשם אחד שלא יולידו מין זה מזה וכן כולן ולא מצא בכולן שתהיה בטבעה עזר לו והקרא בשמו כי קריאת השמות היה הבדלת המינים והפרד כחותה זה מזה כאשר פי' למעלה ואין הענין שיהיה ביד האדם למצא בהם עזר לו כי בטבעם נבראו אבל שאר יראה טבעו נאות באחד המינים ויבחר בו היה הקב"ה מתקן טבעו אליו כאשר עשה בצלע ולא יצטרך לבנותו בנין חדש וזה טעם כל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו כלומר הוא יהיה שמו שהקב"ה יקיים בו השם ההוא על ענין שפירשתי · והנכון בעיני כי לא היה החפץ לפניו יתברך לקחת צלעו ממנו עד שידע אדם שאין בנבראים עזר לו ושיתאוה שיהיה לו עזר כמוהם ומפני זה היה צריך לקחת ממנו אחת מצלעותיו וזה טעם ולאדם לא מצא עזר כנגדו כלומר ולשם האדם לא מצא עזר שיהיה ראוי כנגדו ותקרא בשמו שיוליד ממנו וא"צ בכאן לדברי המפרשים שאמרו כי יבא בכאן שם במקום הכנוי ולא מצא עזר כנגדו כדרך נשי למך ואת יפתח ואת שמואל · וזהו שאמר זאת הפעם כלומר הפעם הזאת מצאתי עזר לי שלא מצאתי עד הנה בשאר המינים כי היא עצם מעצמי ובשר מבשרי

ספורנו

הנבחר המסתעפים ממנו הנודעים אצלנו לשבח נגלם וטוב מימיהם וטוב פרים: (טו) לעבדה·לעבוד את נשמת חיים כאמרו ויפח באפיו נשמת חיים: ולשמרה · שלא תפסד בהתכת הליחות השרשי הנתך בחום הטבעי וזה כי אותם הפירות הנכבדים היו מולידים תמיד תמורת מה שנתך בלתי עפוש:(טז) מכל עץ הגן·כפי חלוף הזמנים כמבטי הכוכבים כאמרו לחדשיו יבכר: (יח) ומעץ כו' אשר בתוך הגן קרוב לעץ החיים שהזכיר למעלה כאמרו ועץ החיים בתוך הגן על דרך החיים והמות נתתי לפניך: (יח) לא טוב היות האדם לבדו·לא יושג טוב התכלית המכוון בדמותו ובצלמו אם יצטרך להתעסק הוא עצמו בצרכי חייו: עזר כנגדו · עזר שיהיה כמו שוה לו בצלם ודמות כי זה הכרחי לו בידיעת צרכיו והמציאם במועדם ואמר כנגדו כי הנכנס לכף אחד דבר אחר כשיהיה שוה לו בשקל יהיה נגדו בקו ישר אבל כשלא יהיו שוים שני השקלים יהיה זה עולה וזה יורד ולא יהיו זה נגד זה בקו ישר ובזה האופן אמרו רז"ל שקול משה כנגד כל ישראל אמנם לא היה ראוי שיהיה העזר שוה לו לגמרי כי אז לא היה ראוי שיעבוד וישרת אחד מהם לחבירו: (יט) ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה. נתן לכל אלמוש טרה מרגשת אשר לזה לא היה מספיק את הכח השמיימי בלתי כח זרעי שיעוזרהו: ויבא אל האדם · למען יכיר

אבוס

יקרא־לו האדם נפש חיה הוא שמו: שלישי כ ויקרא האדם שמות לכל־הבהמה ולעוף השמים ולכל חית השדה ולאדם לא־מצא עזר כנגדו: כא ויפל יהוה אלהים ׀ תרדמה על־האדם ויישן ויקח אחת מצלעתיו ויסגר בשר תחתנה: כב ויבן יהוה אלהים ׀ את־הצלע אשר־לקח מן־האדם לאשה ויבאה אל־האדם: כג ויאמר האדם זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה־זאת: כד על־כן יעזב־איש את־אביו ואת־אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד: כה ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו ולא יתבששו: ג א והנחש היה ערום מכל חית השדה אשר עשה יהוה

• דגש אחר שורק

ת״א ויפל ה׳ אלהים · סנהדרין לט ס׳ הזהר פ׳ נכא : ויסגר בשר · ברכות ס״א עירובין יח: ויבן ה׳ אלהים · ברכות סא שבת לג עירובין יח: זאת הפעם · יבמות סג : על כן יעזב · סנהדרין נח: ודבק באשתו · סנהדרין נח : והיו לבשר · סנהדרין נז נח:

רש״י

שמו לעולם : (כ) ולאדם לא מצא עזר · ויפל ה׳ אלהים תרדמה · כשהביאן הביאן לפניו כל מין ומין זכר ונקבה אמר לכולם יש בן זוג ולי אין בן זוג מיד ויפל : (כא) מצלעותיו · מסטריו כמו ולצלע המשכן זה שאמרנו שני פרצופין נבראו : ויסגור · מקום החתך: ויישן ויקח · שלא יראה חתיכת הבשר שממנו נבראת ותתבזה עליו : (כב) ויבן · כבנין רחבה מלמטה וקצרה מלמעלה לקבל הולד כאוצר של חטים שהוא רחב מלמטה וקצר מלמעלה שלא יכביד משאו על קירותיו : ויבן את הצלע וגו׳ לאשה · להיות אשה כמו ויעש אותו גדעון לאפוד להיות אפוד : (כג) זאת הפעם · מלמד שבא אדם על כל בהמה וחיה ולא נתקררה דעתו עד שבא על חוה : לזאת יקרא אשה כי מאיש וגו׳ · לשון נופל על לשון מכאן שנברא העולם בלשון הקודש : (כד) על כן יעזב איש · רוח הקודש אומרת כן לאסור על בני נח את העריות : לבשר אחד · הולד נוצר על ידי שניהם ושם נעשה בשרם אחד : (כה) ולא יתבששו · שלא היו יודעים דרך צניעות להבחין בין טוב לרע ואע״פ שנתנה בו דעה לקרות שמות לא נתן בו יצה״ר עד אכלו מן העץ ונכנס בו יצה״ר וידע מה בין טוב לרע: (א) והנחש היה ערום · מה ענין זה לכאן היה לו לסמוך ויעש לאדם

רמב״ן

וראוי שתקרא בשמי ממש כי נוליד זה מזה ובמלת זאת סוד יודע מדברינו בפרשת וזאת הברכה אם יברכני צורי להגיע שם · ולכך החזיר כי מאיש לקחה זאת והבן : (כד) על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו וגו׳ · רוח הקדש אומרת כן לאסור העריות לבני נח : והיו לבשר אחד · הולד נוצר ע״י שניהם ושם נעשה בשרם אחד לשון רש״י ואין בזה טעם כי גם הבהמה והחיה יהיו לבשר אחד בולדותיהם והנכון בעיני כי הבהמה והחיות אין להם דבקות בנקבותיהן אבל יבא הזכר על איזה נקבה שימצא וילכו להם ומפני זה אמר הכתוב בעבור שנקבת האדם היתה עצם מעצמיו ובשר מבשרו ודבק בה והיתה בחיקו כבשרו ויחפוץ בה להיותה תמיד עמו וכאשר היה זה באדם הושם טבע בתולדותיו להיות הזכרים מהם דבקים בנשותיהן עוזבין את אביהם ואת אמם ורואין את נשותיהן כאלו הן עמם לבשר אחד וכן כי אחינו בשרנו הוא אל כל שאר בשרו והקרובים במשפחה והנה יעזוב שאר אביו ואמו וקרובתם ויראה שאשתו

אבן עזרא

כמו ויבדל ה׳ את ירבעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל · ורחוק הוא בעיני שישוב אל השם · ויש אמר כי העוף נוצר מהאדמה ולמעלה מהמים · כי מגניהם נוצר : (כא) ויפל · מהבנין הכבד הנוסף · וכן ויטב אותם אברם : תרדמה · יותר מבינה ושינה יותר מתנומה והסי״ן נוסף : אחת מצלעותיו · שתי צלעות היו כענין ולצלע המשכן השנית · ומלת צלע לשון נקבה והטעם לד : תחתנה · מקומה והוא לשון יחיד הנו״ן נוסף ותחתיה לשון רבים · וכן פתאני · גם המתי : (כב) ויבן · מהבנין הכבד גם מהבנין הקל כמו ויבן ויקח : ויבאה · חשב בהקיצו בראותו אותה כי הובאה אליו כאשר הובאו הבהמות והכתוב דבר על מחשבתו · וכן והאנשים רדפו אחריהם · או נכנסה תוך הגן ואחרי כן הובאה אליו וכאשר השכל ידע שנגזרה ממנו כי צלעו האחת עם בשרה איננה · והרגיש שבשר אחר הובא בו : (כג) ויאמר · או אמר זאת הפעם מצאתי עזר

הִיא שְׁמֵהּ: כ וּקְרָא אָדָם שְׁמָהָן לְכָל־בְּעִירָא וּלְעוֹפָא דִשְׁמַיָא וּלְכֹל חֵיוַת בָּרָא וּלְאָדָם לָא־אַשְׁכַּח סָמַךְ לְקִבְלֵהּ: כא וּרְמָא יְיָ אֱלֹהִים שִׁינְתָא עַל־אָדָם וּדְמֵךְ וּנְסֵיב חֲדָא מֵעִלְעוֹהִי וּמְלָא בִשְׂרָא תְּחוֹתַהּ: כב וּבְנָא יְיָ אֱלֹהִים יָת־עִלְעָא דִנְסֵיב מִן־אָדָם לְאִתְּתָא וְאַיְתַהּ לְוָת אָדָם: כג וַאֲמַר אָדָם הָדָא זִמְנָא גַרְמָא מִגַרְמַי וּבִסְרָא מִבִּסְרִי לְדָא יִתְקְרֵי אִתְּתָא אֲרֵי מִבַּעְלָא נְסִיבָא דָא: כד עַל כֵּן יִשְׁבּוֹק גְבַר בֵּית מִשְׁכְּבֵי אֲבוּהִי וְאִמֵּהּ וְיִדְבַּק בְּאִתְּתֵהּ וִיהוֹן לְבִסְרָא חָד: כה וַהֲווֹ תַרְוֵיהוֹן עַרְטִילָאִין

נתינה לגר

אשר יקרא לו, וכל די הוה קרי ליה. כפי׳ רמב״ן ולא כרש״י. (כג) יקרא, יתקרי. נ״ל תתקרי וכן בכ״י. מאיש, מבעלה׳ יש טועים ואומרים שהיתה לפניו תורת שמרוגים מאישה ואינו מוכרח כלל כי פירוש כוונת הכתוב שהאשה חלק בעלה. ודע שמ״ש בתרגום ד׳ רעדעלהיים האדם בה״א הידיעה הוא ט״ס וכן בכל פעם כי הוא שם עצם פרטי. לקחה, נסיבא. הנה רש״י כ׳ לקמן מ״ג ט״ו ובשאר מקומות כי על לקיחת האדם מתרגם ודבר ועל לקיחת הכסף מתרגם ונסב והנה בלקיחת האשה כמו הכא ולקמן ו׳ ב׳ ויקחו להם נשים ת׳ ונסיבו וכ״ע. ואפשר טעמו מפני שהאשה נקנית ואתתא לבי תרי לא חזיא כדמוכח קדושין ז׳ א׳. ומה נמלנו בזה דברי ת״א לקמן ל״ד ב׳ ויקח אותה ודבר יתה מפני שנטל אותה שכם שלא בתורת אישות ובפסוק ד׳ קח לי ת׳ סב לי ובפסוק ט׳ תקחו לכם תסבון בתורת אישות וכן ס״ז נקח לנו נסב לנא ועיין היטב בכמה מקומות ובפרט (דברים כ״ב י״ג) כי יקח איש אחרי יסב גבר. (כד) את אביו, בית משכבי אבוהי׳ לא שיעזוב אותם לגמרי רק אהלם ובית משכנותם וגם זה אינגו צווי רק דרך הטבע וזה ימעט ריב ומצה כמו כלה בחמותה.

בעל הטורים

מלמד שאבנים טובות ומרגליות ירדו עם המן: (כ) ולאדם לא מצא עזר ג׳ הכא׳ ואידך ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך (קהלת ב) ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו׳ ולאדם לא היה לו עזר וכ׳ עשה עמו טובה וברא האשה לעזר ותאה על ידה וזהו ולאדם אמר כי שמעת ותאות ע״י העזר על כן ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו שנקנסה עליו מיתה: (כא) ויפל ה׳ אלהים ג׳ הכא׳ ואידך (פ׳ מסעי) ויפל עליו וימת (תהלים עח) ויפל בקרב מחנהו זהו שדרז״ל כאחד שהרג שוגג ואחד מזיד שהקב״ה מזמנן בפונדק אחד ושולה בסולם וכו׳ וזהו ויפל בקרב מחנהו שהקב״ה מזמנן במחנהו: ויסגור ב׳ במסו׳ הכא ואידך (פ׳ נח) ויסגור ה׳ בעדו רמז לסגירת בשר שהיה אסור בתשמיש המטה בתיבה כשסגר ה׳ בעדו אז ויסגור בשר: (כב) ויבאה כתיב חסר וכולא עולם כ״ד שקשטה בכ״ד קישוטין והביאה לו: ויבאה ד׳ במסרה ויבאה אל האדם׳ ויבאם ילחק האהלה׳ (מ״א ג׳) ויביאה אל עיר דוד׳ (דניאל ע) וישקוד ה׳ על הרעה ויביאה וקודם שנשא בת פרעה משל בעליונים וזהו דוגמת אדם הראשון שנטרד מן העליונים ע״י חוה ובילחק היה בהפך כי היא היתה במקום שרה כדאי׳ במדרש: (כג) לזאת׳ ב׳ במסרה הכא ואידך (איוב ל״ז) אף לזאת יחרד לבי לומר שחוה היתה לחרדת אדם: (כד) והיו לבשר אחד וסמיך ליה (כה) ויהיו שניהם ערומים

אבן עזרא

כנגדי כמוני כי תמני היה׳ ודבר גלוית דרש: לזאת׳ בעבור זאת׳ וכן אמרי לי אחי הוא׳ ודגשות שי״ן אשה תמורת היו״ד שנה הנעלם שהוא אלוש ויתכן שהסת דבור אשה דגוש ולא רפה שלא יתערב עם אישה שהוא בעלה כי פעם יחסרו כאותות הס״ת׳ ונשים מן אנש ואנשים׳ וטעם יקרא על שם׳ ולא כדגש קו״ף לקחה זאת להקל על הלשון׳ והוא מהבנין הכבד ואם לא נמצא׳ וטעם והיו לבשר אחד כאילו הם׳ או ידמו כאשר היו׳ ויש אומרים שיולדו אחר והוא רחוק: (כה) ערומים׳ שם התאר וכן בגדי ערומים תפשיט׳ ויש אומרים כי גם ערום ראה רעה ונסתר כמוהו׳ וטעמו שהרות ערום בלי מכסה כדמות הפין: יתבששו׳ מגושת והוא מהבנים שיש נח נעלם ביניהם והאות אחרון כפול׳ כמו יהבונן ונקמן השי״ן בעבור שהוא סוף פסוק: (א) והנחש׳ יש אומרים כי האשה היתה מבינה ויודעת לשון החיות׳ ויפרשו ויאמר הנחש ברמיזה׳ ואחרים אמרו שהוא שטן ואיך לא יראו סוף הפרשה כי איך ילך השטן על גחון ואיך יאכל עפר׳ ומה טעם לקללת הוא ישופך ראש׳

ספורנו

שהיה צריך לנמצא חדש מבלי אין בין בעלי חיים דבר נאות לעבדו: לראות מה יקרא לו׳ כדי שיראה ויתבונן איזה שם ראוי לכל אחד מהם כפי הפעולה המיוחדת לצורתו: (כ) נפש חיה הוא שמו׳ הנה שמו הורה על צורת הבעלי חיים הנקראת בשם הכוח שהיא נפשו אשר בה הוא נמצא בפעל: (כא) ויפל ה׳ אלהים תרדמה על האדם׳ שלא יפחד ולא יצטער: ויקח אחת מצלעותיו׳ מפני שכבר נבר עפרו ובחר מבחר כל הראוי להיות חומר לצורתו המיוחדת לפיכך כאשר רצה לצור צורת הנקבה שהיא כמעט דומה אליו היה ראוי לקחת קצת חומרו והוא אחת מצלעותיו: (כב) ויבן ה׳ אלהים את הצלע לאשה: להיות לה צורת האיש וסגולותיו ושתהיה נבדלת ממנו בכלים בשמיים בלבד אשר בם יהיה הבדל ביניהם באספרות בשלמות ברב ובמעט: (כג) זאת׳ הנקבה בזאת: הפעם׳ בפעם הזאת היא עצם מעצמי ובשר מבשרי׳ שלא היה כן כל נקבה האדם לעתיד: לזאת׳ לכל נקבת האדם לעתיד: יקרא אשה׳ אע״פ שלא תהיה חלק איש׳ כי מאיש לוקחה זאת הראשונה לכולן: (כד) על כן׳ מאחר שבזאת הראשונה כוון האל ית׳ שתהיה דומה לאיש כפי האפשר עד שיצר אותה מגויתו: יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו׳ ראוי שישתדל האדם לישא אשה הוגנת לו וראויה לידבק בו גם שיצטרך לעזוב את אביו ואת אמו כי לא יהיה דבוק אמתי בבלתי דומים אבל יהיה בדומים בלבד כי אז יכונו לדעת אחד: והיו לבשר אחד׳ מכוין בכל הפעולות להשיג השלמות המכוון ביצירת האדם כאלו שניהם נמצא אחד בלבד: (כה) ערומים ולא יתבוששו׳ כי אז היו כל פעולותיהם וכל איבריהם לעשות רצון קונם בלבד לא להשיג תענוגות נפסדות כלל באופן שהיתה כשלם המשגל אצלם כפעולת האכילה והשתיה המספקת ובכן היה ענין איברי המשגל אצלם כמו ענין הפה והפנים והידים אצלנו: (א) והנחש׳ הוא שטן הוא יצר הרע רב הכזק עם מעוט היותו נראה׳ כי אמנם יקרא הדבר בשם איזה דומה לו

אלהים ויאמר אל־האשה אף כי־אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן: ב ותאמר האשה אל־הנחש מפרי עץ־הגן נאכל: ג ומפרי העץ אשר בתוך־הגן אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן־תמתון: ד ויאמר הנחש אל־האשה לא־מות תמתון: ה כי ידע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים ידעי טוב ורע: ו ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה־הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל ותקח מפריו ותאכל ותתן גם־לאישה עמה ויאכל: ז ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי עירמם הם ויתפרו עלה תאנה ויעשו להם חגרת:

ת"א אף כי אמר. עקרים מד: אמר אלהים. סנהדרין כט:

רש"י

ולאשתו כתנות עור וילבישם אלא למדך מאיזה עצה קפץ הנחש עליהם ראה אותם ערומים ועוסקים בתשמיש לעין כל ונתאוה להם: ערום מכל. לפי ערמתו וגדולתו היתה מפלתו ערום מכל ארור מכל: אף כי אמר וגו'. שמא אמר לכם לא תאכלו מכל וגו' ואע"פ שראה אותם אוכלים משאר פירות הרבה עליה דברים כדי שתשיבנו ויבא לדבר באותו העץ: (ג) ולא תגעו בו. הוסיפה על הצווי לפיכך באה לידי גרעון הוא שנאמר אל תוסף על דבריו: (ד) לא מות תמותון. דחפה עד שנגעה בו אמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה: (ה) כי יודע. כל אומן שונא את בני אומנתו מן העץ אכל וברא את העולם: והייתם כאלהים. יוצרי עולמות: (ו) ותרא האשה. ראתה דבריו של נחש והנאו לה והאמינתו: כי טוב העץ. להיות כאלהים: וכי תאוה הוא לעינים. כמו שאמר לה ונפקחו עיניכם: ונחמד להשכיל. כמו שאמר לה יודעי טוב ורע: ותתן גם לאישה. שלא תמות היא ויחיה הוא וישא אחרת: גם. לרבות בהמה וחיה: (ז) ותפקחנה וגו'. לענין החכמה דבר הכתוב ולא לענין ראיה ממש וסוף המקרא מוכיח: וידעו כי עירומים הם. אף הסומא יודע כשהוא ערום אלא מהו וידעו כי עירומים הם מצוה אחת היתה בידם ונתערטלו הימנה: עלה תאנה. הוא העץ שאכלו ממנו בדבר שנתקלקלו בו נתקנו אבל שאר העצים מנעום מליטול עליהם ומפני מה לא נתפרסם העץ שאין הקב"ה חפץ להונות בריה שלא יכלימוהו ויאמרו זהו שלקה העולם על ידו. מדרש רבי

רמב"ן

שאשתו קרובה לו מהם: (ו) כי טוב העץ למאכל. היתה סבורה כי הוא מר וסם מות ולכן יזהירנו ממנו ועתה ראתה כי הוא מאכל טוב ומתוק וכי תאוה הוא לעינים שבו יתאוה ויתור אחרי עיניו ונחמד העץ להשכיל כי בו ישכיל לחמוד ותנה התאוה לעינים והחמדה בשכל והכלל כי בו ירצה ויחפוץ בדבר או בהפכו: (ז) ותפקחנה עיני שניהם. לענין החכמה דבר הכתוב ולא לענין ראיה ממש וסופו מוכיח וידעו כי עירומים הם כלשון רש"י וכן גל עיני ואביטה

אבן עזרא

ורבים השתבשו לחקור למה היה קולו כנחש ואם היתה לו דעת שלמה. או נוס שלא ישיא כאשה. ויאמר רב סעדיה גאון אחר שהתברר לנו שאין דבור ודעת כי אם באדם לבדו נצרך לומר כי הנחש גם האתון לא דברו. רק מלאך דבר בשבילם. והשיב עליו רב שמואל בן חפני. והגה קם רבי שלמה הספרדי בעל השירים השקולים וחכם גדול היה והשיב על רב שמואל. והישר בעיני שהם כדברים כמשמעם והנחש היה מדבר והיה הולך בקומה זקופה והשם דעת באדם שם בו. והנה הפסוק העיד כי היה ערום מכל חית השדה רק לא כאדם. ופירוש ערום חכם שיעשה דבריו בערמה ואל תתמה בעבור היות ערום אחרי ערומים והם שני טעמים. כי באלה מלות בלשון. כמו בלחי התמור תמור המורקים וכן על שלבים עיירים ובלבוש עיירים להם. ועוד אם המלאך דבר על פיו אין חטא לנחש. וזה המלאך לא יתכן להיות שלוחו של השם. ואין המלאך ממרה פי השם. והשואלים איך מצא הנחש את האשה איננה שאלה. וטעם אף כי יורה כי דבר דברים אחרים ואמר בסוף קל ותומר שאומר לכם לא תאכלו פרי כל עץ כלל. לא הזכיר הנחש השם הנכבד והנורא כי לא ידעו. גם האשה הוסיפה על מצות השם ולא תגעו בו וכן הוסיפה אשת מנות עד יום מותו: (ה) והייתם כאלהים. כמלאכים: (ו) ותרא האשה. בלבה: ונחמד העץ. בעבור שתשכיל ותפקחנה עיניה. וטעם עמה שיחד אכלוהו ונלחם לו סוד הנחש. והנה לא היה אדם שוגג על כן נענש. ורבים אמרו כי עץ הדעת עץ תאנה בעבור שמצאו ויתפרו עלה תאנה. ואלו היה כן היה הכתוב אומר ויתפרו עלה עץ הדעת. גם רבים אמרו שתעה היה. והנכון בעיני שאני עצים הם בתוך גן עדן ואינם במקום אחר על כל פני האדמה. והאחד

אָדָם וְאִתְּתֵהּ וְלָא מִתְכַּלְמִין: א וְחִוְיָא הֲוָה חַכִּים מִכֹּל חֵיוַת בָּרָא דַּעֲבַד יְיָ אֱלֹהִים וַאֲמַר לְאִתְּתָא בִּקְוּשְׁטָא אֲרֵי־אֲמַר יְיָ לָא תֵיכְלוּן מִכֹּל אִילַן גִּינְתָא: ב וַאֲמֶרֶת אִתְּתָא לְחִוְיָא מִפֵּירֵי אִילַן־גִּינְתָא נֵיכוּל: ג וּמִפֵּירֵי אִילָנָא דִּי בִמְצִיעוּת־גִּינְתָא אֲמַר יְיָ לָא תֵיכְלוּן מִנֵּהּ וְלָא תִקְרְבוּן בֵּהּ דִּילְמָא תְמוּתוּן: ד וַאֲמַר חִוְיָא לְאִתְּתָא לָא מוֹת תְּמוּתוּן: ה אֲרֵי גְּלֵי קֳדָם־יְיָ אֲרֵי בְּיוֹמָא דְתֵיכְלוּן מִנֵּהּ וְיִתְפַּתְּחַן עֵינֵיכוֹן וּתְהוֹן כְּרַבְרְבִין חַכִּימִין בֵּין־טַב לְבִישׁ: ו וַחֲזַת אִתְּתָא אֲרֵי טַב אִילָן לְמֵיכַל וַאֲרֵי אַסֵּי הוּא לְעֵינִין וּמְרַגַּג אִילָנָא לְאִסְתַּכָּלָא בֵהּ וּנְסִיבַת מֵאִבֵּהּ וַאֲכָלַת וִיהָבַת אַף לְבַעְלַהּ עִמַּהּ וַאֲכַל: ז וְאִתְפַּתָּחָא עֵינֵי תַרְוֵיהוֹן וִידָעוּ אֲרֵי עַרְטִילָאִין אִנּוּן

נתינה לגר

(ב) מפרי, מפירי. ולקמן פסוק ו' ת' מֵאִבֵּהּ ואפשר שבמקום שהפרי מחובר בלשון עם העץ ת' פרי כמו עץ פרי או פרי העץ אבל פרי לבד ת' אִבָּא כמו לקמן ויקרא י"ט כ"ג פריו אִבֵּהּ. ויותר נראה כי בהתחלת גדלו בעודו באִבּוֹ נקרא אבא אבל בגמר פרי נקרא גם בלשון ארמי פרי ולכן בפסוק ו' שהיה נחפך למראה כדרך הפרי באִבּוֹ ת' באבה ועיין בת"י בנביאים איביה ביו"ד או אנביה בנו"ן.

(ה) כאלהים, כרברבין. הנה הגדולים נשיאים ומלכים נקראין רברבין לקמן כ"ג ס"ו ואא"כ דייניס וכן לקמן ו' ב' בני האלהים בני רברביא ר"ל בני השרים והשופטים כמ"ש רש"י, ובפסוק הזה כוונתו על המלאכים עיין במורה ח"א פ"ב. (ו) תאוה לעינים, אסי הוא לעינין, לרפואה. לא ת' רגג כמו שת' לא תתאוה תרגג ולא רעי כמו שת' תאוה נפשך תתרעי נפשך שק' לו דא"כ למה כפלה התורה גומר ונחמד העץ להשכיל שתרגם לאסתכלא (ועיין בב"ר פ' י"ז ריב"ז פי' שמוסיף חכמה לתרץ קו') ולכן תרגם אסי שנותן רפואה לעינים. (ז) ויתפרו, והטיטו. שרש חטט הוא חפירה לעשות נקב וכן.

בעל הטורים

רמז למה שאמרו הוא בבגדו והיא בבגדה יוצאה ויתן כתובה: (ו) לעינים ד' במסרה הכא ואידך (ש"א ט"ז) האדם יראה לעינים (קהלת י"א) ומתוק האור, וטוב לעינים (משלי י') וכעשן לעינים · האדם יראה לעינים על כן לפי ראותו מתוק וטוב לעינים אבל

אבן עזרא

עץ הדעת והוא יוליד תאות המשגל ועל כן כסו האדם ואשתו ערותם · ופי' ויתפרו ידוע וכן שק תפרתי עלי גלדי · והמבקשים מהם משכילים · כי בעץ דק יעשו ארכס · וכאשר אכל אדם מעץ הדעת ידע את אשתו · וזאת הידיעה כנוי למשגל · ובעבור עץ הדעת נקרא כן · גם הנער כאשר ידע הטוב והרע · אז יחל לתאות המשגל: ועץ החיים · שיוסיף חיים ויחיה האדם שנים רבות · ואין מלת לעולם עד עולם ועד · והנה כן ועבדו לעולם · וישב שם עד עולם · ורבים אחרים · ומפרשים אמרו בפסוק כי ביום אכלך ממנו מות תמות כי לא נדרא על מתכונת שימות רק כאשר חטא נגזר עליו המות · ורבים ישאלו מה חטאו זרעו והלא דברי רוח כי רוח אחד לאדם ולבהמה שגם יחיה וירגיש בעולם הזה וכמות זה כן מות זה מלבד החלק העליון שיש לאדם מותר מן הבהמה · וכבר הביא אחד מרופאי יון ראיות גמורות שלא יתכן שלא יהיה לחיי האדם קצב:

ספורנו

כמו שנקרא המלך אריה כאמרו עלה אריה מסבכו ויקראו האויבים המזיקים נחשים לפעונים אשר אין להם לחש כאמרו הבני מפלה בכם נחשים צפעונים וכו' · ועל זה הדרך קרא בזה המקום את היצר הרע המתאוה נחש בהיותו דומה לנחש אשר שועלבו במליאות מעט מאד ונזקו רב עם מעוט הראותו · וכבר אמרו ז"ל שהיה סמאל רוכב עליו והוא שהכח המתאוה במתחיל יעשה זה באמצעות הכח המדמה המוביל אליו דמיוני התענוגים החומריי' המטים מדרך השלמות המכוון מאת האל ית' כי אמנם הכח המתאוה עם דמיוני התענוגים המובילים אליו הם מצוייר לכחות הגשמיות הפועלות ומחטיאים כונס ורצון האל ית' כשלא יתקומם עליהם הכח השכלי וימחה בהם כאמרם ז"ל עינא ולבא סרסורי דחטאה אשר על זה הזהיר כאמרו ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם: היה ערום מכל חית השדה · כי הכח הדמיוני המוביל התמונות כמתאוגים אל הכח המתאוה היה חזק בהם יותר ממה שהי' בשאר ב"ח כאמרם כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו: ויאמר אל האשה . כי שכלם התלוי בהשגל מהתכונן ולא התקומם על הדמיון כזה וצייר אז כהה המדמה כי אמנם אף כי אמר אלהים · באף על פי שאמר אלהים לא תאכלו מעץ הדעת פן תמותון מכל מקום לא יתאמת זה · ובכן אמר בשהבחנת והוא הדמיון המתיל לשום ספק בזה כנגד האשה בהכלה כחלום אמרה מכל עץ הגן נאכל ואין לנו צורך להכנס בסכנת אכילת עץ שהאל יתברך אמר לנו שבאכלנו ממנו נמות · אמנם הדמיון התחזק ליתם קצה ושקר חס ושלום לאל יתברך וצייר מאסר אותו הפרי כדי שלא ישיגו בו התועלת להיות כאלהים ושלא יסבב מות כלל · ובכן אמר אל האשה: (ד) לא מות תמותון כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם · לא אסר אותו הפרי מפני מאת מיתה כלל אלא מפני שהוא יודע שתשיגו באכילתו תוספת ידיעה ובה תהיו כאלהים שלמים במדע: (ו) ותרא האשה כי טוב העץ למאכל · הכירה שהיה ערב למאכל בשביל טעם המקום ואוירו וריח הפרי: ונחמד העץ להשכיל · שכבר אמר האל יתברך שהוא עץ הדעת: גם לאישה עמה · נפתה לבו לדברים מפני שהיה אישה ובשביל היותו עמה: (ז) ותפקחנה עיני שניהם · נתנו לב אל כל ערב לתענג אף על פי שיזיק כי שימת לב והבחנה בדבר תקרא פקיחת עין כאמרו אף על זה פקחת עיניך · וידעו כי ערומים הם · ידעו שראוי לכסות

מפני

ח וַיִּשְׁמְעוּ אֶת־קוֹל יְהוָה אֱלֹהִים מִתְהַלֵּךְ בַּגָּן לְרוּחַ הַיּוֹם וַיִּתְחַבֵּא הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהִים בְּתוֹךְ עֵץ הַגָּן: ט וַיִּקְרָא יְהוָה אֱלֹהִים אֶל־הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אַיֶּכָּה: י וַיֹּאמֶר אֶת־קֹלְךָ שָׁמַעְתִּי בַּגָּן וָאִירָא כִּי־עֵירֹם אָנֹכִי וָאֵחָבֵא: יא וַיֹּאמֶר מִי הִגִּיד לְךָ כִּי עֵירֹם אָתָּה הֲמִן־הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לְבִלְתִּי אֲכָל־מִמֶּנּוּ אָכָלְתָּ: יב וַיֹּאמֶר הָאָדָם הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הִוא נָתְנָה־לִּי מִן־הָעֵץ וָאֹכֵל: יג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים לָאִשָּׁה מַה־זֹּאת עָשִׂית וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הַנָּחָשׁ הִשִּׁיאַנִי וָאֹכֵל: יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים ׀ אֶל־הַנָּחָשׁ כִּי עָשִׂיתָ זֹּאת אָרוּר אַתָּה מִכָּל־הַבְּהֵמָה וּמִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה עַל־גְּחֹנְךָ תֵלֵךְ וְעָפָר תֹּאכַל כָּל־יְמֵי חַיֶּיךָ:

ת״א ותפקתנה עיני · עקידה שער פב : ויתפרו עלה · ברכות מ סנהדרין ע : ויקרא ה׳ · סנהדרין לח : המן העץ · חולין קלט : האשה אשר · האלילים דף ה׳ ס׳ הזוכר פ׳ קדושים : ארור אתה · סוטה דף ט׳ בכורות ח :

דגש אחר שורק

רש״י

תנחומא : (ח) וישמעו · יש מדרשי אגדה רבים וכבר סדרום רבותינו על מכונם בב״ר ובשאר מדרשות ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה המישבת דברי המקרא דבר דבור על אופניו : וישמעו · מה שמעו שמעו את קול הקב״ה שהיה מתהלך בגן לרוח היום לאותו רוח שהשמש באה משם (ס״א לשם ודו״ק כי כן עיקר) וזו היא מערבית שלפנות ערב חמה במערב והם סרחו בעשירית : (ט) איכה · יודע היה היכן הוא אלא ליכנס עמו בדברים שלא יהא נבהל להשיב אם יענישהו פתאום וכן בקין אמר לו אי הבל אחיך וכן בבלעם מי האנשים האלה עמך ליכנס עמהם בדברים וכן בחזקיה בשלוחי מרודך בלאדן : (יא) מי הגיד לך · מאין לך לדעת מה בושת יש בעומד ערום : המן העץ · בתמיה : (יב) אשר נתתה עמדי · כאן כפר בטובה : (יג) השיאני · הטעני כמו אל ישיא לכם חזקיהו : (יד) כי עשית זאת · מכאן שאין מהפכין בזכותו של מסית שאילו שאלו למה עשית זאת היה לו להשיב דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין : מכל הבהמה ומכל חית השדה · אם מבהמה נתקלל מחיה לא כ״ש העמידו רבותינו מדרש זה במסכת בכורות ללמד שימי עיבורו של נחש שבע שנים : על גחונך תלך · רגלים היו לו ונקצצו :

רמב״ן

נפלאות מתורתך:(ח) וישמעו את קול ה׳ אלהים מתהלך בגן · אמרו בבראשית רבה אמר רבי חילפי שמענו שיש הלוך לקול שנאמר וישמעו את קול ה׳ אלהים · וכן כתב הרב במורה הנבוכים וכן דעת ר״א כי מתהלך כנוי לקול כענין קולה כנחש ילך והוא אמר כי טעם לרוח היום ששמעו הקול לפנות ערב והזכיר בשם רבי יונה כי הטעם והאדם מתהלך בגן לרוח היום ולפי דעתי כי טעם מתהלך בגן עדן כטעם והתהלכתי בתוככם וילך ה׳ כאשר כלה לדבר אל אברהם אלך אשובה אל מקומי והוא ענין גלוי שכינה במקום ההוא או הסתלקותו מן המקום שנגלה בו · וטעם לרוח

אבן עזרא

(ח) וישמעו · מתהלך בגן · קול השם וזה היה סמוך לערב בעת התנופף רוח היום · ומלאנו לקול הליכה כמו קולה כנחש ילך · קול השופר הולך וחזק מאד · ויאמר ר׳ יונה המדקדק הספרדי כי הטעם והאדם מתהלך בגן · גם הוא אמר שפי׳ ביום אכלך ממנו אלף שנים כדרך הדרש · ואחרים אמרו כי ביום ההוא נכרא וביום ההוא מת · ואחרים אמרו אז תהיה חייב מיתה · ואחרים אמרו כי יש מות עונש · כמו כי בן מות האיש העושה זאת · ואחרים אמרו כי מאז החל בתמותה · והכיאור ראיה מהתינוק · והישר בעיני מה שאמרו הקדמונים בעשה תשובה · כטעם רגע אדבר : (ט) ויקרא · טעם איכה פתחון הדברים · וכן אי הבל אחיך והנה כתב קין והשיב לו השם קול דמי אחיך צועקים : (יא) לבלתי · עם למ״ד כטעם שלא ובלא למ״ד כמעט רק אך : אכל ממנו · שם הפועל וכן לבלתי שמור מצותיו : (יב) אשר נתת עמדי · אתה נתת כנותנם לי · וטעם עמדי בגן והוא כמו עמי · אכן לא מצאנוהו כי אם בלשון יחיד המדבר : ואכל · האלף סימן המדבר והנה הנעלם שיש אחריו המורה אלף הברה ובא עם קמץ קטן בעבור שהוא סוף פסוק ולא יתכן שיבא וי״ו קמוץ עם הפועל כי לעולם הוא בשו״א : (יג) השיאני · פתני : (יד) ארור · לנחש שיהיו חייו קצרים והנכון שיהיה חסר בהליכתו : על גחונך · החזה ולא נדע אם הגאו״ן פרש כאדון או נוסף כזדון · והאומר שנקרא כן בעבור הרוח שיגיח ממנו זה דרך דרש. וכן אמרו על גיחון · גם פישון מגזרת כי פשו גם פרת מגזרת פרו ורבו · והנה הנהר הגדול הוא חדקל עמד בפניהם ולא יכלו לעבור · ויאמרו שתי

וחטיטו להון טרפי תאנין ועבדו להון זרזין: ח ושמעו ית קל מימרא דיי אלהים מהלך בגינתא למנח יומא ואיטמר אדם ואתתיה מן קדם יי אלהים בגו אילן גינתא: ט וקרא יי אלהים לאדם ואמר ליה אן את: י ואמר ית קל מימרך שמעית בגינתא ודחילית ארי ערטילאי אנא ואיטמרית: יא ואמר מן חוי לך ארי ערטילאי את המן אילנא דפקדתך בדיל דלא למיכל מניה אכלת: יב ואמר אדם אתתא דיהבת עמי היא יהבת לי מן אילנא ואכלית: יג ואמר יי אלהים לאתתא מה דא עבדת ואמרת אתתא חויא אטעיני ואכלית: יד ואמר יי אלהים לחויא ארי עבדת דא ליט את מכל בעירא ומכל חות ברא על מעך תיזיל

נהיגנה לגר

תופרי בגדים עושים נקב במחט. (ח) לרוח היום, למנח יומא, זו היא מערבית, כמ"ש רז"ל (והובא ברש"י) שסרחו בעשירית; ושני מיני פעלים הם בל' ארמית, מְנַח ודנח, הראשון ל' מנוח, כמו "מנות לכף רגלה" (לקמן ח' ט') שת' מְנַח לפרסת רגלה, ומורה על שקיעת החמה, והשני הוא כמו זרח בעברית

בעל הטורים

אחריתו כענין לפיוס שגרמו מיתה לכל: (יא) המן · ג' במסרה הכא ואידך (פ' חקת) המן הסלע הזה (מ"ב ו') המן הגורן או מן היקב כמאן דאמר אילן שאכל אדה"ר ממנו חטה היה וזה המן הגורן · וכמו שנקנסה עליו מיתה בשביל המן העץ גם התם נקנסה מיתה ע"י המן הסלע: אשר צויתיך לבלתי אכל · ס"ת רכיל שהלכת בעצת רכיל: (יב) ויאמר האדם האשה אשר נתתה וגו' זש"ה (משלי י"ז) משיב רעה תחת טובה לא" תמיש" רעה" מביתו ס"ת אשה שהיה כפוי טובה באשה שנתן לו לעזר: היא נתנה לי מן העץ ואוכל · לפי הפשט שהכהני העץ עד ששמעתי לדבריה (דק"ל דהול"ל נתנה לי ממנו דהא א"ל הקב"ה המן העץ וגו'):

רמב"ן

היום כי בסגלות השכינה תבא רוח גדולה וחזק כענין שנאמר והנה ה' עובר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה' וכן וידא על כנפי רוח· וכתיב באיוב ויען ה' את איוב מן הסערה· ולפיכך אמר בכאן כי שמעו קול ה' שנתגלה השכינה בגן כמתקרב אליהם לרוח היום כי רוח ה' נשבה בו בגן כרוח הימים לא רוח גדולה וחזק במהזה כאשר הנבואות שלא יפחדו ויבהלו ואמר כי אעפ"כ נתחבאו מפני מערומיהם ובב"ר כמי אמרו אמר רבי אבא בר כהנא מהלך אין כתיב כאן אלא מתהלך מקפץ ועולה הנה רבי אבא עשאו כלשון וילך ה' כמו שפירשנו בלשון ההליכה אלא שבא פתר הכתוב להסתלקות השכינה שהיתה שורה בג"ע ונסתלקה ממנו בחטאו של אדם כענין אלך אשובה אל מקומי ואנו מפרשים אותו עלוי השכינה במקום ההוא והוא הנכון והגלות

בכתוב: (יב) וטעם האשה אשר נתת עמדי· לאמר האשה אשר אתה בכבודך נתת אותה לי לעזר היא נתנה לי מן העץ והייתי חושב שכל אשר תאמר אלי יהיה לי לעזר ולהועיל וזהו מה שאמר בענשו כי שמעת לקול אשתך שלא היית ראוי לעבור על מצותי בעבור עצתה ורבותינו קורין אותו בזה כפוי טובה ירצו לפרש בענה אותו אתה גרמת לי המכשול הזה שנתת לי אשה לעזר והיא יעצתני להרשיע: (יג) וטעם מה זאת עשית· לעבור על מצותי כי האשה בכלל אזהרת אדם כי היתה עלם מעצמיו בעת ההיא וכן היא בכלל העונש שלו ולא אמר באשה ותאכלי מן העץ כי היא נענשה על אכילתה ועל עצתה כאשר נענש הנחש ועל כן אמרה הנחש השיאני ואוכל כי העונש גדול על האכילה· והנה מכאן נוכל ללמוד עונש למחטיאי אדם בדבר כאשר למדונו רבותינו בפסוק ולפני עור לא תתן

ספורנו

מקום הערוה בהיות מעהה רוב פעולתו מכוונת להענוג מאוס ומזיק: (ח) מתהלך בגן· אנה ואנה כפי התכלית המכוון כמו ההולך בארץ ויתהלכו מגוי אל גוי: לרוח היום· לרצון היום לעשות הדברים הנרצים באותו יום כמו שעשה בשאר ימי בראשית וכמו שעשה באותו יום קודם חטאם: ויתחבא· כאמרו ולא יראה בך ערות דבר: (ט) איכה· שאיך נראה בגן כמאז שנתחבאת עתה ולא עשית כן מקודם: (י) ואירא· כמו שקרה לישראל אחר חטאם כאמרו וייראו מגשת אליו: (יא) ויאמר מי הגיד לך· ודיעת הטוב והרע: כי עירום אתה· שבשביל זה תחיה ערום ראוי להתכסות: (יב) היא· שנתת אותה לעזר ולהועיל: נתנה לי מן העץ· והיתה למכשול ובזה יחס אשמתו לקונו תמורת התשובה שהיתה ראויה לו כמו שעשה דוד כאמרו אל כהן חטאתי: (יג) מה זאת עשית· אמר זה לעורר זה גם אותה אל התשובה כי לא יחפוץ במות המת כי אם בשובו: (יד) ארור אתה מכל· שישיג תאוותיו וצרכיו בצער ובהסרון הענוג יותר מכל שאר בעלי חיים כאמרם ראית חיה ועוף שהם בעלי אומנות והם מתפרנסים שלא בצער· ופירוש זה כאמרו על גחונך תלך· שתשיג מזונותיך בצער כאמרם (קדושין פ' בתרא) שהרעותי מעשי וקפחתי את פרנסתי ואמרו כמה טרחות טרח אדם הראשון עד שמצא פת לאכול: ועפר תאכל· שלא תשיג את התענוג שהיה לך קודם החטא במאכל ובמשתה ובמשגל כמו שקרה לישראל כמאמם כאמרם (פרק בהרא דסוטה) בטהרה נטלה את הטעם ואת הריח והמעשרות נטלו את שומן הדגן: (טו) ואיבה

טו ואיבה אשית בינך ובין האשה ובין זרעך ובין זרעה הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב: ס טז אל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך והרנך בעצב תלדי בנים ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך: ס יז ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ אשר צויתיך לאמר לא תאכל ממנו ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה כל ימי חייך: יח וקוץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את עשב השדה: יט בזעת אפיך תאכל לחם עד שובך אל האדמה כי ממנה לקחת כי עפר אתה ואל עפר תשוב: כ ויקרא האדם שם אשתו חוה כי הוא היתה אם כל חי: כא ויעש יהוה אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור

ת"א ואיבה אשית סוטה ט' ס' הזוהר פ' חיי שרה: אל האשה · עירובין דף ק ס' הזוהר סוף פ' ויקהל: בעצב · פסחים קית: ואל אישך · יבמות דף סב: כי שמעת · ערכים מד: בעצבון · פסחים דף קיח: וקוץ ודרדר · פסחים שם: בזעת אפך · ברכות נז פסחים שם: כי עפר אתה · שבת קנב ע"ב ידה שער קה: כי היא היתה · כתובות סא: ויעש ה' אלהים · סוטה דף יד נדה כה ס' הזוהר פ' ואתחנן:

רש"י

(טו) ואיבה אשית · אתה לא נתכוונת אלא שימות אדם כשיאכל הוא תחלה ותשא את חוה ולא באת לדבר אל חוה תחלה אלא לפי שהנשים קלות להתפתות ויודעות לפתות את בעליהן לפיכך ואיבה אשית: ישופך · יכתתך כמו ואכות אותו ותרגומו ושפית יתיה: ואתה תשופנו עקב · לא יהא לך קומה ותשכנו בעקבו ואף משם תמיתנו ולשון תשופנו כמו נשף בהם כשהנחש בא לנשוך הוא נושף כמין שריקה ולפי שהלשון נופל על הלשון כתב לשון נשיפה בשניהם: (טז) עצבונך · זה צער גידול בנים: והרנך · זה צער העיבור: בעצב תלדי בנים · זה צער הלידה: ואל אישך תשוקתך · לתשמיש ואף על פי כן אין לך מצח לתובעו בפה אלא הוא ימשל בך הכל ממנו ולא ממך: תשוקתך · תאותך כמו ונפשו שוקקה: (יז) ארורה האדמה בעבורך · תעלה לך דברים ארורים כגון זבובים ופרעושים ונמלים משל ליוצא לתרבות רעה והבריות מקללות שדים שינק מהם: (יח) וקוץ ודרדר תצמיח לך · הארץ כשתזרענה מיני זרעים תצמיח קוץ ודרדר קונדס ועכביות והן נאכלין על ידי תיקון: ואכלת את עשב השדה · ומה קללה היא זו והלא בברכה נאמר לו הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וגו' אלא מה אמור כאן בראש הענין ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה ואחר העצבון וקוץ ודרדר תצמיח לך כשתזרענה קטניות או ירקות גנה היא תצמיח לך קוצים ודרדרים ושאר עשבי שדה ועל כרחך תאכלם: (יט) בזעת אפיך · לאחר שתטריח בו הרבה: (כ) ויקרא האדם · חזר הכתוב לענינו הראשון ויקרא האדם שמות ולא הפסיק אלא ללמדך שעל ידי קריאת שמות נזדווגה לו חוה כמו שכתוב ולאדם לא מצא עזר כנגדו לפיכך ויפל תרדמה ועל ידי שכתוב ויהיו שניהם ערומים סמך לו פרשת הנחש להודיעך שמתוך שראה אותם ערומים וראה אותם עסוקים בתשמיש נתאוה לה ובא עליהם במחשבה ובמרמה: חוה · נופל על לשון חיה · שמחיה את ולדותיה כאשר תאמר מה הוה לאדם מלשון היה: (כא) כתנות עור · יש דברי אגדה אומרים חלקים

רמב"ן

מכשול: (יד) מכל הבהמה ומכל חית השדה · התבונן מן המקרא הזה ר' יהושע כי הנחש מוליד לז' שנים ובדקו ומצאו כי כן הדבר כי מדרשי הכתוב ורמזיהן מקובלים ובהם להם סודות עמוקים בתולדות ובכל דבר כאשר הזכרתי בפתיחתי: (טו) ומעט תשופנו עקב · שיהיה לאדם יתרון עליך באיבה כי הוא ישופך ראש ואתה לא תשופנו רק בעקבו ויזיקנו מותך: (טז) ואל אישך תשוקתך · לתשמיש ואף על פי כן אין לך

אבן עזרא

שתי מלות כן שהמים חדים וקלים: (טו) ואיבה הוא ישופך ראש · זרעה יככה בראש וכן אשר בשערה ישופני · שלא תראה מהכתוב אחריו · ויתאר הבי"ת כמו בי"ת הגמלא בית ה': עקב · הוא הרגל ואם הראש ראשון זה אחרון וכן את עקבו פים: (טז) הרבה ארבה · שם הפועל: עצבונך · בעת הפנוי בלאת דם בתולים: והרנך · הטע"ן נוסף כי ההריון כבד על האשה וכן הלידה: תשוקתך · תשמעתך · והטעם שתשמעי כל אשר יצוה עליך כי את ברשותו לעשות חפצו: (יז) ולאדם · ארורה האדמה · שלא תוציא תבואה רבה: בעצבון תאכלנה · תאכל תבואתה וסא דרך קצרה · וכן והיו באוכלי שולחנך ·

וקוץ

וְעַפְרָא תֵּיכוֹל כָּל־יוֹמֵי חַיָּיךְ׃ טו וּדְבָבוּ אֲשַׁוֵּי בֵּינָךְ וּבֵין אִתְּתָא וּבֵין בְּנָךְ וּבֵין
בְּנַהָא הוּא יְהֵי דְּכִיר לָךְ מָה דַּעֲבַדְתְּ לֵהּ מִלְּקַדְמִין וְאַתְּ תְּהֵי נָטִיר לֵהּ לְסוֹפָא׃
טז לְאִתְּתָא אֲמַר אַסְגָּאָה אַסְגֵּי צַעֲרִיכִי וְעִדּוּיַיכִי בְּצַעַר תֵּלְדִי בְנִין וּלְוַת בַּעְלֵךְ
תְּהֵא תְּאוּבְתִּיךְ וְהוּא יִשְׁלַט בִּיךְ׃ יז וּלְאָדָם אֲמַר אֲרֵי קַבֵּילְתָּ לְמֵימַר אִתְּתָךְ
וַאֲכַלְתְּ מִן אִילָנָא דִּי פַקֵּידְתָּךְ לְמֵימַר לָא תֵיכוֹל מִנֵּיהּ לִיטָא אַרְעָא בְּדִילָךְ בַּעֲמַל
תֵּיכְלִינַהּ כָּל יוֹמֵי חַיָּיךְ׃ יח וְכוּבִין וְאַטְדִין תַּצְמַח לָךְ וְתֵיכוֹל יָת עִסְבָּא דְחַקְלָא׃
יט בְּזֵעְתָּא דְאַפָּךְ תֵּיכוֹל לַחְמָא עַד דִּתְתוּב לְאַרְעָא דְּמִנַּהּ אִתְבְּרֵיתָא אֲרֵי עַפְרָא
אַתְּ וּלְעַפְרָא תְּתוּב׃ כ וּקְרָא אָדָם שׁוּם אִתְּתֵיהּ חַוָּה אֲרֵי הִיא הֲוָת אִמָּא דְּכָל בְּנֵי
אֲנָשָׁא׃ כא וַעֲבַד יְיָ אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִתְּתֵיהּ לְבוּשִׁין דִּיקַר עַל־מְשַׁךְ בִּשְׂרֵיהוֹן

נתינה לגר

המורה על זריחת השמש כמו (לקמן ל"ב ל"ב) ויזרח לו וּדְנַח ליה . (טו) הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב , הוא יהי דכיר לך מה דעבדת ליה מלקדמין ואת תהי נטר ליה לסופא: ר"ל האדם יזכר לך מה שעשית לו וישוף לך ראש , היינו בתחלת הזמן ואתה (הנחש) תשמר לו בנשיפה לעתיד לבא ובקבא דזמנא עיין ת"י . או ר"ל האדם פעל ועשה בגלוי ולפנים ואתה נושך בסתר ויפל רוכבו אחור . (כ) כי היא היתה אם כל חי, ארי היא הות אמא דכל בני אנשא , לא הוסיף פה ,ארי אמר" כלקמן (ד' כ"ה) כי פה היא נבואה שתהי' אֵם לכל הנולדים לעתיד לבוא (ואי משום דשם מלת לי הוא לשון הוה לא איריא כי בשמות י"ח ד' לא ת' כי אמר אף שנאמר אבי בעזרי , וע' תרגום אונקלוס פ"ס פן יהרגני לקמן כ"ז ז') . (כא) כתנות עור , לבושין דיקר על משך בשריהון , ערש"י וכ"ל

בעל הטורים

(טו) עקב ג' הכא ואידך (פרשת ויחי) והוא יגוד עקב (תהלים מא) הגדיל עלי עקב זהו שדרשו רבותינו (עי' סנהדרין ד' כ"ט) פי' נחש הבל על שמש גדול שאבד מן העולם וזהו גם איש שלומי וגו' הגדיל עלי עקב ועוד אמרו גבי ברכות השבטים אע"פ שדימה יהודה לאריה חזר וברכם כולם בברכה אחת דכתיב (פרשת ויחי) איש אשר כברכתו ברך אותם לומר שהשוה לגבורת אריה ולקלות אילה וזהו והוא יגוד עקב אע"פ שדימה דן לנחש כלל גם גד באותה ברכה: (טז) הרבה ארבה • ב' במסורה הכא ואידך (פרשת לך לך) הרבה ארבה את זרעך פי' עצבונך הוא דם נדות רמז למה שאמרו כל אשה שדמיה מרובים בניה מרובים: (יח) וקוץ ודרדר תצמיח לך • על אדמת ישראל מדבר כשעובדי כוכבים שהן כקוץ ודרדר לישראל ורמז בכאן קוץ ודרדר שהם כעובדי כוכבים תצמיח לך: (כ) ויקרא וגו' אשתו חוה על שם שמחוה וזהו שאמרו יו"ד קבין שיחה ירדו לעולם תשעה נטלו נשים: וילבשם ב' במסורה הכא ואידך גבי אהרן (פרשת צו) וילבישם כתנות מלמד שעשה הקב"ה לאדם הראשון בגדי כהונה

אבן עזרא

(יח) וקוץ • גדול וקטן ממנו • דרדר והוא לבדו דר כי אחיו בגדל • וטעם בעצבון לספת ולשדד ולזרוע • ועוד רעה אחרת שיצמח קוץ בתוך התבואה • וטעם את עשב השדה הוא כלחם כי בגן היו תמיד מפרי הגן • וטעם בזעת אפך שהוא צריך לטרוח לזרוע ולטחון וללוש ולבשל ולא כמאכל הבהמות • ופי' בזעת ידוע והמדקדקים ז"ל והוא על משקל שיבה • ופירושו יזע וכמוהו לא יחגרו ביזע עד שיבואו לידי זיעה • ואחר שידענו שהאדם

רמב"ן

מלת לתבוע בפה אלא הוא ימשול בך הכל ממנו ולא ממך לשון רש"י ואיננו נכון כי זה שבח באשה כמו שאמרו וזו מדה יפה בנשים ור"א אמר ואל אישך תשוקתך משמעתך והטעם שתשמעי אל כל אשר יצוה עליך כי את ברשותו לעשות חפצו • ולא מצאתי לשון

נבראו מה טעם כי ממנו לקחת • והתשובה כי העצמות הולדתם מהעפר ועל כן הם כבדות ואין להם הרגשה והם עומדי הגוף כלא הרכב ותקרבו עצמות עצם אל עצמו • כי הם דמות בית בנוי ואחר כן והנה עליהם גידים ובשר עלה ויקרם עליהם עור • וכן והעליתם את עצמותי: (כ) ויקרא חוה • הוי"ו והיו"ד מתחלפים וכן הנה יד ה' הויה • ואתה הוה גביר לאחיך • ולא קראה ביו"ד כי מה הפרש יש בין שמה ובין שם החיות: אם כל חי • מבני אדם: (כא) כתנות עור.

ספורנו

אשים • שתהי' האשה נמשכת בעיני הכח הדמיוני אפי' שלא כאמרם אשה חמה כו' וזה ידומה אל הזכר והנקבה • ובין זרעך ובין זרעה • לא יהיה זה בין אדם וחוה בלבד: הוא ישופך ראש • הכח הדמיוני ימעיט את התענוג בתחלת השגתו בזמן שידמה ויצייר יראת היזק באיכות התענוג וכמותו וסדרו: ואתה תשופנו עקב • כי המתאוה בהתגברו יוליד ההיזק בסוף התענוג: (טז) הרבה ארבה עצבונך • דם הנדות הנקרא נדת דותה כי אמנם היה אז כל היום דוה: והרונך • ספק מה שהיה קודם החטא כאמרם בו ביום נבראו בו ביום שמשו בו ביום הוציא תולדות וכזאת אמרו שיהיה לעתיד כאמרם עתידה אשה שתלד בכל יום וזה כי אמנם ישראל יהיו לרצון לפני האל ית' כמו שהי' אדם הראשון קודם חטאו: בעצב תלדי בנים • שתגדלי אותם בצער יותר מאשר ב"ח • כי אמנם תאמר מלת לידה על הגדול כאמרו חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל בן ברזלי המחולתי: (יז) כי שמעת לקול אשתך • ביחסך לאל ית' שקר וקנאה: ותאכל מן העץ • שמרית והסתיבות מיתה כמו שהיתה ההתראה • הנה בשביל שמעת וקבלת את הסרתה לחשוב אל ה' הועם: ארורה האדמה שלא תוסיף תת כחה לך בלתי עבודה • ובשביל שמרית ועברת על מצותי: (יט) אל עפר תשוב • כמו שהעידותי בך כשצויתי ואמרתי ביום אכלך ממנו מות תמות שהיה מוכן אל המות בסוף: (כ) חוה • שצריכה להיות ולגדל הבנים בחטאה: כי היא היתה אם כל חי • אע"פ שזה יקרה גם לשאר הנשים מכל מקום היא לבדה נקראת בזה השם כי היא היתה ראשונה ולכן: (כא) ויעש כתנות עור • בלתי השתדלות אדם כענין לעתיד כאמרם (פרק בתרא דכתובות) עתידה ארץ ישראל

וַיַּלְבִּשֵׁם׃ פ רביעי כב וַיֹּאמֶר ׀ יְהוָה אֱלֹהִים הֵן הָאָדָם הָיָה כְּאַחַד מִמֶּנּוּ לָדַעַת טוֹב וָרָע וְעַתָּה ׀ פֶּן־יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גַּם מֵעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וָחַי לְעֹלָם׃ כג וַיְשַׁלְּחֵהוּ יְהוָה אֱלֹהִים מִגַּן־עֵדֶן לַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר לֻקַּח מִשָּׁם׃ כד וַיְגָרֶשׁ אֶת־הָאָדָם וַיַּשְׁכֵּן מִקֶּדֶם לְגַן־עֵדֶן אֶת־הַכְּרֻבִים וְאֵת לַהַט הַחֶרֶב הַמִּתְהַפֶּכֶת לִשְׁמֹר אֶת־דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים׃ ס

ד א וְהָאָדָם יָדַע אֶת־חַוָּה אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת־קַיִן וַתֹּאמֶר קָנִיתִי אִישׁ אֶת־יְהוָה׃ ב וַתֹּסֶף לָלֶדֶת אֶת־אָחִיו

ת"א ואת להט · סנהדרין סז : ותלד את קין · ס' הזוכר ס' אדרת נשא : ותוסף ללדת · יבמות סג :

רש"י

כצפורן היו מדובקים על עורן · ויש אומרים דבר הבא מן הצמר כגון צמר ארנבת שהוא רך וחם ועשה להם כתנות ממנו : (כב) היה כאחד ממנו · הרי הוא יחיד בתחתונים כמו שאני יחיד בעליונים ומה היא יחידתו לדעת טוב ורע מה שאין כן בבהמה וחיה : ועתה פן ישלח ידו · ומשיחיה לעולם הרי הוא קרוב להטעות הבריות אחריו ולומר אף הוא אלוה ויש מדרשי אגדה אבל אין מיושבין על פשוטו : (כד) מקדם לגן עדן · במזרחו של גן עדן חוץ לגן : את הכרובים · מלאכי חבלה : החרב המתהפכת · ולה להט לאיים עליו מליכנס עוד לגן תרגום להט שנן כמו שלף שנגא בסנהדרין בלשון לע"ז לאמ"ה 1) ומ"א יש ואני איני בא אלא לפשוטו : (א) והאדם ידע · כבר קודם הענין של מעלה קודם שחטא ונטרד מגן עדן וכן ההריון והלידה שאם כתב וידע אדם נשמע שלאחר שנטרד היו לו בנים : קין · על שם קניתי : את ה' · כמו עם ה' כשברא אותי ואת אישי לבדו בראנו אבל בזה שותפים אנו עמו : את קין את אחיו את הבל · שלשה

רמב"ן

תשוקה רק בחשק והאוה · והנכון בעיני שהענין אותה שתהיה נכספת מאד אל בעלה ולא תחוש לצער ההריון והלידה והוא ישיבך בה כשפחה ואין המנהג להיות העבד מתשוקק לקנות אדון לעצמו אבל יברח ממנו ברצונו והנה זו מדה כנגד מדה כי היא נתנה גם לאישה ויאכל במצותה ועונשה שלא תהיה היא מצוה עליו עוד והוא יצוה עליה כל רצונו : (כב) ועתה פן ישלח ידו · רצה הקדוש ברוך הוא שתתקיים גזירתו במיתת האדם ואם יאכל מעץ החיים שנבראת אז לאוכליו חיי עולם תבטל הגזרה או שלא ימות כלל או שלא יבא יומו בעת הנגזר עליו ועל תולדותיו והנה עתה שהיתה לו בחירה שמר העץ הזה ממנו כי מתחילה לא היה עושה אלא מה שיצוה ולא אכל ממנו כי לא היה צריך · ודע והאמן כי ג"ע בארץ וכן עץ החיים ועץ הדעת ומשם יצא הנהר ויפרד לארבעה ראשים הנראים לנו כי פרת בארצנו ובגבולינו ופישון הוא

אבן עזרא

יש אומר כי בתחלה היו עצם ובשר ועתה קרם עליהם עור · ויש אומרים כתנות לעורם · ואחרים אומרים כי יש בהמה בדמות אדם והשם נוס ונפשט עורה · ואין לנו לבקש בזאת רק נאמין שהשם עשה לאדם גם לאשתו כתנות עור ומי ימלל גבורותיו ומי יספר מעשיו ונפלאותיו ואין חקר לגדולתו : (כב) ויאמר · כאשר יהיה אחד בפת"ח קטן · יהיה בטעם · וענינו מוכרת · ואם יהיה בפת"ח גדול יהיה סמוך · וכן כאחד שבטי ישראל · על כן לא יתכן מדקדוק הלשון להיות פירושו כמו אחד ומה טעם יהיה לו · והיה בעל הטעמים ראוי לדבק ממנו עם לדעת · ופי' ממנו ל' רבים כמו איש ממנו · וכבר ביארתי בספר היסוד למה מגע נו"ן הרבים · ואנשי מזרח הקוראים אותו בלא דגשות יטעו · וטעם הפסוק כמו והייתם כאלהים יודעי טוב ורע · או פי' על מחשבתו · ואל תתמה על מלת ממנו כי כמוהו נעשה אדם בצלמנו הבה נרדה וזה דבור השם עם המלאכים : (כג) וישלחהו · כל שלוח ואחריו מ"ם כמו גרוש והוא לנגלה כמו שלח מעל פני ולא כאשר אמר חכם גדול ספרדי שהוא לשון כבוד כמו הולך עמם לשלחם וכמו וישלחהו וילך בשלום · שאם כן יהיה כבוד כאדמה גדול מכבוד גן עדן ואם אמר למה נכתב ויגרש את האדם אם פירושו וישלחהו ויגרשהו · כן פירושו כאשר גרשו השכין את הכרובים ומלת כרובים יש אומרים כנערים תרגום ארמית כרביא ולפי דעתי שהיא מלת כלל צורות כולם ויחזקאל שאמר בתחלה ופני שור לא התחלפה הצורה שהעגל לא נעשה בימיו ואחר כן באמרו פני הכרוב בה"א הידיעה הצורה צורת שור כאלו אמר הצורה שהזכרתי בתחלה על כן כל צורת שור כרוב ואין כל כרוב צורת שור והראייה הגמורה שאמר באחרונה כי כרובים המה ופה אמר הכרובים והם המלאכים הידועים והיה חרב יש לה להט ולה שתי פיות וזה פירוש המתהפכת והמפרשים שאומרים כי על האמת דבר איננו אמת : (כד) מקדם · פי' ממזרח ודע כי כל מה שמצאנו כתוב הוא אמת וכן היה ואין בו ספק ויש לו סוד כי מאור השכל יצא החפץ ומשני העולם למעלה · כי תנועת החפץ לפנים היא · גם עלה תאנה לאות ונקרא השלישי בשם הבהמה · כי בתחלה יש כח בלי מפעל · והמבין זה הסוד יבין איך יפרד הנהר · ומה סוד גן עדן · וכתנות העור · גם יורה זה הסוד שיש יכולת באדם שיחיה לעולם והמשכיל יבין כי זה כל האדם : (א) והאדם · כאשר ראה שלא יחיה בגופו בעצמו לעולם הוצרך להיות המין על כן אמרה קניתי איש את ה' · ואין שם זכר למלת אלהים · כי השם נמצא בארץ כמו ין כאשר הוא במעלה בעצמים · ומלת טוב כלל [illegible] כתוב וירא

1) lame קליגע

ואלבישנון: כב ואמר יי אלהים הא אדם הוה יחידי בעלמא מניה למידע טב וביש וכען דילמא יושיט ידיה ויסב אף מאילן חייא ויכול ויחי לעלם: כג ושלחיה יי אלהים מגינתא דעדן למפלח בארעא דאתברי מתמן: כד ותריך ית אדם ואשרי מלקדמין לגינתא דעדן ית כרוביא וית שנן חרבא דמתהפכא למיטר ית אורח אילן חייא: א ואדם ידע ית חוה אתתיה ועדיאת וילידת ית קין ואמרת קניתי גברא (מן) קדם יי: ב ואוסיפת למילד ית אחוהי ית הבל והוה הבל רעי

נתינה לגר

ש"ש פה ערבוב פירושים פי' א' הוא על משך בערהון ר"ל מדובקין על עורן, ופי' ב', לבושין דיקר, ר"ל מדבר הבא מן העור, כמ"ש רש"י; ואפשר עוד פי' ג' כבתורתו של ר"מ כתנות אור באל"ף, וכמ"ש כרמב"ם במורה כי האור נספך לתומר, וזהו לבושין דיקר. ודע כי מה שמצאנו כמה פעמים שנויים מובאים מתורתו של ר"מ במלות שיש בהן הברות שוות כמו פה "עור ואור" וכן לעיל בב"ר טוב מאד מות (וכן במ"ר שמות פל"א קלפת עליונו עד מאד הכה אותנו עד מנמות) וכן ב"ר פ' נ"ד בתורתו של ר"מ מצאו כתוב ובן דן חושים וכן בירושלמי פ"ק דתענית הלכה א' בספרו של ר"מ מצאו כתוב, משא דומה משא רומא, לא שטנה ח"ו או עקם את הכתובים, אלא שדרשם לאסמכתא, ולא היה לפניו שום שנוי (ואפשר שמ"ש בב"ר פ"א "באגכי דר"מ" כוונתו שספרו היה מתחיל באנכי). (כב) לדעת טוב ורע, למידע טב וביש, ולא ת' למחכם, עמ"ש למעלה ב' פ' וע' נתה"ש. (כד) מקדם, מלקדמין, ולא מקדמיתא כמו לקמן (י"א ב') ולא ממדינחא כלקמן (י"ב ח'), ע' הרא"ס. ואפשר

בעל הטורים

וגימא בב"ר שבהם היו עובדין הבכורות וח' פיגות בזה הפסוק כנגד ח' בגדי כהונה: (כד) לשמר נוטריקון לילין שדין מזיקין

רמב"ן

נילוס מצרים כלדברי הראשונים אבל כאשר הם בארץ כן יש בשמים דברים יקראו כן והם לאלה יסוד כמו שאמר הביאני המלך חדריו מלמד שעתיד הקב"ה להראות את ישראל גנזי מרום החדרים שבשמים ד"א הביאני המלך חדריו אלו חדרי ג"ע מכאן אמרו כמעשה הרקיע מעשה ג"ע והנהרות כנגד ארבע מחנות שבמרום ומשם ימשך כח המלכיות שבארץ כמו שכתוב ופל צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה כך אמר בב"ר ארבעה ראשים אלו ד' מלכיות שם האחד פישון זה בבל וכו' והדברים הנקראים עץ החיים ועץ הדעת למעלה סודם נעלה ונשגב והאדם חטא בפרי עץ הדעת תחתון ועליון במעשה ובמחשבה ואם היה העץ טוב לאדם למאכל ונחמד אליו להשכיל למה מנעו ממנו והאלהים הוא הטוב והמטיב לא ימנע טוב להולכים בתמים והנחש אין בו היום נפש מדברת ואם היתה בו מתחלה היה מזכיר בקללתו שיאלם פיו כי היתה לו קללה נמרצת מכולן אבל כל אלה דברים כפולים הנגלוי והחתום בהם אמת · ובב"ר ד"א לעבדה ולשמרה אלו הקרבנות שנא' תעבדון את האלהים על ההר הזה הה"ד תשמרו להקריב לי במועדו רמזו כי הקרבנות יצמיחו ויגדלו בעץ החיים ועץ הדעת וכל עלי גן עדן והם העבודה והשמירה בהם · ור"א מכחיש מה שאמרו כי פישון הוא נילוס בעבור שימצאהו יוצא מהר הלבונה ולכן יגדל בימי הקיץ וכבר נודע נהרות רבים יצאו מן המקור ומשכו הרבה ואחר כך יכנסו בתחתיות ארץ מהלך ימים ויבקעו ויהיו נובעים תחת אחד ההרים במקום רחוק: (א) ותהר ותלד את קין · ענינו ותלד בן ותקרא את שמו קין כי אמרה קניתי איש את ה' וכן ותלד את חנוך ורבים בפרשה ובמקומות אחרים: את ה' · עם ה' כשברא אותי ואת אישי הוא לבדו בראנו אבל בזה אנו שותפין עמו לשון רש"י · והנכון לי שאמרה הבן הזה יהיה לי קנין לה' כי כאשר נמות יהיה במקומנו לעבוד את בוראו וכן דעת אונקלוס שאמר קדם ה' וכמהו ונראה את הכהן לכהן · ויגש דוד את העם אל העם · או יהיה את ה' כמו ויתהלך חנוך את האלהים את האלהים התהלך נח וקראה האחד בשם קין והשני הבל כי קנין האדם להבל דמה ולא רצתה לפרש זה על כן לא נכתב טעם בשם השני והסוד המקובל בענין הבל גדול מאד: ויבא קין מפרי האדמה מנחה וכו' והבל הביא גם הוא · הבינו האנשים האלה סוד גדול מהקרבנות והמנחות וכן נח ורבותינו אמרו שגם אדם הראשון הקריב שור פר וזה יתפוש פי

ספורנו

שהניא בלוסקאות וכלי מילת: וילבישם · שלא נרשם ערומים פן בלכתם אחר כך בהשתדלותם יחשבו שהוסיפו מעלה: (כב) כאחד ממנו לדעת טוב ורע · הוא יודע טוב ורע עם היותו בצלמנו ואם יהי' נצחי בזה הענין הנה ירדוף כל הימים אחר הערב ויבלה אחרי גיוו כל השגה שכלית וכל מעשה טוב ולא ישיג האושר הרוחני המכוון מאת האל ית' בצלמו ודמותו: (כג) וישלחהו · זהו שילך משם כמו לנהר לשלחם מן הארץ: האדמה אשר לוקח משם · שיהי' במקום ההוא ואוירו נאות למזגו ומזונו וצרכיו יותר משאר חלקי האדמה: (כד) ויגרש את האדם · שלא ישוב הוא וזרעו שם עוד: וישכן · אז קודם שיצאו: לשמור את דרך עץ החיים · שלא יפנו בצאתם אל דרך העץ ההוא ויאכלו ממנו: (ב) ויהי הבל רועה צאן · שהיפה מלאכת חכמה יותר ממלאכת עבודת אדמה: וקין הי' עובד אדמה · ובכן כל אחד מהם הביא מן הבא בידו אל:

אֶת־הָבֶל וַיְהִי־הֶבֶל רֹעֵה צֹאן וְקַיִן הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה׃ ג וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרִי הָאֲדָמָה מִנְחָה לַיהוָה׃ ד וְהֶבֶל הֵבִיא גַם־הוּא מִבְּכֹרוֹת צֹאנוֹ וּמֵחֶלְבֵהֶן וַיִּשַׁע יְהוָה אֶל־הֶבֶל וְאֶל־מִנְחָתוֹ׃ ה וְאֶל־קַיִן וְאֶל־מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה וַיִּחַר לְקַיִן מְאֹד וַיִּפְּלוּ פָּנָיו׃ ו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־קָיִן לָמָּה חָרָה לָךְ וְלָמָּה נָפְלוּ פָנֶיךָ׃ ז הֲלוֹא אִם־תֵּיטִיב שְׂאֵת וְאִם לֹא תֵיטִיב לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ וְאַתָּה תִּמְשָׁל־בּוֹ׃ ח וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל־הֶבֶל אָחִיו וַיְהִי בִּהְיוֹתָם בַּשָּׂדֶה וַיָּקָם קַיִן אֶל־הֶבֶל אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ׃ ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־קַיִן אֵי הֶבֶל אָחִיךָ וַיֹּאמֶר לֹא יָדַעְתִּי הֲשֹׁמֵר אָחִי אָנֹכִי׃ י וַיֹּאמֶר מֶה עָשִׂיתָ קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ צֹעֲקִים אֵלַי מִן־הָאֲדָמָה׃

ת"א ויהי מקץ · ס' הזוהר פ' תצוה : והבל הביא · זבחים קיו : ואל קין ואל וגו' · עקרים מג : ולמה נפלו · עקרים שם : הלוא אם תיטיב · ברכות סא יומא נב קדושין סח: לפתח חטאת · יומא כ קדושין ל וסא סנהדרין לא נדה ל: קול דמי · סנהדרין לו :

רש"י

אתין רבויין הם · מלמד שתאומה נולדה עם קין ועם הבל נולדו שתים לכך נאמר ותוסף : (ב) רועה צאן · לפי שנתקללה האדמה פירש לו מעבודתה : (ג) מפרי האדמה · מן הגרוע ויש אגדה שאומרת זרע פשתן היה (ד"א מפרי מאיזה שבא לידו לא טוב ולא מובחר) : (ד) וישע · ויפן וכן ואל מנחתו לא שעה לא פנה וכן ואל ישעו ואל יפנו וכן שעה מעליו פנה מעליו : וישע · ירדה אש וליחכה מנחתו: (ז) הלוא אם תיטיב · כתרגומו פירושו : לפתח חטאת רובץ · לפתח קברך חטאתך שמור : ואליך תשוקתו · של חטאת הוא יצר הרע תמיד שוקק ומתאוה להכשילך : ואתה תמשל בו · אם תרצה תתגבר עליו : (ח) ויאמר קין · נכנס עמו בדברי ריב ומצה להתעולל עליו להרגו ויש בזה מדרשי אגדה אך זה ישובו של מקרא : (ט) אי הבל אחיך · להכנס עמו בדברי נחת אולי ישיב ויאמר אני הרגתיו וחטאתי לך : לא ידעתי · נעשה כגונב דעת העליונה : השומר אחי · לשון תימה הוא וכן כל ה"א הנקודה בחטף פת"ח : (י) דמי אחיך · דמו ודם זרעיותיו · ד"א שעשה בו פצעים הרבה שלא היה יודע מהיכן נפשו יוצאה : מן

רמב"ן

המבהילים בטעם הקרבנות ועוד ארמוז בו עיקר גדול ברצון הקב"ה : (ז) הלא אם תטיב שאת · על דעת המפרשים שאת עונך ועל דעת ר"א שאת פניך כנגד למה נפלו פניך כי המתבייש כובש פנים למטה וכן ואור פני לא יפילון והמכבדו כאלו נושא פניו למעלה וזה טעם אולי ישא פני לא תשא פני דל · ועל דעתי אם תיטיב יהיה לך יתר שאת על אחיך כי אתה הבכור וזה טעם למה חרה לך כי בבשתו מאחיו נפלו פניו ובקנאתו ממנו הרגו והנה אמר לו למה חרה לך על

אבן עזרא

אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ורע חלק : (ג) ויהי מקץ ימים · שעבד קין את האדמה הביא המנחה אל המקום שקבע לתפלתו ולא ישרו בעיני דברי האומרים כי המנחה הביאה אל אביו ובעבור שכתוב מבכורות צאנו יש סמך כי לא הביא קין מן הבכורים : (ד) וישע · על משקל ויתר לקין · וטעמו כמו קבל והקרוב אליו שזו מני כדרך סוד הקרבן · ויתכן שירד האש ודשנה מנחת הבל ולא מנחת קין · ועל דעתי כי נקראת השנה תמימה ימים · וכן כהוב ימים תהיה גאולתו · בעבור שישובו הימים כאורך או בקוצר כאשר היו בתחלה · וכן מימים ימימה ופי' שנתים ימים ימים שלמים שנתים ולא נכתב שנתים יתכן שאינן שלימות מיום אל יום · וכן עד תהיה ימים בישוב החדש כאשר היה על כן אמרתי כסי' דניאל כי ימים אלף ומאתים וג' שהם ימים ולא שנים בעבור שהם במספר : (ז) הלוא · ופי' שאת על דעת מפרשים רבים שאת עונך והנכון בעיני שאת פנים כי כתוב בתחלה ויפלו פניו וזה דרך בושה כטעם ואיך אשא פני · וטעמו אם עשית טוב תשא פניך וכן כי אז תשא פניך ממום : חטאת רובץ יש אומר שחטא תחת עון גם יש מפרשים לפתח הקבר ירבץ עונך ביום הדין ויפרשו וי"ו תשוקתו על הבל וטעם למה חרה לך שקבלתי מנחת הבל והוא הפך אל משמעתך ואתה כמו מושל בו · ואחרים אמרו על היצר ואיננו כתוב · ואלה אמרו כי לפתח ביתך חטאת רובצת והיא הולכת עמך · ויש אומר לפתח הפה כטעם שמור פתחי פיך · והנכון בעיני שחטאת סמוך ויצר לב האדם הוא רובץ עמו : ואליך תשוקתו · כי היצר ישוב אל משמעתך ברצונך · גם יש בך כח למשול בו : (ח) ויאמר קין · הקרוב אלי שאמר לו כל התוכחות שהוכיחו השם · ושואלים טולדו ביום סגריר ישאלו איך הכהו · ואין חרב וזאת שאלת תהו כי יהרגהו בידו בחנק ואלף עץ ואבן נמצאים · וטעם אי כמו איה ומלת איפה מורכבת ממלות שתים : (י) צועקים אלי · איננו דבק עם קול וכן קול דודי הנה זה בא · אל דודי הוא שב כאשר פירשתי בשיר השירים וטעם כי שמע צעקת דמיו שנשפכו על האדמה

עָנָא וְקַיִן הֲוָה פָּלַח בְּאַרְעָא׃ ג וַהֲוָה מִסּוֹף יוֹמִין וְאַיְתִי קַיִן מֵאִבָּא דְאַרְעָא תִּקְרֻבְתָּא קֳדָם יְיָ׃ ד וְהֶבֶל אַיְתִי אַף הוּא מִבַּכִּירֵי עָנֵהּ וּמִשַּׁמִּינֵיהוֹן וַהֲוַת רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ לְהֶבֶל וּלְקֻרְבָּנֵהּ׃ ה וּלְקַיִן וּלְקֻרְבָּנֵהּ לָא הֲוַת רַעֲוָא וּתְקֵיף לְקַיִן לַחֲדָא וְאִתְכְּבִישׁוּ אַפּוֹהִי׃ ו וַאֲמַר יְיָ לְקַיִן לְמָא תְּקֵיף לָךְ וּלְמָא אִתְכְּבִישׁוּ אַפָּיךְ׃ ז הֲלָא אִם תֵּיטִיב עוֹבָדָךְ יִשְׁתְּבֵק לָךְ וְאִם לָא תֵיטִיב עוֹבָדָךְ לְיוֹם דִּינָא חֶטְאָךְ נְטִיר וְעָתִיד לְאִתְפְּרָעָא מִנָּךְ אִם לָא תְתוּב וְאִם תְּתוּב יִשְׁתְּבֵק לָךְ׃ ח וַאֲמַר קַיִן לְהֶבֶל אֲחוּהִי וַהֲוָה בְּמֶהֱוֵיהוֹן בְּחַקְלָא וְקָם קַיִן בְּהֶבֶל אֲחוּהִי וְקַטְלֵהּ׃ ט וַאֲמַר יְיָ לְקַיִן אָן הֶבֶל אֲחוּךְ וַאֲמַר לָא יָדַעְנָא הֲנָטֵר אָחִי אֲנָא׃ י וַאֲמַר מָה עֲבַדְתָּא קָל

נתינה לגר

שסובל מקום וזמן. ד (ז) אם תיטיב שאת, אם תיטיב עובדך ישתבק לך וכו', ע' יומא כ"ב ב' ונשאר מקומות, שאת הוא אחד מחמשה מקראות שאין להם הכרע, ופרש"י אם לסליחה הוא (וקאי על שלפניו) או שאת אם לא תטיב ול' נשיאת עון הוא (ור"ל נטירת עון), ובירושלמי פ' אין מעמידין הלכה ז' מפורש כמ"ש רש"י; ואונקלוס תפס שתיהן (ע' תוס' יומא שם) ופי' אם תיטיב ישתבק לך, ר"ל שישא ויסלח לעונך. ואם לא כו' (שאת ואם לא תיטיב) חטאך נטיר ר"ל יקיים וישמור עונך. ומה שכ' „דעתיד לאתפרעא מנך" הוא ת' לפתח החטאת רובץ כמ"ש רש"י לפתח קברך. ומ"ש אם לא תתוב הוא ת' ואליך תשוקתו, ומלות ואם תתוב ישתבק לך, הוא ת' ואתה תמשל בו. ויותר נראה שתרגם שאת כפשוטו סליחת עון, ומ"ש ואם לא תיטיב עובדך חטאך נטיר הוא תרגום של ואם לא תיטיב לפתח חטאת רובץ, ר"ל החטאת רובצת כשחל עלי דרך ושומרת להנקם מתך, ומלות דעתיד לאתפרעא מנך המחוברת אל חטאך נטיר ואם לא תתוב, הוא ת' ואליך תשוקתו, ואם תתוב ישתבק לך, ת' ואתה תמשל בו, וזה נכון. (ח) ויקם קין אל הבל, וקם קין בהבל, כי לא מצינו הפעל קם נקשר למלת אל, רק למלת על, לכן ת' בהבל, כמ"ש בב"ר (פ' כ"ב) פלעים רבים עשה וכו', ודע שהת"א שתרגם מנחה, קורבנא, ומלות וישע ה', והות רעוא מן קדם ה', כמ"ש רז"ל בב"ר (שם) אולי סבר כי רבו על הורת ואיכות קרבן לה', אם רצונו לקבל דם מבעל חי, וקין סבר כי הדם לא יהיה לרצון, ולכן מגודל רוחו הרך והענוג הרע עינו בקרבן בעל החי, והביא מפרי האדמה, אבל הבל השב כי יותר טוב לאהוב אחיו ולשחוט השור מלהכות איש; ומה היה סופו של קין הוא האכזרים והמלונן עמד והרג אחיו, ושתי הכתות נגעו יחד כדרכן, והבן. (י) קול דמי אחיך, קל דם זרעין דעתידין למפק מן אחיך, לא ת' כפשוטו דמו בלבד מפני שנאמר דמי ל' רבים ומשנה ערוכה היא (סנהדרין ל"ז ע"א) „שכן

בעל הטורים

רוחין: (ז) תשוקתו ב' במסרה הכא ואידך (ש"ס ז) אני לדודי ועלי תשוקתו וזהו שאמרו חז"ל ב' תשוקות הן תשוקתן של רשעים לעבירה שנאמר ואליך תשוקתו תשוקתו של הקב"ה על ישראל שנאמר אני לדודי ועלי תשוקתו: (י) צועקים ב' במסרה הכא ואידך (פרשת שמות) על כן הם צועקים וגו' ופרש"י בהם מלמד שנגטרע והיה שוחט תינוקות של ישראל ורוחץ בדמם וזהו קול דמי אחיך

רמב"ן

אחיך ולמה נפלו פניך ממנו הלא אם תיטיב יהיה לך יתר שאת על אחיך ואם לא תיטיב לא עמו בלבד תבואך רעה כי לפתח ביתך חטאתך רובץ להכשילך בכל דרכיך ואליך תשוקתו שהוא ישתוקק להיות דבק בך כל הימים אבל אתה תמשול בו אם תחפוץ כי תיטיב דרכיך והסירנו מעליך סורהו על התשובה שהיא נתונה בידו לשוב בכל עת שירצה ויסלח לו: (ח) וטעם ויאמר קין אל הבל אחיו שנכנס עמו בדברי ריב ומצא להתגולל עליו ולהרגו לשון רש"י ור"א אמר כי הקרוב אליו שאמר לו כל התוכחות שהוכיחו השם ועל דעתי שהוא דבק עם ויהי בהיותם בשדה כי אמר לו נלך השדה והרג אותו שם בסתר ויתכן שנתכוין בו התרגום שיבנה העולם ממנו

ספורנו

אל הבל ואל מנחתו שהי' הבל המקריב רצוי ומנחתו גם כן רצויה שהיתה מן המין הראוי לרצון: (ה) ואל קין ואל מנחתו לא שעה: לא שעה אל קין המקריב שהי' בלתי רצוי וגם כן אל מנחתו שהיתה בלתי ראויה לרצון: ויחר בקנאתו לאחיו שהי' לרצון: ויפלו פניו בבשת פנים כי כאלו הוכיחו מסברו ולא קבל: (ו) למה חרה לך ולמה קנאת באחיך כדואג על שקבלהו קרבנו ברצון הנה לא הי' זה רצון פשוט או שלא כדין: ולמה נפלו פניך כי בוש לקלקול אשר הקנה אין ראוי להצטער על מה שעבר אבל ראוי להשתדל להשיג התקון לעתיד: (ז) הלא אם תיטיב עצמך והשתדל להיות גם אתה לרצון: שאת רוס כמעלה וכהנהגת רובץ לפניך ומוכן שיסי' לך ולא לא היטיב לפתח חטאת רובץ גם כן כחטאת מוכן לפניך כי הוסיף על העתקך פשע שכך דרכו של יצר הרע: ואליך תשוקתו כי שפנה אליו לתלאות הגופין כאמרם ז"ל (סוכה פרק החליל) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום: ואתה תמשל בו בידך להתקומם עליו נגלם אחבים כאמרם שם ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו שנאמר ה' לא יעזבנו בידו: (ח) ויאמר קין אל הבל אחיו כמה חרה לו ונפלו פניו בגלל אחיו: ויהי בהיותם בשדה שלא בפני אביהם ואמם: ויקם קין בלי מריבה קודמת אז כמו והרג לו וקם עליו: (ט) אי הבל אחיך באיזה מקום קברת אותו וזה אמר למען ישוב כי לא יתכן כמות בהמה: לא ידעתי השב שהיתה כשאלה מה הי' לו מפני שלא דרש ה' להשיג נכוחם או רצון כמו קודם לכן

בהבל

יא וְעַתָּה אָרוּר אָתָּה מִן־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת־פִּיהָ לָקַחַת אֶת־דְּמֵי אָחִיךָ מִיָּדֶךָ׃ יב כִּי תַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה לֹא־תֹסֵף תֵּת־כֹּחָהּ לָךְ נָע וָנָד תִּהְיֶה בָאָרֶץ׃ יג וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל־יְהוָה גָּדוֹל עֲוֺנִי מִנְּשֹׂא׃ יד הֵן גֵּרַשְׁתָּ אֹתִי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וּמִפָּנֶיךָ אֶסָּתֵר וְהָיִיתִי נָע וָנָד בָּאָרֶץ וְהָיָה כָל־מֹצְאִי יַהַרְגֵנִי׃ טו וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוָה לָכֵן כָּל־הֹרֵג קַיִן שִׁבְעָתַיִם יֻקָּם וַיָּשֶׂם יְהוָה לְקַיִן אוֹת לְבִלְתִּי הַכּוֹת־אֹתוֹ

ת"א גדול עוני · סנהדרין קא ערכין טו עקידה שער ג עקרים מד: הן גרשת עקידה שער ג · והיה כל · נדרים מא:

רש"י

האדמה · יותר ממה שנתקללה היא כבר בעונה גם בזו הוסיפה לחטוא: (יא) אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך וגו' · והנני מוסיף לה קללה אצלך לא תוסף תת כחה (ס"א בכל דבור אחד ממן האדמה עד כאן): (יב) נע ונד · אין לך רשות לדור במקום אחד: (יג) גדול עוני מנשוא · בתמיה אתה טוען עליונים ותחתונים ועוני אי אפשר לטעון: (טו) לכן כל הורג קין · זה אחד מן המקראות שקצרו דבריהם ורמזו ולא פירשו · לכן כל הורג קין לשון גערה כה יעשה לו כך וכך עונשו ולא פירש עונשו: שבעתים יוקם · איני רוצה להנקם מקין עכשיו לסוף שבעה דורות אני נוקם נקמתי ממנו שיעמוד למך מבני בניו ויהרגהו וסוף המקרא שאמר שבעתים יוקם והיא נקמת הבל מקין למדנו שתחלת המקרא לשון גערה היא שלא תהא בריה מזיקתו וכיוצא בו ויאמר דוד כל מכה יבוסי ויגע בצנור (שמואל ב' ה') ולא פירש מה יעשה לו אבל דבר הכתוב ברמז כל מכה יבוסי ויגע בצנור ויקרב אל השער ויכבשנו ואת העורים וגו' וגם אותם יכה על אשר אמרו העור והפסח לא יבא דוד אל תוך הבית המכה את אלו אני עושהו ראש ושר כאן קצר דבריו ובדברי הימים פירש יהיה לראש ולשר: וישם ה' לקין אות · חקק לו אות משמו במצחו (ס"א כל מוצאי יהרגני הבהמות והחיות אבל בני אדם עדיין לא היו שייראו מהם רק אביו ואמו ומהם לא היה ירא שיהרגוהו אלא אמר עד עכשיו היה פחדתי על כל החיות כמ"ש ומוראכם וגו' ועכשיו בשביל עון זה לא ייראו ממני החיות ויהרגוני מיד וישם ה' לקין אות החזיר מוראו על

רמב"ן

כי חשב שלא יהיה לאביו זרע אחר עוד גם כחד שלא יהיה עיקר בנינו של עולם מאחיו שנתקבלה מנחתו: (יא) ארור אתה מן האדמה · יותר ממה שנתקללה היא כבר בעונה · וגם בזו הוסיפה לחטוא אשר פצתה את פיה והנני מוסיף לה קללה לא תוסיף תת כחה לשון רש"י ואיננו נכון כי בכאן לא ארר האדמה בעבורו כאשר באביו אבל אמר שיהיה הוא ארור ממנה ופי' הקללה שלא תוסיפת כחה אליו ושיהיה נע ונד בה ואמר כי תעבוד את האדמה כי בכל אשר תטרח בה לעבוד אותה כראוי בחרישה ועידור ובכל עבודה בשדה ותזרע אותה כהוגן לא תוסיף תת כחה לך אבל הזרע הרבה ותביא מעט וזו היא הארירה כטעם וארותי את ברכותיכם ואמר כן כנגד אומנותו כי הוא היה עובד אדמה והנה ארר מעשיו · וזה טעם לא תוסף תת כחה לך שלא תתן עוד כחה לך כאשר היתה עושה עד הנה בהיותך עובד אותה וכך פי' ר"א ויתכן שארדו מן האדמה שלא תתן היא מעצמה כחה אליו · האלה וגפן לא יתנו חילם באחוזתו ועץ השדה לא יתן אליו פריו וחזר ואמר גם כן כי תעבוד אותה לחרוש ולזרוע לא תוסף תת כחה לך כאשר בתחלה והנה הן שתי קללות באומנתו והשלישית שיהיה נע ונד בה והטעם שלא ינוח לבו ולא

אבן עזרא

האדמה והמתרגם אמר על בניו שבי' בכחו להולידם: (יא) ועתה ארור אתה מן האדמה שיבא לו חסרון מכחת האדמה שיזרע ויטע כי הוא היה עובד אדמה ולא תתן האדמה עוד קציר ופרי ויצטרך ללכת אל ארץ רחוקה ממקום אדם אביו שהוא קרוב אל גן ולא ישקוט במקום א' רק ינוע: (יב) ונד · וי"א כי ונד מקוטן כמו לנוד לו · ועל דעתי שנד אחי נע וכמוהו הנה ארחיק נדוד: (יג) גדול עוני מנשוא · ופי' על דעת כל המפרשים שהודה חטאו · ופי' נשוא כטעם סלוח כמו נושא עון · ולפי דעתי שהעברים יקראו לעקב שכר · וכטעם הרע כנא בעבור כעון הטאת · וכן כי לא שלם עון האמורי · אם יקרך עון · ויגדל עון בת עמי · והטעם כי זה כעונש גדול לא אוכל לסבלו ויורה על אמת זה הפי' הפסוק הבא אחריו: ופי' פצתה פתחה וכן בכל יפצה פיהו: (יד) וטעם · ומפניך אסתר · שיש מקום יקבל כח ותראה בו גבורת השם ואם בכל מלא כבודו: (טו) שבעתים · עד שבעה דורות · כי אין זאת כמלה ארבעה עשר ולא שלש מאות ומ"ג וכעד ואור החמה יהיה שבעתים ואחר כן ביאר הנביא דבריו ואמר כאור שבעת הימים · וטעם יקם שתלקח נקמתו וכן לא יקם: והטעם כי השם האריך אפו על קין עד שבעה דורות · ואל תתמה לחשוב איך היה כל אלה הבנים · והנה בת אחיו היא עם בת אחיו רבות גם יתכן שיקרא זרע קין בשם אביהם כמו ישראל · ויש אומר כי האות קרן והאחרים אמרו שנתן חוזק בלבו והסיר פחדו ממנו והנכון בעיני שהשם עשה לו אות עד שהאמין

דַּם זַרְעִין דַּעֲתִידִין לְמִפַּק מִן אֲחוּךְ קָבְילִין קֳדָמַי מִן אַרְעָא: יא וּכְעַן לִיט אַתְּ מִן אַרְעָא דִּפְתַחַת יָת פּוּמַהּ וְקַבִּילַת יָת דְּמָא דַּאֲחוּךְ מִן יְדָךְ: יב אֲרֵי תִפְלַח בְּאַרְעָא לָא תוֹסִיף לְמִתַּן חֵילַהּ לָךְ מְטַלְטַל וְגָלֵי תְּהֵי בְאַרְעָא: יג וַאֲמַר קַיִן קֳדָם יְיָ סַגִּי חוֹבִי מִלְּמִשְׁבַּק: יד הָא תָרֵיכְתָּא יָתִי יוֹמָא דֵין מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא וּמִן קֳדָמָךְ לֵית אֶפְשַׁר לְאִטַּמָּרָא וָאֱהֵי מְטַלְטַל וְגָלֵי בְּאַרְעָא וִיהֵי כָל דְּיִשְׁכְּחִנַּנִי יִקְטְלִנַּנִי: טו וַאֲמַר לֵהּ יְיָ לָכֵן כָּל קָטֵיל קַיִן לְשַׁבְעָא דָרִין יִתְפְּרַע מִנֵּהּ וְשַׁוִּי יְיָ לְקַיִן אָתָא בְּדִיל דְּלָא

נתינה לגר

מליצו בקין שהרג את אחיו וכו׳ אינו אומר דם אחיך אלא דמי דמו ודם זרעותיו, וכן נקט הת׳ זרעין. ובאמת צ״ע שלא כ׳ דמיה ודם זרעין; ואפשר שהסופרים השמיטוהו, וכ״מ מרש״י (שנכ״ת שמביא פשט הכתוב. הוא כת״א אף שאינו מזכירו כמ״ש בהקדמה) שכתב דמו ודם זרעו וגם ראי׳ מזה שאונקלוס ידע המשנה כמש״ל (דברים כ״א ז׳) ע״פ וענו ואמרו כסניא יימרון. (טו) לכן כל הרג קין שבעתים יקם, לכן כל קטיל קין לשבעא דרין יתפרע מניה, לכאורה משמע דכוונתו, יתפרע על ההורג את קין, ולא על קין, וי״א דא״כ סתר א״ע אח״כ בתרגומו (לקמן פסוק כ״ד) ארי שבעא דרין איתלין לקין״ (וע׳ לקמן ומ״ש או״ג), ע״כ נראה שכוונתו ג״כ כפירוש רש״י, (שיתכר

בעל הטורים

נוקקים: (יד) מונאי · ב׳ במסרה הכא ואידך (משלי ח׳) כי מוצאי מצא חיים וזהו שאחז״ל למיימינים בה סמא דחיי · למשמאילים בה סמא דמותא וזהו כל מוצאי יהרגני: (שייך לקמן) · הנה בשמים עד״י בגימטריא חנו״ך · וש״ד״י בגימטריא מיטטרו״ן שלקח הקב״ה אחד מאותן של קודם דור המבול ואחד של אחר דור המבול דהיינו חנוך ופינחס והעלום לשמים שיעידו עליו וכתב בחנוך שהיה דור שביעי שהקב״ה חפץ בשביעיות · וכן משה היה שביעי לאבות כתיב ביה ומשה עלה אל האלהים:

רמב״ן

ולא יסקום לעמוד במקום אחד ממנה אבל יהיה גולה לעולם כי עונש הרוצחים גלות · ומעם אשר פצתה את פיה לאמר אתה הרגת את אחיך וכסית את דמו באדמה ואני אגזור עליה שתגלה את דמיה ולא תכסה עוד על הרוגיה כי תענש בה ובכל אשר תכסה בה כגון הזריעה והנטיעה וזה עונש כל שפיכות דם בארץ כענין שכתוב כי הדם הוא יחניף את הארץ ותנופת הארץ מארה בפירותה כענין מהיותם בא אל ערימת עשרים והיתה עשרה בא אל היקב לחשוף חמשים פורה והיתה עשרים: (יג) גדול עוני מנשוא · בתמיה אתה סובל לעליונים ולתחתונים ועוני אי אפשר לסבול לרש״י מבראשית רבה והנכון בפשט שהוא וידוי אמר אמת כי עוני גדול מלסבול וצדיק אתה ה׳ וישר משפטיך הע״פ שענשת אותי הרבה מאד והנה גרשת אותי היום מעל פני האדמה כי בהיותי נע ונד ולא אוכל לעמוד במקום אחד הנה אנכי מגורש מן האדמה ואין מקום למנוחתי ומפניך אסתר כי לא אוכל לעמוד לפניך להתפלל או להקריב קרבן ומנחה כי בושתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי אבל מה אעשה כי כל מוצאי יהרגני ואתה בחסדך הרבים לא חייבת אותי מיתה והענין שאמר לפניו הנה חטאי גדול והרבית עלי עונש אבל שמרני שלא אענש יותר ממה שחייבת אותי כי בעבור שאהיה נע ונד ולא אבנה לי בית וגדרות בשום מקום יהרגוני החיות כי כבר נלך מעלי הודה כי האדם איננו נשגב ונמלט בכחו רק שמירת עליון עליו ומפני שאמר וישם ה׳ לקין אות ולא אמר ויתן לו השם אות או ויעש יורה ששם לו האות קבוע שיהיה עמו תמיד אולי כשהיה נוסע ממקום למקום היה לו אות מאת השם מורה לו הדרך אשר ילך בה ובזה ידע שלא יקראנו אסון בדרך ההוא ובב״ר אמרו כענין זה רבי אבא אמר כלב מסר לו כי מפני שהיה פחדו מן החיות מסר לו אחת מהן שתלך לפניו ולמקום שיפנה הכלב ללכת ידע כי שם נוה לו השם ולא יהרג מב״ח הזכירו בו החכמים אות נבזה כראוי לו אבל הכוונה

ספורנו

כחשב קין שלא ידע האל ית׳ בפרטים זולתי בדבקס בו: (יא) ארור אתה מן האדמה · מקולל ומהוסר מטובת האדמה: אשר פצתה את פיה · שנשתמשת בה לכסות הריגת אחיך וכנגד זה לא תשתמש בה עוד כמו שנשתמשת קודם לכן לצרכי חייך ולא הוצרך לפרש עונש הרוצח כי הדין מבואר בטבע על כל מזיק שאחר עשה כן יעשה לו: (יג) גדול עוני מנשוא. אחר שראה שהאל ית׳ משגיח בפרטים בהחלט הבין שידע בלי ספק שאינו שב מחטאו בהיותו מתחרט אלא מפני העונש וזה אחר שהספר שהעיד בו האל ית׳ לשוב בתשובה והוא מרה ובזה אמר שלא היתה לחטאו תקות תשובה מכפרת ומגינה על העונש שנעשה עמה כענין שאול בדבר עמלק באמרו לשמואל חטאתי אחר הספר והערה שהעירהו שמואל לשוב מחטאתו ושנענש כאמרו וימאסך ממלך: (יד) והיה כל מוצאי יהרגני · ויהי׳ העונש גדול מאד ממה שגזרת: (טו) כל הורג קין שבעתים יוקם · אני אומר לכל מי שהוא מוכן להרוג קין שאני גוזר שתהי׳ הנקמה על חטאו שבעה פעמים · כי המוכן להרוג יקרא הורג כאמרו ואפרים להוציא אל הורג בניו · ומלת שבעתים תורה שבע פעמים שתי פעמים כמו ונמצא ישלם שבעתים · גזר אם כן שעל זאת הרציחה שיתפס דם אחיו ומחצית המין האנושי או שלישיתו תהי׳ הנקמה כרוצח שבע פעמים כפולים בזה האופן שיחיה משך זמן שבע דורות: נע ונד · שהם חיים רעים כמו המות או יותר ממנו כאמרו אל תבכו למת ובכו בכה להולך · ההורג פן ישכחו עמו כניעמו ההולך · וכסיף יהרג בדור השביעי כמו שקרה לו על ידי למך כפי מה שנאה בק״לס

כָּל־מֹצְאוֹ׃ טז וַיֵּצֵא קַיִן מִלִּפְנֵי יְהוָה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ־נוֹד קִדְמַת־עֵדֶן׃ יז וַיֵּדַע קַיִן אֶת־אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת־חֲנוֹךְ וַיְהִי בֹּנֶה עִיר וַיִּקְרָא שֵׁם הָעִיר כְּשֵׁם בְּנוֹ חֲנוֹךְ׃ יח וַיִּוָּלֵד לַחֲנוֹךְ אֶת־עִירָד וְעִירָד יָלַד אֶת־מְחוּיָאֵל וּמְחִיָּיאֵל יָלַד אֶת־מְתוּשָׁאֵל וּמְתוּשָׁאֵל יָלַד אֶת־לָמֶךְ׃ חמישי יט וַיִּקַּח־לוֹ לֶמֶךְ שְׁתֵּי נָשִׁים שֵׁם הָאַחַת עָדָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית צִלָּה׃ כ וַתֵּלֶד עָדָה אֶת־יָבָל הוּא הָיָה אֲבִי יֹשֵׁב אֹהֶל וּמִקְנֶה׃ כא וְשֵׁם אָחִיו יוּבָל הוּא הָיָה אֲבִי כָּל־תֹּפֵשׂ כִּנּוֹר וְעוּגָב׃ כב וְצִלָּה גַם־הִוא יָלְדָה אֶת־תּוּבַל קַיִן לֹטֵשׁ כָּל־חֹרֵשׁ נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל וַאֲחוֹת תּוּבַל־קַיִן נַעֲמָה׃ ששי כג וַיֹּאמֶר לֶמֶךְ לְנָשָׁיו עָדָה וְצִלָּה שְׁמַעַן קוֹלִי נְשֵׁי לֶמֶךְ

ת"א וישב בארץ סנהדרין לז : ויאמר למך · סנהדרין לח :

רש"י

הכל) : (טז) ויצא קין · יצא בהכנעה כגונב דעת העליונה : בארץ נוד · בארץ שכל הגולים נדים שם : קדמת עדן · שם גלה אביו כשגורש מגן עדן שנאמר וישכן מקדם לגן עדן לשמור את שמירת דרך מבוא הגן שיה ללמוד שהיה אדם שם ומצינו רוח מזרחית קולטת בכל מקום את הרוצחים שנאמר אז יבדיל משה וגו' מזרחה שמש · דבר אחר בארץ נוד כל מקום שהולך היתה הארץ מזדעזעת תחתיו והבריות אומרים סורו מעליו זהו שהרג את אחיו : (יז) ויהי · קין בונה עיר ויקרא שם העיר לזכר בנו חנוך : (יח) ועירד ילד · יש מקום שהוא אומר בזכר הוליד ויש מקום שהוא אומר ילד שהלידה משמשת שתי לשונות לידת האשה נישטר"א בלע"ז 1) וזריעת תולדת האיש אינזירא"ר בלע"ז 2) כשהוא אומר הוליד בלשון הפעיל מדבר בלידת האשה · פלוני הוליד את אשתו בן או בת· כשהוא אומר ילד מדבר בזריעת האיש והוא בלע"ז אנייורי"ר 2) : (יט) ויקח לו למך · לא היה לו לפרש כל זה אלא ללמדנו מסוף הענין שקיים הקב"ה הבטחתו שאמר שבעתים יוקם קין עמד למך לאחר שהוליד בנים ועשה דור שביעי והרג את קין זהו שאמר כי איש הרגתי לפצעי וגו' : שתי נשים · כך היה דרכן של דור המבול אחת לפריה ורביה ואחת לתשמיש זו שהיא לתשמיש משקה כוס של עקרין (ס"א איגו) כדי שתעקר ומקושטת ככלה ומאכילה מעדני' וחברתה נזופה ואבלה כאלמנה וזהו שפירש איוב רועה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב כמו שמפורש באגדת חלק·עדה היא של פריה ורביה ועל שם שמנוולה עליו ומוסרת מאצלו (ס"א ממאכלו) עדה תרגום של סורה · צלה היא של תשמיש על שם שיושבת תמיד בצלו דברי אגדה הם בבראשית רבה : (כ) אבי יושב אהל ומקנה · הוא היה הראשון לרועי בהמות במדברות ויושב אהלים חדש כאן וחדש כאן בשביל מרעה צאנו וכשכלה המרעה במקום זה הולך ותוקע אהלו במקום אחר ומ"א בונה בתים לעבודת גלולים כמה דאת אמר סמל הקנאה המקנה וכן ואחיו תופש כנור ועוגב לזמר לעבודת גילולים : (כב) תובל קין · תיבל אומנתו של קין · ותובל לשון תבלין תיבל והתקין אומנתו של קין לעשות כלי זיין לרוצחים : לטש כל חרש נחשת וברזל · מחדד אומנות נחשת וברזל כמו ילטוש עיניו לי (איוב טז) חורש אינו ל' פועל (בשו"ל) אלא ל' פועל (בלר"י) שהרי נקוד קמץ קטן (דהיינו בלר"י) וטעמו למטה כלומר מחדד ומצחצח כל כלי אומניות נחשת וברזל : נעמה · היא אשתו של נח בב"ר : (כג) שמען קולי · שהיו נשיו פורשות ממנו

רמב"ן

הכוונה שהיה עמו האות תמיד להורות לפניו הדרך שילך בה כי כן לשון וישם : (טז) וטעם ויצא קין מלפני ה' · כי עוד לא עמד לפניו לעולם כטעם שאמר ומפניך אסתר וטעם וישב בארץ נוד שלא הלך בכל העולם אבל באותה הארץ ישב נודד תמיד לא ינוח במקום ממנה כלל ונקראת ארץ נוד על שמו לעולם : (יז) וטעם

אבן עזרא

והכתוב לא גלה האות : (טז) בארץ נוד · קראו כן כמגור שהיה נע ונד : קדמת עדן · מזרח עדן והוא לשון מקום · ונקרא שם העיר חנוך כשומרון על שם שמר · וכן מצרים · ולמך שם לקין ובניו לאדם : וטעם עדה וצלה אל תשים לבך לשמוע אל דברי הגאון בשמות כי אנו איננו יודעים כל לשון הקדש ואין נוכל לדעת כל הקורות כטעם משה ויששכר : ופירש אני

לְמִקְטַל יָתֵהּ כָּל דְיִשְׁכְּחִנֵּהּ : טז וּנְפַק קַיִן מִן קֳדָם יְיָ וִיתִיב בְּאַרְעָא גָּלֵי וּמְטַלְטַל דַּהֲוָה עֲבִידָא עֲלוֹהִי מִלְּקַדְמִין דְּגִנְּתָא דְעֵדֶן: יז וִידַע קַיִן יָת אִתְּתֵהּ וְעַדִּיאַת וִילִידַת יָת חֲנוֹךְ וַהֲוָה בָּנֵי קַרְתָּא וּקְרָא שְׁמָא דְקַרְתָּא כְּשׁוּם בְּרֵהּ חֲנוֹךְ : יח וְאִתְיְלִיד לַחֲנוֹךְ יָת עִירָד וְעִירָד אוֹלִיד יָת מְחוּיָאֵל וּמְחִיָּיאֵל אוֹלִיד יָת מְתוּשָׁאֵל וּמְתוּשָׁאֵל אוֹלִיד יָת לָמֶךְ : יט וּנְסֵיב לֵהּ לֶמֶךְ תַּרְתֵּין נְשִׁין שׁוּם חֲדָא עָדָה וְשׁוּם תִּנְיֵתָא צִלָּה : כ וִילִידַת עָדָה יָת יָבָל הוּא הֲוָה רַבְּהוֹן דְּכָל דְּיָתְבֵי מַשְׁכְּנִין וּמָרֵי בְעִיר : כא וְשׁוּם אֲחוּהִי יוּבָל הוּא הֲוָה רַבְּהוֹן דְּכָל דְּמְנַגֵּן עַל פּוּם נִבְלָא יָדְעֵי זְמַר כִּנּוֹרָא וְאַבּוּבָא : כב וְצִלָּה אַף הִיא יְלִידַת יָת תּוּבַל קַיִן רַבְּהוֹן דְּכָל יָדְעֵי עִיבִידַת נְחָשָׁא וּפַרְזְלָא וַאֲחָתֵהּ דְּתוּבַל קַיִן נַעֲמָה : כג וַאֲמַר לֶמֶךְ לִנְשׁוֹהִי עָדָה וְצִלָּה שְׁמַעַן קָלִי נְשֵׁי לֶמֶךְ

נתינה לגר

כפשוט) ומאמר כל קטיל קין הוא מאמר בפ״ע ; ר״ל שההורג קין . . : . . יבא עליו עונש כך וכך, ואח״כ אמר לשבעא דרין יתפרע מניה, ר״ל קין . — . (טז) בארץ נוד, גלי ומטלטל. לעיל בפסוק י״ב, על והייתי נע ונד בארץ ת׳ מטלטל וגלי, והכא כתיב וישב בארץ נוד לבד, ולכן ה׳ מלת „נוד״ כתאר הפעל מוכב על הפעל „וישב״ ר״ל שישיבתו בארץ היתה כמשוטט אנה ואנה והשקט לא יוכל, ולזה ת׳ קדמת עדן דהוה עבידא עלוהי מלקדמין בגינתא דעדן, והיא קדימת הזמן (ואפשר שהוא ג״כ קדימת המקום וע׳ רש״י). (כא) אבי כל תפש כנור ועוגב, רבהון דכל דמנגן על פום נבלא ידעי זכר כנורא ואבובא • פה נראה בעליל שיש ב׳ פירושים, הראשון דמנגן על פום נבלא ואבובא, והשני רבהון דכל ידעי זמר כנורא ואבובא ; ואפשר לפי׳ א׳ כל תופש כנור לנגן בכלי וכתיב״ע הוא הוה רב בהון דכל דממנן לזמרא Compositor ולפי׳ ב׳ הוא לשיר בפה בכנור נעים עם נבל Sänger : (כב) לטש כל חרש נחשת וברזל, רבהון דכל ידעי עבידת נחשא ופרזלא• אל תדמה שהיה הנוסח לפניו בעברית אבי כל לטש, אלא דבוק הוא לכתובים שלפניו הוא היה אבי וכמ״ש הרמב״ן .

אבן עזרא

אבי • ראשון וכמוהו אב • גם אביב • ולעולם לא יסמך כי אם ביו״ד • ואחיו אח : (כא) כנור ועוגב מיני כלי נגינות והיא חכמה גדולה : (כב) לוטש • כמו מחדד וכמוהו ללטוש איש את מחרשתו : (כג) ודע כי ויאמר למך מאוחר בפרשה וכבר הזכרתי כמוהם שנים • וכמוהו ויקח האיש נזם זהב וכן אומר אל בני ישראל אתם עם קשה עורף וכן ואתחנן והטעם כאשר אמרו חכמינו כעדם ולזה נמנעו כי פחדו להוליד בנים בעבור שיהיו שביעיים לקין ויהרגו או ימותו ועל כן אמר למך לנשיו אני הוא בזאת השביעי ואם יפגעני אדם שהוא גדול או ילד יעבם לי חבורה הנה הרגתיו • ומלת הרגתי תמורת אהרוג וכמוהו נתתי כסף השדה • אשר לקחתי מיד האמורי ורבים כמוהם • ואם עד שבעתים יקם קין למך עד שבעים ושבעה • בעבור שהוא הרג בזדון ואני לא הרגתי • והטעם שאמר לנשיו כי כבר בטלה הגזרה על קין ובאמת כי בני למך

רמב״ן

ויהי בונה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך • כי מתחלה היה חושב להיות ערירי בעונו ואחרי שנולד לו זרע החל לבנות עיר להיות בנו יושב בה ובעבור כי הוא ארור ומעשיו לא יצליחו קראו חנוך להגיד כי לא בנאה לעצמו כי הוא אין לו עיר ומושב בארץ כי נע ונד הוא אבל יהיה הבנין לחנוך וכאלו חנוך בנאה לנפשו ומפני שלא אמר ויבן עיר כאשר יאמר ויבן את נינוה ויבנו בני גד ובני ראובן את דיבון יורה כי היה כל ימיו בונה העיר כי מעשיו ארורים ובנה מעט בפורח ועמל וינוע וינוד מן המקום ההוא ויחזור שם ויבנה מעט ולא יצליח את דרכיו ונכתבו תולדות קין ומעשיו להודיע כי השם ארך אפים והאריך לו כי הוליד בנים ובני בנים והזכיר כי פקד עון אבות על בנים ונכרת זרעו ורבותינו אמרו שחיה שנים רבות ומת במבול ולא הוריד שיבתו בשלום שאול רק ראה נהכרת הוא וכל זרעו אתו והקרוב כי לא היו תולדותיו רק ששה דורות עד המבול והיו בתולדות שת שני דורות יותר או שלא היה צריך לספר בהם וספר באלה מי היו המתחילים בבנין הערים ובמרעה הצאן וחכמת הנגון ומלאכת המתכות וכתב הוכחת למך עם נשיו להגיד כי הוליד הוא אך בניו נכרתו טרם הולידם : (כ) לוטש כל חורש נחשת וברזל • והוא היה לוטש וחורש כל נחשת וברזל יאמר כי הוא היה מחדד וחורש כל מלאכת נחשת וברזל וכמהו כל תשא עון וקח טוב ועל דעת אונקלוס דבק בכתובים הראשונים הוא היה אבי לוטש כל חורש נחושת וברזל : ואחות תובל קין נעמה • כאומר ונולדה לו אחות ושמה נעמה וכן ואחות לוטן תמנע ואת מרים אחותם ושם אחותו מעכה ובב״ר י״א אשתו של נח היתה ולמה היו קורין אותה נעמה שהיו מעשיה נאים ונעימים נתכוונו לומר שהיה לה שם בדורות ההם כי היתה צדקת והולידה צדיקים ולכן יזכירנה הכתוב ואם כן נשאר לקין זכר מעט בעולם ואם נאמר שאינה האשה שהוליד נח ממנה שלשת בניו א״כ אין בזה טעם להזכירה ומדרש אחר לרבותינו שהיא האשה היפה היא מאד שממנה טעו בני האלהים והיא הנרמזת בפסוק ויראו בני האלהים את בנות האדם כמו שמוזכר בפירקי רבי אליעזר ואחרים אמרו כי היא היתה אשת שמדון

כפורנו

(כג) שמען קולי נשי למך • צועק עלי יגון : אמרתי • שהספר לצרי : הרגתי לפצעי חבלתי בעצמי ממש שהיה ההרוג אבי :

וילד

האזנה אמרתי כי איש הרגתי לפצעי וילד לחברתי: כד כי שבעתים יקם־קין ולמך שבעים ושבעה: כה וידע אדם עוד את־אשתו ותלד בן ותקרא את־שמו שת כי שת־לי אלהים זרע אחר תחת הבל כי הרגו קין: כו ולשת גם־הוא ילד־בן ויקרא את־שמו אנוש אז הוחל לקרא בשם יהוה: ס ה א זה ספר תולדת אדם ביום ברא אלהים אדם בדמות אלהים עשה אתו: ב זכר ונקבה בראם ויברך אתם ויקרא את־שמם אדם ביום הבראם: ג ויחי

ת"א כי שת לי · יבמות סב: זה ספר · סנהדרין לח הגליון ס עקרים מא: זכר ונקבה · ברכות סא עירובין יח מגלה ט יבמות סג כתובות יח: ויחי אדם · עירובין יח: ויולד בדמותו · עקרים מג:

כצ"ל

רש"י

מתשמים לפי שהרג את קין ואת תובל קין בנו שהיה למך סומא ותובל קין מושכו וראה את קין ונדמה לו כחיה ואמר לאביו למשוך בקשת והרגו וכיון שידע שהוא קין זקנו הכה כף אל כף וספק את בנו ביניהם והרגו והיו נשיו פורשות ממנו והוא מפייסן שמען קולי להשמע לי לתשמיש וכי איש אשר הרגתי לפצעי הוא נהרג וכי אני פצעתיו מזיד שיהא הפצע קרוי על שמי וילד אשר הרגתי לחבורתי נהרג כלומר ע"י חבורתי בתמיה והלא שוגג אני ולא מזיד לא זהו פצעי ולא זהו חבורתי: פצעי · מכת חרב או חץ מקאדור"ה בלע"ז 1): (כד) כי שבעתים יקם קין · קין שהרג מזיד נתלה לו עד שבעה דורות אני שהרגתי שוגג לא כל שכן שיתלה לי שביעיות הרבה: שבעים ושבעה · לשון רבוי שביעיות אחז לו כך דרש ר' תנחומא ומדרש ב"ר לא הרג למך כלום ונשיו פורשות ממנו משקיימו פריה ורביה לפי שנגזרה גזרה לכלות זרעו של קין לאחר שבעה דורות אמרו מה אנו יולדות לבהלה למחר המבול בא ושוטף את הכל והוא אומר להן וכי איש הרגתי לפצעי וכי אני הרגתי את הבל שהיה איש בקומה וילד בשנים שיהא זרעי כלה באותו עון ומה קין שהרג נתלה לו שבעה דורות אני שלא הרגתי לא כל שכן שיתלו לי שביעיות הרבה וזהו קל וחומר של שטות אם כן אין הקדוש ברוך הוא גובה את חובו ומקיים את דברו: (כה) וידע אדם וגו' · באו לו למך אצל אדם הראשון וקבל על נשיו אמר להם וכי עליכם לדקדק על גזירתו של מקום אתם עשו מצותכם והוא יעשה את שלו אמרו לו קשוט עצמך תחלה והלא פרשת מאשתך זה מאה ושלשים שנה משנקנסה מיתה על ידך מיד וידע אדם וגו' ומהו עוד ללמוד שנתוספה לו תאוה על תאותו בב"ר: (כו) אז הוחל · לשון חולין לקרא את שמות האדם ואת שמות העצבים בשמו של הקב"ה לעשותן אלילים ולקרותן אלהות: (א) זה ספר תולדת אדם · זו היא ספירת תולדת אדם ומדרשי אגדה יש רבים: ביום ברא וגו' · מגיד שביום שנברא הוליד: (ג) שלשים ומאת שנה · ע"כ פירש

רמב"ן

אם אשמדאי וממנה נולדו השדים כי כן ימצא שמה בכתבי שמושי השדים והכתוב ירמוז ויקצר בתעלומות כאלה: (כד) ויאמר למך לנשיו · סמכו המפרשים בענין הכתוב הזה על דעת אונקלוס שפירש לכן כל הורג קין שבעתים יוקם כי לשבעה דורות יוקם ממנו ולא עתה כי השם האריך אפו ממנו והנה נשי למך פחדו להוליד בנים בעבור שיהיו שביעיים לקין והוא נחם את נשיו שהשם יאריך לו עוד שבעים ושבעה כי יתפלל לפניו כי הוא ארך אפים וירחם עליו או שהיה ק"ו של שטות כפי המדרש שהזכיר רש"י ואם כן יאמר לכן כל הורג קין לשבעתים יוקם ממנו ולא בימיו וזהו תרגומו של אונקלוס כל דיקטל קין לשבעה דרין יתפרע מיניה ואם כן היה ראוי שיהיה ויאמר למך לנשיו מוקדם ולפי דעתי אין טעם שבעתים לשבעה דורות כי לא האמר המלה הזאת על השבעה הנפרדים רק על הכפל דבר אחד שבעה פעמים כמו מוזקק שבעתים ישלם שבעתים ואור החמה יהיה שבעתים כפיל ומכופל שבעה חלקים אבל פירוש כל הורג קין כפשוטו

אבן עזרא

וכל זרעו מתו במבול ולא נשאר לקין שם מחמס אחיו: (כה) וטעם: תחת הבל · במקומו: (כו) ודקדוק הוחל מפעלי הכפל ועלי היות האי"ת מבגרון היה נדגש והוא מגזרת תחלה והטעם שהחלו להתפלל · ואלו היה מחילול היה השם סמוך אל המלה: (א) זה ספר תולדות אדם · הבנים ובני בנים שהוליד · רק הוא לא הולידו אב ואם · רק בדמות אלהים נעשה · ומה טעם להזכיר ויולד בדמותו כצלמו בנתן בו השם כח תולדות להוציא דמותו עד שידמה מעשהו לעליון ולא הזכיר כן על קין והבל גם לא הזכיר כמה שנים חיה קין וכן כמה שנים היה כשהוליד בנו חנוך בעבור שנמחה שם הבל גם קין במבול · והזכיר הריגת קין להראות צדקת השם ואם האריך אפו הענש

1) פערלעצונג

אִתְּתָא לְמֵמְרִי לָא גַבְרָא קְטָלִית דִּבְדִילֵיהּ אֲנָא סָבִיל חוֹבִין וְאַף לָא עוּלֵימָא חַבָּלִית דִּבְדִילֵיהּ יִשְׁתֵּיצֵי זַרְעִי: כד אֲרֵי לְשַׁבְעָא דָרִין אִיתְלִין לְקָיִן הֲלָא לְלֶמֶךְ בְּרֵיהּ שַׁבְעִין וְשַׁבְעָא: כה וִידַע אָדָם עוֹד יָת אִתְּתֵיהּ וִילֵידַת בַּר וּקְרַת יָת שְׁמֵיהּ שֵׁת אֲרֵי אֲמַרַת יְהַב לִי יְיָ בַּר אָחֳרָן חֲלַף הֶבֶל דִּקְטָלֵיהּ קָיִן: כו וּלְשֵׁת אַף הוּא אִתְיְלִיד בַּר וּקְרָא יָת שְׁמֵיהּ אֱנוֹשׁ בְּכֵן בְּיוֹמוֹהִי חֲלוּ בְּנֵי אֱנָשָׁא מִלְּצַלָּאָה בִּשְׁמָא דַיְיָ: א דֵּין סְפַר תּוֹלְדַת אָדָם בְּיוֹמָא דִּבְרָא יְיָ אָדָם בִּדְמוּת אֱלֹהִים עֲבַד יָתֵיהּ: ב דְּכַר וְנוּקְבָא בְּרָאנוּן וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן וּקְרָא יָת שְׁמְהוֹן אָדָם בְּיוֹמָא דְּאִתְבְּרִיאוּ: ג וַחֲיָא אָדָם מְאָה

נתינה לגר

(כג) איש הרגתי — לחבורתי, לא גברא קטלית דבדילה אנא סביל חובין ואף לא עולימא חבלית דבדילה ישתיצי זרעי. דברי ת"א תמוהים, והמגלה פנים שלא כהלכה יאמר בהיה לפניו איש הרגתי לפשעי וילד להבריתי; אבל באמת ת' כמו שנכתב לפנינו לא הרגתי איש שבשבילו אתחייב מיתה לפלפי ר"ל לחטאי כמו שת"י פלע וחבורה (ישעיה א') אתגעלו בחובין כמחא מרסכא ולא הרגתי ילד שבשבילו תגדל חבורתי כמשת"י בישעיה חבורה „זדוניהון" היכרת זרעי כעל עבירה חמורה. (כד) ולמך, הלא ללמך ברה · בתיב"ע בר בריה ואולי הוא כאן השמטת הסופר; או הפשר דבני בנים הרי הן כבנים, ע' עזרא ה' א' זכריה בר עדוא ובזכריה א' א' בן ברכיה בן עדו וע' בויקרא כ"ב י"ג וזרע אין לה ובר לית לה. (כה) כי שת, ארי אמר יהב לי. הוסיף אמר כי הכתוב קיצר וכן איזה פעמים בתורה (ועמ"ש לעיל ג' כ'). יהב ל' נתינה, ואע"פ שמלת שות ת' בכ"מ שוי אולי נופל על בן בל' ארמי יהב. (כו) אז הוחל לקרוא, חלו מלצלאה, מלשון חולין כמ"ש רש"י ושרשו חָלַל אִתְּחַל וכמ"ש רז"ל בב"ר סוף פ' כ"ג לשון מרד. **ה** (ג) בדמותו כצלמו, בדמותה דדמי ליה · לעיל א' כ"ו ת' בצלמנא

רמב"ן

כפשוטו שאמר השם לכן כל אשר יהרוג קין שבעתים יוקם ממנו כי הענוש ההורג אותו שבע על חטאתו כי אני הבטחתי את קין שלא יהרג בעבור יראתו אותי והודותו לפני אבל. ענין למך עם נשיו לא הזכירו הכתוב בביאור ונוכל לומר גם כן שהיו יראות מענוש שלא יהרג למך בעון אביו כי השם לא אמר לקין סלחתי לך רק שלא יהרג אבל יענש הוא מזרעו ולא ידעו מתי וכן היה הדבר ולמך נחם אותם לאמר כי השם ירחם עליו כאשר רחם על קין כי הוא נקי כפים ממנו ונתפלל לפניו גם ישמע תפלתו אבל הנראה בעיני כי היה למך איש חכם מאד בכל מלאכת מחשבת ולמד לבנו הבכור ענין המרעה כפי טבעי הבהמות ולמד את השני חכמת הנגון ולמד את השלישי ללטוש ולעשות חרבות ורמחים וחניתות וכל כלי המלחמה והיו נשיו מתפחדות שלא יענש כי הביא החרב והרציחה בעולם והנה הוא תופש מעשה אבותיו בידו כי הוא בן המרצח הראשון וברא משחית לחבל והוא אמר להן אני לא הרגתי איש לפצעים ולא ילד לחבורות כאשר עשה קין ולא יענישני השם אבל ישמרני מן ההריגה יותר ממנו והזכיר כן לומר כי לא בחרב וחנית יכול אדם להרוג כי בפצעים ובחבורות שימות במיתה רעה יזהר מן החרב ואין החרב גורם הרציחה ואין על העושה חטא: (א) זה ספר תולדות אדם · הבנים אשר יזכיר בפרשה ולפי דעתי ירמוז לכל התורה כי כל התורה כולה ספר תולדות אדם עכ"א בכאן ספר ולא אמר ואלה תולדות אדם כאשר יאמר בשאר מקומות ואלה תולדות ישמעאל ואלה תולדות יצחק וכן כלן וטעם ביום ברוא אלהים אדם נמשך לפניו כי יתחיל באדם עצמו יזכיר בו שנברא מאין ולכך אמר ביום ברוא אלהים מאין האדם הזה הנזכר בדמות אלהים עשאו יפרש שהוא מעשה אלהים ובדמות אלהים והזכיר כי כאשר ברא אותו מאין כן ברא את אשתו ואמר ויברך אותם שנתן בהם כח תולדה להתברך לעד בבנים ובנות רבים מאד והכוונה לומר כי התולדות מברכת אלהים כי הם לא נולדו אבל נבראו מאין ונתברכו לעשות כן: (ב) וטעם ויקרא את שמם אדם · מפני ששם אדם כלל לכל המין האנושי הזכיר כי האלהים קרא הזוג הראשון בשם הזה מפני שכולם בהם בכם ועליהם הוא אמר זה ספר תולדות אדם וכתב רבינו שרירא הגאון שמסרו חכמים אחד לחבירו הכרת פנים וסדרי שרטוטין מקצתן אמורין בסדר פסוק זה ס' תולדות אדם ומקצתן בסדר פסוק של אחריו זכר ונקבה בראם ואין מוסרים סתרי תורה ורזין אלא למי שרואין בו סימנין שראוי לכך אלו דברי הגאון ולא זכינו בהם: (ג) ויולד בדמות

כצלמו

ספורנו

וילד לחבורתי · שהיתה החבורה בעצמי ממש במה שהיה ההרוג בני: (כד) ולמך שבעים ושבעה · שיהיה הצער שאצטער על זה כל ימי הרבה יותר מן הצער שהצטער קין על היותו נע ונד וזה כי הצטער למך כל ימיו על שהרג את קין זקנו ושכל קין בנו כפי מה שבא בקבלה: (כו) אז הוחל לקרא בשם ה' · אז התחילו צדיקי הדור לדרוש לרבים את שם ה' כמנין ויקרא שם בשם ה' אל עולם כי הוצרכו לסתור דעות עובדי גלולים שהתחילו אז כדברי רז"ל: (א) זה ספר תולדות אדם · זה ספור תולדות וקורות המין האנושי: בדמות אלהים עשה אותו · בעל בחירה לפיכך כשהכעיסו דורותיו לפני האל ית' נענשו: (ג) ויולד בדמותו וצלמו · שהיה צדיק מן הראשונים כי גם הבל לא הקריב עד שקדמו קין:

ויתהלך

אָדָם שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בִּדְמוּתוֹ כְּצַלְמוֹ וַיִּקְרָא
אֶת־שְׁמוֹ שֵׁת׃ ד וַיִּהְיוּ יְמֵי־אָדָם אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שֵׁת
שְׁמֹנֶה מֵאֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ה וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי אָדָם
אֲשֶׁר־חַי תְּשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס ו וַיְחִי־
שֵׁת חָמֵשׁ שָׁנִים וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־אֱנוֹשׁ׃ ז וַיְחִי־שֵׁת
אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־אֱנוֹשׁ שֶׁבַע שָׁנִים וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה
וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ח וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי־שֵׁת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה
וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס ט וַיְחִי אֱנוֹשׁ תִּשְׁעִים שָׁנָה
וַיּוֹלֶד אֶת־קֵינָן׃ י וַיְחִי אֱנוֹשׁ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־קֵינָן חֲמֵשׁ
עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃
יא וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי אֱנוֹשׁ חָמֵשׁ שָׁנִים וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה
וַיָּמֹת׃ ס יב וַיְחִי קֵינָן שִׁבְעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־מַהֲלַלְאֵל׃
יג וַיְחִי קֵינָן אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־מַהֲלַלְאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה
וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ יד וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי
קֵינָן עֶשֶׂר שָׁנִים וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס טו וַיְחִי
מַהֲלַלְאֵל חָמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־יָרֶד׃ טז וַיְחִי
מַהֲלַלְאֵל אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־יֶרֶד שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה
מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ יז וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי מַהֲלַלְאֵל
חָמֵשׁ וְתִשְׁעִים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס יח וַיְחִי־
יֶרֶד שְׁתַּיִם וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־חֲנוֹךְ׃
יט וַיְחִי־יֶרֶד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־חֲנוֹךְ שְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה
וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ כ וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי־יֶרֶד שְׁתַּיִם וְשִׁשִּׁים
שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס כא וַיְחִי חֲנוֹךְ חָמֵשׁ
וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־מְתוּשָׁלַח׃ כב וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת־

ת"א ויתהלך חנוך עקודם סער ק:

רש"י

פירש מן העולם: (כב) ויתהלך חנוך. צדיק היה וקל (ס"א וקלה) בדעתו לשוב להרשיע לפיכך מיהר

אבן עזרא

בסוף בשעה ונקה לא ינקה: (כב) חנוך בן ירד. נכתב עליו ויתהלך חנוך את האלהים בשעה אשר ס' אלהים הגיע וכן
כתוב

הָאֱלֹהִים אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־מְתוּשֶׁלַח שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה

אונקלוס

וּתְלָתִין שְׁנִין וְאוֹלֵיד בִּדְמוּתֵהּ דְּדָמֵי לֵהּ וּקְרָא יָת שְׁמֵהּ שֵׁת: ד וַהֲווֹ יוֹמֵי אָדָם בָּתַר דְּאוֹלֵיד יָת שֵׁת תְּמָנֵי מְאָה שְׁנִין וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן: ה וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי אָדָם דַּחֲיָא תְּשַׁע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וּמִית: ו וַחֲיָא שֵׁת מְאָה וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלֵיד יָת אֱנוֹשׁ: ז וַחֲיָא שֵׁת בָּתַר דְּאוֹלֵיד יָת אֱנוֹשׁ תְּמָנֵי מְאָה וּשְׁבַע שְׁנִין וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן: ח וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי שֵׁת תְּשַׁע מְאָה וְתַרְתָּא עַשְׂרֵי שְׁנִין וּמִית: ט וַחֲיָא אֱנוֹשׁ תִּשְׁעִין שְׁנִין וְאוֹלֵיד יָת קֵינָן: י וַחֲיָא אֱנוֹשׁ בָּתַר דְּאוֹלֵיד יָת קֵינָן תְּמָנֵי מְאָה וַחֲמֵשׁ עַשְׂרֵי שְׁנִין וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן: יא וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי אֱנוֹשׁ תְּשַׁע מְאָה וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וּמִית: יב וַחֲיָא קֵינָן שַׁבְעִין שְׁנִין וְאוֹלֵיד יָת מַהֲלַלְאֵל: יג וַחֲיָא קֵינָן בָּתַר דְּאוֹלֵיד יָת מַהֲלַלְאֵל תְּמָנֵי מְאָה וְאַרְבְּעִין שְׁנִין וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן: יד וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי קֵינָן תְּשַׁע מְאָה וַעֲשַׂר שְׁנִין וּמִית: טו וַחֲיָא מַהֲלַלְאֵל שִׁתִּין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלֵיד יָת יֶרֶד: טז וַחֲיָא מַהֲלַלְאֵל בָּתַר דְּאוֹלֵיד יָת יֶרֶד תְּמָנֵי מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן: יז וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי מַהֲלַלְאֵל תְּמָנֵי מְאָה וְתִשְׁעִין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וּמִית: יח וַחֲיָא יֶרֶד מְאָה וְשִׁתִּין וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלֵיד יָת חֲנוֹךְ: יט וַחֲיָא יֶרֶד בָּתַר דְּאוֹלֵיד יָת חֲנוֹךְ תְּמָנֵי מְאָה שְׁנִין וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן: כ וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי יֶרֶד תְּשַׁע מְאָה וְשִׁתִּין וְתַרְתֵּין שְׁנִין וּמִית: כא וַחֲיָא חֲנוֹךְ שִׁתִּין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלֵיד יָת מְתוּשֶׁלַח: כב וְהַלֵּיךְ חֲנוֹךְ בִּדְחַלְתָּא דַּייָ בָּתַר דְּאוֹלֵיד יָת מְתוּשֶׁלַח תְּלָת מְאָה שְׁנִין וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן:

נתינה לגר

בדמותה. משום דלעיל שב על ה' (וע"כ נאמר שם בצלם תחלה בבי"ת ודמות בכ"ף כי מה דמות תערכו לו) אבל הכא שב על האדם הראשון לא תרגם כצלמו, וע' רמב"ן ולעיל שם בדברינו. (כב) ויתהלך חנוך את האלהים, והליך חנוך בדחלתא דה', וכן ת' לקמן ו' ט' אבל לקמן כ"ד מ' וכן לקמן

רמב"ן

כצלמו. ידוע כי כל הנולדים מן החיים יהיו בדמות המולידים ובצלמם אבל בעבור שנתעלה האדם בדמותו וצלמו שאמר בו בדמות אלהים עשה אותו פירש כאן שאף תולדותיו היו כן באותו הדמות המעולה ולא אמר זה בקין והבל כי לא רצה להאריך בהם אבל פי' כן בשת שהעולם הושתת ממנו או מפני שהאדם נברא בתכלית שלימות היצירה הגיד בשת כי היה כמוהו בכח וביופי: (ד) ויהיו ימי אדם אחרי הולידו את שת. בעבור אורך חיי אלה הראשונים יפרוש ימיהם קודם הולידם וגם אח"כ ויכלול כלם בסוף עד הדורות שאחר המבול והסבה באריכות ימיהם כי אדם הראשון מעשה ידיו של הקב"ה נעשה בתכלית השלימות בנוי בכח בקומה וגם אחרי שנקנס עליו שיהיה בן מות היה בטבעו לחיות זמן רב וכאשר בא המבול על הארץ נתקלקל עליהם האויר והלכו ימותם הלוך וחסור כי עד המבול היו ימיהם באורך ההוא ויש מהם שחיו יותר מאדם. ושם שנולד קודם המבול חיה שש מאות הועיל לו החזק שנולד בו והזיק לו האויר שנתקלקלו בניו הנולדים אחר המבול ונתקצרו ימותם ושבו לארבע מאות ותראה שהיה זה בהם עד הפלגה וכאשר משל עליהם שינוי האוירות בהפלגה נתקצרו ימיהם כי פלג אשר בימיו נפלגה הארץ שב לחצי ימיהם למאתים שנה ונראה כי בדורות אברהם יצחק ויעקב היו הימים בעת שבעים ושמנים שנה כאשר הזכיר משה רבינו בתפלתו אבל הצדיקים בדורות יראת ה' תוסיף בהם ימים כי פרעה תמה על יעקב והוא הפליגו בימי אבותיו כמו שאמר ולא השיגו את ימי שני חיי אבותי בימי מגוריהם ולא יכשר בעיני מאמר הרב שכתב במורה הנבוכים כי לא היה אורך השנים רק ביחידים האלה הנזכרים ושאר בני אדם בדורות ההם היו שנות חייהם השנים הטבעיים המורגלים ואמר כי היה החדוש הזה באיש ההוא בהנהגתו ומזונו או על דרך נס והנה אלה דברי רוח ולמה יהיה הנס הזה בהם והם אינם נביאים ולא צדיקים וטובים לעשות להם נס אף כי דור אחר דור ותיקון ההנהגה והמזון איך תאריך ימיהם כפלי כפלים מכל הדור ההוא ויתכן שיהיו גם כן האחרים מתנהגים בטוב ההנהגה ההיא ותאריך לכלם או לרובם ואיך

נא

וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ כג וַיְהִי כָּל־יְמֵי חֲנוֹךְ חָמֵשׁ וְשִׁשִּׁים
שָׁנָה וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה׃ כד וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת־הָאֱלֹהִים
וְאֵינֶנּוּ כִּי־לָקַח אֹתוֹ אֱלֹהִים׃ ס שביעי כה וַיְחִי
מְתוּשֶׁלַח שֶׁבַע וּשְׁמֹנִים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־
לָמֶךְ׃ כו וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־לֶמֶךְ שְׁתַּיִם
וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃
כז וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי מְתוּשֶׁלַח תֵּשַׁע וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּתְשַׁע
מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס כח וַיְחִי־לֶמֶךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמֹנִים שָׁנָה
וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בֵּן׃ כט וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ נֹחַ לֵאמֹר
°זֶה יְנַחֲמֵנוּ מִמַּעֲשֵׂנוּ וּמֵעִצְּבוֹן יָדֵינוּ מִן־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר
אֵרְרָהּ יְהוָה׃ ל וַיְחִי־לֶמֶךְ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־נֹחַ חָמֵשׁ
וְתִשְׁעִים שָׁנָה וַחֲמֵשׁ מֵאֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃
לא וַיְהִי כָּל־יְמֵי־לֶמֶךְ שֶׁבַע וְשִׁבְעִים שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת
שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס לב וַיְהִי־נֹחַ בֶּן־חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד
נֹחַ אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־יָפֶת׃ ו א וַיְהִי כִּי־הֵחֵל הָאָדָם
לָרֹב עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה וּבָנוֹת יֻלְּדוּ לָהֶם׃ ב וַיִּרְאוּ בְנֵי־
הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנוֹת הָאָדָם כִּי טֹבֹת הֵנָּה וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים
מִכֹּל אֲשֶׁר בָּחָרוּ׃ ג וַיֹּאמֶר יְהוָה לֹא־יָדוֹן רוּחִי בָאָדָם

ת"א זה ינחמנו · סנהדרין קיג: ויהי נח בן · סנהדרין סט: ויהי כי החל · מגלה י' בתרא ו: ויאמר ה' לא · סנהדרין קח וקח ספר הזוהר סוף אדרת נשא כל הפרשה:

° הקורא יטעים הגריש קודם התלשא

רש"י

הקב"ה וסילקו והמיתו קודם זמנו וזהו ששינה הכתוב במיתתו לכתוב ואיננו בעולם למלאות שנותיו: (כד) כי לקח אותו · לפני זמנו כמו הנני לוקח ממך את מחמד עיניך: (כח) ויולד בן · שממנו נבנה העולם: (כט) זה ינחמנו · ינח ממנו את עצבון ידינו עד שלא בא נח לא היה להם כלי מחרישה והוא הכין להם והיתה הארץ מוציאה קוצים ודרדרים כשזורעים חטים מקללתו של אדם הראשון ובימי נח נחה וזהו ינחמנו ואם לא תפרשהו כך אין טעם הלשון נופל על השם ואתה צריך לקרות שמו מנחם: (לב) בן חמש מאות שנה · א"ר יודן מה טעם כל הדורות הולידו לק' שנה וזה לת"ק אמר הקב"ה אם רשעים הם יאבדו במים ורע (ס"א זרע של צדיק זה) לצדיק זה ואם צדיקים הם אטריח עליו לעשות תיבות הרבה כבש את מעינו ולא הוליד עד ת"ק שנה כדי שלא יהא יפת הגדול שבבניו ראוי לעונשין לפני המבול דכתיב כי הנער בן מאה שנה ימות ראוי לעונש לעתיד וכן לפני מתן תורה: את שם את חם ואת יפת · והלא יפת הגדול הוא אלא בתחלה אתה דורש את שהוא צדיק ונולד כשהוא מהול ושאברהם יצא ממנו כו' בב"ר: (ב) בני האלהים · בני השרים והשופטים דבר אחר בני האלהים הם השרים ההולכים בשליחותו של מקום אף הם היו מתערבין בהם · כל אלהים שבמקרא לשון מרות וזה יוכיח אתה תהיה לו לאלהים · ראה נתתיך אלהים: כי טבת הנה · א"ר יודן טבת כתיב כשהיו מטיבין אותה מקושטת ליכנס לחופה היה גדול נכנס ובועלה תחלה: מכל אשר בחרו · אף בעולת בעל אף הזכר והבהמה: (ג) לא ידון רוחי באדם ·

לא

כג והוה כל יומי חנוך תלת מאה ושתין וחמש שנין: כד והליך חנוך בדחלתא דיי וליתוהי ארי (לא) אמית יתיה יי: כה וחיא מתושלח מאה ותמנן ושבע שנין ואוליד ית למך: כו וחיא מתושלח בתר דאוליד ית למך שבע מאה ותמנן ותרתין שנין ואוליד בנין ובנן: כז והוו כל יומי מתושלח תשע מאה ושתין ותשע שנין ומית: כח וחיא למך מאה ותמנן ותרתין שנין ואוליד בר: כט וקרא ית שמיה נח למימר דין ינחמננא מעובדנא ומלאות ידנא מן ארעא די לטטה יי: ל וחיא למך בתר דאוליד ית נח חמש מאה ותשעין וחמש שנין ואוליד בנין ובנן: לא והוו כל יומי למך שבע מאה ושבעין ושבע שנין ומית: לב והוה נח בר חמש מאה שנין ואוליד נח ית שם ית חם וית יפת: א והוה כד שריאו בני אנשא למסגי על אפי ארעא ובנתא אתילידו להון: ב וחזו בני רברביא ית בנת אנשא ארי שפירן אנין ונסיבו להון נשין מכל די אתרעיאו: ג ואמר יי לא יתקים דרא בישא הדין קדמי

נתינה לגר

ע"ח פ"ו ת' פלא כי יש חילוק בין התהלך לפני ובין התהלך את. (כד) ואיננו, וליתוהי, כי לקח, אמית, עיין בתו"ג מ"ש ועיין בתוס' יבמות ס"ז ע"ב ד"ה פסוק זה ובתוס' חולין ס"ז ד"ה פסוק שהביאו ת"א זה דגרסי אמית: ך (ב) בני האלהים, בני רברביא, עמ"ש לעיל ג' ה'. (ג) לא ידון רוחי באדם, לא יתקיים דרא בישא הדין קדמי לעלם, להרחיק ההגשמה ת' לא ידון לא יתקיים מפרש נדן מל' אל נדנה ורוחי ר"ל רוח העליונה אשר נופח חיים באדם, וכמ"ש בב"ר פ' כ"ו רב הונא בשם רב אחא אמר בשעה שאני מחזיר הרוח לנדנה אני איני מחזיר רוח לנדניהון עיי"ש. **באדם**, מין

אבן עזרא

כתוב על נח את האלהים התהלך נח · ויש מפרשים התהלך נח כמו הרגיל: (כד) כי לקח אותו אלהים · מת · וכן קח נא את נפשי · הכי נוקח ממך את מחמד עיניך ואחר כך פירש מה הוא ושמת אשתו · וזאת הלקיחה על חנוך אין שם זכר מגפה ולא וימת · והטעם אשר כתוב בדברי אסף ואחר כבוד תקחני · וכן במזמור בני קרח אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול כי יקחני סלה · והמשכיל יבין: (כט) וטעם · זה ינחמנו ממעשינו · שידע על ידי אדם כי נביא היה כי על יד זה הנולד תחיה האדמה · או כאו זה בדרך חכמה וכן היה כי על ידו נתקיים העולם גם הוא היה איש האדמה כי כן כתוב · גם יתכן שנקרא שמו נח כמו ירובעל אחר שעבד האדמה והצליחה ונח כפך העצבון · והטעם זה ינחמנו וננוח מעצבון ידינו · גם נחמה מנוחה מעצבון הלב · כי העברים ישמרו הטעמים ולא המלות · והעד ירבשת וירבעל · והשואלים מי היתה אשת קין ושת מה טעם לשאלה הזאת כי כתוב באדם ויולד בנים ובנות וכן כלם: (א) ומלת החל · מתחלה והוא מבנין הפעיל: לרב · שם הפועל: (ב) בני האלהים · בני השופטים שהיו עושים בארץ משפט אלהים · ויש אומרים כי האלהים במקום הזה קודש · והבנים הם הקדושים אשר בארץ כטעם בנים אתם · ויש אומרים כי בני האלהים בני שת ובנות האדם בנות משפחת קין · והישר בעיני להיות בני האלהים שהודעים דעת עליון נתנו להם נשים שהיתה מערכת שמים כל אחת נתגלת לכל אחד והתולדות כתולדות על כן יצאו מהם גבורים ויתכן שלקחו הנשים גם בחזקה: (ג) לא ידון רוחי · יש אומר שהוא כמו וישב חרבו אל נדנה כי הגוף לרוח כנדן · והעד איתכרית רוחי · רק יהיה ידון שורש אחר כמו אם יעלה לשמים שיאו שהוא פעמי העי"ן · וכמוהו כהה · ורבים אחרים ויש אומרים שמשקלו כמו וישב העפר והוא מגזרת דין כי הרוח דיין בגוף: בשגם · בעי"ן כמו בככה ויהיה טעמו לא יעמד רוחי שנתתו היתה · וכן קבלת אמר והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה רק רוח

רמב"ן

לא תגיע החכמה בהנהגה הטובה ההיא לאחד מכל בני נח אחר המבול אבל היה בהם קלת מחכמת אבותם והיא מתמעטת והולכת דור אחר דור: (א) ויהי כי החל האדם לרוב על פני האדמה · כאשר הזכיר הכתוב נח ובניו ורצה להתחיל בענין המבול אמר כי מיד כאשר החלו בני האדם לרוב החלו לחטוא ועמדו בחטאם ימים רבים עד שהיה נח בן ד' מאות ושמנים שנה ואז גזר עליהם הקב"ה שלא ידון רוחו בהם לעולם אבל יאריך עוד להם שנים עד שתמלא סאתם כי כן משפטי האלהים: (ב) בני האלהים · בני השרים והשופטים לשון רש"י וכך הוא בב"ר אם כן יספר הכתוב כי הדיינין אשר להם לעשות המשפט ביניהם עושים החמס בגלוי ואין מונע אותם: כי טבת הנה · כמו כי תראה חמור שונאך כי יקרא קן צפור לפניך כאשר הנה טובות יקחו אותן להם לנשים בחזקה וספר הכתוב החמס ואמר עוד מכל אשר בחרו להכניס הנשואות לאחרים אבל לא הזכיר הכתוב האיסור בהם בפירוש ולא נגזר עליהם העונש רק על החמס לפי שהוא

ספורנו

(כב) ויתהלך חנוך את האלהים · התהלך בדרכיו להטיב לזולתו בצדקה ותוכחה: (כט) זה ינחמנו · התפלל שזה ינחמנו במציאתו מעצבון ממעשיהם כי מלת נח תורה מנוחה כמו ונוח מאויביהם: (ג) לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר · אינו ראוי שלעולם יהיה מדון לפני ופתחון פה לחלוק ולומר שאעפ"י שהאדם ראוי לעונש רב במריו· בשביל היותו צלם ובדמות מ"מ ראוי גם כן לרחם עליו בשביל שגם כן הוא בשר מביא לתאוה לא צלם ודמות בלבד: והיו ימיו · יהיה לו זמן לתשובה מאה ועשרים שנה · שכן כך הי' נח עושה התיבה ומוכיח אותם ומתרה בם כדברי רבותינו ז"ל:

לְעֹלָ֔ם בְּשַׁגָּ֖ם ה֣וּא בָשָׂ֑ר וְהָי֣וּ יָמָ֔יו מֵאָ֥ה וְעֶשְׂרִ֖ים שָׁנָֽה׃ ד הַנְּפִלִ֞ים הָי֣וּ בָאָרֶץ֮ בַּיָּמִ֣ים הָהֵם֒ וְגַ֣ם אַֽחֲרֵי־כֵ֗ן אֲשֶׁ֨ר יָבֹ֜אוּ בְּנֵ֤י הָֽאֱלֹהִים֙ אֶל־בְּנ֣וֹת הָֽאָדָ֔ם וְיָלְד֖וּ לָהֶ֑ם הֵ֧מָּה הַגִּבֹּרִ֛ים אֲשֶׁ֥ר מֵעוֹלָ֖ם אַנְשֵׁ֥י הַשֵּֽׁם׃ פ מפטיר ה וַיַּ֣רְא יְהוָֹ֔ה כִּ֥י רַבָּ֛ה רָעַ֥ת הָֽאָדָ֖ם בָּאָ֑רֶץ וְכָל־יֵ֙צֶר֙ מַחְשְׁבֹ֣ת לִבּ֔וֹ רַ֥ק רַ֖ע כָּל־הַיּֽוֹם׃ ו וַיִּנָּ֣חֶם יְהוָֹ֔ה כִּֽי־עָשָׂ֥ה אֶת־הָֽאָדָ֖ם בָּאָ֑רֶץ וַיִּתְעַצֵּ֖ב אֶל־

ת"א בשגם הוא · חולין דף קלט : וירא ה' כי · מגלה דף י סנהדרין קח : רק רע כל · סוכה נב קדושין ל' בתרא ו : ויגחם ה' כי · סנהדרין קח : ויתעצב אל · עקידה שער פו עקרים מב פ"ט :

רש"י

לא יתרעם ויריב רוחי עלי בשביל האדם : לעולם · לאורך ימים הנה רוחי נידון בקרבי אם להשחית ואם לרחם לא יהיה מדון זה ברוחי לעולם כלומר לאורך ימים : בשגם הוא בשר · כמו בשגם בסגו"ל כלומר בשביל שגם זאת בו שהוא בשר ואעפ"כ אינו נכנע לפני ומה אם יהיה אש או דבר קשה · כיוצא בו עד שקמתי דבורה כמו שקמתי וכן שאתה מדבר עמי כמו שאתה אף בשגם כמו בשגם : והיו ימיו וגו' · עד ק"ך שנה אאריך להם אפי ואם לא ישובו אביא עליהם מבול ואת"ל משנולד יפת עד המבול אינו אלא מאה שנה אין מוקדם ומאוחר בתורה כבר היתה הגזרה גזורה עשרים שנה קודם שהוליד נח תולדות וכן מצינו בסדר עולם · יש מדרשי אגדה רבים בלא ידון אבל זה הוא לאמת פשוטו : (ד) הנפלים · ע"ש שנפלו והפילו את העולם ובלשון עברי ל' ענקים הוא : בימים ההם · בימי דור אנוש ובני קין : וגם אחרי כן · אע"פ שראו באבדן של דור אנוש שעלה אוקיינוס והציף שליש העולם לא נכנע דור המבול ללמוד מהם : אשר יבאו · היו יולדות ענקים כמותם : הגבורים · למרוד במקום : אנשי השם · אותן שנקבו בשמות עירד מחויאל מתושאל שנקבו ע"ש אבדן שנמוחו והותשו ד"א אנשי שממון ששממו את העולם: (ו) וינחם ה' כי עשה · נחמה היתה לפניו שבראו בתחתונים שאילו היה מן העליונים היה ממרידן בב"ר : ויתעצב · האדם אל לבו של מקום עלה במחשבתו של מקום להעציבו וזהו תרגום אונקלוס · ד"א וינחם נהפכה מחשבתו של מקום ממדת רחמים למדת הדין עלה במחשבה לפניו מה לעשות באדם שעשה בארץ וכן כל לשון ניחום שבמקרא לשון נמלך מה לעשות · וכן אדם ויתנחם · ועל עבדיו יתנחם · וינחם ה' על הרעה·

רמב"ן

ענין מושכל אינגו צריך לתורה : (ג) בשגם הוא בשר · כמו בשגם בסגול ופי' רש"י בשביל שגם זאת בו שהוא בשר ואעפ"כ אינגו נכנע מלפני ומה אם יהיה אש או דבר קשה ואין בפירוש הזה טעם או ריח ור"א פי' כי יאמר לא יעמוד רוחי באדם לעולם בעבור החמס הזה ועוד בעבור שהאדם בשר ויגיע עד עת ויחסר והנה הוא כמו גם בשהוא בשר ומה צורך לטענה הזאת ידוע כי בשר המה ונגזר עליהם המיתה כי עפר אתה ואל עפר תשוב והנכון בעיני כי יאמר לא יעמוד רוחי באדם לעולם בעבור שגם האדם הוא בשר ככל בשר הרומש על הארץ בעוף ובבהמה וחיה ואיננו ראוי להיות רוח אלהים בקרבו והענין לומר כי האלהים עשה את האדם ישר להיותו כמלאכי השרת בנפש שנתן בו והנה נמשך אחרי הבשר ובתאוות הגופניות נמשל כבהמות נדמו ולכן לא ידון עוד רוח אלהים בקרבו כי הוא גופני לא אלהי אבל יאריך להם אם ישובו והנה זה בטעם ויזכור כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב : (ד) הנפלים · לשון רש"י שנפלו והפילו את העולם וזה בב"ר ובעלי הלשון אמרו שנקראו כן בעבור שיפול לב אדם עליו מפחדם וכן האימים : בימים ההם · לשון רש"י בימי דור אנוש וגם אחרי כן שראו באבדן דור אנוש שעלה אוקינוס והציף שלישו של עולם ולא נכנעו ללמוד מהם ור"א פירש גם אחרי המבול כי בני ענק היו ממשפחת בני האלהים וא"כ או ההייגה נשי בני נח מזרעם וילדו להם או שיודה במאמר הדורש בעוג שפלט מן המבול ויוסיף הוא שנמלטו גם אחרים עמו והנכון

אבן עזרא

האדם לבדו בעבור זה החמס ועוד בעבור שהאדם בשר והוא יגיע עד עת · ויחסר כאשר יגלה כעשוי לעושה : והיו ימיו · יש אומרים שזה קצב כל האדם ואם מצאנו יותר כן · מצאנו מעט · רק על הרוב ידבר · ואין זה אמת כי הנה שם היה שש מאות וכל הדורות אחריו חיו שנים רבות ובימי פלג חסרו השנים ומימות דוד עד היום שבעים או שמונים שנה · והאמת מה שאמר המתרגם ארמית שנתן קץ לאדם · כטעם עוד ארבעים יום ואם ישובו ימלטו ואם לא ישובו וימותו · ואל תשים לבך אל מספר ויהי נח בן חמש מאות שנה כי אין מוקדם ומאוחר בתורה · והנה כתוב וימת הרן בחרן ואחריו ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך ואנחנו נדע כי לא מת תרח עד שהיה יצחק בן חמש ושלשים שנה ורבים כמוהו : (ד) ופירוש נפילים · שיפול לב הרואה אותם שיתמה מגובה קומתם · וטעם אחרי כן אחר המבול והנה בני ענק בתחלה היו ממשפחת בני האלהים : (ו) וינחם ה' · ידוע כי לא אדם הוא להנחם רק דברה תורה כלשון בני אדם כי המשחית מה שעשה יראה שניחם · וטעם ויתעצב אל לבו הפך ישמח ה' במעשיו כי טוב בעיניו שיקבלו נבראיו חסדיו · ויש אומרים כי וינחם כמו מתנחם לך להרגך ויפרשוהו ויעץ ואמרו כי לבו הוא הנביא · ואלו היה כן לא היה אחר ויתעצב מלת אל · והנה מצאנו שנקרא הנביא לב : (ז) ויאמר · אל לבו · או אמירה למלאכים · וי"א לנח · והנכון

לעלם בדיל דאנון בשרא ועובדיהון בישיא ארכא יהיבת להון מאה ועשרין שנין אם יתובון: ד גבריא הוו בארעא ביומיא האנון ואף בתר כן די עלין בני רברביא לות בנת אנשא וילידן להון אנון גבריא דמעלמא אנשין דשמא: ה וחזא יי ארי סגיאת בישת אנשא בארעא וכל יצרא מחשבת לבהּ לחוד ביש כל יומא: ו ותב יי במימרהּ ארי עבד ית אנשא בארעא ואמר במימרהּ למתבר תקפהון כרעותהּ:

נתינה לגר

שנתי ר"ל דור הרע הזה כמ"ש הרמב"ם במורה פ' י"ד מראשון; או י"ל רוחי ת' קדמי. בשגם הוא בשר, בדיל דאינון בשרא ועובדיהון בישיא, בשגם ת' בדיל כמו אשר גם, ועובדיהון בישיא הוא הוספה לקיצור העברי; פי"ל שהוא ת' בשגם מדרש שגג שחוטאים למקום במעשיהם הרעים · ועי"ל שני פירושים הם הא' בשגם בשביל האדם שבשר הוא, והב' בשגם ששגגו גדול. והיו ימיו כו', ארכא יהיבנא להון מאה ועשרין שנין אם יתובון. ארכה הוא אריכת הזמן ומ"ש אם יתובון ר"ל כדי שישובו, וכמ"ש בב"ר שנה התיבה ק"כ שנים כדי שישובו. (ד) הנפילים, גבריא, כמ"ש רש"י, או כמ"ש הראב"ע שיפול לב הרואה אותם ויתמה מגובה קומתם. (ו) וינחם, ותב ה' במימריה · אף שמרחיק כל רגשות הגוף ת' ותב במימריה; ורצונו שנב ממחשבתו כדעת רז"ל בתשובת ריב"ק וכמו שביאר בנה"ש שהיא מהתפעלות השלמות בנפש וע' בהקדמה כוללת. ויתעצב אל לבו, ואמר במימרה למתבר תוקפהון כרעותיה, הנה עצבות היא מהתפעלות ורגשות הנפש אשר אין לכן מציאות בבורא ית' לכן ת' ויתעצב כמו שהעציב לבני אדם ושבר את רוחם; ומ"ש כרעותיה ר"ל רצון הבורא וזהו פ' של אל לבו וכן משמע מרש"י, ורשד"ל לא כוון יפה בזה.

בעל הטורים

(ד) הנפלים ג'· א' מלא וב' חסרים· הנפלים היו בארץ חסר· (בפ' שלח)ושם ראינו את הנפילים בני ענק מן הנפלים וזה סיחון ועוג ב' כדאיתא בנדה סיחון ועוג בני שמחזאי ועזאל ונפלו מן השמים בימי דור המבול לכן כתיב כאן הנפלים היו בארץ חסר:

רמב"ן

והנכון בעיני כי אדם ואשתו יקראו בני האלהים בעבור שהיו מעשה ידיו והוא אביהם אין להם אב זולתו והוא הוליד בנים רבים ככתוב ויולד בנים ובנות והיו האנשים האלה הנולדים ראשונים מאב ואם בשלמות גדולה מן הגובה והחוזק כי נולדו בדמות אביהם ככתוב בשת ויולד בדמותו כצלמו ויתכן שהיו כל בני הקדמונים אדם שת אנוש נקראים בני האלהים כי היו ג' האנשים האלה בדמות אלהים ואז הוחל לעבוד ע"ג והוחל לבא באנשים חולשה ורפיון וכך אמרו בב"ר זה ספר תולדות אדם ואין הראשונים תולדות ומה הן שלובות בעון קומי אבא כהן ברדלא אדם שת אנוש ושתק אמר לון עד כאן בצלם ובדמות מכאן ואילך קינן קנטרנין וכאשר החל האדם לרוב ונולדו להם הבנות היו אלה בני הראשונים בחזקם ולרוב תאותם היו בוחרים הנשים הטובות בעלות הקומה והבריאות והיפר בתחלה כי יקחו אותם להם לנשים דרך תמם ואח"כ ספר כי יבאו דרך זנות אל בנות האדם שאינם באותה המעלה ולא יודע הדבר עד שיולידו בנים להם ויכירו כי אינם מבני שאר האנשים רק לבני האלהים האלה נולדו שהם גדולים מאוד אבל הם נופלים מאבותם בגובה וכח כלשון לא נופל אנכי מכם והמה גבורים כנגד שאר בני האדם ואמר שהיה זה בדורות הראשונים אשר היו נקראים בני האלהים בהיותם בתכלית השלימות שיולידו בבנות האדם נפילים וגם אחרי כן כי הנפילים עצמם יולידו נפילים מהם ופי' אשר מעולם כי האנשים אחרי המבול כאשר יראו גבורים יזכירו אלה ויאמרו כבר היו גבורים מאלה לעולמים אשר היו לפנינו והיו אנשי השם בכל הדורות אחרי כן וזה פשט הנון בפרשה הזאת אבל המדרש אשר לרבי אליעזר הגדול בפרקיו על המלאכים שנפלו ממקום קדושתן מן השמים והוזכר בגמ' במסכת יומא הוא הנאות בלשון הכתוב יותר מן הכל אלא שיש צורך להאריך בסוד הענין ההוא: (ו) וינחם ה' וגו' ויתעצב אל לבו · דברה תורה כלשון בני אדם והענין כי מרו ועצבו את רוח קדשו במעשיהם וענין אל לבו כי לא הגיד זה לנביא שלוח אליהם וכן הלשון במחושב כדרך

ספורנו

(ד) הנפילים היו בארץ בימים ההם · שקבע להם הא-ל ית' הזמן לתשובה · וגם אחרי כן · שלא שבו כלל: (ה) כי רבה רעת האדם · לשעבר: וכל יצר מחשבות לבו · לעתיד שלא היו שומעים למוכיח ואין לקוות שישובו: (ו) ויתעצב אל לבו · כי לא יחפוץ במות המת והכפך ישמח ה' במעשיו: ונח מצא חן · להציל גם בניו ובנותיו לא מפני שהיה ראוי לכך אבל על צד הנינה זכהו הא-ל ית' לזה כאמרו ושלשת האנשים האלה בתוכם נח דניאל ואיוב חי ה' אם בנים ואם בנות יצילו המה לבדם ינצלו וזה כי לא למדו את דורם לדעת את ה' כאברהם משה ושמואל וזולתם כאמרם ז"ל עילם והם דניאל וחביריו זכתה ללמוד ולא זכתה ללמד · וכן נח אף על פי שהוכיח על המעשים המקלקלים ענין המדינות לא הורה אותם לדעת הא-ל ית' וללכת בדרכיו אף על פי שהוא היה צדיק תמים בעיון ובמעשה · כי אמנם הצדיק המשלים עצמו בלבד הוא ראוי שימלט עצמו בלבד אבל המשלים גם את זולתו הוא ראוי שימלט גם את זולתו כי בזה יש תקוה שיחזרו בתשובה כאמרם ז"ל (ברכות פרק מי שמתו) אם ראית תלמיד חכם שעבר ביום אל תהרהר אחריו בלילה שודאי עשה תשובה

אלא

לבו: ז ויאמר יהוה אמחה את־האדם אשר־בראתי מעל פני האדמה מאדם עד־בהמה עד־רמש ועד־עוף השמים כי נחמתי כי עשיתם: ח ונח מצא חן בעיני יהוה:

פ פ פ קמ"ו · אמצ"ס יחזקיה"ו סימן ומפטירין ביטעיה כה אמר ס' מ"ב

סדר נח.

ט אלה תולדת נח נח איש צדיק תמים היה בדרתיו את־האלהים התהלך־נח: י ויולד נח שלשה בנים את־שם את־חם ואת־יפת: יא ותשחת הארץ לפני האלהים ותמלא הארץ חמס: יב וירא אלהים

ת"א כי נחמתי · סנהדרין קח: ונח מצא חן · סנהדרין שם: איש צדיק · האזינו נא זבחים קטו עקידה שער ט"ז: תמים היה · ערכין יח סנהדרין קח האזינו ו' ודף נא זבחים קטו: התהלך נח · עקידה שער ק' ס' הזוהר פ' שלח לך: ותשחת הארץ · סנהדרין קח האזינו כג חולין כג בכורות נז תמורה כח:

רש"י

נחמתי כי המלכתי · כולם לשון מחשבה אחרת הם: ויתעצב אל לבו · נתאבל על אבדן מעשי ידיו כמו נעצב המלך על בנו וזו כתבתי לתשובת אפיקורוס אחד ששאל את רבי יהושע בן קרחה אמר לו אין אתם מודים שהקב"ה רואה את הנולד אמר לו הן אמר לו והא כתיב ויתעצב אל לבו אמר לו נולד לך בן זכר מימיך אמר לו הן אמר לו ומה עשית אמר לו שמחתי ושימחתי את הכל אמר לו ולא היית יודע שסופו למות אמר לו בשעת חדותא חדותא בשעת אבלא אבלא · אמר לו כך מעשה הקב"ה אע"פ שגלוי לפניו שסופן לחטוא ולאבדן לא נמנע מלבראן (ועיין ברא"ם) בשביל הצדיקים העתידים לעמוד מהם: (ז) ויאמר ה' אמחה את האדם · הוא עפר ואביא עליו מים ואמחה אותו לכך נאמר לשון מחוי: מאדם עד בהמה · אף הם השחיתו דרכם ד"א הכל נברא בשביל האדם וכיון שהוא כלה מה צורך באלו: כי נחמתי כי עשיתם · חשבתי מה לעשות על אשר עשיתים:

חסלת פרשת בראשית

(ט) אלה תולדת נח נח איש צדיק · הואיל והזכירו ספר בשבחו שנאמר זכר צדיק לברכה · דבר אחר ללמדך שעיקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים: בדרתיו · יש מרבותינו דורשים אותו לשבח כל שכן שאילו היה בדור צדיקים היה צדיק יותר ויש שדורשים אותו לגנאי לפי דורו היה צדיק ואילו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום: את האלהים התהלך נח · ובאברהם הוא אומר אשר התהלכתי לפניו נח היה צריך סעד לתמכו אבל אברהם היה מתחזק ומהלך בצדקו מאליו: התהלך · לשון עבר וזה שמושו של ל' בלשון כבד משמשת להבא ולשעבר בל' אחד קום התהלך להבא התהלך נח לשעבר התפלל בעד עבדיך להבא ובא והתפלל אל הבית הזה ל' עבר אלא שהוי"ו שבראשו הופכו להבא: (יא) ותשחת · ל' ערוה ועבודת גלולים (ס"א ערוה כי השחית כל בשר את דרכו ועבודת גלולים כמו פן תשחיתון): ותמלא הארץ חמס · גזל (ס"א שנאמר ומן החמס אשר בכפיהם): (יב) כ

רמב"ן

לדבר אל לבו וזולתו ובנ"ר בזה ענין נכבד במשל שהביאו מן הסרסור והארדיכל והוא סוד גדול לא ניתן ליכתב והיודעו יתבונן למה אמר בכאן שם המיוחד ובכל הפרשה וענין המבול שם אלהים: (ח) וטעם ונח מצא חן בעיני ה' · שהיו כל מעשיו לפניו נאים ונעימים וכן כי מצאת חן בעיני ואדעך בשם כדרך ויתן חנו בעיני שר בית הסוהר ותהי אסתר נושאת חן בעיני וגו' והזכיר זה כנגד מ"ש בדורו שהיו כל מעשיהם לעצבון לפניו ית' ואמר בו שהיו לחן בעיניו ואח"כ הפר מדוע היה טוב לפני האלהים כי היה צדיק תמים:

אבן עזרא

בעיני שהוא דבוק עם לבו הכתוב למעלה: (ח) חן · מגזרת רחמים וממנו פהנה ומשקלו קן והנכם מפעלי הכפל וטעם מציאת חן כמו נא הסם עליך עין: חסלת בראשית

(ט) אלה תולדות · כמו מקורות כטעם מה ילד יום · וכמוהו אלה תולדות יעקב: איש צדיק · במעשיו: תמים · בלבו · ותמים תאר השם מפעלי הכפל והוא תמים · וטעם בדורותיו בדורו בעת המבול ובדורות שהיו אחריו · כי הוא חיה עד שהיה אברהם בן נ"ח שנה והסימן בוא ואברהם אביו בן נ"ח כאשר מת נח: (יא) ותשחת הארץ · כטעם אנשי הארץ וכן הארץ כי תחטא לי · וכל הארץ באו · ויש אומרים כי טעם לפני האלהים בפרהסיא · ואחרים אמרו כי בטעם שנשחתו בסתר ובדברים מכוסים שלא ידעם כי אם השם · והקרוב אלי שם תורה דברה כלשון בני אדם על דרך שיבינו השומעים כעבד שיעשה עבירה לפני רבו ולא יירא · והאומרים כי האלהים בזקים כזה אינני קדש לא אמרו מאומה: חמס · בגזל ועשק ולקחת גם הנשים בחזקה · ומה שאמרו קדמונינו ז"ל כי טעם השחית כל בשר את דרכו כל חי לא שמר דרך תולדתו ועות הנתיב הנטוע בידוע נכון הוא · ומה נכבד דרש שדרשו שהשחיתו נמים

וד"ה

ז וַאֲמַר יְיָ אֶמְחֵי יָת־אֱנָשָׁא דִּי־בְרֵאתִי מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא מֵאֱנָשָׁא עַד־בְּעִירָא עַד־רִחְשָׁא וְעַד־עוֹפָא דִשְׁמַיָּא אֲרֵי־תָבִית בְּמֵימְרִי אֲרֵי־עֲבַדְתִּנּוּן: ח וְנֹחַ אַשְׁכַּח רַחֲמִין קֳדָם יְיָ:

ט אִלֵּין תּוֹלְדָת נֹחַ נֹחַ גְּבַר זַכַּאי שְׁלִים הֲוָה בְּדָרוֹהִי בְּדַחַלְתָּא דַיְיָ הַלִּיךְ נֹחַ: י וְאוֹלִיד נֹחַ תְּלָתָא בְנִין יָת־שֵׁם יָת־חָם וְיָת־יָפֶת: יא וְאִתְחַבַּלַת אַרְעָא קֳדָם יְיָ וְאִתְמְלִיאַת אַרְעָא חֲטוֹפִין: יב וַחֲזָא יְיָ יָת־אַרְעָא וְהָא אִתְחַבָּלַת אֲרֵי־חַבִּילוּ כָּל־

נתינה לגר

(ט) את האלהים התהלך נח, בדחלתא דה׳ הליך נח, לקמן על התהלכתי לפניו (כ״ד מ׳) וכן התהלכו אבותי לפניו (מ״ח ט״ו) ת׳ די פלחית קדמוהי, די פלחו אבהתי? עמ״ש לעיל ה׳ כ״ב,

בעל הטורים

(ט) אלה תולדת נח. ד׳ דסמיכי אלה תולדות השמים אלה תולדות נח אלה תולדות שם אלה תולדות יעקב. כנגן הפסל שלפניו. אלה תולדות השמים פסל תוהו ובוהו. אלה תולדות נח פסל דורות שלפניו. אלה תולדות שם פסל בני חם בני יפת. אלה תולדות יעקב פסל עשו ואלופיו: נח נח וגו׳ ג״פ כתיב נח בפסוק שראה ג׳ עולמות. ד״א שהיה מהשלשה שכל אחד הציל ג׳ בזכותו. נח הציל ג׳ בניו שהם שם חם ויפת. דניאל הציל חנניה מישאל ועזריה מהאש. איוב הציל ג׳ רעיו אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי. ד״א נח לשמים נח לבריות. נח לעליונים נח לתחתונים. נח בעוה״ז ונח בעוה״ב. תמים היה הי״ה עולה למנין כ׳ לומר שהיה תמים בכל כ׳ דורות שמאדם ועד אברהם אבל משנה אברהם לא נחשב תמים. האלהים התהלך נח ס״ת חכם וזה הוא שנאמר ולוקח נפשות חכם: (יא) ותמלא הארץ. ב׳ דסמיכי. הכא ואידך (פרשת שמות) ותמלא הארץ אותם שהארץ עצמה היתה מלאה מהם שהיו יולדות בבטן ששה בכרס א׳ והיו נבלעים תחת הקרקע ואח״כ מגלגלים ועולין והכא נמי הארץ עצמה היתה מלאה חמס שהיה א׳ מפקיד כיסו אצל חבירו והאפרסמון עמו והיה הנפקד מניח הכיס עם האפרסמון תחת הקרקע עם אוצרותיו והמפקיד בא בלילה ומריח האפרסמון ולוקח הכל (עי׳ ב״ר פל״ז). חמס בגי׳ מי נח מלמד שפרע להם מדה במדה. חמס בגי׳ גיהנם מלמד שברותחין נדונו:

רמב״ן

(ט) אלה תולדות נח. פירשו בו קורותיו כענין מה יולד יום וירמוז כל הפרשה ואינו נכון בעיני כי אין קורות האדם תולדותיו והנכון שהוא כמשמעו כמו אלה תולדות בני נח ואלה תולדות ישמעאל יאמר אלה תולדות נח שם חם ויפת אבל הפסיק ויולד נח בעבור שהפסיק ואמר נח איש צדיק תמים היה להודיע למה ניצול בתיבה ואע״פ שכבר אמר למעלה ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם ואת חם ואת יפת חזר להזכירם פעם אחרת להגיד כי לא היה ככל אבותיו שיוליד בנות ובני׳ וזה פעם שלשה בנים כי יזכיר מספרם לאמר כי אלה שלשה לבדם היו תולדותיו וניצלו בזכותו ומאלה נפצה כל הארץ: איש צדיק תמים היה. יזכיר הכתוב שהיה זכאי ושלם בצדקו להודיע שראוי להנצל מן המבול שאין בו עונש כלל כי הוא תמים בצדק כי הצדיק הוא הזכאי בדין הפך הרשע כמו שאמר והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע וכן אתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית וכן בצדק תשפוט עמיתך אבל באברהם שאמר לעשות צדקה ומשפט שבח אותו בצדק שהוא המשפט וברחמים שהיא הצדקה. ור״א אמר צדיק במעשיו תמים בלבו וכתיב תמים אתה בדרכיך ואחר שאמר שהוא איש צדיק כי איננו איש חמס ומשחית דרכיו כבני דורו החייבים אמר שהיה מתהלך את השם בגבבד ליראה אותו לבדו איננו נפתה אחרי חוברי שמים ומנחש ומונן וכל שכן אחרי עבודת גלולים ואיננו שומע להם כלל רק בשם לבדו הוא דבק תמיד והולך בדרך אשר בחר השם או אשר יורה אותו כי נביא היה וזה כטעם אחרי ה׳ אלהיכם תלכו ואותו תיראו הנאמר בהרחקת המתנבא לעבוד ע״ג ונותן אות ומופת כאשר אפרש ועוד אזכיר זה בפסוק התהלך לפני והיה תמים אם יהיה תמים דעות עמי והנה אחר שהיה נח צדיק ואיננו ראוי ליענש גם בניו וביתו ראוים להנצל בזכותו כי היה עונש עליו אם יכרת זרעו או יאמר כי הוא צדיק שלם וגם בניו וביתו צדיקים כי הוא למדם כענין שכתוב כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו: בדורותיו. יש מרבותינו שדרשוהו לטובה כל שכן אם היה בדור של צדיקים ויש שדורשין לגנאי לשון רש״י. והנכון בעיני לפי הפשט שהוא לבדו הצדיק בדורות ההם אין בדורותיו צדיק ולא תמים זולתו וכן כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה שאין אחר בדור ראוי להנצל ואמר בדורותיו כי דורות רבים עברו מעת שהשחיתו ואין צדיק בארץ בלתו ואל יקשה עליך דברי רבותי׳ במתושלח כי הכתוב לא יספר רק שאין צדיק ראוי להנצל מן המבול מכל הדורות ההם: (י) את שם את חם ואת יפת. הנראה אלי כי יפת הוא הגדול שנאמר אחי יפת הגדול וכן ימנה כתולדותם בני יפת תחלה וחם הוא הקטן בכולם כאשר אמר וידע את אשר עשה לו בנו הקטן אבל הקדים שם בעבור מעלתו והזכיר חם אחריו כי כן נולדו והנה נתאחר יפת ולא רצה הכתוב

ספורנו

(ט) אלה תולדות נח. ענייניו ויגדי ימיו: צדיק. במעשה: תמים. בהשכלות: בדורותיו. כפי דורותיו והם היו קצת דורו של מתושלח ושל למך ושלו והדורות שהולידו בני דורו כת״ר שנה: את האלהים התהלך נח. הלך בדרכיו להטיב לזולתו והוכיח בני דורו כדברי רבותינו ז״ל. וכן כתב עליו ברוסי הכלדיי: ויולד נח. מאז שהתחיל להוכיח

אֶת־הָאָרֶץ וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה כִּי־הִשְׁחִית כָּל־בָּשָׂר אֶת־דַּרְכּוֹ
עַל־הָאָרֶץ׃ ס יג וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְנֹחַ קֵץ כָּל־בָּשָׂר בָּא
לְפָנַי כִּי־מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס מִפְּנֵיהֶם וְהִנְנִי מַשְׁחִיתָם אֶת־
הָאָרֶץ׃ יד עֲשֵׂה לְךָ תֵּבַת עֲצֵי־גֹפֶר קִנִּים תַּעֲשֶׂה אֶת־
הַתֵּבָה וְכָפַרְתָּ אֹתָהּ מִבַּיִת וּמִחוּץ בַּכֹּפֶר׃ טו וְזֶה אֲשֶׁר
תַּעֲשֶׂה אֹתָהּ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אַמָּה אֹרֶךְ הַתֵּבָה חֲמִשִּׁים אַמָּה
רָחְבָּהּ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתָהּ׃ טז צֹהַר ׀ תַּעֲשֶׂה לַתֵּבָה
וְאֶל־אַמָּה תְּכַלֶּנָּה מִלְמַעְלָה וּפֶתַח הַתֵּבָה בְּצִדָּהּ תָּשִׂים
תַּחְתִּיִּם שְׁנִיִּם וּשְׁלִשִׁים תַּעֲשֶׂהָ׃ יז וַאֲנִי הִנְנִי מֵבִיא אֶת־
הַמַּבּוּל מַיִם עַל־הָאָרֶץ לְשַׁחֵת כָּל־בָּשָׂר אֲשֶׁר־בּוֹ רוּחַ

ת"א ויאמר אלהים · סנהדרין קח : עשה לך תבת · סנהדרין שם : צהר תעשה · סנהדרין שם : ואני הנני · שם ע"א :

רש"י

השחית כל בשר · אפילו בהמה חיה ועוף נזקקין לשאינן מינן : (יג) קץ כל בשר · כל מקום שאתה מוצא זנות ועבודת גלולים אנדרלומוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים : כי מלאה הארץ חמס · לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל : את הארץ · כמו מן הארץ ודומה לו כצאתי את העיר מן העיר · חלה את רגליו מן רגליו · דבר אחר את הארץ עם הארץ שאף ג' טפחים של עומק המחרישה נמוחו ונטשטשו : (יד) עשה לך תבת · הרבה ריוח והצלה לפניו ולמה הטריחו בבנין זה כדי שיראוהו אנשי דור המבול עוסק בה ק"כ שנה ושואלין אותו מה זאת לך והוא אומר להם עתיד הקדוש ברוך הוא להביא מבול לעולם אולי ישובו : עצי גפר · כך שמו ולמה ממין זה על שם גפרית שנגזר עליהם למחות בו : קנים · מדורים מדורים לכל בהמה וחיה : בכפר · זפת בלשון ארמי ומצינו בגמרא כופרא · בתיבתו של משה על ידי שהיו המים תשים דיה בחמר מבפנים וזפת מבחוץ ועוד כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת אבל כאן מפני חוזק המים זפתה מבית ומחוץ : (טז) צהר · יש אומרים חלון ויש אומרים אבן טובה המאירה להם : ואל אמה תכלנה מלמעלה · כסוי משופע ועולה עד שהוא קצר מלמעלה ועומד על אמה כדי שיזובו המים מלמעלה למטה (מכאן ומכאן) (ס"א אינו) : בצדה תשים · שלא יפלו הגשמים בה : תחתים שנים ושלשים · שלשה עליות זו על גב זו עליונים לאדם אמצעיים למדור תחתיים לזבל : (יז) ואני הנני מביא · הנני מוכן להסכים עם אותם שזרזוני ואמרו לפני כבר מה אנוש כי תזכרנו : מבול · שבלה

רמב"ן

לומר שם ויפת וחם כי היו כולם נזכרים שלא כסדר תולדותם ואין ליפת מעלה שיבטל הסדר בעבורו אבל שם הקדים אותו בעבור מעלתו אע"פ שהוא בספור התולדות וכן בני אברהם יצחק וישמעאל ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו : (יב) כי השחית כל בשר את דרכו · אם נפרש כל בשר כמשמעו ונאמר שאפי' בהמה וחיה ועוף השחית דרכם להזקק לשאינן מינן כמו שפירש רש"י נאמר כי מלאה הארץ חמס מפניהם לא מפני כלם אלא מפני מקצתם וספר עונש האדם לבדו או שנאמר שלא שמרו גם בזה תולדותם והיתה כל הבהמה טורפת וכל העוף דורס והנה גם הם עושים חמס ועל דרך הפשט כל בשר זה כל האדם ולמטה יפרש כל בשר אשר בו רוח חיים ומכל החי ומכל בשר כל חי בגוף אבל בכאן כל בשר כל האדם, וכן יבא כל בשר להשתחוות לפני וכן בשר כי יהיה בעור בשרו :

אבן עזרא

ודגים השם במים וכאשר מימיהם ממעל ומתחת · כן היו המים שהשחיתם הם : (יג) ויאמר קץ כל בשר · הוא הגוף · וטעם בא הגיע קץ אידם : את הארץ · מן הארץ וכן כצאתי את העיר · או עם כמו את יעקב איש וביתו · והנכון בעיני שמלת משחיתם מושכת עצמה ואחרת עמה וכן אלהים נבאות · כסאך אלהים · והוא כן והנני משחיתם ומשחית את הארץ : (יד) גופר · שם עץ קל הוא על פני מים ואין ריע לו במקרא : קנים · לשוות כל חיה ועוף ובהמה איש ואשתו שהם זכר ונקבה נגדו · ושם תיבה ולא ספינה כי איננה על צורת אניה ואין לה משוטים : וכפרת אותה · יש אומרים שהיא מגזרת כפרת · והטעם מכסה אותה ויש אומרים שהכופר כדמות זפת · ויש אומרים שיש שיש בארץ מטעפר והוא מדביק ועומד כזפת · ויש אומרים שהוא הנקרא בלשון ישמעאל · בתמורת הכ"ף בקו"ף · והנכון שמלת וכפרת מגזרת בכופר : מבית · כמו לפנים : (טו) וזה אשר תעשה · טעמו וזה השיעור אשר תעשה · והנה קומתה עשירית ארכה שתהיה נחה על פני המים ולא תהפכנה רוח : (טז) צהר · מקום שיכנס ממנו האור והוא מגזרת צהרים · והוא נעשה למעלה כמשפט ואחר שהיה למעלה אמה אחת בארך היה ברחב שית אמה והנה התיבה כדמות משלש וראשו אחד
וכן

בסרא אנש ית ארחיה על ארעא: יג ואמר יי לנח קצא דכל בסרא עלת לקדמי ארי אתמליאת ארעא חטופין מן קדם עובדיהון בישיא והא אנא מחבלהון עם ארעא: יד עיבד לך תיבותא דאעין דקדרום מדורין תעבד ית תיבותא ותחפי יתה מגו ומברא בכפרא: טו ודין דתעבד יתה תלת מאה אמין ארכא דתיבותא חמשין אמין פותיה ותלתין אמין רומה: טז נהור תעביד לתיבותא ולאמתא תשכללנה מלעלא ותרעא דתיבותא בסטרה תשוי מדורין ארעין תניינין ותליתאין תעבדנה: יז ואנא הא אנא מיתי ית טופנא מיא על ארעא לחבלא כל בסרא די בה רוחא

נתינה לגר

(יב) כל בשר, כל בשרא אנש· נ"ל דתיבת „אנש" היתה כתובה בצדו, והוא פי' אחר. וע' נמפרשי התרגום, שאמרו, כי כוונתו ליישב מלת „דרכו" בל' יחיד; מכל מקום לא נראה, שאין דרכו לת' „אנש" רק „חד וחד". (יד) עצי גפר, דאעין דקדרוס· ובת"י אעין דקדריגון וכן לקמן (ח' ו') הרי אררט, טורי קרדו שהוא Curdistan וכן ארץ אררט (ישעיה ל"ז ל"ח) ת"י קרדו, ובתלמוד (ב"ב נ"ח א') ז' שנים נתכנס אברהם בקרדו, ובערוך כרדו בכ"ף, והרי קויקאזוס הם היותר גדולים בארץ הזאת, וכן ארזי קרדוס חזקים וגבוהים. ולכן אמר ר' נתן (ב"ר פ' ל"א) תיבותא דאעין קרדיגון (וע' נתה"ש)

בעל הטורים

(יג) ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר· רמז לו לימי המבול שהם כמנין קץ ארבעים יום של מטר וק"נ של תגבורת: כי מלאה הארץ חמס מפניהם בגי' גלוי עריות: והנני ג' במסורה· הכא ואידך (ת"א ה) והנני אומר לבנות בית (שם י"ד) והנני מקושבת שנים עלים· אמר הקב"ה אני אמרתי לבנות שיהיה העולם בנוי וקלקלו מעשיהם והנני משחיתם· והנני מקושבת נומר לך שלא נשאר שום אילן עומד אלא כלם נתלשו: משחיתם בגי' היה שלשה טפחים· משחיתם את הארץ ר"ת מאה נומר לך שהשתית קומתן שהיתה גבוהה מאה אמה: (טו) וזה אשר תעשה· ב' דסמיכי הכא ואידך (שמות כט) וזה אשר תעשה על המזבח לומר כשם שהמזבח מכפר כך אתה צריך לבנות מזבח לכפר עליו כשתצא: (טז) צהר בגי' לאור הארון: ושלשים· ב' במסורה הכא ואידך ושלשים יסעו רמז למ"ד שהדגלים נסעו בתיבה מרובעת ד"א שבזכות הדגלים נצלו· תעשה ותי׳

אבן עזרא

רק מקצועותיו על כן לא תתהפך והפתח בצד האחד והיה עולם אין בשלם וידענו כי התיבה גדולה מאד גם יתכן להיות קומת הם גדולה מקומתינו כי האמה היא כמדתו· ויתכן היותם אשר היה מלקח על שלש גובה התחתיים עשר אמות· ויש אומרים כי רביה היו והכתוב אחז דרך קצרה: תחתיים· תואר השם וכן שניים וכן שלישים והשואלים למה לא אמר ושלישים עיניהם להם ולא יראו כלא יראו סלה קשת נגד תואר השם· ונגיד ופקיד וחסיד ודתם ונבון תאר השם וכל מלה כפי משקלה ומערכתה· ומשקל שלישים כמשקל נגידים חסידים כי האחד הוא שליש כמו חסיד· לו יתכן שיו"ד שניים משמשת עצמה ומלת שלישים עמה· אולי מגות דעת השואלים: (יז) ואני· מלת מבול יש אומרים שהדגש תחת הטי"ן מובלע כמו מבוע· והוא מגזרת אבלה נבלה הארץ· ויש אומרים שהוא מגזרת בלולה בשמן והיה ראוי להיות על משקל מסלול· וכמוהו כמזור וכחולם והטורק מתהלכים· וטעם המבול מים דרך קצרה וכן הוא

רמב"ן

(יג) חמס· הוא הגזל והעושק ונתן לנח הטעם בחמס ולא הזכיר השחתת הדרך כי החמס הוא החטא הידוע והמפורסם· ורבותינו אמרו שעליו נחתם גזר דינם והטעם מפני שהיא מצוה מושכלת אין להם בה צורך לנביא מזהיר ועוד שהוא רע לשמים ולבריות והנה הודיע לנח החטא שעליו בא הקץ הגיע הצפירה: והנני משחיתם את הארץ· כמו מן הארץ וכן כצאתי את העיר חלה את רגליו ד"א את הארץ עם הארץ שאף שלשה טפחים של מחרישה נימוחו לשון רש"י מב"ר ור"א אמר שמלת משחיתם משכת עצמה ואחרת עמה והנני משחיתם ומשחית את הארץ· ועל דרך האמת הוא כמו את השמים ואת הארץ כי הארץ היה בהשחתה שבהשחתת הארץ ישחתו והנה נשחתים בעולם הבא כדרך ויתעצב אל לבו ולזה רמזו בבראשית רבה לבן מלך שהיה לו מניקה כל זמן שהיה סורח היתה מניקתו נירדת וכו': (יז) ואני הנני מביא את המבול· הנני מסכים עם אותן שאמרו לפני מה אנוש כי תזכרנו לרש"י מב"ר וא"כ תמה והיאך מסכים עמהם והוא משאיר להם שארית לפליטה גדולה בנח ובניו

ספורנו

בני דורו זכה לבנים: (יב) והנה נשחתה· מעצמה כי בזולת עונש הית' בדרך השחתה בהשחתת דרכם המקלקלת התולדה ובגזל המקלקל המדינות הבנין ועתני קמה: (יג) קץ כל בשר· שקצבתי להם זמן ק"כ שנה: בא לפני· שקבעתי להם לתשובה: כי מלאה הארץ חמס מפניהם· שכלם גוזלים זה את זה הבעלים גוזלים את האריס בכח והאריס גוזל את הבעלים במרמה באופן שהארץ נוהגת כל פירותיה לגזלנים: והנני משחיתם את הארץ· אשחיתם יחדיו עם הארץ שאשחית מזג הארץ והאויר בנסיות גלגל חמה שבעם ממשום היום מן המבול ואילך כמו שפירש הוא ית' במענהו לאיוב ולכן מעטו שני חיי המין האנושי תכף אחר המבול כי לא היו עוד המזגים והפירות על שלמותם כראשון· ולזה הותר למין האנושי אכילת בעלי חיים אחר המבול: (יד) עשה לך תיבת· בזמן הקצוב להם למען יראו וישובו: (טז) בגדם תשים· בצד רחבה כי הוא יקרא צד ופאת האורך יקרא צלע: תחתיים· המורגלים באויות: שנים ושלישים· דומים להתחיים המורגלים: (יז) ואני הנני מביא את המבול· אתה תצליח בתיבה ואני תיכף אביא את המבול והוא לשון מכלה והפסד

בענין

חיים מתחת השמים כל אשר־בארץ יגוע׃ יח והקמתי את־בריתי אתך ובאת אל־התבה אתה ובניך ואשתך ונשי־בניך אתך׃ יט ומכל־החי מכל־בשר שנים מכל תביא אל־התבה להחית אתך זכר ונקבה יהיו׃ כ מהעוף למינהו ומן־הבהמה למינה מכל רמש האדמה למינהו שנים מכל יבאו אליך להחיות׃ כא ואתה קח־לך מכל־מאכל אשר יאכל ואספת אליך והיה לך ולהם לאכלה׃ כב ויעש נח ככל אשר צוה אתו אלהים כן עשה׃

שני ז א ויאמר יהוה לנח בא־אתה וכל־ביתך אל־התבה כי־אתך ראיתי צדיק לפני בדור הזה׃ ב מכל ׀ הבהמה הטהורה תקח־לך שבעה שבעה איש ואשתו ומן־

ת"א ובאת אל: סנהדרין עב: ומכל החי. כאלילים נא זבחים קטז: להחית אתך · כאלילים י ודף נא זבחים קטז: מהעוף למינהו · סנהדרין נז: בא אתה וכל · ספר הזוהר פ' ויקהל: כי אתך ראיתי צדיק · עירובין יח: מכל הבהמה · סנהדרין קח:

רש"י

את הכל שבלבל את הכל שהוביל את הכל מן הגבוה לנמוך וזהו לשון אונקלוס שתרגם טופנא שהציף את הכל והביאם לבבל שהיא עמוקה לכך נקראת שנער שננערו שם כל מתי מבול (ס"א מימי וכן הגיה מהרש"ל בח"ם במסכת שבת): (יח) והקימותי את בריתי · ברית היה צריך על הפירות שלא ירקבו ויעפשו ושלא יהרגוהו רשעים שבדור: אתה ובניך ואשתך · האנשים לבד והנשים לבד מכאן שנאסרו בתשמיש המטה: (יט) ומכל החי · אפילו שדים: שנים מכל · מן הפחות שבהם לא פחתו משנים אחד זכר ואחד נקבה: (כ) מהעוף למינהו · אותן שדבקו במיניהם ולא השחיתו דרכם ומאליהם באו וכל שהתיבה קולטתו הכניס בה: (כב) ויעש נח · זה בנין התיבה: (א) ראיתי צדיק · ולא נאמר צדיק תמים מכאן שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו: (ב) הטהורה · העתידה להיות טהורה לישראל למדנו שלמד

רמב"ן

וכל חי להרבות זרעם כחול אולי היא הסכמה לדעתם כשלא יחמול עליהם · ועל האמת ואני · כמו ויסרתי אתכם אף אני · וכן אני הנה בריתי אתך ואני זאת בריתי יאמר אף אני תהיה ידי בהם על שהשחיתו את הארץ ולכך אמר זאת אות הברית אשר אני נותן ימחץ וידיו תרפינה והמשכיל יבין: (יח) והקימותי את בריתי · אמר ר"א לאות כי השם נשבע לו שלא ימות במבול הוא ובניו ואם לא נכתב תחלה מפורש כאשר מצאנו במשנה תורה נשלחה אנשים לפנינו ומלת והקימותי שאקיים שבועתי · והקרוב אלי שזאת הברית רמז לקשת וטעם ברית הסכמה ודבר שבחרו שנים מגזרת ברו לכם והמלה בסמוך ובמוכרת וכן שבית יעקב · ובנותיו בשבית ויש אומרים כי ברית גבול כרות כל אלו דבריו · ויותר נכון בדרך הפשט כי ענין והקימותי את בריתי לאמר בעת שיבא המבול תהיה בריתי קיימת אתך שתבא אל התיבה

אבן עזרא

המבול מבול מים וכן למן היום הוסדה שטעמו ולמן היום יום הוסדה: (יח) והקימותי את בריתי · לאות שהשם נשבע לו שלא ימות הוא ובניו במבול ואם לא נמצא בתחלה מפורש כאשר מצאנו במשנה התורה נשלחה אנשים לפנינו · ומלת והקימותי שאקיים את שבועתי · והקרוב אלי שזאת הברית רמז לקשת · וטעם ברית הסכמה ודבר שבחרו שנים והוא מגזרת ברו לכם איש · והמלה בסמוך ובמוכרת שוה וכן שבית יעקב · ובנותיו בשבית · ויש אומרים שברית גבול כרות: ואחר שאמר שנים ביאר שיהיו זכר ונקבה ואחר שאמר כלל מכל החי מכל בשר פרט אחר כן מהעוף למינהו ומן הבהמה למינה ומכל רמש שהוא על האדמה · זה כלל לחיות השדה וכל קטן וגדול שבוא שלא מזכר ונקבה ויצא כל הנולדים בלי התחברות שנים · וכן חיות המים שגם הדג יקרא בשר · והעד שאמר משה ואהה אמרם בשר אתן להם הצאן ובקר וגו' אם את כל דגי הים וגו' · ומלת תביא אל התיבה מצוה על נח שלא יעזבם רק יביאם עמו להחיות זרע כל מין · ומלת יבאו אליך שהם יבאו מעצמם ולא ייגע לבקש אותם בחיים ולצוד כל מיני העוף · וזה שיתקן מיני מאכל לכל · ותועי רוח שאלו מה אכל כל עוף דורס וכל חיה כמו האריה שלא יחיה כי אם מבשר ואלה אינם שאלה כי מי שלא ימצא בשר יאכל העשב ופרי העץ כאשר ירעב · וכן דרש שיש בבהמות גדול והוא רועה אלף הרי' טוב הוא להשמעת אזנים וכן עוף שיכסה אור השמש בכנפיו יש לו סוד ואיננו כמשמעו: והשם צוה אל נח לעשות התיבה ימים רבים קודם בא המבול וכאשר קרבו הימים צוהו השם הנכבד שילך נח הוא וביתו אל התיבה ובעבור צריכה שקרבן עם הבהמ

אונקלוס

דחיי מתחות שמיא כל די בארעא ימות : יח ואקים ית קימי עמך ותעול לתבותא את ובניך ואתתך ונשי בניך עמך : יט ומכל דחי מכל בסרא תרין מכלא תעיל לתבותא לקימא עמך דכר ונוקבא יהון : כ מעופא לזנוהי ומן בעירא לזנה ומכל רחשא דארעא לזנוהי תרין מכלא יעלון לותך לקימא : כא ואת סב לך מכל מיכל דמתאכל ותכנוש לותך ויהי לך ולהון למיכל : כב ועבד נח ככל די פקיד יתיה יי כן עבד : א ואמר יי לנח עול את וכל אנש ביתך לתבותא ארי יתך חזיתי זכאי קדמי בדרא הדין : ב מכל בעירא דכיא תסב לך שבעא שבעא דכר ונוקבא ומן

בעל הטורים

כמך ואני לתעשה לומר שאני אסייעך בעשייתה שאלמלא כן לא היה יכול לעשות אותה : (יט) להחיות אתך זכר ונקבה מהעוף למינהו רמז לו שהעוף ישכון אצלו וזש"ה וישלח את היונה מאתו מלמד שהיתה שכונה אצלו : להחיות אתך בגימ' לא טריפה ולא מחוסר אבר : (כא) ולהם · שלשה במסורה הכא · וגבי יוסף ולהם לבדם · (שופטים ו') ולהם ולגמליהם אין מספר · כמו כי יוסף שאכל הוא לבדו והמצריים לבדם כך נח ובניו והחיות והבהמות כל אחד לבדו לכל אחד כפי מאכלו וזה הוא ולהם

רמב"ן

התיבה אתה וביתך ושנים מכל הבשר להחיות כלומר שתחיו שם ותתקימו לצאת משם לחיים והברית הוא דבר השם כשיגזור אומר בלי תנאי ושיור ויקם הברית והזכיר שיהיה קיים והוא כלשון קיימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם שקבלו עליהם דבר להיותו קיים · ועל דרך האמת הזכרת הברית משולש היא והמלה נגזרת מן בראשית ברא אלהים והנה בריתי כמו ברייתי והמלה כמו סמוכה כי היא סמוכה לעולמים שהיו לפנינו ינוס שתקום ותהיה עם הצדיק וכן ואני הנני מקים את בריתי אתכם בריתי היתה אתו והמשכיל יבין : (יט) ומכל בשר וגו' · ידוע כי החיות רבות מאד ומהן גדולות מאד כפילים וכראמים וזולתם והרמש הרומש על הארץ רב מאד גם מעוף השמים מינים רבים אין להם מספר וכמו שאמרו רבותינו מאה ועשרים מיני עופות טמאים יש במזרח וכלם מין איה הם ולעופות טהורים אין מספר והנה יצטרך להביא מכלם שיולידו כמותם וכאשר תאסוף לכלם ומאכל אשר יאכל לשנה תמימה לא הכיל אותם התיבה הזאת ולא עשר כיוצא בה אבל היה נס המחזיק מועט את המרובה ואם תאמר יעשנה קטנה ויסמך על הנס הזה ראה השם יתברך לעשות' גדולה כדי שיראו אותה בני דורו ויתמהו בה ויספרו עליה וידברו בענין המבול וכנוס הבהמה וחיה ועוף לתוכה אולי יעשו תשובה · ועוד עשו אותה גדולה למעט בנס כי כן הדרך בכל הנסים שבתורה או בנביאים לעשות כל אשר ביד אדם לעשות והשאר יהיה בידי שמים ואל תתפתה לאמר כי היו שלש מאות אמות באמות איש נח והיה גדול שאם כן היו גם האנשים גדולים גם החיה והעופות בדורות ההם גדולים עד שלקה העולם במבול ועוד כי באמות אמות התורה הנה : תביא אל התיבה להחיות אתך · לומר שיתעסק ויעזור אותם בכניסתם בתיבה וישתדל בהם שיחיו כאשר ישתדל בנפשו : (כ) שנים מכל יבואו אליך להחיות · הודיעו כי מעצמם יבאו לפניו שנים שנים ולא יצטרך הוא לצוד אותם בהרים ובאיים והוא יביאם בתיבה אחרי כן ובמעשה פירש שבאו זכר ונקבה וזה היה בכללם אחרי כן צוהו שיקח מכל הבהמה הטהורה שבעה שבעה ובאלה לא אמר שיבואו אליו אלא שהוא יקח אותם כל הבאים להנצל ולחיות להם זרע באים מאליהם אבל הבאים להקריב עולות לא גזר שיבאו מעצמם להשחט אבל לקחם נח כי הצואה של שבעה שבעה היתה כדי שיוכל נח להקריב מהן קרבן וטעם הטהורה הקב"ה פירש לו סימני הטהרה אבל הכתוב יקצר לומר הטהור על פי התורה ורש"י כתב את שעתידה להיות טהורה לישראל מלמד שלמד נח תורה והנה מכאן שלא הוכשרו בקרבנות בני נח אלא בהמה טהורה ועוף טהור וכן אמר בהבל מבכורות צאנו ומחלביהן אבל כל המינין הטהורים כשרין בהם כדכתיב ויקח מכל הבהמה הטהורה ומכל עוף הטהור ויעל עולות במזבח והוסיף לישראל במצוה שיהיו כל קרבנותם מן הבקר ומן הצאן מן התורים ומן בני היונה · וטעם גם מעוף השמים הטהור כי הכתוב נמשך למעלה : (כב) ויעש נח ככל אשר צוה אותו אלהים · שעשה את התיבה ואסף המאכל ודרך הכתוב לאמר ויעש וכן עשה לבאר · כי לא הפיל דבר מכל אשר צוה : (א) ויאמר ה' לנח · הודיע השם כי במדת רחמים ימלט אותו ואת ביתו ויחיה מהם זרע לדורות וזה טעם לחיות זרע על פני כל הארץ כי מתחלה אמר להחיות אתך ורמז לו עתה במדת רחמים על הקרבן להודיע אותו שישעה אל קרבנו ובזכות קרבנו יקיים העולם ולא יכרת עוד מפני מי המבול · וע"כ מזכיר בו שם המיוחד כי בכל ענין הקרבנות לא יזכיר אלהים כאשר אזכיר בהגיעי לשם בע"ה : בא אתה וכל ביתך אל התיבה · עשה נח את התיבה ימים רבים קודם המבול וכאשר קרב עת המבול בחדש השני בעשור

ספורנו

כענין כל נבלם · אמר אני אביא את המפלה וההפסד שאמרתי באמרי והנני משחיתם את הארץ : (יח) והקמותי את בריתי · אחר המבול : (כא) ואתה · עתה קח כל מאכל · מאכלים שונים למינים שונים : כי אותך ראיתי צדיק · לא ביתך לפיכך אתה וכל ביתך כי בשבילך בלבד אמלטם : (ב) הטהורה · שהיו אז כלם כשרים להקרבה כמו שהזכירו רבותינו ז"ל וכמו

הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר לֹא טְהֹרָה הִוא שְׁנַיִם אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ׃ ג גַּם
מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם שִׁבְעָה שִׁבְעָה זָכָר וּנְקֵבָה לְחַיּוֹת זֶרַע עַל־
פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ׃ ד כִּי לְיָמִים עוֹד שִׁבְעָה אָנֹכִי מַמְטִיר עַל־
הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה וּמָחִיתִי אֶת־כָּל־
הַיְקוּם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ה וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל
אֲשֶׁר־צִוָּהוּ יְהוָה׃ ו וְנֹחַ בֶּן־שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וְהַמַּבּוּל הָיָה
מַיִם עַל־הָאָרֶץ׃ ז וַיָּבֹא נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי־בָנָיו אִתּוֹ
אֶל־הַתֵּבָה מִפְּנֵי מֵי הַמַּבּוּל׃ ח מִן־הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וּמִן־
הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אֵינֶנָּה טְהֹרָה וּמִן־הָעוֹף וְכֹל אֲשֶׁר־רֹמֵשׂ
עַל־הָאֲדָמָה׃ ט שְׁנַיִם שְׁנַיִם בָּאוּ אֶל־נֹחַ אֶל־הַתֵּבָה זָכָר
וּנְקֵבָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ׃ י וַיְהִי לְשִׁבְעַת הַיָּמִים
וּמֵי הַמַּבּוּל הָיוּ עַל־הָאָרֶץ׃ יא בִּשְׁנַת שֵׁשׁ־מֵאוֹת שָׁנָה
לְחַיֵּי־נֹחַ בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּשִׁבְעָה־עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בַּיּוֹם הַזֶּה
נִבְקְעוּ כָּל־מַעְיְנוֹת תְּהוֹם רַבָּה וַאֲרֻבֹּת הַשָּׁמַיִם נִפְתָּחוּ׃
יב וַיְהִי הַגֶּשֶׁם עַל־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה׃
יג בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה בָּא נֹחַ וְשֵׁם־וְחָם וָיֶפֶת בְּנֵי־נֹחַ וְאֵשֶׁת נֹחַ
וּשְׁלֹשֶׁת נְשֵׁי־בָנָיו אִתָּם אֶל־הַתֵּבָה׃ יד הֵמָּה וְכָל־הַחַיָּה

ת"א לחיות זרע · בחולין דף ס ודף נא זבחים קיא : ונח בן שש מאות שנה · סנהדרין סט : מן הבהמה · פסחים ג · בתרא קכג : ויהי לשבעת · סנהדרין קח · בשבת שם · ראש השנה יא : נבקעו כל · יומא עו : סנהדרין קח : וארובות השמים · יומא שם :

רש"י

נח תורה : שבעה שבעה איש ואשתו · כדי שיקריב מהן קרבן בצאתו : (ג) גם מעוף השמים וגו' · בטהורים הכתוב מדבר ולמד סתום מן המפורש : (ד) כי לימים עוד שבעה · אלו ז' ימי אבלו של מתושלח הצדיק שחס הקדוש ברוך הוא על כבודו ועכב את הפורענות צא וחשוב שנותיו של מתושלח ותמצא שהם כלים בשנת שש מאות שנה לחיי נח : כי לימים עוד · מהו עוד · זמן אחר זמן · זה נוסף על מאה ועשרים שנה : ארבעים יום · כנגד יצירת הולד שקלקלו להטריח ליוצרם לצור צורת ממזרים : (ה) ויעש נח · זה ביאתו לתיבה : (ז) נח ובניו · האנשים לבד והנשים לבד לפי שנאסרו בתה"מ מפני שהעולם שרוי בצער : מפני מי המבול · אף נח מקטני אמנה היה מאמין ואינו מאמין שיבא המבול ולא נכנס לתיבה עד שדחקוהו המים : (ט) באו אל נח · מאליהן : שנים שנים · כולם הושוו במנין זה מן הפחות היו שנים : (יא) בחדש השני · רבי אליעזר אומר זה מרחשון רבי יהושע אומר זה אייר : נבקעו · להוציא מימיהן : תהום רבה · מדה כנגד מדה הם חטאו ברבה רעת האדם ולקו בתהום רבה : (יב) ויהי הגשם על הארץ · ולהלן הוא אומר ויהי המבול אלא כשהורידן הורידן ברחמים שאם יחזרו יהיו גשמי ברכה וכשלא חזרו היו למבול : ארבעים יום וגו' · אין יום ראשון מן המנין לפי שאין לילו עמו שהרי כתיב ביום הזה נבקעו כל מעינות נמצאו ארבעים יום כלים בעשרים ושמנה בכסליו לרבי אליעזר שהחדשים נמנין כסדרן אחד מלא ואחד חסר הרי שנים עשר ממרחשון ועשרים ושמנה מכסליו : בעצם היום הזה · למדך הכתוב שהיו בני דורו אומרים אילו אנו רואים אותו נכנס לתיבה אנו שוברין אותה והורגין אותו

אמר

בעירא דלא איתהא דכיא היא תרין דכר ונקבא׃ ג אף מעופא דשמיא שבעא שבעא דכר ונקבא לקימא זרעא על־אפי כל־ארעא׃ ד ארי לזמן־יומין עוד שבעא אנא מחית מטרא על־ארעא ארבעין יממין וארבעין לילון ואמחי ית־כל־יקומא די עבדת מעל אפי ארעא׃ ה ועבד נח ככל די־פקדיה יי׃ ו ונח בר־שית מאה שנין וטופנא הות מיא על־ארעא׃ ז ועאל נח ובנוהי ואתתיה ונשי־בנוהי עמה לתיבותא מן־קדם מי טופנא׃ ח מן־בעירא דכיא ומן־בעירא די ליתהא דכיא ומן־עופא וכל די־רחיש על־ארעא׃ ט תרין תרין עלו לות נח לתיבותא דכר ונקבא כמא־די פקיד יי ית־נח׃ י והוה לזמן שבעת־יומין ומי טופנא הוו על־ארעא׃ יא בשנת שית־מאה שנין לחיי נח בירחא תנינא בשבעת־עשרא יומא לירחא ביומא הדין אתבזעו כל־מבועי תהומא רבא וכוי שמיא אתפתחו׃ יב והוה מטרא נחית על־ארעא ארבעין יממין וארבעין לילון׃ יג בכרן יומא הדין עאל נח ושם־וחם ויפת בני־נח ואתת נח ותלתא נשי־בנוהי עמהון לתיבותא׃ יד אנון וכל־חיתא לזנה וכל־בעירא לזנה

בעל הטורים

ולגמליהם שסכנים זמורות לפילים ומאכל לגמלים וכן לכל מין ומין׃ (ד) היקום אשר עשיתי · בגי׳ לא חיים לתחיית המתים׃ היקום · ג׳ במסורה · הכא ואידך וימח את כל היקום ואת כל היקום אשר ברגליהם לומר כשם שחטאו דור המבול מפני רוב טובה ועושר שהיה להם כך קרח מרוב עושר שהיה לו השתרר ותעה׃ (י) לשבעת הימים· בגי׳ לימי אבל מתושלח׃ (יא) בשבעה עשר יום לחודש · וזה הוא (איוב לו) יבלו ימיהם בטוב במנין טוב לחדש ירד המבול׃ וארבת השמים · בגי׳ שלקח שני כוכבים

נתינה לגר

ומפסר נפר דלדריתא הוא נפריות שים לעץ חלקי גפרית· וע׳ ארמוניא בס׳ ערך מלים. ז (י) לשבעת, ת׳ לזמן שבעא, כוונתו כי לשון לשבעת מורה על המשך הזמן, וע׳ בספרי המדקדקים. (יא) בחדש השני, בירחא תנינא. לא ת׳ באייר, כי ר״א ור״י פליגי אם קאי על אייר או על מרחשון, והוא פרנס מפי ר״א ור״י (לשיטת הבבלי) או לפני ר״א ור״י (לשיטת הירושלמי), וע׳ בהקדמה כוללת, לכן לא הכריע. (יג) בעצם, בכרן · הרמב״ן היה לפניו בקרן בקוף אבל בכ״י בכף, ואין חילוק כמו כובע וקובע.

אבן עזרא

הככה שיקח מן הבהמה הטהורה ומן העוף הטהור שבעה זכרים ושבעה נקבות׃ (ד) כי לימים עוד שבעה · כי ביום השביעי ימטיר עד סוף ארבעים יום והנה זה היה בעשור לחדש השני · ובסוף הק״ם יום מהתחלה ישוב לאמצעי אל הגבה והוא סוד · ומלת היקום לא מצאתיה כי אם בפרשה הזאת · ופרשו מהפעלים שהפ״א שלהם איננו שלם על משקל כרוב וי״א שהוא מהפעלים נחי העי״ן והוא הפוך· כמו לינה ה׳ את יריבי · ומלת יקום כלל לכל חי שהוא על האדמה׃ (ה) ויעש נח · כאשר צוה ובא עם ביתו קרוב אל התיבה׃ (ז) מפני מי המבול · מפני פחד מי המבול והנה באותם השבעה ימים באו מעצמם מן הבהמה הטהורה רבות וכן מהעוף הטהור ומהאחרים ומכל רומש זכר ונקבה באו׃ (יא) נבקעו כל מעינות תהום רבה · מעינות סמוך כאין מעינות מוכרת׃ תהום · לשון זכר ונקבה וכן שמם רוממתהו · ולא הזכיר הנחלים כי מהמעינות יצאו וכאשר נבקעו עלו המים ונפתחו ארובות השמים וירדו המים ונתגלגלה הארץ ואין מבדיל בין יום ובין לילה והטעם שאמר יום ולילה לא ישבתו וכאשר נפסקו מימי השמים אז ידע נח כי עברו ארבעים יום וארבעים לילה כי השם גלה לו

רמב״ן

בעשור לחדש הזה וטהו שיבא הוא וכל ביתו בתיבה הוא וכל אשר לו בראשונה אתה ובניך ואשתך ונשי בניך והודיעו כי בזכותו לבדו ינצלו שלא אמר אתכם ראיתי צדיקים לפני וזה שיקח הוא ויביא מן הבהמה הטהורה ומן העוף הטהור שבעה והודיעו יום המבול שבו יבא אל התיבה וכן עשה שבעצם היום הזה בא נח וזהו מעט מפני מי המבול ורש״י כתב אף נח מקטני אמנה היה ולא נכנס לתיבה עד שדחפוהו המים ולשון ברא׳שית רבה מחוסר אמנה היה אלולי שהגיעו עד קרסוליו לא היה נכנס לתיבה אם כן יאמר שלא נכנס שם עד שגברו המים וכסו פני כל הארץ וראה כי ימבע׃ (ח) מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה שנים באו אל נח · פי׳ רש״י כולן השוו במנין זה מן הפחות היו שנים ואחרים אמרו כי פי׳ שנים זוגות לומר שהיו באים זכר ונקבה יחד ועל דעתו שכן היה שבאו מכלם שנים זכר ונקבה מעצמם ונח הוסיף להביא מן הטהורים ששה זוגות כי הבאים להנצל באו מעצמם ואשר לצורך קרבן טרח במצוה כי כן נאמר לו · ומעם ויעש נח ככל אשר צוהו ה׳ אמר בב״ר שיכין לכנוס בהמה וחיה ועוף כלומר הטהורים שטרח הוא אחריהם ולקחם אל ביתו והכתוב שאמר פעם שלישית כאשר צוה אלהים את נח לומר שעשה כאשר צוהו בכניסת התיבה כי הוא נמשך למעלה עם ויבא נח לומר שבא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אל התיבה ומן הבהמה והעוף והרמש שנים שנים שבאו אליו אל התיבה וכלם באו אתו שנכנסו בתיבה מפני מי המבול כאשר צוה אותו. אלהים וחזר ופירש החדש והיום שבא המבול וכילד בא ואמר כי בעצם אותו היום הוא שבא נח אל התיבה עמו כל הבשר החי לא קודם לכן · ומעם ויבאו אל נח אל התיבה להודיע שלא נאספו אליו כלל ולא באו עד

לְמִינָהּ וְכָל־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ לְמִינֵהוּ וְכָל־הָעוֹף לְמִינֵהוּ כֹּל צִפּוֹר כָּל־כָּנָף׃ טו וַיָּבֹאוּ אֶל־נֹחַ אֶל־הַתֵּבָה שְׁנַיִם שְׁנַיִם מִכָּל־הַבָּשָׂר אֲשֶׁר־בּוֹ רוּחַ חַיִּים׃ טז וְהַבָּאִים זָכָר וּנְקֵבָה מִכָּל־בָּשָׂר בָּאוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים וַיִּסְגֹּר יְהוָה בַּעֲדוֹ׃ שלישי יז וַיְהִי הַמַּבּוּל אַרְבָּעִים יוֹם עַל־הָאָרֶץ וַיִּרְבּוּ הַמַּיִם וַיִּשְׂאוּ אֶת־הַתֵּבָה וַתָּרָם מֵעַל הָאָרֶץ׃ יח וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם וַיִּרְבּוּ מְאֹד עַל־הָאָרֶץ וַתֵּלֶךְ הַתֵּבָה עַל־פְּנֵי הַמָּיִם׃ יט וְהַמַּיִם גָּבְרוּ מְאֹד מְאֹד עַל־הָאָרֶץ וַיְכֻסּוּ כָּל־הֶהָרִים הַגְּבֹהִים אֲשֶׁר־תַּחַת כָּל־הַשָּׁמָיִם׃ כ חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה מִלְמַעְלָה גָּבְרוּ הַמָּיִם וַיְכֻסּוּ הֶהָרִים׃ כא וַיִּגְוַע כָּל־בָּשָׂר ׀ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ בָּעוֹף וּבַבְּהֵמָה וּבַחַיָּה וּבְכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ וְכֹל הָאָדָם׃ כב כֹּל אֲשֶׁר נִשְׁמַת־רוּחַ חַיִּים בְּאַפָּיו מִכֹּל אֲשֶׁר בֶּחָרָבָה מֵתוּ׃ כג וַיִּמַח אֶת־כָּל־הַיְקוּם ׀ אֲשֶׁר ׀ עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף

ת"א והבאים זכר ונקבה: זבחים דף קטז: חמש עשרה אמה מלמעלה. יומא עו: כל אשר נשמת. שם פ"ס סוטה מס ס' הזוהר פ' ויגש: מכל אשר בחרבה. קדושין יג סנהדרין קח זבחים קיג בכורות מז: וימח את כל. ברכות כא בבא

° המ"ם רפה מ"ש

רש"י

אמר הקב"ה אני מכניסו לעיני כולם ונראה דבר מי יקום: (יד) צפור כל כנף. דבוק הוא צפור של כל מין כנף לרבות חגבים (כנף לשון כוזה כמו ובסע אותו בכנפיו שאפילו נוצתה עולה אף כאן צפור כל מין מראית נוצה): ויסגר ה' בעדו. הגין עליו שלא שברוה הקיף התיבה דובים ואריות והיו הורגים בהם ופשוטו של מקרא סגר כנגדו מן המים וכן כל בעד שבמקרא לשון כנגד הוא. בעד כל רחם. בעדך ובעד בניך. שר בעד עור. מגן בעדי. התפלל בעד עבדיך. כנגד עבדיך: ותרם מעל הארץ. משוקעת היתה במים אחד עשר אמה כספינה טעונה שמשוקעת מקצתה במים ומקראות שלפנינו יוכיחו: (יח) ויגברו. מאליהם: (כ) חמש עשרה אמה מלמעלה. למעלה של גובה כל ההרים לאחר שהושוו המים לראשי ההרים: (כב) נשמת רוח חיים. נשמה של רוח חיים: אשר בחרבה. ולא דגים שבים: (כג) וימח. לשון ויפעל הוא ואינו ל' ויפעיל והוא מגזרת ויפן ויבן כל תיבה שסופה

רמב"ן

בעצם היום הזה שהיה הגשם ובא הוא בתיבה כי האל הוא צוה ורוחו הוא קבצן ברגע אחד: (טז) וטעם והבאים זכר ונקבה מכל בשר באו. כי הבאים אל תוך התיבה היו זכר ונקבה שהכניסם נח בתוכה ולכך אמר כאשר צוה אותו אלהים כי היה מצוה אליו שיכניסם לתוכה. ודעת ר"א כי ויבא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אתו אל התיבה לא נכנסו בתוכה אלא שבאו אליו כלם בעבור לחדש כי ביתו קרוב אל התיבה היה: וטעם מפני מי המבול. מפחד מי המבול ולשבעת הימים היה מי המבול ואספו כלם בתיבה

אבן עזרא

אל הסוד: וארבות. כמו שנה ה' עשה ארבות והגאון אמר כלשון בני אדם ומשפטם. ויש אומר שהאל"ף שורש כמו כבודות וי"א שהאל"ף נוסף כמו אלף אגודות והם מפעלי הכפל. וביום י"ז שהחל המבול נכנס נח וביאו התיבה והכניס בתוכה החיה והבהמה והרמש והעוף. ומלת צפור. שם כלל לאשר יש לו כנף. והפלא שבאו כלם מעצמם שנים שנים: (טז) והבאים זכר ונקבה. טעמו הבאים בתיבה. וטעם ויסגור ה' בעדו הוא לשבח שהסגירה בעת שהוא סוגר יותר משפתיחה ובעת אחרת לגנאי יסגור על איש. ויסך אלוה בעדו. והעד ראש הפסוק. והנה סגר הפתח והשם עזרו שלא נפתח התיבה מקום כי מיד היו כלם מתים. וכבר נכתב ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה אם כן מה טעם ויהי המבול

על

וכל רחשא דרחיש על ארעא לזנוהי וכל עופא לזנוהי כל צפר כל דפרח: טו ועלו עם נח לתבותא תרין תרין מכל בשרא די בה רוחא דחיי: טז ועליא דכר ונקבא מכל בשרא עלו כמא די פקיד יתה יי ואגן יי (במימרה) עלוהי: יז והוה טופנא ארבעין יומין על ארעא וסגיאו מיא ונטלו ית תבותא ואתרמת מעל ארעא: יח ותקיפו מיא וסגיאו לחדא על ארעא ומהלכא תבותא על אפי מיא: יט ומיא תקיפו לחדא לחדא על ארעא ואתחפיאו כל טוריא רמיא די תחות כל שמיא: כ חמש עשרי אמין מלעלא תקיפו מיא ואתחפיאו טוריא: כא ומית כל בשרא דרחיש על ארעא בעופא ובבעירא ובחיתא ובכל רחשא דרחיש על ארעא וכל אנשא: כב כל די נשמתא רוחא דחיין באנפוהי מכל די ביבשתא מיתו: כג ומחא ית כל יקומא די על אפי ארעא מאנשא עד בעירא עד רחשא ועד עופא

בעל הטורים

פלימה: (טז) והבאים ב' במס' · הכא ואידך (נחמיה ה') והבאים וגו' עם זרובבל לומר כמו בכאן באו מאליהם אף התם

אבן עזרא

על הארץ ארבעים יום וכן פירושו כאשר היה המבול ארבעים יום על הארץ רבו המים ונשאו התיבה ונגבה מעל הארץ וזה טעם כי עד ארבעים יום לא זזה ממקומה: (יט) מאד מאד · פעמים שאין לרוב ממנו · וכן אחר שאמר ויכסו כל ההרים הגבוהים למה אמרו ויכסו ההרים · וכן פירושו כל הר גבוה כסה במים וחמש עשרה אמה כסו ההרים הנזכרים ואנחנו מאמין בדברי אלהינו ונעזוב הבלי בני האדם שיאמרו על הר אחד גבוה שהוא במלכות יון: ופי' ויגוע וכבר גוע ורבים פירשו כמשמו כמו ואתחנן וכן וימטר עליהם מן על פי' האמת ומלת ויגוע מיתה ובפי' ויגוע וימת אבאר לך זה · והנה ברור לך שמלת רמש כלל לעוף ולבהמה ולחיה ולשרץ שהוא דק ולאדם · ויתכן להיות כל אשר נשמת רוח חיים באפיו שב אל האדם כי לא מצאנו נשמה חוץ מנשמת האדם · ורבים אמרו שנקראת כן בעבור שהיא מן השמים ואם הם שני שרשים ימלא

רמב"ן

וסגר הפתח והצהר ואין דבריו נכונים · ויתכן כי ויעש נח ככל אשר צוהו ה' ונח בן שש מאות שנה · והפסוקים עד בשנת שש מאות שנה אינם מספרי מעשה אבל ויעש נח ככל אשר צוהו יכלול הענין כולו יאמר שעשה ככל אשר נצטוה לא הפיל מכל הענין דבר עשה התיבה ואסף המאכל ולקח מן הבהמה והעוף הטהורים שבעה שבעה ביום אשר צוה אותו וכאשר היה בן שש מאות שנה והמבול ירד על הארץ בא עם ביתו ועם הבהמות הטהורות וכל החי אל התיבה כאשר צוהו אלהים ואחר כן ספר במעשה ויהי לשבעת הימים בשנת שש מאות נגמר הענין: (יח) וטעם ויגברו המים והמים גברו · שנתרבו מאד כי לרבוי הגדול יקרא הלשון גבורה וכן ופשעיהם כי יתגברו רבו מאד גבר חסדו על יראיו גדל וכן אם בגבורת שמונים שנה ברבוי גדול · ויתכן כי טעם ויגברו שהיו באים בשטף ועוקרים האילנות ומפילים הבניינים כי לכח יקראו גבורה בעבור כי הגבורה בכח וכן גם גברו חיל והגביר ברית לרבים שבוע אחד יעמידנו בחוזק ולשון חכמים גבורות גשמים מפני שיורדין בגבורה ואפשר שיהיה מזה ואם בגבורות שמונים שנה שאם היו עצמותיו וגופו חזקים והוא בעל כח יחיה שמונים ואם כן יהיה פי' גברו על הארץ שהיו בגבורתם כלם אף על ההרים הגבוהים ושוטפים אותם: (כג) וימח את כל היקום אשר על פני האדמה · אחר שאמר ויגוע כל בשר ואמר כל אשר בחרבה מתו הוסיף לאמר וימח שנמחו הגופות ויהיו למים כענין ומחה אל מי המרים כי היו המים רותחין כדברי רבותינו אבל כן יהיו הדגים מתים ואולי היה כמו שאמרו בבראשית רבה מכל אשר בחרבה ולא דגים שבים ויש אומרים אף הן בכלל נאספים אלא שברחו לאוקינוס ומכל מקום ניצולו הדגים ושני הדעות האלו אפשריים כי יתכן שמימי המבול הרותחים יתערבו בימים ויחממו עליוני הים בלבד והדגים יבאו בעמקי המצולות ויחיו שם או כדברי יש אומרים שהיו דגי הימים שבתוך הארץ הקרובים מהם לאוקינוס ובורחים שם בהרגישם רתיחת המים שם וניצולין מהם אפילו אם ימותו כלם הנה מרבית הדגה באוקינוס היא ושם לא ירד מבול כמו שנאמר ויהי הגשם על הארץ ומשם ניצולו הדגים שהרי לא נכנסו מהם בתיבה לחיות זרע ונאמר בברית הנני מקים את בריתי אתכם ואת כל נפש החיה אשר אתכם בעוף ובבהמה ובכל חית הארץ אתכם מכל יוצאי התיבה ולא הזכיר דגי הים: וימחו מן הארץ · פי' הכפל לומר כי נשכח זכרם שאין להם זרע ומה צורך לאמר כן אחר שמתו הכל אולי מפני העופות ומקצת השרץ לאמר שלא נשאר בהם ביצים בכל עץ או תחת הארץ כי הכל נמוחו ויתכן שיהא שיעור הכתוב וימח את כל היקום אשר על פני האדמה כי מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים נמוחו מן הארץ לא נשאר רק נח · ורבותינו דרשו וימח בעולם הזה וימחו מן הארץ מן העולם הבא עשו הארץ הנזכרת כאן ארץ החיים

ספורנו

כן בסגלת מזונם על הספק ונשמתם בם: (יח) ותלך התבה · בדחיית התגבורת הבאה מלמטה: (כג) וימח את כל היקום · של בעלי חיים לא עצבים וצמחים כמו שבאר באמרו מאדם ועד בהמה עד רמש ועד עוף השמים: וימחו מן הארץ · הם ובאר
ונין

הַשָּׁמַיִם וַיִּמָּחוּ מִן־הָאָרֶץ וַיִּשָּׁאֶר אַךְ־נֹחַ וַאֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה׃ כד וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם עַל־הָאָרֶץ חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם׃ ח א וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ וְאֵת כָּל־הַחַיָּה וְאֶת־כָּל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ עַל־הָאָרֶץ וַיָּשֹׁכּוּ הַמָּיִם׃ ב וַיִּסָּכְרוּ מַעְיְנֹת תְּהוֹם וַאֲרֻבֹּת הַשָּׁמָיִם וַיִּכָּלֵא הַגֶּשֶׁם מִן־הַשָּׁמָיִם׃ ג וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ הָלוֹךְ וָשׁוֹב

ת"א קיג עירובין יח סנהדרין קח: וישכו המים. ר"ה השנה יב סנהדרין קח זבחים קיג:

רש"י

ה"א כגון בנה מחה קנה כשהוא נותן וא"ו יו"ד בראשה נקוד בחיר"ק תחת היו"ד: אך נח. לבד נח זהו פשוטו ומדרש אגדה גונח וכוהה דם מטורח הבהמות והחיות. ויש אומרים שאיחר מזונות לארי והכישו ועליו נאמר הן צדיק בארץ ישולם: (א) ויזכר אלהים. זה השם מדת הדין הוא ונהפכה למדת רחמים על ידי תפלת הצדיקים. ורשעתם של רשעים הופכת מדת הרחמים למדת הדין שנאמר וירא ה' כי רבה רעת האדם וגו'. ויאמר ה' אמחה והוא שם מדת רחמים: ויזכור אלהים וגו'. מה זכר להם לבהמות זכות שלא השחיתו דרכם קודם לכן ושלא שמשו בתיבה: ויעבר אלהים רוח. רוח תנחומין והנחה עברה לפניו: על הארץ. על עסקי הארץ: וישכו. כמו חמת המלך שככה לשון הנחת חימה: (ב) ויסכרו מעינות. כשנפתחו כתיב כל מעינות וכאן אין כתיב כל לפי שנשתיירו מהם אותן שיש בהן צורך לעולם כגון חמי טבריא וכיוצא בהן: ויכלא. וימנע כמו לא תכלא רחמיך. לא יכלה ממך: (ג) מקצה חמשים

רמב"ן

וכבר רמזתי סודה: (א) ויזכור אלהים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה. הזכירה בנח מפני שהיה צדיק תמים וכרת לו ברית להצילו ונח יכלול זרעו אשר אתו שם ולא הזכירם כי בזכותם ניצולו אבל הזכירה שאמר בחיה ובבהמה איננה בזכות שאין בבעלי נפש זכות או חובה זולתי באדם לבדו אבל הזכירם בהם כי זכר את דבר קדשו שאמר והיה העולם והרצון אשר לו בבריאת העולם עלה לפניו ורצה הקיום העולם במינין אשר ברא בו והנה ראה עתה להוציאם שלא יכלו בתיבה ולא הזכיר העוף והשרץ כי זכירת החיה שוה עמהם ויגיד עליו רעו: (ג) וישובו המים מעל הארץ הלוך ושוב. יאמר שהיו חסרים מעט מעט עד שחרבו פני האדמה ויחסרו המים מקצה חמשים ומאת יום דבק עם ותנח התיבה לומר שחסר ביום ההוא חסרון גדול שנחה בו התיבה כאשר אפרש: (ד) ותנח התבה בחדש השביעי בשבעה עשר יום לחדש. כתב רש"י מכאן אתה למד שהיתה משוקעת במים י"א אמה כפי החשבון הכתוב בפירושיו והוא כן בב"ר אבל כיון שרש"י מדקדק במקומות אחרים מדרשי ההגדות ומורה לבאר פשטי המקרא הרשה אותנו לעשות כן כי שבעים פנים לתורה ומדרשים רבים חלוקים בדברי החכמים ואומר אני שאין החשבון הזה שאמרו נאות בלשון הכתוב כי אם נסבול לפרש ותנח התיבה בחדש השביעי ליום הזה הנזכר שכלא בו הגשם ושבו המים מעל הארץ הלוך וחסור שלא כמנין החדש השני בהתחלת הפרשה וכמנין האמור בסוף הפרשה איך יתכן שיחזור מיד בפסוק השני ויאמר עד החדש העשירי למנין אחר שיהיה י' לירידת הגשמים וראיה מן התיבה שהיה משוקעת במים מפני שנותן חסרון זה לכל הימים אמה לד' ימים והידוע לחסרון המים כי הנחל הגדול כאשר יחסר בתחלתו אמה לד' ימים יחסר בסופו ד' אמות ליום אחד והרי לפי החשבון הזה באחד לחדש אב נראו ראשי ההרים ובאחד בתשרי חרבו המים והנה בששים יום חסרו כל גובה ההרים הגבוהים שבהם כמה אלפים אמה ועוד כי שלח היונה בשבעה עשר יום.

לחדש

אבן עזרא

כמוהו: (כג) וימחו מן הארץ נמחה שמם מן הארץ כי אין להם זרע ונשאר רק נח לבדו ואשר אתו והנה זאת תשובה גמורה על חסירי הדעת מאחינו שאומרים שלא היה המבול בכל הארץ: (כד) ויגברו המים חמשים ומאת יום. בעבור שנבקעו המעינות גם היה גשם יורד יום אחד ופוסק יום אחד כי פירוש אנכי ממטיר תמיד בלי הפסקה ובעד שאמר ויכלא הגשם: (א) ויזכור אלהים את נח. גם בניו והנשים בכלל נח שהוא העיקר: ואת כל החיה. כלל לחית השדה ולעוף השמים ולכל שורץ על הארץ וטעם ויזכור השבועה שנשבע לנח: ויעבר אלהים רוח. שהעבירו תמיד: וישכו המים. וינוחו ולא גברו. וכן וחמת המלך שככה ודגשות הכ"ף לחסרון העי"ן ושניהם מהבנין הקל: (ב) ויסכרו. כמו ויסגרו ואין הכ"ף מתחלפת בגימ"ל רק הם שני מלות והטעם אחד כי לא יתחלפו חוץ מאותיות יה"וא וסמ"ך בשי"ן: ויכלא הגשם. נכלא בתוך האוצר: (ג) וישבו המים. למטה מהארץ כמשפטם בסוף חמשים ומאת יום גם זה החשבון בדרך נבואה ידעו. והאומרים כי שנה מלאה מאה וחמשים יום חמשה חדשים וזה לנו לאות שהם חדשי חמה והנה לא דברו נכונה על דבריהם כי שנים ימים יחסרו. גם האומר כי החשבון בעבור היה עושה ויבש בחדש השני מרחשון ותהיה השנה שלימה ולמה כל זה ואפילו היה כתוב כי נח היה חשבונו על החמה או תחלת השנה מתשרי לא נתנו המועדים על יד נח. גם יתכן על מנות התיבה לדבר דברים ארוכים לכן לא יועילו ולא יצילו כי תהו המה:

דשמיא ואתמחיאו מן־ארעא ואשתאר ברם־נח ודי עמה בתבותא: כד ותקיפו מיא על־ארעא מאה וחמשין יומין: א ודכיר יי ית־נח וית כל־חיתא וית־כל־בעירא די־עמה בתבותא ואעבר יי רוחא על־ארעא ונחו מיא: ב ואסתכרו מבועי תהומא וכוי שמיא ואתכלי מטרא מן־שמיא: ג ותבו מיא מעל ארעא אזלין ותיבין וחסרו

נתינה לגר

ח (ב) ויכלא, ואתכלי. ולקמן ויכלא העם (שמות ל"ו ו') ת' ופסק? גם ותעצר המגפה (במדבר כ"ה ח') ת' ואתכלי. ורש"י פי' הכא ובשמות ל' מניעה. ואפשר דעל דבר שלא פסק רק לשעה ת' ואתכלי, אבל על דבר שפסק לעולם ת' ופסק, ולכן הכא שלא פסקו הגשמים רק לזמן ת' ואתכלי. ואפשר לומר, כי הגשם והמגפה שניהם אינם בני בעלי בחירה, ורק כחומר ביד היוצר כל המה, באשר היו ונבראו נפסקו, ע"כ יפול עליהם בצדק הפעל וַיִּכָּלֵא הבא בנפעל, ולכן ת' ואתכלי באתפעל הבא בארמית תמורת הנפעל בעברית; אולם עם בני ישראל המביאים נדבה למעשה המשכן, המה בעלי בחירה, והנפעל שם הוא תחת הקל (כידוע למדקדקים) ע"כ שלל המת' את ידיו לתרגם "ופסק" ואע"פ שאין ראי' לדבר — כי שתי המלות "ויכלא" שבפה ובשמות אינן שוות — זכר לדבר יש, כי רש"י ז"ל על זה הפסוק, הרחיק עדותו להביא ראי' מתהלים ומן הפעל "כלה" כשבא בה"א, ולא הביא

בעל הטורים

כמי עלו מאליהם וזהו הוא כמ"ד עלו מאליהם ודלא כמ"ד שעזרה העלם: (כג) וישאר אך נח · אין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות לומר שאף עוג נשאר: אך נח בגימ' עוג: (ב) ויכלא הגשם · ב' במסורה הכא ואידך ויכלא העם מהביא לומר לך בזכות ישראל כלא הגשם: (ג) ושוב · ג' במס' · הכא ואידך ויצא יצוא ושוב עד יבושת המים · (יחזקאל א') והחיות רצוא

רמב"ן

לחדש אלול והמים על פני כל הארץ והאילנות מכוסים והנה הרבו כלם בשנים עשר ימים ועל דרך הסברא אם היתה משוקעת במים י"א אמה והוא יותר משליש קומתה הטבע בעבור היותה רחבה מלמטה וכלה אל אמה כי היא היפך הספינות ויש בה כבדות גדולה. והנראה מדרך הפשט כי חמשים ומאת יום האמורים בהגבורת המים יכלול ארבעים יום של ירידת הגשם כי בהם עקר הרבוי וההגבורת והנה החלו לחסור בשבעה עשר בניסן ותנח התיבה אחר שלשים יום על הרי אררט בשבעה עשר יום לחדש אייר הוא החדש השביעי לירידת הגשם ואחריה ע"ג ימים באחד לחדש אב הוא החדש העשירי לירידה נראו ראשי ההרים והנה תקנו תקון מועט בלשון הכתוב: והנכון בעיני כי חמשים ומאת יום היו משבעה עשר יום לחדש השני הוא חדש מרחשון עד שבעה עשר יום לחדש השביעי הוא חדש ניסן והוא יום מנוח התיבה כי אז העביר השם רוח קדים עזה כל הלילה וישם את המים לחרבה שחסרו מאד ותנח התיבה והראיה כי לא אמר הכתוב בכאן ויחסרו המים בחדש פלוני ביום פלוני והיו המים הלוך וחסור עד החדש השביעי ותנח התיבה וגו' כאשר אמר בחסרון האחד שנראו בו ראשי ההרים כי ביום החסרון נחה התיבה והסדר בענין הזה כי ביום רדת הגשם נבקעו מעינות תהום ונפתחו ארובות השמים וירד הגשם ארבעים יום ובהם גברו המים חמש עשרה אמה מלמעלה ופסק הגשם בסוף הארבעים ונסכרו מעיינות תהום וארובות השמים פתוחות והיה האויר לח מאד וכל הארץ מלאה מים ואינם נגרים במורד ולא יבשו לשלם ועמדו כן בגבורתם עד מלאת ק"נ יום לירידת הגשם ואז העביר השם רוח חזק מאד בשמים ובארץ ויסכרו מעיינות תהום כי חזרו המים הנובעים מהם אל מקומם עד אשר נתמלא התהום כמו שהיה בתחלה ונסגרו פתחי מעיינותיו וארובות השמים נסגרו וייבש האויר מאד ברוח המייבש והמים אשר בארץ לחכה והנה חסרו המים הרבה ביום ההוא ותנח התיבה שהיתה משוקעת במים בשתים ושלש אמות ואחר שבעים ושלש יום באחד לחדש העשירי הוא חדש תמוז נראו ראשי ההרים ומקץ ארבעים יום בעשתי עשר חדש בעשרה לחדש פתח נח חלון התיבה ואחרי שלש שבועות הלכה היונה מאתו ואחר שלשים יום הסיר מכסה התיבה: וטעם ויעבר אלהים רוח על הארץ · שהיה רוח גדולה וחזק יוצאה מבטן הארץ על פני התהום ומרחפת במים ויסכרו בו מעיינות תהום כי לא אמר הכתוב הדבר ויעבר אלהים רוח על המים וישכו המים שהיו נובעין מן התהום ויצאו מלשון וחמת המלך שככה שנחה או לשון המשל שדבר והבלעו ללמוד שנבלעו מי התהום במקומם וכן אמרו זה בסדר עולם המים העולים למעלה נגב"ה אותם הרוח והיורדים למטה נבלעו במקומם: (ב) וטעם ויכלא הגשם מן השמים · שלא ירד עוד גשם עד צאתם מן התיבה כי היו השמים ברוח הזה כברזל ולא הורידו טל ומטר כלל ויבש האויר וחרבו המים כי גשם המבול כבר כלה מיום הארבעים:

ספורנו

נין ונכד: (כד) ויגברו כו' חמשים ומאת יום · מיום התחלת הגשם גברו עד תום חמשים ומאת יום מתחלת הגשם שהיו בי"ז לחודש השני ושלמו בי"ז לחודש השביעי שהיו הק"נ יום ה' חדשים שלמים ואז נחה התיבה בלא היה שום תגבורת זולתה כי אמנם מיום התחלת הגשם התחיל התגבורת מלמטה כאמרו נבקעו כל מעינות תהום רבה אמנם לא התחילה התיבה ללכת על פני המים עד שהיו המים כ"כ גבוהים שהתיבה רמה מעל הארץ וכאשר שלמו ימי הגשם היה תגבורת מלמעלה כנגד

וַיַּחְסְרוּ הַמַּיִם מִקְצֵה חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם׃ ד וַתָּנַח הַתֵּבָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּשִׁבְעָה־עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ עַל הָרֵי אֲרָרָט׃ ה וְהַמַּיִם הָיוּ הָלוֹךְ וְחָסוֹר עַד הַחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בָּעֲשִׂירִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ נִרְאוּ רָאשֵׁי הֶהָרִים׃ ו וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם וַיִּפְתַּח נֹחַ אֶת־חַלּוֹן הַתֵּבָה אֲשֶׁר עָשָׂה׃ ז וַיְשַׁלַּח אֶת־הָעֹרֵב וַיֵּצֵא יָצוֹא וָשׁוֹב עַד־יְבֹשֶׁת הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ׃ ח וַיְשַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה מֵאִתּוֹ לִרְאוֹת הֲקַלּוּ הַמַּיִם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ט וְלֹא־מָצְאָה הַיּוֹנָה מָנוֹחַ לְכַף־רַגְלָהּ וַתָּשָׁב אֵלָיו אֶל־הַתֵּבָה כִּי מַיִם עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיִּקָּחֶהָ וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו אֶל־הַתֵּבָה׃ י וַיָּחֶל עוֹד שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים וַיֹּסֶף שַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה מִן־הַתֵּבָה׃ יא וַתָּבֹא

ת"א ותנח התבה · ספר הזוכר פ' בהעלותך : והמים היו · ספר הזוכר פ' פנחס : וישלח את · סנהדרין קח : וישלח את

רש"י

ומאת יום · התחילו לחסור והוא אחד בסיון כיצד בכ"ז בכסליו פסקו הגשמים · הרי ג' מכסליו וכ"ט מטבת הרי ל"ב ושבט ואדר וניסן ואייר ק"ח הרי ק"נ : (ד) בחדש השביעי · סיון והוא שביעי לכסליו שבו פסקו הגשמים : בשבעה עשר יום · מכאן אתה למד שהיתה התיבה משוקעת במים י"א אמה שהרי כתיב בעשירי באחד לחודש נראו ראשי ההרים זה אב שהוא עשירי למרחשון לירידת גשמים והם היו גבוהים על ההרים חמש עשרה אמה וחסרו מיום אחד בסיון עד אחד באב ט"ו אמה לששים יום הרי אמה לד' ימים נמצא שבט"ז בסיון לא חסרו המים אלא ד' אמות ונחה התיבה ליום המחרת · למדת שהיתה משוקעת י"א אמה במים שעל ראשי ההרים : (ה) בעשירי וגו' נראו ראשי ההרים · זה אב שהוא עשירי למרחשון שהתחיל הגשם וא"ת הוא אלול ועשירי לכסליו שפסק הגשם כשם שאתה אומר בחדש השביעי סיון והוא שביעי להפסקה אי אפשר לומר כן על כרחך שביעי אי אתה מונה אלא להפסקה שהרי לא כלו ארבעים יום של ירידת גשמים ומאה וחמשים של תגבורת המים עד אחד בסיון ואם אתה אומר שביעי לירידה אין זה סיון והעשירי אי אפשר למנות אלא לירידה באב אתה אומר להפסקה והוא אלול אי אתה מוצא בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ שהרי מקץ ארבעים יום משנראו ראשי ההרים שלח את העורב וכ"א יום הוחיל בשליחות היונה הרי ששים יום משנראו ראשי ההרים עד שחרבו פני האדמה וא"ת באלול נראו נמצא שחרבו במרחשון והוא קורא אותו ראשון ואין זה אלא תשרי שהוא ראשון לבריאת עולם ולרבי יהושע הוא ניסן : (ו) מקץ ארבעים יום · משנראו ראשי ההרים : את חלון התבה אשר עשה · לצהר ולא זה פתח התיבה העשוי לביאה ויציאה : (ז) יצוא ושוב · הולך ומקיף סביבות התיבה ולא הלך בשליחותו שהיה חושדו על בת זוגו וכמו ששנינו באגדת חלק : עד יבשת המים · פשוטו כמשמעו אבל מדרש אגדה מוכן היה העורב לשליחות אחרת בעצירת גשמים בימי אליהו שנאמר והעורבים מביאים לו לחם ובשר : (ח) וישלח את היונה · לסוף ז' ימים שהרי כתיב ויחל עוד ז' ימים אחרים מכלל זה אתה למד שאף בראשונה הוחיל ז' ימים : וישלח · אין זה לשון שליחות אלא לשון שלוח שלחה ללכת לדרכה ובזו יראה אם קלו המים באם תמצא מנוח לא תשוב אליו : (י) ויחל · לשון המתנה וכן לי שמעו

רמב"ן

(ה) והמים היו הלוך וחסור עד החדש העשירי · טעמו כמו מסורס שהיו הלוך וחסור עד שנראו ראשי ההרים בחדש העשירי הוא חדש תמוז

אבן עזרא

(ה) בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים · והנה נח קבע אחד לחדש ולא ראה הלבנה כי עוד לא פתח חלון התיבה ובעשור לחדש שבע שלח את הצורב ותמיד היה הולך ושב עד שיצא נח כי כן אמר עד יבושת המים וביום שיבשה הארץ יצא נח וכל אשר אתו ואחר שבעת ימים ששלח את העורב שלח את היונה וזה היה ביום שבעה עשר לשבט שסוף החדש העשירי מיום המבול והנה הוא על המנהג המרובע והעד שאמר ויחל עוד שבעת ימים אחרים · ומלת ויחל עוד על דעתו מתחלה כי אילו היה מגזרת תוחלת היה וייחל כמו וייקץ או ויחל כמו וישב יעקב ויתכן לפותה מלה זרה בדקדוק : (י) ויוסף שלח את היונה מן התיבה · כארבעה ועשרים בשבט :

ערף

מיא מסוף מאה וחמשין יומין : ד ונחת תיבותא בירחא שביעאה בשבעת עשר יומא לירחא על טורי קרדו : ה ומיא הוו אזלין וחסרין עד ירחא עשיראה בעשיראה בחד לירחא אתחזיאו רישי טוריא : ו והוה מסוף ארבעין יומין ופתח נח ית כות תיבותא די עבד : ז ושלח ית ערבא ונפק מפק ותיב עד דיבישו מיא מעל ארעא : ח ושלח ית יונה מלותה למיחזי הקליאו מיא מעל אפי ארעא : ט ולא אשכחת יונה מנח לפרסת רגלה ותבת לותה לתיבותא ארי מיא על אפי כל ארעא ואושיט ידה ונסבה ואעיל יתה לותה לתיבותא : י ואוריך עוד שבעא יומין אחרנין ואוסיף שלח ית יונה מן תיבותא : יא ואתת לותה יונה לעדן רמשא והא טרף

נתינה לגר

ראי' מן ויכלא הגשם . (ז) יצוא ושוב, מפק ותיב, כי עשה כן בתמידות (כהוראות המקור) . (י) ויחל, ואוריך . וכן לקמן פסוק י"ב ת' ג"כ ואוריך, לא חילק ביניהם, כמו שחילק רש"י בפסוק

בעל הטורים

הטוב זה הוא שאמרו שמזיעת החיות יוצא נהר דינור כמו ושוב דהכא איירי בנהר אף התם נמי : (ד) ותנח . ב' במסרה . ותנח השני ותנח עליהם הרוח לומר שרוה"ק נחה על אותם אשר נאמרו בתבה וזה הוא ותנח עליהם הרוח : אררט . ג' במסרה הכא ושנים גבי סנחריב (מ"ב י"ט . ישעיה ל"ז) ויהי וגו' בית נסרך אלהיו וגו' והמה נמלטו ארץ אררט ואמרו חז"ל לקח נסר אחד מן התיבה ואמר דין אלהא דשיזביה לנח מטופנא . נסרוך לשון נסר : (ז) יבשת המים . בגימ' נחל כרית (מ"א י"ז) אמר

רמב"ן

והודיענו הכתוב שחסרו בע"ג יום חמש עשרה אמה אבל החסרון אשר מתחלה למנוח התיבה לא ידענו כמה היה כי לא הוצרך הכתוב להודיע השקוע ולא החסרון והנראה לדעתי בשקוע התיבה כי היתה מפני היות המים נובעים מן התהומות והיותם עוד רותחים כדברי רבותינו כי בעבור כן תלך על פני המים ואם לא מפני זה היתה נטבעת בכבדותה כי רבים אשר בתוכה והמאכל והמשקה היה הרבה מאד וכאשר שככו המים מנביעתם או מרתיחתם גם כן וחסרו ברוח מיד נכנסה התיבה אל תוך המים בכובד משאה ונחה על ההר ועל דעת המפרשים המספר בהגבורת המים חמשים ומאת יום ומנוח התיבה וראיית ראשי ההרים ומ' יום אחרי כן הכל ידענו בדרך הנבואה כי הכתוב מודיע אותנו כן אבל נח לא ידע רק שהרגיש כי נחה התיבה והמתין לפי דעתו זמן שחשב כי קלו המים והנה גם לדברינו גם לדברי רבותינו וכל המפרשים יהיו הרי אררט מן ההרים הגבוהים אשר תחת כל השמים שהיו המים עליהם ט"ו אמה ולכן יקשה זה כי היודע בהר היונים שגבוה מהם הרבה מאד וארץ אררט בשפל הכידור הקרוב לבבל ואולי נאמר כי היה החסרון בי"ז לחדש השביעי גדול מאד מט"ו אמה וקודם לכן נראו ראשי ההרים הגבוהים לא הרי אררט ויקרה מקרה התיבה שהיתה בארץ אררט בחדש השביעי ונחה על ראשי ההרים ההם והנה נח מפני שכלה הגשם היה פותח החלון וסוגר אותו כרצונו ואחר ע"ג יום ממנוח התיבה השגיח מן החלון ונראו לו ראשי הרי אררט וחזר וסגר אותו והגיד הכתוב כי אחר ארבעים יום שלח העורב ולא אמר הכתוב ויהי בחדש פלוני וביום פלוני ויפתח נח ויאמר ויהי מקץ ארבעים יום להגיד כי מעת שנראו לנח ראשי ההרים המתין ארבעים יום כי חשב בלבו שבזמן הזה נראו המגדלים ונגלו האילנות וימצאו העופות להם מנוח כאשר תקננה ופתח החלון לשלוח העורב ובחדש הראשון הוא חדש תשרי חרבו המים ובחדש השני הוא חדש מרחשון בשבעה ועשרים בו יבשה הארץ ובו ביום יצאו מן התיבה והנה כל מנין הפרשה כפשוטו ומשמעו . ודע כי אחרי שהסכימו שבתשרי נברא העולם כאשר תקנו זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון וכן הוא סדר הזמנים זרע וקציר וקור וחום יהיה ראש השנים מתשרי וכן החדשים ממנו הם נמנים עד שהגענו ליציאת מצרים ואז צוה הקב"ה למנות בחדשים מנין אחר שנאמר החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה ומשם ואילך בכל הכתוב ימנה תשרי החדש השביעי ועדין נשאר בשנים החשבון ממנו דכתיב וחג האסיף תקופת השנה וכך תרגם יונתן בן עוזיאל בירח האיתנים בחג הוא החדש השביעי אמר בירחא דעתיקיא קרו ליה ירחא קדמאה וכען הוא ירחא שביעאה ובמכילתא החדש הזה לכם ולא מנה בו אדם הראשון : (ט) ולא מצאה היונה מנוח . אין מנהג העופות לנוח בראשי ההרים הגבוהים על הארץ ואין אילן שם אף כי בהיות המים על פני כל הארץ ולכן לא מצאה היונה מנוח אשר ישב לה

ספורנו

נמשך על מלאת ק"נ יום ואז בנוח ההגבורת הדוחה את התיבה נחה התיבה : (ז) וישלח את העורב . לראות אם יבש האויר אחר שנראו ראשי ההרים באופן שיוכל העורב לסבלו : ויצא יצוא ושוב . שלא יכול לסבלו : (ח) לראות הקלו . אם הקלו הקנים בהרים ובמגדלים כמנהגם : (ט) כי מים על פני כל הארץ . גם בראשי ההרים הנראים היה לחות רב

אֵלָיו הַיּוֹנָה לְעֵת עֶרֶב וְהִנֵּה עֲלֵה־זַיִת טָרָף בְּפִיהָ וַיֵּדַע נֹחַ כִּי־קַלּוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ׃ יב וַיִּיָּחֶל עוֹד שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים וַיְשַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה וְלֹא־יָסְפָה שׁוּב־אֵלָיו עוֹד׃ יג וַיְהִי בְּאַחַת וְשֵׁשׁ־מֵאוֹת שָׁנָה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ חָרְבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ וַיָּסַר נֹחַ אֶת־מִכְסֵה הַתֵּבָה וַיַּרְא וְהִנֵּה חָרְבוּ פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ יד וּבַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּשִׁבְעָה וְעֶשְׂרִים יוֹם לַחֹדֶשׁ יָבְשָׁה הָאָרֶץ׃ ס רביעי טו וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ לֵאמֹר׃ טז צֵא מִן־הַתֵּבָה אַתָּה וְאִשְׁתְּךָ וּבָנֶיךָ וּנְשֵׁי־בָנֶיךָ אִתָּךְ׃ יז כָּל־הַחַיָּה אֲשֶׁר־אִתְּךָ מִכָּל־בָּשָׂר בָּעוֹף וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ הוֹצֵא היצא קרי אִתָּךְ וְשָׁרְצוּ בָאָרֶץ וּפָרוּ וְרָבוּ עַל־הָאָרֶץ׃ יח וַיֵּצֵא־נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי־בָנָיו אִתּוֹ׃ יט כָּל־הַחַיָּה כָּל־הָרֶמֶשׂ וְכָל־הָעוֹף כֹּל רוֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ לְמִשְׁפְּחֹתֵיהֶם יָצְאוּ מִן־הַתֵּבָה׃ כ וַיִּבֶן נֹחַ מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקַּח מִכֹּל ׀ הַבְּהֵמָה

ת"א היונה : סנהדרין שם עקידה שם : והנה עלה · עירובין דף יח : ויהי באחת · ר"ה י' : צא מן התבה · סנהדרין קח : למשפחותיהם · סנהדרין שם : ויבן נח מזבח · זבחים קח : ויקח מכל זבחים קטו :

רש"י

(יא) טרף בפיה · אומר אני שזכר היה לכן קראו פעמים זכר ופעמים לשון נקבה לפי שכל יונה שבמקרא לשון נקבה כמו כיונים על אפיקי מים רוחצות · כיוני הגאיות כולם הומות וכמו כיונה פותה : טרף · חטף ומ"א לשון מזון ודרשו בפיה לשון מאמר אמרה יהיו מזונותי מרורים כזית בידו של הקב"ה ולא מתוקים כדבש בידי בשר ודם : (יב) וייחל · הוא לשון ויחל אלא שזה לשון ויפעל וזה לשון ויתפעל ויחל וימתין · וייחל ויתמתן : (יג) בראשון · לר"א הוא תשרי ולר' יהושע הוא ניסן : חרבו · נעשה כמין טיט שקרמו פניה של מעלה : (יד) בשבעה ועשרים · וירידתן בחדש השני בי"ז אלו י"א ימים שהחמה יתירה על הלבנה שמשפט דור המבול שנה תמימה היה : יבשה · נעשה גריד כהלכתה : (טז) אתה ואשתך וגו' · איש ואשתו כאן התיר להם תה"מ : (יז) הוצא · הוצא כתיב היצא קרי היצא אמור להם שיצאו הוצא אם אינם רוצים לצאת הוציאם אתה : ושרצו בארץ · ולא בתיבה מגיד שאף הבהמה והעוף נאסרו בתשמיש : (יט) למשפחותיהם · קבלו עליהם ע"מ לידבק במינן : (כ) מכל הבהמה הטהורה · אמר לא צוה לי הקב"ה להכניס מאלו ז' ז' אלא כדי להקריב קרבן מהם :

רמב"ן

ובעת הראות האילנות הגהה לנפשה כי בדליותיהם תקיננה : (יא) והנה עלה זית טרף בפיה · מפשוטו של פסוק זה יראה שלא נעקרו האילנות ולא נמחו במבול כי לא היה שם נחל שוטף בעבור כי נתמלא כל העולם מים אבל בב"ר אמרו מהיכן הביאה אותו ר' לוי אמר מהר המשחה הביאה אותו דלא ספת ארעא דישראל במיא דמבולא הוא שהקב"ה אמר ליחזקאל בן אדם אמור לה את ארץ לא מטוהרה היא ולא גושמה ביום

אבן עזרא

(יא) טרף בפיה · י"א שהיא מלה מוכפלת בטעם כמו אדמת עפר ויפרשו טרף כמו עלה זית וכן כל טרפי צמחה · והראיה שים פתח הרי"ש קמץ גדול כמו זהב ועבן · והנכון בעיני שיהיה הבי"ת נוסף כבי"ת ברוחו שמים שפרה · והוא בהחד · ובא בקמץ · כמו כי הוא טרף · אריה שאג והכריסם · או יהיה טרף קמוץ בעבור שהוא תואר השם כמו חכם וטעם כמו טרף כי יש תואר דומה לפועל ויש תואר דומה לפעול : (יב) וייחל · מבנין נפעל ובא מלעיל כמו וילחם וילמד ויש מזה הבנין שהוא מלרע כמו ויפקד מקום דוד · ובא יו"ד וייחל בשרבו הבלם כיו"ד או ירה יירה · ובאחד בחדר שלח את היונה ולא יספה כמפסקם לשוב אליו עוד לעולם · וכן עוד טומאתו בו · עוד כל ימי הארץ : (יג) חרבו המים · לכן לא תוכל הרגל לדרוך על הארץ שהיא רכה כי פנים חרבו לבדם ואחר כך יבשה

זיתא תביר נחית בפומה וידע נח ארי קליאו מיא מעל־ארעא: יב ואוריך עוד
שבעה יומין אחרנין ושלח ית־יונה ולא־אוסיפת למתוב לותה עוד: יג והוה בשית־
מאה וחד שנין בקדמאה בחד לירחא נגובו מיא מעל ארעא ואעדי נח ית־חופאה
דתבותא וחזא והא נגובו אפי ארעא: יד ובירחא תנינא בעשרין ושבעא יומא
לירחא יבישת ארעא: טו ומליל יי עם־נח למימר: טז פוק מן־תבותא את ואתתך
ובנך ונשי־בנך עמך: יז כל־חיתא דעמך מכל־בשרא בעופא ובבעירא ובכל־
רחשא דרחיש על־ארעא אפיק עמך ויתילדון בארעא ויפשון ויסגון על־ארעא:
יח ונפק נח ובנוהי ואתתיה ונשי־בנוהי עמיה: יט כל־חיתא כל־רחשא וכל־עופא
כל דרחיש על־ארעא לזרעיתהון נפקו מן־תבותא: כ ובנא נח מדבחא קדם־יי

נתינה לגר

י"ב ,ויחל וימתן וייחל ויתמתן" . (יא) עלה זית טרף בפיה, טרף זיתא תביר נחית בפומה. סביר הוא ל' שבור והיא ת' של טרף , כי טרף זיתא הוא טרפא דזיתא עלה של זית . (יז) היצא, אפיק , גזוי מן אפעל . אַפֵּק, ושרצו בארץ , ע' ברמב"ן לעיל א' כ' .

בעל הטורים

ט הקב"ה אסה מזומן לגליהות אחרת בימי אליהו · יבשת אותיות השבי : (יא) טרף ב' במסרה הכא · ואידך (הושע ו') כי הוא טרף וירפאנו מה התם לשון שבירה אף ה"נ שהיא שברתו מן האילן ולא מצאה אותו צף על המים ובזה הכיר כי

ספורנו

נאופן שגם שם לא מצאה מנוח לכף רגלה : (יג) ויסר נח את מכסה התבה · השב שכבר יבש לאות האויר המותריי

אבן עזרא

יבשה הארץ והאומרים על שנת הלבנה נשען נעבור עשרה ימים שהם נוספים בעבור שנת החמה · צריכים להיות שנתם שלימה ושל מי מלא להם בשנה עמד נח בתיבה · רק עמד שנת החמה ועוד י' ימים : (יז) היצא · כמו הסלם וכן הישר לפני דרכך : ושרצו · יולידו : (יט) למשפחותיהם · כמו למינם ויש אומרים שהולידו בתבה וכל משפחה יצאה ולא התערבה באחרת וזה איננו רחוק : (כ) הבהמה הטהורה · עשר ולא נדע מספר העוף בעבור כי הוא יותר מבהמה· והנה המזבח בנהו באחד

רמב"ן

זעם רבי בירי אמר נפתחו לה שערי ג"ע והביאה אותו והנה כוונתם שנעקרו האילנות ונמחו במקומות המבול ואף כי יהיה העלה נבל וכך אמרו אפילו אילטרובולין של ריחים נמוחו במבול ודרשו בו הבניה שהקו מים ומאמרם דלא ספת ארעא דישראל במיא דמבולא שלא היה עליה גשם המבול כדכתיב לא גשמה ולא נפתחו בה מעיינות תהום רבה אבל המים נתפשטו בכל העולם וכסו כל ההרים הגבוהים אשר תחת כל השמים כמו שכתוב מפורש ואין סביב ארץ ישראל גדר לעכב המים שלא יבאו בה וכך אמרו בפירקי רבי אליעזר ארץ ישראל לא ירד עליה מי המבול מן השמים אלא שנתגלגלו המים מן הארצות ונכנסו לתוכה שנאמר בן אדם אמור לה והנה לדעת רבי לוי מפני שלא ירד בארץ ההיא הגשם השוטף ולא נפתחו עליה ארובות השמים נשארו בה האילנות ובכל העולם נשברו ונעקרו במבול ומטרות עזו ואני תמה על מאמרם מגן עדן אם כן לא ידע נח שקלו המים מעל הארץ כי שם לא נכנסו מי המבול ואולי היו שעריו סגורים שלא יכנסו שם המים וכאשר קלו המים נפתחו · ומדעתם זו אמרו שם ויטע כרם ומהיכן היה לו אמר רבי אבא בר כהנא בכניסתו לתיבה הכניס עמו זמורות לנטיעות יחורים להכניס גרופיות לזתים : טרף בפיה · כתב רש"י אומר אני שזכר היה ולכך קורא אותו פעמים לשון זכר ופעמים לשון נקבה לפי שכל יונה שבמקרא לשון נקבה הוא טרף חטף ומדרש אגדה לשון מזון ודרשו בפיה לשון מאמר אמרה יהיו מזונותי מרורין כזית ובידו של הקב"ה ואל יהיו מתוקים כדבש ביד אדם ואין כל זה נכון בעיני כי חזרת זכר היונים מנקבה לזכר במקום אחד בפרשה אין בו טעם ואם הלשון לקרוא כלם בשם הנקבות למה שינה בכאן וכן מדרשם בהגדה לא שיעשו בפיה לשון מאמר כלל אבל מדרשם מפני שהביאה העלה הזה כי אם נאמר שאירע כן לא על חנם פירש אותו הכתוב כי למה היה לו לומר והנה עלה זית טרף בפיה והזית איננו מן האילנות הגבוהים מאד שישכנו בו העופות לארך דליותיו ולכך אמרו כי היה בזה רמז שהעופות נוח להם להיות מזונותם מרים כלענה ביד הקב"ה ולא שיהיו טובים בידי אדם וכל שכן בני האדם שאין רצונם להתפרנס זה מזה ולשון בראשית רבה אמר רבי אבהו אלו מגן עדן הביאתה אותו לא היה לה להביא דבר מעולה או קנמון או ספולסמין אלא רמז רמזה לו לנח מר מזה מתחת ידו של הקדוש ברוך הוא ולא מתוק מתחת ידך אבל בגמרא הוסיפו מאי משמע דהאי טרף לישנא דמזוני הוא דכתיב הטריפני לחם חקי כי מפני הטעם שאמרנו עשו לזה סמך מלשון הטריפני ירמוז כאלו אמר והנה עלה זית טרף בפיה ופשוטו של מקרא פרשו בו שהוא האר לעלה והנה עלה זית טרף בפיה וסמך לדבר שהוא קמוץ כי כן משפטו אבל נמצא מהם בזרות כי הוא טרף וירפאנו והשיב את הגזילה

אשר

הַטְּהֹרָה וּמִכֹּל הָעוֹף הַטָּהֹר וַיַּעַל עֹלֹת בַּמִּזְבֵּחַ׃ כא וַיָּרַח
יְהוָה אֶת־רֵיחַ הַנִּיחֹחַ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־לִבּוֹ לֹא אֹסִף לְקַלֵּל
עוֹד אֶת־־הָאֲדָמָה בַּעֲבוּר הָאָדָם כִּי יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע
מִנְּעֻרָיו וְלֹא־אֹסִף עוֹד לְהַכּוֹת אֶת־כָּל־חַי כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי׃
כב עֹד כָּל־יְמֵי הָאָרֶץ זֶרַע וְקָצִיר וְקֹר וָחֹם וְקַיִץ וָחֹרֶף וְיוֹם
וָלַיְלָה לֹא יִשְׁבֹּתוּ׃ ט א וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ וְאֶת־בָּנָיו
וַיֹּאמֶר לָהֶם פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־־הָאָרֶץ׃ ב וּמוֹרַאֲכֶם
וְחִתְּכֶם יִהְיֶה עַל כָּל־חַיַּת הָאָרֶץ וְעַל כָּל־עוֹף הַשָּׁמָיִם בְּכֹל
אֲשֶׁר תִּרְמֹשׂ הָאֲדָמָה וּבְכָל־דְּגֵי הַיָּם בְּיֶדְכֶם נִתָּנוּ׃ ג כָּל־
רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא־־חַי לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה כְּיֶרֶק עֵשֶׂב נָתַתִּי
לָכֶם אֶת־כֹּל׃ ד אַךְ־בָּשָׂר בְּנַפְשׁוֹ דָמוֹ לֹא תֹאכֵלוּ׃ ה וְאַךְ
אֶת־־דִּמְכֶם לְנַפְשֹׁתֵיכֶם אֶדְרֹשׁ מִיַּד כָּל־חַיָּה אֶדְרְשֶׁנּוּ

ת"א ויירח ה' את · ערובין סה זבחים מו עקרים פע"ו : כי יצר לב · סוכה דף נב חגיגה טז קדושין ל : ויום ולילה לא סנהדרין נ"ח : ומוראכם שבת דף קנא : כירק עשב סנהדרין נ"ז נ"ט · אך בשר שם : ואך את בבא קמא צא סנהדרין נז :

רש"י

(כא) מנעוריו · מנעריו כתיב משננער לצאת ממעי אמו נתן בו יצה"ר : לא אסף ולא אסף · כפל הדבר לשבועה הוא שכתוב אשר נשבעתי מעבור מי נח ולא מצינו בה שבועה אלא זו שכפל דבריו והוא שבועה וכן דרשו חכמים במסכת שבועות : (כב) עד כל ימי הארץ וגו' לא ישבותו · ששה עתים הללו שני חדשים לכל אחד ואחד כמו ששנינו חצי תשרי ומרחשון וחצי כסליו זרע חצי כסליו וטבת וחצי שבט קור וכו' בב"מ (ס"א עוד כל ימי כלומר תמיד כמו עוד סומאתו בו) : וקור · קשה מחורף · חורף עת זרע שעורים וקטניות החריפין להתבשל מהר · קור הוא חצי שבט ואדר וחצי ניסן (מהרש"ל) · קציר חצי ניסן ואייר וחצי סיון · קיץ הוא זמן לקיטת תאנים וזמן שמייבשים אותן בשדות ושמו קיץ כמו הלחם והקיץ לאכול הנערים : וחם · הוא סוף ימות החמה חצי אב ואלול וחצי תשרי שהעולם חם ביותר כמו ששנינו במסכת יומא שלהי דקייטא קשיא מקייטא : ויום ולילה לא ישבתו · מכלל ששבתו כל ימות המבול שלא שמשו המזלות ולא ניכר בין יום ובין לילה : לא ישבתו · לא יפסקו כל אלה מלהתנהג כסדרן : (ב) וחתכם · ואימתכם כמו תראו חתת ומדרש אגדה לשון חיות שכל זמן שתינוק בן יומו חי אי אתה צריך לשמרו מן העכברים עוג מלך הבשן מת צריך לשמרו מן העכברים שנאמר ומוראכם וחתכם יהיה אימתי יהיה מוראכם על החיות כל זמן שאתם חיים : (ג) לכם יהיה לאכלה · שלא הרשיתי לאדם הראשון בשר אלא ירק עשב · ולכם כירק עשב שהפקרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל : (ד) בשר בנפשו דמו · אסר להם אבר מן החי כלומר כל זמן שנפשו בו לא תאכלו הבשר : בנפשו דמו · בעוד נפשו בו : בשר בנפשו לא תאכלו · הרי אבר מן החי ואף בנפשו דמו לא תאכלו · הרי דם מן החי : (ה) ואך את דמכם · אף על פי שהתרתי לכם נטילת נשמה בבהמה את דמכם אדרוש מהשופך דם עצמו : לנפשתיכם · אף החונק עצמו אף על פי שלא יצא ממנו דם : מיד כל חיה · לפי שחטאו דור המבול והופקרו למאכל חיות רעות

רמב"ן

אשר גזל על שגגתו אשר שגג וזולתם רבים : (כא) ויאמר ה' אל לבו · לא גלה הדבר לנביא בזמן ההוא רק ביום צוותו את משה בכתיבת התורה גלה אליו כי כאשר הקריב נח קרבנו עלה לרצון וגזר שלא יוסיף להכות את כל חי וכבר כתבתי בזה סוד נרמז לרבותינו וטעם בעבור האדם כי בעבורו נענשו ואם אדם לא חטא

אבן עזרא

סרי ארבע : (כא) וירח · על משקל וינח בכל גבול מצרים · ונפתח הרי"ש בעבור החי"ת שהיא מהגרון כמשפט לשון הקדש · וחלילה חלילה להיות השם מריח ולא אוכל · כי כן כתוב אשר חלב זבחימו יאכלו · רק הטעם שקבל העולה וישרה לפניו כאדם שמריח ריח טוב והוא ערב : הניחח · מלשון מנוחה והחי"ת כפול כהכפל פ"א ונאצופים · והטעם שהניח הבית מהזעף או שיניח כח עליון : אל לבו · כמו עם לבו ואחר כן גלה סודו לנח כי נביא היה · וטעם לא אוסיף עוד לקלל כאשר קללה

אונקלוס

וּנְסֵיב מִכֹּל בְּעִירָא דַכְיָא וּמִכֹּל עוֹפָא דְכֵי וְאַסֵּיק עֲלָוָן בְּמַדְבְּחָא : כא וְקַבִּיל יְיָ בְּרַעֲוָא יָת־קוּרְבָּנֵהּ וַאֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵהּ לָא אוֹסֵף לְמֵילַט עוֹד יָת־אַרְעָא בְּדִיל־חוֹבֵי אֱנָשָׁא אֲרֵי יִצְרָא לִבָּא דֶאֱנָשָׁא בִּישׁ מִזְּעִירֵהּ וְלָא־אוֹסֵף עוֹד לְמִמְחֵי יָת־כָּל־דְּחַי כְּמָא דַעֲבָדִית : כב עוֹד כָּל־יוֹמֵי אַרְעָא זְרוּעָא וַחֲצָדָא וְקוֹרָא וְחוּמָּא וְקַיְטָא וְסִתְוָא וִימָם וְלֵילְיָא לָא יִבְטְלוּן : א וּבָרֵיךְ יְיָ יָת נֹחַ וְיָת־בְּנוֹהִי וַאֲמַר לְהוֹן פּוּשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוֹ יָת־אַרְעָא : ב וְדַחַלְתְּכוֹן וְאֵימַתְכוֹן תְּהֵי עַל כָּל־חֵיוַת אַרְעָא וְעַל כָּל־עוֹפָא דִשְׁמַיָּא בְּכֹל דִּי תַרְחִישׁ אַרְעָא וּבְכָל־נוּנֵי יַמָּא בִּידְכוֹן יְהוֹן מְסִירִין : ג כָּל־רִחְשָׁא דְּהוּא חַי לְכוֹן יְהֵי לְמֵיכַל כִּירוֹק עִשְׂבָּא יְהָבִית לְכוֹן יָת־כֹּלָּא : ד בְּרַם־בִּשְׂרָא בְּנַפְשֵׁהּ דְּמֵהּ לָא תֵיכְלוּן : ה וּבְרַם יָת־דִּמְכוֹן לְנַפְשָׁתֵיכוֹן אֶתְבַּע מִיַּד כָּל־חַיְתָא

נתינה לגר

(כא) מנעוריו, מזעיריה. ולא מרביותיה כמו בנעוריה (במדבר ל׳ י״ז)? משום שהיצה״ר מתחיל להשתרר בלב האדם מקטנותו. ☙ (ה) מיד כל חיה, מיד כל חיתא. כוונתו לפי פשוטו שידרוש ה׳ את דם האדם מיד

בעל הטורים

קלו המים: (כא) וירח ב׳ במסרה · הכא ואידך וירח את ריח בגדיו וזה הוא שדרשו רז״ל אפי׳ פושעי ישראל במשכן שבוכה עתידין שיתנו ריח וזה הוא וירח את ריח בגדיו אל תקרי בגדיו אלא בוגדיו וירח ה׳ את ריח הניחות שעתידין ליתן ריח ניחות · ד״א רמז שנכנס עמו ריח ג״ע כשהריח ריח בגדיו אז וירח ה׳ : מנעוריו ג׳ במס׳ · הכא · ואידך (שמ״א י״ז) איש מלחמה מנעוריו · (ירמיה מ״ח) שאנן מואב מנעוריו · שמנעוריו צריך אדם להלחם עם יצה״ר ואם יגבר עליו ינצחו שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמריו וגו׳ (שם) : (כב) וקציר · ב׳ במס׳ הכא ואידך בפ׳ ויגש [וע״ש] : (ה) ואך

אבן עזרא

קללה ע״י אדם כי כן כתוב ארורה האדמה : יצר · היא התולדה אשר נוצרה לו : ולא אוסיף עוד · על המבול · ומלת עוד לעולם · או פעם שנית · וכן ויבך על צואריו עוד : (כב) עד כל ימי הארץ וגו׳ · לאות כי יש לה קץ קצוב ומה כנגד דרש שהיה שמנה עשרה אלף · רק לא ידענו אחד מני אלף : זרע וקציר · חלק השנה לשנים ואחר כן לארבעה : קור · כנגד החום : וקיץ · כנגד החורף והם כנגד ד׳ תקופות בשנה וכלם יום ולילה יחלקו כי מה שחסר מזה נוסף בזה ואחר כן ישוב העודף ויחסר ויוסיף על החסר עד היותם בשוה : (ב) ותתכם · מפעלי הכפל מגזרת תראו חתת · כמו תתהכם : בכל אשר תרמש האדמה · הטעם על האדמה · או תהיה האדמה פועלת : בידכם נתנו · כי בידכם · ויש אומרים כי בי״ת בכל ובכל מקום ווי״ו והקרוב שהוא דבק עם מוראכם : (ג) כל רמש · שם כלל להיות האדם ולבהמות הישוב ולכל עוף ולכל דג והנה הכל מותר לאכילה : כירק · על שני משקלים · וכן תנור עשן · כעשן הכבשן : (ד) אך בשר בנפשו דמו · כן טעמו אך בשר עם נפשו שהוא דמו לא תאכלו · כטעם לא תאכל הנפש עם הבשר · כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא · וזאת הנפש המתנועעת והמרגשת היא הגוף : (ה) ואך את דמכם · פירושו הפרשי לכם לשפוך דם כל חי זולתי דמכם של נפשותיכם שאתם

רמב״ן

היו הם ניצולין אע״פ שהשחיתו גם הם דרכם : כי יצר לב האדם רע מנעוריו· מלמד עליהם זכות שיצירתם בתולדת רעה בימי הנעורים ולא בימי הזקנה ואם כן אין להכות את כל חי מפני שני הטעמים האלה וטעם המ״ם כי מתחלת הנעורים הוא בהם כמו שאמר משננער לצאת ממעי אמו נתן בו יצר הרע או יאמר כי מן הנעורים כלומר מחמתם תהיה רעת היצר באדם שהם יחטיאו אותו ויש אומרים שהוא כמו בנעוריו וכמוהו מהרס שום אבן על אבן בהיכל ה׳ וכן זאת הארץ אשר תפילו בנחלה לשבטי בני ישראל : (ג) כל רמש אשר הוא חי · ירמוז לבהמה ולחיה ולעוף וגם לדגי הים כי כלם נקראים רמש כדכתיב כל נפש החיה הרומשת אשר שרצו המים : (ד) אך בשר בנפשו דמו · כתב רש״י בעוד נפשו בו בשר בנפשו לא תאכלו הרי אבר מן החי ואף דם לא תאכלו הרי דם מן החי אם כן יאמר בשר בנפשו ודמו לא תאכלו וזה כפי הפשט איננו נכון · ולפי המדרש איננו אמת שלא נצטוו בני נח אלא על אבר מן החי כדברי חכמים לא על דם מן החי כדברי רבי חנינא בן גמליאל אבל פירושו אך בשר בנפשו שהוא דמו לא תאכלו כי נפש כל בשר דמו הוא : (ה) דמכם לנפשותיכם אדרוש · כלומר דמכם שהוא נפשותיכם כדרך לכל כלי המשכן וכן השלישי לאבשלום ויש לפרש את דמכם לנפשותיכם

ספורנו

הנה חרבו פני האדמה · אבל לא יבשו באופן שיוכל לצאת : (כא) את ריח הניחח · שהיה אז ראוי להקרבה : ויאמר כ׳ אל לבו · בלא גלה לנח ולבניו עד שקבלו מצותיו והקים ברית : כי יצר לב האדם רע · כי בהיות המזגים מכאן ואילך פחותים מאשר היו קודם המבול לא יעיר בהם כח השכלי מנעוריהם כבראשונה באופן שיתקוממו לתאוה המתגבר עליו מנעוריו : (כב) עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף ויום ולילה לא ישבותו · לא ישבותו מלהתמיד על אותו האופן בלתי טבעי שהנהגתי להם אחר המבול · וזה שילך השמש על גלגל נטה מקו משוה היום ובנטיתו תהיה השנת בשנות כל אלה הזמנים כי קודם המבול היה מהלך השמש תמיד בקו משוה היום וכזה היה אז תמיד עת האביב ובו היה תקון כללי ליסודות ולצמחים ולבעלי חיים ולאורך ימיהם · ואמר שיהיה זה כל ימי הארץ עד אשר יתקן האל יתברך את הקלקול שנעשה בה במבול כאמרו הארץ החדשה אשר אני עושה כי אז ישוב מהלך השמש אל קו משוה היום כמאז ויהיה תקון כללי ליסודות ולצמחים ולבעלי חיים ולאורך חייהם כמו שהיה קודם המבול כאמרו כי הנער בן מאה שנה ימות והחוטא בן מאה שנה יקולל וזה רצה באמרו מוצאי בקר וערב תרנין : (ד) אך בשר בנפשו · אך בשר של חי בעודו עם נפשו שהוא חי : דמו · וי״ו כן דמו שפירש בעודו חי : לא תאכלו · אבל פירש מן המת היה מותר לבני נח : (ה) ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש · אע״פ שלא אדרוש דם שאר ב״ח מידכם מ״מ אדרוש את דמכם בשביל נפשותיכם שכן

וּמִיַּד הָאָדָם מִיַּד אִישׁ אָחִיו אֶדְרֹשׁ אֶת־נֶפֶשׁ הָאָדָם׃
ו שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם בָּאָדָם דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה
אֶת־הָאָדָם׃ ז וְאַתֶּם פְּרוּ וּרְבוּ שִׁרְצוּ בָאָרֶץ וּרְבוּ־בָהּ׃
ס חמישי ח וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ וְאֶל־בָּנָיו אִתּוֹ לֵאמֹר׃
ט וַאֲנִי הִנְנִי מֵקִים אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְאֶת־זַרְעֲכֶם

ת"א שופך דם · יבמות סג סנהדרין נו נז עקרים פ"א ופ"ו : כי בצלם · ברכות כא יבמות סג אבות ח : ואתם פרו · יבמות סג סנהדרין נט חולין ה : שרצו בארץ · סנהדרין נז :

רש"י

לשלוט בהן שנאמר נמשל כבהמות נדמו לפיכך הוצרך להזהיר עליהם את החיות : ומיד האדם · מיד ההורג במזיד ואין עדים אני אדרוש : מיד איש אחיו · שהוא אוהב לו כאח והרגו שוגג אני אדרוש אם לא יגלה ויבקש על עונו לימחל שאף השוגג צריך כפרה ואם אין עדים לחייבו גלות והוא אינו נכנע הקב"ה דורש ממנו כמו שדרשו רבותינו והאלהים אנה לידו במס' מכות הקב"ה מזמנן לפונדק אחד כו' : (ו) באדם דמו ישפך · אם יש עדים המיתוהו אתם למה · כי בצלם אלהים וגו' עשה את האדם · זה מקרא חסר וצריך להיות עשה העושה את האדם וכן הרבה במקרא : (ז) ואתם פרו ורבו · לפי פשוטו הראשונה לברכה וכאן לצווי ולפי מדרשו להקיש מי שאינו עוסק בפו"ר לשופך דמים : (ט) ואני הנני · מסכים אני עמך שהיה נח דואג לעסוק בפו"ר עד שהבטיחו הקב"ה שלא לשחת העולם עוד וכן עשה ובאחרונה אמר לו הנני מסכים לעשות

רמב"ן

לנפשותיכם כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא וכמוהו וכל דם לא תאכלו בכל מושבותיכם לעוף ולבהמה פתרונו בעוף או בבהמה · והנכון שיאמר הדם שהוא לנפש בכם אדרוש הגיד כי הדם הוא הנפש ורמז כי על שופך הנפש הוא מחייב מיתה לא על דם האיברים שאין הנשמה תלויה בהם · ורבותינו דרשו בו ההורג את עצמו את דמכם מנפשותיכם אדרוש מיד כל חיה אדרשנו תמה אני אם הדרישה כמשמעה מיד החיה כמו מיד האדם להיות עונש בדבר ואין בחיה דעת שתענש או שתקבל שכר ואולי יהיה כן בענין דם האדם לבדו שכל החיה שתטרוף אותו תטרף כי גזרת מלך היא וזה טעם סקול יסקל השור ולא יאכל את בשרו ואיננו להעניש את בעליו בממון כי אפילו שור המדבר חייב מיתה והוא כן בבני נח כישראל : (ו) ויהיה טעם שופך דם האדם · כל שופך בין חיה בין אדם והנה דמו נדרש בבית דין ובידי שמים · ויתכן שיהיה טעם מיד כל חיה שתהיה הנקמה בשופך הדם מיד כל חיה כמו כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה ואמר אך דמכם אדרוש ואנקום אותו ביד כל חיה כי אשלח ברוחו כל חית הארץ ואשלח בו גם האדם לא יגאל מידם וכמוהו מכל צוררי הייתי חרפה מידם זה חלק אדם רשע מאלהים ונחלת אמרו מאל ואולי הדרישה מיד החיה היא שלא תטרוף האדם כי כן שם בטבעם וסוד הענין כי בעת היצירה נתן לאדם את כל עשב זורע זרע ואת כל העץ אשר בו פרי עץ לאכלה ונתן לחיה את כל ירק עשב לאכלה ואמר הכתוב ויהי כן כי הוא טבעם ומנהגם ועתה כאשר אמר באדם שיטרוף הבעלי החיים והורס בטבע או במנהג שיהיו בעלי החיים זה לזה לאכלה הוצרך לצוות שיהיו שאר בעלי החיים לבני אדם טרף לשיניהם והם ייראו מהם ולא יטרופו בהם ואמר אך את דמכם לנפשותיכם לרמוז כי לא ידרוש דם חיה מיד חברתה אם כן נשאר בהם לטרוף זו את זו וזה טעם הזכירו איסור שפיכת דמים בכאן מפני היתר השחיטה שהיה המנהג לשפוך דם כי על דעת רבותינו כבר הזהיר אדם הראשון בזה אבל מפני השחיטה הוצרך לומר התרתי לכם לשפוך דם כל חי זולתי דמכם שיהיה אסור לכם ולכל החיים שלא יהיה להם טבע לשפוך אותו : (ז) ואתם פרו ורבו · פשוטו כמדרשו שהיא מצוה כי האמור באדם גם בבני נח עם ויברך אותם אלהים ברכה כענין שנאמר בדגים ובעבור שדבר בשאר הנפש החיה ואמר ושרצו בארץ ופרו ורבו על הארץ אמר כאן ואתם והאדם פרו ורבו ואמר שרצו בארץ ורבו בה כי יכפול למצוה לחזוק לומר שיתעסקו בה בכל יכולת או שיצוה ביישוב כל הארץ כאשר פירשתי בסדר בראשית ורש"י כתב לפי פשוטו הראשונה לברכה וכאן לצווי ולפי מדרשו להקיש מי שאינו עוסק בפריה ורביה לשופך דמים והמדרש הזה לא הוציאו אותו אלא מן הסמוכים אבל המקרא למצוה נכתב והראשונה לברכה וכך אמרו והרי פריה ורביה שנאמרה לבני נח דכתיב ואתם פרו ורבו וכו' בסנהדרין : (ח) וטעם ויאמר אלהים אל נח אל בניו · על יד אביהם כי בניו לא היו נביאים

ולא

אבן עזרא

אדם לא התירתי רק אדרשנו כטעם דורש דמים וזה כלל ואחר כן ביאר ומיד האדם אם יהרגו רבים את יחיד או יחיד את יחיד אני אדרש הדם · גם אדרשנו מיד כל חיה שאצוה לאחרת שיהרגנה · והנה החיות מותרות לכם ולא אתם לכן · והמפרש דמכם לנפשותיכם זה ההורג נפשו הוא רחוק בעיני · והוסיף לבאר או היא מצוה לבני נח והוא הישר להרוג ההורג · וטעם באדם בעדים · או לעיני הכל · או בעבור האדם שנשפך דמו וכמוהו רבים : (ח) ויאמר אלהים אל נח ואל בניו · על ידי אביהם · ויש אומרים שארבעתם נביאים : (ט) ואת זרעכם · עם ואתכם השלישי שהיה אתכם · או נכפל לתוספת ביאור

אִתְבְּעִנֵּהּ וּמִיַּד אֱנָשָׁא מִיַּד גְּבַר דְּיֵשׁוֹד יָת־דְּמָא דַּאֲחוּהִי אֶתְבַּע יָת־נַפְשָׁא דֶּאֱנָשָׁא: ו דְּיֵשׁוֹד דְּמָא דֶּאֱנָשָׁא בְּסַהֲדִין עַל־מֵימַר דַּיָּנַיָּא דְּמֵהּ יִתְּשַׁד אֲרֵי בְּצַלְמָא דַּיְיָ עֲבַד יָת־אֱנָשָׁא: ז וְאַתּוּן פּוּשׁוּ וּסְגוּ אִתְיַלִּידוּ בְּאַרְעָא וּסְגוּ־בַהּ: ח וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ וְלִבְנוֹהִי עִמֵּהּ לְמֵימָר: ט וַאֲנָא הָא־אֲנָא מְקִים יָת־קְיָמִי עִמְּכוֹן וְעִם־בְּנֵיכוֹן בַּתְרֵיכוֹן: י וְעִם

נתינה לגר

כל חיה ובהמה, וכמ"ש הרמב"ן ז"ל; ואפשר שכוונתו כמ"ש הרנה"ו ז"ל במאמר חקור דין שחיה היא הנשמה שנקראת יחידה וחיה, וקאי על המאבד עצמו לדעת המוזהר ברא"ש הפסוק, ומסכים עם דקדוק הלשון ומשפט הנגינות. אבל מלת "כל" לכאורה כמיותרת לפי הפירוש הזה. אולם! המתבונן בדרכי לשוננו הקדושה יראה כי הה"א המתחלפת ומפרשת, ומלת "כל" נרדפות הן בענין. כמו "החכם עיניו בראשו והכסיל בחשך הולך" (קהלת ב' י"ד), ובאורו כל חכם עיניו בראשו וכל כסיל בחשך הולך, והנה רבות, ולכן נוכל לומר כי מלת "כל" פה היא תמורת הה"א. ובאורו "מיד החיה אדרשנו". (ו) באדם, בסהדין על מימר דיניא. לכאורה נ"ע דבסהדין משמע שני עדים, ונגמרא (סנהדרין נ"ז ע"ב) איתא. ואשכח ר' יעקב בר אחא דהוה כתיב בס' אגדתא דבי רב ב"נ נהרג בדיין א' ובעד א' ויליף מן האדם אפי' בע"א? אפס! כי כבר כתבתי במקום אחר שאונקלוס ניורא אפי' עד עשרה דרי כו', הגדיל דתי ב"נ ודיני גר שצריכים דיינים ועדים כמו ישראל, ובלא"ה בהדס באדם אחד חייבינן דילמא שקורי קא משקר עד שמסימן כבי פרי. ועדיין קשה היאך מפיק אונקלוס מן באדם, עדים ודיינים, אם "באדם" היינו עדים, דיינים מנ"ל? ואם "באדם" היינו דיינים, עדים מנ"ל? ואפשר שהוא ערבוב ב' פירושים, לפי' הא' היינו עדים, ולפי' הב' דיינים, ולפי הפי' הראשון "באדם" נקשר עם "דם האדם" נגד הנגינה, (כי ע"פ הנגינה מלת "האדם" מופסקת בז"ק, ומלת "באדם" מוטעמת בטפחא לחבר עם "דמו" ולפי' השני "דיינים" היינו כפי' המסכים עם הנגינה. וגם זה נ"ע, היתכן כי אונקלוס הגר הצדיק יעוות עלינו הכתובים וישנה דין אחד מהתורה המסורה לו מפי רבותיו באהבתו ובנטיתו הטבעית אל בני נח? ועוד הלא התרגום מפי (או לפני) ר"א ור"י רבותיו אמר, ומדוע החשו המה מליהם על לשונם, האם חלילה משוא פנים יש בדבר? ע"כ נ"ל לומר שאונקלוס חשב בנפשו כי אם יתרגמהו כתורתו בלי שום תוספה, מי יודע אולי אחד מהדיוטים אחר שמעו את תרגום הכתוב הזה מפי המתורגמן, והאלהים אנה לידו כי ירצה — או כי ישמע — איש שופך דם אדם, וקם עליו ורצחו נפש בלי דיינים ובלי חקירות ודרישות עדים, ואם יוסיף בתרגומו "בדיינא חדא ובסהדא חדא" הנה יהי מוכרח להוסיף עוד מפורש מלת "בן נח" לבלי יפול הטעות כי גם בן ישראל נהרג בע"א ובדיין אחד, וזאת היתה עד נטיתו הטבעית להגיד בפירוש, כי לא תורה אחת וחוקה אחת לישראל ולב"נ בדיני נפשות, ע"כ בחר לו לשון ערומים את המלה "בסהדין" הוא התרגום של שם המקרה "עדות" למען יצא ידי חובת האמת, לא יסתור את דברי המסורה, ולא יבזה את נפש ב"נ. ואחר ההנחה הקטנה הזאת, הנה גם ילדק בערבובו ב' פירושים יחד, אף כי פירוש אחד הוא נגד הנגינה, למען לא תהיה המכשלה תחת ידו. ויותר נראה לומר, שסבר שכל מצות שנאמרו לב"נ ונשנו בסיני לזה ולזה נאמרו (סנהדרין נ"ט) ושפיכות דמים אחת מהן, ולכן מ"ש בסהדין ודיינים היינו לישראל, ולב"נ באמת בע"א, וע"ש. (ו) בצלם אלהים, בצלמא דה'. עמ"ש למעלה (א' כ"ו) ומה שהבאנו שם מהחזקוני, ומהאברבנאל, שנראה שהיה לפניו הגי' בצלמא ה' בשם הוי"ה

בעל הטורים

ב' במסורה הכא ואידך ואך אם טמאה ארץ אחוזתכם · ואך את הדבר לומר כמו שאסור להרע לעצמו כן אסור לקלל עצמו וכו' אך את דמכם לנפשותיכם · ואך את הדבר שאפילו הדבור אדרוש ואך אם טמאה · לומר שמכל היה אדרשנו בין טמאה בין טהורה:
(ט) מקים את בריתי אתכם · ס"ם מתים רמז לתחיית המתים שבשם מקים בריתו לבתיותם:

רמב"ן

ולא הגיע חם למעלת הנבואה וכן ויאמר ה' אל אחז וכן ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בדברי רבותינו אל

ספורנו

התשובות אשר יותר מנפשות כל שאר בעלי חיים · וזאת הדרישה תהיה על אופנים מתחלפים · באופן אחד כאשר בנים בא מיד כל חיה אדרשנו ומיד האדם להצילו · על דרך והרגתי את אתה ואותה החייתי מידם וגאלת את נאמני מפיכם: מיד איש אחיו אדרוש את נפש האדם · אם לא יזכה לזה שאצילהו ויהרגהו איש אחיו אדרוש את נפש ההרוג מיד אחיו שהורגו להפרע ממנו אבל לא מיד החיה: (ו) האדם דמו ישפך · בב"ד של מטה: כי בצלם אלהים · וטעם היות דם האדם נדרש ולא נדרש דם שאר בעלי חיים · כי בצלם אלהים עשה בצלם הנבדלים הנקראים אלהים עשה איזה מהם את האדם כי לא נמצא מהן שאמר באל ית' נעשה אדם נתן כח בנבדלים או כאחד מהם להשפיע כח שכלי על כל נושא מוכן והוא כל אחד מהמין האנושי ובהיות האדם בצלם אלהים אשר הוא נפשו האנושית אשר גם הוא חי משכיל ראוי שיהיו דמו ונפשו החיונית המשרתים לזה הצלם נחשבים ונדרשים מיד מאבדיהם יותר מחיי כל שאר בעלי חיים: (ז) ואתם פרו ורבו · ואל תשפכו דם האדם: (ט) ואני הנני מקים את בריתי · על זה הבטחתי שלא תשפכו דם נקי אני מקים את בריתי
אנא

אַחֲרֵיכֶם׃ י וְאֵת כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם בָּעוֹף
בַּבְּהֵמָה וּבְכָל־חַיַּת הָאָרֶץ אִתְּכֶם מִכֹּל יֹצְאֵי הַתֵּבָה לְכֹל
חַיַּת הָאָרֶץ׃ יא וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְלֹא־יִכָּרֵת
כָּל־בָּשָׂר עוֹד מִמֵּי הַמַּבּוּל וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד מַבּוּל לְשַׁחֵת
הָאָרֶץ׃ יב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים זֹאת אוֹת־הַבְּרִית אֲשֶׁר־אֲנִי
נֹתֵן בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם לְדֹרֹת
עוֹלָם׃ יג אֶת־קַשְׁתִּי נָתַתִּי בֶּעָנָן וְהָיְתָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי
וּבֵין הָאָרֶץ׃ יד וְהָיָה בְּעַנְנִי עָנָן עַל־הָאָרֶץ וְנִרְאֲתָה הַקֶּשֶׁת
בֶּעָנָן׃ טו וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל־
נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל־בָּשָׂר וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל לְשַׁחֵת
כָּל־בָּשָׂר׃ טז וְהָיְתָה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן וּרְאִיתִיהָ לִזְכֹּר בְּרִית
עוֹלָם בֵּין אֱלֹהִים וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל־בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־
הָאָרֶץ׃ יז וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ זֹאת אוֹת־הַבְּרִית אֲשֶׁר
הֲקִמֹתִי בֵּינִי וּבֵין כָּל־בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ׃ פ ששי יח וַיִּהְיוּ
בְנֵי־נֹחַ הַיֹּצְאִים מִן־הַתֵּבָה שֵׁם וְחָם וָיָפֶת וְחָם הוּא אֲבִי

ת"א ולא יכרת כל · שבועות לו : ולא יהיה עוד · שבועות שם :

רש"י

קיום וחזוק ברית להבטחתי ואתן לך אות: (י) חית הארץ אתכם · הם המתהלכים עם הבריות: מכל יוצאי התבה · להביא שקצים ורמשים : חית הארץ · להביא המזיקין שאינן בכלל החיה אשר אתכם שאין הלוכן עם הבריות : (יא) והקמתי · אעשה קיום לבריתי ומהו קיומו את הקשת כמו שמסיים והולך : לדרת עולם · נכתב חסר שיש דורות שלא הוצרכו לאות לפי שצדיקים גמורים היו כמו דורו של חזקיה מלך יהודה ודורו של רבי שמעון בן יוחאי : (יד) בענני ענן · כשתעלה במחשבה לפני להביא חשך ואבדון לעולם : (טז) בין אלהים ובין כל נפש חיה · בין מדת הדין של מעלה וביניכם שהיה לו לכתוב ביני ובין כל נפש חיה · אלא זהו מדרשו כשתבוא מדת הדין לקטרג עליכם לחייב אתכם אני רואה את האות ונזכר : (יז) זאת אות הברית · הראהו הקשת ואמר לו הרי האות שאמרתי : (יח) וחם הוא אבי כנען · למה הוצרך לומר כאן לפי שהפרשה עסוקה ובאה בשכרותו של נח שקלקל בה חם ועל ידו נתקלל כנען ועדיין לא כתב תולדות חם ולא ידענו שכנען בנו לפיכך הוצרך לומר כאן וחם הוא אבי

רמב"ן

משה אמר שיאמר לאהרן וכן פירש בסוף ויאמר אלהים לנח : (יב) זאת אות הברית אשר אני נותן · משמע מן האות הזה שלא היה קשת בענן במעשה בראשית ועתה ברא ה' חדשה לעשות קשת בשמים ביום ענן ואמרו בטעם האות הזה כי הקשת לא עשאו שיהיו רגליו למעלה שיראה זנלחמה הקשת · אילו היינו מאמינים בדברי חכמי יון שמלהט השמש תולדת הקשת · יש לומר כי בשם חזק אור השמש אחר המבול והיא דרך נכונה למבין : (טו) מלא יהיה עם המים איננה ראיה כי המים לשון יחיד וכן ויבי' אנשים וטעם והיתה הקשת בענן שהיא לעולם שם בסתר והשם רואה אותה : (יז) ויאמר אלהים אל נח · זאת הברית שאמרתי לך וזו השבועה בקיומיה : (יח) וחם הוא אבי כנען · ללמד שבניהם רעים כמעשה אבות יעשו בנים · והזכיר כנען ולא כוש בעבור שאלג

אבן עזרא

והברית שהקים היא שלא יכרת כל בשר : (יא) ולא יכרת כל בשר · גוף כי הוא מרגיש כי הצלם לא ירגיש · והנה הברית שלא יכרת גוף במימי מבול ויתכן שימלטו אם יבא מבול הנכים בברית שלא יהיה עוד מבול · ועל זאת הברית נאמר אשר נשבעתי מעבור מי נח : (יב) אות · זכר ונקבה : (יג) את קשתי · הנה נתתי עתה קשת בענן · ואין פירושו כאשר אמר הגאון כי בתחלה היתה : (יד) בענני ענן · קל הנו"ן הראשון והיה ראוי להדגש בעבור שהוא מהבנין הכבד כמו כדברי אתך :

כל־נפשא חיתא דעמכון בעופא בבעירא ובכל־חות ארעא דעמכון מכל נפקי תבותא לכל חית ארעא׃ יא ואקים ית־קימי עמכון ולא־ישתיצי כל־בשרא עוד ממי טופנא ולא־יהי עוד טופנא לחבלא כל ארעא׃ יב ואמר יי דא את־קים די־אנא יהב בין־מימרי וביניכון ובין כל־נפשא חיתא די עמכון לדרי עלמא׃ יג ית־קשתי יהבית בעננא ותהי לאת קים בין־מימרי ובין ארעא׃ יד ויהוה בעננותי עננא על־ארעא ותתחזי קשתא בעננא׃ טו ודכירנא ית־קימי די־בין מימרי וביניכון ובין כל־נפשא חיתא בכל־בשרא ולא יהי עוד מיא לטופנא לחבלא כל־בשרא׃ טז ותהי קשתא בעננא ואחזנה למדכר קים עלם בין מימרא־דיי ובין כל־נפשא חיתא בכל־בשרא די על־ארעא׃ יז ואמר יי לנח דא את־קים די אקימית בין־מימרי ובין כל־בשרא די על־ארעא׃ יח והוו בני־נח די נפקו מן־תבותא שם וחם ויפת וחם

רמב"ן

כאלו מן השמים מורים בו ויסלק חציו ויפילם בארץ אבל עשאו בהפך מזה להראות שלא יורו בו מן השמים וכן דרך הנלחמים להפוך אותו בידם ככה כאשר יקראו לשלום למי שכנגדם ועוד שאין לקשת יתר לכונן חצים עליו ואנחנו על כרחנו נאמין לדברי היונים שמלהט השמש באויר הלח יהיה הקשת בתולדה כי בכלי מים לפני השמש יראה כמראה הקשת וכאשר נסתכל עוד בלשון הכתוב נבין כן כי אמר את קשתי נתתי בענן ולא אמר אני נותן בענן כאשר אמר זאת אות הברית אשר אני נותן ומלת קשתי מורה שהיתה לו הקשת תחלה ולכן נפרש הכתוב הקשת אשר נתתי בענן מיום הבריאה תהיה מן היום הזה והלאה לאות ברית ביני וביניכם שכ"ז שאראנה אני אזכיר כי ברית שלום ביני וביניכם ואם תבקש מה טעם בקשת להיות אות הנה הוא כטעם עד הגל הזה ועדה המצבה וכן כי את שבע כבשות תקח מידי בעבור תהיה לי לעדה כי כל הדבר הנראה שיושם לפני שנים להזכירם ענין מדובר ביניהם יקרא אות וכל הסכמת ברית וכן במילה אמר והיה לאות ברית ביני וביניכם בעבור ההסכמה שימולו כל זרע אברהם לעבדו שכם אחד ועוד כי כאשר תראה בהסוף הנזכר יהיה זכר לשלום כאשר כתבנו ובין שתהיה הקשת עתה בין שהיתה מעולם בטבע הטעם באות הנה אחד הוא אבל יש לרבותינו בפרשה הזאת סוד נפלא אמרו בבראשית רבה את קשתי נתתי בענן קשותי דבר שהוא מוקש לי אפשר כן אלא קשין דפירי והיה בענני ענן רבי יודן בשם רבי יהודה ברבי סימון אומר משל לאחד שבידו קלוב רותח ובקש ליתט על בנו ונתנו על עבדו ואם עוד והיתה הקשת בענן וראיתיה לזכור ברית עולם בין אלהים זו מדת הדין של מעלה ובין כל נפש חיה ובכל בשר אשר על הארץ זו מדה"ד של מטה מדה"ד של מעלה קשה ומדה"ד של מטה רפה וכבר ידעת מאמרם במסתכל בקשת כל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם ואם זכית להבין דבריהם תדע כי פי' הכתוב כן את קשתי שהוא מדה"ד הנתונה בענן בעת הדין תהיה לאות ברית : (יד) והיה בענני ענן על הארץ • שלא יאר ה' פניו אליה מחטאות יושביה ונראתה מדת הדין שלי בענן ואזכור את הברית בזכר הרחמים ואחמול על הספף אשר בארץ והנה האות הזה והברית הוא אות המילה והברית שבה ולשון המקראות נאות מאד לענין והנה פירשו בין אלהים מדת הדין של מעלה שהיא הגבורה ואשר על הארץ מדת הדין של מטה שהיא מדה נוחה מנהגת הארץ עם הרחמים כי לא אמר אשר בארץ רק אשר על הארץ וכבר רמזתי סודם בשם הארץ ורש"י כתב בין מדת הדין של מעלה וביניכם אבל רבותינו לא לכך נתכוונו : (יח) וחם הוא אבי כנען • פי' רש"י לפי שהפרשה עסוקה ובאה בשכרותו של נח שקלקל בה חם ועל ידו נתקלל כנען ועדיין לא כתב תולדות חם הוצרך לומר שחם הוא אבי כנען ור"א אמר כי חם ראה והגיד לאחיו וכנען עשה לו רעה לא גלה אותה הכתוב וזה טעם את אשר עשה לו בנו הקטן כי כנען הוא הקטן לחם כאשר ימנה אותם ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען והנה עזב ר"א דרכו בפשוטי המקרא והחל להגנאת שקרים • והנכון בעיני

ספורנו

שלא לשחת עוד הארץ • אבל בשפיכת דם נקי תשחת הארץ כאמרו כי הדם הוא יחניף את הארץ • ולארץ לא יכופר וגו' • אבל על כל שאר העבירות ילקה בחוטא ולא תשחת הארץ : (יא) ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ • לא יהיה שום אופן מפלה והפסד שישחית את כלם הארץ : (יג) את קשתי נתתי בענן • סדרתי שיהיה בטבע : והיתה לאות ברית • בהיות הקשת כפולה כי אמנם נלאו חכמי המחקר לתת טעם לסדר צבעי הקשת השנית אשר הוא על הפך סדר צבעי הקשת הראשונה המורגלת והיא תהיה אות לצדיקי הדור שהדור חייב כאמרם כלום נראתה הקשת בימיך ויתפללו ויוכיחו וילמדו דעת את העם : (יד) בענני ענן • כי לא תראה הקשת בזולת ענן עכור עב אחרי סוף והלאה : (טו) וראיתיה לזכור ברית עולם • אשגיח בהסובב ממנה והוא תפלת הצדיקים ועמדם בפרץ למען השיב חימה מהשחית כמו זוכר ברית עולם : (יז) ויאמר אלהים אל נח זאת אות הברית • זאת הקשת השנית הוא אות הברית ועליך ועל כיוצא בך מוטל להתעורר בהראותה ולהעיר בני הדור לשוב להשכיל ולהטיב : (יח) וחם הוא אבי כנען • דומה בדרכיו לכנען המפורסם לרוע באופן שהיה אב לכנען

באמם

כנען: יט שלשה אלה בני־נח ומאלה נפצה כל־הארץ: כ ויחל נח איש האדמה ויטע כרם: כא וישת מן־היין וישכר ויתגל בתוך אהלה: כב וירא חם אבי כנען את ערות אביו ויגד לשני־אחיו בחוץ: כג ויקח שם ויפת את־השמלה וישימו על־שכם שניהם וילכו אחרנית ויכסו את ערות אביהם ופניהם אחרנית וערות אביהם לא ראו: כד וייקץ נח מיינו וידע את אשר־עשה לו בנו הקטן: כה ויאמר ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו: כו ויאמר ברוך יהוה אלהי שם ויהי כנען עבד למו: כז יפת

ת"א ויחל נח איש• סנהדרין ע: וישת מן היין ברכות מ סנהדרין ע: וירא חם אבי• סנהדרין שם: ויקח שם ויפת• סנהדרין ע: וערות אביהם• ברכות כה שבת קנ: ויקץ נח מיינו• סנהדרין דף ע: ויאמר ארור• סנהדרין נא:

רש"י

כנען: (כ) ויחל• עשה עצמו חולין שהיה לו לעסוק תחלה בנטיעה אחרת: איש האדמה• אדוני האדמה כמו איש נעמי (רות א'): ויטע כרם• כשנכנס לתבה הכניס עמו זמורות ויחורי תאנים: (כא) אהלה• אהלה כתיב רמז לעשרת השבטים שנקראו על שם שומרון שנקראת אהלה שגלו על עסקי היין שנאמר השותים במזרקי יין: ויתגל• לשון ויתפעל: (כב) וירא חם אבי כנען• יש מרבותינו אומרים כנען ראה והגיד לאביו לכך הוזכר על הדבר ונתקלל: וירא את ערות אביו• י"א סרסו וי"א רבעו: (כג) ויקח שם ויפת• אין כתיב כאן ויקחו אלא ויקח לימד על שם שנתאמץ במצוה יותר מיפת לכך זכו בניו לטלית של ציצית ויפת זכה לקבורה לבניו שנאמר אתן לגוג מקום שם קבר וחם שבזה את אביו נאמר בזרעו כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף וחשופי שת וגו': ופניהם אחורנית• למה נאמר פעם שניה מלמד שכשקרבו אצלו והוצרכו להפוך עצמם לכסותו הפכו פניהם אחורנית: בנו הקטן• הפסול והבזוי כמו הנה קטן נתתיך בגוים בזוי: (כה) ארור כנען• אתה גרמת לי שלא אוליד בן רביעי אחר לשמשני ארור בנך רביעי להיות משמש את זרעם של אלו הגדולים שהוטל עליהם טורח עבודתי מעתה• ומה ראה חם שסרסו אמר להם לאחיו אדם הראשון שני בנים היו לו והרג זה את זה בשביל ירושת העולם ואבינו יש לו ג' בנים ועודנו מבקש בן רביעי: (כו) ברוך ה' אלהי שם• שעתיד לשמור הבטחתו לזרעו לתת להם את ארץ כנען: ויהי• להם כנען

רמב"ן

כי חם הוא הקטן לנח כאשר פירשתי בראש הסדר וכנען הוא הבן הגדול לחם ואשר אמר ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען אחרי נמכר לעבד עבדים כתן לכל אחיו. מעלה עליו וכאשר אירע המעשה הזה לנח לא היה לחם זרע זולתי כנען וזהו טעם וירא חם אבי כנען כי אין לו בן אחר וכאשר חטא לאביו קלל זרעו ואם אמר ארור חם עבד עבדים יהיה לא יזיק רק לגופו כי הזרע שכבר נולד איננו

אבן עזרא

שיקלל כנען ונכתבה זאת הפרשה להודיע כי הכנענים מקוללים וכן בעונותיהם מימות נח• וכן אמר אברהם לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני• וכן רבקה מבנות חת כאלה• ושמא ישאל שואל מה חטאו בני חת למה לא קחת עיניו כי החתי והאמורי והאחרים כלם בני כנען הם על כן יאמר הכתוב אל ארץ כנען: (כ) ויחל• מתחלה משפלי הכפל מהבנין הכבד הנוסף כמו ויסך בדלתים ים: איש האדמה• יודע עבודת האדמה והיא חכמה גדולה והדרש שביום שנטעו שהם מייט יש לו סוד ואיננו כמשמעו וכן ותהר האשה ותלד בן לא היה ביום אחד: (כא) ויתגל• מלשון גלוי מבנין התפעל וכן ואל יתעל• וה"א אהלה מקום וי"ו וכן את קול העם ברעה• כי פרעה אהרן: (כג) על שכם שניהם• כל אחד שם קצת השמלה על שכמו• ומלת שכם לא תתחבר: אחרנית• הפך פלוך האדם כי כל תנועתו לפנים: (כד) וייקץ נח• הכתוב לא גלה מה מעשה יהעושה היה כנען• וכן היה כי חם ראה ולא כסהו כאשר עשו אחיו רק גלה הדבר ושמע כנען ולא נדע מה עשה• וטעם בנו הקטן לעד• כי כן הוא אומר ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען גם וי"ו בנו שב אל חם הנזכר על כן קלל כנען והאומר שקלל נח את בן בנו בעבור שבירך אלהים את בניו זה דרך דרש: (כה) עבד עבדים• טעמו עבד כאחד העבדים ואילו היה עבד העבדים היה עבד לעבדים וכעד קדש קדשים• בקדש הקדשים• וטעם לאחיו לכוש ומצרים ופוט שהם בני אביו• ויש אומר כי הכושים הם עבדים בעבור שקלל נח את חם והנה שכחו כי המלך הראשון אחר המבול היה מכוש וכן כתוב ותהי ראשית ממלכתו בבל: (כו) ברוך ה' אלהי שם• חייבין אנו להוסיף תודות לשם שהוא אלהי שם והוא ישים כנען עבד לו ולשם• וטעם שיכריתנו לעבוד את שם• כי מלת למו כמו להם והוי"ו נוסף כוי"ו שביאתו לכן בהסרון ה"א וכלא וי"ו לא ימצא• והזכיר עם שם השם הנכבד והנורא בעבור כבוד שם ואין יפת כמוהו• ואמר הגאון כי תחסר מלת אבי וכיה ראוי להיותו ארור אבי כנען• אמר כי כמוהו לעיני

הוּא אֲבוּהִי דִכְנָעַן: יט תְּלָתָא אִלֵּין בְּנֵי נֹחַ וּמֵאִלֵּין אִתְבַּדַּרוּ כָּל־אַרְעָא: כ וּשְׁרִי נֹחַ גְּבַר פָּלַח בְּאַרְעָא וּנְצִיב כַּרְמָא: כא וּשְׁתִי מִן־חַמְרָא וּרְוִי וְאִתְגְּלִי בְּגוֹ מַשְׁכְּנֵהּ: כב וַחֲזָא חָם אֲבוּהִי דִכְנַעַן יָת עֶרְיַת אֲבוּהִי וְחַוִּי לִתְרֵין־אֲחוֹהִי בְּשׁוּקָא: כג וּנְסֵיב שֵׁם וָיֶפֶת יָת־כְּסוּתָא וְשַׁוִּיו עַל־כְּתַף תַּרְוֵיהוֹן וַאֲזַלוּ מְחַזְרִין וַחֲפִיאוּ יָת־עֶרְיְתָא דַאֲבוּהוֹן וְאַפֵּיהוֹן מְחַזְרִין וְעֶרְיְתָא דַאֲבוּהוֹן לָא חֲזוֹ: כד וְאִתְּעַר נֹחַ מֵחַמְרֵהּ וִידַע יָת דִּי־עֲבַד לֵהּ בְּרֵהּ זְעֵירָא: כה וַאֲמַר לִיט כְּנַעַן עֲבֵד פָּלַח עַבְדִין יְהֵי לַאֲחוֹהִי: כו וַאֲמַר בְּרִיךְ יְיָ אֱלָהֵהּ דְּשֵׁם וִיהֵי כְנַעַן עַבְדָּא לְהוֹן: כז יַפְתֵּי יְיָ לְיֶפֶת וְיַשְׁרֵי

נתינה לגר

ובלא ד' הבא לסימן היחס בארמית • וצ"ע עוד • ובעת ההדפסה ראיתי ס' יא"ר והביא מסורה בגלם אלהים קרא ותרגום ג' באורייתא • בגלם, בדמות, בגלם . (כב) וירא חם אבי כנען את ערות אביו, וחזא חם אבוהי דכנען ית ערית אבוהי • ממה שתרגם פה כמו שת' ע"פ ערות אביך וערות אמך לא תגלה • וע"פ וראה את ערותה (ויקרא י"ח ז' • כ י"ז) משמע קצת שכוונתו כפי' יש"ר שחם בא על אשת אביו וממנו ילדה את כנען • ולכן התחיל הכתוב בג' בניו, ונח קלל את כנען• ע"ש ע' רוו"ה במפורש ושום שכל שהאריך בזה: בחוץ, בשוקא • בכמה מקומות כמו לקמן (כ"ד ל"א) ת' „בברא" ? ואולי כוון בזה להגדיל פשעו של חם שהלך לשוק ופרסם הדבר: (כג) יפת, יפתי • לא שנה מל' הכתוב, משום שגם מלת „יפת" שבעברית היא מלשון ארמית, ומורה על ההרחבה, כאשר תרגם גם לקמן (כ"ו כ"ב), על הרחיב ה' לנו, אפתי ה' לנא, והוא האַפְעֵל מש' פְּתִי: (כה) עבד עבדים, עבד פלח • הוא לא כדעת הראב"ע, שאין פירושו עבד בין עבדים, אלא להפלגת השעבוד, וכמ"ש הרמב"ם על דג דגים

בעל הטורים

(כ) ויטע ג' במסרה • ויטע כרם • ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם • ויטע אשל • דרשו רבותינו מהיכן לקח הנטיעה מג"ע וכן אברהם לקח האשל מג"ע: (כא) ויתגל • אותיות גליות שגלו בראה גולים ע"י היין • היין בגי' יללה: (כה) עבד עבדים יהיה:

רמב"ן

בכללו. ואולי לא יוליד ולא לקח ממנו נקמתו כי מי יודע מה יהיה אחריו על כן קלל הבן שהיה לו ואם יוליד מאה די שיקולל בנו הבכור וכל זרעו אתו והנה התאה שראה חם ערות אביו ולא נהג בו כבוד שהיה ראוי לו לכסות ערותו ולכסות קלונו שלא יגידנו גם לאחיו והוא הגיד הדבר לשני אחיו בפני רבים להלעיג עליו חם מעם בחוץ וכן תרגום אונקלס בשוקא ומעם: וידע את אשר עשה לו שגלה חרפתו לרבים והיה בוש בדבר ורבותינו הוסיפו עליו חטא: (כ) איש האדמה. פי' רש"י אדוני האדמה כמו איש נעמי ואינו כן כי איש נעמי לשון אישות כמו איש ואשתו ואחרים אמרו גדול האדמה והאשה והביאו דומים לו אך אמרו נדשון בן יונתן איש ישראל גם בני אדם גם בני איש הלא איש אתה ומי כמוך בישראל ורבים לפי דעתם ועל דעתי נדשון בן יונתן איש ישראלי ייחוס איש ישראלי הלא איש אתה שאין כמוך בישראל וכן והתחזקתם והייתם לאנשים שלא יהיו כנשים גם בני אדם גם איש פלוני היודע במעלתו אבל איש האדמה כמו אנשי העיר בעבור היותו דר בכל האדמה לא בנה עיר ומדינה יתיחס אליה וכן איש שדה העומד שם כל היום תמיד ובמשנה יוסי בן יועזר איש צרידה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים או שנתן לבו לעבוד את האדמה לזרוע ולנטוע בעבור מלאו הארץ שממה שכל נגדל לדבר יקרא כן אנשי העיר הם יושביה ואנשי דוד עבדיו ואיש האלהים המיוחד בעבודתו וכך אמרו בבראשית רבה איש האדמה גורגר לשם בורגרות ואמרו שהיה לבוש אחר האדמה והנה הוא ייחוס ומעם ויחל כי הוא החל לנטוע כרמים כי הראשונים נטעו גפן והוא החל לנטוע גפנים רבים שורות שורות הנקרא כרם כי נרלוהו ביין לא נטע הגפן כשאר האילנות ועשה כרם: (כו) ויהי כנען עבד למו • פי' ר"א כי למו שיהיה כנען עבד לאלהים ולשם כי הוא יכריתם לעבוד האל ובשני פירש שיהיה עבד ליפת ולשם ואם כן יתן לקוב אוייביו בא והנה ברך שיהיה כנען עבד לאלהים ורש"י כתב ברוך ה' אלהי,

ספורנו

כאמת גם בהדמותו כענין אבין האמורי • (יט) אלשה אלה בני נח • ועם היות בתוכם הרשע הנה בעבור היותם בני נח נבך האל יתב' את כלם כאמרו פרו ורבו ומלאו את הארץ ולכן מאלה נפצה כל הארץ: (כ) ויחל נח . התחיל בפעל בלתי נאות ולכן נמשכו מזה מעשים אשר לא יעשו כי אמנם מעט מן הקלקול בהתחלה יסבב הרבה ממנו בסוף כמו שיקרה בתכונת מטעות בהתחלה • וזה בעצמו הורה באמרו ויחל הפעם לזנות: (כב) וירא חם אבי כנען את ערות אביו• ראה בזיון שעשה לו כנען בנו והוא הסרוס כדברי קצתם ז"ל וכתב גרוסי הכלדיי שסרסו על ידי כשוף והוא כרשעו ראה ולא תיאהה • כי אמנם הקלון יקרא ערוה כאמרו וערות מלכא לא אריך לנא למחזי וכן ערות דבר יאמר על דבר מגונה: ויגד לשני אחיו בחוץ • ששמח על פעולת בנו: (כג) ופניהם אחרנית • גם בפעל הכסוי שהיה קצת הכרח לפנות אליו לא פנו שלא לראות ויהיה נוסף עליהם עלבון: (כד) בנו הקטן • בני בנים הרי הם כבנים וכנען היה הקטן שבבני חם ואולי הקטן שבבני בנים של נח או ועם זה היה בדרכיו קטן בגוים בזוי מאד: (כה) עבד עבדים יהיה לאחיו • כי היותו עבד לאחיו היה ראוי לו בטבע כיון שהיה קטן במעלה ובזוי מכלם כאמרו ועבד אויל לחכם לב • לכן בחטאו הוסיף שיהיה עבד עבדים: (ט) ויהי כנען • זרעו: עבד למו • לאלהי שם ולזרע שם כאמרו ויהיו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה

ולמזבח

אלהים ליפת וישכן באהלי־שם ויהי כנען עבד למו׃ כח ויחי־נח אחר המבול שלש מאות שנה וחמשים שנה׃ כט ויהי כל־ימי־נח תשע מאות שנה וחמשים שנה וימת׃ פ

י א ואלה תולדת בני־נח שם חם ויפת ויולדו להם בנים אחר המבול׃ ב בני יפת גמר ומגוג ומדי ויון ותבל ומשך ותירס׃ ג ובני גמר אשכנז וריפת ותגרמה׃ ד ובני יון אלישה ותרשיש כתים ודדנים׃ ה מאלה נפרדו איי הגוים בארצתם איש ללשנו למשפחתם בגויהם׃ ו ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען׃ ז ובני כוש סבא וחוילה וסבתה ורעמה וסבתכא ובני רעמה שבא ודדן׃ ח וכוש ילד את־נמרד הוא החל להיות גבר בארץ׃ ט הוא־היה גבר־ציד לפני יהוה על־כן יאמר כנמרד גבור ציד לפני

ת"א יפת אלהים. יומא ט מגלה ו: בני יפת גומר. יומא י: ובני חם כוש. כתובות קיב סוטה לד:

רש"י

למס עובד: (כז) יפת אלהים ליפת. מתורגם יפתי ירחיב: וישכן באהלי שם. ישרה שכינתו בישראל. ומדרש חכמים אע"פ שיפת אלהים ליפת שבנה כורש שהיה מבני יפת בית שני לא שרתה בו שכינה. והיכן שרתה במקדש ראשון שבנה שלמה שהיה מבני שם: ויהי כנען עבד. אף משיגלו בני שם ימכרו להם עבדים מבני כנען: (ב) ותירס. זו פרס: (ח) להיות גבור. להמריד כל העולם על הקב"ה בעצת דור הפלגה: (ט) גבור ציד. צד דעתן של בריות בפיו ומטען למרוד במקום: לפני ה'. מתכוין להקניטו על פניו: על כן יאמר. על כל אדם מרשיע בעזות פנים יודע רבונו ומתכוין למרוד בו יאמר זה כנמרוד

רמב"ן

שם שעתיד לשמור הבטחתו לזרעו של שם לתת להם ארץ כנען ויהי להם כנען למס עובד והחזיר כן פעם אחרת לומר אף משיגלו בני שם ימכרו להם עבדים מבני כנען והנכון בעיני כי מתחלה קלל אותו שיהיה עבד עבדים לכל העולם והיה כל מוצאו יעבוד בו כי טעם לאחיו לכל בני אדם כנענים ושלחתי את כל האדם איש באחיו כטעם איש באיש או לאחיו שם ויפת כי אחי אביו יקראו אחיו כדרך כי נשבה אחיו ויש אומרים לאחיו בני אביו כי אחרי היותו עבד לבני אביו ולשם ויפת הנה הוא עבד לכל העולם. וברך תחלה אלהי שם. הודיע כי יהיה שם עובד האלהים וכנען יהיה עובד לו ולמו ירמוז לזרעו של שם שהם רבים. ויתכן שיהיה למו חוזר גם לאחיו הנזכרים וחזר וברך יפת בהרחבת הגבול ושם בשכון האלהים באהליו ושיהיה כנען עבד למו לשניהם והנה העביד כנען לשם שני פעמים רמז כי הוא יגזל ארצו וכל אשר לו כי מה שקנה עבד קנה רבו ונכתבה זאת הפרשה להודיע כי בחטאו היה כנען עבד עולם וזכה אברהם בארצו ונכתב ענין היין בנח כי יש בו אזהרה ממנו יותר מפרשת נזירות כי הצדיק תמים אשר בצדקו הציל כל העולם נח אותו החטיא היין והביא אותו לידי בזיון וקללת זרעו: (א) וטעם ויולדו להם בנים אחר המבול. לרמוז כי אע"פ שהיו ראויים לבנים קודם המבול כי דרך הדורות ההם להוליד כבני ששים אלו לא נולדו להם גם לאחד רק אחר המבול כי כבש השם את מעייניהם שלא יולידו

ויאבדו

אבן עזרא

לפי הנאמן דודי שהוא בן דודו. ויתכן שהיה גדול מיפת בשנים והיה קורא אותו בשם אביו בעבור כבוד האב. וכן אשת אחי האב קראה הכתוב דודתך. וזה אבי כנען איננו כן. ופי' יפת מן יפתה ולא פירש יפת. רק הוא כמו ירחיב ובלשון ארמית כמוהו והוא מהבנין הכבד הנוסף כמו ומגלים יגרד ובפסוק הזה ברך יפת גם שם. כי פירוש וישכון באהלי שם שישכון אלהים באהלי שם. כי בפסוק הראשון ברך השם. ויהי כנען עבד למו. לשם וליפת גם לאחיו והנה הוא עבד עולם. כי מאלה נפצה כל הארץ וזה הדבר היה אחר שנים רבות אחר המבול: (ד) כתים. שם והוא בן יון על כן אמרתי בפי' ספר דניאל כי מלכות יון ורומי אחת היא: (ח) נמרוד. אל תבקש טעם לכל השמות אם לא נכתב והוא החל להראות גבורות בני אדם על החיות כי היה גבור ציד. וטעם לפני ה' שהיה בונה מזבחות ומעלה אותם החיות עולות לשם וזו דרך הפשט. והדרש דרך אחרת: (ט) על כן יאמר. משל היה

שכינתה במשכנה דשם ויהי כנען עבדא להון: כח וחיא נח בתר טופנא תלת מאה וחמשין שנין: כט והוו כל יומי נח תשע מאה וחמשין שנין ומית: א ואלין תולדת בני נח שם חם ויפת ואתילידו להון בנין בתר טופנא: ב בני יפת גומר ומגוג ומדי ויון ותובל ומשך ותירס: ג ובני גומר אשכנז וריפת ותוגרמה: ד ובני יון אלישה ותרשיש כתים ודדנים: ה מאלין אתפרשו נגות עממיא בארעהון גבר ללישנה לזרעיתהון בעממיהון: ו ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען: ז ובני כוש סבא וחוילה וסבתה ורעמה וסבתכא ובני רעמה שבא ודדן: ח וכוש אוליד ית נמרד הוא שרי למהוי גבר (תקיף) בארעא: ט הוא הוה גבר תקיף קדם יי

נתינה לגר

(נדרים פ"ד מ"ו)· ובכ"י הנוסחא פלח עבדין. (כט) ויהי כל ימי נח, והוו כל יומי נח· ולא תרגם והוה כמו שתרגם לעיל על ויהי כל ימי חנוך (ה' כ"ג). ובכ"י והוה. ׳ (ח) גבורי בפסוק זה ובפסוק שלאחריו תרגם גבר תקיף (אף שבפסוק זה לא נאמר בעברית „ציד" רק גבור בלבד) ובכ"י גבר בלבד ולקמן (כ"ה כ"ז) על מלת ציד ת' נחשירכן· אל תדמה שהיתה לפניו הנוסחא „צור" שעליו יתרגם יונתן תמיד „תקיף" ח"ו לומר כן, רק מפני שהתורה אמרה בפסוק זה גבור בלבד, ש"מ שמפני גבורתו ותקפו אליו גוים ידרשו· ומה שפירש בפסוק שלאחריו „ציד" במלת „תקיף" צדקו בזה דברי בעל אוהב גר שהוא תקון הלשון דרך כבוד; יען כי

בעל הטורים

סי"ם עולם ל' רמז לדמי שקלים של עבד: (ט) יאמר· ג' במסורה הכא ואידך על כן נאמר בספר מלחמות ה'· ולציון

רמב"ן

ויאבדו במבול או שיצרך להציל רבים בתיבה וכן עשה לכל המשפחה הזאת כי למך נתאחר בתולדות נח יותר מכפלים באבותיו ונח הרבה מאד וכבר הוזכר זה בפי' רש"י מב"ר: (ב) בני יפת גומר· התחיל ממנו כי הוא הבכור ונתן אחריו חם כי רצה לאחר תולדת שם לקרב שני הפרשיות בתולדותיו כי יש להאריך בתולדות אברהם: וטעם מאלה נפרדו איי הגוים בארצותם: כי בני יפת יושבי איי הים והם נפרדים כל אחד מבניו באי אחד יושב לבדו וארצותם רחוקות זו מזו והיא ברכת אביהם שאמר יפת אלהים ליפת שיהיו רבים במרחבי ארץ אבל בני חם כלם קרובים יושבי הארצות ולכן אמר ויהי גבול הכנעני מצידן וגו': ואמר בארצתם בגויהם· וכן בבני שם וכפר הכתוב כל אלה כי רצה להודיע יחוס אברהם משם ותולדות חם להודיע העמים שזכה אברהם בארצם בעון אבותם ולכן ספר גם ביפת והפלגה להודיע סבת שנוי הלשונות ופזורם בקצוי הארץ לזמן מועט אחרי אדם הראשון ועוד להודיע חסדי השם ושמר הברית לנח כי לא כלה אותם· והרב אמר במורה הנבוכים כי זה יאמת לשומעים חדוש העולם וגם זה אמת כי אברהם אבינו יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ויעיד להם על נח ובניו שראו המבול וראו התיבה והנה הוא עד מפי עד בענין כל המבול ועד רביעי על יצירה כי נח ראה אביו שראה אדם הראשון ויצחק ויעקב ראו שם העד במבול ויעקב מגיד כל זה ליורדי מצרים גם לפרעה ואנשי דורו ואנשים בכל דור יודעים מאבותם ארבעה וחמשה דורות מגידים מעשיהם ותולדותיהם: (ז) ובני כוש סבא וחוילה· היו אלה ראשי אומות ובני רעמה היו שני לאומים אבל נמרוד לא היה לאום על כן כתב אח"כ וכוש ילד את נמרוד ולא אמר ובני כוש נמרוד וסבא וחוילה אבל פוט היה לגוי אחד ולא היו ממנו אומות שונות כמצרים וכנען על כן לא החזירו הכתוב ובב"ר אמר ריש לקיש הייתי סבור שנבלעה משפחתו של פוט ובא יחזקאל ופירש פוט ולוד וכל הערב כי מפני שלא החזירו הכתוב הייתי סבור שנתערב זרעו בבני כנען ולא היו אומה ולא ירשו להם ארץ שתקרא על שמם אבל גם במגוג ומדי ותובל ומשך ותירס בני יפת לא הזכיר משפחות בתולדתם וכן בבני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד ראשי אומות לא הזכיר להם תולדות כי כל אחד היה לגוי אחד בארץ ולא הוליד אומות שונות: (ח) הוא החל להיות גבור בארץ· כתב רש"י להמריד כל העולם על הקב"ה בעצת דור הפלגה ואם כן הוא החל אחר המבול כי בימי דור אנוש הוחל ואפשר שנאמר כי הוחל בדור הפלגה מרד ובימי אנוש לא היו במורדי אור אבל עבדו גם אלהים אחרים: (ט) הוא היה גבר ציד לפני ה'· צד דעתן של בריות בפיו ומטען למרוד במקום: על כן יאמר· על כל אדם מרשיע בעזות פנים יודע רבונו ומתכוין למרוד בו יאמר זה כנמרוד ל' רש"י וכן דעת רבותינו· ור"א פי' הפך הענין על דרך פשוטו כי הוא החל להיות

ספורנו

ולמזנת ה': (כז) באהלי שם· בתי מדרשות בלעדי בית הבחירה: עבד למו· שנית לשם וליפת גם קודם ימי המקדש: (ו) וימת· קודם ענין הספור המכוון והוא התעוררות אברהם לקרוא בשם ה': (ו) ופוט וכנען· לא הזכיר בני פוט כי היו כל בניו לגוי אחד נקרא על שמו כאמרו פרס כוש ופוט אתם: (ז) ובני כוש סבא וחוילה. שהיה כל אחד מהם לגוי לבד כבנים שנקראו על שמו כאמרו כוש וסבא תחתיך: (ח) וכוש ילד את נמרוד· בתוך אותם שנקראו על שמו ילד איש פרטי מפורסם לגבור: (ט) לפני ה'· גבור מאד כענין עיר גדולה לאלהים: על כן יאמר כנמרד גבור ציד· ולשמע גבורתו

יְהוָה׃ י וַתְּהִי רֵאשִׁית מַמְלַכְתּוֹ בָּבֶל וְאֶרֶךְ וְאַכַּד וְכַלְנֵה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר׃ יא מִן־הָאָרֶץ הַהִוא יָצָא אַשּׁוּר וַיִּבֶן אֶת־נִינְוֵה וְאֶת־רְחֹבֹת עִיר וְאֶת־כָּלַח׃ יב וְאֶת־רֶסֶן בֵּין נִינְוֵה וּבֵין כָּלַח הִוא הָעִיר הַגְּדֹלָה׃ יג וּמִצְרַיִם יָלַד אֶת־לוּדִים וְאֶת־עֲנָמִים וְאֶת־לְהָבִים וְאֶת־נַפְתֻּחִים׃ יד וְאֶת־פַּתְרֻסִים וְאֶת־כַּסְלֻחִים אֲשֶׁר יָצְאוּ מִשָּׁם פְּלִשְׁתִּים וְאֶת־כַּפְתֹּרִים׃ ס טו וּכְנַעַן יָלַד אֶת־צִידֹן בְּכֹרוֹ וְאֶת־חֵת׃ טז וְאֶת־הַיְבוּסִי וְאֶת־הָאֱמֹרִי וְאֵת הַגִּרְגָּשִׁי׃ יז וְאֶת־הַחִוִּי וְאֶת־הַעַרְקִי וְאֶת־הַסִּינִי׃ יח וְאֶת־הָאַרְוָדִי וְאֶת־הַצְּמָרִי וְאֶת־הַחֲמָתִי וְאַחַר נָפֹצוּ מִשְׁפְּחוֹת הַכְּנַעֲנִי׃ יט וַיְהִי גְּבוּל הַכְּנַעֲנִי מִצִּידֹן בֹּאֲכָה גְרָרָה עַד־עַזָּה בֹּאֲכָה סְדֹמָה וַעֲמֹרָה וְאַדְמָה וּצְבֹיִם וצבוים ק׳

ת״א ושרי רחסית · יומא י׳ :

רש״י

גבור ציד : (יא) מן הארץ · כיון שראה אשור את בניו שומעין לנמרוד ומורדים במקום לבנות המגדל יצא מתוכם : (יב) העיר הגדולה · היא נינוה שנאמר ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים : (יג) להבים · שפניהם דומים ללהב : (יד) פתרוסים וכסלוחים אשר יצאו משם פלשתים · משניהם יצאו שהיו פתרוסים וכסלוחים מחליפין משכב נשותיהן אלו לאלו ויצאו מהם פלשתים : (יח) ואחר נפוצו · מאלה נפוצו משפחות הרבה : (יט) גבול · סוף ארצו כל גבול לשון סוף וקצה : באכה · שם דבר

רמב״ן

גבור על החיות לצוד אותן ופירש לפני ה׳ שהיה בונה מזבחות ומעלה את החיות לעולה לפני השם ואין דבריו נראין והנה הוא מצדיק רשע כי רבותינו ידעו רשעו בקבלה · והנכון בעיני כי הוא החל להיות מושל בגבורתו על האנשים והוא המולך תחלה כי עד ימיו לא היו מלחמות ולא מלך מלך וגבר תחלה על אנשי בבל עד שמלך עליהם ואחר כן יצא אל אשור ועשה כרצונו והגדיל ובנה שם ערים בצורות בתקפו ובגבורתו וזהו שאמר ותהי ראשית ממלכתו בבל וארך ואכד וכלנה :

(יא) מן הארץ ההוא · במלכו עליה יצא אשור כי אשור מבני שם היה וזהו כלשון ויצא חצר אדר ועבר עצמונה ויצא עוג מלך הבשן לקראתנו אדרעי ושב לארצו ברכוש גדול ורבים כן ולכן תקרא ארץ אשור ארץ נמרוד כמו שנאמר ורעו את אשור בחרב ואת ארץ נמרוד בפתחיה ירמוז אל נינוה ואל רחובות עיר ואל כלח · וספר עוד בגבורתו כי הוא גבור ציד להתגבר גם על החיות ולצוד אותן ואמר לפני ה׳ להפליג כי אין תחת כל השמים כמוהו בגבורה וכן והשחת הארץ לפני האלהים כי כל אשר לפניו בארץ השחתו כענין ונכרתה הנפש ההיא מלפני כי בכל מקום הוא לפניו : (יג) ומצרים ילד · יזכיר למצרים תולדותיו ולא הזכיר מושבם כמו שהזכיר באחרים כי בבני יפת הזכיר איים ובבני כוש ארץ שנער ואשור ובבני כנען הזכיר תחומי ארצם וכן בבני שם והיה זה כי מצרים ארץ מושבו ידוע כי היא נקראת על שמו והיו על בניו יושבים סביבות מצרים ושם ארצם ג״כ כשמם כי כן מצינו לפתרוסים ארץ פתרוס והיא מכלל ארץ מצרים כמו שכתוב ונתתי יראה בארץ מצרים והשמתי את פתרוס על ארץ מכורתם וכן לוד וכל הערב סביבות מצרים ושמם ושם ארצם שוה וכן פלשתים ארצם פלשת וכן כתוב יושבי פלשת · ואמר ר״א כי אלה שמות מדינות ובכל מדינה ומדינה משפחה אחת ועל כן הם כלם לשון רבים והראיה הגמורה אשר יצאו משם כי זה רמז למקום · וטעם אשר יצאו על דעת המפרשים שהולידה כלשון מחלציך יצאו וכתב רש״י משניהם יצאו שהיו

אבן עזרא

גם בימי משה : (יא) וטעם מן הארץ ההיא יצא אשור · הוא בן יפת וזה היה אחר הפלגה והמלך אשר מלך על בבל בתחלה היה נמרוד ובעל סדר עולם פירש כי בימיו נפלגה הארץ שהוא היה מלך על השבעים : (יב) היא העיר הגדולה · הקרוב אלי שהוא דבק עם ויבן את נינוה · ולהיותו דבק עם רסן או עם כלח איננו רחוק : (יג) ומצרים ילד את לודים · על דעתי שאלה שמות מדינות בכל מדינה משפחה על כן הם כלם לשון רבים גם פתרוסים לעד והראיה הגמורה אשר יצאו משם ושם רמז למקום גם כפתורים ילדם מצרים ובעבור שהבן מאון האב ומכחו נגלמו בדמותו יאמר לו ילד : (יט) באכה גררה · אל

עַל־כֵּן יִתְאֲמַר כְּנִמְרֹד גִּבַּר־תַּקִּיף קֳדָם יְיָ: י וַהֲוָת רֵישׁ מַלְכוּתֵהּ בָּבֶל וְאֶרֶךְ וְאַכַּד וְכַלְנֵה בְּאַרְעָא דְבָבֶל: יא מִן אַרְעָא (ס״א עֵיצָה) הַהִיא נְפַק אֲתוּרָאָה וּבְנָא יָת־נִינְוֵה וְיָת־רְחֹבֹת (נ״א רְחוֹבֵי) קַרְתָּא וְיָת כָּלַח: יב וְיָת־רֶסֶן בֵּין נִינְוֵה וּבֵין כָּלַח הִיא קַרְתָּא רַבְּתָא: יג וּמִצְרָאֵי (בכל הס׳ וּמִצְרַיִם) אוֹלִיד יָת־לוּדָאֵי וְיָת־עֲנָמָאֵי וְיָת־לְהָבָאֵי וְיָת־נַפְתּוּחָאֵי: יד וְיָת־פַּתְרוּסָאֵי וְיָת־כַּסְלוּחָאֵי דִּי נְפַקוּ מִתַּמָּן פְּלִשְׁתָּאֵי וְיָת־קַפּוּטְקָאֵי: טו וּכְנַעַן אוֹלִיד יָת־צִידוֹן בֻּכְרֵהּ וְיָת־חֵת: טז וְיָת־יְבוּסָאֵי וְיָת־אֱמוֹרָאֵי וְיָת־גִּרְגָּשָׁאֵי: יז וְיָת־חִוָּאֵי וְיָת־עַרְקָאֵי וְיָת־אַנְתּוֹסָאֵי: יח וְיָת־אַרְוָדָאֵי וְיָת־צְמָרָאֵי וְיָת־חֲמָתָאֵי וּבָתַר־כֵּן אִתְבַּדַּרוּ זַרְעִית כְּנַעֲנָאֵי: יט וַהֲוָה תְּחוּם כְּנַעֲנָאֵי מִצִּידוֹן מָטֵי

נתינה לגר

בדורות הראשונים היו גבורי הציד חשובים עד מאד, מהם מלכי מהם איפרכי, אבל בדורות האחרונים שבה להיות מלאכה פחותה או מלאכת התענוג בלבד, על כן החליף אונקלוס גבור ציד בגבר תקיף לתפארת הלשון. (יא) מן הארץ ההוא, מן ארעא ההיא· בקצת נוסחאות מן עֵיצָה ההיא· וכוונתו למ״ש בב״ר פ׳ ל״ז, מן העצה ההיא יצא אשור, כיון שראה שבאו לחלוק על הקב״ה פנה משם, אבל נוסחתנו עיקר. (יד) ואת כפתורים, וית קפוטקאי· ר״ל גם משם יצאו פלשתים, כמבואר במקרא „כי שדד ה׳ את פלשתים שארית אי כפתור״ (ירמי׳ מ״ז ד׳)· ועי׳ בב״ר פ׳ ל״ז, והן Cappadocia ועי׳ ביחזקאל (כ״ז י״א) „וגמדים״ שת״י קפוטקאי. וערש״י שם· ובמס׳ ברכות (נ״ו ע״ב) קפודקיא בדלי״ת וכ״ה לקמן (דברים ב׳ כ״ג). (יז) ואת הסיני, וית אנתוסאי· הנה לפי פי׳ האחרונים הוא אנשי מקום ששמו סיני סמוך להר לבנון, ושם נמצא עתה כפר הנקרא Sini ובב״ר פ׳ ל״ז הגי׳ ארתוסאי ברי״ש; ואפשר שצ״ל גם בת״א ארתוסאי כי המקום Orthosia סמוך הוא להר לבנון· אבל בתרגום ירושלמי „כפרוסאי״ רצונו אי

בעל הטורים

יאמר איש ואיש יולד בה· מלמד שהיה נמרוד איש מלחמה ולוכד ערים כדכתיב ותהי ראשית ממלכתו בבל וזה הוא על כן יאמר בספר מלחמות ולציון יאמר שיצא כל הנולד בה גבור וגבה קומה כנמרוד ויהא ניכר ויאמרו הכל זה יולד בה:

רמב״ן

שהיו הפתרוסים והכסלוחים מחליפים נשותיהם זה לזה ויצאו פלשתים מביניהם ב״ר· ועל דעתי בדרך הפשט היו כסלוחים יושבי עיר ששמה כן והיתה מכלל ארץ כפתור אשר שם כפתורים אחיהם ויצאו משם הכפתורי׳ אשר הם מזרע כסלוחים והלכו לתור להם מנוחה והניחו הארץ לאחיהם וכבשו להם ארץ ששמה פלשת ונקראו אח״כ פלשתים על שם הארץ והוא מה שכתוב כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם והם מבני כסלוחים יושבי ארץ כפתור: (טו) וכנען ילד את צדן בכרו· אלה עשרה עממים בני כנען שנתנו לאברהם אבינו כי כל זרע כנען נמכר לעבד עולם והם שנתנם לו אבל נתחלף השם ברובם בימי אברהם כי בכאן נכתבו בשם שקראם אביהם ביום הולדם ואחרי שנפרדו בארצותם לגוייהם נקראו בשמות אחרים אולי הטלו להם שם על שם הארץ כמו שפירשנו וכן שעיר החורי שם העיר שעירה וכן רבים או שהולידו הערקי והסיני משפחות ונכרתו מהם ובניהם היו קיני וקניזי על דרך משל והיו לראשי בתי אבות וקרא האומה בשמם כנהוג בשבטי ישראל והנה קראם בשם שהיה להם בימי אברהם במתנתו וראיה לדבר כי החוי הנזכר בכאן איננו נזכר במתנתו של אברהם ויצא היה מהם שנאמר ונשל גוים רבים מפניך החתי והגרגשי והאמרי והכנעני והפרזי והחוי והיבוסי שבעה גוים וכן בכל מקום וימנה הכנעני עם בניו ולא ימנה בהן רק עשרה כי אחד מבניו לא נבר כאחיו ונקרא עם אחיו בשם אביו· ויתכן שהיה צידון בכורו הנקרא כנעני עם אחד מאחיו שלא היה לגוי· ואל יקשה עליך ארץ פלשתים שהיתה לאברהם כדכתיב גור בארץ הזאת כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והם מבני מצרים כי הכתוב אמר לכנעני תחשב חמשת סרני פלשתים כי כבשו מקצת הארץ וישבו בה ובכאן תראה כי גבול הכנעני מצדון בואכה גררה עד עזה ואלה ערי פלשתים כי אבימלך מלך גרר ועזה לעזתי היא וכן לעזה אשד וצידן לפלשתים דכתיב כל צידנים אנכי אורישם מפני בני ישראל רק הפילה לישראל בנחלה וכתיב וגם מה אתם לי צור וצידון וכל גלילות פלשת ואולי שאר ארץ פלשתים לא היתה לישראל לבד אלו חמשת סרניהם ודע כי ארץ כנען לגבולותיה מאז היתה לגוי היא ראוי לישראל והיא חבל נחלתם כמו שנאמר בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבלת עמים למספר בני ישראל אבל נתנה הקב״ה בעת הפלגה לכנען מפני היותו עבד לשמור אותה לישראל כאדם שמפקיד נכסי בן האדון לעבדו עד שיגדל ויזכה בנכסים וגם בעבד ועוד

ספורנו

גבורתו. מלך בגוים כאמרו ותהי ראשית ממלכתו בבל. וזה להודיע שבימי מלכותו קרה שבאו האומות בארץ שנער שנעשה במלאכת העיר והמגדל כדי שהתפשט מלכותו על כל המין האנושי באמצעות עבודת גלולים כללי לכל המין אליו גוים ידרשו בענין עצת ירבעם כאשר ירא דריסת המקדש: (יא) מן הארץ ההיא יצא אשור· בלתי מסכים למלכות נמרוד או לעצתו הנבערה

עַד־לָשַׁע׃ כ אֵלֶּה בְנֵי־חָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לִלְשֹׁנֹתָם
בְּאַרְצֹתָם בְּגוֹיֵהֶם׃ ס כא וּלְשֵׁם יֻלַּד גַּם־הוּא אֲבִי כָּל־בְּנֵי־
עֵבֶר אֲחִי יֶפֶת הַגָּדוֹל׃ כב בְּנֵי שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר וְאַרְפַּכְשַׁד
וְלוּד וַאֲרָם׃ כג וּבְנֵי אֲרָם עוּץ וְחוּל וְגֶתֶר וָמַשׁ׃
כד וְאַרְפַּכְשַׁד יָלַד אֶת־שָׁלַח וְשֶׁלַח יָלַד אֶת־עֵבֶר׃
כה וּלְעֵבֶר יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים שֵׁם הָאֶחָד פֶּלֶג כִּי בְיָמָיו נִפְלְגָה
הָאָרֶץ וְשֵׁם אָחִיו יָקְטָן׃ כו וְיָקְטָן יָלַד אֶת־אַלְמוֹדָד וְאֶת־
שָׁלֶף וְאֶת־חֲצַרְמָוֶת וְאֶת־יָרַח׃ כז וְאֶת־הֲדוֹרָם וְאֶת־אוּזָל
וְאֶת־דִּקְלָה׃ כח וְאֶת־עוֹבָל וְאֶת־אֲבִימָאֵל וְאֶת־שְׁבָא׃
כט וְאֶת־אוֹפִר וְאֶת־חֲוִילָה וְאֶת־יוֹבָב כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי יָקְטָן׃
ל וַיְהִי מוֹשָׁבָם מִמֵּשָׁא בֹּאֲכָה סְפָרָה הַר הַקֶּדֶם׃ לא אֵלֶּה
בְנֵי־שֵׁם לְמִשְׁפְּחֹתָם לִלְשֹׁנֹתָם בְּאַרְצֹתָם לְגוֹיֵהֶם׃ לב אֵלֶּה
מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־נֹחַ לְתוֹלְדֹתָם בְּגוֹיֵהֶם וּמֵאֵלֶּה נִפְרְדוּ הַגּוֹיִם
בָּאָרֶץ אַחַר הַמַּבּוּל׃ פ שביעי יא א וַיְהִי כָל־הָאָרֶץ
שָׂפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֲחָדִים׃ ב וַיְהִי בְּנָסְעָם מִקֶּדֶם

ת"א ולשם ילד · סנהדרין שם סע : ויהי בנסעם מגילה י :

רש"י

ול"נ כאדם האומר לחבירו גבול זה מגיע עד אשר תבא לגבול פלוני : (כ) ללשנתם בארצתם · אף על פי שנחלקו ללשונות וארצות כולם בני חם הם : (כא) אבי כל בני עבר · הנהר היה שם : אחי יפת הגדול · איני יודע אם יפת הגדול אם שם כשהוא אומר שם בן מאת שנה וגו' שנתים אחר המבול הוי אומר יפת הגדול שהרי בן ת"ק שנה היה נח כשהתחיל להוליד והמבול היה בשנת שש מאות שנה נמצא שהגדול בבניו היה בן מאה שנה ושם. לא הגיע למאה עד שנתים אחר המבול : אחי יפת · ולא אחי חם שאלו שניהם כבדו את אביהם וזה בזהו : (כה) נפלגה · נתבלבלו הלשונות ונפוצו מן הבקעה ונתפלגו בכל העולם למדנו שהיה עבר נביא שקרא שם בנו על שם העתיד ושנינו בסדר עולם שבסוף ימיו נתפלגו שא"ת בתחלת ימיו הרי יקטן אחיו לעיר ממנו והוליד כמה משפחות קודם לכן שנאמר ויקטן ילד וגו' · ואחר כך ויהי כל הארץ וגו' · וא"ת באמצע ימיו לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש הא למדת שבשנת מות פלג נתפלגו : יקטן · שהיה עניו ומקטין עצמו לכך זכה להעמיד כל המשפחות הללו : (כו) חצרמות · על שם מקומו · דברי אגדה : (א) שפה אחת · לשון הקודש : ודברים אחדים · באו בעצה אחת ואמרו לא כל הימנו שיבור לו את העליונים נעלה לרקיע ונעשה עמו מלחמה · ד"א · על יחידו של עולם · ד"א ודברים אחדים (ס"א דברים חדים) אמרו אחת לאלף ותרנ"ו שנים הרקיע מתמוטט כשם שעשה בימי המבול בואו ונעשה לו סמוכות · בראשית רבה : (ב) בנסעם מקדם · שהיו יושבים שם כדכתיב למעלה ויהי מושבם וגו' הר הקדם ונסעו משם לתור להם

רמב"ן

אבאר בעזרת האל יתברך : (כא) ולשם ילד גם הוא · בעבור שאיחר הולדות שם וספר תולדות אחיו הקטן ממנו כאלו לא היו לו בנים אמר בכאן גם הוא ומעם אבי כל בני עבר שהוא אבי כל יושבי עבר הנהר שהוא מקום יחום אברהם ולא יתכן ביהיה עבר במקום

אבן עזרא

גרר : (כ) אלה בני חם ללשונתם · וכן אמר על בני יפת ועל בני שם : (כא) וטעם אבי כל בני עבר להודיע אבי העברים כי אין למעלה ממנו והשם אלביתו וכן כתוב כה אמר ה' אלהי העברים וכנען אבי חם שאין למטה ממנו ואין ראוי להתערב קדש בחול · וטעם אחי יפת הגדול שהיה יפת טוב והכתיב הקדים להזכיר שם שהוא קטן קודם יפת שהוא הגדול בעבור כבודו

לגרר עד־עזה מטי לסדום ועמורה ואדמה וצבוים עד־לשע : כ אלין בני־חם לזרעיתהון ללישנהון בארעתהון בעממיהון : כא ולשם אתיליד אף־הוא אבוהון דכל בני־עבר אחוהי דיפת רבא : כב בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם : כג ובני ארם עוץ וחול וגתר ומש : כד וארפכשד אוליד ית־שלח ושלח אוליד ית־עבר : כה ולעבר אתילידו תרין בנין שום חד פלג ארי ביומוהי אתפליגת ארעא ושום אחוהי יקטן : כו ויקטן אוליד ית־אלמודד וית־שלף וית־חצרמות וית־ירח : כז וית־הדורם וית־אוזל וית־דקלה : כח וית־עובל וית־אבימאל וית־שבא : כט וית־אופר וית־חוילה וית־יובב כל־אלין בני יקטן : ל והוה מותבנהון ממשא מטי לספר טור מדינחא : לא אלין בני־שם לזרעיתהון ללישניהון לארעתהון לעממיהון : לב אלין זרעית בני־נח לתולדתהון בעממיהון ומאלין אתפרשו עממיא בארעא בתר טופנא : א והוה כל־ארעא לישן חד וממלל חד : ב והוה במטלהון בקדמיתא

נתינה לגר

כפתור Cyprus ובל' חז"ל יין קפריסין. **יא** (א) ודברים אחדים, ממלל חד · ר"ל כקטן כגדול, כפתי כחכם. (ב) מקדם, מקדמיתא · ולא ת' ממדינחא כמ"ש רש"י, יען כי הארץ היה מצפון לבבל, וכן על קדמת אשור (לעיל ב' י"ד) ת' מדינחא, ועל קדמת עדן (שם ד' ט"ז) ת' דמלקדמין, וכן בכמה

בעל הטורים

(א) שפה אחת ודברים אחדים (והבלים ודברים הרבה) [נ"ל שכצ"ל ודברים ב' במס' הכא ואידך (קהלת ה') והבלים ודברים הרבה] שהרבו לדבר הבלים הרבה · שפה אחת · בגי' ל' הקדש : (ב) בנסעם · ב' במס' הכא ואידך בנסעם מן המחנה זה הוא שדרשו רז"ל

אבן עזרא

נגדו · והעד שאמר הכתוב כי נח היה בן חמש מאות שנה כשהחל להוליד ואין בזה מקום לטעון כי אין פחות מת"ק שנה ובשנת ת"ר שנה בא המבול ובצאת נח מהמבול היה שם בן מאת שנה ושנה אחת והכתוב אמר שנתים אחר המבול · ויש מפרשים כי אחי יפת הגדול ממנו הוא שם · על כן הזכירו הכתוב בתחלה · ואמר כי כאשר נולד שם לא נכנסו משנת ת"ק לנח כי אם ימים מועטים כי יום אחד בשנה תבוא שנה ונח נולד באייר ושם בניסן ובשנת המבול היו לנח תקצ"ט שנים וימים · והנה אין לשם צ"ט שנה שלימות לשנת המבול ויהיה שם כשנולד ארפכשד בן מאה שנה וחדשים · ופי' שנתים שנכנסה השנה השנית מחשבון ראשית המבול גם יש אומרים כי אחר חמשה חדשים מיום המבול שחסרו המים הרתה אשת שם · והנה היה שם בן מאת שנה והחשבון הזה ימצא בספר מלכים בעשרה מקומות : (א) שפה אחת · בפתח קטן תחת האל"ף בעבור שהוא מוכרת ואם הוא נסמך יבא בפתח גדול ובספר הדקדוק באורתי למה חסר דל"ת אחת · והפלגה היתה כראות משקול הדעת כי אחר מאת שנה אחר המבול היתה · ונקרא פלג כי בעת שנולד נפלגה הארץ כתרגום ארמית תלי · וכמוהו פלגי מים הם חלקי המים שהנהר יחלק · וכן אני כנוד · גם שמואל שהוא בן נביא · גם דברי סדר עולם נכונים ועליו נסמוך ואם כן הוא היה אברהם מבוני המגדל ואל תתמה כי נח וגם היו שם כי לא מת שם עד שהיה יעקב אבינו בן חמשים ויותר · וטעם שפה אחת לשון אחת · והקרוב אלי שהיה לשון הקדש ושם אדם וחוה וקין גם שת ופלג לעדים · וטעם דברים אחדים בעבור שימצא היום בכל לשון דברים שלא יבינום כל אנשי הלשון · ובימים ההם דברי חכם וכסיל היו אחדים והם

רמב"ן

הזה שם האיש אבי פלג כי למה ייחס אותו אליו : אחי יפת הגדול · דרך הכתוב ליחס הקטן אל הגדול באחיו ולא אל הנולד אחריו וכן מרים הנביאה אחות אהרן וטעם להזכיר זה כלל לומר כי הוא אחי הנכבד שזה אליו בכבודו להגיד שלא איחר אותו מפני מעלת חם עליו והנראה אלי שיהיה הגדול תאר לשם לומר שהוא האח הגדול של יפת כי חם קטן מכלם ואם הקדים אותו וכן בכל מקום תאר למדובר בו כגון ישעיהו בן אמוץ הנביא חגיה בן עזור הנביא לחובב בן רעואל המדיני חותן משה · ורש"י כתב אחי יפת ולא אחי חם שאלו שניהם כבדו אביהם וזה בזהו גם לומר שהוא אחי הצדיק ולא אחי הרשע אע"פ שנמנה אחריו : (ב) בנסעם מקדם · פי' רש"י שהיו יושבים שם ככתוב למעלה ויהי מושבם ממשא באכה ספרה הר הקדם ונסעו משם לתור להם מקום המחזיק אותם ולא מצאו אלא שנער ואין זה נכון כי תולדות שם לבדו הם שנאמר עליהם כן ולמה ייחס הפלגה עליהם כי בני יפת ובני חם רבים מהם ועוד כי מושבם בארצותם היה ממשא עד הר הקדם והפלגה היתה פרס שהיה מושבם כי לא באו בני יפת ואיי היה אל הבקעה אשר בארץ שנער אבל בהפלגה הפיצם השם על

ספורנו

הנזכרה כדברי רז"ל : ויבן את נינוה · ולכן זכה לבנות את כל אלה כאמרו אל פניו ישלם לו : (כא) ולשם יולד · נולד אדם דומה לו במעלה והוא עבר : גם הוא אבי כל בני עבר · אע"פ שהמחזיקים בדעות מציאות האל ויכלתו והשגחתו נקראו עברים על שם עבר שהשתדל להבין ולהורות זה כאמרו ויגד לאברם העברי מ"מ גם הוא שם ג"כ היה אבי ומלמד כל בני עבר כי האמנם המלמד ומורה יקרא אב כמו אבי כל תופש כנור ועוגב · ומי אביהם · והתלמידים נקראו בנים כאמרו בני הנביאים : (כה) פלג כי בימיו נפלגה הארץ · הודיע מעלת עבר שכוון ברוח הקודש מה שהיה עתיד אז להיות בימי בנו וקרא שם בנו פלג להודיע סבת קיצור שני חיי האדם מפלג והלאה כי האמנם סבת זה היה חטא בני הפלגה ושנוי שקלקל מזגם בהשתנות הפתאומי מאויר לאויר : (ב) בנסעם מקדם · כמנהג הרועים הנוסעים ממקום

וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם: ג ויאמרו איש אל־רעהו הבה נלבנה לבנים ונשרפה לשרפה ותהי להם הלבנה לאבן והחמר היה להם לחמר: ד ויאמרו הבה ׀ נבנה־לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה־לנו שם פן־נפוץ על־פני כל־הארץ: ה וירד יהוה לראת את־העיר ואת־המגדל אשר בנו בני האדם: ו ויאמר יהוה הן עם אחד ושפה אחת לכלם וזה החלם לעשות ועתה לא־יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות: ז הבה נרדה ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו: ח ויפץ יהוה אתם משם על־פני כל־

ת"א שנער · שבת קיג : הבא נבנה לנו · מגילה י · כאלילים יש חולין פט : ונעשה לנו שם · סנהדרין קח : וירד ה' לראות · סנהדרין שם : הבה נרדה · מגילה ט סנהדרין לח : ויפץ ה' אותם · שם קט : בבל · שם כד :

רש"י

מקום להחזיק את כלם ולא מצאו אלא שנער : (ג) איש אל רעהו · אומה לאומה מצרים לכוש וכוש לפוט ופוט לכנען : הבה · הזמינו עצמכם · כל הבה לשון הזמנה הוא שמכינים עצמן ומתחברים למלאכה או לעצה או למשא : הבה · הזמינו אפרקליי"ר[1] בלע"ז : לבנים · שאין אבנים בבבל שהיא בקעה : ונשרפה לשרפה · כך עושים הלבנים שקורין טוול"ש[2] שורפים אותם בכבשן : לחמר · לטוח הקיר : (ד) פן נפוץ · שלא יביא עלינו שום מכה להפיצנו מכאן: (ה) וירד ה' לראות · לא הוצרך לכך אלא בא ללמד לדיינים שלא ירשיעו הנדון עד שיראו ויבינו · מדרש רבי תנחומא: בני האדם · אלא בני מי שמא בני חמורים וגמלים אלא בני אדם הראשון שכפה את הטובה ואמר האשה אשר נתתה עמדי אף אלו כפו בטובה למרוד במי שהשפיעם טובה ומלטם מן המבול : (ו) הן עם אחד · כל טובה זו יש עמהם שעם אחד הן ושפה אחת לכולן ודבר זה החלו לעשות : החלם · כמו אמרם עשותם להתחיל הם לעשות : לא יבצר מהם וגו' לעשות · בתמיה יבצר ל' מניעה כתרגומו ודומה לו יבצור רוח נגידים : (ז) הבה נרדה · בבית דינו נמלך מענותנותו יתירה : הבה · מדה כנגד מדה הם אמרו הבה נבנה והוא כנגדם מדד ואמר הבה נרדה: ונבלה · ונבלבל נו"ן משמש בלשון רבים וה"א אחרונה יתירה כה"א של נרדה : לא ישמעו · זה שואל לבנה וזה מביא טיט וזה עומד עליו ופוצע את מוחו: (ח) ויפץ ה' אותם משם · בעוה"ז מה שאמרו פן נפוץ נתקיים עליהם הוא

אבן עזרא

רבים מגזרת אחד · וזה שאמר הכתוב בנסעם מקדם לאות כי הרי אררט במזרח · וטעם וימצאו בקעה שבקשו מקום טוב לבנות מדינה עד שמצאו זאת הבקעה · ופירש בקעה ערבה ישרה סמך הרכסים · וכן הנכמה בבקעה תרד ויתכן שהיא בין הרים וכאילו נבקעו בתוך : (ג) נלבנה · מגזרת לבנים ואף ע"פ שהתחבר עם מ"ם · לשון נקבות הן כמו נשים ופלגשים · והנה שרפו הלבנים עד שעמדו וזהו הבנין החזק שלא ימס במים ולא באש : ותהי להם הלבנה לאבן · תחת אבן : והחמר · תחת טיט ופירשו כמשמעו בלשון ישמעאל · ואלה בוני המגדל לא היו טפשים שיחשבו לעלות אל השמים גם לא פחדו מהמבול כי נח ובניו שנשבע לשם השם שם היו וכלם סרים אל משמעתם כי בניהם היו · והנה הכתוב גלה חפצם וסוף דעתם לבנות עיר גדולה למושבם ולבנות מגדל גבוה להיות להם לאות ולשם ולתהלה לדעת מקום העיר להולכים חוצה כרועי המקנה גם יעמד שמם אחריהם כל ימי המגדל וזהו שאמר הכתוב ונעשה לנו שם · ומלת הבה כמו תנה ופירשו יהב והעד השלך על ה' יהבך ובעבור שידברו בה הרבה המלה כן לשון רבים הבה נתחכמה · גם לנקבה הבה נא אבא אליך · ואל תתמה על מלת וראשו בשמים כי הנה כן דבר משה ערים גדולות ובצורות בשמים · ואלה הבונים ראו בעצתם שלא יפרדו והשם לא יעץ כן והם לא ידעו : (ה) ומלת וירד ה' · בעבור שכל מעשה התחתיים תלוים בכח הגבוהים · ומהשמים יתכנו כל העלילות על כן נקרא השם רוכב שמים שיושבי בשמים · והדרך לשון בני אדם אמר הכתוב וירד : (ו) ויאמר ה' הן עם אחד · זה הדבר אמר למלכים · וזה פרש וירד · וטעמו ירד בעבור שאמר כן : עם אחד · שיש לכם דת אחת · כי בהשתנות הדתות תתחדש הקנאה והשנאה גם כן בהשתנות הלשון · על כן צוה מלך מדי ופרס ומדבר כלשון עמו · ונפתח ה"א החלם כפתח גדול בעבור החי"ת שהוא אחריו וכן החלותי · ומלת יבצר כמו ימנע וכמוהו ערים בצורות · וזה הטעם אם אזנם יחשבו שיוכלו לעשות כל חפצם · ומלת יזמו כמו זממו והם שני שרשים : (ז) הבה נרדה · דבור השם עם המלאכים · ומלת ונבלה שם שפתה כל המדקדקים אומרים שהוא מבנין נפעל · וכמוהו ונבקה רוח מצרים וכן אבלם נבלה וזה רחוק · כי מה טעם נרד ונתבלבל לשונם ולשונם לא נבלה בעבור היותה רק ונבלה כמו ונעשה · והראיה שאמר בסוף כי שם בלל ה' וזה דקדוקו הוא מבנין הפעיל · והיה ראוי להיותו שלם ונבלילה · ובבילוע הפעל ונבלה על משקל ונסבה את ארון ה' ובחסרון הפעל

1) appareiller צובערייטען 2) tuiles ציגעל

ואשכחו בקעתא בארעא דבבל ויתיבו תמן: ג ואמרו גבר לחבריה הבו נרמי לבנין ונשרפנון בנורא יוקדתא (נ"י בנורא) והות להון לבנתא לאבנא וחימרא הות להון לשיע: ד ואמרו הבו נבני לנא קרתא ומגדלא ורישיה מטי עד־צית־שמיא ונעביד לנא שום דילמא נתבדר על־אפי כל־ארעא: ה ואתגלי יי לאתפרעא על־עובדי־קרתא ומגדלא די בנו בני אנשא: ו ואמר יי הא עמא חד ולישן חד לכלהון ודין דשריו למעבד ובען לא־יתמנע מנהון כל־דחשיבו למעבד: ז הבו נתגלי ונבלבל תמן לישנהון דלא ישמעון (גבר) אנש לישן חבריה: ח ובדר יי יתהון מתמן על־אפי כל־ארעא ומנעו למבני (נ"י ואתמנעו מלמבני) קרתא:

נתינה לגר

מקומות שנים מפני הלחץ. (ג) נלבנה, נרמי לבנין. ל' הטלה כמנהג לשון ארמי שלא להוציא הפעולה מן השם, כאשר יוציא העברי. ונשרפה לשרפה, ונשרפינון בנורא, כן נראה עיקר. ולא בהוספת

בעל הטורים

אותו היום סרו מאחרי ה' משל להינוק בורח מן הספר. פי' בנסעם מקדם שנסעו מקדמונו של עולם: (ג) איש אל רעהו הבה. ס"ת שלוה מפני שלוה יתירה שהיה להם תעו: לאבן. ב' במס' הכא ואידך (ש"א כ"ה) וימת לבו בקרבו והוא היה לאבן גבי נבל מה להלן מיתה אף כאן מיתה שיותר היה קשה להם מן המות כשנפלה לבנה מן המגדל: (ח) ויפץ. ג' במסורה. הכא ואידך ויפץ העם בכל ארץ מצרים. ויפץ העם מעליו גבי שאול (ש"א י"ג) וז"ש חז"ל ראוין אנשי מגדל ואנשי מצרים לפורענות אל ואלו נפוצו מן המגדל ואלו ממצרים וזהו ויפץ העם מעליו: ויחדלו. ב' במס'. הכא ואידך ויחדלו הקולות

אבן עזרא

הכפל ונבלה שם ויפה תרגמו הזקנים ואבלה תחת ונבלה. ואילו היה כדברי המדקדקים למה חסרו הנו"ן. ויש אומרים שנהפך להם לשונם זה את זה וכל אחד חידש לשון. ויש אומרים כי שלמד לאדם דעת שכחה דעת לשונם. והנכון בעיני שנפוצו משם ואחר שנפלו מלך נמרד על בבל וקמו מלכים אחרים ובימים רבים בשוה הדור הראשון נשכח הלשון הראשון. והשם הפילם והוא טוב להם וכן אמר ומלאו את הארץ: (ח) וטעם. ויחדלו לבנות העיר. להשלימה. כי כבר בנו קצת העיר וקצת המגדל כי כן כתוב אשר בנו בני האדם. או יהיה פי' אשר בנו בני האדם במחשבתם. וכן ויגאם בישראל על בלק והראשון נכון

רמב"ן

פני כל הארץ ואז הושבו בארצותם לגוייהם ור"א פי' כי הרי אררט במזרח ויפה אמר כי הם במזרח קרובים לאשור שנאמר והמה נמלטו ארץ אררט וגת בדרתו מן ההר נתיישב בארצות ההם הוא ותולדותיו וכאשר רבו נסעו משם אל הבקעה הזו ואנשי הפלגה על דברי רבותינו מורדים בבוראם. ורודפי הפשט אומרים שלא היה דעתם אלא שיהיו יחד מחוברים כי הגיד הכתוב דעתם פן נפוץ ולא הפר עליהם ענין אחר ואם כדבריהם יהיו טפשים כי איך תספיק עיר אחת ומגדל אחד מכפיק לכל בני העולם או שמא היו חושבים שלא יפרו ושלא ירבו וזרע רשעים יכרת אבל היודע פירוש שם יבין כוונתם ממה שאמרו ונעשה לנו שם וידע כמה השיעור שיזמו במגדל לעשותו ויבין כל הענין כי חשבו מחשבה רעה והעונש שבא עליהם להפרידם בלשונות ובארצות מדה כנגד מדה כי היו קוצצים בנטיעות והנה חטאם דומה לחטא אביהם ושמא בשביל זה דרשו אשר בנו בני האדם אמר רבי ברכיה וכי מה נאמר בני חמריא בני גמליא אלא בנוי דאדם קדמאה וכו' והסתכל כי בכל ענין המבול הזכיר אלהים ובכל ענין הפלגה הזכיר השם המיוחד כי המבול בעבור השחתת הארץ והפלגה בעבור שקצצו בנטיעות והנם ענושים בשמו הגדול וזה טעם הירידה וכן במדת

ספורנו

למקום למצא מרעה נאות: (ג) הבה נלבנה לבנים. לבנות בתים וגדרות לצאן וזאת היתה עצת פרטי ההמון בזה כאמרו ויאמרו איש אל רעהו: (ד) ויאמרו הבה נבנה לנו עיר. זאת היתה עצת שרי הדור להמליך את נמרוד על כל המין האנושי: ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם. נעשה שם עבודת גלולים שתהיה במגדל ויצא בכל המין האנושי שם גובה מקומה וגודל עירה באופן שתחשב אלהי האלהים אצל כל בני האדם ואליה ידרשו כלם. והכונה בזה היתה שהמולך על אותה העיר ימלוך על כל מין האנושי בהיות שם דרישת כלם: (ה) וירד ה' לראות. הנה לשון הירידה לראות יאמר על האל ית' כשאין הענין אז ראוי לענוש אלא מפני הקלקול הנמשך אליו בסוף הענין כבן סורר ומורה שאמרו ירדה תורה לסוף דעתו. וכן היה ענין סדום שכתב בו ארדה נא ואראה. כי אמנם לא היה רשעם אז יותר מאשר האומות כדי לענשם כעולם בזה זולתי בענין האכזריות נגד עניי עם שהיה נמשך ממנו קלקול גמור בסוף כאמרו הנה זה היה עון סדום אחותך ויד עני ואביון לא החזיקה וכן היה עונש ישראל בגלותם כאמרו אראה מה אחריתם: (ו) הן עם אחד. כי אמנם הבטול כמספר פאת גוים והניא מהשבות הוא המחלוקת הקורה ביניהם אם לסבת הדתות ואם לסבת הלשונות. והנה אלה היו עם אחד בענין הדת כי היו כלם מסכימים בדעת אנשי הפלב"ה ועם זה היו כלם מסכימים בלשון: וזה החלם לעשות. וגם כן נמצא לכלם עתה זאת ההתחלה שעבו בהסכמת כלם: ועתה לא יבצר מהם. אם כן אין מונע להם מהשלים כונתם ותהיה אותה עבודת גלולים אשר יבחרו כללית לכל מין האדם ולא יפנה אחד מהם לדעת את הבורא ית' ולהבין כי יוצר הכל הוא. והפוך זה יקרה כשתהיה מחלוקת בין האומות בענין אלהי הנכר כי כל אחד מהם תחשוב בית אלהי האלהים שכל האלוהות מסכימים לדעתו ובו ישלם סדרם וסדר המציאות כאמרו כי ממזרח שמש ועד מבואו

גדול

הָאָרֶץ וַיַּחְדְּלוּ לִבְנֹת הָעִיר׃ ט עַל־כֵּן קָרָא שְׁמָהּ בָּבֶל כִּי־
שָׁם בָּלַל יְהוָה שְׂפַת כָּל־הָאָרֶץ וּמִשָּׁם הֱפִיצָם יְהוָה עַל־
פְּנֵי כָּל־הָאָרֶץ׃ פ י אֵלֶּה תּוֹלְדֹת שֵׁם שֵׁם בֶּן־מְאַת שָׁנָה
וַיּוֹלֶד אֶת־אַרְפַּכְשָׁד שְׁנָתַיִם אַחַר הַמַּבּוּל׃ יא וַיְחִי־שֵׁם
אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־אַרְפַּכְשָׁד חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
וּבָנוֹת׃ ס יב וְאַרְפַּכְשַׁד חַי חָמֵשׁ וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־
שָׁלַח׃ יג וַיְחִי אַרְפַּכְשַׁד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שֶׁלַח שָׁלֹשׁ שָׁנִים
וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס יד וְשֶׁלַח חַי
שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־עֵבֶר׃ טו וַיְחִי־שֶׁלַח אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ
אֶת־עֵבֶר שָׁלֹשׁ שָׁנִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
וּבָנוֹת׃ ס טז וַיְחִי־עֵבֶר אַרְבַּע וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־פָּלֶג׃
יז וַיְחִי־עֵבֶר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־פֶּלֶג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע
מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס יח וַיְחִי־פֶלֶג שְׁלֹשִׁים
שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־רְעוּ׃ יט וַיְחִי־פֶלֶג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־רְעוּ
תֵּשַׁע שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס כ וַיְחִי
רְעוּ שְׁתַּיִם וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־שְׂרוּג׃ כא וַיְחִי רְעוּ
אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שְׂרוּג שֶׁבַע שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד
בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס כב וַיְחִי שְׂרוּג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־
נָחוֹר׃ כג וַיְחִי שְׂרוּג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־נָחוֹר מָאתַיִם שָׁנָה
וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס כד וַיְחִי נָחוֹר תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים
שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־תָּרַח׃ כה וַיְחִי נָחוֹר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־
תֶּרַח תְּשַׁע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס

ת"א כי שם בלל שם קט : ומשם הפיצם שם קז וקט : אלה תולדות שם סע : ואלה תולדות תרח · סנהדרין קט

רש"י

שאמר שלמה מגורת רשע היא תבואנו : (ט) ומשם הפיצם · למד שאין להם חלק לעה"ב וכי איזו קשה של דור המבול או של דור הפלגה אלו לא פשטו יד בעיקר להלחם בו ואלו פשטו יד בעיקר להלחם בו ואלו נשטפו ואלו לא נאבדו מן העולם אלא שדור המבול היו גזלנים והיתה מריבה ביניהם לכך נאבדו ואלו היו נוהגים אהבה ורעות ביניהם שנאמר שפה אחת ודברים אחדים · למדת ששנאוי המחלוקת וגדול השלום : (י) שם בן מאת שנה · כשהוליד את ארפכשד שנתים אחר המבול : (כח) על פני תרח אביו · בחיי אביו ומדרש אגדה יש אומרים שעל ידי אביו מת שקבל תרח על אברם בנו לפני נמרוד על שכתת את צלמיו והשליכו לכבשן האש והרן יושב ואומר בלבו אם אברם נוצח אני משלו ואם נמרוד נוצח אני משלו

כו וַיְחִי־תֶ֖רַח שִׁבְעִ֣ים שָׁנָ֑ה וַיּ֙וֹלֶד֙ אֶת־אַבְרָ֔ם אֶת־נָח֖וֹר וְאֶת־הָרָֽן׃ כז וְאֵ֙לֶּה֙ תּוֹלְדֹ֣ת תֶּ֔רַח תֶּ֚רַח הוֹלִ֣יד אֶת־אַבְרָ֔ם אֶת־נָח֖וֹר וְאֶת־הָרָ֑ן וְהָרָ֖ן הוֹלִ֥יד אֶת־לֽוֹט׃ כח וַיָּ֣מָת הָרָ֔ן עַל־פְּנֵ֖י תֶּ֣רַח אָבִ֑יו בְּאֶ֥רֶץ מוֹלַדְתּ֖וֹ בְּא֥וּר כַּשְׂדִּֽים׃

אונקלוס

ט על כן קרא שמה בבל ארי תמן בלבל יי לישן כל ארעא ומתמן בדרנון יי על אפי כל ארעא: י אלין תולדת שם שם בר מאה שנין ואוליד ית ארפכשד תרתין שנין בתר טופנא: יא וחיא שם בתר דאוליד ית ארפכשד חמש מאה שנין ואוליד בנין ובנן: יב וארפכשד חיא תלתין וחמש שנין ואוליד ית שלח: יג וחיא ארפכשד בתר דאוליד ית שלח ארבע מאה ותלת שנין ואוליד בנין ובנן: יד ושלח חיא תלתין שנין ואוליד ית עבר: טו וחיא שלח בתר דאוליד ית עבר ארבע מאה ותלת שנין ואוליד בנין ובנן: טז וחיא עבר תלתין וארבע שנין ואוליד ית פלג: יז וחיא עבר בתר דאוליד ית פלג ארבע מאה ותלתין שנין ואוליד בנין ובנן: יח וחיא פלג תלתין שנין ואוליד ית רעו: יט וחיא פלג בתר דאוליד ית רעו מאתן ותשע שנין ואוליד בנין ובנן: כ וחיא רעו תלתין ותרתין שנין ואוליד ית שרוג: כא וחיא רעו בתר דאוליד ית שרוג מאתן ושבע שנין ואוליד בנין ובנן: כב וחיא שרוג תלתין שנין ואוליד ית נחור: כג וחיא שרוג בתר דאוליד ית נחור מאתן שנין ואוליד בנין ובנן: כד וחיא נחור עשרין ותשע שנין ואוליד ית תרח: כה וחיא נחור בתר דאוליד ית תרח מאה ותשע עשר שנין ואוליד בנין ובנן: כו וחיא תרח שבעין שנין ואוליד ית אברם ית נחור וית הרן: כז ואלין תולדת תרח תרח אוליד ית אברם ית נחור וית הרן והרן אוליד ית לוט: כח ומית הרן על אפי תרח אבוהי בארע ילדותיה באורא כשדאי:

נתינה לגר

מלת יוקדתא · כי יוקדתא הוא ג"כ שריפה אבל בכ"י ונוקדינון בנורא. (כט) אור כשדים, אורא דכשדאי. משמע שסובר שהמקום נקרא אור, וכשדאי מכשד ע"ש סופו · ועי' במפרשי התורה.

בעל הטורים

והכרך מלמד שאף אלו מוגו בקולות וברד: (י) שנתים אחר · ב' דסמיכי · הכא ואידך (עמוס א') שנתים לפני הרעש

אבן עזרא

בעיני: (ט) בכל שתי מלות והאל"ף חסר · ובן כגד ובמה: (י) ושני' שנתים בפסוק אחי יפת הגדול · ויתכן שנקרא פלג בשם סוף ביום שנאסף · כי שם חי ת"ק שנה אחר המבול וארפכשד תל"ח שנה ושלח בנו תל"ג ועבר בנו תס"ד והנה כל ימי פלג רל"ט שנה והנה הם חצי ימי אבותיו גם רעו בנו חי אחריו כמספר שני פלג וגם שרוג קרוב מהם וזה הכלל אין אחר פלג מי שחיה רל"ט שנה כמו פלג כי אם בנו לבדו · ויש אומרים כי שבעים היו בוני המגדל ועל כן נפוצו לשבעים לשונות והאחד סופר בני שם גם בני יפת גם בני חם תמצאם שבעים · וזה איננו נכון כי פי' כפתרים ופתרוסים איננו שני אומות · ועוד שלא הביא במספר נח ובניו · ועל דעת סדר עולם יהיו אלפים ורבבות בוני המגדל: (כו) ואברהם נולד במקום נקרא אור כשדים וכמוהו על כן באורים כבדו ה' ובקרוב שהיה לו שם אחר כי כשדים מבני נחור אחי אברהם · רק משה כתב השם הנודע בימיו · והעד כי שם נולד אברהם שהם מת הרן אחיו וכתוב בארץ מולדתו · ויתכן שאור עצו הכשדים במקום הנזכר ונקרא כן כמו אשר אור לו בציון · וטעם על פני לפני אביו · במת ואביו רואה וכמוהו על פני

ספורנו

גדול שמי בגוים: (יא) ויולד בנים ובנות · לא הזכיר בשום אחד מאלה העשרה דורות וימת כמו שהזכיר באותם עשרה דורות שמאדם ועד נח כי הם כלם מתו קודם שיהיה ענין הספור המכוון לו והוא המבול · אבל אלו היו כלם חיים בזמן שהתחיל ענין הספור המכוון בזה והוא השתדלות אברהם אבינו יותר מכל צדיקי הדורות שלפניו לקרא בשם ה' להודיע לבני האדם גבורותיו וכבוד הדר מלכותו · ולמשכם בעבותות אהבת חסד לעבדו שכם אחד:

ללכת

מפטיר כט וַיִּקַּח אַבְרָם וְנָחוֹר לָהֶם נָשִׁים שֵׁם אֵשֶׁת־אַבְרָם שָׂרָי וְשֵׁם אֵשֶׁת־נָחוֹר מִלְכָּה בַּת־הָרָן אֲבִי־מִלְכָּה וַאֲבִי יִסְכָּה׃ ל וַתְּהִי שָׂרַי עֲקָרָה אֵין לָהּ וָלָד׃ לא וַיִּקַּח תֶּרַח אֶת־אַבְרָם בְּנוֹ וְאֶת־לוֹט בֶּן־הָרָן בֶּן־בְּנוֹ וְאֵת שָׂרַי כַּלָּתוֹ אֵשֶׁת אַבְרָם בְּנוֹ וַיֵּצְאוּ אִתָּם מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ עַד־חָרָן וַיֵּשְׁבוּ שָׁם׃ לב וַיִּהְיוּ יְמֵי־תֶרַח חָמֵשׁ שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיָּמָת תֶּרַח בְּחָרָן׃ פ פ פ

כצ"ל מ"ש

קנ"ב · בצלא"ל סימן · אב"י יסכ"ה לו"ט סימן · ומפטירין רני עקרה בישעיה סי' נ"ד:

ת"א אבי מלכה מגילה יד: ותהי שרי · יבמות סד ס' הזכר פ' שלא לך:

רש"י

משלו וכשניצל אברם אמרו לו להרן משל מי אתה אמר להם הרן משל אברם אני השליכוהו לכבשן האש ונשרף וזהו אור כשדים · ומנחם פירש אור בקעה · וכן באורים כבדו ה' · וכן מאורת צפעוני · כל חור ובקע עמוק קרוי אור: (כט) יסכה · זו שרה על שם שסוכה ברוח הקדש ושהכל סוכים ביופיה (ס"א כמו שנאמר ויראו אותה שרי פרעה) ועוד יסכה הוא לשון נסיכות וכן הוא בסנהדרין להדיא כמו שרה לשון שררה: (לא) ויצאו אתם · ויצאו תרח ואברם עם לוט ושרי: (לב) וימת תרח בחרן · לאחר שיצא אברם מחרן ובא לארץ כנען והיה שם יותר מס' שנה · שהרי כתיב ואברם בן חמש ושבעים שנה בצאתו מחרן ותרח בן שבעים שנה היה כשנולד אברם הרי קמ"ה לתרח כשיצא אברם מחרן עדיין נשארו משנותיו הרבה ולמה הקדים הכתוב מיתתו של תרח ליציאתו של אברם שלא יהא הדבר מפורסם לכל ויאמרו לא קיים אברם את כבוד אביו שהניחו זקן והלך לו לפיכך קראו הכתוב מת · (ס"א ועוד) שהרשעים אף בחייהם קרויים מתים והצדיקים אף במיתתם קרויים חיים שנאמר ובניהו בן יהוידע בן איש חי: בחרן · הנו"ן הפוכה לומר לך עד אברם חרון אף של מקום: חסלת פרשת נח

אבן עזרא

אהרן אביהם: (כט) והזכיר שם אשת נחור להודיע יחוס רבקה ורחל ולאה · וקדמונינו ז"ל אמרו שיסכה היא שרה ואם קבלה נקבל · והאומרים כי אברהם היה עקר ולא שרה אמרו הפך הכתוב והעד ישמעאל בנו · ובני קטורה · והאומרים כי שרה היתה אחות אברהם איננו ישר בעיני זה הטעם · ואלו היה כן היה הכתוב אומר ויקח תרח את אברם בנו ושרי בתו אשת אברם בנו · ג"כ אלו היתה אחות לוט היה הכתוב אומר ואת שרי בת בנו כאשר כתב על לוט ויתכן שנחור בנו הלך בתחלה אל חרן או בא אחר אביו והנכון בעיני שפרשת לך לך שאמר השם לאברהם קודם זה הפסוק שהוא ויקח תרח · וכמוהו בתורה בא' לחדש השני בשנה השנית ואחר כן בחדש הראשון בשנה השנית והעד שאמר הכתוב ללכת ארצה כנען וכאשר בא תרח אל חרן ישר המקום בעיניו וישב שם ומת ואין מוקדם ומאוחר בתורה חסלת פרשת נח

רמב"ן

סדום והמשכיל יבין: (כח) על פני תרח אביו בארץ מולדתו · כתב רש"י כלשון דברי רבותינו תרח קבל על אברם בנו לפני נמרד על שבירת צלמיו והשליכהו לכבשן והרן יושב ואמר אם אברם נוצח אני משלו ואם נמרוד נוצח אני משלו וכשניצל אברם אמרו לו משל מי אתה אמר להם משל אברם אני השליכוהו לכבשן האש ונשרף וזהו אור כשדים ומנחם פי' אור בקעה וכן באורים כבדו ה' וכן מאורת צפעוני כל חור ובקע עמוק יקרא אור והענין שקבלו רבותינו בזה הוא האמת ואני מבאר אותו אברהם אבינו לא נולד בארץ כשדים כי אבותיו בני שם היו וכשדים וכל ארץ שנער ארצות בני חם והכתוב אמר ויגד לאברם העברי לא הכשדי וכתיב בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור ומלת מעולם תורה כי משם הולדותיו מאז וכתב ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר וראיה לדבר כי נחור בחרן היה ואם היה מקום תרח אור כשדים בארץ שנער והכתוב ספר כי בצאתו מאור כשדים לא לקח אתו רק אברהם בנו ולוט בן הרן בנו ושרי כלתו א"כ היה נחור נשאר בארץ כשדים אבל באמת ארץ מולדתם ארץ ארם היא בעבר הנהר והיא נחלת אבותיו מעולם והכתוב אומר בבני שם ויהי מושבם ממשא באכה ספרה הר הקדם והוא שם כולל כדכתיב בארצתם לגויהם וכתיב מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם והנה הוא ואבותיו מן הארץ ההיא מעולם ומצינו בתלמוד (ב"ב צ"א) כי אברהם נחבש בכותא וזאת העיר איננה בארץ כשדים דכתיב ויבא מלך אשור מבבל ומכותא ומעוא ומחמת וכתיב ואנשי בבל עשו את סכות בנות ואנשי כות עשו את נרגל אבל יראה כי היא עיר בעבר הנהר בארץ ארם נהרים כי חרן שם עיר בארץ ארם נהרים דכתיב וילך אל ארם נהרים אל עיר נחור שהיא חרן ועוד חקרנו וידענו על פי תלמידים רבים שהיו יושבי הארץ ההיא כי כותא עיר גדולה בין חרן ובין אשור רחוקה ממדינת בבל ונינוה ובין חרן כמו ששה ימים אבל היא נכללת

בעבר

כט וּנְסִיב אַבְרָם וְנָחוֹר לְהוֹן נְשִׁין שׁוּם אִתַּת־אַבְרָם שָׂרָי וְשׁוּם אִתַּת־נָחוֹר מִלְכָּה בַּת־הָרָן אֲבוּהָא דְמִלְכָּה וַאֲבוּהָא דְיִסְכָּה: ל וַהֲוָת שָׂרַי עֲקָרָא לֵית לַהּ וְלָד: לא וּדְבַר תֶּרַח יָת־אַבְרָם בְּרֵהּ וְיָת־לוֹט בַּר־הָרָן בַּר־בְּרֵהּ וְיָת־שָׂרַי כַּלָּתֵהּ אִתַּת אַבְרָם בְּרֵהּ וּנְפָקוּ עִמְּהוֹן מֵאוּרָא דְכַסְדָּאֵי לְמֵיזַל לְאַרְעָא דִכְנַעַן וַאֲתוֹ עַד־חָרָן וִיתִיבוּ תַמָּן: לב וַהֲווֹ יוֹמֵי־תֶרַח מָאתַן וְחָמֵשׁ שְׁנִין וּמִית תֶּרַח בְּחָרָן:

בעל הטורים

שגם כמשל היה רשע גדול: (כט) שרה בא"ת ב"ש בנ"ך · שהוא בגי' יסכה זה הוא רמז למ"ש חז"ל יסכה זו שרה:

רמב"ן

בעבר הנהר, בעבור היותה בין ארם נהרים ובין נהר פרת גבול ארץ ישראל ובין חדקל ההולך קדמת אשור · והנה תרח הוליד בניו הגדולים אברהם ונחור בעבר הנהר ארץ אבותיו והלך לו עם אברהם בנו אל ארץ כשדים ושם נולד לו בנו הקטן הרן ונשאר נחור בנו בעבר הנהר בעיר חרן או שנולד בעיר ההיא או שנתישב בה מכותא וזה טעם בארץ מולדתו באור כשדים כי שם מולדתו של הרן לבדו והענין הזה המקובל נמצא ג"כ בספר קדמוני הגוים כמו שכתב הרב במורה הנבוכים כי הזכירו בספר עבודת האיכרים המצריים כי אברם אשר נולד בכותא חלק על דעת ההמון שהיו עובדים השמש ונתן המלך אותו בבית הסוהר והיה עמהם בתוכחות ימים רבים שם אח"כ פחד המלך שישחית עליו ארצו ויסיר בני האדם מאמונתם וגרש אותו אל קצה ארץ כנען אחר שלקח כל הונו והנה על כל פנים במקום ההוא בארץ כשדים נעשה נס לאברהם אבינו גם נסתר שנתן בלב אותו המלך להצילו ושלא ימיתנו והוציא אותו מבית הסהר שילך לנפשו או נס מפורסם שהשליכו לכבשן האש וניצל כדברי רבותינו ואל יפתה אותך ר"א בקושיותיו שאומר שלא ספר הכתוב זה הפלא כי עוד אתן לך טעם וראיה בזה ובכיוצא בו אבל הגוים ההם לא הזכירו זה בספרם לפי שהם חולקים על דעתו והיו חושבים בנס שהוא מעשה כשפים כענין משה רבינו עם המצריים בתחלת מעשיו ומפני זה לא הזכיר עוד הכתוב הנס הזה כי היה צריך להזכיר דברי החולקים עליו כאשר הזכיר דברי חרטומי מצרים ולא נתבארו דברי אברהם עמהם כאשר נתבארו דברי משה רבינו בסוף וזהו שאמר הכתוב אני י"י אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה כי מלת הוצאתיך תלמד על נס כי לא אמר אשר לקחתיך מאור כשדים אבל אמר הוצאתיך שהוציא ממסגר אסיר כמו אשר הוצאתיך מארץ מצרים ואמר לתת לך את הארץ הזאת לרשתה כי מעת הוציאו אותו מאור כשדים היה הרצון לפניו ית' שיגדלנו ויתן לו הארץ ההיא ותרח אביו ואברהם היה נלבם מן היום ההוא שגלל שילכו אל ארץ כנען להתרחק מארץ כשדים מפחד המלך כי חרן קרוב להם ועם אחד ושפה אחת לכלם כי לשון ארמית לשניהם ורצו ללכת אל עם אשר לא ישמע לשונו המלך ההוא ועמו וזהו טעם ויצאו אתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען ויבאו עד חרן אשר שם משפחותיהם ואבותיהם מעולם וישבו ביניהם ונתעכבו שם ימים רבים ושם נצטוה אברהם לעשות מה שעלה בדעתו ללכת ארצה כנען ועזב את אביו ומת שם בחרן ארצו והוא הלך עם אשתו ולוט בן אחיו ארצה כנען וזהו שאמר הכתוב ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען כי בעבר הנהר נצטוה בזה ומשם לקחו והוליכו בכל ארץ כנען והנה על דרך דעת רבותינו יהיה אור כשדים כפשוטו מלשון חמותי ראיתי אור ואמרו ויצאו אתם מאור כשדים ותרח לא יצא מן הכבשן אבל אברהם הוא עיקר או המקום נקרא כן בעבור הנס כמו ובתבערה ובמסה ובקברות התאוה וזולתם וירמוז הכתוב כי בצאת אברהם מן הכבשן ברחו להם כלם משם ופי' באורים כבדו ה' על דעתי כדבריהם כי הם ההרים הגבוהים ששם עושים אורות ומשיאין משואות להודיע החדשות מהר במרחקים כאשר אמר באיי הים שם ה' אלהי ישראל והענין שיודיעו בכל העולם הנס והפלא הנעשה להם לכבוד השם וכן מאורת צפעוני החור שלו ששם אורו ותמימותו הגדול כמו שקורא אותו שרף וראיתי במדרש קומו אורי על כן באורים כבדו ה' במה מכבדין אותו רבי ייבא בר כהנא אמר באילין פנסיא הן כגון העששיות שמדליקין בבתי כנסיות בכל מקום אפילו באיי הים לכבוד השם הרי שהן מלשון אש כפשוטו: (לא) ויצאו אתם מאור כשדים · בעבור כי אברם נכבד מאביו וההולכים בעצתו ובעבורו ילכו אמר הכתוב ויצאו אתם ואע"פ שאמר ויקח תרח אבל לוט ושרי בעבור אברם הלכו אתם כי גם אחרי שנפרד אברם מאביו הלכו אתו: (לב) וימת תרח בחרן · כשיצא אברם נשארו משנות תרח הרבה ולמה הקדים הכתוב מיתתו של תרח ליציאתו של אברהם שלא יהא הדבר מפורסם לכל

ספורנו

(לא) ללכת ארצה כנען · המוכנת אל גרם המעלות במושכלות והיתה רצויה מכל הארצות כאמרו ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה ולא הוזק אוירה בגשם המבול כאויר כל שאר הארצות כאמרו ולא גשמה ביום זעם · וכבר אמרו ז"ל אוירה של ארץ ישראל מחכים: (לב) וימת תרח בחרן · ולא השתדל להשיג מה שכוונו להשיג בנסעם מאור כשדים ולא בא כלל אל אברהם בהיותו בארץ כנען וקראו שם בשם ה' עם כל גדולת שמו אז · והפך זה עשה לוט ונתן מס ולכן זכה הוא וזרעו בחלק מה ממתנות אברהם ולא זכו לזה שאר צאצאי תרח הקרובים לאברהם כמוהו או יותר:

יב א וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־אַבְרָם לֶךְ־לְךָ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ׃ ב וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל וַאֲבָרֶכְךָ וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ וֶהְיֵה בְּרָכָה׃ ג וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלֶּלְךָ אָאֹר וְנִבְרְכוּ בְךָ כֹּל מִשְׁפְּחֹת

ת"א ויאמר ה' אל אברם לך לך · ראש השנה טז עקרים פרק לד ומד : ואברכה מברכיך · פסחים קיז ברכות נה סוטה קמ : ונברכו בך כל · יבמות סג חולין מח :

רש"י

(א) לך לך · להנאתך ולטובתך ושם אעשך לגוי גדול וכאן אי אתה זוכה לבנים ועוד שאודיע טבעך בעולם : (ב) ואעשך לגוי גדול · לפי שהדרך גורמת לשלשה דברים ממעטת פריה ורביה וממעטת את הממון וממעטת את השם לכך הוזקק לשלשה ברכות הללו שהבטיחו על הבנים ועל הממון ועל השם (ס"א וזהו ואגדלה שמך הריני מוסיף אות על שמך שעד עכשיו שמך אברם מכאן ואילך אברהם ואברהם עולה רמ"ח כנגד איבריו של אדם · ברש"י ישן) : ואברכך · בממון · ב"ר : והיה ברכה · הברכות נתונות בידך · עד עכשיו היו בידי ברכתי לאדם ונח ומעכשיו אתה תברך את אשר תחפוץ · ב"ר · ד"א ואעשך לגוי גדול · זה שאומרים אלהי אברהם : ואברכך · זה שאומרים אלהי יצחק : ואגדלה שמך · זה שאומרים אלהי יעקב · יכול יהיו חותמין בכולם ת"ל והיה ברכה בך חותמין ולא בהם : מארצך · והלא כבר יצא משם עם אביו ובא עד לחרן אלא כך אמר לו התרחק עוד משם וצא מבית אביך : אשר אראך · לא גלה לו הארץ מיד כדי לחבבה בעיניו ולתת לו שכר על כל דבור ודבור · כיוצא בו את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק · כיוצא בו על אחד ההרים אשר אומר אליך · כיוצא בו וקרא אליה את הקריאה אשר אנכי דובר אליך : (ג) ונברכו בך · יש אגדות רבות וזהו פשוטו אדם אומר לבנו תהא כאברהם וכן כל ונברכו בך שבמקרא וזה מוכיח בך יברך ישראל לאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה :

אבן עזרא

השם צוה לאברהם ועודנו באור כשדים שיעזוב ארצו ומקום תולדתו גם בית אביו · והטעם שידע השם שתרח אחר שיצא ללכת אל ארץ כנען ישב בחרן · ותרח לא מת עד אחר ששים שנה שיצא אברהם מבית אביו מחרן רק הכתוב לא פירש ענין בצאתו מאור כשדים · ואחר שאמר אשר אראך גלה לו הסוד · כי כן כתוב ויצאו ללכת ארצה כנען · או יהיה טעם אראך הוא שאמר לו כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה : (ג) מברכיך · רבים : ומקללך · יחיד : (ה) רכושם ·

רמב"ן

ואמרו לא קיים אברהם כבוד אב ואם שהניחו זקן והלך לו לפיכך קראו מת ועוד שאף הרשעים בחייהם קרואים מתים לשון רש"י ובב"ר הוא ואני תמה על דבריהם שזה מנהג כל הכתוב לספר חיי האב והולידו הבן ומיתתו ואח"כ מתחיל בענין הבן בכל הדורות כך נהגו הכתובים · וה"ה נח עצמו בימיו של אברהם עודנו חי ושם בנו כל ימי אברהם יתכן שבאו למדרש הזה מפני ששינה הכתוב בתרח סדר הפרשה כולה כי בשם ותולדותיו כולם לא הזכיר הכתוב מיתם ולא חזר וכלל השנים ובכאן חזר והפסיק הסדר הראשון שבבעלי השנים הרבים מאדם ועד נח וכלל ויהיו כל ימי תרח וימת והוסיף להזכיר עוד מקום המיתה שהיה בחרן המקום שהזכיר לאברהם ולכך דרשו שכל זה כדי שיראה מבלי עיון שהיה אברהם שם עמו ועוד כי מפני שכבר התחיל בענין אברהם וספר שיצא עם אביו מאור כשדים ללכת ארצה כנען יקשה בעיניהם כשלא סדר חייו ומיתתו על הסדר ויכתוב אותה בזמנה ואשר אמרו עוד בתחילה אתה דורש שהרשעים בחייהם קרויין מתים ג"כ תמה הוא בעיני שכבר דרשו מפסוק ואתה תבוא אל אבותיך בשלום בשרו שיש לאביו חלק לעוה"ב ואולי כוונתם שעשה תשובה בשעת מיתתו אבל ימיו היו כלם ברשע והיה קרוי מת ולשון רש"י למדך שעשה תרח תשובה בשעת מיתתו או שמא יש לו חלק לעוה"ב שאחז"ל בזכות בנו והיא הסבורה שהוא לא היה יודע עד שנתבשר בכך בעת שאמר לו ואתה תבא אל אבותיך בשלום וכן מצאתי במדרש כל העצים כשרין חוץ משל זית ושל גפן שהשמן והיין קרבין לגבי מזבח הנילו הפירות האילנות וכן מצינו באברהם שהציל את תרח שנאמר ואתה תבוא אל אבותיך בשלום : (א) ויאמר ה' אל אברם לך לך · להנאתך ולטובתך ושם אעשך לגוי גדול וכאן אי אתה זוכה לבנים לשון רש"י ואין צורך כי משפט הלשון כן וכן הגשם חלף הלך לו אלכה לי אל הגדולים קומו ועברו לכם את נחל זרד ורובם ככה · אבל רבותינו עשו מדרש במ"ש הכתוב ועשית לך ארון עץ עשה לך שתי חצוצרות כסף בעבור שאין המלאכה שלו והיה ראוי שיאמר כמו שאמור במשכן ואת המשכן תעשה : מארצך וממולדתך · כתב רש"י והלא כבר יצא משם עם אביו ובא עד חרן אלא כך אמר לו הקב"ה התרחק עוד מבית אביך · ור"א פי' וכבר אמר השם אל אברם לך לך מארצך כי הדבור הזה היה בעודנו באור כשדים ושם צוהו לעזוב ארצו ומולדתו ובית אביו אשר שם ואיננו נכון כי אם היה כן היה אברם עיקר הנסיעה מבית אביו במצות האלהים ותרח אביו ברצון נפשו הלך עמו והכתוב אמר ויקח תרח את אברם בנו יורה כי אברם אחרי אביו וברצונו יצא מאור כשדים ללכת ארצה כנען ועוד כי הכתוב שאמר ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען היה ראוי שיאמר ואקח את אביכם מאור כשדים ואולך אותו בכל ארץ כנען כי משם לוקח ושם נצטוה

כזה

אונקלוס

א וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָם אִיזֵל־לָךְ מֵאַרְעָךְ וּמִיַּלָּדוּתָךְ וּמִבֵּית אֲבוּךְ לְאַרְעָא דִּי אַחֲזִנָּךְ׃ וְאֶעְבְּדִנָּךְ לְעַם סַגִּי וְאֲבָרְכִנָּךְ וְאֲרַבֵּי שְׁמָךְ וּתְהֵא מְבָרָךְ׃ ג וַאֲבָרֵךְ

נתינה לגר

יב (ג) ואברכה מברכיך, ואברך מברכך. ת׳ מברכך בלשון יחיד להשוות הלשון עם ומלעטך, אף כי נכתוב, הראשון הוא בלשון רבים. ונברכו בך, ויתברכון

בעל הטורים

(א) לך לך שתה באמירה בל׳ שנבראו בו העולם שביו״ד מאמרות נברא העולם וכולו לא נברא אלא בזכות אברהם לכך כתוב עליו מאמר לך לך רמז לו בשתהיה בן מאה כמנין לך לך אז ואעשך לגוי גדול שנולד לו יצחק. ד״א רמז לו בלאחר שתלך מארצך תחיה כמנין לך לך שהרי בן ע״ה שנים היה כשיצא וכל שנותיו קע״ה. ד״א רמז לו הגליות השנים שב״ם ילכו בגולה. ד״א רמז לו שאחר נ׳ דורות כמנין לך ילכו בגלות בימי צדקיהו ומכותר שדברתי עמך בן ע״ה שנה (א״ה אולי צ״ל ע׳ כמ״ש רש״י בפ׳ בא וכ״ה בהדיא בילקוט בשם ס״ע) בברית בין הבתרים ישובו לאחר שבעים. ולכך כמך לך לך לפי שחרון אפו של הקב״ה ע״ה גלו (ז״ל המפרש לא ידעתי לפרשו ושאלתי לכמה חכמים ואין מגיד). (א״ה עב״ז מ״ש רבינו לכך סמך ללך לך כ״ל שנ״ל ולכך סמך נתרן ללך לך כו׳ וכפרש״י ס״פ דלעיל): (ב) ואעשך לגוי כו׳. ברכו כאן ז׳ ברכות (כ״ה במדבר רבה פי״א) והם אלו. ואעשך לגוי גדול והיא הגדולה שבכלם שיעשהו לגוי. בעם זאת נכלל השעבוד והשחרור (אולי כמש״ה הנה עם בנ״י רב ועצום הבה נתחכמה. ומה שהשעבוד הוא גבורה אולי ע״ד שאז״ל שבירר לו הגליות). והשנית שהשוות אברם טרם הכנסו בברית יברכהו ברכת הממון כמ״ש ואברם כבד מאד. והשלישית שיגדל שמו מאברם לאברהם (שנעשה אב המון גוים). והרביעית שיהיה הוא בעצמו ברכה. והחמישית שיברך השם מבורכיו. והששית שיאור כל מבקשי רעתו. והשביעית שיתברכו בו כל משפחות האדמה: אשר אראך. אראך ב׳ במסרה הכא ואידך (בזכריה א׳) גבי גליות מלמד שהראה הקב״ה לאברהם הגליות: אראך בגי׳ בענוים מלמד שהיו הענוים הולכים לפניו ומראים לו הדרך: ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך. ג׳ ברכות כנגד ג׳ ברכות כהנים. וכן מברכיך ג׳ תגין על כ׳ לומר לך כי ג״פ כ׳ הם ס׳ כנגד ס׳ אותיות בברכת כהנים והם יברכך יאר ישא: ואברכך בגי׳ אברהם: (ג) ואברכה מברכיך. בגי׳ אלו כהנים המברכים בניך עם התיבות. ור״ל שהקב״ה יברך להכהנים כמו שפרש״י בפ׳ נשא על כן מברכיך לשון רבים ומקללך לשון יחיד: ומקללך אאור בגי׳ (זה) בלעם הבא לקלל בניך: והיה ו׳ במס׳ והיה ברכה. והיה תמים. והיה נכון לבקר. עלה אלי ההרה והיה שם. והיה לי לאב (שופטים יז) (ושם י״ח והיה לנו לאב) אם תהיה תמים ונכון אז תהיה ברכה ועלה אלי ההרה והיה לי לאב: ואברכה ב׳ במסרה הכא ואידך ואברכה שמך לעולם (תהלים קמה) שברכו ברכה שאין

רמב״ן

הם. ועוד יקשה עליהם כי אברהם בצוותו את אליעזר לקחת אשה לבנו אמר לו כי אל ארצי ואל מולדתי תלך והוא הלך אל ארם נהרים אל עיר נחור אם כן היא ארצו ומולדתו ושם נאמר אם לא אל בית אבי תלך ואל משפחתי כי שם בית אביו ומשפחתו שהיא מולדתו לא כאשר השתבש ר״א לומר אל ארצי חרן ומולדתי אור כשדים. והנה הוא האומר כאן כי באור כשדים נאמר לו לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך והנה לו ארצות רבות אבל העיקר כבר ידעת אותו ממה שכתבנו בסדר שלפני זה כי חרן היא ארצו ושם מולדתו והיא ארץ אביו מעולם ושם נצטוה לעזוב אותם וכך אמרו בב״ר לך לך אחת מארם נהרים ואחת מארם נחור. וטעם להזכיר ארצך ומולדתך ובית אביך כי יקשה על האדם לעזוב ארצו אשר הוא יושב בה ושם אוהביו ורעיו וכ״ש כשהיא ארץ מולדתו ששם נולד וכ״ש כשיש שם כל בית אביו ולכך הוצרך לומר לו שיעזוב הכל לאהבתו של הקב״ה: אל הארץ אשר אראך. היה נודד והולך מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר עד שבא אל ארץ כנען ואמר לו לזרעך אתן את הארץ הזאת אז נתקיים אל הארץ אשר אראך ואז נתעכב וישב בה ומה שאמר ויצאו ללכת ארצה כנען לא להתישב בה כי עדיין לא ידע כי על הארץ ההיא נצטוה אלא שאחז צדיק דרכו דרך ארץ כנען כי כן היה בדעתו ובדעת אביו גם מתחלה בצאתם מאור כשדים ומפני זה אמר ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי כי היה תועה כשה אובד. ויתכן לומר כי אברהם מברא שונה ידע כי ארץ כנען היא נחלת ה׳ ובה יתן ה׳ חלקו והאמין כי אל הארץ אשר אראך ירמוז לו על ארץ כנען או על כולה או על אחת מכל הארצות האלו ושם פניו אל כלל ארץ כנען כי שם הארץ אשר יראנו באמת: (ב) והיה ברכה. אהה תהיה הברכה אשר יתברכו בך לאמר ישימך אלהים כאברהם והוסיף עוד כי כל משפחות האדמה יתברכו בו לא אנשי ארצו בלבד או ונברכו בך שיהיו מבורכים בעבורו והנה זאת הפרשה לא בארה כל הענין כי מה טעם שיאמר לו הקב״ה עזוב ארצך ואטיבה עמך טובה שלא היתה כמוהו מעולם מבלי שיקדים שהיה אברהם עובד אלהים או צדיק תמים או שיאמר טעם לעזיבת הארץ שיהיה בהליכתו אל ארץ אחרת קרבת אלהים ומנהג הכתוב לאמר התהלך לפני ותשמע בקולי ואטיבה עמך כאשר בדוד ובשלמ׳ וכענין התורה כולה אם בחוקותי תלכו אם שמע תשמע בקול ה׳ אלהיך וביצחק אמר בעבור אברהם עבדי אבל להבטיחו בעבור יציאת הארץ אין בו טעם אבל הטעם מפני שעשו אנשי אור כשדים עמו רעות רבות על אמונתו בהקב״ה והוא ברח מהם ללכת ארצה כנען ונתעכב בחרן אמר לו לעזוב גם אלו ולעשות כאשר חשב מתחלה שתהיה עבודתו לו וקריאת בני האדם לשם ה׳ בארץ הנבחרת

ספורנו

(א) אל הארץ אשר אראך. אל המקום מהארץ אשר אראך אותה במראות אלהים לפיכך עבר בארץ ולא נסע אהלו עד המקום שנראה אליו שם האל יתברך כאמרו ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם וירא אליו ה׳ ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת: (ב) והיה ברכה. ברכת ה׳ היא שישמח ה׳ במעשיו כמו שאמרו רז״ל ישמעאל בני ברכני אמרתי לו יהי רצון מלפניך שיגלו רחמיך על בניך. אמר אם כן היה לי ברכה במה שתתבונן ותקנה שלמות ותלמד דעת את העם: ויצאו ללכת ארצה כנען. שהיתה מפורסמת אצלם לארץ מוכנת להתבוננות ולעבודת האל ית׳: ויבאו ארצה.

כנען

הָאֲדָמָה׃ ד וַיֵּלֶךְ אַבְרָם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלָיו יְהוָה וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ לוֹט וְאַבְרָם בֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁבְעִים שָׁנָה בְּצֵאתוֹ מֵחָרָן׃ ה וַיִּקַּח אַבְרָם אֶת־שָׂרַי אִשְׁתּוֹ וְאֶת־לוֹט בֶּן־אָחִיו וְאֶת־כָּל־רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכָשׁוּ וְאֶת־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־עָשׂוּ בְחָרָן וַיֵּצְאוּ לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ אַרְצָה כְּנָעַן׃ ו וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בָּאָרֶץ עַד מְקוֹם שְׁכֶם עַד אֵלוֹן מוֹרֶה וְהַכְּנַעֲנִי אָז בָּאָרֶץ׃ ז וַיֵּרָא יְהוָה אֶל־אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה הַנִּרְאֶה אֵלָיו׃ ח וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם הָהָרָה מִקֶּדֶם לְבֵית־אֵל וַיֵּט אָהֳלֹה בֵּית־אֵל מִיָּם וְהָעַי

ת"א את הנפש · סנהדרין צט כאילו ע׳ : ויעבור אברם · סוטה לב לג :

רש"י

(ה) אשר עשו בחרן · שהכניסן תחת כנפי השכינה אברהם מגייר את האנשים ושרה מגיירת הנשים ומעלה עליהם הכתוב כאילו עשאום (לכך כתיב אשר עשו) ופשוטו של מקרא עבדים ושפחות שקנו להם כמו עשה את כל הכבוד הזה לשון קנין וישראל עשה חיל לשון קונה וכונס: (ו) ויעבר אברם בארץ · נכנס לתוכה: עד מקום שכם · להתפלל על בני יעקב כשיבואו להלחם בשכם: אלון מורה · הוא שכם הראהו הר גריזים והר עיבל ששם קבלו ישראל שבועת התורה: והכנעני אז בארץ · היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח את הארץ לבניו שנאמר ומלכי צדק מלך שלם לפיכך ויאמר אל אברם לזרעך אתן את הארץ הזאת עתיד אני להחזירה לבניך שהם מזרעו של שם: (ז) ויבן שם מזבח · על בשורת הזרע ועל בשורת ארץ ישראל: (ח) ויעתק משם ·

רמב"ן

ושם יגדל שמו ויתברכו בו הגוים ההם לא כאשר עשו עמו באור כשדים שהיו מבזין ומקללים אותו ושמו אותו בבור או בכבשן האש ואמר לו שיברך מברכיו ואם יחיד מקללו יואר וזה טעם הפרשה אבל התורה לא הרצה להאריך בדעות עובדי עבודת גלולים ולפרש הענין שהיה בינו ובין הכשדים באמונה כאשר קצרה בענין דור אנוש וסברתם בע"ג שחדשו: (ו) ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם · אומר לך כלל תבין אותו בכל הפרשיות הבאות בענין אברהם יצחק ויעקב והוא ענין גדול הזכירוהו רבותינו בדרך קצרה ואמרו כל מה שאירע לאבות סימן לבנים ולכן יאריכו בכתובים בספור המסעות וחפירת הבארות ושאר המקרים ויחשוב החושב בהם כאלו הם דברים מיותרים אין בהם תועלת וכולם באים ללמד על העתיד כי כאשר יבוא המקרה לנביא משלשת האבות יתבונן ממנו הדבר הנגזר לבא לזרעו · ודע כי כל גזירת עירין כאשר תצא מכח גזירה אל פועל דמיון תהיה הגזרה מתקיימת על כל פנים · ולכן יעשו הנביאים מעשה בנבואות כמאמר ירמיהו שצוה לברך והיה ככלותך לקרוא את דברי הספר הזה תקשור עליו אבן והשלכתו אל תוך פרת ואמרת ככה תשקע בבל וגו׳ · וכן ענין אלישע בהניחו זרועו על הקשת ויאמר אלישע ירה ויור ויאמר חץ תשועה לה׳ וחץ תשועה בארם ונאמר שם ויקצוף עליו איש האלהים ויאמר להכות חמש או שש פעמים · אז הכית את ארם עד כלה ועתה שלש פעמים הכה את ארם ולפיכך החזיק הקב"ה את אברהם בארץ ועשה לו דמיונות בכל העתיד להעשות בזרעו והבן זה ואני מתחיל לפרש הענינים בפרט בפסוקים בע"ה · ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם היא עיר שכם כן זה שם המקום ההוא ושכם בן חמור על שם עירו

אבן עזרא

מקנה וכן כי היה רכושם רב: ואת הנפש · עבדים ילידי בית · או עשו כמו קנו · וכן עשה לי את החיל הזה · ויש אומרים הנפשות שהורים האמת לעבוד את השם · וטעם ויצאו ללכת אל המקום אשר אמר השם: (ו) גם זה המקום שכם · שם קראו כן כי שכם לא היה בימי אברהם: אלון · כמו אלה והם עצים · ויש אומרים שדה כמו איל פארן: מורה · יש אומרים שהוא ממרא בעל ברית אברם · ויתכן שהוא אחר ויהיה אלון מורה שם מקום: והכנעני אז בארץ · יתכן שארץ כנען תפשה כנען מיד אחר ואם איננו כן יש לו סוד והמשכיל ידום: (ז) וירא ה׳ · בדרך נבואה · והמלה מבנין נפעל והנו"ן נבלע בין היו"ד והרי"ש תחת הדגש הראוי להיות ברי"ש להתבלע נו"ן נפעל: הנראה אליו · שם התאר מהבנין הנזכר וכמוהו ואשר היה נעשה: ח) ויעתק · מהבנין הכבד הנוסף והוא פועל יוצא כי ויעתק צור ממקומו עומד והפעול אהלו וגם הוא פעל ויט · וטעם ויעתק ויסע · והנה נעלם אחר יו"ד ויש תחת נו"ן שהוא פ"א הפעל וכן ויז נזה ושניהם פעלים יוצאים · וטעם מים ממערב · כי למערב ארץ ישראל הוא הים הגדול הספרדי · ואיננו ים אוקיינוס כי רחוקה היא הארץ כמוכרת ממנו · והנה נסע ממזרח בית אל מערבה עד שנ פני מערת

סְבַרְכָךְ וּמְלַטְטָךְ אֱלוּט וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילָךְ כֹּל זַרְעֲיַת אַרְעָא׃ ד וַאֲזַל אַבְרָם כְּמָא דְמַלִּיל עִמֵּהּ יְיָ וַאֲזַל עִמֵּהּ לוֹט וְאַבְרָם בַּר־שַׁבְעִין וְחַמֵּשׁ שְׁנִין בְּמִפְּקֵהּ מֵחָרָן׃ ה וּדְבַר אַבְרָם יָת־שָׂרַי אִתְּתֵהּ וְיָת־לוֹט בַּר־אֲחוּהִי וְיָת־כָּל־קִנְיָנְהוֹן דִּי קְנוֹ וְיָת־נַפְשָׁתָא דְשַׁעְבִּידוּ בְּאוֹרַיְתָא בְחָרָן וּנְפַקוּ לְמֵיזַל לְאַרְעָא דִכְנַעַן וַאֲתוֹ לְאַרְעָא דִכְנָעַן׃ ו וַעֲבַר אַבְרָם בְּאַרְעָא עַד אֲתַר שְׁכֶם עַד מֵישַׁר מוֹרֶה וּכְנַעֲנָאָה בְּכֵן בְּאַרְעָא׃ ז וְאִתְגְּלִי יְיָ לְאַבְרָם וַאֲמַר לִבְנָךְ אֶתֵּן יָת־אַרְעָא הָדָא וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ דְאִתְגְּלִי לֵהּ׃ ח וְאִסְתַּלַּק מִתַּמָּן לְטוּרָא מִמַּדְנַח לְבֵית־אֵל וּפְרַס מַשְׁכְּנֵהּ

נתינה לגר

בדילך . הוא כמ"ש בב"ר הגשמים בזכותך , הטללים בזכותך . (ה) **אשר עשו , דשעבידו לאוריתא** · הוא כמ"ש רש"י (בשם חז"ל) שהכניסן תחת כנפי השכינה וכו' · ואם נעמיק נתבונן בכתוב כזה , נראה כי גם פשוטו יכריחנו לפרש כן , יען כי אם נאמר שקאי על עבדים ושפחות , על מי מוסב הרבוי בפעל עשו ההם נאמר כי קאי על אברם ושרי , הלא כל מה שקנתה אשה קנה בעלה ? הן הפעל רכשו (שבא ברבוי) נוכל לומר שמוסב על אברם ולוט , אבל עבדים ושפחות לא היו ללוט , כנאמר בפסוק , וגם ללוט ההלך את אברם היה צאן ובקר ואהלים (לקמן י"ג ה') ואולם עבדים ושפחות לא נזכרו , ועוד ראיה ממלך סדם שאמר אל אברם תן לי הנפש (לקמן י"ד כ"א) , ואם היו ללוט עבדים ושפחות נ"כ , איך בקש לתת לו את כל הנפש ? ומטעם זה נ"ל להגיה גם ברש"י „שהכניסו" (ר"ל אברם ושרי) תחת כנפי השכינה , ולא שהכניסן . ועי' (שמות ל"ב ל"ה) עשו את העגל , דאשתעבידו לעגלא : (ו) **מקום שכם , אתר שכם** · משום שמצאנו במקרא (מ"א י"ב כ"ה) „ויבן ירבעם את שכם" החליטו קצת מפרשים לומר ששכם הבא פה הוא שם איש , אבל המתרגם סובר (מדלא ת' אתרא דשכם) דויבן פירושו, שחזק חומותיה , או שתי ערים היו , כאשר מצאנו עיר שכם בין ערי המקלט בארץ אפרים בין הר גריזים להר עיבל (יהושע כ' ז') · **אלון מורה , מישר מורה**· לדעת ת"א אינו שם איש רק שם מקום כמ"ש (יהושע ט"ו כ"ו) ונקרא ג"כ אלוני מורה כמ"ש „מול הגלגל אצל אלוני מורה" (דברים י"א ל') · **והכנעני אז בארץ** ·

בעל הטורים

לא הפסק זהו, והברכה שמך לעולם : (ז) הנראה · ב' במסרה הכא · ואידך ביעקב לומר כשם שנראה לאברהם כשנגלה כך

רמב"ן

נקרא וכתב רש"י נכנס לתוכה עד מקום שכם להתפלל על בני יעקב כשיבואו מן השדה עצבים ונכון הוא · ואני מוסיף כי החזיק אברהם במקום ההוא תחלה וקודם שנתן לו את הארץ נרמז לו מזה כי בניו יכבשו המקום ההוא תחלה קודם היותם זוכים בו וקודם היות עון יושב הארץ שלם להגלותם משם ולכן אמר והכנעני אז בארץ וכאשר נתן לו הקב"ה הארץ במאמר אז נסע משם ונטע אהל בין בית אל ובין העי כי הוא המקום אשר כבש יהושע בתחלה · ויתכן שהזכיר הכתוב והכנעני אז בארץ להורות על ענין הפרשה לומר כי אברם בא בארץ כנען ולא הראהו השם הארץ אשר יעדו ועבר עד מקום שכם והכנעני הגוי שמה והנמהר אז בארץ ואברם ירא ממנו ולכן לא בנה מזבח לה' ובבואו במקום שכם באלון מורה נראה אליו השם ונתן לו הארץ וסרה יראתו כי כבר הובטח בארץ אשר אראך ואז בנה מזבח לה' לפניו בפרהסיא ואלון מורה זהו במקום שכם ונקרא גם כן אלוני מורה כמו שכתוב מול הגלגל אצל אלוני מורה ושם הר גריזים והר עיבל בשכם וקרוב לירדן שבאו שם בתחילת ביאתם בארץ אבל אלוני ממרא הוא מקום אשר הוא בארץ חברון רחוק מן הירדן · ודע כי בכל מקום שיאמר הכתוב אלוני ממרא שם מגורא הוא על איש אמורי שהמקום ההוא שלו כמו שנאמר והוא שוכן באלוני ממרא האמורי אחי אשכול ואחי ענר וכל אלון מורה ואלוני מורה נקרא המקום ההוא על שם איש ששמו מורה אבל זה כנעני הוא מארץ הכנעני היושב בערבה וכשיזכיר הכתוב ממרא סתם הוא שם העיר כמו שנאמר ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע היא חברון אשר על פני ממרא היא חברון כי האיש אשר לו אלוני נקרא על שם העיר · וכן שכם בן חמור כשם העיר שכם · ובב"ר על דעתיה דרבי יהודה אתרא הוא דשמיה ממרא ועל דעתיה דרבי נחמיה גברא הוא דשמיה ממרא : (ז) וטעם לה' הנראה אליו · כי הודה לשם הנכבד וזבח לו זבח תודה על שנראה אליו כי עד הנה לא נראה אליו השם ולא נתודע אליו במראה ולא במחזה אבל נאמר לו לך לך מארצך בחלום הלילה או ברוח הקדש · ויתכן שירמוז הנראה אליו על סוד הקרבן והמשכיל יבין : (ח) ויקרא בשם ה' · פירש אונקלוס שהתפלל שם כמו קראתי שמך ה' מבור תחתיות · והנכון שהיה קורא בקול גדול שם לפני המזבח את שם המודיע אלהותו לבני אדם כי באור כשדים היה

ספורנו

כנען · לא כענין יציאת תרח ללכת ארצה כנען שלא בא אלא עד חרן : (ז) ויעבר אברם בארץ · לא התעכב במקום ממנו עד שנראה אליו האל ית' כאשר יעדו באמרו אל הארץ אשר אראך : (ח) בית אל מים והעי מקדם · בין שתי

עירות

מִקֶּדֶם וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה׃ ט וַיִּסַּע אַבְרָם הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ הַנֶּגְבָּה׃ פ י וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ וַיֵּרֶד אַבְרָם מִצְרַיְמָה לָגוּר שָׁם כִּי־כָבֵד הָרָעָב בָּאָרֶץ׃ יא וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִקְרִיב לָבוֹא מִצְרָיְמָה וַיֹּאמֶר אֶל־שָׂרַי אִשְׁתּוֹ הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אִשָּׁה יְפַת־מַרְאֶה אָתְּ׃ יב וְהָיָה כִּי־יִרְאוּ אֹתָךְ הַמִּצְרִים וְאָמְרוּ אִשְׁתּוֹ זֹאת וְהָרְגוּ אֹתִי וְאֹתָךְ יְחַיּוּ׃ יג אִמְרִי־נָא אֲחֹתִי אָתְּ לְמַעַן יִיטַב־לִי בַעֲבוּרֵךְ וְחָיְתָה נַפְשִׁי בִּגְלָלֵךְ׃ שני יד וַיְהִי כְּבוֹא אַבְרָם מִצְרָיְמָה

ת"א ויהי רעב · בבא קמא ס' : הנה נא · בתרא עז : אמרי נא : ספר הזוהר פ' תזריע :

רש"י

אהלו : מקדם לבית אל · במזרחה של בית אל נמצאת בית אל במערבו הוא שנאמר בית אל מים : אהלה · אהלה כתיב בתחלה נטה את אהל אשתו ואח"כ את שלו ב"ר : ויבן שם מזבח · נתנבא שעתידין בניו להכשל שמה על עון עכן והתפלל שם עליהם : (ט) הלוך · לפרקים יושב כאן חדש או יותר ונוסע משם ונוטה אהלו במקום אחר וכל מסעיו הנגבה ללכת לדרומה של ארץ ישראל והיא לצד ירושלים (פי' ירושלים היה באמצע העולם וסוף א"י · ה"פ בישעיה) שהוא בחלקו של יהודה שנפלו בדרומה של ארץ ישראל הר המוריה שהיא נחלתו ב"ר : (י) רעב בארץ · באותה הארץ לבדה לנסותו אם יהרהר אחר דבריו של הקב"ה שאמר לו ללכת אל ארץ כנען ועכשיו משיאו לצאת ממנה : (יא) הנה נא ידעתי · מדרש אגדה עד עכשיו לא הכיר בה מתוך צניעות שבשניהם ועכשיו הכיר בה ע"י מעשה · ד"א מנהג העולם שע"י טורח הדרך אדם מתבזה וזאת עמדה ביופיה · ופשוטו של מקרא הנה נא הגיע השעה שיש לדאוג על יפיך ידעתי זה ימים רבים כי יפת מראה את ועכשיו אנו באים בין אנשים שחורים ומכוערים אחיהם של כושים ולא הורגלו באשה יפה ודומה לו הנה נא אדני סורו נא : (יג) למען ייטב לי בעבורך · יתנו לי מתנות : (יד) ויהי כבוא אברם מצרימה · היה לו לומר כבואם מצרימה אלא למד שהטמין אותה בתיבה ועל ידי

רמב"ן

תלמדם ולא אבו שמוע ועתה כשבא בארץ הזאת שהובטח בה ואברכה מברכיך היה למוד ללמד ולפרסם האלהות וכן אמר הכתוב ביצחק כאשר הלך אל נחל גרר והובטח אל תירא כי אתך אנכי שבנה מזבח ויקרא בשם ה' כי בא במקום חדש אשר לא שמעו את שמעו ולא ראו את כבודו והגיד כבודו בגוים ההם ולא נאמר ביעקב כן מפני שהוליד בנים רבים כלם עבדי ה' והיתה לו קהלה גדולה נקראת עדת ישראל ונתפרסמה האמונה בהם ונודעה לכל עם וגם כי מימי אבותיו נתפרסמה בכל ארץ כנען וכך אמרו בב"ר מלמד שהקרא שמו של הקב"ה בפי כל בריה : (ט) הנגבה · כתב רבינו שלמה ללכת לדרומה של ארץ ישראל והוא בחלק של בני יהודה שנפלו בדרומה של ארץ ישראל וכן לעתיד לבא בבניו שנאמר יהודה יעלה בתחלה: (י) ויהי רעב בארץ · הנה אברהם ירד למצרים מפני הרעב לגור שם להחיות נפשו בימי הבצורת והמצרים עשקו אותו חנם לקחת את אשתו · והקב"ה נקם נקמתו בנגעים גדולים והוציאו משם במקנה בכסף ובזהב וגם צוה עליו פרעה אנשים לשלחם ורמז אליו כי בניו ירדו מצרים מפני הרעב לגור שם בארץ והמצרים ירעו להם ויקחו מהם הנשים כאשר אמר וכל הבת תחיון והקב"ה ינקום נקמתם בנגעים גדולים עד שיוציאם בכסף וזהב וצאן ובקר מקנה כבד מאד והחזיקו בהם לשלחם מן הארץ לא נפל דבר מכל מאורע האב שלא יהיה בבנים והענין הזה פרשוהו בב"ר · ר' פנחס בשם רבי הושעיא אמר הקב"ה לאברהם צא וכבוש את הדרך לפני בניך ואתה מוצא כל מה שכתוב באברהם כתוב בבניו באברהם כתוב ויהי רעב בארץ בישראל כתוב כי זה שנתים הרעב

אבן עזרא

למתנהו · וטעם ויקרא בשם ה' השם · או קריאת בני אדם לעבוד השם : (ט) הנגבה · פאת דרום ונקרא כן בלשון ארמית נגיבו מים כי לצד דרום חם ומרוב החם ייבש וכן טעם כי ארץ הנגב נתתני : (י) ויהי רעב בארץ · בארץ כנען : (יא) כאשר הקריב · מתנהו · או הוא מהפעלים העומדים · כי ימצאו פעלים שיוצאו ויעמדו : ומלת נא כמו עתה וכן הנה נא זקנתי · אוי נא לנו · והיא הפוכה בלשון ישמעאל · וטעם הנה נא ידעתי · שהיה היופי שרה בארצם רק במצרים וארץ הנגב לא היה כמוס כי הצורות משתנות בעבור האויר · וטעם ואותך יחיו שיתנו לך כל צרכיך כי ימי רעבון היו : (יג) ובאה מלת אחותי את · מלעיל בעבור היות הטעם במלה שלאחריה באות כראשון וכן קרא לילה · וזה משפט הלשון ודגשות תי"ו את בהתבלע הנו"ן כי אתם מגזרת אני : בגללך · ובעבורך לא יבאו כי אם בבי"ת והבר המסיר הבי"ת הוא סר טעם · וטעם ייטב לי דורון ומנחה · וכן כתוב ולאברם היטיב

אונקלוס

בית־אל ממערבא ועי ממדינחא ובנא־תמן מדבחא קדם־יי וצלי בשמא דיי : ט ונטל אברם אזל ונטל לדרומא : י והוה כפנא בארעא ונחת אברם למצרים לאתותבא תמן ארי־תקיף כפנא בארעא : יא והוה כד קריב למיעל למצרים ואמר לשרי אתתיה הא כען ידעית ארי אתתא שפירת־חיזו את : יב ויהי כד (נ״י ארי) יחזון יתיך מצראי ויימרון אתתיה דא ויקטלון יתי ויתיך יקימון : יג אמרי־כען אחתי את בדיל דיוטיב־לי בדילך ותתקים נפשי בפתגמיכי : יד והוה כד־על

נתינה לגר

ובכנענאה בכן בארעא · אולי כוונתו. שהכנעני היה גם כן בארץ, אבל לא למעט שעתה איננו בארץ כמ״ש הראב״ע . (ח) מקדם, ממדינהא · עי׳ בפרשה נח מש״ש, ולא ת׳ מקדמיתא כמו ע״פ ויסע לוט מקדם (לקמן י״ג י״א) שבאמת היה במזרחו של בית אל כמ״ש רש״י · (יא) יפת מראה שפירת חיזו · ולקמן (כ״ט י״ז) ת׳ „יאיא בחזוא" ? ואפשר שהיא בם להפארת הלשון לבלי הכפל מלת „שפירא" שתרגם שם מקודם על מלות „יפת תאר" . (יג) בגללך, בפתגמיכי ר״ל בגלגול הדבור, כמו „בעבורך" בסבת עצמך :

בעל הטורים

ונראה ליעקב בשנים : (יב) (ואותך) יחיו · ב׳ במסורה הכא והידך (הושע י״ד) יחיו דגן ויפרחו כגפן שכיון שיחיו אותך פנו לך שדות וכרמים : (יג) אחותי את · ב׳ במסורה הכא והידך (משלי ז) אמור לחכמה אחותי את לומר שאברהם וגם

רמב״ן

בקרב הארץ · ודע · כי אברהם אבינו חטא חטא גדול בשגגה שהביא אשתו הצדקת במכשול עון מפני פחדו פן יהרגוהו והיה לו לבטוח בשם שיציל אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו כי יש באלהים כח לעזור ולהציל גם יציאתו מן הארץ שנצטווה עליה בתחילה מפני הרעב עון אשר חטא כי האלהים ברעב יפדנו ממות ועל המעשה הזה נגזר על זרעו הגלות בארץ מצרים ביד פרעה במקום המשפט שמה הרשע והחטא : (יא) הנה נא ידעתי וגו׳ אמרי נא אחותי את · לא ידעתי למה פחד ממנה עתה יותר מקודם לכן ואם נאמר שהיו המצרים שחורים ומכוערים כדברי רש״י הנה גם לאבימלך מלך פלשתים אמר גם כן הלא יצחק שהיה דר בארץ ההיא במצות ה׳ אולי היה בדור ההוא הכנענים שטופים בע״ג וגדורים מן העריות יותר מאנשי מצרים והפלשתים ואיננו נכון · ויתכן כי לא היה להם פחד רק בבואם בעיר מושב המלכים כי היה דרכם להביא למלך האשה היפה מאד ולהרוג את בעלה בעלילה שישימו עליו · והנכון בעיני כי זה דרכם למו מאז נסעם מחרן בכל מקום היה אומר אחותי היא כי כן אמר ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי אבל הכתוב יזכיר זה במקומות אשר יתחדש להם ענין בדבר והנה זרז אותה עתה כאשר צוה לה מתחלה ויצחק לא פחד בארצו ובעירו רק בבאו אל ארץ פלשתים אחז דרך אביו · ואמר למען ייטב לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך כל ימי היותנו גרים בארץ הזאת עד עבור הרעב כי אברהם מפני הרעב בא לגור בארץ ובעבור הרעב ישוב לארץ אשר נצטוה עליה ונתנה השם לו ולזרעו והיה חושב שיחיו נפשם ברעב ויבא להם ריוח והצלה מאת האלהים לטוב או שיתכן להם לברוח בארץ כנען בהתיאשם ממנה וכתב רש״י הנה נא ידעתי מדרש אגדה עד עכשיו לא הכיר בה מתוך צניעותה ועכשיו הכיר בה על ידי מעשה דבר אחר שעל ידי הדרך אדם מתבזה וזו עמדה ביופיה ולפי פשוטו הנה נא הגיע השעה שיש לדאוג על יופייך וידעתי זה כמה ימים כי יפת מראה את ועכשיו אנו באים בין בני אדם שחורים אחיהם של כושיים לא הורגלו באשה יפה ודומה לו הנה נא אדני סורו נא כל זה לשון הרב · והמדרש קבלה בענוה שבהם ונסמך למקרא אבל אין צורך לכל הדברים האלה שאין מלת נא מורה על דבר שיתחדש בעת ההיא בלבד אבל על כל דבר הווה ועומד יאמרו כן כי הוא רומז על הענין לומר שהוא עתה ככה הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את מאז ועד עתה וכן הנה נא עצרני ה׳ מלדת מנעורי ועד היום הזה וכן הנה נא לי שתי בנות כי לא נולדו עתה וכולם ככה ויראה מפשט הכתובים כי שרה לא קבלה עליה לאמר כן אבל המצרים היו רעים וחטאים מאד וכאשר ראו אותה ויהללו אותה אל פרעה לוקחה אל ביתו ולא שאלו בהם כלל אם אשתו היא או אם אחותו היא והיא שתקה ולא הגידה כי אשתו היא ואברהם ספר מעצמו כי אחותו היא ולכך הטיבו לו בעבורה וזהו שאמר הכתוב מה זאת עשית לי למה לא הגדת לי כי אשתך היא האשים אותו כי בראותו שיקחו אותה היה לו להגיד לפרעה כי אשתו היא וחזר והאשים אותו על אמרו אחרי כן לשרים ולבית פרעה כי אחותו היא

ספורנו

עירות בחנות למען ירבו הבאים לשמוע בקראו בשם ה׳ : (ט) הלוך ונסוע הנגבה · כשנסע ממקום למקום כמנהג הרועים לא הלך למזרח ולא למערב שלא לנטות מאחת משתי העירות שהתחילו קצתן להמשך אחריו : (י) לגור שם · לא להשתקע : (יא) כאשר הקריב · קרוב לעת הגורן פן תשכח : לבוא מצרימה · בית הועד לזימה כמו שנאמר עליהם אשר בשר חמורים בשרם כו׳ : (יב) והרגו אותי · שלא יקוו שאסכים להתך להם : (יג) למען ייטב לי · למען כה תאמרי בלא אחותי יקוה כל אחד מהם שאשיאך לו ולא יחשוב שום אחד מהם להרגני אבל ייטיב לי במהר ובמתן כמו שהיה המנהג אז שהיו משאים את אבי הבתולה במהר וקרוביה במגדנות כדי שיסכימו לתת אותה לתובע ולזה אמרם תורה מהור

ומתנים

וַיִּרְאוּ הַמִּצְרִים אֶת־הָאִשָּׁה כִּי־יָפָה הִוא מְאֹד: טו וַיִּרְאוּ אֹתָהּ שָׂרֵי פַרְעֹה וַיְהַלְלוּ אֹתָהּ אֶל־פַּרְעֹה וַתֻּקַּח הָאִשָּׁה בֵּית פַּרְעֹה: טז וּלְאַבְרָם הֵיטִיב בַּעֲבוּרָהּ וַיְהִי־לוֹ צֹאן־וּבָקָר וַחֲמֹרִים וַעֲבָדִים וּשְׁפָחֹת וַאֲתֹנֹת וּגְמַלִּים: יז וַיְנַגַּע יְהוָה ׀ אֶת־פַּרְעֹה נְגָעִים גְּדֹלִים וְאֶת־בֵּיתוֹ עַל־דְּבַר שָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם: יח וַיִּקְרָא פַרְעֹה לְאַבְרָם וַיֹּאמֶר מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לִּי לָמָּה לֹא־הִגַּדְתָּ לִּי כִּי אִשְׁתְּךָ הִוא: יט לָמָה אָמַרְתָּ אֲחֹתִי הִוא וָאֶקַּח אֹתָהּ לִי לְאִשָּׁה וְעַתָּה הִנֵּה אִשְׁתְּךָ קַח וָלֵךְ: כ וַיְצַו עָלָיו פַּרְעֹה אֲנָשִׁים וַיְשַׁלְּחוּ אֹתוֹ וְאֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ: יג א וַיַּעַל אַבְרָם מִמִּצְרַיִם הוּא וְאִשְׁתּוֹ וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וְלוֹט עִמּוֹ הַנֶּגְבָּה: ב וְאַבְרָם כָּבֵד מְאֹד בַּמִּקְנֶה בַּכֶּסֶף וּבַזָּהָב: ג וַיֵּלֶךְ לְמַסָּעָיו מִנֶּגֶב וְעַד־בֵּית־אֵל עַד־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־הָיָה שָׁם אָהֳלֹה בַּתְּחִלָּה בֵּין בֵּית־אֵל וּבֵין הָעָי: ד אֶל־מְקוֹם הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר־עָשָׂה שָׁם בָּרִאשֹׁנָה וַיִּקְרָא שָׁם אַבְרָם בְּשֵׁם יְהוָה: שלישי ה וְגַם־לְלוֹט הַהֹלֵךְ אֶת־אַבְרָם הָיָה צֹאן־וּבָקָר וְאֹהָלִים:

ת"א ולאברם היטב. מציעא נט: וינגע ה' את. ערכין טז: ויצו עליו. סוטה מו: וילך למסעיו. ערכין טז ס' הזוהר פ' בראשית: עד המקום. ערכין שם: וגם ללוט. ב"ק נג:

רש"י

שתבעו את המכס פתחו וראו אותה: (טו) ויהללו אתה אל פרעה. הללוה ביניהם לומר הגונה זו למלך: (טז) ולאברם היטיב. פרעה בעבורה: (יז) וינגע ה' וגו'. במכת ראתן לקה שהתשמיש קשה לו ב"ר: ואת ביתו. כתרגומו על אינש ביתיה (ומדרשו לרבות כותליו עמודיו וכליו ברש"י ישן): על דבר שרי. על פי דבורה אומרת למלאך הך והוא מכה: (יט) קח ולך. ולא כאבימלך שאמר לו הנה ארצי לפניך אלא אמר לו לך ואל תעמוד שהמצריים שטופי זמה הם שנא' וזרמת סוסים זרמתם: (כ) ויצו עליו. על אודותיו לשלחו ולשמרו: וישלחו. כתרגומו ואלויתו: (א) ויעל אברם. הנגבה לבא לדרומה של ארץ ישראל כמו שאמר למעלה הלוך ונסוע הנגבה להר המוריה וכל מקום כשהוא הולך ממצרים לארץ כנען מדרום לצפון הוא מהלך שארץ מצרים בדרומה של ארץ ישראל כמו שמוכיח במסעות ובגבולי הארץ: (ב) כבד מאד. טעון משאות: (ג) וילך למסעיו. כשחזר ממצרים לארץ כנען היה הולך ולן באכסניות שלן בהם בהליכתו למצרים למדך דרך ארץ שלא ישנה אדם מאכסניא שלו. ד"א בחזרתו פרע הקפותיו: מנגב. מארץ מצרים בדרומה של ארץ כנען: (ד) אשר עשה שם בראשונה ויקרא שם. ואשר קרא שם אברם בשם ה' וגם יש לומר ויקרא שם עכשיו בשם ה': (ה) ההלך את אברם. מי גרם שהיה

רמב"ן

ולא האשים את האשה כלל כי אין ראוי שתכחיש היא את בעלה והראוי לה שתשתוק: (טו) וטעם ויראו אותה שרי פרעה. כי כאשר ראו אותה המצרים אמרו ראויה זאת לשרים הגדולים והנה הביאוה אליהם

וגם

אבן עזרא

בעבורה: (טו) ויהללו. קל הלמ"ד הראשון נבקל על הלשון והוא ראוי להדגש וכמוהו והתהללו בדניאל: ותקח האשה. מהבנין הכבד הנוסף. ואם לא נמצא השלם והוצלכי: (יז) וינגע ה' את פרעה על דבר שרי. כמו בעבור. וטעם על זה הדבר: (יח) ומלת הגדת. מבעלי הנוני"ן: (יט) וטעם.

ואקח

אברם למצרים וחזו מצראי ית אתתא ארי שפירתא היא לחדא: טו וחזו יתה רברבי פרעה ושבחו יתה לפרעה ואדברת אתתא לבית פרעה: טז ולאברם אוטיב בדילה והוו ליה ען ותורין וחמרין ועבדין ואמהן ואתנן וגמלין: יז ואיתי יי על פרעה מכתשין רברבין ועל אנש ביתה על עיסק שרי אתת אברם: יח וקרא פרעה לאברם ואמר מה דא עבדת לי למא לא חויתא לי ארי אתתך היא: יט למא אמרת אחתי היא ודברית יתה לי לאתו וכען הא אתתך דבר ואיזל: כ ופקיד עלוהי פרעה גוברין ואלויאו יתה וית אתתה וית כל דילה: א וסליק אברם ממצרים הוא ואתתה וכל דילה ולוט עמה לדרומא: ב ואברם תקיף לחדא בבעירא בכספא ובדהבא: ג ואזל למטלנוהי מדרומא ועד בית אל עד אתרא די פרס תמן משכנה בקדמיתא בין בית אל ובין עי: ד לאתר מדבחא די עבד תמן בקדמיתא וצלי תמן אברם בשמא דיי: ה ואף ללוט דאזיל עם אברם הוה

בעל הטורים

שרה היו גדולים בחכמה: (יט) ולך · ב׳ במסורה הכא · ואידך הנה רבקה לפניך קח ולך · כתב ולך באלישע השונמית (מ״ב ד׳): מלמד שהיתה צדקת כמו האמהות וקח מטעמתי בידך ולך (שם) המגלה אשר קראת בה קחנה בידך ולך (ירמיה ל״ו) מלמד שאע״פ שאינו מפורש כאן שנתן לו מתנות כמו באבימלך ודאי נתן לו וזהו קחנה בידך ולך שנתן לו דבר הניתן מיד

אבן עזרא

ואקח אותה לי לאשה · שלקחה להיות אשתו ושכב עמה והנה היא עליו נגעים שלא יגע בה · והנגעים שלח השם לשמור אשת אוהבו והיו הנגעים גדולים ולא יכול לגעת בה · וכמוהו והשקית בה ולקחת לך לאשה · ואמר אחר כן והבאת אל תוך ביתך וגלחה ואחר כן תבא אליה ובעלתה: וקמצות וי״ו ולך בעבור שהטעם שנקרא ענין מוכרת · וכן לחם ויין: (כ) וישלחו אותו · דרך ליווי בכבוד וכן ואברהם הולך עמם לשלחם. והנכון בעיני להיות פירוש וילוו עליו בעבור היות על אחרים המלוה שהזכיר וזה להכריז שלא יגע איש בו ובאשתו: (א) ודקדוק ויעל · פירשתיו בספר היסוד: (ב) ואברם כבד מאד · שיש לו כבודה רבה ומי שיש לו כן תנועתו כבדה הלא תראה כי כבוד מגזרת כבד אבן וקלון מגזרת קל ברגליו והוא היה בכל מקום רב גם כסף וזהב הרבה היה לו: (ג) למסעיו · כנסע מסעים רבים כאשר שב מפאת דרום אל בית אל שהיא בצפון ובא אל מקום המזבח להודות לשם שבא בשלום: (ה) ואהלים · לפי דעתי שלשון יחיד על משקל קדש · והוא כמלאה · והרבים כי באהלים · כמו בקדשים לא יאכל ואהלים

רמב״ן

וגם הם יראו לנפשם מנגוע בה כי מפני היופי הגדול ידעו כי המלך יחפוץ בה מאד: ויהללו אותה · ביניהם לומר כאויה היא למלך לשון רש״י וזה דעת אונקלוס שאמר ושבחו יתה לות פרעה או ההללוה אל המלך עצמו ושלח ולקחה: (טז) וטעם על דבר שרי אשת אברם · כי בעבור החמס שעשה לשרה גם לאברם ובזכות שניהם באו עליו הנגעים הגדולים ההם: (יח) ויקרא פרעה לאברם · יתכן כי בבוא הנגעים פתאום עליו ועל ביתו בעת אשר לוקחה שרה אל ביתו הרהר בדעתו לאמר מה זאת עשה אלהים לנו ושאל אותה והגידה כי היא אשתו ולכן קרא לאברם והאשים אותו או כאשר אמרו רבותינו שלקה בראתן שהתשמיש קשה לו והשיג כי שמא אשתו היא ואמר לו בספק מה זאת עשית לי להוציא מפיו האמת כי אם היתה אחותו היה אומר אמנה אחותי היא ואמר ועתה הנה אשתך קח ולך לראות מה ידבר ומה ישיב על הוכחתו ואברהם שתק ממנו ולא השיב אותו דבר מרוב פחדו אז הבין פרעה כי היא אשתו כאשר חשב וצוה עליו פרעה אנשים לשלחם: (יט) וטעם ואקח אותה לי לאשה · שהיה רצונו שתהיה זאת אשתו המולכת לא היה פלגש לו והזכיר זה בעבור שיודה לו אם היא אחותו כאשר פירשתי: (א) וטעם הוא ואשתו וכל אשר לו · להודיע שלא גזלו ממנו דבר מכל המתנות הגדולות שנתנו לו בעבור שרה שתהיה למלך ולא

ספורנו

ותבורכנה אם מאן ימאן אביה כסף ישקול ובין כך השב לאות מהם: (יד) ויראו המצרים · כלם נתנו עיניהם בה כאשר השב אברהם: (טו) ויראו אותה שרי פרעה · וגם בטלו מחשבת ההמון: ותקח האשה · ולאברהם היטיב · שלא נמלכו ראשונה בו לפתותו כמו שהיה המנהג וזה כי חשבו שלא היה צורך לזה כלל מאחר שלקחה המלך לאשה ומאחר שאמרה שהיתה אחות אברם בלבד וראויה להנשא לא היו נשואין טובים מאלו שהיו להנשא למלך לאשה כמו שהעיד באמרו ואקח אותה לי לאשה אבל לקחוה למלך ראשונה ואחר כך המלך היטיב בעבורה במהר ובמתן כמנהג: (טז) צאן ובקר ועבדים · רב ביד המלך: (יז) וינגע ה׳ את פרעה נגעים גדולים · את פרעה לבדו בגדולים: ואת ביתו · נתן נגעים גם בביתו אבל לא גדולים כשל פרעה וזה למען יראו שהצדקת לבדה נמלטת ויכירו שהכל היה בעבורה למען ישובו מרשעם: (יח) למה לא הגדת לי · שגם אם היית חושד את ההמון לא היה לך לחשוד את המלך אשר במשפט יעמיד ארץ: (יט) למה אמרת אחתי היא · אפי׳ אחר שהובאת לביתי: ואקח אותה לי לאשה · לא לפלגש וזה בלתי ראוי כי חשבתי שבהיותה אחותך ייטיב בעיניך להתחתן במלך: (ב) ואברם כבד מאד במקנה · והוצרך להתנהל לאטו אע״פ שהיה חפץ לשוב מהרה אל מקום המזבח להבין ולהורות כראשונה ולפיכך: (ג) וילך למסעיו · שהם מסע הרועים הנוסעים ממקום למקום בכלות המרעה ממקום הראשון: (ו) ולא נשא אתם הארץ · מרעה הארץ לא היה מספיק לשניהם לפיכך: (ז) ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לוט · היתה ביניהם מריבה לראות מי נדחה מפני מי מן המרעה שימצאו: והכנעני והפרזי אז יושב בארץ · ולכן היה הריב בין שני אחים גרים מבאיש את ריחם בעיני התושבים כי בהיות מריבה בין האחים הגרים

ו וְלֹא־נָשָׂא אֹתָם הָאָרֶץ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו כִּי־הָיָה רְכוּשָׁם רָב וְלֹא יָכְלוּ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו׃ ז וַיְהִי־רִיב בֵּין רֹעֵי מִקְנֵה־אַבְרָם וּבֵין רֹעֵי מִקְנֵה־לוֹט וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי אָז יֹשֵׁב בָּאָרֶץ׃ ח וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־לוֹט אַל־נָא תְהִי מְרִיבָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין רֹעַי וּבֵין רֹעֶיךָ כִּי־אֲנָשִׁים אַחִים אֲנָחְנוּ׃ ט הֲלֹא כָל־הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ הִפָּרֶד נָא מֵעָלָי אִם־הַשְּׂמֹאל וְאֵימִנָה וְאִם־הַיָּמִין וְאַשְׂמְאִילָה׃ י וַיִּשָּׂא־לוֹט אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־כָּל־כִּכַּר הַיַּרְדֵּן כִּי כֻלָּהּ מַשְׁקֶה לִפְנֵי ׀ שַׁחֵת יְהוָה אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה כְּגַן־יְהוָה כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בֹּאֲכָה צֹעַר׃ יא וַיִּבְחַר־לוֹ לוֹט אֵת כָּל־כִּכַּר הַיַּרְדֵּן וַיִּסַּע לוֹט מִקֶּדֶם וַיִּפָּרְדוּ אִישׁ מֵעַל אָחִיו׃ יב אַבְרָם יָשַׁב בְּאֶרֶץ־כְּנָעַן וְלוֹט יָשַׁב בְּעָרֵי הַכִּכָּר וַיֶּאֱהַל עַד־סְדֹם׃ יג וְאַנְשֵׁי סְדֹם רָעִים וְחַטָּאִים

ת"א כי אנשים · יבמות סז : ויצא לוט את · נזיר כג הוריות י : וירא נזיר שם : את כל ככר · שם : כי כלה משקה · שם : כגן ה' כארץ · כתובות קיב סוטה לד : ויאהל עד · יומא לח : ואנשי סדום · יומא שם סנהדרין קט תהלים יט :

רש"י

לו זאת הליכתו עם אברם : (ו) ולא נשא אתם · לא היתה יכולה להספיק מרעה למקניהם ולשון קצר הוא וצריך להוסיף עליו כמו ולא נשא אותם מרעה הארץ לפיכך כתב ולא נשא בלשון זכר : (ז) ויהי ריב · לפי שהיו רועיו של לוט רשעים ומרעים בהמתם בשדות אחרים ורועי אברם מוכיחים אותם על הגזל והם אומרים נתנה הארץ לאברם ולו אין יורש ולוט יורשו ואין זה גזל והכתוב אומר והכנעני והפרזי אז יושב בארץ ולא זכה בה אברם עדיין : (ח) אנשים אחים · קרובים ומדרש אגדה דומין בקלסתר פנים : (ט) אם השמאל ואימנה · בכל אשר תשב (ואשב) לא אתרחק ממך ואעמוד לך למגן ולעזר וסוף דבר הוצרך לו שנאמר וישמע אברם כי נשבה אחיו וגו' : ואימנה · אימין א"ע כמו ואשמאילה אשמאיל א"ע · וא"ת היה לו לינקד ואימינה כך מלינו במקום אחר אם אם להמין ואין נקוד להימין : (י) כי כלה משקה · ארץ נחלי מים : לפני שחת ה' את סדום ואת עמורה · היה אותו מישור : כגן ה' · לאילנות : כארץ מצרים · לזרעים : באכה צער · עד צער ומ"א דורשו לגנאי על שהיו שטופי זמה בחר לו לוט בשכונתם במסכת הוריות : (יא) ככר · מישור כתרגומו : מקדם · נסע מאצל אברם (ממזרחה) והלך לו למערבו של אברם נמצא נוסע ממזרח למערב ומדרש אגדה הסיע עצמו מקדמונו של עולם אמר אי אפשי לא באברם ולא באלהיו : (יב) ויאהל · נטה אהלים לרועיו ולמקנהו עד סדום : (יג) ואנשי סדום,

רמב"ן

אמרו רמיתנו ומתנה בטעות היא וזה מעשה נס : (ז) ויהי ריב · כתב רש"י לפי שהיו רועיו של לוט מרעין בהמתם בשדות אחרים והיו רועיו של אברם מוכיחין אותם על הגזל והם אומרים נתנה הארץ לאברהם ולו אין יורש ולוט יורשו ואין זה גזל והכתוב אמר והכנעני והפרזי אז יושב בארץ ולא זכה בה עדיין אברם ומדרש רבותינו הוא ואני תמה כי המתנה שנאמרה לאברהם לזרעו היתה שנאמר למעלה לזרעך אתן את הארץ הזאת והיאך יירשנו לוט אולי שמעו הרועים המתנה וטעו והכתוב אומר כי גם ללוט גם לאברהם איננה עתה · ולפי זה מה שאמר תחלה כי היה רכושם רב לאמר כי מפני הרכוש הרב לא ישא אותם

אבן עזרא

כמולם בין האל"ף והוי"ו לשון יחיד כמו גורל ואם לא כמלא : (ו) יחדו · לשון שנים ורבים ויענו כל העם יחדו והיא מלת זרה ואין פירושו כמו יחד רק כמו יחיד · וטעם והכנעני והפרזי כרעיו ויתכן היות הפרזי מבני כנען והוא א' מהנזכרים ויש לו שני שמות כאשר מצאנו שני שמות לבן שמואל · וגם לאביו : (ט) ואימנה · מגזרת ימין · ונראה אל"ף שמאל ולא ידענו אם הוא שורש כי נעדר ממלת הימיני השמאלי : (י) ככר הירדן · מקום למתים · והכ"ף כפול או נעדר עבר נרחב · וכן בת עין · מן בבת עינו : משקה · זכר אחר נקבה וכן תהלתו אב לא נסח : לפני שחת ה' · קודם שיבחית והוא שם הפועל מהבנין הכבד הדגוש : (יא) ויסע לוט מקדם · כי סדום מערב בית אל : (יב) ויאהל · נטה אהליו : (יג) רעים ·

ענא ותורין ומשכנין: ו ולא סוברת יתהון ארעא למיתב כחדא ארי הוה קנינהון סגי ולא יכילו למיתב כחדא: ז והות מצותא בין רעי בעירא דאברם ובין רעי בעירא דלוט וכנענאה ופריזאה בכן יתיב בארעא: ח ואמר אברם ללוט לא כען תהי מצותא בינא ובינך ובין רעותי ובין רעותך ארי גוברין אחין אנחנא: ט הלא כל ארעא קדמך אתפרש כען מלותי אם את לצפונא אנא לדרומא ואם את לדרומא אנא לצפונא: י וזקף לוט ית עינוהי וחזא ית כל מישר ירדנא ארי כלה בית שקיא קדם חבלות יי ית סדום וית עמרה כגינתא דיי כארעא דמצרים ממטי לצער: יא ובחר ליה לוט ית כל מישר ירדנא ונטל לוט מלקדמין ואתפרשו גברא מעל אחוהי: יב אברם יתיב בארעא דכנען ולוט יתיב בקירוי מישרא ופרס עד סדום: יג ואנשי דסדום בישין בממונהון וחיבין בגויתהון קדם יי לחדא: יד ויי

נתינה לגר

יג (יא) ויסע לוט מקדם, ונטל לוט מקדמיתא. לא ידעתי למה לא ת' "ממדינחא" כמ"ש לעיל י"ב ח', וכמו שהוכיח רש"י, ואפשר מדהתחיל הכתו' (י"ד) צפנה ולא ימה וקדמה כסדר (לקמן כ"ח י"ד) ש"מ שאברם לא היה במזרח להיות פניו למערב, ולכן נטה לדרשת רז"ל בב"ר שהסיע עצמו מקדמונו של עולם. (יג) רעים וחטאים.

בעל הטורים

ליד: (ו) ולא נשא · ב' במס' הכא ואידך (ד"ה א' כ"ז) ולא נשא דוד מספרם שהיו לפם רכוש הרבה אין מספר: (ז) רעי ב' במסרה הכא ואידך (יחזקאל ל"ד) ולא דרשו רעי את צאני מלמד שהוכיחום על שלא היו רועים הצאן כראוי ועל זה היה כריב וזה ולא דרשו רעי את צאני: (יח) (ויפרדו) איש מעל אחיו אברם פ"ת שלום לומר לך כדי לעשות שלום נתפרדו וגם רמז לו שיהיה שלום לבניו וזהו שנא' אל תצר את מואב: (יב) אברם · ב' בר"פ הכא ואידך (ד"ה א' א') אברם הוא אברהם וזהו שאז"ל כל מי שנאמר בו הוא הוא בצדקו מתחלה ועד סוף וע"כ אברם הוא אברהם בצדקו מתחלה ועד סוף וע"כ אברם ישב ליפרד מלוט הרשע: (יג) ואנשי (סדום) ג' בר"פ הכא ואידך ואנשי [illegible] חזיון לי ואידך (יחזקאל נ"ט)

רמב"ן

אותם הארץ וסוצרכו רועי לוט להכניס מקניהם בשדות שיש להם בעלים וזאת סבת המריבה · ועל דרך הפשט היתה המריבה על המרעה כי לא נשא אותם הארץ וכאשר היה מקנה אברהם רועה באחו היו רועי לוט באים בגבולם ורועים שם והנה אברם ולוט היו גרים ותושבים בארץ ופחד אברהם פן ישמע הכנעני והפרזי יושב הארץ כובד מקניהם ויגרשום או יכו אותם לפי חרב ויקחו להם מקניהם ורכושם כי ישיבת הארץ עתה להם לא לאברהם וזה טעם והכנעני והפרזי כי הזכיר שהיו עמים רבים יושבים בארץ ההיא ולהם ולמקניהם אין מספר ולא ישא אותם הארץ ואת אברם ולוט וממלת אז יראה לי כי העמים היו בארץ בימים ההם יושבי אהל ומקנה נאספים מקצתם אל עיר אחת ורועים שם שנה או שנתים ונוסעים משם אל גבול אחר אשר לא רעו אותו · וכן יעשו תמיד כמנהג בני קדר והכנעני והפרזי היו אז בארץ הנגב ובשנה האחרת יבואו שם היבוסי והאמורי: (י) כגן ה' כארץ מצרים · יאמר כי ארץ הככר כולה משקים אותה ברגל מן הירדן כדרך הנעשה בגן ה' שנאמר בו ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן וכדרך שהוא בארץ מצרים שנאמר בה והשקית ברגלך כגן הירק והזכיר שני המקומות אמר כגן ה' שהמקום הטוב בתחתונים כן הוא כולו משקה והזכיר כארץ מצרים מקום ידוע לרעיה · ורבותינו אמרו כגן ה' לאילנות כארץ מצרים לזרעים ירצו לפרש שיש בככר נהרות גדולים ישקו אילני הגנות כגן ה' ובו יאורים כארץ מצרים ישקו גן הירק ובחר לו לוט בזה כי הארץ שישקו אותה כן רחוקה מן הבצורות וטובה למרעה: (יב) וטעם אברם ישב בארץ כנען · בשאר ארץ כנען כולה שלא יעמוד במקום אחד אבל בכל ארץ כנען יגור ולוט נתישב במקום אחר ממנה בערי הככר כי ערי הככר מכלל ארץ כנען וטעם בערי הככר פעם בזו ופעם בזו מפני כובד המקנה וזה טעם ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן כי שתנה עם אברהם שלא יבא בכל הככר: (יג) וטעם ואנשי סדום רעים וחטאים · יאשים הכתוב את לוט שלא נמנע מלשכון

ספורנו

תשגו אותם שתנבים אנשי רוב ויאלו ק"ו בעצמם: (ח) ביני ובינך · לאמיד כשיבחר אחד ממנו איזה מרעה: אל נא תהי מריבה · שירצה אותו גם חבירו: ובין רועי ובין רועיך · עתה בשבתנו פה: (ט) הלא כל הארץ לפניך · כי אמנם אהיה מבחר המקום שתרצה לפיכך הפרד נא מעלי · הפרד אתה אל הצד אשר תבחר ואני אסע אל הפכו: אם השמאל · אם תבחר לבקש מרעה אחד בצד שמאל: ואימינה · אני אבקשנו בצד ימין: (יא) ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן · בחר כל אותו המקום שיוכל הוא לבדו ורועיו לבקש בו מרעה ולא יוכלו זה אברהם ורועיו שם: ויסע לוט מקדם · לא נסה לימין ולא לשמאל שהם צפון ודרום אבל נסע מן המזרח למערב להתרחק מאברהם שהיה מושבו במזרחה של ארץ ישראל קרוב לעי שהם עלו סביבים באי הארץ הראשונה בבואם מעבר הירדן מזרחה: ויפרדו איש מעל אחיו · לא במרעה לבד אבל גם בדירתם: (יב) אברם ישב בארץ כנען · אע"פ שסדום וחברותיה הם מגבול הכנעני מ"מ יושבי הארץ לא

לַיהוָה מְאֹד׃ יד וַיהוָה אָמַר אֶל־אַבְרָם אַחֲרֵי הִפָּרֶד־לוֹט מֵעִמּוֹ שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אַתָּה שָׁם צָפֹנָה וָנֶגְבָּה וָקֵדְמָה וָיָמָּה׃ טו כִּי אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃ טז וְשַׂמְתִּי אֶת־זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ אֲשֶׁר ׀ אִם־יוּכַל אִישׁ לִמְנוֹת אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ גַּם זַרְעֲךָ יִמָּנֶה׃ יז קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ כִּי לְךָ אֶתְּנֶנָּה׃ יח וַיֶּאֱהַל אַבְרָם וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה׃ פ

יד רביעי א וַיְהִי בִּימֵי אַמְרָפֶל מֶלֶךְ־שִׁנְעָר אַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָּסָר כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם׃ ב עָשׂוּ מִלְחָמָה אֶת־בֶּרַע מֶלֶךְ סְדֹם וְאֶת־בִּרְשַׁע מֶלֶךְ עֲמֹרָה שִׁנְאָב ׀ מֶלֶךְ אַדְמָה וְשֶׁמְאֵבֶר מֶלֶךְ צְבֹיִים צבוים ק' וּמֶלֶךְ בֶּלַע הִיא־צֹעַר׃ ג כָּל־אֵלֶּה חָבְרוּ אֶל־עֵמֶק הַשִּׂדִּים הוּא יָם הַמֶּלַח׃ ד שְׁתֵּים

ת"א וס' אמר אל · יומא לח: קום התהלך · שבת קיח בתרא טו יז קכז סנהדרין קיח: ויהי בימי עירובין דף נג מגילה י: עשו מלחמה · מגילה שם: שתים עשרה · שבת יא:

רש"י

רעים · ואף עפ"כ לא נמנע לוט מלשכון עמהם ורבותינו למדו מכאן שם רשעים ירקב: רעים · בגופם: וחטאים · בממונם: לה' מאד · יודעים רבונם ומתכוונים למרוד בו: (יד) אחרי הפרד לוט · כל זמן שהרשע עמו היה הדבור פורש ממנו (ולעיל שהיה לוט אצלו וכתיב וירא ה' אל אברם באותה שעה כבר היה וק"ל): (טז) אשר אם יוכל איש · כשם שאי אפשר לעפר לימנות כך זרעך לא ימנה: (יח) ממרא · שם אדם: (א) אמרפל · הוא נמרוד שאמר לאברהם פול לתוך כבשן האש: מלך גוים · מקום יש ששמו גוים על שם שנתקבצו שמה מכמה גוים ומקומות והמליכו איש עליהם ושמו תדעל · ב"ר: (ב) ברע · רע לשמים ורע לבריות: ברשע · שנתעלה ברשעו: שנאב · שונא אביו שבשמים: ושמאבר · שם אבר לעוף ולקפוץ ולמרוד בהקב"ה: בלע · שם העיר: (ג) עמק השדים · כך שמו על שם שהיו בו שדות הרבה · ומדרשי אגדה יש הרבה: הוא ים המלח · לאחר זמן נמשך הים לתוכו ונעשה ים המלח ומדרש אגדה אומר שנתבקעו הצורים סביבותיו ונמשכו יאורים לתוכו: (ד) שתים עשרה שנה עבדו ·

רמב"ן

ענוהם כדברי רש"י וידבר עוד בזכות הצדיק שלא נפל חבלו במקום אשר שמה הרשע כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים וכל ערי הככר רעים וחטאים לה' מאד כי על כן נהפכו אעפ"י שכל בני כנען אנשי תועבות גדולות כי כן כתוב קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה יתכן שהיה זה ברצונו אמר לו בכל אשר תרצה ללכת בארץ לך כי אהיה עמך ושמרתיך מרעת הגוים כי לך אתננה כלומר שלך היים ואם היא מצוה שילך בה כל ארכה ורחבה להחזיק במתנתו כאשר פירשתי לא נצטוה לעשות זה מיד והנה עשה כן כי עתה היה במזרח ואחר כן הלך אל ארץ פלשתים שהוא במערב והנה קיים המצוה בחייו: (טו) וטעם כי לך ולזרעך · שתחזיק במתנה מעכשיו להנחילה לזרעך כמו שאמרו רבותינו ירושה היא להם מאבותיהם · ועל דרך הפשט יתכן שהיה מושל עליה ונביא אלהים בתוכם בכל מקום שילך בארץ ההיא: (א) ויהי בימי אמרפל מלך שנער · המעשה הזה אירע לאברהם להורות

אבן עזרא

לבני אדם ויחזקאל פירש זה ויד עני ואביון לא החזיקו: (טו) לך אתננה · כדבור וכן ונתן אותם על ראש השעיר · ופה פירש כי אלוני ממרא · בחברון היא: (א) מלך גוים · שם מדינה כמו עילם כי שושן הבירה ארמון היה בתוכם · או מלך גוים · ולא הזכירם · והטעם כי הם אחרים מהשנזכרים והזכירם: (ג) חברו · מהבנין הקל: השדים · כמו ושדת אותם בשיד · והשם בסדר רגלי · כמו פת פתים: ועמק · מושך עצמו ואחר עמו כמו אל האלף תוכיחני · וכן סוף עמק

אמר לאברם בתר דאתפרש לוט מעמה זקוף כען עינך וחזי מן אתרא דאת תמן לצפונא ולדרומא ולמדינחא ולמערבא: טו ארי ית כל ארעא די את חזי לך אתננה ולבניך עד עלם: טז ואשוי ית בניך סגיאין כעפרא דארעא ארי כמא די לא אפשר לגבר למימני ית עפרא דארעא אף בניך לא יתמנון: יז קום הליך בארעא לארכה ולפתיה ארי לך אתננה: יח ופרס אברם ואתא ויתיב במישרי ממרא די בחברון ובנא תמן מדבחא קדם יי: א והוה ביומי אמרפל מלכא דבבל אריוך מלכא דאלסר כדרלעמר מלכא דעילם ותדעל מלכא דעממי: ב סדרו (כ״י עבדו) קרבא עם ברע מלכא דסדום ועם ברשע מלכא דעמרה שנאב מלכא דאדמה ושמאבר מלכא דצבוים ומלכא דבלע היא צער: ג כל אלין אתכנשו למישר חקליא הוא אתר ימא דמלחא: ד תרתי עשר שנין פלחו ית

נתינה לגר

בישין בממונהון וחייבין בגויתהון ־ הוא כמתניתא (סנהדרין ק״ט) משום דרעים משמע לארץ וחטאים לשמים, ורש״י כתב להיפך כדעת רב יהודה (שם), ואפשר שגם לדעת הברייתא גם לדעת רב יהודה, מלות „רעים וחטאים" מוסבות שתיהן רק על העבירות שבין אדם לחבירו ותיבות לה׳ מאד הן על העבירות שבין אדם למקום — ומסכים ג״כ עם הנחת הטעמים, כי לולא זאת היה צריך לבוא האתנח במלת „סדם" ורעים וחטאים בדרגא תביר — ומה שהביאו ראי׳ בגמרא (שם שם) מן „וחטאתי לאלהים" הוא רק להורות על מה נופל לשון „חטא" אם על העבירה הנעשית בגוף, אם הנעשית בממון, ומלת „לאלהים" היא רק להפלגת החטא. ובאשר הקב״ה מוחל על עלבונו יותר מעל עלבון בני האדם יצירי כפיו, על כן אמר ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה ואם לא אדעה. (טז) אם יוכל איש, כמא די לית אפשר לגבר ־ הכל בלשון החלטת השלילה תמורת שאלת החיוב הבאה בלשון עברית, וכן לקמן (שמות ס״ו י״א במדבר כ״ג י״ט ובכמה מקומות): **יד** (א) מלך שנער, מלכא דבבל ־ מקרא מלא (לעיל י״א ב׳) וכתיב בתריה (שם ט׳). על כן קרא שמה בבל, ומ״ש בתיב״ע פונטוס נ״ל פונטוס Pontus. מלך גוים, מלכא דעממין. עי׳ בהראב״ע, להוציא מדעת המפרשים שהוא שם פרטי כמו חרשת הגוים (שופטים ד׳ ב׳) וסברו כי בעלי גוים (ישעיה ס״ז ח׳) כיון ע״ז, ולדעת אונקלוס הן ארצות אחרות אשר לא הזכירן, וע׳ בב״ר פ׳ מ״ב שהוא אדום, ולר׳ יוסי (שם) הוא מקום ברומי. (ג) אל עמק השדים, למישר הקליא. הוא כמ״ש בב״ר (פ׳ מ״ב) שעשו שדים שדים תלמים (תלמי

בעל הטורים

ואנשי תמיד יבדילו עוברים בארץ (ונמצא עוד א׳ אך אין אחריות על המסו׳ לדרשה) פי׳ ואנשי קדש ובשר בשדה טריפה זה אבל מן סתי זה הוא ואנשי תמיד יבדילו מזהירים להיותם קדושים שלא להטמא וגם הקוברים ילקטו אברי ההרוגים · ואנשי סדום רעים וחטאים מה היתה רעתם מעכבים העוברים בארץ שלא יכנסו לשם אורחים וזהו ואנשי תמיד יבדילו עוברים בארץ כם הסדומים המבדילין והמעכבין העוברים בארץ : וחטאים ד׳ במסרה הכא ואידך (ישעיה א׳) ושבר פושעים וחטאים יחדו ועוזבי ה׳ יכלו · וחטאים אליך ישובו · וחטאים בעדת צדיקים · פי׳ רעים וחטאים על כן פושעים וחטאים יחדו יכלו אבל אם ישמו תשובה כדכתיב וחטאים אליך ישובו יהיו בעדת צדיקים כדכתיב וחטאים בעדת צדיקים : (יד) צפונה ונגבה וקדמה וימה · וליעקב אמר ימה וקדמה וצפונה ונגבה לאברהם התחיל להראות זכות הקרבנות שנשחטים בצפון · וליעקב הראה בבכורתו יעברו הים והיינו דכתיב וירא ישראל את היד הגדולה וגו׳ ישראל סלה : (יח) ויבן שם מזבח · וסמיך ליה · (א) ויהי בימי אמרפל מלך שנער וגו׳ עשו מלחמה רמז שצריכים להביא קרבן קודם שיצאו למלחמה · והיינו דכתיב יזכור כל מנחותיך ועולתך ידשנה סלה יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגול : ויהי בימי · ה׳ דסמיכי הכא ואידך

רמב״ן

להורות כי ארבע מלכיות העומדות למשול בעולם ובסוף יתגברו בניו עליהם ויפלו כלם בידם וישיבו כל שבותם ורכושם והיה הראשון מהם מלך בבל כי כן העתיד כדכתיב אנת הוא רישא די דהבא ואולי

אלסר שם עיר במדי או בפרס ועילם בעיר הבירה מלך יון הוא המלך ומשם נתפשט מלכותו כשנלחם דריוש וכבר הזכירו זה רבותינו ביוגים רבי יוסי אומר שם שנים מלכו בעילם ואח״כ נתפשטה מלכותו בכל

ספורנו

היו כנענים אז · אמר אם כן שאברם בהר לשבת באותו החלק מן הארץ שהיו יושבים בו בני כנען שלא היו כל כך רעים כאנשי סדום ולא קרב לגבול סדום כלל : (יד) אחרי הפרד לוט · ולא אמר זה בהיות לוט עמו פן בכבודו יתימרו ויפגעו לוט ורועיו ויתאמצו לגזול : (טו) לך אתננה · שגם בימיך תהיה בעיני התושבים נשיא אלהים ונשוא פנים : (יח) ויאהל אברם · עשה וסדר אהלי מקנהו אנה ואנה : ויבא וישב באלוני ממרא · והוא אח״כ בא וקבע דירתו באלוני ממרא : (א) ויהי בימי אמרפל מלך שנער · שהיה מפורסם למלך גדול בדורו וגם אחרי כן הנה בימיו קמו אריוך כדרלעומר ותדעל ונלחמו עם ברע וחבריו · ואחר כך · (ג) כל אלה · אמרפל ובתי הכתות שנלחמו · חברו אל עמק השדים · ועשו

ספרם

עֶשְׂרֵה שָׁנָה עָבְדוּ אֶת־כְּדָרְלָעֹמֶר וּשְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָרָדוּ׃ ה וּבְאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה בָּא כְדָרְלָעֹמֶר וְהַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיַּכּוּ אֶת־רְפָאִים בְּעַשְׁתְּרֹת קַרְנַיִם וְאֶת־הַזּוּזִים בְּהָם וְאֵת הָאֵימִים בְּשָׁוֵה קִרְיָתָיִם׃ ו וְאֶת־הַחֹרִי בְּהַרְרָם שֵׂעִיר עַד אֵיל פָּארָן אֲשֶׁר עַל־הַמִּדְבָּר׃ ז וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־עֵין מִשְׁפָּט הִוא קָדֵשׁ וַיַּכּוּ אֶת־כָּל־שְׂדֵה הָעֲמָלֵקִי וְגַם אֶת־הָאֱמֹרִי הַיֹּשֵׁב בְּחַצְצֹן תָּמָר׃ ח וַיֵּצֵא מֶלֶךְ־סְדֹם וּמֶלֶךְ עֲמֹרָה וּמֶלֶךְ אַדְמָה וּמֶלֶךְ צְבֹיִים צבוים ק׳ וּמֶלֶךְ בֶּלַע הִוא־צֹעַר וַיַּעַרְכוּ אִתָּם מִלְחָמָה בְּעֵמֶק הַשִּׂדִּים׃ ט אֵת כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם וְאַמְרָפֶל מֶלֶךְ שִׁנְעָר וְאַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָּסָר אַרְבָּעָה מְלָכִים אֶת־הַחֲמִשָּׁה׃ י וְעֵמֶק הַשִּׂדִּים בֶּאֱרֹת בֶּאֱרֹת חֵמָר וַיָּנֻסוּ מֶלֶךְ־סְדֹם וַעֲמֹרָה וַיִּפְּלוּ־שָׁמָּה וְהַנִּשְׁאָרִים הֶרָה נָּסוּ׃ יא וַיִּקְחוּ אֶת־כָּל־רְכֻשׁ סְדֹם וַעֲמֹרָה וְאֶת־כָּל־אָכְלָם וַיֵּלֵכוּ׃ יב וַיִּקְחוּ אֶת־לוֹט וְאֶת־רְכֻשׁוֹ בֶּן־אֲחִי אַבְרָם וַיֵּלְכוּ וְהוּא יֹשֵׁב

ת"א את כדרלעומר. חולין כט:

רש"י

חמשה מלכים הללו את כדרלעומר ובארבע עשרה שנה למרדן בא כדרלעומר לפי שהוא היה בעל המעשה נכנס בעובי הקורה: (ה) והמלכים וגו'. אלו שלשה מלכים: זוזים. הם זמזומים: (ו) בהררם. בהר שלהם: איל פארן. כתרגומו מישור ואומר אני שאין איל לשון מישור אלא מישור של פארן איל שמו ושל ממרא אלוני שמו ושל ירדן ככר שמו ושל שטים אבל שמו אבל השטים וכן בעל גד בעל שמו וכולן מתורגמין מישור וכל אחד שמו עליו: על המדבר. אצל המדבר כמו ועליו מטה מנשה: (ז) עין משפט. הוא קדש. ע"ש העתיד שעתידין משה ואהרן להשפט שם על עסקי אותו העין והם מי מריבה ואונקלוס תרגמו כפשוטו מקום שהיו בני המדינה מתקבצים שם לכל משפט: שדה העמלקי. עדיין לא נולד עמלק ונקרא על שם העתיד: בחצצן תמר. הוא עין גדי מקרא מלא בדברי הימים (ב' כ') ביהושפט:

ארבעה מלכים וגו'. ואעפ"כ נצחו המועטים להודיעך שגבורים היו ואעפ"כ לא נמנע אברם מלרדוף אחריהם: (י) בארות בארות חמר. בארות הרבה היו שם שנוטלים משם אדמה לטיט של בנין ומ"א שהיה הטיט מגובל בהם ונעשה נס למלך סדום שיצא משם לפי שהיו באומות מקצתן שלא היו מאמינים שניצל אברהם מאור כשדים מכבשן האש וכיון שיצא זה מן החמר האמינו באברהם למפרע: הרה נסו. להר נסו. הרה כמו להר. כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה ויש חילוק בין הרה לההרה שה"א שבסוף התיבה עומדת במקום למ"ד שבראשה אבל (ס"א זו) אינה עומדת במקום למ"ד ונקודה (ס"א לנקוד) פתח תחתיה והרי הרה כמו להר או כמו אל הר ואינו מפרש לאיזה הר אלא שכל אחד נס באשר מצא הר תחלה וכשהוא נותן ה"א בראשה לכתוב ההרה או

רמב"ן

העולם כולו ומלך גוים המלך על עמים שונים אשר שמוהו עליהם לראש ולקצין: ומטעם ומלך בלע. מפני שמלך על עיר קטנה ואנשים בה מעט ולא שם לו

אבן עזרא

ים המלח: (ד) וטעם. ושלש עשרה. בשלש עשרה כמו כי ששת ימים עשה ה'. ובעל סדר עולם חברם ודעתו רחבה מדעתינו: (ה) רפאים. שכל הרואה אותם ימות לבו ויתרפה מהרפאים שהם מתים: באימים. שיש מהם אימה: (ו) בהררם.

מהבנין

כדרלעמר ותלת־עשרי שנין מרדו: ה ובארבע עשרי שנין אתא כדרלעמר ומלכיא דעמה ומחו ית־גבריא די־בעשתרות קרנאי וית־תקיפיא דבהמתא וית־אימתני דבשוה קריתים: ו וית־חוראי די־בטורהון דשעיר עד מישר פארן דסמיך על־מדברא: ז ותבו ואתו למישר פלוג־דינא היא רקם ומחו ית־כל־חקל עמלקאה ואף ית־אמוראה דיתיב בעין־גדי: ח ונפק מלכא דסדום ומלכא דעמורה ומלכא דאדמה ומלכא דצבוים ומלכא דבלע היא צוער וסדרו עמהון קרבא במישר חקליא: ט ית כדרלעמר מלכא דעילם ותדעל מלכא דעממין ואמרפל מלכא דבבל ואריוך מלכא דאלסר ארבעה מלכין לקביל חמשא: י ומישר חקליא בירין בירין מסקן־חימרא ועריקו מלכא־דסדום ועמורה ונפלו־תמן ודאשתארו לטורא ערקו: יא ושבו ית־כל־קנינא דסדום ועמורה וית־כל־מיכלהון ואזלו: יב ושבו ית־

נתינה לגר

סדי): (ד) ושלש עשרה שנה, ותלת עשרי שנין · הוא כמ"ד במס' שבת (דף י' ע"ב) ובב"ר (שם) שמרדו י"ג שנים וי"ע עוד. (ה) רפאים, גבריא. הזוזים בהם, תקיפיא דבהמתא · (פי' גבורים מעיר בהם) וסקילוס על הת' ירושלמי שת' די בהון, ר"ל הזוזים אשר גרו בין הרפאים, כמו בהם בסגול · וכן תרגמו השבעים זקנים בלשון יונית, וזה הוא בלשון הקדש ועל. האימים, אמתני · עי' באור מהרש"ד ז"ל שכתב, אף שהכתוב מעיד (דברים ב') שהאומות קראו להם השמות הללו כו' עכ"פ נראה מכוונת הכתוב בהודעת השמות הללו שהוראת מעשיהם בלשונות ההם מסכמת או קרובה להוראתה בלה"ק על ענין החוזק והגבורה" ולכוונה הזאת תרגם אונקלוס ג"כ פה, אף שהשמות עצמיים פרטיים הם · ובפרט כי הזוזים הם הזמזומים (שם שם כ') ועי' מה שכתוב בזה לקמן (ל"ו כ"ד). [illegible] קריתים, דבשוה קריתים. לא כמ"ש קצת מהמפרשים שקריתים היא העיר הנזכרת (במדבר ל"ב ל"ז) ולא כדעת תיב"ע שהיא בי ריסא עם שני הסוקים העליון והתחתון, וכ"ת קרית חצות (שם כ"ב ל"ט) ושוה כמו שדה ומישור. אלא שהת"א סובר ששם העיר שוה קריתים; ואפשר שנקראה כן להבדילה מעיר קריתים, ע"ל (י"ד י"ז). איל פארן, מישר פארן · ערש"י שהוא שם כללי על עמק ומישור · ועי' באור מהרש"ד ז"ל. (ו) בהררם שעיר, בטורא דשעיר · בלי כנוי; יען כי מסגולות לשון עבר היא לפעמים לאמר בכנוי אף כי נזכר אח"כ במאמר, כמו ותראהו את הילד (שמות ב' ו') בשלם הבשר (מ"א י"ט כ"א) ולא כן בארמית. על המדבר · דסמוך · כמו ועליו מטה מנשה (במדבר ב' כ'). (ז) אל עין משפט, למישר פלוג דינא · פלוג משמע כמו פליגי (הנמצא בתלמוד) ופירושו לעמק שהדין יזכה הזכאי ויחייב החייב; אבל מהרמב"ן משמע שהוא מל' פלגים, מי פלג, ובל' חכמים פלגו של ים. קדש, רקם · היא קדש אשר במדבר צין (שם כ' א') אבל קדש השניה נקראת קדש ברנע (שם ל"ד ד') ומתורגמת רקם גיאה. בחצצן תמר, בעין גדי · פסוק הוא בדברי הימים (ב' כ' ב') בחצצון תמר היא עין גדי, כמ"ש רש"י ששם קצצו וכרתו התמרים. (י) בארת בארת חמר · בירין בירין מסקן חמרא · באורות אשר מהן עולה החמר, וכן הוא בב"ר פ' מ"ב בירין

בעל הטורים

ויהי בימי שפוט השופטים · ויהי בימי אחשורוש (כו') כדאיתא במדרש (פמ"ב) שבולן היה בימיהן וי: (ה) ובארבע עשרה · ב' בר"פ הכא ואידך (מ"ב י"ח) ובארבע עשרה שנה למלך חזקיהו עלה סנחריב לומר לך כשם שבאו האומות על

אבן עזרא

מסכנין כדגוש כמו בדברים ופי' במלותם אל הר שעיר: (ס) את כדלעומר · כמו עם: (י) בארות באר · בכל המקרא טובעת והיא משונה בעבור הסמיכה: ויפלו שמה · ברצונם להמלט וכן ויפל על פניו: הרה נסו · אל ההר נכו והיא מלה זרה:

רמב"ן

על פני חוץ: (ו) איל פארן · כתרגומו מישר פארן ואני אומר שאין איל לשון מישור אלא מישור של פארן איל שמו ושל ממרא אלוני שמו ושל ירדן ככר שמו ושל שטים אבל שמו וכולם מתורגמין מישרא וכל אחד שמו עליו לשון רש"י · והלא היה כן היה אונקלוס מתרגם בשמם אילא דפארן אילוני דממרא כמנהגו

ספורנו

ספרה ומאז כפ' מלכים הנלחמים במלחמה עבדו את כדרלעמר · מספרה שעשו שם י"ב שנה ואח"כ מרדו: (ה) והמלכים אשר אתו · אשר היו אתו בעברת עמק השדים ובהוכם אמרפל: ויכו את רפאים ואת הזוזים ואת האימים · שהיו כלם עבדים לכ' מלכים ונלחמו בעדם ובזה הודיע שהיו הכ' מלכים גדולים והודיע גבורת הד' מלכים שנלחמו ומזה נודע גודל גבורת אברם והתבונות מלחמתו עם אחיו שמסר עצמו להתגבר עליהם ולהושיע מהרב מפיהם את בן אחיו ואת רכושו ומשניהם הבלין ערף ויותר מזה שבקש בתפלה ה' עליו: (י) וינוסו מלך סדום · ובכן התבאר שלא בשה אברם להעזר בם: והנשארים הרה נסו · שלשת המלכים הנשארים: (יב) ויקחו את לוט בן אחי אברם · כשאמצו לשבות את לוט מפני

בִּסְדֹם׃ יג וַיָּבֹא הַפָּלִיט וַיַּגֵּד לְאַבְרָם הָעִבְרִי וְהוּא שֹׁכֵן בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא הָאֱמֹרִי אֲחִי אֶשְׁכֹּל וַאֲחִי עָנֵר וְהֵם בַּעֲלֵי בְרִית־אַבְרָם׃ יד וַיִּשְׁמַע אַבְרָם כִּי נִשְׁבָּה אָחִיו וַיָּרֶק אֶת־חֲנִיכָיו יְלִידֵי בֵיתוֹ שְׁמֹנָה עָשָׂר וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וַיִּרְדֹּף עַד־דָּן׃ טו וַיֵּחָלֵק עֲלֵיהֶם ׀ לַיְלָה הוּא וַעֲבָדָיו וַיַּכֵּם וַיִּרְדְּפֵם עַד־חוֹבָה אֲשֶׁר מִשְּׂמֹאל לְדַמָּשֶׂק׃ טז וַיָּשֶׁב אֵת כָּל־הָרְכֻשׁ וְגַם אֶת־לוֹט אָחִיו וּרְכֻשׁוֹ הֵשִׁיב וְגַם אֶת־הַנָּשִׁים וְאֶת־

ת"א ויבא הפליט · נדה סא : וירק את · נדרים לב : וירדוף עד דן · סנהדרין צו : ויחלק עליהם · סנהדרין שם :

רש"י

המדברה פתרונו כמו אל ההר או כמו להחר ומשמע לאותו הר הידוע ומפורש בפרשה: (יב) והוא יושב בסדם · מי גרם לו זאת ישיבתו בסדום: (יג) ויבא הפליט · לפי פשוטו זה עוג שפלט מן המלחמה והוא שכתוב כי רק עוג נשאר מיתר הרפאים וזהו נשאר שלא הרגוהו אמרפל וחבריו כשהכו הרפאים בעשתרות קרנים תנחומא · ומדרש ב"ר זה עוג שפלט מדור המבול וזהו מיתר הרפאים שנאמר הנפילים היו בארץ וגו' ומתכוין שיהרג אברם וישא את שרה: העברי · שבא מעבר הנהר בב"ר: בעלי ברית אברם · שכרתו עמו ברית (ס"א ד"א שהשיאו לו עצה על המילה כמו שמפורש במקום אחר): (יד) וירק · כתרגומו וזריז וכן והריקותי אחריכם חרב אזדיין בחרבי עליכם וכן אריק חרבי וכן והרק חנית וסגור: חניכיו · חניכו כתיב (ס"א קרי) זה אליעזר שחנכו למצות והוא ל' התחלת כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה וכן חנוך לנער חנוכת המזבח חנוכת הבית ובלע"ז קורין לו אינגלייני"ר*: שמנה עשר וגו' · רבותינו אמרו אליעזר לבדו היה והוא מנין גימטריא של שמו: עד דן · שם תשש כחו שראה שעתידין בניו להעמיד שם עגל: (טו) ויחלק עליהם · לפי פשוטו סרס המקרא ויחלק הוא ועבדיו עליהם לילה כדרך הרודפים שמתפלגים אחר הנרדפים כשבורחים זה לכאן וזה לכאן: לילה · כלומר אחר שחשכה לא נמנע מלרדפם · ומ"א בנחלק הלילה ובחצות הראשון נעשה לו נס וחציו השני נשמר ובא לו לחצות לילה של מצרים: עד חובה · אין מקום ששמו חובה ודן קורא חובה

אבן עזרא

(יב) והוא יושב · והוא היה ביום ההוא יושב בסדום · ופי' הפליט שברח ונמלט מגני סדום וקבלה אני הפליט אירובלס·ויש דקדקדש: (יד) וירק·שנתן להם כלי מלחמה כטעם והרק חנית·ויש אומרים להוציא החרב מתערה כטעם על הארץ יריקו מריקי' שקיהם·גם יש להיות כן: חניכיו · שהכם פעמים רבות במלחמה והם לא נזכר · והשבון אותיות אליעזר דרך דרש כי אין הכתוב מדבר בגימטריא כי יכול יוכל כרוצה להוציא כל שם לטוב ולרע רק הכם כמשמעו:

רמב"ן

בשמות ומי הזכיר לו במקומות הרבים ההם המישור הם כולם או הרים הגבוהים וממרא שם האיש אחי אשכול ואחי ענר בעלי ברית אברם והמקום ההוא שלו כמו שאמר אלוני ממרא כאשר פירשתי אבל איל פארן מקום אילים כי ישבו מאילים אשר חמדתם ואלוני מקום אילונים כאלה וכאלון אלונים מבשן והנהוג בהם להיות נטועים במישור לפני המדינות להיות לעיר כמו מגרש וכן תרגום אלון בכות מישור בכותא ושם איננו שם העצם למקום רק הוא שם לאילן הנטוע שם כמו שמפורש תחת האלון אלא שהוא רודף הענין לא המלות והתרגום הירושלמי אמר באיל פארן ואלוני ממרא מישרא כדברי אונקלוס וכן אמר באלון בכות בלוט בכותא כי אלון אלו שם לאילן לא למקום ואונקלוס סבר שהוא שם למקום כי היו בו אלונים רבים כמו אלוני ממרא ולכך אמר האלון והנה כולם שמות התאר אבל ככר הירדן לשון מישור ממש הוא כן יקרא בלשון הקודש שהכרות מתפשטין בהם במרוצת המים הנגרים השוטפים שם ולכן אמר ואל העמוד בכל הככר הערה המלח וכן כר נרחב לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר פעמים יכפלו המלה ופעמים יסירו הכפל כמו בת עין וזולתם רבים ויקראו גם כן השלוחים שמהירים בשם הזה לכרים ולרצים ושרי המאות ואת הכרי וכן בכרכרות שם לגמלים המרילין שהזכירם בתלמוד גמלא פרחא וממנו מכרכר בפזיזים ואבל השטים וכן אבל מחולה שתרגומו אותם מישר הוא המקום הנרחב אין בו נטע ולא בנין כי הלשון אלנם לשון חרבה ושממה כמו ויאבל חיל וחומה אבל תירוש אומללה גפן: (ז) אל עין משפט · על שם העתיד שעתידים משה ואהרן להשפט שם על עסקי אותו העין לשון רש"י מדברי אגדה ולא הבינותי זה כי קדש זה הוא קדש ברנע כי הוא באיל פארן אשר על המדברות וממנו נשלחו מרגלים בשנה שניה שנא' אל מדבר פארן קדשה וכתוב ונבא עד קדש ברנע והאמרו נשלחו אנשים לפנינו ושם ישבו ישראל ימים רבים אבל קדש ששם משפט הצדיקים הוא במדבר צין שבאו שם בשנת

* ensiegner אונטערריכטען אדער בעלערען

הארבעים

לוט וְיָת־קִנְיָנֵהּ בַּר־אֲחוּהִי דְאַבְרָם וַאֲזַלוּ וְהוּא יָתֵב בִּסְדוֹם: יג וַאֲתָא מְשֵׁיזְבָא וְחַוִּי לְאַבְרָם עִבְרָאָה וְהוּא שָׁרֵי בְּמֵישְׁרֵי מַמְרֵא אֱמוֹרָאָה אֲחוּהִי דְאֶשְׁכּוֹל וַאֲחוּהִי דְעָנֵר וְאִנּוּן אֱנָשֵׁי־קְיָמֵהּ דְאַבְרָם: יד וּשְׁמַע אַבְרָם אֲרֵי אִשְׁתְּבִי אֲחוּהִי וְזָרֵיז יָת־עוּלֵמוֹהִי יְלִידֵי בֵיתֵהּ תְּלָת־מְאָה וְתַמְנֵי עֲסַר וּרְדַף עַד־דָּן: טו וְאִתְפְּלֵג עֲלֵיהוֹן לֵילְיָא הוּא וְעַבְדּוֹהִי וּמְחוֹנוּן וּרְדָפִנּוּן עַד־חוֹבָה דִּי מִצִּפּוּנָא לְדַמָּשֶׂק: טז וַאֲתֵיב יָת־

נתינה לגר

בירין מסקן תמר עיי"ש. (יג) העברי, עבראה. ובכל ס' שמות ת' יהודאה או בר ישראל אפשר משום שעדיין לא היתה דתם ניכרת ועי' בב"ר פ' י"ד ועי' בכה"ע שנת תק"ץ לד 21 שכם' שמות היתה שפה אחרת ולדעתי שפה אחת ושפה אחת היתה לו בכל התורה כולה כמ"ש בהקדמה כוללת ועמ"ש בפ' שמות (א' ס"ו) ומה שהעירותי שם. (יד) נשבה אחיו, אשתבי אחוהי. ולקמן (פ"ז) ת' בר אחוהי (בכ"י גם כם אחוהי, ואולי באשר השם אחוה כן בל"ע כן בלשון ארמי תבא מן הפעל "אחה" המורה על ההתחברות וההתדבקות (מועד קטן דף כ"ו וכ"ז ב"ר פ' ל"ט ובכמה מקומות) ע"כ בפ' זה שרצה לספר רק הסבה מדוע הריק את חניכיו לכן לא הזכיר העברי רק אחיו שגם זה יהיה די לבלי יהיה כמתעבר על ריב לא לו הרגש גם הוא אחוהי, לא כן בפ' ט"ז שקראו הכתוב בשם לוט אחיו הוסיף בר כפי אמתת הענין.

בעל הטורים

הזקיקו ונפלו בידו כך באו על אברהם ונפלו בידו: (יג) ויבא הפליט. בסדר"א (פכ"ח) בשעה שהפיל הקב"ה לסמאל ממקומו אחז בכנפות מיכאל להפילו עמו ופלטו הקב"ה מידו וכן ביחזקאל (ל"ג) בא אלי הפליט מירושלים לאמר הכתה העיר: (טו) לדמשק. שנים במס' בכא ואידך (עמוס ה') והגליתי אתכם מהלאה לדמשק בשביל חטא שעשו נדמשק גלו וזהו תוכה

רמב"ן

באשפים שנאמר ויבאו בני ישראל כל העדה מדבר צין בחדש הראשון וישב העם בקדש וגמר הפרשה אולי שמדרש על השם בלבד הוא רמז הכתוב כי השם הזה קדש הוא יהיה עין משפט ואונקלוס אמר מישר פילג דינא ולא ידעתי מהו אולי הוא מלשון פלגים יבלי מים מי פלג לשטף תעלה וכן בלשון חכמים פילגו של ים יאמר. כי במישור ההוא מעין המשפט ועומק הדין כי היה מישור נאה מיוחד למלכים שם ישבו לשפוט את כל הגוים בארצות ההם: שדה העמלקי. לשון רש"י עדיין לא נולד עמלק ונקרא על שם העתיד ולא ידעתי אם רצונו לומר כי משה רבינו קרא המקום בשם שהוא נקרא בימיו וא"כ אין בכאן דבר עתיד או מה שעתידים בזו שיתנבאו הגוים לקרא המקום כן ולשון בראשית רבה עדיין לא נולד עמלק ואת אמרת את כל שדה העמלקי אלא מגיד מראשית אחרית וזה דרך הדרש להם במקומות רבים גם בנהרות גן עדן אמרו כלשון הזה וכוונתם לומר כי מפת זאת הנהרות נאמר כי הנהר הולך קדמת ארץ העתידה להיות לאשור. והנכון בעיני בשדה העמלקי כי היה בימים הקדמונים אדם נכבד מבני החורי יושב בארץ ומושל על המקום ההוא ושמו עמלק ואליפז בכור עשו קרא שם בנו על שם האיש ההוא ואולי ממשפחת תמנע אמו היה ומשל גם במקום ההוא והיה שם אלוף עליהם: (י) בארות בארות חמר. בארות הרבה היו שם שנוטלין משם אדמה לטיח הבנין ומדרש אגדה שהיה הטיט מוגבל בהן ונעשה נס למלך סדום שיצא משם לפי שהיו באומות מקצתן שלא היו מאמינים באברהם שנצל מכבשן האש וכיון שיצא זה מן החמר האמינו באברהם למפרע לשון רש"י ואין ספק כי פירוש בארות חמר בארות אשר בהם רפש וטיט כענין שכתוב ובבור אין מים כי אם טיט ויטבע ירמיהו בטיט וכתיב ויעלני מבור שאון מטיט היון. ויתכן שיצא משם כראוי בלא נס ואני תמה במדרש ההגדה הזה כי האומות שלא היו מאמינים שעשה הקב"ה נס לאברהם בראותם נסו של מלך סדום לא יוסיפו אמונה בהקב"ה כי מלך סדום עובד ע"ג היה והנה נסו אז יחזיק ידי עובדי ע"ג או שיאמינו בכל הנסים שהיו בכשפים או מקרה באפשרות רחוקה ונסו יתן ספק בלב המאמינים בשל אברהם ואולי יפרשו ויצא מלך סדום לקראתו שיצא מן הבור כשעבר אברהם עליו כי נעשה לו נס לכבוד אברהם שיצא לקראהו לכבודו ואפשר כי אברהם בשובו הביט בבור ההוא כי חפץ להציל המלכים ולהשיב להם רכושם והנה נעשה הנס על ידו ואם נעשה למלך סדום נס לכבוד אברהם כ"ש שיש להאמין שיעשה נס לאברהם להציל ממות נפשו ונאמר כי מלך עמורה בכר מת כאשר עבר אברהם עליו או שנפל בבור אחר כי שמם רמז לנמק: (טו) ויחלק עליהם לילה. כתב רש"י

ספורנו

שהיה. בן אחי אברהם שידעו פשרו והיו מצפים שיפדהו אברהם בהון רב: (יג) ויגד לאברם העברי. לא שידע הפליט שהיה אברם קרוב ללוט רק ידע שהיה מחזיק בדיעות עבר כמוהו: והוא שוכן באלוני ממרא. לפיכך עלו עמו למלחמה ענר אשכול וממרא כאמרו ענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם: (יד) וירדוף עד דן. בתרוצה לבא עליהם פתאום: (טו) ויחלק עליהם. לתחבולה כדי שיחשבו שקמו כל הסביבות עליהם כמו שחשבו ארם כאמרם כי שכר מלך ישראל עלינו: לילה. גם זו מתחבולותו שלא יראו היותם מעטים כמו שיעץ אחיתופל באמרו וארדפה אחרי דוד הלילה: ויכם. הכה מעיקה אותם לנוס: וירדפם. שתחלת נפילה ניסה: (טז) וגם את הנשים. של לוט שהיה צריך לפדותן: ואת העם.

השבוים

הָעָם׃ יז וַיֵּצֵא מֶלֶךְ־סְדֹם לִקְרָאתוֹ אַחֲרֵי שׁוּבוֹ מֵהַכּוֹת אֶת־כְּדָרְלָעֹמֶר וְאֶת־הַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ אֶל־עֵמֶק שָׁוֵה הוּא עֵמֶק הַמֶּלֶךְ׃ יח וּמַלְכִּי־צֶדֶק מֶלֶךְ שָׁלֵם הוֹצִיא לֶחֶם וָיָיִן וְהוּא כֹהֵן לְאֵל עֶלְיוֹן׃ יט וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמַר בָּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ כ וּבָרוּךְ אֵל עֶלְיוֹן אֲשֶׁר מִגֵּן צָרֶיךָ בְּיָדֶךָ וַיִּתֶּן־לוֹ מַעֲשֵׂר מִכֹּל׃ חמישי כא וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־סְדֹם אֶל־אַבְרָם תֶּן־לִי הַנֶּפֶשׁ וְהָרְכֻשׁ קַח־לָךְ׃ כב וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־מֶלֶךְ סְדֹם הֲרִמֹתִי יָדִי אֶל־יְהוָה אֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ כג אִם־מִחוּט וְעַד שְׂרוֹךְ־נַעַל וְאִם־אֶקַּח

ת"א והוא כהן סנהדרין לב · ויברכהו נדרים ל"ב אבות י"ב עקידה שער ד' · וברוך אל נדרים שם : תן לי הנפש : נדרים שם : הרימותי ידי · עקידה שער ד' סוטה ד' : קונה שמים · פסחים פז : אם מחוט ועד · סוטה יז חולין פט

רש"י

פ"ש עבודת גלולים שעתידה להיות שם : (יז) עמק שוה · כך שמו כתרגומו למישר מפנא פנוי מאילנות ומכל מכשול : עמק המלך · בית ריסא דמלכא בית ריס א' שהוא שלשים קנים שהיה מיוחד למלך לצחק שם ומ"א עמק שהושוו שם כל האומות והמליכו את אברהם עליהם לנשיא אלהים ולקצין : (יח) ומלכי צדק · מ"א הוא שם בן נח : לחם ויין · כך עושים ליגיעי מלחמה והראה לו שאין בלבו עליו על שהרג את בניו · ומ"א רמז לו על המנחות ועל הנסכים שיקריבו שם בניו : (יט) קנה שמים וארץ · כמו עושה שמים וארץ על ידי עשייתו קנאן להיות שלו : (כ) אשר מגן · אשר הסגיר וכן אמגנך ישראל : ויתן לו · אברהם : מעשר מכל · אשר לו לפי שהיה כהן : (כא) תן לי הנפש · הגופים מן השבי שלי שהצלת החזר לי הגופים לבדם : (כב) הרמתי ידי · לשון שבועה מרים אני את ידי לאל עליון וכן בי נשבעתי · נשבע אני וכן נתתי כסף השדה קח ממני נותן אני לך כסף השדה וקחהו ממני : (כג) אם מחוט ועד שרוך נעל · אעכב לעצמי מן השבי : ואם אקח מכל אשר לך · ואת"ל לתת לי שכר

רמב"ן

לפי פשוטו כדרך הרודפים שמהפלגים אחר בורחיהם כשבורחין זה לכאן וזה לכאן לילה כלומר לאחר שחשכה לא נמנע מלרדפם · והנכון כי רדף אותם ביום עד דן עם כל מחנהו כאשר חשך עליהם הלילה ולא היה רואה אי זה דרך אשר יברחו בה חלק עמו ועבדיו לשנים או שלשה ראשים ולקח החלק האחד עמו ורדפו אחריהם בכל הדרכים והכום עד חובה אשר משמאל לדמשק וחזר מלרדוף אחריהם ושיעורו ויחלק עליהם הוא ועבדיו לילה : וירדפם עד חובה אשר משמאל לדמשק · ידוע כי מרחק רב בין אלוני ממרא אשר בחברון בארץ יהודה לדמשק אשר הוא חוצה לארץ א"כ רדף אחריהם ימים רבים עד הוציאו אותם מן הארץ כי בכל ארצם היו חוזרים או שהיה נס גדול כאשר דרשו רבותינו בארח ברגליו לא יבא : (יח) ומלכי צדק מלך שלם · היא ירושלים כענין שנאמר ויהי בשלם סוכו ומלכי יקרא גם בימי יהושע אדני צדק כי מאז ידעו הגוים כי המקום ההוא מבחר המקום באמצע הישוב או שידעו מעלתו בקבלה שהוא מכוון כנגד בית המקדש של מעלה ששם שכינתו של הקב"ה שנקרא צדק · ובבראשית רבה המקום הזה מצדיק את יושביו ומלכי צדק אדוני צדק וקראת ירושלם צדק שנאמר צדק ילין בה : והוא כהן אל עליון · להודיע כי אברם לא היה נותן מעשר לכהן לאלהים אחרים אבל מפני שידע בו שהוא כהן לאל עליון נתן לו המעשר לכבוד השם והרמז לאברם מזה כי שם יהיה בית אלהים ושם יוציא זרעו המעשר והתרומה ושם יברכו את ה' · ועל דעת רבותינו שאומרים כי מלכי צדק הוא שם בן נח הלך מארצו לירושלים לעבוד שם את ה' והיה להם לכהן לאל עליון כי הוא אחי אברהם הנכבד כי ירושלים מגבול הכנעני היא מעולם ורש"י כתב למעלה והכנעני אז בארץ

אבן עזרא

(יח) ומלכי צדק · נקרא כן בעבור שהוא מלך על מקום צדק וי"א כי הוא שם · ושלם היא ירושלם ובעד ויהי בשלם סכו : והוא כהן · כדברי המתרגם ארמית · וכן כל כהן · ובעד וכהנו לי ופי' על דברתי מלכי צדק בספר תהלות · כי כהוגן דבר ויפה עשה שבירך אברם בתחלה בעבור שהשתדל להוציא אשר נשבו ואחר כן אמר וברוך השם שעזרו ונתן צריו בידו : (כ) מגן . כמו נתן · וכן עטרת תפארת תמגנך וכמ"ש שורש · ואברם הוציא המעשר לכבוד השם ולא מצא אדם ראוי לתתו לו כמלכי צדק : (כב) הרימותי ידי · שבועה כמו כי אשא אל שמים ידי · וטעם אל עליון כי שנה נשבעתי בשם שברכני זה הכהן : (כג) אם מחוט · שממנו

כָּל־קִנְיָנָא וְאַף יָת־לוֹט בַּר־אֲחוּהִי וְקִנְיָנֵהּ אֲתֵיב וְאַף יָת נְשַׁיָּא וְיָת עַמָּא: יז וּנְפַק מַלְכָּא־דִסְדוֹם לְקַדָּמוּתֵהּ בָּתַר דְּתָב מִלְּמִמְחֵי יָת־כְּדָרְלָעוֹמֶר וְיָת־מַלְכַיָּא דִּי עִמֵּהּ לְמֵישַׁר מִפְנָא הוּא אֲתַר בֵּית־רֵיסָא דְמַלְכָּא: יח וּמַלְכִּי־צֶדֶק מַלְכָּא דִירוּשְׁלֶם אַפֵּיק לְחֵם וַחֲמַר וְהוּא מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם־אֵל עִלָּאָה: יט וּבָרְכֵהּ וַאֲמַר בְּרִיךְ אַבְרָם לְאֵל עִלָּאָה דְּקִנְיָנֵהּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא: כ וּבְרִיךְ אֵל עִלָּאָה דִּמְסַר סָנְאָיךְ בִּידָךְ וִיהַב־לֵהּ חַד־מִן־עַסְרָא מִכֹּלָּא: כא וַאֲמַר מַלְכָּא־דִסְדוֹם לְאַבְרָם הַב־לִי נַפְשָׁתָא וְקִנְיָנָא (נ״א הס׳ סב) דְּבַר־לָךְ: כב וַאֲמַר אַבְרָם לְמַלְכָּא דִסְדוֹם אֲרֵימִית יְדַי בִּצְלוֹ קֳדָם־יְיָ קֳדָם אֵל עִלָּאָה דְּקִנְיָנֵהּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא: כג אִם־מִחוּטָא וְעַד־עַרְקַת מְסָנָא וְאִם־אֶסַּב מִכָּל־דִּילָךְ וְלָא תֵימַר אֲנָא עַתָּרִית יָת־אַבְרָם: כד לְחוֹד (בכל הס׳ בַּר) מִדַּאֲכַלוּ עוּלֵמַיָּא

נתינה לגר

(יז) עמק המלך, אתר בית ריסא דמלכא · עי׳ רש״י ובערוך ערך רסא וברד״ק מקום מרוצת הסוסים וע׳ בת״י (ירמיה ל״א מ׳) שער הסוסים ת׳ בית ריסא דמלכא, ולראשונה היה נקרא עמק שוה. (יח) מלך שלם, מלכא דירושלם · אף שרבותינו אומרים (ב״ר פ׳ וירא) שם קראו שלם ואברהם יראה מ״מ ת׳ כן להודיע ששלם וירושלים אחד הוא. כהן, משמש · כל כהן דע״ג ת׳ כומר וכל כהן מקדש ת׳ כהנא

בעל הטורים

אשר משמאל לדמשק: (יח) מלך שלם ר״ת שם לומר לך שזה שם בן נח: (יט) ברוך אברם לאל עליון · ז׳ פסוקים בתורה שכתוב ברכה להקב״ה: ברוך ה׳ אלהי שם וברוך אל עליון · ויאמר ברוך ה׳ אלהי אדוני אברהם · ואקוד ואשתחוה לה׳ ואברך · ויאמר יתרו ברוך ה׳ · ואכלת ושבעת וברכת את ה׳ · ולגד אמר ברוך · והם ק׳ תיבות כנגד ק׳ ברכות שבכל יום וז׳ פסוקים כנגד ז׳ ברכות שבשבת ויו״ט · ובחמשה מהם השם אצל ברוך כנגד ה׳ חומשי תורה שצריך לברך עליהם תחלה ואם תברך עמהם וברוך אל עליון יהיו שבע כנגד שבע סדרים: (כב) הרימותי · ב׳ במסרה (בתורה) הכא ואידך כי הרימותי

רמב״ן

בארץ היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם זקנו של אברהם שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח לבניו את הארץ שנאמר ומלכי צדק מלך שלם ואין זה נכון כי גבול הכנעני מצידון יכלול כל ארץ ישראל וגבול בני שם במזרח ממישא רחוק מארץ ישראל אבל אם חלק נח לבניו הארצות ונתן לשם ארץ ישראל הרי זה כמחלק נכסיו על פיו וישבו בה בני כנען עד אשר ינחיל אותה השם לזרע אוהבו כאשר הזכרתי כבר והוא כהן לאל עליון בעבור היות בכל העמים כהנים משרתים למלאכים הנקראים אלים כענין שנאמר מי כמוכה באלים יקרא הקב״ה אל עליון וענינו התקיף הגבוה על כל גבוהים כמו יש לאל ידי ומלכי צדק לא הזכיר השם אבל אברם אמר ה׳ אל עליון קונה שמים וארץ כתב רש״י קונה כמו עושה על ידי עשייתו קנאן להיות לו ואלה שני פנים הם ואולי כן הדבר שיבא לשון קנין בענין העשייה וכן כי אתה קנית כליותי שיכפול תסוככני מבטן אמי וכן הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך כי הלשון יאמר קנין בעשייה והפך אשר עשו בחרן קנו ומאשר לאבינו עשה והנכון מה שאמר עוד קנאן להיות לו כי כל אשר לאדם יקרא קנינו ויקראו הצאן מקנה בעבור היותו עיקר רכוש האדם ולשון חכמים המגביה מציאה לחבירו קנה חבירו הבהמה בהפקר קנית חצרו של אדם קונה לו שלא מדעתו · וכן בכל מקום תבוא להם במקום זכיה כלומר שהוא שלו ולזה נתכוון אונקלוס שתרגם דקניניה ולא אמר קנה: ויתן לו מעשר מכל · אברהם לא רצה לקחת לעצמו מחוט ועד שרוך נעל אבל חלק הנבוה הפרים לתתו לכהן ומלך סדום יצא לקראת אברהם אל עמק שוה לכבדו והלך עמו עד שלם שהוציא מלכי צדק לחם ויין לעם אשר ברגליו ולא בקש מלך סדום ממנו דבר אבל כאשר ראה נדיבות לבו וצדקתו שנתן המעשר אז בקש גם הוא הנפש בדרך צדקה ואברם בטח באלהיו שיתן לו עושר נכסים וכבוד ולא רצה לקחת ממנו דבר והשיב לו כל רכוש סדום שהוא שלו וכל רכוש עמורה להשיב אותו לבעליו כי בכל בקש ממנו הנפש ובכל היתה טענתו שלא יאמרו הם העשירו את אברם ושאר המקומות הנזכרים לפי חרב הכו אותם ולא לקחו מערי המלכים רק רכוש סדום ועמורה כי בעבור שאבדו מלכיהם נשארו עזובות עריהם ויתכן שיהיה זה מה שאמר אם מחוט ועד שרוך ישאר בידי מכל הרכוש הבא אלי מכולכם ואם אקח מכל אשר לך ברכושך שנתת אתה לי: (כב) ועעם הרימותי ידי אל ה׳ ·

ספורנו

השבוים מבני סדום ואת אלה בקש מלך סדום מאברהם באמרו תן לי הנפש: (יח) הוציא להם ויין · לשבי המלחמה העייפים: והוא כהן · ולו היה נאה לברך: (יט) ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון · ראשונה ברכו ואחר כך אמר הנה בלעדי ברכתי אברם הוא ברוך לאל עליון כמו שאמר ואברכך: קונה שמים וארץ · והשמים והארץ הם קנין לו לעשות בהם כרצונו כי אינו לכם שנה טבעית כמו שחשבו קצת בעלי המחקר אבל הוא פועל רצוני להם ופועל בהם כרצונו: (כ) וברוך אל עליון · פועל זה שפעל להגביר אברהם על אויביו הוא ברכה לו ית׳ כי בו ישמח במעשיו באבוד רשעים ובעלוז צדיקים כענין שנתודו כל האומים כי גבר עלינו חסדו: (כג) אם מחוט ועד שרוך נעל · כל אם שבמקרא כשלא יבא אחריו פועל תנאי יהיה

מִכָּל־אֲשֶׁר־לָךְ וְלֹא תֹאמַר אֲנִי הֶעֱשַׁרְתִּי אֶת־אַבְרָם׃
כד בִּלְעָדַי רַק אֲשֶׁר אָכְלוּ הַנְּעָרִים וְחֵלֶק הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָלְכוּ אִתִּי עָנֵר אֶשְׁכֹּל וּמַמְרֵא הֵם יִקְחוּ חֶלְקָם׃ ס
טו א אַחַר ׀ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־אַבְרָם בַּמַּחֲזֶה לֵאמֹר אַל־תִּירָא אַבְרָם אָנֹכִי מָגֵן לָךְ שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד׃ ב וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֲדֹנָי יֱהוִה מַה־תִּתֶּן־לִי וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי וּבֶן־מֶשֶׁק בֵּיתִי הוּא דַּמֶּשֶׂק אֱלִיעֶזֶר׃ ג וַיֹּאמֶר אַבְרָם הֵן לִי לֹא נָתַתָּה זָרַע וְהִנֵּה בֶן־בֵּיתִי יוֹרֵשׁ אֹתִי׃ ד וְהִנֵּה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר לֹא יִירָשְׁךָ זֶה כִּי־אִם אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֵּעֶיךָ הוּא יִירָשֶׁךָ׃ ה וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה

ת"א בלעדי. חולין שם: אל תירא. עקרים מד פלו: הוא דמשק. יומא כח: הנה בן ביתי. שבת קנו. כי אם אשר. שבת קנו: ויוצא אותו. שבת שם נדרים לב:

רש"י

מבית גנזיך לא אקח: ולא תאמר וגו'. שהקב"ה הבטיחני לעשרני שנאמר ואברכך וגו': (כד) הנערים. עבדי אשר הלכו אתי ועוד ענר אשכול וממרא וגו'. אע"פ שעבדי נכנסו למלחמה שנאמר הוא ועבדיו ויכם וענר וחביריו ישבו על הכלים לשמור אף הם יקחו חלקם וממנו למד דוד שאמר כחלק היורד למלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדו יחלוקו ולכך נאמר שם ויהי מהיום ההוא ומעלה וישימה לחוק ולמשפט לא נאמר והלאה לפי שכבר ניתן החוק בימי אברהם: (א) אחר הדברים האלה. כ"מ שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג ב"ר. אחר הדברים האלה אחר שנעשה לו נס זה שהרג את המלכים והיה דואג ואומר שמא קבלתי שכר על כל צדקותי לכך אמר לו המקום אל תירא אברם: אנכי מגן לך. מן העונש שלא תענש על כל אותן נפשות שהרגת ומה שאתה דואג על קבול שכרך שכרך הרבה מאד: (ב) הולך ערירי. מנחם בן סרוק פירשו לשון יורש ונכר לו ער ושנה ערירי בלא יורש כאשר תאמר ובכל תבואתי תשרש תעקר שרשיה כך לשון ערירי חסר בנים ובלע"ז דיספסנו"ן ולי נראה ער ועונה מגזרת ולבי ער וערירי לשון חורבן וכן ערו ערו וכן ערות יסוד וכן ערער תתערער וכן כי ארזה ערה: ובן משק ביתי. כתרגומו שכל ביתי ניזון על פיו כמו ועל פיך ישק אפוטרופא שלי ואילו היה לי בן היה בני ממונה על שלי: דמשק. לפי התרגום מדמשק היה ולפי מדרש אגדה שרדף המלכים עד דמשק ובגמרא שלנו דרשו נוטריקון דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים: (ג) הן לי לא נתתה זרע. ומה תועלת בכל אשר תתן לי: (ה) ויוצא אותו החוצה. לפי פשוטו הוציאו מאהלו לחוצה לראות

אבן עזרא

תפרין כל בגד. שרוך הוא הקושר הנעל: (כד) בלעדי. אשר לקחו והוא שאכלו עבדיו: (א) במחזה. במראות הנבואה. וטעם אנכי מגן לך. אנכי הייתי מגן לך והצלתיך מיד המלכים. גם אתן לך שכר שצדקה רודף להושיע בן אחיך במתי מעט ונשענת עלי. ויו"ד ערירי כיו"ד אכזרי. וכן ממלת ערירים יהיו והטעם כאשר אמר המתרגם: (ג) משק ביתי. על משקל מכס. והוא מפעלי הכפל מגזרת שוקק בו. כטעם דבק בסגול. ובן מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא וכן משק ביתי הוא בן דמשק אליעזר: (ד) ממעיך. כנוי לאבר בעבור היותו

רמב"ן

לשון שבועה מרים אני ידי לאל עליון וכן כי נשבעתי נשבע אני לשון רש"י וכן מצאתי בסיפרי תניינו בכל הצדיקים שמשביעין את יצרן שלא לעשות כאברהם הוא אומר הרימותי ידי אל ה' והנה הוא כלשון וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם ואונקלוס אמר ארימית ידי בצלו יאמר התפללתי אל ה' וכפי פרושות השמים אם אקח מכל אשר לך כלומר כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם אקח. והנכון בעיני כי אמר והרימותי ידי אל ה' להיות הקדש וחרם לפניו אם אקח מכל אשר לך כי ההקדשות יקראו כן תרומת יד כלשון כל מרים תרומת כסף ונחשת וכל איש אשר הניף תנופת זהב לה' ואמר כן בעבור שנתן ממנו מעשר כי כל אשר יקח מכל אשר לו יהיה תרומה לה' לא יהנה ממנו דבר ובב"ר עשאן תרומה כמה דאת אמר והרמותם ממנו תרומת ה':

(א) היה דבר ה' אל אברם במחזה. זכה עתה אברם להיות לו דבר ה' במחזה ביום כי מתחלה היתה נבואתו במראות הלילה ומעט במחזה כמעט וכל העם רואים את הקולות ושדם ליודעי חן: אל תירא

אברם

1) desenfentis קינדערלאז

חולק גבריא די אזלו עמי ענר אשכל וממרא אנון יקבלון חולקהון: א בתר פתגמיא האלין הוה פתגמא דיי עם אברם בנבואה למימר לא תדחל אברם מימרי תקוף לך אגרך סגי לחדא: ב ואמר אברם יי אלהים מה תתן לי ואנא אזיל בלא ולד ובר פרנסא הדין דבביתי הוא דמשקאה אליעזר: ג ואמר אברם הא לי לא יהבת ולד והא בר ביתי ירית יתי: ד והא פתגמא דיי עמה למימר לא ירתנך דין אלהין בר דתוליד הוא ירתנך: ה ואפיק יתה לברא ואמר אסתכי

נתינה לגר

ופה שאינו לא זה ולא זה ת' מממש. (כד) בלעדי רק, בר' נ"ע שלא ת' כלום על תיבת "בלעדי" והלא אברהם אמר בלעדי, ר"ל שאינו מניע אלי כי איני מחזיק לא בגופם ולא בממונם, ומ"ש "בר" הוא תרגום מלת "רק" ובאמת לקמן (מ"א ט"ז) תרגם מלת בלעדי "לא מן חוכמתי"; והחלוק בין מלת בר ולהן אפשר בר בדבר גשמי ולהן בדבר רוחני. ואולי לדעת המתרגם מלות "בלעדי ורק" באות פה נכרדפות לחזק הענין, והוא מסגולות לשון עברי, כמו המבלי אין (שמות י"ד י"א) ואחרי כי בארמית לא נמלאה הסגולה הזאת, לכן ת' רק מלת בלעדי ותרגומה "בר מדאכלו וע' מ"ש לקמן מ"א ט"ז.

בעל הטורים

קולי נאקרא וז"ש חז"ל שאשת פוטיפרע נתכונה לטובה כמו שנאמרו אברהם לשם שמים: (ב) ערירי · ב' במסרה הכא ואידך כתבו את האיש הזה ערירי ביהויכין שהראוהו לו גלות יהויכין שאברהם יצא מאור כשדים והם גלו לכשדים שהוא בבל: (ה) ויוצא אותו החוצה · בגימטריא' מאצטגנינותו [מ"ש שימושית לא קחשיב]: כה יהיה זרעך כשיהיה לו עד כ"ה שנים במנין

רמב"ן

אברם · היה מתירא משני דברים מן המלכים פן ירבו צבאותם עליו הם או העומדים תחתם ובמלחמה ירד ונספה או יומו יבא למות בלא זרע והבטיחו כי הוא יציל מגן בעדו מהם ועוד יהיה שכר לכתו עם ה' הרבה מאד: (ב) ויאמר ה' אלהים מה תתן לי · הנה הצלתני מן המלכים אבל מן הכרת לא הבטחת אותי רק אמרת שתרבה לי שכר הרבה ומה יהיה שכרי בלא בנים והנה לא עלה בדעתו שיהיה השכר הגדול הזה לעולם הבא כי זה אין צורך להבטחה כי כל עובד אלהים ימצא חיים לפניו אך בעולם הזה יש לצדיקים שמגיע עליהם כמעשה הרשעים על כן צריכים בטחון ועוד כי הרבה מאד לאמר שיזכה לשתי שולחנות בכל הטוב הראוי לצדיקים הגמורים מאין עונש כלל ועוד כי ההבטחה למה שהיה מתירא ממנו וחזר ופירש לו הבטחתו שלא יפחד גם מזה כי ישים זרעו ככוכבי השמים לרוב ויש עליך לשאול שכבר נאמר לו לאברהם כי כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם ושמתי את זרעך כעפר הארץ ואיך יאמר עתה ואנכי הולך ערירי והנה בן ביתי יורש אותי ולמה לא האמין בנבואה הראשונה כאשר יאמין בזאת · והתשובה כי הצדיקים לא יאמינו בעצמם בקטאם בשגגה וכתוב רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לבנות ולנטוע ושב הגוי ההוא ועשה הרע לפני ונחמתי על הטובה והנה ראה עצמו בא בימים ולא נתקיימה נבואתו וחשב כי חטאיו מנעו הטוב ואולי חטא עתה פן יענש על הנפשות שהרג כדברי רבותינו וכלשון הזה אמרו בב"ר ויירא יעקב מאד ויצר לו מכאן שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה וכו': מה תתן לי ואנכי הולך ערירי · פירשו בו אני מת בלא בנים כטעם כי הולך האדם אל בית עולמו והנכון בעיני כי מתחלה יתאונן מה יהיה שכרי אחרי שאין לי בנים ואנכי הולך נע ונד בארץ נכריה יחידי כערער בערבה אין יוצא ואין בא בביתי זולתי אליעזר איש נכרי אשר לקחתי לי מדמשק לא מבית אבי ולא מארצי ואח"כ אמר הן לי לא נתת זרע כאשר הבטחתני והנה בן ביתי הנזכר יורש אותי כי זקנתי ויבא עתי בלא זרע והנה אני ענוש ואבד שכרי אשר הבטחתני בו בראשונה: (ד) והנה דבר ה' אליו לאמר לא יירשך זה · בעבור היות לו הבן היורש אחרי זקנתו

ספורנו

יהיה במקום מלת שלא · אמר אם כן הרימותי ידי שלא מחוט ועד שרוך נעל אוכל ליתן לך שאין בידי כלום ושלא אקח מכל אשר לך · וכן אם יראו את הארץ שלא יראו · אם אתם תבאו שלא תבאו · חי ה' אם יומת שלא יומת · חי ה' אשר עמדתי לפניו אם אקח שלא אקח וזולתם רבים: (כד) בלעדי · אתה אמרת תן לי הנפש בלעדי תוכל לקחתו שאין אני מחזיק בו כלל · רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים · זה בלבד אקח מכל אשר לך ההוצאה שנעשתה באכילת הנערים ואקח גם כן חלק האנשים אשר הלכו אתי · אבל ענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם ולא אתן אני להם חלק ולא אקח חלק בעדם אבל מעצמם יקחו כמו כאשים: (א) אל תירא אברם · אל תירא שיקחו הד' מלכים ממך: שכרך. לא די שלא יתמעטו זכיותיך בשביל מה שהצלתיך אבל עם זה יש שכר לפעולתך זאת שגמלת הסד לאחיך וזולתו להציל גזולים מיד עושקים: הרבה · בעולם הזה: מאד · לחיי עולם כאמרם דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא מהם גמילות חסדים: (ב) מה תתן לי · בעוה"ז: ערירי · שאין לי בן ממלא מקומי בהנהגת ממוני כאמרו כתבו את האיש הזה ערירי כי לא יצלח מזרעו איש יושב על כסא דוד: ובן משק ביתי הוא דמשק אליעזר · שהוא עבד בלתי נודע בשמו אבל בשם עירו בלבד ואין ספק כי פעולות העבד בהנהגת הבית והממון שהן מיראה נבדלות הרבה מפעולות הבן בהנהגתם מבן מאהבה: (ג) בן ביתי יורש אותי · אע"פ שתתן לי זרע בסוף כאשר אמרת לזרעך אתן את הארץ הזאת מכל מקום ישאר הבן אחרי קטן ובלתי מוכן להנהיג ממון ויהיה בן ביתי המנהיג הוא היורש כמו שיקרה ברוב: (ד) לא יירשך זה

וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הַבֶּט־נָא הַשָּׁמַיְמָה וּסְפֹר הַכּוֹכָבִים אִם־תּוּכַל לִסְפֹּר אֹתָם וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ: ו וְהֶאֱמִן בַּיהוָה וַיַּחְשְׁבֶהָ לּוֹ צְדָקָה: ששי ז וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָתֶת לְךָ אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ: ח וַיֹּאמַר אֲדֹנָי יֱהוִה בַּמָּה אֵדַע כִּי אִירָשֶׁנָּה: ט וַיֹּאמֶר אֵלָיו קְחָה לִי עֶגְלָה מְשֻׁלֶּשֶׁת וְעֵז מְשֻׁלֶּשֶׁת וְאַיִל מְשֻׁלָּשׁ וְתֹר וְגוֹזָל: י וַיִּקַּח־לוֹ אֶת־כָּל־אֵלֶּה וַיְבַתֵּר אֹתָם בַּתָּוֶךְ וַיִּתֵּן אִישׁ־בִּתְרוֹ לִקְרַאת רֵעֵהוּ וְאֶת־הַצִּפֹּר לֹא

ת"א הבט נא · עקידה שער קא: והאמין בה' · שבת כו עקידה שער ד' וס' הזוהר סוף פרשת נשא: ויאמר ה' ברכות ז' תענית כו מגילה לא דברים לג: קחה לי · מגילה שם עקרים פ' מ"ס:

רש"י

הכוכבים ולפי מדרשו אמר לו צא מאצטגנינות שלך שראית במזלות שאינך עתיד להעמיד בן אברם אין לו בן אבל אברהם יש לו בן וכן שרי לא תלד אבל שרה תלד אני קורא לכם שם אחר וישתנה המזל ד"א הוציאו מחללו של עולם והגביהו למעלה מן הכוכבים וזהו לשון הבטה מלמעלה למטה: (ו) והאמן בה' · לא שאל לו אות על זאת אבל על ירושת הארץ שאל לו אות ואמר לו במה אדע: ויחשבה לו צדקה · הקב"ה חשבה לאברהם לזכות ולצדקה על האמונה שהאמין בו · ד"א במה אדע לא שאל לו אות אלא אמר לפניו הודיעני באיזה זכות יתקיימו בה אמר לו הקב"ה בזכות הקרבנות: (ט) עגלה משלשת · ג' עגלים רמז לג' פרים פר יום הכפורים ופר העלם דבר של צבור ועגלה ערופה: ועז משלשת · רמז לשעיר הנעשה בפנים ושעירי מוספין של מועד ושעיר חטאת יחיד: ואיל משלש · אשם ודאי ואשם תלוי וכבשה של חטאת יחיד: ותור וגוזל · תור ובן יונה: (י) ויבתר אתם · חלק כל אחד לב' חלקים ואין המקרא יוצא מידי פשוטו לפי שהיה כורת ברית עמו לשמור הבטחתו להוריש לבניו את הארץ כדכתיב ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר וגו' ודרך כורתי ברית לחלק בהמה ולעבור בין בתריה כמה שנאמר להלן העוברים בין בתרי העגל אף כאן תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים הוא שלוחו של שכינה שהוא אש: ואת הצפר לא בתר · לפי שהאומות עובדי אלילים נמשלו לפרים ואילים ושעירים שנאמר סבבוני פרים רבים וגו' ואומר האיל אשר ראית בעל הקרנים מלכי מדי ופרס ואומר הצפיר והשעיר מלך יון וישראל נמשלו לבני יונה שנאמר יונתי בחגוי הסלע לפיכך בתר הבהמות רמז שיהיו עובדי אלילים כלים והולכים ואת הצפור לא בתר רמז שיהיו ישראל קיימין לעולם:

רמב"ן

לא הבטיחו רק על הירושה שלא ידאג כי זרעו יירשנו: וטעם והנה דבר ה' אליו · כי עוד בפיו והנה בן ביתי יורש אותי ובא אליו פתאום דבר השם לאמר לא יירשך זה: (ה) ויוצא אותו החוצה · לפי פשוטו הוציאו מאהלו אל החוץ לראות את הכוכבים ולפי מדרשו אמר לו צא מאצטגנינות שלך שראית במזלות שאינך עתיד להעמיד בן אברם אין לו בן אבל אברהם יש לו בן וכן שרי לא תלד שרה תלד לשון רש"י והנה אברם הוליד את ישמעאל אבל פירוש המדרש כי אברם מבקש בן יורש אותו כמו שאמר והנה בן ביתי יורש אותי והקדוש ברוך הוא אמר לו לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך וצא מן האצטגנינות שלך אברם אינו מוליד בן ליורשו אבל אברהם מוליד בן ליורשו ויתכן שהיה האצטגנינות על זיווגם שאברם ושרי לא יולידו זה מזה ואברהם ושרה יולידו אבל לפי דעתי שרה תוספת במדרש לומר שהיה כן גם בשרה אבל הקב"ה לא הבטיחו עתה בשרה וגם בעת נבואת המילה עדיין היה אברהם מסתפק בשרה שתלד: (ו) והאמין בה' ויחשבה לו צדקה · פירש רש"י הקדוש ברוך הוא חשב לו צדקה וזכות על האמונה שהאמין בו ואיני מבין מה הזכות הזאת למה לא יאמין באלהי אמן

אבן עזרא

קרוב: (ו) צדקה · כמו וצדקה תהיה לנו · וצדק ומשפט אחים · רק בדברי קדמונינו ז"ל דרך צדקה אחרת: (ז) אשר הוצאתיך מאור כשדים · לעד כי פרשת לך לך נאמרה שם כאשר פירשתיו · ולא נאמר בחרן · ואברהם האמין בשם כי בנו יירשנו · ועל ירושת הארץ בקש אות כאשר עשה גדעון · ועוד כי טעם שבועת השם שיהיה הדבר בלא תנאי · כי כלל כל נבואות הם על תנאי · והנה לא חטא אברהם בעבור שבקש לכרות אתו ברית: (ט) עז משולשת · יש אומרים ג' עזים והישר בעיני בת שלש שנים: ואיל · הוא הכבש הגדול: וגוזל בן יונה · כי מאלה לבדם הנזכרים בבהמה ובעוף הטהורות וכל קרבן: (י) ויבתר · חתכם והפרידם וכמוהו על הרי בתר · בין בתריו · ויתן איש בתרו · דע כי מלא איש כמו כעל · וכן איש מלחמה · והאיש גבריאל ופי' בעל כמו עלם הדבר וכן איש בליעל סמוך ג"כ בחיות וכיריעות אשה אל אחותה נתן בתר כל איש לקראת רעהו כי הבהמה והאדם שניהם המה: הצפור לא בתר · התור

בען לצית שמיא ומני כוכביא אם תכול למימני יתהון ואמר ליה כדין יהון בניך: ו והימין במימרא דיי וחשבה ליה לזכו: ז ואמר ליה אנא יי דאפקתך מאורא דכשדאי למתן לך ית ארעא הדא למירתה: ח ואמר יי אלהים במה אדע ארי אירתנה: ט ואמר ליה קרב קדמי עגלא תלתא ועזא תלתא ודכר תלתא ושפנינא ובר יונא: י וקריב קדמוהי ית כל אלין ופליג יתהון בשוה ויהב פלגיא כלוג

נתינה לגר

טו (ט) עגלה משולשת, עגלין תלתא, הוא כפי' רש"י שלשה עגלים, ולא רצה לפרש כהיב"ע „בר תלת שנין" מטעם שכ' הרד"ק בשרשיו כי בת שלש שנים תקרא פרה · ואין לומר שכוונתו „עגלא תלתא" שהוא שלישי לבטן כמו שפירש"י (פסחים ס"ח ע"ב) והתו' הביאו ראיה מן „עגלה משלשת" שא"כ היה

בעל הטורים

כה · יהיה לו זרע שכרי בברית בין הבתרים היה אברהם בן ע"ה שנה: יהיה בגימטרי' עולה למנין ל' לומר לך שאין דור שאין בו ל' צדיקים · וכן נאמר כמנין יהיה יהיו לצדיקים בזרעך שנא' ויאמר לו כה יהיה זרעך: (ו) ויחשבה · ג' במסורה הכא ואידך ויחשבה לזונה גבי תמר ויחשבה עלי לשכורה גבי חנה (ש"א א') היינו דא"ר יוסי יהא חלקי עם מי שחושדין אותו ואין בו שכרי תמר בשביל שחשדה יהודה זכתה ויצאו ממנה פרץ וזרח שיצאו מהם מלכים ונביאים · וחנה בשביל שחשדה עלי זכתה ויצא ממנה שמואל · ובשביל שנחשדו לזונה ולשכורה נחשב להן לצדקה · אדוני אבי הרב רבינו אשר: (ח) במה אדע כי אירשנה · במה בא"ת ב"ש שי"ן ועולה לחשבון ת' לכך נגזר על בניו גירות ארבע מאות: תשבון במה

רמב"ן

אמן והוא הנביא בעצמו ולא איש אל ויכזב ומי שהאמין לשחוט את בנו היחיד האהוב ושאר הנסיונות איך לא יאמין בבשורה טובה והנכון בעיני כי יאמר שהאמין בה' וחשב כי בצדקו של הקב"ה יתן לו זרע על כל פנים לא בצדקת אברהם ובשכרו אף על פי שאמר לו שכרך הרבה מאד ומעתה לא יירא פן יגרום החטא ואף ע"פ שבנבואה הראשונה חשב שהיה על תנאי כפי שכר מעשיו עתה כיון שהבטיחו שלא יירא מן החטא ויתן לו זרע האמין כי נכון הדבר מעם האלהים אמת לא ישוב ממנה כי צדקת ה' היא ואין לה הפסק כענין שכתוב בי נשבעתי נאם ה' יצא מפי צדקה דבר ולא ישוב או יאמר כי אברהם האמין שיהיה לו זרע יורש על כל פנים והקב"ה עוד חשב לו ההבטחה הזו שהבטיחו לצדקה כי בצדקת ה' יעשה כן כמו אלהים חשבה לטובה וכן ותחשב לו לצדקה דפנחס שחשב לו הבטחתו זו שנמת בשם במעשה ההוא לצדקה לדור ודור כי לעולם ישמור לו האל בעבורה צדקתו וחסדו כדרך לעולם אשמר לו חסדי: (ז) אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה · כבר פירשתי זה כי יאמר מעת שהוצאתיך מאור כשדים ועשיתי לך נס היה הרצון לפני לתת לך הארץ הזאת והנה עתה לא גזר שיתננה לו אבל אמר שהוציאו מאור כשדים על דעת שיתננו לו ולכן חשש אברהם פן יהיה בירושת הארץ תנאי המעשים אע"פ שאמר לו פעמים לזרעך אתן את הארץ הזאת כי עתה לא ינזור המתנה כאשר גזר לו זרע ולכן אמר במה אדע כי אירשנה ואינו כשאלת מה אות וגם הקדוש ברוך הוא לא עשה עמו כשאר האותות להראות לו אות או מופת בדבר נפלא אבל בקש אברהם שידע ידיעה אמיתית שיירשנה ולא יגרום חטאו או חטא זרעו למנעה מהם או שמא יעשו הכנענים תשובה ויקיים בהם רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס ושב הגוי ההוא מרעתו ונחמתי על הרעה והקדוש ברוך הוא כרת עמו ברית שיירשנה על כל פנים: (ט) עגלה משולשת ועז משולשת · פירש ר' אברהם בת שלש שנים אבל אונקלוס אמר שלש וכן הדבר כי בת שלש לא תקרא עגלה כמו ששנינו וחכמים אומרים עגלה בת שתים פרה בת שלש ורמז כי שלשה קרבנות מהן יקריבו לפניו זרעו העולה והחטאת והשלמים כי האשם כחטאת הוא אין ביניהם לבד השם · ויתכן שיהיה טעם משולשת שיביא אותן רצופות ויהיה כל מין לבד וכן כי משולשות הנה שהיו הלשכות העליונות והתיכונות והתחתונות: (י) ויבתר אותם בתוך · לכרות עמו ברית לעבור בין הבתרים האלה ונרמז לו גם כן כי מאלה יהיה כל קרבן בבהמה ובעוף כי הגוזל בן יונה ואמר בו גוזל שלא הוכשרו במין ההוא אלא הקטנים ואע"פ שכל קטני העופות יקראו גוזלים כנאמר כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף הבין אברהם מעצמו המין הנבחר או הקריב בן יונה ברצונו והכתוב בהר לעולם במין אשר הקריב הזקן

ספורנו

כי אם אשר יצא ממעיך · כי הבן יצלח בהנהגת הממון בחייך · כאמרו ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי: (ו) והאמין בה' · בטח שיעשה מה שאמר בלי ספק אע"פ שהיה הדבר נמנע או רחוק אל הטבע: ויחשבה לו צדקה · האל ית' חשב זה הבטחון בו לצדקה וזכות לאברהם ובזה הודיע שבשאמר אברהם אחר כך במה אדע כי אירשנה לא חזר בו מאמונתו כלל שאם היה כן לא היתה אמונתו נחשבת לצדקה כלל כאמרו ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול כל צדקתיו אשר עשה לא תזכרנה: (ז) אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת. כדי שאתה בעצמך תקנה אותה בחזקה: לרשתה · כדי שבניך יירשום ממך בתורת ירושה שאין לה הפסק: (ח) במה אדע · כי אולי יחטאו הבנים ולא יזכו לירש: (ט) קחה לי עגלה · להיות ברית ולמען יהיה דברי גזר דין שיש עמו שבועה שאינו מתקרע כדבריהם ז"ל וכן באר משה רבינו באמרו לא בצדקתך כי ברשעת הגוים ה' מורישם ולמען הקים את הדבר אשר נשבע כו' אתה בא לרשת

בָּתֶר׃ יא וַיֵּרֶד הָעַיִט עַל־הַפְּגָרִים וַיַּשֵּׁב אֹתָם אַבְרָם׃ יב וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ לָבוֹא וְתַרְדֵּמָה נָפְלָה עַל־אַבְרָם וְהִנֵּה אֵימָה חֲשֵׁכָה גְדֹלָה נֹפֶלֶת עָלָיו׃ יג וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יָדֹעַ תֵּדַע כִּי־גֵר ׀ יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה׃ יד וְגַם אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן

ת"א ידוע תדע • שבת פט סוטה מו סנהדרין לט עדיות ב':

רש"י

(יא) העיט • הוא עוף על שם שהוא עט ושואף את הנבלות לשוט עלי אוכל כמו ותעט אל השלל: על הפגרים • על הבתרים (ס"א הפגריה מתרגמינן פגליא אלא מתוך שהורגלו לתרגם איש בתרו ויהב פלגיה נתחלף להם תיבת פגליא לפלגיא ותרגמו הפגרים פלגיא וכל המתרגם כן טועה לפי שאין להקים בתרים לפגרים שבתרים תרגומו פלגיא ופגריה תרגומו פגליא לשון פגול כמו פגול הוא לשון פגר): וישב • לשון נשיבה והפרחה כמו ישב רוחו רמז שיבא דוד בן ישי לכלותם ואין מניחים אותו מן השמים עד שיבא מלך המשיח: (יב) והנה אימה חשכה גדולה וגו' • רמז לצרות וחשך של גליות: (יג) כי גר יהיה זרעך • משנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים ארבע מאות שנה כיצד יצחק בן ששים שנה כשנולד יעקב ויעקב כשירד למצרים אמר ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה הרי ק"ץ ובמצרים היו מאתים ועשר כמנין רד"ו הרי ת' שנה וא"ת במצרים היו ארבע מאות • הרי קהת מיורדי מצרים היה צא וחשוב שנותיו של קהת ושל עמרם ושמונים של משה שהיה כשיצאו ישראל ממצרים אין אתה מוצא אלא שלש מאות וחמשים ואתה צריך לכוציא רהם כל הבנים שחי קהת אחר לידת עמרם ושחי עמרם אחר לידת משה: בארץ לא להם • ולא נאמר בארץ מצרים אלא לא להם משנולד יצחק ויגר אברהם וגו' ויגר יצחק בגרר • ויעקב גר בארץ חם • לגור בארץ באנו: (יד) וגם את הגוי • וגם לרבות הארבע מלכיות שאף הן כלים על ששעבדו את ישראל: דן אנכי • בעשר מכות: ברכוש גדול • בממון גדול כמו שנאמר וינצלו את

רמב"ן

והנה ידע שאלה יהיו הקרבנות וכל הקרבנות יטהרו העולה לנתחים והשלמים כחזה ושוק וחלבים והחטאת והאשם לחלביהן: ואת הצפור לא בתר • נתן התור והגוזל איש לקראת רעהו כי גם הם היו בברית אבל לא בתר אותם בתוך כי בכל העוף הקרב נאמר לא יבדיל • ובבראשית רבה הראה לו הקב"ה שמבדילין בעולת העוף ואין מבדילין בחטאת העוף: (יא) וירד העיט על הפגרים • לאכול אותם כמנהג העופות: וישב אותם • נרמז לו כי יבאו העמים לבטל הקרבנות וזרע אברהם יבריחם: (יב) והנה אימה חשכה גדולה נופלת • דרשו בו רמז לשעבוד ארבע מלכיות כי מצא הנביא בנפשו אימה ואח"כ בא בחשכה ואח"כ נדלה החשכה ואח"כ הרגיש כאלו היא נופלת עליו כמשא כבד תכבד ממנו אמרו אימה זו בבל חשכה זו מדי שהחשיכה עיניהם של ישראל בצום ובתענית גדולה זו יון נופלת עליו זו אדום והיה הענין הזה לאברהם כי כשהקב"ה כרת עמו ברית לתת הארץ לזרעו לאחזת עולם אמר לו כמשייר במתנתו שארבע מלכיות ישתעבדו בבניו וימשלו בארצם וזה בעל מנת אם יחטאו לפניו ואחרי כן הודיעו בבאור גלות אחרת שיגלו תחלה שהוא גלות מצרים שהבר נענש בו כאשר פירשתי: (יג) כי גר יהיה זרעך • זה מקרא מפורש ושיעורו כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ארבע מאות שנה ועבדום וענו אותם ולא פירש כמה ימי העבדות והעינוי והרבה מקראות מפורסות יש בכתוב וכן בא אלי העבד העברי אשר הבאת לנו לצחק בי וכן וכל הארץ באו מצרימה לשבור אל יוסף וכן כי כל אוכל חמץ ונכרתה הנפש ההיא מישראל מיום הראשון עד יום השביעי וכן ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו אשר עשו לו להשתחות לחפור פרות ולעטלפים וכן לכו שמעו אספרה כל יראי אלהים אשר עשה לנפשי וכן לי יזעקו אלהי ידענוך ישראל וכן והיו לי אמר ה' צבאות ליום אשר אני עושה סגלה וחמלתי עליהם ורבים כן וענין הכתוב אע"פ שאני אומר לך לזרעך נתתי את הארץ הזאת ידוע תדע כי טרם תתי אותה להם יהיו גרים בארץ לא להם ארבע מאות שנה וגם ועבדום וענו אותם ור"א אמר ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בעבדות וענוי עד קץ ארבע מאות שנה וגם יעבדו מן היום הזה ואח"כ הודיעו סוד הגאולה ולא

הודיעו

אבן עזרא

והגוזל כי צפור שם כלל: (יא) העיט • העוף וכן העיט צבוע נחלתי: על הפגרים • על הגופות: וישב • בדגשות הבי"ן תחת הנו"ן המובלע • כמו יגרש ויבלה מהפגרים • וכן ישב רוחו • או השיב הפגרים להבריח העיט: (יב) ויהי השמש לבא • זה לנו לאות כי ויקח לו את כל אלה ביום אחר שהקיץ ממחזה הנבואה: (יג) כי גר יהיה זרעך • נקרא בלשון הקדש האיש שיש לו משפחה כסעיף שהוא דבק בשרש על כן נקרא אזרח • כי טעמו כאזרח רענן: וטעם גר כמו הגרגיר שנכרת מן הסעיף • ויש חסרי לב שזה הטעם רחוק בעיניהם ואלו היו יודעים טעם כל אות וצורתו אז יכירו האמת: ארבע מאות שנה • עד סוף זה הקץ מכוס: (יד) אשר יעבדו • שיהיו להם

לָקֳבֵל־חַבְרֵהּ וְיָת־עוֹפָא לָא פַלֵּיג: יא וּנְחַת עוֹפָא עַל־פַּגְלַיָּא וְאַפְרַח יָתְהוֹן אַבְרָם: יב וַהֲוָה שִׁמְשָׁא לְמֵיעַל וְשִׁנְתָא נְפַלַת עַל־אַבְרָם וְהָא אֵימָא קְבַל סַגִּי נְפַלַת עֲלוֹהִי: יג וַאֲמַר לְאַבְרָם מִדַּע תִּדַּע אֲרֵי־דַיָּרִין יְהוֹן בְּנָיךְ בְּאַרְעָא דְלָא דִילְהוֹן וְיִפְלְחוּן בְּהוֹן וִיעַנּוּן יָתְהוֹן אַרְבַּע מְאָה שְׁנִין: יד וְאַף יָת־עַמָּא דִּיפְלְחוּן בְּהוֹן דָּיֵין אֲנָא וּבָתַר־

נתינה לגר

ט לא' ענלא בלי"י ולא ענלין בל"ר אבל בכ"י עֶגְלָא תְלָתָא. (יא) העיט, עופא. הוא שם כללי לכל עוף הדורס ולכן כ' "אותם" בל"ר. וישב, ואפרח, ובכ"י ג"כ ואפרח, ובאמת קשה למה לא ת' בפעל נתב או · נשב (ע' דברים ל"ב ב') ולכן החזיק בעל או"ג הנוסח, "ואתיב" ואפשר שכוון המת' ג"כ למ"ש בב"ר ס מ"ד "וישב אותם אברם" בתשובה כמ"ש אם תיבין. (יב) ויהי השמש לבוא, והוה שמשא לְמיעל · התרגום משתמש בביאת השמש בשרש עלל כמו העברי. (יג) גר יהיה, דיירין יהון' ולא גיוריא כי גיורא

בעל הטורים

אדם קנ"ב שנים שכם שנים וחמשים שנים לא עבר איש ביהודה ושבעים שנה היו בגלות: (יב) ויהי השמש (לבוא) ב' במס' הכא ואידך ויהי השמש באה כנגד ב' מקדשים כדכתיב (ישעיה נ"ד) ושמתי כדכד שמשותיך ושעריך לאבני אקדח · ונחרבו: (יג) כי גר · ס"ת עולם

רמב"ן

הודיעו כמה ימי הגלות גם נכון הוא: וגם את הגוי אשר יעבודו · וגם לרבות ד' מלכיות שאף הן כלין על ששעבדו את ישראל לשון רש"י ועל דרך הפשט יאמר כאשר דנתי את בניך בגלות וענוי על עון אשר חטא גם את הגוי אשר יעבודו אדון על החמס אשר יעשו להם והנכון בעיני כי טעם וגם אע"פ שאני גזרתי על זרעך להיות גרים בארץ לא להם ועבדום וענו אותם אעפ"כ אשפוט את הגוי אשר יעבודו על אשר יעשו להם ולא יפטרו בעבור שעשו גזרתי והטעם כמו שאמר הכתוב קנאתי לירושלם ולציון קנאה גדולה וקצף גדול אני קוצף על הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה ואומר קצפתי על עמי חללתי נחלתי וגו' וכן היה במצרים שהוסיפו להרע כי השליכו בניהם ליאור וימררו את חייהם וחשבו למחות את שמם וזה טעם דן אנכי שאביא אותם במשפט אם עשו כנגזר עליהם או הוסיפו להרע להם וזהו מה שאמר יתרו כי בדבר אשר זדו עליהם כי הזדון הוא שהביא עליהם העונש הגדול שאבדם מן העולם וכן כי ידעת כי הזידו עליהם והרב נתן טעם בספר המדע לפי שלא גזר על איש ידוע וכל אותם המריעים לישראל אלו לא רצה כל אחד מהם הרשות בידו לפי שלא נגזר על איש בידוע ולא נתכנו דבריו אצלי שאפילו גזר שאחד מכל האומות יריע להם בכך וכך וקדם זה ועשה גזרתו של הקב"ה זכה בדבר מצוה ומה טעם בדבריו כאשר יצוה המלך שיעשו בני מדינה פלוני מעשה מן המעשים המתרשל ומטיל הדבר על האחרים חומס וחוטא בנפשו והעושה יפיק רצון ממנו וכ"ש שהכתוב אמר וגם את הגוי אשר יעבודו שיעבדו הגוי כלומר והם הלכו מעצמם למצרים · אבל הטעם כאשר כתבתי וכבר הזכירו רבותינו הענין הזה אמרו בואלה שמות רבה משל למלך שאמר לבנו יעשה עם פלוני ולא יצערנו הלך ועשה אע"פ שעשה עמו חנם לא הניח שלא היה מצערו כשנתרצה המלך לבנו וגזר על מצעריו הריגה כך גזר הקב"ה שיהיו ישראל משועבדין במצרים עמדו עליהם ושעבדום בחוזק אמר הקב"ה היה לכם לנהוג בם כעבדים ויעשו לרככם אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה ע"כ ודבר ברור הוא כי השלכת בניהם ליאור אינה בכלל ועבדום וענו אותם אבל היא עקירתם לגמרי וכן מה שאמרו תחלה הבה נתחכמה לו פן ירבה אינו בכלל עבדות וענוי מלבד מה שהוסיפו בענוי עצמו וימררו את חייהם בעבודה קשה וגו' והוא מה שאמר הכתוב וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו ודע והבן כי האיש שנכתב ונחתם בראש השנה להריגה לא ינקה הליסטים ההורג אותו בעבור שעשה מה שנגזר עליו הוא רשע בעונו ימות ודמו מיד הרוצח יבוקש אבל כאשר תצא הגזירה על פי נביא יש בעושה אותה דינים כי אם שמע אותם ורצה לעשות רצון בוראו כנגזר אין עליו חטא אבל יש לו זכות בו כאשר אמר ביהוא יען אשר הטיבות לעשות הישר בעיני ככל אשר היה בלבבי עשית לבית אחאב בנים רבעים ישבו לך על כסא ישראל אבל אסלא שמע המצוה והרג אותו לשנאה או לשלול אותו יש עליו העונש כי הוא לחטא נתכוון ועבירה היא לו וכן הכתוב אומר בסנחריב הוי אשור שבט אפי וגו' בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצוע ואמר הכתוב והוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשוב כי להשמיד בלבבו ועל כן הענישו בסוף כמו

ספורנו

לגרש: (יג) ידוע תדע · הודיעו סבת אחור ירושת הבנים והיא כי לא שלם עון האמורי כי לא יצדק לגרש גוי מארצו עד שתתמלא סאתו · אמר אם כן ידוע תדע שאעפ"י שאני נשבע לתת הארץ לבניך לא יהיה זה מיד כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם עד אותו הזמן שישלם בו עון האמורי ועם זה הגיד קורות השעבוד והענוי העתידים אז לקצת דורות מזרעו בסבלותם כי אמנם זה לא קרה להם בדורות הצדיקים שכל זמן שאחד מן השבטים קיים לא התחיל השעבוד אבל קרה כאשר השחיתו את דרכם כמו שהעיד הנביא באמרו וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים ואעש למען שמי וכל זה הגיד למען ידע דור אחרון בקבלה כי דבר ה' הוא ולא ייחסו הדבר לזולתו כענין הנביא באמרו ואגיד לך מאז בטרם תבא השמעתיך פן תאמר עצבי עשם: (יד) וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי · וכמו שאדון את בניך על רשעם בענוי ועבדות כמו כן אדין אותו

אָנֹכִי וְאַחֲרֵי־כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל׃ טו וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל־אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם תִּקָּבֵר בְּשֵׂיבָה טוֹבָה׃ טז וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה כִּי לֹא־שָׁלֵם עֲוֺן הָאֱמֹרִי עַד־הֵנָּה׃ יז וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה וַעֲלָטָה הָיָה וְהִנֵּה תַנּוּר עָשָׁן וְלַפִּיד אֵשׁ אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה׃ יח בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת יְהוָה אֶת־אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר־פְּרָת׃ יט אֶת־הַקֵּינִי

ת"א ואתה תבוא · ברכות סד מ"ק כט : ודור רביעי · עדיות ב :

רש"י

מצרים : (טו) ואתה תבוא · ולא תראה כל אלה : אל אבותיך · אביו עובד ע"ג והוא מבשרו שיבא אליו ללמדך שעשה תרח תשובה : תקבר וגו' · בשרו שיעשה ישמעאל תשובה בימיו ולא יצא עשו לתרבות רעה בימיו ולפיכך מת ה' שנים קודם זמנו ובו ביום מרד עשו : (טז) ודור רביעי ישובו הנה · לאחר שיגלו למצרים יהיו שם שלשה דורות והרביעי ישובו לארץ הזאת לפי שבארץ כנען היה מדבר עמו וכרת ברית זו כדכתיב לתת לך את הארץ הזאת לרשתה וכן ירד יעקב למצרים נא וחשוב דורותיו יהודה פרץ וחצרון וכלב בן חצרון מבאי הארץ היה : כי לא שלם עון האמורי · להיות משתלח מארצו עד אותו זמן שאין הקדוש ברוך הוא נפרע מאומה עד שתתמלא סאתה שנאמר בסאסאה בשלחה תריבנה : (יז) ויהי השמש באה · כמו ויהי הם מריקים שקיהם · ויהי הם קוברים איש כלומר ויהי דבר זה : השמש באה · שקעה : ועלטה היה · חשך היום : והנה תנור עשן וגו' · רמז לו שיפלו המלכיות עובדי גלולים בגיהנם · באה טעמו למעלה לכך הוא מבואר שבאה כבר ואם היה טעמו למטה באל"ף היה מבואר כשהיא שוקעת ואי אפשר לומר כן שהרי כבר כתיב ויהי השמש לבא והעבירת תנור עשן לאחר מכאן היתה נמצא שכבר שקעה · וזה חילוק בכל תיבה לשון נקבה שיסודה שתי אותיות כמו בא קם שב כשהטעם למעלה לשון עבר הוא כגון זה וכגון ורחל באה · קמה אלומתי · הנה שבה יבמתך · וכשהטעם למטה הוא לשון הווה דבר שעשה עכשיו והולך כמו באה עם הצאן · בערב היא באה ובבקר היא שבה : (יח) לזרעך נתתי · אמירתו של הקב"ה כאילו היא עשויה : עד הנהר הגדול נהר פרת · לפי שהוא דבוק לארץ ישראל קוראהו גדול אע"פ שהוא מאוחר בארבעה נהרות היוצאים מעדן שנאמר והנהר הרביעי הוא פרת · משל הדיוט עבד מלך מלך · הדבק לשחוור וישתחוו לך : (יט) את הקיני · עשר אומות יש כאן ולא נתן להם אלא שבעה גוים והשלשה אדום ומואב ועמון והם

רמב"ן

שנאמר והיה כי יבצע ה' את כל מעשהו אפקוד על פרי גודל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו וגו' ואמר בו שם פורה ישראל אריות הדיחו הראשון אכלו מלך אשור וזה האחרון עצמו נבוכדנצר מלך בבל לכן כה אמר ה' הנני פוקד על מלך בבל ועל ארצו כאשר פקדתי על מלך אשור והנה זו ראיה שנענש מלך אשור על הרעה שעשה לישראל והנה נבוכדנצר שמע כי הנביאים פה אחד קוראים אותו להחריב ירושלים והוא וכל עמו נצטוו על כך מפי הנביא כמו שכתוב לכן הנני שולח ולקחתי את כל משפחות צפון נאם ה' ואל נבוכדנצר מלך בבל עבדי והביאותים על הארץ הזאת ועל יושביה והחרמתים וכתיב הנני נותן את העיר הזאת ביד הכשדים וביד נבוכדנצר מלך בבל והציתו את העיר באש ואף על בית המקדש עצמו אמר ונתתי את הבית הזה כשילה והם יודעים כי מצות השם היא כמו שאמר נבוזראדן לירמיהו ה' אלהיך דבר את הרעה הזאת אל המקום הזה ויבא ויעש ה'

אבן עזרא

עבדים : (טו) תבא אל אבותיך · כנוי על המיתה כדרך כל הארץ · וטעם בשלום שתהיה בכבוד ולא כמו זרעך : (טז) ודור רביעי · רבי המפרשים השתבשו בפירוש דור · והנה אמרו הקדמונים עשרה דורות ונמצא לאלף דור · ובאיוב ארבעה דורות · והנכון בעיני כי פי' דור כמו יושב · מדור באהלי רשע · ומדתו הקץ שידור אדם בחלדו · ויש ארוך ויש קצר · ודור רביעי אחר היות זרעו גר והטעם על מצרים · וכן כתוב כי גר היית בארצו · וכן היה קהת גר ועמרם ומשה גם אהרן · ובניהם שבו אל ארץ כנען : עון האמורי · מפורש בפסוק גדול עוני מנשוא · והזכיר האמורי בעבור תקפו · והנה משה הרג המלכים הגדולים והם מלכי האמורי · וחמשת מלכי האמורי נתחברו על יהושע · ויש ראיות אחרות וכן אמר הנביא אשר כגבה ארזים גבהו · והמפרש האמורי מגזרת אומר לא אמר כלום : (יז) ויהי השמש באה · בתחלה עודנה לא באה · וכן כתוב לבוא : ועלטה · חשך · וריעו ביחזקאל והטעם כי הלילה מעונן · או פירושו אחר בוא האור · הנראה בעבים : והנה תנור עשן · כדמות תנור שעולה עשן ממנו ובתוכו לפיד אש : בין הגזרים · בין הבתרים וזאת היא השבועה · וכן העגל אשר כרתו לשנים על כן כתוב אחרי זאת ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית : (יח) מנהר מצרים · הוא שיחור · ולא היאור : (יט) וקיני וקנזי וקדמוני · מבני כנען ויש להם שני שמות והרפאים

כן יפקון בקנינא סגי: טו ואת תיעול לות־אבהתך בשלם תתקבר בסיבו טבא: טז ודרא רביעאה יתובון הכא ארי לא־שלים חובא דאמוראה עד־כען: יז והוה שמשא עלת וקבלא הוה והא תנור דתנן ובעור דאשתא די עדא בין־פלגיא האלין: יח ביומא ההוא גזר יי עם־אברם קים למימר לבנך יהבית ית־ארעא הדא מן נהרא דמצרים ועד־נהרא רבא נהרא פרת: יט ית־שלמאי וית־קנזאי וית־קדמונאי:

נתינה לגר

הונא: גל' ארמי רק על מי שנתגייר וע' לקמן (ויקרא י"ט ל"ד). (יז) אשר עבר, דעבראי ובתרגום של הרוו"ה מגלאי, דעדא' והוא נכון וכמ"ש רש"י ע"פ ולא עדה עליו שחל (איוב כ"ח ח') עדה הוא כמו עבור כמו שת' אשר עבר בין הגזרים די עדא וכ"ה בכ"י דעדא וע' בככה"ע שנת תקל"א לד 34. (יט) הקיני, שלמאי. ע' הראב"ע ובביאור במדבר כ"א כ"ד ומ"ש ידידי הרב הגאון שי"ר ז"ל בככה"ע שנת הקס"ד.

בעל הטורים

לשנין דין: (טז) ודור. ב' במסרה הכא ואידך דור הולך ודור בא פירוש דור הולך כי עדיין יצאו בניך מהארץ ודור בא נרשה את הארץ: ודור רביעי ישובו הנה. דו"ר שנים יהיו שמה ואז ישובו הנה: (יז) ועלטה היה והנה תנור. ר"ת נהפך

רמב"ן

כאשר דבר כי חטאתם לה' ואע"פ כן נענשו הכשדים כולם לסוף והיה זה מפני שני טעמים האחד שנם הוא נתכוון להשמיד כל הארץ להגדיל ממשלתו כמו שכתוב והשגתי בו גאון זדים וגאון עריצים אשפיל וכתיב ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה וגו' וכתיב אעלה על במתי עב אדמה לעליון וכתי' באומתו האומרת בלבבה אני ואפסי עוד. ואמר בו חבקוק הוי בוצע בצע רע לביתו לשום במרום קנו וגו' והנה זה בענשו של סנחריב ולכך אמר הכתוב לכן כה אמר ה' הנני פוקד על מלך בבל ועל ארצו כאשר פקדתי על מלך אשור אבל היה במלך בבל עונש אחר שהוסיף על הגזרה והרג לישראל יותר מאד כמו שאמר בו קצפתי על עמי חללתי את נחלתי ואתנם בידך לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עולך מאד ועל כן בא עליהם עונש כפול ומכופל שנשמד זרעו לגמרי ולא יהיה לבבל שם ושאר נין ונכד ונשמדה עירו לעולמים שנאמר והיתה בבל צבי ממלכות תפארת גאון כשדים כמהפכת אלהים את סדום ואת עמורה לא תשב לנצח ולא תשכון עד דור ודור ורבצו שם ציים ושעירים ירקדו שם ואמר בו הכתוב כי נקמת ה' היא נקמת היכלו וכתיב חמסי ושארי על בבל תאמר יושבת ציון ודמי על יושבי כשדים תאמר ירושלם לכן כה אמר ה' הנני רב את ריבך ונקמתי את נקמתך ופסוקים רבים כאלה: (טו) ואתה תבא אל אבותיך בשלום. ולא תראה כל אלה לשון רש"י ואיננו נכון כפי פירושו שאמר כי גר יהיה זרעך משיהיה לך זרע ומשנולד יצחק אמר בו ויגר אברהם בארץ פלשתים ויגר יצחק בגרר אם כן גם הוא בכלל הגזירה אבל טעמו ואתה תבא אל אבותיך בשלום שלא יגיעך שום עונש דבר מאתי אע"פ שאני גוזר על בניך עונשים בעבדות ועינוי ודור רביעי ישובו הנה לאחר שיגלו למצרים יהיו שלשה דורות וכן היה יעקב גולה לא ושוב דורותיו יהודה פרץ חצרון וכלב בן חצרון מבואי הארץ היה לשון רש"י ואיננו נכון כלל והנכון בעיני כי דור רביעי לאמורי שמשלים עונו כי מיום הגזירה האריך לו כי הוא פוקד עון על שלשים ועל רבעים כי אם ישובו לא יחרימם אבל יהיו למס עובד או יפנו להם. עון האמורי הזכיר שהקיף שנהם אשר כגבה ארזים גבהו ולא יוכלו לו עד שתתמלא סאתו ושנותיו ילכדונו ועוד כי הוא הנלכד להם אשר הורישו בתחלה: (יז) והנה תנור עשן ולפיד אש. ראה כאלו תנור עשן כולו ובתוכו לפיד אש בוערה כענין עשן גדול ואש מתלקחת והעשן הוא הענן והערפל הנזכר במתן תורה ולפיד האש בתוכו הוא האש האמור שם ודבריו שמעת מתוך האש וכתיב ומראה כבוד ה' כאש אוכלת וגו' והנה השכינה עברה בין הבתרים והוא הברית אשר היתה אתו מעולם וזה טעם כרת ה' את אברם ברית כי הקב"ה בעצמו העביר ברית בין הבתרים והמשכיל יבין: (יח) ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר. הנה הקב"ה הבטיח את אברהם במתנת הארץ פעמים רבים וכולם לצורך ענין בטחו בארץ מתחלה אמר לו לזרעך אתן את הארץ הזאת ולא באר מתנתו כי אין במשמע רק במה שהלך בארץ עד מקום שכם עד אילון מורה ואחרי כן כשרבו זכיותיו בארץ הוסיף לו שא נא עיניך וראה צפונה ונגבה וקדמה וימה כי יתן לו כל הארצות ההן בכללן ואין הטעם אשר אתה רואה בעיניך כי ראות האדם איננו למרחק רק שיתן לו לכל מראה עיניו הרואות או שהראהו כל ארץ ישראל כאשר היה במשה רבינו והוסיף לו בברכה השנית הזאת עוד ולזרעך עד עולם ושירבה זרעו כעפר הארץ ובפעם השלישית באר לו תחומי הארץ והזכיר לו כל העמים עשרה אומות והוסיף לכרות לו ברית עליהן שלא יגרום החטא וכאשר צוהו על המילה אמר לו לאחזת עולם לאמר שאם יגלו ממנה עוד ישובו וינחלוה והוסיף והייתי להם לאלהים שהוא בכבודו ינהיג אותם ולא יהיו בממשלת כוכב ומזל או שר משרי מעלה כאשר יתבאר עוד בתורה ואמר הכתוב בפעם הראשונה לזרעך אתן בלשון עתיד וכן בשנית כי עד הנה לא נתנה אליו כולה ולפיכך

אמר

וְאֶת־הַקְּנִזִּי וְאֵת הַקַּדְמֹנִי׃ כ וְאֶת־הַחִתִּי וְאֶת־הַפְּרִזִּי
וְאֶת־הָרְפָאִים׃ כא וְאֶת־הָאֱמֹרִי וְאֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־
הַגִּרְגָּשִׁי וְאֶת־הַיְבוּסִי׃ ס טז א וְשָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם לֹא
יָלְדָה לוֹ וְלָהּ שִׁפְחָה מִצְרִית וּשְׁמָהּ הָגָר׃ ב וַתֹּאמֶר שָׂרַי
אֶל־אַבְרָם הִנֵּה־נָא עֲצָרַנִי יְהוָה מִלֶּדֶת בֹּא־נָא אֶל־
שִׁפְחָתִי אוּלַי אִבָּנֶה מִמֶּנָּה וַיִּשְׁמַע אַבְרָם לְקוֹל שָׂרָי׃
ג וַתִּקַּח שָׂרַי אֵשֶׁת־אַבְרָם אֶת־הָגָר הַמִּצְרִית שִׁפְחָתָהּ
מִקֵּץ עֶשֶׂר שָׁנִים לְשֶׁבֶת אַבְרָם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַתִּתֵּן אֹתָהּ
לְאַבְרָם אִישָׁהּ לוֹ לְאִשָּׁה׃ ד וַיָּבֹא אֶל־הָגָר וַתַּהַר וַתֵּרֶא כִּי
הָרָתָה וַתֵּקַל גְּבִרְתָּהּ בְּעֵינֶיהָ׃ ה וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל־אַבְרָם
חֲמָסִי עָלֶיךָ אָנֹכִי נָתַתִּי שִׁפְחָתִי בְּחֵיקֶךָ וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה
וָאֵקַל בְּעֵינֶיהָ יִשְׁפֹּט יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶיךָ׃ ו וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־
שָׂרַי הִנֵּה שִׁפְחָתֵךְ בְּיָדֵךְ עֲשִׂי־לָהּ הַטּוֹב בְּעֵינָיִךְ וַתְּעַנֶּהָ
שָׂרַי וַתִּבְרַח מִפָּנֶיהָ׃ ז וַיִּמְצָאָהּ מַלְאַךְ יְהוָה עַל־עֵין הַמַּיִם
בַּמִּדְבָּר עַל־הָעַיִן בְּדֶרֶךְ שׁוּר׃ ח וַיֹּאמַר הָגָר שִׁפְחַת שָׂרַי

ת"א מקן עשר שנים · יבמות סד : ותאמר שרי · ר"ה ס"נה טז בבא קמא לג : ויאמר הגר · בבא קמא לג :

כצ"ל · כצ"ל · נקוד על יו"ד בתרא

רש"י

(קיני קניזי קדמוני) עתידים להיות ירושה לעתיד שנאמר אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם : (כ) ואת הרפאים · ארץ עוג שנאמר בה ההוא יקרא ארץ רפאים : (א) שפחה מצרית · בת פרעה היתה כשראה נסים שנעשו לשרה אמר מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה ולא גבירה בבית אחר : (ב) אולי אבנה ממנה · לימד על מי שאין לו בנים שאינו בנוי אלא הרוס : אבנה ממנה · בזכות שאכניס צרתי לתוך ביתי : לקול שרי · לרוח הקדש שבה : (ג) ותקח שרי · לקחתה בדברים אשריך שזכית לידבק בגוף קדוש כזה : מקץ עשר שנים · מועד הקבוע לאשה ששהתה עשר שנים ולא ילדה לבעלה חייב לישא אחרת : לשבת אברם וגו' · מגיד שאין ישיבת חוצה לארץ עולה מן המנין לפי שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שיבא לארץ ישראל : (ד) ויבא אל הגר ותהר · מביאה ראשונה : ותקל גברתה בעיניה · אמרה שרה זו אין סתרה כגלויה מראה עצמה כאילו היא צדקת ואינה צדקת שלא זכתה להריון כל השנים הללו ואני נתעברתי מביאה ראשונה : (ה) חמסי עליך · חמס העשוי לי עליך אני מטיל העונש כשהתפללת להקב"ה מה תתן לי ואנכי הולך ערירי לא התפללת אלא עליך והיה לך להתפלל על שנינו והייתי אני נפקדת עמך · ועוד דבריך אתה חומס ממני שאתה שומע בזיוני ושותק : אנכי נתתי שפחתי וגו' · ביני וביניך · כל ביניך שבמקרא חסר, וזה מלא קרי ביה וביניך (ר"ל נוכח לנקבה) שהכניסה עין הרע בעיבורה של הגר והפילה עוברה הוא שהמלאך אומר להגר הנך הרה והלא כבר הרתה והוא מבשר לה שתהר אלא מלמד שהפילה הריון הראשון : (ו) ותענה שרי · היתה משעבדת

רמב"ן

אמר לו אתננה אבל בהלישית בשעת הברית אמר לזרעך נתתי לאמר שיכרות לו ברית על המתנה שכבר נתן לו וכן בעת המילה כשאמר לאחזת עולם אמר לו ונתתי לך בעתיד ורש"י כתב לזרעך נתתי אמירת

אבן עזרא

והרפאים · זה שכתוב ארץ רפאים תחשב · ואל תתמה בעבור שכתוב הכנעני והיבוסי אחריו · דע כי השבעה גוים כנעניים הם כלם ועשרה עשר גוים היו לכנען · ואחר שהזכיר השמות יאמר הכנעני על הכאחרים וכן בפרשה הזאת הם עשרה בפרט ובמקום אחר בכלל · וכן יהודה וישראל רבים : אף על פי היהודים

אונקלוס

כ וית־חתאי וית־פרזאי וית־גבריא: כא וית־אמוראי וית־כנענאי וית־גרגשאי וית־יבוסאי: א ושרי אתת אברם לא ילידת ליה ולה אמתא מצריתא ושמה הגר: ב ואמרת שרי לאברם הא־כען מנעני יי מלמילד עול־כען לות־אמתי מה אם אתבני מנה וקביל אברם למימר שרי: ג ודברת שרי אתת אברם ית־הגר מצריתא אמתה מסוף עשר שנין למתב אברם בארעא דכנען ויהבת יתה לאברם בעלה לה לאנתו: ד ועל לות־הגר ועדיאת וחזת ארי עדיאת וקלת רבנתה בעינהא: ה ואמרת שרי לאברם דין לי עלך אנא יהבית אמתי לך וחזת ארי עדיאת וקלית בעינהא ידון יי ביני ובינך: ו ואמר אברם לשרי הא אמתיך בידיך עבידי לה כדתקין בעיניכי וענתה שרי וערקת מקדמהא: ז ואשכחה מלאכא דיי על־עינא דמיא במדברא על־עינא בארחא דחגרא: ח ואמר הגר אמתא דשרי מנן־את

נתינה לגר

(כ) הרפאים, גבראי · עי' לעיל י"ד ד'.

בעל הטורים

זוהו שהראה לו הגליות שדומין לתוהו: (א) ושרי · ב' במסרה ושרי אשת אברם · (שופטים ה) ושרי ביששכר עם דבורה מלמד שהיתה חשובה כאמהות: ולה · ארבע במסרה הכא ואידך (שופטים ג') ולה שתי פיות · (ש"א כ"ה) ולה אמר עלי לשלום · (דניאל ז') ולה גפין ארבע כחיה שראה דניאל וזה שדרשו ותלך ותתע שחזרה לגלולי אביה והיינו ולה שתי פיות שחזרה לה פה אחר להודות לע"ג וכיון שעשתה תשובה מגר ולקחה כחז"ל קטורה זו הגר וזה הוא ולה אמר עלי לשלום · ולה גפין ארבע איירי ג"כ במלכות ישמעאל: (ג) לשבת · ב' במסרה הכא ואידך אשר נטה לשבת עד מי שנשא אשה ושהה עשר שנים ולא ילדה דהיינו לשבת עד ישא אחרת ואין ישיבת ח"ל עולה מן המנין דכתיב לשבת אברם בארץ כנען פי' כשיושב עד בארץ כנען: (ד) הרתה · ב"פ בפרשה מכאן רמז לפי' רש"י שהכניסה בה עין הרע והפילה וחזרה ונתעברה: (ה) חמסי · ב' במס' חמסי עליך · (ירמיה נ"א) חמסי ושארי על בבל שאמר יושבת ציון · מקיש שרה לציון נאמר בשרה כי (שרה) עקרה ולציון עקרה ומה שרה הכניסה נדה אף ישראל ככרים היו לגיהם: (ז) על עין המים · ב' במסרה הכא ואידך הנה אנכי נצב על עין המים · שטוב הוא להתפלל על המים כדכתיב (שופטים ה) מקול מחצצים בין משאבים שם יתנו צדקת ה' וכן

אבן עזרא

שיהודה מישראל הוא: (ב) אולי אבנה · מגזרת בן · ועוד יתכן שהבן הוא כדמות בנין והאב כמו היסוד וכן חסר ה"א וכן כל חי תאר · או פעל עבר: וישמע אברם · אמר לה כן: (ג) מקץ עשר שנים · העתיקו קדמונינו ז"ל שלא ישהא אדם עם אשתו יותר מעשר שנים אם לא תלד וזה הפסוק הוא כדמות אסמכתא וטוב הוא: (ד) ותקל · הנה הנעלם אשר בין האות המשרת ואות השרש תחת הדגש כנתון נהתבלע אות הכפל והוא מבנין נפעל: (ז) וימצאה · מלה זרה כי המשפט כמו וימצאה:

רמב"ן

הנבואה כמו שהיא עשויה ואין צורך במקום הזה ש (ב) וישמע אברם לקול שרי · לא אמר הכתוב ויעש כן אבל אמר כי שמע לקול שרי ירמוז כי אע"פ שאברם מתאוה מאד לבנים לא עשה כן בלא רשות שרי וגם עתה לא נתכוון שיבנה הוא מהגר ויהיה זרעו ממנה אבל כל כוונת לעשות ורצון שרה שתבנה ממנה שיהיה לה נחת רוח בבני שפחתה או זכות שתזכה היא לבני בעבור כן כדברי רבותינו ואמר עוד ותקח שרי להודיע שלא מהר אברם לדבר עד שלקחה שרי ונתנה בחיקו והזכיר הכתוב שרי אשת אברם לאברם אשה לרמוז כי שרי לא נתייאשה מאברם ולא הרחיקה עצמה מאצלו כי היא אשתו והוא אישה אבל רצתה שתהיה גם הגר אשתו ולכך אמר לו לאשה שלא תהיה כפילגש רק כאשה נשואה לו וכל זה מוסר שרה והכבוד שהיא נוהגת בבעלה: (ג) מקץ עשר שנים · מועד הקבוע לאשה ששהתה עם בעלה י' שנים ולא ילדה חייב לישא אחרת: לשבת אברם בארץ כנען · מגיד שאין ישיבת חוצה לארץ עולה לו מן המנין לפי שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שבא לארץ ישראל לשון רש"י · והטעם הזה איננו יפה שישיבת חוצה לארץ הלכה פסוקה היא שאינה עולה לשום אדם בעולם ומשנה שנינו בה בכל אדם היא ואם היה מפני ההבטחה הזו לאברם היתה עולה לשאר האנשים וכבר טעו בה ג"כ מן המפרשים טעות אחרת שאמרו שאין דין היושב בחוצה לארץ להוציא האשה ששהתה עמו עשר שנים ולא ילדה ולא שישא אחרת ואין הענין כן אבל הכוונה לומר שאם היה אדם עם אשתו בחוצה לארץ חמש או עשר שנים ובאו לארץ ישראל בנותנין להם זמן עשר שנים מעת ביאתם לארץ אולי בזכות הארץ יבנו וכן עשו אברהם ושרה אמנו מעת בואם שם: (ו) ותענה שרי ותברח מפניה · חטאה אמנו בענוי הזה וגם

ספורנו

אותו הגוי שיעבד בהם: (ב) הנה נא עצרני ה' מלדת · אף על פי שאמר לתת לך זרע כאמרו לזרעך אתן את הארץ הזאת לא אמר שיהיה לך אותו הזרע ממני: אולי אבנה ממנה · אולי קנאת הירך תעורר הכח לפעולותיו ויתחזק להשיג זרע: לקול שרי · נטה לבבו שיהיה דעתה אמתי לפיכך קבל דבריה לא להתענג במשגל האשה: (ה) חמסי עליך · שהיה לך לגעור בה אחרי שהיא אשתך ומקילה אותי מפני שהתעברה ממך: (ו) שפחתך בידך · שאינה משוחררת ממך: ותענה שרי · כדי שתכיר שהיא משועבדת ולא תבזה עוד את גברתה לאות שכן יקרה לכל מבזה ישראל כאמרו והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך: (ז) וימצאה מלאך ה' · מצא אותה מוכנת למראות אלהים וכן נראה לה: על עין המים · מתפללת כמו שנאמר באמרו כי שמע ה' אל עניך: על העין · על אם הדרך ובשביל שני דרכים יקראו עינים ומקום התחלת שני דרכים

יקרא

אֵי־מִזֶּה בָאת וְאָנָה תֵלֵכִי וַתֹּאמֶר מִפְּנֵי שָׂרַי גְּבִרְתִּי אָנֹכִי
בֹּרַחַת׃ ט וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ יְהוָה שׁוּבִי אֶל־גְּבִרְתֵּךְ וְהִתְעַנִּי
תַּחַת יָדֶיהָ׃ י וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ יְהוָה הַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת־
זַרְעֵךְ וְלֹא יִסָּפֵר מֵרֹב׃ יא וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ יְהוָה הִנָּךְ הָרָה
וְיֹלַדְתְּ בֵּן וְקָרָאת שְׁמוֹ יִשְׁמָעֵאל כִּי־שָׁמַע יְהוָה אֶל־
עָנְיֵךְ׃ יב וְהוּא יִהְיֶה פֶּרֶא אָדָם יָדוֹ בַכֹּל וְיַד כֹּל בּוֹ וְעַל־פְּנֵי
כָל־אֶחָיו יִשְׁכֹּן׃ יג וַתִּקְרָא שֵׁם־יְהוָה הַדֹּבֵר אֵלֶיהָ אַתָּה
אֵל רֳאִי כִּי אָמְרָה הֲגַם הֲלֹם רָאִיתִי אַחֲרֵי רֹאִי׃ יד עַל־כֵּן
קָרָא לַבְּאֵר בְּאֵר לַחַי רֹאִי הִנֵּה בֵין־קָדֵשׁ וּבֵין בָּרֶד׃
טו וַתֵּלֶד הָגָר לְאַבְרָם בֵּן וַיִּקְרָא אַבְרָם שֶׁם־בְּנוֹ אֲשֶׁר־
יָלְדָה הָגָר יִשְׁמָעֵאל׃ טז וְאַבְרָם בֶּן־שְׁמֹנִים שָׁנָה וְשֵׁשׁ
שָׁנִים בְּלֶדֶת־הָגָר אֶת־יִשְׁמָעֵאל לְאַבְרָם׃ ס יז א וַיְהִי אַבְרָם
בֶּן־תִּשְׁעִים שָׁנָה וְתֵשַׁע שָׁנִים וַיֵּרָא יְהוָה אֶל־אַבְרָם וַיֹּאמֶר

ת"א ואברם בן · מגילה יז:

רש"י

בה בקושי: (ח) אי מזה באת · מאיכן באת יודע היה אלא ליתן לה פתח ליכנס עמה בדברים ולשון אי מזה איה המקום שתאמר עליו מזה אני באה: (ט) ויאמר לה מלאך ה' וגו' · על כל אמירה היה שלוח לה מלאך אחר לכך נאמר מלאך בכל אמירה ואמירה: (יא) הנך הרה · כשתשובי תהרי כמו הנך הרה דאשת מנוח: וילדת בן · כמו וילדת ודומה לו יושבת בלבנון מקוננת בארזים: וקראת שמו · צווי הוא כמו שאומר לזכר וקראת את שמו יצחק: פרא אדם · אוהב מדברות לצוד חיות כמו שכתוב וישב במדבר פארן ויהי רובה קשת: ידו בכל · לסטים: ויד כל בו · הכל שונאין אותו ומתגרין בו: ועל פני כל אחיו ישכון · שיהיה זרעו גדול: (יג) אתה אל ראי · נקוד ח"ק מפני שהוא שם דבר אלוה הראיה שרואה בעלבון של עלובין (ס"א ד"א אתה אל ראי ומשמע שהוא רואה הכל ואין שום דבר רואה אותו): הגם הלום · לשון תימה וכי סבורה הייתי שאף הלום במדברות ראיתי שלוחו של מקום אחרי רואי אותם בביתו של אברהם שם היתה רגילה לראות מלאכים ותדע שהיתה רגילה לראות שהרי מנוח ראה את המלאך פעם אחת ואמר מות נמות וזו ראתה ארבעה זה אחר זה ולא חרדה: (יד) באר לחי ראי · כתרגומו: (טו) ויקרא אברם שם וגו' · אע"פ שלא שמע אברם דברי המלאך שאמר וקראת שמו ישמעאל שרתה רוח הקדש עליו וקראו ישמעאל: (טז) ואברם בן שמונים שנה

רמב"ן

אברהם בהניחו לעשות כן ושמע ה' אל עניה ונתן לה שיהא פרא אדם לענות זרע אברהם ושרה בכל מיני הענוי: (ט) שובי אל גברתך והתעני תחת ידיה · צוה אותה לשוב ולקבל עליה ממשלת גברתה רמז כי לא תצא לחפשי ממנה כי בני שרה ימשלו בזרעה לעולם: (יא) וקראת שמו ישמעאל · הודיע המלאך להגר שיהיה שמו ישמעאל כדרך הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו ואמר לה שהיא תקראנו כן ותזכור כי שמע אלהים אל עניה ואברהם מעצמו קרא שמו כן שישמע אל ויעננו או שנרתה עליו רוח הקדש כדברי

אבן עזרא

(ח) אי מזה · כמו איה וכן אי הבל · וטעם מזה מקום · כאלו אמר אי מזה מקום באת: בורחת · נפתח הרי"ש בעבור אות הגרון שהוא אחריו · וכן בורחת כל העיר · והיא כפורחת ברחת ובמזרה · וכן יודעת איש בעבור אותיות הגרון שהם אהח"ע וכן משפט הלשון אין זר אתנו: (יא) הנך · לנקבה כי בן מלת ענין · כמו עם ומשקלו עמך: ישמעאל · בפעלם כאל"ף לשקל על הלשון: (יב) פרא אדם · חפשי בין האדם · כטעם מי שלח פרא חפשי · והטעם שלא ימשול בו זר ממשפחתו · ויש אומר פרא ואדם · כמו שמש ירח עמד זבולה · ובעבור שהוא פרא ידו בכל · ובעבור שהוא אדם ויד כל בו · והנכון בעיני שיהיה בין האדם כפרא שיגנח הכל בכחו ואחר כך ויד כל בו · וכן מפורש בדניאל כי הוא. ראים ברביעים: ועל פני
כל

אתיא ולאן את אזלא ואמרת מן קדם שרי רבנתי אנא ערקא (נ"י ערקת): ט ואמר לה מלאכא דיי תובי לות רבונתך ואשתעבדי תחות ידהא: י ואמר לה מלאכא דיי אסגאה אסגי ית בניכי ולא יתמנון מסגי: יא ואמר לה מלאכא דיי הא את מעדיא ותליד בר ותקרי שמה ישמעאל ארי קביל יי צלותיך: יב והוא יהא מרוד באנשא הוא יהא צריך לכלא ואף דכל בני אנשא יהון צריכין ליה ועל אפי כל אחוהי ישרי: יג וצליאת בשמא דיי דמתמלל עמה אמרת את הוא אלהא דחזי כלא ארי אמרת הברם הכא (נ"י האף אנא) שריתי חזיא בתר דאתגלי לי: יד על כן קרא לבירא בירא דמלאך קימא אתחזי עלה הא (היא) בין רקם ובין חגרא: טו וילידת הגר לאברם בר וקרא אברם שום בריה דילידת הגר ישמעאל: טז ואברם בר תמנן ושית שנין כד ילידת הגר ית ישמעאל לאברם: א והוה אברם בר

נתינה לגר

טז (ט) והתעני, ואשתעבדי · ולא ת' והתעני כמו לעיל ו' שלא ייעלה המלאך כן. (יא) שמע ה' אל עניך, קביל ה' צלותיך · הוא רק התרגום של "שמע" כמו שת' לקמן ע"פ ולישמעאל שמעתיך (י"ז כ') ולא תרגם תיבת עניך כלל וג"ע. ואפשר שפי' עניך מל' תפלה. (יב) פרא, מרוד. וביב"ע ובב"ר "ערוד" ומעות הוא שבכל המקומות שמצאנו פרא ת' מרודא אבל פרה למוד מדבר (ירמיה ב' כ"ד) ת' כערודא דמדורים במדברא. ידו בכל, הוא יהא צריך לכולא · ולפי תיב"ע ושאר מפרשים פי' "ידיו ישלח בכל להפרע מהם ולנעשות בהם נקם". (יג) אתה אל ראי, את הוא אלהא דחזי כלאי נראה בעליל שחילק בין ראִי לרֹאִי לכן שינה בפירושו ות' אל ראִי שרואה הכל ועל הגם הלם ראיתי אחרי רֹאִי ת' אף הכא שריתי חזיא בתר דאתגלי לי לא בל' תמיהה רק בקיימת [כי יש בל"ע תמיהה קיימת כמו הנגלה נגליתי ש"א ב' כ"ז] גם עתה התחלתי לראות מלאכים ראייה ממש אחר שנגלו לי בנבואה בבית אברהם ויש ספרים שמצאתי בהם הני' הנ רם הכא כו' והוא כפי' רש"י ונפ' שלאחריו על באר לחי ראי ת' בירא דמלאך קיימא אתחזי עלה

בעל הטורים

שתפלה נמשלה לקים דכתיב שפכי כמים לבך: (ח) בורחת · ב' במסרה הכא ואידך (ירמיה ד') מקול פרש ורומה קשת בורחת כל העיר · מפני שהרה הבריתה את ישמעאל לפיכך ברחו ישראל מפניו כי רומה קשת הוא ישמעאל כדכתיב ויהי רובה קשת: (יא) וקראת · ד' במסרה וקראת שמו ישמעאל · (ס' וילך) וקראת אתהם הרעה (ישעיה ז') · וקראת שמו עמנו אל פס ס') וקראת ישועה חומותיך · שע"י קריאת ישמעאל קראת הרעה אבל ע"י קריאת עמנו אל קראת ישועה: (ד) ב"פ

אבן עזרא

כל אחיו, שהם בני קטורה · וכן כתוב על פני כל אחיו נפל · וכן בני מדינים מבני קטורה ונקראו ישמעאלים בתורה ובספר שופטים: (יג) אל ראי · על משקל ראה עני כטעם אל מראה: הגם הלום · כמו פה והנכון שהוא כמו · פה · וכן הבא עוד הלום איש · וטעם הגם פה ראיתי מלאך השם אחר שראה השם בעניי · כי הוא ראי תמיד: (יד) באר לחי · לאשר יהיה חי לבנים באחרית כטעם כה לחי · כי בכל שנה היו חוגגים הישמעאלים

רמב"ן

רש"י וקרא אותו ישמעאל כי שמע אלהים אל עני אמו כדבר המלאך והנכון בעיני כי המלאך צוה להגר שתקראהו כן והיא יראה בעבור היותה פלגש לקרוא שם לבן אדוניה ונלאה לו הענין ואברהם קיים דבר ה' אבל לא הוצרך הכתוב להאריך בזה: (יב) פרא אדם · לשון רש"י אוהב מדברות לצוד חיות כמו שכתוב וישב במדבר ויהי רובה קשת: ידו בכל · ליסטים: יד כל בו · הכל שונאין אותו ומתגרין בו והנכון כי פרא אדם סמוך שיהיה איש פרא למוד מדבר יצא בפעלו משחר לטרף ויטרוף הכל והכל יטרפוהו והענין על זרעו שיגדל ויהיו להם מלחמות עם כל העמים ור"א אמר ידו בכל שיצאה מתחלה כל הגוים ואחר כן

ספורנו

יקדה סתם עינים והוא הנקרא אצל רבותינו ז"ל פרשת דרכים בדרך שור · הוא חגר כמו שתרגם אונקלוס והיא עיר בגבול ארץ ישראל או חוצה לה כמו שאמרו ז"ל בגיטין הודיע כי היה בדעתה לצאת או מארץ ישראל: (ח) אי מזה באת ואנה תלכי · כלומר הביטי וראי מאיזה מקום נסעת כי היית במקום קדוש ובבית צדיקים והנך הולכת בחוצה לארץ אל מקום טמא ואנשי רשע: אנכי בורחת · איני הולכת אל מקום מכוון מאתי אלא יצאתי כדי לברוח: (ט) והתעני · להורות לעתיד על דרך ירא ויגור כי כן יסד המלך: (יב) פרא אדם · פרא הוא חמור הבר אשר שיהיה חמור בתנגו מצד האם המצרית כאמרו על המצרים בשר חמורים בשרם ושיהיה חמור הבר בהיותו שוכן במדבר כאמרו ויגדל וישב במדבר ושיהיה אדם מצד אביו כאמרם ז"ל שעשה ישמעאל תשובה: (יג) ותקרא שם ה' · הנה קריאת שם ה' היא התפלה אשר בה שבחו של הקב"ה במחשבת המתפלל או בדבריו כאמרם ז"ל לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואחר כך יתפלל כי בזה יכוין המתפלל אל ית' כענין שויתי ה' לנגדי תמיד וכן קראתי שמך ה' וכן ושמואל בקוראי שמו וכן כי שם ה' אקרא · אמר אם כן שאמר התפללה סדרה שבח האל ית' שדבר אליה באמרה: אתה אל ראי · אתה אל של ראייה בכל מקום לא בביתו של אברהם בלבד כאמרם ז"ל כל הבערים נגעלו חוץ משערי אוגאה: (טו) שם בנו אשר ילדה הגר ישמעאל · כי מצד שניהם היה ראוי לזה השם מצד אברם שהתפלל עליו אחר כך ונאמר לו ולישמעאל שמעתיך ומצד הגר כדבר המלאך:

ויצא

אֵלָיו אֲנִי־אֵל שַׁדַּי הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וֶהְיֵה תָמִים׃ ב וְאֶתְּנָה
בְרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וְאַרְבֶּה אוֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד׃ ג וַיִּפֹּל אַבְרָם
עַל־פָּנָיו וַיְדַבֵּר אִתּוֹ אֱלֹהִים לֵאמֹר׃ ד אֲנִי הִנֵּה בְרִיתִי
אִתָּךְ וְהָיִיתָ לְאַב הֲמוֹן גּוֹיִם׃ ה וְלֹא־יִקָּרֵא עוֹד אֶת־שִׁמְךָ
אַבְרָם וְהָיָה שִׁמְךָ אַבְרָהָם כִּי אַב־הֲמוֹן גּוֹיִם נְתַתִּיךָ׃
ו וְהִפְרֵתִי אֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד וּנְתַתִּיךָ לְגוֹיִם וּמְלָכִים מִמְּךָ
יֵצֵאוּ׃ שביעי ז וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעֲךָ

ת"א אני אל שדי · חגיגה יב: התהלך לפני · נדרים לא לב · מכות כד: ואתנה בריתי · נדרים לב: והיית לאב · נדרים שם:
ג.א יקרא ברכות י"ג נדרים שם: כי אב המון · שבת קה: והקמותי את · עקרים מד מט

רש"י

ונו׳ · לשבחו של ישמעאל נכתב להודיעך שהיה בן י"ג שנה כשנמול ולא עכב: (א) אני אל שדי · אני הוא שיש די באלהותי לכל בריה ולפיכך התהלך לפני ואהיה לך לאלוה ולפטרון · וכן כל מקום שהוא במקרא פירושו כך די שלו והכל לפי הענין: התהלך לפני · כתרגומו פלח קדמי הדבק בעבודתי: והיה תמים · אף זה צווי אחר צווי היה שלם בכל נסיונותי ולפי מדרשו התהלך לפני במצות מילה ובדבר הזה תהיה תמים שכל זמן שהערלה בך אתה בעל מום לפני ד"א והיה תמים עכשיו אתה חסר ה׳ אברים ב׳ עינים ב׳ אזנים וראש הגויה · אוסיף לך אות על שמך ויהיו מנין אותיותיך רמ"ח כמנין אבריך: (ב) ואתנה בריתי · ברית של אהבה וברית הארץ להורישה לך ע"י מצוה זו: (ג) ויפל אברם על פניו · ממורא השכינה שעד שלא מל לא היה בו כח לעמוד ורוה"ק נצבת עליו · וזה שנאמר בבלעם נופל וגלוי עינים (בברייתא דר"א מצאתי כן): (ה) כי אב המון גוים · לשון נוטריקון של שמו ורי"ש שהיתה בו בתחלה שלא היה אב אלא לארם שהוא מקומו ועכשיו אב לכל העולם אפילו רי"ש שהיה בו מתחלה לא זזה ממקומה שאף יו"ד של שרי נתרעמה על השכינה עד שהוסיפה ליהושע שנאמר ויקרא משה להושע בן נון יהושע: (ו) ונתתיך לגוים · ישראל ואדום שהרי ישמעאל כבר היה לו ולא היה מבשרו עליו: (ז) והקמתי את בריתי · ומה היא הברית

רמב"ן

יד כל בו שיגלה בסוף ועל פני כל אחיו שהם בני קטורה ישכון שיגדל זרעו מהם: (א) אל שדי · שני שמות כל אחד תאר לעצמו ופי׳ אל תקיף מלשון אלי מואב ופי׳ שדי אמר רש"י שיש די באלהותו לכל בריה ובספר מורה הנבוכים פי׳ הרב כלומר שאינו צריך במציאות מה שנמצא ולא בקיום מציאותו לזולתו אבל מציאותו תספיק בעצמה ור"א פירשו בשם הנגיד ז"ל מגזרת שודד כלומר מנצח ומשדד מערכות השמים וזהו הנכון כי הוא מדת הגבורה מנהגת העולם שיאמרו החכמים בה מדת הדין של מטה · וטעם להזכיר עתה זה השם כי בו יעשו הנסים הנסתרים לצדיקים להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב ולפדותם במלחמה מיד חרב ככל הנסים הנעשים לאברהם ולאבות וככל הבאים בתורה בפרשת אם בחקותי ובפרשת והיה כי תבא בברכות ובקללות שכולם נסים הם כי אין מן הטבע שיבואו הגשמים בעתם בעבדנו האלהים ולא שיהיו השמים כברזל כאשר נזרע בשנה השביעית וכן כל היעודים שבתורה אבל כולם נסים ובכולם תתנצח מערכת המזלות אלא שאין בהם שנוי ממנהגו של עולם כנסים הנעשים ע"י משה רבינו בעשר המכות ובקריעת הים והמן והבאר וזולתם שהם מופתים משנים הטבע בפירסום והם שיעשו בשם המיוחד אשר הגיד לו · ולכן אמר עתה לאברהם אבינו כי הוא התקיף המנצח שיגבר על מזלו ויוליד ויהיה ברית בינו ובין זרעו לעולם שיהיה חלק ה׳ עמו וברצונו ינהיגם לא יהיו תחת ממשלת כוכב ומזל · ודע וראה כי אברהם אבינו לא הזכיר בדבריו שם יו"ד ה׳ רק בצירוף השם הכתוב באל"ף דל"ת או בצירוף אל עליון עמו ויזכיר בעניני אלהים וכן יאמר ה׳ אלהי השמים ואמר ה׳ יראה על מקום המקדש העתיד ויעקב הזכיר תמיד אל שדי. ומשה רבינו לא יזכיר כן לעולם ואם תזכה תבין זה כולו ממה שאמרו במסכת יבמות כל הנביאים נסתכלו באיספקלריא שאינה מאירה · ולפיכך אמר ישעיה ואראה את ה׳ ומשה

אבן עזרא

אל כבאר הזאת גם היום יקרא באר זמזם: (א) אל שדי · שם התואר וטעמו תקיף וכן כקול שדי · והיה שדי בצריך כי טעמו כטעם · ושית על עפר בצר · ושדי על משקל לבי דוי · ורבים פירשוהו מגזרת שודד · שהוא מנצח ומתגבר · וטעם להזכיר השם הזה בפרשה הזאת לירא אברהם ויפול · והנכון כי השם הנכבד והנורא נקרא כנגדו · וזה שם התאר כנגד המעשה כי העולם עומד על אלה שני השמות · והמבין סוד השם יאמין: והיה תמים · שלא תשאל למה המילה: (ה) אברהם · תוספת הרי"ש אביר המון גוים ולא בא השם לחסר משמו אות כי אם להוסיף: ושרה · שם תאר כלל לא כשרי · והנכון כשם אשר לו נתכנו עלילות שהקדים וצוה אברהם לנמול קודם שתסר שרה

תשעין ותשע שנין ואתגלי יי לאברם ואמר ליה אנא אל שדי פלח קדמי והוי שלים: ב ואתן קימי בין מימרי ובינך ואסגי יתך לחדא לחדא: ג ונפל אברם על אפוהי ומליל עמיה יי למימר: ד אנא הא (גזר בנ"י איננו) קימי עמך ותהי לאב סגי עממין: ה ולא יתקרי עוד ית שמך אברם ויהי שמך אברהם ארי אב סגי עממין יהבתך: ו ואפיש יתך לחדא לחדא ואתננך לעממין ומלכין דשליטין בעממיא מנך יפקון: ז ואקים ית קימי בין מימרי ובינך ובין בניך בתרך לדריהון

נתינה לגר

ולא אתגלי. יען כי שם נראה אליה ראיה ממש ועמ"ש בהקדמה כוללת; ואפשר שמפני שהראיה החושיית תתמעט בראותנו בגשם בהיר כשמש וראיה הרוחנית מתגברת הולכת בעיון והשכלה לכן אמרה הגם הלם ראיתי אחרי ראי. ית (ו) ונתתיך לגוים ומלכים ממך יצאו, ואתנינך לכנשין ומלכין דשליטין בעממיא מנך יפקון לדעת המתרגם קאי מלת לגוים על ישראל ולכן לא ת' עממיא ומלכים תרגם הכא (ע"פ מלת

בעל הטורים

אב המון בפרשה והוא עולה כחשבון יצחק וכן ארגם בגימ' יצחק:

רמב"ן

נסתכל באיספקלריא המאירה ולפיכך אמר כי לא יראני האדם וחי. וארא את ה' כתוב באל"ף דל"ת ועוד אזכיר זה בפרשת וארא אם יראה אלהים בעניי: התהלך לפני. ללכת בדרך אשר אורה אותך כטעם אחרי ה' אלהיכם תלכו ואותו תיראו כי המצוה לאחוז דרכו קודם שיורנו יאמר שתהלך לפני והבא אחרי כנואה יאמר אחרי ה' תלכו והענין בשניהם ללכת אחרי השם לירא ממנו לבדו ולעשות מה שיצוה: והיה תמים. מצוה אחרת עוד בענין הזה כטעם תמים תהיה עם ה' אלהיך אחרי אזהרת השם לא ימצא בך קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף וגו' והענין בשניהם שיאמין בלבו כי הקב"ה לבדו הוא בעל היכולת בתחילה ובסוף הוא היכול לעשות ולבטל ולא ישמעו אל מעוננים ואל קוסמים או למנחש ומכשף ולא יאמין שיצאו דבריהם על כל פנים אבל יגזור בלבו שהכל ביד עליון העליונים שהוא אל והוא אל שדי עושה טובה שלא היה במזל ומביא רעה בהיות המזל טוב ויפה כפי שיתהלך האדם לפניו מפר אותות בדים וקוסמים יהולל וזהו שאמרו לא מאצטגנינות שלך וכו' ורש"י פירש והיה תמים היה שלם בכל הנסיונות. ור"א אמר שלא ישאל על המילה למה. והוא כטעם יהי לבי תמים בחקיך למען לא אבוש וכו'; והנכון מה שפרשתי: (ג) ויפול אברם על פניו. לכוין דעתו לנבואה וכאשר השלים לו נבואת המצוה במילה קם אברהם ועמד ובא אליו הדיבור שנית מן השמים ואמר לו שרי אשתך וגו' וחזר ונפל על פניו לכוין דעתו והתפלל על ישמעאל כדרך ויפלו על פניהם ויאמרו אל אלהי הרוחות וגו' וכן ואכלה אותם כרגע ויפלו על פניהם: (ד) הנה בריתי אתך והיית לאב המון גוים. הוא ברית המילה אשר יפרים זאת אות הברית ואחרי הברית תהיה לאב המון גוים וברוך השם אשר לו לבדו נתכנו עלילות שהקדים ונוה את אברהם לבא בבריתו להמול קודם שתהר שרה להיות זרעו קדוש: ואתה את בריתי תשמור. כתב רש"י ו' מוסיף על ענין ראשון אני הנה בריתי אתך ואתה הוי זהיר לשמרו ומה שמירתו זאת בריתי אשר תשמרו אתם של עצמיו ובין זרעך אחריך העתידים להולד ולדק הרב בפשוטו. ואמרו בטעם המילה שהם זכרון באבר התאוה רב המהומה והחטא לבל ישתמשו בו רק במצוה ובמותר. ועל דרך האמת טעם הנה בריתי אתך כטעם הנה אנכי עמך ויאמר כי אהיה עמך יהי ה' אלהינו עמנו יאמר כי הברית יהיה עמו ולכן יפרה וירבה ואחר כך צוה שישמור אברהם הברית הזאת ותהיה המילה לאות ברית והנה האות הזה אות כשבת ולכן ידחה אותו והבן זה: (ו) ונתתיך

ספורנו

(א) וירא ה'. המראה בכל מקום היא מדרגה למטה מן הנבואה ועל זה אמר ושמי ה' לא נודעתי להם: אני אל שדי. אני הוא שיש די במציאותי לפעולה המיוחדת לי והיא הבריאה שלא יפול בה נושא מתפעל ולכן לא יצטרך הבורא כפעלו שיהיה זולתו שום נמצא במציאות והפך זה יקרה לכל נמצא זולת הבורא כי אמנם לא יפעל שום פועל זולתו אם לא נמצא איזה נושא מתפעל ממנו וכן לא יתפעל שום מתפעל אם לא ימצא איזה פועל שיפעל בו. ומזה יתחייב במופת ראייה מציאות הבורא ויחודו ושלמות פעלו על כל פועל זולתו אצל כל מתבונן וכל זה הורה האל ית' לאבות. אמנם מופת פנה על הבריאה היוצא מן השם המיוחד לא הודיע עד משה רבינו כאמרו וארא וכו' ושמי ה' לא נודעתי להם: התהלך. בכל אשר תפנה שם: לפני. כמסתכל כי לדעת דרכי כפי האפשר אליך כענין שויתי ה' לנגדי תמיד: והיה תמים. וקנה השלימות האפשר למין האנושי השכל וידוע אותי בידיעת דרכי ובהדמותך אלי כפי האפשר אליך כי אמנם פעולת כל נמצא תורה על צורתו כאמרו הודיעני נא את דרכיך ואדעך וזה הוא השלמות האחרון למין האנושי והמכוון מאת האל יתברך שמו בבריאה כאמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו: (ב) ואתנה בריתי ביני ובינך. ובאופן זה אקים בריתי אתך להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך כי תלמדם: (ג) ויפל אברהם על פניו. לקבל עליו ולהודות לאל ית' על הברית שאמר: (ד) אני הנה בריתי אתך. אני הנני עושה עמהם מה שאמרתי לבקש הברית: (ה) והיה שמך אברהם. מעכשיו: כי אב המון גוים נתתיך. כי ענין זה השם מתחיל היום שכבר נתתיך

לאב

אחריך לדרתם לברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך
אחריך: ח ונתתי לך ולזרעך אחריך את | ארץ מגריך את
כל־ארץ כנען לאחזת עולם והייתי להם לאלהים:
ט ויאמר אלהים אל־אברהם ואתה את־בריתי תשמר
אתה וזרעך אחריך לדרתם: י זאת בריתי אשר תשמרו
ביני וביניכם ובין זרעך אחריך המול לכם כל־זכר:
יא ונמלתם את בשר ערלתכם והיה לאות ברית ביני
וביניכם: יב ובן־שמנת ימים ימול לכם כל־זכר לדרתיכם
יליד בית ומקנת־כסף מכל בן־נכר אשר לא מזרעך
הוא: יג המול | ימול יליד ביתך ומקנת כספך והיתה
בריתי בבשרכם לברית עולם: יד וערל | זכר אשר לא־
ימול את־בשר ערלתו ונכרתה הנפש ההוא מעמיה את־
בריתי הפר: ס טו ויאמר אלהים אל־אברהם שרי אשתך
לא־תקרא את־שמה שרי כי שרה שמה: טז וברכתי
אתה וגם נתתי ממנה לך בן וברכתיה והיתה לגוים מלכי
עמים ממנה יהיו: יז ויפל אברהם על־פניו ויצחק ויאמר

ת"א להיות לך. יבמות מב סד ק: ואתה את. סנהדרין נט חולין קו כז מנחות מב: המול לכם כל. שבת קלג קדושין כט: ובן שמנת. שבת שם: המול ימול. יבמות עב חולין כז מנחות מב: וערל זכר. שבת קח קדושין כט: בריתי. יבמות עב סנהדרין לח מד: שרי. ברכות יג ראש השנה טז: שרה ברכות שם: וברכתי אותה. ראש השנה שם: ויפל אברהם. סנהדרין סט:

רש"י

להיות לך לאלהים: (ח) לאחזת עולם. ושם אהיה להם לאלהים אבל בן ישראל הדר בחו"ל בזה"ב כמו שאין לו אלוה: (ט) ואתה. וי"ו זו מוסיף על ענין ראשון אני הנה בריתי אתך ואתה היה זהיר לשמרו ומה היא שמירתו: (י) זאת בריתי אשר תשמרו המול לכם וגו' ביני וביניכם וגו'. אותם של עכשיו: ובין זרעך אחריך. העתידין להולד אחריך: המול. כמו להמול כמו שאתה אומר עשות כמו לעשות: (יא) ונמלתם. כמו ומלתם והנו"ן בו יתירה ליסוד הנופל בו לפרקים כגון נ' של נושך ונ' של נושא ונמלתם כמו ונשאתם אבל ימול לשון יפעל כמו יעשה יאכל (ברש"י ישן אינו): (יב) יליד בית. שילדתו השפחה בבית: ומקנת כסף. שקנאו משנולד: (יג) המול ימול יליד ביתך. כאן כפל עליו ולא אמר לח' ימים ללמדך יש יליד בית נמול לאחד (ס"א לאחר) שמנה ימים כמו שמפורש במסכת שבת: (יד) וערל זכר. כאן למד שהמילה באותו מקום שהוא ניכר בין זכר לנקבה: אשר לא ימול. משיגיע לכלל עונשין ונכרתה אבל אביו אין ענוש עליו כרת אבל עובר בעשה: ונכרתה הנפש. הולך ערירי ומת קודם זמנו: (טו) לא תקרא את שמה שרי. דמשמע שרי לי ולא לאחרים כי שרה סתם שמה שתהא שרה על כל: (טז) וברכתי אתה. ומה היא הברכה שחזרה לנערותה שנאמר היתה לי עדנה: וברכתיה. בהנקת שדים כשנצרכה לכך ביום משתה של יצחק שהיו מרננים עליהם שהביאו אסופי מן השוק ואומרים בנו הוא והביאה כל אחת בנה עמה ומניקתה לא הביאה והיא היניקה את כולם. הוא שנאמר היניקה בנים שרה (ב"ר רמוז במקלת): (יז) ויפל אברהם על פניו ויצחק. זה ת"א לשון

שמחה

לקים עלם למהוי לך לאלהא ולבנך בתרך: ח ואתן לך ולבנך בתרך ית ארעא תותבותך ית כל ארעא דכנען לאחסנת עלם ואהוי להון לאלהא: ט ואמר יי לאברהם ואת ית קימי תטר את ובנך בתרך לדריהון: י דא קימי די תטרון בין מימרי ובינכון ובין בנך בתרך מגזר לכון כל דכורא: יא ותגזרון ית בשרא דערלתכון ותהי (נ״י ותהא) לאת קים בין מימרי ובינכון: יב ובר תמניא יומין יתגזר (נ״י יגזר) לכון כל דכורא לדרתיכון ילידי ביתא וזביני כספא מכל בר עממין דלא מבנך הוא: יג אתגזרא יתגזרון (נ״י מגזר יגזר) יליד ביתך וזביני כספך ותהי קימי בבשרכון לקים עלם: יד וערל דכורא די לא יגזר ית בשר ערלתה וישתיצי אנשא ההיא מעמה ית קימי אשני: טו ואמר יי לאברהם שרי אתתך לא תקרי ית שמה שרי ארי שרה שמה: טז ואברך יתה ואף אתן מנה לך בר ואברכנה ותהי לכנשת עממין מלכין דשליטין בעממיא מנה יהון: יז ונפל אברהם על אפוהי

נתינה לגר

ריה״צ ללמוד סתום מן המפורש) כמו מלכי עמים ממנה יהיו (לקמן פ״ז). (י) המול, ובפ׳ י״ב ימול׳ עי׳ בת׳ של הרוו״ה שתי עתקאות גזר או יתגזר והשני נכון׳ כי הנפעל בלה״ק הוא אתפעל בארמי, ולכן ת׳ א״א למול בעצמו; רק בפסוק י״א ונמלתם שהגון שרש בעברי ת׳ ותגזרון גם בפסוק כ״ד בהמולו ת׳ כד גזר כי הוא היה עושה הפעולה ועי׳ בב״ר פ׳ מ״ו. (יד) לא ימול את בשר ערלתו ונכרתה הנפש, לא יתגזר ית בשרא דעורלתיה וישתיצי אנשא׳ גם פה צ״ל יגזר כי ימול הוא מבנין הקל יען כי

בעל הטורים

(יד) הפר׳ ב׳ במסורה הכא ואידך (פ׳ שלח) ואת מצותו הפר שדורש אותו במדרש על המושך ערלתו כמו הפר דהכא בברית

אבן עזרא

להיות זרעו קדוש: (י) ומלת המול לכם׳ כמו להמול והוא גם הפועל מהפעלים השניים הנראים כמו וימל את בשר ערלתם ומקור להכין: ונמלתם׳ כמו ונשמרתם׳ והנו״ן שרש וכן לא ידון רוחי׳ עם נדגש: (יב) ימול לכם׳ מבנין נפעל׳ וכן המול ימול׳ ומה שפעם נאמר המול ימול יליד בית פעם שנית׳ וכן הפירוש וכן שמונת ימים ימול לכם כל זכר כל מי שהוא לכם מזרעכם גם כן יליד בית או מקנת כסף׳ ואתם אנרכם המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך היום ואם הם גדולים: (יד) וערל זכר אשר לא ימול׳ פי׳ ימול יפעול׳ כמו כי ידור נדר׳ והוא מן ונמלתם את בשר ערלתכם׳ וטעמו אם היה בר מצוה ולא ימול את בשר ערלתו יש עליו כרת׳ כי מצות הנער הקטן על האב׳ ואם אביו לא מלהו ימול את עצמו בהיותו ברשותו׳ ונכרת בידי שמים׳ והטועים יחשבו כי אב מת הנער ולא נמול אין לו חלק לעולם הבא׳ ואין פירוש הנפש כרצונם כי נפש כמו איש וטעמו גוף שיש לו נפש׳ וכן נפש כי תחטא. וי״א כי כרת במת קודם נ״ב שנה׳ וי״א כי כרת שיכרת שמו במות זרעו׳ על כן אמר הכתוב מעמיה כי מי שיש לו בנים כאילו הוא חי ושמו לא נכרת: (טז) וגם נתתי׳ כמו נתתי כסף

רמב״ן

לגוים׳ לשון רש״י ישראל ואדום שהרי ישמעאל ככר היה לו ולא היה מבשר עליו ואיננו נכון בעיני שיבשרנו בעת ברית המילה על עשו והוא אינו מקיים המילה וגם לא נצטוה עליה כמו שדרשו בסנהדרין כי ביצחק ולא כל יצחק אבל ישראל לבדם יקראו גוים ועמים וכן אף חוזב עמים עמים הר יקראו אחריך בנימן בעממיך גם אחרי הולדת השבטים כולם אמר גוי וקהל גוים יהיה ממך ונתתיך לקהל עמים: (יד) וערל זכר׳ כאן לימדך שהמילה היא באותו מקום שהוא ניכר בין זכר לנקבה לשון רש״י וכן הזכירו רבותינו גם טעמים אחרים ור״א אמר ערלתו ידועה כי היא בערוה ואין כן ערלת לב ושפה ואזן כי כולם סמוכים׳ ולפי דעתי הדבר מפורש בכתוב כי לא אמר ונמלתם את ערלתכם שיהיה הדבר בספק וכן לא אמר ערלת בשרכם כמו שיאמר ערלת לבבכם וערלת שפתכם אבל אמר בשר ערלתכם׳ שתכרתו הבשר שיש בו ערלה בכם כלומר הבשר האוטם בכם ואין בגוף בשר אוטם וכוסה אבר שיכרת הבשר ההוא וישאר בלא ערלה זולתי בשר החופה את העטרה שהזכירו חכמים וערל בשר כמו גדלי בשר זב מבשרו: (יז) ויצחק׳ תרגם אונקלוס וחדי וכן הדבר כי הצחוק פעם יאמר לנעג ופעם

ספורנו

לאב המון גוים ולפיכך לא יקרא עוד שמך אברם כלל לעולם ולא כן היה בשם ישראל כי אמנם עקר ענין שם ישראל היה לעתיד לבא כמו שיתבאר במקומו: (ט) ואתה את בריתי תשמור׳ וכמו שאני הנה בריתי אתך׳ אתה שמור בריתי שאם לא יקום הברית: להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך׳ ליחד שמי עליכם בלתי אמצעי כמו שהוא מתיחד על כל הנצחיים כאמרו כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם כי אמנם הנפסדים באשר הם נפסדים אינם פעולתו בלתי אמצעי אמר אם כן שבהסקת הברית ושמירתו יהיו הוא וזרעו נצחיי׳ באיש לפניו: לאחזת עולם׳ והייתי לכם לאלהים שתוכלו לעשות רצוני בה כענין ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ובזה אהיה לכם לאלהים שתהיו נצחיים כאיש: (יא) לאות ברית׳ זכרון תמידי ללכת בדרכיו בהיותו כחותם האדון בעבדו: (יג) בבשרכם׳ בשר הוא כנוי לאבר התולדה בלשון הקדש כמו גדלי בשר (יחזקאל ט״ז) זב מבשרו או כתתים בשרו מזובו וזולתם׳ וזה כי בהיות אות הברית בזה האבר המסבב הנצחיות במין יורה על הנצחיות המכוון בברית ובהיותו אבר התולדה יורה האות אשר בו על המשך הברית על הבנים: (טו) וברכתיה׳ בהריון ובלידה ובגדול הבן שלא בצער הפך קללת חוה כאמרו בעצב תלדי בנים ואמר שברה הבר ותוליד

בְּלִבּוֹ הַלְּבֶן מֵאָה־שָׁנָה יִוָּלֵד וְאִם־שָׂרָה הֲבַת־תִּשְׁעִים שָׁנָה תֵּלֵד׃ יח וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־הָאֱלֹהִים לוּ יִשְׁמָעֵאל יִחְיֶה לְפָנֶיךָ׃ יט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֲבָל שָׂרָה אִשְׁתְּךָ יֹלֶדֶת לְךָ בֵּן וְקָרָאתָ אֶת־שְׁמוֹ יִצְחָק וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתּוֹ לִבְרִית עוֹלָם לְזַרְעוֹ אַחֲרָיו׃ כ וּלְיִשְׁמָעֵאל שְׁמַעְתִּיךָ הִנֵּה ׀ בֵּרַכְתִּי אֹתוֹ וְהִפְרֵיתִי אֹתוֹ וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ בִּמְאֹד מְאֹד שְׁנֵים־עָשָׂר נְשִׂיאִם יוֹלִיד וּנְתַתִּיו לְגוֹי גָּדוֹל׃ כא וְאֶת־בְּרִיתִי אָקִים אֶת־יִצְחָק אֲשֶׁר תֵּלֵד לְךָ שָׂרָה לַמּוֹעֵד הַזֶּה בַּשָּׁנָה הָאַחֶרֶת׃ כב וַיְכַל לְדַבֵּר אִתּוֹ וַיַּעַל אֱלֹהִים מֵעַל אַבְרָהָם׃ כג וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־יִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ וְאֵת כָּל־יְלִידֵי בֵיתוֹ וְאֵת כָּל־מִקְנַת כַּסְפּוֹ כָּל־זָכָר בְּאַנְשֵׁי בֵּית אַבְרָהָם וַיָּמָל אֶת־בְּשַׂר עָרְלָתָם בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ אֱלֹהִים׃ מפטיר כד וְאַבְרָהָם בֶּן־תִּשְׁעִים וָתֵשַׁע שָׁנָה בְּהִמֹּלוֹ בְּשַׂר עָרְלָתוֹ׃ כה וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ בֶּן־שְׁלֹשׁ

ת"א שרה הבת · מציעא פז : כצ"ל

רש"י

שמחה וחדי ושל שרה לשון מחוך · למדת שאברהם האמין ושמח ושרה לא האמינה ולגלגה וזהו שהקפיד הקב"ה על שרה ולא הקפיד על אברהם: הלבן · יש תמיהות שהן קיימות כמו הנגלה נגליתי הרואה אתה · אף זו היא קיימת וכך אמר בלבו הנעשה חסד זה לאחר מה שהקב"ה עשה לי : ואם שרה הבת תשעים שנה · היתה כדאי לילד · ואף על פי שדורות הראשונים היו מולידים בני ת"ק שנה בימי אברהם נתמעטו השנים כבר ובא תשות כח לעולם · וצא ולמד מעשרה דורות שמנח ועד אברהם שמהרו תולדותיהם בני ס' ובני ע' : (יח) לו ישמעאל יחיה · הלואי שיחיה ישמעאל איני כדאי לקבל מתן שכר כזה: יחיה לפניך · יחיה ביראתך כמו התהלך לפני פלח קדמי: (יט) אבל · לשון אמיתת דברים וכן אבל אשמים אנחנו · אבל בן אין לה : וקראת את שמו יצחק · על שם הצחוק וי"א על שם עשרה נסיונות וצ' שנים של שרה וח' ימים שנימול וק' שנה של אברהם (ס"א זאת בריתי למה נאמר כבר כתיב ואתה את בריתי תשמור אתה וזרעך וגו' אלא לפי שאומר והקימותי וגו' יכול בני ישמעאל ובני קטורה בכלל הקיום ת"ל והקימותי את בריתי אתו ולא עם אחרים ואת בריתי אקים את יצחק למה נאמר אלא למד שהיה קדוש מבטן · ד"א אמר רבי אבא מכאן למד ק"ו בן הגבירה מבן האמה כתיב הנה ברכתי אותו והרביתי אותו והפריתי אותו זה ישמעאל וק"ו ואת בריתי אקים את יצחק) : את בריתי · ברית המילה תהא מסורה לזרעו של יצחק : (כ) שנים עשר נשיאים · כעננים יכלו כמו נשיאים ורוח : (כב) מעל אברהם · לשון נקיה הוא כלפי שכינה · ולמדנו שהצדיקים מרכבתו של מקום : (כג) בעצם היום · בו ביום שנצטוה ביום ולא בלילה לא נתיירא לא מן עובדי גלולים ולא מן הליצנים ושלא יהיו אויביו ובני דורו אומרים אילו ראינוהו לא הנחנוהו למול ולקיים מצותו של מקום : וימל · ל' ויפעל : (כד) בהמלו · בהפעלו כמו בהבראם : בהמלו את בשר ערלתו · (נשל אברהם סכין ואחז בערלתו

רמב"ן

לשמחה כמו משחקת בתבל ארצו משחקים לפני ה' ולפי דעתי שהכונה בלשון הזה כי כל רואה ענין נפלא באדם לטוב לו ישמח עד ימלא שחוק פיו

אבן עזרא

האדם · והנה שניהם על לשון עבר במקום עתיד : (יז) הלבן מאה שנה יולד · תמה בעבור היות זרע הזקן קר על כן לא יוליד · והתימה הגדול איך תלד אשה שנפסק דמה · והבן מהדם יבנה ויכונן · וכאשר תסתכל ותראה כי דבר שרה נפלא

נַחֲדִי וַאֲמַר בְּלִבֵּהּ הֲלְבַר מְאָה שְׁנִין יְהֵי וְלַד וְאִם שָׂרָה הֲבַת תִּשְׁעִין שְׁנִין תְּלִיד: יח וַאֲמַר אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ לְוַי יִשְׁמָעֵאל יִתְקַיַּם קֳדָמָךְ: יט וַאֲמַר יְיָ בְּקוּשְׁטָא שָׂרָה אִתְּתָךְ תְּלִיד לָךְ בַּר וְתִקְרֵי יָת שְׁמֵהּ יִצְחָק וַאֲקִים יָת קְיָמִי עִמֵּהּ לִקְיָם עָלַם לִבְנוֹהִי בָּתְרוֹהִי: כ וּלְיִשְׁמָעֵאל קַבֵּלִית צְלוֹתָךְ הָא בָּרֵכִית יָתֵהּ וְאַפֵּשׁ יָתֵהּ וְאַסְגֵּי יָתֵהּ לַחֲדָא לַחֲדָא תְּרֵין עֲשַׂר רַבְרְבִין יוֹלִיד וְאֶתְּנִנֵּהּ לְעַם סַגִּי: כא וְיָת קְיָמִי אֲקִים עִם יִצְחָק דִּי תְלִיד לָךְ שָׂרָה לְזִמְנָא הָדֵין בְּשַׁתָּא אָחֳרַנְתָּא: כב וְשֵׁצִי לְמַלָּלָא עִמֵּהּ וְאִסְתַּלַּק יְקָרָא דַיְיָ מֵעִלָּווֹהִי דְּאַבְרָהָם: כג וּדְבַר אַבְרָהָם יָת יִשְׁמָעֵאל בְּרֵהּ וְיָת כָּל יְלִידֵי בֵיתֵהּ וְיָת כָּל זְבִינֵי כַסְפֵּהּ כָּל דְּכוּרָא בַּאֲנָשֵׁי בֵּית אַבְרָהָם וּגְזַר יָת בְּשַׂר עָרְלַתְהוֹן בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין כְּמָא דִּי מַלִּיל עִמֵּהּ יְיָ: כד וְאַבְרָהָם בַּר תִּשְׁעִין וּתְשַׁע שְׁנִין כַּד גְּזַר בְּשַׂר עָרְלְתֵהּ: כה וְיִשְׁמָעֵאל בְּרֵהּ בַּר תְּלַת עֲשְׂרֵי שְׁנִין כַּד

נתינה לגר

על הלב הוא רק מצות עשה · ומה שת' אנשא ולא נפשא עי' בהראב"ע וכל פעם שנזכר כרת בתורה ת' אנשא וצ"ל מֵעַמֵּיהּ מֵעַמַּיָּא רק פ"א (ויקרא י"ח כ"ט) הנפשות ת' נַפְשָׁתָא וחידוש הוא . (יח) לו , לְוַי כמו לואי באלף : (כ) שמעתיך , קבלית צלותיך · כאמרו לו ישמעאל יחיה לפניך ר"ל יה"ר שיחיה ביראת ה' .

בעל הטורים

מילה אף מצותו הפר בברית מילה : (כא) ואת בריתי אקים את יצחק · אקים נוטריקון אשר קדש ידיד מבטן :

רמב"ן

והזאת מה שאמרה שרה צחוק עשה לי אלהים כל השומע יצחק לי כענין אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה וכן עשה אברהם כאשר נאמר לו זה שמח ומלא שחוק פיו ויאמר בלבו ראוי זה לשחוק כי הוא ענין נפלא מאד הלבן מאה שנה יולד ואם בת תשעים שנה תלד ולא יהיה זה לשחוק ולשמחה ויקר וכן הגם הלום ראיתי כאשר ברא הפסוק כי אמרה הגם הלום ראיתי השם שנגלה לי כי ראה בעניי ולא אקראנו אל ראי וכן הנגלה נגלתי אל בית אביך קשור עם למה תבעטו בזבחי ובמנחתי יאמר האם בחרתי בכם שתבעטו בזבחי ובמנחתי ולמה תעשו כן או שתהיה הלבן מאה שנה בשאלה לדבר פלא לא לדבר נמנע כמו התשפוט את עיר הדמים שעניינו התרצה לשפוט אותם ולהודיעם את כל תועבותיה וכן התעיף עיניך בו ואיננו וכן המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת כלומר האם עלה בדעתך על הלב שלבן מאה שנה יוליד שרה בת תשעים שנה תלד ואחר כן אמר לו שיהיה הנס הזה עם חיי ישמעאל: הלבן מאה שנה יולד · אין הפלא בבן ק' שנה שיוליד כי האנשים יולידו כל ימי היות בהם הליחה בני תשעים ובני מאה גם בדורות האלה אף כי בימי אברהם שלא עברו מימיו פי השנים והנה אחרי זה מ' שנה הוליד בנים רבים מקטורה אבל אמר הלבן מאה שנה שלא הוליד בבחרותו מן האשה הזאת יוליד ממנה עתה אחרי מאה ואחרי תשעים ופסק ממנה ארח נשים כי ידע כן ולכך אמר כן מתחלה כשנאמר לו ונתתיך לגוים עד אמרו אליו כי משרה יוליד ולזה אותו וקראת את שמו יצחק בעבור הצחוק שעשה אברהם וזה לאות כי היה לאמונה ולשמחה ואחרי שקרא אותו אברהם כן כאשר צוה אותו אמרה שרה הכי קרא שמו יצחק כי צחוק עשה לי אלהים: (יח) לו ישמעאל יחיה לפניך · פי' המלה הזאת בכל מקום כטעם אם והורכבה במלת לולי וטעמה אם לא ונכתבה לפעמים באלף וכן ירכיבהו עוד ויאמרו אלו ואלו לעבדים ולשפחות ואלו חיה אלף שנים פעמים וענין המלה אם לא וטעמה כמו אם ובא הכפל לחזוק כמו הרק אך במשה המבלי אין קברים ודומיהם · ואמר אברהם אם ישמעאל יחיה לפניך עתה בברכה הזאת אשר ברכתני בזרע שרה כי הבטיחו מתחלה אשר יצא ממעיך הוא יירשך והנה היורש אותו יחיד והיה חושב שהוא ישמעאל ועתה כאשר נאמר לו כי משרה יוליד והבין כי הוא היורש פחד פן ימות ישמעאל ולכן אמר זה · יחיה לפניך פי' רש"י יחיה ביראתך כמו התהלך לפני פלת קדמי ואיננו נכון בעבור שאמר ולישמעאל שמעתיך אבל פירושו יחיה ויתקיים זרעו כל ימי עולם: (יט) אבל שרה אשתך · כמו אבל בן אין לה כטעם רק אמר רק הבן אשר אני מבטיחך עליו שרה אשתך תלד אותו ובו אני מקיים בריתי לעולם ובזרעו אחריו וישמעאל אברך להרבות זרעו אך לא מבריתי: (כב) ויעל אלהים מעל אברהם · לשון כבוד כלפי המקום ולמדנו שהצדיקים מרכבתו של הקב"ה אבל לשונם בב"ר האבות הן הן המרכבה ירמוז למה שכתוב תתן אמת ליעקב חסד לאברהם ופחד

ספורנו

ותוליד ותגדל את בנים שלא כצער כאמרם אשר פדה את אברהם שפדאו מצער גדול בנים: (יז) הלבן מאה שנה יולד · אף על פי שאפשר שתתעבר כאשה אחרי ימי בחרותה · זה יקרה לה במשכב אדם בחור אבל לא במשכב אדם זקן : הבת תשעים תלד · במשכב שום אדם אפילו בחור : (כב) ויעל אלהים מעל אברהם : והספך ויצא קין מלפני ה': (כג) בעצם היום הזה · שלא אחר :

עשרה שנה בהמלו את בשר ערלתו: כו בעצם היום הזה נמול אברהם וישמעאל בנו: כז וכל אנשי ביתו יליד בית ומקנת כסף מאת בן נכר נמלו אתו: פ פ פ

קכ"ו · נמל"ו סימן · מכנדב"י סימן · ומפטירין למה תאמר ביעקב סימן מ' :

סדר וירא

יח א וירא אליו יהוה באלני ממרא והוא ישב פתח האהל כחם היום: ב וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו וירא וירץ לקראתם מפתח

ת"א וירא אליו · סוטה יד מציעא פו : כחום היום · ברכות כו : וישא עיניו · מציעא שם :

רש"י

ורלה לחתוך והיה מתירא שהיה זקן מה עשה הקב"ה כו' שנאמר וכרות עמו הברית לו לא נאמר אלא עמו ב"ר · רש"י ישן) באברהם לא נאמר את לפי שלא היה חסר אלא חתוך בשר שכבר נתמעך על ידי תשמיש אבל ישמעאל שהיה ילד הוזקק לחתוך ערלה ולפרוע המילה לכך נאמר בו את · ב"ר : (כו) בעצם היום · שמלאו לאברהם צ"ט שנה ולישמעאל י"ג שנים נמול אברהם וישמעאל בנו :

חסלת פרשת לך לך

(א) וירא אליו · לבקר את החולה אמר רבי חמא בר' חנינא יום שלישי למילתו היה ובא הקב"ה ושאל בשלומו : באלני ממרא · הוא שנתן לו עצה על המילה לפיכך נגלה אליו בחלקו : ישב · ישב כתיב בקש לעמוד א"ל הקב"ה שב ואני אעמוד ואתה סימן לבניך שעתיד אני להתיצב בעדת הדיינין והן יושבין שנאמר אלהים נצב בעדת אל : פתח האהל · לראות אם יש עובר ושב ויכניסם בביתו : כחם היום · הוציא הקב"ה חמה מנרתיקה שלא להטריחו באורחים ולפי שראהו מצטער שלא היו אורחים באים הביא מלאכים עליו בדמות אנשים : (ב) והנה שלשה אנשים · אחד לבשר את שרה ואחד להפוך את סדום ואחד לרפאות את אברהם שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות תדע לך שכן כל הפרשה הוא מזכירן בלשון רבים ויאכלו ויאמרו אליו ובבשורה נאמר ויאמר שוב אשוב אליך ובהפיכת סדום הוא אומר כי לא אוכל לעשות דבר לבלתי הפכי · ורפאל שרפא את אברהם הלך משם להציל את לוט הוא שנאמר ויהי כהוציאם אותם החוצה ויאמר המלט על נפשך למדת שהאחד היה מציל : נצבים עליו · לפניו (כמו ועליו מטה מנשה) אבל לשון נקיה הוא כלפי המלאכים : וירא · מהו וירא וירא שני פעמים הראשון כמשמעו והשני לשון

רמב"ן

יצחק היה לי והמשכיל יבין : (כז) בעצם היום הזה · כתב רש"י בעצם היום הזה שמלאו לאברהם צ"ט שנה ולישמעאל י"ג נמולו ומה טעם להזכיר זה ועוד אי אפשר שכבר הסכימו לדברי ר' אליעזר שבתשרי נברא העולם ובתשרי נולדו אבות ובפסח נולד יצחק והכתוב אמר למועד הזה בשנה האחרת והוא כתוב בסדר וירא כי הבשורה היתה בפסח לפסח הבא נולד יצחק אבל בעצם היום הזה שנצטוה במצוה הזאת נימול הוא וילידי ביתו שמנה עשר ושלש מאות וכל מקנת כספו ספר הכתוב מעלתו ביראת ה' ומעלת כל בני ביתו שכולם זריזים מקדימין למצות ואין טעם נימול אברהם שנימול הוא בתחלה אבל ישמעאל בנו נימול

אבן עזרא

מדבר אברהם · כי הנה מלאנו אבות שכל אחד הוליד בן והוא גדול יותר מתשעים שנה וחיי הדורות בימי אברהם ארוכים מחיי דור ודור · וכאשר נסתלק המלאך מיד מל בנו וכל ילידי ביתו ומקנת כספו : (כו) בעצם היום הזה · ולא אחר לעשות הדבר והנה היו שמנה עשר ושלש מאות ילידי ביתו חוץ ממקנת כספו ואחר כן נמול אברהם גם ביום בעצמו וישמעאל בנו וילידי ביתו ומקנת כספו כלם נמולו אתו ברצונם · והטעם שלא הכריחם רק מהרו כלם לעשות ולמלאות רצון השם : (כז) נמולו אתו · מבנין נפעל מן נמל וכן ונשלות ספרים :

הסלת לך לך

וירא הנה קצת אמרו כי השם ג' אנשים הוא אחד והוא ג' ולא יתפרדו · והנה שכחו ויבאו שני המלאכים סדומה · ומפרשים אמרו שהשם נראה אליו במראות נבואה ואחר כן נשא עיניו וראה ג' מלאכים האחד בא לבשר שרה והשנים הלכו לסדום האחד להשחית והשני להציל את לוט וסי' ויאבק כי נאבל סלתם

פירוש הרשב"ם

והוא מיסוד רבינו שמואל בר מאיר נכד מאור הגולה רש"י ז"ל

(א) וירא אליו ה' · היאך · שבאו אליו שלשה אנשים שהיו מלאכים · שבהרבה מקומות כשנראה המלאך קוראו בלשון שכינה · כדכתיב כי שמי בקרבו שלוחו כמוהו · וכן וירא מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה וכתוב שם וירא ה' כי סר לראות : כחם היום · מה צורך לכתוב היום אלא להודיע כי בלוט כתיב

גְּזַר יָת בְּשַׂר עׇרְלְתֵהּ: כו בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אִתְגְּזַר (נ״י גְּזַר) אַבְרָהָם וְיִשְׁמָעֵאל בְּרֵהּ: כז וְכָל אֱנָשֵׁי בֵיתֵהּ יְלִידֵי בֵיתָא וּזְבִינֵי כַסְפָּא מִן בַּר עַמְמִין אִתְגְּזַרוּ (נ״י גְּזָרוּ) עִמֵּהּ:

א וְאִתְגְּלִי לֵהּ יְיָ בְּמֵישְׁרֵי מַמְרֵא וְהוּא יָתֵב בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא כְּמֵיחַם יוֹמָא: ב וּזְקַף עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא תְּלָתָא גֻּבְרִין (נ״י גַּבְרִין) קָיְמִין עִלָּוֹהִי וַחֲזָא

נתינה לגר

יח (ב) שלשה אנשים, תלתא גוברין׳ ובנ״א גברין׳ והנוסחא הראשונה עקרית וכן בכ״י, כי גוברין בשורק יורה על אנשים מצוינים בגבורה וחכמה כמלאכים; וכן מצינו בש״ס (סנהדרין ס״ה ב׳) ,מה גבר

בעל הטורים

(א) וירא אליו • סמוך נמולו אצל וירא מלמד שנראה לו בשביל המילה ד״א נמולו אתו וסמיך ליה והוא יושב פתח האהל כחום היום וז״ש חז״ל שאברהם יושב על פתח גיהנם ואינו מניח למי שנימול ליכנס שם חוץ ממי שבא על הכותית שנמשכה ערלתו ואינו מכירו: וירא אליו ה׳ ס״ת הוה מלמד שהוה לשכון באהלו של אברהם: וירא אליו (עם התיבות) בגימ׳ זה בכבוד מילה נגלה אליו: וירא אליו ה׳ באלוני בגימ׳ לבקר בחולה: יושב פתח האהל בגימ׳ להכניס את האורחים: כחום • ד׳ במסורה הכא ואידך (ש״א י״א) כחם השמש • (ישעיה י״ח) כחם לת עלי אור • (ש״ב ד׳) ויבאו כחם היום אל בית איש בושת שאברהם (היה) יושב פתח האהל ואינו מניח למי שנימול ליכנס כחם היום אלא כחם לת עלי אור דהיינו בג״ע כדכתיב (ישעיה ס׳) והיה לך ה׳ לאור עולם • אבל איש בושת פי׳ שבא על הכותית שאין לך בושת גדול ממי שבא על הכותית • כחם השמש יכנס לגיהנם דכתיב (מלאכי ג׳) הנה היום בא בוער כתנור: כחם היום בגימ׳ זהו בגיהנם • ובגי׳ דם מילה: (ב) והנה שלשה •

רמב״ן

באתלם וכל בני ביתו כי כן כתוב ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת כל ילידי ביתו ואחרי כן ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמולו והטעם כי אברהם נזדרז במצות המילה שלהם תחלה ומל אותם הוא בעצמו או שזימן להם מוהלים הרבה והוא עומד עליהם ואחר כך מל את עצמו שאלו הקדים מילתו היה חולה או מסוכן בה מפני זקנתו ולא היה יכול להשתדל במילתם:

(א) וירא אליו ה׳ • לשון רש״י לבקר את החולה א״ר חמא ב״ר חנינא יום שלישי למילתו היה ובא הקב״ה ושאל בו: (ב) והנה שלשה אנשים נצבים • המלאכים שבאו אליו בדמות אנשים ג׳ אחד לבשר את שרה ואחד לרפאות את אברהם ואחד להפוך את סדום ורפאל שריפא את אברהם הלך משם להציל את לוט שאין זה שתי שליחות כי היה במקום אחר ונצטווה בו אחר כן או שמתיבן להצלם: ויאכלו • נראו כמי שאכלו ובספר מורה הנבוכים נאמר כי הפרשה כלל ופרט אמר הכתוב תחלה כי נראה אליו השם במראות הנבואה ואיך היתה המראה הזאת כי נשא עיניו במראה והנה ג׳ אנשים נצבים עליו ויאמר אם נא מצאתי חן בעיניך זה ספור מה שאמר במראה הנבואה לאחד מהם הגדול שבהם ואם במראה לא נראו אליו רק אנשים אוכלים בשר איך אמר וירא אליו ה׳ כי הנה לא נראה לו השם לא במראה ולא במחשבה וככה לא נמצא בכל הנבואות והנה לדבריו לא לשה שרה עוגות ולא עשה אברהם בן בקר וגם לא צחקה שרה רק הכל מראה ואם כן בא החלום הזה ברוב ענין כחלומות השקר כי מה תועלת להראות לו כל זה וכן אמר בענין ויאבק איש עמו שהכל מראה הנבואה ולא ידעתי למה היה צולע על ירכו בהקיץ ולמה אמר כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי כי הנביאים לא יפחדו שימותו מפני מראות הנבואה וכבר ראה מראה גדולה ונכבדת מזאת כי גם את השם הנכבד ראה פעמים רבות במראה הנבואה והנה לפי דעתו זאת יצטרך לומר כן בענין לוט כי לא באו המלאכים אל ביתו ולא אפה להם מצות ויאכלו אבל הכל היה מראה ואם יעלה לוט למעלת מראה הנבואה איך יהיו אנשי סדום הרעים והחטאים נביאים כי מי הגיד להם שבאו אנשים אל ביתו ואם הכל מראות נבואתו של לוט יהיה ויאיצו המלאכים וגו׳ קום קח את אשתך ויאמר המלט על נפשך והנה נשאתי פניך וכל הפרשה כלה מראה וישאר לוט בסדום אבל יחשוב שהיו המעשים נעשים מאליהם והמאמרים בכל דבר ודבר מראה ואלה דברים סותרים הכתוב אסור לשומעם אף כי להאמין בהם ובאמת כי כל שהוזכר בכתוב ראיית מלאך או דבור מלאך הוא במראה או בחלום כי ההרגשים לא ישיגו המלאכים אבל לא מראות הנבואה כי המשיג לראות מלאך או דיבורו איננו נביא שאין הדבר כמו שהרב גוזר כי כל נביא זולת משה רבינו נבואתו ע״י מלאך וכבר אמרו בדניאל אינהו עדיפי מיניה דאינהו נביאי ואיהו לאו נביא וכן לא נכתב ספרו עם ספר הנביאים מפני שהיה ענייננו עם גבריאל אע״פ שהיה נראה אליו ומדבר עמו בהקיץ כמו שנאמר במראה של בית שני ועוד אני

ספורנו

(א) וירא אליו ה׳ באלוני ממרא • כי שם נמול אברהם הוא וכל ביתו נמולו אתו שם הופיע האל ית׳ שכינתו לעמו בברית כמשפט לכל כורתי ברית כענין אתם נצבים וכו׳ לעברך בברית וכענין ויכרות לפני ה׳ ויעמוד כל העם בברית • ונראה לאברהם שהיה מוכן מכלם לאותה המראה וכן ענין וישכנו ה׳ שלא נראה שם לדבר עם משה אבל הופיע שכינתו לקבל בריה בינו כאמרו ביני וביניכם לדורותיכם ואולי בשביל זה נהגו להכין כסא בעת המילה ובמקומה: (ב) וישא עיניו • התבונן להשכיל: נצבים עליו • פונים אליו כממתינים לדבר עמו בהיותו פנוי מן המראה הנכבדת כי הממתינים אצל אדם לדבר עמו יקראו נצבים עליו כמו להתאפק לכל הנצבים עליו וכמו וכל העם נצב עליך: וירץ לקראתם • בפרס יקרבו לדבר עמו: מפתח האהל • שהתחיל מן הפתח לרוץ לכבודם כי הזריזות לדבר יורה על חשיבותו בעיני המזרז

הָאֹהֶל וַיִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה׃ ג וַיֹּאמַר אֲדֹנָי אִם־נָא מָצָאתִי חֵן
בְּעֵינֶיךָ אַל־נָא תַעֲבֹר מֵעַל עַבְדֶּךָ׃ ד יֻקַּח־נָא מְעַט־מַיִם
וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשָּׁעֲנוּ תַּחַת הָעֵץ׃ ה וְאֶקְחָה פַת־לֶחֶם

ת"א ויאמר אדני · שבת קכז מציעא שם שבועות לה : יקח נא · מציעא פו : ורחצו רגליכם · מציעא שם : ואקחה פת · שם פז :

רש"י

הנה נסתכל שהיו נצבים במקום אחד והבין שלא היו רוצים להטריחו ואף על פי שיודעים היו שילא לקראתם עמדו במקומם לכבודו להראותו שלא רצו להטריחו וקדם הוא ורץ לקראתם (כך הגירסא ברש"י ישן) · בבבא מציעא כתיב נצבים עליו וכתיב וירץ לקראתם כד חזיוהו דהוה שרי ואסר פירשו הימנו מיד וירץ לקראתם : (ג) ויאמר אדני אם נא וגו' · לגדול שבהם אמר וקראם כולם אדונים ולגדול אמר אל נא תעבור וכיון שלא יעבור הוא יעמדו חביריו עמו ובלשון זה הוא חול · ד"א קדש הוא והיה אומר להקדוש ברוך הוא להמתין לו עד שירוץ ויכניס את האורחים ואע"פ שכתוב אחר וירץ לקראתם האמירה קודם לכן היתה ודרך המקראות לדבר כן כמו שפירשתי אצל לאידון רוחי באדם שנכתב אחר ויולד נח וגו' ואי אפש' לומר כן אלא היה הגזירה מקודם עד כ' שנה ושתי הלשונות בב"ר : (ד) יוקח נא · על ידי שליח והקב"ה שלם לבניו על ידי שליח שנאמר וירם משה את ידו ויך את הסלע : ורחצו רגליכם · כסבור שהם ערביים שמשתחוים לאבק רגליהם והקפיד שלא להכניס עבודת גלולים לביתו אבל לוט שלא הקפיד הקדים לינה לרחיצה שנאמר ולינו ורחצו רגליכם : תחת העץ · תחת האילן : (ה) וסעדו לבכם ·

רמב"ן

מדבר בתפלה והאיש גבריאל וכן המראה של קץ הגאולה בהקיץ היתה בלכתו עם חביריו על יד הנהר ואין הגר המצרית מכלל הנביאות ודבור הוא ג"כ שלא היה עניה בת קול כמו שחשב הרב והכתוב חלק נבואת משה רבינו מנבואת האבות כמה שנאמר וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי וזה שם משמות הקדש לבורא איננו כנוי למלאך ורבותינו עוד למדו על החילוק שביניהם ואמרו מה בין משה לכל הנביאים רבנן אמרו כל הנביאים ראו מתוך אספקלריא שאינה מאותלחת הה"ד ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים אדמה ומשה ראה מתוך אספקלריא מאותלחת הה"ד ותמונת ה' יביט כמו שהוא מפורש בויקרא רבה ומקומות אחרים ולא נהנו בשום מקום נבואתם למלאך ואל תשומם בעבור שכתוב גם אני נביא כמוך ומלאך דבר אלי בדבר ה' לאמר כי פירושו גם אני נביא כמוך ויודע אני שהמלאך שדבר אלי בדבר ה' הוא וזו מדרגה ממדרגות הנבואה כאשר אמר איש האלהים כי כן צוה אותו בדבר ה' ואמר כי דבר אלי בדבר ה' וכבר אמרו רבותינו בענין בלעם שאמר ועתה אם רע בעיניך אשובה לי אני לא הלכתי עד שאמר לי הקב"ה קום לך אתם ואתה אומר שאחזור כך הוא אומנותו לא כך אמר לאברהם להקריב את בנו ואח"כ ויקרא מלאך ה' אל אברהם ויאמר אל תשלח ידך אל הנער למוד הוא לומר דבר ומלאך מחזירו וכו' הנה החכמים מתעוררים לומר שאין הנבואה בדבור הראשון שהזכיר בו השם שוה לדיבור השני שאמר בו שהוא ע"י מלאך אלא שהוא דרך בנביאים שינוס בנבואה ויבטל הנואה במלאך כי הנביא יודע כי דבר ה' הוא ובתחלת ויקרא רבה אמרו ויקרא אל משה לא כאברהם באברהם כתוב ויקרא מלאך ה' אל אברהם שנית מן השמים המלאך קורא והדבור מדבר ברם הכא אמר הקב"ה אני הוא הקורא ואני הוא המדבר כלומר שלא היה אברהם משיג הנבואה עד הכינו נפשו בתחלה להשגת מלאך ויעלה מן המדרגה ההיא למעלת דבור הנבואה אבל משה מוכן לנבואה בכל עת הנה בכל מקום יתעוררו החכמים להודיענו כי ראיית המלאך איננה נבואה ואין הרואים מלאכים והמדברים עמם מכלל הנביאים כאשר הזכרתי בדניאל אבל היא מראה תקרא גלוי עינים כמו ויגל השם את עיני בלעם וירא את מלאך ה' וכן ויתפלל אלישע ויאמר ה' פקח נא את עיני הנער וירא אבל במקום אשר יזכיר המלאכים בשם אנשים כענין הפרשה הזאת ופרשת לוט וכן ויאבק איש עמו וכן וימצאהו איש על דעת רבותינו הוא כבוד נברא במלאכים יקרא אצל היודעים מלבוש יושג לעיני בשר בזכי הנפשות כחסידים ובני הנביאים ולא אוכל לפרש והמקום אשר תמצא בו ראיית ה' ודבור מלאך או ראיית מלאך ודבור ה' ככתוב בדברי משה בתחלת נבואתו ובדברי זכריה עוד אגלה בו דברי אלהים חיים ברמיזות · וענין ויאכלו אמרו חכמים ראשון ראשון מסתלק וענין ההסתלקות תבין אותו מדבר מנוח אם תזכה אליו והנה פירוש הפרשה הזאת אחרי שאמר כי בעצם היום הזה נמול אברהם אמר שנראה אליו השם בהיותו חולה במילתו יושב ומתקרר בפתח אהלו מפני חום היום אשר יחלישנו והזכיר זה להודיע שלא היה מתכוין לנבואה לא נופל

רשב"ם

ויבאו המלאכים סדמה בערב ולכך אמר להם לוט סורו נא אל בית עבדכם ולינו אבל אברהם לפי שבא אליו כחם היום בבקר שאין דרך אורחים ללון אלא לאכול ולעבור לפיכך לא אמר להם ללון אלא וסעדו לבכם

וּרְהַט לְקַדָּמוּתְהוֹן מִתְּרַע מַשְׁכְּנָא וּסְגִיד עַל־אַרְעָא׃ ג וַאֲמַר יְיָ אִם־כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ (נ״י בְּעֵינָיךְ) לָא־כְעַן תִּעְבַּר מֵעַל עַבְדָּךְ׃ ד יִסְּבוּן כְּעַן זְעֵיר־מַיָּא וְאַסְחוּ רַגְלֵיכוֹן וְאִסְתְּמִיכוּ תְּחוֹת אִילָנָא׃ ה וְאֶסַּב פִּתָּא־דְלַחְמָא וּסְעִידוּ לִבְּכוֹן בָּתַר

נתינה לגר

בגוברין׳ ע״ש . (ג) מצאתי חן בעיניך, אשכחית רחמין קדמך · יש נוסחאות רחמין בעינך, ואינן נכונין לי; יען כי אונקלוס ית׳ פה ה׳ ודעתו שהוא קדש, ומציאות חן בעיני האל יתברך דרכו לת׳ תמיד בדרך כבוד קדם · והנה אנחנו רואים כי גם לקמן (י״ט י״ט) אף שת׳ שם, לפי נוסחת הכ״י רבוני, והוא דרך חול, מ״מ ת׳ קדמך. ק״ו כאן שת׳ ה׳ ; ואיפשר שהוא חלוף בנוסחאות וכאן צ״ל קדמך,

בעל הטורים

בגי׳ אלו מיכאל גבריאל ורפאל : (ד) יקח · ג׳ במסורה הכא ואידך (איוב כ״ח) ברזל מעפר יוקח · (ישעיה מ״ט) גם שבי גבור יוקח · פי׳ גם השבי לצדיק גבור יוקח בזכות יוקח נא מעט מים · ברזל מעפר יוקח פי׳ ברזל הרב של פורעניות יוקח מישראל שנמשלו לעפר בזכות אברהם שאמר ואנכי עפר ואפר · יוקח נא מעט מים בגי׳ מכאן זכו לבאר : ורחצו רגליכם ב׳ במסרה הכא ואידך בהאי פרשתא גבי לוט מהכא ילפינן שחשש לע״ג מדלוט הקדים לינה לרחיצה ואברהם הקדים רחיצה ללינה, מלמד שהיה חושש שמא ערביים הם ויכניסו ע״ג לתוך ביתו : (ה) ואקחה פת לחם · היל״ל קחו פת לחם שגא

רמב״ן

על פניו ולא מתפלל ואף על פי כן באה אליו המראה הזאת באלוני ממרא להודיע המקום אשר בו נימול והוא גלוי השכינה אליו למעלה וכבוד לו כענין שנאמר במשכן ויצאו ויברכו את העם וירא כבוד ה׳ אל כל העם כי מפני השתדלותם במצות המשכן זכו לראיות השכינה ואין גלוי השכינה כאן וכאן לצוות להם מצוה או לדבור כלל אלא גמול במצוה הנעשית כבר ולהודיע כי רצה האלהים את מעשיהם כענין שנאמר אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך · וכן ביעקב אמר ויפגעו בו מלאכי אלהים ואין שם דבור ולא שחדשו בו דבר רק שזכה לראיית מלאכי עליון וידע כי מעשיו רצויים וכן היה לאברהם בראיית השכינה זכות והבטחה וכן אמרו ביורדי הים שאמרו זה אלי ואנוהו ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל הנביא זכות להם בעת הים הגדול שהאמינו בה׳ ובמשה עבדו ופעמים יצא בשעת הקצף ויאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים וכבוד ה׳ נראה באהל מועד אל כל בני ישראל ויהיה זה להגין על עבדיו הצדיקים ולכבודם ואל תחוש להפסק הפרשה כי הענין מחובר ולכן אמר וירא אליו ולא אמר וירא ה׳ אל אברהם אבל בפרשה כלה לסדר הכבוד הנעשה לו בעת שעשה המילה ואמר כי נגלית עליו השכינה ושלח אליו מלאכיו לבשר את אשתו וגם להציל לוט אחיו בעבורו כי אברהם נתבשר בבן מפי השכינה כבר ושרה מפי המלאך שדבר עם אברהם כדי שתשמע שרה כמו שאמר ושרה שומעת וזו כוונתם שאמר לבקר את החולה שלא היה לדבור אלא לכבוד לו ועוד אמרו מזבח אדמה תעשה לי ומה אם זה שבנה מזבח לשמי הריני נגלה עליו ומברכו אברהם שמל עצמו לשמי עאכ״ו ושמא כיוונו עוד בזה לומר שהיה לו במראה השכינה רפוי למחלת המילה כי כן ראוי להיות כדכתיב באור פני מלך חיים : וטעם

נצבים עליו · שהיו עומדים לנגדו מסתכלים כלשון הנצב על הקוצרים משרי הנצבים ולפי שהוא יושב והם היו עומדים ורואים בו אמר עליו וזה טעם וירא וירץ לקראתם כי כאשר ראה אותם עומדים נגדו ולא היו הולכים לדרכם רץ לקראתם להביאם אל ביתו וטעם מפתח האהל להגיד כי היה עדיין יושב שם אחרי הסתלק ממנו מראה השכינה · ויתכן שיהיה עליו על האהל שהיו קרובים אליו מן הצד האחר שלא כנגד הפתח והיו שם נצבים ולא היו מתקרבים אל אברהם כטעם חונים על הים : (ג) אדני אם נא מצאתי חן בעיניך · מצינו אותו בספרים קמוץ והנה קראם בשם רבם באל״ף דל״ת כי הכיר בהם שהם מלאכי עליון כאשר יקראו אלהים ואלים ולכן השתחוה להם ארצה : אל נא תעבור מעל עבדך · עם כל אחד ידבר כדרך כל התורה ושמרתם את כל חקתי ועשיתם אותם ערות אביך וערות אמך לא תגלה ובקרבכם את קציר ארצכם לא תכלה ובקשתם משם את ה׳ אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך ורוב משנה התורה כן והפך מזה ראה אנכי נותן לפניכם היום ורבותינו אמרו לגדול שבהם אמר וגם זה יתכן שאמר לגדול אל נא תעבור ואתה ורעיך אשר ישארו עמך תרחצו רגליכם והנכון בעיני שקרא את כולם אדונים ופנה אל כל אחד ואחד לראשון אמר אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור וכן אמר לשני וכן אמר לשלישי לכל אחד בפני עצמו יתחנן אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור מעל עבדך ויוקח נא מעט מים ורחצו רגליכם כלכם וזה דרך מוסר וכבוד מרוב חפצו להתנדב עמהם והנה הכיר בהם שהם עוברי דרך ואין חפצם ללון שם ולכן לא בקש מהם רק שיוקח מעט מים לרחוץ רגליהם מעט מפני החום לתת מים קרים על נפש עיפה וישענו תחת העץ לרוח היום לא יבואו

ספורנו

ומודה אליו כענין ויפול משה ויקד ארצה וישתחו : וישתחו ארצה · כי היה האדם נורא כאמרו ומראהו כמראה מלאך אלהים נורא מאד וחשב אותם לשלוחי איזה מלך : (ג) אל נא תעבור · אתה הראש בשליחות אל נא תמהר לעבור כמנהג צ שלוח המשתדל להשיב שולחו דבר : (ד) כן תעשה · ולא תאחר אותנו יותר מזה ולכן רץ ואמר מהרי : איפ

וְסַעֲדוּ לִבְּכֶם אַחַר תַּעֲבֹרוּ כִּי־עַל־כֵּן עֲבַרְתֶּם עַל־עַבְדְּכֶם וַיֹּאמְרוּ כֵּן תַּעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ ו וַיְמַהֵר אַבְרָהָם הָאֹהֱלָה אֶל־שָׂרָה וַיֹּאמֶר מַהֲרִי שְׁלֹשׁ סְאִים קֶמַח סֹלֶת לוּשִׁי וַעֲשִׂי עֻגוֹת׃ ז וְאֶל־הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם וַיִּקַּח בֶּן־בָּקָר רַךְ וָטוֹב וַיִּתֵּן אֶל־הַנַּעַר וַיְמַהֵר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ׃ ח וַיִּקַּח חֶמְאָה וְחָלָב וּבֶן־הַבָּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם וְהוּא־עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאכֵלוּ׃ ט וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אַיֵּה שָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וַיֹּאמֶר הִנֵּה בָאֹהֶל׃ י וַיֹּאמֶר שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה

ת"א אחר תעבורו נדרים ל"ז · כן תעשה מליעא פו · קמח סלת שם פז ואל הבקר שם פו פז ויתן אל הנער שם פו ויקח חמאה · שם פו פז · והוא עומד · קדושין לב מליעא פו : ויאמר יבמות עז : נקוד על איו

רש"י

בתורה בנביאים ובכתובים מליט דפתא סעדתא דלבא · בתורה וסעדו לבכם · בנביאים סעד לבך פת לחם · בכתובים ולחם לבב אנוש יסעד · אמר רבי חמא לבבכם אין כתיב כאן אלא לבכם מגיד שאין יצה"ר שולט במלאכים : אחר תעבורו · אח"כ תלכו : כי על כן עברתם · כי הדבר הזה אני מבקש מכם מאחר שעברתם עלי לכבודי : כי על כן · כמו על אשר וכן כל כי על כן שבמקרא · כי על כן באו בצל קורתי · כי על כן ראיתי פניך · כי על כן לא נתתיה · כי על כן ידעת חנותנו : (ו) קמח סלת · סלת לעוגות · קמח לעמילן של טבחים לכסות את הקדירה ולשאוב את הזוהמא : (ז) בן בקר רך וטוב · ג' פרים היו כדי להאכילן ג' לשונות בחרדל : אל הנער · זה ישמעאל לחנכו במצות : (ח) ויקח חמאה וגו' · ולחם לא הביא לפי שפירסה שרה נדה שחזר לה אורח כנשים אותו היום ונטמאת העיסה : חמאה · שומן החלב שקולטין מעל פניו : ובן הבקר אשר עשה · אשר תקן · קמא קמא שתיקן אמטי ואייתי קמייהו : ויאכלו · נראו כמו שאכלו מכאן שלא ישנה אדם מן המנהג : (ט) ויאמרו אליו · נקוד על איו שבאליו ותניא רשב"א אומר כ"מ שהכתב רבה על הנקודה אתה דורש הכתב וכו' וכאן הנקודה רבה על הכתב ואתה דורש הנקודה שאף לשרה שאלו איו אברהם · למדנו שישאל אדם באכסניא שלו לאיש על האשה ולאשה על האיש · בב"מ דף פ"ז איתא יודעין היו מלאכי השרת שרה אמנו היכן היתה אלא להודיע שצנועה היתה כדי לחבבה על בעלה א"ר יוסי בר חנינא כדי לשגר לה כוס של ברכה : הנה באהל · צנועה היא : (י) כעת חיה · כעת הזאת לשנה הבאה ופסח היה ולפסח הבא נולד יצחק מדלא קרינן כעת אלא כעת : כעת חיה · כעת הזאת שתהא חיה לכם שתהיו כלכם שלמים וקיימים : שוב אשוב · לא בשרו המלאך שישוב אליו אלא בשליחותו של מקום אמר לו כמו ויאמר לה מלאך ה' הרבה ארבה והוא אין בידו להרבות אלא בשליחותו של מקום אף כאן בשליחותו של מקום אמר לו כן · ב"ר (אלישע אמר לשונמית למועד הזה כעת חיה את חובקת בן והאמר אל אדני איש האלהים אל תכזב בשפחתך אותן המלאכים שבשרו את שרה אמרו למועדי אשוב אמר לה אלישע אותן המלאכים שהם חיים וקימים לעולם אמרו למועד אשוב אבל אני ב"ו שהיום חי ומחר מת בין חי ובין מת למועד הזה וגו') : והוא אחריו · הפתח היה אחר המלאך : (יא) חדל להיות · פסק

רשב"ם

לבכם ואחר תעבורו : (ו) קמח סלת · קמח של חטים שבכל מקום שכתוב סלת כחטים הוא כדדרשינן ממלואים דכתיב כלה חטים תעשה אותם : כי על כן עברתם על עבדכם · וכן כי על כן באו בצל קורתי כי על אשר באו · דרך המקרא לחסר אשר ברוב מקומות : (ז) ואל הבקר רץ אברהם · לפי שאמר להב פת להם דבר מועט לפי שדרכם נחוץ ללכת הוצרך לרוץ ולמהר לפי שאמר להם מעט ועשה הרבה · ולהגיד חשיבותו של אברהם נכתב כל זה : (ח) ויקח חמאה וחלב · לפי פשוטו של מקרא לא הוצרך לפרש שהביא את פת לחם על השולחן אלא התוספת שלא אמר להם הוצרך לומר שהביא · הבאת פת על השלחן אינו חידוש אבל החמאה והחלב והבשר שאינו מזומן לכל האורחים הוצרך לפרש : עומד עליהם · כשאיש יושב ואחד עומד קוראו עומד עליו · וכן ואראה את ה' יושב על כסא · שרפים [עומדים] ממעל לו · וכן במיכיהו וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו : תחת העץ · אילנות שבפרדס : (ט) איה שרה אשתך · אע"פ שהיו יודעים היו שואלים כדרך שמצינו בשכינה שאמר לאדם איכה · וכן בבלעם מי האנשים האלה עמך · וכן ישעיה שהיה יודע שאל כך לחזקיה בשלוחי (אויל) מרודך · וכל זה דרך התחלת הדבור : (י) והוא אחריו · הפתח של אהל שרה היה אחרי המלאך לפיכך שמעה שרה אתדבריהם :

כעת

וְהִנֵּה־בֵן לְשָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וְשָׂרָה שֹׁמַעַת פֶּתַח הָאֹהֶל וְהוּא אַחֲרָיו׃ יא וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה זְקֵנִים בָּאִים בַּיָּמִים חָדַל לִהְיוֹת

אונקלוס

כן תעברון ארי־על־כן עברתון על־עבדכון ואמרו כן תעביד כמא די מללתא : ו ואוחא אברהם למשכנא לות־שרה ואמר אוחא תלת סאין קמחא דסלתא לושי ועבידי גריצן : ז ולות־תורי רהט אברהם ודבר בר־תורי רכיך וטב ויהב לעולמא ואוחי למעבד יתה : ח ונסיב שמן וחלב ובר־תורי די עבד ויהב קדמיהון והוא־משמש עליהון תחות אילנא ואכלו : ט ואמרו לה אן שרה אתתך ואמר הא במשכנא : י ואמר מתב אתוב לותך כעדן דאתון קימין והא בר לשרה אתתך ושרה שמעת בתרע משכנא והוא אחורוהי : יא ואברהם ושרה סיבו עלו ביומין

נתינה לגר

ושם בעיניך . (ח) עמד עליהם , משמש עליהון · הוא לי אצל או סמוך · ולקמן (פסוק כ״ב) עודנו עומד לפני ה׳ , ת׳ משמש בצלו קדם ה׳ . (י) כעת חיה , כעידן דאתון קימין · פרש״י , ובשמואל א׳ (כ״ה ו׳) כה לחי , פירש״י כה יהיה לשנה הבאה נוזו · ואפשר שגם פה מלת חיה היא כמו

בעל הטורים

כמו שאמר כביש בולע : לבכם · ג׳ במסורה הכא ואידך (תהלים מ״ח) שיתו לבכם לחילה · (ישעיה ס״ו) וראיתם ושש לבכם זה הוא שאמרו שהיה מצטער על שלא באו לו אורחים וזהו שיתו לבכם שהיה מצטער בלבו כיון שראה אלו ושש לבכם : (ז) ואל הבקר · ג׳ תגין על הקו״ף · לומר שג׳ היו (ר״ל ג׳ בהמות) וזכות זה ניתן לו בן למאה שנה (לכך תגין על הקו״ף) ואל הבקר רץ אותיות ואל הקבר רץ שרץ אחריו למערה · ואל הבקר רץ בגי׳ רץ למערה : (ח) ויאכלו והדר· (ט) ויאמרו אליו רמז למה שאמרו אין מסיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט· ויאמרו אליו בגי׳ אמרו אליו איה (איו) : (יא) אורח כנשים ר״ת וס״ת

אבן עזרא

כלחם כטעם אשר תאכל כאשי וסי׳ כי על כן עברתם כדברי קדמונינו ז״ל הואיל ועברתם · כמו כי על כן באו : (ה) כן תעשה · דרך מוסר שפת לחם די : (ו) לושי · כמו ולוש : (י) כעת חיה · כעת הזאת בשנה האחרת ושרה חיה כמו כה לחי : והוא אחריו · זה המלאך המדבר עם אברהם היה אחרי האהל ואברהם יושב בפתח האהל ולא ראה שרה ויש אומרים פתח האהל גלה היה אחרי אהל אברהם : (יא) באים בימים ·

רמב״ן

באהל ובמשכן : (ה) וטעם כי על כן עברתם · כי אחרי שדרכיכם עלי אינגו נכון שלא תנוחו מעט אצלי : כן תעשה כאשר דברת · דרך מוסר שבפת לחם די לשון ר״א או יאמר כן תעשה לנו להשען תחת העץ ולעבור מיד כי שלוחים אנחנו ואל תעכבנו לבא באהל או ללון עמך : (ו) קמח סלת · סלת לעוגות קמח לעמילן של פבתים לכסות את הקדרה לשאוב את הזוהמא לשון רש״י וכך היא בב״ר ושם פירשו שהיו שלש סאים לכל אחד ולא ידענו למה הרבה בלחם כל כך לשלשה אנשים אולי ידע הסתלקות המאכל הראשון והוא כמרבה שלות למזבח או שסעדו גדולי ביתו עמהם לכבודם · ועל דרך הפשט אמר שלש סאים קמח לעשות בהן סלת והנה הוציאה מכל השלש סאין סלת נקיה מעט : (ז) וטעם ואל הבקר רץ אברהם · להגיד רוב חשקו בנדיבות כי האדם הגדול אשר היו בביתו שמונה עשר ושלש מאות איש שולף חרב והוא זקן מאד והלום במילתו הלך הוא בעצמו אל אהל שרה לזרז אותה בעשיית הלחם ואחרי כן רץ אל מקום הבקר לבקר משם בן בקר רך וטוב לעשות לאורחיו ולא עשה כל זה על יד אחד ממשרתיו העומדים לפניו : (י) שוב אשוב אליך כעת חיה · לשון רש״י לא בשרו המלאך שישוב אליו אלא בשליחותו של מקום אמר לו כמו ויאמר לה מלאך ה׳ הרבה ארבה את זרעך והוא אין בידו להרבות אלא בשליחותו של מקום אמר לו אף כאן בשליחותו של מקום אמר לו והוצרך הרב לאמר כן מפני שהקב״ה אמר לו בכאן למועד אשוב אליך ובין במלאך או בהקב״ה לא מצינו ששב אליו למועדו אולי נכלל בלשון וה׳ פקד את שרה כאשר אמר ויעש ה׳ לשרה כאשר דבר ור״א אמר כי ויאמר ה׳ אל אברהם הוא דבר המלאך בשם שולחו ושב אליו למועד אשר דבר אתו ואם לא נכתב · והנכון בעיני שהוא מן תשובת השנה יאמר כי שוב אשוב אליך כעת הזאת שתהיו בו חיים ויהיה בן לשרה אשתך וזהו כאשר נאמר לאברהם למועד הזה בשנה האחרת ויהיה אשוב כמו ושב ה׳ אלהיך ושב וקבצך : (יא) באים בימים · האדם בימי בחורותיו יקרא עומד בימים ויקראו ימיו כ׳ הם שלו כלשון את מספר ימיך אמלא אבל כאשר יזקין ויחיה ימים רבים מרוב בני האדם בדורו יקרא

ספורנו

(ט) איה שרה · כי כוונת השליחות היתה לבשר את שרה שתשמח ותודה כדי שיהיה בעבור יותר שלם כי אברהם כבר התבשר מאת האל יתעלה ובאלו על שרה על ידי אברהם כדבריהם ז״ל : (י) שוב אשוב אליך · למועד המילה כפעם בפעם : והוא אחריו · הפתח היתה בו שרה כשומעת היה אחרי המלאך המדבר לפיכך לא דבר עמה לנוכח כמו שעשה אלישע :

לְשָׂרָה אֹרַח כַּנָּשִׁים׃ יב וַתִּצְחַק שָׂרָה בְּקִרְבָּהּ לֵאמֹר אַחֲרֵי בְלֹתִי הָיְתָה־לִּי עֶדְנָה וַאדֹנִי זָקֵן׃ יג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַבְרָהָם לָמָּה זֶּה צָחֲקָה שָׂרָה לֵאמֹר הַאַף אֻמְנָם אֵלֵד וַאֲנִי זָקַנְתִּי׃ יד הֲיִפָּלֵא מֵיְהוָה דָּבָר לַמּוֹעֵד אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וּלְשָׂרָה בֵן׃ שני טו וַתְּכַחֵשׁ שָׂרָה ׀ לֵאמֹר לֹא צָחַקְתִּי כִּי ׀ יָרֵאָה וַיֹּאמֶר ׀ לֹא כִּי צָחָקְתְּ׃ טז וַיָּקֻמוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיַּשְׁקִפוּ עַל־פְּנֵי סְדֹם וְאַבְרָהָם הֹלֵךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם׃ יז וַיהוָה אָמָר הַמְכַסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה׃ יח וְאַבְרָהָם הָיוֹ יִהְיֶה לְגוֹי גָּדוֹל וְעָצוּם וְנִבְרְכוּ־בוֹ כֹּל גּוֹיֵי

ת"א ותצחק שרה · מגילה ט מציעא פז : אחרי בלתי · יומא ס"ג מציעא פח : ואדני זקן · יבמות סה מציעא פז : ויאמר ה' אל · מציעא שם : ואני זקנתי · יבמות סה מציעא פז : למועד אשוב · ר"ה דשנה יא : הולך עמם · מציעא פו : וה' אמר · יומא לח : ואברהם היו · יומא שם :

רש"י

ממנה : ארח כנשים · אורח נדות : (יב) בקרבה · מסתכלת במעיה ואמרה אפשר הקרבים הללו טעונין ולד השדים הללו שצמקו מושכין חלב · תנחומא : עדנה · צחצוח בשר · לשון משנה מגיר את השער ומעדן את הבשר · ד"א לשון עידן זמן וסת נדות : (יג) האף אמנם · הגם אמת אלד : ואני זקנתי · שינה הכתוב מפני השלום שהרי היא אמרה ואדני זקן : (יד) היפלא · כתרגומו היתכסי וכי שום דבר מופלא ומופרד ומכוסה ממני מלעשות כרצוני : למועד · לאותו מועד המיוחד שקבעתי לך אתמול למועד הזה בשנה האחרת : (טו) כי יראה כי צחקת · הראשון משמש לשון דהא הוא שנותן טעם לדבר ותכחש שרה לפי שיראה והשני משמש בלשון אלא ויאמר לא כדבריך הוא אלא צחקת שאמרו רבותינו כי משמש בד' לשונות אי דלמא אלא דהא : (טז) וישקפו · כל השקפה שבמקרא לרעה חוץ מהשקיפה ממעון קדשך שגדול כח מתנות עניים שהופך מדת הרוגז לרחמים : לשלחם · ללוותם כסבור אורחים הם : (יז) המכסה אני · בתמיה אשר אני עושה בסדום לא יפה לי לעשות דבר זה שלא מדעתו אני נתתי לו את הארץ הזאת וחמשה כרכין הללו שלו הן שנאמר גבול הכנעני מצידון באכה סדומה ועמורה וגו' קראתי אותו אברהם אב המון גוים ואשמיד את הבנים ולא אודיע לאב שהוא אוהבי : (יח) ואברהם

רמב"ן

בא בימים מפני שהוא כבא בארץ אחרת נוסע מעיר ובא אל עיר מיום אל יום : חדל להיות לשרה אורח כנשים · היא הזמן להריון כי אחרי הפסק האורח מחמת זקנה לא תהרינה : (יג) ואני זקנתי · הוא פירוש אחרי בלותי ודבריו אמת אך מפני השלום לא רצה לגלות מה שאמרה ואדוני זקן כי היה ראוי שיאמר ואני ואדוני זקנים כי שרה בשניהם תצחק : (יד) היפלא מה' דבר · האם דבר נפלא ורחוק הוא שיהיה מאת ה' ככה כלשון כי ממך הכל ומידך נתנו

אבן עזרא

הגיעו לימים רבים : (יב) היתה לי · כמו תהיה לי : עדנה · כמו עדן ועונג וכן ויתעדנו · והטעם אחרי שבלותי וזקנתי איך תתחדש לי עדן ועונג כנוער · ועוד כי אדוני זקן · והטעם בקרבה בנפשה והשם גלה סודה למלאך : (יג) ואני זקנתי · פירושו אחרי בלותי והמלאך אמר אמת · וא"ם אמנם נוסף כמ"ם שלשם ומפרשים אחרים אמרו כי אלו ג' אנשים נביאים היו · ואם טען טוען והלא אברהם נביא היה ואיך בא נביא אל נביא רק אם היה גדול ממנו בנבואתם כמשה ואהרן · ותשובתם שלא באו לאברהם רק לשרה · וכן אמרו איה שרה אשתך והשנים הלכו אל סדום · ואל תתמה על מלת כי משחיתים אנחנו · כי כן כתוב ומשה ואהרן עשו את כל המופתים · והשם עשאם · והמכה אליהם בעבור שנעשו על ידם · והנה יהיה

רשב"ם

פי'

כעת חיה · כעת יולדת דכתיב עת יולדת ילרה וכן בהלכה קרוי' יולדת וקרוב לדבר כי חיות הנה כעין מילדת : (יב) עדנה · יתעדן הבשר ויתפשטו הקמטין : (יג) ויאמר ה' · המלאך הגדול שבהם : ואני זקנתי · שאמרה אחר בלותי וגו' : (יד) היפלא מה' · ששלחנו אליך דבר · וכן וה' המטיר על סדום גפרית ואש מאת ה' מן השמים · הראשון שבפסוק הוא גבריאל · והשני שבפסוק הוא הקב"ה · וכן הוא מפרש בספר האגדה : (טו) כי צחקת · אלא צחקת רוב כי שאחר לא מתפרשים אלא · שהרי כי משמש בארבעה לשונות אי דלמא אלא דהא · וכן לא תשתחוה לאלהיהם כי הרס תהרסם · לא תקפוץ את ידך כי פתח תפתח וגו' : (טז) ויקמו משם האנשים · שנים מהם הלכו לסדום כדכתיב ויבאו שני המלאכים סדמה וגדול שבהם היה מדבר עם אברהם · וזהו שכתב בו וה' אמר המכסה אני וגו' וכן אברהם עודנו עומד לפני ה' שני פסוקים אלו כדברי שלישי : (יז) המכסה אני מאברהם מה שאני רוצה להפוך את סדום ואני יודע שבניו ישמרו דרך ה'

פסק מלמהוי לשרה אורח כנשיא: יב וחיכת שרה במעהא למימר בתר דסיבית הות לי עולימו ורבוני סיב: יג ואמר יי לאברהם למא דנן חיכת שרה למימר הברם בקושטא אוליד ואנא סיבית: יד היתכסי מן קדם יי פתגמא לזמן אתוב לותך כעדן דאתון קימין ולשרה בר: טו וכדיבת שרה למימר לא חיכית ארי דחילת ואמר לא ברם חיכת: טז וקמו מתמן גבריא ואסתכיאו על אפי סדום ואברהם אזל עמהון לאלוואיהון: יז ויי אמר המתכסי אנא מאברהם די אנא עבד: יח ואברהם מהוה יהוי לעם סגי ותקיף ויתברכון בדילה כל עממי ארעא: יט ארי

נתינה לגר

לדו והס"א נסופס תמורת למ"ד בתחלתס (אף שהגגינה מלרע), וזה כוונת התרגום. (יח) ונברכו בו,

בעל הטורים

בגימ' נידס: (טז) על פני סדום ס"ת מיל שגיעור מיל הלך עמס ללותם דשיעור דלויה מיל: הולך עמס לשלחם וה' מלמד שהשכינה מלוה לנדיקים: (יח) ואברהם (ג') [ס'] ר"פ ואברהם ושרה זקנים · ואברהם היו יהיה · ואברהם זקן · ואברהם בן חמשים ושבע שנים · ואברהם בן מאת שנה · פירוש אע"פ שאברהם ושרה זקנים ואברהם היו יהיה לגוי גדול היו יהיה

אבן עזרא

סי' ויאכלו כמשמעו · ופי' ויאמר אדני אם נא מצאתי חן אינני קדש רק הוא כמו רבותי · על כן פתוח הנו"ן · ולא נקמץ כמשפטו · ובספרים שהוא קמוץ יהיה פירושו נביא כשם: ושפס בעיניך · בדבר בפתלה עם הגדול שבהם ואחר כן עם כלם ומלאנו שנקרא הנביא מלאך כחגי · ויש אומרים כי אברהם בקש רשות מהשכינה · ויש אומרים שהוא מוקדם ומאוחר וכן סלו וישלו · וכבר נשא עיניו ועשה כך וכך ואחר כך נראה אליו השם ואמר המכסה אני מאברהם · גם זעקת סדום: ואלו ההולכים הגיעו אל סדום ואברהם עודנו עומד לפני ה' · ועל כל פנים וה' אמר עם אברהם ידבר · או עם המלאכים שיאמרו לו · רק ויאמר ה' זעקת סדום עם אברהם דבר ואברהם נגש ואמר האף תספה · ונכנס פסוק ויפנו משם האנשים להודיע כי בעת שבאו אל סדום או אמר השם לאברהם זעקת סדום · וכן אמור לנער ויעבר לפניו ויעבור ואתה עמד היום · ואין לנו צורך לתיקון סופרים והעד שאמר באחרונה אל המקום אשר עמד שם את פני ה' · והנכון בעיני שמלאכו רמוז בפרשה. ואלה שמות: (יד) ומלת היפלא · היעלם וכן שם פלא וי"א אינני דבר פלא בעיני השם לעשות כן ואלו היה כן לא היה מ"ם דבק עם השם: (יח) ונברכו בו ·

רמב"ן

לך ודומה לזה מאשר שמנה לחמו מאת אשר תנת לחם שמנה ואונקלוס תרגם היתכסי עשאו כלשון כי יפלא ממך דבר למשפט וא"כ יש בו סוד נעלם ולשון רש"י היפלא היתכסי וכי שום ד"ר מופלא ומכוסה ממני מלעשות רצוני הרכיב בו שני ענינים: (טו) ותכחש שרה לאמר · אני תמה בנביאה הצדקת איך תכחש כאשר אמר השם לנביא וגם למה לא האמינה לדברי מלאכי אלהים והנראה בעיני כי המלאכים האלה הנראים כאנשים באו אל אברהם והוא הכיר בחכמתו נכם בשרו אותו שוב אשוב אליך ולשרה בן ושרה שומעת ולא ידעה כי מלאכי עליון הם כענין באשת מנוח ואולי לא ראתה אותם כלל · ותצחק שרה בקרבה ללעג כמו יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו כי השחוק לשמחה הוא בפה אז ימלא שחוק פינו אבל השחוק בלב לא יאמר בשמחה והקב"ה האשים אותה לאברהם למה היה הדבר נמנע בעיניה וראוי לה שתאמין או שתאמר אמן כן יעשה ה' והנה אברהם אמר אליה למה צחקת היפלא מה' דבר ולא פירש אליה כי השם גלה אליו סודה והיא מפני יראתו אל אברהם הכחש בו כי חשבה שאברהם בהכרת פניה יאמר כן או מפני שמתקה ולא נתנה שבח והודאה בדבר ולא שמחה והוא אמר לא כי צחקת או הבינה כי בנבואה נאמר לו כן ושתקה ולא ענתה אותו דבר וראוי שנאמר עוד כי אברהם לא גלה אותו הנאמר לו מתחלה אבל שרה אשתך יולדת לך בן אולי המתין עד בלות השם אליה הבשורה ביום מחר כי ידע כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים או מרוב זריזותו במצות היה טרוד במילתו ומילת עם רב אשר בביתו ואחר כן בחולשתו ישב לו פתח האהל והמלאכים באו טרם שהגיד לה דבר: (יז) וה' אמר · אל צבא השמים העומדים עליו או אל המלאכים השלוחים ויתכן שהוא המחשבה כי חשב שלא יתכסה ממנו מפני הטעמים הללו וכן ואני אמרתי בדמי ימי וכן ויאמר להכות את דוד וכן כל אמירה עם הלב מחשבה: (יח) ואברהם היו יהיה · מדרש אגדה זכר צדיק

ספורנו

(יב) ותצחק שרה · שחשבה שהיה דבר המלאך ברכת נביא בלבד כענין אלישע לא נבואה ושליחות האל ית' · והשבה שלא יועיל זה בזקנים בברכת שום נביא כי אמנם להשיב הנהרות אחר הזקנה הרי הוא כהחיית המתים שלא תהיה זולתי במעט האל פרטית או בתפלה מעגת חן מאתו: (ד) היפלא מה' דבר · שהמלאך לא אמר זה על צד ברכה אבל דבר כמבשר בשמו: (טו) כי יראה · לומר חטאתי אבל הרכרה השובה בלבה: ויאמר לא · שידע כי לא איש אל ויכזב ולא האמין לה כלל: (טז) ויפנו משם האנשים · פנו מבית החסד: וישקפו · השקפה לרעה: על פני סדום · שהיה הפך ביתו של אברהם כמו שהעיד הנביא באמרו הלא זה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה: ואברהם הולך וה' אמר · הוא היה מתעסק במצות גמילות חסדים ללוות את האורחים וה' אמר שיגלה לו למען אשר יצוה את בניו כאמרם ז"ל שכר מצוה מצוה: (יז) המכסה אני · ראוי שלא לכסות מאברהם מדת טובי ולהודיעו שאם היה בין הרשעים איזה מנין צדיקים שבו תקוה השובה לרשעים הייתי מטה כלפי חסד להאריך אפי לרשעים אולי ישובו כי לא יחפוץ במות המת ושבלי אין הקות תשובה יעשה כן משפט: (יח) ואברהם היו יהיה ·

וכהיותו

הָאָֽרֶץ׃ יט כִּי יְדַעְתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת־בָּנָיו וְאֶת־בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ יְהוָה לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט לְמַעַן הָבִיא יְהוָה עַל־אַבְרָהָם אֵת אֲשֶׁר־דִּבֶּר עָלָיו׃ כ וַיֹּאמֶר יְהוָה זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה כִּי־רָבָּה וְחַטָּאתָם כִּי כָבְדָה מְאֹד׃ כא אֵרֲדָה־נָּא וְאֶרְאֶה הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עָשׂוּ ׀ כָּלָה וְאִם־לֹא אֵדָעָה׃ כב וַיִּפְנוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיֵּלְכוּ סְדֹמָה

ת"א כי ידעתיו · יומא שם יבמות פט כתובות ח סנהדרין נו נז מכות כד פקידה בער פז : ויאמר ה' · יומא שם סנהדרין קט :

רש"י

כין יהיה · מ"א זכר לדיק לברכה הואיל והזכירו ברכו · ופשוטו וכי ממנו אני מעלים והרי הוא חביב לפני להיות לגוי גדול ולהתברך בו כל גויי הארץ : (יט) כי ידעתיו · לשון חבה כמו מודע לאישה · הלא בועז מודעתנו · ואדעך בשם · ואמנם עיקר לשון כולם אינו אלא לשון ידיעה שהמחבב את האדם מקרבו אצלו ויודעו ומכירו · ולמה ידעתיו למען אשר יצוה לפי שהוא מצוה את בניו עלי לשמור דרכי ואם תפרשהו כתרגומו יודע אני בו שיצוה את בניו וגו' אין למען נופל על הלשון : יצוה · לשון הווה כמו ככה יעשה איוב · ע"פ ה' יחנו : למען הביא · כך הוא מצוה לבניו שמרו דרך ה' כדי שיביא ה' על אברהם וגו' על בית אברהם לא נאמר אלא על אברהם למדנו כל המעמיד בן לדיק כאילו אינו מת : (כ) ויאמר ה' · אל אברהם שעשה כאשר אמר שלא יכסה ממנו : כי רבה · כל רבה שבמקרא הטעם למטה בבי"ת לפי שהן מתורגמין גדולה או גדלה והולכת אבל זה טעמו למעלה ברי"ש לפי שמתורגם גדלה כבר כמו שפירשתי · ויהי השמש באה · הנה שבה יבמתך : (כא) ארדה נא · למד לדיינים שלא יפסקו דיני נפשות אלא בראיה הכל כמו שפירשתי בפרשת הפלגה · ד"א ארדה נא לסוף מעשיהם : הכצעקתה · של מדינה : הבאה אלי עשו · וכן עומדים במרדם כלה אני עושה בהם ואם לא יעמדו במרדם אדעה מה אעשה להפרע מהן ביסורין ולא אכלה אותן וכיוצא בו מצינו במקום אחר ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך · ולפיכך יש הפסק נקודת פסיק בין עשו לכלה כדי להפריד תיבה מחברתה ורבותינו דרשו הכצעקתה צעקת ריבה אחת שהרגוה במיתה משונה על שנתנה מזון לעני כמפורש בחלק (דף ק"ט) : (כב) ויפנו משם · ממקום שאברהם ליוום שם : ואברהם עודנו

רמב"ן

לברכה הואיל והזכירו ברכו ופשוטו של מקרא וכי ממנו אני מעלים והלא חביב לפני להיות לגוי עצום לשון רש"י והנכון כי השם יתברך דבר בכבוד אברהם אמר הנה הוא עתיד להיות לגוי גדול ועצום ויהיה זכרו בזרעו ובכל גויי הארץ לברכה לכן לא אכסה ממנו כי יאמרו הדורות הבאים איך כסה ממנו או איך נתאכזר הצדיק על שכיניו החונים עליו ולא רחם ולא התפלל עליהם כלל והגלוי אליו טוב ויפה כי ידעתי בו שהוא מכיר ויודע שאני ה' אוהב צדקה ומשפט כלומר שאני עושה משפט רק בצדקה ולכן יצוה את בניו וביתו אחריו לאחוז דרכי והנה אם בדרך צדקה ומשפט יפטרו יתפלל לפני להניחם ישוב הדבר ואם חייבין הם לגמרי גם הוא יחפוץ במשפטם ולכן ראוי שיבא במוד ה' : (יט) כי ידעתיו למען אשר יצוה · לשון רש"י ארי ידעתיה כתרגום לשון חבה מודע להישה ואדעך המנם עיקר כלם לשון ידיעה שהמחבב את האדם ומקרבו אצלו יודע ומכירו ואם תפרשהו יודע אני בו שיצוה את בניו אין למען נופל על הלשון ויתכן שיהיה ידעתיו גדלתיו ורוממתיו בעבור אשר יצוה את בניו אחריו לעשות את הישר לפניו ולכך אקימנו לגוי גדול ועצום שיעבדוני וכמוהו ידעתיך בשם מה אדם ותדעהו או יאמר ידעתיו שיצוה וכן למען יצוה שורך והמורך שיצות והנכון בעיני כי היא ידיעה

אבן עזרא

מבנין נפעל וטעמו שיהיה מבורכים בבניו ומלת ונתברכו איננה כן רק הם מתברכים בו : ופירוש : (כ) זעקת סדום · שדברו דברים כנגד השם הו זעקת החמס : וחטאתם כי כבדה : ולא הכילנה הארץ : (כא) וי"א : הכצעקתם הבאה אלי · אם כן עשו אעשה בהם כלה : ואם לא אדעה · ארחם אותם וכן יפרשו וידע אלהים · ועל דעתי פירושו ארחה אם עשו כלם כרעה הזאת · כי החכמת שהכל ידע כל חלק · על דרך כל · ולא על דרך חלק והעד כי זה הפירוש הוא האמת ואם הוא סוד גדול שאמר אברהם האף תספה · ונספת ה"א האף ואם הוא לתימא בעבור האל"ף שהוא מגרון שמשמש לשון הקדש

רשב"ם

ויזכו להביא עליהם את אשר דבר לאברהם לתת להם את ארץ כנען ואלו העיירות מנחלת בניו הם כדכתיב בגבול בני כנען בפרשת נח ויהי גבול הכנעני מצידן באכה גררה עד עזה באכה סדומה ועמורה ואדמה וצביים עד לשע · ואיך אחריב קרקע שלו וקרקע בניו שלא מדעתו : (כ) ויאמר ה' · המלאך לאברהם שלוחים הללו אני שולח בשביל זעקת סדום כמו שאמר למעלה ואנשי סדום רעים וחטאים : (כא) עשו כלה ·

פסיק

גלי קדמי (נ״א ורמב״ן ידעתינה) בדיל די יפקד ית בנוהי וית אנש ביתה בתרוהי ויטרון ארחן דתקנן קדם יי למעבד צדקתא ודינא בדיל איתי יי על אברהם ית דמליל עלוהי: כ ואמר יי קבילת דסדום ועמורה ארי סגיאת וחובתהון ארי תקיפת לחדא: כא אתגלי כען ואדון הכי קבלתהון דעלת לקדמי עבדו אעבד עמהון גמירא (אם לא תיבין) ואם תיבין לא אתפרע: כב ואתפניאו מתמן גבריא ואזלו

נתינה לגר

ויתברכון בדיליה · עמ״ש לעיל י״ב ג׳ · (יט) כי ידעתיו, ידעתינה · ובנ״א גלי קדמי · עמ״ש הרמב״ן, ל׳ רש״י אחרי ידעתיהו בתרגום לשון חבה ואיננו ברש״י שלפנינו; ונוסחת גלי קדמי הוא כמ״ש הרמב״ן בפירושו שהוא ידיעת השם. דרך ה׳, ארחן דתקנן קדם ה׳ · הוא כמו שדרשו רז״ל, ובו תדבק, שדבק במדותיו. (כא) הכצעקתה, הכקבלתהון. ת׳ ל״ר, ר״ל אנשי סדום ועמרה והוא פשוט, כי ה״א הכנוי מוסב על המדינה כפירש״י; ובעברית יבא באופן הזה לפעמים בל״י, כמו, ותשחת הארץ״ לעיל ו׳ י״א, ולפעמים בל״ר כמו, וכל הארץ באו״ לקמן מ״א נ״ז, לא כן בל׳ ארמית שיבא רק בל״ר—כי מלת וכל הארץ באו, ית׳ וכל דירי ארעא אתו״ ע״כ שינה גם פה לל״ר. הבאה אלי עשו כלה ואם לא אדעה, דעלת לקדמי עבדו אעבד עמהון גמירא ואם תיבין לא אתפרע · אפשר שסובר שמלת, אדעה״ היא מל׳ ויודע בהם את אנשי סכות (שופטים ח׳ ט״ז) שהוא פרעון, או כפשוטו, אדעה מה אעשה להם ופקדתי בשבט פשעם, והת״א קיצר בלשון. והנה ראיתי בעקד של British museum b. 49. d 3—4 תרגום כ״י עם ת״א ורמב״ן וגם הנוסחא אעבד עמהון גמירא אם לא תיבון ואם תיבון לא אתפרע; ובכל אלה עוד לא תנוח דעת כל משכיל, כי מה הכריח להמתרגם לעוות עלינו הכתוב, ומה היה חסר לו אם פרשהו כפשוטו״ אם עשו כהצעקה הבאה אלי אעשה כלה, ואם לא אדעה, והוא ל׳ חנה ורחמנות, כדעת הי״א שהביא הראב״ע וכמ״ש הרמב״ן בסוף דבריו בפירושו לפסוק הזה על דעת מקבלי האמת, וכמתורגם בל״א ? והנראה לדעתי כי הוקשה לאונקלוס אם נאמר כפשוטו, הלא תתחייב אחת משתי אלה, או לעשות בהם כלייה, או לרחם על כלם, וסוף המעשה לא היה כן, כי את סדום ואת עמרה הפך ה׳ באפו ובחמתו, ועל צוער—שהיתה ג״כ שייכת אליהם, כעדות הכתוב שאמר המלאך ללוט הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה לבלתי הפכי וגו׳—שת עין לחמלה—אם לבקשת לוט, או כדרשת רז״ל במס׳ שבת דף י׳ שלא נתמלאה סאתה עדיין—ולכן ת״א, אעבד עמהון גמירא, וכוונתו כדברי בעל ס׳ יא״ר—שהביא בעל אג״ר—שהוא אעשה עמם סליחה ולכן אמר עמהון ולא להון, ואם לא אתפרע; וכלייה לא נזכרה

בעל הטורים

גוי סר׳ ק׳ פי׳ כשיהיה בן ק׳ אז יהיה לגוי גדול · וזהו שנאמר כ״י כ״ן יבורך גבר: (יט) אשר יצוה את בניו · ס״ת תורה

רמב״ן

בו ממש ירמוז כי ידיעת השם שהיא השגחתו בעולם השפל היא לשמור הכללים וגם בני האדם מונחים בו למקרים עד בא עת פקודתם אבל בחסידיו ישים אליו לבו לדעת אותו בפרט להיות שמירתו דבקה בו תמיד לא תפרד הידיעה והזכירה ממנו כלל כטעם לא יגרע מצדיק עינו ובאו מזה פסוקים רבים כדכתיב הנה עין ה׳ אל יראיו וזולת זה: (כ) ויאמר ה׳ זעקת סדום ועמורה · לשון רש״י ויאמר ה׳ אל אברהם שעשה כאשר אמר שלא יכסה ממנו ואמר ר״א כי נכנס פסוק ויפנו משם האנשים בנתים להודיע כי בעת שבאו לסדום אז אמר השם לאברהם זעקת סדום ועמורה כי רבה וכן דעת כל המפרשים כי עם אברהם ידבר ולפי זה הנכון בפסוק ויפנו משם האנשים לומר כי כאשר אמר השם לאברהם בנסוע האנשים ממנו זעקת סדום ועמורה כי רבה עמד אברהם בתפלה ותחנה לפניו למחול להם ולתת לו רשות לדבר והאריך בתפלתו עד שבאו האנשים סדומה ואז נגש אברהם ואמר האף תספה או יהיה פירושו שסב לבאר שעדנו עומד לפני ה׳ כי נגש אברהם ואמר האף תספה · והנה האריך בתחנה לפניו בכל פעם לאמר אל יחר אף ה׳ והיה עוד מכוין דעתו בכל פעם לנבואה עד ששמע תשובת דבריו מפיו של הקדוש ברוך הוא והאריכו כל היום כזה וילך ה׳ בערב כאשר כלה לדבר אל אברהם ובאו שני המלאכים סדומה: זעקת סדום ועמורה · היא זעקת עשוקים יזעקו וישועו מזרוע רשעתם והיה ראוי שיאמר הכתוב זעקת סדום ועמורה שמעתי כי רבה או שיאמר זעקת סדום ועמורה רבה וחטאתם כבדה מאד אבל ענין הכתוב זעקת סדום ועמורה וחטאתם שגדלו

ספורנו

ובביאתו לגם עמים רבים הביא תוכחתו רבת התועלת: (יט) כי ידעתיו · מוכיח במיבור: למען אשר יצוה את בניו · וכל זה אמר האל ית׳ לעצות למען אשר יצוה אברהם לבניו בראותו גודל חסדיו גם לרשעים ומשפטיו נגד בלתי שבים ושמרו לעשות צדקה ומשפט: למען הביא ה׳ על אברהם את אשר דבר עליו · והתכלית האחרון המכוון בזה מאת האל ית׳ היה להביא על אברהם את אשר דבר באמרו להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך: (כ) ויאמר ה׳ · אז התחילה הנבואה שהיא מדרגה למעלה מן המראה שהיתה באמרו וירא אליו: (כא) ארדה נא · ארד לסוף תכלית רשעם שהוא מוכן לצאת מרעה אל רעה בענין הכה נרדם ונכלם שם שהיה כמו שהתבאר למעלה: והראה הכצעקתה · אראה זה בפעל בהתגלות לנס שיתקוממו על לוט שהתגבר וידעו כל באי העולם כי לא על חנם היה השונג הגדול: עשו כלה · עשו כלם באין ביניהם מוחה כמו

ואברהם עודנו עמד לפני יהוה: כג ויגש אברהם ויאמר האף תספה צדיק עם־רשע: כד אולי יש חמשים צדיקם בתוך העיר האף תספה ולא־תשא למקום למען חמשים הצדיקם אשר בקרבה: כה חללה לך מעשת כדבר הזה להמית צדיק עם־רשע והיה כצדיק כרשע חללה לך השפט כל־הארץ לא יעשה משפט: כו ויאמר יהוה אם־אמצא בסדם חמשים צדיקם בתוך העיר ונשאתי לכל־המקום בעבורם: כז ויען אברהם ויאמר הנה־נא הואלתי לדבר אל־אדני ואנכי עפר ואפר: כח אולי יחסרון

ת"א חלילה לך · כאלילים ד': נשאתי לכל · סנהדרין לט: ויען אברהם · עקידה שער ד כד: ואנכי עפר · סוטה יז:

רש"י

עומד לפני ה' · והלא לא הלך לעמוד לפניו אלא הקב"ה בא אצלו ואמר לו זעקת סדום ועמורה כי רבה והיה לו לכתוב וה' עודנו עומד על אברהם אלא תיקון סופרים הוא זה(ב"ר) אשר הפכוהו רז"ל לכתוב כן: (כג) ויגש אברהם · מצינו הגשה למלחמה ויגש יואב וגו'· הגשה לפיוס ויגש אליו יהודה · והגשה לתפלה ויגש אליהו הנביא · ולכל אלה נכנס אברהם לדבר קשות ולפיוס ולתפלה: האף תספה · הגם תספה · ולתרגום של אונקלוס שתרגומו לשון רוגז כך פירושו האף ישיאך שתספה צדיק עם רשע: (כד) אולי יש חמשים צדיקים · עשרה צדיקים לכל כרך וכרך כי ה' מקומות יש: (כה) חלילה לך · וא"ת לא יצילו הצדיקים את הרשעים למה תמית הצדיקים: חלילה לך · חולין הוא לך יאמרו כך היא אומנתו שוטף הכל הצדיקים ורשעים כן עשית לדור המבול ולדור הפלגה: כדבר הזה · לא הוא ולא כיוצא בו: חלילה לך · לעולם הבא: השופט כל הארץ · נקוד בחטף פת"ח ה"א של השופט לשון תמיה וכי מי שהוא שופט לא יעשה משפט אמת: (כו) אם אמצא בסדם וגו' לכל המקום · לכל הכרכים · לפי שסדום היתה מטרפולין וחשובה מכולם תלה בה הכתוב: (כז) הואלתי · רציתי כמו ויואל משה: ואנכי עפר ואפר · וכבר הייתי ראוי להיות עפר ע"י המלכים ואפר ע"י נמרוד לולי רחמיך

רמב"ן

מאד ארד ואראה אם כלם תמאו אעשה דין בהם ואם לא אדעה מי החוטאים ועגין הירידה והראיה אמר רש"י בדרך הדרש לימד שלא יפסקו דיני נפשות אלא בראיה ועל דרך הפשט מפני שרצה הקב"ה לגלות לאברהם ענין סדום ולהודיעו כי אין בהם עושה טוב אמר אליו זעקת סדום ועמורה כי רבה ארד לראות כלומר באתי לשפוט אם חטאו אעשה בהם כלה ואם לא אדעה מה אעשה בהם ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם הודיעו כי אין עוד נגמר דינם וכי עתה יפקוד עונם וישפוט אותם וזה כלשון ה' משמים השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דורש את אלהים הכל סר יחדו נאלחו ור"א אמר בו סוד מילדי נכרים ישפיקו בו ואני ארמוז לך דעת מקבלי האמת דרשו רבותינו בפסוק כי הנה ה' יוצא ממקומו וירד ודרך על במתי ארץ יוצא ובא לו ממדה למדה יוצא ממדת רחמים ובא לו למדת הדין וכן הענין הזה ויאמר ה' אל לבו זעקת סדום ועמורה כי רבה ארד ממדת רחמים אל מדת הדין ואראה ברחמים אם כצעקתה

אבן עזרא

להרחיב אשר לפניו: (כג) תספה · פועל יוצא וטעמו תכלה וכן אספה עלימו רעות · ואם הם שני בניינים: (כד) ולא תשא למקום · כטעם תסלח · כמו נושא עון · ולמקום הוא סדום · כי בעבורו נגש אברהם להציל את לוט: (כה) חלילה · דבר שלא יתכן · וי"א שחמלה כטעם חלול שאין בו כלום: והיה כצדיק כרשע · כאשר יתחברו שני כפי"ן היא דרך קצרה · והטעם והיה הצדיק כרשע · והרשע כצדיק · וכן כי כמוך כפרעה · כעמי כעמך · כהכהנ כאורח · ואיך יתכן שלא יעשה משפט מי שהוא שופט כל הארץ: (כו) וטעם בתוך העיר · שהם יראים את השם בפרהסיא וכן שוטטו בחוצות ירושלים: (כז) ואין מלת · הואלתי · כמו כאלותי רק פירושו רציתי · וכן הואיל משה · וכ"ף מלת אנכי · נוסף או הם שתי מלות והטעם אחד · וטעם ואנכי עפר ואפר כי עפר הייתי ואפר אשוב · והעקר על יסוד הגוף · והם העצמות: (כח) אולי

רשב"ם

פסיק יש בנתיים להפריד את הדבר כלומר אם כן עשו אעשה אותם כלה: (כב) עומד לפני ה' · לפני המלאך לבקש פניו: (כג) תספה · תכלה כדכתיב אספה עלימו רעות חצי אכלה בם · אכלה כפל לשון של אספה: (כד) בתוך העיר · סדם ומלך סדם היה ראש לכל המלכיות שבמקום ההוא: (כה) השופט כל הארץ · ששלחך כאן לא יעשה משפט: (כו) ויאמר ה' · המלאך:

לסדום ואברהם עד כען משמש בצלו קדם יי׃ כג וקרב אברהם ואמר הברגז תשיצי זכאי עם חייב׃ כד מאים אית חמשין זכאין בגו קרתא הברגז תשיצי ולא תשבוק לאתרא בדיל חמשין זכאין די בגוה׃ כה קושטא אנון דינך מלמעבד כפתגמא הדין לקטלא זכאה עם חיבא ויהי זכאה כחיבא קושטא אנון דינך הדין (נ״י הדין) כל ארעא לא (נ״י ברם) יעבד דינא׃ כו ואמר יי אם אשכח בסדום חמשין זכאין בגו קרתא ואשבוק לכל אתרא בדילהון׃ כז ואתיב אברהם ואמר הא כען שריתי למללא קדם יי ואנא עפר וקטם׃ כח מאים יחסרון חמשין זכאין

נתינה לגר

בדברי הקב״ה אבי הרחמים • ועי׳ לקמן פסוק כ״ט לא אעשה • (כג) האף תספה, הברגז תשיצי • לא פי׳ כרש״י כעס, אלא ל׳ אף ורוגז (וע׳ בנתה״ש). (כו) לכל המקום • לכל אתרא • הוא כפירש״י והרמב״ן שכוונת „לכל המקום" הוא לכל החמשה כרכים • ובאשר סדום היתה המטרופולין והחשובה שבכולם, לכן תלה בה הכתוב. ויב״ע ת׳ „לכל ארעא". (כה) חלילה לך קושטא אינון דינך • ר״ל משפטיך הם אמת לכן א״א לעשות לך כזאת, וכמו חולין הוא לך. השפט כל הארץ לא יעשה משפט, דיין כל ארעא ברם יעבד דינא • כ״ה הנוסחא הנכונה (ובהכ״י הנ״ל מצאתי ג״כ דיין כל ארעא ברם יעבד דינא) וכן הסכים בעל אוג״ר, כי כן הוא מדרך אונקלוס להסיר התמיהה (במקום שיש שום חשש חירוף וגידוף) ולבאר המכוון •

בעל הטורים

אשר יעוה בגי׳ הורה ובגי׳ ברית : (כד) צדיקם הצדיקם (ד׳) כנגד ד׳ דיינים שהיו בסדום • וכלם הסרים דסבי דבכתא הוו (פרש״י סנהדרין דף ק״ב וק״ט) : (כז) ואנכי עפר ואפר • מכאן זכה לאפר פרה ועפר סוטה: עפר בגי׳ לסוטה (מל׳ כי תשטה) ואפר בגי׳ בפרה: עפר ואפר ב׳ במסורה הכא ואידך באיוב (מ״ב) ונחמתי על עפר ואפר וזהו מ״ב גדול מה

רמב״ן

שבאה אלי במדת הדין עשו כלה ואם לא אדעה וארחם כדרך וידע אלהים ואחר שספר הכתוב דעת העליון חזר אל הענין הראשון וספר במעשה כי האנשים אשר השקיפו על פני סדום ללכת שמה ושלחם אברהם הגיעו שמה ואברהם מעת הפרדם ממנו ועד הגיעם שם עודנו עומד לפניו כי קראו והגיד לו כי המלאכים הם השלוחים האלה להשחית המקום כאשר אמר ולא הוצרך לפרש מתי עמד לפניו כי מעת שאמר המכסה אני מאברהם נודע שהגיד לו: (כג) ויגש אברהם ויאמר האף תספה צדיק עם רשע • אפו של הקב״ה היא מדת דינו וחשב אברהם שהוא תספה צדיק עם רשע לא ידע מחשבות ה׳ אשר חשב עליהם ברחמיו כאשר פירשתי ולכן אמר כי הגון וטוב הוא שישא לכל המקום למען חמשים הצדיקים אבל לא יתכן גם במדת הדין להמית צדיק עם רשע שאם כן יהיה כצדיק כרשע ויאמרו שוא עבוד אלהים וכל שכן במדת רחמים שהוא שופט כל הארץ והוא העושה משפט בענין ויגבה ה׳ צבאות במשפט ואמרו המלך המשפט וזהו ענין הכפל חלילה לך והקב״ה הודה שישא לכל המקום בעבורם כי במדת רחמים יתנהג עמהם ומה שהודיע אליו כל הענין היות ויאמר ה׳ כתוב יו״ד ה״א וכל אשר הזכיר אברהם אל״ף דל״ת והנה זה מבואר: (כד) חמשים צדיקים • כתב רש״י עשרה לכל כרך וכרך השחית בחמשה תשעה לכל כרך וכרך ואתה צדיקו של עולם תצטרף עמהם אולי ימצאון שם ארבעים וימלטו ארבעה כרכים וכן שלשים יצילו שלשה ועשרים יצילו שנים ועשרה יצילו אחד ולא בקש על פחות מעשרה שדור המבול היו שמנה צדיקים ולא הצילו על דורן ותשעה על ידי צירוף כבר ביקש ולא מצא כל אלו דברי הרב ז״ל ואני תמה אם כן מה התפלה והתחינה הזאת אשר היה מתחנן בכל פעם ופעם אל נא יחר לאדני והנה נא הואלתי והלא ראוי הוא שיהיו ארבעים מצילין ארבעה ושלשים והעשרים יצילו לפי חשבון כאשר החמשים יצילו חמשה וכן מה שאמר כי תשעה על ידי צירוף כבר בקש ולא מצא והלא לארבעים וחמשה היה מבקש הצירוף ולא היו שם ארבעים וחמשה

ספורנו

כמו כלה גרש יגרש שענינו כלכם וגם זה נודע בשליחות המלאכים שנאמר בו כל העם מקצה ואין מכלים: (כב) ואברהם עודנו עומד • אף על פי שהמלאכים אשר שלח להשחית כבר הגיעו לסדום מכל מקום אברהם עודנו עומד לבקש רחמים וללמד זכות כאמרם ז״ל אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים • וכן בהיותי מיתות אמרו היו מתודים אותו ארבעה וחמשה פעמים עד שיהיה ממש בדבריו : (כג) האף תספה צדיק עם רשע • שהרי אמרת זעקת סדום ועמורה כי רבה כשופט את כל המקום על פי הרוב לא כשופט אנשי העיר החוטאים בלבד : (כד) האף תספה ולא תשא למקום • אף על פי שתספה ולא תשא לרשעים בשביל הצדיקים : (כה) חלילה לך להמית צדיק והיה כצדיק כרשע • מעותד למקרה אם יקרה שימצא איזה צדיק בתוך הרשעים : השפט כל הארץ • כי בהיותך שופט כל הארץ אם תדין את כלם אחרי הרוב תשחית אותם לעולם בלי ספק כי רוב בני אדם רשעים: (כו) אם אמצא בסדום • עתה כשאשאל אותם במלאכים ששלחתי אם אמצא בסדום חמשים צדיקים שימחו ברשעים בסדום שהיא ראש לשאר הערים כאמרו סדום ובנותיה וגם יקבצו היושבי העם מכל שאר הכרכים אשר בככר: ונשאתי לכל המקום • לא לצדיקים בלבד: (כז) הנה נא הואלתי לדבר • לשאול בספק שהיה אצלי בענין המשפט האלהי: ואנכי עפר ואפר • ולא ידעתי עדין לסוף כוונת דברי

תשובתך

חמשים הצדיקם חמשה התשחית בחמשה את־כל־העיר ויאמר לא אשחית אם־אמצא שם ארבעים וחמשה: כט ויסף עוד לדבר אליו ויאמר אולי ימצאון שם ארבעים ויאמר לא אעשה בעבור הארבעים: ל ויאמר אל־נא יחר לאדני ואדברה אולי ימצאון שם שלשים ויאמר לא אעשה אם־אמצא שם שלשים: לא ויאמר הנה־נא הואלתי לדבר אל־אדני אולי ימצאון שם עשרים ויאמר לא אשחית בעבור העשרים: לב ויאמר אל־נא יחר לאדני ואדברה אך־הפעם אולי ימצאון שם עשרה ויאמר לא אשחית בעבור העשרה: לג וילך יהוה כאשר כלה לדבר אל־אברהם ואברהם שב למקמו:

שלישי יט א ויבאו שני המלאכים סדמה בערב ולוט ישב בשער־סדם וירא־לוט ויקם לקראתם וישתחו אפים ארצה: ב ויאמר הנה נא־אדני סורו נא אל־בית עבדכם ולינו ורחצו רגליכם והשכמתם והלכתם לדרככם ויאמרו

הנו"ן בדג"ש.

רש"י

אשר עמדו לי: (כח) התשחית בחמשה. והלא הן ט' לכל ככר ואתה צדיקו של עולם תצטרף עמהם: (כט) אולי ימצאון שם ארבעים. וימלטו ד' הכרכים. וכן שלשים יצילו ג' מהם או כ' יצילו ב' מהם או י' יצילו אחת מהם: (לב) אולי ימצאון שם עשרה. על פחות לא ביקש אמר דור המבול היו ח' נח ובניו ונשיהם ולא הצילו על דורן. ועל ט' ע"י צירוף כבר בקש ולא מצא: (לג) וילך ה' וגו'. כיון שנשתתק הסניגור הלך לו הדיין: ואברהם שב למקומו. נסתלק הדיין נסתלק הסניגור והקטיגור מקטרג לפיכך ויבאו שני המלאכים סדומה להשחית. אחד להשחית את סדום ואחד להציל את לוט הוא אותו שבא לרפאות את אברהם והשלישי שבא לבשר את שרה כיון שעשה שליחותו נסתלק לו: (א) המלאכים. ולהלן קראם אנשים כשהיתה שכינה עמהם קראם אנשים (ב"ר). ד"א אצל אברהם שכחו גדול והיו המלאכים תדירין אצלו כאנשים קראם אנשים ואצל לוט קראם מלאכים: בערב. וכי כל כך שהו המלאכים מחברון לסדום אלא מלאכי רחמים היו וממתינים שמא יוכל אברהם ללמד עליהם סנגוריא: ולוט ישב בשער סדום. ישב כתיב אותו היום מינוהו שופט עליהם (ב"ר): וירא לוט וגו'. מבית אברהם למד לחזר על האורחים: (ב) הנה נא אדני הנה נא אתם אדונים לי אחר שעברתם עלי. ד"א הנה נא צריכים אתם לתת לב על הרשעים הללו שלא יכירו בכם וזו היא עצה נכונה (ב"ר): סורו נא. עקמו את הדרך לביתי דרך עקלתון שלא יכירו שאתם נכנסים שם לכך נאמר סורו. בראשית רבה: ולינו ורחצו רגליכם. וכי דרכן של בני אדם ללון תחלה ואח"כ לרחוץ. ועוד שהרי אברהם אמר להם תחלה רחצו רגליכם אלא כך אמר לוט אם כשיבואו אנשי סדום ויראו שכבר רחצו רגליהם יעלילו עלי ויאמרו כבר עברו שני ימים או שלשה שבאו לביתך ולא הודעתנו לפיכך אמר מוטב שיתעכבו כאן באבק רגליהם שיהיו נראין כמו שבאו עכשיו לפיכך אמר לינו תחלה ואחר כך רחצו:

רמב"ן

אבל תשעה ימצאון שם. והנה דעת הרב לומר שהרבים ראוין להצלה גדולה יותר מאשר יצילו המועטים אפילו כלם

אבן עזרא

יחסרון חמשה והטעם אולי תחסר עשירית המספר. וטעם התשחית בחמשה בעבור החמשה שיחסרו את הכל ואחר כן אמר

חַמְשָׁא הַתְחַבֵּל בְּחַמְשָׁא יָת כָּל קַרְתָּא וַאֲמַר לָא אֲחַבֵּל אִם אֶשְׁכַּח תַּמָּן אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא: כט וְאוֹסִיף עוֹד לְמַלָּלָא קֳדָמוֹהִי וַאֲמַר מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן אַרְבְּעִין וַאֲמַר לָא אֶעְבֵּד גְּמִירָא בְּדִיל אַרְבְּעִין: ל וַאֲמַר לָא כְעַן יִתְקַף קֳדָם (נ"י רוּגְזָא) דַּייָ וַאֲמַלֵּל מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן תְּלָתִין וַאֲמַר לָא אֶעְבֵּד גְּמִירָא אִם אֶשְׁכַּח תַּמָּן תְּלָתִין: לא וַאֲמַר הָא כְעַן שָׁרֵיתִי לְמַלָּלָא קֳדָם יְיָ מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן עַשְׂרִין וַאֲמַר לָא אֲחַבֵּל בְּדִיל עַשְׂרִין: לב וַאֲמַר לָא כְעַן יִתְקַף קֳדָם יְיָ וַאֲמַלֵּל בְּרַם זִמְנָא הָדָא מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן עַשְׂרָא וַאֲמַר לָא אֲחַבֵּל בְּדִיל עַשְׂרָא: לג וְאִסְתַּלַּק יְקָרָא דַּייָ כַּד שֵׁצִי לְמַלָּלָא עִם אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם תָּב לְאַתְרֵיהּ: א וְעָלוּ תְּרֵין מַלְאֲכַיָּא לִסְדוֹם בְּרַמְשָׁא וְלוֹט יָתֵיב בִּתְרַעָא (נ"י בִּתְרַע) דִסְדוֹם וַחֲזָא לוֹט וְקָם לְקַדָּמוּתְהוֹן וּסְגִיד עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא: ב וַאֲמַר בְּבָעוּ כְעַן רִבּוֹנַי זוּרוּ כְעַן לְבֵית עַבְדְּכוֹן וּבִיתוּ וְאַסְחוּ רַגְלֵיכוֹן וְתַקְדְּמוּן וּתְהָכוּן לְאָרְחֲכוֹן וַאֲמָרוּ לָא אֱלָהֵין בִּרְחוֹבָא נְבִית:

נתינה לגר

וכ"כ בעל נתס"ש. וכתב הרשב"ם "השופט כל הארץ שהלך כאן לא יעשה משפט" עכ"ל והוא לפי דרכו שפט המלך הגדול שבהם דבר כל זאת. (כט) לא אעשה, לא אעבד גמירא· לכאורה משמע שכוונתו במלת גמירא בפה נמירא איננס כדעת ס' יא"ר שהבאנו למעלה (פסוק כ"א) אבל באמת יש הבדל בין אעבד שכתוב שם ללא אעבד הכתוב פה, שהוא כמדתו מדת הרחמים ית"ש. יט (ב) אדוני, רבוני·

אבן עזרא

אולי יחסרון החמשים מהמספר אבל אמרת· אם ימצאון שם לא אשחיתם· ופעם לא אעשה בעבור הארבעים לא אעשה כשחתה· ושלא יצריך מגד שני החסרונים אחר כן· אם יחסר הרביעית גם השלישית גם השני· ור"א נמה לא השחית מעשרה בעבור היות שניה בכל עיר כי המש ערים היו· וזה איננו נכון בעבור שאמר בסדום לבדה ואף על פי שחכמינו ז"ל העתיקו שאין תפלה בגבור פחות מעשרה גם זה הפסוק יחזיק ידי אמונתינו: (לג) ואברהם שב למקומו· אל הברון וזאת המראה היתה במקום שהלך אברהם ללות המלאכים ומשם ישקיף על פני סדום ואע"פ שהוא כתוב וישכם אברהם בבקר וישקף על פני סדום· אחר נאם השם היה· כי לא נהפכה סדום בלילה· כי כן העיד הכתוב: (א) ופי' בערב· בהפכת מארים: אפים· עד שם אפיו בארץ והם הנחירים שהם גבוהים על הפנים: (ב) הנה נא אדוני· רבותי· לשון הוא וכאשר תמצא מלת סור והאריס מ"ם היא כמשמעו· ואם אחריה אל"ף הפתוח בפתח קטן טעמם שיסור ממקומו וילך אל הקורא או אל המקום הנקרא כמו סורה אלי: ויאמרו לא· אם לא תפגר וזאת המלה רבוי דברים

רמב"ן

הגלה מועטת כמו שאמרו איכו דומה מועטין העושין את התורה למרובים העושין את התורה והנה הודה הקב"ה שילינו ארבעים וחמשה בצירוף לדיקו של עולם כל הכרכין כאלו היו חמשים שלמים ומעתה כשיהיו מ' לדיקים מצילין הרבעה אף בצירוף הלדיק ית' יגלנו עם השלשים והעשרים שכבר הודה בצירוף כזה ואם האמר שהודה בו עם ארבעים וחמשה שהם רבים ושמא לא יודה בצירוף עם המועטין כמו שאמרנו לדקת ס' ראויה היא להצטרף ולהציל כיון שהודה שלא יבדיל בין רב למעט זה דעת הרב· ודרך פשט הכתובים כלולה שאמר התחלה חמשים לתת חשבון שלם של עשרה לכל אחת ואחת וחזר ופחת כמו שיכול ולהציל היה הכל אומר ולא ידעתי מי הכניכו לרב במה שאמר: (כו) בתוך העיר· פי' ר"א שיהיו יראים את השם בפרהסיא וכן שוטטו בחוצות ירושלים· והנכון בעיני כי אברהם אמר בתוך העיר לאמר שאפילו יהיו נכרים בתוכה ראוי שיצילוה ואמר זה בעבור לוט וחשב אולי יש אחרים שם: (כח) לא אשחית. אם אמצא שם יבפית אותו שלא ישחית אם ימצאון שם כן ולא היה אומר לו דע שאין שם כמספר הזה שאמרת לפי שעדיין לא נגמר דינם כאשר אמר ארדה נא ואראה והנה אברהם לא ידע מה יעשה בהם ולכן השכים בבקר והשקיף על פני סדום וראהו כי נשחתו ידע שלא היו שם כן: (ב) הנה נא אדני· לשון רש"י הנה נא אתם אדונים לי אחר שעברתם עלי והנכון שהוא לשון תחנה אדני הנה נא בית עבדכם סורו· נא אלי ומלת סורו כמו סורה שבה פה סורה אדני סורה אל תירא: וטעם והשכמתם והלכתם לדרככם· להגיד להם שלא יתעכבו

ספורנו

הנוסף: (כח) התשחית בחמשה את כל העיר· הודיעני אם הוא מספר קטוב אצלך שפחות מעשרה לכל כרך לא תהיה עדה מצלת ולפי זה תשחית את העיר החמישית שיותר חייבת מבלי אין עדה מצלת בשבילה: ויאמר לא אשחית· את החמישית: (כט) לא אעשה רעה כלל לשלש הערים ספחות חייבות: (לא) לא אשחית בעבור העשרים· בעבור העשרה· כי בהשחית ג' מהם לא המלטנה מכל וכל השתיים הנשארות שלא תהיינה נזוקות בגלל מה נהרבן השכנות כאמרם והקללה בכל נתקללו שכניה: (לג) וילך ה'· המתין שם אברהם ולא הפסיק כונתו לנבואה עד שנסתלקה שכינה על הפך ויצא קין מלפני ה': ואברהם שב· שב מן המקום שלוה שם המלאכים שבם נתיחד עמו הדבור: למקומו· אל ביתו: (א) ויבאו שני המלאכים סדומה בערב· אף על פי שהגיעו שם בלי אחור כאמרם גבריאל בשתים מיכאל באחת וכן הורה למעלה באמרו וילכו סדומה מכל מקום לא נכנסו בסדום עד הערב שכבר נסתתמו טענות אברהם המליץ ונגמר הדין: ויקם לקראתם· פן ילינו ברחוב כמו שהיה אז המנהג בשאר הערים כשאין מכניס אורחים ויזיקו להם רשעי העיר: וישתחו

לֹּא כִּי בָרְחוֹב נָלִין׃ ג וַיִּפְצַר־בָּם מְאֹד וַיָּסֻרוּ אֵלָיו וַיָּבֹאוּ אֶל־בֵּיתוֹ וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתֶּה וּמַצּוֹת אָפָה וַיֹּאכֵלוּ׃ ד טֶרֶם יִשְׁכָּבוּ וְאַנְשֵׁי הָעִיר אַנְשֵׁי סְדֹם נָסַבּוּ עַל־הַבַּיִת מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן כָּל־הָעָם מִקָּצֶה׃ ה וַיִּקְרְאוּ אֶל־לוֹט וַיֹּאמְרוּ לוֹ אַיֵּה הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־בָּאוּ אֵלֶיךָ הַלָּיְלָה הוֹצִיאֵם אֵלֵינוּ וְנֵדְעָה אֹתָם׃ ו וַיֵּצֵא אֲלֵהֶם לוֹט הַפֶּתְחָה וְהַדֶּלֶת סָגַר אַחֲרָיו׃ ז וַיֹּאמַר אַל־נָא אַחַי תָּרֵעוּ׃ ח הִנֵּה־נָא לִי שְׁתֵּי בָנוֹת אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ אִישׁ אוֹצִיאָה־נָּא אֶתְהֶן אֲלֵיכֶם וַעֲשׂוּ לָהֶן כַּטּוֹב בְּעֵינֵיכֶם רַק לָאֲנָשִׁים הָאֵל אַל־תַּעֲשׂוּ דָבָר כִּי־

ת"א ויכלו שני · מציעא פו : ויפצר בם · שם פז :

הלמ"ד ברגש

רש"י

ויאמרו לא · ולאברהם אמרו כן תעשה · מכאן שמסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול (ב"ר) : כי ברחוב נלין · הרי כי משמש בלשון אלא שאמרו לא נסור אל ביתך אלא ברחובה של עיר נלין : (ג) ויסרו אליו · עקמו את הדרך לצד ביתו : ומצות אפה · פסח היה : (ד) טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדום · כך נדרש בב"ר טרם ישכבו ואנשי העיר היו בפיהם של מלאכים שהיו שואלים ללוט מה טיבם ומעשיהם והוא אמר להם רובם רשעים עודם מדברים בהם ואנשי סדום וגו' ופשוטו של מקרא ואנשי העיר אנשי רשע נסבו על הבית ועל שהיו רשעים נקראים אנשי סדום כמו שאמר הכתוב ואנשי סדום רעים וחטאים : כל העם מקצה · מקצה העיר עד הקצה שאין אחד מוחה בידם שאפילו צדיק אחד אין בהם : (ה) ונדעה אתם · במשכב זכר כמו אשר לא ידעו איש (ב"ר) : (ח) האל · כמו

רמב"ן

בעיר אחר הבקר כי ידע בענין אנשי העיר ורשעם אבל היה חושב כי באור הבקר ישכימו או שראה אותם כהולכי ארחות לא יתעכבו בעיר ואמר והשכמתם והלכתם לדרככם אם תרצו : (ג) ויפצר בם מאד · היה ללוט זכות בהפצירו בהם והיה לו חפץ טוב בהכנס אורחים והיו ממאנים כדי לזכותו ולכן שמעו לו בסוף כי מתחלה לא היו רוצים לבא לביתו כי איננו צדיק תמים ורבותינו אמרו מסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול וא"כ יהיה כדרך מוסר בני אדם : (ה) ונדעה אותם · כוונתם לכלות את הרגל מביניהם כדברי רבותינו כי חשבו שבעבור טובת ארצם שהיא כגן ה' יבאו שם רבים והם היו מואסי הצדקה אבל לוט בעשרו וממונו בא אליהם או שבקש מהם רשות או שקבלוהו לכבוד אברהם והכתוב מעיד שזאת כוונתם שנאמר הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה · ומה שאמר רעים וחטאים לה' מאד שהיו מכעיסים ומורדים בשלותם ובענוי האביונים והוא שאמר ותגבהינה ותעשינה תועבה לפני ואסיר אתהן כאשר ראיתי · ועל דעת רבותינו היו בהם כל מדות רעות אבל נגמר דינם על אותו העון מפני שלא החזיקו יד עני ואביון כי היו המדירים באותו עון יותר מכלם וגם כי כל העמים עושים צדקות עם ריעיהם עם עניהם לא היה בכל הגוים כסדום לאכזריות · ודע כי משפט סדום היה למעלת א"י כי היא מכלל נחלת ה' ואינה סובלת אנשי התועבות וכאשר תקיא את הגוי כלו מפני תועבותם הקדימה וקאה את העם הזה שהיו רעים מכלם לשמים ולבריות ושממו עליהם השמים והארץ והושחתה הארץ בלא רפואה לעולם מפני שבעבור טובה נהגאו וראה הקב"ה שיהיה לאות לבני מרי לישראל העתידים ליורשם כאשר התרה בהן גפרית ומלח שרפה כל ארצה כמהפכת סדום ועמורה אדמה וצבוים אשר הפך ה' באפו ובחמתו כי יש באומות רעים וחטאים מאד ולא עשה בהם ככה אבל למעלת הארץ הזאת היה הכל כי שם היכל ה' ועוד אני עתיד לבאר זה בסדר אחרי מות אם יחייני הממית והמחיה :

אבן עזרא

כטעם פיוסים · וכן ואון ותרפים הפצר : (ד) נסבו · מבנין נפעל : כל העם מקצה · שלא היו סמוכים אל הבית : (ה) ונדעה אותם · כנוי לשכיבה : (ו) הפתחה · אל הפתח הי"ו דלת סימן נקבה ונמלא חסר : (ח) ידעו איש · לשון רבים ורבות בפעל שעבר בלא תוספת וי"ו פתוח שוה : האל · כמו האלה · ויאמר הגאון כי בעבור השלישי שלא בא אמר כן · וזה הטעם רחוק כי גם שתי הלשונות תמצאם בלשון ארמית :

רשב"ם

(ב) כי ברחוב נלין · אלא ברחוב נלין : (ד) כל העם מקצה · להודיע שאפי' אחד או עשרה שאמר לאברהם לא נמצא בהם : (ה) ונדעה אותם . משכב זכר · וכן בפלגש בגבעה : (ח) כי על כן · אשר באו :

אונקלוס

ג וּתְקֵף־בְּהוֹן לַחְדָא וְזָרוּ לְוָתֵהּ וְעַלּוּ לְבֵיתֵהּ וַעֲבַד לְהוֹן מִשְׁתְּיָא וּפַטִּיר אֲפָא־לְהוֹן וַאֲכָלוּ: ד עַד־לָא שְׁכִיבוּ וַאֲנָשֵׁי קַרְתָּא אֲנָשֵׁי סְדוֹם אַקִּיפוּ עַל־בֵּיתָא מֵעוּלֵימָא וְעַד־סָבָא כָּל־עַמָּא מִסּוֹפֵהּ: ה וּקְרוֹ לְלוֹט וַאֲמָרוּ לֵהּ אָן גֻּבְרַיָּא דִּי אֲתוֹ לְוָתָךְ לֵילְיָא אַפֵּקְנוּן לְוָתָנָא וְנִדַּע יָתְהוֹן: ו וּנְפַק לְוָתְהוֹן לוֹט לְתַרְעָא וְדַשָּׁא אֲחַד בַּתְרוֹהִי: ז וַאֲמַר בְּבָעוּ־כְעַן אַחַי לָא תַבְאִישׁוּן: ח הָא־כְעַן לִי תַּרְתֵּין בְּנָן דִּי לָא יְדַעָנּוּן גְּבַר אַפֵּיק־כְּעַן יָתְהֵן לְוָתְכוֹן וְעִיבִידוּ לְהֵן כִּדְתָקֵן בְּעֵינֵיכוֹן לְחוֹד לְגֻבְרַיָּא הָאִלֵּין

נתינה לגר

בפתח הנו"ן ובתרגום רוו"ה רבוני בחירק הנו"ן והוא פ"ס, כי פה הוא ל' רבים. (ג) ומצות, ופטיר׳ ת׳ בל׳ יחיד ולא ידעתי למה, ועמ"ש לקמן (שמות י"ב ח׳). (ז) אל נא, בבעו כען:

בעל הטורים

שנאמר באיוב ממה שנאמר באברהם: (ג) ומצות · ב׳ במסרה הכא ואידך ללי אש ומצות · מלמד שפסח היה דולפין ומצות דהכא שמצות דהתם: (ד) ישכבו · ג׳ במסרה הכא ואידך (יחזקאל ל"ב) ערלים ישכבו (איוב כ"א) יחד על עפר ישכבו פי׳ ערלים ישכבו האומות שהם כאנשי סדום · כי על סדומים וכיוצא בהם נאמר אותו פסוק: מקצה ב׳ במסרה כל העם מקצה · כי נלכדה עיר מקצה גבי נבוכדנצר · לומר לך שראוין אלו למפולת כאלו ועוד כי כשנכנסו כאן נלכדה גם עירם מקצה:

רמב"ן

(ח) אוציאה נא אתהן אליכם · מתוך שבחו של האיש הזה באנו לידי גנותו שהיה טורח מאד על אכסניא שלו להציל אותם מפני שבאו בצל קורתו אבל שהיו אנשי העיר בהפקר בנותיו אין זה כי אם רוע לב שלא היה ענין הזמה בנשים רחוק בעיניו ולא היה עושה לבנותיו חמס גדול כפי דעתו לכך אמרו רבותינו במנהג שבעולם אדם מוסר עצמו על בנותיו ועל אשתו יהרג או נהרג וזה מוסר בנותיו להתעולל בהן א"ל הקב"ה לעצמך אתה משמרן · והנה לוט היה מתירא אליהם כי היה חושב שהם אנשים אבל כאשר הכו בסנורים את אנשי העיר ואמרו לו כי משחיתים אנחנו את המקום הזה וישלחנו ה׳ אז הכיר בהם והאמין לעשות כל אשר צוו: ודע והבן כי ענין פלגש בגבעה אף על פי שהוא נדמה לענין הזה איננו כמוהו לרוע כי הרשעים ההם לא היה דעתם לכלות הרגל ממקומם אבל היו שטופי זמה ורצונם במשכב האיש האורח וכאשר הוציאו אליהם פילגשו נתפייסו בה והאיש הזקן שאמר להם הנה בתי הבתולה ופילגשו אוציאה נא אותם ועשו להן הטוב בעיניכם יודע היה שלא יחפצו בבתו ולא יעשו ע"ד רעה ועל כן לא אבו לשמוע לו וכאשר הוציא את פלגשו לבדה שהקו ממנו והאיש בעל הבית גם האורח כלם היו חפצים להציל את האיש בפלגשו כי פלגש היתה לא אשת איש וכבר זהה עליו ונפרץ הדבר עוד לא היו בו כל אנשי העיר כאשר בסדום שנאמר בו מנער ועד זקן כל העם מקצה אבל בגבעה נאמר והנה אנשי העיר אנשי בני בליעל מקצתם שהיו שרים ותקיפים בעיר כמו שאמר האיש ויקומו עלי בעלי הגבעה ועל כן לא מיחו האחרים בידם והנה פנות כל העם מכל שבטי ישראל רצו לעשות גדר גדול בדבר להמית אותם שנאמר ועתה תנו את האנשים בני בליעל אשר בגבעה ונמיתם ודבר ברור הוא שלא היו חייבין מיתה בדין תורה שלא עשו מעשה זולתי ענוי הפלגש הזונה ולא נתכוונו למיתה שלה גם לא מתה בידם וישלחוה מאתם כעלות השחר והלכה מאתם לבית אדוניה ואחר כך מתה אולי נחלשה מרוב הביאות ונתקררה בפתח עד האור ומתה שם · אבל מפני שהיו חפצים ואומרים לעשות נבלה כאנשי סדום ראו השבטים לעשות סייג לתורה שלא יעשה ולא יאמר כן בישראל כמו שאמרו ונבערה רעה מישראל וזה הדין הוא ממה שאמרו רבותינו בית דין מכין ועונשין שלא מן התורה ולא לעבור על דברי תורה אלא לעשות סייג לתורה · ושבט בנימין לא נסכמו בדבר זה שלא היה בהם חיוב מיתה בענוי הפלגש ואולי הקפידו עוד בני בנימין על אשר לא שלחו להם מתחילה ועשו ההסכמה שלא מדעתם · ולפי דעתי שזה ענשם של ישראל להנגף בתחלה מפני שלא היתה המלחמה נעשית מן הדין · והנדר עצמו על שבט בנימן היה מוטל לעשותו ולא עליהם שמלוה על השבט לדון את שבטו והנה שתי הכתות ראויות להענש כי בנימין מרשיע שאינו חושש ליסר הרעים ולא לגעור בהם כלל וישראל עושין מלחמה שלא מן הדין וגם את פי ה׳ לא שאלו בזה אבל אמרו מי יעלה לנו בתחלה למלחמה על בני בנימין כי מעצמם הסכימו למלחמה על כל פנים וכן לא שאלו בענין הנצות אם תהנה בידי כי בטחו בזרוע בשר שהיו רבים מאד כי עתה כמוהם עשרה פעמים ויותר ולא שאלו אלא מי יעלה לנו בתחלה והוא כמו גורל ביניהם אולי היה כל שבט אומר לא אעלה אני תחלה או אומר אני ראשון והקב"ה השיב כפי שאלתם יהודה בתחלה לאמר כי יהודה הוא ראש לעולם כי ביהודה בחר ה׳ לנגיד ולכך לא אמר יהודה יעלה כשאר המקומות כי לא הרשה אותם אבל לא מנעם ולא אמר להם לא תעלו ולא תלחמו מפני ענשו של בנימין והנה הלך השם

ספורנו

אפים ארצה · כי היה האדם נורא בלי ספק: (ג) משתה · קביעות סעודה על היין בהיות היין אהוב אצלו כמו שהוכיח סופו על סחלתו אבל אברהם לא עשה משתה זולתי ביום הגמל את יצחק לגדולי הדור שהיו מורגלים בכך בעת שמחתם כאמרם ז"ל קמי דבתי חמרא תמרא: (ח) אוציאה נא אתהן אליכם · חשב שיקומו לוקחי בנותיו וקנאה שאון ביניהם:

עַל־כֵּן בָּאוּ בְּצֵל קֹרָתִי׃ ט וַיֹּאמְרוּ ׀ גֶּשׁ־הָלְאָה וַיֹּאמְרוּ
הָאֶחָד בָּא־לָגוּר וַיִּשְׁפֹּט שָׁפוֹט עַתָּה נָרַע לְךָ מֵהֶם וַיִּפְצְרוּ
בָאִישׁ בְּלוֹט מְאֹד וַיִּגְּשׁוּ לִשְׁבֹּר הַדָּלֶת׃ י וַיִּשְׁלְחוּ הָאֲנָשִׁים
אֶת־יָדָם וַיָּבִיאוּ אֶת־לוֹט אֲלֵיהֶם הַבָּיְתָה וְאֶת־הַדֶּלֶת סָגָרוּ׃
יא וְאֶת־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־פֶּתַח הַבַּיִת הִכּוּ בַּסַּנְוֵרִים מִקָּטֹן
וְעַד־גָּדוֹל וַיִּלְאוּ לִמְצֹא הַפָּתַח׃ יב וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים אֶל־
לוֹט עֹד מִי־לְךָ פֹה חָתָן וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ
בָּעִיר הוֹצֵא מִן־הַמָּקוֹם׃ יג כִּי־מַשְׁחִתִים אֲנַחְנוּ אֶת־
הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־גָדְלָה צַעֲקָתָם אֶת־פְּנֵי יְהוָה וַיְשַׁלְּחֵנוּ
יְהוָה לְשַׁחֲתָהּ׃ יד וַיֵּצֵא לוֹט וַיְדַבֵּר ׀ אֶל־חֲתָנָיו ׀ לֹקְחֵי
בְנֹתָיו וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְּאוּ מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־מַשְׁחִית יְהוָה

ת"א ויאיתו · פסחים נד : הצ' בדג"ש

רש"י

האלה : כי על כן באו · כי הטובה הזאת תעשו לכבודי על אשר באו בצל קורתי · תרגום בטלל שרותי תרגום של קורה שרותא : (ט) ויאמרו גש הלאה · קרב להלאה כלומר התקרב לצדדין ותתרחק ממנו וכן כל הלאה שבמקרא לשון רחוק כמו זרה הלאה · הנה החלי ממך והלאה : גש הלאה · המשך להלן בלשון לע"ז טרטייל"וש* ודבר נזיפה הוא לאמר אין אנו חוששין לך ודומה לו קרב אליך אל תגש בי · וכן גשה לי ואשבה · המשך לצדדין בעבורי ואשב אצלך · אתה מליץ על האורחים איך מלאך לבך · על שאמר להם על הבנות אמרו לו גם הלאה לשון נחת ועל שהיה מליץ על האורחים אמרו · האחד בא לגור · אדם נכרי יחידי אתה בינינו שבאת לגור : וישפט שפוט · שנעשית מוכיח אותנו : דלת · הסובבת לנעול ולפתוח : (יא) פתח · הוא החלל שבו נכנסין ויוצאין : בסנורים · מכת עורון : מקטן ועד גדול · (ב"ר) הקטנים התחילו בעבירה תחלה שנא' מנער ועד זקן לפיכך התחילה הפורענות מהם : (יב) עד מי לך פה · פשוטו של מקרא מי יש לך עוד בעיר הזאת חוץ מאשתך ובנותיך שבבית : חתן ובניך ובנותיך · אם יש לך חתן או בנים ובנות הוצא מן המקום : ובניך · בני בנותיך הנשואות ומ"א עוד מאחר שעושין נבלה כזאת מי לך פתחון פה ללמד סנגוריא עליהם שכל הלילה היה מליץ עליהם טובות · קרי ביה מי לך פה : (יד) חתניו · שתי בנות נשואות היו לו בעיר : לקחי בנותיו · שאותן שבבית

רמב"ן

עם שניהם בקרי והניחם למקרים ובני בנימן היו גבורים ועריהם בצורות והשחיתו בישראל הבוטחים בזרוע בשר והוסיפו עונש על ענשם כי די היה להם להבריח ישראל מן הגבעה והם הכו בהם למשחית איבת עולם והפילו מהם עם רב ועצום כ"ב אלפים והנה ישראל כאשר הכו מכה רבה נודעה להם שגגתם כי

אבן עזרא

(יא) בסנורים · מלה רביעית ותברתה במעשה אלישע · ופירושו מתחך כעין והלב : (יב) עוד מי לך פה · אם יש לך חתן ובניך · או חתנים שהם כבניך וכבנותיך · והנה פה טענה על האומר כי הא' הלך להציל את לוט · כי הנה שניהם דברו אליו · ועוד כי משחיתים אנחנו · גם האחד שדבר לוט אחר כן עמו שאמר לו ותגדל חסדך הוא אמר כי לא אוכל : עשות דבר : (יד) לוקחי בנותיו · ב' בנות אחרות היו לו ומתו

רשב"ם

(ט) גש הלאה · כדכתיב קרב אליך אל תגש בי כי קדשתיך התקרב לצד הלאה · כלומר ברח לך מאצלנו : בא לגור · לוט היה זר בסדום : נרע לך מהם · יותר מהם נעשה לך רעה : (יא) בסנורים · מכת עורון ושממון : וילאו · פירוש · לא יכלו עוד למצא הפתח לא בקשו הפתח · וכן ונלאו מצרים לשתות מים מן היאור · לא יכלו לשתות מאחר שהיה הדם וכן מוכיח לבסוף לא יכלו לשתות ממימי היאור ובכמה מקומות לשון נלאו ככופל כמו (נלאתי) כלכל לא אוכל · וכן והיה כי נראה כי נלאה מואב על הבמה ובא אל מקדשו להתפלל ולא יוכל · וכן הנסה דבר אליך תלאה ועצור במלין מי יוכל · כלומר בשביל שנסה אותך הקב"ה ביסורים אתה נלאה · כלומר אין אתה יכול להיות שותק וחשבת בלבך ואמרת ועצור במלין מי יוכל : (יב) עוד מי לך פה · העוד לך קרובים בעיר מלבד אלו שבבית : (יג) וישלחנו · כשקל דגש : ואף על פי שבל שליחות של שלוחים
החוזרים

1) Retire toi de nous טרטייל"וש ר"ל לישע דיך פאן אונז

לָא־תַעְבְּדוּן מִדַּעַם אֲרֵי־עַל־כֵּן עַלּוּ בִּטְלַל שֵׁרוּתִי׃ ט וַאֲמַרוּ קְרַב לְהַלָּא וַאֲמַרוּ חַד אֲתָא לְאִתּוֹתָבָא וְהָא־דָּיֵין דִּינָא כְּעַן נַבְאֵשׁ לָךְ מִדִּילְהוֹן וּתְקִיפוּ בְגַבְרָא בְלוֹט לַחֲדָא וּקְרִיבוּ לְמִתְבַּר דַּשָּׁא׃ י וְאוֹשִׁיטוּ גֻּבְרַיָּא יָת־יְדֵיהוֹן וְאַיְתִיאוּ יָת־לוֹט לְוָתְהוֹן לְבֵיתָא וְיָת־דַּשָּׁא אֲחַדוּ׃ יא וְיָת־גֻּבְרַיָּא דִּבְתְרַע בֵּיתָא מְחוֹ בְּשַׁבְרִירַיָּא מִזְּעֵירָא וְעַד־רַבָּא וּלְאִיוּ לְאַשְׁכָּחָא תַרְעָא׃ יב וַאֲמַרוּ גֻבְרַיָּא לְלוֹט עוֹד מַן־לָךְ הָכָא חַתְנָא וּבְנָךְ וּבְנָתָךְ וְכֹל דִּי לָךְ בְּקַרְתָּא אַפֵּיק מִן־אַתְרָא׃ יג אֲרֵי־מְחַבְּלִין אֲנַחְנָא יָת־אַתְרָא הָדֵין אֲרֵי־סְגִיאַת קְבִלְתְּהוֹן קֳדָם יְיָ וְשַׁלְּחַנָא יְיָ לְחַבָּלוּתַהּ׃ יד וּנְפַק לוֹט וּמַלֵּיל עִם־חַתְנוֹהִי נָסְבֵי בְנָתֵהּ וַאֲמַר קוּמוּ פּוּקוּ מִן־אַתְרָא הָדֵין אֲרֵי־מְחַבֵּל יְיָ

נתינה לגר

עמ"ש לקמן ל"ג יו"ד. (ט) גש הלאה, קריב להלא · פרש"י שכתיב „התקרב לגדין". (יא) בסנורים, בשברוריא · עי' ערוך ערך שבריר · וביב"ע הרגום חוודוריא, ובת' ירושלמי, הדבריס. ולדעת הדר' לעווי במדרש המליס שלו, הוראת שברירית הוא על זכות הראיה מש' „ברר" ובא ע"ד כגי נהור וגראין דבריו כי כן מלינו גם בש"ס (יומא כח) „שברורי דשמשא קשי משמשא" ופירושו, קוים הבאים מהשמש דרך נקב בקיעה קטנה קוים מהקוים הבאים מהשמש במקום פתוח · ואולי גם ביב"ע הוא פ"ס

בעל הטורים

(יב) (מי לך) פה בגי' בונה רמז למעז שילא: (יד) קומו לאו מן המקום · ב' במסרה הכא ואידך קומו לאו מתוך עמי מלמד

רמב"ן

פנו תלחמה עם אחיהם שלא ברשות גבוה ושלא כדין הורה ועל כן שאלו ביום השני האוסיף לגשת למלחמה עם בני בנימן אחי הזכירו עתה האחוה לשאול אם הוא אוסרת עליהם המלחמה והשם הרשה אותם עתה ביום השני ואמר עלו אליו כי עתה מותר להם לדרוש דם אחיהם השפוך וגם לא שאלו הנלוח כי עדיין היו בוטחים ברובם לנלח על כל פנים והשם לא באר להם רק כי המלחמה מותרת להם ומפני שעדיין לא נתכפר עונש הראשון נפלו מהם גם ביום השני י"ח אלפים וביום השלישי גזרו תענית וילומו ויבכו לפני ה' והקריבו עולות לכפר על הרהורי הלב אשר בטחו בזרועם והקריבו שלמים והם שלמי תודה כי ראו עלמם כאלו כלם פלטים מחרב בנימן וזה משפט כל הנמלטים להקריב תודה כענין שנאמר ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברנה וכתוב ועתה ירום ראשי על אויבי סביבותי ואזבחה באהלו זבחי תרועה אשירה ואזמרה לה' · והנה היו בשני הימים המתים מישראל ארבעים אלף ומבנימן נפלו בסוף כ"ה אלפים אנשי חיל מעיר מתים עד כל הנמלא רבים ויתכן שיהיו ע"ו אלפים בין אנשים ונשים וטף והיה עונש שתי הכתות בשוה ומה נכבדו דברי רבותינו שהיה הקלף בפסלו של מיכה אשר הקב"ה בכבודי לא מחיהם במחוייבי מיתה ותופשים ידיהם בעיקר בכבוד בשר ודם מחיתם יותר משורת הדין ועל כן ככל עלת שתי הכתות ואמן את לבבם ולא זכרו ברית אחים ואחר המעשה נתחרטו כמו שנאמר ויבא העם בית ה' וישבו שם עד הערב לפני האלהים ויבכו בכי גדול ויאמרו למה ה' אלהי ישראל היתה זאת בישראל להפקד היום מישראל שבט אחד כי הכירו טעותם וענשם והנה בדרך נגלה פירשנו ענין מסותם ואינו מבואר והזכרנו סבותיו:

(ט) ויפלרו באיש בלוט · לא מלאתי המלה הזאת רק בדברי הפיוטים אם כן נפרש זה שפייסו ממנו הרבה שיפתח להם הדלת וכאשר לא רלה לעשות כן נגשו לשבור אותו או שהיה עומד בפני הדלת ולא היה מניחם לקרבה אליו והם פייסו ממנו לסור מפניהם כי לא היו רולים לגגוע בו וזה טעם גם הלאה שינש למקום אחר: (יב) חתן ובניך ובנותיך · לשון רש"י מי מהלך עוד בעיר חוץ מאשתך ובנותיך שבבית אם יש לך עוד חתן או בנים ובנות הולא מן המקום וא"כ יהיה דבורם כדרך בני אדם שהוא לא היה לו בנים כי אם בנות ור"א אמר חתן ובניך חתנים שהם כבניך · ויתכן שהיו לו בנים גדולים נשואי נשים ודבר עם חתניו תחלה כי היה סבור שבניו ישמעו לו וכאשר לחקו עליו חתניו וארכו הדברים ביניהם השחר עלה והמלאכים לא הניחוהו לקחת רק הנמלאים אתו בבית והנה זכותו של לוט היה מליל בנים ובנות וחתנים לא כאשר חשב אברהם שימית לדיק עם רשע וברור הוא שהיו המלאכים יודעים דעת עליון בזה כי גם לוער בתפלתו נמלטה ויתכן שהיה זה לכבוד האכסניא כי דרך מוכר לשלוחים להליל בעל ביתם וכל אשר לו כאשר עשו שלוחי יהושע שהלילו גם כל משפחות בעלת ביתם ובב"ר לוט על ידי שכבד המלאך נשא לו פנים:

ספורנו

(ט) גש הלאה · מעל הפתח ונשבור הדלת: האחד בא לגור · כיש גם אחד שיעשה כן: (י) ואת הדלת סגרו · כדי שילאו למלא הפתח ויפרסמו גודל רשעם: (יא) וילאו למלא הפתח · אף על פי שהיו מוכים בסנורים טרחו למלא הפתח כדי לשבור הדלת כאמרם ז"ל רשעים אפילו עומדים בפתחו של גיהנם אינם חוזרים בתשובה: (יד) וילא לוט · אחר שהלילו ובלוט

את־העיר ויהי כמצחק בעיני חתניו: טו וכמו השחר עלה ויאיצו המלאכים בלוט לאמר קום קח את־אשתך ואת־שתי בנתיך הנמצאת פן־תספה בעון העיר: טז ויתמהמה ויחזיקו האנשים בידו וביד־אשתו וביד שתי בנתיו בחמלת יהוה עליו ויצאהו וינחהו מחוץ לעיר: יז ויהי כהוציאם אתם החוצה ויאמר המלט על־נפשך אל־תביט אחריך ואל־תעמד בכל־הככר ההרה המלט פן־תספה: יח ויאמר לוט אלהם אל־נא אדני: יט הנה־נא מצא עבדך חן בעיניך ותגדל חסדך אשר עשית עמדי להחיות את־נפשי ואנכי לא אוכל להמלט ההרה פן־תדבקני הרעה ומתי: כ הנה־נא העיר הזאת קרבה לנוס

קדש

ת"א הנמצאת · יבמות עז : ויאמר לוט · שבועות לה : הנה נא מצא · שבועות שם : הנה נא העיר · שבת י' :

רש"י

ארוכות להם: (טו) ויאיצו · כתרגומו ודחיקו · מהרוהו: הנמצאות · המזומנות לך בבית להציל · ומ"א יש וזה ישובו של מקרא: תספה · תהיה כלה · עד תום כל הדור מתורגם עד דסף כל דרא: (טז) ויתמהמה · כדי להציל את ממונו: ויחזיקו · אחד מהם היה שליח להצילו וחבירו להפוך סדום לכך נאמר ויאמר המלט ולא נאמר ויאמרו: (יז) המלט על נפשך · דייך להציל נפשות אל תחוס על הממון: אל תביט אחריך · אתה הרשעת עמהם ובזכות אברהם אתה ניצול אינך כדאי לראות בפורענותם ואתה ניצול: בכל הככר · ככר הירדן: ההרה המלט · אצל אברהם ברח שהוא יושב בהר שנאמר ויעתק משם ההרה ואף עכשיו היה יושב שם שנאמר אל המקום אשר היה שם אהלה בתחלה אע"פ שכתוב ויאהל אברם וגו' אהלים הרבה היו לו ונמשכו עד חברון · המלט לשון השמטה וכן כל מלטה שבמקרא אשמוצי"ר בלע"ז[1] וכן והמליטה זכר שנשמט העובר מן הרחם · כצפור נמלטה · ולא יכלו מלט משא · להשמיט משא הרעי שבנקביהם: (יח) אל נא אדני · רבותינו אמרו שם זה קדש שנאמר בו להחיות את נפשי מי שיש בידו להמית ולהחיות ותרגומו בבעו כען ה': אל נא · אל תאמרו אלי להמלט ההרה · נא לשון בקשה: (יט) פן תדבקני הרעה · כשהייתי אצל אנשי סדום היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה בני העיר והייתי נראה צדיק וכדאי להנצל וכשאבא אצל צדיק אני כרשע וכן אמרה הצרפתית לאליהו כי באת אלי להזכיר את עוני עד שלא באת אצלי היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה עמי ואני צדקת ביניהם ומשבאת אצלי לפי מעשיך אני רשעה: (כ) העיר הזאת קרובה · קרובה ישיבתה · נתיישבה מקרוב לפיכך לא נתמלאה סאתה עדיין ומה היא קריבתה מדור הפלגה שנתפלגו האנשים והתחילו להתישב איש איש במקומו והיא היתה בשנת מות פלג ומשם עד כאן נ"ב שנה שפלג מת בשנת מ"ח לאברהם כיצד פלג חי אחרי הולידו את רעו ר"ט שנה צא מהם ל"ב כשנולד שרוג ומשרוג עד שנולד נחור ל' הרי ס"ב ומנחור עד שנולד תרח כ"ט הרי צ"א ומשם עד שנולד אברהם ע' הרי קס"א תן להם מ"ח הרי ר"ט ואותה שנה היתה שנת הפלגה וכשנחרבה סדום היה אברהם בן צ"ט שנה הרי מדור הפלגה עד כאן נ"ב שנה וצוער איחרה ישיבתה אחר ישיבת סדום והברותיה שנה אחת הוא שנאמר אמלטה נא נא בגימטריא נ"א:

רשב"ם

החוזרים · כתוב בהם וישלח משקל רפי באלו כתב בשקל רגש · לפי שהוא שילוח של השחתה כדכתיב ושן בהמות אשלח בם · ישלח בהם ערוב: (טו) וכמו השחר עלה · נכתב פסוק זה בשביל שכתב לפנינו השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה להודיע שבל כך המתינו לו המלאכים בשביל חבתו של אברהם: (יז) אל תביט אחריך · בשביל צער חתניך שבעיר · ועוד כי המביט אחריו מתעכב בדרך גם שלא להסתכל במלאכים ובמעשיהם שלא לצורך כדכתיב מות נמות כי אלהים ראינו · וכן ביעקב כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי: (כ) הלא מצער הוא · עטה מעשים ויכול אתה להניחה עכשיו שאין בה רוב תושאים

1) escamper עסקאממען

ית־קרתא והוה כמחיך בעיני חתנוהי: טו וכמסק צפרא הוה ודחיקו מלאכיא בלוט למימר קום דבר ית־אתתך וית־תרתין בנתך דאשתכחן מהימנא עמך דילמא־תלקי בחובי קרתא: טז ואתעכב ואתקיפו גבריא בידה ובידא דאתתה ובידא תרתין בנתה כרחם (נ״י כדחם) יי עלוהי ואפקוהי ואשרוהי מברא לקרתא: יז והוה כד־אפיקו יתהון לברא ואמר חוס על־נפשך לא־תסתכי לאחורך ולא־תקום בכל־מישרא לטורא אשתזב דלמא תלקי: יח ואמר לוט לותהון בבעו כען רבוני (נ״י יי): יט הא־כען אשכח עבדך רחמין קדמך ואסגיתא טיבותך די עבדת עמי לקימא ית־נפשי ואנא לית־אנא יכיל לאשתזבא לטורא דילמא־תערענני בשתא ואימות: כ הא־כען קרתא הדא קריבא למערוק לתמן והיא זעירא אשתזב כען

נתינה לגר

וז״ל „חיזרוריא״ והוא מן „חיור״ ג״כ להוראה הזאת. (טו) הנמצאת, דאשתכחן מהימנא עמך ־ ר״ל מאמינות כמוך, וע׳ בהראב״ע ע״פ לקחי בנותיו (לעיל פסוק יד) שכתב „ב׳ בנות היו לו ומתו בסדם, והעד הנמצאות „וע׳ בגה״ש שפי׳ הנמצאות, המזומנות לך בבית להצילן. כן פי׳ רש״י וכ״ת יב״ע והמת׳ השכנזי ־ ואונקלוס ת׳ דרך דרש דאשתכחא מהימנן עמך, ור״ל שלא נחקו עליך כארוסיהן״ וכן איתא בב״ר (פרשה נ׳) „א״ר יצחק בר סוני׳ שתי מציאות רות המואביה ונעמה העמונית״ וכן „מצאתי דוד עבדי (תהלים פ״ט כ״א) ־ ועי׳ מה שדרשו רז״ל ע״פ ואני עבדך בן אמתך (יבמות ע״ז ע״א). ומסכים גם כמעט עם דרכי הלשון, יען כי הפעל „מצא״ הונח תמיד על הדבר הבלתי נקנה בעמל ויגיעה, ובאשר הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, ע״כ ייחסו הכתובים את הצדיקים גם אל ה׳ כביכול בבחינת „מציאה״. ולא ידעתי מהו „עמך״ אם רק שלא נחקו? ויותר נראה שהוא (פעל נגזר) מהשם „סמיינא״ ר״ל הדבוקות בך (ואולי מלת „עמך״ איננה מוסבה למלת „מהימנא״ שלפניה, כ״א למלת „דאשתכחן שלפני פניה, ור״ל הנמצאות עמך, וכמו שת׳ יב״ע „דהשתכחן גבך״ רק שאונקלוס הוסיף דרך דרש מלת „מהימנא״ ר״ל שלא נחקו עליך). (יח) אל נא אדני, בבעו כען רבוני ־ ובנ״י נכתב נגדו ה׳, וגם ממה שתרגם בפ׳ שאח״ז, מצא עבדך חן בעיניך, אשכח עבדך רחמין קדמך, נראה שנ״ל פה ה׳,

אבן עזרא

בסדום ובעד הנמצאות: (טו) וכמו ויאמר ר׳ יונה הספרדי המדקדק כי לא יתכן לאמר ־ וכמו עלה השחר ־ ושכח ורבו כמו רבו: ויאיצו ־ כמו ויציקו ־ כמו אנים לאמר: (טז) ויתמהמה מהפי׳ שאמר כן אחרים שאמר כי: ויתמהמה ־ מגזרת מה ־ והנה שכח כי שני ההכי״ן מפיקין ־ רק הוא לשון כבוד ־ ודרשו משולש וספ״א כפול: ויחזיקו ־ יאמר שפחד ואין בו כח לברוח ־ ומלת כהוציאם גם הפועל ־ ואינו כמו להוציאם מארץ מצרים והמ״ם סי׳ הפועלים והם המלאכים ואתם פועלים: (יז) אל הבים אחריך ־ אתה וכל אשר לך וכן לא תאכל ממנו: (יח) אל נא אדני ־ תול ונקמץ בעבור שהוא סוף פסוק ־ ויאמר רבי שמואל הספרדי הנגיד ז״ל כי אל נא מגזרת הואיל ־ ועל דעתי שהוא כמו נא ־ כי כשאמרו לו ההרה המלט הבין לא כן רבותי ־ ואמר לאחד מהם עבדך שהשב בעיניו שהוא גדול גם יש במלאכים שרים ־ ופי״ן מות מובלס בתי״ו ומתי כי הפי״ו והיו״ד סימן היחיד בפעלים והיה כן בעבור הסתברות בני תוי״ן ־ וכן אותו מחיית וכרת: (כ) מצער ־ קטנה מגזרת צעיר ־ והוא תאר השם ובא בלא סימן נקבה כמו שגל:

רמב״ן

(טז) ויחזיקו האנשים ־ אמר ר״א כי ויחזיקו יבאר שפחד ואין בו כח לברוח והנכון שהוא כמו ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ אף כאן היו מושכים בהם בחזקה למהר לשלחם: בחמלת ה׳ עליו ־ לא בזכותו רק בחמלת האל וברחמיו הרבים או יאמר שהחזיקו בו למהר להוציאם בעוד החמלה עליו פן יצא הקצף מלפני ה׳ ויספה: (יז) אל תבים אחריך ואל תעמוד בכל הככר ־ טיעור הכתוב אל תעמוד בכל הככר ואל תביט אחריך אחר שתנצל כי עד היות לוט בהרה לא הרד עליהם רעה ובעבור כן אמר ואנכי לא אוכל להמלט ההרה פן תדבקני הרעה בהיותי בככר כי אתה לא תאריך לי רק מעט כאשר אמרת מהר המלט ואמר ר״א אל הבט אחריך אתה וכל אשר לך וכן לא תאכל ממנו ־ ומה צורך לזה ואין העונש בכאן מפני שיעברו על אזהרת המלאך אבל הוא הזהירם מדעתו שיגיע להם עונש בהבטה ההיא והוא הזהיר את לוט לזכותו וכל השומע ונזכר הוא את נפשו הנ״ל וענין איסור ההבטה אמר רש״י אתה הרשעת עמהם ובזכות אברהם אתה ניצל אינך ראוי לראות בפורענותן ועוד בו ענין כי הראות באויר הדבר ובכל החליים הנדבקים יזיק מאוד וידביקם וכן המחשבה בהם ולכן יסגר האיש המצורע וישב בדד וכן שוכי החיות

ספורנו

והלכו להם: (טו) ויאיצו ־ כדי שתהא פורענותם בזריחת השמש אלהיהם כגדול כאמרם ז״ל בשעה שמלכי מזרח ומערב היו מניחין כתריהן על ראשיהם והיו משתחוים לחמה מיד כועס: (טז) בחמלת ה׳ עליו ־ אף על פי שבזכות אברהם היה נמלט כאמרו ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה הנה כיון שהיה מאחר ומתעכב אחר אזהרת המלאכים היה ראוי לכיות נספה אבל היתה החמלה עליו כי לא המרד ולא המעל היה עכובו אלא מצד עצלה ונפש נכלה: (יז) אל תביט אחריך ־ כי הרעה תתפשט עדין כמהלכם אחריך ולא תזיקך אבל אם תתעכב לכבים הדבק בך כמו ־

שמה והוא מצער אמלטה נא שמה הלא מצער הוא ותחי נפשי: רביעי כא ויאמר אליו הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה לבלתי הפכי את־העיר אשר דברת: כב מהר המלט שמה כי לא אוכל לעשות דבר עד־באך שמה על־כן קרא שם־העיר צוער: כג השמש יצא על־הארץ ולוט בא צערה: כד ויהוה המטיר על־סדם ועל־עמרה גפרית ואש מאת יהוה מן־השמים: כה ויהפך את־הערים האל ואת כל־הככר ואת כל־ישבי הערים וצמח האדמה: כו ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב מלח: כז וישכם אברהם בבקר אל־המקום אשר־עמד שם את־פני יהוה: כח וישקף על־פני סדם ועמרה ועל כל־פני ארץ הככר וירא והנה עלה קיטר הארץ כקיטר הכבשן: כט ויהי בשחת אלהים את־ערי הככר ויזכר אלהים את־אברהם

ת"א אמלטה נא · שבת י: וה' המטיר על · סנהדרין לח וקד: ויהפך את · מגילה סו: ותבט אשתו · ברכות נד: וישכם אברהם · ברכות ו כו יומא כח: עלה קיטור · מנחות כו: ויהי בשחת · ברכות נד:

רש"י

הלא מצער הוא · והלא עונותיה מועטין ויכול אתה להניחה: ותחי נפשי · בה זהו מדרשו · ופשוטו של מקרא הלא עיר קטנה היא ואנשים בה מעט אין לך להקפיד אם תניחנה ותחי נפשי בה: (כא) גם לדבר הזה · לא דייך שאתה ניצול אלא אף כל העיר אציל בגללך: הפכי · הופך אני כמו עד בואי · אחרי רואי · מדי דברי בו: (כב) כי לא אוכל לעשות · זה עונשן של מלאכים על שאמרו כי משחיתים אנחנו ותלו הדבר בעצמן לפיכך לא זזו משם עד שהוזקקו לומר שאין הדבר ברשותן: כי לא אוכל · לשון יחיד מכאן אתה למד שהאחד הופך והאחד מציל שאין ב' מלאכים נשלחים לדבר אחד: על כן קרא שם העיר צוער · על שם והיא מצער: (כד) וה' המטיר · כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו: המטיר על סדום · בעלות השחר כמ"ש וכמו השחר עלה · שעה שהלבנה עומדת ברקיע עם החמה לפי שהיו מהם עובדין לחמה ומהם ללבנה אמר הקב"ה אם אפרע מהם ביום יהיו עובדי לבנה אומרים אילו היה בלילה שהלבנה מושלת לא היינו חרבין ואם אפרע מהם בלילה יהיו עובדי החמה אומרים אלו היה ביום כשהחמה מושלת לא היינו חרבין לכך כתיב וכמו השחר עלה ונפרע מהם בשעה שהחמה והלבנה מושלים: המטיר וגו' גפרית ואש · בתחלה מטר ונעשה גפרית ואש: מאת ה' · דרך המקראות לדבר כן כמו נשי למך ולא אמר נשיי וכן אמר דוד קחו עמכם את עבדי אדוניכם ולא אמר עבדיי · וכן אמר אחשורוש בשם המלך ולא אמר בשמי אף כאן אמר מאת ה' ולא אמר מאתו: מן השמים · והוא שאמר הכתוב כי בם ידין עמים וגו' · כשבא ליסר הבריות מביא עליהם אש מן השמים כמו שעשה לסדום וכשבא להוריד המן מן השמים הנני ממטיר לכם לחם מן השמים: (כה) ויהפך את הערים וגו' · ארבעתן יושבות בסלע אחד והפכן מלמעלה למטה שנאמר בחלמיש שלח ידו וגו': (כו) ותבט אשתו מאחריו · מאחריו של לוט: ותהי נציב מלח · במלח חטאה ובמלח לקתה אמר לה תני מעט מלח לאורחים הללו אמרה לו אף המנהג הרע הזה אתה בא להנהיג במקום הזה: (כח) קיטור · תימור של עשן טורק"א[1] בלע"ז: הכבשן · חפירה ששורפין בה את האבנים לסיד וכן כל כבשן שבתורה: (כט) ויזכור אלהים את אברהם · מהו זכירתו של אברהם על לוט נזכר שהיה לוט יודע ששרה אשתו של אברהם ושמע שאמר

רשב"ם

חוספאים: (כד) וה' המטיר · המלאך גבריאל: מאת ה' · שכינה ממש · וכן הוא בבראשית רבה ובתנחומא: (כח) וישקף · לדעת אם נמצא שם עשרה וניצולו אם לאו:

1) torche ‏[illegible]

תמן הלא זעירא היא ותתקים נפשי: כא ואמר ליה הא נסיבית אפך אף לפתגמא הדין בדיל דלא למהפך ית קרתא דבעיתא עלה: כב אוחי לאשתזבא תמן ארי לא אכול למעבד פתגמא עד מיתך לתמן על כן קרא שמא דקרתא צוער: כג שמשא נפק על ארעא ולוט על לצוער: כד ויי אמטר על סדום ועל עמורה גפריתא ואשתא מן קדם יי מן שמיא: כה והפך ית קרויא האלין וית כל מישרא וית כל יתבי קרויא וצמחא דארעא: כו ואסתכיאת אתתיה מבתרוהי והות קמא דמלחא: כז ואקדים אברהם בצפרא לאתרא דשמש תמן בצלו קדם יי: כח ואסתכי על אפי סדום ועמורה ועל כל אפי ארעא דמישרא וחזא והא סליק תננא דארעא כתננא דאתונא: כט והוה בחבלות (נ"י כד חבל) יי ית קרוי מישרא ודכיר יי ית

נתינה לגר

כמ"ש רש"י רבותינו אמרו ששם זה קדש שנאמר לו להחיות את נפשי, מי שיש בידו להמית ולהחיות. ולא ידעתי למה לא ת' מלת "אל" שהוא מלת השלילה, כאשר ת' לעיל פסוק ז' "לא תבאישון" עמ"ש נקמן ל"ג יו"ד ואפשר כי לא יפרש כפשט אונקלוס במלת השלילה שלא בא אחריו תיכף הפעל. וכן מצינו בש"ס

בעל הטורים

בשמלך ישראל לכתות ומשם שלא היו רוצים לצאת ומתו בשלשת ימי אפילה: (כג) השמש יצא וכו'. הפסוק הזה מתחיל בה"א ומסיים בה"א מלמד שיצא ה' מילין קודם שיצא השמש: (כו) (ותבט) אשתו בגימ' הוא עירית (ע"ה):

אבן עזרא

(כד) מאת ה'. לשון נהות והטעם מאתו. וכן תמצא בפסוק אשר ה' פעמים בני ישראל: (כה) וצמח האדמה. נשרפו האילנות: (כו) מאחריו. מאחרי לוט: נציב. כטעם מצבה כי נשרפו עצמים בגפרית והיתה עם מלח כי כן כתוב גפרית ומלח וגו' כמהפכת סדום. גם זה הפסוק יורה שנמלטה צוער גם כן אמר המלאך: (כח) כקיטור. כעשן מגזרת קטורת: הכבשן. מקום אש דולקת תמיד: (כט) אשר ישב בהן. באחת מהן וכן ויקבר בערי גלעד. בן אתונו. באש ישרפו אותו

רמב"ן

השופות כלב השוטה וזולתו כאשר יראו המים וכל מראה יתוו בהם דמות המזיק וימותו כמו שאמרו במסכת יומא והזכירוהו אנשי הטבע ולכן היתה אשתו של לוט נציב מלח כי באתה המכה במחשבתה כאשר ראתה גפרית ומלח היורד עליהן מן השמים ודבקה בה. וקרוב אני לומר כי בהשחית ה' את הערים האלה היה המלאך המשחית עומד בין הארץ ובין השמים נראה בלהב האש כענין במלאך המשחית אשר ראה דוד ולכך אסר להן ההבטה ובפרקי רבי אליעזר כענין הזה אמרו להם אל תביטו לאחוריכם שהרי ירדה שכינתו של הקב"ה להמטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש. עירית אשתו של לוט נכמרו רחמיה על בנותיה הנשואות בסדום והביטה לאחריה לראות אם הולכות הן אחריה וראתה אחורי השכינה ונעשית נציב מלח: (כד) וה' המטיר על סדום. כתב רש"י בכל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו מאת ה' ולא כתב מאתו דרך מקראות לדבר כן נשי למך ולא אמר נשי ודוד אמר קחו עמכם את עבדי אדניכם ולא אמר עבדי ואחשורוש כתבו בשם המלך ולא אמר בשמי ואני תמה על הרב ז"ל שכתב מן ההגדות דעות חלוקות ומשוה אותם שזה מחלוקת הוא בבראשית רבה ושם עוד דעת שלישית אבא חלפי בר סמקי בשם רבי יהודה בר סימון וה' המטיר על סדום זה גבריאל מאת ה' מן השמים זה הקב"ה אמר רבי אליעזר כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו אמר רבי יצחק בתורה בנביאים ובכתובים מצינו שההדיוט מזכיר שמו שני פעמים בתורה ויאמר למך לנשיו וכו' הנה אלו שלש מחלוקות כדבר שרבי יהודה ברבי סימון ייחס השם הראשון גבריאל שהוא השליח לשחת ויקרא השליח בשם השולח ורבי אליעזר אמר כי הוא ובית דינו הסכימו במשפט ומאתו בא ורבי יצחק אמר שהוא דרך הלשון ואם הבינות מה שכתבתי למעלה תדע כוונתם בהוא ובית דינו ויהיה פשוטו של מקרא ברוך לפניך וכן וה' אמר ושמרו דרך ה' למען הביא ה' שלא אמר שמרו דרכי למען אביא וכן אמר כי גדלה צעקתם את פני ה' וישלחנו ה' וכן ויהי בשחת אלהים וגו': (כו) מאחריו. מאחרי לוט שהיה הולך אחריהם מאסף לכל ביתו ממהריה להמלט: (כט) ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט. ענין הכתוב הזה כי לוט נתחסד עם

ספורנו

כמו שקרה לאשתו כאמרו ותהי נציב מלח: (כד) מאת ה' מן השמים. לא שהעלה נשיאים מקצה הארץ כאופן שיתהלכו אויר כמו שיקרה בברקים ואבני אש כטבע: (כה) ויהפוך. שנהפך הארץ ההיא וישוביה לטבע גפרית ואש כמו הפך את מימיהם לדם ונכם נהפך לטבע מלח אותו הפלג שעלה קודם הזריחה כאמרו גפרית ומלח שרפה כל ארצה כמשפט כל נתות תפל מעורב עם חלקים שרופים: (כז) אל המקום אשר עמד שם את פני ה'. אל המקום שלוה שם המלאכים כי שם היטה עליו יד ה' וזה כי חשב לבקש עליהם רחמים אחרי שלא מצא להם זכות כדין: (כח) וישקף. השקפה איבה על רוב רשעם: וירא והנה עלה קיטור הארץ. ובכן ראה שאין עוד להתפלל עליהם: (כט) מתוך ההפכה בהפיך את הערים. בהיות שמלט בזכות אברהם מתוך ההפכה בעוד שהיה האל ית' הופך את הערים קודם שיצא לוט מכל הככר ולזה לא היה

וַיְשַׁלַּח אֶת־לוֹט מִתּוֹךְ הַהֲפֵכָה בַּהֲפֹךְ אֶת־הֶעָרִים אֲשֶׁר־יָשַׁב בָּהֵן לוֹט׃ ל וַיַּעַל לוֹט מִצּוֹעַר וַיֵּשֶׁב בָּהָר וּשְׁתֵּי בְנֹתָיו עִמּוֹ כִּי יָרֵא לָשֶׁבֶת בְּצוֹעַר וַיֵּשֶׁב בַּמְּעָרָה הוּא וּשְׁתֵּי בְנֹתָיו׃ לא וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל־הַצְּעִירָה אָבִינוּ זָקֵן וְאִישׁ אֵין בָּאָרֶץ לָבוֹא עָלֵינוּ כְּדֶרֶךְ כָּל־הָאָרֶץ׃ לב לְכָה נַשְׁקֶה אֶת־אָבִינוּ יַיִן וְנִשְׁכְּבָה עִמּוֹ וּנְחַיֶּה מֵאָבִינוּ זָרַע׃ לג וַתַּשְׁקֶיןָ אֶת־אֲבִיהֶן יַיִן בַּלַּיְלָה הוּא וַתָּבֹא הַבְּכִירָה וַתִּשְׁכַּב אֶת־אָבִיהָ וְלֹא־יָדַע בְּשִׁכְבָהּ וּבְקוּמָהּ׃ לד וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל־הַצְּעִירָה הֵן־שָׁכַבְתִּי אֶמֶשׁ אֶת־אָבִי נַשְׁקֶנּוּ יַיִן גַּם־הַלַּיְלָה וּבֹאִי שִׁכְבִי עִמּוֹ וּנְחַיֶּה מֵאָבִינוּ זָרַע׃ לה וַתַּשְׁקֶיןָ גַּם בַּלַּיְלָה הַהוּא אֶת־אֲבִיהֶן יָיִן וַתָּקָם הַצְּעִירָה וַתִּשְׁכַּב עִמּוֹ וְלֹא־יָדַע בְּשִׁכְבָהּ וּבְקֻמָהּ׃ לו וַתַּהֲרֶיןָ שְׁתֵּי בְנוֹת־לוֹט מֵאֲבִיהֶן׃ לז וַתֵּלֶד הַבְּכִירָה בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מוֹאָב הוּא אֲבִי־מוֹאָב עַד־הַיּוֹם׃ לח וְהַצְּעִירָה גַם־הִוא יָלְדָה בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן־עַמִּי הוּא אֲבִי בְנֵי־עַמּוֹן עַד־הַיּוֹם׃ ס כ א וַיִּסַּע מִשָּׁם אַבְרָהָם אַרְצָה הַנֶּגֶב וַיֵּשֶׁב בֵּין־קָדֵשׁ וּבֵין שׁוּר וַיָּגָר בִּגְרָר׃ ב וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־שָׂרָה

ת"א ובקומה · נזיר כג הוריות י: מואב · בבא קמא לח הוריות יא: בן עמי · בבא קמא שם הוריות שם:

נקוד על ו'

רש"י

אברהם במצרים על שרה אחותי היא ולא גלה הדבר שהיה חס עליו לפיכך חס הקב"ה עליו: (ל) כי ירא לשבת בצוער · לפי שהיתה קרובה לסדום: (לא) אבינו זקן · ואם לא עכשיו אימתי שמא ימות או יפסוק מלהוליד: ואיש אין בארץ · סבורות היו שכל העולם נחרב כמו בדור המבול · ב"ר: (לג) ותשקין וגו' · יין נזדמן להם במערה להוציא מהן שני אומות: ותשכב את אביה · ובצעירה כתיב ותשכב עמו צעירה לפי שלא פתחה בזנות אלא אחותה לימדתה חיסך עליה הכתוב ולא פירש גנותה · אבל בכירה שפתחה בזנות פרסמה הכתוב במפורש: ובקומה של בכירה נקוד (הרי כאילו נכתב ובקימה) לומר שבקימה ידע ואעפ"כ לא נשמר ליל שני מלשתות · (אמר רבי לוי כל מי שהוא להוט אחר בולמוס של עריות לסוף מאכילין אותו מבשרו): (לו) ותהרין וגו' · אע"פ שאין האשה מתעברת מביאה ראשונה אלו שלטו בעצמן והוציאו ערותן (ס"א עדותן) לחוץ ונתעברו מביאה ראשונה: (לז) מואב · זו שלא היתה צנועה פירשה שמאביה הוא אבל צעירה קראתו בלשון נקיה וקבלה שכר בימי משה שנאמר בבני עמון אל תתגר בם כלל ובמואב לא הזהיר אלא שלא ילחמו בם אבל לצערן התיר לו: (א) ויסע משם אברהם · כשראה שחרבו הכרכים ופסקו העוברים והשבים נסע לו משם ד"א להתרחק מלוט שיצא עליו שם רע שבא על בנותיו: (ב) ויאמר אברהם · כאן לא נטל רשות אלא על כרחה שלא

רשב"ם

(ל) כי ירא לשבת בצוער · שלא הניחו המלאך אלא שלא היה לו פנאי להמלט ההרה ועכשיו שהיה לו פנאי קיים דברי המלאך לשבת בהר אולי יהפוך העיר: (לא) ואיש אין בארץ · סבורות היו שהעולם נהפך שהביא מבול של אש: (לז) עד היום · בימי משה וכן כל עד היום עד ימי הסופר שכתב את הדבר:

אברהם ושלח ית לוט מגו הפכתא כד הפך ית קרויא די הוה יתב בהון לוט : ל וסליק לוט מצוער ויתב בטורא ותרתין בנתיה עמיה ארי דחיל למתב בצוער ויתב במערתא הוא ותרתין בנתיה : לא ואמרת רבתא לזעירתא אבונא סיב וגבר לית בארעא למיעל עלנא כאורח כל ארעא : לב איתא נשקי ית אבונא חמרא ונשכוב עמיה ונקים מאבונא בנין : לג ואשקיאה ית אבוהן חמרא בליליא הוא ועלת רבתא ושכיבא עם אבוהא ולא ידע במשכבה ובקימה : לד והוה ביומא דבתרוהי ואמרת רבתא לזעירתא הא שכיבית רמשא עם אבא נשקניה חמרא אף בליליא ועולי שכיבי עמה ונקים מאבונא בנין : לה ואשקיאה אף בליליא ההוא ית אבוהן חמרא וקמת זעירתא ושכיבת עמה ולא ידע במשכבה ובקימה : לו ועדיאן תרתין בנת לוט מאבוהן : לז וילידת רבתא בר וקרת שמה מואב הוא אבוהון דמואבא עד יומא דין : לח וזעירתא אף היא ילידת בר וקרת שמה בר עמי הוא אבוהון דבני עמון עד יומא דין : א ונטל מתמן אברהם לארעא דרומא ויתיב בין רקם ובין חגרא ואתותב בגרר : ב ואמר אברהם על שרה אתתה

נתינה לגר

(ברכות ז') ע"ש, לא אדוני' (ש"א א') שדרשו, לא אדון אתה בדבר הזה' וכדומה רבות. **כ** (א) בין קדש ובין שור, בין רקם ובין חגרא. עמ"ש לעיל י"ד ז', ועמ"ש בתוס' גיטין א' ד"ה ואשקלון דשני רקם וחגר היו, ובאמת שני קדש היו, האחת במדבר צין ונקראת קדש לבד, והאחת במדבר פארן

בעל הטורים

(לא) כדרך. ב' במסורה כדרך כל הארץ. כדרך יום כה גבי שליו (בפ' בהעלותך) מה כאן תשמיש כמטה אף כאן וזהו מה שאחז"ל שנתאוו לעריות בהלת השליו (וע"ש ברש"י ע"ש בוכה למשפחותיו) : (לג) ונחיה ג' במסורה ב' בכאן ואידך (מ"א י"ח) ונחיה סוס ופרד ולא נכרית מהבהמה מלמד שעשו בנות לוט מעשה בהמה : (לג) ובקומה. נקוד על הוא"ו לומר ששכבה עמו קודם ו' שעות וקודם חצות עמוד שבתו תזק ועל כן לא ידע בקומה אבל רות לא שכבה עם בועז אלא לאחר שש שעות היינו דכתיב ותקם בטרום יכיר איש את רעהו בוי"ו שלא קמה עד לאחר שש שעות על כן ידע בקומה : הצעירה כן שכבתי אמש. ס"ת למפרע שינה לומר לך שישן היה

אבן עזרא

ולאכן : (לא) ותאמר הבכירה. יתכן שהיתה לו אשה אחרת ומתה בתחלה והבנות חשבו כי אש וגפרית היה בכל הארץ כמבול המים : (לג) בשכבה. שם הפועל ואם הוא בחירק וכן בשברי לבם : (לז) מואב. כמו מאב. ופעם עד היום שלא התערב עמם גוי. או או זה הדבר ידוע עד היום : (ב) אל שרה

רמב"ן

הצדיק ללכת עמו לשום בארץ כאשר ילך והוא שנאמר וילך אתו לוט כי לגוות שלו הלך ולכן היה זכות להצילו בזכות אברהם כי בעבורו הוא גר בסדום ולולי אברהם שלכו היה בחרן עם מולדתו ולא יתכן שתבא אליו רעה בעבור אברהם שיצא במצות קונו וגם זה היה הענין ששם אברהם נפשו בכפו לרדוף המלכים בעבורו : (ל) כי ירא לשבת בצוער. כתב רש"י לפי שהיתה קרובה לסדום ואינו כן אבל מפני שהיא מן המקומות שנגזרה עליהם ההשחתה ובתחנתו של לוט הניחה המלאך בעבור שלא יוכל להמלט ההרה בו ביום חשב בלבו כי לא יאריך לו עוד אחרי שיש לו זמן רב להמלט ההרה ולכך אמרה בתו ואיש אין בארץ שחשבה כי בצאת אביה משם נשחתה צוער : (לא) ותאמר הבכירה. אמר ר"א יתכן שהיתה לו אשה אחרת ומתה בתחלה ואין צורך כי הבכירה הפך צעירה כל גדול באחוה יקרא בכור וכל קטן ממנו צעיר לו והפרי הראשון בשנה יקרא בכורים וכן בכורי דלים המוקדמים בדלות שהם דלי הדלים וכן בבכורו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה וכן תרגום אונקלוס רבתא : (לב) ופעם ונחיה מאבינו זרע. באולי כי אמרו נעשה אנחנו המעשה הראוי לנו כי ירחם האלהים ויוליד זכר ונקבה ויתקיים העולם מהם כי עולם חסד יבנה ולא לחנם הצילנו ה' והנה היו צנועות ולא רצו לאמר לאביהם שישא אותן. כי בן נח מותר בבתו או שהיה הדבר מכוער מאד בעיני הדורות ההם ולא נעשה כן מעולם וכן רבותינו בהגדות מגנים את לוט מאד : (ב) ויאמר אברהם אל שרה אשתו אחותי היא. לא היה זה כמו

ספורנו

זוכה כשום פנים אחרי שלא נמלט קודם התחלת הפורענות בעגלותו כאמרו ויתמהמה לפיכך ירא לשבת בצוער כי חשב שהשפכה המתין גם לצוער עד שימלט הוא ממנה בזכות אברהם ושאחרי צאתו משם תתפשט ההפכה גם בצוער : (ל) וישב בהר. כי חשב שההפכה תתפשט בכל הככר עד ההר כמו שהורה המלאך באמרו ההרה המלט : (לא) אבינו זקן. ולא יתאמץ להרחיק נדוד אל ארץ אחרת : ואיש אין בארץ לבא עלינו. אין איש בזה הגליל ראוי לבא עלינו : כדרך כל הארץ. שמנהג הוא שלא תנשא האשה אלא להגון לה : (לז) ותקרא שמו מואב : (לח) ותקרא שמו בן עמי. להורות שלא נתעברו מאדם בלתי הגון : הוא אבי מואב. הוא אבי בני עמון. שירשו ארץ כי מפני שהיתה כונת הנשים רצויה היה זרעם לשני גוים יורשי אברהם בקצת. כאמרם בכל דרכיך דעהו אפילו לדבר עבירה : (א) וישב בין קדש ובין שור. בין ב' עיירות גדולות כדי לקרוא שם בשם ה' אל עולם כמו שעשה אחר כך

לכבור

אִשְׁתּוֹ אֲחֹתִי הִוא וַיִּשְׁלַח אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ גְּרָר וַיִּקַּח אֶת־
שָׂרָה׃ ג וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־אֲבִימֶלֶךְ בַּחֲלוֹם הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר
לוֹ הִנְּךָ מֵת עַל־הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־לָקַחְתָּ וְהִוא בְּעֻלַת בָּעַל׃
ד וַאֲבִימֶלֶךְ לֹא קָרַב אֵלֶיהָ וַיֹּאמַר אֲדֹנָי הֲגוֹי גַּם־צַדִּיק
תַּהֲרֹג׃ ה הֲלֹא הוּא אָמַר־לִי אֲחֹתִי הִוא וְהִיא־גַם־הִוא
אָמְרָה אָחִי הוּא בְּתָם־לְבָבִי וּבְנִקְיֹן כַּפַּי עָשִׂיתִי זֹאת׃
ו וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָאֱלֹהִים בַּחֲלֹם גַּם אָנֹכִי יָדַעְתִּי כִּי בְתָם־
לְבָבְךָ עָשִׂיתָ זֹּאת וָאֶחְשֹׂךְ גַּם־אָנֹכִי אוֹתְךָ מֵחֲטוֹ־חסר א׳ לִי
עַל־כֵּן לֹא־נְתַתִּיךָ לִנְגֹּעַ אֵלֶיהָ׃ ז וְעַתָּה הָשֵׁב אֵשֶׁת־הָאִישׁ
כִּי־נָבִיא הוּא וְיִתְפַּלֵּל בַּעַדְךָ וֶחְיֵה וְאִם־אֵינְךָ מֵשִׁיב דַּע
כִּי־מוֹת תָּמוּת אַתָּה וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ׃ ח וַיַּשְׁכֵּם אֲבִימֶלֶךְ
בַּבֹּקֶר וַיִּקְרָא לְכָל־עֲבָדָיו וַיְדַבֵּר אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים מְאֹד׃ ט וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ
לְאַבְרָהָם וַיֹּאמֶר לוֹ מֶה־עָשִׂיתָ לָּנוּ וּמֶה־חָטָאתִי לָךְ כִּי־
הֵבֵאתָ עָלַי וְעַל־מַמְלַכְתִּי חֲטָאָה גְדֹלָה מַעֲשִׂים אֲשֶׁר

ת"א ויבא אלהים · ס' כוזר פ' קדושים ופ' ויקרא : הנך מת על · מכות ט' : והיא בעולת · כתובות סא קדושין י :
אדני הגוי גם · בבא קמא נב מכות ט · הלא הוא אמר לי אחותי הוא · בבא קמא שם מכות שם : מחטו לי · מכות שם :
ועתה השב · בבא קמא שם מכות שם : כי נביא הוא · בבא קמא שם :

רש"י

בעובתה לפי שכבר לוקחה לבית פרעה ע"י כן : אל שרה אשתו · על שרה אשתו וביואה בו אל לקחת אהרן וגו' ואל (מות) תמיה שניהם בלשון על : (ד) לא קרב אליה · המלאך מנעו כמו שנאמר לא נתתיך לנגוע אליה : הגוי גם צדיק תהרג · אף אם הוא צדיק תהרגנו שמא כך דרכך לאבד העובדי גלולים חנם כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה אף אני אומר שהרגתם על לא דבר כמו שאתה אומר להרגני : (ה) גם הוא · לרבות עבדים וגמלים וחמורים שלה (פירוש סומרי גמלים ורועי חמורים) את כולם שאלתי ואמרו לי אחיה הוא : בתם לבבי · שלא דמיתי לחטוא : ובנקיון כפי · נקי אני מן החטא שלא נגעתי בה : (ו) ידעתי כי בתם לבבך וגו' · אמת שלא דנית מתחלה לחטוא אבל נקיות כפים אין כאן (הדא אמרה משמוש ידים יש כאן) : לא נתתיך · לא ממך היה שלא נגעת בה אלא חשכתי אני אותך מחטוא ולא נתתי לך כח וכן ולא נתנו אלהים וכן לא נתנה אביה לבוא : (ז) השב אשת האיש · ואל תהא סבור שמא תתגנה בעיניו ולא יקבלנה או ישנאך ולא יתפלל עליך א"ל אבימלך ומי מפרסמו שלא נגעתי בה א"ל : כי נביא הוא · ויודע שלא נגעת בה לפיכך ויתפלל בעדך : (ט) מעשים אשר לא יעשו · מכה אשר לא הורגלה לבא על בריה באה לנו על ידך עצירת כל נקבים של זרע ושל קטנים ורעי ואזנים וחוטם : (יא) רק אין יראת אלהים · אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתייה שואלין אותו או על עסקי אשתו שואלין אותו אשתך

רשב"ם

(ד) ואבימלך לא קרב אליה · להעיד מה שהקדוש ברוך הוא אומר על כן לא נתתיך לנגוע אליה : (ז) כי נביא הוא · לשון ניב שפתים · רגיל אצלי ומדבר את דברי ואני אוהב את דבריו ושומע תפלתו : ויתפלל בעדך ·
שהרי

לֹא־יֵעָשׂוּ עָשִׂיתָ עִמָּדִי׃ י וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל־אַבְרָהָם מָה רָאִיתָ כִּי עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃ יא וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם כִּי אָמַרְתִּי רַק אֵין־יִרְאַת אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם הַזֶּה

אונקלוס

אחת היא ושלח אבימלך מלכא דגרר ודבר ית שרה׃ ג ואתא מימר מן קדם יי לות אבימלך בחלמא דליליא ואמר ליה הא את מית על עיסק אתתא דדברתא והיא אתת גבר׃ ד ואבימלך לא קרב לותה ואמר יי העם אף זכאי תקטול׃ ה הלא הוא אמר לי אחתי היא והיא אף היא אמרת אחי הוא בקשיטות לבי ובזכאות ידי עבדית דא׃ ו ואמר ליה מימר מן קדם יי בחלמא אף קדמי גלי ארי בקשיטות לבך עבדת דא ומנעית אף אנא יתך מלמחטי קדמי על כן לא שבקתך למקרב לותה׃ ז וכען אתיב אתת גברא ארי נביא הוא ויצלי עלך ותחי ואם ליתך מתיב דע ארי ממת תמות את וכל די לך׃ ח ואקדים אבימלך בצפרא וקרא לכל עבדוהי ומליל ית כל פתגמיא האלין קדמיהון ודחילו גובריא לחדא׃ ט וקרא אבימלך לאברהם ואמר ליה מה עבדת לנא ומה חבית (נ"י חטית) לך ארי איתיתא עלי ועל מלכותי חובא רבא עובדין די לא כשרין לאתעבדא עבדת עמי׃ י ואמר אבימלך לאברהם מה חזית ארי עבדת ית פתגמא הדין׃ יא ואמר

נתינה לגר

ונקראת קדש ברנע, ול' חגר היינו „שור" שפירושו חומה, וכן בת"י (במדבר ל"ב ל"ו) „ערי מבצר" קרוין חגרין, ואפשר שהיתה עיר גבוהה ובצורה, והנה ברד (לעיל ט"ז י"ד) ת' ג"כ „חגרא" משמע שהיה קרוב לשור · ועמ"ש הרמב"ן בפ' מקץ על צפנת פענח, שהתרגום ישנה השמות בקצתן ללשון מובן, כמו בין קדש ובין שור, בין רקם ובין חגרא ע"ש. (ג) ויבא אלהים אל אבימלך, ואתא מימר מן קדם ה', מדכתיב „ויבא" ולא „וירא" ע"כ לא ייחס אליו מראה הנבואה ורק כקל מן קדם שדי נפיק,

בעל הטורים

ולא כרתים בה: (ד) הגוי גם צדיק תהרוג · פי' אם תהרוג אותי גם אברהם הצדיק תהרוג כי הוא פשע וגרם לי זאת: (ז) ויתפלל ג' (רפוין) במסרה · הכא ואידך (ישעיה מ"ד) יסגוד לו וישתחו ויתפלל· (תהלים ע"ב) ויתפלל בעדו תמיד·מלמד שהיה אבימלך צריך לפייס לאברהם שיתפלל בעדו וזהו יסגוד לו וישתחו ויתפלל ולא כאותה שעה לבד אלא תמיד היה צריך לתפלתו כדכתיב ויתפלל

אבן עזרא

אשמו · כמו על · וכן אל הנער הזה · ובא המלאך בחלום אל אבימלך בעבור כבוד אברהם · ופה כתוב לקיחה וכן עם פרעה · רק על פרעה הביא נגעים גדולים ועל ביתו ונגעי אבימלך וביתו לא היו כן כי צדיק היה מפרעה · וטעם הגוי גם צדיק תהרוג כמו נפשו וביתו וממלכתו · וכן כתוב · ואל תשמע אל דברי הולם החלום המחליף מלה במלה שפירש הגוי איש · ובמלת נעם ככרי אחריך מעט: (ו) לנגוע · ולגעת · כמו לנסוע ולנסעת וכלם הם שמות פועל: (ט) מה עשית לנו · בפתח קטן תחת מם בעבור אות הגרון הבא אחריו וכן המשפט:

רמב"ן

במצרים כי שם בבואם מצרימה ויראו המצרים את האשה כי יפה היא ויהללו אותה אל השרים ואל המלך כי אנשי זמה הם אבל המלך הזה תם וישר גם אנשיו טובים רק אברהם חשד אותם והיה אומר לכל אחותי היא: וישלח אבימלך ויקח וגו' · הנה זה פלא שהיתה שרה אחרי בלותה יפה עד מאד יקחוה המלכים כי בהלקחה אל פרעה אם היתה בת ששים ותמש אפשר שהיה עליה תארה אבל אחרי בלותה ותדל ממנה

ספורנו

להגביר ברית לרבים: (ג) ויבא אלהים אל אבימלך · כענין שנאמר בלבן ובבלעם ולא נזכר בהם אז וירא אליו ולא מראות אלהים ולא דבור כמו שנזכר באבות ובשאר הנביאים כאמרו במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו כי אמנם לא נראה שלא יתברך כלל אז אבל בא אליהם קול אומר בלבד: הנך מת · הנך הולך וכלה כחולי שהתחיל בך כי עצור עצר ה': (ד) הגוי גם צדיק תהרוג · כאמנם ראו שתכלית הגוי בכריתת מלכו ושתהרוג המלך שהוא צדיק בזה בלא הטא: (ז) ועתה השב אשת האיש · בטרם שתכלה בחולי: וחיה · תרפא כמו עד חיותם: אתה וכל אשר לך · בהולדות צמעי פתרך ותמהות: (ט) מעשים אשר לא יעשו · לגרום היזק לאיש לא ידעתו קודם לכן ואין לך איבה עמו וכל זה נגהי מועלתך ואין דרך לעשות כן: (יא) רק אין יראת אלהים במקום הזה · אין מורא מלכות כי אמנם שרי פלשתים לא

וַהֲרָגוּנִי עַל־דְּבַר אִשְׁתִּי׃ יב וְגַם־אָמְנָה אֲחֹתִי בַת־אָבִי
הִוא אַךְ לֹא בַת־אִמִּי וַתְּהִי־לִי לְאִשָּׁה׃ יג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר
הִתְעוּ אֹתִי אֱלֹהִים מִבֵּית אָבִי וָאֹמַר לָהּ זֶה חַסְדֵּךְ אֲשֶׁר
תַּעֲשִׂי עִמָּדִי אֶל כָּל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר נָבוֹא שָׁמָּה אִמְרִי־לִי
אָחִי הוּא׃ יד וַיִּקַּח אֲבִימֶלֶךְ צֹאן וּבָקָר וַעֲבָדִים וּשְׁפָחֹת
וַיִּתֵּן לְאַבְרָהָם וַיָּשֶׁב לוֹ אֵת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ׃ טו וַיֹּאמֶר
אֲבִימֶלֶךְ הִנֵּה אַרְצִי לְפָנֶיךָ בַּטּוֹב בְּעֵינֶיךָ שֵׁב׃ טז וּלְשָׂרָה
אָמַר הִנֵּה נָתַתִּי אֶלֶף כֶּסֶף לְאָחִיךְ הִנֵּה הוּא־לָךְ כְּסוּת

ת"א וגם אמנה · סנהדרין נח: הנה הוא לך · מגלה טו כח בבא קמא צג:

רש"י

היא או אחותך היא : (יב) אחתי בת אבי היא · ובת אב מותרת לבן נח שאין אבות לעובדי גילולים וכדי לאמת דבריו השיבם כן · ואם תאמר והלא בת אחיו היתה בני בנים הרי הן כבנים והרי היא בתו של תרח וכך הוא אומר ללוט כי אנשים אחים אנחנו : אך לא בת אמי · הרן מאם אחרת היה : (יג) ויהי כאשר התעו אתי וגו' · אונקלוס תרגם מה שתרגם ויש ליישב עוד דבר דבור על אופניו כשהוציאני הקדוש ב"ה מבית אבי להיות משוטט ונד ממקום למקום וידעתי שאעבור במקום רשעים ואומר לה זה חסדך : כאשר התעו · לשון רבים ואל תתמה כי הרבה מקומות לשון אלהות ולשון מרות קרוי לשון רבים · אשר הלכו אלהים · אלהים חיים · אלהים קדושים · וכל לשון אלהים לשון רבים וכן ויקח אדוני יוסף · אדוני הסדומים · אדוני הארץ · וכן בעליו עמו · והועד בבעליו · וא"ת מהו לשון התעו כל הגולה ממקומו ואינו מיושב קרוי תועה כמו ותלך ותתע · תעיתי כשה אובד · יתעו לבלי אוכל · יצאו ויתעו לבקש אכלם : אמרי לי · עלי וכן וישאלו אנשי המקום לאשתו על אשתו וכן ואמר פרעה לבני ישראל כמו על בני ישראל · פן יאמרו לי אשה הרגתהו : (יד) ויתן לאברהם · כדי שיתפייס ויתפלל עליו : (טו) הנה ארצי לפניך · אבל פרעה א"ל הנה אשתך קח ולך לפי שנתיירא שהמצריים שטופי זימה : (טז) ולשרה אמר · אבימלך לכבודה כדי לפייסה הנה עשיתי לך כבוד זה נתתי ממון לאחיך שאמרת עליו אחי הוא

רמב"ן

האורח פלא הוא ואולי חזרה לנערותה כאשר בשרה המלאך כדברי רבותינו: (יב) וגם אמנה אחותי בת אבי · לא ידעתי טעם להתנצלות הזה כי גם אם אמת הדבר שהיתה אחותו ואשתו וברצותם באשה אמר להם אחותי היא להטעותם בדבר כבר חטא בהם להביא עליהם אשמה גדולה ואין חלוק והפרש כלל בין שהדבר אמת או שקר · ואולי מפני שאמר אבימלך מה ראית כי עשית את הדבר הזה לומר מה ראית כי חטא או רשע שפחדת ועשית כן כי אני לא נסיתי לקחת נשים מבעליהן אז ענה אברהם אני לא ידעתי אתכם אך

אבן עזרא

(יב) אחותי בת אבי · י"א שהוא כמו אלהי אבי אברהם · ושכנן בעיני שדחה אבימלך בדברים כפי צורך השעה ובפסוק אנכי עשו בכורך אביא תכרים : (יג) התעו אותו אלהים · לשון קדש והטעם שהוא נוסע ממקום למקום ולא ידע אנה ילך · וכן והנה תועה בשדה · ואין זו התעייה בלב · גם כן כתוב למה תתענו ה' : אמרי לי · בשבילי וכן ואמר פרעה לבני ישראל : (טו) הנה הוא לך כסות עינים · י"א כי הוא רמז על כסות עיני בגד וזה דרך דרש · והישר בעיני שיהיה כסות עינים מושך עצמו ואחר עמו כמו אל בקלסך תוכיחני ורבים אחרים · והנה הוא לך כמו מכסה עינים בעבור אברהם שהוא כמלך והטעם שלא ישא איש את עיניו אליך גם הוא כסות עינים לכל אשר אתך מהשפחות שהם נשי עבדיו · ויהיה וי"ו ונוכחת כפ"א רפה בלשון ישמעאל ובמקרא אלפים כמוהו כמו ביום הליצי ויׂשא אברהם את עיניו · וטעם ונוכחת דברי משה שלא אמרה עוד שרה על אברהם אחי הוא · והנה פי' ואת כל ועם כל

רשב"ם

שהרי היה צריך רחמים ככתוב לפניו כי עצור עצר וגו': (יב) אחותי בת אבי · כי בני בנים הרי הם כבנים והיא היתה בת הרן בן תרח : אך לא בת אמי · לא אחותי כמש שיצאה מבטן אמי והיא מותרת לי ותהי לי לאשה · (יג) כאשר התעו איתי · הגלני ממקומי שנאמר לך לך מארצך וזהו שכתב ארמי אובד אבי משום שהוגלה משם כי התעו אותי ואובד אבי כפל לשון הוא כדכתיב תעיתי כשה אובד · צאן אובדות היו עמי · ריעיהם התעום : אמרי לי · אמרי עלי : (טז) ולשרה אמר · דברי פיוסים ותנחומים הנה לקחתי אותך בתחלה לא באונס ולא בכח ולא כמנהג נישואין שהרי נתתי מהר ומתן אלף כסף לאחיך בשביל שהייתי סבור שהיית אחיך כמו שאמרת לי ולא זהו מתן של צאן ובקר שנתן אבימלך לאברהם לבסוף אלא קודם שהביאה אל ביתו שאפילו פרעה שנענש יותר כתיב בו ולאברם היטיב בעבורה קודם נישואין וכל שכן אבימלך : נתתי אלף כסף · מתחלה כדכתיב בפרעה וכדכתיב הרבו עלי מהר ומתן וכדכתיב ומגדנות נתן לאחיה ולאמה : הנה הוא לך כסות עינים לכל אשר אתך ואת כל · אלף כסף שנתתי לאחיך מתחלה כבוד גדול הוא לך וכסות עיניהם

של

אברהם ארי אמרית לחוד לית דחלתא דיי באתרא הדין ויקטלנני על עיסק אתתי: יב וברם בקושטא אחת בת אבא היא ברם לא בת אמי והות לי לאנתו: יג והוה כד טעו עממיא בתר עובדי ידיהון יתי קריב יי לדחלתיה מבית אבא ואמרית לה דין (נ"י דא) טיבותיך די תעבדי עמי לכל אתרא די נהך לתמן אמרי עלי אחי הוא: יד ודבר אבימלך עאן ותורין ועבדין ואמהן ויהב לאברהם ואתיב לה ית שרה אתתיה: טו ואמר אבימלך הא ארעי קדמך בדתקין בעינך תיב: טז ולשרה אמר הא יהבית אלף סלעין דכסף לאחיך הא הוא ליך כסות דיקר (עינין) חלף

נתינה לגר

וכן „ויבא אלהים אל לבן" (לקמן ל"א כ"ד) „ויבא אלהים אל בלעם" (במדבר כ"ב ט'). (יג) ויהי כאשר התעו אתי אלהים מבית אבי. כד טעו עממיא בתר עובדי ידיהון יתי קריב ה' לדחלתה · ר"ל כאשר טעו העמים אחר ע"ז אותי הביא אלהים ליראתו מבית אבי „משמע שסובר שהוא קדש · וכמדומה שהוא ערבוב ב' פירושים א' קדש וב' חול, ואפשר שששורו כאלו היה כתוב "ויהי כאשר התעו אלהים (חול) אותי קרב אלהים (קדש) וכ"ה בב"ר „הלואי נדרים הדין קריא בתלת אפין ונפיק ידוי" והנה לכל הפירושים יקשה, מדוע לא ת' „אטעו" באפעל כבעברית — וכאשר ראיתי בת"י „כד בעו לאטעאה יתי פלחי טעוותא"? ועוד יקשה, עמים מאן דכר שמייהו בפסוק זה? ואפשר בשכל אונקלוס את ידיו בפסוק הזה כרוש אלהין קדישין די ביה. יען כי באמת הלילה לאל מעול, מהתעות איש מבית אביו, וכאשר מצינו בש"ס (מגילה ט' ע"ב) שהוסיפו ע"ב הזקנים גם בפסוק „אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים" מלת „להאיר" ופה הורגת ההפעיל היא על היפך הפעולה—כאשר מצאנו כמה פעמים בכתבי הקדש ההפעיל להוראת היפך הפעולה, יעויין ר"ש פרחון ע"פ „בהשקט ארץ מדרום" (איוב ל"ז י"ז) וכ"מ גם בש"ס „דבש והדבים" ופירש"י „יצא טעם דובשנו" והרבה מזה גם במדרשים ובילקוטים · ושעור הפסוק „כאשר במר רגלי מלכד בפח הבלי בית אבי" וכאשר לא מצא המתר' מלה בארמית שתורה ג"כ על היפך הפעולה, גם חס על כבוד אברהם ראש אומתנו, ולא אבה לשים בפיו דברים המקילים בכבוד אביו, ע"כ הרכיב ב' פירושים כנ"ל, ואת הטעות ייחס אל העמים, ולא אל בית אביו, ואליהם ולא אל ה' חלילה. (טז) הנה הוא לך כסות עינים לכל אשר אתך, הא ליך כסות דיקר עינין חלף דשלחית ודברתיך וחזית יתיך וית כל דעמך · גם פה נראה כי עירוב שני פירושים יש בו, לפי'

בעל הטורים

בעדו תמיד: (יח) וכרגוני · ב' במסרה הכא ואידך (מ"א י"ב) והרגוני ושבו אל רחבעם גבי ירבעם שמשום ישראל שבאותם הימים לאומות ומיהו הכא כתיב מלא והתם חסר שאינם רשעים כל כך כמו האומות: (טז) ולשרה · ב' במסרה ולשרה אמר ולשרה בן · שכתוב כאן גבי שרה הנה הוא לך כסות עינים רמז שיהיה בן לשרה שיהיה לו כסות עינים דכתיב ויהי כי זקן יצחק

רמב"ן

חשבתי אולי אין יראת אלהים במקום הזה כי רוב מקומות העולם אין בהם יראת אלהים ולכן מעת צאתי מארצי ולכתי בעמים כאיש תועה ולא ידעתי אל אי זה מקום נבא התניתי עמה לאמר כן בכל מקום כי הדבר אמת וחשבתי לי בו הצלת נפש ולא החלותי בדבר בבואי בארצכם כי לא ראיתי בכם עון אשר חטא: וגם אמנה אחותי בת אבי · טענה אחרת אמר אני לפי דרכי אמרתי כן שהוא אמת וחשבתי אם אולי יחפצו בה ישאלוני אם היא גם אשתי וכיון שלקחוה עבדיך ולא שאלוני דבר אמרתי גם אין במקום הזה יראת אלהים והחרשתי ויתכן שהיה התנאי הזה ודברו עמה בבואה מצרים אע"פ שאמר כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי או שחזר וזרז אותה שם במצרים בשעת מעשה כאשר פירשתי ודעת ר"א כי כל אלה דברים לדחות את אבימלך: (טז) הנה נתתי אלף כסף לאחיך · היו הצאן והבקר והעבדים שנתן לו שוים אלף כסף ואמר לשרה הנה נתתי ממון רב לאחיך הנה הכסף לך כסות עינים כל המביטים ביפיך כי את עיניהם ואת ראשיהם החוזים יכסו מהביט בך ומהביט בכל אשר אתך אפילו נערותיך ושפחותיך והנה למובתך נתפשת בביתי כי ייראו ממך ויכסו עיניהם מראות בך באמרם המלך פדה נפשו על שלחו יד באשת הנביא והגיד הכתוב שפייס את אברהם בממון ואת שרה בדברים שלא יענש באחד מהם ואמר כי שרה לא

ספורנו

היו מלכים גמורים נראים בעם כמו שהורה גלית באמרו הלא אנכי הפלשתי ואתם עבדים לשאול: (יב) וגם אמנה · וגם אתה המלך הצדיק בכם חטאת בזה שלקחת האשה בשביל שאמרתי שהיא אחותי שהיה לך לשאול אם היא גם כן אשתי כמו שהיא באמת אחותי ואשתי: (יג) התעו אותי אלהים · בסבת עבודת גלולים שמאסתי הוצרכתי לצאת מבית אבי אל אשר לא אדע לא למקום מכוון מאתי ובזה יקרא תועה: (טז) הנה נתתי אלף כסף לאחיך · למוהר כמנהג לוקח בת איש או אחותו לאשה: הנה הוא לך כסות עינים · מלבוש של כמה גונים שהיו לובשות הנשים לכבוד כי המנה המוהר שנתתי מורה על כבודך שלא לקחתיך לזונה ולא לפלגש אבל לקחתיך לאשה ולא עזבתיך כל כך מבדם לולי ה' שהיה לך והוצרכתי

עֵינַיִם לְכֹל אֲשֶׁר אִתָּךְ וְאֵת כֹּל וְנֹכָחַת׃ יז וַיִּתְפַּלֵּל אַבְרָהָם
אֶל־הָאֱלֹהִים וַיִּרְפָּא אֱלֹהִים אֶת־אֲבִימֶלֶךְ וְאֶת־אִשְׁתּוֹ
וְאַמְהֹתָיו וַיֵּלֵדוּ׃ יח כִּי־עָצֹר עָצַר יְהוָה בְּעַד כָּל־רֶחֶם לְבֵית
אֲבִימֶלֶךְ עַל־דְּבַר שָׂרָה אֵשֶׁת אַבְרָהָם׃ ס כא א וַיהוָה
פָּקַד אֶת־שָׂרָה כַּאֲשֶׁר אָמָר וַיַּעַשׂ יְהוָה לְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר
דִּבֵּר׃ ב וַתַּהַר וַתֵּלֶד שָׂרָה לְאַבְרָהָם בֵּן לִזְקֻנָיו לַמּוֹעֵד
אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֹתוֹ אֱלֹהִים׃ ג וַיִּקְרָא אַבְרָהָם אֶת־שֶׁם־בְּנוֹ
הַנּוֹלַד־לוֹ אֲשֶׁר־יָלְדָה־לּוֹ שָׂרָה יִצְחָק׃ ד וַיָּמָל אַבְרָהָם
אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ בֶּן־שְׁמֹנַת יָמִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים׃

ת"א ויתפלל · בבא קמא צב: כי עצור עצר · תענית ח בבא קמא שם: בעד כל רחם · בבא קמא שם: וה' פקד את · ראש השנה יא ודף לב תענית ח מגילה לא בבא קמא צב: וימל אברהם · קדושין כט: כאשר צוה · קדושין שם:

רש"י

הנה הממון והכבוד הזה לך כסות עינים: לכל אשר אתך · יכסו עיניהם שלא יקילוך שאילו השיבותיך ריקנית יש להם לומר לאחר שנתעלל בה החזירה עכשיו שהוצרכתי לבזבז ממון ולפייסך יהיו יודעים שעל כרחי השיבותיך וע"י נס: ואת כל · ועם כל באי עולם: ונכחת · יהי לך פתחון פה להתוכח ולהראות דברים ניכרים הללו ולשון תוכחה בכל מקום ברור דברים ובלע"ז אפרובי"ר ואונקלוס תרגם בפנים אחרים ולשון המקרא כך הוא נופל על התרגום הנה הוא לך כסות של כבוד על העינים שלי שתלמו בך ובכל אשר אתך ועל כן תרגומו וחזית יתך וית כל דעמך ויש מדרש אגדה אבל ישוב לשון המקרא פירשתי: (יז) וילדו · כתרגומו ואתרוחו נפתחו נקביהם והוציאו והיא לידה שלהם: (יח) בעד כל רחם · כנגד כל פתח: על דבר שרה · ע"פ דבורה של שרה: (א) וה' פקד את שרה וגו' · סמך פרשה זו ללמדך שכל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה שנאמר ויתפלל וגו' וסמך ליה וה' פקד את שרה שפקדה כבר קודם שריפא את אבימלך: כאשר אמר · בהריון: כאשר דבר · בלידה · והיכן היא אמירה והיכן היא דבור · אמירה ויאמר אלהים אבל שרה אשתך וגו' · דבור היה דבר ה' אל אברם בברית בין הבתרים ושם נאמר לא יירשך זה וגו' והביא היורש משרה: ויעש ה' לשרה כאשר דבר · לאברהם [ולשרה בן וגו']: (ב) למועד אשר דבר · רבי יודן ורבי חמא · רבי יודן אומר מלמד שנולד לט' חדשים שלא יאמרו מביתו של אבימלך הוא רבי חמא אומר לשבעה חדשים: (לזקניו · שהיה זיו איקונין שלו דומה לו): למועד אשר דבר אתו · דמליל יתיה את המועד דבר וקבע כשאמר לו למועד אשוב אליך שרט לו שריטה בכותל אמר לו כשתגיע חמה

רמב"ן

נתפיסה לו אבל עם כל זה היתה מתוכחת עמו בטענות לאמר שלא המחול לו ובשבחה דבר הכתוב ואברהם

אבן עזרא

זה נתוכחת שרה · וי"א כי הנה הוא לך כל הכסף לקנות מלבוש · ואלה נתתי תוספת עצמה ואחרת עמה וכן הוא הנה נתתי אלף כסף לאחיך לקנות לך בו מכסה כמו כסות שיהיה תחוה לעינים ונתתי לכל אשר אתך ואת כל אשר נתתי לאברהם צאן ובקר ועבדים ושפחות · ויותר נכון להיות פי' כאשר אמרתי כי אברהם הוא כסות עינים לך ולעבדים אשר אתך שהיו לך גם אשר נהתים גם אני: ואת כל · ועם כל בני אדם בגא נך כסות עינים ונוכחת · דברי משה · ויעמוד טעם הוי"ו · במקומו · והגאון אמר שהוא מן נוכח ואין דבריו נכוחים: (יז) וילדו · בב אל אשת אבימלך והמהותיו · לא אל אבימלך · וכן ויבא דמי מלחמה בשלום · בעמוד ענן ידבר אליהם · אלה בני עדם · אשר עבדתי אותך כהן · אני אברהם ואני נחור ויעבדו · כלא תראה שהוא מפורש בפסוק השני כי עצר עצר ה' בעד כל רחם לבית אבימלך ולא הזכיר אבימלך · והארכתי כל כך בעבור מפרשים שהיו אומרים שהיה עצור לאת נתון · ומלת כל רחם טענה עליהם · ומלת וילדו לנשים כמו ויחמו הצאן: (ב) למועד · אשר דבר אתו כמלאך שבאל איש

רשב"ם

של כל בני ביתך אשר אתך וגם לכל העולם שיא יסתכלו בך לגנאי לומר אשה זו מנהג הפקר נהג בה אבימלך כי הכל ידעו כי דרך כבוד לקחה ובעל כרחה החזירה · ככות עינים שלא יראו בך לגנאי כדכתיב וככה את עין הארץ ולא יוכל לראות את הארץ וכשמסתכלים באדם לבזותו כתב לראות בו · עיני תראינה בה · ותחז בציון עינינו · ונוכחת מפורסם ומהוכח יפה כי דרך כבוד נהגתי בך ואל תשימי לבבך רק טוב · זהו עיקר לפי פשוטו כי לכבוד של שרה אמר אבימלך כל זה ולא לקנתרה ולהוכיחה:

1) eprouver ערלייטערן

צחוק

דשלחית דברתיך וחזית יתיך וית כל דעמך הלא (על) כל מה דאמרת ואתוכחת: יז וצלי אברהם קדם יי ואסי יי ית אבימלך וית אתתיה ואמהתיה ואתרוחו: יח ארי מיחד אחד יי באפי כל פתח ולדא לבית אבימלך על עיסק שרה אתת אברהם: א ויי דכיר ית שרה כמא די אמר ועבד יי לשרה כמא די מליל: ב ועדיאת וילידת שרה לאברהם בר לסיבתוהי לזמן די מליל יתה יי: ג וקרא אברהם ית שום ברה דאתיליד לה דילידת לה שרה יצחק: ד וגזר אברהם ית יצחק בריה בר תמניא

נתינה לגר

הא' הוא כסות עינים לשרה כמו שת' „חלף דשלחית" ולפי' הב' הוא עינים של אבימלך, שראה אותה כמ"ש רש"י „על הפיגים שלי ששלמו בך" כמו שת' „דברתיך וחזית יתך" (וע' בס' עו"א). ונוכחת, ועל כל מה דאמירת (בנ"א דאמרת) אתוכחת׳ ר"ל (לשני הפירושים) שהכסות עינים הראה לכל העולם שצדקת את וישרה בכל דרכיך; ולכבוד של שרה אמר אבימלך כן, ולא לקנטרה ולהוכיחה.
(יז) וילדו, ואתרוחו׳ הוא כמ"ש רש"י שהב גם על אבימלך ואנשיו.

בעל הטורים

ותכסין עיניו מראות: (א) וה' פקד׳ כ"מ שנאמר וה' הוא וב"ד שלמדו עליה סניגוריא ואמרו אם לא תתן לה פתח בן אם כן שאמר את הקץ שגזרת ועינו אותם ארבע מאות שנה מפיסיה לו זרע והוא בן מאה עתה וצריך שיתחיל מעתה׳ ד"א שאמרו בנות לוט נתעברו בביאת איסור מאביהן ושרה לא תתעבר מאברהם׳ ד"א שאמרו נסתרה עם אבימלך ונתבא ואם טהורה היא ונקתה ונזרעה זרע׳ ומה שלא נפקדה אחר סתירת פרעה לפי שכאן היה משמוש ידים ולא היה חסר כי אם ביאה: פקד את שרה׳

רמב"ן

נתפיים ויתפלל עליו והוא כלשון ועם ישראל יתוכח אך דרכי אל פניו אוכיח שם ישר נוכח עמו׳ ויתכן שיהיה אלף כסף ממון רב כיד המלך וכן הקטן יהיה לאלף לעם רב וכן השיבו להם כהיום שדותיהם וכרמיהם ומאת הכסף והדגן והיצהר אשר אתם נושים בהם מאות רבות ממון גדול: (יז) וילדו׳ אם הלשון כפשוטו ושב לאשתו ואמהותיו כי עצר ה' בעד רחמם תמה הוא כי נראה כי גם בלילה הראשון אשר לוקחה שרה לבית אבימלך ולא קרב אליה עדיין בא אליו האלהים בחלום ובבקר השכים וקרא לעבדיו גם לאברהם ומתי היה להם עצר רחם אולי היו על פרקן ואחזום חבלי יולדה ולא יכלו להמלט ואולי אברהם איחר תפלתו ימים והנה רפואת אבימלך גם אליו לא נתפרשה ולשון רש"י וילדו ואתרוחו נתפתחו נקביהם והוציאו והיא לידה שלהן: (יח) בעד כל רחם׳ כנגד כל פתח ואין זה נכון כי אם נאמר בוילדו שהוא יציאת החוץ שמצינו לידה בענינים רבים כגון הרה עמל וילד שקר לא תדע מה ילד יום מה יולידו ויחדשו הימים אבל מלת רחם לא תבא על פתח אחר ואין טענה מן בניהו מרחם יצא שהוא כנוי כמו בטן האדמה ודעת אונקלוס איננה כדברי הרב כי הוא שתרגם ואתרוחו עשה רחם כפשוטו פתח ולדא אלא שרצה לכלול גם אבימלך במלת וילדו ולשון בראשית רבה כי עצור עצר ה' עצירה בפה עצירה בגרון עצירה בעין עצירה באוזן עצירה מלמעלה עצירה מלמטה והמדרש הזה להם מיתור לשון הכפל עצר עצר לא שיפרשו כל רחם כל נקבי׳ והנכון בעיני כי מיום אשר נלקחה שרה לקה אבימלך בתברי ההשמים ולא יוכל לשמש וזהו לא נתתיך לנגוע אליה כי הנגיעה והקריבה בנשים הוא על התשמיש כענין אל תגשו אל אשה ולא קרב אל הנביאה׳ ואשתו ואמהותיו והן מעוברות עצר בעד רחמן ולא יכולו להמלט כי בעצירת רחם הוא שלא תהר כלדך וה' סגר רחמה אבל עצירה בעד הרחם הוא שלא תלד כלשון גדר בעדי ולא אצא ועמדה שרה בביתו ימים ולא שב אבימלך מדרכו כי לא הבין עד שבא אליו האלהים בחלום והודיעו ולא פי' הכתוב חולי אבימלך והזכירו ברמז דרך מוסר וכבוד לשרה ואחרי תפלת אברהם נרפא אבימלך ואשתו ואמהותיו וילדו הנשים: (א) וה' פקד את שרה כאשר אמר׳ בהריון כאשר דבר בלידה לשון רש"י ואין פקידה אלא לשון זכירה והשגחה על הנפקד כגון פקוד יפקוד אלהים אתכם פקוד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם ויפקוד שמשון את אשתו בגדי עזים אף כאן וה' זכר את שרה ועשה לה כאשר דבר וכן הלשון בכל העקרות היולדות ברחל ויזכור אלהים את רחל ובחנה: ויזכרה אלהים וכך אמר פקודות הרי הן כזכרונות

ספורנו

ואברכתי להחזירך: לכל אשר אתך׳ לעיני כל אשר אתך ובני ביתך: ואת כל ונוכחת׳ ובעיני כל שומע כפני כל נוכחת שהבקשה אולי לגנותך כמנהג הנשים המוכיחות ומגנות זו את זו במלי דערוה: (יח) כי עצר עצר ה' בעד כל רחם׳ להמית התולדות אם לא היה אבימלך שב בתשובה כמו שהתרה בו באמרו דע כי מות תמות אתה וכל אשר לך: (א) וה' פקד׳ אברהם התפלל בעד אבימלך וה' פקד את שרה כאמרו וה' שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו: כאשר אמר׳ באמרו וברכתי אותה וזה היה שהסיר ממנה קללת חוה בעבור ובלידה ובגידול כאמרו הרבה ארבה עצבונך והרונך: ויעש ה' לשרה כאשר דבר׳ באמרו וגם נתתי ממנה לך בן שלא כמנהג המולידים בעת זקנה שיולידו על הרוב נקבה: (ד) וימל אברהם את יצחק בנו: (ה) ואברהם בן מאת שנה׳ ועם כל זה מל את בנו ולא חס על היותו בן

זקונים

חמישי ה וְאַבְרָהָם בֶּן־מְאַת שָׁנָה בְּהִוָּלֶד לוֹ אֵת יִצְחָק בְּנוֹ׃ ו וַתֹּאמֶר שָׂרָה צְחֹק עָשָׂה לִי אֱלֹהִים כָּל־הַשֹּׁמֵעַ יִצְחַק־לִי׃ ז וַתֹּאמֶר מִי מִלֵּל לְאַבְרָהָם הֵינִיקָה בָנִים שָׂרָה כִּי־יָלַדְתִּי בֵן לִזְקֻנָיו׃ ח וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַיִּגָּמַל וַיַּעַשׂ אַבְרָהָם מִשְׁתֶּה גָדוֹל בְּיוֹם הִגָּמֵל אֶת־יִצְחָק׃ ט וַתֵּרֶא שָׂרָה אֶת־בֶּן־הָגָר הַמִּצְרִית אֲשֶׁר־יָלְדָה לְאַבְרָהָם מְצַחֵק׃ י וַתֹּאמֶר לְאַבְרָהָם גָּרֵשׁ הָאָמָה הַזֹּאת וְאֶת־בְּנָהּ כִּי לֹא יִירַשׁ בֶּן־הָאָמָה הַזֹּאת עִם־בְּנִי עִם־יִצְחָק׃ יא וַיֵּרַע הַדָּבָר מְאֹד בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל אוֹדֹת בְּנוֹ׃ יב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם אַל־יֵרַע בְּעֵינֶיךָ עַל־הַנַּעַר וְעַל־אֲמָתֶךָ כֹּל אֲשֶׁר

ת"א ואברהם בן · מגילה יז: ותאמר מי · מציעא פז: ויגדל הילד · פסחים קי"ט סנהדרין פט: כל אשר · מגילה יד סנהדרין סט:

רש"י

לשריפה זו בשנה האחרת תלד: (ו) יצחק לי · ישמח עלי ומ"א הרבה עקרות נפקדו עמה הרבה חולים נתרפאו בו ביום הרבה תפלות נענו עמה ורב שחוק היה בעולם: (ז) מי מלל לאברהם · לשון שבח וחשיבות (כמו מי פעל ועשה מי ברא אלה) ראו מי הוא ומי הוא שומר הבטחתו. הקב"ה מבטיח ועושה: מלל · שינה הכתוב ולא אמר דבר גימטריא שלו ק' כלומר לסוף מאה לאברהם: היניקה בנים שרה · ומהו בנים לשון רבים · ביום המשתה הביאו השרות בניהן עמהן והיניקה אותם שהיו אומרות לא ילדה שרה אלא אסופי הביאו מן השוק: (ח) ויגמל · לסוף כ"ד חודש: משתה גדול · שהיו שם גדולי הדור שם ועבר ואבימלך: (ט) מצחק · לשון עבודת גלולים כמו שנאמר ויקומו לצחק · ד"א לשון גלוי עריות כמה דתימא לצחק בי · ד"א לשון רציחה כמה דתימא יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו וגו' · (עם בני וגו' · מתשובת שרה כי לא יירש בן האמה עם בני אתה למד שהיה מריב עם יצחק על הירושה ואומר אני בכור ונוטל פי שנים ויוצאים בשדה ונוטל קשתו ויורה בו חצים כד"א כמתלהלה היורה זקים וגו' ואומר הלא מצחק אני) : (י) עם בני עם יצחק · מכיון שהוא בני אפילו אם אינו הגון כיצחק או הגון כיצחק אפי' אינו בני אין זה כדאי לירש עמו ק"ו עם בני עם יצחק ששתיהן בו: (יא) על אודות בנו · ששמע שיצא לתרבות רעה · ופשוטו על שאומרת לו לשלחו: (יב) שמע בקלה · בקול רוה"ק שבה למדנו שהיה אברהם

רמב"ן

(ז) מי מלל לאברהם · לשון שבח וחשיבות הוא ראו מי הוא וכמה הוא גדול ושומר הבטחתו ומבטיח ועושה לשון רש"י ולא מצינו מלת מי בערך כזה למעלה וכבוד רק לבזיון מי אבימלך ומי שכם מי דוד ומי בן ישי · והנכון בעיני כי אמרה צחוק עשה לי אלהים כל השומע יצחק לי למלאת פיו ברנה ושחוק בפלא הנעשה לי כי מי בכל השומעים שאמר לאברהם מתחלה תניק בנים שרה אין בעולם שיאמר אליו כן אפילו לנחמו כי לא עלה זה על לב איש מעולם ולשון אונקלוס קרוב לזה מאן מהימן דיאמר לאברהם קיים דתוניק בנין שרה כלומר כל השומע יצחק לי כי אין אדם שיהיה נאמן בעיני אברהם אם הגיד לו זה הפלא: (ט) מצחק · לשון ע"ז לשון רציחה לשון גלוי עריות מריב עם יצחק על הירושה ואומר אני בכור ויורש פי שנים ויוצאין לשדה ונוטל קשתו ויורה בו חצים כמה דתימר כמתלהלה היורה זיקים חצים ומות כן איש רמה את רעהו

אבן עזרא

שרה אשתך · גם שב אליו כי כן אמר לו · ולא הוסיף השם על שם יצחק ולא החליפו כי הוא צוה לקראו כן: (ט) מצחק · כי כן מנהג כל נער ותקנא בו בעבור היותו גדול מבנה: (יא) אודת · כמו דבר:

רשב"ם

(ו) צחוק · שמחה של תמהון: (ז) ותאמר מי מלל לאברהם · כלומר ידעו ויבינו כל השומעים מי הוא האלהים שמלל לאברהם להיות לו בן משרה כי היניקה בנים שרה אחרי זקנתה ולזקוניו של אברהם כי אין גדול כאלהים: (ח) ויגמל · נגדל מן הדדים כדכתיב בשמואל עד גמלך אותו: ביום הגמל · שעשה אז משתה כמו שמצינו בשמואל כאשר גמלתו הביאתו שילה וקרבנות עמו: (ט) מצחק · שכבר גדל הרבה

ולא

יומין כמא די פקיד יתיה יי: ה ואברהם בר מאה שנין כד אתיליד ליה ית יצחק ברה: ו ואמרת שרה חדוא עבד לי יי כל דשמע יחדי לי: ז ואמרת מאן מהימן דאמר לאברהם וקיים דתוניק בנין שרה ארי ילידית בר לסיבתוהי: ח ורבא רביא ואתחסיל ועבד אברהם משתיא רבא ביומא דאתחסיל ית יצחק: ט וחזת שרה ית בר הגר מצריתא דילידת לאברהם מחייך: י ואמרת לאברהם תריך אמתא הדא וית ברה ארי לא ירת בר אמתא הדא עם ברי עם יצחק: יא ובאיש פתגמא לחדא בעיני אברהם על עיסק ברה: יב ואמר יי לאברהם לא יבאש בעינך על עולימא ועל אמתך כל די תימר לך שרה קביל מנה ארי ביצחק יתקרון לך

נתינה לגר

כא (ז) מי מלל לאברהם היניקה, מאן מהימן דאמר לאברהם קים דתיניק • מלת „קים" ק' להבין • ומהרמב"ן משמע דקאי על בשורת המלאך „מי האמין שיאמר ה' כן לאברהם ויקיים הבטחתו וכ"מ מרש"י וכ"פ הרשב"ם „ידעו ויבינו כל השומעים מי הוא האלהים שמלל לאברהם להיות לו בן משרה כי היניקה כו' אחרי זקנתה" • ואפשר שמלת „קים" שבה אל אברהם שעודנו קיים, כמו שת' כעת חיה, דאתון קימין: ויותר נראה שקים מוסב על מלת „דתיניק" שלאחריו. כי ילדתי בן, ארי ילידת בר. לדעתי הוא טעות סופר וצ"ל ילידית וכן הוא בכ"י. (ח) ויגמל, ואתחסיל. וכן ביום הגמל, ביומא דאתחסיל. פ' ערוך ערך חסל, ובפסחים דף קי"ט ע"ב מאי דכתיב ויגמל. (יב) על הנער, על עולמא. כל הנער שבפ' זאת (לקמן פסוק י"ז י"ח י"ט וכ') ת' „רביא" והכא ת' „עולמא"? מזה נראה שכוונת אונקלוס היא שקאי על יצחק ולא על ישמעאל, וכמו שהאריך הח' רוו"ה בהבנת המקרא שפי' „על אודות בנו שבפ' הקודם, היינו יצחק שהרע לו שהמשתה הזה היה מסבת יצחק, ולהבדיל „הנער" הזה שקאי על יצחק מהשאר המוסבים על ישמעאל ת' פה „עולמא" וזה נכון מאד • ומה שת' בפ' „אל תחטאו בילד" (לקמן מ"ב כ"ב) „לא תחובון בעולמא" ולא „ברביא"? משום שיוסף היה אז יותר מבן י"ז שנה, ולא

בעל הטורים

בגימ' אף כל הפקדות פקד: (ז) מלל • ב' במסרה בתרי לישני הכא ואידך (ישעיה כ"א) שומר מה מליל מדבר במפלת אדום וזהו שבזכות אברהם יהיה מפלת אדום • מלל בגי' ק' לומר כשהיה אברהם בן ק' היניקה בנים שרה: (ט) מצחק • בגי' לגרב אמר שאת"ל שהיה יורש בו תן כדי להרגו: (י) גרש • ג' במסרה הכא ואידך (משלי כ"ב) גרש לץ (שמות י"א) כלה גרש

רמב"ן

רעהו ואמר הלא מצחק אני ומתשובת שרה אתה למד כי לא יירש בן האמה הזאת וגו' כל זה לשון רש"י ואף כאן הרב כותב המחלוקת כולם דתניא אמר רבי שמעון בן אלעזר ד' דברים היה ר' עקיבא דורש ואיני דורש כמותו ונראין דברי מדבריו דרש רבי עקיבא ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק אין צחוק אלא לשון ע"ז וכו' ואני אומר חס ושלום שיהא בביתו של צדיק כך איפשר מי שכתוב בו כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו וגו' יהא בביתו ע"ז וגלוי עריות ושפיכות דמים אלא אין צחוק האמור כאן אלא לשון ירושה שמשעה שנולד יצחק היו הכל שמחין אמר להם ישמעאל שוטים אני בכור ואני נוטל פי שנים שמתשובה שאמרה שרה אמנו לאברהם אתה למד וכו' ונראין דברי מדבריו וכן הלשון שאמר הרב מריב

עם יצחק על הירושה אינו נראה נכון שאם כן יהיה זה לאחר ימים רבים ויהיה ישמעאל גדול מאד משלחת אותו אמו על שכמה וכן אמרו ז"ל שהיה בן שבע עשרה שנה אם כן היה בשנה שנגמל יצחק ור"א אמר על דרך הפשט כי מצחק משתעשע כדרך כל נער ותקנא בו בעבור היותו גדול מבנה • והנכון בעיני שהיה זה ביום הגמל את יצחק וראתה אותו מלעיג על יצחק או על המשתה הגדול ולכך אמר הכתוב את בן הגר המצרית ולא אמר את ישמעאל מצחק וכן אמרה גרש את האמה הזאת ואת בנה כי אמרה העבד המלעיג על אדניו חייב הוא למות או להלקותו ואיני רוצה רק שתגרש אותו מאתי ולא יירש בנכסיך כלל עם בני שהוא בן גבירה ואמרה שיגרש גם אמו כי לא יוכל הנער לעזוב את אמו ומת: (יא) על אודות בנו • שיצא לתרבות רעה ופשוטו על שאומרת לו לשלחו זה לשון

ספורנו

יקומים: (ו) צחוק עשה לי אלהים • אע"פ שיש צער מילה לתינוק הנה ית' נתן שמחה בלבי לפיכך כל השומע יצחק לי וישמח בעדי ולא ידאג בשביל צער המילה: (ט) את בן הגר המצרית הנזכר שהתעורר לזה הלעג מפני שמצד כך מאמו כאמרם ז"ל פוהא דינוקא בשוקא או דאבוהו או דאמיה: מצחק מלעיג על המשתה שנעשה בבית אברהם באמרו שנתעברה מאבימלך והטעם שלא קרה זה בעת לידת יצחק כי ישמעאל שמע כזאת אחר כך מליצני הדור ואם באולי בעת הלידה היה מצחק לא הרגישה בו שרה שהיתה אז טרודה: (י) גרש את האמה הזאת ואת בנה • כי בעשותם עשה הבן שבזויה דבה למען יירש בנה את הכל לפיכך גרש מפני שאינו דין שירש אפי' בקצת: כי לא יירש בן האמה • שאינו מיוחס אחריך שהולד הולך אחר הפגום: (יב) אל ירע בעיניך וגו' כל אשר תאמר אליך שרה אל ירע בעיניך מה שתאמר בדבר הנער והאמה לגרשם עם סימני עבדות כאמרו שם על שכמה וכו'

תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה שְׁמַע בְּקֹלָהּ כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע׃
יג וְגַם אֶת־בֶּן־הָאָמָה לְגוֹי אֲשִׂימֶנּוּ כִּי זַרְעֲךָ הוּא׃ יד וַיַּשְׁכֵּם
אַבְרָהָם ׀ בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח־לֶחֶם וְחֵמַת מַיִם וַיִּתֵּן אֶל־הָגָר שָׂם
עַל־שִׁכְמָהּ וְאֶת־הַיֶּלֶד וַיְשַׁלְּחֶהָ וַתֵּלֶךְ וַתֵּתַע בְּמִדְבַּר בְּאֵר
שָׁבַע׃ טו וַיִּכְלוּ הַמַּיִם מִן־הַחֵמֶת וַתַּשְׁלֵךְ אֶת־הַיֶּלֶד תַּחַת
אַחַד הַשִּׂיחִם׃ טז וַתֵּלֶךְ וַתֵּשֶׁב לָהּ מִנֶּגֶד הַרְחֵק כִּמְטַחֲוֵי
קֶשֶׁת כִּי אָמְרָה אַל־אֶרְאֶה בְּמוֹת הַיָּלֶד וַתֵּשֶׁב מִנֶּגֶד
וַתִּשָּׂא אֶת־קֹלָהּ וַתֵּבְךְּ׃ יז וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־קוֹל הַנַּעַר
וַיִּקְרָא מַלְאַךְ אֱלֹהִים אֶל־הָגָר מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר לָהּ מַה־
לָּךְ הָגָר אַל־תִּירְאִי כִּי־שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל־קוֹל הַנַּעַר
בַּאֲשֶׁר הוּא־שָׁם׃ יח קוּמִי שְׂאִי אֶת־הַנַּעַר וְהַחֲזִיקִי אֶת־
יָדֵךְ בּוֹ כִּי־לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימֶנּוּ׃ יט וַיִּפְקַח אֱלֹהִים אֶת־עֵינֶיהָ
וַתֵּרֶא בְּאֵר מָיִם וַתֵּלֶךְ וַתְּמַלֵּא אֶת־הַחֵמֶת מַיִם וַתַּשְׁקְ
אֶת־הַנָּעַר׃ כ וַיְהִי אֱלֹהִים אֶת־הַנַּעַר וַיִּגְדָּל וַיֵּשֶׁב בַּמִּדְבָּר
וַיְהִי רֹבֶה קַשָּׁת׃ כא וַיֵּשֶׁב בְּמִדְבַּר פָּארָן וַתִּקַּח־לוֹ אִמּוֹ

ת"א כי ביצחק · נדרים לא סנהדרין נט : כי שמע · ראש השנה טז :

רש"י

מפל לשרה בנביאות : (יד) לחם וחמת מים · ולא כסף וזהב לפי שהיה שונאו על שיצא לתרבות רעה : ואת הילד · אף הילד שם על שכמה שהכניסה בו שרה עין רעה ואחזתו חמה ולא יכול לילך ברגליו : ותלך ותתע · חזרה לגלולי בית אביה : (טו) ויכלו המים · לפי שדרך חולים לשתות הרבה : (טז) מנגד · מרחוק : כמטחוי קשת · כשתי טיחות והוא לשון יריית חץ בלשון משנה שהטיח באשתו על שם שהזרע יורה כחץ ות"א היה לו לכתוב כמטחי קשת משפט הוי"ו ליכנס לכאן כמו בחגוי הסלע מגזרת והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא ומגזרת יחוגו וינועו כשכור וכן קצוי ארץ מגזרת קצה : ותשב מנגד · כיון שקרב למות הוסיפה להתרחק : (יז) את קול הנער · מכאן שיפה תפלת החולה מתפלת אחרים עליו והיא קודמת להתקבל : באשר הוא שם · לפי מעשים שהוא עושה עכשיו הוא נדון ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות לפי שהיו מלאכי השרת מקטרגים ואומרים רבש"ע מי שעתיד זרעו להמית בניך בצמא אתה מעלה לו באר והוא משיבם עכשיו מה הוא צדיק או רשע אמרו לו צדיק (ר"ל בענין זה שאינו ראוי לעונש מיתה בצמא וה"ק) אמר להם לפי מעשיו של עכשיו אני דנו וזהו באשר הוא שם והיכן המית את ישראל בצמא כשהגלם נבוכדנצר שנאמר משא בערב וגו' לקראת צמא התיו מים וגו' כשהיו מוליכין אותם אצל ערביים היו ישראל אומרים לשבאים בבקשה מכם הוליכונו אצל בני דודנו ישמעאל וירחמו עלינו שנאמר אורחות דדנים א"ת דדנים אלא דודים ואלו יוצאים לקראתם ומביאין להם בשר ודג מלוח ונודות נפוחים כסבורים ישראל שהם מלאים מים וכשמכניסו לתוך פיו ופותחו הרוח נכנס בגופו ומת : (כ) רבה קשת · יורה חצים בקשת : קשת · על שם האומנות כמו חמר גמל ציד לפיכך השי"ן מודגשת היה

רשב"ם

ולא רצתה להשהותו עוד פן ירצה להחזיק בירושת אביו עם יצחק : (יב) יקרא לך זרע · בריתי שהקימות לזרעך לתת להם את ארץ כנען כדכתיב כי גר יהיה זרעך וגו' על יצחק הבטחתיך : (יד) ותתע במדבר באר שבע · לפיכך ויכלו המים מן החמת שאילו הלכה דרך ישר היה מספיק לה החמת מים שנתן לה אברהם עד המלון : (טז) כמטחוי · כתרגום : (יז) באשר הוא שם · לפי שלא היתה רואה אותו שהרי נתרחק מאותו מקום ·

בנין: יג ואף ית בר אמתא לעם אשוינה ארי בנך הוא: יד ואקדים אברהם
בצפרא ונסיב לחמא ורקבא דמיא ויהב להגר שוי על כתפה וית רביא ושלחה
ואזלת ותעת במדברא (נ"א במדבר) באר שבע: טו ושלימו מיא מן רקבא ורמת
ית רביא תחות חד מן אילניא: טז ואזלת ויתיבת לה מקבל ארחיקת (נ"י ארחיק)
כמיגד קשתא ארי אמרת לא אחזי במותא דרביא ויתיבת מקבל וארימת ית
קלה ובכת: יז ושמיע קדם יי ית קלה דרביא וקרא מלאכא דיי להגר מן שמיא
ואמר לה מה ליך הגר לא תדחלי ארי שמיע קדם יי ית קלה דרביא באתר
דהוא תמן: יח קומי טולי ית רביא ואתקיפי ית ידיך בה ארי לעם סגי אשוינה:
יט וגלא יי ית עינהא וחזת בירא דמיא ואזלת ומלת ית רקבא מיא ואשקיאת
ית רביא: כ והוה מימרא דיי בסעדה דרביא ורבא ויתיב במדברא והוה רבי
קשתא: כא ויתיב במדברא דפארן ונסיבת לה אמה אתתא מארעא דמצרים:

נתינה לגר

יתכן לומר עליו „רביא". (טז) כמטחוי קשת, כמיגד קשתא · ר"ל כמשיכת הקשת, וכדעת הרד"ק שהוא שם ולא פעל. וגם מרש"י ז"ל משמע כן, יען כי הראיות שהביא על הוי"ו הבא במלת „כמטחוי" הן כלן „שמות" ולא „פעלים" לכן הרחיק עדותו מתהלים ס"ח · ואלו היתה כוונתו בהוא „פעל" היה

בעל הטורים

יגרש · גרש האמה הזאת ואת בנה ואז תגרש הלן ובשביל שגירשה שרה להגר מביתה נענשה ונשתעבדו בניה והוצרכו להתגרש בגם: (טו) ויכלו · ג' במסרה הכא ואידך (איוב ז) ויכלו באפס תקוה (ירמיה כ') ויכלו בבושת ימי כיון שכלו המים יפי כלו

אבן עזרא

(יד) וחמת מים · כלי ויתכן להיותו מעור או מעץ וכמוהו מחפת המתן · ורבים יתמהו מאברהם איך גרש בנו גם שלח בן עם אמו ריקם ואיה נדבת לבו · והתימה מאלה שיתמהו · כי אברהם עשה ככל אשר צוהו ה' · ואלו היה נותן ממון להגר שלא ברצון שרה לא שמר מצות השם · והנה באחרונה אחרי מות שרה נתן מתנות לבני ישמעאל : לחם וחמת מים · נתן אל הגר ושם על שכמה ואמר לה קחי אתך בנך וישלחה · ויתכן שנתן לה כסף וזהב ולא סי' הכתוב · ונתן לה לחם ומים מה שיספיק לה עד באר שבע כי בגרר היה אברהם · והנה היא הלכה ולא ידעה הדרך ותתע והנה בנה חלה מהסרון המים ואחר שלקחתו בחיקה וראתה שנפשו יוצאה צמאה השליכתו : (טו) תחת אחד השיחים · האילנים : (טז) כמטחוי קשת · כדד ישב וטעמו ידוע כהשלכת החץ : (כ) רובה קשת · כמהו כשתיעו אל בעל רבים ואם הם שני

רמב"ן

רש"י והנכון בעיני כי הכתוב ספר בכבוד אברהם ואמר שלא היה הדבר רע מאד בעיניו מפני חשק פילגשו וחפצו בה ואלו אמרה לו שתגרש האמה בלבד היה עושה כרצון שרה אבל מפני בנו חרה לו מאד ולא רצה לשמוע אליה והקב"ה אמר לו שלא ירע בעיניו על הנער ולא על האמה כלל וישמע לקול שרה כי ביצחק לבדו יקרא לו שמו וישמעאל לא יקרא לו זרע ומפני שהיה אברהם מפחד עליו שלא יקראנו אסון בשלחו אותו ממנו אמר כי ישימנו לו לגוי ויברכנו מפני היותו זרעו באמת : (יד) ואת הילד וישלחה · כנמשך למעלה ויתן אל הגר ואת הילד כי גם נתן לה שילך עמה באשר תלך : (טו) ותשלך את הילד · נגרם עליו הצמאה ולא יכול ללכת והשכיבתו אמו תחת האילן מושלך ונעזב או כענין וישליכם אל ארץ אחרת אל תשליכני מלפניך ענין שעה ור"א אמר ותשלך כי לקחהו בחיקה בעת שנחלש בצמא ורבותינו אמרו שהיה חולה בעת ששלחו ושם על שכמה את הילד וזה הטעם ותשלך והיה כל הענין הזה לאברהם מפני שצוה לעשות ככל אשר תאמר שרה והיא צותה להוציאו מיד ובמצותה לא נתן להם כסף וזהב ועבדים וגמלים נשאים אותם : (יז) באשר הוא שם · לפי מעשיו שהוא עושה עכשיו הוא נדון ולא לפי מעשיו שהוא עתיד לעשות לפי שהיו מלאכי השרת מקטרגין וכו' לשון רבינו שלמה מדברי רבותינו · והנכון בעיני בדרך הפשט שיאמר כי שמע אלהים אל קול הנער במקום אשר הוא שם הודיע אותה שלא תצטרך ללכת משם כי במקום ההוא ירוה צמאו מיד ואמר לה קומי שאי את הנער אחרי שהותו כי לגוי גדול אשימנו וכמוהו באשר כרע שם נפל שדוד ובאשר תלינים שם הוא ירמוז למקום : (כ) רובה קשת · בעבור היות קשת תואר אמרו כי רובה הוא המורה בחצים

ספורנו

בקולה · כי בדין אמרה לעשות כך : כי ביצחק יקרא לך זרע · וישמעאל ובניו יהיו עבדים לו כי ביצחק יקרא לך זרע ולא בו : (יג) וגם את בן האמה · וגם אין ראוי שתדאג על שתגרש את הבן כי תגרש את בן האמה לא בנך מכל מקום לגוי אשימנו כי זרעך הוא · לא שיהיה הוא ראוי לכך : (יד) שם על שכמה · את החמת לאות שהוא על דרך והתעני תחת ידיה אבל לא חדל הצדיק מתת להם די מחסורם כמו שאמרו ז"ל ויהי אלהים את הנער לרבות חמריו גמליו ופועליו ולכן לא חסרו דבר זולתי המים בתעותם במדבר ובהמצא המים ישב שם במדבר בטבעו כי היה פרא אדם : ואת הילד · נתן לה גם את הילד : וישלחה · לוה אותם ברוב חסדו כמו ואברהם הולך עמם לשלחם :
(יט) ויפקח אלהים את עיניה · נתן בה דעת להכיר מקום מים שהיה שם כי לא היתה סומא קודם לכן :

אִשָּׁה מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ פ ששי כב וַיְהִי בָּעֵת הַהִוא וַיֹּאמֶר
אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ אֶל־אַבְרָהָם לֵאמֹר אֱלֹהִים
עִמְּךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־אַתָּה עֹשֶׂה׃ כג וְעַתָּה הִשָּׁבְעָה לִּי
בֵאלֹהִים הֵנָּה אִם־תִּשְׁקֹר לִי וּלְנִינִי וּלְנֶכְדִּי כַּחֶסֶד אֲשֶׁר־
עָשִׂיתִי עִמְּךָ תַּעֲשֶׂה עִמָּדִי וְעִם־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־גַּרְתָּה בָּהּ׃
כד וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אָנֹכִי אִשָּׁבֵעַ׃ כה וְהוֹכִחַ אַבְרָהָם אֶת־
אֲבִימֶלֶךְ עַל־אֹדוֹת בְּאֵר הַמַּיִם אֲשֶׁר גָּזְלוּ עַבְדֵי אֲבִימֶלֶךְ׃
כו וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ לֹא יָדַעְתִּי מִי עָשָׂה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה
וְגַם־אַתָּה לֹא־הִגַּדְתָּ לִּי וְגַם אָנֹכִי לֹא שָׁמַעְתִּי בִּלְתִּי הַיּוֹם׃
כז וַיִּקַּח אַבְרָהָם צֹאן וּבָקָר וַיִּתֵּן לַאֲבִימֶלֶךְ וַיִּכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם
בְּרִית׃ כח וַיַּצֵּב אַבְרָהָם אֶת־שֶׁבַע כִּבְשֹׂת הַצֹּאן לְבַדְּהֶן׃
כט וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל־אַבְרָהָם מָה הֵנָּה שֶׁבַע כְּבָשֹׂת
הָאֵלֶּה אֲשֶׁר הִצַּבְתָּ לְבַדָּנָה׃ ל וַיֹּאמֶר כִּי אֶת־שֶׁבַע כְּבָשֹׂת
תִּקַּח מִיָּדִי בַּעֲבוּר תִּהְיֶה־לִּי לְעֵדָה כִּי חָפַרְתִּי אֶת־הַבְּאֵר
הַזֹּאת׃ לא עַל־כֵּן קָרָא לַמָּקוֹם הַהוּא בְּאֵר שָׁבַע כִּי שָׁם
נִשְׁבְּעוּ שְׁנֵיהֶם׃ לב וַיִּכְרְתוּ בְרִית בִּבְאֵר שָׁבַע וַיָּקָם
אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ וַיָּשֻׁבוּ אֶל־אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים׃
לג וַיִּטַּע אֶשֶׁל בִּבְאֵר שָׁבַע וַיִּקְרָא־שָׁם בְּשֵׁם יְהוָה אֵל

ת״א אם תשקור לי · סוטה י חולין ס׳: ויטע אשל · סוטה שם: ויקרא שם · סוטה שם:

רש״י

יושב במדבר ומלסטס את העוברים הוא שנאמר ידו בכל וגו׳: (כא) מארץ מצרים · ממקום גדוליה שנאמר ולה שפחה מצרית וגו׳ היינו דאמרי אינשי זרוק חוטרא לאוירא אעיקריה קאי: (כב) אלהים עמך · לפי שראה שיצא מסכונת סדום לשלום ועם המלכים נלחם ונפלו בידו ונפקדה אשתו לזקוניו: (כג) ולניני ולנכדי · עד כאן רחמי האב על הבן: כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי · שאמרתי לך הנה ארצי לפניך: (כה) והוכח · נתווכח עמו על כך: (ל) בעבור תהיה לי · זאת לעדה · עדות לשון נקבה: כמו ועדה המצבה: כי חפרתי את הבאר · מריבים היו עליה רועי אבימלך אומרים אנחנו חפרנוה אמרו ביניהם כל מי שיתראה על הבאר ויעלו המים לקראתו שלו היא ועלו לקראת אברהם: (לג) אשל · רב ושמואל חד אמר פרדס להביא ממנו פירות לאורחים בסעודה וחד אמר פונדק לאכסניא ובו כל

רשב״ם

מקום הוצרך לומר במקום אשר הוא שם נתן לו את המים: (כ) רובה קשת · מושך בקשת · ושני גזרות הן · וימררהו ורבו וגם יסבו עליו רביז מלשון רבב כמו סובו מן סבב · שומו שמים כן שמם · דומו יושבי אי · מן דממה דקה כולם נכפלים באות אהרונה · אבל רובה מגזרת רבה · עשה · בנה · קנה שיאמרו עושה · בונה · קונה: (כא) במדבר פארן · כדכתיב והוא יהיה פרא אדם: (כב) ויהי בעת ההיא · שנולד יצחק משרה וידע אבימלך נסים שעשה לו הקב״ה לכך בא עתה לכרות ברית עמו · וכן כ׳ בעת ההיא צריך לפרש לפי המאורע: (כג) ולנכדי · בן בני: (לג) ויטע אשל · פרדס היה להתפלל שם:

ויהי

כג והוה בעדנא ההיא ואמר אבימלך ופיכל רב־חילה לאברהם למימר מימרא־דיי בסעדך בכל די את עבד: כג וכען קיים לי במימרא־דיי הכא דלא־תשקר בי ובברי ובבר־ברי כטיבותא די עבדית עמך תעבד עמי ועם־ארעא דאתותבתא בה: כד ואמר אברהם אנא אקיים: כה ואוכח אברהם ית־אבימלך על־עיסק בירא דמיא די אניסו עבדי אבימלך: כו ואמר אבימלך לא ידעית מאן עבד ית־פתגמא הדין ואף־את לא חוית לי ואף אנא לא־שמעית אלהין יומא דין: כז ודבר אברהם עאן ותורין ויהב לאבימלך וגזרו תרויהון קים: כח ואקים אברהם ית־שבע חורפן דעאן בלחודיהן: כט ואמר אבימלך לאברהם מה אנון שבע חורפן אלין דאקמתא בלחודיהן: ל ואמר ארי ית־שבע חורפן תקבל מן־ידי בדיל דתהי־לי לסהדו ארי חפרית ית־בירא הדין (נ"י הדא): לא על כן קרא לאתרא ההוא באר־שבע ארי תמן קימו תרויהון: לב וגזרו קים בבאר שבע וקם אבימלך ופיכל רב חילה ותבו לארע פלשתאי: לג ונציב נצבא (נ"י אילנא) בבאר שבע

נתינה לגר

יכול להביא ראיה גם מן התורה, מש׳ „שחה" שבא בהתפעל תמיד בוי"ו נוסף כמו „השתחוה" „השתחויתי"). (כג) ולניני ולנכדי, ובברי ובבר ברי. ערש"י במשלי (כ"ט כ"א) שפי׳ נין מל׳ ינון: (כג) ויטע אשל,

בעל הטורים

ויכלו כבושת שמיתת למה מגונה מאוד: (כג) לנכדי • כגי׳ בן בני: (כט) הנה • ב׳ במסרה הנה לבדנה • אתה הנה כל

אבן עזרא

שרפים כמו שרד ושרס • גם רבה ורבב מגזרת רבה: קשת. שם התאר כמו גנב: הגם הלום • שסם נראה לה כמלאך בתחלה בפעם הראשונה: (כג) אם תשקר לי • מהבנין הקל ואין לו את: נכדי • בן בני: (כט) מה הנה • לשון נקבות: לבדנה • עם ה"א והיא לבדה: (ל) לעדה • כמו לעדות • ודע • כי מלת שבועה עקרה שבעה ובמלת או השבע שבועה אסרנים: (לג) אשל • אילן גם ויטע לאות:

רמב״ן

מלשון יסבו עליו רביו וימררוהו ורובו וקשת הוא העושה הקשתות • ויותר נכון שרובה הוא המורה ויאמר על מורה החצים ועל משליך האבנים וזולתם אשר יריתי ביני וביניך ולכן יתאר אותו פעם אחרת כי הוא קשת • וכן ויורו המורים אנשים בקשת: (כג) השבעה לי באלהים אם תשקור לי • מלת אם בכל מקום מספקת אל תחשוב בה בלתי זה והיא באה ברוב ממקומות השבועה אם תשקור לי לכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב אם יבואון אל מנוחתי ויקלוף וישבע לאמר אם יראה איש באנשים האלה והענין כי בעבור היות השבועות באלה יאמר השבעה לי לאמר כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם תשקור לי וכן אמר תהי נא אלה בינותינו ובענין הגבוה נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב ואם יתכפר עון בית עלי כלומר אם יהיה כן אין דברי אמת וכיוצא בזה שלא ירצה לפרש התנאי והכתוב יכנה ויקצר בהן וכמותה בחסרון התנאי ויקרא יעבץ לאלהי ישראל אם ברך תברכני והרבית את גבולי ועשית מרעה לבלתי עצבי ויבא אלהים את אשר שאל יחסר התנאי כולו וכן אם יראו את הארץ יחזור לפסוק ראשון חי אני וימלא כבוד ה׳ את כל הארץ ויקצר השבועה • ולשון תשקור לי בעבור היותו מלך והוא גר בארצו או שיהיה משקר באהבתו כי אוהב נאמן היה לו לכבודו ולעשות כרצונו הלא תראה שלא מצא בו דבר זולתי באר המים אשר גזלו עבדיו והוא אומר לו כחסד אשר עשיתי עמך: (לב) וישובו אל ארץ פלשתים • עניינו וישובו אל עירם אשר בארץ פלשתים כי בארץ פלשתים היו אבל הם יושבים בגרר שהיא מדינת המלך והוא יושב בבאר שבע שהיא בארץ פלשתים בנחל גרר: (לג) ויקרא שם בשם ה׳ אל עולם • פי׳ הכתוב שקרא

ספורנו

(כב) אלהים עמך־לפיכך אני ירא ממך לא מגבורתך ועשרך־לכן אני מבקש שתשבע לי:(כג)כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי• עשה עמדי חסד להשבע בעד בניך: (כד) אנכי אשבע • אנכי אעשה כחסד להשבע אבל אתה לא עשית עמדי חסד כדברך • שעבדיך גזלוני: (כה) אשר גזלו עבדי אבימלך • הוכיחו באמר הוא מושל על הגזל הנעשה בארצו ואין מכלים והוכיחו גם כן על הרשעים שהיו בביתו שלא כדרך הצדיקים כאמרם לא ישב בקרב ביתי עושה רמיה: (כו) לא ידעתי מי עשה • גם עכשיו שהודעתני כי נעשה הגזל על ידי עבדי לא ידעתי לשער מי מהם עשה זה כי אין שום אחד מהם חשוד אצלי שאם היה חשוד לא היה יושב בביתי: וגם אתה לא הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי • על מה שהוכחתני שבהיותי מלך עלי היה לאסור המון הנה המלך לא יעשה זה כי אם על אחד משני פנים אם לקול צעקת הגזול ואם לקול המון מפרסם איזה גזל שנעשה והנה אתה לא הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי קול המון כזה: (ל) כי את שבע כבשות תקח מידי • על דרך שלף איש נעלו ונתן לרעהו וזאת התעודה כי היה זה עדות הסכמת הבעלים והודאתם בדבר: בעבור תהיה לי • הברית לעדה • על הודאתך כי הפרתי את הבאר הזאת: (לב) וישובו אל ארץ פלשתים • שהו תבאר שבע לא היה מארץ פלשתים בהלכו שם לדבר עם אברהם שהלך שם לראות מקנהו ושם נתן צאן ובקר וכבשות לכרות הברית: (לג) ויקרא שם בשם ה׳

עוֹלָם׃ לד וַיָּגָר אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים׃ פ
שביעי כב א וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת־אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ ב וַיֹּאמֶר קַח־נָא אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק וְלֶךְ־לְךָ אֶל־אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים

·ת"א ויהי אחר · סנהדרין פט: והאלהים נסה · מגילה לא ס' הזוהר פ' ויקרא: קח נא את · עקידה שער כ':

רש"י

מיני פירות ומלינו לשון נטיעה באהלים שנאמר ויטע אהלי אפדנו: ויקרא שם וגו' · על ידי אותו אשל הוקרא שמו של הקב"ה אלוה לכל העולם לאחר שאוכלים ושותים אומר להם ברכו למי שאכלתם משלו סבורים אתם שמשלי אכלתם משל מי שאמר והיה העולם אכלתם: (לד) ימים רבים · מרובים על של חברון בחברון עשה כ"ה שנה וכאן כ"ו שהרי בן ע"ה שנה היה בצאתו מחרן אותה שנה ויצא וישב באלוני ממרא שלא מצינו קודם לכן שנתיישב אלא שם שבכל מקומות היה כאורח הונה ונוסע והולך שנאמר ויעבור אברם ויעתק משם ויהי רעב וירד אברם מצרימה ובמצרים לא עשה אלא שלשה חדשים שהרי שלחו פרעה מיד וילך למסעיו עד ויבא וישב באלוני ממרא אשר בחברון שם ישב עד שנהפכה סדום מיד ויסע משם אברהם מפני בושה של לוט ובא לארץ פלשתים ובן צ"ט שנה היה שהרי בשלישי למילתו באו אלו המלאכים הרי כ"ה שנה וכאן כתיב ימים רבים מרובים על הראשונים ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש ואם היו מרובים עליהם שתי שנים או יותר היה מפרשם ועל כרחך אינם יתרים יותר משנה הרי כ"ו שנה מיד יצא משם וחזר לחברון ואותה שנה קדמה לפני עקידתו של יצחק י"ב שנים כך שנויה בסדר עולם: (א) אחר הדברים האלה · יש מרבותינו אומרים אחר דבריו של שטן שהיה מקטרג ואומר מכל סעודה שעשה אברהם לא הקריב לפניך פר אחד או איל אחד אמר לו כלום עשה אלא בשביל בנו אילו הייתי אומר לו זבח אותו לפני לא היה מעכב וי"א אחר דבריו של ישמעאל שהיה מתפאר על יצחק שמל בן י"ג שנה ולא מיחה אמר לו יצחק באבר א' אתה מירא.ני אילו אמר לי הקב"ה זבח עצמך לפני לא הייתי מעכב: הנני · כך היא ענייתם של חסידים לשון ענוה הוא ולשון זימון: (ב) קח נא · אין נא אלא לשון בקשה בבקשה ממך עמוד לי בזה הנסיון שלא יאמרו הראשונות לא היה בהן ממש: את בנך · אמר לו שני בנים יש לי אמר לו את יחידך אמר לו זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו א"ל אשר אהבת א"ל שניהם אני אוהב א"ל את יצחק ולמה לא גילה לו מתחלה שלא לערבבו פתאום ותזוח דעתו עליו ותטרף וכדי לחבב עליו את המצוה וליתן לו שכר על כל דיבור ודיבור: ארץ המוריה · ירושלים וכן בדברי הימים לבנות בית לה' בהר המוריה ורבותינו ז"ל פירשו ע"ש שמשם הוראה יוצאה לישראל ואונקלוס תרגמו על שם עבודת הקטורת שיש בו מור נרד ושאר בשמים: והעלהו · לא אמר לו שחטהו לפי שלא היה חפץ הקדוש ב"ה לשחטו אלא להעלהו להר לעשותו עולה ומשהעלהו אמר לו הורידהו: אחד ההרים · הקב"ה מתהא הצדיקים (ס"א משהא לצדיקים) ואח"כ מגלה להם וכל זה כדי להרבות שכרן וכן אל הארץ אשר אראך וכן בינוה וקרא עליה את הקריאה:

ויشכם

רשב"ם

(א) ויהי אחר הדברים האלה · כל מקום שנאמר אחר הדברים האלה מחובר על הפרשה של מעלה · אחר הדברים האלה שהרג אברהם המלכים אמר לו הקב"ה אל תירא אברהם מן האומות · ויהי אחר הדברים האלה שנולד יצחק ויוגד לאברהם לאמר עוד ובתואל ילד את רבקה · וכן אחר הדברים האלה שהגיד מרדכי על בגתן ותרש גדל המלך אחשורוש את המן שרצה להרוג את מרדכי והועיל לו מה שהציל את המלך ונתלה המן · אף כאן אחר הדברים שכרת אברהם ברית לאבימלך לו ולנינו ולנכדו של אברהם ונתן לו שבע כבשות הצאן נחרה אפו של הקב"ה על זאת שהרי ארץ פלשתים ניתן לאברהם וגם ביהושע מטילים על ערי חמשת סרני פלשתים גורל בכלל גבול ישראל והקב"ה צוה עליהם לא תחיה כל נשמה לכן והאלהים נסה את אברהם קנתרו וצערו כדכתיב הנסה דבר אליך תלאה · על נסותם את ה' · מסה ומריבה בחנני ה' ונסני · כלומר · נתגאית בהן שנתתיך לכרות ברית ביניכם ובין בניהם · ועתה לך והעלהו לעולה ויראה מה הועילה כריתות ברית שלך וכן מצאתי אח"כ במ' של שמואל · ויהי ארון ה' בארץ פלשתים שבעה חדשים · כתיב את שבע כבשות הצאן תקח מידי אמר לו הקב"ה אתה נתת לו שבע כבשות חייך שבניו עושים שבע מלחמות עם בניך ונוצחין אותן · ד"א חייך שבניו הורגים שבע צדיקים מבניך ואלו הן שמשון חפני ופנחס שאול ושלשה בניו · ד"א חייך שבניו מחריבים שבע משכנות ואלו הן אהל מועד וגלגל ושילה נוב וגבעון ובית עולמים · ד"א שארון מחזיר את שדה פלשתים שבעה חדשים · נס"ה קונטא רי"אה: (ב) המוריה · האמוריה ארץ האמורי · הקבה אלפי"ן חסרים · וימש חושך כמו ויאמש · לא יהל · כמו

וצלי תמן בשמא דיי אלהא דעלמא: לד ואתותב אברהם בארע פלשתאי יומין סגיאין: א והוה בתר פתגמיא האלין ויי נסי ית אברהם ואמר ליה אברהם ואמר הא אנא: ב ואמר דבר כען ית ברך ית יחידך די רחמת ית יצחק ואיזל לך לארעא פולחנא ואסקיהי(קדמי)תמן לעלתא על חד(מן)טוריא די אימר לך: ג ואקדים אברהם בצפרא וזרז ית חמריה ודבר ית תרין עולימוהי עמיה וית יצחק בריה

נתינה לגר

ונציב נצבא. ולא ת' פרדסא כת"י, ובכ"א אילנא ונוסחא ראשונה עקרית, כי השם נצבא כולל אילן קטן וגם אשל ופרדס אשר נטע כדעת רז"ל בב"ר. **כב** (ב) אל ארץ המוריה, לארעא פולחנא. ר"ל מקום המקדש. רש"י ז"ל הבין כוונת המת' מל' מור וע' ברמב"ן, ובב"ר יש פלוגתא בזה. ולכל הפירושים

בעל הטורים

גבולות ארץ. בזכות אברהם נבראו כל גבולות ארץ: (ב) אל ארץ המוריה. בגי' בירושלים:

אבן עזרא

(א) והאלהים נסה את אברהם. יש אומר כי הסמ"ך תחת שי"ן והה"א תחת האל"ף. וטעם כל הפרשה יתחשם רק נסה כמשמעו. ואנשי מקול הדעת אמרו כי הדעות הם שתים האחת דעת העתיד בטרם היותו והשנית דעת היש הנמצא וזה פי' נסה. גם כי עתה ידעתי. והגאון אמר שמלת נסה להראות צדקתו לבני אדם. גם מלת ידעתי כטעם הודעתי. והלא ידע זה הגאון כי בשעה שעקד בנו לא היו שם אפילו נעריו. ואחרים אמרו כי פי' והעלהו שם לעולה שיעלהו אל ההר וזאת החשב לו לעולה. ואברהם לא ידע סוד הנבואה וימהר לשחוט אותו והשם אמר לו לא בקשתי זאת. ואחרים אמרו הראיה שהעלהו לעולה כמו והשקית אותם יין. הוצרכו אלה הגאונים לפי' כאלה. כי יאמרו לא יתכן אחר שיצוה השם מצוה שיאמר אחר כן לא תעשנה. והנה לא שמו על לב הבכורים שהחליפם בלוים אחר שנה. ואחר שהכתוב אומר בתחלה והאלהים נסה את אברהם סרו כל הטענות והשם נסהו כדי שיקבל שכר: וטעם כי עתה ידעתי. כמו ואם לא אדעה. ועוד אפרש סודו בפסוק ידעתיך בשם. אם יעזרני השם יודע הנסתרות: (ב) אחד ההרים. שם נבנה הבית. וכן מפורש ויחן שלמה את הבית בהר המוריה ואיננו הר גבוה. וגו

רמב"ן

בשם ה' המנהיג בכחו הזמן או שיקראו השמים והארץ עולם כלשון הבא תמיד בדברי רבותינו והודיע בזה שקרא אברהם והודיע לבריות סוד הנהגת העולם בכללו שהוא בשם ה' החסין בכח שיש לו אילות בכולם. והרב אמר במורה הנבוכים שהוא רומז לקדמות האל כי הודיע היותו קודם לזמן אבל אונקלוס אמר בויקרא שהוא תפלה: (א) והאלהים נסה את אברהם. ענין הנסיון הוא לדעתי בעבור היות מעשה האדם רשות מוחלטת בידו אם ירצה יעשה ואם לא ירצה לא יעשה יקרא נסיון מצד המנוסה אבל המנסה יתברך יצוה בו להוציא הדבר מן הכח אל הפועל להיות לו שכר מעשה טוב לא שכר לב טוב בלבד ודע כי השם צדיק יבחן כשהוא יודע בצדיק שיעשה רצונו וחפץ להצדיקו יצוה אותו בנסיון ולא יבחן את הרשעים אשר לא ישמעו והנה כל הנסיונות שבתורה לטובת המנוסה: (ב) קח נא את בנך את יחידך. בעבור היותו בן הגבירה והוא לבדו אשר יקרא לו זרע קראו יחידו ובא הלשון להגדיל המצוה אמר קח נא את בנך היחיד האהוב יצחק והעלהו עולה לפני: המוריה. לשון רש"י הוא ירושלים וכן בדברי הימים לבנות בית ה' בהר המוריה ורבותינו פירשו שמשם יצאה הוראה לעולם ואונקלוס תרגם על שם הקטורת שיש בו מור וסמים וא"כ יהיה פירושו אל הארץ אשר תהיה מוריה או שנקראת כן מעולם על שם העתיד ובב"ר כך אמרו רבנין אמרין למקום שהקטורת קרבה כמה דתימה אלך לי אל הר המור אבל דעת אונקלוס שאמר ארעא פולחנא איני נראה כן על המור שבקטורת שאין לשון פולחנא על שם אחד מסמני אחת העבודות לא אמר לארעא דקטורת בוסמין אבל דעתו לומר בארץ אשר יעבדו שם האלהים ויתכוין בזה למה שדרשו בפרקי רבי אליעזר אמרו באצבע הראה הקב"ה לאברהם אבינו את המזבח אמר לו זהו המזבח שהיה אדם הראשון מקריב מקדם הוא המזבח שהקריבו בו קין והבל הוא המזבח שהקריבו בו נח ובניו. שנאמר ויבן שם אברהם את המזבח מזבח אין כתוב כאן אלא המזבח הוא המזבח שהקריבו בו הראשונים ע"כ. ושם מוריה עשאו מן מורא ששם יראו האלהים ויעבדו לפניו והנכון על דרך הפשט שהוא כמו אל הר המור ואל גבעת הלבונה כי ימצאון שם בהר ההוא מור ואוהלים וקנמון כענין שאמרו קנמון היה גדל בארץ ישראל והיו עזים וצבאים אוכלים ממנו או שנקראת כן לשבח ישראל והנה בכאן קורא שם הארץ ארץ מוריה ושם נראה כי הר הבית לבדו יקרא הר המוריה ואולי נקראת העיר על שם ההר ההוא אשר בתוכה הארץ אשר בה המוריה וההר לבדו הוא הנקרא מוריה ואברהם ידע את הארץ ולא ידע את ההר ולכן אמר לו שילך אל ארץ המוריה והוא יראנו אחד ההרים ששם נקרא ככה וצוהו להעלותו במקום ההוא כי הוא ההר חמד אלהים לשבתו ורצה שתהיה זכות העקידה בקרבנות לעולם כאשר אמר אברהם ה' יראה ועוד כי למען צדקו הגדיל טרחו ורצה שיעשה זה אחרי מהלך שלשה ימים כי אלו יעשה כן בפתע פתאום במקומו היתה פעולתו במהירות ובהלה אבל כשיהיה

ספורנו

פי' אל עולם. וקרא והודיע לרבים שהאל יתעלה הוא אלוה הזמן וממציאו נגד דעת אפיקורסים חדשים גם ישנים: (א) נסה את אברהם. כיון שיהיה בפעל אוהב וירא כמו שהיה בכח ובזה ידמה יותר לבוראו שהוא טוב לעולם בפועל כי אמנם הכונה במציאות האדם היתה שידמה לבוראו כפי האפשר כאשר העיד באמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו:

אֲשֶׁר אָמַר אֵלָיו׃ ג וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים׃ ד בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַמָּקוֹם מֵרָחֹק׃ ה וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו שְׁבוּ־לָכֶם פֹּה עִם־הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד־כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם׃ ו וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־עֲצֵי הָעֹלָה וַיָּשֶׂם עַל־יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת־הָאֵשׁ וְאֶת־הַמַּאֲכֶלֶת וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו׃ ז וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי בְנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים וְאַיֵּה הַשֶּׂה לְעֹלָה׃ ח וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה־לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו׃ ט וַיָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים וַיִּבֶן שָׁם אַבְרָהָם אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים וַיַּעֲקֹד אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיָּשֶׂם אֹתוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לָעֵצִים׃ י וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת־יָדוֹ וַיִּקַּח אֶת־הַמַּאֲכֶלֶת לִשְׁחֹט אֶת־בְּנוֹ׃ יא וַיִּקְרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יְהוָה מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר

ת"א וישכם אברהם. פסחים ד סנהדרין קה חולין לא: ויאמר אברהם אל נעריו. יבמות סב כתובות קיא בבא קמא מט נדה יז: ונשתחוה. מועד קטן יח: השה לעולה. סנהדרין פט: אלהים יראה. ברכות סב: וישלח אברהם. זבחים נז מנחות סב חולין עז: ויאמר אברהם. ס' הזוהר סדר נשא ופ' דברים:

הנו"ן הב' דגושה

רש"י

(ג) וישכם. נזדרז למצוה: ויחבש. הוא בעצמו ולא צוה לאחד מעבדיו שהאהבה מקלקלת השורה: את שני נעריו. ישמעאל ואליעזר שאין אדם חשוב רשאי לצאת לדרך בלא ב' אנשים שאם יצטרך האחד לנקביו ויתרחק יהיה השני עמו: ויבקע. תרגום וצלח כמו וצלחו הירדן לשון ביקוע פינדר"א בלע"ז*: (ד) ביום השלישי. למה איחר מלהראותו מיד כדי שלא יאמרו הממו וערבבו פתאום וטרף דעתו ואילו היה לו שהות להמלך אל לבו לא היה עושה: וירא את המקום. ראה ענן קשור על ההר: (ה) עד כה. כלומר דרך מועט למקום אשר לפנינו ומדרש אגדה אראה היכן הוא מה שאמר לי המקום כה יהיה זרעך: ונשובה. נתנבא שישובו שניהם: (ו) המאכלת. סכין ע"ש שאוכלת את הבשר כמה דתימא ואחרי תאכל בשר ושמכשרת בשר לאכילה. ד"א זאת נקראת מאכלת ע"ש שישראל אוכלין מתן שכרה: וילכו שניהם יחדו. אברהם שהיה יודע שהולך לשחוט את בנו היה הולך ברצון ושמחה כיצחק שלא היה מרגיש בדבר: (ח) יראה לו השה. כלומר יראה ויבחר לו השה ואם אין שה לעולה בני ואע"פ שהבין יצחק שהוא הולך לישחט וילכו שניהם יחדו בלב שוה: (ט) ויעקד. ידיו ורגליו מאחוריו הידים והרגלים ביחד היא עקידה והוא לשון עקודים שהיו קרסוליהם לבנים מקום שעוקדין אותן בו היה ניכר: (יא) אברהם אברהם. לשון חיבה הוא שכופל את שמו: (יב) אל תשלח. לשחוט א"ל א"כ להנם באתי לכאן אעשה בו חבלה ואוציא ממנו מעט דם א"ל אל תעש לו מאומה אל תעש בו מום: כי עתה ידעתי. אמר רבי אבא א"ל אברהם אפרש לפניך את שיחתי אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע וחזרת ואמרת קח נא את בנך עכשיו

רשב"ם

כמו לא יאהל שם ערבי: (ו) המאכלת. סכין. ע"ש ואחרי תאכל בשר: (יב) כי עתה ידעתי. כלומר עתה אני

1) fendre שפאלטען

אַבְרָהָם ׀ אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ יב וַיֹּאמֶר אַל־תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל־הַנַּעַר וְאַל־תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה כִּי ׀ עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־יְרֵא

אונקלוס

וצלח אעי דעלתא וקם ואזל לאתרא די אמר ליה יי: ד ביומא תליתאה וזקף אברהם ית עינוהי וחזא ית אתרא מרחיק: ה ואמר אברהם לעולימוהי אוריכו לכון הכא עם חמרא ואנא ועולימא נתמטי עד כא ונסגוד ונתוב לותכון: ו ונסיב אברהם ית אעי דעלתא ושוי על יצחק בריה ונסיב בידיה ית אשתא וית סכינא ואזלו תרויהון בתרא (נ״י כחדא): ז ואמר יצחק לאברהם אבוהי ואמר אבא ואמר הא אנא ברי ואמר הא אשתא ואעיא ואן אימרא לעלתא: ח ואמר אברהם קדם יי גלי ליה אימרא לעלתא ברי ואזלו תרויהון כחדא: ט ואתו לאתרא די אמר ליה יי ובנא תמן אברהם ית מדבחא וסדר ית אעיא ועקד ית יצחק בריה ושוי יתיה על מדבחא מעלוי אעיא: י ואושיט אברהם ית ידיה ונסיב ית סכינא למיכס ית בריה: יא וקרא ליה מלאכא דיי מן שמיא ואמר אברהם אברהם ואמר הא אנא: יב ואמר לא תושיט ידך לעולימא ולא תעביד ליה מדעם ארי

נתינה לגר

יקשה, מדוע ת׳ „לארעא״ בנפרד, ולא „לארע״ בנסמך? (ו) וילכו שניהם יחדו, ואזלו תרויהון כחדא, ובכ״א „ואזלו תרויהון בתרא״ ולא ידעתי פירושו · ואפשר שר״ל באתרא וכוונתו „על אתר״ או „לאלתר״ (ועי׳ בירושלמי ברכות פ״ב והוא שנה על אתר ובהמפרשים שם) ר״ל באותו רגע אף שהיה הסכין בידו.

בעל הטורים

(ה) ונשובה ד׳ (מלא) במסורה ונשתחוה ונשובה · נתנה ראש ונשובה · השיבנו ה׳ אליך ונשובה · (ש״א ט׳) לכה ונשובה · (איכה ג׳) נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה · (הושע ו׳) לכו ונשובה אל ה׳ · בזכות אברהם שאמר נשתחוה ונשובה זכו ישראל לעשות תשובה והיינו לכה ונשובה נחפשה דרכינו השיבנו ה׳ אליך ובזכותה הגליות מתקבצות · לכו ונשובה אל עיר ה׳ [ר״ל כמו שהם אמר שאול לנערו לשוב כן אנחנו נזכה לשוב אל עיר ה׳] ואם לא זכו אומר נתנה ראש ונשובה הכל בזכות אברהם: (י) לשחוט · ב׳ במסורה לשחוט את בנו לשחוט אליהם העולה בספר יחזקאל מ׳ גבי קרבנות · שאנו לומדין ענין הקרבנות מאברהם כדאמרינן טעונין היו כתמיד יד ורגל כעקידת יצחק בן אברהם: (יא) ויקרא אליו מלאך ה׳ מן השמים · ס״ת בגי׳ מיכאל היה (ע״ה):

אבן עזרא

היה גורן ארונה: (ג) ויבקע עצי עולה · ושם על החמור (ד) ביום השלישי · שיצא מבאר שבע. יש אומרים איך אמר אברהם ונשובה · ואחרים ענו כי היה בדעתו להביא עצמותיו ואברהם דחם כדי שלא יסורו עד שובו · ושלא ירגיש יצחק ויברח · ורבותינו ז״ל אמרו שהיה יצחק כאשר נעקד בן שלשים ושבע שנים · ואם דברי קבלה נקבל · ומדרך סברא אין זה נכון · שהיה ראוי שתהיה צדקת יצחק גלויה ויהיה שכרו כפול משכר אביו שמסר עצמו ברצונו לשחיטה ואין בכתוב מאומה על יצחק · ואחרים אמרו שהיה בן חמש שנים גם זה לא לא יתכן בעבור שנשא עצי העולה · והקרוב אל הדעת שהיה קרוב לי״ג שנים · והכריחו אביו ועקדו שלא ברצונו: והעד שאביו הסתיר הסוד ממנו ואמר אלהים יראה לו השה · כי אילו אמר לו אתה העולה יתכן שיברח: (יא) אברהם אברהם ·

רמב״ן

אחר מהלך ימים כבר נעשה בישוב דעת ועצה וכך אמרו בב״ר רבי עקיבא אומר נסה אותו בוודאי שלא יהיו אומרין המהו ועירבבו ולא היה יודע מה לעשות: (ג) ויבקע עצי עולה · זריזותו במצוה אולי לא ימצא שם במקום ההוא עצים והולכים שלשה ימים או שהיה אברהם פוסל לקרבן עץ שנמצא בו תולעת כדין התורה ולקח מביתו עצים טובים לעולה ולכן אמר ויבקע עצי עולה: (ד) וירא את המקום מרחוק · ראה ענן קשור על ההר ונתקיים בזה אשר אומר אליך · ויתכן על דרך הפשט וירא את המקום מרחוק שראה ארץ המוריה כי כל הארץ ההיא היה יודע: (ט) ויבאו אל המקום אשר אמר לו האלהים · עתה הוא הר המוריה שאמר לו הנה זה ההר אשר אמרתי לך: (יב) כי עתה ידעתי · מתחלה היה יודע יראתו בכח לא יצא לפועל במעשה הגדול הזה ועתה נודעה במעשה והיה זכותו שלם ותוסי׳ משכורתו שלימה מעם ה׳ אלהי ישראל ודעת הפרשה שהאלהים הוא המנסה ומצוה בעקידה ומלאך

ספורנו

(ג) וילך אל המקום · אל ארץ המוריה: (ד) וירא את המקום · מקום המזבח בהר המוריה: מרחוק · ושלטה בו עינו לראות מקום מרחוק כרצון האל ית׳ כענין ויראהו ה׳ את כל הארץ והבין שאותו המקום יהיה מקום המזבח: (ה) שבו לכם פה · כדי שלא ימחו בו ושלא יטרידוהו בעשותו המזבח: (יב) עתה ידעתי · ידעתי אני המלאך שבדין יגדילך האל על מלאכיו אמרם ז״ל גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת: ממני · שאתה ירא אלהים יותר ממני שאני מלאך ואיני למעלה ואני

ממני

אלהים אתה ולא חשכת את־בנך את־יחידך ממני: יג וישא אברהם את־עיניו וירא והנה־איל אחר נאחז בסבך בקרניו וילך אברהם ויקח את־האיל ויעלהו לעלה תחת בנו: יד ויקרא אברהם שם־המקום ההוא יהוה ׀ יראה אשר יאמר היום בהר יהוה יראה: טו ויקרא מלאך יהוה אל־אברהם שנית מן־השמים: טז ויאמר בי נשבעתי נאם־יהוה כי יען אשר עשית את־הדבר הזה ולא חשכת את־בנך את־יחידך: יז כי־ברך אברכך והרבה ארבה את־זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על־שפת הים וירש זרעך את שער איביו: יח והתברכו בזרעך כל גויי הארץ עקב אשר שמעת בקלי: יט וישב אברהם אל־נעריו ויקמו וילכו יחדו אל־באר שבע וישב אברהם בבאר שבע: פ מפטיר כ ויהי אחרי

ת"א כי ירא אלהים · סוטה לא בתרא טו עקידה שער מב ובשער יב עקרים מג: ויעלהו לעולה · זבחים לז מנחות פב: בהר ה' יראה · עקרים מב פרק כח ומג פ' לט: אשר יאמר · פסחים פח: בהר ה' יראה · ברכות סב: וכחול אשר על · בתרא ז: מלעיל

רש"י

אתה אומר לי אל תשלח ידך אל הנער א"ל הקב"ה לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה כשאמרתי לך קח מוצא שפתי לא אשנה לא אמרתי לך שחטהו אלא העלהו · אסקתיה אחתיה: כי עתה ידעתי · מעתה יש לי מה להשיב לשטן ולעובדי גלולים התמהים מה היא חיבתי אצלך יש לי פתחון פה עכשיו שרואים כי ירא אלהים אתה: (יג) והנה איל · מוכן היה לכך מששת ימי בראשית: אחר · אחר שאמר לו המלאך אל תשלח ידך ראהו שהוא נאחז והוא שמתרגמינן וזקף אברהם עינוהי בתר אלין (ס"א לפי אגדה אחר כל דברי המלאך והשכינה ואחר פעמותיו של אברהם): בסבך · אילן: בקרניו · שהיה רץ אצל אברהם והשטן סובכו ומערבבו באילנות: תחת בנו · אחר שכתב ויעלהו לעולה לא חסר המקרא כלום ומהו תחת בנו על כל עבודה שעשה ממנו היה מתפלל ואומר יהי רצון שתהא זו כאילו היא עשויה בבני כאילו בני שחוט כאילו דמו זרוק כאילו בני מופשט כאילו הוא נקטר ונעשה דשן: (יד) ה' יראה · פשוטו כתרגומו ה' יבחר ויראה לו את המקום הזה להשרות בו שכינתו ולהקריב כאן קרבנות: אשר יאמר היום · שיאמרו לימי הדורות עליו בהר ה' יראה הקדוש ברוך הוא לעמו: היום · הימים העתידין כמו עד היום הזה שבכל המקרא שכל הדורות הבאים הקוראים את המקרא הזה אומרים עד היום הזה על היום שעומדים בו ומ"א ה' יראה עקידה זו לסלוח לישראל בכל שנה ולהצילם מן הפורענות כדי שיאמר היום בכל דורות הבאים בהר ה' יראה אפרו של יצחק צבור ועומד לכפרה: (יז) ברך אברכך · אחת לאב ואחת לבן: והרבה ארבה · אחת לאב ואחת לבן: (יט) וישב אברהם בבאר שבע · לא ישיבה ממש שהרי בחברון היה יושב י"ב שנים לפני עקידתו של יצחק יצא מבאר שבע והלך לו לחברון כמו שנאמר ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים מרובים משל חברון הראשונים והם כ"ו שנה כמו שפירשנו למעלה: (כ) אחרי הדברים האלה ויגד וגו' · בשובו מהר המוריה

רשב"ם

אני רואה ונתפרסם לכל העולם כי ירא אלהים אתה: (יג) וירא והנה איל · עובר לפניו: אחר נאחז בסבך בקרניו · כלומר אחרי כן ראה את האיל מדי עברו נאחז בסבכי היער חשב בלבו ודאי זה המלאך בא בשליחותו של הקב"ה וזימן לי איל זה תחת בני ולכן נאחז בסבך שאוכל לקחתו ולהקריבו · וכן קרמו עורים אחר נוגעים · ושבו העבים אחר הגשם · ואח"כ ובאה גשם · וכן ואחר באו משה ואהרן כולם פירושם אחרי כן: (יד) אשר יאמר היום ולמחר בהר ה' יראה · בהר ה' נראה הקב"ה לאברהם:

כען ידענא (נ״י ידעית) ארי דחלא דיי את ולא מנעת ית ברך ית יחידך מני: יג וזקף אברהם ית עינוהי בתר אלין וחזא והא דכרא בתר אחיד באילנא בקרנוהי ואזל אברהם ונסיב ית דכרא ואסקיה לעלתא חלף בריה: יד ופלח וצלי אברהם תמן באתרא ההוא ואמר קדם יי הכא יהון פלחן דריא כבן יתאמר ביומא הדין בטורא הדין אברהם קדם יי פלח: טו וקרא מלאכא דיי לאברהם תנינות מן שמיא: טז ואמר במימרי קימית אמר יי ארי חלף די עבדתא ית פתגמא הדין ולא מנעתא ית ברך ית יחידך: יז ארי ברכא אברכנך ואסגאה אסגי ית בנך ככוכבי שמיא וכחלא די על כיף ימא ויירתון בניך ית קרוי סנאיהון: יח ויתברכון בדיל בניך כל עממיא דארעא חלף די קבלתא במימרי: יט ותב אברהם לעולימוהי וקמו ואזלו כחדא לבאר שבע ויתיב אברהם בבאירא דשבע: כ והוה בתר פתגמיא האלין ואתחוא לאברהם למימר הא ילידת מלכה אף היא בנין

נתינה לגר

(יג) והנה איל אחר, יש נוסחאות בתרגום והא דכרא הדא וכתב בעל או״ר ע״ז חשבו קצת אנשים שהיה אונקלוס קורא בתורה „והנה איל אחד" ולדעתי לא עלה מעולם על דעת הגורסים „חדא" לשנות את הקריאה בתורה „אחר" למלת „אחד" ח״ו, רק הוסיפו מלת „חדא" להטעמים בזה גם את כוונת רז״ל שהביא רש״י ז״ל „מוכן היה לכך מששת ימי בראשית" כמ״ש במשנה, וכת׳ יב״ע • ויותר נראה שתיבת „חדא" הוא ט״ס • ואפשר שהוא מקור בל׳ ארמי מש׳ אחיד, ופירושו כמו „אחר נאחז ונמשך אל „אחיד" שלאחריו, וצ״ל אחדא אחיד (וכ״ה דעת ב״ס לחם ושמלה). (יד) ויקרא אברהם, ופלח וצלי אברהם • נראה שגם פה יש ערבוב ב׳ פירושים • לפירוש הא׳ עבד שם ה׳ או הקריב קרבן, ולפירוש הב׳ התפלל, כמו שתרגם ע״פ „ויקרא שם בשם ה׳" (לעיל כ״א ל״ג). ויהיה פירוש הכתוב „ויקרא בשם ה׳ במקום ההוא", אבל ויקרא שמו ה׳ נסי (שמות י״ז ט״ו) ת׳, ופלח עלוהי קדם ה׳ דעבד ליה נסין. ה׳ יראה, ואמר קדם ה׳ הכא יהון פלחן דריא • ע׳ נתה״ש ולדבריו יהיה עתיד במקום עבר • וכ״פ הרשב״ם ע״פ פשוטו, כמו בהר ה׳ נראה הקב״ה לאברהם • ואפשר שהוא טעות הסופרים, שחלפו וצ״ל תרגום ה׳ יִרְאֶה „קדם ה׳ פלח" ומלות בהר ה׳ יֵרָאֶה יתורגמו „קדם ה׳ הכא יהון פלחן דריא" והיוצ פירושו הימים העתידין כמ״ש רש״י בכל דורות הבאים. (יח) שער אויביו, קרוי סנאיהון, שמר הטעם ולא המלות ולכן ת׳ „קרוי" בל״ר, וכן לקמן (כ״ד ס׳).

אבן עזרא

פעמים כמו בהפזון: (יג) אחר נאחז • אחר שנאחז בסבך בקרניו ואם היה חי״ת נאחז קמוץ או תחסר מלת היה וכן טעמו אחר היותו נאחז • ורבים כמוהו • ויש מפרש כי אחר דבק עם וישא אברהם את עיניו • ואילו היה כן היה אחרי אחר כן או אחרי זאת • כמשפט הלשון בכל מוכרת: (יד) וטעם אשר ה׳ יראה • באלה הדברים: (טז) כי נשבעתי • זו היא השבועה הגדולה העומדת לעד: יען • מטעם ענה • זה המעשה יענה ויגיד: (יז) שער אויביו • מדינות בעלות שערים: (יח) עקב • שכר באחרית: (יט) וישב אברהם • ולא הזכיר יצחק כי הוא ברשותו • והאומר שמתו ועזבו ואח״כ היה אחר ספר הכתוב: (כ) ילדה מלכה • להזכיר יחס רבקה:

חסלת פרשת וירא

רמב״ן

ה׳ הוא המוגע והמבטיח יתברר בפסוק המלאך הגואל אותי (טז) יען אשר עשית את הדבר הזה • גם מתחלה הבטיחו כי ירבה את זרעו ככוכבי השמים וכעפר הארץ אבל עתה הוסיף לו יען אשר עשית המעשה הגדול הזה שנשבע בשמו הגדול ושיירש זרעו את שער אויביו והנה הובטח שלא יגרום שום חטא שיכלה זרעו או שיפול ביד אויביו ולא יקום והנה זו הבטחה שלימה בגאולה העתידה לנו: (כ) מלכה גם היא • בעבור היותה בת הרן אחיו היתה בשורה לאברהם שנפקד אחיו הגדול בבנים רבים מבית אחיו המת ומלשון הכתוב נראה

ספורנו

מפני כאמרם ז״ל גדולים צדיקים וכו׳ • שאתה בפעל ירא אלהים כמו שהיה האל יודע קודם לכן שהיית ירא אלהים בכח ותפול ידיעתו הפועלת על הנמצא בפעל: והנה איל אחר נאחז בסבך • וכזה הבין שנזדמן לו האיל ברצון האל ושלא היה בו שום חשש של גזל כיון שראה שלא היה שם איל קודם לכן ואחר זה תיכף ראה זה האיל נאחז בסבך: תחת בנו • תמורת מה שהיה בלבו לזבוח את בנו על דרך ודובר אמת בלבבו: אשר יאמר היום • המקום שהיו ישראל אומרים ביום נתינת התורה שנבחר ה׳ יראה כאשר יגלה אותו האל יתעלה באמרו והיה המקום אשר יבחר וזה היה בימי דוד אותו המקום קרא אותו אברהם ה׳ יראה: נאם ה׳ כי יען אשר עשית • אומר אני ה׳ כי יען אשר עשית זה: כי ברך אברכך • כי נשבעתי שאברך אותך: (יח) והתברכו בזרעך כל גויי הארץ • בשיקראו כלם בשם ה׳ לעבדו שכם אחד כלם יתברכו בזרעך וישתדלו לכדמות להם: עקב אשר שמעת בקולי • שבכר מצוה מצוה שתזכה בזה שיהיו בניך לנס עמים מורים לגוים עבודת האל ית׳ ולך תהיה צדקה: (כ) הנה ילדה מלכה • כנה כבר ידעת שמלכה ילדה בנים: גם היא מלכה פילגש:

וכמואל

הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֻּגַּד לְאַבְרָהָם לֵאמֹר הִנֵּה יָלְדָה מִלְכָּה גַם־הִוא בָּנִים לְנָחוֹר אָחִיךָ׃ כא אֶת־עוּץ בְּכֹרוֹ וְאֶת־בּוּז אָחִיו וְאֶת־קְמוּאֵל אֲבִי אֲרָם׃ כב וְאֶת־כֶּשֶׂד וְאֶת־חֲזוֹ וְאֶת־פִּלְדָּשׁ וְאֶת־יִדְלָף וְאֵת בְּתוּאֵל׃ כג וּבְתוּאֵל יָלַד אֶת־רִבְקָה שְׁמֹנָה אֵלֶּה יָלְדָה מִלְכָּה לְנָחוֹר אֲחִי אַבְרָהָם׃ כד וּפִילַגְשׁוֹ וּשְׁמָהּ רְאוּמָה וַתֵּלֶד גַּם־הִוא אֶת־טֶבַח וְאֶת־גַּחַם וְאֶת־תַּחַשׁ וְאֶת־מַעֲכָה׃ פ פ פ

קמ"ז אמנו"ן סימן · ומפטירין ואשה אחת במלכים ב' סימן ד':

סדר חיי שרה

כג א וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה׃ ב וַתָּמָת שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֹא אַבְרָהָם לִסְפֹּד לְשָׂרָה וְלִבְכֹּתָהּ׃ ג וַיָּקָם אַבְרָהָם מֵעַל פְּנֵי מֵתוֹ וַיְדַבֵּר

ת"א שני חיי שרה · עקרים מד פרק כא: בקרית ארבע · ערובין נג: ויבא אברהם · ראש השנה עז בבא קמא נג סנהדרין מו: ויקם אברהם · ברכות יח: כף זעירא

רש"י

המוריה היה אברהם מהרהר ואומר אילו היה בני שחוט כבר היה הולך בלא בנים היה לי להשיאו אשה מבנות ענר אשכול וממרא בשרו הקב"ה שנולדה רבקה בת זוגו וזהו הדברים האלה הרהורי דברים שהיו על ידי עקידה: גם הוא · אף היא השוותה משפחותיה למשפחות אברהם י"ב מה אברהם י"ב שבטים שיצאו מיעקב ח' בני הגבירות וד' בני שפחות אף אלו ח' בני גבירות וד' בני פילגש: (כג) ובתואל ילד את רבקה · כל היחוסין הללו לא נכתבו אלא בשביל פסוק זה:

חסלת פרשת וירא

(א) **ויהיו** חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים · לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל לומר לך שכל א' נדרש לעצמו בת ק' כבת כ' לחטא מה בת כ' לא חטאה שהרי אינה בת עונשין אף בת ק' בלא חטא ובת עשרים כבת שבע ליופי: שני חיי שרה · כולן שוין לטובה: (ב) בקרית ארבע · על שם ארבע ענקים שהיו שם אחימן ששי ותלמי ואביהם · ד"א ע"ש ארבע זוגות שנקברו שם איש ואשתו אדם וחוה אברהם ושרה יצחק ורבקה יעקב ולאה: ויבא אברהם · מבאר שבע: לספוד לשרה ולבכתה · ונסמכה מיתת שרה לעקדת יצחק לפי שע"י בשורת העקדה שנזדמן בנה לשחיטה וכמעט שלא נשחט פרחה נשמתה ממנה

רמב"ן

שלא ידע באחד מהם בלתו היום ואם היתה פקידתם בימי בחורותם אי אפשר שלא שמעו עד היום כי אין המרחק רב בין ארם נהרים ובין ארץ כנען והנה אברהם בצאתו מחרן בן ע"ה שנה וגם נחור זקן ואשתו איננה בחורה אבל עשה ה' להם נס שנפקדו בימי הזקנה וזה טעם מלכה גם היא ובדברי רבותינו יאמר שנפקדה כאחותה: (כג) ובתואל ילד את רבקה · לא הזכיר הכתוב לבן ואם הוא גדול מרבקה כי לא בא להזכיר רק השמונה שילדה מלכה לנחור אבל הזכיר רבקה כי להודיע יחוסה באה הפרשה וטעם אבי ארם לא הזכיר ארם רק להודיע ולהזכיר קמואל כי ארם היה נכבד מאביו ואולי קמואל אחר היה בדורם וזה אבי ארם: (כד) ופילגשו ושמה ראומה · יספר הכתוב כל הבשורה

אבן עזרא

חיי לשון רבים ולא יתפרדו · ומנהג הלשון להקדים המספר הרב על המעט · וכפך הדבר כמו שני יעקב: (ב) ארבע · שם אדם גדול בענקים והיותו אברהם בוא על דרך דרש · כי לא היה מהענקים וכאשר מתה שרה היה אברהם במקום אחר על כן אמר ויבא אברהם: ולבכתה · לבכות עליה · וכן ובכתה את אביה: (ג) פני מתו · רמז לגוף · ועוד תמצא

רשב"ם

(א) **ויהיו** חיי שרה · אע"פ שבשאר נשים לא נתפרש ימי חייהן בשרה הוצרך לפרש בשביל שהוצרך להזכיר מיתתה בשביל קנין המערה פירוש מתי מתה לאחר תשעים של הורתה: (ב) ויבא אברהם

לנחור אחוך: כא ית עוץ בוכרה וית בוז אחוהי וית קמואל אבוהי דארם: כב וית כשד וית חזו וית פלדש וית ידלף וית בתואל: כג ובתואל אוליד ית רבקה תמניא אלין ילידת מלכה לנחור אחוהי דאברהם: כד ולחנתה ושמה ראומה וילידת אף היא ית טבח וית גחם וית תחש וית מעכה: פ פ פ

א והוו חיי שרה מאה ועשרין ושבע שנין שני חיי שרה: ב ומיתת שרה בקרית ארבע היא חברון בארעא דכנען ואתא אברהם למספד לשרה ולמבכה: ג וקם אברהם מעל אפי מיתה ומליל עם בני חתאה למימר: ד דייר ותותב אנא עמכון

נתינה לגר

כג (א) מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים, מאה ועשרין ושבע שנין. אין דרך המת' להוסיף „שנים" יען כי בעברית יבא לרוב הנספר באחדים בל' רבים, ובעשיריות ובמאות בל' יחיד, ע"כ דרכו (לפעמים) לכתוב אצל העשיריות והמאות „שנה" ואצל האחדים „שנים" והראיה שבמקום שלא נזכרו אחדים, לא הוכפל הנספר „ומשה בן מאה ועשרים שנה" משא"כ בארמית שהנספר בא גם במאות בל' רבים כאשר מצאנו בפ' „מהכות כסיל מאה" (משלי י"ז י') „לממחי לכסלא מאה חוטרין" „אית הכא תלת מאוון נזירין בעיי תשע מאה קורבנין" (ירושלמי נזיר) וכן בהרבה מקומות, ע"כ אין צורך לו להכפיל.

בעל הטורים

(א) חיי שרה. כתיב לעיל מניה ובתואל ילד את רבקה עד שלא שקעה שמשה של שרה זרחה שמשה של רבקה. שרה מאה שנה. כאלפי תיבות שמש וזהו וזרח השמש ובא השמש. שני חיי שרה ולא אמר ימי לפי שחזרה לימי הנערות וכשהזקינה עד פסקו ממנה ימי הנערות לפיכך אמר שני. ד"א מנין ויסו"ן היו עיקר שנותיה. משנולד יצחק דבת תשעים היתה כשנולד וכל ימיה קכ"ז: (ב) ולבכתה. כ"ף קטנה שלא בכה אלא מעט לפי שזקנה היתה. א"נ שהיתה כמו גורמת מיתתה שמסרה דין ועל כן נענשה היא תחלה [אולי ר"ל שבלא הכ"ף הוה כאילו כתיב ולבתה שלבה גרמה זאת וכעין זה איתא בשל"ה] והמאבד עצמו לדעת אין מספידין אותו: (ג) ויקם אברהם מעל פני מתו וידבר אל בני חת. מלמד שאסור לספר לפני המת. י"פ בני חת

רמב"ן

שבשרו את אברהם בבני אחיו ויתכן שנכתב זה להודיע כל יחוס נחור כי כלם ראויים להדבק בזרעו של אברהם ועל כולם אמר כי אל בית אבי תלך ואל משפחתי: (א) ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה. לשון רש"י לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל לומר לך שכל אחד נדרש לעצמו בת מאה כבת עשרים לחטא ובת עשרים כבת שבע ליופי וכן כתוב בשני חיי אברהם ואין מדרשו זה נכון שהרי בשני חיי ישמעאל נאמר כשני חיי אברהם בשוה ולא היו שוים בטובה אבל היה מתחלה רשע ועשה תשובה בסוף ועוד כי שנה שנה לחלק משמע ואיננו נדרש להשוותן אבל שנה ושנים דרך הלשון הוא ומה שאמרו בבראשית רבה בת מאה כבת עשרים לחטא לא דרשו כן אלא מיתור הלשון שחזר ואמר שני חיי שרה שכללן והשוה אותן ולא ידרשו כן באברהם: (ב) ויבא אברהם. לשון רש"י מבאר שבע ואין זה לומר שהיה עומד שם ממה שכתוב וישב אברהם בבאר שבע כי איך תהיה שרה בחברון אבל הכוונה לומר שהלך שם ביום לצרכו ושמע במיתת שרה ובא משם לספוד לה ולבכותה. ולשון רבותינו מהר המוריה בא וכן הוא לפי המדרש שכתבו הרב כי שמעה בעקידה ופרחה נשמתה והנראה בעקידה שהיתה הבאתה בה בבאר שבע כי שם היה דר ושם חזר כי כן כתוב בתחלה ויטע אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם ה' אל עולם ואמר ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים והוא גרותו בבאר שבע שהוא בארץ פלשתים ושם נלקח בעקידה ועל כן שהה בדרך שלשה ימים שארץ פלשתים רחוקה מירושלים שאלו חברון בהר יהודה הוא כי כן כתוב וקרוב לירושלם ובשובו מן העקידה לבאר שבע חזר כמו שנאמר וישב אברהם אל נעריו ויקומו וילכו יחדו אל באר שבע וישב אברהם בבאר שבע להורות שנתעכב שם וישב שנים ואם כן לא מתה שרה באותו זמן כי לא היה אברהם דר בבאר שבע ושרה דרה בחברון וכן נראה כי יצחק נולד בבאר שבע כי כתוב תחלה ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור ויגר בגרר ואבימלך אמר אליו הנה ארצי לפניך בטוב בעיניך שב ונתישב שם בארץ ההיא לבאר שבע שכן כתיב ויהי בעת ההיא ויאמר אבימלך ופיכול שר צבאו אל אברהם לאמר ואין כתוב שהלכו אליו מגרר ויכרתו שם הברית בבאר שבע וכן תראה כי הגר כאשר הוציאו אותה מבית אברהם ביום הגמל את

ספורנו

(כג) ובתואל ילד את רבקה. והגיד המגיד שבתואל שהיה מבני הגבירה ילד את רבקה והיתה הבשורה שימצא בבית אביו אשה לבנו ולא יצטרך לידבק בכנען: (כד) ופילגשו ותלד גם היא. והגיד המגיד שגם פלגשו ילדה את מעכה שהיתה כמו כן ראויה לבנו אם לא יבחר ברבקה ולא יצטרך לזרע כנען: (א) ויהיו חיי שרה. (ב) ותמת שרה. אחר שנולדה רבקה הראויה למלאות מקום שרה וכנודע זה לאברהם מתה שרה כאמרם ז"ל שאין צדיק נפטר מן העולם אלא אם כן נולד צדיק כמותו שנאמר וזרח השמש ובא השמש: לספד לשרה. בשביל שרה ולכבודה. כאמרם ז"ל (סנהדרין מ"ו ע"ב) הספידא יקרא דחיי: מעל פני מתו וידבר אל בני חת. שלא חל עליו אבלות עדיין והיה יכול לצאת ולדבר אל בני חת: (ד) גר ותושב.

וכבול

אֶל־בְּנֵי־חֵת לֵאמֹר: ד גֵּר־וְתוֹשָׁב אָנֹכִי עִמָּכֶם תְּנוּ לִי אֲחֻזַּת־קֶבֶר עִמָּכֶם וְאֶקְבְּרָה מֵתִי מִלְּפָנָי: ה וַיַּעֲנוּ בְנֵי־חֵת אֶת־אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ: ו שְׁמָעֵנוּ ׀ אֲדֹנִי נְשִׂיא אֱלֹהִים אַתָּה בְּתוֹכֵנוּ בְּמִבְחַר קְבָרֵינוּ קְבֹר אֶת־מֵתֶךָ אִישׁ מִמֶּנּוּ אֶת־קִבְרוֹ לֹא־יִכְלֶה מִמְּךָ מִקְּבֹר מֵתֶךָ: ז וַיָּקָם אַבְרָהָם וַיִּשְׁתַּחוּ לְעַם־הָאָרֶץ לִבְנֵי־חֵת: ח וַיְדַבֵּר אִתָּם לֵאמֹר אִם־יֵשׁ אֶת־נַפְשְׁכֶם לִקְבֹּר אֶת־מֵתִי מִלְּפָנַי שְׁמָעוּנִי וּפִגְעוּ־לִי בְּעֶפְרוֹן בֶּן־צֹחַר: ט וְיִתֶּן־לִי אֶת־מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר־לוֹ אֲשֶׁר בִּקְצֵה שָׂדֵהוּ בְּכֶסֶף מָלֵא יִתְּנֶנָּה לִּי בְּתוֹכְכֶם

ת"א מערת הכפלה · עירובין נג:

רש"י

ומתה: גר ותושב אנכי עמכם · גר מארץ אחרת ונתישבתי עמכם · ומדרש אגדה אם תרצו הריני גר ואם לאו אהיה תושב ואטלנה מן הדין שאמר לי הקב"ה לזרעך אתן את הארץ הזאת: אחזת קבר · אחוזת קרקע לבית הקברות: (ו) לא יכלה · לא ימנע כמו לא תכלא רחמיך וכמו ויכלא הגשם: (ח) נפשכם · רצונכם: ופגעו לי · לשון בקשה כמו אל תפגעי בי: (ט) המכפלה · בית ועליה על גביו · ד"א שכפולה בזוגות: בכסף מלא · שלם כל שוויה

אבן עזרא

פי' לא"ר: (ד) גר · לבדו הוא הגן: ותושב · הוא הגר היושב בארץ · אמר הנה אני תושב עמכם והמות גזור עלינו ואין לי מקום שיהיה לי אחוזה כמו נחלה · או מקום שאותו אותו בכסף להיות קבר למתי: (ו) אדני · ולא אדונינו · לשון המדבר · ואין מדקדק מוסר לשום אחרים שותפים עמו: נשיא אלהים · דרך גדולה בעבור כי אתה נשיא: יכלה · ימנע · כי ימלא בה"א גם באל"ף באחרונה: (ז) ודקדוק וישתחו בספר היסוד · והאומרים כי השתחויתו היתה לשם לא אמרו כלום כי הכתוב אמר שהשתחוה לבני חת · והשתחויה שיהות ראשו וזה משפט הנותן שבח לאחר · וגם משה השתחוה לחותנו (ט) מערת המכפלה · מערה בתוך מערה: בכסף מלא · וככסף

רמב"ן

יצחק הלכה במדבר באר שבע ששם היו דרים אבל אחר ימים רבים נסע מארץ פלשתים ובא לחברון ונפטרה שם הצדקת אבל לפי המדרש צריכין אנו לומר כי אברהם ושרה בזמן העקידה היו דרים בחברון ושם נלמוה ומה שאמר ביום השלישי וישא אברהם את עיניו כי לא נגלה לו ההר חמד אלהים עד יום השלישי והיה בשני הימים הולך בשבילי ירושלם ולא היה הרצון להראו' לו ואברהם אחר העקידה לא שב למקומו לחברון אבל הלך תחלה אל באר שבע מקום האשל שלו לתת הודאה על נסו ושם שמע במיתת שרה ובא ומי שאמר מהר המוריה בא ומי שאמר מבאר שבע בא הכל טעם אחד ולפי זה מה שאמר הכתוב וישב אברהם בבאר שבע יהיה ענינו כי בשובו מן העקידה שב אל באר שבע ומשם הלך לקבור את שרה אחר הקבורה מיד הזר לבאר שבע ונתישב שם שנים והשלים הכתוב ענין באר שבע כאחד ואחרי כן ספר בקבורה ושם בבאר שבע נשא יצחק את רבקה כמו שאמר והוא יושב בארץ הנגב וזה דעת כל המפרשים כי אברהם היה במקום אחר ובא משם ולפי דעתי כי היה לשרה אהל שם עומדת היא ואמהותיה לפניה וכן כתוב באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות והנה שרה מתה באהל אשר לה ונכנס אברהם באהל עם אחוזת מרעיו לספוד אותה או שיהיה לשון ויבא לאמר שנתעורר אברהם להספד הזה והתחיל לעשותו כי כל מתעורר ומתחיל במלאכה

רשב"ם

אברהם · אפילו לא בא ממקום אחר אעפ"כ ראוי לומר כי בא לכופדת: (ד) גר ותושב אנכי · מארץ נכריה באתי לגור כאן ונתישבתי עמכם לכן אין לי מקום קברות אבות הנה: בקרית ארבע · שם האיש ארבע כדכתיב ביהושע קרית ארבע אבי הענק כמו קרית סיחון: תנו לי אחזת קבר · הניחו לי לקנות קרקע כאן ותהרצו אתם יושבי העיר להניח לי לקבור בה מתי ממשפחתי כי אחזת קבר אין יכול להיות אלא ברצון כל בני העיר · וכן מוכיח לפנינו כשנתן אברהם הכסף לעפרון ויקם לאברהם למקנה ואח"כ קבר אברהם וקם לו לאחזת קבר מאת כל בני חת: מלפני · אוציאנו מלפני לקוברו: (ו) נשיא אלהים · ולא גר ותושב ואין אתה צריך לקנות: במבחר קברינו · במקום שקוברין שרי הארץ והרי לך קבר מזומן: (ט) מערת המכפלה · כל הבקעה קרויה מכפלה כמו ככר הירדן · וכן מוכיח לפנינו שדה עפרון אשר במכפלה: בכסף מלא · בכל שוויו: בתוככם · לעיניכם ותהיו עדים: לאחזת קבר · שתתרצו כלכם לקבור

הבו לי אחסנת קבורא עמכון ואקבר מיתי מן קדמי: ה ואתיבו בני חתאה ית אברהם למימר ליה: ו קביל מננא רבוננא רב קדם יי את ביננא בשפר קברנא קבר ית מיתך אנש מננא ית קבריה לא יכלי מנך מלמקבר מיתך: ז וקם אברהם וסגיד לעמא דארעא לבני חתאה: ח ומליל עמהון למימר אם אית רעוא נפשכון למקבר ית מיתי מן קדמי קבילו מני ובעו לי מן עפרון בר צוחר: ט ויתן לי ית מערת כפלתא די ליה די בסטר חקליה בכספא שלים יתניניה לי ביניכון לאחסנת

נתינה לגר

הנספר. (ד) גר ותושב, דיר ותותב. ר"ל לא לבד שאני דר בהוככם הנני גם תושב להשתקע. וכ"ת (לקמן שמות י"ב) תושב, תותבא. (ו) שמענו אדני, קבל מננא רבוננא. לא ידעתי למה שינה את׳ מלת „אדני" בלשון רבים? ואף שהפעל „שמענו" בא בל׳ רבים, כבר כ׳ הראב"ע, שכן הוא דרך המוסר; ועי׳ בנתה"ם שאמר כי היו"ד שבמלת „אדני" איננה יו"ד הכנוי כ"א יו"ד היחס כמו „רחמני אדמוני" אבל בכל אלה יקשה, כי היה לו לת׳ „רבונא" ועוד יקשה, אם היו"ד איננה יו"ד הכנוי, מדוע ת׳ (לקמן מ"ב י׳ מ"ג כ׳ מ"ד ס׳ ז׳ ש"ז י"ח כ׳ כ"ב וכהנה רבות, „רבוני"? אבל לדעתי האמת עד לעצמו. כי כשידבר האחד בעד רבים, אין מדרך המוסר לאמר „אדונינו" כי רק על עצמו יוכל לקבל אדנות, ולא לתתו אדון על זולתו, לכן ית׳ תמיד „רבוני" משא"כ פה שאמר בלא"ס היה אח"ז „נשיא אלהים אתה בתוכנו" ועבר ופרץ דרך המוסר לגודל יקרת אברהם בעיני כלם, ע"כ ת׳ ג"כ „רבוננא". נשיא אלהים, רב קדם ה׳. כוונתו לבלי נחשוב כי הוא בא להפלגת הענין, כמו „הררי

בעל הטורים

כארבה לפי שהמבורר מקחו של ת"ח כאילו קיים עשרת הדברות שיש בהם יו"ד פעמים [אות ח׳]: (ו) מתך. ד׳ במס׳ הכא ג׳ ומד (ישעיה כ"ו) יחיו מתיך וכו׳ וג׳ דהכא חסרים דכתב מת איירי. והיא דהתם מלא דאיירי ברבים ויש כאן רמז למה שאמרו במתי א"י חיים תחלה. דהכא כתיב מתך והתם כתיב יחיו מתיך. מתך דהכא יחיו מתיך דהתם [דודאי מתי א"י חשיבי יחיד לגבי מתי ח"ל]: לא יכלה. ב׳ במס׳ הכא ואידך (מבלי כ"ב) ושבט עברתו יכלה. על כן לא יכלה ממך מקבור מתך כי

רמב"ן

יקרא בא אליה וזה לשון מורגל בדברי חכמים כמו שאינו בתמיד בא לו לגרה והניח בה שתי ללעות מכאן בא לו לדופן השמאלית בא לו לעוקץ והמגס אני לא באתי לידי המדה הזו וכן בכתוב בא בשכרו שבא למלאכה ההיא ועשה אותה בעבור שכרו ולא יתכן בעיני שבא מעיר אחרת אל חברון שאלו היה כן היה מזכיר אותו המקום והיה הכתוב מפרש ויסמע אברהם ויבאו ממקום פלוני: (ד) גר ותושב אנכי עמכם. היה המנהג להיות להם בתי קברות איש לבית אבותיו ושדה קבורה אחת יקברו בו כל הגרים והנה אברהם אמר אל בני חת אני גר מארץ אחרת ולא הנחלתי מאבותי בית הקברות בארץ הזאת והנה עתה אני תושב עמכם כי חפצתי לשבת בארץ הזאת ולכן תנו קבר להיות לי לאחזת עולם כאחד מכם ומפני שאמר תנו חשדו שבקש אותה מהם במתנה וענו אותו איך נחשב בעינינו כגר ותושב אבל עתה מלך המליכך האלהים עלינו ואנחנו ואלהינו עבדים לך תקח כל בית הקברות שתחפוץ בו וקבור מתך שם ויהיה לך לאחזת קבר לעולם כי איש ממנו לא ימנעהו ממך: (ח) אם יש את נפשכם לקבור את מתי מלפני. טעמו אני לא אקבור מתי בקבר אחר אבל אם רצונכם שאקבור מתי פגעו לי בעפרון שיש לו מערה בקצה שדהו ואיננה לו בית קברות אבותיו כי לשדה היא לכם. וטעם מלפני כי אם לא תעשו כן אקברנו בארון או יהיה טעמו מתי אשר הוא לפני ואני צריך למהר לקברו. וטעם ופגעו לי כי היה עפרון עשיר ונכבד כאשר אמר ביני וביניך מה היא ולא יהיה לו לכבוד למכור נחלת אבותיו כענין נבות היזרעאלי על כן לא הלך אברהם אליו להרבות לו מחיר השדה יבקש מאנשי העיר שיפגעו בעבורו דרך כבוד וטעם ויתן לי ויתננה לי שאחשוב אותה כמתנה אם בכסף מלא אקחנה ממנו ועל כן הזכיר לשון מכירה וכן אוכל בכסף תשברו מים בכסף תתן לי שהמים הנתנים במתנה אתן בהם כסף או שהוא דרך הלשון להזכיר כן במכירות: (ט) מערת המכפלה. לשון רש"י בית ועלייה על גביו ד"א שכפולה בזוגות ואיננו נכון כי הכתוב אמר שדה עפרון אשר במכפלה והנה הוא שם המקום אשר בו השדה ואין צורך לבקש טעם לשם המקומות ובבראשית

ספורנו

ובשביל היותי גר אין לי פה קבר כאמור ומי לך פה כי חצבת לך פה קבר והטעם שאני מבקש לקנותו הוא מפני שאני תושב עמכם שבאתי להשתקע לא לגור בלבד; תנו לי אחזת קבר. הסכימו שתהיה לי אחזת קבר כאמרו לאברהם לאחזת קבר מאת בני חת: (ו) במבחר קברינו קבור. ואל תשהא מתך עד שתקנה כאמרם ז"ל כל המתים כלם כל המלהם מטהם הרי זה משובח: (ז) וישתחו לעם הארץ לבני חת. השתחוה לאותם ראשי העם הנועדים מפני שהם היו במקום כל הצבור: (ח) אם יש את נפשכם לקבור. אם רצונכם לקבור את המת מהרה כמו שהראיתם באמרכם במבחר קברינו קבור כדי שלא אשהא: שמעוני. להסכים שתהיה לי אחזת קבר: ופגעו לי בעפרון. שימכור אף על פי שאינו נאות לאיש נכבד למכור מאחוזתו כמו שהעיד נבות באמרו חלילה לי מתתי את נחלת אבותי לך: (ט) מערת המכפלה. מקום ששמו מכפלה כאמרו

לַאֲחֻזַּת־קָבֶר׃ י וְעֶפְרוֹן יֹשֵׁב בְּתוֹךְ בְּנֵי־חֵת וַיַּעַן עֶפְרוֹן הַחִתִּי אֶת־אַבְרָהָם בְּאָזְנֵי בְנֵי־חֵת לְכֹל בָּאֵי שַׁעַר־עִירוֹ לֵאמֹר׃ יא לֹא־אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי הַשָּׂדֶה נָתַתִּי לָךְ וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ לְךָ נְתַתִּיהָ לְעֵינֵי בְנֵי־עַמִּי נְתַתִּיהָ לָּךְ קְבֹר מֵתֶךָ׃ יב וַיִּשְׁתַּחוּ אַבְרָהָם לִפְנֵי עַם־הָאָרֶץ׃ יג וַיְדַבֵּר אֶל־עֶפְרוֹן בְּאָזְנֵי עַם־הָאָרֶץ לֵאמֹר אַךְ אִם־אַתָּה לוּ שְׁמָעֵנִי נָתַתִּי כֶּסֶף הַשָּׂדֶה קַח מִמֶּנִּי וְאֶקְבְּרָה אֶת־מֵתִי שָׁמָּה׃ יד וַיַּעַן עֶפְרוֹן אֶת־אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ׃ טו אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי אֶרֶץ אַרְבַּע מֵאֹת שֶׁקֶל־כֶּסֶף בֵּינִי וּבֵינְךָ מַה־הִוא וְאֶת־מֵתְךָ קְבֹר׃ טז וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם אֶל־עֶפְרוֹן וַיִּשְׁקֹל אַבְרָהָם לְעֶפְרֹן אֶת־הַכֶּסֶף אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּאָזְנֵי בְנֵי־חֵת אַרְבַּע מֵאוֹת שֶׁקֶל כֶּסֶף עֹבֵר לַסֹּחֵר׃ שני יז וַיָּקָם ׀ שְׂדֵה עֶפְרוֹן אֲשֶׁר בַּמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר לִפְנֵי מַמְרֵא הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ וְכָל־הָעֵץ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה אֲשֶׁר בְּכָל־גְּבֻלוֹ סָבִיב׃ יח לְאַבְרָהָם לְמִקְנָה

ת"א נתתי כסף · קדושין ב ד: ארץ ארבע · מציעא פז: וישמע אברהם]· מציעא פז: ארבע מאות · בכורות נ:

רש"י

וכן דוד אמר לארונה בכסף מלא: (י) ועפרון יושב · כתיב חסר אותו היום מנוהו שוטר עליהם מפני חשיבותו של אברהם שהיה צריך לו עלה לגדולה: לכל באי שער עירו · שבולן בטלו ממלאכתן ובאו לגמול חסד לשרה: (יא) לא אדני · לא תקנה אותה בדמים: נתתי לך · הרי היא כמו שנתתיה לך: (יג) אך אם אתה לו שמעני · אתה אומר לי לשמוע לך וליקח בחנם אני אי אפשי בכך אך אם אתה לו שמעני הלואי ותשמעני: נתתי · דוני"ש בלע"ז* מוכן הוא אצלי והלואי נתתי לך כבר: (טו) ביני ובינך · בין שני אוהבים כמונו מה היא חשובה לכלום אלא הנח את המכר ואת מתך קבור: (טז) וישקל אברהם לעפרן · חסר וי"ו לפי שאמר הרבה ואפילו מעט לא עשה שנטל ממנו שקלים גדולים שהם קנטרין שנאמר עובר לסוחר שמתקבלין בשקל בכ"מ ויש מקום ששקליהם גדולים שהם קנטרין ציגטרי"ש בלע"ז*: (יז) ויקם שדה עפרון · תקומה היתה לו שיצאה מיד הדיוט ליד מלך ופשוטו של מקרא ויקם

רמב"ן

רבה אמרו שכפל הקב"ה קומתו של אדם הראשון וקברו בתוכה ועל דעתם היה כל המקום ההוא נקרא כן מעולם והם לא ידעו טעמו כי עפרון בדמי השדה מכר לו הכל על דעתו שאין שם קבר והנה אברהם לא היה מבקש רק למכור לו המערה כי היא בקצה השדה וישאר השדה לעפרון והוא אמר לו דרך מוסר או מרמה שיתן לו השדה והמערה אשר בו כי

אבן עזרא

חסר: (יא) לא · כן אדני אך שמעני: (יב) לפני עם הארץ · וזאת ההשתחויה היתה לפני עם הארץ לעפרון לאות שבח לו: (יג) אך אם אתה לו · שמעני · אם אתה תעשה כן לו תשמעני · או טעמו אם אתה תעשה כן לו נתתי כסף השדה: (טז) עובר לסוחר · שלא יקח כי אם כסף נבחר: (יז) ויקם · נתקיים ועמד השדה למקנה · והנה זה הפסוק דבק עם הפסוק שהוא למעלה · וכן גר ותושב אנכי · והמפרש שהזכיר הגאון אינם דבקים: וטעם לעיני בני חת · את אנשי המקום: וטעם לכל באי שער עירו · כל עובר ושב:

רשב"ם

לקבור בה מתי: (יא) השדה נתתי לך · נותן אני אותו עכשיו לך · רויי"ץ בלע"ז : והמערה אשר בו · אינך שואל כי אם המערה אשר בקצה השדה ובמכירה אני נותן לך במתנה כל השדה והמערה: (יב) וישתחו אברהם · לעפרון לפני עם הארץ : (טו) ארץ ארבע מאות · ארץ שאינו שוה אלא ארבע מאות שקל כסף ביני ובינך מה היא והיה לך לקחתה מכני בחנם ואת מתך קבר בחנם אם תרצה: (טז) וישמע אברהם · די לחכימא ברמיזא : עובר לסוחר · כסף צרוף ומתקבל בכל מיני סחורה · וכן ביהוידע מצ נו כסף עובר · טוב בכל מקום · וכן אצבעות'ו מור עובר ט·ב בכל מקום : (יח) לאברהם למקנה · קם לאחר

1) donné גענעבען 2) Cantera לענטנער

קבורא: י ועפרון יתב בגו בני חתאה ואתיב עפרון חתאה ית אברהם קדם בני חתאה לכל עלי תרע קרתה למימר: יא לא רבוני קביל מני חקלא יהבית לך ומערתא דביה לך יהביתה לעיני בני עמי יהביתה לך קבר מיתך: יב וסגיד אברהם קדם עמא דארעא: יג ומליל עם עפרון קדם עמא דארעא למימר ברם אם את עביד לי טיבו קביל מני אתן כספא דמי חקלא סב מני ואקבר ית מיתי תמן: יד ואתיב עפרון ית אברהם למימר ליה: טו רבוני קביל מני ארעא שויא ארבע מאה סלעין דכסף בינא ובינך מה היא וית מיתך קבר: טז וקביל אברהם מן עפרון ותקל אברהם לעפרון ית כספא דמליל קדם בני חתאה ארבע מאה סלעין דכסף מתקבל סחורא (נ"י דמתקבל סחורתא) בכל מדינתא: יז וקם חקל עפרון די בכפלתא די קדם ממרא חקלא ומערתא דביה וכל אילני די בחקלא די בכל תחומה סחור סחור: יח לאברהם לזבינוהי לעיני בני חתאה בכל עלי

נתינה לגר

אלי וכדומה, רק אל עליון, וכנא קדם. (יג) לו שמעני, עבד לי טיבו קבל מני. מלת „עבד לי טיבו" הן התרגום של מלת „לו" ולכך נפרד „לו" בנגינה מפסקת, ולא אבין מ"ש בעל נתה"ש שהנגינה תתעד לפי' הת"א? נתתי כסף השדה קח ממני, אתן כספא דמי חקלא סב מני. פי' לא כרש"י הרי הוא כמו שנתתי, אלא הוא עבר תחת עתיד; ומפני שמלת „נתתי" באה בנגינה מפסקת, והפעול (ממלת נתתי) חסר במקרא, לכן ת' כאילו היה כתוב ב' פעמים כסף, והשני ר"ל שווי השדה. (טז) עבר לסחר, מתקבל סחורא בכל מדינתא. ר"ל שמקבל הסוחר מכל מדינה. ויותר נכון

בעל הטורים

צריך כל אדם ליראה מן המות ואם לא יתן לו מקום קבורה גם לו לא יהיה מקום קבורה: (טז) לעפרן. חסר כתיב בגי' עי"ן ר"ע. נשלם ת' כנגד ד' מאות שקלים שלקח במערה: (יז) ויקם שדה עפרון ר"ת בהסך עשו רמז לעשו שיקום לערער על

רמב"ן

לא יתכן לאדם נכבד כמוהו שתהיה לו המערה לאחזת קבר והשדה יהיה לאחר ואברהם שמח בכך וקנה הכל בדמים שהזכיר לו. וטעם ארץ ארבע מאות שקל כסף על דעת אונקלוס שהיא שוה כן אולי רצה לומר שהיו דמיה קצובים כן במקום ההוא כי כן המנהג ברוב הארצות להיות מחיר שדה קצוב לפי מדתו ולדברי רבותינו עפרון קצב דמים כרצונו ביוקר גדול ואברהם בנדבת לבו שמע ועשה כרצונו והגדיל ועל דרך הפשט ארץ ארבע מאות שקל כסף שקנה אותה בכך עפרון או אבותיו הקדמונים: (יח) וטעם לעיני בני עמי. לאמר הנה כל העם הזה והם היודעים ועדים ואל תחוש לכפירה או לחזרה וקבור מתך שם מעתה כי שלך היא ולא אוכל לשוב ואברהם לא עשה כן כי גם אחרי שפרע הכסף מלא החזיק תחלה בשדה ובמערה והקימום ברשותו לעיני בני העיר וכל באי שער העיר הסוחרים והגרים הנמצאים שם ואחר כן קבר אותה: (יג) אם אתה לו שמעני. שעורו אם אתה אם תשמעני ועניינו כמו אם אתה תשמעני ובא הכפל לנחץ הענין כמו סורה אדני סורה אלי הטוב טוב אתה וכן ולאמר עליו לאמור וגו' וכן ואני הנה אני בא ופגיתי אני וראיתי אני כי כל העדה כלם קדושים כלם רידוף הענין וכן על דעתי אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח שעורו אם מחוט ועד שרוך נעל אקח מכל אשר לך או יאמר אם אתה כאשר אמרת כלומר שפיך ולבך שוים בענין ואם תשמעני וכן ויאמרו להם אחיהם מה אתם ודומה ללשון הזה על דעתי למה

ספורנו

ויקם שדה עפרון אשר במכפלה: אשר בקצה שדהו. ולא בשביל זה ישחית נחלתו: בכסף מלא. שאין חפצי שיגרע מערכו לכבודכם: בתוככם. במעמד כלכם שאיני מבקש שום זמן לפרוע אליו המעות וכן עשה כאמרו וישקול אברהם לעפרון את הכסף כו' לעיני בני חת: לאחזת קבר. שאף על פי שימכור אולי יערער שלא אקבור אצל גבולו לכן אני שואל שימכרנה לאחזת קבר: לא אדוני. אין צריך שיפגעו בי ראשי העם הנועדים: שמעני. אתה בלתי שום אמצעי: השדה נתתי לך: כמתחנתי מאז שדברת: והמערה אשר בו. שאין ראוי שתעבור בשדה אחרים כשתרצה לקבור: לעיני בני עמי נתתיה לך קבור מתך. לעיניהם אני אומר שאני נותן לך על מנת שתוכל לקבור שם מתך כמו ששאלת באמרך לאחזת קבר: (יב) וישתחו אברהם לפני עם הארץ. השתחוה לתת להם הודאה כמודה שבשביל כבודם הסכים עפרון לתת את שאלתו כאמרם ז"ל (קדושין פ"ק) הנשמע כדבר אביו למקום לא יאמר מכרוני בשביל עצמי אלא מכרוני בשביל אבא: (יג) אך אם כו' נתתי כסף השדה. אנכי אעשה כדברך לקבור שם מתי אך אם נתתי כסף בשדה ולא אקבור בו באופן אחר. אתה לו שמעני. אתה כבקשה שמעני קח ממני ואקברה אחר כך: (טו) מה היא. הלא מצער הוא ומספיק הדבור להקנות לך מעכשיו באופן שתהיה קובר בתוך שלך אף על פי שלא נתת המעות עדיין: (טז) וישמע אברהם לעפרון. הסכים לדעתו בערך השדה: וישקול. פרע כמו או ככר כסף תשקול: (יז) ויקם השדה לאברהם

לְעֵינֵי בְנֵי־חֵת בְּכֹל בָּאֵי שַׁעַר־עִירוֹ׃ יט וְאַחֲרֵי־כֵן קָבַר אַבְרָהָם אֶת־שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אֶל־מְעָרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה עַל־פְּנֵי מַמְרֵא הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ כ וַיָּקָם הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ לְאַבְרָהָם לַאֲחֻזַּת־קָבֶר מֵאֵת בְּנֵי־חֵת׃ ס כד א וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיהוָה בֵּרַךְ אֶת־אַבְרָהָם בַּכֹּל׃ ב וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־עַבְדּוֹ זְקַן בֵּיתוֹ הַמֹּשֵׁל בְּכָל־

ת"א ויקם השדה · בתרא סט : ואברהם זקן · יומא כח קדושין פב מגילה פז סנהדרין קז : ברך את : סוטה ס' קדושין פב בתרא עז יז : ויאמר אברהם · יומא כח :

רש"י

השדה והמערה אשר בו וכל העץ לאברהם למקנה וגו' : (יח) בכל באי שער עירו · בקרב כולם ובמעמד כולם הקנהו לו : (כא) ברך את אברהם בכל · בכל עולה בגימטריא בן ומאחר שהיה לו בן היה צריך להשיאו אשה : (ב) זקן ביתו · לפי שהוא דבוק נקוד זקן : תחת ירכי · לפי שהנשבע צריך שיטול בידו חפץ של מצוה כגון ספר תורה או מזוזה או תפילין והמילה היתה מצוה ראשונה לו ובאה לו על ידי צער והיתה חביבה עליו ונטלה · (ר"ל מה שלא אמר תחת ירכך וה"ל להשביע העבד במילתו לפי שאל

רמב"ן

זה אנכי אולי זה דעת אונקלום שאמר אם את עבד לי מיבו שתעשה רצוני כאשר אמרת : (יט) וטעם ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו אל מערת שדה המכפלה היא חברון בארץ כנען · כי שב לבאר השדה והמקום והארץ בעבור כי כל הפרשה הזכירה בני חת ועפרון החתי ולפיכך הזכיר בסוף כי הוא בארץ כנען אשר היא ארץ ישראל וכן אמר בתחלת הפרשה בקרית ארבע היא חברון בארץ כנען וכל זה באר כי הנלקחת מתה בארץ ישראל ושם נקברה כי החתים ממשפחות כנען · ולפי דעתי כי טעם הכתובים אינו אלא להזכיר כי היא ארץ כנען לא ארץ פלשתים כי מפני שאמר ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים וכל מגוריו בארץ ההיא בגרר ונחל גרר ובאר שבע ומשם לחברון ומחברון לשם על כן הזכיר כי חברון היא בארץ הכנעני היושב בהר ההוא לא בארץ פלשתים הנזכרת לאברהם והוסיף בסוף להודיע המערה שהיא בשדה המכפלה על פני ממרא בזה השם הנודע אליה · ונכתבה זאת הפרשה להודיע חסדי השם עם אברהם שהיה נשיא אלהים בארץ אשר בא לגור שם והיה יחיד וכל העם היו קוראין לו אדוני והוא לא אמר להם כן שהיה שר וגדול וגם בחייו קיים לו ואגדלה שמך והיה נרכה ואשתו מתה ונקברה בנחלת ה' ועוד כי רצה להודיענו מקום קבורת האבות כאשר אנחנו חייבים לכבד מקום קבורת אבותינו הקדושים ורבותינו אמרו שגם זה מן הנסיונות של אברהם שבקש מקום לקבור את שרה ולא מצא עד שקנה אותו ולא ידעתי טעם לדברי ר' אברהם שאומר להודיע מעלת ארץ ישראל לחיים ולמתים ועוד לקיים לו דבר השם להיות לו נחלה כי מה מעלה לארץ בזה כי לא יוליכנה אל ארץ אחרת לקברה ודבר השם לאברהם על כל הארץ היה ונתקיים גם בזרעו : (א) ואברהם זקן בא בימים · חזר הכתוב לאמר כן להודיע הסבה שבעבורה השביע את עבדו ואמר כי ראה עצמו זקן מאד וחשב בלבו שאם ישלח לארץ מולדתו אולי טרם יחזור השליח ילך לו אל בית עולמו ולכן השביע את עבדו אשר ילך יצחק אחרי עלתו כי הוא המושל בכל אשר לו שלא יקח לו אשה מבנות כנען ובבראשית רבה אמרו כאן זקנה שיש בה לבלוכית ולהלן זקנה שאין בה לבלוכית ירצו לפרש כי באים בימים מתחילים בימי הזקנה כי באים מורה על זמן עומד כמו הבאים בשערים האלה וכאן אמר שהיה זקן מאד שכבר בא בימים כמו בא אחיך במרמה : ברך את אברהם בכל · בעושר ונכסים וכבוד אורך ימים ובנים וזאת כל חמדת האדם והזכיר הכתוב זה

אבן עזרא

(יט) ואחרי כן קבר אברהם את שרה · ומאז נתקיים השדה לאחזת קבר לו ולזרעו · ונזכרה זאת הפרשה להודיע מעלת ארץ ישראל על כל הארצות לחיים ולמתים ועוד לקיים דבר ה' לאברהם להיות לו נחלה : (א) ברך את אברהם בכל · באורך ימים ועושר וכבוד ובנים מכל חמדת האדם · ודרש שבתו היתה שמה בכל צריך להוסיף בי"ת מגרת : (ב) שים נא ידך תחת ירכי · יש אומר רמז למילה · ואילו היה כן

רשב"ם

לאחר נתינת הכסף כדכתיב ונתן הכסף וקם לו אבל לאחזת קבר מאת בני חת לא קם והוחזק לאברהם עד שקבר שרה אשתו אז ויקם לאחזת קבר מאת בני חת : (א) בא בימים · והרי הגיע עת להשיא את בנו בחייו : וה' ברך את אברהם · להודיענו האמור לפנינו שלא שלח עבדו לקחת אשה ממשפחתו מחמת חוסר נשים בארץ כנען שלא היו רוצים להזדווג לו שהרי נתברך בכל וכל העולם מתאווים להזדווג לו אבל הוא לא רצה כי אם ממשפחתו · וזהו שאמר העבד וה' ברך את אדני מאד ויגדל ולכך הוצרך לפרש את ה ברך

תרע קרתה: יט ובתר כן קבר אברהם ית שרה אתתה למערת חקל כפלתא על אפי ממרא היא חברון בארעא דכנען: כ וקם חקלא ומערתא די בה לאברהם לאחסנת קבורא מן בני חתאה: א ואברהם סיב על ביומין ויי בריך ית אברהם בכלא: ב ואמר אברהם לעבדה סבא דביתה דשליט בכל די לה שוי כען ידך

נתינה לגר

הנוסח הישן „דמתקבל סחורתא" בתוספת דל"ת (שבאה במקום אבר בל"ע) וכן „כסף עובר" (מ"ב י"ב ה') פי' עובר בכל מקום, ועי' לקמן (ל"ד י' כ"א) שת' „וסחרוה" „ויסחרו לותה" ועבדו בה סחורתא.

בעל הטורים

במערה: (א) ואברהם זקן וסמיך ליה וה' ברך כשהזקין ולא יכול עוד לצאת ולבוא ליצא וליתן אז הוצרך לברכה וה' ברכו: בא בימים כשבא כמנין ימים שנים ברכו בבן שנולד יצחק: (ב) המושל · ב' במסורה הכא ואידך (קהלת י') אם רוח המושל תעלה עליך שא"ל אברהם אפי' אם רוח המושל או שום אונס יעלה עליך מקומך אל תנח אלא לך לארצי: נא ידך · נגי'

רמב"ן

לאמר כי היה שלם בכל לא חסר דבר זולתי שירשה בניו לבנו שינחלו מעלתו וכבודו ולכן התאוה לזה ולרבותינו בזה ענין נפלא אמרו וה' ברך את אברהם בכל ר' מאיר אומר שלא היתה לו בת ר' יהודה אומר בת היתה לו אחרים אומרים בת היתה לו ובכל שמה דרש רבי מאיר שלא היתה לו בת לאברהם וזו לו לברכה כי לא היה יכול להשיאה רק לבני כנען הארורים ואם ישלחנה לארצו גם כן תעבוד עם ע"ז כמותם כי האשה ברשות בעלה ואברהם לא יחפוץ שילך זרעו הכשר משרה אשתו חוצה לארץ ואף כי יעבוד ע"ז ורבי יהודה דרש כי בת היתה לו דאפילו ברתא לא חסריה רחמנא והיא הברכה בכל כי היה לו כל אשר יחמדו האנשים לא חסר דבר ובאו אחרים והזכירו שם הבת ובאמת שאין הכוונה לאחרים והמחלוקת להם עם רבי יהודה להודיע אותנו שם הבת הזאת בלבד וחלילה להם שיוציאו ברכתו של אברהם שהיא גדולה וכללית לענין זה שיאמר הכתוב כי ברך אותו השם בבת אחת ששמה כך אבל אחרים חדשו בפירוש הכתוב הזה ענין עמוק מאוד ודרשו בזה סוד מסודות התורה ואמרו כי בכל תרמוז על ענין גדול והוא שיש בהקב"ה מדה תקרא כל מפני שהיא יסוד הכל ובה נאמר אני ה' עושה כל והוא שנאמר ויתרון ארץ בכל הוא יאמר כי יתרון הארץ וטובה הגדול השופע על כל באי עולם בעבור כי בכל היא והיא המדה השמינית מי"ג מדות ומדה אחרת תקרא בת נאצלת ממנה ובה הוא מנהיג את הכל והיא בית דינו של הקב"ה הנרמז במלת וה' בכ"מ והיא שנקראת כלה בספר שיר השירים בעבור שהיא כלולה מן הכל והיא שהחכמים מכנים שמה כנסת ישראל במקומות רבים בעבור שהיא כניסת הכל והמדה הזאת היתה לאברהם כבת כי הוא איש החסד ויתנהג בזו ולכך אמרו אחרים כי אין הברכה הזאת שנתברך בכל רומזת על שהוליד בת משרה אשתו או שלא הוליד אבל היא רומזת ענין גדול שברך אותו במדה שהיא בתוך מדת הכל ולכן תקרא גם היא כלשון כי שמי בקרבו והנה הוא מבורך בשמים ובארץ ולכך אמר בה' אלהי השמים ואלהי הארץ והענין הזה נמצא לרבותינו רמוז בהגדות במקומות רבים כענין שאמרו במדרש חזית שאל רבי שמעון בן יוחאי את ר"א ב"ר יוסי אפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו אמר לו הן אמר לו היאך אמר לו משל למלך שהיתה לו בת יחידה והיה מחבבה יותר מדאי והיה קורא אותה בתי לא זז מחבבה עד שקרא אותה אחותי ולא זז מחבבה עד שקרא אותה אמי כך בתחלה חבב הקב"ה את ישראל וקראן בתי הה"ד שמעי בת וראי ולא זז מחבבן עד שקראן אחותי שנאמר פתחי לי אחותי רעיתי ולא זז מחבבן עד שקראן אמי שנאמר הקשיבו אלי עמי ולאומי לאמי כתיב עמד ר"ש בן יוחאי ונשקו על ראשו אמר לו אלו לא באתי אלא לשמוע זה הדבר מפיך די ומבואר זה במדרשו של ר' נחוניא בן הקנה אמרו בפסוק אני ה' עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מאתי אני כשנטעתי אילן זה להשתעשע בו כל העולם ורקעתי בו הכל וקראתי שמו כל שהכל תלוי בו והכל ממנו יוצא והכל צריכין לו ובו צופין ולו מחכים וממנו פורחים נשמות לבדי הייתי כשעשיתי אותו ולא יתגדל עליו מלאך לאמר אני קדמתי לך גם בעת שרקעתי ארצי שבה נטעתי ושרשתי אילן זה ושמחתים ביחד ושמחתי בהם מי אתי שגליתי לו סודי זה ע"כ ועוד שם מבואר מאי ברוגז רחם תזכור אמר בעת שחטאו לך בניך ותכעס עליהם רחם תזכור ומאי רחם תזכור זכור אותו שאמר ארחמך ה' חזקי ונתת לו המדה הזאת שהיא שכינתן של ישראל וזכור בנו שירשה ונתת לו המדה הזאת שהיא שכינתו של ישראל דכתיב וה' נתן חכמה לשלמה וזכור אביהם אברהם דכתיב זרע אברהם אוהבי ובקרב שנים הודיע ומהיכן היתה בת לאברהם מן דכתיב וה' ברך את

ספורנו

לאברהם למקנה · נתקיים בחותמיו של ספר המקנה מאת בני חת · שהסכים כל הצבור שתהיה לו לאחוזת קבר: (א) ואברהם זקן וגו' וה' ברך · אחר הסבות שהכריחו את אברהם לשלוח את עבדו עתה אל ארץ אחרת בעד אשה לבנו והוצרך להשביעו על כך כי להיות זקנה דאג שימות ולא יראה בחופת בנו והסכים שלא לאחר עוד ומבלי אין בארצו אשה הגונה לבנו הוצרך לשלוח אל ארץ אחרת · ומפני עשרו דאג שמא איזה אדם בלתי הגון ירבה שוחד לעבדו כדי שיבחר בבתו ולא ישתדל להשיג אשה

אשר־לו שים־נא ידך תחת ירכי: ג ואשביעך ביהוה אלהי השמים ואלהי הארץ אשר לא־תקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי יושב בקרבו: ד כי אל־ארצי ואל־מולדתי תלך ולקחת אשה לבני ליצחק: ה ויאמר אליו העבד אולי לא־תאבה האשה ללכת אחרי אל־הארץ הזאת ההשב אשיב את־בנך אל־הארץ אשר־יצאת משם: ו ויאמר אליו אברהם השמר לך פן־תשיב את־בני שמה: ז יהוה ׀ אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי ומארץ מולדתי ואשר דבר־לי ואשר נשבע־לי לאמר לזרעך אתן את־הארץ הזאת הוא ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה לבני משם: ח ואם־לא תאבה האשה

ת"א ואשביעך כה' · שבועות לח: ואם לא תאבה · קדושין סא:

רש"י

אברהם היתה ראשונה לו קודם מילת העבד וק"ל): (ז) ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי · ולא אמר ואלהי הארץ ולמעלה הוא אומר ואשביעך וגו' א"ל עכשיו הוא אלהי השמים ואלהי הארץ שהרגלתיו בפי הבריות אבל כשלקחני מבית אבי היה אלהי השמים ולא אלהי הארץ שלא היו באי עולם מכירים בו ושמו לא היה רגיל בארץ: מבית אבי · מחרן: ומארץ מולדתי · מאור כשדים: ואשר דבר לי · לצרכי כמו אשר דבר עלי וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור מפורשים בלשון על ותרגום שלהם (רצונו שדרך התרגום להשתמש למ"ד במקום בעבור וק"ל) עלי עלוהי עליהון שאין טפל אצל דבור לשון לי ולו ולהם אלא אלי אליו אליהם והרגום שלהם עמי עמיה עמהון אבל אצל אמירה נופל לשון לי ולו ולהם: ואשר נשבע לי · בין הבתרים: (ח) ונקית משבועתי וגו' · וקח לו אשה מבנות

רמב"ן

אברהם בכל וכתיב כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו היא ברכה היתה בתו או לא היתה אלא אמו הן בתו היתה משל למלך שהיה לו עבד שלם תמים לפניו ונסהו בכמה נסיונות ועמד בכולן אמר המלך מה אתן לעבד זה או מה אעשה לו אלא אנונו לאחי הגדול ליעצו ולשמרו ולכבדו חזר העבד עם אחיו הגדול ולמד מדותיו אהבו האח וקראו אוהבי דכתיב זרע אברהם אוהבי אמר מה אתן לו או מה אעשה לו הנה כלי נאה עשיתי ובו מרגליות נאות ואין כמותן והם סגולת מלכים אתננם לו ויזכה במקומי הה"ד וה' ברך את אברהם

אבן עזרא

היה נשבע בברית המילה ולא כשם · והקרוב אלי שהיה מנהג בימים ההם לשום אדם ידו תחת ירך מי שהוא ברשותו · והטעם אם אתה ברשותי שים נא ידך תחת ירכי · והאדון יושב והירך על היד · כטעם הנה ידי תחת רשותך לעשות רצונך · וזה המנהג עדיין בארץ הודו: (ג) וטעם אלהי השמים ואלהי הארץ · במקום הזה · כי בת פלוני לפלוני בארץ מן השמים · והוא סוד: הכנעני · כלל נעמתי עבד גוים: (ד) כי אל ארצי · זאת הרן אדר שם: מולדתי · אור כשדים: (ה) אולי · ימצא על טעמים רבים וכן אולי יעשה זרים: נפתח ה"א ההשב בפת"ח קטן בעבור שיש ה"א הבנין קמוץ ואילו נפתח בפת"ח גדול היה כבד על הלשון: (ו) כל השמר מלעיל מלשון שמירה · ואשר מלרע לשון שמרים · כמו השמר והשקט · כטעם שקט הוא על שמריו: (ז) הוא ישלח מלאכו · תפלה · ואלו היתה נבואה למה אמר ואם לא תאבה האשה: (ח) לא תשב שמה · שיעמוד בארץ ישראל ·

רשב"ם

ברך את אברהם בכל · כמו וחם אבי כנען: (ב) שים נא ידך תחת ירכי · וכן ביוסף כשנשבע ליעקב כריתות ברית ושבועה של בן ועבד לאדוניו כך היתה שדומה ענין השעבוד וכן כתב בן יכבד אב ועבד אדוניו אבל בתקיעת כף אל כף או כריתות ברית דבר לשנים ולעבור בין בתריו מצויה בשאר בני אדם: (ד) כי אל ארצי · ולא לאותם שאינם קרובי אלא למולדתי שבארצי תלך: (ה) ההשב אשיב את בנך · אל ארץ אבותיך · ואע"פ שזרעו של אברהם לא היה שם קורא אותו השבה הואיל והיה אברהם שם: (ז) ה' אלהי השמים · שהביאני כאן ונתן לזרעי את הארץ ידעתי שאינו רוצה שירחק זרעי מכאן שא"כ מה לו להקב"ה להביאני

תְּחוֹת יַרְכִּי: ג וְאֲקַיֵּם עֲלָךְ בְּמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָא דִשְׁמַיָּא וֵאלָהָא דְאַרְעָא דְּלָא תִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי מִבְּנָת כְּנַעֲנָאֵי דִּי אֲנָא יָתֵב בֵּינֵיהוֹן: ד אֱלָהֵין לְאַרְעִי וּלְיַלָּדוּתִי תֵּיזֵיל וְתִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי לְיִצְחָק: ה וַאֲמַר לֵהּ עַבְדָּא מָאִים לָא תֵיבֵי אִתְּתָא לְמֵיתֵי בַתְרַי לְאַרְעָא הָדָא הַאֲתָבָא אָתֵיב יָת בְּרָךְ לְאַרְעָא דִּי נְפַקְתָּא מִתַּמָּן: ו וַאֲמַר לֵהּ אַבְרָהָם אִסְתַּמַּר לָךְ דִּילְמָא תָתֵיב יָת בְּרִי תַּמָּן: ז יְיָ אֱלָהָא דִשְׁמַיָּא דִּי דַבְּרַנִי מִבֵּית אַבָּא וּמֵאֲרַע יַלָּדוּתִי וְדִי מַלֵּיל לִי וְדִי קַיֵּים לִי לְמֵימַר לִבְנָךְ אֶתֵּין יָת אַרְעָא הָדָא הוּא יִשְׁלַח מַלְאֲכֵהּ קֳדָמָךְ וְתִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי מִתַּמָּן: ח וְאִם לָא תֵיבֵי אִתְּתָא לְמֵיתֵי בַתְרָךְ

נתינה לגר

כד (ג) ואשביעך, ואקים עלך, וכן לקמן פסוק ל״ז. וישבעני, וקים עלי. ומלת „משבועתי״ לקמן פסוק מ׳, ת׳ „ממומתי, אשר שרשו „ימא״ או „ימי״ ולא ת׳ פה „ואומי כלקמן (שמות י״ג מ״ט) „השבע השביע, אומאה אומי״? מזה משמע שהפעל „ימא״ נופל רק על שבועה בשם, כמו שת׳ „לא תשא את שם״ (שם כ׳ ז׳) „לא תימי בשמא״ ומה שת׳ (לקמן פסוק ח׳) „מומתא״ ולא קְיָם כדרכו, מפני שמלת „מומתא״ היא ל׳ „אָלָה״ ולקמן (פסוק מ״א) קראה אליעזר אלה ולא שבועה (ועמ״ש בס׳ ע״א כלל ס׳). בקרבו, ביניהון. ל״ר כי „עַם״ הוא שם הקבוץ. ולקמן (פסוק ל״ח) בארצו, ת׳ באתעיה, ל״י? ולכן נראה שלא תרגם „בינוהי״, כי שם הקבוץ יבא לרוב בלשון רבים. (ה) ללכת למיתי, כשהוא ברחוק מקום ית׳ „אזל״ ובקירוב מקום ית׳ „אתא״ כמו

בעל הטורים

מילה שהשביעו במילה: (ז) ישלח מלאכו. המיוחד לו כדכתיב כי ילך מלאכי לפניך אבל לא אותו שכתוב בו מלאך ושלחתי

רמב״ן

בכל ע״כ. ואם תבין מה שכתבתי תדע מאמר הנשים המאורות שאמרו ומן אז הדלנו לקטר למלאכת השמים חסרנו כל ולמה נכתבה המלה חסרת האלף ותשכיל דברים רבים סתומים בתורה ומקרא ואלו ידע זה המתהדר בסודותיו תאלמנה שפתיו מהלעיג על דברי רבותינו ולכן כתבתי זה לסכור פי הדוברים על הצדיקים עתק: (ג) ואשביעך בה׳. היה ראוי לאברהם שיצוה את יצחק בנו שלא יקח אשה מבנות כנען אבל היה רצונו לשלוח בחייו אל ארצו ומשפחתו והשביע העבד לעשות כן בחייו או במותו ולכן הוצרך על כל פנים להשביע לעבד ללכת שם והוצרך לאמר אני מצוך שלא תקח אשה לבני מבנות כנען ושתלך אל ארצי ותקח לו אשה מבית אבי וכיון שהשביע את העבד על זה לא הוצרך לצוות את יצחק דבר כי יודע בו שלא יעבור על רצון אביו ועל השבועה שהשביע את עבדו כי היה הענין נודע ליצחק באמת גם יתכן שהיה העבד אפוטרופוס על נכסיו וצוה אותו שישיא יצחק לרצונו וינחיל אותו נכסיו ע״מ כן וזה טעם המושל בכל אשר לו: אלהי השמים ואלהי הארץ. הקב״ה יקרא אלהי ארץ ישראל כדכתיב כי לא ידעו את משפט אלהי הארץ וכתוב וידברו על אלהי ירושלם ועל אלהי עמי הארץ ויש בזה סוד עוד אכתבנו בע״ה אבל בפסוק לקחני מבית אבי לא נאמר בו אלהי הארץ כי היה בחרן או באור כשדים וכן אמרו הדר בחוצה לארץ דומה למי שאין לו אלוה שנאמר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה׳ לאמר לך עבוד אלהים אחרים: (ה) ומעט אם לא תאבה האשה. האשה אשר אדבר בה מכל הנשים אשר שם או הראויה ליצחק: (ז) מבית אבי ומארץ מולדתי. לשון רש״י מבית אבי מחרן ומארץ מולדתי מאור כשדים אם כן אל ארצי ואל מולדתי תלך יהיה אור כשדים וחלילה חלילה שיתערב זרע הקדש בבני חם הפושעים אולי יאמר שהיה לו משפחה שם מזרעו של שם אבל העבד לחרן הלך כאשר דבר אדניו אולי יחשוב הרב כי ארץ מולדתו אור כשדים אבל מולדתי היא משפחתי וארצי ארץ אשר גר בה וכל אלה דברים במלים כי בכאן אמר ולקחת אשה לבני משם ועוד כי ימים רבים עמד בארץ כנען יותר מחרן ולמה תקרא חרן ארצו בעבור שגר בה ימים רבים אבל אל ארצי ואל מולדתי ארצי ששם מולדתי כי שם עמד ומשם היו אבותיו מעולם וכבר כתבאר ובב״ר מבית אבי זו ביתו של אביו ומארץ מולדתי זו שכונתי ויתכן שיהיה טעם אל ארצי ואל מולדתי ארצי ומשפחתי כי גם באנשי ארצו לא יחפוץ רק במשפחתו וכן ולקחת אשה לבני משם רמז אל מבית אבי וכן יאמר העבד ולקחת אשה לבני ממשפחתי ומבית אבי ואמר כי תבא אל משפחתי או שהיה העבד אומר כן לכבוד שישמעו לו: (ז) ואשר דבר לי. לשון רש״י לצרכי כמו עלי וכן לי ולו ולהם הסמוכים אצל

ספורנו

אשה הגונה לבנו. ולכן הוצרך להשביע את עבדו על כל אלה: (ג) אלהי השמים ואלהי הארץ. שאם תבגוד יפרע ממך בעולם הזה ובעולם הבא: (ה) אשר יצאת משם. שמאסת את המקום והנה אם אשבע לקחת אשה משם ולא תאפין היא ללכת הנה אשעבד את בנך לאשר כסות ועונה ויתחייב ללכת שם ואם לא ילך יבגוד באשת נעוריו: (ז) אלהי השמים. ישלח מלאכו יהי רצון שישלח מלאכו ממעון קדשו השמים בהיות שהוא לקחני משם ולו נתכנו עלילות לעשות באופן שלא יצטרך בני ללכת שם: ואשר דבר לי. ועוד כי דבר לי באמרו כי ביצחק יקרא לך זרע: ואשר נשבע לי. וכיון שנשבע ולא

לָלֶכֶת אַחֲרֶיךָ וְנִקִּיתָ מִשְּׁבֻעָתִי זֹאת רַק אֶת־בְּנִי לֹא תָשֵׁב שָׁמָּה׃ ט וַיָּשֶׂם הָעֶבֶד אֶת־יָדוֹ תַּחַת יֶרֶךְ אַבְרָהָם אֲדֹנָיו וַיִּשָּׁבַע לוֹ עַל־הַדָּבָר הַזֶּה׃ שלישי י וַיִּקַּח הָעֶבֶד עֲשָׂרָה גְמַלִּים מִגְּמַלֵּי אֲדֹנָיו וַיֵּלֶךְ וְכָל־טוּב אֲדֹנָיו בְּיָדוֹ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־אֲרַם נַהֲרַיִם אֶל־עִיר נָחוֹר׃ יא וַיַּבְרֵךְ הַגְּמַלִּים מִחוּץ לָעִיר אֶל־בְּאֵר הַמָּיִם לְעֵת עֶרֶב לְעֵת צֵאת הַשֹּׁאֲבֹת׃ יב וַיֹּאמַר ׀ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם הַקְרֵה־נָא לְפָנַי הַיּוֹם וַעֲשֵׂה־חֶסֶד עִם אֲדֹנִי אַבְרָהָם׃ יג הִנֵּה אָנֹכִי נִצָּב עַל־עֵין הַמָּיִם וּבְנוֹת אַנְשֵׁי הָעִיר יֹצְאֹת לִשְׁאֹב מָיִם׃ יד וְהָיָה הַנַּעֲרָ (הנערה קרי) אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיהָ הַטִּי־נָא כַדֵּךְ וְאֶשְׁתֶּה וְאָמְרָה שְׁתֵה וְגַם־גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה אֹתָהּ הֹכַחְתָּ לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק וּבָהּ אֵדַע כִּי־עָשִׂיתָ חֶסֶד עִם־אֲדֹנִי׃ טו וַיְהִי־הוּא טֶרֶם כִּלָּה לְדַבֵּר וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת אֲשֶׁר יֻלְּדָה לִבְתוּאֵל בֶּן־מִלְכָּה

ת"א והיה הנערה · תענית ד:

רש"י

ענר אשכול וממרא: רק את בני וגו' · רק מיעוט הוא בני אינו חוזר אבל יעקב בן בני סופו לחזור: (י) מגמלי אדוניו · ניכרין היו משאר גמלים שהיו יוצאין זמומין מפני הגזל שלא ירעו בשדות אחרים: וכל טוב אדוניו בידו · שטר מתנה כתב ליצחק על כל אשר לו כדי שיקפצו לשלוח לו בתם: ארם נהרים · בין ב' נהרות יושבת: (יא) ויברך הגמלים · הרביצם: (יד) אותה הוכחת · ראויה היא לו שתהא גומלת חסדים וכדאי ליכנס בביתו של אברהם ולשון הוכחת ביררת אפרובי"ט בלע"ז[1]: ובה אדע · לשון תחנה הודע לי בה: כי עשית חסד · אם תהיה

רמב"ן

דבור מפורשים בלשון על שאין נופל בלשון דבור אלא אלי אליו אליהם ותרגומם עמי עמיה עמהון. אבל אל אמירה נופל לי ולו ולהם ובפרשת ויצא יעקב הביא ראיה ממה שכתוב שם את אשר דברתי לך שהרי עם יעקב לא דבר קודם לכן ואין החלוק הזה אמת כי הנה מלאכו ועתה לך נחה את העם אל אשר דברתי לך וידברו הכשדים למלך ארמית והורשתם והאבדתם מהר כאשר דבר ה' אלהיך לך וכן האמירה בשניהם ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם ואת אשר דברתי לך פירושו שאמרתי לך עתה שאתן לך את הארץ ולזרעך ואברך אותך: (ח) ונקית משבועתי זאת · לא הרשה אותו לקחת לו אשה מבנות כנען אבל שיהיה הוא פטור וה' הטוב בעיניו יעשה · ורש"י כתב וקח לו אשה מבנות ענר אשכל וממרא ואם כנענים הם חלילה לו ובאמת

אבן עזרא

וטעם לא תשב בעבור אברהם שהוא העיקר: (יא) ויברך הגמלים · הבריכם על ברכיהם: (יב) הקרה נא לפני · כטעם הכן חפצי לפני · וכן כי הקרה ה' אלהיך: (יד) אתה הוכחת · נסמך העבד על תפלת הנביאה שהשם ענהו והוכיח בחלום על יד המלאך · שהוא שלוח השם לעזרו · והעבד חשב בלבו כי אין עם נדיב כמו משפחת אדוניו · ורבים יתמהו באמרם שלא שאל כהוגן · ולא ידעתי למה כי אילו היתה נערה אחרת שתשקהו ותשקה לגמליו ומצאה שהיא ממשפחה אחרת היה עוזב אותה ולא הפסיד כלום · כי ויאמר בת מי את פירושו וכבר אמר לה קודם שיתן לה כלום · וכן אמר ואשאל אותה ואשים הנזם · וכלל הדבר שהתפלל לשם שיוכיח אחת ממשפחת אדוניו · והשוכחים שתעשה דרך מוסר כמו בת

רשב"ם

להביאני כאן לפיכך יודע אני שישלח מלאכו להצליח דרכיך לקיים לי הבטחתו: (ט) על הדבר הזה · על התנאי שפירש לו אברהם: (י) וכל טוב אדניו · האנשים החשובים של בית אברהם הוא שנאמר לפ' יו והאנשים אשר עמו: (יא) ויברך הגמלים · שני ברכים יש לגמל זה על גב זה וצריך להבריכו פעמים קודם שישתה מפני גובהו והוא שאמרו חכמים בשחיטת חולין וכנגדו בגמל ניכר: (יד) אותה הוכחת · כלומר

1) approuver ביליגען

דתהי זכאה ממומתי דא לחוד ית ברי לא תתיב לתמן: ט ושוי עבדא ית ידיה תחות ירכא דאברהם רבוניה וקיים ליה על פתגמא הדין: י ודבר עבדא עשרא גמלין מגמלי רבוניה ואזל וכל שפר רבוניה בידיה וקם ואזל לארם די על פרת לקרתא דנחור: יא ואשרי גמליא מברא לקרתא עם בירא דמיא לעדן רמשא לעדן דנפקן מליתא: יב ואמר יי אלהיה דרבוני אברהם זמין כען קדמי יומא דין ועבד טיבו עם רבוני אברהם: יג הא אנא קאם על עינא דמיא ובנת אנשי קרתא נפקן למימלי מיא: יד ויהי עולמתא דאימר לה ארכיני כען קולתיך ואשתי ותימר אשתי ואף גמלך אשקי יתה זמנתא לעבדך ליצחק ובה אידע ארי עבדת טיבו עם רבוני: טו והוה הוא עד לא שיצי למללא והא רבקה נפקת דאתילידת לבתואל

נתינה לגר

שהלכתי במקום אחר. (י) וכל טוב אדניו, וכל שפר רבונה, בכל המקומות ית' „טובא" והכא „ספר"? (ע' לקמן מ"ט י"ח) משום שקשה לו היאך אפשר שנתן לו כל טובו ולא השאיר בידו דבר (והכתוב אומר עשרה גמלים מגמלי אדוניו)· לכך ת' „ספר" ר"ל רק הדברים המשובים ביותר; ואפשר שכוונתו שכל סגולת וטובת אברהם שהוא יצחק בידו. וע' רש"י והרמב"ן. אל ארם נהרים, לארם די על פרת· משום שהמדינה יושבת בין שתי נהרות פרת וחדקל· וכ"ת לקמן (דברים כ"ג ה') והוא Mesopotamia. מורכב מן מיסו שהוא בל' יוני „בין" ופוטמיא שפעמו נהרות, וע' בב"ר פ' ל'. (יא) ויברך, ואשרי· ר"ל פתח זממיהון, כלקמן (פסוק ל"ב) „ויפתח, ושרא" וע"ש

בעל הטורים

לפניך מלאך· ובני פעמים כתיב מלאכי כפרשה שבקש על בנים אחד בהליכה ואחד בחזרה: (י) וכל טוב· ב' במסרה הכא ואידך (מ"כ ח') וכל טוב דמשק· אליעזר לקח גם מטוב דמשק: (יב) עם אדני אברהם· ס"ת מים לומר בשכר יוקח נא מעט מים ענהו על המים· ובשתוסיף דלי"ם של חסד יהיה ס"ת דמים שאמר בזכות דמו שנשפך בפחד העקידה ענני: (יד) ובה· ג' במסרה· הכא ואידך (ישעיה י"ד) ובה יחסו עניי עמו· (ד"ס א' כ') ובה אבן [יקרה]· פי' ובה אדע כי עשית חסד אם חסיס לדקה גומלת חסדים· ובה אבן יקרה שנתן לה כלי כסף וזהב ואבן יקרה· והכי איתא בב"ר רב הונא בשם רבי יוסי

רמב"ן

שהם מזרע כנען שהכתוב אומר ממרא האמורי אחי אשכל ואחי ענר ובב"ר אמרו באשר לא תקח אשה וגו' הזהירו בבנות כנען ענר אשכל וממרא כי עליהם אמר אשר אנכי יושב בקרבו כי הוא לא היה יושב בכל הכנעני כי עמים רבים היו אבל הזהיר על אלה בעלי בריתו וכל שכן על האחרים אבל ונקיתי משבועתי שיהיה הוא פטור ואברהם הוא היודע ביצחק הצדיק שישמע לאביו ושיזהר בהן וילך לו אל ישמעאל או ללוט ויתר העמים· ויתכן כי משבועתי זאת רמז למה שאמר ולקחת אשה לבני משם כי אולי היתה השבועה על הכל ולא ירמוז לאשר אמר לו לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני וזה טעם זאת ולכך אמר העבד ואפנה על ימין או שמאל ולא אמר אשובה לי: (י) וכל טוב אדוניו בידו· לשון רש"י שטר מתנה שכתב לו כל אשר לו כדי שיקפצו לשלוח לו בתם וכן בבראשית רבה דייתיקי ולדעת׳ זו מה שכתוב ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק לומר שהחזיק אותו בנכסים בשעת פטירתו שלא יערערו בו כמו״שאמר וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי וא"כ תהיה מלת הלקיחה מושכת וכל טוב אדוניו בידו לקח בידו או ויקח העבד עשרה גמלים וכל טוב אדוניו בידו וילך ואחרים מפרשים כי העבד כאשר נשבע מיד הלך מעצמו ולקח גמלים רבים מגמלי אדוניו כי כל טוב אדוניו היה בידו והוא פקיד ונגיד על הכל לקחת ממנו כאשר ירצה כמו שאמר המושל בכל אשר לו· והנכון בעיני כי טעם הפסוק הזה כטעם הכתוב בחזאל וילך חזאל לקראתו ויקח מנחה בידו וכל טוב דמשק משא ארבעים גמל אף כאן אמר כי לקח כל טוב אדוניו בידו משא עשרה גמלים והענין כי כל הטוב והמעולה במינים ההם פירות ומגדנות מכל הנמצא בדמשק או בבית אדוניו לקחו משא הגמלים והוליכו מנחה בידם וכן עשרה חמורים נושאים מטוב מצרים והמקראות יקצרו לשונם במובן: (יד) אותה הוכחתה לעבדך ליצחק· לשון רש"י ראויה היא לו שהיא גומלת חסדים וראויה ליכנס בביתו של

ספורנו

ולא ינחם יסבב בלי ספק שישא בני אשה הוגנת לו להקים זרע מוכן לקיים בו שבועתו: (ט) וישבע לו על הדבר הזה· נשבע עם כל התנאים שאמר לו אברהם: (י) ויקח העבד גו' וילך· נטל רשות מאחוזיו ללכת אחר שהכין את הגמלים וילך מלפני אדוניו: וכל טוב אדוניו בידו· ונטל עמו כלי כסף וכלי זהב ובגדים ולא הוצרך בזה ליטול רשות כי הכל היה בידו לעשות בו כרצונו: ויקם וילך· לדרכו: והיה הנערה אשר אומר אליה· התפלל שיהיה כך לא שסמך על נחש וכן היה ביהונתן בן שאול ומה שאמרו ז"ל כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם ויהונתן בן שאול אינו נחש· הכוונה היא שיאמר המנחש כדבריהם אבל יאמר זה שלא בדרך תפלה אלא דרך נחש שאם יקרה כך יעשה כך וכך: (יד) וגם גמליך אשקה· כי ראוי לשואל שישאל פחות מצרכו שלא להטריח וראוי לנדיב שיוסיף ויפה לשואל די מחסורו או יותר: אותה הוכחת· יסרת והורית אותה·ואוסר השכל כאוסן שתהיה ראוי לעבדך ליצחק: (טו) טרם כלה· עדיין לא כלה על

אֵשֶׁת נָחוֹר אֲחִי אַבְרָהָם וְכַדָּהּ עַל־שִׁכְמָהּ׃ טו וְהַנַּעֲרָ
והנערה ק׳ טֹבַת מַרְאֶה מְאֹד בְּתוּלָה וְאִישׁ לֹא יְדָעָהּ וַתֵּרֶד
הָעַיְנָה וַתְּמַלֵּא כַדָּהּ וַתָּעַל׃ יז וַיָּרָץ הָעֶבֶד לִקְרָאתָהּ
וַיֹּאמֶר הַגְמִיאִינִי נָא מְעַט־מַיִם מִכַּדֵּךְ׃ יח וַתֹּאמֶר שְׁתֵה
אֲדֹנִי וַתְּמַהֵר וַתֹּרֶד כַּדָּהּ עַל־יָדָהּ וַתַּשְׁקֵהוּ׃ יט וַתְּכַל
לְהַשְׁקֹתוֹ וַתֹּאמֶר גַּם לִגְמַלֶּיךָ אֶשְׁאָב עַד אִם־כִּלּוּ לִשְׁתֹּת׃
כ וַתְּמַהֵר וַתְּעַר כַּדָּהּ אֶל־הַשֹּׁקֶת וַתָּרָץ עוֹד אֶל־הַבְּאֵר
לִשְׁאֹב וַתִּשְׁאַב לְכָל־גְּמַלָּיו׃ כא וְהָאִישׁ מִשְׁתָּאֵה לָהּ
מַחֲרִישׁ לָדַעַת הַהִצְלִיחַ יְהוָה דַּרְכּוֹ אִם־לֹא׃ כב וַיְהִי כַּאֲשֶׁר
כִּלּוּ הַגְּמַלִּים לִשְׁתּוֹת וַיִּקַּח הָאִישׁ נֶזֶם זָהָב בֶּקַע מִשְׁקָלוֹ

ת"א והנערה טבת. יבמות סא: הגמיאיני. שבת עז:

רש"י

ממשפחתו והוגנת לו אדע כי עשית חסד: (טז) בתולה. ממקום בתולים (ב"ר): ואיש לא ידעה. שלא כדרכה לפי שבנות הכנעניים היו משמרות מקום בתוליהן ומפקירות עצמן ממקום אחר העיד על זו שנקייה מכל: (יז) וירץ העבד לקראתה. לפי שראה שעלו המים לקראתה (ב"ר): הגמיאיני נא. לשון גמיעה הומי"ר בלע"ז[1]: (יח) ותורד כדה. מעל שכמה: (יט) עד אם כלו. הרי אם משמש בלשון אשר: אם כלו. ת"א די ספקון שזו היא גמר שתייתן כששתו די ספוקן: (כ) ותער. לשון נפיצה והרבה יש בלשון משנה המערה מכלי אל כלי ובמקרא יש לו דומה. אל תער נפשי. אשר הערה למות נפשו: השקת. אבן חלולה ששותין בה הגמלים: (כא) משתאה. לשון שאיה כמו שאו ערים. תשאה שממה. משתאה משתומם ומתבהל על שראה דבריו קרוב להצליח אבל אינו יודע אם ממשפחת אברהם היא אם לאו ואל תתמה בת' של משתאה שאין לך תיבה שתחלת יסודה שי"ן ומדברת בלשון מתפעל שאין תי"ו מפרידה בין ב' אותיות של עיקר היסוד כגון משתאה משתולל מגזרת שולל וישתומם מגזרת שממה וישתמר חקות עמרי מגזרת וישמר אף כאן משתאה מגזרת תשאה וכשם שאתה מוצא לשון משומם באדם נבהל ונאלם ובעל מחשבות כמו על יומו נשמו אחרונים. שומו שמים. אשתומם כשעה חדא. כך תפרש לשון שאיה באדם נבהל ובעל מחשבות ואונקלוס תרגם ל' שהייה ונראה שהי שוהה ועומד במקום אחד לראות ההצליח ה' דרכו ואין לתרגם שתיה שהרי אינו לשון שתיה שאין אל"ף נופלת בלשון שתיה: משתאה לה. משתומם עליה כמו אמרי לי אחי הוא וכמו וישאלו אנשי המקום לאשתו: (כב) בקע. רמז לשקלי ישראל בקע לגלגלת: ושני

רמב"ן

אברהם ובה אדע לשון תחנה הודיעני בה שעשית חסד עם אדוני ואם כן יאמר ידעתי כי באמת אותה הוכחת לעבדך ליצחק ואינו נקשר יפה אבל פירושו הקרה נא לפני היום זה המקרה שתהיה הנערה אשר אומר אליה אותה שהוכחת לעבדך ליצחק ועשה בזה חסד עם אדוני אברהם כי בה אדע כי עשית חסד עמו אם תהיה

אבן עזרא

נדיב וכשם שמע תפלתו. ודרך יהונתן אחרת: (טז) ואיש לא ידעה. רחוק שידבר הכתוב על דרך רק פי' שיתכן שהיתה הנערה בתולה וישכב עמה איש גם סבר ואין ראוי לגלות דבר ערוה: (כא) והאיש משתאה. כמו משתומם. מגזרת שאו ערים. תשאה שממה. וטעם לה כמו בעבורה. וכן אשתומם כשעה חדא והתי"ו מבנין התפעל כמו נתראה פנים ולא יתכן היותו מן שתה: (כב) נזם. יש נזם שהוא

רשב"ם

כלומר אותה שהוכחת ליצחק היא תאמר לי כן ולא אשה אחרת שלא הוכחת: (טז) ואיש לא ידעה. אפי' מעשה חידודין. כי צנועה היתה: (יט) גם לגמליך אשאב. הבין שזימן לו הקב"ה מה שביקש: (כ) ותער. כמו ותערה כמו ותכל ותכלה מגזרת וקיר ערה מגן: השוקת. מלשון וישק צאן לבן. שם דבר כמו בושת מלשון גם בוש לא יבושו: (כא) והאיש משתאה. מלשון תשאה שממה והתי"ו כמו תי"ו בישתבח מן שבח. וישתמר חוקת עמרי. מלשון שמר כלומר משתומם ומחשב על שאמרה לו זאת הנערה. והמפרש לשון שתיה אי אפשר כפני שהאל"ף שבו לא תהיה בלשון שתייה. ועוד שלא אמרה לו רבקה להשקות את גמליו עד לאחר שתייתו ואז התחיל להיות מחשב ותוהא: (כב) ויקח האיש נזם זהב. יש לומר שאחר ששאל לה בת מי את נתן לה כמו שכתב לפנינו בסיפור דבריו. אלא שלא להפסיק סדר דבריו

[1] humer הויינצלירסטן

ותשובת

בַּר מִלְכָּה אִתַּת נָחוֹר אֲחוּהִי דְאַבְרָהָם וְקוּלְתַהּ עַל כַּתְפַּהּ: טז וְעוּלֶמְתָּא שַׁפִּירַת חֵיזוּ (נ״י שַׁפִּירָא לְמֶחֱזֵי) לַחֲדָא בְּתֻלְתָּא וּגְבַר לָא יְדָעַהּ וּנְחָתַת לְעֵינָא וּמְלַת קוּלְתַהּ וּסְלֵקַת: יז וּרְהַט עַבְדָּא לְקַדָּמוּתַהּ וַאֲמַר אַשְׁקִינִי (נ״י אַטְעֲמִנִי) כְּעַן זְעֵיר מַיָּא מִקּוּלְתִיךְ: יח וַאֲמֶרֶת אִשְׁתְּ רִבּוֹנִי וְאוֹחִיאַת וַאֲחֵיתַת קוּלְתַהּ עַל יְדַהּ וְאַשְׁקְתֵהּ: יט וְשֵׁיצִיאַת לְאַשְׁקָיוּתֵהּ נַאֲמֶרֶת אַף לְגַמְלָיךְ אַמְלֵי עַד דִּי־יִסְפְּקוּן לְמִשְׁתֵּי: כ וְאוֹחִיאַת וּנְפָצַת קוּלְתַהּ לְבֵית־שַׁקְיָא וּרְהָטַת עוֹד לְבֵירָא לְמִמְלֵי וּמְלַת לְכָל־גַּמְלוֹהִי: כא וְגַבְרָא שָׁהֵי בַהּ מִסְתַּכֵּל שָׁתִיק לְמֵידַע הַאַצְלַח יְיָ אָרְחֵהּ אִם לָא: כב וַהֲוָה כַּד סְפִיקוּ

נתינה לגר

ברש״י, ועי׳ ערוך ערך „שרא״ ולאחר שתרה זממס, רגלו · ויש מבדילים בין הקל להפעיל, ואומרים שהוראת הקל הוא ההיפך מן „קטר״ „אסר״ והוראת ההפעיל היא כהוראת „מנוחה״ בעברית. (יז) הגמיאיני, אשקיני · ובנ״א אטעמני · ונוסחא אחרונה עיקר לענ״ד · כמו שמצינו במסכת שבת (ע״ז ע״א) „חלב כדי גמיאה, איבעי להו כדי גמיעה או כדי גמיאה, ואר״נ בר יצחק הגמיאיני נא״ וכו׳ ע״ז הרב המגיד (פי״ח מהל׳ שבת) כתב הרמב״ן שהוא טעימה פחות מכדי לוגמיו · (יט) ותכל, ושיציאת · ובפ׳ זה „עד אם כלו״ ת׳ „עד דיספקון״ אפשר משום שהאדם הוא בעל שכל ובחירה, ע״כ הוא שותה פ״א די צרכו ופוסק, אבל הבהמה שותה וחוזרת ושותה, לכן נופל אליה ל׳ ספוק; ואפשר שצ״ל פסקין, אבל מרש״י ז״ל שכתב „די ספוקן״ משמע שגרס „ספקון״ ובכל זאת לענ״ד ראוי ונכון להגיה פה „פסקין״ וההבדל שבין „שיצי״ לפסק, הוא, כי „שיצי״ תחלת הוראתו היא השלמת הדבר, ונופל ג״כ כשפוסק בעבור שהדבר בא לידי השלמתו, כאשר כתב המבאר על „ושיציא ביתה דנה״ (עזרא ו׳ ט״ו) ולכן „ויכל אלהים ביום השביעי״ מתורגם „ושיצי״ וכן „ויכל לדבר אתו״ (לעיל י״ז כ״ב) „כאשר כלה לדבר״ (שם י״ח ל״ג) ת׳ „ושיצי למללא״ וכן „ובקשן כלה״ (לקמן מ״ד י״ב) ת׳ „ובזעירא שיצי״ יען כי לא היה לו עוד איפה לחפש, וכן „ויהי ככלות שלמה״ (מ״א ט׳ א׳) ת׳ יונתן „והוה כד שיצי״ אבל במקום שיכול הפועל לפעול עוד פעולתו ואינו פועל, נופל הפעל „פסק״ ועי׳ לקמן (דברים ה׳ י״ט) ולא יסף, ולא פסק. (כא) משתאה לה, שהי בה מסתכל · לדעתי ערבוב ב׳ פירושים יש כאן; לפי׳ הא׳ הוא מל׳ „שהייה והמתנה״, כמו שת׳ יב״ע, ולפי׳ הב׳ הוא מל׳ „שואה ומחשב״ (וכמ״ש בעו״א כלל א׳) · או שהיו שתי מלות „שהי בה״ נכתבות בצד התרגום, כדי שלא יטעה הקורא שהוא מל׳ „שתייה״ כמה שהביא רש״י, ובא סופר סופה והכניסו בפנים התרגום · והראשון עיקר. (כב) נזם זהב, קדשא דדהבא · הקשה בעל מיני תרגומא · הלא בפ׳ ויקהל (ל״ה כ״ב) ת׳ נזם, שיבבין או שבבין · ולענ״ד נראה כי נזם

בעל הטורים

אומר אבן יקרה היתה משקלה בקע: (טז) לא ידעה · ב׳ במס׳ הכא ואידך (מ״א א׳) והמלך לא ידעה מה להלן לא ידעה בין כדרכה ובין שלא כדרכה אף הכא נמי ואיש לא ידעה בין כדרכה ובין שלא כדרכה: (יט) ותכל · ב׳ במס׳ הכא ואידך (ש״ב י״ג) ותכל דוד וגו׳ לצאת אל אבשלום כי נחם על אמנון כי מת · ותכל דוד לצאת למה ותכל להשקותו כי שתה כוס תנחומין על אמנון: (כב) בקע · ב׳ במסרה הכא ואידך בקע לגלגלת שרמז לה זכות השקלים:

רמב״ן

מתשפחתו ומובת שכל ויפת מראה וכן אמר והיה העלמה היא האשה אשר הוכיח ה׳: (יז) וירץ העבד לקראתה · לשון רש״י לפי שראה שעלו המים לקראתה ובבראשית רבה ותמלא כדה והעל כל הנשים יורדות וממלאות מן העין וזו כיון שראו אותה המים מיד עלו אמר לה הקב״ה את סימן ברכה לבניך נראה שדקדקו כן מלשון ותמלא כדה ותעל שלא אמר ותשאב והמלא ונעשה לה הנס בפעם הראשונה כי אחרי כן כתוב ותשאב והעבד כשספר להם אמר ותרד העינה ותשאב אולי לא יאמינו: (טו) אשר ילדה לבתואל בן מלכה · בעבור שהיו לנחור בנים מפלגשו ראומה ייחסו לעולם בתואל למלכה ובעבור שהנערה הזכירה אם אביה תחלה בת בתואל אנכי בן מלכה כי כן דרך הנערות כדרך ותגד לבית אמה לכן יזכירנו הכתוב כן בן מלכה אשת נחור אבל העבד אמר ותאמר בת בתואל בן נחור כי תקן הדבר בדרך מוסר אבל אמר אשר ילדה לו מלכה לומר שהוא בן הגבירה: (כב) ויקח האיש נזם זהב ושני צמידים על ידיה · הכתוב הזה יחסר המעשה

ספורנו

דרך והיה טרם יקראו ואני אענה: אשר ילדה לבתואל בן מלכה · בן הגבירה לא בן ראומה הפילגש: (טז) טובת מראה · יפת הגוף · (יט) והכל לשקותו והאמר: המתינה לדבר עד שיכלו לשתות כאמרם ז״ל אין משיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט: (כ) ותמהר · כי המהירות בעבודת המשרת יורה על היות הנעבד נחשב אצלו: והרץ עוד אל הבאר · אשר לפני המעיין שממנו ישתו הבהמות: (כא) משתאה · משתומם על רוב הזריזות לעשות חסד: מחריש · ולא אמר לה אל הטרחי כל כך כמו שהיה ראוי בחוק המוסר: לדעת · להכיר מתוך אופן חסידותה וזריזותה: ההצליח ה׳ דרכו · אם והיה על צד הטוב והחסד הגמור: אם לא · ושיהיה כל זה לתקות איזה שכר: (כב) כאשר כלו הגמלים לשתות · זה

כיס

וּשְׁנֵי צְמִידִים עַל־יָדֶיהָ עֲשָׂרָה זָהָב מִשְׁקָלָם׃ כג וַיֹּאמֶר בַּת־מִי אַתְּ הַגִּידִי נָא לִי הֲיֵשׁ בֵּית־אָבִיךְ מָקוֹם לָנוּ לָלִין׃ כד וַתֹּאמֶר אֵלָיו בַּת־בְּתוּאֵל אָנֹכִי בֶּן־מִלְכָּה אֲשֶׁר יָלְדָה לְנָחוֹר׃ כה וַתֹּאמֶר אֵלָיו גַּם־תֶּבֶן גַּם־מִסְפּוֹא רַב עִמָּנוּ גַּם־מָקוֹם לָלוּן׃ כו וַיִּקֹּד הָאִישׁ וַיִּשְׁתַּחוּ לַיהוָה׃ רביעי כז וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם אֲשֶׁר לֹא־עָזַב חַסְדּוֹ וַאֲמִתּוֹ מֵעִם אֲדֹנִי אָנֹכִי בַּדֶּרֶךְ נָחַנִי יְהוָה בֵּית אֲחֵי אֲדֹנִי׃ כח וַתָּרָץ הַנַּעֲרָ הנערה ק׳ וַתַּגֵּד לְבֵית אִמָּהּ כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ כט וּלְרִבְקָה אָח וּשְׁמוֹ לָבָן וַיָּרָץ לָבָן אֶל־הָאִישׁ הַחוּצָה אֶל־הָעָיִן׃ ל וַיְהִי ׀ כִּרְאֹת אֶת־הַנֶּזֶם וְאֶת־הַצְּמִדִים עַל־יְדֵי אֲחֹתוֹ וּכְשָׁמְעוֹ אֶת־דִּבְרֵי רִבְקָה אֲחֹתוֹ לֵאמֹר כֹּה־דִבֶּר אֵלַי הָאִישׁ וַיָּבֹא אֶל־הָאִישׁ וְהִנֵּה עֹמֵד עַל־הַגְּמַלִּים עַל־הָעָיִן׃ לא וַיֹּאמֶר בּוֹא בְּרוּךְ יְהוָה לָמָּה תַעֲמֹד בַּחוּץ וְאָנֹכִי פִּנִּיתִי הַבַּיִת וּמָקוֹם לַגְּמַלִּים׃ לב וַיָּבֹא הָאִישׁ הַבַּיְתָה וַיְפַתַּח הַגְּמַלִּים וַיִּתֵּן תֶּבֶן וּמִסְפּוֹא לַגְּמַלִּים וּמַיִם לִרְחֹץ רַגְלָיו וְרַגְלֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ׃ לג וַיִּישַׂם ויושם ק׳

רש״י

צמידים · רמז לשני לוחות מצומדות: עשרה זהב משקלם · רמז לעשרת הדברות שבהן: (כג) ויאמר בת מי את · לאחר שנתן לה שאלה לפי שהיה בטוח בזכותו של אברהם שהצליח הקב"ה דרכו: ללין · לינה אחת לין שם דבר והיא אמרה ללון כמה לינות: (כד) בת בתואל · השיבתו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון: (כה) מספוא · כל מאכל הגמלים קרוי מספוא כגון תבן ושעורים: (כז) בדרך · דרך המזומן דרך הישר באותו דרך שהייתי צריך וכן כל בי"ת ולמ"ד וה"א המשמשים בראש התיבה ונקודים בפת"ח מדברים כדבר הפשוט שנזכר כבר במקום אחר או שהוא מבורר וניכר באיזה הוא מדבר: (כח) לבית אמה · דרך הנשים היתה להיות להן בית לישב בו למלאכתן ואין הבת מגדת אלא לאמה: (כט) וירץ · למה רץ ועל מה רץ · ויהי כראות את הנזם אמר עשיר הוא זה ונתן עיניו בממון: (ל) על הגמלים · לשמרן כמו והוא עומד עליהם לשמשן: (לא) פניתי הבית · מעבודת גלולים: (לב) ויפתח · התיר זמם שלהם שהיה סותם את פיהם שלא ירעו בדרך בשדות אחרים: (לג) עד אם

רשב״ם

ותשובת דבריה · לכן הקדים מעשה לנתינתה שנתן לה: בקע · חצי שקל כמו נטה ידך על הים ובקעהו: (כג) מקום לנו ללין · מקום לנו בביתך ולמה אנו צריכין ללין · לבית לינה · שם דבר הוא · כמו כי יהיה ריב בין אנשים · מן וירב בלבן · בין דין לדין · שם דבר מן וילן שם בלילת הוא · אבל היא שאמרה גם מקום ללון · פירושה ללון גיפ"י כמו לקום לשוב מצרימה ואילו אי אמרה גם מקום לכם כמו שאמרו הם מקום לנו היה לה לומר ללין כמו שאמרו הם שהיה משמע גם מקום לכם ולמה לבית לינה · אבל ללון אין צריך פי׳ שהרי משמע ללון בו בני אדם · זהו עיקר פשוטו למדקדק לשון הקודש: (כח) גם תבן · שלא שאלת גם מקום ללון ששאלת דרך המקרא לכפול כמו גם לי גם לך: (לב) ויפתח · כמו אל יתהלל חוגר

גמליא למשתי ונסיב גברא קדשא דדהבא תקלא מתקלה ותרין שירין על ידהא מתקל עשר סלעין דדהבא מתקלהון: כג ואמר בת מן את חוי כען לי האית בית אבוך אתר כשר לנא למבת: כד ואמרת לה בת בתואל אנא בר מלכה דילידת לנחור: כה ואמרת לה אף תבנא אף כספתא סגי עמנא אף אתר כשר למבת: כו וכרע גברא וסגיד קדם יי: כז ואמר בריך יי אלהא דרבוני אברהם די לא מנע טיבותה וקושטה מן רבוני אנא באורח תקנן דברני יי לבית אחי רבוני: כח ורהטת עולמתא וחויאת לבית אמה כפתגמיא האלין: כט ולרבקה אחא ושמה לבן ורהט לבן לגברא לברא לעינא: ל והוה כד חזא ית קדשא וית שיריא על ידי אחתה וכד שמע ית פתגמי רבקה אחתה למימר כדין מליל עמי גברא ואתא לות גברא והא קאים עלוי גמליא על עינא: לא ואמר עול בריכא דיי למא את קאים בברא ואנא פניתי ביתא ואתר כשר לגמליא: לב ועל גברא לביתא ושרא גמליא ויהב תבנא וכספתא לגמליא ומיא לאסחאה רגלוהי ורגלי גבריא דעמה: לג ושויאו

נתינה לגר

הוא שם כללי על התכשיט הראוי לאזן ולאף, ולכן פה שהגיד אח"כ בפירוש (לקמן פסוק מ"ז) ואשים הנזם על אפה ת' "קדשא" שהוא תכשיט האף, ושם בויקהל אשר שהוא של האזן, והוא נקרא "שבבא" שתורגמו "שכן" שיש לו שכן באזן השנים. בקע משקלו, תקלא מתקליה · הוא פלגא דסלעא כלקמן (שמות ל"ח כ"ו). ושני צמידים, ותרין שירין. גם ע"ז הקשה הרב בעל מנ"ת, מדוע בפ' ויקהל ת' "חח" שירין, ובפ' מטות (במדבר ל"א נ') ת' וצמיד, ושבבין? ואפשר ג"כ כנ"ל דפה שפי' הכתוב על ידיה, ת' שירין שהוא דבר עגול ונצמד ודבוק על הידים, וכמ"ש רש"י בויקהל על חח שהוא צמיד, אבל בפ' מטות שהוא תכשיט לאזן כמ"ש תיב"ע שם ת' שבבין מל' שכן כנ"ל. (כג) ללין למבת · וכן לקמן ללון ת' ג"כ למבת · נראה שלא חלק בין הפעיל להקל (בשורש זה) כאשר חלקו המפרשים שונים. (כז) בדרך, באורח תקנא · כוונתו כמ"ש רש"י מדכתיב בַדרך הב' בפתח ת' ה"א הידיעה, בית אחי אדוני, בית אחוהי דרבוני · הוא ל' רבים · אבל לקמן (פסוק מ"ח) בית אֲחִי אדני, ת' בת אחוהי דרבוני, לשון יחיד; יען כי לא היתה בת אחיו רבים · אבל המת' האשכנזי

בעל הטורים

(כט) ולרבקה ב' במס' חד הכא ל"ס וחד ס"ם והיינו מורת רוח ליצחק ולרבקה · שכהו עיניו מעשן ע"ג של עשו לכל לרבקה לא הזיק לפי שהיא ראתה כן בבית אביה שהיה כומר לע"ג · ועל כן הקדים הכתוב שם יצחק [ואע"פ שהיא ראתה יותר כי האשה יושבת בבית יותר מן האיש] לומר שלא היו מורת רוח לרבקה כמו ליצחק · א"נ רמז למה שאמרו הנושא אשה יבדוק באחיה שרוב בנים דומין לאחי האם ובשביל שהיה אחיה רשע ילדה עשו הרשע וזהו ולרבקה אח ושמו לבן והיינו מורת רוח ליצחק ולרבקה: (לא) ומקום · ב' הכא · ואידך (איוב כח) ומקום לזהב יזקו · בשביל מקום לזהב שראה מה בנתן לאחותו פינה מקום לגמלים: (לב) ויפתח · ב' הכא ואידך

אבן עזרא

לאף גם באזן ושעל האף יכד מעל פתיל קשור במלח: בקע · חצי שקל מגזרת נבקע: וצמידים · מגזרת צמיד פתיל · כי על היד האחת הצמיד האחד הוא פנים · וצורתו ידועה: (כג) ללין · מן בנין הכבד הנוסף · כי ללון מן הקל: (לג) ומספוא · שם מאכל בהמות והוא שם כלל והמתיו מעורס:

רמב"ן

והיה צריך שיאמר ויקח האיש נזם זהב ויתן על אפה ושני צמידים על ידיה ולכך אני אומר כי פירוש ויקח האיש נזם זהב ושני צמידים שיהיו על ידיה ויאמר בת מי את ואחרי שאמרה אליו בת בתואל אנכי שם הנזם על אפה והצמידים על ידיה כאשר אמר להם אבל חסר כאן הנתינה וכן במקומות רבים: (לב) ויבא האיש הביתה · אליעזר הוא האיש הבא ויפתח הגמלים יחזור אל לבן שעשה עם אורחיו דרך מוסר ופתח גמליהם ויתן להם תבן ומספוא ונתן מים לרחוץ הרגלים רגלי אליעזר ורגלי האנשים אשר אתו כי רחוק הוא שיהיה אליעזר הוא הנותן מים לרחוץ רגליו ורגלי אנשיו וכן

ספורנו

היש זמן מה בהכרח אחר שהשלימה לשאוב וראה שלא היתה מבקשת דבר אבל היו כל מעשיה על צד החסד הגמור: ושני צמידים על ידיה: ראוים למדת ידיה כמו ועשית על החשן שרשות גבלות · ועשית עליו זר זהב · ראויים למדותם: היש בית אביך מקום · מוכן לכניסת אורחים כמנהג אז: ללין · שנלין שם את גמלינו: (כה) גם תבן גם מספוא · לא מקום לגמלים בלבד אבל יש גם כן תבן ומספוא לפרנסם: גם מקום ללון · בעדך ובעד אנשיך: (כט) וירץ לבן אל האיש · לראות אורח עשיר שבא לעיר לא להכניסו לביתו: (ל) ויהי כראות את הנזם והצמידים על ידי אחותו · וחשב שאין ראוי להיות כפוי טובה: וכשמעו את דברי רבקה · ששאל לה היש בית אביך מקום לנו ללין: ויבא אל האיש · להכניסו בביתו: והנה עומד על הגמלים · לאמר לנרכיהם בלתי מגמה ללין בבית אביה של רבקה עד בא דבר מעמו: (לא) למה תעמוד בחוץ · שאלת מקום ללון את הגמלים בלבד למה תתפוץ לעמוד בחוץ אתה ואנשיך: ואנכי פניתי הבית · בעדך ובעד אנשיך:

ומקום

לְפָנָיו לֶאֱכֹל וַיֹּאמֶר לֹא אֹכַל עַד אִם־דִּבַּרְתִּי דְּבָרָי וַיֹּאמֶר
דַּבֵּר׃ לד וַיֹּאמַר עֶבֶד אַבְרָהָם אָנֹכִי׃ לה וַיהוָה בֵּרַךְ אֶת־
אֲדֹנִי מְאֹד וַיִּגְדָּל וַיִּתֶּן־לוֹ צֹאן וּבָקָר וְכֶסֶף וְזָהָב וַעֲבָדִם
וּשְׁפָחֹת וּגְמַלִּים וַחֲמֹרִים׃ לו וַתֵּלֶד שָׂרָה אֵשֶׁת אֲדֹנִי בֵן
לַאדֹנִי אַחֲרֵי זִקְנָתָהּ וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ׃ לז וַיַּשְׁבִּעֵנִי
אֲדֹנִי לֵאמֹר לֹא־תִקַּח אִשָּׁה לִבְנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר
אָנֹכִי יֹשֵׁב בְּאַרְצוֹ׃ לח אִם־־לֹא אֶל־בֵּית־־אָבִי תֵּלֵךְ וְאֶל־
מִשְׁפַּחְתִּי וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי׃ לט וָאֹמַר אֶל־אֲדֹנִי אֻלַי
לֹא־תֵלֵךְ הָאִשָּׁה אַחֲרָי׃ מ וַיֹּאמֶר אֵלָי יְהוָה אֲשֶׁר־־
הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנָיו יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ אִתָּךְ וְהִצְלִיחַ דַּרְכֶּךָ
וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי מִמִּשְׁפַּחְתִּי וּמִבֵּית אָבִי׃ מא אָז תִּנָּקֶה
מֵאָלָתִי כִּי תָבוֹא אֶל־מִשְׁפַּחְתִּי וְאִם־לֹא יִתְּנוּ לָךְ וְהָיִיתָ
נָקִי מֵאָלָתִי׃ מב וָאָבֹא הַיּוֹם אֶל־־הָעָיִן וָאֹמַר יְהוָה אֱלֹהֵי
אֲדֹנִי אַבְרָהָם אִם־יֶשְׁךָ־נָּא מַצְלִיחַ דַּרְכִּי אֲשֶׁר אָנֹכִי הֹלֵךְ
עָלֶיהָ׃ מג הִנֵּה אָנֹכִי נִצָּב עַל־עֵין הַמָּיִם וְהָיָה הָעַלְמָה
הַיֹּצֵאת לִשְׁאֹב וְאָמַרְתִּי אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי־־נָא מְעַט־־מַיִם
מִכַּדֵּךְ׃ מד וְאָמְרָה אֵלַי גַּם־־אַתָּה שְׁתֵה וְגַם לִגְמַלֶּיךָ
אֶשְׁאָב הִוא הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־הֹכִיחַ יְהוָה לְבֶן־אֲדֹנִי׃ מה אֲנִי

ת"א ויאמר עבד אברהם אנכי · בבא קמא לב: אז תנקה · קדושין סא: ואבא היום · סנהדרין נה:

רש"י

דברתי · הרי אם משמש בלשון אשר ובלשון כי כמו עד כי יבא שילה וזה שאמרו חז"ל כי משמש בד' לשונות והא' אי והוא אם: (לו) ויתן לו את כל אשר לו · שטר המתנה הראה להם: (לז) לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני · אם לא תלך תחלה אל בית אבי ולא תאבה ללכת אחריך: (לט) אולי לא תלך האשה · אלי כתיב בת היתה לו לאליעזר והיה מחזר למצוא עילה שיאמר לו אברהם לפנות אליו ולהשיאו בתו א"ל אברהם בני ברוך ואתה ארור ואין ארור מדבק בברוך: (מב) ואבא היום · היום יצאתי והיום באתי מכאן שקפצה לו הארץ · א"ר אחא יפה שיחתן של עבדי אבות לפני המקום מתורתן של בנים שהרי פרשה של אליעזר כפולה בתורה והרבה גופי תורה לא ניתנו אלא ברמיזה: (מד) גם אתה · גם לרבות אנשים שעמו: הוכית · בירר והודיע וכן כל הוכחה שבמקרא בירור דבר: (מה) טרם אכלה · טרם שאני מכלה וכן כל לשון הווה פעמים שהוא מדבר בלשון עבר כמו טרם כליתי

רשב"ם

חוגר כמפתח · התיר חבישתם: (לג) עד אם דברתי דברי · אחרי שראה שהסכים הקב"ה על ידו לא היה לו להתעסק באכילה ושתיה תחלה: (לה) ברך את אדוני · לכן הקדים למעלה ברך את אברהם בכל ויגדל וכל אנשי המלכות היו חפצים להזדווג עמו אך אינו חפץ: (לו) ויתן לו את כל אשר לו · לא יחלקו אחיו עמו: (מ) ישלח מלאכו · יודע אני שיתנו לך: (מב) ואמר ה' אלהי אדוני אברהם וגו' · כל אריכות דברים להודיעם

קדמוהי למיכל ואמר לא איכול עד דאמליל פתגמי ואמר מליל: לד ואמר עבדא דאברהם אנא: לה ויי בריך ית רבוני לחדא ורבא ויהב ליה ען ותורין וכסף ודהב ועבדין ואמהן וגמלין וחמרין: לו וילידת שרה אתת רבוני בר לרבוני בתר דסיבת ויהב ליה ית כל דיליה: לז וקיים עלי רבוני למימר לא תסב אתתא לברי מבנת כנענאי די אנא יתב בארעהון: לח אלהן לבית אבא תיזיל ולזרעיתי ותסב אתתא לברי: לט ואמרית לרבוני מאים לא תיזיל אתתא בתרי: מ ואמר לי יי די פלחית קדמוהי ישלח מלאכיה עמך ויצלח ארחך ותסב אתתא לברי מזרעיתי ומבית אבא: מא בכן תהי זכי (נ״י זכא) ממומתי ארי תהך לזרעיתי ואם לא יתנון לך ותהי זכי ממומתי: מב ואתית (נ״י ואתיתי) יומא דין לעינא ואמרית יי אלהא דרבוני אברהם אם איתך רעוא קדמך לאצלחא ארחי די אנא אזיל עלה: מג הא אנא קאם על עינא דמיא ותהי עולימתא דתפוק לממלי ואמרית לה אשקיני כען זעיר מיא מקולתיך: מד ותימר לי אף את אשתי ואף לגמליך אמלי היא אתתא דזמין יי לבר רבוני: מה אנא עד לא שיציתי למללא עם לבי והא רבקה נפקת

נתינה לגר

לא חילק בין שניהם. (לג) ויושם, ושוי׳· משמע שת׳ כלי הכתיב „ויישם״ (השמים) ולא כלי הקרי „ויושם״ (המאכל). ואפשר שכוונתו כהקרי, ובאשר שלא נמצא הבנין שלא נזכר שם פועלו בארמית כבעברית, ע״כ ת׳ הכוונה ולא המלה, שאלו היתה כוונתו ככתיב, מדוע שנה הלשון מיחיד לרבים? (לט) אלי לא תלך האשה, מאים לא תיתי אתתא· ההבדל שבין פן לאולי הוא שמלת „פן״ תבא, כשחפץ האומר בשלילת הדבר, כמו „פן יפתה לבבכם, פן יהיה דבר עם לבבך בליעל״, וכמ״ש רז״ל „השמר פן ואל אינו אלא ל״ת״ ומלת „אולי״ תבא פעמים רבות כשחפץ האומר בחיוב הדבר, כמו „אולי אבנה ממנה״ (לעיל ט״ז ב׳) „אולי אכפרה בעד חטאתכם״ (שמות ל״ב ל׳) „אולי אוכל נלחם בו״ (במדבר כ״ב י״א)—וההבדל הזה הוא ג״כ בארמית בין דלמא ובין מאים—ולכן הוקשה לחז״ל איך תתכן פה מלת „אולי״ הלא אליעזר רצה שתלך, ואיך אמר „אולי לא תלך״· לכן דרשו (ב״ר פ׳ נ״ט) „בת היתה לאליעזר כו׳״ וכ״כ רש״י· ובאשר כתוב ברש״י שלפניו, אלי כתיב, כברו העולם שהדרש הוא מפני שנכתב חסר, ומקשים והלא הוא אמר (לעיל פסוק ה׳) „אולי״ בוי״ו? אבל באמת כוונתו כמ״ש. (מב) אם ישך נא מצליח, אם אית כען רעוא קדמך לאצלחא· ר״ל אם רצונך להצליח, כי מלת „יש״ בעברית,

בעל הטורים

(מ״א ז׳) ויפתח על הלוחות ידותיה בבנין הבית מה התם לשון ציור אף הכא היו הגמלים של אברהם מצויירין ומסומנין וניכרים לכל שהיו שלו שהגמלים לא היו רועים בשדות אחרים: (לג) ויושם (קרי) ויישם כתיב מלמד שנתנו לו סם המות בקערה ומיהרו עליו לאכול כדי שלא יברכם· ויישם ב׳ דסמיכי הכא ואידך ויישם בארון רמז שרצו להמיתו וליתנו בארון והוא הרגיש ואמר לא אוכל עד אם דברתי דברי כי עבד אברהם אנכי והנהגתי בביתו שלא לאכול עד שאדבר דברי ברכת נט״י וברכת המוציא ובזה חשב כי ינצל שכוס של ברכה לטובה מצטרף ולא לרעה· וכן היה לו שבא מלאך והחזיר סם המות לצד בתואל ואכל ומת ויו״מ שנתנו לו דבר אסור ואמר לא אוכל עד אם דברתי דברי עבד אברהם אנכי ואיני אוכל דבר איסור: (מח) אז תנקה מאלתי· ואברהם למפ׳ משבועתי שבות כתמיד עליהם לומר שבביתו באהלם שהיה תמורם יזהר כדי שיתרצו: כי הבוא אל משפחתי ולא אל בית אבי נעמד שאם

אבן עזרא

(לג) ויישם מבנין שלא נזכר פועלו כמו ויושב את משה: ויש אומרים כי טעם עבד אברהם אנכי נדבק עם דבר המאכל והטעם כי יש מאכלים אסורים לנו· והנכון שדבריו כמשמעם: (מח) אז תנקה מאלתי· ולא אמר משבועתי והטעם כי אפחד

רמב״ן

ויעברו אנשים מדינים סוחרים וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור כי וימשכו ויעלו חוזר אל אחיו הנזכרים בפסוק הראשון וכן ויאמר ציבא אל המלך ככל אשר יצוה אדוני המלך את עבדו כן יעשה עבדך ומפיבושת אוכל על שולחני כאחד מבני המלך והם דברי דוד ורבים כן: ועניין ויפתח הגמלים שפתח מוסרי צוארם כי המנהג להולכים קשורים או שהיו סגורים במושב המרכבה אשר עליהם כלשון אל יתהלל חוגר כמפתח ופתחתי מוסרי צוארך ורש״י כתב התיר זמם שלהם שהיה סותם פיהם שלא ירעו בשדות אחרים ולשון ב״ר התיר וממיהם רבי הונא ור׳ ירמיה שאיל לרבי חייא ב״ר אבא לא היו גמליו של אברהם אבינו דומים

ספורנו

ומקום לגמלים· וסניתי גם כן מקום בעד הגמלים: (לה) ברך את אדוני מאד· ואין ספק כי רבים בארצנו היו חפצים להשיא את בתם לבנו: (לו) אחרי זקנתה· לפיכך היה חביב מאד שנולד: (לז) וישביעני אדוני· ובהיות שאדוני מאס בבנות ארצו ובחר בכם באתי אליכם לא להעדר נשים בארצנו: (מד) היא האשה אשר הוכיח· כאמרם ז״ל בת קול מכרזת

ואומרת

טֶרֶם אֲכַלֶּה לְדַבֵּר אֶל־לִבִּי וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת וְכַדָּהּ עַל־שִׁכְמָהּ וַתֵּרֶד הָעַיְנָה וַתִּשְׁאָב וָאֹמַר אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי נָא׃ מו וַתְּמַהֵר וַתּוֹרֶד כַּדָּהּ מֵעָלֶיהָ וַתֹּאמֶר שְׁתֵה וְגַם־גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה וָאֵשְׁתְּ וְגַם הַגְּמַלִּים הִשְׁקָתָה׃ מז וָאֶשְׁאַל אֹתָהּ וָאֹמַר בַּת־מִי אַתְּ וַתֹּאמֶר בַּת־בְּתוּאֵל בֶּן־נָחוֹר אֲשֶׁר יָלְדָה־לּוֹ מִלְכָּה וָאָשִׂם הַנֶּזֶם עַל־אַפָּהּ וְהַצְּמִידִים עַל־יָדֶיהָ׃ מח וָאֶקֹּד וָאֶשְׁתַּחֲוֶה לַיהוָה וָאֲבָרֵךְ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם אֲשֶׁר הִנְחַנִי בְּדֶרֶךְ אֱמֶת לָקַחַת אֶת־בַּת־אֲחִי אֲדֹנִי לִבְנוֹ׃ מט וְעַתָּה אִם־יֶשְׁכֶם עֹשִׂים חֶסֶד וֶאֱמֶת אֶת־אֲדֹנִי הַגִּידוּ לִי וְאִם־לֹא הַגִּידוּ לִי וְאֶפְנֶה עַל־יָמִין אוֹ עַל־שְׂמֹאל׃ נ וַיַּעַן לָבָן וּבְתוּאֵל וַיֹּאמְרוּ מֵיְהוָה יָצָא הַדָּבָר לֹא נוּכַל דַּבֵּר אֵלֶיךָ רַע אוֹ־טוֹב׃ נא הִנֵּה־רִבְקָה לְפָנֶיךָ קַח וָלֵךְ וּתְהִי אִשָּׁה לְבֶן־אֲדֹנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ נב וַיְהִי כַּאֲשֶׁר שָׁמַע עֶבֶד אַבְרָהָם אֶת־דִּבְרֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה לַיהוָה׃ חמישי נג וַיּוֹצֵא הָעֶבֶד כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּבְגָדִים וַיִּתֵּן לְרִבְקָה וּמִגְדָּנֹת נָתַן לְאָחִיהָ וּלְאִמָּהּ׃ נד וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ הוּא וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־עִמּוֹ וַיָּלִינוּ וַיָּקוּמוּ בַבֹּקֶר וַיֹּאמֶר

ת"א וכדה על · ע"ב כט : ויען לבן · מו"ק קטן יח עקידה שער ח : ויאמר אחיה · כתובות נז : אחר תלך · נדרים לז :

רש"י

ופעמים שמדבר בלשון עתיד כמו כי אמר איוב הרי לשון עבר ככה יעשה איוב הרי לשון עתיד ופי' שהיה לשון הווה כי אומר היה איוב אולי חטאו בני וגו' והיה עושה כך : (מז) ואשאל ואשם · שינה הסדר שהרי הוא תחלה נתן ואח"כ שאל אלא שלא יתפשוהו בדבריו ויאמרו היאך נתת לה ועדיין אינך יודע מי היא : (מט) על ימין · מבנות ישמעאל : על שמאל · מבנות לוט שהיה יושב לשמאלו של אברהם · ב"ר : (נ) ויען לבן ובתואל · רשע היה וקפץ להשיב לפני אביו : לא נוכל דבר אליך · למאן בדבר הזה לא ע"י תשובת דבר רע ולא על ידי תשובת דבר הגון לפי שניכר שמה' יצא הדבר לפי דבריך שזימנה לך : (נב) וישתחו ארצה · מכאן שמודים על בשורה טובה : (נג) ומגדנות · לשון מגדים שהביא עמו מיני פירות של א"י : (נד) וילינו · כל לינה שבמקרא לינת לילה אחד : (נה) ויאמר אחיה ואמה · ובתואל היכן היה הוא היה רוצה לעכב ובא מלאך והמיתו : ימים · שנה כמו ימים תהיה גאולתו שכך נותנים לבתולה זמן י"ב חודש לפרנס את עצמה בתכשיטים : או עשור · עשרה חדשים ואי"ת ימים ממש אין דרך המבקשים לבקש דבר מועט ואם לא תרצה תן לנו מרובה מזה : (נז) ונשאלה את פיה · מכאן שאין משיאין את

רשב"ם

להודיעם שמאת הקב"ה יצא הדבר : (מח) בדרך אמת · שנאמנו דברי הקב"ה לעשות חסד לאברהם ולכם : (מט) על ימין או על שמאל · אל שאר קרובים שיש לאדוני : (נ) לא נוכל דבר אליך רע או טוב · לא הסתירה ולא הבנין תלוי ברצוננו כי על כרחינו רוצים ולא רוצים כי הקדוש ברוך הוא עשה שהיכולת בידו : (נג) כלי כסף וכלי זהב · תכשיטי נשים של כסף וזהב כדכתיב איש אשר מצא כלי זהב אצעדה וגו' וכתיב ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלות ושמתם על בניכם ועל בנותיכם : (נו) וה' הצליח דרכי · אין הקב"ה רוצה שיהא איחור בדבר שאין זה עיקר הצלחה אם יתעכב : (נז) נקרא לנערה

שלחני לאדני: נה ויאמר אחיה ואמה תשב הנער הנערה ק׳ אתנו ימים או עשור אחר תלך: נו ויאמר אלהם אל־תאחרו אתי ויהוה הצליח דרכי שלחוני ואלכה לאדני: נז ויאמרו נקרא לנער לנערה ק׳ ונשאלה את־פיה:

אונקלוס

וקולתה על כתפה ונחתת לעינא ומלת ואמרית לה אשקיני כען: מו ואוחיאת ואחיתת קולתה מעלה ואמרת אשת ואף גמליך אשקי ושתיתי ואף גמליא אשקיאת: מז ושאלית יתה ואמרית בת מן את ואמרת בת בתואל בר נחור דילידת לה מלכה ושויתי קדשא על אפה ושיריא על ידהא: מח וכרעית וסגדית קדם יי וברכית ית יי אלהה דרבוני אברהם דדברני באורח קשוט למיסב ית בת אחוהי דרבוני לבריה: מט וכען אם איתיכון עבדין טיבו וקשוט עם רבוני חוו לי ואם לא חוו לי ואתפני על ימינא או על שמאלא: נ ואתיב לבן ובתואל ואמרו מן קדם יי נפק פתגמא לית אנחנא יכלין למללא עמך ביש או טב: נא הא רבקה קדמך דבר ואיזל ותהי אתתא לבר רבונך כמא די מליל יי: נב והוה כד שמע עבדא דאברהם ית פתגמיהון וסגד על ארעא קדם יי: נג ואפק עבדא מנין דכסף ומנין דדהב ולבושין ויהב לרבקה ומגדנין יהב לאחוהא ולאמה: נד ואכלו ושתיאו הוא וגובריא די עמה וביתו וקמו בצפרא ואמר שלחוני לות רבוני: נה ואמר אחוהא ואמה תתיב עולימתא עמנא עדן בעדן או עסרא ירחין בתר כן תיזיל: נו ואמר להון לא תאחרון יתי ויי אצלח ארחי שלחוני ואיהך לות רבוני: נז ואמרו נקרי לעולימתא ונשמע מה דהיא

נתינה לגר

היא מלה המורה על המציאות ברגע ההיא, ובשעת דברו לא הצליח ה׳ עוד את דרכו, ע״כ הוסיף מלת רשפי ר״ל אם יש לך כעת רצון להצליח. (נה) ימים או עשור, עידן בעידן או עסרא ירחין ·

בעל הטורים

לא ישלח מכים אבי יקח מבית אם: (מז) והשם הנזם · חסר יו״ד לומר שלא נגע בבשרה מחמת צניעות [ונרמז זה בחסרון היו״ד שלא נגע ביו״ד אצבעותיה]: (מט) על ימין או על שמאל · ר״ת בגימ׳ ישמעאל · או בני׳ בעמון ומואב [אולי צ״ל בני עמון בני מואב בני אדום · ד״ה]: (נו) אל תאחרו אותי וה׳ · ס״ת לויה שילווהו:

אבן עזרא

מאדני ומאמו: (מט) חסד · דבר שאינו חיוב: ואמת · לקיים דבר שחסד · ושמאלה מגזרת אמונה והטי״ו לשון נקבה: (נא) דבר ה׳ · גזר וכן כדבר ה׳ שמים נעשו או הוכיח בחלום: (נג) ומגדנות · מגזרת מגדים · או פי׳ מלבושים נכבדים ויהיה הנו״ן שרש כמו מטפחות: (נה) ויאמר אחיה ואמה · כי שקבלו המתנות והאב מחריש · ויתכן שלבן היה גדול מאביו בחכמה וכבוד כי כן מצאנו ויען לבן ובתואל:

רמב״ן

לחמורו של ר׳ פנחס בן יאיר וכו׳ וזו שאלה לסתור פתוח הזמם כי אי אפשר שיהיה החסידות בביתו של ר׳ פנחס בן יאיר גדול יותר מביתו של אברהם אבינו וכאשר חמורו של רבי פנחס בן יאיר איננו צריך להשתמר מן הדברים האסורים לבעליו להאכילו כל שכן גמליו של אברהם אבינו ואין לזמם כי לא יאונה לצדיק כל און: (מה) ומעם והנה רבקה יוצאת וכדה על שכמה · כי בהיותו בביתו שמע את שמה או מתחלה

ספורנו

ואומר בת פלוני לפלוני (מח) אני מרם אכלה לדבר · ואמת. הורה כי נכון הדבר מעם האלהים: (מט) אם ישכם עושים חסד · שבדי להפיק רצון אדוני תבטלו רצונכם ותסכימו לשלוח את בתכם לארץ מרחק ולא תחושו לקנות בה קרובים באלהיכם: ואמת · שתרצו תועלת וכבוד בתכם כראוי לכם וזה בהכניס אותה בבית אברהם: (נ) לא נוכל לדבר אליך רע · לבטל גזרתו: או טוב · לקיים אותה כאלו היתה צריכה לקיום שלנו: (נא) קח ולך · גם בלתי רשותנו: כאשר דבר ה׳ · שגזר בת פלוני לפלוני שהרי נתן אות על רצונו בזה: (נה) ימים או עשור · שתתישב דעתה בהדרגה ללכת אל ארץ אחרת ולא יהיה זה לה פתאום כי ההשתנות הפתאומי לא יסבלה הטבע: (נז) ונשאלה את פיה · אם יסבול דעתה ללכת

עמם

נח וַיִּקְרְאוּ לְרִבְקָה וַיֹּאמְרוּ אֵלֶיהָ הֲתֵלְכִי עִם־הָאִישׁ הַזֶּה וַתֹּאמֶר אֵלֵךְ׃ נט וַיְשַׁלְּחוּ אֶת־רִבְקָה אֲחֹתָם וְאֶת־מֵנִקְתָּהּ וְאֶת־עֶבֶד אַבְרָהָם וְאֶת־אֲנָשָׁיו׃ ס וַיְבָרְכוּ אֶת־רִבְקָה וַיֹּאמְרוּ לָהּ אֲחֹתֵנוּ אַתְּ הֲיִי לְאַלְפֵי רְבָבָה וְיִירַשׁ זַרְעֵךְ אֵת שַׁעַר שֹׂנְאָיו׃ סא וַתָּקָם רִבְקָה וְנַעֲרֹתֶיהָ וַתִּרְכַּבְנָה עַל־הַגְּמַלִּים וַתֵּלַכְנָה אַחֲרֵי הָאִישׁ וַיִּקַּח הָעֶבֶד אֶת־רִבְקָה וַיֵּלַךְ׃ סב וְיִצְחָק בָּא מִבּוֹא בְּאֵר לַחַי רֹאִי וְהוּא יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב׃ סג וַיֵּצֵא יִצְחָק לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה לִפְנוֹת עָרֶב וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה גְמַלִּים בָּאִים׃ סד וַתִּשָּׂא רִבְקָה

ת"א ותקם רבקה · פסחים ג: ותלכנה אחרי · ברכות סא עירובין יח: ויצא יצחק · ברכות כו פסחים פח ע"ג ז ז ותאמר אל · ספר הזוהר פ' פקודי:

רש"י

האשה אלא מדעתה: (נח) ותאמר אלך · מעצמי ואף אם אינכם רוצים: (ס) את היי לאלפי רבבה · את וזרעך תקבלו אותה ברכה שנאמר לאברהם בהר המוריה הרבה ארבה את זרעך וגו' יהי רצון שיהי' אותו הזרע ממך ולא מאשה אחרת: (סב) מבוא באר לחי רואי · שהלך להביא הגר לאברהם אביו שישאנה: יושב בארץ הנגב · קרוב לאותו באר שנאמר ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור ושם היה הבאר שנאמר הנה בין קדש ובין ברד: (סג) לשוח · לשון תפלה כמו ישפוך שיחו: (סד) ותרא את יצחק · ראתה אותו הדור ותוהא (ס"א ותמהה) מפניו: ותפול · השמיטה עצמה לארץ כתרגומו ואתרכינת הטתה עצמה לארץ ולא הגיעה עד הקרקע כמו הטי נא כדך ארכיני ויט שמים וארכין לשון מוטה לארץ ודומה לו כי יפול לא יוטל כלומר אם יטה לארץ לא יגיע עד הקרקע:

רמב"ן

הגידה לו שמה אע"פ שלא נזכר: (סא) ותקם רבקה ונערותיה · ספר הכתוב כי אחר שנתנו רשות שתלך רבקה ומיניקתה ועבד אברהם ואנשיו קמה רבקה וקראה נערותיה ותרכבנה על הגמלים והלכנה אחרי האיש כי הוא מורה הדרך לפניהם: וטעם ויקח העבד את רבקה וילך · לספר בזריזותו כי אחרי צאתו מן העיר והלכנה כל הנשים אחריו לקח העבד רבקה עמו לא תפרד ממנו ולשמרה בדרך מכל מכשול · ור"א אמר כי טעמו שהיה הולך עם רבקה ולא הרגיש עד שבא יצחק ופגע בו: (סב) בא מבא באר לחי ראי · יאמר כי יצחק בא עתה מבא באר לחי ראי שבא מבאר לחי

אבן עזרא

(נט) מניקתה · כימים הקדמונים: (סא) ותרכבנה על הגמלים · שהביא העבד: וילך · פתוח ואם הוא סוף פסוק ולא נקמץ כי בתחלה היה בפת"ח קטן ולא יוכל לעלות שתי מדרגות וכן כל ויאמר · וטעם ויקח העבד את רבקה וילך · הוא היה הולך עם רבקה ולא הרגיש עד בא יצחק: (סב) בא מבוא · שם מקום יקרא בב' שמות · וי"א בא מבא מבטנים וכן יפרשו סוגר כל בית מבוא והישר בעיני שהוא שם הפועל וכן טעמו בא מבוא באר לחי: והוא יושב · כי בימים ההם שם היה דר והוא בפאת נגב מארץ ישראל: (סג) לשוח · ללכת בין השיחים: לפנות ערב · קרוב מביאת השמש והפך לפנות בקר ובפרשת כי הנה אבארנו באר היטב: (סד) וטעם ותפל מעל הגמל · ברצונה כמו ויפל על פניו · והפסוק הבא מאוחר הוא מוקדם כי ותאמר אל העבד וכבר אמרה אל העבד:

רשב"ם

לנערה · אם תרצה להתעכב ימים או עשור כדברינו או מיד ליך כדבריך · דרך ארץ הוא כן כלומר אע"פ שהקב"ה חפץ בזווג זה אעפ"כ אמרו לה התלכי מיד עם האיש הזה או עם אדם אחר לאחר ימים או עשור שמנהג הוא כמו ששנינו נותנים לבתולה שנים עשר חדש לפרנס את עצמה: (נח) ותאמר אלך · איני חושש להתעכב בשביל קשוטי עצמי: (ס) את היי לאלפי רבבה וירש זרעך · ממך יצאו אותם הבנים שנאמר בהם בשעת עקידה וירש זרעך את שער אויביו · זה פירוש ר' יוסף בר שמעון קרא: (סב) ויצחק בא מבא · כמו באכה סדומה · ויצחק באותו היום שבא העבד בא מבאכה של באר לחי ראי שהרי יצחק יושב בארץ הנגב ששם באר לחי ראי כדכתיב על העין בדרך שור · וכתיב ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור ולפי שבא משם ביום ההוא ולא היה יודע מה היו עושים פועלים שלו והיו נוטעים גנות ופרדסים: (סג) ויצא יצחק לשוח בשדה · כדכתיב וכל שיח השדה · כלומר לטעת אילנות ולראות ענייני פועליו ואז בהיותו בשדה ראה גמלים באים והלך לקראתם לראות אם הם גמלי אביו שהוליך העבד: (סד) ותפול מעל הגמל · לצניעות לפי שהיתה רוכבת כמו איש משום ביעתותא דגמלא כדמפרש בפסחים: (סה) הלזה

מיה־

אֶת־עֵינֶיהָ וַתֵּרֶא אֶת־יִצְחָק וַתִּפֹּל מֵעַל הַגָּמָל׃ סה וַתֹּאמֶר

אונקלוס

אמרה: נח וקרו לרבקה ואמרו לה התיזלי עם גברא הדין ואמרת איזיל: נט ואלויאו ית רבקה אחתהון וית מינקתה וית עבדא דאברהם וית גברוהי: ס וברכו ית רבקה ואמרו לה אחתנא את הויא לאלפין ולרבון וירתון בניכי ית קרוי סנאיהון: סא וקמת רבקה ועולמתהא ורכיבא על גמליא ואזלא בתר גברא ודבר עבדא ית רבקה ואזל: סב ויצחק אתא ממיתוהי (נ"י על במיתוהי) מבירא דמלאך קימא אתחזי עלה והוא יתב בארע דרומא: סג ונפק יצחק לצלאה בחקלא למפני רמשא וזקף עינוהי וחזא והא גמליא אתן: סד וזקפת רבקה ית עינהא וחזת ית יצחק ואתרכינת מעל גמלא: סה ואמרת לעבדא מן גברא דיכי דמהלך בחקלא לקדמותנא ואמר

נתינה לגר

ר"ל שנה מיום ליום או י' חדשים, שכבר עברו ב' חדשים משנה כמ"ש הראב"ע בס' לחות. (ס) לאלפי רבבה, לאלפין ולרבון · כוונתו כמו שהיה כתוב „ורבבה" וכמ"ש הרד"ק. (סב) מבוא, במתוהי · יש טעיות „במתוהי" ומפי' הרמב"ן משמע כנוסחת „ממתוהי" וגם מפרש"י משמע כן. (סג) לשוח, לצלאה · הוא כפרש"י ע"פ דרשת רז"ל בברכות שיצחק תקן תפלת המנחה · גם משפט הכתוב נראה לפרש כן, שאם נפרש לשוח „לטייל" יקשה מדוע הגביל הזמן רק במקרה הזאת, ולא הגביל שום זמן בכל מקרי הספור הזאת? שנית, מדוע נפלה מעל הגמל רק בראותה אותו, היתכן כי בכל הדרך לא פגשה שום איש? ע"כ דרשו רז"ל שהוא מל' „שיח" שפורשהו „תפלה" ופי' הכתוב לדעתם, כאלו היה כתוב „ויהי בצאת יצחק לפנות ערב להתפלל בדרכו וגו' וכראות רבקה איש עומד יחידי ושופך שיחו אל ה', נפלה מעל הגמל, ותאמר אל העבד מי האיש הלזה וגו': (סד) ותפל, ואתרכינת · ל' הטיה לצד אחד,

בעל הטורים

(נח) עם האיש הזה · ס"ת משה · הלך כדת משה וישראל: (ס) את היי · היי בגי' כה כלומר אתי למה שנאמר כה יהיה זרעך: רבבה · ד' במס' הכא ואידך ובניו ימיהו רבבה · אלה אלפי רבבה ירדופו · (יחזקאל טז) רבבה כצמח השדה נתתיך שאמרו לה שתהיי מאותם שבניו יניקו רבבה ורבבה כצמח השדה [פרי מגלת נקט]: (סב) והוא יושב בארץ הנגב · וסמיך ליה ויצא יצחק לשוח בשדה · רמז למה שאמרו הגולה שיאהיב ילדים: (סג) לשוח בשדה · היינו שיצחק תקן תפלת המנחה ואז נזדמנה לו רבקה והיינו דכתיב על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא דהיינו אשה דכתיב מצא אשה מצא טוב: לפנות ערב · ב' במסרה הכא ואידך והיה לפנות ערב ירחץ במים

רמב"ן

שבא שמה שאלו אמר בא מבאר לחי ראי היה נראה שהיה דר שם ולכך הוצרך לפרש כי הוא שב לעירו מביאתו שבא אל באר לחי רואי לפי שעה כי הוא יושב בארץ הנגב וחוזר לעירו · ויתכן בעבור היות מבא מקור שהיה יצחק הולך תמיד אל המקום ההוא כי הוא לו מקום תפלה בעבור הראות שם המלאך והוא יושב בארץ הנגב קרוב משם וכן תרגום אונקלוס אתא ממיתוהי ועל דעתו הוא באר שבע שתרגום בין קדש ובין שור בין ברד רקם וחגרא ואם כן המקום ההוא מקום אשל אברהם ראוי לתפלה והנה יצחק בא מן הבאר ההיא אל עיר אחרת אשר היתה בדרך עירו ויצא לפנות ערב לשוח בשדה עם רעיו ואוהביו אשר שם ומצא את העבד ורבקה והלכו כלם יחדיו אל עירו ויביאה האהלה שרה אמו: (סד) ותרא את יצחק · לשון רש"י ראתה אותו הדור ונתביישה ממנו ור"א פי' הפסוק האחרון מוקדם כי ותאמר אל העבד וכבר אמרה אל העבד ורבים בתורה כן על דעתו ובאמת שימצאו מהם אבל בכאן איננו נכון שיאמרך לערב שתי המקראות: (סה) ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק וגו' ותאמר אל העבד

ספורנו

עמה עמך: (ס) את היי · היי נוחה להעלך בדרכי טובך באופן שאת בלבד ולא אשה אחרת תהיי לאלפי רבבה ויירש זרעך כמו שנשבע הא-ל ית' לזרעו של אברהם: (סא) ויקח העבד את רבקה · מיד שלוחי הא-ל שמסרו לשלוחו הבעל ובהיותה אז כבולה לגמרי להיות נכרת והיה כאיש אז עבד לה: (סב) בא מבא באר לחי ראי · להתפלל במקום שבו נשמעת תפלת שפחתו וקודם שהתפלל כבר נשלם ענינו באמרו והנה רבקה אתו לבא על דרך טרם יקראו ואני אענה: והוא יושב בארץ הנגב · אמנם יצחק היה יושב בדרומו של באר לחי ראי ולא הלך שם אז לקבוע דירתו: (סג) ויצא יצחק לשוח · נטה מן הדרך על דעת לשפוך שיחו לפני ה' בשדה שלא יפסיקוהו עוברי דרכים אף על פי שכבר התפלל בבאר לחי ראי וקודם שהתפלל נענה על דרך מן היום אשר נתת את לבך להתענות נשמעו דבריך: והנה גמלים באים · ובצאתו לשוח היה דרכו לקראתם כאמרו ההולך בשדה לקראתנו · וזה כי בבואו מבאר לחי ראי לביתו היה דרכו מן הצפון לדרום והבאים מחרן לבית אברהם היה דרכם מן המזרח למערב להיכך בנטותו מדרכו שהוא מן הצפון אל הדרום והלך לצד מזרח אל דרך שהגמלים הבאים מחרן בני קדם חשבה רבקה שהיה הולך לקראתה: (סד) ותפול מעל הגמל · כנוטה ראשה כהויתה

על

אל־העבד מי־האיש הלזה ההלך בשדה לקראתנו ויאמר העבד הוא אדני ותקח הצעיף ותתכס: סו ויספר העבד ליצחק את כל־הדברים אשר עשה: סז ויבאה יצחק האהלה שרה אמו ויקח את־רבקה ותהי־לו לאשה ויאהבה וינחם יצחק אחרי אמו: פ כה ששי א ויסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה: ב ותלד לו את־זמרן ואת־יקשן ואת־מדן ואת־מדין ואת־ישבק ואת־שוח: ג ויקשן ילד את־שבא ואת־דדן ובני דדן היו אשורם ולטושם ולאמים: ד ובני מדין עיפה ועפר וחנך ואבידע

ת"א ויביאה יצחק. בבא קמא לב: ויסף אברהם. בבא קמא פב זבחים סב:

רש"י

(סה) ותתכס. לשון ותתפעל כמו ותקבר ותשבר: (סו) ויספר העבד. גלה לו נסים שנעשו לו שקפצה לו הארץ ושנזדמנה לו רבקה בתפלתו: (סז) האהלה שרה אמו. ויביאה האהלה ונעשית דוגמת שרה אמו כלומר והרי היא שרה אמו שכל זמן ששרה קיימת היה נר דלוק מע"ש לע"ש וברכה מצויה בעיסה וענן קשור על האהל ומשמתה פסקו וכשבאת רבקה חזרו. ב"ר: אחרי אמו. דרך ארץ כ"ז שאמו של אדם קיימת כרוך הוא אצלה ומשמתה הוא מתנחם באשתו: (א) קטורה. זו הגר ונקראת קטורה ע"ש שנאים מעשיה כקטורת ושקשרה פתחה שלא נזדווגה לאדם מיום שפירשה מאברהם: (ג) אשורים ולטושים. שם ראשי אומות והתרגום של אונקלוס אין לי ליישבו על לשון המקרא שפירש למשירין לשון מחנה. וא"ת שאינו כן מפני האל"ף שאינה יסודית הרי לנו תיבות שאין בראשם אל"ף והוסיפו אל"ף בראשם כמו חומת אנך שהוא מן נכה רגלים וכן אסוך שמן שהוא מן ורחצת וסכת: ולטושים. הם בעלי אוהלים המתפזרים אנה ואנה ונוסעים איש באהלי אפדנו וכה"א והנם נטושים על פני כל הארץ שכן למ"ד.

רמב"ן

מי האיש הלזה ההולך בשדה לקראתינו ויאמר העבד הוא אדוני ותקח הצעיף ותתכס. מדעתי בראות רבקה איש הולך לקראתה בשדה שירש הדרך והלך בשדה לשומתם ידעה כי הוא בא לראותם ולקראת לשלום או להכניסם אל ביתו ללון עשתה כדרך מוסר הנשים לעמוד בהצנע. ותפול מעל הגמל לשון רש"י השמיטה עצמה לארץ כתרגום ואתרכינת כמו הטי נא כדך ארכיני ויט שמים וירד וארכין ודומה לו כי יפול לא יוטל אם ימה לארץ לא יגיע לקרקע ואין דעת אונקלוס שהשמיטה עצמה מן הגמל לארץ שאם כן הנה היא נופלת מעל הגמל ממש לא מוטה מעליו וכן לשון הרכנה הטיה לצד אחד בלבד אבל כוונתו כי מעל הגמל אשר היא רוכבת עליו הטת עצמה לצד אחד להסב פניה ממנו וכמוהו לדעתי ויראה נעמן רץ אחריו ויפול מעל המרכבה לקראתו ויאמר השלום שאין ענינו רק שהשפיל עצמו במרכבה לקראת הרץ אשר היה בארץ לשאול לו בשלום וכן אמר כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך או יהיה אצל אונקלוס מעל הגמל כמו על הגמל וכן מעל שמים תחתך וכזו המ"ס לא יהיה משם עול ימים וזקן וכן המים אשר מעל לרקיע ועל דרך הפשט הוא כמו והנה עם הולכים בדרך מאחריו וכן רבים: (סז) ויביאה יצחק האהלה שרה אמו. חסר הנסמך וכמוהו רבים וטעם הכתוב כי יספר בכבוד שנהג יצחק באמו כי מעת שמתה שרה לא נטו אהלה כי אמרו לא תבא אשה אחרת אל אהל הגבירה הנכבדת וכאשר ראה רבקה הביאה אל האהל ההוא לכבודה ושם לקחה וזה טעם ויאהבה וינחם ירמוז שהיה מצטער מאד על אמו ורחק ממנו מנחם עד שנחם באשתו באהבתו אותה כי מה טעם שיזכיר הכתוב אהבת האיש באשתו ואונקלוס פי' ויביאה יצחק

אבן עזרא

(סה) ותתכס. מבנין התפעל כתי"ו הראשון לנקבה שאיננה נמצאה וכמוהו להתפעל: (סז) האהלה שרה אמו. דרך קצרה האהלה אהל שרה אמו וכן כנבואה עודד הנביא. כמלך אלהים: (א) קטורה. אומרים הגר כי כתוב ולבני הפלגשים נתן אברהם. ופירוש פילגש פשוט וזה השם איננו נופל על זכר ונוכל לפרש על פלגשים נשים: (ג) אשורים. יש אומרים כי אומרים שהיו יודעים הדרכים. ולטושים. לוטשים מרתוק

רשב"ם

מרחוק רגיל לומר כן. וכן בעל החלומות הלזה בא. אבל כשאדם בקרוב אומר המן הרע הזה: (סו) ויספר העבד ליצחק. להודיעו נסים שנעשו לו לדעת כי בת מזלו היא: (א) קטורה. לפי הפשט אין זו הגר:

הפילגשים

עבדא הוא רבוני ונסיבת עיפא ואתכסיאת: סו ואשתעי עבדא ליצחק ית כל פתגמיא די עבד: סז ואעלה יצחק למשכנא וחזא והא תקנין עובדהא כעובדי שרה אמה ונסיב ית רבקה והות ליה לאנתו ורחמה ואתנחם יצחק בתר דמית אמה: א ואוסיף אברהם ונסיב אתתא ושמה קטורה: ב וילידת ליה ית זמרן וית יקשן וית מדן וית מדין וית ישבק וית שוח: ג ויקשן אוליד ית שבא וית דדן ובני דדן הוו למשירין ולשכונין ולנגון: ד ובני מדין עיפה ועפר וחנוך ואבידע ואלדעה

נתינה לגר

כמו הפי נא כדך, ארכיני, כי בודאי לא הפילה עצמה לארץ. (סז) האהלה שרה אמו, וחזא והא תקנין עובדהא כעובדי שרה אמה · משום שהיה קשה לו ה"א הידיעה וחסרון הנסמך וע"כ צריך להיות האהלה אהל שרה אמו, לכן פי' כי כשהביאו אותה האהלה הרגיש כי מעשיה טובים וישרים כמעשי שרה אמו, וכדעת חז"ל שהביא רש"י „שהיה נר דלוק מע"ש לע"ש וברכה מצוי' בעיסה וענן קשור על האהל" ורמזו בזה לנדה חלה והדלקת הנר. **כה** (ג) היו אשורם ולטושם ולאמים, הוו למשרין ולשכונין ולנגון · הוניא אותם מפשוטם שהם שמות עצמיים פרטיים, ופירשם כתוארים, בעבור שהיתה קשה לו מלת „היו" ע"כ תרגמם כתארים, ומשרין ושכונין, שהיהם הם לשון מחנות · וההבדל ביניהם כתב הרמב"ן שהראשונים הם הולכי על דרך מעיר לעיר, והשניים הם נטושים על פני האדמה ושוכנים באהלים · ונגון בארמית, הוא כמו „איים" בעברית (ע' ישעי' מ"ב ט"ו) ובב"ר פ' ס"א אמר ר"ש ב"נ אע"ג דאנן מתרגמינן תגרין ולפדין כו', ור"ש היה בבלי · ות' ירושלמי הוא „תגרין" משמע שבתרגום אונקלוס שלפניו

בעל הטורים

כמו למה שאחז"ל שובלים מן המנחה ולמעלה דמה הכא מנחה שיצחק תקן תפלת המנחה אף התם נמי מנחה: (סז) ויבאה · ב' בספר בראשית וכתיב אחר עולה כ"ד מלמד שקשטה בכ"ד קשוטין: האהלה · ה' במסרה רמז שבשמנה מקומות שרתה שכינה · משכן · גלגל · שילה · נוב · גבעון · בית ראשון · בית שני · לע"ל: ותהי לו לאשה ויוסף אברהם · דרך ארץ שמי שמתה אשתו והניחה לו בנים ישיאם קודם שישא אחרת · ד"א זהו שאמרו (כ"ק ד' נ"ב) שאין תכלי מטייה לכלא דקל הבריה שמע ואיהו לא אכיל: ויאהבה · ב' במסרה הכא ואידך (ש"ב יג) ויאהבה אמנון · התם היתה אהבה התלויה בדבר ע"כ בטלה אבל הכא אינה תלויה בדבר על כן לא בטלה: וינחם · ב' · וינחם יצחק וינחם כרב חסדו · וינחם יצחק למה כרב חסדו · פי' שהיתה צדקת וחסידה:

רמב"ן

האהלה והנה היא שרה אמו ולכן הזכיר האהבה כי מפני צדקתה וכשרון מעשיה אהבה ונחם בה וכך הזכירו בב"ר עד שלא מתה שרה היתה ברכה מצויה בעיסה: (ג) אשורים ולטושים ולאומים · לשון רש"י שהם ראשי אומות ותרגומו של אונקלוס אין לישבו עם לשון המקרא ולי נראה שסבר אונקלוס באשורים שהם המחנות שיירות הולכי דרך מעיר לעיר כמו שאמר אורחת ישמעאלים עשאו מלשון באשורו אחזה רגלי · לא תמעד אשוריו · וסבר בלטושים שהם השוכנים באהלים שהם נטושים על פני האדמה היום ישכנו במקום הזה ולמחר במקום אחר כי הלמ"ד והנו"ן יומרו במקומות רבים כמו לשכה ונשכה ויפקדו אנשים ביום הזה על הנשכות · ומזה חרב נטושה כמו לטושה ואמר בלאומים ולנגון בלשון איים ומלת היו עוררה אתנו בזה שהיה ראוי שיאמר כמו שאמר ומצרים ילד את לודים ואת ענמים ואת להבים ואת נפתוחים ובב"ר רבי שמואל ב"ר נחמן אמר אע"ג דאנן מתרגמים ואמרין תגרין ולפדין וראשי אומים כלם ראשי אומות הן והענין כמו שפירשתי כי היו המתרגמין עושים אשורים תגרין הולכי דרך והיו עושין מן לטושים אנשי רשע פניהם פני להבים נוערים בלפידים מן ללטוש את מחרשתו ואת אתו ילטוש עיניו לי ואמר רבי שמואל בר רב נחמן שאע"פ שנהגו לתרגם כן אינם אלא ראשי אומות אין בהם שם תואר כלל וכן הדבר: (ו) ולבני הפלגשים אשר לאברהם · על דרך הפשט בעבור שנאמר לו כי ביצחק יקרא לך זרע לא בזרע אחר היו כל נשיו אלו פלגשים לא היו נחשבות לנשים שאין זרען יורשיו כי הגר שפחת שרה פלגשו היתה אבל קטורה לאשה לקח לו ואם היתה שפחה בביתו ולקחה לפלגש לא היה אומר ויקח אשה ושמה קטורה רק תקרא פלגש בכתוב מפני הטעם שפי' · ובדברי הימים כתוב ובני קטורה פלגש אברהם והנה אברהם לקח לו אשה מבנות כנען וא"ת שהיתה מצרית או מארץ פלשתים הנה לא שלח אל ארצו ואל מולדתו כאשר עשה בבנו כי איננו שומר רק זרע יצחק כי עליו כרת הברית ועוד שלא אמר הכתוב ויקח אשה קטורה בת פלוני החוי או הפלשתי והמצרי מארץ פלונית כאשר אמר בנשי עשו וזולתן אבל הזכיר שמה בלבד כי היא כנענית וקצר ביחוסה וכן יעשה במקומות רבים כשלא יקפיד בייחוס שלהן ואולי תקרא פלגש בעבור היותה שפחה ממשפחת העבדים ואם היתה שפחה בביתו ובא אליה לא יזכיר ייחוסה כי אין דרך הכתוב להזכיר

ספירנו

על הגמל לכבוד יצחק כמו ויפול מעל המרכבה לקראתו דנעמן: (סה) ותתכס · כי יראה מהביט על דרך ויסתר משה פניו: (סז) וינחם יצחק אחרי אמו · כי עד הנה לא קבל עליה תנחומין לחשיבותה: (ב) ותלד לו את זמרן · גדלם אותם בביתו · על דרך חמשת בני מיכל אשר ילדה לעדריאל שגדלה אותם שלא היו בניה כלל כי אמנם אברהם לא הוליד כי אם יצחק:

וְאֶלְדָּעָה כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי קְטוּרָה׃ ה וַיִּתֵּן אַבְרָהָם אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ לְיִצְחָק׃ ו וְלִבְנֵי הַפִּילַגְשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם נָתַן אַבְרָהָם מַתָּנֹת וַיְשַׁלְּחֵם מֵעַל יִצְחָק בְּנוֹ בְּעוֹדֶנּוּ חַי קֵדְמָה אֶל־אֶרֶץ קֶדֶם׃ ז וְאֵלֶּה יְמֵי שְׁנֵי־חַיֵּי אַבְרָהָם אֲשֶׁר־חָי מְאַת שָׁנָה וְשִׁבְעִים שָׁנָה וְחָמֵשׁ שָׁנִים׃ ח וַיִּגְוַע וַיָּמָת אַבְרָהָם בְּשֵׂיבָה טוֹבָה זָקֵן וְשָׂבֵעַ וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃ ט וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל בָּנָיו אֶל־מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֶל־שְׂדֵה עֶפְרֹן בֶּן־צֹחַר הַחִתִּי אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מַמְרֵא׃ י הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר־קָנָה אַבְרָהָם מֵאֵת בְּנֵי־חֵת שָׁמָּה קֻבַּר אַבְרָהָם וְשָׂרָה אִשְׁתּוֹ׃ יא וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיֵּשֶׁב יִצְחָק עִם־בְּאֵר לַחַי רֹאִי׃ פ

שביעי יב וְאֵלֶּה תֹּלְדֹת יִשְׁמָעֵאל בֶּן־אַבְרָהָם אֲשֶׁר יָלְדָה הָגָר הַמִּצְרִית שִׁפְחַת שָׂרָה לְאַבְרָהָם׃ יג וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל בִּשְׁמֹתָם לְתוֹלְדֹתָם בְּכֹר יִשְׁמָעֵאל נְבָיֹת וְקֵדָר וְאַדְבְּאֵל וּמִבְשָׂם׃ יד וּמִשְׁמָע וְדוּמָה וּמַשָּׂא׃ טו חֲדַד וְתֵימָא יְטוּר נָפִישׁ וָקֵדְמָה׃ מפטיר טז אֵלֶּה הֵם בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל וְאֵלֶּה שְׁמֹתָם בְּחַצְרֵיהֶם וּבְטִירֹתָם שְׁנֵים־עָשָׂר נְשִׂיאִם

ת"א ויתן אברהם · סנהדרין צא : ולבני הפילגשים · סנהדרין שם : ואלה ימי שני · עקרים מד פ' כה : ויקברו אתו · עקרים יב: השדה אשר · קדושין כ : ויהי אחרי מות · קדושין יד : ואלה תולדת · סנהדרין נא : ואלה שני חיי · מגילה יז :

רש"י

הו"ן מתחלפים זו בזו : (ה) ויתן אברהם וגו' · א"ר נחמיה ברכת דאייתיקי נתן לו שא"ל הקב"ה לאברהם והיה ברכה הברכות מסורות בידך לברך את מי שתרצה ואברהם מסרן ליצחק : (ו) הפילגשים · חסר כתיב שלא היתה אלא פילגש אחת היא הגר היא קטורה · נשים בכתובה פילגשים בלא כתובה כדאמרינן בסנהדרין בנשים ופילגשים דדוד : נתן אברהם מתנות · פירשו רבותינו שם טומאה מסר להם ד"א מה שניתן לו על אודות שרה ושאר מתנות שנתנו לו הכל נתן להם שלא רצה ליהנות מהם : (ז) מאת שנה ושבעים שנה וחמש שנים · בן ק' כבן ע' ובן ע' כבן ה' בלא חטא : (ט) יצחק וישמעאל · מכאן שעשה ישמעאל תשובה והוליך את יצחק לפניו והיא שיבה טובה שנאמרה באברהם : (יא) ויהי אחרי מות אברהם ויברך וגו' · נחמו תנחומי אבלים · ד"א אע"פ שמסר הקב"ה את הברכות לאברהם נתיירא לברך את יצחק מפני שצפה את עשו יוצא ממנו אמר יבא בעל הברכות ויברך את אשר ייטב בעיניו ובא הקב"ה וברכו : (יג) בשמותם לתולדותם · סדר לידתן זה אחר זה : בחצריהם · כרכים שאין להם חומה ותרגומו בפצחיהון שהם מפוצחים לשון פתיחה כמו פצחו ורננו : (יז) ואלה שני חיי ישמעאל וגו' ·

רשב"ם

(ו) הפילגשים · הגר וקטורה : מתנות · ממון הרבה : קדמה אל ארץ קדם · שירשו בניו נחלתיו שיש לו שם : (ח) בשיבה טובה · כמו שאמר לו הקב"ה ואתה תבוא אל אבותיך בשלום תקבר בשיבה טובה שלא אירע העינוי בימיו : (יב) אשר ילדה הגר המצרית · כלומר אין ה בנו הנקרא על שם זרעו אלא בן שפחה · אבל ביצחק כתב לפנינו אלה תולדות יצחק בן אברהם · כיצד הוא בנו · אברהם הוליד את יצחק · כלומר

לְאֻמֹּתָם: יז וְאֵלֶּה שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל מְאַת שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים

אונקלוס

כל־אלין בני קטורה: ה ויהב אברהם ית־כל־דילה ליצחק: ו ולבני לחינתא די לאברהם יהב אברהם מתנן ושלחנון מעל יצחק בריה עד־דהוא קים קידומא לארע מדינחא: ז ואלין יומי שני־חיי אברהם דחיא מאה ושבעין וחמש שנין: ח ואתנגיד ומית אברהם בסיבו טבא סיב ושבע־יומין ואתכניש לעמיה: ט וקברו יתיה יצחק וישמעאל בנוהי במערתא דכפלתא לחקל עפרון בר־צחר חתאה די־על־אפי ממרא: י חקלא די־זבן אברהם מן בני־חתאה תמן אתקבר אברהם ושרה אתתיה: יא והוה בתר דמית אברהם וברך יי ית־יצחק בריה ויתיב יצחק עם־בירא דמלאך־קימא אתחזי עלה: יב ואלין תולדת ישמעאל בר־אברהם די ילידת הגר מצריתא אמתא דשרה לאברהם: יג ואלין שמהת בני ישמעאל בשמהתהון לתולדתהון בוכרא דישמעאל נביות וקדר ואדבאל ומבשם: יד ומשמע ודומה ומשא: טו חדד ותימא יטור נפיש וקדמה: טז אלין אנון בני ישמעאל ואלין שמהתהון בפצחיהון ובכרכיהון תרין־עשר רברבין לאמיהון: יז ואלין שני חיי

נתינה לגר

היה נ"כ „הגרין" ומה שאמר „אנן מתרגמינן" ע' בהקדמה כוללת. (ו) קדמה, קידומא · משום שכפל הכתוב את"כ „אל ארץ קדם" לכן ת' „קדמה" כמו „לפנים" וכמו „קדמה מזרחה" (שמות כ"ז י"ג). (טז) לאמתם, לאומהון · כל לאמים ת' „מלכוון" רק הכא שמזכיר נשיאים הוכרח לתרגם כן. ויסודתו

אבן עזרא

והנכון בעיני כי הם שמות ואין בהם תאר שם: (ו) מתנות · ממון נתן להם: קדמה · פי' אל ארץ קדם · וכן אשר לא יעבדו אותו את נבוכדנצר · וקדם מזרח ארץ ישראל וי"א אל מקום בן ישמעאל. והראשון נכון: (ח) מלת ויגוע · צאת הרוח מהגוף רגע אחד בלי ענוי ועכוב · הלא תראה ויאסוף רגליו אל המטה ומיד גוע · והנה כל גויעה מיתה ואין כל מיתה גויעה על כן כתוב במבול ויגוע: ופי' וימת אברהם · שזה בשיבה טובה: ויאסף אל עמיו · יש אומרים כי על כבוד הנשמה אמר כי בהיותו מתעסק עם הגוף הוא כחלק נפרד · ובהפרד מהגוף יאסף הכבוד אל עמיו ויש אומר כי זה מבשפט הלשון והטעם על לכתו בדרך אבותיו כאלו יתחבר אליהם וכן ואתה תבא אל אבותיך בשלום: (טז) ובטירותם · ארמונים כמו טירת כסף: לאמותם · בשורק מלאנו אמות ואומים ולמ"ד לאמותם נוסף כלמ"ד לגוייהם · ואיננו כלמ"ד בלאמים כי הוא שרש כמו ולאם מלאם יאמץ · והטעם שהוא בלמ"ד

רמב"ן

באמהות רק שמן כענין בזלפה ובלהה · ורש"י כתב נשים בכתובה פלגשים שלא בכתובה כדאמר בנשים ופלגשים לדוד ואין בסנהדרין הדבר כן כי לא תקרא פלגש אלא כשהיא בלא קדושין כי הכתובה מדברי סופרים והנראה בסנהדרין פלגש בלא כתובה וקדושין אבל אפשר שגם בני נח כאשר ישאו להם נשים במשפטן בבעילה היו נוהגים לכתוב להן מהר ומתן ואשר רצונם שתהיה להם פלגש וישלח אותה כאשר ירצה ולא יהיו בניה בנוחלים את שלו לא היה כותב לה כלום ועל דעת רבותינו שהיא הגר הזה היא פלגש ודאי: (ח) זקן ושבע · שראה כל משאלות לבו ושבע כל טובה וכן ושבע ימים שבעה נפשו בימיו ולא יתאוה שיחדשו בו הימים דבר וכענין שנאמר בדוד וימת בשיבה טובה שבע ימים ועושר וכבוד והוא ספור חסדי השם בצדיקים ומדה טובה בהם שלא יתאוו במותרות כענין שנאמר בהם תאות לבו נתת לו ולא כמו שנאמר בשאר האנשים אוהב כסף לא ישבע כסף ואמרו בו אין אדם יוצא מן העולם וחצי תאותיו בידו יש בידו מנה מתאוה מאתים השיגה ידו למאתים מתאוה לעשותו ארבע מאות שנאמר אוהב כסף לא ישבע כסף ובב"ר אמרו הקדוש ברוך הוא מראה להם לצדיקים מתן שכרן שהוא עתיד ליתן להם לעולם הבא ונפשם שבעה והם ישנים נתעוררו החכמים בזה ופירשו הכתוב שאומר ושבע במראה הזו: (ט) ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו · לשון רש"י כאן בן האמה חולק כבוד לבן הגבירה: (יא) וישב יצחק עם באר לחי ראי · קרוב אל המקום ההוא או בעבור שאיננו עיר אמר כי נטה אהלו אצל הבאר: (יז) ואלה שני חיי ישמעאל · הקרוב בדרך הפשט כי הכתוב יספר בשני הצדיקים תולדותם

ספורנו

יצחק וישמעאל כמבואר בדברי הימים: (ו) נתן אברהם מתנות · לא בלשון ירושה כלל כדי שיהיו דבריו קיימים: בעודנו חי · ולא רצה לסמוך על דייתיקי ומיני כצוואות: (ח) ושבע · מכל מה שהתאוה לראות ולעשות בימיו: ויאסף אל עמיו · נאסף אל צרור החיים לחיי העולם עם צדיקי הדורות שהם עמיו ודומים אליו ואמרו עמיו בלשון רבים כי אמנם רב ההבדל בין הצדיקים במעלה עם היותם כלם זוכים לחיי עולם כאמרם ז"ל (שבת פרק שואל) וכל אחד נכוה מחפתו של חבירו:

נאגס

שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים׃ וַיִּגְוַע וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃
יח וַיִּשְׁכְּנוּ מֵחֲוִילָה עַד־שׁוּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מִצְרַיִם בֹּאֲכָה אַשּׁוּרָה עַל־פְּנֵי כָל־אֶחָיו נָפָל׃ פ פ פ

ק"ה יהוידע סימן ומפטירין והמלך דוד במלכים א' סימן א'

סדר תולדת

יט וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן־אַבְרָהָם אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת־יִצְחָק׃ כ וַיְהִי יִצְחָק בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּקַחְתּוֹ אֶת־רִבְקָה בַּת־בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי מִפַּדַּן אֲרָם אֲחוֹת לָבָן הָאֲרַמִּי

ת"א ואלה תולדת · סנהדרין לא: אברהם הוליד · מציעא פז: ויהי יצחק בן · יבמות סד:

רש"י

אמר רבי חייא בר אבא למה נמנו שנותיו של ישמעאל כדי לייחס בהם שנותיו של יעקב משנותיו של ישמעאל למדנו ששמש יעקב בבית עבר י"ד שנה כשפירש מאביו קודם שבא אצל לבן שהרי כשפירש יעקב מאביו מת ישמעאל שנאמר וילך עשו אל ישמעאל וגו' כמו שמפורש בסוף מגילה נקראת (ורש"י הביאו ס"פ תולדות): ויגוע · לא נאמרה גויעה אלא בצדיקים: (יח) נפל · שכן כמו ומדין ועמלק ובני קדם נופלים בעמק כאן הוא אומר לשון נפילה ולהלן הוא אומר על פני כל אחיו ישכון עד שלא מת אברהם ישכון משמת אברהם נפל: הסלת פרשת חיי שרה

(יט) **ואלה** תולדות יצחק · יעקב ועשו האמורים בפרשה: אברהם הוליד את יצחק · לאחר שקרא הקב"ה שמו אברהם אח"כ הוליד את יצחק ד"א ע"י שכתב הכתוב יצחק בן אברהם הוזקק לומר אברהם הוליד את יצחק לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה שהרי כמה שנים שהתה עם אברהם ולא נתעברה הימנו מה עשה הקב"ה צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם והעידו הכל אברהם הוליד את יצחק וז"ש כאן יצחק בן אברהם היה שהרי עדות יש שאברהם הוליד את יצחק: (כ) בן ארבעים שנה · שהרי כשבא אברהם מהר המוריה נתבשר שנולדה רבקה ויצחק היה בן ל"ז שנה שהרי בו בפרק מתה שרה ומשנולד יצחק עד העקידה שמתה שרה ל"ז שנה ובת צ' היתה כשנולד יצחק ובת קכ"ז כשמתה שנאמר ויהיו חיי שרה וגו' הרי ליצחק ל"ז שנים ובו בפרק נולדה רבקה המתין לה עד שתהא ראויה לביאה ג' שנים ונשאה: בת בתואל מפדן ארם אחות לבן · וכי עדיין לא נכתב שהיא בת בתואל ואחות לבן ומפדן ארם אלא להגיד שבחה שהיתה בת רשע ואחות רשע ומקומה אנשי רשע ולא למדה ממעשיהם: מפדן ארם · ע"ש ששני ארם היו ארם נהרים וארם צובה קורא אותו פדן לשון צמד בקר ותרגום פדן תורין · ויש פותרים פדן ארם כמו שדה ארם שבלשון ישמעאל

רמב"ן

ומספר חייהם להודיע כי זרע צדיקים יבורך ולא ספר ימי עשו כי חיה יותר מיעקב וכבר נשלם הספור במות יעקב ולא רצה לחזור אלה חיי עשו שכבר הזכיר תולדותיו במקום הראוי להם ובמדרש רבותינו

אבן עזרא

ובתסרונו שוה והם שני שרשים: (יח) על פני כל אחיו · הם זמרן ויקשן: נפל · חלקו או גורלו · או שרוב בני ישמעאל נוסעים ממקום אל מקום כטעם אל הכשדים אתם נופל · וזה מעט רחוק בעבור שאחיו במזרח ומצרים ואשור למערב לא"י · ויתכן שבכתוב דבר על ישמעאל שמת בחיי אחיו אחר שנפל כי לא ידענו סבת מותו: חסלת פרשת חיי שרה

(יט) ואלה אחר שהזכיר תולדות ישמעאל שב להזכיר תולדות יצחק שהם עשו ויעקב · וי"א כי טעם הוליד את יצחק שהיה דומה לאביו · וכל רואיו יעידו כי אברהם הולידו · וי"א כי טעם הוליד גדל ורבה כמו יולדו על ברכי יוסף · והעד שאמר וישלחם מעל יצחק בנו: (כ) מפדן · שדה וכן בלשון ישמעאל: אחות לבן · הוא ידוע ונכבד מאחיו וכן

רשב"ם

זה הוא עיקר תולדתו של אברהם כמו פרץ הוליד את חצרון וגו': (יז) ואלה שני חיי ישמעאל · חכמים פירש בכגלת למה נמנו שנותיו של ישמעאל · ולפי הפשט לכבודו של אברהם הוא"ל ונתפרש שעת לידתו ואברהם בן שמונים שנה ושש שנים בלדת הגר את ישמעאל וגם שעת מילתו כדכתיב וישמעאל בנו בן שלש עשרה שנה וגו' חזר עתה ופי' כל ימי חייו: (יח) על פני כל אחיו נפל · שכן כדכתיב על פני כל אחיו ישכן:

(יט) **ואלה** תולדת יצחק · אברהם הוליד את יצחק · לפי פשוטו של מקרא לפי שאמר למעלה בישמעאל בן אברהם אשר ילדה הגר המצרית · אבל כאן יצחק עיקר בן היה לאברהם שהוא הוליד את יצחק מאשתו גמורה כדכתיב כי ביצחק יקרא לך זרע · וכן בדברי הימים לאחר שכתב כי בני אברהם היו יצחק וישמעאל ובני קטורה חוזר וכותב סתם ויולד אברהם את יצחק: (כ) בן ארבעים שנה וכתיב בן ששים שנה בלדת

ישמעאל מאה ותלתין ושבע שנין ואתנגיד ומית ואתכניש לעמה: יח ושרו מחוילה עד־חגרא די על אפי מצרים מטי לאתור על־אפי כל־אחוהי שרא:

יט ואלין תולדת יצחק בר אברהם אברהם אוליד ית־יצחק: כ והוה יצחק בר־ארבעין שנין כד־נסיב ית־רבקה בת־בתואל ארמאה מפדן ארם אחתה

נתינה לגר

בלשון · יען כי כל לאומים הל' הוא מן השרש, והראי' "ולאם מלאם יאמץ" והוא בל' זכר, אבל פה הל' הוא מאותיות בכל"ס, והיא מן אומה, והראיה כי גם הרבוי בעברית בא בל' נקבה. (יז) ויגוע, ואתנגיד · ע' ערוך ערך נגדא · וע' רמב"ן שהאריך בזה · ומ"ש בגמ' (ב"ב דף ט"ז) "אין גויעה אלא בצדיקים" (ר"ל אסיפת הכחות) אם מחובר אל ויאסף אל עמיו שנאמר קודם קבורה, ולכן במתי מבול (לעיל ז' כ"א) שלא כתיב בהם אסיפה ת' ויגוע, ומית, ולא ואתנגיד; וגבי אהרן דכתיב "כי גוע אהרן" (במדבר כ' כ"ט) ת' "מית" ולא אתנגיד, משום שהם כי גוע על ויראו ת' והזו, והם ראו את פטירתו מהם ולא דרך מיתתו. (יח) נפל, שרא · טעמו לקיום נבואת המלאך שאמר (לעיל ט"ז י"ב) "ועל פני כל אחיו ישכן" · שגם שם ת' "ישרי" ולא כמ"ש בב"ר סוף פ' ס"ב ע"ש.

בעל הטורים

(יח) על פני כל אחיו · וסמיך ליה ואלה תולדות יצחק לומר כשיפול ישמעאל באחרית הימים אז יצמח בן דוד שהוא מתולדות יצחק:
(יט) הוליד · בגי' דומה שהיה זיו איקונין של יצחק דומין לאברהם: (כ) בקחתו · ב' במסרה הכא ואידך בקחתו והוא אסור
בזיקים גבי ירמיה (מ"ס) מה קחתו דהתם אסור (ר"ל ● קשירה וכפות) אף הכא אסור · ללמד שאף יצחק עקד
היה ולפינן מעטת ליצחק כתיב הכא ויעתר יצחק וכתיב התם (שופטים יג) ויעתר מנוח: לבן הארמי · אותיות הרמאי: (כא) כי

רמב"ן

בספור ימי ישמעאל טעמים רבים והנכון שבהם שהיה צדיק בעל תשובה וספר בו כדרך הצדיקים: ויגוע · לשון רש"י לא נאמרה גויעה אלא בצדיקים ובגמ' הקשו והא דור המבול נאמר בהם גויעה ויגוע כל בשר הרומש על הארץ וכל האדם אשר בארץ יגוע ומהרץ מיעט ואסיפה קאמרינן כוונתם כי הגויעה מיתה בלא חולי מכאיב ובלא יסורין ואין זוכין לה אלא הצדיקים ואנשי דור המבול ההפוכים כמו רגע ולא חלו בהם ידים וכן מתי מדבר ועל כן אמר בהם גויעה בגוע אחינו וכן והוא איש אחד לא גוע בעונו שלא המית אותו עונו פתאום אבל כשיזכיר הכתוב כן עם זכרון המיתה כמלת ויאסף או וימת תרמוז למיתת הצדיקים ולשון בראשית רבה ויגוע וימת אברהם א"ר יהודה בר אלעי החסידים הראשונים היו מתיסרין בחולי מעים בעשרה ובעשרים יום לומר שהחולי ממרק ר' יהודה אומר כל מי שנאמרה בו גויעה מת בחולי מעים ושם אמרו וכל אשר בארץ יגוע יצמוק ויראה שמלת גויעה אלים סמק בשרו והוא עומד על רגליו וכן דעת אונקלוס שתרגם בכאן ואתנגיד והוא העלוף כלשון אתנגיד ואפשר יכול ישלם חמשה נגידים ונאמר כן במבול כמו שאמר וימח את כל היקום ונאמר ויגוע ימת כגבר יחלש וימות והיא מדה בצדיקים:
(יט) אמר הכתוב ואלה תולדות יצחק בן אברהם · על עשו ויעקב האמורים למטה והזכיר הכתוב איך היתה ילידתם אברהם הוליד את יצחק לשון רש"י ע"י שכתוב יצחק בן אברהם הוזקק לומר אברהם הוליד את יצחק לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך כשעברה שרה לכך צר הקב"ה קלסתר פניו דומה לאברהם שיאמרו הכל אברהם הוליד את יצחק · ור"א אמר עוד שטעם הוליד גדל ורבה כמו יולדו על ברכי יוסף כמו שאמר וישלחם מעל יצחק בנו והנכון בעיני כי חזר עתה והחל בספר היחס כמנהג הכתוב לחזור באנשי המעלה אל ראש היחס וכן בדברי הימים כתוב בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם וארפכשד ילד את שלח וכאשר השלים חזר ואמר שם ארפכשד שלח עד אברם הוא אברהם וכן ביחוס בנימין חזר למפרע והחל וגר הוליד קיש וקיש הוליד את שאול אף כאן אברהם הוליד את יצחק ויצחק הוליד את ועקב כאשר יזכיר וחזר לספר זה בעבור שאמר ואלה תולדות ישמעאל בן אברהם שאם אמר ג"כ ואלה תולדות יצחק בן אברהם בלבד היה השוה שניהם ביחוס ובמעלה ואף כי הקדים הבכור ועוד שהיה ראוי שיתחיל באברהם ויאמר אלה תולדות אברהם אבל לא רצה לעשות כן שלא ימנה ישמעאל ובני קטורה ולכך חזר והשלים אברהם הוליד את יצחק לומר כי הוא לבדו תולדותיו וכאלו לא הוליד אחר יחשב כמו שנאמר כי ביצחק יקרא לך זרע ולכך אמר למעלה ג"כ אשר ילדה הגר המצרית שפחת שרה לאברהם לכבוד יצחק לומר שאין אלו תולדות היחס לאברהם רק הם בני האמה וכמו שאמר וגם את בן האמה לגוי אשימנו וכן עשה הכתוב אף בדברי הימים כי אמר מתחלה בני אברהם יצחק וישמעאל ואלה תולדותם בכור ישמעאל נביות והזכיר ובני קטורה פלגש אברהם ילדה את זמרן והיה ראוי שיאמר בני יצחק וחזר והחל ויולד אברהם את יצחק בני יצחק עשו וישראל:

ספורנו

(יט) ואלה תולדות יצחק · ילדי ימיו וקורותיו: אברהם הוליד את יצחק · כו לבדו נקרא לאברהם זרע: (כ) אחות לבן

לו לאשה : כא ויעתר יצחק ליהוה לנכח אשתו כי עקרה הוא ויעתר לו יהוה ותהר רבקה אשתו : כב ויתרצצו הבנים בקרבה ותאמר אם־כן למה זה אנכי ותלך לדרש את־יהוה : כג ויאמר יהוה לה שני גיים גוים ק׳ בבטנך ושני לאמים ממעיך יפרדו ולאם מלאם יאמץ ורב יעבד צעיר : כד וימלאו ימיה ללדת והנה תומם בבטנה : כה ויצא הראשון אדמוני כלו כאדרת שער ויקראו שמו עשו :

ת"א ויעתר יצחק · סוכה יד יבמות שם : ויעתר לו ה׳ · בתרא פד : שני גיים · ברכות נז ע"ז יא : ולאם מלאם · פסחים קב מגילה ו׳ סוטה מא סנהדרין לב : וימלאו ימיה · ברכות ס : ויצא הראשון · פסחים ס׳ :

הלמד רפה מ"ש

רש"י

קורין לשדה פדן : (כא) ויעתר · הרבה והפציר בתפלה : ויעתר לו · נתפצר ונתפייס ונתפתה לו ואומר אני כל לשון עתר לשון הפצרה ורבוי הוא וכן ועתר ענן הקטורת מרבית עלית העשן וכן והעתרתם עלי דבריכם וכן ונעתרות נשיקות שונא דומות למרובות והנס למשא אינקרי"שרא בלע"ז* : לנכח אשתו · זה עומד בזוית זו ומתפלל וזו עומדת בזוית זו ומתפללת : ויעתר לו · ולא לה שאין דומה תפלת צדיק בן רשע לתפלת צדיק בן צדיק לפיכך לו ולא לה : (כב) ויתרוצצו · ע"כ המקרא הזה אומר דרשני שסתם מה היא רציצה זו וכתב א"כ למה זה אנכי רבותינו דרשוהו לשון ריצה כשהיתה עוברת על פתחי תורה של שם ועבר יעקב רץ ומפרכס לצאת · עוברת על פתח עבודת גלולים עשו מפרכס לצאת · ד"א מתרוצצים זה עם זה ומריבים בנחלת שני עולמות : ותאמר אם כן · גדול צער העיבור : למה זה אנכי · מתאוה ומתפללת על ההריון : ותלך לדרוש · לבית מדרשו של שם : לדרוש את ה׳ · שיגיד לה מה תהא בסופה : (כג) ויאמר ה׳ לה · ע"י שליח נאמר ברוה"ק והוא אמר לה : שני גוים בבטנך · (גיים כתיב) כמו גאים אלו אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שלחנם לא צנון ולא חזרת לא בימות החמה ולא בימות הגשמים : ושני לאמים · אין לאום אלא מלכות : ממעיך יפרדו · מן המעיים הם נפרדים זה לרשעו וזה לתומו : מלאום יאמץ · לא ישוו בגדולה כשזה קם זה נופל וכה"א אמלאה החרבה לא נתמלאה צור אלא מחורבנה של ירושלים : (כד) וימלאו ימיה · אבל בתמר כתיב ויהי בעת לדתה שלא מלאו ימיה כי לשבעה חדשים ילדתם : והנה תומם · חסר ובתמר תאומים מלא לפי ששניהם צדיקים אבל כאן אחד צדיק ואחד רשע : (כה) אדמוני · סימן הוא שהוא שופך דמים : כלו כאדרת שער · מלא שער כטלית של צמר המלאה שער פלוקיר"א בלע"ז* : ויקראו שמו עשו · הכל קראו לו כן לפי שהיה נעשה ונגמר בשערו כבן שנים הרבה : (כו) ואחרי כן יצא אחיו וגו׳ · שמעתי מ"א הדורשו לפי פשוטו בדין היה אוחז בו לעכבו יעקב נוצר מטיפה ראשונה ועשו מן השניה צא ולמד משפופרת שפיה קצרה תן לה שתי אבנים זו אחר זו הנכנסת ראשונה תצא אחרונה והנכנסת אחרונה תצא ראשונה נמצא עשו הנוצר באחרונה יצא ראשונה ויעקב שנוצר ראשונה יצא אחרון ויעקב בא לעכבו שיהא ראשון ללידה כראשון ליצירה ויפטור את רחמה ויטול את הבכורה מן הדין : בעקב עשו · סימן שאין זה מספיק לגמור מלכותו עד שזה עומד ונוטלה הימנו : ויקרא שמו יעקב · הקב"ה (אמר אתם קריתון לבכורכם שם אף אני אקרא לבני בכורי שם הה"ד ויקרא שמו יעקב) ד"א אביו קרא לו יעקב על שם

רשב"ם

בלדת אותם משני הפסוקים הללו למדנו שהיתה עקרה עשרים שנה : (כא) ויעתר · רבוי דברים כדכתיב העתרתם עלי דבריכם : לנכח · בשביל : (כב) ויתרוצצו הבנים בקרבה · לשון רץ לקראת רץ שהיו רצים ומתנענעים בתוך גופה כדרך עוברים · וכן מן קם מתקוממים, מן לן מתלוננים · אבל מלשון רצץ עזב דלים היה לו לומר וירצצו כמו בטרם יתנגפו רגליכם : לדרוש את ה׳ · אל הנביאים שבאותן הימים כדכתיב לדרוש את ה׳ מאתו · וכתיב כי יבא אלי העם לדרוש אלהים : (כג) ויאמר ה׳ לה · על ידי נביא : שני גוים · אל תיראי כי צער העיבור שלך בשביל שתאומים יש בבטנך שמרובה צער העיבור של שנים מעיבור אחד : ושני לאמים מלכיות · כדכתיב מלכי ארץ וכל לאמים כפל לשון הוא · אבל לאמים הוא עמים ומתוך שהנביא התחיל לומר לה גמר ופירש לה כל העתידות : ורב יעבוד צעיר · ולכן אהבה את יעקב שאהבו הקב"ה וכדכתיב ואהב את יעקב : (כד) והנה תומם · בכל דבר חדוש רגיל לומר כן · וכן ויהי בבקר והנה היא לאה כי עד עתה היה סבור שהיא רחל וכן וייקץ פרעה והנה חלום כי לא היה סבור שהיה חלום עד שניעור משנתו : (כה) אדמוני · רו"ש בלע"ז : כאדרת שער · שלובשים

(1 Croître וואכסען, צונעהמען . (2 velu האאריג

הרוצים

כו וְאַחֲרֵי־כֵן יָצָא אָחִיו וְיָדוֹ אֹחֶזֶת בַּעֲקֵב עֵשָׂו וַיִּקְרָא שְׁמוֹ

אונקלוס

דלבן ארמאה ליה לאנתו: כא וצלי יצחק קדם יי לקביל אתתיה ארי עקרה היא וקביל צלותיה יי ועדיאת רבקה אתתיה: כב ודחקין בניא במעהא ואמרת אם כן למה דנן אנא ואזלת למתבע אולפן מן קדם יי: כג ואמר יי לה תרין עממין במעיכי ותרתין מלכון ממעיכי יתפרשן ומלכו ממלכו יתקף ורבא ישתעביד לזעירא: כד ושלימו יומהא למילד והא תיומין במעהא: כה ונפק קדמאה סמוק כולה כגלים (נ"י ככלן) דשער וקרו שמה עשו: כו ובתר כן נפק אחוהי וידה אחידא בעקבא

נתינה לגר

(כג) ויאמר ה' לה, ואמר ה' לה· לא ת' "מימרא דה'" רק ה' בכבודו ובעצמו, כי נביאה היתה וכמ"ש בב"ר פ' ס"ג "משלם לא נזקק הקב"ה להשיח עם אשה אלא עם אותה הצדקת".

בעל הטורים

עקרה היא · ב' כתיב נומר לך שאף הוא היה עקר ואית דדרים המקרא לומר היא ולא הוא דהא כתיב כי ביצחק יקרא לך זרע אלמא לאו עקר הוה: ותהר רבקה אשתו · אשתו בגי' קש ואש והיה בית יעקב אש וגו' ובית עשו לקש (עובדיה): (כב) ויתרצצו · זה רוצה לצאת לבית תורה וזה רוצה לצאת לבית ע"ז (ב"ר פס"ג): לדרוש · בגי' מן שם בן נח: (כג) גוים · גיים כתיב רמז לשנים אומות שלא לקבל הנביאים שחייב בית המקדש אלוהי אדום ויסמעאלים וכו' והם עשרים · ד"א גיים עולה ס"ג זה נתברך בן ס"ג וזה בא בס"ג אומות בחורבן בית שני דג' אומות נעקרו והיינו דכתיב הכל ס"ג יחדו נאלחו: שני גוים בבטנך · בגימ' זה רבי יהודה ואנטונינוס: ולאם מלאם יאמץ · יגבר על הכירו ויחריבו היינו דכתיב (יחזקאל כו) אמלאה החרבה: (כד) תומם חסר יו"ד ואלף שהשנים י"א כנגד י"א שבטים שהיתה ראויה להוליד כדאיתא במדרש: (כה) אדמוני · ב' במסרה הכא ואידך (ש"א ט"ז) והוא אדמוני עם יפה עינים גבי דוד כשראה שמואל את דוד אדמוני אמר זה שופך דמים כעשו וע"כ נאמר עם יפה עינים עם דעת סנהדרין הוא עושה שנקראו עינים שנאמר ואם מעיני העדה: אדמוני מלמד שבשהית רחם אמו ונתגולל בדם · ד"א אדמוני מלשון אדם שיצא בעל שער כאדם גדול והיינו כאדרת שער שהיה מלא שערות כאדרת שאם הוא מלשון אדם אדרת שער אינה אדומה: עשו שהיה עשוי ונגמר · עשו בגי' שלום שאלמלא במו שבוא שלום היה מחריב העולם · ד"א עשו ע' ש"ו שבא והשלים לשבעים אומות שבעולם: (כו) ואחרי כן יצא אחיו · כ"ן עולה ע' שע' אומות כן חוץ מיעקב: וידו · ג' במסרה הכא ואידך [וידו

אבן עזרא

אדום נחשון: (כא) ויעתר · מבנין הקל · כי טעם רו אל ה' מהכבד וטעמו שרבה הבם בדבריהם: ויעתר · ויתרצה מבנין נפעל: (כב) ויתרוצצו · מלשון מרוצה וה"ר ד"י כמו ואחיו כברקים ירוצצו · ונקרא בנים על שם סופם · וכן ובגדי ערומים תפשיט · והיא שאלה לנשים שילדו אם אירע להם ככה ושאמרנה לא: וטעם ותאמר אם כן · הדבר וכמנהג למה זה אנכי בהריון תשונה: (כג) ויאמר ה' לה · על ידי נביא או אברהם בעצמו כי לא מת עד שהיו בניה בני ט"ו שנים: ורב · הוא הפועל וכן כן יכבד אב ועוד אפרש זה הפסוק: (כד) תומים · בחסרון אלף הבורש · כמו אם לא בריתיך למוב שפירושו נהתי שאריתיך לטוב: (כה) יו"ד אדמוני · נוסף כיו"ד אכזרי · ואין מלת כאדרת סמוכה רק טעמו כלו שער כאדרת ועל דעת ההריס שהיא סמוכה: ויקראו שמו · רואיו ויתכן שפירושו מעשה בפני עצמו · ופליאה גדולה היתה זאת הלידה בעבור שכל בן אדם יוצא בלידה שהיא מכסה עליו והנה שתי השליות נפתחו רגע אחד: (כו) ויקרא שמו · הקורא או יצחק אביו: (כו) יודע ציד ·

רמב"ן

(כב) ותאמר אם כן למה זה אנכי · אם כן גדול צער העבור למה זה אנכי מהפללת ומתאוה על ההריון לשון רש"י ואיננו נכון · ור"א אמר כי שאלה את הנשים אם אירע להם ככה ותאמרנה לא ותאמר א"כ הדבר והמנהג למה זה אנכי בהריון משונה · והנה הכתוב חסר ואיננו שלם בפירוש הזה · והנכון בעיני כי אמרה אם כן יהיה לי למה זה אנכי בעולם הלואי איננו שאמות או שלא הייתי כמעט כאשר לא הייתי אהיה: ותלך לדרוש את ה' · לי רש"י להגיד מה יהא בסופה ולא מצאתי דרישה אצל ה' רק להתפלל כמעט דרשתי את ה' וענני דרשוני וחיו חי אני אם אדרש לכם: וטעם שני גוים בבטנך הודיע לה שלא תפחד כי בעבור שהיתה מעוברת תאומים והיה הרצוץ הזה בבטנה כי דרך נשים לה · ויתכן שיאמר עוד כי בעבור היותם שני גוים שונאים

ספורנו

אדמוני · ומתנה כולד עשו שהיה דומה לאחי האם: (כא) לנכח אשתו · אע"פ שהובטח על הזרע שיירש התפלל לאל ית' שיתן לו אותו הזרע מזאת ההגונה הנצבת נכחו: (כב) ותאמר אם כן · אחרי שהדבר כן שמתרוצצין ויש לחוש שימות אחד מהם ואפשר אני בלידה כמנהג בלידת עובר מת · למה זה אנכי למה זה התאוו קרובי שאהיה אני אם הזרע באמרם את היי לאלפי רבבה וכן בעלי שהתפלל עלי בזה: (כג) שני גוים בבטנך · זו היא סבת הרצוצם שיהיו שני גוים נבדלים בדת: ושני לאמים · שיהיו גם כן נבדלים במלכות: ממעיך יפרדו · ולא ימות אחד מהם בהתרוצצם: (כד) והנה תומם בבטנה · קודם שנולדו הכירו הנלבות שהם תאומים לפיכך כשנולד הראשון שהיה כאדרת שער והיה ראוי שתכיר לידתו יותר קשה מלידת החלק ומאוחר ממנה קראו שמו עשו כאמרם שאחיו הנשאר עבה זה שדחה אותו בעשוי לחוץ: (כו) ויקרא שמו יעקב · ישאר בעקב ובסוף כי זה הורה היות ידו אוחזת בעקב אחיו וכבר אמרו ז"ל האל ית' קרא לו כן

יַעֲקֹב וְיִצְחָק בֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה בְּלֶדֶת אֹתָם׃ כז וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים וַיְהִי עֵשָׂו אִישׁ יֹדֵעַ צַיִד אִישׁ שָׂדֶה וְיַעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֹהָלִים׃ כח וַיֶּאֱהַב יִצְחָק אֶת־עֵשָׂו כִּי־צַיִד בְּפִיו וְרִבְקָה אֹהֶבֶת אֶת־יַעֲקֹב׃ כט וַיָּזֶד יַעֲקֹב נָזִיד וַיָּבֹא עֵשָׂו מִן־הַשָּׂדֶה וְהוּא עָיֵף׃ ל וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל־יַעֲקֹב הַלְעִיטֵנִי נָא מִן־הָאָדֹם הָאָדֹם הַזֶּה כִּי עָיֵף אָנֹכִי עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ אֱדוֹם׃ לא וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב מִכְרָה כַיּוֹם אֶת־בְּכֹרָתְךָ לִי׃

ת"א ויצחק בן · מגילה יז : ויעקב איש · בתרא קטג : ויזד יעקב · סוטה יא סנהדרין סט בתרא טז : ויבא עשו מן · בתרא טז :

רש"י

אחיזת העקב : בן ששים שנה · י' שנים משנשאה עד שנעשית בת י"ג שנה וראויה להריון וי' שנים הללו צפה והמתין לה כמו שעשה אביו לשרה כיון שלא נתעברה ידע שהיא עקרה והתפלל עליה ושפחה לא רצה ליקח לפי שנתקדש בהר המוריה להיות עולה תמימה: (כז) ויגדלו הנערים ויהי עשו · כ"ז שהיו קטנים לא היו ניכרים במעשיהם ואין אדם מדקדק בהם מה טיבם כיון שנעשו בני י"ג שנה זה פירש לבתי מדרשות וזה פירש לעבודת גלולים : יודע ציד · לצוד ולרמות את אביו בפיו ושאלו אבא היאך מעשרין את המלח ואת התבן כסבור אביו שהוא מדקדק במצות : איש שדה · כמשמעו אדם בטל וצודה בקשתו חיות ועופות : תם · אינו בקי בכל אלה אלא כלבו כן פיו מי שאינו חריף לרמות קרוי תם: יושב אהלים · אהלו של שם ואהלו של עבר : (כח) בפיו · כתרגומו בפיו של יצחק ומדרשו בפיו של עשו שהיה צד אותו ומרמהו בדבריו : (כט) ויזד · לשון בישול כתרגומו : והוא עיף · ברציחה כמה דתימא כי עיפה נפשי להורגים : (ל) הלעיטני · אפתח פי ושפוך הרבה לתוכה כמו ששנינו אין אובסין את הגמל אבל מלעיטין אותו : מן האדם האדם · עדשים אדומות ואותו היום מת אברהם שלא יראה את עשו בן בנו יוצא לתרבות רעה ואין זו שיבה טובה שהבטיחו הקב"ה לפיכך קצר הקב"ה ה' שנים משנותיו שיצחק חי ק"פ שנה וזה קע"ה שנה ובישל יעקב עדשים להברות את האבל ולמה עדשים שדומות לגלגל שהאבלות גלגל החוזר בעולם (ועוד מה עדשים אין להם פה כך אבל אין לו פה שאסור לדבר ולפיכך המנהג להברות את האבל בתחלת מאכלו ביצים שהם מגולגלים ואין להם פה כך אבל אין לו פה כדאמרינן במ"ק אבל כל ג' ימים הראשונים אינו משיב שלום לכל אדם וכ"ש שאינו שואל בתחלה · מג' ועד ז' משיב ואינו שואל וכו' בר"י) : (לא) מכרה כיום · כתרגומו כיום דילהן כיום שהוא ברור כך מכור לי מכירה ברורה : בכורתך · לפי

רמב"ן

וגלחמים זה בזה עשו בתחלת יצירתם מריבה רמז למה שיהיה ביניהם בסוף ועתה ינוחו ותמלא מנוח והשקט לנפשה : (כח) כי ציד בפיו · אמרו המפרשים כי יהן ציד בפיו של יצחק או יביא ויחסר המעשה וכן למועד אשר נתן שמואל וה' אותי כגבור עריץ נתן או שם אותי · ויתכן לפרש ויאהב יצחק את עשו בעבור כי בפיו של יצחק ציד תמיד כל היום יתאוה לאכול את הציד ותמיד הוא בפיו לא יאכל דבר אחר והוא המביא לו כאשר אמר איש יודע ציד : והנכון בעיני כי היא מליצה כי עשו ציד בפיו אביו יכנה האיש במעשהו לתדירותו וכמוהו שבהך בתוך מרמה וכן ואני תפלה וכן אמרו בב"ר קופרא טבע לפומיה כסא טבא לפומיה: (ל) מן האדום האדום הזה · היה התבשיל מאודם מן העדשים שהיו אדומות או שרקחו בדברים אדומים ועשו לא ידע מה הוא וקרא שמו אדום על כן קראו שמו אדום כי לעגו עליו שמכר בכורה נכבדת בעבור תבשיל מעט כי כובא וזולל יורש : (לא) מכרה כיום את בכורתך לי · כיום דילהן כיום שהוא ברור כן

רשב"ם

הרועים : ויקראו · כל העולם שמו עשו · אדם עשוי ונגמר שהיה בעל שער : (כז) יודע ציד · לצוד ציד להביא : יושב אהלים · רועה צאן אביו · כמו שפירשתי איש יושב אהל ומקנה : (כח) ציד בפיו · פשוטו כתרגום : אוהבת את יעקב · שהיתה מכרת בתומתו וגם ממה שאמר הקב"ה ורב יעבוד צעיר ותוצרך להקדים כאן אהבת יצחק לעשו ורבקה אהבת את יעקב להודיע מה שכתב לפנינו יצחק רצה לברך עשו ורבקה הערימה לברך את יעקב : (ל) מן האדום האדום הזה · דרך אדם הממהר לשאל מחבירו כופל את דבריו וזה שהיה רעב הרי הוא כאומר תן לי מהרה לאכול : על כן קרא שמו אדום · הוא אדמוני ונתאוות לאכול אדום · ובשביל רעבתנותו מכר בכורתו ולשם בזיון קרא לו כן שבשביל מאכל אדום מכר בכורתו : (לא) מכרת כיום · כלומר לאלתר מיד מכור לי חלק בכורתך הראוי לך בממון אבי בכמ"ן שאתן לך ואח"כ אתן לך המאכל לעדות ולקיום

דְעֵשָׂו וּקְרָא שְׁמֵהּ יַעֲקֹב וְיִצְחָק בַּר־שִׁתִּין שְׁנִין כַּד־יְלִידַת יָתְהוֹן: כז וּרְבִיו עוּלֵמַיָּא וַהֲוָה עֵשָׂו גְּבַר נַחְשִׁירְכָן גְּבַר נָפֵק לְחַקְלָא וְיַעֲקֹב גְּבַר שְׁלִים מְשַׁמֵּשׁ בֵּית־אוּלְפָנָא: כח וּרְחֵם יִצְחָק יָת־עֵשָׂו אֲרֵי־מִצֵּידֵהּ הֲוָה אָכֵיל וְרִבְקָה רְחִימַת יָת־יַעֲקֹב: כט וּבַשִּׁיל יַעֲקֹב תַּבְשִׁילָא וַאֲתָא (נ״י וְעַל) עֵשָׂו מִן־חַקְלָא וְהוּא מְשַׁלְהֵי: ל וַאֲמַר עֵשָׂו לְיַעֲקֹב אַטְעֲמְנִי כְעַן מִן־סִמּוּקָא סִמּוּקָא הָדֵין אֲרֵי מְשַׁלְהֵי אֲנָא עַל־כֵּן קְרָא־שְׁמֵהּ אֱדוֹם: לא וַאֲמַר יַעֲקֹב זַבִּין כְּיוֹם־דִּלְהֵן יָת־בְּכֵרוּתָךְ לִי: לב וַאֲמַר עֵשָׂו הָא אֲנָא אָזֵיל לִמְמָת

נתינה לגר

(כז) איש ציד, גבר נחשירכן. ע׳ נמס׳ ב״ב (דף קל״ט ע״א) בתוס׳ ד״ה מתני׳ בסרכא · שכתבו שהוא אדם בטל. (וע׳ בב״ק דף נ״ב ע״ב שכ׳ ר״ת על גברא נחשירכן, שהוא שם תואר מורכב מן „נח״ ומן „סרך״ ר״ל איש בטל מנוחה ואוהב בטלה. ומת״י משמע שהוא נחשירכן למילד עופות וחיות. וע׳ ברמב״ן ובפי׳ על פת״י שהן ב׳ מלות „נחש ירכון״ שהיה לו נחש על ירכו לסימן. והתוס׳ בב״ב שם הביאו בשם הערוך שגרס שדכן כד׳; אבל בערוך שלפנינו ערך שדך הביא הנמרא בב״ב, אבל לא הביא נחשירכן. והרשב״א בתשובה סי׳ קס״ד הביא התרגום, וז״ל „והכי מתרגמינן גבר נחשידכן מל׳ בשדכא שאמר ביה נוחלין, ופירושו אדם בטל שאין לו מלאכה אלא כאחד השרים שהם נוחין ומתענגים בציד להענוג, ותשקט הארץ, מתרגמינן ושדוכת ארעא, ויש מן הגדולים נוחי נפש שהיו נורסין בשרכון ברי״ש, וכן נחשירכן״ עכ״ל. ישב אהלים, מש׳מש בית אולפנא. הוא כדעת רז״ל (ב״ר פ׳ ס״ג) אהלו של שם ולא אהלים של נאן. כי פעמים רבות דרשו רז״ל את דרשותיהם כאשר מלאו איזו מלה נגד הדקדוק ומשפטי הלשון, וגם פה כאשר מלאו שם מלת „אהלים״ בחולם, שלא כמשפט משקל פעל שבא הפ״פ ברבים בק״מ, כמו חדשים, קדשים, או בשוא, כמו בהוות נגוהות, ע״כ דרשו מה שדרשו. (ל) הלעיטני, אטעמני. מלשונו משמע רק טעימה בעלמא, וצ״ע דהלא הפעל „לעט״ בלה״ק ובארמית מורה על רוב אכילה דספי ליה בידים, כמ״ש במס׳ שבת (דף קנ״ה) „המראה בכלי, הלעטה ביד״ ואפשר שעיקר הלעטה, היא אכילה משמד, כמ״ש בברייתא „שמראה מרבילה, והלעטה מאכילה מעומד״ ובבוא עשו מן השדה ואמר בעמדו על רגליו „הלעיטני״ שייך שפיר בשפל לשם אפילו באכילה מועטת. (לא) מכרה כיום, זבין כיום דלהן. רש״י פי׳ ברור. ואפשר דכוונת רש״י לפרש התרגום די להון ר״ל כיום אשר להם בשדה לא וברור, כי בבית מוחבך אור היום מאבני כתליו. ובת״י כ׳ „דיהי״. ולפי דעת הרמב״ן מוסב „כיום״ על יום מיתת יצחק ע״ש וקי״ב לזה א׳ גם בירושלמי „זבין יומנא כיום דאנת עתיד למיחסן אבל באמת „דלהן״ הוא כנוי כמ״ש הרמב״ן,

בעל הטורים

שנשים (ישעיה יד) ואוידך] וידו אלקחה להם (ישעיה לד) במגלת האומות שבגעת לידתו רמז שיפלו בידו האומות: (כז) איש שם · ס״ע שם שישב באהלי שם ללמוד · ת״ם שנים יושב משנכנסו לארץ עד שנבנה הבית רמז לאחר ת״ם שנים יושב אהלים של שכינה (כדאיתא בזבחים דף קיח): יושב אוהלים עולה ת״י שבך שרתה שכינה באהל: יעקב בגימ׳ מלאך האלהים ובגימ׳ כגן עדן · ובגי׳ (ויבתך) לא יאסף (ישעיה ס׳): (כט) נזיד · בגימ׳ אל אבלו [ע״ס]: (ל) הלעיטני נא מן · ר״ת המן לומר כשם

אבן עזרא

לעולם מלא מרמות כי רוב החיות בדרך מרמה יתפשו · ויעקב הפך עשו כי הוא איש תם · גם עשו איש שדה ויעקב יושב אהלים · ויתכן להיות פירושו כמו יושב אהל ומקנה: (כח) כי ציד בפיו · היה מביא ציד בפיו: (כט) והוא עיף · כטעם כארץ עיפה רעב וצמא: (ל) הלעיטני · אין לו חבר והטעם האכילני וטעם נזיד תבשיל · רק ויזד מהבניים כנחים וכם שני שרשים ופירוש אחד · וכן לא ידון רוחי עם אדם: (לא) מכרה · בחירק כמו שלחה הנער · שכבה עמי · והבכורה שיקח פי שנים בממון אביו · ויש אומרים שיש לבכור לעולם מעלה על הצעיר לקום מפניו ולברכו כבן לאב:

רמב״ן

מכור לי מכירה גמורה לשון רש״י ופשוטו כעת הזאת וכן ואתה עמוד כיום ואשמיעך את דברי אלהים אותו כהיום המלאון אותו קסר יקטירון כיום את החלב ולנו בשת הפנים כהיום הזה והנראה בעיני מדעת אונקלוס כי בעבור היות מכירת הבכורה לאחר מיתת אביהם אמר מכרה לי הבכורה לאיזה יום שתפול בו וזה שמוש לכן בלשון ארמית לכן את אזיל לאיזה מקום מן כן את מודע לי וכן בפרשת וישלח ולכן אינון אזלין מן כן דאתברון והוא לשון מורגל מהם במקומות ובדניאל לכן בפתחות הלמד כטעם אלהן לכן אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי וכן להון מלכא מלכי שפר עלך ואונקלוס תרגום זולתי אלהין אלא הן ובנוסחאות בדוקות ומדוקדקות מן התרגום כיום דלה,

ספורנו

כי למנם הוא ישאר אחר כליון כל האמות כאמרו כי אעשה כלה בכל הגוים ואותך לא אעשה כלה: (כז) איש שדה · יודע בעבודת האדמה: יושב אהלים · שני מיני אהלים האחד אהל רועה והשני אהל בל יצען שבו התבונן להכיר בוראו ונקדש בכבודו: (כח) ויאהב יצחק את עשו · גם את עשו אע״פ שידע בלי ספק שלא היה שלם כיעקב: ורבקה אהבת את יעקב · לבדו מפני שהכירה ברשעו של עשו: (ל) על כן קרא שמו אדום · כקראו שב״כ התמכר למלאכתו שנפסדה אבל לא כתורת האדם עד שלא הכיר בנזיד כי אם צבעו קראו שמו אדום לשון גנוי כלומר שהאדם והיה צבוע אדום בהלעטת האדום: (לא) מכרה כיום · כי בהיות היום כל מגמת פניך אל מלאכתך כאופן שאתה כ״כ עיף שאינך מכיר בנזיד אין ספק שלא תוכל

לב וַיֹּאמֶר עֵשָׂו הִנֵּה אָנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוּת וְלָמָּה־זֶּה לִי בְּכֹרָה׃ לג וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב הִשָּׁבְעָה לִּי כַּיּוֹם וַיִּשָּׁבַע לוֹ וַיִּמְכֹּר אֶת־בְּכֹרָתוֹ לְיַעֲקֹב׃ לד וְיַעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו לֶחֶם וּנְזִיד עֲדָשִׁים וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיָּקָם וַיֵּלַךְ וַיִּבֶז עֵשָׂו אֶת־הַבְּכֹרָה׃ פ

כו א וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ מִלְּבַד הָרָעָב הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיָה בִּימֵי אַבְרָהָם וַיֵּלֶךְ יִצְחָק אֶל־אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ־פְּלִשְׁתִּים

ת"א הנה אנכי · סוטה יב בתרא עז: וימכור את · ברכות ז: עדשים · בתרא שם:

רש"י

שהעבודה בבכורות. אמר יעקב אין רשע זה כדאי שיקריב להקב"ה: (לב) הנה אנכי הולך למות · (מתנודדת והולכת היא הבכורה שלא תהא בכל עת העבודה בבכורות כי שבט לוי יטול אותה ועוד) אמר עשו מה טיבה של עבודה זו א"ל כמה אזהרות ועונשין ומיתות תלוין בה כאותה ששנינו אלו הן שבמיתה שתויי יין ופרועי ראש אמר אני הולך למות על ידה אם כן מה חפץ לי בה: (לד) ויבז עשו · העיד הכתוב על רשעו

רמב"ן

והוא כמו שפירשתי כי הי בלשונם אי זה שאומרים בתלמוד הי רבי מאיר הי רבי יהודה וזולתן ואפשר שעשה אונקלוס כיום כאלו הוא ביום שתבא בו הבכורה לי כי כן מצאנו השמוש הזה לכ"ף כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי משפטו באשר ובדמי בניך אשר נתתה להם כי בארבע רוחות השמים פרשתי אתכם · ויש אומרים כי אין מחיר הבכורה הנזיד רק הכתוב יספר כי בבקשו לאכול והוא עיף אמר לו יעקב מכור לי בכורתך בכסף ואח"כ נאכל וענה לו בפחזותו על האכילה למה זה לי בכורה הרי היא מכורה לך ונשבע עליה וישבו לאכול ולשתות והכתוב לא פי' המחיר ואין זו דעתי: (לד) השבעה לי כיום · כאשר אמר עשו למה זה לי בכורה איני חפץ בה אמר לו יעקב השבעה לי כי לא תחפוץ בה ולא תירשנה לעולם ונשבע לו ואחר כן מכרה לו ונתן לו המחיר או הנזיד שבקש · ויתכן שאמר עשו למה זה לי בכורה הנה היא מכורה לך · ויאמר השבעה לי שלא תערער על המכירה לעולם ואמר הכתוב שנשבע לו ומכרה כאילו אמר מכרה ונשבע לו: (לד) ויבז עשו את הבכורה · בז לדבר יחבל לו אבל כבר אמר הטעם שבעבורו נאות למכירה מפני שהיה הולך למות בצודו החיות וקרוב הוא שימות בחיי אביו ואין לבכורה שום מעלה רק אחרי האב ומה תועיל לי הבכורה ואמר ויאכל וישת ויקם וילך ויבז כי אחר שאכל ושתה חזר השדה אל צידו וזו סבת בזוי הבכורה כי אין חפץ בכסילים רק שיאכלו וישתו ויעשו חפצם בעתם ולא יחושו ליום מחר · ור"א משתבש בכאן מאד שאמר כי בזה הבכורה בעבור שראה שאין לאביו ממון ורבים יתמהו כי עזב לו אברהם ממון רב וכאלו לא ראו בימיהם עשיר גדול בנעוריו בא לידי עוני בזקוניו והעד שהיה יצחק אוהב את עשו בעבור צידו ואלו היה לחם רב בבית אביו והוא נכבד בעיניו לא מכר את בכורתו בעבור נזיד ואם היה אביו בכל יום אוכל מטעמים מה טעם יאמר אליו הביאה לי ציד לחם לא היו ליעקב בגדים חמודות ולא נתנה לו אמו כסף וזהב לדרך שאמר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש ולמה לא שלחה לו הון והיא אוהבת אותו כי הוצרך לשמור הצאן והפסוק שאמר ויגדל האיש קודם זקנתו ועורי לב יחשבו כי העושר מעלה גדולה לצדיקים והנה אליהו יוכיח ועוד ישאלו למה חסר השם ממון ליצחק אולי יודיעונו למה חסר מאור עיניו ואל ידחונו בקנה של דרש כי יש לי סוד ואין לנו לחפש כי עמקו מחשבות השם ואין כח באדם להבינם כל אלו דבריו · ואני תמה מי עור עיני שכלו בזה כי הנה אברהם הניח לו הון רב ואבד העשר ההוא מיד קודם הענין הזה ומפני זה בזה את הבכורה כי הדבר הזה היה בנעוריהם קודם היות לעשו נשים כאשר יספר הכתוב ואחרי כן חזר והעשיר בארץ פלשתים עד כי גדל מאד ויקנאו בו שרי

רשב"ם

ולקיום כדרך שמצינו ויאכלו שם על הגל לקיום ברית בין לבן ליעקב: (לב) הנה אנכי הולך למות · בכל יום אני הולך לצוד חיות ביערים המצויים שם דובים ואריות וחיות רעות ואני מסוכן למות למה זה להמתין חלק בכורה לאחר מיתת אביגו · כך פי' אבי הרב רבי מאיר נ"ב: (לד) ויבז עשו הבכורה · וימכר את בכורתו בדמים · ואחר כן ויעקב נתן לעשו וגו' כמנהג בני אדם לקיום דבר: ויבז עשו · לפי שלסוף נתחרט על כך כדכתיב את בכורתי לקח · לכן הקדים כאן להודיע ששותו עתה בשביל אכילה ביזה את הבכורה אבל לבסוף היה מתחרט: ויבז · כמו ויבזה כן דבר ה' בזה כמו ויקן מן קנה: (א) מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם · כדכתיב ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה · לא הוצרך פסוק זה אלא להודיעך שכשם שאברהם אביו היה הולך בשביל הרעב למצרים כך יצחק היה יורד למצרים דרך ארץ פלשתים · דרך קצרה כדכתיב

אונקלוס

וּלְמָה דְּנַן לִי בְּכֵרוּתָא: לג וַאֲמַר יַעֲקֹב קַיֵּם לִי כְּיוֹם דְּלְהֵן וְקַיֵּים לֵהּ וְזַבִּין יָת־בְּכֵרוּתֵהּ לְיַעֲקֹב: לד וְיַעֲקֹב יְהַב לְעֵשָׂו לְחֵם וְתַבְשִׁיל דִּטְלוֹפְחִין וַאֲכַל וּשְׁתִי וְקָם וַאֲזַל וְשָׁט עֵשָׂו יָת־בְּכֵרוּתָא: א וַהֲוָה כַפְנָא בְּאַרְעָא בַּר מִכַּפְנָא קַדְמָאָה דִּי הֲוָה

נתינה לגר

וכן "דיכי" ומעמו כהיום הזה, והו כוונת רש"י "כיום שהוא ברור". (לד) ויבז, ושט. כ"ת יונתן לבזות בעליכן (אסתר א' י"ז) להיות שייטין. כי עשו היה מבזה את הבכורה לבלי יחזיקוהו לסכל

בעל הטורים

שיעקב קנה ממשו בכורתו בלחם ועדשים כך קנה מרדכי את המן לעבד בפת לחם:(לג) ולמה זה־ב' במסרה (במקף) ולמה זה לי בכורה (איוב כז) ולמה זה הבל תהבלו מלמד שהפר בעיקר והלך אחרי ההבל: (לד) ויבז · ב' ויבז עשו ויבז בעיניו גבי המן דהיינו בוזה קיפוס זה המן שיצא ממנו: (א) ויהי רעב סמך לו ויבז עשו וזהו שנאמר (משלי י"ח) בבא רשע בא גם בוז: (ג) באר

אבן עזרא

(לב) וטעם הנה אנכי הולך למות · שבכל יום ויום הוא מסתכן בצאתו כאשר יצא לצוד שמא יהרגוהו החיות · ויתכן שימות קודם אביו: (לד) ויבז עשו · גם זאת הבכורה בעבור שראה שאין לאביו עושר · ורבים יתמהו כי עזב לו אברהם ממון רב ובאילו לא ראו בימיהם עשיר גדול בנעוריו ובא לידי עוני בזקוניו · והעד שהיה יצחק אביו אוהב את עשו בעבור צידו · ואילו היה הלחם רב בבית אביו והוא נכבד בעיניו לא מכר בכורתו בעבור נזיד · ואם היה אביו אוכל בכל יום מטעמים מה טעם אמר הביאה לי ציד · ולמה לא היה ליעקב בגדים חמודות · ולמה לא נתנה לו אמו כסף וזהב בדרך שהוא הולך ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש · ולמה לא שלחה אליו הון וה"א אוהבת אותו כי הולך לשמור הצאן · והפסוק שאמר ויגדל האיש קודם זקנותו · ועורי לב יחשבו כי העושר מעלה לצדיקים והנה אליהו יוכיח · ועוד ישאלו למה חסר השם ממון ליצחק · אולי יודיעונו למה חסר מאור עיניו · ואל ידחונו בקנה של דרש · כי יש לו סוד ואין לנו להפש כי עמקו מחשבות השם ואין כח בדעת האדם להבינ' וכן אחרים אמרו הנה לאן יש לו · כי רבקה אמרה לו לך נא אל הצאן · ויתכן שנשאר לו מקנה מעט · גם

רמב"ן

פלשתים ואחרי כן חזר לעניו והתאוה לציד בנו והמטעמים ואין אלו רק דברי שחוק ועוד כי הכתוב אמר ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו והברכה תוספת בעושר ובנכסים ובכבוד ואיה ברכתו שאבד הון אביו והעני ואחרי כן ואהיה עמך ואברכך העשיר והעני אחרי כן ואם יש לדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים בענין העושר אין זה באותם שנתברכו מפי הקב"ה כי ברכת ה' הוא העשיר ולא יוסיף עצב עמה אבל היו האבות כלם כמלכים ומלכי גוים באים לפניהם וכורתים עמהם ברית וכתיב וישבעו איש לאחיו ואם היה יצחק רע המזל מאבד נכסי אביו איכה אמרו ראה ראינו כי היה ה' עמך וכבר היה בעושריו · אבל בזוי הבכורה לעשו לאכזריות לבו ויתכן כי פי השנים בבכורם ממשפטי התורה לא היה כן לפנים רק לגחול מעלת האב ושררהו שיהיה לו כבוד ומעלה על אחיו ולכן היה אומר ליצחק אני בנך בכורך לומר כי הוא הבכור הראוי להתברך וכן כי זה הבכור שים ימינך על ראשו להקדימו בברכה ואולי היה נוטל גם בנחלה יותר מעט כי דין פי שנים נתחדש משפטי התורה והציד אשר היה בפיו כן יעשו השרים והמלכים בוחרים בציד מכל מאכל וכל העמים יובילו מהם שי למורא והיה עשו מחניף את אביו להביא כל צידו אל פיו לאכול ממנו ברצונו תמיד ואהבת האב לבנו הבכור קלה להבינו ומה שאמר לברך אותו אחר עשותו לו המטעמים איננו שכר האכילה ושחד בהם אבל רצה ליהנות ממנו שתהיה נפשו קשורה בנפשו בעת הברכה ויברך אותו בחפץ מלא ורצון שלם או שהיה יודע בנפשו כי אחר האכילה היתה מתענגת ושמחה ויחול עליה רוח הקדש כענין ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח אלהים ולא נתנו ביד יעקב הון כי בורח היה ובלא ידיעת אחיו יצא מן הארץ לבדו ואלו נתנו לו הון ועבדים וגמלים היו מוסיפים בו קנאה לארוב לו ולהרגו ורבותינו אמרו שגזלוהו ממנו ומי אמר לו שלא היו ליעקב בגדים חמודות שש ומשי ורקמה אבל הכתוב אמר כי עשו בלכתו השדה לצוד היה מחליפים בבגדי הציד ומפני שיצחק ממשש תמיד בבנו ובבגדיו הלבישה אותם את יעקב פן יכירנו בהם והלא אתה רואה שעשה כן וירח את ריח בגדיו כי היה מגיס אותם בתוך נרד וכרכום כענין שכתוב מור ואהלות קציעות כל בגדותיך והיו הבשמים צומחים בארץ ישראל ועל כן אמר כריח השדה כי בעבור היותו אים השדה הריחו בגדיו מהם או ריח ציצי האילנות כמו שאמרו רבותינו כריח השדה של תפוחים · והשאלה על מאור עיניו שאלת עורי לב כי אם היתה סבה מאת השם הנה היא כדי שיברך את יעקב והוא כפור הכתוב ותכהין עיניו מראות ויקרא את עשו · ועל דרך הפשט איננו רק ענין הזקנה וטעמו ויהי כי זקן יצחק ותכהינה עיניו בזקנתו קרא את עשו והנה ביעקב ועיני ישראל כבדו מזוקן לא יוכל לראות וכתוב באחיה השילוני כי קמו עיניו משיבו ויספר במשה רבינו פלא לא כהתה עינו: (א) מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם · אולי לא היה רעב בעולם עד ימי אברהם ועל כן ימנה הכתוב ממנו

ספורנו

יוכל להתעסק בענייני הבכורה לעבדת לאל ית' ולעבודת את הראוי לבכור: (לב) הולך למות · ברב התלאה והטייסות: (לג) השבעה לי · מפני היות הקנין על דבר שאין בו ממש השבועה תמלא חסרוני: וימכור את בכורתו · במחיר בפסקו ביניהם ולא השם הכתוב לבארו: (לד) ויעקב נתן לעשו · לקנות בקנין חליפין בנזיד או בכלי אשר בו הנזיד על דרך שלף איש נעלו ונתן לרעהו: ויבז עשו את הבכורה · גם אחר מעשה היתה הבכורה בעיניו בלתי ראויה לאותה המחיר בפסקו ובכן התאמר שלא נתאנה המוכר כי לא היה הממכר שוה אפילו כל כך: (א) אשר היה בימי אברהם · כי מאז עד עתה לא

גְּרָרָה׃ ב וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה וַיֹּאמֶר אַל־תֵּרֵד מִצְרָיְמָה שְׁכֹן בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ׃ ג גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת וְאֶהְיֶה עִמְּךָ וַאֲבָרְכֶךָּ כִּי־לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־כָּל־הָאֲרָצֹת הָאֵל וַהֲקִמֹתִי אֶת־הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ׃ ד וְהִרְבֵּיתִי אֶת־זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְנָתַתִּי לְזַרְעֲךָ אֵת כָּל־הָאֲרָצֹת הָאֵל וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃ ה עֵקֶב אֲשֶׁר־שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹלִי וַיִּשְׁמֹר מִשְׁמַרְתִּי מִצְוֹתַי

ת'א גור כארן · סנהדרין קיא : כי לך ולזרעך · שבת קיח : עקב אשר שמע אברהם · יומא כח נדרים לב קדושין פב :

רש"י

שביזה עבודתו של מקום: (ב) אל תרד מצרימה· שהיה דעתו לרדת למצרים כמו שירד אביו בימי הרעב א"ל אל תרד מצרימה שאתה עולה תמימה ואין חו"ל כדאי לך:(ג) האלה· כמו האלה:(ד) והתברכו בזרעך· אדם אומר לבנו יהא זרעך כזרעו של יצחק וכן בכל המקרא וזה אב לכולן בך יברך ישראל לאמר ישימך וגו' ואף לענין הקללה מצינו כן והיתה האשה לאלה שהמקלל שונאו אומר תהא כפלונית וכן והנחתם שמכם לשבועה לבחירי שהנשבע אומר אהא כפלוני אם עשיתי כך וכך: (ה) שמע אברהם בקולי· כשנסיתי אותו: וישמור משמרתי· גזירות להרחקה על אזהרות שבתורה כגון שניות לעריות ושבות לשבת: מצותי· דברים שאילו לא נכתבו ראוים הם להצטוות כגון גזל ושפיכות דמים: חקותי· דברים שיצר הרע ואו"ה משיבין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז שאין טעם בדבר אלא גזרת המלך ותקותיו על עבדיו: ותורותי· להביא תורה שבעל

רמב"ן

כי מה צורך להזכיר זה · והנכון בעיני כי זה להגיד כי היו זוכרים אותו הרעב הראשון ומספרים עליו שבעבורו ירד אברהם למצרים ושם עשה לו השם כבוד גדול· ולכן היה יצחק חפץ ללכת בדרך אבותיו לירד שם עד שנאמר לו אל תרד מצרימה · וטעם המניעה אמרו רבותינו אתה עולה תמימה ואין חוצה לארץ כדי לך · ולדעתי נכלל עוד בענין רמיזה בעתיד כי גלות אברהם אל מצרים מפני הרעב רמז שיגלו בניו שם ולכתו אל אבימלך לא היה גלות כי שם היה יושב ברצונו אבל ירידתו של יצחק שם מפני הרעב ירמוז לגלות כי גלה ממקומו בעל כרחו והלך אל ארץ אחרת והנה גלותו ממקומו היה אל ארץ פלשתים שהיא ארץ מגורי אביו וירמוז לגלות בבל שהוא מקום מגורי אבותם שהיו באור כשדים ודע כי הגלות הנזכר ירמוז למעשה יצחק כאשר לא לקחו אשתו ולא היה לו שם רק הגלות והפחד ומתחלה אמר הנוגע באיש הזה ובאשתו מות יומת ולימים חזר בו ואמר לך מעמנו ואחרי כן חזרו אליו הברית וכן גלות בבל גלו שם מפני זלעפות רעב ומעת היותם שם לא עבדום ולא ענו אותם אבל היו גדוליהם שרים במלכות ואחרי כן אמרו מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל והזהירו עליהם שרי עבר הנהר והפחות ואחרי כן בטלו הבנין והות בטלא עד זמן ועידן אחרי כן חזרו ונתנו רשות בבנין והזהירו ואמרו דילהוון מתקרבים לאלהא שמיא ומצלין לחיי מלכא ובנוהי : אל אבימלך מלך פלשתים · לא נודע אם היה אבימלך אשר היה בימי אברהם או שכל מלך פלשתים בעת ההיא יקרא כן כי גם בימי דוד יקרא אבימלך ודעת אונקלוס שהיה בנו : וטעם וילך יצחק אל אבימלך · כי היה בדעתו לרדת מצרימה והלך אל אבימלך בעל ברית אביו אולי ייטיב עמו בימי הבצורת ולא יצטרך לירד למצרים והנה אבימלך מפני בריתו של אברהם לא נגע בו ולא בביתו כלל אבל אנשי המקום המה בקשו ממנו דרך שאלה על אשתו והוא אמר אחותי היא ואעפ"כ לא נגע בה המלך ולא איש מאנשיו כי היו נזכרים בענין אברהם ולכך אמר כמעט שכב אחד העם יאמר אני לא נגעתי בה ונשמרתי

אבן עזרא

נכון הוא להיות כי לך נא אל האהן אל מקום שאין שם נמצרים : (ה) וישמור משמרתי · הם כלל כל מה שהוא חייב לשמור ממצות וחוקים ותורות ויתכן המצוה לך לך גם קח נא את בנך : והחוקים · הם חוקות השם שילך האדם אחרי מעשיו כאשר אפרש בפסוק שעטנז · ואלה החוקות נטועות בלב · והתורות שמל עצמו ובניו ועבדיו · ובפסוק התורה והמצוה

רשב"ם

ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא ולכך אמר לו הקב"ה אל תרד מצרימה לפי שיודע הקב"ה שהיה יורד למצרימה : (ג) כי לך וגו' · ובשביל שנתתי לו ולזרעו את הארץ הזאת צויתי לו לצאת מארצו וממולדתו כדכתיב שם אל הארץ אשר אראך : (ה) עקב אשר שמע אברהם בקולי · על העקידה דכתיב אשר שמעת בקולי : וישמר משמרתי · כגון מילה דכתיב בה ואתה את בריתי תשמור : מצותי · כגון מצות שמנת ימים דכתיב כאשר צוה אותו אלהים : חקותי ותורותי · לפי עיקר פשוטו *הניכרות כגון גזל ועריות ותימוד ודינין

(* אולי צ"ל מצוה)

ביומי דאברהם ואזל יצחק לות אבימלך מלכא דפלשתאי לגרר: ב ואתגלי ליה יי ואמר לא תחות למצרים שרי בארעא די אימר לך: ג דור בארעא הדא ויהי מימרי בסעדך ואברכנך ארי לך ולבנך אתן ית כל ארעתא האלין ואקים ית קימא די קימית לאברהם אבוך: ד ואסגי ית בנך סגיאין ככוכבי שמיא ואתן לבנך ית כל ארעתא האלין ויתברכון בדיל בנך כל עממי ארעא: ה חלף די קביל אברהם במימרי ונטר מטרת מימרי פקודי קימי ואוריתי: ו ויתיב יצחק

נתינה לגר

במכרו אותה בדבר מועט. כו (ה) משמרתי, מטרת מימרי ת' משמרת ה', שהוא הכלל.

בעל הטורים

כאל דמת ל"ת מלכים: האראלת · חסר וי"ו שיתננה לו לאחר ו' דורות והם יצחק יעקב לוי קהת עמרם משה: (ה) עקב אשר שמע וגו' · יש בפסוק י' תיבות כנגד י' הדברות שהם עק"ב תיבות וכנגדם נתנסה י' נסיונות וקיים עולם שנברא בעשרה מאמרות עקב שנים שמע בקולי דכן ג' שנים הכיר בוראו ושנותיו קע"ה : עקב אשר שמע אברהם · בגי' קיים אף עירובי

רמב"ן

תמנה אבל קרוב היה שיכשל בה אחד מאנשי הארץ והיית מביא עלינו אשם כאשר היה עלינו חטא בענין אביך: (ב) שכון בארץ אשר אומר אליך · אין טעם שיאמר בבת אחת שכון בארץ אשר אומר אליך גור בארץ הזאת אבל פירושו אל תרד מצרימה ושכון כל ימיך בארץ שאומר אליך בכל פעם ופעם על פי ה' תסע ועל פי' ה' תחנה וגור עתה בארץ הזאת פלשתים כי לך ולזרעך אתן אותה כדכתיב חמשת סרני פלשתים לכנעני תחשב · ויתכן שיהיה וירא אליו מוקדם כי קודם צאתו ממקומו נאמר לו אל תרד מצרימה שכון בארץ אשר אומר אליך בהיותך שם וגור עתה בארץ הזאת בארץ כנען אשר תכלול עמים רבים וארצות רבים כי אני מעך עתה שלא תצא ממנה לעולם כי כל הארצות האל אתן לזרעך והנה נסע ממקומו מפני הרעב ללכת בכל ארצות כנען לשכון בארץ אשר יאמר אליו ובבאו בגרר אמר לו כאן תשב ולא הוצרך לפרש כי ידוע הוא שלא עבר על מצות השם וכן על אחד הסברים אשר אומר אליך כאשר הזכרתי: (ג) והקימותי את השבועה · אין צריך שיבטיח הקב"ה את יצחק שלא יעבור השבועה שנשבע לאביו כי לא אדם הוא להנחם ואברהם אין לו זרע אחר בעל ברית לאלהים והשבועה איננה על תנאי כי ביעקב הוצרך מפני עשו אחיו לומר שבו יתקיים הברית וזרעו לא בעשו ונראה שזה המאמר והקימותי את השבועה יחשב שבועה ולכך תמיד יאמר בתורה הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב אשר נשבעת להם בך כי לא מצאנו שבועה ליצחק בלתי זאת ורצה הקב"ה להשבע לכל אחד מן האבות להודיע שראוי כל אחד לכרות עמו ברית ושתהיה זכות כל אחד עומדת לפניו עם זרעם כי אע"פ שהראשונה תספיק תוספת זכות וכבוד הוא להם ולכן אמר וזכרתי את בריתי יעקוב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור כי כלם בעלי ברית לאלהים ויתכן שהוסיף לו ליצחק בשבועה הזאת שיקיים בו בעצמו השבועה אשר נשבע לאברהם אביו שיהיה הוא ברכה בעמים כאשר אמר לאברהם אביו והתברכו בזרעך כל גויי הארץ ויהיה פירוש הכתוב והקימותי בך את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך כי אתה ברכה בעמים וכן אמר עוד ביעקב ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך: (ה) וישמור משמרתי · לשון רש"י בקולי כשנסיתי אותו משמרתי גזירות להרחקה כגון שניות לעריות שבות לשבת · מצותי מצות שאילו לא נכתבו דין הוא שיכתבו כגון גזל שפיכות דמים · חקתי דברים שיצר הרע ואומות העולם משיבין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז שאין טעם בדבר אלא המלך גזר חקו על עבדיו · ותורותי להביא תורה

ספורנו

לא היה שם רעב כבד כמוהו שישיא יושבי הארץ לצאת ממנה כאשר עשה אברהם : וילך יצחק אל אבימלך · ליטול רשות ממנו דרך מוסר בהיותו חפץ אז לצאת מארצו מפני הרעב : (ב) אל תרד מצרימה · אל ישיאך ללכת שם חסרון המרעה פה כענין כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך וכו' : שכון בארץ אשר אומר אליך · עשה משכנות רועים למקנך באותו המקום בעצמו שאומר אליך לגור בו כי בו יצליח גם מקנה וזה כי אמנם הסבה שהיה בדעתו לצאת היתה בשביל חסרון המרעה : (ג) גור בארץ הזאת · ואהיה עמך ואברכך · שאף על פי שיש בארץ כנען עתה חסרון מרעה אני אהיה עמך ולא תחסרו מרעה : ואברכך · בממון ובמקנה ולא תוצא לארץ : כי לך ולזרעך אתן והקימותי את השבועה · והטעם שאמרתי שתגור בארץ הזאת ובזה איטיב לך הוא כי כבר נשבעתי לאברהם לתת לו ולזרעו את הארץ הזאת ולפיכך בהיותך גר בה הכיר נשיאי אלהים בתוכם ותקנה בה חזקה להורישה לזרעך : (ה) עקב אשר שמע אברהם בקולי · בכל אשר ציויתיו : וישמר משמרתי · עשה תמיד המשמרת המיוחדת לי שהיא לגמול חסד כאמרו כל ארחות ה' חסד ואמת ולהודות חטאים בדרך וזה עשה כאשר קרא בשם ה' ושמר גם כן מצותי חקותי ותורתי · שנצטוו בני נח וכאן היה נאה דורש ונאה מקיים כמופת לרבים · והנה ליצחק תלה בזכות אחרים עתה וכן למטה באמרו והרביתי את זרעך בעבור אברהם עבדי ולא כן אמר ליעקב כל שכן לאברהם וזה היה קודם שהתעורר יצחק לקרא בשם ה' אבל אחר שקרא בשם ה' נאמר ואבימלך הלך אליו מגרר ואמרו ראה ראינו כי היה ה' עמך אתה עתה ברוך ה' · ולא מצאנוהו עוד תלוית מקראים ודברי ריבות כאשר בראשונה אמנם ליעקב לא תלה בזכות אחרים כלל כי הוא אמנם מנעוריו ישב אהלים ללמוד

וללמד

חֻקּוֹתַי וְתוֹרֹתָי׃ שני ו וַיֵּשֶׁב יִצְחָק בִּגְרָר׃ ז וַיִּשְׁאֲלוּ אַנְשֵׁי
הַמָּקוֹם לְאִשְׁתּוֹ וַיֹּאמֶר אֲחֹתִי הִוא כִּי יָרֵא לֵאמֹר אִשְׁתִּי
פֶּן־יַהַרְגֻנִי אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם עַל־רִבְקָה כִּי־טוֹבַת מַרְאֶה הִוא׃
ח וַיְהִי כִּי אָרְכוּ־לוֹ שָׁם הַיָּמִים וַיַּשְׁקֵף אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ
פְּלִשְׁתִּים בְּעַד הַחַלּוֹן וַיַּרְא וְהִנֵּה יִצְחָק מְצַחֵק אֵת רִבְקָה
אִשְׁתּוֹ׃ ט וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק וַיֹּאמֶר אַךְ הִנֵּה אִשְׁתְּךָ
הִוא וְאֵיךְ אָמַרְתָּ אֲחֹתִי הִוא וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִצְחָק כִּי אָמַרְתִּי
פֶּן־אָמוּת עָלֶיהָ׃ י וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לָּנוּ
כִּמְעַט שָׁכַב אַחַד הָעָם אֶת־אִשְׁתֶּךָ וְהֵבֵאתָ עָלֵינוּ אָשָׁם׃
יא וַיְצַו אֲבִימֶלֶךְ אֶת־כָּל־הָעָם לֵאמֹר הַנֹּגֵעַ בָּאִישׁ הַזֶּה
וּבְאִשְׁתּוֹ מוֹת יוּמָת׃ יב וַיִּזְרַע יִצְחָק בָּאָרֶץ הַהִוא וַיִּמְצָא
בַּשָּׁנָה הַהִוא מֵאָה שְׁעָרִים וַיְבָרְכֵהוּ יְהוָה׃ שלישי יג וַיִּגְדַּל
הָאִישׁ וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וְגָדֵל עַד כִּי־גָדַל מְאֹד׃ יד וַיְהִי־לוֹ
מִקְנֵה־צֹאן וּמִקְנֵה בָקָר וַעֲבֻדָּה רַבָּה וַיְקַנְאוּ אֹתוֹ

רש"י

פה הלכה למשה מסיני: (ז) לאשתו · על אשתו כמו אמרי לי אחי הוא: (ח) כי ארכו · אמר מעתה אין לי לדאוג מאחר שלא אנסוה עד עכשיו ולא נזהר להיות נשמר: וישקף אבימלך וגו' · שראהו משמש מטתו: (י) אחד העם · המיוחד בעם זה המלך: והבאת עלינו אשם · אם שכב כבר הבאת אשם עלינו: (יב) בארץ ההוא · אע"פ שאינה חשובה כארץ ישראל עצמה כארץ שבעה עממים: בשנה ההוא · אע"פ שאינה כתקנה שהיתה שנת רעבון: בארץ ההוא בשנה ההוא · שניהם למה לומר שהארץ קשה והשנה קשה: מאה שערים · שאמדוה כמה ראויה לעשות ועשתה על אחת שאמדוה מאה· ורבותינו אמרו אומד זה למעשרות היה: (יג) כי גדל מאד · שהיו אומרים זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך: (יד) ועבדה רבה · פעולה רבה בלשון לע"ז אובריי"א 1)·עבודה משמע עבודה אחת· עבדה משמע

רמב"ן

שבעל פה הלכה למשה מסיני וא"כ יהיה כל זה כגון על דעת שהיה אברהם מקיים ומשמר את התורה עד שלא נתנה וכך אמרו בפסוק ויתן להם יוסף עגלות שפירש ממנו בפרשת עגלה ערופה שהיה עוסק בתורה כמו שהיו אבותיו ועד עכשיו לא נתנה תורה והרי כתוב וישמור משמרתי מצותי חקתי ותורותי וכן אמרו שהיה משמר אפילו דקדוקי תורה והיה מלמד לבניו וכו' · ויש לשאול אם כן איך הקים יעקב מצבה ונשא שתי אחיות ובדעת רבותינו ארבע ועמרם נשא דודתו ומשה רבינו הקים שתים עשרה מצבה ואיך האפשר שיהיו נוהגים היתר בתורה במה שאסר אברהם אביהם על עצמו וקבע לו השם שכר על הדבר והוא

אבן עזרא

אחרים היטב: (ו) וישב בגרר · עשה כאשר צוהו השם: (ז) לאשתו · בעבור אשתו כמו פן יאמרו לי · כי ירא · פועל עבר · וכן ויהי כי זקן יצחק ותחסר מלת כי אמר פן יהרגוני · וכן כי הפרני אלהים: (יב) מאה שערים · בדברי קדמונינו ז"ל שיעור כי מלא מאה משיעור כזרע · והוא מגזרת כי כמו שער בנפשו: (יג) וגדל · פועל עבר: (יד) ועבדים · עבדים ושפחות שיעבדוהו והוא תואר השם או שם כמו סגולה:

רשב"ם

ודינין והכנסת אורחים כלם היו נוהגין קודם מתן תורה אלא שנתחדש ונתפרש לישראל וכרתו ברית לקיימו: (ח) ויהי כי ארכו לו שם הימים · לא נזהר מעתה כל כך שלא להתנהג עם אשתו מנהג אישות מאחר שלא נתנו לב לגוזלה ממנו: מצחק · תשמיש כדכתיב בא אלי העבד אשר הבאת לנו לצחק בי · ובמקום אחר הוא אומר בא אלי לשכב עמי: (יב) בארץ ההיא · אף על פי שהארץ קשה היא: בשנה ההיא · אע"פ שהיא שנת בצורת ורעבון: מאה שערים · שדה ששיערוהו שיוציא כור א' הוציאה מאה כורין: (יד) ועבדה

רבה

1) Ouvrage ווערק ארביים

בנכרך: ז ושאילו אנשי אתרא (על־עיסק) לאתתה ואמר אחתי היא ארי דחיל למימר אתתי דלמא יקטלנני אנשי אתרא על־רבקה ארי־שפירת חיזו היא: ח והוה כד־סגיאו־לה תמן יומיא ואסתכי אבימלך מלכא דפלשתאי מן חרכא וחזא והא יצחק מחייך עם רבקה אתתה: ט וקרא אבימלך ליצחק ואמר ברם הא אתתך היא ואכדין אמרת אחתי היא ואמר לה יצחק ארי אמרית דלמא אימות עלה: י ואמר אבימלך מה־דא עבדת לנא כזעיר־פון שכיב דמיחד בעמא עם־אתתך ואיתיתא עלנא חובא: יא ופקיד אבימלך ית־כל־עמא למימר דינזק בגברא הדין ובאתתה אתקטלא יתקטל: יב וזרע יצחק בארעא ההיא ואשכח בשתא ההיא על־חד־מאה בדשערוהי וברכה יי: יג ורבא גברא ואזל אזיל (נ״י סגי) ורבי עד די־רבא לחדא: יד והוה־לה גיתי־ענא וגיתי־תורין ופלחנא (נ״י ועבודה) סגיא וקניאו

נתינה לגר

ומצותי חקותי ותורותי כמה הפרשים. (י) אחד העם, דמיחד בעמא. ערש״י שכ׳, המיוחד בעם זה המלך. ועי׳ בנתה״ש. מה שהאריך בזה בש׳ אחד״ אם הוא בא בנפרד או בסמיכות, ואם השם שאחריו בא במ״ס, ועי׳ במפרשים מה שהשיגו עליו. (יב) שערים, בדשערוהי. ר״ל כפי השעור. ועי׳ ברש״י שאמדוה כמה ראויה לעשות ועשתה על אחת שאמדוה מאה״ וכמבואר בב״ר (פ׳ ס״ד) מלמד שאמידו אותה ועשתה גלפים. (יג) ועבדה, ופלחנא׳ הוא עבודת קרקע (כמ״ש הרשב״ם) והנוסחא הזאת עקרית, ולא

בעל הטורים

שבולין (ע״ס)׳ ונתוסף לו ס״א יתירה על שמו כנגד בקולי משמרתי מצותי חקותי ותורתי: (ח) מצחק׳ ב׳ וכנס יצחק מצחק׳ אשר ילדה לאברהם מצחק מלמד שהיה ושמעאל לד כשים מתחת בעליהן ומזנה עמהן מה מצחק דהכא אשת איש אף התם אשת איש: (י) אחד העם׳ ב׳ (הכא ואידך ש״א ט״ו) כי בא אחד העם׳ והתם איירי במלך׳ כדלקמן שהיית מראשותיו של שאול׳ מה התם איירי במלך אף הכא אמר בשביל עצמו שהוא המלך: (יג) ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד כי גדל׳ ג׳ גדולות כנגד ג׳ ברכות שנתברך בעקידה כי ברך אברכך והתברכו בזרעך: (יד) ועבדה רבה׳ ב׳ במס׳ הכא ואידך באיוב

רמב״ן

יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ללכת בדרכיו ובי־עקב דרשו שמר את השבת וקבע תחומין ואפשר שיהיה זה בשבת מפני שהיא שקולה ככל התורה כולה שהיא מעידה על מעשה בראשית ואולי נאמר משמרתי שגיות לעריות של בני נח ומצות גזל ושפיכות דמים׳ חקותי אבר מן החי וכלאים של הרבעת בהמה והרכבת אילן ותורותי דינין ואיסורי ע״א שאלו כלן נצטוו בהן בני נח והוא השומר והעושה רצון בוראו ומשמע אפילו דקדוקין והומרות במצות שלהן וכמו שהזכירו ע״ז של אברהם אבינו ארבע מאה פרקי הואי ודרשו במאה שערים שמדדום למעשרות כי היו האבות נדיבי עמים לתת מעשרות לעניים או לכהני ה׳ כגון שם ועבר ותלמידיהם כענין והוא כהן לאל עליון׳ והנראה אלי מדעת רבותינו שלמד אברהם אבינו התורה כלה ברוח הקודש ועסק בה ובטעמי מצותיה וסודותיה ושמר אותה כלה כמי שאינו מצווה ועושה׳ ושמירתו אותה היה בארץ בלבד ויעקב בחוצה לארץ בלבד נשא שתי אחיות וכן עמרם כי המצות משפט אלהי הארץ אע״פ שהוזהרנו בחובת הגוף בכל מקום וכבר רמזו רבותינו בסוד הזה ואני אעירך בו בנז״ה׳ והמצבה מצוה שנתחדשה בזמן ידוע כמו שדרש באשר שנא ה׳ אלהיך שנאה אחר היותה אהובה בימי האבות וביוסף דרשו שהיה משמר את השבת אפילו במצרים מפני ששקולה כנגד כל המצות לפי שהיא עדות על חדוש העולם והיה עושה כן ללמד את בניו אמונת בריאת העולם להוציא מלבם כוונת ע״א ודעת המצרים ואת כוונתם ועל דרך הפשט תאמר שיהא משמרתי אמונת האלהות שהאמין בשם המיוחד ושמר משמרת זו בלבו וחלק בה על עובדי ע״א וקרא בשם ה׳ להשיב רבים לעבודתו׳ מצותי ככל אשר צוהו לך לך מארצך ועולת בנו וגרישת האמה ואת בנה׳ חקתי ללכת בדרכי השם להיות חנון ורחום ועושה צדקה ומשפט ולצוות את בניו ואת ביתו בהם והורותי המילה בעצמו ובניו ועבדיו ומצות בני נח כלן שהן תורה להן: (ז) ויאמר אחותי היא׳ ועל הבנים לא שאלוהו כי יאמר בני אשה אחרת הם לי: (יד) ויהי לו מקנה

ספורנו

וללמד דעת את העם בפרט באהלי שם ועבר שבשם עלה כל מבקש ה׳ בלי ספק: (י) כמעט שכב אחד העם׳ הוא המלך התמיד בעמו שהיה חושב שלא יצטרך לשאול את פיך ולדעת רצונך בזה שלרב מעלת המלך ייטב בעיניך בלי ספק להביא לו את אשתך: והבאת עלינו אשם׳ ובזה כמעט הבאת עלינו אשם ועונש ואמר עלינו כי כשילקה גדול הדור ירבה היזק לחוטים אלו: (יב) ויזרע יצחק בארץ ההיא׳ כמו שאמר לו האל יתב׳ גור בארץ הזאת: מאה שערים׳ כמו שיעד באמרו ואהיה עמך ואברכך: ויברכהו ה׳׳ בממון שמכר תבואתו בדמים יקרים ולפי מה שאחז״ל אומד זה למעשרות היה הנה קבע לו ברכה בשבילם כאמרו הביאו את המעשר אל בית האוצר והריקותי לכם ברכה עד בלי די: (יד) ועבדה רבה׳ קרקע מוכן לגיוס

פְּלִשְׁתִּֽים׃ טו וְכָל־הַבְּאֵרֹת אֲשֶׁר חָֽפְרוּ עַבְדֵי אָבִיו בִּימֵי
אַבְרָהָם אָבִיו סִתְּמוּם פְּלִשְׁתִּים וַיְמַלְאוּם עָפָֽר׃ טז וַיֹּאמֶר
אֲבִימֶלֶךְ אֶל־יִצְחָק לֵךְ מֵֽעִמָּנוּ כִּֽי־עָצַֽמְתָּ־מִמֶּנּוּ מְאֹֽד׃
יז וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם יִצְחָק וַיִּחַן בְּנַֽחַל־גְּרָר וַיֵּשֶׁב שָֽׁם׃ יח וַיָּשָׁב
יִצְחָק וַיַּחְפֹּר ׀ אֶת־בְּאֵרֹת הַמַּיִם אֲשֶׁר חָֽפְרוּ בִּימֵי אַבְרָהָם
אָבִיו וַיְסַתְּמוּם פְּלִשְׁתִּים אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיִּקְרָא לָהֶן
שֵׁמוֹת כַּשֵּׁמֹת אֲשֶׁר־קָרָא לָהֶן אָבִֽיו׃ יט וַיַּחְפְּרוּ עַבְדֵֽי־
יִצְחָק בַּנָּחַל וַיִּמְצְאוּ־שָׁם בְּאֵר מַיִם חַיִּֽים׃ כ וַיָּרִיבוּ רֹעֵי גְרָר
עִם־רֹעֵי יִצְחָק לֵאמֹר לָנוּ הַמָּיִם וַיִּקְרָא שֵֽׁם־הַבְּאֵר עֵשֶׂק
כִּי הִֽתְעַשְּׂקוּ עִמּֽוֹ׃ כא וַֽיַּחְפְּרוּ בְּאֵר אַחֶרֶת וַיָּרִיבוּ גַּם־עָלֶיהָ
וַיִּקְרָא שְׁמָהּ שִׂטְנָֽה׃ כב וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם וַיַּחְפֹּר בְּאֵר אַחֶרֶת
וְלֹא רָבוּ עָלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ רְחֹבוֹת וַיֹּאמֶר כִּֽי־עַתָּה הִרְחִיב
יְהוָה לָנוּ וּפָרִינוּ בָאָֽרֶץ׃ רביעי כג וַיַּעַל מִשָּׁם בְּאֵר שָֽׁבַע׃
כד וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם
אָבִיךָ אַל־תִּירָא כִּֽי־אִתְּךָ אָנֹכִי וּבֵֽרַכְתִּיךָ וְהִרְבֵּיתִי אֶת־

ת"א ויחפרו עבדי יצחק בנחל · ברכות נו : מים חיים · שם : ויריבו רעי · סנהדרין קיא :

רש"י

פעולה רבה : (טו) סתמום פלשתים · מפני שאמרו תקלה הם לנו מפני הגייסות הבאות עלינו · סמוכון פלשתאי לשון סתימה ובלשון התלמוד מטמטם את הלב : (יז) בנחל גרר · רחוק מן העיר : (יח) וישב ויחפור · הבארות אשר חפרו בימי אברהם אביו ופלשתים סתמום וקודם שנסע יצחק מגרר חזר וחפרן : (כ) עשק · ערעור : כי התעשקו עמו · נתעסקו עמו עליה במריבה וערעור : (כא) שטנה · משימנ"ט 1) : (כב) ופרינו בארץ · כתרגומו וניפוש

אבן עזרא

(טו) בא סמיכות בארות על שני דרכים : (יט) מים חיים · שהם נובעים תמיד : (כ) עשק · ידוע בדברי קדמונינו רק

רמב"ן

לאן ומקנה בקר ועבודה רבה · אתונות וגמלים וחמורים ועבדים ושפחות ויזכר הכתוב זה ולא יזכיר בכסף ובזהב כאשר נאמר באברהם בעבור כי גדולתו אשר נתגדל בה בארץ פלשתים במקנה ובעבודה היתה ויקנאו אותו פלשתים בענין ההוא : (טז) וזה טעם כי עצמת ממנו מאוד · אמר לו גם לי שאני המלך אין בביתי מקנה ועבודה כמוך וחרפה היא לנו להיות ביתך גדול מבית המלך : (יז) בנחל גרר · רחוק מן העיר וישב ויחפור את בארות המים אשר חפרו בימי אברהם אביו ופלשתים סתמום · קודם שנסע יצחק מגרר חזר וחפרן לשון רש"י ונראה מדבריו שהם הבארות הנזכרים כאן כמו שאמר סתמום פלשתים וימלאום עפר וזה איננו כן כי היאך יתנו לו הם רשות והם אמרו תקלה הם לנו מפני גייסותם אבל הם אחרים במקום אחר כי נחל גרר שם מקום או שהנחל נמשך מגרר אל ארץ אחרת וכאשר קנאו

רשב"ם

רבה · עבודת שדה וכרמים · כי סתם עבודה עבודת קרקע היא · (טו) סתמום פלשתים · שלא יחזיקו בניו בהם אחרי מותו והוצרך לכתוב בשביל כשנתרחק משם שב וחפרם דוגמת וחם הוא אבי כנען : (יח) אשר קרא להן אביו · כדי שלא יוכל אדם לערער עליהם : (כב) ולא רבו עליה · לפי שנתרחק ממרעיהם דכתיב ויעתק משם : (כג) ויעל משם באר שבע · כי היה מתיירא משם שכן מוכיח שאמר לו הקב"ה אל תירא כי אתך

1) Noeere שאדען מלס נוטנת לקות מלשון רומי

בה פלשתאי: טו וכל־בארין די חפרו עבדי אבוהי ביומי אברהם אבוהי טמונון פלשתאי ומלונון עפרא: טז ואמר אבימלך ליצחק איזל מעמנא ארי־תקיפתא מננא לחדא: יז ואזל מתמן יצחק ושרא בנחלא־דגרר ויתיב תמן: יח ותב יצחק וחפר ית־בירא דמיא די חפרו ביומי אברהם אבוהי וטמונון פלשתאי בתר דמית אברהם וקרא להן שמהן כשמהן די הוה קרי להן אבוהי: יט וחפרו עבדי־יצחק בנחלא ואשכחו־תמן בירא מיא נבעין: כ ונצו רעותא דגרר עם־רעותא דיצחק למימר די־לנא מיא וקרא שמא־דבירא עסקא ארי אתעסיקו עמה: כא וחפרו בירא אחרי ונצו אף־עלה וקרא שמה שטנה: כב ואסתלק מתמן וחפר בירא אחרי ולא נצו עלה וקרא שמה רחבות ואמר ארי כען אפתי יי לנא וניפוש (נ״א ויפשננא) בארעא: כג ואסתלק מתמן באר שבע: כד ואתגלי לה יי בליליא ההוא ואמר אנא אלהא דאברהם אבוך לא־תדחל ארי־בסעדך מימרי ואברכנך ואסגי ית־בנך

נתינה לגר

כנ״א „עבודה״ שהת״א ממאן לת׳ כשעברית במקום אשר ימצא תיבה ארמית אבל המסורה עליו „קרא ותרגום״: (כב) ופרינו. ויפשיננא, הנוסחא הזאת עקרית, ולא כגירסת רש״י „וניפוש״ כי קאי על

בעל הטורים

(א׳) מה הוא גדול מכל כני קדם אף הכא היה גדול מכל ואף אבימלך שהיה מלך: (טו) וימלאום · ב׳ הכא ואידך וימלאום למלך באזל (ש״א י״ח) גבי מאה ערלות של פלשתים רמז למה שנוהגין הערלה בעפר · ד״א לפי שעבר אבימלך על בבועתו ומלא הבורות עפר מלא דוד לשאול ק׳ ערלות פלשתים בכפלים ונתן לו ר׳ במקום ק׳: (כ) עשק · כנגד בבל שעשקו את בית יסודה (קהלת ד׳) ומיד עשקיהם כח: (כא) שטנה · כנגד המן שכתב שטנה על ירושלים ולכן שטנה ב׳ דכאן וכהיא דכתם (עזרא ד׳): (כב) רחובות · כנגד יון שגזרו שלא יסכלו למוגעם מסריה ורבים ונעשה להם נס ונזדמן להם מקום לכל אחד ואחד חבו ופרינו בארץ: (כד) אנכי אלהי אברהם אביך · ולא כתיב ס׳ אלהים כמו באברהם ויעקב לפי שנתייסר

רמב״ן

בו פלשתים הם השרים אשר בגרר ממדינת המלך סתמו הבארות אשר לו מירושת אביו בגבול עיר גרר והמלך שלחו מעיר מושב כסאו והלך לו לעיר אחרת ואולי איננה ממלכותו אע״פ שהיא בארץ פלשתים ושם בארות אחרים שחפר אברהם שגר במקום ההוא ימים רבים ופלשתים יושבי הארץ כאשר מת אברהם ויצחק לא ישב שם סתמום ולא לשנאתו רק בימי אברהם לא רצו לסתמם מפני כבודו כי אמרו אולי ישוב לשבת בארץ ולכן שב יצחק ויחפור אותם בנחל ורועי נחל גרר רבו עמו לאמר לנו המים והטעם לאמר הנה הבאר בנחל ומימי הנחל הם אשר ימצו שם ומתמציתה ימלא הבור והנחל יתמעט בהם והנה הם שלנו ועל כן הזכיר הכתוב וימצאו שם באר מים חיים לאמר כי היה מקור נובע מים חיים אין מימיו מן הנחל כאשר אמרו מריביו: (כ) ויקרא שם הבאר עשק · יספר הכתוב ויאריך בענין הבארות ואין בפשוטי הספור תועלת ולא כבוד גדול ליצחק והוא ואביו עשו אותה בשוה אבל יש בדבר ענין נסתר בתוכו כי בא להודיע דבר עתיד כי באר מים חיים ירמוז לבית אלהים אשר יעשו בניו של יצחק ולכן הזכיר באר מים חיים כמו שאמר מקור מים חיים את ה׳ וקרא הראשון עשק ירמוז לבית הראשון אשר התעסקו עמנו ועשו אותנו כמה מחלוקות וכמה מלחמות עד שהחריבוהו והשני קרא שמה שטנה שם קשה מן הראשון והוא הבית השני שקרא אותו בשמו שכתוב בו ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו׳ כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלם וכל ימיו היה לנו לשטן עד שהחריבוהו וגלו ממנו גלות רעה והשלישי קרא רחובות הוא הבית העתיד שיבנה במהרה בימינו והוא יעשה בלא ריב ומצה והאל ירחיב את גבולנו כמו שנאמר ואם ירחיב ה׳ אלהיך את גבולך כאשר דבר וגו׳ שהוא לעתיד וכתיב בבית השלישי ורחבה ונסבה למעלה למעלה ופרינו בארץ שכל העמים יעבדוהו שכם אחד: (כד) אל תירא כי אתך אנכי בעבור שהבריחו אבימלך מעליו מקנאתם בו וגם רועי גרר רבו עמו היה מתירא פן יאספו עליו ויכוהו הוא וביתו והבטיחו הקב״ה שלא יירא מהם ויברך אותו ואז נתן בלבם שהלך לפניו המלך בכבוד גדול יותר מאשר עשה לאביו כי בא עם פיכול שר צבאו ועוד הוסיף להביא

ספורנו

לכיום נעבד: ויקנאו אתו פלשתים · שבעבודתיהם קרה אז הפך זה שזרעו הרבה והביאו מעט: (טו) סתמום פלשתים · כאשר ראו מצות אבימלך לבלתי הזיק ליצחק סתמו הבארות בשנאה קנאתם: (טז) כי עצמת ממנו · ותוכל בעזרך להתקומם עלינו: (כ) התעשקו עמו · השתדלו עם יצחק שיעזוב הבאר: (כד) אל תירא · שימעטו נכסיך במריבותם: וברכתיך · הוספת ממון:
ויקרא

זרעך בעבור אברהם עבדי: כה ויבן שם מזבח ויקרא בשם יהוה ויט־שם אהלו ויכרו־שם עבדי־יצחק באר: כו ואבימלך הלך אליו מגרר ואחזת מרעהו ופיכל שר־צבאו: כז ויאמר אלהם יצחק מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אתי ותשלחוני מאתכם: כח ויאמרו ראו ראינו כי־היה יהוה עמך ונאמר תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך ונכרתה ברית עמך: כט אם־תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענוך וכאשר עשינו עמך רק־טוב ונשלחך בשלום אתה עתה ברוך יהוה: חמישי ל ויעש להם משתה ויאכלו וישתו: לא וישכימו בבקר וישבעו איש לאחיו וישלחם יצחק וילכו מאתו בשלום: לב ויהי ׀ ביום ההוא ויבאו עבדי יצחק ויגדו לו על־אדות הבאר אשר חפרו ויאמרו לו מצאנו מים: לג ויקרא אתה שבעה על־כן שם־

רש"י

באארעא: (כו) ואחזת מרעהו · כתרגומו וסיעת מרחמוהי סיעת מאוהביו (ב"ר)· ויש פותרין מרעהו מ' מיסוד התיבה כמו שלשים מרעים דשמשון כדי שתהא תיבת ואחזת דבוקה אבל אין דרך ארץ לדבר על המלכות כן סיעת אוהביו שא"כ כל סיעת אוהביו הוליך עמו ולא היה לו אלא סיעה אחת של אוהבים לכן יש לפותרו כלשון הראשון ואל התמה על תי"ו של ואחזת אף על פי שאינה תיבה סמוכה יש דוגמתה במקרא עזרת מצר · ושכורת ולא מיין · אחוזת לשון קבוצה ואגודה שנאחזין יחד: (כח) ראו ראינו · ראו באביך ראינו בך: תהי נא אלה בינותינו וגו' · האלה אשר בינותינו מימי אביך תהי גם עתה בינינו ובינך: (כט) לא נגענוך · כשאמרנו לך לך מעמנו: אתה · גם אתה (ס"א עתה) עשה לנו כמו כן: (לג) שבעה ·

אבן עזרא

במקרא אין לו ריע: (כה) ויכרו · חפרו וכן אשר כריתי לי · וכן כי יכרה · כורה שחת: (כח) בינותינו · רבוי אחר רבוי: (לג) באר שבע · נקרא כן על ב' דברים · או היא עיר

רמב"ן

עמו רבים רעיו: (כט) אם תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענוך · יאמר אם תעשה עמנו רעה כמו שאנחנו לא נגענוך אתה עתה ברוך ה' ואין לאל ידינו לעשות עמך רע אבל ישתנה העת בעבור החמס שאתה עושה *) ותצטרך לשוב אל ארצנו ונשיב לך גמול ומעם לא נגענוך שלא נפתה לבנו על אחתך ליגע באחד מהם כלשון הנוגע באיש הזה ובאשתו ועשינו עמך רק טוב לשמור את כל אשר לך בצוותינו את העם להשמר מהם ונשלחך בשלום כי גם בקנאתי בך לא

רשב"ם

אתך אני נמצא שהיה מתיירא: (כה) ויכרו שם עבדי יצחק באר · ולא קרא לו יצחק שם עד לבסוף שאבימלך הלך אליו מגרר ונשבעו איש לאחיו ואז באו עבדיו והגידו לו על אדות הבאר אשר חפרו ואז קרא לו שבעה על שם השבועה שנשבעו הוא ואבימלך: (כו) ואחזת מרעהו · כתרגום חבורת אהביו כמו ויתנה לכרעהו · והמ"ם כמו מ"ם של מרי"ע והוקע וכמ"ם של אנכי מסב כלי מלחמה · וכן יתר מרעהו צדיק ודרך רשעים תתעם · הצדיק יתר ויכונן דרך ישר את מרעהו כמו ויתורו את ארץ כנען אבל דרך רשעים לעצמם ושכיניהם תתעם · פייט אשגרור בלע"ז יתור הוא את עצמו · יתר הוא את אחרים כמו ישוב ישיב יקום יקים זה פועל וזה מפעיל: (כח) תהי נא אלה אשר בינותינו · ביני ובין אביך שתתקיים גם עתה שכן היה תנאי אם תשקור לי ולניני ולנכדי: (כט) אתה עתה ברוך ה' · כמו כן כרות ברית עמנו *) ושלחתנו בשלום כמו שעשינו לך · אתה שאתה ברוך ה' דוגמת בא ברוך ה' שכתב בלבן · וכן עשה יצחק וילכו מאתו בשלום: (לג) על כן שם העיר באר שבע · ואין זו אותו באר שבע של אברהם כי שני באר שבע היו כדכתיב ויבא באר

(* כוונתו כדעת הינ"ע) (* אולי צ"ל ותשלחנו)

בדיל אברהם עבדי: כה ובנא תמן מדבחא וצלי בשמא דיי ופרשיה תמן משכניה וכרו תמן עבדי יצחק בירא: כו ואבימלך אזל לותיה מגרר וסיעת מרחמוהי ופיכל רב חיליה: כז ואמר להון יצחק מא דין אתיתון לותי ואתון סנאתון יתי ושלחתוני מלותכון: כח ואמרו מחזא חזינא ארי הוה מימרא דיי בסעדך ואמרנא תתקים כען מומתא דהות בין אבהתנא ביננא ובינך ונגזר קיים עמך: כט אם תעבד עמנא בישא כמא די לא אנזיקנך וכמא די עבדנא עמך לחוד טב ושלחנך בשלם את כען בריכא דיי: ל ועבד להון משתיא ואכלו ושתיאו: לא ואקדימו בצפרא וקיימו גבר לאחוהי ושלחנון יצחק ואזלו מיניה בשלם: לב והוה ביומא ההוא ואתו עבדי יצחק וחויאו ליה על עיסק בירא די חפרו ואמרו ליה אשכחנא מיא: לג וקרא יתה שבעה על כן שמא דקרתא בארא דשבע (נ״י באר שבע) עד

° (נ״א אתא) נתינה לגר

ס׳ כמו בספל ״אשת״ שלפניו: (כו) ואחזת מרעהו, וסיעת מרחמוהי. ערש״י שפי׳ אגודת רעיו, ומ״ש של ״מרעהו״ הוא שמוש, וכן בארמית המ׳ של ״מרחמוהי״ (והמ׳ נ״ל בציר״י ולא בשו״א) ואחזת אינו דבוק. ולא כבעל המסורה שפי׳ ״אחזת״ הוא שם עצם פרטי של רע המלך · ובאמת יש בב״ר (פ׳ ס״ד) פלוגתא בזה, ״ר׳ יהודה אומר אחזת מרעהו היה שמו ור׳ נחמיה אמר סיעת מרחמוהי״. (כח) בינותינו בינינו ובינך, בין אבהתנא ביננא ובינך · לכאורה משמע שקשה לו כפל הלשון ״בינותינו בינינו״ ותרגם בין אבותינו בינינו וביניך · ורש״י פירש שהאלה שהיתה בינותינו מימי אביך תהי גם בינינו · ומזה נראה לא כפי׳ הראב״ע שאבימלך אינו שם התאר לכל מלכי פלשתים, רק שהוא היה בן של אותו אבימלך

בעל הטורים

ביטוכין בלי מדת רחמים: (כח) ראו ד׳ במסרה ב׳ כתיבי בוי״ו וב׳ בה״א ראו ראינו · (ישעיה ו׳) וראו ראו · (שמות ג׳) ראה ראיתי · (ש״א א׳) אם ראה תראה בעני אמתך וחד (קהלת ט׳) שבתי וראה תחת השמש הנך דאיירי ברבים כמו ראו ראינו וראו ראו כתיבי בוי״ו והנך דאיירי ביחיד כתיבי בה״א דיש אם למקרא · קרי ביה ראה שהוא לשון יחיד: (כט) אתה עתה · ג׳ במסרה הכא ואידך (מ״א כ״א) אתה עתה תעשה מלוכה · (שם י״ב) אתה עתה הקל מן העול מלמד שהמליכו ליצחק עליהם וזהו אתה עתה תעשה מלוכה והקילו עולם מעליך: ברוך ה׳ · ב׳ במס׳ הכא ואידך בוא ברוך ה׳ · לומר כמו שכוונתם של לבן ובתואל להרוג לאליעזר כדפרישית ויושם לפניו לאכול כך היה כוונת אבימלך להרוג את יצחק והכי מוכח קרא דכתיב וכאשר לא נגענוך כלו׳ לא עשינו עמך רעה כמו שהיה בדעתנו ועשינו עמך רק טוב: (לג) שבעה כנגד אדום על כן בכלה כתיב

רמב״ן

לקחנו מכל העושר אשר עשית עמנו ושלחנוך עם כל אשר לך בשלום · וענין הרעה הזאת אשר פחדו ממנו אינו נראה שירא מלך פלשתים שלא יבא עליו יצחק למלחמה אבל הבטיחה אברהם לו ולנינו ולנכדו ועתה אמרו בלבם בעבור שהפרנו אנחנו את בריתנו עם יצחק ושלחנוהו מעלינו גם הוא יפר את בריתו עמנו ויגרש זרעו את זרעינו מן הארץ ולכן עשו עמו ברית חדשה והתנצלו לאמר לו שלא הפרו הברית הראשונה שלא עשו עמו רק טוב וזה טעם תהי נא אלה בינותינו שנכנס אתה עמך באלה להחרים על כל מי שיעבור על הברית כטעם לעברך בברית ה׳ אלהיך ובאלתו · ויתכן שהיה אברהם גדול מאד ורב כח שהיו בביתו שלש מאות איש שולף חרב ולו בעלי ברית רבים והוא גם בן חיל אשר לבו כלב האריה ורדף ארבעה מלכים גבורים מאד ונצחם וכאשר ראו הצלחתו כי הוא מאת האלהים פחד ממנו מלך פלשתים פן יכבוש ממנו מלכותו ונקל זאת ממלחמת ארבעת המלכים אולי שמע עוד דבר השם שנתן לו הארץ ולכן בא עמו בברית והשביעו פן תשקור לי ולניני ולנכדי כי היה ספק אם ימרוד על המלך וחשב כי אפשר שיהיה אברהם על מלוך נכדו וכמעשה אבות עשו בנים כי היה יצחק גדול כאביו ופחד המלך פן ילחם בו בגרשו אותו מארצו: (לב) ויבאו עבדי יצחק ויגידו לו על אודות הבאר אשר חפרו · הוא האמור בו למעלה ויכרו שם עבדי יצחק באר כי החלו לחפור אותו ובא אבימלך אליו בימים ההם וביום הברית בלכתם ממנו בשרוהו כי מצאו מים וקרוב לי שהוא הבאר שכרה אברהם ונתן לו שבע כבשות לעדה כי סתמוהו פלשתים עם האחרים וישב יצחק ויחפור אותו ויקרא לו גם הוא שם כשם אשר קרא לו אביו: (לג) ועל כן שם העיר באר שבע · על שם הבאר אשר קראוהו כן האב והבן · כי שם נשבעו שניהם והבאר הזאת לכם

ספורנו

(כה) ויקרא בשם ה׳ · ויכרו שם ואבימלך הלך · אחר שהתעורר לקרא בשם ה׳ כרו שם עבדי יצחק באר מצאת בלתי מריבה ואבימלך הלך אליו לכרות ברית ולא הזיקוהו עוד: (כח) כי היה ה׳ עמך · ולא מיראתנו ממך נכרית אתך ברית: (כט) אם תעשה עמנו רעה · שלא תעשה עמנו רעה אתה עתה כמו שלא נגענוך: (לג) ויקרא אותה שבעה · קרא את הבאר שבעה מפני שהיה מקום שביעי שבו חפרו באר · ג׳ של אברהם שסתמו פלשתים כאמרו וכל הבארות שסתמום פלשתים ולא יאמר כל בפחות מג׳ · וג׳ של יצחק שהן עשק שטנה ורחובות וזה היה הז׳ שקראוהו שבעה: על כן שם העיר באר שבע · בסגול

הָעִיר בְּאֵר שֶׁבַע עַד הַיּוֹם הַזֶּה: ס לד וַיְהִי עֵשָׂו בֶּן־אַרְבָּעִים
שָׁנָה וַיִּקַּח אִשָּׁה אֶת־יְהוּדִית בַּת־בְּאֵרִי הַחִתִּי וְאֶת־
בָּשְׂמַת בַּת־אֵילֹן הַחִתִּי: לה וַתִּהְיֶיןָ מֹרַת רוּחַ לְיִצְחָק
וּלְרִבְקָה: ס כז א וַיְהִי כִּי־זָקֵן יִצְחָק וַתִּכְהֶיןָ עֵינָיו מֵרְאֹת
וַיִּקְרָא אֶת־עֵשָׂו ׀ בְּנוֹ הַגָּדֹל וַיֹּאמֶר אֵלָיו בְּנִי וַיֹּאמֶר אֵלָיו
הִנֵּנִי: ב וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא זָקַנְתִּי לֹא יָדַעְתִּי יוֹם מוֹתִי:
ג וְעַתָּה שָׂא־נָא כֵלֶיךָ תֶּלְיְךָ וְקַשְׁתֶּךָ וְצֵא הַשָּׂדֶה וְצוּדָה לִּי
צֵידָה יתיר ה': ד וַעֲשֵׂה־לִי מַטְעַמִּים כַּאֲשֶׁר אָהַבְתִּי
וְהָבִיאָה לִּי וְאֹכֵלָה בַּעֲבוּר תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי בְּטֶרֶם אָמוּת:
ה וְרִבְקָה שֹׁמַעַת בְּדַבֵּר יִצְחָק אֶל־עֵשָׂו בְּנוֹ וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו
הַשָּׂדֶה לָצוּד צַיִד לְהָבִיא: ו וְרִבְקָה אָמְרָה אֶל־יַעֲקֹב בְּנָהּ

ת"א ויהי כי זקן · יומא כח מגלה טו וכח: ותכהין עיניו · בבא קמא נג: ויקרא את עשו בנו · עקידה שער כב:

רש"י

על שם הברית: (לד) בן ארבעים שנה · עשו היה נמשל לחזיר שנאמר יכרסמנה חזיר מיער (תהלים פ') החזיר הזה כשהוא שוכב פושט טלפיו לומר ראו שאני טהור כך אלו גוזלים וחומסים ומראים עצמם כשרים כל ארבעים שנה היה עשו צד נשים מתחת בעליהן ומענה אותם כשהיה בן מ' אמר אבא בן מ' שנה נשא אשה אף אני כן: (לה) מורת רוח · לשון המראת רוח כמו ממרים הייתם כל מעשיהם היו להכעיס ולעצבון: ליצחק ולרבקה · שהיו עובדות עבודת גלולים (ב"ר): (א) ותכהין · בעשן של אלו (שהיו מעשנות ומקטירות לעבודת גלולים) (ד"א כשנעקד ע"ג המזבח והיה אביו רוצה לשחטו באותה שעה נפתחו השמים וראו מלה"ש והיו בוכים וירדו דמעותיהם ונפלו על עיניו לפיכך כהו עיניו) · ד"א כדי שיטול יעקב את הברכות: (ב) לא ידעתי יום מותי · א"ר יהושע בן קרחה אם מגיע אדם לפרק אבותיו ידאג חמש שנים לפניהן וחמש שנים לאחר כן ויצחק היה בן קכ"ג (כי יעקב בן ס"ג כשנתברך דוק ברש"י סוף הסדר) אמר שמא לפרק אמי אני מגיע והיא מתה בת קכ"ז והריני בן חמש שנים סמוך לפרקה לפיכך לא ידעתי יום מותי שמא לפרק אמי שמא לפרק אבא: (ג) תליך · חרבך שדרך לתלותה: שא נא · לשון השחזה כאותה ששנינו (ביצה כ"ח) אין משחיזין את הסכין אבל משיאה ע"ג חברתה · חדד סכינך ושחוט יפה שלא תאכילני נבלה (ב"ר): וצודה לי · מן ההפקר ולא מן הגזל: (ה) לצוד ציד

רמב"ן

תרמוז על מכן שילה ופלשתים כתמוהו בהלקת הארון וחזר והפרו בו כי כן השיבו הארון עם הדורון לאלהים: (ד) בעבור תברכך נפשי · היה בדעתו לברך אותו שיזכה הוא בברכת אברהם לנחול את הארץ ולהיות הוא בעל הברית לאלהים כי הוא הבכור ונראה שלא הגידה לו רבקה מעולם הנבואה אשר אמר ה' לה ורב יעבוד צעיר כי איך היה יצחק עובר את פי ה' והיא לא תגלה והנה מתחלה לא הגידה

רשב"ם

באר שבע אשר ליהודה: (לד) ויהי עשו בן ארבעים שנה · ואז היה יצחק בן מאה כי בן ששים היה בלדת רבקה אותם · להודיענו בא מה שכתב אחריו ויהי כי זקן יצחק: ויקח אשה את יהודית כו': (ט) ותהיין מרת רוח · לפי שעתיד לומר אם לוקח יעקב אשה מבנות חת כאלה לכך הוצרך לפרש תחלה מרת רוח · כמו מן עושה לזכר יאמר עושה דברו לנקיבה · וכשהוא דבוק יאמר עושת · כן יאמר מן מורה לשון ממרת · מן ימרה את פיך יאמר מירה לנקיבה וכשהוא דבוק יאמר מורת רוח קונט"רריאנ"ץ · אבל לב יודע מרת נפשו חטף קמץ לפי שהוא שם דבר לשון מררות אבל זה מלאפום הוא לשון פועל וכגזרת כי מרה מריתי כהשותי למד פעל: (א) ותכהין עיניו · מן הזקנה כמו שמצינו בספר שמואל ועיניו החלו כהות: (ב) הנה נא · אני מבקש מכך בשביל שזקנתי ואני רוצה לתת לך ברכות אשר בידי לחלוק לך בחיי כמו דכתיב אצל אברהם בירושת הארץ: (ג) שא נא כליך · כופל נא שני בכאן כמו שפירשתי אצל הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את: תליך אשפתו שתלוים בה החצים: תליך · מגזרת ושר האופים תלה · וכן שבך

יומא הדין: לד והוה עשו בר ארבעין שנין ונסיב איתתא ית יהודית בת בארי חתאה וית בשמת בת אילון חתאה: לה והואה מסרבן ומרגזן על מימר יצחק ורבקה: א והוה כד סיב יצחק וכהן עינוהי מלמחזי וקרא ית עשו בריה רבא ואמר ליה ברי ואמר ליה הא אנא: ב ואמר הא כען סיבית לית אנא ידע יומא דאימות: ג וכען סב כען זינך סיפך וקשתך ופוק חקלא וצוד לי צידא: ד ועיבד לי תבשילין כמא דרחימית ואעיל לי ואיכול בדיל דיתברכנך נפשי עד לא אימות: ה ורבקה שמעת כד מליל יצחק לות עשו בריה ואזל עשו לחקלא למיצד צידא לאיתאה: ו ורבקה אמרת לות יעקב ברה למימר הא שמעית מן אבוך ממלל עם

נתינה לגר

שעשה ברית עם אברהם. (לה) מרת רוח, מסרבן ומרגזן על מימר. נ"ל דערבוב ב' פירושים יש כאן ותרגום של מרת רוח הוא "מסרבן" או "מרגזן" ומלות "על מימר" נופלת על סרבנו ולא על רוגז. רק כשבא בהפעל אז צ"ל מַרְגְזָן. בן (ד) הביאה, אעל ולא איתי כב"א, כי הש' "בוא" יתורגם לפעמים בפעל "אתא" ולפעמים בפעל "עלל" וההבדל נראה למעיין, כי "עלל" מורה על הכנסה מחוץ לבית או מחוץ למקום או מחוץ לארץ אל הבית או אל המקום או אל הארץ, כמו "ובאת אל התבה" (לעיל ו' י"ח) ת' "ותיעול לתיבותא" וכן כל ביאת השמש שבא ממקום אחר ת' "אעל" וכן (כשבא בהפעיל) "והביא אותו אל אהל מועד" (ויקרא ד' ה') ת' "ויעל יתיה למשכן זמנא" מפני שהכהן מביא את הפר מחוץ לאהל מועד אל אהל מועד, וכן "בבאכם אל הארץ" (במדבר ט"ו י"ח) ת' "במעלכון לארעא" אולם אם ההבאה היא באותו מקום באותו בית או באותה הארץ ית' "אתא" ולכן "ובאת אל הכהן" (דברים כ"ו ג') ת' "ותיתי לות כהנא" וגם פה שפירושו הבאת מטעמים מחוץ לאהל יצחק אל אהלו ית' "אעל" והבן הכלל הזה לדעת איזו נוסחא ישרה:

בעל הטורים

שמה או שם וכאן כתיב ויקרא אתה שבעה ולא כתיב שם מהום (שוכדיה) קטן נתתיך בגוים · ולא שם לו על פני חוץ: (לד) באר · ב' במסרה ההא ואידך הושע בן בארי אמר הושע לפני הקדוש ברוך הוא החליפם באומה אחרת בזרעו של עשו: (א) ותכהין עיניו מראות · דכתיב כי השוחד יעור והוא לקח שוחד מעשו: (ותכהין עיניו) מראת בגי' כעשן הגלמים (עם האותיות): (ג) שא נא כליך כלומר חדד סכינך כמו (כילה כח) מתיאה על גבי חברהה: ונא · ב' כמס' ולא ססדם · ולא אלמה כדאיתא בב"ר כליך זה בבל שבאו שם כלי בהמ"ק · תליך זה מדי ע"ש המן שהיה מתדי · קשתך זה יון · השדה זו אדום ורמז לו כל ד' גליות שעתידין ליפול ביד ישראל שהקב"ה יצחה בהם והיינו דכתיב ולא כלחם בעמלק: ציד · צידה כתיב ה"א יתירה שלמדו ה' הלכות שחיטה וה' סימני עופות בעוף אינו דורס · אצבע יתירה · זפק · קורקבנו נקלף · אינו חולק את רגליו · וכתיב שהייה דרסה · חלדה הגרמה · עקירה · ובשרה חולך שתי ועורב תחת הפסוק: (ה) נדבר · ב' הכא ואידך (משלי כ"ג) ותלשונה כליותי בדבר שפתיך מישרים · שאמרה ליעקב התחזנים כליותי אם תדבר מישרים ליצחק כדי שיברכך: לצוד בגימ' מן גזל: לבהיא · בגי' בגזלו (ב' במוסרת לא חסיב וע"ס)

אבן עזרא

בחתים: (לד) יהודית · שם ולא הוליד ממנה: ובשמת · היא עדה ויש לה שני שמות ובמקרא נמצאין למאות כן: (לה) מרת רוח · כל אחת מהן · ויש אומרים מלשון סורר ומורה ועל דעתי שהיא מגזרת מרה כלענה כטעם מרירות נפש וכן כתוב כי רעות בנות כנען והכתוב זו הפרשה שישמרו בני ישראל מבנות כנען: (ג) כליך · כמו עתה: (ג) כליך · יפה כיונו שם כלל · ופירש תליך וקשתך · ותליך הראשון כלוים שהם התלוים · או תליך כמו חרב ויחסר וי"ו מן תליך · כאדם בה אנשי: (ה) ורבקה שומעת · היתה שומעת:

רמב"ן

לו דרך מוסר וניאות כי ותלך לדרוש את ה' שהלכה בלא רשות יצחק או שאמרה אין אנכי צריכה להגיד נבואתה לנביא כי הוא גדול מן המגיד לי ועתה לא רצתה לאמור לו כך הוגד לי מאת ה' פרס לדתי כי אמרה באהבתו אותו לא יברך יעקב ויניח הכל בידי שמים והיא ידעה כי בסבת זה יתברך יעקב מפיו בלב שלם ונפש חפצה או הם כבות מאת ה' כדי

ספורנו

מורה על השבועה ועל מספר השבעה אבל בימי אברהם היה שם העיר באר שבע בקמץ על שם השבועה בלבד: (לד) ויהי עשו בן ארבעים שנה · ולא חשב יצחק להשיא לו ולאחיו נשים הגונות: ויקח אשה את יהודית בת בארי החתי · ולא הקפיד יצחק על נשואי החתיות כמו שעשה אביו: (לה) ותהיינה מורת רוח · היו לתער והכין מקצר רוח חיי יצחק ורבקה ולשון מרת כמו ומורה לא יעלה על ראשו והנה יצחק עם כל זה לא הכיר רב רשעו של עשו שלא היה מוחה בכן ובזה נכשל בהשתדל לברך את עשו ומשם יצאה תקלה שנתן לעשו איזו ברכה או עלה שעם זה רבה משטמה בין בניו ושהולרך יעקב לברוח אל ארץ אחרת: (א) ותכהינה עיניו · כמו שקרה לעלי שלא מיחה בבניו כאמרו ולא כהה בם ונאמר בו ועיניו קמו ולא יוכל לראות ולא קרה זה לאברהם ויעקב שהיו יותר זקנים ממה שהיה יצחק אז וממה שהיה עלי · באברהם כתיב ויוסף אברהם ויקח אשה וביעקב עם כל צרותיו ודמעות עיניו כתיב וירא ישראל את בני יוסף אע"פ שהיה רואה בכובד כאמרו ועיני ישראל כבדו מזוקן באופן שלא הכיר התמונה בפרטות: (ב) לא ידעתי יום מותי · כי אמנם הברכה תחול יותר בהיות המברך סמוך למיתה כענין ביעקב ובמשה כי אז הנפש יותר נבדלת מן החומר: (ג) שא נא כליך · שלא תשוב ריקם ולא תאחר: (ד) ועשה לי מטעמים · רצה במטעמים כדי שיתעסק בכבוד אב ובזה תחול עליו הברכה כי גם שלא הכיר בגודל רשעו של עשו מ"מ לא חשב אותו לראוי שתחול עליו אותה הברכה שהיה בלבו לברכו ולכן כשברך יעקב אחר כך שידע בו

לֵאמֹר הִנֵּה שָׁמַעְתִּי אֶת־אָבִיךָ מְדַבֵּר אֶל־עֵשָׂו אָחִיךָ לֵאמֹר׃ ז הָבִיאָה לִּי צַיִד וַעֲשֵׂה־לִי מַטְעַמִּים וְאֹכֵלָה וַאֲבָרֶכְכָה לִפְנֵי יְהוָה לִפְנֵי מוֹתִי׃ ח וְעַתָּה בְנִי שְׁמַע בְּקֹלִי לַאֲשֶׁר אֲנִי מְצַוָּה אֹתָךְ׃ ט לֶךְ־נָא אֶל־הַצֹּאן וְקַח־לִי מִשָּׁם שְׁנֵי גְּדָיֵי עִזִּים טֹבִים וְאֶעֱשֶׂה אֹתָם מַטְעַמִּים לְאָבִיךָ כַּאֲשֶׁר אָהֵב׃ י וְהֵבֵאתָ לְאָבִיךָ וְאָכָל בַּעֲבֻר אֲשֶׁר יְבָרֶכְךָ לִפְנֵי מוֹתוֹ׃ יא וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־רִבְקָה אִמּוֹ הֵן עֵשָׂו אָחִי אִישׁ שָׂעִר וְאָנֹכִי אִישׁ חָלָק׃ יב אוּלַי יְמֻשֵּׁנִי אָבִי וְהָיִיתִי בְעֵינָיו כִּמְתַעְתֵּעַ וְהֵבֵאתִי עָלַי קְלָלָה וְלֹא בְרָכָה׃ יג וַתֹּאמֶר לוֹ אִמּוֹ עָלַי קִלְלָתְךָ בְּנִי אַךְ שְׁמַע בְּקֹלִי וְלֵךְ קַח־לִי׃ יד וַיֵּלֶךְ וַיִּקַּח וַיָּבֵא לְאִמּוֹ וַתַּעַשׂ אִמּוֹ מַטְעַמִּים כַּאֲשֶׁר אָהֵב אָבִיו׃ טו וַתִּקַּח רִבְקָה אֶת־בִּגְדֵי עֵשָׂו בְּנָהּ הַגָּדֹל הַחֲמֻדֹת אֲשֶׁר אִתָּהּ בַּבָּיִת וַתַּלְבֵּשׁ אֶת־יַעֲקֹב בְּנָהּ הַקָּטָן׃ טז וְאֵת עֹרֹת גְּדָיֵי הָעִזִּים הִלְבִּישָׁה עַל־יָדָיו וְעַל חֶלְקַת צַוָּארָיו׃ יז וַתִּתֵּן אֶת־הַמַּטְעַמִּים וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר עָשָׂתָה בְּיַד יַעֲקֹב בְּנָהּ׃ יח וַיָּבֹא אֶל־אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי מִי אַתָּה בְּנִי׃

ת"א ואנכי איש · ס' הזוהר פ' אחרי מות : אולי ימשני · מכות כד : והייתי בעיניו · סנהדרין צב : ואת ערת · חולין קיב :

רש"י

להביא · מהו לסביא · אם לא ימצא ציד יביא מן הגזל : (ז) לפני ה' · ברשותו שיסכים על ידי : (ט) וקח לי · משלי הם ואינם גזל שכך כתב לה יצחק בכתובתה ליטול שני גדיי עזים בכל יום · ב"ר : שני גדיי עזים · וכי שני גדיי עזים היה מאכלו של יצחק אלא (פסח היה) · האחד הקריב לפסח והאחד עשה מטעמים · בפרקי דרבי אליעזר : כאשר אהב · כי טעם הגדי כטעם הצבי : (יא) איש שער · בעל שער : (יב) ימשני · כמו ממשש בצהרים : (טו) החמודות · הנקיות כתרגומו דכייתא · ד"א שחמד אותם מן נמרוד : אשר אתה בבית · והלא כמה נשים היו לו והוא מפקיד אצל אמו אלא שהיה בקי במעשיהן וחשדן :

רמב"ן

שיתברך יעקב · וגם עשו בברכת החרב ועל לבדו נתכנו עלילות : (ז) ואברככה לפני ה' לפני מותי · לא נזכר בכל הפרשה לפני ה' רק במקום הזה כי אמרה לו אמו הברכה לפני ה' תהיה ברוח הקדש ואם יתברך בה עשו אחיך תתקיים בו בזרעו לעולם ואין לך עמידה לפניו : (יב) אולי ימשני אבי · אין הטעם שימששהו להכיר אותו אבל אמר אולי יקרב אותי אל עצמו לנשק לי או לשום ידו על פני כדרך אהבה

רשב"ם

בן אבינועם · מגזרת שבה (ענה) : (ז) לפני ה' · בשם ה' אבל נמרוד גבור ציד לפני ה' · פירושו בכל העו"ם · וכן ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים · בכל עולמו של הקב"ה לא היתה עיר גדולה כנינוה : (ט) לך נא אל הצאן · ממקום אומנותו שהיה יושב אהלים : גדיי עזים · בשביל העורות ששערן קשה כשער אדם לקח עזים ולא כבשים : (יב) ימשני אבי · מן ממשש בצהרים · כמו יסובבהו ערבי נחל מן סבב דגש תחת אות החסרה : (יג) עלי קללתך · עלי ועל צווארי כלומר כי היתה בוטחת במה שאמר לה הקב"ה ורב יעבוד צעיר : (טו) החמודת · שהיה עובד בהן אביו בשעת אכילה · (יט) ואכלה מצידי · חטף קמץ לפי

עשו אחוך למימר: ז אתי לי צידא ועביד לי תבשילין ואיכול ואברכנך קדם יי קדם מותי: ח וכען ברי קביל מני לדאנא מפקיד יתך: ט איזיל כען לות ענא וסב לי מתמן תרין גדיי (בר) עזין טבן ואעביד יתהון תבשילין לאבוך כמא דירחים: י ותיתי (נ"י ותעיל) לאבוך וייכול בדיל דיברכנך קדם מותיה: יא ואמר יעקב לרבקה אמיה הא עשו אחי גבר שערן ואנא גבר שעיע: יב מאים ימשינני אבא ואהי בעינוהי כמתלעב (נ"י ואהי מיתי) עלי לוטין ולא ברכן: יג ואמרת ליה אמיה עלי אתאמר בנבואה דלא ייתון לוטיא עלך ברי ברם קביל מני ואיזיל סב לי: יד ואזל ונסיב ואיתי לאמיה ועבדת אמיה תבשילין כמא דרחים אבוהי: טו ונסיבת רבקה ית לבושי עשו ברה רבא דכיתא די עמה בביתא ואלבישת ית יעקב ברה זעירא: טז וית משכי דגדיי בר עזי אלבישת על ידוהי ועל שעיעות צורה: יז ויהבת ית תבשיליא וית לחמא די עבדת בידא דיעקב ברה: יח ועל לות אבוהי ואמר אבא ואמר הא אנא מן את ברי: יט ואמר יעקב

נתינה לגר

(יב) כמתעתע, כמתלעב, פ' ערוך ערך "לעב" שהוא כמו לעג וקלס, וכמו "מלעבים במלאכי אלהים" (דה"ב ל"ו ט"ז) וכן ת"י "והוא במלכים יתקלס" "על מלכיא מתלעב" והוא בחלוף אותיות מבשס "עלב" שנמצא כמה פעמים בתלמוד ובמדרשים כמו "הנעלבים ואינם עולבים מוחל על עלבונו". (יג) עלי קללתך, עלי אתאמר בנבואה דלא ייתון לוטיא עלך · למנע הפי' שרבקה אמנו תאמר שתבא הקללה עליה, ת' מלת "עלי" נפרדת מהמאמר שלאחריו, ופי' עלי נאמר בנבואה · אם תבאנה הקללות (ות' ל' רבים כמו שת' "קללה וברכה" בפסוק הקודם) עליך, ר"ל שלא תבאנה, או אמרה זאת בדרך התול, אם יש ממש בהן. ולשון "עלי" בעי"ן שב על הנבואה כמו שמצינו "והנבואה דבר עלי" (נחמיה ו' י"ב)· ונראה שסמכה בנבואה הזאת על מה שאמר להן ה' "ורב יעבד צעיר" (כמ"ש בס' לחם ושמלה). (טו) החמודות, דכיתא · הוא כמ"ש רש"י "הנקיות" וכ"ה בב"ר "הרשב"ג אני משמשו בבגדים מלוכלכין והוא בבגדי

בעל הטורים

(ז) הביאה · ג' הבא ואידך (משלי כ"ג) הביאה למוסר לבך (עמוס ד') האומרות לאדוניהם הביאה ונשתה · שאמרה לו רבקה הביא למוסר לבך וקח מוסרי ושמע בקולי והביאה לאביך שיאכל וישתה: (ט) (לך) נא אל הצאן · ר"ת נאה פי' נאה לך ונאה לבניך כי פסח היה: וקח וגו' גדיי · א' לפסח וא' לחגיגה: לי משם שני ר"ת משלי (משלו): משם בגי' משלי שבך כתב לה בכתובתה:

אבן עזרא

(ז) לפני מותי · כמו בטרם אמות: (יא) שעיר · בעל שער והפך חלק · ויתכן שנקרא כן בעבור היות החלק חלקיו שוים: (יב) ימושני · כמו ימושוני מבעלי הכפל: כמתעתע · כפול מגזרת תועה כאיש מתעה אחר: (יג) עלי קללתך · אל תפחד שיקלל ואם יקלל אבי קללתו עלי ולא עליך וזה משפט דברי הנשים והגאון פי' עלי להסיר קללתך: ויש אומרים חלילה לכזב הנביאה רק הוא כן · אנכי · מי אנכי ועשו בכורך · ואחרים אמרו כי בנחת אמר אנכי ונשא קול במלת עשו בכורך · ואלה דברי רוח כי הנביאים יתחלקו לב' חלקים החלק הא' שליח במצות והחלק השני נביאי העתיד ואם יצטרכו לאמר דבר שאיננו כהוגן לא יזיק רק השליח לא יתכן שיכזב כלל · גם הנה דוד נכתב עליו איש האלהים: ואמר רוח ה' דבר בי · בגלל דבריו עם אחימלך ואמר ויהיו כלי הנערים קדש והדרך חול · גם אלישע שאמר לחזאל לך אמור לו חיה תחיה אף על פי שפירושו היה תחיה מחולי זה כי הראני השם כי יהרג · וכן מיכיהו אמר עלה והצלח הוא על"ה והצלח דרך מוסר · וכן אמר דניאל מרי חלמא לשנאך ופשרה לעריך כנגד השם דרך דרש ·

רמב"ן

הבא על בנו וימצא במשוש שאני חלק ואני תמה איך לא פחד מהיכר הקול וכל בני אדם נכרים בקולם כמו שאמרו רבותינו האיך סומא מותר באשתו והאיך בני אדם מותרין בנשותיהן בלילה אלא בטביעות עינא וקלא ואם סתם בני אדם מכירין כן מה יהיה ביצחק החכם והבקי להכיר בין בניו שתהיה לו באמת טביעות בקול אולי היו האחים האלה דומים בקולם ולכך אמר כי הקול קול יעקב דבריו שמדבר בלשון רכה ומזכיר שם שמים או שהיה משנה קולו לדבר כלשון אחיו כי יש בבני אדם יודעים לעשות כן: (טו) וטעם הזכיר הכתוב עשו בנה הגדול ויעקב בנה הקטן · להפליג בענין הצדקת כי המנהג במולידים להכיר את הבכור בברכה ובכבוד ובמתן והיא מדעתה לצדקת הקטן וברצות הגדול תשתדל בכל ספורת הוא להעביר הברכה והכבוד מן הגדול אל הקטן וכן יאמר למטה ויגד לרבקה את דברי עשו

ספורנו

רצוי לברכה לא שאל מטעמים ולא בקש דבר וברכו תכף כאמרו ואל שדי יברך אותך: (יב) ולא ברכה · אם אולי יואיל לי ברכה לא יברכנו אם אטעהו: (יג) עלי קללתך · עלי לבקש התיקון אם תארע לך קללה כמו שאמרו ז"ל שעשה

סלתה

יט ויאמר יעקב אל־אביו אנכי עשו בכרך עשיתי כאשר דברת אלי קום־נא שבה ואכלה מצידי בעבור תברכני נפשך: כ ויאמר יצחק אל־בנו מה־זה מהרת למצא בני ויאמר כי הקרה יהוה אלהיך לפני: כא ויאמר יצחק אל־יעקב גשה־נא ואמשך בני האתה זה בני עשו אם־לא: כב ויגש יעקב אל־יצחק אביו וימשהו ויאמר הקל קול יעקב והידים ידי עשו: כג ולא הכירו כי־היו ידיו כידי עשו אחיו שערת ויברכהו: כד ויאמר אתה זה בני עשו ויאמר אני: כה ויאמר הגשה לי ואכלה מציד בני למען תברכך נפשי ויגש־לו ויאכל ויבא לו יין וישת: כו ויאמר אליו יצחק אביו גשה־נא ושקה־לי בני: כז ויגש וישק־לו וירח את־ריח בגדיו ויברכהו ויאמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו יהוה: ששי כח ויתן־לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ ורב דגן ותירש: כט יעבדוך עמים וישתחו (וישתחוו ק') לך לאמים הוה גביר לאחיך וישתחוו לך בני

ת"א הקל קול · גיטין נז : וירח את ריח · סנהדרין לז ס' הזוכר פ' ויחי ופרשת קדושים : ראה ריח בני · תענית כט :

רש"י

(יט) אנכי עשו בכורך · אנכי הוא המביא לך ועשו הוא בכורך: עשיתי · כמה דברים כאשר דברת אלי: שבה · לשון מיסב על השלחן לכך מתורגם אסתחר: (כא) גשה נא ואמשך · אמר יצחק בלבו אין דרך עשו להיות שם שמים שגור בפיו וזה אומר כי הקרה ה' אלהיך: (כב) קול יעקב · שמדבר בלשון תחנונים קום נא אבל עשו בלשון קנטוריא דבר יקום אבי: (כד) ויאמר אני · לא אמר אני עשו אלא אני: (כז) וירח וגו' · והלא אין ריח רע יותר משטף העזים אלא מלמד שנכנס עמו ריח גן עדן: כריח שדה אשר ברכו ה' · שנתן בו ריח טוב וזהו שדה תפוחים כך דרשו רז"ל: (כח) ויתן לך · יתן ויחזור ויתן ב"ר · ולפי פשוטו מוסב לענין הראשון ראה ריח בני שנתן לו הקב"ה כריח שדה וגו' ועוד יתן לך מטל השמים וגו': מטל השמים · כמשמעו · מ"א יש להרבה פנים · (ד"א מהו האלהים · בדין אם ראוי לך יתן לך ואם לאו לא יתן לך אבל לעשו אמר משמני הארץ יהיה מושבך בין צדיק בין רשע יתן לך וממנו למד שלמה כשבנה הבית סידר תפלתו · ישראל שהוא בעל אמונה ומצדיק עליו הדין לא יקרא עליך תגר לפיכך ונתת לאיש כדרכיו אשר תדע את לבבו אבל עובדי גלולים מחוסרי אמנה לפיכך אמר ואתה תשמע השמים ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי בין ראוי בין שאינו ראוי תן לו כדי שלא יקרא עליך תגר · בר"י מדויק) : (כט) בני אמך · ויעקב אמר ליהודה בני אביך לפי שהיו לו בנים מכמה

רשב"ם

שהוא לשון צווי כמו אכול בשמחה לחמך · אבל ואכלה מציד בני הוא מלאפום שהוא לשון אפעל · כמו זכור ה' לדוד יאמר זכרה לחסדי דוד לשון צווי : (כב) הקל קול יעקב · לפי שתאומים היו היה קולן דומות קצת זה לזה ולכך טעה יצחק בקולו מאחר שמצאו איש שער על צווארו : (כד) אתה זה בני עשו · נראה שאתה בני עשו : (כז) ריח בגדיו · החמודות ובגדיהם היו מבושמים במגבר : אשר ברכו ה' · השדה שהוא מלא נרד וכרכום קנה וקנמון · וכן פיים רבי אליעזר הקליר שדה מבורך כהריח ברכו במתן טל : (כח) ויתן לך · מוסב על ברכו ה' והוא ה"ק יתן לך כעל מטל השמים כענין ברכת השדה : (כט) בני אמך · אבל

לאבוהי אנא עשו בוכרך עבדית כמא דימלילתא עמי (נ"א לי) קום כען אסתחר ותיכול מצידי בדיל די תברכנני נפשך : כ ואמר יצחק לבריה מה דין אוחיתא לאשכחא ברי ואמר ארי זמין יי אלהך קדמי : כא ואמר יצחק ליעקב קריב כען ואמשנך ברי האת דין ברי עשו אם לא : כב וקריב יעקב לות יצחק אבוהי ומשיה ואמר קלא קלא דיעקב וידיא ידי עשו : כג ולא אשתמודעה ארי הואה ידוהי כידי עשו אחוהי שערנן (נ"א שערנין) וברכה : כד ואמר את דין ברי עשו ואמר הא אנא : כה ואמר קריב קדמי ואיכול מצידא דברי בדיל דיתברכנך נפשי וקריב לה ואכל ואיתי (נ"א ואעיל) לה חמרא ושתי : כו ואמר לה יצחק אבוהי קריב כען ונשק לי (נ"א ושק לי) ברי : כז וקרב ונשק לה וארח ית ריחא דלבושוהי וברכה ואמר חזו (נ"א חזי) ריחא דברי כריחא דחקלא די ברכה יי : כח ויתן לך יי מטלא דשמיא ומטובא דארעא וסגיאות (נ"א וסגיות) עיבור וחמר : כט יפלחנך עממין וישתעבדון לך מלכון הוי רב לאחיך ויסגדון לך בני אמך ליטך יהון ליטין

נתינה לגר

מלכות'. (כה) ויבא, ואיתי ובנ"א ואעל' לההורה הנוסחא ההיא נכונה, כמ"ש לעיל בפסוק ד' : (כט) וישתחו, כראשון תרגם וישתעבדון ובשני ויסגדון, מפום דכך הכבוד לבני אמו אבל

בעל הטורים

(יט) בכרך · ב' עשו בכרך · אנכי כרג את בנך בכרך · באמר יעקב אני הוא שנאמר עלי בני בכורי ישראל אבל עשו בנך בכרך כאמר עליו הנה אנכי כרג את בנך בכרך : (כז) וירח · ב' במסרה הכא ואידך וירח ה' את ריח הניחוח מלמד שנכנסה עמו ריח ג"ע : וירח · בגי' ליל פסח (עם האותיות) : כריח ב' · כריח שדה · כריח לבנון בזכות ריח ניחוח העולה מן לבנון פי' בהמ"ק עמד נו : (כח) ויתן לך י' תיבות בפ' וי"ב ברכות והנכך (עם יברך והיית לקבל עמים דסיף הפרשה) נגד י' הדברות שעתידין י"ב בניו לקבל : (כט) וישתחו לך ח"ו כנגד ו' דורות שמדוד עד יורם שעבדו אדום את ישראל מכאן ואילך פשע בו ויש בזו הברכה כ"ו תיבות לומר לך שברכו בשם הנכבד שעולה כ"ו : הוה · ב' במס' הכא ואידך (איוב

אבן עזרא

ובן אמר הברכם וגם אמנה · ונשתחוה ובוובה : (יט) ואכלה מצידי · כמו זכרה לי אלהי לטובה · והאל"ף שורש : (כא) ואמושך · קל הפי"ן לשקל על הלשון : (כה) ואכלה מציד בני · האל"ף סימן המדבר ובנה כנעלם שהוא אחריו תחת אל"ף השורש וכן תומרה נאל סלעי : דגשות נו"ן תברכני להסרון נו"ן הנוסף כמו יסובבנהו · וכן ישמרונני · נשיקה עם למ"ד ביד או בכתף או בצואר ובלי למ"ד בפה : (כז) וירח · בפתח הרי"ש בעבור הוא הגרון וכן וינע לבבו · וינח בכל גבול מצרים · והלכם מבשניים הנכחים : ראה · דבור עם הלב · והיה ריח טוב בבגדים . כאשר חשב בלבו שהוא עשו והוא בא מהשדה בריחו עדיין כריח ציצי האילנים כי יתכן כי זה המעשה היה בחדש הראשון · מ"ם מטל מובך עצמו ואחר עמו וכן כאשר בכורי פעמי : (כט) לאחיך · בני הסילגשים : בני אמך · עשו ובניו :

רמב"ן

בנו הגדול ותשאל ותקרא ליעקב בנה הקטן : (כא) גשה נא ואמושך בני · לשון רש"י אמר בלבו אין דרך עשו להיות שם שמים שגור בפיו בבראשית רבה ואני תמה כי לא היה עשו רשע בעיני אביו ואולי היה חושב בלבו כי בעבור היותו איש שדה ולבו על הציד איננו מזכיר שם שמים מפחדו שלא יזכירנו במקום שאינו טהור או מגלי כונה ונחשב לו זה בעיני אביו ליראת שמים · ועל דרך הפשט יהיה זה בעבור שניעות הקול : (כח) מטל השמים · אין הברכה שיתן לו האלהים מטל השמים כי הטל ירד בכל מקום ואלו אמר שיתן רבוי טל או שירד בעתו כענין ונתתי גשמיכם בעתם היתה ברכה אבל פירושו כי הזכיר בו ברכת ה' כריח שדה אשר ברכו ה' והטעם אשר ברכו ה' לגלי כי השם ברך אותו בשדה לומר שיצליחנו שם בצידו ולא ימות ולא תבואהו בו רעה ואמר ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ והברכה תוספת ורבוי או שיהיה ורב דגן ותירש בתוספת

ספורנו

שלמה שקבל עליו קללות יואב והשיגוהו : (כג) והידים ידי עשו · אין ספק שהיו העורות מתוקנים באופן שהיה שערם דומה לשער האדם כי אמנם רב ההבדל בין שער האדם לשער הגדי אם לא יתוקן בהכנה במלאכה · והנה העיד כי היו ידיו כידי עשו אחיו בשירות ועם זה אולי נחלש בו גם חוש המשוש כענין אם יטעם עבדך עוד את אשר יאכל : (כג) שעירות ויברכהו · על שחשדו שהיה ראוי לקללה כאמרו והבאתי עלי קללה · וכן אז"ל שהתודה את הבירו בדבר שאין בו צריך לפייסו ולא עוד אלא שצריך לברכו כענין עלי כאשר את חנה לשכורה : (כ) וירח את ריח בגדיו · להרחיב את נפשו בהשגות הריח כאמרם ז"ל איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו הוי אומר זה הריח : ויברכהו · כענין והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה' : ראה ריח בני · אתה בני ראה והתבונן שזה הריח הוא : כריח שדה · שמלבד המציאות המספיק לו לסיוהו מזון כ"א הוסיף עליו טובת הריח המהנה ומועיל לרוח החיוני והנפשי וזה מדרכי טובו : אשר ברכו ה' ויתן לך האלהים · והתבונן על מדת טובו יתן לך באשר הוא האלהים שדה מבורך : (כח) מטל השמים · שיספיק לו טל השמים שהכל שמחים בו ולא יפגע נאתך ובואך : ורב דגן ותירוש · שתוכל לפרנס אחרים על דרך והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה : (כט) וישתחוו לך לאומים · שגם המלכיות שלא יעבדוך ישתחוו לך לעתיד לבא שתהיה עליון למלכי ארץ : הוה גביר לאחיך · כי הטוב שיהיה טוב ליעקב

אִמֶּךָ אֹרְרֶיךָ אָרוּר וּמְבָרְכֶיךָ בָּרוּךְ׃ ל וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלָּה יִצְחָק לְבָרֵךְ אֶת־יַעֲקֹב וַיְהִי אַךְ יָצֹא יָצָא יַעֲקֹב מֵאֵת פְּנֵי יִצְחָק אָבִיו וְעֵשָׂו אָחִיו בָּא מִצֵּידוֹ׃ לא וַיַּעַשׂ גַּם־הוּא מַטְעַמִּים וַיָּבֵא לְאָבִיו וַיֹּאמֶר לְאָבִיו יָקֻם אָבִי וְיֹאכַל מִצֵּיד בְּנוֹ בַּעֲבֻר תְּבָרְכַנִּי נַפְשֶׁךָ׃ לב וַיֹּאמֶר לוֹ יִצְחָק אָבִיו מִי־אָתָּה וַיֹּאמֶר אֲנִי בִּנְךָ בְכֹרְךָ עֵשָׂו׃ לג וַיֶּחֱרַד יִצְחָק חֲרָדָה גְּדֹלָה עַד־מְאֹד וַיֹּאמֶר מִי־אֵפוֹא הוּא הַצָּד־צַיִד וַיָּבֵא לִי וָאֹכַל מִכֹּל בְּטֶרֶם תָּבוֹא וָאֲבָרְכֵהוּ גַּם־בָּרוּךְ יִהְיֶה׃ לד כִּשְׁמֹעַ עֵשָׂו אֶת־דִּבְרֵי אָבִיו וַיִּצְעַק צְעָקָה גְּדֹלָה וּמָרָה עַד־מְאֹד וַיֹּאמֶר לְאָבִיו בָּרְכֵנִי גַם־אָנִי אָבִי׃ לה וַיֹּאמֶר בָּא אָחִיךָ בְּמִרְמָה וַיִּקַּח בִּרְכָתֶךָ׃ לו וַיֹּאמֶר הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וַיַּעְקְבֵנִי זֶה פַעֲמַיִם אֶת־בְּכֹרָתִי לָקָח וְהִנֵּה עַתָּה

ת"א מאת פני: כוכה ס: מי אפוא הוא. בתרא עו: ואכל מכל. סוטה כ' בתרא יז: ואברכהו גם. עקדים פ"ד פי"ט: הכי קרא שמו. ברכות ז':

רש"י

אמהות וכאן שלא נשא אלא אשה אחת אמר בני אמך: אורריך ארור ומברכיך ברוך. ובבלעם הוא אומר מברכיך ברוך ואורריך ארור הצדיקים תחלתן יסורים וסופן שלוה ואורריהם ומצעריהם קודמים למברכיהם לפיכך יצחק הקדים קללת אוררים לברכת מברכים והרשעים תחלתן שלוה וסופן יסורין לפיכך בלעם הקדים ברכה לקללה: (ל) יצא יצא. זה יוצא וזה בא: (לג) ויחרד. כתרגומו ותוה לשון תמיה ומדרשו ראה גיהנם פתוחה מתחתיו: מי אפוא. לשון לעצמו משמש עם כמה דברים ד"א איפוא איה פה מי הוא ואיפוא הוא הצד ציד: ואוכל מכל. מכל מטעמים שבקשתי לטעום טעמתי בו: גם ברוך יהיה. שלא תאמר אלולי שרימה יעקב לאביו לא נטל את הברכות לכך הסכים וברכו מדעתו: (לה) במרמה. בחכמה: (לו) הכי קרא שמו. לשון תימה הוא כמו הכי אחי אתה שמא לכך נקרא שמו יעקב ע"ש סופו שהוא עתיד לעקבני תנחומא. למה חרד יצחק אמר שמא עון יש בי שברכתי קטן לפני גדול ושניתי סדר היחס התחיל עשו מצעק ויעקבני זה פעמים א"ל אביו מה עשה לך אמר לו את בכרתי לקח אמר בכך הייתי מצר וחרד שמא עברתי על שורת הדין עכשיו לבכור ברכתי גם ברוך יהיה: ויעקבני. כתרגומו ותכמני.

רמב"ן

הוא"ו ושיעורו ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ רב דגן ותירוש. והנכון בעיני כי מתת האלהים תמיד הוא ואין לו הפסק לעולם ולכן אמר ויתן לך האלהים כל ימיך על אדמתך מטל השמים ויתן לך משמני הארץ כלומר השמנה בכל הארצות כענין

אבן עזרא

אורריך ארור. כל אחד מאורריך וכן וצדיקים ככפיר יבטח ורבים כהה. וכן ומברכיך: (לג) מי איפה. מי זה ואלה הוא שתי מלות: וי"ו ואברכהו קמוץ בעבור היותו פועל עבר ואלו היה כפתח גדול היה לעתיד: (לה) במרמה. שלא דבר אמת: (לו) הכי. כמו אמת. וכן הכי אחי אתה: קרא. הקורא שמו יעקב: ויעקבני. כמו מרמה וכן בעקבה. ויפכן

רשב"ם

אבל ביעקב שהיה לו נשים הרבה כתב בו וישתחוו לך בני אביך: (ל) ויהי אך יצא יצא. להגיד נסים שנעשו ליעקב בא הכתוב. שאילו הקדים עשו לבא רגע אחד קודם לא נתברך יעקב: (לג) ויחרד יצחק. על שמצא שער בחלקת צואריו של יעקב: מי איפוא. תקון לשון הוא כמו איזי שבתלמוד. איכא לי איזי א"תאורש ב"ל: גם ברוך יהיה. שמיהר לעובדני וגם ידע שבעצת רבקה עשה הכל והיא היתה מכרת בו שראוי לברכות: (לו) הכי קרא שמו יעקב. בתמיה הלמען אשר קרא שמו יעקב בשעת לידה בשביל שידו אוחזת בעקבי ונמצאתי אני בכור והוא פשוט והיה לו ליטול פחות ממני יטול פי שנים ממני וכן הכי אחי אתה דייך ליטול שכר הרבה ועבדתני חנם בתמיה וכן בבבא בתרא שנינו בפרק מי שמת בזמן שהנכסים מרובין הבנים ירשו והבנות יזונו נכסים מועטים הבנות יזונו והבנים ישאלו על הפתחים. אדמון אומר וכי בשביל שאני זכר

ויפח

וּמְבָרְכָךְ יְהוֹן בְּרִיכִין: ל וַהֲוָה כַּד־שֵׁיצִי יִצְחָק לְבָרָכָא יָת־יַעֲקֹב וַהֲוָה בְּרַם מִפַּק נְפַק יַעֲקֹב מִלְוָת אַפֵּי יִצְחָק אֲבוּהִי וְעֵשָׂו אֲחוּהִי אֲתָא (נ״י עַל) מִצֵּידֵהּ: לא וַעֲבַד אַף־הוּא תַּבְשִׁילִין וְאַיְתִי לְוָת־אֲבוּהִי וַאֲמַר לַאֲבוּהִי יְקוּם אַבָּא וְיֵיכוּל מִצֵּידָא דִּבְרֵהּ בְּדִיל דִּי־תְבָרְכִנַּנִי נַפְשָׁךְ: לב וַאֲמַר לֵהּ יִצְחָק אֲבוּהִי מַן־אַתְּ וַאֲמַר אֲנָא בְּרָךְ בּוּכְרָךְ עֵשָׂו: לג וּתְוַהּ יִצְחָק תְּוְהָא רַבְּתָא עַד־לַחֲדָא וַאֲמַר מַן־הוּא דֵיכִי דִּצְדָא־צֵידָא וְאַעֵיל לִי וַאֲכָלִית מִכֹּלָּא עַד־לָא תֵיעוֹל וּבָרֵכְתֵיהּ אַף בְּרִיךְ יְהֵי: לד כַּד־שְׁמַע עֵשָׂו יָת־פִּתְגָּמֵי אֲבוּהִי וּצְוַח צְוָחָא רַבָּא וּמְרִירָא עַד־לַחֲדָא וַאֲמַר לַאֲבוּהִי בָּרְכַנִי אַף־אֲנָא (נ״י לִי) אַבָּא: לה וַאֲמַר עַל אֲחוּךְ בְּחָכְמְתָא וְקַבֵּיל בִּרְכְתָךְ: לו וַאֲמַר יָאוּת קְרָא שְׁמֵהּ יַעֲקֹב וְחַכְּמַנִי דְּנָן תַּרְתֵּין זִמְנִין יָת־בְּכֵירוּתִי נְסֵיב וְהָא

נתינה לגר

באמת יצחק אמר (לקמן פסוק ל"ז) ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים ולכן היה לו לתרגם הראשון בל' השתחויה והשני בל' עבדות ואפשר דהפסוק השעבוד לא כוונת בארמית על עבדות ממש, כ"א על הכנעה וקבלת מרות, כאשר ראינוהו מתרגם [לעיל י"ב ה'], והנפש אשר עשו בחרן, דשעבידו לאוריתא ומשום כבוד מלכים ת' הראשון בל' הכנעה, והשני בל' השתחויה שהוא הי' עבדות. (לה) בחכמה בחוכמא, פרש"י שפי' כן גם הוא. ובב"ר פירשו רז"ל בחכמת התורה מפני ששמע בבית מדרשו של שם ועבר שרב יעבד צעיר, ואולי תקן מפני כבודו של יעקב, והראיה שגם יצחק אמר גם ברוך יהיה ואם נלכה לאור התרגום אשר לפנינו, הנה נראה כי בפסוק שאח"ז ת' ויעקבני וחכמני

בעל הטורים

(כ"ז) כי לשלג יאמר הוא ארץ · בזכות יעקב יורד גשם ושלג: (לג) ויאמר מי אפוא · ר"ת אמו מי נעשה הסרסור בדבר רבקה · איפוא בב' גוונים שנכנס גיהנם עמו: ואברכהו · ב' הכא ואידך (ישעיה נ"א) כי אחד קראתיו ואברכהו גבי אברהם רמז ברכת אברהם ברך את יעקב וכתיב נמי ויתן לך את ברכת אברהם: (לה) במרמה · ב' במס' הכא ואידך ויענו בני יעקב וגו' במרמה · בשביל שהוא בא לאביו במרמה נטלו בניו במרמה: ברכתך · ב' במסורה ויקח ברכתך · על עמך

רמב"ן

שכתוב נבי היא לכל הארצות ור"א אמר כי מ"ם משל מושב עליו ואחר ממנו ומשמני הארץ ולעשו לא נתנו במתת האלהים ולא ברכוי אבל אמר גם לך אלא אחריו משמני הארץ ומטל השמים יהיה מושבך בעוד אשר תשב שם ירננו כי יכלה ויאבד אך בעודו יהיה חלקו טוב: (כט) אורריך ארור ומברכיך ברוך · ובבלעם הוא אומר מברכיך ברוך ואורריך ארור הצדיקים תחלתן יסורין וסופן שלוה ואורריהן קודמין למברכיהן והרשעים תחלתן שלוה וסופן יסורין לפיכך הקדים בלעם ברכה לקללה לשון רש"י מבראשית רבה ואם כן למה אמר הקב"ה לאברהם ואברכה מברכיך ומקללך אאור וזה איננו קשה כי חזר שם ונברכו בך והנה הברכה בראש ובסוף או בעבור מה שפירשנו שם דבר בלשון יחיד ורבים כי הכל יברכוהו והיחיד אשר יקלל אותו יואר: (לג) מי אתה · כאשר אמר לו יקום אבי היה חושב שהוא יעקב וידע שאכל מציד עשו וברך אותו ועשה גם הוא מטעמים שיברך גם אותו ולכן שאלו מי אתה לדעת האמת: (לג) בטרם תבא ואברכהו גם ברוך יהיה · אין דרך החרד חרדה גדולה עד מאד וצועק מי הוא אשר רמני לברך אותו שישליך צעקתו לאמר מיד גם ברוך יהיה אבל היה ראוי שיקללהו ועוד כי היה עשו צועק עליו לאמר ולמה תברכהו עתה אבי ואיך יאמין עשו כי במרמה היה מתחלה ברכתו כי עתה יברך אותו ברצונו · והנכון בעיני שהוא לשון הווה יאמר מי איפה הוא הצד ציד אשר היה יכול לרמותני שאברכהו וגם שיהיה ברוך על כל פנים כי ידעתי כי ברוך הוא או טעמו וגם ברוך יהיה על כרחי שאי אפשר לי להעביר הברכה ממנו כי מאז שברך אותו ידע ברוח הקדש שחלה ברכתו עליו וזהו טעם החרדה הגדולה אשר חרד כי

ספורנו

ליעקב שהספיק לו נחלת ה' ושיחיה בה עם איזה שעבוד כדי שלא יטריד נפשו מאד בענייני השררות והבלי הנפסדים כמו שקרה לזרעו אחר כך כאמרו מתאב אני את גאון יעקב ושיהיה טוב לו שיהיה משועבד תחת אחיו ממה שיהיה משועבד תחת שאר האומות כאמרם ז"ל אי לא כעונך אי כסולא דבר עשו ומפני שידע שלא היתה ראויה ליעקב בלבד לכן בזאת הברכה שחשב לברך את עשו לא הזכיר ברכת אברהם ולא ארץ ישראל כמו שהזכיר ליעקב בהסבירו וברכו: אורריך ארור · כי אנשים רעים מקללים אדוניהם כשלא יביאו חפצם ולכן הזכיר מזה כאמרו אלהים לא תקלל וכו': (לג) מי איפוא הוא: אם כן שאתה עשו מי היה זה שהביא לי ציד כי אמנם מלת איפוא כשהיא עם אל"ף בסוף התיבה משמשת במקום אם כן · אבל מלת איפה עם ה"א בסוף משמשת במקום איה כמו איפה הם רועים: גם ברוך יהיה · אם כן מי הוא שהביא לי ציד במרמה ועם זה יזכה שיהיה ברוך כי אמנם הרגיש בברכתו שחלה הברכה על המבורך כמו שאמרו על רבי חנינא כשהיה מתפלל על החולים: (לה) ויקח ברכתך · אותה הברכה שהיתה ראויה לחול עליך שהיתה בענייני העולם הזה ונמ"ל כי ברכת אברהם אינה ראויה לך: (לו) הכי קרא שמו יעקב ויעקבני · האמנם בשביל שקרא הקורא את שמו יעקב קרה זה שיעקבני

לָקַח בִּרְכָתִי וַיֹּאמַר הֲלֹא־אָצַלְתָּ לִּי בְּרָכָה׃ לז וַיַּעַן יִצְחָק וַיֹּאמֶר לְעֵשָׂו הֵן גְּבִיר שַׂמְתִּיו לָךְ וְאֶת־כָּל־אֶחָיו נָתַתִּי לוֹ לַעֲבָדִים וְדָגָן וְתִירֹשׁ סְמַכְתִּיו וּלְכָה אֵפוֹא מָה אֶעֱשֶׂה בְּנִי׃ לח וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל־אָבִיו הַבְרָכָה אַחַת הִוא־לְךָ אָבִי בָּרְכֵנִי גַם־אָנִי אָבִי וַיִּשָּׂא עֵשָׂו קֹלוֹ וַיֵּבְךְּ׃ לט וַיַּעַן יִצְחָק אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה מִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ יִהְיֶה מוֹשָׁבֶךָ וּמִטַּל הַשָּׁמַיִם מֵעָל׃ מ וְעַל־חַרְבְּךָ תִחְיֶה וְאֶת־אָחִיךָ תַּעֲבֹד וְהָיָה כַּאֲשֶׁר תָּרִיד וּפָרַקְתָּ עֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ׃ מא וַיִּשְׂטֹם עֵשָׂו אֶת־יַעֲקֹב עַל־הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרֲכוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר עֵשָׂו בְּלִבּוֹ

ת"א ותירש · סנהדרין ע: הברכה אחת · סנהדרין קא: הנה משמני · עקידה שער קד: והיה כאשר · בבא סט: וישטם עשו · ברכות ז:

רש"י

הרבני · והרב · וכמו · ויש מתרגמין וחכמני נתחכם לי: אצלתי · לשון הפרשה כמו ויאצל: (לז) הן גביר · ברכה זו שביעית היא והוא עושה אותה ראשונה אלא אמר לו מה תועלת לך בברכה אם תקנה נכסים שלו הם שהרי גביר שמתיו לך ומה שקנה עבד קנה רבו: ולכה אפוא מה אעשה · איה איפוא אבקש מה לעשות לך: (לח) הברכה אחת · ה"א זו משמשת לשון תמיה כמו הבמחנים · השמנה היא · הכמות נבל: משמני הארץ וגו' · זו איטליא"ה של יון: (מ) ועל חרבך · כמו בחרבך · יש על שהוא במקום אות ב' כמו עמדתם על חרבכם · בחרבכם · על צבאותיכם · בצבאותיכם: והיה כאשר תריד · לשון צער כמו אריד בשיחי כלומר כשיעברו ישראל על התורה ויהיה לך פתחון פה להצטער על הברכות שנטל ופרקת עלו וגו': (מא) יקרבו ימי אבל אבי · כמשמעו שלא אצער את אבא ומ"א לכמה פנים יש:

רמב"ן

ידע שאבד ממנו הטוב לו ברכתו לעולם וזה טעם בא אחיך במרמה כי אחר שאמר מי איפה נתן דעתו שהבא אליו היה יעקב שאי אפשר שתחול הברכה רק בזרעו: (לז) ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים · איננו ברכת הוה גביר לאחיך שכבר אמר הן גביר שמתיו לך אבל יתכן שיהיה הוא הגביר ולא יהיו הם עבדים בענין כי יהודה גבר באחיו אבל אמר נתתי לו לעבדים ממאמרו וישתחוו לך לאמים וטעם ואת כל אחיו כטעם אחיך ובני אמך יזכירם בלשון רבים לרמוז על כל זרעו של עשו · ור"א אמר בני הפילגשים: (לט) הנה משמני הארץ יהיה מושבך · טעם הנה לאמר הנה אוכל לתת לך משמני הארץ ומטל השמים כי לשניכם יספיק שהיה משמני הארץ וטל השמים אבל בענין הממשלה שלו תהיה ולו העבוד ולא נתן לו גם כן רב דגן ותירוש כאחיו כי רצה לכבד המבורך ראשונה עליו ואחרי כן אמר ליעקב ויתן לך את ברכת אברהם לרשתך את ארץ מגוריך להיות לו רב הדגן והתירוש בארץ כנען מתנת אברהם ולעשו יהיה הטל ומשמני הארץ בארץ אחרת: (מ) וטעם ועל חרבך תחיה · כמו בחרבך וכן

אבן עזרא

היותו מגזרת עקוב הלב · והעקוב הפך המישור: אצלת לי · עזבת לי אצלך · והוא מגזרת ואצלתי מן הרוח: (לז) הן גביר שמתיו לך · בברכתי גם כן נתתי לו כדבור · יש אומרים כי איפה עם אל"ף בסוף מלה אחת כמו פה: (מ) והיה כאשר תריד · כמו תרדה והם ב' שרשים · וי"א שהוא כמו אריד בשיחי · והטעם כאשר תריד לשם ירחמך: ופרקת · מגזרת מפרק הרים · ומהם מפרקתו · ויש נברכתו אלו כמה שאלות קשות אם הברכה היתה נכונה איך לא ידע את מי יברך והשיבו גאוני הדור כי השם אמר לו כשבא יעקב ברך את זה · ואילו היה כן היה אומר יצחק לעשו השם צוני · ועוד למה בירך לעשו בעבור שבכה · ואחרים אמרו כי לא היה יצחק נביא וברכתו לא נתקיימה · גם אלה טעו כי כתוב אמר וירא ה' אליו · גם אמר דוד ובנביאי אל תרעו ואחרים אמרו מה הועלת יש בדברים אחרי שהיתה מחשבתו על עשו והנה הדבר היה בספק אצלו כי כן אמר הקול קול יעקב ובירך מי שיהיה מהם כי בניו היו שניהם · ויש אומרים איך אמר השם ורב יעבוד צעיר ג"כ אמר יצחק ואת אחיך תעבד והגאון דחה זו בהלכה בקנה רצון בעבור שמצא וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו · והנה שכח וישתחו ארצה שבע פעמים · והנכון בעיני שברכת הנביא כענין תפלה היא והשם שמע תפלתו · כי עיקר זאת הברכה על זרעם · וישנים שאל הקיצו משגם כאלות יחשבו כי אנחנו בגלות אדום ולא כן הדבר רק אדום היה תחת יד יהודה · וכן כתוב ויפשע אדום מתחת יד יהודה גם יואב הכרית כל זכר באדום · ובעבור שהיו תחת יד יהודה שמא

רשב"ם

ויפה כחי בגבסים מרובים הודע כחי בנכסים מועטים בתמיה: (לז) נתתי לו לעבדים · מה שקנה עבד קנה רבו: (מ) ועל חרבך תחיה · אומנותך שהיית צד חיות בכלי זיינך: כאשר תריד · כמו אריד בשיחי בשיעבוד

כען קביל ברכתי ואמר הלא שבקת לי ברכתא: לז ואתיב יצחק ואמר לעשו הא רב שויתיה עלך (נ"י עלוך) וית כל אחוהי יהבית לה לעבדין ועיבור וחמר סעדתיה ולך הכא מה אעביד ברי: לח ואמר עשו לאבוהי הברכתא חדא היא לך אבא ברך לי אף אנא אבא וארים עשו קלה ובכא: לט ואתיב יצחק אבוהי ואמר לה הא מטובא דארעא יהא מותבך ומטלא דשמיא מלעלא: מ ועל חרבך תחי וית אחוך תפלח ויהי כד יעברון בנוהי על פתגמי אוריתא ותעדי ניריה מעל צורך: מא ונטר עשו דבבו ליעקב על ברכתא די ברכיה אבוהי ואמר עשו בלבה יקרבון

נתינה לגר

ומה שכתב כי חתת אשר בעברית נבדלים השמות "חכמה וערמה" בתורגמותיכן הבדל לא מעט, הנה ישמש בארמי מלת חכמה לשתי הכוונות. והראיה כי גם לקמן (שמות טו) "נערמו מים" ית' "חכימו מיא" וע"ע מ"ש לקמן (ל"ד י"ג). (לז) גביר שמתיו לך, רב שויתיה לך. ויש נוסחא עלוך, ולענ"ד כנוסחא הראשונה עקרית, כי גם לעיל (בפסוק כט) הוה גביר לאחיך ית' הוי רב לאחוך ולא על אחוך. (מ) והריד, כד יעברון בנוהי על פתגמי אוריתא. פי' תריד מל' אריד בשיחי כמ"ש רש"י "כשיעברו ישראל על התורה ויהיה לך פתחון פה להצטער על הברכות שנטל" ואין לומר כי פירוש "תריד" מל' ממשלה וכוונתו אם יבא הזמן שתמשול עליהם בעברם על התורה כי לא מצינו ש' "רוד" על

בעל הטורים

ברכתן שלא במולא הברכה היה לבניו ברכה שלם: (לו) ברכתי ג' במסרה לקח ברכתי · קח נא את ברכתי · ונויפי לא

אבן עזרא

היום אדים · והיו אומרים לבבליים ערו ערו עד היסוד בה. ויותר היה קשה על ישראל התרשה שהיה אדום מחרף אותם מרעהם · ובן פעם שישי ושמחי בת אדום · ג"כ אל תשמח לבני יהודה · גם בימי הורקנוס הזקן שמם שומרי ירושלים והכניסם נכרית מילה · גם בימי הגריסם כאשר נלכדה ירושלים באו גדודי אדום לעזור ליהודה · ורומי שהגלתנו היא מזרע כתים · וכן אמר המתרגם וציים מיד כתים והיא מלכות יון כאשר פירשתי בספר דניאל · ג"כ יקראו היום אנשי מצרים ושבא וארץ פילה ישמעאלים · ואין בהם מי שהוא מזרע ישמעאלים · כי אם מתי מעט : (מא) וישטום · נטר איבה · וכן וישטמוהו : ויאמר עשו בלבו · יתכן שגלה סודו לאחד מאוהביו · ויש אומרים על דרך נבואה היה ·

רמב"ן

כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם נלחם ואין הברכה שתהיה מחיתו משלל האויבים בחרבו כי הנה נתן לו משמני הארץ ומטל השמים ובה יחיה אבל הענין לומר שיחיה במלחמותיו כי ינצח ולא יפול בחרב אויב ועל כן אמר ואת אחיך תעבוד שלא תתגבר עליו והוא יגבר עליך: והיה כאשר תריד · כשיחך מתגרת ידו : ופרקת עלו מעל צוארך · ירמוז לישראל שלא יתגרו בם יותר מדאי לעשות עמה רעה והוא מה שצוה הכתוב ונשמרתם מאד אל תתגרו בם וגו' וכך הזכירו רבותינו אמרו כי ששה חדשים ישב יואב שם וכל ישראל עד הכרית כל זכר באדום אמר לו הקב"ה אני אמרתי אל תתגרו בם ואתה התגרית בהם חייך שאין ששה חדשים הללו נמנין לך ולמלכותך מדכתיב והימים אשר מלך דוד על ישראל ארבעים שנה והוא מלך ששה חדשים יותר דכתיב בחברון מלך על ישראל שבע שנים וששה חדשים ועוד אמרו אמר לו הקב"ה דוד ידיך חדודות ותרוגות ואני מבקש לרדות בהם את עולמי וכו': (מא) ויאמר עשו בלבו · אמר ר"א יתכן שגלה סודו לאחד מאוהביו ואין צורך כי ההסכמה בדבר אשר ימלך אדם עם לבו תקרא אמירה עם הלב אע"פ שיהיה גם דבור בשפתים וכן בלב ולב ידברו כי הרצון יקרא לב וכל ישראל לב אחד להמליך את דוד שהיו כלם על אותה ההסכמה והיו מדברים בה וכן ויאמר ירבעם בלבו וכן אמר אליעזר אני טרם אכלה לדבר אל לבי והיתה שם תפלה בשפתיו ויאמר י"י אלהי אדני אברהם אבל טרם אכלה לדבר אל לבי טרם השלמתי מה שעלה בדעתי ויאמר. כאן כי כאשר באה משטמה גדולה בנפש עשו לשטום את יעקב על הברכה עלה בלבו שיהרוג את אחיו והיה מתנחם בזה מרוע לבו חטא פעם ויגד לרבקה את דברי עשו ולכך אמרה מתנחם לך ורש"י כתב ברוח הקדש הוגד לה מה עשו מהרהר בלבו וכן בבראשית רבה וא"כ יהיה דברי עשו ומחשבתו עם הלב כמו

ספורנו

שיעקבני דמאה גרים : הלא אצלת לי ברכה · אע"פ שחשבת לברכני בברכה העליונה אין לחשוב שהיה בדעתך · שיהיה לי הכל ויששכר אתו בזול וערום מכל ברכה : (לז) ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים · בני ישמעאל ובני קטורה ומלכי הגוים כאמרו יעבדוך עמים : ולך איפוא מה אעשה · אם כן מה אעשה לך מה היא הברכה שהועיל לך : (לט) הנה משמני הארץ יהיה מושבך · בזה אוכל לברכך שיהיה מושבך בארץ שמנה עם היות שעבוד לאחיך ומטל השמים מעל : ועל חרבך תחיה · ותחיה מטל השמים בלתי שתצטרך לעבודת האדמה הצריכה למטר ותחיה גם כן על חרבך במלחמה וזה שגם שתהיה נלחם לבקשת אחיך או זולתו הנה ימשך מזה · שכאשר תריד שתצטער המם על שישעבד אחיך בך יותר מן הראוי : (מ) ופרקת עלו מעל צוארך · כי אמנם תהיה מלומד מלחמה ומוכן אל המלכות אבל אם בשעבודך תפנה אל עבודת האדמה

ובאר

יִקְרְבוּ יְמֵי אֵבֶל אָבִי וְאַהַרְגָה אֶת־יַעֲקֹב אָחִי׃ מב וַיֻּגַּד
לְרִבְקָה אֶת־דִּבְרֵי עֵשָׂו בְּנָהּ הַגָּדֹל וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְיַעֲקֹב
בְּנָהּ הַקָּטָן וַתֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה עֵשָׂו אָחִיךָ מִתְנַחֵם לְךָ
לְהָרְגֶךָ׃ מג וְעַתָּה בְנִי שְׁמַע בְּקֹלִי וְקוּם בְּרַח־לְךָ אֶל־לָבָן
אָחִי חָרָנָה׃ מד וְיָשַׁבְתָּ עִמּוֹ יָמִים אֲחָדִים עַד אֲשֶׁר־תָּשׁוּב
חֲמַת אָחִיךָ׃ מה עַד־שׁוּב אַף־אָחִיךָ מִמְּךָ וְשָׁכַח אֵת אֲשֶׁר
עָשִׂיתָ לּוֹ וְשָׁלַחְתִּי וּלְקַחְתִּיךָ מִשָּׁם לָמָה אֶשְׁכַּל גַּם־שְׁנֵיכֶם
יוֹם אֶחָד׃ מו וַתֹּאמֶר רִבְקָה אֶל־יִצְחָק קַצְתִּי בְחַיַּי מִפְּנֵי
בְּנוֹת חֵת אִם־לֹקֵחַ יַעֲקֹב אִשָּׁה מִבְּנוֹת־חֵת כָּאֵלֶּה מִבְּנוֹת
הָאָרֶץ לָמָּה לִּי חַיִּים׃ כח א וַיִּקְרָא יִצְחָק אֶל־יַעֲקֹב וַיְבָרֶךְ
אֹתוֹ וַיְצַוֵּהוּ וַיֹּאמֶר לוֹ לֹא־תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן׃ ב קוּם
לֵךְ פַּדֶּנָה אֲרָם בֵּיתָה בְתוּאֵל אֲבִי אִמֶּךָ וְקַח־לְךָ מִשָּׁם
אִשָּׁה מִבְּנוֹת לָבָן אֲחִי אִמֶּךָ׃ ג וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ אֹתְךָ וְיַפְרְךָ
וְיַרְבֶּךָ וְהָיִיתָ לִקְהַל עַמִּים׃ ד וְיִתֶּן־לְךָ אֶת־בִּרְכַּת אַבְרָהָם
לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אִתָּךְ לְרִשְׁתְּךָ אֶת־אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ אֲשֶׁר־נָתַן
אֱלֹהִים לְאַבְרָהָם׃ שביעי ה וַיִּשְׁלַח יִצְחָק אֶת־יַעֲקֹב וַיֵּלֶךְ
פַּדֶּנָה אֲרָם אֶל־לָבָן בֶּן־בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי אֲחִי רִבְקָה אֵם
יַעֲקֹב וְעֵשָׂו׃ ו וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי־בֵרַךְ יִצְחָק אֶת־יַעֲקֹב וְשִׁלַּח

ת"א למה אשכל: סוטה יג: וירא עשו כי · מגילה יז: קוף זעירא   תרי טעמא

רש"י

(כב) ויגד לרבקה. ברוח הקודש הוגד לה מה שעשו מהרהר בלבו: מתנחם לך. נחם על האחוה לחשוב מחשבה אחרת להתנכר לך ולהרגך. ומ"א כבר אתה מת בעיניו ושתה עליך כוס של תנחומים. ולפי פשוטו לשון תנחומים מתנחם הוא על הברכות בהריגתך: (מד) אחדים. מועטים: (מה) למה אשכל. אהיה שכולה משניכם. לימד על הקובר את בניו שקרוי שכול וכן יעקב אמר כאשר שכולתי שכלתי: גם שניכם. ואם יקום עליך ואתה תהרגנו יעמדו בניו ויהרגוך. ורוח הקודש נזרקה בה ונתנבאה שביום אחד ימותו כמו שמפורש פ' המקנא לאשתו: (מו) קצתי בחיי. מאסתי בחיי: (ב) פדנה. כמו לפדן: ביתה בתואל. לבית בתואל. כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה (יבמות י"ג): (ג) ואל שדי. מי שדי בברכותיו למתברכין מפיו יברך אותך: (ד) את ברכת אברהם. שאמר לו ואעשך לגוי גדול והתברכו בזרעך יהיו אותן ברכות האמורות לך (בשבילך) ממך יצא אותו הגוי ואותו הזרע המבורך: (ה) אם יעקב ועשו. איני יודע

רשב"ם

כשיעבור בך בפרך לא תוכל לסבול · ופרקת עלו: (מה) גם שניכם · אם יהרוג אותך גם הוא יהרג על ידי גואלי הדם: (מו) אם לקח יעקב · דרך חכמה אמרה רבקה ליצחק להרחיק יעקב מעשו ולא גילתה לו שבשביל שטימת אחיו עשתה כן: (ד) לרשתך את ארץ מגוריך · כאחר שלא תקח אשה מבנות כנען שהיו עבדים כמו שציוה אברהם ליצחק: (ו) וירא עשו כי ברך יצחק את יעקב · בברכות אחרונות הללו נתן
לו

יוֹמֵי אֶבְלָא דְאַבָּא וְאֶקְטוֹל יָת יַעֲקֹב אֲחִי׃ מב וְאִתְחַוָּא לְרִבְקָה יָת פִּתְגָּמֵי עֵשָׂו בְּרַהּ רַבָּא וּשְׁלַחַת וּקְרָת לְיַעֲקֹב בְּרַהּ זְעֵירָא וַאֲמַרַת לֵהּ הָא עֵשָׂו אֲחוּךְ כָּמַן לָךְ לְמִקְטְלָךְ׃ מג וּכְעַן בְּרִי קַבֵּל מִנִּי וְקוּם אֱזֵיל לָךְ לְוָת לָבָן אֲחִי לְחָרָן׃ מד וְתִתֵּיב עִמֵּהּ יוֹמִין זְעִירִין עַד דְּיִתּוּב רוּגְזָא דַאֲחוּךְ׃ מה עַד תּוּב רוּגְזָא דַאֲחוּךְ מִנָּךְ וְיִנְשֵׁי יָת דִּי עֲבַדְתְּ לֵהּ וְאֶשְׁלַח וְאֶדְבְּרִנָּךְ מִתַּמָּן לְמָה אֶתְכַּל אַף תַּרְוֵיכוֹן יוֹמָא חַד׃ מו וַאֲמַרַת רִבְקָה לְיִצְחָק עָקִית בְּחַיַּי מִן קֳדָם בְּנָת חִתָּאָה אִם נָסֵיב יַעֲקֹב אִתְּתָא מִבְּנָת חִתָּאָה כְּאִלֵּין מִבְּנָת אַרְעָא לְמָה לִי חַיִּין׃ א וּקְרָא יִצְחָק לְיַעֲקֹב וּבָרֵיךְ יָתֵהּ וּפַקְדֵהּ וַאֲמַר לֵהּ לָא תִסַּב אִתְּתָא מִבְּנָת כְּנָעַן׃ ב קוּם אֱזֵיל לְפַדַּן אֲרָם לְבֵית בְּתוּאֵל אֲבוּהָא דְאִמָּךְ וְסַב לָךְ מִתַּמָּן אִתְּתָא מִבְּנָת לָבָן אֲחוּהָא דְאִמָּךְ׃ ג וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ יָתָךְ וְיַפְּשִׁנָּךְ וְיַסְגִּנָּךְ וּתְהֵי לִכְנִשַׁת שִׁבְטִין׃ ד וְיִתֵּן לָךְ יָת בִּרְכְּתָא דְאַבְרָהָם לָךְ וְלִבְנָיךְ עִמָּךְ לְמֵירְתָךְ יָת אֲרַע תּוֹתָבוּתָךְ דִּי יְהַב יְיָ לְאַבְרָהָם׃ ה וּשְׁלַח יִצְחָק יָת יַעֲקֹב וַאֲזַל לְפַדַּן אֲרָם לְוָת לָבָן בַּר בְּתוּאֵל אֲרַמָּאָה אֲחוּהָא דְרִבְקָה אִמָּא דְיַעֲקֹב וְעֵשָׂו׃ ו וַחֲזָא עֵשָׂו אֲרֵי בָרֵיךְ יִצְחָק יָת יַעֲקֹב וְשַׁלַּח יָתֵהּ לְפַדַּן אֲרָם לְמִסַּב לֵהּ

• (בנ"י עַמְמִין)

נתינה לגר

המתפלל כ"א ש' „רדה". (מב) מתנחם, כמין. הוא תרגום של „ארב" ולדעתו הוראת „מתנחם" היא כהוראת ההתפעל בכמה מקומות, שמראה עצמו במה שאין בו כמו „מתעשר, מתרושש" אף כאן פירושו שמראה עצמו כאלו יש לו נחת מברכתך, ובקרבו ישים ארבו • כח (ג) לקהל עמים, לכנשת שבטין. לא תרגם „עממין" כלעיל (כ"ז כ"ט), משום שאתה ברך ליעקב עצמו ולא לבניו לעתיד, לכן נבא רק על י"ב שבטים. ואפשר כמ"ש בעל ס' לחם ושמלה, משום שכל בני ישראל עם אחד המה, רק שמתחלקים לשבטים כענפים יוצאים משורש אחד ולא יתפרדו. (ה) אם יעקב ועשו, כתב רש"י „איני יודע מה מלמדנו" ואפשר לבלי יקשה איך שלחו ללבן הרשע, ולא ירא פן ילמוד ממעשיו, ליש אמר שעדיין היה כשר, וכדברי חז"ל „הרוצה לישא אשה יבדוק באחיה", ולכך הקדים יעקב • או אפשר לבלי יקשה איך שלחו את יעקב לשם, ולא יראו פן ירדוף אחריו עשו, לזה אמר, כי לבן היה אחי רבקה שהיתה אם יעקב ועשו. והקדים את יעקב באשר שאותו אהבה כאשר העיד הכתוב „ורבקה אהבת את יעקב" והיו בטוחים כי יעמוד לבן על ימין יעקב לעזרתו.

בעל הטורים

ברכתי • בקב"ה נוה את ברכתו ולא חסר כלום מכל הדורון כדכתיב ויבא יעקב שלם: (מו) קצתי בחיי • קו"ף קטנה ברמזה שעתיד ליחרב הבית שגובהו ק' אמה • וק' של ודרור קן לה גדולה שבקש דוד על ההיכל שגובהו ק' אמה שלא יחרב:

אבן עזרא

וכראובן קרוב: (מב) מתנחם • מגזרת נחמה • והטעם זאת היא נחמתו שיוכל להרגך • והגאון אמר מגזרת ויע"ד כלבון ברכי: (מד) ימים אחדים • כמו ימים חשיה גאלתו • שנים מעוטים וכאחדים פתוחים מעשר: (מה) למה אשכל • פחדה שמא יהרוג זה את זה • או יהרגוהו אם יהרוג אותך • ויש דלא שביום אחד מתו שניהם: (מו) קצתי בחיי • כמי שבוך ומן נאלה כיבודם וקיומם • וכן אמר הכתוב אשר אתם קן • ובאשר שמע עשו שבירך יצחק עוד את אחיו וצוה שלא יקח אשה מבנות כנען הלך אל דודו ולקח בתו ובמה כבמת גם

רמב"ן

דברתי אני עם לבי והנה עשו היה אומר יקרבו ימי אבל אבי כי בחייו לא יצערנו או מפחדו שלא יקללנו ותהפך ברכתו לקללה ורבקה פחדה שמא ימות הזקן פתאום ויהרגנו או שמא יזדמן לו בחייו ויהרגנו: (מב) ותשלח ותקרא ליעקב • כי היה יעקב במקום אחר איננו באהל אביו ואמו כי היה מתחבא מפני עשו אחיו שהיה צועק עליו והיה מתביים ממנו או מתפחד: מתנחם לך להרגך • מתנחם הוא על הברכות בהריגתך לשון רש"י ופשוטו מתנחם בך וכן כי בוחר אתה לבן ישי והחזיק לו ורבים כן או פירוש מתנחם עליך כמו וישאלו אנשי המקום לאשתו ויפל לאפיו כי כן נוה לו המלך אבל אנקלוס אמר כמין לך אורב לך ונראה מדעתו כי טעם מתנחם לך שמראה עצמו לך מנוחם על ענין הברכות וכאלו אינו מקפיד בהן והוא מארב כדי שלא תשמר ממנו והרגם הענין אל הלבון: (ה) אחי רבקה אם יעקב ועשו • בעבור שאמר שלוה

ספורנו

ואבד המלאכות לא הביא חפצי לעולם משעבוד אחיך או משעבוד זולתו: (ג) ואל שדי יברך אותך • בממון. ויפרך בבנים • יירבך במעלה: (ד) ויתן לך את ברכת אברהם • כאמרו והיה ברכה וזה בלמדו דעת את העם בזה הסיה ברכת האל ית': לך ולזרעך אתך לרשתך • כי כשיהיה גם הזרע מורה צדק יהיה ראוי לירש ויהיה בזה קדוש ה' לא כפכו כענין ישראל אשר בך אתפאר כי בזה ישמח ה' במעשיו: ארץ כנען שאתה דר בה עכשיו: (ו) וירא

עשו

אתו פדנה ארם לקחת לו משם אשה בברכו אתו ויצו עליו לאמר לא תקח אשה מבנות כנען: מפטיר ז וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם: ח וירא עשו כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו: ט וילך עשו אל ישמעאל ויקח את מחלת | בת ישמעאל בן אברהם אחות נביות על נשיו לו לאשה: ס ס ס

תרי טעמי

ק"ו פסוקים · עלו"ו סימן · הפטרת תולדות בתרי עשר משא דבר ה' במלאכי סימן א' :

סדר ויצא

י ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה: יא ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש ויקח מאבני המקום וישם מראשתיו וישכב במקום ההוא: יב ויחלם והנה סלם

ת"א וילך עשו אל · מגילה שם בבא קמא נב : ויצא יעקב · סנהדרין נה חולין נא עקידה שער כב : ויקח מאבני · חולין נא : ויחלם והנה · עקידה שער כב :

רש"י

מה מלמדנו : (ז) וישמע יעקב · מחובר לענין שלמעלה וירא עשו כי ברך יצחק וגו' וכי שלח אותו פדנה ארם וכי שמע יעקב אל אביו והלך פדנה ארם וכי רעות בנות כנען והלך גם הוא אל ישמעאל : (ט) אחות נביות · ממשמע שנאמר בת ישמעאל איני יודע שהיא אחות נביות אלא למדנו שמת ישמעאל משיעדה למשו קודם נישואין והשיאה נביות אחיה ולמדנו שהיה יעקב באותו הפרק בן ס"ג שנים שהרי ישמעאל בן ע"ד שנים היה כשנולד יעקב שי"ד שנה היה גדול ישמעאל מיצחק ויצחק בן ס' שנה בלדת אותם הרי ע"ד ושנותיו היו קל"ז שנאמר ואלה שני חיי ישמעאל וגו' נמצא יעקב כשמת ישמעאל בן ס"ג שנים היה ולמדנו מכאן שנטמן בבית עבר י"ד שנים ואח"כ הלך להרן שהרי לא שהה בבית לבן לפני לידתו של יוסף אלא י"ד שנה שנאמר עבדתיך ארבע עשרה שנה בשתי בנותיך ושש שנים בצאנך ושכר הצאן משנולד יוסף היה שנאמר ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו' ויוסף בן ל' שנה היה כשמלך ומשם עד שירד יעקב למצרים ט' שנים ז' של שובע וב' של רעב ויעקב אמר לפרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה לא וחשוב י"ד שנה שלפני לידת יוסף ושלשים של יוסף ותשע משמלך עד שבא יעקב הרי נ"ג וכשפירש מאביו היה בן ס"ג הרי קי"ז והוא אומר שלשי' ומאת שנה הרי חסרים י"ד שנים הא למדת שאחר שקבל הברכות נטמן בבית עבר י"ד שנים (אבל לא נענש עליהם בזכות התורה שהרי לא פירש יוסף מאביו אלא כ"ב שנה דהיינו מי"ז עד ל"ט כנגד כ"ב שפירש יעקב מאביו ולא כבדו והם עשרים שנה בבית לבן ושתי שנים ששהה בדרך כדכתיב ויבן לו בית ולמקנהו עשה סוכות ופירשו רז"ל מזה הפסוק ששהה שמנה עשר חדשים בדרך דבית הוי בימות הגשמים וסכות הוי בימות החמה ולחשבון הפסוקים שחשבנו לעיל משפירש מאביו עד שירד למצרים שהיה בן ק"ל שנה שם אנו מוצאים עוד ארבע עשרה שנה אלא ודאי נטמן בבית עבר בהליכתו לבית לבן ללמוד תורה ממנו ובשביל זכות התורה לא נענש עליהם ולא פירש יוסף ממנו אלא כ"ב שנה מדה כנגד מדה · ע"כ מצאתי בר"י) : על נשיו · הוסיף רשעה על רשעתו (ר"ל תרשעה על מרשעיות שהיו כבר וק"ל) שלא גרש את הראשונות : חסלת פרשת ואלה תולדת

(י) ויצא יעקב · על ידי שבשביל שרעות בנות כנען בעיני יצחק אביו הלך עשו אל ישמעאל הפסיק הענין בפרשתו של יעקב וכתיב וירא

רשב"ם

לו את ארץ כנען שניתנה לאברהם וגם אמר לו לקחת אשה ממשפחתו וגם ציוהו שלא לקחת מבנות כנען חשב עשו בלבי מה שנשאתי מבנות כנען גזל ממני ברכת אברהם ולקח את בת ישמעאל ממשפחת אברהם חשב בלבו שמא מעתה אזכה לנחלת אברהם : (ט) אחות נביות · לפי שהיה ראשון שבבני ישמעאל קורא אותה אחות נביות וכן ותקח מרים הנביאה אחות אהרן לפי שאהרן נולד קודם משה קורא לה אחות אהרן אבל במקום שהזכיר משה ואהרן בפסוק אחד קורא אותה אחותם כדכתיב ותלד לעמרם את אהרן ואת משה ואת מרים אחותם· וכן ואחות לוטן תמנע לפי שהיה ראשון כדכתיב לוטן ושובל וצבעון וענה :
(י) ויצא וילך חרנה · הלך לצד חרן : (יא) ויפגע במקום · אירע לו דרכו במקום אחד חוץ מעיר לוז כי בא השמש · ולא היה לו פנאי לכנס בעיר ביום · כדאמר רב יהודה לעולם יכנס אדם בכי

מתמן איתתא כד בריך יתיה ופקיד עלוהי למימר לא תסב איתתא מבנת כנען: ז וקביל יעקב מן אבוהי ומן אמיה ואזל לפדן ארם: ח וחזא עשו ארי בישא בנת כנען בעיני יצחק אבוהי: ט ואזל עשו לות ישמעאל ונסיב ית מחלת בת ישמעאל בר אברהם אחתיה דנביות על נשוהי ליה לאנתו:

י ונפק יעקב מבארא דשבע ואזל לחרן: יא וערע באתרא ובת תמן ארי על שמשא ונסיב מאבני אתרא ושוי אסדוהי ושכיב באתרא ההוא:

בעל הטורים

(י) ויצא יעקב · יש אומרים שפרשה זו סתומה [ר"ל שאין בכל הסדרה לא פתוחה ולא סתומה] לפי שיצא בסתר וברח מהסכנה · לעיל מיניה כתיב לו לאשה וסמיך ליה ויצא יעקב שיצא ליקח אשה: ויצא יעקב מבאר (שבע) בגימ' פנה זיוה פנה [הודה] הדרה: יעקב מבאר שבע ס"ת עבר שנטמן בבית עבר: ויצא יעקב מבאר שבע ס"ת ארבע · מבאר שבע [ס"ת ע"ר] ושי"ן של שבע עשר · שי"ד שנים נטמן בבית עבר: מבאר שבע ר"ת שם שנה נטמן בבית שם: וילך בגימ' בו ביום: (יא) ויפגע במקום · ג"פ כתוב מקום בפסוק רמז לג' רגלים שיעלו בניו למקום ההוא: כי בא השמש ר"ת כבה שכבה מאור השמש שלא בעונתו: (יב) חלום בגימ' זהו בנבואה: סלם בגימטריא זה כסא הכבוד: סלם בגימ' קול שקול תפלת הצדיקים הוא סלם למלאכים לעלות בו · וכן עולה כמלאך כלהב הקרבן והתפלה היא העבודה לכך כל מי שמכוין בתפלתו הסולם שלם בשליבותיו ועולים לעלות בו: סולם בגי' ממון ובגימ' עוני כי זה ישפיל וזה ירים · סלם אותיות סמל שהראהו היאך בניו עובדים עבודת כוכבים: והנה סלם בגי' וקץ שהראהו קצי הגליות: סלם בגי' סיני שהראהו מעמד הר סיני: סולם מוצב [עם הקיבוץ] בגי' מרכבו: מצב ג' הכא ואידך (שופטים ט') אלון מוצב אשר בשכם · (ישעיה כ"ט) ונרתי עליך מוצב שהראהו ביאת הארץ בימי מוצב אשר בשכם שאותו מקום כבשו תחלה והגלות ממנה היינו ונרתי עליך מוצב: סלם אותיות למס שרמז לו הגליות

רש"י

עשו כי ברך וגו' ומשנגמר חזר לענין הראשון: ויצא · לא היה צריך לכתוב אלא וילך יעקב חרנה ולמה הזכיר יציאתו אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום עושה רושם שבזמן שהצדיק בעיר הוא הודה הוא זיוה הוא הדרה יצא משם פנה הודה פנה זיוה פנה הדרה וכן ותצא מן המקום האמור בנעמי ורות: וילך חרנה · יצא ללכת לחרן: (יא) ויפגע במקום · לא הזכיר הכתוב באיזה מקום אלא במקום הנזכר במקום אחר הוא הר המוריה שנא' בו וירא את המקום מרחוק: ויפגע · כמו ופגע ביריחו ופגע בדבשת ורבותינו פירשו לשון תפלה כמו ואל תפגע בי ולמדנו שתיקן תפלת ערבית ושינה הכתוב ולא כתב ויתפלל ללמדך שקפצה לו הארץ כמו שמפורש בפ' גיד הנשה: כי בא השמש · היה לו לכתוב ויבא השמש וילן שם כי בא השמש משמע ששקעה לו החמה פתאום שלא בעונתה כדי שילין שם: וישם מראשותיו · עשאן כמין מרזב סביב לראשו שירא מפני חיות רעות התחילו מריבות זו את זו זאת אומרת עלי יניח צדיק את ראשו וזאת אומרת עלי יניח מיד עשאן הקב"ה אבן אחת וזהו שנאמר ויקח את האבן אשר שם מראשותיו: וישכב במקום ההוא · לשון מיעוט באותו מקום שכב אבל י"ד שנים ששמש בבית עבר לא שכב בלילה שהיה

אבן עזרא

מחלת כמו יתגרו שהוא על דעתי הוכב: (ט) אחות נביות · ונזכר כיס מכל אחיו או שהיו לישמעאל נשים רבות וזאת היתה אחות נביות: חסלת פרשת תולדות

(י) אמר הגאון כי וילך חרנה ללכת · ואיננו רק כמשמעו ושב לבאר מה שפגע בדרך ולא הלך ביום אחד כי בדרך לן: (יא) ושעם פתחות בי"ת במקום דברי משה והטעם במקום הידוע היום וכן אמר הושע ושם ידבר עמנו כי שם התנבא על ירבעם בן יואש והוא היה בבית אל · והאמר לשון רבים כעדו וכצד עמוס ובספר עמוס מבואר · ועל דרך הפשט לא יתכן להיות · ויפגע כמו ואל תפגע בי · כי לא מצאנו במקרא שנקרא השם מקום · ואל תשים לבך לדרש · ממקום אחר · כי איננו כלל על השם · ומלת אחר לבד: מאבני המקום · עשתו אחת מאבני המקום: מראשותיו · לשון רבים כמו מרגלותיו והטעם מרב שמואל שעירב אלומות בני אדם עם חלום הנבואה: (יב) ודרך סלם להיות משל או על מספר כיני דרג הוא · ור"ש שלמה הספרדי אמר כי סלם רמז לנשמה העליונה ומלאכי אלהים מחשבות החכמה ·

רמב"ן

יצחק את יעקב לקחת לו אשה מבנות לבן אחי אמו הזכיר הכתוב שהיה גם כן אחי אמו של עשו וראוי היה שיצוה גם כן לעשו אבל מדעתו שברכת אברהם תהיה ליעקב ולזרעו עשה כן והזכיר כי עשו שמע שצוה אותו שלא יקח אשה מבנות כנען ושילך אל לבן אחי אמו והוא שמע לעשות רצון אביו שלא לקחת אשה מבנות כנען אך לא עשה כראוי שיקח מבנות לבן אע"פ שהוא אחי אמו ועוד הזכיר שלקח אותן על נשיו ולא גרש את הרעות כי הלך על תאות נפשו יותר מרצון אביו:

(יב) והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו · הראהו בחלום הנבואה כי כל הנעשה בארץ נעשה על יד המלאכים והכל נגזרת עליון עליהם כי מלאכי

ספורנו

עשו כי ברך יצחק · והנה עשו גם שראה שיצחק כשברך את יעקב צוהו שלא יקח אשה מבנות כנען שזה היה נגד ברכתו · אבל מקום לא שם לבו לכל זה זולתי כי בראותו: (ח) כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו · וחשב שזה היה מפני שהן מנגדות לרצונו כאמרו ותהיינה מורת רוח · הלך אל ישמעאל ובזה הודיע שהיה יצחק יכול למחות בעשו כשנשא הכנעניות אם היה טוען לבו כמו שהעירהו עתה רבקה על יעקב:

(י) ויצא יעקב וילך חרנה · הלך להגיע לחרן וטרם הגיעו קרהו אלה שהזכיר: (יא) ויפגע במקום · קרה לו שהגיע אל מקום שלא כיון אליו ועניין המקום הוא מקום מלון לאורחים שהיה מתוקן אז בכל עיר ועיר ברחוב העיר על הרוב ועל כמו זה אמרו המלאכים ללוט כי ברחוב נלין וכן בענין פלגש בגבעה רק ברחוב אל תלן: מאבני המקום · שהיו

מוכנות

מֻצָּב אַרְצָה וְרֹאשׁוֹ מַגִּיעַ הַשָּׁמָיְמָה וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים עֹלִים וְיֹרְדִים בּוֹ: יג וְהִנֵּה יְהוָה נִצָּב עָלָיו וַיֹּאמַר אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וֵאלֹהֵי יִצְחָק הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֶךָ: יד וְהָיָה זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ וּפָרַצְתָּ יָמָּה וָקֵדְמָה וְצָפֹנָה וָנֶגְבָּה וְנִבְרְכוּ בְךָ כָּל־מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה וּבְזַרְעֶךָ: טו וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ וּשְׁמַרְתִּיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־תֵּלֵךְ וַהֲשִׁבֹתִיךָ אֶל־הָאֲדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד אֲשֶׁר אִם־עָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ: טז וַיִּיקַץ יַעֲקֹב מִשְּׁנָתוֹ וַיֹּאמֶר אָכֵן יֵשׁ יְהוָה בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְאָנֹכִי לֹא יָדָעְתִּי: יז וַיִּירָא וַיֹּאמַר מַה־נּוֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה

ת"א והנה מלאכי · שם : והנה ה' · סנהדרין קיא חולין שם : ופרצת ימה · שבת קיח : והנה אנכי · ברכות ד סנהדרין לח : ואנכי לא · עקידה שער כב :

רש"י

עוסק בתורה: (יב) עולים ויורדים · עולים תחלה ואחר כך יורדים מלאכים שליווהו בארץ אין יוצאים לחוצה לארץ ועלו לרקיע וירדו מלאכי חוצה לארץ ללוותו : (יג) נצב עליו · לשמרו : אלהי יצחק · אע"פ שלא מלינו במקרא שייחד הקב"ה שמו על הצדיקים בחייהם לכתוב אלהי פלוני משום שנאמר הן בקדושיו לא יאמין כאן ייחד שמו על יצחק לפי שכהו עיניו וכלוא בבית והרי הוא כמת ויצה"ר פסק ממנו · תנחומא : שכב עליה · קיפל הקב"ה כל א"י תחתיו רמז לו שתהא נוחה ליכבש לבניו כד' אמות (שזה מקומו של אדם) (יד) ופרצת · וחזקת כמו וכן יפרץ : (טו) אנכי עמך · לפי שהיה ירא מעשו ומלבן : עד אשר אם עשיתי · אם משמש בלשון כי : דברתי לך · לצרכך ועליך מה שהבטחתי לאברהם על זרעו לך הבטחתיו ולא לעשו שלא אמרתי לו כי יצחק יקרא לך זרע אלא כי ביצחק ולא כל יצחק · וכן כל לי ולך ולו ולהם הסמוכים אצל דבור משמשים לשון על וזה יוכיח שהרי עם יעקב לא דבר קודם לכן : (טז) ואנכי לא ידעתי ·

רמב"ן

אלהים אשר שלח ה' להתהלך בארץ לא יעשו קטנה או גדולה עד שובם להתיצב על אדון כל הארץ לאמר התהלכנו בארץ והנה יושבת בשלוה או מלאה חרב ודם וכות יצוה עליהם לשוב לרדת בארץ ולעשות דברו והראהו כי הוא יתברך נצב על הסלם ומבטיחו ליעקב בהבטחה גדולה להודיע שהוא לא יהיה ביד המלאכים אבל יהיה חלק ה' ויהיה עמו תמיד כמו שאמר והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך כי מעלתו גדולה משאר הצדיקים שנאמר בהם כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך · ועל דעת רבי אליעזר הגדול

אבן עזרא

ויאמר רבי ישועה כי טעם סולם שעלה בו תפלתו וירדה ישועתו מן השמים ואלה המפרשים לא ראו נבואת זכריה ועמוס וירמיה והטעם דרך משל · כי כל דבר לא יכחד מן השם · ודברי מטה תלוים בעליונים ואולי סלם בינוכן שיעלו המלאכים בו להודיע הדברים אשר שהלכו בארץ · גם כן כמוב ומלאכים אחרים יורדים למלאות שליחות השם כדרך מלך עם משרתיו : (יד) ופרצת · כמו ורבית וכן ויפרוץ האיש : (טז) אכן יש ה' · הטעם בעבור שימצאו מקומות יראו שם נסים · ולא תוכל לפרש למה זה כי סוד מופלא הוא :

רשב"ם

טוב ויצא בכי טוב : ויקח (אדת) מאבני המקום כדכתיב ויקח את האבן אשר שם מראשותיו · (יב) סלם מצב ארצה · מוצב על ידי אחרים · נצב מעצמו וכן נגש אל הערפל מעצמו · מוקטר ומגש על ידי אחרים · וכן אשר אתה מראה בהר · אחרים הראו לו · אבל נראה מעצמו : עולים ויורדים · לפי הפשט אין לדקדק במה שהקדים עולים ליורדים שכן דרך ארץ להזכיר עליה קודם ירידה : (יג) הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך · ואם תאמר דבר מועט הוא · ופרצת ימה וקדמה · לארבע רוחות העולם : (יד) ונברכו · לשון מבריך ומרכיב · כל כר יתערבו במשפחתך משפחות האדמה שהרי משקל רפי הוא וכבר פירשתיו בפ' לך לך : (טו) כי לא אעזבך · בדרכים עד אשר עשיתי את אשר דברתי עליך · להשיבך אל האדמה הזאת כי בדרכים אתה צריך שמירת מלאכים יותר · כדכתיב כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכך : (טז) אכן יש ה' במקום · לא כמה שהייתי סבור כששכבתי כאן שהוא מקום חול אך כן הוא שהוא מקום קודש

יב וחלם והא סולמא נעיץ בארעא ורישה מטי עד צית שמיא והא מלאכיא דיי סלקין ונחתין בה: יג והא יקרא דיי מעתד עלוהי ואמר אנא יי אלהה דאברהם אבוך ואלהה דיצחק ארעא די את שרי עלה לך אתננה ולבניך: יד ויהון בניך סגיאין כעפרא דארעא ותתקף למערבא ולמדינחא ולצפונא ולדרומא ויתברכון בדילך כל זרעית ארעא ובדיל בניך: טו והא מימרי בסעדך ואטרנך בכל אתר די תהך ואתיבנך לארעא הדא ארי לא אשבקנך עד די אעביד ית דמלילית לך: טז ואתער יעקב משנתה ואמר בקושטא (אית) יקרא דיי שרי באתרא הדין ואנא לא הויתי ידע: יז ודחיל ואמר מה דחילו אתרא הדין לית דין אתר דהדיוט אלהין

נתינה לגר

(יב) השמימה, עד צית שמיא׳ כן דרכו לתרגם להפלגת הגובה, וכן (לעיל י״א ד׳), וראשו בשמים״ תרגם נ״כ עד צית שמיא״. (יג) ה׳ נצב עליו, יקרא דה׳ מעתד עלוהי. לכבוד ה׳ ונגלות לנו שהוא עומד קיים ת׳ „מעתד״ ועי׳ במורה נבוכים ח״א פט״ו. (טז) יש ה׳ במקום הזה, אית יקרא דה׳ שרי באתרא הדין: אולי מעורבות פה יחד שתי נוסחאות, הא׳ היא „אית יקרא דה׳ באתרא״ והב׳ היא „יקרא דה׳ שרי באתרא״ ויותר נראה כגירסת הכ״י שמחקו מלת „אית״ כי המתרגם הזה ישמור את עצמו מיחס דברים כאלה בפי יעקב לאמר, כי לא ידע מקודם את מציאות ה׳ אשר הוא מלא כל הארץ כבודו, במקום ההוא, ולכן ת׳ „יקרא דה׳ שרי באתרא הדין״. (יז) מה נורא, מה דחילו. ערש״י וכוונתו שדהילו הוא שם המקרה, והוי״ו בלשון יחיד כמו „סוכלתנו״ תרגום של „תבונה״ „כסו״ תרגום של „שמלה״ ומתורגמת

בעל הטורים

ורמז לו הקרבנות · והנה סלם מצב בגי׳ הכבש [ע״ה]: ארצה · רמז למזבח אדמה · וראשו מגיע השמימה רמז לריח הקרבנות שעולה השמים: ד״א והנה סלם [ע״ה] בגי׳ וזהו מזבח העולה: והנה מלאכי אותיות אלו הכהנים · שעולין ויורדין בכבש [וכהן נקרא מלאך כמ״ש כי מלאך ה׳ צבאות הוא]: מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה · רמז למי שמושלך לארץ לפי שעה יעלה השמימה · מלאכי אלהים ב׳ דסמיכי הכא ואידך ויפגעו בו מלאכי אלהים זהו שאמר במדרש מלאכים שליווהו בארץ לא ליווהו בח״ל זהו מלאכי אלהים · עולים אותם שליווהו בארץ ויפגעו בו מלאכי אלהים היינו מלאכי אלהים שפלו אז פגעו בו עתה ללוותו בארץ · עולים [ע״ה] (ויורדים) בגימ׳ בבל מדי יון [עם התיבות]: (יג) והנה ה׳ ד׳ במס׳ הכא ואידך (עמוס ז׳) והנה אדני נצב כל חומת אנך · (מ״ב ז׳) והנה עומד ארובות בשמים הכא נמי כתיב וזה שער השמים וכן והנה ה׳ עובר (מ״א י״ט) דאיירי במרכבה אף הכא והנה סולם מוצב ארצה במעשה מרכבה: ואלהי יצחק תימה למה לא אמר יצחק אביך כמו באברהם וי״א לפי שאמר באברהם אני ה׳ אמר אלהי אברהם אביך וביצחק שלא יאמר אני ה׳ לא אמר אלהי אביך [כי גם אביך מורה רחמים כרחמי האב על הבן · וזה לא שייך בו כי שרשו גבורה כ״כ רבינו בחיי]: (יד) ופרצת ימה [ע״ה] · בגי׳ קריעת ים · וחבו וירא ישראל שבא: (טו) והשבותיך אל האדמה [עם התיבות] בגימ׳ זה מארבע מלכיות [ע״ה]: (טז) וייקץ יעקב משנתו ויאמר · ס״ת לצור לומר שאין תפלתו של אדם נשמעת אלא בלבור: משנתו קרי ביה ממשנתו מתוך שהוא הוגה בתורה

רמב״ן

היתה זאת המראה כענין בין הבתרים לאברהם כי הראוהו ממשלת ארבע מלכיות ומעלתם וירידתם וזה פעם מלאכי אלהים כמו שנאמר בדניאל שר מלכות יון ושר מלכות פרס והבטיחו כי הוא יתברך יהיה עמו בכל אשר ילך ביניהם וישמרנו ויצילנו מידם

אמרו הראה לו הקב״ה ארבע מלכיות מושלן ואבדן הראהו שר מלכות בבל עולה שבעים עוקים ויורד והראהו שר מלכות מדי עולה מאה ושמונים שקים ויורד והראהו שר מלכות אדום עולה ואינו יורד אמר לו יעקב אף אל שאול תורד אמר לו הקב״ה אם תגביה

ספורנו

מוכנות שם לאורחים לאכול ולשבת עליהם: (יב) והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים · והנה ה׳ נצב עליו · כי אמנם כן יהיה לבסוף שרי האומות אחר עלייתם ירדו והאל יתברך בגלל לעד לא יטוש את עמו כאמרו כי אעשה כלה בכל הגוים ואותך לא אעשה כלה: (יג) הארץ אשר אתה שוכב עליה · שהיא מחוז ארץ כנען: לך אתננה · שתהיה אתה נשיא אלהים בקרב יושביה כמו שהיו אברהם ויצחק: (יד) והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת · אחר שיהיה זרעך כעפר הארץ כענין ושמתי כארץ גיוך וכחוץ לעוברים · וזה שיהיו בתכלית השפלות אז הפרוץ את כל גבולות הארץ אשר אתה שוכב עליה בכל צד ימה וקדמה וצפונה ונגבה כמו שהעיד באומרו וקרקר כל בני שת כי אמנם תשועת האל העתידה תהיה אחר רב שפלות ישראל בהיות היום בגלותם אשר כמותו לא יהיה כמו שאמרו ז״ל (סנהדרין פ׳ חלק) אם ראיתם דור שצרות רבות עליו כנהר הכם לו שנאמר כי יבא כנהר צר · והמיך ליה ובא לציון גואל: ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך · כענין ואתם כהני ה׳ תקראו משרתי אלהינו יאמר לכם: (טו) כי לא אעזבך · וזה שאמרתי שאחר רב הגלות תפרוץ כל גבול ולא תאבד בצרות הגלות יהיה מפני שבימי הגלות לא אעזבך כאמרו לא מאסתים ולא געלתים: עד אשר אם עשיתי · בעוד שלא עשיתי זה שאמרתי לך עתה באמרי ופרצת כי מלת עד תורה לפעמים כמו בעוד כמו עד שהמלך במסבו · עד לא עשה ארץ וחוצות · אמנם אחר שתעשה זאת התשועה הגדולה לא בלבד יגמול חסד לעמו אלא לעובדה אבל יגביר עליו חסדו להתהלך בתוכנו כאמרו והתהלכתי בתוככם: (טז) אכן יש ה׳ במקום הזה · אין ספק שזה המקום מוכן לנבואה מאחר שראיתי בו מראה כזאת בלתי שאהכוין לנבואה כי אמנם ישהנו תכונות משמשי העלם השכלי במהגנא כפי השתנות הארץ וכאויר כאמרם טובים של ארץ ישראל מחכים: ואנכי לא ידעתי · שאלו ידעתי הייתי מכין עצמי לנבואה ולא כן עשיתי:

ויירא

אֵין זֶה כִּי אִם־בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמָיִם: יח וַיַּשְׁכֵּם יַעֲקֹב בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח אֶת־הָאֶבֶן אֲשֶׁר־שָׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיָּשֶׂם

ת"א מה נורא · עקידה שם :

רש"י

שאם ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה: (יז) כי אם בית אלהים · אמר רבי אלעזר בשם רבי יוסי בן זמרא הסולם הזה עומד בבאר שבע ואמצע שיפועו מגיע כנגד בית המקדש שבאר שבע עומד בדרומה של יהודה וירושלים בצפונה בגבול שבין יהודה ובנימין ובית אל היה בצפון של נחלת בנימין בגבול שבין בנימין ובין בני יוסף נמצא סולם שרגליו בבאר שבע וראשו בבית אל מגיע אמצע שיפועו נגד ירושלים ולכפי שאמרו רבותינו שאמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה ועוד אמרו יעקב קראו לירושלים בית אל וזו לוז היא ולא ירושלים ומהיכן למדנו לומר כך אני אומר שנעקר הר המוריה ובא לכאן וזו היא קפיצת הארץ האמורה בשחיטת חולין שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל וזהו ויפגע במקום וא"ת כשעבר יעקב על בית המקדש מדוע לא עכבו שם איהו לא יהיב לבו להתפלל במקום שהתפללו אבותיו ומן השמים יעכבוהו איהו עד חרן אזל כדאמרינן בפרק גיד הנשה וקרא מוכיח וילך חרנה כי מטא לחרן אמר אפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו יהב דעתו למהדר וחזר עד בית אל וקפצה לו הארץ (בית אל לא זהו הסמוך לעי אלא לירושלים וע"ש שהיתה עיר האלהים קראה בית אל והוא הר המוריה שהתפלל בו אברהם והוא השדה שהתפלל בו יצחק וכן אמרו בגמרא לכו ונעלה וגו' לא כאברהם שקראו הר ולא כיצחק שקראו שדה אלא כיעקב שקראו בית אל ע"כ פירש"י מדויק): מה נורא · תרגום מה דחילו אתרא הדין דחילו שם דבר הוא כמו סובלתנו · וכסו למלבש: וזה שער השמים · מקום תפלה לעלות תפלתם השמימה ומדרשו שבית המקדש של מעלה מכוון כנגד בית המקדש של מטה:

רמב"ן

כשר וגו': (יז) כי אם בית אלהים וזה שער השמים · הוא בית המקדש שהוא שער לעלות משם התפלות והקרבנות לשמים וכתב רש"י א"ר אלעזר ב"ר יוסי בן זמרא הסולם הזה עומד בבאר שבע ושיפועו מגיע עד בית המקדש שבאר שבע עומד בדרומו של יהודה וירושלים בצפונו בגבול שבין יהודה ובנימין ובית אל היה בצפונה של נחלת בנימין בגבול שבין בית בנימין ובין בני יוסף נמצא סולם רגליו בבאר שבע וראשו בבית אל מגיע שפועו כנגד ירושלים ושאמרו רבותינו צדיק זה בא לבית מלוני ועוד אמרו יעקב קראו בית אל וזה לוז היא ולא ירושלים ומהיכא למדו לומר כן אני אומר שנעקר הר המוריה ובא לכאן וזו היא קפיצת הארץ האמורה בשחיטת חולין שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל וזהו ויפגע במקום וא"ת כשעבר יעקב אבינו על בית המקדש מדוע לא עכבוהו שם איהו לא יהב דעתיה להתפלל במקום שהתפללו אבותיו ומן השמים יעכבוהו איהו עד חרן אזל כדאמרינן בפרק גיד הנשה וקרא מסייע לן וילך חרנה כי מטא לחרן אמר אפשר עברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי יהב דעתיה למהדר וחזר עד בית אל כל אלו דברי הרב · ולא נראו לי כלל שאין קפיצת הארץ שהזכירו ביעקב אלא כאותה שאמרו באליעזר עבד אברהם שבא ליום אחד לחרן כמו שאמרו בסנהדרין שלשה קפצה להם הארץ אליעזר עבד אברהם ויעקב אבינו ואבישי בן צרויה ופירשו אליעזר עבד אברהם דכתיב ואבא היום אל העין למימרא דההוא יומא נפק יעקב דכתיב ויפגע במקום כי מטא לחרן אמר אפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו כיון דהרהר בדעתיה למהדר קפצה ליה ארעא מיד ויפגע במקום הנה בפי' אומרים שכיון שעלה בלבו בחרן לחזור קפצה לו הארץ ופגע במקום שהתפללו בו אבותיו לא שחזר לבית אל ולא שקפץ הר המוריה ובא לשם ובבראשית רבה עוד עשו שניהם שוים בקפיצה אמרו ויקם וילך אל ארם נהרים בר יומו ואבא היום אל העין היום יצאתי והיום באתי ביעקב דרכו כן וילך חרנה רבנן אמרין בר יומו ומה טעם שיקפוץ הר המוריה ויבא עד בית אל אחר שימרת יעקב לחזור מחרן ועד בית אל מהלך כמה ימים ועוד כי בית אל איננו סוף גבול ארץ ישראל מפאת חרן כי חרן ארץ קדם הוא ועוד שאין המלאכות נקרא שפוע הסולם ועוד מה טעם להיות כנגד בית אל והאמצע איננו מורה על דבר יותר מכולו אבל מדרשים הללו ענין אחר להם אמרו שם בבראשית רבה א"ר הושעיה כבר כתיב וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם ומה ה"ל ויצא יעקב מבאר שבע אלא אמר אבא בשעה שבקש לצאת לחוצה לארץ מהיכן הורשה לו לא מבאר שבע אף אני הריני הולך לבאר שבע אם נותן לי רשות הריני יוצא ואם לאו איני יוצא לפיכך הוצרך הכתוב לומר ויצא יעקב מבאר שבע וכוונת המדרש הזה כי הם סבורים שיעקב בחברון נתברך שהוא ארץ מגורי אביו ולשם חזר אליו שנאמר ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק וא"כ הכתוב שאמר ויצא יעקב מבאר שבע כי כאשר צוהו אביו ללכת אל לבן הלך שם ליטול רשות והוא המקום שלן בו וראה מראות אלהים ונתן לו הרשות לצאת כמו שאמר ושמרתיך בכל אשר תלך והשיבותיך אל האדמה הזאת והסולם שראה לדעת רבי יוסי בן זימרא ראה שרגליו בבאר שבע במקום אשר הוא שוכב

אבן עזרא

(יז) כי אם בית אלהים · שיתפלל אדם בו בשעת צרכו ותבא תפלתו כי המקום נבחר · ורבים יתמהו איך הקים יעקב מצבה והנה שכחו כי י"ב מצבות הקים משה והכתוב לא אסר לשום

אֲתַר דְּרַעֲוָא בֵהּ מִן קֳדָם יְיָ וְדֵין תְּרַע קֳבֵל שְׁמַיָּא : יח וְאַקְדֵּים יַעֲקֹב בְּצַפְרָא וּנְסֵיב

נתיגה לגר

קושית הרא"ם ע"ש. אין זה כי אם בית אלהים, לית דין אתר הדיוט אלהן אתר דרעוא ביה מן קדם ה'. ר"ל אין זה מקום חול, כי הדיוט (בל' יונית idiotes) איננו נופל רק על האדם בפרט, כי גם על דבר שאיננו בע"ח ! ואין כוונתו פה אתר של הדיוט, אולם מקום שרצון בו מהקב"ה לקבל תפלות והוסיף זה משום שהיה די באמרו „זה בית אלהים" ומלות „מן קדם" דרכו להוסיף בכל מקום להרחיק הגשמות. וזה שער השמים, ודין תרע קבל שמיא · הוסיף „קבל" שהוא הרגוש של

בעל הטורים

ביום גם בלילה לא שכב לכן מלאכות בו בחלומו : (יז) וזה שער השמים • ויככם • לומר שבשעות השחר פותחין שער השמים

רמב"ן

שם וסוף שיפועו שהוא ראש הסולם מגיע עד כנגד בית המקדש הסמוך בשמים בפתח שהמלאכים נכנסים ויוצאים בו והשם הנכבד נצב עליו ולכן ידע שבאר שבע הוא שער השמים טוב להתפלל ובית המקדש בית אלהים ובבקר נשא יעקב רגליו מבאר שבע וילך חרנה בן יומו והיא קפיצת הדרך שלו וזהו דעת רבי יוסי בן זימרא שאמר בבראשית רבה הסולם הזה עומד בבאר שבע ושיפועו מגיע עד בית המקדש שנאמר ויצא יעקב מבאר שבע וירא ויאמר מה נורא המקום הזה והאבן אשר שם מצבה לא במקום שכיבתו הקים אותה שהרי באר שבע איננו בית אל והוא בבית אל העמיד אותה בלכתו חזר בשובו שנאמר קום עלה בית אל ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך וגו' • אבל הקים אותה כנגד השפוע במקום שראש הסולם עומד שקרא אותו בית אלהים והיא עיר לוז ולדעתו של רבי יוסי בן זימרא לוז היא ירושלים שקראו בית אל ואפשר שיהיה כן לפי המקראות שבספר יהושע ובאמת שאיננו בית אל הסמוך לעי כי כן שם העיר ההיא לראשונה בימי אברהם וקוד' לכן ורבי יהודה ב"ר סימון חלק שם על ר' יוסי בן זימרא ואמר הסולם הזה עומד בבית המקדש ושיפועו מגיע עד בית אל מאי טעמיה וירא ויאמר וגו' ויקרא שם המקום ההוא בית אל ודעת ר' יהודה ב"ר סימון כי ויפגע במקום הוא הר המוריה וילן שם כי בא השמש בלא עתו שאמרו לדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה וראה הסולם רגליו במקום ההוא ושיפועו שהוא ראשו מגיע עד כנגד בית אל זה והיא עיר לוז ואמר כי זה המקום בית אלהים ושפוע הסולם שער השמים והנה הר המוריה טוב לתפלה וגם בית אל מקום ראוי לעבוד שם האלהים והקים המצבה בבית אל כי לדעת כלם כנגד השפוע הקים אותה ויסכים דעתו של רבי יהודה ב"ר סימון עם המדרש שבגמר' בפרק גיד הנשה ובפרק חלק שיעקב יצא מבאר שבע והלך לחרן וכשנמלך לחזור ולהתפלל במקום שהתפללו אבותיו בהר המוריה אז קפצה לו הארץ ויפגע מיד בהר המוריה ושמא דעתם שקפצה לו בהליכה ובחזרה כדברי האומר וילך חרנה בן יומו ויפגע במקום מיד בפתע פתאום ומצאתי עוד מפורש בפרקי רבי אליעזר הגדול אמר בן שבעים ושבע שנה היה יעקב כשיצא מבית אביו והיתה הבאר מהלכת לפניו מבאר שבע ועד הר המוריה מהלך שני ימים והגיע לשם בחצי היום וכו' אמר לו הקב"ה יעקב הלחם בכלבונך והבאר לפניך לאכול ולשתות ולשכב במקום הזה אמר לפניו רבון כל העולמים עד עכשיו יש לשמש ירידות מעלות חמשים ואני שוכב במקום הזה ובלא עתו בא השמש ממערב והביט יעקב וראה את השמש באה במערב וילן שם שנאמר וילן שם כי בא השמש לקח יעקב שתים עשרה אבנים מאבני המזבח שנעקד עליו יצחק אביו ושם אותו מראשותיו להודיעו שעתידין לעמוד ממנו שנים עשר שבטים ונעשו כלן אבן אחת להודיעו שכלן עתידים להיות גוי אחד בארץ שנאמר ומי כעמך ישראל גוי אחד השכים יעקב בבקר בפחד גדול ואמר ביתו של הקב"ה במקום הזה שנאמר ויירא ויאמר מה נורא המקום מכאן אתה למד שכל המתפלל בירושלים כאלו מתפלל לפני כסא הכבוד ששער השמים הוא פתוח לשמוע תפלתו של ישראל שנאמר וזה שער השמים ושב יעקב ללקט האבנים ומצא אותן כלן אבן אחת ושם אותה מצבה בתוך המקום וירד לו שמן מן השמים ויצוק עליה שנאמר ויצוק שמן על ראשה מה עשה הקב"ה נטל רגל ימינו וטבע את האבן עד עמקי תהומות ועשה אותה סניף לארץ כאדם שהוא נותן סניף לכיפה לפיכך נקראת אבן שתיה ששם הוא טבור הארץ ומשם נפתחה הארץ ועליה היכל ה' עומד שנאמר והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים ומשם נשא רגליו וכהרף עין בא לחרן ע"כ והנה המדרשים כולם אע"פ שיש ביניהם חלוף במקצת אבל כלם מודים שקפיצת הארץ היתה ליעקב שהלך מהלך כמה ימים כהרף עין ויתכן שכלם מודים זה לזה ובכל הליכותיו קפצה לו בלכתו מבאר שבע לחרן וברצותו לשוב להר המוריה ובצאתו משם לחרן ואין אחד מכל המדרשים שיאמר כדברי רש"י : (יח) וישם אותה מצבה • כבר פירשו רבותינו ההפרש שבין המצבה למזבח שהמצבה אבן אחת והמזבח אבנים הרבה ונראה עוד שהמצבה תעשה לנסך עליך נסך יין וליצוק עליה שמן לא לעולה ולא לזבח והמזבח להעלות

ספורנו

(יז) ויירא' על שנגלה : אין זה • זה המקום שראיתי במראה שהיה הסלם נצב בו איננו כי אם בית אלהים • מקום בית המקדש כאמרם ז"ל יעקב קראו בית : וזה שער השמים • וזה הסולם שראיתי מורה שמן המקום שהיה בו הסלם ישמע האל ית' כנגד עליו את תפלת המתפללים ויעל תפלתם למעון קדשו השמים : (יח) וישם אותה מצבה • קדש אותה שתהיה מצבה

אֹתָהּ מַצֵּבָה וַיִּצֹק שֶׁמֶן עַל־רֹאשָׁהּ׃ יט וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית־אֵל וְאוּלָם לוּז שֵׁם־הָעִיר לָרִאשֹׁנָה׃ כ וַיִּדַּר יַעֲקֹב נֶדֶר לֵאמֹר אִם־יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי וּשְׁמָרַנִי בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי הוֹלֵךְ וְנָתַן־לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבֶגֶד לִלְבֹּשׁ׃ כא וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל־בֵּית אָבִי וְהָיָה יְהוָה לִי לֵאלֹהִים׃ כב וְהָאֶבֶן הַזֹּאת אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי מַצֵּבָה יִהְיֶה בֵּית אֱלֹהִים וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן־לִי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ׃ שני

כט א וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב רַגְלָיו וַיֵּלֶךְ אַרְצָה בְנֵי־קֶדֶם׃ ב וַיַּרְא וְהִנֵּה בְאֵר בַּשָּׂדֶה וְהִנֵּה־שָׁם שְׁלֹשָׁה עֶדְרֵי־צֹאן רֹבְצִים עָלֶיהָ כִּי מִן־הַבְּאֵר הַהִוא יַשְׁקוּ הָעֲדָרִים וְהָאֶבֶן גְּדֹלָה עַל־

ת"א ונתן לי לחם · עקידה שער מז : והאבן הזאת · ספר הזוהר פ' נו :

רש"י

(כ) אם יהיה אלהים עמדי · אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני להיות עמדי כמו שאמר לי והנה אנכי עמך : ושמרני · כמו שאמר לי ושמרתיך בכל אשר תלך : ונתן לי לחם לאכול · כמו שאמר כי לא אעזבך והמבקש לחם הוא קרוי נעזב שנאמר ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם : (כא) ושבתי · כמו שאמר לי והשיבותיך אל האדמה : בשלום · שלום מן החטא שלא אלמד מדרכי לבן : והיה ה' לי לאלהים · שיחול שמו עלי מתחלה ועד סוף שלא ימצא פסול בזרעי כמ"ש אשר דברתי לך והבטחה זו הבטיח לאברהם שנאמר להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך (זרעך מיוחס שלא ימצא בו שום פסול) : (כב) והאבן הזאת · כך מפורש וי"ו זו של והאבן אם יעשה לי את אלה ואף אני אעשה זאת : והאבן הזאת אשר שמתי מצבה וגו' · כתרגומו אהא פלח עלה קדם ה' וכן עשה בשובו מפדן ארם כשאמר לו קום עלה בית אל מה נאמר שם ויצב יעקב מצבה וגו' ויסך עליה נסך : (א) וישא יעקב רגליו · משנתבשר בשורה טובה שהובטח בשמירה נשא לבו את רגליו ונעשה קל ללכת כך מפורש בבראשית רבה : (ב) ישקו העדרים · משקים הרועים את העדרים והמקרא דבר

רמב"ן

עליו עולות ושלמים . ובבאם לארץ נאסרה עליהם המצבה מפני ששמו אותה הכנענים להם לחק יותר מן המזבחות אף על פי שכתוב בהם את מזבחותיהם תתוצון או שלא רצה לאסור הכל והתיר המזבח שראוי לנסך ולקרבנות : (כ) אם יהיה אלהים עמדי · לשון רש"י אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני ומעם התנאי שלא יגרום החטא וכך אמרו בבראשית רבה רב הונא בשם ר' אחא הנה אנכי עמך וכתיב אם יהיה אלהים עמדי אלא מכאן שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה · ויתכן עוד על דרך הפשט שאין הספק בדבר אבל בכל העתיד יאמר הכתוב כן כמו עד אשר אם עשיתי וכן אם יהיה היובל לבני ישראל אם יבא הטת

אבן עזרא

מצבה לשם רק אמר לא תקים לך מצבה אשר שנא · ובגעשי אל מקומו אפרשנו : (יח) ויצק שמן על ראשה · לסכירה בשובו : (כא) וטעם והיה ה' לי לאלהים זה השם הנכבד כי כן כתוב והנה ה' נצב עליו ונפרשת ואלה שמות אמצאנו : וטעם יהיה בית אלהים · מקום קבוע לתפלתי ולהוציא שם מעשר מכל אשר תתן לי ממון לתתו למי שהוא ראוי לקחתו לכבוד ה' · ולהיות לוי משרי דרך דרש כי אין כמורש שיתן האדם מעשר בניו רק מעשר בקר וצאן ותבואה : (ב) וירא · מלם זרם בעבור שנספחת היו"ד והמלה מהבנין הקל · ואין אחר היו"ד אחת מאותיות הגרון שהיא מספר להכתיב את אשר לפניהם · ואין ראוי לאדם לחסר הוי"ו · או שיאמר כן עם תכרי היו"ד שהם סימני המשרתים · ולפי דעתי כאשר לא לאמר מן ראה על משקל וישב ממנו שבי והנה חסר ה"א ראה · גם לא יתכן שיהיה האל"ף נראה בסוף המלה · והנה ישאר בחירק תחת היו"ד · והנה יהיה משקלו וייף *בגדלו · ויפרב (יחזקאל ל"א)

רשב"ם

קודש · וכן כל אבן שבמקרא אך כן ולא כמו שהייתי סבור · וכן אבן נודע הדבר : (יח) ויצק שמן על ראשה · ומשח אותה לקדשה להקריב עליה קרבנות בשובו כדכתיב במשכן וכליו וימשחם ויקדש אותם וכן מוכיח לפנינו · אנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה וגו' · יהיה בית אלהים לקרבנות : (יט) ואולם ואלא לוז שם העיר · ועל שם המקום שחוץ לעיר ששכב שם יעקב נקרא שם העיר עצמה בית-אל : (כא) ושבתי בשלום · כמו שאמר לי והשיבותיך אל האדמה הזאת · והיה ה' לי לאלהים · שיסייעני בכל מעשי : (כב) עשר אעשרנו לך · להקריב לפניך עולות : (א) וישא יעקב רגלית · מתוך שהבטיחו הקב"ה

הלך

יָת אַבְנָא דִּי שַׁוִּי אִסָּדוֹהִי וְשַׁוִּי יָתַהּ קָמָא וַאֲרִיק מִשְׁחָא עַל רֵישַׁהּ: יט וּקְרָא יָת שְׁמָא דְּאַתְרָא הַהוּא בֵּית אֵל וּבְרַם לוּז שְׁמָא דְּקַרְתָּא בְּקַדְמֵיתָא: כ וְקַיֵּים יַעֲקֹב קְיָם לְמֵימַר אִם יְהֵא מֵימְרָא דַּייָ בְּסַעְדִּי וְיִטְּרִנַּנִי בְּאָרְחָא הָדֵין דִּי אֲנָא אָזֵל וְיִתֵּן לִי לַחְמָא (נ"י לְחֵם) לְמֵיכַל וּכְסוּ לְמִלְבַּשׁ: כא וְאֵיתוּב בִּשְׁלָם לְבֵית אַבָּא וִיהֵא מֵימְרָא דַּייָ לִי לֶאֱלָהּ: כב וְאַבְנָא הָדָא דִּי שַׁוֵּיתִי קָמָא תְּהֵי דִּי אֱהֵי פָּלַח עֲלַהּ קֳדָם יְיָ וְכֹל דִּי תִתֵּן לִי חַד מִן עַסְרָא אַפְרְשִׁנֵּהּ קֳדָמָךְ: א וּנְטַל יַעֲקֹב רַגְלוֹהִי (נ"י רִיגְלוֹהִי) וַאֲזַל לַאֲרַע בְּנֵי מַדִינְחָא: ב וַחֲזָא וְהָא בֵירָא בְּחַקְלָא וְהָא תַמָּן תְּלָתָא עֶדְרִין דְּעָן רָבְעִין עֲלַהּ אֲרֵי מִן בֵּירָא הַהִיא מַשְׁקַן עֶדְרַיָּא וְאַבְנָא רַבְּתָא עַל פּוּמָא דְבֵירָא:

נתינה לגר

"נגד" אף שלא נמלא בכתוב לפעמים הענין כי איך אפשר שיהיה מקום בארץ שער השמים. (כ) וידר יעקב נדר, וקים יעקב קים · אף שבכל המקומות, ית' "נדר" בלשון "נדרא" ת' פה בל' "קיס" שהוא תרגום של "שבועה" הוא ע"פ דרשת חז"ל ע"פ "נשבע לה' נדר לאביר יעקב" (תהלים קל"ב) שגם יעקב נשבע ונדר, וכן "וידר ישראל נדר" (במדבר כ"א ב') ת' "וקים ישראל קים, ודרשו רז"ל (ב"ר פ' ע') ישראל סבא. (כא) והיה ה' לי לאלהים, ויהי מימרא דה' לי לאלהא · נראה שפי' לא כרש"י שהוא מן התנאי, רק נמשך למטה והוא תשובת התנאי, ורצונו אם אשוב בשלום, אעבוד שם המיוחד. ולכן לא ת' "אלהים" כדרכו בשם הוי"ה, כי כבר נזכר, וכוונת יעקב שיהיה ה' לו לאלהא ואותו לבדו יעבוד, ותיבת מימרא שמורה על ההשגחה נ"ע לפ"ז, ואפשר שגם פה יש ערבוב ב' נוסחאות. (כב) יהיה בית אלהים, תהי דאהי פלח עלה קדם ה' · ר"ל מקום שאעבוד לאל, ושנה מן "בית אלהים" שלעיל (פסוק י"ז) משום שהראשון הוא לעבר, ופה הוא לעתיד, ולא יוכל לדעת אם יעלה לרצון לפניו ית', ות' "תהי" משום שאבן בל' ארמית הוא בל"נ, ואף שבלה"ק הוא משותף לזכר ולנקבה, כמ"ש רש"י לקמן ע"פ "המחנה האחת והכהו" (ל"ב ח'), הנה העברי ישמש בכל שם משמות כאלה כמעט בפסוק אחד בב' הלשונות זכר ונקבה יחד. להורות כי השם הזה משותף, לא כן אונקלוס שת' פה "והבנא הדא" בל"נ, — לא "הדין" בל"ז — "פלח עלה" בל"נ, — לא "עליה" בל"ז — לכן ת' נ"כ "תהי" בל"נ. עשר אעשרנו לך, חד מן עשרא אפרשנה קדמך · ולא ת' "מעשרא" כמו (ויקרא כ"ו) ובשאר מקומות, אולי להוציא מדרשת רז"ל (כתובות נ' ע"א) שנדר לתת שתי מעשרות דהיינו א' מחמש. ות' כפשוטו שהמקור הבא קודם ההתלפה הוא רק לחזק הענין ר"ל שאפרוש המעשר בודאי.

בעל הטורים

והוא זמן טוב לתפלה: (כ) וידר · ב' במס' · וידר יעקב · וידר ישראל · וידר יפתח · לומר שהצדיקים היו נודרים והראשון שנדר היה יעקב וזה אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב למה אמר אביר יעקב לפי שהוא פתח בנדרים תחלה [כדאי' ב"ר פ"ע]: ונכם · ב' במס' · הכא ותידך (ויקרא כ"א) ולבש את הבגדים מלמד שהיה יעקב כה"ג כדאיתא בב"ר (עי' ילקוט רמז קל"ב) כמו הקב"ה למוכאל אחה עשית יעקב כה"ג שלי בעל מום שהוא צולע על ירכו מיין שאתה צריך להיות כה"ג למעלה במקומו זה שאמר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש שיקיים לי הכהונה שקניתי מעשו שהעבודה היתה בבכורות: (כב) עשר אעשרנו [עם האותיות] · בגימ' וזהו כל המכוונו אל יבזבז יותר מחומש: (ב) וירא והנה באר בשדה · אמרה לו אמו כמו שאגי יפת תואר ודעתי על הבאר כך יהיה לך מבנות אחי אם תראה שהיה האשרי היה בת מזלך [אולי חסר כאן והזדמן לך על הבאר]: והנה באר בשדה · רמז נבאר שהיה לישראל במדבר: שלשה עדרי · בגימ' זה אהרן ומשה ומרים [עם התיבות]: כי מן הבאר

רמב"ן

שיהיה התנאי או יתקיים המעשה כלומר בבואו: (כא) והיה ה' לי לאלהים · איננו תנאי כדברי רש"י אבל הוא הנדר' ועניינו אם אשוב אל בית אבי אעבוד השם המיוחד בארץ הנבחרת במקום האבן הזאת שתהיה לי לבית אלהים ושם אוציא את המעש' ויש בענין סוד מה שאמרו כל הדר בחוצה לארץ דומה במי שאין לו אלוה: (ב) וירא והנה באר בשדה · והנה שם שלשה עדרי צאן רובצים עליה יאריך הכתוב בספור הזה להודיענו כי קווי ה' יחליפו כח ויראתו התתן עוז כי הנה יעקב אבינו בא מן הדרך והוא עיף ויגל לבדו האבן אשר היו צריכים אליה כל הרועים ושלשה עדרי צאן אשר להם רועים רבים ושומרים כלם רובצים

ספורנו

בשיקימהו כשובו כמו שהעיד עליו הכתוב שעשה כלכתו שם כאמרו ויצב יעקב מצבה במקום אשר דבר אתו מצבת אבן ויסך עליה נסך: אם יהיה אלהים עמדי · להסיר מעלי כל מעיק ומונע המעביר את האדם על דעתו וע"ד קונו כאז"ל ג' מעבירים את האדם על דעתו ועל דעת קונו עובדי כוכבים ורוח רעה ודקדוקי עניות: (כ) ושמרני · מן רעי עובדי כוכבים המתקוממים ומכריחים · ונתן לי לחם לאכול · שלא יכריחני העניות לעבור על דעתי ועל דעת קוני: (כא) ושבתי בשלום · מן האלהים המעבירים גם כן את האדם והוא רוח רעה שהזכירו ז"ל: והיה ה' לי לאלהים · אז יהיה ה' לדיין אם לא אעבדוהו בכל כחי והוא"ו כמו זאת משמשת במקום הנה · כלומר הנני מקבל עלי מעתה שהאל ית' המרחם יהיה לי לאלהים ויתנהג עמי במדת הדין: (א) וישא יעקב רגליו · הנה כשילך האדם מדעתו אל מקום מכוון מאתו יאמר עליו שהוא נושא את רגליו · אבל כאשר יסע מאיזה מקום מבלי אין שם מנוח לכף רגלו יצדק עליו שרגליו נושאות אותו כענין יובילוה

רגליה

פִּי הַבְּאֵר׃ ג וְנֶאֶסְפוּ־שָׁמָּה כָל־הָעֲדָרִים וְגָלְלוּ אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וְהִשְׁקוּ אֶת־הַצֹּאן וְהֵשִׁיבוּ אֶת־הָאֶבֶן עַל־פִּי הַבְּאֵר לִמְקֹמָהּ׃ ד וַיֹּאמֶר לָהֶם יַעֲקֹב אַחַי מֵאַיִן אַתֶּם וַיֹּאמְרוּ מֵחָרָן אֲנָחְנוּ׃ ה וַיֹּאמֶר לָהֶם הַיְדַעְתֶּם אֶת־לָבָן בֶּן־נָחוֹר וַיֹּאמְרוּ יָדָעְנוּ׃ ו וַיֹּאמֶר לָהֶם הֲשָׁלוֹם לוֹ וַיֹּאמְרוּ שָׁלוֹם וְהִנֵּה רָחֵל בִּתּוֹ בָּאָה עִם־הַצֹּאן׃ ז וַיֹּאמֶר הֵן עוֹד הַיּוֹם גָּדוֹל לֹא־עֵת הֵאָסֵף הַמִּקְנֶה הַשְׁקוּ הַצֹּאן וּלְכוּ רְעוּ׃ ח וַיֹּאמְרוּ לֹא נוּכַל עַד אֲשֶׁר יֵאָסְפוּ כָּל־הָעֲדָרִים וְגָלְלוּ אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וְהִשְׁקִינוּ הַצֹּאן׃ ט עוֹדֶנּוּ מְדַבֵּר עִמָּם וְרָחֵל בָּאָה עִם־הַצֹּאן אֲשֶׁר לְאָבִיהָ כִּי רֹעָה הִוא׃ י וַיְהִי כַּאֲשֶׁר רָאָה יַעֲקֹב אֶת־רָחֵל בַּת־לָבָן אֲחִי אִמּוֹ וְאֶת־צֹאן לָבָן אֲחִי אִמּוֹ וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב וַיָּגֶל אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וַיַּשְׁקְ אֶת־צֹאן לָבָן אֲחִי אִמּוֹ׃ יא וַיִּשַּׁק יַעֲקֹב לְרָחֵל וַיִּשָּׂא אֶת־קֹלוֹ וַיֵּבְךְּ׃ יב וַיַּגֵּד יַעֲקֹב לְרָחֵל כִּי אֲחִי אָבִיהָ הוּא וְכִי בֶן־רִבְקָה הוּא וַתָּרָץ וַתַּגֵּד לְאָבִיהָ׃ יג וַיְהִי כִשְׁמֹעַ לָבָן אֶת־שֵׁמַע יַעֲקֹב בֶּן־אֲחֹתוֹ וַיָּרָץ לִקְרָאתוֹ וַיְחַבֶּק־לוֹ

ת"א הן עוד היום. ס' הזוהר פ' ואתחנן: ויהי כאשר מגילה י: ויגד יעקב. מגילה יג בתרא קכג:

רש"י

בלשון הוה: (ג) ונאספו. רגילים היו ליאסף לפי שהיתה האבן גדולה. וגללו. וגוללין. ותרגומו ומגנדרין כל לשון הווה משתנה לדבר בלשון עתיד ובלשון עבר לפי שכל דבר ההווה תדיר כבר היה ועתיד להיות: והשיבו. תרגומו ומתיבין: (ו) באה עם הצאן. הטעם בה"א ותרגומו אתיא: ורחל באה. הטעם למעלה בבי"ת ותרגומו אתת. הראשון לשון עושה והשני לשון עשתה: (ז) הן עוד היום גדול. לפי שראה אותם רובצים כסבור שרוצים לאסוף המקנה הביתה ולא ירעו עוד אמר להן הן עוד היום גדול כלומר אם שכירי יום אתם לא שלמתם פעולת היום. ואם הבהמות שלכם אף על פי כן לא עת האסף המקנה וגו'. ב"ר: (ח) לא נוכל. להשקות לפי שהאבן גדולה: וגללו. זה מתורגם ויגנדרון לפי שהוא לשון עתיד: (י) ויגש יעקב ויגל. כאדם שמעביר את הפקק מעל פי צלוחית להודיעך שכחו גדול: (יא) ויבך. לפי שצפה ברוח הקודש שאינה נכנסת עמו לקבורה. ד"א לפי שבא בידים ריקניות אמר אליעזר עבד אבי אבא היו בידיו נזמים ומגדים ומגדנות ואני אין בידי כלום לפי שרדף אליפז בן עשו במצות אביו אחריו להרגו והשיגו ולפי שגדל אליפז בחיקו של יצחק משך ידו אמר לו מה אעשה לצווי של אבא אמר לו יעקב טול מה שבידי והעני חשוב כמת: (יב) כי אחי אביה הוא. קרוב לאביה כמו אנשים אחים אנחנו ומדרשו אם לרמאות הוא בא גם אני אחיו ברמאות ואם אדם כשר הוא גם אני בן רבקה אחותו הכשרה: ותגד לאביה. לפי שאמה מתה ולא היה לה

רשב"ם

הלך בשמחה ובמרוצה. בני קדם. ארם כדכתיב ארם מקדם: (ב) רובצים עליה. ממתינים: (ח) עד אשר יאספו כל העדרים וגללו את האבן: והאבן גדולה על פי הבאר. שלא יפול שם אדם. או שלא ישאבו ממנה שאר בני אדם: (י) ויגל את האבן. לבדו להודיע גבורתו בא הכתוב: (יג) את כל הדברים האלה: שאביו

ג ומתכנשין לתמן כל עדריא ומגנדרין ית אבנא מעל פומא דבירא ומשקן ית ענא ומתיבין ית אבנא על פומא דבירא לאתרה: ד ואמר להון יעקב אחי מנן אתון ואמרו מחרן אנחנא: ה ואמר להון הידעתון ית לבן בר נחור ואמרו ידענא: ו ואמר להון השלם לה ואמרו שלם והא רחל ברתה אתיא עם ענא: ז ואמר הא עוד יומא סגי לא עדן למכנש בעיר אשקו ענא ואזילו רעו: ח ואמרו לא נכול עד די מתכנשין כל עדריא ומגנדרין ית אבנא מעל פומא דבירא ונשקי ענא: ט עד דהוא ממלל עמהון ורחל אתת עם ענא די לאבוהא ארי רעיתא היא: י והוה כד חזא יעקב ית רחל בת לבן אחוהא דאמה וית ענא דלבן אחוהא דאמה וקרב יעקב ומגנדר ית אבנא מעל פומא דבירא ואשקי ית ענא דלבן אחוהא דאמה: יא ונשק יעקב לרחל וארים ית קלה ובכא: יב וחוי יעקב לרחל ארי בר אחת (כ"י ארי אחי) דאבוהא הוא וארי בר רבקה הוא ורהטת וחויאת לאבוהא: יג והוה כד שמע לבן

נתינה לגר

כט (ח) וגללו, ומגנדרין · פרש"י במחלק בין סגולות לשון עברי—שההווה משתנה לדבר בלשון עבר ובלשון עתיד, ללשון ארמי—ששומר את הזמן—ודרשו כדר, והוסיפו נימ"ל באיזה מקומות או שפרשו „גדר" בגימ"ל והנו"ן נוסף כמו במלות „מנדעא" „חנפין" וכדומה. (יב) אחי אביה הוא, בר אחת אבוהא הוא · פרש"י שכתב הפשט כי קרוב הוא לאביה, ולא נכר כפי' הת"א, מפני שהיה

בעל הטורים

הבאר · בגי' משה : והאבן · ב' בפרשה ע"ש ב' לוחות אבנים : ז"פ באר בפרשה כנגד ז' ימי החג שמנסכים בהם מים וכנגד ז' שקורין בתורה בשבת וה' מהם [פי] הבאר כנגד ה' שקורין ביו"ט · וג' מהם מעל פי הבאר כנגד ג' שקורין בחול: (ו) ויאמרו שלום · ולא אמרו שלום לו כי אין שלום אמר אלהי לרשעים: (ט) כי רעה הוא · ב' הכא ואידך (משלי כ"ט) בן רעה ורגל שעדת אותו פסוק נדרש בגליות אף כי רעה הוא נדרש בב"ר בגליות: (י) ויגל · ב' במסרה הכא ואידך ויגל כבודי · שכיון שראה אותה שרתה עליו רוה"ק וזהו ויגל כבודי כדכתיב עורה כבודי · ד"א אימתי ויגל כבודי כשיתקיים ויגל האבן כשיסור

אבן עזרא

פה לשון ירה · על כן פתחו היו"ד : (ג) וגללו · הרועים את האבן : (ד) מאין · שאלה על מקום · ולאמרו בלא מ"ם לא יתכן כי אז יהיה לאין · גם נמצא כן עם מ"ם כן אתם מאין : (ו) והנה רחל בתו באה · מלרע שהוא אחר השם כמו שואל : (ט) ורחל באה · מלעיל והוא פועל עבר : (יב) ויגד יעקב לרחל · מאוחר וטעמו וכבר הגיד יעקב לרחל ואחר כן

רמב"ן

עליה אינם יכולים להניעה כלל ולרבותינו בב"ר גם בזה להם סוד רמז לעתיד כי מזמן לו ככה שנכנס בדרך הבאר ולא נאספו כל העדרים רק שלשה מהם ובא בזמן שהאבן על פי הבאר והעדרים שומרים לה וכל הענין המסופר כאן להודיעו שיצליח בדרך הזה ויצא ממנו זרע זוכה לרמז הזה כי הבאר ירמוז לבית המקדש וגו' עדרי צאן שלשה רגלים כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים שמשם היו שואבין רוח הקדש או שירמוז כי מציון תצא תורה שנמשלה למים ודבר ה' מירושלם ונאספו שמה כל העדרים באים מלבא חמת עד נחל מצרים וגללו את האבן והשקו שמשם היו שואבין רוח הקדש והשיבו את האבן מונח לרגל הבא : (ה) הידעתם את לבן בן נחור · היה נכר וידוע בשם אבי אביו כי הוא נכבד מאביו וראש בית אבותם כדכתיב אלהי אברהם ואלהי נחור · ויתכן שהיה בתואל אדם פחות מעלה ולא ירצה לבן שייחסו אותו האנשים רק לאבי אביו כי כן מנהגו ויען לבן ובתואל אולי היה כל זה למעלת אברהם כי היו כל המשפחה מתייחסים לנחור אחי אברהם : (ט) וטעם כי רועה היא · להגיד כי אין לצאן לבן רועה אחר זולתה כי לה לבדה מסר אביה העדר והיא לבדה רועה אותם כל הימים לא תלך בהם לאה אחותה כלל ולא היה ענינה כבנות יתרו שהיו שבע בנותיו כלן רועות כאחת כמו שאמר ותבאנה ותדלנה ואולי בעבור כי עיני לאה רכות היה השמש מזיק לה או בעבור שהיתה לאה גדולה ראויה לאיש וחשש לה אביה אבל יתרו נכבד במקומו וכהן הארץ ויראו מגשת אל בנותיו או שהיה לבן נבזה ממנו כי משפחת אברהם כשרה וצנועה ורחל היתה קטנה ואין לחוש לה וזה ענין וישק יעקב לרחל או הוא כדברי ר"א כי נשיקה בלמד איננה בפה רק נשק אותה על ראשה או על כתיפה : (יב) ותגד לאביה · לשון רש"י אמה מתה וכך בבראשית רבה ולפי פשוטו לבשרו ביאת קרובו ושיצא אליו ויכבדהו כי

ספורנו

הגוים : (ו) השלום לו · הנה השתדל לדעת את שלום לבן קודם שיראה פניו כי אין ראוי לאורח שבא לפקוד את האורח בעת שמחתו ובהפכו על אופן אחד : (ז) הן עוד היום גדול · כצדיק ימאס את העול גם כן אל האחרים כאמרו תועבת צדיקים איש עול : (ט) כי רועה היא · יודעת חכמת מלאכת המרעה : (י) כאשר ראה יעקב את רחל · אבל קודם לכן לא רצה לגלגל את האבן שלא להוב לאחרים כי חשש שמא ישקו הרועים אותם השלשה עדרים ולא ימתינו לעזור לאחרים : (יא) וישא את קולו ויבך · על שלא זכה לשאת אותה בנעוריו והיו לו לעת כזאת בני נעורים : (יב) כי אחי אביה הוא · להודיע שלא תטא כמוכר כשנשק אותה : וכי בן רבקה הוא · שזכיר לה את רבקה אף על פי שהיתה בלתי נודעת לרחל כדי

וינשק־לו ויביאהו אל־ביתו ויספר ללבן את כל־הדברים האלה: יד ויאמר לו לבן אך עצמי ובשרי אתה וישב עמו חדש ימים: טו ויאמר לבן ליעקב הכי־אחי אתה ועבדתני חנם הגידה לי מה־משכרתך: טז וללבן שתי בנות שם הגדלה לאה ושם הקטנה רחל: יז ועיני לאה רכות ורחל היתה יפת־תאר ויפת מראה: שלישי יח ויאהב יעקב את־רחל ויאמר אעבדך שבע שנים ברחל בתך הקטנה: יט ויאמר לבן טוב תתי אתה לך מתתי אתה לאיש אחר שבה עמדי: כ ויעבד יעקב ברחל שבע שנים ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אתה: כא ויאמר יעקב אל־לבן הבה את־אשתי כי מלאו ימי ואבואה אליה: כב ויאסף

ת"א ועיני לאה · כתרגם שם:

רש"י

להגיד אלא לו: (יג) וירץ לקראתו · כסבור ממון הוא טעון שהרי עבד הבית בא לכאן בעשרה גמלים טעונים: ויחבק · כשלא ראה עמו כלום אמר שמא זהובים הביא והנם בחיקו: וינשק לו · אמר שמא מרגליות הביא והן בפיו: ויספר ללבן · שלא בא אלא מתוך אונס אחיו ושנטלו ממונו ממנו: (יד) אך עצמי ובשרי · מעתה אין לי לאספך הביתה הואיל ואין בידך כלום אלא מפני קורבה אטפל בך חודש ימים וכן עשה ואף זו לא לחנם שהיה רועה צאנו: (טו) הכי אחי אתה · לשון תימה וכי בשביל שאחי אתה תעבדני חנם: ועבדתני · כמו ותעבדני וכן כל תיבה שהיא לשון עבר הוסיף וי"ו בראשה והיא הופכת התיבה להבא: (יז) רכות · שהיתה סבורה לעלות בגורלו של עשו ובוכה שהיו הכל אומרים שני בנים לרבקה ושתי בנות ללבן הגדולה לגדול והקטנה לקטן: תאר · הוא צורת הפרצוף לשון יתארהו בשרד · קונפא"ס בלע"ז 1): מראה · הוא זיו קלסתר: (יח) אעבדך שבע שנים · הם ימים אחדים שאמרה לו אמו וישבת עמו ימים אחדים ותדע שכן הוא שהרי כתיב ויהיו בעיניו כימים אחדים: ברחל בתך הקטנה · כל הסימנים הללו למה לפי שהוא יודע בו שהוא רמאי אמר לו אעבדך ברחל ושמא תאמר רחל אחרת מן השוק ת"ל בתך ושמא תאמר אחליף ללאה שמה ואקרא שמה רחל ת"ל הקטנה ואף על פי כן לא הועיל שהרי רמהו: (כא) מלאו ימי · שאמרה לי אמי · ועוד מלאו ימי שהרי אני בן פ"ד שנה ואימתי אעמיד י"ב שבטים וזהו שאמר ואבואה אליה והלא קל שבקלים אינו אומר כן אלא להוליד תולדות אמר כן:

רמב"ן

אמה מה לה ומה תעשה לו אבל רבקה הראת את אמה התכשיטין אשר נתנו לה כמנהג הנערות: (טו) הכי אחי אתה ועבדתני חנם · לא ספר הכתוב שהיה יעקב עובד אותו ויתכן כי מעת שאמר וישק את צאן לבן אחי אמו לא יצא הצאן מידו כי נראהו את רחל כי רועה היא חמל עליה שלא תשוב לרעות צאן עוד והיה הוא רועה אותן באהבתו אותה ואפשר עוד לומר כי לבן

אבן עזרא

וישק ורבים כמוהו: (יג) את כל הדברים האלה · דברי הברכה: (יד) חדש ימים · כבר פירשתיו: (טו) משכרתך · על משקל מהכונות הלבנים: (יז) רכות · כמשמעו ויש שואלים למה היו כן בעבור שחשבו שמחשבות ששה כמתעטפים וכל הנבראים ראויות נורתן להיות שוות · וכן חסרים אשר שהוא חסר אלף וטעמו ארוכות והוא הים חסר אלף: יפת תאר · כמו ותאר לכם הגבול · כל תאר כמין והאף והפה יפה · ומראה הכל יפה · או מראה על עין הפנים הנראה: (כ) ויעבד

רשב"ם

שאביו ואמו שלחוהו אל אנשי משפחתו: (יד) אך עצמי ובשרי אתה וגו' · ויפה כוונת לבא אלי: (טז) וללבן שתי בנות · והפסיק תשובת דבריו של יעקב כי לפי שהיה לו שתי בנות והקטנה מצאה חן בעיניו לפיכך ביקש את הקטנה: (יז) רכות · נאות · וור"ש בלע"ז · וכלה שעיניה נאות אין כל גופה צריך בדיקה · ועיגים שחורות אינן רכות כלבנים: יפת תאר · כמו במחוגה יתארהו · דפוס החוטם והמצח והפה והלחיים יפת מראה · לבן ואדמדם: (כא) כי מלאו ימי · שבע שנים עבודתיך:

1) Compas. צירקעל · רעגעלמעסיגע ציגען ·

נחות

יָת־שֵׁמַע יַעֲקֹב בַּר־אֲחָתֵהּ וּרְהַט לְקַדָּמוּתֵהּ וְגַפֵּף לֵהּ וְנַשִּׁיק־לֵהּ וְאַעֲלֵהּ לְבֵיתֵהּ וְאִשְׁתָּעִי לְלָבָן יָת כָּל־פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין׃ יד וַאֲמַר לֵהּ לָבָן בְּרַם קָרִיבִי וּבִשְׂרִי אַתְּ וִיתֵיב עִמֵּהּ יְרַח יוֹמִין׃ טו וַאֲמַר לָבָן לְיַעֲקֹב הַמִדְאָחִי אַתְּ וְתִפְלְחִנַּנִי מַגָּן חַוִּי־לִי מָה־אַגְרָךְ׃ טז וּלְלָבָן תַּרְתֵּין בְּנָן שׁוּם רַבְּתָא לֵאָה וְשׁוּם זְעֶרְתָּא רָחֵל׃ יז וְעֵינֵי לֵאָה יָאָיָן וְרָחֵל הֲוָת שַׁפִּירָא־בְרֵיוָא וְיָאָה בְּחֶזְוָא׃ יח וּרְחִים יַעֲקֹב יָת־רָחֵל וַאֲמַר אֶפְלְחִנָּךְ שְׁבַע שְׁנִין בְּרָחֵל בְּרַתָּךְ זְעֶרְתָּא׃ יט וַאֲמַר לָבָן טַב דְּאֶתֵּן יָתַהּ לָךְ מִדְּאֶתֵּן יָתַהּ לִגְבַר אָחֳרָן תִּיב עִמִּי׃ כ וּפְלַח יַעֲקֹב בְּרָחֵל שְׁבַע שְׁנִין וַהֲווֹ בְעֵינוֹהִי כְּיוֹמִין זְעִירִין בִּדְרַחֲמֵיהּ יָתַהּ׃ כא וַאֲמַר יַעֲקֹב לְלָבָן הַב יָת־אִתְּתִי אֲרֵי אַשְׁלֵמִית יוֹמֵי־פָלְחָנִי

נתינה לגר

קשה לו כפל הלשון, וכי בן רבקה הוא' הכי היתה לו אחות אחרת מלבד רבקה? וע"ש הדרש כי אחיו הוא ברמאות ובהנהגנו עמו כאדם כשר, הוא בן רבקה הכשרה. (יז) ועיני לאה רכות, ועיני לאה יאיין. ר"ל יפות, ערשב"ם שכתב "נאות וכלה שעיניה נאות אין כל גופה צריך בדיקה", ובב"ר פ' "אמוראי דר' יוחנן תרגמו קדמוי ועיני לאה הוו רכיכין א"ל עיונוי דאמך הוו רכיכין ומהו רכות ב בכיה" וכמ"ש רש"י, ש"מ ש לפני ר' יוחנן שנער גם היתה הנוסחא בת"א "יאין" ור"ל היו יפות, רק רכות את"כ מבכייה. ויפה אמר ב"ס לחם ושמלה, כי שרשי "קשה וכבד" משתתפים בהוראותיהם, כאשר מצינו אצל פרעה "ואני אקשה", ואח"כ כתיב "ואני הכבדתי" ולכן כאשר נמצא השאל "כבדו מזקן", על עינים חלושי הראות, כן נופל על היפות, שאמר "רך" בסותו שיסך הקשה הנרדף עם "כבד" ות' בנתה"ם שאמר כי אין תמסך פשוטו של כתוב מסכים לזה. (כ) כימים אחדים, כיומין זעירין. ר"ל קטנים לפי הפשט, כמ"ש הרד"ק, שבהיות האחד קטן בכל המספרים יכנו כל דבר קטן באחד. ולפשר שכוונת הת"א להרץ מה שהקשו בעל העקדה ושאר המפרשים, שהוא נגד מציאות הטבע, כי באהבתו אותה הנה תארכנה לו השנים שמחכה עליה, ע"כ פי' כוונת הכתוב, כי גם הימים הארוכים כימי הקיץ היו קצרים וקטנים לו באשר היתה עמו בחברה ויתעלסו באהבים, וימים למעוטי לילות, אבל מה שת' גם לעיל (כ"ז מ"ד) יומין זעירין, מתנגד לזה, לכן דרשו רז"ל "שבע שנים הם ימים אחדים שאמרה לו אמו כו'" כמ"ש רש"י. (כא) כי מלאו ימי, ארי אשלמית יומי פלחני הוסיף "פלחני"

בעל הטורים

יצר הרע שדומה לאבן: (יג) שמע · ב' הכא ואידך (ישעיה כ"ג) כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צור · מתי יהיה זה מקויים כשתצא שמועת גאולת יעקב: ויחבק לו וינשק לו · מתחלה חבקו לראות אם היה חגור מעות במתניו וכשלא מצא נשקו לראות אם יש אבן טובה בפיו · ויחבק לו וינשק לו בגימ' חיבקו לגזול מה שעליו: (יז) ועיני לאה רכות · ג' ר"פ · הכא ואידך ועיני ישראל כבדו מזוקן · (איוב י"א) ועיני רשעים תכלינה · למה היו עיניה רכות לפי שהיתה יראה שמא תנשא לעשו וכן זה כי ישראל כבדו מזוקן לפי שראה ירבעם ואחאב יצאו ממנו · וזה הוא ועיני לאה רכות ועיני ישראל כבדו בשביל הרשעים: רכות · ב' ועיני לאה רכות · (איוב מ') אם ידבר אליך רכות אעפ"כ. לא היה אוהב אותה [ר"ל אע"פ שדיברה אליו

רמב"ן

דבר בערמה אמר לו מתחלה כי עצמו ובשרו הוא ויחמול עליו כאשר יחמול האדם על עצמו ועל בשרו וכאשר ראה שהיה יעקב מתעכב שם מתפרנס מאשר ללבן אמר לו הכי אחי אתה ותעבדני חנם כי ידעת כי מעתה תעבוד אותי כי איש מוסר אתה ולא תתפרנס משל אחרים וגם אני איני רוצה שתהיה העבודה שתעבדני בחנם בלא משכורת שימה והגידה לי מה תבקש אתה במשכורתך ואז הכיר יעקב דעתו אמר לו שיעבוד אותו ז' שנים ברחל והעבודה מן הסתם היא מרעה הצאן כי לא היו צריכים ובה היו מדברים: (כא) כי מלאו ימי · שאמרה לי אמי ועוד כי מלאו ימי הריני בן פ"ד שנה ואימתי אעמיד י"ב

ספורנו

שתעיד לאביה: (יג) את שמע יעקב · שגלגל את האבן הוא לבדו: ויספר ללבן · להודיעו שלא בא אליו לצורך פרנסה אלא לשמלט מאחיו ושבמצות אבו ישב עמו: (יד) אך עצמי ובשרי אתה · אף על פי שתוכל להתפרנס בלעדי במלאכת סתרסה לא כוונתה מכל מקום אתה עצמי ובשרי וראוי שתשב בביתי: וישב עמו · בעבודתו לרעות צאנו כמו שבה עמדי רואל משה לשבת את האיש לפיכך אמר לו אחר כך ועבדתני חנם: (יז) יפת תאר · יפת התמונה מענין ובתוגה יתארהו: ויפת מראה · בגבע העור שהיה נאה ואדום כי אמנם הגבע הוא מוצב לחוש הראות: (יח) אעבדך שבע שנים ברחל · אין ספק שלא היה הצדיק נושא אשה ומעמיד בנים אם לא היה בידו לפרנסה בפרט כשאר וכסות כאמרם ז"ל (יבמות פ' הבא על יבמתו) נושא אדם כמה נשים והוא דאית ליה למיקם בספוקייהו ולכן אין לחשוב שלבן שהיה בעל ממון יתן לו בנותיו אם לא היה בידו לפרנסם · אם כן נאמרו כי במקלי עבר תי היתה הכונה שלא היה בידו אז מקנה ולא דרך לעשות מלאכה לבניה ולהתפרנס בה וענין העבודה בשביל רחל היה למוהר כמנהגם שהיו נותנים מוהר לאב שיתן את בתו כאמור אם מאן ימאן אביה לתתה לו כסף ישקול כמהר הבתולות ומה שאמרו אחר כך כי מכרנו היה שחשבו בענותן שהיה המוהר יותר מן הראוי כשבילן: בתך הקטנה · כי תוך ז' שנים יהיה עתה עת דודים ותוכל בין כך להשיא הגדולה: (כ) ויהיו בעיניו כימים אחדים · שחשב שהיה ראוי לתת מהר רב מזה: כאהבתו אותה · שאהבה מקלקלת השורה: (כא) ואבואה אליה · נעשה.

לָבָן אֶת־כָּל־אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה׃ כג וַיְהִי בָעֶרֶב וַיִּקַּח אֶת־לֵאָה בִתּוֹ וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו וַיָּבֹא אֵלֶיהָ׃ כד וַיִּתֵּן לָבָן לָהּ אֶת־זִלְפָּה שִׁפְחָתוֹ לְלֵאָה בִתּוֹ שִׁפְחָה׃ כה וַיְהִי בַבֹּקֶר וְהִנֵּה־הִוא לֵאָה וַיֹּאמֶר אֶל־לָבָן מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לִּי הֲלֹא בְרָחֵל עָבַדְתִּי עִמָּךְ וְלָמָּה רִמִּיתָנִי׃ כו וַיֹּאמֶר לָבָן לֹא־יֵעָשֶׂה כֵן בִּמְקוֹמֵנוּ לָתֵת הַצְּעִירָה לִפְנֵי הַבְּכִירָה׃ כז מַלֵּא שְׁבֻעַ זֹאת וְנִתְּנָה לְךָ גַּם־אֶת־זֹאת בַּעֲבֹדָה אֲשֶׁר תַּעֲבֹד עִמָּדִי עוֹד שֶׁבַע־שָׁנִים אֲחֵרוֹת׃ כח וַיַּעַשׂ יַעֲקֹב כֵּן וַיְמַלֵּא שְׁבֻעַ זֹאת וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־רָחֵל בִּתּוֹ לוֹ לְאִשָּׁה׃ כט וַיִּתֵּן לָבָן לְרָחֵל בִּתּוֹ אֶת־בִּלְהָה שִׁפְחָתוֹ לָהּ לְשִׁפְחָה׃ ל וַיָּבֹא גַּם אֶל־רָחֵל וַיֶּאֱהַב גַּם־אֶת־רָחֵל מִלֵּאָה וַיַּעֲבֹד עִמּוֹ עוֹד שֶׁבַע־שָׁנִים אֲחֵרוֹת׃ לא וַיַּרְא יְהוָה כִּי־שְׂנוּאָה לֵאָה וַיִּפְתַּח אֶת־רַחְמָהּ וְרָחֵל עֲקָרָה׃ לב וַתַּהַר לֵאָה וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ רְאוּבֵן כִּי אָמְרָה כִּי־רָאָה יְהוָה בְּעָנְיִי כִּי עַתָּה יֶאֱהָבַנִי

ת"א ויהי בבקר · מגילה יג בתרא קכג : וירא ה' כי שנואה לאה · בתרא שם · ויפתח את · בתרא שם בכורות מה :

רש"י

(כה) ויהי בבקר והנה היא לאה · אבל בלילה לא היתה לאה לפי שמסר יעקב סימנים לרחל וכשראתה רחל שמכניסין לו לאה אמרה עכשיו תכלם אחותי עמדה ומסרה לה אותן סימנין : (כז) מלא שבוע זאת · דבוק הוא שהרי נקוד בחטף (פי' בשוא) שבוע של זאת והן שבעת ימי המשתה בגמרא ירושלמית במ"ק · (וא"א לומר שבוע ממש שא"כ היה צריך לינקד בפת"ח (ר"ל בקמ"ץ) השי"ן · ועוד ששבוע ל' זכר כדכתיב שבעה שבועות תספר לך לפיכך אין משמע שבוע אלא שבעה שמיינ"א בלע"ז) 1) : ונתנה לך · לשון רבים כמו ונשרפה נרדה ונבלה אף זה לשון ונתן ונתנה וגו' : גם את זאת · מיד לאחר שבעת ימי המשתה ותעבוד לאחר נשואיה : (ל) עוד שבע שנים אחרות · אחרות הקישן לראשונות מה ראשונות באמונה אף האחרונות באמונה ואע"פ שברמאות בא עליו : (לא) ותקרא שמו ראובן · רבותינו פירשו אמרה ראו מה בין בני

אבן עזרא

יעקב ברחל · בעבור רחל : (כז) מלא שבוע זאת · ז' ימי המשתה וזאת על לאה : (לב) יאהבני · בשתאות הני"ת

רמב"ן

שבעים לשון רש"י : (כז) מלא שבוע זאת · דבק הוא בחטף שבועת של זאת והן ז' ימי המשתה גם זה לשון רש"י וא"כ למה לא פי' הרב מלאו ימי על שני העבודה והתנאי שסלמו כדברי אונקלוס והוא משמעות הכתוב באמת ובשביל הימים שאמרה לו אמו גם מפני זקנתו לא יתן לו לבן בתו קודם זמנה אשר התנו שניהם ודי שיקיים תנאו וכדברי אונקלוס הוא שנצרך לפרש מלא שבוע זאת על המשתה כי ימי העבודה שלמים היו כאשר אמר לו יעקב גם כן פירש ר"א ואני לא ידעתי כי שבעת ימי המשתה תקנת

רשב"ם

(כה) והנה היא לאה · בדבר שלא נודע תחלה אימר והנה · וכן והנה חלום · (כז) מלא שבוע זאת · שבעת ימי המשתה של לאה : ונתנה · ונתנה לך גם את זאת מיד בעבודה אשר תעבוד עמדי אחרי נשואי רחל : עוד שבע שנים אחרות · כדכתיב ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר יעקב אל לבן שלחני וגו' כי עכשיו הושלמו ארבע עשרה שנה בשתי בנותיו : (ל) ויאהב גם את רחל · וגם אהבה יותר מלאה כלומר בא אליה וגם אהבה · ריב גם הפוכים כן בתורה · וכן וברכתם גם אותי · גם חברכו אותי · וכן גם אותך הרגתי · הנה לחצתי רגלך ונעשיתה שפי ונפסת גם עדיין הייתי הורג אותך : (לא) ורחל עקרה · בשביל שכתוב לפנינו שאמרת ליעקב הבה לי בנים כתב כן : (לב) יאהבני · כמו יאהבני · וכן חבריל יברילני (יפעיס נ"א) כמו יברילני (בציר"י) :

1) Septaine זיבענקליינ

ואעול לותה: כב וכנש לבן ית כל אנשי אתרא ועבד משתיא: כג והוה ברמשא ודבר ית לאה ברתה ואעיל יתה לותה ועל לותה: כד ויהב לבן לה ית זלפה אמתה ללאה ברתה לאמהו: כה והוה בצפרא והא היא לאה ואמר ללבן מה דא עבדת לי הלא ברחל פלחית עמך ולמא שקרת בי: כו ואמר לבן לא אתעבד כדין באתרנא למתן זעירתא קדם רבתא: כז אשלים שבועתא דדא ונתן לך אף ית דא בפלחנא די תפלח עמי עוד שבע שנין אחרנין: כח ועבד יעקב כן ואשלים שבועתא דדא ויהב לה ית רחל ברתה לה לאנתו: כט ויהב לבן לרחל ברתה ית בלהה אמתה לה לאמהו: ל ועל אף לות רחל ורחים אף ית רחל מלאה ופלח עמה עוד שבע שנין אחרנין: לא וחזא יי ארי שניאתא לאה ויהב לה עדוי ורחל עקרא: לב ועדיאת לאה וילידת בר וקרת שמה ראובן ארי אמרת ארי גלי קדם יי עלבוני ארי כען

נתינה לגר

דלא כרש"י שלקח דבריו מדרשות רז"ל באשר גם פשט הכתוב יורה על הגיע ימי חייו לקחת אשה, ולא על השלמתו ימי עבודתו, באמרו „מלאו" מעצמם, ולא ברצונו, והראיה כי אונקלוס פת' יומי פולחני, הוצרך לשנות „אשלימית" שהוראתה השלמתי ברצוני, כאלו היה כתיב בעברי מלאתי. (כז) שבע זאת, שבועתא דא · ובאיזה ספרים הנוסחא „דדא" ר"ל של זאת, ושב על לאה, וכפירש"י.

בעל הטורים

רכות]: (לא) וירא ה' כי שנואה · ס"ת אהיה לפי שחשדה יעקב כמו שספקירס עצמה לו כך הספקירס עצמם לאחר לכך העיד הקב"ה שמו עליה: (לב) ותקרא שמו ראובן · ואח"כ כתיב כי אמרה ובאחרים אינו כן אלא תחלה הוא מפרש טעם השם

רמב"ן

מפה רביגו לישראל ואולי נאמר שנהגו בהם מתחלה כבכדי האומות כענין באבילות דכתיב ויעש לאביו אבל שבעת ימים ומה שלמדו מכאן נמי בירושלמי גם כן בב"ר שאין מערבין שמחה בשמחה סמך בעלמא ממנהגי הקדמונים קודם התורה אבל בגמרא שלנו לא למדוה מכאן ודרשוה מויעש שלמה את החג ויתכן לומר כי היה זה מחליף משכורתו עשרת מונים כי יעקב אמר לו מתחלה כי מלאו הימים ולבן שתק ונתן לו לאה ואחר כן אמר לו לבן מלא שבועה זאת כי עדיין לא מלאו ימי עבודת לאה וקודם זמני נתתיה לך ויעקב שמע אליו וימלא אותם כדברי לבן כי מה יוכל לעשות והוא ברחל יחפוץ ולכך לא אמר הכתוב בתחלה ויהי במלאת הימים ויאמר יעקב וגו' ועוד יתכן לומר כי כאשר היו בשנה השביעית אמר יעקב ללבן הבה את אשתי כי מלאו ימי שהו שנת מלאת הימים וכן זקן עם מלא ימים הוא אשר הגיעו לשנת סופו וכן עד יום מלאת ימי מלואיכם עד יום השביעי שבו ימלאו ימי המלואים או שאמר מלאו בעבור שהיו קרובים להמלא והשובים כמלאים וכמוהו רבים · וכן בסדר האחר בלאת נפשה כי מתה בהיותה קרובה לכך וחשובה כאלו מתה וזה טעם ותנואה אליה כלומר לא שתתן אותם ואלכה אבל שאשאנה ואשלים מעט הימים אשר עלי כי מעתה לא תירא ממני שאעזבך ורבותינו עשו מדרש בלשון ותבואה אליה בעבור שאיננו דרך מוסר להזכיר כן אף כי בצדיקים אבל הכוונה היא מה שאמרתי ואחרי כן אמר לו לבן מלא שבוע השניה של לאה זאת כי אולי בעבור שעברתי על דעתך לא תשלים אותן או כדי שיהיה ידוע מתי התחילו ימי עבודת רחל ואז אתן לך האחרת בעבודה אשר תעבוד עמדי לאחר הנישואין. ונתנה לך · לשון רבים נרדה ונבלה שם ונשרפה אף זה לשון ונתן זה פי' רש"י ולא אמר למה יתפוס היחיד לשון הרבים אולי יחשוב שהוא דרך הנכבדים בלשון הקדש במאמר אחרים ור"א אמר בכאן שהוא כפעל והוי"ו השיבו לעתיד ופירוש ותנתן לך · והנכון בעיני כי דברי לבן בערמה אמר ליעקב לא יעשה כן במקומנו כי לא יניחוני אנשי המקום לעשות כן כי נבלה הוא אצלם אבל המלא שבוע זאת ונתן לך אני וכל אנשי המקום גם את זאת שכלנו נסכים בדבר ונעשה לך כבוד ומשתה כאשר עשינו בראשונה: (ל) ויאהב גם את רחל · הזכיר הכתוב שגם אהב רחל יותר מלאה והטעם בעבור כי הטבע לאהוב יותר האשה אשר ידע האדם בראשונה כענין שהזכירו חכמים בנשים ואינה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי

ספורנו

נמצא הנשואין לא הארוסין בלבד כי חפץ להשיג נחלת ה' בנים: (כו) לא יעשה כן במקומנו · לא הניחוני אנשי המקום לקיים דברי: (כז) ונתנה לך · ואז יסכימו גם הם: ויאהב גם את רחל · לא בשביל האהבות בלבד אבל גם באשר היא רחל בשביל מעשיה המתאימים לצורתה האשיית: מלאה · אף על פי שהיתה בית הראשונה שאין המנהג שימצא אדם קורת רוח אלא בה כמו שהזכירו רבותינו ז"ל: (לא) כי שנואה לאה · שהכיר בה אחר כך סימני עקרה כאמרו ויפתח את רחמה והטב שנשביל זה הסכימה לטעותו: ורחל עקרה · היתה עקרה בטבעה ונשארה כך עד שהאל יתעלה פתח את רחמה: (לב) מעניו · שהיה לעלי מושבי שהסכמתי לטעותו ותמורת החסד מאל ית' לי זרע כענין נסיעה: (לג) כי שנואה

אנכי

אִישִׁי׃ לג וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר כִּי־שָׁמַע יְהוָה כִּי־שְׂנוּאָה אָנֹכִי וַיִּתֶּן־לִי גַּם־אֶת־זֶה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ שִׁמְעוֹן׃ לד וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר עַתָּה הַפַּעַם יִלָּוֶה אִישִׁי אֵלַי כִּי־יָלַדְתִּי לוֹ שְׁלֹשָׁה בָנִים עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ לֵוִי׃ לה וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר הַפַּעַם אוֹדֶה אֶת־יְהוָה עַל־כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ יְהוּדָה וַתַּעֲמֹד מִלֶּדֶת׃ ל א וַתֵּרֶא רָחֵל כִּי לֹא יָלְדָה לְיַעֲקֹב וַתְּקַנֵּא רָחֵל בַּאֲחֹתָהּ וַתֹּאמֶר אֶל־יַעֲקֹב הָבָה־לִּי בָנִים וְאִם־אַיִן מֵתָה אָנֹכִי׃ ב וַיִּחַר־אַף יַעֲקֹב בְּרָחֵל וַיֹּאמֶר הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנֹכִי אֲשֶׁר־מָנַע מִמֵּךְ פְּרִי־בָטֶן׃ ג וַתֹּאמֶר הִנֵּה אֲמָתִי בִלְהָה בֹּא אֵלֶיהָ וְתֵלֵד עַל־בִּרְכַּי וְאִבָּנֶה גַם־אָנֹכִי מִמֶּנָּה׃ ד וַתִּתֶּן־לוֹ אֶת־בִּלְהָה שִׁפְחָתָהּ לְאִשָּׁה וַיָּבֹא אֵלֶיהָ יַעֲקֹב׃ ה וַתַּהַר בִּלְהָה וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב בֵּן׃ ו וַתֹּאמֶר רָחֵל דָּנַנִּי אֱלֹהִים וְגַם שָׁמַע בְּקֹלִי וַיִּתֶּן־לִי בֵּן עַל־כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ דָּן׃ ז וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בִּלְהָה שִׁפְחַת רָחֵל בֵּן שֵׁנִי

ת"א הבה לי בנים · נדרים סד בהלוים ב: התחת אלהים · עקידה שער ח

רש"י

לבן חמי שמכר הבכורה ליעקב וזה לא מכרה ליוסף ולא ערער עליו ולא עוד שלא ערער עליו אלא שבקש להוציאו מן הבור: (לד) הפעם ילוה אישי · ב"ר · לפי שהאמהות נביאות היו ויודעות שי"ב שבטים יוצאים מיעקב וד' נשים ישא אמרה מעתה אין לו פתחון פה עלי שהרי נטלתי כל חלקי בבנים: על כן · כל מי שנאמר בו על כן מרובה באוכלוסין חוץ מלוי שהארון היה מכלה בהם: קרא שמו לוי · בכולן כתיב ותקרא (שבית קראה) וזה כתוב בו קרא · ויש מ"א באלה הדברים רבה שאלח הקב"ה גבריאל והביאו לפניו וקרא לו שם זה ונתן לו כ"ד מתנות כהונה ועל"ש שלווהו במתנות קראו לוי: (לה) הפעם אודה · שנטלתי יותר מחלקי מעתה יש לי להודות · (א) ותקנא רחל באחותה · קנאה במעשיה הטובים אמרה אלולי שצדקה ממני לא זכתה לבנים · ב"ר: הבה לי · וכי כך עשה אביך לאמך והלא התפלל עליה: מתה אנכי · מכאן למי שאין לו בנים שחשוב כמת · ב"ר: (ב) התחת · וכי במקומו אני: אשר מנע ממך · את אומרת שאעשה כאבא · אני איני כאבא אבא לא היו לו בנים אני יש לי בנים · ממך מנע ולא ממני: (ג) על ברכי · כתרגומו ואנא ארבי: ואבנה גם אנכי · מהו גם אמרה לו זקנך אברהם היו לו בנים מהגר וחגר מתניו כנגד שרה אמר לה זקנתי הכניסה צרתה לביתה אמרה לו אם הדבר הזה מעכב הנה אמתי: ואבנה גם אנכי ממנה · כשרה: (ו) דנני אלהים.

רמב"ן

והנה יעקב אהב רחל מלאה שלא כדרך האמץ וזה פעם גם כי שנואה לאה כי מאשר רמתה את אחותה גם ביעקב כי אם נאמר שנהגה כבוד באביה שאחז בה והכניסה אליו ואל תמר בו היתה לה להגיד או לרמוז כי היא לאה אף כי היתה מתנכרת כל הלילה ולפיכך לא הכירה עד שראה אותה בבקר ולכן שנאה יעקב והאלהים יודע כי להנשא אל הצדיק עשתה כן

אבן עזרא

כמו שן תדקקני ברעה: (לד) ילוה אישי · כמו ונלוו עליך: (לה) הפעם אודה את ה' · כטעם הפעם הזאת אחר שיש לי ארבעה בנים אודה בשם כי לא אחמוד להיות לי עוד · כאומר אודה את השם שנתן לי כל זה ויספיק לי · על כן עמדה מלדת: (א) הבה לי בנים · שתתפלל לשם כאשר עשה אביך: (ב) התחת אלהים אנכי · כאילו אני במקום השם · ויתכן שהתפלל ולא הגיע עת שמוע תפלתו: (ג) ואבנה · מגזרת בדברי ברה: (ו) דנני · דגוש הנו"ן לחסרון נו"ן

רשב"ם

(לד) על כן קרא שמו לוי · יש לומר שיעקב קרא לו שם: (א) מתה אנכי · טעמו למטה שהוא פועל: אבל

דרחמני בעלי: לג ועדיאת עוד וילידת בר ואמרת ארי שמיע קדם יי ארי שניאתא אנא ויהב לי אף ית דין וקרת שמה שמעון: לד ועדיאת עוד וילידת בר ואמרת הדא זמנא יתחבר לי בעלי ארי ילידית לה תלתא בנין על כן קרא שמה לוי: לה ועדיאת עוד וילידת בר ואמרת הדא זמנא אודה קדם יי על כן קרת שמה יהודה וקמת מלמילד: א וחזת רחל ארי לא ילידת ליעקב וקניאת רחל באחתה ואמרת ליעקב הב לי בנין ואם לא מיתא אנא: ב ותקיף רוגזא דיעקב ברחל ואמר הא מני את בעיא הלא מן קדם יי תבעין די מנע מניך ולדא דמעין: ג ואמרת הא אמתי בלהה עול לותה ותליד ואנא ארבי ואתבני אף אנא מנה: ד ויהבת לה ית בלהה אמתה לאנתו ועל לותה יעקב: ה ועדיאת בלהה וילידת ליעקב בר: ו ואמרת רחל דנני יי ואף קביל צלותי ויהב לי בר על כן קרת שמה דן: ז ועדיאת עוד וילידת בלהה אמתא דרחל בר תנין ליעקב: ח ואמרת רחל

נתינה לגר

ל (ב) התחת אלהים אנכי, המני את בעיא הלא מן קדם ה׳ תבעין. ר״ל וכי ממני את שואלת, הלא מאת האלהים הכך צריכה לשאול, והוסיף ותיקן לכבוד ה׳. (ג) ותלד על ברכי, ותליד ואנא ארבי. כמו שת׳ „ילדו על ברכי יוסף" (לקמן נ׳ כ״ג) „אתיילידו ורבי יוסף".

בעל הטורים

ואח״כ בשם [ע״ש מה דרש ביה]: (ג) הנה אמתי בלהה. ולא אמרה שפחתי כדכתיב בהגר לפי שהיתה בת לבן מפילגש:

רמב״ן

ורחם עליה וכך אמרו בב״ר כיון שראה יעקב מעשים שרמתה לאה באחותה נתן דעתו לגרשה וכיון שפקדה הקב״ה בבנים אמר לאמן של אלו אני מגרש וזה טעם וירא אלהים כי חמל עליה שלא יעזבנה. ויש אומרים כי שתים נשים שהאחת אהובה מאד תקרא השניה שנואה כנגדה כמו שאמר ויאהב גם את רחל מלאה לא שנאה והיתה בושה בדבר וראה אלהים את עניה: (א) הבה לי בנים. אמרו המפרשים שתתפלל עלי ואם אין מתה אנכי לשון רש״י שמי שאין לו בנים חשוב כמת והוא מדרש רבותינו ואני תמה אם כן למה חרה אפו ולמה אמר התחת אלהים אנכי ושומע אל צדיקים ה׳ ומה שאמר אבא לא היו לו בנים אני יש לי בנים ממך מנע ממני לא נגע וכי הצדיקים אינן מתפללים בעד אחרים והנה אליהו ואלישע התפללו בעד נשים נכריות ונראה שבשביל זה הפכוהו רבותינו אמרו בב״ר אמר לו הקב״ה כך עונין את המעיקות חייך שבניך עתידין לעמוד לפני בנה ועל דרך הפשט אמרה רחל ליעקב שיתן לה בנים ובאמת דעתה לאמר שיתפלל עליה עד שיתן לה בנים על כל פנים ואם אין שתמית עצמה בצער דברה שלא כהוגן בקנאתה וחשבה כי באהבתו אותה יתענה יעקב וילבש שק ואפר ויתפלל עד שיהיו לה בנים שלא תמות בצערה ויחר ליעקב שאין תפלת הצדיקים בידם שתשמע עכ״פ ובעבור שדברה׳ דרך נענועי הנשים האהובות להפחידו במיתתה חרה אפו ולכך אמר לה שאינו במקום אלהים שיפקוד העקרות על כל פנים ואיננו חושש בדבר כי ממנה נמנע פרי הבטן ולא ממנו וזה ליסר אותה ולהכלימה והנה הצדקת ברואותה שלא תוכל להסמך על תפלת יעקב שבה להתפלל על עצמה אל שומע צעקה וזהו וישמע אליה אלהים ואולי נתקן על דעת רבותינו כי יעקב אי אפשר שלא התפלל על אשתו האהובה כי עקרה היא אלא שלא נתקבלה תפלתו ובאה עתה רחל להתעולל עליו לאמר שיתן לה בנים עכ״פ בתפלתו כי לא נופל הוא מאביו שעשה כן ויחר אפו ואמר לה כי הדבר ביד האלהים ולא בידו. ואביו נשמעה תפלתו שהוא צדיק ועתיד להיות לו זרע אבל היא נמנע ממנה פרי בטן ונכון הוא: (ה) ותלד ליעקב בן. הזכיר בכל השפחות ליעקב להגיד כי הוא חפץ ומודה בהם ואיננו נקרא לו בן האמה רק בן ליעקב כבני הגבירות המתיחסים אליו

ספורנו

אנכי. והמורה שנאה המסובבת מן המאד נתן לי גם את זה: (לד) הפעם ילוה. שכבר אני מוחזקת בהיותי רבת בנים כאמרם ז״ל כהלת זמני הוה חזקה: (לה) על כן קראה שמו יהודה. שיש בזה השם אותיות השם הנכבד ועם זה לשון הודאה ונראה שהיו כל אלה שמות של קדמונים כמו שמצינו קודם לזה יהודית בת בארי וכן שמואל בן עמיהוד קודם לשמואל הנביא והיו בוחרים מהשמות הקודמים את הנופלים על לשון המאורע: (א) מתה אנכי. כענין הן אני עץ יבש: (ב) ויחר. על שאמרה הבה לי כאלו היה בידו לעשות זה וכעס בקנאתו לכבוד קונו ולא הכיר להכנתו אותה בזה: אשר מנע ממך. שיצר אותך עקרה שהכיר בה סימני אילונית: (ג) בוא אליה. ובזה אמרתי הבה לי לא שחשבתי שיהיה בידך מפתח של עקרה: ואבנה גם אנכי. כמו אחותי: ממנה. שבקנאת ירך הבריאי יתעורר טבע כלי הזרע לפעולתם: (ו) דנני אלהים. צדיק הוא בדינו שלא נתן לי הריון: וגם שמע בקולי. ולפ על פי כן קבל תפלתי: ויתן לי בן חוטרה לידה ומרה לקבורה

ליעקב׃ ח ותאמר רחל נפתולי אלהים ׀ נפתלתי עם־אחתי גם־יכלתי ותקרא שמו נפתלי׃ ט ותרא לאה כי עמדה מלדת ותקח את־זלפה שפחתה ותתן אתה ליעקב לאשה׃ י ותלד זלפה שפחת לאה ליעקב בן׃ יא ותאמר לאה בגד בא גד ק׳ ותקרא את־שמו גד׃ יב ותלד זלפה שפחת לאה בן שני ליעקב׃ יג ותאמר לאה באשרי כי אשרוני בנות ותקרא את־שמו אשר׃ רביעי יד וילך ראובן בימי קציר־חטים וימצא דודאים בשדה ויבא אתם אל־לאה אמו ותאמר רחל אל־לאה תני־נא לי מדודאי בנך׃ טו ותאמר לה המעט קחתך את־אישי ולקחת גם

ת״א וילך ראובן בימי קציר · סנהדרין לט :

רש״י

אלהים·דנני (וחייבני) חכני (ב״ר):(ח) נפתולי אלהים · מנחם בן סרוק פירשו במחברת צמיד פתיל חבורים מאת המקום נתחברתי עם אחותי לזכות לבנים · ואני מפרשו לשון עקש ופתלתול נתעקשתי והפצרתי פצירות ונפתולים הרבה למקום להיות שוה לאחותי : גם יכלתי · הסכים על ידי · ואונקלוס תרגם לשון תפלה כמו נפתולי אלהים נפתלתי בקשות התקבלות לפניו נתקבלתי ונתעתרתי כאחותי : נפתלתי · נתקבלה תפלתי ומ״א יש רבים בלשון נוטריקון : (י) ותלד זלפה · בכולן נאמר הריון חוץ מזלפה לפי שהיתה בחורה מכולן ותינוקת בשנים ואין הריון ניכר בה וכדי לרמות ליעקב נתנה לבן ללאה שלא יבין שמכניסין לו את לאה שכך מנהג ליתן שפחה הגדולה לגדולה והקטנה לקטנה : (יא) בא גד · בא מזל טוב כמו גד גדי וסנוק לא ודומה לו העורכים לגד שלחן · ומדרש אגדה שנולד מהול כמו גודו אילנא ולא ידעתי על מה נכתב תיבה אחת · דבר אחר למה נקראת תיבה אחת · בגד · כמו בגדת בי כשבאת אל שפחתי כאיש שבגד באשת נעורים : (יד) בימי קציר חטים · להגיד שבחן של שבטים שעת הקציר היה ולא פשט ידו בגזל להביא חטים ושעורים אלא דבר ההפקר שאין אדם מקפיד בו : דודאים · סיגלי · עשב הוא ובלשון ישמעאל יסמי״ן 1) : (טו) ולקחת גם את דודאי בני ·

בחמים

רמב״ן

ואמר בלאה בן חמישי ובן ששי ליעקב בעבור רבוי הבנים לומר כי בכולן יחפוץ ואת כולם יקרב ולא הזכיר בראשונים כן : (ט) ותרא לאה כי עמדה מלדת · לא ידעתי מה המעשה הזה ללאה ולמה נתנה שפחתה לבעלה והיא לא היתה עקרה שתבנה ממנה ואין דרך הנשים להרבות נשים לבעליהן אבל נצטרך לומר כי היו נביאות יודעות שעתיד יעקב להעמיד י״ב שבטים ורצתה שיהיו רוב הבנים לה ממנה או

אבן עזרא

הנוסף : (ח) נפתולי · גם מבנין נפעל · וטעמו כאדם שיאבק עם אחר ויפתל לנצח אותו כדי להפילו · וכן תתפל · וטעם זכר אלהים כי לכבוד השם נתתי שפחתי · או בשם עזרני כאלהי : (יא) בגד · שתי מלות והאל״ף הסר · וכן נבל · וכן נפש כאשר מפורש ביחזקאל · וטעם גד גדוד כי יש לה גדוד בנים · ויש אומרים שפי׳ גד מזל טוב כאשר הוא בלשון ישמעאל · וכמוהו העורכים לגד שלחן והוא ככב צדק · והנכון לפיותו כמו גדודי השמים : (יג) באשרי · בעבור אשרי : (יד) דודאים · אמר המתרגם יברוחין · וכן יקראו בלשון ישמעאל ויש להם ריח טוב · וכן כתוב הדודאים נתנו

רשב״ם

אבל מתח עלי רחל טעמו למעלה שהוא לשעבר : (ח) נפתולי אלהים נפתלתי · חיבור ה״ק נתחברתי ל׳ נו״ן ראשונה בשביל נו״ן שניה · וכן נכסוף נכספת · נשאל נשאל דוד : (יא) בא גד · בא אלינו מזל טוב כמו העורכים לגד שלחן · וכן במסכת שבת גד גדי וסינוק לא · וכן בבבא בתרא אתא מזלא דביתא · והמפרש לשון גדוד טועה שאפ״י שהשמות כעין האמירה · כמו ראובן · כי ראה ה׳ בעניי · שמעון כי שמע ה׳ · אמירת האשה אין לנו לכותבה אלא כעין עיקר הדיבור וגד אינו יכול להיות לשון גדוד בלא כפולות של שני דלת״א · יגודו על נפש צדיק דגש תחת דל״ת שני החסרה · כמו וימכו בעונם · ויסולו עלי ארחות אידם · יסובו עלי רביו בכלם דגש תחת אות החסרה : (יג) באשרי אני עומדת במישור ובשבח שמאשרות אותי בנות : (יד) דודאים · דודאי תאנים · כדכתיב הדודאים נתנו ריח :

1) Iasmin יאסמין ·

ישככר

קַבֵּיל יְיָ בָּעוּתִי בְּאִתְחַנָּנוּתִי בִּצְלוֹתִי חֲמֵידַת דִּיהֵי לִי וְלַד כַּאֲחָתִי אַף אִתְיְהֵיב לִי וּקְרָת שְׁמֵיהּ נַפְתָּלִי׃ ט וַחֲזָת לֵאָה אֲרֵי קָמַת מִלְּמֵילַד וּדְבָרַת יָת זִלְפָּה אַמְתַהּ וִיהָבַת יָתַהּ לְיַעֲקֹב לְאִנְתּוּ׃ י וִילֵידַת זִלְפָּה אַמְתָא דְלֵאָה לְיַעֲקֹב בַּר׃ יא וַאֲמַרַת לֵאָה אֲתָא גָד וּקְרָת יָת שְׁמֵיהּ גָּד׃ יב וִילֵידַת זִלְפָּה אַמְתָא דְלֵאָה בַּר תִּנְיָן לְיַעֲקֹב׃ יג וַאֲמַרַת לֵאָה תֻּשְׁבַּחְתָּא הֲוָת לִי אֲרֵי כֵן יְשַׁבְּחֻנַּנִי נְשַׁיָּא וּקְרָת יָת שְׁמֵיהּ אָשֵׁר׃ יד וַאֲזַל רְאוּבֵן בְּיוֹמֵי חֲצַד חִטִּין וְאַשְׁכַּח יַבְרוּחִין בְּחַקְלָא וְאַיְתִי יָתְהוֹן לְלֵאָה אִמֵּיהּ וַאֲמַרַת רָחֵל לְלֵאָה הַבִי כְעַן לִי מִיַּבְרוּחֵי דִּבְרִיךְ׃ טו וַאֲמַרַת לַהּ הַזְעֵיר דִּדְבַרְתְּ

נתינה לגר

(ח) נפתולי, בעותי. ערש"י שכתב ואונקלוס ת' לשון תפלה. נפתלתי, באתחננותי בצלותי חמידית. ר"ל תפלה החביבה לפני הקב"ה, כ"כ גם מפי' רש"י, וכמ"ש רז"ל הקב"ה מתאוה לתפלתם של צדיקים. אבל לפי"ז צריך להניח בתרגום "בצלותא חמידתא" כמו "ארץ חמדה" [ירמיה ג' י"ט. זכריה ז' י"ד] "ארעא חמדתא". ולכן נראה שיש גם פה ב' נוסחאות, וחמידית ר"ל נכספתי, ופירושו, שמע ה' תחנתי באשר התחננתי ונכספתי לולד ואף ניהן לי. (יא) בגד, אתא גד. הוא כהקרי "בא גד". (יד) דודאים, יברוחין. הוא כדעת רב בש"ס (סנהדרין צ"ט ב') וע' בירושלמי שבת פ' שני הלכה ב'.

בעל הטורים

(יד) דודאים. בגי' כאדם [ר"ל כי הדודאים הם בצורת אדם כמ"ש הראב"ע] בכל שמות השבטים אין סמ"ך אלא ליוסף רמז שהוא שטנו של עשו ובכולם אין טי"ת אלא בשמעון ע"ש (איוב כ"ד) ועין נואף שמרה נשף

רמב"ן

משפחתה שהיא ברשותה ולא תתגבר אחותה עליה בבנים. ולכך אמרה נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי. וכן יעקב בעבור זה שמע אליה שיעמיד בנים רבים כי ידע כן כדברי רבותינו ויתכן כי מדעתם שנתנה הארץ לזרעם ולאברהם וליצחק לא הרבו בנים היה חפץ יעקב בנשים רבות להרבות זרעו לנחול את הארץ כי דור רביעי ישובו הנה ולכן רצתה ליתן לו שפחתה שלא ישא נכרית: (יד) דודאים. סיגלי ובלשון ישמעאל יאסמין כך מצאתי בפי' רש"י ואינו כן כי יאסמין בלשון ערבי כך שמו מדברי רבותינו כדאמרינן בפ' במה מזמנין האי כוספא דיאסמין שרי וסיגלי אומרים שהם כנפסגא שאמרו בהן מברכין עליהם בורא עשבי בשמים אבל אין זמנם בימי קציר חטים. אולי מצאם שם במקרה והראוי לקבל בדודאים דעת אונקלוס שתרגום בהן יברוחין ובב"ר גם כן ר' חייא ב"ר אבא אמר יברוחין והן יברוח בלשון ערבי וכתב ר"א דודאים אמר המתרגם יברוחין וכך יקראו בלשון ישמעאל ויש להן ריח טוב וכן כתוב הדודאים נתנו ריח והן על צורת בן אדם כי יש להן דמות ראש וידים וי"א כי יועילו להריון ואנכי לא ידעתי בעבור שתולדתם קרה אלו דבריו והנכון כי רצתה בהן להשתעשע ולהתענג בריחן כי בתפלה נפקדה רחל לא בדרך הרפואות וראובן הביא ענפי הדודאים הוא הפרי והוא כדמות תפוחים ולכן הריח הטוב אבל השרש והוא העשוי בצורות ראש וידים לא הביא והשרש הוא שאומרים עליו האנשים שיועילו להריון ואם הדבר אמת הוא בסגולה בהן לא בטבע אבל לא ראיתי כן באחד מספרי הרפואות המדברים בהם: (טו) המעט קחתך את אישי. המעט המעט ממך שהקחי לך את אישי כאילו את אשתו ואני כאמה אף כי תעשי עצמך

ספורנו

לקבורה (יבמות פ' הבא על יבמתו) כיון שנולד על ברכי. והנה הסכימו הגבירות בדבריהן אלה שתהיינה השפחות משוחררות וזה כאמרן שיהיו בני השפחות לבן לבנים לא לעבדים כמו שהיה הדין אם היו אמותם שפחות כאמרו האשה וילדיה תהיה לאדוניה לפיכך לא שעבדו בהן כמו שעבדה שרה את הגר בהסכמת אישה כאמרו הנה שפחתך בידך ובכן היו כלם בני יעקב לירשו והיו כלם רצוי' לזכרון לפני ה' באפוד ובחשן שכל אחד מהם נחשב ליעקב זרעו המיוחס אחריו והפך זה היה בישמעאל כאמרו כי ביצחק יקרא לך זרע: (ח) נפתולי אלהים נפתלתי. מלשון צמיד פתיל חבורים אלהים ושל קודש התחברתי לבעלי: עם אחותי. וזה עשיתי יחדיו עם אחותי שהכנסנו את צרותנו לביתנו יחדיו להעמיד בבנים כי אמנם הכניסה לאה את זלפה ליעקב בהכרח קודם שיולד נפתלי כי בז' שנים נולדו ה' שבטים ו' בני לאה וב' בני זלפה וכשנחשוב ט' חדשים לכל עבור הם ע"ב חדשים שהם ו' שנים מלבד ט' חדשים עבור דן שקדמו לכל עבורי השמונה שבטים ובכל זה יתחייב שמסרה לאה את זלפה ליעקב קודם לידת נפתלי כי באופן אחר לא יספיק זמן הז' שנים לעבורי כלם אם לא נאמר שנולדו כלם לז' חדשים ושתכף שילדו נתעברו ולא שמרו שום טומאת לידה: גם יכולתי. השגתי מה שרציתי בענין מסירת שפחתי לבעלי: (יא) בא גד. זה בא במקרה כי לא היתה כונתי להביא זה לעולם לולי שעמדתי מלדת. ונכתב בגד מלה אחת כי היה ההריון לה בוגד כמו אכזב שפסק ההריון ממנה אחר שהתחיל כענין אחי בגדו כמו נחל: (יג) באשרי. זה הבן הוא נכלל באושר שלי כי גם זה לי בן: (יד) וילך ראובן. כשראה שאמו מצטערת על שעמדה מלדת: וימצא דודאים. מין עשב טוב הריח ועוזר אל התולדה כמו שאמרו ז"ל על הסוס ושלכך היו אוכלים אותו בע"ש וכן היה מין הדודאים או טוב ממנו כאמרו שם אתן את דודי לך. הדודאים נתנו ריח ובזה הודיענו צדקת ראובן והכמתו עם היותו אז בן ד' או ה' שנים לערכם: (טו) המעט קחתך את אישי. שלא היה לך לבקש שתהיו את צרתי כאמרו

ואתם

את־דודאי בני ותאמר רחל לכן ישכב עמך הלילה תחת דודאי בנך: טו ויבא יעקב מן־השדה בערב ותצא לאה לקראתו ותאמר אלי תבוא כי שכר שכרתיך בדודאי בני וישכב עמה בלילה הוא: יז וישמע אלהים אל־לאה ותהר ותלד ליעקב בן חמישי: יח ותאמר לאה נתן אלהים שכרי אשר־נתתי שפחתי לאישי ותקרא שמו יששכר: יט ותהר עוד לאה ותלד בן־ששי ליעקב: כ ותאמר לאה זבדני אלהים ׀ אתי זבד טוב הפעם יזבלני אישי כי־ילדתי לו ששה בנים ותקרא את־שמו זבלון: כא ואחר ילדה בת ותקרא את־שמה דינה: כב ויזכר אלהים את־רחל וישמע אליה אלהים ויפתח את־רחמה: כג ותהר ותלד בן ותאמר אסף אלהים את־חרפתי: כד ותקרא את־שמו

כצ"ל הב' בצירי א"ת

ת"א והנא נהה · ערובין ק · בלילה הוא נדה נא · ואחר ילדה בת ותקרא · ברכות ס: ויזכר אלהים · ראש השנה יא: וישמע אליה אלהים ויפתח · תענית ב:

רש"י

בתמיה ולעשות עוד זאת ליקח גם את דודאי בני ותרגומו ולמיסב: לכן ישכב עמך הלילה · שלי היתה שכיבת לילה זו ואני נותנה לך תחת דודאי בנך ולפי שזלזלה במשכב הצדיק לא זכתה ליקבר עמו (נדה ל"א): (טז) שכר שכרתיך · נתתי לרחל שכרה: בלילה הוא · הקב"ה סייע שיצא משם יששכר: (יז) וישמע אלהים אל לאה · שהיתה מתאוה ומחזרת להרבות שבטים: (כ) זבד טוב · כתרגומו: יזבלני · לשון זבול הירבירייר"א בלע"ז 1) בית מדור מעתה לא תהא עיקר דירתו אלא עמי שיש לי בנים כנגד כל נשיו: (כא) דינה · פירשו רבותינו שדנה לאה דין בעצמה אם זה זכר לא תהא רחל אחותי כאחת השפחות והתפללה עליו ונהפך לנקבה: (כב) ויזכר אלהים את רחל · ב"ר · זכר לה שמסרה סימניה לאחותה ושהיתה מצירה שמא תעלה בגורלו של עשו שמא יגרשנה יעקב לפי שאין לה בנים ואף עשו הרשע כך עלה בלבו כששמע שאין לה בנים · הוא שיסד הפייט האדמון כשמ שלא תלקח לבם לקחתה לו ונתבהלה: (כג) אסף · הכניסה במקום שלא תראה וכן אסוף חרפתנו · ולא יאסף הביתה · אספו נגהם · וירחך לא יאסף (לא יספן): חרפתי · שהייתי לחרפה שאני עקרה והיו אומרים עלי בחלקו של עשו הרשע · ואגדה כל זמן שאין לאשה בן אין לה במי לתלות סרחונה ומשיש לה

רמב"ן

גברת לקחת הדודאים אשר אני מתענגת בריחן ויתכן שרצתה בהן לכבוד יעקב לבשם ינועיו כי דרך נשים לה כענין שכתוב נפתי משכבי מר ואהלות וקנמון ולכן אמרה לאה המעט קחתך את אישי ממני אף כי תקחי דודאי בני לפתותו בהם · ויש אומרים הדודאים עשבים יוסיפו התאוה לנשים נגזר מלשון עת דודים

אבן עזרא

ריח · והם על צורת בן אדם כי יש להם דמות ראש וידים · ואנכי לא ידעתי למה יועילו להריון בעבור שתולדתם קרה: (טו) תחת דודאי בנך · הנף ושכר: (כ) זבדני אלהים · כמשפט נכן לי חלק ואין לו את במקרא: יזבלני · יזבול עמי והיה זבולו עמי תמיד · כמו בנה בניתי בית זבול · וכמוהו בני ישראני יגלו ממני: ויכולוני כלם הם פעלים עומדים: (כא) ואחר ילדה בת · יש אומרים כי עם זבולון היתה נכנה אחת: (כג) אסף אלהים את חרפתי · כטעם כרת · וכן ונאסף שמחה וגיל · ואחרים

רשב"ם

(יח) יששכר · שני שכרים אחד שכר הדודאים ואחד שכר שנתתי שפחתי לאישי: (כ) זבד · לשון חלק ומנה יפה לפי הענין: יזבלני · כמו בנה בניתי בית זבול לך · לשון דירה: (כא) ותקרא את שמה דינה · ולא נכתבה הודאה על לידת הבת לרעת לכה נקראת כן שאין מודים על הבת כמו על הבן ולהודיעך בא שכל בני יעקב היו זכרים חוץ מזו וכן בת אשר סרח · בכל שבעים נפש לא היו רק שתי בנות · יוכבד וסרח: (כג) אסף אלהים · כמו ואספתו אל תוך ביתך · וכמו אספתי את שלמי · הכנסת והטמנת את חרפתי שהייתי נקראת עקרה: (כד) ותקרא את שמו יוסף · על שאמרה אסף אלהים את חרפתי · ואם כן תקראהו אסף ינ"ר של

1) herbergare habiter ואלשנו במוּאכנו

אונקלוס

ית בעלי ותסבין אף ית יברוחי דברי ואמרת רחל בכן ישכוב עמך ליליא חלף יברוחי דבריך: טז ואתא (נ״א ועל) יעקב מן חקלא ברמשא ונפקת לאה לקדמותיה ואמרת לותי תיעול ארי מיגר אגרתיך ביברוחי דברי ושכיב עמה בליליא הוא: יז וקביל יי צלותה דלאה ועדיאת וילידת ליעקב בר חמישאה: יח ואמרת לאה יהב יי אגרי דיהבית אמתי לבעלי וקרת שמיה יששכר: יט ועדיאת עוד לאה וילידת בר שתיתי ליעקב: כ ואמרת לאה יהב יי יתה לי חלק טב הדא זמנא יהי מדוריה דבעלי לותי ארי ילידית ליה שתא בנין וקרת ית שמיה זבולן: כא ובתר כן ילידת בת וקרת ית שמה דינה: כב ועל דוכרנא דרחל קדם יי וקביל צלותה יי ויהב לה עדוי: כג ועדיאת וילידת בר ואמרת כנש יי ית חסודי: כד וקרת ית שמיה

נתינה לגר

(כ) זבדני אלהים אתי זבד טוב, יהב ה׳ יתה לי חלק טב. ערמב״ן שכתב שהוא לשון זווד • וה״א התרגום של לדה כמו שת׳ לקמן (מ״ה כ״א). יזבלני אישי, יהי מדורה דבעלי לותי • הוא כמ״ש רש״י מל׳ זבול ולותי ר״ל אצלי. (כג) אסף אלהים את חרפתי, כנש ה׳ ית חסודי • ע׳ רמב״ן (ויקרא כ׳ י״ז) שכתב שהשם חסד כשהורא תו נרדפת עם צדק, יתורגם חסדא, וכשהוראתו חרפה יתורגם חסודא פ״ש, ואולי צ״ל חסודי ל׳ רבים כמה תרפות כנראה מפי׳ רש״י. דנני אלהים, דנני ה׳ • ת׳ כלשון

בעל הטורים

מבוס מבשם דומרי: (טו) לכן ישכב עמך הלילה • וע״כ לא נקברה עמו במערה • לכן בני׳ מדה כמדה • בלוח כתיב כי ילדתי לו ג׳ ובישכר כתיב כי ילדתי לו ו׳ כשילדה ג׳ אמרה הרי ילדתי ג׳ שהם חלקי וכשילדה עוד ג׳ אמרה הרי

רמב״ן

ולכן אמרה לאה המעט קחתך את אישי כאשר הזכרתי: (כ) זבדני אלהים אותי זבד טוב • לא מצאנו למלה הזאת מוצא בלשון הקדש ויתכן שנאמר שהוא מלה מורכבת, זה בד כמלת מדוע ומלת בגד בכתיבה והכנול וכפתה מומרים במקומות רבים וכל שכן במלות המורכבות וכן מלה צלמות ומלת בלעדי ויצאה מלשון בדים בדי עלי שטים ותעש בדים ותשלח פארות כי ענפי האילן הנטיה נקראים כן והמשילוה לבנים יאכל בדיו בכור מות לא כן בדיו ולכן אמרה לאה כי עשה לה האלהים זה הבן בד טוב להיות בעלה מתלונן בגללה כי יזבלני יתלונן בצילי וכן בנה בניתי בית זבול לך להתלונן בצלו ולכבוד עליון יאמר כן כמו שאמר הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי וכן שמש ירח עמד זבולה עמד במקום שיתלונן בו כמו שאמר לשמש שם אהל בהם ואונקלוס תרגום זבד טוב חולק טב ולא הבינותי סברתו עד שראיתי בתרגום הירושלמי זווד יתי מימרא דיי׳ זוודין טבין ולמדתי שעשו המלה כאלו כתובה בזה״ין ופשוט אותה אל לשון הארמית שמתרגמין צדה זוודין אמרה שהבן הזה עשאו השם לה צדה טובה וחלק טוב כי בעלה יהיה עיקר דירתו עמה לרוב בניה תתפרנס עמו בטוב לו והוא״ו והבי״ת ישתוו בלשוננו במקומות רבים כמו תהוה ותאבה גוי נתתי למכים כמו על גבי חרשו חורשים וכן לקצבי הרים ירדתי כמו לקצוי וכן לפרבר למערב ארבעה יאמרו ממנו פרור דכתיב ביה אל לשכת נתן מלך הסרים אשר בפרורים ופי׳ שניהם מה שהוא מקיר החומה לחוצה ומגרש לערים תרגום ירושלמי ופרווילי וכן תרגום יונתן מגרשות ובמשנה מלא תרווד תרבד בסבלא שאין לה לבזבז במקומות שונין ממנו לזבז ובמקומות שונין ממנו לזויז איצטבא איצטוה וכן כיוצא בהן הרבה ובכנו בירושלמי אביר בבי״ת במקום וא״ו שאינם מקפידים בכך: (כג) אסף אלהים את חרפתי • הכניסה במקום

ספורנו

והשא אל אחותה לא הקה לגרור: ולקחת גם את דודאי בני • להוסיף אהבתך ושנאתו אותי: לכן ישכב עמך הלילה • שפקדה פעולת הדודאים וסגולתם כך לפעולתם כי ולא יגיעך נזק כמה שתתני לי מהם עתה כי לא יחדל מי שימצא מהם בעדי אחרי כן כל שכן בהיותם הפקר כמו שאז״ל: (טז) אלי תבא כי שכור שכרתיך • ולא תעשה עול בזה לבטל עונת אחותי בהיות זה מדעתה וברשכמתה • ובזה הספור בנראה מגונה אצל מגלי פנים בתורה הודיענו אמנם שהיה ענין ההולדה אצל האבות כמו שהיה ענינו אצל אדם ואשתו קודם חטאם כי לא היתה כונתם בו להנאת עצמם כלל אבל היה להקים זרע בלבד לכבוד קונם ולעבודתו והודיע שבהיות כונת האמהות רצויה לפני האל ית׳ בהשתדלותן בהכנסת הצרות ובענין הדודאים נשמעה תפלתן על זה כי ראוי לצדיק שישכב בהשתדלות הטבעי האפשר אצלו להשיג הפצו ועם זה יתפלל שישיג התכלית כאמרם ז״ל (יבמות פרק הבא על יבמתו) שהקב״ה מתאוה לתפלתם של צדיקים: וישכב עמה בלילה הוא • מדעתו בראותו רצונה וכונתה טובה: (יז) וישמע אלהים אל לאה • שהקדימה השתדלותה בזה עם תפלתה כאמרה נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי וזה היה בהשתדלות הראשון כשהכניסה צרתה לביתה: (כ) זבדני אלהים אותי • נתן לי חלק ונמול על השתדלות השני בדודאים שבכר מצוה מצוה: אותי זבד טוב • כי היה עמי חלק טוב בלא התכונתי לשום תענוג אלא לכבודו: (כב) ויזכור אלהים את רחל • שהשתדלה להוליד בהכניסה צרתה לביתה ובענין הדודאים • וישמע אליה אלהים • שהתפללה אחר שעשתה שני מיני ההשתדלות: (כג) את חרפתי • שקבל תפלת אחותי ולא היה מקבל תפלתי:

יוסף

יוסף לאמר יסף יהוה לי בן אחר׃ כה ויהי כאשר ילדה רחל את־יוסף ויאמר יעקב אל־לבן שלחני ואלכה אל־מקומי ולארצי׃ כו תנה את־נשי ואת־ילדי אשר עבדתי אתך בהן ואלכה כי אתה ידעת את־עבדתי אשר עבדתיך׃ כז ויאמר אליו לבן אם־נא מצאתי חן בעיניך נחשתי ויברכני יהוה בגללך׃ חמישי כח ויאמר נקבה שכרך עלי ואתנה׃ כט ויאמר אליו אתה ידעת את אשר עבדתיך ואת אשר־היה מקנך אתי׃ ל כי מעט אשר־היה לך לפני ויפרץ לרב ויברך יהוה אתך לרגלי ועתה מתי אעשה גם־אנכי לביתי׃ לא ויאמר מה אתן־לך ויאמר יעקב לא־תתן־לי מאומה אם־תעשה־לי הדבר הזה אשובה ארעה צאנך אשמר׃ לב אעבר בכל־צאנך היום הסר משם כל־שה ׀ נקד וטלוא וכל־שה־חום

ת״א ויהי כאשר · בתרא קכג : ויברכני ה׳ בגללך · ברכות מב סנהדרין לט : נקבה שכרך עלי ואתנה · נדה לא :

רש״י

בן תולה בו מי שבר כלי זה בנך · מי אכל תאנים אלו בנך : (כד) יוסף ה׳ לי בן אחר · יודעת היתה בנבואה שאין יעקב עתיד להעמיד אלא שנים עשר שבטים אמרה יהי רצון שאותו שהוא עתיד להעמיד יהא ממני לכך לא התפללה אלא על בן אחר : (כה) כאשר ילדה רחל את יוסף · משנולד שטנו של עשו שנאמר והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש אש בלא להבה אינו שולט למרחוק משנולד יוסף בטח יעקב בהקב״ה ורצה לשוב : (כו) תנה את נשי וגו׳ · איני רוצה לצאת כי אם ברשות : (כז) נחשתי · מנחש הייתי · נסיתי בנחוש שלי שעל ידך באה לי ברכה · כשבאת לכאן לא היו לי בנים שנאמר והנה רחל בתו באה עם הצאן אפשר יש לו בנים והוא שולח בתו אצל הרועים עכשיו היו לו בנים שנאמר וישמע את דברי בני לבן : (כח) נקבה · כתרגומו פריש אגרך : (כט) ואת אשר היה מקנך אתי · את חשבון מיעוט מקנך שבא לידי מתחלה כמה היו : (ל) לרגלי · ב״ר · עם רגלי בשביל ביאת רגלי באת אלך הברכה כמו העם אשר ברגליך · לעם אשר ברגלי · הבאים עמי : גם אנכי לביתי · לצורך ביתי עכשיו אין עושין לצרכי אלא בני וצריך אני להיות עושה גם אני עמהם לסומכן וזה הוא גם : (לב) נקד · מנומר בחברבורות דקות כמו נקודות · פונטור״א בלע״ז 1) : טלוא · לשון טלאים חברבורות רחבות : חום · שחום דומה

רמב״ן

שלא תראה וכן ולא יאסף הביתה · וכוכבים אספו נגהם וירחך לא יאסף לא יומן לשון רש״י ור״א אמר בפעם כרת ונאספה שמחה וגיל והנכון דעת אונקלוס שעשאן כלן לשון קבוץ וכנוס כפשוטם מלשון ויאספו את השליו כי מאספיו יאכלוהו ונקראת המיתה אסיפה בהיותו נקבץ אל אבותיו המתים ולא יאסף שביתם להקבץ לאנשי ביתו ואספו נגהם שקבצו האור בתוכם ולא הוציאו הורם לחוץ או שנאספו אל האהל אשר להם ברקיע השמים ויאמרו אסיפה בחרפה שתתקבץ ולא תתפזר בין בני אדם להיות נדברים בה עוד

רשב״ם

יוסף למה על שם שהתפללה יוסף ה׳ לי בן אחר · הרי שם זה משמש שני אמירות אסף ויוסף : (כה) שלחני · כי עתה כשנולד יוסף נשלמו שבע שנים אחרות של רחל : (ל) לרגלי · בשבילי דוגמת לרגל המלאכה אשר לפני : (לא) לא תתן לי מאומה · מכל הצאן שיש לך עכשיו שהרי עבדתיך בשביל בנותיך אבל ממה שארעה צאנך מכאן ולהבא תן לי העקדים והנקודים · ואותן עקודים ונקודים שיש עכשיו בצאנך הסר משם ותן ביד בניך שלך להפרידם מעל העתודים שיולדו מעכשיו שיהיו שכרי : (לב) נקד · נראה לי

1) pontare point איין פונקט · פלעקקען ·

טלאי

יוסף למימר יוסף יי לי בר אחרן: כה והוה כד ילידת רחל ית־יוסף ואמר יעקב ללבן שלחני ואיהך לאתרי ולארעי: כו הב ית־נשי וית־בני די פלחית יתך בהון ואהך ארי את ידעת ית־פלחני דפלחתך: כז ואמר ליה לבן אם־כען אשכחית רחמין קדמך נסיתי וברכני יי בדילך: כח ואמר פריש אגרך עלי ואתן: כט ואמר ליה את ידעת ית דפלחתך וית דהוה בעירך עמי: ל ארי זעיר די־הוה לך קדמי ותקיף למסגי ובריך יי יתך בדילי וכען אימתי אעביד אף־אנא לביתי: לא ואמר מה אתן־לך ואמר יעקב לא־תתן לי מדעם אם־תעבד־לי פתגמא הדין אתוב ארעי ענך אטר: לב אעבר בכל־ענך יומא דין העדי (נ"י אעדי) מתמן כל־אמר נמור

נתינה לגר

עבדי מצעי ש"חל דברה בל' ארמית שאמרה בן אוני (לקמן ל"ה י"ח) גם נפתולי אלהים הוא נ"כ בל' ארמית. (לב) הסר, העדי. ויש גורסין "אעדי" לאורה נראה דתליא בב' פירושים שהביא הראב"ע, אם פעמו "לסביר" והוא המקור (בהכרון כל' מן בכל"ס) או הוא צווי ובא כמשפט. אבל באמת הני' "העדי" בב"א היא ע"ס, כי גם בצווי מצאנו בתרגום בא', כמו "הסר מעלי נגעך" (תהלים ל"ט י"א) ת' "אעדי"

אבן עזרא

סמכו כי כאשר ראה התרפות שהיו הנשים מחרפות אותי בעבור היותי עקרה ואילו נאספו ונתחברו אל השם · והנה נולדו ליעקב י"ב בנים בז' שנים וכאשר ספרום הקדמונים מצאום כי שלש חדשים וימים במספר · ויתכן שנתנה לאה שפחתה ליעקב קודם שנולד נפתלי · גם הרתה רחל קודם שנולד זבולן וגם דינה לא ידענו מתי נולדה: (כו) אשר עבדתי אותך בהן · שב אל נשי לא אל ילדי כמו וישם דמי מלחמה בשלום: כז) נחשתי · כמו נסיתי כי הולך היה לקראת נחשים ויש לו תרפים: (כח) נקבה · לשון צווי · כמשקל זכרה לי אלהי לטובה · ופירושו פרש · וכן אשר פי ה' יקבנו · ודגשות הקו"ף להבלע הנו"ן בו · כמו אשר ידכנו לנו: (ל) לרגלי · בעבור רגלי · כי דרך בני אדם לומר רגל טובה יש לפלוני · והטעם כי התברכת מעת שבאתי לביתך: ה"א

רמב"ן

בחוצות: (כז) נחשתי ויברכני ה' בגללך · בעבורך ובזכותך כי איש צדיק אתה ולשון נחשתי נסיתי וכל נחש נסיון · ויש אומרים שהיה מנחש בתרפים ויעקב אמר ויברך ה' אותך לרגלי לא רצה לומר בגללי דרך ענוה ואמר לרגלי כי מעת שבא רגלי בביתך היית מתברך: (כט) ואת אשר היה מקנך אתי · את חשבון מיעוט מקנך שבא לידי כמה היה לשון רש"י כלומר אתה ידעת כמה היה מקנך כשבאו אתי ויותר ראוי שיאמר ואת מקנך אשר היה אתי ידעת כי מעט אשר היה לך פרס בואי פרץ לרוב · או נפרש אתה ידעת את אשר עבדתיך כי בכל כחי עשיתי וידעת את אשר היה מקנך אתי כי ימים רבים הם וידעת כי מעט אשר היה לך לפני ויפרוץ לרוב מאד שלא כדרך כל הארץ רק ברכת ה' היא תעשיר אשר באה מעת בא רגלי בביתך והוא הנכון: (ל) אעשה גם אנכי לביתי · עכשיו אין עושין לצרכי אלא בני וצריך אני להיות עושה עמהם וסומכן וזהו גם לשון רש"י ולא מצאנו שיהיה ליעקב צאן ולא שירשו אותן בניו הקטנים והגדול שבהם בן שש שנים או פחות כי לבן יתכן שהיו לו בנים קטנים מרחל במרם בא יעקב ועתה הם ראויים לרעות הצאן ואולי על נשיו ועל עבדיו אמר שהיו עושים לו במלאכה ואין כל זה נכון אבל פי' מתי אעשה גם אנכי לביתי מתי אעשה אנכי גם לביתי כאשר עשיתי גם לביתך וכן ויאהב גם את רחל מלאה ויאהב את רחל גם מלאה וכן גם אותכה הרגתי גם הרגתי אותך ורבים כן: (לב) וטעם נקוד וטלוא · נקוד או טלוא וכל שה חום פירשו בו שחור כי השחרות מפני החום ואיננו נכון בעיני כי רוב הכבשים שחורים אף כי בארץ קדם שהיא חמה ואם כן יהיו כלם ליעקב · והנכון דעת אונקלוס שחום

ספורנו

(כד) יוסף ה' לי בן אחר · על השתדלות השני כמו שעשה לאחותי: (כה) שלחני ואלכה · שאע"פ שלא היה אז בידו מקנה שנתקבלו עבור אמנה היה בידו די לחיות עם נשיו ובניו לפחות די לקנות לחם ושמלה ומזון לדרך כי באופן אחר לא היה ראוי לצדיק וחכם שיתפזר ללכת למות ולהמית ברעב ולא יעלה על לב שיסמכו על ידו לבן שהיה עשיר ונשא פנים בעירו ויתלקח עם בנותיו ובני בנותיו להמית את כל הקהל ברעב ובצמא ובעירום בדרך רחוקה · והנה לבן התחנן לו שישב עמו לתועלתו כאמרו ויברכני ה' בגללך: (כז) אם נא מצאתי חן בעיניך · אם אותי אהבת כמו שראוי מצד הקורבה אין ראוי שתעזבני וזה כי נחשתי שבאה בביתי ברכה לרגלך ברבות המקנה ובשאר נכסים. כאמרם ז"ל תכף לבא"ת ברכה: ויברכני ה' בגללך · וגם ראיתי שהוצאתי מן המקנה דמים מרובים ועשר יותר מן המורגל וידעתי שזה היה בגללך ואולי התרפים דברו זה: (כט) אתה ידעת את אשר עבדתיך · לא היתה תוספת המקנה אל הנהג הנמשך אחר המזל אבל תיחס לשלמות עבודתי שהיתה עם נקיות והשתדלות רב במלאכת מרעה הצאן: ואת אשר היה מקנך אתי · שהיו בו נשברות וחולות וחבשתי את הנשברת ורפאתי אותן כראוי לרועי הבקר: ויברך ה' אותך לרגלי · אמנם במה שאמרת שברכך ה' אותך לרגלי הוא אמת בלי ספק: ועתה · מאחר שהאל ית' ברך אותך בשבילי: מתי אעשה גם אנכי · איזה מעשה מבורך מאלו לביתי כמו שעשיתי אתה בגללי לביתך ולא יספיק לזה השכר המורגל לרועים: (לא) מה אתן לך · שיהיה לך תמורת מה שאתה מפסיד בהשיג: לא תתן לי מאומה · שאם האל ית' יתן חן בעדי לא ימניע את המוכן לך כאמרם ז"ל אין אדם נוגע במוכן לחברו:

בכשבים וטלוא ונקד בעזים והיה שכרי׃ לג וענתה בי צדקתי ביום מחר כי תבוא על שכרי לפניך כל אשר איננו נקד וטלוא בעזים וחום בכשבים גנוב הוא אתי׃ לד ויאמר לבן הן לו יהי כדברך׃ לה ויסר ביום ההוא את התישים העקדים והטלאים ואת כל העזים הנקדות והטלאת כל אשר לבן בו וכל חום בכשבים ויתן ביד בניו׃ לו וישם דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב ויעקב רעה את צאן לבן הנותרת׃ לז ויקח לו יעקב מקל לבנה לח ולוז וערמון ויפצל בהן פצלות לבנות מחשף הלבן אשר על המקלות׃ לח ויצג את המקלות אשר פצל ברהטים בשקתות המים אשר תבאן הצאן לשתות

רש"י

לאדום רוש"ו בלע"ז 1) לשון משנה (ב"ב פ"ה) שחמתית ונמצאת לבנה לענין התבואה: והיה שכרי. אותן שיולדו מכאן ולהבא נקודים וטלואים בעזים ושחומים בכשבים יהיו שלי ואותן שישנן עכשיו הפרש מהם והפקידם ביד בניך שלא תאמר לי על הנולדים מעתה אלו היו שם מתחלה. ועוד שלא תאמר לי על ידי הזכרים שהם נקודים וטלואים תלדנה הנקבות דוגמתן מכאן ואילך: (לג) וענתה בי וגו'. אם תחשדני שאני נוטל משלך כלום תענה בי צדקתי כי תבא צדקתי ותעיד על שכרי לפניך שלא תמצא בעדרי כי אם נקודים וטלואים וכל שתמצא בהן שאינו נקוד או טלוא או חום בידוע שגנבתיו לך ובגניבה הוא שרוי אצלי: (לד) הן. ל' קבלת דברים: לו יהי כדברך. הלואי שתחפוץ בכך: (לה) ויסר. לבן ביום ההוא וגו': התישים. עזים זכרים: כל אשר לבן בו. כל אשר היתה בו חברבורית לבנה: ויתן. לבן ביד בניו:

(לו) הנותרת. הרשועות שבהן החולות והעקרות שאינן אלא שיריים אותן מסר לו: (לז) מקל לבנה. עץ הוא ושמו לבנה כמה דתימא תחת אלון ולבנה ואומר אני הוא שקורין טרימבל"ו 2) שהוא לבן: לח. כשהוא רטוב: לוז. ועוד לקח מקל לוז עץ שגדלים בו אגוזים דקים קולדר"י בלע"ז 3): וערמון. קשטינ"ר 4) בלע"ז: פצלות. קילופים קילופים שהיה עושהו מגומר: מחשף הלבן. גלוי לובן של מקל. כשהיה קולפו היה נראה ונגלה לובן שלו במקום הקילוף: (לח) ויצג. תרגומו ודעיץ לשון תחיבה ונעיצה הוא בלשון ארמית והרבה יש בגמרא דצה ושלפי' דץ ביה מידי דצה כמו דעצה אלא שמקצר את לשונו: ברהטים. במרוצת המים בבריכות העשויות בארץ להשקות שם הצאן: אשר תבאן וגו'. ברהטים אשר תבאן הצאן לשתות שם הציג המקלות לנוכח הצאן: ויחמנה וגו' הבהמה רואה את המקלות והיא נרתעת

רמב"ן

והוא קרוב לאדום וקורין אותו רו"ש וכן פירש"י ויהיה חום מגזרת ואור החמה שהוא דומה לשמש אשר יתאדם קצת: והיה שכרי. לשון רש"י אותן שילדו מכאן ולהבא נקודים וטלואים בעזים ושחומים בכשבים יהיו שלי וכן דעת ר' אברהם ופי' כל שה נקוד וטלוא תיש וטלוא ונקוד בעזים הנקבות כמו שאמר ויסר ביום ההוא את התישים ואת כל העזים ופי' כל אשר לבן בו בזכרים וכל חום בכשבים ולפי

רשב"ם

טלאי הקדקד והצואר. שהרי ויקד ארצה כפיפת הצואר והקדקד והוא נדגש שהוא כמו ויפל מגזרת נפל. ונקוד מן ויקוד הוא על שם הקדקד. כמו עקוד ברגל על שם ויעקוד את יצחק קשירה ברגל: הסר משם. לצורכך: והיה שכרי. מכאן ולהבא אותן שיולדו: (לג) וענתה בי צדקתי. חיום ולהבא לפניך. כשתבא לראות שכרי ולא תמצא בהם אלא נקודים ועקודים: חום בכשבים. אבל לא בעזים כי רובם חום הם: (לה) ויתן ביד בניו. של לבן: (לו) ובין יעקב. צאן לבן שהיה רועה נתרחק דרך שלשת ימים מצאנו של לבן העקודים והנקודים שהסיר מצאנו של לבן: (לז) מקל לבנה. לפי שהוא דבוק. מקל של לבנה לפיכך הוא פתח. וכן מעשר בקר. מספר תמרורים. ובלא דבקים ויך את האתון במקל. בכל רחובות בספר. מעשר מן המעשר: לח. שאינו יבש: מחשוף. גילוי כמו וזרועך חשופה. חשף ה' את זרוע קדשו

1) rouge רוזש 2) tremble טרעמבל 3) coudrier קאודריער 4) chataigner קאשטאניע

ורקוע וכל אמר־שחום באמריא ורקוע ונמור בעזיא ויהי אגרי: לג ותסהד־בי זכותי ביום דמחר ארי־תיעול על־אגרי קדמך כל די־ליתוהי נמור ורקוע בעזיא ושחום באמריא גנובא הוא עמי: לד ואמר לבן ברם לוי יהי כפתגמך: לה ואעדי ביומא ההוא ית־תישיא רגוליא ורקועיא וית־כל־עזיא נמוריא ורקועיא כל די־חור בה וכל־שחום באמריא ויהב ביד־בנוהי: לו ושוי מהלך תלתא יומין בינוהי ובין יעקב ויעקב רעי ית־ענא דלבן דאשתארן: לז ונסיב־ליה יעקב חוטרין דלבן רטיבין דלוז ודדלוף וקליף בהון קלפין חורין קלוף חור די על־חוטריא: לח ודעיץ ית־חוטריא די קליף ברהטיא אתר־בית־שקיא דמיא אתר דאתן (נ"י דאתין) ענא

נתינה לגר

מעלי מכתשך". (לג) וענתה, ותסהד · כמו לא תענה ברעך. כי תבא, אחרי תיעול · מרש"י משמע שסב על צדקתי, וכן בת"א על "זכותי". וחום, ושחום · ע' ערוך ערך "שחם" ובת' ירושלמי ע"פ "וייצר ד' אלהים את האדם" ת' "סומק שחום ותיוור" וע' ברמב"ן שכתב כי שחום איננו שחור, יען כי כל הצאן שמה שחורים בארצות המזרח, (ובאיוב ז' פ"ז) "הקדרים מני קרח" ת' "דשחימין מן גלידא" ובלשון משנה (ב"ב פ"ה משנה ו') שחמתית וגמלאה לבנה, ושם פי' אין התבואה שחורה ממש רק אדומה במקצת. (לז) מקל לבנה, חוטרין דלבן · ת' לשון רבים שקאי על לוז וערמון, וכמ"ש בפסוק שאח"ז "את המקלות" ועוד שהוא שם כללי, ושלא תרגם "לבנה" רק "לבן" הוא כמ"ש רש"י כמה דתימא תחת

בעל הטורים

אלהי ב' אלקים: (לג) ביום מחר · ב' במסורה · הכא ואידך (משלי כ"ז) אל תתהלל ביום מחר אמר הקב"ה ליעקב וכי אתה

אבן עזרא

אדומה. טלוא ונמלא חסר: (לב) עקדים · ברגל וטעם שומה שנעקדה ברגל: ונקדים · שיש בו נקודות נקודות: וברודים · מגזרת ברד שיש לו שומות לבנות · ומלת טלוא שם כלל והוא מגזרת טלאים ומטולאות והטעם כמו שומות · וטעם כל שה נקוד וטלוא תיש · וכן כתוב שה כשבים ושה עזים ואחר שהם טלוא כלל · הנה פי' כל שיש נקוד ועקוד וברוד: (לב) וכל שה חום · הוא השחרות ויתכן שנקרא השחרות כן מפני החום כי השחרות יותר חום מן הלבן: וטלוא ונקוד בעזים · עקוד וברוד ונקוד: (לג) אשר איננו נקוד וטלוא · נקוד וברוד ועקוד: בעזים · זכרים ונקבות: (לה) ויסר ביום ההוא את התישים העקדים והטלואים · השיבה והנקודים והברודים: הנקודות והטלואות · פירוש העקודות והברודות · וזה טעם כל אשר לבן בו · וכל שה חום כבש שחור · והוא שם תאר כמו סעול ומשקלו סוג לב · ומלה הסר משם על דעת מדקדק גדול שם הפועל להסיר משם ואלה שכרי · ופי' ויתן ביד בניו של יעקב · רק וישם דרך שלשת ימים על לבן הוא · וזה הפי' איננו נכון כי אין ליעקב בן גדול מראובן ועוד אין לו ז' שנים · וכן פי' הפרשה הסר משם כמשמעו לשון צווי · וטעם והיה שכרי כאלה אשר שהסירם: (לג) וענתה בי צדקתי · לפניך היא תעיד כאשר תבא ותראה שכרי · והוא העדר שאפריד לנפשי אם לא מצאת התישים והעזים עקודים נקודים וברודים והכבשים שחורים גנוב הוא אתי והנה אתה הסירות מן הצאן כל עקוד ונקוד וברוד בעזים וכל חום בכשבים. ויאמר לבן הן · כמו הנה · כי הה"א נוסף כמו האלה האל: (לד) ויסר ביום ההוא · לבן הסיר: (לו) וישם · גם הוא לבן: (לז) מקל · בפתח הקו"ף בעבור שהוא סמוך: לבנה לוז וערמון · עצים הם רק לא שם התואר · והגאון אמר כי לוז שקדים בעבור שנקרא כן בלשון ישמעאל כי הג' לשונות והארמית ממשפחה אחת הן: מחשף הלבן · שחשף הקלף · כמו חשף ה': (לח) פצל · שטעם כרת כריתות קטנות: ברהטים · מקום חבור

רמב"ן

דעתי כי כל נקוד וטלוא בכשבים וכל חום בהם היה שכרו שהרי לא עשה במקלות מראה חום והיה מפסיד שכרו מן הכשבים שהם מיטב הצאן וכן בחלומו הראוהו העולים על הצאן עקודים נקודים אין בהם חום ופי' הכתוב הסר משם כל שה נקוד וטלוא וכל חום בכשבים והסר טלוא ונקוד בעזים והיה שכרי שלשת המראות בכשבים והשנים בעזים ואמר וענתה בי צדקתי ביום מחר כי כל אשר איננו נקוד וטלוא בעזים וכל חום בכשבים גנוב הוא אתי: (לה) וטעם ויסר ביום ההוא את התישים · ספר הכתוב כי יעקב אמר סתם הסר משם טלוא ונקוד בעזים ולבן חשש לזרע האב והסיר התישים הזכרים והנקבות והסיר אפי' העקודים אשר להם לובן מעט ברגליהם במקום העקידה והסיר הכשבים כל אשר לבן בו וכל חום ואם יהיה כל אשר לבן בו לומר שהסיר בתישים ובעזים כל אשר לבן בו מראה לבן בין עקוד בין ברוד יהיה וכל חום מוסף על המראות הנזכרות וטעם הוסיפו בשכר הכבשים חום מפני שאין בתולדתם להיותם בעלי גוונין התישים והעזים ואין בתולדת העזים להיות בהן חום: (לז) ויקח לו יעקב מקל לבנה · כיון שהסכימו להיות שכרו באלה היה רשאי לעשות כל מה שיוכל להולידם כן ואולי התנה יעקב שיעשה בהן כל מה שירצה כי לבן לא היה יודע בתולדת הזו והרועים לא היו מרגישים בדבר בראותם המקלות ברהטים פעם אחת

ספורנו

לאחרו: (לב) הסר משם כל שה · הקטנים ולא הגדולים למען יולידו קטנים כדומם ויפלו לחלקי: (לג) וענתה בי צדקתי · כי תבא על שכרי לפניך · שכשתבא צדקתי לראות הראוי לחלקי בנולדים תעיד לפניך על שלמות עבודתי אשר בשכרה ישנה האל ית' בנולדים את החלק הראוי לך כדי שיהיה שלי: (לד) לו יהי כדברך · שתתקיים כמה שאמרת: (לה) ויסר ביום ההוא את התישים · אחר שאמר יהי כדברך שנה טעמו והסיר ביום ההוא קטנים וגדולים: (לח) לנכח הצאן · והיה מציג המקלות לעיני הצאן כדי שיסתכלו בחדוש פעולת המציג ומצייר בדמיונם

לְנֹכַח הַצֹּאן וַיֵּחַמְנָה בְּבֹאָן לִשְׁתּוֹת׃ לט וַיֶּחֱמוּ הַצֹּאן אֶל־הַמַּקְלוֹת וַתֵּלַדְןָ הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּטְלֻאִים׃ מ וְהַכְּשָׂבִים הִפְרִיד יַעֲקֹב וַיִּתֵּן פְּנֵי הַצֹּאן אֶל־עָקֹד וְכָל־חוּם בְּצֹאן לָבָן וַיָּשֶׁת לוֹ עֲדָרִים לְבַדּוֹ וְלֹא שָׁתָם עַל־צֹאן לָבָן׃ מא וְהָיָה בְּכָל־יַחֵם הַצֹּאן הַמְקֻשָּׁרוֹת וְשָׂם יַעֲקֹב אֶת־הַמַּקְלוֹת לְעֵינֵי הַצֹּאן בָּרְהָטִים לְיַחְמֵנָּה בַּמַּקְלוֹת׃ מב וּבְהַעֲטִיף הַצֹּאן לֹא יָשִׂים וְהָיָה הָעֲטֻפִים לְלָבָן וְהַקְּשֻׁרִים לְיַעֲקֹב׃ מג וַיִּפְרֹץ הָאִישׁ מְאֹד מְאֹד וַיְהִי־לוֹ צֹאן רַבּוֹת וּשְׁפָחוֹת וַעֲבָדִים וּגְמַלִּים וַחֲמֹרִים׃

לא א וַיִּשְׁמַע אֶת־דִּבְרֵי בְנֵי־לָבָן לֵאמֹר לָקַח יַעֲקֹב אֵת כָּל־אֲשֶׁר לְאָבִינוּ וּמֵאֲשֶׁר לְאָבִינוּ עָשָׂה אֵת כָּל־הַכָּבֹד הַזֶּה׃ ב וַיַּרְא יַעֲקֹב אֶת־פְּנֵי לָבָן וְהִנֵּה אֵינֶנּוּ עִמּוֹ כִּתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ ג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יַעֲקֹב שׁוּב אֶל־אֶרֶץ אֲבוֹתֶיךָ

הנו"ן בדגש אחר צירי מ"ש

רש"י

לאחוריה והזכר רובעה ויולדת כיוצא בו. רבי הושעיא אומר המים נעשין זרע במעיהן ולא היו צריכות לזכר וזהו ויחמנה וגו'. (ר"ל בתיבה זו התחברו לשון זכר ונקבה כמ"ש הרא"ב"ע): (לט) אל המקלות. אל מראות המקלות: עקדים. משונים במקום עקידתן הם קרסולי ידיהם ורגליהם: (מ) והכשבים הפריד יעקב. הנולדים עקודים ונקודים הבדיל והפריד לעצמן ועשה אותן עדר עדר לבדו והוליך אותו העדר העקוד לפני הצאן ופני הצאן ההולכות אחריהם צופות אליהם וזהו שנאמר ויתן פני הצאן אל עקוד שהיו פני הצאן אל העקודים ואל כל חום שמצא בצאן לבן: וישת לו עדרים. כמו שפירשתי: (מא) המקשרות. כתרגומו הבכירות ואין לו עד במקרא. ומנחם חברו עם אחיתופל בקושרים. ויהי הקשר אמיץ אותן המתקשרות יחד למהר עיבורן: (מב) ובהעטיף. לשון איחור כתרגומו ובלקשות. ומנחם חברו עם המחלצות והמעטפות לשון עטיפת כסות כלומר מתעטפות בעורן וצמרן ואינן מתאוות להתייחם ע"י הזכרים: (מג) צאן רבות. פרות ורבות יותר משאר צאן: ושפחות ועבדים. מוכר צאנו בדמים יקרים ולוקח לו כל אלה: (א) עשה. כנס כמו ויעש חיל ויך את עמלק: (ג) שוב אל ארץ אבותיך. ושם אהיה עמך אבל בעודך מחובר לטמא אי אפשר להשרות שכינתי

רמב"ן

בשנה בימי ניסן כי בהעטיף הצאן בימי תשרי לא ישים שלא יאמר ללבן על פרסה. ויש אומרים כי השנה הראשונה נולדו ליעקב נקודים וטלואים רבים כברכת השם אשר הראה לו המלאך ושם המקלות בפני אלו שהיו שלו שיולידו בדמותם שלא יאמר לבן כאשר יולדו כי נטב הוא אתו וזה פירוש בכל יחם הצאן המקושרות שהיו הנולדים לו ובהעטיף הצאן של לבן לא ישים והיה העטופים ללבן אשר לא יולדו נקודים והקשורים כלם ליעקב כי יולדו נקודים: (מ) והכשבים הפריד יעקב. פרש"י הנולדים עקודים נקודים

רשב"ם

קרשו:(לח)ויחמנה: כמו וישרנה הפרות ומלכות מגוי יעמדנה חציים לשון זכר וחציים ל' נקבה שהיה לו לומר כמו ותקרבנה בנות צלפחד:(לט)ויחמו הצאן כולן לשון זכר:(מ)והכשבים הפריד יעקב: העקודים והנקודים הפריד מצאן לבן שנה ראשונה ושנייה והיה נותן את פני הצאן לבן אליהם כדי שיראו אותם ותתעברנה כמותם וגם המקלות היה נותן בשקתות המים. שני מעשים הללו היו עושה כדי שתלדנה עקודים ונקדים: (מא) המקשרות. בזמן שרובן רגילות להתעבר ביחד: (מב) ובהעטיף. כשעבר זמן המבכירות להתעבר לא היה חושש על המאוחרות: (א) הכבוד. עוצם ממון. כמו ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב:

ואלהי

למשתי לקבליהון דענא ומתיחמן במיתיהון למשתי: לט ומתיחמן ענא לחוטריא וילידא ענא רגולין נמורין ורקועין: מ ואמריא אפריש יעקב ויהב בריש ענא כל־דרגול וכל־דשחום בענא דלבן ושוי ליה עדרין בלחודוהי ולא ערבנון עם ענא דלבן: מא והוי בכל־עדן דמתיחמן ענא מבכירתא ומשוי יעקב ית־חוטריא קדם ענא ברהטיא ליחמותהון בחוטריא: מב ובלקישות ענא לא משוי ויהון לקישיא ללבן ובכיריא ליעקב: מג ותקיף גברא לחדא לחדא והוה־ליה ען סגי ואמהן ועבדין וגמלין וחמרין: א ושמע ית־פתגמי בני־לבן למימר נסיב יעקב ית־כל־די לאבונא ומדי לאבונא קנא ית־כל־נכסיא הדין: ב וחזא יעקב ית־סבר־אפי לבן והא ליתוהי עמיה כמאתמלי ומדקמוהי: ג ואמר יי ליעקב תוב לארעא דאבהתך

נתינה לגר

אלון ולבנה (הושע ד') והם ת' ג"כ לבן, ע"ש. (מ) ויתן פני הצאן, ויהב בריש ענא · פירוש ופירש לברר הכתוב כדרכו, וכן ,ולא שתם" ת' ,ולא ערבנון" ולא ת' ,שויתון" כמו שת' ,וישת" ,ושוי" הכל לברר פי' הכתוב. אל עקוד, כל דרגול · אל תדמה בנפשך חלילה שלפני אונקלוס היתה בתורה נוסחא אחרת ,כל" תחת ,אל" אלא לפירושו שת' ,ויהב בריש ענא" וכוונתו, שהם הצאן העקודות וכל חום שבצאן לבן לפני צאנו, הוצרך להוסיף מלת ,כל". **לא** (ב) פני לבן, סבר אפי · ר"ל סבר פנים יפות, כמו במס' אבות (פ"א משנה ט"ו).

אבן עזרא

המים שישתו הצאן שם: ויחמנה · נתחברו זה לשון זכרים ונקבות כמו וישרנה הפרות: (לט) ויחמו · נתעברו · והנה זאת המלה משונה בנקוד בעבור אות הגרון · והיה ראוי להיות כמו וישבו לאכל לחם · ואל תתמה בעבור שאמר על הצאן לשון זכרים · כי משפט הלשון להכריע בין זכרים לנקבות בלשון יחיד · רק בלשון רבים לא יתוכו: אל המקלות · מן המקלות · ורבים יתמהו ויאמרו כי זה פלא · ואמת שהוא מפלאות התולדות · וכן המשפט אפי' האשה שנבראה בצלם המלאכים: וטלואים · הם הברודים כי שם כלל הוא: (מ) והכשבים הפריד יעקב · ועוד עשה דבר אחר שהפריד הכשבים ובחר מהם כל עקוד וכל חום ושם פני הצאן אליהם עד שתלדנה כן והנה היו לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן · וי"א כי וישת לו עדרים מאוחר כי הכשבים הפרידם מעדרים שלו: (מא) הצאן המקושרות · בימי ניסן וכל אשר תלדנה היו חזקים ובריאים: (מב) ובהעטיף הצאן · הם בימי תשרי וזה עשה יעקב שלא ירגיש לבן בדבר המקלות: העטופים · שאין כח בהם כמו נפשם בהם תתעטף: (א) דברי בני לבן · בנים

רמב"ן

הבדילם לעצמם ועשה אותן עדר לבד והוליך אותו העדר העקוד לפני הצאן ופני הצאן ההולכות לאחריהן צופות באלו וזהו שאמר ויתן פני הצאן אל עקוד שהיו פני הצאן אל עקוד ואל כל חום שנמצאת בצאן לבן: וישת לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן · כמו שפירשתי זה לשון הרב ואין דבריו בזה נכונים כי למה הפריד הכשבים ולא נשאר בעדר לבן נקוד או חום לא בכשבים ולא בעזים ואם היו הנפרדים אותם אשר הולידו הצאן עקודים נקודים וטלואים שהיו שלו ומהם עשה העדר הזה העקוד למה הפריש הכשבים לבדם ולא לקח גם התישים והעזים שנולדו לו כן ויעשה מכלם העדר העקוד הזה אשר הולך לפני הצאן ועוד שלא אמר שנולד שם חום ועוד כי לפי דעת הרב אין בכשבים עקוד וטלוא שאיהם שכרו ולא עשה להם מקלות אבל פי' הכתוב שהפריד הכשבים מן העזים ועשה מהן עדר מיוחד והנה היו לו עדר כשבים ועדר עזים ונתן פני כל הצאן עדר הכשבים ועדר העזים אל העקודים ואל כל חום אשר בכל צאן לבן שהם העקודים לפני העזים וכל חום לפני הכשבים על דעת הראשונים או העקודים וכל חום הכשבים על דעתנו כי צורך ההפרדה מפני החום אשר היה שכרו בכשבים לבדן · והנכון בעיני שיאמר כי הכשבים הפריד יעקב ונתן פני הצאן הנזכר שהם הכשבים אל עקוד ואל כל חום וישת לו עדרים לבדו מן העקוד והחום והוליכם לפני הכשבים ולא שתם על צאן לבן כי היו שכרו וטעם בצאן לבן שעשה כן בכל צאן לבן והנה העקוד בכשבים היו שלו ואל תשאל למה אמר הכשבים ואמר פני הצאן כי דרך מקראות לדבר כן ובפרשה הזאת כדומה לו בהר הגלעד ומעט עשותו כן בכשבים מפני שלא היה במקלות חום או שידע בתולדת הכשבים שצריכים לסמנים רבים בכבדותם יותר מן התישים לקלותם: (מא) הצאן המקושרות · הנכון בעיני בלשון הזה שהם הצאן אשר הזכרים מהם הולכים אחר הנקבות בכל עת לא יתפרדו מהם לרב תאותם מלשון ונפשו קשורה בנפשו ולשון חכמים כן הוא תזיר כרוך הוא אחר רחל בכרוכין אחריה ויקראו הנולדים

ספורנו

בדמיונם בעת ההריון כי הציור בכח המדמה בעת ההריון יפעל על הרוב בנולד דמות דבר המצוייר: (מ) אל עקוד וכל חום בצאן לבן · אחר שהחליף משכרתו והשאיר בעדרו עקוד וכל חום: (מב) ובהעטיף הצאן לא ישים · כדי שלא יחשוב לבן שהדבר במרמת איזו מלאכה: (מג) ויפרוץ האיש · פרץ את גבול ההצלחה המורגלת במלאכת מרעה הצאן: (א) וישמע את דברי בני לבן · שספרו עליו לשון הרע בקנאתם: (ב) וירא יעקב את פני לבן · ראה שקבל את הלשון הרע: (ג) ויאמר אלהים אל יעקב שוב · הודיע הכתוב שבסכנת נפש הוא ברח ולא נטל רשות מלבן · שלא כמנהג איש אשר כמוהו כי חשב שאחר שקבל לשון הרע עליו אם ידע נסיעתו יגזלהו כאמרו פן תגזול את בנותיך: ואהיה עמך · שלא יקרך היזק בדרך כי

וּלְמוֹלַדְתֶּךָ וְאֶהְיֶה עִמָּךְ: ד וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב וַיִּקְרָא לְרָחֵל
וּלְלֵאָה הַשָּׂדֶה אֶל־צֹאנוֹ: ה וַיֹּאמֶר לָהֶן רֹאֶה אָנֹכִי אֶת־
פְּנֵי אֲבִיכֶן כִּי־אֵינֶנּוּ אֵלַי כִּתְמֹל שִׁלְשֹׁם וֵאלֹהֵי אָבִי הָיָה
עִמָּדִי: ו וְאַתֵּנָה יְדַעְתֶּן כִּי בְּכָל־כֹּחִי עָבַדְתִּי אֶת־אֲבִיכֶן:
ז וַאֲבִיכֶן הֵתֶל בִּי וְהֶחֱלִף אֶת־מַשְׂכֻּרְתִּי עֲשֶׂרֶת מֹנִים וְלֹא־
נְתָנוֹ אֱלֹהִים לְהָרַע עִמָּדִי: ח אִם־כֹּה יֹאמַר נְקֻדִּים יִהְיֶה
שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ כָל־הַצֹּאן נְקֻדִּים וְאִם־כֹּה יֹאמַר עֲקֻדִּים יִהְיֶה
שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ כָל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים: ט וַיַּצֵּל אֱלֹהִים אֶת־מִקְנֵה
אֲבִיכֶם וַיִּתֶּן־לִי: י וַיְהִי בְּעֵת יַחֵם הַצֹּאן וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֵרֶא
בַּחֲלוֹם וְהִנֵּה הָעַתֻּדִים הָעֹלִים עַל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים
וּבְרֻדִּים: יא וַיֹּאמֶר אֵלַי מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים בַּחֲלוֹם יַעֲקֹב וָאֹמַר
הִנֵּנִי: יב וַיֹּאמֶר שָׂא־נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה כָּל־הָעַתֻּדִים הָעֹלִים
עַל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּבְרֻדִּים כִּי רָאִיתִי אֵת כָּל־אֲשֶׁר
לָבָן עֹשֶׂה לָּךְ: יג אָנֹכִי הָאֵל בֵּית־אֵל אֲשֶׁר מָשַׁחְתָּ שָּׁם
מַצֵּבָה אֲשֶׁר נָדַרְתָּ לִּי שָּׁם נֶדֶר עַתָּה קוּם צֵא מִן־הָאָרֶץ

ת"א ויקרא לרחל וללאה השדה · ברכות ח:

רש"י

עליך · ב"ר: (ד) ויקרא לרחל וללאה · לרחל תחלה ואחר כך ללאה שהיא היתה עקרת הבית שבשבילה נזדווג יעקב עם לבן ואף בניה של לאה מודים בדבר שהרי בועז ובית דינו משבט יהודה אומרים כרחל וכלאה אשר בנו שתיהם וגו' הקדימו רחל ללאה: (ז) עשרת מונים · אין מונים פחות מעשרה: מונים · לשון סכום כלל החשבון והן עשיריות למדנו שהחליף תנאו ק' פעמים: (י) והנה העתודים · אף על פי שהבדילם לבן כלם שלא יתעברו הצאן דוגמתן היו המלאכים מביאין אותן מעדר המסור ביד בני לבן לעדר שביד יעקב · בראשית רבה: וברדים · תרגומו ופציחין פייסימ"ר בלע"ז [1] חוט של לבן מקיף את גופן סביב · חברבורית שלו פתוחה ומפולשת מזו אל זו (ס"א מזן אל זן) ואין לי להביא עד מן המקרא: (יג) האל בית אל · כמו אל בית אל הה"א יתירה ודרך מקראות לדבר כן כמו כי אתם באים אל הארץ כנען: משחת שם · לשון רבוי וגדולה כשנמשח למלכות כך ויצוק שמן על ראשה להיות משוחה למזבח: אשר

רמב"ן

בעת היות הקשורים על שם אביהם ורבי' אמרו כי קשורים הם החזקים אשר אבריהם קשורים זה בזה קשר אמיץ כי זה סבת הבריאות והעטופים הם החלושים אשר נפשם בהם תתעטף ואין להם תאוה מלשון העטופים ברעב והתרגום אמר בכירייא ולקישיא כי כן הדבר: (ו) כי בכל כחי עבדתי את אביכן · מתחלה ונתברך לרגלי · ויתכן שהיה ללבן צאן רבות כי נתברכו גם העטופים לרגל יעקב כי לא לעקו בניו רק בקנאתם ליעקב שעשה כל הכבוד הזה: (ז) ואביכן התל בי והחליף את משכורתי · זה היה אמת ואם לא ספרו הכתוב מתחלה וכן אמר לו ותחלף את משכורתי עשרת מונים וכזה במקומות

רשב"ם

(ה) ואלהי אבי היה עמדי · אף על פי שפניו רעים אני לא גזלתי ממנו כלום אלא הקב"ה היה עמדי ונתן לי: (ו) מנים · סגיינים · עשר אינו דוקא כמו עשר נשים לחמכם · עשר פעמים תכלימוני · כלומר הרבה סגיינים: (ח) וילדו כל הצאן נקדים · בזה לא הועיל מחשף הלבן: (ט) ויצל · הפריש וכן כל לשון ישועה נחמלטה והליצה לשון הפרשה הם: (יג) אשר משחת · להקדישה ועדיין לא הקרבת עליה נדריך:

1) picchiettatura שפרענקעלן

כסגנו

ולילדתך ויהי מימרי בסעדך: ד ושלח יעקב וקרא לרחל וללאה לחקלא לות ענה: ה ואמר להן חזי אנא ית סבר אפי אבוכן ארי ליתוהי עמי כמאתמלי ומדקמוהי ואלהה דאבא הוה מימריה בסעדי: ו ואתין ידעתין ארי בכל חילי פלחית ית אבוכן: ז ואבוכן שקר בי ואשני ית אגרי עשר זמנין ולא שבקיה יי לאבאשא עמי: ח אם כדין הוה אמר נמורין יהא אגרך וילידן כל ענא נמורין ואם כדין הוה אמר רגולין יהא אגרך וילידן כל ענא רגולין: ט ואפרש יי ית גיתי דאבוכון ויהב לי: י והוה בעדן דאתיחמא ענא וזקפית עיני וחזית בחלמא והא תישיא דסלקן על ענא רגולין נמורין ופציחין: יא ואמר לי מלאכא דיי בחלמא יעקב ואמרית הא אנא: יב ואמר זקוף כען עינך וחזי כל תישיא דסלקין על ענא רגולין נמורין ופציחין ארי גלי קדמי ית כל די לבן עבד לך: יג אנא אלהא דאתגליתי עלך בבית אל די משחתא תמן קמא די קימתא קדמי תמן קים כען קום פוק מן ארעא

בעל הטורים

יובא. מה יש ה ב וס מחר אל תתהלל ביום מחר למחר בחך דינה יוצאה ממך: (ו) ואתנה · ג׳ · הכא ואידך (יחזקאל ל״ד) ואתן אתני צאן מרעיתי (שם י״ג) · גשם שוטף ואתנה אבני אלגביש תפלנה · מה צאן מרעיתי דלהלן מדבר בישראל אף צאן האמור כאן דורש במדרש על הגליות · גשם שוטף ואבני אלגביש שאמר לשון אתנה ידעתן שהיה גשם שוטף ואבנים יורדים עלי כשהייתי בשדה עם הצאן:

אבן עזרא

זכרים · היו לו וכן הוא אומר ויתן ביד בניו: (ה) את פני אביכן · ראיתי בפניו שאיננו עמי כתמול שלשום · או ישוב איננו אל פני · כמו פני ה׳ אלהים: (ז) התל בי · מלה זרה · בעבור היות הת״ו רפה כי עיקרו להדגש כמו ויהתל בהם אליהו דרך לעג: עשרת מונים · מלשון מנה את טעם וטעם עשרה במספר · או הזכיר עשרה בעבור היותו סך החשבון · ויש שאמר עקדים יהיה שכרך ידוע שהחליף משכרתו לקחת נקדים לבדם וכן פעם אחרת נקדים: (ט) ויצל אלהים · כמו וינצלו את מצרים ושניהם מגזרת הצילני נא ואם הוא מטעם רחוק · וזה שאמר יעקב לנשיו גם הוא אמת שראה זה בחלום כי השם יעזרהו לחזק הצאן ולהוליד גם בלא מקלות: (יג) אנכי האל בית אל · טעמו האל אל בית אל וכן ועץ הדעת

רמב״ן

רבים בתורה ובפרשה הזאת למעלה לא ספר שנתנה לאה את הדודאים לרחל: (ח) וטעם אם כה יאמר נקודים יהיה שכרך · כי מתחלה נתן לו שני המראות נקודים וטלואים גם החום בכשבים וחזר בו לתת מראה אחד והיה מחליף אותו בכל שנה והיו הצאן יולדות כן ולא היה זה במקלות כי הוא יספר להם מעשה השם הגדול שעשה עמו להפליא מדי שנה בשנה כאשר אמר ולא נתנו אלהים להרע עמדי · גם יתכן שהיה מחליף את משכורתו אחרי שהיו הצאן מעוברות והיו יולדות כרצון יעקב כאשר יצר בעיני היוצר לעשות ובב״ר צפה הקב״ה מה שלבן עתיד לעשות ליעקב אבינו והוא גר נורה כיוצא בה אם כה אמר אין כתוב כאן אלא אם כה יאמר: (י) ויהי בעת יחם הצאן · זה היה אחר שהחליף את משכורתו ולכך אמר כי ראיתי את כל אשר לבן עושה לך וטעם והנה העתודים העולים על הצאן הראה לו בחלום כי יעלו על הצאן העתודים וכולם עקודים ואחרי כן היו כולם נקודים ושוב היו כלם ברודים והגיד כי הוא רואה החמס שעושה לו לבן להחליף את משכורתו ויעשה הנולדים כמראה אשר יצרך אליו יעקב ומכאן ואילך לא יעשה יעקב מקלות כי בוטח בה׳ ישוגב: והנה העתודים העולים על הצאן · התישים והאילים יקראו עתודים כי כל גדול בצאן יקרא כן אף בגדולי האנשים כל עתודי ארץ וכתב רש״י אע״פ שהבדילם לבן כלם שלא יתעברו הצאן דוגמתן היו המלאכים מביאים אותן מעדר המסור לבני לבן לעדר שביד יעקב · ועל דרך הפשט היה זה מראה להבטיחו כי יולידו כהם והעד מלת והנה כי בכל החלום יאמר כן בטעם כאלו מדבר לפניו ובב״ר לא הזכירו המלאכים אלא ממדרש אמרו עולים אין כתוב כאן אלא העולים כי פשוטו של מקרא כמו שאמרנו: (יג) אנכי האל בית אל · יספר יעקב לנשיו כל מה שאמר לו מלאך האלהים בחלום כי הכל פיוס להם שתלכנה עמו אבל מה שיספר לא חלום אחד הוא כי מאמר שא נא עיניך וראה כל העתודים היה בהיותו עובד את לבן בצאנו בעת יחם הצאן באחת מהשנים הראשונות ומאמר אנכי האל בית אל היה אחר כן בעת הנסיעה כי אחר שאמר לו קום צא מן הארץ הזאת לא נתעכב שם בחרן לרעות עוד צאן לבן ויעלו התישים על הצאן ותלדנה נקודים וטלואים רק ממחרת החלום שלח לרחל וללאה ויספר להן חלומו והלכו להם: וטעם אנכי האל בית אל פירש״י ה״א יתירה והוא כמו אנכי אל בית אל וכמהו אל הארץ כנען ובעלי הלשון תקנו אנכי האל אל בית אל · וכן ועץ הדעת טוב ורע · העטרות הזהב: והמלאך ידבר בלשון שולחו ועל דרך האמת יאמר המלאך הזה אנכי האל בית אל וכן ויקרא למקום אל בית אל כמו שאמר ציון קדוש ישראל ויונתן בן עוזיאל אמר קדים בשמי

ספורנו

(ז) כי איננו אלי כתמול שלשום · כחושב שיש בידי משלו: ואלהי אבי היה עמדי · והוא ית׳ נתן לי כל מה שבידי ולא גזלתי

הַזֹּאת וְשׁוּב אֶל־אֶרֶץ מוֹלַדְתֶּךָ׃ יד וַתַּעַן רָחֵל וְלֵאָה
וַתֹּאמַרְנָה לוֹ הַעוֹד לָנוּ חֵלֶק וְנַחֲלָה בְּבֵית אָבִינוּ׃ טו הֲלוֹא
נָכְרִיּוֹת נֶחְשַׁבְנוּ לוֹ כִּי מְכָרָנוּ וַיֹּאכַל גַּם־אָכוֹל אֶת־כַּסְפֵּנוּ׃
טז כִּי כָל־הָעֹשֶׁר אֲשֶׁר הִצִּיל אֱלֹהִים מֵאָבִינוּ לָנוּ הוּא
וּלְבָנֵינוּ וְעַתָּה כֹּל אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהִים אֵלֶיךָ עֲשֵׂה׃ ששי
יז וַיָּקָם יַעֲקֹב וַיִּשָּׂא אֶת־בָּנָיו וְאֶת־נָשָׁיו עַל־הַגְּמַלִּים׃
יח וַיִּנְהַג אֶת־כָּל־מִקְנֵהוּ וְאֶת־כָּל־רְכֻשׁוֹ אֲשֶׁר רָכָשׁ מִקְנֵה
קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּפַדַּן אֲרָם לָבוֹא אֶל־יִצְחָק אָבִיו אַרְצָה
כְּנָעַן׃ יט וְלָבָן הָלַךְ לִגְזֹז אֶת־צֹאנוֹ וַתִּגְנֹב רָחֵל אֶת־
הַתְּרָפִים אֲשֶׁר לְאָבִיהָ׃ כ וַיִּגְנֹב יַעֲקֹב אֶת־לֵב לָבָן הָאֲרַמִּי
עַל־בְּלִי הִגִּיד לוֹ כִּי בֹרֵחַ הוּא׃ כא וַיִּבְרַח הוּא וְכָל־אֲשֶׁר־
לוֹ וַיָּקָם וַיַּעֲבֹר אֶת־הַנָּהָר וַיָּשֶׂם אֶת־פָּנָיו הַר הַגִּלְעָד׃
כב וַיֻּגַּד לְלָבָן בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי כִּי בָרַח יַעֲקֹב׃ כג וַיִּקַּח אֶת־

רש"י

נדרת לי · וצריך אתה לשלמו שאמרת יהיה בית אלהים שתקריב שם קרבנות: (יד) העוד לנו · למה נעכב על ידך מלשוב כלום אנו מיחלות לירש מנכסי אבינו כלום בין הזכרים: (טו) הלוא נכריות נחשבנו לו · אפילו בשעה שדרך בני אדם לתת נדוניא לבנותיו בשעת נישואין נהג עמנו כנכריות: כי מכרנו · לך (שעבדת אותו י"ד שנים ולא נתננו לך אלא) בשכר הפעולה: את כספנו · שעכב דמי שכר פעולתך: (טז) כי כל העשר · כי זה משמש בלשון אלא · כלומר משל אבינו אין לנו כלום אלא מה שהציל הקב"ה מאבינו שלנו הוא: הציל · לשון הפריש וכן כל לשון הצלה שבמקרא לשון הפרשה שמפרישו מן הרעה ומן האויב: (יז) את בניו ואת נשיו · הקדים זכרים לנקבות ועשו הקדים נקבות לזכרים שנאמר ויקח עשו את נשיו ואת בניו וגו': (יח) מקנה קנינו · מה שקנה מצאנו עבדים ושפחות וגמלים וחמורים: (יט) לגזז את צאנו · שנתן ביד בניו דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב: ותגנוב רחל את התרפים · להפריש את אביה מעבודת גלולים נתכוונה · ב"ר: (כב) ביום השלישי · שהרי דרך שלשת ימים היה

קמץ בז"ק

רמב"ן

מרומא עילאה בית שכינתיה והוא המלאך הגואל וכן בכל ביתי נאמן הוא והמשכיל יבין: ומעם אשר משחת שם מצבה אשר נדרת לי שם נדר · כי אתה נדרת להיות עובד לשם המיוחד בארץ הנבחרת ולהיות לך האבן בית אלהים ולהוציא שם מעשרותיך ואם תאחר נצריך עוד · יקצוף האלהים על קולך: (יט) ותגנוב רחל את התרפים · לא נתכוונה אלא להפריש אביה מעבודת גלולים לשון רש"י ואיפשר כי היו ללבנלע"ז כאשר אמר למה גנבת את אלהי · אבל לא היו כל התרפים נעבדים כי איך תמצא ע"ג בבית אדני דוד · והקרוב מה שאומר שהם כלים לקבל השעות ויקסמו בהם לדעת עתידות והמלה נגזרת מלשון רפה ידים · נרפים אתם נרפים · יקראו אותם רפים לרמוז בשמם כי לדורס כמו נבואה רפה תבא ברב · ותכזב לעתים רחוקות כמו שאמרו כי התרפים דברו און · והנה יעשו אותם קטני אמנה לא לאלהים לא ישאלו בשם הנכבד ולא יתפללו אליו רק כל מעשיהם בקסמים אשר יגידו להם התרפים

רשב"ם

(טו) כספנו · שנשתכר בנו בנישואינו שהיה לך להשתכר ביגיע כפיך לפרנסנו: (יט) ותגנוב רחל את התרפים · שלא יגידו ויודיעו ללבן כי רוצה יעקב לברוח כענין שנאמר אין אפוד ותרפים · כי התרפים דברו און · רגילים היו לקסום בהם: (כג) דרך שבעת ימים · כי יעקב היה הולך לאט בשביל צאנו ולבן שהיה רחוק ממנו הלך לגזוז את צאנו כדכתיב וישם דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב והוא מיהר לרדוף והשיגו לסוף שבעת ימים

הדא ותוב לארעא דילדותך: יד ואתיבת רחל ולאה ואמרן ליה העד (כען) לנא חלק ואחסנא בבית אבונא: טו הלא נוכראין אתחשבנא ליה ארי זבננא ואכל אף מיכל ית כספנא: טז ארי כל עותרא די אפרש יי מאבונא לנא הוא ולבננא וכען כל די אמר יי לך עביד: יז וקם יעקב ונטל ית בנוהי וית נשוהי על גמליא: יח ודבר ית כל גיתיה וית כל קנינה דקנא גיתי קנינה די קנא בפדן ארם למיעל לות יצחק אבוהי לארעא דכנען: יט ולבן אזל למגז ית ענה וכסיאת רחל ית צלמניא די לאבוהא: כ וכסי יעקב מן לבא דלבן ארמאה על דלא חוי ליה ארי אזל הוא: כא ואזל הוא וכל די ליה וקם ועבר ית פרת ושוי ית אפוהי בטורא דגלעד: כב ואתחוה ללבן ביומא תליתאה ארי אזל יעקב: כג ודבר ית אחוהי עמיה ורדף בתרוהי מהלך

נתינה לגר

(יט) ותגנוב רחל, בנוסחאות המדויקות וכסיאת רחל כמו בפ' שאח"ז „ויגנב יעקב" ת' „וכסי יעקב" וגם כ"ז „ותגנב את לבבי" ת' „וכסיאת מני" משום כבודם של רחל ויעקב, ואולי הונח הפעל „גנב" כן בעברית כן בארמית, רק במקום שהגנב חפץ להשיג הדבר לתכלית טובת עצמו, ופה נראה שכל כוונת רחל היתה רק להרחיק את אביה מע"ז, לכן ת' „וכסיאת". את התרפים, ית צלמניא · ר"ל הנידים · וכאשר מצינו בש"ס מ"ק כ"ה ע"ב „אשתעו צלמניא והוו למחלניא". ומשמע שסובר שהיה לבן צורת אדם, ולדעת לבן קראם „אלהיך". (כ) כי ברח הוא, ארי אזל הוא, אולם בפסוק שאח"ז „ויברח" ת' „ערק" כמו „מפני שרי גברתי אנכי ברחת" (לעיל ט"ז ח') או לקמן (שמות ב' ט"ו) „ויברח משה" אפשר

אבן עזרא

דעת טוב ורע: (טו) כי מכרנו · כאילו מכרנו בלא עשה כמשפט האבות עם הבנות רק אמר שמור לאלי וקח בנותי במשכורתך: (יח) רכש · מגזרת רכוש: (יט) ולבן הלך לגזז את צאנו · שהיה ביד בניו רחוק שלשה ימים כאשר הוא כתוב על כן ויגד ללבן ביום השלישי: התרפים · י"א שהוא כלי נחשת העשוי לדעת חלקי השעות ואחרים אמרו כי יש כח בחכמי המזלות לעשות צורה בשעות ידועות תדבר הצורה והעד שלהם כי התרפים דברו און · ופי' הפסוק איננו כן · והקרוב אלי שהתרפים הם על צורת בני אדם והיא עשויה לקבל כח עליונים ולא אוכל לפרש · והעד שהתרפים כן · התרפים ששמה מיכל את שאול במטה עד שחשבו שומרי הבית שהם דוד · והפסוק שאמר אין אפוד ותרפים · יש לו ב' פירושים האחד שאמר אין מלך ואין שר בישראל כי הם לא בחר מלך רק ממשפחת דוד על כן אמר בפסוק השני ובקשו את ה' אלהיהם ואין זבח ומצבה לע"ז · ואין אפוד שהיו עובדי הבעל עושים כדמות אפוד משה על כן אמר אפוד ולא אמר האפוד כמו הגישה האפוד · והאפוד ירד בידו · איננו אפוד שעשה משה ובמקומו אפרשנו בראיות גמורות אם גומר השם עלי · ופי' הב' שלא יעבדו השם ולא ע"ז · והנה התרפים קראם לבן אלהיו · ויש אומרים שרחל גנבתם לבטל עבודת כוכבים מאביה · ואילו היה כן למה הוליכם אתם עמה ולא טמנתם בדרך · והקרוב שהיה לבן אביה יודע מזלות ופחדה שאביה יסתכל במזלות לדעת אי זה דרך ברחו:

רמב"ן

וכתוב והאיש מיכה לו בית אלהים ויעש אפוד ותרפים ושם כתוב שאל נא באלהים ונדעה התצליח דרכינו כי בתרפים היו שואלים וכן היה הענין בישראל באפוד כי אחרי אשר הורגלו באפוד הקדש עשו כדמותו והיו שואלים בו ומאמינים בדבריו והועים אחריו גם בחלום לא ידרשו את ה' כי אם בהם · וזה טעם ויעש אותו גדעון לאפוד ויצג אותו בעירו בעפרה ויזנו כל ישראל אחריו שם ויהי לגדעון ולביתו למוקש כי סרו מאחרי ה' והנה לבן היה קוסם ומנחש כאשר אמר נחשתי וארצו ארץ הקוסמים מעולם כדכתיב כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים ובלעם בן בעור הקוסם היה מעירו וזה טעם למה גנבת את אלהי: (כב) ביום השלישי · שהרי ג' ימים היה ביניהם דרך שבעת ימים כל אותן ג' ימים הלך המגיד להגיד את לבן שהלך יעקב לדרכו נמצא רחוק מלבן ששה ימים ובשביעי השיגו ולמדנו שכל מה שהלך יעקב בששה ימים הלך לבן ביום אחד לשון רש"י מבראשית רבה ונכון הוא שילך לבן כגבור לרוץ ארח כי כן דרך הרודפים אבל לבן דרך שלשה ימים שם בין צאנו ובין הצאן אשר ביד יעקב לא בין העיר ובין צאנו כאלו לבן רועה צאנו במזרח לעיר ויעקב למערבה וביניהם דרך שלשת ימים והנה יעקב מן העיר נסע כי שם ביתו בניו ובנותיו וכל אשר לו מלבד הצאן והוגד ללבן ביום השלישי כי לא

ספורנו

גזלתי מלבן מאומה: (יד) העוד לנו · איך תחשוב שיקשה עלינו להפרד מאבינו: (טז) כי כל העושר · כמו כי לקחת · לא נקוה לנחול משל אבינו אלא כל העושר אשר הציל אלהים ממנו הוא לבדו לנו ולבנינו · ועתה מאחר שראית שקבל לשון הרע עליך ויש לחוש שיגזול: כל אשר אמר אלהים · בלבד עשה נכון ולך ואל תטול רשות: (כא) ויברח · מלת הבריחה בכ"מ תורה על סור האדם מאיזה מקום ואין רודף וזה מדלגת היזק עתיד אבל סור האדם מן המקום מפני היזק הווה או מפני רודף יקרא ניסה: ויגנב יעקב את לב לבן שלא הראה לו שהרגיש כלל במה שקבל עליו לשון הרע ובמה שלא היו פניו עם יעקב כתמול שלשם: הארמי · וזה עשה מפני שהיה לבן ארמי בעל מרמה · באופן שאם היה מרגיש שידע יעקב דבר מזה היה סופר כל צעדיו ולא היה אצל יעקב דרך להמלט: על בלי הגיד לו · כמו על עולת התמיד · שהראה יעקב עצמו כאלו בלתי מרגיש באיבת לבן מלבד שלא הגיד לו שחפץ ללכת וכל זה עשה לא להעדר מוסר אלא כמוכרח וזה כי

בורח

אֶחָיו עִמּוֹ וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו דֶּרֶךְ שִׁבְעַת יָמִים וַיַּדְבֵּק אֹתוֹ בְּהַר
הַגִּלְעָד׃ כד וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־לָבָן הָאֲרַמִּי בַּחֲלֹם הַלָּיְלָה
וַיֹּאמֶר לוֹ הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תְּדַבֵּר עִם־יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד־רָע׃
כה וַיַּשֵּׂג לָבָן אֶת־יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב תָּקַע אֶת־אָהֳלוֹ בָּהָר וְלָבָן
תָּקַע אֶת־אֶחָיו בְּהַר הַגִּלְעָד׃ כו וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב מֶה
עָשִׂיתָ וַתִּגְנֹב אֶת־לְבָבִי וַתְּנַהֵג אֶת־בְּנֹתַי כִּשְׁבֻיוֹת חָרֶב׃
כז לָמָּה נַחְבֵּאתָ לִבְרֹחַ וַתִּגְנֹב אֹתִי וְלֹא־הִגַּדְתָּ לִּי וָאֲשַׁלֵּחֲךָ
בְּשִׂמְחָה וּבְשִׁרִים בְּתֹף וּבְכִנּוֹר׃ כח וְלֹא נְטַשְׁתַּנִי לְנַשֵּׁק
לְבָנַי וְלִבְנֹתָי עַתָּה הִסְכַּלְתָּ עֲשׂוֹ׃ כט יֶשׁ־לְאֵל יָדִי לַעֲשׂוֹת
עִמָּכֶם רָע וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם אֶמֶשׁ ׀ אָמַר אֵלַי לֵאמֹר הִשָּׁמֶר
לְךָ מִדַּבֵּר עִם־יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד־רָע׃ ל וְעַתָּה הָלֹךְ הָלַכְתָּ
כִּי־נִכְסֹף נִכְסַפְתָּה לְבֵית אָבִיךָ לָמָּה גָנַבְתָּ אֶת־אֱלֹהָי׃
לא וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלָבָן כִּי יָרֵאתִי כִּי אָמַרְתִּי פֶּן־תִּגְזֹל
אֶת־בְּנוֹתֶיךָ מֵעִמִּי׃ לב עִם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶת־אֱלֹהֶיךָ לֹא
יִחְיֶה נֶגֶד אַחֵינוּ הַכֶּר־לְךָ מָה עִמָּדִי וְקַח־לָךְ וְלֹא־יָדַע
יַעֲקֹב כִּי רָחֵל גְּנָבָתַם׃ לג וַיָּבֹא לָבָן בְּאֹהֶל־יַעֲקֹב ׀ וּבְאֹהֶל

ת"א השמר לך · יבמות קג נזיר כג · למה נחבאת · מנחות סג :

רש"י

ביניהם : (כג) את אחיו · קרוביו : דרך שבעת ימים · כל אותן ג' ימים שהלך המגיד להגיד ללבן הלך יעקב לדרכו נמצא יעקב רחוק מלבן ששה ימים ובשביעי השיגו לבן לימדנו שכל מה שהלך יעקב בשבעה ימים הלך לבן ביום אחד (שנאמר וירדוף אחריו דרך שבעת ימים ולא נאמר וירדוף אחריו שבעת ימים) : (כד) מטוב עד רע · כל טובתן של רשעים רעה היא אצל הצדיקים : (כו) כשביות חרב · כל חיל הבא למלחמה קרוי חרב : (כז) ותגנב אתי · גנבת את דעתי : (כט) יש לאל ידי · יש כח וחיל בידי לעשות עמכם רע וכל אל שהוא ל' קודש על שם שהוא ורב אונים הוא : (ל) נכספתה · חמדת והרבה יש במקרא נכספה וגם כלתה נפשי · למעשה ידיך תכסוף : (לא) כי יראתי וגו' · השיבו על ראשון ראשון שאמר לו ותנהג את בנותי וגו' : (לב) לא יחיה · ומאותה קללה מתה רחל בדרך · ב"ר : מה עמדי · משלך : (לג) באהל יעקב · הוא אהל רחל שהיה יעקב תדיר אצלה וכן הוא אומר בני רחל אשת יעקב

רמב"ן

הרגישו ביום הראשון ושב לבן לעירו ולקח את אחיו משם ורדף אחריו מעירו שבעה ימים והשיגו ביום השביעי אבל נאמר על דעת בראשית רבה כי מן השדה אשר שם הצאן נסע יעקב · ולבן לקח את אחיו עמו מגוזזי צאנו ובפרקי ר' אלעזר נראה כי לבן שב לעירו ומשם לקח כל גבור וכל בן חיל ורדף אחריו משם : (כג) וידבק אותו בהר הגלעד · כי ביום השביעי בערב הגיע לבית אל תחת ההר וראה את יעקב חונה מעליו מרחוק ולן בלילה ההוא למטה ויבא אליו החלום : (כד) ומעם אל לבן הארמי ·

רשב"ם

ימים : (כט) ואלהי אביכם וגו' · ואני חולק לו כבוד : (לא) כי יראתי וגו' : (לב) עם אשר תמצא · השיב על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון : לא יחיה · כלומר אני אעשה נקמה מגופו : (לג) ויבא לבן באהל
יעקב

שבעת יומין ואדביק יתיה בטורא דגלעד: כד ואתא מימר מן קדם יי לות לבן ארמאה בחלמא די ליליא ואמר ליה אסתמר לך דילמא תמליל עם יעקב מטב עד ביש: כה ואדביק לבן ית יעקב ויעקב פרס ית משכניה בטורא ולבן אשרי עם אחוהי בטורא דגלעד: כו ואמר לבן ליעקב מה עבדת וכסיתא מני ודברת ית בנתי כשביות חרבא: כז למה אטמרת למיזל וכסיתא מני ולא חויתא לי ואשלחינך פון בחדוא ובתושבחן בתופין ובכנרין: כח ולא שבקתני לנשקא לבני ולבנתי כען אסכלתא למעבד: כט אית חילא בידי למעבד עמכון ביש ואלהא דאבוכון ברמשא אמר לי למימר אסתמר לך ממללא עם יעקב מטב עד ביש: ל וכען מיזל אזלת ארי חמדא חמדתא לבית אבוך למה נסבתא ית דחלתי: לא ואתיב יעקב ואמר ללבן ארי דחילית ארי אמרית דילמא תניס ית בנתך מני: לב עם (נ"י אתר) די תשכח ית דחלתך לא יתקים קדם אחנא אשתמודע לך מה דעמי וסב לך ולא ידע יעקב ארי רחל נסיבתנון: לג ועל לבן במשכנא דיעקב ובמשכנא דלאה

נתינה לגר

שהוא משום כבודו של יעקב, או משום דעריק הוא בחפזון ואזל הוא בנחת. (כז) ואשלחך, ושלחתך · ובנוסחאות המדויקות "ואשלחך פון" "פון" בתרגום הוא כמו "קא" שבתלמוד ואפשר להורות שהוא שאל תלוי או להורות התנאי כאשר מצאנו לעיל ע"פ "כמעט שכב" ת' "כזעיר פון" וכן לקמן (ויקרא י"א מ"ג) "ונטמאתם בם" ת' "ותסתאבון פון" ומלת "קא" היא קצור מלת "קאים" שהוראתה על המציאות. (לב) עם אשר תמצא, עם די תשכח · ובכ"י "עם אתר די תשכח" ויותר נראה ככ"י, שלא קלל את הגוף, רק במקום שימצאנו יעשה נקמה, ומלות "לא יחיה" הוראתן כמו "היחיו את האבנים" (נחמיה ג' ל"ד), כי כן דרך העברי ליחס את החיות גם אל עצמים בלתי בעלי חיים, וכאשר מצאנו בתלמוד "כליה שבירתן זו היא מיתתן". גנבתם, נסיבתהון · גם הכא לא ת' בלשון גניבה, מפני כבודה של רחל. (לג) אלהי, דחלתי · ע' בהקדמה כוללת שהבאתי ראיות

בעל הטורים

(כב) כי ברח · ב' במסרה · כי ברח יעקב · כי ברח העם · איתא במדרש שעמלק הגיד ללבן על בריחת יעקב וגם לפרעה על בריחת ישראל · כי ברח בגימטריא עמלק: (כח) עשו · ד' במסרה · הסכלת עשו · ואידך (פרשת ויחי) למען עשה כיום הזה (תהלים ק"א) עשה סטים שנאתי · (משלי כ"א) עשה צדקה · הכא איירי ברמאותו של לבן · וכן ביוסף תשדוהו אחיו ברמאות כדכתיב ואתם חשבתם עלי רעה וכן עשה סטים שנאתי אותן שעושין רמאות בלבם וכיוצא בו עשה צדקה זה שעשה צדקה עם אחיו שהם חשבוהו לרעה והוא חשבה לטובה: (לג) מאהל · ד' במסרה · ויצא מאהל לאה · מאהל מועד לאמר · ואהיה (מתהלך) מאהל

אבן עזרא

(כ) את לב לא גנב יעקב כי את דעתו כי עיקר הדעת בלב: (כד) ויב' אלהים אל לבן הארמי · קודם וידבק אותו ופי' וכבר בא אלהים ובכבר הראיתיך רבים כמוהו · ובא השם לכבוד יעקב: מטוב עד רע · שתחשוב אתה שהוא טוב לו לא תדבר לו להשיבו: (כה) ולבן תקע את אחיו · עם אחיו · אהל יעקב · מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא ויעקב תקע את אהלו בהר ולבן תקע את אהלו עם אחיו בהר הגלעד: (כח) הסכלת עשו · שם הפועל והוא סמוך ויחסר זה או כן: (כט) יש לאל · כח כמו כגבור ואין איל (ל) נכסוף . שם הפועל מבנין נפעל כמו אם נלחום נלחם בם · ומלת נכספת כמו התאוית · וכן יכסיף לטרוף: (לב) לא יחיה · רק תהרגהו · ויש אומרים שהיה דרך תפלה על כן מתה רחל בדרך · אם כן יודיענו מי התפלל על אשת פנחס: (לג) ויבא לבן באהל יעקב ובאהל לאה

רמב"ן

להגיד כי אע"פ שהוא ארמי ואנשי מקומו אנשי תרפים ועוננים כפלשתים בא אליו חלום הנבואה לכבוד הצדיק וכן ויגנב יעקב את לב לבן הארמי אף על פי שהוא ארמי הקוסם בעל התרפים: מטוב עד רע · כל טובתן של רשעים רעה היא אצל הצדיקים לשון רש"י ופשוטו השמר לך פן תדבר עמו לעשות לו טובה אם ישיב עמך מדרכו או פן תפחידנו לעשות לו רעה אם לא יבא עמך כי אני צויתיו לשוב אל ארצו: (לג) באהל יעקב ובאהל לאה · כתב רש"י באהל יעקב הוא אהל רחל שהיה

ספורנו

בורח הוא מדאגה שיגזלהו לבן בעזרת אנשי עירו כמו שאמר בהתנצלותו ללבן אחר כן: (כד) פן תדבר עם יעקב · אפילו דבור אסור לך: מטוב עד רע · לא לפתנו שישוב בתתך לו תקוה להיטיב עמו ולא תגזם אותו להרע עמו: (כט) ואלהי אביכם לא בזכותכם · ועתה מאחר שלא היה ראוי שתלך בלי רשות ושתגנוב את לבבי ללכת: (ל) הלוך הלכת כי נכסוף נכספת לבית אביך · יתחייב שהלכת באופן זה מרוב תאותך לשוב לבית אביך · ויהי מה: למה גנבת אלהי · כי בזה אין התנצלות שלא היתה תאותך לבית אביך סבה שתגנוב את אלהי: (לא) פן תגזול את בנותיך · כי באמרך שלא נתת את בנותיך להרחיקם מעליך הגזול אותן מעמי לעכב גם הבנים והממון כענין אמרו אחר כך הבנות בנותי והבנים בני והצאן צאני וכל זה אולי היית עושה בעזרת אנשי ארצך בהיותי שם ולא תשיג זה אחרי שיצאתי מארצך: (לב) לא יחיה · כי חשב שגנב אותם אחד מהעבדים לעבדה ולחזור לביתו: הכר לך מה עמדי · משלך וקח לך כשתכירהו: ולא ידע יעקב · שאם היה יודע

לֵאָה וּבְאֹהֶל שְׁתֵּי הָאֲמָהֹת וְלֹא מָצָא וַיֵּצֵא מֵאֹהֶל לֵאָה וַיָּבֹא בְּאֹהֶל רָחֵל׃ לד וְרָחֵל לָקְחָה אֶת־הַתְּרָפִים וַתְּשִׂמֵם בְּכַר הַגָּמָל וַתֵּשֶׁב עֲלֵיהֶם וַיְמַשֵּׁשׁ לָבָן אֶת־כָּל־הָאֹהֶל וְלֹא מָצָא׃ לה וַתֹּאמֶר אֶל־אָבִיהָ אַל־יִחַר בְּעֵינֵי אֲדֹנִי כִּי לוֹא אוּכַל לָקוּם מִפָּנֶיךָ כִּי־דֶרֶךְ נָשִׁים לִי וַיְחַפֵּשׂ וְלֹא מָצָא אֶת־הַתְּרָפִים׃ לו וַיִּחַר לְיַעֲקֹב וַיָּרֶב בְּלָבָן וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלָבָן מַה־פִּשְׁעִי מַה חַטָּאתִי כִּי דָלַקְתָּ אַחֲרָי׃ לז כִּי־מִשַּׁשְׁתָּ אֶת־כָּל־כֵּלַי מַה־מָּצָאתָ מִכֹּל כְּלֵי־בֵיתֶךָ שִׂים כֹּה נֶגֶד אַחַי וְאַחֶיךָ וְיוֹכִיחוּ בֵּין שְׁנֵינוּ׃ לח זֶה עֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי עִמָּךְ רְחֵלֶיךָ וְעִזֶּיךָ לֹא שִׁכֵּלוּ וְאֵילֵי צֹאנְךָ לֹא אָכָלְתִּי׃ לט טְרֵפָה לֹא־הֵבֵאתִי אֵלֶיךָ אָנֹכִי אֲחַטֶּנָּה מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנָּה

. ת"א כי דרך נשים כאלילים כד: ואילי צאנך· בבא קמא ס"ה:

רש"י

ובכלן לא נאמר אשת יעקב: ויבא באהל רחל· כשיצא מאהל לאה חזר לו לאהל רחל קודם שיחפש באהל האמהות (ס"א השפחות) וכל כך למה לפי שהיה מכיר בה שהיא ממשמשת: (לד) בכר הגמל· לשון כרים וכסתות כתרגומו בעביטא דגמלא והיא מרדעת העשויה כמין כר ובעירובין (דף ט"ו) שנינו הקיפוה בעביטין והן עביטי גמלים· בשט"ו בלע"ז 1): (לו) דלקת· רדפת כמו על ההרים דלקונו· וכמו מדלוק אחרי פלשתים: (לז) ויוכיחו· ויבררו עם מי הדין· אשפרובי"ר בלע"ז 2): (לח) לא שכלו· לא הפילו עיבורם כמו רחם משכיל· תפלט פרתו ולא תשכל: ואילי צאנך· מכאן אמרו איל בן יומו קרוי איל שאם לא כן מה שבחו אילים לא אכל אבל כבשים אכל וא"כ גזלן הוא: (לט) טרפה· על ידי ארי וזאב: אנכי אחטנה· ל' קולע אל השערה ולא יחטיא· אני ובני שלמה חטאים· חסרים אנכי אחסרנה אם חסרה חסרה לי שמידי תבקשנה· אנכי אחטנה· תרגומו דהות שגיא ממינא שהיתה

רמב"ן

תליד אללה וכן הוא אומר בני רחל אשת יעקב ובכלן לא נאמר אשת יעקב: ויבא באהל רחל· כשיצא מאהל לאה חזר לו לאהל רחל קודם שיחפש באהל האמהות וכל כך למה שהיה מכיר בה שהיא ממשמשת· ועל דרך הפשט איננו נכון שיקראנו בפסוק אחד בשני שמות· ור"א אמר שבא באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות כי אהל אחד לשתיהן ואחר כך שב שנית אל אהל לאה ואחרי כן אל אהל רחל וגם זה איננו נכון ועוד כתב והקרוב אלי שהכתוב אחז דרך קצרה ואיחר להזכיר אהל רחל להזכיר בכלן ולא מצא כי לא היו שם וחזר

אבן עזרא

ובאהל שתי האמהות· באהל אחד היה לשתיהן· או באהל כל אחת מהן· ואחר כן שב פעם שנית אל אהל לאה ובעבד ויצא מאהל לאה· גם זה נכון שהיה אהל ליעקב בין אהל לאה ובין אהל רחל· והקרוב אלי שהכתוב אחז דרך קצרה ואיחר להזכיר אהל רחל· וכן היה בא באהל יעקב ואח"כ באהל לאה ואח"כ באהל רחל ואחר כך באהל שתי האמהות· והטעם שבקש באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות ולא מצא כי לא היו שם כלים ובעת צאתו מאהל לאה ובא באהל רחל שהיו התרפים שם כבר לקחתם רחל ושמם בכר הגמל: (לד) וי"מ בכר· כדמות מרדעת והנכון בעיני בכר הגמל כמו בלהו כר מוכל ארץ· וכן בכרכרות ומנהג הכר הוא הרוכב עליו יקרא הכרי· והנה רחל לקחה התרפים ושמה אותם במקום שהם כר הגמל: ותשב· עליהם ולא היתה באהל: (לו) כי דלקת· רדפת וכן ידלוק פני: (לט) אנכי אחטנה· אם היתה טרפה כחטא היה עלי ופרעתי

רשב"ם

יעקב ואח"כ באהל לאה ואח"כ באהל שתי השפחות ולמה לא מצאם באהל רחל שהרי כשיצא מאהל לאה ויבא באהל רחל ישבה רחל על כר הגמל שהתרפים בתוכו ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל כלומר אע"פ שאמרנו למעלה באהל לאה ובאהל שתי השפחות לא כך היה אלא בתחלה כשיצא מאהל לאה נכנס באהל רחל אבל מפני אורך דברים שאיכר לבן לרחל ורחל ללבן לא היה רוצה להפסיק את הפסוק הראשון: (לד) בכר· כר או כסת שנותנים על הגמל לשבת עליו: (לח) לא שכלו· מתוך חוכר מרעה וכתוך שמירה פחותה ואילי צאנך דרך רועי צאן במדבר לאכול מן הכבשים הזכרים: (לט) אחטנה· כמו אחטאנה אני הפסדתי משלי כמו אני ובני

1) bat זוימאטטעל· 2) eprouver אונטערזוכען·

שלמה

ובמשכנא דתרתין לחינתא ולא אשכח ונפק ממשכנא דלאה ועל במשכנא דרחל: לד ורחל נסיבת ית צלמניא ושויתנון בעביטא דגמלא ויתיבת עליהון ומשיש לבן ית כל משכנא ולא אשכח: לה ואמרת לאבוהא לא יתקף בעיני רבוני ארי לא אכול למיקם מן קדמך ארי ארח נשין לי ובלש ולא אשכח ית צלמניא: לו ותקיף ליעקב ונצא עם לבן ואתיב יעקב ואמר ללבן מה חובי מה סורחני ארי רדפתא בתרי: לז ארי משמשתא ית כל מני מה אשכחתא מכל מני ביתך שוי הכא קדם אחי ואחיך ויוכחון בין תרונא: לח דנן עסרין שנין אנא עמך רחליך ועזיך לא אתכילו ודכרי ענך לא אכלית: לט דתבירא לא איתיתי לך דהוה שגיא ממנינא

נתינה לגר

שת"א אינו מדבר בגנות ע"ז אשר נחשבה בעיני עובדיה. (לד) לקחה, נסבת · המת' נקט פה בכוונה „נסב"; ולא „דבר" שהוא בבע"ח להורות שלהע"ז שלו אין שום חיות. (לט) אנכי אחטנה, דהות שגיא ממנינא · ר"ל מה שהיה חסר למנין הצאן, והוא כמ"ש הרשב"ם שהוא כמו „אחטאנה" ולא תרגם „אנכי" כי רק העברי יכפול מלת הגוף ואות מאותיות האמנתי"ו הבאות נ"כ תחת מלות הגוף זה אח"ז, כידוע למדקדקים, לא כן הארמי כי ינג בניינן את הפעל, והראיה כי „אנכי אערבנו" (לקמן מ"ג ט') ת' „אנא מערבנא" ולא „אנא אערב" ודע כי אונקלוס לא אבה ליחס החסרון הזה אל יעקב, כאלו יעשה זאת בכוונה, אף כי ישלם אח"כ ללבן, כאשר מצינו בש"ס (ב"מ ל"ד ע"ב) כי גם לשומר שמשלם כדינו, משביעין שאינה ברשותו, משום דחיישינן שמא עיניו נתן בה, ע"כ ת' „דהות שגיא

בעל הטורים

אל אהל (ד"ה א' י"ז) · ויתהלך לגלת וגו' ויסתך מאהל (תהלים כ"ב) פי' בשעה שהוקם המשכן נאסרו הבמות והיינו ויקרא אליו מאהל מועד דוקא לאחר שעברו הירדן הותרו הבמות עד שבאו לשילה והיינו ויצא מאהל לאה דהיינו המשכן שעשאו בגלגל שבא משבט יהודה שיצא מלאה ויבא באהל רחל זה שילה בחלק יוסף ואז והכיה (מתהלך) מאהל אל אהל משילה לנוב מנוב לגבעון ומשם לבית עולמים ואז נאסרו הבמות והיינו ויתהלך לגלת וגו' ויסתך מאהל שלא היה שם היתר · א"א הרא"ש ז"ל : (לה) לוא · ב' במסרה מלאים · לוא אוכל לקום מפניך · אם לוא יגיד ונשא עונו לומר לא אוכל לקום מפניך מפני התרפים אבל מפני אחר אקום [ואין דרך הנשים מעכבת] כי היכי דדרשינן התם אם לוא יגיד פי' לדיינים ונשא עונו אבל לאחר אם לא יגיד בשביל זה לא ישא עונו :

רמב"ן

ופירש כי בעת יצאתו מאהל לאה בא באהל רחל אשר שם התרפים והוא הנכון אבל כי אהלים היו לכלם כי היה זה מצניעות הצדיק כי לכל אחת מארבעת הנשים היה אהל מיוחד בעבור שלא תדע האחרת בבאו אל לשתה גם אסור הוא בדין תורה כמו שהזכירו חכמים במסכת נדה וליעקב אהל מיוחד ושם תאכלנה על שולחנו עם בניו ועם בני ביתו · ומעם אשת יעקב שהזכיר ברחל על דעתי כפשוטו בעבור שהיא מוזכרת בין הפלגשים בפרשה ההיא · ולכן לא אמר כן בהדר וישלח יעקב שימנה לאה ורחל ואחרי כן השפחות : (לה) אל יחר בעיני אדני · כי לא אוכל לקום מפניך לא הבינותי מה התנצלות זה וכי הנשים אשר להם הארח לא יקומו ולא יעמודו אולי אמרה כי ראשה ואיבריה כבדים עליה והוא חולה בבא הארח כי כן דרכן וכל שכן במעשות הלידה כרחל שדמיכן מופעין והארח יכבד עליהם מאד · והנכון בעיני כי היו הנדות בימי הקדמונים מרוחקות מאד כי כן שמו מעולם נדות לריחוקן כי לא יתקרבו אל אדם ולא ידברו בו כי ידעו הקדמונים בחכמתם שהבלן מזיק וגם מבטן מוליד נגאי ועושה רושם רע כאשר באדרו הפילוסופים עוד אני עתיד להזכיר נסיונם בזה והיו יושבות בדד באהל לא יכנס בו אדם וכמו שהזכירו רבותינו בברייתא של מסכת נדה תלמוד אסור לשאול בשלמה של נדה רבי נחמיה אומר אפילו הדבור שהוא יוצא מפיה הוא טמא אמר רבי יוחנן אסור לאדם להלך אחר הנדה ולדרוס את עפרה שהוא טמא כמת כך עפרה של נדה טמא ואסור ליהנות במעשה ידיה ולכך אמרה רחל ראויה הייתי לקום מפני אדוני לנשק ידיו אבל דרך נשים לי ולא אוכל להתקרב אליך וגם לא ללכת באהל כלל שלא תדרוך אתה עפר רגלי והוא החרים ממנה ולא ענה אותה כי לא היו מספרים עמהם כלל מפני שדבורה טמא : (לו) ויחר ליעקב וירב בלבן · מתחלה נתן לו רשות לחפש כי אמר עם אשר תמצא את אלהיך ואמר נגד אחינו הכר לך מה עמדי · ואיך ימצא אם לא יחפש וימשש אבל מתחלה היה חושש אולי אחת הנשים או העבדים גנבו

ספורנו

לא היה מעיז פניו לכחש ולא היה אומר לא יחיה : (לו) ויחר ליעקב וירב בלבן · אחר שלא מצא דבר חשב יעקב שלא גנבו תרפים כלל אלא שהיתה כמצאת לבן כדי לחפש כלי יעקב שהיה חושד אותו שמא גנב איזה דבר משלו : מה פשעי מה חטאתי · מה מצאת כי עול לשעבר שתהדפתי פתה לגזלן : (לח) רחליך ועזיך לא שכלו · הנה ספק זה מצאה כי בלא בלבד עבדתיך באמונה כמשפט הצדיקים אבל היטבתי לך יותר שהשתדלתי באופן שלא שכלו : ואילי צאנך לא אכלתי אפילו כמנהג שאר הרועים : (לט) לא הבאתי אליך אנכי אחטנה · טרפה שנטרפה בחטא שלי ושגגתי אבל הבאתי כלבד טרפה שנטרפה באונס

גְּנֻבְתִ֣י י֔וֹם וּגְנֻבְתִ֖י לָֽיְלָה׃ מ הָיִ֧יתִי בַיּ֛וֹם אֲכָלַ֥נִי חֹ֖רֶב וְקֶ֣רַח
בַּלָּ֑יְלָה וַתִּדַּ֥ד שְׁנָתִ֖י מֵעֵינָֽי׃ מא זֶה־לִּ֞י עֶשְׂרִ֣ים שָׁנָה֮ בְּבֵיתֶךָ֒
עֲבַדְתִּ֜יךָ אַרְבַּֽע־עֶשְׂרֵ֤ה שָׁנָה֙ בִּשְׁתֵּ֣י בְנֹתֶ֔יךָ וְשֵׁ֥שׁ שָׁנִ֖ים
בְּצֹאנֶ֑ךָ וַתַּחֲלֵ֥ף אֶת־מַשְׂכֻּרְתִּ֖י עֲשֶׂ֥רֶת מֹנִֽים׃ מב לוּלֵ֡י
אֱלֹהֵ֣י אָבִי֩ אֱלֹהֵ֨י אַבְרָהָ֜ם וּפַ֤חַד יִצְחָק֙ הָ֣יָה לִ֔י כִּ֥י עַתָּ֖ה רֵיקָ֣ם
שִׁלַּחְתָּ֑נִי אֶת־עָנְיִ֞י וְאֶת־יְגִ֧יעַ כַּפַּ֛י רָאָ֥ה אֱלֹהִ֖ים וַיּ֥וֹכַח אָֽמֶשׁ׃
שביעי מג וַיַּ֨עַן לָבָ֜ן וַיֹּ֣אמֶר אֶֽל־יַעֲקֹ֗ב הַבָּנוֹת֩ בְּנֹתַ֨י וְהַבָּנִ֤ים בָּנַי֙
וְהַצֹּ֣אן צֹאנִ֔י וְכֹ֛ל אֲשֶׁר־אַתָּ֥ה רֹאֶ֖ה לִי־ה֑וּא וְלִבְנֹתַ֞י מָֽה־
אֶעֱשֶׂ֤ה לָאֵ֙לֶּה֙ הַיּ֔וֹם א֥וֹ לִבְנֵיהֶ֖ן אֲשֶׁ֥ר יָלָֽדוּ׃ מד וְעַתָּ֗ה לְכָ֛ה
נִכְרְתָ֥ה בְרִ֖ית אֲנִ֣י וָאָ֑תָּה וְהָיָ֥ה לְעֵ֖ד בֵּינִ֥י וּבֵינֶֽךָ׃ מה וַיִּקַּ֥ח
יַעֲקֹ֖ב אָ֑בֶן וַיְרִימֶ֖הָ מַצֵּבָֽה׃ מו וַיֹּ֨אמֶר יַעֲקֹ֤ב לְאֶחָיו֙ לִקְט֣וּ
אֲבָנִ֔ים וַיִּקְח֥וּ אֲבָנִ֖ים וַיַּֽעֲשׂוּ־גָ֑ל וַיֹּ֥אכְלוּ שָׁ֖ם עַל־הַגָּֽל׃
מז וַיִּקְרָא־ל֣וֹ לָבָ֔ן יְגַ֖ר שָׂהֲדוּתָ֑א וְיַעֲקֹ֕ב קָ֥רָא ל֖וֹ גַּלְעֵֽד׃

ת"א הייתי ביום · ב"מ לג: זה לי עשרים · יבמות ס"ב: הבנות בנתי · כתובות קע"ו: יגר שהדותא · שבת קע"ו מגילה ט':

רש"י

כפרדת ומחוסרת כמו ולא נפקד ממנו איש תרגומו לא שגא: גנבתי יום וגנבתי לילה · גניבת יום או גניבת לילה הכל שלמתי · גנבתי · כמו רבתי בגוים · שרתי במדינות · מלאתי משפט · אוסבתי לדוש: (מ) אכלני · לשון אש אוכלה: וקרח · כמו משליך קרחו תרגומו גלידא: שנתי · לשון שינה: (מא) ותחלף את משכרתי · היית משנה תנאי שבינינו מנקוד לטלוא מעקודים לברודים: (מב) ופחד יצחק · לא רצה לומר אלהי יצחק שאין הקדוש ברוך הוא מיחד שמו על הצדיקים בחייהם ואף על פי שאמר לו בצאתו מבאר שבע אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמת · יעקב נתיירא לומר אלהי ואמר ופחד: ויוכח · לשון תוכחה הוא ולא לשון הוכחה: (מג) מה אעשה לאלה · איך תעלה על לבי להרע להן: (מד) והיה לעד · הקב"ה: (מו) לאחיו · הן בניו שהיו לו אחים נגשים אליו לצרה ולמלחמה · ב"ר: (מז) יגר

רמב"ן

את אלהיו ועתה בראותו כי אינם עמהם חרה אפו כי אמר לא אבד את אלהיו רק תואנה הוא מבקש ממני אמר לו למה דלקת אחרי כאשר ירדוף האדם אחרי הגנב הנה לא מצאת עמי מכל כלי ביתך דבר והיה ראוי לי לקחת ממך כי כל מה שאוכל כי אתה החלפת את משכורתי עשרת מונים והיית תובע ממני הטרפות ושלמתי לך שלא כדין: (מב) ופחד יצחק היה לי · לא רצה לומר אלהי יצחק לפי שאין הקב"ה מיחד שמו על הצדיקים בחייהם ואף על פי שאמר לו בצאתו אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמת נתיירא יעקב לומר לשון רש"י וכן דעת אונקלוס כי פחד יצחק אלהיו דדחיל ליה יצחק · ור"א אמר יראת יצחק את השם הועילתני ס זכות האב תועיל לבן: (נג) וישבע יעקב בפחד אביו יצחק · במי שיצחק מתפחד ממנו והנה אין פרושו שוה עוד כתב ויש אומרים כי זה הפחד רמז

אבן עזרא

כמוה: גנבתי יום · היו"ד נוסף כיו"ד מלאתי · וכן הוא גנבת יום או לילה מידי תבקשנה: (מב) ופחד יצחק · יראת יצחק את השם היא הועילתני כי זכות האב מועיל לבן: מ"ם ריקם נוסף והוא שם · ימצא עם יחיד זכר ונקבה ועם רבים · וכן מ"ם אמנם · גם חנם: (מג) ולבנותי מה אעשה · הוסיף לאמר וכן הוא ולבנותי אלה מה אוכל לעשות להם: (מה) מצבה · שהציב אותה: (מו) גל · שיגובו שם אבנים עד שהשתכרו גם קראם

רשב"ם

שלמה חטאים הרבה אלפין חסרים: גנבתי יום · יו"ד יתירה גנובת יום וגנובת לילה שלמתי כמו רבתי עם שרתי במדינות · אבל גנבתי קמץ פתרונו גגיבה שלי: (מב) שלחתני · ולא בשמחה ובשירים: (מג) מה

אעשת

מני את בעי לה נטרית ביממא ונטרית בליליא : מ הויתי ביממא אכלני שרבא וגלידא (הוה) נחית עלי בליליא ונדת שנתי מעיני : מא דנן לי עסרין שנין בביתך פלחתך ארבע עסרי שנין בתרתין בנתיך ושית שנין בענך ואשניתא ית אגרי עשר זמנין : מב אילולא פון אלהה דאבא אלהה דאברהם ודדחיל (לה) יצחק הוה בסעדי ארי כען ריקן שלחתני ית עמלי וית ליאות ידי גלי קדם יי ואוכח ברמשא : מג ואתיב לבן ואמר ליעקב בנתא בנתי ובניא בני ועאנא עני וכל די את חזי דילי הוא ולבנתי מה אעביד לאלין יומא דין או לבניהן דילידא : מד וכען אתא נגזר קים אנא ואת ויהי לסהיד ביני ובינך : מה ונסיב יעקב אבנא וזקפה קמא : מו ואמר יעקב לאחוהי לקוטו אבנין ונסיבו אבנין ועבדו דגורא ואכלו תמן על דגורא : מז וקרא לה לבן יגר שהדותא ויעקב קרא לה גלעד : מח ואמר לבן דגורא הדין סהיד ביני ובינך

נתינה לגר

ממנינא" ר"ל ע"י איזו סבה , ולא „דאשנית ממנינא" . גנבתי יום וגנבתי לילה , נטרית ביממא ונטרית בליליא · לכאורה מלת נטרית ל"ע , ותשבהי שהוא ט"ס וצ"ל „נטלית" בלמ"ד , כמו נטל הלב או נטל הכבד וכדומה , אבל ראיתי במחברת מנחם בן סרוק הנדפסה מחדש באות „נשר" שכתב על התרגום הזה שהוא בל' שני נטור , ולדעתי הוא לשון כסוי והעלמה , אבל עדיין קשה דא"כ היה צ"ל גנבתי בקמץ שנ' , ונראה כי גם לפרש"י שפי' כמו גנובת יום קשה דא"כ היה צ"ל מלעיל ולא מלרע , גם הי' צ"ל גנבתי התי"ו בדגש כמו אהבתי לדום (הושע י' י"א) וע"כ צ"ל שהוא כמו גְנַבְתִּי יום . ר"ל במה שינגב ביום ובלילה היה הכל על חשבוני , ואונקלוס הרגם רק הטעם ולא המלות . (מז) יגר שהדותא , יגר שהדותא · אף שבפ' הקודם ת' „גל" בתיבת „דגורא" שהוא מהם „דגר" לא רצה לשנות פה כהם , ומה

רמב"ן

ליום העקדה ואיננו רחוק · ועל דרך האמת יבא הלשון כפשוטו ומשמעו והוא מדת הדין של מעלה וממנו אמר הכתוב אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דויד מלכם ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים יאמר כן כי יבקשו הרחמים ומדת הדין שלמטה ויביאו פחד יצחק אל השם ואל טובו הנזכרים : ויוכח אמש · לשון תוכחה · ולא לשון הוכחה לשון רש"י ויותר נכון לשון הוכחה כי אמר למעלה ויוכיחו בין שנינו ואמר עתה כי האלהים היודע הנסתרות הוא הוכיח בין שניהם ולכך לא אמר ויוכח אותך אמש : (מג) ולבנותי מה אעשה לאלה היום · אמרו שהוא כמו ולבנותי מה אעשה להן היום והוא תוספת ביאור וכן אשר נשבענו שנינו אנחנו ביניכו ובינותינו אנחנו · ויותר נכון נראה שהוא דרך תמלה · ולבנותי מה אעשה לאלה אשר לפני כי נכמרו רחמי עליהן או לבניהן הנולדים בביתי והם לי כבני וזה טעם אשר ילדו ואמר זה כמתגלגל על דברי יעקב כי באתי אחריך לראות בנותי ומה אוכל לעשות להם טובה או לבניהם ועתה אטיב להן שתכרות לי ברית שלא תענה אותן ולא תקח עליהן נשים : (מד) והיה לעד · הקב"ה לשון רש"י ואיננו כמשמע אבל יאמר והיה הברית לעד בינותינו כי העובר עליו יקולל בכל אלות הברית כטעם והיו בך לאות ולמופת או טעמו נכרתה ברית בדבר קיים שיהיה לעד בינותינו על כן הרים יעקב אבן והוא מה שאמרו עד הגל הזה ועדה המצבה כטעם ויאמר יהושע הנה האבן הזאת תהיה בנו לעדה ויאמר יעקב לאחיו לאחי לבן הנזכר אשר באו עמו כי לא רצה לאמר כן לחמיו שהיו נוהג בו כבוד וכן ויקרא לאחיו לאכול לחם לאחי לבן ולא קרא ללבן לדרך כבודו כאלו הכל ברשותו והכל שלו ודומה להם ויאמר פרעה לאחיו מה מעשיכם ורש"י פי' לאחיו של יעקב כי הבאים עם לבן אוהביו ורעיו הם · ויתכן כי מה שאמר בלבן ויקח את אחיו עמו הם קרוביו בני משפחתו מזרע נחור אחי אברהם ועשה כן בעבור שלא ירצה להביא על יעקב אנשים נכרים שלא יריבו עמו בכח או יחמדו וינזלו ויגנבו מאשר לו והנה אלה קרובים ליעקב כמו ללבן על כן יקראו אחים לשניהם · ויש אומרים שאמר להם אחי דרך מוסר כמו שאמר לרועים אחי מאין אתם · ובב"ר אמרו ויאמר יעקב לאחיו אלו בניו שהיה קורא אותן בלשון כבוד אחיו אבל בויקרא לאחיו לאכול לחם לא פי' · והנכון מה שכתבתי תחלה : (מו) ויאכלו שם על הגל · אכלו שם מעט לזכרון או שהוא דרך הבאים בברית לאכול שניהם

ספורנו

כאונס אף על פי כן מידי תבקשנה · שלא כדין : (מא) והחלף את משכרתי · וזה הסף מה שאמרת כי אמנם אתה הוא שהחלפת משכרתי : (מג) והלאן לאחי · ואם החלפתי מבכורתך או שלהחיך ריקם לא הייתי נוטל דבר משלך שהכל שלי ובמרמה בא לידך לא כדין : ולבנותי · ושל בנותי הוא לנדונייא : מה אעשה לאלה · אף על פי שאוכל ליטול הכל מה אעשה לאלה לפרנסן אחר כך · ועתה מאחר שאיני חפץ להזיקך לכה ונכרתה ברית שגם אתה לא תזיקני : (מה) וירימה מצבה · להורות

מח וַיֹּאמֶר לָבָן הַגַּל הַזֶּה עֵד בֵּינִי וּבֵינְךָ הַיּוֹם עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ גַּלְעֵד׃ מט וְהַמִּצְפָּה אֲשֶׁר אָמַר יִצֶף יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ כִּי נִסָּתֵר אִישׁ מֵרֵעֵהוּ׃ נ אִם־תְּעַנֶּה אֶת־בְּנֹתַי וְאִם־תִּקַּח נָשִׁים עַל־בְּנֹתַי אֵין אִישׁ עִמָּנוּ רְאֵה אֱלֹהִים עֵד בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃ נא וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב הִנֵּה הַגַּל הַזֶּה וְהִנֵּה הַמַּצֵּבָה אֲשֶׁר יָרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃ נב עֵד הַגַּל הַזֶּה וְעֵדָה הַמַּצֵּבָה אִם־אָנִי לֹא־אֶעֱבֹר אֵלֶיךָ אֶת־הַגַּל הַזֶּה וְאִם־אַתָּה לֹא־תַעֲבֹר אֵלַי אֶת־הַגַּל הַזֶּה וְאֶת־הַמַּצֵּבָה הַזֹּאת לְרָעָה׃ נג אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי נָחוֹר יִשְׁפְּטוּ בֵינֵינוּ אֱלֹהֵי אֲבִיהֶם וַיִּשָּׁבַע יַעֲקֹב בְּפַחַד אָבִיו יִצְחָק׃ נד וַיִּזְבַּח יַעֲקֹב זֶבַח בָּהָר וַיִּקְרָא לְאֶחָיו לֶאֱכָל־לָחֶם וַיֹּאכְלוּ לֶחֶם וַיָּלִינוּ בָּהָר׃ מפטיר

לב א וַיַּשְׁכֵּם לָבָן בַּבֹּקֶר וַיְנַשֵּׁק לְבָנָיו וְלִבְנוֹתָיו וַיְבָרֶךְ אֶתְהֶם וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב לָבָן לִמְקֹמוֹ׃ ב וְיַעֲקֹב הָלַךְ לְדַרְכּוֹ וַיִּפְגְּעוּ־בוֹ מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים׃ ג וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב כַּאֲשֶׁר רָאָם

ת"א אם תענה את · יומא ע"ד כתובות מ"ז : ויפגעו בו · חולין י"ח ס' הזוהר פרשת מצורע ופרשת פנחס : ויאמר יעקב · ברכות ס"ב :

רש"י

סהדותא · תרגומו של גלעד : (מח) (על כן קרא שמו) גלעד · גל עד : (מט) והמצפה אשר אמר וגו' · המצפה אשר בהר הגלעד · וכמו שכתוב ויעבר את מצפה גלעד ולמה נקראת שמה מצפה · לפי שאמר כל אחד מהם לחבירו יצף ה' ביני וביניך אם תעבור את הברית : כי נסתר · ולא נראה איש את רעהו : (נ) בנתי בנתי · שני פעמים אף בלהה וזלפה בנותיו היו מפלגש : אם תענה את בנתי · למנוע מהן עונת תשמיש : (נא) יריתי · כמו ירה בים כזה שהוא יורה החץ : (נב) אם אני · הרי אם משמש בלשון אשר כמו עד אם דברתי דברי : לרעה · לרעה אי אתה עובר אבל אתה עובר לפרקמטיא : (נג) אלהי אברהם · קודש : ואלהי נחור · חול : אלהי אביהם · חול : (נד) ויזבח יעקב זבח · שחט בהמות למשתה : לאחיו · לאוהביו שעם לבן : לאכל לחם · כל דבר מאכל קרוי לחם כמו עבד לחם רב · נשחיתה עץ בלחמו : (ב) ויפגעו בו מלאכי אלהים · מלאכים של ארץ ישראל באו לקראתו

חול

רמב"ן

מלחם אחד לאהבה ולחברה ואחרי בואם בשבועה ובברית זבח להם זבח ועשה להם כרה גדולה · ויתכן כי טעם ויאכלו שם על הגל הזבח הנזכר למטה כי אמר להם לקטו אבנים ונעשה גל לאכל עליו ויהיה עד בבואנו בברית ואחרי כן אכלו עליו זבח וטעם ויאכלו לחם שעשה להם סעודה גדולה ללון עמו לא משתה בלבד : (מח) ויאמר לבן הגל הזה עד · אחרי

אבן עזרא

מצפה : (מט) וטעם יצף ה' · יראה · וכן צופה נתתיך : כי נסתר · אנהנו שיהיה כל אחד ממנו רחוק מחברו ולא ידאגו כשם רואהי : וטעם אשר אמר שב אל לבן · ויעקב קרא מצפה בעבור שאמר לו יצף ה' : (נ) אם תענה את בנותי · אמר הגאון פירושו אם לא תשכב עם נשיך וזאת לשון נכריה לא נשמע כמוהו בכל המקרא ואם היה כמשמעו מה יזיק · והטעם שלא יעשה להם רע ויכריחם על דבר שאינן חפיצות בו · ותרגום גלעד יגר שהדותא : (נא) אשר יריתי · הוא ואחיו שירו אבנים מגזרת ירה בים : ויריה אל מקום אחד : (נב) לא

רשב"ם

אעשה · היאך אוכל לעשות להם רעה : (מט) והמצפה · דכתיב את מצפה גלעד : יצף · מן צופה נתתיך : כמו ירב בארץ · מן פרה ורבה : (נא) יריתי · זקפתי יעקב ירה אותה בעצת לבן · כמו ירה בים : (ב) ויפגעו בו · לשומרו כדכתיב והנה אנכי עמך :

יְקַמָא הָדֵין עַל כֵּן קְרָא שְׁמַהּ גַּלְעֵד: מט וְסָכוּתָא דִּי אֲמַר יִסַּךְ מֵימְרָא דַּייָ בֵּינִי וּבֵינָךְ אֲרֵי נִתְכַּסֵּי גְּבַר מֵחַבְרֵהּ: נ אִם תְּעַנֵּי יָת בְּנָתַי וְאִם תִּסַּב נְשִׁין עַל בְּנָתַי לֵית אֱנָשׁ עִמָּנָא חֲזֵי מֵימְרָא דַּייָ סָהִיד בֵּינִי וּבֵינָךְ: נא וַאֲמַר לָבָן לְיַעֲקֹב הָא דְּגוֹרָא הָדֵין וְהָא קָמְתָא דִּי אֲקֵימִית בֵּינִי וּבֵינָךְ: נב סָהִיד דְּגוֹרָא הָדֵין וְסָהֲדָא קָמָא אִם אֲנָא לָא אֶעְבַּר לָךְ יָת דְּגוֹרָא הָדֵין וְאִם אַתְּ לָא תְעִבַּר לְוָתִי יָת דְּגוֹרָא הָדֵין וְיָת קָמְתָא הָדָא לְבִישׁוּ: נג אֱלָהֵהּ דְּאַבְרָהָם וֵאלָהֵהּ דְּנָחוֹר יְדוּנוּן בֵּינָנָא אֱלָהֵהּ דַּאֲבוּהוֹן וְקַיֵּים יַעֲקֹב בִּדְדָחֵיל לֵהּ אֲבוּהִי יִצְחָק: נד וּנְכַס יַעֲקֹב נִכְסְתָא בְּטוּרָא וּקְרָא לַאֲחוּהִי לְמֵיכַל לַחְמָא וַאֲכַלוּ לַחְמָא וּבִיתוּ בְּטוּרָא: א וְאַקְדֵּים לָבָן בְּצַפְרָא וּנְשַׁק לִבְנוֹהִי וְלִבְנָתֵהּ וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן וַאֲזַל וְתָב לָבָן לְאַתְרֵהּ: ב וְיַעֲקֹב אֲזַל לְאָרְחֵהּ וַעֲרַעוּ בֵהּ מַלְאֲכַיָּא דַּייָ:

נתינה לגר

שלא ת' שם „גל" במלת „יגר" יען כי הת"א איננו לשון כשדים וגם לא לשון סוריא, רק מעורבת משניהם, כמו שהארכתי במ"א. ואפשר, שתיבת „יגר" הוא מל' „גיריס" והוא כמו „הגלגל" בעברית. (מט) והמצפה, וסכותא· לכאורה קשה הלא לפרש"י ופי' הרמב"ן היא „מצפה" אשר בהר הגלעד, ומדוע שנה בארמית מבעברית? ודוחק לומר כי גם נמצאו איזו שמות ע"פ מתורגמים, ויותר קשה על התיב"ע שת' „וסכותא אתקריית" לכן נראה לדעתי לומר שמצפה ומצבה אחת היא, כידוע שבל' ארמית בהם הפ' תחת הב' כמ"ש הרמב"ן ע"פ „בקרת תהיה" (ויקרא י"ט כ') ואמר כי לכבוד יעקב קרא לגל גלעד, כי גם המצבה אשר בלשון ארמית היא „מצפה" תעיד על דבריו, ולכן כפל אח"כ „עד הגל הזה ועדה המצבה" ולא הזכיר „מצפה" יען כי היא היא, וזה מ"ש התרגום „סכותא" שהיא נראה למרחוק, ואם לא כוון הת"א על זה, אפשר לומר כפי' הפסוק אשר באמת הוא מוקשה מאד, שלבן הביא בתוך דבריו המצפה, והמצבה לא הזכיר? כי הוא אמר בלשון ארמית „המצבה אשר יצב ה'" ורק בלשונו נתחלפה הב' לפ', וכוונתו על המצבה בלבד, „ויצב הוא כמו „יציב" ובארמית שרש „יצב" הוא כמו „יסד" ודו"ק. (נג) אלהי אביהם, אלהא דאבוהון· מהתרגום משמע שהוא קדש והוא כדעת התגא בב"ר שהוא קדש.

אבן עזרא

אעבור· ברית זה הגל כמו עברו חק· וטעם לרעה לעשות רע ויש אומר לא העבור אלי אתה לרעה לי גם אני כן· כל אחד אמר ישפטו בינינו אלהי אבותינו· ויעקב אמר על אלהי אברהם ולבן אמר על אלהי נחור אבי אביו שהיה עובד עבודת כוכבים וכן העיד יהושע: (נג) וישבע יעקב בפחד אביו· כמי שהיה אבין מפחד ממנו. ויש אומר זה הפחד רמז ליום העקידה ואיננו רחוק: (א) לבניו· הם בני בנותיו: (ב) ויפגעו בו מלאכי אלהים· לעזרו בדרך· והוא לבדו ראה מחנה המלאכים

רמב"ן

שקראו יעקב גלעד דבר לבן בלשון יעקב הגל הזה עד ועל כן נקרא שמו גלעד כי בשם הזה הסכימו שניהם או שדברי לבן מתורגמין ללשון הקדש· וטעם והמצפה כתב רש"י והמצפה אשר בהר הגלעד כמו שכתוב ויעבור את מצפה גלעד למה נקראת מצפה אשר אמר כל אחד מהם לחבירו יצף ה' ואם כן הוא שם מקום גבוה בראש ההר· ולפי דעתי בהיא האבן שהקים יעקב מצבה והוא נמשך עם על כן קרא שמו גלעד והמצפה קרא כי אמר יצף ה' ואפשר שהוא מצפה גלעד שהמקום יקרא על שם האבן הזאת לעולם: (ב) ויפגעו בו מלאכי אלהים· לשון רש"י מלאכי ארץ ישראל יצאו לקראתו: מחנים שתי מחנות של חוצה לארץ באו עמו עד כאן ושל ארץ ישראל יצאו לקראתו· ואני תמה בזה שהרי עדיין לא הגיע יעקב לארץ ורחוק היה משם ושלח מלאכים אל עשו מרחוק ושם נאמר ויעבור את מעבר יבוק הנחל גבול בני עמון שהוא דרומית מזרחית לארץ ישראל ועדיין יש לו לעבור גבול בני עמון ומואב ואחרי כן ארץ אדום ותחלת ביאתו בארץ בשכם היה שנאמר

ספורנו

להורות שיהיה הדבר יציב וקיים: (מז) ויעקב קרא לו גלעד· שלא שנה את לשונו: (מח) ויאמר לבן הגל הזה עד· נכנע לקראו בלשונו של יעקב ואמר שיהיה עד על מה שיאמר עתה: (מט) והמצפה· וכן יעיד שם המצפה שהוא מקום סמוך לגל יהיה לעד מזכיר מה שנאמר: אשר אמר· וזה שאמר שהמצפה גם כן תעיד על דבריו הוא מפני שאמר אז לבן ליעקב יצף ה' ביני ובינך והיה לדיין ושופט: (נ) ראה אלהים עד· ראה שאם תבגוד כי המעול בו והוא יפרע ממך כענין ומעלה מעל בה' וכתב בעמיתו כאמרם ז"ל שהוא מכתב בשלישי שביניהם: (נג) אלהי אביהם· אמר לבן אין לך לאמן מה שיחדתי לדיין אלהי נחור עם אלהי אברהם כי אמנם אלהי נחור היה אלהיו של תרח שהיה אביהם של אברהם ושל נחור: וישבע יעקב בפחד אביו יצחק· שיצחק איננו בן תרח ונשבע שאלהיו של יצחק לבדו ישפוט אם יבגוד: (נד) ויקרא לאחיו· של לבן אבל לא הוצרך לקרות את לבן כי הוא היה אז כאב לבני יעקב: (א) ויברך אתהן· כבר אמרו אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך· אמנם סיפר ברכת לבן לבנותיו להורות שברכת האב אשר היא על בניו בכל נפשו בלי ספק ראוי שתחול יותר בהגלת גלם אלהים המברך

מַחֲנֵה אֱלֹהִים זֶה וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא מַחֲנָיִם׃ פ פ פ

קמ"ח פסוקי מחנים סימן · ומפטירין ויברח יעקב בהושע סי' י"ב :

סדר וישלח

ד וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו אֶל־עֵשָׂו אָחִיו אַרְצָה שֵׂעִיר שְׂדֵה אֱדוֹם׃ ה וַיְצַו אֹתָם לֵאמֹר כֹּה תֹאמְרוּן לַאדֹנִי לְעֵשָׂו כֹּה אָמַר עַבְדְּךָ יַעֲקֹב עִם־לָבָן גַּרְתִּי וָאֵחַר עַד־עָתָּה׃ ו וַיְהִי־לִי שׁוֹר וַחֲמוֹר צֹאן וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה וָאֶשְׁלְחָה לְהַגִּיד לַאדֹנִי לִמְצֹא־חֵן בְּעֵינֶיךָ׃ ז וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים אֶל־יַעֲקֹב לֵאמֹר בָּאנוּ אֶל־אָחִיךָ אֶל־עֵשָׂו וְגַם הֹלֵךְ לִקְרָאתְךָ וְאַרְבַּע־מֵאוֹת אִישׁ עִמּוֹ׃ ח וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֶר לוֹ וַיַּחַץ אֶת־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ

ת"א ויירא יעקב מאד ויצר לו · ברכות ד' סנהדרין צ"ח :

רש"י

לטותו לארץ : (ג) מחנים · שתי מחנות של חוץ לארץ שבאו עמו עד כאן ושל ארץ ישראל שבאו לקראתו :

חסלת פרשת ויצא

(ד) וישלח יעקב מלאכים · מלאכים ממש : ארצה שעיר · לארץ שעיר · כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה הכתוב ה"א בסופה: (ה) גרתי · לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר אינך כדאי לשנוא אותי על ברכות אביך שברכני הוה גביר לאחיך שהרי לא נתקיימה בי · ד"א גרתי בגי' תרי"ג כלומר עם לבן הרשע גרתי ותרי"ג מצות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים : (ו) ויהי לי שור וחמור · אבא אמר לי מטל השמים ומשמני הארץ זו אינה לא מן השמים ולא מן הארץ : שור וחמור · דרך ארץ לומר על שוורים הרבה שור אדם אומר לחבירו בלילה קרא התרנגול ואינו אומר קראו התרנגולים : ואשלחה להגיד לאדוני · להודיע שאני בא אליך : למצא חן בעיניך · שאני שלם עמך ומבקש אהבתך : (ז) באנו אל אחיך אל עשו · שהיית אומר אחי הוא אבל הוא נוהג עמך כעשו הרשע עודנו בשנאתו : (ח) ויירא ויצר · ויירא שמא יהרג ויצר לו אם יהרוג הוא את אחרים (ס"א שמא יהרוג אחרים ועוד גירסאות אחרות וע"ע במזרחי בספרם

רמב"ן

ויבא יעקב שלם עיר שכם אשר בארץ כנען אבל היתה המראה הזאת ליעקב כאשר בא בגבול אויביו להודיעו כי רבים אשר אתו מאשר אתם ונקרא שם המקום מחנים כי כן הדרך בשמות · או מחנים מחנהו ומחנה העליונים לומר כי מחנהו בארץ כמחנה המלאכים כלם מחנות אלהים מברכים לו ומודים לו בייחודו : (ד) וישלח יעקב · נכתבה הפרשה הזאת להודיע כי הציל הקב"ה את עבדו וגאלו מיד חזק ממנו וישלח מלאך ויצילהו ולמדנו עוד שהוא לא בטח בצדקתו והשתדל בהצלה בכל יכלתו ויש בה עוד רמז לדורות כי כל אשר אירע לאבינו עם עשו אחיו

אבן עזרא

סביב מחנהו · על כן קרא שם המקום מחנים · על שם שנים אחד שלו ואחד של מלאכים : חסלת פרשת ויצא

(ד) וישלח הנה ידענו כי ארץ אדום בין חרן ובין ארץ ישראל וזאת תשובה על הגאון שאמר כי סיני ושעיר ופארן סמוכים הם · ואלה המלאכים הם מעבדיו : (ה) כה תאמרון לאדני · אמר כן להם עד שיתברר אלם שהוא אדוניו וידברו עמו בדרך מוסר העבד : ואחר עד עתה · כאל"ף סימן המדבר וכנוח הנעלם שהוא אחריו תחת אל"ף השרש · וכן אני אהבי אהב · כי כבד על הלשון לבוניה ב' אלפי"ן וזאת מכבנין הקל : (ו) שור והמור · שם המין · ואשלחה להגיד · כי רצוני לעשות כל אשר יצוה וזה טעם למצא חן : (ז) גם הולך לקראתך · שהוגד לו שאתה בא : ויצר לו · זה הדבר מהבנין הכבד כמו והצר לך : ויחץ · נפתח היו"ד בעבור אות הגרון הבא אחריו

רשב"ם

(ד) וישלח יעקב · ויצו אותם לאמר · צוה אותם ואמר להם כה תאמרון · והשלוחים לא יודעין דאגתו של יעקב : עם לבן גרתי · כאשר ידעת במצות אבי ואמי שלא יתשוב בשבילו ברח : ואחר · כמו ואאחר כמו ואהב את יעקב כמו ואאהב וכן ואכל · ואהר · חסרון אלף של יסוד : (ז) באנו אל אחיך אל עשו למצאת חן בעיניו כאשר אמרת וגם הנה והוא מתוך ששכח בביאתך ובאהבתו אותך הולך לקראתך וארבע מ..ות איש עמו לכבודך · זהו עיקר פשוטו · וכן גם הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו : (ח) ויירא

יעקב

ג ואמר יעקב כד חזנון משריתא מן קדם יי הין וקרא שמא דאתרא ההוא מחנים:

ד ושלח יעקב אזגדין קדמוהי לות עשו אחוהי ארעא דשעיר חקלי אדום: ה ופקיד יתהון למימר כדנן תימרון לרבוני לעשו כדנן אמר עבדך יעקב עם לבן דרית ואוחרית עד כען: ו והוה לי תורין וחמרין ען ועבדין ואמהן ושלחית לחוי לרבוני לאשכחא רחמין בעינך: ז ותבו אזגדיא לות יעקב למימר אתינא לות אחוך לות עשו ואף אזיל לקדמותך וארבע מאה גוברין עמה: ח ודחיל יעקב לחדא ועקת לה ופליג ית עמא די עמה וית ענא וית תורי

נתינה לגר

לב (ד) מלאכים, אזגדין · ר"ל שלוחים, ולא ת' "מלאכיא" כלעיל בפסוק ב', משום שפי'

בעל הטורים

(ג) מחנים · נוטריקון מחותן חיילים נשל יעקב מלאכים: (ה) עם לבן גרתי · כלומר אע"פ שהייתי בבית לבן קיימתי תרי"ג מצות: ואחר עד עתה · ואו"ת א"כ שקיימתי המצות באו וכלאם עמי ואחר עד עתה כלומר אני צריך להתאחר עד שיעברו עתה ע' של בבל ות' של מצרים וס' אלפים ויבא אלף השביעי שהם ימות המשיח ואח"כ ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו · ד"א גרתי אותיות תגרי · שהייתי עם לבן שהי"ל עמי תגרי ואני איש ריב ובעל מלחמה והכל כדי להפחידו: גרתי · ב' במסורה הכא ואידך אויה לי כי גרתי משך בשביל שיעקב ירא מעשו וקראו אדוני והקב"ה הבטיחו כבר ומרתיך בכל אשר תלך גרם לבניו שנשתעבדו גרים בין האומות: (ו) ויהי לי שור וחמור · ולא הזכיר מינים אחרים אלא רמז ליוסף שהוא שטנו של עשו וליששכר שעוסקין בתורה לקיים הקול קול יעקב בבתי מדרשות [וגבי יוסף כתיב בכור שורו וגו' וגבי יששכר כתיב חמור גרם]: לי שור (וחמור) בגימ' שנולד יוסף · שור בגי' קרן יוסף: ויהי לי שור · וי לי שיתחברו עמהם השור והחמור הטמא והטהור יחדו: (ח) ויירא יעקב אע"פ שנאמר לו והיה זרעך כעפר הארץ אשר

רמב"ן

יפרע לנו תמיד עם בני עשו וראוי לנו לאחוז בדרכו של צדיק שהזמין עצמו לשלשת הדברים שהזמין הוא עצמו לתפלה ולדורון ולהצלה בדרך מלחמה (ע"פ חקי המדינה) לברוח ולהנצל וכבר ראו רבותינו הרמז הזה מן הפרשה הזאת כאשר אזכיר: אל עשו אחיו ארצה שעיר · בעבור היות נגב ארץ ישראל על ידי אדום ואביו יושב בארץ הנגב יש לו לעבור דרך אדום או קרוב משם על כן פחד אולי ישמע עשו והקדים לשלוח אליו מלאכים לארצו וכבר תפשוהו החכמים על זה אמרו בב"ר מחזיק באזני כלב אמר לו הקב"ה לדרכו היה מהלך והיית משלח אצלו ואומר לו כה אמר עבדך יעקב · ועל דעתי גם זה ירמוז כי אנחנו התחלנו נפילתנו ביד אדום כי מלכי בית שני באו בברית עם הרומיים ומהם שבאו ברומה והיא היתה סבת נפילתם בידם וזה מוזכר בדברי רבותינו ומפורסם בספרים: (ה) כה תאמרון לאדני לעשו כה אמר עבדך יעקב · צוה אותם שיאמרו לאדני לעשו אנחנו שלו או שלוחים אליו ולאמר לו כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי ודומה לו בפרשה למי אתה או שקראו יעקב בפניהם אדני עשו להזהירם שלא יזכירוהו אפילו שלא בפניו רק דרך כבוד בראותם כי אדונם קורא אותו אדני · ודע כי הכבוד הזה שהיה יעקב עושה לאחיו בפחדתו לאמר אדני ועבדך בעבור כי המנהג בצעיר לתת מעלה וכבוד אל הבכור כאלו הוא אביו כאשר רמזה לנו התורה גם לרבות אחיך הגדול והנה יעקב לקח בכורתו ואת ברכתו ועשו שוטם אותו עליהם ועתה היה מראה לו כאלו אין המכירה ההיא אצלו כלום וכי הוא נוהג בו בכבוד האב להוציא את המשטמה מלבו: (ו) ואשלחה להגיד לאדני · להודיע שאני בא אליך למצא חן בעיניך שאני שלם עמך ומבקש אהבתך לשון רש"י רצה לומר שאינו מוסב למעלה אבל יאמר ואשלחה להגיד לאדני כי אני בא למצוא חן בעיניך ולעשות ככל אשר יצוה אדוני ויותר נכון שיוסב למעלה ואשלחה להגיד לאדני שיש לי עושר ונכסים וכבוד לעשות בו חפצך ורצונך ירמוז שישלח לו דורון משם או שיקח הוא משלו מה שיחפוץ וכן אמר מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי ויאמר למצא חן בעיני אדני: (ז) וישובו המלאכים אל יעקב לאמר · השלוחים האלה עשו שליחותם אבל לא סיפר הכתוב זה כי אין צורך: ומעט וגם הולך לקראתך · לאמר כאשר אתה הולך לקראתו כן הוא הולך לקראתך ומהר תפגשו זה בזה: (ח) ויירא יעקב מאד · בעבור שאמרו לו כי יצא עשו מעירו והוא בא לקראת יעקב ועוד שלקח עמו אנשים רבים ארבע מאות היה ירא לנפשו מאד כי אמר לא לקח כל אלה רק להלחם בי · והנראה בעיני בענין הזה כי עשו לא קבל השלוחים כהוגן

ספורנו

כאמרו בעבור תברכך נפשי: (ג) מחנה אלהים זה · המחנה שלי שפגעו בו מלאכי אלהים אין ספק שהוא מחנה אלהים כענין ויקרא למקום אל בית אל כי שם נגלו אליו האלהים: מחנים · שתי מחנות אלהים של מלאכים ושלו כמשפט סימן ברכים הבא לאחר שהיה מלעיל המורים על מספר שנים כמו פעמים שבועים שנתים וזולתם:

(ד) וישלח יעקב מלאכים · לדעת מה בלב אחיו לדעה מה יעשה לו: ארצה שעיר שדה אדום · אל גליל שעיר לאותו שחלק ממנו שהיה דר שם אדום כי אז לא כבש עדיין את כל החורי יושבי הארץ: (ה) ואחר עד עתה · לסיבך לא באתי להשתחוות לך עד עתה: (ו) למצוא חן בעיניך · כי אין ספק אצלי שתשמח על היות לי עושר וכבוד ולמצא חן בעיניך כשאתברך בזה: (ז) וגם הולך לקראתך · לא בלבד רצונו שלא היתה בעיניו כל בשורה מוצאת כאשר הגדנו את

עשך

וְאֶת־הַצֹּאן וְאֶת־הַבָּקָר וְהַגְּמַלִּים לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת׃ ט וַיֹּאמֶר אִם־יָבוֹא עֵשָׂו אֶל־הַמַּחֲנֶה הָאַחַת וְהִכָּהוּ וְהָיָה הַמַּחֲנֶה הַנִּשְׁאָר לִפְלֵיטָה׃ י וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי אָבִי יִצְחָק יְהוָה הָאֹמֵר אֵלַי שׁוּב לְאַרְצְךָ וּלְמוֹלַדְתְּךָ וְאֵיטִיבָה עִמָּךְ׃ יא קָטֹנְתִּי מִכֹּל הַחֲסָדִים וּמִכָּל־הָאֱמֶת אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־עַבְדֶּךָ כִּי בְמַקְלִי עָבַרְתִּי אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה וְעַתָּה הָיִיתִי לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת׃ יב הַצִּילֵנִי

ת"א והיה המחנה • סנהדרין ל"ט: קטנתי מכל • תענית כ':

רש"י

שביניהם): (ט) המחנה האחת והכהו • מחנה משמש לשון זכר ולשון נקבה אם תחנה עלי מחנה הרי נקבה• המחנה הזה לשון זכר • וכן יש שאר דברים משמשים לשון זכר ולשון נקבה• השמש יצא על הארץ • מקצה השמים מוצאו הרי לשון זכר • והשמש זרחה על המים הרי לשון נקבה • וכן רוח • והנה רוח גדולה באה הרי לשון נקבה • ויגע בארבע פנות הבית הרי לשון זכר• רוח גדולה וחזק מפרק הרים הרי לשון זכר ולשון נקבה • וכן אש • ואש יצאה מאת ה' לשון נקבה אש לוהט לשון זכר: והיה המחנה הנשאר לפליטה • על כרחו כי אלחם עמו התקין עצמו לשלשה דברים • לדורון ולתפלה ולמלחמה • לדורון והעבור המנחה על פניו • לתפלה אלהי אבי אברהם • למלחמה והיה המחנה הנשאר לפליטה: (י) ואלהי אבי יצחק • ולהלן הוא אומר ופחד יצחק ועוד מהו שחזר והזכיר שם המיוחד היה לו לכתוב האומר אלי שוב לארצך וגו' אלא כך אמר יעקב לפני הקדוש ברוך הוא שתי הבטחות הבטחתני אחת בצאתי מבית אבי מבאר שבע שאמרת לי אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק ושם אמרת לי ושמרתיך בכל אשר תלך ובבית לבן אמרת לי שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך ושם נגלית אלי בשם המיוחד לבדו שנאמר ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך וגו' בשתי הבטחות אלו אני בא לפניך: (יא) קטנתי מכל החסדים • נתמעטו זכיותי על ידי החסדים והאמת שעשית עמי לכך אני ירא שמא משהבטחתני נתלכלכתי בחטא ויגרום לי להמסר ביד עשו: ומכל האמת • אמיתת דבריך ששמרת לי כל הבטחות שהבטחתני: כי במקלי • לא היה עמי לא כסף ולא זהב ולא מקנה אלא מקלי לבד ומ"א נתן מקלו בירדן ונבקע הירדן:

רמב"ן

ולא השגיח עליהם ואולי לא היו לפניו כי לא נתן רשות שיבאו לפניו וידברו עמו כלל כי היה הכתוב מספר ששאל להם מה שלום אחי ומה ענינו ועניין ביתו ובניו וקראו לו בשלומי ואמרו לו כי אני הולך לקראתו לראותו והם היו מגידים כן ליעקב והכתוב לא הזכיר שיאמרו השלוחים דבר בשם עשו אבל עברתו שמורה בלבו ולעשות לו רעה היה הוא הולך בחיל הזה והנה השלוחים חקרו במחנה וידעו כי הוא הולך לקראת יעקב • וזה טעם וגם כי אמרו באנו אל אחיך אל עשו ולא ענה אותנו דבר ולא שלח לך דבר שלום וגם הולך לקראתך בזרוע וחיל ולכך הוסיף לו פחד על פחדו ויירא יעקב מאד ויצר לו וכן אמרו רבותינו כי השלוחים הכירו בו שנאה אמרו באנו אל אחיך

אבן עזרא

כמו ויעל מנה: (ט) מחנה • זכר ונקבה • כבית ומקום: והיה המחנה הנשאר לפליטה • אולי יהיה שיברחו • או תשוך חמת אחיו בהכותו המחנה האחת או יבא להם ריוח והצלה מהשם וכמוהו אם תחזק ארם ממני והיית לי לישועה • ומה שאמר רבינו שלמה שיהיה לפליטה בעל כרחו זה דרך דרש • ואם השם אמר לו והיה זרעך כעפר הארץ • לא ידע אם על אלה או על אחרים • כי הנה יוסף כאשר נמכר היה יעקב חי ולא ידע כי אין נבואה יודע הנסתרות אם לא יגלה לו השם • ואלישע אמר וה' העלים ממני • גם זאת תשובה לשואלים איך פחד יעקב והשם הבטיחו • והוא אומרו ואהיה עמך • גם זה פי' ואיטיבה עמך • שיהכן שימלט הוא לבדו • ועוד ידענו כי כל עון קטן וגדול כנגד העושה על כן העון הקל גדול • ויעקב פחד שמא חטא או שגג במחשבתו ובעבור זה לא יהיה השם עמו • ואל תתמה כי הנה משה שאין למעלה ממנו והוא שלחו להוציא את ישראל ממצרים בעבור שגגתו שלח מלאך להמיתו: (יא) קטנתי • כמו גם יכלתי • והטעם שתום אני וקטן עד שתעשה עמי כל החסדים • וכבר פירשתי חסד ואמת:

רשב"ם

יעקב • בלבו אעפ"י שהראה לשלוחים כי לכבודו נתכוון הוא לא האמין שמחשבת עשו לטובה אלא לרעה: ויצר • מגזרת צרור את המדינים • וכן הוא ותקל גברתה • מן קלל: ויחץ • מן אשר חצה משה: (ט) לפליטה • שהיו רחוקים המחנות זה מזה ואם יראו פורענות יברחו: המחנה האחת • לשון נקבה הוא כדכתיב אם תחנה עלי מחנה: הנשאר • לשון זכר • הרבה מצינו תיבות פעמים זכר פעמים נקבה • כמו השמש יצא על הארץ • והך השמש • רוח סערה עושה דברו • ורוח באה מעבר המדבר ויגע בארבע פינות הבית • (י) אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק • שהבטחתני בלשון זה בצאתי מבאר שבע ויאמר אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק: (יא) קטנתי מכל • מלהיות לי החסדים וגו' וכן קטן מהכיל את העולה ואת השלמים ולפי שעשית לי

ומשריתא לתרין משרין: ט ואמר אם ייתי עשו למשריתא חדא וימחנה ויהי (נ״א וימחנה ותהי) משריתא דישתארא לשיזבא: י ואמר יעקב אלהה דאבא אברהם ואלהה דאבא יצחק יי דיאמר לי תוב לארעך ולילדותך ואוטיב עמך: יא זעירן זכותי מכל חסדין ומכל טבון די עבדת עם עבדך ארי יחידי עברית ית ירדנא הדין וכען הויתי לתרין (נ״א לתרתין) משרין: יב שיזבני כען מידא דאחי

נתינה לגר

כפשוטו וכן פירשו רוב המפרשים. (ט) והכהו והיה המחנה, וימחנה ויהי משריתא:· יותר נראה סגי׳ וימחנה ותהי, כי „מחנה״ הרגם בלשון נקבה, לא כהעברי אשר ישמש בו זכר ונקבה כמ״ש רש״י פה, וכמ״ש הראב״ע בכמה מקומות, כי כל שאין בו רוח חיים זכרהו ונקבהו, ואפשר נשנה ג״כ גירסת „ויהי״ וכוונתו על הזכרים אשר הם במחנה, וכן מלינו כ״פ בתרגומו. (יא) קטנתי, זעירן זכותי· ר״ל זכיותי קטנות יותר מהחסדים. מכל החסדים ומכל האמת, מכל חסדין ומכל טבון· הקשה בעל ס׳ מיני תרגומא, מדוע שנה לתרגם פה מדרכו להרגם תמיד „טבון וקשוט״? ואפשר משום שכתוב פה „חסדים״ בל״ר ע״כ תרגם גם טבון בל״ר. ויותר נכון משום שכבר אמר הכתוב „מכל״ ולא שייך לומר „מכל קשוט״ שיורה שיש ח״ו במאמרו ית׳ דברים בלתי נאמנים וזה תרוף, ולכן ת׳ טבון, וממילא הוכרח לת׳ חסדים „חסדין״ וערמב״ן שכתב כי חסדים הוא הצלת נפשו ואמת הוא הצלת העושר והרכוש. במקלי, יחידי. ת׳ הטעם ולא המלות.

בעל הטורים

שיתקיים בזרע אחר שיוליד אחר כן: (ט) ואיטיבה· מלא יו״ד הפלל שיעמדו לו יו״ד נסיונות של אברהם: (י) קטנתי· יו״ד כשופה אע״פ שנתברכתי ביו״ד ברכות ירא אני שמא יגרום לי החטא: במקלי· בגימ׳ יעקב פי׳ נגופי לבדי ד״א בזכות יעקב עברו ישראל את הירדן [כדאי׳ בילקוט רמז קל״א]: (יב) הצילני נא מיד· ר״ת הנך רמז לכמן שילא להכות את על

רמב״ן

אל עשו אתה נוהג בו כאח והוא נוהג עמך כעשו אבל בסוף כאשר ראה הכבוד הגדול שעשה לו יעקב אשר הפיל עצמו לפניו שהשתחוה ארצה שבע פעמים מרחוק עד גשתו אליו נכמרו רחמיו וחשב כי הוא מודה בבכורתו וגדולתו עליו כאשר פרשתי ויתנחם בזה כי הלבבות לה׳ המה לכל אשר יחפוץ יטה אותם: (ט) והיה המחנה הנשאר לפליטה· על דרך הפשט זה באולי כי אמר אולי ינצל המחנה האחר כי בהכותו האחד יברחו או תשוב רצונו או תבא להם הצלה מאת השם וכן אמרו בב״ר למדתך תורה דרך ארץ לא יניח אדם כל ממונו בזוית אחת ורש״י כתב והיה המחנה הנשאר לפליטה על כרחו כי אלחם עמו התקין עצמו לשלשה דברים לתפלה ולדורון ולמלחמה וראיתי במדרש מה עשה זיינם מבפנים והלבישם בגדים לבנים מבחוץ והתקין עצמו לשלשה דברים וכן עיקר· והכונה בזה כי יעקב יודע שאין זרעו כלו נופל ביד עשו אם כן ינצל המחנה האחד על כל פנים וגם זה ירמוז שלא יגזרו עלינו בני עשו למחות את שמנו אבל יעשו רעות עם קצתנו בקצת הארצות שלהם מלך אחד מהם גוזר בארצו על ממוננו או על גופנו ומלך אחר מרחם במקומו ומציל הפלטים וכך אמרו בב״ר אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו אלו אחינו שבדרום והיה המחנה הנשאר לפליטה אלו אחינו שבגולה גם ראו כי לדורות תרמוז זאת הפרשה: (יא) קטנתי מכל החסדים ומכל האמת· נתמעטו זכיותי ע״י חסדים ואמת שעשית עמי לכך אני ירא שמא משהבטחתני נתקלקלתי בחטא ויגרום לי להמסר ביד עשו לשון רש״י ואיננו נכון בלשון הכתוב ועוד כי אמר אחרי כן ואתה אמרת היטב איטיב עמך ושמתי את זרעך כחול הים ומה יועיל הבטחון ההוא אם גרם החטא אח״כ ועוד כי יעקב הזכיר שתי הבטחות שהבטיחו הקב״ה בבית אל ובחרן ואמר תחלה מה שנאמר לו בחרן ה׳ האומר אלי שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך והוא שנאמר לו בצאתו מבית לבן שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך· והנה אחרי כן לא היטיב לו ככל החסדים וככל האמת האלה שיתמעטו זכיותיו על ידיהם אבל קטנתי לומר כי קטון הוא מהיותו ראוי לכל החסדים שעשה עמו וכן מי יקום יעקב כי קטון הוא מהיותו יכול לסבול כל הנגזר עליו· וכן אמרו בב״ר קטנתי רבי אבא אמר איני כדאי והחסדים הם הטובות שעשה עמו בלא נדר והאמת הטובה אשר הבטיחו ואמת לו הבטחתו יאמר שאיננו ראוי שיבטיחנו ויעשה לו אותן טובות שהבטיחו בהן ולא לטובות האחרות הבות שעשה עמו ולא הבינותי דעת אונקלוס שתרגם מכל חסדין ומכל טבון והוא רגיל לתרגם חסד ואמת טיבו וקשוט ואולי עשה חסדים הצלתו אשר הצילו פעמים רבות מכל צרותיו ועשה אמת כל הטוב הזה שהיה לו כי נתן לו בנים

ספורנו

לשונך אבל גם הולך לקראתך עם ד׳ מאות איש ואין זה אלא להלחם כענין ויצא אדום לקראתו בעם כבד: (ט) והיה המחנה הנשאר לפליטה· כי בעוד שיעש אל השלל הראשון ימלט השני בכלי מלחמה או בבריחה: (י) אלהי אבי אברהם· הקדים בסדר שבחי המקום וחסדיו והזכיר זכות אבות כסדר אנשי כנסת הגדולה בתחלת י״ח ברכות: (יא) קטנתי מכל החסדים· לא הייתי ראוי לכל אותם החסדים: ומכל האמת· בטוב בעשית עמדי בזכות אבותי ובאמת הדרך שעשית עבדי

נָא מִיַּד אָחִי מִיַּד עֵשָׂו כִּי־יָרֵא אָנֹכִי אֹתוֹ פֶּן־יָבוֹא וְהִכַּנִי אֵם עַל־בָּנִים׃ יג וְאַתָּה אָמַרְתָּ הֵיטֵב אֵיטִיב עִמָּךְ וְשַׂמְתִּי אֶת־זַרְעֲךָ כְּחוֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפֵר מֵרֹב׃ שני יד וַיָּלֶן שָׁם בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיִּקַּח מִן־הַבָּא בְיָדוֹ מִנְחָה לְעֵשָׂו אָחִיו׃ טו עִזִּים מָאתַיִם וּתְיָשִׁים עֶשְׂרִים רְחֵלִים מָאתַיִם וְאֵילִים עֶשְׂרִים׃ טז גְּמַלִּים מֵינִיקוֹת וּבְנֵיהֶם שְׁלֹשִׁים פָּרוֹת אַרְבָּעִים וּפָרִים עֲשָׂרָה אֲתֹנֹת עֶשְׂרִים וַעְיָרִם עֲשָׂרָה׃ יז וַיִּתֵּן בְּיַד־עֲבָדָיו עֵדֶר עֵדֶר לְבַדּוֹ וַיֹּאמֶר אֶל־עֲבָדָיו עִבְרוּ לְפָנַי וְרֶוַח תָּשִׂימוּ בֵּין עֵדֶר וּבֵין עֵדֶר׃ יח וַיְצַו אֶת־הָרִאשׁוֹן לֵאמֹר כִּי יִפְגָשְׁךָ עֵשָׂו אָחִי וּשְׁאֵלְךָ לֵאמֹר לְמִי־אַתָּה וְאָנָה תֵלֵךְ וּלְמִי אֵלֶּה לְפָנֶיךָ׃ יט וְאָמַרְתָּ

ת"א רחלים מאתים · תולין קל"ז : בצ"ל

רש"י

(יב) מיד אחי מיד עשו · מיד אחי שאין נוהג עמי כאח אלא כעשו הרשע : (יג) היטב איטיב · היטב בזכותך איטיב בזכות אבותיך : ושמתי את זרעך כחול הים · והיכן אמר לו כן והלא לא א"ל אלא והיה זרעך כעפר הארץ אלא שאמר לו כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך ולאברהם אמר הרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים : (יד) הבא בידו · ברשותו וכן ויקח את כל ארצו מידו ומ"א מן הבא בידו אבנים טובות ומרגליות שאדם צר בצרור ונושאם בידו · דבר אחר מן הבא בידו מן החולין שנטל מעשר כמה דאת אמר עשר אעשרנו לך והדר לקח מנחה : (טו) עזים מאתים ותישים עשרים · מאתים עזים צריכות כ' תיישים וכן כולם הזכרים כדי צורך הנקבות ובב"ר דורש מכאן לעונה האמורה בתורה הטיילים בכל יום הפועלים שתים בשבת החמרים אחת בשבת הגמלים אחת לשלשים יום הספנים אחת לששה חדשים ואיני יודע לכוין המדרש הזה בכוון אך נראה בעיני שלמדנו מכאן שאין העונה שוה בכל אדם אלא לפי טורח המוטל עליו שמצינו כאן שמסר לכל תיש עשר עזים וכן לכל איל לפי שהם פנויים ממלאכה דרכן להרבות תשמיש ולעבר עשר נקבות ובהמה משנתעברה אינה מקבלת זכר ופרים שעוסקים במלאכה לא מסר לזכר אלא ד' נקבות ולחמור שהולך בדרך רחוקה שתי נקבות לזכר וגמלים שהולכים דרך יותר רחוקה נקבה אחת לזכר : (טז) גמלים מיניקות שלשים · ובניהם עמהם ומ"א בניהם בנאיהם זכר כנגד נקבה ולפי שצנוע בתשמיש לא פרסמו הכתוב : ועירים · חמורים זכרים : (יז) עדר עדר לבדו · כל מין ומין לעצמו : עברו לפני · דרך יום או פחות ואני אבא אחריכם : ורוח תשימו · עדר לפני חבירו מלא עין כדי להשביע עינו של אותו רשע ולתווהו על ריבוי הדורון : (יח) למי אתה · של מי אתה מי שולחך ותרגומו דמאן את : ולמי אלה לפניך · ואלה שלפניך של מי הם למי המנחה הזאת שלוחה · למ"ד משמשת בראש התיבה במקום של כמו וכל אשר אתה רואה לי הוא שלי הוא · לה' הארץ ומלואה · של ה' : (יט) ואמרת לעבדך ליעקב · על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון שאלת למי אתה לעבדך ליעקב

רשב"ם

לי החסדים ואמת יותר מן הראוי לי ואני עדיין לא קימתי נדרי ולא עבדתיך כראוי לכך אני ירא אעפ"י שהבטחתני שאינך דן את האדם אלא לפי מעשיו כמו שמצינו בחזקיה שאמר לו הנביא מת אתה ולא תחיה ואעפ"כ בתפלת חזקיה הוסיף הקב"ה על ימיו חמש עשרה שנה : (יב) פן יבא והכני · לפי שקטנתי מכל החסדים כאשר פרשתי : (יג) ואתה אמרת היטב איטיב עמך · אעפ"י שאין אתה מחויב לקיים לי הבטחתך שהרי קטנתי וגו' אעפ"כ עשה למען כבוד שמך שתתקיים הבטחתך כמו שאמר משה להקב"ה כשרצה לכלות את ישראל ולמה יאמרו מצרים ברעה · ובמקום אחר מבלתי יכולת ה' וגומר וישחטם במדבר וגו' ואמר לו הקב"ה סלחתי כדבריך וינחם ה' על הרעה : (טז) ובניהם · לפי פשוטו בניהם ממש והיו בהם זכרים : (יז) ורוח תשימו · דרך כבוד הוא למתנות הרבה זה אחר זה : (יח) למי אתה · עבד · והם השיבו לעבדך

מידא דעשו ארי דחל אנא מניה דילמא ייתי וימחנני אמא על בניא: יג ואת אמרת אוטבא אוטיב עמך ואשוי ית בניך סגיאין כחלא דימא די לא יתמנון מסגי: יד ובת תמן בליליא ההוא ונסיב מן דאיתי בידיה תקרבתא לעשו אחוהי: טו עזי מאתן ותישיא עסרין רחלין מאתן ודכרין עסרין: טז גמלי מינקתא ובניהון תלתין תורתא ארבעין ותורי עסרא אתנן עסרין ועירי עסרא: יז ויהב ביד עבדוהי עדרא עדרא בלחודוהי ואמר לעבדוהי עברו קדמי ורוחא תשוון בין עדרא ובין עדרא: יח ופקיד ית קדמאה למימר ארי יערענך עשו אחי וישאלנך למימר למן את ולאן את אזיל ולמן אלין דקדמך: יט ותימר לעבדך ליעקב תקרבתא היא דמשלחא

בעל הטורים

בנים כדכתיב טף ונשים: והכני · ב׳ במסרה ככא ואידך (ש״א י״ז) אם יוכל להלחם אתי והכני גבי גלית לומר מה יעקב נתיירא אף דוד נתיירא · מה יעקב נרדף אף דוד נרדף וכשם שיעקב ניצול מעשו אף דוד ניצול מגלית וזכות יעקב עמד לדוד וכשם שגבי דוד היה מלחמה אף יעקב הכין עצמו למלחמה שהתקין עצמו לג׳ דברים: אם על בנים ב׳ במסרה ככא ואידך (הושע י׳ י״ד) אם על בנים רוטשה בסנחריב מלך אשור שאמר להשחית את ישראל כמו עשו שבא להלחם עם יעקב וכן לא תקח האם על הבנים רמז לגליות: (יד) מן הבא בידו מנחה לעשו · בשלח לו אבנים טובות שאדם צורכן בידו · מנחה בגימ׳ אבנים: (טו) עזים מאתים · כל הפסוק מסיים במ״ם וכן פסוק ומנחתם ונסכיהם שבשביל כבהמות ששלח לעשו הם תק״ן קרבנות בשנה כדמפורש בפ׳ פינחס [עי׳ וי״ר פ׳ ז׳ · וא״א לכוין חשבונם ואיך שיהיה כוונתם חוץ התמידים ועי׳ בהקדמת הרמב״ם לס׳ קדשים] והם ח׳ ממי״ן וכנגדם מלכו ח׳ מלכים באדום לפני מלוך מלך בישראל · ד״א לכך מסיים הכל במ״ם לפי שכל הבהמות ששלח לו היו בעלי מומים שלא יקריב מהם קרבן (לכאו׳ ק׳ הא לב״נ לא הוי מום אלא מחוסר אבר וא״א שכולם היו מחוסרי אבר דודאי ירגיש עשו ואולי כוונתו למ״ש הסמ״ע מוסר פ׳ ל״ו ע״ש): (יז) ורוח · ב׳ הכא ואידך רוח והצלה יעמוד ליהודים רמז לצרות הבאים שיהגו דורון לגריהם: (יח) ויצו את הראשון · ד״פ (ר״ל ד׳ ווויים עם גם כל ההולכים) כנגד ד׳ מלכיות: ולמי · ג׳ במסרה הכא ואידך (ש״א ט׳) ולמי כל חמדת ישראל · (קהלת ד׳) ולמי אני עמל · לומר כל חמדת ישראל ועמלם נטלו בני עשו וזכו ולמי כל חמדת ישראל ולמי אני עמל ולמי אלה לפניך · ד״א כך אמר יעקב

אבן עזרא

(יב) והכני · מגרת עצמו ואחר עמו כמו ושני שרי גדודים וכן הוא והכני והכה אם על בנים: (יג) עזים מאתים · בגאון שם הנקבות עשר לזכר · ולפרים ד׳ · ולעיירים שנים · כי ידע תולדתם: (יז) ורוח תשימו · הפרש · וקרוב ממנו כי היתה רוחה · הפרשה בין מכה למכה · כמו ורוח לשאול: (יח) ושאלך לאמר . כמו כי אשכן:

רמב״ן

ובנות ועושר ונכסים וכבוד · והנכון בעיני כי החסדים הקיימים יקראו אמת כי היא מגזרת אמנה כהעם ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם ענין קיום לחמו נתן מימיו נאמנים כאשר היה תחלה לא כמו אכזב מים לא נאמנו: (יב) והכני אם על בנים · פירשו בו והכני והכה אם על בנים וכן רבים: (יג) ואתה אמרת היטב איטיב עמך · אע״פ שהיתה פחדתו פן יגרום החטא אמר עשית עמדי חסדים גדולים שלא הייתי ראוי להם כל שכן שיש לעשות עמי חנם החסד הזה אשר הבטחתני עליו שתיטיב לי ותרבה את זרעו ואין חטאי ראוי למנוע ממני הטובה אשר הבטחתני בה כי גם מתחלה לא הייתי ראוי לה אם עונות תשמור לי ולא הבטחתני עליה בעבור מעשי רק בחסדיך הרבים · ויש אומרים כי יעקב היה חומל על בניו ועל ביתו פן יכה אותם עשו כי לא היה יודע בהבטחת והיה זרעך כעפר הארץ אם על אלה או על אחרים כי יתכן שימלט הוא לבדו וירבה עוד זרעו ואיננו נכון בעיני כי אם היתה זאת מחשבתו איך אמר בתפלתו ואתה אמרת היטב איטיב עמך ושמתי את זרעך ועוד כי שם נאמר לו והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך והשיבותיך אל האדמה הזאת כי לא אעזבך ואם יהיו בניו טפלים בחרב אחיו אין ההבטחה הזאת קיימת ולזה ירמוז באמרו היטב איטיב עמך · וכן ואיטיבה עמך כי כל זה ממה שנאמר לו והיה עמך אבל הכל מיראת חטא כי דרך הצדיקים ליראה תמיד והיה מתירא אולי אפילו משיצא משם חטא בטוחו בברית עם לבן עובד עבודת כוכבים או בדבר אחר ושגיאות מי יבין: (יד) מן הבא בידו מנחה · יאמר כי עשה מנחה מאשר עמו כי עשרו היה צאן ובקר ומהם שלח כי בדרך היה ואיננו מקום לשלוח לו כלי כסף וכלי זהב ומגדנות: (יז) ורוח תשימו בין עדר · כדי להשביע עיניו של אותו הרשע ולתווהו על הדורון ופסרו בב״ר שיש בזה רמז אמר יעקב לפני הקב״ה רבש״ע אם יהיו צרות באות על בני לא

ספורנו

לפניו מצורת הדין אני מבקש שתצילני כענין אמרו כגודל הסדך וכאשר נשאת לעם הזה: (יב) והכני אם על בנים · יכה אותי בזה שיהרוג אם על בנים גם שאוכל אני להמלט מידו: (יג) ואתה אמרת היטב איטיב עמך · ואם יקרה זה יהיה הפך מה שאמרת להיטיב עמי אם ארצה באבדן מולדתי: ושמתי את זרעך · והנה הפך זה גם כן יהיה אם יכרית זרעי וראוי שתעשה עמם בעבור כבוד שמך לקיים הבטחתך אף על פי שאיני ראוי לה כענין אם עונינו ענו בנו ה׳ עשה למען שמך: (יז) עדר עדר לבדו · כדי שיראה שיש בכל מין מנין זכרים ונקבות כפי הראוי למלאכת המקנה שיוכל לפרות ולרבות כאמרו קח נא את ברכתי שהיתה מנחה מוכנת לברכה שהיא תוספת טובה: ורוח תשימו בין עדר ובין עדר · שלא יקפצו הבהמות מעדר לעדר ויתערבו ולא יבין הרואה חכמת המנחה וברכתה: (יט) ואמרת לעבדך ליעקב · זה שלא יראה השלוח את

פניו

לְעַבְדְּךָ לְיַעֲקֹב מִנְחָה הִוא שְׁלוּחָה לַאדֹנִי לְעֵשָׂו וְהִנֵּה גַם־
הוּא אַחֲרֵינוּ׃ כ וַיְצַו גַּם אֶת־הַשֵּׁנִי גַּם אֶת־הַשְּׁלִישִׁי גַּם אֶת־
כָּל־הַהֹלְכִים אַחֲרֵי הָעֲדָרִים לֵאמֹר כַּדָּבָר הַזֶּה תְּדַבְּרוּן
אֶל־עֵשָׂו בְּמֹצַאֲכֶם אֹתוֹ׃ כא וַאֲמַרְתֶּם גַּם הִנֵּה עַבְדְּךָ יַעֲקֹב
אַחֲרֵינוּ כִּי־אָמַר אֲכַפְּרָה פָנָיו בַּמִּנְחָה הַהֹלֶכֶת לְפָנָי
וְאַחֲרֵי־כֵן אֶרְאֶה פָנָיו אוּלַי יִשָּׂא פָנָי׃ כב וַתַּעֲבֹר הַמִּנְחָה
עַל־פָּנָיו וְהוּא לָן בַּלַּיְלָה־הַהוּא בַּמַּחֲנֶה׃ כג וַיָּקָם ׀ בַּלַּיְלָה
הוּא וַיִּקַּח אֶת־שְׁתֵּי נָשָׁיו וְאֶת־שְׁתֵּי שִׁפְחֹתָיו וְאֶת־אַחַד
עָשָׂר יְלָדָיו וַיַּעֲבֹר אֵת מַעֲבַר יַבֹּק׃ כד וַיִּקָּחֵם וַיַּעֲבִרֵם אֶת־
הַנָּחַל וַיַּעֲבֵר אֶת־אֲשֶׁר־לוֹ׃ כה וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבַדּוֹ וַיֵּאָבֵק

ת"א ויותר יעקב · שם נ"א : ויאבק · שם : קמץ בז"ק

רש"י

אני ותרגומו דעבדך דיעקב ובשאלת ולמי אלה לפניך מנחה היא שלוחה וגו' : והנה גם הוא אחרינו · יעקב : (כא) אכפרה פניו · אבטל רוגזו וכן וכופר בריתכם את מות · לא תוכלי כפרה · ונראה בעיני שכל כפרה שאצל עון וחטא ואצל פנים כלן לשון קנוח והעברה הן ולשון ארמי הוא והרבה בגמרא וכפר ידיה · בעי לכפורי ידיה בההוא גברא · וגם בלשון המקרא נקראים המזרקים של קדש כפורי זהב (כדאיתא בזבחים ל"ו ומנחות ז') על שם שהכהן מקנח ידיו בהן בשפת המזרק : (כב) על פניו · כמו לפניו וכן חמס ושוד ישמע בה על פני תמיד וכן המכעיסים אותי על פני · ומ"א על פניו אף הוא שרוי בכעס שהיה צריך לכל זה : ואת אחד עשר ילדיו · (ב"ר) ודינה היכן היתה נתנה בתיבה ונעל בפניה שלא יתן בה עשו עיניו ולכך נענש יעקב שמנעה מאחיו שמא תחזירנו למוטב ונפלה ביד שכם : יבק · שם הנהר : (כד) את אשר לו · הבהמה והמטלטלים עשה עצמו כגשר נוטל מכאן ומניח כאן : (כה) ויותר יעקב · שכח פכים קטנים וחזר עליהם : ויאבק איש · מנחם פירש ויתעפר איש

אבן עזרא

תביא אותן זו אחר זו אלא הרוח להם מצרותיהם עשה רמז שיהיו המסים והארנוניות שיגבו בני עשו מזרעו בריות והפרש בין זו לזו : (כא) אכפרה פניו במנחה · אבטל רוגזים וכן וכפר בריתכם את מות לא תוכל כפרה · ונראה בעיני שכל כפרה שאצל חטא ועון ואצל פנים כלם לשון קנוח והעברה הן ולשון ארמית הוא בהרבה מקומות בעא לכפורי ידיה וגם בלשון מקרא נקראים המזרקים כפירי זהב על שם שבהם מקנח ידיו בשפת המזרק לשון רבינו שלמה · וכן אמר אונקלוס אניחיניה לרוגזיה · וא"כ יהיה פי' כי חשב יעקב בלבו אכפרה פניו והכתוב מגיד לנו זה כי איננו ראוי שיאמרו השלוחים לעשות ככה וכך פי' ר"א ואיננו ישר בעיני שיצטרך הכתוב להגיד לנו עתה מחשבתו זאת והיא ידועה בכל שולחי מנחה ועוד שאם כן היה ראוי שיזכיר הכתוב זה בתחלה והנה גם הוא אחרינו כי חשב אכפרה פניו כי עתה

רמב"ן

(כ) גם את כל ההולכים · כי תחת היו שם : במוצאכם · נכתב בנד"י בעבור אות הגרון ואם אין כמוהו : (כא) כי אמר · יעקב בלבו אלה דברי משה · ופי' אכפרה פניו אכסה ואסתיר · ופניו כעסו וכן ופניה לא היו לה : (כג) ויעבר את מעבר יבק · הוא עבר בתחלה ואחר כך לקח נשיו ובניו והעבירם · וטעם פירוש ויעבר כבר עבר · ושב באחרונה לבקש אם נשאר כלום : (כה) ויאבק · מגזרת אבק עד שעלה אבק ביניהם : עד עלות השחר : עד

רשב"ם

לעבדך ליעקב : (יט) מנחה · כמו שפרשתי בבראשית : (כא) כי אמר אכפרה פניו · כן חשב יעקב בלבו ואין זה מדברי השלוחים : וגם הנה הוא אחרינו · לפי שרצה יעקב לברוח בלילה דרך אחרת אם לא שפגעו המלאך לכך היה מתכוין להטעותו לעשו שלא יפגעהו : (כג) ויקם בלילה הוא · נתכוין לברוח דרך אחרת לסיבך עבר הנחל בלילה כמו שמצינו בדוד בברחו מפני אבשלום בדרכים הללו של ירדן ומחנים שעבר יעקב ובלילה כמו כן ויאמרו אל דוד קומו עברו את המים וגו' ויקם דוד וכל העם אשר אתו ויעברו את הירדן עד אור הבקר עד אחד לא נעדר אשר לא עבר את הירדן וגו' ודוד בא מחנים ואבשלום עבר את הירדן וגו' : מעבר יבק · מעברות המים כדי לברוח : (כה) ויותר יעקב לבדו · כלומר שהעביר כל אשר לו שלא היה עוד לעבור אלא הוא לבדו ורצה לעבור אחריהם כדי לברוח דרך אחרת שלא יפגשנו עשו נתכוין : ויאבק · מלאך

עמו

לדבוני לעשו והא אף הוא אתי בתרנא: כ ופקיד אף ית תנינא אף ית תליתאה
אף ית כל דאזלין בתר עדריא למימר כפתגמא הדין תמללון עם עשו כד תשכחון
יתיה: כא ותימרון אף הא עבדך יעקב אתי בתרנא ארי אמר אנחנה לרוגזה
בתקרובתא דאזלת לקדמי ובתר כן אחזי אפוהי מאים יסב אפי: כב ועברת
תקרובתא על אפוהי והוא בת בליליא ההוא במשריתא: כג וקם בליליא הוא ונסיב
ית תרתין נשוהי וית תרתין לחינתה וית חד עסר בנוהי ועבר ית מעבר יובקא:
כד ודברנון ועברנון ית נחלא ואעבר ית דיליה: כה ואשתאר יעקב בלחודוהי

נתינה לגר

(כב) על פניו, על אפוהי · לא תרגם קדמוהי' אפשר שכיון למ"ש רז"ל בב"ר פ' ע"ו אף הוא בעקא'.
(כג) מעבר יבק, מעבר יובקא. הוא שם נהר או נחל מים בעבר הירדן מזרחה · ע' במדבר (כ"א כ"ד),

בעל הטורים

למי אני עמל לתת כל חמדת ישראל למי אלה לפניך: (יט) שלוחה · ג' במסרה · מנחה היא שלוחה · נפתלי אילה שלוחה · (יחזקאל ב') והנה יד שלוחה פי' מה התם ספר אף כאן שעל ידי המנחה נתן לו אמרי שפר וכבדו וא"ל מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו הנה אמר עבדך יעקב · וכמו התם יד שלוחה אף כאן שהע"פ שלא רצה בפיו לקבלה הנה ידו שלוחה לקבלה: (כג) ילדיו · ג' במסרה · הכא ואידך (ישעיה כ"ט) כי בראותו ילדיו · (איוב ל"ח) ילדיו אל אל ישועו · זהו שיש במדרש שראה יעקב ל' רבואות מבני בניו כמו שראה י"א ילדיו כך ראה רבואות מילדיו וכמו התם ילדיו אל אל ישועו גם בכאן אמר לילדיו שיתפללו לאל שיצילם מיד עשו כמו שיש בב"ר שהניח כל אחד לבדו ואמר כל אחד יתפלל לבדו כפ"ע: (כד) ויעברם · ב' במסרה · הכא ואידך ויעבירם ביבשה · מלמד שנבקע לו מעבר יבק ועבר ביבשה: (כה) ויאבק · בגי' כסא הכבוד [ע"ה] מלמד שהעלו האבק

רמב"ן

לא הוסיף על הצואה ההיא אבל הנכון כי עתה הוסיף לפרש להם שיאמרו הנה גם הוא אחרינו בלשון כבוד כלשון הזה גם הנה עבדך יעקב אחרינו והקדים אותנו לפניו לתת כופר נפשו על ראותו פני כבודך במנחה הזאת כאשר יתנו העבדים כפרם בתת להם רשות לראות פני המלך ואחרי כן אראה פניו כי אולי ישא פני ויכבדני · לסיותי מרואי פני המלך · וזה דרך מעלה מיראתו ממנו: ובלא אכפרה פניו כדרך ואיש חכם יכפרנה יתן כפר על החמה ולשון קנות בכפור איננו לשון קודש רק לשון ארמית וכן כפורי זהב שם המזרקים בבבל כי לעולם לא תבא כפרה בחטא אבל יאמר לכפר על נפשותיכם ונסלח לו לכפר עליו על נפשו ויאמר אכפרה בעד חטאתכם וכולן מלשון ונתנו איש כופר נפשו שהוא פדיון: (כב) והוא לן בלילה ההוא במחנה · יאמר שלא בא אחיו בלילה ההוא אבל לן במחנה עם עבדיו ועם הרועים באשר ערוך כאיש מלחמה פן יבא אחיו בלילה ויכה בו: (כג) ויקח את שתי נשיו ואת שתי שפחותיו · אין מוקדם ומאוחר בפסוק הזה להגלה אבל אמר שאסף נשיו ושפחותיו וילדיו אל שפת הנחל ועבר הוא לבדו את מעבר יבוק לראות אם גבהו המים ושב ולקחם עמו כלה כאחד ויעבירם את הנחל ואחרי כן ויעבר את אשר לו מחנהו ורכושו: (כה) ויותר יעקב לבדו · שככח פכים קטנים וחזר עליהן לשון רש"י · ועל דרך הפשט ויקחם ויעבירם את הנחל העבירם עמו ויעבר את אשר לו כלווי כי חזר וצוה שיעברו לפניו ונשאר הוא אחריהם: ויאבק איש עמו · ויתעפר כך פירשו מנחם לשון אבק שמעלין אבק ברגליהם · ולי נראה לשון ויתקשר ולשון ארמי הוא בתר דאביקו ליה מיבק זה לשון רש"י ואביקה בלשון חכמים חביקה שמשו בה הרבה אבקתא אית בה דרגש עיולי ואפוקי באבקתא וכן אבוקה בלשונם בעבור היותה מעלים דקים תגורים וקשורים יחד כי הח"ית תכבד בלשונם והקלו אותה לאל"ף ופעמים רבים יבליעו הח"ית תותך במקום תחותך מסותא במקום מסחותא אסיתה חסירתא ואפשר שיהיה ויאבק ויחבק כמו ויחבקהו כי אולי כן הלשון ומלינו ברודים אמוצים כמו חמוצים מלשון חמוץ בגדים · ואמרו המפרשים כי וארוזים במרכולתך כמו וחרוזים מן צוארך בחרוזים וכן אמרו במלת ותאלצהו שהוא כמו ותחלצהו מהופך מן ותלחצהו ושמא הוא דעת אונקלוס שאמר ואשתדל וכך תרגום וכי יפתה ארי ישדל יתבק ויגשק שהוא לדרך הפתוי או שלא נזדמן לו לשון ועשאו ענין תחבולה כי כל השתדלות תחבולה

ספורנו

עצמו כמכיר את עשו ושלוחאליו פן יחשוב עשו שידע אחיו שהוא הולך לקראתו ושלח לו דורון מחמת יראה אבל יראה כשליח את עצמו כמו שלוח לשעיר ובבלתי מכיר את עשו: (כ) כדבר הזה תדברון אל עשו · לכל אחד צוה מה ישיב לעשו ויודיע שהוא עם שאר כל העדרים והם כלם של יעקב מנחה לעשו אחיו הגדול: (כא) ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו · צוה שכל אחד מכם יאמר זה הדבור מלבד הדבור המיוחד לו כדי שימצא עשו דברי כלם מכוונים בזה שהיה יעקב הולך אחריהם לשעיר להקביל פני אחיו: כי אמר אכפרה פניו במנחה · ואלה הדברים שם בפי עבדיו כדי שימעט רוגזו של עשו בדבור הכנעה עם המנחה: אראה פניו · דרך הבקיר הראוי לשרים כענין יראה כל זכורך את פני האדון · ולא יראו פני ריקם · וכן אמר לעשו אחר כך כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים · כי המנהג לפקוד את השרים במנחה עם ראיית פניהם: (כב) ותעבור המנחה על פניו · לראות שתהיה על סדר ראוי להכלית המכוון מאתו: (כד) ויעבר את אשר לו: צוה לכלם שיקדימו ללכת לפניו ולהלאה מן הנחל כמו ויעבור את הכושי: (כה) ויותר יעקב לבדו · אחרון לכלם

אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר: כו וַיַּרְא כִּי לֹא יָכֹל לוֹ וַיִּגַּע בְּכַף־יְרֵכוֹ וַתֵּקַע כַּף־יֶרֶךְ יַעֲקֹב בְּהֵאָבְקוֹ עִמּוֹ: כז וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי כִּי עָלָה הַשָּׁחַר וַיֹּאמֶר לֹא אֲשַׁלֵּחֲךָ כִּי אִם־בֵּרַכְתָּנִי: כח וַיֹּאמֶר אֵלָיו מַה־שְּׁמֶךָ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב: כט וַיֹּאמֶר לֹא יַעֲקֹב יֵאָמֵר עוֹד שִׁמְךָ כִּי אִם־יִשְׂרָאֵל כִּי־שָׂרִיתָ עִם־אֱלֹהִים וְעִם־אֲנָשִׁים וַתּוּכָל: ל וַיִּשְׁאַל יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הַגִּידָה־נָּא שְׁמֶךָ וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ שָׁם: שלישי לא וַיִּקְרָא יַעֲקֹב שֵׁם הַמָּקוֹם פְּנִיאֵל כִּי־רָאִיתִי אֱלֹהִים פָּנִים אֶל־פָּנִים וַתִּנָּצֵל נַפְשִׁי: לב וַיִּזְרַח־לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ כַּאֲשֶׁר

ת"א וירא כי לא · ס' הזוהר פ' בראשית : בהאבקו עמו · חולין שם : ויאמר שלחני · שם צ"א וצ"ב · ס' הזוהר פ' תזריע : כי שרית עם · חולין צ"ב : ויזרח לו · סנהדרין צ"ח חולין צ"א :

רש"י

מלשון אבק שהיו מעלים עפר ברגליהם על ידי נענועם ול"נ שהוא לשון ויתקשר ולשון ארמי הוא בתר דאביקו ביה ואביק ליה מיבק לשון עניבה שכן דרך שנים שמתעצמים להפיל איש את רעהו שחובקו ואובקו בזרועותיו ופירשו רז"ל שהוא שרו של עשו : (כו) ויגע בכף ירכו · קולית הירך התקוע בקליבוסת קרוי כף על שם שהבשר שעליה כמין כף של קדירה : ותקע · נתקעקעה ממקום מחברתה ודומה לו פן תקע נפשי ממך לשון הסרה ובמשנה לקעקע ביצתן לשרש שרשיהן : (כז) כי עלה השחר · וצריך אני לומר שירה ביום (ב"ר) : ברכתני · הודה לי על הברכות שברכני אבי שעשו מערער עליהן (בכאן קשה לרש"י ותברכני הל"ל אלא הודה וכו' וכן איתא בהדיא בזוהר פרשת תזריע עמוד מ"ה ודו"ק) : (כט) לא יעקב · לא יאמר עוד שהברכות באו לך בעקבה ורמיה כי אם בשררה וגלוי פנים וסוף שהקדוש ב"ה נגלה עליך בבית אל ומחליף שמך ושם הוא מברכך ואני שם אהיה ואודה לך עליהן וזהו שכתוב וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו בכה המלאך ויתחנן לו מה נתחנן לו בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו המתן לי עד שידבר עמנו שם ולא רצה יעקב ועל כרחו הודה לו עליהן וזה ויברך אותו שם שהיה מתחנן להמתין לו ולא רצה : ועם אנשים · עשו ולבן : ותוכל · להם : (ל) למה זה תשאל · אין לנו שם קבוע · משתנים שמותינו הכל לפי מצות עבודת השליחות שאנו משתלחים : (לב) ויזרח לו · לצרכו לרפאות את צלעתו כמה דתימא שמש צדקה ומרפא בכנפיה ואותן שעות שמיהרה לשקוע בשבילו כשיצא מבאר שבע מיהרה לזרוח בשבילו : והוא צולע · היה צולע כשזרח השמש : ויזרח לו השמש · לשון בני

רמב"ן

ובדור ענין · ובב"ר מי נתמלא אבק האיש שהיה עמו כדברי מנחם והוא הנכון : (כו) וירא כי לא יכול לו · מלאכיו גבורי כח עושי דברו ועל כן לא יכול לו המלאך להזיקו כי לא הורשה רק במה שעשה עמו להקע כף ירכו · ואמרו בב"ר נגע בכל הצדיקים שעתידין להיות ממנו זה דורו של שמד והענין כי המאורע כלו רמז לדורותיו שיהיה דור בזרעו של יעקב יתגבר

אבן עזרא

סוף שחרות הלילה · וי"א כי שחר דמות אור והוא כנראה בעבים טרם זרות השמש · וכן אשר אין לו שחר : (כו) כי לא יכול לו · המלאך : ויגע בכף ירכו · של יעקב : ותקע ·

רשב"ם

עמו שלא יוכל לברוח ויראה קיום של הקב"ה שלא יזיקהו עשו : (כו) כי לא יכול לו · המלאך ורצה לעבור ולברוח בעל כרחו : ותקע · נבדלה מן הירך כמו פן תקע נפשי ממך : (כז) כי עלה השחר · וכיון שהאיר היום מעתה יש לילך לדרכך : כי אם ברכתני · שתשלחני מאתך בשלום שלא אהיה נזוק במה שנתאבקתי עמך כי עתה עלה השחר אז ידע יעקב שהוא מלאך : (כט) כי שרית · מגזרת שרה את אלהים כמו קנה קנית · עשה עשית · אבל וישר אל מלאך ויוכל מגזרת שב קם רץ שיאמר ויקם וישב וירץ ומה שלקה יעקב ונצלע לפי שהקב"ה הבטיחו והוא היה בורח · וכן מצינו בכל ההולכים בדרך שלא ברצון הקב"ה או ממאנים ללכת שנענשו · במשה כתיב שלח נא ביד תשלח ויחר אף ה' במשה · ולפי הפשט אע"פ שאמרו חכמים בב"מ דרון אף עושה רושם ובאן מה רושם יש הלא אהרן אחיך הלוי עתיד הוא להיות לוי ואתה כהן ועכשיו הוא יהיה כהן ואתה לוי · אך לפי הפשט לפי שהיה מתעצל ללכת כתיב ויהי בדרך במלון ויפגשהו ה' ויבקש המיתו · וכן ביונה שנבלע במעי הדגה · וכן בבלעם ויחר אף אלהים כי הולך הוא ונעשה חיגר כדכתיב ותלחץ

רגל

ואשתדל גברא עמה עד דסליק צפרא: כו וחזא ארי לא יכיל לה וקריב בפתי־ירכה וזע פתי־ירכא דיעקב באשתדלותה עמה: כז ואמר שלחני ארי סליק צפרא ואמר לא אשלחנך אלהין ברכתני: כח ואמר לה מה־שמך ואמר יעקב: כט ואמר לא יעקב יתאמר עוד שמך אלהין ישראל ארי־רברבת קדם־יי ועם־גובריא ויכלתא: ל ושאל יעקב ואמר חוי־כען שמך ואמר למה דנן את־שאל לשמי ובריך יתה תמן: לא וקרא יעקב שמא דאתרא פניאל ארי־חזיתי מלאכא־דיי אפין באפין ואשתזבת נפשי: לב ודנח־לה שמשא כמה דעבר ית־פנואל והוא מטלע

נתינה לגר

ובדברים (ג׳ ט״ז) נקרא "יבק הנחל" ות׳ "יובקא דנחלא". (כה) איש, גברא. דלא כפרש״י שפי׳ מלאך, וכמו שת׳ לקמן פסוק כ״ט. ומה שת׳ לקמן פסוק ל״א "ראיתי אלהים, חזיתי מלאכא דה׳", אפשר שכוונתו על המלאכים שפגעוהו הנזכרים לעיל בפסוק ב׳ ששם ת׳ הוא נ״כ מלאכיא דה׳. עד עלות השחר, עד דסליק צפרא. הוא כפי׳ הב׳ מהראב״ע, ובחנם תמה בעל נתה״ש על פירוש הא׳, כי עלה בעברית הוא כמו סלק בארמית, וטעמו סר ובא למעלה ובאמת מתורגם הפעל עלה בארמית, בשני פעלים "סלק וסק" ואונקלוס ת׳ תמיד בעבר "סלק" ובעתיד "אסק, תסק" וראה והבן. (כט) כי שרית עם אלהים, ארי רב את קדם ה׳. עזב פשט הפסוק לכבוד ה׳, גם לא רצה לת׳ "מלאכא" (כלפיל פסוק ב׳ ולקמן פסוק ל״א שת׳ אלהים "מלאכא" ועושה אותו חולין כנגד הלכה, ע׳ במס׳ חולין דף נ״ב) כי גם את הסנשמה הזאת כי אדם יתאבק במלאכים רצה להרחיק, ועם אנשים, ועם גובריא פי׳ נ״ל "קדם גובריא" אפשר מפני כבוד ה׳ לא ת׳ כן לבלי להשוות היצור ליוצר ועי׳ באוג״ר. (לא) פנים אל פנים, אפין באפין׳ רק במלאך ת׳ כן, וכן במשה בסוף התורה אבל "פה אל פה" (במדבר י״ב ח׳) ת׳ כחזון. (לב) ויזרח לו השמש, ודנח ליה שמשא׳ וכן וזרח בחשך אורך (ישעיה נ״ח י׳) ת׳ "וידנח בחשוכא נהורך" "שמש זרחה" (נחום ג׳ י״ז) ת׳ "שמשא דנחא" "אור זרוע" שהוא כמו "זרות" (תהלים צ״ז י״א) ת׳ "נהור דנח" והוא כמו בעברית "זנח" והא דת׳ זריחת השמש בפעל "דנח" וביאת השמש בפעל "עאל" אף שלפי הנראה נ״ל בהיפך, היינו משום דכוונתו "דנח מסטר מדנחא

בעל הטורים

על כתא הכבוד: איש עמו׳ בגי׳ עשו אדום: ויאבק איש עמו׳ ס״ת קשו על שם כית עשו לקש: (כו) ויגע בכף ירכו׳ נראות אם הוא מלאך כמותו אם היו לו קפיצים שהמלאכים אין להם קפיצים׳ א״נ לפוסלו מן העבודה לפי שקנה מעשו הבכורה שהכהן העבודה: בכף ירכו׳ בגי׳ לפוסלו מכהונה: (כז) ברכתני׳ בגימ׳ הודה לברכתי׳ שאמר של עשו היה:

רמב״ן

עשו עליהם עד שיהיה קרוב לקעקע בילתן והיה זה דור אחד בימי חכמי המשנה בדור של רבי יהודה בן בבא וחביריו כמו שאמרו אמר רבי חייא בר אבא אם יאמר לי אדם תן נפשך על קדושת שמו של הקב״ה אני נותן ובלבד שיהרגוני מיד אבל בדורו של שמד איני יכול לסבול ומה היו עושים בדורו של שמד היו מביאין כדוריות של ברזל ומלבנין אותן באור ונותנין אותן תחת שיחיהן ומוציאין נפשותיהן מהן ויש דורות אחרים שעשו עמנו כזה ויותר רע מזה והכל סבלנו ועבר עלינו כמו שרמז ויבא יעקב שלם: (ל) למה זה תשאל לשמי׳ אמר אין לך בידיעת שמי תועלת כי אין הכח והיכולת בלתי לה׳ לבדו אם תקראני לא אענך וגם מברכך לא אושיעך אבל עתה אברך אותך כי כן צוותי ולא פי׳ הכתוב הברכה והקרוב מה שאמרו רבותינו שהודה לו על כל הברכות שם במקום ההוא על כרחו כי לא רצה יעקב להמתין

ספורנו

להם לנסוע מן המחנה כדי להדריך את כל עמו שילכו עם כל קנינו ולא ישאר דבר במחנה: ויאבק איש עמו׳ היה זה פועל מלאך במצות בוראו בלי ספק על דרך ירה ויור שיהיה נושע בה׳ יעקב וזרעו מעשו אף על פי שיהיה עם היזק במציאות שהוא היקום אשר ברגליהם ועם זה תהיה התשועה בסוף עם ברכה ושררה בעליונים ובתחתונים: (כו) לא יכול לו׳ לרוב דבקותו תמיד באל ית׳ במחשבה ובדבור: ויגע׳ הודיעו ההטאה שעשיד במדריכי עמו ובדאגתו בזה פסק הדבור ותקע כף ירכו בהאבקו: (כז) לא אשלחך׳ שגדולים לדיקים יותר ממ״ה: (כט) לא יעקב יאמר עוד שמך׳ לקץ הימין שתהיה קיום אחר אבדן העו״ג וכן יהיה כבר מקוים בך ענין יעקב המורה קיום בסוף ולכן לא יפול עליך או עוד שם יעקב להורות שתהיה בעקב ובסוף כל האומות כי אם ישראל כי ברית׳ אבל יקראו לך בשם ישראל בלבד להורות שאז כבר שרית עם אלהים כו׳ כענין יפקוד ה׳ על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה: (ל) הגידה נא שמך׳ המורה על גורתך ועל הפעל הנמשך ממנו כדי שאתבונן על מה קמת לשטן ואשוב בתשובה ואתפלל: למה זה תשאל לשמי׳ כי הצורה האישית לנו היא מדרגת השכלתנו אשר לא תבואר בשום דבור כאמרו והוא פלא והפעל שלה הוא כפי הרצון האלהים (לב) ויזרח לו השמש וגו׳ ג. אחר שעבר את פנואל בגלויות. זרח השמש ונרפא כאשר יהיה לעתיד. לבא כאמרו וזרחה לכם יראי

עָבַר אֶת־פְּנוּאֵל וְהוּא צֹלֵעַ עַל־יְרֵכוֹ: לג עַל־כֵּן לֹא־יֹאכְלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־גִּיד הַנָּשֶׁה אֲשֶׁר עַל־כַּף הַיָּרֵךְ עַד הַיּוֹם הַזֶּה כִּי נָגַע בְּכַף־יֶרֶךְ יַעֲקֹב בְּגִיד הַנָּשֶׁה: לג א וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה עֵשָׂו בָּא וְעִמּוֹ אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ וַיַּחַץ אֶת־הַיְלָדִים עַל־לֵאָה וְעַל־רָחֵל וְעַל שְׁתֵּי הַשְּׁפָחוֹת: ב וַיָּשֶׂם אֶת־הַשְּׁפָחוֹת וְאֶת־יַלְדֵיהֶן רִאשֹׁנָה וְאֶת־לֵאָה וִילָדֶיהָ אַחֲרֹנִים וְאֶת־רָחֵל וְאֶת־יוֹסֵף אַחֲרֹנִים: ג וְהוּא עָבַר לִפְנֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה שֶׁבַע פְּעָמִים עַד־גִּשְׁתּוֹ עַד־אָחִיו: ד וַיָּרָץ עֵשָׂו לִקְרָאתוֹ וַיְחַבְּקֵהוּ וַיִּפֹּל עַל־צַוָּארָו צוואריו ק׳ וַיִּשָּׁקֵהוּ נקוד על וישקהו וַיִּבְכּוּ: ה וַיִּשָּׂא אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַנָּשִׁים וְאֶת־הַיְלָדִים וַיֹּאמֶר מִי־אֵלֶּה לָּךְ וַיֹּאמַר הַיְלָדִים אֲשֶׁר־חָנַן אֱלֹהִים אֶת־עַבְדֶּךָ: רביעי ו וַתִּגַּשְׁןָ הַשְּׁפָחוֹת הֵנָּה וְיַלְדֵיהֶן וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ: ז וַתִּגַּשׁ גַּם־לֵאָה וִילָדֶיהָ וַיִּשְׁתַּחֲווּ וְאַחַר נִגַּשׁ יוֹסֵף וְרָחֵל וַיִּשְׁתַּחֲווּ: ח וַיֹּאמֶר מִי לְךָ כָּל־הַמַּחֲנֶה הַזֶּה אֲשֶׁר פָּגָשְׁתִּי וַיֹּאמֶר לִמְצֹא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי: ט וַיֹּאמֶר עֵשָׂו יֶשׁ־לִי רָב אָחִי יְהִי לְךָ אֲשֶׁר־

ת"א על כן לא · פסחים כ"ב חולין ל: אשר על כף · חולין צ"ו כריתות כ"א : הירך · קדושין כ"א הוריות י"ב חולין צ"ה וקל"ד: והוא עבר · פסחים ז סוכה ל"ט מגילה כ"א נדה ס"ג : וירא את הנשים · ס׳ הזוהר פרשה בלק :

רש"י

אדם הוא כשהגענו למקום פלוני האיר לנו השמש זהו פשוטו : (לג) גיד הנשה · ולמה נקרא שמו גיד הנשה לפי שנשה ממקומו ועלה והוא לשון קפיצה וכן נשתה גבורתם וכן כי נשני אלהים את כל עמלי : (ב) ואת לאה וילדיה אחרונים · אחרון אחרון חביב : (ג) עבר לפניהם · אמר אם יבא אותו רשע להלחם בי תחלה : (ד) ויחבקהו · נתגלגלו רחמיו כשראהו משתחוה כל השתחואות הללו : וישקהו · נקוד עליו ויש חולקין בדבר הזה בברייתא דספרי יש שדרשו נקודה זו לומר שלא נשקו בכל לבו אמר רבי שמעון בן יוחאי הלכה היא בידוע שעשו שונא ליעקב אלא שנכמרו רחמיו באותו פעם ונשקו בכל לבו : (ה) מי אלה לך · מי אלה להיות שלך : (ז) נגש יוסף ורחל · בכלן האמהות נגשות לפני הבנים אבל ברחל יוסף נגש לפניה אמר אמי יפת תואר שמא יתלה בה עיניו אותו רשע אעמוד כנגדו ואעכבנו מלהסתכל בה מכאן זכה יוסף לברכת עלי עין : (ח) מי לך כל המחנה · מי כל המחנה אשר פגשתי שהוא שלך כלומר למה הוא לך ופשוטו של מקרא על מוליכי המנחה · ומדרשו כתות של מלאכים פגע שהיו דוחפין אותו ואת אנשיו ואומרים להם של מי אתם והם אומרים להם של עשו והם אומרים הכו הכו ואלו אומרים להם הניחוהו

רשב"ם

רגל בלעם · וילך שפי תיגר כמו ושפו עצמותיו : (לב) והוא צולע על ירכו · עתה כשהיה השמש ראוהו צולע על ירכו · כמו ויהי בבוקר והנה היא לאה כי עד עכשיו לא נודע שהיא לאה : (לג) על כן לא יאכלו · לזכרון גבורתו של יעקב ונס שעשה לו הקב"ה שלא כת : הירך טעמו למטה ברי"ש כי כן שמה וכן גדר טזה וכן גזל וכשירך דבוק נהפכים להיות פתח קטן וטעמו באות ראשונה · ירך יעקב · ירך המשכן : (ז) נגש יוסף ורחל · לפי הפשט דרך להזכיר את האיש תחלה אבל למעלה מתוך שאמר לאה וילדיה אמר כמו כן רחל ויוסף : (ח) מי לך כל המחנה · של עדרים ששלחת :

על ירכה: לג על כן לא ייכלון בני ישראל ית גידא דנשיא די על פתי ירכא עד יומא הדין ארי קריב בפתי ירכא דיעקב בגידא דנשיא: א וזקף יעקב עינוהי וחזא והא עשו אתא ועמה ארבע מאה גברין ופליג ית בניא על לאה ועל רחל ועל תרתין לחינתא: ב ושוי ית לחינתא וית בניהן קדמאין וית לאה ובנהא בתראין וית רחל וית יוסף בתראין: ג והוא עבר קדמיהון וסגיד על ארעא שבע זמנין עד מקרבה עד (נ"י לות) אחוהי: ד ורהט עשו לקדמותה וגפפה ונפל על צוארה ונשקה ובכו: ה וזקף ית עינוהי וחזא ית נשיא וית בניא ואמר מן אלין לך ואמר בניא די חס יי על עבדך: ו וקריבת לחינתא אנין ובניהן וסגידא: ז וקריבא אף לאה ובנהא וסגידו ובתר כן קריב יוסף ורחל וסגידו: ח ואמר מן לך כל משריתא הדין די ערעית ואמר לאשכחא רחמין בעיני רבוני: ט ואמר עשו אית

נתינה לגר

ועל״ פסר מערכה״ כמו שהאריך יב״ע שהפנימו ע״פ וזרח השמש (קהלת א׳ ה׳). **לג** (ה) אשר חנן אלהים, די חס ה׳ · ולקמן פסוק י״א כי חנני״ ת׳ אחרי רחם עלי״ הכל להבנת הענין. (ט) יהי לך אשר לך, אצלח בדילך · לא ת׳ יהי לך די לך״ שלא יראה כמכרב בברכות, ות׳ הויה של הצלחה כמו שדרשו רז״ל ע״פ איש אשר יתן לכהן לו יהיה [במדבר ה׳ י׳] לו יהיה ממון הרבה״. (י) אל

בעל הטורים

(ג) וישתחו ארצה שבע פעמים · ע״ש כי שבע יפול צדיק וקם ולהעביר ז׳ תועבות מלבו: (ד) וישקהו · נקוד למעלה שכוון לנשכו · וישקהו בגי׳ לנושכיהו (משלי ל׳) דור חרבות שיני״ו בגי׳ עשו: (ח) מי לך · ג׳ במס׳ · הכא ואידך (ישעיה כ״ב) מי לך פה כי חצבת לך פה קבר · עוד מי לך פה ההן וכניך זהו שיש במדרש שהיו כתות של מלא״ש פוגעין בעשו ובאנשיו ומכים בהם וזהו מי לך כל המחנה שהיו מכים בהם עד שהיו הולכים לכם קברים לקבור המתים וכשפגע בו ורואה לו בנים ובנות אמר מי לך פה בנים ובנות לא כך אמרת כשהיינו בבטן אמנו מריבים על ב׳ עולמות שאתה היית בוחר בעוה״ב שאין בו פריה ורביה א״כ מי לך אלו הבנים: (ט) אחי יהי לך אשר לך · בגי׳ זה הברכות:

אבן עזרא

כמו סן. תקע נגבי ממך · כי כף הירך ממקומה: (לג) בגיד הנשה · ידוע כאשר העתיקו קדמונינו ז״ל ואין בו ספק כי אם למחסרי הדעת · והולדת המפרשים שהוא כאשר ויפרשו הכנה מגזרת נשים · לדעת זה המלאך שנראה ליעקב שהוא גוף · והאומר לך אם כהם יספח את לנגך בפרשת כי במי נקרבו · וגם רחל ויוסף באחרונה אולי ימלטו בעבור אהבתו אותם · כדרש על נקודות וישקהו טוב הוא לעתיקי מגדים כי על דרך הפשט לא חשב עשו לעשות רע לאחיו ובעד ויבכו כאשר עשה יוסף עם אחיו: (ה) מי אלה לך · מי אלה עמך או מי אלה שלך הם: חנן · כמו נתן וכמוהו חנונו אותם גם חנן כמו הם: (ח) מי לך · מי נעולם ימצא על אדם · ופי׳ מי הוא זה שבגרם

רמב״ן

לו עד בית אל: (ה) מי אלה לך · שאל על הנשים ועל הילדים וענה הילדים אשר חנן אלהים את עבדך דרך מוסר כי לא רצה לומר שהם נשיו ושבין עשו שהן אמות הילדים: (ח) מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי · הנה עבדי יעקב עשו כאשר צוה אותם ולא רצה לקבל מהם · או שהוא בגאותו ועברתו לא דבר עמם ולא שאלם למי אתה ואנה תלך והם יראו מגשת אליו יאמר עתה מי לך כל המחנה הזה כי חשב שהם ליעקב מדברי המלאכים הראשונים או שאלה השלוחים ה׳ נידו כן במחנה עשו או שאין אדם אחר בדרך הרוא להיות לו כן וטעם מי לך כל המחנה הזה כלומר מי זה לך שהשלח לו כל אלה כלומר מי הוא הגדול אשלך שתשלח לו כל אלה והוא ענהו למצוא חן בעיני אדוני כי אתה הגדול והאדון לעיני כי על כן ראיתי פניך אמר לו תקח מנחתי מידי בעבור שראיתי פניך שהם לי כראות פני אלהים ותרצני בקבלת המנחה כאשר האלהים רוצה את יראיו בקבלת מנחתם וקרבנם · כענין ונרצה לו עולותיכם וזבחיכם לרצון על מזבחי מלשון יהי רצוי אחיו ואחר פניך כי רציתם כי רצו עבדיך את אבניה כלם ענין חפץ וחשק בדבר · ורש״י כתב על שנתרצת למחול לי על סורחני והרצני נתפיסת לי וכבר אמרתי שאיננו טוב שיהיה לו מזכיר עון:

ספורנו

ירא׳ שמי שמש צדקה ומרפא: (לג) על כן לא יאכלו בני ישראל · כדי שיהיה הניזק אשר כורש בנגיעת כף הירך היזק בדבר בלתי נחשב אצלנו: (א) ועמו ארבע מאות איש · שלא התכפרו פניו במנחה: (ד) וירץ עשו · נהפך לבו כמו רגע בהכנעותיו של יעקב כענייננו בגלות עם בני עשו האומר בגבהו מי יורידני ארץ · וכורס שנהיה נמלטים מיד חרב גאותו בהכנעה ומנחה כאמרם ז״ל שאחיבו בבילוני קלל את ישראל כקנה הנכנע לכל הרוחות כן לו עשו כן בריוני בית שני לא היה נחרב בית מקדשנו כמו שהעיד רבי יוחנן בן זכאי באמרו (גטין פרק הנזקין) בריוני דבן לא שבקונן: (ה) מי אלה לך שאל אם הם בניו או עבדיו ובני ביתו: (ח) מי לך כל המחנה · כמחנה שאמר אלי מנחה היא שלוחה לאדוני מי הוא אשלך הוא למנחת כבוד או למנחת הכד שהשבת שאעריך: (ט) יש לי רב · ואיני צריך: אחי יהי לך אשר לך · שבהיות

אחי

לָךְ: י וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אַל־נָא אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ
וְלָקַחְתָּ מִנְחָתִי מִיָּדִי כִּי עַל־כֵּן רָאִיתִי פָנֶיךָ כִּרְאֹת פְּנֵי
אֱלֹהִים וַתִּרְצֵנִי: יא קַח־נָא אֶת־בִּרְכָתִי אֲשֶׁר הֻבָאת לָךְ
כִּי־חַנַּנִי אֱלֹהִים וְכִי יֶשׁ־לִי־כֹל וַיִּפְצַר־בּוֹ וַיִּקָּח: יב וַיֹּאמֶר
נִסְעָה וְנֵלֵכָה וְאֵלְכָה לְנֶגְדֶּךָ: יג וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲדֹנִי יֹדֵעַ כִּי־
הַיְלָדִים רַכִּים וְהַצֹּאן וְהַבָּקָר עָלוֹת עָלָי וּדְפָקוּם יוֹם אֶחָד
וָמֵתוּ כָּל־הַצֹּאן: יד יַעֲבָר־נָא אֲדֹנִי לִפְנֵי עַבְדּוֹ וַאֲנִי
אֶתְנָהֲלָה לְאִטִּי לְרֶגֶל הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר־לְפָנַי וּלְרֶגֶל הַיְלָדִים
עַד אֲשֶׁר־אָבֹא אֶל־אֲדֹנִי שֵׂעִירָה: טו וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אַצִּיגָה־

ת"א כראת פני · סוטה ה' סוטה מ"א ס' כזוהר פרשת תרומה : וכי יש לי כל · סוטה ס' בתרא י"ז : ויאמר נסעה ·
חגיגה ה' עו"ג א' : עד אשר אבא · שם כ"ה :

רש"י

בנו של יצחק הוא ולא היו מטניחים עליו · בן בנו של אברהם הוא ולא היו מטניחים עליו · אחיו של יעקב הוא אומרים להם אם כן מטלנו אתם : (ט) יהי לך אשר לך · כאן הודה לו על הברכות : (י) אל נא · אל נא תאמר לי כן : אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך וגו' · כי כדאי והגון לך שתקבל מנחתי על אשר ראיתי פניך והן חשובין לי כראיית פני המלאך שראיתי שר שלך ועוד על שנתרצית למחול סורחני ולמה הזכיר לו ראיית המלאך כדי שיתירא הימנו ויאמר ראה מלאכים וניצול איני יכול לו מעתה : ותרצני · נתפייסת לי וכן כל רצון שבמקרא לשון פיוס אפיימנס"ו בלע"ז 1) וכן כי לא לרצון יהיה לכם הקרבנות באות לפייס ולרצות וכן שפתי צדיק ידעון רצון יודעים לפייס ולרצות : (יא) ברכתי · מנחתי · מנחה זו הבאה על ראיית פנים ולפרקים אינה באה אלא לשאילת שלום וכל ברכה שהיא לראיית פנים כגון ויברך יעקב את פרעה עשו אתי ברכה דסנחריב וכן לשאל לו לשלום ולברכו דתועי מלך חמת כולם לשון ברכת שלום הן שקורין בלע"ז שלודא"ר 2) אף זו ברכתי מו"ן שלו"ד 3) : אשר הובאת לך · לא טרחת בה ואני יגעתי להגיעה עד שבאה לידך : חנני · נו"ן הראשונה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שני נוני"ן שהיה לו לומר חננני שאין חנן בלא שני נוני"ן והשלישית לשמוש כמו עשני זבדני : יש לי כל · כל ספוקי ועשו דיבר בלשון גאוה יש לי רב יותר ויותר מכדי צרכי : (יב) נסעה · כמו שמעה סלחה שהוא כמו שמע סלח אף כאן נסעה כמו נסע והנו"ן יסוד בתיבה ותרגום של אונקלוס טול (נ"א נטול) ונהך · עשו אמר ליעקב נסע מכאן ונלך : ואלכה לנגדך · בשוה לך טובה זו אעשה לך שאאריך ימי מהלכתי ללכת לאט כאשר אתה צריך וזהו לנגדך בשוה לך : (יג) עלות עלי · הצאן והבקר שהן עלות מוטלות עלי לנהלן לאט : עלות · מגדלות עולליהם לשון עולל ויונק · עול ימים · שתי פרות עלות ובלע"ז אנפינ"ש 4) : ודפקום יום אחד · ואם ידפקום יום אחד ליגעם בדרך במרוצה ומתו כל הצאן · ודפקום · כמו קול דודי דופק טקש בדלת : (יד) יעבר נא אדני · אל תאריך ימי הליכתך עבור כפי דרכך ואף אם תתרחק : אתנהלה · אתנהל ה"א יתירה כמו ארדה אשמעה : לאטי · לאט שלי לשון נחת כמו ההולכים לאט · לאט לי לנער · לאטי · הלמ"ד מן היסוד ואינה משמשת · אתנהל נחת שלי : לרגל המלאכה · לפי צורך הליכת רגלי המלאכה המוטלת עלי להוליך : ולרגל הילדים · לפי רגליהם שהם יכולים לילך : עד אשר אבוא אל אדני שעירה · הרחיב לו הדרך שלא היה דעתו ללכת אלא עד סוכות ואמר עד אשר אבא אל אדוני שעירה אמר אם דעתו לעשות לי רעה ימתין עד בואי אצלו והוא לא הלך ואימתי ילך בימי המשיח שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את

רמב"ן

(יא) קח נא את ברכתי · המנחה וכן עשו אתי ברכה · הסיבו לי מנחה · וכן קח נא ברכה מאת עבדך ויקראו המנחה שישלח האדם לרצונו ברכה כי הוא שולח שאשר בכך אותו השם כענין אשר ברכך ה' אלהיך

אבן עזרא

לו כל המנחה הזה או מי במחנהך : (י) אל נא · אל יאמר אדוני כן · וכבר הודעתיך דקדוק הנגיד : כראות פני אלהים · מלאך . ורבי המפרשים אומרים כי בא המלאך ליעקב לחזק את לבו שלא יירא מאחיו כי הנה המלאך לא יכול לו אף כי בן אדם · ואין מלת פנים עם אלהים כמו ויסר אבימלך על

רשב"ם

(יא) חנני חנני (ס"א חנגני) : (יד) עד אשר אבא אל אדוני שעירה · הרחיב לו את הדרך :

1) appaisement באזענטיגונג. 2) Saluer גריסען. 3) mon Saluer מיין גרוסי
4) enfantes געבערינו.

לי סני אחי אצלח בדילך: י ואמר יעקב בבעו אם כען אשכחית רחמין בעינך תקבל תקרבתי מן ידי ארי על כן חזיתנון לאפיך כחיזו אפי רברביא ואתרעית לי: יא קביל כען ית תקרבתי דאתותיאת לך ארי רחים עלי (קדם) יי וארי אית לי כלא ותקיף ביה וקביל: יב ואמר נטול וניהך ואיהך לקבלך: יג ואמר ליה רבוני ידע ארי ינקיא רכיכין ועאנא ותורי מינקתא עלי ודחוקנון יומא חד וימותון כל ענא: יד יעבר כען רבוני קדם עבדיה ואנא אדבר בניח לרגל עובדתא דיי קדמי ולרגל ינקיא עד דיאעול לות רבוני לשעיר: טו ואמר עשו אשבוק כען

נתינה לגר

נא, בבעו. שהיה קשה לו מלת הבלשה הלא בקש לו לקחת מידו מנחה, ולכן פי' כמו שת' (לעיל י"ט י"ח) אל נא אדני, בבעו כען רבוני, וכמו שפי' שם הראב"ע בשם ר"ם הספרדי הנגיד שהוא מגזרת הואל והואלה רבותי אבל רש"י מפ' הפסוק בתשרון הפעל, תאמר ר"ל אל נא תאמר כאשר אמרתי, יהי לך אשר לך וקח מנחתי, והחדוש על רש"י שבכל המקומות השתדל א"ע לבחור בפי' פשט"א, ובזה בחר לו פי' אחר אף שהוא מסכים עם הפשט וכמ"ש לעיל י"ט ז'. כראות פני אלהים, כחיזו אפי רברביא. הוא דלא כרש"י שסובר שהוא מלאך, ודלא כשאר מפרשי' שפירשו שהוא קדש, ופי' כאל שהוא נושא עון ועובר על פשע, רק כסברת הש"ס (מס' סופרים פי"ד) שהוא חול. (יב) נסעה, נטול. כ"ה ברוב הספרים וכן בחומש רוו"ה, אבל ק' מאד, הלא רש"י מוכיח שהוא כמו שמעה סלחה, והגו"ן הוא יסוד בתיבה והסמך נרפה כדין ות' של אונקלוס סול, וע' בחומש עם פירוש רוו"ה (שנדפס רק עד סוף מקץ) שגרס מול כמ"ש רש"י וע"ש בבאורו. (יג) עלות עלי, מניקתא עלי, הוא כמ"ש רש"י מגדלות עולליהם, או כמ"ש הרד"ק שהמניקות נקראו עלות על בניהם שהם עולות עליהם, ודלא כהראב"ע שעלו עליהן

בעל הטורים

(י) כראות פני אלהים. (עם התיבות) בגי' זה שלך שרמז לו שראה שרו וניצל ממנו: (יב) לנגדך. ב' במסרה. ואלכה לנגדך. שהם עונותיו לנגדך. שעשו רצה לילך עם יעקב ואמר יעקב למה תלך עמי ותזכור עונותי שפשעתי נגדך וכאלה אהיה עמך שמא תשכח: (יג) עלות. ה' במסרה. דין ואידך (ש"א ו') פרות עלות כ"ם ובדוד (תהלים ע"ח) מאחר עלות הביאו ואידך (ישעיה מ') וכתיקו יעלה עלות יעלו. אחז"ל דוד המלך ויעקב היו מרחמין על הצאן והיו מרעין אותן במרעה רך וזהו שכתב כאן עלות ובדוד מאחר עלות הביאו. ומה היו עושים (שם) כרועה עדרו ירעה: (יד) שעירה. ג' במסרה. ב' הבא ואידך (יהושע י"ב) ועד ההר החלק העולה שעירה. שנאמר (עובדיה) ועלו מושיעים בהר ציון וגו' וזהו עד אשר אבא אל אדוני שעירה. אבא אל אדני שעירה ס"ת אליה. אבא עולה ד' רמז לאחר ד' גליות יבא אליה לפני בוא יום ה' הגדול והנורא ואז ועלו מושיעים

אבן עזרא

ישראל כי אין עם כמו על. רק פירושו שר התחבר עם המלאכים ועם אנשי שרים. ושואלים ישאלו מה טעם ויזרח לו השמש והלא ברגע אחד זורחת בכל העולם. ושאלתם תהו כי עת זרות השמש בכל מקום ישתנה. והנה בין ירושלים ובין זאת המדינה שחברתי בה זה הפי' ושמה לוק"א שעה ושליש שעה וכתב י"ב מעלות. וזה הדבר ברור בלא ספק. ופי' והוא צולע שהיה צולע כי נלעו התחת. וטעם על כן זכר לדבר: (יב) נסעה. יש אומרים שהוא לשון צווי כמו סלחה הנער וכן נפלו עליו: ונלכה. טלנו ואני אלך לנגדך לא אזוז ממך. ויתכן להיותו כמו ונסעה מגזר הבנין נסע כולנו ואני אלך לנגדך: (יג) כי הילדים רכים. כי הגדול שבהם י"ב שנה יש לו וימים מספר: עלות. כמו עלות ינהל. והנה הבכרות שעלו עליהם העתודים על כן נקראו עלות. וטעם עלי. לשמרם שלא יבואו לידי נזק: ודפקום. ואם דפקום המנהיגים אז ימותו כל הצאן: (יד) אתנהלה. כמו אתנהל עמם: לאטי. היו"ד נוסף או יהי לשון יחיד מדבר: לרגל המלאכה. בעבור המקנה שהוא מלאכתי. והקרוב אלי כי פי' המלאכה מה שיוכל אדם לעשות בכחו וגבורתו. גם הממון יקרא כן. כמו אם לא שלח ידו במלאכת רעהו. ומזאת הגזרה מלת מלאך בעבור שהוא שליח רשות השולח. ויהיה לרגלי כמו ויברך ה' אותך לרגלי: ויתכן להיות לרגל כמשמעו בהוליכם על רגליהם:

רמב"ן

תתן לו כאשר אמר למעלה מן הבא בידו והמנחה אשר התנו בה למלך בדבר ידוע תקרא מס: (יג) ומתו כל הצאן. דרך חמלה שהיה לו לומר ומתו כלם. אבל לא יאמר כן על הילדים וגם לא רצה לומר ומתו סתם על הבקר ועל הצאן כי יחמול על הילדים שלא יהיו במשמע. ולא רצה להאריך ומתו כל הצאן והבקר או יהיה פירושו כי הילדים רכים ויעפו נערים ויגעו ולא ירצו ללכת והצאן והבקר עלות ואם דחקום ימותו הצאן שהם בהמה דקה כי הבקר לא ימות אבל יזיק להם: (יד) עד אשר אבא אל אדוני שעירה. היה ליעקב בשובו אל ארצו דרך בארץ שעיר. והנה אמר לו עשו ואלכה לנגדך שלא יפרד ממנו עד בואו אל אביו לעשות לו כבוד בבואו אל ארצו ויעקב אמר אני אלך לאטי ואדני ישוב אל עיר ממשלתו ואם אשוב דרך עירו יכבדני וילך עמי כאשר יחפוץ ולא היה זה נדר ממנו שיבא אליו שאין עשו צריך לו ורבותינו ראו עוד שלא היה בדעת יעקב לשוב דרך שעיר ורצונו

ספורנו

אחי לא תצטרך לכבדני במנחה: (י) כראות פני אלהים. כמנהג בפקוד את השרים כאמרו ולא יראו פני ריקם: ותרצני. שקבלתני בסבר פנים יפות כענין הירצך או הישא פניך: ומגד זה גם כן ראוי שאקדם פניך במנחה: (יא) ויפצר בו. כדי שיקבל כי השוחד יעור: ויקח. והכסף בהליבע כאמרו ויפצר בו לקחת וימאן. (יב) נסעה ונלכה. לשעיר כמו שהורו שאלי המנחה באמרם גם הנה עבדך יעקב אחרינו: (יג) כי הילדים רכים. כי עלי מוטל דבר הילדים רכים והצאן

נָּא עִמְּךָ מִן־הָעָם אֲשֶׁר אִתִּי וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי׃ טז וַיָּשָׁב בַּיּוֹם הַהוּא עֵשָׂו לְדַרְכּוֹ שֵׂעִירָה׃ יז וְיַעֲקֹב נָסַע סֻכֹּתָה וַיִּבֶן לוֹ בָּיִת וּלְמִקְנֵהוּ עָשָׂה סֻכֹּת עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם סֻכּוֹת׃ ס יח וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם עִיר שְׁכֶם אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם וַיִּחַן אֶת־פְּנֵי הָעִיר׃ יט וַיִּקֶן אֶת־חֶלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר נָטָה־שָׁם אָהֳלוֹ מִיַּד בְּנֵי־חֲמוֹר אֲבִי שְׁכֶם בְּמֵאָה קְשִׂיטָה׃ כ וַיַּצֶּב־שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא־לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ ס חמישי לד א וַתֵּצֵא

ת"א ויעקב נסע · מגילה י"ז · ע"ז כ"ה : ויבא יעקב · שבת ל"ג : ויחן את פני · שם : במאה קשיטה · ר"ה השנה כ"ו : ויקרא לו אל אלהי ישראל · מגילה יח :

רש"י

הר עשו ומ"א יש לפרשה זו רבים : (טו) ויאמר למה זה · תעשה לי טובה זו שאיני צריך לה : אמצא חן בעיני אדני · ולא תשלם עתה לי שום גמול : (טז) וישב ביום ההוא עשו לדרכו · עשו לבדו וארבע מאות איש שהלכו עמו נשמטו מאצלו אחד אחד והיכן פרע להם הקב"ה בימי דוד שנאמר כי אם ארבע מאות איש נער אשר רכבו על הגמלים : (יז) ויבן לו בית · שהה שם י"ח חדש קיץ וחורף וקיץ · סוכות קיץ בית חורף סוכות קיץ: (יח) שלם · שלם בגופו שנתרפא מצלעתו · שלם בממונו שלא חסר כלום מכל אותו דורון · שלם בתורתו שלא שכח תלמודו בבית לבן : עיר שכם · כמו לעיר וכמוהו עד בואנה בית לחם : בבאו מפדן ארם · כאדם האומר לחבירו יצא פלוני מבין שיני אריות ובא שלם · אף כאן ויבא שלם · מפדן ארם מלבן ומעשו שנזדווגו לו בדרך : (יט) קשיטה · מעה אמר רבי עקיבא כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למעה קשיטה ותרגומו חורפן טובים חריפים בכל מקום כגון עובר לסוחר : (כ) ויקרא לו אל אלהי ישראל · לא שהמזבח קרוי אלהי ישראל אלא על שם שהיה הקב"ה עמו והצילו קרא שם המזבח על שם הנס להיות שבחו של מקום נזכר בקריאת השם כלומר מי שהוא אל הוא הקדוש ברוך הוא לאלהים לי ששמי ישראל וכן מצינו במשה ויקרא שמו ה' נסי לא שהמזבח קרוי ה' אלא

רמב"ן

היה להתרחק ממנו כאשר יוכל אבל הרחיב לו את את הדרך וגם זו עצת חכמה · ועוד להם מדרש אחר שיקים דברו לימות המשיח שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו · יאמר כי המושיעים אשר בהר ציון יעלו לשפוט את הר עשו : (טו) למה זה אמצא חן בעיני אדני · למה זה תעשה לי שאיני צריך לה אמצא חן בעיניך ולא תשלם עתה שום גמול לשון רש"י · והכונה ביעקב כי לא היה חפץ בהם ובחבורתם כלל וכל שכן שהיה בדעתו ללכת דרך אחרת · ורבותינו ראו עוד בזה עצה אמרו רבי ינאי כד הוה סליק למלכותא הוה מסתכל בהדא פרשתא ולא הוה נסיב עמיה רומאין חד זמן לא איסתכל בה ונסיב עמיה רומאין ולא הגיעו לעכו עד שמכר פינס שלו מפני שהיתה קבלה בידם שזו פרשת גלות · כשהיה בא ברומא בחצר מלכי אדום על עסקי הצבור היה מסתכל בפרשה זו ללכת אחרי עצת הזקן החכם כי ממנו יראו הדורות וכן יעשו ולא היה מקבל חברת אנשי המלכות ללותו שלא היו מקרבין אלא להנאת עצמן ומפקירין ממונו של

אבן עזרא

(טו) וטעם למה זה · אין לי צורך : (יח) ויבא יעקב שלם · שם התאר · והטעם שבא בשלום שלא אירע לו שום מאורע כי עתה יחיל לספר מאורע דינה : (יט) חלקת השדה · חלק בשדה והזכיר זה הכתוב להודיע כי מעלה גדולה יש לארץ ישראל · מי שיש לו בה חלק חשוב הוא כחלק עולם הבא : (כ) ויאמר הגאון כי ויקרא לו אל אלהי ישראל · כי פירושו שקרא אל · אל השם · והנכון הוא שכן הוא שם המזבח · וכן מזבח משה קרא שמו ה' נסי בעבור הנס שעשה השם במקום ההוא · וכן כתוב השכינה אל ירושלים תהי נקראת ה' שמה · וכן בעבור שעזר השם את יעקב קרא שם המזבח שעבד שם השם אל אלהי ישראל · והטעם שהוא חזק ותקיף : אלהי ישראל · שהצילו בדרך ובא שלם אל ארץ כנען כי שם שכם ושכום · ולפי דעתי יתכן שהתעכב בעיר שכם שנים רבות כי דינה לא היתה בת שבע שנים גם שמעון ולוי קטנים היו : (א) ותצא

רשב"ם

(יח) ויבא יעקב שלם · אל עיר ששמה שלם · כמו ותבאנה בית לחם · ומי שמפרש שלם · שלם בתורתו (שלם) במכונו טועה הוא לפי הפשט שאין דרך המקרא לדבר כך וגם מה צורך וכי בשביל מיעוט דורון שנתן לעשו הוצרך לכתוב כן : עיר שכם · עירו של שכם כמו כי חשבון עיר סיחון מלך האמרי היא כדכתיב וירא אותה שכם בן חמור החוי : (יט) קשיטה · מין מטבע ששמה כן : (כ) אל אלהי ישראל · שהצילני מלבן ומעשו · כלומר האלהים הוא אלהי יעקב שהצילני מלבן ומעשו וכמו שקורים שם אדם אליעזר עמנואל

עִמָּךְ מִן עַמָּא דְעִמִּי וַאֲמַר לְמָא דְנַן אַשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי׃ טז וְתָב בְּיוֹמָא הַהוּא עֵשָׂו לְאָרְחֵהּ לְשֵׂעִיר׃ יז וְיַעֲקֹב נְטַל לְסֻכּוֹת וּבְנָא לֵהּ בֵּיתָא וְלִבְעִירֵהּ עֲבַד מְטַלָּן עַל כֵּן קְרָא שְׁמָא דְאַתְרָא סֻכּוֹת׃ יח וַאֲתָא יַעֲקֹב שְׁלִים לְקַרְתָּא דִשְׁכֶם דִּי בְּאַרְעָא דִכְנַעַן בְּמֵיתֵהּ מִפַּדַּן דַּאֲרָם וּשְׁרָא לָקֳבֵל (אַפֵּי) קַרְתָּא׃ יט וּזְבַן יָת אַחְסָנַת חַקְלָא דִּי פְרַס תַּמָּן מַשְׁכְּנֵהּ מִידָא דִבְנֵי חֲמוֹר אֲבוּהִי דִשְׁכֶם בְּמֵאָה חוּרְפָן׃ כ וַאֲקֵים תַּמָּן מַדְבְּחָא וּפְלַח עֲלוֹהִי קֳדָם אֵל אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃ א וּנְפַקַת דִּינָה בַּת

נתינה לגר

הפעולים. ומה שק' מבעל הטעמים כי הפריד „הנקר" מן „עלות" פ' בנתה"ש. (יח) שלם, שלים • הוא כדעת רש"י שלם בגופו שלם בממונו כו' וכ"ה בת' ירושלמי „שלים בכל דיליה" אבל „שלמים הם אתנו" (לקמן ל"ד כ"א) ת' „שלמין אנון עמנא" „שַׁלְמִין" הוא מל' „שְׁלָמָא". (יט) קשיטה, חורפן • ערה"י שם „ותרגומו חורפן מובים חריפים בכ"מ כמו עבר לסחר" וכ"כ בעל נתה"ש באריכות, ולע"ד לא תרש"י יאמן הדברים האלה, כי חורפן הן צאן ושלאים כמו שת' „כבשות הצאן, שבע כנשת (לעיל כ"א כ"ח כ"ט) „שבע חורפן" וכבשה נקראת חורפא, מפני שחרף בארמית הוא ילדות, כמו בימי חרפי (איוב כ"ט ד') שת', „ביומי חריפותי" והוא ההיפך מן „אפילות" שהוראתו על הדבר המאחר לבוא, כמו „הא בחרפי הא באפלי" (תענית דף ג' ע"ב) וכן ע"פ „כי לא תדע מה יהיה רעה על הארץ" (קהלת י"א ב') ת', „אי תרפי נלתן אי אפילי". וגם ע' זקנים תרגמו Hekaton amnon. וה' קשיטה, הוא „קשט" שהוא כמו חכסים ועדי, וע' ערוך ערך קשט מה שהביא מב"ר פ' ע"ט „אשאול לי קשיטך אפיק חדא מימנתא" ואל תתמה שת' נגד מה שאמרו רז"ל (ר"ה כ"ו ע"א) אר"ע כשהלכתי לאפריקי היו קורין למעה קשיטה, כי אולי היתה על המטבע קשיטה צורת צאן, כמו שמצא באמת על מטבע קופרוס ולכן בל' רומי Pecunia ובל' אנגלי Pig of lead מל' צאן, ולכן ת' „במאה קשיטה" (יהושע כ"ד ל"ב) נ"כ „מאה חורפן" ואולי נקראו ג"כ „מעין" מל' „עאן" ובאמת כבר תיב"ע „מרגלין" שהיא אבן יקרה, וכל שלשת התרגומים הובאו בב"ר (פ' ע"ט) „מאה אונקיות, מאה סלאים, מאה סלעים" ודרשי נומריקון, ואונקי הוא מרגלית, וע' ערוך בערכי „קשט, שקל" ואין להאריך. ואפשר מ"ש רש"י „חורפן מובים חריפים היינו לפמ"ש בב"ר שם „אמר ר' אבא בר כהנא במאה אונקיות במאה סלאים במאה סלעים, ולכן כ' רש"י לפי הפירוש השלישי שהם סלעים חורפן היינו חריפין, אבל האמת שכוונת התרגום על סלאים. (כ) ויקרא לו, ופלח עלוהי • הרמב"ן כ' „לו" כמו „בו" ול"נ שהוא כמעם „על" כטעם על פניו שהוא

רמב"ן

אדם: (יז) ויבן לו בית • יתכן כי היה מקום אין שם עיר • והוצרך לבנות לו בית ולעשות סוכות • או ויבן לו בית שבנה לו בית גדול ובו מגדל עז להשגב מפני עשו: (יח) ויבא יעקב שלם • מפדן ארם כאומר לחבירו יצא פלוני מבין שני אריות ובא שלם אף כאן ויבא יעקב שלם מלבן ומעשו זה לשון רש"י אבל ר"א פירש שבא בשלום ולא אירע לו שום מאורע כי עתה יחל לספר מאורע דינה • ולפי דעתי אמר הכתוב כן כי בסוכות היה מתפחד מעשו כי סכות בעבר הירדן מזרח במלכות סיחון אם הוא המוזכר בספר יהושע ואם הוא אחר הנה הוא יותר קרוב לשעיר • ועד היותו בארץ כנען לא שקט לבו כי אז ידע שלא יגע בו כי אביו קרוב משם או שיעזרוהו אנשי הארץ כי אביו נשיא אלהים בתוכם או שזכות הארץ תצילהו ולכן אמר עתה שבא שלם אל ארץ מגורי אביו כי הצילו אלהים בדרך מכף כל אויביו • ואמרו בבראשית רבה כל אותן החדשים שעשה יעקב אבינו בסוכות היה מכבד את עשו באותו הדורון כי היה מתירא ממנו שם ומשלח לו כאותו הדורון בכל חדש וחדש או פעם אחת בראש השנה: ויחן את פני העיר • לא רצה להיות אכסנאי בעיר אבל רצה שתהיה תחלת ביאתו בארץ בתוך שלו ולכן חנה בשדה וקנה המקום חזה להחזיק בארץ והמעשה הזה היה רמז כי המקום ההוא יכבש לפניו תחלה טרם הוריש יושבי הארץ מפני זרעו כאשר פירשתי באברהם ורבותינו אמרו נכנס עם דמדומי חמה וקבע לו תחומין ועל דעתם לא היה בכוונה ממנו אבל עכ"פ היה המאורע לרמוז על העתיד שאמרנו אבל ר"א אמר כי הזכיר הכתוב הזה כי מעלה גדולה לארץ ישראל ומי שיש לו חלק בה חשוב הוא כחלק העוה"ב: (כ) ויקרא לו אל אלהי ישראל • לא שהמזבח קרוי אלהי ישראל אלא על שם

ליעקב

ספורנו

והנקר עלות: ודפקום • לכשודך שלא למכנך כדרך: (יח) ויבא יעקב שלם עיר שכם • תיכף שהגיע בשלום לארץ כנען כמו שאמר ושבתי בשלום • לא המתין שיהיה בבית אמו כבאו מפדן ארם בעוד שהיה בדרך ללכת לבית אביו אף על פי שעדיין לא הגיע שם התחיל לקיים נדרו ובנה מזבח כאמרו והיה ה' לי לאלהים: (יט) ויקן את חלקת השדה ויצב שם מזבח • כאמרו איך נשיר את שיר ה' בו': ויקרא לו אל אלהי ישראל • קרא לו בתפלתו את האל ית' לאלהים כמו שנכתב באמרו והיה ה' לי לאלהים וזה כשיהיה הוא ישראל שלא יוכלו אומות העולם להעבירו על דעתו וע"ד קונו כמו שהזכיר בנדרו

למעלה

דִּינָה בַּת־לֵאָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב לִרְאוֹת בִּבְנוֹת הָאָרֶץ׃ ב וַיַּרְא אֹתָהּ שְׁכֶם בֶּן־חֲמוֹר הַחִוִּי נְשִׂיא הָאָרֶץ וַיִּקַּח אֹתָהּ וַיִּשְׁכַּב אֹתָהּ וַיְעַנֶּהָ׃ ג וַתִּדְבַּק נַפְשׁוֹ בְּדִינָה בַּת־יַעֲקֹב וַיֶּאֱהַב אֶת־הַנַּעֲרָ הנערה קרי וַיְדַבֵּר עַל־לֵב הַנַּעֲרָ הנערה קרי׃ ד וַיֹּאמֶר שְׁכֶם אֶל־חֲמוֹר אָבִיו לֵאמֹר קַח־לִי אֶת־הַיַּלְדָּה הַזֹּאת לְאִשָּׁה׃ ה וְיַעֲקֹב שָׁמַע כִּי טִמֵּא אֶת־דִּינָה בִתּוֹ וּבָנָיו הָיוּ אֶת־מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה וְהֶחֱרִשׁ יַעֲקֹב עַד־בֹּאָם׃ ו וַיֵּצֵא חֲמוֹר אֲבִי־שְׁכֶם אֶל־יַעֲקֹב לְדַבֵּר אִתּוֹ׃ ז וּבְנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ מִן־הַשָּׂדֶה כְּשָׁמְעָם וַיִּתְעַצְּבוּ הָאֲנָשִׁים וַיִּחַר לָהֶם מְאֹד כִּי נְבָלָה עָשָׂה בְיִשְׂרָאֵל לִשְׁכַּב אֶת־בַּת־יַעֲקֹב וְכֵן לֹא יֵעָשֶׂה׃ ח וַיְדַבֵּר חֲמוֹר אִתָּם לֵאמֹר שְׁכֶם בְּנִי חָשְׁקָה נַפְשׁוֹ בְּבִתְּכֶם תְּנוּ נָא אֹתָהּ לוֹ לְאִשָּׁה׃ ט וְהִתְחַתְּנוּ אֹתָנוּ בְּנֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ־לָנוּ וְאֶת־בְּנֹתֵינוּ תִּקְחוּ לָכֶם׃ י וְאִתָּנוּ תֵּשֵׁבוּ וְהָאָרֶץ תִּהְיֶה לִפְנֵיכֶם שְׁבוּ וּסְחָרוּהָ וְהֵאָחֲזוּ בָּהּ׃

ת"א וירא אתה שכם בן חמור · נזיר כ"ג סנהדרין ע' הוריות י' : כי נבלה עשה · בתרא ע"ו סנהדרין מ"ד :

רש"י

על שם הנס קרא שם המזבח להזכיר שבחו של הקדוש ברוך הוא ה' הוא נסי ורבותינו דרשו שהקב"ה קרא ליעקב אל ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע מתחלקים לכמה טעמים ואני ליישב פשוטו של מקרא באתי : (א) בת לאה · ולא בת יעקב אלא על שם יציאתה נקראת בת לאה שאף היא יצאנית היתה שנא' ותצא לאה לקראתו (ועליה משלו המשל כאמה כבתה) : (ב) וישכב אותה · כדרכה : ויענה · שלא כדרכה : (ג) על לב הנערה · דברים המתישבים על הלב ראי אביך בחלקת שדה קטנה כמה ממון בזבז אני אשיאך ותקנה העיר וכל שדותיה: (ז) וכן לא יעשה · לענות את הבתולות שהעובדי כוכבים גדרו עצמן מן העריות על ידי המבול: (ח) חשקה · חפצה :

רמב"ן

שהיה הקב"ה עמו והצילו קרא שם המזבח על שם הנס להיות שבחו של הקב"ה נזכר בקריאת המזבח כלומר מי שהוא אל הוא אלהי לי שמי ישראל וכן מצינו במשה ויקרא שמו ה' נסי לא שהמזבח קרוי ה' אלא על שם הנס קרא שם המזבח להזכיר שבחו של הקב"ה ה' הוא נסי ורבותינו דרשו שהקב"ה קראו

אבן עזרא

דינה מעצמה : (ב) ויענה · כדרכה בעבור היותה בתולה · (ג) וידבר על לב · שדבר לה דברי רכים וניחומים : (ה) כי

רשב"ם

כמו כן נקרא המזבח כך וכמו שפרשתי פשוטה : (א) ותצא' דינה · כי חוץ לעיר נטה אהלו ויצאה משם ונכנסה לעיר : (ב) נשיא הארץ · והמפרש שכם שם העיר טועה הוא שלא מצינו בכל מקום עיר ציון עיר ירושלים אלא העיר נזכרת אחרי השם ואפילו אם זאת היא שכם שמא לזכרון גבורת בני יעקב שמו את שמה שכם כדכתיב בלוז שנקרא בית אל וכדכתיב ויקרא ללשם דן על שם דן אביהם · לזכרון גבורתם שהרגו אנשי העיר · וכדכתיב ויהי בונה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך : (ז) ובני יעקב באו · מן השדה ובתוך כך שיצא חמור לדבר אל יעקב ומצאם וידבר אתם וגו' בנותיכם תתנו לנו ואת בנותינו תקחו לכם · בבני יעקב תלו החיתונים לכבודם לתת ולקחת · אבל כשספרו את הדבר לאנשי עירם אמרו למפרע לכבוד בני העיר שהם יהיו הלוקחים והנותנים כדי לפתותם שישמעו אליהם להמול: (י) וסחרוה החי"ת גורמת [הקמץ] וכן כן גאל יגאלנו מן שהם ישחשוהו · מן שאל ישאלוני משפטי צדק · מן בחר בחרוהו · מן פעל יפעלוהו :

ונתנו

יא וַיֹּאמֶר שְׁכֶם אֶל־אָבִיהָ וְאֶל־אַחֶיהָ אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֵיכֶם

אונקלוס

לאת די ילידת ליעקב למחזי בבנת ארעא : ב וחזא יתה שכם בר־חמור חויאה רבא דארעא ודבר יתה ושכיב יתה ועניה : ג ואתרעיאת נפשה בדינה בת־יעקב ורחים ית־עולימתא ומליל תנחומין על־לבא דעולימתא : ד ואמר שכם לחמור אבוהי למימר סב־לי ית־עולימתא הדא לאנתו : ה ויעקב שמע ארי סאיב ית־דינה ברתה ובנוהי הוו עם־גיתוהי בחקלא ושתיק יעקב עד־מיתיהון : ו ונפק חמור אבוהי־דשכם לות־יעקב למללא עמה : ז ובני יעקב עלו מן־חקלא כד־שמעו ואתנסיסו גבריא ותקיף להון לחדא ארי קלנא עבד בישראל למשכב עם־בת־יעקב וכן לא־כשר למתעבד : ח ומליל חמור עמהון למימר שכם ברי אתרעיאת נפשה בברתכון הבו כען יתה לה לאנתו : ט ואתחתנא בנא בנתיכון תתנון־לנא וית־בנתנא תסבון לכון : י ועמנא תתבון וארעא תהי קדמיכון תיבו ועבידו־בה סחורא ואתחסינו בה : יא ואמר שכם לאבוהא ולאחהא אשכח רחמין בעיניכון

נתינה לגר

כמו "לפניו" לדעת אונקלוס, או כמו "אמרי לי אחי הוא" שהוא כמו "בעבורי". **לך** (ג) קח לי, סב לי. המתרגם ת' את הפעל "לקח" בבע"ח "דבר" ובאינם בע"ח "נסב" ורק הכא שהכר לקח אותה ובנשואין ת' "סב", גם "תקחנו לעבד עולם" (איוב מ' כ"ח) ת' "תסבוניה לעבד פלח", ע' לעיל ב' כ"ב, אבל לקמן כ"ו "ולקחו" ת' ודברו" שלקחוה בחזקה כמ"ש בב"ר. (ז) כשמעם, כד שמעו · בירושלמי (פ' אין מעמידין הלכה ז') מוסיף ר' תנחומא על ה' מקראות שאין להם הכרע, את הפסוק הזה, אם באו מן השדה כשמעם, או כשמעם ויתעצבו, והמת' לא הכריע, או סמך על הנגינה, ומהנגינה משמע

בעל הטורים

שפוט את כל עמו : (א) בְּנות · ב' במסרה · בבנות הארץ (בשופטים י"ד) בבנות אחיך וגו' אשה גבי שמשון לומר בשביל שלא

רמב"ן

ליעקב אל ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע מתחלקין לכמה טעמים ואני לישב פשוטו באתי כל זה לשון רש"י והנה לדקו דברי הרב כפשוטו של מקרא ויהיה טעם לו כטעם קרא לו בנימין וקורא לך גודר פרץ ודע כי המנהג הזה בישראל כן שיקראו השמות בשבחי האל כמו צוריאל צורישדי כי יגיד הקורא שהאל הוא צורו ושדי הוא צורו וכן עמנו אל וכן שם המשיח ה' צדקנו ושם ירושלים ה' שמה וכן יעשו בשמות המלאכים גבריאל מיכאל כי בעבור גדולת כחם יגידו בשמם כי הגבורה לאל ומי כמוהו אבל אנקלוס אמר ופלח עלוהי קדם אל אלהא דישראל ויהיה טעם לו כטעם בו כדרך כי בוחר אתה לבן ישי והחזיק לו למי מריבה או יאמר ויקרא לו אל אלהי ישראל וטעם לו כטעם אלכה לי אל הגדולים לך לך מארצך · ועל דרך האמת הוא במדרש רבותינו שדרשו רבותינו במסכת מגלה מנין שקראו הקב"ה ליעקב אל שנאמר ויקרא לו אל אלהי ישראל ויש בענין הזה סוד גדול הזכירוהו עוד בב"ר בלשון אחר אמר לו אתה אלוה בעליונים ואני אלוה בתחתונים ירמזו למה שהם אומרים תמיד שאיקונין של יעקב חקוקה בכסא הכבוד והכונה שהשכינה שורה בארץ ישראל והמשכיל יבין : (א) ותצא בת לאה אשר ילדה ליעקב · לומר שהיא אחות שמעון ולוי המקנאים ונוקמים נקמתה והזכיר אשר ילדה ליעקב כי כל האחים קנאו בה : (ב) וישכב אותה ויענה · וישכב כדרכה ויענה שלא כדרכה לשון רש"י אבל ר"א אמר ויענה בעבור היותה בתולה ואין צורך כי כל ביאה באונסה תקרא ענוי וכן לא תתעמר בה תחת אשר עניתה וכן את פלגשי ענו ותמת ויגיד הכתוב כי היתה אנוסה ולא נתרצית לנשיא הארץ לספר בשבחה : (ז) וכן לא יעשה · לענות הבתולות שהאומות גדרו עצמן מן העריות מפני המבול לשון רש"י ולא ידעתי זה כי הכנענים שטופים בעריות ובבהמה ובזכר דכתיב כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ולא התחילו בכן באותו

ספורנו

למעלה : (ג) ותדבק נפשו · על הפך באמנון לתמר אחר ששכב אותה : בדינה בת יעקב · בשביל שהיתה בת יעקב הנכבד בעיני האומות כאמרו אח"כ כי חפץ בבת יעקב : (ה) והחריש יעקב עד באם · החריש מלאחת לריב עד בואו בניו וידעו הדבר וישמרו עצמם מאנשי ריבם : (ו) ויצא חמור · כשראה שהחריש ודאג פן יתרוש עליו רעה : (ז) ויתעצבו האנשים ויחר · הנה העצבון היה על כי נבלה עשה בישראל שהיה בזיון אצל ישראל אע"פ שאצל הכנענים לא היה כן ובשביל שהיה בלתי שרגל או לאנוס את בתולות גדולי הדור כאמרו וכן לא יעשה לפיכך חרה להם על שנעשתה כזאת נגדה : (י) וסחרוה ·

וַאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלַי אֶתֵּן׃ יב הַרְבּוּ עָלַי מְאֹד מֹהַר וּמַתָּן וְאֶתְּנָה כַּאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלָי וּתְנוּ־לִי אֶת־הַנַּעֲרָ הנערה קרי לְאִשָּׁה׃ יג וַיַּעֲנוּ בְנֵי־יַעֲקֹב אֶת־שְׁכֶם וְאֶת־חֲמוֹר אָבִיו בְּמִרְמָה וַיְדַבֵּרוּ אֲשֶׁר טִמֵּא אֵת דִּינָה אֲחֹתָם׃ יד וַיֹּאמְרוּ אֲלֵיהֶם לֹא נוּכַל לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר הַזֶּה לָתֵת אֶת־אֲחֹתֵנוּ לְאִישׁ אֲשֶׁר־לוֹ עָרְלָה כִּי־חֶרְפָּה הִוא לָנוּ׃ טו אַךְ־בְּזֹאת נֵאוֹת לָכֶם אִם תִּהְיוּ כָמֹנוּ לְהִמֹּל לָכֶם כָּל־זָכָר׃ טז וְנָתַנּוּ אֶת־בְּנֹתֵינוּ לָכֶם וְאֶת־בְּנֹתֵיכֶם נִקַּח־לָנוּ וְיָשַׁבְנוּ אִתְּכֶם

רש"י

(יב) מהר. כתובה: (יג) במרמה. בחכמה: אשר טמא. הכתוב אומר שלא היתה רמיה שהרי טמא את דינה אחותם: (יד) חרפה הוא. שמץ פסול הוא אצלנו הבא להרף חבירו היה אומר לו ערל אתה או בן ערל. חרפה בכ"מ גדוף: (טו) נאות לכם. נתרצה לכם. ל' ויאותו הכהנים (ביהוידע): להמול. להיות נמול אינו לשון לפעול אלא לשון להפעל: (טז) ונתנו. נו"ן שניה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שתי נוני"ן ונתננו: ואת בנתיכם נקח לנו. אתה מוצא בתנאי שאמר חמור ליעקב ובתשובת בני יעקב לחמור שתלו החשיבות בבני יעקב ליקח בנות שכם את שיבחרו להם ובנותיהם יתנו להם לפי דעתם דכתיב ונתנו את בנותינו לפי דעתנו ואת בנותיכם נקח לנו ככל אשר נחפוץ וכשדבר חמור ושכם בנו אל יושבי עירם

רמב"ן

הדור ובימי אברהם ויצחק היו יראים פן יהרגו אותן לקחת נשיהם אבל וכן לא יעשה נמשך עם בישראל כי נבלה עשה בישראל וכן לא יעשה בהם על כן אמר בישראל כי איננה נבלה בין הכנענים. ואנקלוס אמר לא כשר לאיתעבד לומר שהוא אסור ולכך היא נבלה בישראל: (יב) מהר ומתן. מהר כתובה שהוא הדבר הנתן לבתולה. כדכתיב כמהר הבתולות והם סבלונות שהבחורים שולחים לבתולות כאשר ישאו אותן. ומתן מגדנות או כסף וזהב לאביה ולאחיה ובב"ר אמרו מהר פראנון מתן פרא פראנון והם כתובה ונכסי מלוג בלשון ירושלמי כלומר שיתן לה הוא משלו נכסים שיהיו שלה כנכסי בית אביה ויהיו אצלו כנכסי מלוג ועם הפיוס הזה כדי שיתנו אותה לו לאשה ברצון כי הנערה לא היתה מתרצה אליו וצועקת ובוכה תמיד. וזה טעם וידבר על לב הנערה ולכך אמר קח לי את הילדה הזאת לאשה שכבר היא בביתו ובידו ולא יירא מאחיה כי הוא נשיא הארץ ואין יגזלוה ממנו להוציאה מביתו והחשק הגדול לשכם כי היתה הנערה יפת תאר מאד אבל לא ספר הכתוב ביפיה כאשר עשה בשרה וברבקה וברחל כי לא ירצה להזכיר יפיה בהיותו אליה למכשול עון ובשבח הצדקת דבר הכתוב ולא בזו. וכן לא הזכיר מה נעשה בה אחרי כן. ועל דרך הפשט עמדה עם אחיה נחרפה באלמנות חיות כי היתה טמאה בעיניהם כדכתיב אשר טימא את דינה אחותם ורבותינו נחלקו גם והקרוב דברי האומר נטלה שמעון וקברה בארץ כנען והוא כמו שאמרנו כי היתה עמו בביתו כאלמנה וירדה עמהם למצרים ושם מתה ונקברה בארץ וקבורתה ידועה עד היום דקבלה והיא בעיר ארבאל עם קבר נתאי הארבלי ויתכן כי העלה שמעון עצמותיה לחמלה עליה או שהעלו אותם ישראל עם עצמות אחיה כל השבטים כמו שהזכירו רבותינו: (יג) ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה. הנה חמור ושכם אל אביה ואל אחיה דברו אבל הזקן לא ענה אותם דבר כי בניו ידברו במקומו בענין הזה לכבודו כי בעבור היות הדבר להם לקלון לא ירצו שיפתח פיו לדבר בו כלל ויש כאן שאלה שהדבר נראה כי ברצון אביה ובעצתו ענו כי לפניו היו והוא היודע מענם כי במרמה ידברו וא"כ למה כעס. ועוד שלא יתכן שיהיה רצונו להשיא בתו לכנעני אשר טמא אותה והנה כל האחים ענו המענה הזה במרמה ושמעון ולוי לבדם עשו המעשה והאב ארר אפם להם לבדם. והתשובה כי המרמה היתה באמרם להמול להם כל זכר כי.

אבן עזרא

טמא. שכם: (יד) חרפה. לדורות וזה טעם כי נבלה עשה בישראל. וטעם וידברו אשר טמא וידברו את שכם אשר טמא אחותם. כי מצאנו דברו לבנוס כמו דבר לו. או טעם אשר כי ענו במרמה בעבור אשר טמא. אשר לו ערלה. ערלת בשר. וטעמו דבר שיכבד. וכן ערל שפתים כי ערלה אוזן. בעבור הנוסף. והאומרים בשם אמר לאברהם והיה תמים ובכמולו הנה הוא חסר. הדבר הפוך. והנה כבהמות יוכיח. ואם אמרו למה נתחכך דבר בראו כשם גם בעבור יוכיח:

רשב"ם

(ט) ונתנו. דגש. כמו ונתננו פירוש ניתן. וכן מצרים נתנו יד. כמו נתננו:

וְדִי תֵימְרוּן לִי אֶתֵּן : יב אַסְגוֹ עֲלַי לַחֲדָא מוֹהֲרִין וּמַתְּנָן וְאֶתֵּן כְּמָא דִי־תֵימְרוּן לִי וְהָבוּ־לִי יָת־עוּלֶמְתָּא לְאִנְתּוּ : יג וַאֲתִיבוּ בְנֵי־יַעֲקֹב יָת־שְׁכֶם וְיָת־חֲמוֹר אֲבוּהִי בְּחָכְמְתָא וּמַלִּילוּ דִי סָאֵב יָת־דִינָה אֲחָתְהוֹן: יד וַאֲמָרוּ לְהוֹן לָא נִכּוּל לְמֶעְבַּד פִּתְגָמָא הָדֵין לְמִתַּן יָת אֲחָתָנָא לִגְבַר דִי־לֵהּ עָרְלְתָא אֲרֵי־חִסּוּדָא הִיא לָנָא : טו בְּרַם־בְּדָא נִתְפַּס לְכוֹן אִם־תְּהֶוְן כְּוָתָנָא לְמִגְזַר לְכוֹן כָּל־דְּכוּרָא : טז וְנִתֵּן יָת־בְּנָתָנָא לְכוֹן וְיָת־

נתינה לגר

בקאי על ביאתם מן השדה . (יג) במרמה , בחוכמתא · ע' פי' המשניות להרמב"ם (תמורה פ"ה) ובתוי"ט (שם) שכתב שבל' חכמים נקראה מרמה רק התחבולה שאינה להיתר (ולא מתורגם „חוכמתא") ופה ת' „חוכמתא" כי ל' תורה לחוד ול' חכמים לחוד , ועי' בחולין קל"ז ע"ב שאע"פ שכתוב בתורה רחלים בל' זכר כתוב במשנה רחלות בל"נ מהאי טעמא של' תורה לחוד ול' חכמים לחוד וכן בע"ז דף נ"ח ע"ב

בעל הטורים

כלה ליתן לאחיו בתו כדאיתא במדרש שהטמינה בתיבה מפניו נענש שיצאה לראות בבנות הארץ ובעלה שכם : (יב) הרבו · ב' במסרה הכא ואידך (עמוס ד' וע"ש) הגלגל הרבו לפשוע · אע"פ שהרבה כמוהר כמו שהרבה בגלגל דהיינו בעבודת כוכבים הרבו

רמב"ן

חשבו שלא יעשו כן בני העיר ואם אולי ישמעו לנשיאים ויהיו כלם נמולים יבואו ביום השלישי בהיותם כואבים ויקחו את בתם מבית שכם · וזאת עלת כל האחים וברשות אביהם ושמעון ולוי רצו להנקם מהם והרגו כל אנשי העיר · ויתכן שהיה הכעס ליעקב שארר אפם על שהרגו אנשי העיר אשר לא חטאו לו והראוי להם שיהרגו שכם לבדו וזהו מה שאמר הכתוב ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו אשר טמא את דינה אחותם כי כלם הסכימו לדבר לו במרמה בעבור הנבלה שעשה להם ורבים ישאלו ואיך עשו בני יעקב הצדיקים המעשה הזה לשפוך דם נקי והרב השיב בספר שופטים ואמר שבני נח מצווים על הדינים והוא להושיב דיינין בכל פלך ופלך לדון בשש מצות שלהן ובן נח שעבר על אחת מהן הוא נהרג בסייף ראה אחד שעבר על אחת מהן ולא דנוהו להרגו הרי זה הרואה יהרג בסייף ומפני זה נתחייבו כל בעלי שכם הריגה שהרי שכם גזל והם ראו וידעו ולא דנוהו ואין דברים הללו נכונים בעיני שאם כן היה יעקב אבינו חייב להיות קודם וזוכה במיתתם ואם פחד מהם למה כעס על בניו וארר אפם אחר כמה זמנים וענש אותם והלקם והפילם והלא הם זכו ועשו מצוה ובטחו באלהים והצילם · ועל דעתי הדינין שמנו לבני נח בשבע מצות שלהם אינם להושיב דיינין בכל פלך ופלך בלבד אבל צוה אותם בדיני גנבה ואונאה ועושק ושכר שכיר ודיני השומרים ואונס ומפתה ואבות נזיקין וחובל בחבירו ודיני מלוה ולוה ודיני מקח וממכר וכיוצא בהן כענין הדינין שנצטוו ישראל ונהרג עליהן אם גנב ועשק או אנס ופתה בתו של חבירו או שהדליק גדישו וחבל בו וכיוצא בהן ומכלל המצוה הזאת שיושיבו דיינין גם בכל עיר ועיר כישראל ואם לא עשו כן אינן נהרגין שזו מצות עשה בהם ולא אמרו אלא אזהרה שלהן זו היא מיתתן ולא תקרא אזהרה אלא המניעה בלאו וכך דרך הגמרא בסנהדרין ובירושלמי אמרו בדינין של נח המטה דינו נהרג לקח שחד נהרג בדיני ישראל כל דין שאתה יודע שאתה שלם ממנו אי אתה רשאי לברוח ממנו אבל בדיני בני נח אף על פי שאתה יודע שאתה שלם ממנו אתה רשאי לברוח ממנו נראה מכאן שרשאי הי' בן נח לאמר לבעלי הדין איני נזקק לכם כי תוספת הוא בישראל לא תגורו מפני איש אל תכניס דבריך מפני איש וכל שכן שלא יהרג כשלא יעשה עצמו קצין שוטר ומושל לשפוט את אדוניו · ומה יבקש בכאן הרב תיוב וכי אנשי שכם וכל שבעה עממין לא עובדי ע"ז ומגלה עריות ועושים כל תועבות השם היו והכתוב צווח עליהן בכמה מקומות על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן וכו' לא תלמד לעשות וכו' ובגלוי עריות כי את כל התועבות האל עשו וכו' הלא שאין הדבר מסור ליעקב ובניו לעשות בהם הדין · אבל ענין שכם כי בני יעקב בעבור שהיו אנשי שכם רשעים ודמם חשוב להם כמים רצו להנקם מהם בחרב נוקמת והרגו המלך וכל אנשי עירו כי עבדיו הם וסרים אל משמעתם ואין הברית אשר נמולו נחשב בעיניהם למאומה כי היה להחניף לאדוניהם ויעקב אמר להם בכאן כי הביאוהו בסכנה שנאמר עכרתם אותי להבאישני ושם ארר אפם כי עשו חמס לאנשי העיר שאמרו להם במעמדו ויסבנו אתכם והיינו לעם אחד והם היו בוחרים בהם ובטחו בדבורם ואולי ישובו אל ה' והרגו אותם חנם כי לא הרעו להם כלל · וזהו שאמר כלי חמס מכרותיהם ואם נאמין בספר מלחמות בני יעקב בא להם פחד אביהם כי נאספו שכני שכם ועשו עמהם שלש מלחמות

ספורנו

עם היות הסחורה אז בלתי מותרת לגרים כאמרם בר מתא אבר מתא אחריתי מזי מעכב : (יב) הרבו עלי מאד · כמשיב לכם אשם על מה שחטאתי לכם : (יג) במרמה · שאלו שימולו בחשבם שלא יקבלו עליהם · או שלא יוכלו לפתות אנשי עירם לזה · וידברו אשר טמא · השיבו שמיני הנדיבות שאמרו שכם ואביו לעשות לא היו ראוים עתה אחרי שטמא כדרך אתנן זונה : (יד) כי חרפה הוא לנו · היותה נראה שאין איש הגון בין המולים להתחתן עמו :

וְהָיִינוּ לְעַם אֶחָד׃ יז וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֵלֵינוּ לְהִמּוֹל
וְלָקַחְנוּ אֶת־בִּתֵּנוּ וְהָלָכְנוּ׃ יח וַיִּיטְבוּ דִבְרֵיהֶם בְּעֵינֵי חֲמוֹר
וּבְעֵינֵי שְׁכֶם בֶּן־חֲמוֹר׃ יט וְלֹא־אֵחַר הַנַּעַר לַעֲשׂוֹת
הַדָּבָר כִּי חָפֵץ בְּבַת־יַעֲקֹב וְהוּא נִכְבָּד מִכֹּל בֵּית אָבִיו׃
כ וַיָּבֹא חֲמוֹר וּשְׁכֶם בְּנוֹ אֶל־שַׁעַר עִירָם וַיְדַבְּרוּ אֶל־אַנְשֵׁי
עִירָם לֵאמֹר׃ כא הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה שְׁלֵמִים הֵם אִתָּנוּ וְיֵשְׁבוּ
בָאָרֶץ וְיִסְחֲרוּ אֹתָהּ וְהָאָרֶץ הִנֵּה רַחֲבַת־יָדַיִם לִפְנֵיהֶם
אֶת־בְּנֹתָם נִקַּח־לָנוּ לְנָשִׁים וְאֶת־בְּנֹתֵינוּ נִתֵּן לָהֶם׃
כב אַךְ־בְּזֹאת יֵאֹתוּ לָנוּ הָאֲנָשִׁים לָשֶׁבֶת אִתָּנוּ לִהְיוֹת לְעַם
אֶחָד בְּהִמּוֹל לָנוּ כָּל־זָכָר כַּאֲשֶׁר הֵם נִמֹּלִים׃ כג מִקְנֵהֶם
וְקִנְיָנָם וְכָל־בְּהֶמְתָּם הֲלוֹא לָנוּ הֵם אַךְ נֵאוֹתָה לָהֶם וְיֵשְׁבוּ
אִתָּנוּ׃ כד וַיִּשְׁמְעוּ אֶל־חֲמוֹר וְאֶל־שְׁכֶם בְּנוֹ כָּל־יֹצְאֵי
שַׁעַר עִירוֹ וַיִּמֹּלוּ כָּל־זָכָר כָּל־יֹצְאֵי שַׁעַר עִירוֹ׃ כה וַיְהִי
בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיוֹתָם כֹּאֲבִים וַיִּקְחוּ שְׁנֵי־בְנֵי־יַעֲקֹב
שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אֲחֵי דִינָה אִישׁ חַרְבּוֹ וַיָּבֹאוּ עַל־הָעִיר בֶּטַח
וַיַּהַרְגוּ כָּל־זָכָר׃ כו וְאֶת־חֲמוֹר וְאֶת־שְׁכֶם בְּנוֹ הָרְגוּ לְפִי
חָרֶב וַיִּקְחוּ אֶת־דִּינָה מִבֵּית שְׁכֶם וַיֵּצֵאוּ׃ כז בְּנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ
עַל־הַחֲלָלִים וַיָּבֹזּוּ הָעִיר אֲשֶׁר טִמְּאוּ אֲחוֹתָם׃ כח אֶת־
צֹאנָם וְאֶת־בְּקָרָם וְאֶת־חֲמֹרֵיהֶם וְאֵת אֲשֶׁר־בָּעִיר וְאֶת־
אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה לָקָחוּ׃ כט וְאֶת־כָּל־חֵילָם וְאֶת־כָּל־טַפָּם

ת"א ויהי ביום · שבת קל"ד נדרים ל"א :

רש"י

הפכו הדברים את בנותם נקח לנו לנשים ואת בנותינו נתן להם כדי לרצותם שיאותו להמול : (כא) שלמים · בשלום ובלב שלם : והארץ הנה רחבת ידים · כאדם שידו רחבה וותרנית כלומר אל תפסידו כלום פרקמטי' הרבה באה לכאן ואין לה קונים : (כב) בהמול · בהיות נמול : (כג) אך נאותה להם · לדבר זה וע"י כן ישבו אתנו : (כה) שני בני יעקב · בניו היו ואעפ"כ כן נהגו עצמן שמעון ולוי כשאר אחים שאינם בניו שלא נטלו עצה הימנו : אחי דינה · לפי שמסרו עצמן עליה נקראו אחיה : בטח · שהיו כואבים ומ"א בטוחים היו על כחו של זקן : (כז) על החללים · לפשט את החללים וכן ת"א לחלצא קטוליא : (כט) חילם · ממונם וכן עשה לי את החיל הזה · וישראל עושה חיל · ועזבו לאחרים חילם : טפם ·

רשב"ם

(יט) ולא אחר · מגזרת לא תאחר שהוא משקל כבד כמו תשבר : והוא נכבד · ושמעו לו : (כה) בהיותם כואבים · לפי דרך ארץ · ופשוטו של מקרא או היו כואבים מיום ראשון ושני : ויבואו על העיר · שהיו יושבים בטח ולא נזהרו מהם · וכן כל בטח שבכל מקום על היושבים הוא אומר בין בתורה ובין בנביאים :

להבאישני

בנתיכון נסב לנא ונתוב עמכון ונהי לעמא חד: יז ואם לא תקבלון מננא למגזר ונדבר ית ברתנא וניזיל: יח ושפרו פתגמיהון בעיני חמור ובעיני שכם בר חמור: יט ולא אוחר עולימא למעבד פתגמא ארי אתרעי בבת יעקב והוא יקיר מכל בית אבוהי: כ ואתא חמור ושכם בריה לתרע קרתהון ומלילו עם אנשי קרתהון למימר: כא גבריא האלין שלמין אנון עמנא ויתיבון בארעא ויעבדון בה סחורתא וארעא הא פתיות ידין קדמיהון ית בנתיהון נסב לנא לנשין וית בנתנא נתן להון: כב ברם בדא יתפסון לנא גובריא למתב עמנא למהוי לעמא חד למגזר לנא כל דכורא כמא דאנון גזירין: כג גיתיהון וקניניהון וכל בעירהון הלא לנא אנון ברם נתפס להון ויתיבון עמנא: כד וקבילו מן חמור ומן שכם בריה כל נפקי תרע קרתיה וגזרו כל דכורא כל נפקי תרע קרתיה: כה והוה ביומא תליתאה כד תקיפו עליהון כאביהון ונסיבו תרין בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה גבר חרביה ועלו על קרתא דיתבון לרחצן וקטלו כל דכורא: כו וית חמור וית שכם בריה קטלו לפתגם דחרב ודברו ית דינה מבית שכם ונפקו: כז בני יעקב עלו לחלצא קטיליא ובזו קרתא די סאיבו אחתהון: כח ית ענהון וית תורהון וית חמריהון וית די בקרתא וית די בחקלא בזו: כט וית כל נכסיהון

נתינה לגר

וע' לעיל כ"ו ל"ס. (כה) בהיותם כאבים, כד תקיפו עליהון כאביהון · הוא דלא כדעת המפרשים שביום ג' היו הכל נמולים, ורק כדעת רז"ל שיום הג' הוא יום הסכנה. ומשמע שסובר דדוקא יום ג', ולא כדעת רש"י בפ' ר"א דמילה, (דף קל"ד ע"ב) והרמב"ם בפי' המשנה שם, והמ"מ בפ"ק מה' שבת. בטח, דיתבון לרחצן. לדעתו מלת „בטח" היא תאר הפעל על מלת „יושבים" אף שלא הוזכר בכתוב כמ"ש הרשב"ם,

בעל הטורים

גם אנו לפשוע שפגו עמם שלא לעבוד עבודת כוכבים: (כז) טמאו · ג' במסרה טמאו אחותם (יחזקאל כ"ג) טמאו את מקדשי (תהלים ע"ט) טמאו את היכל קדשך כולם נלמדים מזה טמאו מקדשי לעשות מעשה שכם וכן טמאו את היכל קדשך כדכתיב

אבן עזרא

(יז) את בתנו · בעבור היותה קטנה וגם היו מדברים בעבור אביהם: (יט) ולא אחר · אינגו בדקדוק כמו ואחר עד עתה רק מן הבנין הכבד הדגוש והוא פעל עבר על משקל ברך נכוח: (כא) שלמים הם · בשלום: רחבת ידים · מקומות · כמו ויד תהיה לך: (כב) יאותו · מגזרת כי לך יאתה · והנות כנענים אחר האות המשרת תחת פ"א הפועל: כמטל · מפורש והנה הם חשבו רעה על יעקב ובניו שאמרו מקנהם וקנינם: (כה) ביום השלישי · שלישי לעולם קשה שהוא חצי המרובע וזה המעשה אשר עשו שמעון ולוי לדעת אחיהם עשו דכתיב במרמה · ובני יעקב הם כולם · והנה אף יעקב על שמעון

רמב"ן

נדולות ולולי אביהם שחגר גם הוא כלי מלחמתו ונלחם בם היו בסכנה כאשר יספר בספר ההוא · ורבותינו הזכירו מזה בפסוק אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי אמרו נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם חגר יעקב כלי מלחמה כנגדן כמו שכתוב רש"י שם אבל הכתוב יקצר בזה כי היה נס נסתר כי אנשים גבורים היו וכאלו זרועם הושיעה למו כאשר קצר הכתוב בענין אברהם באור כשדים ולא הזכיר מלחמת עשו עם החורי כלל אבל הזכיר בכאן כי היה חתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם ולא נאספו כולם לרדוף אחרי בני יעקב כי היו נופלים עליהם כחול אשר על שפת הים לרוב · וזה טעם חתת אלהים כי נפלה עליהם אימתה ופחד מן הגבורה אשר ראו במלחמה ולכך אמר ויבא יעקב לוזה הוא וכל העם אשר עמו להודיע שלא נפקד מהם ולא מעבדיהם איש במלחמה: (כא) שלמים הם אתנו · היו אנשי העיר חושבים שהיו שונאים אותם כי ראו אותם עצבים ויחר להם מאד ואולי היו נשמרים מהם ונותנים בעירם בריח ודלתים כי גבורים המה ואנשי חיל למלחמה ועתה אמרו להם אל תפחדו ואל תתרחקו מהם כי בלב שלם הם אתנו: (כג) וטעם מקניהם וקנינם וכל בהמתם · כי הבהמות אשר בעדרים בשדה הם יקראו מקנה בעבור שהם עיקר קנין האדם בין

ספורנו

(יז) ולקחנו את בתנו · אע"פ שהיא עתה בביתכם נקח אותה מעמכם: והלכנו · עם כל עשרנו שלא תהנו בו: (יט) והוא נכבד · ואעפ"כ לא אחר לעשות כי חפץ בבת יעקב: (כא) שלמים הם אתנו · בשלום הם אתנו ואין בלבם לתבוע עלבונם: (כה) ויהרגו כל זכר · שלא מלו אלא על תקוה להשיג מקניהם וקנינם בדברי חמור ושכם: ואת חמור ואת שכם בנו הרגו · שבקשו ומאחו: (כז) העיר אשר טמאו · כי לולי היה ככר דבר כזה בלתי נמאס אצלם לא היה שכם עושה כן אמנם היה זה גמול מורגל אצלם

שוקתל

וְאֶת־נְשֵׁיהֶם שָׁבוּ וַיָּבֹזּוּ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר בַּבָּיִת׃ ל וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־שִׁמְעוֹן וְאֶל־לֵוִי עֲכַרְתֶּם אֹתִי לְהַבְאִישֵׁנִי בְּיֹשֵׁב הָאָרֶץ בַּכְּנַעֲנִי וּבַפְּרִזִּי וַאֲנִי מְתֵי מִסְפָּר וְנֶאֶסְפוּ עָלַי וְהִכּוּנִי וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי׃ לא וַיֹּאמְרוּ הַכְזוֹנָה יַעֲשֶׂה אֶת־אֲחוֹתֵנוּ׃ פ לה א וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־יַעֲקֹב קוּם עֲלֵה בֵית־אֵל וְשֶׁב־שָׁם וַעֲשֵׂה־שָׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הַנִּרְאֶה אֵלֶיךָ בְּבָרְחֲךָ מִפְּנֵי עֵשָׂו אָחִיךָ׃ ב וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־בֵּיתוֹ וְאֶל כָּל־אֲשֶׁר עִמּוֹ הָסִרוּ אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּתֹכְכֶם וְהִטַּהֲרוּ וְהַחֲלִיפוּ שִׂמְלֹתֵיכֶם׃ ג וְנָקוּמָה וְנַעֲלֶה בֵּית־אֵל וְאֶעֱשֶׂה־שָּׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הָעֹנֶה אֹתִי בְּיוֹם צָרָתִי וַיְהִי עִמָּדִי בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הָלָכְתִּי׃ ד וַיִּתְּנוּ אֶל־יַעֲקֹב אֵת כָּל־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּיָדָם וְאֶת־הַנְּזָמִים אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּטְמֹן אֹתָם יַעֲקֹב תַּחַת הָאֵלָה אֲשֶׁר עִם־שְׁכֶם׃ ה וַיִּסָּעוּ וַיְהִי חִתַּת אֱלֹהִים עַל־הֶעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיהֶם וְלֹא רָדְפוּ אַחֲרֵי בְּנֵי יַעֲקֹב׃ ו וַיָּבֹא יַעֲקֹב לוּזָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן הִוא

ת"א ונקומה ונעלה • עקידה • שער כ"ה • לאל העונה סנהדרין נ"ח :

רש"י

לשון שהיה לפיכך טעמו מלרע : (ל) עכרתם • לשון מים עכורים אין דעתי צלולה עכשיו • ואגדה צלולה היתה החבית ועכרתם אותה מסורת היתה ביד כנענים שיפלו ביד בני יעקב אלא שהיו אומרים עד אשר תפרה ונחלת את הארץ לפיכך היו שותקין : מתי מספר • אנשים מועטים : (לא) הכזונה • הפקר : את אחותינו • ית אחתנא (הבית התרגום על מלת אחותינו שהוא נראה מתוך הפסוק בל' רבים מדכתיב כאן אחותינו *) מלא ביו"ד מה שאין כן גבי רבקה אחותנו את היי לאלפי רבבה שם חסר יו"ד ולכן מפרש שכאן הוא לשון רבים וקאי על כל נשי ישראל אחותיהם הכזונה יעשה ולכן מביא רש"י התרגום שמתרגם ית אחתנא כאן כמו לשון להורות שהוא לשון יחיד ודו"ק) : (א) קום עלה • לפי שאחרת בדרך נענשת ובא לך זאת מבתך : (ב) הנכר • שיש בידכם משלל של שכם : והטהרו • מעבודת כוכבים : והחליפו שמלותיכם • שמא יש בידכם כסות של עבודת כוכבים : (ד) האלה • מין אילן סרק : עם שכם • אצל שכם : (ה) חתת •

*) ובכל הספרים שלנו כתיב חסר יו"ד [עי' חזקוני ושכין]

רמב"ן

שמאות בין טהורות כענין שכתוב הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה בסוסים בחמורים בגמלים בבקר ובצאן ואשר אינם עדר כגון בהמות יחידות בבית אין שמם מקנה ויכנסו בכלל וכל בהמתם או היא כפל הלשון לחזוק כלומר וכל בהמתם אשר הנה רבות מאד : (א) ושב שם ועשה שם מזבח • לא ידעתי מהו ושב שם • ויתכן שצוהו לשבת שם תחלה ואחר כך יעשה המזבח להטהר מטומאת ע"ז או מן החללים שהרגו כענין ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים כי לא צוו עדיין במי חטאת ויעקב מדרז במצוה להטהר טרם בואו שם או שיהיה ונקומה ונעלה בית אל מוקדם במעשה ואולי צוה ושב שם לפנות מחשבתו לדבקה

רשב"ם

(ל) להבאישני • את ריחי כמו אשר הבאשתם את ריחנו : (ב) אלהי הנכר • שלקחו בעיר :

ויקרא

וית כל טפלהון וית נשיהון שבו ובזו וית כל די בביתא: ל ואמר יעקב לשמעון וללוי עכרתון יתי למתן דבבו ביני ובין יתב ארעא בכנענאה ובפרזאה ואנא עם דמנין ויתכנשון עלי וימחנוני ואשתצי אנא ואנש ביתי: לא ואמרו הכנפקת ברא יתעבד (נ״י יעבד ית) לאחתנא: א ואמר יי ליעקב קום סק לבית אל ותיב תמן ועבד תמן מדבחא לאלהא דאתגלי לך במערקך מן קדם עשו אחוך: ב ואמר יעקב לאנש ביתה ולכל די עמה אעדו ית טעות עממיא די ביניכון (נ״י בידיכון) ואדכו ושנו כסותכון: ג ונקום ונסק לבית אל ואעבד תמן מדבחא לאלהא דקביל צלותי ביומא דעקתי והוה מימרה בסעדי בארחא די אזלית: ד ויהבו ליעקב ית כל טעות עממיא די בידיהון וית קדשיא די באדניהון וטמר יתהון יעקב תחות בטמא די עם שכם: ה ונטלו והות דחלא דיי על קרוי דבסחרניהון ולא רדפו בתר בני יעקב: ו ועל יעקב ללוז די בארעא דכנען היא בית אל הוא וכל

נתינה לגר

ולא כמו שנאמר מפירש״י שקאי על "ויבאו". (ל) להבאישני, למתן דבבו׳ מפרש בזה את דבריו הקודמים "עכרתם אתי לתת שנאה". (לה) יעשה את אחותנו, יתעבד לאחתנא׳ ויש נוסחא יעבד ית אחתנא, וכ״כ מפרש״י שמקיים כני׳ הב׳. ולענ״ד נראה שהעקרית היא "יתעבד ית" ור״ל אף שהוא אתפעל, שהוא הנפעל בעברי, יבוא אחריו סימן יחס הפעול, כמו ולא יאכל את בשרו. או שצריך לגרוס "תתעבד ית" יען כי באופן הזה תהי מלת אחתנא שם סיפר ונושא המשפט, ופירושו ע״ד הפשט על אמרו להם שני דברים, עכרתם אתי וגו׳ ואני מתי מספר, השיבו לו על שניהם, מפני שאנחנו מתי מספר הכזונה יעשה כו׳ שמחויבים אנחנו עם סגלה המעט מכל העמים להצטיין בפריצות ובשמירת ברית המעור.

לה (ו) ויבא יעקב לוזה בארץ כנען, ואתא יעקב ללוז די בארעא דכנען׳ כאשר מצאנו (לעיל כ״ח י״ט) "בית אל ואולם לוז שם העיר" וביהושע (י״ח י״ג) "ועבר משם הגבול לוזה אל כתף לוזה נגבה הוא בית אל" ובשופטים (א׳ כ״ו) "וילך האיש ארץ החתים ויבן עיר ויקרא שמה לוז" ע״כ בדו שמתחדשים מלבם לעקש הכתובים, ויש מהם שהחליטו כי לוזה בה״א איננה לוז בלא ה״א; אבל הת״א איננו סובר כן, ולדעתו שני לוז היו, חדשה וישנה, האחת בארץ כנען, והשנית בארץ החתים, לכן פרש פה הכתוב "אשר בארץ כנען"

בעל הטורים

כשים בגיון ענו׳ סמאו אתותם וסמיך את לאנס לומר לך שעשו מעשה בהמה: (ב) והחליפו שמלותיכם׳ (ג) ונקומה ונעלה בית אל׳ רמז להא דאיתא בפר״ק דשבת רמי פוזמקי ותגלי: ונקומה׳ ג׳ במס׳ הכא ואידך (פ׳ מקץ) שלחה הנער אתי ונקומה׳ (שופטים א׳) וכ׳ זמה עלינו למלחמה׳ שאמר יהודה בזכות ונקומה ונעלה בית אל שלחה הנער ונקומה וכן באותו זכות ונקומה עליה למלחמה: (ה) ויסעו ב׳ במס׳ הד ר״פ והד ס״פ הכא׳ ואידך אלה מסעי בנ״י לצבאותם ויסעו מלמד שהיו הדגלים נוסעין כעין מטתו של יעקב לומר מה כאן חתת אלהים על סעריס אף לכאן היו כל האומות יראים מהם:

אבן עזרא

ולוי בעבור שהם כרגו אנשי שכם: (כט) את כל אשר בבית׳ פי׳ בבית חמור או בבית שכם: (ל) מתי מספר׳ מתי כמו אנשים׳ ודבר שיספר הוא מעט׳ על כן טעה ר׳ אהרן הכהן ראש הישיבה שפי׳ ויהי מתיו מספר כמשמעו: להבאישני׳ שיבאשו אותי כאשר ישנא איש דבר שיבאש: (לא) ויאמרו׳ שמעון ולוי: הכזונה יעשה׳ שכם את אחותינו: (ב) הסירו את אלהי הנכר׳ חלילה חלילה שישכב הנביא עם עובדת אלהי נכר׳ ופירושו תמצאנו בפרשת וילך משה: והטהרו׳ שירחצו הגוף: והחליפו שמלותיכם. מהמקום הזה נלמוד שחייב כל ישראל כאשר ילך להתפלל למקום קבוע להיות גופו נקי ומלבושיו נקיים: (ה) דגשות שי״ן חתת להתבלע שתי״ן:

רמב״ן

באל: (ד) ויטמון אותם יעקב׳ ע״ז ומשמשיה אינן מן הנקברים אבל צריך שיהא מפרר וזורה לרוח או מטיל לים והנראה אלי כי בני יעקב לא לקחו ע״ז ומשמשיה משכם עד שנתבטלה והותרת להם שהגוי מבטל ע״ז בעל כרחו והנה היא מותרת להם׳ אבל יעקב צוה להסיר אותה לטהרת הקדש שיהיו ראוים לעבוד את השם ולהקריב לפניו קרבן כאשר צוה להם

ספורנו

שלקחו ראשי העיר בנות העם בלתי רשות לנשים או לפלגשים ע״ד ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו: (ל) להבאישני׳ שיאמרו שעקרנו באמונתנו אחר שנמולו: (לא) הכזונה׳ שאין ראוי לתבוע עלבונה יעשה עם הארץ: את אחותנו׳ שאינה זונה וראוי לתבוע עלבונה ובהיא אחות לנו וראוי לנו לתבוע עלבונה והנה כשיתבונן יושב הארץ כאלה אין ראוי שיתקוממו: (א) ושב שם׳ לכוין דעתך קודם שתבנה המזבח כענין אמרם רז״ל חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת ומתפללים כדי שיכוונו את לבם למקום: ועשה שם מזבח גאל שנראה אליך בברחך׳ לתת הודאה על שקיים לך ההבטחה שעשה שם כענין אמרם׳ מברך ברוך שעשה לי נס במקום הזה: (ב) הסירו את אלהי הנכר׳ שלקחתם משלל שכם הע״פ שבטלו אותם עובדיהם כמו נשי שכם כאמרם גוי מבטל ע״ז בעל כרחו ולכן הם מותרים בהנאה מ״מ הסירו אותם מקרבכם עתה בלכתנו לבית אל כדי שתרחק מלבכם כל מחשבת ע״ז: (ד) ויטמון אותם יעקב׳ ולא אבדם מפני שהיו כבר מבוטלים ומותרין בהנאה: (ה) ויסעו ויהי חתת אלהים׳ כי בשמעם משכם שהיתה עיר מבצר שהתה סכנה שיתקוממו השכינות עליהם בדרך ולכן הוצרך או

אחרוב

בֵּית־אֵל הוּא וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־עִמּוֹ׃ ז וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם אֵל בֵּית־אֵל כִּי שָׁם נִגְלוּ אֵלָיו הָאֱלֹהִים בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי אָחִיו׃ ח וַתָּמָת דְּבֹרָה מֵינֶקֶת רִבְקָה וַתִּקָּבֵר מִתַּחַת לְבֵית־אֵל תַּחַת הָאַלּוֹן וַיִּקְרָא שְׁמוֹ אַלּוֹן בָּכוּת׃ פ

ט וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶל־יַעֲקֹב עוֹד בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ׃ י וַיֹּאמֶר־לוֹ אֱלֹהִים שִׁמְךָ יַעֲקֹב לֹא־יִקָּרֵא שִׁמְךָ עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם־יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל׃ יא וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים אֲנִי אֵל שַׁדַּי פְּרֵה וּרְבֵה גּוֹי וּקְהַל גּוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּךָּ וּמְלָכִים מֵחֲלָצֶיךָ יֵצֵאוּ׃ ששי יב וְאֶת־

קדש

ת"א ויקרא למקום · פסחים פ"ח עקידה שער כ"ט : כי שם נגלו · סנהדרין ל"ח : לא יקרא שמך · ברכות י"ב : אני אל שדי · יבמות ס"ה עקידה שער מ"ח :

רש"י

פחד : (ז) אל בית אל · הקדוש ברוך הוא בבית אל גילוי שכינתו בבית אל יש תיבה חסירה בי"ת המשמשת בראשה כמו הנה הוא בית מכיר בן עמיאל כמו בבית מכיר · בית אביך כמו בבית אביך : נגלו אליו האלהים · במקומות הרבה יש שם אלהות ואדנות בלשון רבים כמו אדוני יוסף אם בעליו עמו לא נאמר בעלו וכן אלהות שהוא לשון שופט ומרות נזכר בלשון רבים אבל אחד מכל שאר השמות לא תמצא בלשון רבים : (ח) ותמת דבורה · מה ענין דבורה בבית יעקב אלא לפי שאמרה רבקה ליעקב ושלחתי ולקחתיך משם שלחה דבורה אצלו לפדן ארם לצאת משם ומתה בדרך · מדברי רבי משה הדרשן למדתיה : מתחת לבית אל · העיר יושבת בהר ונקברה ברגלי ההר : תחת האלון · בשיפולי מישרא שהיה מישור מלמעלה בשיפוע ההר והקבורה מלמטה ומישור של בית אל היו קורין לו אלון · ואגדה נתבשר שם באבל שני שהוגד לו על אמו שמתה ואלון בלשון יוני אבל *) ולפיכך העלימו (ס"א ולפי שהעלימו) את יום מותה שלא יקללו הבריות כרס שיצא ממנו עשו אף הכתוב לא פרסמה : (ט) עוד · פעם שני במקום הזה אחד בלכתו ואחד בשובו : ויברך אתו · ברכת אבלים : (י) לא יקרא שמך עוד יעקב · לשון אדם הבא במארב ועקבה אלא לשון שר ונגיד : (יא) אני אל שדי · שאני כדאי לברך שהברכות שלי : פרה ורבה · על שם שעדיין לא נולד בנימין ואף ע"פ שכבר נתעברה ממנו : גוי · בנימין : גוים · מנשה ואפרים שעתידים לצאת מיוסף והם במנין השבטים : ומלכים · שאול ואיש בושת שהיו בשבט בנימין שעדיין לא נולד (ופסוק זה דרש אבנר כשהמליך איש בושת · ואף השבטים דרשוהו וקרבו בנימין דכתיב איש ממנו לא יתן את בתו לבנימין לאשה וחזרו ואמרו אלמלי היה עולה מן השבטים לא היה הקב"ה אומר ליעקב ומלכים מחלציך יצאו : גוי וקהל גוים · (שגוים) עתידים בניו ליעשות כמנין הגוים שהם שבעי' אומות וכן כל הסנהדרין שבעים ד"א שעתידין בניו להקריב בשעת איסור

*) נ"ל אחר וכן איתא ברש"י (תהלים ק"ט)

רמב"ן

בשבילה וחלוף הבגדים והיה די להם בקבורה ולכן סמן אותה תחת האלה במקום שלא יעבד בו ולא יורע : (ח) ותמת דבורה מינקת רבקה · לא ידעתי למה נכנס הפסוק הזה בין ויקרא למקום אל בית אל ובין וירא אלהים אל יעקב עוד והפסיק בענין אחר שהיה בבת אחת ובמקום אחד כי יעקב בבוא לוז היא בית אל בנה מזבח וקרא למקום אל בית אל ונראה לו האלהים שם ויברך אותו ולמה הושם הכתוב הזה בתוך ענין אחר והקרוב מה שאמרו רבותינו שירמוז למיתת

אבן עזרא

(ז) וטעם כי שם נגלו אליו האלהים · המלאכים כמו והנה מלאכי אלהים : (י) לא יקרא שמך עוד יעקב · לבדו כי גם ישראל : (יא) פרה ורבה · ברכה כמעשה בראשית : (יד) ויצב

רשב"ם

(ז) ויקרא למקום · שחוץ לוז שהקים מצבה שם בבואו מבית אביו · אל בית אל · כי מתחלה נקראת שם העיר בית אל · ואולם לוז שם העיר לראשונה · אבל עכשיו קרא שם המקום בית אל שחוץ לעיר אשר חלם שם אל בית אל לפי שעד עתה הוא היה בעוזרו : (ח) אלון בכות · לא נכתב אלא מפני שכל המקומות שהלך יעקב בחזרתו הולך ומפרש: (ט) וירא אלהים אל יעקב עוד · אחר שנסע מלוז הוא בית אל · קרא עוד את המקום השני

בית

עַמָּא דִי עִמֵּהּ: ז וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא וּקְרָא לְאַתְרָא אֵל בֵּית אֵל אֲרֵי תַמָּן אִתְגְּלִי לֵהּ יְיָ בְּמֵעֲרְקֵהּ מִן קֳדָם אֲחוּהִי: ח וּמִיתַת דְּבוֹרָה מֵנִקְתָּא דְרִבְקָה וְאִתְקְבָרַת מִלְּרַע לְבֵית אֵל בְּשִׁפּוֹלֵי מֵישְׁרָא וּקְרָא שְׁמֵהּ מֵישַׁר בְּכִיתָא: ט וְאִתְגְּלִי יְיָ לְיַעֲקֹב עוֹד בְּמֵיתֵיהּ מִפַּדַּן אֲרָם וּבָרֵיךְ יָתֵהּ: י וַאֲמַר לֵהּ יְיָ שְׁמָךְ יַעֲקֹב לָא יִתְקְרֵי שְׁמָךְ עוֹד יַעֲקֹב אֱלָהֵין יִשְׂרָאֵל יְהֵא שְׁמָךְ וּקְרָא יָת שְׁמֵהּ יִשְׂרָאֵל: יא וַאֲמַר לֵהּ יְיָ אֲנָא אֵל שַׁדַּי פּוּשׁ וּסְגֵי עַם וְכְנִשַׁת שִׁבְטִין* יְהֵא מִנָּךְ וּמַלְכִין דְּשַׁלִּיטִין בְּעַמְמַיָּא מִנָּךְ

*(כ״י עַמְמִין)

נתינה לגר

לפנדילה מלוח החדשה אשר בארץ החתים, וכבר מצאנו בדברי חז״ל כמה דברים שנהכנו בשמות ע״ש סופן. (ז) ויקרא למקום אל בית אל, וקרא לאתרא אל בית אל· משמע שסובר שקרא שם המקום „אל בית אל״ ולכן לא ת׳ ה׳ כדרכו תמיד. אבל לעיל (ל״ג כ׳) לא רצה לפר׳ קריאת שם המזבח „אל אלהי ישראל״ לקמן (בפסוק ט״ו) ת׳ „ה׳ בית אל׳ כי מלת „ה׳״ מוסבה על מלת „די מליל עמה המי׳״ שלפניה, ופי׳ כאלו היה כתיב „אשר דבר אתו אלהים שם״. האלהים, מלאכיא. לדעתו הוא חול משום ש נאמר „נגלו״ ל׳ רבים, אבל מסוגית הש״ס (בפ״ד דסנהדרין) משמע שהוא קדש (וכ״ה בת׳ של חומשי רוו״ס, ועי׳ בס׳ אוהב גר). (ח) אלון בכות, מישר בכותא· לדעת הת״א אלון בפתח כמו בצירי ל׳ מישור, ופי׳ בתיב״ע. (יא) וקהל גוים, וכנשת שבטין· לא ת׳ „עממין״ משום דממנו יצאו ישראל לבד (כמ״ש

בעל הטורים

(יא) אני אל שדי פרה ורבה· הוא שם של פריה ורביה כי הנעלם שלו שי״ן דל״ת יו״ד עולה ת״ק כמנין אברים שבאיש ושבאשה (כי האשה יש לה ב׳ אברים יותר דלת ומפתח): גוי וקהל גוים (יהיה ממך) בגי׳ ירבעם ויהוא:

רמב״ן

רבקה ולכן קרא שם המקום ההוא אלון בכות כי אין בכי ואנקה על המינקת הזקנה שיקרא גם המקום עליו· אבל יעקב בכה והתאבל על אמו הצדקת אשר אהבתהו ושלחה אותו שם ולא זכתה לראותו בשובו· ולכן נגלה אליו האלהים וברך אותו לנחמו כאשר עשה ליצחק אביו אחרי מות אברהם ובשניהם אמרו חכמים ברכת אבלים ברכו וסיוע לזה מה שאמור למעלה ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע ואלו היתה רבקה שם היה מזכיר אל אביו ואל אמו כי היא השולחת אותו שם והגורמת לו כל הטובה ויצחק בעצתה צוה אותו ללכת שם וכתב רש״י ולפי שהעלימו את יום מותה שלא יקללו אותה הבריות כרס שיצא ממנה עשו אף הכתוב לא פרסמה ומדרש חכמים הוא והנה גם לאה לא יזכיר אבל הכוונה להם מפני שהזכיר המיתה ברמז ותלה הדבר במניקתה וכיון שדבר בה למה הסתיר הענין ולא גלהו· וטעם הקללה אינו מחוור שהרי הזכירו במיתת יצחק ויקברו אותו עשו ויעקב בניו אבל יתכן לומר שלא היה לה כבוד במיתה כי יעקב איננו שם ועשו שונא אותה ולא יבא שמה ויצחק כהו עיניו ואיננו יוצא מביתו ולכן לא רצה הכתוב להזכיר שיקברוה בני חת· וכענין הזה מצאתי באלה הדברים רבה בפרשת כי תצא למלחמה אמרו אתה מוצא כשמתה רבקה אמרין מאן יפוק קמה אברהם מת יצחק יושב בביתו עיניו כהות יעקב הלך לו לפדן ארם יפוק עשו רשיעא קמה ויימרון בריית׳ ליטין כויא דהא כדין ינקין מה עשו הוציאו מטתה בלילה אמר רבי יוסי בר חנינה לפי שהוציאו מטתה בלילה לא פירשו הכתובים מיתתה אלא מן הצד הה״ד ויקרא שמו אלון בכות שתי בכיות· הה״ד וירא אלהים אל יעקב ויברך אותו מה ברכו ברכת אבלים ברכו ע״כ· והנה בעבור שהיה עשו יחידי בקבורתה פחדו מן הקללה ולא ראו שיהיה לה לכבוד וזהו ענין הרמז והיתה דבורה עם יעקב כי אחרי שבאת עם רבקה שבה לארצה ועתה תבא עם יעקב לראות

ספורנו

שהיה חתת אלהים עליהם: (ז) ויקרא למקום· לאותו מלון אורחים שלן בו בלכתו לחרן כאמרו ויפגע במקום· אל בית אל· מקדשו של בית אל: (ח) אלון בכות· וזה הפסיק הגלות השכינה כאמרם רז״ל שאין השכינה שורה מתוך עצבות: (ט) וירא אלהים· אחר עבור הבכי: אל יעקב עוד. כמו שנראה אליו שם בלכתו לחרן כאמרו הנראה אליך בברחך: בבאו מפדן ארם·· אבל בפדן ארם לא נגלה אליו אע״פ שדבר עמו ע״י מלאך כאמרו ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום: (י) שמך יעקב· אני מקיים לך עתה זה השם שתהיה קיים אתה לבדך בעקב ובסוף כליון כל שאר האומות כאמרו כי אעשה כלה וכו׳: לא יקרא שמך עוד יעקב· וכאשר יתקיים ענין שם יעקב שתשאר בסוף אתה לבדך כאמרו הן עם לבדד ישכון אז לא יהיה ענין עוד לשם יעקב: כי אם ישראל יהיה שמך· שתשתרר על כל פלטי האומות כאמרו וקרקר כל בני שת· ויקרא את שמו ישראל· ברך אותו שיתחיל קצת ענין שם ישראל מעכשיו שיוכל נגד המתקוממים עליו גם בארץ לא לו כאמרם ז״ל כל מקום שהלכו נעשו שרים לאדוניהם: (יא) אני אל שדי· בשמי אני נשבע כענין ואמרתי חי אנכי לעולם ומה בלבד מצאנו שבועת האל ית׳ ליעקב: פרה ורבה· ולא תדאג שיכלה זרעך גם בהיותם בלתי הגון לפיכך לא תחדל מלפרות ולרבות על הפך עצת רבי ישמעאל כאמרו (בבבא בתרא פרק חזקת הבתים) מיום שפשטה המלכות דין הוא שנגזור על עצמנו שלא נשא אשה ולא נוליד בנים ונמצא זרעו של אברהם כלה מאליו· וזה כי בהיותי אל שדי בלתי צריך לנושא מוכן אעשה מה שאמרתי עכ״פ גם בלתי נושא מוכן: ומלכים מחלציך יצאו·· אנשים הגונים למלכו:

כענין

הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה ולזרעך אחריך אתן את־הארץ: יג ויעל מעליו אלהים במקום אשר־דבר אתו: יד ויצב יעקב מצבה במקום אשר־דבר אתו מצבת אבן ויסך עליה נסך ויצק עליה שמן: טו ויקרא יעקב את־שם המקום אשר דבר אתו שם אלהים בית־אל: טז ויסעו מבית אל ויהי־עוד כברת־הארץ לבוא אפרתה ותלד רחל ותקש בלדתה: יז ויהי בהקשתה בלדתה ותאמר לה המילדת אל־תיראי כי־גם־זה לך בן: יח ויהי בצאת נפשה כי מתה ותקרא שמו בן־אוני ואביו קרא־לו בנימין: יט ותמת רחל ותקבר בדרך

ת"א ויעל מעליו אלהים · עקידה שם : ואביו קרא לו · סוטה לו :

רש"י

הבמות כעובדי כוכבים בימי אליהו) (ברש"י ישן) : (טו) במקום אשר דבר אתו · איני יודע מה מלמדנו : (טז) כברת ארץ · מנחם פירש לשון כביר רבוי מהלך רב ואגדה בזמן שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה שהניר מצוי והסתיו עבר והשרב עדיין לא בא ואין זה פשוטו של מקרא שהרי בנעמן מצינו וילך מאתו כברת ארץ ואומר אני שהוא שם מדת קרקע כמו מהלך פרסה או יותר כמו שאתה אומר למד כרם חלקת שדה כך במהלך אדם נותן שם מדה (קרקע כמו מהלך מיל) כברת ארץ : (יז) כי גם זה · טוסף לך על יוסף ורבותינו דרשו עם כל שבט נולדה תאומה ועם בנימין נולדה תאומה יתירה : (יח) בן אוני · בן צערי : בנימין · נראה בעיני לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען שהיא בנגב כשאדם בא מארם נהרים כמו שנאמר בנגב בארץ כנען הלוך ונסוע הנגבה : בנימין · בן ימין לשון לשון וימין אשה

רמב"ן

נגררה או נתעסקה בגדול בני יעקב לכבוד רבקה ולאהבתה והיתה בביתו · ויתכן שאינה היא המינקת שנאמר בה וישלחו את רבקה אחותם ואת מניקתה אבל היתה מינקת אחרת שנשארה בבית לבן ובתואל ועתה יביא אותה יעקב עמו לכלכל את שיבתה לכבוד אמו כי כן דרך הנכבדים להיות להם מיניקות רבות כי רחוק הוא שתהיה הזקנה השליח שתשלח אמו ליעקב כדברי רבי משה הדרשן : (יב) ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה · כאשר נתתיה להם כן אתננה לך ירמוז זה לשבועה כי להם נתנה לשבועה שלא יגרום החטא אבל לא נתנה מתחלה בלא שבועה וזהו שאומר בכל מקום אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב או שיהיה הכפל הנבואה לו לשבועה כאשר פירשתי כבר : (יג) ויעל מעליו אלהים · כמו שאמר באברהם ויעל אלהים מעל אברהם ובשניהם להודיע כי לא היה זה מראה וחלום נבואה בלבד או כענין ויבא אותי ירושלימה במראות אלהים אבל שמרתה עליו שכינה במקום אשר הוא עומד · ועל דרך האמת עלה מעליו אלהים במקום המדבר עמו כענין שנאמר ברוך כבוד י"י ממקומו ויאמר מה שהזכירו החכמים האבות הן הן המרכבה : (יד) ויצב יעקב מצבה · פירש ר"א וכבר הציב בפעם הראשונה מצבה ונסך עליה עתה נסך ויצק עליה שמן וככון הוא · ויקרא יעקב את שם המקום בית אל יקראנו כן פעם אחר

אבן עזרא

להיות פי' ויצב · וכבר הציב בפעם הראשונה או עשה כן פעם שנית והראשון קרוב אלי : ויסך עליה נסך · מים או יין · והטעם שרחץ אותה · ואחר כן יצק עליה שמן · ובנים אל שלם נדרו ונתן מעשר מהונו לכבוד השם למי שהיה בדור ראוי לקחתו : (טז) כברת הארץ · יתכן להיות הכ"ף לדמות · ויהיה ברת מדת המלך ואין ריע לו במקרא : (יז) בהקשותה · מהבנין הכבד הנוסף והטעם שהקשתה הלידה על נפשה · וכן ותקש רק הוא מהבנין הכבד הדגוש · וכמו ותאל להשקותו : (יח) בן אוני · בן אבלי · וכן לחם אונים · לא אכלתי באוני :

רשב"ם

בית אל כמו שמפרש והולך: (יד) במקום אשר דבר אתו · כמה פעמים נאמר לשון זה בפרשה זו לפי שהיה המקום באמצע הדרכים ואין שם עיר: (טז) כברת · כמו ירוע כבירים. ואוריד כביר יושבים · לשון רבוי ולפי ריבוי ארץ עד אפרת נקברה בדרך · ותקש · כמו ותקשה · כמו ותצו ותצוה · ותכס · ותכסה : (יז) אל תראי כי גם זה לך בן · באשר התפללת יוסף ה' לי בן אחר ולא חפץ להמיתך אלא קבל תפלתך ולדבר על לבה נתכוונת : (יח) בנימין

בן

יִפְּקוּן: יב וְיָת־אַרְעָא דִּי יְהָבִית לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק לָךְ אֶתְּנִנַּהּ וְלִבְנָיךְ בָּתְרָךְ אֶתֵּן יָת־אַרְעָא: יג וְאִסְתַּלַּק מֵעִלָּוֹהִי יְקָרָא דַּייָ בְּאַתְרָא דִּי־מַלִּיל עִמֵּהּ: יד וַאֲקִים יַעֲקֹב קָמְתָא בְּאַתְרָא דִּי־מַלִּיל עִמֵּהּ קָמַת אַבְנָא וְאַסֵּיךְ עֲלַהּ נִסּוּכִין וַאֲרִיק עֲלַהּ מִשְׁחָא: טו וּקְרָא יַעֲקֹב יָת־שְׁמָא דְאַתְרָא דִּי מַלִּיל עִמֵּהּ תַּמָּן יְיָ בֵּית־אֵל: טז וּנְטָלוּ מִבֵּית אֵל וַהֲוָה־עוֹד כְּרוּבַת־אַרְעָא לְמֵיעַל לְאֶפְרָת וִילֵידַת רָחֵל וְקַשִּׁיאַת בְּמֵילְדַהּ: יז וַהֲוָה בְּקַשְׁיוּתַהּ בְּמֵילְדַהּ וַאֲמַרַת לַהּ חָיְתָא לָא־תִדְחֲלִי אֲרֵי־אַף־דֵּין לִיךְ בַּר: יח וַהֲוָה בְּמִפַּק נַפְשַׁהּ אֲרֵי מֵיתַת (נ״י מֵיתָא) וּקְרַת שְׁמֵהּ בַּר־דְּוָי וַאֲבוּהִי קְרָא־לֵהּ בִּנְיָמִין:

נתינה לגר

לעיל י״ח ז׳) וכן ת׳ ,ומלכים, ומלכין דשליטין בעממיא ,שלא לטעות. (טז) כברת הארץ, כרוב ארעא: הוא מל׳ ,פעלא מבי כרבא״ שנמצא בתלמוד, שעור לנמיחת הארץ, ור״ל מדת הארץ כמו acre בלע״ז. (יח) בן אוני, בר דוי׳ לדעתי הפי׳ הוא כך לדעת המת׳, שהיא קראה אותו ,בן אוני״ באשר שמלת ,אוני״ הכיל בקרבה שתי הוראות יחד ,בן אוני״ מל׳ ,כחי וראשית אוני״ ונרדף עם ,בנימין״ (שקרא לו אביו) ומל׳ אבלות, כמו ,לא אכלתי באוני״ (דברים כ״ו י״ד) והמת׳ ת׳ רק המלה להסביר הוראתה השנית, יען כי עיקר הוראת האבלות הוא מל׳ ארמית ,אונן אנינות״ אבל ,ימין״ עיקר הוראתה בלשון עברית, וזה מ״ש בב״ר (פ׳ פ״ב) בר צערי בל׳ ארמי ואביו קרא בלה״ק. ומתורצת קושית הרמב״ן

רמב״ן

כעס להודיע כי הדבר אמת ונכון כי הוא בית אלהים ושם השכינה תמיד וכן ענין שם באר שבע: שמך יעקב׳ יאמר כי עתה עודך אתה נקרא יעקב אף על פי שהחליף שמך שרו של עשו כי הוא לא נשתלח לך להחליף את שמך אבל מעתה לא יקרא שמך יעקב כי אם ישראל יהיה שמך וזה טעם ויקרא את שמו ישראל או ירמוז שקרא את שמו ישראל מוסף על יעקב לא שיאסר להקרא יעקב: (טז) כברת ארץ׳ מנחם פירש לשון כביר מהלך רב ואגדה בזמן שהארץ חלולה ככברה שהניר מצוי והסתו עבר ועדיין השרב לא בא ואין זה פשוטו של מקרא שהרי בנעמן מצינו וילך מאתו כברת ארץ אומר אני שהוא שם מדת קרקע לשון רש״י׳ והנכון מה שחשב בו ר׳ דוד קמחי כי הכף לדמיון ואיננה שרשית ומוצא המלה היו לברות לשו ותברי׳ לחם ענין אכילה מועטת בבקר ופירושה שיעור מהלך ארץ מן הבקר עד לעת האוכל כי כן ישערו כל הולכי דרך זה כתבתי תחלה ועכשיו שזכיתי ובאתי אני לירושלם שבח לאל הטוב והמטיב ראיתי בעיני שאין מן קבורת רחל לבית לחם אפילו מיל והנה הוכחש הפירוש הזה וגם דברי מנחם אבל הוא שם מדת הארץ כדברי רש״י ואין בו אמר רק הסכמה כרוב השמות והכף לשמוש שלא נמדד בכיון ואם יהיה השם הזה מתואר יתכן שיהיה ברת כמו בת מלשון מה ברי ומה בר בטני והוא שם למדה הקטנה שימדדו הולכי ארחות כמו למיל היום ויאמר לה בת ארץ כי המדה כמו בת לפרסה או למדה אחרת ידועה בימים ההם וכן ראיתי שאין קבורה ברמה ולא קרוב לה אבל הרמה אשר לבנימן רחוק ממנה כארבע פרסאות והרמה אשר בהר אפרים רחוק ממנה יותר משני ימים על כן אני אומר שהכתוב שאומר קול ברמה נשמע מליצה כדרך משל לאמר כי היתה רחל צועקת בקול גדול ומספד מר עד שנשמע הקול למרחוק ברמה שהיא בראש ההר לבכה בנימין כי איננו שם והיא חרבה מהם לא נאמר בכתוב ברמה רחל מבכה על בניה אבל אמר כי שם נשמע הקול ונראה בעיני כי קברה יעקב בדרך ולא הכניסה בעיר בית לחם יהודה הקרובה שם לפי שצפה ברוח הקדש שבית לחם אפרתה יהיה ליהודה ולא רצה לקברה רק בגבול בני בנימין והדרך אשר המצבה בה קרובה לבית אל בגבול בנימין וכן אמרו בספרי בחלקו של בנימין מתה כדאיתא בפרשה וזאת הברכה וראיתי ליונתן ב״ע שהוא מרגיש בזה ואמר קל ברום עלמא אשתמע ותרגום כל הכתוב על כנסת ישראל: (יח) בן אוני׳ בן צערי בנימין נראה בעיני לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען שהוא לנגב כשאדם בא מארם נהרים כמו שאמר בנגב בארץ כנען הלוך ונסוע הנגבה בנימין בן ימין לשון צפון וימין אתה בראתם ולפיכך הוא מלא לשון רש״י ולא הבינותי זה שתהא ארץ ישראל דרומית לארם נהרים שהרי ארם מזרחית לארץ ישראל כדכתיב וילך ארצה בני קדם וכתיב מן ארם

ספורנו

כענין במלכי אדום שמלה ממשרקה שאול מרחובות הנהר וזולתם: (יב) ולזרעך אחריך אתן את הארץ׳ לקץ הימין אתן לזרעך כל כדור הארץ לא ארץ ישראל בלבד כאמרו ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה וכאמרו וקרקר כל בני שת: (יג) במקום אשר דבר אתו׳ בגלותו ללכת לחרן באותו המלון היה הדבור שם׳ וירא אלהים ושם נסתלק ולפיכך הציב מצבה באותו המקום בעצמו: (יד) ויסך עליה נסך׳ והשלים נדרו שנדר כאמרו והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים׳ כי בזה הכין את המקום שראוי שיקימנה שם כענין דוד בהראות אליו המלאך בגורן ארונה היבוסי: (יז) אל תיראי׳ שיהיה הולד נקבה מפני שהחבלים מרובים כאמרם רז״ל תאני נקבה מרובים משל זכר׳ כי גם זה לך בן׳ אע״פ שחבליו מרובים גם הוא זכר:

אפרתה הוא בית לחם: כ ויצב יעקב מצבה על־קברתה
הוא מצבת קברת־רחל עד־היום: כא ויסע ישראל ויט
אהלה מהלאה למגדל־עדר: כב ויהי בשכן ישראל
בארץ ההוא וילך ראובן וישכב את־בלהה פילגש אביו
וישמע ישראל פ פסקא באמצע פסוק ויהיו בני־יעקב שנים
עשר: כג בני לאה בכור יעקב ראובן ושמעון ולוי ויהודה
ויששכר וזבלון: כד בני רחל יוסף ובנימן: כה ובני בלהה
שפחת רחל דן ונפתלי: כו ובני זלפה שפחת לאה גד
ואשר אלה בני יעקב אשר ילד־לו בפדן ארם: כז ויבא
יעקב אל־יצחק אביו ממרא קרית הארבע הוא חברון
אשר־גר־שם אברהם ויצחק: כח ויהיו ימי יצחק מאת
שנה ושמנים שנה: כט ויגוע יצחק וימת ויאסף אל־עמיו

ת"א ויהי בשכן · מגילה כ"ה : וילך ראובן · שבת נ"ה :

רש"י

ברחוב לפיכך הוא מלא: (כב) בשכן ישראל בארץ ההוא · עד שלא בא לחברון אצל יצחק ארעוהו כל אלה: וישכב · מתוך שבלבל משכבו מעלה עליו הכתוב כאילו שכבה ולמה בלבל וחלל יצועו שכשמתה רחל נטל יעקב מטתו שהיתה נתונה תדיר באהל רחל ולא בשאר אהלים ונתנה באהל בלהה בא ראובן ותבע עלבון אמו אמר אם אחות אמי היתה צרה לאמי שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי לכן בלבל: ויהיו בני יעקב שנים עשר · מתחיל לענין ראשון משנולד בנימין נשלם המטה ומעתה ראויים למנות ומכאן · ורבותינו דרשו ללמדנו בא שכולן שוין וכולן צדיקים שלא חטא ראובן: (כג) בכור יעקב · אפילו בשעת הקלקלה קראו בכור: בכור יעקב · בכור לנחלה בכור לעבודה בכור למנין ולא נתנה בכורה ליוסף אלא לענין השבטים שנעשה לשני שבטים: (כז) ממרא · שם המישור: קרית הארבע · שם העיר ממרא קרית הארבע · מיל מישור של קרית ארבע · וא"ת היה לו לכתוב ממרא הקרית ארבע כן דרך המקרא בכל דבר ששמו כפול כגון זה וכגון בית לחם אבי עזרי בית אל אם הוצרך להטיל בה ה"א נותנה בראש התיבה השניה בית הלחמי בעפרת אבי העזרי · בנה חיאל בית האלי: (כט) ויגוע יצחק · אין מוקדם ומאוחר בתורה מכירתו של יוסף קדמה למיתתו של יצחק י"ב שנה שהרי כשנולד יעקב היה יצחק בן ששים שנה שנאמר ויצחק בן ששים שנה וגו' ויצחק מת בשנת ק"ך ליעקב אם תוציא ששים ממאה ושמונים שנה נשארו ק"ך ויוסף נמכר בן י"ז שנה ואותה שנה שנת ק"ח ליעקב · כיצד בן ששים ושלש נתברך (מגילה י"ז) ארבע עשרה שנה נטמן בבית עבר הרי שבעים ושבע וארבע עשרה עבד באשה ובסוף ארבע עשרה נולד יוסף שנאמר ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו' הרי תשעים ואחת וי"ז עד שלא נמכר יוסף הרי מאה ושמנה עוד מפורש מן המקרא משנמכר יוסף עד שבא יעקב מצרימה כ"ב שנה

רמב"ן

ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם ויעקב עבר הירדן שהוא למזרחה של ארץ ישראל והיה חוזר דרך אדום שהוא בדרום ארץ ישראל נמצא ארם מזרחית דרומית

אבן עזרא

(כ) קבורתה · וקברה שויים: (כב) וילך ראובן · יפה פירשו רבותינו ז"ל וכסה קלון ערום: (כו) אשר יולד לו בפדן ארם · עשתי עשר נולדו לו. שם כי בנימין נולד בארץ כנען והכתוב כתב

רשב"ם

בן זקונים · בן ימים · כמו לקץ הימין · כמו הימים: (כ) היא מצבת קבורת רחל שאמר שמואל לשאול כשהלך ממנו לאחר שמשחו למלך: (כא) למגדל עדר · סמוך לבית לחם היה כדכתיב בתרי עשר ואתה בית לחם אפרתה וגו' וכתיב בכמוך ואתה מגדל עדר וגו': (כב) וישמע ישראל · לא נכתב זה אלא להודיעך שבשביל ששמע יעקב את הדבר אמר לו בשעת צוואתו פחז כמים אל תותר כי עלית משכבי אביך: ויהיו בני יעקב שנים עשר · עתה כשנולד בנימין היו שנים עשר ועוד שסיים כל ענין אותה הפרשה לא היה רוצה לחפסיס

יט וּמִיתַת רָחֵל וְאִתְקְבַרַת בְּאֹרַח אֶפְרָת הִיא בֵּית לָחֶם׃ כ וַאֲקִים יַעֲקֹב קָמְתָא עַל־קְבוּרְתַהּ הִיא קָמַת קְבוּרְתָּא דְרָחֵל עַד־יוֹמָא דֵין׃ כא וּנְטַל יִשְׂרָאֵל וּפְרַס מַשְׁכְּנֵהּ מִלְהָלְאָה לְמִגְדְּלָא דְעֵדֶר׃ כב וַהֲוָה כַּד־שְׁרָא יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא הַהִיא וַאֲזַל רְאוּבֵן וּשְׁכִיב עִם־בִּלְהָה לְחֵינָתָא דַאֲבוּהִי וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל וַהֲווֹ בְנֵי־יַעֲקֹב תְּרֵי עֲסַר׃ כג בְּנֵי לֵאָה בּוּכְרָא דְיַעֲקֹב רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וּזְבוּלוּן׃ כד בְּנֵי רָחֵל יוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ כה וּבְנֵי בִלְהָה אַמְתָא דְרָחֵל דָּן וְנַפְתָּלִי׃ כו וּבְנֵי זִלְפָּה אַמְתָא דְלֵאָה גָּד וְאָשֵׁר אִלֵּין בְּנֵי יַעֲקֹב דִּי אִתְיְלִידוּ־לֵהּ בְּפַדַּן אֲרָם׃ כז וַאֲתָא יַעֲקֹב לְוָת־יִצְחָק אֲבוּהִי מַמְרֵא קִרְיַת אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן דִּי־דָר־תַּמָּן אַבְרָהָם וְיִצְחָק׃ כח וַהֲווֹ יוֹמֵי יִצְחָק מְאָה וּתְמָנַן שְׁנִין׃ כט וְאִתְנְגִיד יִצְחָק וּמִית וְאִתְכְּנֵישׁ לְעַמֵּהּ סִיב וּשְׂבַע יוֹמִין וּקְבַרוּ יָתֵהּ עֵשָׂו וְיַעֲקֹב בְּנוֹהִי׃

נתינה לגר

פי' המדרש "הלא הכל לס"ק' ע"ש. (כב) וישכב את בלהה, ושכב עם בלהה' ובנ"א ושכיב ית בלהה' אין לומר שכוונת הנ"א שלא חטא ראובן רק בלבל יצועי אביו, ולכן לא ת' "ושכיב עם", כי גם כשנא הפעל "שכיב" בארמית נקשר עם מלת "ית" הוראתה שכיבה ממש, כנראה לעיל (ל"ד ב') במעשה דינה שת' "ושכיב יתה" ומלבד זה הלא הת"א נאמר מפי (או לפני) ר"א ור"י רבותיו, וכם אמרו בפי' בשבת (דף נ"ה ע"ב) שכיבה ממש.

רמב"ן

לארץ ישראל וארץ ישראל לצפונה אבל אם נולד בתחום בית לחם אפרתה שהוא בארץ יהודה כדכתיב בית לחם יהודה וכתיב ואתה בית לחם אפרתה צעיר להיות באלפי יהודה הנה הוא בדרומה של ארץ ישראל והנה בין בית אל ובין בית לחם אפרת נולד ואם המקום בהר אפרים הרי הוא בצפונה של ארץ ישראל כדכתיב יהודה יעמד על גבולו מנגב ובני יוסף יעמדו על גבולם מצפון ואם בחלקו של בנימין ג"כ איננה בדרום דכתיב ויהי להם גבול לפאת צפונה ומ"מ אין טעם לקרותו בן דרום' והנכון בעיני כי אמו קראתו בן אוני ורצתה לומר בן אבלי מלשון אונים לא אכלתי באוני ואביו עשה מן אוני כחי מלשון ראשית אוני ולאין אונים ולכן קרא אותו בנימין בן הכח או בן החוזק כי הימין בו הגבורה וההצלחה כענין שכתוב לב חכם לימינו ימינך תמצא לכל שונאיך ימין י"י רוממה רצה להיות קורא אותו בשם שקראתו אמו כי כן כל בניו בשם שקראו אותה אמותם יקראו הנה תרגם אותו לטובה ולגבורה וראיתי בב"ר בן אוני בן צערי ואביו קרא לו בנימין בלשון הקדש ולא ידעתי מהו כי הכל לשון הקדש וכן שם כל בניו לשון קדש הוא אבל רמזו למה שאמרתי שתרגום הלשון לטובה: (כב) וישמע ישראל' קצר הכתוב ענותו כי שמע בחלל בנו יצועו ולא צוה שיוציאוהו מביתו מכלל בניו ולא ינחל עמהם אבל ימנה עמהם ויהיו שנים עשר והוא ימנה ראשון ולכך עשה משתי הפרשיות פסוק אחד כי אע"פ שהוא תחלת ענין שבא למנות השבטים משנולדו כלם רמז כי ראובן לא נדחה במעשהו' ועל דרך הפשט יתכן שבלבל ראובן יצועי בלהה מפחדו שלא תלד ליעקב עוד כי הוא הבכור וחשב לקחת בני חלקים ויפסיד יותר מכל האחים ולא פחד מלאמו כי זקנה היתה ואולי מתה זלפה או חשש לכבוד אמו בעבור היותה שפחתה ולכן נטלה ממנו הבכורה מדה כנגד מדה וזהו טעם ויהיו בני יעקב שנים עשר כי לא הוליד אחרי כן: (כח) ויהיו ימי יצחק' אין מוקדם ומאוחר בתורה מכירתו של יוסף קדמה למיתתו של יצחק לשון רש"י' וכבר כתבתי שזה מנהג הכתוב בכל הדורות יספר ענין האדם ותולדותיו ומיתתו ויתחיל בתולדות הדור האחר וראוי היה להקדים מיתת יצחק לתולדות יעקב כאשר עשה באברהם ובכל דורות הראשונים אבל יתכוין הכתוב להגיד כי יצחק מת בשיבה טובה זקן ושבע ימים אחרי ששב אליו בנו המבורך הנוחל מעלתו וקברוהו בכבוד עשו ויעקב בניו גדולי העולם ולא הוצרך להזכיר כי קברוהו במערת המכפלה בעבור שהזכיר כי היה בעיר כבוד

ספורנו

(כ) מצבת על קבורתה' מפני שנקבר על אם הדרך ויש לחוש לחטוטי קברי: (כב) וישמע ישראל ויהיו בני יעקב שנים עשר' אע"פ ששמע לא הפילו ממנין בניו כי לא היה ספק אצלו שעשה תשובה לאלהיו ולא נעדר ממנין בני יעקב העתידים להתקיים בעקב ובסוף כל האומות: (כג) בכור יעקב ראובן' שלא נפל מן הבכורה בדיני שמים מפני התשובה המגעת עד כסא הכבוד' ולא נפל ממנה אפילו בעולם הזה עד שהפיל יעקב אביו בדיני אדם כענין כל מי שהיה חייב נדוי שלא היה מנודה עד שינדהו חכם בדור כאמרם ז"ל (מ"ק פרק אלו מגלחין) מנלן דהוי משמתינן דכתיב אורו מרוז דהכי סבר גברא רבא פלניא דכתיב אמר מלאך ה' וכן הורו האחרונים: (כז) אשר גר שם אברהם ויצחק' כי אמנם זכרון חסדי הצדיקים בארץ מגוריהם מטיב לבניהם שם טוב ואסבת חסד בעיני יושבי הארץ הפך הרשעים שנאמר גם הבינו לבניו מטבח בעון אבותם

זָקֵן וּשְׂבַע יָמִים וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עֵשָׂו וְיַעֲקֹב בָּנָיו׃ פ לו א וְאֵלֶּה תֹּלְדוֹת עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם׃ ב עֵשָׂו לָקַח אֶת־נָשָׁיו מִבְּנוֹת כְּנָעַן אֶת־עָדָה בַּת־אֵילוֹן הַחִתִּי וְאֶת־אָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה בַּת־צִבְעוֹן הַחִוִּי׃ ג וְאֶת־בָּשְׂמַת בַּת־יִשְׁמָעֵאל אֲחוֹת נְבָיוֹת׃ ד וַתֵּלֶד עָדָה לְעֵשָׂו אֶת־אֱלִיפָז וּבָשְׂמַת יָלְדָה אֶת־רְעוּאֵל׃ ה וְאָהֳלִיבָמָה יָלְדָה אֶת־יְעִישׁ יעוש קרי וְאֶת־יַעְלָם וְאֶת־קֹרַח אֵלֶּה בְּנֵי עֵשָׂו אֲשֶׁר יֻלְּדוּ־לוֹ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ ו וַיִּקַּח עֵשָׂו אֶת־נָשָׁיו וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־בְּנֹתָיו וְאֶת־כָּל־נַפְשׁוֹת בֵּיתוֹ וְאֶת־מִקְנֵהוּ וְאֶת־כָּל־בְּהֶמְתּוֹ וְאֵת כָּל־קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיֵּלֶךְ אֶל־אֶרֶץ מִפְּנֵי יַעֲקֹב אָחִיו׃ ז כִּי־הָיָה רְכוּשָׁם רָב מִשֶּׁבֶת יַחְדָּו וְלֹא יָכְלָה אֶרֶץ מְגוּרֵיהֶם לָשֵׂאת אֹתָם מִפְּנֵי מִקְנֵיהֶם׃ ח וַיֵּשֶׁב עֵשָׂו בְּהַר שֵׂעִיר

ת"א ויקברו אתו. בבא בתרא ט"ז:

רש"י

שנא' ויוסף בן ל' שנה וגו' ושבע שנים שובע ושנתים רעב הרי כ"ב וכתיב ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה נמצא יעקב במכירתו ק"ח: (ב) עדה בת אילון. היא בשמת בת אילון ונקראת בשמת ע"ש שהיתה מקטרת בשמים לעבודת כוכבים: אהליבמה. היא יהודית והוא כינה שמה יהודית לומר שהיא כופרת בעבודת כוכבים כדי להטעות את אביו: בת ענה בת צבעון. אם בת ענה לא בת צבעון ענה בנו של צבעון שנאמר ואלה בני צבעון ואיה וענה מלמד שבא צבעון על כלתו אשת ענה ויצאת אהליבמה מבין שניהם והודיעך הכתוב שכולן בני ממזרות היו: (ג) בשמת בת ישמעאל. ולהלן קורא לה מחלת. מצינו באגדת מדרש ספר שמואל שלשה מוחלים להן עונותיהן גר שנתגייר והעולה לגדולה והנושא אשה ולמד הטעם מכאן לכך נקראת מחלת שנמחלו עונותיו: אחות נביות. על שם שהוא השיאה לו משמת ישמעאל נקראת על שמו: (ה) ואהליבמה ילדה וגו'. קרח זה ממזר היה ובן אליפז היה שבא על אשת אביו אל אהליבמה אשת עשו שהרי הוא מנוי עם אלופי אליפז בסוף הענין: (ו) וילך אל ארץ. לגור באשר ימצא: (ז) ולא יכלה ארץ מגוריהם. להספיק מרעה לבהמות שלהם ומדרש אגדה מפני יעקב אחיו מפני שטר חוב של גזירת כי גר יהיה זרעך המוטל על זרעו של יצחק אמר אלך לי מכאן אין לי חלק לא במתנה

רמב"ן

ואנה יקברוהו רק בקבר אביו: (ב) עדה בת אילון. היא בשמת בת אילון ונקראת בשמת על שם שהיתה מקטרת בשמים לעבודת כוכבים ואהליבמה היא יהודית אותו רשע כינה שמה יהודית לומר שהיא כופרת בעבודת כוכבים כדי להטעות את אביו: (ג) בשמת בת ישמעאל. ולהלן הוא קורא לה מחלת מצאתי בהגדת מדרש ספר שמואל שלשה מוחלין להם על כל עונותיהם גר שנתגייר והעולה לגדולה והנושא אשה ולמד הטעם מכאן לכך נקראת מחלת שנמחלו לו עונותיו כל זה לשון רש"י. והנה לא נתן טעם

רשב"ם

זה: (כט) עשו ויעקב. לפי שהיה בכור ויעקב היה חולק לו כבוד הקדימו הכתוב. אבל בקבורת אברהם הקדים הכתוב יצחק לישמעאל לפי שהיה בן השפחות: (ב) עשו לקח את נשיו מבנות כנען. המדקדק יתן לב כי בפ' ראשונה של תולדות יצחק נאמר יהודית בת בארי החתי. בשמת בת אילון החתי. מחלת בת ישמעאל. ובפ' זו לא הוזכר בת בארי כלל לא שמה ולא שם אביה. אבל אילון וישמעאל אביהן של שתי נשיו הראשונות הוזכרו שהוחלפו שמות הבנות כאשר מצינו בכמה מקומות בשמת בת אילון נקראת כאן עדת בת אילון ומחלת בת ישמעאל נקראת כאן בשמת. לכן יש לומר יהודית בת בארי מתה בלא בנים אבל בת אילון ובת ישמעאל היו להם בנים המפורשים כאן. ואהליבמה בת ענה בת צבעון החוי לקח אח"כ אחר שהלך לו לשבת בהר שעיר ונתחתן בבני שעיר החוי ככתוב לפנינו כי אהליבמה היתה בת ענה בת צבעון בן שעיר החורי וגם תמנע

פילגש

א ואלין תולדת עשו הוא אדומאה : ב עשו נסיב ית־נשוהי מבנת כנען ית־עדה בת־אילון חתאה וית־אהליבמה בת־ענה בת־צבעון חואה : ג וית־בשמת בת־ישמעאל אחתה דנביות : ד וילידת עדה לעשו ית־אליפז ובשמת ילידת ית־רעואל : ה ואהליבמה ילידת ית־יעוש וית־יעלם וית־קרח אלין בני עשו די אתילידו־ליה בארעא דכנען : ו ודבר עשו ית־נשוהי וית־בנוהי וית־בנתה וית־כל־נפשת ביתה וית־גיתוהי וית־כל־בעירה וית כל־קנינה די קנא בארעא דכנען ואזל לארעא־אוחרי מן־קדם יעקב אחוהי : ז ארי־הוה קנינהון סגי מלמתב כחדא ולא יכילת ארע תותבותהון לסוברא יתהון מן־קדם גיתיהון : ח ויתיב עשו בטורא דשעיר

נתינה לגר

לך (ו) וילך אל ארץ, ואזל לארעא אותרי· ע׳ רמב״ן .

בעל הטורים

(כט) זקן ושבע ימים · ב׳ במס׳ · ביצחק ובאיוב שעניהם היו צדיקים וכן באברהם זקן ושבע ובצדיקים נאמר כן לשבח וברשעים לגנאי (איוב י״ד) אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רוגז : (ד) ותלד עדה · בבני יעקב כשמייחסם אומר בני לאה בני רחל וכן בכלן לפי שהם בניינו של עולם ולכך נקראו בנים · אבל בני עשו אינם נקראים בנים אלא (בנות) (אולי צ״ל תולדות ועל״ז צע״ק) : (ה) יעוש · יעיש כתיב שקנן יו״ד אומות לבא על ישראל בחרבן הבית והם אדום וכו׳ · י׳ גליות גלו ישראל על ידו : ולא יכלה · ב׳ · הכא ואידך ולא יכלה עוד הצפינו · לפי שיעקב פרחה עליו שכינה ומצריים עבדו עבודת כוכבים ולא היה יכול לסבול :

אבן עזרא

על הרוב · ורבים אראה לך עוד כמוהו : (כט) ויגוע יצחק · וכאשר מת יצחק ונאסף אל עמיו קברו אותו עשו ויעקב כאשר נולדו ולמעלה אמר יצחק וישמעאל בעבור היות ישמעאל בן השפחה : (א) הוא אדום · הוא אבי אדום · ואל תתמה על עדה ובשמת שיש לה ב׳ שמות · כי כן שם אם אביה גם שם אביה בד״ה איננו כמו בספר מלכים כי שני שמות היו לה גם לאביה · וטעם ואלה שמות בני עשו על בני בניו : (ב) בת ענה בת צבעון · והנה מצאנו כי יש ענה אחי צבעון · גם שם בנו ענה · על כן יאמר כי האב והבן או שני האחים שכבו אשה אחת והנולדים לא נודעו בן מי הם · ויתכן להיות זאת אהליבמה בת ענה שהוא בן צבעון ויחסה הכתוב לשם אביה ואבי אביה להפריש בין ענה ובין ענה · ויש אומרים כי יש קרח בן עדה ויש קרח בן אהליבמה · והקרוב אלי שהוא בן אהליבמה והוא אחד והזכירו הכתוב עם אלופי אליפז שהיה דר עמהם גם יתכן שמתה אמו כי הוא הקטן מבני אהליבמה וגדלה עדה את קרח עם בניה ונכתב עליו שהוא מבניה · כמו בני מיכל · ויהי לה לבן · וכן נכתב על עמלק מבני עדה בעבור שהוא בן שפחת בעלה · ופי׳ אלוף נשיא וגדול · ואינו בן ככבש אלוף רק הכ״ף ישרת עצמו ואחר עמו וכן הוא ככבש כאלוף · כי משפט

רמב״ן

באבי אהליבמה שנקרא שם באחרי וכאן ענה ובשמת בת ישמעאל יהיה שם העלם והוא שם תואר לקטור הבשמים ובב״ר אמרו נתן עשו דעתו להתגייר מחלת שמחל לו הקב״ה על עונותיו בשמת שנתבשמה דעתו עליו והנה שניהם תאר אין שם העלם נודע בה ולכך אמר ר״א כי היו לה שני שמות וגם לאביה ויתכן לומר כי השתים נשים ההם מתו בלא בנים אולי נענשו בעבור שהיו מורת רוח ליצחק ולרבקה ונשא אחות אשתו בת אלון ואחרת אהליבמה בת ענה אבל בת ישמעאל אחות נביות בעבור שהיה לה שם כעור בלשון הקדש מחולי קרא את שמה בשם הנכבד אשר היה לאשתו הראשונה מלשון בשמים כי היתה חביבה עליו בעבור שהיתה ממשפחתו ואיננה רעה בעיני יצחק אביו : (ו) ויקח עשו את נשיו ואת בניו ואת בנותיו · זה המסע היה אחרי שוב אחיו מחרן והאחזו בארץ כנען כמו שאמר כאן ואפשר שהיה גם אחרי מות אביהם והנה בעוד אחיו בחרן היה עשו בשעיר ככתוב למעלה אבל הענין כי עשו הלך לשעיר בימי אלופי החורי יושבי הארץ ויהי לשר הולך עם ד׳ מאות איש ובניו וביתו היו בארץ כנען ויתכן שהיתה לו שם אחוזה במקום אחר במישור לא בהר שעיר על כן ייחס לו הרלה שעיר שדה אדום ואחרי שחזר אחיו לארץ כנען פנה לו מפניו כי ידע שארץ כנען נחלת אחיו אשר נתן לו אביו בברכתו ולקח בניו וכל נפשות ביתו עם רב והלך לשעיר להתיצב שם ואז נלחם בבני שעיר החורי יושבי הארץ כי אולי פחד ממנו ולא היו נותנים אותו לבא נגבולם. בהר שעיר שהיו שם המבצרים אלא שישב בשדה אדום במקומו הראשון וישמידם ה׳ מפניהם ויירשום וישבו תחתם כאמור במשנה תורה ולכך יאמר שם כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר : (ז) ולא יכלה ארץ מגוריהם · טעמו עיר מגוריהם היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק כי ארץ כנען תשא כזה וכזה אלף פעמים אבל עשו בראותו כי לא יוכל לעמוד בעירו ובמקומו עזב את כל הארץ לאחיו והלך לו : וטעם וילך אל ארץ · אמר אונקלוס אל ארץ אחרת ורש״י פירש לגור באשר ימצא כי הלך אל ארץ אשר ימצא לו מקום לחנותו עד שבא אל הר שעיר

ספורנו

הבוהם כל יקומו ויירשו ארץ : (א) אלה תולדות . ענייניו ומקריו כענין מה ילד יום : עשו הוא אדום · לעולם נבהל להון בתאותיו הנפסדות כמו שעשה ביום שנקרא אדום שבהיותו עיף בעסקיו הרעים לא הכיר העדשים להזכירם בשמם : (ב) ואת אהליבמה בת ענה · היא היתה מבני שעיר החורי ועל ידה הלך עשו לארץ שעיר כאמרו וישב עשו בהר שעיר ובניו אחריו השמידו את החורי כאמרו כאשר עשה לבני עשו היושבים בשעיר אשר השמיד את החורי מפניהם ולוס חור ואמר ואלה תולדות עשו אבי אדום בהר שעיר · ומנה האלופים כי בניו אחריו היו שכבשו ונעשית תמנע פילגש ונמשו תולדות עשו אלופים

עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם׃ ט וְאֵלֶּה תֹּלְדוֹת עֵשָׂו אֲבִי אֱדוֹם בְּהַר
שֵׂעִיר׃ י אֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־עֵשָׂו אֱלִיפַז בֶּן־עָדָה אֵשֶׁת עֵשָׂו
רְעוּאֵל בֶּן־בָּשְׂמַת אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ יא וַיִּהְיוּ בְּנֵי אֱלִיפָז תֵּימָן
אוֹמָר צְפוֹ וְגַעְתָּם וּקְנַז׃ יב וְתִמְנַע ׀ הָיְתָה פִילֶגֶשׁ לֶאֱלִיפַז
בֶּן־עֵשָׂו וַתֵּלֶד לֶאֱלִיפַז אֶת־עֲמָלֵק אֵלֶּה בְּנֵי עָדָה אֵשֶׁת
עֵשָׂו׃ יג וְאֵלֶּה בְּנֵי רְעוּאֵל נַחַת וָזֶרַח שַׁמָּה וּמִזָּה אֵלֶּה הָיוּ
בְּנֵי בָשְׂמַת אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ יד וְאֵלֶּה הָיוּ בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה בַת־
עֲנָה בַּת־צִבְעוֹן אֵשֶׁת עֵשָׂו וַתֵּלֶד לְעֵשָׂו אֶת־יעיש יעוש קרי
וְאֶת־יַעְלָם וְאֶת־קֹרַח׃ טו אֵלֶּה אַלּוּפֵי בְנֵי־עֵשָׂו בְּנֵי אֱלִיפַז
בְּכוֹר עֵשָׂו אַלּוּף תֵּימָן אַלּוּף אוֹמָר אַלּוּף צְפוֹ אַלּוּף קְנַז׃
טז אַלּוּף קֹרַח אַלּוּף גַּעְתָּם אַלּוּף עֲמָלֵק אֵלֶּה אַלּוּפֵי אֱלִיפַז
בְּאֶרֶץ אֱדוֹם אֵלֶּה בְּנֵי עָדָה׃ יז וְאֵלֶּה בְּנֵי רְעוּאֵל בֶּן־עֵשָׂו
אַלּוּף נַחַת אַלּוּף זֶרַח אַלּוּף שַׁמָּה אַלּוּף מִזָּה אֵלֶּה אַלּוּפֵי

ת"א ותמנע היתה · סנהדרין צ"ט : קמץ בז"ק · פתח בס"פ

רש"י

שנתנה לו הארץ הזאת ולא בפרעון השטר ומפני הבושה שמכר בכורתו : (ט) ואלה · התולדות שהולידו בניו (עכשיו) משהלך לשעיר : (יב) ותמנע היתה פילגש · להודיע גדולתו של אברהם כמה היו תאבים לידבק בזרעו תמנע זו בת אלופים היתה שנאמר ואחות לוטן תמנע ולוטן מאלופי יושבי שעיר היה מן החורים שישבו בה לפנים אמרה איני זוכה להנשא לך הלואי ואהיה פילגש ובדברי הימים מונה אותה בבניו של אליפז מלמד שבא על אשתו של שעיר ויצאה תמנע מביניהם וכשגדלה נעשית פילגשו וזהו ואחות לוטן תמנע ולא מנאה עם בני שעיר שהיתה אחותו מן האם לא מן האב: (טו) אלה אלופי בני עשו ·

רשב"ם

פילגש אליפז כתובה שם בבני שעיר ולפי שאהליבמה אשתו אחרונה היתה לפיכך מזכיר אותה ואת בניה בכל הפרשיות האלו לבסוף מפני יעקב אחיו כי יעקב קנה את הבכורה ודינו היה לירש את יצחק לכך ישב בארץ מגורי אביו : (ט) ואלה תולדת עשו · בני בניו · כאשר פרשתי באלה תולדת נח : (יב) ותמנע היתה פלגש · ראיתי בשוחר טוב ותמנע מחובר גם לפסוק העליון שכן בדברי הימים צפו וגעתם וקנז ותמנע ועמלק · ואח"כ הוא אומר בבני שעיר ואחות לוטן תמנע · דוגמת אחות נביות · אחות אהרן כמו ש פרשתי · ותמנע היתה פלגש · הראשון זכר מבני אליפז והשני נקבה · ואחות לוטן תמנע : וכמוהו יהושע וע תת חלק את הארץ בנחלת לתשעת השבטים וחצי שבט המנשה עמו הראובני והגדי לקחו נחלתם אשר נתן להם משה בעבר הירדן מזרחה · על כרחיך פסוק שני חסר ממנו כי היה לו לומר וחצי שבט המנשה כבר לקחו נחלתם לפיכך יש לך לומר כי פסוק זה עונה על סוף הפסוק שכתוב בו וחצי שבט המנשה · אע"פ שמדברים הפסוקים בשני חצאי שבט מנשה לאחד מהם חילק משה ולשני חילק יהושע · ואני שמואל מצאתי פסוק שלישי בדברי הימים דוגמתן במשפחות בני יהונתן בן שאול · ובני מיכה פיתון ומלך ותארע (ואחז) · ואחז הוליד את יהועדה ויהועדה הוליד את עלמת וגו' ואותה פרשה נשנית וכפולה בתוך דף אחד תחלת הפרשה אשר נשנית ובגבעון ישב וסוף הפרשה אלה בני אצל · וכתיב בני מיכה פיתון ומלך ותארע · ואחז הוליד וגו' בעל כרחיך חסר ואחז מפסוק זה שהיה לו לכתוב ותארע ואחז ואחז הוליד אלא שתיבת ואחז הוליד עונה על פסוק שלמעלה כאילו כתוב ובני מיכה פיתון ומלך ותארע ואחז ואחז הוליד וגו' שכך כתוב בפרשה ראשונה : (טו) כל אלופים שבפרשה משרי עיירות ומשפחות ואלוף קרח הנזכר בבני אליפז · נראה בעיני שהוא תמנע שמבני

אליפז

עֵשָׂו הוּא אֱדוֹמָאָה: ט וְאִלֵּין תּוֹלְדַת עֵשָׂו אֲבוּהוֹן דֶּאֱדוֹמָאֵי בְּטוּרָא דְשֵׂעִיר: י אִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי עֵשָׂו אֱלִיפַז בַּר עָדָה אִתַּת עֵשָׂו רְעוּאֵל בַּר בָּשְׂמַת אִתַּת עֵשָׂו: יא וַהֲווֹ בְּנֵי אֱלִיפָז תֵּימָן אוֹמָר צְפוֹ וְגַעְתָּם וּקְנַז: יב וְתִמְנַע הֲוָת לְחֵינְתָּא לֶאֱלִיפַז בַּר עֵשָׂו וִילֵידַת לֶאֱלִיפַז יָת עֲמָלֵק אִלֵּין בְּנֵי עָדָה אִתַּת עֵשָׂו: יג וְאִלֵּין בְּנֵי רְעוּאֵל נַחַת וָזֶרַח שַׁמָּה וּמִזָּה אִלֵּין הֲווֹ בְּנֵי בָשְׂמַת אִתַּת עֵשָׂו: יד וְאִלֵּין הֲווֹ בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה בַת עֲנָה בַּת צִבְעוֹן אִתַּת עֵשָׂו וִילֵידַת לְעֵשָׂו יָת יְעוּשׁ וְיָת יַעְלָם וְיָת קֹרַח: טו אִלֵּין רַבָּנֵי בְנֵי עֵשָׂו בְּנֵי אֱלִיפַז בּוּכְרָא דְעֵשָׂו רַבָּא תֵימָן רַבָּא אוֹמָר רַבָּא צְפוֹ רַבָּא קְנַז: טז רַבָּא קֹרַח רַבָּא גַעְתָּם רַבָּא עֲמָלֵק אִלֵּין רַבָּנֵי דֶאֱלִיפַז בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם אִלֵּין בְּנֵי עָדָה: יז וְאִלֵּין בְּנֵי רְעוּאֵל בַּר עֵשָׂו רַבָּא נַחַת רַבָּא זֶרַח רַבָּא שַׁמָּה רַבָּא מִזָּה אִלֵּין רַבָּנֵי

רמב"ן

וישב שם והנכון בעיני שיאמר וילך אל ארץ שעיר וחסרו הכינוי בעבור היותו מובן שכבר הזכיר שהיה עומד בארץ שעיר והידוע כי לשם יוליך ביתו ויזכיר בסמוך וישב עשו בהר שעיר ונמצא כזה ויבא אל הארמון בית המלך וישרף עליו את בית המלך ופירושו בית המלך הזה שהיה בו וכן וישרף את הבמה לעפר ארץ וישרף אשרה כלומר אשר לירבעם הנזכרת במקום ההוא וכן ויאמר יואב לכושי לך הגד למלך וישתחו הכושי ליואב וחמור והאריה וכן כי נשברו אניות בעציון גבר האניות וכן רבים אף כאן וילך אל ארץ כמו אל הארץ ארץ שעיר הנזכרת: (ט) ואלה תולדות עשו אבי אדום. בא להזכיר התולדות אשר הולידו בניו אחרי שהלכו עמו לשעיר כי הוא לא הוליד שם והנה התחיל ממנו לומר הוא הוליד את אליפז ורעואל והם הולידו בארץ שעיר תולדות הללו ויזכיר עמהם בני אהליבמה הנולדים בארץ כנען אע"פ שלא הזכיר להם תולדות בארץ שעיר כדי שימנו עם אחיהם בני עשו הנזכרים בתחלת הפרשה ועוד בעבור היותם בשעיר אלופים כי כל אלופיהם יזכיר: (יב) ותמנע היתה פילגש. מפני שלא הקפיד בכל האחרים להודיע שם האם דרשו רבותינו כי זה להודיע גדולתו של אברהם אבינו כמה היו תאבים להדבק בזרעו שהרי תמנע זו בת אלופים היתה שנאמר ואחות לוטן תמנע אמר איני זוכה להנשא לך הלואי ואהיה פלגש כמו שכתב רש"י ויתכן כי בני אליפז החמשה היו ידועים לו כי הולידם מנשיו ועמלק בעבור היותו בן פלגש לא היה לו שם כאחיו והיה נכלל עם בני עשו בעבור היותו מזרעו והוצרך הכתוב לומר כי אמו פלונית אשר הוא נודע לה ילדתו לאליפז אבל איננו בכלל בני עשו ולא יושב עמהם בהר שעיר כי בבני הגבירות יקרא לו זרע ולא בבן הפילגש כי לא יירש בן אמה עם בניו כמו שעשה אביו והנה אנחנו נצטוינו בבני עשו שלא נתעב אותם ולא נקח את ארצם והם כל בניו הידועים לו היושבים בשעיר כי הם הנקראים אדום על שמו אבל בן הפילגש אינו בכלל בני עשו ולא עמהם בארצם ונצטוינו בו בהפך לתעב אותו ולמחות את שמו וכתב רש"י עוד ובדברי הימים מונה תמנע בבניו של אליפז מלמד שבא על אשתו של שעיר החורי ויצאה תמנע מביניהם וכשגדלה היתה פילגשו וזהו ואחות לוטן תמנע ולא מנאה מבני שעיר שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב ואין הדעת סובלת זה כי היה ראוי לומר בדברי הימים ותמנע בתו ולמה ימנה האשה בבנים אולי לא יקפיד הכתוב בכך. בדבר הידוע כי מצינו שם בדברי הימים ובני עמרם אהרן ומשה ומרים ובני אהרן נדב ואביהוא וגו' וא"כ ראוי שנאמר כי תמנע זאת היא בת אליפז אשר ילדה לו אשת שעיר החורי אחרי מות אישה והיתה אחות לוטן מן האם ונשאה אליפז לפילגש שהגוי מותר בבתו או נאמר על דעת רבותינו כי תמנע הנזכר בדברי הימים הוא תמנע האלוף הנזכר למטה שנמנה שם מבני אליפז כאשר נמנה קרח והוא בן אהליבמה כי שניהם היו ממזרים נולדו מן האחד ונמנים עם בני האחר כי רחוק שימנה האשה בין הבנים בתוכם ועל דרך הפשט יש לחשוב בו כי תמנע פילגש אליפז אחרי לידתה את עמלק ילדה בן ותקש בלדתה ותמת ותקרא את שמו אמו תמנע בעבור הזכיר שמה ואביו אליפז קרא לו קרח ולא הזכיר הכתוב הבן הזה לתמנע אמו כדי שלא יאריך כי הכונה היתה למנות עמלק בפני עצמו אבל בני אליפז שבעה היו ומנה הכתוב האלופים דרך מעלתם על כן הקדים קנז וקרח לגעתם ואני עוד סובר בכתוב הזה מה שאמרו רבותינו בשלשים ושתים מדות שהאגדה נדרשת אמרו סדור היה ראוי להיות אלא שנחלק שנאמר כי מרבית העם וכו' וגם רודפי הפשט יאמרו כן בפסוקים אחרים וכן זה יאמר בני אליפז תימן אומר צפו וגעתם וקנז וחזר ואמר ותמנע היתה פילגש לאליפז בן עשו ותלד לאליפז את עמלק ולא הזכיר שם הפלגש והאמת שהיא אחות לוטן תמנע והיא הסבה שלא הזכיר שמה כי לא רצה לומר שני פעמים ותמנע לזכר ולנקבה והנה בני אליפז שבעה

ספורנו

אלופים. (יב) ותמנע היתה פילגש. שהיה אליפז מהכובשים את הארץ ולקח את תמנע אחות האלופים וכבש אותה לפלגש:
אל:

רְעוּאֵל בְּאֶרֶץ אֱדוֹם אֵלֶּה בְּנֵי בָשְׂמַת אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ יח וְאֵלֶּה בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה אֵשֶׁת עֵשָׂו אַלּוּף יְעוּשׁ אַלּוּף יַעְלָם אַלּוּף קֹרַח אֵלֶּה אַלּוּפֵי אָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ יט אֵלֶּה בְנֵי־עֵשָׂו וְאֵלֶּה אַלּוּפֵיהֶם הוּא אֱדוֹם׃ ס שביעי כ אֵלֶּה בְנֵי־שֵׂעִיר הַחֹרִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ לוֹטָן וְשׁוֹבָל וְצִבְעוֹן וַעֲנָה׃ כא וְדִשׁוֹן וְאֵצֶר וְדִישָׁן אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי בְּנֵי שֵׂעִיר בְּאֶרֶץ אֱדוֹם׃ כב וַיִּהְיוּ בְנֵי־לוֹטָן חֹרִי וְהֵימָם וַאֲחוֹת לוֹטָן תִּמְנָע׃ כג וְאֵלֶּה בְּנֵי שׁוֹבָל עַלְוָן וּמָנַחַת וְעֵיבָל שְׁפוֹ וְאוֹנָם׃ כד וְאֵלֶּה בְנֵי־צִבְעוֹן וְאַיָּה וַעֲנָה הוּא עֲנָה אֲשֶׁר מָצָא אֶת־הַיֵּמִם בַּמִּדְבָּר בִּרְעֹתוֹ אֶת־הַחֲמֹרִים לְצִבְעוֹן אָבִיו׃ כה וְאֵלֶּה בְנֵי־עֲנָה דִּשֹׁן וְאָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה׃ כו וְאֵלֶּה בְּנֵי

ת"א אלה בני שעיר · שבת פ"ה פסחים נ"ד בתרא קט"ו : ואחות לוטן · סנהדרין צ"ט : ואלה בני · פסחים נ"ד בתרא קט"ו : הוא ענה אשר · פסחים שם :

רש"י

ראשי משפחות : (כ) ישבי הארץ · שהיו יושביה קודם שבא עשו לשם ורבותינו דרשו שהיו בקיאין בישובה של ארץ מלא קנה זה לזיתים מלא קנה זה לגפנים שהיו טועמים העפר ויודעין איזו נטיעה ראויה לה : (כד) ואיה וענה · וי"ו יתירה והוא כמו איה וענה והרבה יש במקרא תת וקדש וצבא מרמס (דניאל ח') נרדם ורכב וסוס (תהלים ע"ו) : הוא ענה · האמור למעלה שהוא אחיו של צבעון וכאן הוא קורא אותו בנו מלמד שבא צבעון על אמו והוליד את ענה : את הימם · פרדים הרביע חמור על סוס נקבה וילדה פרד והוא היה ממזר והביא פסולין לעולם ולמה נקרא שמם ימים שאימתן מוטלת על הבריות דאמר רבי חנינא מימי לא שאלני אדם על מכת פרדה לבנה וחיה

רמב"ן

להם האלופים הנזכרים לו אבל החליפו שם זה הקטן בעבור היות שמו כשם הפילגש שלא יחשוב בנה וקראוהו קרח בעלותו למעלת אלוף ור"א אמר כי קרח בן אהליבמה אשת עשו הוא נמנה פעמים כי הוא הקטן אהליבמה וגדלתו עדה וכן בני מיכל בת שאול כדברי רבותינו ועל דעת הזו יהיה פירוש הכתוב בדברי הימים כי תמנע ילדה עמלק שיהיה שיעורו ולתמנע עמלק וחסרו הלמד כדרך ושני שרי גדודים היו בן שאול לבן שאול והנכון מה שחשבתי בו וטעם

אבן עזרא

לשון הקדש לדבר כן כמו כריע כאת לי : (כ) שעיר · לא ידענו יחוסו והזכירם הכתוב להפריש יחוסי שעיר ועשו . כי ישראל יצוו על בני עשו : החורי · כמו חורי יהודה · וטעמו גדולים ויתכן להיות מגזרת והורגים חורי · שהוא לבן · וכן אמר התרגום · ונמצאו השגנים כלובן בעבור באין בעינים כמוהו והוא כחור וכסף זה בל יתילב לפני תשוכים : (כד) ואיה וענה · פי' הוי"ו כפ"א רפה בלשון ישמעאל ובדברי הימים איננו : הימם · אמר המתרגם גבורים כמו האימים לפנים כי ימלא האל"ף שיתחלף ביו"ד כמו יתימרו ויאמר הגאון שהם פרדים · ופי' מלא הרכיב . ויתכן להיות מלא שהוא מלא בתחלה זאת החכמה כי מין אחד עם מין אחר לא יולידו ויתזיק זה הפירוש באמר הכתוב ברעותו את החמורים · ואילו היו הימים למתיב כאשר פירשו רבים מה טעם להזכיר החמורים : (כה) ואלה בני ענה דישון ואהליבמה בת ענה · אין זה ענה

רשב"ם

אליפז הנזכר בדברי הימים שהרי בבני אהליבמה יש קרח אחר : (כ) יושבי הארץ · מתחלה ובני עשו ירשום ככתוב באלה הדברים וישבו תחתם : (כד) ואיה וענה · נראה בעיני כך שמן וזסי ושתי ואע"פ שבדברי הימים כתיב איה וענה אין לדקדק בכך כאשר כתיב בתורה עוץ וחול וגתר וכש · ובדברי הימים ומשך והמפרש לוי"ו יתירה יש לתמוה מה היה לו לכתוב ו' יתירה בזה יותר משאר בנים והראיות שמביאים אינן כי אותן וי"ן שמביאין אינן יתירות ותשב המר ושוממה · פירוש כמו שבי אלמנה בית אביך כי השיבה הוא כפל לשון של שוממה · והרי הוא כאילו כתיב ותשב ברודה ושוממה · מגערתך אלהי יעקב נרדם ורכב וסוס · כך פירושו מגערת אלהי יעקב חיל שונאינו הנזכר למעלה וגם רכבו וסוסיו כדכתיב סוס ורכבו רמה בים : הוא ענה · שנזכר בימי משה על שם גבורתו · אשר מצא את הימים הגבורים או חיות רעות ונצחם · לפי פשוטו אין לדקדק יותר : (כב) ואחות לוטן תמנע · לפי שהיה גדול שבאחיו קורא לה אחות לוטן · וכן אחות נביות · וכן

גרים

רְעוּאֵל בְּאַרְעָא (דֶ)אֱדוֹם אִלֵּין בְּנֵי בָשְׂמַת אִתַּת עֵשָׂו׃ יח וְאִלֵּין בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה אִתַּת עֵשָׂו רַבָּא יְעוּשׁ רַבָּא יַעְלָם רַבָּא קֹרַח אִלֵּין רַבְּנֵי אָהֳלִיבָמָה בַּת עֲנָה אִתַּת עֵשָׂו׃ יט אִלֵּין בְּנֵי עֵשָׂו וְאִלֵּין רַבְּנֵיהוֹן הוּא אֱדוֹם׃ כ אִלֵּין בְּנֵי שֵׂעִיר חוֹרָאָה יָתְבֵי דְאַרְעָא לוֹטָן וְשׁוֹבָל וְצִבְעוֹן וַעֲנָה׃ כא וְדִשׁוֹן וְאֵצֶר וְדִישָׁן אִלֵּין רַבְּנֵי חוֹרָאָה בְּנֵי שֵׂעִיר בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם׃ כב וַהֲווֹ בְנֵי לוֹטָן חוֹרִי וְהֵימָם וַאֲחָתֵהּ דְּלוֹטָן תִּמְנָע׃ כג וְאִלֵּין בְּנֵי שׁוֹבָל עַלְוָן וּמָנַחַת וְעֵיבָל שְׁפוֹ וְאוֹנָם׃ כד וְאִלֵּין בְּנֵי צִבְעוֹן וְאַיָּה וַעֲנָה הוּא עֲנָה דִּי אַשְׁכַּח יָת גִּבָּרַיָּא בְּמַדְבְּרָא כַּד הֲוָה רָעֵי יָת חֲמָרַיָּא לְצִבְעוֹן אֲבוּהִי׃ כה וְאִלֵּין בְּנֵי עֲנָה דִּשֹׁן וְאָהֳלִיבָמָה בַּת עֲנָה׃ כו וְאִלֵּין בְּנֵי דִישָׁן חֶמְדָּן

נתינה לגר

(כד) את הימים, ית גבריא · ערמב"ן שכתב, והנראה מסברתו כי ענה זה בא עליו מן האומה שנקראת "אימים" לפנים עם גדול ורב כענקים, ורצו לגזול ממנו החמורים של צבעון אביו כו' ותמצא ידו לשם כו' או יאמר שמצא אותם וניצל מהם. אבל לא ירדתי לסוף דעתו הקדושה, אם "גבריא" כוונתו על האימים למה לא ת' "אימתני" כלעיל (י"ד ה'), ועוד למה לא ת' "דנָצח" ולענ"ד נראה שגבריא הם הנפילים הגבורים ורמים כענקים כמו שת' (לעיל ו' ד') וכדרשת רז"ל (חולין דף ז') "למה נקראו ימים שאימתן מוטלת על הבריות" ור"ל כי ענה מצא בראשונה מקום מושב בני ענק וזה נכון בכוונת המת', ובפי' הפסוק לדעתי אפשר שהיא החיה Gorilla שמטלת אימה

בעל הטורים

(כ) יושבי הארץ · בגימ' היו מריחים הארץ:

רמב"ן

אלה בני שדה על הרוב כי עמלק איננו בנה וכן אלה בני יעקב אשר ילד לו בפדן ארם איננו על בנימין: (כ) אלה בני שעיר החורי · שם איש היה אבי אומה קדמונית תקרא על שמו כמו האמורי והפריזי כמו שנאמר אשר השמיד את החורי מפניהם ונקרא שעיר על שם הארץ שנקראת שעיר והשם הזה היה לארץ מן עשו שהוא איש שעיר מיום שהלך שם ואילך וכן שם אדום ממנו היה אבל הכתוב יפריש ביניהם כי אלה הם בני שעיר החורי שהיו יושב הארץ למבראשונה לא בני שעיר האדומי אשר בא שם ועוד אפרש יחוס החורי במשנה תורה בע"ה וכתב ר"א הזכיר הכתוב זה להפריש יחוסי שעיר ועשו כי ישראל יצוו על בני עשו ורש"י כתב לא הוזקק לכתוב משפחות החורי אלא מפני תמנע להודיע גדולת אברהם: (כב) ואחות לוטן תמנע · כמו ואחות תובל קין נעמה ואחיותיהם צרויה ואביגיל ותמר אחותם וסרח אחותם כי המנהג ליחס הבת אל האחים והיה ראוי שתמנה למעלה עם בני שעיר ודישון ואצר ודישן ותמנע אחותם אבל היתה אחות לוטן בת אביו ובת אמו לא אחות שאר האחים ולכן לא רצה ליחס אותה אליו או שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב ואיננה בת שעיר החורי: (כד) ואלה בני צבעון ואיה וענה · הוא"ו יתירה וכן עבד אביך ואני מאז ועתה ואני עבדך דין שניהן אני ואלה ראשי בית אבותם ועפר ויפעי וכמוהם רבים והנה צבעון זה הוא הבן השלישי לשעיר החורי והוליד שני בנים אלו איה וענה וספר הכתוב כי ענה זה בן צבעון הוא אותו ענה שמצא הימים במדבר ברעותו החמורים של צבעון אביו להבדיל בינו ובין ענה דודו אחי צבעון אביו וזה ענה בן צבעון הוא חמיו של עשו: (כה) ואלה בני ענה דישון ואהליבמה בת ענה · דרך הכתוב לאמר בבנות כן כמו ואת דינה בתו וזה ענה הוא הבן הרביעי לשעיר החורי אחי צבעון הנמנה אחריו למעלה כי הפרשה תמנה שבעה בני שעיר החורי כתולדותם והיה לזה ענה בן אחר יקרא ג"כ דישון כשם דודו ולו בת תקרא אהליבמה כשם קרובתה בת ענה בן צבעון ולכך יאמר הכתוב באשת עשו אהליבמה בת ענה בת צבעון להגיד כי היא בת ענה שמצא הימים נכדה צבעון לא אהליבמה בת ענה בן שעיר החורי אחי צבעון ועל דעת קצת רבותינו אין בפרשה רק איש אחד הנקרא ענה והוא בן צבעון שבא בזנות על אמו אשת שעיר החורי וימנה אותו הכתוב בבני שעיר החורי כי יחשבוהו האנשים כבנו ויקראוהו ענה בן שעיר וגדלו בין בניו בחשבו שהוא בנו וימנה אותו הכתוב החורי פעם אחרת על פי האמת בן לצבעון וזה מדרש של דורשי חומרות כמו שמוזכר במסכת פסחים ואיננו לדברי הכל בגמ' ולא משמעו של מקרא כלל: אשר מצא את הימים · כדעת מקצת רבותינו בתלמוד הם הפרדים וזה האיש מצא כי יולידו מין שלא במינו ואין כן בשאר מיני הכלאים ואמר במדבר ברעותו החמורים כי היו לו שם במדבר חמורים רבים תובעים אתונות והרביעם עם הסוסיות והולידו ונראה שנחשב לו בדורו לחכמה כי הכיר במיניהם שהם קרובים בטבע ויולידו והנה טלע במעשה ההיא ועל כן יתארהו

ספורנו

(כ) אלה בני שעיר החורי · הזכיר כשם הגבורים שהיו אז אנשי השם להודיע שאעפ"כ השמידום בני עשו ברצון האל ית' כאמרו

דִּישָׁן חֶמְדָּן וְאֶשְׁבָּן וְיִתְרָן וּכְרָן׃ כז אֵלֶּה בְּנֵי־אֵצֶר בִּלְהָן
וְזַעֲוָן וַעֲקָן׃ כח אֵלֶּה בְנֵי־דִישָׁן עוּץ וַאֲרָן׃ כט אֵלֶּה אַלּוּפֵי
הַחֹרִי אַלּוּף לוֹטָן אַלּוּף שׁוֹבָל אַלּוּף צִבְעוֹן אַלּוּף עֲנָה׃
ל אַלּוּף דִּשֹׁן אַלּוּף אֵצֶר אַלּוּף דִּישָׁן אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי
לְאַלֻּפֵיהֶם בְּאֶרֶץ שֵׂעִיר׃ פ לא וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מָלְכוּ
בְּאֶרֶץ אֱדוֹם לִפְנֵי מְלָךְ־מֶלֶךְ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לב וַיִּמְלֹךְ
בֶּאֱדוֹם בֶּלַע בֶּן־בְּעוֹר וְשֵׁם עִירוֹ דִּנְהָבָה׃ לג וַיָּמָת בָּלַע
וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו יוֹבָב בֶּן־זֶרַח מִבָּצְרָה׃ לד וַיָּמָת יוֹבָב וַיִּמְלֹךְ
תַּחְתָּיו חֻשָׁם מֵאֶרֶץ הַתֵּימָנִי׃ לה וַיָּמָת חֻשָׁם וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו
הֲדַד בֶּן־בְּדַד הַמַּכֶּה אֶת־מִדְיָן בִּשְׂדֵה מוֹאָב וְשֵׁם עִירוֹ
עֲוִית׃ לו וַיָּמָת הֲדָד וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שַׂמְלָה מִמַּשְׂרֵקָה׃
לז וַיָּמָת שַׂמְלָה וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שָׁאוּל מֵרְחֹבוֹת הַנָּהָר׃
לח וַיָּמָת שָׁאוּל וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו בַּעַל חָנָן בֶּן־עַכְבּוֹר׃ לט וַיָּמָת
בַּעַל חָנָן בֶּן־עַכְבּוֹר וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הֲדַר וְשֵׁם עִירוֹ פָּעוּ וְשֵׁם
אִשְׁתּוֹ מְהֵיטַבְאֵל בַּת־מַטְרֵד בַּת מֵי זָהָב׃ מפטיר מ וְאֵלֶּה
שְׁמוֹת אַלּוּפֵי עֵשָׂו לְמִשְׁפְּחֹתָם לִמְקֹמֹתָם בִּשְׁמֹתָם אַלּוּף

ת"א ואלה המלכים · ספר הזוהר סדרת נשא : וימלך באדום · ס' הזוהר שם : וימלך תחתיו · זוהר שם סוף הסדרה :

רש"י

(והלא קחזינן דחיה א"ת וחיה אלא וחיתה כי המכה לא תתרפא לעולם כרש"י ישן) ולא הוזקק לכתוב לנו משפחות החורי אלא מפני תמנע ולהודיע גדולת אברהם כמו שפירשתי למעלה : (לא) ואלה המלכים וגו' · ח' היו וכנגדן העמיד יעקב ובטל מלכות עשו בימיהם ואלו הן שאול ואיש בושת דוד ושלמה רחבעם אביה אסא יהושפט ובימי יורם בנו כתיב בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו עליהם מלך ובימי שאול כתיב אין מלך באדום נצב מלך : (לג) יובב בן זרח מבצרה · בצרה מערי מואב היא שנאמר ועל קריות ועל בצרה וגו' ולפי שהעמידה מלך לאדום עתידה ללקות עמהם שנאמר כי זבח לה' בבצרה : (לה) המכה את מדין בשדה מואב · שבא מדין על מואב למלחמה והלך מלך אדום לעזור את מואב ומכאן אנו למדים שהיו מדין ומואב מריבים זה עם זה ובימי בלעם עשו שלום להתקשר על ישראל : (לט) בת מי זהב · מהו זהב עשיר היה ואין זהב חשוב בעיניו לכלום : (מ) ואלה שמות אלופי עשו · שנקראו על שם מדינותיהם לאחר שמת הדר

רמב"ן

בו ואונקלוס תרגום גבריא והנראה מסברתו כי ענה זה באו עליו מן האומה הנקראת אימים לפניס עם גדול ורב כענקים ורצו לגזול ממנו החמורים של צבעון אביו והוא היה במדבר ואין עוזר לו ותמצא ידו להם והציל מידם והוא מלשון תמצא ידך לכל אויביך ולא המציאיך ביד שאול או יאמר שמצא אותם וגל והוא נודע בגבורה הזאת ונכון הוא : (כו) ואלה בני דישן חמדן ואשבן · הוא דישון הבן החמישי לשעיר כי אין

רשב"ם

כירים הנביאה אחות אהרן : (לא) לפני מלך מלך · לפני משה שהושיע את ישראל · כל שרי עם ועם קורא מלך עד דוד · מצאתי ביוסיפון אחרי אלו המלכים קרוב לארבעים מלכים נקובי שמות זה אחר זה · (לט) בת מי זהב · אינו מדקדק לפי פשוטו בשמות כל כך : (מ) ואלה שמות אלופי עשו למשפחותם למקומותם · באלופים הללו

ואשבן ויתרן וכרן: כז אלין בני־אצר בלהן וזען ועקן: כח אלין בני־דישן עוץ וארן: כט אלין רבני חוראה רבא לוטן רבא שובל רבא צבעון רבא ענה: ל רבא דשן רבא אצר רבא דישן אלין רבני חוראה לרבניהון בארעא דשעיר: לא ואלין מלכיא די מליכו בארעא דאדום קדם די־מלך־מלכא לבני ישראל: לב ומלך באדום בלע בר־בעור ושום קרתה דנהבה: לג ומית בלע ומלך תחותוהי יובב בר־זרח מבצרה: לד ומית יובב ומלך תחותוהי חשם מארעא דרום: לה ומית חשם ומלך תחותוהי הדד בר־בדד דקטיל ית־מדינאי בחקל מואב ושום קרתה עוית: לו ומית הדד ומלך תחותוהי שמלה ממשרקה: לז ומית שמלה ומלך תחותוהי שאול מרחובי דעל־פרת: לח ומית שאול ומלך תחותוהי בעל חנן בר־עכבור: לט ומית בעל חנן בר־עכבור ומלך תחותוהי הדר ושום קרתה פעו ושום אתתה מהיטבאל בת־מטרד בת מצרף דהבא: מ ואלין שמהת

נתינה לגר

ונראה כענק, ולא כחכם אחד שת' ימים כמו ימים ר"ל מעינות החמים. (לו) המכה את מדין, דקטל ית מדינאי · לא ידעתי למה לא ת' „דמחי" כדרכו? (לט) בת מי זהב, בת מצרף דהבא · ע' נתה"ע מה שהאריך בזה, אפשר שכוונתו שצרף וחבר מל' מנסרף, אבל ר"ס גאון הבין שכוונת

בעל הטורים

(לא) ואלה המלכים · בשביל שאמר יעקב לעשו ח"ס אדני מלכו ח' מלכים קודם ישראל וכנגדם מלכו ח' מלכים עד יהורם ובימיו פשע אדום: (לג) מבצרה · ב' · הכא ואידך (ישעיה ס"ג) חמוץ בגדים מבצרה לע"ל תלקה בצרה עם אדום לפי שהעמידה להם (שהמליכה להם) מלך וזה חמוץ בגדים מבצרה תלקה בצרה שנאמר יובב בן זרח מבצרה: בכלם מזכיר שמות מקומותיהם חוץ מבעל חנן בן עכבור לפי שלא הי"ל מקום ידוע שהי"ל אויבים רבים והיה מהתבא היום כאן ולמחר כאן ולא היה יושב במקום ידוע: (לט) ושם אשתו · מזכיר שם אשתו מלמד שמלך על ידה שהיתה בת גדולים ועשירים: מונה כאן ח' מלכים וי"א אלופים וכנגדן נאמרו בישראל י"א שופטים מיהושע עד שמואל וח' מלכים עד יורם וזהו ואלכם לנגדך:

אבן עזרא

הנזכר בראש הפסוק כי אילו היה הוא מה צורך להזכירו רק הוא ענה הנזכר בפסוק הראשון: (לא) ואלה המלכים · יש אומרים כי בדרך נבואה נכתבה זאת הפרשה ויצחקי אמר בספרו כי בימי יהושפט נכתבה זאת הפרשה · ופי' הדורות כרצונו הכי קרא שמו יצחק כל השומע יצחק לו. כי אמר כי הדד הוא הדד האדומי ואמר כי מהיטבאל אחות תחפנחס · וחלילה חלילה שהדבר כמו שדבר על ימי יהושפט וספרו ראוי לשרף · ולמה תמה על שמנה מלכים שמלכו שהם רבים · והנה מלכי ישראל כפלים במספר · ושני אלה המלכים קרובים לשני מלכי ישראל · גם מלכי יהודה רבים הם ממלכי אדום עד ימי משה והאמת שפי' לפני מלך מלך על מצה מלך ישראל וכן כתוב ויהי בישורון מלך: (לב) בלע בן בעור · איננו בלעם · גם בלעם איננו בן לבן הארמי · ויתכן שדרך הדרש בעבור היותו מנחש כמוהו · כי לא יסור מדברי רבותינו ז"ל ארנס · גם בלעם הרמי היה וזה בלע אדומי. גם יובב בן זרח איננו איוב כאשר אמר היצחקי במהביל: (לט) מהיטבאל בת מטרד · כטעם בת ענה בת צבעון · או הזכיר הכתוב שם אביה ושם אמה: מי זהב · כן שמו · והגאון אמר צורף זהב ואחרים אמרו רמז לעושים זהב מנחשת ואלה דברי רוח: (מ) וטעם ואלה שמות אלופי עשו

רמב"ן

קפידא שיקראנו דישן או דישון רק כשהם בפסוק אחד להבדיל בין שניהם וכן ויעש חירום את הכיורות ויכל חירם והוצרך הכתוב בכאן לקראו דישן שלא יחשב שהוא דישון בן ענה הנזכר בסמוך ליחס לו תולדות כי כן יהיה במשמע ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום נכתב זה להגיד כי נתקיימה בו ברכת יצחק שאמר לו ועל חרבך תחיה כי גברו על בני שעיר החורי ומלכו עליהם בארצם ואלה הערים מדינות בארץ אדום כי בצרה לאדום היא כמו שכתוב כי זבח להשם בבצרה וטבח גדול בארץ אדום וכן ארץ התימני מאדום כמו שנ' בו ומהו גבוריו תימן למען יכרת איש מהר עשו וכולם כך המה אבל ספר הכתוב כי לא היו מלך בן מלך כאשר היו בישראל ולפני מלוך מלך ימים רבים קודם ואין טעם לפני מלך מלך שנמשכה מלכות אלה עד מלכות ישראל אבל לאמר כי אז לא תהיה להם מלכות לקיים ואת אחיך תעבוד: ויתכן · שאלו כולם בימי משה כבר עברו כי היו זקנים בעת שהמליכו אותם ולא יאריכו ימים וטעם המכה את מדין בשדה מואב להגיד גבורתו שבאו המדינים בשדה מואב להשגב עמם ונצח את כלם ובעל חנן בן עכבור היה ממקום שאול על כן לא הזכיר לו עיר אחרת ויתכן שהיה חנן מקום והוא בעל עליו ואחרי כן מלך: (מ) ואלה שמות אלופי עשו · מתחלה מנה בני בניו שהיו אלופים בדור ההוא · ואחר כן הצליחו מזרעו למלוכה · ואחרי כן פסקה מלכותם וחזרו ונתנו את אלו האלופים

ספורנו

כאמרו כאשר עשה לבני עשו היושבים בשעיר וכו': (לא) ואלה המלכים · הודיע שהוצרכו להמליך אנשים נכרים מבלי אין ביניהם ראוי למלוך ושאין מעמידין מלך בן מלך: לפני מלך מלך · קודם שימלוך משה עליהם במצות האל ית' כאמרו ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם. וזה אחר שנשא ישראל ... אל בני ישראל על דרך ונוך לנגיד · אמנם כשמלך מלך הדלה מלכות עשו והיו לו אלופים כענין ואלוף מלאום יאמץ: אלה שמות אלופי עשו · במקומותם במפותם שלא היו חשובים להקרא בשמם רק על שם מקומם:

תמנע אלוף עלוה אלוף יתת: מא אלוף אהליבמה אלוף אלה אלוף פינן: מב אלוף קנז אלוף תימן אלוף מבצר: מג אלוף מגדיאל אלוף עירם אלה | אלופי אדום למשבתם בארץ אחזתם הוא עשו אבי אדום: פ פ פ

קנ"ד ·· קלי"ם סימן ומפטירין חזון עובדיה בת"ע :

סדר וישב

לז א וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען: ב אלה | תלדות יעקב יוסף בן שבע עשרה

ת"א כוא עשו · מגילה י"א : וישב יעקב · סנהדרין ק"ו : אלה תולדות · ברכות נ"ס סוטה ל"ו בתרא קכ"ג :

רש"י

ופסקה מהם מלכות והראשונים הנזכרים למעלה הם שמות תולדותם וכן מפורש בדה"י וימת הדד ויהיו אלופי אדום אלוף תמנע וגו' : (מג) מגדיאל · היא רומי : הכלת פרשת וישלח

(א) **וישב** יעקב וגו' · אחר שכתב לך ישובי עשו ותולדותיו בדרך קצרה שלא היו ספונים וחשובים לפרש היאך נתישבו וסדר מלחמותיהם איך הורישו את החורי פירש לך ישובי יעקב ותולדותיו בדרך ארוכה כל גלגולי סבתם לפי שהם חשובים לפני המקום להאריך בהם וכן אתה מוצא בעשרה דורות שמאדם ועד נח פלוני הוליד פלוני וכשבא לנח האריך בו וכן מעשרה דורות שמנח. עד אברהם קצר בהם ומשהגיע אצל אברהם האריך בו משל למרגלית שנפלה בין החול אדם ממשמש בחול וכוברו בכברה עד שמוצא את המרגלית ומשמצאה הוא משליך את הצרורות מידו ונוטל המרגלית (ד"א וישב יעקב הפשתני הזה נכנסו גמליו טעונים פשתן הפחמי תמה אנה יכנס כל הפשתן הזה היה פיקח אחד משיב לו ניצוץ אחד יוצא ממפוח שלך ששורף את כולו כך יעקב ראה כל האלופים הכתובים למעלה תמה ואמר מי יכול לכבוש את כולן מה כתיב למטה אלה תולדות יעקב יוסף וכתיב והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ניצוץ יוצא מיוסף שמכלה ושורף את כולם · ברש"י ישן) : (ב) אלה תולדות יעקב · ואלה של תולדות יעקב אלה ישוביהם וגלגוליהם עד שבאו לכלל ישוב סבה ראשונה יוסף בן שבע עשרה וגו' על ידי זה נתגלגלו וירדו למצרים זהו אחר ישוב פשוטו של מקרא

רשב"ם

הללו מזכיר מקצתם של אלופים הנאמרים למעלה בבני עשו · ויש לומר שלבסוף נעשו אלו האחרונים עיקר להיות אלופי עיר ועיר דכתיב כאן למקומותם בארץ אחוזתם · וראיה לדברי שבכל פרשיות בני עשו ובני שעיר והמלכים אשר מלכו עד סוף הפרשה כולה · הנם כתובים בדברי הימים ופרשת אלופי בני עשו הראשונה אינה נזכרת שם כלל כי אם אלופי פרשה שנייה לבד :

(א) **וישב** יעקב · עשו הלך אל ארץ אחרת מפני יעקב אחיו אבל יעקב ישב אצל אביו בארץ מגוריו כי לו משפט הבכורה : (ב) אלה תולדות יעקב · ישכילו ויבינו אוהבי שכל מה שלימדו רבותינו כי אין מקרא יוצא מידי פשוטו · אף כי עיקרה של תורה באה ללמדנו ולהודיענו בראיות הפשט וההגדות וההלכות והדינין ועל ידי אריכות הלשון ועל ידי שלשים ושתים מדות של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי וע"י י"ג מדות של ר' ישמעאל · והראשונים מתוך חסידותם נתעסקו לנטות אחרי הדרשות שהן עיקר ומתוך כך לא הורגלו בעומק פשוטו של מקרא ולפי שאמרו חכמים אל תרבו בניכם בהגיון · וגם אמרו העוסק במקרא מדה ואינה מדה · העוסק בתלמוד אין לך מדה גדולה מזו ומתוך כך לא הורגלו כל כך בפשוטו של מקראות · וכדאמרם במס' שבת הוינא בר תמני סרי שנין וגרסינן כולה תלמודא ולא הוה ידענא דאין מקרא יוצא מידי פשוטו · וגם רבינו שלמה אבי אמי מאיר עיני גולה שפירש תורה נביאים וכתובים נתן לב לפרש פשוטו של מקרא · ואף אני שמואל ב"ר מאיר חתנו זצ"ל נתווכחתי עמו ולפניו והודה לי שאילו היה לו פנאי היה צריך לעשות פרושים אחרים לפי הפשטות המתחדשים בכל יום · ועתה יראו המשכילים מה שפירשו הראשונים : אלה תולדות יעקב · אלה מקראות ומאורעות שאירעו ליעקב (אלה מקראות) והנה זה הבל הוא · כי כל אלה תולדות האמורים בתורה ובכתובים יש מהם שמפרש בני האדם ויש מהם רבים שמפרשים בני בנים · כאשר פירשתי באלה תולדות נח · למעלה בפ' בראשית כתיב ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם ואת חם ואת יפת · ואחרי כן מפרש כי העולם הטאו ונח מצא חן ואחרי כן מפרש אלה תולדות נח בני בניו האיך כי שלשה בנים היה לו וציוה הקב"ה להכניסם בתיבה י"ב חדש ובצאתם ויולדו להם בנים אחר המבול עד שעולים לשבעים בנים שהיו שבעים אומות כדכתיב מאלה נפרדו וגו' וכן בעשו פרשה ראשונה כפרש בני עשו שנולדו לו בבקום אביו ואחרי כן וילך אל ארץ וגו' וישב לו בהר שעיר וכל פרשה וכתיב אלה תולדות עשו אבי אדום בהר שעיר · וכל פרשת שנייה זאת בבני עשו וכשם שמצינו בעשו

רַבָּנֵי עֵשָׂו לְזַרְעִיָתְהוֹן לְאַתְרֵיהוֹן בִּשְׁמָהָתְהוֹן רַבָּא תִמְנַע רַבָּא עַלְוָה רַבָּא יְתֵת: מא רַבָּא אָהֳלִיבָמָה רַבָּא אֵלָה רַבָּא פִינֹן: מב רַבָּא קְנַז רַבָּא תֵימָן רַבָּא מִבְצָר: מג רַבָּא מַגְדִּיאֵל רַבָּא עִירָם אִלֵּין רַבָּנֵי אֱדוֹם לְמוֹתְבָנְהוֹן בְּאַרְעָא אַחֲסַנְתְּהוֹן הוּא עֵשָׂו אֲבוּהוֹן דֶּאֱדוֹמָאֵי:

א וִיתֵיב יַעֲקֹב בְּאַרְעָא תּוֹתָבוּת אֲבוּהִי בְּאַרְעָא דִּכְנָעַן: ב אִלֵּין תּוֹלְדָת יַעֲקֹב יוֹסֵף בַּר־שְׁבַע עַסְרֵי שְׁנִין (כַּד)־הֲוָה רָעֵי עִם־אֲחוֹהִי בְּעָנָא

נתינה לגר

אונקלוס היא מל' מעבר ומצרף, ובאמת מת' ירושלמי (אשר לרוב הוא מפרש ומבאר דברי אונקלוס) משמע שהוא מל' מעבר, ומפני שהמים מלבנים מעבירים ומצרפים הזהב נקראו מי זהב.

בעל הטורים

(א) וישב יעקב · זהו שאמר הכתוב (צפניה ג') הסיר ה' משפטיך פנה אויבך משל לאדם שנקצרה והזורה מסריח התבן והמוץ ומשליכן והתבואה נשארת במקומה כדכתיב בעשו וילך אל ארץ אבל ביעקב כתיב ביה וישב יעקב: מגורי · ב' במסרה · הכא ואידך (יחזקאל כ"א) מגורי אל חרב אע"פ שהי"ל מגורי אל חרב ישב לו ביניהם משל לא' שראה כת של כלבים ורצו לנושכו וישב ביניהם כך ישב לו יעקב בין עשו ואלופיו: מגורי אביו · בגי' זה חברון: וישב יעקב בארץ מגורי אביו [עם התיבות] בגי' וישב לקיים מצות כבוד · אמר בשכר הכבוד הזה זכה עשו לכל הכבוד הזה מגורי יו"ד כפופה כמין כ' אמר מה שזכה עשו לכל הכבוד הזה בשכר הכבוד ואע"פ שברכני אבי ביו"ד ברכות הוצרכתי לשלח יו"ד דברים כדכתיב עזים מאתים

אבן עזרא

למקומותם · שיש להם היום מקומות ידועים ואלה דברי משה ואלה הנזכרים הם בני האלופים הכתובים למעלה ולא הזכיר כי אם מי שיש לו מקום: תמנע · במקום הזה זכר · כי יש לנו שמות רבים לזכר ולנקבה כוים וכן אהליבמה · או יהיה הפירוש להיות אלוף נוסף ויהיה אלוף תמנע שהיתה פילגש אליפז אלה הם אלופים עלוה גם יתת · והנה אלה נשיאי עמלק ואלופי אהליבמה היו שבעה בימי משה אנכי מקומות על כן הוסיף לבאר במושבותם: חסלת פרשת וישלח

(א) וישב הזכיר שאלופי עשו ישבו בהר שעיר ויעקב ישב בארץ הנכבדת · והטעם אלה תולדת יעקב אלו המאורעות שאירעו לו והמקרים שבאו עליו · מגזרת מה ילד יום:

רמב"ן

לראש וכך נאמר בדברי הימים וימת הדד ויהיו אלופי אדום תמנע כך פירש רש"י ומה שאמר למשפחותיהם למקומותם בשמותם למושבותם בארץ אחוזתם כי הראשונים היו כל האחים אלופים יושבים כלם בעיר אחת מושלים בעם כאחת או כענין נשיאי שבט וראשי בתי אבות אבל אלו אחרונים היו אלופים למשפחותם כי כל אחד היה אלוף לכל משפחות בני עשו ובכל מקומות מושבותם והוא לבדו נקרא בדור אלוף אין אחר נקרא כן בכל ארץ אחוזתם כי היו כמלכים לארצם אבל לא ישבו לכסא להם ולא נתנו עליהם הוד מלכות ונכתבה הפרשה בדרך הנבואה לדעת רבים ואיננו נכון כי הנבואה למה תזכיר את אלה ועד איזה זמן תמנה ותפסיק בהם אבל הנכון שכל אלה לפני התורה ונאמר שמשלו כאחד ויהיה פי' למקומותם שמשל כל אחד במקומו או שהיה ממשלתם זמן מועט ושנות רשעים תקצורנה: (מג) מגדיאל · זו רומי לשון רש"י ולא הבינותי זה כי אם נאמר שיהיה נבואה לימים רבים ולעתים רחוקות הנה מלכים רבים מלכו לאדום על מלכות רומי ואין רומי אלוף אבל היא מלכות גדולה תקיפה ואמתני יתירה לא היה כמוה בממלכות אבל מה שאמרו בפרקי ר' אליעזר בשכר שפינה את כליו מפני יעקב אבינו נתן לו מאה מדינות משעיר ועד מגדיאל ומגדיאל זו רומי שנאמר אלוף מגדיאל אלוף עירם · כוונתם בזה מה שהודעתיך כמה פעמים כי היו המקרים בראשונים רמז לזרעם והנה אלה האלופים האחרונים עשרה עם מגדיאל רמז שיהיו מלכי אדום בממשלתם במלכות הרביעית עשרה ימלכו על ארץ אדום והעשירי מהם ימלוך על פרס ומשם תתפשט אחרי כן מלכותם על כל העולם · ולזה ירמוז שם מגדיאל שיתגדל על כל אל כמו שאמר בו ועשה כרצונו המלך ויתרומם ויתגדל על כל אל חבו שנאמר וקרניא עשר מינה מלכותא עשרה מלכין יקומון מן ארעא ואחרן יקום אחריהו' והוא ישנה מן קדמאה ואמרו בבראשית רבה כלם ביואשי ירכו של עשו הכתוב מדבר ודרשו אלוף עירם שהוא עתיד לערום תיסווריות למלך המשיח במהרה יגלה:

(א) טעם וישב יעקב בארץ מגורי אביו · כי אמר שאלופי עשו ישבו בארץ אחוזתם כלומר הארץ שלקחו להם לאחוזת עולם אבל יעקב ישב גר כאביו בארץ לא להם אלא לכנען והכונה להגיד כי הם בוחרים לגור בארץ הנבחרת ושיקיים בהם כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ולא בעשו כי ביעקב לבדו יקרא להם זרע: (ב) אלה תלדות יעקב · ואלה של תולדות יעקב אלה ישוביהן וגלגוליהן עד שבאו לכלל ישוב · סבה ראשונה יוסף בן שבע עשרה שנה על ידי זה נתגלגלו וירדו זהו ישוב פשוטו של מקרא להיות דבר דבור על אופניו לשון רש"י ואין לשון לתולדות שיהיה על הישוב · ור"א אמר אלה המאורעות שאירעו לו והקורות שבאו עליו כטעם מה ילד יום ואין אדם מוליד קורותיו רק לימים מיוחסים

ספורנו

(א) וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען · בהיותו החלק מארץ כנען שדר בו אביו כענין אשר גר שם אברהם ויצחק:
אלה

שָׁנָה הָיָה רֹעֶה אֶת־אֶחָיו בַּצֹּאן וְהוּא נַעַר אֶת־בְּנֵי
בִלְהָה וְאֶת־בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־דִּבָּתָם
רָעָה אֶל־אֲבִיהֶם׃ ג וְיִשְׂרָאֵל אָהַב אֶת־יוֹסֵף מִכָּל־בָּנָיו
כִּי־בֶן־זְקֻנִים הוּא לוֹ וְעָשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת פַּסִּים׃ ד וַיִּרְאוּ אֶחָיו

ת"א ויבא יוסף · סנהדרין ק"ו :

רש"י

להיות דבר דבור על אופניו ומ"א דורש תלה הכתוב תולדות יעקב ביוסף מפני כמה דברים אחת שכל עצמו של יעקב לא עבד אצל לבן אלא ברחל ושהיה זיו איקונין של יוסף דומה לו וכל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף זה נשטם וזה נשטם זה אחיו מבקש להרגו וזה אחיו מבקשים להרגו וכן הרבה בב"ר · ועוד נדרש בו וישב ביקש יעקב לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף לדיקים מבקשים לישב בשלוה אמר הקדוש ברוך הוא לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעולם הבא אלא שמבקשים לישב בשלוה בעולם הזה : והוא נער · שהיה עושה מעשה נערות מתקן בשערו ממשמש בעיניו כדי שיהיה נראה יפה : את בני בלהה · כלומר ורגיל אצל בני בלהה לפי שהיו אחיו מבזין אותן והוא מקרבן : את דבתם רעה · כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו שהיו אוכלין אבר מן החי ומזלזלין בבני השפחות לקרותן עבדים וחשודים על העריות ובשלשתן לקה וישחטו שעיר עזים במכירתו ולא אכלוהו חי (כדי שילקה בשחיטה) ועל דבה שספר עליהן שקורין לאחיהם עבדים לעבד נמכר יוסף ועל העריות שספר עליהם ותשא אשת אדניו : דבתם · כל לשון דבה פלריי"ן בלע"ז 1) כל מה שהיה יכול לדבר בהם רעה היה מספר · דבה לשון דובב שפתי ישנים : (ג) בן זקונים · שנולד לו לעת זקנתו ואונקלוס תרגם בר חכים הוא ליה כל מה שלמד משם ועבר מסר לו · דבר אחר שהיה זיו איקונין שלו דומה לו : פסים · לשון כלי מילת כמו כרפס

רמב"ן

שיולידום ואולי יאמר אלה תולדות הימים של יעקב · והנכון בעיני כי אלה תולדות יעקב יוסף ואחיו אשר יזכור ואחז הכתוב דרך קצרה בשמותם שכבר הזכירם למעלה אבל אמר אלה תולדות יעקב יוסף ואחיו אשר אירע להם ככה ואפשר גם כן שירמוז אלה את כל הנזכרים בספר הזה בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה כי כאשר הזכיר באלה תולדות עשו בנים ובני בנים מלכים ואלופים כל אשר היו בהם עד זמן התורה כן ימנה התולדות יעקב בניו ובני בניו וכל זרעו רק יזכיר בהם הפרטים בתולדותם : והוא נער את בני בלהה · שהיה עושה מעשה נערות ממשמש בעיניו ומתקן בשערו · את בני בלהה כלומר ורגיל את בני בלהה לפי שהיו אחיו מבזין אותן והוא מקרבן : את דבתם רעה · כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו לשון רש"י ואם כן למה לא הגילוהו בני השפחות שהיה אוהב אותם ומקרבן ומגיד לאביו על האחיו בבזיונם אם נאמר שיראו מן האחים והנה הם ד' וראובן עמהם ויוסף עלמו ותגבר ידם עליהם ואף כי לא יבאו עמהם במלחמה ועוד נראה בכתוב כי כלם הסכימו במכירתו · אבל לדעת רבותינו בב"ר על כלם היה מוליא הדבה · והנכון בעיני כי זה הכתוב שב לבאר מה שהזכיר ושיעורו יוסף והוא נער בן שבע עשרה שנה היה רועה בצאן את אחיו את בני בלהם ואת

אבן עזרא

(ב) והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה · בעבור היותו קטן שמוהו בני השפחות שמש להם כי אם יברח אחיו בני הגבירה לא היה דבר רע וזאת היא דבתם רעה · וטעם אחר מן כתי דרש הוא כי הכתוב לא הזכיר מאחיו הון מבני השפחות : (ג) כי בן זקונים הוא · כמשמעו כי הולידו והוא בן מאה שנה ואחת שנה גם כן אחיו בנימין קראו וילד זקונים ואחר אלה שניהם לא נולד לו : פסים . כתונת מרוקמת · פסים כמו פס

רשב"ם

בעשו שפירש שבניו נולדו במגורי אביו קודם שהלך אל ארץ מפני יעקב ובני בניו נולדו בהר שעיר כן ביעקב למעלה כתב ויהיו בני יעקב שנים עשר וגו' · ומפרש לבסוף אלה בני יעקב אשר ילד לו בפדן ארם ויבא אל יצחק אביו וגו' הרי פירש בניו של יעקב והיכן נולדו כאשר עשה בבני עשו ועתה כותב אלה תולדות יעקב בני בניו שהיו שבעים והאיך נולדו · כיצד יוסף היה בן שבע עשרה שנה ונתקנאו בו אחיו ומתוך כך רד יהודה מאת אחיו והיה לו בנים בכזיב ובעדולם שלה ופרץ וזרח · ונתגלגל הדבר שיוסף הורד מצרימה ונולדו לו במצרימה מנשה ואפרים ושלח יוסף בשביל אביו וביתו עד שהיו שבעים · וכל זה היה צריך משה רבינו לכתוב שעל זה הוכיחם בשבעים נפש ירדו אבותיך וגו' : בן שבע עשרה שנה · להודיעך כי עשרים ושתים שנה נעלם מאביו יעקב שהרי בן שלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה ושבע שנים השובע ושני שנים של רעב ואז בא אביו כדכתיב ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר : היה רועה את אחיו בצאן · בני לאה לפי דרך ארץ קורא אחיו ולא בני השפחות : והוא נער את בני בלהה וגו' · נערותו ורגילותו ומשתאיו היו עם בני בלהה ובני זלפה ומתוך כך התחילו אחיו בני לאה לשנוא אותו : את אחיו · עם אחיו רועה ובשמחת נערותו היה נבדל מהם ורגיל (עם) בני השפחות ולא עמהם כמו נער · כדכתיב כי נער ישראל · וכתיב יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו · הוליך ומונה כל מיני ענינים שגרמו לשנוא אותו · וגם ויבא יוסף את דבתם רעה · את דבתם של אחיו רעה · במדרש אגדה לפי פירושים שאמר לאביו כך מבזים הם בני השפחות אבל אני אכבדם ואני רגיל אצלם · פשטנים אחרים לא עמדו על העיקר : (ג) וישראל אהב וגו' כל זה גרם הקנאה : בן זקונים ·

1) parlerie געשוועטץ

וְהוּא מְרַבֵּי עִם־בְּנֵי בִלְהָה וְעִם־בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אֲבוּהִי וְאַיְתִי יוֹסֵף יָת־דִּבְּהוֹן בִּישָׁא לְוָת־אֲבוּהוֹן׃ ג וְיִשְׂרָאֵל רְחֵם יָת־יוֹסֵף מִכָּל־בְּנוֹהִי אֲרֵי־בַר־חַכִּים הוּא לֵהּ וַעֲבַד לֵהּ

נתינה לגר

לז (ב) רעה את אחיו, רעי עם אחוהי · הוא לא כמ"ש ר"ע ספורנו שהיה מנהיג ומורה אותם במלאכת המרעה. והוא נער, והוא רבי · ע' רמב"ן שהיה לו גי' אחרת וז"ל, וא"ת והוא מרבי עם בני בלהה" ואמר כי מיום היותו נער הוא עמהם הם גדלוהו כאב כו'. את דבתם רעה, ית דבהון בישא · ע' באוג"ר שכ' שהנוס' הוא וצ"ל "סבהון" בסי"ת, אמת שבת' ליסאבאן נמצא כן, וכן בת' יונתן, וכן מצינו בתהלים "דבת רבים" (ל"א י"ד) ת' "סיב ביה דאמרינן עלי עממין סניאין" אבל בכמה כ"י מצאתי "דבהון" בדל"ת, ולכן נראה שבת' בבלי הוא בדל"ת ובת' ירושלמי הוא בסי"ת. (ג) כי בן זקנים הוא לו, ארי בר חכים הוא ליה · הוא כמ"ש רש"י מרז"ל "כל מה שלמד משם ועבר מסר לו" וע' במס' קידושין (דף ל"ב) ע"פ "והדרת פני זקן, וריה"ג אומר אין זקן אלא זה שקנה חכמה" ושם ת' "מן קדם דסבר באורייתא תקום ותהדר אפי' סבא" משום שלדעתו אתי "זקן" וגלי דשיבה כולל כל השיבות בין שיבת התורה בין שיבת הימים, ולקמן (מ"ד כ') בבנימין לא ת' כן רק "בר סבתין" אפשר שהינה פה משום ביוסף לא יכול לתרגם סבתין, כי בנימין היה לו קטן מיוסף אבל בבנימין נכון לומר כן, ועוד דהכא כתיב "בן זקנים הוא לו" ע"כ ת' "בר חכים הוא ליה" שהיה בעיניו בר חכים · באשר מסר לו את תורתו וחכמתו ואפשר שזאת היתה

בעל הטורים

וגו' אלך ואכוף עלמי ואכבד את אבי כתכרון: (ב) דבתם רעה · בגימ' שהם אכלו באבר מן כחי: דבתם · בגי' מות · מלמד שלפ"ר הורג: נער בגימ' שוטה זש"ה (משלי י') ומוציא דבה הוא כסיל: (ג) בן זקונים · זקנים כתיב שמסר לו כל מה שקבל מזקנים בהם שם ועבר: בן זקנים הוא לו · ס"ת אמון שמסר לו סתרי תורה שנאמר בה (שם ח') ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים · זקנים בגי' עולה ר"ז שמסר לו רזי תורה · ובגי' זר ע"ש (שם י"ז) עטרת זקנים בני בנים: זקנים נוטריקון זרעים קדשים נשים ישועות מועד [וסדר טהרות י"ל שרמוז כמה שלמד לו פ' עגלה ערופה]: פסים · נוטריקון פוטיפר סוחרים ישמעאלים מדינים: פסים עולה בגי' קץ רמז לו שעל ידו ירדו למצרים וישתעבדו בניו והקב"ה יחסר מנין ק"ץ מן השעבוד ורמז לו שימסור לו הקץ ורמז שימלוך פ' שניה ממנין היה שהוא מנין שנותיו · ד"א פסים ל' פסו תמו שעל ידו מה קודם לאחיו · פסים בגרם פונסים שנו לבין אחיו · פסים בגי' פס יד לו · ועשה לו כתנת פסים · בגי' משקל שני סלעים מילת זכו

רמב"ן

בני זלפה נשי אביו ודומה לו בסדר הזה ויחלמו חלום שניהם בלילה אחד איש כפתרון חלומו המשקה והאופה אשר למלך מצרים אשר אסורים בבית הסוהר שב לפרש שניהם אשר הזכיר ושיעורו ויחלמו חלום שניהם המשקה והאופה אשר למלך מצרים אשר אסורים בבית הסוהר איש כפתרון חלומו וכן רבים או שיהיה והוא מושך אחר עמו ומשפטו והוא נער יהוא את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו יאמר כי הוא נער והוא עם בני בלהה ועם בני זלפה נשי אביו תמיד לא יפרד מהם בעבור נערותו כי להם נוהי' אביהם שישמרוהו וישרתוהו לא לבני הגבירות והוא מביא מהם דבה רעה אל אביהם ולכן ישנאוהו אלה הארבעה האחים ואחר כן אמר כי אביו אהבו ויראו אחיו האחרים כי אותו אהב אביהם יותר מכלם ויקנאו בו וישנאוהו כמצא שעי מכלם בני הגבירות יקנאו בו למען יאהב אותו מהם והם בני גבירה כמהו ובני השפחות אשר לא יקנאו בזה למעלתו עליהם ישנאו בו בעבור היותו מביא דבתם אל אביהם · ומעם דבתם רעה להפליג כי כל דבה רעה היא · ועל דעת רש"י יתכן שתהיה דבה טובה ומביא דבה הוא אשר ירצה יגיד אבל מוציא דבה הוא כסיל האומר שקר · ועל דרך הפשט איננו קשה שיקראנו נער והוא בן שבע עשרה שנה כי בעבור היותו קטן מכלם יקראנו כן לומר כי לא היה מתחזק כאחיו ויצטרך להיותו עם בני בלהה וזלפה מפני נערותו וכתיב ברחבעם בן שלמה ורחבעם היה נער ורך ולא התחזק לפניהם והוא בן ארבעים ואחת שנה במלכו · וכן השלום לנער אבשלום ובנימן בירדתו למצרים גדול ממנו יקראנו נער פעמים רבים · ואונקלס תרגם והוא נער והוא מרבי עם בני בלהה יאמר כי מיום היותו נער הוא עמהם הם גדלוהו כאב והם ישרתוהו וגם נכון הוא · ועל דרך שפירשתי כי הכתוב יספר כי מאלה יביא הדבה ולבני הגבירות בקנאתם · ומעם נשי אביו · כי נשיו היו שלקחם לנשים ולא יקרא אותם הכתוב שפחות רק בהיותם עם רחל ולאה שהן גבירות להם וכן וישם את השפחות ואת ילדיהן לומר כי בעבור היותן שפחות לרחל וללאה שם אותן לפניהן · וכן וישכב את בלהה פלגש אביו שאלו היתה גברת לא יעשה כן · ויתכן כי בחיי רחל ולאה יקרא אותן שפחות ופלגשים ועתה מתו ולקחום לנשים: (ג) כי בן זקונים הוא לו · שנולד לו בעת זקנתו · ואנקלוס תרגם בר חכים הוא

ספורנו

(ב) אלה תולדות יעקב · מאורעיו וילדי יום עליו אחר שישב שם כי מאז שיצא מבית אביו היו ענייניו כמו קורות אבותינו בגלות א' ומאז שחזר אל ארץ מגורי אביו היו קורותיו כמו שקרה לאבותינו בבית שני והורבנו וגלותו וגאולתו לקץ הימין: היה רועה את אחיו באלן · היה מנהיג ומורה אותם במלאכת מרעה הצאן: והוא נער · ומפני נערותו הטה להביא דבת אחיו כי לא נסה ולא התבונן לאחרית דבר אע"פ שהיה אז משכיל מאד ושהיה אחר כך מורה לזקני הדור כאמרו וזקניו יחכם וזה כאמרם ז"ל ולא בדרדקי עבד: ויבא יוסף את דבתם רעה · באמרו לאביו שאחיו היו טועים ומפסידים בבלי דעת כראוי במלאכת המקנה שהיתה אז עקר השתדלותם בקניית עושר ונכסים: (ג) ועשה לו כתונת פסים · לאות שיהיה הוא המנהיג

בבית

כי־אתו אהב אביהם מכל־אחיו וישנאו אתו ולא יכלו דברו לשלם: ה ויחלם יוסף חלום ויגד לאחיו ויוספו עוד שנא אתו: ו ויאמר אליהם שמעו־נא החלום הזה אשר חלמתי: ז והנה אנחנו מאלמים אלמים בתוך השדה והנה קמה אלמתי וגם־נצבה והנה תסבינה אלמתיכם ותשתחוין לאלמתי: ח ויאמרו לו אחיו המלך תמלך עלינו אם־משול תמשל בנו ויוספו עוד שנא אתו על־חלמתיו ועל־דבריו: ט ויחלם עוד חלום אחר ויספר אתו לאחיו ויאמר הנה חלמתי חלום עוד והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לי: י ויספר אל־אביו ואל־אחיו ויגער־בו אביו ויאמר לו מה החלום הזה אשר חלמת הבוא נבוא אני ואמך ואחיך להשתחות לך

ת"א והנה הממש · ברכות נ"ה : הבוא נבוא אני · ברכות ל"ד מגילה כ"ב שבועות י"ו :

רש"י

והכלת · וכמו כתונת הפסים דתמר ואמנון ומ"א על שם צרותיו שנמכר לפוטיפר ולסוחרים ולישמעאלים ולמדינים : (ד) ולא יכלו דברו לשלום · מתוך גנותם למדנו שבחם שלא דברו אחת בפה ואחת בלב : דברו · לדבר עמו : (ז) מאלמים אלמים · כתרגומו מאסרין איסרין עומרין וכן נושא אלומותיו וכמוהו בל' משנה והאלומות נוטל ומכריז : קמה אלומתי · נזקפה : וגם נצבה · לעמוד על עמדה בזקיפה : (ח) ועל דבריו · על דבתם רעה שהיה מביא לאביהם : (י) ויספר אל אביו ואל אחיו · לאחר שספר אותו לאחיו חזר וספרו לאביו בפניהם : ויגער בו · לפי שהיה מטיל שנאה עליו : הבוא נבוא · והלא אמך כבר מתה והוא לא היה יודע שהדברים מגיעין לבלהה שגדלתו כאמו ורבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים ויעקב נתכוין להוציא הדבר מלב בניו שלא יקנאוהו לכך אמר לו הבוא נבוא וגו'

רמב"ן

ליה שכל מה שלמד משם ועבר מסר לו · דבר אחר שהיה זיו איקונין שלו דומה לו לשון רש"י · וכן אמר ר"א כי בן זקונים שהולידו לזקוניו והוא בן תשעים ואחת שנה וגם אחיו בנימין קראו ילד זקונים קטן · ואיננו נכון בעיני כי הכתוב אמר שאהב את יוסף מכל בניו בעבור שהוא בן זקונים וגם כל בניו נולד לו בזקוניו והנה יששכר וזבולון אינם גדולים מיוסף רק בשנה או שנתים · והנראה בעיני כי מנהג הזקנים שיקחו אחד מבניהם הקטנים להיות עמו לשרתו והוא נשען על ידו תמיד לא יפרד ממנו והוא נקרא לו בן זקוניו בעבור שישרתו לזקוניו והנה לקח יעקב את יוסף לדבר הזה והיה עמו תמיד ועל כן לא ילך עם כלאן ברעותם במקום רחוק · ואנקלוס שאמר בר חכים · ירצה לומר שהיה בן דעת וחכם בעיני אביו וטעמו כטעם זקנים ותרגם בילד זקונים בר סבתין כי לא אמר הכתוב בכאן כי בן זקונים היה אבל אמר הוא לו שהיה כן בעיניו · וזאת כוונתם באמרם כל מה שלמד משם ועבר מסר לו לומר שמסר לו חכמות וסתרי תורה ומצאו משכיל ובעל סוד כאלו היה זקן ורב ימים : (ז) קמה אלומתי וגם נצבה והנה תסבינה אלמתיכם · ענין החלום באלומות כי הראוהו שעל ידי אלומות ותבואה ישתחוו לו · וענין התסובינה · כי יקיפו אותו כמלך עתיד לכידור אשר עבדיו יחנו סביב לו : (ח) המלוך תמלוך עלינו אם משול תמשול בנו · פירש רבי אברהם אתנו נשימך מלך עלינו או אתה תמשול בנו בחזקה · ויותר נכון לפרש דעת אנקלוס התהיה מלך עלינו או שלטון תשל בנו כי לשניהם אדם משתחוה לא תהיה עלינו לשלם

רשב"ם

כי אחרון היה לי"א בנים אבל בנימין לא נולד אחרי כן עד זמן ארוכה והרבה קודם שנולד בנימין היה זה בן זקונים והתחיל לאוהבו : פסים · מעיל : (ח) ועל דבריו · ויבא יוסף את דבתם רעה : (י) מה החלום הזה וגו' · אפילו

כתונא דפסי: ד וחזו אחוהי ארי יתיה רחם אבוהון מכל אחוהי וסנו יתיה ולא צבן למללא עמיה לשלם: ה וחלם יוסף חלמא וחוי לאחוהי ואוסיפו עוד סנו יתיה: ו ואמר להון שמעו כען חלמא הדין די חלמית: ז והא אנחנא מאסרין אסרין בגו חקלא והא קמת אסרתי ואף אזדקפת והא מסתחרן אסרתכון וסגדן לאסרתי: ח ואמרו ליה אחוהי המלכו את מדמי למלך עלנא או שולטן את סביר למשלט בנא ואוסיפו עוד סנו יתיה על חלמוהי ועל פתגמוהי: ט וחלם עוד חלמא אחרנא ואשתעי יתיה לאחוהי ואמר הא חלמית חלמא עוד והא שמשא וסהרא וחד עשר כוכביא סגדן לי: י ואשתעי לאבוהי ולאחוהי ונזף ביה אבוהי ואמר ליה מה חלמא הדין די חלמתא המיתא ניתי אנא ואמך ואחיך למסגד לך על ארעא:

נתינה לגר

שנאת שנאתם אותו, כמ"ש הכתוב "וישראל אהב את יוסף וגו' כי בן זקנים הוא לו" וכמו שמפ' אח"כ "ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם מכל אחיו [ר"ל במה שמסר רק לו את תורתו וחכמתו] וישנאו אותו". (ד) ולא יכלו, ולא צבן' ת' פה ולא לבן מפני שהיתה בבחירתם, וכמ"ש רש"י, לא כן לקמן (מ"ה ג') ת' "ולא יכילו" מפני שבאמת לא היה ביכלתם, כאשר יבאר הכתוב אח"כ "כי נבהלו מפניו". (ח) המלך תמלך עלינו אם משל תמשל בנו, התמלכו את כדמי למלך עלנא או שולטן את סביר למשלט בנא. מההבדל שבין "את מדמי" (שהוראתו רק רעיון ומחשבה לא החלט ממש) ובין "את סביר" (שהוא החלט גמור, כמו "מר סבר" שבכל הש"ס) דייק הראב"ע לומר "אנחנו נשימך מלך עלינו

בעל הטורים

שאמר בפ"ק דשבת בשביל שני סלעים מילת שהוסיף יעקב ליוסף יותר משאר אחיו נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים: (ד) כי אותו אהב אביהם מכל אחיו · בגי' שגלה לו סוד כלבד ולא להם (ר"ל סוד שגאולה בתוס' סוטה י"ג) : לשלם · חסר ועולה ת' שנים לת' של שעבוד ד"א קרי כאן לשלם שאלמו לו גמולו: (ז) אלמים · ב' במסרה הכא ואידך (משלי ל') בית האיבות נלכה לומר שע"י זה הם וה הכיל ביתן של ישראל שכלכלם בשנת רעבון : ותשתחוין · ב' במסרה · הכא ואידך ותגשן השפחות ותשתחוין לומר שאע"פ שלא ראה בחלום כראשון אלא רמז להשתחויות י"א אחיו אעפ"כ כל בית אביו השתחוו לו כדכתיב ותגשן השפחות הנה וילדיהן : (י) ויגער · ב' · הכא ואידך ויגער בים סוף ויחרב לומר לך מה ויגער דהכא יעקב אף ויגער דהתם איירי ביעקב

אבן עזרא

ידה בלשון ארמית : דברו · כמו דבר לו לשלום אפי' לשלום : (ז) מאלמים · מגזרת אלומים ונמצא בלשון נקבה נושא אלומותיו : תסובינה · מספלי הכפל · ודגשות הבי"ת לבלוע הבי"ת : (ח) המלוך תמלוך או משול תמשול · אנחנו נשימך מלך או אתה תמשול בנו בחזקה : ויגער בו אביו · גערה עם בי"ת דרך קלון · ובלא בי"ת לשון השחתה · כמו הנני גוער לכם את הזרע · או הוא על דרך משל שיגער בזרע ויפסד ולא יעלה : אני ואמך . על בלהה שפחת אמו שגדלה

רמב"ן

לא מלך ולא מושל · וטעם על חלומותיו ועל דבריו שהיו שונאים אותו על החלומות וגם על הספור שהוא מספר אותו להם כמתהלל כמו שאמר שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי : (י) ויספר אל אביו · ספר החלום הזה לאביו ולא הראשון כי הוא עצמו הכיר פתרונו כי השמש ירמוז לאביו והוא גער בו · וטעם ואל אחיו פעם שנית כי יספר אותו לאביו בפני אחיו והוא גער אותו לשכך חמתם מעליו · וטעם מה החלום הזה אשר חלמת · כמו מה אדם ותדעהו כלומר מה החלום הזה אינו כלום שתגידנו כי אינם אלא דברים בטלים · או טעם הגערה לומר איך נשאך לבך לחלום החלום הזה אין זה כי אם גובה לב וגערות שיעלו דברים כאלו על לבבך כענין שנאמר בחלומות רעיונך על משכבך סליקו וכתוב והרהורין על משכבי : הבוא נבוא אני ואמך · והלא אמך כבר מתה והוא לא היה יודע שהדברים מגיעים לבלהה שגדלתו כאמו ורבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים ויעקב נתכוון להוציא הדבר מלב בניו שלא יקנאוהו בכך אמר לו כשם שאי אפשר באמך כך הכל בטל לשון רש"י · ולפי דעתי כי בעת שירד יעקב למצרים כבר מתה בלהה גם זלפה כי הכתוב אמר בספור ע' נפש מלבד נשי בני יעקב ולא הזכיר מלבד נשיו ונשי בניו וא"ת כי

ספורנו

בנית ובגדה · כענין והלבישהו כתנתך וכאמרם ז"ל (בבא קמא) בגדול אחי כי היכי דלשתמען מיליה : (ד) ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם · ובזה טעה יעקב לבטעת לבן בין הבנים בענין שיכירו אחיו את האהבה אשר בלבו (שבת פרק יציאות השבת) : ולא יכלו דברו לשלום · אע"פ שהיו צריכים לדבר עמו בענין הנהגת הבית ומרעה הצאן בהיותו מנהיג בפלות אביו לא יכלו לדבר עמו לשלום ורעות כמנהג האחים : (ה) ויגד לאחיו · גם זה עשה מחסרון העלם כנער : שמעו נא החלום הזה · לא די שספר החלום כי גם אמר להם שמעו נא כלומר הבינו את הוראת החלום ובזה הוסיף להטיל איבת אחיו עליו כמו שאמרו המלוך תמלוך עלינו : (ו) וגם נצבה · הורה שתהיה ממשלתו קיימת זמן ארוך וכן היה כי אמנם מלך שמונים שנה לא נעשה כן לכל הממלכות הנזכרות בכתבי הקדש : (ח) על חלומותיו · על פרטי החלום שספר כמיחל שיתקיימו בו : ועל דבריו שאמר להם שמעו נא להעירם שיתנו לב להבין הוראת החלום : (י) מה החלום הזה · אין זה כי אם רוע לב

שמחשוב

אָ֑רְצָה׃ יא וַיְקַנְאוּ־ב֖וֹ אֶחָ֑יו וְאָבִ֖יו שָׁמַ֥ר אֶת־הַדָּבָֽר׃ שני
יב וַיֵּלְכ֖וּ אֶחָ֑יו לִרְע֛וֹת אֶת־נקוד על את צֹ֥אן אֲבִיהֶ֖ם בִּשְׁכֶֽם׃
יג וַיֹּ֨אמֶר יִשְׂרָאֵ֜ל אֶל־יוֹסֵ֗ף הֲל֤וֹא אַחֶ֙יךָ֙ רֹעִ֣ים בִּשְׁכֶ֔ם לְכָ֖ה
וְאֶשְׁלָחֲךָ֣ אֲלֵיהֶ֑ם וַיֹּ֥אמֶר ל֖וֹ הִנֵּֽנִי׃ יד וַיֹּ֣אמֶר ל֗וֹ לֶךְ־נָ֨א רְאֵ֜ה
אֶת־שְׁל֤וֹם אַחֶ֙יךָ֙ וְאֶת־שְׁל֣וֹם הַצֹּ֔אן וַהֲשִׁבֵ֖נִי דָּבָ֑ר וַיִּשְׁלָחֵ֙הוּ֙
מֵעֵ֣מֶק חֶבְר֔וֹן וַיָּבֹ֖א שְׁכֶֽמָה׃ טו וַיִּמְצָאֵ֣הוּ אִ֔ישׁ וְהִנֵּ֥ה תֹעֶ֖ה
בַּשָּׂדֶ֑ה וַיִּשְׁאָלֵ֧הוּ הָאִ֛ישׁ לֵאמֹ֖ר מַה־תְּבַקֵּֽשׁ׃ טז וַיֹּ֕אמֶר
אֶת־אַחַ֖י אָנֹכִ֣י מְבַקֵּ֑שׁ הַגִּֽידָה־נָּ֣א לִ֔י אֵיפֹ֖ה הֵ֥ם רֹעִֽים׃
יז וַיֹּ֤אמֶר הָאִישׁ֙ נָסְע֣וּ מִזֶּ֔ה כִּ֤י שָׁמַ֙עְתִּי֙ אֹֽמְרִ֔ים נֵלְכָ֖ה דֹּתָ֑יְנָה
וַיֵּ֤לֶךְ יוֹסֵף֙ אַחַ֣ר אֶחָ֔יו וַיִּמְצָאֵ֖ם בְּדֹתָֽן׃ יח וַיִּרְא֥וּ אֹת֖וֹ מֵרָחֹ֑ק
וּבְטֶ֙רֶם֙ יִקְרַ֣ב אֲלֵיהֶ֔ם וַיִּֽתְנַכְּל֥וּ אֹת֖וֹ לַהֲמִיתֽוֹ׃ יט וַיֹּאמְר֖וּ

ת"א לך נא ראה · חולין נ"א עקידה שער ע"ד : וישלחהו מעמק חברון · סוטה י"א : איפה הם · בהרא פ"ו :

רש"י

כשם שא"א באמך כך השאר בטל : (יא) שמר את הדבר · היה ממתין ומצפה מתי יבא · וכן שומר אמונים וכן לא תשמור על חטאתי לא תמתין : לרעות את צאן · נקוד על את שלא הלכו אלא לרעות את עצמן : (יג) הנני · לשון ענוה וזריזות נזדרז למצות אביו ואף על פי שהיה יודע באחיו ששונאין אותו : (יד) מעמק חברון · והלא חברון בהר שנאמר ויעלו בנגב ויבא עד חברון אלא מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון לקיים מה שנאמר לאברהם בין הבתרים כי גר יהיה זרעך : ויבא שכמה · מקום מוכן לפורענות שם קלקלו השבטים שם ענו את דינה שם נחלקה מלכות בית דוד שנאמר וילך רחבעם שכמה : (טו) וימצאהו איש · זה גבריאל שנאמר והאיש גבריאל : (יז) נסעו מזה · הסיעו עצמן מן האחוה : נלכה דתינה · לבקש לך נכלי דתות שימיתוך בהם ולפי פשוטו שם מקום הוא ואין מקרא יוצא מידי פשוטו : (יח) ויתנכלו · נתמלאו נכלים וערמומיות : אותו · כמו

רמב"ן

בעבור היות פלגשים לא ר"ל לבד מנשי בני יעקב ופלגשיו הנה כתוב נשי אביו ורחוק הוא שיהיה הירח רמז לפלגשו אבל ענין החלום כי השמש רמז ליעקב והירח רמז לבני ביתו כל נשיו שכהן היו תולדותיו וירמוז כי כל תולדותיו ישתחוו לו בפני עצמן והם כל ע' נפש יוצאי ירכו כי כלם השתחוו בבואם אליו י"א כוכבים אלו אחיו אשר השתחוו לו בפני עצמן טרם בא אביהם כדכתיב ויבא יוסף הביתה ויביאו לו את המנחה אשר בידם הביתה וישתחוו לו אפים ארצה : (יד) וישלחהו מעמק חברון · יזכיר הכתוב המקום אשר שלחו משם לומר כי היה מרחק רב

אבן עזרא

אותו : (יא) שמר את הדבר · בלבו וכן שמרו מזוזיו פי' הנכון : (יג) ויאמר לו הנני · אעשה כדבריך : (טו) וימצאהו איש · דרך כפשט אחד מעוברי דרך : (טז) איפה הם רועים · אם תדע : (יז) דתינה · כיו"ד גם בלא יו"ד והמקום אחד : (יח) ויתנכלו · חשבו מחשבה רעה · וכן וארור נוכל : (כא) לא

רשב"ם

אפילו היתה אמו קיימת היה אומר להוכיחו : (יא) ואביו שמר את הדבר · מה צורך לכתוב זה אלא שכשבאה לו הבשורה ולא האמין לבניו שהוא חי וירא ישראל את העגלות אשר שלח פרעה כי לא נשלחו כי אם על פי המלך כמו שכתוב שם עגלות על פי פרעה אז האמין על ידי תחלומות שמוכיחין שסופו להיות מושל · ועגלות הללו על ידי מלכות וממשלה באים · ומתוך כך אמר רב עוד יוסף בני חי · כי תימא גדולה היה היאך האמין אחרי שראה כתנתו מלאה דם כמו שנחרד יצחק על יעקב בשביל שמצא שער בחלקת צואריו : (יג) הלא אחיך רועים בשכם · במקום סכנה שהרגו אנשי המקום · זה שמעתי מר' יוסף קרא חברינו והגאה לי : (יד) ויבא שכמה · ולא מצאם : (טו) וימצאהו איש והנה תועה וגו' · להגיד חשיבותו של יוסף נכתב זה שלא רצה לחזור לאביו כשלא מצאם בשכם אלא בקשם עד שמצאם · ואע"פ שהיה יודע שמתקנאים בו הלך ובקשם כמו שאמר לו אביו והשיבני דבר : (יז) בדתן · לפי הפשט שם העיר וגם בשופטים היא נזכרת: (יח) ויתנכלו אותו · נתמלאו נבליות וערמומית עליו כמו וארור נוכל : בנכליהם אשר נכלו :

הלוה

יא וְקַנִיאוּ בֵיהּ אֲחוֹהִי וַאֲבוּהִי נְטַר יָת פִּתְגָמָא: יב וַאֲזָלוּ אֲחוֹהִי לְמִרְעֵי יָת עָנָא דַאֲבוּהוֹן בִּשְׁכֶם: יג וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף הֲלָא אַחָיךְ רָעַן בִּשְׁכֶם אֱתָא וְאֶשְׁלְחִנָּךְ לְוָתְהוֹן וַאֲמַר לֵיהּ הָא אֲנָא: יד וַאֲמַר לֵיהּ אִיזֵל כְּעַן חֲזֵי יָת שְׁלָמָא דְאָחָךְ וְיָת שְׁלָמָא דְעָנָא וַאֲתֵבְנִי פִּתְגָמָא וְשַׁלְחֵיהּ מִמֵּישַׁר חֶבְרוֹן וַאֲתָא לִשְׁכֶם: טו וְאַשְׁכְּחֵיהּ גַּבְרָא וְהָא תָעֵי בְּחַקְלָא וּשְׁאָלֵיהּ גַּבְרָא לְמֵימַר מָה אַתְּ בָּעֵי: טז וַאֲמַר יָת אַחַי אֲנָא בָּעֵי חַוִּי כְעַן לִי הֵיכָן אִנּוּן רָעַן: יז וַאֲמַר גַּבְרָא נְטַלוּ מִכָּא אֲרֵי שְׁמָעִית דְּאָמְרִין נֵיזֵל לְדֹתָן וַאֲזַל יוֹסֵף בָּתַר אֲחוֹהִי וְאַשְׁכְּחִנּוּן בְּדֹתָן: יח וַחֲזוֹ יָתֵיהּ מֵרָחִיק וְעַד לָא קְרֵיב לְוָתְהוֹן וְחַשִּׁיבוּ עֲלוֹהִי לְמִקְטְלֵיהּ: יט וַאֲמָרוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי הָא מָרֵי חֶלְמַיָּא דֵיכִי

נתינה לגר

או אתם תמשול עלינו בחזקה (מיני תרגומא) . (טו) וימצאהו איש, ואשכחיה גברא. הוא כפשט הכתוב ולא כמ"ש רש"י „גבריאל" ויאמר זה לרז"ל משנוי הלשון שהוא שאלהו „מה תבקש" בלשון עתיד , והוא השיב לו „אנכי מבקש" בל' הווה , והת"א לא חילק ות' „בעי" בשניהם . (יז) נלכה דתינה , ניזיל לדתן . בעברית בא ביו"ד כמו מן דותיים . ובאמת בספר יהודית מצינו עיר שנקרא שמה דתַיִם ובא ע"מ זוני . אבל מת"א נראה שלא חילק בין דֹתָן לדתַיִם , ועי' במלכים ב' ו' י"ג . (יח) ויתנכלו אתו להמיתו , וחשיבו עלוהי למקטליה · עי' ספורנו שפי' אותו מוסב על יוסף להמית אֶחָיו · ואפשר שגם תרגומו

בעל הטורים

שבזכותו נתגב וזכו שדרכו וירא ישראל ישראל סבא : (יד) לך נא ראה · לומר שלא ילא אלא בכי טוב בשעה שיכול לראות : והשיבני דבר · נגלה בו רוה"ק שסופו לחזור אליו : עמק · בגי' רד"ו שעי"ז נשתעבדו רד"ו שנים · ליוהו עד חברון א"ל אבא חזור בך א"ל כתיב וידינו לא שפכו את הדם הזה שלא פטרנוהו בלא לויה ובזה נפטר ממנו ומתוך כך זכרו והיינו דכתיב וירא את העגלות אשר שלח יוסף וזהו שאמרו אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרהו : (טו) תעה · ג' במסרה הכא ואידך המורו תועה ואידך (משלי כ"א) אדם תועה מדרך השכל לומר לך שתעה ויצא מאם הדרך ונכנס בשדה לבקשם · או תמורו תועה ואמרינן כ"ש אבידת גופו שאם ראה חבירו שתעה בדרך שצריך להשיבו ואמיו לא חשו לאבידת גופו ע"כ תעו מדרך השכל : וישאלהו האיש · בגי' מלאך גבריאל שאלו : (טז) איפה הם רעים · כתיב חסר רמז שם שהתחילו כרעה בימי ירבעם שהמליכוהו בשכם : (יז) וימצאם בדתן · ושם לימד יהודה עליו זכות וע"כ זכה שמלכו מזרעו שנים כמנין דתן מדוד עד צדקיהו : (יח) ובטרם · ג' במס' · הכא ואידך ·(ירמיה י"ג) ובטרם יתנגפו רגליכם (שם א') ובטרם תצא מרחם שנעון זה

רמב"ן

ביניהם ולכן עשו עמו רעה כי רחוקים היו מאביהם ולהגיד כי יוסף לכבוד אביו נתאמץ ללכת אחריהם אל מקום רחוק ולא אמר איך אלך והם שונאים אותי ולרבותינו עוד בזה מדרש להשלים עצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון : (טו) וימצאהו איש והנה תועה בשדה · יאמר כי הוא תועה מן הדרך ולא היה יודע אנה ילך ונכנס בשדה כי במקום המרעה היה מבקש אותם · ויאריך הכתוב בזה להגיד כי סבות רבות באו אליו שהיה ראוי לחזור לו אבל הכל סבל לכבוד אביו ולהודיענו עוד כי הגזרה אמת והחריצות שקר כי זמן לו הקב"ה מורה דרך שלא מדעתו להביאו בידם · ולזה נתכוונו רבותינו באמרם כי האישים האלה הם מלאכים שלא על חנם היה כל הספור הזה אלא להודיענו כי עצת ה' היא תקום : (יז) נסעו מזה · הסיעו עצמן מן האחוה · נלכה דותינה לבקש לך נכלי רשת שימיתוך בהם · ולפי פשוטו שם מקום הוא ואין מקרא יוצא מידי פשוטו לשון ר' שלמה · ואין הכונה לרבותינו שיפרש לו האיש נסעו מזה מן האחוה והלכו לשרל עליך דינין ותרעומות שאם כן היה נמנע ללכת ולא היה מסכן בעצמו · אבל הכונה להם כי האיש גבריאל אשר הגיד לו הגיד אמת ואמר לשון משמש לשני פנים ושניהם אמת והוא לא הבין הנסתר בו והלך אחר הנגלה ממנו וילך אחר אחיו וימצאם בדותן כאשר אמר לו · ודרשו זה מפני שהאיש הזה הוא מלאך ואם כן יודע הוא אנה הם ולמה לא אמר הנם בדותן ואמר כמסתפק ששמע מהם שילכו משם ואינו יודע אנה הם עתה ולכן יעשו מדרש במאמרו : כי שמעתי אומרים · שמעתי אותם שהיו אומרים נלכה דותינה וכן ורבקה שומעת היתה שומעת ויתכן שיאמר נסעו הרועים מזה כי שמעתי אנשים אומרים נלכה דותינה אולי הם אחיך דבר עמו כמסתיר פנים מן הענין : (יח) ויתנכלו אותו

ספורנו

שתחשוב למלוך עלינו ורעיונך על משכבך סליקו : (יא) ויקנאו בו אחיו · בהשכם שבשביל מעלתו אצל אביו רם לבבו לספר כאלה על פני אביו : ואביו שמר · שחשב שיהיה החלום אמתי והיה מתאוה ומצפה שיתקיים כאמרם ז"ל (סנהדרין פרק חלק) בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו : (יג) הלא אחיך רועים בשכם · ואין דרך רחוקה עד שם : (יד) לך נא ראה · ראה בשכלך ותקן כל מצוות אם יצטרך כי אמנם לשגיד האמת היה מספיק אחד מעבדיו : וישלחהו מעמק חברון · לווהו עד העמק : (טו) תועה בשדה · הולך אנה ואנה למצוא מקום מרעיתם : מה תבקש · שאינך הולך על דרך אחד ביושר : (טז) איפה הם רועים · באיזה חלק מזה המקום : (יז) נסעו מזה · אין ספק שנסעו מזה המרעה ואין לבקשם באחד מחלקיו : כי שמעתי אומרים · ובטעם שאמרתי שבודאי נסעו הוא כי שמעתי אומרים נלכה לא שראיתים נוסעים : אחר אחיו · אע"פ שלא מצאם בשכם כדבר אביו עבר יותר ממה שצווה להשיג רצון אביו : (יח) ויתנכלו אותו להמיתו · הנה לשון נכל

יורם

אִישׁ אֶל־אָחִיו הִנֵּה בַּעַל הַחֲלֹמוֹת הַלָּזֶה בָּא׃ כ וְעַתָּה לְכוּ וְנַהַרְגֵהוּ וְנַשְׁלִכֵהוּ בְּאַחַד הַבֹּרוֹת וְאָמַרְנוּ חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ וְנִרְאֶה מַה־יִּהְיוּ חֲלֹמֹתָיו׃ כא וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן וַיַּצִּלֵהוּ מִיָּדָם וַיֹּאמֶר לֹא נַכֶּנּוּ נָפֶשׁ׃ כב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם רְאוּבֵן אַל־תִּשְׁפְּכוּ־דָם הַשְׁלִיכוּ אֹתוֹ אֶל־הַבּוֹר הַזֶּה אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר וְיָד אַל־תִּשְׁלְחוּ־בוֹ לְמַעַן הַצִּיל אֹתוֹ מִיָּדָם לַהֲשִׁיבוֹ אֶל־אָבִיו׃ שלישי כג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־בָּא יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו וַיַּפְשִׁיטוּ אֶת־יוֹסֵף אֶת־כֻּתָּנְתּוֹ אֶת־כְּתֹנֶת הַפַּסִּים אֲשֶׁר עָלָיו׃ כד וַיִּקָּחֻהוּ וַיַּשְׁלִכוּ אֹתוֹ הַבֹּרָה וְהַבּוֹר רֵק אֵין בּוֹ מָיִם׃ כה וַיֵּשְׁבוּ לֶאֱכָל־לֶחֶם וַיִּשְׂאוּ עֵינֵיהֶם וַיִּרְאוּ וְהִנֵּה אֹרְחַת יִשְׁמְעֵאלִים בָּאָה מִגִּלְעָד וּגְמַלֵּיהֶם נֹשְׂאִים נְכֹאת

ת"א וישמע ראובן · ברכות ז' : בור רק אין · חגיגה ג' · שבת כ"ב :

רש"י

אתו עמו כלומר אליו : (כ) ונראה מה יהיו חלומותיו · אמר רבי יצחק מקרא זה אומר דרשני רוה"ק אומרת כן הם אומרים ונהרגהו והכתוב מסיים ונראה מה יהיו חלומותיו נראה דבר מי יקום או שלכם או שלי וא"א שיאמרו הם ונראה מה יהיו חלומותיו שמכיון שיהרגוהו בטלו חלומותיו : (כא) לא נכנו נפש · מכת נפש זו היא מיתה : (כב) למען הציל אתו · רוח הקודש העידה על ראובן שלא אמר זאת אלא להציל אותו שיבא הוא ויעלנו משם אמר אני בכור וגדול שבכולם לא יתלה הסרחון אלא בי : (כג) את כתנתו · זה חלוק : את כתנת הפסים · הוא שהוסיף לו אביו יותר על אחיו : (כד) והבור רק אין בו מים · (שבת כ"ב) ממשמע שנאמר והבור רק איני יודע שאין בו מים מה ת"ל אין בו מים מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו : (כה) ארחת · כתרגומו שיירת על שם הולכי אורח : וגמליהם נשאים וגו' · למה פרסם הכתוב את משאם להודיע מתן שכרן של צדיקים שאין דרכם של ערביים לשאת אלא נפט ועטרן שריחן רע ולזה נזדמנו בשמים שלא יוזק מריח רע : נכאת · כל כנוסי בשמים הרבה קרוי נכאת וכן ויראם את כל בית נכתה (מלכים ב' כ') מרקחת בשמיו · ואונקלוס

רמב"ן

להמיתו · היו חושבים להמית אותו בנכליהם אשר יתנכלו בטרם יקרב אליהם ולא יצטרכו לשפוך דמו בידיהם · וכך אמרו בב"ר נססה בו את הכלבים ואולי עשו כן ולא עלתה בידם וכאשר ראו כי קרב אליהם ולא יכלו להמיתו בנכליהם אמרו איש אל אחיו הנה בא אלינו ועתה נהרגהו אנחנו : (כ) ונראה מה יהיו חלומותיו · מליצה דרך לעג נראה אחרי מותו אם נשתחוה לו · והנכון בעיני כי אמרו עתה נראה מה יהיו חלומותיו כי אם יצילוהו מידינו מלוך ימלוך

אבן עזרא

נכנו נפש · כמו ומשרתו יהושע בן נון נער שפירושו משרתו שירות נער כי לא היה בימים ההם נער · וכן לא נכנו מכת נפש להוציא נפשו : (כג) ויפשיטו · פועל יוצא לשני פועלים שאמרו לו שיפשיט אותם בעצמו · והכתנת בלשון הקדש החלוק הדבק לעור והנה הערימוהו והשליכוהו ערום אל הבור : (כה) וישבו לאכל לחם · השמעה אחים : ארחות ישמעאלים · כאשר אמר המתרגם בעבור שהיא הולכת ארחות : נכאת · אמר ר' משה הכהן ז"ל כספרדי שפי' נכאות דבר נחמד · וכן ויראם את בית

רשב"ם

(יט) הלזה · כל הלזה כשרואים אותו מרחוק וכן מי האיש הלזה צי"ל ב"ל אבל הזה ציש"ט ב"ל כמו המן הרע הזה כשהוא בקרוב : (כ) לכו ונהרגהו · לשון הזמנת בני אדם : וכן לכו ונמכרנו לישמעאלים · וכן הבא נא · הבה נתחכמה · וכן ראה אנכי נותן לפניכם היום : (כא) ויצילהו מידם · שלא נהרג : (כב) השליכו אתו אל הבור הזה אשר במדבר · מקום שאין בני אדם מצויין שם וימות מאליו : למען הציל · הפסוק מעיד על ראובן כי להצילו נתכוון כמו שמוכיח סופו : (כג) את כתונת הפסים · לא הזכירה אלא לרמוז לך שהיא גרמה תחלת השנאה · וזה אינו · אלא לפי שהוא אומר לפניו נישלחו את כתנת הפסים להטעותו שיחשוב בלבו כי חיה רעה אכלתהו · כמו שאמר ויכירה ויאמר כתונת בני לכך הוא מזכירה כאן : (כד) אין בו מים · שאם היה בו מים לא היו משליכין אותו שם. שא"כ היו מטביעין אותו וממיתין אותו בידם והם אמרו ויד

אל

אֲתָא : כ וּכְעַן אִיתוֹ וְנִקְטְלִנֵּהּ וְנִרְמְנֵהּ בַּחֲדָא מִן־גֻּבַּיָּא וְנֵימַר חַיְתָא בִישְׁתָא אֲכַלְתֵּהּ וְנֶחֱזֵי מַה־יְהוֹן בְּסוֹף־חֶלְמוֹהִי : כא וּשְׁמַע רְאוּבֵן וְשֵׁיזְבֵהּ מִידֵיהוֹן וַאֲמַר לָא נִקְטְלִנֵּהּ נְפַשׁ : כב וַאֲמַר לְהוֹן רְאוּבֵן לָא־תוֹשְׁדוּן־דְּמָא רְמוֹ יָתֵהּ לְגֻבָּא הָדֵין דִּי בְמַדְבְּרָא וִידָא לָא־תוֹשְׁטוּן־בֵּהּ בְּדִיל לְשֵׁיזָבָא יָתֵהּ מִידֵיהוֹן לַאֲתָבוּתֵהּ לְוַת־אֲבוּהִי : כג וַהֲוָה כַּד־עַל יוֹסֵף לְוַת־אֲחוֹהִי וְאַשְׁלִיחוּ מִן־יוֹסֵף יָת־כִּתּוּנֵהּ יָת־כִּתּוּנָא דְּפַסֵּי דִּי עֲלוֹהִי : כד וְנַסְבוּהִי וּרְמוֹ יָתֵהּ לְגֻבָּא וְגֻבָּא רֵיקָא לֵית בֵּהּ מַיָּא : כה וְאַסְחַרוּ לְמֵיכַל־לַחְמָא וּזְקָפוּ עֵינֵיהוֹן וַחֲזוֹ וְהָא שַׁיְרַת עַרְבָאֵי אָתְיָא מִגִּלְעָד וְגַמְלֵיהוֹן טְעִינִין שְׁעַף וּקְטַף

נתינה לגר

סובל פירושו.(כ) ונראה מה יהיו חלומותיו, ונחזי מה יהון בסוף חלמוהי · מדהוסיף מלת „בסוף" נראה שכוונתו שאינו ע"ד לעג והתול כמו שחשבו קצת מפרשים ורק כמ"ש רש"י בשם רז"ל . (כד) ויקחוהו, ונסבוהי. אף כי בבע"ח ת' תמיד „דבר" ת' פה „ונסבוהי" מפני שהיה בעיניהם כבלתי בעל חי כי השליכוהו בעל כרחו · (כה) וישבו לאכל לחם, ואסחרו למיכל לחמא· כוונתו להסב כדרך הסועדים.

בעל הטורים

נתגלגלו הגלות ונתכנסו רגליהם ובטרם תלא מרחם כדאיתא במדרש שנולד יוסף מהול : (כג) כתנתו · ב' במסורה · הכא ואידך (ש"ב פ"ו) קרוע כתנתו גבי חושי הארכי לומר שגם בכאן קרעו כתנתו מעליו למכר הדבר : (כד) ויקחהו · כתיב חסר וי"ו שלא לקחו אלא אחד והוא שמעון וע"כ ויקח מאתם את שמעון : רק · ב' במס' · הכא ואידך כי לא דבר רק הוא לומר לא דבר רק הוא שלא היה הבור ריקן שהרי היו בו נחשים ועקרבים מים אין בו אבל יש בו נחשים ועקרבים · ועוד גמרינן אין (בו) מים דהכא

רמב"ן

פלינו אבל רבותינו אמרו רוח הקדש אומרת נראה מה יהיו חלומותיו כלומר דבר מי יקום ממני ומהם : (כב) אל תשפכו דם · אמר להם הנה הייתי סובל לכם כאשר חשבתם להמית אותו בנבליכם כי גם אני שנאתיו ורציתי שיומת ע"י אחרים · אבל אתם אל תהיו שופכים דם בידיכם חלילה לכם והכונה לראובן בכל זה היתה להצילו להשיבו אל אביו והכתוב ספר מה שאמר להם ראובן ושמעו אליו אבל דברים אחרים אמר להם מתחלה שלא קבלו ממנו כמו שאמר להם הלא דברתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם וכאשר ראה שלא שמעו לעזבו אמר להם א"כ אל תשפכו דם בידיכם ולא אמר דמו כי הראה עצמו שלא יאמר כן לאהבתו רק שלא יהיו שופכים דם לימד אותם שאין עונש הגורם כעונש השופך דם בידיו : ומעם אל הבור הזה אשר במדבר · לאמר הנה הבור הזה עמוק ולא יוכל לצאת ממנו והוא במדבר ואם יצעק אין מושיע לו כי אין עובר עליו : (כד) וספר הכתוב כי היה רק ואין בו מים · שאם היה בו מים לא ימביעו אותו שכבר נמנעו משפוך דמו וכתב רש"י ממשמע שנאמר והבור רק איני יודע שאין בו מים מה ת"ל אין בו מים מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו לשון רש"י מדברי רבותינו וא"כ היו נחשים ועקרבים בחורי הבור או שהיה עמוק ולא ידעו בהם שאלו היו רואים אותם ולא יזיקו ליוסף היה הדבר ברור להם שנעשה לו נס גדול ושהוא צדיק גמור וידעו כי זכותו תצילנו מכל רע ואיך יגעו במשית השם אשר הוא חפץ בו ומצילו וכענין שנאמר אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולא חבלוני כל קבל די קדמוהי זכו אשתכחת לי אבל הם לא ידעו בדבר · וע"ד הפשט יאמר והבור רק אין בו מים כלל שגם אם היו בו מים מעט יקרא רק וכן כי מת אתה ולא תחיה כלל בשום פנים והכל ביאור וחיזוק : (כה) והנה אורחת ישמעאלים באה מגלעד · כאשר נשאו עיניהם וראו מרחוק אנשים באים מדרך גלעד הכירו כי אורחת ישמעאלים היא בגמלים וידעו כי למצרים ילכו כי מגלעד יובא הצרי והנכאות ולמצרים היה דרכם להוליך אותו · ולכן אמר להם יהודה הנה האנשים האלה מארץ מרחק

ספורנו

יורה על המצאה להרע כמו אשר נכלו לכם · אמר שחשבו את יוסף בלבם נוכל להמית ושבא אליהם לא לדרוש שלומם אלא למצוא עליהם עלילה או להחטיאם כדי שיקללם אביהם או יענישם האל ית' ויבחר הוא לבדו ברוך מבנים ולפין התפעל יורה על ציור הדבר בנפש כמו אתה מתנקש בנפשי מצייר בלבבך מוקש על נפשי ולשון להמיתו בימית הוא את שהיו כמו לפשוהכם אותם · לעברך בברית · ובזה הודיע מה היה למו בהיות כלם צדיקים גמורים עד שהיו שמותם לפני ה' לזכרון איך נועדו לב יחדו להרוג את אחיהם או למכרו ולא נחמו על הרעה כי גם כשאמרו אבל אשמים אנחנו על אחינו לא אמרו שהביא אשמתם על מכירתו או מיתתו אלא על אכזריותם בהתחננו · והנה הגיד הכתוב כי ציירו בלבם וחשבו את יוסף לנוכל ומתנקש בנפשם להמיתם בעולם הזה או בעולם הבא או בשניהם והתורה אמרה הבא להרגך כו' : (יט) הנה בעל החלומות · שספר לנו את החלומות להקניטנו כדי שנתקומם עליו ונחטא לאל ית' או לאבינו או לשניהם ונאבד : (כ) ועתה לכו · הזדרזו והסכימו להרגו : ואמרנו חיה רעה אכלתהו · פן יקלוף ויקלל אותנו : ונראה מה יהיו חלומותיו · שחלומות בכפר שהיו מורים שיעלה לגדולה וימלוך עלינו הנה אז נראה שיהיו חלומות שקר כי יעלו בתהו ויאבדו בלי קיום : (כא) ויצילהו מידם · במניעת הפעל הפתאומי המוליד מעוות לא יוכל לתקן שיפול בכמוהו גם הצדיק לפעמים כענין רא"בן עם בלהה כאמרו פחז כמים : (כב) ויד אל תשלחו בו · להתאכזר כאמרו מרשעים יצא רשע וידי לא תהיה בך : למען הציל · בבטלותו אחר כך : (כה) וישבו לאכל להם · שלא היה כל זה בעיניהם תקלה או מכשול שימנעם מלקבוע סעודתם

וּצְרִי וָלֹט הוֹלְכִים לְהוֹרִיד מִצְרָיְמָה׃ כו וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל־
אֶחָיו מַה־בֶּצַע כִּי נַהֲרֹג אֶת־אָחִינוּ וְכִסִּינוּ אֶת־דָּמוֹ׃ כז לְכוּ
וְנִמְכְּרֶנּוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִים וְיָדֵנוּ אַל־תְּהִי־בוֹ כִּי־אָחִינוּ בְשָׂרֵנוּ
הוּא וַיִּשְׁמְעוּ אֶחָיו׃ כח וַיַּעַבְרוּ אֲנָשִׁים מִדְיָנִים סֹחֲרִים
וַיִּמְשְׁכוּ וַיַּעֲלוּ אֶת־יוֹסֵף מִן־הַבּוֹר וַיִּמְכְּרוּ אֶת־יוֹסֵף
לַיִּשְׁמְעֵאלִים בְּעֶשְׂרִים כָּסֶף וַיָּבִיאוּ אֶת־יוֹסֵף מִצְרָיְמָה׃
כט וַיָּשָׁב רְאוּבֵן אֶל־הַבּוֹר וְהִנֵּה אֵין־יוֹסֵף בַּבּוֹר וַיִּקְרַע אֶת־
בְּגָדָיו׃ ל וַיָּשָׁב אֶל־אֶחָיו וַיֹּאמַר הַיֶּלֶד אֵינֶנּוּ וַאֲנִי אָנָה אֲנִי־
בָא׃ לא וַיִּקְחוּ אֶת־כְּתֹנֶת יוֹסֵף וַיִּשְׁחֲטוּ שְׂעִיר עִזִּים וַיִּטְבְּלוּ
אֶת־הַכֻּתֹּנֶת בַּדָּם׃ לב וַיְשַׁלְּחוּ אֶת־כְּתֹנֶת הַפַּסִּים וַיָּבִיאוּ
אֶל־אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ זֹאת מָצָאנוּ הַכֶּר־נָא הַכְּתֹנֶת בִּנְךָ הִוא

ת"א ויאמר יהודה אל אחיו · סנהדרין ו' : וישחטו שעיר · זבחים פ"ח : ויטבלו את · ערכין ט"ז : הכר נא · סוטה י' :

רש"י

תרגם לשון שעוה: צרי · שרף הנוטף מעצי הקטף והוא נטף הנמנה עם סמני הקטורת: ולוט · לוטיתא שמו בלשון משנה ורבותינו פירשו שורש עשב ושמו אשטרוליזא"ה · במסכת נדה: (כו) מה בצע · מה ממון כתרגומו: וכסינו את דמו · ונעלים את מיתתו: (כז) וישמעו · וקבילו מיניה וכל שמיעה שהיא קבלת דברים כגון זה וכגון וישמע יעקב אל אביו נעשה ונשמע מתורגם נקבל וכל שהיא שמיעת האוזן כגון וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן · ורבקה שומעת · וישמע ישראל · שמעתי את תלונות · כולן מתורגמים ושמעו ושמעת ושמע שמיע קדמי: (כח) ויעברו אנשים מדינים · זו היא שיירא אחרת והודיעך הכתוב שנמכר פעמים הרבה: וימשכו · בני יעקב את יוסף מן הבור וימכרוהו לישמעאלים והישמעאלים למדינים והמדינים מכרו אותו למצרים: (כט) וישב ראובן · ובמכירתו לא היה שם שהגיע יומו לילך ולשמש את אביו · ד"א עסוק היה בשקו ובתעניתו על שבלבל יצועי אביו: (ל) אנה אני בא · אנה אברח מצערו של אבא: (לא) שעיר עזים · דמו דומה לשל אדם: הכתנת · זה שמה

רמב"ן

והולכים אל ארץ רחוקה נמכרנו להם כי לא יודע הדבר · וכאשר קרבו להם מצאו כי היו בעלי סחורה אשר להם הנכאת והצרי אנשים מדינים סוחרים שמכרו הגמלים מהישמעאלים וימכרו את יוסף למדינים שקנו אותו לסחור בו לסחורה כי אורחת הישמעאלים משכירי הגמלים לא יקנו הם סחורה לעצמם ואמר וימכרו את יוסף לישמעאלים כי להם מסרו אותו שהם מוליכים הסחורה למצרים · וזה טעם מיד הישמעאלים אשר הורידוהו שמה כי היה בידם אבל המדינים היו בעליו והם סחרו בו והוא שאמר והמדנים מכרו אותו אל מצרים וכל מעשהו בכתוב פעם יספר אותו כמושל המצוה בו ופעם כשליח שיעשנו בידו כענין שנאמר את כל מעשה ה' הגדול אשר עשה וכתוב אחר אשר עשה משה לעיני כל ישראל וכן אמר ותשלם כל המלאכה אשר עשה המלך שלמה וחירם עשאה כדכתיב ויבא אל המלך שלמה ויעש את כל מלאכתו וביוסף עצמו אמר את כל אשר עושים שם הוא היה עושה נותן המעשה למצוה בו ולעושה אותו ור"א אמר כי המדינים יקראו ישמעאלים כאשר אמר הכתוב על מלכי מדין כי ישמעאלים הם ואיננו כאשר חשב כי הכתוב שאמר

רשב"ם

אל תשלחו בו וידינו אל תהי בו לגרום לו מיתה: (כח) ויעברו אנשים מדינים · ובתוך שהיו יושבים לאכול לחם ורחוקים היו קצת מן הבור לבלתי אכול על הדם וממתינים היו לישמעאלים שראו וקודם שבאו הישמעאלים עברו אנשים מדינים אחרים דרך שם וראוהו בבור ומשכוהו ומכרוהו המדינים לישמעאלים וי"ל שהאחים לא ידעו ואע"פ אשר כתב אשר מכרתם אותי מצרימה י"ל שהגרמת מעשיהם סייעה במכירתו · זה נראה לי לפי עומק דרך פשוטו של מקרא כי ויעברו אנשים מדינים משמע ע"י מקרה והם מכרוהו לישמעאלים · ואף אם באתה לומר וימכרו את יוסף לישמעאלים כי אחיו מכרוהו אם כן צריך לומר שהם ציוו למדינים סוחרים למושכו מן הבור ואח"כ מכרוהו לישמעאלים: (ל) אנה אני בא · למה באתי אל הבור: (לב) וישלחו ·

על

וּלְטוֹם אָזְלִין לְאַחָתָא לְמִצְרָיִם: כו וַאֲמַר יְהוּדָה לַאֲחוֹהִי מָה־מָמוֹן מִתְהֲנֵי־לָנָא אֲרֵי נִקְטוֹל יָת־אֲחוּנָא וּנְכַסֵּי עַל־דְּמֵהּ: כז אֱתוֹ וּנְזַבְּנִנֵּהּ לַעֲרָבָאֵי וִידָנָא לָא־תְהֵי בֵהּ אֲרֵי־אֲחוּנָא בִסְרָנָא הוּא וְקַבִּילוּ־מִנֵּהּ אֲחוֹהִי: כח וַעֲבָרוּ גַבְרֵי מִדְיָנָאֵי תַּגָּרֵי וּנְגִידוּ וְאַסִּיקוּ יָת־יוֹסֵף מִן־גֻּבָּא וְזַבִּינוּ יָת־יוֹסֵף לַעֲרָבָאֵי בְּעַסְרִין כְּסַף וְאַיְתִיוּ יָת־יוֹסֵף לְמִצְרָיִם: כט וְתָב רְאוּבֵן לְגֻבָּא וְהָא לֵית־יוֹסֵף בְּגֻבָּא וּבְזַע יָת־לְבוּשׁוֹהִי: ל וְתָב לְוָת־אֲחוֹהִי וַאֲמַר עוּלֵימָא לֵיתוֹהִי וַאֲנָא לְאָן אֲנָא־אָתֵי: לא וּנְסִיבוּ יָת־כִּתּוּנָא דְיוֹסֵף וּנְכִיסוּ צְפִיר בַּר־עִזֵּי וּטְבַלוּ יָת־כִּתּוּנָא בִּדְמָא: לב וְשַׁלַּחוּ יָת־כִּתּוּנָא דְפַסֵּי וְאַיְתִיוּ לְוָת־אֲבוּהוֹן

נתינה לגר

ולט, ולטום Latus אבל במס׳ שבת (ס״ז) כ׳ הרע״ב שהוא ליגוו״ר ועי׳ נדה דף ח׳. (כו) מה בצע׳ מה ממון מתהני לנא. ערש״י. ואפשר שגם פה ערבוב ב׳ פירושים׳ הפי׳ הא׳ מה ממון״ והפי׳ הב׳ מתהני לנא״. וכסינו את דמו׳ ונכסי על דמיה, ובנ״א את דמיה׳ לפי הנוסחא הראשונה, הפעל וכסינו הוא ל׳ העלמה ור״ל למה נצטרך לכסות ולהעלים? ולנוסחא הב׳ כפשוטו, לכסות בעפר את דמו.

בעל הטורים

מ״אי דכתיב נתש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים: (כו) מה בצע׳ ב׳ במסרה׳ הכא ואידך מה בצע בדמי וזהו מה בצע בדמי אם אהרוג את אחי: (כח) וימשכו׳ ב׳ במס׳׳ הכא ואידך (ירמיה ל״ח) וימשכו את ירמיהו בחבלים ויעלו וגו׳ שנפרע מירמיה מה שעשו ליוסף: בעשרים כסף׳ שהוסיף לו אביו משקל שני סלעים מילת ומכרוהו בכ׳ סלעים שהגיע לכ״א ב׳ סלעים (כי ראובן לא היה שם) ד״א דמי העבד הם למ״ד סלעים והם שמכרוהו בחסר הוצרכו לזלזל בו שלים׳ ד״א שכן ערך מבן כ׳ עד בן כ׳ עשרים סלעים: (ל) ואני אנה אני בא׳ שאמר לא יהלה חסרתון אלא בי שיאמר קנאתי לבכורה שנהגה לו: (לב) הכר נא׳ ב׳ במסרה׳ הכא ואידך הכר נא למי החותמת והפתילים בלשון שרימה יהודה את אביו באותו לשון נפרע ממנו:

אבן עזרא

נכואת׳ כי הוי״ו והאל״ף יתחלפו שהם מאותיות הנח: וצרי׳ מלאנוהו במקרא בשוא נע תחת הצדי וקמץ חטף׳ הצרי אין בגלעד׳ גם כתולם שמן ודבש וצרי. והגאון פי׳ אותו כי בזאת הכנעה משבעים ותמשה עקרים ואחרים אמרו כי הוא פרי או שמן האילן שהובא מירימו אל מצרים על דעת יוסף בן גוריון׳ ורבי ישמעאל אמר שהוא שרף ואנחנו נסמוך על דעתו: ולוט׳ אמר הגאון שהוא הפרי הנקרא כן בלשון ישמעאל בתוספת בי״ת ואולי כן הוא: (כו) מה בצע׳ מה תועלת׳ וקרוב מטעם חסך׳ וכן מה בצע בדמי: (כז) אחינו בשרנו הוא׳ כמו בשרנו כי מבשר אחד היינו: (כח) ויעברו. וכאשר עברו עליהם הישמעאלים הסוחרים כי המדינים יקראו ישמעאלים וכן אמר על מלכי מדין כי ישמעאלים הם: (ל) ואני אנה אני בא׳ הזכיר אני ב׳ פעמים והאחד רב רק דרך הלשון כך:

רמב״ן

כי נזמי זהב להם כי ישמעאלים הם ירמוז על בני קדם שהמלחמה ההיא להם היתה דכתיב וכל מדין ועמלק ובני קדם נאספו יחדיו ובני קדם הם ישמעאלים כי על כל בני הפלגשים אשר לאברהם אמר וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי קדמה אל ארץ קדם׳ גם כן יתכן שיהיו המלכים ישמעאלים והם מלכו על מדין כי למה יקראו מדין על שם ישמעאל אחיהם׳ והנכון בפשט הכתוב ביוסף מה שאמרנו בו אבל רבותינו אמרו שנמכר פעמים רבות: (כו) וכסינו את דמו׳ ונעלים את מיתתו לשון רש״י׳ וכן אמר אונקלוס ונכסי על דמיה׳ והנכון שהוא כפשוטו כי המנהג ברוצחי מסתרים להרוג הנרצח ולקברו ולכסות דמו בעפר כענין שנאמר ויטמנהו בחול׳ ולכך אמר להם הנה אנחנו הורגים את אחינו ומכסים את דמו בעפר כי כן יחשב לנו והנה ראובן למד להם שלא ישפכו דם בידם אבל ישליכוהו בבור וימות שם שאין עונש הגורם כעונש השופך דם ובא יהודה עתה ואמר גם יחשב לנו לרציחה כאלו אנחנו הרגנוהו וכן הדבר באמת וכענין שאמר הכתוב ואותו הרגת בחרב בני עמון ודיגא רבה ודיגא זוטא איכא בינייהו ושניהם אמרו אמת: (לב) וישלחו את כתונת הפסים ויביאו אל אביהם׳ בצווי או ויביאו השלוחים המביאים כי שלחו אותה ועודם בדותן ואמרו זאת מצאנו הכר נא או שלחוה אל

ספורנו

כמו שהיה ראוי לצדיקים כמותם כשאירעה הקלה על ידם כמו שעשו ישראל אחר שהרגו את שבט בנימן כאמרו וישבו עד הערב לפני האלהים וישאו קולם ויבכו בכי גדול ויאמרו למה ה׳ אלהי ישראל היתה זאת בישראל כו׳׳ וכן דריוש כשהשליך את דניאל בגוב אריות דכתיב ובת טות ודחון לא הנעל קדמוהי׳ וזה קרה להם מפני שחשבו את יוסף לרודף שכל הקודם להרגו זכה כשאין דרך להציל הנרדף בזולת זה: הולכים להוריד מצרימה׳ שהיו בעלי הגמלים ולא היו הם בעלי הסחורה ולכן הורדת הסחורה שם היתה לגמר מלאכתם: (כו) מה בצע׳ מה תועלת׳ כי אמנם הנקמה תכוין לאחד משתים אם לשלם לעושי הרע והנה בזה כי נהרוג את אחינו נשלם רעה גם לעצמנו כי יכאב לבנו על מיתתו ועל אכזריותנו נגדו׳ ואם להפחיד את הנשארים שישמעו וייראו מלהזיק אותנו׳ הנה גם זה המין מהתועלת לא נשיג כי נעלים את מיתתו: וכסינו את דמו׳ בשביל כבודנו ובשביל יראת אבינו: (כז) לכו ונמכרנו׳ ונשלם לו מדה כנגד מדה שיהיה עבד התורת מה שחשב להשתרר עלינו: (כח) מדינים סוחרים׳ בעלי סחורת גמלי הישמעאלים׳ וימכרו את יוסף לישמעאלים׳ לישמעאלים עשו את המכר בעד המדינים הסוחרים ולא רצו לדבר עם הסוחרים פן יכירום בפניהם לפעמים בעירות למכור אבל דברו עם בעלי הגמלים שאינם מתעכבים בעירות אבל עוברים בהם דרך מעבר בלבד ועל ידם עשו המכר אבל הקונים היו המדינים סוחרים כאמרו והמדנים מכרו אותו אל מצרים׳ וכן קרה לאבותינו בבית שני שמכרו קנאה את קנאם ביד הרומיים בפרע כשצרו מלכי בית חשמונאי זה על זה שעבדו ישראל לרומיים וגרמו לנו זה הגלות כמו שהיה הענין במכירת יוסף שנתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים כדבריהם ז״ל: (לב) וישלחו את כתונת הפסים׳ העבירום בשלח כדי שתהיה נראית

אִם־לֹא׃ לג וַיַּכִּירָהּ וַיֹּאמֶר כְּתֹנֶת בְּנִי חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ טָרֹף טֹרַף יוֹסֵף׃ לד וַיִּקְרַע יַעֲקֹב שִׂמְלֹתָיו וַיָּשֶׂם שַׂק בְּמָתְנָיו וַיִּתְאַבֵּל עַל־בְּנוֹ יָמִים רַבִּים׃ לה וַיָּקֻמוּ כָל־בָּנָיו וְכָל־בְּנֹתָיו לְנַחֲמוֹ וַיְמָאֵן לְהִתְנַחֵם וַיֹּאמֶר כִּי־אֵרֵד אֶל־בְּנִי אָבֵל שְׁאֹלָה וַיֵּבְךְּ אֹתוֹ אָבִיו׃ לו וְהַמְּדָנִים מָכְרוּ אֹתוֹ אֶל־מִצְרָיִם לְפוֹטִיפַר סְרִיס פַּרְעֹה שַׂר הַטַּבָּחִים׃

פ רביעי לח א וַיְהִי בָּעֵת הַהִוא וַיֵּרֶד יְהוּדָה מֵאֵת אֶחָיו וַיֵּט עַד־אִישׁ עֲדֻלָּמִי וּשְׁמוֹ חִירָה׃ ב וַיַּרְא־שָׁם יְהוּדָה בַּת־

ת"א ויהי בעת · סוטה י"ג · סנהדרין ק"ב : וירא שם · פסחים נ :

רש"י

וכשהיא דבוקה לתיבה אחרת כגון כתונת יוסף כתונת פסים כתונת בד נקוד כתנת : (לג) ויאמר כתנת בני · היא זו : חיה רעה אכלתהו · נצנצה בו רוח הקודש סופו שתתגרה בו אשת פוטיפר ולמה לא גלה לו הקב"ה לפי שהחרימו וקללו את כל מי שיגלה ושתפו להקב"ה עמהם אבל יצחק היה יודע שהוא חי אמר היאך אגלה והקב"ה אינו רוצה לגלות לו : (לד) ימים רבים · כ"ב שנה משפירש ממנו עד שירד יעקב למצרים שנאמר יוסף בן שבע עשרה שנה וגו' ובן שלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה ושבע שני השבע ושנתים הרעב כשבא יעקב למצרים הרי כ"ב שנה כנגד כ"ב שנה שלא קיים יעקב כיבוד אב ואם כ' שנה שהיה בבית לבן וב' שנים בדרך בשובו מבית לבן שנה וחצי בסוכות וששה חדשים בבית אל וזהו שאמר ללבן זה לי עשרים שנה בביתך לי הן עלי הן וסופי ללקות כנגדן : (לה) וכל בנותיו · רבי יהודה אומר אחיות תאומות נולדו עם כל שבט ושבט ונשאום רבי נחמיה אומר כנעניות היו אלא אין אדם נמנע מלקרוא לחתנו בנו ולכלתו בתו : וימאן להתנחם · אין אדם מקבל תנחומין על החי וסבור שמת שעל המת נגזרה גזרה שישתכח מן הלב ולא על החי : ארד אל בני · כמו על בני והרבה אל משמשין בלשון על אל שאול ואל בית הדמים · אל הלקח ארון האלהים ואל (מות) חמיה ואישה : אבל שאלה · כפשוטו לשון קבר הוא באבלי אקבר ולא אתנחם כל ימי ומדרשו גיהנם סימן זה היה מסור בידי מפי הגבורה אם לא ימות אחד מבני בחיי מובטח אני שאיני רואה גיהנם : ויבך אותו אביו · יצחק בוכה היה מפני צרתו של יעקב אבל לא היה מתאבל שהיה יודע שהוא חי : (לו) הטבחים · שוחטי בהמות המלך : (א) ויהי בעת ההוא · למה נסמכה פרשה זו לכאן והפסיק בפרשתו של יוסף ללמד שהורידוהו אחיו מגדולתו כשראו בצרת אביהם אמרו אתה אמרת למכרו אילו אמרת להשיבו היינו שומעים לך : וים · מאת אחיו : עד איש עדולמי · נשתתף

רמב"ן

חברון לבית האחד מהן וכבואם הכניסוה לפני אביהם ואמרו לו זאת מצאנו וכל זה להתנכר בענין כי אם שתקו היה חושד אותם לאמר אתם הרגתם אותו כי ידע קנאתם בו · ויש מפרשים וישלחו שתקעו בו השלח לקרעה במקומות רבים כדמות שני חיות מלשון בשלח יעבורו · וטעם הפסים כי שלהו אותה שיכירנה בפסים אשר עשה לו : (לה) וכל בנותיו · בתו ובת בנו · ויתכן שיכנס בכלל הזה גם כלותיו עמהן כי בכלל הבנות יקראו גם הכלות כן או כמאמר חכמים אין אדם נמנע מלקרוא לכלותיו בנותיו · וכן אמרה נעמי

אבן עזרא

(לג) טרף טרף · פועל שלא נזכר שם פועלו ואם כן כענור ר"ל שלא ידגש וכן ומורק ושוטף : (לה) ויבך אותו אביו · קדמונינו דרשוהו על יצחק · ובאמת כי לא מת יצחק עד שהיה יוסף בן ל"ט שנה · ויש אומרים כי בנבואה נסתלקה מאביהם בעבור אבלו · ועדותם דבר אלישע : וכל בנותיו · בתו וגם בנו : ותלם שאולה · כמו מטה · וטעם אקבר · ויש שם המתרגם לתועים שתרגם שאולה גיהנם · והנה כי לא שאול תודך · ואיעה שאול הנך הסך אם אסק שמים שם אתה · ערום שאול נגדו ורבים אחרים : (לו) שר הטבחים · שמלא זה בלשון על הרג ועל בישול ודברי המתרגם ארמי נכונים : (א) ויהי בעת ההיא · אין זאת העת כאשר נמכר יוסף רק קודם שמכרו · וכמוהו משה נסעו שגדגדם · בעת ההיא הבדיל

רשב"ם

על ידי בני אדם שלא יגידו מי השולחים אלא שאמרו זאת מצאנו : (לח) כי ארד · לא אנחם אלא ארד אל בני אבל שאולה : ויבך אותו אביו · כלומר זמן מרובה · ולפי שהוא מיותר דרשו חכמים אביו יצחק אף כי היה יודע שלא נהרג : (לו) והמדנים מכרו אותו אל (מדייני) מצרים · מדן ומדין וישמעאלים אחים היו וכדן וישמעאלים אחד הם לפי הפשט לכך הוא אומר כי מדנים (מדינים) מכרוהו וישמעאלים הורידוהו שמת כי שניהם

נאמרו דא אשכחנא אשתמודע כען הכתונא דברך היא אם לא : לג ואשתמודעה
ואמר כתונא דברי חיתא בישתא אכלתה מקטל קטיל יוסף: לד ובזע יעקב לבושוהי
ואסר שקא בחרצה ואתאבל על ברה יומין סגיאין : לה וקמו כל בנוהי וכל בנתה
לנחמותה וסריב לקבלא תנחומין ואמר ארי אחות לות (על) ברי כד אבילא
לשאול ובכא יתה אבוהי : לו ומדינאי זבינו יתה למצרים לפוטיפר רבא דפרעה
רב קטוליא : א והוה בעדנא ההיא ונחת יהודה מלות אחוהי וסטא עד גברא

נתינה לגר

(לג) טרף טרף יוסף׳ מקטיל קטיל יוסף . ולקמן „אם טרף יטרף״(שמות כ״ב י״ב) ת׳ „אתברא יתבר״ אפשר שהינם פה משום כבוד אדם ואפשר שמלת „קטלא״ הונחה בעלם וראשונה רק על מיתה , ומלת „תברא״ תחילת הוראתה רק על הסלה מוש , והראיה כי על סרעה חפרע [שהוא לדעת המפרשים כמו פרעה נכה] תרגם „פרעה חבירא״ . (לה) ארד אל בני ׳ אחות לות ברי : ר״ל „ארד לשאול אל בני כי כבר מת ׳ ויש גי׳ „על בני״ ר״ל על דבר בני ׳ וכן פירש״י . (לז) שר הטבחים , רב קטוליא . עי׳ רמב״ן שבחר יותר בדעת אונקלוס שהוא השר הממונה על האנשים המחויבים מיתה מאד כתלכות הבדעת רש״י שהוא שוחט בהמות המלך בעבור היות בית הסהר בביתו , ועי׳ בהרא״ם שקירב יותר את דעת רש״י מדעת הת״א , יען כי לא מלאנו לשון טביחה על הריגת אנשים בשום מקום , ופי׳ „טבחת לא חמלת״ , (איכה ב׳ כ״א) שהרג אותם כטובח בהמות בלי חמלה כו׳ , ואין טענה מאריוך רב טבחיא (דניאל ב׳ י״ד) דלשון ארמי׳ לחוד ולה״ק לחוד עכ״ל , ול״נ שבאמת היו השרים הממונים להרוג בהמות לבישול בבית המלך , נ״כ חגורי חרב להרוג אדם המורד במלכות , ולכן נבוזראדן שהיה שר צבא (מ״ב כ״ה ח) ואריוך דנפק לקטלא (דניאל ב׳ י״ד) נקראו שרי טבחים , ובארמית „רבי קטוליא״ (עי׳ במיני תרגומא שהרבה להמוה על הרא״ם ז״ל מה שהסתפק עלמו בדחיית ראיה אחת שהביא הרמב״ן ז״ל מפסוק „טבחת לא חמלת״ ולא זכר הראיה השנית שהביא הרמב״ן מקרא „הכינו לבניו מטבח״ (ישעיה י״ד כ״א) , ועוד כסוקים רבים שמלינו לשון טביחה אצל אנשים , וסיים „ופליאה שנעלמו מעיני המזרחי״ ולמעלה מזה תמה גם על הרמב״ן שברלותו להביא ראיה אל דברי רש״י , הרחיק מדותו מקרא דשמואל (ש״א ט׳ כ״ג כ״ד) ולא הביא ראיה מקרא דטבוח טבח (בראשית מ״ג ט״ז) „וטבחו״ (שמות כ״א ל״ז) „שורך טבוח״ (דברים כ״ח ל״א) אבל האמת עד לעלמו , שגם הרמב״ן גם המזרחי לדקו שניהם בדבריהם , כי הרמב״ן הביא ראיה לדברי רש״י מהשם „טַבָּח״ המונח רק על שוחטי בהמות , ולא יכול להביא ראיה מהפעל „טבח״ יען כי הוא הונח באמת ג״כ על הריגת האדם בבזיון כאחת הבהמות , והראיה כי בחפצו אח״כ לאמת את דעת אונקלוס , אמר „ומלינו לשון טביחה להריגת אנשים „הכינו לבניו מטבח כו׳ ׳ וסיים „וראיה לדבר הכתוב בדניאל לאריוך רב טבחיא די מלכא די נפק לקטלא לחכימי בבל״ כי על הכתובים הקודמים לא סמך עלמו להביא ראיה מהם , יען כי מהם אין ראיה באמת , באשר כי שם נמלא רק הפעל ולא השם „טַבָּח״ ולכן גם המזרחי ז״ל ברלותו לאמת ולקיים את דברי רש״י ז״ל , לא שת לבו אל כל הראיות שהביא הרמב״ן , ואשר כל כהני הקדם מלאו מהם , ובהדא מההא מהתיבהו , כי מלת „טביחה״ כשבאה על הריגת אנשים , ענינה הריגתם בבזיון כאלו היו חיתו שדי , ורק על הראיה האחת מן „אריוך רב טבחיא״ ענה ואמר כי מהם אין ראיה כי לשון ארמי לחוד

אבן עזרא

ה׳ את שבט בלוי ׳ ושבט בלוי נבחר בשנה השנים ונסעו אל גדגד בבנת כארבעים ובמקומו אפרשנו ׳ ולמה הזכיר הכתוב זאת הפרשה במקום הזה והיה ראוי להיות אחר והמדנים מכרו אותו פרשת ויוסף הורד מלרימה להשריש בין מעשה יוסף נדבר אבת אדוניו למעשה אחיו ׳ והולרכתי לפי׳ הזה בעבור שאין מיום שנמכר יוסף עד יום רדת אבותינו במלרים רק כ״ב שנה והנה נולד אונן בשנת שני לבני יהודה וגדל עד שהיה לו זרע וזה לא ימלא שהוא מ״ב שנה ועוד וירבו הימים גם הרשה תמר והולידה פרץ והוא בא אל מלרים ויש לו שני בנים ׳ ואל יקשה עליך דבר בגלאל כי נגעתי אל מקומו אפרשנו : (ב) איש

רמב״ן

לכלותיה לכנה שונה בנותי אל בנותי לכי בתי ואיננו רק דרך חבה בלבד כמו הלא שמעת בתי : (ט) שר הטבחים ׳ שוחטי בהמות המלך לשון רש״י וכן וירש הטבח לרקחות ולטבחות אבל יותר קרוב דעת אונקלוס בעבור היות בית הסהר בביתו ומלינו טביחה להריגת האנשים הכינו לבניו מטבח ׳ טבחת ולא חמלת ׳ וראיה לדבר הכתוב בדניאל לאריוך רב טבחיא די מלכא די נפק לקטלא לחכימי בבל : (ב) בת איש כנעני ׳ אמר

ספורנו

קרובה על ידי חיות רעות : (לד) וישם שק במתניו ׳ אזור של מין אריגה נקרא שק שממנו היו עושים השקים לעניו : (לה) וימאן להתנחם ׳ מאן לשמוע דברי תנחומין כדי שלא להעביר דאגה מלבו : ויאמר כי ארד אל בני אבל שאולה ׳ קבל עליו אבלות לכל ימיו מפני שאירעה התקלה על ידו ששלח את יוסף אל אחיו : ויבך אותו אביו ׳ ילחק בכה על שקבל עליו בנו אבלות לכל ימיו ובכן לא הגרם עליו שכינה : (לו) והמדנים מכרו אותו : (א) ויהי בעת ההיא ׳ באותו הזמן שנמכר

אִישׁ כְּנַעֲנִי וּשְׁמוֹ שׁוּעַ וַיִּקָּחֶהָ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ׃ ג וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ עֵר׃ ד וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אוֹנָן׃ ה וַתֹּסֶף עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁלָה וְהָיָה בִכְזִיב בְּלִדְתָּהּ אֹתוֹ׃ ו וַיִּקַּח יְהוּדָה אִשָּׁה לְעֵר בְּכוֹרוֹ וּשְׁמָהּ תָּמָר׃ ז וַיְהִי עֵר בְּכוֹר יְהוּדָה רַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיְמִתֵהוּ יְהוָה׃ ח וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְאוֹנָן בֹּא אֶל־אֵשֶׁת אָחִיךָ וְיַבֵּם אֹתָהּ וְהָקֵם זֶרַע לְאָחִיךָ׃ ט וַיֵּדַע אוֹנָן כִּי לֹּא לוֹ יִהְיֶה

ת"א והיה אם כא · יבמות ל"ד : וירע בעיני ה' · נדה י"ג : הלמ"ד דגושה מ"ש

רש"י

עמו: (ב) כנעני · תגרא: (ה) והיה בכזיב · שם המקום ואומר אני על שם שפסקה מלדת נקרא כזיב לשון היה תהיה כמו אכזב (ירמיה ט"ו) אשר לא יכזבו מימיו (ישעיה נ"ח) דאל"כ מה בא להודיענו ובב"ר ראיתי ותקרא שמו שלה וגו' פסקת: (ז) רע בעיני ה' · כרעתו של אונן משחית זרעו שנאמר באונן וימת גם אותו כמיתתו של ער מיתתו של אונן ולמה היה ער משחית זרעו כדי שלא תתעבר ויכחיש יפיה: (ח) והקם זרע · הבן יקרא ע"ש המת: ושחת

רמב"ן

אונקלוס תגרא כלומר איש סוחר שבא לגור בארץ בסחורתו · ודעתו לומר כי בני יעקב ישתמרו מלישא כנעניות באשר צוה אביהם יצחק גם אברהם וכן הזכירו בגמרא במסכת פסחים והיו נשיהם מצריות עמוניות מואביות ומיוחסי בני ישמעאל ובני קטורה ולכך יחד הכתוב על שאול בן שמעון ושאול בן הכנענית כי הוא לבדו בהם וגם שם דרשו שהיה דינה שנבעלה לכנעני · ורבותינו נחלקו בדבר אמרו רבי יהודה אומר תאומות נולדו עם השבטים ונשאום רבי נחמיה אומר כנעניות היו · ויתכן שלא הקפיד רבי נחמיה ביחוסן שלא נתכוון אלא לומר שנשאו מנשי ארץ כנען אבל היו מן הגרים והתושבים הבאים מכל הארצות או עמוניות ומואביות ומיתר העמים כי לא נתכוון רק לחלוק על רבי יהודה שלא נשאו אחיותיהם שאחותו מן האם אסורה לבני נח · ולדעת רבי יהודה יצטרכו בני לאה לשאת תאומות שהן האחרים והם ישאו שלהם או שלא יודה ר' נחמיה בתאומות כלל כי לא היתה לו בת זולתי דינה כמשמע הכתוב · ועל דרך סברא איננו נכון שישאו כלם כנעניות שיהיה בטחלי הארץ מזרע כנען העבד הארור כמו מזרעו של אברהם והכתוב צוה להחרימו ולא תהיה לו שארית ופליטה · ועכ"פ זה האיש תגר כי למה יצטרך הכתוב לאמר כי הוא כנעני ביחוסו וכל אנשי הארץ ההיא כנענים הם מן הפריזי ומן היבוסי ואחיהם כי לכנען יתיחסו כלם ועדולם בארץ כנען היא והראו היה שיאמר ויקח שם יהודה אשה ושמה כך כאשר הזכיר שמות הנשים בתמר ונשי עשו וזולתן אבל פי' בו שהוא תגר שאיננו מן הארץ שהיתה לחוי או לאמורי · וזה טעם וירא שם יהודה בת איש כנעני כי בעבור אביה נשאה והכתוב שאמר בני יהודה ער אונן ושלה שלשה נולדו לו מבת שוע הכנענית בעבור היותה בת איש הכנעני תקרא כן כי האיש ההוא יקרא להם הסוחר כי הוא ידוע ומובהק בסחורתו אשר בעבורה גר שם : ור"א אמר כי בעבור היות האשה הזאת כנענית ועבר על דעת אבותיו היו בניה רעים ומתו · ולכן הזכירו הכתוב ושאול בן הכנענית כי לא הוצרך שם להזכיר כן בשלה ואם כן יהיה טעם וירא שם יהודה כלומר שראה אותה וחשק בה כענין וירא אשה בתמנתה דשמשון · ובפ' ויחי יעקב כתב רש"י ז"ל וישאו אותו בניו ולא בני בניו שכך צוה אל יטענו במטתו אחד מבניהם לפי שהם מבנות כנען ויהיה זה לפי ששאול בן שמעון ושלה בן יהודה היו מבנות כנען ולכן יוציא את כלם אבל בנסחאות שלנו בב"ר מצינו בכלן א' מבני בניכם שיש בהם מבנות כנען וכן תמר היתה בת אחת מן הגרים בארץ לא בת איש כנעני ביחוסו כי חלילה שיהיה אדוננו דוד ומשיח צדקנו שיגלה לנו במהרה מזרע כנען העבד המקולל ורבותינו אמרו בתמר שהיתה בתו של שם והוא כהן לאל עליון : (ג) ויקרא את שמו ער · יהודה קרא לבנו ער מלשון עורר את גבורתך ואשתו קראה שם השני אונן ולא ספר הכתוב למה ויתכן שתקרא בלדתם כי דרך

אבן עזרא

כנעני · יש אומרים סוחר · כמו כנען בידו מאזני מרמה · ועם תוספת יו"ד ולא יהיה כנעני עוד · ויתכן להיות כמשמעו · וחכמינו ז"ל אמרו כי וירד יהודה שירד מגדולתו · וזה דרך דרש כי הנה מצאנו לשון של עולם לדרומו הוא יורד ואנשי המחקר יבינו כי זה אמת : (ה) בכזיב · שם מקום : (ח) ויבם אותה · טעמו אחר שאתה יבמה הנה היבום וזה בא אל אשת אחיך · ובפרשת כי ישבו אחים יחדו אצריך מצא את השם יאריך ימי עד הגיעי שם : (ט) כי לא לו יהיה

רשב"ם

שניהם אחד הם לפי הפשט : (ב) כנעני · כתרגומו תגרא · כמו כנעניה נכבדי ארץ · כנען בידו מאזני מרמה כי מבנות כנען היו נזהרים : (ה) והיה בכזיב · יהודה · ושם נולד לו בן : (ט) כי לא לו יהיה הזרע · ומקפידים היו

עֲדֻלָּמָאָה וּשְׁמֵהּ חִירָה׃ ב וַחֲזָא תַמָּן יְהוּדָה בַּת גְּבַר תַּגָּרָא וּשְׁמֵהּ שׁוּעַ וְנַסְבַהּ וְעַל לְוָתַהּ׃ ג וְעַדִּיאַת וִילֵידַת בָּר וּקְרָא יָת שְׁמֵהּ עֵר׃ ד וְעַדִּיאַת עוֹד וִילֵידַת בָּר וּקְרַת יָת שְׁמֵהּ אוֹנָן׃ ה וְאוֹסִיפַת עוֹד וִילֵידַת בָּר וּקְרַת יָת שְׁמֵהּ שֵׁלָה וַהֲוָה בִכְזִיב כַּד יְלֵידַת יָתֵהּ׃ ו וּדְבַר יְהוּדָה אִתְּתָא לְעֵר בּוּכְרֵהּ וּשְׁמַהּ תָּמָר׃ ז וַהֲוָה עֵר בּוּכְרָא דִיהוּדָה בִּישׁ קֳדָם יְיָ וַאֲמִיתֵהּ יְיָ׃ ח וַאֲמַר יְהוּדָה לְאוֹנָן עוֹל לְוַת אִתַּת אָחוּךְ וְיַבֵּם יָתַהּ וַאֲקִים בַּר זַרְעָא לְאָחוּךְ׃ ט וִידַע אוֹנָן אֲרֵי לָא עַל שְׁמֵהּ מִתְקְרֵי בַּר זַרְעָא

נתינה לגר

ולס"ק לחוד. **לח** (ב) כנעני, תגרא. ת' כן מפום כבודו של יהודה שנשא בת סוחר ולא בת כנעני, וכן "ולא יהיה עוד כנעני" (זכריה י"ד כ"א) ת' "ולא יהי עוד תגרא" וכן הוא בפסחים דף נ' ע"א ובב"ר (פ' פ"ה) "ברתא תגרא". (ה) והיה בכזיב, והוה בכזיב. ת' כזיב שם מקום, אף שלא מצאנו בכתבי הקדש אולי הוא "אכזיב" (יהושע י"ט כ"ט) או "כֹּזֵבָא" (דה"א ד' כ"ב) ובב"ר (פ' פ"ה) "כזבו, הפסקה, ד"א שם מקום" כנ"ל. (ט) כי לא לו יהיה הזרע, ארי לא על שמה מתקרי זרעא. עי' רמב"ן. ומה שהקשה על רש"י ק' יותר על הת"א, הלא אין מצות יבום לקרוא להבן הנולד בשם אחיו המת, ולעד"נ ברור שכוונת הת"א לא שיקרא הבן בשם אחיו, דא"כ היה לו לתרגם "כשום" רק כוונתו ע"ש השלמפרות שיהיה כבנו, כמ"ש רז"ל לירש נכסי המת. וכן "על שם אחיהם יקראו בנחלתם" (לקמן מ"ח ו') ת' "על שום אחוהון". וכן "יקום על שם אחיו" (דברים כ"ה ו') ת' יקום "על שמא דאחוהי", ומשום כך הקשה הרמב"ן על רש"י ולא על הת"א, כי רש"י פי' שם שיטול נחלת המת בנחלתו, והכא פי' הת"א שהבן יקרא ע"ש המת ודו"ק.

רמב"ן

נשים לקרא שם בניהם על זה כאשר יעבץ שקראה שמו יעבץ לומר כי ילדהו בעצב וגם כן עשתה עמרה (נ"ע) אם אונן והוא מלשון ויהי העם כמתאוננים מה יתאונן אדם חי כמו בן אוני דרחל ויהודה לא הקפיד לשנות שמו כיעקב אביו ובבראשית רבה אמרו ער שהוער מן העולם ולא שהיתה זאת כוונת יהודה אבל דרשו כי השמות יורו על העתיד: (ה) ותקרא את שמו שלה והיה בכזיב בלדתה אותו. כתב רש"י אומר אני על שהפסקה מלדת נקרא כזיב לשון היה תהיה לי כמו אכזב שאם כן מה בא ללמדנו ולא ידעתי למה יקרא שם המקום על זה ואין במאורע הזה חדש כי די לה שתלד שלשה בנים ובעת לדתה לא נודע אם פסקה או הוליד אחרי כן רק בעת מותה נודע הדבר. ויש אומרים כי היה דרכם שיקרא האב שם הבכור ותקרא האם שם השני על כן הראשון ויקרא את שמו והשני ותקרא ואמר בשלישי ותקרא כי יהודה היה בכזיב בלדתה אותו ואיננו שם שיקרא לו שם ואין בזה טעם או ריח. ודעת ר"א שספר הכתוב אנה נולדו ואמר בלדתה אותו כאלו אמר בלדתה אותם כי במקום אחד נולדו כלם ועל דעתי שלה לשון דבר הפוסק והכוזב וכן לא תשלה אותי אמר בו התרגום לא תכדב פתגמך באמתך ואולי יתיחס ללבון שנגה שלו וכי השוגג כוזב במחשבתו ואמר הכתוב כי קראתו שלה על שם המקום כי היה בכזיב בלדתה אותו כדרך והיה הנערה וזה מאמרם בב"ר פסקת: (ז) ויהי ער בכור יהודה רע בעיני י"י. לא הזכיר הכתוב פשעו כאשר עשה באחיו אבל אמר כי בחטאו מת להודיע שלא היה זה בעונש יהודה על מכירת יוסף כי הגלה עמדה על המכירה ולא היה בבית האבות שכול זולתי זה שהיה רע בעיני השם כי זרע לדיקים יבורך ועל כן היה יעקב מתאבל על בנו ימים רבים וימאן להתנחם שהיה הדבר בעיניו עונש גדול לו מלבד אהבתו אותו: (ח) ויבם אותה והקם זרע לאחיך. הבן יקרא על שם המת לשון רש"י ואין זה אמת כי במצות התורה נאמר ג"כ יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל ואין היבם מצווה לקרא לבנו כשם אחיו המת ואמר בבועז וגם את רות המואביה אשת מחלון קניתי לי לאשה להקים שם המת על נחלתו ולא יכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו ותקראנה אותו עובד לא מחלון ועוד שאמר וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע ומה הרעה אשר תבא עליו עד כי השחית זרעו מפניה אם יקרא שם בנו כשם אחיו המת ורוב בני האדם מתאוים לעשות כן ולא אמר הכתוב ויאמר אונן אבל אמר וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע כי ידיעה ברורה היתה לו בזה שלא יהיה לו הזרע. אבל הענין סוד גדול מסודות התורה בתולדת האדם ונכר הוא לעיני רואים אשר נתן להם השם עינים לראות ואזנים לשמוע והיו החכמים הקדמונים קודם התורה יודעים כי יש תועלת גדולה ביבום האח והוא הראוי להיות קודם בו ואחריו הקרוב במשפחה כי כל שארו הקרוב

ספורנו

שנמכר יוסף למצרים בסבת עצת יהודה שאמר למכרו ולא אמרו להשיבו ושכל את אביו חל על יהודה פרי מעלליו והוליד שני בני מות ונשאר שכול מבניהם: (ה) והיה בכזיב. והטעם שקראתו שלה לשון אל תשלה שהוא שם בלתי נאות מפני שיהודה היה אז בכזיב ותוחלתה נכזבה מראות פני אישה בעת לדתה והוא אם היה גם לא היה מסכים בקריאת שם בלתי נאות: ויהי ער רע בעיני ה'. בלתי רע לבריות: (ט) כי לא לו יהיה הזרע. ידע שלא היה הוא לבדו הזוכה בכל אותם המצות.

הזרע והיה אם־בא אל־אשת אחיו ושחת ארצה לבלתי נתן־זרע לאחיו: י וירע בעיני יהוה אשר עשה וימת גם־אתו: יא ויאמר יהודה לתמר כלתו שבי אלמנה בית־אביך עד־יגדל שלה בני כי אמר פן־ימות גם־הוא כאחיו ותלך תמר ותשב בית אביה: יב וירבו הימים ותמת בת־שוע אשת־יהודה וינחם יהודה ויעל על־גזזי צאנו הוא וחירה רעהו העדלמי תמנתה: יג ויגד לתמר לאמר הנה חמיך עלה תמנתה לגז צאנו: יד ותסר בגדי אלמנותה מעליה ותכס בצעיף ותתעלף ותשב בפתח עינים אשר על־דרך תמנתה כי ראתה כי־גדל שלה והוא לא־נתנה לו לאשה: טו ויראה יהודה ויחשבה

ת"א וימת גם אתו · יבמות שם : ותמת בת · סוטה י"ג : ותשב בפתח שם י' ספר הזוהר פ' אחרי מות ופ' ויקהל : ויראה יהודה · מגלה י' סוטה י' :

רש"י

(ט) ושחת ארצה · דש מבפנים וזורה מבחוץ (ב"ר) : (יא) כי אמר וגו' · כלומר דוחה היה אותה בקש שלא היה בדעתו להשיאה לו : כי אמר פן ימות · מוחזקת היא זו שימותו אנשיה: (יב) ויעל על גוזי צאנו · ויעל תמנתה לעמוד על גוזי צאנו : (יג) עלה תמנתה · ובשמשון הוא אומר וירד שמשון תמנתה (סוטה י"ד) בשפוע ההר היתה יושבת עולין לה מכאן ויורדין לה מכאן : (יד) ותתעלף · כסתה פניה שלא יכיר בה : ותשב בפתח עינים · בפתיחת עינים בפרשת דרכים שעל דרך תמנתה · ורבותינו דרשו בפתח של אברהם אבינו שכל עינים מצפות לראותו : כי ראתה כי גדל שלה וגו' · לפיכך הפקירה עצמה אצל יהודה שהיתה מתאוה להעמיד ממנו בנים : ויחשבה לזונה · לפי שיושבת בפרשת דרכים :

רמב"ן

אליו ממשפחתו אשר הוא יורש נחלה יגיע ממנו תועלת והיו נוהגים ליקח אשת המת · האח או האב או הקרוב מן המשפחה ולא היינו יודעים אם היה המנהג קדמון לפני יהודה · ובב"ר אמרו כי יהודה התחיל במצות יבום תחלה כי כאשר קבל הסוד מאבותיו נזדרז להקים אותו וכאשר באתה התורה ואסרה אשת קצת הקרובים רצה הקב"ה להתיר איסור אשת האח מפני היבום ולא רצה שידחה מפני איסור אשת אחי האב והבן וזולתם · כי באה הרגל בדבר ותועלת קרובה ולא בהם כמו שהזכרתי והנה נחשב לאכזריות גדולה באח כאשר לא יחפוץ ליבם

אבן עזרא

בזרע · לא יקרא בשמו · כטעם והיה הבכור אשר תלד : ושחת ארצה · היה משחית זרע הקרי ושופך לחוץ בארץ · ואתמה מבן תמים המזרחי שפי' ושחת ארצה שעשה לה שלא כדרך הנשים בבכור שלא תהר והנה שחת הארץ שלה · כי עליו היא יושבת בארץ · וזה פי' שגעון והגילה חלילה לשתגאל זרע הקדש בטנוף הטנוף : נתן זרע · כמו השלם : (יא) שבי אלמנה בית אביך · בחסרון בי"ת קודם בי"ת כמו כנמצא בית ה' : (יב) וינחם יהודה · פי' אחר שקבל תנחומין עליה על גוזי צאנו · על תחת אל : (יד) ותכס · פועל יוצא וטעמו ותכס עצמה : ותתעלף · טעמו שהסתירה פניה וכן ויתעלף · הסתיר פניו בבגדיו · וקרוב מזה מעולפת ספירים : בפתח עינים · שם מקום · ויש אומרים כי שני מעיינות מים היו בדרך ויש להם כדמות פתח ומשם יעבור יהודה בבואו אל מקומו :

רשב"ם

היו בכך : נתן זרע · חטף קמץ · שכל תיבת מלאפום שטעמה באות אחרונה ותיבה שסמוכה לה טעמה באות ראשונה הרי הם במקף והמלאפום נהפך לחטף קמץ וכן ארך אפים וגדל חסד · ואם שלש אלה לא יעשה לה · אבל את שלש הערים מלאפום הוא : (י) גם אותו · דרשו חכמים כי בעון כזה מת על שהית משחית זרעו שלא תתעבר ותכחיש יופיה : (יד) ותכס · ראשה · בצעיף · שאין זה דרך אלמנות : ותתעלף · כסתה פניה שלא יכירנה יהודה : בפתח עינים · בשער של פרשת דרכים שהכל עוברים ונראים לעינים דרך שם · והמפרשים שם עיר טועה · שהרי כתוב לפנינו היא בעינים ואילו היה שם עיר היה לו לומר בעינים הבי"ת חטף (שו"א)

שלא

וְהַוָה כַּד עָלֵיל לְוָת אִתַּת אֲחוּהִי וּמְחַבֵּל אָרְחֵיהּ עַל אַרְעָא בְּדִיל דְּלָא לְקַיָּמָא זַרְעָא לַאֲחוּהִי: י וּבְאֵישׁ קֳדָם יְיָ דִּי עֲבַד וַאֲמִית אַף יָתֵיהּ: יא וַאֲמַר יְהוּדָה לְתָמָר כַּלְּתֵיהּ תִּיבִי אַרְמְלָא בֵּית אֲבוּךְ עַד דְּיִרְבֵּי שֵׁלָה בְרִי אֲרֵי אֲמַר דִּלְמָא יְמוּת אַף הוּא כַּאֲחוֹהִי וַאֲזַלַת תָּמָר וִיתִיבַת בֵּית אֲבוּהָא: יב וּסְגִיאוּ יוֹמַיָּא וּמִיתַת בַּת שׁוּעַ אִתַּת יְהוּדָה וְאִתְנְחֵם יְהוּדָה וּסְלֵיק עַל גָּזְזֵי עָנֵיהּ הוּא וְחִירָה רַחֲמֵיהּ עֲדֻלָּמָאָה לְתִמְנָת: יג וְאִתְחַוָּא לְתָמָר לְמֵימַר הָא חֲמוּךְ סָלֵק לְתִמְנָת לְמֵיגַז עָנֵיהּ: יד וְאַעְדִּיאַת לְבוּשֵׁי אַרְמְלוּתַהּ מִנַּהּ וְכַסִּיאַת בְּעִיפָא וְאִתַּקְנַת וִיתִיבַת בְּפָרָשׁוּת עֵינִין דִּי עַל אֹרַח תִּמְנָת אֲרֵי חֲזָת אֲרֵי רְבָא שֵׁלָה וְהִיא לָא אִתְיְהִיבַת לֵיהּ לְאִנְתּוּ: טו וַחֲזָאַהּ יְהוּדָה

נתינה לגר

(יב) תמנתה, לתמנת׳ משמע שסובר ששם המקום היה „תמנת״ ולא „תמנה״ כמו שבא „מרתה״ מן „מרה״ אף שמלינו בתנ״ך „תמנה״ וגם „תמנתה״ וכן משמע מהגיניה ובשוספים י״ד א׳ ב׳ מלינו מלת „בתמנתה״ מלגיל, ומזה נבין כי הה״א נוסף כמו אַסְפַּתָא, כי אלו היה שם המקום תמנתה״ היה בא מלרע.(יג) עלה תמנתה, סלק לתמנת׳ ערש״י ונתה״ם מה שתרלו מדוע נאמר פה ל׳ עליה ובשמשון ל׳ ירידה׳ ובאמת אמרו חז״ל (סוטה י״א ב״ר פ׳ פ״ה) כתיב חמיך עלה וכתיב וירד אמר ר״א שמשון שנתגנה בה וכו׳ (עיין במו״ל א׳ יו״ד) ור״ש ב״נ אמר ב׳ תמנאות היו רבא אמר חדא תמנתה הוי דאתי מהאי גיסא כו׳ ר״ל כמ״ש רש״י (במדבר ל״ד י״ב) כל שהגבול הולך מלפין לדרום הוא יורד וכ״כ הראב״ע פסוק ב׳, ודעת הת״א כרבא׳ ועי׳ היטב. (יד) ותתעלף, ואתקנת׳ ל׳ סדור בגדים׳ ודלא כרש״י. בפתח עינים, בפרשות עִינָין. הוא כמ״ש רש״י בפתיחת עינים ולא שם מקום, כמ״ש חז״ל (סוטה דף י׳ ע״א) עינים

בעל הטורים

(יד) בפתח עינים אשר׳ ס״ת רמ״ח כמנין אברהם שאמרה יהי רצון שאזקק לזרע אברהם: כי גדל׳ ג׳ במסרה׳ הכא ואידך עד כי גד: מאד׳ ואידך (איוב ב׳) כי גדל הכאב מאד׳ כשביל שראתה כי גדל שלה גדל הכאב שלה מאד ובזכות זה יצא ממנה מלכות בית דוד שהיה הולך וגדל עד כי גדל מאד: (טו) ויחשבה׳ ג׳ במסרה׳ הכא ואידך בס׳ לך לך ויחשבה לו לצדקה ואידך ויחשבה עלי

רמב״ן

וקוראים אותו בית חלוץ הנעל כי עתה חלץ מהם ורצוי הוא שהעשה המצוה הזאת בחליצת הנעל וחכמי ישראל הקדמונים מדעתם בענין הנכבד הזה הנהיגו לפנים בישראל לעשות המעשה הזה בכל יורשי הנחלה באותם שלא יהיה בהם איסור השאר וקראו אותה גאולה והו ענין בועז ובעם נעמי והשכנות והמשכיל יבין: (יא) ושבי אלמנה בית אביך׳ שתנהגי אלמנותיך שם עד יגדל שלה רמז לה התאבלי ולבשי בגדי אבל ואל תסוכי שמן כאשה חגורת שק על בעל נעוריה עד שיגדל שלה וייבם אותך כי כן המנהג במתיבמת כי היוצאת ונשאה להנשא לאיש זר לובשת בגדי אבל ימים מעט כפי המנהג ומתנחמת ולובשת שנים׳ ותכס בלעיף ותתעלף׳ עד שתנשא לאיש: כי אמר׳ כלומר היה דוחה אותה בקש שלא היה בדעתו להשיאה לו כי אמר פן ימות גם הוא כאחיו כי מוחזקת היא זו שימותו אנשיה לבון רש״י׳ ולא ידעתי למה יתביים יהודה המושל בדורו מן האשה הזאת ולא יאמר אליה לכי לשלום מביתי ולמה ימנע אותה והיא אסורה לשלה כמו שאמרו בנשואים בתרי זמני הויא חזקה ועוד כי בהיותו מקפיד על זנוניה לחייב אותה שריפה נראה שהיה חפץ בה להיותה בביתו ורחוק הוא שלא שמע יהודה כי בניו חטאו לו וישלחם ביד פשעם ואין לתמר בהם חטא׳ והנכון בעיני שהיה שלה ראוי ליבם אבל לא רצה אביו שייבם אותה ועודנו נער פן יחטא בה כאחיו אשר מתו בנעוריהם כי נערים היו אין לאחד מהם שתים עשרה שנה וכאשר יגדל וישמע למוסר אביו אז יתנגס לו לאשה וכאשר המתינה ימים רבים וראתה כי גדל שלה בעיניה והוא עודנו נער לאביו כי אין לו עשר שנים והיה ממתין לו עוד אז מהרה תמר ברב תאותה להוליד מזרע הקדש ועשתה המעשה הזה: (יב) ויעל על גוזזי צאנו׳ היה עולה שם תמיד להתנחם שישים לבו בצאן וישכח ריגזו והוגד להמר (גו) כי הוא עולה שם בכל יום תמיד ואולי לו באחד הימים או בהיה יהודה גדול בארץ והיו מתקבלים לו שם לעשות משתה בעת הגיזה כמשתה המלך והיו העניים הולכים שם והוגד להם מרם עלותו: (טו) ויחשבה לזונה׳ לפי שיושבת בפרשת

ספורנו

המצוה שהרי בקדושי אחיו יקיים הזרע ונמצא אחיו זוכה במקנהם: לבלתי נתן זרע לאחיו׳ שלא יזכה אחיו על ידו בשובע השכלית המכוון בקדושיו: (יא) שבי אלמנה׳ המתיני באלמנות כמו ימים רבים תשבי לי: פן ימות גם הוא כאחיו׳ פן ישנה ביופים בילדותו כמו שעשו אחיו וימות: (יב) ותמת בת שוע׳ והיה לו להכניס את כלתו לביתו תחת אשתו כמו שעשה אברהם כאמרו ויביאה יצחק האהלה שרה אמו ולכן נואשה תמר שיכניסה להיות עוד כלתו: (יד) בפתח עינים׳ בפתחלת שתי מסלות כי המסלה הקרא עין כמו על העין בדרך שור: אשר על דרך תמנתה׳ כדי שלא ימלט יהודה מלפגוע בה בבואו מתמנת: כי ראתה כי גדל שלה׳ ותשב שכאשר יראהו יהודה בזולת בגדי אלמנותה וישאל מדוע ככה עשתה

תשיבנו

לְזוֹנָה כִּי כִסְּתָה פָּנֶיהָ׃ טז וַיֵּט אֵלֶיהָ אֶל־הַדֶּרֶךְ וַיֹּאמֶר הָבָה־נָּא אָבוֹא אֵלַיִךְ כִּי לֹא יָדַע כִּי כַלָּתוֹ הִוא וַתֹּאמֶר מַה־תִּתֶּן־לִי כִּי תָבוֹא אֵלָי׃ יז וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֲשַׁלַּח גְּדִי־עִזִּים מִן־הַצֹּאן וַתֹּאמֶר אִם־תִּתֵּן עֵרָבוֹן עַד שָׁלְחֶךָ׃ יח וַיֹּאמֶר מָה הָעֵרָבוֹן אֲשֶׁר אֶתֶּן־לָּךְ וַתֹּאמֶר חֹתָמְךָ וּפְתִילֶךָ וּמַטְּךָ אֲשֶׁר בְּיָדֶךָ וַיִּתֶּן־לָהּ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וַתַּהַר לוֹ׃ יט וַתָּקָם וַתֵּלֶךְ וַתָּסַר צְעִיפָהּ מֵעָלֶיהָ וַתִּלְבַּשׁ בִּגְדֵי אַלְמְנוּתָהּ׃ כ וַיִּשְׁלַח יְהוּדָה אֶת־גְּדִי הָעִזִּים בְּיַד רֵעֵהוּ הָעֲדֻלָּמִי לָקַחַת הָעֵרָבוֹן מִיַּד הָאִשָּׁה וְלֹא מְצָאָהּ׃ כא וַיִּשְׁאַל אֶת־אַנְשֵׁי מְקֹמָהּ לֵאמֹר אַיֵּה הַקְּדֵשָׁה הִוא בָעֵינַיִם עַל־הַדָּרֶךְ וַיֹּאמְרוּ לֹא־הָיְתָה בָזֶה קְדֵשָׁה׃ כב וַיָּשָׁב אֶל־יְהוּדָה וַיֹּאמֶר לֹא מְצָאתִיהָ וְגַם אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם אָמְרוּ לֹא־הָיְתָה בָזֶה קְדֵשָׁה׃ כג וַיֹּאמֶר יְהוּדָה תִּקַּח־לָהּ פֶּן נִהְיֶה לָבוּז הִנֵּה שָׁלַחְתִּי הַגְּדִי

ת"א ושלח יהודה ית גדי בעזים · חולין קי"ג :

רש"י

כי כסתה פניה · ולא יכול לראותה ולהכירה · ומדרש רבותינו כי כסתה פניה כשהיתה בבית חמיה היתה צנועה לפיכך לא חשדה : (טז) ויט אליה אל הדרך · מדרך שהיה בה נטה אל הדרך אשר היא בה ובלשון לע"ז דשטורני"ר 1) : הבה נא · הכיני עצמך ודעתך לכך · כל לשון הבה לשון הזמנה הוא חוץ ממקום שיש להרגם בלשון נתינה ואף אותן של הזמנה קרובים ללשון נתינה הן : (יז) ערבון · משכון : (יח) חתמך ופתילך · עזקתך ושושיפך · טבעת שאתה חותם בה ושמלתך שאתה מתכסה בה : ותהר לו · גבורים כיוצא בו לדיקים כיוצא בו : (כא) הקדשה · מקודשת ומזומנת לזנות : (כג) תקח לה · יהיה שלה מה שבידה : פן נהיה לבוז · אם תבקשנה עוד יתפרסם הדבר ויהיה גנאי כי מה עלי לעשות עוד לאמת דברי : הנה שלחתי הגדי הזה · ולפי שרמה יהודה את אביו בגדי עזים בהטביל כתונת יוסף

רמב"ן

דרכים · כי כסתה פניה ולא יכול לראותה ומדרש רבותינו כי כסתה פניה כשהיתה בביתו היתה צנועה לפיכך לא חשדה לשון רש"י ופשוטו של הרב יתכן כי דרך הזונה לישב בפתח עינים כדכתיב וישבה לפתח ביתה על כסא מרומי קרת לקרוא לעוברי דרך וגו' · והאמר כי כסתה פניה ולא הכירה אבל מדרש רבותינו שכסתה פניה בבית חמיה לומר שהצניעה עצמה ממנו בביתו ולא ראה פניה מעולם ואיך יכירה · והנכון עוד לפי הפשט שיאמר שחשבה לזונה בעבור שהכסה הפנים כי אחרי כן אמר כי לא ידע כי כלתו היא · והטעם כי דרך הזונה לשבת בפתח עינים מעולפת בצעיף מכסה קצת השער וקצת הפנים ומכקרת בעינים ושפתים ומגלה הגרון והצואר כי

אבן עזרא

(טו) כי כסתה פניה · פי' ותתעלף · וכמפרש כי כסתה פנים במיני לנעונין והביא ראיה שכתו שכל זה · כי אין מגילין ראיה מן השועים · גם נכון הוא מה שדרשו רז"ל שהיתה צנועה בבית חמיה : (יח) חותמך · מרב שאותו נתן ג' דברים ערבון על דבר קל · ופי' קדשה בפסוק לא יהיה קדש הפרשנו : (כג) תקח לה · עזוב אותה ותקח הערבון : פן נהיה לבוז · ללעג שנתתי חותם ופתיל ומטה ערבון על דבר קל כזה : ואני הנה שלחתי את הגדי הזה ואתה לא מצאתה · וזה אות כי הקח

רשב"ם

שלא מצינו שיאמר בבית אל בירותו בירושלים (בקמ"ץ) : (טו) כי כסתה פניה · עכשיו לפי הפשט כדכתיב ותתעלף : (יז) עד שלחך · רפי שתשלח שלוחך שיביא הגדי וגם יש רגיל לומר לשון רפי בשליחות דורון כדכתיב מנחה היא שלוחה אני שלחתי את הגדי : (יח) חותמך · טבעתך : פתילך · אזור · ומטך · שלשה כלים הללו מזומנים לתת כי אינם מלבוש : (כא) הקדשה · מיועדת ומזומנת לכל באיה כדכתיב וגם קדש היה בארץ · ולא תהיה קדשה מבנות ישראל : (כג) תקח לה מה שבידה · כי לא אשלח עוד עליה פן נהיה לבוז לחזור

אחר

1) detourner אבלענקען

וְחַשְׁבַהּ לְנָפְקַת־בָּרָא אֲרֵי כַסִּיאַת אַפָּהָא: טו וּסְטָא לְוָתַהּ לְאָרְחָא וַאֲמַר הָבִי כְעַן אֵיעוֹל לְוָתִיךְ אֲרֵי לָא יְדַע אֲרֵי כַלְּתֵהּ הִיא וַאֲמֶרֶת מַה־תִּתֵּן־לִי אֲרֵי תֵיעוֹל לְוָתִי: יז וַאֲמַר אֲנָא אֲשַׁלַּח גְּדִי־בַר־עִזֵּי מִן־עָנָא וַאֲמֶרֶת אִם־תִּתֵּן מַשְׁכּוֹנָא עַד דְּתִשְׁלַח: יח וַאֲמַר מָה מַשְׁכּוֹנָא דִּי אֶתֶּן־לָךְ וַאֲמֶרֶת עִזְקְתָךְ וְשׁוֹשִׁפָּךְ וְחוּטְרָךְ דִּי בִידָךְ וִיהַב־לַהּ וְעַל לְוָתַהּ וְעַדִּיאַת לֵהּ: יט וְקָמַת וַאֲזָלַת וְאַעְדִּיאַת עִיפַהּ מִנַּהּ וּלְבֵישַׁת לְבוּשֵׁי אַרְמְלוּתַהּ: כ וְשַׁדַּר יְהוּדָה יָת־גַּדְיָא בַּר־עִזֵּי בִּידָא חַבְרֵיהּ עֲדֻלָּמָאָה לְמִסַּב מַשְׁכּוֹנָא מִידָא דְאִתְּתָא וְלָא אַשְׁכְּחַהּ: כא וּשְׁאֵיל יָת־אֱנָשֵׁי אַתְרַהּ לְמֵימַר לְאָן מְקַדַּשְׁתָּא הִיא בְּעֵינַיִן עַל־אָרְחָא וַאֲמָרוּ לֵית הָכָא מְקַדַּשְׁתָּא: כב וְתָב לְוָת־יְהוּדָה וַאֲמַר לָא אַשְׁכַּחִיתַהּ וְאַף אֱנָשֵׁי אַתְרָא אֲמָרוּ לֵית הָכָא מְקַדַּשְׁתָּא: כג וַאֲמַר יְהוּדָה תִּסַּב־לַהּ דִּילְמָא נְהֵי

נתינה לגר

טפית ובב"ר ס' פ"ה נשמטה דעת ר"א בפתחו של אברהם אבינו. (יח) ופתילך, ושושפך · ערמב"ן שכ' ואולי היה בידו סודר קטן אשר יעטוף בו קלת הראש לפעמים כו' והוא שת"א „שושיפא" ולא תמצא לאונקלוס בכל שמלה שבתורה שית' אותה שושיפא · אבל ל' כסות ומלבוש ת' בכולן מלבד „ופרשו השמלה" (דברים כ"ב י"ז) שת' „ויפרשון שושיפא" לפי שהוא סודר הידוע בתלמוד כו' ועי' (בכתובות דף מ"ו) שהוא דעת ראב"י שאמר דברים ככתבן כו'" ע"ש ועי' בלחם אבירים שכתב, ע"כ בא בל"י כלומר הדבר אשר אתה מתכסף בהם אף כי בעברית הוא בלשון רבים" ולא ידעתי מי הגיד לו כי בעברית הוא בלשון רבים הלא אין יו"ד סימן הרבוי במלת „ופתילך" והסג"ל הבא בלשון הוא רק בעבור הפסק הנגינה.

בעל הטורים

לשכורה (עיין ס' לך מה דרש כיה): לזונה · ב' במסרה · ויחשבה לזונה · איכה היתה לזונה · מה תמר בבזיון ולבסוף בכבוד אף ירושלים סופה בכבוד כדכתיב ולכבוד אהיה בתוכה וזה זאת קומתך דמתה לתמר: (יח) ופתילך · תפילך · הפתילים · ההפילים ומטך · ב' במסרה · הכא ואידך ומטך אשר הכית בו את היאור מלמד שזה המטה שנתן בידה הוא המטה שהכה בו היאור ונעשו בו כל הנסים: (כ) מצאה · ב' במסרה · הכא ואידך ואם בשדה מצאה לומר בשביל שבשדה מצאה אהלה ועתה חזרה לביתה ע"כ לא מצאה: (כג) לבוז · ב' במסרה · הכא ואידך (משלי י"ב) ונעוה לב יהיה לבוז · בשביל שעיוות לב אביו נומר הכר נא

רמב"ן

בעבור שתעיז פניה ותאמר לו ותחזק בו ונשקה לו תכסה קלת הפנים ועוד כי הקדשות היושבות על דרך בעבור שתזנה גם מן הקרובים יכסו פניהם וכן יעשו הקדשים גם היום בארצותם ובשובם לעיר לא נודעו ושניהו שלש שבכות הן של ילדה טמאה מדרס ושל זקנה טמאה טמא מת ושל יוצאת חוץ טהורה מכלם יוצאת חוץ היא הזונה נפקת ברא ונותנה שבכה על קלת הראש לא שתשכב עליה ותהיה טמאה מדרס ולא לכסות בה ראשה ותטמא טמא מת אבל לקבוץ קווצותיה ולהיותם מתחת השבכה נראין ואינן נראין ולכך טהורה מכולם: (יח) חותמך ופתילך · עזקתך ושושיפך טבעת שאתה חותם בה ושמלתך שאתה מתכסה בה לשון רש"י ואיננו נכון שיתן שמלתו וילך ערום ממנה ואיך תקרא השמלה פתיל · ואיך יאמר הכתוב והפתילים בלשון רבים ואם תאמר כי על שם פתילי הציצית תקרא השמלה וחלילה שיקיים יהודה מצות ציצית ויזלזל בו לתת אותו לזונה ואולי היה בידו סודר קטן אשר יעטוף בו קלת הראש לפעמים ויקרא פתיל בעבור שהוא קצר כפתיל והוא תרגום שושיפא ולא תמצא לאונקלוס בכל שמלה שבתורה שיתרגם אותה שושיפא אבל לשון כסות ומלבוש תרגום בכלם מלבד ופרשו השמלה שאומר בו ויפרשון שושיפא לפי שהוא הסודר הידוע בתלמוד שיודעו בו הבתולים וכן תרגום יונתן בן עוזיאל המעטפות שושיפא שהם סודרים קטנים יעטפו בהם הראש ויפרשו אותם הנכבדים על המגבעות והפארים אשר על ראשם וזה המנהג עודנו היום בארצות המזרח · ויתכן עוד כי היה ליהודה חותם כצורת אריה או צורה אחרת ידועה במושלים והיו בידו פתילים שבהם כצורה ההיא לתייר בה והמטה היה בידו כמשפט שלים

ספורנו

הפיכהו כי לא מועד לכסירה שהרי אמר לה שבי אלמנה עד יגדל שלה והנה אז כבר גדל שלה: (טו) כי לא ידע כי כלתו היא · גם אחר שנטה אליה אל הדרך לא הכירה שאם היה מכירה היה מדבר בה בשביל בנו ואל יתן נתכנו עלילות שרצה שיהיה זרעה מיוחדה שהיה יוהר שלה ורצוי משלה וממנה יהיה משיח לדקנו: מה תתן לי · כפתילה לדבר כדי שיכירה כי לא היתה מכוונת לשום אתנן בלי ספק אבל היתה כוונתה להקים זרע מיוחדה ובכן לקחה ערבון לא לזנות בו אלא לעדות ואם היה נותן לה אתנן לא היתה מקבלת כי לא היה אז עמה עדים לזכות את נפשה: (יז) אם תתן ערבון · אם תתן אז אעשה מה שאתה בארך שכבר לא אבוא אליך: (יח) ופתילך צמיד פתיל עליך כמו סודר שבמנהגיו שמנו חכמים ובחרה באלה הכלים המורים הגדולה והגבורה כחותם ושבט המושל והאזור כאמרו אזור נא כגבר חלציך וזה עשתה כדי שתהדכר במעלת יהודה וגדולתו: (יט) ותלבש בגדי אלמנותה · שלא היה עם לבבה להנשא אחרי שהשיגה את הזרע המכוון: (כב) וגם אנשי המקום אמרו · כמשחקים וקיקלון על כבודך: (כג) הנה שלחתי · ולא שקרתי באמונתי:

הַזֶּה וְאַתָּה לֹא מְצָאתָהּ׃ כד וַיְהִי ׀ כְּמִשְׁלֹשׁ חֳדָשִׁים וַיֻּגַּד לִיהוּדָה לֵאמֹר זָנְתָה תָּמָר כַּלָּתֶךָ וְגַם הִנֵּה הָרָה לִזְנוּנִים וַיֹּאמֶר יְהוּדָה הוֹצִיאוּהָ וְתִשָּׂרֵף׃ כה הִוא מוּצֵאת וְהִיא שָׁלְחָה אֶל־חָמִיהָ לֵאמֹר לְאִישׁ אֲשֶׁר־אֵלֶּה לּוֹ אָנֹכִי הָרָה וַתֹּאמֶר הַכֶּר־נָא לְמִי הַחֹתֶמֶת וְהַפְּתִילִים וְהַמַּטֶּה הָאֵלֶּה׃ כו וַיַּכֵּר יְהוּדָה וַיֹּאמֶר צָדְקָה מִמֶּנִּי כִּי־עַל־כֵּן לֹא־נְתַתִּיהָ לְשֵׁלָה בְנִי וְלֹא־יָסַף עוֹד לְדַעְתָּהּ׃ כז וַיְהִי בְּעֵת לִדְתָּהּ וְהִנֵּה תְאוֹמִים בְּבִטְנָהּ׃ כח וַיְהִי בְלִדְתָּהּ וַיִּתֶּן־יָד וַתִּקַּח הַמְיַלֶּדֶת וַתִּקְשֹׁר עַל־יָדוֹ שָׁנִי לֵאמֹר זֶה יָצָא רִאשֹׁנָה׃ כט וַיְהִי ׀ כְּמֵשִׁיב יָדוֹ וְהִנֵּה יָצָא אָחִיו וַתֹּאמֶר מַה־פָּרַצְתָּ

ת"א ויהי כמשלש· נדה ח': ויאמר יהודה· ע"ז ל"ו: הוא מוצאת· ברכות מ"ג· כתובות ס"ז· סוטה י'· מציעא נ"ט: והיא שלחה אל חמיה· סוטה שם: הכר נא· שם: ויכר יהודה בש' ודף ז'· מכות כ"ג: ולא יסף עוד לדעתה· סוטה י':

רש"י

צדמו רמוהו גם אותו בגדי עזים: (כד) כמשלש חדשים· רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם ולשון כמשלש חדשים כהשתלש החדשים כמו ומשלח מנות· משלוח ידים· וכן תרגם אונקלוס כתלתות ירחיא: הרה לזנונים· שם דבר מעוברת כמו אשה הרה וכמו נרה כחמה: ותשרף· אמר אפרים מקשאה משום רבי מאיר בתו של שם היתה שהוא כהן לפיכך דנוה בשריפה: (כה) הוא מוצאת· לישרף: והיא שלחה אל חמיה· לא רצתה להלבין פניו ולומר ממך אני מעוברת אלא לאיש אשר אלה לו אמרה אם יודה מעצמו יודה ואם לאו ישרפוני ולא אלבין פניו· מכאן אמרו נוח לו לאדם שיפיל את עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים: הכר נא· אין נא אלא לשון בקשה הכר נא בוראך ואל תאבד שלש נפשות: (כו) צדקה· בדבריה: ממני· היא מעוברת· ורבותינו ז"ל דרשו שיצאה ב"ק ואמרה ממני ומאתי יצאו הדברים לפי שהיתה צנועה בבית חמיה גזרתי שיצאו ממנה מלכים ומשבט יהודה גזרתי להעמיד מלכים בישראל: כי על כן לא נתתיה· כי בדין עשתה על אשר לא נתתיה לשלה בני: ולא יסף עוד· י"א לא הוסיף וי"א לא פסק· וחבירו נבי אלדד ומידד ולא יספו ומתרגמינן ולא פסקו: (כז) בעת לדתה· וברבקה הוא אומר וימלאו ימיה ללדת להלן למלאים וכאן לחסרים: והנה תאומים· מלא ולהלן תומם חסר לפי שאחד רשע אבל אלו שניהם צדיקים: (כח) ויתן יד· הוציא האחד ידו לחוץ ולאחר שקשרה על ידו השני החזירה: (כט) פרצת· חזקת עליך חוזק:

רמב"ן

ונוגע כענין שכתוב מטה עוז שבט למשול וכתיב לא יסור שבט מיהודה ואלה נתן בידה: (כד) ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף· אמר אפרים מקשאה תלמידו של ר' מאיר משום ר' מאיר תמר בתו של שם היתה שהוא כהן לפיכך דנוה בשריפה זה כתב רש"י ולא פירשו ואני לא ידעתי הדין הזה שבת כהן אינה חייבת שריפה אלא בזנות עם זיקת הבעל ארוסה או נשואה כמו שמפורש בגמרא בסנהדרין אבל בת כהן שומרת יבם שזינתה אינה במיתה כלל

אבן עזרא

לה הערבון: (כד) כמשלש חדשים. בתוספת מ"ם קודם שלש ובימים בתוספת מ"ם אחר שלש: (כה) היא מוצאת· היה ראוי להיות כמו מודעת זאת לולי השלם האל"ף כמשפטו: (כו) כי על כן לא נתתיה· כמו כי על כן ראיתי פניך כטעם חכמינו הואיל ולא נתתיה· או טעמו עשתה כן כי לא נתתיה: לדעתה· לשכב עמה: (כח) ויתן יד· כאחד משם ולא נזכר שמו כי עוד לא נקרא· גם אלה במעשה פלא שנבקעו הכליות יחד והשיב זה ידו ויצא אחיו: (כט) מה פרצת·

רשב"ם

אחר הקדשות: (כד) זנתה תמר כלתך· וא"ת מי יודע אם אמת שזינתה תדע שהרי גם הרה היא כבר: ותשרף· לפי הפשט כך היה מנהגם מאחר שזקוקה ליבם: (כה) היא מוצאת· לאחר שהוציאוה שלחה הערבון ועדיין לא רצתה לגלות אלא לאיש אשר אלה לו: (כו) צדקה ממני· יותר ממני שאני ציויתיה לשבת בית אביה עד יגדל שלה היא השלימה תנאי שצוויתיה אבל אני לא השלמתי לה תנאי שהתניתי לה כי לא נתתיה לשלה בני וכן על צדקו נפשו מאלהים· וכן בשאול ויאמר אל דוד צדיק אתה ממני יותר ממני: ולא יסף· לא הוסיף שאם אתה מפרשו ולא פסק היה לו לכתוב ולא יסף (נ"א יסוף) עוד לדעתה:

זרח

לחוך הא שדרית גדיא הדין ואת לא אשכחתה: כד והוה כתלתות ירחין ואתחוא ליהודה למימר זניאת תמר כלתך ואף הא מעדיא לזנותא ואמר יהודה אפקוה ותתוקד: כה היא מתפקא והיא שלחת לחמוהא למימר לגבר די אלין דילה מנה אנא מעדיא ואמרת אשתמודע כען למן עזקתא ושושפא וחוטרא האלין: כו ואשתמודע יהודה ואמר זכאה מני מעדיא ארי על כן לא יהבתה לשלה ברי ולא אוסיף עוד למידעה: כז והוה בעדן דמילדה והא תיומין במעהא: כח והוה במילדה ויהב ידא ונסיבת חיתא וקטרת על ידה זהוריתא למימר דין נפק קדמיתא: כט והוה כד אתיב ידה והא נפק אחוהי ואמרת מה תקוף סגי עלך למתקף וקרא

נתינה לגר

ולפסר סכוונתו משום שלקמן בפסוק כ"ס כתוב ספתילים בל"ר. (כט) מה פרצת עליך פרץ, מה תקוף סגי עלך למתקף. ת' כאלו היה כתיב בעברית "מה פרץ פרלה עליך" ותקוף סגי הוא ת' של "פרץ" ועלך

בעל הטורים

ככתנת בנך היא היה לבוז שאמרה לו הכר נא למי החותמת: (כד) (ויאמר) יהודה הוציאוה ותשרף (הוא)· ר"ת שם בן ד' מלמד שהקב"ה זימן לה הסימנין שנאבדו ממנה (כדאי' ברכה ופי' בת"י): הוציאוה ותשרף· פרש"י לפי שבתו של שם היתה ובת כהן שזינתה בשריפה והקשה הרמב"ן דמה שכתוב בת כהן שזינתה בשריפה היינו ארוסה או נשואה אבל שומרת יבם אפילו כהנת אינה אלא בלאו וכ"ת מפני שהיה יבום בבני נח ואזהרתן זו היא מיתתן הא מוכח בסנהדרין שאין יבום נוהג בבני נח כלל וצ"ק דהא מיתה באשורה בב"נ אינה אלא סייף ועוד מה שאמר צדקה ממני כ"ש שהיה לה להתחייב· ופי' הוא בשביל שהיה קצין ומושל בארץ והכלה אשר תזנה עליו אינה נידונית כמשפט שאר נשים הזונות אך כמבזה את המלכות וע"כ אמר הוציאוה ותשרף כי באו לפניו לעשות בה כל אשר יצוה והוא חייב אותה מיתה למעלת המלכות וע"ד הפשט שהיה המשפט אשר המזנה תחת אישה שמוסרין אותה לבעלה והוא דן אותה לחיים או למות כרצונו· והנה תמר היתה מיועדת לשלה בנו והיא להם כאשת איש בנימוסיהם· ורבינו יהודה החסיד פי' לא דן אותה יהודה בשריפה אלא שישרפו לה רושם בין פניה לסימן שהיא זונה וכאשר ידע יהודה שהיה ממנו ולא היתה זונה לא עשו לה דבר· עוד מקשים על מה שאמר יהודה הוציאוה ותשרף והא יהודה מלך היה ומלך לא דן ולא דנין אותו ועוד בד"נ מתחילין מן הצד ועוד היאך היה דן על כלהו ומתרצים שיצחק ויעקב ויהודה דנוה והתחילו ביהודה מן הצד· ובמדרש יש שהם בעצמו דנה ולא"א להיות כשתדקדק בתשבון שנות דור ודור תמצא שמת הכר· ומה שאמרו בע"ג פנוי הבא על הפנויה ב"ד של שם גזרו משום מעשה דתמר לא שהיה קיים אלא כל בית דינו אחריו נקראים על שמו: (כה) הוא מוצאת· כתיב חסר אל"ף לומר לך שאמרה אפילו אם יציאו בה האור לא תודה: הכר נא למי החותמת· ס"ת תירא שא"ל תירא את השם ותודה: (כט) מה פרצת· רמז שהמלך פורץ גדר לעשות לו דרך ואין ממחין בידו: פרץ בא"ת ב"ש עולה י"ד והוא בגי' דוד:

רמב"ן

ובין בת ישראל ובין בת כהן אינה אלא בלאו גרידא. ואם תאמר שהיה היבום נוהג בבני נח והיה להם בכלל אשת איש ואזהרה שלהם זו היא מיתתם והלא הם אומרים שיהודה התחיל במצות יבום תחלה. וכן בגמרא כסנהדרין מוכיח שאין יבמה בבני נח חייבת כלל ונראה לי שהיה יהודה קצין שוטר ומושל בארץ והכלה אשר תזנה עליו איננה נדונת כמשפט שאר הנשים אך כמבזה את המלכות ועל כן כתוב ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף כי באו לפניו לעשות בה ככל אשר יצוה והוא חייב אותה מיתה למעלת המלכות ושפט אותה כמחללת את אביה לכבוד כהונתו לא שיהיה דין הדיוטות כן· ועל דרך הפשט יתכן שהיה משפטם כנהוג היום במקצת ארצות ספרד שהאשה אשר תזנה תחת אישה מוסרין אותה לבעלה והוא דן אותה למיתה או לחיים כרצונו והנה היתה מיועדת לשלה בנו והיא להם כאשת איש בנימוסיהם (כו) צדקה ממני· בדבריה ממני היא מעוברת ורבותינו דרשו שיצאה בת קול ואמרה ממני ומאתי יצאו הדברים לשון רש"י· והנכון שהוא כמו צדיקים וטובים ממנו ויאמר אל דוד צדיק אתה ממני כי אתה גמלתני הטובה ואני גמלתיך הרעה צדקה במעשיה יותר ממני כי היא הצדקת ואני החוטא אליה שלא נתתיה לשלה בני: והטעם כי שלה הוא היבם ואם לא יחפוץ לקחת את יבמתו אביו הוא הגואל אחריו כאשר פירשתי למעלה בדין היבום: ולא יסף עוד לדעתה· אחרי שקיים זרע לבניו לא רצה להיות עמה עוד אף על פי שהיה ברצונו כי איננה אסורה עליו והיתה אשתו כמשפט היבמים וזה טעם האומר לא פסק כתיב הכא ולא יסף וכתיב התם קול גדול ולא יסף: (כט) מה פרצת עליך פרץ· חזקת

ספורנו

(כד) וגם הנה הרה· ולא השתדלה לכסות קלון לכבודך כענין אמרם ז"ל אשה מזנה מתהפכת או משמשת במוך כדי שלא תתעבר. (כה) היא מוצאת והיא שלחה· שלא נפל לבה מהשתדל לזכות את עצמה אע"פ שהיו מוציאים אותה להשרף כי היה לבה כלב הארי: לאיש אשר אלה לו· אע"פ שהיתה באותה סכנה לא רצתה להלבין פניו כאמרם ז"ל נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים מגלן מתמר: (כו) צדקה ממני· אע"פ שהיא באה אלי במרמה ואני לא ראיתיה כלל כי בלתי בגדי מכל מקום היא צדקה במרמתה שהית' לתכלית טוב ורצוי לא יתברך שהוא קיום הזרע לא להנאת עצמ' שהרי הזרה להאתנה תיכף יותר ממה שצדקתי אני בקיום אמונתי שהיתה הכונה בו לכבודי ולהביא ערבוני שהוא תכלית נפסד וגרוע כאמרם ז"ל גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה: (כז) והנה תאומים בבטנה· קודם לדם בכירו שהם התאומים לפיכך קראה כשילדת שמי לבכיר הראשון: (כט) ויהי כמשיב ידו· היה כמו משיב ידו לא משיב באמת כי לא בפעולת הולד נעשה כן רק נפעל בו

עָלֶיךָ פָּרֶץ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פָּרֶץ׃ ל וְאַחַר יָצָא אָחִיו אֲשֶׁר עַל־יָדוֹ הַשָּׁנִי וַיִּקְרָא שְׁמוֹ זָרַח׃ ס חמישי לט א וְיוֹסֵף הוּרַד מִצְרָיְמָה וַיִּקְנֵהוּ פּוֹטִיפַר סְרִיס פַּרְעֹה שַׂר הַטַּבָּחִים אִישׁ מִצְרִי מִיַּד הַיִּשְׁמְעֵאלִים אֲשֶׁר הוֹרִדֻהוּ שָׁמָּה׃ ב וַיְהִי יְהוָה אֶת־יוֹסֵף וַיְהִי אִישׁ מַצְלִיחַ וַיְהִי בְּבֵית אֲדֹנָיו הַמִּצְרִי׃ ג וַיַּרְא אֲדֹנָיו כִּי יְהוָה אִתּוֹ וְכֹל אֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה יְהוָה מַצְלִיחַ בְּיָדוֹ׃ ד וַיִּמְצָא יוֹסֵף חֵן בְּעֵינָיו וַיְשָׁרֶת אֹתוֹ וַיַּפְקִדֵהוּ עַל־בֵּיתוֹ וְכָל־יֶשׁ־לוֹ נָתַן בְּיָדוֹ׃ ה וַיְהִי מֵאָז הִפְקִיד אֹתוֹ בְּבֵיתוֹ וְעַל כָּל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֶת־בֵּית הַמִּצְרִי בִּגְלַל יוֹסֵף וַיְהִי בִּרְכַּת יְהוָה בְּכָל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ בַּבַּיִת וּבַשָּׂדֶה׃ ו וַיַּעֲזֹב כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ בְּיַד יוֹסֵף וְלֹא־יָדַע אִתּוֹ מְאוּמָה כִּי אִם־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר־הוּא אוֹכֵל וַיְהִי יוֹסֵף יְפֵה־תֹאַר וִיפֵה מַרְאֶה׃ ששי ז וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה

ת"א ויוסף הורד · סוטה י"ג : ויברך ה' את · ברכות מ"ב · סנהדרין ל"ט :

רש"י

(ל) אשר על ידו השני · ארבע ידות כתובות כאן כנגד ד' חרמים שמעל עכן שיצא ממנו וי"א כנגד ד' דברים שלקח אדרת שנער וב' חתיכות כסף של מאתים שקלים · ולשון זהב · ב"ר: ויקרא שמו זרח · על שם זריחת מראית השני: (א) ויוסף הורד · חוזר לענין ראשון אלא שהפסיק בו כדי לסמוך ירידתו של יהודה למכירתו של יוסף לומר לך שבשבילו הורידוהו מגדולתו ועוד כדי לסמוך מעשה אשתו של פוטיפר למעשה תמר לומר לך מה זו לשם שמים אף זו לש"ש שראתה באצטרולוגין שלה שעתידה להעמיד בנים ממנו ואינה יודעת אם ממנה אם מבתה: כי ה' אתו · שם שמים שגור בפיו: (ד) וכל יש לו · הרי לשון קצר חסר אשר: (ו) ולא ידע אתו מאומה · לא היה נותן לבו לכלום: כי אם הלחם · היא אשתו אלא שדבר בלשון נקיה: ויהי יוסף יפה תואר · כיון שראה עצמו מושל התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשערו אמר הקדוש ברוך הוא אביך מתאבל ואתה מסלסל בשערך אני מגרה בך את הדוב מיד:

רמב"ן

עליך חוזק לשון רש"י: ועניין פרץ בכל מקום נתיצת הגדר ועברו · מן פרוץ גדרו · למה פרצת גדריה · ולשונם פרצה קוראה לגנב אבל יאמרו בלשון הקדש על כל עובר גבול הדבר ופרצת ימה וקדמה ויפרוץ האיש מאד מאד ולכן אמר בכאן בהיות הראשון כמשיב ידו והוא מהר לצאת מה פרצת פרץ גדול בגדר למהר לצאת קודם ממנו · ואמר עליך כי היה הגדר עליו

אבן עזרא

כאדם שיפרוץ גדר ויצא מ:נו והנה יש עליך משפט זה הפרץ · ואחרים אמרו שה"א כמו ופרצת . והגאון אמר כי מה פרצת כמשמעו · רק עליך פרץ מגזרת ויפרץ לרב : (ו) ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם . יש אומרים שהוא כנוי לשכיבת אשה וזה רחוק · ועוד כי אדוני יוסף סריס היה · והנכון בעיני שכל אשר לו היה בידו חוץ מן הלחם בלא היה אסו' נוגע בו בעבור היותו עברי כי הנה מפורש כי לא יוכלו המצרים לאכול את העברים לחם · כי פוטיפר ידע שיוסף עברי הוא וכן אשתו אומרת ראו הביא לנו איש עברי : (ז) ויהי יוסף יפה

רשב"ם

(ל) זרח · בשביל השני שהוא אדום וזרח לשון אדמומית הוא כדכתיב והצרעת זרחה במצחו וכן כל זריחת שמש בבקר ובערב אדום הוא וכתיב ויהי בבקר והשמש זרחה על המים ויראו מואב מנגד את המים אדומים כדם · וכן בב"ב במוכר את הספינה · האי שמשא סומקתי הוא והאי דלא סמקא אלא בפניא ומשא משום דנהורין לא ברי בשביל מאור היום הגדול : (א) שר הטבחים · על ידו נידונין הנרצחים והאסורים בבית הסוהר שלו : (ו) ולא ידע אתו מאומה · בבית : כי אם הלחם אשר הוא אוכל · לא היה מעיין ומביט כלל בכל צרכי ביתו מהיכן בא לו עד שעה שרואה את מאכלו על השלחן ואוכלו · כל מיני מאכל קורא אותו לחם כדכתיב עבד לחם רב · וכן כי לפני לחמי אנחתי תבא · מאכלי · לא ידע אתו מכל צורכי ביתו לא היה רואה רק

בשעת

שמה פרץ: ל ובתר־כן נפק אחוהי די־על־ידה זהוריתא וקרא שמה זרח: א ויוסף אתחת למצרים וזבנה פוטיפר רבא דפרעה רב קטוליא גבר מצראה מידא דערבאי די אחתוהי לתמן: ב והוה מימרא דיי בסעדה דיוסף והוה גבר מצלח והוה בבית רבונה מצראה: ג וחזא רבונה ארי מימרא דיי בסעדה וכל די־הוא עבד יי מצלח בידה: ד ואשכח יוסף רחמין בעינוהי ושמש יתה ומניה על־ביתה וכל־די־אית־לה מסר בידה: ה והוה מעדן דמני יתה בביתה ועל כל־די־אית־לה ובריך יי ית־בית מצראה בדיל יוסף והוה ברכתא דיי בכל־די־אית־לה בביתא ובחקלא: ו ושבק כל־די־לה בידא דיוסף ולא־ידע עמה מדעם אלהן לחמא די־הוא אכל והוה יוסף שפיר־בריוא ויאי בחזוא: ז והוה בתר פתגמיא האלין וזקפת

נתינה לגר

למתקף הוא ת' של „פרצת עליך", וכפירש"י, ולא כהנחת בעל הטעמים והרמב"ע שהפסיקו „עליך פרץ" ר"ל סימן שתהיה נבור לעולם ע"ש.

בעל הטורים

(א) הורד • ב' במס' • הכא והידך (ישעיה י"ד) הורד שאול • לומר בשקול הגליות כנגד גיהנם: הורדהו • ב' במסרה • הכא והידך הורדהו אלי גבי בנימין בשביל שגרם יהודה ליוסף שהורידוהו שמה למצרים הוצרך גם הוא להוריד בנימין שמה: (ד) וכל יש לו נתן בידו • ס"ת לשונו מלמד שהא גבריאל ולמד לו ע' לשון ולכך הצליח בידו: (ו) כי אם הלחם אשר הוא אוכל •

רמב"ן

והוא כלוא בתוכו כלומר מה פרצת עליך פרץ גדול בגדר ויצאת ממנו • ור"א אמר מה פרצת כאדם הפורץ גדר ויצא ממנו והנה יש עליך משפט זה הפרץ ואין בזה טעם • ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה יזכיר סוד בשם אלה הילודים אמרו איקרי זרח על שם החמה שהיא זורחת תמיד • ופרץ על שם הלבנה הנפרצת לעתים ונבנית לעתים והרי פרץ הוא הבכור וחמה גדולה מן הלבנה לא קשיא דהא כתיב ויתן יד וכתיב ואחרי כן יצא אחיו והנה לדעתם היה שם הלבנה לפרץ מפני מלכות בית דוד והיו תאומים כי הלבנה מתאמת בחמה והנה פרץ תאום לזרח הנותן יד והוא בכור בכח עליון כמו שאמר גם אני בכור אתנהו וזהו מאמרם בקדוש החודש דוד מלך ישראל חי וקים והמשכיל יבין: (ג) כי ה' אתו • שם שמים שגור בפיו לשון רש"י ואינו נראה אבל וירא אדוניו כי ה' עמו כי יצליחו מעשיו בכל עת יותר מכל אדם יודע כי מאת אלהים היא לו • וכן ראה ראינו כי היה ה' עמך: (ד) וימצא חן בעיניו • ושמו משרת לעצמו ופקיד על ביתו: וכל יש לו נתן בידו • להיות פקיד ונגיד על כל אשר לו בבית ובשדה ולרבותינו בו מדרש אמרו מלחם ונכנס מלחש ויצא אמר לו מזוג רותחין והא רותחין מזוג פושרין והא פושרין מה יוסף תנן בעפריים תרשין במצרים עד היכן עד שראה שכינה שעומדת על גביו הה"ד וירא אדוניו כי ה' אתו והענין כי בעבור היות אדניו מצרי לא ידע את ה' אמר כי בראותו הצלחתו הגדולה היה חושש כי לרך כשפים הוא כאשר בבני ארצו עד שראה שהיה מאת עליון במראה שנראית לו בחלום או בהקיץ בעמוד ענן וכיוצא בו לכבוד הצדיק: (ו) כי אם הלחם אשר הוא אוכל • לשון נקיה בדברי רבותינו ור"א אמר כי כל אשר לו היה ביד יוסף חוץ מן הלחם אשר הוא אוכל שלא היה אפילו נוגע בו בעבור היותו עברי כי כן היה משפט המצרים את העברים שלא יגעו במאכלם כי תועבה היא למצרים ואפשר שהוא כן • או יהיה פי' הכתוב כי לא ידע אדוניו את יוסף מאומה שיקח מכל אשר לו רק את הלחם לבדו אשר יאכל יוסף לא לשאר הנאות כאשר יעשו הבחורים ולא לאסוף לו עושר ונכסים כענין שנאמר ולא מצאתי בו מאומה מיום נפלו עד היום הזה • ולא ידע אתו מה בבית ענין אחר שלא ישגיח לדעת מה אתו בבית כי לא ידע אתו מאומה לשון שולל ומה בבית יקים: ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה • הזכיר זה בכאן לומר כי בעבור יפיו נשאה אשת אדוניו אליו את עיניה ורש"י כתב כי בעבור שראה עצמו מושל התחיל אוכל ושותה

ספורנו

הכא כדותם שדמה את אחיו לחוץ והושג אחור זה עם ידו: (א) ויוסף הורד • בזמן אחד בעצמו ירד יהודה מאת אחיו וקרא לו כל מה שכתב למעלה ובאותו הזמן בעצמו יוסף הורד: מיד הישמעאלים • שהיו בעלי הגמלים הנושאים והם בעצמם היו הרסורים: (ב) ויהי ה' את יוסף • להצילו מהמתקוממים עליו: ויהי איש מצליח • משיג כל תכלית מכוון ממנו: ויהי בבית אדוניו המצרי • עומד לשרת בחדר אדניו ולשון היה כמו עמד כמו והיה שם ויהיו שם כאשר צוני ה': (ד) וישרת אותו • בדברים הצריכים לגופו: (ו) ויעזב כל אשר לו • בלי שיצטרך לכוין החשבון: ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה • אחר שהפקיד אותו באופן זה על ספק שהיה מתחלה שהיה עובד בעבודה קשה כאמרו הסירותי מסבל שכמו כו': (ז) ותשא

אשת

ותשא אשת־אדניו את־עיניה אל־יוסף ותאמר שכבה
עמי: ח וימאן ׀ ויאמר אל־אשת אדניו הן אדני לא־ידע
אתי מה־בבית וכל אשר־יש־לו נתן בידי: ט איננו גדול
בבית הזה ממני ולא־חשך ממני מאומה כי אם־אותך
באשר את־אשתו ואיך אעשה הרעה הגדלה הזאת
וחטאתי לאלהים: י ויהי כדברה אל־יוסף יום ׀ יום ולא־
שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה: יא ויהי כהיום הזה
ויבא הביתה לעשות מלאכתו ואין איש מאנשי הבית
שם בבית: יב ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי ויעזב
בגדו בידה וינס ויצא החוצה: יג ויהי כראותה כי־עזב
בגדו בידה וינס החוצה: יד ותקרא לאנשי ביתה ותאמר
להם לאמר ראו הביא לנו איש עברי לצחק בנו בא אלי
לשכב עמי ואקרא בקול גדול: טו ויהי כשמעו כי־
הרימתי קולי ואקרא ויעזב בגדו אצלי וינס ויצא החוצה:
טז ותנח בגדו אצלה עד־בוא אדניו אל־ביתו: יז ותדבר
אליו כדברים האלה לאמר בא־אלי העבד העברי אשר

ת"א ותשא אשת · נזיר כ"ג הוריות י': איננו גדול · עקידה שער ג"ג: ואיך א.שה · ערכין ט"ו: וחטאתי לאלהים · סנהדרין ק"ט: ולא שמע אליה לשכב אצלה · יומא ל"ה סוטה ג' כתו"ב ס': ויבא הביתה · שבת מ"ט סוטה ל"ו: ותתפשהו · סוטה שם:

רש"י

(ז) ותשא אשת אדניו וגו' · כל מקום שנאמר אחר סמוך: (ט) וחטאתי לאלהים · בני נח נצטוו על העריות: לשכב אצלה · אפילו בלא תשמיש: להיות עמה · לעוה"ב: (יא) ויהי כהיום הזה · כלומר ויהי כאשר הגיע יום מיוחד יום צחוק יום איד שלהם שהלכו כולם לבית עבודת גלולים אמרה אין לי יום הגון ליזקק אל יוסף כהיום הזה אמרה להם חולה אני ואיני יכולה לילך: לעשות מלאכתו · רב ושמואל חד אמר מלאכתו ממש וחד אמר לעשות צרכיו עמה אלא שנראית לו דמות דיוקנו של אביו וכו' כדאיתא במסכת סוטה: (יד) ראו הביא לנו · ה"ז לשון קצרה הביא לנו ולא פירש מי הביאו ועל בעלה אומרת כן: עברי · מעבר הנהר מבני עבר: (טז) אדניו · של יוסף: (יז) בא אלי · לצחק

רמב"ן

(ח) ויאמר אל אשת אדוניו · ספר הכתוב כי מאן לעשות כרצונה אע"פ שהיא גברתו אשת אדוניו והוא ירא ממנה כי היה ירא את השם יותר וזה טעם אל אשת אדוניו: (ט) וחטאתי לאלהים · בני נח נצטוו על העריות לשון רש"י ונכון הוא רק בעבור הזכרון דעת הנשים הקדים אליה כי הדבר בגידה באדוניו אשר בוטח בו ואחרי כן אמר כי יש בענין עוד חטא לאלהים: ויתכן לפרש וחטאתי לאלהים ומכלכל בשערו וכו':

רשב"ם

בשעת אכילה: (ט) ולא חשך ממני · מלהיות שליט על הכל כי אם אותך: (י) להיות עמה · נזהר היה אפי' להתיחד עמה עד שאירע מעשה שנשאר יחידי בעל כרחו לעשות מלאכת צורכי הבית כדרכו ואירע באותו יום שלא נותר איש בבית · ומדרש אגדה שהלכו לראות נילוס נהר מצרים שעלה על כל גדותיו: (יד) ואקרא בקול גדול · לפי שאתם רחוקים ממני שאילו לא הרימותי קולי היה שוכב עמי בעל כרחי:

ויפקוד

אתת רבוניה ית עינהא ליוסף ואמרת שכוב עמי: ח וסריב ואמר לות אתת רבוניה הא רבוני לא ידע עמי מה דבביתא וכל דאית ליה מסר בידי: ט לית רב בביתא הדין מני ולא מנע מני מדעם אלהן יתיך בדיל דאת אתתיה ואכדין אעביד בישתא רבתא הדא ואחוב קדם ייי: י והוה כד מלילת עם יוסף יום יום ולא קביל מנה למשכב לותה למהוי עמה: יא והוה ביומא הדין ועל לביתא למבדק בכתבי חשבנה ולית אנש מאנשי ביתא תמן בביתא: יב ואחדתה בלבושה למימר שכוב עמי ושבקה ללבושה בידה וערק ונפק לשוקא: יג והוה כד חזת ארי שבקה ללבושה בידה וערק לשוקא: יד וקרת לאנשי ביתה ואמרת להון למימר חזו איתי לנא גברא עבראה לחיכא בנא על לותי למשכב עמי וקרית בקלא רבא: טו והוה כד שמע ארי ארימית קלי וקרית ושבקה ללבושה לותי וערק ונפק לשוקא: טז ואחתתה ללבושה לותה עד על רבונה לביתה: יז ומלילת עמה כפתגמיא האלין למימר על לותי עבדא עבראה דאיתיתא לנא לחיכא

נתינה לגר

לט (יא) כהיום הזה, ביומא הדין. אפשר שצ״ל ,כיומא״ בכ״ף · לעשות מלאכתו, למבדק בכתבי חשבניה · הוא כדעת רז״ל (סוטה ל״ו ע״ב) ,ה״א מלאכתו ממש״ ומשום שהיה יום אידם (כמ״ש יום חגם היה) שבטלו ממלאכתם עבדו דברים קלים, ועי׳ במהרש״א בח״א מ״ש על רש״י, ונאמת כוונת רש״י כמ״ש ת״א פה. או אפשר מאחר שהעיד הכתוב ,ויפקידהו על ביתו וגו׳״ וכאשר אמר הוא בעצמו ,איננו גדול בבית הזה ממני״ הנה היתה מלאכתו תמיד רק דברים קלים כאלה. או שכוונתו על יוסף שחשב עם קונהו. (טו) ויצא החוצה, ונפק לשוקא. לא ת׳ ,לברא׳ כמו שת׳ ,למה תעמד בחוץ״ (לעיל כ״ד ל״א), מפני שגם הוא היפך הבית, ופה ת׳ להגדיל זכות יוסף שגם לשוק כדי

בעל הטורים

בגימ׳ היא אצתו (ע״כ): (י) להיות עמה · בגימ׳ להוך גיהנם (עם התיבות): (יב) בבגדו · ב׳ במס׳ · (וע״ש) בס׳ מבספים: (טו) כהרימותי · ב׳ במסורה בפ׳ לך לך (וע״ש):

אבן עזרא

תאל · כאמו: לשכב אצלה. לפי׳ לשכב במקום קרוב ממנה או להיות עמה לדבר שיחות: (יא) ויהי כהיום הזה · מתבוע אחד מהיום שהחלה לדבר לו שכבה עמי או מחדש אחד או אחר שנים התמימה וזה הנכון בעיני: לעשות מלאכתו · מלאכת הבית או החשבון כי פקיד היה על הכל · והדש ואין איש דבר יחיד: (יד) הביא לנו · בעלי:

רמב״ן

בבגידה הזאת כי רעה גדולה היא שיהיה בה לי חטא לפני האלהים כי עיניו בנאמני ארץ ולא לפניו בוגד ילך ודברו אמת רק לא הזכיר אסור הערוה כי דבר עמה כדרך הנשים: וטעם לשכב אצלה · כדברי רבי אברהם אפילו שישכב אצלה בסמוך היא בבגדה והוא בבגדו או להיות עמה לדבר שיחות כי לא מצאתו אצלה על המשגל רק עמה או אותה · שכבה עמי · אם שכוב ישכב איש אותה · והנשים המשכבה: (יב) ויעזוב בגדו בידה · לכבוד גברתו לא רצה להוציאו מידה בכחו הגדול ממנה והכיר אותו מעליו כי היה בגד שיתעטף בו כמעיל וצניף והיא בראותה כי הניח בגדו בידה פחדה פן יגלה עליה לבני הבית או לאדוניו והקדימתו אליהם לאמר כי הפשיט בגדו לשכב עמה ובראותו כי הרימותי קולי נבהל לברוח וזה טעם ויהי כראותה כי עזב בגדו ולכן לא תגיד היא ויעזב בגדו בידי רק אמרה לאנשי ביתה ולבעלה ויעזב בגדו אצלי: (יד) וטעם ראו הביא לנו איש עברי · כי העברים שנואי המצרים המה ולא יוכלו לאכל אתם לחם כי תועבה היא להם ולא יקנו מהם רק לכורמים וליוגבים ולא יבאו בביתם ולכן אמרה הנה עשה עמנו רעה להביא בביתנו עברי ועשהו פקיד ונגיד וראוי לו שיצחק בנו כענין שנאמר מפנק מנוער עבדו וגו׳ · וזה טעם אשר הבאת לנו כי הבאתו בביתם היתה קשה בעיניהם והמרה הביא לנו על בעלה ולא הזכירהו לכבודו או בדרך מוסר לנשים או בעבור שהמביא ידוע

ספורנו

אשת אדניו · בשביל יופיו שאמר למעלה: (ט) כי אם אותך באשר את אשתו · כענין האבות כנגד חטא אובך [illegible] ברעה הגדולה הזאת · לשלם רעה תחת טובה: להיות עמה. ביחוד: (יא) כהיום הזה · שנהגה עיניה והתאוה לו ויבא הביתה נכנס לחדר שלא ידע שהיתה היא שם: שם בבית · בתוך החדר: (יב) וינס · מן החדר פן יגבר עליו יצר הרע: ויצא החוצה · בהיותו חוץ מן החדר יצא לאטו בלתי תנועת ניסה שלא ישאלוהו מה לך כי תנוס ומי רודפך אבל היא בראותה שיצא מן החדר בתנועת ניסה יראה שמא עשה כך חוץ לחדר ושאלוהו והגיד · לפיכך: (יד) ותקרא לאנשי ביתה · לזכות את עצמה אמנם כאשר ראתה שחוץ לחדר לא רץ וזה ראו גם אנשי ביתה אמרה להם וינס ויצא החוצה כמו שהיה באמת אבל לבעלה שלא ראה הדבר אמרה וינס החוצה להורות שעשה תנועת הניסה גם בחוץ להמלט מאנשי ביתה וזה לאמת ענין

הבאת לנו לצחק בי: יח ויהי כהרימי קולי ואקרא ויעזב בגדו אצלי וינס החוצה: יט ויהי כשמע אדניו את־דברי אשתו אשר דברה אליו לאמר כדברים האלה עשה לי עבדך ויחר אפו: כ ויקח אדני יוסף אתו ויתנהו אל־בית הסהר מקום אשר־אסורי אסירי קרי המלך אסורים ויהי־שם בבית הסהר: כא ויהי יהוה את־יוסף ויט אליו חסד ויתן חנו בעיני שר בית־הסהר: כב ויתן שר בית־הסהר ביד־יוסף את כל־האסירם אשר בבית הסהר ואת כל־אשר עשים שם הוא היה עשה: כג אין ׀ שר בית־הסהר ראה את־כל־מאומה בידו באשר יהוה אתו ואשר־הוא עשה יהוה מצליח: פ שביעי מ א ויהי אחר הדברים האלה חטאו משקה מלך־מצרים והאפה לאדניהם למלך מצרים: ב ויקצף פרעה על שני סריסיו על שר המשקים ועל שר האופים: ג ויתן אתם במשמר בית שר הטבחים אל־בית הסהר מקום אשר יוסף אסור שם: ד ויפקד שר

רש"י

בי העבד העברי אשר הבאת לנו: (יט) ויהי כשמוע אדוניו וגו'. בשעת תשמיש אמרה לו כן וזהו שאמרה כדברים האלה עשה לי עבדך עניני תשמיש כאלה: (כא) ויט אליו חסד. שהיה מקובל לכל רואיו. ל' כלה נאה וחסודה שבמשנה: (כב) הוא היה עשה. כתרגומו במימריה הוה מתעביד: (כג) באשר ה' אתו. בשביל שה' אתו: (א) אחר הדברים האלה. לפי שהרגילה אותה ארורה את הצדיק בפי כולם לדבר בו לגנותו הביא להם הקדוש ברוך הוא סורחנם של אלו שיפנו אליהם ולא אליו ועוד שתבוא הרווחה לצדיק על ידיהם: חטאו. זה נמצא זבוב בפיילי פוטירין שלו וזה נמצא צרור בגלוסקין שלו: והאופה. את הפת המלך

רמב"ן

וכן בספר איוב במקומות רבים ידבר על השם כנכבד בפתם בעבור דעתם שעליו ידברו וכן יאמר אל אבנר מדוע באת אל פילגש אבי לא יזכיר האומר ולא דבר בו כלל בעבור היותו ידוע שהוא איש בשת: (יט) ויהי כשמוע אדוניו. בשעת תשמיש אמרה לו כדברים האלה עשה לי עבדך עניני תשמיש כאלה רש"י. וכן אמרו בב"ר ר' אבהו אמר בשעת תשמיש ואני תמה כי אדוני יוסף סריס היה ואשתו בנעוריו נשאה וגם דרשו סריס פרעה מלמד שלא לקחו אלא לתשמיש וסרסו הקב"ה בגופו ועוד כי איך תפנוס את עצמה ותאחם בעיני בעלה לאמר לו כי זנתה באונס או ברצון וראוי היה שיהרגנה כי למה לא צעקה מתחלה ויברח כאשר

אבן עזרא

(יט) ויחר אפו. ואע"פ כן לא הרגו כי נכפק היה הדבר אצלו: (כא) בית הסהר. לא נדע אם הוא לשון קדש או לשון מצרים בעבור שהיה אחריו ואמר מה הוא. כמו המתפרשים שהוא לשון סהר ופירש שהם בני הרמכים: (כב) ואת כל אשר עושים. יש אומרים כי היה מתעסק באומנות שיחיה ממנו כאשר היו עושים האסירים והקרוב אלי כפירושו כל אשר היו צריכים האלו היה הוא המשים כי פקיד היה עליהם והפסוק הבא אחריו לעד: (א) חטאו. חטא מוסר המלוכה. בעבור שלא ישפנה הט"ן סריסיו הוא לאות כי היה הרי"ש ראוי לסגש וקמץ הטמ"ך בקמ"ץ גדול לתמורן הדגש: (ג) במשמר בית שר הטבחים. מקום שישו שם נשמרים בעבור שלא יברחו: (ד) ויפקד שר הטבחים. והנה כאשר

רשב"ם

(ד) ויפקד שר הטבחים. מינהו על כל צרכי האסורים שם: ויהיו ימים. שנה שלימה כדכתיב ימים תהיה גאולתו וכן

בִּי: יח וַהֲוָה כַּד אֲרֵימִית קָלִי וּקְרֵית וְשַׁבְקֵהּ לִלְבוּשֵׁהּ לְוָתִי וַעֲרַק לְשׁוּקָא: יט וַהֲוָה כַּד שְׁמַע רִבּוֹנֵהּ יָת פִּתְגָּמֵי אִתְּתֵהּ דִּי מַלֵּילַת עִמֵּהּ לְמֵימַר כְּפִתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין עֲבַד לִי עַבְדָּךְ וּתְקֵיף רֻגְזֵהּ: כ וּנְסֵיב רִבּוֹנֵהּ דְּיוֹסֵף יָתֵהּ וּמַנְיֵהּ לְבֵית אֲסִירֵי אֲתַר דִּי אֲסִירֵי מַלְכָּא אֲסִירִין וַהֲוָה תַמָּן בְּבֵית אֲסִירֵי: כא וַהֲוָה מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדֵּהּ דְּיוֹסֵף וּנְגַד לֵהּ חִסְדָּא וִיהָבֵהּ לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי רַב בֵּית אֲסִירֵי: כב וּמַנֵּי רַב בֵּית אֲסִירֵי בִּידָא דְיוֹסֵף יָת כָּל אֲסִירַיָּא דִּי בְּבֵית אֲסִירֵי וְיָת כָּל דִּי עָבְדִין תַּמָּן בְּמֵימְרֵהּ הֲוָה מִתְעֲבֵד: כג לֵית רַב בֵּית אֲסִירֵי חָזֵי יָת כָּל סָרְחָן בִּידֵהּ בְּדִי מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדֵּהּ וְדִי הוּא עָבֵד יְיָ מַצְלַח: א וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין סְרַחוּ שָׁקְיָא מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְנַחְתּוֹמֵי לְרִבּוֹנֵיהוֹן לְמַלְכָּא דְמִצְרָיִם: ב וּרְגֵיז פַּרְעֹה עַל תְּרֵין רַבְרְבָנוֹהִי עַל רַב שָׁקֵי וְעַל רַב נַחְתּוֹמֵי: ג וִיהַב יָתְהוֹן בְּמַטְּרָא בֵּית רַב קָטוֹלַיָּא לְבֵית

נתינה לגר

לסגנל ממנס. (כ) ויתנהו אל בית הסהר, בנוסחאות המדויקות ומניה לבית אסירי • וכן לקמן (פסוק כ"ב) "ויתן" נ"כ בנוסחאות מדויקות ומני וזה ראיה לדברי המדרש "יודע אנא דלית הוא מניך סנקי אתה אלא כדי להוציא מלבן של בריות", ולכן מגה אותו לראש. (כב) ואת כל אשר עשים שם הוא היה עשה, וית כל די עבדין תמן על מימרה הוה מתעבד • עי' רמב"ן (שמות ל"ב ל"ה) שכתב פ"ה "על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן", כי אין דרך אונקלוס ליתן מעשה אחד לשנים. (כג) מאומה, סרחן. הוא כמו "מאום" (דניאל א' ד') ועיין ברמב"ן, שכתב "בבית הסהר סידוע לשרי המלוכה,

בעל הטורים

(כ) אשר אסורי המלך אסורים • אסורי כתיב ואסירי קרי מלמד שעשר שנים היה אסור על שהוציא דבה על י' אחיו ועוד ב' שנים על שאמר לשר המשקים כי אם זכרתני: אסורים • ג' במסרה • שנים גבי יוסף ואחד ה' מתיר אסורים ת"ה חז"ל שאמרה לו אשתו של פוטיפר אני תוכבך בבית האסורים א"ל ה' מתיר אסורים: (כג) ואשר הוא עושה ה' מצליח • ולא כתיב בידו כמו למעלה לפי שכאן היה בבית האסורים ולא הי"ל עסק בידו כמו למעלה שהיה בבית אדוניו ומתעסק בשל אדוניו: (א) לאדניהם • ב' במס' • הכא ואידך (עמוס ד') האומרות לאדוניהם הביאה ונשתה • מה להלן

רמב"ן

עשתה בסוף והנה לאנשי ביתה אמרה בא אלי לשכב עמי לא משכב אלא שבא לעשות כן ולעקתי וברח וכ"ש שהסתיר הדבר מבעלה ואם תאמר כדי שיתר אפו ויסרגהו ודי חיוב מיתה לעבד שיבוא לאנוס אשת אשר אדוניו ואפשר שרצו לפרש הדברים האלה בעיני השמים בגלוי ערוה ומשמוש ידים לא תשמיש ממש והיה אדוניו סרים בגופו שבא אליו אולי שלא יתאוה כענין השחוף ועל דרך הפשט אין צורך כי אין הכף לדמיון בדבר אחר ופתרונו הדברים האלה וכמוהו ותגד לבית אמה כדבריה האלה וכן ובדברו עמי כדברים האלה נתתי פני ארצה וכן רבים או יאמר כי בשמוע אדוניו את דברי אשתו שאמרה לו עשה לי עבדך כדברים האלה שהגדתי מיד לאנשי הבית חרה אפו • ויתכן שמשוש הכף בזה להפלגה וכן למה ידבר אדוני כדברים האלה ותקראנה אותי כאלה והנה מאהבת אדוניו את יוסף לא הרגו או שהיה גם מאת השם או שנסתפק בדבריה מדעתו לדקת יוסף וכן אמר בב"ר א"ל ידע אנא דלית הוא מינך אלא שלא לערב פסולת בבני: (כ) ויתנהו אל בית הסוהר מקום אשר אסירי המלך אסורים שם • אמר ר"א כי הכתוב יפרש שבית הסוהר הוא מקום אשר אסירי המלך אסורים שם ולכך אמר כי הוא שם מצרי כי דרך הכתוב לפרש לשון נכריה כמו הפיל פור הוא הגורל ולא אמר כלום • אבל ויתנהו אל בית הסוהר הידוע למלך שהוא מקום אשר יאסרו שם אסירי המלך לומר כי היה זה סבה שיכנסו עמו המשקה והאופה • ויתכן כי טעם אסירי המלך עבדיו ומשרתיו החוטאים לו במשפט המלוכה כי שאר האסורים לעם ביד השופטים והשוטרים בבית סוהר אחר יתנו • וספר הכתוב ששמו שם יוסף מאהבת אדניו אותו והכל סבה מאת ה' • ובעלי הלשון יפרשו סהר כיפה עגולה מלשון אגן הסהר ולפי דעתי שהוא הבור בית בנוי תחת הקרקע ולו פתח קטן מלמעלה יכניסו בו האסורים וממנו להם אורה והוא מלשון סיהרא בארמית כאשר אמר צוהר תעשה לתבה מלשון צהרים ושנו בהם זה לרוב אורו וזה למיעוט: (ב) על שני סריסיו • היו אלה השרים שניהם סריסים כי היו שרי המשקים והאופים גם בבית הנשים אשר למלך והמלכים יסרסו אותם ודעת אונקלוס כי סריסים שרים וגדולים אמר בפוטיפר רבא דפרעה ועל תרין

ספ'רנו

השקר שלה: לצחק בנו • בעניני צחוק שמתוכה נכר שבא אלי לשכב עמי: (יט) ויחר אפו • על שהתרעמה מפני שהביא לה איש עברי לצחק בה כי אמנם לא חרה אפו על יוסף מזה שהאמין יותר לדברי יוסף אבל נתנו בבית הסהר לראות שהאמין לה לכבודה ונשתמש ביוסף בבית הסהר כאמרו ויפקוד שר הטבחים את יוסף אתם: (א) חטאו משקה מלך מצרים והאופה •

הַטַּבָּחִים אֶת־יוֹסֵף אִתָּם וַיְשָׁרֶת אֹתָם וַיִּהְיוּ יָמִים בְּמִשְׁמָר׃ ה וַיַּחַלְמוּ חֲלוֹם שְׁנֵיהֶם אִישׁ חֲלֹמוֹ בְּלַיְלָה אֶחָד אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלֹמוֹ הַמַּשְׁקֶה וְהָאֹפֶה אֲשֶׁר לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם אֲשֶׁר אֲסוּרִים בְּבֵית הַסֹּהַר׃ ו וַיָּבֹא אֲלֵיהֶם יוֹסֵף בַּבֹּקֶר וַיַּרְא אֹתָם וְהִנָּם זֹעֲפִים׃ ז וַיִּשְׁאַל אֶת־סְרִיסֵי פַרְעֹה אֲשֶׁר אִתּוֹ בְמִשְׁמַר בֵּית אֲדֹנָיו לֵאמֹר מַדּוּעַ פְּנֵיכֶם רָעִים הַיּוֹם׃ ח וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו חֲלוֹם חָלַמְנוּ וּפֹתֵר אֵין אֹתוֹ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף הֲלוֹא לֵאלֹהִים פִּתְרֹנִים סַפְּרוּ־נָא לִי׃ ט וַיְסַפֵּר שַׂר־הַמַּשְׁקִים אֶת־חֲלֹמוֹ לְיוֹסֵף וַיֹּאמֶר לוֹ בַּחֲלוֹמִי וְהִנֵּה־גֶפֶן לְפָנָי׃ י וּבַגֶּפֶן שְׁלֹשָׁה שָׂרִיגִם וְהִוא כְפֹרַחַת עָלְתָה נִצָּהּ הִבְשִׁילוּ אַשְׁכְּלֹתֶיהָ עֲנָבִים׃ יא וְכוֹס פַּרְעֹה בְּיָדִי וָאֶקַּח אֶת־הָעֲנָבִים וָאֶשְׂחַט אֹתָם אֶל־כּוֹס פַּרְעֹה וָאֶתֵּן אֶת־

ת"א ובגפנא תלתא שריגין · חולין נ"ב · ס' כזוכר פרשה ויחי · ופרשת דברים : והוא כפרחת · חולין שם : וכוס פרעה בידי ואקח · סוטה ע' חולין נ"ב :

רש"י

ואין לשון אפייה אלא בפת בלע"ז פישטו"ר 1) : (ד) ויפקד שר הטבחים את יוסף · להיות אתם : ויהיו ימים במשמר · שנים עשר חודש : (ה) ויחלמו חלום שניהם · ויחלמו שניהם חלום זה פשוטו ומדרשו כל אחד חלם חלום שניהם שחלם את חלומו ופתרון חבירו וזהו שנאמר וירא שר האופים כי טוב פתר : איש כפתרון חלמו · כל אחד חלם חלום הדומה לפתרון העתיד לבוא עליהם : (ו) זועפים · עצבים כמו סר וזעף · זעף ה' אשא : (י) שריגים · זמורות ארוכות שקורין וידיי"ץ 2) : והוא כפרחת · דומה לפורחת והיא כפורחת נדמה לי בחלומי כאילו היא פורחת ואחר הפרח עלהה נצה נעשו כמדר אשפני"ר בלע"ז 3) ואחר כך הבשילו והיא כל אפרחת אפיקת לבלבין ע"כ הרנוס של פורחת · נץ גדול מפרח כדכתיב ובוסר גומל יהיה נצה וכתיב ויוצא פרח והדר ויצץ ציץ : (יא) ואשחט · כתרגומו

רמב"ן

רברבנוהי וכן ת"י והיו סריסים בהיכל מלך בבל : (ה) איש כפתרון חלומו · לשון פתרון חלומות הוא המקרה אשר יקרנו לעתיד ויקרא המודיע אותו העתיד פותר ועל דעת רבים כי פתרון הוא פירש וטעם איש כפתרון חלומו כל אחד ואחד חלם חלום הדומה לפתרון העתיד לבא אליו זה לשון רש"י ומה טעם שיאמר שר המשקים לפרעה חלמנו חלום הדומה לפתרון שימעט בזה חכמת הפותר ואולי לא יהיה כן חלום פרעה ולא ידענו יוסף ור"א אמר שראה כל אחד בחלומו מה שהיה פתרון חלומו כל מה שאירע לו בעתיד לומר שהיה חלום אמת לא בא ברוב ענין שלא יתקיים רק המקצת והוא הנכון : (ז) וישאל את סריסי פרעה אשר אתו במשמר בית אדוניו · היה ראוי שיאמר הכתוב וישאל אותם לאמר אבל האריך כי רצה לספר בשבח יוסף שהיה עבד ושאל לשני שרים גדולים והם בבית אדוניו אשר שנא אותו והיה כל אחד יכול לצוות לשאת את ראשו מעליו ולא פחד מהם מלשאול אותם ולאמר להם דעתו בפתרון כי בטח בחכמתו שאלו נמלט שר אופים היה תולה אותו וטעם ופותר אין אותו אין מודיע בעתיד ממנו · ויתכן שאלו לקראתו החרטומים בבקר או שהיו אנשים עמהם בבית הסוהר ואין פותר אותו או באמרו ואין בעולם פותר אותו כפי דעתו כי נעלם הוא מאד : הלא לאלהים פתרונים · פי' ר"א

רשב"ם

וכן ימים או עשור : (ה) איש חלומו · חלום הראוי לפתרון הנראה שהוא עיקר ולא חלום של הבלים : (ח) ופותר אין אותו · כמו ואין פותר אותו · וכן ביחזקאל ועושים אינם אותם : (י) כפורחת עלהה נצה · שכן המנהג ויציץ ציץ ויגמול שקדים : (יא) ואשחט · כתרגומו : (יג) ישא פרעה את ראשך · כמו שא את ראש כל עדת וגו' ימנה

1) pistor קנעטער . נ"ל אולם טעמה 2) Vitis רעבען כלשון רומי וספרד 3) épanouir אויסבליסן הייגער כלומר

אבהי אתר די יוסף אסיר תמן: ד ומני רב קטוליא ית יוסף עמהון ושמש יתהון והוו יומין במטרא: ה וחלמו חלמא תרויהון גבר חלמיה בליליא חד גבר כפושרן חלמיה שקיא ונחתומי די למלכא דמצרים די אסירין בבית אסירי: ו ואתא לותהון יוסף בצפרא וחזא יתהון והא אנון נסיסין: ז ושאל ית רברבי פרעה די עמיה במטרא בית רבונה למימר מאדין אפיכון בישין יומא דין: ח ואמרו ליה חלמא חלמנא ופשר לית ליה ואמר להון יוסף הלא מן קדם יי פושרן חלמיא אשתעו כען לי: ט ואשתעי רב שקי ית חלמיה ליוסף ואמר ליה בחלמי והא גופנא קדמי: י ובגופנא תלתא שבשין והיא כד אפרחת אפקת לבלבין [ואניצת נץ בכ"י איגון] בשילו אתכלתהא הוו ענבין: יא וכסא דפרעה בידי ונסיבית ית ענביא

נתינה לגר

מ (ה) כפתרון חלמו, כפושרן חלמה · הוא כמ"ש רש"י חלום הדומה לפתרון, ועי' ברא"ב"ע. (י) עלתה נצה, אפקת לבלבין ואנצת נץ · מהרמב"ן משמע שכוונתו „עלתה מל' עלה תאנה" ונצה הוא פעל בפ"ע. ולענ"ד יש גם בזה ערבוב ב' פירושים, או „אפקת לבלבין" או „אנילת נץ", ובטעות הסופרים שחשבו שהוא פי' אחד הוסיפו ו' „ואנצת" ומלת „רואה" ר"ל מבין במעשיו.

בעל הטורים

פ' עסקי שתיה אף כאן על עסקי שתיה כמו שדרז"ל שנמצא זבוב בכוס שלו: (ו) זועפים · ב' במסרה · הכא · ואידך (דניאל א') למה יראה את פניכם זועפים מה כהם על עסקי אכילה בשביל שלא רצו לאכול היו פניהם זועפים אף הכא זעפו פניהם על עסקי אכילה זה נמצא זבוב וכו': (ח) ספרו · ג' · הכא ואידך ספרו בגוים את כבודו חד בתהלים וחד בד"ה שע"י הסיפור שסיפרו ספרו בגוים כבוד יוסף ששבחוהו לפני פרעה: (י) שריגם · כתיב חסר בגימ' (ע"ב) אבות העולם דאיכא מ"ד אלו שלשה אבות:

אבן עזרא

ויתן אתם במשמר · אלה הסריסים בבית שר הטבחים פקד את יוסף · והטעם זכר דבריו והביאו אל ביתו ושמו בבור והוא המשמר וזאת דעת המדקדק הגדול · ולפי דעתי שבית הסהר היה בבית שר הטבחים ושם היה יוסף · והנה מקום אשר יוסף אסור שם · וזוה שר הטבחים לשרת אותם · כי מעלה גדולה היתה להם בבית פרעה כי שרים היו: (ה) ויחלמו · הטעם איש כפתרון חלומו כי ראה כל אחד בחלומו מהו פתרון חלומו לעתיד ומה שאירע לו: (ו) זועפים · מתרעשים כטעם ויעמד הים מזעפו: ויבא אליהם · יתכן שבלילה היה בן בבור: (ח) וטעם הלא לאלהים פתרונים · כי פתרון החלומות לשם הוא. כי הוא יודע העתיד והראה בחלום מה שיהיה למי שירצה · ואם אני אפתר אותו לטוב או לרע לא יועיל ולא יזיק · ואחר שהדבר כן · ולשם פתרון כל החלומות · אל תחושו שתספרו חלומותיכם לי · וכל החלומות הולכים אחר הפה דברי יחיד הם: (י) עלתה נצה · כמו הנצו הרמונים: הבשילו אשכלותיה · כפן הבוסר ובמוכו כי בשל קציר ואם הם שני בניינים: (יא) ואשחט אותה

רמב"ן

כי יאמר כי המקרים העתידים לבא בחלומות לאלהים הם כי הוא לבדו המחליש והמודיע העתיד והוא העושה שלום ובורא רע ואין בדבורי לכם תועלת או הפסד וזה אמר שלא יעציבהו אם תבא להם רעה או כדי שיספרו אותם אליו ולא יבזוהו ואם כן אין למלת הלא בזה טעם ואולי יהיה פירושו כמו הנה יאמר הנה לאלהים לבדו הפתרונים ולא לאדם הפותר · והנכון בעיני כי אמר הלא לאלהים פתרונים בכל החלומות הנעלמים והסתומים והוא יכול להודיעו פתרון חלומכם ואם הוא נעלם בעיניכם: ספרו נא לי · אולי יישר בעיניו לגלות סודו אלי: (י) והוא כפורחת עלתה נצה · דומה לפורחת והיא כפורחת נדמה לי בחלומי כאלו היא פורחת ואחר הפרח עלתה נצה נעשו סמדר (וא"ת *) [ואח"כ] הבשילו והיא כד אפרחת אפיקת לבלבים · עד כאן תרגום של פורחת · לי רש"י · ואיננו נכון שאם היה מדבר במדמה מפני שהם דברי חלום היה אומר והנה כגפן לפני ובגפן שלשה שריגים והכ"ף הזו איננה בחלום שר האופים ולא בחלום פרעה ולמה ידמה בזה יותר מכל האחרים אבל יאמר בכולם והנה הדמיון שטעמו כאלו אבל פירושו והיא כפורחת עלתה נצה שראה בחלומו הגפן כי מיד שפורחת עלתה נצה והבשילו אשכלותיה ענבים וזה להורות כי ממהר האלהים לעשותו · ובזה הכיר יוסף כי שלשת השריגים שלשת ימים הם ולא חדשים או שנים וחשב בדעתו כי ביום אחד ישא ראש שניהם או בעבור כי בלילה אחד חלמו ואין צריך לדברי ר"א שאמר שהיה יוסף יודע יום הולדת את פרעה וכזאת הכ"ף במקומות רבים ויהי כמשיב ידו כבא אברם וכעת מותה והדברים הנלבות

*) אולי היה לרמב"ן הגירסא כרש"י ואונקלוס תרגם.

ספורנו

עבדי שר המשקים ועבדי שר האופים: (ב) ויקצוף פרעה על שני סריסיו · שלא השגיחו על עבדיהם · המשקה והאופה אשר אחרים · חלפו כמו משקה ואופה לא כמו שרים מצוים לעבדיהם וזה בהיותם אחורים ולכם אלל בקרבם נלה תכירכר בשום שכרה: (ז) סריסי פרעה אשר אתו במשמר בית אדוניו · בשביל שהפקיד אותם אדוניו בידו כאמרו ויפקוד שר הטבחים את יוסף אתם כי נואה זה לא היה ראוי ליוסף לחקור על מחשבותיהם: (ח) הלא לאלהים פתרונים · הנה חכמת הפתרון היא באדם מצד מה שהוא בצלם אלהים ולזה יתכן שתהיה גם כי אנ"פ שאני עתה עבד ובבית האסורים ומשני זה *שבל

שא

הכוס על־כף פרעה: יב ויאמר לו יוסף זה פתרנו שלשת השרגים שלשת ימים הם: יג בעוד ׀ שלשת ימים ישא פרעה את־ראשך והשיבך על־כנך ונתת כוס־פרעה בידו כמשפט הראשון אשר היית משקהו: יד כי אם־זכרתני אתך כאשר ייטב לך ועשית־נא עמדי חסד והזכרתני אל־פרעה והוצאתני מן־הבית הזה: טו כי־גנב גנבתי מארץ העברים וגם־פה לא־עשיתי מאומה כי־שמו אתי בבור: טז וירא שר־האפים כי טוב פתר ויאמר אל־יוסף אף־אני בחלומי והנה שלשה סלי חרי על־ראשי: יז ובסל העליון מכל מאכל פרעה מעשה אפה והעוף אכל אתם מן־הסל מעל ראשי: יח ויען יוסף ויאמר זה פתרנו שלשת הסלים שלשת ימים הם: יט בעוד ׀ שלשת ימים ישא פרעה את־ראשך מעליך ותלה אותך על־עץ ואכל העוף את־בשרך מעליך: מפטיר כ ויהי ׀ ביום השלישי יום הלדת את־פרעה ויעש משתה לכל־עבדיו

ת"א וירא שר האופים כי · ברכות נ"ה :

רש"י

ועלריה והרבה יש בלשון משנה: (יב) שלשת ימים הם· סימן הם לך לג׳ ימים ויש מדרשי אגדה הרבה: (יג) ישא פרעה את ראשך· ל׳ חשבון כשיפקוד שאר עבדיו לשרת לפניו בסעודה ימנה אותך עמהם: כנך· בסיס שלך ומושבך: (יד) כי אם זכרתני אתך· אשר אם זכרתני אתך מאחר שייטב לך כפתרוני: ועשית נא עמדי חסד· אין נא אלא לשון בקשה הרי אתה עושה עמי חסד: (טו) סלי חרי· סלים של נצרים קלופין חורין חורין ובמקומנו יש הרבה ודרך מוכרי פת כסנין שקורין אובליי"ש 1) לתתם באותם סלים: (כ) יום הלדת את פרעה· יום לידתו וקורין לו יום גינוסיא· ולשון הולדת לפי שאין הולד נולד אלא על ידי אחרים שהחיה מילדת את האשה ועל כן החיה נקראת מילדת וכן ומולדותיך ביום הולדת אותך וכן אחרי הכבס את הנגע שכבוסו על ידי אחרים: וישא את ראש וגו׳· מנאם עם שאר עבדיו שהיה מונה המשרתים שישרתו

רמב"ן

וכן רבים ואונקלוס שאמר והיא כד אפרחת אפיקת לבלבין תרגום עלתה שהעלתה לולבי גפנים הוציאה פרח והעלה לולבין גדולים והנצו והבשילו אשכלותיה ענבים כי לא יבוא לו לשון עלתה בנץ כי איננו עולה: (יד) כי אם זכרתני אתך· אם תזכרני כאשר ייטב לך הפעם אתה עמדי חסד ואמת והזכרני אל פרעה ואם יהיה נא לשון בקשה יאמר כי אם זכרתני ועשית בחסדך חסד עמדי תזכרני אל פרעה וטעם אתך שתזכרני לעשות עמי כטוב אשר ייטב לך שאלת מבית הסוהר או יהיה פירוש שתזכרני בלבך כאלו אני עמך והזכירה אל פרעה שיהלל אותו אליו לאמר הנה בבית שר הטבחים עבד יפה לפני מלכים

רשב"ם

אותך פרעה בתוך עבדיו: והשיבך· כדי להשיבך על כנך· וכן כתיב וישא את ראש שר המשקים בתוך עבדיו· אבל והשיבך ה׳ ממצרים פרשו וישב אותך: (יד) כי אם זכרתני אתך· כלומר כל כך אני בטוח שתשא חן בעיני פרעה שאם תזכרני וגו׳ ידעתי כי תוכל להוציאני מן הבית הזה שהרי לא פשעתי כאן כלום כשאר אסירים· וגם לא מן הדין אני עבד כי גנב וגו׳ וגם פה לא עשיתי מאומה וגו׳ ואיני חייב לא עבודה ולא בית האיסור להיות אסור כאן: (טז) כי טוב פתר· נכרין דברי אמת: סלי חורי· מנוקבים כמו חורי עפר ובפים·

ואורגים

1) oublies קוכען

ועצרית יתהון על כסא דפרעה ויהבית ית כסא על ידא דפרעה: יב ואמר ליה יוסף דין
פשרנה תלתא שבשין תלתא יומין אנון: יג בסוף תלתא יומין ידכר פרעה
ית רישך ויתיבנך על שמושך ותתן כסא דפרעה בידיה כהלכתא קדמאה די
הויתא משקי ליה: יד אלהן תדכרנני עמך כד ייטב לך ותעבד כען עמי טיבו
ותדכר עלי קדם פרעה ותפקנני מן בית אסירא הדין: טו ארי מגנב גניבנא
מארעא דעבראי ואף הכא לא עבדית מדעם ארי שויאו יתי בבית אסירי:
טז וחזא רב נחתומי ארי יאות פשר ואמר ליוסף אף אנא בחלמי והא תלתא סלין
דחירו על רישי: יז ובסלא עלאה מכל מיכל פרעה עובד נחתום ועופא אכל
יתהון מן סלא מעלוי רישי: יח ואתיב יוסף ואמר דין פשרנה תלתא סלין תלתא
יומין אנון: יט בסוף תלתא יומין יעדי פרעה ית רישך מנך ויצלוב יתך על
צליבא ויכול עופא ית בשרך מנך: כ והוה ביומא תליתאה יומא בית ולדא

נתינה לגר

(טו) בבור, בבית אסירי. לא ת' בגובא · משום שהיה שם משמר לשרים. (כ) יום הלדת, יום בית ולדא · משמע שסובר כמ"ש הראב"ע שהמלכה היתה הרה, ולכן ת' בפסוק שלפני זה, בעוד שלשת ימים, בסוף תלתא יומין" אך מלת ,בית" קשה, ואפשר שהוא ט"ס וצ"ל ,דאתיליד" וחסר ,יומא" (ובחומשי הא' רוו"ה כתיב ,יומא") גם אפשר שולדא הוא Valida שבל' ערבי הוא ,אם" בכלל ואחר הבולשאן בפרט, ומצאתי בס' עו"א שגרס ,איתוולדא" ולא נהירא חדא דהיה צ"ל ,אתילדא" ביו"ד כלקמן (מ"א כ'), ועוד שחסרה מלת ,יומא" ולכן נ"ל כמ"ש, ואל תתמה שת' ,בית" ולא ,בי" כי כן דרכו גם דרך

אבן עזרא

כמו שותי הילדים ולא כאשר פי' הגאון: (יג) פתרונו · פירושו · ולא מצאנו מלת פתרון כי אם עם החלום. יש שואלים מאין ידע יוסף כי שלשה שריגים הם ימים ולא חדשים או שנים · ויתכן יום הלדת את פרעה כמו היום שנולד בו · כי הנה היום יש מלכים שיעשו משתה ביום תקופת שנתם ויקראו לכל עבדיהם ויתנו להם מתנות או יתכן שהגבירה היתה הרה והראשון קרוב אלי: (יג) ישא פרעה את ראשך · יהיה כמנין שהוא כדרך מספר והעד וישא את ראש שר המשקים ואת ראש שר האופים בתוך עבדיו ובפסוק כי תשא אפרש זה: כנך · ממערכך הראשונה ומכונתך ומתכונתך · ויתכן להיותו מן גזרת כן וכמוהו ועמד על כנו: (טו) מארץ העברים. אפרשנו בפסוק כי תקנה עבד עברי: ואחר כל חלום במקרא מלת הנה טעמו כאילו: (טז) סלי חורי · אמר הגאון שהוא לחם לבן כמו חורי יהודה: (יט) בעוד · בטרם עוד וטעמו לא יעביר עוד כך זמן עד שיהיה זה: ישא פרעה את ראשך מעליך · ישאנו ממקומו וטעמו יסירנו · או ירימנו על עץ:

רמב"ן

יתילב והנכון עוד בעיני שיאמר אם תזכרני להיות אתך כאשר ייטב לך ותשוב למעלתך ותחפוץ לעשות עמי החסד הזה תזכרני אל פרעה לאמר בפניו · זכרתי נער שהיה משרת לי בבית הסוהר תנהו אלי להיות לי משרת והוצאתני מן הבית הזה כי חטא גדול הוא על המעמידים אותי בכאן · או יהיה טעם והזכרתני אל פרעה כי ראה אותו פרעה בהיותו עבד לשר שלו ופקיד על כל אשר לו משרת לפניו ואם תזכרני לפניו תוציאני מכאן כי אין בי עון אשר חטא · וראוי למלך שיצילני מיד עושקי כי כל דבר לא יכחד ממנו אם יחפוץ · וטעם מארץ העברים מארץ חברון אשר גרו שם אברהם יצחק ויעקב כי אברהם שהיה ראש היחס הנקרא אברם העברי כי היה מעבר הנהר ונדול שמו בגוים כי נתקיים בו ואגדלה שמך ועל כן נקראו כל זרעו העברים והם עצמם יחזיקו את שמם כן שלא יתערבו בעמי הארצות הכנענים והוחזק השם הזה בכל זרע ישראל לעולם וזה טעם הביא לנו איש עברי כי יוסף אמר להם עברי אנכי ולא רצה שיחזיקוהו ככנעני והנה ארץ מגוריהם קראה ארץ העברים כלומר הארץ אשר העברים שם או שנקראת שמה כן כי הם גדולי הארץ ואציליה כמו שנאמר נשיא אלהים אתה בתוכנו וכתיב אל תגעו במשיחי: (טז) כי טוב פתר · אמר אונקלוס כי יפה פתר וכן טוב טעם ודעת למדני וכן כי טובות הנה · יפות · והטעם לאמר כן כי האיש הזה מבזה על יוסף חושב בו שלא ידע לפתור אותו לעולם ולא יגיד לו החלום אם לא בראותו כי פתר לחברו יפה. והנכון או יאמר וירא שר האופים כי למוכח פתר

ספורנו

אלא צדקתם כמה שאמרתם ופותר אין אותו: (יג) כמשפט הראשון · קודם שעלית להיות שר: אשר היית משקהו · אתה בעצמך וזה יעשה עתה להראות ולהודיע שהוא מקבל אותך בסבר פנים יפות: (יד) כי אם זכרתני אתך · וזה יורה שכל כך תהיה הכתו עמך שאם תזכירני כאשר ייטב לך כשתמצא שעה הגונה לזה: והזכרתני אל פרעה · המכיר אותי כשהייתי בבית שר הטבחים: והוצאתני · הנה תוציאני בלי ספק: (טו) כי גנוב גנבתי וגם פה לא עשיתי מאומה · והטעם שיוציאני בלי ספק כדרכך כי אמנם ימצא שלא היה סבלותי ולא מאסרי בסבת חטא שנמצא בי: (טז) כי טוב פתר · והיה מקום שיפתור גם בעדו לטוב שהחלומות הולכים אחר הפה כדבריהם ז"ל כאמרו כאשר פתר לנו יוסף:

וַיִּשָּׂא אֶת־רֹאשׁ ׀ שַׂר הַמַּשְׁקִים וְאֶת־רֹאשׁ שַׂר הָאֹפִים בְּתוֹךְ עֲבָדָיו׃ כא וַיָּשֶׁב אֶת־שַׂר הַמַּשְׁקִים עַל־מַשְׁקֵהוּ וַיִּתֵּן הַכּוֹס עַל־כַּף פַּרְעֹה׃ כב וְאֵת שַׂר הָאֹפִים תָּלָה כַּאֲשֶׁר פָּתַר לָהֶם יוֹסֵף׃ כג וְלֹא־זָכַר שַׂר־הַמַּשְׁקִים אֶת־יוֹסֵף וַיִּשְׁכָּחֵהוּ׃ פ פ פ ק"ב יב"ק סימן · ומפטירין בעמוס ג' כה אמר ה' על שלשה

סדר מקץ

מא א וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים וּפַרְעֹה חֹלֵם וְהִנֵּה עֹמֵד עַל־הַיְאֹר׃ ב וְהִנֵּה מִן־הַיְאֹר עֹלֹת שֶׁבַע פָּרוֹת יְפוֹת מַרְאֶה וּבְרִיאֹת בָּשָׂר וַתִּרְעֶינָה בָּאָחוּ׃ ג וְהִנֵּה שֶׁבַע פָּרוֹת אֲחֵרוֹת עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן מִן־הַיְאֹר רָעוֹת מַרְאֶה וְדַקּוֹת בָּשָׂר וַתַּעֲמֹדְנָה אֵצֶל הַפָּרוֹת עַל־שְׂפַת הַיְאֹר׃

ת"א ויהי מקץ שנתים ימים · נזיר ס' :

רש"י

לו בסעודתו וזכר את אלו בתוכם כמו שאו את ראש לשון מנין : (כג) ולא זכר שר המשקים · בו ביום : וישכחהו · לאחר מכאן לפי שתלה בו יוסף לזכרו הוזקק להיות אסור שתי שנים שנאמר אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו ולא פנה אל רהבים ולא בטח על מצרים הקרוי רהב : חסלת פרשת וישב

(א) ויהי מקץ · כתרגומו מסוף וכל לשון קץ סוף הוא : על היאור · כל שאר נהרות אינם קרויים יאורים חוץ מנילוס מפני שכל הארץ עשויין יאורים יאורים בידי אדם ונילוס עולה בתוכם ומשקה אותם לפי שאין גשמים יורדים במצרים תדיר כשאר ארצות : (ג) יפות מראה · סימן הוא לימי שובע שהבריות נראות יפות זו לזו שאין עין בריה צרה בחברתה : באחו · באגם מריש"ק 1) כמו ישגא אחו : ודקות בשר · פיינ"ש בלע"ז 2) לשון דק :

רמב"ן

לו ושמח והגיד חלומו שהיה מלשער בו יותר מחברו : כלי חורי · סלים של נצרים קלופים עשויים חורים חורים זה לשון רש"י והגאון רב סעדיה פירש סלי לחם לבן כלחם המלך מלשון ולא עתה פניו יחורו מן הארמית שתאמר ללבן חיור והוא הנכון כי היה בכל הסלים מלחם המלך ובסל העליון מכל מיני מאכל פרעה שהיה מעשה אופה ולשון רבותינו במשנה סתין נריקים וחיורי ואמר בירושלמי רבנין שמעין לה מן הדא והנה שלשה סלי חורי על ראשי :

(א) על היאור · כל שאר נהרות אינם קרויים יאורים חוץ מנילוס מפני שכל הארץ עשויים יאורים יאורים בידי אדם ונילוס עולה בתוכם לשון רש"י אבל אונקלוס תרגם יאור נהרא רק הרגם על יאוריהם

אבן עזרא

(כ) הלדת · שם הפועל מהבנין שלא נזכר שם פועלו : (כא) על משקהו · שם · כי אשר היה משקהו פועל : (כג) ולא זכר שר המשקים · לא הזכירו בפה אל פרעה · כן ומאת ה' לא תזכרו עוד · זכר את ושתי : וישכחהו · בלב :

(א) ויהי מקץ · לא פי' הכתוב תחלת זה החשבון · וכן ויהי מקץ ארבעים שנה · וכן ובעוד שנים וחמש שנים · ויהי בשלשים שנה · ויתכן להיות בזה החשבון ליציאת שר המשקים מבית הסהר · או לשבת יוסף שם וטעם ימים · כבר באורתיו · ופרעה חלם · היה חולם · וכן ורבקה שומעת : (ג) באחו · י"א עמק שהו למחים · וי"א שהוא שם צמח · בכי"ת עוסף כנ"ס

רשב"ם

האורגים חורי · לפיכך יכול היה העוף לאכול דרך נקבי אריגת הסל : (יט) ישא פרעה את ראשך · ממש מעליך · וזה אינו נשיאה של חשבון אלא של זקיפת תלייה : (כג) ולא זכר שר המשקים את יוסף · מיד בצאתו כמו שביקש ממנו יוסף כי אם זכרתני אתך : וישכחהו · זמן מרובה אחרי כן · עד שעה שהקב"ה עשה ליוסף נסים והוצרך להזכירו :

(א) ויהי מקץ שנתים ימים · שתי שנים שלמות כדכתיב ימים תהיה גאולתו · ואם לא יגאל עד מלאות לו שנה תמימה · וכן ימים או עשור · וכן למועדה מימים ימימה בפסח מדבר שהוא משנה לשנה שלימה · אבל מקץ שנתים · בלא ימים היה משמע מקץ שנה ויום אחד כדכתיב בן שנתו בתוך השנה קורהו בן שנתו : (ב) והנה מן היאור עולות · דרך ארץ לשתות הבהמות ביחד וחוזרות ועולות ורועות באחו :

1) marais · זומ״ק (2 · tenuis דין

דפרעה ועבד משתיא לכל עבדוהי ודכר. ית ריש רב שקי וית ריש רב נחתומי בגו עבדוהי: כא ואתיב ית רב שקי על שקיותיה ויהב ית כסא על ידא דפרעה: כב וית רב נחתומי צלב כמא די פשר להון יוסף: כג ולא דכיר רב שקי ית יוסף ואנשיה:

א והוה מסוף תרתין שנין ופרעה חלם והא קאים על נהרא: ב והא מן נהרא סלקן שבע תורן שפירן למחזי ופטימן בשר ורעין באחוה: ג והא שבע תורן אחרנין סליקא בתריהון מן נהרא בישן למחזי וחסירן בשר וקמן לקבליהון דתורן על כיף נהרא: ד ואכלן תורתא בישן למחזי וחסירן בשר ית

נתינה לגר

מז"ל לו מרבות המשתה, בית האבל ולפעמים לו שבוע הבן: (כג) וישכחהו ואנשיה, ת' בלשון אפעל, אפשר לרמוז למ"ש בב"ר (פ' פ"ח) כל היום קושר קשרים ע"ש.

מא (א) על היאר, על נהרא. ולקמן (שמות ז' כ') ת' "אריתהון"? עי' ברמב"ן שכתב "הוצרך להבדיל ביניהם מפני שכתב שם על נהרותם על יאוריהם וגו' ולדעתי כדברי אונקלוס כן הוא, כי יאור ונהר לשון אחד ושניהם לשון אורה, וכן הגשם נקרא אור וכו', ואולי בעבור שהגשמים בסבת המאורות והנהרות יעשו מהם יתיחסו אל המאורות" עכ"ל. (ג) אצל הפרות, לקבלהון דתורן. לעיל (ל"ט פ"ז י"ח) ת' מלת אצל "לות" גם ת' בל' "סטר" כמו "אצל המזבח" ת' "בסטר מדבחא" (ויקרא ו' י"ג) ורבים דומיהם, וקבל הוא ת' "מול, נכח, נגד" אולי מפני שבשבע"ת לא נאה לומר "סטר" שלא שייך

בעל הטורים

(כג) ולא זכר. ג' במסורה. הכא ואידך (ד"ה ב' כ"ד) ולא זכר יואש המלך החסד (איכה ב') ולא זכר הדום רגליו אשר המשקים היה כפוי טובה ולא זכר הטובה שעשה לו יוסף וכן היה יואש כפוי טובה ולא זכר הטובה שעשה לו יהוידע הכהן והרג לזכריה בנו ועי"ז נהרגו כמה נפשות מישראל שהיה דמו תוסס עד שנהרג הכית וזהו לא זכר הדום רגליו ביום אפו:

(א) ויהי מקץ. נאמר כאן מקץ ונאמר באברהם מקץ עשר שנים מה להלן עשר אף כאן לסוף עשר שנים ופי' ויהי מקץ דהיינו לסוף עשר ועוד שנתים. ויהי מקץ שנתים ימים [ופרעה חלם]. בגימ' מקץ עשר שנתים: (ב) שבע פרות. ע"ש עגלה יפהפיה מצרים (דשור בן יומו קרוי שור וש"ס פרה והיינו עגלה) ולמה שבע ע"ש מצרים עובדים ענמים להבים נפתחים

רמב"ן

על אריתיהון כי הוצרך שם להבדיל ביניהם מפני שהזכיר על נהרותם ועל יאוריהם והנה כלם יקראו לדעתו יאורים. הגדולים נקראים נהרות ויאורים. ואלו השעוים הפירות ארוכות בידי אדם גם הם יקראו יאורים ומצינו כי חדקל נקרא יאור כמו שכתוב ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל והנה איש אחד לבוש הבדים וכתיב והנה שנים אחרים עומדים אחד הנה לשפת היאור ואחד הנה לשפת היאור ויאמר לאיש לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאור ולדעתי כדברי אנקלוס כן הוא כי יאור ונהר לשון אחד ושניהם לשון אורה. וכן הגשם נקרא אור שנאמר הן פרש עליו אורו יפיץ ענן אורו וכמו שאמר ר' יוחנן כל אורה האמורה באליהו בירידת הגשמים הכתוב מדבר ואולי בעבור שהגשמים בסבת המאורות והנהרות יעשו מהם יתיחסו אל האבות: (ב) והנה מן היאור עולות. בעבור כי ארץ מצרים תשתה מן היאור וממנו להם השובע והרעב ראה אותן עולות מן היאור והפרות סימן לחרישה והשבלים סימן לקציר כמו שאמר אשר אין חריש וקציר ראה כי היאור לא יעלה רק מעט ואין חריש ואשר יזרעו מעט במקומות הלחים יצא קדים רוח ה' וישרוף אותם כאשר ראה אותם שדופות קדים והנראה ממשמע הכתובים כי היה השובע בארץ מצרים לבדה כאשר נאמר שבע גדול בכל ארץ מצרים וכן אשר היה בארץ מצרים אבל הרעב היה בכל הארצות וכן פתר יוסף. וקמו שבע שני רעב אחריהן ולא הזכיר בארץ מצרים ועל כן לא יכלו בשאר הארצות לקבוץ אוכל ואפילו אם שמעו הענין כי היה מפורסם מאד. ואולי בחלום רמז בזה במה שהזכיר ותרעינה באחו כי שם היה מרעיהן ומעמדן אבל הרעות אחרי אכלן את הטובות תתהלכנה בארץ ולא ידע פרעה עד אנה הלכו: באחו. אגם כמו ישגא אחו ל' רש"י ואיננו נכון כי אחו שם העשב הגדל כמו היגאה גומא בלא בצה ישגא אחו בלי מים עודנו באבו לא יקטף והנה איננו האגם ואולי ירצה לומר שיקרא העשב הנעשה באגמים על שם האגם והנכון שיהיה אחו לשון כולל הדשא והעשב הנעשה על שפת הנהרות והאגמים ויהיה בי"ת באחו כמו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי כי על שפת היאור היו רועות כמו שאמר אצל הפרות על שפת היאור ואולם הוא מלשון אחוה בעבור היות מיני העשבים רבים גדילים יחד: (ד) ותעמדנה אצל הפרות. בצדן וקרוב להן והוא סימן שלא יהא הפסק

כפורנו

(א) ויהי מקץ. ופרעה חולם. בהיותו חולם הבלי רעיוניו חלם ג"כ שהיה עומד על שפת היאור כאמרם רז"ל כשם שא"א לבר בלא תבן כך א"א לחלום בלא דברים בטלים: (ג) ותעמדנה אצל הפרות. קודם שתאכלנה אותנה להורות שיהיו

כרעב

ד ותאכלנה הפרות רעות המראה ודקת הבשר את שבע הפרות יפת המראה והבריאת וייקץ פרעה: ה ויישן ויחלם שנית והנה ׀ שבע שבלים עלות בקנה אחד בריאות וטבות: ו והנה שבע שבלים דקות ושדופת קדים צמחות אחריהן: ז ותבלענה השבלים הדקות את שבע השבלים הבריאות והמלאות וייקץ פרעה והנה חלום: ח ויהי בבקר ותפעם רוחו וישלח ויקרא את־כל־חרטמי מצרים ואת־כל־חכמיה ויספר פרעה להם את־חלמו ואין־פותר אותם לפרעה: ט וידבר שר המשקים את־פרעה לאמר את־חטאי אני מזכיר היום: י פרעה קצף על־עבדיו ויתן אתי במשמר בית שר הטבחים אתי ואת שר האפים: יא ונחלמה חלום בלילה אחד אני והוא איש כפתרון חלמו חלמנו:

ת"א וייקץ פרעה · עקידה שער כ"ה : אני מזכיר · עקידה שער ל"א :

רש"י

(ד) ותאכלנה· סימן שתהא כל שמחת השבע נשכחת בימי הרעב: (ה) בקנה אחד· שו"ל בלע"ז 1): בריאות· שיינ"ש בלע"ז 2): (ו) ושדופות· סלייד"ש בלע"ז 3) שקיפן קידוס חבוטות לשון משקוף החבוט תמיד ע"י הדלת המכה עליו: קדים· רוח מזרחית שקורין ביס"א 4): (ז) הבריאות· שיינ"ש בלע"ז 2): והנה חלום· והנה נשלם חלום שלם לפניו והוצרך לפותרים: (ח) ותפעם רוחו· ומטרפא רוחיה מקשקשת בתוכו כפעמון ובנבוכדנצר אומר ותתפעם רוחו לפי שהיו שם שתי פעימות שכחת החלום והעלמת פתרונו: חרטמי· הנחרים בטימי מתים ששואלים בעצמות· טימי הן עצמות בלשון ארמי ובמשנה בית שהוא מלא טימיא· מלא עצמות: ואין פותר אותם לפרעה· פותרים היו אותם אבל לא לפרעה שלא היה קולם נכנס באזניו ולא היה לו קורת רוח בפתרונם שהיו אומרים שבע בנות אתה מוליד שבע בנות אתה קובר: (יא) איש כפתרון חלומו· חלום הראוי לפתרון שנפתר לנו ודומה לו:

רמב"ן

בין שני השבע ושני הרעב ואע"פ שלא ספר זה ליוסף ואולי המראה והספור היו שוים והכתוב לא יחוש כאשר הוסיף נספור ולא נודע כי באו אל קרבנה וכן עולות בקנה אחד סימן שתהיינה שנת שנים רצופות: (ד) ותאכלנה הפרות· על דעתי הוא סימן שיאכלו שני הרעב את שנות השבע ומזה למד

רשב"ם

באחו· מקום עשבים כדכתיב ישגא אחו בלי מים: (ד) וייקץ פרעה· ויישן מיד ויחלום וגו' בין שינת מעט לשינה שנייה רגיל חלום להתחלף לעניין אחר ועדיין אינו נותן לב להבין שזה חלום הוא עד שנגמרה שינתו וניעור לגמרי ואז וייקץ פרעה לבסוף והנה חלום אבל עד עתה לא ידע: (ה) בקנה אחד· זהו סימן לשובע לכל גרעין שבע שבלים: (ז) והנה חלום· כמו והנה היא לאה· אבל עד עתה היה סבור שראה ממש ולא חלם: (ח) ותפעם רוחו· נתחלפה דעתו טרישפש"א בלע"ז וחשב לבקר ולדעת הפתרון וכן בדניאל ויאמר המלך חלום חלמתי ותפעם רוחו לדעת את החלום: ואין פותר אותם· דברים המתיישבים לפרעה: (י) פרעה קצף על עבדיו· כל פרעה בלשון מצרים מלך· וכן כל מלכי מצרים נקראים. ושל פלשתים אבימלך אפילו בימי דוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך· ושל ירושלים מלכי צדק ביהושע אדני צדק מלך שלם· ובימי דוד על דברתי אני מבטיח שתהיה מלכי צדק מלך ירושלים· ושל עמלק אגג· בימי משה וירום מאגג מלכו· ובימי שאול אגג מלך עמלק· אף כאן פרעה לשון מלכות כי בשמו של מלך אין אומרים לפניו (דוד [פרעה] קצף על עבדיו· אלא כך אמר לפניו אדוני קצף על עבדיו· וכן לפנינו אני פרעה· אני אהיה

1) tuyau 2) כאלם Saines 3) קרעסטיגע נעווינדע halee 4) פערברענגג bise נארדאסטווינד

שבע תורתא שפירן למחזי ופטימתא ואתער פרעה : ה ודמוך וחלם תנינות והא שבע שבלא סלקן בקניא חד פטימן וטבן : ו והא שבע שבליא לקן ושקיפן קדום צמחן בתריהון : ז ובלעא שבליא לקיתא ית שבע שבליא פטימתא ומליתא ואתער פרעה והא חלמא : ח והוה בצפרא ומטרפא רוחה ושלח וקרא ית כל חרשי מצרים וית כל חכימהא ואשתעי פרעה להון ית חלמה ולית דפשר יתהון לפרעה : ט ומליל רב שקי (עם) לפרעה למימר ית סרחני אנא מדכר יומא דין : י פרעה רגיז על עבדוהי ומני יתי במטרא בית רב קטוליא יתי וית רב נחתומי : יא וחלמנא חלמא בליליא חד אנא והוא גבר כפשרן חלמה חלמנא : יב ותמן

נתינה לגר

ליהם מלב איזה ענין בלד הנפ"ח, יען כי בהיותו בעל תנועה תמידית, לא נוכל להבדיל המקום בלדו, הף שמלינו מלת „ספר" נופלת גם על לדי הנפ"ח, כמו „ולא תהפך מלדך אל לדך (יחזקאל ד' ח') ת' „ולא תתהפך מסטרך לסטרך" ואפשר כדעת בעל ספר לחם ושמלה, שהאחו לא היה על שפת היאר רק כנגדו, והראים מאשר לא אמר בפרות הראשונות ג"כ על שפת היאר. (ח) הרטמי, חרשי. גם לקמן (דברים י"ח י') „ומכשף" ת' „וחרש" אפשר מפני שעושים מעשיהם בשתיקה כאלמים יקראו „חרשים": (ט) את חטאי, ית סרחני. לא ת' „חובי" (כלעיל י"ח כ') שהם לשמים, והכא רק לבריות ואף שמלאנו הכם „חובא" גם לבריות (לעיל כ"ט) ובכמה מקומות בתלמוד „חבתי בשמירהו, חבתי בתשלומין, בעל חוב" ולעימת זה גם השם „סרחן" מלינו על החטאים שבין אדם למקום, כמו „נושא עון ופשע" (שמות ל"ד ז') שת' הירושלמי „להובין ולסרחנין, וכן מלינו בש"ס (יומא דף ס"ו ע"ב) „מהם אמר יכתב סרחני" בכל זאת רוב חובין לשמים, ורוב סורחנין לבריות. ועד נוכל לומר כי לא היה חטא גמור שנמלא את"כ נקי.

בעל הטורים

שהרוסים בסלות"ס שהם ז' · וז' עממים מארץ כנען יתפרנסו ממצרים : (ה) בקנה אחד · ג' במסרה · ב' הכא· ואידך גבי מנורה

אבן עזרא

הכיתני במרוזים · ועל שני הפירושים כי הוא בין אחים יפריא הוא אחיו בן אמו (ה) שבלים · לשון רבות נקבות ואם הוא נפ"ם · כמו נשים ופלגשים : שדופות · שארע שדפון מרוח מזרחים . כי נקרא מזרח קדם בעבור שאת השמש בתחלה · וטעם המלאות כמו הבריאות (ח) ותפעם רוחו · מבנין נפעל כמו נפעמתי ולא אדבר · וי"א שהכל מן גזרת הולם פעם · והטעם שהרוח דומה לגוף המוכה : חרטומי · מלה מרובעת ויתכן להיותם ארמית או מצרית · והם חכמי התולדות : ואת כל חכמיה · במזלות ופתרון חלומות : (ט) את חטאי · אע"פ שאזכיר חטאי : (י) פרעה קצף על עבדיו · לפי דעתי כי אין פרעה שם עצם רק שם תאר · והוא מלשון מצרים כמו הירם בצור · גם היום יקרא כל מלך גדול על ישמעאל נגיד המאמינים על כן מצאנו פרעה בימי אברהם ובימי יוסף ומת פרעה וקם פרעה · וכן בימי ירמיהו · הלא תראה הכתוב יפרש מה טעם פרעה כי הוא מלך מצרים והעד הפרע שהוא שם העצם · וכן פרעה נכה כי נכה שם העצם · ואל יקשה עליך דרש כסא בלמה כי לא לקחו מלך מצרים · ועד שני שאמר שר המשקים פרעה קצף · וכן אמר יוסף אלהים יענה את שלום פרעה . בהלם את פרעה · יעשה פרעה · ואין מדרך המוסר להזכיר עם המלכים שם העצם : (י) אותי ואת שר האופים · אמר אותי כפם שנית · כי כן דרך הלשון כמו ואני הנה אני בא : (יא) איש כפתרון חלומו · כבר פירשתיו : (יג) אותי השיב ·

רמב"ן

יוסף לאמר לפרעה ויקבצו את כל אוכל השנים הטובות והיה האוכל לפקדון לארץ לשבע שני הרעב כי ראה שהפרות והשבלים הטובות תבואנה אל קרב הרעות ואיננה עלה כי היועץ למלך נתנוהו רק בפתרון החלום אמר כן · ונשכח כל השבע ולא יודע השבע פתרון ולא נודע כי באו אל קרבנה ומראיהן רע כי ראה שלא היו באכילתן בריאות וטובות רק היו לבן למחיה אבל לא אכלו אותן היו מתות נכחשיהן ולא כדברי רש"י שאמר ונשכח כל השבע הוא פתרון הבליעה : (ו) צמחות אחריהן · לא שראה אותן צומחות שלא ראה אלא שבלים עשויות אבל הוא כאלו אמר צמחו אחריהן ואחז זה הלשון להודיע שמיד שראה הטובות ראה הרעות שעלו אחריהן כי סימן התכיפה ראה נכונן : וטעם ויקץ פרעה וגו' · הנה חלום שלם לשון רש"י ולפי דעתי ירמוז כי עמד על מטתו מקיץ מחשב בחלומו אולי יראה עוד דבר פעם שלישית וכאשר עמד בבקר ולא חלם עוד נפעם רוחו וזה טעם ויהי בבקר ותפעם רוחו אבל בנבוכדנצר אמר ותתפעם רוחו וגם תנו נהיתה עליו כי גם בלילה לא שכב לבו והזכיר ויקץ פרעה מן הענין הנזכר בספר השינה כי הלום שיחלום אחריו חלום אחר מענין אחר בשנתו איננו מתקיים על כן אמר כי כאשר הקיץ נהיה החלום וחשב בו עד הבקר אולי ישתלם חלומו כאשר נשנה והנה פרעה עצמו הכיר כי ענין אחד הוא ולכך

ספורנו

הרעב והשבע יהדו באיזה זמן כענין ויהי רעב בכל הארצות ובכל ארץ מצרים היה לחם: (ז) והנה חלום · הרגיש שהכל היה חלום אחד בעצמו שהיה נראה לו בחלומו השני שהיה כאילו המעמד בעצמו של חלומו הראשון וכך פירש הוא אח"כ כאמרו וארא בחלומי : (ח) ואין פותר אותם · מפני שחשבו שהם שנים ענו כפתרון כי בחלק הראשון ממנו היתה הסבה הפועלת וכחומרים כלבד ש' ן הפרות העבות וביאור המשקה ובחלק השני היתה הסבה הטבעית והתכליתיים בלבד והם השבלים (ט) את חטאי

יב וְשָׁם אִתָּנוּ נַעַר עִבְרִי עֶבֶד לְשַׂר הַטַּבָּחִים וַנְּסַפֶּר־לוֹ וַיִּפְתָּר־לָנוּ אֶת־חֲלֹמֹתֵינוּ אִישׁ כַּחֲלֹמוֹ פָּתָר׃ יג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר פָּתַר־לָנוּ כֵּן הָיָה אֹתִי הֵשִׁיב עַל־כַּנִּי וְאֹתוֹ תָלָה׃ יד וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא אֶת־יוֹסֵף וַיְרִיצֻהוּ מִן־הַבּוֹר וַיְגַלַּח וַיְחַלֵּף שִׂמְלֹתָיו וַיָּבֹא אֶל־פַּרְעֹה׃ שני טו וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף חֲלוֹם חָלַמְתִּי וּפֹתֵר אֵין אֹתוֹ וַאֲנִי שָׁמַעְתִּי עָלֶיךָ לֵאמֹר תִּשְׁמַע חֲלוֹם לִפְתֹּר אֹתוֹ׃ טז וַיַּעַן יוֹסֵף אֶת־פַּרְעֹה לֵאמֹר בִּלְעָדָי אֱלֹהִים יַעֲנֶה אֶת־שְׁלוֹם פַּרְעֹה׃ יז וַיְדַבֵּר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף בַּחֲלֹמִי הִנְנִי עֹמֵד עַל־שְׂפַת הַיְאֹר׃ יח וְהִנֵּה מִן־הַיְאֹר עֹלֹת שֶׁבַע פָּרוֹת בְּרִיאוֹת בָּשָׂר וִיפֹת תֹּאַר וַתִּרְעֶינָה בָּאָחוּ׃ יט וְהִנֵּה שֶׁבַע־פָּרוֹת אֲחֵרוֹת עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן דַּלּוֹת וְרָעוֹת תֹּאַר מְאֹד וְרַקּוֹת בָּשָׂר לֹא־רָאִיתִי כָהֵנָּה בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם לָרֹעַ׃ כ וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת הָרַקּוֹת וְהָרָעוֹת אֵת שֶׁבַע הַפָּרוֹת הָרִאשֹׁנוֹת הַבְּרִיאֹת׃ כא וַתָּבֹאנָה אֶל־קִרְבֶּנָה וְלֹא נוֹדַע כִּי־בָאוּ אֶל־קִרְבֶּנָה וּמַרְאֵיהֶן רַע כַּאֲשֶׁר בַּתְּחִלָּה וָאִיקָץ׃ כב וָאֵרֶא בַּחֲלֹמִי וְהִנֵּה ׀ שֶׁבַע שִׁבֳּלִים

ת"א ושם אתנו נער · מגילה יג : איש כחלמו · ברכות נה : ויהי כאשר פתר לנו · שם : ויגלח ויחלף · שם נו :

רש"י

(יב) נער עברי עבד · ארורים הרשעים שאין טובתם שלימה שמזכירו בלשון בזיון נער שוטה ואין ראוי לגדולה : עברי · אפילו לשוננו אינו מכיר : עבד · וכתוב בנימוסי מצרים שאין עבד מולך ולא לובש בגדי שרים (ס"א שירים וכן גרס רא"ם) : איש כחלמו · לפי החלום וקרוב לענינו : (יג) השיב על כני · פרעה הנזכר למעלה כמו שאמר פרעה קצף על עבדיו הרי מקרא קצר לשון ולא פירש מי השיב לפי שאין צריך לפרש מי השיב מי שבידו להשיב והוא פרעה · וכן דרך כל מקראות קצרים על מי שבידו לעשות הם סותמים את הדבר : (יד) מן הבור · מן בית הסוהר שהוא עשוי כעין גומא · וכן כל בור שבמקרא לשון גומא הוא ואף אם אין בו מים קרוי בור פוס"א בלע"ז 1) : ויגלח · מפני כבוד המלכות : (טו) תשמע חלום לפתור אתו · תאזין ותבין חלום לפתור אותו : תשמע · לשון הבנה והאזנה כמו שומע יוסף · אשר לא תשמע לשונו · אנטינדר"א בלע"ז 2) : (טז) בלעדי · אין החכמה משלי אלא אלהים יתן עניה בפי לשלום פרעה : (יט) דלות · כחושות כמו מדוע אתה ככה דל לאמנון : ורקות בשר · כל לשון רקות שבמקרא חסרים בשר ובלע"ז בלוס"ש 3) : נגמות

רשב"ם

המלך לבדי כדכתיב רק הכסא אגדל ממך · לכן נקרא יוסף אברך · אבי המלך · ובספר לקח טוב פירש כמותי : (יב) איש כחלומו פתר · כמשמעו חלומי פתר וגם כמו שפתר לנו כן היה : (יג) ויהי כאשר פתר וגו' אותי השיב על כני : (טו) תשמע חלום · תבין חלום ויודע לפותרו : (טז) בלעדי אינו תלוי בי אלא הקב"ה יודיעני לפתור חלומך : (כא) ולא נודע כי באו אל קרבנה · כך אמר פרעה עכשיו ליוסף · עתה אני זוכר כי בשעת החלום נדמה כאילו לא באו אל קרבנה · אבל למעלה לא היה ראוי לכתוב אלא ראית האכילה שראה שזו אוכלת זו אבל מה שחשב פרעה בלבו על מה שהיה תמיה שמראיהן רע כבתחלה לא היה ראוי לכתוב

1) fosse גרובע 2) entendre פערשטעהען 3) velu האגער

עֹלֹת בְּקָנֶה אֶחָד מְלֵאֹת וְטֹבוֹת: כג וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים

אונקלוס

עמנא עולם עברא עבדא לרב קטוליא ואשתעינא ליה ופשר־לנא ית־חלמנא גבר כחלמיה פשר: יג והוה כמא די־פשר־לנא כן הוה יתי אתיב על־שמושי ויתיה צלב: יד ושלח פרעה וקרא ית־יוסף ואדהיטוהי מן־בית־אסירי וספר ושני כסותיה ועל לות־פרעה: טו ואמר פרעה ליוסף חלמא חלמית ופשר לית ליה ואנא שמעית עלך למימר דאת־שמע חלמא למפשר יתיה: טז ואתיב יוסף ית־פרעה למימר בר־מן־חכמתי אלהן מן־קדם־יי יתתב ית־שלמא דפרעה: יז ומליל פרעה (עם־)ליוסף בחלמי הא־אנא קאם על־כיף נהרא: יח והא מן־נהרא סלקן שבע תורתא פטימן בשר ושפירן למחזי ורען באחוה: יט והא שבע תורתא אחרנין סלקן בתריהון חסיכן ובישן למחזי לחדא וחסירן בשר לא־חזיתי כותהן בכל־ארעא דמצרים לבישו: כ ואכלן תורתא חסיכתא ובישתא ית שבע תורתא קדמיתא פטימתא: כא ועלא למעיהן ולא אתידע ארי־עלו למעיהן ומחזיהן ביש כד בקדמיתא ואתערית: כב וחזית בחלמי והא שבע שבליא סלקן בקניא חד מלין וטבן: כג והא שבע שבליא נצן לקין שקיפן קדום צמחן בתריהון: כד ובלען

° כ"י שבלין

נתינה לגר

רק „סרחן" בעלמא. (טז) בלעדי, לא מן הכמתי אלהן. כוונתו כמ"ש רש"י ורשב"ם דשתי מלות מרכבות הן „בל־עדי" ר"ל לא אוכל ליתם אלי וחסרה מלת „רק" כמ"ש לעיל (י"ד כ"ד) וכן לבעל הטעמים שהפרידו בהגנת, אבל לאשר מפרשים „בלעדי" מלה אחת היא ולעיל (י"ד כ"ד) ת' „בלעדי רק" „בר הו לחוד" וע"כ צ"ל כי ב' פירושים נתערבו פה בתרגום. (כ) הרקות, חסיכתא. ובפסוק שלפני זה ת' „דלות חסיכן" ורקות בשר ת' „וחסירן בשר" אפשר שבשביל שאם דבוק לבשר ת' „חסירי"

בעל הטורים

שהשובע הוא אור לעולם. ולכך ראה בטובות בקנה א' ובשדופות לא ראה בקנה א': (יג) כאשר פתר. בגי' שבחלומות הולכים אחר הפה (עם התיבות).: (יט) כהנה. ב' במסורה. הכא ואידך ואם מעט ואוסיפה לך כהנה שאומר הכתוב ומוצא אני מר

אבן עזרא

פרעה. וי"א שהוא בדבור השיב ותלה. או בפתרון: (יד) ויריצהו. שלוחי פרעה: ויגלח. המגלח: (טז) בלעדי. מלה אחת מורכבת משתי מלות. והטעם שב אל תשמע חלום לפתור אותו. אמר יוסף בלעדי פתרוני יענה אלהים את שלום פרעה. וי"א כי טעמו בעבור שאמר לו כי אתה פותר חלום אמר בלעדי הוא הפותר והוא אלהים שיענה את שלום המלך. וטעם יענה שימציא תמיד. וכן כי האלהים מענה בשמחת לבו. וכן והארץ תענה והוא קרוב ממשמעו. הוסיף דלות והתת מראה אמר אחר. כי זה קרוב מזה: (כא) ומראיהן. ומראה כל אחת מהן רע. ופה הוסיף לפרש חלומו שראה שבאו הפרות הטובות בקרב הרעות והיו כאשר היו בראשונה:

רמב"ן

הזכיר והנה חלום וכך אמר חלום חלמתי ופותר אין אותו ולא הזכיר חלומות וזה טעם ואראה בחלומי אבל הכתוב הזכיר ואין פותר אותם לפרעה לומר שאין פותר אפילו האחד מהם: (יב) איש כחלומו. לפי החלום וקרוב לענינו לשון רש"י ויותר נכון שיאמר כי לכל אחד ממנו פתר כאשר היה אמתת חלומו העתיד לבא לו כי כאשר פתר כן היה לנו וכן איש אשר כברכתו ברך אותם כברכה הבאה אליו. ועל דעתי אין צורך אבל אמר איש את חלומו פתר לנו ויהי כאשר פתר לכל אחד כן בא והגיע אלינו הגיד כי היו חלומות שונים ולהם פתרונים שונים כאשר יפרש שלא יחשב שחלום אחד חלמו שניהם ופתרון אחד להם. וכן לדעתי איש כברכתו ברך שלא ברך אותם ברכה שוה לכולם אלא ברכה מיוחדת לכל א'

ספורנו

חטאי אני מזכיר. לא כמתרעם על שנתת אותי בבית הסהר כי בחטאי היה: (יד) ויריצוהו מן הבור. כדרך כל תשועת ה' שנעשית כהרף עין כאמרו כי קרובה ישועתי לבוא וכאמרו לו עמי שומע לי כמעט אויביהם אכניע וכן היה ענין מצרים באמרו כי גורשו ממצרים כאמרם ז"ל שלא הספיק בצקן של אבותינו להחמיץ וכו'. וכן אמר לעשות לעתיד כאמרו ופתאום יבא אל היכלו האדון וכו': ויחלף שמלותיו. כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק: (טו) תשמע חלום לפתור אותו. שתבין ענין החלום לפתור אותו כפי חכמת הפתרון ולא תפתור במקרה: (טז) בלעדי. אע"פ שאמרת ופותר אין אותו כאילו אני יחיד בזאת החכמה אני חושב שיש בלי ספק פותר בלעדי: אלהים יענה. יעשה שתענה בפתרוני את שלום פרעה דבר שיהיה שלום פרעה. שבחלומות הולכים אחר הפה: (יט) לא ראיתי כהנה. לא קרה זה ע"ד רציונך על מסכנך סליקו: (כא) ולא נודע כי באו אל קרבנה: ע"ד ואכלתם ולא תשבעו כאמרם ז"ל אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין

ני

צְנֻמוֹת דַּקּוֹת שְׁדֻפוֹת קָדִים צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶם׃ כד וַתִּבְלַעְןָ הַשִּׁבֳּלִים הַדַּקֹּת אֵת שֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הַטֹּבוֹת וָאֹמַר אֶל־הַחַרְטֻמִּים וְאֵין מַגִּיד לִי׃ כה וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־פַּרְעֹה חֲלוֹם פַּרְעֹה אֶחָד הוּא אֵת אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הִגִּיד לְפַרְעֹה׃ כו שֶׁבַע פָּרֹת הַטֹּבֹת שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה וְשֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הַטֹּבֹת שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה חֲלוֹם אֶחָד הוּא׃ כז וְשֶׁבַע הַפָּרוֹת הָרַקּוֹת וְהָרָעֹת הָעֹלֹת אַחֲרֵיהֶן שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה וְשֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הָרֵקוֹת שְׁדֻפוֹת הַקָּדִים יִהְיוּ שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב׃ כח הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־פַּרְעֹה אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הֶרְאָה אֶת־פַּרְעֹה׃ כט הִנֵּה שֶׁבַע שָׁנִים בָּאוֹת שָׂבָע גָּדוֹל בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ל וְקָמוּ שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב אַחֲרֵיהֶן וְנִשְׁכַּח כָּל־הַשָּׂבָע בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְכִלָּה הָרָעָב אֶת־הָאָרֶץ׃ לא וְלֹא־יִוָּדַע הַשָּׂבָע בָּאָרֶץ מִפְּנֵי הָרָעָב הַהוּא אַחֲרֵי־כֵן כִּי־כָבֵד הוּא מְאֹד׃ לב וְעַל הִשָּׁנוֹת הַחֲלוֹם אֶל־פַּרְעֹה פַּעֲמָיִם כִּי־נָכוֹן הַדָּבָר מֵעִם הָאֱלֹהִים וּמְמַהֵר הָאֱלֹהִים לַעֲשֹׂתוֹ׃ לג וְעַתָּה יֵרֶא פַרְעֹה אִישׁ נָבוֹן

ת"א ועל כשנות החלום אל · בס נס :

רש"י

(כג) צנמות · צונמא בלשון ארמי סלע הרי הן כעץ בלי לחלוח וקשות כסלע ותרגומו נצן לקיין נצן אין בהם אלא הנץ לפי שנתרוקנו מן הזרע : (כו) שבע שנים ושבע שנים · כולן אינן אלא שבע ואשר נשנה החלום פעמים לפי שהדבר מזומן כמו שפי' לו בסוף ועל השנות החלום וגו' בשבע שנים הטובות נאמר הגיד לפרעה לפי שהיה סמוך ובשבע שני רעב נאמר הראה את פרעה לפי שהיה הדבר מופלג ורחוק נופל בו לשון מראה : (ל) ונשכח כל השבע · הוא פתרון הבליעה : (לא) ולא יודע השבע · הוא פתרון ולא נודע כי באו אל קרבנה : (לב) נכון · מזומן :

רמב"ן

כאשר פירש ואמר לו : (כג) צנומות דקות · צנומא בלשון ארמי סלע הרי הן כעץ בלא לחלוח וקשות כסלע ותרגומו נצן לקיין נצן אין בהן אלא הנץ לפי שנתרוקנו מהזרע לשון רש"י והשבלים בעת שנתרוקנו מן הזרע אין בהן נץ וכן פרעה לא ראה אותן בעת הנץ כי מלאות וטובות ודקות ושדופות קדים ראה אותן

אבן עזרא

(כג) צנומות · אין לו חבר במקרא וטעמו כמו רקות · וי"א שפירושו צמים כי כן בלשון ישמעאל : (כט) שבע גדול · שם כמו רעב · על כן ישתנה שיאמר בתפלה שבה ובשובע כלכלתנו כוי"ו כי שובע שם הפועל הוא והנכון ובשבע כלכלתנו בלא וי"ו : (לא) וטעם ולא יודע השבע . ממראיהן רע כאשר בתחלה : (לב) ועל השנות · בנין נפעל מגזרת שנים וטעמו הפרות והשבלים גם הוא לעד כי הדבר נכון הוא ובעבור סוף שני

רשב"ם

לכתוב : (כג) צנומות · פתרונו לפי ענייננו ואין לו חבר במקרא · ויש לומר כי לשון צונמא שבתלמוד הוא קשים כאבן בלא ליחלוח : (כה) אשר אלהים עושה · מה שעתיד לעשות הגיד לפרעה · כי על המלך תלויים תקנות המלכות : (כט) שבע גדול · כולו קמץ כי טעמו למטה ושם דבר הוא כמו דבר בקר רעב ומתם יאמר דברך בקרך וכו' : (ל) ונשכח כל השבע · דוגמת ולא נודע כי באו אל קרבנה : (לב) ועל השנות החלום וגו' ·

אבל

שֻׁבְּלַיָּא לָקְיָתָא יָת שְׁבַע שֻׁבְּלַיָּא טָבָתָא וַאֲמָרִית לְחַרְשַׁיָּא וְלֵית דִּי־מְחַוֵּי לִי׃ כה וַאֲמַר יוֹסֵף לְפַרְעֹה חֶלְמָא פַרְעֹה חַד הוּא יָת־דִּי יְיָ עָתִיד־לְמֶעְבַּד חַוִּי לְפַרְעֹה׃ כו שְׁבַע תּוֹרָתָא טָבָתָא שְׁבַע שְׁנִין אִנּוּן וּשְׁבַע שֻׁבְּלַיָּא טָבָתָא שְׁבַע שְׁנִין אִנּוּן חֶלְמָא חַד הוּא׃ כז וּשְׁבַע תּוֹרָתָא חֲסִיכָתָא וּבִישָׁתָא דְּסָלְקָן בָּתְרֵיהוֹן שְׁבַע (נ״י שַׁבְעָא) שְׁנִין אִנִּין וּשְׁבַע שֻׁבְּלַיָּא לָקְיָתָא דִּשְׁקִיפָן קִדּוּם יְהֶוְיָן שְׁבַע שְׁנֵי כַפְנָא׃ כח הוּא פִתְגָּמָא דִּי מַלֵּלִית יָת־פַּרְעֹה דִּי יְיָ עָתִיד־לְמֶעְבַּד אַחֲזֵי לְפַרְעֹה׃ כט הָא שְׁבַע שְׁנִין אָתְיָן סִבְעָא (נ״י שַׂבְעָא) רַבְּתָא בְּכָל־אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ל וִיקוּמוּן שְׁבַע שְׁנֵי כַפְנָא בָּתְרֵיהֶן וְיִתְנְשֵׁי כָּל־סִבְעָא (נ״י שַׂבְעָא) בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם וִישֵׁיצֵי כַפְנָא יָת־(עַמָּא־דְ)אַרְעָא׃ לא וְלָא־יִתְיְדַע שׂוֹבְעָא (נ״י שַׂבְעָא) בְּאַרְעָא מִן־קֳדָם כַּפְנָא הַהוּא דִּיהֵי־בָתַר־כֵּן אֲרֵי־תַקִּיף הוּא לַחֲדָא׃ לב וְעַל דְּאִתַּנִּית חֶלְמָא לְוָת פַּרְעֹה תַּרְתֵּין־זִמְנִין אֲרֵי־תַקִּין פִּתְגָּמָא מִן־קֳדָם יְיָ וְאוֹחִי יְיָ לְמֶעְבְּדֵהּ׃ לג וּכְעַן יֶחֱזֵי פַרְעֹה גְּבַר סוּכְלְתָן וְחַכִּים וִימַנֵּיהּ עַל־אַרְעָא

נתינה לגר

בשר״ וכלה דהוא נפרד ת׳, חסיכתא״ ועי׳ ערוך ערך „חסך״ שכ׳ שהוא כמו בשי״ן שמאלית „חשך״ שפירושו מניעה, וכן בת״י „חשיכתא״ בשי״ן. (כה) עֹשֶׂה, עתיד למעבד, (וכ״ה לקמן פסוק כ״ח) אף שבכתוב הוא בל׳ בינוני, ת״א בל׳ עתיד, כמ״ש רש״י ע״פ הראה את פרעה לפי שהדבר מופלג ורחוק נופל בו לשון מראה. (ל) וכלה הרעב את הארץ, וישיצי כפנא ית עמא דארעא. אף שהרעב מונע גם את הארץ עצמה מלמוח ומעשות פרי, מ״מ הפעל „וכלה״ נופל יותר על טעם המתים

בעל הטורים

ימשא את הלאה וזהו ואוסיפה לך כהנה שאם היתה רעה לא ראיתי כהנה לרוע: (כט) שבע · ב׳ במסרה · הכא ואידך (משלי

רמב״ן

רכן לגומות שיהיה כמו סלועות מלשון לינמא אינו נכון והשבלים הדקות אינם קשות כסלע אבל פירוש לנמות פרורות לחתיכות הרבה והוא לשון רבותינו „פת הלנומה בקערה מברכין עליה המוציא פת החתוכה והוא הפת שאדם עושה ממנו חתיכות ונותן המרק עליו בקערה ואוכלו חתיכה חתיכה בלא בליעה אחרת והוא לשון התרגום ג״כ שאמר נגן לשון חתוך וחסרון „ממה שאמרו הם ז״ל מלוא במלוא נגא בנגא לא הויא חזקה בקל מוליא ושדא בנגא הויא חזקה המקום שהוא גבוה שלם העפר נקרא מוליא ושהוא חסר „העפר ובו חסרון וגומא נקרא נגא אף כאן הפך מלאות לנומות ונגן הפך מליאן והענין כי לא היו השבלים מלאות הגרגרים אבל היה בהם מקומות חסרים אין בהם גרגרים ומקום אחד גבוה שבו הגרגרים שלקו והם רקים ולכך אמר יוסף במקום לנומות רקות כי היו בהם מקומות רקים אין בהן גרגרים כלל: (כז) יהיו שבע שני רעב · בעבור שהשבע בארץ מצרים איננו חדוש גדול כי הוא כנן ה׳ הזכיר תחלה פתרון הרעות כי הוא החדוש ותועלת החלום כי האלהים ברחמיו הראה לפרעה הרעב להחיות לפליטה גדולה · וזה טעם ותחילנה שבע שני הרעב לבא כאשר אמר יוסף כי לא נודע דברו רק בשנות הרעב: (לב) ועל השנות החלום אל פרעה פעמים · טעם השנות החלום שנשנה שני פעמים בלילה אחד כי היה אפשר שיראה בחלום אחד הפרות והשבלים להודיעו כי אין חריש וקציר ועשה ממנו שני חלומות באים זה אחר זה בלילה אחד ואין דרך החולמים כן להודיע כי הדבר מזומן וממהר האלהים לעשותו · וזה טעם פעמים כי לא נשנה בפעם אחת ור״א מפרש כי השנות החלום בפרות ובשבלים לעד כי הדבר נכון וקיים אבל בעבור כי היה פעמים בלילה אחד לעד כי ממהר האלהים לעשותו ואם כן נאמר שהיה די בשבלים כי הוא המודיע הרעב: (לג) ירא פרעה איש נבון וחכם · אמר לו שילטרך לאיש נבון וחכם שיהיה ממונה על כל הארץ ויפקד שוד פקידים תחתיו שילכו בארץ ויקבצו את כל אוכל כי לא יוכל השלים ללכת בכל הארץ ואמר לו שיהיה נבון וחכם · נבון שידע לנהל עם ארץ מצרים בלחם לפי הטף מידו ולתת להם כדי חיותם וימכור המותר לארצות האחרות לאסוף עושר וממון לפרעה וחכם שידע לקיים

ספורנו

לו: (כד) ואין מגיד לי · שראה שכלם חשבו שהם שני חלומות ופתרו אותם על שני דברים והוא הכיר שבניהם היו חלום אחד כאמרו וארא בחלומי: (כה) חלום פרעה אחד הוא · ולפיכך טעו הפותרים: את אשר האלהים עושה הגיד לפרעה · לפיכך לא ידעו זה החרטמים כי לא נודע להם בנבואתם אבל הגיד לפרעה בלבד: (כח) הוא הדבר · ענין הרעב הוא הדבר שאמרתי שהגיד לפרעה כדי שלא תכרת הארץ ברעב: הראה את פרעה · שני השבע להודיעו כמה יוציא את עמו מן הרעב:

וְחָכָם וִישִׁיתֵהוּ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ לד יַעֲשֶׂה פַרְעֹה וְיַפְקֵד
פְּקִדִים עַל־הָאָרֶץ וְחִמֵּשׁ אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשֶׁבַע שְׁנֵי
הַשָּׂבָע׃ לה וְיִקְבְּצוּ אֶת־כָּל־אֹכֶל הַשָּׁנִים הַטֹּבֹת הַבָּאֹת
הָאֵלֶּה וְיִצְבְּרוּ־בָר תַּחַת יַד־פַּרְעֹה אֹכֶל בֶּעָרִים וְשָׁמָרוּ׃
לו וְהָיָה הָאֹכֶל לְפִקָּדוֹן לָאָרֶץ לְשֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב אֲשֶׁר
תִּהְיֶיןָ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְלֹא־תִכָּרֵת הָאָרֶץ בָּרָעָב׃ לז וַיִּיטַב
הַדָּבָר בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי כָּל־עֲבָדָיו׃ לח וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה
אֶל־עֲבָדָיו הֲנִמְצָא כָזֶה אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ אֱלֹהִים בּוֹ׃ שלישי
לט וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אַחֲרֵי הוֹדִיעַ אֱלֹהִים אוֹתְךָ אֶת־
כָּל־זֹאת אֵין־נָבוֹן וְחָכָם כָּמוֹךָ׃ מ אַתָּה תִּהְיֶה עַל־בֵּיתִי
וְעַל־פִּיךָ יִשַּׁק כָּל־עַמִּי רַק הַכִּסֵּא אֶגְדַּל מִמֶּךָּ׃ מא וַיֹּאמֶר
פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף רְאֵה נָתַתִּי אֹתְךָ עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃
מב וַיָּסַר פַּרְעֹה אֶת־טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ וַיִּתֵּן אֹתָהּ עַל־יַד יוֹסֵף

רש"י

(לד) וחמש · כתרגומו וזריז וכן וחמושים: (לה) את כל אוכל · שם דבר הוא לפיכך טעמו באל"ף ונקוד בפתח קטן ואוכל בהוא פועל כגון כי כל אוכל חלב טעמו בכ"ף ונקוד קמץ קטן: תחת יד פרעה · ברשותו ובאוצרותיו: (לו) והיה האכל · הצבור כאשר פקדון הגנוז לקיום הארץ: (לח) הנמצא כזה · הנשכח כדין אם נלך ונבקשנו הנמצא כמוהו · הנמצא לשון תמיהה וכן כל ה"א המשמשת בראש תיבה ונקודה בחטף פת"ח: (לט) אין נבון וחכם כמוך · לבקש איש נבון וחכם שאמרת לא נמצא כמוך: (מ) ישק · יזון יתפרנס כל צרכי עמי יהיו נעשים על ידך כמו בן משק ביתי וכמו נשקו בר גרניסו"ן בלע"ז 1): רק הכסא · שיהיו קורין לי מלך · כסא לשון של המלוכה כמו ויגדל את כסאו מכסא אדוני המלך: (מא) נתתי אתך · מניתי יתך ואע"פ כן לשון נתינה הוא כמו ולתתך עליון בין לגדולה בין לשפלות נופל לשון נתינה עליו כמו נתתי אתכם נבזים ושפלים: (מב) ויסר פרעה

רמב"ן

התבואה שלא תרקב שיערב עם כל מין דבר המקיים אותו בטבעו כגון חומטין שהזכירו רבותינו והכסף החי הממית הכנימה וכיוצא בהן ואמרו בבראשית רבה ערב בהן עפר וקיסומיות דברים שמקיימין את התבואה ואמר יוסף כל זה בעבור שיבחרו אותו כי החכם עיניו בראשו: (לו) והיה האוכל לפקדון לארץ · אמר שיהיה האוכל פקדון ביד פקידי פרעה לצורך הארץ לשבע שני הרעב ולא יוציאו ממנו לדבר אחר שלא תכרת הארץ ברעב כאשר לא מתו הפרות בכחשיהן: (לח) וטעם הנמצא כזה · בעבור שהיה

רשב"ם

אבל חלומות של יוסף אע"פ שנשנו באלומות ובכוכבים אילו היה בלילה אחד כאלה היו נמהרים: (לד) ויפקד פקידים וגו' וחמש · שהממונים יגבו חומש כל התבואות לצורך המלך אשר משפטו בשאר שנים לעשר כדכתיב בשמואל את שדותיכם יעשר עתה יטול פי שנים וכמו כן הנהיג יוסף לבסוף על אדמת מצרים לפרעה לחומש: (לה) ויצברו בר תחת יד · ממונת פרעה וכל זה היה בעל כרחם של מצרים ולכך כתב ויפקד פקידים ויצברו שכן מצינו באחשורוש ויפקד המלך פקידים בכל מדינות מלכותו ויקבצו כל נערה וגו' אל יד הגי וגו' ויקבצו היא הגבייה כבעלי השדות: ויצברו · היא האסיפה אל ידי שומרי האוצרות וכן ביוסף תמצא ויקבוץ ויצבור אכל בערים · כי כל עיר ועיר יוכלו למכרו בשני הרעב: (לח) אשר רוח אלהים בו · בפתרון חלומות · וכ"ש בחכמת דרך ארץ: (לט) נבון · מבין עתידות ורואה הנולד · חכם קיבץ חכמות ממה שראה ושמע: (מ) ישק · יזדרזו בכלי קרב על מלחמה לצאת על האויבים · לשון עיר מבצר והנשק · נושקי רומי קשת: (מא) נתתי אותך · נותן אני אותך · בשעת נתינת טבעת על ידי יוסף אמר לו כך: (מב) בגדי

1) garnir . garnison פערזאָרגען

דְמִצְרָיִם: לד יַעְבֵּד פַּרְעֹה וִימַנֵּי מְהֵימְנִין עַל־אַרְעָא וִיזָרֵז יָת־אַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּשֶׁבַע שְׁנֵי שׂוֹבְעָא (נ״י שִׂבְעָא): לה וְיִכְנְשׁוּן יָת־כָּל־עִיבוּר שְׁנַיָּא טָבָתָא דְאָתְיָן הָאִלֵּין וְיִצְבְּרוּן־עִיבוּרָא תְּחוֹת יְדָא מְהֵימְנֵי־דְפַרְעֹה עִיבוּר בְּקִירְוַיָּא וְיִטְּרוּן: לו וִיהֵי עִיבוּרָא גְּנִיז (לְעַמָּא־דְ) לְאַרְעָא בְּשֶׁבַע שְׁנֵי כַפְנָא דִּי תְהֶוְיָן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם וְלָא־תִשְׁתֵּיצֵי עַמָּא־דְאַרְעָא בְּכַפְנָא: לז וּשְׁפַר פִּתְגָּמָא בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי כָּל־עַבְדוֹהִי: לח וַאֲמַר פַּרְעֹה לְעַבְדוֹהִי הֲנִשְׁתְּכַח כְּדֵין גְּבַר דִּי רוּחַ־נְבוּאָה מִן־קֳדָם־יְיָ בֵּהּ: לט וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף בָּתַר דִּיהוֹדַע יְיָ יָתָךְ יָת־כָּל־דָּא לֵית־סָכְלְתָן וְחַכִּים כְּוָתָךְ: מ אַתְּ תְּהֵי־מְמַנָּא עַל־בֵּיתִי וְעַל־מֵימְרָךְ יִתְּזַן כָּל־עַמִּי לְחוֹד כָּרְסֵי־מַלְכוּתָא־הָדֵין אֱהֵי־יַקִּיר מִנָּךְ: מא וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף חֲזִי מַנֵּיתִי יָתָךְ עַל כָּל־אַרְעָא דְמִצְרָיִם: מב וְאַעְדִּי פַּרְעֹה יָת־עִזְקְתֵהּ מֵעַל יְדֵהּ וִיהַב יָתַהּ עַל־יְדָא דְיוֹסֵף וְאַלְבֵּישׁ יָתֵהּ

נתינה לגר

ברעב. (לד) וחמש, ויזרזון. (כ״ה בספרים המדויקים בל״ר) אף שנכתוב נאמר בל״י, הסב הת״א את הפעל ללשון רבים בעבור היותו מוסב על הפקידים, ור״ל שהפקידים יעברו חלוצים ויאמצו הבר בחזקה, ול׳ „חמש״ הוא כמ״ש רפ״י וספר מפרשים שהוא „חגורי חומש״ והוא מל׳ חמושים· ר״ל חגורי כלי זיין על הצלע החמישית· ובחומש הת׳ רוו״ה כתיב בתרגום „ויזרז״ בל״י· והוא הנכון, כי נושא המשפט בפסוק הזה הוא פרעה. (לה) יד פרעה, ידא מהימני דפרעה. שמה הממונים כמ״ש הרשב״ם, ובחומש רוו״ה „ידא דפרעה״. אבל בערים· עבורא בקירויא· מכאן נראה שהת״א איננו מחלק בין בר לאוכל, ואת שכינס ית׳ „עבור״ דלא כמ״ש החכם רשד״ל בנה״ע שנת תקפ״ז. (לו) לפקדון לארץ, גניז לעמא דארעא· הת״א מאן לפרש לאסוף ולטמנו בקרקע, כי בקרקע תרקב התבואה, ועי׳ לקמן פסוק מ״ד ומ״ש הרמב״ן שם, וצ״ע. (לח) רוח אלהים, רוח נבואה מן קדם ה׳· אף שרחוק הדבר שפרעה יאמין בנבואה מן השמים, תרגם כן מפני שהאלהים קדש. (מ) רק הכסא, להוד כרסי מלכותא הדין· לא ידעתי למה הוסיף מלת „הדין״? ואולי מפני שמלת „כסא״ באה בעברית בה״א הידיעה וכמת׳ לא יכול לת׳ „כרסא״ בא׳ בסוף המורה על הידיעה, באשר הוסיף מלת „מלכותא״ והשם „כרסי״

בעל הטורים

ב׳) וימלאו אסמיך שבע לומר לך שכל כך יהיה השובע שיתמלאו כל האוצרות: (לד) ויפקד· ב׳ במסרה· הכא ואידך ויפקד המלך פקידים· אחשורוש הפקיד פקידים לקבץ לו נשים ע״כ נתרושש כמו שדרשו חז״ל ויעש המלך אחשורוש מס שנעשה רש וכיינו דכתיב (משלי כ״א) אל תהן לנשים חילך אבל יוסף הפקיד פקידים לקבץ בר ע״כ העשיר וילקט כל הכסף: (לה) ויקבצו· ב׳ במסרה הכא ואידך [ויקבצו] את כל נערה זה שאמר הכתוב דגן ותירוש ינובב בתולות: (מ) ישק· ב׳ הכא ואידך (משלי כד) שפתים ישק משיב דברים נכוחים בשביל שהשיב דברים נכוחים זכה שעל פיך ישק כל עמי:

אבן עזרא

החלומות בלילה אחד לעד כי ממהר האלהים לעשותו: (לד) יעשה פרעה· זו העצה או יקנה· כמו עשה לי את החיל הזה: וחמש· שיקנה החומש: (לה) ויצברו בר· הפקידים וי״א כי ספם בר להיותו עם שבליו· והנכון בעיני שנקרא בר אחר מלאכת לזרות או לבבר· והאומר כי אויר מצרים לא בעבור היאור ולא יעמד שם דגן ז׳ שנים· יוכל לערבו עם דברים שיעמידוהו: (לח) הנמצא כזה· בנין נפעל והוא פועל עבר כאומר הנמצא בעולם כזה· ויתכן להיות הנו״ן סימן המדברים הנמצא אנחנו כזה· דברי פרעה אל עבדיו: (מ) אתה תהיה· שר על ביתי: ישק. דגשות השי״ן להסרון נו״ן נשק והוא נגיד החיל· וי״א שהוא מגזרת נשיקה כדרך להוקים: רק הכסא אגדל ממך· ידוע כי אגדל פועל עומד· וטעמו לא תהיה לי גדולה ממך רק גדולת הכסא· ואין כי מנעורי גדלני כאב פועל יוצא· רק פירושו גדל עמי· ודרך אגדל ממך במקרא ידועים כמו טובלת עליה· ואתכנו דרך: (מח) רחם

רמב״ן

עברי והם שנואי נפש המצריים לא יאכלו מנעם ולא יתחברו עמהם כי טמאים הם אצלם על כן לא רצה למנותו משנה בלא רשותם ולכך אמר להם שלא ימצאו מצרי כמוהו כי רוח אלהים בו ואחרי שהודו אמר ליוסף אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת כי מאשר היה הפתרון טוב ונכון בעיני פרעה ובעיני עבדיו היה בעיניהם כאלו כבר בא הכל כמו שפתר להם ויתכן שירמוז את כל זאת גם למה שספר לו שר המשקים וכמוהו ויספר ללבן את כל הדברים האלה הברכות הנזכרות קודם לכן· אמר אחרי שהודיע אלהים אותך החכמה הגדולה הזאת לפתור כל החלומות הנעלמים והסתומים ולא יפול דבר מכל דבריך אין נבון וחכם בכל ענין כמוך וראוי אתה לנהוג שררה ומלכות ולהיות לו למשנה: (מב) ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו· נתינת טבעת

ספורנו

(לג) נעתה ירא פרעה· מאחר שכאל ית׳ הגיד הרעב העתיד למען תהור להושיע את עמך והראך השבע להודיעך במה תושיע· ראוי לך למען לא תהטא לו· שתראה איש נבון וחכם עיוני ומעשי בהנהגת המדינות שיהיה הוא לב לזה ומלכא לא להוי נזיק: (לד) יעשה פרעה ויפקד· ותעשה בזה הנכון שתבהר יפקד פקידים בכל עיר ועיר למען יכירוהו לשר עליהם והיו אחדים בידו כהונה אחת ולא יהיו חלוקי דעות בענין וקמא ועלית אל המקום: (לו) וייטב הדבר· עצת יוסף ודרכיו: (מח) רחם

וילבש אתו בגדי־שש וישם רבד הזהב על־צוארו: מג וירכב אתו במרכבת המשנה אשר־לו ויקראו לפניו אברך ונתון אתו על כל־ארץ מצרים: מד ויאמר פרעה אל־יוסף אני פרעה ובלעדיך לא־ירים איש את־ידו ואת־רגלו בכל־ארץ מצרים: מה ויקרא פרעה שם־יוסף צפנת פענח ויתן־לו את־אסנת בת־פוטי פרע כהן אן לאשה ויצא יוסף על־ארץ מצרים: מו ויוסף בן־שלשים שנה בעמדו לפני פרעה מלך־מצרים ויצא יוסף מלפני פרעה ויעבר בכל־ארץ מצרים: מז ותעש הארץ בשבע שני השבע לקמצים: מח ויקבץ את־כל־אכל ׀ שבע שנים

ת"א ויקרא לפניו · בתרא ד׳ · ובלעדיך לא ירים איש · סוטה לו · ויוסף בן · נדרים ל"ח · מגלה י"ג

רש"י

את טבעתו · נתינת טבעת המלך היא אות למי שנותנה לו להיות שני לו לגדולה: בגדי שש · דבר חשיבות הוא במצרים: רבד · ענק ועל שהוא רצוף בטבעות קרוי רביד וכן רבדתי ערשי רצפתי ערשי מרצפות בלשון משנה מוקף רובדין של אבן · על הרובד שבעזרה והוא רצפה: (מג) מרכבת המשנה · השניה למרכבתו המהלכת אצל שלו: אברך · כתרגומו דין אבא למלכא רך בלשון ארמי מלך (בהשותפין דף ד׳) לא רכא ולא בר רכא · ובדברי אגדה דורש רבי יהודה אברך זה יוסף שהוא אב בחכמה ורך בשנים אמר לו בן דורמסקית עד מתי אתה מעות עלינו את הכתובים אין אברך אלא לשון ברכים שהכל היו נכנסין ויוצאין תחת ידו כענין שנאמר ונתון אתו וגו׳: (מד) אני פרעה · שיש יכולת בידי לגזור גזרה על מלכותי · אני גוזר שלא ירים איש את ידו: ובלעדיך · שלא ברשותך · ד"א אני פרעה אני אהיה מלך ובלעדיך וגו׳ · וזהו דוגמת רק הכסא: את ידו ואת רגלו · כתרגומו: (מה) צפנת פענח · מפרש הצפונות ואין לפענח דמיון במקרא: פוטיפרע · הוא פוטיפר ונקרא פוטיפרע על שנסתרס מאליו לפי שחמד את יוסף למשכב זכור: (מז) ותעש הארץ · כתרגומו ואין הלשון נעקר מלשון עשייה: לקמצים · קומץ על קומץ יד על יד היו אוצרים:

רמב"ן

המלך היא אות למי שנותנה להיות שני לו לגדולה לשון רש"י והנכון שטבעת המלך היא חותמו כענין ותחתמו בטבעת המלך והנה נתן לו החותם להיות נגיד ומצוה בכל המלכות ויחתום בטבעת המלך כל אשר יחפוץ: (מג) במרכבת המשנה · השניה למרכבתו המהלכת אצל שלו לשון רש"י והנה הוא שם וכן כהני המשנה את משנה התורה הזאת והנכון כי משנה תאר כמו ואני אהיה לך למשנה כי מרדכי היהודי משנה

אבן עזרא

נפתי אותך · שמתיך למעלה על כל ארץ מצרים: (מג) בגדי שש · מפורש בפרשת ויקחו לי תרומה: רביד הזהב · כמו מרבדים רבדתי ערשי: (מג) המשנה · מגזרת שנים · כי המלך כאחד ואחריו המשנה כמו שני לו · ואחריו השלים כמו שלישי: מרכבת. מן נסונס על ארבעה סוסים · ומרכבת שלמה לעדה: אברך · כל אדם קורא לפניו אברע והשתחוו · וזו המלה מכנין הכבד הנוסף · ויברך על ברכיו מסקל . וכלם מגזרת ברכים · ויאמר רבי יונה המדקדק הספרדי כי אברך שם הפועל והאל"ף תחת ה"א · כמו אשכם ושלוח · ולפי דעתי האל"ף אשכם לשון המדבר: (מד) אני פרעה · אני לבדי המלך

רשב"ם

שש · של מצרים חשובים כדכתיב שש ורקמה ממצרים: רביד · לשון דבר הפרוש ופשוט על האדם · כמו מרבדים רבדתי ערשי: (מג) במרכבת המשנה · סוס או פרידה המיוחדת לרכוב עליה האיש משנת למלך אשר לו: אברך · הוא אב למלך כדאמרי׳ לא רכא ולא בר רכא · כלומר אב למלך · וזהו וישמני לאב לפרעה כי פרעה לשון מלך כמו שפרשתי למעלה אב שר לצורך המלך: (מד) אני פרעה · אני מלך וזהו רק הכסא אגדל ממך · לא ירים איש את ידו · לעשות שורה כמו שכתוב בירבעם אשר הרים יד במלך · רמה ידו ושורתו על ידי המלך שלמה כמו שכתוב שם ויפקד אותו לכל סבל בית יוסף: (מה) צפנת פענח · כתרגומו ולשון מצרים הוא · וכן היה דרכם לקרוא לאדם בשעת שממנים אותו על ביתם שם הראוי · וכן ויקרא משה להושע בן נון יהושע כשנעשה משרתו · וכן ויקרא לדניאל בלטשצר · כדכתיב די שם שמיה בלטשצר כשם אלהים: פוטיפרע · אין זה פוטיפר לפי הפשט: כהן און · של אותה העיר כדכתיב ובני דוד כהנים היו שלטונים: (מו) בן שלשים · וראוי לשררה: (מז) ותעש הארץ · הוציאה הרבה תבואה · כמו ועשת את התבואה לשלש

השנים

לְבוּשִׁין דְבוּץ וְשַׁוִי מָנִיכָא דְדַהֲבָא עַל־צַוְּארֵהּ: מג וְאַרְכֵּיב יָתֵהּ בִּרְתִּכָּא תִנְיֵתָא (נ״י תִנְיָנָא) דִּי־לֵהּ וְאַכְרִיזוּ קֳדָמוֹהִי דֵין־אַבָּא־לְמַלְכָּא וּמַנִּי יָתֵהּ עַל כָּל־אַרְעָא דְמִצְרָיִם: מד וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף אֲנָא פַרְעֹה וּבַר־מֵימְרָךְ לָא־יְרִים גְּבַר יָת־יְדֵהּ לְמֵיחַד־זֵין וְיָת־רַגְלֵהּ לְמִרְכַּב־עַל־סוּסְיָא בְּכָל־אַרְעָא דְמִצְרָיִם: מה וּקְרָא פַרְעֹה שׁוּם־יוֹסֵף גַּבְרָא דְּמִטַּמְּרָן גַּלְיָא־לֵהּ וִיהַב־לֵהּ יָת־אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע רַבָּא דְאוֹן לְאִתְּתָא וּנְפַק יוֹסֵף (שַׁלִּיט)־עַל־אַרְעָא דְמִצְרָיִם: מו וְיוֹסֵף בַּר־תְּלָתִין שְׁנִין כַּד־קָם קֳדָם פַּרְעֹה מַלְכָּא־דְמִצְרָיִם וּנְפַק יוֹסֵף־מִן־קֳדָם פַּרְעֹה וַעֲבַר (שַׁלִּיט)־בְּכָל־אַרְעָא דְמִצְרָיִם: מז וּכְנַשׁוּ דָּיְרֵי־אַרְעָא בְּשֶׁבַע שְׁנֵי שׂוֹבְעָא (נ״י שַׂבְעָא) עִיבוּרָא־לְאוֹצְרִין:

נתינה לגר

הוא נסמך והנסמך לא יצא בסי׳ הידיעה, כידוע למדקדקים, לכן הוסיף תחתיו מלת „הדין״. (מב) רביד הזהב, מניכא דדהבא. כמו המנוכא (דניאל ס׳ י״ז) אספר שנ״ל „מנייקא״ בקו״ף שנס בלשון יון הוא שרשרת וכמ״ש בערוך ערך מנייק ובאמת מצינו במס׳ תמיד דף ל״ב ע״א „שדי מניכא דדהבא על צואריהון״ ובירושלמי שבת פ״ו „מהו מפיק בשדין מוניוקה״ ומשמע כי היא היא. (מד) את ידו ואת רגלו, ית ידה למיחד זין וית רגלה למרכב על סוסיא. פי׳ „למיחד זין״ לחגור חרב, ויש״ע שת׳ „למסור זין״ כוונתו ג״כ למאסר מטירם אסר או לחגור למלחמה. (מה) צפנת פענח, גברא דמטמרן גליא ליה׳ משמע שסובר שהוא ל׳ מצרית׳ ועי׳ ברשב״ס שכתב „צפנת פענח כתרגומו, ול׳ מצרי הוא כו׳״ והחכם נעזעניוס הביא, שצפנת הוא „מציל״ פענח הוא „דור״ בלשון מצרית. ויצא יוסף על ארץ מצרים, ונפק יוסף שליט על ארעא דמצרים. הוסיף מלת „שליט״ כמ״ש המפרשים משום דכתיב „ויצא יוסף על״ ש״מ שיצא בתכסיסי מלכות. (מז) לקמצים, עיבורא לאוצרין. כמ״ש רש״

בעל הטורים

(מה) צפנת פענח • בגי׳ מגלה נסתרים • צפנת פענח נוטריקון צדיק פטפט נפש תאוה סוטיפר ענה נפשו תנס • ד״א צופה

אבן עזרא

ואין אדם שיהיה ברשותו זולתך: וטעם רגלו • לו רשות ללכת או על דרך משל והוא הנכון: (מה) צפנת פענח • אם זו המלה מצרית לא ידענו פירושה • ואם היא מתורגמת לא ידענו שם יוסף • ויהי פירוש פענח כאשר תרגם המתרגם ארמית והיא מלה מרובעת: כהן און • עובד השם או עובד עו״ג כי אין כהן בכל המקרא כי אם משרת על דעתי: ויצא יוסף. יצא במו • ויצא לך שם בגוים או יצא ועבר על כל מקום והכריזו עליו כדי שיכירוהו: (מח) את כל אוכל • אין פי׳ כל כי היו

רמב״ן

למלך אחשורוש וכן כסף משנה אחר כמו כסף שני וכבר הביאו המדקדקים ראיה בהיות אלה כולם בסגו ומשנה התורה וכל השמות בצרי כמשפט הסמיכות והענין כי יש למלך מרכבת ידועה לו כמו שנאמר וסוס אשר רכב עליו המלך ואחרת ידועה למשנהו ואחריו לשלים: (מה) צפנת פענח • אמר ר׳ אברהם כי אם היא מלה מצרית לא ידענו פירושה ואם מתורגמת לא ידענו שם יוסף • ועל דעת הראשונים שאומרים המפענח נעלמים • יתכן שקרא לו שם נכבד בלשון ארצו כי שאל לו • או שהיה המלך יודע שפת ארץ כנען הקרובה אליו וענינו לפונה מגלה • וכן בתו קראה שם משה רבינו בלשון עמו מן המים משיתיהו ואל תתמה בעבור שקראוהו סופרי המצריים מוניוס כי ישנו השמות ללשון אשר מורגל להם כאשר יעשה התרגום בקצתם כגון בין קדש ובין שור בין רקם ובין חגרא וכן בהרבה מן השמות ובקצתם לא ישנה דבר כאשר עשה בסיחון מלך חשבון ובעוג מלך הבשן וזולתם הרבה וזה לפי מה שהיו נקראים בלשון ארמית בדורו וכן עשו הנוצרים המעתיקים: בת פוטיפרע כהן און • הוא פוטיפר ונקרא פוטיפרע על שם שנסתרס מאליו לפי שלקח יוסף למשכב זכור לשון רש״י ויוצא מדרש רבותינו והוצרכמנו רש״י לומר לך כי כל כהן משרת לאלהות חוץ מזה שהוא לשון גדולה שהרי שר הטבחים היה וכן כהן מדין. ואני אומר כי לדברי רבותינו היה סוטיפר שר לפרעה וכאשר נסתרס בגופו והכירו בו וקראוהו פוטיפרע נתביים נדבר ופירש משררתו והכניס עצמו בבית עבודת כוכבים ונעשה כומר לעבודת כוכבים כי כן מנהג הנכבדים ואפשר שהיה און שם לאלהיו וכן כהן מדין כומר כמו שאמר ביתרו שהיה מפסם עגלים לעבודת כוכבים • והאמת כי לשון כהונה שרות אבל לא לאלהות בלבד כי הנה ובני דוד כהנים היו ובמקומו בדברי הימים ובני דוד הראשונים ליד המלך וכן מוליך כהנים שולל שהם משרתי המלך וכן יכהן פאר יתלבש פאר ככהן העובד שיעשו לו בגדים שלא כשאר העם לכבוד ולתפארת וכן ומיודעיו וכהניו ראשי משרתיו: (מז) לקמצים • קומץ על קומץ על יד

ספורנו

נתתי אותך על כל ארץ מצרים • ראה והתבונן היטב להנהיג בתכלית הטוב כי דבר גדול נתתי בידך: (מג) ויקראו לפניו אברך • כמו הברך • כלו׳ כל איש יכרע על ברכיו כמו שהיו צועקים לפני המלך לומר לעם כי לו תכרע כל ברך: ויתן אותו על כל ארץ מצרים • שקבלו כלם שלטנותו כמנהג לכל שלטון חדש: (מה) ויצא יוסף על ארץ מצרים • יצא מלפני פרעה באופן מורה שהיה שליט על כל ארץ מצרים: (מו) ויעבור בכל ארץ מצרים לפקוד הערים ולסדר עניינים

בענין

אֲשֶׁר הָיוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּתֶּן־אֹכֶל בֶּעָרִים אֹכֶל שְׂדֵה־
הָעִיר אֲשֶׁר סְבִיבֹתֶיהָ נָתַן בְּתוֹכָהּ׃ מט וַיִּצְבֹּר יוֹסֵף בָּר כְּחוֹל
הַיָּם הַרְבֵּה מְאֹד עַד כִּי־חָדַל לִסְפֹּר כִּי־אֵין מִסְפָּר׃ נ וּלְיוֹסֵף
יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים בְּטֶרֶם תָּבוֹא שְׁנַת הָרָעָב אֲשֶׁר יָלְדָה־לּוֹ
אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אוֹן׃ נא וַיִּקְרָא יוֹסֵף אֶת־שֵׁם
הַבְּכוֹר מְנַשֶּׁה כִּי־נַשַּׁנִי אֱלֹהִים אֶת־כָּל־עֲמָלִי וְאֵת כָּל־
בֵּית אָבִי׃ נב וְאֵת שֵׁם הַשֵּׁנִי קָרָא אֶפְרָיִם כִּי־הִפְרַנִי
אֱלֹהִים בְּאֶרֶץ עָנְיִי׃ רביעי נג וַתִּכְלֶינָה שֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע
אֲשֶׁר הָיָה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ נד וַתְּחִלֶּינָה שֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב
לָבוֹא כַּאֲשֶׁר אָמַר יוֹסֵף וַיְהִי רָעָב בְּכָל־הָאֲרָצוֹת וּבְכָל־
אֶרֶץ מִצְרַיִם הָיָה לָחֶם׃ נה וַתִּרְעַב כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּצְעַק
הָעָם אֶל־פַּרְעֹה לַלָּחֶם וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה לְכָל־מִצְרַיִם לְכוּ
אֶל־יוֹסֵף אֲשֶׁר־יֹאמַר לָכֶם תַּעֲשׂוּ׃ נו וְהָרָעָב הָיָה עַל כָּל־
פְּנֵי הָאָרֶץ וַיִּפְתַּח יוֹסֵף אֶת־כָּל־אֲשֶׁר בָּהֶם וַיִּשְׁבֹּר לְמִצְרַיִם

ת"א וליוסף ילד · תענית י"א · וכל הארץ באו מצרימה · פסחים קיט · יבמות יג :

רש"י

(מח) אכל שדה העיר אשר סביבותיה נתן בתוכה · שכל ארץ וארץ מעמדת פירותיה ונותנין בתבואה מעפר המקום להעמיד את התבואה מלירקב (נ"ל שהוא דעת רבי נחמיה וא"צ כלל להגיה ברש"י כאשר עלה בדעת קצתם) : (מט) עד כי חדל לספר · עד כי חדל לו הסופר לספור · והרי זה מקרא קצר : כי אין מספר · לפי שאין מספר והרי כי משמש בלשון דהא : (נ) בטרם תבוא שנת הרעב · מכאן שאדם אסור לשמש מטתו בשני רעבון : (נה) ותרעב כל ארץ מצרים · שהרקיבה תבואתם שאצרו חוץ משל יוסף : אשר יאמר לכם תעשו · לפי שהיה יוסף אומר להם שימולו וכשבאו אצל פרעה ואומרים כך הוא אומר לנו אמר להם ולמה לא צברתם בר והלא הכריז לכם ששני הרעב באים אמרו לו אספנו הרבה והרקיבה אמר להם אם כן כל אשר יאמר לכם תעשו הרי גזר על התבואה והרקיבה מה אם יגזור עלינו ונמות : (נו) על כל פני הארץ · מי הם פני הארץ אלו העשירים : את כל אשר בהם · כתרגומו די בהון עיבורא : וישבר למצרים · שבר לשון מכר ולשון קנין הוא · כאן משמש לשון מכר · שברו

רמב"ן

על יד היו אוצרים לרש"י ות"א לאוצרים כי התפירות העשויות בארץ לאוצר או לדברים אחרים יקראו קמצים באחת הפתחים תרגם יונתן בחדא מן קומצא וכן כל הקל פעל הכפל : ככל הארצות · סביבות מלכות מצרים :

אבן עזרא

מתים ברעב · וכן וכל הארץ באו · רק טעמו שקנן כל אשר יכול : (נא) כי נשני אלהים · טעמו כי אמר · ויאמר רבי יהודה המדקדק הראשון כי נשני על משקל תנני · ויאמר רבי משה הכהן הספרדי כי הפתח תחת חירק : (נד) ותחלינה · מבנין (נו) ויפתח יוסף את כל · כאוצרות שהיו שמה : וישבר

רשב"ם

חשנים : לקמצים · בקנה אחד מלא קומץ שבלים ולכך היה השבע גדול : (נ) בטרם תבא שנת הרעב · ולפי שבא יעקב בתחלת ימי הרעב בשנה שנייה ולסוף שבע עשרה שנה בשעת מותו אמר ליוסף שני בניך הנולדים לך עד באי אליך לי הם · אבל מולדתך אשר הולדת אחריהם אחרי באי אליך לך יהיו לכך פירש כאן אפרים ומנשה נולדו לפני שנות הרעב קודם שבא יעקב אבל אחרי כן הוליד בנים ובני בנים שנקראו על שם אחיהם בנחלתם כמו שאמר יעקב : (נא) נשני · מן נשה · כמו חנני אלהים מן חנן · הדגש תחת אות החסרה ואילו היה מגזרת לא תנשני נשיתי טובה שהוא מחטופי למ"ד פעל · היה לו לומר נשני · כמו עברי רמני · האיש אשר כלני רמני מן רימה את רעהו כלנו · כלת ה' את חמתו : (נד) ובכל ארץ מצרים היה לחם · כי נתן יוסף אוכל בערים : (נו) וישברו · לשון קנין מאכל ומשתה כדכתיב לכו שברו ואכלו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב :

מח וּכְנַשׁ יָת כָּל עִיבוּר שְׁבַע שְׁנִין דִּי הֲווֹ בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וִיהַב עִיבוּר בְּקִרְוַיָּא עִיבוּר חֲקַל קַרְתָּא דִּי בְסַחְרָנַהָא יְהַב בְּגַוַּהּ: מט וּכְנַשׁ יוֹסֵף עִיבוּרָא כְּחָלָא דְיַמָּא סַגִּי לַחְדָא עַד דִּי פְסַק לְמִמְנֵי אֲרֵי לֵית מִנְיָן: נ וּלְיוֹסֵף אִתְיְלִיד תְּרֵין בְּנִין עַד לָא עָלַת שַׁתָּא דְכַפְנָא דִּילִידַת לֵיהּ אָסְנַת בַּת פּוֹטִי פֶרַע רַבָּא דְאוֹן: נא וּקְרָא יוֹסֵף יָת שׁוּם בּוּכְרָא מְנַשֶּׁה אֲרֵי אַנְשְׁיַנִי יְיָ יָת כָּל עַמְלִי וְיָת כָּל בֵּית אַבָּא: נב וְיָת שׁוּם תִּנְיָנָא קְרָא אֶפְרָיִם אֲרֵי אַפְשַׁנִי יְיָ בְּאַרַע שִׁעְבּוּדִי: נג וּשְׁלִימַת שְׁבַע שְׁנֵי שׁוֹבְעָא (נ״י שִׂבְעָא) דַּהֲווֹ בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם: נד וּשְׁרִיאָה שְׁבַע שְׁנֵי כַפְנָא לְמֵיעַל כְּמָא דִּי אֲמַר יוֹסֵף וַהֲוָה כַפְנָא בְּכָל אַרְעָתָא וּבְכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם הֲוָה לַחְמָא: נה וּכְפֵנַת כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וּצְוַח עַמָּא קֳדָם (על) לְפַרְעֹה לְלַחְמָא וַאֲמַר פַּרְעֹה לְכָל מִצְרָאֵי אִיזִילוּ לְוָת יוֹסֵף דִּי יֵימַר לְכוֹן תַּעְבְּדוּן: נו וְכַפְנָא הֲוָה עַל כָּל אַפֵּי אַרְעָא וּפְתַח יוֹסֵף יָת כָּל (אוֹצְרַיָּא) דִּי בְהוֹן עִיבוּרָא וְזַבִּין לְמִצְרַיִם וּתְקֵיף כַּפְנָא בְּאַרְעָא

נתינה לגר

קומץ על קומץ יד על יד היו אוצרים" והרמב"ן כתב ות"א לאוצרין כי החפירות העשויין בארץ לאוצר או לדברים אחרים יקראו קמצים כו'" ומ"ש בעל נתה"ש שהת"א שמר הטעם ולא המלות, ואפשר במה שהוסיף מלת "עבורא" מה שלא נמצא בכתוב. (נא) ואת כל בית אבי, וית כל בית אבא. ת' "אבא" בלא כנוי (ואפשר שלדעתו קאי על העני שֶׁשָּׁכַּח ד' את העוני שהיה לי מבית אבא) ובאמת השם "אבא" יבא תמיד בארמית במקום שיבא בעברית בכנוי המד"ב לזכר, כמו "ויאמר אבי" (לעיל כ"ז י"ח) ת' "ואמר אבא" יקום אבי "יקום אבא" (שם שם ל"א) וכן בכמה מקומות. (נו) את כל אשר בהם, ית כל אוצריא די בהון עיבורא.

בעל הטורים

שדים נביא תומך שוהב עניו נכון מוזה: (נ) וליוסף. ב' במס' ככא והידך וליוסף אמר מבורכת ה' ארצו כדאמרי' כל המשתף עצמו עם הצבור בצרתם זוכה ורואה בנחמות לבור [דיוקו מסיפא דקרא בטרם תבוא שנת הרעב כפי' רש"י]: (נה) לכם תעשו. בגי' המילה תעשו. שצוה אותם למול:

רמב"ן

שהת תרגם קמצא והוא קרוב מן חופר גומץ כי בגימ"ל תשמש בכאן כמו קו"ף כאשר תשמש כמו כף באל יסכר המזג מן מסכה יינה וכנה אשר נטעה ימינך שהוא כמו גנה ויסכרו מעינות תהום כטעם ויסגרו על ארץ מכורתם מכורותיך ומולדותיך והכרתי את מצרים ככ"ף והנימ"ל בהם שוים וישתוו הקו"ף והכ"ף תמיד כמו קובע וכובע תקן משלים הרבה כמו מי תכן את רוח ה' ורבותינו אמרו מלשון קיסום יאמרו תכשיטים ותקשיטו וכן ויציקו את ארון האלהים ויצא אביתר עד תום כל העם לעלות מן העיר אמר בו התרגום ואקימו ית ארונא עשאו כמו ויציגו וכענין שנאמר בו ויביאו את ארון ה' ויציגו אותו במקומו מלשון תציגה נא עמך והצגתיו לפניך: (מח) ויקבץ את כל אוכל. יוסף הנזכר למעלה וגם אחרי כן ויצבור יוסף וכו'. כי חדל לספור יוסף הנזכר ואמר ר"א כי אין פירוש כל. כי ברעב היו מתים. וכן וכל הארץ באו מצרימה רק טעמו שקבץ כל אשר יכול. והנכון בעיני שקבץ את הכל אל תחת ידו והוא נתן להם ממנו בכל שנה כדי פרנסתם שלא יבזבזוהו והוא שאמר ויקבצו את כל אכל השנים הטובות ויצברו בר תחת יד פרעה ושמרו. ומפני שאמר ויקבצו את כל אוכל ואמר ויצברו בר וכן ויקבוץ את כל אוכל ויצבור יוסף בר יורה שקבצו כל הנאכל לאדם בר ולחם ומזון אפילו תאנים ומוקשים וכיוצא בהן ויצברו מהם הבר אל תחת יד פרעה והוא התבואה שהוצאה ברחת ובמזרה לזרות ולהבר ויתן נערים כדי אכלם מכל הפירות והיה כל האוכל למשמרת לצורך שני הרעב שיקחו ממנו כדי חיתם והנשאר בבר קיים באוצרות. ויתכן שנתן להם דמים כשער הזול מגנזי המלך ולכן היה הבר לפרעה ומכרו להם בשני הרעב כמו שכתוב וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים או שלקחו המלך בחזקה כי המנר אני שמרתיו אבל אונקלוס תרגם אכל ובר בשוה: (נד) ויהי רעב בכל הארצות. אשר סביב ארץ מצרים כי מה יעשו הרחוקות אם היה בהן רעב כזה וכך אמרו בב"ר בשלש ארצות בפיניקיא ובערביא ובפלישתינא: (נו) וישבר למצרים ויחזק הרעב בארץ. יאמר כי לא פתח יוסף אשר בהם עד שחזק הרעב בארץ לא כאשר צעקו אל פרעה מיד כי העם צועקים כשיש להם מחיה מעט והוא רצה שלא ישאר להם כלום זה מעט והרעב

ספורנו

כענין וסבב השפה ועלה בית אל בענין שמואל: (מז) לקמצים. בכל שבולת עשתה קמצים: (מט) אין מספר. לא היה עוד מספר נקרא בשם באופן שיצוייר בנפש: (נא) כי נשני אלהים. כענין לעתיד כאמרו כי נשכחו הצרות הראשונות: (נו) ויפתח יוסף את כל אשר בהם. להראותם שהיה בידו כדי לפרנסם: ויחזק הרעב. גם בשאר מזונות מלבד הלחם:

ויחזק הרעב בארץ מצרים: נז וכל־הארץ באו מצרימה לשבר אל־יוסף כי־חזק הרעב בכל־הארץ: מב א וירא יעקב כי יש־שבר במצרים ויאמר יעקב לבניו למה תתראו: ב ויאמר הנה שמעתי כי יש־שבר במצרים רדו־שמה ושברו־לנו משם ונחיה ולא נמות: ג וירדו אחי־יוסף עשרה לשבר בר ממצרים: ד ואת־בנימין אחי יוסף לא־שלח יעקב את־אחיו כי אמר פן־יקראנו אסון: ה ויבאו בני ישראל לשבר בתוך הבאים כי־היה הרעב בארץ כנען: ו ויוסף הוא השליט על־הארץ הוא המשביר לכל־עם הארץ ויבאו אחי יוסף וישתחוו־לו אפים ארצה: ז וירא יוסף את־אחיו ויכרם ויתנכר אליהם וידבר אתם

ת"א וירא יעקב כי יש שבר · ס' הזוהר פ' אמור ; ויאמר יעקב לבניו למה · תענית י' : הוא המשביר · סנהדרין נב :

רש"י

לנו מעט אכל לשון קנין ואל תאמר אינו כי אם בתבואה שאף ביין וחלב מצינו ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב: (נז) וכל הארץ באו מצרימה אל יוסף לשבר · ואם תדרשהו כסדרו היה צריך לכתוב לשבור מן יוסף: (א) וירא יעקב כי יש שבר במצרים · ומהיכן ראה והלא לא ראה אלא שמע שנאמר הנה שמעתי וגו' ומהו וירא ראה באספקלריא של קדש שעדיין יש לו שבר במצרים ולא היתה נבואה ממש להודיעו בפירוש שזה יוסף: למה תתראו · למה תראו עצמכם בפני בני ישמעאל ובני עשו כאילו אתם שבעים באותה שעה עדיין היה להם תבואה · (ול"נ פשוטו למה תתראו למה יהיו הכל מסתכלין בכם ומתמיהים בכם שאין אתם מבקשים לכם אוכל בטרם שיכלה מה שבידכם) ומפי אחרים שמעתי שהוא לשון כחישה למה תהיו כחושים ברעב ודומה לו ומרוה גם הוא יורא: (ב) רדו שמה · ולא אמר לכו · רמז למאתים וי' שנים שנשתעבדו במצרים כמנין רד"ו: וירדו אחי יוסף · ולא כתב בני יעקב מלמד שהיו מתחרטים במכירתו ונתנו לבם להתנהג עמו באחוה ולפדותו בכל ממון שיפסקו עליהם: עשרה · מה ת"ל והלא כתיב ואת בנימין אחי יוסף לא שלח אלא לענין האחוה היו חלוקים לעשרה שלא היתה אהבת כולם ושנאת כולם שוה לו אבל לענין לשבור בר כולם לב אחד להם · בב"ר: (ד) פן יקראנו אסון · ובבית לא יקראנו אסון אמר רבי אליעזר בן יעקב מכאן שהשטן מקטרג בשעת הסכנה: (ה) בתוך הבאים · מטמינין עצמן שלא יכירום לפי שצוה להם אביהם שלא יתראו כולם בפתח אחד אלא שיכנס כל אחד בפתח אחר כדי שלא תשלוט בהם עין הרע שכולם נאים וכלם גבורים: (ו) וישתחוו לו אפים · נשתטחו לו על פניהם וכן כל השתחואה פשוט ידים ורגלים הוא: (ז) ויתנכר

רמב"ן

היה על פני כל הארץ כי פרס פתחו אוצרותיו היה הרעב על פני כל הארץ ועוד חזר לבאר שלא מכר להם עד שחזק עליהם מאד או שיפליג הכתוב לומר

אבן עזרא

למצרים · פי' נתן שבר למצרים וטעמו קנין : (נז) לשבור אל יוסף · בפוך וכן הוא וכל הארץ באו מצרים אל יוסף לשבר: (א) וירא יעקב · בעבור היות ההרגשות נחברות במקום אחד יתליפו זו בזו · כמו ראה ריח בני · ומתוק האור · וכן וירא יעקב · כי אחריו כתוב הנה שמעתי : למה תתראו · אל תתראו שיש לכם הון לא תהיו מריבים זה עם זה · כמו נתראה פנים : (ב) ושברו · וקנו לנו שבר : (ד) אסון · מות : (ו) המשביר · מגזרת שבר וטעמו מוכר והוא פועל יוצא לשני פעולים : (ז) ויתנכר · מגזרת נכרי כראה שהוא נכרי : קשות · שם התאר והטעם מלת קשות · וכן יענה עזות : ויכירם · בתחלה הכיר שהם אחיו · ואחר הסתכל בכל אחד

רשב"ם

וחלב: (נז) וכל הארץ באו מצרימה · אל יוסף לשבור: (א) למה תתראו · כמו לכה נתראה פנים דאמציה שהגיס דעתו להתראות גדולתו ליואש מלך ישראל · אף כאן למה תתראו בפני האנשים שיש להם תבואה כל צרכם שאתם מתעכבין כאן ואין לכם תבואה וכל העם יורדים מצרימה לקנות תבואה ואתם יושבים ומתראים כאילו יש לכם : (ז) מאין באתם · הראה להם שאינו מכירם · כי לא שאל להם למה באתם :

דמצרים: נז וכל דיירי ארעא עלו למצרים למזבן עיבורא מן יוסף ארי תקיף כפנא בכל ארעא: א וחזא יעקב ארי אית עיבורא מזדבן במצרים ואמר יעקב לבנוהי למא תתחזון: ב ואמר הא שמעית (אמרין) ארי אית עיבורא מזדבן במצרים חותו תמן וזבונו לנא מתמן ונחי ולא נמות: ג ונחתו אחי יוסף עסרא למזבן עיבורא ממצרים: ד וית בנימין אחוהי דיוסף לא שלח יעקב עם אחוהי ארי אמר דלמא יערעניה מותא: ה ואתו בני ישראל למזבן עיבורא בגו עליא ארי הוה כפנא בארעא דכנען: ו ויוסף הוא דשליט על ארעא הוא דמזבן עיבורא לכל עמא דארעא ואתו אחי יוסף וסגידו ליה על אפוהי על ארעא: ז וחזא יוסף ית אחוהי ואשתמודענון וחשיב מה דממליל להון ומליל עמהון קשין ואמר להון מנן אתיתון

נתינה לגר

מרש"י משמע שבת"א שלפניו לא היתה מלת „אוצריא" ועי' ברמב"ן. **מב** (א) כי יש שבר, ארי אית עבור מזדבן. הוסיף מלת „מזדבן" להטעים הענין, כי איזו תועלת להם אם לא היו יכולים לקנות, ולכן נקרא „שבר" מל' שברו ואכלו, (ישעיה נ"ה א') ומזה „לשבר, המשביר" או נוכל לומר כי יש כאן מדבור ב' פירושים, הא' הוא „עבור" והב' הוא „מזדבן". למה תתראו, למה תתחזון. ר"ל למה תראו עצמיכם כאלו אתם שבעים כפירש"י. (ה) ויבאו בני ישראל לשבר בתוך הבאים, ואתו בני ישראל למזבן עבורא בגו עליא. עמ"ש לעיל (כ"ג י') ההבדל שבין אתא לעאל, ופה ת' בשני הפעלים, אפשר לנועם הלשון. או כמ"ש (במ"ר נ"א) שהיו מסמיכים ובני יעקב שהיו כבר במצרים באו עם אותם שבאו מארצות אחרות. (ז) ויתנכר אליהם, וחשיב מה דמלל עמהון. לא ידעתי למה לא ת' כפשוטו שהשתנה להם כמו שת' והיא מתנכרה (מ"א י"ד ה') „והיא משתניא" או „ואתחשיב להון כחלוני" כמו שת' בכ"מ מלות „נכרי וזר" (וכאשר ת' הירושלמי „ואתעביד ביניהון כחלונאי") ולכאורה אמינא כמו שאמר בנה"ש שפי' כמו „ויתנכל" בל', וכמו שת' „ויתנכלו אתו להמיתו".

בעל הטורים

(ו) וישתחוו לו. בגימ' בכאן נתקיים החלום: (ז) ויכרם. בקש לקבלם בסבר פנים יפות ובא המלאך שמצאו תועה

רמב"ן

שהיה רעב של מהומה: (א) למה תתראו. אל תראו עצמכם שבעים לפני בני עשו וישמעאל באותה שעה עדיין היתה להם תבואה ומפי אחרים שמעתי שהוא לשון כתישה למה תהיו כתושים ברעב ודומה לו ומרוה גם הוא יורה לשון רש"י ודברי אחרים אין בהם ממש ומה שאומר אל תראו עצמכם שבעים בפני בני ישמעאל ובני עשו לא הבינותי שאין בני ישמעאל ובני עשו עתה בארץ כנען ולמה לא יאמר שלא יראו את עצמן שבעים בפני בני ארץ כנען ואולי היו בני ישמעאל ובני עשו באים מארץ אחוזתם אל יוסף לשבור והיו באים דרך ארץ כנען עוברים עליו ואמר להם שלא יראו עצמן שבעים בפניהם כי יחשדוהו שיש ליעקב תבואה ויבואו אליו לאכול עמו לחם בביתו וא"כ מה שאמר ונחיה ולא נמות טעם אחר הוא הזהירם להיות נשמרים במעט אשר בידם וילכו לקנות ממנו שלא ימותו כאשר יתום הלחם אשר בידם. והנכון למה תתראו במקום הזה כי היה לכם ליסע מיד כאשר שמעתם שיש שבר במצרים כי כבר בסכנה היו אם לא ימהרו לדבר וזה טעם ונחיה ולא נמות: (ו) הוא המשביר לכל עם הארץ. איננו ראוי שיהיה השליט על הארץ משנה למלך מצרים מוכר לכל אחד סאה או תרקב מן התבואה ולכן נתעוררו בזה רבותינו ואמרו שצוה לסתום כל האוצרות חוץ מאחד בעת ההיא ועל דרך הפשט יתכן שהיו באים לפניו מכל הארצות והוא שואל וחוקר עליהם ומצוה לפקידים תמכרו לאנשי עיר פלוני כך וכך תבואה ממין פלוני והוצרכו בני יעקב לבא לפניו בתוך הבאים מארץ כנען לצוות עליהם כמה ימכרו לארצם כי הם ראשונים לאשר באו מארץ כנען והם באו לפניו בעבור כולם: (ז) וירא יוסף את אחיו ויכירם. מיד שראה אותם הכירם ופחד אולי

ספורנו

(א) למה תתראו. למה תביטו זה אל זה וכל אחד מכם מנסה שילך חבירו ויהור (י"ל ויחזור) כאמרם ז"ל קדירה דשותפי לא חמימא ולא קרירא וכן נתראה פנים שנראה זה אל זה: (ב) ונחיה. אע"פ שלא יהיה לשבע נשיג די מחיתנו ובאופן זה לא נמות ברעב: (ג) וירדו אחי יוסף עשרה. כי לא היה המשביר מוכר לשום קונה אלא בעד בית אחד ולא בעד רבים פן יעשה בו סחורה כמו שהוא המנהג בשני רעב: (ה) בתוך הבאים. שהיו הולכים שם חבורות יחד להמלט מן השוללים שרבו אז מפני הרעב: (ו) הוא השליט על הארץ הוא המשביר. עם היותו השליט היה הוא בעצמו המוכר ולא היה מאמין בעבדיו כי אמנם היה הכסף רב מאד וראוי לפרעה כאמרו ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה ולכן לא היה שום דבר נמכר לקונים בלתי חותמו או כתב ידו: ויבאו אחי יוסף וישתחוו לו. ולפי שעם היותו שליט היה הוא בעצמו המשביר הוצרכו אחי יוסף לבא אליו ולא לדבר אל עבדיו כנגד: (ז) ויכירם. שהם אחיו לא שהכיר אחד לאחד ויתנכר

אליהם

קָשׁוֹת וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֵאַיִן בָּאתֶם וַיֹּאמְרוּ מֵאֶרֶץ כְּנַעַן לִשְׁבָּר־אֹכֶל׃ ח וַיַּכֵּר יוֹסֵף אֶת־אֶחָיו וְהֵם לֹא הִכִּרֻהוּ׃ ט וַיִּזְכֹּר יוֹסֵף אֵת הַחֲלֹמוֹת אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מְרַגְּלִים אַתֶּם לִרְאוֹת אֶת־עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם׃ י וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו לֹא אֲדֹנִי וַעֲבָדֶיךָ בָּאוּ לִשְׁבָּר־אֹכֶל׃ יא כֻּלָּנוּ בְּנֵי אִישׁ־אֶחָד נָחְנוּ כֵּנִים אֲנַחְנוּ לֹא־הָיוּ עֲבָדֶיךָ מְרַגְּלִים׃

ת"א ויכר יוסף · יבמות פח · כתובות כז · מציעא ל"ט :

רש"י

אליהם · נעשה להם כנכרי בדברים לדבר קשות : (ח) ויכר יוסף וגו' · לפי שהניחם חתומי זקן : והם לא הכירוהו · שיצא מאצלם בלא חתימת זקן ועכשיו בא בחתימת זקן ומדרש אגדה ויכר יוסף את אחיו כשנמסרו בידו הכיר שהם אחיו וריחם עליהם והם לא הכירוהו כשנפל בידם לנהוג בו אחוה : (ט) אשר חלם להם · עליהם וידע שנתקיימו שהרי השתחוו לו : ערות הארץ · גלוי הארץ מהיכן היא נוחה ליכבש כמו את מקורה הערה וכמו ערום ועריה וכן כל ערוה שבמקרא לשון גלוי הוא ותרגם אונקלוס בידקא דארעא כמו בדק הבית רעוע הבית אבל לא דקדק לפרשו אחר לשון המקרא : (י) לא אדני · לא תאמר כן שהרי עבדיך באו לשבר אוכל : (יא) כלנו בני איש אחד נחנו · נצנצה בהם רוח הקודש וכללוהו עמהם שאף הוא בן אביהם : כנים · אמתים כמו כן דברת · כן בנות צלפחד

רמב"ן

יכירוהו ויתנכר אליהם שם המצנפת על מצחו וקצת הפנים ושנה עצמו כמו שנאמר באשת ירבעם קומי נא והשתנית ולא ידעו כי אשת ירבעם את וכתיב ויהי כבואה והיא מתנכרה או יהיה ויתנכר כאן שהתנכר להם בדבריו שדבר להם קשות ואמר להם בכעס כאילו לא יבא אדם לפניו לשבר מאין באתם לפני ויאמרו מארץ כנען לשבור אוכל וכאשר הזכירו לו זה אז נתברר לו שהם אחיו באמת וזה טעם ויכר יוסף פעם שנית כי נתוסף לו בהם היכר וידיעת אמת · ורש"י כתב נעשה להם כנכרי בדברים לדבר אתם קשות ועל דעתו יהיה ויתנכר לומר שדבר כאיש נכרי ואיננו נכון : (ח) והם לא הכירוהו · כלל ולא הוצרך עוד להתנכר אליהם ואמרו רבותינו בטעם ההכרה לפי שהניחם חתומי זקן והם לא הכירוהו שיצא מאצלם בלא חתימת זקן ועכשיו מצאוהו בחתימת זקן והנה יששכר וזבולון אינם גדולים מיוסף רק מעט אבל כיון שהכיר את הגדולים הכיר את כלם ועוד היה מכירם מדעתו שיבאו שם והם לא הכירוהו שלא נתנו לבם שיהיה העבד אשר מכרו לישמעאלים הוא השליט על הארץ ואמר ר"א ויכירם בתחלה הכיר שהם אחיו ואחרי כן הסתכל בכל אחד והכירו : (ט) ויזכור יוסף את החלומות אשר חלם להם · עליהם וידע שנתקיימו שהרי השתחוו לו לשון רש"י · ולפי דעתי שהדבר בהיפך כי יאמר הכתוב כי בראות יוסף את אחיו משתחוים לו זכר כל החלומות אשר חלם להם וידע שלא נתקיים אחד מהם בפעם הזאת כי יודע בפתרונם כי כל אחיו ישתחוו לו בתחלה מן החלום הראשון והנה אנחנו מאלמים אלומים · כי אנחנו ירמוז לכל אחיו אחד עשר ופעם שנית ישתחוו לו השמש והירח ואחד עשר כוכבים מן החלום השני וכיון שלא ראה בנימין עמהם חשב זאת התחבולה שיעליל אותם כדי שיביאו גם בנימין אחיו אליו לקיים החלום הראשון תחלה ועל כן לא רצה להגיד להם אני יוסף אחיכם ולאמר מהרו ועלו אל אבי וישלח העגלות כאשר עשה עמהם כי בפעם השנית היה אביו בא מיד בלא ספק ואחרי שנתקיים החלום הראשון הגיד להם לקיים החלום השני ולולי כן היה יוסף חוטא חטא גדול לצער את אביו ולהעמידו ימים רבים בשכול ואבל על שמעון ועליו ואף אם היה רצונו לצער את אחיו קצת איך לא יחמול על שיבת אביו אבל את הכל עשה יפה בעתו לקיים החלומות כי ידע שיתקיימו באמת גם הענין השני שעשה להם בגביע לא בתחלה כוונתו לצערם אבל חשב אולי יש להם שנאה בבנימין שיקנאו אותו באהבת אביהם בקנאתם

אבן עזרא

והכירו וזהו ויכר יוסף את אחיו : (ט) ערות הארץ · בעבור היות המקום להסתיר הערוה שהיא דבר מגונה על כן אמר דרך משל · או בעבור היות הערוה נסתרת כן אתם באים לראות סוד הארץ והוא הנכון בעיני : (יא) נחנו · בלא אל"ף והוא האמת : כנים · נאמנים · ויתכן להיותו מגזרת כן תעשה כאשר

רשב"ם

(ח) והם לא הכירוהו · כי בא עתה לפניהם בחתימת זקן ועוד שראיהו מושל בכל המלכות בבגדי מלכות וגם מן הקול לא היו מכירים אותו כי ע"י מתורגמן היה מדבר עמהם כדכתיב כי המליץ בינותם : (ט) ערות · פרצות החומות ומאיזה מקום נוחה ליכבש · כדכתיב ערות יסוד · ערו ערו עד היסוד · ערות על יאור · ולפי שהיו בעלי קומה וכולם עשרה כל שעה ביחד ולא היו נפרדים אלו מאלו כשאר בני אדם הבאים משאר מקומות לשבור בר אמר להם מרגלים אתם : (יא) כולנו בני איש אחד נחנו · לכך אנו הולכים יחד ולא בשביל עצה רעה

ואמרו מארעא דכנען למזבן עיבורא: ח ואשתמודע יוסף ית אחוהי ואנון לא אשתמודעוהי: ט ודכיר יוסף ית חלמיא די חלים להון ואמר להון אלילי אתון למחזי ית בדקא דארעא אתיתון: י ואמרו ליה לא רבוני ועבדיך אתו למזבן עיבורא: יא כלנא בני גברא חד נחנא כיני אנחנא לא הוו עבדיך אלילי: יב ואמר להון לא אלהן

נתינה לגר

(לעיל ל"ז י"ח) "וחשיבו עלוהי למקטלה", וכן "להסתכל בעבדיו [תהלים ק"ה כ"ה] תי' "לחשבא בישן על עבדוהי", ומה שת' "וחשיב" פירושו שחשב מה לדבר עליהם עלילות מדה כנגד מדה; ואל תתמה על מה שפה נקשר למלת "על" ושם למלת "את" כי כבר פי' רש"י גם שם "אותו" כמו "אליו" כמו שת"א "עלוהי" אבל זה דוחק ולכן נראה פשוט שכוונתו כמ"ש רש"י שחשב להיות כנכרי בדברו אליהם, היינו שידבר אליהם קשות נגד טבעו, ואולי כי הכפיל (בפסוק שאח"ז) "ויכר יוסף את אחיו והם לא הכרוהו" ר"ל שהכיר

בעל הטורים

והזכירו מיד ויתנכר אליהם ולכן כתיב אח"כ ויכר לשון יחיד · ויתנכר בגי' על ידי המלאך גבריאל: (ח) לא הכרהו · ב' במסרה · הכא ואידך גבי איוב ויראו אותו מרחוק ולא הכירוהו (איוב ב') מה התם לא הכירוהו בשביל שנשתנה מחמת היסורין אף כאן לא הכירוהו בשביל שנשתנה שהיה עבד ונעשה שר וגדול בכל הארץ ומיהו התם לא הכירוהו מרחוק אבל כשקרבו אליו הכירוהו אבל הכא לא הכירוהו כלל שלא העלו על דעתם שיגיע יוסף למעלה כזו: (יא) בני איש אחד נחנו · ולא אמרו אנחנו כמו שאחד ממנו חסר ונחנו פשענו: נחנו ג' במסרה · הכא ואידך נחנו נעבור חלוצים · נחנו פשענו · וזהו שדרשו שאמרו בחנו להרוג כל העיר באנו אם לא יתנוהו לנו וזהו בשביל שנחנו נעבור חלוצים לכלהם אם לא יתנוהו לנו לפדותו: מרגלים אתם פי' ולא אני שיושע שילא ממני לא היה בעלת מרגלים · והם אמרו לא היו עבדיך מרגלים פי' יהודה שהשיבו כי הוא היה

רמב"ן

בו או שמא הרגיש בנימין שהיה ידם ביוסף ונולדה ביניהם קטטה ושנאה ועל כן לא רצה שילך עמהם בנימין אולי ישלחו בו ידם עד בדקו אותם באהבתו ולזה נתכוונו בו רבותינו בב"ר אמר רבי חייא בר' אבא כל הדברים שאתה קורא שדבר יהודה בפני אחיו עד שאתה מגיע ולא יכול יוסף להתאפק היה בו פיוס ליוסף פיוס לאחיו פיוס לבנימין · פיוס ליוסף ראה היאך נותן נפשו על בניה של רחל וכו' וכן אני אומר שכל הפניניס האלה היו ביוסף מחכמתו בפתרון החלומות כי יש לתמוה אחר שעמד יוסף במצרים ימים והיה פקיד ונגיד בבית שר גדול במצרים איך לא שלח כתב אחד לאביו להודיעו ולנחמו כי מצרים קרוב לחברון כששה ימים ואלו היה מהלך שנה היה ראוי להודיעו לכבוד אביו ויקר פדיון נפשו ויפדנו ברוב ממון אבל היה רואה השתחויית אחיו לו וגם אביו וכל זרעו אתו אי אפשר להיות בארצם · והיה מקוה להיותו שם במצרים כי בראותו הצלחתו הגדולה שם וכש"כ אחרי שמשמע חלום פרעה שנתברר לו כי יבאו כלם שמה ויתקיימו כל חלומותיו: ויאמר אליהם מרגלים אתם · העלילה הזאת יצטרך להיות בה טעם או אמתלא כי מה עשו להיות אומר להם ככה וכל הארץ באו אליו והם בתוך הבאים כמו שאמר לשבור בתוך הבאים כי היה הרעב בארץ כנען · ואולי ראה אותם אנשי תואר ונכבדים לבושי מכלול כלם ואמר להם אין דרך אנשים נכבדים ככם לבא לשבור אוכל כי עבדים רבים לכם · ויתכן שהיו בתחלת הבאים מארץ כנען והוא טעם ויבאו בני ישראל לשבור בתוך הבאים כי היה הרעב בארץ כנען כי אתה באו משם הראשונים · ויאמר להם יוסף מרגלים אתם כי מארץ כנען לא בא אלי אדם לשבור אוכל וזה טעם מאין באתם שאמר להם בתחלה: (יא) כלנו בני איש אחד אנחנו · יתכן לפרש בטענה הזאת כי אמרו מפני היותנו אחים בני איש אחד ולא נפרד זה מזה כי כן רצון אבינו באנו כלנו כאחד לשבר אוכל ולא שלחנו אחד ממנו עם עבדיו · וכן היה הדבר כי למה ישלחם כלם אלא שאין רצונם להפרד זה מזה גם יתכן שעשו כן בעבור כובד הרעב שלא יגזלו מעבדיהם בדרך את השבר אשר יביאו ויתכן שאמרו לו כלנו בני איש אחד נחנו תוכל לחקור עליו כי הוא נודע בשערים בכבוד עשרו ורוב בניו ואם תשאל ותחקור תדע כי כנים אנחנו ואנשים צדיקים בני צדיק ולא מרגלים: וטעם לא היו עבדיך מרגלים · כי כנים אנחנו מנשרינו בכל דברינו לא היו עבדיך מרגלים מאז ועתה וכן לא היינו מרגלים מעולם ורבותינו נתעררו במה שאמרנו ודרשו שנכנסו בי' פתחים כדרך מרגלים ולכך העליל עליהם וטענה נכונה היא אבל לא הזכיר אותה הכתוב ועוד שאמרו לו בתחלה כלנו בני איש אחד נחנו והיא שמחייבת אותם ויתכן שמתחלה אמר

ספורנו

אליהם · שנה טעמו ולא דבר בענוה כמנהגו: קשות · פן יכירוהו בקול: (ח) ויכר יוסף את אחיו · אחד לאחד אחר כך: ויזכור יוסף את החלומות אשר חלם להם · זכר להם את החלומות שבחלום האלומות היו כלם משתחוים ואלומתו קמה וגם נצבה שלא נפלה אחר שקמה · ולכן רצה שיבאו כלם ויבררם ויתקיים בו ענין וגם נצבה וזה בזכות שיהיה הוא רמז לגואל העתיד על דרך ירה ויור כאמרו ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדיו ושמו להם ראש אחד ויתקיים בהם ענין וגם נצבה כאמרו מלכא דלעלמין לא התחבל · (ט) לראות את ערות הארץ באתם · לראות אם יש אתנו מזון מספיק לארצנו ולא באתם לקנות כי אין מנהג שאר הבאים שיהיו עשרה יחדיו שואלים: (יא) כלנו בני איש אחד נחנו · ואם היינו מרגלים היה במעט היזק מלך ולא יבחר המלך כל המרגלים בני איש אחד אבל נחנו יחדיו מפני שאנו אחים: כנים אנחנו ·

בכל

יב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם לֹא כִּי־עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם לִרְאוֹת׃ יג וַיֹּאמְרוּ שְׁנֵים עָשָׂר עֲבָדֶיךָ אַחִים׀ אֲנַחְנוּ בְּנֵי אִישׁ־אֶחָד בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְהִנֵּה הַקָּטֹן אֶת־אָבִינוּ הַיּוֹם וְהָאֶחָד אֵינֶנּוּ׃ יד וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף הוּא אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֲלֵכֶם לֵאמֹר מְרַגְּלִים אַתֶּם׃ טו בְּזֹאת תִּבָּחֵנוּ חֵי פַרְעֹה אִם־תֵּצְאוּ מִזֶּה כִּי אִם־בְּבוֹא אֲחִיכֶם הַקָּטֹן הֵנָּה׃ טז שִׁלְחוּ מִכֶּם אֶחָד וְיִקַּח אֶת־אֲחִיכֶם וְאַתֶּם הֵאָסְרוּ וְיִבָּחֲנוּ דִּבְרֵיכֶם הַאֱמֶת אִתְּכֶם וְאִם־לֹא חֵי פַרְעֹה כִּי מְרַגְּלִים אַתֶּם׃ יז וַיֶּאֱסֹף אֹתָם אֶל־מִשְׁמָר שְׁלֹשֶׁת יָמִים׃ יח וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי זֹאת עֲשׂוּ וִחְיוּ אֶת־הָאֱלֹהִים אֲנִי יָרֵא׃ חמישי יט אִם־כֵּנִים אַתֶּם אֲחִיכֶם אֶחָד יֵאָסֵר בְּבֵית מִשְׁמַרְכֶם וְאַתֶּם לְכוּ הָבִיאוּ שֶׁבֶר רַעֲבוֹן בָּתֵּיכֶם׃ כ וְאֶת־אֲחִיכֶם הַקָּטֹן תָּבִיאוּ אֵלַי וְיֵאָמְנוּ דִבְרֵיכֶם וְלֹא תָמוּתוּ וַיַּעֲשׂוּ־כֵן׃ כא וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו אֲבָל׀ אֲשֵׁמִים׀ אֲנַחְנוּ עַל־אָחִינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְנוֹ אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמָעְנוּ עַל־כֵּן בָּאָה אֵלֵינוּ הַצָּרָה הַזֹּאת׃ כב וַיַּעַן רְאוּבֵן אֹתָם לֵאמֹר הֲלוֹא אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם׀ לֵאמֹר אַל־

ת"א שנים עשר · יבמות יז:

רש"י

דוברות· ועברתו לא כן בדיו: (יב) כי ערות הארץ באתם לראות· שהרי נכנסתם בעשרה שערי העיר למה לא נכנסתם בשער אחד: (יג) ויאמרו שנים עשר עבדיך וגו'· ובשביל אותו אחד שאיננו נתפזרנו בעיר לבקשו: (יד) הוא אשר דברתי· הדבר אשר דברתי שאתם מרגלים הוא האמת והנכון זהו לפי פשוטו ומדרשו א"ל ואילו מצאתם אותו ויפסקו עליכם ממון הרבה תפדוהו אמרו לו הן א"ל ואם יאמרו לכם שלא יחזירוהו בשום ממון מה תעשו אמרו לכך באנו להרוג או ליהרג אמר להם הוא אשר דברתי אליכם להרוג בני העיר באתם מנחש אני בגביע שלי ששנים מכם החריבו כרך גדול של שכם: (טו) חי פרעה· אם יחיה פרעה כשהיה נשבע לקיים את אמרו היה נשבע בחיי פרעה: אם תצאו מזה· מן המקום הזה: (טז) האמת אתכם· אם אמת אתכם לפיכך ה"א נקוד פתח שהוא כמו בלשון תימה ואם לא תביאוהו חי פרעה כי מרגלים אתם: (יז) משמר· בית האסורים: (יט) בבית משמרכם· שאתם אסורים בו עכשיו: ואתם לכו הביאו· לבית אביכם: שבר רעבון בתיכם· מה שקניתם לרעבון אנשי בתיכם: (כ) ויאמנו דבריכם· יתאמתו ויתקיימו כמו אמן אמן וכמו יאמן נא דבריך: (כא) אבל· כתרגומו בקושטא וראיתי בב"ר לישנא דרומאה הוא אבל ברם: באה אלינו· טעמו בבי"ת לפי שהוא בלשון

רשב"ם

רעת כמרגלים: (יב) ויאמר אליהם לא כי ערות הארץ באתם לראות· שאם כן איך לא נשאר אחד מכם את אביכם· כלומר אצלו ולדעת אם בנימין קיים אמר להם כן· והם השיבו שנים עשר עבדיך אנחנו וגו'· וכן כתיב לפנינו שאול שאל האיש לנו ולמולדתנו: (כא) הצרה הזאת· מדה כנגד מדה אנחנו השלכנוהו בבור

ותנח

בדקא דארעא אתיתון למחזי: יג ואמרו תרין עסר עבדיך אחין אנחנא בני גברא חד בארעא דכנען והא זעירא עם אבונא יומא דין וחד ליתוהי: יד ואמר להון יוסף הוא די מלילית עמכון למימר אלילי אתון: טו בדא תתבחרון חי פרעה אם תפקון מכא אלהין במיתי אחוכון זעירא הכא: טז שלחו מנכון חד וידבר ית אחוכון ואתון תתאסרון ויתבחרון פתגמיכון הקשוט אתון אמרין ואם לא חיי פרעה ארי מאלילי אתון: יז ואכנש יתהון (לבית־)למטרא תלתא יומין: יח ואמר להון יוסף ביומא תליתאה דא עיבידו ואתקימו מן קדם יי אנא דחל: יט אם כיוני אתון אחוכון חד יתאסר בבית מטרתכון ואתון איזילו אובילו עיבורא דחסיר בבתיכון: כ וית אחוכון זעירא תיתון לותי ויתהמנון פתגמיכון ולא תמותון ועבדו כן: כא ואמרו גבר לאחוהי בקושטא חיבין אנחנא על אחונא די חזינא עקת נפשה כד הוה מתחנן לנא ולא קבילנא מנה על כן אתא לותנא עקתא הדא: כב ואתיב ראובן יתהון למימר הלא אמרית לותכון למימר לא תחובון (נ״י תחטאון)

נתינה לגר

בס שסם לא סכירוהו. (יח) את האלהים אני ירא, מן קדם ה׳ אנא דחל. עי׳ לקמן בפ׳ „ויראן המילדות" (שמות א׳ כ״א) שת׳ נ״כ „מן קדם". (כא) אשמים אנחנו, חיבין אנחנא. ובפ׳ שאח״ז כוונס סני' „לא תחטאון" ולא „לא תהוכון" וכן „וחטאתי לאבי" (לקמן מ״ד ל״ב) ת׳ „ואהי חטי לאבא" (ועי׳ מה שהעירותו לעיל מ״א ס׳) ודע שסם חשבו נ׳ סבות אשר היו ראויות לעורר רחמיהם עליהם הא׳ „אחינו" (וצריכין היינו לרחם עליו מלד חוב קרבת האחוה) הב׳ „אשר ראינו צרת נפשו" (ומן היושר היה כי אנשים כשרים כמונו, הנם אל עמל לא נוכל) „הג׳, בהתחננו אלינו" (ומחויבים היינו להעתר

בעל הטורים

ראש המדברים גם ממני יצא כלב שלא היה בעצת המרגלים · לא היו בגימ׳ כלב : (יג) והאחד איננו וסמיך ליה · (יד) ויאמר אליהם יוסף · שהיה מכה בגביע ואומר אני מנחש שמצו יוסף : (טו) כי אם בזאת · בזאת עולה למנין י״א שלא תצאו מזה עד שיבאו י״א אחים : (יז) אל משמר שלשת ימים · כנגד ג׳ דברים שעשו לו · ויפשיטו וגו׳ את כתנתו · וישליכו · וימכרו :

אבן עזרא

דברים · או מגזרת בן בנות נלפחד כמו כאמת : (טז) האסרו · תאסרו כמו ומות בכר : (יט) רעבון בתיכם · לורך בעבור הרעב . וטעמו הביאו אל בתיכם : (כא) אבל · כמו אבל שרה אשתך כמו אכן : המליץ · מבאר מגזרת מליצה · ולקח שמעון כי כאשר יתאו רבים הגדול שבהם בשנים יענש יותר · ועזב ראובן כי הוא הצילו · ויאמר ר׳ משה הכהן כי כסף וזהב לא ימצאו בלבון רבים והנה שבח כספיהם : וישאו את שברם ·

רמב״ן

להם נכנסתם בי׳ פתחים ועכשיו אתם נועדים במקום אחד ונקשרים יחדיו אין זה רק דרך מרגלים ואמרו לו בעבור היותנו אחים נאספנו יחד ואמר להם לא כי ערות הארץ באתם לראות כי אם אתם אחים היה לכם ליכנס בפתח אחד כאשר אתם עתה יחדיו או אמרו כי האחד איננו והלכו לבקשו והכתוב לא יחוש להאריך בטעם הטענות : (יז) ויאסף אותם אל משמר שלשת ימים · עשה כן להפחידם ושיאמינו בו כי את האלהים הוא ירא · ומפני מוראו יוציא אותם שלא ימותו אנשי ביתם ברעב וזה טעם ואתם לכו הביאו שבר רעבון בתיכם ועוד כי לא ישמעו להניח האחד רק להגלת כלם: (כא) אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו· חשבו להם האכזריות לעונש גדול יותר מן המכירה כי היה אחיהם בשרם מתחנן ומתנפל לפניהם ולא ירחמו והכתוב לא ספר זה שם או מפני שהדבר ידוע בטבע כי יתחנן אדם לאחיו בבואו לידם להרע לו וישביעם בחיי אביהם ויעשה כל אשר יוכל להציל נפשו ממות או שירצה הכתוב לקצר בסורחנם או מדרך הכתובים שמקצרים במקום אחד ומאריכים בו במקום אחר והנה ראובן ענה להם שכבר אמרתי אליכם בשעת מעשה שלא תחטאו בו כי ילד הוא

ספורנו

בכל עסקינו : לא היו עבדיך מרגלים · מעולם ואין ראוי לחשוד אותנו במרגלים עתה : (יב) לא · אין זה אמת שתהיו אחים : כי ערות הארץ באתם לראות · אבל נועצתם לומר שאתם אחים כדי לבא יחדיו ולראות ערות הארץ : (יג) שנים עשר עבדיך וגו׳ · הנה מה שאמרנו יתברר כי אנשים אנחנו עודנו תושבי הארץ כנען ויגיד הוא ושכניו שהיינו י״ב בניו וחסר אחד והקטן נשאר לכלכל ובכל אלה הפרטים יתברר האמת אצלך : (יד) הוא אשר דברתי אליכם · אותו האחד שאתם אומרים שאיננו והיותכם מפרשים אנה הלך הוא שהלך בעצתכם להגיד מה שראיתם או שהסכמתם כדי לרגל כמו שאמרתי : (טו) בזאת תבחנו · שאם אחיכם אתים לא יסכן הקטן את עצמו לבא עמכם לשבר ולהיות בן מות עמכם : (יח) את האלהים אני ירא · ולכן אניחכם להוליך לבתיכם די מחיתכם : (כ) ולא תמותו · כי גם בארץ כנען אוכל להמיתכם אם לא תביאו : (כא) בהתחננו אלינו ולא שמענו · והיינו אכזרים נגד אחינו אע״פ שחשבנוהו לרודף היה לנו לרחם בהתחננו וכנגד מדת אכזריותנו זה האיש מתאכזר נגדנו : (כב) הלא אמרתי אליכם אל תחטאו בילד. שלא היה מתכוין להמיתכם כשבא

תחטאו בילד ולא שמעתם וגם־דמו הנה נדרש׃ כג והם
לא ידעו כי שמע יוסף כי המליץ בינתם׃ כד ויסב מעליהם
ויבך וישב אלהם וידבר אלהם ויקח מאתם את־שמעון
ויאסר אתו לעיניהם׃ כה ויצו יוסף וימלאו את־כליהם בר
ולהשיב כספיהם איש אל־שקו ולתת להם צדה לדרך
ויעש להם כן׃ כו וישאו את־שברם על־חמריהם וילכו
משם׃ כז ויפתח האחד את־־שקו לתת מספוא לחמרו
במלון וירא את־כספו והנה־הוא בפי אמתחתו׃ כח ויאמר
אל־־אחיו הושב כספי וגם הנה באמתחתי ויצא לבם
ויחרדו איש אל־אחיו לאמר מה־זאת עשה אלהים לנו׃
כט ויבאו אל־יעקב אביהם ארצה כנען ויגידו לו את כל
הקרת אתם לאמר׃ ל דבר האיש אדני הארץ אתנו
קשות ויתן אתנו כמרגלים את־הארץ׃ לא ונאמר אליו
כנים אנחנו לא היינו מרגלים׃ לב שנים־־עשר אנחנו
אחים בני אבינו האחד איננו והקטן היום את־־אבינו
בארץ כנען׃ לג ויאמר אלינו האיש אדני הארץ בזאת
אדע כי כנים אתם אחיכם האחד הניחו אתי ואת־רעבון
בתיכם קחו ולכו׃ לד והביאו את־־אחיכם הקטן אלי
ואדעה כי לא מרגלים אתם כי כנים אתם את־־אחיכם
אתן לכם ואת־־הארץ תסחרו׃ לה ויהי הם מריקים

ת״א את שמעון · ס׳ הזוהר פ׳ אחרי מות׃ ויצא לבם · תענית ט׳׃ דבר האיש׃ מכות יא׃

רש״י

עבר שהכהו בהם ותרגומו אתת לנא׃ (כב) וגם דמו · אתין ונמין רבויין דמו וגם דם הזקן׃ (כג) והם לא ידעו כי שומע יוסף · מבין לשונם ובפניו היו מדברים כן׃ כי המליץ בינותם · כשהיו מדברים עמו היה המליץ ביניהם היודע לשון עברי ולשון מצרי והיה מליץ דבריהם ליוסף ודברי יוסף להם לכך היו סבורים שאין יוסף מכיר בלשון עברי׃ המליץ · זה מנשה בנו׃ (כד) ויסב מעליהם · נתרחק מעליהם שלא יראוהו בוכה׃ ויבך · לפי ששמע שהיו מתחרטין׃ את שמעון · הוא השליכו לבור הוא שאמר ללוי הנה בעל החלומות הלזה בא · דבר אחר נתכוין יוסף להפרידו מלוי שמא יתיעצו שניהם להרוג אותו׃ ויאסור אותו לעיניהם · לא אסרו אלא לעיניהם וכיון שיצאו הוציאו והאכילו

רשב״ם

והנה אנחנו נאסרים בבית השבי׃ (כג) כי שומע יוסף · מבין · כי עד עתה המליץ בינותם כאילו אינו מבין לשונם׃ (כד) את שמעון · להפרידו מלוי שלא יתייעצו בין שניהם לעשות חבלה כאשר עשו בשכם׃ (כה) מה זאת עשה · מדה כנגד מדה יש כאן להוסיף לנו מכון על פרעון עונינו׃

בעולימא ולא־קבלתון ואף־דמה הא מתבעי: כג ואנון לא ידעון ארי שמיע יוסף ארי מתרגמן הוה־ביניהון: כד ואסתחר מעלויהון ובכא ותב לותהון ומליל עמהון ודבר מלותהון ית־שמעון ואסר יתה לעיניהון: כה ופקיד יוסף ומלו ית־מניהון עיבורא ולאתבא כספיהון גבר לסקה ולמתן להון זודין לארחא ועבד להון כן: כו ונטלו ית־עיבורהון על־חמריהון ואזלו מתמן: כז ופתח חד ית־סקה למתן כסתא לחמרה בבית מבתא וחזא ית־כספה והא־הוא בפום טוענה: כח ואמר לאחוהי אתותב כספי ואף הא בטועני ונפק מדע־לבהון ותוהו גבר לאחוהי למימר מה־דא עבד יי לנא: כט ואתו לות־יעקב אבוהון ארעא דכנען וחויו (נ״י וחויאו) לה ית־כל־דערען יתהון למימר: ל מליל גברא רבונא דארעא עמנא קשין (נ״י קשין) ויהב יתנא כמאלילי ית־ארעא: לא ואמרנא לה כיוני אנחנא לא הוינא אלילי: לב תרין־עסר אנחנא אחין בני אבונא חד ליתוהי וזעירא יומא־דין עם אבונא בארעא דכנען: לג ואמר לנא גברא רבונא דארעא בדא אדע ארי כיוני אתון אחוכון חד שבוקו לותי וית־עיבורא דחסיר בבתיכון סיבו ואיזילו: לד ואיתו ית־אחוכון זעירא לותי ואדע ארי לא אלילי אתון ארי כיוני אתון ית־אחוכון אתן לכון וית־ארעא תעבדון־בה־סחורתא: לה והוה אנון מריקין סקיהון והא־גבר

נתינה לגר

נתחנוניו). (כח) ויצא לבם, ונפק מדע לבהון. הוא דרך מליצה כאלו היה כתיב, ותלא חכמם

בעל הטורים

(כח) עשה אלהים. ב׳ במסרה. הכא ואידך אשר עשה אלהים למשה ולישראל (וע״ש):

רש״י

ושקהו (ב״ר): (כז) ויפתח האחד. הוא לוי שנשאר יחיד משמעון בן זוגו: במלון. במקום שלנו בלילה: אמתחתו. הוא השק: (כח) וגם הנה באמתחתי. גם הכסף בו עם התבואה: מה זאת עשה אלהים לנו. להביאנו לידי עלילה זו שלא הושב אלא להתגולל עלינו: (לד) ואת הארץ תסחרו. תסובבו. וכל

אבן עזרא

אשר קנו: (כז) ויפתח האחד. האחד מהן ויתכן להיות ראובן כי הוא הבכור כמו אחד בחשבון. (לג) ואת רעבון בתיכם.

רמב״ן

ומפני נערותו חטא לכם וראוי לכם להעביר על חטאת נעוריו וגם עתה דמו הנה נדרש עם האכזריות אשר אתם אומרים או יהיה פירושו גם דמו אע״פ שלא הרגתם אותו ידרוש השם מכם דמו ונחשב לכם כאלו שפכתם דמו בהיותו נמכר לעבד עולם כי יתכן שמת בעבור היותו ילד שעשועים ולא נסה לעבוד ורבותינו דרשו דמו ודם הזקן: (כה) ומעם ולתת להם צדה לדרך. כדי שלא יאכלו בדרך מה שקנו והנה הודיע להם זה כי בידם נתן הצדה דרך חסד כדי שיוכלו להביא את האוכל כי אמר אין דעתי להרע לכם אם יאמנו דבריכם: (כז) ויפתח האחד את שקו. אחד מהם פתח את שקו במלון לתת ממנו מספוא לחמורו והאחרים לא פתחו את שקיהם עד היותם עם אביהם כאשר אמר ויהי הם מריקים כי אולי היו האחרים לוקחים לחמוריהם תבן כי לא יאכלו כל משאם בדרך וזה האחד לא היה חמורו חזק והוצרך למספוא ומצא כספו בפי אמתחתו וכתב רש״י כי אמתחת הוא השק ואונקלוס תרגום טוענא והנראה מדעתו שהיה לכל אחד שק גדול ושקים קטנים להשוות משאם וכלל המשא יקרא אמתחת. והנה אירע לאחד שמצא כספו בפי אותו השק שפתח ולא קרה לאחרים כן עד היותם מריקים את כלם. והקרוב אלי כי אמתחת שק גדול יש לו שני צדדים הנקרא בלשון תלמוד תורמלא ובפי אחד מן הצדדין הושם הכסף לכולם ואירע לא׳ שפתח הצד ההוא שהיה בו הכסף ולא לאחרים ונקרא אמתחת בעבור שימתח לצדדין: (לד) ואת הארץ תסחרו. שנו לו

ספורנו

מה שעשה כאשר חשבתם אבל היו מעשיו כאשר הוא ילד בלתי פועל לתכלית מכוון. וגם דמו הנה נדרש. אין החטא הנדרש עתה האכזריות בלבד כאשר חשבתם אבל גם דמו שחטאתם לשפוך דם נקי בלא היה בן מות כאשר חשבתם והנה בלי ספק מת בעבדותו: (כד) ויבך. כאשר ראה צרתם: (כה) ולהשיב כספיהם. לא יפול לשון רבים על הכסף אבל יפול על המטבעות: (כח) מה זאת עשה אלהים לנו. שנתן בלב זה עם היותו ירא אלהים שיעשה לנו זאת כדי לכבוש אותנו לעבדים כאותנו אליו כאמרם אחר כך ולקחת אותנו לעבדים וזה נעשה לנו מדה כנגד מדה על מכירת אחינו. והנה המכירה לא היתה מאתנו לגרע אבל היתה מפני שחשבנוהו לרודף ובן מות ומה שלא הרגנוהו היה ע״ג באחד

בטיוטו

שַׂקֵּיהֶם וְהִנֵּה־אִישׁ צְרוֹר־כַּסְפּוֹ בְּשַׂקּוֹ וַיִּרְאוּ אֶת־צְרֹרוֹת
כַּסְפֵּיהֶם הֵמָּה וַאֲבִיהֶם וַיִּירָאוּ׃ לו וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יַעֲקֹב
אֲבִיהֶם אֹתִי שִׁכַּלְתֶּם יוֹסֵף אֵינֶנּוּ וְשִׁמְעוֹן אֵינֶנּוּ וְאֶת־בִּנְיָמִן
תִּקָּחוּ עָלַי הָיוּ כֻלָּנָה׃ לז וַיֹּאמֶר רְאוּבֵן אֶל־אָבִיו לֵאמֹר
אֶת־שְׁנֵי בָנַי תָּמִית אִם־לֹא אֲבִיאֶנּוּ אֵלֶיךָ תְּנָה אֹתוֹ עַל־
יָדִי וַאֲנִי אֲשִׁיבֶנּוּ אֵלֶיךָ׃ לח וַיֹּאמֶר לֹא־יֵרֵד בְּנִי עִמָּכֶם כִּי־
אָחִיו מֵת וְהוּא לְבַדּוֹ נִשְׁאָר וּקְרָאָהוּ אָסוֹן בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר
תֵּלְכוּ־בָהּ וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־שֵׂיבָתִי בְּיָגוֹן שְׁאוֹלָה׃
מג א וְהָרָעָב כָּבֵד בָּאָרֶץ׃ ב וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ לֶאֱכֹל אֶת־
הַשֶּׁבֶר אֲשֶׁר הֵבִיאוּ מִמִּצְרָיִם וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם אֲבִיהֶם שֻׁבוּ
שִׁבְרוּ־לָנוּ מְעַט־אֹכֶל׃ ג וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוּדָה לֵאמֹר הָעֵד
הֵעִד בָּנוּ הָאִישׁ לֵאמֹר לֹא־תִרְאוּ פָנַי בִּלְתִּי אֲחִיכֶם אִתְּכֶם׃
ד אִם־יֶשְׁךָ מְשַׁלֵּחַ אֶת־אָחִינוּ אִתָּנוּ נֵרְדָה וְנִשְׁבְּרָה לְךָ
אֹכֶל׃ ה וְאִם־אֵינְךָ מְשַׁלֵּחַ לֹא נֵרֵד כִּי־הָאִישׁ אָמַר אֵלֵינוּ
לֹא־תִרְאוּ פָנַי בִּלְתִּי אֲחִיכֶם אִתְּכֶם׃ ו וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל לָמָה
הֲרֵעֹתֶם לִי לְהַגִּיד לָאִישׁ הַעוֹד לָכֶם אָח׃ ז וַיֹּאמְרוּ שָׁאוֹל
שָׁאַל־הָאִישׁ לָנוּ וּלְמוֹלַדְתֵּנוּ לֵאמֹר הַעוֹד אֲבִיכֶם חַי הֲיֵשׁ

ת"א יוסף איננו · חולין לס : בנס אתו על · בברא קמ"ג : וקראהו אסון · כתובות ל' :

רש"י

לשון סוחרים וסחורה על שם שמחזירים וסובבים אחר הפרקמטיא : (לה) צרור כספו · קשר כספו : (לו) אותי שכלתם · מלמד שחשדן שמא הרגוהו או מכרוהו כיוסף : שכלתם · כל מי שבניו אבודים קרוי שכול : (לח) לא ירד בני עמכם · לא קבל דבריו של ראובן אמר בכור שוטה הוא זה · הוא אומר להמית בניו וכי בניו הם ולא בני : (ב) כאשר כלו לאכול · יהודה אמר להם המתינו לזקן עד שתכלה פת מן הבית : כאשר כלו · כד שיציאו (והמתרגם כד כפיקו טועה · כאשר כלו הגמלים לשתות מתורגם כד ספיקו כשהוא די ספוקם הוא גמר שתייתם אבל זה כאשר כלו לאכול כאשר תם האוכל הוא והתרגמינן כד שיציאו) : (ג) העד העד · לשון התראה שסתם התראה מתרה בו בפני עדים וכן העידותי באבותיכם · רד העד בעם : לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם · לא תראוני בלא אחיכם אתכם וא"ת אלכין כד אחוכון עמכון ישב הדבר על אופנו ולא דקדק להרגם אחר לשון המקרא : (ז) לנו ולמולדתנו · למשפחותינו ומדרשו

רמב"ן

כדבר מפני השלום כדי שישמע אליהם לשלח אתם בנימן כי ברצונם מיד היו חוזרים לולי שאמר לא ילך בני עמכם · וכן אמרו לו אחיכם האחד הניחו אתי ולא הגידו לו מאסרם ולא מאסר שמעון ויתכן שאמר להם יוסף ואת הארץ תסחרו וטעמו שתביאו סחורה כרצונכם לקנות התבואה ולא אקח מכם סחורתכם כי איטיב לכם תחת בשתכם · וכן שאול שאל האיש לנו ולמולדתנו

אבן עזרא

צורך : (לו) כלנה · כל הצרות האלה · וי"א כי פי' תמים תענים · ואחרים אמרו שהוא מלה לנגד השם . וכלל הדבר

רשב"ם

(לה) ככפיהם · לפי שהסמ"ך מבלעת את החטף נדגשת הפ"ה של כספיהם : וכן נסך נסכיהם וכסף

צְרִיר כַּסְפֵּהּ בְּסַקֵּהּ וַחֲזוֹ יָת צְרָרֵי כַסְפֵּיהוֹן אִנּוּן וַאֲבוּהוֹן וּדְחִילוּ: לו וַאֲמַר לְהוֹן יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן יָתִי אַתְכֵּלְתּוּן יוֹסֵף לֵיתוֹהִי וְשִׁמְעוֹן לָא הֲוָה הָכָא (לֵיתוֹהִי) וְיָת בִּנְיָמִן תִּדְבְּרוּן עֲלַי הֲווֹ כֻלְּהוֹן: לז וַאֲמַר רְאוּבֵן לְוָת אֲבוּהִי לְמֵימַר יָת תְּרֵין בְּנַי תְּמִית אִם לָא אַיְתֵנֵהּ לְוָתָךְ הַב יָתֵהּ עַל יְדִי וַאֲנָא אֲתֵיבִנֵּהּ לָךְ: לח וַאֲמַר לָא יֵיחוֹת בְּרִי עִמְּכוֹן אֲרֵי אֲחוּהִי מִית וְהוּא בִּלְחוֹדוֹהִי אִשְׁתְּאַר וִיעָרְעִנֵּהּ מוֹתָא בְּאָרְחָא דִּי תְהָכוּן בַּהּ וְתַחֲתוּן יָת שֵׂיבְתִי בִּדְווֹנָא לִשְׁאוֹל: א וְכַפְנָא תְּקִיף בְּאַרְעָא: ב וַהֲוָה כַּד סַפִּיקוּ (שֵׁיצִיאוּ) לְמֵיכַל יָת עִיבוּרָא דְּאַיְתִיאוּ מִמִּצְרָיִם וַאֲמַר לְהוֹן אֲבוּהוֹן תּוּבוּ זְבוּנוּ לָנָא זְעֵיר עִיבוּרָא: ג וַאֲמַר לֵהּ יְהוּדָה לְמֵימַר אַסְהָדָא אַסְהֵד בָּנָא גַּבְרָא לְמֵימַר לָא תֶחֱזוֹן אַפַּי אֱלָהֵין כַּד אֲחוּכוֹן עִמְּכוֹן: ד אִם אִיתָךְ מְשַׁלַּח יָת אֲחוּנָא עִמָּנָא נֵיחוֹת וְנִזְבֵּן לָךְ עִיבוּרָא: ה וְאִם לֵיתָךְ מְשַׁלַּח לָא נֵיחוֹת אֲרֵי גַבְרָא אֲמַר לָנָא לָא תֶחֱזוֹן אַפַּי אֱלָהֵין כַּד אֲחוּכוֹן עִמְּכוֹן: ו וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְמָה אַבְאֶשְׁתּוּן לִי לְחַוָּאָה לְגַבְרָא הַעַד כְּעַן לְכוֹן אָח: ז וַאֲמָרוּ מִשְׁאַל שְׁאֵל גַּבְרָא לָנָא וּלְיַלָּדוּתָנָא לְמֵימַר הַעַד כְּעַן אֲבוּכוֹן קַיָּם הַאִית לְכוֹן אֲחָא וְחַוֵּינָא לֵהּ עַל מֵימַר פִּתְגָּמַיָּא

נתינה לגר

לכנס'. (לו) יוסף איננו ושמעון אינני. יוסף ליתוהי ושמעון לא הוה הכא. כ"ה בספרים המדויקים, ולא ת' ,שמעון ליתוהי" מפני דלדעתו כבר מת יוסף ולא רצה להשוות שניהם, לכך שנה בתרגומו; והני' הזאת נראה יותר מני' ,ליתוהי" כי היאך היה מיאש את שמעון כיוסף? ומלבד זה אינו מן הראוי שיפתח פיו לשטן. ולולא מלכתי לבראת חדשות, כי עתה הגהתי ,ושמעון ליתוהי הכא" כי ,לא הוה" הוא ל' עבר, ואינו הפ' של ,אינני". (לז) תמית. המית. בכל מיתה בידי אדם ת' ,קטל" ופה ת' ,תמית" והוא מיתה בידי שמים, אפשר שפי' כהרמב"ן שראובן נדר ונדב ואמר ,אתה ה' תמיתם כו'" וזה מוכרח כי מי פתי יחשוב שיעקב ימית בני בניו? **מג** (ב) כאשר כלו. כד שיציאו' כן גרס רש"י, ועמ"ש לעיל כ"ד י"ט על ההבדל שבין פסק לשיצי. (ג) הָעֵד הֵעִד, אסהדא אסהיד.

בעל הטורים

(לג) ולכו · ג' במסרה · סבא ואידך (ש"א כא) ואור לכם ולכו · גם לאנכם גם בקרכם קחו וגו' ולכו מלמד שפרעה אומר לבולין לאן ובקר אע"פ שאין יוצאים ממצרים וזהו גם לאנכם גם בקרכם קחו וגו' ולכו · ואמר לפם שלא יצאו אלא בכי טוב וזהו ואור לכם ולכו: (לו) כלנה · ב' במסרה' הכא ואידך ואת פליט על כולנה לומר שאמר על בנימין עלה על כל כאמר בנלסטער משמעון ויוסף לפי שבוחזק בו ג"פ ואמרינן תינוק אע"פ שאין נחש יש סימן ד"א כלנה כתיב חסר שאין מוטל מזון נבותיהם שהם כלותי: (לז) תמית · ב' במס' · הכא ואידך (איוב ה) ופותה תמית קנאה · דורש אותו במדרש בעדת קרח דכתיב בכן קנאה ויקנאו למשה במחנה אלו דתן ואבירם כבגיל שאמר שני בני תמית נתקיים בשני בניו והם דתן ואבירם: את שני · בני' (הם) דתן ואבירם (עם התיבות): (ד) נרדה · ג' במסרה · הכא ואידך (בראשית י"א) נרדה ונבלה שם שפתם · (ש"א י"ד) נרדה התרי פלשתים לילה · שאמר אם ישך מבלה נרדה מיד ונרדה ביום ובלילה למסר הדבר כמו כתם נרדה לילה וגם רמז למה שדרשו שירדו להרוג את מצרים כדכתיב נרדה ונבלה שם שפתם (ועי"ז הרגו איש רעהו פ"ש גרס"י):
(ז) על פי · ב' במסרה · ע"פ הדברים · ע"פ שנים עדים · שכוונכנו להגיד לו על פי הדברים האלה כאילו היו עדים בדבר:

רמב"ן

התנצלות לאביהם · או כאשר אמרו ,נו כלנו בני איש אחד נחנו אמר להם לא כי באמת ערות הארץ באתם לראות והגידו לי אם אביכם חי ואם יש לכם עוד אח כי אחקור עליכם ואדע מה אתם · ואז ענו שנים עשר אחים אנחנו בני איש אחד והוא בארץ כנען היום כי שלנו חי והקטן עמו והאחד איננו והוא מה שאמר יהודה אדוני שאל את עבדיו לאמר היש לכם אב או אח וכן במקומות רבים יקצר במעשה או בספור כאשר הזכרתי · ורש"י כתב תסחרו תסבבו וכל לשון סחורה וסוחרים על שם שמסבבים אחר פרקמטיא נראה שרצה הרב להזהר מזה שלא אמרו אלא שיהיו רשאים לסבוב הארץ ולשבור בר כרצונם תמיד ולא פירש כן שבו וסחרוה ויסחרו אותה: (לז) את שני בני תמית · קבל עליו באלה להביאו אל אביו כי אמר לו את שני בני תמית בהיות ענשך עלי אם לא אביאנו אליך והוא כענין מה שאמר יהודה וחטאתי לך כל הימים ואמר את שני בני והם היו ארבעה לאמר תחת האחד מבניך יהיה הכפל בבני:

ספורנו

בהיותו אחינו: (לו) עלי היו כלנה · אין אחד באלו המקרים נאמר מבניכם אבל כולם בבני · זה בלי ספק אינו כי אם בסבת מריבותיכם זה עם זה ואתם הם שכלים אותי: (לז) את שני בני תמית · קבל עתה את שני בני שימותו אם לא הביאנו כעין קללת רב לשמואל כאמרו (שבת פרק ח' שרצים) יהא רעוא דלא לוקמו ליה בני וכן הוה ליה: (לח) לא ירד בני · שיתחייב לו מאהבה כאם שהעתה עקרת הבית: (ג) שובו שברו לנו · כי חשב שהיו מרהיבים להוליד עמם את בנימין כדי לאגדו

לָכֶם אָח וַנַּגֶּד־לוֹ עַל־פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הֲיָדוֹעַ נֵדַע כִּי יֹאמַר הוֹרִידוּ אֶת־אֲחִיכֶם׃ ח וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל־יִשְׂרָאֵל אָבִיו שִׁלְחָה הַנַּעַר אִתִּי וְנָקוּמָה וְנֵלֵכָה וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת גַּם־אֲנַחְנוּ גַם־אַתָּה גַּם־טַפֵּנוּ׃ ט אָנֹכִי אֶעֶרְבֶנּוּ מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנּוּ אִם־לֹא הֲבִיאֹתִיו אֵלֶיךָ וְהִצַּגְתִּיו לְפָנֶיךָ וְחָטָאתִי לְךָ כָּל־הַיָּמִים׃ י כִּי לוּלֵא הִתְמַהְמָהְנוּ כִּי־עַתָּה שַׁבְנוּ זֶה פַעֲמָיִם׃ יא וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יִשְׂרָאֵל אֲבִיהֶם אִם־כֵּן ׀ אֵפוֹא זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ מִזִּמְרַת הָאָרֶץ בִּכְלֵיכֶם וְהוֹרִידוּ לָאִישׁ מִנְחָה מְעַט צֳרִי וּמְעַט דְּבַשׁ נְכֹאת וָלֹט בָּטְנִים וּשְׁקֵדִים׃ יב וְכֶסֶף מִשְׁנֶה קְחוּ בְיֶדְכֶם וְאֶת־הַכֶּסֶף הַמּוּשָׁב בְּפִי אַמְתְּחֹתֵיכֶם תָּשִׁיבוּ בְיֶדְכֶם אוּלַי מִשְׁגֶּה הוּא׃ יג וְאֶת־אֲחִיכֶם קָחוּ וְקוּמוּ שׁוּבוּ אֶל־הָאִישׁ׃ יד וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לָכֶם

ת"א אנכי אערבנו · בתרא קעג : אם לא · מכות יח : אם כן אפוא · בתרא עו :

רש"י

אפילו עצי עריסותינו (ס"א לשון עלה שמדברים ביחידות וזה עצי עריסותינו) גילה לנו : ונגד לו · שיש לנו אב ואח : על פי הדברים האלה · ע"פ שאלותיו אשר שאל הוזקקנו להגיד : כי יאמר · אשר יאמר · כי משמש בלשון אם ואם משמש בלשון אשר הרי זה שמוש א' מד' לשונות שמשמש כי והוא אי שהרי כי זה כמו אם כמו עד אם דברתי דברי : (ח) ונחיה · נתנבא בו רוח הקודש ע"י הליכה זו תחי רוחו שנאמר ותחי רוח יעקב אביהם : ולא נמות · ברעב · בנימין ספק יתפש ספק לא יתפש ואנו כולנו מתים ברעב אם לא נלך מוטב שתניח את הספק ותתפוש את הודאי : (ט) והצגתיו לפניך · שלא אביאנו אליך מת כ"א חי : וחטאתי לך כל הימים · לעולם הבא : (י) לולא התמהמהנו · על ידך כבר היינו שבים עם שמעון ולא נצטערת כל הימים הללו : (יא) אפוא · לשון יתר הוא לתקן המלה בלשון עברי אם כן אזדקק לעשות שאשלחנו עמכם צריך אני לחזור ולבקש איה פה תקנה ועצה להשיאכם ואומר אני זאת עשו : מזמרת הארץ · מתורגם מדמשבח בארעא שהכל מזמרים עליו כשהוא בא לעולם : נכאת · שעוה · (ב"ר) : בטנים · לא ידעתי מה הם ובפירושי א"ב של ר' מכיר ראיתי פיסטציא"ש ודומה לי שהם אפרסקין : (יב) וכסף משנה · פי שנים כראשון : קחו בידכם · לשבור אוכל שמא הוקר השער : אולי משגה הוא · שמא הממונה על הבית שכחו שוגג : (יד) ואל שדי · מעתה אינכם חסרים כלום אלא תפלה הריני מתפלל עליכם : ואל שדי · שדי בנתינת רחמיו וכדי היכולת בידו ליתן לכם רחמים זהו פשוטו ומדרשו מי שאמר לעולם די יאמר די לצרותי שלא שקטתי מנעורי צרת לבן צרת עשו צרת רחל צרת דינה צרת יוסף צרת שמעון צרת בנימין : ושלח לכם · ויפטר לכון כתרגומו ויפטרנו מאסוריו · לשון לחפשי ישלחנו ואינו נופל בתרגום לשון וישלח שהרי לשם הם הולכים אצלו : את אחיכם · זה שמעון : אחר · רוח הקודש נזרקה בו לרבות יוסף : ואני · עד שובכם אהיה שכול מספק : כאשר שכלתי · מיוסף ומשמעון :

רמב"ן

והנה יעקב לא בטח בראובן כאשר בטח ביהודה כי יהודה גבר באחיו ועוד כי ראובן כבר חטא (נ"ל

אבן עזרא

אילו היה מדבר נכונה לא היה יעקב מחריש : (ח) גם אנחנו · דרך לשון הקדש להוסיף גם ראשון · כמו אכל כנו גם אכול : (יא) זאת עשו · זאת העצה : מזמרת הארץ · כל דבר משובח · מגזרת זמירות : צרי ונכאת · כבר פירשתים : בטנים · אין לו ריע במקרא · וי"א אגוזים : (יב) משנה · שני : משגה · מגזרת במות בעלי כס"א · וטעם ואל שדי שיש לו כח לעשות כאלה : (יד) כאשר שכלתי · במות יוסף אהבה כי שכלתי משכל :

רשב"ם

(יב) וכסף משנה · לקנות : אולי משגה הוא · לסימן נתנוהו על פי האמתחות להכיר כל אחד איזה אמתחת שלו לפי חשבון הכסף ושכחוהו לחזור ולקחתו : (יד) כאשר שכלתי שכלתי · כמו וכאשר אבדתי אבדתי.

רַחֲמִים לִפְנֵי הָאִישׁ וְשִׁלַּח לָכֶם אֶת־אֲחִיכֶם אַחֵר וְאֶת־ בִּנְיָמִין וַאֲנִי כַּאֲשֶׁר שָׁכֹלְתִּי שָׁכָלְתִּי׃ טו וַיִּקְחוּ הָאֲנָשִׁים

אונקלוס

הָאִלֵּין הֲמִדַּע הֲוֵינָא יָדְעִין אֲרֵי יֵימַר אוֹחִיתוּ יָת־אֲחוּכוֹן׃ ח וַאֲמַר יְהוּדָה לְיִשְׂרָאֵל אֲבוּהִי שְׁלַח עוּלֵימָא עִמִּי וּנְקוּם וּנְהָךְ וְנֵיחֵי וְלָא נְמוּת אַף־אֲנַחְנָא אַף־אַתְּ אַף־ טַפְלָנָא׃ ט אֲנָא מְעָרְבְנָא בֵּהּ מִן־יְדִי תִּבְעֵנֵּהּ אִם־לָא אַיְתֵנֵּהּ לָךְ וַאֲקִימִנֵּהּ קֳדָמָךְ וְאֶהֱי־חָטֵי לָךְ כָּל־יוֹמַיָּא׃ י אֲרֵי אִלּוּלְפוֹן דְּאִתְעַכַּבְנָא אֲרֵי־כְעַן תַּבְנָא דְנַן תַּרְתֵּין־זִמְנִין׃ יא וַאֲמַר לְהוֹן יִשְׂרָאֵל אֲבוּהוֹן אִם־כֵּן הָכָא דָא עֲבִידוּ סִיבוּ מִדִּמְשַׁבַּח אַרְעָא בְּמָנֵיכוֹן וְאוֹחִיתוּ לְגַבְרָא תִּקְרֻבְתָּא זְעֵיר קְטַף וּזְעֵיר דְּבַשׁ שְׁעָף וּלְטוֹם בָּטְנִין וְשִׁגְדִין׃ יב וְכַסְפָּא עַל־חַד־תְּרֵין סִיבוּ בִידְכוֹן וְיָת־כַּסְפָּא דְּאִתּוֹתַב בְּפוּם טוֹעֲנֵיכוֹן תְּתִיבוּן בִּידְכוֹן מָאִים שָׁלוּ הוּא׃ יג וְיָת־אֲחוּכוֹן דְּבָרוּ וְקוּמוּ תוּבוּ לְוָת־ גַּבְרָא׃ יד וְאֵל שַׁדַּי יְהַב לְכוֹן רַחֲמִין קֳדָם גַּבְרָא וְיִפְטַר לְכוֹן יָת־אֲחוּכוֹן אָחֳרָנָא וְיָת־בִּנְיָמִין וַאֲנָא כְּמָא דְּאִתְכֵּלִית תְּכֵלִית׃ טו וּנְסִיבוּ גֻּבְרַיָּא יָת־תִּקְרֻבְתָּא הָדָא

נתינה לגר

הוא כמ"ש רש"י שהוא ל' התראה, שהיה התראה היא בפני עדים, ופרשו ,עוד". (י) לולא , אלולא פון . כמו אלו טון (במדבר כ"ב כ"ט) ובאיזה תרגומים, היא תיבה אחת. כמו ,לולי כעס אויב" (דברים ל"ב כ"ז) ומה שת' התמהמהנו ,בדלא אתעכבנא" הוא רק להשלים הענין. (יא) אפוא, הוא. ובנוסחאות המדויקות הבא , מזה נראה שהת"א מחלק בין אפוא בא' בסוף, לאיפה בה"א בסוף, שלעיל (ל"ז ט"ז) ת' איכא, ולא כרש"י שכללם יחד. (יב) וכסף משנה, וכספא על חד תרין. הוא דלא כהראב"ע פי' מבג"ז הוא השני, ורק כפרש"י ,פי שנים כראשון". (יד) ושלח לכם, ויפטר לכון. מוכב על

בעל הטורים

(ט) לך כל הימים · (גם החיובות) בגימ' בעולם הזה ובבא (עם הכולל): (י) כי עתה שבנו זה · ס"ת הה בן ד' לומר שיצאם מלוה לצדיקים: (יא) מעט צרי ומעט דבש וגו' · ו' מינים הביאו לו מנחה כנגד ו' בני הגבירות כל א' מין א':

רמב"ן

באביו) באחיו ולא יבטח בו והכלל כי היתה עצת יהודה טובה להניחו לזקן עד שיכלה פת מן הבית כי אז ישמע והוא מה שאמר לו ונחיה ולא נמות גם אנחנו גם טפנו: (יד) ושלח לכם את אחיכם אחר ואת בנימין · נראה על דרך הפשט כי לא היה שמעון רצוי אביו בעבור דבר שכם ולכך לא אמר את שמעון בני ואת בנימין · כי לא יזכרנו בשמו כאשר עזבו במצרים ימים רבים ואלו היה בביתו לחם לא שלח עדיין את בנימין ויניחנו במצרים · ורש"י כתב רוח הקדש נגלה בו לרבות את יוסף · ובבראשית רבה גם כן אמרו ושלח לכם את אחיכם זה יוסף · אחר זה שמעון · ונכון הוא כי נתן דעתו בעת התפלה להתפלל כתב גם על אחר אולי עודנו חי · ולשון אחר דרשו שם בבראשית רבה אמר רבי יהושע בן לוי כתר קריא בגליות ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש זה הקב"ה שנאמר ה' איש מלחמה וכתיב ויתן אותם לרחמים: ושלח לכם את אחיכם אלו השבטים · אחר ואת בנימין זה יהודה ובנימין: ואני כאשר שכלתי בחורבן ראשון שכלתי בחורבן שני · לא אשכל עוד זה לשונם ז"ל · והכונה כי ירידת יעקב

ספורנו

ביוסף כמו שאמר לכם אותי שכלתם לא שיהיה הדבר כאשר ספרו: ונחיה · במזון: ולא נמות · על יד האיש אדוני הארץ שאמר לנו ויאמנו דבריכם ולא תמותו: כי לולא התמהמהנו · והטעם שקבלתי עלי חטא עולם אם לא הביאותיו הוא מפני שהדבר ברור אצלי שלולא התמהמהנו מאז שספרנו אליך דברי האיש או מאז שכלה השבר: כי עתה שבנו זה פעמים. שלא היה האיש מעכבנו כלל בהיותו ירא אלהים ולא יוסיף להרע עמנו כאשר ידע האמת: (יא) אם כן · אם הדבר כן כמו שאמרתם שהתרה האיש בכם והוא ירא אלהים: אפוא · מן ההכרח ראוי שזאת עשו: קחו מזמרת הארץ בכליכם מעט צרי · כי אמנם המנחה שתובל לאיש נכבד ראוי שתהיה רבת הכמות להשביע עין הכילי ומזה המין היתה מנחת יעקב לעשו אבל כאשר יובילום לנדיב אשר כסף לא יחשוב ראוי שתהיה מעט אבל תהיה דבר נבחר מדברים המשובחים על המעט וגם בכלי מלך ומזה המין היתה המנחה הזאת ליוסף: והורידו לאיש מנחה · קודם שתלכו לראות פניו למען תראו איך יקבל המנחה ברצון · ובזה תדעו איך יקבל אתכם בסבר פנים יפות כאמרו לו חפץ ה' להמיתנו לא לקח מידנו עולה ומנחה · ואח"כ (יג) וקומו שובו אל האיש · כי עכ"פ תכירו פניו מצד מה במנחה ההולכת לפניכם כאמרו אכן הן הם יחד בעיני

אֶת־הַמִּנְחָה הַזֹּאת וּמִשְׁנֶה־כֶּסֶף לָקְחוּ בְיָדָם וְאֶת־בִּנְיָמִן וַיָּקֻמוּ וַיֵּרְדוּ מִצְרַיִם וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי יוֹסֵף׃ ששי טז וַיַּרְא יוֹסֵף אִתָּם אֶת־בִּנְיָמִין וַיֹּאמֶר לַאֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ הָבֵא אֶת־הָאֲנָשִׁים הַבָּיְתָה וּטְבֹחַ טֶבַח וְהָכֵן כִּי אִתִּי יֹאכְלוּ הָאֲנָשִׁים בַּצָּהֳרָיִם׃ יז וַיַּעַשׂ הָאִישׁ כַּאֲשֶׁר אָמַר יוֹסֵף וַיָּבֵא הָאִישׁ אֶת־הָאֲנָשִׁים בֵּיתָה יוֹסֵף׃ יח וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים כִּי הוּבְאוּ בֵּית יוֹסֵף וַיֹּאמְרוּ עַל־דְּבַר הַכֶּסֶף הַשָּׁב בְּאַמְתְּחֹתֵינוּ בַּתְּחִלָּה אֲנַחְנוּ מוּבָאִים לְהִתְגֹּלֵל עָלֵינוּ וּלְהִתְנַפֵּל עָלֵינוּ וְלָקַחַת אֹתָנוּ לַעֲבָדִים וְאֶת־חֲמֹרֵינוּ׃ יט וַיִּגְּשׁוּ אֶל־הָאִישׁ אֲשֶׁר עַל־בֵּית יוֹסֵף וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו פֶּתַח הַבָּיִת׃ כ וַיֹּאמְרוּ בִּי אֲדֹנִי יָרֹד יָרַדְנוּ בַּתְּחִלָּה לִשְׁבָּר־אֹכֶל׃ כא וַיְהִי כִּי־בָאנוּ אֶל־הַמָּלוֹן וַנִּפְתְּחָה אֶת־אַמְתְּחֹתֵינוּ וְהִנֵּה כֶסֶף־אִישׁ בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ כַּסְפֵּנוּ בְּמִשְׁקָלוֹ וַנָּשֶׁב אֹתוֹ בְּיָדֵנוּ׃ כב וְכֶסֶף אַחֵר הוֹרַדְנוּ בְיָדֵנוּ לִשְׁבָּר־אֹכֶל לֹא יָדַעְנוּ מִי־שָׂם כַּסְפֵּנוּ

ת"א וטבח טבח · חולין סס :

רש"י

שכלתי · מבנימין : (טו) ואת בנימין · מתרגמינן ודברו ית בנימין לפי שאין לקיחת הכסף ולקיחת האדם שוה בלשון ארמי בדבר הנקח ביד מתרגמינן ונסיב · ודבר הנקח בהנהגת דברים מתרגמינן ודבר: (טז) וטבוח טבח והכן · כמו ולטבוח טבח ולהכן ואין טבוח לשון צווי שהיה לו לומר וטבח : בצהרים · זה מתורגם בשירותא שהוא ל' סעודה ראשונה [בלשון ארמי ובלע"ז דיזנ"ר 1) ויש הרבה בגמרא שלא לבלבא שירותיה · בלע אכולא שירותיה · אבל כל הרגום של צהרים טיהרא : (יח) וייראו האנשים · כתוב הוא בב' יודי"ן ותרגומו ודחילו : כי הובאו בית יוסף · ואין דרך שאר הבאים לשבור בר ללון בבית יוסף כ"א בפונדקאות שבעיר : ויאמרו · שאין זה אלא לאספנו אל המסגר : אנחנו מובאים · אל תוך הבית הזה : להתגולל · להיות מתגלגלת עלינו עלילת הכסף ולהיותה נופלת עלינו ואונקלוס שתרגם ולאסתקפא עלנא הוא לשון להתגולל כדמתרגמינן עלילות דברים תסקופי מלין ולא תרגמו אחר לשון המקרא · ולהתגולל שתרגם לאתרברבא הוא לשון גלת הזהב · וכלב גלהם בעלתם שהוא לשון מלכות : (כ) בי אדני · לשון בעיא ותחנונים הוא בלשון ארמי בייא בייא : ירד ירדנו · ירידה

רמב"ן

למצרים ירמוז לגלותינו ביד אדום כמו שאפרש וראה הנביא הענין מתחלתו והתפלל אתם לשעה ולדורות והכתוב הזה כפי מדרשו יש לו סוד גדול · כי אמר ואל שדי במדת הדין יתן לכם רחמים שלפניו יעלה אתכם ממדת הדין למדת רחמים והמשכיל יבין : ואני כאשר שכלתי שכלתי · ואני עד שובכם אהיה שכול מספק כאשר שכלתי מיוסף ומשמעון שכלתי מבנימין ל' רש"י והנכון שהוא אומר לא תוכלו להוסיף עלי שכול כי כבר שכלתי יתנחם מכל הבא עלי ביתרון כאבו על יוסף וכמוהו וכאשר אבדתי אבדתי · כלומר כבר אני אבודה ואם ימיתני לא יוסיף עלי אבדון : (יח) להתגולל עלינו · מן ועמשא מתגולל

אבן עזרא

(יח) להתגולל · מגזרת גלגל כדבר : ולהתנפל · כאדם שיתנפל מפלתו על אחד ויאמר לו אתה הפלתני : (כ) בי · לשון בקשה · ולפי דעתי שהוא דרך קצרה · כמו בי אדני העון . ופעם שון במקום הזה כטעם גדול עוני מנשוא · וכטעם עשה בי הם

רשב"ם

כלומר על הספק אני שילחו מה שיארע יארע ; (יט) וידברו אליו פתח הבית · קודם שנכנסו :

1) diner מיטטאגסמאהלצייט ·

ואלהי

ועל חד תרין כספא נסיבו בידיהון ודברו ית בנימן וקמו ונחתו למצרים וקמו קדם יוסף: טז וחזא יוסף עמהון ית בנימין ואמר לדי ממנא על ביתה אעיל ית גבריא לביתא ונכוס נכסתא ואתקין ארי עמי ייכלון גבריא בשירותא: יז ועבד גברא כמא די אמר יוסף ואעיל גברא ית גבריא לבית יוסף: יח ודחילו גבריא ארי אתעלו לבית יוסף ואמרו על עסק כספא דאתותב בטוענא בקדמיתא אנחנא מתעלין לאתרברבא עלנא ולאסתקפא עלנא ולמסב יתנא לעבדין ולמדבר ית חמרנא: יט וקריבו לות גברא די ממנא על בית יוסף ומלילו עמה תרע ביתא: כ ואמרו בבעו רבוני מיחת נחתנא בקדמיתא למזבן עיבורא: כא והוה כד אתינא לבית מבתא ופתחנא ית טוענא והא כסף גבר בפום טוענה כספנא במתקלה ואתיבנא יתה בידנא: כב וכספא אחרנא אחיתנא בידנא

נתינה לגר

שמעון שיפטרהו מבית האסורים, וכמ"ש רש"י. (טו) לקחו בידם ואת בנימן, נסיבו בידיהון ודברו ית בנימן, הוא כמ"ש רש"י לפי שאין לקיחת הכסף ולקיחת האדם שוה בל' ארמית. (יז) בצהרים, בשירותא, ר"ל אכילת הצהרים, ושירותא הוא מל' "בוצע" כמו שמצינו בש"ס (ברכות ל"ט ב') "בלע אכולא שירותא" ע"ש בפרש"י והחלת הוראת הפעל "שרי" בל' ארמית היא מל' התחלה, כמו שת"א (לקמן מ"ט ס') "שלטון יהא בשרויא" וכן "אתה החלות" את שרית. וכ"ה בתלמוד בכמה מקומות. (יח) להתגלל עלינו, לאתרברבא עלנא עיין רש"י שפי' מל' גלת הזהב, ועי' לקמן (במדב' ט"ז י"ג) שת' השתרר, אתרברב. ולהתנפל ולאסתקפא. פרש"י, ואפשר שנ"ל ולאתעקפא בע' מל' "עקיפין". ולקחת, ולמסבי. לא ידעתי

בעל הטורים

(טו) ומשנה כ' במסרה. ומשנה כסף. ומשנה שברון. לומר לך ק"ו מה הכא שבשגגה בא הכסף ליד אחי יוסף באו לבלמו בכפלים כ"ש שעתידין האומות לשלם כל הכסף שלקחו מישראל שלא ביושר כפלי כפלים:

רמב"ן

בדם ושמלה מגוללה בדמים כאדם שיכפוף אלד אל לד על חברו: ולהתנפל עלינו. כאדם שיתנפל ברצונו על חבירו מלוא קומתו ואונקלוס תרגם להתגולל לאיתרברבא עלנא שינשאו עלינו כשוא הים גליו ולהתנפל לאיסתקפא לשים עלינו דברים שלא היו כי הדבר שאינו יקרא נופל כמו לא נפל דבר אחד ותרגום עלילות דברים תסקופי מלין וכן ת"י תואנה תוסקפא: ומעם ולקחת אותנו לעבדים ואת חמורינו. כי ידאגו על חמוריהם לאמר הנה יקחו גם את חמורינו עם אמתחותיהם ולא נוכל לשלוח לביתינו בר וימותו כולם ברעב: (כ) בי אדוני. לשון בעיא ותחנונים הוא ובלשון ארמית בייא בייא לשון רש"י וזה דבר זר מאד לסמכו אל מלת לשון כורסי ואינה דומה אליה כי בייא כולה מלה לא השתנה ולא יאמר ממנה בי ועוד שהמלה הזאת אינה לשון בעיא ותחנונים כמו שאמר הרב אבל היא לשון צעקה ותערומת על שבר ועל שות דבר כגון מלת אבוי בלשון קדש והיא ידועה בלשון ערב ירגילו אותה בקינותיהם כולן בפתחות הבית ובלשון יון בייא הבי"ת רפה בשוא יאמרו אותה על הדוחק והצער ובב"ר בסדר בראשית מהו שלו לרוכב בערבות ביה שמו אין לך כל מקום ומקום שאין לו ממונה על בייא שלו אנריקום במדינה ממונה על בייא שלו אנרפוס במדינה ממונה על בייא שלו. כך מי ממונה על בייא של עולמו הקב"ה. ר"ל שבכל מקום יש איש ממונה על הצעקה ועל העות והקב"ה ממונה על צעקת העשוקים בעולם הצועקים בייא. ועוד לפניו בפרשת ויגש אליו אמר לו יהודה בייא אתה מעביר עלינו שכך אמרת לנו ואשימה עיני עליו זו היא השמת עין. ובפרשת ויהי בשלח שמא אני מעביר בייא על בריה ובפרשה וישמע יתרו נתמנה אדם וגמל שלית כל טורח ליבור עליו אם ראה אדם מעביר בייא על חברו או עובר עבירה ולא מיחה הוא נענש עליו. ובפרשת הנה כי תזריע עוח אנא בייא עליכון וכן במקומות הרבה ואונקלוס שתרגם בי אדני בבעו רבוני לא שהוציא מלת בי מן בעו אבל רדף הענין שהוא בא בכל מקום בענין הבקשה: ור"א אמר כי בי אדני דרך קצרה בלשון הקדש והוא כמו בי אדני המלך העון והטעם עשה בי מה שתרצה ותשמעני. וא"כ נכון הוא שיאמר אדם בי אחי או בי שמעני ולא מצאתי שתבא מלת בי רק עם אדני או עם השם הנכבד הנכתב באל"ף דלי"ת שגם

ספורנו

בעליו וגו': (טו) ויעמדו לפני יוסף. קודם הבאת המנחה ולכן יראו כאשר הובאו בית יוסף: (טז) ויאמר לאשר על ביתו. ולא רצה לדבר לאחיו עד צאת מאתו כל הנכנסים עליו כדי להאריך בספור עמהם: הבא את האנשים הביתה. אל בית הדירה. כי היה אז בשער המלך או במקום אשר ישפוט שם: כי אתי יאכלו. לראות ענינם עם בנימין ולנסות אם יקנאו בו בשירבה משאת בנימין ממשאות כלם: (כא) כספנו במשקלו. כאותם המטבעות עצמן לפיכך השבנו שלא היה משגה

ממעט

באמתחתינו: כג ויאמר שלום לכם אל־תיראו אלהיכם ואלהי אביכם נתן לכם מטמון באמתחתיכם כספכם בא אלי ויוצא אלהם את־שמעון: כד ויבא האיש את־האנשים ביתה יוסף ויתן־מים וירחצו רגליהם ויתן מספוא לחמריהם: כה ויכינו את־המנחה עד־בוא יוסף בצהרים כי שמעו כי־שם יאכלו לחם: כו ויבא יוסף הביתה ויביאו לו את־המנחה אשר־בידם הביתה וישתחוו־לו ארצה: כז וישאל להם לשלום ויאמר השלום אביכם הזקן אשר אמרתם העודנו חי: כח ויאמרו שלום לעבדך לאבינו עודנו חי ויקדו וישתחו: כט וישא עיניו וירא את־בנימין אחיו בן־אמו ויאמר הזה אחיכם הקטן אשר אמרתם אלי ויאמר אלהים יחנך בני: שביעי ל וימהר יוסף כי־נכמרו רחמיו אל־אחיו ויבקש לבכות ויבא החדרה ויבך שמה: לא וירחץ פניו ויצא ויתאפק ויאמר שימו לחם: לב וישימו

ת"א את בנימין אחיו בן אמו · נהרא קבג : — וישתחוו קרי — האלף דגושה

רש"י

כיא לנו רגילים היינו לפרנס אחרים עכשיו אנו צריכים לך: (כג) אלהיכם. בזכותכם ואם אין זכותכם כדאי אלהי אביכם בזכות אביכם נתן לכם מטמון: (כד) ויבא האיש. הבאה אחר הבאה לפי שהיו דוחפים אותו חוץ עד שדברו אליו פתח הבית ומשאמר להם שלום לכם נמשכו ובאו אחריו: (כה) ויכינו. הזמינו. עטרוהו בכלים נאים: (כו) הביתה. מפרוזדור לטרקלין (נראה דיוקו דרש"י מהביתה בתרא ויביאו לו את המנחה אשר בידם הביתה דק"ל הלא כבר הובאו ביתו של יוסף אלא ע"כ צ"ל מפרוזדור לטרקלין ודו"ק): (כח) ויקדו וישתחוו. על שאלת שלום. קידה כפיפת קדקוד. השתחואה משתטח לארץ: (כט) אלהים יחנך בני. בשאר שבטים שמענו חנינה אשר חנן אלהים את עבדך ובנימין עדיין לא נולד לכך ברכו יוסף בחנינה: (ל) כי נכמרו רחמיו. שאלו יש לך אח מאם א"ל אח היה לי ואיני יודע היכן הוא. יש לך בנים אמר לו יש לי עשרה בנים אמר לו ומה שמם אמר לו בלע ובכר וגו' אמר לו מה טיבן של שמות הללו אמר לו כולם על שם אחי והצרות אשר מצאוהו. בלע שנבלע בין העובדי כוכבים. ובכר שהיה בכור לאמו. אשבל ששבאו אל. גרא שנתגייר באכסניא. ונעמן שהיה נעים ביותר. אחי וראש. אחי היה וראשי היה. מופים. מפי אבי למד. וחופים. שלא ראה חופתי ולא ראיתי אני חופתו. וארד. שירד לבין העובדי כוכבים כדאיתא במסכת סוטה. מיד נכמרו רחמיו: נכמרו. נתחממו ובלשון משנה על הכומר של זיתים ובלשון ארמי משום מכמר בשרא. ובמקרא עורנו כתנור נכמרו. נתחממו ונקמטו קמטים קמטים מפני זלעפות רעב. וכן דרך כל עור כשמחממין אותו נקמט ונכווץ: (לא) ויתאפק. נתאמץ והוא לשון אפיקי מגינים חוזק וכן ומזיח אפיקים רפה: (לב) כי תועבה היא. דבר שנאוי הוא למצרים לאכול את העברים ואונקלוס נתן טעם

רשב"ם

(כג) ואלהי אביכם. הכל היו יודעים שמלומדים בניסים היו: (כה) ויכינו את המנחה. כי ערוך בשקים הוכחש יופי הפירות: (לב) כי תועבה. מאוס ובזוי היה למצרים לאכול עם אנשי עבר הנהר כי נבזים היו בעיניהם ואנשי מצרים גסי רוח היו כדכתיב קראתי לזאת (רהב) הם שבת. וכן כי תועבת מצרים כל רועה צאן. מבזים היו בעיניהם הרועים כי הצאן היה מאוס בעיניהם. כדכתיב הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו. דבר המשוקץ למצרים ומאוס נזבח לעיניהם לצורינו ולא יבזו אותנו לסוקלנו באבנים דרך בזיון כמו שכתוב בשמעי

לו לבדו ולהם לבדם ולמצרים האכלים אתו לבדם כי לא יוכלון המצרים לאכל את־העברים לחם כי־תועבה הוא

אונקלום

למזבן עיבורא לא ידענא מן־שוי כספנא בטוננא: כג ואמר שלם לכון לא־תדחלון אלהכון ואלהא דאבוכון יהב לכון סימא בטוניכון כספכון אתא לותי ואפיק לותהון ית־שמעון: כד ואעיל גברא ית־גבריא לבית יוסף ויהב־מיא ואסחו רגליהון ויהב כספתא לחמריהון: כה ואתקינו ית תקרבתא עד־על יוסף בשירותא ארי־שמעו ארי־תמן אכלין לחמא: כו ועל יוסף לביתא ואיתיו לה ית־תקרבתא די־בידיהון לביתא וסגידו־לה על ארעא: כז ושאיל להון לשלם ואמר השלם אבוכון סבא די אמרתון העד־כען הוא קים: כח ואמרו שלם לעבדך לאבונא עד־כען קים וכרעו וסגידו: כט וזקף עינוהי וחזא ית־בנימין אחוהי בר־אמה ואמר הדין אחוכון זעירא די אמרתון לי ואמר מן־קדם־יי יתרחם עלך ברי: ל ואוחי יוסף ארי־אתגוללו רחמוהי לות־אחוהי ובעא למבכי ואתא לאדרון בית־משכבא ובכא תמן: לא ואסחי אפוהי ונפק ואתחסין ואמר שוו לחמא: לב ושויאו לה בלחודוהי ולהון בלחודיהון ולמצראי דאכלין עמה בלחודיהון ארי לא יכלין מצראי למיכל עם־עבראי לחמא ארי־מרחקא דמצראי דחלין־לה עבראי אכלין: לג ואסחרו קדמוהי

נתינה לגר

כוונתו, כי למה יקנה אותה ?. (כג) מטמון, סימן. ר"ל אוצרות בל"ר, וכן „ומטמני מסתרים" (ישעיה מ"ה ג') ת' „וסימן דמטמרן" ועי' ערוך ערך כס ב', ובחומשי הת' רוו"ה כתוב, סימא בל"י. (ל) ויבא החדרה, ועאל לאדרון בית משכבא. עי' במס' מנחות דף ל"ג שאכסדרה נקראת אנדרינא וכן בתוספות ג' כ"ד „בחדר המקרה" ת' „באדרין בית קייטא" ומדכתיב „החדרה" בה"א הידיעה בתחלתה ש"מ שהוא החדר הפנימי הידוע, או שיש גם פה ערבוב ב' פירושים, הא' הוא „לאדרון" והב' הוא „בית משכבא" ואפשר שמלות „בית משכבא נכתבו בגלו לפרש מלת „אדרון" ובטעות הכניסוהו המדפיסים בפנים. (לא) ויתאפק, ואתחסין. עמ"ש (לקמן מ"ה א') והוא ל' חוסן וחוזק כמ"ש רש"י. (לב) כי תועבה הוא למצרים, ארי בעירא דמצראי דחלין ליה עבראי אכלין · ר"ל בהמה שמצרים

בעל הטורים

(כט) יחנך · ב' במסרה · הכא ואידך (ישעיה ל') חנון יחנך לקול זעקך · זהו שיש במדרש ששאלו כמה בנים יש לך ומה שמם וא"ל שלכולם קרא שמות ע"ש הצרות שאירעו לאחיו וזהו לקול זעקך שא"ל שהיה מצטער על אחיו · (מיד) נכמרו רחמיו ואמר לו אלהים יחנך בני: (לא) ויתאפק · ב' במסרה · הכא ואידך ויתאפק המן ויבא אל ביתו מה הכא תחלה צער וסופו שמחה

אבן עזרא

שהרגה ותשמעני: (כג) נתן לכם מטמון · יתכן שהיה לאדם מטמון בביתו ושכחו כאשר שמו באוצר ויצא בגורלכם כי כספיכם בא אלי: (כד) ביתה יוסף · כמשפט הלשון אל בית יוסף: (כז) השלום אביכם הזקן · שם שתא שם ההאר והיא דרך קצרה כאילו אמר השלום לאביכם · וכן אתה שלום: (כח) ויקדו · שמו הקדקד בארץ והכבר השתחוו: (כט) אלהים יחנך · אין לו משקל · אולי השתנה כן בעבור אות הגרון: (ל) כי נכמרו ·

רמב"ן

הוא לשון אדון ולכן אני אומר שפי' בי בעלמי אתה אדון ומושל ובאו שני כנויים לחזוק כמו ולי אני עבדך בי אני אדני ודומה לזה כי בי בעזרך אני: (כג) נתן לכם מטמון באמתחותיכם · אמר ר' אברהם יתכן שהיה לאדם מטמון בבורו ושכחו ויצא בגורלכם כי כספכם בא אלי והנה הם דברי נחומים כי איך יצא לכל אחד כספו במשקלו אבל כל דבר מכוסה יקרא מטמון · טמן עצל ידו בצלחת · יש לנו מטמונים

ספורנו

מתעות של אחרים: (כז) השלום · יש שלום לכם בבריאות הגוף כי אמנם בבריאות יהיה השלום הנפשים וזה כשלא יתקוטטו אחד מהפכים על הספו: אביכם הזקן אשר אמרתם וגו' · כי אמנם שלום הזקן יקרה על המעט כאמרם רז"ל בפתותה של זקנים מהרפסמות והוניהם מתכבדות: (כח) שלום לעבדך לאבינו עודנו חי · גם לעבדך לאבינו יש שלום ולא שלום שמתים כי אמנם עודנו חי: ויקדו וישתחוו · על שאלת שלום: (כט) אלהים יחנך בני · מאהר באתה יחיד לאמך כאמרם ויוכר הוא לבדו לאמו אלהים יתן לך חן שיקרבוך אחיך וזולתם: (ל) ויבך שמה · שחשב בצרת אביו ואחיו: (לב) וישימו לו לבדו · שלא ירגישו אחיו שהוא עברי: כי לא יוכלון המצרים · לפיכך לא אכל הוא עם אחיו ולא הוא ולא אחיו עם המצרים:

וסרע

לְמִצְרָֽיִם׃ לג וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָיו הַבְּכֹר כִּבְכֹרָתוֹ וְהַצָּעִיר כִּצְעִרָתוֹ וַיִּתְמְהוּ הָאֲנָשִׁים אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ׃ לד וַיִּשָּׂא מַשְׂאֹת מֵאֵת פָּנָיו אֲלֵהֶם וַתֵּרֶב מַשְׂאַת בִּנְיָמִן מִמַּשְׂאֹת כֻּלָּם חָמֵשׁ יָדוֹת וַיִּשְׁתּוּ וַיִּשְׁכְּרוּ עִמּוֹ׃ מד א וַיְצַו אֶת־אֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ לֵאמֹר מַלֵּא אֶת־אַמְתְּחֹת הָאֲנָשִׁים אֹכֶל כַּאֲשֶׁר יוּכְלוּן שְׂאֵת וְשִׂים כֶּסֶף־אִישׁ בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ׃ ב וְאֶת־גְּבִיעִי גְּבִיעַ הַכֶּסֶף תָּשִׂים בְּפִי אַמְתַּחַת הַקָּטֹן וְאֵת כֶּסֶף שִׁבְרוֹ וַיַּעַשׂ כִּדְבַר יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֵּר׃ ג הַבֹּקֶר אוֹר וְהָאֲנָשִׁים שֻׁלְּחוּ הֵמָּה וַחֲמֹרֵיהֶם׃ ד הֵם יָצְאוּ אֶת־הָעִיר לֹא הִרְחִיקוּ וְיוֹסֵף אָמַר לַאֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ קוּם רְדֹף אַחֲרֵי הָאֲנָשִׁים וְהִשַּׂגְתָּם וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם לָמָּה שִׁלַּמְתֶּם רָעָה תַּחַת טוֹבָה׃ ה הֲלוֹא זֶה אֲשֶׁר יִשְׁתֶּה אֲדֹנִי בּוֹ וְהוּא נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ בּוֹ הֲרֵעֹתֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם׃ ו וַיַּשִּׂגֵם וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ ז וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו לָמָּה יְדַבֵּר אֲדֹנִי כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה חָלִילָה לַעֲבָדֶיךָ מֵעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הַזֶּה׃ ח הֵן כֶּסֶף אֲשֶׁר מָצָאנוּ בְּפִי

ת"א וישא משאת · פסחים ל"ו · מגילה כ"ג · מכות יט: וישתו וישכרו · שבת קלט: הבקר אור · פסחים כ' · תענית י' · יב · הוכר פ' ויקהל:

רש"י

לדבר: (לג) הבכור כבכרתו · מכה בגביע וקורא ראובן שמעון לוי יהודה יששכר וזבולון בני אם אחת הסבו כסדר הזה שהוא סדר תולדותיכם וכן כולם כיון שהגיע לבנימין אמר זה אין לו אם ואני אין לי אם ישב אצלי: (לד) משאת · מנות: חמש ידות · חלקו עם אחיו ומשאת יוסף ואסנת ומנשה ואפרים: וישכרו עמו · ומיום שמכרוהו לא שתו יין ולא הוא שתה ואותו היום שתו: (ב) גביע · כוס ארוך וקורין לו מדירק"ו 1): (ז) חלילה לעבדיך · חולין הוא לנו לשון גנאי והרגומו חס לעבדיך חס מלפני הקדוש ברוך הוא יהי עלינו מעשות זאת והרבה יש בגמרא חס ושלום: (ח) הן כסף אשר מצאנו · זה א'

רמב"ן

בשדה · והנה אמר להם כי דרך החמרים לוקחי התבואה לשום כל אחד כספו בשקו והנה המשביר לקח מן הבאים שקיהם ומלא עבדיו שקים שבר והכסף שמן תחת התבואה ובא אדניו וצוה אליו לשפכם אל כל בני יעקב כי רצה למהר

אבן עזרא

בערו ויקדו וכן עורנו כתנור נכמרו: (לד) וישא משאת · דורון: ידות · חלקים: משאות כלם · מדורון כל א' מהם · כי רחוק לתת לו חמש ידות על כל חלק וחלק: (ב) גביעי · כוס: (ה) והוא נחש ינחש בו · הוא נסה אתכם בו לדעת אם אתם גנבים · כמו נחשתי · וכן כי נחש ינחש · וטעם נחש לא פחדתם כי לנסותכם שמתי גביע הכסף לפניכם והעלמתי עיני עד שתקחוהו · ויאמר ר' יונה כי פי' בי בעבורו וכן הוא טעמו והוא ישאל למנחשים בעבורו · גם כי נחש ינחש כי איש כמוני יש לו מנחשים וי"א כי הגביע הוא מצוייר ובו פיס

רשב"ם

בשמעי בן גרה יצא יצא ויסקל · קילל דוד וסיקל בעפר דרך בזיון: (לג) וישבו לפניו · צוה יוסף להושיבם כך · ויתמהו · שהרי כולם נולדו בשבע שנים ואין להבחין איזה קודם לזה: (לד) ותרב · כמו ותרבה נתרבתה מתנתו · וכן ותכל כל עבודת משכן אהל מועד · נשתלמה: (ג) הבקר אור · האיר כמו ראו נא כי אורו עיני לשעבר · וכן מה טובו אוהליך יעקב: (ד) יצאו את העיר · כמו עברו וסבו את העיר · וכן כצאתי את העיר · כמו בני יצאוני יצאו ממני: (ה) והוא נחש ינחש בו · יש לומר שהיה מראה עצמו לעיניהם כיודע ענינים על די קסמים ויש מפרשים חכם כמותי ינחש על ידי הכוס מי גנבו כמוני לפי שכתוב לפנינו כי נחש ינחש איש אשר כמוני

1) maderim איינע גלעזערנע טרינקגעפעסע.

רבא כרביותיה וזעירא כזעירותיה ותמהו גבריא גבר לחבריה: לד ונטל חולקין מלות אפוהי לותהון וסגיאת חולקא דבנימן מחולקא דכלהון חמשא חולקין ושתיאו ורויאו עמיה: א ופקיד ית דממנן על ביתיה למימר מלי ית טועני גבריא עיבורא כמה די יכלין למטען ושוי כסף גבר בפום טועניה: ב וית כלידי כלידא דכספא תשוי בפום טוענא דזעירא וית כסף זבינוהי ועבד כפתגמא דיוסף די מליל: ג צפרא נהר וגבריא אתפטרו אנון וחמריהון: ד אנון נפקו מן קרתא לא ארחיקו ויוסף אמר לדי ממנא על ביתיה קום רדף בתר גבריא ותדבקנון ותימר להון למה אשלמתון בישא חלף טבתא: ה הלא דין דשתי רבוני ביה והוא בדקא מבדק ביה אבאשתון די עבדתון: ו ואדביקנון ומליל עמהון ית פתגמיא האלין: ז ואמרו ליה למה ימלל רבוני כפתגמיא האלין חס לעבדיך מלמעבד כפתגמא הדין: ח הא כספא די אשכחנא בפום טועננא אתיבנוהי לך מארעא דכנען

נתינה לגר

עובדין לה, ולקמן (מ"ו ל"ד) "תועבת מצרים" ת' "מרחקן" וכמ"ש בהקדמה כוללת שלא נגה בעיניהם את הע"ז שעבדו, וכן הוא בשמות (ח' כ"ב) וערש"י פה ולקמן מ"ו ל"ד ובשמות ס' כ"ב ושם פירש"י ב' פירושים. (לד) וישכרו עמו, וחויאו עמה. הוא טעות דמוכח, וצ"ל ורויאו עמה, וכ"ה בחומשי רוו"ס. מד (ג) הבקר אור, צפרא נהר. סובר שהוא פעל כמ"ש בגמ' (פסחים דף ג') ואף שם הדר ביה במסקנא, ע"ש. (ה) נחש ינחש בו, בדקא מבדק ביה. בכל התורה ת' כעברי "נחש" כמו "לא נחש ביעקב" (במדבר כ"ם) רק הכא ת' "בדקא" ובלבן (לעיל ל' כ"ז) ת' "נסיתי"? נראה שחשש לכבוד יוסף הצדיק שיאמר על עצמו שינחש, לכן ת' "בדק" כמו שמצינו בתלמוד (חולין צ"ה ע"ב) "רב בדק במברא" וגם לבן לא נחש, רק נסה את יעקב, וזה מותר לא לבד לבן נח אפי' לישראל, דבית תינוק ואשה אין בהן משום דרכי האמורי, אפילו להראב"ד בפ"א מ"ה עכו"ס. ונראה שהמת' סובר כהרמב"ן שהפשט "נחש" הוא מן "חש" שממהר לדעת עתידות, ולבן ויוסף בדקו ונסו מה שעבר כבר.

בעל הטורים

כהודיעם שהוא יוסף אף התם תחלה צער וסופו שמחה ושכן ליהודים: (לג) והצעיר. ב' במסרה. והצעיר כצערתו (ישעיה ס') והצעיר לבני עלוס בנימין שהיה צעיר עשאו גדול מכולם דכתיב ותרב משאת בנימין ממשאות כולם: (לד) משאת. ב' במסרה. וישא משאות. משאות שוא ומדוחים. כדאיתא במדרש שהיה מכה בגביע ואומר פלוני ופלוני מאם אחת ישבו ביחד ואני אין לי אח מאמי ובנימין אין לו אח מאמו ישב ביחד וזה היה משאות שוא ומדוחים:

רמב"ן

לשלחם או מפני שלא בא הכסף אליו והנה לכל אחד כפי אמתחתו כספו במשקלו כי כל איש יביא בדמיו כסף שוה חמור לחם וזה יקרה תמיד בשוקים ובאוצרות המוכרים מרוב מהומות העם: (א) כאשר יוכלון שאת. יותר מן המגיע להם בכסף אשר הביאו לו: ושים כסף איש בפי אמתחתו. לדעתם. כי אמר להם ידע אדני כי עשה לכם חמס ויבקש להיטיב לכם שאם עשה זה בפעם הראשונה שלא לדעתם היה להם התנצלות בגביע שנעשה בו כאשר נעשה בכסף אבל היה לדעתם וידעו בכסף כאשר ידעו במשא כי הכירו כי נתן להם כאשר יוכלון שאת ואם היה שלא לדעתם אולי טען עליהם כי היה הכסף גם בפעם הזאת מטמון ולא יתכן כן בגביע ומי יוכל לדין עם שתקיף ממנו. ודע כי בעבור היות השוברים רבים מאד בכל מצרים ומאומות רבות בתוכם היו הבאים נותנין שקיהם כספיהם בשקיהם למשביר והוא מודד להם לפי הכסף הנמצא בהם וכם לוקחים הנתן להם כאשר דבר מלך שלטון ועוד כי באמונה הוא עושה ועל כן לקחו בפעם הראשונה שקיהם סגורים ולא ידעו מה בתוכם גם בשנית: (ה) הלא זה אשר ישתה אדני בו. לא הזכיר להם הגביע אבל דבר עמהם כאלו בידוע שהם לקחו הגביע ולכך אמר הלא זה שלקחתם הוא אשר ישתה אדני בו גם הם ענו כאלו אינם יודעים מה מבקש. ואיך נגנב מבית אדוניך כסף או זהב ואמרו אשר ימצא אתו מעבדיך כסף או זהב גנוב ומת: וטעם אשר ישתה אדני בו. עלילה להגדיל

ספורנו

(לד) ותרב משאת בנימין. להראות אם יקנאו בו. חמש ידות. שעם כל חלק שהיה שולח לכל שנים מהם כמנהג היה שולח הלק לבנימין להראות חיבותו על כולם: וישכרו עמו. במיני יין מלכות רב שנתן לפניהם שלא היו מורגלים בהם ולא בשביתו שלא לשתות כל צרכם מן הראשון כאשר ראוי לעשות לכל סועד עם הגדולים כאמרו כי תשב ללחום את מושל בין הבין את אשר לפניך; (א) ושים כסף איש בפי אמתחתו. בידיעתם שתאמר להם שחפצתי לשלם לכם טובה תמורת הצער בשעריהם: (ב) תשים בפי אמתחת הקטן. להראות איך ימסרו עצמם עליו כדי להצילו: (ה) הלא זה אשר ישתה אדוני בו. כיום דברו עמהם כחושב שיהיו כולם יודעים את הדבר: (ז) למה ידבר אדוני כדברים האלה. כמו חושד את כולנו:

אמתחתינו השיבנו אליך מארץ כנען ואיך נגנב מבית אדניך כסף או זהב: ט אשר ימצא אתו מעבדיך ומת וגם אנחנו נהיה לאדני לעבדים: י ויאמר גם עתה כדבריכם כן הוא אשר ימצא אתו יהיה לי עבד ואתם תהיו נקים: יא וימהרו ויורדו איש את אמתחתו ארצה ויפתחו איש אמתחתו: יב ויחפש בגדול החל ובקטן כלה וימצא הגביע באמתחת בנימן: יג ויקרעו שמלתם ויעמס איש על חמרו וישבו העירה: יד ויבא יהודה ואחיו ביתה יוסף והוא עודנו שם ויפלו לפניו ארצה: מפטיר טו ויאמר להם יוסף מה המעשה הזה אשר עשיתם הלוא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמני: טז ויאמר יהודה מה נאמר לאדני מה נדבר ומה נצטדק האלהים מצא את עון עבדיך הננו עבדים לאדני גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו: יז ויאמר חלילה לי מעשות זאת האיש אשר

ג' ב' דגושה — קמ"ץ בז"ק

ת"א ויחפש בגדול. פסחים ז א: מה נדבר ומה. שבת קה: חלילה לי. מקידש שער כו:

רש"י

מעשרה קל וחומר האמורים בתורה וכולן מנויין בב"ר: (י) גם עתה כדבריכם. אף זו מן הדין אמת כדבריכם כן הוא שכלכם חייבין בדבר י' שנמצאת גניבה ביד אחד מהם כולם נתפשים אבל אני אעשה לכם לפנים משורת הדין אשר ימצא אתו יהיה לי עבד: (יב) בגדול החל. שלא ירגישו שהיה יודע היכן הוא: (יג) ויעמוס איש על חמורו. בעלי זרוע היו ולא הוצרכו לסייע זה את זה לטעון: וישובו העירה. מטרפולין היתה והוא אומר העירה העיר כל שהוא אלא שלא היתה חשובה בעיניהם אלא כעיר בינונית של עשרה בני אדם לענין המלחמה: (יד) עודנו שם. שהיה ממתין להם: (טו) הלא ידעתם כי נחש ינחש וגו'. הלא ידעתם כי איש חשוב כמוני יודע לנחש ולדעת מדעת ומסברא ובינה כי אתם גנבתם הגביע: (טז) האלהים מצא. יודעים אנו שלא סרחנו אבל מאת המקום נהיתה להביא לנו זאת. מצא בעל חוב מקום לגבות שטר חובו: מה נצטדק. ל' צדק וכן כל תיבה שתחלת יסודה צד"י והיא באה לדבר בלשון מתפעל או נתפעל נותן טי"ת במקום תי"ו ואינו נותנה לפני אות ראשונה של יסוד התיבה אלא באמצע אותיות העיקר כגון נצטדק מגזרת צדק ויצטבע מגזרת צבע ויצטירו מגזרת ציר אמונים הצטידנו מגזרת צדה לדרך ותיבה שתחלתה סמ"ך או שי"ן כשהיא מתפעלת התי"ו מפרדת את אותיות העיקר כגון ויסתבל החגב מגזרת סבל מסתכל הייתי בקרנים מגזרת סכל וישתמר חקות עמרי מגזרת שמר וסר מרע משתולל מגזרת מוליך יועצים שולל משתולל בעמי מגזרת דרך לא סלולה: חסלת פרשת מקץ

רמב"ן

עליהם האדם כי הגונב כוס המלך אשר ישתה בו בוזה המלכות ולא יועיל כי ירבה שחד והשלומין: הוא נחש ינחש בו. כי איננו רוצה שיהיה הכוס שלו

אבן עזרא

מסתכל לפני אחיו והאומר זה הוא הגדול וזה נולד אחריו: (טז) טי"ת נצטדק. תחת תי"ו התפעל בעבור הצד"י: האלהים מצא. על דרך משל. כי עון היה לנו וכאילו נשכח ואיננו והיום נמצא. או יהיה פי' עון עבדיך כמו גדול עוני מנשוא:

רשב"ם

כמוני ואין כתיב שם ינחש בו: (י) כדבריכם כן הוא. שהרי כולכם שותפים וכן מנהג סוחרים ללקות זה על זה אבל איני חפץ אלא הוא לבדו יהיה לי עבד: (טו) איש אשר כמוני. כי דרך השרים לקסום קסם כמו שמצינו כי עמד מלך בבל על אם הדרך לקסום קסם והנני יודע מי גונב כמוני:

ואכדין נגנוב מבית רבונך כספא או דהבא (מנין־דכסף או מנין־דדהב): ט די ישתכח עמה מעבדיך וימות ואף־אנחנא נהי לרבוני לעבדין: י ואמר אף־כען כפתגמיכון כן־הוא די ישתכח עמה יהי־לי עבדא ואתון תהון זכאין: יא ואוחיאו ואחיתו גבר ית־טוענה לארעא ופתחו גבר טוענה: יב ובלש ברבא שרי ובזעירא שצי ואשתכח כלידא בטוענא דבנימן: יג ובזעו לבושיהון ורמו גבר על־חמריה ותבו לקרתא: יד ואתא יהודה ואחוהי לבית יוסף והוא עד־כען תמן ונפלו קדמוהי על ארעא: טו ואמר להון יוסף מה־עובדא הדין די עבדתון הלא ידעתון ארי־בדקא מבדק גברא די כותי: טז ואמר יהודה מה־נימר לרבוני מה־נמלל ומה־נזכי מן־קדם־יי אשכח ית־חובא דעבדך הא־אנחנא עבדין לרבוני אף־אנחנא אף דאשתכח כלידא בידה: יז ואמר חס לי מלמעבד דא גברא די

נתינה לגר

(ח) ואיך נגנב מבית אדוניך כסף או זהב, ואכדין נגנוב מבית רבונך כנין דכסף או כנין דדהב. הוסיף מלת "מנין" שהם כלים, כמו "כלי מלחמתו" (דברים א' מ"א) מתורגם "מאני קרביה" והאל"ף מאני חסר · וכוונתם "ואיך נגנוב את הגביע שהוא כלי כסף ועשו ק"ו", וזה אחד מעשרה ק"ו שבתורה.
(י) גם עתה, אף כען. ר"ל שמה שאמרתם כן כסף כו' כן הוא, ואתם תהיו נקיים ר"ל תשארו נקיים כמו שהייתם מקודם לכן, ולכן אשר ימצא אתו יהיה לי עבד:

רמב"ן

לאחרים וישאל למנחשים עליו והו שאמר איש אשר כמוני · וכוונתו לומר כי על פי המנחשים ידע שהם גנבוהו · ולכך רדף אחריכם יותר מכל הבאים בביתו וכל זה להתנכר בענין כאשר התנכר בחפשו שהחל בגדול ובקטן כלה : (י) גם עתה כדבריכם כן הוא · אף זו מן הדין אמת כדבריכם כן הוא שכלכם חייבין בדבר עברה שנמצאת גנבה ביד אחד מכם כלן נתפסין אבל אני אעשה לכם לפנים מן השורה אשר ימצא אתו בלבד יהיה לי עבד לשון רש"י ואין לשון גם עתה נופל יפה על הפירוש הזה ואולי יאמר גם עתה שכדבריכם כן הוא המשפט · אשר ימצא אתו יהיה לי עבד בלבד אבל יוסף אמר חלילה לי מעשות זאת ויורה כי אין משפט שיהיו כלם נתפסין בגנבה · ולכן אמר חלילה לי כי השופט כל הארץ אני וחלילה לי מעשות לכם חמס כי אין חיוב בעברה בהמצא גנבה ביד אחד מהם בלתי אם נודעו בה בהוסדם יחד ללכת לגנוב ולקח אחד מהם את הגנבה לדעת כלם אז יתחייבו · והנכון כי מתחלה היה מאשים את כלם למה שלמתם רעה תחת טובה ברעותם אשר עשיתם והם ספרו עצמם באמרם אשר ימצא אתו ומת כי הוא הגנב וגם אנחנו הנקיים מן הגניבה נהיה לעבדים הנה דעתם לומר שהגנב אשר ימצא אתו הוא לבדו היודע בגנבה כי אם היו כלם בגנבה למה ימות זה ויחיו הם ראוי שימותו כלם או יהיו כלם עבדים כי הדין בהם שוה אבל הם טוענים שלא ידעו האחרים בגנבה רק קנסו את עצמם שיהיו גם הם לעבדים ולכן אמר להם גם עתה שאתם נועדים ונמלאים יחדיו כדבריכם כן הוא אשר ימצא אתו הוא הגנב והוא לבדו הראוי להענש ויהי לי עבד כי בתשלומיו אני חפץ יותר ממיתתו ואתם תהיו נקיים כי אולי לא ידעתם בגנבה כאשר אמרתם · או טעם כן הוא. כן יהיה · גם עתה שאין כן המשפט כדבריכם · כן יהיה · וכמוהו ותאמר כדבריכם כן הוא ותשלחם וילכו · טעמו כן יהיה והוא הנכון בעיני והוא דברי רבותינו ז"ל שאמרו עשרה בני אדם שנמצאו בגנבה אין כלם נתפסין · אני איני עושה כן וכו' נתכוונו למה שפירשתי לא כדברי רש"י ונוכל לתקן לדעת הרב שאמר יוסף חלילה לי מעשות זאת שאהיה לכם

ספורנו

(י) גם עתה כדבריכם כן הוא · אע"פ שעתה בזה הענין כן הוא הדין כמו שאמרתם בהיות הגביע גנוב בפליט אשר בלם לכם ע"כ להשיב כהסכמה אינו אלא שקו מכל מקום האיש אשר ימצא אתו יהיה לי עבד ולא כלכם וגם הוא לא ימות כמו שהיה מן הדין : ואתם תהיו נקיים · מעבדות ומכל עונש אחר : (טו) מה המעשה הזה · שהיה בו רשע עם סכלות שהיה לכם לחשוב שלא יעלם זה בידכם : (טז) מה נאמר לאדוני · להשיב על דבריך כשאמרת מה המעשה הזה כי אמנם מה נדבר להכחיש שלא עשינו זאת אע"פ שהדין עמנו : ומה נצטדק · להוכיח במישור שהיה הכל תחבולה להתעולל : האלהים מצא את עון עבדיך · לא בשביל זה אנו נענשים שלא חטאנו בזה כלל אלא בשביל עון שעשינו לימים ראשונים רצה האל להפגיענו להפרע ממנו על ידך מרשעים יצא רשע כמאמר (באיכה רבתי) לוליינוס ופפוס לטוריאנוס כאמרם אנו הרבה נתחייבנו מיתה למקום אלא הרבה שלוחים למקום נמרים ואריות שפוגעים בנו ולא נפרע ממנו אלא על ידך שעתיד לתבוע דמנו מידך : (יז) חלילה לי מעשות זאת · שאהיה אני השלוח להפרע מכם מעונותיכם הקודמים כענין מרשעים יצא רשע וודאי לא היה כך לא אקח לעבד ולא אעניש זולתי החוטא אלי עתה בזה החטא בלבד :

ויגש

נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ הוּא יִהְיֶה־לִּי עָבֶד וְאַתֶּם עֲלוּ לְשָׁלוֹם אֶל־אֲבִיכֶם׃ ססס

קמץ בז"ק

קמ"ו יחזקיהו אמציה · יסיס לי עבד סי' · והיבות אלפים כ"ס : ומפטירין ויקץ שלמה במ"א סי' ג' :

סדר ויגש

יח וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי יְדַבֶּר־נָא עַבְדְּךָ דָבָר בְּאָזְנֵי אֲדֹנִי וְאַל־יִחַר אַפְּךָ בְּעַבְדֶּךָ כִּי כָמוֹךָ כְּפַרְעֹה׃ יט אֲדֹנִי שָׁאַל אֶת־עֲבָדָיו לֵאמֹר הֲיֵשׁ־לָכֶם אָב אוֹ־אָח׃ כ וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי יֶשׁ־לָנוּ אָב זָקֵן וְיֶלֶד זְקֻנִים קָטָן וְאָחִיו מֵת וַיִּוָּתֵר הוּא לְבַדּוֹ לְאִמּוֹ וְאָבִיו אֲהֵבוֹ׃ כא וַתֹּאמֶר אֶל־עֲבָדֶיךָ הוֹרִדֻהוּ אֵלָי וְאָשִׂימָה עֵינִי עָלָיו׃ כב וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי לֹא־יוּכַל הַנַּעַר לַעֲזֹב אֶת־אָבִיו וְעָזַב אֶת־אָבִיו וָמֵת׃ כג וַתֹּאמֶר אֶל־עֲבָדֶיךָ אִם־לֹא יֵרֵד אֲחִיכֶם הַקָּטֹן

רש"י

(יח) **ויגש** אליו · דבר באזני אדוני · יכנסו דברי באזניך : ואל יחר אפך · מכאן אתה למד שדבר אליו קשות : כי כמוך כפרעה · חשוב אתה בעיני כמלך זהו פשוטו ומדרשו סופך ללקות עליו בצרעת כמו שלקה פרעה על ידי זקנתי שרה על לילה אחת שעכבה · ד"א מה פרעה גוזר ואינו מקיים מבטיח ואינו עושה אף אתה כן וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עינך עליו ד"א כי כמוך כפרעה אם תקניטני אהרוג אותך ואת אדוניך : (יט) אדני שאל את עבדיו · מתחלה בעלילה באת עלינו למה היה לך לשאול כל אלה בתך היינו מבקשים או אחותנו אתה מבקש ואעפ"כ וגאמר אל אדוני לא כחדנו ממך דבר : (כ) ואחיו מת · מפני היראה היה מוציא דבר שקר מפיו אמר אם אומר לו שהוא קיים יאמר הביאוהו אלי : לבדו לאמו · מאותו האם אין לו עוד אח : (כב) ועזב את אביו ומת · אם יעזוב את אביו דואגים אנו שמא ימות בדרך שהרי אמו בדרך

רמב"ן

אני רע מאשר על ביתי שפטר אתכם מתחלה ואמר לכם ואתם תהיו נקיים כי אני אקיים דבר עבדי ועלת מלאכי אשלים :

(יח) ויגש אליו · טעם ידבר נא עבדך דבר · לאמר כי דברים מועטים ידבר ואל יהיו עליו למורח · והנכון בעיני כי הדבר הוא התמורה אשר יחלה פניו להחליף בנימין אחיו בו כי לא יבקש ממנו דבר אחר ושאר דבריו פיוס ובקשה לזה : ואל יחר אפך בעבדך כי כמוך כפרעה · יאמר אל יחר אפך בי על דברי לפניך : כי כמוך כפרעה · יאמר אל יחר אפך בי כי על מורא גדול אני מדבר לפניך כאלו אני מדבר לפני פרעה : (יט) אדני שאל את עבדיו · לא ידעתי טעם לאריכות דברי יהודה בספור מה שהיה כבר ביניהם ומה שאמרו ז"ל וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עינך עליו אינה טענה כי המושל שיצוה להביא אדם לפניו לא יעשה על מנת לשמור אותו מן הרעות שיעשה וכ"ש על הגנבה שיגנוב מבית המלך הגביע אשר ישתה בו ומתחלה כבר שם עינו עליו לטובה וקרא לו לשלום וכתוב אלהים יחנך בני ועשה לכלם לכבודו משאת לפניו בבית המלכות והרבה משאתו ונתן להם בר כאשר יוכלון שאת יותר מן הכסף שהביאו לו כאשר פירשתי ומה לעשות לו · ואשר יראה לי על דרך הפשט שאינם

אבן עזרא

(יח) ויגש וגו' · כי כמוך כפרעה · אתה כמלך והמלך השני · וכן כל שני הפי"ן בכן זה אחר זה · כמו כמוני כעמך · והיא דרך קצרה : (כ) אב זקן · כי הגדול שבשבט הוא בן מ"ט שניה ויתכן להיות אביהם בחור : (כא) ואשימה עיני עליו · שאראה אותו : (כב) ועזב את אביו ומת · ולמה לא הביא המזכיר בחמשה שאין להם הכרע · כמו ויצטף

רשב"ם

(יח) ויגש אליו · כי כמוך כפרעה · הרי אתה כמלך ויראתי מחרון אפך : (יט) אדוני שאל · אתה גרמת לנו להביאו הנה ותולין הוא לך לעכבו : ואשימה עיני עליו · אמ' פשע גנאי הוא למושל הארץ להרית דמדיו

ישתכח כלידא בידה הוא יהי־לי עבדא ואתון סקו לשלם לות־אבוכון:

יח וקרב לותה יהודה ואמר בבעו רבוני ימלל־כען עבדך פתגמא קדם רבוני ולא־יתקף רוגזך בעבדך ארי כפרעה כן־את: יט רבוני שאיל ית־עבדוהי למימר האית־לכון אבא או־אחא: כ ואמרנא לרבוני אית־לנא אבא סבא ובר סיבתין זעיר ואחוהי מית ואשתאר הוא בלחודוהי לאמה ואבוהי רחים־לה: כא ואמרת לעבדיך אחתוהי לותי ואשוי עיני עלוהי: כב ואמרנא לרבוני לא־יכול עולימא למשבק ית־אבוהי ואם־ישבוק ית־אבוהי ומית: כג ואמרת לעבדיך

נתינה לגר

(כב) לא יוכל · לא יכול, במשנה תורה, ת׳ „לא תוכל, לית לך רשו״ משום ששם הוא מצוה שלוה הקב״ה, אבל הכא הוא כפשוטו שרפאי, אבל הוא נגד היושר לעזבו. ומת, ומית. לכאורה משמע שקאי על יעקב, כי הפסוק „כי אין הנער ומת״ מוכיח שקב על אביו, אבל הת״א שת׳ לעיל (מ״ב ל״ח) „אתון, מוהא״ משמע שיהודה מקיים דברי אביו · וכתיב״ע שקב על בנימין וכרש״י.

בעל הטורים

(יח) ויגש אליו (יהודה) · בגימ׳ זהו להלחם עם יוסף · (ועם האותיות בגי׳ גם נכנס לפיים דלג׳ דברים נכנס) (והשלישית עי׳ ברכה): ויגש אליו יהודה · ס״ת שוה שא״ל אני שוה לך שכמו שאתה מלך גם אני מלך · וע״ז דורש במדרש כי הנה המלכים נועדו: בי אדוני · פי׳ בי עשה מה שתרצה והנער יעל עם אחיו: ואל יחר · ב׳ במסרה· הנא ואידך ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אותי הנה כי למחיה שלחני אלהים לפניכם · ודרשינן מלמד שנשתנו פניהם כגולי הקדירה כי על מי היה להם לחרות (וא״כ ע״כ שיחר אינו ל׳ רוגז כ״א ל׳ שחרות כמו ועצמותי כמוקד נחרו) כ״כ א״ל יהודה אל ישתנו פניך צריך אני לדבר מעט: כמוך כפרעה· (עם האותיות והכולל) בגימ׳ בך אתחיל: (יט) היש לכם אב או אח · ועל אחם לא שאל כי ידע שכבר מתה: (כ) וילד · ב׳ במסרה · הכא ואידך כי איש הרגתי לפצעי וילד לחבורתי · שאם נגעת לבנימין כאן הרי כאילו הרגתי איש דהיינו יעקב לפצעי וילד לחבורתי דהיינו בנימין כי א״א לכם להחיות זה בלא זה · וילד זקנים תגר שמסר לו כל מה שלמד מזקנים דהיינו שם ועבר: ויותר · ב׳ במסרה· הכא ואידך ויותר יעקב לבדו · מה התם מלחמה דכתיב ויאבק איש עמו אף הכא

רמב״ן

רק תחנונים להעיר רחמיו כי חשב יהודה כי האלהים הוא ירא כאשר אמר לו וכאשר נהג עמהם חמלה כי־רא הפת לנהם אותם על הבער שעשה להם וזה ענין הספור אמר לו אנחנו באונס הגדנו באחינו זה מפני שאלת אדני ולא הודינו גם כן להורידו לפניך במצותך הראשונה רק אמרו כי לא יוכל הנער לעזוב את אביו אבל בנפשנו נביא אותו מפני זלעפות רעב כי אמרת לא תוסיפון לראות פני ולא רצה אבינו לשמוע עד היותינו כלנו בסכנה לשוב לשבר מעט אכל ואז הודה בפחד ובדאגה ועתה בראותו כי אין הנער ימות בנפש מרה ולכן תפול נא תחנתי לפניך לרחם עלינו ועל הזקן וקח אותי תחת הנער לעבד עולם כי טוב אני ממנו ולך תהיה לדקה וזה טעם כל הפרשה ויתכן שיהיה והורידו עבדיך את שיבת עבדך אבינו כנוי לכבוד · והורדת את שיבת עבדך אבינו · וכן וחטאת עמך · ויש לומר עוד על דרך רבותינו שאמרו זו היא בשמת עין · יאמר כי כמוך כפרעה ראוי שתעמד בדבורך ובתיורך כי על פיך הביאונו אותו באונס גדול כאשר יזכיר ופחד לפרש לו יותר · אבל יש בסתר דבריו שהיה מעשה הגביע תחבולה מאתו להעלילם כי למה יבקש לראותו על כרחם וכך אמרו בב״ר אמר לו יהודה תדע לך שבעלילה באת עלינו כמה מדינות ירדו ליקח אוכל כלום שאלת אותם כמו ששאלת לנו שמא בתך אנו מבקשים או אחותנו אתה מבקש יאמרו כי היה זה נרמז בדבריו: (כא) ואשימה עיני עליו · אמר ר״א הטעם שאראה אותו ולא מצאתי בכתוב שימת עין על הראיה בלבד ושמתי עיני עליהם לטובה · קחנו ועינך שים עליו ואל תעש לו מאומה רע כי לא נוה אותם שיראנו אחר שיקחנו אלא שישמור אותו וייטיב לו אבל נדר להם יוסף לחמול עליו ולשמרו ואם לא נזכר בפירוש כאשר יקצר שם בכל הדברים האלה אשר ספר יהודה בפניו ולא הזכיר מאסר שמעון ועלילת מרגלים עתה דרך מוסר או אימת מלכות: (כב) ועזב את אביו ומת׳ פירש ר״א ומת אביו · וא״כ היה אומר לא יוכל אבינו לעזוב את בנו ועזב את בנו ומת · או לא נוכל שיעזוב הנער את אביו כי לא יתלו החמלה על אביהם בנער כי הם יחזיקוהו כילד לא ידע בין טוב לרע · אבל

ספורנו

(יח) ויגש אליו · ידבר נא עבדך דבר · מאחר שאמרת חלילה לי מעשות זאת שלא החפוץ שתהיה תקלה על ידך אפילו לחייבים: ידבר נא עבדך · להודיעך התקלה שתארע על ידך אם תעשה זאת: ואל יחר אפך · באמרי אליך שאת גרמת זאת התקלה על כרחנו: כי כמוך כפרעה · כי מה שאטיח דברים כנגדך לא יהיה בהיותי בלתי מחשיב אותך כי אמנם אתה חשוב בעיני כמו פרעה שהוא המלך: (כ) ואביו אהבו · יותר מכלנו ולכן לא הניחו בראשונה לבא עמנו וזאת היתה הסבה שלא היה עמנו אז לא שאלתנוהו לרגל כאשר חשבת: (כא) ואשימה עיני עליו · ואין צריך שידאג אביו לשלחו: (כב) לא יוכל הנער לעזוב את אביו · כי מאז שיעזוב את געגועי אביו והסברת פניו יתעצב ונפל למשכב או ימות: ועזב את אביו ומת׳ · ועם זה אביו ימות בלי ספק: (כג) אם לא ירד · אע״פ שמעת טענ״ם ו באמתית גזרת עלינו ברצון פשוט ובקום

אִתְּכֶם לֹא תֹסִפוּן לִרְאוֹת פָּנָי: כד וַיְהִי כִּי עָלִינוּ אֶל־עַבְדְּךָ
אָבִי וַנַּגֶּד־לוֹ אֵת דִּבְרֵי אֲדֹנִי: כה וַיֹּאמֶר אָבִינוּ שֻׁבוּ שִׁבְרוּ־
לָנוּ מְעַט־אֹכֶל: כו וַנֹּאמֶר לֹא נוּכַל לָרֶדֶת אִם־יֵשׁ אָחִינוּ
הַקָּטֹן אִתָּנוּ וְיָרַדְנוּ כִּי־לֹא נוּכַל לִרְאוֹת פְּנֵי הָאִישׁ וְאָחִינוּ
הַקָּטֹן אֵינֶנּוּ אִתָּנוּ: כז וַיֹּאמֶר עַבְדְּךָ אָבִי אֵלֵינוּ אַתֶּם
יְדַעְתֶּם כִּי שְׁנַיִם יָלְדָה־לִּי אִשְׁתִּי: כח וַיֵּצֵא הָאֶחָד מֵאִתִּי
וָאֹמַר אַךְ טָרֹף טֹרָף וְלֹא רְאִיתִיו עַד־הֵנָּה: כט וּלְקַחְתֶּם
גַּם־אֶת־זֶה מֵעִם פָּנַי וְקָרָהוּ אָסוֹן וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־שֵׂיבָתִי
בְּרָעָה שְׁאֹלָה: ל וְעַתָּה כְּבֹאִי אֶל־עַבְדְּךָ אָבִי וְהַנַּעַר אֵינֶנּוּ
אִתָּנוּ וְנַפְשׁוֹ קְשׁוּרָה בְנַפְשׁוֹ: שני לא וְהָיָה כִּרְאוֹתוֹ כִּי־אֵין
הַנַּעַר וָמֵת וְהוֹרִידוּ עֲבָדֶיךָ אֶת־שֵׂיבַת עַבְדְּךָ אָבִינוּ בְּיָגוֹן
שְׁאֹלָה: לב כִּי עַבְדְּךָ עָרַב אֶת־הַנַּעַר מֵעִם אָבִי לֵאמֹר אִם־
לֹא אֲבִיאֶנּוּ אֵלֶיךָ וְחָטָאתִי לְאָבִי כָּל־הַיָּמִים: לג וְעַתָּה
יֵשֶׁב־נָא עַבְדְּךָ תַּחַת הַנַּעַר עֶבֶד לַאדֹנִי וְהַנַּעַר יַעַל עִם־
אֶחָיו: לד כִּי־אֵיךְ אֶעֱלֶה אֶל־אָבִי וְהַנַּעַר אֵינֶנּוּ אִתִּי פֶּן
אֶרְאֶה בָרָע אֲשֶׁר יִמְצָא אֶת־אָבִי: מה א וְלֹא־יָכֹל יוֹסֵף
לְהִתְאַפֵּק לְכֹל הַנִּצָּבִים עָלָיו וַיִּקְרָא הוֹצִיאוּ כָל־אִישׁ מֵעָלָי

רש"י

מתה: (כט) וקרהו אסון. שהשטן מקטרג בשעת הסכנה: והורדתם את שיבתי וגו'. עכשיו כשהוא אצלי אני מתנחם בו על אמו ועל אחיו ואם ימות זה דומה עלי ששלשתן מתו ביום א': (לא) והיה כראותו כי אין הנער ומת. אביו מצרתו: (לב) כי עבדך ערב את הנער. וא"ת למה אני נכנס לתגר יותר משאר אחי. הם כולם מבחוץ ואני נתקשרתי בקשר חזק להיות מנודה בב' עולמות: (לג) ישב נא עבדך וגו'. שלכל דבר אני מעולה ממנו לגבורה ולמלחמה ולשמש: (א) ולא יכול יוסף להתאפק לכל הנצבים. לא היה יכול לסבול שיהיו מצרים נצבים עליו ושומעין שאחיו מתביישין כשיודע

רמב"ן

פירוש לא יוכל הנער לעזוב את אביו מפני נערותו היותו ילד שעשועים בחיק אביו אשר אהבו ואם יעזבנו ויבא בדרך ימות הנער: (כד) כי עלינו אל עבדך אבי ונגד לו את דברי אדוני. אמרו כי בבואם אליו מיד הגידו לו שלא יוסיפו לראות פניו בלא אחיהם הקטן ולא אבה לשלחו והיה מניח לו שמעון במאסרו וזה טעם ויאמר אבינו שובו שברו לנו מעט אוכל כי לא רצה להודות לשלחו בכל אשר אמרנו עד שדחקו הרעב: (כז) אתם ידעתם כי שנים ילדה לי

אבן עזרא

נעלו וזה עמהם: (כח) אך טרף טרף. וטעם כי לא ראיתיו עד הנה: (א) להתאפק. לסבול: לכל הנצבים עליו. טעמו עד

רשב"ם

דבריו: (כב) ועזב את אביו ומת. אביו ימות: (ל) ונפשו קשורה בנפשו. ולכך כראותו כי אין הנער ומת: (לב) כי עבדך. לכך אני מדבר יותר מכל אחי. ואהיה עבד תחתיו: (א) ולא יכול יוסף להתאפק עוד. כי עד עתה היה עושה כל מעשיו על ידי שהיה מתאפק בלבו כמו שכתוב למעלה ויתאפק ויאמר שימו לחם: לכל הנצבים עליו. בפני כל הנצבים עליו ולא יכול עוד להתאפק. ויקרא למשרתיו הוציאו כל הנצבים עלי מן הבית. כך עיקר פשוטו וישמעו

אם לא יחות אחוכון זעירא עמכון לא תוספון למחזי אפי: כד והוה כד סליקנא לעבדך אבא וחוינא ליה ית פתגמי רבוני: כה ואמר אבונא תובו זבונו לנא זעיר עיבורא: כו ואמרנא לא נכול למיחת אם אית אחונא זעירא עמנא ונחות ארי לא נכול למחזי אפי גברא ואחונא זעירא ליתוהי עמנא: כז ואמר עבדך אבא לנא אתון ידעתון ארי תרין ילידת לי אתתי: כח ונפק חד מלותי ואמרית ברם מקטל קטיל ולא חזיתיה עד כען: כט ותדברון אף ית דין מן קדמי ויערעניה מותא ותחתון ית שבתי בבישתא לשאול: ל וכען כמיתי לות עבדך אבא ועולימא ליתוהי עמנא ונפשיה חביבא ליה כנפשיה: לא ויהי כד חזי ארי לית עולימא וימות ויחתון עבדיך ית שיבת עבדך אבונא בדאבונא לשאול: לב ארי עבדך מערב בעולימא מן אבא למימר אם לא איתניה לותך ואהי חטי לאבא כל יומיא: לג וכען יתיב כען עבדך תחות עולימא עבדא לרבוני ועולימא יסק עם אחוהי: לד ארי איכדין אסק לות אבא ועולימא ליתוהי עמי דלמא אחזי בבישו דישכח ית אבא: א ולא יכיל יוסף לאתחסנא לכל דקימין עלוהי וקרא אפיקו כל גבר

נתינה לגר

(ל) ונפשו קשורה בנפשו, ונפשה חביבא ליה כנפשה. ר"ל נפש יעקב. **מה** (א) להתאפק לכל הנצבים עליו, לאתחסנא לכל דקימין עלוהי. כ' הרמב"ן שהוא ל' חוזק, שהיו אנשים רבים אשר אלו פניו לרחם על בנימין, ולא יכול להתחזק עליהם, והקשה בעל מיני תרגומא הלא לעיל (מ"ג ל"א) ת' נ"כ ואתחסן ומדוע לא פי' שם נ"כ, ובאמת לא קשה מידי שהם

בעל הטורים

הכין עצמו למלחמה: (כג) לא תספון לראות פני · ב' במסרה · הכא ואידך לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד · שא"ל לא די שלא תראו עוד את פני אלא בכל הדרך לא הוסיפו לשוב עוד: (כט) והורדתם · ב' במסרה · הכא ואידך והורדתם את אבי הנה · משל לפרה שאינה רוצה ליכנס לבית הטבח הכניסו את ולדה והיא נכנסה כך יעקב לא רצה לירד למצרים וכששמע שיוסף שם נכנס מיד: (ל) קשורה · ב' במסרה · הכא ואידך (משלי כ"ב) אולת קשורה בלב נער · שהוא נער ואף אם לקח הגביע הוא מפני

רמב"ן

אשתי · אם יאמר שהוא יחיד לאמו מה טעם בזה שתרד שיבתו ברעה שאולה אחרי שיש לו כמה בנים רבים ובני בנים ואמו כבר מתה לא תבכה עליו בפניו אבל הטעם כי יעקב לא לקח אשה מדעתו רק רחל וזה טעם ילדה לי אשתי כי לא נולדו לי מאשה אשר היא אשתי ברצוני רק שנים ושמתי אהבתי בהם כאלו הם יחידים לי והאחר כבני פילגשים הם אלי והאחד מת וזה לבדו בני יחידי אשר אהבתי ולכן יקדים הכתוב רחל ללאה כרחל וכלאה אשר בנו שתיהם את בית ישראל · ויקרא לרחל וללאה השדה כי היא הקודמת במחשבתו ואמרו המפרשים כי לכך יאמר בסדר הזה בני רחל אשת יעקב כי היא עקרת אשתו באמת בלא מרמה ודעתי היה זה מפני שהזכירה שם בין השפחות וכבר הזכרתי כן: (כט) וקרהו אסון והורדתם את שיבתי · אם יקראהו אסון כאחיו הורידו את שיבתי ברעה שאולה · או וקרהו אסון שיקראהו כן מפני היותו נער ורך לא נסה ללכת בדרך וכמו שאמר למעלה פן יקראנו אסון כי פי' אסון מות מקרית כמתים בידי אדם וחיה רעה או בשנוי האויר בדרך: (לב) כי עבדך ערב את הנער · יאמר כי ירד ביגון שאולה עליו כי גם בכל זה שאמרנו לו לא רצה הזקן לשלחו עד שנעשיתי לו ערב עליו ובטח בי ועל כן ישב נא עבדך תחתיו ואם יהיה פי' והורידו עבדיך כפשוטו יאמר אנחנו הגורמים מיתת הזקן ברעה כי אני ערבתי בו: (לד) ואמר כי איך אעלה אל אבי · להודיעו · כי יבחר להיות עבד עולם מעלותו אל אביו בלתי הנער שלא יוכל לראות ברעתו כי יבכה תמיד ויתאונן עליו כל היום והזכיר זה שלא יחשוד אותו שיעשה מרמה בעבור שהוא ידע לברוח יותר מן הנער: (א) ולא יכול יוסף להתאפק לכל

ספורנו

ובקום שהכיתהו: (כד) ונגד לו את דברי אדוני · ואעפ"כ לא שמע לשלחו אז: (כה) שובו שברו · ובהכרת הרעב הכרחנוהו לשלחו ובכל זאת העיד בנו שאולי לא נביאהו אלי והיה סבת מיתתו ביגון: (ל) ועתה כבאי · והורידו עבדיך · אחר שהעיד בנו הנה כאשר יהיה כן לא ייוחס זה אל המקרה אבל ראוי שייוחס לנו שעשינו זאת התקלה בידים כענין בטרם תבא השמעתיך פן תאמר עצבי עשם: (לב) כי עבדך ערב · והטעם לימות ברעתו כי אין הנער מבלתי שישאל מה היה לו הוא מפני שעבדך ערב ומאחר שלא הביאהו יחשב שאבד בלי ספק ובשביל זה לא יכולתי לקיים נדרי: (לג) ועתה ישב נא עבדך תחת הנער · לפיכך אני מבקש להיות עבד תחתיו כדי שלא אחטא לאבי כל הימים כמו שקבלתי עלי: (לד) כי איך אעלה · אעפ"י שחשבתי שיצטער עלי טוב לי שלא אראנו באותו הצער: (א) להתאפק לכל הנצבים עליו ·

להתאפק

וְלֹא־עָמַד אִישׁ אִתּוֹ בְּהִתְוַדַּע יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו׃ ב וַיִּתֵּן אֶת־קֹלוֹ בִּבְכִי וַיִּשְׁמְעוּ מִצְרַיִם וַיִּשְׁמַע בֵּית פַּרְעֹה׃ ג וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו אֲנִי יוֹסֵף הַעוֹד אָבִי חָי וְלֹא־יָכְלוּ אֶחָיו לַעֲנוֹת אֹתוֹ כִּי נִבְהֲלוּ מִפָּנָיו׃ ד וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו גְּשׁוּ־נָא אֵלַי וַיִּגָּשׁוּ וַיֹּאמֶר אֲנִי יוֹסֵף אֲחִיכֶם אֲשֶׁר־מְכַרְתֶּם אֹתִי מִצְרָיְמָה׃ ה וְעַתָּה ׀ אַל־תֵּעָצְבוּ וְאַל־יִחַר בְּעֵינֵיכֶם כִּי־מְכַרְתֶּם אֹתִי הֵנָּה כִּי לְמִחְיָה שְׁלָחַנִי אֱלֹהִים לִפְנֵיכֶם׃ ו כִּי־זֶה שְׁנָתַיִם הָרָעָב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ וְעוֹד חָמֵשׁ שָׁנִים אֲשֶׁר אֵין־חָרִישׁ וְקָצִיר׃ ז וַיִּשְׁלָחֵנִי אֱלֹהִים לִפְנֵיכֶם לָשׂוּם לָכֶם שְׁאֵרִית בָּאָרֶץ וּלְהַחֲיוֹת לָכֶם לִפְלֵיטָה גְּדֹלָה׃ שלישי ח וְעַתָּה לֹא־אַתֶּם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הֵנָּה כִּי הָאֱלֹהִים וַיְשִׂימֵנִי לְאָב לְפַרְעֹה וּלְאָדוֹן לְכָל־בֵּיתוֹ וּמֹשֵׁל בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ט מַהֲרוּ וַעֲלוּ אֶל־אָבִי וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו כֹּה אָמַר בִּנְךָ יוֹסֵף שָׂמַנִי אֱלֹהִים לְאָדוֹן לְכָל־מִצְרָיִם רְדָה אֵלַי אַל־תַּעֲמֹד׃ י וְיָשַׁבְתָּ בְאֶרֶץ־גֹּשֶׁן וְהָיִיתָ קָרוֹב אֵלַי אַתָּה וּבָנֶיךָ וּבְנֵי בָנֶיךָ וְצֹאנְךָ וּבְקָרְךָ וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ׃ יא וְכִלְכַּלְתִּי אֹתְךָ שָׁם כִּי־עוֹד חָמֵשׁ שָׁנִים רָעָב פֶּן־תִּוָּרֵשׁ אַתָּה וּבֵיתְךָ וְכָל־

ת"א ולא יכלו אחיו לענות · תגיגם ד' : כי זה שנתים · ע"ג ס' :

רש"י

להם : (ב) וישמע בית פרעה · ביתו של פרעה כלומר עבדיו ובני ביתו ואין זה לשון בית ממש אלא כמו בית ישראל בית יהודה מיסנד"ה בלע"ז 1) : (ג) נבהלו מפניו · מפני הבושה : (ד) גשו נא אלי · ראה אותם נסוגים לאחור אמר עכשיו אחי נכלמים קרא להם בלשון רכה ותחנונים והראה להם שהוא מהול : (ה) למחיה · להיות לכם למחיה : (ו) כי זה שנתים הרעב · עברו משני הרעב : (ח) לאב · לחבר ולפטרון : (ט) ועלו אל אבי · ארץ ישראל גבוה מכל הארצות : (יא) פן תורש · דלמא תתמסכן

רמב"ן

הנצבים עליו · לא יכול לסבול שיהיו המצריים נצבים עליו ושומעין שאחיו מתביישין בהודיעו להם ל' רש"י · ורבי אברהם אמר להתאפק לסבול לכל הנצבים עליו

אבן עזרא

שיצאו כל הנצבים עליו · והוצרך לקרוא להוציאם : (ב) בבכי · במקום הפסקה · וכמוהו ראה עני : (ח) כי האלהים · שלחני : לאב · טעמו למורה · וכן אבי כל תופש : (יא) פן תורש ·

טעמו עד שיצאו כל הנצבים עליו והוצרך לקרא להוציאם אבל אונקלוס תרגם לאיתחסנא להתחזק וכן ויתאפק ויעלה העולה וכן כל לשון התאפקות בכל מקום חזוק · והנכון בעיני שהיו שם מבית פרעה ומן המצריים אנשים רבים יתלו פניו למחול לבנימן כי נכמרו רחמיהם על תחנוני יהודה ולא יכול יוסף להתחזק לכלם ויקרא

רשב"ם

(ב) וישמעו מצרים · אנשי העיר · ואח"כ וישמע בית פרעה : (ה) כי למחיה שלחני · הקב"ה עשה כל זאת לטובתכם : (ח) כי האלהים · אלא האלהים : (יא) פן תורש · תתגרש מן הארץ על ידי רעבון · כמו והורשתם והאבדתם

1) maison de פאן הויזע · דאס הויזע געזעהען ·

מלותי ולא־קם אנש עמה כד־אתידע יוסף לות־אחוהי: ב ויהב ית קלה בבכיתא ושמעו מצרים ושמע אנש בית־פרעה: ג ואמר יוסף לאחוהי אנא יוסף העד־כען אבא קים ולא־יכילו אחוהי לאתבא־יתה פתגם ארי אתבהילו מן־קדמוהי: ד ואמר יוסף לאחוהי קריבו־כען לותי וקריבו ואמר אנא יוסף אחוכון די־זבנתון יתי למצרים: ה וכען לא־תתנססון ולא־יתקף בעיניכון ארי־זבנתון יתי הכא ארי לקימא שלחני יי קדמיכון: ו ארי־דנן תרתין־שנין כפנא בגו ארעא ועוד חמש שנין די ליתי־זרועא וחצדא: ז ושלחני יי קדמיכון לשואה לכון שארא בארעא ולקימא לכון לשיזבא רבתא: ח וכען לא־אתון שלחתון יתי הכא אלהן מן־קדם יי ושויני לאבא לפרעה ולרבון לכל־אנש־ביתה ושליט בכל־ארעא דמצרים: ט אוחו וסקו לות־אבא ותימרון לה כדנן אמר ברך יוסף שויני יי לרבון לכל־מצרים חות לותי לא־תתעכב: י ותתיב בארעא־דגשן ותהי קריב לי את ובניך ובני בניך ועניך ותורך וכל־די־לך: יא ואזון יתך תמן ארי־עוד חמש שנין כפנא

נתינה לגר

כראה מכלמו שפירושו התחזק על התפעלות נפשו, אבל בפסוק זה כתיב „להתאפק לכל הנצבים עליו", ע"כ פירש כי כל הנצבים עליו הפילו החנפם לפניו ולא יכול להתחזק עליהם. (ג) העוד אבי חי, העד כען אבא קים, וכ"ה לקמן (פסוק כ"ח) עוד יוסף בני חי, "עד כען יוסף ברי קים" אולם בפסוק כ"ו „עוד יוסף" ת' „עוד כען" בוי"ו וע"כ הוא וצ"ל „עד כען" בלא וי"ו, וראיתי בכ"י שת' שם „עד" בוי"ו בלי „כען". (ה) למחיה, לקימא לפניכם קדמיכון. שמעתי מאחי הרב הצדיק מו"ה גבריאל זללה"ה לפרש הוא כמ"ש חז"ל (ברכות נ"ה ע"א) ג' קורא הקב"ה בעצמו רעב ושובע ופרנס על הצבור, וזהו לפניכם, שובע, כי למחיה שלחני ד' וגו', ורעב כי זה שנתים וגו'. (ו) חריש וקציר, זרועא וחצדא. בת"י דלא רדיין, אפשר שהוא כמ"ש בס' להם ומלה שהוא תלוי בחלוף המקומות שהזכירו בגמרא בין אתרא דזרעי וסדר כרבי ובין אתרא דכרבי וסדר זרעי, ולכן קוראו הבבלי זרועא והירושלמי רדיא, ועי' לעיל (ח' כ"ב) ע"פ זרע וקציר, ששם ת' גם הירושלמי „זרועא".

בעל הטורים

הולתו שקבורה בו · אי נמי מפני שאולתו קבורה בו צריך שתהא נפשו קבורה בנפשו של אביו לתכנו: (ו) וקציר · ב' במסרה · הכא ואידך עוד כל ימי הארץ זרע וקציר ודאי לא בא יוסף לבטל גזירת המקום זרע וקציר לא ישבותו וע"כ אמר אשר אין חריש וקציר כי ודאי לא ישבתו זרע וקציר וכשיזרעו יקצרו וכאן לא רצו לזרוע שאמרו מוטב שנאכל מה שבידנו ממה שנזרע אותו ואולי לא נחיה עד שנקצור ע"כ אמר חריש ולא אמר זרע וקציר: (ט) רדה · ב' במסרה · הכא ואידך (יחזקאל ל"ב) רדה והשכבה את ערלים גבי נבוכדנצר כשירד לגיהנם נומר לך בשקול סגלות כנגד גיהנם: (יא) פן תורש · ב' במסרה· הכא ואידך (משלי כ') אל תאהב שנה פן תורש זש"ה וקרעים תלביש נומה ננמדך כל שישן בבית המדרש תורתו נעשית קרעים וזכו

רמב"ן

למעדיו הוציאו כל איש נכרי מעלי כי אדבר עמהם ויצאו מעליו ובצאתם מעליו נתן את קולו בבכי וישמעו מצרים ואנשי בית פרעה היוצאים מעליו כי עודם בחצר החיצונה · ויתכן כי פי' הנצבים עליו משרתיו העומדים לפניו כמו הנער הנצב על הקוצרים שרי הנצבים להתיצב על ה': וטעם ויקרא · שהרים קולו בכעס ואמר למשרתיו הוציאו כל איש מעלי בלתי האנשים האלה · וטעם בהוצאה שהוציאם משם כדי שלא ישמעו בהזכיר להם המכירה כי תהיה להם לחרפה וגם אליו למכשול שיאמרו עבדי פרעה ומצרים עליהם אלו אנשי בוגדות לא יגורו בארצנו ולא ידרכו בארמנותינו · באחיהם גם באביהם בגדו מה יעשו במלך ובעמו וגם ביוסף לא יאמינו עוד: (ו) כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ · הזכיר להם מה שעבר וידעו גם הם לומר כי הארץ עברו עליה שתי שנים ברעב ואכלו כל מה שהיה בידם ונתיקר השער מאד ועוד יעברו עליהם חמש שנים לא היתה לכם בה מחיה

ספורנו

להתאפק שהתאפקות מספיק לנכר עסקי כל הנצבים עליו: (ג) העוד אבי חי · אי אפשר שלא מת מדאגתו עלי: (ד) גשו נא אלי · שלא ישמעו שומעי הבכי את מכירתו: אשר מכרתם · ובזה הדעו שאני יוסף בלי ספק שלא ידע איש במכירתי שאני אחיכם זולתנו ובני הקונים לא ידעו שאני אחיכם:(ה) ועתה לא אתם שלחתם־הנה בהשתכל תכלית אלהי שלא היה מצב בזולת אלה הסבות הקודמות אין ספק שהסבות הקודמות היו גם כן ברצון אלהי לסבב זה התכלית: לאב לפרעה · יועץ למלך: ולאדון לכל ביתו · ממונה על הבית: ומושל בכל ארץ מצרים · להנהיג עניני העמים: (ט) מהרו · שלא יצטער יותר: (יא) פן

הורש

אשר־לך: יב והנה עיניכם ראות ועיני אחי בנימין כי־פי
המדבר אליכם: יג והגדתם לאבי את־כל־כבודי
במצרים ואת כל־אשר ראיתם ומהרתם והורדתם את־
אבי הנה: יד ויפל על־צוארי בנימן־אחיו ויבך ובנימן
בכה על־צואריו: טו וינשק לכל־אחיו ויבך עלהם ואחרי
כן דברו אחיו אתו: טז והקל נשמע בית פרעה לאמר
באו אחי יוסף וייטב בעיני פרעה ובעיני עבדיו: יז ויאמר
פרעה אל־יוסף אמר אל־אחיך זאת עשו טענו את־
בעירכם ולכו־באו ארצה כנען: יח וקחו את־אביכם ואת־
בתיכם ובאו אלי ואתנה לכם את־טוב ארץ מצרים
ואכלו את־חלב הארץ: יט ואתה צויתה זאת עשו קחו־
לכם מארץ מצרים עגלות לטפכם ולנשיכם ונשאתם

ת"א והנה עיניכם · מגילה טז : ויפל על צוארי בנימן · מגילה שם :

רש"י

לשון מורים ומעשיר: (יב) והנה עיניכם רואות · בכבודי ושאני אחיכם שאני מהול ככם ועוד כי פי המדבר אליכם בלשון הקודש: ועיני אחי בנימין · השוה את כלם יחד לומר שכשם שאין לי שנאה על בנימין אחי שהרי לא היה במכירתי כך אין בלבי שנאה עליכם: (יד) ויפול על צוארי בנימין אחיו ויבך · על ב' מקדשות שעתידין להיות בחלקו של בנימין וסופן ליחרב: ובנימין בכה על צואריו · על משכן שילה שעתיד להיות בחלקו של יוסף וסופו ליחרב (ולעד"נ דיוקו של רש"י דביוסף כתיב ויפול ויבך תרתי משמע אב' מקדשות ולכך עשה ב' פעולות ע"ז הרמז משא"כ בנימין דלא כתיב רק ובנימין בכה פעולה א' שלא רמז רק חורבן א' ועיין בנפשי ת"י שאם הוא בדרך דרש): (טו) ואחרי כן · מאחר שראוהו בוכה ולבו שלם עמהם: דברו אחיו אתו · שמתחלה היו בושים ממנו: (טז) והקול נשמע בית פרעה · כמו בבית פרעה וזה לשון מש ממש: (יז) טענו את בעירכם · תבואה: (יח) את טוב ארץ מצרים · ארץ גושן · ניבא ולא היה יודע מה ניבא סופה לעשותה כמצולה שאין בה דגים: חלב הארץ · כל חלב לשון מיטב הוא: (יט) ואתה צויתה · מפי לומר להם: זאת עשו ·

רמב"ן

מחיה כלל אם לא שלחני השם לפניכם: (יב) כי פי המדבר אליכם · בלשון הקודש בלי מליץ זה דעת המפרשים והוא תרגום אונקלוס · ויתכן שאמר להם כך לאמתלא ולפיום כי איננה ראיה שידבר אדם אחד במצרים בלשון הקדש כי על דעתי הוא שפת כנען ורבים במצרים יודעים אותו כי קרוב הוא ואף כי המושל בדרך המלכים והמושלים לדעת הלשונות וכמו שתראה בנבוכדנצר שאמר בלשון הקדש חלום חלמתי ותתפעם רוחי לדעת את החלום בעבור שהיו שם

אבן עזרא

למו תכרת · וכן להוריש גוים: (יב) כי פי · ידוע כי פה מוכרת וכאשר יהיה סמוך ישוב הה"א הנעלם ליו"ד נעלם כמו כי פי נדיק · גם כן לשון רבים ופי רשעים · והנהתבר ה היו"ד עם יו"ד סימן המדבר הסרו האחד · כמו כי פי המדבר · והטעם שהיה מדבר בלשונם עמם בלא מליץ: (יד) צוארי · ימצא לשון רבים ויחיד · ועם תוספות נו"ן . אך האל"ף נעדר: (יז) טענו · שימו משא · ומטועני חרב קרוב ממנו: בעירכם . בהמתכם · וכן אנחנו ובעירנו: (יח) חלב הארץ ·

רשב"ם

והאבדתם מהר · מגזרת ירש יאמר הוקש בו: (יב) כי פי המדבר אליכם · ועד עתה על ידי מליץ · ולפי עיקר פשוטו · בשורה שתאמרו לאבי לא מפי שמועה ששמעתם מאחרים שהרי אתם בעיניכם רואים ומכירים כי אני יוסף מדבר אליכם ולפיכך והגדתם את כל כבודי במצרים ואת כל אשר ראיתם: (יג) את כל כבודי · לא ידאג לבא כי יש כח ויכולת להיטיב לו: (יט) ואתה צויתה · עתה אני מצוה אותך לקחת עגלות ובהמות למשוך · כי לא היה אדם יכול להוציא מן המלכות עגלה כי אם על פי פרעה · ודוגמא

דלמא תתמסכן את ואנש ביתך וכל די לך: יב והא עיניכון חזין ועיני אחי בנימין ארי כלישנכון אנא ממלל עמכון: יג ותחוון לאבא ית כל יקרי במצרים וית כל די חזיתון ותוחון ותחתון ית אבא הכא: יד ונפל על צוארי בנימין אחוהי ובכא ובנימין בכא על צוארה: טו ונשיק לכל אחוהי ובכא עליהון ובתר כן מלילו אחוהי עמה: טז וקלא אשתמע לבית פרעה למימר אתו אחי יוסף ושפר בעיני פרעה ובעיני עבדוהי: יז ואמר פרעה ליוסף אמר לאחך דא עבידו טעונו ית בעירכון ואזילו אובילו לארעא דכנען: יח ודברו ית אבוכון וית אנש בתיכון ועולו לותי ואתן לכון ית טוב ארעא דמצרים ותיכלון ית טובא דארעא: יט ואת מפקד דא עבידו סיבו לכון מארעא דמצרים עגלן לטפלכון ולנשיכון ותטלון ית

נתינה לגר

(יב) כי פי המדבר אליכם, ארי כלישנכון אנא ממלל עמכון. (כ"ה בנוסחאות המדויקות) הוא כדעת רז"ל בב"ר שדבר אליהם בלה"ק (וכ"כ הרמב"ן כי פי המדבר אליכם בלה"ק בלי מליץ. וזהו דעת המפרשים, והוא ת' אונקלוס. ויתכן שאמר להם רק לאמתלא ולפיוס כי אינה ראיה שידבר אדם אחר במצרים בלה"ק; כי על דעתי הוא שפת כנען ורבים במצרים יודעים אותו כי קרוב הוא כו') או שר"ל בטבע ורגילות הלשון הניכר בין כל משפחה ומשפחה, והוא היותר נכון לדעתי, והראיה שלא ת' „בלישנכון" כ"א „כלישנכון" ר"ל דומה מכל צד ללשונכם, ולכן אינו ראיה מאחרים בבאו

בעל הטורים

אל תשב שנים בבית המדרש פן תורש מלמודך וכן אמר יוסף ליעקב מוטב שתבא לכאן אף ללכת ח"ל פן תורש מהורה כי לא תוכל ללמוד שם מפני הרעב: (יב) עיניכם ראות. בגימ' הראיתי לכם המילה: כי פי המדבר אליכם. בגימ' בעגלה ערופה.

רמב"ן

חרטומים ואשפים ומכשפים וכשדים מלשונות רבים ומישראל וכלם יבינו אותו. והם ענו לו בארמית וידברו הכשדים למלך ארמית כי הם היו הקרובים אליו שיושבים ראשונה במלכות ולהם היה הרשות לדבר אל המלך. ועוד כי כאשר בא יוסף משם למצרים יבאו רבים ויותר היה להם ראיה בהזכירו שמו ענין המכירה אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי מצרימה. והנכון בעיני כי יאמר והנה עיניכם ועיני אחי בנימין רואות כי אני המושל והאדון לכל מצרים המגיד לכם מפי כי אני אחיכם ומצוה להוריד אבי אלי לכלכלו א"כ תגידו לאבי את כל הכבוד ואת כל אשר ראיתם כאן בעיניכם ותמהרו להורידו אלי כי הדברים אמת ויש בי כח להצילו ולהחיותו ברעב והוא כמו כי פי אני דברתי ובגמרא במסכת מגלה אמר כפי כן לבי: (י) וישבת בארץ גשן. היה יוסף יודע באביו שלא ירצה לעמוד בארץ מצרים אשר שם הבירה למלכות על כן שלח לו מעתה כי בארץ גשן יושיבנו. וטעם אתה ובניך מחובר בפסוק העליון רדה אלי אתה ובניך ובני בניך וצאנך ובקרך וכל אשר לך: (יא) ואמר פן תורש אתה וביתך. דרך כבוד כי לאחיו אמר כי למחיה שלחני אלהים לפניכם ולשום לכם שארית שהיו מתים ולא ישאיר להם שארית אבל לאביו לא רצה לאמר כן ואמר שאם תתעכב בארץ כנען תורש כי אני לא אוכל לשלוח לך לארץ כנען לחם רב מגנזי המלך כי יחשדו אותי שאני מוכרו שם לעשות לי שם אוצרות כסף ולשוב אל ארצי ואל מולדתי ובבואכם וידעו כי אתם אבי ואחי יתן לי המלך רשות: (טז) וטעם באו אחי יוסף. כי היה יוסף מגיד לבית פרעה כי יש לו אחים נכבדים בארץ העברים כי גנב גונב משם ועתה שמעו כי באו אחי יוסף כאשר אמר וייטב בעיני פרעה ובעיני עבדיו כי היה הדבר להם לחרפה שימשול בהם איש נכרי עבד מבית האסורים יצא למלוך. ועתה בבא אליו אחיו נכבדים ונודע כי הוא הגון להתיצב לפני מלכים ישמחו כלם בדבר: (יז) ואתה צוית זאת עשו. אמר הדבר בצואה לו מדעתו מוסר יוסף כי איננו שולח יד בהון המלך ולא ידעו אחיו מאומה ע"כ חשב פרעה אולי לא

ספורנו

תורש. להסרון מרעב כאן כאמרם אחר כך כי אין מרעה לצאן: (יב) ועיני אחי בנימין. שלא ידע במכירתי. כי פי המדבר אליכם. בלתי מליץ והנה במכירתי לא היה איש מדבר בלשונו זולתו כי הקונים היו ישמעאלים ומדינים: (יג) ומהרתם והורדתם את אבי הנה. למען ישמח לראות: (טז) וייטב בעיני פרעה. שחשב שמכאן ואילך תהיה השגחת יוסף על הארץ לא כהשגחת גר מנהיג אבל כהשגחת אזרח תושב לשבת בארץ הוא וזרעו ולזה ישגיח בכל לב להיטיב לארץ וליושבים: (יז) אמור אל אחיך זאת עשו. שזאת היא הכוונה שתעשו שתקחו את אביכם ואת ביתכם: (יט) ואתה צויתה. ואמור לכם גם כן שאתה צוית עליהם: זאת עשו. והביא זה המכוון שלא ימאן אביכם מבא: קחו לכם מארץ מצרים עגלות. כי כשיראה העגלות מוכנות בלוחות מאהבו לא ימצא כל כך מקום לדחות ולמאן וכן הורה אחר כך כאמרו וירא

אֶת־אֲבִיכֶם וּבָאתֶם׃ כ וְעֵינְכֶם אַל־תָּחֹס עַל־כְּלֵיכֶם כִּי־
טוּב כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם לָכֶם הוּא׃ כא וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף עֲגָלוֹת עַל־פִּי פַרְעֹה וַיִּתֵּן לָהֶם צֵדָה לַדָּרֶךְ׃
כב לְכֻלָּם נָתַן לָאִישׁ חֲלִפוֹת שְׂמָלֹת וּלְבִנְיָמִן נָתַן שְׁלֹשׁ
מֵאוֹת כֶּסֶף וְחָמֵשׁ חֲלִפֹת שְׂמָלֹת׃ כג וּלְאָבִיו שָׁלַח כְּזֹאת
עֲשָׂרָה חֲמֹרִים נֹשְׂאִים מִטּוּב מִצְרָיִם וְעֶשֶׂר אֲתֹנֹת נֹשְׂאֹת
בָּר וָלֶחֶם וּמָזוֹן לְאָבִיו לַדָּרֶךְ׃ כד וַיְשַׁלַּח אֶת־אֶחָיו וַיֵּלֵכוּ
וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַל־תִּרְגְּזוּ בַּדָּרֶךְ׃ כה וַיַּעֲלוּ מִמִּצְרָיִם וַיָּבֹאוּ
אֶרֶץ כְּנַעַן אֶל־יַעֲקֹב אֲבִיהֶם׃ כו וַיַּגִּדוּ לוֹ לֵאמֹר עוֹד יוֹסֵף חַי
וְכִי־הוּא מֹשֵׁל בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וַיָּפָג לִבּוֹ כִּי לֹא־הֶאֱמִין

ת"א ולבנימן נתן שלש מאות · מגילה ט"ז: ולאביו שלח · שם: אל תרגזו · תענית י':

רש"י

כך אמור להם שברשותי הוא: (כג) שלח כזאת · כחשבון הזה ומהו החשבון י' חמורים וגו' (רצונו שמלת כזאת המיותרת ובכ"ף הדמיון מורה על כי מכולם לא שלח לו י' חמורים וי' אתונות רק הכי קאמר קרא ולאביו שלח בעגלות כזאת וגו' כלומר כחשבון הזה שהוא משא י' חמורים וי' אתונות והשתא א"ש דלא מצינו נכתב אלא וירא את העגלות ולא שום חמורים ואתונות וק"ל בשם הגאון מהר"ל): מטוב מצרים · מצינו בגמרא ששלח לו יין ישן שדעת זקנים נוחה הימנו · ומ"א גריסין של פול: בר ולחם ומזון · כתרגומו ליפתן (כך גירסת רא"ם): (כד) אל תרגזו בדרך · אל תתעסקו בדבר הלכה שלא תרגז עליכם הדרך · דבר אחר אל תפסיעו פסיעה גסה והכנסו בחמה לעיר ולפי פשוטו של מקרא יש לומר לפי שהיו נכלמים היה דואג שמא יריבו בדרך על דבר מכירתו להתווכח זה עם זה ולומר על ידך נמכר אתה ספרת לשון הרע עליו וגרמת לנו לשנאתו: (כו) וכי הוא מושל · ואשר הוא מושל: ויפג לבו · נחלף לבו והלך מלהאמין לא היה לבו פונה אל הדברים לשון מפיגין טעמו

רמב"ן

ירצה לשלוח לאביו דבר ע"כ אמר לו אני מצוה אותך שיעשו זאת על כל פנים: (כג) ולאביו שלח כזאת · כחשבון הזה ומהו החשבון עשרה חמורים וגו' ל' רש"י ואיננו נכון שירמוז על החשבון · אבל יתכן שיאמר כזאת המנחה · ויהי שעורו ולאביו שלח זאת המנחה עשרה חמורים וגו' · והכ"ף כאלו יתירה רק דרך הלשון לדבר כן כמו ותדבר אליו כדברים האלה עשה לי עבדך · או יאמר ולאביו שלח צידה כצידה הזאת אשר נתן לאחיו ולא להשוותן רק כאשר נתן להם צדה לדרך בלכתם כן שלח

אבן עזרא

כמו שומן: (כב) חליפות שמלות · מלבושים אין זה כמו ה' וכפתות בתים: (כג) וטעם כזאת · מחליפות שמלות מלבושים שהיו במצרים: בר · דגן: ולחם · כמשמעו: ומזון לסעודה · וסולת ועדשים ודוחן וכסמין והאגים ולמוקים ותמרים כי אלה לבדם הם מזון חוץ מדגן ושעורה: (כד) וטעם אל תרגזו · שיכעוס איש על אחיו בעבור מכירתו: (כו) ויפג לבו · כמו אל תתני פוגת לך · והטעם שעמד לבו ודמם · כמשמעו ויחי לבו כי לא האמין. ויהי כראותו העגלות ותחי רוחו · ואל תתמה על מלת ויפג כי כן דרך הנביאים לדבר כמו ותמות

רשב"ם

זו בתלמוד · אין פרה וחזירה יוצאה ממצרים אלא אם כן נטלה האם שלה: (כג) כזאת · כמו כן · עשרה חמורים לעשרה אחיו · ואע"פ שבנימין חזר עמהם לא רצה להטריחו · אמרינן בתלמוד · קללת חכם אפילו על תנאי והשלים תנאו היא באה נגלן מיהודה שאע"פ שהחזיר את בנימין לאביו היו עצמותיו מגולגלין בארון וכו': (כד) וישלח את אחיו · כל לשון לווית משקל דגש · לשון שליחות החוזר משקל רפי: אל תרגזו · אל תיראו כלום בדרך מפני לסטים כי שלום בכל צד · וכן רגזו ואל תחטאו · היו יראים מן הקב"ה ולא תחטאו · וכן ונתן ה' לך לב רגז · דחיל כתרגום · וכן ירגזון יריעות · לשון נענוע כאדם המתירא · וכן רגזה בשחות · המרגיז ארץ ממקומה · אבל רגזה (רגזה) של תרגום של דניאל ושל עזרא לשון כעס · פרונב"ל לע"ז של רוגז של כ"ד ספרים: (כו) וכי הוא מושל · ואל תירא מלבוא אליו: ויפג לבו · הוליך לבו לומר אין זה אמת כי לא האמין להם · כמו אל תתני פוגת לך · וריחו לא נמר מתורגם וריחו לא פג:

את

אֲבוּכוֹן וְתֵיתוּן: כ וְעֵינְכוֹן לָא תְחוּס עַל מָנֵיכוֹן אֲרֵי טַב כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם דִּלְכוֹן הוּא: כא וַעֲבַדוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהַב לְהוֹן יוֹסֵף עֶגְלָן עַל מֵימַר פַּרְעֹה וִיהַב לְהוֹן זְוָדִין לְאָרְחָא: כב לְכָלְהוֹן יְהַב לִגְבַר אִצְטְלָן דִּלְבוּשִׁין וּלְבִנְיָמִן יְהַב תְּלָת מְאָה סִלְעִין דִּכְסַף וְחַמְשׁ אִצְטְלָוָן דִּלְבוּשִׁין: כג וְלַאֲבוּהִי שְׁלַח כְּדָא עַסְרָא חֲמָרִין טְעִינִין מִטּוּבָא דְמִצְרַיִם וַעֲסַר אַתְנָן טְעִינָן עִיבוּר וּלְחֵם וּזְוָדִין לַאֲבוּהִי לְאָרְחָא: כד וְשַׁלַּח יָת אֲחוֹהִי וַאֲזַלוּ וַאֲמַר לְהוֹן לָא תִתְנַצּוּן בְּאָרְחָא: כה וּסְלִיקוּ מִמִּצְרָיִם וַאֲתוֹ לְאַרְעָא דִכְנַעַן לְוַת יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן: כו וְחַוִּיאוּ לֵיהּ לְמֵימַר עוֹד כְּעַן יוֹסֵף קַיָּם וַאֲרֵי הוּא שַׁלִּיט בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם וַהֲווֹ מִלַּיָּא פָּיְגָן עַל לִבֵּיהּ אֲרֵי לָא הֵימִין לְהוֹן:

נהינה לגר

תארץ כנען שהיו מדברים לה"ק, אבל לא היו יודעים דרכי הלשון המדובר בינם לבינם.(כב) חליפות שמלות, אצטלון דלבושין.ר"ל מחליפות ויקרות כמו אצטלא בהלמוד ונגזר ממלה רומית Stola ואפשר שהי' נוסחאות כן הא' „אצטלא" והב' „לבושין" וד' דלבושין הוא נוסף בטעות. (כג) ומזון, וזודין. ערש"י שפי' לפתן,ולכאורה קשה, כלא לעיל (פסוק כ"א) ת' „צדה" שהוא שם כולל לכל מיני מזון ומחיה „זוודין" (וכן „וגם צדה לא עשו להם" [שמות י"ב ל"ט] ת' „זוודין לא עבדו להון" „צידה ברך אברך" [תהלים קל"ב ט"ו] ת' „זוודה מברכא אברך") ופה פי' זוודין על מזון אחד פרטי, ולכן נראה שמלות „כהרגומו" ברש"י מוסבות רק על מה שת' „בר ולחם, עבור ולחם" ובמלת „לפתן" נטה מדעת הת"א. לפי שהיה קשה לו הלא כבר כתיב „בר ולחם" ומהו „מזון"? ולכן פי' „לפתן" הנגרך ללחם, וכ"ה בב"ר פ' צ"ד. ודע שמ"ש שם „א"ר יאשיה בנדרים הולכין אחר שיחת ב"א", הוא ט"ס וצ"ל „אחר לשון תורה" וכ"ה בירושלמי ריש פ' הנודר „הנודר מן המזון אינו מותר רק מים ומלח דכל דבר נקרא מזון" ופליג על ר"י שסובר שבנדרים הולכין אחר ל' או שיחת ב"א. (כד) וַיְשַׁלַּח . וְשַׁלַּח. הת"א מחלק כמו העברי בין שלח בשבא בקל לבשבא בפיעל, שהפיעל מורה על חוזק הפעולה לבלא לזמן רב, או נתינת רשות ללכת או לשון לויה. אל תרגזו, לא תתנצון. ר"ל לא תריבו ע"ד מכירתי. (כו) ויפג לבו, והוו מִלַּיָּא פָּיְגָן על לבה. לדעת רש"י הוא מל' מפיג ומחליף. ויותר נכון שנ"ל מנוקד „פַּיְגָן" שפי' בארמית כמו „ככיניב" עי' ערוך ערך פגיון (ויתאים היטב עם סוף הפסוק „כי

בעל הטורים

סימן זה מסר להם לאביו שפירש ממנו בעגלה ערופה: (כג) ומזון. ב' במסרה. הכא ואידך (דניאל ד') ומזון לכולא ביה הע"ס באכל ומזון לאביו ומזון נכולא ביה שבלא מזון לפרנס כלם: (כד) אל תרגזו. י"מ אל תסמכו עלי לומר אחינו גדול בארץ לעבות עול לשום אדם אלא אל תרגזו לבוא אדם בדרך לילך על שדה זרועה ד"א א"ל אל תתעסקו בדבר הלכה. אליהם אל תרגזו (בדרך) בגי' זהו אל תדברו בהלכה. אליהם אל תרגזו בדרך בגי' (זהו) אל תפסעו פסיעה גסה: (כו) ויגדו לו. הכר יו"ד שלא הגידו לו עד שהחזירו התרם שהחרימו בעברה. ד' פעמים כתוב עגלות בפרשה וה"ס כתיב עגלה ערופה (ס"פ

רמב"ן

לאביו בר ולחם ומזון לדרך בבואו וזהו הנכון. והזכיר חמורים ואתונות כי המשא ונושאי המשא הכל שלח לו והמנהג לשלוח זכרים ונקבות כאשר עשה אביו: (כד) אל תרגזו בדרך. רגז לשון רתת והנועה ויאמר בבאו מן הפחד על הרוב לב רגז ורגזו וחלו. והתתי ארגז. ומימיך ברגזה ובדאגה השתה. ולכן הנכון בעיני בפסוק הזה שאמר להם יוסף אל תפחדו בדרך והענין כי בעבור נשאת בר ולחם ומזון וטוב מצרים בימי הבצרות אולי יפחדו בדרך בלכתם וכל שכן בבואם עם כל רכושם ולא ימהרו לדבר ולכן אמר להם שילכו בזריזות וימהרו לבא כמו שנאמר מהרו ועלו אל אבי ואל יפחדו כלל בדרך כי שמו עליהם שהוא המושל בכל ארץ מצרים וחיי כל הארצות הכם בידו ומוראו ייראו הכל וילכו ויבאו לבטוח: (כו) ויפג לבו. נחלף לבו והלך מלהאמין לא היה לבו פונה אל הדברים לשון מפיגין טעמן בלשון משנה וכמו מאין הפוגות וריחו לא נמר מתורגם וריחיה לא פג לרש"י ואיננו נכון כי לשון פוגה שביתה וביטול כמו אל תתני פוגת לך וכן עיני נגרה ולא תדמה מאין הפוגות שנגרה תמיד מאין שביתה והפסק. וכן על כן תפוג תורה תבטל והפסק וגם זה ויפג לבו נתבטל לבו והסקה נדימתו

ספורנו

את העגלות אשר שלח יוסף לשאת אותו ויאמר ישראל אלכה ואראנו: (כ) ועינכם אל תחוס על כליכם. שלא תאחרו ויכנס כמוק במקנה ברב האיחור: (כג) ולאביו שלח כזאת. כמו מתנת בנימין ועם זה שלח עשרה המורים ועשר אתונות כי נכסים תהיה הוא"ו כס"ף כמו יששכר זבולון ובנימין: (כד) וישלח את אחיו. פטרן ונתן להם רשות. כמו שלחני כי עלה השחר. שלחוני ואלכה לאדוני: (כו) ויפג לבו. נחלף והסרה קצת דפיקת לבו ורוחו מצד שהיה קודם כמנהג בחלוף מהאבל לבו כשזכירה את יוסף: כי לא האמין להם. לפיכך ותחי רוח יעקב ולא אבדה רוחו אחר כך כשהאמין כמו שיקרה בעת השמחה הפתאומית הממיתה בצאת הרוח החיוני אל החוץ כי אמנם נכנסה לפנים בעת בדאה הקודמת

להם : כז וידברו אליו את כל־דברי יוסף אשר דבר אלהם וירא את־העגלות אשר־שלח יוסף לשאת אתו ותחי רוח יעקב אביהם : רביעי כח ויאמר ישראל רב עוד־יוסף בני חי אלכה ואראנו בטרם אמות : מו א ויסע ישראל וכל־אשר־לו ויבא בארה שבע ויזבח זבחים לאלהי אביו

רש"י

בלשון משנה וכמו מאין הפוגות · וריחו לא נמר מתרגמינן וריחיה לא פג : (כז) את כל דברי יוסף · סימן מסר להם במה היה עוסק כשפירש ממנו בפרשת עגלה ערופה זהו שנאמר וירא את העגלות אשר שלח יוסף ולא נאמר אשר שלח פרעה : ותחי רוח יעקב · שרתה עליו שכינה שפירשה ממנו : (כח) רב עוד · רב לי עוד שמחה וחדוה הואיל ועוד יוסף בני חי : (א) בארה שבע · כמו לבאר שבע ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחלתה : לאלהי אביו יצחק · חייב אדם בכבוד אביו יותר מבכבוד זקנו

רמב"ן

כי פסקה תנועת הלב והיה כמת וזה הענין ידוע בבא השמחה פתאום והוזכר בספרי הרפואות כי לא יסבלו זה הזקנים ותלושי הכח שיתעלפו רבים מהם כבא להם שמחה בפתע פתאום כי יהיה הלב נפתח ונפתח פתאום והחום היוצא ומתפזר בחיצוני הגוף ויאפס הלב בהתקררו והנה נפל הזקן כמת ואמר כי לא האמין להם להגיד שעמד זמן גדול מן היום והוא שוכב דומם בעבור שלא האמין להם כי היה בעלוף הזה שיצעקו לו וירגילו אותו בשמחה ההיא עד שתקבע בו בכחת רוח וזה טעם וידברו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר אליהם וירא את העגלות כי היו צועקים באזניו דברי יוסף ומביאים לפניו העגלות ואז שבה רוחו אליו וחזרה נשמתו וחיה וזהו ותחי רוח יעקב אביהם ואונקלוס תרגם ושרת רוח נבואה שהדבר אמת הוסיף זה ודרש כן במלת רוח שלא אמר ויחי יעקב אביהם ועשאו מענין רוח ה' אלהים שלחני ועתה ה' אלהים שלחני ורוחו · איש אשר רוח בו · וכן מפיגין טעמן שמפזרין אותו ומתבטל : (כז) וידברו אליו את כל דברי יוסף · נראה לי על דרך הפשט שלא הוגד ליעקב כל ימיו כי אחיו מכרו את יוסף אבל חשב כי היה תועה בשדה והמוצאים אותו לקחוהו ומכרו אותו אל מצרים כי אחיו לא רצו להגיד לו חטאתם אף כי יראו לנפשם פן יקצוף ויקללם כאשר עשה בראובן ובשמעון ולוי · ויוסף במוסרו הטוב לא רצה להגיד לו ולכך נאמר ויצוו אל יוסף לאמר אביך צוה לפני מותו לאמר וגו' ואלו ידע יעקב בענין הזה היה ראוי להם ביחלו פני אביהם במותו לצוות את יוסף מפיו כי ישא פניו ולא ימרה את דברו ולא היו בסכנה ולא יצטרכו לבדות מלבם דברים : (א) ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק · חייב אדם בכבוד אביו יותר מבכבוד זקנו לפיכך תלה ביצחק ולא באברהם ל' רש"י ואיננו מספיק שהראוי לומר לאלהי אבותיו בלי שייחד אדם · כמו שאמר האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק · ובתפלתו אמר אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק או יאמר ויזבח זבחים לה' כמו שאומר באברהם ויבן מזבח לה' ומה צורך לפרש בו יותר אבל הפסוק הזה יש בו סוד גלו לנו אותו בב"ר כי כאשר בא יעקב לרדת מצרים ראה כי הגלות יתחיל בו ובזרעו ופחד ממנו וזבח זבחים רבים לפחד אביו יצחק שלא תהא מדת הדין מתוחה כנגדו ועשה זה בבאר שבע שהוא בית תפלה לאבותיו ומשם נטל רשות בלכתו לחרן ואמר הכתוב זבחים להודיע שלא היו עולות כאבותיו כי אברהם עולות הקריב · ורבותינו אמרו לא הקריבו בני נח שלמים · עולות הקריבו · ובנח כתוב מפורש ויעל עולות במזבח אבל יעקב מפני פחד ה' הקריב שלמים להשלים אליו כל המדות כמו שדרשו שלמים שמטילין שלום בעולם והנה היתה תחלת כונתו במדת הגבורה שהיא הקרובה אליו וזהו הטעם שהזכירו בבראשית רבה שחייב אדם בכבוד אביו יותר מבכבוד זקנו · והיא הטעם שאמרו שם בלשון אחר בתחלה שואלין בשלום התלמיד ואחר כך שואלין בשלום הרב · וראיתי במדרשו של ר' נחוניא בן הקנה בלשון הזה וישבע יעקב בפחד אביו יצחק וכי יש אדם שישבע בגדולת פחד אביו אלא עדיין לא נתן ליעקב כח ונשבע בכח שנתן לאביו שנאמר וישבע יעקב בפחד אביו יצחק ואלו

אבן עזרא

נבאה בי : (כח) רב עוד יוסף · רב לי זאת השמחה :

רשב"ם

(כז) את כל דברי יוסף · שאר דברים שדיבר אליהם הכתובים למעלה שבכה על צואריהם והכירו [illegible] שהוא אחיהם · וגם ראה את העגלות אשר שלח יוסף על פי פרעה · ותחי רוח יעקב כי שמר את הדבר שכף יוסף להיות מושל [כי] אינן יוצאות ממצרים כי אם על פי מושל כמו שפירשתי למעלה : (כח) רב · די · בפנמת לבי שלא האמנתי אלא ודאי עוד יוסף בני חי · פשטות אחרים של ערמומיות אומרים והנם הבל · ואני הגיד שמעתי רב עוד יוסף בני חי אותם אומרים עוד יוסף חי וכי הוא מושל רב לי במה שהוא עדיין חי אפילו אינו מושל · אלכה ואראנו בטרם אמות וגו' : (א) לאלהי אביו יצחק · שעשה שם יצחק מזבח בבאר שבע כשנגלה לו

אונקלוס

כז וּמַלִּילוּ עִמֵּהּ יָת־כָּל־פִּתְגָּמֵי יוֹסֵף דִּי מַלִּיל עִמְּהוֹן וַחֲזָא יָת־עֲגַלָתָא דִּשְׁלַח יוֹסֵף לְמִטַּל יָתֵהּ וּשְׁרַת רוּחַ נְבוּאָה עַל־יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן: כח וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל סַגִּי־לִי־חֶדְוָא עַד־כְּעַן־יוֹסֵף בְּרִי קַיָּם אֵיזִיל וְאֶחֱזִנֵּהּ עַד־לָא אֱמוּת: א וּנְטַל יִשְׂרָאֵל וְכָל־דִּי־לֵהּ וַאֲתָא

נתינה לגר

לא האמין להם׳. (כז) ותחי רוח יעקב אביהם, ושרת רוח נבואה (מן קדם ה׳) לות יעקב אבוהון. הרמב״ן הכתב, ואונקלוס תרגם רוח נבואה בעבור שהדבר אמת הוסיף זה, ודרש כן במלת רוח שלא אמר ויחי יעקב אביהם ועשאו מענין רוח ה׳ אלהים דבר עלי, וכן דרשו רז״ל בתנחומא שלא גלה הקב״ה ליעקב ששתפו הקב״ה עמהם, ואחר הודע יוסף לאחיו שרתה רוה״ק עליו כמקדם׳; ובעל מיני תרגומא הוסיף ע״ז עוד, כי ממה שאמר יעקב, אלכה ואראנו בטרם אמות׳ ולא היה מתירא שמא ימות בדרך קודם שיראה אותו, לכן תרגם שע״פ הנבואה אמר זה כו׳׳ ואפשר שלמד ממלת, אביהם׳ יען כי מקודם לזה היה לו שינה בלבבו עליהם, ועכשיו היה אביהם כמקדם. (כח) רב, סגי לי חדוא. מרש״י משמע שפי׳ יש לי הרבה שמחה לצפות להבא, ואפשר שכוונתו למ״ש הרשב״ם, יש לי די שמחה בידעי שהוא חי ואין לי צורך להתגלות למה שאירע בזמן העבר במכירתו.

בעל הטורים

טופטים) שסירש ממנו בפ׳ עגלה ערופה: (כז) וירא את העגלות · בגימ׳ ראה בהלכה עגלה ערופה:

רמב״ן

כיהו הוא דכתיב ביה ותפול אש מאת ה׳ ותאכל את העולה וכתיב כי ה׳ אלהיך אש אוכלה הוא וגו׳ ע״כ במדרש · ומדבריהם נלמוד שמפני כן לא אמר ויזבח זבחים לה׳ לפי שעתה כבר זכה יעקב בחלקו שנאמר תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם · והוצרך לפרש עתה והנה בזכות הקרבנות כראה אליו אלהי יצחק אביו במראות הלילה למדת הדין רפה וזהו שאמר אלהים במראות הלילה והוא מה שאמר אנכי האל אלהי אביך כי הוא האל בית אל אשר אמר לו בחרן אנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה והוא אלהי אביך הוא השם והיא המדה והבטיחו שלא יירא במצרים כי יזכה בדינו ויגאל אחר העינוי · וזהו טעם ואנכי אעלך גם עלה · וכתב הרב בפרק כ״ז בחלק הראשון במורה הנבוכים כי תרגום אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה אנא אחות עמך ואנא אסקינך ונפלא הרב בזה על דעת אונקלוס ואמר כי אונקלוס שם כל מאודו להרחיק הגשמות בכל ספור אשר בתורה וכל אשר ימצא מאלו השמות המורים על מין ממיני התנועה ישים ענין התנועה לכבוד נברא או לשמירה מהאל ומתרגם וירד ה׳ ואיתגלי ה׳ · ארדה נא ואראה איתגלי כען ואיחזי · ואם כן למה תרגם כאן אנא אחות · ופירש הרב כי בעבור שאמר בתחלת הענין ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה כי הוא ספור אמירה לא ספור מעשה לא היה קשה לאונקלוס לספר המאמר כאשר נאמר במראות הלילה כי הוא ספור אמירה לא ספור מעשה שהיה · כי יש הפרש גדול בין מה שיאמר בחלום או במראה הלילה · ובין מה שיאמר במחזה ובמראה ובין מה שיאמר בדבר מוחלט ויהי דבר ה׳ אלי לאמר · או ויאמר ה׳ אלי לאמר אלו דבריו׳ וכן אמר שהרחיק אונקלוס השמיעה בכל מקום וישים פירושה הגעת הדבר ההוא לבורא או קבול תפלה ויתרגם שמיע קדם ה׳ וקבלא אקביל קבילתיה · ואם כן הדבר כדברי הרב למה יברח אונקלוס מן התנועה וירחיק השמיעה גם כן מיראתו שתורה על גשמות ולא יברח מן האמירה והדבור ולא מן הקריאה בשום מקום בין בחלום בין במראה בין במאמר מוחלט כי בכלם יתרגם ואמר ה׳ מליל ה׳ · וקרא ה׳ למשה והיא גם היא תורה על גשמות · והיה לו לתרגם ויתאמר מן קדם ה׳ · או יאמר יקרא דה׳ או ויתרעי ה׳ כפי הראוי בענין כמו שפי׳ הרב בדיבור ובאמירה ולמה ירחיק השמיעה ולא ירחיק הראיה שתרגם אותה וחזא ה׳ · ואשר אמר הרב כי יורה על ענין השגת השכל כאשר יורה על השגת העין כש״כ שהוא זה בשמיעה כי היא תאמר על ההשגה בשכל וברצון ברוב מקומות כגון וישמע אברם לקול שרי · שמע קול תחנוני · גם כי תרגמו תפלה איננו שומע · הנה שמוע מזבח טוב · והיה אם שמוע תשמעו לקול ה׳ אלהיך · וכן לב שומע · וכן רבים · והנה אונקלוס לא היה לו לירא מן השמיעה שלא תורה רק על קבלת הדבר והרצון בו ולא ברח מן הראיה בשום מקום · אבל תרגם אותה כפשוטה בכל מקום שהדבר מושג בראיה בלבד אבל כאשר איננו מושג בראיה בלבד והוא צריך השגחה והתבוננו׳ יתרגם כפי הראוי בו כאשר אמר כי ראה ה׳ בעניי · ראה ראיתי את עני עמי · וירא אלהים את בני ישראל · שאין הראיה בהם שיראה את גופם אבל שישגיח בעניינם וידע אותו וזה דרכו בכל התורה לא כטעם שעלה בדעת הרב רצוני בזה למה שאמר פמ״ח וירא ה׳ כי רבה רעת: והשני מקומות האחרים שתרגם אותם וחזא אליו ולא השלים אותו ובלשון העברה כגה אונקלוס ותרגם ויעבר ה׳ ע״ג

ספורנו

כשלא האמין: (כז) וידברו אליו את כל דברי יוסף · שאמר ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר כדי לערב בדבר הבשורה איזה דאגה: ותחי רוח יעקב · נרפה מן העלוף הקודם בהדרגת השמחה עם הדאגה רב: (כט) אלכה ואראנו · לא שאגור

יִצְחָק: ב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים ׀ לְיִשְׂרָאֵל בְּמַרְאֹת הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב ׀ יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: ג וַיֹּאמֶר אָנֹכִי הָאֵל אֱלֹהֵי אָבִיךָ אַל־תִּירָא מֵרְדָה מִצְרַיְמָה כִּי־לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימְךָ שָׁם: ד אָנֹכִי אֵרֵד עִמְּךָ מִצְרַיְמָה וְאָנֹכִי אַעַלְךָ גַם־עָלֹה

ת"א ויאמר אלהים · ברכות יג : אנכי ארד · ברכות נו שבת פט ;

רש"י

לפיכך תלה ביצחק ולא באברהם : (ב) יעקב יעקב · לשון חבה : (ג) אל תירא מרדה מצרימה · לפי שהיה מיצר על שמוקק לצאת לחוץ לארץ : (ד) ואנכי אעלך · הבטיחו להיות נקבר בארץ :

רמב"ן | אבן עזרא

פניו ואעבר ה' שכינתיה על אפוהי שיהיה הדבר העובר נראה לדעתו ולא יזכיר לשון הנוטה בצורה

(ג) מרדה . מקור והוא חסר הפ"א כמו אמר תנם סתן : (ד) וטעם אעלך גם עלה · שיקבר בארץ ישראל : ויוסף ישית

כפי מה שהזכיר הרב ואם כן איך תרגם ה' אלהיך הוא עובר לפניך ה' אלהיך הוא עבר קדמך והנה זה מין הנוטה בספור מעשה ולא יירא ממנו אונקלוס · וכן בפסוק וירא ישראל את היד הגדולה תרגם בו וחזא ישראל ית גבור' ידא רבתא נופל בו הגבורה מכני לשון אבר משה ושהזכיר בו ידא רבתא ולא היה ירא ומתפחד מן ביד ולא יכנה אותה כלל וכן נכנ בתרגום כתוביה באצבע אלהים · באצבעא דיי · ומה שתירץ בו הרב כי ישים אונקלוס האצבע כלי נברא אשר פתח הלוחות בחפץ הבורא איננו אמת כי הנה מימינו אש דת למו כתב ימינו ולא כחד מן הימין הכותבת בתורה על גשמות · וכן מן האצבע · ועוד תרגם אשר ימינך ואמר ימינך ה' הכרת בנאה ותרגם ידך תחזקה ית ידך תקיפא ואמר בידא תקיפא ובאדרעא מרממא וכן ותאחז במשפט ידי והתקיף בדינא ידי · וכן תרגם הדירא עיני ה' אלהיך בה מריבא דפתא · והנה ביעקב כתוב בתחלת הענין ויחלום והנה סולם מוצב ארצה ופחד אונקלוס ממנו ותרגם והא יקרא דיי מעתד עלוהי · ולא תרגם והא ה' נעצור שהוא בחלום ותרגם והנה אנכי עמך והא מימרי בסעדך ולא אמר והא אנא עמך כמו שתרגם אנא אחות עמך ואף על פי שהוא ספור דבר שנאמר בחלום כמוהו בשוה ותרגם ואנכי אהיה עם פיך ואנא אהי עם פומך ואמר כי יאמר כי אהיה עמך וזה לך האות ארי יהא מימרי עמך · ועוד נזהר אונקלוס בחלומות ותרגם ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה ויבא אלהים אל לבן בחלום ואתא מימר מן קדם ה' · ואם תאמר שהם שלא הבא הביאה קודמת לחלום ויחשב בה שהיא ממש הנה בשלמה כתוב בגבעון נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה ותרגם אותו יונתן אתגלי ה' לשלמה ואם הדבר נאמר בחלום יסכרו אותו כאשר נאמר בחלום כהוא ולא יקשה עליהם אף על פי שהוא מאמר יורה על הגשמות כי היותו בחלום יתרץ להם שאינו ממש גם כן הדבר שיאמר כי הוא נראה בחלום ראוי שיסכרו אותו כאשר הוא כי מה שנאמר בו שהוא בחלום הלילה ילמד שאינו ממש אבל הוא חלום שנדמה לו ממנו כן · ואל התשוב שהיה זה ליונתן ב"ע מפני שלא יאמר בארמית לשון ראיה בחלומות כי ואחרא בחלומי מתורגם וחזית ונבוכדנצר חזה הוית · וכן תרגם אונקלוס לא עלינו תלונותיכם כי על ה' אלהין על מימרא דיי ואין כאן יראה ופחד מן הגשמות · וכן וידבר העם באלהים ובמשה ואיתרעם עמא על מימרא דיי וכן ביני וביניכם ובין אלהים ובין כל נפש חיה בין מימרי ומימרא דיי וכיוצא בהן הרבה · וכן תרגם יגף ה' יכך מימרא דיי כהיד ואין לו בהן יראת הגשמות וגם אין למימרא ענין בכאן שיאמר בו שילכה ויעיד וכן השבעה לי באלהים קיים לי במימרא דיי · וכן השנפים מזכירין אני נשבע במאמר אלהים וכיוצא באלו רבים לאונקלוס והודם ידוע למשכילים · וגם בלשון עמידה אמר הרב שהם יונתן ב"ע כונהו לפרש בו קיום ולכך תרגם ועמדו רגליו ואתגלי גבורתיה וכן תרגם כל דבר פסק ותנועה גבורתא והנה אונקלוס לא יתירא מלשון עמידה ותרגם הנני עומד לפניך שם על הצור הא אנא קאים קדמך תמן על טינרא · ומה שאמר הרב כי אונקלוס ישים ענין התנועה גלוי השכינה והראות כבוד נברא הנה אונקלוס מן הכבוד יברח מלתת בו כלשונות האלה ויתרגם וירא כבוד יי אל כל העדה ואתגלי יקרא דיי כמו שיאמר ויתגלי יי ולא יתרגם ואיתחזי יקרא דיי וכן יתרגם במלאכים ויתגלי ואם יהבר אונקלוס במלאכים ובכבוד נברא בעניני הגשמות כמו שאמר הרב היה ראוי שלא יתירא מן הראיה שיראם האדם ויתרגם בהם ואתחזי כמו נעשה כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ארי חזיתי מלאכא דיי · ואם ושלום שיהיה הדבר הנקרא שכינה או כבוד נברא חוץ מהשם הנכבד יתברך כאשר חשב הרב כאן ובפרקים רבים מספרו והוא תרגם אם אין פניך הולכים אם לית שכינתך מהלכא ביננא ומשה לא יחפוץ בלכת עם

רשב"ם

לו הקב"ה כמה שנאמר בפרשת אלה תולדות יצחק ועשה גם הוא שם זבחים כמו שעשה אביו : (ד) אעלך גם עלה · כלומר ארד עכך וגם עלה אעלך · כמו וברכתם גם אותי · גם עלה שנקבר עם אבותיו במערת המכפלה :

לְבְאֵר שֶׁבַע וּדְבַח דִּבְחִין לֵאלָהָא אֲבוּהִי דְיִצְחָק: ב וַאֲמַר יְיָ לְיִשְׂרָאֵל בְּחֶזְוֵי דְלֵילְיָא וַאֲמַר יַעֲקֹב יַעֲקֹב וַאֲמַר הָא אֲנָא: ג וַאֲמַר אֲנָא אֵל אֱלָהָא דַאֲבוּךְ לָא תִדְחַל מִלְמֵיחַת לְמִצְרַיִם אֲרֵי לְעַם סַגִּי אֲשַׁוִּינָךְ תַּמָּן: ד אֲנָא אֵחוּת עִמָּךְ לְמִצְרַיִם וַאֲנָא

נתינה לגר

כו (ד) אנכי ארד , אנא אחות . עי' במורה שתמה בזה על המת' שת' "אנא איחות" ולא "אתגלי" כדרכו להרחיק ההגשמה בכ"מ, ועי' ברמב"ן שתמה על הרמב"ם איך מלאו לבו לחשוב שלמען הרחיק ההגשמה ית' "אתגלי" למה יברח מיחס אליו ית' התנועה או השמועה , ולא יברח מיחס אליו דבור ואמירה וקריאה , שבכלם ית' "ומליל, ואמר וקרא" ולזאת סתר פירושו ובנה לו בנין לעצמו בדברי המת' , ואנכי כבר הארכתי בהקדמה כוללת, שכל "וירד" או "הרדה" אף במקומות שבתרגום שלנו לא נמצא "אתגלי" נמצא כן בכ"י בבית עקד הספרים British Museum , ורק זה לבדו ת' גם שם "איחות" אולי רומז למה שאמרו רז"ל (מגילה כ"ט) "בא וראה כמה חביבין ישראל לפני הקב"ה שבכ"מ שגלו שכינה עמהם , גלו למצרים שכינה עמהם כו'" והפשר לומר שהמת' בחר בדרשה הזאת משום כפילת הכנוי "אנכי ארד" ואין להקשות מן "ואנכי אהיה עם פיך" (שמות ד' ב') שת' "ומימרי" ולא חש לכפילת הכנוי , כי שם הביא גאמת הרמב"ן נוכחא אחרת "ואנא אהי עם פומך" ולכן "אנכי עמך" (לעיל כ"ח ט"ו) שגם בא רק בכנוי אחד , ת' "מימרי בסעדך"

בעל הטורים

(ב) לישראל במראת הלילה · ז' הגין כבי"ן ע"ש כי שבע יפול צדיק וקם שבאו עליו ז' צרות וניצל מהם · עשו · לבן · מלאך · דינה · יוסף · שמעון · ובנימין : (ד) גם עלה · כתיב גם"א רמז לאחר ג' דורות יעקב לוי קהת עמרם משה :

רמב"ן

כבוד נברא חוץ מהשם הנכבד יתברך שכבר אמר לו הקדוש ברוך הוא הנה מלאכי ילך לפניך ולא היה מתרצה בכך אבל היה מבקש שילך עמו האל בעצמו ובכבודו · וכן אחר ששמע השם בקולו ואמר לו גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה אמר משה ילך נא אדני בקרבנו הסך כאן שכינתא דיי' ביננא · וכן תרגם לא תוכל לראות את פני לא תוכל למחזי אפי שכינתי ארי לא יחזינני אינשא ואמר יונתן ב"ע בריך יקרא דיי' מאתר בית שכינתיה ואם הכבוד הזה ירצה בו הכתוב עגם הבורא ואמתו ויהיה כמו הראני נא את כבודך שפירש בו הרב כן הנה הזכיר בו אתר בית שכינתיה ואם יאמר שהוא כבוד נברא כדעתו של הרב בפסוק וכבוד יי' מלא את המשכן וזולתו איך יקבעו בו ברוך והמברך והמתפלל לכבוד נברא כעובד עבודה זרה . ובדברי רבותינו דברים רבים יורה על שם השכינה שהוא האל יתברך · אבל הענין הזה לאונקלוס ויונתן ב"ע דברים ידועים בקבלה וסודם ליודעים חן ובמעמד הר סיני יתרגם אונקלוס כל מלת אלהים הנזכר בפרשה יקרא או מימרא דיי' וכאשר הזכיר הפרשה השם המיוחד לא יאמר כן והכל בהשגחה ובחכמה ממנו ועוד אזכיר זה בע"ה יתברך · ומה שתרגם אונקלוס וידבר אלהים את כל הדברים האלה ומליל יי' טעמו בזה משום שנאמר פנים בפנים דבר יי' אל כל קהלכם והמשכיל בין · אבל מה שאמר כאן אנא אחות עמך · רצה לירמוז בו מה שאמרו גלו למצרים שכינה עמהם שנאמר אנכי ארד עמך מצרימה · גלו לעילם שכינה עמהם שנאמר ושמתי כסאי בעילם והנה האמירה והירידה שוים כמו שפירשתי למעלה ולא היה יכול לתרגם אלא כן בשום פנים כאשר רמזתי אבל שם ביעקב לא יתכן לתרגם והא אנא עמך בעבור כי שם כתוב והנה יי' נצב עליו והמשכיל יבין · ומפני שמצא אונקלוס שאינו כפשוטו ממש שברח ממנו ועשאו ענין עזר בלבד ואמר מימרי בסעדך ולא אמר מימרי עמך כמו שאמר במשה והאל יראנו מתורתו נפלאות : (ב) ויאמר יעקב יעקב · אחר שאמר לו השם לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך היה ראוי שיקראנו בשם הנכבד ההוא וכן הוא נזכר בפרשה הזאת שלשה פעמים אבל קראו יעקב לרמוז כי עתה לא ישור עם אלהים ועם אנשים ויוכל אבל יהיה בבית עבדים עד שיעלנו גם עלה כי מעתה הגלות התחיל בו וזה טעם ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו כי בשם בני ישראל יבאו שמה כי יפרו הבנים וירבו ויגדל שמם וכבודם אבל יעקב הוא עתה ברדתו שם · והזכיר הכתוב ער ואונן עם שמות בני ישראל הבאים מצרימה לסוד ידוע מדברינו שכתבנו כבר והמשכיל יבין זה · וטעם כל הפסוק וכן הזכירם בפקודי בני יהודה ער ואונן וימת ער ואונן בארץ כנען ויהיו בני יהודה למשפחותם ובדברי הימים מנאם במספר אמר בני יהודה ער ואונן ושלה נולדו לו מבת שוע הכנענית ותמר כלתו ילדה

ספורנו

שם כדבריו : (א) לאלהי אביו יצחק · שאמר ליצחק אל תרד מצרימה : (ב) ויאמר אלהים לישראל · מה שאמר לו עתה היה בשביל היותו ישראל שיצטרכו בניו להשתרר על המתקוממים : (ג) אנכי האל אלהי אביך · אני הוא שאמרתי לאביך אל תרד מצרימה אני הוא שאומר אליך אל תירא מרדה מצרימה עמה וזה כי לגוי גדול אשימך שם כי אמנם אם היו בניך יושבים בה היו מתחתנים בכנענים ומתערבים עמהם אבל במצרים לא יקרה זה כי לא יוכלו המצרים לאכול את העברים לחם ובכן יהיו לגוי גדול כאמרם ז"ל ויהי שם לגוי מלמד שהיו מצויינים שם : (ד) אעלך גם עלה · אחר שאעלך ואוציאך

וְיוֹסֵף יָשִׁית יָדוֹ עַל־עֵינֶיךָ׃ ה וַיָּקָם יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיִּשְׂאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־יַעֲקֹב אֲבִיהֶם וְאֶת־טַפָּם וְאֶת־נְשֵׁיהֶם בָּעֲגָלוֹת אֲשֶׁר־שָׁלַח פַּרְעֹה לָשֵׂאת אֹתוֹ׃ ו וַיִּקְחוּ אֶת־מִקְנֵיהֶם וְאֶת־רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכְשׁוּ בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ מִצְרָיְמָה יַעֲקֹב וְכָל־זַרְעוֹ אִתּוֹ׃ ז בָּנָיו וּבְנֵי בָנָיו אִתּוֹ בְּנֹתָיו וּבְנוֹת בָּנָיו וְכָל־זַרְעוֹ הֵבִיא אִתּוֹ מִצְרָיְמָה׃ ס
חמישי ח וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרַיְמָה יַעֲקֹב וּבָנָיו בְּכֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן׃ ט וּבְנֵי רְאוּבֵן חֲנוֹךְ וּפַלּוּא וְחֶצְרֹן וְכַרְמִי׃ י וּבְנֵי שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל וְיָמִין וְאֹהַד וְיָכִין וְצֹחַר וְשָׁאוּל בֶּן־הַכְּנַעֲנִית׃ יא וּבְנֵי לֵוִי גֵּרְשׁוֹן קְהָת וּמְרָרִי׃ יב וּבְנֵי

ת"א ישית ידו על · ס' הזוכר ס' שלא לך :

רש"י

(ו) אשר רכשו בארץ כנען · אבל מה שרכש בפדן ארם נתן הכל לעשו בשביל חלקו במערת המכפלה אמר נכסי חוצה לארץ אינן כדאי לי וזהו אשר כריתי לי העמיד לו צבורין של זהב ושל כסף כמין כרי ואמר לו טול את אלו : (ז) ובנות בניו · סרח בת אשר ויוכבד בת לוי : (ח) הבאים מצרימה · ע"ש שעה קורא להם הכתוב באים ואין להתמה על אשר לא כתב אשר באו : (י) בן הכנענית · בן דינה שנבעלה לכנעני כשהרגו את שכם לא היתה דינה רוצה לצאת עד שנשבע לה שמעון שישאנה · ב"ר

רמב"ן

לו את פרץ ואת זרח כל בני יהודה חמשה : (ז) ובנות בניו · סרח בת אשר ויוכבד בת לוי לרש"י ומה ירבה בבנותיו אבל דרך הכתוב כשידבר ביחוסי הרבים יאמר ביחיד לשון רבים ובני דן חושים ובני פלוא אליאב וכן בנותיו דינה ובנות בניו סרח בת אשר אבל יוכבד לא יזכירנה הכתוב כמו שאמר כל נפש שנים ושש אבל ירמוז אליה כדעת רבותינו : (טו) שלשים ושלש · ובפרטן אי אתה מוצא אלא שלשים ושתים אלא זו יוכבד שנולדה בכניסתן לעיר שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ואין הורתה במצרים זו היא שיטת רבותינו ורבי אברהם השיב ואמר כי זה תמה א"כ למה לא הזכיר הכתוב הפלא שנעשה עמה שהולידה משה והיא בת מאה ושלשים שנה ולמה הזכיר דבר שרה שהיתה בת תשעים ולא די לנו זה כאשר על שעשו הפיטנים פיוטים ביום שמחת תורה יוכבד אמי אחרי התנחמי והנה היא בת מאתים וחמשים שנה וכי אחיה השילוני היה כך וכך שנים דרך הגדה או דברי יחיד אלו דבריו והנה פן יהיה חכם בעיניו בסתירת דברי רבותינו אני צריך לענות אליו ואומר כי על כל פנים יהיה בדבר יוכבד פלא גדול מן הנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כי היא בת לוי עצמו לא מתיחסת אליו כמו שכתוב אשר ילדה אותה ללוי במצרים ועוד כתוב את יוכבד דודתו · והנה אם נאמר כי הוליד אותה בבחרותו כאשר הוליד כל בניו והיתה לידתה אחר רדתו למצרים מעט הנה היא בלדת משה זקנה מאוד כענין שאמרו רבותינו או קרוב לו · ואם נאמר שנולדה לו אחר שנתנו במצרים ימים רבים והנה נחשוב שהוליד אותה אחר רדתו למצרים חמשים ושבע שנה והוא יהיה בן מאה שנה כי ברדתו היה בן מ"ג שנים והנה יהיו בזה שני פלאים שיהיה הוא זקן כאברהם אשר הזכיר הכתוב הלבן מאה שנה יולד וכתיב ואדני זקן ותהיה היא זקנה בלדת משה בת ע"ג ואם נאמר עוד לידתה לסוף ימי לוי הנה יהיה פלא גדול משל אברהם · אבל אומר לך דבר שהוא אמת וברור בתורה כי הנסים הנעשים על ידי נביא שיתנבא בו מתחלה או מלאך נגלה במלאכות השם יזכירם הכתוב והנעשים מאליהן לעזור צדיק או להכרית רשע לא יזכירו בתורה או בנביאים · וזהו זהב רותח יוצק בפי החכם הזה ממה שהשיב על רבותינו בענין פנחס וזולתו

אבן עזרא

ידו על עיניך · כמותך כן מנהג החיים עם המתים : (ז) בנותיו · היא דינה לבדה ויתכן שהיו לדינה בנות קטנות גדלו עמה ובעבור כמו קראם הכתוב בנות יעקב בעבור שגדלו בביתו · כמו בני מיכל . וכן ובנות בניו כי אחת היא : (י) בן הכנענית · לעד כי נשי השבטים היו ארמיות ומצריות ואדומיות ומדיניות · והזכיר זו לבדה בעבור שעשה שמעון שלא כהוגן לקחת כנענית · ועל זה הדבר הזכיר מות ער ואונן בעבור היותם בני כנענים :

רשב"ם

ישית ידו על עיניך · על ענייניך וצרכיך ישתדל לעשותם כדכתיב ישית ידו על שניגו : (ח) יעקב ובניו · יעקב מחשבון

אסקנך אף אסקא ויוסף ישוי ידוהי על עינך: ה וקם יעקב מבארא דשבע ונטלו בני ישראל ית יעקב אבוהון וית טפלהון וית נשיהון בעגלתא די שלח פרעה למטל יתה: ו ונסיבו ית גיתיהון וית קנינהון די קנו בארעא דכנען ואתו למצרים יעקב וכל בנוהי עמה: ז בנוהי ובני בנוהי עמה בנתה ובנת בנוהי וכל זרעה איתי עמה למצרים: ח ואלין שמהת בני ישראל דעלו למצרים יעקב ובנוהי בוכרא דיעקב ראובן: ט ובני ראובן חנוך ופלוא וחצרן וכרמי: י ובני שמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצחר ושאול בר כנעניתא: יא ובני לוי גרשון קהת

° (כ"י בנוהי)

נתינה לגר

(י) בן הכנענית, בר כנעניתא. אף שלעיל (ל"ח ב') ביהודה ת' כנעני תגרא באשר חשש לכבוד בני יעקב שלא נפרש כי נשאו כנעניות, אפשר הכא הוכרח לת' כפשוטו משום שהתורה גלתה בפירוש בהבדילה אותו ביחוד מיתר אחיו; ועוד שהמסחור לא ניתן בארץ הקדש בידי הנשים וכן אמרו רז"ל, והובא ברש"י (לקמן כ' י'), וישאו אותו בניו ולא בני בניו שכך צוס, אל ישאו

בעל הטורים

ויוסף ישית ידו על עיניך · יעצים עיניך כשתמות שכשיתו שלא ימות בחייו:

רמב"ן

במקומות הרבה ולמה יזכירם הכתוב כל יסודות התורה בנסים נסתרים הם ועם התורה אין בכל ענינו רק נסים לא טבע ומנהג · שהרי יעודי התורה כלם אותות ומופתים כי לא יכרת וימות בטבע הבא כל אחת מן העריות או האוכל חלב · ולא יהיו השמים כברזל בטבעם מפני זרעו בשנה השביעית וכן כל יעודי התורה בטובות ההן וכל הצלחת הצדיקים בצדקתם וכל תפלות דוד מלכנו וכל תפלותינו נסים ונפלאות אלא שאין בהם שנוי מפורסם בטבעו של עולם כאשר הזכרתי זה כבר ועוד אפרשנו בע"ה · והנה אתן לך עד נאמן על מה שאמרתי ידענו כי מעת בא ישראל לארץ עד לדת אדוננו דוד היה כשלש מאות ושבעים שנה והימים האלה יתחלקו לארבע דורות שלמון ובועז ועובד וישי ויגיע לכל אחד מהם צ"ג שנה והנה כלם זקנים קרוב לאברהם והיו מולידים כל אחד בשנת מותו שלא כדרך כל הארץ כי אין החיים בזמנם מאה שנה ואם הוליד אחד מהם בבחרותו כמנהג יהיו האחרים זקנים מאד יותר מאברהם ויהיה בהם הפלא גדול יותר מאד כי ימי האדם בדור אברהם ארוכים ובשנות דוד חזרו למחצתם ואולי היו יותר כי אפשר שהיו לשלמון ימים רבים בבואם לארץ · ולכן נתנו אנשי הקבלה והם חכמי אמת לעובד ימים רבים והוא גם נסתר נעשה לאבי המלוכה בין צדקת הבאה לחסות תחת כנפי השכינה · וכן יזכירו באמו ארך ימים רבים וכבר פרשתי כי הפלא באברהם איננו כאשר יחשוב החכם הנזכר וזולתו מבעלי המקרא כי אברהם הוליד את יצחק טרם מותו שבעים וחמש שנה והנה לא עברו עליו שני חלקים בימיו והאנשים בכל דור אין הזקנה בהם עד עבור עליהם שלשת חלקי ימותם כאשר יחשבו הרופאים הילדות והבחרות והאיבות והזקנה ובדורות האלה אשר הימים בהם כשבעים שנה לא יחשבו לו הרופאים זוקן עד אחרי ששים · ועוד כי אברהם הוליד בנים רבים אחרי ארבעים שנה מלדת יצחק ויהיה הפלא כפלי כפלים ואם נאמר שהחזירו האל לימי בחורותיו יקשה עליו כי לא הזכיר הכתוב הפלא הגדול הזה והוא נס גלוי ומפורסם בהיפך מן הטבע · ומן הידוע כי האנשים בדור הזה מהם שיולידו בזקנתם עד מלאת שבעים שנה או שמונים שנה ויותר כפי התקומם בהם הלחות לפי טבעם וגם הנשים אין להם זמן וכל עוד היות לבן האורח תלדנה רק התימה באברהם ושרה כאשר פירשתי שם מפני שלא הולידו בנעוריהם ועתה יולידו זה מזה · ועוד בשרה היא פלא כי חדל ממנה ארח כנשים ואחרי כן לא תלדנה והנה אם יהיו ימי יוכבד כימי אביה ותתקיים בה הלחות עד קרוב לזקנתה כמשפט הנשים איננו פלא אם הוליד בזמן אשר נתנו לה רבותינו מפני שרצה האלהים לגאול את ישראל על ידי האחים האלה ולא הגיע הקץ אחר לידתם ימים רבים עד כי זקנה אמם ולא יפלא מה' דבר · כתב רבינו שלמה ולדברי האומר תאומות נולדו עם השבטים צריכים אנו לומר שמתו קודם ירידתם למצרים שהרי לא נמנו כאן ואין צריך לזה שהרי אמרו רבי יהודה אומר לאחיותיהם נשאו השבטים והנה היו אלה התאומות נשי בניו והכתוב אמר עליהם

ספורנו

מכם תוסיף מעלה על מה שהיה לך קודם רדתך שם כאמרו ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה: ישית ידו על עיניך לא תצטרך לפקוח עיניך להשיג חפציך כי יוסף יגיעם אליך בזולת השגחתך ולא תצטרך אתה להתעסק עם המצרים הבלתי' ראוים לקרוב אליך: (ה) וישאו בני ישראל · שהיו צריכים מכאן ואילך להיותם עם בני ישראל להתהדר עם אלהים ועם אנשים כמתקוממים בלכתם עתה אל אדמה נכר: את יעקב אביהם · שהלכתו אל שמחתו זאת אשר אין אחריה תוגה אחר שעברו עליו כל הצרות שעברו · הורה מה שיקרה לו בעקב ובאחרית הימים כאמרו רנו ליעקב שמחה: (ח) ואלה שמות וכו' יעקב ובניו · הראוים בכל אלה שיהיו נחשב כל אחד מהם ונודע בשם איש כם יעקב ובניו בלבד כאמרו וגאל אהרן

יהודה ער ואונן ושלה ופרץ וזרח וימת ער ואונן בארץ כנען ויהיו בני־פרץ חצרן וחמול: יג ובני יששכר תולע ופוה ויוב ושמרן: יד ובני זבלון סרד ואלון ויחלאל: טו אלה ׀ בני לאה אשר ילדה ליעקב בפדן ארם ואת דינה בתו כל־נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש: טז ובני גד צפיון וחגי שוני ואצבן ערי וארודי ואראלי: יז ובני אשר ימנה וישוה וישוי ובריעה ושרח אחתם ובני בריעה חבר ומלכיאל: יח אלה בני זלפה אשר־נתן לבן ללאה בתו ותלד את־אלה ליעקב שש עשרה נפש: יט בני רחל אשת יעקב יוסף ובנימן: כ ויולד ליוסף בארץ מצרים אשר ילדה־לו אסנת בת־פוטי פרע כהן אן את־מנשה ואת־אפרים: כא ובני בנימן בלע ובכר ואשבל גרא ונעמן אחי וראש מפים וחפים וארד: כב אלה בני רחל אשר ילד ליעקב כל־נפש ארבעה עשר: כג ובני־דן חשים: כד ובני נפתלי יחצאל וגוני ויצר ושלם: כה אלה בני בלהה אשר־נתן לבן לרחל בתו ותלד את־אלה ליעקב כל־נפש שבעה: כו כל־הנפש הבאה ליעקב מצרימה יצאי ירכו מלבד נשי בני־יעקב כל־נפש ששים ושש: כז ובני

כצ״ל במקף מ״ש

ת״א וימת ער ואונן · סוטס יג: ואת דינה בתו · בארא קכג · נדס לא: ובני בנימן בלע ובכר · סוטס לו:

רש״י

(טו) אלה בני לאה וגו׳ ואת דינה בתו · הזכרים תלה בלאה והנקבה תלה ביעקב ללמדך אשה מזרעת תחלה יולדת זכר איש מזריע תחלה יולדת נקבה: שלשים ושלש · ובפרטן אי אתה מוצא אלא שלשים ושנים אלא זו יוכבד שנולדה בין החומות בכניסתן לעיר שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ואין הורתה במצרים: (יט) בני רחל אשת יעקב · ובכולן לא נאמר כן אלא שהיתה עיקרו של בית: (כו) כל הנפש הבאה ליעקב · שיצאו מארץ כנען לבא למצרים ואין הבאה זו לשון עבר אלא לשון הווה · כמו בערב היא באה · וכמו והנה רחל בתו באה עם הצאן לפיכך טעמו למטה באל״ף לפי שכשיצאו לבא מארץ כנען לא היו אלא ששים ושש והשני כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים הוא לשון עבר לפיכך טעמו למעלה בבי״ת לפי שמשבאו שם היו שבעים שמצאו שם יוסף ושני בניו ונתוספה להם יוכבד בין החומות (ועיין בביאורי לת״י ומשם תמצא לרוות למאוד · בר״י) ולדברי האומר תאומות נולדו עם השבטים צריכים אנו לומר שמתו לפני ירידתן למצרים שהרי לא נמנו כאן · מצאתי בויקרא רבה עשו שש נפשות היו לו והכתוב קורא אותן נפשות ביתו לשון רבים לפי שהיו עובדין לאלהות הרבה

רשב״ם

ם־שבון שבעים נפש כמוכיח לפנינו לפי הפשט: (טו) כל נפש בניו ובנותיו של יעקב ולאה הכל ל״ג עם יעקב · ורבותינו פירשו זו יוכבד שנולדה בין החומות: (כו) יוצאי ירכו הבאים מצרימה כל נפש ששים ושש.

בי

וּמְרָרִי: יב וּבְנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וְשֵׁלָה וָפֶרֶץ וָזָרַח וּמִית עֵר וְאוֹנָן בְּאַרְעָא דִכְנַעַן וַהֲווֹ בְנֵי־פֶרֶץ חֶצְרוֹן וְחָמוּל: יג וּבְנֵי יִשָּׂשכָר תּוֹלָע וּפֻוָּה וְיוֹב וְשִׁמְרוֹן: יד וּבְנֵי זְבוּלוּן סֶרֶד וְאֵלוֹן וְיַחְלְאֵל: טו אִלֵּין בְּנֵי לֵאָה דִּילִידַת לְיַעֲקֹב בְּפַדַּן אֲרָם וְיָת־דִּינָה בְרַתַּהּ כָּל־נֶפֶשׁ בְּנוֹהִי וּבְנָתֵהּ תְּלָתִין וּתְלָת: טז וּבְנֵי גָד צִפְיוֹן וְחַגִּי שׁוּנִי וְאֶצְבּוֹן עֵרִי וַאֲרוֹדִי וְאַרְאֵלִי: יז וּבְנֵי אָשֵׁר יִמְנָה וְיִשְׁוָה וְיִשְׁוִי וּבְרִיעָה וְשֶׂרַח אֲחָתְהוֹן וּבְנֵי בְרִיעָה חֶבֶר וּמַלְכִּיאֵל: יח אִלֵּין בְּנֵי זִלְפָּה דִּיהַב לָבָן לְלֵאָה בְרַתֵּהּ וִילִידַת יָת־אִלֵּין לְיַעֲקֹב שִׁית עַשְׂרֵי נַפְשָׁא: יט בְּנֵי רָחֵל אִתַּת יַעֲקֹב יוֹסֵף וּבִנְיָמִן: כ וְאִתְיְלִיד לְיוֹסֵף בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם דִּילִידַת־לֵהּ אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע רַבָּא דְאוֹן יָת־מְנַשֶּׁה וְיָת־אֶפְרָיִם: כא וּבְנֵי בִנְיָמִן בֶּלַע וָבֶכֶר וְאַשְׁבֵּל גֵּרָא וְנַעֲמָן אֵחִי וָרֹאשׁ מֻפִּים וְחֻפִּים וָאָרְדְּ: כב אִלֵּין בְּנֵי רָחֵל דְּאִתְיְלִידוּ לְיַעֲקֹב כָּל־נַפְשָׁתָא אַרְבְּעָה עֲשַׂר: כג וּבְנֵי־דָן חֻשִׁים: כד וּבְנֵי נַפְתָּלִי יַחְצְאֵל וְגוּנִי וְיֵצֶר וְשִׁלֵּם: כה אִלֵּין בְּנֵי בִלְהָה דִּיהַב לָבָן לְרָחֵל בְּרַתֵּהּ וִילִידַת יָת־אִלֵּין לְיַעֲקֹב כָּל־נַפְשָׁתָא שִׁבְעָא: כו כָּל־נַפְשָׁתָא דְּעָלָא לְיַעֲקֹב לְמִצְרַיִם נָפְקֵי יַרְכֵּהּ בַּר מִנְּשֵׁי בְנֵי־יַעֲקֹב כָּל־נַפְשָׁתָא שִׁתִּין וְשִׁית:

נתינה לגר

תפתי לא איש מצרי ולא אחד מכניכם שהם מבנות כנען. (כ) כהן און, רבא דאון. באסנת ויתרו משום כבודו של יוסף הצדיק ומרע"ה ת' "רבא" ובמלכי צדק מלך שלם, משום כבוד ה' ת' "משמש", ובכהני מצרים ת' "כומריא" והוא מל' נכמרו רחמיו במקרא, ובהצמוד מכמרא בישרא, בעבור שמחממין ומינפין א"ע בעבודהם. ולדעת אחרים מקורו מל' כוריא ועניינו "חשך" והושאל אל הכומרים העושים במחשך מעשיהם. (כג) ובני דן חשים, ובני דן חשים. ת' כבעברית ולא כדרשת רז"ל (ב"ב קמ"ה) משום דבמסקנא לא קיימא הכי, ואפ"ה ת' "בני" ולא כתורתו של ר"מ, או משום דבני בנים ה"ה כבנים, או כמ"ש הראב"ע שבן אחד היה לו. (כו) הבאה · דעלו, (בנוסחאות מדויקות) פרש"י שחלק בין הבאה שהוראתו ל' עבר, ובין הבאה שהוראתו ל' הוה, ובת' מדויק ראיתי שפה ת' "עלא" ובס' אא"ז

בעל הטורים

(כא) וראש · ב' במסרה · הכא ואידך זכר עניי ומרודי לענה וראש כדאיתא במדרש שקרא בנימין לכל בניו ע"ש הצרות שאירעו ליוסף וזכו וראש ע"ש אזכיר עניי ומרודי לענה וראש: (כג) חשים · ב' במסרה · מתרי ליבני ובני דן חשים ואנחנו נחלץ חשים · דאמרי' בפ' מי שמת דף קמ"ג שהיו בני דן כחשים של קנה פי' מלמטה הוא אחד ולמעלה הוא מתפצל לכמה קנים שמבן אחד שהיה לו יצאו רבים וכן נמי נחלץ חשים שדרך הנלחמים לכדבק אלו עם אלו שלא יפרידו אותם האויבים:

אבן עזרא

(כא) ונעמן · הוא בן בנימין · כי יש נעמן שהוא בן בנו: (כג) ובני דן חשים · יתכן שהיו שנים ומת אחד מהם ולא הזכירו הכתוב כי כן דרך הלשון · יש אומר כי השגר שבעים בעבור שהוא סך החשבון כי ששים והשע היו · וזה המדרש טעם נעמר שמצאנו כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש · והם שלשים ושתים ובדרש כי יוכבד נולדה בין החומות · גם זה תמה למה לא הזכיר הכתוב הפלא שנעשה עמה שהולדת מהם והיא בת ק"ל שנה · ולמה הזכיר דבר שרה שהיתה בת תשעים · ולא דילנו זה הנעצר עד בעצו סייענים פיוטיה ביום שמחת תורה · יוכבד אמי אחרי ההנחתי והיא בת ר"נ שנה וכי אתים אי כך וכך בנים דרך אגדה או דברי יחיד · והנכון בעיני שיעקב בחשבון וממנו יחל כאילו אמר כל נפש בניו ובנותיו עם נפשו שלשים ושלש · והראיה על זה שאמר בתחלה יעקב ובניו . ואם טען טוען ויאמר כי הנה כתוב ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש · דע כי הכתוב לא חשש להוציא אחד מהשבעים· כאשר אמר אשר יולד לו בפדן ארם ולא נולד לו בנימין שם: כי גם הוא הפרשה בנים עדים כאחד שאמר ואלה שמות בני ישראל

רמב"ן

מלבד נשי בני יעקב · ורבי יהודה מזה הכתוב אגור כן כי מה טעם לאמר מלבד נשי בני יעקב הכנעניות אחרי שאמר יוצאי ירכו רק בעבור היות נשי בניו גם הן מיוצאי ירכו יאמר כן אבל לא פרסם אותן בכאן כאשר לא הזכירן בעת לדהן עם השבטים · ועוד כי לא הזכיר הנה רק אשר יולידו ויתרבו במצרים להודיע הנס הגדול הנעשה ברבוי העצום אשר רבו במצרים והם בזה שבעים נפש ונשיהם לא ימנו כי האיש עם אשתו הוא אחד: (יח) אלה בני זלפה וגו' · בני רחל אשת יעקב וגו' דרך הכתוב למנות בני הגבירות יחד בתחלה כמו שאמר בסדר וישלח יעקב ובסדר ואלה שמות בני ישראל או למנותם כתולדותם הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו כאשר עשה בברכתם בסדר ויחי יעקב · אבל בכאן תפני. שנא

ספורנו

הבכן את שמותם לפני ה' אבל אחר שבעים נפש אע"פ שהיו צדיקים לא עלו למעלת אלה: (יט) בני רחל אשת יעקב · שהיתה עיקר בוונתו ובן ממנה נולד: יוסף ובנימין · שהיו מעולים נשבטים כאמרם רז"ל (סוטה פרק אלו נאמרים) ראוי היה יוסף שיצאו ממנו שנים עשר שבטים כיעקב · וכאמרם רז"ל (שבת פרק האשה) על בנימין שמת בעטיו של נחש וכן

יוֹסֵף אֲשֶׁר־יֻלַּד־לוֹ בְמִצְרַיִם נֶפֶשׁ שְׁנָיִם כָּל־הַנֶּפֶשׁ לְבֵית־
יַעֲקֹב הַבָּאָה מִצְרַיְמָה שִׁבְעִים׃ ס ששי כח וְאֶת־יְהוּדָה שָׁלַח
לְפָנָיו אֶל־יוֹסֵף לְהוֹרֹת לְפָנָיו גֹּשְׁנָה וַיָּבֹאוּ אַרְצָה גֹּשֶׁן׃
כט וַיֶּאְסֹר יוֹסֵף מֶרְכַּבְתּוֹ וַיַּעַל לִקְרַאת־יִשְׂרָאֵל אָבִיו גֹּשְׁנָה
וַיֵּרָא אֵלָיו וַיִּפֹּל עַל־צַוָּארָיו וַיֵּבְךְּ עַל־צַוָּארָיו עוֹד׃ ל וַיֹּאמֶר
יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף אָמוּתָה הַפָּעַם אַחֲרֵי רְאוֹתִי אֶת־פָּנֶיךָ
כִּי עוֹדְךָ חָי׃ לא וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו וְאֶל־בֵּית אָבִיו אֶעֱלֶה
וְאַגִּידָה לְפַרְעֹה וְאֹמְרָה אֵלָיו אַחַי וּבֵית־אָבִי אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ־
כְּנַעַן בָּאוּ אֵלָי׃ לב וְהָאֲנָשִׁים רֹעֵי צֹאן כִּי־אַנְשֵׁי מִקְנֶה
הָיוּ וְצֹאנָם וּבְקָרָם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם הֵבִיאוּ׃ לג וְהָיָה כִּי־
יִקְרָא לָכֶם פַּרְעֹה וְאָמַר מַה־מַּעֲשֵׂיכֶם׃ לד וַאֲמַרְתֶּם אַנְשֵׁי
מִקְנֶה הָיוּ עֲבָדֶיךָ מִנְּעוּרֵינוּ וְעַד־עַתָּה גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם־
אֲבֹתֵינוּ בַּעֲבוּר תֵּשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן כִּי־תוֹעֲבַת מִצְרַיִם כָּל־
רֹעֵה צֹאן׃ מז א וַיָּבֹא יוֹסֵף וַיַּגֵּד לְפַרְעֹה וַיֹּאמֶר אָבִי וְאַחַי

ת"א ואמרתם אנשי · ספר הזוהר פ' פנחס :

רש"י

יעקב ע' נפשות היו לו והכתוב קורא אותן נפש לפי שהיו עובדים לאל אחד: (כח) להורות לפניו · כתרגומו לפנות לו מקום ולהורות היאך יתישב בה: לפניו · קודם שיגיע לשם · ומדרש אגדה להורות לפניו לתקן לו בית תלמוד שמשם תצא הוראה: (כט) ויאסור יוסף מרכבתו · הוא בעצמו אסר את הסוסים למרכבה להזדרז לכבוד אביו: וירא אליו · יוסף נראה אל אביו: ויבך על צואריו עוד · לשון הרבות בכיה וכן כי לא על איש ישים עוד לשון רבוי הוא אינו שם עליו עלילות נוספות על חטאיו אף כאן הרבה והוסיף בבכי יותר על הרגיל אבל יעקב לא נפל על צוארי יוסף ולא נשקו ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע: (ל) אמותה הפעם · פשוטו כתרגומו ומדרשו סבור הייתי למות שתי מיתות בעולם הזה ולעולם הבא שנסתלקה ממני שכינה והייתי אומר שיתבעני הקדוש ברוך הוא מיתתך עכשיו שעודך חי לא אמות אלא פעם אחת: (לא) ואומרה אליו אחי וגו' · ועוד אומר לו והאנשים רועי צאן וגו': (לד) בעבור תשבו בארץ גושן · והיא צריכה לכם שהיא ארץ מרעה וכשתאמרו לו שאין אתם בקיאין במלאכה אחרת ירחיקכם מעליו ויושיבכם שם: כי תועבת מצרים כל רועה צאן · לפי שהם להם

רמב"ן

שבא למנות מספרם כי בשבעים נפש ירדו מצרימה הקדים המרובה בנפשות · ולכך הזכיר רחל בתוך

אבן עזרא

ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו · והנה הזכיר כי יעקב מבני ישראל · כי לא הלך הכתוב כי אם אחר הרוב · ובעבור ששני כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים ומנשה ואפרים לא באו

אל מצרים כי שם היו ושם נולדו וכתוב אחריו בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה ואלה שניהם לא ירדו ג"כ זה שכתוב לפני כי יעקב נכנס בחשבון כי נפש יש לו והוא העיקר: (כט) ויאסר יוסף · על ידי צווי כמו ויבן שלמה את הבית: (לד) כי תועבת מצרים כל רועה צאן . לאות כי בימים ההם לא היו המצרים אוכלים בשר · ולא יעזבו אדם שיזבח צאן כאשר יעשו היום אנשי הודו · ומי שהוא רועה צאן תועבה היא שהוא שותה החלב . ואנשי הודו לא יאכלו ולא ישתו כל אשר יצא מחי עד היום

רשב"ם

כי יעקב שהוא מחשבון של שלשים ושלש של לאה אינן בכלל יוצאי ירכו כי יוצאי ירכו לא היו כי אם ששים ותשע וכן אמר משה בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה שיעקב ובניו היו שבעים: (כט) עוד · הרבה · כדכתיב כי לא על איש ישים עוד: (לב) והאנשים רועי צאן · כל זה אמר יוסף לפרעה: (לד) כי תועבת מצרים · נבזים היו בעיניהם כל רועי הצאן כי מאוסה צאן בעיניהם בין לאכילה בין לזבח כדכתיב הן נזבח את

כו וּבְנֵי יוֹסֵף דִּי־אִתְיְלִידוּ לֵהּ בְּמִצְרַיִם נַפְשָׁתָא תְּרֵין כָּל־נַפְשָׁתָא לְבֵית־יַעֲקֹב דְּעָלָא לְמִצְרַיִם שִׁבְעִין׃ כח וְיָת־יְהוּדָה שְׁלַח קֳדָמוֹהִי לְוָת־יוֹסֵף לְפַנָּאָה קֳדָמוֹהִי לְגֹשֶׁן וַאֲתוֹ לְאַרְעָא דְגֹשֶׁן׃ כט וְטַקֵּיס יוֹסֵף רְתִכּוֹהִי וּסְלֵיק לְקַדָּמוּת־יִשְׂרָאֵל אֲבוּהִי לְגֹשֶׁן וְאִתְגְּלִי לֵהּ וּנְפַל עַל־צַוְרֵהּ וּבְכָא עַל־צַוְרֵהּ עוֹד׃ ל וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף אִלּוּ־אֲנָא מָיֵית זִמְנָא הָדָא מְנַחֵם־אֲנָא בָּתַר דַּחֲזֵיתִינוּן לְאַפָּיךְ אֲרֵי עַד־כְּעַן אַתְּ־קַיָּם׃ לא וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי וּלְבֵית אֲבוּהִי אֶסַּק וְאֶחֱוֵי לְפַרְעֹה וְאֵימַר לֵהּ אַחַי וּבֵית־אַבָּא דִּי בְּאַרְעָא־דִּכְנַעַן אֲתוֹ לְוָתִי׃ לב וְגֻבְרַיָּא רָעֵי עָנָא אֲרֵי־גֻבְרֵי מָרֵי־גֵיתֵי הֲווֹ וְעָנְהוֹן וְתוֹרֵיהוֹן וְכָל־דִּי לְהוֹן אַיְתִיאוּ׃ לג וִיהֵי אֲרֵי־יִקְרֵי לְכוֹן פַּרְעֹה וְיֵימַר מָה־עוֹבָדֵיכוֹן׃ לד וְתֵימְרוּן גֻּבְרֵי מָרֵי־גֵיתֵי הֲווֹ עַבְדָּיךְ מֵעוּלֵמָנָא וְעַד־כְּעַן אַף־אֲנַחְנָא אַף־אֲבָהָתָנָא בְּדִיל דִּי־תֵיתְבוּן בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן אֲרֵי־בְעִירָא דְמִצְרָאֵי דַּחֲלִין־לֵהּ כָּל־רָעֵי עָנָא *)׃ א וַאֲתָא יוֹסֵף וְחַוִּי לְפַרְעֹה וַאֲמַר אַבָּא וְאַחַי וְעָנְהוֹן וְתוֹרֵיהוֹן וְכָל־

*) נ"י בדפוסים אשר לפנינו אֲרֵי מְרַחֲקִין מִצְרָאֵי כָּל רָעֵי עָנָא, וכן נראה עיקר.

נתינה לגר

עלו'. (כט) וירא אליו, ואתגלי ליה. (כ"ס בנוסחאות מדויקות) עי' ברמב"ן, ומפני שת' "ואתגלי" ולא "ואתחזי" או "ואשתמודע" ס"מ שסבר שהיתה ראייה רוחנית, אם משום שעיניו היו כבדות מזוקן, או שקרא ק"ש (ועי' בפסוק גאח"ז). (ל) אמותה הפעם, אלו אנא מאית זימנא הדא מנחם אנא. לא ת' כפשוטו שרוצה עתה למות (שלא רצה לומר שיעקב יפתח פיו לשטן) ולא כמדרשו שקרא ק"ש בקבלת עול מלכות שמים כמ"ש ר"פ (ברכות ס"א) "עכשיו שבאה לידי כו'", רק ת' כפשוטו, אם אמות הייתי מתנחם כי לראותך רגע אחד חי עולה לי לכמה שנים. (לד) כי תועבת מצרים כל רעה צאן, ארי מרחקין מצראי כל רעי ענא [או מרחקא דמצרים]. ובכ"י "ארי בעירא דמצראי דחלין לה כל רעי ענא" ולעיל (מ"ג ל"ב) תרגם כן, וכ"מ מרש"י שהיה לפניו כן הגי' בת"א. ושמעתי בשם בעל הכה"ב והקבלה זלה"ה, כי "תועבה" במקומות כאלה הוא תקון הלשון לנגאי אלל ע"ז, ולעיל (שם שם) היה נ"ל "כי יִרְאָה היא למצרים, וגם פה היה צ"ל "כי כבוד מצרים כל רעה צאן" יען כי בהשר עבדו לצאן היו מכבדים את כל רועה צאן השומר אותם

רמב"ן

הלאות והוצרך להזכירה בכבוד ואמר אשת יעקב כאשר הזכרתי למעלה: (כט) וירא אליו יוסף. נראה אל אביו ויפל על צוארו עוד לשון הרביית בכיה אבל יעקב לא נפל על צואר יוסף בנו ולא נשקו ואמרו רבותינו שהיה קורא קריאת שמע לרש"י ולא ידעתי טעם בוירא אליו כי בידוע שנתראו כאשר נפל על צוארו. ועוד כי איננו דרך כבוד שיפול יוסף על צוארי אביו אבל שישתחוה לו או שינשק ידיו וכתיב ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו וישתחו לאפיו והטעם בזו ראוים יותר להשתחות לו. וכן כל עוד בכתוב תוספת על עקר הוא איננו כמו הרבה לא על אים ימים עוד שישים עליו כפי חטאיו ולא יותר. והנכון בעיני כי כבר היו עיני ישראל כבדים קצת מזוקן הו שבא יוסף במרכבת המשנה ועל פניו המצנפת כדרך מלכי מצרים ולא היה ניכר לאביו וגם אהיו לא הכירוהו לפיכך הזכיר הכתוב כי כאשר נתראה אל אביו שהביט בו והכירו נפל אביו על צוארו ובכה עליו עוד כאשר יבכה עליו תמיד עד היום הזה כשלא ראהו ואח"כ אמר אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך ודבר ידוע הוא מי דמעתו מצויה אם האב הזקן המוצא את בנו חי לאחר היאוש והאבל או כבן הבחור המולך. ואל תחוש בעבור אמרו ויאמר ישראל כי ממנו ידבר ויחזור ויזכיר שמו וכן ויקבוץ את כל אכל שבע שנים וגו' ויצבור יוסף וגו' וליוסף יולד שני בנים וכן במקומות רבים תמיד בתורה ובמקרא: (לב) והאנשים רועי צאן כי אנשי מקנה היו. אמר להם שהם רועים אבל לא שירעו בהמות של אחרים כי גם בעל עצמם יש להם עבדים ובני בית ירעו אותם אלא שעשרם במקנה וזה טעם כי אנשי מקנה היו והיה להם עושר ועבודה רבה מאוד במקנה רב אשר

ספורנו

תמיד כאמרו לפני אפרים ובנימין ומנשה עוררה את גבורתך: (כח) להורות לפניו גושנה. למען יורה יהודה איך יתוקן בית דירה לפני בוא יעקב לגושן: (כט) וירא אליו. מתוך עבדיו הכובשים אותו ולא המתין שיבא אביו אליו אל המרכבה. (ל) אמותה הפעם. מצרות אחרות נושעתי ואחר התשועה מהם אספו עלי רעות עתה בזאת הפעם שנושעתי מצרתך אחרי ראותי את פניך יהי רצון שאמות בזאת התשועה ולא יוסיף עלב עמה: (לא) אעלה ואגידה. שמלאכתכם היא מרעה הצאן מבלתי שאשאל ממנו אז שיתן לכם ארץ גושן כדי שיאמין כשתאמרו לו בזאת מלאכתכם ולא יחשוב שתאמרו כן כדי שיתן לכם

וְצֹאנָם וּבְקָרָם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם בָּאוּ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן וְהִנָּם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן׃ ב וּמִקְצֵה אֶחָיו לָקַח חֲמִשָּׁה אֲנָשִׁים וַיַּצִּגֵם לִפְנֵי פַרְעֹה׃ ג וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־אֶחָיו מַה־מַּעֲשֵׂיכֶם וַיֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה רֹעֵה צֹאן עֲבָדֶיךָ גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם־אֲבוֹתֵינוּ׃ ד וַיֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה לָגוּר בָּאָרֶץ בָּאנוּ כִּי־אֵין מִרְעֶה לַצֹּאן אֲשֶׁר לַעֲבָדֶיךָ כִּי־כָבֵד הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְעַתָּה יֵשְׁבוּ־נָא עֲבָדֶיךָ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן׃ ה וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף לֵאמֹר אָבִיךָ וְאַחֶיךָ בָּאוּ אֵלֶיךָ׃ ו אֶרֶץ מִצְרַיִם לְפָנֶיךָ הִוא בְּמֵיטַב הָאָרֶץ הוֹשֵׁב אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אַחֶיךָ יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וְאִם־יָדַעְתָּ וְיֶשׁ־בָּם אַנְשֵׁי־חַיִל וְשַׂמְתָּם שָׂרֵי מִקְנֶה עַל־אֲשֶׁר־לִי׃ ז וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־יַעֲקֹב אָבִיו וַיַּעֲמִדֵהוּ לִפְנֵי פַרְעֹה וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת־פַּרְעֹה׃ ח וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יַעֲקֹב כַּמָּה יְמֵי שְׁנֵי חַיֶּיךָ׃ ט וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־פַּרְעֹה יְמֵי שְׁנֵי מְגוּרַי שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה מְעַט וְרָעִים הָיוּ יְמֵי שְׁנֵי חַיַּי וְלֹא הִשִּׂיגוּ אֶת־יְמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אֲבֹתַי בִּימֵי מְגוּרֵיהֶם׃ י וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת־פַּרְעֹה וַיֵּצֵא מִלִּפְנֵי פַרְעֹה׃ שביעי יא וַיּוֹשֵׁב

ת"א ומקלה אחיו · בבא קמא לב : ויאמר פרעה אל יעקב · מגילה יז : ויאמר יעקב אל פרעה · שם :

רש"י

אלהות : (ב) ומקצה אחיו · מן הפחותים שבהם לגבורה שאין נראים גבורים שאם יראה אותם גבורים יעשה אותם אנשי מלחמתו ואלו הם ראובן שמעון לוי יששכר ובנימין אותן שלא כפל משה שמותם כשברכן אבל שמות הגבורים כפל וזאת ליהודה שמע ה' קול יהודה ולגד אמר ברוך מרחיב גד ולנפתלי אמר נפתלי ולדן אמר דן וכן לזבולון וכן לאשר זה לשון ב"ר שהיא אגדת ארץ ישראל אבל בגמרא בבלית שלנו מצינו שאותן שכפל משה שמותן הם החלשים ואותן הביא לפני פרעה ויהודה שהוכפל שמו לא הוכפל משום חלשות אלא טעם יש בדבר כדאיתא בב"ק ובברייתא דספרי שנינו גם כוותא דגמרא כמו שגמרא שלנו : (ו) אנשי חיל · בקיאין באומנתן לרעות צאן : על אשר לי · על צאן שלי : (ז) ויברך יעקב · הוא שאילת שלום כדרך כל הנראים לפני המלכים לפרקים סלודי"ר בלע"ז[1]) : (ט) שני מגורי · ימי גרותי כל ימי הייתי גר בארץ : ולא השיגו · בטובה : (י) ויברך יעקב · כדרך כל הנפטרים מלפני שרים מברכים אותם ונוטלים רשות · ומה ברכה ברכו שיעלה נילוס לרגליו לפי

רמב"ן

להם כי לא רצה להזכיר רק לכבוד : (ד) לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך · אני תמה בטעם הזה שאמרו לו · כי גם במצרים אין מרעה כי

אבן עזרא

עד היום הזה : (א) בא ז גושן · כלל · בארץ רעמסס פרט והגאו"ן נח · ולפי דעתי כי רעמסס היות העין אינגס בהיו דרים שם ישראל כי מערי מסכנות פרעה היתה (ו) שרי מקנה ·

רשב"ם

תועבת מצרים וגו' : (ד) לגור בארץ · ולא כתוך חוכר מכון אלא בשביל מרעה לצאנינו · כל זה אמרו שלא יאמר פרעה ליקח משל יוסף באו : (ו) אנשי חיל ראוים לגבורה לשררה כמו אשת חיל את ואגי רציר מצאתי תרגום שרי מקנה רבנן חילא לפירוש רבינו : (ט) מעט ורעים · לפי שנראה יעקב בעיניו זקן יותר מדאי ששאל

1) Salutare Saluer. גריסען

די להון אתו מארעא דכנען והא אנון בארעא דגשן: ב ומקצת מן אחוהי דבר
חמשא גברין ואקימנון קדם פרעה: ג ואמר פרעה לאחוהי מה עובדיכון ואמרו
לפרעה רעי ענא עבדיך אף אנחנא אף אבהתנא: ד ואמרו לות פרעה לאתותבא
בארעא אתינא ארי לית רעיא לענא די לעבדיך ארי תקיף כפנא בארעא דכנען
וכען יתבון כען עבדיך בארעא דגשן: ה ואמר פרעה ליוסף למימר אבוך ואחיך
אתו לותך: ו ארעא דמצרים קדמך היא בדשפיר ארעא אותיב ית אבוך וית
אחיך יתבון בארעא דגשן ואם ידעת ואית בהון גברין דחילא ותמנינון רבני
גיתי על דילי: ז ואעיל יוסף ית יעקב אבוהי ואקימנה קדם פרעה ובריך יעקב
ית פרעה: ח ואמר פרעה ליעקב כמה יומי שני חיך: ט ואמר יעקב לפרעה
יומי שני תותבותי מאה ותלתין שנין זעירין ובישין הוו יומי שני חיי ולא אדביקו
ית יומי שני חיי אבהתי ביומי תותבותהון: י ובריך יעקב ית פרעה ונפק מן
קדם פרעה: יא ואותיב יוסף ית אבוהי וית אחוהי ויהב להון אחסנא בארעא

נתינה לגר

מכל נזק ופגע, וכן „הן נזבח את תועבת מצרים" [שמות ח' כ"ב] הוא כמו „הן נזבח את אלהי מצרים" ודפח"ח. ולפ"ז הכון היטב הנוסחא הראשונה בת' „ארי מרחקין" ג"כ בתקון הלשון ור"ל מגדלים מנשאים ומקדישים. ועמ"ש בהקדמה שדרך אונקלוס שלא לבזות ע"ז ונגד פניהם כבוד. אבל יותר נראה להיודע את קורות מצרים, כי רועי הצאן היו מבוזים בעיני מצרים מפני שלא נהגו כבוד ליראתם. וזהו כוונת הת' „ארי מרחקין".

בעל הטורים

(ב) ומקצה אחיו לקח · בגימ' [זה] החלשים: (ו) במיטב הארץ · בגימ' גושן: ושמתם · ב' במס' · הכא ואידך ושמתם בארון · מלמד שהיו ממונים ושרים על ראשי החיילים והיו שמם כתובים ומונחים באוצר המלך וזה הוא ושמתם בארון:

רמב"ן

כבד הרעב בארץ מצרים כמו בארץ כנען או יותר כי עליה היתה עקר הגזרה · ואולי אמרו כי בארץ כנען מפני כובד הרעב יאכלו האנשים עשב השדה ולא ישאירו מחיה לבהמה אבל בארץ מצרים יש בה שבר יחיו בה האנשים ותשאר בה מרעה מעט ויתכן שהיה בארץ מצרים מרעה מעט באחו מפני היאורים והאגמים: (ה) אביך ואחיך באו אליך · הכנסת דברים כאמור הנה שמעתי כי אביך ואחיך באו וארץ מצרים לפניך היא · והנכון בעיני שיאמר אביך ואחיך אליך באו לשמוע כבודך ועליך השליכו יהבם ראה שתעשה עמהם טובה כי עליך הדבר ויש לאל ידך: (ז) ויברך יעקב את פרעה · היא שאלת שלום כדרך כל הנראין לפני מלכים לפרקים לרש"י ואינו נראה כן שאין מדרך מוסר המלוכה שישאל אדם בשלום המלך וכמו שאמר כלום יש עבד שנותן שלום לרבו אבל היה ברכה ממש שדרך הזקנים והחסידים הבאים לפני המלכים לברך אותם בעושר ונכסים וכבוד והתנשא מלכותם וכענין שאמר הכתוב יחי אדוננו המלך דוד לעולם ובצאתו מלפניו חזר וברך אותו ליטול רשות מלפניו ואמרו רבותינו שיעלה נילוס לרגלו: (ט) מעט ורעים היו ימי שני חיי · לא ידעתי טעם הזקן אבינו מה מוסר הוא שיתאונן אל המלך ומה טעם לאמר לא השיגו את ימי שני חיי אבותי כי אולי עוד ישנים ויחיה יותר מהם ונראה לי כי יעקב אבינו זרקה בו שיבה והיה נראה זקן מאד ופרעה תמה על זקנותו כי אין רוב אנשי זמנו מאריכים ימים כל כך שכבר קצרו שנותם · ולכן שאל לו כמה ימי שני חייך כי לא ראיתי כמותך זקן בכל מלכותי אז ענה יעקב כי ימיו שלשים ומאת שנה ואל יתמה בהם כי מעט הם כנגד שנות אבותיו שחיו יותר אבל מפני היותם רעים בעמל ואנחה זרקה בו שיבה ונראה זקן מאד: (יא) וטעם ויושב יוסף ויתן להם אחוזה · שהושיב אותם במיטב הארץ ובאחוזה שנתן להם כי לא רצה שיהיו כגרים בארץ וקנה להם בתים ונחלת שדה וכרם ונתן להם

ספורנו

לכם ארץ גושן: (ב) ומקצה אחיו לקח · כדי שיבין פרעה מדבריהם ומעניניהם שהם בעלי מלאכת מרעה הצאן בלבד: ויברך יעקב · ולא השתחוה ולא בבאו ולא בצאתו: (ח) כמה ימי שני חייך · תמה כי לא היה דבר מצוי במצרים שיאריך אדם ימים כל כך שיגיע לפרק שהיה אז יעקב בו וגם שיבה זרקה בו: (ט) מעט ורעים היו ימי שני חיי · על מה שאמרת כמה ימי שני חייך אני אומר כי שני חיי היו מעט ורעים ברב טרדת מזונות ודאגות הקורות כי הימים אשר בם יהיה האדם נטרד לא יקראו שני חיים אבל ימי שני מגורי היו בין הכל מאה ושלשים שנה: ולא השיגו ימי שני חיי אבותי בימי מגוריהם: כי אבותי אע"פ שהיו גם הם גרים בארץ לא להם מ"מ היו להם ימי חיים רבים בלתי צרה אבל שני חיי לא

השיגו

יוֹסֵף אֶת־אָבִיו וְאֶת־אֶחָיו וַיִּתֵּן לָהֶם אֲחֻזָּה בְּאֶרֶץ
מִצְרַיִם בְּמֵיטַב הָאָרֶץ בְּאֶרֶץ רַעְמְסֵס כַּאֲשֶׁר צִוָּה פַרְעֹה׃
יב וַיְכַלְכֵּל יוֹסֵף אֶת־אָבִיו וְאֶת־אֶחָיו וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִיו
לֶחֶם לְפִי הַטָּף׃ יג וְלֶחֶם אֵין בְּכָל־הָאָרֶץ כִּי־כָבֵד הָרָעָב
מְאֹד וַתֵּלַהּ אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאֶרֶץ כְּנַעַן מִפְּנֵי הָרָעָב׃ יד וַיְלַקֵּט
יוֹסֵף אֶת־כָּל־הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בְאֶרֶץ־מִצְרַיִם וּבְאֶרֶץ כְּנַעַן
בַּשֶּׁבֶר אֲשֶׁר־הֵם שֹׁבְרִים וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־הַכֶּסֶף בֵּיתָה
פַרְעֹה׃ טו וַיִּתֹּם הַכֶּסֶף מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמֵאֶרֶץ כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ
כָל־מִצְרַיִם אֶל־יוֹסֵף לֵאמֹר הָבָה־לָּנוּ לֶחֶם וְלָמָּה נָמוּת
נֶגְדֶּךָ כִּי אָפֵס כָּסֶף׃ טז וַיֹּאמֶר יוֹסֵף הָבוּ מִקְנֵיכֶם וְאֶתְּנָה
לָכֶם בְּמִקְנֵיכֶם אִם־אָפֵס כָּסֶף׃ יז וַיָּבִיאוּ אֶת־מִקְנֵיהֶם אֶל
יוֹסֵף וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף לֶחֶם בַּסּוּסִים וּבְמִקְנֵה הַצֹּאן וּבְמִקְנֵה
הַבָּקָר וּבַחֲמֹרִים וַיְנַהֲלֵם בַּלֶּחֶם בְּכָל־מִקְנֵהֶם בַּשָּׁנָה
הַהִוא׃ יח וַתִּתֹּם הַשָּׁנָה הַהִוא וַיָּבֹאוּ אֵלָיו בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית
וַיֹּאמְרוּ לוֹ לֹא־נְכַחֵד מֵאֲדֹנִי כִּי אִם־תַּם הַכֶּסֶף וּמִקְנֵה
הַבְּהֵמָה אֶל־אֲדֹנִי לֹא נִשְׁאַר לִפְנֵי אֲדֹנִי בִּלְתִּי אִם־גְּוִיָּתֵנוּ

ת"א ויכלכל יוסף · נזיר ג': וילקט יוסף · פסחים קי"ט :

רש"י

שאין ארץ מצרים שותה מי גשמים אלא נילוס עולה ומשקה ומברכתו של יעקב ואילך היה פרעה בא אל נילוס והוא עולה לקראתו ומשקה את הארץ · תנחומא: (יא) רעמסס · מארץ גושן היא: (יב) לפי הטף · לפי הצריך לכל בני ביתם: (יג) ולחם אין בכל הארץ · חוזר לענין הראשון לתחלת שני הרעב: ותלה · כמו ותלאה לשון עיפות כתרגומו ודומה לו כמתלהלה היורה זקים: (יד) בשבר אשר הם שברים · נותנין לו את הכסף: (טו) אפס · כתרגומו שלים: (יז) וינהלם · כמו וינהגם ודומה לו אין מנהל לה · על מי מנוחות ינהלני: (יח) בשנה השנית · לשני הרעב: כי אם תם הכסף וגו' · כי אשר תם הכסף והמקנה ובא הכל אל יד אדוני: בלתי אם גויתנו · כמו אם לא גויתנו (ס"א רש"ס

רמב"ן

וזה מרשות פרעה כי הם אמרו לגור בארץ באנו לא לדור כי בעבור הרעב נשוב לארצנו ופרעה אמר ליוסף הושב את אביך שיושיבם כאנשי הארץ התושבים בארץ גשן: (יד) וילקט יוסף את כל הכסף וגו' · ספר הכתוב זה וגמר הענין בכל הפרשה להודיע מעלת יוסף בחכמה בתבונה ובדעת וכי היה איש אמונים שהביא כל הכסף בית פרעה ולא עשה לעצמו אוצרות כסף ומטמוני מסתרים בארץ מצרים או לשלחו לארץ כנען אבל נתן למלך הבוטח בו כל הכסף וקבץ לו

אבן עזרא

כסוס וכפרד: (יג) ותלה · על משקל ותהא · כמתלהלה כמו כמתעתע: וטעמו כאדם שלא ידע מה יעשה: (טו) ויתם . מפעלי הכפל כמו וידם השמש: (טז) הבו . היה הה"א ראוי להיותו נע בפתח וחטף · אפס כסף · פועל עבר · כמו כי אזלת לשבת כנוער: (יח) ואל תתמה שיאמר לשון מות על כלתה כי

רשב"ם

לו כמה ימי שני חייך השיב לו יעקב מעט רעים הם ו' לכך אני נראה בעיניך זקן יותר מדאי: (יג) ותלה כמו ותכה כבעס עיניה ה"י עיקר ולפיכך מפ"ק ה' וכן נגה אור: ארץ מצרים וארץ כנען · אבל הרחוקית יותר מארץ כנען לא

דמִצְרַיִם בְּרַשְׁפִּיר אַרְעָה בְּאַרְעָא דְרַעְמְסֵס כְּמָא־דִי פַּקִּיד פַּרְעֹה׃ יב וְזָן יוֹסֵף יָת אֲבוּהִי וְיָת־אֲחוֹהִי וְיָת־כָּל־בֵּית אֲבוּהִי לַחְמָא לְפוּם טַפְלָא׃ יג וְלַחְמָא לֵית בְּכָל־אַרְעָא אֲרֵי־תַקִּיף כַּפְנָא לַחֲדָא וְאִשְׁתַּלְהִי עַמָּא־דְאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְעַמָּא־דְאַרְעָא דִכְנַעַן מִן־קֳדָם כַּפְנָא׃ יד וְלַקִּיט יוֹסֵף יָת־כָּל־כַּסְפָּא דְאִשְׁתְּכַח בְּאַרְעָא־דְמִצְרַיִם וּבְאַרְעָא דִכְנַעַן בְּעִיבוּרָא דִי־אִנּוּן זָבְנִין וְאַיְתִי יוֹסֵף יָת־כַּסְפָּא לְבֵית פַּרְעֹה׃ טו וּשְׁלִים כַּסְפָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם וּמֵאַרְעָא דִכְנַעַן וַאֲתוֹ כָל־מִצְרַיִם לְוָת־יוֹסֵף לְמֵימַר הַב־לָנָא לַחְמָא וּלְמָה נְמוּת לְקִבְלָךְ אֲרֵי שְׁלִים כַּסְפָּא׃ טז וַאֲמַר יוֹסֵף הָבוּ גֵיתֵיכוֹן וְאֶתֵּן לְכוֹן בְּגֵיתֵיכוֹן אִם שְׁלִים כַּסְפָּא׃ יז וְאַיְתִיוּ יָת־גֵּיתֵיהוֹן לְוָת־יוֹסֵף וִיהַב לְהוֹן יוֹסֵף לַחְמָא בְּסוּסְוָתָא וּבְגֵיתֵי עָנָא וּבְגֵיתֵי תוֹרִין וּבַחֲמָרִין וְזַנְנוּן בְּלַחְמָא בְּכָל־גֵּיתֵיהוֹן בְּשַׁתָּא הַהִיא׃ יח וּשְׁלִימַת שַׁתָּא הַהִיא וַאֲתוֹ לְוָתֵהּ בְּשַׁתָּא תִנְיֵתָא וַאֲמָרוּ לֵהּ לָא־נְכַסֵּי מִן־רִבּוֹנִי אֱלָהֵין שְׁלִים כַּסְפָּא וְגֵיתֵי בְעִירָא לְוָת־רִבּוֹנִי לָא

בעל הטורים

[נכ"י תוֹרֵי. חֲמָרִין]

(ז) ויעמדהו · ב' במסרה · הכא ואידך (פרשת פנחס) ויעמדהו לפני אלעזר הכהן · ובשניהם חסרים לפי שיעקב היה זקן והיו צריכין לסומכו כדי שיוכל לעמוד גם יהושע היה מתבייש שנעשה מנהיג לפני משה והיה ירא ממשה שמא יעניטהו והיו צריכים לסומכו ולכך חסרים שלא היתה עמידתן שלימה: (יד) ביתה פרעה · ב' במסרה הכא ואידך ערוב כבד ביתה פרעה בשביל שלא זכר הטובות שעשה לו יוסף והביא כל הכסף לביתו על זה בא הערוב האלם ביתה פרעה · ד"א לומר כמו שמכניסין הכסף

רמב"ן

את האדמה גם הגופות ומצא בזה חן ג"כ בעיני העם כי הנה הוא המציל את יראיו: (טו) ויתום הכסף מארץ מצרים ומארץ כנען ויבואו כל מצרים אל יוסף וגו' · הזכיר כי תם הכסף מארץ כנען בעבור כי מצרים בבואם אל יוסף יזכירו לו זה כי אמרו אחרי שתם הכסף גם מארץ כנען ולא יבאו עוד אליך לשבר · למה נמות נגדך כי אפס כסף ותמיתנו חנם והאוצר התבואה בידך ואין קונה: (יח) ויבאו אליו בשנה השנית · לשני הרעב ואע"פ שאמר יוסף ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר מכיון שבא יעקב למצרים באתה ברכה לרגלו והתחילו לזרוע וכלה הרעב וכן שנינו בתוספתא דסוטה לשון רש"י וכך הוזכר בב"ר אמר רבי יוסי ברבי חנינא שתי שנים עשה רעב כיון שירד יעקב אבינו למצרים כלה הרעב ולאימתי חזרו בימי יחזקאל וכו' וא"כ לא נתקיימו דברי יוסף כפתרונו ויבא הענין לחשוד אותו בחכמתו ואולי נאמר שהיה הרעב בארץ כנען כדבר יוסף אבל במצרים ירד יעקב אבינו אל היאור לעיני פרעה ולעיני כל מצרים וראו כל עמו שעלה נילוס לקראתו וידעו כי ברכת ה' היא לרגלי הנביא ואם כן יהיה ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו לחם לפי הטף בשבע שני הרעב וכל ימי חיות אביו כי גם אחרי מות אביו אמר אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם ועם כל זה אני תמה שא"כ לא היה החלום אמת כי הראו לו את הגזרה ולא הענין הנהיג והנעשה בהם · וראיתי שם בתוספתא דסוטה אמר ר' יוסי כיון שמת יעקב אבינו חזר הרעב לישנו וגו' · ועוד שנינו בספרי ויברך יעקב את פרעה במה ברכו שנמנעו שני הרעב אעפ"כ שלמו אחר מיתתו שנאמר ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם מה כלכול האמור להלן בשני רעבון הכתוב מדבר אף כלכול האמור כאן בשני רעבון הכתוב מדבר · רבי שמעון אומר אין זה קידוש השם שדברי צדיקים קיימין לחייהם ובטלין לאחר מיתתן אמר רבי אלעזר בר' שמעון רואה אני את דברי רבי יוסי מדברי אבא שזה קידוש השם שכל זמן שהצדיקים בעולם ברכה לעולם נסתלקו מן העולם נסתלקה ברכה מן העולם ע"כ: והנה השלים הרעב חמש השנים הגזורות ודעת ר' אברהם שהיו אלו שתי השנים לאחר בא יעקב למצרים וכך כתב מצינו במדרש כי נסתלק הרעב בזכות יעקב · גם יתכן שהיה רעב שלש שנים ולא היה כמו ד' שעברו ואין דבריו נכונים כלל כי מספר החלום ופתרו ישוב כל השבע שנים ואלו היה כן יזכיר הכתוב עניגם של השנים האלה אבל על דרך הפשט לקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים ובארץ כנען בחמש שנים והביא אותו אל פרעה כי איך יתכן שיתום הכסף והמקנה בשנה אחת אבל הכסף הספיק להם כל חמש שנים כי כן דבר במנהגו של עולם ובעבור שלא נתחדש ונשתנה דבר אחד בכל אלה

ספורנו

בחיינו לשני חיי אבותי שהיו להם בימי מגוריהם: (יב) לחם לפי הטף · אע"פ שהיה בידו להרבות להם מזון נתן להם במדה מספקת כאמרם רז"ל (פ"ק דתעניות) בזמן שהצבור שרוי בצער אל יאמר אדם אני אוכל ואשתה ושלום עליך נפשי: (יד) ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה · שלא הורה לעצמו היתר בכל עמלו לקחת דבר לעצמו: (יז) וינהלם בלחם · נהלם לאט · כענין עלות יגהל . נתן להם הלחם מעט מעט אכול ולא לשבעה כראוי בשני רעבון כאמרם (שם) המרעיב עצמו בשני רעבון נצול ממיתה משונה · וכבר אמרו חכמי הרפואה שהשובע אחר הרעב גורם חולי ממית: בשנה ההיא · אחר שאפס הכסף והיא היתה השנה הששית לשני הרעב: (יח) בשנה השנית · והשנית מזמן אפס הכסף והיא היתה השנה השביעית לשני הרעב: לא נכחד מאדוני · שיש לנו עוד מקנה: כי אם תם הכסף ומקנה הבהמה למה נמות לעיניך · כי אפילו

ואדמתנו: יט למה נמות לעיניך גם־אנחנו גם־אדמתנו קנה־אתנו ואת־אדמתנו בלחם ונהיה אנחנו ואדמתנו עבדים לפרעה ותן־זרע ונחיה ולא נמות והאדמה לא תשם: כ ויקן יוסף את־כל־אדמת מצרים לפרעה כי־מכרו מצרים איש שדהו כי־חזק עלהם הרעב ותהי הארץ לפרעה: כא ואת־העם העביר אתו לערים מקצה גבול־מצרים ועד־קצהו: כב רק אדמת הכהנים לא קנה כי חק לכהנים מאת פרעה ואכלו את־חקם אשר נתן להם פרעה על־כן לא מכרו את־אדמתם: כג ויאמר יוסף אל־העם הן קניתי אתכם היום ואת־אדמתכם לפרעה הא־לכם זרע וזרעתם את־האדמה: כד והיה בתבואת ונתתם חמישית לפרעה וארבע הידת יהיה לכם לזרע השדה ולאכלכם ולאשר בבתיכם ולאכל לטפכם: מפטיר כה ויאמרו החיתנו נמצא־חן בעיני אדני והיינו עבדים לפרעה: כו וישם אתה יוסף לחק עד־היום הזה על־אדמת מצרים לפרעה לחמש רק אדמת הכהנים לבדם לא היתה לפרעה: כז וישב ישראל בארץ מצרים בארץ גשן ויאחזו בה ויפרו וירבו מאד:

בכפר תורה אין כאן פסקא כלל כי אם ריוח אות אחת. ק"ו פסוקים יהללא"ל סימן. ומפטירין ביחזקאל סי' ל"ז ואתה בן אדם קח לך עץ:

ת"א ואת העם. חולין ס': ואכלו את. ביצה ט"ז: וישב ישראל בארץ מצרים. סנהדרין ק"ז:

רש"י

וכן בדפוס ישן ועיין בנ"א מיישב גירסא שניה): (יט) ותן זרע. לזרוע האדמה ואע"פ שאמר יוסף ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר מכיון שבא יעקב למצרים באה ברכה לרגלו והתחילו לזרוע וכלה הרעב וכן שנינו בתוספתא דסוטה: לא תשם. לא תהא שממה. לא תבור לשון שדה בור שאינו חרוש: (כ) ותהי הארץ לפרעה. קנויה לו: (כא) ואת העם העביר אותו. יוסף מעיר לעיר לזכרון שאין להם עוד חלק בארץ והושיב של עיר זו בחברתה ולא הוצרך הכתוב לכתוב זאת אלא להודיעך שבחו של יוסף שנתכוין להסיר חרפה מעל אחיו שלא יהיו קורין אותן גולים: מקצה גבול מצרים וגו'. כן עשה לכל הערים אשר למלכות מצרים מקצה גבולה ועד קצה גבולה: (כב) הכהנים. הכומרים. כל לשון כהן משרת לאלהות הוא חוץ מאותן שהם לשון גדולה כמו כהן מדין כהן און: חוק לכהנים. חק כך וכך לחם ליום: (כג) הא. כמו הנה (כמו הנ אני הא דרכך בראש נתתי): (כד) לזרע השדה. שבכל שנה: ולאשר בבתיכם. ולאכול העבדים והשפחות אשר בבתיכם: טפכם. בנים קטנים: (כה) נמצא חן. לעשות לנו זאת כמו שאמרת: והיינו עבדים לפרעה. להעלות לו המס הזה כל

רשב"ם

לא היו באים לארץ מצרים כי רחוקות יותר מדאי או שמא לא היה שם רעב גדול כך: (כא) העביר אותו לערים. כמו שעשה סנחריב כדכתיב אל ארץ כארצכם כדי שלא יטענו בה חזקה איש איש בארצו לאחר מיתו:

ויחי

אשתאר קדם רבוני אלהין גויתנא וארענא : יט למה נמות לעיניך אף־אנחנא
אף ארענא קני־יתנא וית־ארענא בלחמא ונהי אנחנא וארענא עבדין לפרעה
והב־בר־זרעא וניחי ולא נמות וארעא לא תבור : כ וזבן יוסף ית־כל־ארעא
דמצרים לפרעה ארי־זבינו מצרים גבר חקלה ארי־תקיף עליהון כפנא והות
ארעא לפרעה : כא וית־עמא אעבר יתה מקרי־לקרי מסיפי תחום מצרים ועד־
סופה : כב לחוד ארעא דכמריא לא קנא ארי חלקא לכמריא מלות פרעה ואכלין
ית־חלקהון דיהב להון פרעה על־כן לא זבינו ית־ארעהון : כג ואמר יוסף לעמא
הא קניתי יתכון יומא־דין וית־ארעכון לפרעה הא־לכון בר־זרעא ותזרעון ית־
ארעא : כד ויהי באעולי־עללתא ותתנון חד־מן־חמשא לפרעה וארבע חלקין
יהא לכון לבר־זרע חקלא ולמיכלכון ולדבבתיכון ולמיכל לטפלכון :
כה ואמרו קימתנא נשכח־רחמין בעיני רבוני ונהי עבדין לפרעה : כו ושוי יתה
יוסף לגזרא עד־יומא הדין על־ארעא דמצרים דיהון יהבין חד־מן־חמשא לפרעה
לחוד ארעא דכמריא בלחודיהון לא הות לפרעה : כז ויתיב ישראל בארעא דמצרים
בארעא דגשן ואתחסינו בה ונפישו וסגיאו לחדא :

נתינה לגר

מז (כא) לערים, מקרי לקרי. משמע שמפרש כבעל הטעמים שמקצה אינכו שב על הערים, רק שב כל העביר (ועי' בנתב"ש ובס' הל"ע כי' שכ"ו בסורת המ"ב). (כב) כי חק, ארי חלקא. ולקמן פסוק כ"ו ת' לחק, לגזרא" מדכתיב שהא, ואכלו את חקם". (כד) והיה בתבואות, ויהי באעולי עללתא. ר"ל בהכנסת התבואה, ות' בל"י כדרכו, וכמו שת' לקמן (ויקרא כ"ה פ"ז).

בעל הטורים

אלר כחדר ביתם תרגום מלגיו כך בא הערוב בחדר פרעה שהיה לפניה חדר בחדר : (כג) הא · ג' במסרה · הא לכם זרע ע"פ ונתתם חמישית לפרעה והדא ביחזקאל (ט"ז) הא דרכך בראש נתתי ע"ש (ואל תחמולו) זקן בחור ובתולה וטף ונשים (שם ט') כרי תמשה וחדא בדניאל (ג) הא כדי פרזלאי דסכא · כבשא · חספא ונחשא כרי תמשה דברים :

רש"י

שנה לחק שלא יעבור : (כז) וישב ישראל בארץ מצרים · והיכן בארץ גושן שהוא מארץ מצרים : ויאחזו בה · לשון אחוזה: **חסלת פרשת ויגש**

אבן עזרא

כי הכסף זה ואחר מחיה את כלם : (יט) תשם · מגזרת והכמות הבימנס · ומשקלו תדע · מלאנו בדרך כי נסתלק הרעב בזכות יעקב · ויתכן שהיה הרעב שלש שנים ולא היו כמו הד' שעברו : (כא) ואת העם העביר · העתיק כל אחד ממקומו · ויש אומרים כי על אשר כרך מצרים דבר הכתוב שהעבירם ממדינה למצרים כדי לעבוד את האדמה : (כו) הכהנים הם כדברי המתרגם תרמים : (כז) ויאחזו בה · שקנו שם אחוזה : השלמת ויגש

רמב"ן

השנים לא ספר בהם הכתוב רק וילקט יוסף את כל הכסף וגו' · ואחרי שתם הכסף כפר שבאו אל יוסף והיה זה בשנה הששית ונתן להם במקניהם לחם רק נהלם בו שיאכלו לפי חיותם ולא לשבעה ותתם השנה ההיא אשר נדר להם לנהלם בלחם בכל מקניהם והיא השנה הששית ויבאו אליו בשנה השנית ואמרו לו שיקנה אותם ואת אדמתם בלחם שיאכילם בשנה הזאת השביעית ואחר שתהיה הארץ לפרעה יתן להם זרע שלא תשם האדמה כי ידעו כי כלו שבע שני הרעב ויהיה להם זרע וקציר וזה טעם ויכלכל יוסף לחם לפי הטף שנתן להם בשנות הרעב כדי צרכם לחם כי לפי הטף ירמוז כן : (יט) קנה אותנו ואת אדמתנו · הנה אמרו לו שגם גופם יקנה לעבדים לפרעה וכן אמר הן קניתי אתכם ואת אדמתכם אבל אמר ויקן יוסף את כל אדמת מצרים לפרעה כי מכרו מצרים איש שדהו ולא אמר שקנה רק האדמה · והטעם

ספורנו

כיה זה אמת בכבר תם הכסף ומקנה הבהמה והכל בא לידך ואין ראוי שתניחנו למות ברעב : (כא) העביר אותו לערים · כשעבירם עמו שיתברו לו לך חזק וקנה ויחזיק בהם ובקרקע בפניהם ובהסכמת שכנים : (כג) הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה · ואם כן אתם עבדיו וחייבים לעבוד את האדמה שקניתי לו והוא חייב לתת מזונותיכם והזרע לזרוע · ובזה האופן תהיה מן הדין כל תבואת מצרים שלו : הא לכם זרע וזרעתם · אתם עבדיו עבדו את האדמה · שהיא שלו : (כד) והיה בתבואות · שהם שלו : ונתתם חמישית לפרעה · כי זה הוא הראוי לו מהם אחר שיפרעכם את המוטל עליו לזרוע : וארבע הידות יהיה לכם לזרע השדה · שהוא חייב לתת לכם כמו בעל השדה : ולאכלכם · ובשביל מזונותיכם שהוא חייב לתת לכם ובכן נאמר עין האומה שלו : (כו) וישם אותה יוסף לחוק · אחר שהראה להם שהדין כך ושאינו מקים מכם מדת דרך גזל שם את הדבר בנימוסי מצרים :

כח ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה ויהי ימי־יעקב שני חייו שבע שנים וארבעים ומאת שנה: כט ויקרבו ימי־ישראל למות ויקרא ׀ לבנו ליוסף ויאמר לו אם־נא מצאתי חן בעיניך שים־נא ידך תחת ירכי ועשית עמדי חסד ואמת אל־נא תקברני במצרים: ל ושכבתי עם־אבתי ונשאתני ממצרים וקברתני בקברתם ויאמר אנכי אעשה כדברך: לא ויאמר השבעה לי וישבע לו וישתחו ישראל על־ראש המטה: פ

מח א ויהי אחרי הדברים האלה ויאמר ליוסף הנה אביך חלה ויקח את־שני בניו עמו את־מנשה ואת־אפרים: ב ויגד ליעקב ויאמר הנה בנך יוסף בא אליך ויתחזק ישראל וישב על־המטה: ג ויאמר יעקב אל־יוסף אל

בשו"א לבד מ"ש

ת"א ויחי יעקב· כלאים לכי כהונות לכי בירושלמי: ויקרבו ימי ישראל למות· סנהדרין קו ס' בזוהר פ' וירא: ושכבתי עם ·פ' בזוהר פ' תרומה: ונשאתני · כתובות קי"א נזיר סה · וישתחו · מגילה טז: ויאמר ליוסף · מציעא פו סנהדרין קו:

רש"י

(כח) **ויחי** יעקב· למה פרשה זו סתומה לפי שכיון שנפטר יעקב אבינו נסתמו עיניהם ולבם של ישראל מצרת השעבוד שהתחילו לשעבדם· דבר אחר שבקש לגלות את הקץ לבניו ונסתם ממנו · בב"ר: (כט) ויקרבו ימי ישראל למות· כל מי שנאמרה בו קריבה למות לא הגיע לימי אבותיו (יצחק חי ק"פ ויעקב קמ"ז· בדוד נאמר קריבה אביו חי פ' שנים והוא חי ע'): ויקרא לבנו ליוסף· למי שהיה יכולת בידו לעשות: שים נא ידך· והשבע: חסד ואמת· חסד שעושין עם המתים הוא חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום גמול: אל נא תקברני במצרים· סופה להיות עפרה כנים (ומרחשין תחת גופי) ושאין מתי חוצה לארץ חיים אלא בצער גלגול מחילות ושלא יעשוני מצרים עבודת גלולים: (ל) ושכבתי עם אבותי· וי"ו זו מחובר למעלה להתחלת המקרא שים נא ידך תחת ירכי והשבע לי ואני סופי לשכב עם אבותי ואתה תשאני ממצרים ואין לומר ושכבתי עם אבותי השכיבני עם אבותי במערה שהרי כתיב אחריו ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם ועוד מצינו בכל מקום לשון שכיבה עם אבותיו היא הגויעה ולא הקבורה כמו וישכב דוד עם אבותיו ואחר כך ויקבר בעיר דוד: (לא) וישתחו ישראל· תעלא בעידניה סגיד ליה: על ראש המטה· הפך עצמו לצד השכינה מכאן אמרו שהשכינה למעלה מראשותיו של חולה· דבר אחר על ראש המטה על שהיתה מטתו שלימה ולא היה בה רשע שהרי יוסף מלך היה ועוד שנשבה לבין המצרים והרי הוא עומד בצדקו: (א) ויאמר ליוסף· אחד מן המגידים והרי זה מקרא קצר ויש אומרים אפרים היה רגיל לפני יעקב בתלמוד וכשחלה יעקב בארץ גושן הלך אפרים אצל אביו למצרים להגיד לו: ויקח את שני בניו עמו· כדי שיברכם יעקב לפני מותו: (ב) ויגד· המגיד ליעקב ולא פירש מי והרבה מקראות קצרי לשון: ויתחזק ישראל· אמר אף על פי שהוא בני

רשב"ם

(כט) **ויחי** יעקב· ויקרבו ימי ישראל למות· כל מקום שאדם חפץ לצוות את בניו צריך לאמר ויקרבו· וכן ויהי כי זקן יצחק וגו' ויקרא את עשו וגו' לא ידעתי יום מותי· וכן ויקרבו ימי דוד למות ויצו את שלמה בנו· ועיקר התחלת פרשה זו מן וישב ישראל בארץ מצרים וגו' כי עליו מחובר ויחי יעקב אלא שלא רצו הקהלות לסיים פרשת ויגש בותהי הארץ לפרעה וסיימוה בוישב ישראל: שים נא ידך· כבר פירשתיו אצל עבד אברהם: (לא) וישתחו ישראל· ליוסף ממקום שהיה על המטה: (א) ויאמר ליוסף· אדם אחד אמר וכן ויגד המגיד ליעקב: (ב) וישב על המטה· היו רגליו למטה לארץ ולכך כתיב לפניגו ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו וגם להגיד חוזקו של יעקב שכל דברי צוואתו עשה בישיבה ורגליו על הארץ עד שסיים כל דבריו

נאח"ב

אונקלוס

כח וחיא יעקב בארעא דמצרים שבע עשרי שנין והוו יומי יעקב שני חיוהי מאה וארבעין ושבע שנין: כט וקריבו יומי ישראל לממת וקרא לבריה ליוסף ואמר ליה אם כען אשכחית רחמין בעינך שוי כען ידך תחות ירכי ותעבד עמי טיבו וקשוט לא כען תקברנני במצרים: ל ואשכוב עם אבהתי ותטלנני ממצרים ותקברנני בקבורתהון ואמר אנא אעבד כפתגמך: לא ואמר קים לי וקיים ליה וסגיד ישראל על ריש ערסא: א והוה בתר פתגמיא האלין ואמר ליוסף הא אבוך (שכיב) מרע ודבר ית תרין בנוהי עמיה ית מנשה וית אפרים: ב וחוי ליעקב ואמר הא ברך יוסף אתא לותך ואתקף ישראל ויתיב על ערסא: ג ואמר

בעל הטורים

(כח) ויחי יעקב · וירבו מאד · ויחי יעקב בגימט' ראש ס' רבוא וזהו שנאמר כראוהו ילדיו כראותו אותיות רבואות ילדיו עולה ס' נומר שראה ששים רבוא מילדיו ד"א וירבו מאד ויחי יעקב מלמד שראה ל' רבוא דלקמן בס' במות קאמר במאד מאד והוא ס' רבוא והכא לא כתיב אלא חד מאד והיינו פלגא וכן כתיב לקמן (שם) ו' לשונות והם פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד והכא לא כתיב אלא תלתא ויפרו וירבו מאד ולהאי ליכא דרש הכי כי כראותו · ילדיו כי עולה ל' שראה ל' רבואות מילדיו ד"א ויחי יעקב בארץ שלא חיה ימים טובים בלא צער אלא כמנין ויחי י"ז שנה משנולד יוסף עד שנמכר וי"ז שנה במצרים ד"א ויחי יעקב בארץ מצרים י"ז שנה שהראשונים לא היו חיים שהרי אמר כי ארד אל בני אבל שאולה: שבע עשרה שנה כנגד י"ז שנים שגדל שם ליוסף כלכלו י"ז שנה: ויהי ימי יעקב · בכל מקום שנא' ויהי ימי לא הגיע לימי אבותיו ויהי ימי חנוך ויהי ימי למך וכן בכל מקום שנאמר בו קריבה: שבע שנים ומ' ומאת שני · מנה במעט תחלה מה של א עשה כן באברהם ויצחק בשביל שהיו ימיו מעטים ורעים הזכיר המעט תחלה ותני ל"ג שנה פחות מאביו משום דכתיב (משלי כ"ו וע"ש ברש"י) קללת חנם לא תבא על שקלל רחל ואמר עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה חסרו לו מנין יחיה שהוא ל"ג משנותיו: (כט) ויקרבו ימי ב' · במסרה· הכא ואידך גבי דוד (מ"א ב') איתא במדרש אמר הקב"ה אתה עשית קמ"ז מזמורים (ערש"י ב"ב ד' י"ד שאסף וסימן וידותון היו ביניו · לזה י"ל שאותם לא קחשיב כי י"ל שהם בעצמן כתבו דבריהם) כמנין שנות יעקב תזכה כמוהו מה הוא ובנו מכו ביהד אף אתה ימלוך שלמה בנך בחייך ד"א מה יעקב לא הגיע לימי אבותיו אף דוד כן דכתיב ביה (מ"א א') והמלך דוד זקן בא בימים וגו' : נא ידך · בגימטריא מילה: חסד ואמת · פירש"י חסד שעושין עם המתים וזהו · אמ"ת אמת נוטריקון ארון מטה תכריכין: (לא) וישתחו · כני' מודים על בשורה טובה (עם התיבות והכולל): (ב) על המטה · ב' במסרה · וישב על המטה · והמן נופל על המטה · שהצדיקים אפי' כשהן חולים מתחזקים שנאמר ויתחזק ישראל

אבן עזרא

(כט) ויחי · שים נא ידך · מפורש בדברי אליעזר · גם חסד ואמת : (ל) ושכבתי עם אבותי · כנוי למיתה · או יהיה פירושו אל נא תקברני במצרים ואשכב עם אבותי · ואיך יהיה זה בתשאני ממצרים וקברתני בקבורתם : (לא) וישתחו ישראל · בחלק כבוד למלכות · והנכון בעיני שנתן שבח לשם · ואין זה כהשתחויות אברהם כי שם מפורש לבני חת: (א) ויאמר· האומר ליוסף · וכן אשר ילדה אותם ללוי במצרים : (ב) ויגד ·

רמב"ן

כי הם אמרו לו שיקנה אותם לעבדים עושי מלאכת המלך כרצונו והוא לא רצה רק לקנות את האדמה והתנה עמהם שיעבדו אותה לעולם ויהיו בה אריסי בתי אבות לפרעה ואחרי כן אמר להן הן קניתי אתכם ואת אדמתכם לפרעה לא לעבדים כאשר אמרתם לי רק עם האדמה תהיו לו והנה ראוי שיטול המלך שהוא אדון הקרקע ארבע הידות ואתם החמישית אבל אני אתחסד עמכם שתטלו אתם חלק בעל הקרקע ופרעה יטול החלק הראוי לאריס אבל תהיו קנוים לו שלא תוכלו לעזוב את השדות וזה טעם מה שגדרו לו : והאדמה לא תשם · שלא תשם לעולם · ולכך אמרו לו נמצא חן בעיני אדוני שהקלת עלינו ליטול ארבע הידות שנוכל לחיות בהם והיינו עבדים לפרעה כאשר גדרנו שנעבוד את האדמה לרצונו :

(כט) ויקרבו ימי ישראל למות · פתרונו כאשר קרבו ימי ישראל למות קרא לבנו ליוסף והוא בשנה האחרונה לימיו והגיע כי הרגיש בעצמו אפיסת הכחות ויתרון החולשה ואיננו חולה אבל ידע כי לא יאריך ימים ולכן קרא לבנו ליוסף ואחרי שוב יוסף למצרים חלה והוגד ליוסף ובא לפניו עם שני בניו כדי שיברכם וכן (כמו) ויקרבו ימי דוד למות וגם נאמר אנכי הולך בדרך כל הארץ כי ידע בנפשו כן: (לא) השבעה לי וישבע לו · לא היה יעקב חושד בנו הצדיק האהוב לו שימרה על מצות אביו ועל הדבר אשר הבטיחו ואמר אנכי אעשה כדברך אבל עשה כן לחזק הענין בעיני פרעה אולי לא יתן לו רשות להפרד ממנו ויאמר לו שלח את אחיך ואת עבדיך ויעלוהו שם או שיחכון פרעה שיקברו הנביא בארצו לכבוד להם ולזכות ולכן השביעו כי לא יהיה נכון להעבירו על שבועתו וגם יוסף יצטרך יותר להשתדל בענין מפני השבועה וכן היה הדבר כמו שאמר עלה וקבור את אביך כאשר השביעך :

ספורנו

(כט) ויחי יעקב · אל נא תקברני במצרים · אפילו בארון כענין ויישם בארון במצרים · שאם תעשה כן אפי' לשעה לא ינוחו להוליכני למערה שיאמרו שזה מספיק כמו שהיה המנהג אצלם : (ל) ושכבתי עם אבותי · ענין שכיבת המת עם אבותיו הוא הנחת מטת המת במקום המספד וסבוב הסופדים ולכן נכתב זה הלשון בכל המלכים צדיקים ורשעים במותו על מטתם בספר מלכים : ונשאתני ממצרים · וכאשר תעשה באופן זה תוכל לשאת אותי ממצרים כי כאשר ימלאו ימי הבכיה יסור יגוני מלבם כענין ויעברו ימי בכיתו ולא ימחו בך אם השאני אל ארץ אחרת : אנכי אעשה כדברך · אנכי מצד עצמי אעשה כדברך בכל כחי : (לא) השבעה לי · למען יהיה לך פתחון פה נגדם אם ירעו למחות : וישתחו ישראל · להודות לקונו על שחננו להביא זה מאת בנו כענין ויהי כאשר שמע עבד אברהם את דבריהם וישתחו ארצה לה': (ג) וישב

על

שדי נראה־אלי בלוז בארץ כנען ויברך אתי: ד ויאמר אלי הנני מפרך והרביתך ונתתיך לקהל עמים ונתתי את־הארץ הזאת לזרעך אחריך אחזת עולם: ה ועתה שני־בניך הנולדים לך בארץ מצרים עד־באי אליך מצרימה לי־הם אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו־לי: ו ומולדתך אשר־הולדת אחריהם לך יהיו על שם אחיהם יקראו בנחלתם: ז ואני ׀ בבאי מפדן מתה עלי רחל בארץ כנען בדרך בעוד כברת־ארץ לבא אפרתה ואקברה שם בדרך אפרת הוא בית לחם: ח וירא ישראל

ת"א הנני מפרך · הוריות ה ו: ומתה עלי · נדרים ל': אפרים ומנשה · בהרא קכג כתובות פג הוריות ו: על שם · יבמות כד הוריות ו': ואני בבאי · סנהדרין כב:

רש"י

מלך הוא אחלק לו כבוד מכאן שחולקין כבוד למלכות וכן משה חלק כבוד למלכות וירדו כל עבדיך אלה אלי וכן אליהו וישנס מתניו וגו': (ד) ונתתיך לקהל עמים · בשרני שעתידין לצאת ממני עוד קהל ועמים ואף על פי שאמר לי גוי וקהל גוים גוי אמר לי על בנימין קהל גוים הרי שנים לבד מבנימין ושוב לא נולד לי בן למדני שעתיד אחד משבטי ליחלק ועתה אותה מתנה אני נותן לך: (ה) הנולדים לך עד באי אליך · לפני בואי אליך כלומר שנולדו משפרשת ממני עד שבאתי אצלך. לי הם · בחשבון שאר בני הם ליטול חלק בארץ איש כנגדו: (ו) ומולדתך וגו' · אם תוליד עוד לא יהיו במנין בני אלא בתוך שבטי אפרים ומנשה יהיו נכללים ולא יהא להם שם בשבטים לענין הנחלה ואף על פי שנחלקה הארץ למנין גולגולתם כדכתיב לרב תרבו נחלתו ואיש ואיש נפל בשוה חוץ מן הבכורות מכל מקום לא נקראו שבטים אלא אלו (להפיל גורל הארץ למנין שמות השבטים ונשיא לכל שבט ושבט ודגלים לזה ולזה): (ז) ואני בבאי מפדן וגו' · ואף על פי

רמב"ן

(ו) ומולדתך אשר הולדת אחריהם · אם תוליד עוד לא יהיו במנין בני אלא בתוך שבטי אפרים ומנשה יהיו נכללין ולא יהא להם שם בשאר השבטים לענין הנחלה ואע"פ שנתחלקה ארץ ישראל למנין גולגלותם כדכתיב לרב הרבה נחלתו וכל איש נפל בשוה חוץ מן הבכורות מכל מקום לא נקראו שבטים אלא אלו ·

אבן עזרא

המגיד ליעקב או האומר ליוסף או היה בלית מיעקב: (ד) ונתתי הנני מפרך · על דעת הגאון שאמר לי השם הנני מפרך וכן לא נולד לי רק מתה רחל · ועתה ידעתי כי בעבור אין הנולדים לך אמר הנני מפרך · וזה הפירוש אין לו טעם ורק כי מה הפרש בין בני יוסף ובין בני ראובן ועוד כי בנימין נולד לו אחר זו הנבואה · והנכון בעיני · שאמר השם אמר לי כי ארץ כנען אתנה לזרעי אחוזת עולם · ואני אתן לך נחלת הארץ הבכורה ויקחו אפרים ומנשה חלקם בארץ כאשר יקחו ראובן ושמעון שהם הגדולים ממני · ואשר תוליד אחרי אפרים ומנשה יקראו על שם אחיהם הנזכרים בירכו · עתה הנחלה והמפרש אמר ומולדתך על בני מכיר שנולדו על ברכי יוסף לא ישרו בעיני דבריו · כי מה טעם על שם אחיהם . ואם ישען טוען כי לא מצאנו ליוסף בנים אחרים · גם זו איננה טענה כי יתכן שהיו ובעבור שירבו עם אחיהם לא הזכירם הכתוב ורבים כאלה: (ז) וטעם ואני בבואי מפדן · שמתה רחל פתאום ולא יכולתי להוליכה לקברה במערה כאשר קברתי לאה · ואמר זה ליוסף שלא יחר לו שהלכתי מאחר מה שלא עשיתי לכבוד אמך: (ח) ואחר שאמר וירא ישראל את בני יוסף אך

רשב"ם

ואח"כ ויאסוף רגליו אל המטה הכניסם אל המטה כמו ואכפתו אל תוך ביתך · ואין איש מאסף אותי הביתה: (ג) נראה אלי בלוז בשובי מפדן ארם · וכתיב אני אל שדי פרה ורבה: (ה) ועתה שני בניך וגו' · כלומר מאחר שנתן לי הקב"ה את ארץ כנען הרי ברשותי לעשותך בכור ליטול פי שני שבטים ולכך שני בניך יטלו כנגד ראובן ושמעון: עד באי · לפני בואי · כדכתיב וליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב כלומר קודם שבאתי מצרימה: (ו) ומולדתך · בניך אי בני בניך שנולדו לך אחרי באי באילו שבע עשרה שנה שהייתי כאן על שם אחיהם יקראו ולא יהיו שבטים כי אם בתי אבות כי כל שבעים נפש שהיו בשעת ביאת יעקב בין בנים בין בני בנים היו בתי אבות ולהם נתחלקה הארץ כדאמרינן בבבא בתרא וכדכתיב בפנחס אפילו בבני פרץ · לחצרון משפחת החצרוני לחמול משפחת החמולי · וכן בבני בלע ארד ונעמן וגו' וכתיב לבסוף לאלה תחלק הארץ בנחלה וגו' לשמות מטות אבותם ינחלו וכן בני בניו של יוסף שנולדו אחרי כן יקראו על שם אחיהם בנחלתם והיו בתי אבות כדכתיב בפרשת פנחס: (ז) ואני בבאי מפדן · באותו הדרך לאחר שברכני הקב"ה מתה רחל באותו הדרך בעוד הרבה דרך עד היישוב לכן קברתיה בדרך כי לא היה פנאי לקוברה אצל לאה במערת המכפלה ושלא יפשיעו יוסף על אמו הוצרך לומר כן: (ח) וירא ישראל · אף ע"פ שכתוב

לפניבד

יַעֲקֹב לְיוֹסֵף אֵל שַׁדַּי אִתְגְּלִי־לִי בְּלוּז בְּאַרְעָא דִּכְנַעַן וּבָרִיךְ יָתִי׃ ד וַאֲמַר לִי הָא־אֲנָא מַפִּישׁ־לָךְ וּמַסְגֵּי לָךְ וְאֶתְּנִנָּךְ לִכְנִשַׁת שִׁבְטִין וְאֶתֵּן יָת־אַרְעָא הָדָא לִבְנָיךְ בָּתְרָךְ אַחְסָנַת עָלַם׃ ה וּכְעַן תְּרֵין־בְּנָיךְ דְּאִתְיְלִידוּ לָךְ בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַד מֵיתַי לְוָתָךְ לְמִצְרַיִם דִּילִי אִנּוּן אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יְהוֹן קֳדָמָי׃ ו וּבְנִין דְּי־תוֹלִיד בַּתְרֵיהוֹן דִּילָךְ יְהוֹן עַל שׁוּם אֲחוּהוֹן יִתְקְרוֹן בְּאַחְסַנְתְּהוֹן׃ ז וַאֲנָא בְּמֵיתִי מִפַּדָּן מִיתַת עֲלַי רָחֵל בְּאַרְעָא דִּכְנַעַן בְּאָרְחָא בְּעוֹד כְּרוּבָא־דְאַרְעָא לְמֵיעַל לְאֶפְרָת וּקְבַרְתַּהּ תַּמָּן בְּאֹרַח אֶפְרָת הִיא בֵּית לָחֶם׃ ח וַחֲזָא יִשְׂרָאֵל יָת־בְּנֵי יוֹסֵף וַאֲמַר מַן־

נתינה לגר
מח (ד) לקהל עמים. לכנשת שבטין. עמ"ש לעיל כ"ח ס׳.

בעל הטורים

וישב על המטה ובראשים אפי׳ בתוקפן הן נופלין שנאמר וסמן נופל על המטה: (ה) אפרים ומנשה · בגימט׳ ראובן ושמעון (ע"ס): (ו) יקראו · ב׳ במסרה · הכא ואידך (ד"ה א׳ כ"ג) בניו יקראו על שבט הלוי כמו שבכאן נקראו בנחלתם ע"ש אחיהם

רש"י

שאני מטריח עליך להוליכני ליקבר בארץ כנען ולא כך עשיתי לאמך שהרי מתה סמוך לבית לחם: כברת ארץ · מדת ארץ והם אלפים אמה כמדת תחום שבת כדברי רבי משה הדרשן ולא תאמר שעכבו עלי גשמים מלהוליכה ולקברה בחברון עת הגריד היה שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה: ואקברה שם · ולא הולכתיה אפילו לבית לחם להכניסה לארץ וידעתי שיש בלבך עלי אבל דע לך שעל פי הדבור קברתיה שם שתהא לעזר לבניה כשיגלה אותם נבוזראדן והיו עוברים דרך שם יצאת רחל על קברה ובוכה ומבקשת עליהם רחמים שנאמר קול ברמה נשמע וגו׳ והקדוש ברוך הוא משיבה יש שכר לפעולתך נאם ה׳ ושבו בנים לגבולם · ואונקלוס תרגם כרוב ארעא כדי שיעור הרישת יום (ס"א ארץ) ואומר אני שהיה להם קצב שהיו קורין אותו כדי מחרישה אחת קוריאדי"א בלע"ז 1) כדאמרינן כריב ותני כמה דמכיק תעלא מני כרבא: (ח) וירא ישראל את בני יוסף · בקש לברכם ונסתלקה שכינה ממנו לפי

רמב"ן

לשון רש"י וזה איננו נכון · שאם כן אין הבכורה ליוסף אלא לענין הכבוד בלבד שיקראו בניו שבטים והכתוב אומר בנחלתם · ובגמרא אמרו לנחלה הקשתים לראובן ושמעון ולא לדבר אחר וכו׳ כדאיתא בהוריות והזכירו רבותינו בכל מקום היה יוסף בכור לנחלה וירש פי שנים כאחד כמשפט כל בכור ולא היתה בכ ורהו להקרא שבטים בלבד כדברי הרב ומזה נלמוד עוד שלא חלקו הארץ לכל שבטי ישראל לגולגלותם שאם כן מה הבכורה הזאת בירושה ואם נאמר שנתנו לכל אחד ואחד מבני יוסף פי שנים כאחד מכל אישי שאר השבטים לא הוזכר זה בכתוב כלל ולא מצינו ביעקב שיתן בכורה ליוסף אלא שאמר בכאן כראובן ושמעון יהיו לי ומזה אמר הכתוב נתנה בכורתו ליוסף בן ישראל א"כ היו לגמרי כשני שבטים והיא בכורתו וכך הם דברי חכמים בכל מקום · אבל הענין איננו כמו שאמר הרב · שארץ ישראל לשבטים נתחלקה שנים עשר חלקים שוים עשו ממגה ונטל שבט שמעון הממועט שבהם כשבט יהודה שמרובה באוכלוסין ונטלו אפרים ומנשה כראובן ושמעון בשוה וכך העלו בגמרא פרק יש נוחלין כתוב תתנחלו את הארץ לשני עשר שבטי ישראל יוסף חבלים וכן אמר אונקלוס [על בנות צעדה עלי שור] תרין שבטין יפקון מבנוהי יקבלון חולקא ואחסנתא שיהיו שנים בקבלת הנחלה וטעם חולקא חלק בכור ואחסנתא ירושה הפשוט · ומה שאמר הכתוב לרב הרבה נחלתו ולמעט תמעיט לענין בתי אבות הנזכרים בפרשה דבר הכתוב שהשבט מהלק חלקו לבתי אבות של יוצאי מצרים ובית אב מרובה נותנין לו חלק גדול ובית אב ממועט נותנין לו חלק קטן ומתים יורשים החיים כמפורש בספרי ורש"י הזכירו בפרשת פנחס · והכלל בענין יוסף שהיה בכור לנחלה ואם חלקו ישראל הארץ לשבטים בשוה כמוזכר בגמרא נתנו לו כראובן ושמעון בשוה ואם אולי נאמר שחלקוה לגלגלותם כנגלה מן הכתוב נתנו להם כפלים במספרם חלק פשוט כדין שאר האנשים וחלק שני בכורה לו ויהיה טעם כראובן ושמעון כפלים במספרם אבל שיהיה יוסף כשאר השבטים בנחלה ותהיה הבכורה להקרא שני שבטים כמאמר הרב · וזה דבר שאי אפשר בשום פנים: (ז) ואקברה שם · כתוב בפי׳ רש"י ולא הולכתי אפי׳ לבית לחם להכניס׳ לארץ ולא

ספורנו

על המטה · לחלוק כבוד למלכות כפי האפשר לו אז · והכסף ולא קם ולא זע ממנו: (ד) ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ · הנה אז כבר נולדו כל השבטים הון מבנימין וכבר אמר לי כנאתי מהרן הארץ אבר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך · אם כן היתה הכוונה שיתן לי קהל של עמים בענין ירושת הארץ . ואין לחשוב שאמר זה אלא עליך שיהן לי אותך ואת שני בניך יחדו: (ה) ועתה שני בניך כו׳ לי הם · שאותם לבדם נתן לי יחדו עמך כענין ראה פניך לא פללתי והנה הראה אותי אלהים גם את זרעך: (ו) ומולדתך אשר הולדת אחריהם · שהם בני בניך הנקראים מולדתך כאתה: לך יהיו · יקראו בית יוסף ויתברכו בברכותיך: על שם אחיהם יקראו בנחלתם · כל אחד מבני מנשה יקרא כאחיו על שם מנשה לנחול עמם בנחלתו וכן כל אחד מבני אפרים יקרא כאחיו על שם אפרים לנחול עמם בנחלת אפרים: (ז) ואני · במה תאמר כשאמר אלי האל יתברך ונתתיך לקהל עמים היתה הכוונה שאוליד עוד בנים אלא שגרם החטא זה לא יהכן:

1) Cordage Corde דאס מעססען נאך קלאפטערן

אֶת־בְּנֵי יוֹסֵף וַיֹּאמֶר מִי־אֵלֶּה׃ ט וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אָבִיו בָּנַי הֵם אֲשֶׁר־נָתַן־לִי אֱלֹהִים בָּזֶה וַיֹּאמַר קָחֶם־נָא אֵלַי וַאֲבָרְכֵם׃ שני י וְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל כָּבְדוּ מִזֹּקֶן לֹא יוּכַל לִרְאוֹת וַיַּגֵּשׁ אֹתָם אֵלָיו וַיִּשַּׁק לָהֶם וַיְחַבֵּק לָהֶם׃ יא וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף רְאֹה פָנֶיךָ לֹא פִלָּלְתִּי וְהִנֵּה הֶרְאָה אֹתִי אֱלֹהִים גַּם אֶת־זַרְעֶךָ׃ יב וַיּוֹצֵא יוֹסֵף אֹתָם מֵעִם בִּרְכָּיו וַיִּשְׁתַּחוּ לְאַפָּיו אָרְצָה׃ יג וַיִּקַּח יוֹסֵף אֶת־שְׁנֵיהֶם אֶת־אֶפְרַיִם בִּימִינוֹ מִשְּׂמֹאל יִשְׂרָאֵל וְאֶת־מְנַשֶּׁה בִשְׂמֹאלוֹ מִימִין יִשְׂרָאֵל וַיַּגֵּשׁ אֵלָיו׃ יד וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אֶת־יְמִינוֹ וַיָּשֶׁת עַל־רֹאשׁ אֶפְרַיִם וְהוּא הַצָּעִיר וְאֶת־שְׂמֹאלוֹ עַל־רֹאשׁ מְנַשֶּׁה שִׂכֵּל אֶת־יָדָיו כִּי מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר׃ טו וַיְבָרֶךְ אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמַר

ת"א ועיני ישראל · יומא כח : שכל את ידיו · מנחות לג :

רש"י

שעתיד ירבעם ואחאב לצאת מאפרים ויהוא ובניו ממנשה: ויאמר מי אלה · מהיכן יצאו אלו שאינן ראוין לברכה: (ט) בזה · הראה לו שטר אירוסין ושטר כתובה ובקש יוסף רחמים על הדבר ונחה עליו רוח הקודש: ויאמר קחם נא אלי ואברכם · זהו שאמר הכתוב ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו · אנכי תרגלתי רוחי ביעקב בשביל אפרים עד שלקחם על זרועותיו: (יא) לא פללתי · לא מלאני לבי לחשוב מחשבה שאראה פניך עוד: פללתי · לשון מחשבה כמו הביאי עצה עשי פלילה: (יב) ויוצא יוסף אותם · לאחר שנשקם הוציאם יוסף מעם ברכיו כדי ליישבם זה לימין וזה לשמאל לסמוך ידיו עליהם ולברכם: וישתחו לאפיו · כשחזר לאחוריו מלפני אביו : (יג) את אפרים בימינו משמאל ישראל · הבא לקראת חבירו ימינו כנגד שמאל חבירו וכיון שיהא הבכור מיומן לברכה: (יד) שכל את ידיו · כתרגומו אחכימינון בהשכל וחכמה השכיל את ידיו לכך ומדעת · כי יודע היה כי מנשה הבכור ואע"פ

רמב"ן

ידעתי מהו וכי בחוצה לארץ נקברה חס ושלום שהרי בארץ מתה ושם נקברה כמו שנא' כאן בפי' מתה עלי רחל בארץ כנען ושם כתוב עוד מפורש ויבא יעקב לוזה אשר בארץ כנען היא בית אל וכתיב ויסעו מבית אל ויהי עוד כברת הארץ לבא אפרתה ומתה בדרך בין בית אל ובין בית לחם אפרתה בארץ ישראל וידעתי שיש בלבך עלי אבל דע לך שעל פי הדיבור קברתיה שם שתהא לעזרה לבניה כשיגלם נבוזראדן והיו עוברים דרך שם יצאת על קברה ובקשה רחמים עליהם שנאמר קול ברמה נשמע רחל מבכה על בניה והקב"ה משיבה יש שכר לפעלתך וגו' ושבו בנים לגבולם ל' רש"י וצריך על כל פנים שיהיה רמז במקרא לטעם הזה שאמר בהגדה זו · ושמא זהו מה שאמר הכתוב מתה עלי רחל בדרך והקברה שם בדרך כלומר בדרך אשר יעברו בה בניה מתה ושם קברתיה למופתה כי היא לא מתה בדרך רק ברמה שהיא עיר בארץ בנימן ושם נקברה אבל

אבן עזרא

יאמר לא יוכל לראות · רק טעמו לראות היטב היכירם : (יב) ויוצא יוסף אתם מעם ברכיו · מלמעלה נצרך לפרש · וטעם מעם ברכיו כי הוא יושב על המטה · וטעם לא פללתי · לא דנתי בלבי · מגזרת פלילים : (יג) ויקח יוסף · וכבר לקח וכבר פירשתי רבים כאלה : (יד) שכל את ידיו · כאלו ידיו השכילו מה שהוא רוצה לעשות : כי מנשה הבכור · אף על פי שמנשה הוא הבכור · וכן כי עם קשה עורף ורבים כן · וטעם המלאך הגואל אותי המלאך בפרשת ואלה שמות :

רשב"ם

[י] עיניו ולא יוכל לראות · יש רואה דמות אדם ואין מכיר דמות פניו : וכן לא יראני האדם וכתיב ראיתי (נ"א אראה) את ה' : (ט) בזה · במלכות הזאת : (יא) ראה · כמו ראות וכן עשה כיום הזה : לא פללתי · ולא דנתי בלבי כל פילל לשון דין וכן ויעמוד פנחס ויפלל עשה נקמה · כדכתיב ויקם מתוך העדה ויקח רומח בידו וגו' לשון נקמת דין : (יג) את אפרים בימינו · להושיבו אצל שמאלו של ישראל : (יד) שכל את ידיו · כמו שכל שהוא לשון אדם בעוקם ונפתל : כי מנשה הבכור · יודע היה יעקב שיוסף בנו הביאם שיהא מנשה לימינו של יעקב ואפרים לשמאלו והוא רצה לתת ימינו על ראש הצעיר ושמאלו על ראש הבכור : (טו) ויברך את

ויסף

אלין : ט ואמר יוסף לאבוהי בני אנון דיהב לי יי הכא ואמר קרבנון כען לותי ואברכנון : י ועיני ישראל יקרן מסיבו לא יכול למחזי וקריב יתהון לותה ונשיק להון וגפיף להון : יא ואמר ישראל ליוסף למחזי אפיך לא סברית והא אחזי יתי יי אף ית בניך : יב ואפיק יוסף יתהון מן קדמוהי וסגיד על אפוהי על ארעא : יג ודבר יוסף ית תרויהון ית אפרים בימינה מסמאלא דישראל וית מנשה בסמאלה מימינא דישראל וקריב לותה : יד ואושיט ישראל ית ימינה ושוי על רישא דאפרים והוא זעירא וית סמאלה על רישא דמנשה אחכימנון לידוהי ארי מנשה בוכרא : טו ובריך ית יוסף ואמר יי די פלחו אבהתי קדמוהי אברהם ויצחק יי דזן יתי מדאיתי עד

נתינה לגר

(ט) בזה, הבא. מפני שיעקב הבדיל בין הבנים הנולדים קודם בואו לשנולדו אחרי כן, ע"כ אמר "בני אינון דיהב פ' לי הכא" ועי' רמב"ן. (יד) שכל את ידיו כי מנשה הבכור, "אחכימינון לידוהי ארי מנשה בוכרא". לא כמו שפי' בעל העקידה כמו "שכל" בכמ"ד, רק מל' שכל וחכמה, שלא אמר להם להחליף מקומותיהם

בעל הטורים

שהיו להם פרי ממגרש מכל שבטי ישראל : (ט) קחם נא אלי ואברכם · קחם לית וחד קחם (פירוש בקמ"ץ) (הושע י"א) ואנכי תרגלתי לאפרים קחם · פי' תרגלתי לאפרים השריתי שכינתי עמו בשביל אפרים אימתי בשעה שנתברך מפי יעקב וקחם על זרועו שנאמר קחם נא אלי ואברכם : (י) מזקן · כתיב חסר ע"ש ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות כשם שרימה יעקב לאביו בברכתו כשכהו עיניו כך עשה לו בנו כברכו אותם שהחליף לו יוסף מנשה באפרים : (יד) והוא הצעיר בגימטריא הוא

רמב"ן

בדרך של עתיד מתה והכתוב לא יפרש בעתידות רק ירמוז בהם · ועל דרך הפשט ג"כ אמר לו כן כמתנצל שלא יחר ליוסף בראות חפצו בקבורת המערה על שלא קבר אמו שם · וכאשר קבר שם את לאה · ולכך אמר לו כי מתה בארץ כנען ולא נקברה בחוצה לארץ כאשר תהיה קבורת מצרים ליעקב ומתה בדרך בפתע פתאום ולא יכול לקברה שם כי איך יעזוב את בניו ואת מקנהו בדרך וילך מהרה עמה למערת המכפלה ואיה הרופאים והרפואות לחנט אותה וזה טעם עלי · ואף ע"פ שמערת המכפלה איננה רחוקה משם רק כחצי יום היה יעקב כבד מאד במקנה הגדול ובני בית ולא יגיעו שם רק בימים רבים וכן עשה בדרך ההוא ימים רבים עד בואו אל אביו ושנו חכמים ולא של נשים לעולם מפני הכבוד · ואני סבור שהיו אלו דברי התנצלות וגם יוסף יודע שמתה בדרך ונקברה בארץ וכבוד עשה לה במותה · אבל הכוונה ליעקב שלא הוליך אותה למערה כדי שלא יקבור שם שתי אחיות כי יבוש מאבותיו ולאה היא הנשאת לו ראשונה בהיתר ורחל באהבתו אותה בנדר אשר נדר לה לקחה : (ט) אשר נתן לי אלהים בזה · לא היה יוסף צריך להודיע לאביו כי במצרים נולדו לו שהרי כשפירש ממנו לא היה לו אשה ובנים והוא אמר לו כבר שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים · ונראה לי כי פי' בזה בענין הזה שאמרת שנתנם לי השם קודם בואך אלי מצרימה והם אשר אמרת עליהם שהם לך · וכן ובזה הנערה באה אל המלך · ואמר נתן לי אלהים שעשה לי השם נסים עד שנתן לי המלך האשה והיו לי הבנים האלה ממנה : (טו) ויברך את יוסף ויאמר · הטעם כי לברך את יוסף באהבתו אותו ברך את בניו ויגיד כי לא היה ליוסף זרע אחר והיתה כל ברכתו בברכת אלה הנערים · או שיקראו שאר בניו על שם אחיהם ומברכתם יבורכו גם הם והוא הנכון בעיני · כי הנביא אמר ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו ודברו לא יהיה לריק אבל הוליד אחרי כן בנים כדעת אונקלוס שאמר ובניך דתוליד בתריהון · ויה"ה אשר הולדת עבר במקום עתיד כמו אשר לקחתי מיד האמורי ורבים מלבדו כי על דרך הפשט יראה שכבר היו לו בנים שהוליד אחרי בואו אליו מצרימה ממש שהוצרך להאריך ולא אמר ועתה שני בניך הנולדים לך אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי ומולדתך אשר תוליד לך יהיו · וזה טעם מה שאמר וליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב כי אחרי הרעב

ספורנו

כי בבואי מפדן · כשנגלה אלי אז האל יתברך : מתה עלי רחל · כאמרם רז"ל אין אשה מתה אלא לבעלה · בדרך בעוד כברת ארץ לבא אפרתה · הנה כשנסעתי מאותו המקום שהיה דבר האל יתברך אלי בעודי בדרך טרם הגיעי לבית לחם : ואקברה שם בדרך אפרת · וכל כך גברה עלי טרדתי ואבלותי שלא עצרתי כח להוליכה לבית קברות בית לחם ואין ספק כי מאז היה לבי חלל בקרבי ולא שלט עוד בי יצר הרע להתלכלך בהנאה ולא נשאר בי כח להוליד בנים · (ח) וירא ישראל את בני יוסף · ראה שהם בני אדם אבל לא הכיר מי הם : (ט) בני הם אשר נתן לי אלהים בזה · בני הם ולא בני בני אבל הם אותם הבנים אשר נתן לי אלהים בזה בעודי לבדי פה כאמרך הנולדים לך בארץ מצרים עד בואי אליך מצרימה ואמרת לי הם : (י) לא יוכל לראות · היטב כדי שתחול עליו ברכתו בראותו אותם כענין אשר תראנו משם · וכענין ויראהו ה' את כל הארץ כדי שיברך אותם · וכן באלישע ויפן אחריו ויראם : וישק להם ויחבק להם · כדי שתדבק נפשו בהם ותחול עליהם ברכתו : (יא) גם את זרעך · ועליהם אמר קהל עמים וזה אמר אלי כשברכני בירושת הארץ כאמרו למעלה ויברך אותי א"כ ראוי שאותה הברכה תחול עליהם ולכן ברך אז את יוסף ואת בניו : (יב) מעם ברכיו · של אביו שחבק אותם : (יד) שכל את ידיו · השכיל והבין במשוש ידיו בלא ראות : (טו) ויברך את יוסף · ולא הוזכר בזה ברכה ולא נמצא

האלהים אשר התהלכו אבתי לפניו אברהם ויצחק האלהים הרעה אתי מעודי עד־היום הזה: טז המלאך הגאל אתי מכל־רע יברך את־הנערים ויקרא בהם שמי ושם אבתי אברהם ויצחק וידגו לרב בקרב הארץ: שלישי יז וירא יוסף כי־ישית אביו יד־ימינו על־ראש אפרים וירע בעיניו ויתמך יד־אביו להסיר אתה מעל ראש־אפרים על־ראש מנשה: יח ויאמר יוסף אל־אביו לא־כן אבי כי־זה הבכר שים ימינך על־ראשו: יט וימאן אביו ויאמר ידעתי בני ידעתי גם־הוא יהיה־לעם וגם־הוא יגדל ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא־הגוים: כ ויברכם ביום ההוא לאמור בך יברך ישראל לאמר ישמך אלהים כאפרים וכמנשה וישם את־אפרים לפני מנשה: כא ויאמר ישראל אל־יוסף הנה אנכי מת והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל־ארץ אבתיכם: כב ואני

ת"א התהלכו אבתי לפניו · עקידה שער ק"ס' הזוהר פ' דברים: האלהים הרעה אתי · פסחים קיח: המלאך הגאל אתי · פסחים שם: וידגו לרב . ברכות כ' סוטה לו מציעא פד בתרא קיח: וירא יוסף כי · מנחות לז: וזרעו יהיה מלא הגוים · האזינו כט: בך יברך ישראל לאמר . ס' הזוהר פ' במדבר: ס הלמ"ד רפה

רש"י

כן לא שת ימינו עליו: (טז) המלאך הגואל אותי · מלאך הרגיל להשתלח אלי בצרתי כענין שנאמר ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב וגו' אנכי האל בית אל: יברך את הנערים · מנשה ואפרים: וידגו · כדגים הללו שפרים ורבים ואין עין הרע שולטת בהם: (יז) ויתמך יד אביו · הרימה מעל ראש בנו ותמכה בידו: (יט) ידעתי בני ידעתי · שהוא הבכור: גם הוא יהיה לעם · ויגדל שעתיד גדעון לצאת ממנו שהקדוש ברוך הוא עושה נס על ידו: ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו · שעתיד יהושע לצאת ממנו שינחיל את הארץ וילמד תורה לישראל: וזרעו יהיה מלא הגוים · כל העולם יתמלא בצאת שמעו ושמו כשיעמיד חמה בגבעון וירח בעמק אילון: (כ) בך יברך ישראל · הבא לברך את בניו יברכם בברכתו ויאמר איש לבנו ישימך אלהים כאפרים וכמנשה: וישם את אפרים · בברכתו לפני מנשה להקדימו בדגלים ובחנוכת הנשיאים: (כב) ואני נתתי לך · לפי שאתה טורח להתעסק

רשב"ם

יוסף · ברכת הבנים היא ברכת האב: (טז) ויקרא בהם שמי · שיהיה זרעם וזרע זרעם: וידגו · מגזרת תפושי למד פעל של ה"א כמו מן בכה ויבכו מן שבה וישבו: (יז) כי ישית · קודם שיברכם וראה יוסף ששיכל את ידיו ויאמר יוסף לאביו לא כן אבי . אין לפרש ולאמר לא יפה אתה עושה אלא היה לו לשאול לאביו מדוע אתה עושה כן · אלא כך אמר יוסף ליעקב לא כך סדורים הבנים כמו שאתה סבור שלא דיקדקתי להביאם בסדר לפי ימינך ושמאלך לתת הבכור לימינך והצעיר לשמאלך אלא בימיני לקחתי הבכור והצעיר בשמאלי לכך אתה מעקם ידיך להבאתי להסיר אותה מעל ראש אפרים כדי לשימה על ראש מנשה וכן כל לשון הסרה כתובים בקוצר · סורה אלי אל תירא · סורה משם לפנות אלי · ויסורו אליו סרו משם לבא אליו: (יח) לא כן אבי · לא עשיתי כן אלא הבכור הבאתי לימינך והצעיר לשמאלך · אמר לו יעקב ידעתי בני ידעתי כיתבם אתה והביאתם כסדר לפי ימיני ושמאלי מפני שאתה סבור שאשים ימיני על הבכור אבל אני מתכוין לתת ימיני על הצעיר שהוא לימינך: (יט) ואולם · ואלא: (כ) בך יברך ישראל · איש איש את בנו: וישם את אפרים לפני מנשה · באומרו ישימך אלהים כאפרים וכמנשה · וכן לשון שימה נופל בדברים ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם · וזאת התורה אשר שם משה · שימה בפיהם: (כא) הנה אנכי מת · ויודע אני שאחרי מותי יהיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם לאחר ד' מאות שנה שנאמר לאברהם: (כב) ואני · באותה הארץ

יומא הדין : טז מלאכא דיפרק יתי מכל בישא יברך ית עולימיא ויתקרי בהון שמי ושום אבהתי אברהם ויצחק וכנוני ימא יסגון בגו בני אנשא על ארעא : יז וחזא יוסף ארי שוי אבוהי יד ימיניה על רישא דאפרים ובאיש בעינוהי וסעדא ידא דאבוהי לאעדאה יתה מעל רישא דאפרים לאנחותה על רישא דמנשה : יח ואמר יוסף לאבוהי לא כן אבא ארי דין בוכרא שוי ימינך על רישיה : יט וסריב אבוהי ואמר ידענא ברי ידענא אף הוא יהי לעמא ואף הוא יסגי וברם אחוהי זעירא יסגי מניה ובנוהי יהון שליטין בעממיא : כ ובריכנון ביומא ההוא למימר בך יברך ישראל למימר ישוינך יי כאפרים וכמנשה ושוי ית אפרים קדם מנשה : כא ואמר ישראל ליוסף הא אנא מאית ויהי מימרא דיי בסעדכון ויתיב יתכון לארעא

נתינה לגר

פה היה כסדר הכבוד למנשה שהיה הבכור, ולזה תרגם „ארי מנשה בוכרא״. (יט) מלא הגוים, שליטין בעממיא · ר״ל שלא יתערבו ח״ו בגוים, רק ישלטו וימלכו עליהם. ואולי הוציא זאת מנקוד מְלֹא המורה על הדבר העקרי הממלא את רוחב הכלי, ועי׳ בהרא״בע על פסוק „אם יתן לי בלק מלא ביתו״.

בעל הטורים

הקטין עלמו (ע״ה) לכך זכה ויצא ממנו יהושע שהוא מלא חכמה : (טז) ויקרא · ב׳ במסרה ויקרא בהם שמי · ויקרא שמו בישראל (רות ד׳) לומר שכל שבטי ישראל יקראו ע״ש יוסף כדכתיב גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה : (יט) ידעתי · בגי׳ חמשה מלכים (ע״ה) שה׳ מלכים יצאו ממנשה· וזרעו יהיה מלא (ע״ה) בגי׳ יהושע : (כ) ביום ההוא לאמור וגו׳ · ישימך אלהים כאפרים וכמנשה · לאמור מלא ו׳ שכנ׳ מקומות הקדים אפרים למנשה כנגד ו׳ צדיקים שופטים שיעמדו ממנו וע״כ אם מגול משאל בנו מלא ו״ן אבל המלך המלך עלינו חסר וי״ו שכל המלכים שעמדו ממנו היו רשעים : אפרים לפני · בגימ׳ דגלים

אבן עזרא

(טז) ויקרא בהם שמי · כי הנה כל ישראל יקראו אפרים · גם יוסף . גם אמר הכתוב רחל מבכה על בניה · כי היא היתה עקר מחשבתו . על כן אמר הכתוב בני רחל אשת יעקב · וכאשר ילדה רחל מיד אמר ללבן שלחני גם נתן לו הבכורה כי הוא ראשית מחשבתו · ואחר שלא היה ראובן ראוי לבכורה היה יוסף שהוא ספר רחם · ולא דן וגד כי הם בני השפחות . והימין נכבד מהשמאל ויותר תקיף : (יט) מלא הגוים · גוים רבים יצאו ממנו : (כ) בך יברך ישראל כל בני ישראל :

רמב״ן

נולדו לו עוד בנים אחרים והכתוב לא יזכיר אותם כי אין בהם צורך : האלהים אשר התהלכו אבתי לפניו אברהם ויצחק · יקרא הגביה אל אלהי אבותי אשר לו הגדולה והגבורה ועשה עמהם את הגדולות ואת הנוראות ויקרא לאלהי האמת אשר הוא רועה אותו מעודו · ויתכן שיהיה הרועה אותי מגזרת רעך ורע אבידאל העזוב כי במדה ההיא שלום ורעות והמלאך הגואל הוא השוגה אותו בעת צרתו ושאמר לו אנכי האל בית אל והוא שנאמר עליו כי שמי בקרבו ולכך אמר בקרב הארץ והרי זה מבואר למשכיל ואל יקשה עליו מעודי עד היום הזה עם מה שכתבנו בפסוק ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק כי מעודו ינחהו בדרך אמת אבל לא נתיחד לו המדה עד שובו לארץ אבותיו מפני היותו בחוצה לארץ גם בעבור שהוצרך להתנהג עם לבן בדרך פתלתול ואיננו דרך האמת : (טז) וטעם ויקרא בהם שמי · אמר ר״ת שנקראו ישראל על שם אפרים כאשר הם נקראים זרע אברהם יצחק ויעקב · ואיננו נכון כי הכתוב אמר בהם · והנה לא נקראו על שם מנשה · ואולי בעבור שיקראו בית יוסף והנכון שיעמוד זרעם ושמם ויהיה שם אברהם יצחק ויעקב נזכר בהם לעולם : (יז) וירע בעיניו · אולי יוסף היה אוהב את מנשה יותר בעבור היותו בכור לכן חרה לו · והנכון בעיני כי חשב שטעה אביו בהם ואם היתה ברכתו בבלי דעת לא תבא ברכתו עליהם כי איננה ברוח הקדש כראוי · וכאשר אמר לו ידעתי בני ידעתי כהפיים : (כ) ויברכם ביום ההוא · טעם ביום ההוא בעבור שיוסף יפצר בו לשום מנשה ראשון הגיד כי לא רצה להסיר יד ימינו מראש אפרים על ראש מנשה · ולא עוד אלא שהזר ואמר בפירוש במעמד ההוא בפני יוסף בברכו אותם כאפרים וכמנשה : וישם את אפרים לפני מנשה · בכל ברכותיו · וטעם בך יברך ישראל אל יוסף ידבר · כי בזרעך יברך עם ישראל ויאמר למתברך ישימך אלהים כאפרים וכמנשה : (כב) ואני נתתי לך

ספורנו

ולא לנביקה ולא הזכיר מה היתה הברכה : ויאמר · אחר שברך את יוסף : האלהים אשר התהלכו אבתי לפני · אתה אלהים אשר אתה הוא שהתהלכו אבותי לפניו עשה בזכותם : האלהים הרועה אותי · אתה שעשית עמדי חסד : (טז) המלאך הגואל אותי מכל רע יברך · זוה שהמלאך שגואל אותי יברך את הנערים אם איננה ראוים לברכתך בלתי אמצעי : וי קרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק · לא שם תרח ונחור כי הצדיקים לא יקרא עליהם שם אבותיהם הרשעים וכן ב ביפך כאמרם רז״ל (סנהדרין פרק אלו הן הנחנקין) דקרינן לרשיעא אפילו בר צדיקא רשיעא בר רשיעא שלא יתיחס לאביו הצדיק אבל יתיחס לאיזה מאבותיו הרשעים ולכן התפלל עליהם שיהיו מוכנים ונעזרים לעבודת האל יתברך באופן שיהיו ראוים לכתיחם לאברהם וליצחק על דרך יחד לבבי ליראה את שמך : (יח) כי זה הבכור שים ימינך על ראשו · כי אמנם הסמיכה ביד הכוין הנפש אל מה שנסמך עליו כענין ויסמוך את ידיו עליו וכח הימין חזק מכח השמאל ותכוין יותר סמיכת הימין אל הימין ממה שתכוין אותה סמיכת השמאל אל השמאל : (כא) הנה אנכי מת · הנני מצוה בשעת מיתה ומקיים המתנה

נָתַתִּי לְךָ שְׁכֶם אַחַד עַל־אַחֶיךָ אֲשֶׁר לָקַחְתִּי מִיַּד הָאֱמֹרִי בְּחַרְבִּי וּבְקַשְׁתִּי׃ פ רביעי **מט** א וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל־בָּנָיו וַיֹּאמֶר הֵאָסְפוּ וְאַגִּידָה לָכֶם אֵת אֲשֶׁר־יִקְרָא אֶתְכֶם בְּאַחֲרִית הַיָּמִים׃ ב הִקָּבְצוּ וְשִׁמְעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב וְשִׁמְעוּ אֶל־יִשְׂרָאֵל אֲבִיכֶם׃ ג רְאוּבֵן בְּכֹרִי אַתָּה כֹּחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי

ת"א אני נתתי לך · בתרא קכג : ויקרא יעקב אל בניו · פסחים נו : כחי וראשית · יבמות עו ·

רש"י

בבכורתי וגם אני נתתי לך נחלה שתקבר בה ואיזו · זו שכם שנאמר ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם: שכם אחד על אחיך · שכם ממש היא תהיה לך חלק אחד יתירה על אחיך : בחרבי ובקשתי · כשהרגו שמעון ולוי את אנשי שכם נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם וחגר יעקב כלי מלחמה כנגדן · דבר אחר שכם אחד היא הבכורה שיטלו בניו שני חלקים ושכם לשון חלק הוא והרבה יש לו דומים במקרא אחלקה שכם תשיתמו שכם תשית שונאי לפני לחלקים · דרך ירצחו שכמה איש חלקו · לעבדו שכם אחד : אשר לקחתי מיד האמורי · מיד עשו שעשה מעשה אמורי · דבר אחר שהיה צד אביו באמרי פיו : בחרבי ובקשתי · היא חכמתי ותפלתי (ועיין ברא"ם שכתב דא"א לפרש על חרבו של שמעון ולוי דהא לא עשו מדעתו שהרי כעס עליהם ע"ש ולפ"ז בלאו הכי א"א לפרש עליהם דמה כתיבת טעם יוסף על שנתנה ליוסף מפני שלקחוה שמעון ולוי בחרבם ובקשתם הלא אדרבה מזה הטעם ראוי שיותן לשמעון ולוי ולא ליוסף ודו"ק) : (א) ואגידה לכם · בקש לגלות את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה והתחיל לומר דברים אחרים : (ג) וראשית אוני · היא טפה ראשונה שלו שלא ראה קרי מימיו (ב"ר) : אוני · כחי כמו מצאתי און לי · מרוב אונים · ולשון אונים : יתר שאת · ראוי היית להיות יתר על אחיך בכהונה לשון נשיאת כפים : ויתר עז · במלכות

רמב"ן

שכם אחד על אחיך · אחרי שבירך את בני יוסף ועשאם שני שבטים חזר על יוסף ואמר לו הנה אנכי מת והיה אלהים עמכם בגלות להציל אתכם מכל צרה ותפרו ותרבו מאד וישיב אתכם אל ארץ אבותיכם לנחול אותה ואני כבר נתתי לך בארץ ההיא החלק האחד אשר בידי לתת והוא חלק הבכורה להיותך בו יותר על אחיך ליום שלקחתי אותו מיד האמורי בחרבי ובקשתי וזה כלו פיוס ליוסף ואהבתו אותו כי הודיעו שנתן לו הבכורה להיות בניו מעתה מתברכים להעשות שני שבטים גם בדגלי המדבר וחנוכת הנשיאים וגם החלק אשר לו בנחלה נתן לו שיזכה בו כאשר יכבשו הארץ בחרב ובקשת ובמלחמה · והנה אמר לו עשיתי עמך כל הטובה שיכלתי לעשות לך לעת שהייתי יכול לעשותה כי אין ברשות יעקב בארץ רק שכם אחד שאין בידו לגזול מאחד מבניו את נחלתו רק הבכורה היתה לו לתת אותה לטוב בעיניו והנה נתן אותה אליו · וטעם מיד האמורי כי ישראל לקחו הארץ הזאת מיד האמורי כי סיחון ועוג שני מלכי האמורי היו והמלחמה הראשונה והגדולה שהיתה

אבן עזרא

ויבם את אחרים · בדבור הברכה : (כב) שכם אחד · יש אומרים כי על עיר שכם רמז שגם היא היתה לבני יוסף · וטעם בחרבי ובקשתי על כסם · כאשר אמר דוד מגיני [illegible] ישעי · והנכון בעיני שפי' שכם אחד חלק אחד · והוא [illegible] על שכמם · ולעבדו שכם אחד : על אחיך · נוסף על אחיך · וטעם אשר לקחתי אשר יקחו ישראל בחרבם ובקשתם · [illegible] האמורי בעבור שאין בכנען גוים חזק כמוהו · כלא [illegible] אחר שנהרגו שני מלכי האמורי הגדולים אמר יהושע [illegible] ביד האמורי · ואל תתמה על מלת לקחתי · כי [illegible] נתנה בפה להברכם כם יחשבו שבואת שלהם · וכן נאמר [illegible] לך אתננה ולזרעך : (א) את אשר יקרא אתכם · דבר [illegible] לעתיד · וטעו האומרים שהם ברכות בעבור שמצא בסוף ויברך אותם . והיה ברכת ראובן ושמעון ולוי · ועל דרך [illegible] אמר וזאת אשר דבר לכם אביכם . ואחר כן ברך [illegible] הזכיר הכתוב הברכות : (ג) ראובן בכורי אתה כחי · [illegible] נראה בהחלם כחי והבכור יקרא ראשית און · וכמוהו [illegible] אונים : יתר שאת · ראוי היית ליתרון על הכל [illegible] : ויתר עז · כפול בטעם כדרך כל הנבואות ופי' [illegible] :

רשב"ם

הארץ נתתי לך חלק אחד יותר על אחיך שמנשה ואפרים כראובן ושמעון יהיו לי לקחת שני חלקים מארץ אשר אני ובני עתידים לקחת מיד האמורי בחרבי ובקשתי במלחמת יהושע · ואף על פי שכתיב ביהושע לא בחרבך ולא בקשתך אותו פסוק בשני מלכי האמורי מדבר וכמו שאמרו חכמים צרעה לא עברה את הירדן וכתיב ביהושע ואשלח לפניכם את הצרעה · ותגרש אותם שני מלכי האמורי אשר בעבר הירדן לא בחרבך ולא בקשתך זכותו של יעקב גרם להם : (א) ויקרא יעקב · שלח בשבילם : האספו · כי שבעים נפש הגדילו באלו שבע עשרה שנה ונעשה עם רב וכדברי רבותינו (לשש) מאות אלף · את אשר יקרא אתכם ענין גבורתם ונחלתם : (ג) כחי וראשית אוני יתר שאת ויתר עז · דיבור אחד הוא · דרך המקראות לכפול את דבריהם כחי כמו חילי חילי ממוני · וגם אוני ממוני הוא כדכתב מצאתי און לי וידיו השבנה אונו כלומר בכורי אתה ומתוך כך חילי וראשית ממוני יתר על אחיך היה לך לשאת ויתר עז היה לך למלוך על אחיך אבל פחזה ובהלה היה לך

דאבהתכון: כב ואנא יהבית לך חולק חד יתיר על אחך די נסיבית מידא דאמוראה בצלותי ובבעותי: א וקרא יעקב לבנוהי ואמר אתכנשו ואחוי לכון ית די יערע יתכון בסוף יומיא: ב אתכנשו ושמעו בני יעקב וקבילו אולפן מן ישראל אבוכון: ג ראובן בוכרי את חילי וריש תקפי לך הוה חזי למסב תלתא חולקין בכירותא

נתינה לגר

והכן. (כב) שכם אחד, חולק חד. אף שלא ת' שכם ממש שם עיר כפי' כראשון שברש"י לא ת' "בחרבי" כמשמעו, משום שלא מצינו ביעקב שאלף מעודו חרבו, וברכת "על חרבך תחיה" היתה רק לעשו, לכן ת' "בצלותי ובבעותי" ומרש"י משמע שג' חכמתי והפלתי, ובב"ר פ' צ"ז איתא במצות ובמעשים טובים. ופי' ברבינו בחיי שפי' כי כוונת התרגום היא "חרב" הוא התפלה המגינים על האדם כחרב ביד הנטור, כמ"ש וחרב פיפיות בידם, וכמ"ש רז"ל, ובקשתי היא מל' בקשה. **מט** (ב) ושמעו אל ישראל אביכם, וקבילו אולפן מן ישראל אבוכון. הוסיף מלת "אולפן" כאשר לא צוה להם יעקב שום דבר לשמור ולעשות, ורק למדם מוסר, ות' "מוסר לא לקחו, אולפן לא קבילו" (הר"ר יהודה בעהאק בתוס' הלוסים לס' לחם ושמלה). (ג) כחי וראשית אוני, חילי וריש תקפי. הוא כמו שת' לקמן (דברים כ"א י"ז) "כי הוא ראשית אונו" ריש תוקפה. יתר שאת ויתר עז, לך הוה חזי למיסב תלתא חולקין בכירותא כהונתא ומלכותא. ר"ל לך היה ראוי ליקח ג' יתרונות בכורה שיש לה פי שנים, כהונה כמ"ש רש"י שאת לשון נשיאות כפים, ועוז היינו מלכות, כמו ויתן עוז למלכו וכמ"ש רז"ל "אין עוז אלא מלכות" וכ"ה בב"ר פ' צ"ח, עכשיו שחטאת נתנה הבכורה ליוסף והכהונה ללוי והמלכות ליהודה. אבל מרש"י

בעל הטורים

בנשיאים (פ"ס): (כב) שכם אחד ‧ בגי' בחלק בכורה: (א) ויקרא יעקב אל בניו ‧ שרצה לגלות להם הקץ ונכתם ממנו אמר יעקב שמא יש בכם חטא אמרו לו תדקדק בשמותינו ולא המצא בהם חטא (ר"ל אות ח' ט') ואמר להם גם אין בהם אותיות קץ: (ב) ושמעו ‧ אותיות שמע ו"ו שאמר להם שמע ישראל שיש בו ששה תיבות ‧ ושמעו בני יעקב ‧ ושמעו בגי' הוא ביקש לגלות הקץ ‧ ושמעו אל ישראל (עם התיבות) בגי' זהו קצו של מלך המשיח: (ג) ראובן ‧ בגי' לא בכורי ‧ יוסף במלואו (כזה יו"ד וא"ו[ו"ו] סמ"ך פ"א)

רמב"ן

להם בכבוש הארץ היתה לבניו של יוסף עם האמורי היא מלחמת יהושע עמם ובם נעשה הנס הגדול כדכתיב אז ידבר יהושע לה' ביום תת ה' את האמורי לפני בני ישראל וגו' ומיד האמורי היה חלק ונחלה לבני יוסף כמו שכתוב וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה וילכדוה ויורש את האמורי אשר בה וגם בני אפרים נחלו בגבול האמורי כמו שכתוב ויואל האמורי לשבת בהר חרס באילון ובשעלבי' ותכבד יד בית יוסף ויהיו למס: וטעם בחרבי ובקשתי ‧ כי הארץ לא תכבש להם רק בחרב ובקשת ירמוז למה שאמר הכתו' (יהושע יא) לא היתה עיר אשר השלימה אל בני ישראל בלתי החוי יושבי גבעון את הכל לקחו במלחמה כי מאת ה' היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרימם וייחס החרב והקשת אליו כי זכותו היא העושה עמם מלחמה והוא הנלחם להם לא הם עצמם וכענין שאמר הכתוב כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם והו בזכות האבות כי על דרך האמת ימינך לאברהם וזרועך ליצחק ואור הפנים ליעקב וקרוב אלי עוד שעשה יעקב כדרך שיעשו הנביאים נטה ידו בחרב כנגד ארץ האמורי וזרק שם חצי' להיותה נכבשת לבניו כענין שעשה אלישע וישם ידיו ע"י המלך ויאמר אלישע ירה ויור ואף ע"פ שלא ספר הכתוב כן ירמזנו בפסוק הזה ‧ ויתכן שזה טעם אמרו לקחתי כי מאז לקחתי הארץ לפניו: (א) באחרית הימים ‧ הם ימות המשיח כי יעקב ירמוז אליו בדבריו כמו שאמר עד כי יבא שילה ולו יקהת עמים ורבותינו אמרו שבקש לגלות את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה כי לדברי הכל אחרית הימים ימות המשיח הם: (ג) ראובן בכרי אתה ‧ שיעור הפסוק הזה ראובן אתה בכורי וכחי וראשית אוני יתר שאת ויתר עז ועניינו אתה בכור כחי וראשית אוני בהיותו ביתרון שאת ומעלה כלשון הלא שאתו תבעת אתכם ‧ משאתו יגורו אלים ‧ רוממות וגדולה

ספורנו

שנתתי: והשיב אתכם אל ארץ ‧ ובם תתקיים מתנתי: (כב) ואני הנה נתתי לך ‧ ואני הנה אמנם לא עברתי נחלה כלל כשנתתי לך שכם אחד על אחיך בארץ אע"פ שהיא ארץ אבותיכם בלעדי כי נתתי לך מה שלקחתי מיד מי שהוא אמורי במעשיו ברעים ובעל אמירה שאומר סרבה ואפילו מעט אינו עושה להיטיב וזה הוא עשו כשקניתי הבכורה ממנו כי נואל זה לא היה לאחיך בירושת האבות כ"כ חלק בארץ: בחרבי ובקשתי ‧ בחכמתי ובינתי שהם חרבם וקשתם של צדיקים כאמרו חגור חרבך על ירך גבור וכבר באמרו רז"ל בסוטה בד"ס הוא דכתיב ובענין על כפך זה שניהם חנית וחצים ולבונים חרב חדה וכענין וידרכו את לשונם קשתם שקר: (א) באחרית הימים ‧ לקץ הימין בבוא גואל שיהיה אחרית ימי עובדי אלילים אויבי ה' ומלכותם שתמלא מהם עד כוף מנוחה כאמרו כי אעשה כלה וגו' וכזה דבר בלעם באמרו באחרית הימים כמו שהעיד באמרו וקרקר כל בני שת וכן הנביאים באמרם והיה באחרית הימים יהיה הר בית ה' נכון בראש ההרים וזה הגיד יעקב בזה באמרו כי יבא שילה ולו יקהת עמים אוסרי לגפן עירה וכו': (ב) ושמעו אל ישראל אביכם ‧ קבלו את הדרך שהורה לכם כל ימיו אשר בה תחיו בני ישראל והוא אביכם כי תתחברו עם אלהים ואנשים ולא יאבד מכם הטוב בעתיד לבא: (ג) יתר שאת ויתר עז ‧ פחז כמים אל תותר על אחיך בענין יתר שאת שהיא מעלת שאת וקבלת חלק יתר בכהונה ובבכורה

יֶ֥תֶר שְׂאֵ֖ת וְיֶ֥תֶר עָֽז׃ ד פַּ֤חַז כַּמַּ֙יִם֙ אַל־תּוֹתַ֔ר כִּ֥י עָלִ֖יתָ מִשְׁכְּבֵ֣י אָבִ֑יךָ אָ֥ז חִלַּ֖לְתָּ יְצוּעִ֥י עָלָֽה׃ ה שִׁמְע֥וֹן וְלֵוִ֖י אַחִ֑ים כְּלֵ֥י חָמָ֖ס מְכֵרֹתֵיהֶֽם׃ ו בְּסֹדָם֙ אַל־תָּבֹ֣א נַפְשִׁ֔י בִּקְהָלָ֖ם

ת"א פחז כמים אל · שבת נה : אז חללת · שם : בסודם אל תבא נפשי · סנהדרין קט :

רש"י

כמו ויתן עוז למלכו ומי גרם לך להפסיד כל אלה: (ד) פחז כמים · הפחז והבהלה אשר מהרת להראות כעסך כמים הללו הממהרים במרוצתם לכך: אל תותר · אל תרבה ליטול כל היתרות הללו שהיו ראויות לך ומהו הפחז אשר פחזת: כי עלית משכבי אביך אז חללת · אותו שם שעלה על יצועי זו השכינה שהיה דרכה להיות עולה על יצועי · פחז שם דבר הוא לפיכך טעמו למעלה וכולו נקוד פתח ואילו היה לשון עבר היה נקוד חציו קמץ וחציו פתח וטעמו למטה יצועי לשון משכב ע"ש שמציעים אותו על ידי לבדין וסדינין והרבה דומים לו אם אעלה על ערש יצועי · אם זכרתיך על יצועי: (ה) שמעון ולוי אחים · בעצה אחת על שכם ועל יוסף ויאמרו איש אל אחיו ועתה לכו ונהרגהו מי הם אם תאמר ראובן או יהודה הרי לא הסכימו בהריגתו אם תאמר בני השפחות הרי לא היתה שנאתן שלימה שנאמר והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה וגו' יששכר וזבולון לא היו מדברים בפני אחיהם הגדולים מהם על כרחך שמעון ולוי הם שקראם אביהם אחים: כלי חמס · אומנות זו של רציחה חמס הוא בידכם מברכת עשו היא זו אומנות שלו היא ואתם חמסתם אותה הימנו: מכרותיהם · לשון כלי זיין הסייף בלשון יוני מכי"ר · תנחומא · ד"א במכורותיהם בארץ מגורתם נהגו עצמם בכלי חמס כמו מכורותיך ומולדותיך וזהו תרגום של אונקלוס: (ו) בסודם אל תבא נפשי · זה פרשת

רמב"ן

ובהיותו יתרון עז למלחמה כמו ויתן עז למלכו ועזוז מלחמה: (ד) פחז כמים אל תותר · פחז שם דבר מן אנשים רקים ופוחזים ונמהרים קלי הדעת ורבותינו מפתגמים בו תדיר נסתכלתי בנבואתה שלי ופחז יצרי עלי כלומר קפץ יצרי עלי · ואמרו עוד אפיחזיהו הוא דקא מגלי · כלומר קלות דעתם עמא פחיזא דאקדמיה פומיה לאדניה עדין בפחזותיכו קימיתו נמהרי' קלי דעת · ויתכן שהוא הפוך מן חפזון יאמר שסף הבא כמים אל תותר בו כי עלית משכבי אביך בפחזותך וקלות דעתך: אז חללת · אותם כאשר יצועי עלה · הפחז שלך שהוא כמים העולים ושוטפים · וזה כלשון הכתוב נמים הנה ה' מעלה עליכם את מי הנהר העצומים והרבים ועלה על כל אפיקיו והלך על כל גדותיו וחלף ביהודה ושטף ועבר ורבותינו אמרו אז חללת יצועי עלה שכינה שדרכה לעלות על יצועי והכתוב אומר ובחללו יצועי אביו שהשיע הוא כמחולל · ואולי יכנה אותו שם ואם בדרך כנוי יתכן שיהיה העולה יעקב עצמו · בלשון אם אעלה על ערש יצועי ויאמר אז חללת אותי רק דבר כנסתר דרך כבוד וכן ובחללו יצועי אביו כנוי לחללו העולה על יצועי אביו · ומן הכתוב הזה כפי פשוטו נראה כמו שפירשתי בסדר ויצא כי ראובן נתכוון לפסול

אבן עזרא

(ד) פחז · בעבור שפחזת כמים · אל תותר · לא יהיה לך יתרון · והיה ראוי להיות אל תותר בשורק בוי"ו · ואחרים אמרו רק אתה פחזת כמים הנשפכים ולא נוסרת כלום · רק על דעתי שלא שמלת מלת אל רק במקום לווי · ואח"ם שמצא והדך נתיבה אל מות ואיננו לווי · ופי' אל שבקש יתרון אשר פחז כמים · ויהיה משקל תותר זכור מלחמה אל תוסף · והגאון אמר אפי' דבר רק כמים לא יהיה לך יתרון · ופחז מגזרת אנשים רקים ופוחזים · ואין פוחזים הפוך : אז חללת · מיום שחללת נסתלק יצועי כאילו אמר עלה מעלי · גם שמלת עלה שלא כרת · כמו תאמר אלי אל תעלני בחצי ימי · וזאת הפרשה מפורשת בדברי הימים ובחללו יצועי אביו ואמר על יהודה שהוא לנגיד והבכורה ליוסף · וי"א ולא להתייחס לבכורה שהיא תחלת המספר מראובן: (ה) שמעון ולוי אחים · בעצת מעשה שכם: מכרותיהם · י"א מן כרת פניהם ואיננו כפי דקדוק. וי"א קניניהם · כמו מכרו מאתם ואין מכרו כי גם מלשון מכירה · וי"א מלשון מכירה שמכרו עצמך כמו עם חרף נפשו למות · והנכון בעיני שהיא מגזרת מכורותיך והוא חסר בי"ת · כמו הנמצא בית ה'. אשר נותי מעון · והטעם על החמס שעשו · שאחר שהכניסו אנשי שכם בברית הנימול כמרמה: (ו) בסודם אל תבא נפשי. אמר רב אהרן שפי' אל תבא נפשי כמו ובא השמש והטעם שלא ארצה להיות תוך מעצתם · וכמו פירושו כפך הדבר · כי מה עשה לכלי חמס והלא אשר לשמירת עבדתם אותי · ובאמת כי השתכן יעקב וביתו על ידם ונגוי חתת אלהים היו מסבבים להשחית הכל · וכן פירוש עקרו שור אמר · ובכעסם עקרו שור תרוך כי אשם עז · ואלה פירושים קרים · בסודם אל תבא נפשי א"ר משה הכהן ז"ל כי כנוי כמו נפשי · ורבים כספר תהלות כמוהו · ויפה פי' כי הטעם הוא

רשב"ם

כמים הנשפכין לכן אל תותר לא הבכורה ולא המלכות:(ד) כי עלית משכבי אביך · וכן כתוב בדברי הימים ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל ולא להתייחס לבכורה כי יהודה גבר באחיו ולנגיד ממנו והבכורה ליוסף: יצועי עלה כלומר יצועי היתה עולה · הרבה לשון פעל מתפשטים לשון פועל כמו נתתי כסף השדה נותן אני: (ה) מכרותיהם · אחותיהם כפל לשון של שמעון ולוי אחים כלומר שמעון ולוי אחים היו לרעה כלי חמס היתה אחותם · מכרותיך ומולדתך לשון קרובים · אבל מכרותיהם משקל דגש הוא · כמו מסיבותיהם לשון קורבה אבל הריש במקום החירק נהפכת לצר"י הוא · כמו ברך תחת ברך · איבר ושיבר וכן חרף ה' · ושרת את אחיו כלם משקל דגש מכרותיהם לוד פרנטייש בלע"ז: (ו) בסודם אל תבוא נפשי · יהי רצון שלא תהא נפשי בעצתם כי כל אל שבתורה להבא הן או קללה או בקשה או ציווי לא ימצא

אל

כְּהֻנְתָּא וּמַלְכוּתָא: ד עַל־דַּאֲזַלְתָּא לְקֳבֵל אַפָּךְ הָא־כְמַיָּא בְּרַם לָא־אַהֲנֵיתָא חוּלַק יַתִּיר לָא תִסַּב אֲרֵי סְלֵקְתָּא בֵּית־מִשְׁכְּבֵי אֲבוּךְ בְּכֵן אֲחֵלְתָּא לְשִׁוּוּיֵי בְּרִי סְלֵקְתָּא: ה שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִין גֻּבְרִין גִּבָּרִין בְּאַרַע תּוֹתָבוּתְהוֹן עֲבָדוּ גְבוּרָא: ו בִּרְזְהוֹן לָא־הֲוָת

נתינה לגר

משמע שפי' לא כהת"א וכמ"ר, וכוונתו, "יהר שאת ויתר עז" יתרון היה לך בבאת שהיא הכהונה ע"ש נשיאת כפים, ויתרון היה לך בעוז שהיא המלוכה, ר"ל גם בכהונה גם במלכות היה מגיע לך ע"פ הדין פי שנים, יען כי בכור אתה כמו שאמר מקודם "חילי וריש תוקפי". (ד) פחז כמים אל תותר, על דאזלתא לקבל אפך הא כמיא ברם לא אהניתא חולק יתיר לא תסב· ר"ל בעבור שהלכת לקראת כעסך אשר כמים לכן לא תהנה וחלק יתרון לא תקח, וראיתי בבכורי העתים בשם החכם מהר"י ייטלס שהגיה "אבך" בבי"ת, ר"ל "נגד אבוך" וזהו טעות, כי "לקבל" לא יורה בכל מקום על ההתנגדות, כ"א גם על קרבת המקום והמצב אם נשמי או מוסרי, וכת"א פי' כפשוטו שמהרת לקראת אפך וכעסך כמים, לתבוע עלבון אמך כמו שדרשו רז"ל. ואפשר הוא תרגום מלת "פנים" בעברית, המורה לפעמים על פנים נזעמים, כמו "ופניה לא היו לה עוד". ברם לא אהניתא חולק יתיר לא תסב, הלשון מוקשה מאד, מה כוונתו? אבל לא נהנית, לכן לא תקח חלק גדול? ולכן נ"ל שהמלות "ברם לא אהניתא" הם תרגום "אל תותר" ור"ל לכן לא תהיה נהנה מן היתרון שראוי לך ובא פה. "אהניתא" עבר במקום עתיד. ומלות "חולק יתיר לא תסב" הן מלות הבאות להסביר הענין היטב. ואולי המלות "חולק יתיר לא תסב" היא נוסחא אחרת. כי עלית משכבי אביך, ארי סלקתא בית משכבי אביך, לא ת' "אדרין בית משכבא" כמו שת' (לעיל מ"ג ל') כי בלשון "עלית" איננו נופל ע"ז. אז חללת יצועי עלה, בכן אחלתא לשווי ברי סלקתא· שוויא הוא יצועי, עי' ערוך ערך שוי, וכן "וישתחו המלך על המשכב (מ"א א' מ"ז) ת' "על שוויא" אמרו בלבבכם על משכבכם (תהלים ד' ה') ת' "על שווייכון" וכדומה הרבה. ברי סלקתא· לכאורה אמרתי שהוא ט"ס וצ"ל "כד סלקתא" ויותר נכון לומר כי משנוי מלת "עלה" שהיא לנסתר ממלות "אל תותר כי עלית משכבי אביך אז חללת" שהן לנכח נראה כאלו פנה יעקב את עצמו ליתר בניו, ואמר "עלה"! אמת, כי עלה וחלל יצועי אביו, אבל הת"א ברצותו להסביר הדבר כפל כאלו היה כתוב "בני עלית"! ות' "ברי סלקתא"! ועי' ברמב"ן.

(ה) שמעון ולוי אחים, שמעון ולוי אחין גֻּבְרִין גִּבָּרִין, המליץ אחים בהיותם בעצה ובגבורה אחת ר"ל אנשים גבורים, ואפשר, גִּבָּרִין גִּבָּרִין הוא כ"א והוא ג"כ פירושו של אחים. כלי חמס מכרתיהם, בארע תותבותהון עבדו גבורא, הוא כפרש"י "מכורותיהם מל' מכורותיך" (יחזקאל ט"ז) ר"ל בארץ מגורם גם אח"כ עשו חמס ואף שבשם "חמס" מתורגם תמיד "חטופא" או "חטופין" (לעיל ו' י"א י"ג, תהלים ע"ב י"ד משלי כ"ו ו') ת' הכא "גבורא" לתקון הלשון דרך כבוד כלפי שבטי יה.

(ו) בסדם אל תבא נפשי, ברזהון לא הות נפשי. ר"ל בעצתם לאנשי שכם לא היתה נפשי ופי'

בעל הטורים

בני' בכורם: (ה) שמעון ולוי אחים· (עם כתיבות) בגימ' אין להם (חלק) בארץ (עם האותיות):

רמב"ן

את בלהה מאביו כדי שלא תלד לו עוד בנים וימעטו בכורתו על כן אמר לו שהוא פחיזות וקלות דעת שיחשוב להרויח בו ולא יבא לו ממנו יתרון רק הפסד: (ה) שמעון ולוי אחים· יאמר שהם בעלי אחוה כי יחם לבם על אחותם ילמד עליהם זכות כי בקנאתם על האחוה עשו מה שעשו לומר שאין ראוים לעונש גדול ולא החטא ראוי לימחל כי הוא חמס· והנכון בעיני שאומר כי שמעון ולוי אחים גמורים דומים ומתאחים זה לזה בעצתם ומעשיהם וכבר פירשתי כי יעקב קצף על שמעון ולוי בהרגם אנשי העיר בעבור שעשו חמס כי הם לא חטאו להם כלל ובאו בברית ונמלו ואולי ישובו אל ה' ויהיו כלם בכלל ואנשי בית אברהם ומן הנפש אשר עשו ועוד חרה

לו שלא יאמרו כי בעצתו נעשה הדבר ויהיה חלול השם שיעשה הנביא חמס ושוד וזה טעם בסודם אל תבא נפשי התגללות שלא היה בסודם בענותם במרמה ובקהלם לא נתיחד כשבאו על העיר והרגום· ולכן יקלל אפם ועברתם וכן תרגום אונקלוס ברזיהון לא הות נפשי באתכנושיהון למהך וכו' ופירוש כלי חמס מכרותיהם על דעת אונקלוס וכן המפרשים כלי חמס מגורותיהם מן מכורותיך ומולדותיך וכן על ארץ מכורתם ואמרו כי פירושו שעשו חמס בארץ מגורותיהם וא"כ יהיה שיעור הכתוב כלי חמס להם במגורותיהם ויקרא אותה ארץ מגורותיהם שגרו בה אחרי כן אבל לפי דעתי יאמר כלי חמס הם מגורותיהם הייהם כלשון ימי מגורי יאמר כי כלי החמס עצמם

ספורנו

בבכורה· אע"פ שאתה ראשית אוני והיה ראוי לך משפט הבכורה כאמרו כי הוא ראשית אונו וכו': ויתר עז· גם כן לא פותר במעלת העוז שהוא המלך שהוא יותר עוז ותקיף מכל אחר זולתו במלכותו כאמרם רז"ל אין עוז אלא מלכות וזה גם כן יאות לבכור כאמרו ואת המלוכה נתן ליורם כי הוא הבכור: (ד) אז חללת יצועי עלה· או חללת כבוד אביך או כבוד שכינה שבבר עלה על יצועי וכנגד זה יחולל כבודך ולא יהיה במדרגתו הראשונה: (ה) אחים· והיה הכבוד הראוי גלשובן ראוי להם כנשלו ממנו· אמנם כלי המס מכרותיהם. וזה לא יאות למלך אשר במשפט יעמיד ארץ לכן לא יאות

אַל־תֵּחַד כְּבֹדִי כִּי בְאַפָּם הָרְגוּ אִישׁ וּבִרְצֹנָם עִקְּרוּ־שׁוֹר׃ אָרוּר אַפָּם כִּי עָז וְעֶבְרָתָם כִּי קָשָׁתָה אֲחַלְּקֵם בְּיַעֲקֹב וַאֲפִיצֵם בְּיִשְׂרָאֵל׃ פ בראש עמוד בי"ה שמ"ו סימן׃ ח יְהוּדָה אַתָּה יוֹדוּךָ אַחֶיךָ יָדְךָ בְּעֹרֶף אֹיְבֶיךָ יִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אָבִיךָ׃ ט גּוּר

ת"א כי באפם הרגו איש· מגילה ט: ארור אפם· יומא כב: יהודה אתה· ס"סוטה ל' מאספים: ידך בערף· מגילה טו סנהדרין כב:

רש"י

זמרי כשנתקבצו שבטו של שמעון להביא את המדינית לפני משה ואמרו לו זו אסורה או מותרת אם תאמר אסורה בת יתרו מי התירה לך אל יזכר שמי בדבר שנאמר זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני ולא כתב בן יעקב: בקהלם· כשיקהיל קרח שהוא משבטו של לוי את כל העדה על משה ועל אהרן: אל תחד כבודי· שם אל יתיחד עמהם שמי שנאמר קרח בן יצהר בן קהת בן לוי ולא נאמר בן יעקב אבל בדברי הימים כשנתייחסו בני קרח על הדוכן נאמר בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל: אל תחד כבודי· כבוד לשון זכר הוא וע"כ אתה צריך לפרש כמדבר אל הכבוד ואומר אתה כבודי אל תתיחד עמהם כמו לא תחד אתם בקבורה: כי באפם הרגו איש· אלו חמור ואנשי שכם ואינם חשובים כלם אלא כאיש אחד וכן הוא אומר בגדעון והכית את מדין כאיש אחד· וכן במצרים סוס ורוכבו רמה בים זהו מדרשו ופשוטו הרבה אנשים קורא איש כ"א לעצמו: בזעם הרגו איש· כל איש שכעסו עליו וכן וילמד לטרף טרף אדם אכל: וברצונם עקרו שור· רצו לעקור את יוסף שנקרא שור שנאמר בכור שורו הדר לו· עקרו אשרייטי"ר בלע"ז 1) לשון את סוסיהם תעקר: (ז) ארור אפם כי עז· אפילו בשעת תוכחה לא קלל אלא אפם והיינו שאמר בלעם מה אקוב לא קבה אל: אחלקם ביעקב· אפרידם זה מזה שלא יהא לוי במנין השבטים והרי הם חלוקים· דבר אחר אין לך עניים וסופרים ומלמדי תינוקות אלא משמעון כדי שיהיו נפוצים· ושבטו של לוי עשאו מחזר על הגרנות לתרומות ולמעשרות נתן לו תפוצתו דרך כבוד: (ח) יהודה אתה יודוך אחיך· לפי שהוכיח את הראשונים בקנטורים התחיל יהודה לסוג לאחוריו וקראו יעקב בדברי רצוי לא אתה כמותם: ידך בעורף אויביך· בימי דוד· ואויבי תתה לי עורף:

רמב"ן

הם מגוריהם כי כם יחיו ויזוטו ודומה לזה פרבה לו לחם לנערים ובעבור זה יחלקם ביעקב שלא יוסדו ויפילם בישראל שלא יקהלו ויהי להם כן כי נחלת שמעון בתוך בני יהודה כדכתיב כי נחלת בני שמעון בתוך נחלת בני יהודה והיו עריהם מחולקות זו מזו בכל שבט יהודה ונחלת לוי ערי מקלט מנופצות בכל ישראל· וטעם כי באפם הרגו איש וברצונם עקרו שור שעשו החמס באפם שכעסו על שכם וברצונם שהם חפצים בו לא פשע האומתים ולא חטאתם ואמר אונקלוס כי טעם שור כמו שור בשור"ק מן בנות צעדה עלי שור ותרגום בו שור סנאה מן ותבט עיני בשורי· והטעם שעקרו עיר מוקפת חומה את שכם ואת נשיהם אחרי הרגת אנשים ויהיה עקרו מן ועקרון תעקר (צפניה ב') ואחרים פירשו כי שור גדול בבהמות רמז לחמור ושכם בנו נשיא הארץ כמו בכור שורו הדר לו פרות הבשן אשר בהר שומרון וכן יכנו הכתובים השרים הגדולים באילים ועתודים· והנכון בעיני

אבן עזרא

כפול כדרך הנבואות שאל אבין· מה אקוב· והנה כסודם כמו בקהלם· ותחד כמו תחד· וכבודי כמו כבודי· ויאמר יפת יהודה בן בלעם הספרדי שטעם ר' משה כי כבוד בגשם לא בגוף· כמו עדי בגולה· כטעם המשביע כטוב עדיך· וראייתו וכבודי לשאר ישכן סלה· ואני אומר שר' יהודה כי הנה הכתוב אומר למען יזמרך כבוד· לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי· שהוא הגוף· וזה כבוד לספר הוא על דרך משל שיכניע נפשו עד העפר שאין למטה הימנו· והנה אין לו עד נאמן והוא דבקה לעפר נפשי: אחד· מלשון יחד· ועל דעת רבי משה הכהן המדקדק ז"ל שהנה הנעלם תחת אלף אחד· וכן אמר על לא תחד· וטעם בסודם· כמו נאספה יחד עלי· אחר שבליבם הם חמס אל תבא נפשי באודם: כמו איש· שם המין· כמו שור וחמור והרמז על אנשי עיר שכם: שור· חומה· וכן לצעדה עלי שור· והנה כתבתי בספר מאזנים כי השורק והחולם יתחלפו זה בזה· ועקרו כמו סוסיהם תעקר· וזה אות כי עיר שכם גדולה היתה כי היא מוקפת חומה: (ז) ארור אפם כי עז· דרך נבואה· או דרך תפלה שיחסר אפם וטוב להם כי ארור הפך ברוך· וכאשר הברכה תוספת האריר מגרעת: ועברתם· כפול הטעם וכן אחלקם ואפיצם· והטעם שהם אלה הרוצים שיפרדו ולא יתחברו יחדו והנה מצאנו כי גורל שמעון נפל בתוך נחלת בני יהודה· והנה כמו בנות אחר. וגם עריו לא היו דבקים זו לזו· רק מפוזרות בינות גורל יהודה· גם כן לוי שהיו לו שמנה וארבעים עיר וכן מפוזרות בינות השבטים: (ח) יהודה אתה· כשם וכן יודוך אחיך· וכאשר יראו כי ידיך בערף אויביך ישתחוו לך בני אביך כמו למלך וכן מצאנו· גור אריה שמשילו לגור אריה

רשב"ם

אל לשעבר לכן אין לפרש לא באה נפשי: כי באפם· שהרי באפם עקרו שור כמו ואת סוסיהם תעקר: (ז) ארור אפם· לא יצליחו באפם להנקם ולעשות רעה ולכן איני חפץ בקהלם ובחיבורם יחד: אחלקם ביעקב· כי לוי נתפזר בשנים עשר שבטים כדכתיב ביהושע נמצא שמעון לבדו בלא לוי: (ח) יהודה אתה יודוך· המפרש ישבחוך אחיך שמות הוא בידו· אלא לפי שגינה את הראשונים ונטל מלכות מראובן ופיזר שמעון ולוי אמר ליהודה אבל אתה יתנו לך אחיך הוד מלכות כמו שמוכיח סוף הפסוק ישתחוו לך בני אביך· וכן ונתת מהודך עליו· תן לו משירותך בחייך· וכן בדניאל ולא נתנו עליו הוד מלכות וכן בשלמה כתיב הוד מלכות· ויתן עליו הוד מלכות בדברי הימים· יודוך ימליכוך· כמו תודך· כדכתיב כי על כן עמים יהודוך וכן

1) אוים שניידען Erater

נַפְשִׁי בְּאִתְכַּנְשׁוּתְהוֹן לְמֵהַךְ לָא נְחָתִית מִן־יְקָרִי אֲרֵי בִּרְגַזְהוֹן קְטָלוּ קְטוֹל וּבִרְעוּתְהוֹן
תְּרַעוּ שׁוּר סַנְאָה: ז לִיט רֻגְזְהוֹן אֲרֵי תַקִּיף וְחֵמַתְהוֹן אֲרֵי קַשְׁיָא אֲפַלְגִנּוּן בְּיַעֲקֹב
וְאֵבַדְּרִנּוּן בְּיִשְׂרָאֵל: ח יְהוּדָה אַתְּ אוֹדֵיתָא וְלָא בְהֵיתְתָא בָּךְ יוֹדוּן אַחָיךְ יְדָךְ תִּתְקַף
עַל־בַּעֲלֵי־דְבָבָךְ יִתְבַּדְּרוּן סַנְאָךְ יְהוֹן מְחַזְּרִין קְדָל קֳדָמָךְ וִיהוֹן מַקְדְּמִין לְמִשְׁאַל

נתינה לגר

תבא' שבעברית, פתיד במקום עבר : בקהלם אל תחד כבודי, באתכנשהון למהך לא נחתית
מן יקרי, ר"ל בהתאספם ללכת לא ירדתי מכבודי · ויש סוברים שש"ס הוא וצ"ל „באתכנשהון לכרך"
אבל באמת אין צורך לזה, כי כוונתו לא לבד שלא הייתי בעצתם להרוג, אף בהתאספם ללכת שמה
ר"ל לשכם לא תחד כבודי, וממלת „נחתית" שָׁעַר המפקפק שהיה לפניו הנוסח „תרד" ברי"ש אבל גם לזה
אין שום צורך, כי נוכל לומר שגם הוא סבר שרשו „אחד" או „יחד" (כדעת בעל נתה"ש) וכוונתו
שכבודו לא ירד וישרה עמהם ביחד. או פי' „תחד" כמו „תֵּחַת" בחלוף דעל"ת, והוא מן „נחת" שהוראתו
גם בארמית, גם בעברית „ירידה" כמו „ותנחת עלי ידך (תהלים ל"ח ג') ומה שהוסיף מלת „מן" אפשר
שכוון לתקן שלא תקשה קושית המפרשים הלא „כבודי" הוא לשון זכר, ולמה בא עליו הפעל „תחד" בל"נ,
לכן הוסיף מלת „מן" לבל יהי השם „כבוד" נושא המשפט כ"א שם הגלדי. כי באפם הרגו איש וברצונם
עקרו שור, ארי ברגזהון קטלו קטול וברעותהון תרעו שור סנאה „תרעו" שרשו „תרע, הוא ת'
„רצץ, נתק, נתץ" שור סנאה, באיזה תרגומים הנוסחא „סנאה" בנ', ור"ל שור גדול שיוסף נמשל
לשור שנאמר בכור שורו הדר לו, והנה אף שיב"ע ורש"י פירשו כן, מ"מ הוא דחוק מאד, האחת
כי אונקלוס ית' תמיד „תורא" ולא „שור" והשנית, לא נדע איזו רעה עשו הם בפרט ליוסף? ולכן נראה
שיותר נכונה הגי' שלנו „שור סנאה" ר"ל חומת השונא, כמ"ש הרמב"ן שהוא תרגום של בנות צעדה עלי
שור כי מצינו כמה פעמים בארמית ובתלמוד „שור" בטעם „חומה" כמו (ערכין ל"ב ב') „חומה ולא שור
אגר" וכ"כ הראב"ע, וכבר בארתי בס' המאזנים כי החולם והשורק יתחלפו זה בזה' ומשום ששכם היתה
עיר מוקפת חומה אמר שעקרו ורצצו עיר גדולה המוקפת חומה, ויותר נכון שסנאה הוא כ"א ופי' „שור"
הוא כמו וחבט עיני בשורי וכוונתו שעקרו השונא וכמ"ש הרמב"ן, ובתוס' מלואים לס' לחם ושמלה כתב,
שלכך ת' „סנאה" משום דמלת „אכור" שבפ' שאח"ז היא מחמש המקראות שאין להם הכרע (כמ"ש חז"ל
ביומא נ"ב, ופרש"י שם „עקרו שור של ארור, או ארור אפם) וזה דחוק דא"כ למה לא ת' „שור ליטא"
כדרכו לת' „ארור" בל' „לווט"? (ג) ארור אפם כי עז, ליט רגזהון ארי תקיף. אף שלדעת חז"ל
הוא מהמקראות שאין להם הכרע כמ"ש בפסוק הקודם, הלך המת' אחרי פשט הכתוב. (ח) יהודה
אתה יודוך אחיך, יהודה את אודיתא ולא בהיתתא בך יודון אחוך. ר"ל הודות ולא בושת,
כי גם „הבישותם" (תהלים י"ג ו') ת' „בהתתא" הוספות מלות „אודיתא ולא בהיתתא" הן כמ"ש רש"י
ע"פ מטרף בני עלית „הודה נזקה ממני" ומה שהוצרך להוסיף אולי מפני שהיה קשה בעיניו כפילת
מלת הנוף עם אותיות הנוף [וכמ"ש למעלה מ"ו ד'] שנתחבטו בה המפרשים, ע"כ הוסיף הפעלים האלה
בכדי שתוסב מלת הנוף עליהם וכ', „בך" לכאורה קשה, שיותר טוב היה לו לומר „לך יודון אחך" וראיתי
בתוס' (מכות י"א ב') „ומתרגמינן את הודית כך יודוך אחיך" ולכאורה הוא פלא שלא נמצא כן בתרגומים
שלנו, וכן הקשה שם מהרי"ב בהגהותיו, ולכן נראה שלפניהם היתה הגי' „כך" או „כן" ופירושו כמו
שאתה הודית כך בא ראובן והודה. ולפי הפשט לא נצרך להגיה התרגום, כי מצאנו ההודיה נקשרת
בב' בארמית „ושמך לעולם נודה סלה" (תהלים מ"ד ט') ת' „בשמך ה' נודה לעלמין". ידך בערף
איביך, ידך תתקף על בעלי דבבך, יתבדרון סנאך, יהון מחזרין קדל קדמך. ג' פירושים
מעורבים פה. הא' הוא „ידך תתקף על בעלי דבבך" ר"ל ידך תחזק על אויביך, הב' הוא „יתבדרון סנאך"
ר"ל יפוצו אויביך, הג' הוא „סנאך יהון מחזרין קדל קדמך" ר"ל אויביך יפנו ערף לפניך, ומלת אחת
„סנאך" חסרה בדפוס באשמת המגיהים שלא ירדו לכוונתו. ישתחוו לך בני אביך, ויהון מקדמין
למשאל בשלמך בני אבוך · ר"ל אחיך יבאו לשאול לך לשלום. בס' לחם ושמלה דחק א"ע לפרש

בעל הטורים

(ו) תחד· ב' במסרה·הכא ואידך (ישעיה י"ד) לא תחד אתם בקבורה· שבקש יעקב שאף לאחר שקבורה לא יהיו מזכירין אותו במעשה
קרח וזהו בקהלם שנאמר שם ויקהל עליהם קרח אבל כשמיחסם על הדוכן הזכירו ואמר בן לוי בן ישראל: כי באפם הרגו איש·
בגי' זה שכם בן חמור: (ח) יהודה · בי"ם שמ"ו ל"ל כראש הדף· בי"ת בראשית · יו"ד יהודה אתה יודוך · ה"א הבאים אחריהם בים ·
שי"ן שמר לך· מ"ם מה טבו אהליך· וי"ו ואבידה כם את השמים· ע"ג כי כיה ה' צור עולמים: אחיך ידך בעורף אויביך·ר"ת בני דוד
דכתיב ביה ואויבי תתה לי עורף: ישתחוו לך·ב' במס'·הכא ואידך כל הארץ ישתחוו לך ויזמרו לך·וכן ואדונינו· ב'במס'·ואדונינו מכל
אלהים ואדוניה דוד ע"ש כסאו כשמש נגדי · ע"ש ורבו רכון קדמוהי (דניאל ו' ז') אתה לו ואתה לדוד (עי' חגיגה י"ד) : (ט) גור

ספורנו

יאות מלכות לשום אחד מהניהם : (ז) ארור אפם · יחבר אפם בגלותם וקושי מזונותיהם ע"י חלוק ותפוצה · אחנם
ההכונה נשארה לבכורות כמאז עד שזכו בה בני לוי כאמרו בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי : (ח) יהודה אתה · אתה
הוא ראוי למלכות בנפול ממנו הקודמים לך כי לא נמצא כך פגם שימאיסך מלמלך : יודוך אחיך · יקבלוך למלך כי יודוך
נראוי למלוך : ידך בעורף אויביך · שינוסו מפניך כענין ונתתי את כל אויביך אליך עורף : וישתחוו לך בני אביך · המלוך
על

אַרְיֵה יְהוּדָה מִטֶּרֶף בְּנִי עָלִיתָ כָּרַע רָבַץ כְּאַרְיֵה וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ׃ י לֹא־יָסוּר שֵׁבֶט מִיהוּדָה וּמְחֹקֵק מִבֵּין רַגְלָיו

ה"א לא יסור שבט · סנהדרין ה הוריות יא:

רש"י

בני אביך · על שם שהיו נשיו הרבה לא אמר כדרך שאמר יצחק: (ט) גור אריה · על דוד נתנבא בתחלה גור בהיות שאול מלך עלינו אתה היית המוציא והמביא את ישראל ולבסוף אריה כשהמליכוהו עליהם וזהו שתרגם אונקלוס שלטון יהא בשרויא בתחלתו: מטרף · ממה שחשדתיך בטרוף טורף יוסף חיה רעה אכלתהו וזה יהודה שנמשל לאריה: בני עלית · סלקת את עצמך ואמרת מה בצע וגו' וכן בהריגת תמר שהודה צדקה ממני · לפיכך · כרע רבץ וגו' · בימי שלמה איש תחת גפנו וגו': (י) לא יסור שבט מיהודה · מדוד ואילך אלו ראשי גליות שבבבל שרודים את העם בשבט שממונים הם על פי המלכות: ומחוקק מבין רגליו · תלמידים אלו נשיאי א"י: עד כי יבא שילה · מלך המשיח

רמב"ן

שהכתוב כשמעו אמר כי באפס הרנו כל איש באפס וברצונם אחרי שהכה המת' בהריגת האנשים עקרו כל שור רמז למקניהם וקנינם כל אשר בבית וכל אשר בשדה והזכיר זה לומר כי בכודם לא באה נפשו בכל אלה אפילו לעקור להם מקנה וקנין ולבוז שלל כלל ועקרו מן את סוסיהם תעקר (יהושע י"א) אך הכל לשון אחד וענין אחד: (י) לא יסור שבט מיהודה · אין ענינו שלא יסור לעולם כי כתוב יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבותיך ונכה הם ומלכם בגולה אין להם עוד מלך ושרים וימים רבים אין מלך בישראל והנביא לא יבטיח את ישראל שלא ילכו בשבי בשום ענין בעבור שימלוך עליהם יהודה אבל ענינו שלא יסור שבט מיהודה אבל אחד מאחיו כי מלכות ישראל המושל עליהם ממנו יהיה ולא ימשול אחד מאחיו עליו וכן לא יסור מחוקק מבין רגליו שכל מחוקק בישראל אשר בידו טבעת המלך ממנו יהיה כי הוא ימשול וילוה בכל ישראל ולו חותם המלכות עד כי יבא בנו ולו יקהת כל העמים לעשות בכולם כרצונו וזהו המשיח כי השבט ירמוז לדוד שהוא המלך הראשון אשר לו שבט מלכות ושילה הוא בנו אשר לו יקהת העמים ולא יתכן מאמר ר"א שאמר שיהיה שילה דוד כי לא היה ליהודה שבט קודם דוד כי אף על פי שהשבט נכבד ונוסע בתחלה אין שבט רק למלך ומושל כדכתיב שבט מישור שבט מלכותך שבט מושלים שבט למשול והכתוב הזה רמז כי יעקב המליך שבט יהודה על אחיו והוריש ליהודה הממשלה על ישראל והוא מה שאמר דוד ויבחר ה' אלהי ישראל בי מכל בית אבי להיות למלך על ישראל לעולם כי ביהודה בחר לנגיד ובבית יהודה בית אבי ובבני אבי בי רצה להמליך על כל ישראל ואמר לא יסור לרמוז כי ימלוך שבט אחר על ישראל אבל מעת שיחל להיות ליהודה שבט מלכות לא יסור ממנו אל שבט אחר וזהו שנאמר כי ה' אלהי ישראל נתן ממלכה לדוד על ישראל לעולם לו ולבניו וענין שאול היה כי בעבור שדבר שאלת המלכות בעת ההיא נתעב אל הקדוש ברוך הוא לא רצה להמליך עליהם מן השבט אשר לו המלכות שלא יסור ממנו לעולמים ונתן להם מלכות שעה ולזה רמז הכתוב שאמר אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי שנתנו לו שלא כרצונו · ולכן לקחו בעברתו שנהרג הוא ובניו ונפסקה ממנו המלכות והיה כל זה מפני שהיה שמואל שופט ונביא ולוחם מלחמותיהם על פי ה' ומושיע אותם ולא היה להם לשאול מלך בימיו כמו שאמר להם וה' אלהיכם מלככם והכתוב אמר לא אותך מאסו כי אם אותי מאסו ממלוך עליהם ולפיכך לא נתן להם מלכות של קיימא ומה שאמר הכתוב נסכלת לא שמרת את מצות ה' אלהיך אשר צוך כי עתה הכין ה' את ממלכתך על ישראל עד עולם שאם לא חטא היה לזרעו מלכות בישראל לא על כלה וזה מעט על ישראל אולי היה מולך על שבטי אמו על בנימן ואפרים ומנשה כי יהודה ואפרים כשני עממים נחשבים בישראל או יהיה מלך תחת יד מלך יהודה ולפי דעתי היו המלכים המולכים על ישראל משאר השבטים אחרי דוד עוברים על דעת אביהם ומעבירים נחלה והם היו סומכים על דבר אחיה השילוני הנביא שמשח לירבעם ואמר ואענה את זרע דוד למען זאת אך לא כל הימים וכאשר האריכו ישראל להמליך עליהם משאר השבטים מלך אחר מלך ולא היו חוזרים אל מלכות יהודה עברו על צוואת הזקן

רשב"ם

אשיע ה' כמו יהושיע · הוד מלכות · אין ה"י עיקר אלא מגזרת חפוף פ"א פעל הוא של אות יו"ד כמו ישב יצא · שיאמר הוציא הושיב · וכן מן ירה בים הורה · ויורו המורים · וכן איש לא הונה מגזרת לא תונו · וכן יאמר הודו לה' · יודו לה" הונה וריעהם כלם בראשם אות יו"ד ונופלת לפרקים ובאה אות (יוד) נ"ל [וא"ו] במקומה: וישתחוו · שתמלוך עליהם: בני אביך · לפי שמארבע אמהות היו אמר בני אביך אבל כשבירך יצחק את יעקב כתיב בני אמך: (ח) גור אריה יהודה · כמו והנה כפיר אריות · הנער קרוי גור כדכתיב בתוך כפירים רבתה גוריה · לפי שהוא קל וגבור יותר מאריה זקן ממשיל את יהודה לגור אריות: מטרף בני עלית · את יהודה בני לאחר שתעלה מלטרוף טרף באומות והכרע ותשכב בעירך לא יבא אויב להחרידך ולהקימך כמקומך · זהו עיקר פשוטו · והמפרשו במכירת יוסף לא ידע פשוטו של פסוק ולא בחילוק טעמים כלל: (י) לא יסור שבט מיהודה · המלכות שניתן לו להשתחוות לו כל אחיו שנים עשר לא תפסוק כמנו כל

אותות

בִּשְׁלָמָךְ בְּנֵי אֲבוּךְ: ט שׁוּלְטָן יְהֵי בְּשֵׁרוּיָא וּבְסוֹפָא יִתְרַבָּא מַלְכָּא מִדְּבֵית יְהוּדָה אֲרֵי מִדִּין קַטְלָא בְּרִי נַפְשָׁךְ סְלֶקְתָּא יְנוּחַ יִשְׁרֵי בִּתְקוֹף כְּאַרְיָא וּכְלֵיתָא וְלֵית מַלְכוּ דִּיזַעְזְעִנֵּיהּ: י לָא יֶעְדֵּי עָבֵד שׁוּלְטָן מִדְּבֵית יְהוּדָה וְסָפְרָא מִבְּנֵי בְנוֹהִי עַד עָלְמָא

נתינה לגר

מדוע לא ת' ,ויסגדון לך' לשון השתחויה? . ול"נ שהוא כמ"ש רש"י בראש פסוק זה, לפי שהוכיח את הראשונים בקנטוריס התחיל יהודה נסוג לאחוריו וקרבו יעקב בדברי רצוי, אף כאן לא ת' אונקלוס ,יסגדון' שהוא דרך עבדות, מה שלא היה בכוונת יעקב לבלי ישוגו יתר האחים לאחוריהם. וכוונתו שבשוב יהודה ממלחמה ידרשו אחיו בשלומו ויברכוהו. (ט) גור אריה יהודה, שלטון יהי בשרויא ובסופא יתרבא מלכא מדבית יהודה. ר"ל בתחלתו יהיה רק השורש והשליט משבט יהודה, והוא דוד, ולבסוף יגדל למלך והוא מלך המשיח שאליו נקוה, ופי' כוונת הכתוב, מתחלה גור ואח"כ אריה. מטרף בני עלית, ארי מדין קטלא ברי נפשך סליקתא. ברי, היא מלת הקריאה, ושיעורו, מדיני נפשות אתה בני! את נפשך הצלת, ר"ל אתה יהודה סלקת את עצמך מטרף של יוסף והמר (וע' בחזקוני) והחדוש על הרשב"ם שהתלונן על המפרש זאת במכירת יוסף שלא ידע פשוטו, והעלים עין מהת"א שגם הוא מפרש כן. כרע רבץ כאריה וכלביא, ינוח ישרי בתקוף כאריה וכליתא. ר"ל כאשר לא יחתו האריה והלביא מהמון רועים ככה רובץ יהודה בחזקו. מי יקימנו, ולית מלכו דיזעזעיניה. ר"ל אין מלך שיוכל להניעו ממקומו (וכבר העירונו ועוד נעיר בכמה מקומות כי המת' יבחר תמיד בהחלפת השלילה המורת שאלת החיוב בעברית, ובאמת ראה זה מצאתי כי גם העברי ישמש שניהם במקום אחד בהיות בשניהם כוונה אחת, מה לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי (מ"א י"ב ט"ז) וע' לקמן (במדבר כ"ד ט') כרע שכב וגו' שתרגם כמו פה רק במקום ,ולית מלכא' ת' ,דלית' בד', אבל בכ"י נמצא שם ,ולית דיק ימינה. (י) לא יסור שבט מיהודה ומחקק מבין רגליו, לא יעדי עבד שולטן מדבית יהודה וספרא מבני בנוהי עד עלמא. ר"ל לא יסור שליט מבית יהודה וסופר מבני בניו עד עולם. מה שת' ,מחוקק' ספרא, ולא ,מלכא' כפשוטו שהוא נותן חקים לעמו, משום שהיה קשה לו, הלא המלך הראשון היה משבט בנימין, ועוד שבעד עתה הננו מפוזרים ומפורדים בין

בעל הטורים

אריה יהודה · בגי' דוד[ע"ה] וטעם שהבות דויד וגם שלמה עם האותיות: גור אריה יהודה· ר"ת בגימטריא דודי· גור אריה יהודה· בגימטריא זה בחשבון (ת"ם ש"ל גור אריה עם הכולל בגי' זה נהבון) : עלית · ג' במס'· מטרף בני עלית· כי עלית משכבי אביך · עלית למרום· לראובן אמר עלית והיית ראוי ליקח מתנות כהונה ומלוכה דכתיב ביה ויתן עוז למלכו ומי גרם לך שהפסדת אותו כי עלית משכבי אביך · וליהודה אמר אבל אתה במטרף בני עלית זכית ועלית ולקחת מתנות מלוכה : (י) ומחקק מבין רגליו · בגי'

אבן עזרא

הקטן· שהוא כמין אריה כאשר יגדל · ואין בו כ"ף הדמות כמו ועיר פרא : (ט) מטרף בני עלית · דמית לי בני לגור אריה כאשר עלית מהטרף · והטעם מטרף אחר וזהו פשוטו · ואם נפרשנו על דבר יוסף היה ראוי שיהיה תחת עלית העלית · כי עלית פועל עומד · והנה בפסוק בנה אחריו לעד · והוא הראה ושעל אחד מגורים · וטעם כרע רבץ כאריה שמוכה האריה אחר שטרף ישב על כרעיו וירבץ ואילו היה עובר כל מין חיות לא יקום משניהם שיברח : (י) לא יסור שבט מיהודה · לא יסור שבט גדולה מיהודה עד שבא דוד שהוא תחלת מלכות יהודה וכן היה כלא תראה כי דגל יהודה נוסע בראשונה · גם אמר השם יהודה יעלה בתחלה : ופי' מחוקק · סופר שיחוק על הספר : וטעם מבין רגליו · שכן דרך כל סופר להיות יושב

רמב"ן

ונענשו בהם וכמו שאמר הושע הם המליכו ולא ממני וזה היה עונש החשמונאים שמלכו בבית שני כי היו חסידי עליון ואלמלא הם נשתכחו התורה והמצות מישראל ואף על פי כן נענשו עונש גדול כי ארבע בני חשמונאי הזקן החסיד המולכים זה אחר זה עם כל גבורתם והצלחתם נפלו ביד אויביהם בחרב והגיע העונש בסוף למה שאמרו רז"ל כל מאן דאמר מבית חשמונאי קא אתינא עבדא הוא שנכרתו כלם בעון הזה ואף על פי שהיה בזרע שמעון עונש מן הצדוקים אבל כל זרע מתתיה חשמונאי הצדיק לא עברו אלא בעבור זה שמלכו ולא היו מזרע יהודה ומבית דוד והסירו השבט והמחוקק לגמרי והיה עונשם מדה כנגד מדה שהמשיל הקדוש ברוך הוא עליהן את עבדיהם והם הכריתום · ואפשר גם כן שהיה עליהם חטא במלכותם מפני שהיו כהנים ונצטוו תשמרו את כהונתכם לכל דבר המזבח ולמבית לפרכת ועבדתם עבודת מתנה אתן את כהונתכם ולא היה להם למלוך רק לעבוד את עבודת

ספורנו

על כל בני אביך אבל לא על האומות עד כי יבא שילה כי אז לא על בני אביך בלבד אבל גם על האומות כאומרו ולו יקהת עמים : (ט) גור אריה יהודה · הנה יהודה אע"פ שהוא אינו אריה שאין לו מלכות הוא · אמנם גור אריה גובר באחיו ועתיד למלוך · ואעפ"כ · מטרף בני עלית · אתה יוסף בני · עלית מטרפו שלא טרף אותך באפו להמיתך אע"פ שהיה שונאך · וזה כי כרע רבץ כארי · היה אז כמו האריה הכורע ורובץ בלתי מזיק כן הוא אז לא נוח להמיתך : וכלביא מי יקימנו · כן יהיה לעתיד שירבץ כלביא ולא יהיה מי שיוכל להטיל עליו אימה כדי שיקימנו ממקומו מחמת יראה : (י) לא יסור שבט מיהודה · כשתהיה לו המלכות (כמו שאמר וכלביא מי יקימנו) לא יסור שבט המלכות ממנו אל אחד משבטי ישראל כאמרו וחסדי לא יסור ממנו כאשר הסירותי מעם שאול אשר הסירותי מלפניך אבל כשנפלה המלכות ביד כעו"ג לא היה זה מין הסרה שיסור הדבר ממקום למקום אבל נפסד לגמרי כי לא כר שבט ישראל ומלכותו מזה אל זה אבל אבד לגמרי ולא הפיל הקדש על בגלהי נמצא כלל : ומחוקק מבין רגליו · שיהיה מזרעו שופט יושב על כסא ובין רגליו יהיו סופרי

כדיינים

עַד כִּי־יָבֹא שִׁילֹה וְלוֹ יִקְּהַת עַמִּים׃ יא אֹסְרִי לַגֶּפֶן עִירֹה
עירו קרי וְלַשֹּׂרֵקָה בְּנִי אֲתֹנוֹ כִּבֵּס בַּיַּיִן לְבֻשׁוֹ וּבְדַם־עֲנָבִים

ת"א עד כי יבא · סנהדרין צח : אסרי לגפן · ברכות נז · כתובות קיא :

רש"י

שהמלוכה שלו וכן תרגם אונקלוס · ומדרש אגדה שילה שי לו שנאמר יובילו שי למורא : ולו יקהת עמים · אסיפת העמים שהיו"ד עיקר היא ביסוד כמו יפעתך ופעמים שנופלת ממנו וכמה אותיות משמשות בלשון זה והם נקראים עיקר נופל כגון נו"ן של נוגף ושל נושך ואל"ף שבאחותי באזניכם (איוב י"ג) ושבאבחת חרב (שהוא לשון חרב פירוש אימת חרב והוא ל' זיין) ואסוך שמן · אף זה יקהת עמים אסיפת עמים שנאמר אליו גוים ידרשו ודומה לו עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם לקבוץ קמטים שבפניה מפני זקנתה ובגמרא דיתבי ומקהו אקהתא בשוקי דנהרדעא במס' יבמות (דף ק"י) ויכול היה לומר קהיית עמים : (יא) אוסרי לגפן · נתנבא על ארץ יהודה שתהא מושכת יין כמעין איש יהודה אוסר לגפן עיר אחד ויטענו מגפן אחת ומבורך אחד בן אתון אחד : שורקה · זמורה ארוכה קורי"ירא בלע"ז : כבס ביין · כל זה לשון רבוי יין : סותה · לשון מין בגד הוא ואין לו דמיון במקרא : אוסרי · כמו אוסר דוגמתו מקימי מעפר דל · היושבי בשמים · וכן בני אתונו כענין זה · ואונקלוס תרגם במלך המשיח : גפן · הם ישראל : עירה · זו ירושלים : שורקה · ישראל ואנכי נטעתיך שורק : בני אתונו · יבנון היכליה לשון שער האיתון בספר יחזקאל · ועוד תרגמו בפנים אחרים · גפן אלו צדיקים · בני אתונו עבדי אורייתא באולפן ע"ש רוכבי אתונות צחורות : כבס ביין · יהא ארגון טב לבושוהי שלבושו דומה ליין ולצבועין הוא בלשון סותה שהאשה לובשתן ומסיתה בהן את הזכר ליתן עיניו בה ואף לבושיה פירשו בגמרא לשון הסתת שכרות במסכת כתובות ועל היין שמא תאמר אינו מרוה תלמוד לומר סותה :

רמב"ן

ה' · וראיתי בירושלמי במסכת הוריות אין מושחין מלכים כהנים אמר רבי יהודה ענתוריא על שם לא יסור שבט מיהודה אמר רבי חייא בר אבא למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל מה כתיב בתריה לא יהיה לכהנים הלוים שנה שנו בכאן שאין מושחין מלכים מן הכהנים בני אהרן · ופי' תחלה שהוא לכבוד יהודה שאין השררה סרה מן השבט ההוא ולפיכך אף על פי שישראל מקיימים עליהם מלך משאר השבטים כפי צורך השעה אין מושחין אותן שלא יהיה עליהם הוד מלכות אלא כמו שופטים ושוטרים יהיו והזכירו הכהנים שאף על פי שהן בעצמן ראויי למשיחה אין מושחין אותן לשם מלכות וכל שכן שאר השבטים וכמו שאמרו בגמרא שאין מושחין אלא מלכי בית דוד ורבי חייא בר אבא פירש שהוא מנוע מן התורה שלא יהיה לכהנים הלוים כל שבט לוי חלק ונחלה במלכות והוא דבר ראוי והגון : ולו יקהת עמים · אסיפת העמים שנאמר אליו גוים ידרשו ודומה לו עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם · לקבוץ קמטים שבפניה מפני זקנתה

אבן עזרא

בין רגלי הקנין : שילה · יש אומרים כדרך כמתרגם ארמית כטעם שלו · ויש אומרים שהוא מגזרת ובשליא · ויש מי שהוציאו מל' קדמונינו ז"ל שליל · ויש מי שפירש אותו על עיר שילה · ויפרש יבוא כמו ובא השמש · או עד כי יבא קץ שילה · כי כן כתוב ויטוש משכן שילה · ואחר כן ויבחר בדוד עבדו גם זה איננו רחוק · או יהיה שילה כמו בנו · והה"א תחת וי"ו כמו בתוך אהלה מגזרת לא תשלה אותי שפי' לא תוליד : ופלח יקהת . כמו ליקהת אם . והיו"ד מגרת לעתיד · וטעמו שיסורו גוים אל משמעתו וכן היו עמים רבים תחת יד דוד ושלמה בנו · ואין טעם עד כי יבא שילה שיסור השבט ממנו כבוא שילה · רק טעמו כמו לא יחסר לפלוני לחם עד שיגיע עת שיהיו לו שדות וכרמים רבות · וכמוהו כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך שישיבנו אל [illegible] : (יא) אסרי · היו"ד נוסף כמו היושבי לסוכתי : עירה · כמו על שלשים עירים · ויוד בני אתונו נוסף · או יהיה פירושו כי אסרי יגרת עלמו ואחר עמו : ולשרקה · כפול כי שלו כגון ועיר כאהון ג"כ וכדם ענבים סותה וי"א שהוא כמו כסותו והוא חסר כ"ף · והנכון בעיני שהוא מגזרת מסוה והטעם שתרבה תבואת כרמיו עד שיסור עירה לגפן ולא יחוש אם יאכל ענבים : ושתה מים יכבס ביין לבושו . ודמהו לדם כעגור שיתאדם : וזה

רשב"ם

איתה הגדולה ולא כחוקק ושררה מזרעו עד כי יבא יהודה שילה · כלומר עד כי יבא מלך יהודה הוא רחבעם בן שלמה שבא לחדש המלוכה בשילה שזהו קרוב לשכם אבל אז יסורו עשרת השבטים ממנו וימליכו את ירבעם ולא נשאר לרחבעם בן שלמה רק יהודה ובנימין : יקהת עמים · קבוצת האומות שהיו כפופים תחת שלמה אביו כדכתיב הוא רודה בכל עבר הנהר נתקבצו שם להמליך רחבעם כדכתיב וילך רחבעם שכמה כי שכם בא כל ישראל להמליך אותו ושכם אצל שילה כדכתיב ביהושע ויאסוף יהושע כל ישראל שכמה וכל הפרשה · ולבסוף מפרש כל אלו הדברים היה לפני ה' בשילה · וגם בשופטים הנה חג ה' בשילה במסלה העולה בית אל שכמה וגו' וגם בירמיה ויבאו אנשים משכם משלה ומשמרון · וקרקע חלקה היה בשכם סביב האלה אשר עם שכם הראויה להתקבץ שם בני אדם ולכבוד משכן אשר בשילה הסמוך שם · ויעקב עיקר הגדולה של יהודה שמדוד עד רחבעם פירש · אבל חוסר הגרולה (לא) רצה לפרש אלא מכללו של מקרא אתה מדקדק שמשילה ואילך נתמעטה : (יא) אסרי לגפן עירה · עיר בן אתונות צריך לקשור לגפן אחת להמעיט מרוב ענבים : ולשורקה אחת בני אתונו · כפל לשון כדכתיב בשלמה וישראל ויהודה רבים איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו כי משופע ביין היו : כבס ביין לבושו · לאחר שבצרו הענבים ודורכים אותן בגיתות מתלכלכין בגדיהם בדריכת היינות · כדכתיב מדוע אדום ללבושך ובגדיך כדורך בגת · וכתוב שם וכל מלבושי אגאלתי · ואחר הדריכה שותים את היין ולכך הוא אימר חכלילי עינים מיין · כדכתיב למי חכלילות עינים

למאחרים

עַד דְיֵיתֵי מְשִׁיחָא דְדִילֵהּ הִיא מַלְכוּתָא וְלֵהּ יִשְׁתַּמְעוּן עַמְמַיָא: יא יַסְחַר יִשְׂרָאֵל לְקַרְתֵּהּ עַמָא יִבְנוּן הֵיכְלֵהּ יְהוֹן צַדִיקַיָא סְחוֹר־סְחוֹר לֵהּ וְעָבְדֵי אוֹרָיְתָא בְּאוּלְפַן עִמֵהּ יְהֵי אַרְגְוָן־טַב לְבוּשׁוֹהִי כְּסוּתֵהּ מֵילָא מֵילָא צְבַע זְהוֹרִי וְצִבְעוֹנִין: יב יַסְמְקוּן

נתינה לגר

העמים, לכן פי׳ שמשבט יהודה לא יסור, פעם מלכים, ופעם סופרים וחכמים אשר בידם להפיץ תורה וחכמה, עד בוא משיח צדקנו. וע״ד הנבואה הזאת בכלל הפיק בני בן חכם ה״ה הרב מו״ה נפתלי הירש אדלר הכהן נ״י דברי חן בדרשותיו המכונות בשם „נפתולי אלהים״ הנדפסות בשנת תרכ״ט, יקרא המעיין וימלא נחת. וזהו כוונת רש״י „מדוד ואילך״ ות׳ „מבין רגליו מבני בנוהי״ בל׳ נקיה, והוסיף „עד עלמא״ כאמונתנו שהתורה לא תהי מתחלפת ולא תהי תורה אחרת מאת הבורא יתברך שמו וכמ״ש בהקדמה כוללת. עד כי יבא שילה, עד דייתי משיחא דדילה היא מלכותא. אפשר שהוא ערבוב ב׳ פירושים, הפי׳ הא׳ „שילה״ הוא משיח (כמאמרם במס׳ סנהדרין צ״ח ב׳ שילה שמו), והפי׳ הב׳ הוא כמו שי לו, וכן בתרגום סורית „מן דדילה הי״ וע׳ בילקוט רמז ק״ס. אבל מרש״י משמע שהוא פי׳ א׳, והרחיב לבאר שהמלוכה היא שלו. ולו יקהת עמים, ולה ישתמעון עממיא. הוא כפירוש הראב״ע „אליו ישמעו עמים למה שיצוה עליהם״ ויקהת הוא משמעת, וכן „ותבוז ליקהת אם״ (משלי ל׳ י״ז) פי׳ למשמעת האם, וער׳ יומא כ״ו ואימא מיהודה ובתוס׳ שם. (יא) אסרי לגפן עירה ולשרקה בני אתנו, יסחר ישראל לקרתה עמא יבנון היכלה, יהון צדיקיא סחור סחור לה ועבדי אוריתא באולפן עמה. לפי דברי רש״י הפי׳ הא׳ הוא המלך המשיח „יסחר ישראל״ — שהם גפן — „לקרתה״ — שהיא ירושלים — והוא כמו „יש לאל ידי״ שפירושו כמו „יש אל לידי״ והה״א מן „עירה״ הוא במקום ו׳ הכנוי „ועמא יבנון היכלה״ עמא, הוא תרגום של „שרקה״ ויבנון הוא ת׳ של „בני״ „היכלה״ הוא ת׳ של „אתנו״ כמו שער האיתון (יע׳ באור נתה״ש במדבר כ״ד י״ז), והפי׳ הב׳ הוא „יהון צדיקיא״ הוא ת׳ של גפן „סחור סחור לה״ הוא ת׳ של „עירה״ (כי עיר וקיר שוים בהוראותיהם) פי׳ הצדיקים יסבבו את המשיח או יאסור את הצדיקים סביבו כמ״ש בב״ר פ׳ צ״ח ורבנן אמרי אני „נאסר לגפן״ ע״ש „ועבדי אוריתא באולפן עמה״ ר״ל ומקימי התורה ילמדו ממנו, והוא ת׳ של „ולשרקה בני אתנו״ וכפירש״י, בני אתנו ע״ש רוכבי אתנות צחורות, ושורקה הוא גם נרדף לגפן, והוא ג״כ משל על מלך המשיח. כבס ביין לבשו ובדם ענבים סותה, יהא ארגון טב לבושוהי כסותה מילא מילא צבע זהורין וצבעונין. „יהא ארגון טב לבושוהי״ הוא ת׳ של כבס ביין לבושו „כסותה מילא מילא צבע זהורי וצבעונין״ הוא ת׳ של ובדם ענבים סותה. ר״ל לבושו יהיה מארגמן טוב וכסותו צמר רך צבוע צבעים מזהירים ותיבת מילא השני הוא ע״ס. ובכ״י מצאתי מֵילָא מֵילַת השני בתי״ו בסוף מילא או מילת

בעל הטורים

תלמידי חכמים. מחקק עולה רמ״ח שרמ״ח איברים באדם ע״ש ערוכה בכל ושמורה: יבא שילה. בגי׳ משיח. שילה בגי׳ משה.

רמב״ן

ובתלמוד דמקהו קהיאתא בשוקא דנהרדעא ויכול לומר קהית עמים לשון רש״י ואינו נראה לפרש ביקהת אם. אסיפת אם. ולשון מקהו קהיאתא אינו אלא לשון פירכות וקושיות שהיו מקשי׳ ומפרכי׳ בה קושיות הרבה כי המתקשה בדבר יקרא קוהה בלשון חכמים כמו שאמרו במדרש חזית כולם אחוזי חרב שהיו כלם שונים הלכה כחרב שאם בא מעשה על ידיהם לא תהא הלכה קוהה להם וכן עוד שם רבים וממנו אמרו בגמרא ר׳ יהושע קיהה ופהר שהקשה בו דברים רבים ושבר כל דברים המעמאים עד שטיהר בהכרח וכן מצינו בנוסחאות רבות ישנות בגמרא בבא מציעא מאן דקהי אוזא מיקרי נפש רעה שמדקדק בו ומהקשה לקבל אותו מחבירו ובעלי הדקדוק אמרו ביקהת ששרשו יקה ופי׳ בו לשון משמעות וקבול המצוה יקהת עמים שישמעו אליו ויעשו כל אשר יצוה עליהם תבוז ליקהת אם לקבל מצותה. והנכון בעיני שהוא מלשון האוכל הבוסר תקהינה שניו ושרשו קהה והיו״ד בו כיו״ד יצהר וענין כלם כחולשה והשבירה יאמר שלא יסור שבט נוגש מיהודה עד שיבא בנו אשר לו חולשת העמים ושבירתם שיחלים את כלם לפי חרב וכן אם קהה הברזל שנחלש ואינו יכול לכרות כסכין שעמדה בלשון חכמים או שנשבר קצת ונעשו בו פגימות וכן מצאתי עוד שם במדרש חזית הופיע להם הקב״ה ריח

ספורנו

הדיינים כמנהגם: עד כי יבא שילה. הנה תיבת שילה מורכבת משרש שול ומורה שולים ומשרש שלה המורה שלום כלומר שלום הסוף. אמר שזה שאמר שיהיה ליהודה שבט ומחוקק בין אחיו בלנד בעוד שנפש קיים יתאמת עד כי יבא שילה: ולו יקהת עמים. אבל כשיגלה המשיח שיהיה שלום הסוף לו תהיה גם יקהת עמים חלשת העמים כמו אם קהה הברזל כלומר מותר הלוקים שישארו אחר אבדן מלכותם ישמעו לשילה שהזכיר כאמרו וקרקר כל בני שת: (יא) אסרי לגפן עירה. ומאורות אותו המשיח הוא אחד. שיגלה על עיר בן אתונות כמאמר הנביא וזה שלא יבא על סוס מוכן ליום מלחמה כי אמנם מלחמת האמות. ואבדן מלכותם כבר תהיה נשלמת ע״י האל יתברך והוא יהיה למלך בשלום. שנית שיאסור אותו העיר אל הגפן. וזה שישכן מלכות שלומו בקרב ישראל שנמשלו לגפן כאמרם ז״ל אומה זו לגפן נמשלה וכן העיד הנביא באמרו כי כרם ה׳ צבאות בית ישראל: ולשורקה בני אתונו. שלישית מאותותיו הוא שיקשור חמורו הנזכר ויהיה משכנו בשורק שהוא מבחר הגפן וזה שיתקרב פניו אל צדיקים שבדור ולא לכל הגפן: כבס ביין לבושו. רביעית מאותותיו היה שיוכל לכבס לבושו בדם שוא״ו

סותה סותו קרי: יב חכלילי עינים מיין ולבן־שנים מחלב: פ יג זבולן לחוף ימים ישכן והוא לחוף אנית וירכתו על־צידן: פ יד יששכר חמר גרם רבץ בין המשפתים: טו וירא מנחה כי טוב ואת־הארץ כי נעמה ויט שכמו

ת"א חכלילי עינים · כתובות שם: ולבן שנים · כתובות שם: זבולן לחוף · פסחים ד: יששכר חמר · נדרים כ: בבא קמא יז: נדה לא: וירא מנחה כי · ערכים פ' אחרון:

רש"י

(יב) חכלילי · לשון אדום כתרגומו וכן למי חכלילות עינים (משלי כ"ג) שכן דרך שותי יין עיניהם מאדימין: מחלב · מרוב חלב שיהא בארצו מרעה טוב לעדרי צאן · וכן פירוש המקרא אדום עינים יהא מרוב יין ולבן שנים יהא מרוב חלב ולפי תרגומו עינים לשון הרים שמשם צופים למרחוק · ועוד תרגמו בפנים אחרים לשון מעיינות וקילוח היקבים נעווהי יקבים שלו ולשון ארמי הוא (ע"ג דף ע"ד) נעוה ארהתו · יחוורן בקעתיה תרגום שנים לשון שני הסלעים: (יג) לחוף ימים · על חוף ימים תהיה ארצו: חוף · כתרגומו ספר מרק"א בלע"ז 1) והוא יהיה מצוי תדיר אל חוף אניות במקום הנמל שאניות מביאות שם פרקמטיא שהיה זבולון עוסק בפרקמטיא וממציא מזון לשבט יששכר והם עוסקים בתורה הוא שאמר משה שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך (דברים ל"ג) זבולן יוצא בפרקמטיא ויששכר עוסק בתורה באהלים: וירכתו על צידון · סוף גבולו יהא סמוך לצידון: ירכתו · סופו כמו ולירכתי המשכן: (יד) יששכר חמור גרם · חמור בעל עצמות סובל עול תורה כחמור חזק שמטעינין אותו משאוי כבד: רובץ בין המשפתים · כחמור המהלך ביום ובלילה ואין לו לינה בבית וכשהוא רוצה לנוח רובץ בין התחומים בתחומי העיירות שמוליך שם פרקמטיא: (טו) וירא מנוחה כי טוב · ראה לחלקו ארץ מבורכת וטובה להוציא פירות: ויט שכמו לסבול · עול תורה: ויהי · לכל אחיו ישראל: למס עובד · לפסוק להם הוראות של תורה וסדרי עבורין שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים (ד"ה א' י"ב) · מאתים ראשי סנהדראות העמיד וכל אחיהם על פיהם: ויט שכמו · השפיל שכמו כמו ויט שמים הטו אזנכם ואונקלוס תרגמו בפנים אחרים ויט שכמו לסבול מלחמות ולכבוש

רמב"ן

טוב מבשמי גן עדן והיתה נפשם קוהה לאכול אמרו לו רבינו משה תן לנו מה נאכל אמר להם כך אמר לי הקב"ה כל בן נכר לא יאכל בו עמדו והפרישו הנכרים מביניהם והיתה נפשם קוהה לאכול וכו' והענין שהיתה נפשם נחלשת ומשתברת בגופם מרוב תאותם לאכול מן הפסח שנדבק בו הריח הטוב וכן לא תהא הלכה קוהה להם נחלשת ורופפת בידם ומקהו קהייתא מקשים קושיות מחלישות הנפש מרוב הצער והעיון או הוא לשון שמשברין ומפרכין בלשון פריך רב אחא וכך אמרו אף אתה הקהה את שניו שבר אותם או תחלישם בדבריך כי הבוסר מחליש ואינו משבר אלא שהחלישות והשבירה ענין שוה והקהיה הכלול את שניהם: (יב) חכלילי עינים · אמרו המפרשים שהוא ענין אדמימות שיתאדמו עיניו מרוב שתות יין וכמוהו למי חכלילות עינים והנראה בעיני שהוא כפוך מן כחלת עיניך וכפלה

אבן עזרא

על דרך משל כמו יספו ההרים עסיס · עד שיקרא חכלילי עינים מרוב היין שהוא שותה כי החכלילות יראה בעין משכרות היין · וטעם לבנות מרוב אכלו חלב: (יב) ולבן שנים · שם התאר וקראו שנים · על שם מערכות שנים · בעבור היותם שתי מערכות · ואמר הגאון ז"ל חכלילי עינים יותר מהיין וכן אחר מחלב · ואחרים אומרים כי לבן שנים שלא יאכל דבר שמא ולא יתור אחרי עיניו וזה דרך דרש מבוכה: והזכיר בתחלה השבטים כאשר נולדו רק הקדים זבולן על יששכר בעבור כסא נחלתו בין זבולן ובין דן: (יג) לחוף ימים · גם זה לאות כי זאת דרך נבואה ופי' לחוף מחוז והוא מגזרת הוסף עליו כל סוס כי האניות לא תעמדנה במקום מגולה לרוח: וירכתו על צידון · שיגיע ירכו על צידון: (יד) חמר גרם · דמהו לחמור שיש לו עלם כבד והנה חמור סמוך על כן רובץ: בין המשפתים · בין המערכות · ויתכן היותו מגזרת ה' תשפות שלום לנו: (טו) וירא מנוחה · כאשר ראה ארצו ומקום מנוחתו נעימה נטה שכמו לסבול כל משא כאשר ישא החמור וטעם כעבד נותן מס וזה הטעם על יששכר שלא היו גבורים ולא ירצו נלחם

רשב"ם

למאחרים על היין: סותה · לשון בגד: (יב) חכלילי · אדמות עינים קרוי כן: ולבן שנים משתיית חלב · כדכתיב שתיתי ייני עם חלבי · וכן בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב · ולבן כמו לבן · כשהוא דבוק יאמר ולבן · כמו מן חלב וחלב צאן: (יג) לחוף ימים · שפת הים שהים חופף שם ומתחכך · ואם תאמר מה בצע מאחר ששפת הים גבוהה מאד ואין יכולין לרדת שם לקנות סחורה לכן הוא מפרש והוא לחוף אניות במקום הנמל והשפה נמוכה ובאין האניות ובאין יושבי הארץ וקונים סחורה שבאניות: על צידן · שהוא מקום סחורה רבה כדכתיב סוחר צידון עובר ים מילאוך בישעיה וכתיב בושי צידון כי אמר ים מעוז הים וגו' ולכן אמר משה שמח זבולון בצאתך בים לסחורה: (יד) יששכר חמור גרם · לא כזבולן שהולך עם עוברי ימים לסחורה אלא עובד אדמתו והיה כחמור בעל אברים חזק מצוי בין המשפתים תחומי העיר לחרוש ולעבוד את הארמה · כדכתיב על כל מים משלחי רגל השור והחמור · לחרוש ולזריע וכן אמר משה שמח זבולון בצאתך ויששכר באהלך: (טו) וירא · יששכר מנוחת האדמה כי טוב יותר מלצאת למרחקים: ואת הארץ כי נעמה · ומצלחת כדכתיב אל המנוחה ואל הנחלה: ויט שכמו לסבול · עול של מלכי ישראל: ויהי למס עובד לתת למלכים עישור

טוּרוֹהִי בְּכַרְמוֹהִי יְטוּפוּן נַעֲווֹהִי בְּחַמַר יְחַוְּרָן בְּקַעֲתֵהּ בְּעִיבּוּר וּבְעֶדְרֵי עָנָא: יג זְבוּלֻן עַל סְפַר יַמְמַיָּא יִשְׁרֵי וְהוּא יְכַבֵּשׁ מְחוֹזִין בִּסְפִינָן וְטוּב יַמָּא יֵיכוּל וּתְחוּמֵהּ יְהֵי מָטֵי עַל צִידוֹן: יד יִשָּׂשכָר עֲתִיר בְּנִכְסִין וְאַחְסַנְתֵּהּ בֵּין תְּחוּמַיָּא: טו וַחֲזָא חוּלָקָא אֲרֵי טָב וְיָת אַרְעָא אֲרֵי מַעְבְּדָא פֵּירִין וִיכַבֵּשׁ מְחוֹזֵי עַמְמַיָּא וִישֵׁיצֵי יָת דְּיָרֵיהוֹן

נתינה לגר

הוא למר רך כמו „משקל ב׳ סלעים מילת׳ (שבת י׳ ע״א) ואפשר שהכפל בא להורות המשובח שבמילת כמו קדש קדשים. (יב) חכלילי עינים מיין ולבן שנים מחלב, יסמקון טורוהי בכרמוהי יטופון נעוהי בחמר יחורן בקעתה בעבור ובעדרי ענא. „יסמקון טורוהי בכרמוהי״ ר״ל יתאדמו ההרים מכרמיהם, הוא ת׳ חכלילי עינים מיין, וההרים הוא ת׳ של עינים כפרש״י שמשם צופים למרחוק והוא פי׳ א׳, וספי׳ הב׳ „יטופון נעווהי בחמר״ ר״ל היקבים יטיפו יין, ועינים הוא פי׳ מעינות וקלות היקבים כפרש״י, (והמ׳ של „מיין״ הוא תמורת ב׳, כנודע חלופם למדקדקים ובפרט באותיות בכל״ם) „יחורן בקעתה״ הוא ת׳ של „ולבן שנים״ ושנים הוא כמו שני הסלעים ע״פ פרש״י „בעבור ובעדרי ענא״ הוא ת׳ מחלב והוא ממליצת ועתקים יעטפו בר. (יג) והוא לחוף אנית, והוא יכבש מחוזין בספינן וטוב ימא ייכול. ת׳ מעט המלות, והוסיף במליצתו שאחרי כבשו המחוזות אשר על הים עוד יאכל מפריס ויחבע ממונם, או הם ב׳ פירושים. (יד) יששכר חמר גרם, יששכר עתיר בנכסין. ר״ל עשיר עושר רב כחמור הנושא משא כבד. (טו) וירא מְנֻחָה כי טוב, וחזא חֻלקא ארי טב. הוא כמו „זאת מנוחתי, (תהלים קל״ב י״ד) וכוונתו על מנוחה ארציות ושמימיות כמו שתייב״ע כייתא דעלמא דאתי, ואולי נוכל לומר כי לדעת הת״א מנוחה ונחלה נרדפות הן בהוראותיהן כמו „כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה״, (דברים י״ב ט׳). ויט שכמו לסבל, ויכבש כחוזי עממיא וישיצי ית דיריהון. ר״ל יכבוש גבולו עמים ויורש את יושביהם הוא כפירש״י ויט שכמו לסבול מלחמות. או שכוונתו ויט שכם שונאיו לסבול את אשר נטל עליהם, ויתאים יותר עם סוף

בעל הטורים

דכתיב ביה ויתא ראשי עם שאז היתה יהודה לקדשו דכתיב שרי יהודה רגמתם: (יג) וירכתו על צידן. כתיב חסר. צידן לשון צידה שהיה מספיק מזון ליששכר: (יד) יששכר חמר גרם. קרי ביה חמר גורם שמשמעה לאה קול נעקת החמור ויצאה לקראת יעקב והביאתו לאהלה: בין המשפתים. ב׳ במס׳. הכא ואידך (שופטים ה׳) למה ישבת בין המשפתים כמו שהחמור נושא כל המשא כך היה יששכר נושא משאות של ישראל בתורה ורוב סנהדרין היו משל יששכר. כתיב הכא רובץ בין המשפתים וכתיב התם למה ישבת בין המשפתים רובץ שהיו מרבילין תורה בישראל בלשכת הגזית שהיתה חציה בקודש וחציה בחול וכתיב התם למה ישבת בין

רמב״ן

יגו הלמד כמנהג רבים והוא כענין מכחול העינים הידוע ומורגל בדברי רבותינו וכן שמו בערבי אל כחול יאמר שהוא כחול העינים מן היין כי כאשר אחרים כוחלים אותם בפוך שהוא אל כחול כן יכחול אותם הוא ביין וכמו שהאחרים מלבנים שניהם בתמרוקים כן ילבן אותם בחלב והמשל לרבוי היין והחלב בארצו כאשר הזכיר אונקלוס וכן למי חכלילות עינים כמו כחלילות יאמר שעיניו כחולות ביין ולא יוכל להסתיר שכרותו או יאמר למי תכלילות עינים שיצטרך לכחול עיניו תמיד למאחרים על היין כי היין יחשיך את עיניהם ויורידו דמעה ותמקינה בחוריהן ויצטרך שיהיו עיניו במכחול תדיר יספר הכתוב בגנות היין ברעות הבאות לו מכחוץ במדינים ובפצעים ושישמע בביתו או ואבוי ויזכיר הנזק ההוא

ספורנו

שונאיו כי ימצא הרג רב נעשה קודם בואו כענין מדוע אדום לגבושך ועוד אשוקיה באלו: (יב) חכלילי עינים מיין. תמיכית מאותותיו ההיה שיגדל שובע שלא כמנהגו של עולם כאמרו יהי פסת בר בארץ בראש הרים ירעש כלבנון פריו וכאמרם עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת: (יג) זבולן לחוף ימים ישכון. בארצו. כי יירש מקום חוף ימים והקדים זבולן כעוסק בפרקמטיא ליששכר העוסק בתורה וכן תפס רבינו בברכתו באמרו שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך כי אמנם אי אפשר לעסוק בתורה מבלי שישיג האדם קודם די מחסורו כאמרם אם אין קמח אין תורה. וכשיסייע האחד את חבירו להמציאו די מחסורו כדי שיעסוק בתורה כמו שאמרו בזבולן הנה עבודת האל ית׳ בהשתדלות העוסק בתורה תהיה מיוחסת לשניהם וזאת היתה כוונת התורה במתנות כהונה ולויה שיסייע כל העם לתופשי התורה שהם הכהנים והלוים כאמרו יורו משפטיך ליעקב ויזכו כלם לחיי עולם כאמרם כל ישראל יש להם חלק לעוה״ב: והוא לחוף אניות. חוץ מארצו הולך לחוף אניות במיני סחורה כגון טרית והלזון וזכוכית לבנה שהיו נמצאים בימים ובחול שלו כמו שהעיד עליו הכתוב באמרו כי שפע ימים יינקו ושפוני טמוני חול: (יד) יששכר חמור. בלתי מוכן למלחמה כאמרם אי סייפא לא ספרא: גרם. חמור בעל עצם חזק ובחזקו רובץ בין המשפתים. כשהוא חוגה רובץ בין שתי התבילות התגונות למשא על שני צדיו על דרך שהיתה שתי קדרות בכירים שלא תמוטנה עד שישלים הפועל בהן את כוונתו וזה לא יתכן זולתי לחמור חזק מאד שירבץ עם התבילות על גביו וכמו כן יששכר נושא עליו עול תורה ועול דרך ארץ והנהגת מדינות כראוי לחכם שלם במדות ובמושכלות: (טו) וירא מנחה כי טוב. וזה ראה שהמנוחה בשלמות המושכלות אשר בו תנוח הנפש בענין ומצא מרגוע לנפשותיהם שהוא הטוב והתכלית המכוון: ואת הארץ כי נעמה. וראה ג״כ שארצו מוכנת לתת מזונו בלי טורח ולהתפרנס שלא כנזר: ויט שכמו לסבול. שני מיני המשא והם עול תורה ועול צבור כאמרם רז״ל כאי זירנא מרבנן

דאיתיה

לִסְבֹּל וַיְהִי לְמַס־עֹבֵד׃ ס טז דָּן יָדִין עַמּוֹ כְּאַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ יז יְהִי־דָן נָחָשׁ עֲלֵי־דֶרֶךְ שְׁפִיפֹן עֲלֵי־אֹרַח הַנֹּשֵׁךְ עִקְּבֵי־סוּס וַיִּפֹּל רֹכְבוֹ אָחוֹר׃ יח לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְהוָה׃ חמישי ס יט גָּד גְּדוּד יְגוּדֶנּוּ וְהוּא יָגֻד עָקֵב׃ ס כ מֵאָשֵׁר

ת"א דן ידין עמו · פסחים ד · סוטה י' : יהי דן נחש · סוטה ט' ודף י: : שפיפן עלי · סוטה י · סנהדרין קה :

רש"י

מחוזות שהם יושבים על הספר ואויבי האויב כבוש תחתיו למס עובד: (טז) דן ידין עמו · ינקום נקמת עמו מפלשתים כמו כי ידין ה' עמו: כאחד שבטי ישראל · כל ישראל יהיו כאחד עמו ואת כולם ידין ועל שמשון נבא נבואה זו ועוד יש לפרש כאחד שבטי ישראל כמיוחד שבשבטים הוא דוד שבא מיהודה: (יז) שפיפון · הוא נחש ואומר אני שקרוי כן על שם שהוא נושף כמו ואתה תשופנו עקב: הנושך עקבי סוס · כך דרכו של נחש ודמהו לנחש הנושך עקבי סוס: ויפל רכבו אחור · שלא נגע בו ודוגמתו מצינו בשמשון וילפת את שני עמודי התוך וגו' ושעל הגג מתו וא"ת כחיוי חורמן שם מין נחש שאין רפואה לנשיכתו והוא צפעוני וקרוי חורמן על שם שעושה הכל חרם · וכפתנא כמו פתן · יכמון יארוב: (יח) לישועתך קויתי ה' · נתנבא שינקרו פלשתים את עיניו וסופו לומר זכרני נא וחזקני נא אך הפעם וגו': (יט) גד גדוד יגודנו · כולם לשון גדוד הם וכך חברו מנחם ואם תאמר אין גדוד בלא שני דלתי"ן י"ל גדוד גם דגל צריך ב' דלתי"ן שכך דרך תיבה בת שתי אותיות לכפול בסופה ואין יסודה אלא ב' אותיות וכן אמר כצפור לנוד מגזרת שבעתי נדודים · שם כפל שהוא מגזרת ישוד לצהרים אף יגוד יגודנו וגדוד מגזרה אחת הם וכשהוא מדבר בלשון יפעל אינו כפול כמו יגוד ירום ישוד ישוב וכשהוא מתפעל או מפעיל אחרים הוא כפול כמו יתגודד יתרומם יתבולל יתעודד ובלשון מפעיל יתום ואלמנה יעודד · לשובב יעקב אליו · משובב נתיבות · יגודנו האמור כאן אינו לשון שיפעלו אחרים אלא כמו יגוד הימנו כמו בני יצאוני יצאו ממני · גד גדוד יגודו גדודים יגודו הימנו שיעברו הירדן עם אחיהם למלחמה כל חלוץ עד שנכבשה הארץ: והוא יגוד עקב · כל גדודיו ישובו על עקבם לנחלתם שלקחו בעבר הירדן ולא יפקד מהם איש:

רמב"ן

ההוה לו ממנו בגופו במחשכת עיניו ותחלואיהם הרבים וזה פי' וענין נכון: (טז) דן ידין עמו · כמו כי ידין ה' עמו אמרו ידין ה' במימריה דינא לעמיה כלשון שפטני ה' וריבה ריבי מגוי לא חסיד · ריב אלמנה יאמר כי דן יקום נקמת עמו כל שבטי ישראל כאחד · והטעם כי פלשתים הרעו לכל ישראל כמה פעמים כי בימי שמגר בן ענת החלו ובימי יפתח כתיב ומכרם ביד פלשתים וגו' אחרי עבדון בן הלל ויתנם ה' ביד פלשתים ארבעים שנה ולא היה בשופטים מי שהכניעם או שנלחם כלל ואע"פ שכתוב בשמגר ויך את פלשתים שש מאות איש במלמד הבקר איננה נקמה כי איננה מכה רבה על כן כתיב בשמשון והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים ולקח נקמת ישראל מהם כי הרג מהם עם רב וכל סרני פלשתים המית והזכיר כי היה ידין הנוקם הזה שופט לא מלך · ואפשר שזה דעת אונקלוס שאמר ביומוהי יתפרק עמיה ויתכן שיהיה כאחד שבטי ישראל כמיוחד שבשבטים הוא יהודה שנאמר בו ידך בערף אויביך כי גם זה יגבר על אויביו ויגלחם: (יז) שפיפון שם לנחש שישוף עקב ונכפלה בו העין [ע"פ] ואמרו בירושלמי במסכת תרומות מין קטן הוא ושפיפון שמו

אבן עזרא

למלחמה לעזוב מקומם · וכן אמר מסס ויששכר באהלין · ורבו נותנים מס למלך ישראל שלא יצאו (או) לגוים שלא יבאו להלחם עליהם: (טז) דן ידין עמו · רמז שיהיה בעל דגל כאחד בני הגבירות · והנה היה כקצין על כל עם מהמחנות: (יז) ודמה ברוב גבורתו לנחש · גם יתכן להיות פי' שפיפון מגזרת הוא ישופך ראש והטעם כפול: (יח) וטעם לישועתך קויתי ה' · בעבור שהוא נושך עקבי סוס יפחד מרוכב הסוס שלא ישוף ראשו בחרבו על כן אמר הנביא לישועתך קויתי ה' והכ"ף לנכח דן · ופי' קויתי השם להיות ישועתך · או בא שם תאר שם הפעל והטעם להושיעך · וכן כהנם בישועתך · אם הכ"ף לנכח דוד או כמשיח בנו · ויאמר הנגיד כי מחסר מלת ויאמר וכן ראוי להיותו ויאמר לישועתך קויתי ה' · ורבי יצחק אמר כאשר ראה הנביא כי דן כדמות נחש בדרך בנבואה פחד יעקב ואמר הושיעני השם: (יט) גד · התנבא שיבא עליו גדוד והוא ינצחנו באחרונה: יגודנו · כמו לפם יעדנו ·

רשב"ם

תבואותיו כדכתיב ואת שדותיכם יעשר זהו עיקר הפשט . ובשורת עושר הוא לשבט יששכר: (טז) דן ידין עמו · המפרש על שמשון לא ידע בעומק פשוטו של מקרא כלל · וכי יעקב בא להתנבאות על אדם שנפל ביד פלשתים וינקרו את עיניו ומת עם פלשתים בענין רע · חלילה חלילה · אך על שבטו של דן נתנבא שהוא מאסף לכל המחנות וגם ביהושע כתיב והמאסף הולך אחר הארון ולפי שהיה הולך כל הימים בין בימי משה בין בימי יהושע אחר כל הדגלים והיה צריך להלחם עם כל האומות הרודפים אחריהם לזנב כל הנחשלים אחריהם בדרך ולהנקם מן האומות כי גבורים היו · לכך אמר יעקב דן ידין עמו · ינקום נקמת עמו כאחד כל שבטי ישראל היה נוקם נקמתם ומשמרם מרודפיהם כמו כי ידין ה' את עמו וגו' · דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו · וכמו ידין בגוים מלא גויות מחץ ראש על ארץ רבה: (יז) יהי · שבטו של דן נחש עלי דרך להרוג את האומות · ויפול רכבו האויבים נופלים לפניו: (יח) לישועתך דן קויתי ה' · שיושיע אותך ויגבר על האומות: (יט) גד גדוד · גדוד ישראל יגודו אחריו כשיהיו הולכים למלחמת יהושע · וכדכתיב חלוצים תעברו לפני אחיכם

ודאשתארון בהון יהון לה פלחין ומסקי מסין: טז מדבית דן יתבחר ויקום גברא ביומוהי יתפרק עמה ובשנוהי ינוחון כחדא שבטיא דישראל: יז יהי גברא דיתבחר ויקום מדבית דן אימתה תתרמי על עממיא ומחתה תתקף בפלשתאי כחיוי חורמן ישרי על ארחא וכפתנא יכמון על שבילא יקטל גברי משרית פלשתאי פרשין עם רגלאין יעקר סוסון ורתכין וימגר רוכביהון לאחורא: יח לפורקנך סברית יי: יט דבית גד משרית מזינין כד יעברון ית ירדנא קדם אחיהון לקרבא ובנכסין

נתינה לגר

הפסוק שנה לפרש"י קאי ויהי על האויב. ויהי למס עבד, ודאשתארין בהון יהון לה פלחין ומסקי מסין, ר"ל והנשארים בהם יהיו לו לעבדים ולתת לו מס. (טז) דן ידין עמו, מדבית דן יתבחר ויקום גברא ביומוהי יתפרק עמה. ר"ל מבית דן יבחר איש (שמשון) אשר יגאל את עמו, ונראה שכוונתו ג"כ כפירש"י "ידין" ינקום נקמתם כאחד שבטי ישראל, ובשנוהי ינוחון כחדא שבטיא דישראל. ת' כמו שהיה כתוב כאחד בנפרד. ר"ל בשניו (של שמשון) ינוחו שבטי ישראל שכם אחד ולב אחד. (יז) יהי דן נחש עלי דרך שפיפן עלי ארח, יהא גברא דיתבחר ויקום מדבית דן אימתה תתרמי על עממיא ומחתה תתקף בפלשתאי כחוי חורמן ישרי על ארחא וכפתנא יכמון על שבילא. ב' פירושים הם, הא' שמר הטעם ולא המלות, ופי' שיהיה כנחש — שמפיל אימה — על הגוים, וכשפיפון — נותן חתיתו — בפלשתים, והפי' הב' שמר גם המלות כנחש לפעוני החונה על הדרך וכפתן האורב בשבילא, והוסיף הפעלים "ישרי, יכמון" רק להשמיע המליצה, וחוי חורמן הוא כפרש"י שם מין נחש שאין רפואה לנשיכתו. והתמה על המת' בתהלים, שפי' "כמו פתן חרש" [נ"ח ה'] ת' "היך חורמנא חרשא" ובפ' "על שחל ופתן תדרך" [צ"א י"ג] ת' "על גור בר אריון וכתנא תבעון". הנשך עקבי סוס ויפל רכבו אחור, יקטל גברי משרית פלשתאי פרשין עם רגלאין יעקר סוסון ורתיכין וימגר רוכביהון לאחורא. ר"ל ממית אנשי מחנה פלשתים רוכבי סוס והולכי רגל, יעקר סוס ופרשיו ויפול רוכביו אחור. פה פי' ג"כ ב' פירושים, הא' הוא "יקטל גברי משרית פלשתאי פרשין עם רגלאין" האומר רק הטעם ולא המלות. ולדעתי הוא רומז ג"כ למ"ש בשמשון "ויך אותם שוק על ירך" [שופטים ט"ו ח'] וכפרש"י ושם שם "פרשין עם רגלאין" והפי' הב' הוא השומר גם המלות "יעקר סוסון ורתיכן" (והוסיף מלת ורתיכן לתפארת הלשון, מה שאינו בתיב"ע) "וימגר רוכביהון לאחורא" (ופי' "ויפל" כמו "ויפיל" שהוא פעל יוצא) (יט) גד גדוד יגודנו, מדבית גד משרית מזינין כד יעברון ית ירדנא קדם אחיהון לקרבא. ר"ל מבית גד יהיו מחנות חלוצי צבא בעת שיעברו הירדן לפני אחיהם למלחמה ומה שת' "מדבית גד" הוא כמ"ש רש"י ספי' של יגודנו יגוד ממנו. והוא יגד עקב, ובנכסין סגיאין יתובון לארעהון, ר"ל ובנכסים

בעל הטורים

שמשפתים שהיתה נחלתו על שפת הים בין ים כינרת כדמתרגמינן ותחומיה: (טו) למס עובד. ג' במסרה. הכא ואידך (יהושע ט"ז) ולא הורישו וגו' ויהי למס עובד. (מ"א ט') ויעלם שלמה למס עובד. לומר לא די שלמד תורה לכל ישראל אלא שהעלה להם מס מממונו שהיה מספיק לכל מי שיבוא ללמוד: (טז) כאחד שבטי ישראל. פי' כדוד ולכן אותיות של ראשי פסוקים דן [יהי] לישועתך. בגי' (כדוד) [כדויד]: (יט) יגודנו. ב' במסרה הכא ואידך (חבקוק ג') לעלות לעם יגודנו. פי' שבני גד לקחו נחלה מעבר לירדן והיו באים עליו גדודים מהגוים שסביביו וזהו פירושו גדוד יגודנו יגוד אותו. וזהו יגוד עקב שהיו גבורים והיו נלחמים

רמב"ן

ודומה לשערה ונתנה רשות לארץ ליבקע מפניו ודמה שמשון לנחש בעבור שלא היה שמשון בא על אויביו במלחמה כשאר השופטים או המלכים רק הוא לבדו יוצא עליהם כמו לצפעוני היוצא ממאורתו על הולכי דרך או המין הקטן שבנחשים שאינו ניכר כלל להולכי ארח ומעט הנושך עקבי סוס רמז לשני העמודים אשר הבית נכון עליהם וכשלשת אלפים אשר על הגג הם הרוכב הנופל אחור כאשר ישוך הנחש בעקבי הסוס ויגביה הסוס ראשו ורגליו הראשונים ויפול רוכבו אחור: (יח) לישועתך קויתי ה'. לא היה בכל שופטי ישראל מי שנפל ביד אויביו זולתי שמשון שהוא הנחש הזה כדכתיב והיה ה' עם השופט והושיעם מיד אויביהם כל ימי השופט והוא היה האחרון לשופטים כי שמואל נביא היה ולא נלחם להם ובימיו מלכו המלכים וכאשר ראה הנביא תשועת שמשון כי נפסקה אמר לישועתך קויתי ה' לא לישועת נחש ושפיפון כי בך תושע לא בשופט כי תשועתך תשועת עולמים: (יט) גד גדוד יגודנו.

ספורנו

דאיתיה במתא כל מילי דמתא עליה: ויהי למס עובד. והכהן העובד כל מלאכת עבודה בעסקי חיי צבא היה לו למס כאמרם רז"ל (יומא פרק בא לו) שבני עירו היו מצווים לעשות מלאכתו: (יז) יהי דן נחש. הוא ממין הנחש הרע בהכלית והוא הנקרא לצפעוני והגל רופאי הערב נקרא חורמן כי אמנם לצפעוני אחד ימית רבים יחדיו בהבטתו ובקולו שישלח על אדם רב. וכן שמשון המית הוא לבדו רבים במעט רגע: שפיפון. הוא נחש דק. כאמרם כחוט השערה הוא. ושפיפון שמו. ועליו ספרו הרופאים שהוא נתנה באילנות לירות בעצמו כחץ על יתר בעלי חיים. וכן שמשון בהיותו נלחם לבדו היה בלתי נראה בחיל ההמון: (יט) גד גדוד יגודנו. אחר שאמר שדן נלחם כנחש ומפיל סוס ורוכבו אמר על גד שילחם דרך גדוד שיעוד ויכרות סוס ורוכבו על דרך וטרף זרוע אף קדקוד: והוא יגוד עקב. וכשיכרות סוס ורוכבו יכרות את עקבם

בי

שְׁמֵנָה לַחְמוֹ וְהוּא יִתֵּן מַעֲדַנֵּי־מֶלֶךְ׃ ס כא נַפְתָּלִי אַיָּלָה שְׁלֻחָה הַנֹּתֵן אִמְרֵי־שָׁפֶר׃ ס כב בֵּן פֹּרָת יוֹסֵף בֵּן פֹּרָת

ת"א נפתלי אילה · סוטה יא ודף יג : בן פרת יוסף · ברכות כ וכה · סוטה לו · בבא קמא יז · מציעא פד · בתרא קיח · זבחים קיח ס' כזוכר אדרת נבא :

רש"י

עקב · בדרכם ובמסלותם שהלכו ישובו כמו ועקבותיך לא נודעו (תהלים ע"ז) וכן בעקבי הצאן בלשון לעז טרציי"ש 1) : (כ) מאשר שמנה לחמו · מאכל שבא מחלקו של אשר יהא שמן שיהיו זיתים מרובים בחלקו והוא מושך שמן כמעין וכן ברכו משה וטובל בשמן רגלו כמו ששנינו במנחות פעם אחת הוצרכו אנשי לודקיא לשמן וכו' : (כא) אילה שלוחה · זו בקעת גינוסר שהיא קלה לבשל פירותיה כאילה זו שהיא קלה לרוץ : אילה שלוחה · אילה משולחת לרוץ : הנותן אמרי שפר · כתרגומו · דבר אחר על מלחמות סיסרא נתנבא ולקחת עמך עשרת אלפים איש מבני נפתלי וגו' והלכו שם בזריזות וכן נאמר שם לשון שלוח בעמק שולח ברגליו : הנותן אמרי שפר · על ידם שרו דבורה וברק שירה · ורבותינו דרשו על יום קבורת יעקב כשערער עשו על המערה (במסכת סוטה) ותרגומו יתרמי עדביה יפל חבלו והוא יודה על חלקו אמרים נאים ושבח : (כב) בן פרת · בן חן והוא לשון ארמי אפריון נמטייה לרבי שמעון בסוף בבא מציעא : בן פרת עלי עין · חנו נטוי על העין הרואה אותו : בנות

רמב"ן

פירשו רש"י על דרך אונקלוס יתנבא כי גדוד יגוד ממנו ואותו הגדוד יגוד עקב על עקבו שיחזור לדרך אשר בא בו לשלום אל ארצו והנכון שיהיה כמו לשלות לעם יגודנו יאמר כי גוד יגודנו תמיד שיהיו מלחמות רבות ופעם גדוד עליו בארצו והוא יגוד אותו על עקיבו שיתגבר עליו וירדוף אותו והם ישובו על עקב בשתם שבח אותם בגבורה וגלוח כל הבאים עליהם למלחמה וזה כענין ברכת משה רבינו בהם ברוך מרחיב גד כלביא שכן נטבור שירש ארץ רחבת ידים וגדולה מאד והיא בעבר הירדן היו באים עליהם תמיד גדודי עמון ומואב שכניו הרעים הנוגעים בנחלה ופושטים עליהם והוא כלביא שכן על טרפו · מקולם לא יירא · ומהמונם לא ייחת · וזה פירוש נאה למדתיו מן הירושלמי שאמרו במסכת סוטה גד גדוד יגודנו נייכא אתי מגיכתא והוא מגיים לה · לומר כי הגיים יבא לאסוף חיל ולגיים עליו והוא יגוד עליהם ויביא גדודיו בארצם · ואולי ירמוז הנביא על מלחמת יפתח הגלעדי עם בני עמון כי בני גד ירשו כל ערי הגלעד וחצי ארץ בני עמון והיו בני עמון תמיד נלחמים באנשי גלעד והוא כמעט עבר עליהם והכה אותן ואת עריהן מכה גדולה מאד והיה הענין ההוא נס גדול הזכירו הנביא כאשר הזכיר דבר שמשון : (כא) נפתלי אילה שלוחה · מנהג במושלי ארץ לשלוח זה לזה האילים וכך הענין כי האילות שנולדו בארץ מלך הצפון יגדל אותן בהיכלו

אבן עזרא

גם יגוד מפעלי הכפל · והשורק תחת חולם · כמו ירון ושמח · והאמנו לא נדע היום כל התלאות העוברות על אבותינו : (כ) מאשר · יש אומרים כי המ"ם נוסף · והנכון כטעמו שמלחך אשר יהא לחם ושמן · ופה לחם לשון נקבה · וכן בים · ומקום · ויד · ואש · ועין · ורוח · וארץ · וארון · ועם : וטעם מעדני מלך · ידוע · וכן אמר משה וטובל בשמן רגלו : (כא) נפתלי אילה שלוחה · על דרך דורון · והשקבל החזרון נותן אמרי שפר · וי"א שאילה רמז לדבורה · הנותן אמרי שפר רמז לשירת ברק עמה · ואמר נפתלי בעבור נחלתו : (כב) בן פורת יוסף · בן כמו סעיף והוא לשון נקבה · וכן ואל בן אמצת לך · והקדוק פורת פועלת כי על שני דרכים ימצא הפועל · כמו אויביה גם אויבתי וכן פורה ופורת מלשון פרים · ויש פי' שפירש אותה מלשון ותעלה פארות · והזכיר בן פורת פעמים כדרך אנשי לשון הקדש · כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך · והטעם פעם אחר פעם תמיד · ועל כפי' השני יהיה הפי"ן תחת ה"א · כחי"ו ושבת לנביא · וטעם בנות לעדה עלי שור · שיוסף היה כבן פרת ועשה בנות · לעדה כל אחת ואחת מהן על החומה · והטעם שגבהו מאד על התומות הבנורות · בנות לעדה על דרך זבובי מות : (כג) וימררהו · אמר הגאון שפירושו שמו מררתו כמו מטרם · ואחר כך יורו בעלי חצים והנה השמיש אל בכל רבים · והטעם וימררוהו יכנו עליו רביו · כמו יתפוך לארץ מררתו : וישטמהו · מוקדם קדם וימררוהו · כאילו אמר וכבר שטמוהו וזה רמז על אחיו שמכרוהו :

רשב"ם

אחיכם ובשוב גד מן המלחמה ישיבו של גד אחר עקיבן של ישראל שכן דרך כשיוצאין למלחמה יוצאין תחלה ובחזרתן הם אחרונים לשמור את השבטים מן המלחמה פן ירדפו האויבים אחריהם : (כ) מאשר שמנה לחמו · כי מאשר היו מביאין שכן זית ומטגנים מאכלם בשמן · וכן אמר משה ברוך מבנים אשר · יברכוהו ישראל ויהי רצוי להם לפי שטובל בשמן רגלו : והוא יתן מעדני מלך · כמו של שמן היו גובין ממנו מלכי ישראל למשוח בו לעדן את בשרם כדאמרי' במנחות אנפיקנון שמן זית שלא הביא שליש ולמה גובין אותם שמשיר את השער ומעדן את הבשר · כמו היתה לי עדנה בשר חלק : (כא) אילה שלוחה · גבורים קלים כאילות כדכתיב וכצבאים על ההרים למהר : הנותן אמרי שפר · בשובם מן המלחמה ממהרים מתוך קלותם לבשר בשורות משופרות של נצחון המלחמה וכדכתיב זבולון עם חרף נפשו למות ונפתלי על מרומי שדה כדרך הצבאים הרצים על מרומי הרים : (כב) בן פורת יוסף בן פורת עלי עין · הרי פסוק זה דוגמת לחצאים בראש המקרא אלא שמזכיר במי הוא מדבר וחוזר וכופל חצי ראש המקרא ומסיים דבורו · כמו נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם · כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך יאבדו עד מתי רשעים ה' עד מתי רשעים יעלוזו הבל הבלים אמר קהלת הבל הבלים הכל הבל : ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב · אף כאן בן פורת יוסף בן פורה וגדל יוסף ועל מה גדול בן פורת עלי עין · גדל ורבה על עין · להסתכל למעלה מן העין בקומתו

סַגִיאִין יְתוּבוּן לְאַרְעֲהוֹן: כ דְאָשֵׁר טָבָא אַרְעֵהּ וְהוּא מְרַבֵּי תַּפְנוּקֵי מַלְכִין: כא נַפְתָּלִי בְּאָרַע טָבָא יִתְרְמֵי עַדְבֵהּ וְאַחְסַנְתֵּהּ תְּהֵי מַעַבְדָא פֵּירִין יְהוֹן מוֹדַן וּמְבָרְכִין עֲלֵיהוֹן: כב בְּרִי דְיִסְגֵי יוֹסֵף בְּרִי דְיִתְבָּרַךְ כְּגֻפֶן דִנְצִיב עַל עֵינָא דְמַיָא

נתינה לגר

רבים ישובו לארצם, ופי' מלת „עקב" כמו "עקבותיך לא נודעו" וכפרש"י. (כ) והוא יתן מעדני מלך. והוא מרביא בתפנוקי מלכין. ת' מלת „יתן" והגדל, אולי כוונתו לת' הפעל „יתן" כמו „אל התני פונת לך" [איכה ב' י"ח] (כא) נפתלי אילה שלחה, נפתלי בארע טבא יתרמי עדבה ואחסנתה תהי מעבדא פירין. הם ג"כ ב' פירושים, הפי' הא' הוא „בארע טבא יתרמי עדבה" ר"ל חבלו וגורלו יפלו בארץ נעימה, והפי' הב' הוא „אחסנתה תהי מעבדא פירין" וכוונתו כפרש"י אחוזתו קלה לגדל פירותיה (וכוי"ו של „ואחסנתה" הוא ע"ס) · הנתן אמרי שפר, יהון מודן ומברכין עליהון. הוא תרגום השומר את טעם המלות העבריות „הנתן אמרי שפר" ר"ל אמרי נועם להודות ולהלל. (כב) בן פרת יוסף בן פרת עלי עין, ברי דיסגי יוסף ברי דיתברך כגופן דנצב על עינא דמיא. ת' „ברי דיסגי יוסף" הוא כמ"ש רש"י פירושו לפריה ורביה. ולא אדע מה הטעים יותר המליצה בתרגמו „ברי" בכנוי. ולא „ברא" בלא כנוי כבעברית · ואולי צ"ל „ברי דאסגי יוסף" וכוונתו בני אשר הבני מגדיל בתתי לו הבכורה, כמו שסיים אח"כ „תרין שבטין יפקון מבנוהי" דיתברך כגפן דנצב על עינא דמיא ר"ל שמתברך כגפן השתול על עין המים. ואף בגפן ית' כבעברית ל' נקבה (לעיל מ' יו"ד) אפשר שנופנא הוא ל"נ ונפן ל"ז. בנות צעדה עלי שור, תרין שבטין יפקון מבנוהי יקבלון חולקא ואחסנתא. ר"ל אפרים ומנשה שהיו להם שני חלקים חלק הבכור שהוא חולקא וחלק פשוט שהוא אחסנתא, וכמ"ש כרמב"ן לעיל מ"ח ו', ות' הכוונה ולא המלות. (כג) וימררהו ורבו, ואתמררו יתה · במדרש מלים של הד"ר לפוי הביא ב' נוסחאות, ושתיהן שונות מהנוכחת הזה (אשר עליו יקשה איך בא יחס הפעול

בעל הטורים

בהם ומחזירים אותם על עקבם ולא די שמחזירים אותם על עקבם אלא שהיו עולים אחריהם לארצם לגזול שלל וזהו לעלות לעם יגודנו שהיו עולים אל עם אשר יגודנו אותם: (כא) נפתלי אילה שלוחה · נבא על מלחמת ברק עם סיסרא שלקח י' אלפים איש מנפתלי · ואמר ל' נקבה אילה שלוחה ע"ש דבורה · הנותן אמרי שפר ע"ש ואשר דבורה: אמרי שפר · בגי' שיר ושבחה: אילה שלוחה הנותן אמרי שפר · בגי' ואשר דבורה וברק בן אבינועם ביום ההוא: (כב) בן פרת יוסף · לא הזכירו בשמו כמו שעשה לאחרים שחלק לו

רמב"ן

מלך הנגב ויקשרו כתב הבשורה בקרניה והיא תרוץ מהר ותשוב למעונה ויתבשרו בכן · וזה טעם אמרי שפר כלומר. אילה שלוחה מבשר בשורות טובות והענין הזה ידוע והוא מוזכר בירושלמי במסכת שביעית אמרו אין אזלין לון חזרין ואי בעית למבדקיה אייתו טביין ויפלחון לארע רחיקא בסוף איכון חזרין · עבד כן ואייתי טביין וחפי קרניהון בכסף ושלחון לאפריקי ובסוף תלת עשרה שנין חזרון לאתריהון שהיהודים לאחר י"ג שנה ומיד חזרו והמשל כי נפתלי שבע רצון ומלא כל טוב וממנו תבא בשורה לכל ישראל כי עשתה ארצו פירות לשבעה כמו שהזכירו רבותינו בפירות גנוסר: (כב) בן פרת יוסף · בן חן והוא לשון ארמי · אפריון נמסיה לרבי שמעון · בן פורת עלי עין חנו נטוי על העין הרואה אותו לשון רש"י ורחוק הוא מאד לסמכו אל הלשון ההוא שלשונות האלה בתלמוד יוני או פרסי ושאר לשונות אין להם חבר בלשון הקדש ועוד כי לפי הנמצא ממנו איננו רק לשון ברכה ושבח והכו"ן בו שרש וכן בבראשית רבה ויברכו את רבקה דזיין כשפופין ולא היו מפרנין אלא בפה ודומה לי שהוא ממה שאמר פורנא ליתמי שפי' השבח שהשביתו הוא ליהומים וקראו עוד הכתובה פורנא אשה גובה פורנא מהם הכתובה שהיא שבח בית אביה וכמו שאמרו מהר פראנון · אבל בן פורת או כדעת אונקלוס מלשון פוריה ועניפה · או כדברי בעלי הדקדוק שעשו פורת מלשון ותארכנה פארותיו והם אמרו כי בן כמו נטע והביאו לו דומה וכנה אשר נטעה ימינך ועל בן אמצתה לך · והענין כאלו אמר נטע שבו פארות רבות יוסף · ועל דעתי בן כמשמעו יאמר יוסף כי הוא בן שהוא כמו פארות אילן שתול על המעין אשר לא יכזבו מימיו ועשה בנות לעדה אותן על החומות הנבוהות בשמים והנה הבדים אשר תצאנה מן הארץ כבנות כי הן בנות לפארות הגדולות והוא דרך צחות לבן פורת ולא נסמך בן אל פורת אבל הוא כמו אבור ארז בלבנון · נפתלי אילה שלוחה בנימן זאב · ולפיכך נקוד בצרי כי אלו היה פי' נטע שיש לו פארות משפטו בסגול ואמר כן לדרך חבוב כמו נטרף בני עלית · ועל הכלל ראוי שיפרש בברכת יוסף שיהיה בה זכר לשני השבטים היוצאים ממנו והוא לשון פורת ובנות אבל מפני שהזכיר לוי ושבטי

ספורנו

בי יברכהו ממנו כמ"ש ונתתי את כל אויביך אליך עורף · (כב) בן פרת יוסף · הנה יוסף הוא בן גפן פורת ענף של גפן פוריה כעושה על לרבים כדרך הגפן כאמרו כסו הריס צלה וזה כי בצלו הי' כעו"ג יעקב ובניו במצרים: בן פרת עלי עין בנות · ועניינו היה שענין ענף של גפן פוריה כמוך למעין שהיא פורה ומגדלת בנות שהן ענפים: צעדה עלי שור · כאופן שאותם הגפן צעדה על החומה או הגדר אשר לפני העין באופן שקודם לכן לא היתה נראית מצד השני להומה והיתה בלתי מדעת לגמרי ליושבים שם ואחר שצעדה על החומה נודעה היא ובנותיה · וכן קרה ליעקב בענין יוסף ובניו שלא היה יודע

עֲלֵי־עָיִן בָּנוֹת צָעֲדָה עֲלֵי־שׁוּר׃ כג וַיְמָרְרֻהוּ וָרֹבּוּ וַיִּשְׂטְמֻהוּ בַּעֲלֵי חִצִּים׃ כד וַתֵּשֶׁב בְּאֵיתָן קַשְׁתּוֹ וַיָּפֹזּוּ זְרֹעֵי יָדָיו מִידֵי אֲבִיר יַעֲקֹב מִשָּׁם רֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל׃ כה מֵאֵל אָבִיךָ וְיַעְזְרֶךָּ וְאֵת שַׁדַּי וִיבָרְכֶךָּ בִּרְכֹת שָׁמַיִם מֵעָל בִּרְכֹת תְּהוֹם

ת"א ותשב · סוטה לו :

רש"י

צעדה עלי שור · בנות מצרים היו צועדות על החומה להסתכל ביפיו בנות הרבה צעדה כל אחת ואחת במקום שתוכל לראותו משם · ד"א (כצ"ל · כי לפירוש ראשון הוא שור חומה וק"ל) עלי שור · על ראייתו כמו אשורנו ולא קרוב ומדרשי אגדה יש רבים וזה נוטה ליישב המקרא: פורת תי"ו שבו הוא תיקון הלשון כמו על דברת בני האדם: שור · כמו לשור (דבר אחר) עלי שור בשביל לשור ותרגום של אונקלוס בנות צעדה עלי שור תרין שבטין יפקון מבנוהי וכו' וכתוב בנות על שם בנות מנשה בנות צלפחד שנטלו חלק בשני עברי הירדן · ברי דיסני יוסף פורת לשון פריה ורביה ויש מ"א בו המתישבים על הלשון בשעה שבא עשו לקראת יעקב בכולן קדמו האמהות ללכת לפני בניהם להשתחוות וברחל כתיב נגש יוסף ורחל וישתחוו אמר יוסף רשע הזה עינו רמה שמא יתן עיניו באמי יצא לפניה ושרבב קומתו לכסותה הוא שברכו אביו בן פורת הגדלת עצמך יוסף עלי עין של עשו לפיכך זכית לגדולה · בנות צעדה עלי שור · להסתכל בך בצאתך על מצרים ועוד דרשוהו לענין שלא ישלוט בזרעו עין הרע ואף כשברך מנשה ואפרים ברכם כדגים שאין עין הרע שולטת בהם: (כג) וימררהו ורבו · וימררוהו אחיו וימררוהו פוטיפר ואשתו לאסרו לשון וימררו את חייהם: ורבו · נעשו לו אחיו אנשי ריב ואין הלשון הזה לשון פעלו שאם כן היה לו לינקד ורבו כמו המה מי מריבה אשר רבו וגו' ואף אם לשון רביית חצים הוא כן היה לו לינקד · ואינו אלא לשון פועלו כמו שמו שמים שהוא לשון הושמו וכן רמו מעט שהוא לשון הורמו אלא שלשון הורמו והושמו על ידי אחרים ול' שמו רמו רבו מאליהם הם משוממים את עצמם · נתרוממו מעצמם · נעשו אנשי ריב וכן דומו יושבי אי כמו נדמו וכן תרגם אונקלוס ונקמוהי: בעלי חצים · שלשונם כחץ ותרגומו מרי פלוגתא לשון וחצי המחצה אותן שהיו ראוים לחלוק עמו נחלה:(כד) ותשב באיתן קשתו · נתישבה בחוזק: קשתו · חזקו: ויפוזו זרועי ידיו · זו היא נתינת טבעת על ידו לשון זהב מופז זאת היתה לו מידי הקב"ה שהוא אביר יעקב ומשם עלה להיות רועה אבן ישראל עקרן של ישראל ל' האבן הראשה ל' מלכות ואונקלוס אף הוא כך תרגמו ותשב ותבת בהון נביאותיה דחלומי' אשר חלם להם · על דקיים אורייתא בסתרא תוספת הוא ולא מלשון עברי שבמקרא ושוי בתוקפא רוחצניה תרגום של באיתן קשתו וכך לשון התרגום על העברי ותשב נבואתו בשביל שאיתנו של הקדש ברוך הוא היתה לו לקשת ולמבטח בכן יתרמא דהב על דרעוהי לכך ויפוזו זרועי ידיו לשון פז: אבן ישראל · לשון נוטריקון אב ובן אבנן ובנין יעקב ובניו: (כה) מאל אביך · היתה לך זאת והוא

רשב"ם

ביופיו בנות מצרים צעדה כל אחת ואחת עלי שור לשון ראייה · כפל לשון של עלי עין · כמו ומגבעות אשורנו שהיו בנות מצרים צועדות והולכות לראות · כמו אשת פוטיפר וחברותיה · ומתוך כך וימררהו ורובו מתוך שנתגה אשת פוטיפר עיניה בו השליכהו בבית האסורים : (כג) ורבו · כפל לשון של חצים שבפסוק כמו יסבו עליו רביו · חציו · ולכן הוא נדגש · אבל מגזרת מריבה יאמר אשר רבו בני ישראל · כמו מן קם קמו מן שב שבו · כך יאמר מן הרב רב עם ישראל רבו · ומדמה הפסוק לשון הרע של פוטיפר לחצים כדכתיב חץ שחוט לשונם מרמה דבר · וידריכו את לשונם קשתם שקר · ורבו מגזרת רבב · כמו כבו מן סבב · צהלי ורוני כמו רנן · רבו שיטרו"ט בלע"ז : (כד) ותשב באיתן קשתו הקשת החזק שקורין אלבלטרא טושיבין אותו על עץ איתן וחזק שקורין פורקא והמושך בקשת ההוא אם הוא אדם חזק מאוד מושך את חבל הקשת בזרועיו ובכפפין זרועיו עד גופו ויורה החץ למרחק · ואם הוא חלש אינו יכול למשוך החבל · וכן פירוש הכקראות · מצרים ירו בו חצים ונתנוהו בבית הסוהר וענו בכבל רגלו והוא יצא ומלך עליהם כי קשת שלו היה חזק ואיתן משלהם ואכרם כדכתיב לאסור שריו בנפשו · ויפוזו זרועי ידיו נכפפו זרועיו במושכו חבל הקשת וזרק חיציו עליהם כי איש חזק היה למשוך הקשת איתן שקורין פורקא וכן מצינו זרוע אצל דריכת קשת · כדכתיב ונחתה קשת נחושה זרעותי והלשון דריכת קשת וכן כי הציך נחתו בי · ותנחת עלי ידך : ויפוזו נכפפו · כמו ויהי דוד מפזז ומכרכר · פיזוז בידים · כירכור ברגלים ; ויפוזו מן פזז · ככו יסובו מן סבב : מדי אביר יעקב · ע"י הקב"ה בא לו זה הנצחון והממשלה · אביר יעקב כפל לשון רועה אבן ישראל · וכן אביר הרועים אשר לשאול וגם הרועים קרואים אבירים על הבקר והשוורים הקרואים אבירים · כדכתיב עדת אבירים בעגלי עמים · וכן סבבוני פרים רבים אבירי בשן כתרגום · מידי אביר יעקב מי גרם לך הקב"ה שהוא אביר יעקב · האלהים הרועה אותי עד היום הזה · שעל ידי גדולתך זן אותי במצרים · משם דקב"ה גרם להיות רועה אבן ישראל משפחת ישראל שכלכל יוסף את אביו ואת אחיו · אבן לשון אב ומשפחה · נו"ן יתירה כמו נו"ן של שנעוי ועורוני : ומ"ם של ריקם ; ותהי הכנם : (כה) מאל אביך · בא לך כל זה · והוא יעזוד

ברכות

תרין שבטין יפקון מבנוהי יקבלון חולקא ואחסנתא: כג ואתמררו־יתה ונקמוהי ואעיקו־לה גברין בעלי פלגותא: כד ותבת בהון נביאותה על־דקים אוריתא בסתרא ושוי תוקפא לרוחצנה בכן יתרמא דהב על־דרעוהי אחסין מלכותא ותקיף דא הות־לה מן־קדם־אל תקיפא דיעקב די במימרה זן אבהן ובנין זרעא דישראל: כה מימר־אלהא דאבוך יהי־בסעדך וית־שדי יברכנך ברכן דנחתן מטלא־דשמיא מלעלא ברכן דנגדן ממעמקי ארעא מלרע ברכתא דאבוך ודאמך:

נתינה לגר

אחר כאתפעל) ואתמרמרו עמה" או ,ואמררו יתה" ובכ"י שלי ,ומררו עמה". וישטמהו בעלי חצים. ונקמוהו ואעיקו לה גברין גברין בעלי פלגותא· לפי דברי ב"ם לחם ומלה הוא ב' פירושים· הפי' הא' הוא ,גברין גברין" ול' ,חץ" המורה על הגבורה , והפי' הב' הוא ,בעלי פלגותא מל' ,מחלה" ועוד נראה לו להגיה ,פלגוסא" בס', שהוא ת' של ,מסרה" (כי באמת תחיתם נגזרת המורה בחצים רק אל קלעו אל המטרה מבלי החטיא) ולדעתי הוא פלגותא כמו מבפש את' פליג דיגא · ורש"י פה ובמדבר כ"ד ח' גרס תחת בעלי פלונתא , מרי פלוגתא. (כד) ותשב באיתן קשתו , ותבת בהון נביאותה על דקים אוריתא בסתרא ושוי תוקפא לרוחצנה , ע"פ פרש"י המלות ,על דקים אוריתא בסתרא" הן תוספות , ומלות ,ותבת בהון נביאותה, הן כלן הת' ,ותשב" ות' ,ותשב, כאלו היה כתוב ,ותשב" מנחי הפ' כידוע שנחי הע' וחסרי הפ"א נרדפות הן לפעמים ,ושוי תוקפא לרוחצנה, הוא ת' ,באיתן קשתו, , ור"ל ותשב עליהם נבואתו — הם החלומות שחלם להם — בשביל שאיתנו של הקב"ה היה לו לקשת ולמבטח. ולולא דבריו הקדושים הייתי אומר כי ב' פירושים הם ,ותבת בהון נביאותה" הוא פי' א' ,ושוי תוקפא לרוחצנה" הוא פי' ב'. ויפזו זרעי ידיו, בכן יתרמא דהב על דרעוהי ואחסין מלכותא ותקוף. ויפזו לדעתו כמו ,ויפצו" הם ג"כ ב' פירושים , הפי' הא' הוא ,יתרמא דהב על דרעוהי" ע"פ פשוטו ר"ל אז יושלך זהב על זרועו , והפי' הב' הוא ,ואחסין מלכותא ותקוף" וינחיל מלכות וגבורה (ואולי מלת ,ותקוף" קאי על שלמטה , ור"ל ,ותקוף דא הות לה כו',). אבן ישראל, אבהן ובנין זרעא דישראל. לפי פרש"י הוא פי' אחד , ולדעתי הם ב' פירושים, הפי' הא' הוא ,אבהן ובנין" ע"פ נוטריקון כפרש"י והפי' הב' הוא זרעא דישראל ע"פ פשוטו אבן ישראל" כמו ,משפחת ישראל

בעל הטורים

כטוד בשביל המלכות וכתחיל בשם בניו: בן פרת' בגימט' מנשה ואפרים ד"א בן פורת בן פותר ע"ש פתרון חלומות · בנות צעדה עלי שור · נבא על מלחמת יהושע ביריחו שיורו לו בחצים מן החומה: (כד) ותשב באיתן קשתו · שנתחזק כנגדן: (כה) מעל · ג' במסרה · ברכות שמים מעל · מטל השמים מעל · יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו · פי' כי לדין עמו יקרא אל השמים

אבן עזרא

(כד) ותשב באיתן · במקום איתן קשתו: ויפזו · ויתחזקו והקרוב אלי מפז · ויש מפרשים אותו מפז ואין טעם לו · והטעם שישטמוהו בעלי חצים והתחברו לפסוק מררתו וקשתו היתה חזקה ופחדו ממנו ולא יכלו לו כי היו ידיו חזקים: מידי אביר יעקב משם · רמז אביר יעקב שהוא השם מאותו הכח יכול והיה רועה אבן ישראל וכן היה ויכלכל יוסף וטעם אביר יעקב שהוא ידע אהבתו את יוסף · וטעם אבן כעלם הדבר · וי"א כי משם כמו מאז וכזה לא מצאנוהו בכל המקרא · גם אבן ישראל שמת לבו והיה כאבן ושב לרעות · והטעם לחיות במאכל וזאת דרך רחוקה: (כה) מאל אביך · על דעתי שהוא דבק עם הפסוק שהוא למעלה · והטעם זה הכח שהיה בידך

רמב"ן

ישראל אינם אלא שנים עשר לא יעשה ממנו כן בברכתו שנים שבטים חלוקים אבל ירמוז להם וכן במשה רבינו בברכתו דמה אותו לשור ולראם והזכיר בו הקרנים כי כל אחד מהם גוף אחד שממנו יתחלקו קרנים ובעבור שהם לא הזכיר שמעון אמר בפירוש והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה: (כד) מידי אביר יעקב · זאת היתה לו מאת הקב"ה שהוא אביר יעקב ומשם זכה להיות רועה אבן ישראל עיקרן של ישראל לשון האבן הראשה ולשון רש"י מאל אביך היתה זאת לך והוא יעזרך ועם הקב"ה היה לבך כשלא שמעת לדברי אדונתך והוא יברכך גם זה לשונו ור"א אמר כי מ"ם מאל אביך נמשך למאת שדי והוא יברכך ועל דרך האמת הברכה הזאת דומה לברכה אשר ברך למעלה את הנערים כי אביר יעקב הוא אלהי אמת

ספורנו

יודע מציאות יוסף וכמו רגע נגלו אליו הוא ובניו כענין ראה פניך לא פללתי וכו': (כג) וישטמוהו בעלי חצים · בעני לס"ר כענין חץ שחוע לשונם ומהם היה שר המשקים באמרו נער עברי עבד ומהם קצת עבדי פרעה שספרו רז"ל (סוטה פרק אלו נאמרין) שאמרו למלך עבד שקנה אותו רבו בעשרים כסף ימשול עלינו: (כד) ותשב באיתן קשתו. אמנם קשתו של יוסף לירות חץ על מספרי לס"ר ישבה באיתן והוא המלך באמרו אל עבדיו הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו' ובאמרו אין נבון וחכם כמוך: ויפזו זרעי ידיו · בנתינת טבעת פרעה על ידו: מידי אביר יעקב · אמנם זאת ההצלה וההצלחה היתה לך מידי אבירו של יעקב שמקיים את בניו לבין האומות להשאירם בסוף כלם כענין מה יעקב המורה שיאחר בעקב ובסוף. וכן קיים אותך והצילך מבעלי החצים אשר שטמוך וימררו ורבו: משם · ומדרך מוכו זה: רועה אבן ישראל · הוא רועה ישראל המתקיימים לבין האומות כמו אבן יקרה או בלתי יקרה המתקיימת כענין המגזרת אבן די לא בידין כו' והם ישראל כי ישורו עם אלהים ועם אנשים כאמרם בכל מקום שגלו נעשו שרים לאדוניהם: (כה) מאל אביך · וגם כן היה לך זה מאת האל יתברך כאשר בוא אל אביך שאמר לי שהנחמה תהיה לזרעי אחר השפלות כאחרון

רֹבֶצֶת תָּחַת בִּרְכֹת שָׁדַיִם וָרָחַם׃ כו בִּרְכֹת אָבִיךָ גָּבְרוּ עַל־בִּרְכֹת הוֹרַי עַד־תַּאֲוַת גִּבְעֹת עוֹלָם תִּהְיֶיןָ לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו׃ פ ששי כז בִּנְיָמִין זְאֵב יִטְרָף בַּבֹּקֶר

ת"א כאות גבעת. ס' הזוהר פ' בראשית: ולקדקד נזיר. שבת קלט: בנימין זאב. סוטה יא. זבחים נד: קמץ בז"ק

רש"י

יעזרך: ואת שדי. ועם הקב"ה היה לבך כשלא שמעת לדברי אדונתך והוא יברכך: ברכות שדים ורחם. ברכתא דאבא ודאמא כלומר יתברכו המולידים והיולדות שיהיו הזכרים מזריעין טיפה הראוי להריון והנקבות לא ישכלו את רחם שלהן להפיל עובריהן: שדים. ירה יירה מתרגמינן אשתדאה ישתדי אף שדים כאן על שם שהזרע יורה כחץ: (כו) ברכות אביך גברו וגו'. הברכות שברכני הקב"ה גברו והלכו על הברכות שברך את הורי: עד תאות גבעות עולם. לפי שהברכות שלי גברו עד סוף גבולי גבעות עולם שנתן לי ברכה פרוצה בלי מצרים מגעת עד ד' קצות העולם שנאמר ופרצת ימה וקדמה וגו' מה שלא אמר לאברהם אבינו וליצחק. לאברהם אמר לו שא נא עיניך וראה צפונה וגו' כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולא הראהו אלא א"י בלבד. ליצחק אמר לו כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבועה וגו' וזהו שאמר ישעיה והאכלתיך נחלת יעקב אביך ולא אמר נחלת אברהם: תאות. אשמול"ץ 1) כן חברו מנחם בן סרוק: הורי. ל' הריון שהורוני במעי אמי כמו הורה גבר: עד תאות. עד קצות כמו והתאויתם לכם לגבול קדמה. תתאו לבא חמת: תהיין. כלם לראש יוסף: נזיר אחיו. פרישא דאחוהי שנבדל מאחיו כמו וינזרו מקדשי בני ישראל. נזורו אחור. ור"ד ותשב באיתן קשתו על כבישת יצרו באשת אדוניו וקוראו קשת ע"ש שהזרע יורה כחץ ויפוזו זרועי ידיו. כמו ויפוצו שיצא הזרע מבין אצבעות ידיו: מידי אביר יעקב. שנראתה לו דמות דיוקנו של אביו וכו' כדאיתא בסוטה (דף ל"ו) וא"ת תאות עולם ל' תאוה וחמדה וגבעות ל' מצוקי ארץ שחמדתן אמו וזקיקתו לקבלם: (כז) בנימין זאב יטרף. זאב הוא אשר יטרף ניבא על שיהיו עתידין להיות חטפנין וחטפתם לכם איש אשתו בפילגש בגבעה. וניבא על שאול שיהיה נוצח באויביו סביב שנא' ושאול לכד המלוכה וגו' וילחם וגו' ובאדום וגו' ובכל אשר יפנה ירשיע: בבקר יאכל עד. לשון ביזה ושלל המתורגם עדאה ועוד יש לו דומה בלשון עברית אז חולק עד שלל ועל שאול הוא אומר שעמד בתחלת בקרן (ס"א פריחתן) חריחתן של ישראל: ולערב יחלק שלל. אף משתשקע שמשן של ישראל ע"י נבוכדנצר שיגלם לבבל: יחלק שלל. מרדכי ואסתר שהם מבנימין יחלקו את שלל המן שנאמר הנה בית

רמב"ן

ולא בא בכתוב אביר אברהם או יצחק וזולתם רק אביר יעקב או אביר ישראל הוא יעקב והנה מידי אביר יעקב הגדולה והגבורה משם. מידי אביר יעקב רועה אבן ישראל היה האבן הראשה שיהיה לראש פינה מאת ה' ונקרא אבן ישראל כמו שאמרו חכמים כנסת ישראל היא האבן הראשה וטעם אבן שהוא בנין משלים הכל. וענין רועה כי העוז בגבורה מתעלה בימינו של הקב"ה כדכתיב וקרנים מידו לו ושם חביון עזו. כלומר ושם בימינו חביון העז. וחביון הוא הכח המתעלה הנחבא במקום אצילותו וזהו שנאמר וכנה אשר נטעה ימינך. מאל אביך האלהים הרועה אותי מעודי. ואל שדי ויברכך. ודעת הברכה כי מידי אביר יעקב מחסד שרועה אבן ישראל ומאלהי אביו יפיק רצונו יבא עזרו ועם שדי תהיה ברכתו והנה הוא מבורך בשמים ובארץ וזה טעם ברכות אביך גברו על ברכות הורי

אבן עזרא

כידך מאל אביך היה. והוא יעזרך. ומ"ם מאל חסרה עמם ואחר עמו. כמו באל שדי ושמי ה'. והנה הטעם כפול ומאת שדי והוא יברכך אותך. והגאון פירש אשאל מאל אביך. ויתכן היות ברכת שמים דבק עם מאל אביך. והטעם יתברך באלה תהיין. ברכות תהום. כאשר אמר משה וממגד ארץ. גם תהום לשון נקבה. וכן תהום רוממתהו. וכן טעמו שירדו גשמים ממעל בארצו וירבו המעיינות והנחלים מהתהום שהיא רובצת מתחת לארץ: ברכות שדים ורחם. דמה השדים לשמים והרחם לתהום. והטעם שירבו בניו. והפך זה רחם משכיל ושדים צומקים: (כו) ברכות אביך. אלה הברכות שברכתיך עצומים הם ויתחברו עם ברכות הורי שברכוני. והורי כמו יולדי. וכן והסר את מריס הורס גבר: תאות. מגזרת והתאויתם והטעם שתגבהנה הברכות. נזיר אחיו. מגזרת נזר. והוא סמוך כמו נדיב לב: (כז) בנימין. דמהו לזאב כי גבור היה. וכאות אבני הגבעה: עד. תרגום שלל. וכן אז חלק עד שלל. ליום קומי לעד. בגד עדים. ולערב יחלק הטרף שגלל לבני

רשב"ם

ברכות תהום. שהתהום עולה ומשקה את הארץ. ברכות שדים. שלא יהא השדים צומקים ולא ימותו הילדים מחוסר חלב: ורחם ואף בתוך הרחם לא ימות העוברים ולעניין הקללה כתיב למפרע תן להם רחם משכיל ואפילו כשיגדלו יהיו השדים צמוקים. ולא זו אף זו: (כו) ברכות אביך גברו על ברכות הורי. ברכות אביך יעקב שבירכני הקב"ה כדכתיב והנה ה' נצב עליו וגו' גברו על ברכות הרים כדכתיב שם ופרצת ימה וקדמה וגו' נחלה טובה ובלא מצרים העולה מכל הרי עולם: עד תאות. עד סוף גבעות עולם. לשון והתאויתם. תתאו לבא חמת. וברכות משה מוכיחין על פסוק זה. כי הורי לשון כפל של גבעות עולם דכתיב שם ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם. ואותן ברכות תהיינה לראש יוסף. נזיר אחיו מלך על אחיו: (כז) בנימין זאב יטרף. על שאול שהיה מלך ראשון נתנבא שפשט בכל סביבותיו בכל האומות וכתב שם בכל אשר יפנה ירשיע. שחבל בכל האומות וגם בנימין היה עם מלכי יהודה הצדיקים אשר גברו על האומות כדכתיב באסא וביהושפט וביחזקיהו

1) Emoulu לו געססילט

יֹאכַל עַד וְלָעֶרֶב יְחַלֵּק שָׁלָל׃ כח כָּל־אֵלֶּה שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל

אונקלוס

כו בִּרְכָתָא דַאֲבוּךְ יִתּוֹסְפָן עַל־בִּרְכָתָא דִילִי בְּרִיכוּ אֲבָהָתַי דְּחַמִּידוּ לְהוֹן רַבְרְבַיָּא דְּמִן־עָלְמָא תְּהֶוְיָן כָּל־אִלֵּין לְרֵישָׁא דְיוֹסֵף וּלְגַבְרָא פְּרִישָׁא דַאֲחוֹהִי׃ כז בִּנְיָמִין בְּאַרְעֵהּ תִּשְׁרֵי שְׁכִנְתָּא וּבְאַחְסַנְתֵּהּ יִתְבְּנֵי מַקְדְּשָׁא בְּצַפְרָא וּבְפַנְיָא יְהוֹן מְקָרְבִין כָּהֲנַיָּא קֻרְבָּנָא וּלְעִדָּן רַמְשָׁא יְהוֹן מְפַלְּגִין מוֹתַר חוּלָקְהוֹן מִשְּׁאָר קֻדְשַׁיָּא׃ כח כָּל־

נתינה לגר

כי „משפחה" ית' כמה פעמים „זרעא". (כו) ברכות אביך גברו על ברכות הורי עד תאות גבעות עולם, ברכתא דאבוך יתוספן על ברכתא דילי בריכו אבהתי דחמידו להן רברביא דמן עלמא. עפרש"י, ולולי דבריו הקדושים הייתי אומר שסב על ישמעאל ועשו שחמדו הגדולים, וכמ"ש לעיל י"ז כ' והרביתי אתו במאד מאד וזהו גבעות עולם. נזיר אחיו, פרישא דאחוהי, הוא כמו נזיר. כמ"ש בב"ר פ' צ"ח „נזיר ממש היה" ע"ש. (כז) בנימין זאב יטרף, בנימין בארעה תשרי שכינתא באחסנתה יתבני מקדשא, הם ב' פירושים, הפי' הא' הוא „בארעה תשרי שכינתא" והפי' הב' הוא „באחסנתהּ יתבני מקדשא", והנה בזבחים (נ"ד ע"א) פליגי רב ולוי רב מתרגם באחסנתיה יתבני מדבחא ולוי מתרגם באחסנתיה יתבני מקדשא, ורש"י שם (מ"נ ע"ב) ד"ה טורף, כתב שנתנבא יעקב עליו בבקר יאכל עד באחסנתיה תתבני מדבחא, והמעיין יראה שרש"י מוכרח לומר מדבחא לבאר שלא היה מחלקו של בנימין יסוד בבניתו (ע"ש פרק ה' משנה ד' בברע"ב והוי"ט) ואל תדמה שלפני רב ולוי היו ב' נוסחאות שונות בת"א, כי באמת לא מצינו רק נוסחא אחת „מקדשא" רק שהמה תרגמו כל אחד לפי שיטתו, ואונקלוס ת' „מקדשא" להיותו כולל אולם והיכל וק"ק כמבואר שם וביומא י"ב ע"א. בבקר יאכל עד ולערב יחלק שלל, בצפרא ובפניא יהון מקרבין כהניא קרבנא ובעדן רמשא יהון מפלגין מותר חולקהון משאר קודשיא. „בצפרא ובפניא" הוא ת' „בבקר" דפניא הוא אחר חצות וקאי על התמיד של בין הערבים, וחשיב כל היום כבקר כדמוכח בש"ס (מס' זבחים דף י"א) ופניא היינו בין הערבים (ע' שבת דף ל"ג ע"ב), ובעדן רמשא יהון מפלגין מותר חולקהון משאר קודשיא" הוא

בעל הטורים

למנוע טל ומטר ואל הארץ למנוע לתת יבולה כדכתיב כי בם ידין עמים: רבצת ג' במסרה ברכות תהום רובצת תחת ואידך נמי ביוסף ומתהום רובצת תחת. והאם רובצת והיינו דאמרינן בפ"ג דתענית אין לך טיפה שיורדת מלמעלה שאין תהום עולין מלמטה מן התהום והיינו ומתהום רובצת תחת. כאם רובצת יליף רובצת רובצת מתהום רובצת לאשמעינן שהמוצא קן בים שחייב בשילוח: ברכת שדים. הם השמים שיריקו מטר. ורחם היא הארץ שמולדת פירות: (כז) ולערב יחלק שלל. בגי' (אלו) [והם] הקרבנות (עם התיבות). הכהנות הסיבות שאחרי שמותן כגון בכורי. אחים. אחם. לחוף. חמר. ידין. גדוד. שמנה. אילה. בן. זאב. עולה לחשבון שס"ה כמנין ימות החמה. ואותיות האחרונות של הברכות כגון עלה. בישראל. מחלב. לידן. עובדי. יהוה. עקב. מלך. שפר. אחיו. שלל. עולה שנ"ד כמנין ימות הלבנה. וזהו שנא' (ירמיה ל"א) כה אמר ה' נותן שמש לאור ומס חקות ירח וכוכבים לאור לילה וגו' אם ימושו החקים האלה מלפני נאם ה' גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים.

ספורנו

האחרון כאמרו והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת: ויעזרך. שלא תפול עוד: ואת שדי. ומאת אל שדי שאמר לי אני אל שדי פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך מאתו היתה לך זאת המעלה: ויברכך. בלתי אמצעי לא כברכתו למנשה ולאפרים שהיתה ע"י המלאך הגואל ולא כברכת יצחק לעשו וברכת משה לגאי הארץ שהיתה מפי אדם אבל הוא יהיה המברך כמו שאמר יצחק ליעקב ואל שדי יברך אותך. וכן משה לישראל קודם העגל במרגלים כאמרו ויברך אתכם כאשר דבר לכם: ברכות שמים מעל. באופן שמספר ימיך ימלא: ברכות תהום רובצת תחת. והם ברכות במזונות ובממון: ברכות שדים ורחם. והם ברכות בבנים על אופן רחם משכיל ושדים צומקים: (כו) ברכות אביך. ויברכך גם כן ברכות אביך והם כאמרו ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה שהיא נחלה בלא מצרים וכאמרו ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך. והוא אשר עתיד לשרידים אשר ה' קורא כאמרו כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל. וכאמרו ואתם כהני ה' תקראו וכאמרו והחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם: גברו על ברכות הורי. ואמרתי ברכות אביך כי גברו על הברכות שקבלו הורי: עד תאות גבעות עולם. שברכותי התפשטו עד גבול שני צדי חלק הגלגל של מסלך השמש היוצא מרכז המגבילים את היובש שהם שתי קצות עולם הזמניים והנפסדים. וקרא גבעות עולם את ב' חלקיו המגבילים את היבשה מפני גבהם ממרכז הארץ על תמונת גבעם. וברכותיו אלה היו כשנאמר לו ופרצת ונברכו בך שהיא ברכה אוצר נאתי אשר כה יתברך כל המין האנושי: תהיין לראש יוסף. אפי עליון שישלח ממרום ברכותיו לראש יוסף בלתי אמצעי. וכן אמר משה רבינו אחר שאמר ורצון שוכני סנה. שהוא אלהי מרום. וברכותיו ממרום. תבואתה לראש יוסף: ולקדקד נזיר אחיו. וזה כי בהיותו נזיר מובדל כנזר בלוט בין אחיו העידו מעשיו שהוא ראוי לקבל ברכות מאת האל יתברך בלתי אמצעי וכן היה זרעו במעלה קרוב לשבט המלכות כאמרו כדבר אפרים רתת נשא הוא בישראל וממנו היה הראשון לשופטים ונבחר ראשון למלך כאשר נחלקה מלכות בית דוד: (כז) זאב יטרף. תוקף הזאב וטרפו הוא בבוקר ובערב עם מעוט האור כאמרו וחדו מזאבי ערב. וכן היה ענין בנימין כי היתה מלכותו בתחלת זריחת מלכות אחיו בימי שאול. ובהר אבדן מלכותם בימי מרדכי ואסתר. כי אמנם מלכות בית שני היה כמו רגע ועם שעבוד על הרוב: (כח) כל אלה

שבטי

שנים עשר וזאת אשר־דבר להם אביהם ויברך אותם איש אשר כברכתו ברך אתם: כט ויצו אותם ויאמר אלהם אני נאסף אל־עמי קברו אתי אל־אבתי אל־המערה אשר בשדה עפרון החתי: ל במערה אשר בשדה המכפלה אשר־על־פני ממרא בארץ כנען אשר קנה אברהם את־השדה מאת עפרן החתי לאחזת־קבר: לא שמה קברו את־אברהם ואת שרה אשתו שמה קברו את־יצחק ואת רבקה אשתו ושמה קברתי את־לאה: לב מקנה השדה והמערה אשר־בו מאת בני־חת: לג ויכל יעקב לצות את־בניו ויאסף רגליו אל־המטה ויגוע ויאסף

ת"א שמה קברו · פ' הזוהר שלא לך כילד היו קבורים נשין לגבי נשין וגוברין לג"ג:

רש"י

המן נתתי לאסתר ואונקלוס תרגם על שנא הכהנים בקדשי המקדש: (כח) וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם · והלא יש מהם שלא ברכם אלא קנטרן אלא כך פירושו וזאת אשר דבר להם אביהם מה שאמור בענין יכול שלא ברך לראובן שמעון ולוי תלמוד לומר ויברך אותם כולם במשמע: אשר כברכתו · ברכה העתידה לבוא על כל אחד ואחד: ברך אותם · לא היה לו לומר אלא איש אשר כברכתו ברך אותו ומה תלמוד לומר ברך אותם לפי שנתן ליהודה גבורת ארי ולבנימין חטיפתו של זאב ולנפתלי קלותו של אילה יכול שלא כללן כולם בכל הברכות תלמוד לומר ברך אותם: (כט) נאסף אל עמי · ע"ש שמכניסין הנפשות אל מקום גניזתן יש אסיפה בלשון עברי שהיא לשון הכנסה כגון ואין איש מאסף אותי הביתה · והאספתו אל תוך ביתך · באספכם את תבואת הארץ · הכנסתם לבית מפני הגשמים · באספכם את מעשיכם וכל אסיפה האמורה במיתה אף היא לשון הכנסה: אל אבותי · עם אבותי: (לג) ויאסף רגליו · הכניס רגליו: ויגוע ויאסף · ומיתה לא נאמרה בו ואמרז"ל יעקב אבינו

רמב"ן

כי הבנין שלם בו כך העליתי הענין הזה ממדרש של רבי נחוניא בן הקנה · והמשכיל יבין: (כט) קברו אותי אל אבותי · עם אבותי לשון רש"י ולא פי' אל המערה ואיננו עם ויתכן שיהיה לשון המקרא הזה קצר קברו אותי ושאוני אל אבותי אל המערה · כי כן אמר ונשאתני ממצרים וישאו אותו בניו · שישמם אל בפניה רבים · קברו אותי עם אבותי כמו ואשה אל אחותה לא תקח עם אחותה · אל המערה במערה · כמו ואל הארון תתן את העדות · הנה הוא נחבא אל הכלים · וכן ואחרי כן קבר אברהם אל המערה ואמר ר"א כי טעם קברו אותי אל אבותי שילכו עם יוסף ולא היה יעקב צריך לכך אבל צוה לכולם עתה שיקברו אותו אל המערה כאשר השביע ליוסף כי פחד אולי לא יתן פרעה רשות ליוסף לצאת מן הארץ שלא יתעכב בארצו והלא תראה שהוצרך יוסף לחלות פני בית פרעה שיבקשו עליו מפרעה שילך והוא ענה כאשר השביעך כי בעבור השבועה יתרצה בזה: (לא) וטעם שמה קברו את יצחק · שלא אמר קברתי בעבור היות עשו עמו בקבורת אביהם ולא ירצה עתה להזכירו · ועוד שלא יצטרך עתה להאריך לאמר שמה קברנו את יצחק ושמה קברו את רבקה אמהו כי לא היה הוא בקבורת אמו והזכיר להם בצואתו המערה והנקברים בה לגודל המקום כדי שיזדרזו לקברו שם · ואמר אשר קנה אברהם לאחוזת קבר להודיע כי אברהם צוה שיהיה המקום ההוא בית הקברות להם לאחוזת עולם אבל למטה כשאמר ויקברו אותו בניו אל מערת שדה המכפלה אשר קנה אברהם לאחוזת קבר נכתב הכתוב לרמוז כי ביעקב נשלמה כונת הצדיק כי

אבן עזרא

ויבוער אמר כי זה רמז לשאול שגלה את עמלק · וטעם בבקר בתחלת המלכות · ולערב בגלותה על דבר מרדכי · וזהו דרך דרש ודעת המתרגם ארמית ידוע: (כח) איש אשר כברכתו · שלא באה לכל אחד מהברכות כן ברך אותם כטעם איש כפתרון חלומו: (כט) ויצו אותם · שילכו כולם עם יוסף לקברו: (לג) ויאסף רגליו אל המטה · כי בתחלה ישב על המטה ורגליו תלויות כמנהג הארץ אדום היום ולא כן מנהג הישמעאלים:

רשב"ם

וביחזקיהו: ולערב יחלק שלל · שכן מנהגו של זאבי זאב ערבות ישדדם · כזאבי ערב לא גרמו לבקר: (כח) אשר כברכתו · העתיד לבא כמו שאמור למעלה אשר יקרא אתכם באחרית הימים: (ל) לאחוזת קבר · ולא יוכלו לערער מלקוברני: (לג) ויאסף רגליו · הכניסן במטתו כי עד עתה היה יושב כדכתיב וישב על המטה ·

ויצא

אלין שבטיא דישראל תרין עסר ודא דמליל להון אבוהון ובריך יתהון גבר די כברכתה בריך יתהון: כט ופקיד יתהון ואמר להון אנא מתכניש לעמי קברו יתי לות אבהתי במערתא די בחקל עפרון חתאה: ל במערתא די בחקל כפלתא די על אפי ממרא בארעא דכנען די זבן אברהם ית חקלא מן עפרון חתאה לאחסנת קבורא: לא תמן קברו ית אברהם וית שרה אתתה תמן קברו ית יצחק וית רבקה אתתה ותמן קברית ית לאה: לב זביני חקלא ומערתא די בה מן בני חתאה: לג ושיצי יעקב לפקדא ית בנוהי וכנש רגלוהי לערסא ואתנגיד ואתכניש לעמה:

נתינה לגר

ח' „ולערב יחלק שלל" והנה המזבח נמשל לזאב, כמ"ש בב"ר פ' צ"ט „ר"פ סתר קריא במזבח מה הזאב הזה חוטף כך היה המזבח חוטף את הקרבנות, בבקר יאכל עד, את הכבש האחד תעשה בבקר, ולערב יחלק שלל יאת הכבש השני תעשה בין הערבים" אבל עדיין קשה למה לא הז' גם הוא „ולערב" על תמיד של בין הערבים · ואפשר שמלת „יאכל" משל על אכילת המזבח ומלת „יחלק" מורה על חלוקת המתנות. עי"ל שגם כוונתו היא שמלת „ולערב" מוסבה על הקודם, וקאי על התמיד של בין הערבים, ומלות „בעדן רמשא" הן תוספות שהוסיף לפרש הענין כי זמן אכילת הקרבנות הוא כל הלילה עד הבוקר אבל הנגינה מתנגדת לפי זה וצ"ע עוד

בעל הטורים

יעקב שהקדים דן לגד כסדר תולדותם משה הקדים גד לדן לפי שהוא קבור בחלקו . (כח) וזאת אשר דבר להם אביהם · סיים:

רמב"ן

לפלשתים קנאה ולא יקברו בה עוד איש ועל כן לא צוה יוסף שיקברו אותו במערה עם אבותיו וראיתי במכילתא לר"ש בן יוחאי שאמר להם יוסף וכשאתם מעלין אותי קברו אותי בכל מקום שתרצו · מקובל אני שאיני נכנס לקבורת אבותי שאין נכנס לקבר אבות אלא שלשה אבות ושלש אמהות שנאמר שמה קברו את אברהם וגו' ואומר בקברי אשר כריתי לי כי הוא פוסק ויתכן שרמז להם באמרו ושמה קברתי את לאה שהקבר החזיק הוא במערה ואמר זה כנגד עשו שלא יערער הוא או בניו בקבורתו למען שהמערה שלו כי הוא הבכור והוא הראוי להקבר עם אבותיו · ואע"פ שהלך אל ארץ אחרת יהיו נושאים אותו משם כאשר ישאו בניו את יעקב כי ירצה להקבר עם אבותיו הקדושים ליחד אתם בקבורה · ואם יקבר שם עשו לא יקבר שם יעקב כי אין לשתי משפחות בית קבורה אחד · וזהו גם כן מה שאמר בקברי אשר כריתי לי שהקבר כרה לו הקבר להחזיק בו · וזה טעם ויעל עמו גם רכב גם פרשים כי ידע זדון עשו ובניו · וכן היה מעשה כי מצינו בספר דברי הימים ליוסף בן גריון וזולתו מספרי הקדמוניות כי בא צפו בן אליפז בן עשו ועשה עמהם קטטה על זה עד שערכו מלחמה ותגבר יד יוסף ותפשוהו עם מבחר גבוריו והביאוהו למצרים ועמד שם בתפיסה כל ימי יוסף וברח משם במותו והלך לארץ כאפנייא ומלך על מדינת כתים ברומא ובסוף המליך על ארץ איטלייא והוא אשר מלך ראשון על רומא והוא אשר בנה ההיכל הראשון והגדול מאשר נבנו ברומא · וגם רבותינו הזכירו מזה הענין מקטטת עשו במערה והכתוב שאמר בכאן וישב יוסף מצרימה הוא ואחיו וכל העולים אתו לקבור את אביו אחרי קברו את אביו בא לרמוז שלא מת אחד מכלם במלחמה ולא בדרך · שעמד להם זכות הנביא חכות יוסף שעלו עמו · ולא צוה יוסף כאשר צוה אביו לשאת אותו לקברו בארץ עתה כי לא יניחוהו בית פרעה כי לכבוד הוא להם · ועוד שאם ילכו עמו אחיו ובית אביו יגזלו וינגבו אנשי הארץ את כל אשר להם ואיננו דרך כבוד שיוליכוהו שם אחרים · ואמר יוסף אל אחיו אנכי מת כי אחיו חיים היו כי ארכו ימים יותר ממנו כאשר אתה רואה בלוי · ואמר וישבע יוסף את בני ישראל כי בראותו שאחיו זקנים השביע כל בניהם וכל בני בית אביו שילוו גם את בניהם לעת הגאולה כי כלם יודעים הגלות : (לג) ויגוע ויאסף · ומיתה לא נאמרה בו ואמרו רבותינו יעקב אבינו לא מת לשון רש"י · ולדעת רבותינו הרי יעקב הזכיר מיתה בעצמו הנה אנכי מת והיה אלהים עמכם · ואולי לא ידע בנפשו או שלא רצה לתת כבוד לשמו · וכן ויראו אחי יוסף כי מת אביהם כי לכם מת הוא · או שלא ידעו הם בזה כלל · וענין המדרש הזה כי נפשות הצדיקים צרורות בצרור החיים וזו תחופף עליו כל היום לובשת לבושה השני שלא יפשטנה ערומה · כיעקב · אין תתלבש לעתים מזומנות · ויובן הענין הזה במככת

ספורנו

שבטי ישראל · אלה שהזכיר יעקב כאן הם הי"ב שבטים באמת אשר נכתבו על החשן והאפוד לזכרון לפני ה' והיו בברית הר גריזים והר עיבל וכנגדם הקים משה שתים עשרה מצבה ויהושע הקים אבנים בירדן ובגלגל ואליהו הקים אבנים במזבח אבל מנשה ואפרים לא היו במנין השבטים זולתי בענין ירושת הארץ והנמשך אליה בהעדר שבט לוי: ויברך אותם· בזולת מה שאמר למעלה: איש אשר כברכתו ברך אותם · לכל אחד מהם נתן ברכה צריכה לו ביחוד כגון ליהודה בענין המלכות וליששכר בענין התורה וללוי בענין העבודה: (ל) אשר קנה אברהם· מפני שישבו בארץ אחרת ימים ושנים הודיעם את קנין אברהם לאחוזת

אל־עמיו: נ א ויפל יוסף על־פני אביו ויבך עליו וישק־לו: ב ויצו יוסף את־עבדיו את־הרפאים לחנט את־אביו ויחנטו הרפאים את־ישראל: ג וימלאו־לו ארבעים יום כי כן ימלאו ימי החנטים ויבכו אתו מצרים שבעים יום: ד ויעברו ימי בכיתו וידבר יוסף אל־בית פרעה לאמר אם־נא מצאתי חן בעיניכם דברו־נא באזני פרעה לאמר: ה אבי השביעני לאמר הנה אנכי מת בקברי אשר כריתי לי בארץ כנען שמה תקברני ועתה אעלה־נא ואקברה את־אבי ואשובה. ו ויאמר פרעה עלה וקבר את־אביך כאשר השביעך: ז ויעל יוסף לקבר את־אביו ויעלו אתו כל־עבדי פרעה זקני ביתו וכל זקני ארץ־מצרים: ח וכל בית יוסף ואחיו ובית אביו רק טפם וצאנם ובקרם עזבו בארץ גשן: ט ויעל עמו גם־רכב גם־פרשים ויהי המחנה כבד מאד: י ויבאו עד־גרן האטד אשר בעבר הירדן ויספדו־שם מספד גדול וכבד מאד ויעש לאביו אבל שבעת ימים: יא וירא יושב הארץ הכנעני את־האבל בגרן האטד ויאמרו אבל־כבד זה למצרים על־כן קרא שמה אבל מצרים אשר בעבר הירדן:

ת"א אבי השביעני. סוטה לו: אשר כריתי. ר"ה כו סוטה יג חולין נג: עלה וקבר. סוטה לו: ויעל יוסף. שם מ' וי"ג: וכל בית יוסף. שם יג: ויעל עמו גם. שם דף ט: ויבאו עד גרן. שם דף יג: ויספדו שם מספד גדול. שם: ויעש לאביו. שבת קנב:

רש"י

לא מת: (ב) לחנט את אביו. ענין מרקחת בשמים הוא: (ג) וימלאו. השלימו לו ימי חניטתו עד שמלאו לו ארבעים יום: ויבכו אותו מצרים שבעים יום. מ' לחניטה ול' לבכי לפי שבאה להם ברכה לרגלו שכלה הרעב והיו מי נילוס מתברכין: (ה) אשר כריתי לי. כפשוטו כמו כי יכרה איש. ומדרשו עוד מתיישב על הלשון כמו אשר קניתי (ר"ה כ"ו) אר"ע כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למכירה כירה. עוד מדרשו לשון כרי דגור שנטל יעקב כל כסף וזהב שהביא מבית לבן ועשה אותו כרי ואמר לעשו טול זה בשביל חלקך במערה: (ו) כאשר השביעך. ואם לא בשביל השבועה לא הייתי מניחך אבל ירא לומר עבור על השבועה שלא יאמר א"כ אעבור על השבועה שנשבעתי לך שלא אגלה על לשון הקודש שאני מכיר עודף על ע' לשון ואתה אינך מכיר בו כדאיתא במסכת סוטה: (י) גרן האטד. מוקף אטדין היה. ורבותינו דרשו על שם המאורע שבאו כל מלכי כנען ונשיאי ישמעאל למלחמה וכיון שראו כתרו של יוסף תלוי בארונו של יעקב עמדו כולן ותלו בו כתריהם והקיפוהו כתרים כגורן

רשב"ם

ויוצא אותם יוסף מעם ברכיו להגיד כח חיבתו של יעקב שנתן הקב"ה בו כח עד עת גויעה: (ב) לחנוט. פתרונו לפי עניינו ומנחם פירשו מגזרת חנטה פגיה: (ה) ואשובה. אל ידאג שאני מניח את ארצו לגמרי: (ט) ויעל עמו. העלה יוסף עמו גם רכב גם וגו'. כמו ויעל עולות. לשון מפעיל: (יא) יושב הארץ הכנעני. כלומר

יב וַיַּעֲשׂוּ בָנָיו לוֹ כֵּן כַּאֲשֶׁר צִוָּם׃ יג וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ בָנָיו אַרְצָה כְּנַעַן וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בִּמְעָרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם אֶת־הַשָּׂדֶה לַאֲחֻזַּת־קֶבֶר מֵאֵת עֶפְרֹן הַחִתִּי עַל־

אונקלוס

א ונפל יוסף על אפי אבוהי ובכא עלוהי ונשיק ליה: ב ופקיד יוסף ית עבדוהי ית אסותא למחנט ית אבוהי וחנטו אסותא ית ישראל: ג ושלימו ליה ארבעין יומין ארי כן שלימו יומי חנטיא ובכו יתיה מצראי שבעין יומין: ד ועברו יומי בכיתיה ומליל יוסף עם בית פרעה למימר אם כען אשכחית רחמין בעיניכון מלילו כען קדם פרעה למימר: ה אבא קיים עלי למימר הא אנא מית בקברי דאתקנית לי בארעא דכנען תמן תקברנני וכען אסק כען ואקבר ית אבא ואיתוב: ו ואמר פרעה סק וקבור ית אבוך כמא דקיים עלך: ז וסליק יוסף למקבר ית אבוהי וסליקו עמיה כל עבדי פרעה סבי ביתיה וכל סבי ארעא דמצרים: ח וכל בית יוסף ואחוהי ובית אבוהי לחוד טפלהון וענהון ותוריהון שבקו בארעא דגשן: ט וסליקו עמיה אף רתכין אף פרשין והוה משריתא סגי לחדא: י ואתו עד בית אדרי דאטד די בעברא דירדנא וספדו תמן מספד רב ותקיף לחדא ועבד לאבוהי אבלא שבעת יומין: יא וחזא יתיב ארעא כנענאה ית אבלא בבית אדרי דאטד ואמרו אבל תקיף דין במצרים על כן קרא שמה אבל מצרים די בעברא דירדנא: יב ועבדו בנוהי ליה כן כמא די פקדנון: יג ונטלו יתיה בנוהי לארעא דכנען וקברו יתיה במערת חקל כפלתא די זבן אברהם ית

בעל הטורים

בואת וכו בלשון פתח מבה וברכה וזאת הברכה וזהו מזקיש אתטנן: (ג) וימלאו - ב׳ במסרה - הכא ואידך וימלאו ימיה ללדת רמז לסוף מ׳ יום הולד טלר: (ה) אנכי מת - ג׳ במסרה - הדא ביעקב (תרתי דיעקב לחד חשיב להו) ואידך במשה ואידך ביוסף אע״פ שאמרו יעקב לא מת כיון שאמר בשם אנכי מת אמר אותו גם הוא ובלשון שאמר יעקב אמר גם יוסף: (ז) וכל זקני - ב׳ במסרה - וכל זקני דהכא - ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם - וכל זקני העיר ההוא גבי עגלה ערופה וזהו שדרשו לא ספקה שלא פטרנוהו בלי מזון דהיינו וכל זקני ישראל לאכל וגו׳ ולא פטרנוהו בלא לוייה דהיינו וכל זקני פרעה שליוו לארון של יעקב: (יב) לום - ג׳ במסרה - הכא ואידך (ירמיה ל״ה) הקימו בני יונדב וגו׳ אשר לום - (ישעיה מ״ח) פן תאמר עצבי עשם ופסלי ונסכי לום לומר מה זה מדבר בע״ג ופסלי ונסכי לום אף יונדב לוה לבניו שלא יעבדו עבודת גלולים וכן יעקב

רש״י

כמוקף סיג של קוצים: (יב) כאשר לום. מהו אשר לום: (יג) וישאו אתו בניו ולא בני בניו שכך לום אל ישאו מטתי לא איש מצרי ולא אחד מבניכם שהם מבנות כנען אלא אתם וקבע להם מקום ג למזרח וכן לכל רוחות וכסדרם למסע מחנה של דגלים נקבעו כאן לוי לא ישא שהוא עתיד לשאת את הארון ויוסף לא ישא שהוא מלך מנשה ואפרים יהיו תחתיהם וזהו איש על דגלו באותות באות שמסר

אבן עזרא

(ב) ויחנטו - כדמות אבק ויהכן רק על דרך רחוקים מעט להיות כמות כתאנה חנטה פגיה: (ה) אשר כריתי - חפרתי כמו כי יכרה איש: (ז) ויעלו אתו כל עבדי פרעה - כל אנשי מצרים לבד מיוסף עבדי פרעה יקראו: (י) ויעש לאביו אבל - אחר שקברוהו כאשר אמרו קדמונינו ז״ל: (יב) ויעשו בניו -

רמב״ן

שבת ובמסכת כתובות - ונשלם ספר בראשית - בספור דברי האבות: להגיד ראשונות וחדשות - בפרס תלמתים בלבבות - ולאוצר כל ראשית - רוכב ערבות - תהלות רבות - והודאות לרבבות - ולו נתכנו עלילות וסבות - מגלה עמוקות - ודעות נשגבות - ומוציא לאור המחשבות - המוליך אותי בדרך לדקה בתוך נתיבות - הגומל לחייבים טובות -

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם

ספורנו

קבר אצל עפרון ואצל בני חת והכבר קברו שם הוא ושני דורות קודמים באופן שלא יוכל אדם לערער: (ב) ויחנטו הרופאים את ישראל - (ג) ויבכו אותו מצרים - לא בלבד לכבוד יוסף וכמצותו אבל מצד ישראל שהיה ראוי לשררה ולכבוד מלכות: (ד) וידבר יוסף אל בית פרעה - כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק: (ז) ויעלו אתו - בלתי מצותו: זקני ביתו וכל זקני ארץ מצרים - להיות נחשב לאבם בעיני חכמי הדור כאמרו וזקניו יחכם: (ט) גם רכב גם פרשים - שהיה נחשב לאיש

פְּנֵי מַמְרֵא׃ יד וַיָּשָׁב יוֹסֵף מִצְרַיְמָה הוּא וְאֶחָיו וְכָל־הָעֹלִים אִתּוֹ לִקְבֹּר אֶת־אָבִיו אַחֲרֵי קָבְרוֹ אֶת־אָבִיו׃ טו וַיִּרְאוּ אֲחֵי־יוֹסֵף כִּי־מֵת אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ לוּ יִשְׂטְמֵנוּ יוֹסֵף וְהָשֵׁב יָשִׁיב לָנוּ אֵת כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר גָּמַלְנוּ אֹתוֹ׃ טז וַיְצַוּוּ אֶל־יוֹסֵף לֵאמֹר אָבִיךָ צִוָּה לִפְנֵי מוֹתוֹ לֵאמֹר׃ יז כֹּה־תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף אָנָּא שָׂא נָא פֶּשַׁע אַחֶיךָ וְחַטָּאתָם כִּי־רָעָה גְמָלוּךָ וְעַתָּה שָׂא נָא לְפֶשַׁע עַבְדֵי אֱלֹהֵי אָבִיךָ וַיֵּבְךְּ יוֹסֵף בְּדַבְּרָם אֵלָיו׃ יח וַיֵּלְכוּ גַּם־אֶחָיו וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו וַיֹּאמְרוּ הִנֶּנּוּ לְךָ לַעֲבָדִים׃ יט וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף אַל־תִּירָאוּ כִּי הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנִי׃ כ וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה אֱלֹהִים חֲשָׁבָהּ לְטֹבָה לְמַעַן עֲשֹׂה כַּיּוֹם הַזֶּה לְהַחֲיֹת עַם־רָב׃ שביעי כא וְעַתָּה אַל־תִּירָאוּ אָנֹכִי אֲכַלְכֵּל אֶתְכֶם וְאֶת־טַפְּכֶם וַיְנַחֵם אוֹתָם וַיְדַבֵּר עַל־לִבָּם׃ כב וַיֵּשֶׁב יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם הוּא וּבֵית אָבִיו וַיְחִי יוֹסֵף מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים׃ מפטיר כג וַיַּרְא יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם בְּנֵי שִׁלֵּשִׁים גַּם בְּנֵי מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה יֻלְּדוּ עַל־בִּרְכֵּי יוֹסֵף׃ כד וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו אָנֹכִי מֵת

ת"א וישאו אתו בניו ארצה · סוטה יג ע"א · עיין קא ס' בזוהר פ' בראשית ענין נפלא למה נקבר יעקב בארץ גושן שלם · ויוסף עצמותיו לכד ומשם לא זה ולא זה : ויבך יוסף מצריים הוא · סוטה י"ג : אביך צוה · יבמות סה : וינחם אותם · גם בסנהדרין קו :

הנו"ן הב' דגושה

רש"י

להם אביהם לישא מטתו: (יד) הוא ואחיו וכל העולים אתו · בחזרתן כאן הקדים אחיו למצרים העולים אתו ובהליכתן הקדים מצרים לאחיו שנאמר ויעלו אתו כל עבדי פרעה וגו' ואחר כך וכל בית יוסף ואחיו אלא לפי שראו כבוד שעשו מלכי כנען שתלו כתריהם בארונו של יעקב נהגו בהם כבוד: (טו) ויראו אחי יוסף כי מת אביהם · מהו ויראו הכירו במיתתו אצל יוסף שהיו רגילין לסעוד על שולחנו של יוסף והיה מקרבן בשביל כבוד אביו ומשמת יעקב לא קרבן: לו ישטמנו · שמא ישטמנו · לו · מתחלק לענינים הרבה יש לו משמש לשון בקשה ולשון הלואי כגון לו יהי כדברך · לו שמעני · ולו הואלנו · לו מתנו · ויש לו משמש בלשון אם ואולי · כגון לו חכמו · לו הקשבת למצותי · ולו אנכי שוקל על כפי · ויש לו משמש בלשון שמא לו ישטמנו ואין לו עוד דומה במקרא והוא לשון אולי כמו אולי לא תלך האשה אחרי ל' שמא הוא · ויש אולי לשון בקשה כגון אולי יראה ה' בעניי · אולי יושיב ה' אותי הרי היא כמו לו יהי כדברך · ויש אולי לשון אם אולי יש חמשים צדיקים: (טז) ויצוו אל יוסף · כמו ויצום אל בני ישראל צוה למשה ולאהרן להיות שלוחים אל בני ישראל אף זה ויצוו אל שלוחם להיות שליח אל יוסף לומר לו כן ואת מי צוו את בני בלהה שהיו רגילין אצלו שנאמר והוא נער את בני בלהה: אביך צוה · שינו בדבר מפני השלום כי לא צוה יעקב כן שלא נחשד יוסף בעיניו: (יז) שא נא לפשע עבדי אלהי אביך · אם אביך מת אלהיו קיים והם עבדיו: (יח) וילכו גם אחיו · מוסיף על השליחות: (יט) כי

רשב"ם

כלומר ירא הכנעני יושב הארץ ההיא: (טז) ויצוו את יוסף לאמר · ויצוו לפני צווים לאמר אל יוסף: (כ) אלהים חשבה לטובה · הקב"ה גרם לכם ואתם לא פשעתם כי לטובתכם נתכוין הקב"ה: (כג) גם בני מכיר · בנים שניים ומ"מ של אפרים פרו ורבו יותר כמו שאמר · וב אחיו הקטן יגדל ממנו: (כד) ויאמר יוסף אל

אחיו:

אונקלוס

חקלא לאחסנת קבורא מן עפרן חתאה על אפי ממרא: יד ותב יוסף למצרים הוא ואחוהי וכל דסליקו עמה למקבר ית אבוהי בתר דקברו ית אבוהי: טו וחזו אחי יוסף ארי מית אבוהון ואמרו דלמא יטר לנא דבבו יוסף ואתבא יתיב לנא ית כל בישתא די גמלנא יתה: טז ופקידו לות* יוסף למימר אבוך פקיד קדם מותה למימר: יז כדין תימרון ליוסף בבעו שבוק כען חובא אחיך וחטאהון ארי בישא גמלוך וכען שבוק כען לחובא עבדי אלהא דאבוך ובכא יוסף במללותהון עמה: יח ואזלו אף אחוהי ונפלו קדמוהי ואמרו הא אנחנא לך לעבדין: יט ואמר להון יוסף לא תדחלון ארי דחלא דיי אנא: כ ואתון חשבתון עלי בישא מן קדם יי אתחשבה לטבא בדיל למעבד כיומא הדין לקימא עם סגי: כא וכען לא תדחלון אנא אזון יתכון וית טפלכון ונחם יתהון ומלל תנחומין על לבהון: כב ויתיב יוסף במצרים הוא ובית אבוהי וחיא יוסף מאה ועשר שנין: כג וחזא יוסף לאפרים בנין תליתאין אף בני מכיר בר מנשה אתילידו ורבי יוסף: כד ואמר

*) ידוע תדע כי בתרגום כ"י תית כתוב לַוָת, בפתח, עד פרשת (חיי שרה), ומשם ולהלאה היה כנוקד לְוָת, בקמץ · ולא אביתי לשנות הנוסח בתוך הספר, והדפסתי בכל המקומות בספר (בראשית) לַוָת ולא כן נוסח כ"י, אשר על כן העידותי בו במקום הזה, אכן מספר (שמות) ולהלאה נקדתי והדפסתי לְוָת, כאשר בכתב יד ·

נתינה לגר

ב (טז) ויצוו אל יוסף, ופקידו לות יוסף, ערש"י ולכן ת' "לות" כמו שת' שם (שמות ו' י"ג) "ויצום אל בני ישראל, ופקדנון לות בני ישראל". (יט) כי התחת אלהים אני, ארי דחלא דה' אנא · יש סוברים שהיתה לפניו הנוסחא בעברית "תחת" וח"ו לומר כן · אבל ה"א כפשוטו תחת אלהים ר"ל במקומו . וכי מלאך אני או שר ה' שנפלתם לפני ובנידי להרע לכם · וע' רבינו בחיי, ומדרך המת' למנוע התמיהה או השאלה, וע' בהקדמת הרמב"ן ז"ל, ומה שכתבנו לעיל כמה פעמים. ומה שלא ת' "דחלא מן קדם ה'" כמו שת' (לקמן שמות א' י"ז) "ותיראן המילדות את האלהים" ודחילו חיתא מן

בעל הטורים

כשבקש לגלות הקץ לבניו ונעלם ממנו אמר שמא יש בכם עובדי ע"ג א"ל שמע ישראל וגו' : (טו) לו ישטמנו יוסף · כשחזרו מלקבור את אביהם עבר יוסף על הבור שהשליכוהו בו ובירך ואמר ברוך שעשה לי נס במקום הזה אמרו עדיין הוא זוכר מה שעשינו לו י"מ לו ישטמנו כלומר ישטמנו יוסף כלבו ולא יעשה לנו מעשה ואם חפץ לעשות ישיב לנו כל הרעה שגמלנוהו כי מה עשינו לו גרמנו שנעשה מלך מחמת שמכרנוהו ונתגלגל הדבר ונעשה מלך במצרים כן יעשה לנו : (יט) התחת אלהים אני · בלשון שהשיב יעקב לרחל כשבקשה ממנו שיבקש עליה רחמים וגער בה כן בלשון השיב לאחיו : על כן · הוא ג' במסרה והשלישי (ש"ב י"ט) התחת זאת לא יומת שמעי · שבאותו לשון שאמר לאחיו נפרע משמעי שאחיו למדו ממנו לדבר בלשונו (כי שם כתיב שאמר שמעי והנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף וגו' ופי' הרד"ק ששמעי מבנימין הוא ושבט בנימין נקרא ג"כ ע"ש בית יוסף · וע"ז השיב אבישי התחת זאת לא יומת שמעי) : (כד) אנכי מת ואלהים פקד יפקד אתכם · פי'

רש"י

התחת אלהים אני · שמא במקומו אני בתמיה אם הייתי רוצה להרע לכם כלום אני יכול והלא אתם כולכם חשבתם עלי רעה והקדוש ברוך הוא חשבה לטובה והיאך אני לבדי יכול להרע לכם : (כא) וידבר על לבם · דברים המתקבלים על הלב · עד שלא ירדתם לכאן היו מרננים עלי שאני עבד · על ידיכם נודע שאני בן חורין ואני הורג אתכם מה הבריות אומרות כת של בחורים ראה ונשתבח בהן ואמר אחי הם ולבסוף הרג אותם יש לך אח שהורג את אחיו · דבר אחר עשרה נרות לא יוכלו לכבות נר אחד וכו' : (כג) על ברכי יוסף · כתרגומו גדלו בין ברכיו :

חסלת פרשת ויחי · וספר בראשית בעו"ה ·

אבן עזרא

פירוש והנה עשו בניו כאשר צום · שנשאוהו וקברוהו במקום שצום : (טו) לו ישטמנו · שמא יטור לנו איבה · כמו וישטום עשו · ויש לו במקרא על דרכים רבים : (יז) אנא · לשון פיוס : (יט) ויאמר הגאון כי התחת אלהים אני · כאילו אני במקום אלהים שנפלתם לפני ותאמרו הננו עבדיך : (כ) למען עשה · שם הפועל : (כג) בני שלשים · בעבור היות מלם בני

ספורנו

הול כפיני אנשי המלחמה : (טז) ויצוו אל יוסף · צוו לעבדי יעקב או זולתם על אודות יוסף כמו ויצום אל בני ישראל : לאמר אביך צוה · צוה שיאמרו ליוסף אביך צוה לנו שנאמר אליך מאלינו לא מגדו שאינו חושד אותך כלל אבל שאם ייראו אחיך נאמר אליך אלה הדברים : לפני מותו · באותו הפרק צוה · ולא היה לנו פנאי לדבר אליך אז : (יז) ויבך יוסף · בהזכירם את אביו ואת חבתו שלא חשדו : (יט) התחת אלהים אני · האמנם אני דיין תחתיו שאדון אחר גזרותיו ואעניש מי שהיה עלית מאתו לעשותם כמו בית דין המבטל דברי בית דין חבירו · כי אמנם הייתם שלוחיו בזה בלי ספק כענין לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהים : (כ) ואתם חשבתם עלי רעה · הנה פעולתכם היתה בשגגה שחשבתם אותי לרודף

ואם

וֵאלֹהִים פָּקֹד יִפְקֹד אֶתְכֶם וְהֶעֱלָה אֶתְכֶם מִן־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ כה וַיַּשְׁבַּע יוֹסֵף אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהַעֲלִתֶם אֶת־עַצְמֹתַי מִזֶּה׃ כו וַיָּמָת יוֹסֵף בֶּן־מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים וַיַּחַנְטוּ אֹתוֹ וַיִּישֶׂם בָּאָרוֹן בְּמִצְרָיִם׃ חזק

ת"א ויַשבע יוסף · כתובות קיא : והעליתם אֶת · ס' הזוהר פ' תרומה : ויישם בארון · ס' הזוהר פ' ויקהל :

סכום פסוקי דספר בראשית אלף וחמש מאות ושלשים וארבעה אך ל"ד סימן · וחציו ועל חרבך תחיה (בראשית כ"ז מ) ופרשיותיו י"ב זה שמי לעולם סימן · וסדריו מ"ג גם ברוך יהיה סימן · ופסקותיו בַּם ופרקיו נ' ה' הנה לך קיצו סימן : מנין הפתוחות מ"ג והסתומות מ"ח · הכל צ"א פרשיות צא אתה וכל העם אשר ברגליך סימן :

אבן עזרא

סמוכה הנה יהיו הבנים רבעים : ילדו · גדלו : (כו) ויחנטו אותו הרופאים : ויישם בארון · שם אותו אחד · והנה הטעם ישם · על משקל ויינק · ויאמר רבי יונה המדקדק כי החירק תחת שורק וזה רחוק בעיני · וטעם בארון בקמצות הבי"ת הוא השכין לנפשו : תשלם פרשת ויחי

רשב"ם

א"ו אנכי מת והאלהים פקוד יפקוד וגו' ופסוק שאחריו מוכיח שהשביעם להעלות עמהם : (כו) ויישם כמו ויושם. וכן ויקץ נח כמו ויוקץ · מן (ישב) (נ"א שוב) ויושב · מן יצא המוצאים היא מוצאת · מן ירד · הורד המשכן : בארון נקבר בארץ · כי עתידים היו להעלות בארון : כששבת מהם אף וחרון : ועברו ירדן בשמחה ורון : חבצלת השרון : ויחסל ויחי · אשפוך את שיחי · להודי ושבחי · לאמץ את כחי · השב נדוחי · ואם אבי נצחי · מבטן גוחי · ירח ניתוחי · מבור רק עלחי · דברים עד תומם · הספר נחסל · כמי רב דמם · עד כי הוא כלכל : לוחות המדומם . איש ענו פסל · ובראש אלה שמות · יסוד החכמות · לאוילים ראמות · את צור ראש אומות · ילביש מאסות · לו שארית חמות יבנה הנשמות · חרושות כשדמות · יחית מערמות · עפר החומות · ואבנים שלימות · כולם מתאימות · כפרת אשמות · נפשות העגומות · יבנה במומות · בהר מסקומות · ולא יעלו במותי חלבי הבהמות :

אותיות רבתי ואותיות זעירי שבספר בראשית

אין בס' בראשית אותיות רבתי כי אם הב' של בראשית לבדה, ואין אותיות זעירי בס' בראשית כ"א ג', וסי' ה' של בהבראם, אלה תולדת השמים והארץ, בפ' בראשית · כ' של ולבכתה, לספד לשרה ולבכתה, בפ' חיי שרה · ק' של קצתי בחיי מפני בנות חת, בפ' תולדת : ויש ספרים שכותבין רבתי גם ס' של הכזונה יעשה, ופ' הפוכה של ובהעטיף הצאן, ומ' סתומה של בני שלשים, וח' של חכלילי עינים, ואין דעת הדייקים כמו הם, ומכ"ש שאין לבנות שום גזרה מגודל האותיות וקטנות שהיא רחויה רק לא ע"פ המסרה והקבלה שהאמתית ועל פי הסכמת הדייקים המובהקים :

אותיות הנקודות שבספר בראשית

אין בס' בראשית כי אם חמש תיבות מהם נקודות כולן ומהם מקצתן, ואלו הם : וּבֵינֶיךָ, נקוד י' בתראה דישפט ה' ביני וביניך קדמאה, בפ' לך לך · אֵלָיו, נקוד על אותיות איו דויאמרו אליו איה שרה אשתך, בפ' וירא · ובקומה, נקוד ו' בתראה דותשקין את אביהן קדמאה בפ' וירא · וישקהו, נקוד כולו דוירץ עשו לקראתו, בפ' וישלח · את, נקוד כולו דוילכו אחיו לרעות את, בפ' וישב ·

אונקלוס

יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי אֲנָא מָאִית וַיְיָ מִדְכַּר דְּכִיר יָתְכוֹן וְיַסֵּיק יָתְכוֹן מִן אַרְעָא הָדָא לְאַרְעָא דִּי קַיֵּים לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב : כה וְאוֹמֵי יוֹסֵף יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר מִדְכַּר דְּכִיר יְיָ יָתְכוֹן וְתַסְּקוּן יָת גַּרְמַי מִכָּא : כו וּמִית יוֹסֵף בַּר מְאָה וַעֲסַר שְׁנִין וַחֲנַטוּ יָתֵהּ וְשַׁווּהִי בַּאֲרוֹנָא בְּמִצְרָיִם : **ח ז ק**

נתינה לגר

קדס ה׳, משום שלא ישוה הפעל „דחל״ להשם „דחלא״ והשם יה׳ תמיד בלא מלות „מן קדס״ כמו לעיל (כ׳ י״א) · (כה) וישבע יוסף , ואומי יוסף , הנפעל ת׳ בל׳ „קוס״ וההפעיל בל׳ „אומי״ וכמ״ש לקמן , ומלינו ג״כ ההפעיל בל׳ „קוס״ (לעיל כ״ד ג׳) · (כו) ויישם , ושמוהי , משמע שהוכר כדעת ר׳ יונה שהוא כמו „ויושם״ ·

בעל הטורים

אנכי ב״ו היום כאן ומהר בקבר אבל מלך אל חי וקים הוא יפקוד אתכם · רמז שני פעמים פ״א פ״א · (ר״ל פקד פקדתי עי׳ פדר״א פמ״ח) פי׳ כשם שמלכתי פ׳ שנים כך יבא לכם גואל בן פ׳ שנים · א״נ יפקוד ל׳ חסרון כמו ולא נפקד ממנו איש רמז שמנין פקוד חסר מתי״ו שנה וישאר רד״ו : (כה) וישבע יוסף את בני ישראל · ולא השביע לבניו אלא א״ל משכם לקחתם אותי ולשם תחזירוני · ובמדרש יש שהשביעם שלא ידחקו את הקץ כי יוסף ידע את הקץ שיעקב גלה לו : (כו) ויחנטו · ב׳ בפרשה כדאיתא בכתובות דיספד יספדוניה דדלה ידלוניה : בשביל שחנט את אביו חנטוהו ג״כ : ויישם בארון · כדי שיהא מצוי להם בצאתם משם :

ספורנו

ואם היה זה באמת היה פעלכם כדין : אלהים חשבה לטובה · במציא בכם זאת הסבה לתכלית טוב : (כו) ויחנטו אותו ויישם בארון · ראוהו בארון שהיתה החנטה בו הניחו עצמותיו ולא קברוהו בקרקע וי״ז נודע הארון לדורות ויקח משה את עצמות יוסף :

חסרון להמנות

יען כי הנוסחאות בתרגום הכ״י, אחרו לבוא אלינו, וכבר כלתה המלאכה עד פ׳ לך לך , ולמען לא יחסר כל בתומש הזה, הצגנום גם אלה הנוסחאות פה :

	כ״י	רוו״ה
א ב	פְּרִים על אפי	על אפי
ז	מַעֲלָוֵי	מֵעַל
ח	יומא	יום
	וכן יג . יט . כג . לא .	
יא	פֵּרֵי (פרין)	פרין
	עֲבֵיד	עָבֵד
יב	על ארעא (לזנהי)	לזנהי
טז	נהורין רברבין	נהוריא רברביא
יז	שמיא	דשמיא
כ	דְּפָרֵד	יפרח
כא	דרחישו	די ארחישו
כד	וְחַיַּת	וְחֵוַת
כה	חַיַּת	חֵוַת
כז	בצלמא דייי	בצלם אלהים
כח	דרחֲשת	דרחִישָׁא
כט	פרי	פירי
	דילכון יהי	לכון יהא
ל	חַיַּת	חֵוַת
	ירוקא דעשבא	ירוק עשבא

	כ״י	רוו״ה
ב ב	עִיבַדְתֵיהּ	עֲבִידְתֵיהּ
ג	עִיבַדְתֵיהּ	עִיבִידְתֵיהּ
ה	הוה	הוו
	עשבא	עיסבא
	ה׳ אלהים מטרא	מטרא ה׳ אלהים
	לְאִית	לֵית
ו	ומשקי	ואשקי
ח	וּשְׁוֵי	ואשוי
ט	גנתא	גינתא
	במציע	במציעות
יב	בדולחא	ברלחא
יז	מדינחא	למדינחא
יט	דִּיהֲוֵא	דִּי הֲוֵי
	מַא דְּקָרָא	מַה יְקָרֵי
כג	אדם	האדם
	ובשרא מבשרי	ובסרא מבסרי
	וכן פעמים רבות ש׳ ת׳ ס׳	
	איתתא	אתתא
	(את) נסיבא	נסיבא

חסרון להמנות

ב"י	רו"ה
ן ב. ג. מפרי	מפירי
ג לא תִקְרְבוּן	תִקְרְבוּן
ד מֵימַת	מְמַת
ז וְאִתְפַּתְּחָן	ואיתפתְחָא
יב דיהבתא לי	דיהבת עמי
יְהָבַת	יְהָבַת
טו אֲשֵׁוִי	אַשְׁוִי
דעבדתָא	דעבדתְ
זכן בכ"ם בא בכ"י תָא לנוכח כו'	
טז תַלְדֵין	תְלִידִין
בָך	בִיך
יח ואטמין	ואטדין
ב שום	שֵם
כד דמתהפכתא	דמתהפכא
ד ד ומשמְנֵיהון	(ומשגיניהון) ומשמניניהון
רעיא	רעוא
ו תְקוף	תַקִיף
ח להבל	בהבל
י מָא	מֶה
דעתיד	דעתידין
טו את	אתא
דישכחיניה	דישכחיניה
כא יָדְעֵי	דְיָדְעֵי
כב כל	דכל
וברולא	ופרזלא
כג (ארי) לא	לא
קְטִילִית	קְטָלִית
ה א ספרא	ספר
ה'	אלהים
ב דאתבריו	דאתבריאו
ג כדדמי	דדמי
ה דַהֲוָא	דְהֵוִי
ח ותרתי	תרתָא
כא וחמש	ותמש
כד ואיתהי	וליתוהי
ו ב בנתָא דאנשא	בנת אנשא
ג אהב	יהיבנא

ב"י	רו"ה
ד דעלין	די יעלון
דמן עלמא	דמעלמא
ח כל יומא	כל יומיא
אנשא	אדם

נח

ב"י	רו"ה
יא חֲטוּפִין וכן בכ"ם	חֲטוּפִין
יב אֱנָש	אִינָש
אורחיה	ית ארחיה
יג קדמי	לקדמי
יז לחבל	לחבלָא
כ יַעלון	יֵעֲלון
ז א לתיבותא וכן בכ"ם	לתיבותא
י שַׁבְעַת	שִׁבְעָה
יא בשבעא עשר	בשבעת עשרא
יג עַל וכן בכ"ם	עאל
יח ואזלת	ומהלכא
כב רות דחיי	רוחא דחיין
ח ד ונחת	ונחת
ח מעמיה	מלותיה
י לשלח	שלח
כא מעולימוהי	מועידיה
כב ויממא ולילי	ויום ולילְיָא
ט א וסגו ומלו	וסגו ומלו
וכן בכ"ם לנסתרים רבים	
ב חַיַת ארעא	חֵוַת ארעא
בידיכון	בידכון
ג דילבון יהי	לכון יהי
ה דאחוהי וכן בכ"ם	דאחוהי
ו יִתְשַׁד	יִתְשַד
בצלם ה'	בצלמא דה'
י וְיַת	וְעִם
יא כל ארעא	ארעא
יד וַהֲוָה	וִיהֵי
כב עדית אבוהי	עריתא דאבוהי
כד ית מא	ית די
כט והוה	והוו
י ח גבר	גבר תקיף

לוח הטעות בהקדמה כוללת

עמוד	שורה	תחת	צ"ל
ג	2	ולמשה	למשה
בהערה ו'	4	פלוגתא	פלוגתות
בהערה ז'	2	הרימות	הרימותי
ד	16	מקום)	מקום
בהערה ג'	2	Bodeliana	Bodleiana
בהערה ח'	5	מדהרגמין	מדאהרגמין
ה	21	איגיור	איגירו
בהערה א'	2	ממתי	ממיתי
ו	15	ואין	ואון
בהערה ט"ז	1	Monfaucon	Montfaucon
ז	8	יָזְבַח	וְיִזְבַח
— —	9	הה עתקה	ההעתקה
— —	20	לדת הנוצרים	לדת אבותיו
ט	17	שהורשנו	שהורשינו
— —	28	ותחת	ותחות
י בהערה ג'	1	מפני שמוסיף דברת	בפסוק
יא	20	אותו	אותי
בהערה א'	6	הפועל מילף	הפעל מליף
— —	42	קדש"ס	קדש"
יב	9	מידי יולדה	מידי יולדו
— —	35	ומי' אורייתא יהב לנא משה מסרא	ות' אורייתא יהב לנא משה מסרה
— —	39	ומכליבין	ומכלבין
— —	—	כעבדא	כעבדי
— —	45	מסורה	מסרה
יג	11	לשומרי מצותיו	לשומרי מצותיו בעוה"ב
בהערה ב'	—	ברשע וטוב לו	ברשע וטוב לו"
יד	18	(כאיסי	(ולא כאיסי
בהערה ב'	10	חוזרן	חוזרין
— —	16	בראשיתו הוא	בראשיתה היא
— —	—	מעופף	מעופפת
טו	—	ההערה ד' וה' צריכין להיות הערה אחת וההערה ו' צריכה להיות הערה ה' וההערה ז' צריכה להיות הערה ו'	
יז	32	הערות יא) וכן כן	הערות כן יא) וכן
— —	33	או Kurd האלה	או Kurd
יח	18	היתה	היתה לי
— —	—	סימני ההערות נכתבו כלן בטעות וההערה א' וב' צריכין להיות י"א י"ב ושייכות מעבר לדף, וההערות ג' ד' ה' צ"ל א', ב', ג', ובההערה ב' תחת Raulinson צ"ל Rawlinson.	

לוח הטעות בהקדמה לפתשגן

עמוד	שורה	תחת	צ"ל
ב	21	רשב"ם	רשב"ן
— —	26	רשב"ם	רשב"ן
— —	31	קונסטאנטינא	קסטיליא
— —	34	שנה	שנה, והוציא לאור ספרו בשנת יא"ר ולא כמ"ש הסכם שד"ל שנעתק רק בשנה ההיא.
		בחתימה אדלער	צ"ל אדלר

הקדמה לספר פתשגן

בתתי עתה אל המדפיסים הנבירים את המחברת הזאת אשר היתה ספונה טמונה וכלואה תוך כתבי היד מאות שנים, ונכונה להיות לטרף לשני העת, להוציאה לאור עולם, ולתת לה עדנה אחרי בלותה, אמרתי להגיד ליעקב ולישראל (בקיצור) מה פעל האדם הגדול בענקים המחבר הזה :

הנה החכם הגדול ר' שמואל דוד לוצאטו בספרו אוהב גר כתב בהקדמתו „ימים ושנים לפני המחבר הזה (ר' יצחק ערמאה) כבר קם איש אשר התעורר לכתוב באורים על התרגום אונקלוס אפס כי נשאר ספרו טמון בחבך ואיש לא ידעו עד אשר הקרה ה' אלהי לפני ומצאתיו מושלך בין בלויי הספרים הגנוזים בעליית בית הכנסת ועומדים לקבורה ואראהו ואחמדהו ואקחהו ואביאהו אל ביתי והנה הוא שלם מראש ועד סוף איננו חסר דבר רק שמו ושם כותבו איננו כתוב עליו ואני אקראהו בשם ספר י א ר כי בשנת יא"ר לאלף הששי הועתק כי כן כתוב בסופו" עכ"ל — ואחר אשר שמעתי כי ספרי שד"ל נשארו ביד הנביר אלמאנצי, וכל כתבי יד אשר היו לו, באו אל בית עקד הספרים המפואר באקספארד הנקרא „באדעליאני" שם אחד כתבי באורי על התרגום אונקלוס, ערגה נפשי מאד לראות את הספר ההוא, השתי ולא התמהמהתי ואסע בעצמי לאקספארד אל בית עקד הספרים ההוא, ומצאתי כי הכ"י הוא בכתב איטלקית קשה לקריאה וביותר להעתקה, על כן בקשתי מאת השרים החכמים היושבים ראשונה באוצר באדעליאני להשאילהו אלי אל ביתי, והמה בטובם וחסדם נעתרו לבקשתי, ויהנו לי זמן ומועד להעתיקו אות באות. תשואות חן חן להשרים הנכבדים והיקרים ההם על טובם אשר גמלו עמדי ועם כל יודעי חין ערך יקרת הספר הזה, כי מידם היתה זאת לנו לשאוב מימי התועלת בחכמת המתרגם האלהי אונקלוס, ואך טוב וחסד ירדפום כל ימי חייהם. ואחרי אשר נויתי אותו להעתיקו מצאתי מה שכתב החכם שד"ל ז"ל בספר אוצר נחמד משנת תקנ"ט וז"ל „הודעתי במאמר אוהב גר כי בגליון החומש משנת ש"ין בסביוניטה יש חלק מה ממסורת התרגום ובעל המתורגמן כתב בהקדמתו גם נעשה עליו מסורה ולא ראיתיו עד הנה, ואחר זמן בסוף מרחשון תקנ"ט זכיתי וראיתי חומש כתב יד על קלף מהודר ונחמד מאד ובו תרגום רש"י ורלב"ע ומסורה ופתשגן (והוא הספר בידי שקראתי שמו ספר י א ר) וגם מסורת התרגום קצתה בגליון אשר למטה מן התרגום וקצתה למעלה, והיה החומש ההוא בידי ימים מעטים והעתקתי לי משם כל מה שמצאתי בו ממסורת התרגום וכו'. כתיבת החומש היא איטלקית ולא עתיקה הרבה. בעל הספר אמר שהוא רוצה להוצו במתנה לדוכס לוקא ואני לא אדע היכן הוא עתה ואולי הוא נפארמא" עכ"ל.

מזה ראינו כי שם הספר הוא „פתשגן" ועל זה סמכתי ואקראהו בשם הזה וכמו שנדפס בשער החומשים האלה. וראוי להחכמים הבאים לבקר את אוצר הספרים באיטאליא לשום לב ועין על החומש הנזכר ועל ההעתקה של הס' פתשגן, אולי ע"פ השואות הנוסחאות ימצאו דברים חדשים אשר אינם פה. ויהי בנסוע החכם ר' אברהם ברלינער יצ"ו בשנה העברה לפארמא, שלחתי לו איזה דפים שהיו בידי ובקשתי ממנו לחפש שם בעקד הספרים אחר החומש הנ"ל, והשיב לי שלא מצא אותו, אבל מצא כ"י מס' פתשגן כדמותו וכצלמו של הכ"י מבאדעליאני בלא הוספת ובלא גרעון, ואשבע עונג מזה בידעי כי עתה על פי שני כתבי יד יקום דבר הספר הנדפס על ידי.

והנה כל הרואה יראה שהספר הנ"ל איננו העתקה ראשונה, שניה, או שלישית, כי כבר הורק ונעתק פעמים רבות, יען כי נמצא בתוך הספר הג' ר"ל הגה"ה כמה פעמים ובצד הספר נ"ב ר"ל נוסחא בתוספת, והחכם ר"א ברלינער הנ"ל העיר כי הוא ר' נתנאל טרבוט אשר כתב גם בת"א מחומש אחר דברים ונמוקים בכתב ידו.

בדבר תכונת החבור הזה בכלל, נראה כי מחברו היה חכם גדול בתורה, בקי בחדרי תלמודי בבלי וירושלמי מכילתא ספרא וספרי ומדרשים כולם היו שגורים על לשונו, וניין אותם כאחד הראשונים אשר היו והיו קודם מציאות חכמת הדפוס. מגמת המחבר הזה היתה לבאר התרגום ע"פ שתי ההורות, הכתובה והמסורה, ולכן במקומות אשר ראה כי יש בפסוק ההוא או במלה ההיא שתי כוונות, אחת גלויה ואחת נעלמה, מורה דרך אונקלוס לבבר את הנעלמה על פני אחותה הגלויה, כמו שכוונו חכמינו הקדושים ז"ל לאמץ את דברי הקבלה. גם יבאר לפעמים את דברי התרגום מדברי המתרגם הזה במקום אחר, ובמקומות אשר שנה אונקלוס את המלות בתרגומו מפרשה לפרשה, הפיץ המחבר הזה קרני אורו מזה ומזה להבין את ההבדל מהשמות או הפעלים הנרדפים בארמית. את הכל עשה יפה המחבר הזה כאמן נפלא המצרף את האבן הטובה ע"י הרסיסים אשר יפוצץ ממנה נפשים, גם ישים לפעמים עין בקורת על המדרשים, כמו (בפ' שלח לך) שכתב, מדרש דברים כמדומה לי שהוא תנחומא, ובמקום אחר (בפ' אמור) מבאר למה נקרא התרגום הזה תרגום בבלי וכדומה. עיקר מגמת חבורו היה כפי הנראה להשוות הנוסחאות בתרגום, ורק במקומות שמצא חלופים עצומים בין נוסחא לנוסחא, הוציא ברות מבינתו את הישרה מתוך המקולקלות. וכפי הנראה היו לפניו כמה ספרי תרגום אונקלוס, ספרי נהרדעי, ספרי ספרדי (הנוטים קצת ללשונות

המדוברות

המדוברות שם, והרדפי ללשון סורי, ספרדי ללשון ערבי כמו שהבנתי בעצמי בהיותי בפֿילאדעלפֿיא וראיתי שם כמה ח"א ספרדיים עתיקים ויקרים עד מאד) ומצא שם נוסחאות שונות, כמ"ש החכם שד"ל שמצא בספר י"א ר' חלופים כמעט כמנין ימות החמה.

גם המסורה על התרגום הנזכרת למעלה היתה כבר לעיני המחבר הזה, ולדעתי נעשתה מהחכמים שהיו בימיו או שנים מעטות קודם לו — אשר ידעם בשם — באשר יעיז להתוכח פעמים רבות עם בעליה, ובכסיל וכילפות יהלום לפעמים את דבריה, ואומר כי מסורה מוטעת היא, תחת אשר הנה רואים כי מפני שם המסורה שלנו על כ"ד ספרי קדש נחת הוא, ולא ים ממנה חלילה ימין או שמאל.

גם הפליא לעשות בהפיצו ענן אורו על דרכי אונקלוס בנסיותיו מלשון המקרא להסיר בפרש כל מין הגשמה המיוחסת להשי"ת, ואם כי על השלמות לא בא בנשא הענין הזה (כמ"ש החכם שד"ל בהקדמתו הנ"ל) נאוה תהלה להמחבר הזה בהואילו לעשות את אשר לא עשה איש מהמחברים לפניו, אם לא נאמר כי סעת המכלה ומבלה את הכל, אכלה גם איזה חבורים אשר לא ראינו ולא שמענו מהם.

הזמן אשר חי המחבר הזה, מקומו, ושמו, לא נודעו לנו, ורק ננסה לחקור בזה מהספר בעצמו. הנה את רבינו סעדיה הביא בפרשת שמות, את רבינו האי בפרשת תרומה, את בעל הערוך הביא כמה פעמים, את רבינו יונה אבן גנאח בפרשת בראשית, את רש"י כמה פעמים, את בן גבירול בפ' במדבר, את ר' יהודה הלוי בפ' וירא הכם פייט הלוי, את ר' זרחיה הלוי בפ' אמור, את ר"י מגא"ש, את ספר היד והשמונה פרקים להרמב"ם כמה פעמים, את הראב"ע הביא איזו פעמים, את ר' דוד קמחי בעל השרשים כמה פעמים, את ר' יוסף קמחי בפ' בלק ובפ' משפטים, את בעל הטעמור בפ' שמות, את הראב"ד בדרשת יום ויושע בפרשת בשלח.

את הס' מלמד התלמידים לרבינו יעקב בר אבא מרי בר שמעון בר אנטולי הביא בפ' וירא ובפ' ויצא בו, (המחבר ההוא היה סמוך לאלף החמישי ועתה נדפס ע"י חברת מקיצי נרדמים). את הרמב"ן לא הביא, אולי כלל באמרו והמפרשים או יש מפרשים. בפ' ויגש ובפ' חקת הביא התרגום אונקלוס של הה' רשב"ם אשר מה בראשית מאה השלישית לאלף הששי. ובפ' פינחס כתב „שמעתי מפי המאיר עיניו בדברי תורה הלא הוא ר' מאיר ש"ץ בן כהר"ר שמעון ז"ל „ואם כוון על ר' מאיר שליח צבור המובא בר"ה י"א ע"א בתוד"ה אלא; היה רבו אחד מבעלי התוספות בצרפת, אבל מזה אינו ראיה כי אולי הוא ר' מאיר אחר [ור"מ ש"ץ אשר הזכירו התוס' הוא ר"מ בר' יצחק שליח צבור ז"ל אשר הביא גם רש"י בתהלים ע"ג פסוק י"ב], ואותיות ש"ץ הם ראשי שתי תיבות אחרות, ובאמת אחרי ראינו כי הזכיר גם הרשב"ם (ויגש מ"ו ס') שהיה מאוחר בזמן, לא נוכל להחליט שהיה מהלמידי בעלי התוס' ז"ל, אבל יש ראיה שבצרפת היה מקום מושבו, כי כמה פעמים הביא בספרו לשון לעז אשר היא לשון צרפת ישנה, כמו בפ' בחקותי „במותיכם יוסבר באיסור" גם פסק אחת התוכח עם רש"י על מה שהביא בלשון לעז, גם הביא בפ' בראשית „בתפלתנו אנו אומרים בנס ביוך שכלל היכלך ובהושענות בבניניה דמקדשא ובשכלוליה דהיכלא" ואנחנו לא מצאנו כ"א את הראשונה בתפלת אלהי נצור בסי' רב עמרם, והשנית לא מצאנו בשום מחזור, ואולי הוא במחזור קונסטנטינא. גם הביא בפ' ויחי ובפ' וארא על מלת „סמסון" קונטרס אחד בשמו „קונטרס הספקים" אולי המצא ימצא הספר הזה באחד מבתי עקד הספרים ושם מחברו בקרבו, אז יפיץ לנו אור גם על שם מחבר ס' פתשגן ומקום מולדתו, ולבי אומר לי שהיה אחד מחכמי צרפת וחי לפני ארבע מאות שנה.

והנה מתחלה עלה על לבי להחליט ששם המחבר הזה היה „גרשון" בקראו את שם הספר „פתשגן" שיש בו ג' אותיות משמו, ג, ש, נ, אולם! אחרי שובי נחמתי, כי אז היה קורא אותו „פרשגן" הכולל כל האותיות משמו, ומה גם אחרי אשר ראינו כי בספרו מקיים הגירסא בתרגום (דברים י"ז י"ח) „משנה התורה פרשגן בריש. סוף דבר! אם כי שמו מכוסה ממנו, שם עולם עשה לו בספרו זה פתשגן.

ועתה אחר אשר נודה לה' מקרב ולב עמוק על אשר עזרנו להוציא את המחברת הזאת מחיק השיה, והוספנו בחומשים האלה המסורה לתרגום עם הערות מהחכם שד"ל, והמדפיסים היקרים עשו ציוני פסוקים אשר הם לעזר להקורא, נקוה כי שארית ישראל לא יעשו עולה, ולא ידפיסוהו בלי רשיון המדפיסים עד כלות עשר שנים, ויבא לציון גואל ויהגם סיגים מכסף, וגלוה נפש הגר אל בני ישראל לפ"ק.

הק' **נתן אדלער הכהן**.

י'ח'י'ע'כ'י'ל' א

חבור זה נעשה לבאר כמה מלות וספקות בתרגום אנקלוס וגם לבאר מקצת טעמי חלופי נסחאות שבתרגום איזה חומש משאר נסחאות הנמצאות :

הן אלה קצות דרכי אנקלוס ע"ה ולהרחיק הגשמות עקר כונתו, ולפעמים ידבר לפי הענין ולא אחר לשון הקדש כגון מלאתך ודמעך, בכורך. פן תקדש המלאה, דמעת. וכמלאה מן היקב, וכמלאתא. ולפעמים לפי הנאות בלשון ולא אחר דקדוק לשון המקרא, כמו רוקס, ציור, מקרא קדש, אדמת קדש, אשר היה שם אהלה דלך לך, ופרעה חלם חלם. ולפעמים הפך משמעות הכתוב, כמו שאת, עמקא. ולפעמים יחיד במקום רבים כמו את חטאי, סורחני, את מכאוביו, כיבהון, ורבים במקום יחיד כמו בטרם תבא אליהן המילדת, עד דלא עלת לותהן חיתא, אם יהיה נדחך, אם יהוין גלוותך, פשע אחיך, חובי אחך. ולפעמים כמו פירוש כגון ויעבור את הנהר דפרשת ויצא שתרגם פרת, לעשות מלאכתו דיוסף, ולפעמים כנגד פשט הכתוב כגון לא אעלה בקרבך, לא אסלק שכינתי מבינך, רגע אחד אעלה בקרבך, אסלק שכינתי מבינך. וכגון אורריך ארור ומברכיך ברוך, ליטך ובריכך, ולא תרגם כן גבי ואברכה מברכיך שתרגם ואברך מברכך, וכן ההוא אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה, וכן לקראת נחשים שתרגם אלהין לקדמות נחשיא, וכן מקוצר רוח לאחת הנסחאות, ולפעמים כנוי כגון ראו כי רעה נגד פניכם, לפי מה שכתבנו, וכן ועיני לאה רכות, האשה הכושית, ולפעמים המוקדם כאוחר כגון לפרעה לחומש וכן ואת שתי קצות שתי העבותות, כי לא המטיר ה', כי כמוך כפרעה שתרגם כפרעה כן את. ולפעמים לפי שמוש הלשון כגון ביד רמה תרגם בריש גלי, כי דרך לשון הקדש על דבר שיעשה בפומבי לעין כל ובלי פחד אדם לומר ביד רמה, ובלשון התרגום יאמר בריש גלי. ולפעמים ישתנה תרגום תבה אחת לפי פיסוק הטעמים כגון לנטות אחרי רבים להטות כמו שכתבנו במקומו וכן ולא תשבית מלח ברית, תקריב מלח, הראשון מלח, והשני מלחא, ולפעמים לגנאי כגון אלהי העמים טעוות עממיא וכן כל אלהים אחרים חוץ משל עשרת הדברות. שתרגם אלה אחרן לטעם נכון ולכבוד כעלה כי גדול ה' מכל האלהים שתרגם ולית אלה בר מניה, ועוד כנוי לגנאי בחיקותיהם לא תלכו. ולפעמים על דרך טכסיסי המוכר לחלוק כבוד למלכות או לאדם שראוי לחלוק לו כבוד, כגון למה תעשה כה לעבדיך, למא מתעבד, וכגון איננו גדול וכגון ה"א היה עושה, ממימריה הוה כתעבד, ואפשר שהוא ע"ד האמת לפי שלא היה עושה הוא בעצמו. ולפעמים ע"ד עבר ועתיד שידבר לשון הקדש עתיד במקום עבר או בהפך, כגון אז ישיר, בכן שבח, וכן בכל דבר ההווה שידבר לשון הקדש לפעמים לשון עבר ולפעמים לשון עתיד והתרגום יתרגם בכלם לשון הווה. כגון יקח את האוהל וכל הפרשה, וכן כסה הענן את המשכן וכל הפרשה וכן כלם. ולפעמים יהיה הדבר בלשון הקדש בלשון זכר ובלשון תרגום יהיה נקבה או בהפך, כגון זאת הבהמה, ולאביו שלח כזאת, דין, בעבור זה, עלו זה בנגב, דא. ואפשר בעבור זה שכוונת הפסוק להיותו מוסב לדבר שיהיה לשון בשתי הלשונות, וכוונת התרגום שיהיה מוסב לדבר אחד, ולפעמים להחזירו ע"ד האמת כגון למה תעשה כה, למא מתעביד כדין, לפי שהוא עצמו לא היה עושה, ובלשון הקדש נקרא עושה לפי שהוא היה הסבה. ולפעמים בלשון הקדש חצי הפסוק לשון יחיד והצי הפסוק לשון רבים ובתרגום הכל בדרך א'. ולפעמים יבוא לשון הקדש בארכית כגון ומה חטאתי לך, חטית, את אשה דוה, טומאה, אבל וכי יזיד, וכן כי תפגע יש בהם טעם, ובשני מקומות לפי שנסתפקו לו אם אחד כמך על חברו כדרך יגיד עליו רעו, האחד בסדר ואלה המשפטים כי תראה חמור שונאך שתרגם ארי התזי, והיה לו לומר ארי תראה כמו שתרגם כי תפגע, ארי תפגע, לפי מה שכתבתי שם, והאחר בסדר כי תשא ולא ילין לבקר זבח חג הפסח שלא אמר בו בר ממדבחא, ובשניהם מדבר על האימורין שהרי בשניהם תרגם, תרבי. ועתה אחל לבאר המלות על הסדר בעזרת העוזר ית'

א (א) **בראשית** בקדמין . וצ"ע למה לא תרגם בקדמיתא כמו וירא ראשית לו וכן ויסע לוט מקדם . ויהי בנסעם מקדם . אבל לוז שם העיר לראשונה . מלקדמין . אשר עשה שם בראשונה . בקדמיתא . וכן בתחלה פסוק שלמעלה ממנו . ונראה שבא להורות שלא היו תחלת הבריאה וכן כתב רבינו שלמה ז"ל : (ב) מרחפת . מנשבא . על גוזליו ירחף . מתחופף : (ד) וירא אלהים את האור תרגום וחזא . וכן כל וירא באותן פרשיות . וכן בסוף הסדר וירא ה' כי רבה וכן בתולדות נח וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה . כי אותך ראיתי צדיק . וכן בסדר וישלח . וירא ה' כי שנואה לאה . ובסדר ואלה שמות . וירא ה' כי סר לראות . ובסדר לך לך . אתה אל ראי . חזי כלא . אף הנה שריתי חזיא ; בשביל שהזכירה ראייתה אמרה שהוא אלהים שראייה . ועוד כי והענה שרי לעין כל . באר לחי רואי . דמלאך קיימא אתחזי . ובסדר בא אל פרעה . וראיתי את הדם . ואחזי . ראה אתה אומר אלי . חזי . יראה כל זכורך . יתחזון . לראות את פני . לאתחזאה . ולפי פשוטו נראה כי הוא מוסב כלפי השכינה כמו שדרשו רבותינו ז"ל כדרך שבא לראות כך בא לירא(ו)ת . ואע"פ שאפשר לפרש בדרך אחרת . אבל נראה כי עמך שני הזה . וגלי קדמך . ותרגם ראה אתה אומר אלי . חזי . והטעם הפסוק ונראה כי עמך כלומר גלוי וידוע לפניך שאין אתה עתיד להחליפם באומה אחרת ואע"פ שיחטאו לך מה שלא יתכן לומר כן בפסוק ראה אתה אומר . ארדה נא ואראה . לפי שתרגם ארדה אתגלי . כמו שתרגם כל ירידם שבמקרא שהיא אצל קודשא בריך הוא . ולא תרגם ואראה בלשון גלי ואמר בו ואדין . ולפי שהענין מדבר על מה שעבר אע"פ שהיה גלוי לעין כל לא תרגם ואחזי כמו שתרגם אותם הכתובים למעלה וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים דסדר ואלה שמות . ונגלא קדם ה' . וכתוב במקומו וירא מלאך ה' מתוך הסנה . ואתגלי . וכבוד ה' נראה בענן תרגם אתגלי . וצריך לבאר הטעם מאחר שלשון הראייה מוסב אל הנבראים למה הוא מתורגם בלשון חזא . ואם האמר לפי שאינם רואים ומשיגים כל הענין כמו שהוא . א"כ מה תאמר בלשון ראייה שהיא אצל קב"ה כגון ראה ראיתי את עני עמי וזולתו שמתורגמים בלשון גלי . כי ראיתי אלהים פנים אל פנים דסדר וישלח . ארי חזיתי מלאכיא דה' אפין באפין . תרגם ראיתי בלשון חזא וכן וראית את אחרי. ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו . ותרא האתון . וירא את מלאך ה' דבלעם . ותרגם וירא מלאך ה' אליו בלבת אש . ואתגלי מלאכא דה' ליה . הגם הלום ראיתי אחרי ראי . תרגום ראיתי בלשון חזא והרגם רואי בלשון גלי . וצריך לפרש גם כן מהו וימצאה מלאך ה' למה לא אמר ויקרא לה כמו שנאמר בס' וירא . ויקרא מלאך ה' אל הגר . ונראה לומר שבמקומות שתרגם לשון חזא היתה המראה בעין פנים אל פנים . ורואה לדבר. כי ראית אלהים פנים אל פנים שתרגם חזיתי . וכאן רצתה הגר לומר אף הנה שריתי חזיא כלומר התגלי להיות רואה פנים אל פנים יותר משהייתי רגילה למפרע שלא היתה אלא בעין גלי . כתרגום וירא אליו . ואתגלי ליה . ראיתי את העם הזה דכי השא . גלי קדמי . ואע"פ שענין מעשה העגל נעשה לעין כל לפי שלא על אותו ענין בלבד הוא אומר אלא על קשי ערפם כמו שנאמר ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא . וכן כי ראיתי את כל אשר לבן עושה לך כל הרמאות אשר הוא משתדל לעשות לך תמיד . ומ"מ צריך לפרש למה לא הרחיק ממנו ית' חוש הראות כדרך שהרחיק ממנו שאר החושים והתנועות . ויש להשיב כי בשאר החושים המקבל החוש הוא המושג מצד החוש שהגיעו שאם שמע נמצא שהגיעו הקול ופגע בו . וכן הריח . וכן המשוש . ולכך תרגם וירח ה' את ריח הניחח כמו שתרגם וכן ויפגשהו . יקרה ה' לקראתי . כמעט שלא מצאוהו שכנהו הכתוב בו אבל הראות הרואה הוא המשיג ואינו מושג ולפיכך כשהדיוט רואה תרגם יקרא כמו ויראו את אלהי ישראל . ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו . כל לשון במעמד הר סיני בין באותה בין במשנה תורה כמדומה שמתורגמים בלשון חזא . לפיכך נראה לומר כי בהקין היה לא כדברי האומרים כי במראה הנבואה היה . וזה טעם הפרש התרגום וירא כי בכל דבר נראה לבריות לעין לא יתכן לומר בו גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם . אבל על הדברים שבלב ונעלמים יתכן לומר כן כענין שארז"ל . כל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך . ומה שתרגם וירא ה' כי שנואה לאה . וחזא . לפי שהיה גלוי לכל שהוא היה אוהב רחל . והיה מגלה אהבה יותר מלאה כמו שהעיד עליו הכתוב . ויאהב גם את רחל מלאה . ותרגם כי ראה ה' בעניי דבתריה בלשון גלי לפי שכך רצתה לומר גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם העלבון והגיסות הדעת שהיה בלבי על זה : כי טוב . ארי טב . והנה טוב מאוד דיום הששי . תקון ומסורת עליו ו' באורייתא והוא מטוספם. וכן לא טוב היות . לא טוב הדבר דיתרו . כי טוב בעיני. ה' דבלעם הייטב בעיני ה' התקין אבל וישמע משה וייטב בעיניו" וספר. וכן וייטב בעיני הדבר: (ה) לאור יום. יום דמתרגמינן יממא ו' באורייתא ופירושו יום ממש בלא לילה. ובמקום שמתורגם יום או יומין פי' יום ולילה וראיה לדבר תרגום ארבעים יום וארבעים לילה. יממין . וכן כי ענן ה' על המשכן יומם. יומם יפגשו חשך . עמוד הענן יומם . ועל כן מזכיר בכלם אחר כן לילה. אחד עשר יום. יומין . ואע"פ שמשמעותו יום ולא לילה . וכן כל דבר שמלותו ביום שנאמר בהם יום . אע"פ שמשמעותו יום ולא לילה. לא הצריך לתרגומו יממא לפי שלא היתה בהם הכוונה להורות על הענין אלא דמילא הוא דשמעת מינה : (ז) מתחת לרקיע . דמלרע . מעל לרקיע . דמעל . צריך עיון במקומות שנמצא מתחת ומעלוי . מתחת השמים דיום שלישי מתחות שמיא . ויעל אלהים מעל אברהם . מעלוהי . מעל ראשי דשר האופים . מעילוי . עומד על הגמלים . עילוי . ונראה לפרש שיש הפרש בין דבר שהוא מונח על דבר בסמוך ממש . וכן דבר שהוא הרבה למעלה או הרבה למטה ממנו . וצריך לעיין את כלם ואחר יתבאר זה : (יא) למינו . כלהן לזניה

לזניה תרגום. למינהו לזנוהי ת' כאלו הוא ביוד הא בלשון רבים: (כא) אשר שרצו. דארחישו וכן היוצא השדה. דִיפַק
חקלא. ואלו היה כתוב בשדה היה מתורגם דנפק בחקלא או דיפוק: (כו) נעשה אדם בצלמנו. אינשא תרגום.
וכן ואדם אין. ואינש. וכן אמחה את האדם. ונראה שכל אדם שמשמע אדם הראשון. אדם קרא ותרגום.
והאחרים שהם על כלל המין אינש תרגום. ובכללם אנשים ונשים. וראיה לדבר וירא כי אין איש. וגם איש
אל ירא. אינש תרגום. וצריך לדקדק את כלם: (כז) בצלם אלהים. המסורה עליו אלהים יחיד קרא
ותרגום ג' באורייתא בצלם. בדמות. בצלם. והייתם כאלהים כרברבין תרגום. וכן ויראו בני האלהים.
אלהים לא תקלל. עד האלהים יבא. דיינא תרגום. אלהי האלהים. אלה דיינין. כי ראיתי אלהים פנים אל
פנים. מלאכיא. וכן כי שם נגלו אליו האלהים. ורוח אלהים מן קדם ה' להפלגה סמכה לשם כמו עיר
גדולה לאלהים. וצ"ע למה היתה כוונת אונקלוס בזה. ונראה לומר שהיתה דעתו כי להפלגת הענין סמך מלת
בצלם אל השם. ואעפ"כ לא רצה לתרגמו כשאר השמות שהם קדש כדי להרחיק הגשמות. וכדי למעט את
הענין הניחו על לשון הקדש בעצמו. שלא יאמר אדם שיהיה לגמרי דומה לו. וכן ה' שמו באים מלחמה.
וכן קנא שמו. והידים ידי עשו שאין להם תרגום:

ב (א) ויכלו. ואשתכללו. וצ"ע איך לא תרגם ואשתיציאו. ונראה לפי שכתוב אחר כן ויכל. וכן תרגום
תכלנה מלמעלה. תשכלליניה ∙ ותרגם כלילת יופי משכללא בשופרי. ונראה לומר כי תקון הדבר וגמרו
קרא שכלול ויורה על זה מה שאמרו בבראשית רבה בסוף פרשה א' לבריאה השמים קדמו שנאמר ביום עשות
ה' אלהים ארץ ושמים. ונאמר ה' בחכמה יסד ארץ וגו' כמ"ש רש"י אצל ויעש ה' את הרקיע תקנו על
עמדו. ועוד ראיה ברורה כי בתפלתנו אנו אומרים בנה ביתך שכלל היכלך. ובהושענות. בבניניה דמקדשא
ובשכלוליה דהיכלא. ובמוסף המועדים והראנו בבנינו ושמחנו בתקונו הרי שאנו מזכירים תקון בלשון הקדש
במקום שכלול בלשון ארמית ובב"ר פ' ד' מביא על זה ברוחו שמים שפרה. וכן ראוי לפרש ושוריא ישתכללון
דספר עזרא. ולא כמו שפ' המפרש והחומות ייסדו. ומ"ש בב"ר לא יקשה לנו שהרי אנקלוס שתרגם ויכלו ואשתכללו
וא"כ אף השמים קדמו לשכלול כי הוא הביא ראיה מן הכתוב: (ה) כי לא המטיר סרי לא אחית ה' מטרא צריך לפרש
למה הפסיק בין אחית למטרא איך לא תרגום ארי לא אחית מטרא ה' ∙ ובסדר ואתה הגוה כתב המוקדם
מאוחר: ואדם אין לעבוד את האדמה. אדמתא תרגום. והמסורת עליו ג'. ב' בפרשה והשקה את כל פני האדמה.
ואד בוישמע יתרו. מזבח אדמה. מדבח אדמתא. אבל עפר מן האדמה. מן האדמה כל העץ נחמד למראה
לעבוד את האדמה. ארעא תרגום. וכן שארהון כלהון. גם צריך לדקדק ולראות מה שכתוב רש"י ואד יעלה
מן הארץ מאין הוציאו כי לפי אותו ענין נראה שעל אדם הראשון תרגם אדמתא ושל מעלה ממנו לפי מדרש
ב"ר. והשלישי ע"פ מה שאמרו אדם ממקום כפרתו נברא והביאו הר"ם בספר עבודה בהלכות בית הבחירה
וצ"ע ∙ מן האדמה דפסוק ויצר דסמיך ליה. ונראה כי גם שם ארץ כולל ההרים ולפיכך נקראת ארץ לפי
שהגלגל רץ וסובב אותו כמו שהביא בספר השרשים. ואדמה שתרגם אדמתא ר"ל מקום העפר לבד בלא הרים
והיא תקרא אדמה ולא תקרא ארץ ולזאת הכונה אמר עפר מן האדמה. ומאחר שאמר עפר לא הוצרך שם
לתרגם אדמה אדמתא. וראיה לדבר ואדמה על ראשו ∙ ולא יתכן לומר ארץ על ראשו ∙ ולפיכך תרגום ואדם
אין לעבוד את האדמה אדמתא כי עקר עבודת האדם בה לא בהרים ולפיכך אמר עובד אדמתו ישבע לחם.
על אדמת מצרים וכן והשקה את כל פני האדמה. כי האדים יעלו מן ההרים שהם בכלל הארץ וישקו את כל
פני האדמה. ופירוש מזבח אדמה שיהיה מחובר באדמה שלא יבננו ע"ג כיפין כמו שהוא במכילתא והביאו
הר"ם בספר עבודה. והקשה לארץ בזה לעבוד את האדמה אשר לוקח משם. ולפיכך אמר ואד יעלה מן הארץ
והשקה את כל פני האדמה כי היא הצריכה להשקות ובה עקר עבודת האדם ∙ ואע"פ שכתוב משקה הרים
מעליותיו לא יקשה לנו כי הענין כן הוא בודאי ולספר נפלאות הבורא ית' וענייני יצירותיו ובריאותיו והנהגת
סדור עולמו בא. ומה שתרגם כל שאר אדמה ארעא ילפי הכונה שיהא הכל נכלל בה כל מה שתחת הגלגל
ההרים ושאר המקומות כמו שתרגם והלכת לאהליך לקרוך. ואע"פ שעקר תרגום למשכנך אלא שכוונתו היתה
שישובו לעריהם כי בודאי ערים בנויות היו להם ∙ לא לאהלים לבד. ולשון הקדש אז בו לפי דרכו כפי
רגילות תמוש לשוננו כמו איש לאהליו ישראל. ורבים כמוהו. והתרגום אומר ג"כ כפי שמוש לשונו וכן בהרבה
מקומות. והייתי סבור לומר כי מה שתרגם אנקלוס מלשון ארץ ארעא. הוא ממלת רצון שתרגום רעוא לפי
שהכל רוצים אותה בעבודתם. בחרישה וזריעה ונטיעה וחפירה ודריכתם עליה ∙ ואח"כ אמרתי כי טוב לומר
שכוונתו היתה מלשון רצון כמו וְתִרֶץ את שבתותיה. וארץ שם כלל מלשון רצון כמו שנקראת תורה בעבור שנתנה
להורות או יהיה ארץ כמו אַרְצָה. והענין להורות כי הכל נברא בכונת המכוין ובהשגחת המשגיח וברצונו
ולא במקרה. ורמז זה בארץ כי תולדת הארץ מגד תולדת השמים כמו בשול הפירות ושאר הענינים ∙ והם הם
הסבה ברצון הבורא יתברך וא"כ הכל בכלל. וכל זה להוציא מדעת האמונה הכוזבת האומרת כי אין השגחת
השם ית' במה שהוא מגלגל הירח ולמטה. ובב"ר פ' ה' למה נקראת שמה ארץ שרצה לעשות רצון קונה.
ובפרק שלוח הקן מנא קן ברחשו של אדם מאי אמרי ליה ואדמה על ראשו. ופרש"י ואע"פ שיהיה בראשו לא
אבדה את שמה ש"מ אדם גופיה אדמה הוא מדלא אבדה את שמה דלא קרייה עפר והשתא נמי על הארץ קרינן ביה
עכ"ל. ובודאי היה יכול לומר ועפר על ראשו. אבל לא וארץ על ראשו. ולפי זה מה שפי' ר' יונה על בעליל
לארץ בשרש עלה לפי שעושין הכור שבו צורפים הכסף והזהב מן המעולה והמשובח שבמיני העפר איננו נכון

אלא

אלא א"כ נרחק ונפרש מן המעולה שגמלא בכל הארץ. והגכון בתרגוס אדמתא שבפרשה זו כדי שלא לנטל הלשון תרגמס כן. שהרי קדמה שהיכס מלת ארעא כמו נחוגים נחוגים · אבל שבפ' וישמע יתרו הפטט שו שכתבתים. וכן משא נמר פרדים אדמה · אדמתא: (ז) ויפח באפיו נשמת חיים. נשמתא דחיי רפי. וק"ע הפר נשמת רוח חיים באפו. דסדר תולדות נח. וצ"ע כי בסדר אתם נגביס את החיים ואת הטוב. הפיש והמות. ובחרת בחיים כלהון חיי בדגש: (ח) וישם שם את האדם. ואשרי ולא תרגם ושוי. וכן וישם: ואשרייה [בתוך הגן הביא בסדר לך לך]: (טו) לעבדה ולשמרה. צ"ע כנוי הנקבה על מה הוא מוסב לפסוק כי בתרגוס יש לומר בגנתא לשון נקבה. ויש לומר על האדמה ואע"פ שאין לה זכר בפסוק. וכן מצאתי לא כן בפירוש ר' דוד קמחי: (יח) אעשה לו עזר כנגדו. סמך. אלה אבי בעזרי. בסעדי:

ג (א) והנחש היה ערום. ערים הרגוס. נראה שאין נופל לשון חכמה במיני הנבראים השפלים כי אם מין האדם לבד. ועוד כי לא מחכמה העביר הנבראים על מצות בוראם: (ה) ונפקחו. יתפתחן בסימן לנקבה. וכן ההייגה האפיגה: (ו) להשכיל. לאסתכלא ביה: (ז) ויתפרו. וחטיפו לאון. וכן הוא נעמן. וחכימו. וצ"ע למה הוסיף להון. וכן ומצות אפה. להון. ונראה לומר כדי לזווג המלות: (ח) את קול ה'. קול מימרא. השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש. וכן את קולך שמעתי. קול מימרך: לרוח היום. למנח יומא. נריך לפרשו: (יא) לבלתי אכול ממני אכלת. אכלת. ואפשר מפני שהוא סוף פסוק: (יב) אשר נתת עמדי · דיהבת: (טו) ישופך ראש · דעבדת ליה מלקדמין: (טז) הרבה ארבה עצבונך · אסנאה אסגי בחירק. וכן אזל הגל. ונראה כי לכך לא תרגם אסגי בצרי כי הוא תרגום הרבה שהוא צוי. וצ"ע כי בעקדה מצאתיו צרי וצריך לראות בשאר התרגומים: (יז) כי שמעת. קבילת: ותאכל ואכלת: (יח) וקוץ ודרדר. וכובין ואטדין. בדגש [בעלבון הביא בסדר ראה]: (יט) עד שובך · דיתיתב פי' פי' אחרים כי אין דרך העולם לקבור איש את עצמו: ואל עפר תשוב · התוב. וצ"ע למה לא תרגום התתב. ואולי בעבור כי מעצמו שב אל יסודו בסבעו אחרי קבורתו: (כא) כתנות עור. לבושין דיקר על משך בסרהון. תרגמו לפי המדרש והוא כנגד פשט הכתוב שיש בו הדמיון: (כב) ממנו לדעת טוב ורע. תרגום מניה למידע טב וביש כי מוסב על בעלמא והוא ע"ד מה שדרשוהו רז"ל בב"ר פכ"א במדרש דעת על פסוק לפוסי ברכבי פרעה ובמכלתא פ' ו' והביאו הר"ם בהלכות תשובה פ"ה. ובהקדמת פרקי אבות פ"ו ובהתחלת בפרשה וישב אל יתר חותנו בע"א. ויש שוגים בלשון הר"ס ואומרים שהוא קורא מניה למידע טב וביש רע. כלומר מין האדם. וחס ליה לרב ז"ל. ומה שהזכיר קן מין האדם הוא פי' קן האדם. ואע"פ שכן משמעות המקרא לפי הדרש. אפשר כי שנוי הטעמים בתרגום לא היה בשביל כונה זאת אלא מפני התוספת שאל בתרגום וכן אבי כל תופש כנור ועוגב ורבים אין מספר: וחי לעולם. לעלם תרגום: (כג) לעבוד את האדמה אשר לוקח משם. תרגום בארעא. וצ"ע למה לא תרגם ית כמו ואדם אין לעבוד את האדמה. וכן והשקה את כל פני האדמה. ית כל אפי:

ד (א) קניתי איש את ה'. קניתי גברא מן קדם. וכן את אביה היא מחללת מקודשת אביה לפי שאי אפשר לקנין ההוא בלתי הסי"ת כי הכל מאתו וגם בלשון קנין נקשר בו. או קנה מיד עמיתך: (ג) מפרי האדמה מנחה. מאיבא דארעא קורבנא. צריך לבאר. כי כל פרי האדמה שבסורה איבא. ותרג' פרי העץ פירי אילנא. גם צריך לפרש למה לא תרגם מנחה מנחתא כמו מנחה דבענין הקרבנות. ולא נאמר שם הוא מנחת הסלת או מחבת או מרחשת מה שאין כן בזה. אבתי לימא תקרובתא כמו ועוריו לאיש מנחה. אבל גבי הבל שהיה מן הצאן בדין היה לו לתרגם קורבנא: מנחה לה' קורבנא קדם. צ"ע איך לא תרגם לקדם כי כן יתכן על לשון אייתאה: (י) מה עשית עבדת. ויש מסורת. קול דמי אחיך קול דם זרעין דעתידין קבלין קדמי. צ"ע בתרגום אחר. כי קבלין לשון זכרים ושאר הפסוק לשון נקבות. ואמנם יש מה כ"א קבלן: (יא) לקחת את דמי אחיך. קבילת תרגם אותו כמו לקחה. ואפשר לומר למה לא תרגם לקבלא לפי שלא מצאנו בכתוב והפתח את פיה ותקח. שאם היה כן היו נראים שני ענינים הפתיחה והקבלה. אבל לא היתה פתיחה אלא קבלה והיא עצמה נקראת פתיחה. ואלו היתה שם פתיחה ממש היתה נכתבת שם הדברים שנבראו בין השמשות כמו פתיחת הארץ דקרח. ולקחת גם את דודאי בני ותסבין תרגום. שם ולקחת בדגש הת"ו: (טו) כל הורג קין. כל קטולא קין: שבעתים יוקם. לשבעא דרין יתפרע מניה: (טז) בארץ נוד קדמת עדן. דהות עבידא עלוהי מלקדמין בגנתא דעדן. יש לפרש שהיתה עשויה משנית מתחלה בגן עדן. וכן תר' גן בעדן מקדם. מקדם לגן עדן· וכן כלם בפרשה זו חוץ מקדמת אשר דסדר לך לך. מקדם לבית אל ממדנח. וצריך לבאר הטעם: (כה) שת לי. יהב לי אבל הב נראה שהוא תרגום תן: (כו) אז הוחל לקרא בשם ה'. בכן ביומוהי חלו בני אינשא מלצלאה בשמא דה'. פירשו בו נמנעו. מלשון חלילה. וצ"ע היכן מצינו לשון זה בארמית. כי חלילה לך לשון הקדש הוא לא ארמית. ותרגו' קושטא אינון דינך. חלילה לעבדיך. חס לעבדיך. לא יחל דברו. לא יבטל. ויש לפרשו מלשון אל דתמר חדתא אל דתמר עתיק. כלומר התחילו והרשיעו. כמו שאמרו בפ"ק דר"ה הא מקמי דלתחיין הא לבתר דלתחיין. ובכמה מקומות. ואע"פ שאינו רגילין לקרא כל חלא שהוא חומץ בדגש. וכאן אנו קורין אותו הלמ"ד רפי. הרי מצאנו ג"כ בפ' ערבי פסחים לא ליתבי איניש מרור בחרוסת דלמא אגב חולייה עייל ביה ומבטל אמריה. ופי' קיוהא שנותנים בו תפוחים כמו שאמרו צריך לאקהוייא. וקשה על זה שאינו לשון הקדש כ"א לשון ארמית

ולא

ואלו צריכים לחזר אחר מלה שיהיו שוים בה העברי והתרגום שהרי הואל כתוב ומתורגם אלו . ויש לפרשו
מלשון חלול כמו ולא תחללו את שם קדשי ולא תחלון . וחללת . ותחל תרגום . נטע כרם ולא חללו . ולא
אחליה . כלומר נתחללו והניחו עבודת הש"ת . אלא שקשה לי שהיה לו לומר איתחלו . כמו כי תחל לזנות .
תיתחל . את אביה היא מחללת . מיתחלא . ואפשר כי לא יעשה אותם פעולים אלא פועלים . כמו וחללת .
ותחל . כלומר חללו ועשו עצמם מלקרא בשם ה' יח' . ומלשון התחלה א"א לפרשו שא"כ היה תרגומו בלשון
שרייה כמו ויחל נח . כי החל האדם . ראה החלותי . וצ"ע למה הוצרך התוספת לומר בני אינשא אלא מאן בו :

ה (ג) **בדמותו** בצלמו . בדמותיה דדמי ליה . בצלמנו כדמותנו דנעבד אדם בצלמנא בדמותנא :
(כד) ויתהלך חנוך . בדחלתא . וכן התהלך נח · אבל התהלך לפני דאברהם . פלח קדמי . לפי
שיש שם מעשה בעבודת השם והוא המילה :

ו (ו) וינחם ה' . ותב במימריה : ויתעצב אל לבו . ואמר למתבר תוקפיהון . ואינו מתורגם ואמר במימריה .
כי במימריה הוא תרגום אל לבו כמו ויאמר ה' אל לבו בפרשת נח . וכאן תרגומו כרעותיה [אמחה
הביא בסדר נשא עיל ומחה אל מי המרים] : (ח) ונח מצא חן בעיני . תרגם קדם . והמסורת עליו מטעין ביה
ולא הבנתי ואפשר שלפי שמצאו וירא ה' כי רבה רעת האדם . וירא ה' את הארץ והנה נשחתה . וכל וירא
דמעשה בראשית כלם מתורגמים וחזא כמו שמתורגם אצל הנבראים היו טועים בזה לתרגמו כמו שיהיה
מתורגם אצל הנבראים ובודאי זו היא טעות גדולה . כי בוירא יש טעם למה תרגם אותם וחזא . וירע בעיני
ה' אשר עשה . קדם תרגום . וכן ועשית הישר והטוב בעיני ה' . אבל תמיד עיני ה' אלהיך בה דוהיה
עקב . עיני קרא ותרגום :

סדר נח

(ט) **התהלך** נח . ויתהלך חנוך . בדחלתא . התהלך לפני . פלך קדמי . וכן התהלכתי לפניו . התהלכו
אבותי . (יא) ותמלא הארץ חמס . ואתמליאת ארעא חטופין . נראה שהוא שם התואר
לגזלנים כמו קטולא תרגום של רוצח : (טז) תכלנה מלמעלה . תשכלליגה . כתרגום ויכלו : ופתח התבה .
ותרעה במפיק : למינו . לזניה . למינהו . לזנוהי . כן תרגם אותו בכל התורה כאלו יש בו יו"ד לסי' הרבים :
(כא) אשר יאכל . דמתאכל . וכן האכלת דויהי ביום השמיני דמתאכלא : ואספת אליך . לותך כלומר אצלך :

ז (א) [אותך ראיתי . הביא בסדר בראשית] : (ח) מן הבהמה הטהורה . דכיא תרגום . אשר איננה טהורה .
דליתוהי דכי . וכן ומן הבהמה אשר לא טהורה היא . והדין נותן מאחר שיש בפסוק שבעה ושנים
ואיש שהם לשון זכר . וכן ושלח את בעירה ובער . ויכול לשון זכר . ובסדר אם בחקותי ואם בהמה אשר
יקריבו ממנה . מנה . אשר יתן ממנו . מינה . ומסורת עליו דליק . ובפסוק שאחריו שהוא לא יחליפנו .
כוליה לשון זכר . ובג' פסוקים שלאחריו כלהון לשון נקבה חוץ מויסף חמישיתו על ערכך שתרגום פורסניה .
ובפרשה שלאחר זו ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך ויסף חמשיתו עליו . כל אותו הפסוק בלשון זכר .
ובסדר ראה אנכי · זאת הבהמה אשר תאכלו . דין בעירא . ומסורת עליו ובפסוק שלישי שהוא וכל בהמה מפרסת
פרסה . כלהון לשון נקבה . ומקנה רב היה לבני ראובן . ובעיר סגי . ומקנה כבד מאד דבא אל פרעה .
בעירא סגי . ובסדר ויקרא או בנבלת חיה טמאה . חיתא מסאבתא . בנבלת בהמה טמאה . בעירא מסאבא .
ונראה שעד"ז תרגם אותם שבכל מקום שהפרש שהוא מזכיר הוא ל' זכר תרגם בהמה או זאת ל' זכר ואם
הפרש ל' נקבה תרגם אותם לשון נקבה ולפיכך תרגם על ערכך הנז' לעיל פורסניה שהכנוי כנגד הכהן
הנזכר למעלה כערכך הכהן כן יהיה . וכן פסוק ואם בבהמה הטמאה הנזכר לעיל תרגם לשון זכר כנגד
כבוד או כנגד שור ושה שהזכיר שהם לשון זכר ובפסוק זאת הבהמה בשביל שור שה כשבים ואיל ובני .
וכלהון שהם לשון זכר תרגם ל' זכר . וכן זאת בריתי דלך לך דין תרגום . ומסורת עליו זאת דמתרגמי'
דין ו' באורייתא . בריתי . ולאביו . קהת . הגרשני . מררי . הבהמה . ונראה כי ז' היה לו לכתוב . ובפרשת
משכו יש מסורת על הזאת דמתרגמינן הדין . וכן והיתה ויהי . יש בו מסורת בסוף לך לך . וכן יש זה
דמתרגמינן דא . כגון זה הספר אשר תעשי עמדי . מחנה אלהים זה . מי לך כל המחנה הזה . הדא
תרגום . לפי שתרגום מחנה שהזכיר הוא ל' נקבה . אך אשר איננה טהורה . ומן הבהמה אשר לא טהורה
היא . מכל הבהמה הטהורה צ"ע . שבעה שבעה ל' זכר . ואלו היה ל' נקבה היה אומר שבע בלשון הקדש
ובלשון התרגום כמו שבע שבתות . ולמה זכר . לפי שהזכיר בכל אותם הפסוקים שנים איש ואשתו או שנים
שנים זכר ונקבה ומאחר שנכללו בו זכר ונקבה תרגם אותם בלשון זכר כי כן המשפט בכל מקום בעברי
ובתרגום . אבל מן הבהמה למינה לזנה . תרגום בלשון נקבה . וכן מכל הבהמה הטהורה ואף ע"פ שאין
הכרע ברביא בין זכר לנקבה . ולאביו שלח כזאת . כדין תרגום . ולפי שמצא רש"י התרגום כן . כתב
כזאת . בחשבון הזה שהוצרך לו לפרש איך יפול בו לשון זכר . שאלמלא התרגום היינו מפרשים במנחה
הזאת ונראה שהיה דעת אונקלוס בזאת הבהמה ולפיכך תרגם בדין כמו זאת הבהמה אשר תאכלו . ואע"פ שלא
נזכר בפסוק לא מנחה ולא בהמה כמו שיאמרו המדקדקים כי לפעמים ידבר הפסוק בלשון זכר והוא כנגד
העם . וכשידבר בלשון נקבה יאמרו שהוא כנגד העדה . ואע"פ שלא נזכר בפסוק לא עם ולא עדה . ויפה

פירש

פירש אלא שלא הוזכרה בכתוב מלת חשבון . אע"פ שהוזכר סך חשבון . לפיכך נראה לפרש כמו שכתבנו בעבור שהוזכר עברה חמורים שהם לשון זכר . ואע"פ שנכללו עמהם עשר אתונות שהם לשון נקבה . וגם יש לומר בזה המתורגם דא כגון מתנה אלהים זה בעבור כי מצריתא לשון נקבה הוא . בעבור זה שלחה לי דבא אל פרעה וכתבתיו במקומו . ויש לנו לומר כי רש"י היה יודע את זה כי כל רז לא אנס ליה . אלא שבפסוק זאת הבהמה יתכן להתרגם ודין ל' יחיד לפי שיש שם פרט שור שה כשבים וגו' אבל כאן אין שם פרט אלא כלל לשון רבים . והיה לו לומר באלין . ולפיכך פי' כי הוא מוסב אל סך החשבון שהוא ל' יחיד . וסוף היה לו לתרגם בדין שאין בו חלוף כי אם בין זכר לנקבה . יותר מלתרגם באלין שאין להרגם כך אלא במקום באלה . וצ"ע בתרגום טהור הטהור . טהורה . הטהורה . וטמא . הטמא . טמאה . הטמאה . כי תרגום והוה הטהור , דכיא . וכן תרגם טהורה . הטהורה . אך תרגום טהור דכיא . ותרגום טמא מסאבא . וכן תרגם טמאה הטמאה . אך תרגום טמא מסאב . וטהורה היא דסופם . ודכיא תרגום . ולא אשר ישכב עם טמאה . עם מסאבתא . מכל מקום מצאנו מלת בעירא שוה לזכר ולנקבה . הטוף הטהור שתי דכיא או בנבלת חיה טמאה דסדר ויקרא חיתא מסאבתא או בנבלת בהמה טמאה . בעירא מסאבא . ושם מתניך קדוש ותהא משריתך קדישא : [ומהיתי • וימח. הביא בסדר נשא על ומחה אל מי המרים]: (ט) באו אל נח עם תרגום . וכן ויבאו אל נח . ותרגם כן מפני שדרשו בו מאליהן באו . בב"ר. ונראה שדרשו כן מדלא כתיב לשון הביא כמו שדרשו תבא תביא בסדר וילך גבי יהושע. אבל יבא אליך לוהך:(יא) כל מעינות תהום רבה. קרא ותרגום. ויזכור ה' את נח. ודכיר. וזכרתי את בריתי אשר. ודכירנא. כי וְדַכִירְנָא הוא תרגום ואזכיר את בריתי . וכך לעיין וזכרתי את בריתי יעקב. וזכרתי להם ברית ראשונים . ודכירנא משמעותם שהם זכורים כד"א חבור אני. ובכל מקום שתמצא לשון זכירה או פקידה אצל השם ית' לא רצה לתרגם לא בלשון עתיד ולא בלשון עבר אלא כלם על הויה . כמו ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור . אלא דכיר . ולא רצה להרגמם אדכר . כמו פקד יפקיד דויתי יעקב . ושל ויהי בשלא מדכר דכיר . וכן משמעות כלם לפי שאין שכחה לפני כסא כבודו ותמיד הוא זוכר את הכל . ואע"פ שדברה תורה בלשון הקדש כלשון בני אדם בזה הענין להזכיר בו לשון עתיד או עבר וגם בשאר ענינים הרבה . אבל התרגום לא דבר כן . ואפשר שלא נתן לו רשות . וכל זה להרחיק הגשמות ולהוציאו מלבן של בני אדם . וכן ועתה יגדל נא כח ה' שתרגם כגי כען . ולשון זכירה זה בין בל' התרגום בין בלשון הקדש נראה לפרש שאין משמעותו ממש שלא יבא כי אם אחר ההעלמה והשכחה שא"כ לא היה הדבר נאות אצל השי"ת וכ"ש שהיה התרגום מתרחק ממנו בלשונו כמשפטו בשאר ענינים בהרבה מקומות ובהרבה מקראות . וכן זה . גם מה שאנו אומרים בר"ה כי זוכר כל הנשכחות כלומר לא נשכחו ממך ואע"פ שנשכחו מן הבריות . לזכור ברית עולם . לדוכרן . ולא תרגם למדכר כפי דקדוק הל' לפי שהיה ל' עתיד :

ח [ויכלא הגשם הביא בסדר חיי] : (ד) הרי אררט . טורי קרדו . יש דגש בדגת : ויצא יצא ושב . והפך מפק : (ט) וישלח ידו ויקחה . ונסבה . ובמסגה תורה בדגש הסמך ורפי הבי"ת וכתבתים גם' כי תנא : (יא) והגב : אליו כיוגה . ואתת . ולא תרגם ועלת כמו יבאו אליך . באו אל נח . לפי שלא דבר על כניסת התיבה . כי אם על חזרת שליחותה . ואפשר שעל התיבה נחה . והוא הכניסה אחר כן . כמו שכתוב וישלח ידו ויקחה ויבא אותה אליו וגו' : והנה עלה זית טרף בפיה . והא טרף זיתא מְהַת בפומה . ל"פ כי הייתי סבור כי תביר הוא תרגום של טרף כמו טרפה שתרגום תבירא ולא כן נראה לפי פסוק אלו הפעמים. כי מנהגו לחבר התוספת עם מה שקודם הטרחא או טעם אחר שהוא במקומה כגון ויצא יוסף על ארץ מצרים. והפך יוסף שַׁלִּיט על ארעא דמצרים . לכך נאמר כי תביר תוספת הוא . וממת תרגום טרף ויש בו סימן לנקבה כלומר הַבְּרָה . ואע"פ שבלשון הקדש הוא לשון זכר לא יקשה זה כי כן מצאנו בהרבה מקומות . ואין ראוי לפרש מחת מונח שא"כ היה לו לומר מחית . כמו יחית . ואע"פ שיוכל לפרש כי כונתו לומר הניחה • מ"מ אינו שהיה לו לומר אחיתת כמו והנח בגדו ואחתתיה ומה שרצה אנקלוס להוסיף בו בזה הענין מלת תביר שפי' שבור להודיע כי אלו היה העלה שלם לא היה הדבר נכר כי קלו המים ואע"פ שהיה לה כי אפשר שנתלש מיד מן האילן מעלמו ע"י המים שהיו מכלים את הכל • כמו שיש לנו להשוב שהרבה עלי אילנות היו נפים ע"פ המים בלא ספק . אבל מאחר שהיה שבור והיה לה הבין בודאי שהיא שברה אותו נפיה מן האילן בכח ואז ידע נח כי קלו המים . וטעם קמנות טרף נראה כי הוא להורות הפלגת הענין כי בכח שברה וטרפה אותו . וטרף בפיה לשון זכר ונקבה כמו ורוח גדולה חזק וכן אני אומר בכל הדומים לו הכתובים בספר מכלול . ואע"פ שהוא לא הוציאו מכללם . ויש לתת טעם בוהשיב את הגזלה אשר גזל בקמץ לרמוז מה שדרשו בו רז"ל כעין שגזל יחזיר שהקמץ מורה הפלגת הענין ושלמותו . והשהיה חסרון בענין כגון ויבא אל הגר ותהר ישוב הקמץ לפתח לפי שהכניסה שרש עין הרע בעבורה והפילה כמו שדרז"ל . כך שמעתי . או כשלא יהיה האמת כן כגון ואמותתהו גבי שאול שב הקמץ לפתח לפי שלא עשה כן כמו שאמר : (יג) באחת ושש מאות . בשית מאה וחדא שנין לפי שהוא לשון נקבה . וכן הרגם שנין . ובפ' ויהי מקץ הגם שבע שנים בחות . שניא . ואפשר כי לפי פרש הטעמים יתחלף התרגום בהרבה מקומות בעשרים ושבעה יומא ולא תרגם יומין . וכן בפ' החדש הזה עד יום האחד ועשרים . יומא חד ועשרין . וצ"ע למה לא תרגם עשרין וחד . ויש לומר כי מנהגו לסמוך הפרט ליומא : (טו) וידבר ה' אל נח . עם תרגום וכן הדובר אליס דהבל וכל דבור דאהרן לאהרן ולאהרן תרגום : (טז) צא מן התבה . פוק בשורק . ומסורת עליו דליק .

ולא הלאם בטעמך. ופוק בחולם ושניהם בפתח. ונ"ע: (יז) ושרצו בארץ. ויתילדון. שרצו. אתילדו בארעא. נ"ע למה לא תרגם אולידו: (ב) ויקח מכל הבהמה הטהורה. ונסיב ולא תרגם ודבר כמו ויקח אברהם צאן ובקר לפי שאם כתוב ויתן לאבימלך כלומר שהוליכם מביתו אל אבימלך אבל כאן לא דבר כי אם על הלקיחה שלקחם והקריבם וכן ויקח את האיל של עקדת יצחק. ונסיב: [אל לבו הביא בס' בראשית]: (כא) לא אוסיף ולא אוסיף שניהם בחירק בלשון הקדש. ובתרגום נגרי: מנעוריו. מזעיריה: (כב) ויום ולילה. ויֵמָם וְלֵילֵי ולא תרגום ליליא. וכן או יומם ולילה:

ט (ו) שופך דם האדם באדם דמו ישפך. דישוד דמא דאנשא בסהדין ממימר דייניא. לא הוסיף בזה ית כמו מיד איש אחיו. ואפשר מפני הפסק הטעמים שבמלת שופך. וכן ונתן בפלילים. ממימר. וכן הוא היה עשה דיוסף. ממימריה. ונ"ע למה לא תרגם על מימר כמו שתרגם על פי ה' וכן עגלות ע"פ פרעה ואפשר מאחר שאין בפסוק על לא תרגם כן ואע"פ שתרגם דבר ה' בזה על פתגמא. וכן ותמרו את דבר ה' דאלה הדברים על מימרא כי שם משמעות הלשון כך הוא גם לא יפול בו ל' בית. שנאמר במימר: (יב) זאת אות הברית. דא את קיים. וכן זאת אות הברית בפרשה. אבל למחר יהיה האות הזה דערוב. הדין. כי אות משמש זכר ונקבה בתרגום כמו בלשון הקדש: לדורות עולם. לדרי עלמא. לזכור ברית עולם. קיים עלם. ולזרעך עד עולם. עלמא. לברית עולם ולאחזת עולם. עלם: (יג) והיתה לאות ברית. קיים. נ"ע למה לא תרגם הראשון קיימא: ביני ובין בין. מימרי בכל התורה: (יח) היוצאים מן התיבה. דנפקו. וכן ובני ישראל יוצאים ביד רמה. נפקו. וכן העם היוצא ממצרים דוילא בלק. נפק. מפני שכבר יצאו. אבל היום אתם יוצאים. נפקין תרגם: (יט) נפצה. כל הארץ. אתבדרו בכל ארעא. ויפה ת' שהארץ לא נפצה אלא הם. ונ"ע ויטע כרם. ויטע אשל. ונציב. ויסע. ונטל. ויקח. ונסיב. ויגש. וקריב. [ויאל הביא בסדר בראשית על או הואל]: (כא) וישת כן היין. ושתי, ולא תרגם ושתא: (כג) ויקח שם ויפת את השמלה. כסותא. כי היא כסותה לבדה היא שמלתו. תותביה. ואפשר לפי שהוא סמוך אבל כסותו ת' כן שלא לכפול את הלשון. כמו מסירין יהיבין והרבה כמוהו. ופרשו השמלה. שושיפא. חותמך ופתילך. שושיפך. לוטה בשמלה. ת' יונתן מכרכא בשושיפא. ויחלף שמלותיו. כסותיה. חליפות שמלות. אצטלוין תלבושין. שמלתך לא בלתה. כסותך. על שלמה. ככוי. והחליפו שמלותיכם. כסותכון. ובגד ללבוש. וכסו למלבש. ובגדים דוילא העבד ולבושין. ויקרע יעקב שמלותיו. ויקרעו שמלותם. לבושוהי. ולבושיהון: ויכסו את ערות אביהם. וכסיאו. וכן וכסהו בעפר. ויכַסֵינֵיה בעפרא. לא החמול ולא תכסה עליו. תכַסֵי ולא יכסנו. יכַסֵינֵיה. כסמו ים. חפא. תהומות יכסיומו. חפו. כמים לים מכסין. דלימא חפן. וכסית את נאתך. ותכסי. ויכס הענן. והפא ענגא. ולא תוכל להצפנו. לכסיותה. וצפית אותו. והחפי. וכן מבית ומחוץ תצפנו. מצפים זהב. כלה ל' חפוי. סוככים בכנפיהם. מטלין. וכן כל לשון סכה. ושנכך עומד עליהם. מטיל. ונראה כי כל דבר קעשוי כדי להעלימו מן העין שלא יראה נופל בו לשון כסוי. וראיה לדבר לא תוכל להתעלם. שת' לכסיותה. ונעלם דבר. ונעלם מעיני אישה. ונעלם ממנו כי כסתה פניה. ומה שאמר ולא תחמול ולא תכסה עליו ולא אמר ולא תכסה אותו לפי שהוא מושאל שאינו מכסה אותו ממש כבגד אלא שהוא טוען בשבילו לזכותו. ותגנוב אותי. ובסית מני. כלומר עשית את הדבר הזה בהעלמה שלא אראה ולא אדע כמו שאמר למה נחבאת. איסמרת. וכן כי נסתר איש מרעהו. נתכסי. כי כונתו לשון טמינה ומגירה. נראה שטמירה והעלמה יתירה היתה להפרד ממנו ולשוב לארצו מפני פחד דבר אחר או לצורך דבר כמו ותצפנהו שלשה ירחים. צפנת פענח. ושפוני טמוני חול. ויטמון אותם תחת האלה. תרגם שלהם להפלגת העלמתם כמו ויטמנהו בחול. ונסתרה והיא נטמאה. וכן למה נחבאת לברוח כמו שאחז"ל לבן בקש לעקור את הכל כי מאחר שהיה דעתו ללכת היה צריך העלמה יתירה. ומה שאמר אח"כ ובסית מני כלומר בעודך אצלי היית מכסה ממני. וצריך לבאר כל צפוי שבמלאכת המשכן שהוא לשון חפוי חוץ מזה ומזה לכסוהו שהוא לכסיותיה. ונ"ל כי לא היה שם דבר צריך כסוי אלא שנעשו על כך כדי ליפותו ולנאותו. ובסדר במדבר סיני וכסו אותו במכסה עור תחש. ויכסון יתיה בחופאה. מכסה לאהל. חופאה. ויכסו כל ההרים. ואתחפיאו. לכסות בשר ערוה. לכסאה. כבלע את הקדש. כד מכסן. כסותך אשר תכסה בה. דתתכסי בה. בגד אלמנה. כסות. שמלתך. כסותך. וצריך ליישב ופני המן חפו. חפוי ראש. וכדברי רז"ל בשר החופה את רוב הכרם. וכנפיו חופין את רובו. וכסה את עין הארץ. ויכס את עין הארץ דארבה. שניהם ויחפי. וחפא. ונראה כי לא יפול לשון חפא אלא על דבר הנראה כמו מים או ענן. ונ"ע למה קוראים חופת חתנים. ולמה אומרים איש פלוני מחפה על פלוני. ואפשר שאותו הלשון הוא מלשון ויחפאו שהוא במקרא: ערות אביהם וערות אביהם. עריתא דאבוהון. ובפ' אחרי מות יש מהם ערית ויש מהם עריתא: (כו) ברוך ה' אלהי שם. תרגם השם במפיק ה"א אלהיה. ובסוף פרשת ויצא אלהים שאלל אברהם במפיק רוצה לומר יחיד אבל ואלהי נחור שהוא לשון רבים שהיו לו אלוהות הרבה לא מפיק:

י (ה) נפרדו איי הגוים. נ"ע בזאת הפרשה שתרגם אתפרשו נגוות. ואפשר שדעת המתרגם כי נגוות שם על המחוזות. וצריך לפרש ג"כ אשורים ולטושים ולאמים. ולנגוון: (ט) גבור ציד. גבור תקיף. נראה שתרגמו מלשון מצודה שהוא לשון חוזק: (יח) נפוצו משפחות הכנעני. אתבדרו זרעית. לנקבות רבות. וליחידה

וליחידה יאמר . אתגדרת . וכן חדשים מקרוב באו . אתעבידא לנקבות רבות . **משפחות הכנעני** . **נפצו** הכנעני . תרגום כנענאה :

יא (ב) **בנסעם מקדם** . בקדמיתא . ויסע לוט מקדם . בקדמיתא . ברוח קדים . פאת קדמה . **קדומה** . הר הקדם . מקדם לעין . מקדם לבית אל מים והעי מקדם כלהו · מדינחא . ממדינחא . נראה לפי בקדמיתא תחלת נסיעתם ולא תרגם ממדינחא כי אולי לפי הפסוק יתבאר שלא היו במזרח ואע"פ שכתוב בתחלת ספרו הר הקדם שתרגם מדינחא . ורז"ל דרשו שהסיעו עצמם מקדמונו של עולם : (ג) **ונשרפה לשרפה** . ונשרופינון . וכן משרפות מים . ולרבינו האי ז"ל בשבולת [כל מקום שתמצא בחבור זה בשבולת ר"ל בשי"ן ימנית כמו שכתוב אמור נא שבולת ויאמר סבולת] נראה מלשון שורפה חיה כלומר נְיַבְּשֵׁם : (ז) **ונבלה** שם שפתם . ונבלבל כלו רפי' . כי שם בלל . בלבל כלו דגש : **אשר לא ישמעו איש שפת רעהו** . **דלא** ישמעון איש . וכן אשר לא תשמע לשונו . דלא תשמע . כי מי שלא יבין הדבר כאלו אינו שומע . **אבל** שמבין ואינו רוצה לקיים או רוצה לקיים נופל בו לשון קבלה . כגון והיה אם שמוע ותכירין אף שמע ישראל תרגום לשון שמיעה ולשון איש נראה שכולל זכרים ונקבות . וגם הוא לזכרים לבד : (כט) **אבי מלכה** ואבי יסכה . אבוהא ולזכר יאמר אבוה :

סדר לך לך

יב (ג) [מברכיך ומקללך הביא בסדר בלק] **ונברכו בך** . ויתברכון . כי זרעיה לשון נקבות רבות . (ו) עד אלון מורה . מישרי . אבל אלון בכות . ככר הירדן . מישר תרגום . וי"ל לפי שמצאנו בפסוק אחד באלוני ממרא ל' רבים וכן מקל לבנה לא תרגם לשון רבים לפי שהיו רבים כמו שכתוב ולח וערמון . ואפשר שהיו כעין שני מקומות : (ח) ויט אהלה . ופרסיה למשכניה : (יב) כי יראו אותך המצרים . ארי יחזון שלא מצינו שתרגם כד אלא במקום כ"ף כמו כאשר הקריב לבא מצרימה או כבא אברם מצרימה אבל תרגום כי בכל מקום ארי . מלבד כי לחקת . ואפי' במקום שמשמעותו כאשר כמו כי יקרא לכם פרשה וזולתו הרבה : (י) כי כבד הרעב . תְּקֵיף . ואברם כבד . תקיף . **וחיתה נפשי בגללך** . **בפתגמייכי** . תרגמו לפי ענינו כדי שלא לכפול תרגום בעבורך הסמוך לו : (יז) וינגע . ואייתי לפי הגאות בלשון : (יח) **לא** הגדת . לא חוית : (יט) למה אמרת . אמרת . ואקח אותה לי לאשה . ודברית . ומסורת עליו לקיחה דמתרגמינן דבירא דחזי להון נסיבא ג' באורייתא ואקח אותה . ויהי בערב . נשיא הארץ . ולא הבנתי . ויהי בערב דלאה למה חזי ליה אם לא מפני שכתוב ויבא אותה אליו שיהיה משמעו שהוליכה אליו . ואע"פ שתרגומו ואעיל יתה . או מפני שהוא מדבר בענין לקוחי אשה . ותקח שרי דסגר . דברת . **וישלחו** אותו . ואלויאו :

יג (ב) **ואברם כבד מאד במקנה** . בבעירא . וכן יושב אהל ומקנה . ומקנה רב במיר תרגום . מקניהם וקניניהם . מקנה קנינו . גיתיהון גיתוהי . וכן וינהג את כל מקנהו דפרשת וישב ואת מקנהו ואת כל בהמתו דפרשת וישלח : אשר היה שם אהלה . דפרסיה לפי הגאות בלשון : (ז) **ויהי ריב** . והות מצותא . וכן אל נא תהי מריבה : (ח) **ובין רעי ובין רועיך** . ובין רעותי ובין רעותך ולא תרגם רעותך כי כשהוא לשון רעון אז תכנס בו הוא"ו . וכ"ע ויריבו רועי גרר עם רועי יצחק שהם בוא"ו . ונראה שהוא לשון חלוף נכתאות לפי מה שנמצא בתרגום האחר . וכ"ע עוד בין רעותי ובין רעותך איך יאמר לנקבה יחידה או לרבות : (ט) הפרד נא מעלי . מלותי כלומר מאצלי . ויפרדו איש מעל אחיו גם כן **מלות** . מאצלו . שלא עליו ממש היה עומד . וכן משמעותו בכל התורה כלה לות אצלו ולכך אני אומר כי מה שיסד הפייט החכם הלוי בפיוטו . וא' סוביה דברי יה קרייה מהימן דיתיה ואפין באפין אתגלי לותיה איננו נכון שלא נוכל לומר אתגלי אצלו אלא אתגלי ליה . וכן תמצא וירא אליו ואתגלי ליה ידעו ה' פנים אל פנים . דאתגלי ליה . הנה אנכי בא אליך . מתגלי לך וכן בכל מקום וכן בודאי ראוי לומר שתדקדק ותבין במשמעות כונת זה הלשון . ורש"י כתב בפסוק על כן באה אלינו . אתת לותנא . ואגב שפא כתב כך וכן בלשון הקדש יראה שלא נוכל לומר השם נגלה אצלו אלא כמו שמצינו הנראה אליך בברחך מפני עשו אחיך . כי שם נגלו אליו האלהים . ואפי' נאמר שיהיה משמעות הלשון כך לא יהיה דרך כבוד של מעלה וכ"ש לתרגום אנקלוס שיהיה בורח מענינים כאלה כדי להרחיק הגשמות . אבל הפרד לוט מעמו . מעמיה תרגום . ושרש בלשון תרגום כמו מאצלו בלשון הקדש : (י) כלה משקה . כוליה . כי מישר לשון זכר . **בואכה צער** . מטי לצער . צריך לבאר משמעותו למה לא תרגם מטי לצוער . בישין בממוניהון בסורק [מקדם הביא בסדר בראשית על מלת בראשית . ובנח על בנסעם מקדם] : (טז) **אשר אם יוכל איש למנות** . כמה דלא אפשר לגבר דימני ולא תרגם אשר . וכן אשר עבר . עדא . ולא תרגם עבר . ואם תאמר שאין נופל לשון העברה אלא על דבר שעובר ממש כגון אדם . והלא מצינו ויעברו ימי בכיתו ורבים כמוהו . והערוך וכתח לשוברים . וכפוק לעקן . וכן וחרב לא תעבור בארצכם . לא יעידון . לא ימים . לא משו . לא עדי . לא פדו . וכן לא יסור שבט מיהודה . ומזה תרגום עד דיכון עדא . ושאר לשון עבר לא תרגם כן . דעדא . וצריך לפתח דעת העברי ודעת התרגום :

יד (א) מלך גוים . דעממי . נ"ע איך לא תר' דעממין . ועוד שהוא סוף פסוק . (ו) **אשר על המדבר** . דסמוך על מדברא . ועליו מסך מגסך . ודמ:יכון עלוהי . נ"ע איך לא תרגם דסמיך למדברא :
(י) בארות בארות . לא תרגם כי אם האחד והניח האחר לגמרי : (יב) ויקחו את לוט . ושנו כפי ענינו :
(יג) בעלי ברית אברם . אינם קיימיה דאברם כלל בו זכרים ונקבות כלומר ועמס ועם ביתם על דרך פי שלום בין יבין מלך חצור ובין בית חבר הקיני : (ו) שמנה עשר ושלש מאות. תלת מאה ותמנית עשר . נ"ע כי עשר הוא הרגום של עשר כמו מקץ עשר שנים שבסדר זה שהוא לשון נקבות אבל תרגום של עשרה שהוא לזכרים עשרא גם ללשון הקדש עצמו נ"ע כי לנקבות יאמר עשׂרֵה . כי אם בשמנה עשרה שנה ושלש שנה מרדו . וצריך להתבונן בהם בעברי ובארמי : (טו) ויחלק עליהם לילה . **ואתפלג** עליהון בלילא . יש לפרשו מלשון ואתפלג קרת כלומר נלחם עמהם שאלו מלשון חלוקה פי' שנחלק מהם היה לו לתרגם מעלויהון. ועוד כי עדין לא נכתב ויכם וירדפם . וא"ת למה בא בו הדגש . י"ל כדי לרמוז מה שדרשו בו רז"ל שנחלק הלילה . והוא שמור ובא למכת בכורים : (יד) כי נשבה . ארי אשתבי : (כב) הרימותי ידי . ארימית ידי בצלו . נ"ע איך נופל בזה לשון תפלה . ואולי הוא על הדרך שאמר אלישע חי ה' אשר עמדתי לפניו אם אקח . קונה שמים וארץ . דקנייה . ולא תרגם קני להוציא מן השאלה הכתובה בב"ר . ממי קנאן . אביך קנך . ואת דיליה . ונ"ע למה לא תרגם זה ואת קנייה או קונה שמים וארץ . דדיליה שמיא וארעא :
(כג) העשׂרתי . עתרית . וישמן ישרון . עתר . לא הפריש בין עומד ליוצא :

טו (א) אנכי מגן לך . מימרי . אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה . אנא תרגום . וכן אנכי דעשרת הדברות וכן אני ה' שבכל התורה : (ב) ערירי . דלא ולד . ולא יתכן לומר בלא ולד . כי יהיה משמעותו שיהיה הולך עם אותו הדבר או על אותו הדבר . אבל כאן משמעותו בלא אותו הדבר . וכן ערירים יהיו . וינאה חנם אין כסף . דלא כסף ולא בלא כסף : (ג) הן לי לא נתת . יהבת . זרע . ולד . (ד) אשר יצא ממעיך . בר דתוליד תרגמו לפי ענינו : (ו) והאמין . והימין : (ט) עגלה משלשת וגו' . עגלין תלתא . ועזין תלת . ודכרין תלתא . לפי שהעגלים וכבשים ואילים לשון זכר הם . אבל עזים לשון נקבה הן . ואע"פ שבפסוק עגלה שהיא לשון נקבה . תרגם עגלין שהן זכרים לרמוז מה שדרש בב"ר . אבל עזים אע"פ שהוא רמז לשעירים זכרים תרגמו לשון נקבה לפי הכרח לשון הפסוק . ואע"פ שיהיה יכול לומר על ידי תוספת ובני עזין כמו בפסוק ואם מן הצאן קרבנו . בני עזיא כיון שלא הוסיף על האחרים לא הוסיף בזה : (י) ויבתר אותם בתוך . בשוי . והעיר בתוך . במלעות . וכן ועץ החיים בתוך הגן . במלעות . איש בתרו . פלג לקבל חבריה . אין דגש בלמ"ד . וכן ותקל גברתה . וקלת אין בו דגש . וכן ואקל בעיניה :
(יא) על הפגרים . פלגיא כמו הגזרים . ואפשר שהוא לפי ענינו . וישב אותם אברם . ואתיב . לא נוכל לפרשו מלשון נשיבה כמו שדרך השי"ן לשוב תי"ו בהרבה מקומות . כי מלאתיו בפרשת האזינו בשי"ן . ברוחי מטרא דנשבין וכן ורוח אלהים מרחפת מנשבא . וכן שמעתי שתרגם יונתן ב"ע כל לשון נשיבה שבמקרא . וכך הוא שם בב"ר . וירד העיט על הפגרים אמר ר' אסי הוה נסיב אברהם מכישה והוה מכיש בהון ולא הוו מכהשין אעפ"כ וישב אותם אברם בתשובה . ונראה שזהו שתרגם אנקלוס ואתיב כמו שתרגם בהרבה מקומות ע"פ המדרשים כמו שקבל מפי ר' אליעזר ור' יהושע כדאיתא בפ"ק דמגילה : (יב) ויהי השמש לבא. והוה . ויהי השמש באה . והות . לפי שכתוב בו באה שהוא לשון נקבה . אבל בפסוק הראשון אין בו לא לשון זכר ולא לשון נקבה . ואפשר שהוא זכר ונקבה בתרגום כמו בלשון הקדש . והנה אימה . קרא והרגום . תפול עליהם אימתה . אימתא . ואימה נמי לשון נקבה היא מאחר שאמר נפלת . ונ"ע איך לא תר' לשון זכר מאחר שנכלל עמו קבל סגי שהוא לשון זכר כי כן מנהגו . אבל ומהדרים אימה . תרגמו בענין אחר :
(יג) ועבדום . ויפלחון בהון . אשר יעבודו . דיִפְלחון בהון . וכן מעבידים אותם . אבל על העובדים נופל לשון ויִפְלחון : (טו) תבא אל אבותיך . תתכניש ע"ד והאסף אל עמיך . ויאסף אל עמיו . והיינו לשון ביאה ממש . ועוד כי הוא לא יבא מעצמו כי אם ע"י אחרים לפיכך נופל בו זה הלשון כמו ואספתו אל תוך ביתך : (טז) ישובו הנה . משמעותו כאלו שתרגם הלכא . פי' כלפי הכא לארץ הזאת . ואלו תרגם הכא היה משמעותו בזה המקום ממש כמו אהיכם הקטן הנה שתרגמו הכא : (יח) לזרעך נתתי . יהבית . וגם נתתי ממנה לך בן . אתין . וגם לזרעך אתן דיצחק . וכן ונתתי לך דאברהם . וכתב רש"י לזרעך נתתי אמירת הקב"ה כאלו היא עשויה וצריך לתרץ וגם נתתי ממני לך בן שבסדר זה שתרגמו אתן . ויש לומר כי לענין מתנת הארץ נוכל לתרגמו לשון עבר כמו שהוא בלשון עברי לפי שהארץ הוא דבר שבא לעולם וברשותו של הקב"ה היא . ומשעת אמירה זכה בה אברהם לו ולזרעו . ולפעמים יבא בפסוק והתרגום בלשון עתיד כמו שכתוב בפרשה שלמעלה מזה . לך אתננה ולזרעך עד עולם . ובפרשה שלאחר זה ונתתי לך ולזרעך אחריך . ומנתתי והפריתי אותו והרביתי אותו הגל ישמעאל בפרשה זו שתרגומו . ואפשים יתיה ואסגיתיה יתיה . אבל וגם נתתי ממנה לך בן איך יתרגם יהבית ועדין לא בא לעולם ואפי' למעי אמו ., כל לשון שפחה הגל נקבה לשון אמהו ואמתא הרגום כגון שפחת שרי שפחה לאה שפחת רחל . אבל אגל זכר לשון לאינתא הרגום שפחות כתרגום פלגש כמו ועל שתי השפחות והגשן השפחות וכיוצא בו על שם שהן מיוחדות למשגל . אבל ויהי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה . ואמהן . וכן ויהי לו צאן רבות ושפחות . שלא באה בהן הכוגס על שם המשגל כי אם על שם העבדות . נתתי שפחתי בחיקך . יהבית אמתי לך . ואין ראוי לתרגם בידך .

בא"כ

שא"כ היה ראוי לתרגם נחתי . משרית . אבל השב ידך אל חיקך . לעיטפך . אשת חיקך . קיימך . כל אלה כפי ענינו . בעיניך . בעיניכי :

טז (ח) אנכי בורחת . ערקא : (י) זרעך . דהגר בנייכי וכן דרבקה ויירש זרעך : (יא) וילדת . ותלידין . וקראת שמו ישמעאל . ותקרין שמיה . צ"ע למה לא תרגם ותקרין כמו שתרגם ותלידין ונראה לפי שהוא מנחי הלמ"ד : כי שמע ה' אל עניך . צלותיך . הביאו בספר השרשים בשרש ענה שהוא לשון תפלה: (יב) ויד כל בו . ואף בני נשא יהון צריכין ליה . צריך לפרש למה דלג כל [אליה הביאה בנה] : (יג) הגם הלום ראיתי אחרי רואי . שריתי חזיא . פי' התחלתי להיות רואה . וצ"ע איך לא תרגם הלום כענין שתרגם אל הקרב הלום ואמר בתרגם דאתגלי לי . הראיה של כאן תרגם בלשון חזיא . והראיה שהיתה בבית אברהם בלשון גלוי . ונראה כי המלאכים נראו אליה בדמות אנשים ובהקיץ כמו שנראו ללוט [באר לחי ראי [illegible] בבראשית] : (יד) הנה בין קדש . הא היא לפי הנאות בלשון :

יז (א) התהלך לפני . פלח קדמי . ושל נא התהלך . הליך : (ב) ביני ובינך . בין מימרי : (ד) אני הנה בריתי . הא גזר קיימי : (ו) לגוים . לכנשין : (יב) יליד בית ומקנת כסף . יליד ביתא וזבין כספא מכל בר עממין : (יג) והיתה בריתי . ויהי קיימי : (יז) ויפול אברהם על פניו ויצחק . וחדי . והלבת שרה . והייכא . וכן כלם בענין ברה כמו שכתב רש"י: ואם שרה הבת תשעים . הבת תשעין . צ"ע למה לא תר' בת . ונראה לפרש כי כוונתו שהן שתי תמהות אם שרה שהיא עקרה . ואע"פ שאינה בת תשעים . ואם בת תשעים אע"פ שאינה שרה כלומר שאינה עקרה : (כ) ולישמעאל שמעתיך . ועל ישמעאל : והפריתי אותו והרביתי אותו . ואפישית . ואסגיתי לפי שאמר ברכתי עבר : (כא) למועד הזה . לזמנא הדין בפעם הזאת דבדבר בזמנא הדא . הפעם אודה את ה'. הדא זמנא . זאת הפעם עלם מעלמי . הדא זמנא . פ' עתה שבנו זה פעמים . דנן תרתי זמנין . שלש רגלים . תלת זמנין לשון נקבה . ואלו היה לשון זכר ה"ל תלתא וכן זה שלש רגלים דאתון דבלעם דנן תלת זמנין . ואפשר בלשון זמנא וזמנין שהוא לשון זכר ולשון נקבה כי מצאנו בדניאל וזמנין תלתא ביומא הוא ברך על ברכוהי לשון זכר : בשנה האחרת . אוחרנתא . אבל מולדת בית מן אתא אוחרי . וכאן מפני סוף פסוק וה"א הידיעה : (כב) מעל אברהם . מעלוהי . כתבתי מזה בפרשת וירא : (כג) בעצם היום הזה . בכרן : כאשר דבר אתו . כל דבור דנה ואברהם עם . ודבור דאהרן בלמ"ד ללמדך שלא לאהרן נאמרו אלא למשה שיאמר לאהרן כדי להפריש בין משה לאהרן . ותני למאי דאמרינן עד שלא נכנסו ישראל לארץ הוכשרו כל הארצות לומר שירה משנכנסו ישראל לארץ לא הוכשרו כל הארצות לומר שירה : (כז) יליד בית ומקנת כסף מאת בן נכר . יליד ביתא וזביני כספא מן בני עממיא:

סדר וירא

יח (א) וירא אליו . ואתגלי ליה ה' ולא תרגם בו יקרא וכן וירד ה' בענן . כי היום ה' נראה אליכם קרא ותרגום . וכן צריך לדקדק בפרשת מתן תורה ובשאר מקומות . איזה תרגם יקרא . ואיזה תרגם שם . ולא יתכן לתרגם אצלו אתגלי וכן והראה את הכהן . לכהנא : (ב) נצבים עליו . עילוהי . ויעמד העם על משה . עילוהי . והוא עומד עליהם . עילויהון . וכן והנה עומד על הגמלים על העין . עילוי גמליא על עינא . פי' בסמוך או אצל . אבל עליהון היה משמע עליהם ממש . הפרד נא מעלי . מלותי . לך מעלי אל תוסף ראות פני . מעלוי . וצ"ע ולקח מלא המחתה גחלי אש מעל המזבח שתרגם מעלווי . ויש ליישב: (ג) אם נא מצאתי חן בעיניך . בעינך תרגום . ויש בו מסורת . וצ"ע שהרי תרגומו קדש . וי"ל כי כתנא סבירא ליה דחול הוא ואעפ"כ לא תרגמו בלשון רבנות שהיה נזקק לתרגמו בלשון רבים והרי כתוב אתגליו בעיניך . ועוד מאחר שהוא קמץ . אבל אותו של לוט שהוא לשון רבים הוא פתוח . ואם תאמר יתרגם רבוני . זה לא יתכן . כי אם במקום שכתוב אדוני בחירק . ואם נאמר שכוונתו לומר שליח השם ולכך תרגם בעיניך אבל השם הוא קדש א"כ למה לא תרגם בעינך קדמך כמו שתרגם אם נא מצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכיך . ובפרש' מתאוננים . ושם כתוב הרגני נא הרוג דמשמע מי שיש בידו להמית ולהחיות כמו שתרגם גבי לוט . ונראה שגם אע"פ שכתוב ויאמר לוט אליהם דרשו שהשם הוא קדש . ג"כ בזה קדש אע"פ שאמר הפסוק חול . ולא נתפרש מה שאמר לשם . ונאמר שרש המקרא ודרשהו . כי אל נא תעבור היה לו לכתוב אחר השם ואח"כ אם נא מצאתי חן בעיניך יוקח נא מעט מים . ועלת ויאמר עולה לשתים למה שאמר לשם ולמה שאמר למלאך . לגדול שבהם כמו שכתב רש"י והוא בב"ר ויאמר כי כל הפסוק עומד במקום שניהם שכל כל הענין הפסוק צריך כלפי השם וצריך כלפי המלאכים . וכאן המשמש קדש וחול תרגמו קדש כדי שלא יהיה נמחק כמו שאמר בב"ר פרשת וירא . אלהי אביהם משמש קדש וחול לכך הוא קמץ . אבל בעיניך שהוא נמחק תרגמו חול כדי להודיע שהפסוק משמש קדש וחול ולא נחשב שהפסוק יהיה לפי ענין המלאכים . ונראה כי כן היתה כוונת רז"ל האומרים קדש כלומר לענין שאינו נמחק אבל הוא משמש קדש וחול . ולמ"ד קדש היה לו להקדים זה הפסוק קודם וירא וירץ לקראתם . לכך נראה לומר למ"ד קדש . לאו למעוטי חול הא דאמרן אלא

אלא קדש וחול קאמר ומפני חול הוצרך לכתבו אחר וירא וירץ לקראתם. דלענין קדש נוכל לפרש ויאמר וכבר אמר. כמו ואל משה אמר. שפי' כבר אמר. ורש"י כתב בענין אחר. ולמ"ד חול. חול ולא קדש קאמר ולית ליה גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה. וענין המראה נשלם בפסוק הראשון והרי הוא כמו שכתוב בו ויעל מעליו אלהים ולא מצאנו בו לא דבור ולא צוואה. ולפיכך דרשו בו. לבקר את החולה נכנס. עוד אשוב על מה שכתבתי בפסוק אם נא מצאתי חן בעיניך וגו' שהוא משמש קדש וחול. כי למ"ד שהוא חול. חול ולא קדש קאמר. אבל למ"ד קדש. קדש וחול קאמר והרי הוא כאלו אמר בתחלת המקרא בענין זה אמרו כלפי השכינה וכלפי המלאכים ובודאי אלו נכתב כל א' לבדו לענין חול היה השם פתוח. כמו אותו של לוט דפסוק סורו נא. והיה כתוב אם נא מצאתי חן בעיניכם אל נא תעברו מעל עבדכם ושלא הוצרך לכתוב הפסוק פעמים בשביל זה הכל נכלל במה שכתוב והוא משמש קדש וחול. ולא מסר דבריו אלא לחכמים. ואע"פ שאין זה דעת ב"כ אלא לגדול שבהם אמר. שבעים פנים יש לתורה. כי באמת תימה הוא למ"ד חול למה נקוד השם קמץ היה לו לנקוד פתח כמו אותו של לוט ויכתוב כל הפסוק בלשון רבים או ינקוד חירק כמו שאמר יהושע למלאך מה אדוני מדבר אל עבדו ונאמר בו לגדול שבהם אמר. ואע"פ שאפשר שנמצא במקומות שידמה שיקרא בהזכרת השם כגון ויפגשהו ה' דפרשת שמות שתרגם אונקלוס מלאכא מן קדם. או מזבח כגון ויקרא שמו ה' נסי. מ"מ אותם השמות קדש הם. וכיון דמשמעות התרגום אבל מלאך ראוי לומר בעיניך כמו שכתבתי בפרשת וירא בלק: (ד) יוקח נא. יסבון. כמו יקחו וכן תרגום ויושם לפניו. ושואו כמו ויסימו: (ו) מהרי שלש סאים. אוחאי. בדגש היו"ד. ואפשר שאינו דגש אלא להראות שהיא נעה. וכך אני אומר בהרבה מקומות: (ז) ואל הבקר. ולבית תורי. ובערוך בערך בקר תרגום ירושלמי ואל הבקר רץ אברהם. ולבקרותא רהט. שגר אלפיך. תרגם כלם בקרי תורך. ותרגום ירושלמי בקרת דתורכון פי' מקום שהם עומדים השוורים. ע"כ: (י) והנה בן לשרה. והא ברא ויש בו מסורת. ולשרה בן. בר. ואע"פ שהוא סוף פסוק ואפשר כדי להראות הפרחה כמו ולרבקה אח. אָחָא: ושרה שומעת פתח האהל והוא אחריו. אחורוהי. והדלת סגר אחריו. בתרוהי. אל תבט אחריך. לאחורך. ותבט אשתו מאחריו. מבתרוהי [למה זה הביא בוישלח] [האף אמנם. הביא בואתת הברכה]: (טו) כי צחקת. חייכת. כן ראוי לנקבה וחיבת נראה שהוא תרגום צחקתְּ: (יח) לגוי גדול. סגי: (יט) כי ידעתיו. ארי גלי קדמי בדיל דיפקד. כמו אשר ידעו ה'. ואע"פ שאם תרגום דאתגלי ליה וכאן תרגם גלי קדמי. לפי שאם נאמר פנים. ולא תרגם ארי אתגליתי ליה כי כוונתו בזה כמו שאנו עתידים לפרש. ואדעה מה אעשה לך. כי ידעתי את יצרו דגנבים. ורש"י כתב ארי ידעתיה. והמתרגם ארי גלי קדמי טועה הוא ולא מצאתי זה הלשון בפרשה. ולא כן נראה כוונת אונקלוס כי לא מצאנו בשום מקום שתרגם לשון ידיעה אצל הבורא יתברך בלשון הקדש אלא בלשון גלי קדמי. אבל ידעתיך בשם. וירא אלהים את בני ישראל וידע. ואם לא אדעה תרגם לפי ענינם. והתרגום כי ידעתיו נראה שהוקשה לרש"י בשביל מלת למען. ונראה לפרש ארי גלי קדמי כלומר תמיד השגחתי הפרטית ועיוני עליו לטוב. למען אשר יצוה. וכן מה אדם ותדעהו. כלומר שאתה משגיח עליו ופונה אל עניניו וכן אתה ידעת את לבי בספר שמואל. רק אתכם ידעתי. צריך לראות בו תרגום יונתן. ומלת יצוה אפשר שהוא הווה אלא שבתרגום מצאנוהו בלשון עתיד והפך זה הסתר אסתיר פני כלומר אניחם אל המקרה. ודוגמת זה תמיד עיני ה' בה מראשית השנה וגו'. וצ"ע למה לא תרגם תדירא גליא קדם ה' בענין ידעתיו וכמו שתרגם וירע בעיני ה'. קדם. ואפשר לפרש כי ידעתיו כלומר ידעתי את הדבר הזה וכן גלי קדמי. ויהיה הכנוי של לשון הקדש מוסב אל הדבר והוא אשר אמר ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום וגו'. ואע"פ שלא הוזכרה בפסוק מלת דבר כמו שמצינו בהרבה מקומות שידברו הכתובים בלשון זכר ונאמר שהוא כנגד העם. ובמקומות ידברו בלשון נקבה ונאמר שהוא כנגד העדה. ואע"פ שלא נזכר בפסוק לא עם ולא עדה. וכן ויניחהו בג"ע לעבדה ולשמרה מוסב אל האדמה ולא נזכרה. וכן ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך שקדמה שם ידיעת הבורא יתברך מצד השופט. שהיה על מלך מצרים מאין מספיק בידו לעשות הטובה כמו שכתוב הר"ם ז"ל אף כאן מצד הגמול הטוב קדמה בו ידיעת הבורא לטוב כמו שאמרו כל המזכה את הרבים אין חטא בא ע"י. והוא כענין מ"ש מגלגלין זכות ע"י זכאי ולא נאמר מאחר שמן השמים נתגלגל על ידו לא יקבל שכר על זה. וצ"ע עיני ה' אלהיך בה למה לא תרגם תדירא גליא קדם. ואפשר שלא תבא מלת בה על נכון. ומה שהוקשה על רש"י ואדעך למען אמצא חן בעיניך לא הבנתי. כי ידיעת הבורא הוא רצונו ומציאות חן בעיניו ככתוב השכל וידוע אותי. וצריך לבאר כי בלשון ראיה מצינו שתרגם אונקלוס ל' חזא ממש. ואין בו קדם במקומות ידועים כמו שכתובים בסדר בראשית. ובלשון שמיעה לא תרגמו בלא קדם. וכן בלשון רצון אם חפץ בנו רעוא בלא קדם. כי מאת השם. רעוא קדם ה' דלא למשבקי ובלשון ידיעה לא הזכיר ידיעה ממש ואפי' בקדם. שיאמר ידיע קדם ה'. אבל עתה ידעתי של עקדה הוא דברי המלאך. ולכן מתורגם ידעית ואע"פ שמצינו בדניאל ידע מה בחשוכא ונהורא עמיה שרא. אינו דומה אותו תרגום לתרגום אונקלוס כי שם לא היה המדבר ישראל. ונראה כי לשון ידיעה הוא דבר שהגוף מקבל כמו התולדות. וכן נראה שהיתה כוונת הר"ם שכתב שאין הב"ה יודע בידיעה שהיא חוץ ממנו כי הוא ודעתו הכל א'. אבל הראות אינו כן שאם יראה האדם דבר כשיעצים עיניו ממנו או יעבור הדבר ההוא מנגד עיניו לא ישאר בו מן הראיה היא כלום כי אם הידיעה לבד נמצא התוספת שקבל תוספת הידיעה ולא תוספת ראות. ולפי שלא יתכן אצל הבורא

יתברך

יתברך לקבל תוספת או חסרון הרחיק ממנו אונקלוס אחרי הידיעה מה שלא עשה כן בתאר הראייה שתרגם מקראם בלשון חזא ולשון בחירה אצל השי"ת כלם בלשון אתרעי כמו ויבחר בזרעם אחריהם. לא מרבכם מכל העמים. ויבחר בכם · ואצל הדיוט תרגום בלשון בחירה כמו ויבחר לו לוט. בחר לנו אנשים. ויבחר משה אנשי חיל. ואצל השמיעה תרגום קל מימרי כמו וישמעו את קול ה' מתהלך בגן. השמע עם קול אלהים וכן כלם. ואצל חוש הריח וירח ה' את ריח הניחח. וקבל ה' ברעוא. וחוש הטעם לא יתכן אצל הבורא ית'. וההליכה בלשון סלוק כגון וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם. וכן ויעל מעליו אלהים. ואסתלק מעילוהי יקרא. וצריך לבאר באיזה מקום תרגם יקרא ובאיזה מקום לא תרגם יקרא כגון וירד ה' ובאיזה מקום תרגם מימר כגון ויבא אלהים לאבימלך ולבן ובלעם. ולא ירחיק התארים כשהדבור מוסב אל מלאך כמו כי עתה ידעתי לעקדה. כי אם כשהוא מוסב אל השי"ת: (יט) לעשות צדקה ומשפט. צדקתא ודינא. וצדקה תהיה לנו. צדקת ה' עשה. לשון זכו. צדק צדק תרדוף. אבן שלמה וצדק לשון קשוט. [ארדה נא ואראה הבאה בבראשית על וירא אלהים]: (כא) עשו כלה. אעביד עמהון גמירא אם תיבין. צ"ע איך תרגם עמהון ולא תרגום בהון. לפיכך נ"ל כי לא היתה כוונת אנקלוס במלת גמירא ובמלת תיבין כפי' רש"י אלא כך היתה כוונתו כלומר עד גמירא אני מוחל להם אם הם עושים תשובה כמו שעשה לאנשי נינוה ולדכתיב ורשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו מרשעו. ודוגמא זה הענין אמרינן בריש פ' חלק דדריש אל נקמות ה' וגומר ואמרי' שתי הופעות הללו למה אחת לרעה ואחת לטובה. פי' שסלק שכינתו מאומות העולם וישראל זכו לשכינה וקא קרי של ישראל גם כן נקמה משום דתגמול טוב הוא. ונקמה היינו תגמול. וזהו מדת ונקה שדרשו בו רז"ל מנקה הוא לשבים וכשאדם מפליס ומתפייס עם חברו קורין הלועזים פין וזהו כלה בלשון הקדש וכן כלה גרש יגרש אתכם מזה. ולפיכך תרגום עמהון ובספר ירמיה ג"כ ואותך לא אעשה כלה מתורגם ועמך לא אעביד גמירה ולא תרגום יתך כי עמך ועמהון נראה שהוא לשון חבור וענין אחד כמי שעומד באהבה ושלום עם חברו וכן אם תעשה עמנו רעה וכאשר עשינו עמך רק טוב כלומר אנחנו בשלום עמך וגם אתה עמנו. וכן ואתה עושה אתי רעה דיפתח כלומר אני הייתי סבור לעמוד עמך בשלום. ואף כאן כך רצה לומר חבתי תהיה עליהם ואחמול להם לגמרי אם תיבין. ולא יתכן לומר פלשתים עשו רעה עם ישראל כי אם לישראל כי מעולם שונאים זה את זה וזהו משמעות עם כמו עמו אנכי בצרה ורבים כמוהו. לפיכך נראה לפרש תיבין מענין תשובה. ולא לפרש שבים ברשעם שהיה לו לומר בהון כמו שכתבנו. ואם לא. כלומר שאינם עושים תשובה. אתפרע. פי' אקח נקמתי מהם. ולפי' רש"י קשה למה הוצרך לומר אם שבים ברשעם והלא די להם במה שעשו. וראוייה לפורענות אלא א"כ יעשו התשובה. וא"ת מאחר שאינם שבים ברשעם זו היא התשובה כי נראה שמתחרטין על מה שעשו כבר. מ"מ אין זה דרך לשון הפסוק. ועוד כי עכ"פ הם צריכים להתודות ולשוב כמו שכתוב יעזוב רשע דרכו וגו' עד וישוב אל ה' וירחמהו. ונראה לדבר שאלו היה כפרש"י היה לו לתרגם ואדעה מה אעשה לך ואם לא אדעה בלשון אחד. והוא הפריש בין שניהם שאם תרגום וגלי קדמי מה אעביד לך אם תרגום ואם לא אתפרע. ולא מצינו זה הלשון כי אם לפורענות במוחלט ושאינם שבים. כמו נקום נקמת בני ישראל. אתפרע פורענן בני ישראל. וכן וירד ה' לראות דדור הפלגה. לינקם. ואליך תשוקתו שתרגום עתיד לאתפרעא מנך אם לא תתוב. נוקמת נקם ברית. אבל אנשי סדום לא הגיעו עדין לאין מספיקים בידם לעשות התשובה בין לפי' רש"י בין לפירושנו אלא השם היה מוחל להם אם היו שבים מדרכם הרעה כמו שעשה לאנשי נינוה. ואות הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה תפול על ואם לא אדעה לפי פירושנו שלכך בא פסק ביניהם לומר שאינו מחבר עמו. ואל תתמה על דברי אע"פ שהפסוק נפסק לשני ענינים ולשתי כוונות. כי גם לפירש"י כך הוא וגם מה שתרגם בפסוק כאשר התעו אותי קשה לזווגו יותר מזה. שתרגם התעו כמו העו והפסיק מלת התעו לענין אחר ומלת אותי לענין אחר והוצרך להוסיף בו וי"ו ויתי · ואע"פ שלא יראה כן לפי לשון הקדש ואע"פ שלשון הפסוק נראה חסר לפי תרגום אונקלוס בין לפירש"י בין לפירושנו שהרי לא נרמז בו כלל אלא אם תיבין. יצא כן התרגום לפעמים כי אונקלוס חכם גדול היה ומפי ר' אליעזר ור' יהושע קבל הכל. ונראה כי ע"כ תרגם מה שתרגם בתחלת זאת הפרשה שתרגם השם דאם מצאתי חן בעיניך. בעינך. נראה שרצה להפסיקו לשני ענינים והועמד הטעם במלת השם כאלו הוא קריאה. כמו לכן כל הורג קין וחבריו. ולא פירש מה בקש ממנו. ואפשר שבקש בכוונתו שימתין לו ולא הוציא בפיו. וגם לא נכתב בפסוק מפני כבוד השכינה. כי גם בפסוק ואברהם עודנו עומד אמרו שהוא תקון סופרים. ואח"כ א' לגדול שבמלאכים אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור מעל עבדך יוקח נא מעט מים. וזאת הסמיכה אינה נמשכת עם מה שלפניו שתרגום השם קדם. ועכ"פ צריך להפסיקו לשני ענינים. או יהיה פי' כאלו א' שאלת השם אם נא מצאתי. ובפרשת וירא בלק ויקר ה' אל בלעם. מימר מן קדם ה' ויאמר אליו. קדמוהי. ומה שתרגם כאן מלת וארדה ואידון ואצל דור הפלגה תרגם לראות לאתפרעא. נראה כי דור הפלגה הגיעו לאין מספיקין בידם לעשות תשובה וזה שאמר בכתוב הן עם א' ושפה א' לכלם. ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות כלומר שלא יספיקו לעשות תשובה ויגיעו לתכלית הפורענות כמו שהיתה כוונתם רעה בתכלית הרשע. אבל אנשי סדום לא הגיעו עדיין לאין מספיקין כמו שכתבתי למעלה. ולפיכך אמר בהם וארדה. ואידון. כלומר אם להשחית אם לרחם כמו שפי' אבל לא ידון רוחי. ולפי הפשט יש לפרש ואראה מפני שבעוברי עבירה עושים העבירות עושים עין שלמעלה כאלו אינה רואה. וכ"ש כשהפורענות מאחרת לבא עליהם. יש מקטני אמנה שיחשבו שאין למעלה מהם עין רואה ואזן שומעת ואין

שאין משגיח בעולם. לפיכך אמר וארא כלומר אעשה עצמי כרואה. שאם ישובו הרי טוב. ואם לאו אכלה אותם. וכן לראות את העיר. כלומר לעשות עצמו כרואה במעשיהם ליפרע מהם. ומלת הכצעקתה צ"ע. וכי ספק היה לפניו. אלא כך נראה לפרש אפי' אם כצעקתה הבאה עשו אם יעשו תשובה אני מוחל להם. והדגש יורה על זה שלא נקד רפי כמו הכזונה יעשה. וכן נוכל לפרש הכמכת מכהו הכהו. ועיינתי בפי' רש"י ומצאתי שפי' כך. וז"ל הראיתם בגבורתי שכמכת המכה את יעקב הכיתיו. הם טבעום במים. ואני טבעתים במים. יש תמיהות שהן מתקיימות כגון זו וכגון הנגלה נגליתי אל בית אביך. הרואה אתה מה המה עושים. אם כהרג ישראל שהיו הרוגיו של פרעה הורג פרעה ועמו. וכדי להרחיק הספק מאת השי"ת הוסיף אונקלוס מה שהוסיף. אחר כל זה שמעתי כי בספר המלמד הביא החכם המחברו תרגום זה הפסוק. וז"ל מה שנאמר על סדום ואם לא אדעה בא כפי הענין שנאמר בפרשה זו עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה. ואונקלוס תרגם לזה הכתוב אם תיבין ואם לא אתפרע לפי שלא הזכיר בכתוב תנאי תשובה. וידוע אע"פ שהיא כצעקתה הבאה אליו אם היו עושים תשובה לא יעשו כלה. וכשתדקדק הדבר היטב המלא התשובה במאמר ואם לא. כי אחר שיעשו תשובה. או שאין עונש כפי הצעקה שהיו צועקים עליהם העשוקים והעניים ידע עונש כפי הפועל ההוא ולא יעשו כלה אבל לא ינקה אותם. ולפיכך בא הספור שלח שם שני אנשים. וגלה להם מעונש מה שגלה עד שנעשו כלה כו' ע"כ. ודברי החכם הזה אינם נראים לפי פסוק טעמי התרגום כי הזקף על אם תיבין. ואח"כ אמר ואם לא אתפרע. והוא סומך אם תיבין ואם לאו. ועוד שהיה לו לומר ואם תיבין והמתרגם לא אמר אלא אם תיבין. ואע"פ שבמקומות מעטין נמצא כן שלא השוו פסוק טעמי העברי עם פסוק טעמי התרגום. מ"מ העברי יתפרש לפי פסוק טעמיו ובמקומות שלא פירשו כן המפרשים הוא דבר זר ורחוק מאוד. ואינו אחד מני אלף. וכ"ש שלא יתכן שיבא ענין זה בתרגום שהוא כענין פי'. ומה שהוא סמוך מלת עשו למלת כלה נראה שהוא מפרש עשו דבר שהם חייבים כליה ואינו נראה כן כי יש פסק ביניהם. וגם משמעות פסוק כלה אתה עושה ובספר נחום ובשטף עובר כלה יעשה מקומה אינו נראה כן. ועוד לפי זה שהוא שוה לפי' רש"י. צ"ע איך יאמר שאם יעשו תשובה יפרע מהם ולא ינקה אותם והא ק"ל שאם עשה תשובה אין מזכירין לו שום רשע שנאמר ורשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו וגו'. וזו היא מד"ת ונקה שפי' בו מנקה הוא לשבים ומה שאמר לא ינקה היא מדת הדין לשאינן שבים ומה שאמר ארדה לפי שהענין היה השגחה בתחתונים וכן וירד ה' לראות את העיר והיא לא קשיא שיש עבירות שהתשובה ויום הכפורים תולין ויסורין או מיתה ממרקין וכ"ש לבני נח שאזהרה שלהם זו היא מיתתם וכמה בתשובה הוא דק"ל שאין מזכירים שום רשע סוף דבר רחוק הוא מאד שיהיה כוונת אונקלוס כך לפי לשונו ולפי לשון הפסוק מכמה טעמים. אחרי כן מכמה ימים אמרו לי כי החכם בעל המלמד הביא זה בפ' במדבר סיני ושאלתי אותו והעתקתי את לשונו. וזהו ויקח את גומר בת דבלים תרגמו יונתן ואתנבי עליהון דאם יתובון ישתבק להון ואם לא כמיהר עלי תיינין יתנתרון וכו' ע"ד כי משם גומר הבין דאם יתובון ישתבק להון כלה בו שאם נגמר עונם יגמר הגמול העון ולפי זה הענין נראה שתרגום אונקלוס עשו כלה שהוא אמר אעביד עמהון גמירא אם תיבין. וכבר הקדמנו במקומו באור אחר. ואחר שאונקלוס הזכיר מלת גמירא דשם גומר הנזכר בזה נראה שנטה אל ענין שתרגם יונתן ולקח שם גומר כאלו נזכר פעמים ע"כ. וכן נראה תרגום ותשב באיתן קשתו שתרגם בו אונקלוס שני ענינים כאלו נזכר פעמים כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הדחתיך שמה ואותך לא אעשה כלה צ"ע למה לא אמר וכך לא אעשה כמו שאמר בכל הגוים בבי"ת. והרגום אעביד גמירא בכל עממיא דבדריתך לתמן ברם עמך לא אעביד גמירא ואייתי עלך יסורין לאלפותך ברם בדין חסיך ושיצאה לא אשיציך. ואע"פ שכלה דירמיה משמעותו לשון השמד וכליה וכאן אנו מפרשים אותו על ענין מדה טובה אין תימה בזה כי משמעותו הוא לגמרי בין לטובה בין לרעה לפי מקומו וענינו. וראיה לדבר ונקה שבי"ג מדות שמשמעותו לטובה ונקה לא אנקך דירמיה משמעותו לרעה כלומר לא אנקך מן העולם או לא אנקה העולם ממך כמו בני יצאוני. וכן יצא פלוני נקי מנכסיו אלא הכל יתפרש לפי מקומו וענינו. ופי' בדין חסך כמו חיסך עליו הכתוב וכמו מאי מפני החסכון התורה חסה על ממונם של ישראל במנחות. וענין ויסרתיך למשפט כמו מכלכל דבריו במשפט כלומר מעט מעט לפי הראוי וזהו ונקה לא אנקך כלומר לא אפרע הכל יחד שלא יכבד עליך: (כה) חלילה לך. קושטא אינון דינך. חלילה לעבדיך חס. פי' המקום יחוס עלינו שלא לעשות כדבר הזה. לא הוא ולא כיוצא בו כענין שאמר רחמנא ליצלן. אבל אצל השי"ת לא יתכן זה לפיכך תרגם קושטא אינון דינך. אז הוא. אלו תרגום לא יחל דברו. לא יבטל: להמית צדיק. לשיצאה. צ"ע למה לא תרגם לקטלא שהרי מצינו לשון מיתה שתרגם בלשון קטלא כמו מות יומת המכה. וא"ת מפני שאינה מיתה ממש בידי אדם. והלא מצינו הנה אנכי הורג את בנך בכורך. קטיל. ויהרוג ה' כל בכור: השופט כל הארץ. דיין כל ארעא ברם יעביד דינא. כל זה תקון הלשון לדרך כבוד של מעלה שלא רצה להרגם לא יעביד דינא. ואע"פ שתהיה קריאתו בתמיה. וכתבתיו בפרשת וירא בלק. וכענין זה שאמרו בפ"ק דקדושין הרי שהיה אביו עובר על דברי תורה לא יאמר לו אבא כך כתוב בתורה בתמיה אלא אומר לו מקרא שכתוב בתורה כך הוא בניחותא: (כו) אם אמצא. אשכח. צ"ע כי מצא ג"כ תרגום אשכח: (כז) הנה נא הואלתי. אסגיתי. והמסורת כלהון אסגיתי וכן הדין. כבר דבר אברהם: לדבר אל ה'. קדם. לדבר אליו. קדמוהי. נראה שאע"פ שתרגום וידבר ה' אל משה. עם אל דבר הנבראים אליו. קדמוהי. וכן וידבר משה אל ה' דיפקוד. תרגום קדם ה':

יט (א) ויבאו שני המלאכים סדומה . ועלו . פי' על שם כניסתם לעיר שהזכיר : סורו נא . שנא בסדר קרח] : (ג) ומצות אפה ויאכלו . אפה להון . וכן ויתפרו עלה תאנה . ותפירו לאן : (ה) אשר באו אליך הלילה . דאתו . שלא דברו ממש על שם כניסתם לבית אלא על שם שבאו אצלו . ולא הזכר שם עיר ולא בית : הוציאם אלינו . אפיקינון . צ"ע תרגום של ברעה הוציאם וצ"ל אפיקינון . או שהרחבת פשט. וכן צ"ע תרגום של הוציאה : (ז) אל נא . בבעו . ואין בו כען . ורש"י כתב לקמן בבעו כען ולא יתכן כי בבעו הוא תרגום של נא כמו שאמרו אין נא אלא לשון בקשה : (ח) אשר לא ידעו איש . יְדַעִינַן . ולא וכל אשה יודעת איש . אבל לא ידעו משכב זכר שתרגם דִּידַעַת דלא יְדָעָא : (יב) התן ובניך ובנותיך. חתנך . וכן מצאתי בספר אחד מדוייק ונראה הטעם כדי לזווג המלות : (יג) וישלחנו ה' לשחתה . ושלחנא. פי' ושלח יתנא . וצ"ע כי ושלח ראוי לתרגם כן וצריך לראות בשאר התרגומים : (יז) ויהי כהוציאם אותם. כד אפיק יתהון לפי שאר הפסוק בלשון יחיד והאחד הוא שהיה מציל כמו שכתוב רש"י : (יח) ויאמר לוט אליהם אל נא אדני . בבעו ה' תרגמו קדש . כמו שדרשוהו רז"ל מי שיש בידו להמית ולהחיות . ואע"פ שאמר אליהם להון . ולא תרגם קדמוהי מה שאין כן ויאמר משה אל ה' דפרשת מתן תורה שתרגם קדם ה' וכן בשאר מקומות לפי שמקצת הדבור מוסב אל השם ומקצתו אל המלאכים וכן בפסוק אם נא מצאתי חן בעיניך : (כ) אמלטה נא . אשתזיב . המלט אשתזיב וצ"ע תרגום נמלט : (כב) כי לא אוכל לעשות דבר . פתגמא : (כו) ותבט אשתו מאחריו . מבתרוהי . נראה כי אחורוהי כמוך ממש כמו והוא אחריו אבל מבתרוהי שפיר. אחרי המשכן דבמדבר סיני . אחורי תרגום . וצ"ע אל תביט אחריך שתרגם לאחורך פי' לצד אחוריך כמו שאמר וקדם נראהי . אבל וראית את אחורי . דבתרי תרגום להרחיק הגשמות . ואפשר כי כן ראוי לפי משמעות הלשון. אל תביט . כלפי אחורך אבל אם ראובן יביט אחרי במעון ראוי לומר מבתרוהי . וצ"ע למה לא אמר מאחוריו ולא אמר מאחריה . וי"ל שהיתה הולכת אחריו ואלו היתה הולכת לפניו או בצדו לא היתה רשאה לעשות כן . ועוד ללמדך דרך ארץ . כמו ותלכנה אחרי האיש :

כ (ג) ויבא אלהים אל אבימלך . מימר מן קדם . וכן ויבא ה' אל לבן . אל בלעם . ואתא מימר מן קדם . וצ"ע אם מצאנו זה הלשון דויבא ה' או מלאך ה' אצל האבות והצדיקים והנביאים בעברי ובתרגום . הא אנכי בא אליך . הא אנא מתגלי לך : (ו) גם אנכי ידעתי . קדמי גלי : ואחשוך גם אנכי . אנא : על כן לא נתתיך . שבקתך : (ט) מה עשית . וכן מעשים אשר לא יעשו עשית עמדי . עֲבַדְתְּ . כי עשית את הדבר הזה דסמיך ליה עבדת ע"פ המסורה :

כא (כג) אשר גרתה בה . דאתותבת : ומה חטאתי לך . חטית : חטאה גדולה . דסמיך ליה חובא תרגום. צ"ע למה תרגם אותם בשני לשונות . וי"ל כי התרגום הוא פי' הדבר . ויבא להפליג באור כוונת אמתת הענין . ובמקומות שיתיחס על לשון הקדש בעצמו הוא למעט כונת אמתת הענין כמו והידים ידי עשו שלא תרגם ידוהי דעשו . וכן ה' שמו דאיש מלחמה . וכן קנא שמו . ואף כאן נאמר בו מה שתרגם בלשון חטא פי' דבר שאינו כהוגן ולא היכר והשוב רק אין בו עבירה . ואבימלך אמר שלא עשה כנגד אברהם אפי' דבר שאינו כהוגן . אבל אברהם כמעט הכשילו בדבר שיש בו עברה וחובה גדולה . וכן אמר לו אבימלך ליצחק כמעט שכב וגו' עד והבאת עלינו אשם . שתרגם חובא . מה פשעי מה חטאתי דפרשת ויצא . מה חובי מה סורחני . צ"ע כי תרגום חטאה . חובא . וכאן שנה לשונו והטעם לפי שהוא סמוך אל פשע . כי חובא משמעותו דבר חמור. וסרחון אין משמעותו חמור כ"כ ובענין זה בגרב וילפת . והביאו רש"י . וכך אמר לו יעקב אין בידי פשע ולא אפי' חטאת . וצ"ע למה לא תרגם מה מרדי מה חובי . שהרי ופשע תרגם ולמרוד . וסלחת לעונו ולחטאתנו דפרשת כי תשא . לחובא ולחטאנא . נושא עון ופשע וחטאה . לעויין ולמרוד ולחובין . וצ"ע למה לא תרגם לחובין ולמרוד ולחטאין . ונשא השעיר עליו את כל עונותם דפרשת אחרי . חוביהון . ואת כל עונות בני ישראל דאותה פרשה . עויית . סלח נא לעון דפרשת שלח . לחובי . לכל עון ולכל חטאת . לכל עויין ולכל חובין. ובאלו שנה גם כן . קטנתי מכל החסדים . מכל חסדין ומכל טבוון . ועשית עמדי חסד ואמת דפרשת ויחי . טיבו וקשוט . ויפגו אויביך דפרשת בהעלותך . סנאך . וינוסו משנאיך . בעלי דבבך . השך אפלה דפרשת בא אל פרעה . חשוך קביל . וימש חשך . קבל . אין יראת אלהים . דחלתא . ויהי חתת אלהים . דחלתא : (יב) וגם אמנה אחותי בת אבי . וברם בקושטא . צ"ע כי אמין ונמין רבויין ותרגום גם אף . ואף אין לו תרגום . אבל ברם הוא תרגום של אך שהוא מיעוט . כמו רק . כי אכין ורקין מעוטין . וצ"ל כי לשון הקדש בא לרבות . האמת כמו שאמרתי שהיא אחותי . והתרגום בא למעט שלא כחש להם ולא דבר שקר . וכל אחד אחז דרך לדבר בענין הנאות לפי לשונו . וכן דרך התרגום בשאר מקומות וכן ראוי לכל חכם ומשכיל המעתיק מלשון אל לשון אחרת ליזהר ולכוין לשונו לפי הנאות אל הלשון שהוא מעתיק אליו לא כפי הלשון שהוא מעתיק ממנו כדי שלא תכבד הבנת הענין אל הקורא בו . וכן צריך לפרש ואף גם זאת : (יג) זה חסדך . דא . ומסורת עליו ד' באורייתא : אמרי לי אחי . אמרי עלי : (טז) הנה הוא לך כסות עינים . הא הוא ליך כסות דיקר חלף דשלחית דברתיך וחזית יתיך וית כל דעמיך . נראה משמעו כענין ושלחתי ולקחתיך משם . וצ"ע אך לא תרגם ודברתיך . ושמעתי מי שמפרש בו הפשעתי אלוקך ולא ידעתי מאין דברתיך הוא לשון הלוך . כי בזמנו קיימת קמי מדך פירושו אחורנית . וכן הוא תרגום ירושלמי של וילכו אחורנית . ואזלו בדוברין . ועוד קשה

במלא

במלא דשלחית שהיה לו לומר דאשלחית שלא מצאתיהו בתרגום בלשון פעל קל כי אם בלשון הפעיל . ותרגום ופשט את בגדיו ושלח בפתח היו"ד ואע"פ שיש בו חלוף נוסחאות שהרי מצינו שלח מדך ואנא אלבשיה :

כא [כי זרעך הוא · הביא באחרי : ויקח הביא בגח] : (ל) **שבע כבשת** . חורפן . פי' ילדות מלשון בימי חרפי . וכל זה עשה כדי שירצה דבר של קיימא . ואפשר שהיה במספר שבע להיות זכרון לשבועה . ובספר השרשים פי' והקשורים ליעקב . הגאון המקשרות בתרגום בכירא והם שנולדו בימי ניסן והם חזקים ובריאים מהאחרים וקראם בלשון קשר . כי הקשר חזק : (לג) **ויקרא שם בשם ה' אל עולם** . עלמא :

כב (ג) **ויבקע עצי עלה** . לעלתא . עצי עלה דבחריה . דעלתא : (ה) **שבו לכם** . אוריכו : **נלכה עד כה** . נסמתי : (ח) **אלהים יראה לו השה** . קדם ה' גלי אמרא לא יתכן לתרגם גלי ליה . שלא מצינו לו אצל השם . ויוסף עוד לדבר אליו . קדמוהי . ויאמר אליו אם אין פניך הולכים . ואמר קדמוהי . וכל זה דרך כבוד למעלה עם הרחקת הגשמות . אך אפשר שהיה יכול לתרגם השם גלי קדמוהי : (יג) **ויקח את האיל** . ונסיב : (יד) **ויקרא אברהם שם המקום ההוא** . ופלח וצלי . ויקרא שם בשם ה' אל עולם . וצלי . אבל ויקרא שמו ה' נסי . ופלח עלוהי אין בו וצלי . כאן היתה תפלה על העתיד . אבל שם לא היתה תפלה . ויקרא שם המקום ההוא בית אל . וקרא :

סדר חיי שרה

כג (ב) **לספוד לשרה ולבכתה** . למספדא לשרה ולמבכא . כי אחרים הם הספדנים עושין ההספד והאבלים בוכים . וכן הוא דרך כבוד . לא שיהיה האבל עצמו ספדן . ואפשר כי לזווג המלות תרגמו כן : (ו) **במבחר קברינו** . קְבוּרָנָא לפי שהוא לשון רבים . אבל קְבוּרְנָא הוא תרגום קְבוּרֵינוּ שהוא קבר אחד : **לא יכלה** . קרא תרגום . וכן ויכלא הגשם : (ח) **אם יש את נפשכם** . אם רְעוּא נפשכון והוא סימן לנקבה . אבל רעוא הוא תרגום של רצון : ופגעו לי בעפרון . ובעו לי מן עפרון כלומר בשבילי . וכן ואשר דבר לי : (ט) **ויתנגה לי** . יתנינה לי . ויש מסרה יִתְּנָהּ : (י) **בני חת** . י' פעמים . ח' בפרשה זו ואחד בקבורת אברהם ואחד בקבורת יעקב כשצוה את יוסף לקבור אותו שם : (יא) **לך נתתיה** . ב' בפסוק . יהבִתַהּ . צ"ע תרגום **נתתיה** : (טז) **עובר לסוחר** . סחורה . וכן שבו וסחרוה . אבל ויסחרו אותה . ואת הארץ תסחרו . סחורתא . שם כתבתי הטעם . וצ"ע איך לא תרגם דמתקבל לסחורה או בסחורה : (יז) **אשר במכפלה** . די בכפלתא : (יח) **לאברהם למקנה** . לזבינוהי . צריך לפרש משמעותו . ואלו אמר לזביני או לזבינא לא יהיה קשה כי כן בדברי רז"ל בלשון רבים . ואשפי זביניא אלין . וכן במקומות אחרים . וכן כי המכרו ממכר . זבינין . אבל והיה ממכרו . ויהון זבינוהי :

כד (א) **ואברהם זקן** . וימת אברהם זקן ושבע . ויהי כי זקן יצחק . **סִיב** . ומסורת עליהם כלהון **סִיב** בר מן ממיא וסוף פסוק . ואלולי זאת המסרה הייתי סבור לומר כי **סִיב** פועל עובר כמו ואני זקנתי . הנה נא זקנתי . **וסִיב** שם התאר : **ברך את אברהם בכל** . בריך . ברך את אדוני שם בפרשה זו **בָּרִיךְ** . וכן ברך את יום השבת דעשרת הדברות . ברך יצחק את יעקב . **בָּרִיךְ** : (ז) **ואשר דבר לי** . ודמליל לי . וכן אל אשר דברתי לך דכי השא . את אשר דברתי לך דוינא . דמליליתְ לך . ובפרשת אלה הדברים האדרכתי בזה . וגם צ"ע כי כאן דבר **מַלֵּיל** . ותרגום דבר אל בני ישראל . **מַלֵּיל** . אבל ויאמר דבר דפרשה זו **מַלִּיל** לשון עבר . מפני סוף פסוק : (ח) **ונקית משבעתי** . ממומתי : אבל ואשביעך . וישביעני אדוני . אשר השביעני . כאשר השביעך . לשון קים . וישבע יוסף . כי השבע השביע לשון מומתא : (י) **בגמלי אדוניו וילך** . **ואזיל** . [וכל טוב . הביא בסדר וישלח על ומבחר שליסיו] : וילך אל ארם נהרים . **ואזיל** ארם נהרים ארם דעל פרת . וכן פתורה אשר על הנהר ארם דעל פרת . ורש"י כתב כאן בין שני נהרות יושבת . אבל לפי התרגום צריך לפרש השני : (יא) **ויברך** הגמלים מחוץ לעיר אל באר . עם בירא דמיא כלומר בסמוך כענין עם באר לחי ראי . עם אבן הזוחלת : (יג) **יוצאות לשאוב מים** . **יפקן** : (כא) **והאיש משתאה** . שתי תרגום ונראה כי משתאה לפי משמעות התרגום שותה ואינו שותה ומסתכל בה במשפט התפעל לבא שלא על הנכון . כמו מתנשא לאמר אני אמלוך . ולכך דרשו בו רז"ל שבקש להולמו ולא הולמתו . ופי' לה בשבילה . אבל התרגום פירשו לפי ענינו . לכך תרגם בה . וקשיא לי שהרי זה כתוב אחר ותכל להשקותו . וי"ל דאין בזה מוקדם ומאוחר ועל מה שעשה בשעה שהיה שותה דבר הכתוב . וכמו שתרגם זה לשון שהיה תרגם דוגמת זה נפתולי אלהים נפתלתי לשון תפלה ובמס' חולין פ' בהמה המקשה בסוף פסקא דהשוחט את הבהמה ומצא בה בן שמנה חי או מת כו' משתא הוה שתי ושתיק . פי' הראב"ד ז"ל מלשון שותא . שהוא דבור . כלומר חלק עמו בדברים טובים ולא היתה נוחה דעתו בר' יוחנן ולא רצה לדבר עמו עתה : (כב) **כאשר כלו הגמלים** . כד ספיקו . עד אם כלו . דיספקון . וכן כאשר כלו לאכול את השבר . וצ"ע למה לא תרגם כד שציאו כמו שכתב רש"י ז"ל . וי"ל כי בכל עניני אכילה ושתיה ושאר צרכי הגוף נסתפקו בו לשון ספוק כמו תרגום ידע לכתך . ספק צרכך . וכן מקום שמכניסין בו תמן במספק ורבים כמוהו : **עשרה זהב משקלם** . מתקל עשר סלעין דדהבא . פי' משקל עשרה סלעים של כסף אלא הם היו של זהב . וצ"ע למה לא תרגם תיגון דדהב כמו שתרגם עשרה זהב דכפות הנשיאים . וכסף וזהב דפרשה זו **וּכְסַף וּדְהַב** . ומה שתרגם דהבא מפני פסוק הטעם : (כג) **הגידי נא לי** . חואי . אבל

מי הרגוש של הגיד או תרגום של הגד : בקים לגו לגין . אחר כשר : (כה) גם מספא . כסתא . ותנא לפרשו מלשון כסת או כיס לפי שהגרעין מונח בתוך הקליפה כדבר המונח בתוך הכסת או הכיס מה שאין כן בשאר מיני התבואה . ושמעתי כי רבינו סעדיה פירשו השחת שקורין פיין . וקשה לי ויפתח האחד את שקו לתת מספוא . ואין זה דרך הולכי דרכים רחוקים : (כז) בדרך . באורח תקנא . לשון דרך אחת יחידה כלשון דתקון לשון רבות . והא תקין טובהא לשון זכרים רבים : (ל) והנה עומד על הגמלים . עילוי : (לב) ויפתח הגמלים . ושרא מן' גמליא : [ויושם . הביא בוירא] : [התהלכתי . הביא בפ' נח] : (מא) כי תבא אל משפחתי . תהך : ואל מולדתי תלך . אם לא אל בית אבי תלך . תזיל : ללכת אחרי . למהך אחריך . למיתי : אולי לא תלך האשה אחרי . לא תיתי . וילכו שלשת ימים דויהי בשלח . ואזלו . ההולך לפני מחנה ישראל . ובעמוד ענן ההה הולך . מדבר . כלומר מנהיג ומראה את הדרך . לא עבדתי אותך בזה ואלכה ואיהך . הלך הלכת . מיזל אזלת . נלכה עד כה . נהמטי . ללכת את דרך שלשת ימים . ניזל . וכן נלכה נזבחה . הם ילכו וקושו . יזלון . נסעה ונלכה . ונהך . ואלכה . ואיהך . וכן שלחוני ואלכה לאדוני . ואיהך . ההולך בשדה . דמהליך . בפ' ראה . אחרי ה' תלכו . בתר פולחנא תהכון . ללכת בה דסמיך ליה . למהך . וכן ללכת בדרכיו . נלכה ונעבדה . נהך . וכן בפרשת דבתריה . ובפ' דקמיה יהך ויעבוד דפ' שופטים . ואזיל . וכן וילכו ויעבדו דההם נגדים . בלכתך לשוב מצרימה . במהכך . כי ילך מלאכי . יהך . אשר נבא שמה . דניהך . על מקומו יבא בשלום . יהך בשלם : (מב) אם ישך נא מצליח דרכי . אם אית רעות כען קדמך לאצלחא ארחי . וה' הצליח דרכי . תרגמו כפשוטו : (מג) השקיני נא . אשקיני . נ"ע אשקני לזכר : (מד) אשר הוכיח . דזמין . וכן אותה הוכחת . זמינת . והוכיח אברהם . ויוכח אתם . והוכח . וכן ויוכיחו בין שנינו : (מה) אני טרם אכלה . שליתי . לפי ענינו שהיה מדבר על שעבר . לדבר אל לבי . למללא בלבי . כי לא יתכן לומר עם אלא בשני גופים : (מח) לקחת את בת אחי אדוני . למסב . וכן ולקחת אשה לבני . ותסב . וכן ותקח לו אמו . ונסיבת . קח לי את הילדה . סב לי : (מט) ואפנה על ימין או על שמאל . ואתפני . וכן ויפן . ואתפני . ועל זה הדרך כל לשון שכחה . אתנשאה . תתנשי : (נ) לא נוכל דבר אליך . לית אנחנא יכלין . לא נוכל לתת את אחותנו . לא ניכול . וכן לא תוכל עוד לצאת ולבא . לא תיכול : [תשב הביא בס' תזריע] : (נו) ואלכה לאדוני . ואיהך לות רבוני : (נט) וישלחו את רבקה אחותם . ושלחו . וישלחו אותו דאברהם בפ' לך לך . ואלויהו ותפסר לפי שאמר למעלה שלחוני ואלכה לאדוני . אמר אח"כ כשבו כן . ועוד שאחר כן אמר ותקם רבקה ונערותיה וגו' . ויקח העבד את רבקה וילך . אבל על אברהם נאמר ויצו עליו פרעה אנשים : (סא) ויקח העבד את רבקה וילך . קדמאה ואזיל תנינא ואזל : (סב) באר לחי ראי . הראשון אתחזי . והשני אתחזי . ונראה כעין חלוף נוסחאות שאין בו קפידא : (סג) לפנות ערב . למפני . וכן לפנות ערב דכי תצא . לפנות בקר . למפן לצפרא :

כה (ג) ולאמים . ולגוון . כמו מאלה נפרדו איי הגוים : (ו) קדמה אל ארץ קדם . קדומא לארע מדינחא . אבל הראה בני קדם . בני מדינחא : (יא) ויברך ה' את יצחק . ובריך :

סדר תולדות

(כא) לנכח אשתו . לקביל : (כה) כאדרת שער . ככלן דשער בעלוך בערך ככלא בילמדנו שני גוים בבטנך אל תקרי גוים אלא גיים זה מתגאה וזה מתגאה . עשו מולבש ככלא . יעקב מולבש ציצית . עשו מולבש כלמוס ויעקב טלית ע"כ . אע"פ שכ"ף כאדרת היא כ"ף הדמיון כ"ף . ככלן אינה כן . ומתחלה הייתי סבור כי כדי להקל הלשון לא רצה לחבר כ"ף הדמיון שלא יהיו ג' כפי"ן סמוכין זו לזו ולא כן הדבר . כי אלו תרגמו ככלא היה נראה שהוא שם דבר . אבל הוא תרגם ככלן . ונראה שהוא תואר כי כן דרך לשון הארמית כמו גזלן חמסן עבדקן זלדקן . ורבים אין מספר . פרוד בלע"ז . וככלא נראה ממה שהביא בערוך כי הם הדברים התלואים בבגד שקורין איפקלוויל"א בלע"ז שהם כעין ציצית ומה שאמר דשער כי בגופו של עשו היו של שער . אבל בבגדים הם של צמר . ותפסר בדעתו של אנקלוס היה שזה הוא משמעות הפסוק . ואף אם נאמר שנאמר שבהמה יקרא ג"כ שער במקומות . הוצרך לפרש שאותם דברים התלואים בו היו של שער לא של בשר כעין בדי אשה . ויתכן לפרש מזה לגפן אדרת . כלומר בעלת ענפים ואשכולות רבים התלואים בה . ולפי מה שפי' בספר השרשים יתכן לפ' כי לפי שהתלויים בה הרבה מאותם ציציות . נקרא הבגד ההוא אדרת והרי הוא כאלו אמר רבת שער : (כז) יודע ציד . נחשירכן . שמעתי בפירושו מנחש ומתנחש בשררה . ורכן מן ריכא ונר ריכא . והיא מלה מורכבת משני ענינים . ואומרים כי דרך האודים לנחש ולא ידעתי תוכן משמעותו . ולי נראה שם שיר כן נוטריקון מורכב מג' מלות . נח שהיה אוהב מנוחה . שיר שהיה משורר כדרך בעלי השלוה והמנוחה . ואח"ת לשון הקדש הוא ולא ארמית . הרי מצאנו בפרק אין עומדין נשרי לן מר . ובפ"ק דסנהדרין נסקו אגוסטא דבי קיסר לאנסיה ומשריין ליה הכי ובשאר מקומות כן מלשון וכנו נחשת שהיה יושב על כנו תמיד כאדם בטל . ומי שעסקו כך דרכו לעשות קגונית . לפיכך יפול זה הענין על יודע ציד מה שלא יפול על פסוק כי ציד בפיו : (ל) האדום האדום . סימוקא סומקא : (לא) מכרה כיום . השבעה לי כיום . כיום דלהי . לא הבנתי משמעותו למצא לו חבר . ואין לתרגם דילה שא"כ יהיה משמעותו אשר לה .

כמו דילהן דין ועברין . ורש"י כתב דילהן : (לב) ולמה זה לי בכורה . ולמה דן . למועד הזה דפרשת לך
לך . לזמנא הדין . כי בפעם האחת . בזמנא הדין . כי עתה שבנו זה פעמים . דן :

כו (ז) וישאלו אנשי המקום לאשתו . על עיסק אתתיה . שאול שאל האיש לנו ולמולדתנו . לנא . צ"ע למה
לא תרגם בזה לאתתיה . וי"ל כדי שלא יהיה משמעותו שלאשתו שאלו . אבל לנו ולמולדתנו . לפי
ששאל להם עצמם תרגם לנא והוא עומד במקום שנים . לנו ולמולדתנו . כלומר עלינו ועל מולדתנו . ולפי שנקשר
האחד בלמ"ד נקשר תרגום האחר בלמ"ד . גם צ"ע למה הוצרך להוסיף עיסק : כי טובת מראה . שפירת :
(ח) וישקף אבימלך בעד החלון . חרכא תרגום . חלון התיבה . כות תיבותא . וי"ל כי חרכא נראה שהוא
חלון קטן וצר . כמו מציץ מן החרכים . ואין אדם יכול להאיר ולהשמר מהיזק הראיה כמו שנשמר מן הגדול .
שאלו היה גדול היה יצחק רואה את אבימלך והיה נשמר ממנו . וגם אבימלך לא היה מסתכל בו . [כמעט הביא
בסדר וארא] : (י) והבאת עלינו אשם . מלרע . ותרגום ואיתיתא כמו שהוא מלעיל ורש"י נראה דגרים שהוא
מלעיל שכתב אם שכב כבר הבאת אשם עלינו . וכן הוא בספרים המדוייקים מלעיל . והבאת לאבין ואכל .
מלרע . ותרגום ותעיל . (יב) מאה שערים . בדשערוהי . כלומר במה שאמדוהו . ותרגומו לפי ענינו ולפי
מלתו בב"ר : (יד) ועבודה רבה . וַעֲבוּדָה סגי ולא כתב כן רש"י . ומסורת עליו קרא ותרגום . ונראה
שמשמעותו מלשון עבדים שיירוויגטאל"א בלע"ז כלומר שהיו לו עבדים ושפחות הרבה . ובב"ר ועבדה כתיב אם
אין אדם עושה עצמו כנעבד לעבדו אינו קונה אותו . ובפ' ד' מיתות ג"כ . מאי דכתיב עובד אדמתו ישבע
לחם. אם אדם עושה עצמו כעבד לאדמתו ישבע לחם . ואם לאו לא ישבע לחם . וכל זה דרים מדאפקיה בהאי
לישנא . ונראה כן שג"כ מצאנו באברהם ויהי לו צאן ובקר וחמורים ועבדים ושפחות . שאלו על עבודת שדות
וכרמים הרי לא הזכיר שקנאם ולא שמכרם בנאתו משם כמו שמצאנו ביעקב ויקן את חלקת השדה . וכן חשירת
הבארות של אברהם ושל יצחק ובאברהם נאמר ויהי לו צאן ובקר וחמורים ועבדים ושפחות ואתונות וגמלים .
הנה כשהזכיר הצאן והבקר הזכיר העבדים עמהם וכן בספור אליעזר ויתן לו וגו' : (טו) סתמום פלשתים
וימלאום . סמונין פלשתאי ומלונין לפי שבארות לשון נקבה : (כב) ופרינו בארץ . ויפשיננא . כי מאחר שתרגום
הרחיב יפתי שתלה הדבר בשי"ת צריך לגמור אותו על הדרך ההוא . כי כן יתכן לפי הלשון ולא כן כתב רש"י
ז"ל : (כו) הלך אליו מגרר . אתא : ואחזת מרעהו . וסיעת רחמוהי :

כז (ב) לא ידעתי יום מותי . לית אנא ידע אלו תרגם לא ידעית היה משמעו לא ידעתי לשעבר אבל עתה
אני יודע . אבל לא ידעתי מי עשה את הדבר הזה . תרגום לא ידעית כלומר לא ידעתי עד הנה
כמו שאמר בלתי היום . [כליך . הביא בסדר תשא] : (ד) ועשה לי מטעמים . וְעִיבֵד לי . וכן לך נא אל הצאן
איזיל . ואוכלה , ואוכְלָה . אין הפרש בתרגום בין שניהם וצ"ע בספר אחר . אבל וְאֵכְלָה , ותיכול תרגום :
(ה) בדבר יצחק . כד מליל ואע"פ שהכתוב בבי"ת התרגום בכ"ף : (ז) הביאה לי ציד . אַיְתָא לי מלעיל כי
אַיְתִי תרגום של הביא . ואַיְתִי תרגום של הביא לנו . ואַיְיתִי תרגום של הביא . ואיתא מלרע תרגום של
לכה נא ארה לי : (ט) לך נא אל הצאן . לענא . ולא יכול בו לות שמשמעותו אצל . שהרי אמרה לו שיקח מהם
בידים . אבל השדה אל נאנו . לות ענא תרגמו כלומר אצל הצאן לא אליהם ממש . ויבא לאמו . הביאה לי .
ויבא לי . אין בהם לות : שני גדיי עזים טובים . שבין : (יג) עלי קללתך . עלי אתאמר בנבואה . צ"ע קשר
זה הלשון שהיה לו לומר לי אתאמר . וי"ל כי הוא דוגמת והנה ה' נצב עליו ויאמר : (טו) החמודות דכייתא .
ונחמד העץ . ומרגג . לא תחמוד . לא תַחְמֵד : (טז) גדיי העזים . דגדי בני עזי : (כ) כי הקרה . זמין .
כי יקרא אולי יקרה לשון ערעא : (כב) והידים ידי עשו תרגום וידיא ידי עשו . וכן ה' שמו דאיש מלחמה
קנא שמו ג"כ קרא ותרגום ואפשר לומר מפני שהוא סוף פסוק ומפני הסמיכות וכן לא ידעתי יום מותי . יום
מוֹתִי . לפני מותי . קדם מוֹתִי . לפני מותו . קדם מותיה . ומאחר שתרגם מותיה ולא תרגם דימות . וכן
דואת הברכה שתרגם דמית דין הוא שיהיה יום מותי תרגום כמקרא : (כז) ריח בגדיו . ריח לבושוי . ריח
בני . ריחא דבני . כריח שדה · כריח . [ורב דגן. הביא בס' בהר] : (כט) וישתחוו לך לאמים . וישתעבדן .
וישתחוו דסמיך ליה . ויסגדו תרגום . נראה לומר כי אצל מלכיות ואומות שבכללם בני אדם רבים נופל לשון
ישתעבדון כמו שלמה וחבריו שמלכו תחת הכפה שכלם היו משועבדים לו ומעלים לו מס . אבל לא השתחוו אליו
כל איש ואיש . ואצל אנשים יחידים יפול בו השתחוואה שאפשר שישתחוו לו ממש . או אפשר כדי שלא לכפול
לשון תרגם כן כמו מסירין יהבין : אורריך ארור ומברכיך ברוך . ליטך ובריכך צריך לכותבם עם אותם
שהם כנגד פשט משמעות לשון המקרא : (לג) ויחרד יצחק חרדה . כתב רש"י כמשמעו לשון תמיהא ע"כ .
ובתרגום ותוה יצחק תיוהא ואפשר שזהו משמעו. וצ"ע תיוהא רבא נוחא רבא ומרירא. אם רבא לשון זכר או ל' נקבה.
כי תרגום הבכירה . רבתא וצ"ע . כי ותהי צעקה גדולה במצרים . צוחתא רבתא . וזה ת' צוחא רבא וכן
שבעה שבועות . תרגם לשון זכר שַׁבְעָא שבועין . שבע שבתות תמימות לשון נקבה . שְׁבַע שבוּעָן : מי
אפוא הוא . מן הוא דיכי וכן מי האיש הלזה דויכיו אזי . ונראה משמעותו שהוא מורכב מן הלאה ומן זה
כלומר מעט רחוק אבל הוא קרוב קצת . וכן הנה בעל החלומות הלזה . כמו שכתוב ויראו אותו מרחוק .
ולפיכך תרגם מי אפוא דיכי כלומר שהלך לו עתה מיד כמו שכתוב ויהי אך יצא יצא יעקב . וצריך ליישב מרי
דיכי בפ' ג"ה (נ' ע"ב) הגיון הלז בסנהדרין · וראיה לדברינו ויהי כראות איש האלקים מנגד .
ויאמר הנה השונמית הלז . ובתרגום הוא בהפך . כמו זה הלאה וכן נראה את כלם דבר שיש בו ריחוק וקירוב
כלומר

כלומר שאינו רהוט כ"כ כל א' לפי ענינו . ומה שמשתנה שוה לזכר ולנקבה יורה על זה . כי המושיט הנ"ל הרגום נ"כ דיכי נראה שהוא מושב אל דבר אחד : (לו) ולכה איפה . ולך כען . אם כן איפה . א"כ הוא ג' איפה הם רועים . איכה . וכמה יודע איפה . הכא כל א' לפי מקומו וענינו . וכן מנהג יונתן ב"ע שתרגם ותגנח בארץ . ונעלית בארעא . ותגנח מעל החמור . ואתרכינת כתרגומו ותפול מעל הגמל : (לו) הלא אצלת לי ברכה . ברכא : (לו) הברכה אחת היא לך . הברכתא : (לח) הן גביר שמתיו לך . שויתיה רבי אבל שויתיה בדגש התי"ו הוא תרגום של שמתי . ותרגום לך עילוך וצריך לבאר למה לא תרגם לך כמו את' תהיה לו לאלהים . תהי ליה לרב . וכמו הוה גביר לאחיך . לאחך שנקשר בלמ"ד . וי"ל כי על דרך מוסר לא יפה לומר זה בפני עצמו אלא עילוך כלומר למעלה ממך וזהו כענין תקון הלשון ואע"פ שבלשון הקדש נאמר כן כמו שכתבנו במקומות אחרים וצריך לחברו עם חבריו : סמכתיו . סעדתיה . וצ"ע תרגום של סמכתו : (לט) יהיה מושבך . מותבך לשון רבים כאלו כתוב בו יו"ד . אבל מותבך נראה שהוא תרגום של מושבך לשון יחיד כמו איתן מושבך דוירא בלק . תקיף בית מותבך . ובהרבה מקומות תרגם לשון רבים ואע"פ שלא נכתב בו אות הרבוי כמו למיגהו שתרגם בו לזוני : (מ) צריך לישב תרגום והיה כאשר תריד עם משמעות הפסוק ופי' רש"י לפי ענינו . וי"ל כי על התורה שהיא לשון נקבה אמר כן . כענין שמצאנו בדברי רז"ל מלמד שהתורה לובשת וחוגרת שק לפני הקב"ה ואומרת עשאוני בניך ככנור הזה שמנגנים בו אמר לה ומה יעשו בני בשעה שאוכלים ושותים אמרה לו יתעסקו בהלכות הפסח בפסח ובהלכות עצרת בעצרת ובהלכות החג בחג : (מב) מתנחם . כמין לך למקטלך לא תרגמו לפי משמעות לשון המקרא ופי' ענין הפסוק נראה שאל מה שעשית לו הוא מוצא נחמה בעצמו בשביל הנקמה שהוא חושב לעשות לך : (מד) חמת אחיך . המתא דאחיך וכן עם חמת זוחלי עפר . וכן באף ובחמה : (מו) מפני בנות חת . מן קדם בנות חת . את קרא ותרגום . מפני בנות חת כאלה . מתאה . והוא מפני הרסיעות והפסק : אם לוקח יעקב . נסיב . וצ"ע כי נראה שהוא תרגום של לקח . ובס"א נָסֵיב :

כח (ב) אבי אמך . אבוהא דאמך . אבל אבוהי תרגום של אביו . וכן אחי אמך . אחוהא תרגום . אבל אחוהי תרגום של אחיו :

סדר ויצא

ויפגע . הביא בסדר משפטים] : (טז) אכן יש ה' במקום הזה . יקרא דה' שרי לא אמר שריא כי יקרא הוא לשון זכר ג"כ אבל בתרגום ה' דקרא שכינתא לפיכך תרגם שריא : [אשר דברתי לך . הביא באלה הדברים] : (יז) שער השמים . תרע קביל . [ויקרא . הביא בס' ויחי] [לראשונה . הביא בסדר בראשית] : (כ) וידר יעקב נדר . וקיים יעקב קיים . כי תדור נדר . לנדור נדר יזיר לשון נדר תרגום ושמרני . ויטרינני . ותפקינני : (כב) עשר אעשרנו לך . אפרשיניה לפי הענין תרגמו :

כט (ב) ישקו . משקן . (ג) והשקו . ומשקין . ונללו . קדמאה ומגנדרין . ונללו תניינא ויגנדרון . ויגל ונדר ואפשר כי גדר וגגדר כענין אחד . וכן נרתיק ותיק . סגלגל כמו ענלגל ובספר עזרא שכתו כמו לשבתו . פחם כמו פחה : (ה) הידעתם את לבן . הידעיתון כלומר ידעין אתין . ידעט . ידעין . כלומר יודעים אבל ידעתון ידענא היה משמע לשעבר . וכן דקדק התרגום בהרבה מקומות : (ז) הן עוד היום גדול . הא עוד יומא סגי וצ"ע למה לא תרגם עד כען . ויש מסרה לנהרדעי הא עד כען : (יב) כי אחי אביה . ארי בר אחת אבוהא הוא . ואם תאמר למה הוצרך לומר אחר כן וכי בן רבקה הוא . י"ל אפשר שהיו ללבן אחיות אחרות ולא הוזכרו בפסוק כי לא הוצרכו להזכיר תולדות בתואל אלא בשביל רבקה : (יד) עצמי ובשרי . צ"ע למה לא תרגם גרמי כמו שתרגם ובשרי : (יז) ועיני לאה רכות . בב"ר רשמ מבכי . ואנקלוס תרגם יאיין . היו"ד לסימן הנקבה כמו הנה שבע שנים באות . אתין . והנה עיניכם רואות חזיין . ונראה כי הוא כנוי כמו סגי נהור כי תרגום ורחל היתה יפת תאר ויפת מראה . ויאייא בחזוא . וכן תרגום כי רעה נגד פניכם . נראה שהוא כנוי . ובב"ר אימוריה דר' יוחנן הוה מתרגם קמיה עיניס דלאה רכיכן . אמר עייניה דאמך רכיכן . ומהו דכתיב רכות . רכות מבכי שכך היו התנאים שיהא הגדול נשוא לגדולה והקטן לקטנה וכו' . [באהבתו . הביא בסדר אמור] : (כח) ויתן לו את רחל בתו לו לאשה . ליה לאינתו : (כט) את בלהה שפחתו לה לשפחה . לה לאמהו . צריך עיון למה הוצרך ליה ולה לתרגום מאחר שאמר ויתן לו וכן לרחל בתו ודרך התרגום להסרו בכמה מקומות ואע"פ שהוא בעברי . [וירא ה' . הביא בבראשית] : (לד) ילדתי . ילידת . וצ"ע נפתולי אלהים נפתלתי שתרגם לשון תפלה כמו שתרגם לשון שתיה :

ל (טז) שכרתיך . אגרתך . ואינה את"ן כי שרשו אגר . ונראה כי שכרתיך לנקבה יהיה תרגום אגרתיך : (כ) יזבלני אישי . יהא מדוריה דבעלי לותי פי' אצלי כמו ותנח בגדו אצלה וכן כל לשון לוה . וזה יוכיח אסף אלהים את חרפתי . חסדי וכן כי חרפה היא לנו . חסודא . וצ"ע למה לא תרגם חסדי . ונראה שתרגמו כאן לשון רבים שלא על חרפה אחת לבד היתה אומרת אלא על הרבה כמו שהביא רש"י ז"ל . ונראה שזה גרם לו הדגשות . ואפשר לפרש מזה חסד הוא כלומר חרפה . ותרגום קלנא מענין קלון לפי

הענין כמו את מקורה הערה קלנא גלי ולא ממשמעות לשון המקרא [ואלכה. הביא בס' חיי שרה] [מקל. הביא בלך לך] : (לז) מקל לבנה לח לוז וערמון . חוטרין דלבן רטיבן . וקליף בהן לשון נקבה . ותרגמו לשון רבות . כמו ויגע את המקלות לפי שרבות היו כמו שכתוב ולוז וערמון . והרי כאלו כתוב כאן מקלות ולפיכך כתוב ויפצל בהן . ומוסרין לשון נקבות כמו נשון שנין . כי מטה אחד לראש בית אבותם דויקח קרח . ובכל אותה פרשה ל' זכר וכן קח את המטה . ובתרגום ומנא זמנין מנאתי ג"כ לשון זכר ולשון נקבה וכתבתיו בפרשת לך לך . וכן שמש באותה פרשה לשון זכר ולשון נקבה וכתבתיו . ודלוז ודלוב אות הדל"ת שרש בו ושמו דלוב וכן ארז"ל ערמונים דולבי : (לח) תרגום ויצג . ודעיץ כמו דלה שלפה שהוא כמו דעלה . ובמקומות נשתמשו בלשון נעילה כזה הענין :

לא (ד) השדה אל צאנו . לות עניה . לך נא אל הצאן דואלה תולדות . לענא . כתבתים שם . [ראיתי . הביא בבראשית] : (יג) אנכי האל בית אל . דאתגליתי עלך בית אל . צ"ע למה חסר אות השמוש ולא אמר בבי"ת . הנראה אליך דוישלח לך תרגום וכן כי שם נגלו אליו האלהים . וירא אליו . ואפשר כי שם בפרשת ויצא כתוב והנה ה' נצב עליו . ונראה הטעם לפי שהיו דברי יעקב עצמו שהיה מספר לרחל וללאה אמר בספורו ע"ד ענוה ודרך כבוד של מעלה וכן ואשר דבר לי שלא תרגם עמי . וכתבתיו במקום אחר . אשר משחת שם מצבה . דמשחת . ונראה כי דעת רש"י לתרגמו בלשון רבוי ומשחת את המשכן . והרבי . ואפשר שלא רצה לתרגמו בלשון רבוי אלא מה שנמשח בשמן המשחה משנעשה ואילך לכבוד מעלתו כענין שאמרנו אצל לשון דבור שאחר שנתיחד הדבור עם משה הדבור שהוא אצל אחרים כמו וידבר ה' אל אהרן אינו מתורגם עם אבל וידבר ה' אל נח מתורגם עם . ואע"פ שאינו דוגמת זה הענין כי לפי זה מה שנעשה קודם לכן היה יכול לתרגם בלשון רבוי . [מקנה. הביא בלך לך] : (כ) ויגנוב יעקב את לב לבן . ותגנוב את לבבי . ותגנוב אותי . לשון כסאה . למה גנבת נְסֵיבְתְּ . וכן כי רחל גנבתם . אבל לא תגנוב תרגום לא תגנוב כל אחד לפי ענינו . את לב לבן . ית לבן . ומה שתרגם נסבתנון י"ל מפני כבודה של רחל . ועוד ע"ד האמת כי היא לא נתכוונה לגנבם בשביל חמדת התרפים כדרך שאר הגנבים אלא שנתכוונה להפרישו מע"ז . והפסוק אמר ג"כ ורחל לקחה את התרפים . אבל למה גנבת תרגמו נסיבתא . י"ל מפני כבודו של יעקב . ואפשר כי לא יתכן לאדם לטעון על חברו בתחלת דבריו בלשון גנבה עד שידע אם לקח הדבר בשום טענה שיש לו עליו . והתרגום יתקן הלשון ע"ד המוסר בהרבה מקומות . ואף אם לא יהיה הדבר כן בלשון הקדש כי התרגום פירוש הוא ויש לו לתקן הלשון . וכן עשו רז"ל תקון סופרים ועטור סופרים : (כא) ויעבור את הנהר . ית פרת . פי' שהוא נהר פרת : (כה) תקע את אחיו . אחרי ית אחוהי . וצ"ע למה לא תרגם שרא עם אחוהי . וי"ל כי לפי שאמר ביעקב תקע את אהלו בהר דבר שהוא חוץ מגפו : (כו) כשבויות חרב . כְּשְׁבְיַת . נראה כי הרבוי בהרחבת השי"ן . אבל בתרגום כשביות ליחידה . כְּשְׁבִית (כז) ואשלחך בשמחה ובשירים . תרגום פוס בחדוא . ובפ' בראשית הביאו במסורת על אבי כל תופש כנור ועוגב : (לט) גנובתי יום וגנובתי לילה . תרגמו לפי ענינו . ולא אחר לשון המקרא . ואפשר לפרש פשטו כמו שנגנבה לצרכי אם נגנבה ביום ועלי לשלם כך נגנבה לצרכי אם נגנבה בלילה ועלי היית מטיל לשלם ולא היית פוטר אותי לא מטענת אונס שינה ולא מצד טענה אחרת : (מא) עבדתיך ארבע עשרה שנה . פַּלְחְתָּךְ אלהי אברהם . אלהי דאברהם במפיק שהוא לשון יחיד . ואלהי נחור שהיו אלהות הרבה . אלהי אביהם . אלהא . ורש"י כתב שהוא חול . ובב"ר משמש קדש וחול . ונראה שזה היה דעת אנקלוס שאין אלו דברי לבן . אלא דברי הכתוב כלומר שהזכיר ג"כ אלהי יצחק ואלהי בתואל ולפיכך לא תרגמו במפיק שהרי לשון רבים הוא . וגם לא רצה להרגמו לשון רבים שלא יהיה משמע שאלהי יצחק רבים כמו אלהי בתואל ואע"פ שהם רבים והזכירם בלשון יחיד מה בכך . מ"מ ע"ז היא [נולי הביא בותרא]: (מה) וירימה מצבה . קמה . ועדה המצבה . קמתא . ואת המצבה הואת . קמתא הדא : (מז) יגר שהדותא . צ"ע איך לא אמר דגר . כי תרגום של גל דגורא . ונראה כי יתחלף הלשון במעט לפי המקומות כמו לסורא ולנהרדעא . וכן נמצא ברוב הלשונות ולפי דבור לבן שאמר שהדותא נוכל לומר כי עַד שבמלת גלעד יהיה פירושו עדות כמו ועד אין בה או נאמר כי כל א' דבר כפי שמוש לשונו . ויהיה משמעותו כמו ועד אחד : (מט) כי נסתר איש מרעהו . נתכסי . ולא יתכן לתרגם ויטמר כמו שמהחבא בכונה : (נ) ה' עד ביני ובינך . מימרא . וצריך לפרש משמעותו . וכן והשביעך בה' . בי נשבעתי . אשר נשבעת להם בך :

לב (ג) מחנה אלהים זה . תרגום דא . לפי שמשרי לשון נקבה בתרגום וכן הרבה בפרשת בשלח :

סדר וישלח

(ד) **כה** תאמרון לאדוני לעשו . כדין . כה אמר . כדנן אמר . צ"ע למה תרגם האחד כדין והאחר כדנן . כה אמר ה' בחצות הלילה . כדנן . וכן כה אמר פרעה אינני נותן לכם תבן . וי"ל כי עשה כן כדי שלא לכפול הלשון כמו נהוגים נהוגים . ויהיה כדין מוסב ללשון זכר כלומר פתגמא הדין . וכדנן ללשון נקבה והוא מילתא . כי מלתא ל' נקבה . ובתרגום כפרדי על כה תברכו את בני ישראל כה דמתרגם כדין י"ב באורייתא . למה זה תשאל לשמי . ולמה זה לי בכורה . למה דנן . למה זה עזבתן

את

את הלזה . למה דין . למה זה צחקה שרה . דין . וכן למה זה אנכי . למה זה אתם עוברים . דין . והנה לא שמעת עד כה . עד כען . כה אמר דסמיך ליה . כדנן . אם נאמר כי דנן הוא לנקבות רבות . יהיה כנגד האמרות כמו אמרות ה' אמרות טהורות ובלשון תרגום מימרא מימרות . ובספר דניאל לא מצאנו דנן כי אם דנה ודנה . למה זה יצאנו ממצרים . דנן ויש לישב כך . כה תאמרון . כדין תימרון . כה אמר . כדנן אמר . נראה כי כדנן לנקבות רבות . ויהיה פירושו כתולדות האלה או כסבות או קורות האלה או כיוצא בזה . וכן כה אמר ה' כמצות הלילה כאזהרות האלה או כגזירות האלה . כה אמר פרעה אינני נותן לכם תבן . כגזירות האלה אינני נותן לכם תבן . ואם תאמרו לא התנו תבן בפיש אתם לכו קחו לכם וגו' . וצ"ע אם יוכלו להתישב כלם . למה זה אמצא חן בעיני אדוני דפרשה זו לפי שדבר עמו טובות ל' פעמים שאמר לו נסעה ונלכה ואלכה לנגדך . ועתה אמר לו אציגה נא עמך . (ו) וארבע מאות איש . גברא . צ"ע למה לא תרגם גברין . וצ"ל שאין לתרגם גברין אלא במקום אנשים . אבל איש תרגום גברא . וכן שש מאות אלף רגלי גברא רגלאה . והוא שם כלל כמו כי בא סוס פרעה לדעת התרגום . כי אם הסוס אסור . ויהי לי שור וחמור : (יא) מכל החסדים ומכל האמת . מכל חסדין ומכל טבוון . וכן שנים לעשו ולאמתנו . וצ"ע כי תרגם של חסד טיבו ותרגום של אמת קשוט . כמו ועשית עמדי חסד ואמת . והיה לו לתרגם מכל טבוון ומכל קשוט . ואפשר לומר כי לא יבוא לשון עבדיה אצל אמת בלשון התרגום על הסגנון כל כך . אבל הפסוק ועבית עמדי לשון העבדיה נקשר עם חסד . והאמת נגרר אחריו . וכן תרגם ות חסד ואמת שתרגם בו לשון עבדיה . והוא נקשר עם חסד . למעבד טבוון וקשוט . ועוד י"ל כי לא יתכן ללשון התרגום לומר שהיה קטן אצל האמת . שאפי' היה קטן יותר . הקב"ה לא היה עושה עמו כ"א אמת כי כל משפטיו וארחותיו צדק ואמת . ואע"פ שלשון הקדש אמר כן . התרגום נמנע מכיוצא בזה בהרבה מקומות . ויש אליו חסד . חסדא . ועבית נא עמדי חסד . טיבו . כחסד אשר עשיתי עמך . כטיבותא : (טז) גמלים מיניקות ובניהם . ובניהון . צ"ע בשאר הספרים כי מבפסו ובניהן . וכן אתהן ואת מגרשיהן דאלה מסבי . רווהון . ונראה דאגב שטפא נכתב כן . או אפשר לומר לפי שאמר גמלים שהם לשון זכר

[למי הביא בסדר וישב] [כי ראיתי אלהים פנים אל פנים . כתוב בסדר בראשית] :

לג (ג) עד גשתו עד אחיו . לות אחוהי . ומסורת עליו ב' באורייתא . עד אחיו . עד איש : (ה) אשר חנן אלהים את עבדך . ית עבדך . ותנותי את אשר אחון . לחנן . כי חנני . חס עלי : (ט) יהי לך אשר לך . יהא דילך . בא לפרש משמעות הכתוב שלא היתה כונת עשו באמרו יהי לך אשר לך לפי שלא היה הדורון הגון וחשוב בעיניו . או לשנאת המשלחו . אלא כאדם האומר לחברו ה' יתן לך ברכה במה שיש לך . ואין לי צורך במה שיש לך כי יש לי כל : (יב) נסעה ונלכה . נטול שלא כפי' רש"י : (יד) לרגל המלאכה . עובדתא כמו מעשה שתרגם עובדא אלא שהוא לשון זכר . וכאן לשון נקבה ואע"פ שלא מזכרו בפסוק . וצ"ע כי בכל מקום תרגם עיבידתא . וי"ל לפי שאינה מלאכה ממש במלאכת רעהו במה דמסר ליה :

לד (ג) וידבר על לב הנערה . ומליל . וכן בתרגום אחר ספרדי ומסורת עליו ב' באורייתא . ויסגור בעד ההמה . ודין . ולא הבנתי טעמו ובצ"ל וכי יש אדם שמדבר על לב אדם אלא דברים המנחמים את הלב כו' . ואם בשביל זה תרגמו כן . קשה לי . שהרי ביוסף כתוב וינחם אותם וידבר על לבם ותרגום ומליל תנחומין : (ה) ובניו היו את מקנהו . ביתיהון . ובפרשת וישב ויתם הצאן אל יעקב . וא' לרעות את צאן אביהם : (י) שבו וסחרוה . ועבידו בה סחורה וכן עובר לסוחר אבל ויסחרו אותה . סחורתא תרגום . ונראה לעני' כי משמעות סחורתא סחורה מועטת . ומדברים מועטים . וכל זה היו אומרים חמור ושכם בנו ליושבי העיר כדי שיימינו דבריהם בעיניהם . ויהיו נשמעים להם . כמו שאמר מקניהם וקנינם וגו' . וכן את בנותם נקח לנו לנשים וגו' בהפך מה שאמר בני יעקב כדי שלא יאמרו שיפסידום כל רווח סחורתם . והם ירויחו הכל . והסחרה הם עם בני יעקב אמרו שבו וסחרוה ותרגום סחורה . כלומר בסחורה שהרגלו ואפי' גדולה . כדי להרחיב להם הדרך . וכן עובר לסוחר . לכל סחורה . ואפי' לגדולה וחשובה . וכיוצא בזה דרשו בין ללון וללין . ואפשר כי לא יתכן משמעות זה בין פתורה לפתורתא שאמרו רז"ל . ואת הארץ תסחרו דאהי יוסף . סחורתא : (טו) אך בזאת נאות . נתפס . ותרגום אם יפתוך חטאים אל תאבה . מסבר הרבים ולפי הענין הכתוב פה ירצה ענינו נפתה כמו נתפיים כי התי"ו והטי"ת שרם מוצאיהם ממקום אחד ומתחלפות . [חסן . כבל במקן] : (כא) הנה רחבת ידים . הא פְּתָיוּת יְדָיִן לא ידעתי אם עשה כן בכוונה כדי להפריש בינו ובין כי ידין ה' עמו שהוא אחרי יְדָיִן ובתרגום אחר ידין בחירק . ופְּתַיוּת אפשר כי לשון ארמית לא יתכן לאמר הארץ ברחבת ידים אלא שיש בה רחבות ידים . ומה שאמר והארץ הוא כמו קריאה . כלומר והארץ אם תתרעמו עליה שלא תספיק לכם הנה רחבת ידים יש לפניכם הרבה : (כב) יאותו . יתפסון . לשון הנאי ומופם כאשר הם נמולים . גזרין עשאו בינוני נפעל שלו . וימולו . וגזרו . כל תקיפו עליהון כיבהון בנסחא דוקא . נראה שצריך להיות בו הרחבת טעם . וכן כי ידעתי את מכאוביו . כיבְהוֹן : (לא) הכזונה . ויעשה לזונה . נפקת ברא . וזנו בנותיו והזנו . ולא תזנה בארץ . אשה זונה וחללה . לשון טעות . אתתא זונה . זניתא . כי נפקא ברא יוצאת לחוץ להיות מזומנת לכל . ונראה שאותם שיש בהם אסור ועבירה מן מחמת אסור ביאה מן מחמת ע"ז תרגום ל' טעות אבל אתתא זונה אע"פ שהוא פנוי הבא על הפנויה אתננה אסור . ואע"פ שאינה מופקרת לכל . וצ"ע אל תחלל את בתך להזנותה שדרשו בו במוסר את בתו פנויה לזנות . וי"ל הרי אסרו הכתוב . אבל ולא

תזנה

חזנה הארץ לא יקשה לשון טעות. הכזונה יעשה את אחותנו. הכנפקת ברא יתעבד לאחתנא. וכן למה תעשה כה לעבדיך. מתעביד. ואורריך ארור ומברכיך ברוך ג"כ כנגד פשט הכתוב וכן ולכו בלאו. על אשי החלבים יביאו. והפשר כי תרגום כלם לפי הנאות בלשון. וצ"ע למה שינה ולא תרגם יעביד ית אחתנא. וצ"ל לפי שהיא לא תֵעָשֶׂה כזונה. שהרי הכל יודעים שאנוסה היתה. כדכתיב ויענה. והיה אומר הרבו עלי מאד מוהר ומתן. ונטל הוא ויואל׳ שער עירו כדי שיאותו להם. אבל הוא עשה בה כמעשה הזונה לפיכך השב הדבר אליו. ועוד יש לפי׳ דעת אונקלוס על דרך אחרת שיעקב היה מצטער ומתוכח עם בניו על מה שעשו. ואומר להם הלא לפי המאורע שררה גדולה וטובה עשיתם לכבודכם ועכרתם אותי. והם השיבוהו אחותנו יפת תואר ויפת מראה היא. ואע"פ שכל כבודה בת מלך פנימה. אי אפשר לגנוזה כל ימיה בתיבה ולנעול בפניה וא"כ היום או מחר כשתצא לחוץ כל הרואה אותה ימלא את ידו לעשות בה כל חפצת נפשו כמו שעשה בזונה. ויחשוב בלבו שימצא שררה עמנו כמו שמצא זה. ואנחנו הנה נוליך את חרפתנו. בכל ימינו היינו עומדים בפחד ובדאגה זו. הטוב לך הדבר הזה. הלא טוב שעשינו נקמה גדולה בזה שההחיל והנשארים ישמעו וייראו. ותוכל עתה אחותנו ללכת בשוקים וברחובות ולא נירא ולא נדאג שיעלה על לב איש לעשות בה דבר נבלה כמו שעשה זה. ור"ל יעשה העושה כמו שתרום בבקרים וחבריו שהביא רש"י בתחלת בראשית. ואע"פ שאם תרגם יעביד ית אחתנא היה יכול להתפרש ונזהר ג"כ לא רצה להניחו על פשט תרגומו כדי שירגיש אדם ויתבונן על מה תרגמו כך. וידע אמתת כונתו. ולא יפרש שעל שכם היה אומר כי עליו אפשר שלא יתכן מאחר שנכנע להם. ועשה שררה גדולה כזאת. וכן תרגום איננו גדול בבית הזה היה יכול להתפרש אם תרגמו ליתוהי רב גם כן כמו שאנו מפרשים. אותו גם עתה אלא שיהיה בו לטעות בכונתו. לכך לא רצה לתרגמו על פשט תרגומו. ורש"י כתב הכזונה הפקר. וכן הוא בב"ר. ונראה שלכך אמרו כן שגדרו בני נח את עצמם מן העריות מן המבול ואילך. כמו שכתוב רש"י. מ"מ אפי׳ היתה אשת איש זונה ממש לא היתה נקראת מאחר שהיא באונס. וא"כ יתכן הענין עם כ"ף הדמיון שאם יש בני אדם שיחשבו שברצונה היה ויחשבוה כמו זונה שמזנה מרצונה עכשיו שהיא פנויה אפי׳ היה הדבר ברצונה אין ראוי לקרות לה שם זונות בפנוי הבא על הפנויה ואפי׳ לאסור כהונה. וכ"ש לבני נח כי אפי׳ נכנסה לחפה ולא נבעלה אין להם כי אם בעולת בעל. ולפי׳ אמר שאין זה לשון זנות ממש כי אם לשון הפקר ולזה יתכן לתרגום יעבד ית אחתנא. ובפ׳ הזורק גבי במשנת כתב לשם מלכות שאינה הוגנת. כתב רש"י דסתם זונה היינו אשת איש המזנה תחת בעלה לאחרים דהיינו נפקת ברא. וכן ריש פ׳ ד׳ מיתות כתוב דאין לשון זונה אלא שזנתה ויצאת מתחת בעלה. כמו כי זנית מעל אלהיך לשון מורדת ואלא"ה בלע"ז. והפשר כי תרגום הכזונה יעשה את אחותנו הוא לפי הנאות בלשון כי בלשון ארמית יתכן לומר על דבר כזה הכזונה יעשה לה שיוכל אדם לעשות לה נבלה. ולא יהיה מי שיתבע עלבונה. ולשון הקודם יתכן לומר כדרך הכתוב כמו שתרגם אלא מעשה רוקח. ציור. אולי משגה הוא. הות. ישית ידו. ידוהי. וכן בהרבה מקומות

וזו היא דרך כל מעתיק טוב:

לה (ב) והחליפו שמלותיכם. כסותכון. וצ"ע מהבין תרגם שמלתכם שהיא יחידה לזו שהוא לשון רבות:
(ג) בדרך אשר הלכתי. דאזלית: [אתת. הביא בוירא]: (ז) כי שם נגלו אליו האלהים וגו׳. כאתגלי ליה השם. נראה לפי שנאמר באותה מראה והנה ה׳ נצב עליו. ואע"פ שבלשון הקדש יבא לשון אלהות ומרות בלשון רבים כמו שכתב רש"י בלשון התרגום הוא בלשון יחיד: [אלון. הביא בלך לך]: (ו) [אל ארץ. הביא בסדר ויצא]:

סדר וישב

לז (ב) [נער. הביא בשמות על והנה נער בוכה]: דבתם רעה אל אביהם. שבהון בישא לאבוהון. ומסורת. מטעין ביה. ובערוך בערך שב. דבת הארץ תרגום ירושלמי טיבה בישא ע"כ. ואת ערובתם תקח. וית שבהון תיתי: (ג) אהב את יוסף. רחים יוסף. ואין בו ית. ומסורת עליו דוקא. ונראה הטעם כי אין צריך בכאן את להורות כי יוסף היה האהוב וישראל האוהב אחרי אשר אמר מכל בניו ואמר כי בן זקנים הוא לו: בן זקנים. בר חכים על דרך המדרש שכל מה שלמד משם ועבר מסר לו. אבל וילד זקנים דויגש ובר סבתין. ואפשר מפני שהיה לו בן זקנים יותר ממנו תרגמו כך: (ד) ולא יכלו דברו לשלום. ולא צבן. פי׳ יכולים היו אלא שלא היו רוצים ודוגמתו לא אוכל עוד לצאת ולבא. יכול היה אלא שלא היה רשאי: (ה) שנא אותו. סנו. קרא ותרגום. ואפשר כי כן משפטו שלא יבא עם אותיות בכל"ם ולשון העברי והתרגום שוים בו בלשון שנאה או אע"פ שאין שוים. וצריך לראות בפסוק וימאן אדום נתון את ישראל עבור. ותרגום למעבר. אבל לשנא יהיה תרגום למסני. וכן לרעות. למרעי: (ט) חלום אחר. חלמא אוֹחֳרָנָא לפי שהוא לשון זכר. אבל אוֹחֳרֵי לשון נקבה כמו וילך אל ארץ. לארע אוֹחֳרֵי. וכן דילידא מן אביך. מן איתא אוחרי. או מן אחך מגבר אוחרן. וכאן מפני הטעם תרגם אוחרנא: (יג) רועים בשכם. רָעַן. ותרגום רועות רָעְיָן. כמו ותרעינה באחו: [איפה. הביא בס׳ תולדות]: [ויתנכלו. הביא בס׳ פנחס]: (יט) הנה בעל החלומות הלזה. הא מרי חלמא דיכי. לפי לשון הפסוק נראה כי מלת הלזה מוסב אל יוסף. וכן אפשר שהוא דעת התרגום. וצריך לפרש למה לא תרגם חלמיא. וצ"ל לפי שהכל היה נראה ענין אחד והחלום אחד אלא שהוא

כפי

כעין השנות החלום אל פרעה וכן את חטאי אני מזכיר היום . סורחני . וצ"ע כי תרגום מה ישו תלומתו .
תלמוהי ל' רבים ובב"ר מגלתי הי דיליה אתי ומעיין תלמיה . כלומר האה הוא בא עמה ותלומו עמו . לפגר
לגו תנוס הוא בא כמו שהוא רגיל . ובלשון הקדש אמר בלשון רבים על שם התלומות שספר להם כבר . ולשון
התרגום אמר תלמא בלשון יחיד לרמוז בו זה המדרש . ובספר אחר מגלתי ומעיין תלמוהי ונראה שאינו דוקא :
(כ) ונראה מה יהיו חלומותיו . צ"ע למה לא תרגם מה יהון חלמוהי : נבאת . כתב רש"י ז"ל ואונקלוס
תרגמו לשון שעוה . נראה שהוא מתרגם שעו ולא כן מצאנוהו . אלא שעף . ובערוך בערך שעף . פלי גלעד
וקתי צרי תרגום ושבי שעף ע"כ . ובערך קטף כתב בלע"ז בלסמי . והוא תרגום צרי והוא אפרסמון שפירשו
במקומו ע"כ . ואונקלוס תרגם צרי קטף כאן ובפרשת ויהי מקץ וכאת . שעף : [וימשכו . שבא בסדר כא אל
משכו וקחו] : (כח) וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף . תרגום בעשרין כסף . וצ"ע כי לא מצאנו
במקום אחר בתורה סך כסף שלא יהא תרגמו סלעין . ואם הוא גרה . תרגום מעין . ובב"ר מפרשו כמדומה
לי עשרים דינרין שהם המשת שקלים שהם חמשת סלעים ומגיע מחצית השקל לכל אחד כי עשרה היו במכירה
ואע"פ שראובן לא היה עמהם בשעה שמכרוהו . מ"מ מהסכמתם היה ומחבורתם . ולפ"ז היתה המצוה על כל
איש מישראל להביא מחצית השקל בכל שנה לכפר על זה העון . ומה שיסד הפיים דפ' שקלים ועשרים בעשרים
ספרת הוא עשרים דינרים של פדיון הבן כנגד עשרים דינרים שמכרוהו וזה הביא רש"י בפרשת במדבר סיני
אבל מחצית השקל לא היה כי אם מעין מתחלה . ואח"כ הוסיפו עליו שתות : (לה) כי ארד אל בני . לות ברי :

לח (ב) בת איש כנעני . כְּנַעֲנָאֵי . ובס"פ אלו עוברין אפשר בא אברהם והזהיר את יצחק . בא
יצחק והזהיר את יעקב ובא יהודה ונשא כנענית . אר"ל בת גבר תגרא דכתיב כנען בידו מאזני
מרמה . וכתיב כנעניה נכבדי ארץ . לא שיהיה בתרגומו כך אלא כך פירושו . וכן כי משמע באחרבע לשושת .
ותרגום כלם אחי . אבל רש"י הביא בסוף פ' ויחי על ויעשו בניו לו כן כאשר צום שנשאו השבטים כנעניות .
ובנבואת נפניה נדמה כל עם כנען . פירשוהו המפרשים סוחר . ויונתן תרגום כמשמעו ארי אתבר כל עמא
דעובדיהון דמן לעובדי עמא דארעא דכנען : (ט) ושחת ארצה . ומחבל על אורחיה . כן נמצא בתרגום
ספרדי . ונראה שגגת סופר כי נמצא בו מסורת ארעה דמתרגמינן על ארעא במה הם . והשב האי שהייתא .
וכן נמצאת שגגה בפרשת שלח לך בפסוק ההולכים לתור את הארץ ובפסוק והשב באיתן קשתו ובפסוק לא
תשנא את אחיך : (יב) ויעל על גוזזי צאנו . לות גזזי עניה ומפני התרגום הוזקק רש"י לפרש לשון הפסוק .
וכן בהרבה מקומות ואונקלוס תרגם כמו עד איש עדולמי . וכן על המעברות בספר יהושע פי' בו כמו עד .
וצ"ע למה לא ת' עילוי כמו והוא עומד על הגמלים . והגה עומד עליהם . ואפשר מפני שקדמו ויעל :
(יד) והכר בגדי אלמנותה . לסורחי ועדיתא . לנהדעי ואמדיאת . צ"ע לסורחי מה הפרש בין זה לתרגום
ותכר : בפתח עינים . תרגום בפרשת עֵינָם כר' תנין דאמר פ"ק דסוטה מקום ששמו עינים כדכתיב תפוח
והעינים ולפיכך לא תרגם עיינין כמו שאר עינים שבמקרא : (טו) ויחשבה לזונה . הכזונה יעשה . נפקת
ברא . זונה והללה . מטעיא . אתנן זונה . זניתא . ולא תזנה הארץ . תטעי : (טז) ויט אליה אל הדרך .
והטה . ויט אליו חסד . ונגד : (יז) אשלח גדי עזים . אשלח תרגום . עד שלחך . דהשלח · וישלח . ושלח .
שלחתי . שדרית . ומסורת ב' דמתרגמינן בלשון שדרא . וישלח יהודה · ודין . ונראה הטעם כי שדרא לשון
דורון . וכשהיה שולחו היה שולחו בלשון דורון ומתנת חנם כדי שלא ירגישו ויבינו השומעים כמו שאמר כן
נהיה לבוז אבל כשאמר אליה לא לשון מתנת חנם היה . כי היא בשכרה היתה נוטלת ולא לשום מתנת חנם.
אבל וישלח לבלעם . תרגום ושלח לבלעם כי על בלק היה מוטל להאכילו ולהשקותו ולכבדו ולשדר לו . ובערוך
הביאו בל' שדרא בערך שדר . וישלח לבלעם תרגום ושדר אולי הוא תרגום ירושלמי : (יח) ופתילך לא
הרלה בו כימן הדבים . פתיל תכלת . חוטא . צמיד פתיל . מגופת שייע מקיף : (כב) לא מצאתיה . לא
אשכחתה . וצ"ע תרגום של מצאתם : לא היתה בזה קדשה ומכרו לית הכא : (כה) והיא שלחה אל חמיה .
לחמוס . צ"ע למה לא תרגם לות כמו שהוא בכל שאר מקומות כגון וישלח יעקב מלאכים לפניו אל עשו . אל
מלך אדום . אל בלעם בן בעור . וכ"ל לפי שלחה לאמור אליו בצנעא ואמרה אם יודה ואם לאו כי'
כמו שדרשו רז"ל . אבל אותם שהם לות פי' אצלו . ויוכל הדבר להאמר בפרהסיא בפני הכל . לגבר דאלין
דיליה מניה וכו' צ"ע למה הוצרך מניה . שהרי מצאנו לשון הריון נקשר בלמ"ד בעברי ובתרגום · כגון ותהר
לו . ולא מצאנוהו במ"ם כי אם בזה המקום בלבד · או יאמר מגבר ולא הוצרך מניה : למי החותמת · דמאן ·
וכן למי אתה ולמי אלה לפניך: והפתילים · שושיפא כמו ופרשו השמלה :

לט (א) שר הטבחים . קטוליא כמו כל הורג קין . ורש"י ז"ל פי' שוחטי בהמות המלך . ומפני התרגום
נראה שפי' כן ולא פירשו מלשון לרקחות ולטבחות כמו שפירשוהו שאר המפרשים . וצ"ע א"כ איך
לא תרגם אונקלוס בלשון נכסתא נכסייא או נכוסייא . כמו ומבוח טבח . ולא נוכל לומר שלא יפול ל' נכסתא
כי אם על שהיטה ראויה וכשרה · שהרי ויזבח בלק בקר וצאן תרגום ונכים . ונראה שדעת אונקלוס בו שהיה
ממונה להרוג המחוייבים מיתה ע"פ המלך . ולפיכך היה בית הסוהר בביתו . אבל שחיטת בהמות המלך וכל
צרכי אכילה בכלל שר האופים וכל צרכי שתיה בכלל שר המשקים . ומצאנו לשון טביחה בבני אדם כמו טבחת
ולא חמלת . הכינו לבניו מטבח . ואין אנו צריכים לומר שהם שוות מובדלים : (ה) ויהי ברכת ה' בכל אשר
יש לו . והוה . צ"ע למה לא תרגם וה"ת . ואפשר מפני העמדה הטעם הפסיקו . ויהיה פירושו ויהי הדבר

הזה

הזה ובהכנוס אחר ספרדי והות : (ז) ותשא אשת אדוניו את עיניה אל יוסף . ביוסף . וכן והביטו אל נחש וגו' בחויא : (ט) איננו גדול . לית דרב כלומר אין במשרתיו שיהיה גדול ממני . תקן הלשון כי אין נכון בדרך ארץ שיאמר כן . כי אדוניו יהיה גדול בבית יותר ממנו . ועוד הלא על פיו היה ממונה . ובידו היה להעבירו . [לעשות מלאכתו . הביא בהקדמתו] : (טז) ותנח בגדו אצלה . לותה . וכן משמעות לות בכל מקום אצל . ובמקומות שרוצה לומר שיביאו הדבר לידו ממש כגון הביאו אליו עוד נדבה . תרגם ליה . וכן לך נא אל הצאן אבל השדה אל נאנו . לות . וצ"ע את דבתם רעה אל אביהם . שתרגם לאבוהון מפני הדבה שאין נופל בה לות בשביל המביא . כמו ויצוו אל יוסף . לות יוסף . אל בני ישראל דסוף אם בחקותי . לות . ונראה כי כן משפטו לפי הלשון . וכן ויביאו לו את המנחה אשר בידם . ואעילו ליה . או אפשר לפי שהיה אומר לו ביחוד כדרך מביאי דבר ולא בפני הכל כמו שכתבתי אצל והיא שלחה אל חמיה : [חסר הביא בוישלח] : (כא) ויתן חנו . ויהביה לרחמין . צריך לבאר למה לא תרגם ויהב רחמוהי . וכן ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים : (כב) הוא היה עושה . ממימריה ולא כן כתב רש"י ז"ל . וכתבתיו בפרשת נח : (כג) אין שר בית הסהר רואה את כל מאומה . סורחן :

מ (ו) ולא ידע אתו מאומה . לא עשיתי מאומה . מידעם . כל אחד תרגמו לפי ענינו . [כפורתי הביא בסדר קרח] : (יג) כמשפט הראשון . כהלכתא קדמיתא : (יד) כי אם זכרתני אתך . וכן כי אם תם הכסף לא כי ערות הארץ באתם לראות . אלהין . זה נכון לפי שאמר לא . והזכרתני אל פרעה . ותדכר עלי קדם פרעה וכן ויצעק העם אל פרעה ללחם . קדם פרעה : (טו) כי גנוב גנבתי . ארי מגנב גניבנא . וכן ההסכן הסכנתי . המילף אליפנא . גנוב אני . ובמשקלו לא חפצתי לקחתה . לא רעינא . פי' לא רוצה אני . ואע"פ שהוא מנחי הלמ"ד . ויש לפרש גניבנא · גנבתי את עצמי לשון בגנבה יצאתי משם בלא ידיעת אבי וקרובי כמו שעושים הרבה נערים שנשמטים מקרוביהם בלא ידיעתם מפני קלות דעתם. ולפי שהיה חכם ומשכיל וכל שכסימי מלכות היו בו לא רצה לגלות שנגנבוהו משם שאם ישאלוהו מי גנבו . ויאמר שאחיו גנבוהו יהיה גנאי לו ולמשפחתו ויאמרו עליו שהוא ממשפחת גנבים הם ושלום לא רצה לספר בגנותם אף כי חטאו לו . ולפיכך כשהזכירם מכירתו כדי לתת להם חותם שהוא יוסף לא רצה לומר אלא בהשאי ואמר גשו נא אלי : וגם פה לא עשיתי מאומה . צריך לדקדק מהו גם ונראה לפרש כך לא גנוב גנבתי שם ונמכרתי בגנבתי כמו שנאמר ואם אין לו ונמכר בגנבתו וזה המשפט ידוני כמו שאמרו אחי יוסף גבי גביע של בנימין . ואיתא בב"ר . אלא גנוב גנבתי . וגם פה לא עשיתי מאומה : כי שמו אותי בבור . ארי נניאו . ויש מסורת על ושמתם שרי מקנה דויגם . ולא הביא זה. ונראה שנגה : שלין דהירו צריך לפרש כונת התרגום בו : (כ) יום הולדת את פרעה . בית ולדא . נראה לפרשו כמה דאת אמר בית האבל בית המשתה בית חתנות בית הארוסין . לבי שבוע הבן . לבי ישוע הבן . כן קורין למשתה שהיו עושים ביום הלידה . בית ולדא כלומר שנולד ולד לפרעה . או שנולד בו פרעה . והוא יום הלידה שאחז"ל הא ביה והא בבריה בפ"ק דע"ז . ושני פנים אלו מצאתי אחר כן בספר השרשים ·

(כג) ולא זכר שר המשקים . ולא אידכר . [וישכחהו . הביא בסדר מקץ על ונשכח] :

סדר מקץ

מא (א) ופרעה חולם . חָלֵם . לפי שמוש הלשון יתכן לדבר כן . (ב) והנה מן היאור עולות . סלקן . והנה שבע פרות אחרות עולות . סליקא . מלרע . נראה שאין הפרש ביניהם . אלא לפי פסוק הטעמים עשה כן . וכן משפטו בהרבה מקומות וכן בספור פרעה החלום ליוסף סליקא . מלרע . ובפתרון יוסף העולות דסליקא . מלעיל . ויתכן זה להיות עובר בשביל הדל"ת . [והרעינה . הביא בסדר וישב על רועים בשכם] : (ג) אצל הפרות . לקבליהן . אצל המזבח . דויקרא . לסטר . לשכב אצלה . ותנח בגדו אצלה . לותה : (ד) ותאכלנה הפרות וגו' . דכישן . דשפירן . נראה כי בהשנות הדבר נופל בו ל' דל"ת לפי הלשון . וכן שלופות הקדים שבפרשה זו . דשקיפן קדום . וכמדומה לי שכן הוא אצל וירועים בהראשון ומרען והשני דמרען [וצ"ע כי שם הוא בהפך] . ודו"ק . וצ"ע דשם לקבלא ממון . דוישמע יתרו . בריאות דשבלים . דפטימן כמו דפרות : (ח) ויספר פרעה להם את חלומו . ואין פותר אותם לפרעה . ית חלמיה . ולית דפשר יתהון . צ"ע איך תרגם חלמו לשון יחיד והניו לשון רבים . ולא כן מנהגו . וי"ל לפי שהיו שני חלומות וענינם אחד : (ט) את חטאי . סורחני . לפי שלא הזכיר אלא סרחון א' . ימי שני כגורי . תותבותי . כלומר גרותי לפי שמוש הלשון ולשון הקדש דבר במנהג לשונו . (י) ויתן אותי במשמר. במטרת . תמהני מתחלה למה לא תרגם במטרא ונראה שהוא סמוך כי הוא פתח ע"פ המסורת . פי' במשמר של בית שר הטבחים : (יד) ויריצוהו מן הבור . בית אסירי . והבור ריק . גובא . אבל תרגום באר . בירא : ויחלף שמלותיו . כסותיה . ויקרעו שמלותם . ויקרע יעקב שמלותיו . לבושיהון . לבושוהי. כבר כתבתי מענין זה בפרשת נח : (טו) ופותר אין אותו . לית ליה . לפשור אותו . ומפשר יתיה לפי הנאות בלשון : (טז) בלעדי אלהים יענה . לא מן חוכמתי . בלעדי רק אשר אכלו הנערים . בר מדאכלו: יענה את שלום פרעה . איתתב שלמא . לפי שהוא פעול דלב ית . וכן ויושב את משה וגו' . אבל צריך לבאר פירושו . כי הייתי סבור שהוא ביו"ד והוא בהלף בכל התרגומים . כמו ויושב את משה . הותב כספי.

ואם

ואם היה ביו"ד היה יכול לומר יתתב כמו עד שובך אל האדמה . דתיתתב אלא שהוא עתיד ולא אשר
השם יתיב לפי שהוא ע"ד ה' יתנך . יתרחם : ה' מצא את עון וגו' . אשתכח . ואל ידבר עמנו ה' .
יתמלל . ועתה הוא עבר ונראה לפרשו לא מן חוכמתי כלומר אני איני כדאי אבל שבה היתה מאת ה'
שענה את שלומך ושובתך כאלו היו פותרים אותו לך . באם היו פותרים אותו לך היו פותרים לרעה שהרי
יש לו פנים לרעה באכילת הפרות ובליעת השבלים וכל החלומות הולכים אחר הפה . אלא מאת ה' היתה
לטובתך . ואע"פ שיש דרש שאומר פותרים היו אבל לא לפרעה כמ"ש רש"י . ואע"פ שלא נכתב עדין ספר
פרעה ליוסף את החלום . נראה שכבר ידעו יוסף . בשרבה ידעו בו כדכתיב ואומר אל החרטומים ואין
מגיד לי : (יט) דלות . חשיכן . ורקות . והשירן . הרקות שאיהם חשיכתא . הרקות השבלים לקייתא .
והסבר כי לא יתכן לומר לפי משמעות הלשון השיכן שכר כי הכל בכלל חסירן דסקרגד"ש בלע"ז או כי
להחליף לשונו . כמו לעוגנו ולחשאתנו וכל אלו לפי ענינם אבל תרגם והבור רק לשון ריקן . וכן ולא יראו
פני ריקם . ותרגום עד אשר דק . עד דהוא דקיק . ושחקת ממנה הדק . ותדיק . דק ככפור . דעדק .
וכאן תרגם דקות ורקות . וחשירן . לטמות דקות . נגן לקיין . בערוך בערך נג : (כג) צנומות דקות.
תרגום ירושלמי נמין דקיקן . האריך בו רש"י ז"ל . וי"ל כי בשעה שהגלו והיו רטות נפל בהן הלקות ולא
יזיק להן יותר . ויהיה זה לפי ענינו . לא ממשמעות הכתוב . וכן תרגם את מקורה שערה . קלוה . לפי
ענינו . ורבים כמוהו [שבע שנים . הביא בנה על באחת ושם מאות שנה] : (כט) הנה שבע שנים באות .
לשון אתיין . לא אתיין . בפרס תבא שנת הרעב . עד לא עלת שהוא לשנה אחת . והיא לשון יחידה .
אבל בפרס תבא אניכן המילדת כבר הזכיר באחר פסוקים מילדות . וכשהזכיר עתה מילדת אפשר שהוא
על שם הכלל כמו כי בא סוס פרעה . שני הרעב לבא . למיתי . ונשכח כל השבע . ויתנשי . וכן אם שכח
השכח . וכן לשון שכחה כתוב כן . חוץ מויבכחהו דבר המשקים . ואנשייה . ומסורת עליו דאיק . והייתי
סבור לומר טעם הדבר לפי שהאדם שכלו ודעתו וכונתו ניתקים ונעתקים ממה שיסכיל וידע ויבין . אבל
הדבר מושכל והמובן לא ינתק ולא יעתק בשביל זה ממקומו . אחרי כן אמרתי אולי משפט ל' התרגום כן
לבא בתי"ו . כמו בחר . יבחר . אתרעי . יתרעי . ורבים כמוהו . כי ירחק ממך המקום דעשר העשר .
יתרחק . אבל ל' חפץ . רעותא . ואם לא יחפוץ דפרשת יבמה . לא יצבי . אבל כי חפץ בבת יעקב .
אתרעי . ולשון רצון כמו ונרצה לו . ויתרעי . ותרץ את שבתותיה . והרצת . והרעי . הפך לבן . אתהפך
למחוור : (לב) כי נכון הדבר מעם ה' . התקין . והנה אמת נכון . כיוון . אם כנים אתם . כיוני . פי'
מכוון הדבר . אבל התקין פירושו מוכן ומזומן ומתוקן . וכן וטבוח טבח והכן . ואתקן . ויכינו את המנחה .
ואתקינו : (לד) וחמש . ויזרזין : (מ) רק הכסא . כורסי מלכותא . וכן ככא מלכותו נראה שהוא לשון
יחיד . מאחר באמר הדין . ולא נוכל לומר שיהא מוסב אל המלכות כי מלכות לשון נקבה היא . בהתום
ולאום מלאום יאמץ ומלכו ממלכו תתקף וכן בכל באר מקומות : (מז) ותעש הארץ . וכנשו דיירי ארעא.
ועשת את התבואה . ותעביד . וי"ל לפי שנאמר כאן לקמצים : (נה) ויצעק העם אל פרעה. קדם פרעה.
וכן והזכרתני אל פרעה . וכן ויצעקו אל פרעה לאמר למה תעשה כה [והרעב . הביא בואתא] : (נז) וכל
הארץ באו מצרימה . אתו .

מב (ה) ויבאו בני ישראל לשבור בתוך הבאים . ואתו בגו עליא . צ"ע . ואם לרמוז מה שכתב ב"ר בענין
בתוך הבאים : (ט) ויזכור יוסף . ואדכר . ולא זכר . אידכר . [לא כי ערות הארץ . הביא טעשב על
כי אם זכרתני אתך] : (טו) האבת אתכם . הקבוע וכן חסד ואמת . ואם אמת היה הדבר הזה . והנה
אמת . קושטא : (כא) צרת נפשו . בעקת . על כן באה אלינו . אתת לנא . ורש"י כתב אתת לוותנא ואנג
שימפא כתב כן ולא יתכן לפי הלשון : (כג) כי המליץ בינותם . ארי מתורגמן ל"ע כי משפטו היה
מתורגמנא . מפני הא הידועה . וי"ל כדי לרמוח מה שפי' בו רש"י ז"ל : ויהרדו איש אל אחיו . באתוסי.
ויתמהו האנשים איש אל רעהו . בהבריה : (ל) כברגלים את הארץ . כמאללי ארעא . ודלג מלת את :
(לד) והביאו את אחיכם . ואיתו . ואת בתיכם ובאו אלי . ואיתו . וצ"ע בתרגום אחר . אם לא הביאתו
אליך דראובן . ודכפיר יהודה ליוסף . לך הרגום כלומר אביאתו לידך ממש . אם לא הבאותיו אליך .
לותך תרגם בשביל שאמר אח"כ והצגתיו לפניך [הסחרו . הביא בחיי ובסד"ר ויבלה על שנו וסחרוב
כאשר כלו . הביא בחיי] :

מג (ב) העוד לכם אח . האית לכון . ומסורת יפה : לולא התמהמהנו . בלא אתעכבנא . צריך לפרש
על מה הוא מוסב שתרגם בלא לשון נקבה ולא הרגום בדין ויש לפרש בעכבה הזאת . או בארץ הזאת .
וכן צריך לפרש אבל בזאת יתותו . ויש לפרש שהוא מוסב על המילה שהזכיר אח"כ שהיא לשון נקבה . או
לפי שהיא מצוה ואע"פ שלא הזכיר שם מצוה בפסוק כמו שדרך המפרשים לפרש ולהסב לשון זכר כלפי
העם ולשון נקבה כלפי העדה ואע"פ שלא יהיה זכר בכתוב לא העם ולא העדה . אם כן איפא . אם כן
הוא . מי איפא . מאן הוא דיכי . ולכה איפא . כען . מי האיש הלזה . דיכי . וכן בעל החלומות הלזה .
וכבר פירשתי משמעות לשון הקדש שהוא מורכב מן הלאה וזה כלומר קרוב אלא שרחוק מעט . וכן נראה
משמעות התרגום . ועניינו זה שם גבי מי איפה כלומר קרוב הוא אינו רחוק כי אם מעט . ולפיכך אמר
מאן הוא דיכי דגד צידא כלומר עתה מקרוב יצא מזה לא נתרחק כי אם מעט . וכן אמר הכתוב ויהי אך
יצא

יצא יצא יעקב וגו' ובב"ר א"ר איתי פילונו של יצחק מפ..ם היה . פי' פילונו · מקומו . רבנן אמרין כמין איספרופומסה . הדלתות היו נכפלות לאחוריהם . עמד לו יעקב אחר הדלת עד שנכנס עשו . ויצא לו הה"ד אך יצא יצא יעקב . אך יצא אין כתוב כאן אלא אך יצא יצא נראה יוצא ואינו יוצא . פי' איספרופומסה כמין פתחו של היכל שתי אמות ומחצה לכאן ושתי אמות ומחצה לכאן היו הדלתות נפתחות . ולשון הקדש משמעותו מי איפה . אי הוא פה כלומר איה הוא . ופה היה עתה ובלשון ארמית משמעות הקרוב קודם בו למשמעות הרחוק ואם יש טוב מזה . גם את הטוב נקבל : [גרי. הביא כויסב]: (יא) בטנים ושקדים . בוטמין . ונראה שהוא מלשון תחת האלה . בוטמא . ובערוך בערך בטם . כאלה וכאלון . תרגמו כבוטמא וכבלוטא . האלה . בוטמא ע"כ . משמע כי בוטמא הוא תרגום אלה . ואינו בוטנא . והוא תרגם בוטנין ושגדין בשל ימין וכ"ע בספר אחר . ונראה ענינו כמו ושקדין בחלוף הקוף בגימ"ל כי מוצאיהם ממקום אחד. (יב) אולי משגה הוא . דלמא שלו הוא . נראה כי שלו לשון נקבה . אולי יחסרון . אולי לא תלך האשה אחרי . מה אם : (יח) להתגולל . לאתרברבא . ופירשו רש"י . ולהתנפל עלינו . ולאשתקפא . פירשו רש"י . ולפי פירושו יבא אות הוי"ו באמצע אותיות השרש כמו משתולל . משתאה . משתכל הוית והבריו שהביא רש"י . ונאמר שלפי הענין תרגמו ולא שיש לזה הלשון משמעות במקרא . ואפשר לפרשו מלשון דמשקב לאתריהו באלו מציאות . ויהיה משקב ומשקף כענין אחד בחלוף אותיות שמוצאיהן ממקום אחד . ופירשו הערוך ז"ל . כענין היה הבהמה של בעל האוכף רזה ובהמת הבואל שמנה . וכשמותים עליה האוכף מתפתח . וכשמחזירו המשאיל על בהמתו . משקבה . ע"כ . ולפי שזה האוכף נופל עליה יותר מן הראוי . ואע"פ שאין כוונת בעל הערוך כענין משקב כי אם ענין הבורה . כמו שהביא עם זה שקבא דשתא רגלא דפרק עשרה יוחסין ובין שקבי דרומית . בחלק . שפירושו בעלי הבורה . כתבתיו כאן ולא נתישב לי עדין . ואמנם שקבא דשתא יבא היטב לזה הענין . ויהיה פירושו מכשול שהוא דבר שאדם נופל כשנכשל בו : (כג) מטמון באמתחותיכם . סימן תרגום . ונראה שהוא לשון רבים . כי כל אחד מצא צרור בשקו . וכן וסימן דמיפרן . והאחד סימא : (כה) כי שם יאכלו לחם · אכלי : (כז) השלום אביכם . תרגום לאבוכון . וכן דרך ל' המקרא . כדכתיב בסמוך לזה שלום לעבדך לאבינו : (כט) אלהים יחנך בני . מן קדם ה' יתרחם עלך אבל האלהים מצא את עון עבדיך בא בטוב כשתרגם מן קדם השם אשתכח . כלומר הסבה הית הוסבה מאת השם . אלהים השבה לטובה דויתי . מן קדם ה' אתתיבת : (ל) כי נכמרו רחמיו אל אחיו . על אחוהי . וכן בלשון זה כי נכמרו רחמיה על בנה דמלכים : (לא) וירחץ פניו ויצא . ואסחי . צריך לכתבו במקום שכתבתי שם חלוף תרגום של לשון רחיצה :

מד (א) אמתחת . טוענא . לפי הענין . אבל משמעותו השק : (ד) יצאו את העיר . ית קרתא . וכן כצאתי את העיר : (ה) נחש ינחש . בדקא מבדק · בדגש כמו שאנו קורין בתלמוד בדוקי . וכן ודרשת וחקרת בפרשת ראה אנכי ותבדוק בדגש · לא תנחשו . לא תנחשון . כי לא נחש . נחשיא . נחשון ומנחש . קרא ותרגום . נחשתי . נסיתי . [חליפה . הביא בויראה] : (ט) אשר ימצא אתו מעבדיך ומת . תקטיל :

סדר ויגש

(כ) **אב** זקן . אבא . דגש וכן אבי השביעי וכן אבי ואמי תרגום אחד להם : (כא) אל עבדיך . לעבדך . דגש . והיא שגגה כי זה ההפרש שבין עבדך יחיד ובין עבדיך רבים . שהיחיד דגש . והרבים רפי : (כב) ועזב את אביו ומת . ימות . ברצותו כי אין הנער ומת . וימות : (כז) אתם ידעתם כי שנים . יְדַעִיתוּן . כלומר יודעים אתם . אבל ידעתון משמע לשעבר ואע"פ שלשון הקדש אינו נשכל מזה · הוא תרגומו לפי הנאות בלשון וכן הידעתם את לבן . ויאמרו ידענו · ידעין ואם ידעת ויש בם · יְדַעְתְּ . ונראה כי יַדְעַתְּ או יַדְעִתְּ היה משמע לשעבר : (ל) ונפשו קשורה בנפשו . חביבא ליה . ותקשור על ידו . וקשרת . אם לא הביאנו . איתיבה . ושל פ' ויהי מקץ איתַנֵיה ואפשר שהוא חלוף נסחאות [אליך הביא במקץ על אם לא אביאנו] : (לד) פן אראה ברע אשר ימצא . בבישתא דתשכח . נ"ע למה לא תרגם בבישא דישכח כמו את הדבר הרע הזה . ואפשר מפני שאמר למעלה והורדתם את שיבתי ברעה שאולה .

מה (ה) אל תעצבו . לא תתנוכסון . בתרגום והנם זועפים . אל תרגזו . תתנגון . מלשון כי יגנו אנשים :

(ו) כי זה שנתים הרעב . ארי דנן תרתין שנין : (ח) וישימני לאב . אבא : ולאדון . וְרבּוֹן : לכל ביתו . לכל ביתיה . ולא תרגם אינש ביתיה כי מאחר שאמר וישימני לאב לפרעה אין צריך לומר לאנשי ביתיה אלא בספר שמינוה מושל על ביתו ועל ארץ מצרים · או נפי שאמר אחריו ומושל בכל ארץ מצרים . ואנשי ביתו בכלל . וקשה לזה כי ביתיה בכלל כל ארץ מצרים היא : (יא) פן תורש . דלמא תתמסכן . אפשר מפני שאמר וכל אשר לך . ואין נופל לשון רש ועומד לבהמות כמו שאמרו רז"ל בפרק המקבל גבי בכר בהמה וכלים . למאן דאמר שאינו עובר עליהם שנאמר כי עני הוא . מי שבאים לידי עניות ועבירות כמו ולא תכרת הארץ ברעב . ולא כן כתב רש"י . וכן הוריקנו ידי . השליטן . וכן אכנו בדבר ואורישנו: [רואות הביא בויצא]: (יד) צואריו . צוריה . לפי שמוש שלשון ובלשון

הקדש נראה שהוא לשון רבים לפי שיש בו חליות סדורות זו על זו . ונראה . שמכאן אמרו טולר של קורות . אך הגרסא הנכונה היא סואר בסמך . קורות סדורות זו על זו . וגם לגרסא שהביא בערוך שגורס בגדי גורס נבאר של קורות · פי' קורות גבורות זו על זו : (יז) ולכו באו . ואזליו אובילו . צ"ע למה לא תרגם אתו כמו ובואו אלי . וי"ל לפי שהוא מיותר . מאחר שאמר ולכו תרגמו לפי ענינו ולא אחר לשון המקרא : (יט) ואתה צויתה . מפקד . כלומר מצווה עתה בזמן הזה . אבל אתפקדתא היה משמעו לשון עבר . ואפשר שזה היה דעתו בתרגום גנב גנבתי כלומר בגנבה אני בכאן גם עתה (כג) ולאביו שלח כזאת . כדין . כתבתיו בפרשת נח :

מו (א) ויזבח זבחים וגו' . צ"ע למה לא תרגם נכסת קודשין . לאלהא אבוהי יצחק . כן מצאתי בתרגום אחד ספרדי . וצ"ע למה לא תרגם דאבוהי . ואפשר לומר כדי שלא יהיה נראה משמעותו אלהי יצחק ולא אלהי אברהם · ומורח גדול טרחו בזה כדאיתא בב"ר . ורש"י ז"ל לא הביא כי אם אחד מהטעמים . ואונקלוס כך רצה לומר . ויזבח זבחים לה' ואח"כ אמר אביו יצחק כלומר אביו של יעקב היה יצחק לרמוז הענינים הכתובים בב"ר · שהיה דומה לו וכל זה כענין תקון סופרים כדי שלא יהיה נראה שעבדו האבות לאלהות הרבה ואלהי של זה לא אלהי של זה . והרי מצאנו ותקצר נפשו בעמל ישראל שלא רצה יונתן בן עוזיאל להרגמו כלל . ודלגו . שהרבה דברים יש שאין רשות למתרגם לתרגמם . אע"פ שמצאנו כן בלשון הקדש כמו שאמרו אלו נקראין ולא מתרגמים . ואמרו כל המתרגם פסוק כצורתו הרי זה בדאי · ומעולם לא תרגם אונקלוס לאלהא דאבוהי שלא תמצאנו בשום מקום סמוך ליחיד שיתורגם כי אם במפיק ה"א כגון בסמוך לזה אנכי אלהי אביך אלהא דאביך . ובפרשת וישלח . אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק . וכן בפ' ואלה שמות אלהי אביך אלהי אברהם . וכן בכלם . אבל ואלהי נחור אינו כן כמו שכתבתי שם הטעם . אבל אלהי השמים ואלהי הארץ . אלהא תרגום . ואפשר לפי שהשמים לשון רבים . ואע"פ שהארץ ל' יחיד . ויד כל העם . דמשית . וידא כל עמא . וצ"ע בשאר הספרים . ובתרגום התכם רשב"ש דאבוהי יצחק . וידא דכל עמא : (ד) אנכי ארד עמך ואנכי אעלך . אנא . ואנא . אנכי ארום . מימרי . ויוסף ישית ידו . ידוהי תרגום לפי דרך שמוש הלשון . וכן כאשר ירים משה ידו . ויש בו מסורת : (ז) וכל זרעו . בנוהי . צ"ע למה לא תרגם זרעיה . ואפשר כדי לרמוז מה שנדרש בו בב"ר כי בנות בנים הרי הן כבנים . ובני בנות אינן כבנים . וכאן כך רצה . הרי הן ככל בנוהי . ואף ללשון הקדש נאמר כן כל נפש ארבעה עשר . ארבע עֲשַׂר : הבאה ליעקב . דעלא עם יעקב : (כח) להורות לפניו גשנה . לפנאה . צריך לפרש מאין היה לו זה המשמעות וצריכים אנו לפרש שתרגמו לפי ענינו ולא אחר דקדוק משמעות לשון המקרא . או עשאו מלשון ירה ביס . ירה יירה : (ל) אמותה הפעם . מְנַחֵם אנא : (לב) רעה צאן צריך לפרש היה תרגום רען . ואיזה תרגום רעי . ולפי המסרה כל ענינ' רען כ"מ כל רעה צאן . דמתרגמין רעי . ונראה מפני שמשמעותו ביתודות כל א' וא' שיהיה רעה צאן . וכן ויהי הבל רעה צאן . רעי תרגום . מזה הטעם [כי יקראו הביא בלך לך על כי ירלו אותך] : (לג) מה מעשיכם . עוֹבָדְכוֹן . (לד) אנשי מקנה . מרי גיסי . כלומר שהיו רועים את הצאן של עצמם לא שהיו שכירים אצל אחרים להיות רועים צאן שאינו שלהם . כי זה לא היה לו ולהם דרך כבוד : כי תועבת מצרים כל רועה צאן . מרחקין מצראי כל . צריך לפרש משמעותו . ונראה שהוא כנוי כמו מגדלים ומנשאים אותו . [ואם ידעת. הביא בכי תצא] :

מז (ו) ושמתם שרי מקנה . ותמנינון . והמסורת שימה דמתרגמין מנאה כך וכך באורייתא ולא כתב ביניהם כי שמו אותי בבור . שתרגום ארי מניאו . וצריך להגיהו שם . [מגורי הביא במקץ על אם חטאי] · (יז) ויבאו את מקניהם אל יוסף . לות יוסף . וכן ומקנה הבהמה : אל אדוני · לות רבוני : (יח) כי אם תם הכסף . אלהין : (יט) קנה אותנו . קְנֵי יתנא . ויקן . וּזְבַן . לא קנה לא קְנָא . כן קניתי הא קְנֵיתִי : (כב) אדמת הכהנים . כומריא . כהן מדין . רבא דמדין . וכן כהן און . לכהנו לי . לשמשא . בני אהרן הכהנים . כהניא : (כד) והיה בתבואת . באעולי עללתא . תרגום ל' ביאת . כלומר בנאת התבואות ואלו היה לשון תבואה היה לו לומר בעלולי · וצ"ע כי תבואות לשון רבים והוא תרגם לשון יחיד: (כו) לפרעה לחמש . המוקדם מאוחר :

סדר ויחי

[חסד ואמת . הביא וירא] : (כח) שבע עשרה שנה . עֲשַׂר . מאה ועשר . ועֲשַׂר :

מח (ד) לקהל עמים . שבעין : אחזת עולם . עלם תרגום : (ז) מתה עלי רחל . מיתת . ואקברה שם . וקַבַרְתַּהּ . צ"ע מה יהיה תרגום ותקברה . ואפשר לומר וקבריתה [ככדו מזקן. הביא בס' ואלה שמות]: (יא) לא פללתי . סְבַרִית . וכן לישועתך קויתי ה' . סברית . יבינו לאחריתם . סְבָרוּ : (טו) התהלכו אבותי לפניו . דפלחו . וכן התהלך לפני . הִתְהַלֵּך נח . ויתהלך [חנוך] . הליך תרגום : מעודי ועד היום הזה . מְדְאִיתָנִי תרגום . ונראה כמו שלא יתכן בלשון הקדש לומר ישי אלא ישני כן לא יתכן בלשון הארמית לומר איתי אלא איתני . הן בעודני חי . עד דאנא : (יז) כי ישית . שוי . לאנחותה על רישא דמנשה . הנו"ן רפ"ה . אל המגיחה . לבית ניחא . שרשם נים . וכן מגרש קים יאמר לאקמותה רפי . אבל

אבל והניחם שם . וישנעינון . כמו שדרשו רז"ל שטעונין גניזה . וכן והנח אותו דגננת המן . ואצנע . ודמסות בויקח קרח . ואצנע . והניחו לפני מזבח . והנחתו . ויחתיניה . ותחתיניה . וכן ותנח בגדו אצלה . ואחתתיה . וצריך לראות הרף ממני . הנח בעותך . והסכותי מעלי . ואניח : (יט) מלא הגוים . שלטין בעממיא :

מט (ד) יצועי . לשיווי . נראה מלשון מלע שהוא דבר השוה . לא נחתית מן יקרי . פי' לא ירדתי ממעלתי להיות בעלתם כי כן דרך השרים והנכבדים לשבת על מטות נכבדות . ומצינו מטה מיוחסת אל הכבוד . כמו וישבת על מטה כבודה : (ו) עקרו שור . תרעו שור סנאה . הייתי סבור שהוא מלשון עשוק ורצוץ ורעיע . ויהיה ענינו כמו שברו הרסו . ויקשה לזה שהיה לו לומר רעעו אם פרשו רעע . אבל תי"ו של תרעו היא פ"א הפועל . לכך נראה לפרשו מלשון תרגום שער ויהיה ענינו כמו פרצו . ומצאתי בערוך בערך תרע שהביא מה שהוא בב"ר בפרשת ופרצת ימה וקדמה . את טוא תרועא דינוא כד"א עלה הפורץ לפניהם . ונראה לפרש כי מה שהוא בב"ר פירושו שרמז לו על קריעת ים סוף שנקרע לפני בניו לזכותו . וכן מצאנו בפי' על ב"ר ומפרש תרועא מלשון תרגום ונתץ את הבית . ויתרע והוא העקר : (ח) יהודה את אודיתא . התי"ו ראשונה רפה . ולא בהיתתא . התי"ו ראשונה רפה והשניה דגושה . ונראה הטעם כי בשלמד הפעל נעה . התי"ו שהיא לנכח דגושה . כגון עֲבִדְתָּ . אזלתָּ . המידתָּ . חשיבתָּ . מלילתָּ . נסיבתָּא . אבל כשהיא נחה . התי"ו רפה . כגון אוריתָא . הויתָ . בניתָ . קניתָא . ועל זה הדרך נראה שהוא גם כן בלשון הקדש . והחזיקה במבושיו . בבית בהתתיה . צריך עיון למה לא תרגם התי"ו הראשונה רפה והשנית דגושה . בהתתיה . ונראה לי כי יכבד על הלשון . גם לא יתכן דגשות התי"ו אלא כמדבר לנכח כמו שכתבנו ואם יתרגם בהתתיה . הראשונה רפה . והשנית דגושה . היה משמע פועלתו כלומר ביישתו . ומשמעות הענין לשון בושת כמו דמלפא תבלי לא בהתא . ואפשר לפרש בהתא כמו בעתא מלשון בעותותא . כי אותיות אחה"ע מתחלפות . והכל ענין אחד . כי המתביים נבעת : (ט) מי יקימנו . לית מלכו דתזעזעיניה . ובפרשת וירא בלק . לית דיקימיניה . וי"ל כי בפי' זו דבר על המלך כמו שאמר שלטון יהא בשרויא . ולסופא יתרבא מלכא מדבית יהודא . אבל בפרשת וירא בלק דבר על העם כמו שאמר יאכל גוים צריו . ייכלון בית ישראל [לא יסור . הביא בקרח] : (יא) כסותה . מִלָּא מִילָא . נראה לפרש המשובח שבמילתא . כמו שיר השירים והכי נמי אמר ביומא פרק אמר להם הממונה אמר קרא בד בד . ממובחר שבבד . ד' פעמים כתיב בד בלבישת שחרית . וצ"ע למה אמר שני לשונות . לבושיה וכסותיה וי"ל כמו שהוא בפסוק לבושו וסותו . עוד אכתוב על כסותיה מילא-מילא . כי ראיתי ואיני זכור באיזה מקום שמזכיר הלשון הזה גם על כלי פשתן . ונראה לפרש כי הדבר הרך יקרא מלת וכן אין רוצעים אלא במילת בפ"ק דקדושין . והוא הרך שבאזן . ויראה לומר הרך שבצמר והרך שבפשתים : (יג) יהא ממי עד צידון . ולשון הקדש על צידון בלמ"ד . ולא שהוא חולק עליו . (יט) יעיברון ית ירדנא . כ"א יעברון בגוהי ית ירדנא . ואינה דוקא . ונראה הטעם לפי שכבר הזכיר מדבית גד שהוא כמו בני גד . וכן הנה עם בני ישראל דואלה שמות הא עמא בני ישראל בארע שבא יתרמי עדביה כי עדביה לי זכר . (כב) בגופן דנציב . צריך לפרש משמעותו אם הוא לשון גפן . צ"ע איך תרגם לשון זכר שהרי בפסוק ובגפן שלשה שריגים . הרגמו לשון נקבה . ואפשר כי גופן לשון זכר . וגופנא לשון נקבה . כמו שיתחלף פקודה והפקדתא בויקרא . ושבעא שבועות ושבע שבתות במקרא ובתרגם או אפשר שהוא מענין כאן בגופן שלנו כאן בגופן שלהם : (כג) בעלי חצים . בעלי פלגותיה מלשון חציה והלוקה . וצ"ע למה לא תרגם מרי כשאר הרגום בעליה או בעליו . וי"ל כי שם לשון אדנות הוא . אבל אם ראובן בעל מחלוקתו ודינו של שמעון ג"כ נקרא שמעון בעל מחלוקתו ודינו של ראובן . ואין אדנות לזה על זה . ותרגום אשכיר הני גירי . (כד) ושוי תוקפא רוחציה . כן נמצא בתרגום . ונראה שהוא שגגת סופר . או אפשר שישתנה כן במקום שיש בו תוספת מפני נאות הלשון כמו שישתנה ג"כ בלשון הקדש בפסוקי השירה מענין בג"ד כפ"ת . או כמו ויחרגו ממסגרותיהם . ויתגרו . ואם הוא הוקפא . צ"ע איך לא אמר תקיפא כמו הצור תמים . צור ילדך . וי"ל כי הרגמו שֵׁם מפני מלת איתן . וכבר כתבתי בקונטרס הפשטים מתרגום פסוק ותשב באיתן וגו' ואגמור בזה : (כד) בכן איתרמא . פי' הֻשְׁלַךְ . וישלך . ורמה . וזה הוציא ממשמעות ויפוזו שהוא כמו ויפוצו . אחסין מלכותא . פי' נָחַל מלכות . ולא נוכל לפרש כמו נחלה שא"כ היה לו לתרגם אחסַן . וכשאמר אחסין מלכותא ותקיף הכל הוא ממשמעות ויפוזו זרועי ידיו . והוא פנים שלישים כי אחסין מלכותא הוציא מויפוזו . כמו ראשו כתם פז . ותַקִיף הוציא מזרועֵי כמו לך זרוע עם גבורה ותַקִיף וחזק פועל עובר כמו כי חזק עליהם הרעב . דאהֲוָתיה . נראה לפרשו כמו הות ליה או כמו הוית . אבהן ובנין תרגום של אבן כמו שפי' רש"י ז"ל . (כז) באחסנתיה יתבני מקדשא . ורש"י ז"ל כתב בפ"ק דיומא גבי קרן דרומית מזרחית אין לה יסוד יתבני מדבחא . ואפשר דאגב שטפא כתב כן : (כח) איש אשר כברכתו . גבר כברכתיה . וכן אשר עבר בין הגזרים . עלא : (כט) קברו אותי . קבורי דוקא . אבל קְבָרוּ הוא הרגום של קָברו : אל המערה . במערתא :

נ (ד) וידבר יוסף אל בית פרעה . עם בית פרעה . צ"ע למה לא תרגם אינש : אבי השביעני . קיים עלי . וכן כאשר השביעך . אבל ואשר נשבע לי . ודקיים לי : (טו) את כל הרעה אשר גמלנו אותו . כי רעה גמלוך . בישתא . ואתם חשבתם עלי רעה . בישא : (טז) ויצוו אל יוסף . לות יוסף . פי' שלחו שלוחים

שלוחים אלו . וכן ויצוס אל בני ישראל דומיא . את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל . ויש בפרשה שלח.
את כל אשר צוה ה' אליכם . לותכון . ובסוף אלה מסעי · ואפשר הנרמה לכלם לשון פקד כמו הפקדון אשר
הפקד אתו . ויהיה פי' אצוה אותך אל בני ישראל שתצוה לבני ישראל שישמרו הדבר ההוא ורבים כמוהו.
וכן נראה שיהיה דעת רש"י : (יז) כה תאמרו ליוסף . כדין : פשע אחיך . לפשע עבדי . חובי . לפי
לשון רבים . יש לפרש שהפושעים היו שם רבים . או מפני הפשעים שהיו רבים נגד יוסף ונגד אביהם:
כמו שכתב רש"י גבי וגם דמו הנה נדרש . את חטאי אני מזכיר . סורחני . שלא היה בו כי אם סרחון
אחד . ואע"פ שלשון הקדש הוא לשון רבים . ובכאן תרגם לפשע לחובי . ונושא עון ופשע תרגם ולמרוד
לפי שלא בא כאן לכונת המתרגם לספרים בניהם כמו שאמרו רז"ל . וכמו שמצינו אצל גרב וילפת שיטתו
לפי הנסמך אליו [וידבר על לבם· הביא בויצלח] : (כ) חשבתם עלי רעה . בישא . חשבה לטובה . לטבא
ומה שתרגם חשבה . אתחשבת . נ"ע כי ויחשבה לו לצדקה תרגם וחשבה . וכן אשר דבר לעשות לעמו:
להטיב . וכן יש אחרים כאותו פרשה : (כג) על ברכי . ורבי לפי ענינו . וכן ותלד על ברכי . אבל על
הברכים . רכובין [יפקוד . הביא בנח על ויזכור אלהים את נח] : (כו) ויישם בארון . ושוהי . נ"ע למה
לא תרגם ושויוהי כמו שאר כל שימה . חוץ מאותם שהם לשון מנוי . ולפי דקדוק לשונו שנראה מבנין
הופעל . היה לו לומר ואיתשם או ואתשוי וי"ל כי מלשון מטמון רצה לתרגמו . שתרגומו סימא לפי שהרי
בו שהמצריים שקעו ארונו של יוסף ביאור לפי שהיו יודעים שלא יצאו ישראל ממצרים אם לא ישאו ארונו
של יוסף עמהם . כמו שהשביעם ובגמרא בסוטה כדי שיתברכו מימיו . וגם"פ כל הבשר גבי תרומת הדשן
דאמרי' דאפי' נעשית מצותו מועלין בו . ומייתי לה מדכתיב ושמו . וכתב רש"י ז"ל ושמו מלמד שטמון
בגניזה . כי על פי אבשלום היתה שימה בענין אמנון . תרגם יונתן הוי בלבא דאבשלום הות כמינא . וכן
תרגם אשר שם לו בדרך . דכמן ליה . ומזה לפני עור לא תתן מכשול . לא תשים תרגום כמו שפי' במקומו:

חזק

מסרת התרגום

בשנת תקפ"ע הודעתי במאמר או"צ את יקר תפארת הת' הנדפס בחומש קטן אשר יצא לאור בשנת ע"ז בסביוניטה שהוא מדוייק הרבה ושם הבאתי רוב חלופי נוסחאות שמצאתי בו והודעתי ג"כ כי בגליון החומש ההוא יש חלק מה ממסורת הת' · ובעל המתורגמן כתב בהקדמתו: גם נעשה עליו מסורת ולא ראיתיה עד הנה · ואחר זמן בסוף מרחשון תקל"ע זכיתי וראיתי חומש כ"י על קלף מהודר ונחמד מאד ובו ת' ורש"י ורא"ע ומסורה ופתשגן (והוא הספר שבידי שקראתי שמו ס' יא"ר) וגם מסורת הת' קצתה בגליון אשר בצדדין וקצתה למעלה ולמטה מן התרגום · והיה החומש ההוא בידי ימים מעטים והעתקתי לי משם כל מה שמצאתי בו ממסורת הת' והנני מוציא אותה היום לאור עולם וציינתי אצל כל מסורה הקפיטל והפסוק אשר עליו נכתבה · וסגרתי בין שני חצאי לבנה המסרות הקטנות הכתובות לצדדים · מה שאיננו במאמר מוסגר היה כתוב בחומש ההוא למעלה או למטה מן התרגום · כתיבת החומש ההוא היתה איטלקית ולא עתיקה הרבה · בעל הספר אמר שהוא רוצה לתתה במתנה לדוכוס לוקא ואני לא אדע היכן הוא עתה · ואולי הוא בפארמה: מלת דמי' עגיגה דמיתרגם או דמתרגמין: מלת לסו' עניגם לסוראי · מלת לנה' עניגם לנהרדאי · באו' עניגן באורייתא · פ"ד פים דמתרגמין · נ"א נוסחא אחרינא · וסי' וסימנהון ·

ספר בראשית

א בראשית (ה) (יום · יממא ו' מאורות המאור ולמאור גנוגתי הייתי ביום ודין): (יב) (ועץ · ואילן ג') ועץ · ואילן ג' עשה פרי ועץ הדעת · ועץ הארץ: (טז) (הלילה · בליליא ו' בסר' כתי') הלילה · בליליא ו' לממשלת אים האנשים · נשקנו · לכן ישכב: לינו פה · גם אתם הלילה; (כז) (אלהים יחיד · קרא ות' ג' בצלם · בדמות · בצלם) אלהים קרא ות' ג' בצלם בדמות בצלם; (כט) (לסו' אילנא לנהרדאי אילן): (לא) (טוב · תקין ב' לא טוב ודין) טוב · תקין ב' והנה טוב מאד · לא טוב:

ב (ה) (ב' בפרשת וא' בפ' וישמע יתרו מדבח אדמתא): (י) (והיה · והוי ט' וסי' כתי') והיה · והוי ט' לארבעה ראשים · בכל יחם · אם בא אל אשת · ירים משה · ומשה יקח · ושלאחריו · טעמו · והביא: (כא) (ב' וידבר על לב ודין) אמר שד"ל ויסגור בשר תחתנה מת' ומלי בסרא תחותא · אבל וידבר על לב הנערה מת' ומליל · אך בדפוס סביונ' ומלי · וגם בדפוס סביונ' נמסר בגליון על ויסגור בשר ב' וגם בעל פתשגן הביא מסו' זו וכתב ולא הבנתי טעמו עכ"ל · וגם ידעתי שהיה אפשר לומר כי בעל המסו' מצא בספרו ומלי במקום ומליל ולא הבין שהוא ט"ס ומנה אותו עם ומלי בסרא תחותה · ואם היה אחד מן המבקרים החדשים רואה המסו' בזאת היה ממהר להוציא לעז על מסו' הת' והיה אומר על בעליה שהוא כסיל בחושך הולך · אבל ראה זה מצאתי · כי גם המת' הסורי ת' וידבר על לב הנערה ומלא בלבה דטליתא · וגם בשופטים י"ט ג' וילך אחריה לדבר על לבה ת' ואזל בתרה דנמלא בלבה · הרי לנו ב' עדים על מלית מלא בלב שעניגם בל' סורי כמו דבר על לב בלס"ק · ויונתן דוד מיכילוס אמר כי נולד שבוש בפי הארמיים והחליפו לפעמים פרש מלל בש' מלא בדבורם · ואך לא ראה כי בכמה אלפים מקומות שבא ש' מלל בספרי ל' ארמית לא נתחלף מעולם הפרש הזה בש' מלא · ורק במליצות דבור על לב מצאנו מלית מלא בלב · ואיך לא ראה כי פרש מלל לא נמצא מעולם בבנין הקל וש' מלא בד' המקומות האלה הוא בקל · לפיכך נ"ל ברור כי מלות מלא בלב בל' סורי ומלת מלי בלב בל' הת' שלנו מל' ז היא ממליצת ל' ארמי · ואין למליצה הזאת הוראת הדבור ולא מש' מלל נגזרה · אלא מענין מלאו · או מענין שאיבה והיתה נוהגת שאיבה אצלם להוראת ניחום אבלים ונעלבים · ויהיו מה זכינו לדין כי וידבר על לב הנערה ת' ומלי כמו שהוא בדפוס סביונ' וגי' שאר ספרים ומליל אינה אלא תקון שתקנו חכמי איברופה שלא היו בקיאים בל' ארמית · ולולא מסו' הת' שאני מעתיק עתה · היתה הנוסחא הנכונה אובדת מן העולם ואשובה לעבודת שהעתקה:

ג (יד) (דמי' תיזיל ד' באו') תלך · תיזיל ד' על גחונך · אם לא אל בית אבי · כי תלך · לא תלך · ושארא תיזיל: (כג) דאתברי (דאיק):

ד (א) ידע · יידע ה' והאדם שנים בבנות לוט · ומשה לא ידע כי קרן · ולא ידע איש את בכורתו

קבורתו: (ג) קורבנא (א״ד תקרובתא ואי׳ דוק׳) (אמר סד״ל הטועה כי ני׳ תקרובתא אינגה מדויקת וע׳ אי״נ): (כג) (כי · לא ב׳) כי · לא ב׳ כי איש הרגתי· כי חרנך · (כד) אִתְלִיו (דסיק):

ה (כג) ויהי · והיו ס׳ וסי׳ כתי׳) ויהי· והוו ס׳ [אולי צ״ל י׳] חנוך· למך· ולאברהם היטיב· מקנה צאן ויפתח האים · ושור וחמור · ימי יעקב · קולות וברקים · כל בכור זכר · אנשים: (כז) וְתִישַׁע סגין (דסיק):

ו (ג) (הוא· אינון ה׳) הוא· בשגם הוא בשר · ועבד הלוי · ונוסף גם הוא· ה׳ הוא נחלתו · וגם הוא עדי אובד: (יט) (מִבָּל מִבְּרָא) ח׳ בלישנא· מכל· שנים מכל· וחברו· מעשר מכל · ידו בכל· ואברהם זקן · ויחרד יצחק · וכי יש לי כל · (כל רמש תניגא דספרא):

ז (יז) (יום יומין פ״ו) ויהי המבול · ויגברו · וישובו · ויפתח נח · וימלאו לו ב׳ בו · עד מחרת השבת · עשתי עשר · שנים עשר · ובתרא דלא יום אחד · וישוטו מתור · וקדמא דמספר הימים · ויבכו את אהרן · אחד עשר יום · ויבכו בני ישראל:

ח (א) (ויזכר דמי׳ ודכיר ב׳ באו׳ · את נח · את נאקתם) שם · (טז) פוק (דאיק):

ט (ג) יהיה דמי׳ תהי׳ ו׳ באו׳ וסי׳ ומוראכם · והאבן הזאת · תורה אחת · ובתר׳ · ולקחת סלת · ונחלה לא יהיה לו · כי יהיה נערה: שם · (ה) מיד · קרא ותר׳ ח׳ באו׳ · וסי׳ ולקח את דמכם נ׳ ם מיד בני חמור · מיד הישמעאלים · מיד גואל הדם · מיד שני · מיד מכהו: שם שם ית דלא קריין ופי׳ (אמר סד״ל הכוונה שיש ית בתרגום ואין את בפסוק) ס׳ באו׳ · וסי׳ מיד איש אחיו · ויש שכמו · גד גדוד · עד יעבור עמך · ב׳ בו · עתה ידעתי · הארץ אשר הכה · ארמי אובד אבי · משומו אל: שם (טז) (יהיה דמי׳ יהון י״ב): שם (כ) (כל דמי׳ בכל כ׳ באו׳): שם (כא) ויחל דמי׳ ושרי ב׳ באו׳ · ויחל נח · בששים: שם (כג) (ערות דמי׳ עריתא ח׳ באו׳) ערות וכו׳ · וסי׳ וירא חם ודכתרים ערות אביך · ערות אחיך · ערות דודו · אחיו:

יא (ב) (מקדם דמי׳ כקדמיתא ב׳ באו׳ וסי׳ כתי׳) · · · מקדם · וסי׳ ויהי בנסעם מקדם · ויסע לוט מקדם: שם (ג) (לרב האי בשבלת) (אמר סד״ל זה ל׳ ס׳ פתשגן ושרפה לשרפה · ונשרופינון · וכל משרפות המים · ולרבינו האי ז״ל בשבלת · נ׳ מל׳ שורפה חיה · כלו׳ נִיבְשֵׁם עכ״ל · וכנר הבאתי דבריו אלה בספרי אוהב גר · ואז לא ידעתי כי ממסורת התרגום לְקחו): שם (ד) (הבה דמי׳ הבו ד׳ באו׳) · הבה · · · וסי׳ נלבנה לבנים · נבנה לנו · נרדה · נתחכמה · הבא נא הביאה תרגום ושאר כל הבא הב ת׳:

יב (ב) (סימן לגוי גדול בראשית ואלה שמות לעם רב ת׳ · וידבר ואלה הדברים לעם רב ת׳) וֶהְיֵה ד׳ באו׳ ברכה תמים שם נכון · וסי׳ קדמאה ותהי · בתראי · והוי: שם (ה) (עשייה דמי׳ שעבוד ב׳ באו׳) עשייה · דמי׳ שעבוד ב׳ ואת הנפש · על אשר עשו: (ח) ההרה דמי׳ לטורא י׳ באו׳ · ויעתק · ותגדל · כהוציאם · עלה אלי ויפנו · ותהינו · ותמרו · בעלותו · בעת הסיתי ואעש ויקרא דמי׳ וצלי ד׳ · אל מקום · אשל · ויכרו שם · ויקרא אברהם ופלח וצלי: (יא) כאשר דמי׳ כד י״ג בברא׳ · הקריב · התעו · כלו · כאשר שמע · כלה יצחק · תריד · כאשר ראה · ילדה רחל · ראם · פגואל · בא יוסף · ויפג לך · לאכול את השבר: שם שם ידעתי דמי׳ ידענא י״א וסי׳ כתי׳ בברא׳ (אמר סד״ל למעלה בפ׳ בראשית בפסוק ויאמר לא ידעתי (ד׳ ס׳) לא מצאתי מאומה באותו חומש כ״י · ובדפוס סביוניטא כתוב בגליון י״א באו׳ ואני סד״ל בקשתי ולא מצאתי רק עשרה): (טו) לקיחה דמי׳ דבור דחזי להון נסיבא ג׳ באו׳ ותקח אותה · ויהי בערב והנה היא · וירא אותה שכם בן חמור החוי: (כ) (שליחה דמי׳ לויה ב׳ באו׳):

יג (ה) היה דמי׳ הוו ג׳ באו׳ וגם ללוט ההולך את אברהם · ולא היה מים לעדה · ולא היה מים לשתות: (ו) (סי׳ לָשֶׁבֶת כ״ל למיתב ת׳ במ״א לָשֶׁבֶת עד לקבל ת׳): (יד) מעמו דמי׳ מעמיה ג׳ באו׳ אחרי הפרד לוט מעמו · אם גנוב יגנב: (טז) איש דמי׳ לגבר ב׳ באו׳ ושמתי את זרעך · מכה איש עברי:

יד (ט) את דמי׳ לקבל ב׳ באו׳ את החמשה · את פני העיר: (יד) נשבה דמי׳ אשתבי ב׳ באו׳ · כי נשבה אחיו · ומת או נשבר: (כב) יָדִי · יָדִי ב׳ באו׳ הרימותי ידי · כתי ועלם ידי:

טו (א) מגן דמשתכשן בהו ספריא ו׳ באו׳ · במחזה · פרץ · מה חרי האף · ישאהו · וישמן ישרון · אשריך ישראל (אמר סד״ל איך הכוונה שיש ת׳ מגן בכל המקראות הללו · אבל יש כת׳ תקיף · והפסוק הב׳ הוא מה פרצת עליך פרץ): (ה) כה · כדין י״ב · יהיה · כה דבר · אם כה יאמר ב׳ בו · כה תאמרון · כה תאמרו · למה תעשה כה · כה תברכו · הסכן · וכה תדבר · כה עשו · כי אם כה: (לו · קדמוני ג׳ יקימך · למען הקים ודין): (טז) הֵנָּה · הלכא ד׳ באו׳ ודור רביעי קדמאי · אל תעצבו · שלחתם אותי · ומהרתם · חֲנָּה · כען נ׳ עד הנה · וילא האחד · ממצרים ועד הנה: (כא) גרגישאי א׳ (יפה):

טז (א) השפחות · לשפחה שפחה בחפזון חשב בחשב לחשב · הלין מלין קריין חי״ת ומת׳ ה״א (אמר סד״ל הרי זו מסרה על בדיות והכוונה כי שפחה בלה״ק יש בה ח׳ ובת׳ לאמהו (ברא׳ כ״ט כ״ד) יש

בו ה׳ ואין בו ח׳ · וכן לשפחה (שם כ״ט כ׳) לאמהו וכן ושפחות ת׳ ואמהן בה״א (ברא׳ י״ב ט״ז וכ׳ י״ד וכ״ד ול׳ מ״ג) ובמקום השפחות נ״ל במסרה הזאת ושפחות כי אמנם השפחות ת׳ לחינתא (ברא׳ ל״ג א׳ ב׳ ו׳) כי מדבר בבלהה וזלפה שלא היו עוד שפחות ממש אחר שהיו ליעקב לנשים · וכן בחפזון יש בו ח׳ ות׳ בבהילו בה׳ · וכן חֲשב ת׳ המין) : (ב) (שמיעה דמי׳ ל׳ קבלה י״א · עגרני · וישקל אברהם · וישמע יעקב אל אביו · לאה · רחל · משה לקול חותנו · בקול ישראל · וגלעק ודומי׳ · וישמע ה׳ אלי ודומי׳) : (י) (זרעך דמי׳ בניכי הגר רבקה) :

יז (ו) סי׳ אברהם ושרה לכנשו · יעקב ומשה לכנשת : (יג) והיתה · ויהי ג׳ · מחית המכוה · גאלתו עד תם · ודין) (טז) (נתתי · אִיתֵן ב׳ כסף ודין) :

יח (ב) ארצה · על ארעא י׳· וירדי וירא לוט · כאשר שמעי והוא עבר · הבא נבא׳ ושחת ארצה · ויבאו אחי יוסף · ויורא יוסף · ויבא יהודה · ויבא יוסף : (ח) עליהם · עלויהון ג׳ · ויאכלו · וענן ה׳ · ועגנך עומד : (י) בן הבן · ברא׳ ג׳ לשרה · האבנים · כל הבן הילוד : (טז) שליחה · אלוהה · ב׳ ויטו עליו פרעה · ואברהם הולך : (יט) גְּלֵי קֳדָמַי (י״ב · ראיתי דלבן · ראה ראיתי הלחץ· הלוס ראיתי את ודומי׳ ואדעה מה · ירע · את ילדו · אחריתה · ודין (אמר שד״ל אחריתה לא נמצא בתורה ונ״ל אחריתם · והוא בדברים ל״ב כ׳) : (כז) (הואלתי אסגיתו ת׳ · החלותי שריתי ת׳ : (כט) אליו · קדמוהי ד׳ ויוסף עוד · אם. אין פָּנֶיךָ הולכים · ויקר אל׳ קדמאה · בכל קראנו אליו : (לג) וילך · ואסתלק ב׳ · וילך ה׳ · ויחר אף ה׳ :

יט (א) אפיס דלוט על אפוהי ת׳ · אפיס דיוסף על אפיהון ת׳ : (ה) (הלילה · בליליא י׳ באו׳) (ט) הלאה לְהָלָא ב׳ ויאמר גש הלאה · זרה הלאה : (יב) מי · מא ב׳ עוד מי לך פה · מי לך כל המחנה : (כב) אוכל · איכול ה׳ · מהר · לקום · נבֶּה ושלאחריו · איכה : (לג) סימן שכיבה דעריות את קרא ית ת׳ חוץ משכיבה דבנות לוט את קרא עם תרגום :

כ (ב) אל · על ג׳ ויאמר אברהם אל שרה · וימכר יוסף · ויצעק העם וסו׳ מוספים ותרעב דיוסף (אמר שד״ל הכוונה כי סוראי) (חכמי סורא) היו מוסיפים ויצעק העם אל פרעה שבספרנו את׳ קדם פרעה והם היו מת׳ על פרעה) : (יב) גם · ברם ב׳ · וגם אמנה · ואף גם זאת : (יג) זה · דא ד׳· זה חסדך · מחנה אל׳ זה· עלי זה׳ בעבור זה עשה : (טז) כלך · ליך · ו׳ כסות· הגר· זה לך בן׳ הערבון · הָאֵלֶּךְ ב׳ בו :

כא (ב) כל מלוליא עם במ״י דבר אתו וכל לי לך להם לכם וידבר דיין ושלאחריו · תרגומתי · אותם בערבות · אל עבדיך דבני גד (אמר שד״ל הכוונה כי ל׳ דבור שת׳ בש׳ מלל הוא נקשר עם (מ׳ עם) חוץ מ״י למועד אשר דבר אתו (ברא׳ כ״א ב׳) · וידבר ה׳ וגו׳ יין ושכר (ויקרא י׳ ח׳) · וידבר ה׳ (שם י״א א׳) · וידבר ה׳ (במדבר י״ח ח׳) · וידבר משה (שם כ״ו ג׳) · את אשר דבר ה׳ (שם ל״ב ל״א) הרי אלו ששה דבורים שאין בתרגומם עִם והד׳ הנשארים הם כל המקראות שבא בהם ל׳ דבור עם לי · לך · להם · לכם · כגון בראשית כ״ד ו׳· כ״ח ט״ו שמות ל״ב ל״ד· דברים ט׳ ג׳ · י״ב כ׳ · טו ו׳ · כ״ו י״ח · כ״ט י״ב · ט׳ כ״ח · י״א כ״ה · ואני לא אדע למה לא נזכר כאן גם לו כגון במדבר י״ז ה׳ דברים י׳ ט׳ וי״ח ב׳ · ואפשר היה לומר שאינה אלא השמטת המעתיק · אך הטעות היא כפולה · כי אמר בר מן י׳ והיה לו לומר בר מן י״א) : (יז) אשר · אתר ג׳ בסו׳ · באשר הוא שם · בכל אשר תלך · אשר תבאנה הלאן : (כג) הֵנָּה · הָכָא ב׳ · ועתה השבעה לי · כי אם בבא אחיכם : (כט) האלה אילין ג׳ · מה הנה שבע כבשות · השנים. הטובות הבאות · על השלום האלה :

כב (ה) שבו · אוריכו ג׳ · שבו לכם פה · שבו נא בזה · בזה (אמר שד״ל נ״ל שבו לנו בזה) : (יד) ויקרא · וצלי ד׳ · ויעתק · אל מקום המזבח · ויטע אשל · ויבן שם מזבח · ויקרא אברהם ופלח וצלי ת׳ :

כג (ט) ויתן קרא ותרגום · ג׳ ויתן לי את מערת · ויתן לך האלהים · ויתן לך את ברכת : (יג) נתתי · אִיתֵּין ב׳ · וברכתי אותה · נתתי כסף : (טז) (לש׳ שמיעה דמי׳ ל׳ קבלה י״א באו׳) :

כד (א) סֵיב (יפה · כ״ל סֵיב במ׳ רימי׳ וס׳ פסו׳ בל׳ סֵיב) אמר שד״ל זקן שהוא פעל עבר מת׳ סֵיב בדפוס סביוניטה (בראשית כ״ד א׳ וכ״ו א׳) אבל ואדוני זקן (י״ח י״ב) שהוא בסו״פ · וכן אביו זקן (י״ט ל״א) שהוא באתנח · הם בחירי״ק · א״כ רימי׳ האמור כאן הוא כנוי לאתנח · והמסורה הזאת הובאה ג״כ בס׳ פתשגן וז״ל · כלהון סיב בר מן רומיא וסיפי׳ אבל זקן שהתרגום מתרגם סָבָא ואף על פי כן זקן ושבע (כ״ה ח׳) מתרגם סיב · והוא בסביוניטא בחירי״ק · זקן ושבע ימים (ל״ה כ״ט) (סֵיב) : (יג) והיה · ותהי ה׳ · והיה הנערה · והיה העלמה · והיה המחנה · והיה מחניך · והיה העיר : (כב) כאשר · כד י״ב · הקריב· התעו (וכו׳ כמו למעלה י״ב י״א) (כו) מעם · מן ד׳ · חסדו ואמתו · מעם אבי · מעם מזבחי · מעם רעהו ונשבר : (לג) ויאמר ואמר תרג׳ · ואמרתי ואומר תרגום בר מן א׳ ואמרתי

ואמרתי אי אלכי ואמרית תרגום · ואמר אל אדוני ואמרית תרגום ואֲמַר ויאמר · תרג' ויימר · ונאמר ואמרנה · ואמרנו ונימר · אמרנו נאמר תרויהו נימר תרגום (אמר סד"ל לא מצאתי אמרנו בתורה אבל במלכים ב' ז' ד' תרגם נומר) אמרתי אמרית · ותאמרנה ואמרא · ואמרה ותומר · ויאמרו ואמרו ואמרו ויימרון · ותאמרו ואמרתון · ותאמר ואמרתא · בר מן ותאמר אל עבדיך ושלאחריו ואמרת הרטס (אמר סד"ל יש כאן טעות סופר וצ"ל ותאמר (שהיא לנקבה) ואמַרְתְּ בר מן ותאמר אל עבדיך ושלאחריו (בראשית מ"ד כ"א וכ"ג שהם לזכר) ואמַרְתְּ תרגום) ואמרת ותימר תרגום : שם כל סי"ח וס"ס מַלִּיל דוק' לסור' ולנהרדאי (אמר סד"ל הכוונה כי מלת מַלִּיל כשהוא באתנח וס"פ הוא בחירי"ק וזה בין שהוא לצווי כמו כאן (בראשית כ"ד ל"ג) ובין שהוא ל' עבר כמו (במדבר י"ב ב') : (מ"ב) לי היתאה לפל' בלמ"ד י"א · העין דואבוא · דבתים · אל אביהם (אמר סד"ל צ"ל אל אביהם והוא וישלחו את כתונת וגו') הנרה · אביאנו · והם הביאו · כשפכם · פרקו · ודבתריה · ושאר לות פלניא : (נו) לאדוני לות רבוני ב' · ויאמר אליהם אל תאחרו · ויאכלו וישתו :

כה (טז) וּבְכְרַכֵּיהוֹן (נ"א וביכרכיהון) : (יח) לְאַתּוּר (נ"א לאתור) : (כב) את ה' · מן קדם ה' · ג' · קניתי איש · ויתרוצצו · את היד הגדולה : (כג) ותרתין מלכון (שני · תרתין ס' · ושני לאמים · קטנתי וירא יעקב · המקלעת ודומי') :

כד (ב) שָׁרֵי (נוסחא אחרינא שְׁרֵי) : (כט) לא ולא · דלא י"א · נגעגוך · יזח · יזח · יקרע · לסקדיהני מה אקב ב' בפסיק · עקב לא תשיעו · יזבחו לשדים ב' בפסוקא :

כז (א) (ראי' כלשון שֵׂיב) (אמר סד"ל לא ידעתי מה זה ראיה ואולי צ"ל סוראי · והיה הכוונה כי חכמי סורא לא היו עושים החלוק האמור למעלה כ"ד א') : (ג) השדה · לחקלא · ד' · ולא השדה וילך עשו · השדה אל נאנו · זרע רב : (ו) את מן ע' · הנה שמעתי את אביך · ויגל אלהים · ויבנו יעקב מזבח אדמה ב' בו · את עם הארץ · לא יגש ב' בו · את הנכרי : (טז) מִשְׁכְּבֵי (נוסחא אחרינא מִשְׁכְּבֵי) שְׁעִיעוּת (נוסחא אחרינא שְׁעִיעוּת) : (כג) היו · הואה ח' · הכירו · ויקבן · כלנה · כן הנה · המסגרת קרנתיו ודומי' : (כה) יְיתֵן קרא ותרגום ג' · המכפלה · משל · ברכת אברהם : (לה) (ב' באו' ויפנו בני יעק' · ודין) במרמה · בחוכמא ב' · בא אחיך · ויענו בני יעקב : (לז) שַׁוִּיתֵיה (נוסחא אחרינא שַׁוִּיתֵיה דוקא) :

כח (ה) (אֵם · אמיה ב' · את אם הילד ודין) : (יב) ארעה יחידי · כארעא לארעא ארעא ג' · מוצב ארצה · איש את אמתחתו · ומשר לא נתך (אמר סד"ל הראשון מת' כארעא השני לארעא והשלישי ארעא (לא טעה ארעא) כך הוא בסביוניטא) : (יד) והיה · ויהון ג' · זרעך · ממכרו · לאכול : (טו) אשר אתר ג' בספרדי באשר הוא שם · בכל אשר תלך · אשר תבאנה : (יט) לת"ד בת"ס י"א לקרא' לנגות · להיות לראשונה · לזקנים · לסבור · לעשות · האימים · החורים · רפאים (ה' אחרונים הם בדבריה ב' והכוונה על ת' לפנים שת' מלקדמין · והטעם הראשון הוא אז הוחל לקרא שת' מלקדמין) : (כ) (הזה · דדא ג' · כל המחנה הזה · בדלך הזה עוד ודין) :

כט (א) (נשיאה בקול · ארמא : דעינא · וקפא : דריגלא · נטילא) : (ד) הידעתם ידעתם הַיְדַעְתּוּן יְדַעְתּוּן ג' ויאמר להם הידעתם · הלא ידעתם כי נחש · ונר לא תלתן (אמר סד"ל תִּין אלא אינו אלא טעות סופר וצ"ל תוֹן כי ל"ז הוא · גם פת"ח היו"ד הוא טעות סופר וצ"ל קמץ תמיד בארמי · אבל הסופרים נקדו לפעמים פת"ח כשאחריו שוא · לבלתי יחטא הקורא ויחשוב שהקמץ הוא חטוף אבל בסביוניטא ידעיתון בקמץ · ודע כי הסוריים המערביים הקורא' זְקֵפָא שלהם תמיד o אינם טועים בזה להמיר קמץ בפתח בספרים שלהם · אבל הסוריים המזרחיים הקוראים זקפא שלהם a לפעמים טועים בזה וכותבים עַלְמָא במקום עָלְמָא · עיין לקסיקאן כורראקום לייחנן דוד מיכיליס ע' 37) : (יג) הָאִילֵין (נוסחא אחרינא הָאִילֵין) (אמר סד"ל בסביוניטא הל' בחירי"ק) : (כג) ג' מלין דטעם נהון לגוד דמתנבשי' · לדקס' פסט · נפיהם (אמר סד"ל ויחשבה לו צדקה ת' לזכו בלמ"ד שאינו בעבריה וכן ללאה בתו שפחה לאמהו · בא נא פבע לחוני) : (כה) יַעֲשֶׂה · מתעביד ב' · מגפן היין · לא יעשה כן : (לג) יְלִידַת (נוסחא אחרינא ילידית) :

ל (ו) דנני אלהים (קרא ותרגום) : (כב) דוכרנה (נוסחא אחרינא דוכרנא והי' דוק') : (כו) נכון בהון ג' · הנה את נבי' לנתר בהן · והגר יך בכל : (כז) (ל' תרגום נַסֵּיתִי לית' דקרא נִסֵּיתִי בחכמה)

לא (א) עשה · קנא ב' : הכבוד הזה · החיל הזה: הזה האילין ב' · הכבוד הזה · החיל הזה : (יד) (לנהרדאי פעד כאן) : (יח) (יעקב וינהג וְדִבֵּר · משה וינהג וְדִבֵּר) (אמר סד"ל וכ"ה בסביוניטא) : (יט) נלמנית (נוסחא אחרינא לילמניא) : (לב) נגד · קדם ד' · אחיו · נגד אַחַי · נגד כל עמך · נגד כל

כל ישראל : (מט) יַסְךְ : (נב) לרעה · לביתו ב׳ · המנחה הזאת · והבדילו ה׳ · וסור׳ מוסיפין דובבדילו מית׳ לביתא : (נד) (יעקב ונכס בלק ונכּס) :

לב (ב) (לסוראי מצרי לנהרדאי מברית) : (ג) (לסוראי אזגדין לנהר׳ אסנדין) : (ד) (כה · כדין י״ג (אמר שד״ל בעל הפתשגן הביא מסו׳ זו ואמר שראה אותה בתרגום ספרדי) : (ה) (סו׳ כל למצא לאשכחא ת׳ · אמנא אשכח תרגום : (ה) וַיְמַהֵינָהְ (דוק׳ רפי) : (יא) (אותו מיניה ה׳) אותו · מיניה ד׳ · הצילני נא · אל תירא · ודומיהם · ועשו אותו (אמר שד״ל לא אדע אי זה יכשר ד׳ או ה׳ ועל כל פנים ודומיהם הוא טעות כי אל תירא אתו לא נמצא בתורה רק בב׳ מקומות) (כז) מה · דמאן ב׳ · מה שמך מה שמו :

לג (ג) עד · לות ב׳ · עד אחיו · עד איש עדולמי : (ח) מי · מא ב׳ · מי לך פה · מי לך כל המחנה : (יח) (נוסחא אחרינא ארס דוק׳) (את · לקבל ב׳ · את המזבח ודין) : (יט) (ויקן יעקב וזבן ת׳ · ויקן יוסף וקנא תרגום) (נוסחא אחרינא חורפן · דגש) :

לד (ג) ומַלִּי (ב׳ בשר · הנערה) (אמר שד״ל ע׳ למעלה ב׳ כ״א) : (ד) (נוסחא אחרינא לִיחֲמוֹר דוק) : (ו) ואתגיסיתו (נוסחא אחרינא ואתנסיסו) : (ט) (נוסחא אחרינא ואתחתנא) : (יט) אֵיתַר (דאיק קרא ותרגום) : (כה) כֵּיבְהוֹן דאיק (נוסחא אחרינא כיביהון) :

לה (ח) סי׳ כל מורא ומישרא בשפולי ומעילא בשפולי : (ט) (נוסחא אחרינא ארס ערקים) (אמר שד״ל הכוונה כמו למעלה ל״ג י״ח שבנ״א מת׳ מפדן ארס ולא מפדן דארס · ולמעלה כתוב על הנוסחא הזאת שהיא דוקא · כלו׳ שהיא מדויקת · וכאן היא נקראת ערקיס כלו׳ בגלית כנ״ל : (כח) סֵיב (כ״ל גרי בר מן רימ׳ וס״פ חירק) :

לו (מא) אוהליבמה (אוהליבמה ל׳ תרגום) :

לז (ב) טִבְהוֹן (מטעי׳ ביה) (אמר שד״ל גם בעל הפתשגן הביא מסורה זו) : (ג) (ועשה · ועבד · ב׳ · ועשה בצלאל · ודין) (אמר שד״ל אינו אלא טעות · ע׳ אוהב גר פ״א · בחומש כ״י על קלף שבידי מת׳ ויעביד ובגליון הגיה ועבד) : (יא) וקניאו (נוסחא אחרינא קניו) : (טז) אֵיכָא (כ״א אֵיכָא דוקא) : (יח) קְרֵיב (נוסחא אחרינא יקרב) : (כ) (כ״א דוקא כלהו רפין אכלתיה) : (כג) (כאשר · כד י״ג בס״פ) (נוסחא אחרינא דעלוהי דוקא) : (כה) (וישאו · וזקפו · ב׳ · ופרעה הקריב ודין) : (כז) (לסו׳ וקבילו אחוהי) :

לח (א) עד · לות ב׳ : (ט) (אם · כד · ב׳ · אם ישך הנחש ודין) : (טז) גדי בר עזי (דאיק) : (יז) (לך · ליך ו׳ וירא) (אמר שד״ל ע׳ למעלה כ׳ ט״ז) : (כ) שליחא דמיתרגם שדרא · ב׳ · וישלח יהודה · הנה שלחתי הגדי : (כו) ויכר · ואשתמודע · ב׳ יהודה יוסף : (כט) תְקוֹף ו׳ דמס׳ בהון ספריא · במחנה · פרץ · מה חרי · ישאהו · וישמן · אשריך :

לט (א) (מיד קרא ותרגום ח׳ בפ׳ נח) : (ז) ביוסף (דאיק) : (ב) אל · בבית ב׳ · ויתנהו אל בית · ויתן אותם : (כב) הוא · מימריה ה׳ · עושה · ילחם · הנלחם · יעזבך · יעזבך קדמא׳ יתיר מ״ס (אמר שד״ל קדמאה היא פ׳ הוא היה עושה שמת׳ ממימריה והשאר מת׳ מימריה · והסופר כתב הוא דמי׳ ממימריה · ואחר הבדיקה מחקתי המ״ס) :

מ (ח) אותו · ליה · ב׳ · ופותר אין אותו · ופותר אין אותו · וסור׳ מוספין תשמע חלום : (יג) (ישא פרעה · קדמ׳ ידכרינך · תנינ׳ יעדי) : (יד) (אל · קדם ג׳ · והרעב · ויבואו שערי · ודין) : (יט) מעליך · מינך ה׳ · בעוד שלשת ימים ב׳ בו · והקל מעליך · ועתה הורד עדיך · שמלתך :

מא (טז) יִתְּתָב (נוסחא אחרינא איתתב דוקא) : (כז) (יהיו · יהוין ב׳ · יהיו חרבה · ודין) : (לב) (מעם · מלקדם ג׳ · ככל אשר שאלת · אשר יגלל · ודין) : (לי) אילין דקרי׳ תיו ופירו׳ יודי תכרת · תכבד · תקראנה · תשארנה · ודומי׳ · כי תצא אש · ידיו תביאינה · תגעל · תבאנה · תקלף · תברת · תקלר · תשבך · המלאן · תזל · תבואתה · תהיינה · וכל תיו דנבי נפש יו״ד ת׳) (מה) (א״ד נפנת פענח) : (מו) מן קדם (ו׳ ויברך · רק אדמת · ויברח לקראתם · ויגרש ודין) :

מב (ט) אַלִילֵי (נוסחא אחרינא אַלִילֵי כלהו׳ דגש) : (יא) (נחנו · נחנא ב׳ · נעבור חלוצים ודין) : (טו) הֲנָה · הכא ב׳ · השבעה לי · ודין) :

מג (לב) כְּרַבּוּתֵי (דאיק) (אמר שד״ל וכ״ה בשביוניטא אבל ברוב הספרים כרביותיה והוא שבוש גדול וכי רביות הוא ת׳ נעוריה (כגון בנעריה במדבר ל׳ י״ז) והוא שהמ״ק מן רַבְיָא שענינה הולך וגדל · כמו ברומי וכאן (הבכור כבכורתו) הכוונה בהפך שהוא הגדול בין האחים והוא שהמ״ק מן רַבָּא שענינו הגדול · והמתורג׳ גם בוקסטורף הביא ב׳ המקראות הללו זה אצל זה ועשו תרגום שוה ולא אמרו דבר על הזרות הגדולה הזאת שתה׳ מלה א׳ מורה על הנעורים ועל הבכורה

כלי

בלי שום חלוק באותיותיה ובתנועותיה · וגם אני שכתבתי ספ"ג לא שנאתי חלוף נוסחאות בת' הבכור בבכורתו · גם כי היה בידי חומש סביוניטא שכתוב בו קְרָבוּתֵיה) : (לג) ונפל (נוסחא אחרינא ונפלו) :

מד (כה) וְבִינו (דוק' נוסחא אחרינא זבונו) :

מה (ט) (עמידה דמי' ל' עכבה ב' · ולא תוסיפון ודין) : (כה) (ארץ דמי' לארעא ב' · נחנו נעבר ודין) :
(כ) (לכם · דלכון ג' · עמדו ואשמעה · כל המקים אשר ודין) :

מו (ד) ידו · (ידוהי ג' · ויוסף ישית · והיה כאשר ירים ב' בפסוק) : (יח) נפש · נפש: ד' · ואלפא · שבעים נפש · שנים ושלשים · בשבעים · ושארא דבלא נפשתא בר מן דלאה נפש : (כט) ויאסור · ומקים ב' · ויאסור את רכבו · ויאסיר יוסף · (א"ד רתיכוהי דוק') :

מז (ו) (שימה · מנאה י"ד שרי מקנה · שרי מסים · ואת מתכנת · ויכו שרי · ואתה תחת · הא עשו לכם · בראשיכם · אשימה עלי מלך ושלאחריו · ד' בפסוק) : (יט) (לגהרדאי למא כען) :
(כד) וארבע ארבע · ארבעה ב' · וארבע הידות · על ארבע קרנותיו) :

מט (ה) גבורא ג' · עבדי גבורא · שאל לך גבורא · בגבורא אסיק ממצרים : (כ) והיא מרביא תפנוקי מלכין (והוא · והיא ב' · ויהי בשלח · ודין) (אמר שד"ל בספרים שלנו והוא מרביא בתפנוקי מלכין ואינו אלא תקון שחשבו האחרונים לתקן ולא הבינו כי והוא יתן אין ענינו שהוא מפיק ואמן עלי תולש · אבל שארצו מוציאה מעדני מלך · והוא יתן (למי שירצה) מעדני מלך · וכן בת' ירושלמי וארעיה תהוי מספקא תפנוקי מלכיא דבני ישראל · ואין ספק כי מרביא הוא לנ' והוא נקשר עם היא לא עם הוא · הן אמת כי יתכן לגם זכר לבוא בתוספ"ת אל"ף אך האל"ף ההיא היא סימן הידיעה · וכאן אין מקום לה"א הידיעה · הלא תראה בת' ישעיה (ס"א י"א) וכגנה שקיא דזרועהא מרביא · הוא לנ' · ובתרגום אסתר (ב' ז') והוה מְרַבֵּי ית הדסה הוא לשון זכר · וכן בתה' (ק"ד י"ד) דִמְרַבֵּי עסבא לבעירי · וכן (שם קמ"ז ח') דמרבי סוריא עסבי וכן (קהלת ב' ו') (חורשא די מרבי קיסין) :

[א"ת ראיתי להעיר כי בכמה מקומות המספרים רבו על הסימנים המובאים]

חזק

ספר

אבי עזר

באור על פירוש אבן עזרא

מהרב הגדול המדקדק כו' מו"ה שלמה הכהן ז"ל מליסא

(א) **חכמינו** אמרו (שבעית נוסף וכו') כל המפרשים האריכו למעניתם לפרש דברי הרב בהוספים שונים ולאחר העיון נראה שדבריו עולים עם דעת רש"י והיו לאחדים: הנה הרב בהקדמה על התורה סותר דעת המדרש שדרש שתחלת התורה בית להורות הברכה בבריאת שמים וכו'. ובספר אחות מבואר איפכא שכתב צורת האותיות וטעמם וז"ל הקוף הסך האמת וקללה לעד וכו'. לכן האמנתי לדברי רבים וכן בלמים אשר גזרו אומר על כמה דברים הכתובים בספר אינם מפיו רק באו זרים וחללו והתלמידים טועים כתבו בשמו למען חלל את דברי קדשו. ועיין מכלול נקוד גימל כתב מה שכתב הרב במשלי על גפי כמו על גבי תלמיד טועה כתבו ע"ש. רק מה שבעל אהל יוסף רוצה להצדיק התלמיד באמרו שאחד מתלמידיו לקח דברים מנוסחה ראשונה שכתב הראב"ע כי כל המחברים כותבים שני נוסחאות ויקח האחרונה ויניח את הראשונה עכ"ל ואני לא כן אחשוב. אבל בדברים שאינם נוגעים ומתנגדים לדברי חכמינו רק הסתירה בדברי הרב עצמו אאמין לדברי בעל אהל יוסף הולם בדברים הסותרים לדברי חכמינו ז"ל וגם בשאר ענינים שונים אשר לא כדת אומר אני שתלמיד טועה והזיד כתבום למען טמא את דברי קדשו כנאמר אהבת רע מטוב כי כל מגמת הלצים לסרהות סרה מאיש טוב למען יאמינו דבריהם אבל המון. כי דברי הרב מלאים יראה ובחכמה ומוסר השכל: שם (וטעם אלהים) כן פירש רש"י בפסוק ביום עשות ה' אלהים וכן דעת המזרחי: שם (ויש שמי השמים) הלא ידעת תיבות אשר יתרכבו על משקל שנים כמו ידים רגלים קרנים המה מיוסדים ככה מפני שבריאותם זוג גם רחיים לא יכול לטחון בלתי אם יש לה רחיים ורכב וגם השמים משקלם שנים לפי שיש שמים ושמי השמים וזה סודו ועיין לקמן בד"ה ורוח אלהים וגו' והדברים עתיקים בחק המדקדקים: (ב) (והארץ המלה הזאת זרה) הנה לזר יחשבוה כי הארץ הקמץ תחת התנחתא והאן עיקר נקודתה סגל כמו רעותיה בבית נקודות האלף. רוכבי הרכש. ובספר במין שלמה כתב שבא כן לזווג המלות עם הארץ כנאמר לפניה עיין בה בית שקל הקודש ח"ר חלון כ"ד. אולם מה יענה בשאר מקומות כמו וזהב הארץ. שכון בארץ. והארץ הסיה לפניהם. וקושיא קאי כי בהם הזה זר כמו רחם לחם ועיין צהות כ"ס ע"ב. ובאמת כי משקלי שם תנועת אינם שומרים תמונתםי יש כהבין תמיד בבית נקודות. ויש נשתנו לפסקים באתנחתא וסוף פסוק ויש אשר לא ישתנו ככל הכל לפי המסירה: שם (ואל תתמה על וי"ו והארץ) בספר אהל יוסף כתב כל מקום שנזכר בדברי רב פ"א רפה משמש בנבון הנה. כמו קול דודי הנה זה ע"ש. ולא היה כי מצינו וי"ו במקום או כמו אביו ואמו ובמקום אשר אם לא ישבעו וילינו וי"ו השואה מים קרים על נפש עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק וי"ו לסבובת הסגלי אם בחקותי תלכו ונתתי וי"ו במקום בית ה' שלחני ורוחו וי"ו כמו אבל ועבדיך באו לשבר אוכל וי"ו במקום עם כי כי' אדון ה' ביום הכות ובני ישראל. עכלא נקט בידך כל מקום שכתב הרב הפ"א רפה כונתו על אחד מאלה: שם (כי הם זכרים ונקבות וגו') וטעם מקור חיים שמצאנו אותו בכתוב בלשון זכר ונקבה אולם כוונת הרב אינה סובלת פירושו דמשמע שנותן טעם למה נזכרים בלשון שנים וקפיד הזוגות אבל באמת טעמו ונמוקו בשביל מים עליונים והתחתונים שעליון המשפיע נמשל לזכר וזה סודו: (ז) (ויעש יש הבדלה בבין עם למ"ד) ומצינו קירוב בשלשה לשונות כמו הבי נא אלה בינותינו בינינו ובינך: (יד) (ויאמר מלת יהי יהיה בעבור שידברו וכו') וכן מצינו כמה ענינים כמו לאמר תנוח האל"ף כיון שהשתמשו הרבה במלת אמר עם למ"ד עיין רד"ק מ"ג ע"ב. הנה ראיתי בשם ספר החיים במלת יהי אור וז"ל אופני תנועות הם חמשה. האחד שהוא תנועת ההולם היא נפש אל הארבע ורמז בזה כי האחד מניע את הד' חיות שבכל המרכבות עליונות ותחתונות הסובבות על ארבע ולעומתם חמשה אורות ב"ע בראשית עכ"ל. וכיון שנגלה לנו זה הסוד אף אני אגיד שהוזכר יו"ד פעמים בפ' בראשית מאורת מאור אור כנגד יו"ד תנועות. ועוד להבדיל בין האור ובין החשך נגד שוא נע המבדלת בין תנועה גדולה לפ"ק שלפניה ולכן מאורת חסר נגד חולם שלפעמים נכתב מלא ולפעמים חסר גם רמז לפי שמיעטו אורה ומשמש בשתי לשונות יחד אור ומארה וקרוב לזה הוזכר ברש"י: (כ) (ישרצו פועל יוצא) פירוש וישרצו הוא לשון הוצאה לאפוקי מרמש האדמה וזה שכתב הרב תולדות עם הגבהה ואף שהוא מן הקל אפ"ה יוצא וכאשר פרשתי לעיל בפסוק ויאמר אלהים תדשא הארץ אבל פרו וישרצו פועל עומד כמו גזרם שב עומד ושב וקבלך. ויוצא ושב ה' אלהיך את שבותך עיין פ' שמות פרו וישרצו וגו': (כב) (ויברך טעם פרו ורבו) ולקמן השגתי על דברי רב שדחק עצמו דפרו ורבו אינו ציווי רק ברכה ובאמת הוא אחת מתרי"ג מצות ולהכי אמרינן שהם ולא ילדה מצוה לגרשה: (כו) (יש אומרים כי מלת נעשה) יש מכאן דעות ראיה שלא כוון יפה הגורם לאבות ונעשה כמעין המתגבר בקמץ והוא נגד כל המדקדקים והרב השיגו עליו ועיין בדברי הרב בפרשת נו וכל נעשה במרחשת וכו'. אמר המחבר והכל ידוע מה שהשיבו חכמינו למין אחד ראיה מן שמא אחת שזרחה לכל אדם בפני עצמו. ועיין ילקוט פרשת יתרו שכתב בכל מלאך חקוקה עליו צורת הויה ועיין פ' והרא מ"ש הרב וז"ל ועל יאוריהם לשון רבים בעבור שהיאור במקומות רבים. ועתה יכונו על בהתיך ענין נעשה אדם בצלמנו: שם (והנה בן שם הפועל) הנה המפרשים פירשו דלא נוכל לומר שהוא עתיד מהקל כיון דלא מצינו במקרא רק מן הכבד כמו לא נכו. ודבריהם אינם מוכרחים הרי מצינו מנפעל ונכה ומת ואף שכתב בורש יהודא אין לך רשות לבנות הנפעל מן הקל או הקל מן הנפעל כי יש להם הוראות שונות לפעמים ע"ש אולם כל המדקדקים לא אבו בדרכיו הלוך כי אין אב בלא תולדה ואין תולדה בלא אב. לכן יסדו חכמינו בתפלתנו וזדים טבעת כיון שמצאו התולדה טובעו בים סוף. הגע בעצמך האם דבר הכרחי לעמוד כל בנין במקרא שני פעמים להביא ראיה מאחד אל אחד אם מצינו התולדה במקרא או האב די לנו להביא ראיה אם הבנין סובל הוראתו: שם (ומלת פרים ורביה בהדם ברכה היא) דעת הרב כאן שזה נקרא פועל לא עומד ולא יוצא כמו פיתה זקנה.

ולא

ולא שייך בו לשון ציווי · ואני אומר שהוא צווי ממש כמו ומות בהר שהוא צווי לתקן עצמו כמו שכתב הרב שם וכן כאן
הוא מצוה לתקן כמו שמצוה בעל הבית להשקות את הגן לכן אם ששה עשר שנים מצוה לגרשה כי עודנה לא יצא ידי
מצוה עד שקיים פרו ורבו · ואם אז מנע הקב"ה ממנו פרי בטן יצא ידי חובת מצותו · גם מרומז במצוה זו להוסיף
על רשעי הדור השיו בימי נח · שהשקים לה כוס של עקרין בלא תתחיל יפיה · ולזה צוה הקב"ה פרו ורבו · וכן גבי פעלגן
נאמר לא תשכח דהיינו שימה ציונים וסמנים שלא תשכח ולכן יפה פרש"י בפ' נח פרו ורבו מצוה היא : (לא) (יום הששי)
מצינו סמיכות חסר ה"א · כמו ספר זכרון · שהו נכתב הזכרון · ויש סמיכה שמורה על הדבר בעצמו · כמו גדול העצה
היינו איש שהוא גדול בעצה · וכן איש מרמה · וכן כאן יום שהוא ששי · ודלא כי"א שמפרשים יום שסובב בו גלגל הששי ·
ועיין פורת יהודא ע"ו ע"ב והדקדוק יום הששי הוא בהכרון דעת המסואר · כמו הכהן המשנה · גם ס"א הששי זרם ·
ועיין פ' אמור פסוק ואיש הישראלי : (ג) (ויברך אלהים וגו') עיין בדברי הרב פ' ויחי אגור אפס : (ו) (ואד יעלה)
וכן פרושו וכל שיח השדה וכל עשב טרם יצמח ולא היה מטר ולא אד להשקות פני אדמה וכו' · אולם אין פירושו עולה.
יפה לפי סדר הבריאה : (ח) (ויטע השית מערת עצמו וגו') הנה חקי הדקדוק היה מכריחם הרב לפרש קדם כי פעמים
שנטע גן במקום עדן ועונג · ולפעמים נסמך עדן אל גן ולפעמים גן אל עדן · כמו (יחזקאל כח) בעדן גן אלהים · וכן
דוגמתו · מגור השלמים מהלמים צור · וגם ידעת מגדר הלשון שיש ב' נוספים · כמו שרף בפים · והוא כאחד · ובפוס
דבים · וכן בעדן · והוא כאלו כתוב ג"ע : שם (וס"א האדם יש לו סוד) · המדקדקים מגלים סוד לומר שהוא ג"כ שם
עצם כללי · לפי שהם אדם נופל על כל חי מדבר גם האשה בכלל אדם · כדכתיב ויקרא את שמם אדם אבל לדעתי אין
זה כוונתו כי במקום שכת' יש לו סוד הוא על ג' פנים · לפעמים הוא דבר חכמה אשר אין בקיאין בה · כוונתו מפני
שאין אנו בקיאין בחכמה זו · ולפעמים הוא דבר אשר נעלם ג"כ ממנו כי לא ידע לפרש וקאמר שיש לו סוד · על דרך
שאנו אומרים על אגדת רבה בר בר חנה או כשאר אגדות שאין אנו יכולין להעמידן על דרך פשט אם לא שיש לו סוד
אשר נעלם ממנו ונגלה ליודעי חן · גם לפעמים יודע הרב כוונת סודו וגם יכול להסביר לן כוונתו ולא רצה לגלות לפי
שהוא חוץ מענין אשר מדבר כוונת החיבור · ולכל הנך טעמא דאמרן לא שייך דעת המדקדקים שפירשו בדברי הרב ·
ועיין פ' שמות כתב הרב והאדם הוא גם תואר ויש לו סוד · משמע דאין כונתו על סוד המדקדקים · אכן אם תרצה
בפרקי ר' אלי' בחור במין החמישי בענין שם המתגבר ובדברי הרב בספר מאזנים אז תבין סודו : (יז) (ויצו צווי עם על
מצות לא תעשה וכו') ומצינו לפעמים צווי בלא על והוראתו על לא תעשה · עיין פ' ואתחנן כאשר צוך ה' אלהיך לפי
דעת הרב : (ו) (ורבים יבהלו) · להבין הענין הארוך כי נחלקו חכמינו בדבר לומר שכל אשר מולד אשר וכח הזריעה
צלמו ודמותו · אולם הקשו לנפשם מדוע סימא מולד פקח וחגר מולד ישר רגלים · אפס זאת מוחלפת שהם גשם העב
זך ותקף מאד כן מוליד תולדתו כמוהו וכן גבור ואלם בלתי אם הסבות האחרים מונעים את תולדתו להיות כמוהו ·
וידוע שאין גשם בעולם אשר אין בו חי כרוחני מעט · ועיין בספר חוקר ומקובל · ובטרם חטא האדם היה גופו זך
מאד מאד יושב בהיכלי מלך וכח לעמוד בהם · אולם בעת שחטא נלקח ממנו מין כרוחני אשר היה בגברו ונשאר
גופו ומוכן למות ככל דברים גשמים · ואז מוליד כדמותו וכצלמו · ומה שהואלים מה חטא זרעו · יקשו על פסוק לא
יבוא ממזר בקהל ה' בניו מה חטאו · רק כן גזרה חכמתו ולא מחשבותינו מחשבותיו · ועיין דברי הרב בפתיחה לספר
קהלת : (יא) (וכן לבלתי שמור מצותיו) · תיבה וכן מקומה למעלה לאחר תיבת רק אך · ומביא ראיה כי לבלתי גם
למד פרושו כטעם בלא : (יב) (והוכל האלף סי' המדבר וכו') פה ביאר הרב בקצרה · במה תאמר אוכל הוא שם הפועל
כמו את כל אוכל השנים · וסגירי בעבור סוף פסוק · לזה אמר א"כ לא שייך וי"ו קמוץ רק בו"א · כמו וְדָבַר לְדָבֵר · ולא
כמצא קמ"ץ אלא על מלה שהוא מלעיל · כמו הלב וְדָשֵׁן · אבל מלרע נכתב וי"ו בשוא · ולא הבוא לעולם וי"ו קמוצה
עליהם · ושפיר דייק הרב שהוא פעל עבר · עיין רד"ק ת"ד ע"ב · גם לא מצינו שם אבל בצירי כלל אף בסוף פסוק · כמו
ובבכרה לך אוכל · לשבר אוכל : (כב) (יפרוש ממנו לבון רביב) · כבר נתפשט בספרי הרב · גם הובא בפ' שמות בפסוק
הנה עם בני ישראל מחלוקת מדינחאי ומערבאי בענין נו"ן דגושה על תיבת ממנו · לאנשי מזרח נו"ן רפוי' לרבים
מדברים · כמו בבנוי יעזבנו ואל יטשנו וליחיד נסתר בנו"ן דגושה אבל לאנשי מערב כל ממנו שבתורה בנו"ן דגושה ולא
הוכל להכירם אלא לפי הענין וכבר כתב כתוב בספר מסורת המסורת שאנחנו סומכין על קריאת מערבאי וכן מוכח
לכאורה בתוס' ע"כ דף ע"ו וכד"ה אל תקרי ממנו אלא ממנו · ואתה תראה מדברי הרב שגם הוא הלך בעקבות
מערבאי וכן עמה דבר : (א) (קניתי איש את ה' וגו') · עיין בדברי הרב בפ' שמות בד"ה ועתה אזכיר הטעם אמר
במחבר הנה נשמע מדברי חכמינו ז"ל דתיבת קנה הוא שם המושאל לאיש הגובר נגד יצרו הרע במלחמתו · וכמו איש
אשר ילחם בשונאיו במלחמתו כגבורים ובהתבולה לנצח את שונאו ישבנו כמלך לשר גדול ויקנה אותו בשם לדורותיו אותו
כאלו קנה בכסף · כי אין הפרש אם יקנה אדם הקן בדמים או אם יקנה אותו במעשים טובים · נקראו בשם קונה · ולכן
כתבו חכמינו ז"ל קנה שם טוב קנה לעצמו וזה אמת קנה על יד מעשיו ואל תמכור ע"י מעשיך הרעים הגלולים · כשפם ·
הלא הוא אביך קנך · כי קרבו אותך בכל מילי מוטב כאלו קנה אותך בדמים · ולכן נקרא קונה שמים וארץ · וזה לב נכון
יקנה דעת · וכן תוכל לפרש בכל מקומות הנפזרות בתנ"ך תיבת קנה אשר לא נוכל לפרשו באפס דמי ובדרך זה תוכל להבין
בנקל מה שאמרה חוה קניתי איש את ה' ועתה די לך : (כו) (אז הוחל · ודקדק הוחל מפעלי הכפל וכו') מה שכתב הרב הי'
בשם סמוך אל המלה וכו' דעתו שתיבת בשם היה נסמך אל מלת לקרוא בניגונה · דהיינו לקרוא במדה בשם בספסא [?]
והשתבין למה נאמר בפ' לך לך ויקרא בשם ה' · ובפ' כי תשא נאמר ויקרא בשם · תבין מדברי הנים [?] · ודברי אבל יוסף
החוקים מספט כשאלתי כמה קושיות בדברי הרב וזאת תשובתי · אחת שאלת בדברי ראב"ע פ' בראשית בדקדוק אז הוחל
וכו' · ע"כ אשיבך מלין ואת רעיך עמך · ובטרם אשיבך אעירך בנית בדברי ראב"ע · הדא איך יוכל לבוא דגש אחר פ"נ
שאין בה נגינה שנית איך יפול הדגש בבנין הפעיל · וגם אם יורה על אות הכפל · איך יבוא בפ"א הפעל · גם קשה הלא
כבר חשבו המדקדקים ארבע סיבות לזרים אשר בעבור הנה עם הדגש ואיך רצה הרב להוסיף עוד זרים · ועתה אשיבך דע
דבנין הפעול בקמץ או בשורק הנקרא קיבוץ · ובנחי עיין כמה במלאפום · להורות על אות נחה · כמו הושב בשפי · הוקם
על · ובנחי פ"א יו"ד · כמו הורד מגרימה · להורות על יו"ד פ"א הפעל · ובכפולים כמו הוסב : ואפס אתי עיין הוסב
ה' כל מגלגליך יוסד · ישעיה ל"ג כהתימך שודד תושד · וכן ישעי' כ"ד ושאיה יוכת שער לפי דעת רוב מדקדקים הולם
בדגש עם הנח ודגש בפ"א הפעל להורות על אות החסרה · והשיע הוא שאות הראשון מהכפל חסר תמיד · וע"כ אורס

דגש ה"א השפל על אות שאחריו החסרה · ופשוט שדוקא דגש המורה על הבנין מקומה בעין השפל אבל דגש שמורה על שאר דברים לא מקומה מכבדה · ועתה אשכילך שהנה בתיבת יושד תושד שמה תחת הא השפיל · וכמבואר במדקדקים · ודגש הה"א הוא להורות על אות הכפל · ובתיבת הואל יש לטעות שהוא מגזרת יאל · כמו אשר יאלתי · או מגזרת היל ורעדה · והרב ראה מקומה והוראתו מעיד שהוא מן הכפולים · ע"כ מפרש הוראתו וקאמר שאם לא היה הי"ת פה השפל ודאי מתקני הנקוד שמו דגש בהא השפל שלא לטעות בכן שהמה מנחי עין או נחי פ"א יו"ד גם מטעם זה הוסף הדגש ביושד תושד שלא לטעות בו שהוא מגזרת שוד · כדבר שנאמר גם תנין הלצו שד וכדומה · נמצא דברי ראב"ע כנים על חכמת הדקדוק ולית נגר המעתיק אותו ממקומו · ועתה אשיב אחד אל אחד אשר הקשית איך יוכל לבוא דגש אחר ת"ג שאין בו נגינה · אשיבך שת"ג היא תחת פ"ק שהקודה הנעלמית היא קובץ והשפיה לת"ג ביושד יוחל להורות על ה"א השפל · ע"כ נאבדה גבורתה והקפה ודגש במקומה עומדת כידוע בספרי המדקדקים כי לא מלכי · ואף שת"ג בתיבת הואל היא למותר · אולם כיון דהוכרח לבוא בעתיד יואל תואל אואל נואל ע"כ לא זזה ממקומה ולכן שפיר לא חשבוהו המדקדקים התיבות האלה לזרים כי נח ודגש יחדיו ירבצון · כי התם חדא מפמא להם · לפי שאין לנח שום הוראה · כמו לנער היולד וכדומה · שאין לנח שום הוראה · אבל הכא ביושד תושד יוכח הנח מורה על ה"א השפיל והדגש על אות החסרה לכן לא השבוהו לזרים · ועתה דברי הרב נכונים ואין בהם הקפוק וזרות : (כט) (כי העברים ישמרו הטעמים ולא המלות וכו') עיין דבריו בצחות וז"ל המלה נח ואיננו מגזרת ינחמנו · כי הפיה הוא שורש · ולא יסור שורש רק מאותיות נח שהם אהוי או מאותיות הכפל · רק טעם המלה שמרו · כי הנחמה הוא להסיר עצב מאבילות והוא נוח לנפש ע"ש · ועיין פ' סיהם ליעין מבהחת הימיני מה שכתב הרב שם : (ו) (וינחם ה' וכו' · עיין בדברי הרב בפ' כי תבא בפסוק וינחם ה' על הרעה :

פרשת נח

(ח) **ותמים** תואר השם) · כתב אבל יוסף דסבר הרב תמים בלבו דלא שייך לומר צדיק תמים דא"כ איך יעמדו שני תוארי' יחדיו ע"ש ואני אראנו דוגמתו כהם אלף כמו גבור ציד חכמי יועצי פרעה חכם חרשים עיין נ"ס שמות ל"ט וכן אנשי בני בליעל וכן גבורי חיל מלאכת עבודת בית אלהי' ואף דמפרשים דחקו עצמם לפרש התוארים הסמוכים להיות כל אחד תואר בפני עצמו · כמו חכמי יועצי יאמרו חכמים יועצים ברם מצינו תוארים סמוכים ותואר על תואר לאלפים בתנ"ך אשר לא סבלו הדחוקים האלה · ולדעתי אין זרות כלל בתואר על תואר · והנראה לי בדעת הרב כי לא שייך מלת תמים רק באיש הולך לתומו כמו גבר תמים איש תמים איש תם · ולא מצינו חסיד תמים או קדוש תמים · ש צדיק וחסיד סובל כל מילי מיטב ותמימות · וכו' אחד דלא מקרי תמיה לא מקרי צדיק לכן קאמר הרב צדיק במעשיו לעיני כל תמים בלבו בסתר והפיו כן לבו וזה מעיד הקב"ה עליו שהוא יודע לבבות וזה שכתב פ' קדושים וז"ל דע כי השלם שלם מאד ע"ש בדברי הרב"כי שם כתבתי באריכות ולזקן דברי רש"י בפ' חוקת שמפרש הדומה תמימה באדמימות: (טז) (תחתיים תואר השם) דע לך · כי שנים מנפרד שני ולמ"ד השפל חסרה ומשפטו שניי כמלה שלישי · לכן באו בתואר הרבים שנים ושלישים דעת מדקדקים שהיא מנפרד שלישי · ויש כתבו מנפרד שליש · ודעת הרב מורה שהנפרד שליש · וניחא שפיר ושלישים תשיב בלא חירק היו"ד בהלה קול נגידים אדבר · ומה שהביא הרב הלח קשת נגב היא דוגמא בעלמא להראות איך שמשקלי שמות שוין דא עם דא: (יז) (כחולם והשורק מתחלפים) כמו ישפוטו הם · לא תעבורי מזה ארון העדות · ועדותי אלמדם: שם (ועעם המבול) וכן עץ הדעת טוב ורע · כי לא תבוא ה"א הדעת על הידוע בסופו ועל הסמוך : (יח) (והקמותי את בריתי לאות שהשם נשבע וכו') היינו בתחלת דברים נאמר ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו · אף שלא מצינו במקרא שאמרו נשלחה אנשים סופו מוכיח שאמרו כן מצינו ישעי' נ"ד אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ · שמע מינה שואת היא הקמת ברית ושבועה: (ד) (ומלת היקום לא) נעלם מן הרב ואת כל היקום אשר ברגליהם פ' עקב : (כג) (השובה נמורה על הפרי) · הנה רבים הביטו אחרי הרב והקילתו במאזניא השתכחו חסר הרם קושיא קאי · כי לא נעלם ממנו מאן דאמר שלא היו מבול בארץ ישראל · כאשר כתב הרב מאחינו וגו' : וחלילה לרב מהשע לדבר הרה על חכמינו · רק בצחות לשונו נפלם מחת הכולם חסרי הדעת · וכונתו על שלילת דעה זאת · כמה דתימר דלא סברי דעה זאת כמה שהמשו הכמים בלשון שלילה · ושלילה וחסר שמות נרדפים · ולכן דקדוק בלשונו חסרי הדעת · ולא כתב חסרי דעת · ודעת הרב כרים לקים דפליג בזבחים על ר' יוחנן · ולפי דברינו דברי הרב כאוד מוצל מהשף אף ולא גושמו ביום זעם · ראה מה שכתב בפ' ויצלם בענין בלע בן בעור וכו' · כי לא יפול מדברי רבותינו ז"ל ארצה · ובכמה מקומות כתב כן : (ב) (ויסכרו כמו ויסגרו) · אמנם בכשר מצלי כתב הרב על גפי כמו על גבי · ובפ' מקץ נצטדק הסי"ת בעבור תי"ו ההשפלי מכלל דהדר בי' רב מההיא והכר כדעת מדקדקים דאותיות הבאות ממוצא אחת מתחלפות גם כן · ודוחק לומר בכל פני שהם שתי מלות · ועיין ריש קדושים נפסיק לא תוך רכיל · או בחר לך דברי המכלול שהבאתי בראשית א' : (ה) (ויחל עוד) על דעתי מתחלב דעת מדקדקים מחולקים בבנינה בגזרתה · יש סוברים שהוא מן נחי עין מבנין הפעיל · וי"א מבנין נפעל · כמו ונבל כעלה כלנו · ויש סוברים מנחי פא יו"ד מפיעל הדגש על דרך ויבשהו · וכאן נשתנו לשלים חי"ת הדגושה · אף כי ברוב לא נשלם חי"ת הדגושה · ולפי דעת הרב שישים מכופלים אין פתרונו עולה יפה ויפה כתב הרב ויתכן להיותם מלה זרה בדקדוק · והראיה שכתב הרב דחשבה לזרה לפי שאין פתרונו עולה יפה דלקמן ויחל נח איש האדמה כתב הרב שם מתחלה מפעלי הכפל וכו' · ושם לא כתב שהיא זרה מפני דשם עולה יפה: (יא) (טרף נשים יש אומרים וכו') · דעת הרב שהוא שם דבר · כמו אדמת עפר · שהמה שני שמות מורים על הוראה אחת והמה נרדפים · וכן כאן עלה וטרף · ואם היה פעל הי' לו לנקד הזיו קמץ והאיו פתח כמו שפירש רש"י בהרבה מקומות · ואח"כ קאמר הרב שהוא לעולם פעל · ומצינו פועלי דוגמתו בשני קמצין כמו ארי שאג · כי הוא ערף · והוראתו שעלה הוית טרף ושבר פיה מן האילן ולא מצאה כן על פני המים · אך הבית נראה כנוסף · כי נראה שמלת טרף קאי על היונה והוי למימר טרפה · כי יונה נאמרה בכל מקום בלשון נקבה אמר הרב דהית נוסף וכאלו נאמר טרף פיה ופה נאמר לשון נקבה ולשון זכר · והדר קאמר הרב אפשר שהוא תואר השם והוראתו סבור · כמו שפירש התרגום : (יב) (וייחל מבנין נפעל וכו') הנה אין כאן הכרעה בין דברי הרב לדברי רש"י במפרש שהוא מבנין הפעל · כי לכולם אית לי' פירכא · אם מבנין נפעל הוה למכתב וַיִּחֶל ·

ואם מבנין התפעל ויתיהל כמו ויתיעלו ויתילדו : (יד) (היה כמו השלם וכו') · כמו השלמים על דרך הפקד ליווי מבנין הפעול · וכן כתב הרב פרשת ויצא לבלתי נתן זרע כמו השלם · והדברי הגה בהאל יוסף באריכות וזה נכון כמו שכתבתי :
(ג) (כירק עשב על שני משקלים) · כי ירק יש לו שלשה משקלים · בשש נקודות ירק לא היה ישעיה ט"ו · ומשקל פעול ואחר כל ירוק ידרוש איוב ל"ט · ובשני קמצים כגן הירק · וכן עשב לו שני משקלים · בשני קמצים ובשש נקודות · וכן הגל יש לו שני משקלים · עיין קהלת י' ב' חמה אני על גל הגה במרגליות טובה שכתב בדברי הרב דברים אשר לא עלו על לבו · ועיין לחות כה ע"ב : (ט) (ואת זרעכם) · הרב פירש הוראת את פירש עם · וקשה לי' דאתכם השלישי נראה למותר · כיון דכתיב נפש החיה אשר אתכם מה למימר שנית ובכל חית הארץ אתכם וזה שכתב הרב ואתכם השלישי פירש הוהן בריות שהיה אתכם ולא קאי על החיות אשר אתכם נתיבה רק על הבריות שביאה אתכם · ועיין במרגליות טובה באריכות והנכון כמו שכתבתי · ועיין פ' תולדת בדברי רש"י תסי נא אלה בינותינו ובדברי הרב שם · ומה שכתב הרב או נכפול לתום' ביאור נכון הוא · וכן מצינו בלסטים בעת הכיא אביא אתכם וגו' · וכן נחמי' ד' ואין אני ואחי ונערי ואנשי המשמר אשר אחרי אין אנחנו פושטים בגדינו : (יב) (אות זכר ונקבה וכו') · כמו וזה לך האות · והרבוי אותות · ושמות בפי ההמון לומר אותיות · כי מן רבוי אותיות הנפרד אחת מרכבות קודש · ולא כן דעת הרב בעל לוח ארש : (כה) (עבד עבדים) וכן תרגם אונקלוס ויונתן · כפ' לו כתב הרב קדש קדשים קודש כאחד הקדשים · אבל קודש הקדשים על קודש גדולה : (יג) (ונעבור שהבן מאון האב וכו') · ועיין ברש"י בראשית כד"ה ואיכ"ד ילד ואמנם טעם למה נאמר פעמים בזכר הוליד ופעמים ילד · והכוונים לדברי הרב : (א) (שפה אחת בפתח קטן) · וכן נקי יהי' לביתו שנה אחת (דברים כ"ד)· ובהשלומו האדם · אך שכבד על הלשון לדבר שני אותיות רפות מבולא אחת · וזה מה שכתב הרב ובספר הדקדוק בארתי למה הסר ד' אחת · הנה דעת הרב נראה בעליל · אף שלא יתכן סמיכת ענין בשם מספר המחובר אל המחובר · אבל במלת אחד כיון שהוא התחלת המספר שוה נסמיכות לשאר שמות · ועיין יסוד הניקוד (שמות ס"ו) : (ו) (ויאמר ה' זה כדבר אמר למלאכים) · דעת הרב כי אין מוקדם ומאוחר בתורה · וכאלו נאמר קודם הבה נרדה ואח"כ וירד ה' · וזה שכתב הרב וזה טרם וירד וכיון שנאמר למלאכים הבה נרדה לשון הזמנה והכנה וכדרך שימצאו אדם נאמר ג"כ וירד · וזה שכתב הרב ועמו ירד בעבור שאמר כן · והכר המתיק הרב מלת וירד בפסוק שלפני זה מה שיש בו די למבינים : (ז) (הבה נרדה) · עיין דברי הרב באריכות · ומה שכתב ונבלע על משקל ונסבה טעות המדפיס · וצ"ל וְנָבְלָה על משקל וְנָסְבָּה (ד"ה ה' י"ג) · גם יש בדברי הרב ארבע תיבות נוספות ואלו הן [ובהסרון הכפל ונבלע שם] אולי תלמיד אחד כתב כן בצדו פירוש על דבריו הראשונים כד"ה ובבלוע הכפל ונבלע והשיגום המדפיסים ביחד ונבלם · ומה יפו דברי הרב ר' משה הכהן שכתב לכן הוקלה ונכלה לפי המשפט ו.גל · כדרך הכפולים בבנין זה בהגיד · וכיון שמשפטו כן אף שהא ה"א נוספת · נשארה התיבה על משקלה הראשון ונטל הדגש :

פרשת לך לך

(ו) יהבן שהארץ כנען וכו') הנה גם רש"י כתב כדברי הרב · אבל בפ' שלח לך כתב רש"י בד"ה והכנעני שבע בה"ש ונכנהו וגו' · שהם בנים כנען לבנו · ודברי רש"י סותרין אהדדי · וכבר תרגם המזרחי בפ' בראשית שרש"י מלא שני אגדות · באחת מבואר שבחלקו של שם נפלה הארץ וכנען תקפה מבניו · ובאחת מבואר בחלקו של חם נפלה · ודעת הרב ג"כ נוטה בחלקו של שם נפלה · וסודו מבואר במפרשים · ובכוונתם אל תנא נפשי ובפ' וירא שמלא דעתי :
(יג) (ובאה האחותי אם מלעיל) ובאה כן בעלילות נסיג אחור · ולא כן אחותי בת אבי פ' וירא : (טז) (ויהללו קל שלמ"ד הראשון וכו') · כי קשה על הלשון לדבר שלשה למדי"ן רצופין בבת אחת · לכן הסר דגש הבנין : (יט) (ואקחה ויש ולך וכו') · דעת הרב כיון שהיא בהפסק ואין אחריה מלה בוי"ו החיבור · וכן יצא ושוב מנחם ונבך · ועוד כלל אחר אמרו המדקדקים דוקא שתהי' נגינה באות שאחר הוי"ו · אולם אם הנגינה רחוקה אז נקוד בשוא · כמו שמש וירח קדרו (יואל ה') · והטעם כי כן משפט הלשון בשהנגינה התנועה לשוא כשהנגינה רחוקה ממנה כדי להקל על הלשון · עיין יסוד הנקוד שו"א כ"ו : (א) (ודקדוק ויעל כרשהיו בספר היסוד) · כי נחי למ"ד ה"א שלשה משקלים להם · כמו ויבן ויקם · ואם פא פעל או עיין הפעל גרונית נפתח פ"א הפעל מקום הסגול והאות הנוספת בצירי או בחירק · כמו ויחם גערס · אל יחר ויבע · אבל עם הפי"ן לא בא לעולם בחירק או בצירי רק בפתח · ויעל ויען ויעש · ועיין פ' וישלח ויתן את פעם : (ה) (ואהלים בחולם כין הלף לבון יחיד כמו גורל) זאת ידוע למדקדקים · כי הנפרד מן אהלים בחולם אבל בקמץ הה"א · כמו גורל גוזל בקמץ · והרבוי מן אהל בבגל אהלים בהטף כמו קודש קדשי וטעם על זאת ממלא בספרי המדקדקים· ועיקר הטעם · כיון שמצינו כן במקרא פעמים ורבוים · וראיתי בספר מדקדק שכתב אהלים בקמץ א' נקרא ריבוי פורע · ואהלים בחולם נקרא רבוי כולל · ואין דעתי נוחה הימנו : (ו) יחדו לשון שנים · פירש אין פרושו כמו שבלי כ"ו ברזל בברזל יחד ואיש יחד פני רעהו · כי שם פירשו חדד מלשון חידוד · וכאן מגזרי פ"א יוד · ובעל אהל יוסף פירש דברי הרב באופן אחר · והמעיין יראה · שדבריו סובלין כמו שפרשתי : שם (וטעם הכנעני והפרזי הרעים) כי קשה לרב שנאמר אז יושב הוי לומר יושבים · ועיין פ' בא שכתב הרב ז"ל ולפי דעתי כי אמר ויושב את משה ואת אהרן · ולא אמר ויושבו בעבור כי משה הוא העיקר · וככה ותדבר מרים ואהרן · גם בפ' כי יהיה לך כתב הרב להזכיר הכנעני לבדו · כי הוא אב לכולם עכ"ל · לכן שפיר נאמר כאן יושב על הכנעני כי הוא עיקר · והפרזי הוא הרע ונוסף בגלל :
(י) (הרה נמו אל הכר נמו) · ידוע לנו מאמר ר' נחמיה ביבמות י"ג כל היבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה · וכן כאן · והוא מכפולים · והנפרד משקלה כבר בוי"ו נקודות · ומשמע דרב לא סבר כרש"י · והא בסופה מהמש שני שמושים · דהיינו אל הכר ידוע : (א) (ויו"ד עיררי כיו"ד אכזרי וכו') · עיין משלי כ"ו אכזריות חמה · וזה שכתב הרב ובכל ממלת עיריים יסוד וסתימה שבנפרד לא יסור לעולם היו"ד שלא הוכל לומר עריר כמו אכזר · והרבים נאסר · ועיין בספר מאזנים בנקודת החירק : (י) (ויבתר אותם · כי בהמה ואדם שנים המה) ותרגום יונתן מסייעי ליה שכתב וסידר פסגא · ועיין ריש עוקצין הסיגא של אשכול וכו' ואשר נכתב ביריעות אמותם · וכאן לא נאמר אתיו · לכן כתב הרב כי הבהמה ואדם שנים היינו זכר ונקבה ושייך לומר רעהו · ולא שייך כן ביריעות כי אים באחיהו ידובקו · ומה שכתב הרב פ' משפטים שאין לשור ריע כי אם בן זוגו כתב כן בנאות לבונו כאשר כתב פ' ויצא וכן אפרים חסר אלף ·

ומיקר

ועיקר הפיסוק על בן זועא · מפני שבור סמוך לאיש וקאי רעהו על איש · הנה מקור חיים ואבל יוסף פירשו באריכות ובותקים גירסת הא"ע שלפנינו · ולפי דבריט ניחא שפיר : (ב) (ובן חסר ה"א וכו') · כי שרשו בנה וחסר הה"א כמו שחסר מן בורש היה · ונכתב ופרסכשד חי פעל עבר · וכן חי הוא יודך תואר לאיש חי : (י) (וכן לא ידון רוחי עם כדכה) · כי שני שרשים להם · גם כאן שרשה נמל וגם מול · כי המול ימול כתב הרב אח"כ שהוא מבנין נפעל · ואם היתה בשרשה נמל הוי למכתב ינמל כמו נקם ינקם · כי אין דגוש אחד משלים שני נוני"ן · אבל ונמלתם שרשה נמל והוא פועל מדכתיב את · המורה על הפעול · לכן וערל זכר אשר לא ימול :

פרשת וירא

(יח) ונברכו בו · ומלת והתברכו איננה כן רק הם מתברכים) · לפי שבנין הפעל אינו יוצא לשני ופרושו שכל הגוים ישאלו ברכתם בזרעך לומר האל יברכנו כמו שברך זרע אברהם · וכן מבואר במכלול · ונברכו מקבל הפעולה מאחרים · ולא כן דעת אונקלוס · כי לפי תרגומו גם והתברכו הוראת נפעל לו · ועיין דברי הרב בס' מסעי בד"ה והתנחלתם אותם · מבואר בדבריו שיש להתפעל גם כן פעול · וקשים לסולמו : (כא) (ואם לא אדעה וגו') · כבר לוהו קמאי על דברי הרב שנכון מקום לטעות בדבריו · גם אנשים אשר מבעטים אחריהם למדו מתוכם לשקר · וכען עלה לשבחית דבריו · ואולין דבריהם כנבחים באילן גדול · ע"כ אמרתי עת לדבר ולפרש · פשוטו נא וראו · כי אין רמיזה · ודעה כוונת במחשבותיו·כיטו בספר (קהלת א') (וז"ל היוצר לבד יודע הכלל והפרט · (ועיין בדבריו תהלים כי יודע ה' דרך צדיקים) עתה השכילך בינה ואמשול לך משל · כי גביע כסף מחובר מחלקים דקים לאין מספר · וגביע שלם הוא כלל כל החלקים כולם · ואם נחלק לחלקים נקראו כל אחד מהם חלק · ואם הגביע שלם · אז יודעים כולם שהוא גביע מחובר מחלקים · ואם נשבר לשנים · אף שאבד בו הכלל · ושם שני החלקים יוכר קצת במראה ובתכניתו שהיה מקדם בהתחברו יחדיו גביע שלם · ואם נשבר לארבע חלקים · הרואה חלק רביע מהן · אם הוא אומן או יודע בין · מבין ג"כ את הכלל שהיה גביע · אולם אם נשבר לחלקים דקים · אין איש בארץ אשר רואה חלק מהן כחוט השערה · או גדל מעט מזה · ויבין את הכלל · שאלו חלקים היו מחוברים בדרך כלל והיה גביע בראשונה · ברם לא ידע · אם היה גביע או קערה או סכין או שאר דבר · הרי לפניך דלית איניש ביבשתא · אשר רואה חלק ויודע כללות הדבר · ועתה אשכילך בינה · אם אנו רואים איש אחד נוהג במדה טובה לעינינו או עשה מצוה אחת · אין אנו יודעים כללות האיש הלזה · אם תמים הוא במצוה זו בלבד או גם בשאר מצות · לא כן אנשי ביתו השוכבים סביביו תמיד · המה רואים חלקים יותר בסתר ובגלוי · אך המה ידעו לשפוט יותר כללות האיש ההוא · כי בראות חלקים הרבה · ישפוט השכל להכיר את הכלל · לא כן הקב"ה בוחן לבות · יודע כל חלק בדרך כלל · כי הוא בוחן לבות · ולא על דרך חלק · ועתה נחקרה נא · שאמר אברהם האף תספה וגו' · האלו מוחלט אצלו · שיש בה צדיקים בבירור · ואמאי לא אמר אולי יש בה צדיקים יצילו גם את עצמם · אולם אברהם אבינו ע"ה בצדקתו ובתמימות לבו ראה או שמע כמה אנשים אוחזים מדה אחת טובה לעיני השמש · וחשב זאת לודאי שהמה צדיקים לפי ראות אדם כאשר הקדמנו · כי האדם ידע כל חלק בדרך פרט · ולא ידע כללות הדבר · אבל הקב"ה הוא ידע בדרך כלל · כי כל מעשיהם תוהו · והכל בנוי על שוא ותוהו · לכן כתב הרב והעד שזה הפי' הוא אמת · שאמר אברהם האף תספה בלשון תימה כמו שהקדמנו·ועיין בספר חוקר ומקובל דף י"ד ע"ב ונפקחו עיניך בדברי הרב · אולם לא נתקררה דעתי בדברי החוקר · כי המה לכאורה מתנגדים נגד חכמינו ז"ל · ומרגלא בפי לומר על רב אהני ליה גלוזא · כן על לבי שואף זורח לפרש דברי הרב בכמה אופנים · כלא המה בכתובים אצלי · ואין זה תוכן כונת החבור לכן קצרתי · ומה שכתב הרב ונפתח ה"א האף · כי ה"א התימה נקודתה בשו"א·וכאן בפתח בעבור האל"ף·שהוא מן הגרון וכו' : (טז) (ויתמהמה כי שני ההי"ן מפיקין) שרשו מה"ה ופ"א הפועל וכתב במכלול שעין שלו נראית ה"א והלמ"ד והמם במפיק כמו גבה תמה אבל אם כמה מפורש מה לא שייך מפיק כלל ע"ש · ומחוורתא שהיא מרובע וגזרתה מהמה · ואין לנו לחקור על זאת כמו שאין לנו לשאול מדוע קורא בעל הלשון כהם והדומים גם שרשה לא נמצא בתנ"ך רק על גזרת מרובעים · ואין לנו לחקור על הנפלאות ממנו : שם (ומלת כהוציאם הם הפועל) עיין פ' עקב בפסוק השמידך אותם · ואינה דומה ממש למלת להוציאם שמות י"ב · כי בם הכינוי מורה על הפעול וכאן הכינוי מתכונת הפועל ומלת אותם לעד : (לא) (ותאמר הבכירה) · מדרך הסברא שנתן לוט בנותיו הגדולים לחתניו · אם כן לא שייך בכירה · רק בכירה לאמה · וכן פירשו כל המפרשים : (יג) (התעו אותי אלהים · לשון הקודש) · אל תאמר שאלהי הוא · כיון שכתב התעו בלשון רבים · לכן כתב שהוא קודש · וכן מצינו בלשון רבים אלהים חיים · אלהים קדושים · עיין בספר דעת קדושים דף ק"ב תמצא טעם על מה שנאמר אלהים בלשון רבים · גם לקמן תמצאם בדברי הרב · ועיין בירושלמי ברכות פרק הרואה מאמר ר' שמלאי · והדר מפרש על מלת התעו · שאין פרושו הטיה בלבו · חלילה לאל להטות לבות בני אדם · רק ליראה · ובזה לא שייך לשון תועה · וטעמו והוראתו על טלטל הדרך אנה ואנה · כי ההולך בארץ נכרי הוא כאיש נדהם ומתעתע : (טז) (וטעם ונוכחת כדברי משה) · שאם היה דבר אבימלך לשרה · היה התי"ו דגושה לנוכחה · אבל המה דברי משה · כמו ונשכחת זור · עיין במכלול : (כג) (אם תשקור לי · מבנין קל ואין לו אח) · אבל יש לו את בנין פיעל ולא תשקרו : (יג) (אחר שנאחז וכו) · פי' אחר שנאחז האיל בקרניו בסבך · נשא אברהם עיניו וראה אותו · אבל אם הי"ת נאחז קמ"ץ · א"כ בנינו נפעל · כמו נכתב בקמן · ואינו סובל עליה הוראת אחר שמשמע שהתחיל לאחוז קודם שראה אותו · וא"כ יצאה מכלל בינוני ונכנס בגדר עבר בלתי נשלם · וזש"כ הרב ·חסר מלת הי' · ידוע ממדקדקים שהרוצה לעשות עבר בלתי נשלם מאיזה פעל שיהיה · תחבר אל הבינוני מלת היה · כמו היה אומר · וכן כאן כמו היה נאחז וק"ל · ומ"ש הרב ויש מפרשים כי אחר דבק · היינו כמו שכתב · ויהי אחר כן שאמר המלאך אליו אל תשלח ידך · נשא עיניו וכו' · אולם קשה לכתוב אחרי כן אחרי זאת וכו' · (נשמע מן פ' לך לך אות א') ולדידי נראה דהרב מוכיח מן הגמרא כדעת אגדה דבחלקו של שם נפלה ועיין בחלק צ"א מה שהשיב גביהא בן פסיסא אל בני אפריקא עבד שקנה נכסים וכו' ארור כנען עבד עבדים ועיין מה שכתבתי בס' בראשית אות י"ט בענין הכבוד ועתה תבין דברי הרב סודו :

פרשת חיי שרה

(א) (חיי לשון רבים ולא יפרדו) · וכן זקונים נעורים בתולים פלומים: (ב) (ולבכותה · לבכות עליה) דקשה להרב · כיון דשורש בכה הוא פועל עומד · לא שייך בה פעול · לכן פירש לבכות עליה · ומה נעמו דברי הרקולתי שכתב שבא כן · לרמוז דביקות הבוכה עם מי שבוכה על אודותיו ונעשו כגוף אחד · וכן ויבך אותו אביו ע"ש · ולפע"ד על זה הדרך במת במהנו: (ז) (ודקדוק וישתחו בספר היסוד) הרב בספר צחות והאר מדקדקים האריכו למעניהם הרבה וישתחו · כלל השוה שהכן בראשו כחה ובניני התפעל: (ט) (בכסף מלא · והסיפך הכר) עיין פ' תולדות הבא הרב אר"ש שער · והסיפך הלק · וכן בפ' עקב הסיפך חלק · וזה לשון ער גת הכותה · ומנהג הכתובים להניח דיבור אחד · ויבאתם בדבור מובדל · להשכילנו למוד מה הגב הודחייכו · כמו כי קלו המים · הדבור הבאלמי היה כי פעמו כמים וכ ע"ש · ועיין פ' מצורע מ"ש הרב על ולהם דל כוה · ודע כי הספר יש לה שני מיני הכבים · אלם ומלא · והיפך מלא הוסדה על דברים להים · כמו מלא על גדותיו · ותיבת הלם בנוי על דברים הנמנים היבשים · וכיון דהיפך מפרשייכו הסר לא דקדק הכתוב להשתמש בהוראה אחת תחת חבירו · כמו שמצינו בדברי חכמינו ז"ל היפך כבר עדיפה. לא פסול · והשתמשו בהוראות הרבה לומר מראות פסולות · היינו כדאמרן · משום שהיפכן אהת הן וזו כונת הרב: (יז) (ויקם השדה) · ואף שנאמר ברבוי שדות וכרמים נאמר שפיר ויקם · כמו שנאמר כמה פעמים בדברי הרב · כל דבר שאין רוח חיים זכרנו ונקבנו: (א) (ודרש שבתו היתה בכל וגו') ומצינו כמה פעמים שנהסר בי"ת השמוש · כמו הנמצא בית ה': (ג) (כי בת פלוני לפלוני) עיין רש"י (בראשית ט') כד"ה לא טוב היות האדם לבדו והבין סודו: (ה) (נשאת ה"א ההטיב בפתח קטן וכו') וכן הָהַכָם עיניו בראשו · בעלם נדף הערוך · כולם היה משפטם בפתח לולי הי"ם הקמוצה: (ח) (וטעם לא תשב בעבור אברהם שהוא העיקר) · פירוש שתיבת השבה לא שייך אלא באיש שהיה כבר באותו מקום · לכן פירש הרב דקאי על אברהם · ודברי הרב מקומם לעיל: (כב) (וצמידים מגזרת צמיד פתיל) דקשה להרב לכתוב וצמידים על ידיה · אבל הפסוק מודיע דצמיד נעשה כפול משתי שרשרות · כי יש צמיד אשר נעשה משפיל אחד ויש כפול שנים · וזה מודיע הפסוק · דרבקה היה לה צמיד כפול על כל יד · וזה מדוקדק מאד בצחות הלשון ושני צמידים: (כג) (ללין מן הבנין הכבד הנוסף וכו') והוא מקור מבנין הקטיל · כמו להלין כמו לשיר לדין · וקמץ ה"א השארה חוזר על הלמ"ד משרתה · אבל ללון הוא מקור מקל · כמו אקום יקום · ועל השנות דברי אליעזר מדברי רבקה בשני בניינים · כי כן דרך המבקש טובה מחבירו · שואל לרכיו בלשון כבידות · לומר טובה גדולה אני מבקש ממך · ויודע דאם מבוקש אחד עומד בשני בניינים · אז השני או השלישי מורה על חוזק הפעולה · וכן בקש אליעזר מדרך כבוד · לומר שקשה אליו לשבוע זאת בדרך הכרתי · לפי שהוא אללו דבר גדול · למצוא בית לינה אבל אנשים טובים · וזה שאמר ללין בלשון כבד הנוסף · אבן רבקה כטוב לבה באורחים השיבה ברוח נדיבה שלא קטן הוא בעינינו · וזה שאמרה גם מקום ללון בלשון קל ובלשון גם ושפל · כן נראה לי: (מט) (ומהלה מגזרת אמונה) והאי' שהיא נקבה · כנאמר ותשי האמת ארצה · כן הסכימו המדקדקים · וכן הובא בספר מאיר נתיב כי אמת גזרתה אמן · לכן נספכה תי"ו הנקבה לפי"ו הדגושה באלף השרו ואמתו · והוראהו על נו"ן החסירה · כי כן דרך הנו"ן להסר בהרבה מקומות כי גם מפני נגש גברתה ה"א בידהם · ולא תבונו המדקדקים תיבת אמת לשם וי"ו נקודות כמו ארץ גפן · הדא שאין הכינוי מורה עליה · כי אם שם נקודות לא נאמר השרו ואמתו · גם לא רצו להרבות בשמות · כמו שלא רצו להרבות בשרשים · כי אשר חושב להם ראשי שרשים שלשים קרוב לעי"ת אלפים ושניים תס"כ · וכן בשמות נהגו מנהגם למעט משקלם לכן חוזר השם הזה באות שפים אמן · ונקודתו ורבוי מורה על זה · ועיין קהלת ט' בפסוק עת ופגע יקרה את כולם: (נג) (ומגדנות הוי' אלבושים נכבדים) עיין פ' כל כתבי · לבית גוגלאי פירש בגדים · ויוכל להיות שהיא מזו הגזרה על דרך כבא כשב: (סג) (לשוח ללכת בין השיחים) · בנינה קל · ומשקלה ללון · וכל שיח השדה גזרתה: (סז) (האהלה שרה אמו דרך קצרה וכו') ודוגמתו הדעת טוב ורע · כי מגדר הדקדוק שלא יבא ה"א הדעה על סמוך · והוי כאלו נכתב הדעת דעת טוב · וכן הסהך הכא אלקי' · כי גם לא יבא כינוי בסמוך: (ג) (אשורים וגו') והנכון בעיני כי הם שמות · המעין יראה שנמצאים נתשבו בני קטורה ששה עשר · ובדברי הימים לא קחשיב רק שלשה עשר · ולפי תרגום אונקלוס ניחא · דפירש למשריין וכו' · ויוכל להיות שבני דדן שהיה למשריון היו מכונות דדן · כמו בני יעקב בני ישראל · או שיש טעם אחר מה דלא חשיב בתורה שמות בני דדן · לכן לא קחשיב גם כן בדברי הימים · אבל רש"י ז"ל לא הלך בעקבותיו · לכן פירש בשר השירים · שהיה שמה מלכות וגו' · דקחשיב לבני קטורה ט"ז · וגם הרב לא הלך בדרך התרגום · ולפי דבריהם יקשה מאד דספרי חשבון התורה נגד בדברי הימים: (טז) (לאמהם · בשורק מלאנו ואומיה וכו') במרגליות טובה גורס תלאנו באתה ואומים וכו' · ומה שכתב הרב הלמ"ד נוסף · היינו שמובית · והם שני שרשים לאום אומה:

פרשת תולדת

(יט) (ויש אומרים שטעם) · כי בני הפילגשים שלא ממנו · ואת יצחק בנו גדל עמו · וזה הוליד את יצחק: (כא) (השתירו אל פי המכבד) ז"ל מסכבד הנוסף: (כג) (ורב הוא הפועל) · כי חבר את המורה על הפעול ולא ידענו אם הרב יהיה עבד לצעיר או צעיר לרב · אבל פתרונו לפי ענינו · וכן בן יכבד אב · ומה נעמו דברי המדרש בפרשה זו וז"ל זכה יעקב לא זכה יעבד ע"ש · כיון שהסר את דרשינן ברבות הפשט הלילה הפעל צעיר: (כה) (וגאין מלה כאדרת סמוכה וכו') · שאין הכרע אם סמוכה כהשמה או מוכרת כבכרת · ודעת הרב שהוא נפרדת: (ו) (ויהכן שפרושו מעשה וכו') · פירש שהמשב נגזר מפעל עשה · וממנו מעשה · ועיין באריכות המשך דברי הרב: (ה) (ורבקה שומעת · היתה שומעת וגו') · הנה זה עבר בלתי נשלם כמו שכתבתי לעיל ס"ס וירא בפסוק נאחז בסבך · ועל משקל אנכי בורחת · וכלל האמור לך · דלא שייך לשון בינוני · רק כשהם עשה בשעת הסיפור ישנו המעשה בזאת · כמו פוקד עון אבות · צדיק אוכל לשובע נפשו · אבל לספר בדרך במועט מעשה שכבר עברה · לא שייך לספר רק בלשון עבר בלתי נשלם · לכן כתב הרב היתה שומעת · דהיינו באותו פעם שהיה מדבר יצחק עם עשו אז היתה בינוני · וזה עבר בלתי נשלם · וכן פרעה חולם כתב הרב היה חולם ע"ש · וכולהו חדא טעמא איה לכו · ובפ' מקץ האריך במרגליות טובה בדברים דחוקים · ועיין רד"ק דף מ"ב שכתב וז"ל · ומה שאמר ר' יונה ופרעה חולם הוא בינוני במקום עבר · ואינו אלא בינוני בעצמו · ופרושו היה חולם שהוא עומד על היאור עכ"ל · ולפי שכתבתי ניחא · דברי ר' יונה כי גם הוא יודע שהוא תחת עבר בלתי נשלם אלא

שחסר פא · כמו בהזכרתי · ועיין פ' ויצא בד"ה והנה רחל בתו באה · ועיין פ' שמות כתב הרב בד"ה ויפגשהו וכו' תחסר אלף והם היו נגבים · וכמוהו ופרעה חולם היה חולם · והנה היה עומד על היאור עכ"ל : (כא) (ותוסף קל השין כו') כי שרשו משם מכפולים · אבל מוח מנחי עיין הוא לשון הסרה · כמו לא ימושו מפיך וגו' : (כה) (דגשות נו"ן הברכני לחסרון נו"ן וכו') · ויותר היה נראה לומר שהדגש להפארה · מלומר שבא דגש חסרת אותיות זרים · כי כן כתב הרד"ק הכנויים עם שני נוני"ן או נו"ן עם הינוי · כמו יעברכנו · נחשבים לזרים ויוצאים מן כללי הדקדוק עכ"ל · אולם כיון דהכר נפלה מחלוקה בין המדקדקים · יש אומרים שדגש מורה תמיד על בנין או גזרה והדומה · וי"א כיון דלפעמים היא בהכרת תנועה קטנה לפניה · ומוכרח לבוא אחריה דגש · אף שאינו מורה על שום דבר ונראה דעת הרב כסברא ראשונה · לכן דחק עצמו לפרש כל הדגושים · ואף שמצינו ברכני והדומה בלא דגש · ואחר כתבי מצאתי בפירוש הרד"ק שכתב בתיבת הברכני וגם דנוני הדגש הוא לתפארת הקריאה · ויפה דקדק · כי מצאנו כמוהם הרבה דגושים · כמו בישראל תדלו · הרים נזלו : שם (נשיקה עם למ"ד ביד או בכתף וכו') דבריו בהלה אינם מצד דקדוק הלשון · ולא מצד השכל · אולי קבל כן מרבותיו · ועיין רש"י פ' ויצא בד"ה וישק לו אמר שבא מרגליות הביא והם בפיו · וכל דברי רש"י לקוחים מן המדרשים · ודברי הרב בטלין נגדם : (לז) (הן גביר שמתיו לך בברכתי וכו') מפום דאלא שמתי מצינו לרוב בפסוק על ברכה ועל רצון · כמו וישם את פניו · וישם לאל מלתי · לא ישימני עליו לב · ועיין רש"י ויחי · וישם את אפרים · לשון שימה נופל בדברים כמו ואלה המשפטים וגו' אבל מלת נתן לא מצינו לרוב רק על דבר שניתן מיד ליד · לזה קאמר הרב מצינו גם לפעמים נתן בדבור · וכמוהו ונתת עליכם היום ברכה · ועיין פ' מקץ ואותי השיב על כני · וכן ראה נתתי אותך על כל ארץ מצרים · ועיין פ' בא בפסוק קדש לי כל בכור : שם (כי איפה עם אלף בסוף מלה אחת וכו') · כבר גבלו הראשונים · דמלת איפוא לו שם בשלשה · אנהי מי עתה · איפה הם רועים · איפה הלכים אשר הרגתם · איפה מה אעשה בני · ותרגומו לך כען · הנה בעל מבין הידות כתב · מלת איפה בה"א משמשת במקום איה · ומורכב מן איה פה · וכשהיא באל"ף בסוף משמשת במקום אם כן עד כאן לשונו · ונעלם ממנו אם כן איפוא בפ' מקץ · וגם לא ראה דברי רש"י שם שמפרש איה פה · אף שהיא כתובה עם אלף · והנכון שמלת איפא יש לו כמה הוראות · ופתרונו לפי ענינו : (מ) (והיה כאשר תריד · כמו הרדה וכו') · בנינה הפעיל וזמנה עתיד · ולה שני שרשים · מנחי למ"ד ה"א וגם מנחי עי"ן · כמו יהודה עוד רד עם אל : שם (מגזרת מפרק הרים · ומהם מפרקתו וכו') · דעת הרב דשם מפרקת נגזר מפועל · כיון שהוא עלול לשבור · וגם הוא בנוי מפרקים · והכינה קל יונה : (מא) (ויאמר עשו בלבו · והראשון קרוב) · אמר המחבר הראשון קרוב · והשני אמת · כי אמותינו נביאות היו · וכן תרגם יונתן : (מו) (קצתי בחיי · כמו הקוף וכו') · שני שרשים יש לו · נוק · כמו בנוק השתים · וגם קוץ כמו נעלה ביהודה ונקיצנה · וזה כתב הרב כמו הקוף · וכן פ' בלק כתב הרב על הפסוק ויקץ מואב כמו הקוף · והנך תרתי חדא פתרון אית לכו :

פרשת ויצא

(יד) ופרצת כמו ורבית וכו') כי התיבה הזאת משמשת הדבר והפוכו · כמו למה פרצת גדריה · לכן פירש הרב פתרונה לפי ענינה ורבית · והמה פעלים נרדפים · כמו כן יפרה וכן ירבה : (כא) (וטעם והיה ה' לי לאלהים וגו') הנה במגילת איכה ג' כתב הרב · כרוב חסדיו · כמו ירחם · כמו והיה ה' לי לאלהים ע"ש · ולכאורה דבר יעקב אבינו חלילה · כבעלי תשכוכות · שהביא בעל חובת הלבבות · שהוא מגלי · שאינו יכול להסתפק · ודברי הרב שכתב כאן זה השם הנכבד וכו' עמוק מאד · אמנם לפי הפשט היא על דרך אמרתי לה' אדוני אתה טובתי בל עליך · כי אינך חייב לי בטובת כלום רק לפי שאתה אדון ויחך על העליונה על כל הברואים גמלת חסדך עמדי · עוד אפשר לפרשו באופן שאמר דוד הע"ה · היתה לי דמעתי לחם יומם ולילה · באמור אלי כל היום איה אלהיך · אם אתה עובד אותו באמת ובתמים · מדוע אינו מושיעך · וכמאמר עזרא · כי בושתי לשאול מן המלך חיל ופרשים לעזרנו מאויב בדרך · כי אמרנו למלך לאמור · יד אלהינו על כל מבקשיו לטובה וגו' לכן אמר יעקב אבינו · אם שוב ישיבנו ה' בשלום אל בית אבי · ידעו כולם כי ה' לי לאלהים ולא אנוש מעולם · כמו שאמר אליהו בהרוג את נביאי הבעל · וידעו כי ה' הוא האלהים · וכן הבטיח הקב"ה לאברהם · והקמותי את בריתי אתך וגו' · להיות לך לאלהים · והדברים כנים · ועיין פ' שמות · כתב הרב ז"ל ואם תחכם הנשמה תעמוד בסוד המלאכים · ותוכל לקבל כח גדול מכח עליון · שקבל ע"י אור המלאכים · אז יהיה דבק בשם הנכבד · וזה שנדר יעקב והיה ה' לי לאלהים · כי יתבודד כל ימי חייו לדבקה בשם ע"כ · ובדרך הפשט נראה לי · אם יעמד אדם בצרה · נודר נדר שיעשה צדקה · או מצוה אחת או שתים · ויעקב אבינו קבל על עצמו בדרך כלל לומר שכל מעשיו יהיו מכוונים לשמים · ובכל כחו יעבוד את אלהיו בלבבו ובמאודו · בסתר ובגלוי על צד היותר טוב · כטעם שויתי ה' לנגדי תמיד · והיא מעלה גדולה אין גדולה ממנו · ועתה תבין מאמר חכמינו ז"ל · אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה לו · שכל מעשיו היו לשם שמים · עיין ביצה פ' ב' · ועוד נאלה מלים לפרש ע"פ מאמר רבה בר רב הונא · מעלה יתירה יש בין ישראל וכו' · דהלא בישראל כתיב והייתי להם לאלהים וגו' · עיין קדושין ע' · הכן סד מר ערדות הדפוס · וגדולה היא אלי לכן קצרתי : (ג) (בפסיק ונאספו שמה) הנה מנית הלשון שהמשמש בגזרת האסיפה בל' נפעל כמו ונאספו עלי והכוני נאספו עלי נכים · כי לא יאספו אנשים יחדיו · כי על ידי איש המאסף אותם · לכן נקראים להתולדתם · גם אפשר לפרש כדרך רחוקה על דרך ועצת לא נשמר : (ב) (וירא מלת זרה וכו') מה שכתב הרב להסר וי"ו · פירוש שלא ת"כל לומר ירא בלא וי"ו · ולא ת"כל לומר כן עם מבראי יו"ד לומר ונרא ותרא ואירא · בהם חברו האותן · וכתב הרד"ק שעשו כן · מפני רוב השתמשות יו"ד אית"ן · שנו נקודתם בהתחבר עמהם וי"ו · ונקדו בפתח וירא בלק · ודברי הרב עולים יפה · שלא להתערב עם גזרת ירה · שהעתידים ממנה אור ייר איל ניר · כתוב מעוט מה שכתב הרב עם חבירי יו"ד · היינו אותיות כאית"ן אב האזון שהמה מנהים שלא הוכל לומר מן וירא · כמו אמרם אמרתם וכו' · וכתב שכן הוא בספר מאזנים · ולא אמר כלום · כי מצינו והראהו בישועתי · אשר הראך · והראם את בית נכותה · הראנו נפלאות · ומחורתא כדפרשית · וכן מצאתי בהבל יוסף · גם נעלם מן מעוט מה שכתב הרב בצחות דף ל"ח בדקדוק וירא בלק · ואחר העיון ראיתי גם בספר מאזנים דף ע"ז כאשר דברתי : (ד) (מאין

באלם

בזה על מקום · והאמרו בלא מ"ם לא יתכן וכו') הכוונה רוצים לאין הוא בלא מ"ם · ופירוש אחר [illegible] · וכן הם אתה מאין · וכן לדעת ר' יוחנן בסוטה פ"ג והתכמה מאין תמצא : (ו) (והנה רחל באה · מלרע בסוף אתרת וכו') · כיון שאין בלשון הקודש מלות מיוחדות להורות על הזמן בינוני · ומה שלקחנו קוראים בינוני · הפה שבין הפעלים והפעולים כדמות תוארים · ומשמשים במקום בינוני · כי אין מלות מיוחדות לבינונים · כיון שאין הזמן נמצא והוא מורכב מן עבר ועתיד · וזה שכתב הרב תואר השם · כמו פועל שהוא באמת תואר · אך הוא מושאל לפעלים · ושימה על הרב · שלא כתב כאן חסר ה' · כמו שכתב גבי ורבקה שומעת ופרעה חולם : (יז) (יפת תואר כמו ואל לכם הגבול) · דעת הרב שמשמעות הפנים כמו האף והעינים והפה · כולם נכונו יחד · כמו ציור אומן שמצייר גדלם ולפי מראהם · וזה יפת תואר כאלו מפורש בפרד · ויפת מראה קאי אכל הגף · שהמה גם יפים למראה בגוון ולבנות והדמיונות · והנכון אצלי שהמה שמות נרדפים · ומנהג הלשון לכפול הדבר במלות שונות : (ו) (דנני · והגשות הנון לחסרון הנו"ן הנוסף) · אמר המחבר אין כאן נוספת כלל · כי שרשו דון או דין · וכן דעת המדקדקים · וכן יגיעו ידיו וכל בית אביו · ודגשות הנו"ן על פי המסורת · והרב סובר דשרשו דנן · עליו להביא ראיה : (ח) (נפתולי · הם מבנין נפעל) היינו מקור מבנין נפעל · שנקרא בפי המדקדקים שם הפועל · וכן נכסף נכספתי · והוראתו ידוע · לפתל הענין · כאשר מצינו כמה פעמים בתנ"ך · שמשו הענין אל שמות הקדושים · כדי להגדיל הענין · כמו אלהים הם · הררי אל · לחרדת אלהים : (יא) (בגד · שתי מלות · והאלף חסר) · כן נמסר במסורת · פ"ו מלין בתנ"ך דכתיבן מלה וקריאן תרתי · וזה אחת מהן : (לז) (מקל · בפתח הקו"ף בעבור שהוא סמוך וכו') · ולפי דבריו יהיה מקל שקד נפרד · והמעיין במדקדקים יראה שיש להם בני משקלים · לא ראיי זה כראיי זה : (ה) (את פני אביכן · ראיהו בפניו) · וכונת הרב · כיון שאינו לשון יחיד · לא שייך על פני שהוא לשון רבים · אלא לומר · רואה אני בפניו · שלכן איננו כמו כתמול שלשום · ועוד בא לומר גם פני לשון יחיד · כמו פני ה' חלקם · וקאי איננו על פני · כן הבנתי מדברי המפרש אשר דברו בדברים קצרים · הרי לפניך · דכל המפרשים הבנו על קושיא אחת · דמלת איננו לשון יחיד ומסוף כך הכן עצמם לומר · דגם פני לשון יחיד · אולם הראב"ע תיבת איננו על רבים נסתרים · כמו על בנו' כי איננו · וכן אל רבים מדברים · איננו בוטחים אליך · גם מדברי התרגום תראה דמפרש מלת איננו לשון רבים · שכתב אורי ליתהון · וכן בפסוק הקודם כתב והא ליתהון · אבל בפ' מקץ בפסוק יוסף איננו · כתב ויוסף ליתוהי · וכן בראשית ואיננו כי לקח וליתוהי · הרי לפניך שלא הקפיד הכתוב בתיבת איננו כלל · ולדעתי שמלת איננו משמש במלים כמו הוראות מקור כמלות ליחיד ורבים שוה · וכן משמע בפסוק איננו גדול בבית הזה · אי אפשר · כיון דהשתמשו בה הרבה · מדברים בה כן ליחיד וכין לרבים · כמו שכתב הרב בפסוק ויחמו הצאן · כי ברבים לא חש הכתוב להפריש בין זכרים לנקבות · וכן מצינו כי יהיה נערה בתולה · כיון שהשתמשו הרבה במלת היה · לא חש להבדיל בין זכר לנקבה · ובתוס דחקו המפרשים וגם הרב עמהם : (ז) (התל בי · מלה זרה · בעבור היות וכו') · כי נקודה מלה כהלבעת שאינו מן הקל · וגם אין לה הבירים בקל · ובא בצירי הה"א תחת דגש · על דרך אתהפ"ר · כמו בנך · וכן היהה לזרה · וכן אל יוסף פרעה התל · מקור מבנין הדגש · והנח תמורתה · על דרך הזרות : (כח) (השכלת עשו · הם הפועל והוא סמוך) · כאלו נכתב השכלת עשו זה · או עשו כן · והכנה רבות · כמו יפלו כלב אויבי המלך · כאלו אמר יפלו הליך : (נא) (אשר יריתי הוא ואחי וכו') · הנה הרב נכנס בדברים · לפי שמצינו בפסוק שאחיו לקטו אבנים ועשו גל · ויעקב הרים אבן למצבה · ויעקב אמר עד המצבה אשר יריתי · ואם קאי על אבנים בשביל תיבת יריתי · הלא יעקב לא לקט אבנים · רק אחי לבן · ואם קאי על המצבה · הוה למימר אשר הרימותי · לזה פירש הרב כיון שהלא לקיטת האבנים היו למצבה וגל · לא דקדק הכתוב כלל מי ירים או ירה · כן הוכרחתי לפרש בלשון הרב · גם נראה אוכל יוסף כראין כן דבריו · והנראה אלי כאשר אמר אי"ם בפסוק והבני אם על בנים · כי מדרך הלשון · שאיש מגלה מלחמה · אם נפלה מחנהו · נקרא בפי המון ובפיו שהאשר נלקח מכה רבה · והכה מבטא הלשון כאיש אשר יגוס לבנות בית · אם לעשות דבר · נקרא על שמו · כמו בנה בניתי בית זבול לך · ויבן שלמה את הבית · וזה שאמר יעקב אשר יריתי · אף שהוא צוה לאחיו ללקוט אבנים · וכן הכה שאול באלפיו · ואין צורך לדברי הרב · הוא ואחיו שירו אבנים וכו' · גם ידוע לך מדרך הדקדוק · כשיספרו בני ענינים יחד · ליפול לפעמים הלשון על הקודם · וכן בשמות בני לאה כמו סוף מגילה · והכתוב אסתר · גם כאן נאמר לשון יריתי על הקודם · ועתה די לך :

פרשת וישלח

(ח) **ויצר** לו · זה הדבר מבנין הכבד) · כי לפי דקדוק הלשון נראה לפום ריהטא שהיא מן הקל מנחי פ"א יו"ד של משקל וישב · שאות איתן מהם בצירי · כמו אשב השב ישב · אבל הוראתו מעיד עליו · כי אם נראה יולד · מגזרת נוצר · כמו והצרותי להם · מהפעיל · ומשקלם צירים אחזוני · הנה ראיתי במדקדקים כבולים לאמר דים לסיבה הוא שני פרשים · יצר וצור · כמו הלך · ילך · בעבור שלא מצאו דוגמתו על משקל מפיד בנתי פין · ולא דעתי אפשר להיות מנחי למ"ד ה"א · כמו אל תפן · אולם כיון שבין כך ובין כך אין לו ריעים ואחים בבנינו ובגזרתו · העיבו המדקדקים שאמרו שהוא מנחי פ"א יו"ד · שהיא נאה לבנין בכל אופנים · ולפי דעת הראב"ע שרשו מכפולים ובניינם נפעל · כמו והקל גברתה (בראשית י"ו) · והקל בעיניה · גם זאת איננה רחוק · כי מצינו נוצר היסודים · כמו אמכם : שם (ויחן · נפתח היו"ד בעבור אות הגרון) · ועיין פ' לך לך בפסוק ויעל אברם ממצרים : (יא) (קטנתי כמו יכולתי) · וכן מה יכולתי עשות להם · אשר יגרתי מפניהם · והוא מדבר בעדו לגזרת פעול : שם (ובכל הרחמים ואמת) · ועיין בפ' חיי שרה · שם הרגלה דקדוק החסד והאמת : (יב) (והבאתי מתרת פנמו ואחר עמו) · ולדעתי סיבת הכתוב מתרת לעצמו לבד · כי כן עמה דבר · אם שר גדול הולך עם מחנהו לפני שונאיו · וקם עליו והכה מחנהו · אף אם השר נשאר חי · אמרו עליו נלקח השר הזה מכה רבה · כי הוא ומחנהו כגוף אחד · וזה שאמר יעקב והכני אם על בנים · גם בלשון הטעמים מדוקדק היטב : (ב) (כמו ללכבי נאמת הצדיק וכו') · והוא מקור מבנין הקל · ודינו כמצאכם אל שלם בשמעכם · או כהשכבם את העיר · אולם בעבור האל"ף נפתח : (כה) (עד עלות השחר וכו') · וכמשו כמעט נדה בעתו : (ח) (מי לך · מי לעולם ימצא על אדם וכו') · ולא תוכל לומר דקאי על חשופי עזים והכשום אשר סנה · פי

איננו

אינו מדרך הלשון לומר מלא מי אלא על מי מדבר · או מי במחשבתך אשר הרגש לשלות אותו · ושייך שפיר מלא לך :
(ה) (חנן כמו נתן וכו') · כיון דהכינוי הוא פעל עומד לא שייך בה מלת את המורה על הפעול · לכן קאמר הרב דכאן הוראתו כמו נתינה · שנתן לי מתנת חנם ליתן לי בנים · ומצאנו במקרא יוצא כמו לא תחנם יחנן אותם :
(יד) (אתנהלה · כמו אתנהלה עמם) · לפי שתיבת אתנהל מבנין התפעל בודד במועדיו · לכן מפרש הרב עמם (ב) : עיין לקמן שכתב הרב שיעקב קרא אל המזבח אלהי ישראל וכו' · ונעלם מן הרב מאמר ר' אלעזר במגלה פ"ב ויקרא לו יעקב מנאי ליה וכו' : שם (וטעם וידברו אשר טמא וכו') · על שלש דברים מתמיה הרב · ויענו וידברו ויאמרו · והיא כפלאה בתוך הלשון · על כן מתרץ הרב וידברו קאי על שכם לבדו · שהגדילו מעשה שכם · להגדיל רעתו · כדי שיהרגו לעשות רצון בני יעקב · אולם מטעם הנגינה קשה לפרש כן · כיון שמלת וידברו מוטעם במפסיק גדול שבגדולים · ויותר נראה פירוש השני שכתב הרב · שתיבת אשר טמא הוא למען לא יבלתו לקיים כאלה בעילתם פיהם לדבר מרמה · אולם עם עקש תתפל · כי אשר טמא אחותם · נמצא עולה שפיר תיבת וידברו במפסיק גדול · כמו ויענו וידברו · כי על דבר קשה כזאת עונים בה דברים הרבה : (יז) (בהקשותה · מהבנין הכבד הנוסף וכו') · כאן הוברר לנו כלל גדול בדקדוק · בבנין הפעיל ופיעל שאינם יוצאים · ולפי שגדולה היא חוזק הפעולה והמשכה תחלה עובר אותה הבנין חזקה :
(כ) (קבורתה · וקבורה שוים) · הנה המפרשים האריכו לפעמים לפרש דברי הרב · נלאתי להביאם · ואני אגלה לך דעתי · דגירסא הנכונה קבורתה וקברה בחירק שוים · ושו"ו אך למותר·שגו בה המדפיסים · ומן קבר נאמר קברי אשר כריתי לי · ויגת את נבלתו בקברו · וכן נאמר קברה · ומן וגם קבורה לא היתה לו · נאמר וקברתי בקבורתם · וכן קבורתה · כמו מן גבורה בגבורתם · ודע כי קבורתה וקברה הכל מורים על הוראה אחת · ואין שינוי ביניהם · אבל בגירסא שלפנינו אין לה שחר · כי לא תוכל לומר מן קבר בוי"ו נקודת קבורה · ואף כי מצינו בשדה הקבורה (ד"ה ב' כ"ו) · אולם גם הוא גם המקרה · שדה המוכנת לקבורה · או גם תואר · הלא אנחנו הורגלנו לומר בית חיים · או בית עולם · כאמר יאמר וילך מנגה על עלמה · או על חים · כן לא נאוה בחוק הלשון לומר קבורה · והנכון כמו שכתבתי · כי לא הפ·יד בעל הלשון בין פילגשו פילגשו · אבותה אבותיכם · משפחותם משפחותיכם · וכן בסגלים אפאם או אפאיכם · כן בזה הוראת קברה וקבורתה · הכל הולך אל מקום אחד · כי זה כל אדם : (כו) (אשר יולד לו וגו') · והסבר דזה רמז שכתוב באמרו אשר יולד לו · ולא נאמר יולדו · לרמוז על האחד אשר נולד בארץ כנען · ולכן חסר אות אחת · ודע כי לא לחנם ולא לזרות יחשב · כאשר מצינו בתורה לשון יחיד לרבים · כמו והכנעני והפרזי אז יושב בארץ · או לשון זכרים לנקבות · כמו ויחמו הצאן · הכל הוראת דבר סתר סתר להם · ואין אתנו יודע סודם · ואף כי כתב הרב בפ' ויצא · שלא הקפיד הכתוב להפריש בין זכרים לנקבות בלשון רבים · כן כתב מסברא דנפשי' :

פרשת וישב

(ד) דברו · כמו דבר לו (לשלום) דברי הרב ודברי רש"י עולים בקנה אחת · דאף דלא שייך כינוי בפעל עומד · אולם במקור שהוא קרוב לשם · שייך כינוי אף בעומדים · כמו בהתחברך עם אחזיהו · בהתפללו בעד רעהו · וז"ש רש"י לדבר עמו · כאלו נכתב מקור עם הכל"ם ומלה אלנו · ולדעתי אפשר לפרש · לא יכלו אחיו לסבול דבריו של יוסף · אפילו כשדבר עמהם בשלום · וקאי דברו הפעול · כמו לא יכילו גוים זעמו נלאיתי הכיל · וכן סובל דברי מקור חיים · ודברי באר רחובות בדברי רש"י רחוקים משפט · ועיין דברי הרב בפ' וישלח בפסוק כי הרפה בה לנו : (יג) (ויאמר לו הנני · אעשה כדבריך) כיון שדבר עמו בפניו · ולא שייך הנני · אלא על קריאה מרחוק · אבל הוא מורה זרוז גדול · כמה דתימא הנני מוכן לעשות שליחותך במהרה · ולא כן שליח עצל · אשר ישאל פעמים מתי אלך · ואנה ואיזה דרך : (כה) (וצרי · מצאנו במקרא בשוא נח וכו') וכן מצינו בקמץ חטף מעט צרי בס' מקץ · וכן חלי דברים כ"א ואף שאין לדי"ק צרי מאותיות הגרון · הקרא כן להודיע שהוא קמץ קטן · אבל במקום דאין לטעות · כמו גזי נזיך · שנכתב דגש אחריו בזיי"ן · או במקום שבא אחריו שוא נח · כמו קרבן · אז אין לטעות בקמץ גדול · ואין צורך לנקד שוא אצלם · כן מבואר ברד"ק : (לג) (טרף · פועל שלא נזכר שם וכו') ומול"ם משלים הדגש · והוא מבנין פוקד הדגש · הנה מצאנו פה מקור מקל עם פועל הדגש · יחדיו ידבקו · ומצינו כמה פעמים כן בתנ"ך · וכן סקל יסקל ירה יירה :
(לה) (ויבך אותו אביו) כבר פרשתי בפסוק לספוד לשרה דעת הארקולטי בזה עיין שם : (ח) (ויבם אותה וגו') בפ' כי תצא מביא הרב ויכוח נגד מכחישי תורתנו · לומר מצות יבם אינו אלא בקרובים ולא באחים · ואמרו הכתוב אמר ויבמה וזה אות כי אינה יבמה אלא בשם · כמו שבה יבמתך · והשיגם הרב מזה הפסוק · שנאמר ויבם אותה והוא יבמה · והוא פעל נגזר משם · כמו ושכרו מן שכר : (ט) (נתן זרע · כמו השלם) היינו כמו כשלמים · שנכתב לבלתי שמור מצותיו · והנכון נתון בחולם · ובשביל מקף בא קמץ חטף · אף שדרך ההסרים לחסר אות מן המקור · כמו ביום תת ה' · בגשת אל הקודש : (יד) (והכס · פועל יוצא וכו') אל תאמר שהבנין הכריח הרב לומר שהוא יוצא · כי מצינו בבנין הכבד והפעיל גם כמה אינם יוצאים בתמידות · כמו בהקשותה ותקש בלדתה · אבל הענין מכריח לזה : (כה) (היא מוצאת וגו') כי תמיד נכתב מקום מושב הית תחת תנועה גדולה · לכן בחר מניח הלשון בצירי · ומפני טעם זה השנוהו לזר · כמוצאת שלום דינו כמוצאת · וכן נאינה · משפטו נאינה בכג"ל הצדיק : (א) (בעבור שלא יתנו סמך סריסם וכו') יסוד מוסד משקל שפ"א הפעל בקמץ בעצם · ואינו לתשלום הדגש · כמו נדיב נגיד הכיל · נשתנו בסמיכות וברבים · כמו נדיבי נדיבים נגידים · אבל הקמץ שהוא לתשלום הדגש · כמו פריץ סריס לא נשתנו לעולם בסמיכות וברבוים · ועתה הבין דברי הרב : (ה) (ויפקוד שר הטבחים וכו') · דעת המדקדק שתיבת ויפקוד יש לו הוראת זכירה · כי שר הטבחים אשר יושב ראשונה בכל דת ומשפט זכר על ידי מעשה שני סריסים את מעשה יוסף שמרד ג"כ באדוניו · ויגלה הדת ליושב בביתו בבור וזהו המשמר · והטעם כי יוסף הובא בבית אסיר הסריסי' ויפה השיג הרב עליו · מטעם שמשמע בקרא שיוסף היה כבר בבית שר הטבחים · וגם הסריסים יושבים שם מקדם · ומלת ויפקוד הוא לשון מנוי והרבה לשרת לפני הסריסים האלה · כי חשובים המה בבית פרעה · או לשון צווי : (יא) (ואשחט אותם · כמו שוחטי הילדים) דעת הרב שתיבת שחיטה הוא גם כמושאל לענבים · כמו שהושאל לילדים · כי הפיר גזרתה בנוים על בקר וצאן · וכיון שהושאל לענבים גם בישול · הושאל ג"כ עלים גם שחיטה · או אפשר דדעת הרב במלת ואשחט מלשון
סחיטה

התיבה · וכן שאחסי הילדים לפי דעת חכמינו ז"ל · המפרשים תמיד בספק לפרש דברי הרב בדרכים רחוקים · והנלע"ד כתבתי : (יב) (יש שאומרים מאין ידע יוסף וכו') כמדומה לי אשר השומע קושיא זאת ושותק-לא יקבל שכר על שתיקתו · כי אלהים אשר הוא פותר ליה בחידה · הוא גלה לו רזא דנא · הלא לאלהים פתרונים · גמגא ידע רב נחמן אולי פתיך בפלך המבואר בסנהדרין פ"ח אב"א סוד ה' ליראיו וכו' · ואמת מרוב פשיטותו לא כתב תשובתו בחבורו · פה משיב לשואלים לו : (יג) (ישא פרעה את וגו') דהיינו ימנה ויספור אותו בתוך שאר משרתיו החשובים · וכן משפט המקרא בסיפור בני אדם בלשון נשיאות בכל מקום · ולדעתי אפשר לפרש כן פסוק ויהי מאיו מספר · ודלא כפירש הרב שם : (טו) (ואחר כל הלוים במקרא מלת והנה וכו') · ואף כי מלת הנה בכל מקום התחלת הענין · כמו שכתב הרב בהרבה מקומות · אולם אם כן הוא הוי למכתב הנה בחלומי · וכיון שכתב בחלומי והנה לכן מפרש הרב דהטעם כאלו · וכמו מלת כעין בלשון הגמרא · ובלשון המקרא כעין הגדולה · כמו שכתב אצל יוסף הרואה בחלום אינו רואה ממש · אלא דומה לו כאלו רואה · ומצאתי ראי' בספר מאזנים · שכתב טעם על שנאמר בשיר השירים אם תמצאו את דודי · ולא נאמר אם תמצאון · ואמר אולי עשה זה שלמה · בעבור שהוא משל · ואינה בטעם ממש : (כ) (ולא זכר שר המשקים וגו') · דקשה להרב איך שייך מלת את בפועל עומד · לכן מפרש לא הזכיר בשם של פרעה והוא יוצא · כמו זכר את ושתי · בית הסוהר · הוראת השם לדעתי הוא לשון הקודש · כמו שהרך אגן הסהר · ונאמר כן על דבר המקיף והרבו שם זה על השבי · אחי אפשר לסמוך ממנה שמוקף מכל צד · ואשר כתב הרב בעבור שהיה אסרין וגו' · לא להודיע לנו הוראת שם בית הסוהר · רק להודיע לנו שנגע הדבר אל בית המלך · ולא עשה כן אלא להושיבו אצלו בשבי :

פרשת מקץ

(א) **ופרעה** חולם · היה חולם) המצא פירושו בפ' וירא בפ' והנה איל אחר נאחז : (ב) (ותרעינה באחו וגו') כי גם אחים יפריא סובל שני הפרושים · (ה) (שבלים · לשון רבים נקבות וכו') כי לא מצאנו נפרד שבול · רק שבולת · או שבולת · כן דעת הרב · ולי נראה שהוא לשון רבים זכרים · והא דלא מצינו הנפרד · אין ראיה · כי כבר ידוע למו שיש נאחים והאילנות זכרים ונקבות · כאשר הזכירו חכמי הטבע · ע"כ אומר אני דשבלים לשון זכרים · ולא דמי לנשים פילגשים : (ז) (וטעם הבלאות כמו הבריאות) דקשה להרב האיך נופל ה"א הדעת על דבר שלא הוזכר בתחלה · כי לא הוזכר לעיל רק בריאות וטובות · על כן מפרש בריאות ומלאות חד הוראה להם · אבל לפי דעתי שתי הוראות להם · כי בריאות מורה · שלא אכלם עש ותגב · ומלאות מורה שיש להם גרעינים הרבה · וכן עשה דבר · לכן לא מסתפינא לפסוק הגירסא לגרוס וטעם הבריאות כמו המלאות · כי לא מצינו במקרא הוראת בריאות על צמח אדמה רק על בעלי חי · כמו בריאה אולם · ובריאי בשר · הבריאה תזבחו · שם בריה · לכך מפרש הרב · דמלת בריאה נופל בצמח כמו שלמים בלי מחסור · וקרוב ללשון מלאות · כמו כבש מלא · הוראתו שלם בלי היג ובלי מחסור · וכן משמע מדברי המכלול שכתב וז"ל בריאות כחבירו על דרך המשל · כלומר מלאות וטובות עכ"ל : (יג) (ויש אומרים שהוא בדבור השיב וכו') כן תרגם יונתן ויתי אותיב במלי על סדר שימושי · רק להרב קשה דלא מצינו הוראת השיב · רק כפי המשיב דבר או הבידה · או השב אל העיר · אבל לא מצינו כן בחיש אשר דיבר דבר עוב על חבירו · כמו שאין ביד לעשות · וביותר יש להפליא על תיבת ואותו תלה · לכן דחק הרב לפרש או בפתרון כי אם יכנס דברי הסופר בעיני בעל החלום דומה לו כאלו הוא השיב אותו על כנו · ועיין פ' תולדות פסוק הן גביר שמתיו לך : (טז) (בלעדי · מלה מורכבת משתי מלות וכו') ומסייעא לי' דברי ר' חייא בירושלמי פ' כילד מברכין וז"ל טובתי בל עליך אם כל עליך אינו מביא לעולם טובה מבלעדיך כמה דכתיב ובלעדיך לא ירים איש את ידו : (כא) (ומראהו כל אחת מהן רע) · דהוה למכתב ומראיהן רעות · אולם הוא על דרך בנות צעדה עלי שור : (מ) (ויש אומרים מגזרת נשיקה) · כטעם צדק ושלום נשקו יהי שיש לו קריבת גדול ומרחם על עמו כאב על בנו · יכונה בלשון נשיקה · וכן קחשיב בס' מאיר נתיב ישק בהוראת נשיקה : שם (אגדל ממך וגו') · וכן מנהג כל השפלים עומדים · כמו לא יגורך רע · לא יגור עמך · על דרך אחיו הקטן יגדל ממנו · כי לא מצאנוהו יוצא בקל : (מא) (ראה נתתי אותך) · עיין פ' תולדות בפסוק הן גביר שמתיו לך · וכבר מצינו תיבת נתינה נופל בין לגדולה בין לשפלות · ולתתך עליון · וגם נתתי אתכם נבזים ושפלים · כמו שמבואר היטב ברש"י : (מה) (צפנת פענח · אם זו המלה מצרית וכו') · הרב אתי לומר דבין כך ובין כך לא ידענו לפרש היטב · אם פרעה קרא אל יוסף כן בלשון מצרית · לא ידענו הבנתו · ואם הוא מתורגמת · כמו אפרים הפרני אלהים ראובן ראה בעני · אם כן לא ידענו · איך פתרון זה נופל על שם יוסף · ולא נוכל לומר דפתרון זה הוא על שם שספר תלושת · על זה כתב הרב לא ידענו שם יוסף · כי הוה למכתב ויקרא פרעה אל יוסף · ומדכתיב את שם יוסף · משמע דשם יוסף מתורגם כך · והנה מפרשי הראב"ע דחקו עצמם לפרש דבריו · והכותב יבחר : (מח) (אין פירוש כל כי היו שנים ברעב וכו') וכפותו כי חנני אלהים וכי יש לי כל · ואב לכולם ולרש אין כל · ונאמר אחריו כבשה אחת : (נא) (ויאמר ר' יהודה המדקדק וכו') · כי להוראת שכחה שני גזרות נשה ונשא · וכן הובאו בספר מאיר נתיב · ושמא מנים דעת ר' יהודה מהפועלים · שנאמר על משקל הנני ודעת ר' משה נראה שהוא מנחי למ"ד ה"א על משקל כאשר צוני · נמצא דברי הרשב"ם נפרדים מכל צד : (נז) (לשבור אל יוסף · הפוך) · וכן אדם כי יקריב הפוך · אדם מכם כי יקריב : (ב) (ושברו לנו · וקנו לנו שבר) · דעת הרב שהוא פעל הנגזר משם שבר · ואינו משמש אלא לבמו · ולא כן דעת רש"י · והדין עם רש"י · כמו שמצינו ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב · ואחר העיון נראה לפרש דברי הרב · לפי שהוראת שבר משמש פירוש וקנין כמו וישבור למצרים לכן פירש הרב · דשם משמש לשון קנין : (יא) (נחנו בלא אל"ף · והוא הטעם) · נראה כי אל"ף אנחנו נוסף מאותיות האמנתי"ו · ועיקר מלה זו נחנו ואף שיש לה שתי הוראות · כמו נחנו נעבור חלוצים · ואפשר שגם זה הוראת האמת יש לה · ועיין פ' מטות · גם קאמר הרב בהדי' דאל"ף אנחנו נוסף : (כג) (והנה שכח השיבה) · ובכבר עמדו נגדו מדקדקים האחרונים · ואמרי הריבוי השיבה קאי על גבורות · ובמקומותם תמצאם : (לו) (לא היה יעקב מחריש) · אם ראובן דבר כהוגן · לא היה יעקב גוער בו ולאמור לא ירד בני עמכם · ומפרש בינוני פועל מבנין הפעיל · כי מצינו שורש חרש יוצא · כמו כדין מתים יחרישו לדעת רד"ק במכלול · ועיין בדברי הרב בסיגת ויחרישו כתב הרב

בדינו לותו · ומה גם כי לא מצינו יולא מלם ערם · ואם אינם כן לא ידעתי פירושו · כי המפרשים אין אחד מהם גולה את אזני : (ח) (ורך לבון בקודם לסוסיף גם) · ולדעתי הוא על דרך כמוך כפרעה · כעמי כעמך · כי כן דרך הלשון לדמות שני דברים יחד · כאלו נאמר עמי כעמך ועמך כעמי · אתה כפרעה ופרעה כמוך · וכן משל בנו גם אתם וגו׳ : (יד) (וטעם ואל שדי שיש לו וכו׳) עיין בדברי הרב תחלת פרשת וארא ופ׳ לך לך המגא באר היטב מבקלו · אבל רש״י בפ׳ הנ״ל דרך אחרת לו בפירוש תיבת שדי ואלו שמי דעות הלוים באשלי רברבי ובעלי כודות יבינום : (כ) (וטעם עון במקום הזה) ודבריו פשוטים שחסר תיבת העון כמו באביגיל שמואל א׳ כ״ו · ושם קאי על החטא · וכאן על העונש · כאשר כתב הרב כמה פעמים שגם העונש נקרא עון · ובמגלת איכה ד׳ פירש הרב שכר רע כמה דפימה מזל רע ואינו רחוק שגם באביגיל נאמר על העונש : (כז) (השלום אביכם הזקן וגו׳) כי שלם בלא וי״ו מורה על שלימות הגוף ובריאות · כמו ויבא יעקב שלם · אבל שלום עם וי״ו מורה על שלום מאויביו ומפגע רע ועיין קדושין ס״ע בעל מום דעבודתו פסולה מניין וגו׳ אמר קרא את בריתי שלם והא שלום כתיב וי״ו דשלום קטיעה ואם השאל על שלימות גופו שייך שפיר אם שלם אביו בבריאות · אבל על שלום מאויביו שהוא דבר שאינו תלוי בו רק בדעת אחרים. צריך לשאול השלום יש אל אביכם הזקן לכך קאמר הרב תיבת השלום ממש כאן כמו שם תואר כאלו נכתב השלם בלא וי״ו וסדר קאמר גם אם היו שם שייך שפיר רק שהיא דרך קצרה כמו אתה שלום · ולדעת הרי״ק הוא תואר בפלס הפעל קרוב : (כח) (ויקדו וישתחו וגו׳) גזרת מהם קדקד · ושפיר גזרתם קדד והוכפל הפ״א · ודקדוק הרב דהוה כאלו כתב וישתחו ויקדו · כי בטרם נעשה הקדקוד סמוך לארץ כבר השתחוו ורבים כמוהו במקרא וכבר גלה לפניך מאמר חכמינו ז״ל בסוכה אמרו עליו על רשב״ג וכו׳ וזו היא קידה וכו׳ : (כט) (יחנך · אין לו משקל) דהוה למכתב יחנך ובדגש הנו״ן לגזרת חנן והוקלה · וגם הנועם החי״ת על היו״ד · ומדקדקים חשבו מלה זו בתוך שאר המורכבים · ומה שכתב הרב שנשתנה בעבור אות הגרון לא ידעתי אות הגרון מה עבידתי׳ : (ל) (נכמרו · בעבור ויקדו וכו׳) נראה שנפל טעות בהומשים וצ״ל בערו ויקדו כיקוד אש : (טז) (ע״ת נצטדק וכו׳) התפעל מגזרת צדק נהפך התי״ו לטי״ת ודוחקת עצמה בין פ״א לעי״ן · וכן שינתה מקומה התי״ו של השתמר · והי״ו של ויסתבל החגב · כי כן מנהגה :

פרשת ויגש

(יב) **ולמה** לא הביא המזכיר התמהה שאין לשם הכרע) הלא הדע גמרא ערוכה יומא נ״ב חמש מקראות שאין להם הכרע באחד מהם משוקדים מחר ארור וקם · שאלני חד מן החבריא על דברי הרב לאמר בגאוה ובגודל לבב דברי הרב להקשות ולמה לא הביא וכו׳ · גם הקשה הלא גם וישלוף נעלו לא הביא איסי בן יהודא בגמרא שם ואני השבתי לו הלא ידעת מקרא מלא דברי חכמים בנחת נשמעים · קרוא מקרא כניתותא ויאמנו דברי הרב · שהרב מתרץ מדוע לא חשיב איסי בן יהודא ועזב את אביו · ומתרץ מאותו טעם דלא קחשיב וישלוף נעלו · לא קחשיב ג״כ ועזב · וזה שכתב ולמה הביא לא וכו׳ וישלוף נעלו שאין לו הכרע אם הגואל שלף נעלו או בועז · רק מעמא דגמרא דלא חשיב רק אותן שיש לספק בכן אם נדרשים ומפורשים למעלה או למטה כמו וקם וכדומה אבל אותן שיש בכן ספק בפרושם לא קחשיב · לפי שמצינו כן למאות במקרא ולכן לא קחשיב ג״כ ועזב · וזה שכתב הרב בקיצור נמרץ וזה עמהם · ואף דמסרך הגמרא דלא קחשיב וישלוף נעלו משום דלא כתיבי באורייתא · אבל באמת אף אם היה נכתב באורייתא לא חשיב נמי איסי בן יהודא משום עצמת דרב דא״כ יתרבו ההשבון למאות · ומלבד זאת אין צורך לחשב ועזב כיון דלא נפקא לן מידי לפיסוק טעמים וק״ל · וראיתי באהל יוסף שטרח עצמו בפלפול וסברא בדברי הרב · והדברים פשוטים כמו שהשבתי ולכן לא קחשיב ג״כ כי ליד בפיו · ורב יעבוד צעיר : (יג) (פן תורש · כמו תכרות וגו׳) ושרשו ירש מגזרת יורש הגלגל אבנו בדבר והורשנו · הוראתו כריתה · ובנינו נפעל וזמנו עתיד · תימא על הרב וגם על הרמב״ם שלא הלכו בעקבות התרגום דפירש דלמא תתמסכן הלא מקרא מלא הוא משלי למ״ד פן אורש וגו׳ : (יד) (נוהרי · ימצא לשון רבים וכו׳) כי ימצא עד נוהר יגיעו וגם נמצא באחת ענק מצורניך · ורש״י כתב במשלי הטעם דנוהר נקרא לפעמים בלשון רבים משום שהגרגרת עשוי טבעות הרבה : (כג) (בר דגן ולחם כמשמעו וכו׳) שאר מינים נקראו מזון · כי לרוב מבשלין או מטגנין אותם לאפוקי דגן ושעורים שנאכלין כשהן אפויין בתנור או דכו במדוכה וטחנו ברחיים אלו אין נקראים מזון · ועיין בפ׳ חיי שרה כתב הרב על פסוק ומספוא לחמורים שהשעורים בכלל מספוא · וגם מטעם זה הוציא שעורים מכלל מזון · ואהל יוסף אוקמי׳ לדברי הרב בדרך רחוקה · ואם אהנון ידענו שהרב אוהב לפרש בפשיטות · מדוע נפרש אנחנו דבריו חוץ מגדרו : (ו) (שר מקנה כשום כשרד) כי מקנה סובל דברים הנקנים בכסף כמו לאברהם למקנה · עושה מקנה וקנין · שר המקנה · וגם הוראתו צאן ובקר וסוס ופרד · וקאמר הרב שאל הטעם גומר דפירש שרי מקנה על קנין המלך לקנות תבואה באוצרותיו · כי כל תבואת מצרים היה ביד יוסף · וגם רחוק שיעשה שרים לקנות בגדים וכל צרכי מלבושיו · ואשר נכתב בפסוק על אשר לי מוכח דלא קאי על מקנה צאן כי למלך אין צאן · ומתורגמא דקאי על סוס ופרד הצריכים למלחמה ושייך שפיר ואם יש בם אנשי חיל · ואהל יוסף פירש באופן קרוב לזה אולי מתשבת הרב על שני הפירושים יחד כי שניהם כאחד טובים : (יג) (ותלה על משקל והתע וכו׳) וגזרתם מעם כמו אל תתע בנתיבותיה · וכן גזרתם כאן לאם או להה : (טז) (הבו וגו׳) כי גזרתה יהב וגם הא לא ינוע לבד ועיין פ׳ שמות הבה נתחכמה : (יט) (תשם · מגזרת והבמות תישמנה וכו׳) הנה הרב אסף גזרת תישמנה וגזרת ישימון יחד לדעתו נלמתו מגזרת ישם · וכן הסכימו חשובי מדקדקים אחרונים · אבל בספר מאיר נתיב חלקום לשני גזרות ישימון שם בגזרת ישם · ותשם בגזרת שמם · גם דעת כמה מדקדקים ותשם שרשם אשם · ועיין במכלול כי משפטם (תאשם) וכן כתב הרב בפ׳ ויחי ובקהלם לא תחד מגזרת אחד · והנכון לדעתי להוראה במתח שני פעלים נרדפים ישם ושמם כי גם ישימון לו הוראת שממה :

פרשת ויחי

(ב) **ויגד** · המגיד ליעקב וכו׳) כי בתחלה נכתב ויאמר ליוסף · צריך ג״כ לפרש האומר · או היה שליח מיעקב שבלח לו יוסף לבוא אליו · ואותו השליח בא אח״כ אל יעקב · וזה שנכתב ויגד ליעקב על בלוות התשובה לאמר

להמור באפי עד הלום עשיתי אליהוהך · ואח״כ ויאמר הנה בנך יוסף בא · וזה כאוה בדקדוק הלשון : (יד) (שכל את ידיו וגו') · כיון שמלת את מורה על הפעול וגם בנין פיעל רגיל לנשוא · לכן מפרש הרב כאילו ידיו וכו' : (יט) (מלא הגוים) עיין פ' נח ומלאו התיך · ועיין פ' בלק מלא ביתו כסף וזהב · ואז יכונו דברי הרב הפיך : שם (וישם את אפרים · בדבור הברכה) · כי גזרת שום נופל על התמנות כטעם שום תשים עליך מלך · ונופל על הברכה ורצון · כמו הן גביר שמתיו לך · אף כאן לא שם יעקב את אפרים בפקודתו · רק בברכתו שמהו לראש ועיין פ' תולדות בפסוק הן גביר שמתיו לך : (ד) (פחז במעבור שפחות וכו') ומלת תותר מבנין הנוסף שלא נזכר שם פעלו · והומרו השורק בחולם כמו כנוס עקרו שור · ולפי פירוש אחרים אל תותר מבנין הפעיל · ובא הפתח על דרך אם למ״ד הפעל אות אהו״ע ומפעו הגלל בגלל ומשיג הרב על אחרים · לפי שלא מצינו מלת אל רק במקום צווי · ודרך נתינה הוא זר ויוצא מן הכלל · ואפ״ע חוזר הרב לענינו הראשון דלא כדעת אחרים · רק אל תותר מבנין הפעל · וזה יהיה ענינו על שפחז כמים בהבדלות יהיה זרוז ונפסד ולא יהיה לו יתרון · ודעת הגאון שפחז לשון רק ופוחז · כן לדידן פירושו מהר · אבל באמת גם לדידן אין פוחזים הגון · כי תיבת פחז הוא שם המשותף · עיין בספר מאיר נתיב שהביא הרבה פוחזים נעכרי לב כמו פחז · ובעל אהל יוסף קצר במקום שאמרו להאריך : (ה) (מכרותיהם וגו') כמו מהגורותיהם · מלבד מהגותיכם · כי גם היא מחברי נו״ן ולא נכר שוע לפני דל : (ו) (סוד · מלשון יחד וכו') ועיין פ' ויגש בפסוק והאדמה לא תשם · ומלת סוד לשון עצה ומחשבה · ונגזרת יסד · כמו אשר נוסדו יחד · משקלם סוד ס' : (ז) (ארור אפס כי עז) פירש הרב על פסוק ויברך אותם אלהים · הוא לשון תוספת · ולדבריו מה שנאמר פ' וירא כי כן אברכך · והרבה ארבה הוא כפול בטעם מלות שונות · כמו יתר שאת ויתר עז · אפס כי עז ועברתם כי קשתה · והיא נאום הלשון · וכמוהו ואברכך ואגדלה שמך : (יב) (ולבן שנים · שם התואר וכו') לא נשלאת היא ממך · כי כל מתקל אשר ישקל בפלס שנים · כמו ידים רחיים רגלים · פי שנים להם · כמו רחיים יש להם שכב ורכב · וכן כולם · חס הוא הרב · על שם מערכות שנים יתרכו בלשון שנים · ולא יתרכו על דרך בן בנים או קן קנים · ואל השנים אל השלג שלא בשנים · כי האול הוא מבעלי חיים · אשר המחבר רחוק הוא בשולה ראשי שבטי ישראל · שלא יאכלו דבר טמא · אבל למלך שמקלסין אותו בכלים של כסף וכו' · ויפה נדרשת בדברי חכמינו · לא באו כפי בשר פיגול · ויפה כתב הרב הסדרה מעונג · ברם אם נמצא במדרשי חכמינו ז״ל הדרגא בו · כי כל דבריהם כחלי אש : (יג) (וירכתו על צידון וגו') כתב על תחת עד על פי המסורה · ולי נראה לפרש תיבת וירכתו ממשלתו · כמו שפרשתי בפסוק שים נא ידך תחת ירכי · וכמו שפירש אליעזר בן דורמסקאות על תיבת אברך · וזה הוא לחוף אניות וירכתו על צידון · כשהם אותם בנינן ומלודקך פרוסה על ירושלים · ונכון מלת על גם כן בדקדוק : (יד) (חמור סמוך על כן רוכן) כי אם אין סמוך סמוך סובל הוראתו נמשל לחמור בסקפו · גרם כטעם לא גרמו לבוקר (צפניה ג') · ועצמותיהם יגרם · ואם כן הוא ליה למכתב רכן · בלשון עבר נסתר · אבל אם חמור סמוך וגרם שם · אז שייך שפיר רובץ בלשון בינוני · ואהל יוסף כתב פירוש בדברי הרב · כיון שחמור יש לו עצם כבד · על כן רובץ בין המשפתים · ואין צורך להשיג דבריו · כי הם מושגים מעצמם : (יח) (ומטעם לישועתך קויתי ה' וגו') הנה הקורא אשר יגיע דברי הרב אל פיהו · יצחק בקרבו לאמר דבריו אין להם המשך כלל · וכי בכל הכלבות אשר ברכם לא ירא עד שהגיע אל ויפול רוכבו אחור · ולא ק ירא על נפשו כאומרו ידך בעורף אויביך · אולם לאחר העיון ראיתי דבריו במישור נאמרים · וזה בדבר נאות לנוח · בלא יבוש ראשו · כדי להעמידך על הענין כפותח פתח מחט סדקית · כיון שאמר הקב״ה לנחש הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב · וידוע כי קללת נחש מרמזת על כמה ענינים גדולים · על ענייני יצר הרע · ועל סבובי מלחמות · כנאמר כהשיבך בודד שומר כגלותך לנגוד וגו' ועתה ברך יעקב שיהיה נושך עקבי סוס לשונאיו · אל תאמר שיהיה חלילה לביתך · ושונאיו ישובו ראשו · לכן אמר ויפול רוכבו אחור · אף כי דברי הרב מעטים · אולם היותם גדולים במאד · איך יעקב בשלום ובברכתו תקן כמה וכמה קללות וגדופים מן בני ישראל · ואנכי אמרתי בדרך דרוש על מעם גולה פנים וגולה תחתים · שהם יגבור על שונאו מלמטה · יפול השר למעלה · על דרך דרכת בים סוסיך כי תרכב על סוסיך (חבקוק ג') וכן ועקבותיך לא נודעו · וזה שהכניס הנביא · אל תירא בהלחמך עם שונאיך מן הגבורים אשר על ראשיהם · כי מבטיחך שיפול רכבו אחור · וזה לישועתך קויתי ה' · גם סובל המקרא לפרש על מה דכתיב לעיל דן ידין וגו' · והזכירם אפילו בדברים קטנים שאדם דש בעקב ידין דינו · עלי דרך · יקוב הדין את ההר · ואף אם יגיע ממנו היזק גדול לו הוא לאוהביו · וזה הנושך עקבי סוס · ולא יחוש אם יפול רכבו אחור · כי לישועתך קויתי ה' ובמשפטך דבקתי :

(כא) (נפתלי אילה שלוחה · על דרך דורן) · כטעם ויתן שלוחים לנתו · והוראתו נפתלי יהיה חביב בעיני אחיו · וכל דוחיו יברכו אותו כאשר מברכים מי שנותן מתנה · וכן דרך הפסוק כבכורה בתאנה בראשיתה : (כב) (בנות צעדה) ה הרב סובר שהוא כדרך כל הסמוכים · בשמה תחת מלת של · כמו חצר המשכן · פירוש חצר של המשכן · ועיד עדים · ויפה תפס עליו בעל אהל יוסף · שמצינו בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל · ולא מצינו מנין כי אם ארבעה ע״ש · אבל הסמיכות הוא מענין אחר · לקצר על הלשון · כמו וחכך כיין הטוב · מלאכי רעים (תהלים ע') וראיתי בספר בנין שלמה שמשיג על הרב · מדהכתיב אחריו גם בני מכיר בן מנשה יולדו על ברכי יוסף ע״ש · ולא ידעתי מה ענין אפרים למנשה · דלמא מזה ראה שלשים ומזה רבעים · או דלמא קא משמע לן שהמה יולדו וגדלו אצלו :

סדר הפטרות

הפטרת בראשית בישעיה סימן מב

כֹּה־אָמַר הָאֵל ׀ יְהוָה בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם וְנוֹטֵיהֶם רֹקַע הָאָרֶץ וְצֶאֱצָאֶיהָ נֹתֵן נְשָׁמָה לָעָם עָלֶיהָ וְרוּחַ לַהֹלְכִים בָּהּ׃ אֲנִי יְהוָה קְרָאתִיךָ בְצֶדֶק וְאַחְזֵק בְּיָדֶךָ וְאֶצָּרְךָ וְאֶתֶּנְךָ לִבְרִית עָם לְאוֹר גּוֹיִם׃ לִפְקֹחַ עֵינַיִם עִוְרוֹת לְהוֹצִיא מִמַּסְגֵּר אַסִּיר מִבֵּית כֶּלֶא יֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ׃ אֲנִי יְהוָה הוּא שְׁמִי וּכְבוֹדִי לְאַחֵר לֹא־אֶתֵּן וּתְהִלָּתִי לַפְּסִילִים׃ הָרִאשֹׁנוֹת הִנֵּה־בָאוּ וַחֲדָשׁוֹת אֲנִי מַגִּיד בְּטֶרֶם תִּצְמַחְנָה אַשְׁמִיעַ אֶתְכֶם׃ שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ מִקְצֵה הָאָרֶץ יוֹרְדֵי הַיָּם וּמְלֹאוֹ אִיִּים וְיֹשְׁבֵיהֶם׃ יִשְׂאוּ מִדְבָּר וְעָרָיו חֲצֵרִים תֵּשֵׁב קֵדָר יָרֹנּוּ יֹשְׁבֵי סֶלַע מֵרֹאשׁ הָרִים יִצְוָחוּ׃ יָשִׂימוּ לַיהוָה כָּבוֹד וּתְהִלָּתוֹ בָּאִיִּים יַגִּידוּ׃ יְהוָה כַּגִּבּוֹר יֵצֵא כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָעִיר קִנְאָה יָרִיעַ אַף־יַצְרִיחַ עַל־אֹיְבָיו יִתְגַּבָּר׃ הֶחֱשֵׁיתִי מֵעוֹלָם אַחֲרִישׁ אֶתְאַפָּק כַּיּוֹלֵדָה אֶפְעֶה אֶשֹּׁם וְאֶשְׁאַף יָחַד׃ אַחֲרִיב הָרִים וּגְבָעוֹת וְכָל־עֶשְׂבָּם אוֹבִישׁ וְשַׂמְתִּי נְהָרוֹת לָאִיִּים וַאֲגַמִּים אוֹבִישׁ׃ וְהוֹלַכְתִּי עִוְרִים בְּדֶרֶךְ לֹא יָדָעוּ בִּנְתִיבוֹת לֹא־יָדְעוּ אַדְרִיכֵם אָשִׂים מַחְשָׁךְ לִפְנֵיהֶם לָאוֹר וּמַעֲקַשִּׁים לְמִישׁוֹר אֵלֶּה הַדְּבָרִים עֲשִׂיתִם וְלֹא עֲזַבְתִּים׃ נָסֹגוּ אָחוֹר יֵבֹשׁוּ בֹשֶׁת הַבֹּטְחִים בַּפָּסֶל הָאֹמְרִים לְמַסֵּכָה אַתֶּם אֱלֹהֵינוּ׃ הַחֵרְשִׁים שְׁמָעוּ וְהַעִוְרִים הַבִּיטוּ לִרְאוֹת׃ מִי עִוֵּר כִּי אִם־עַבְדִּי וְחֵרֵשׁ כְּמַלְאָכִי אֶשְׁלָח מִי עִוֵּר כִּמְשֻׁלָּם וְעִוֵּר כְּעֶבֶד יְהוָה׃ רָאִית ראות קרי רַבּוֹת וְלֹא תִשְׁמֹר פָּקוֹחַ אָזְנַיִם וְלֹא יִשְׁמָע׃ יְהוָה חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר׃ וְהוּא עַם־בָּזוּז וְשָׁסוּי הָפֵחַ בַּחוּרִים כֻּלָּם וּבְבָתֵּי כְלָאִים הָחְבָּאוּ הָיוּ לָבַז וְאֵין מַצִּיל מְשִׁסָּה וְאֵין־אֹמֵר הָשַׁב׃ מִי בָכֶם יַאֲזִין זֹאת יַקְשִׁב וְיִשְׁמַע לְאָחוֹר׃ מִי־נָתַן לִמְשׁוֹסָּה למשסה קרי יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל לְבֹזְזִים הֲלוֹא יְהוָה זוּ חָטָאנוּ לוֹ וְלֹא־אָבוּ בִדְרָכָיו הָלוֹךְ וְלֹא שָׁמְעוּ בְּתוֹרָתוֹ׃ וַיִּשְׁפֹּךְ עָלָיו חֵמָה אַפּוֹ וֶעֱזוּז מִלְחָמָה וַתְּלַהֲטֵהוּ מִסָּבִיב וְלֹא יָדָע וַתִּבְעַר־בּוֹ וְלֹא־יָשִׂים עַל־לֵב׃ וְעַתָּה כֹּה־אָמַר יְהוָה בֹּרַאֲךָ יַעֲקֹב וְיֹצֶרְךָ יִשְׂרָאֵל אַל־תִּירָא כִּי גְאַלְתִּיךָ קָרָאתִי בְשִׁמְךָ לִי־אָתָּה׃ כִּי־תַעֲבֹר בַּמַּיִם אִתְּךָ־אָנִי וּבַנְּהָרוֹת לֹא יִשְׁטְפוּךָ כִּי־תֵלֵךְ בְּמוֹ־אֵשׁ לֹא תִכָּוֶה וְלֶהָבָה לֹא תִבְעַר־בָּךְ׃ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעֶךָ נָתַתִּי כָפְרְךָ מִצְרַיִם כּוּשׁ וּסְבָא תַּחְתֶּיךָ׃ מֵאֲשֶׁר יָקַרְתָּ בְעֵינַי נִכְבַּדְתָּ וַאֲנִי אֲהַבְתִּיךָ וְאֶתֵּן אָדָם תַּחְתֶּיךָ וּלְאֻמִּים תַּחַת נַפְשֶׁךָ׃ אַל־תִּירָא כִּי־אִתְּךָ אָנִי מִמִּזְרָח אָבִיא זַרְעֶךָ וּמִמַּעֲרָב אֲקַבְּצֶךָּ׃ אֹמַר לַצָּפוֹן תֵּנִי וּלְתֵימָן אַל־תִּכְלָאִי הָבִיאִי בָנַי מֵרָחוֹק וּבְנוֹתַי מִקְצֵה הָאָרֶץ׃ כֹּל הַנִּקְרָא בִשְׁמִי וְלִכְבוֹדִי בְּרָאתִיו יְצַרְתִּיו אַף־עֲשִׂיתִיו׃ הוֹצִיא עַם־עִוֵּר וְעֵינַיִם יֵשׁ וְחֵרְשִׁים וְאָזְנַיִם לָמוֹ׃ כָּל־הַגּוֹיִם נִקְבְּצוּ יַחְדָּו וְיֵאָסְפוּ לְאֻמִּים מִי בָהֶם יַגִּיד זֹאת וְרִאשֹׁנוֹת יַשְׁמִיעֻנוּ יִתְּנוּ עֵדֵיהֶם וְיִצְדָּקוּ וְיִשְׁמְעוּ וְיֹאמְרוּ אֱמֶת׃ אַתֶּם עֵדַי נְאֻם־יְהוָה וְעַבְדִּי אֲשֶׁר בָּחָרְתִּי לְמַעַן תֵּדְעוּ וְתַאֲמִינוּ לִי וְתָבִינוּ כִּי־אֲנִי הוּא לְפָנַי לֹא־נוֹצַר אֵל וְאַחֲרַי לֹא יִהְיֶה׃

• כנ״ל מ״ש • כאן מסיימין הספרדים

רָנִּי עֲקָרָה לֹא יָלָדָה פִּצְחִי רִנָּה וְצַהֲלִי לֹא־חָלָה כִּי־רַבִּים בְּנֵי־שׁוֹמֵמָה מִבְּנֵי
בְעוּלָה אָמַר יְהוָֹה: הַרְחִיבִי ׀ מְקוֹם אָהֳלֵךְ וִירִיעוֹת מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ יַטּוּ אַל־
תַּחְשֹׂכִי הַאֲרִיכִי מֵיתָרַיִךְ וִיתֵדֹתַיִךְ חַזֵּקִי: כִּי־יָמִין וּשְׂמֹאול תִּפְרֹצִי וְזַרְעֵךְ גּוֹיִם
יִירָשׁ וְעָרִים נְשַׁמּוֹת יוֹשִׁיבוּ: אַל־תִּירְאִי כִּי־לֹא תֵבוֹשִׁי וְאַל־תִּכָּלְמִי כִּי־לֹא
תַחְפִּירִי כִּי בֹשֶׁת עֲלוּמַיִךְ תִּשְׁכָּחִי וְחֶרְפַּת אַלְמְנוּתַיִךְ לֹא תִזְכְּרִי־עוֹד: כִּי בֹעֲלַיִךְ
עֹשַׂיִךְ יְהוָֹה צְבָאוֹת שְׁמוֹ וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל אֱלֹהֵי כָל־הָאָרֶץ יִקָּרֵא: כִּי־כְאִשָּׁה
עֲזוּבָה וַעֲצוּבַת רוּחַ קְרָאָךְ יְהוָֹה וְאֵשֶׁת נְעוּרִים כִּי תִמָּאֵס אָמַר אֱלֹהָיִךְ: בְּרֶגַע
קָטֹן עֲזַבְתִּיךְ וּבְרַחֲמִים גְּדֹלִים אֲקַבְּצֵךְ: בְּשֶׁצֶף קֶצֶף הִסְתַּרְתִּי פָנַי רֶגַע מִמֵּךְ
וּבְחֶסֶד עוֹלָם רִחַמְתִּיךְ אָמַר גֹּאֲלֵךְ יְהוָֹה: כִּי־מֵי נֹחַ זֹאת לִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי
מֵעֲבֹר מֵי־נֹחַ עוֹד עַל־הָאָרֶץ כֵּן נִשְׁבַּעְתִּי מִקְּצֹף עָלַיִךְ וּמִגְּעָר־בָּךְ: כִּי הֶהָרִים
יָמוּשׁוּ וְהַגְּבָעוֹת תְּמוּטֶינָה וְחַסְדִּי מֵאִתֵּךְ לֹא־יָמוּשׁ וּבְרִית שְׁלוֹמִי לֹא תָמוּט אָמַר
מְרַחֲמֵךְ יְהוָֹה: עד כאן כפי מנהג הספרדים

עֲנִיָּה סֹעֲרָה לֹא נֻחָמָה הִנֵּה אָנֹכִי מַרְבִּיץ בַּפּוּךְ אֲבָנַיִךְ וִיסַדְתִּיךְ בַּסַּפִּירִים:
וְשַׂמְתִּי כַּדְכֹד שִׁמְשֹׁתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ לְאַבְנֵי אֶקְדָּח וְכָל־גְּבוּלֵךְ לְאַבְנֵי־
חֵפֶץ: וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְהוָֹה וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ: בִּצְדָקָה תִּכּוֹנָנִי רַחֲקִי מֵעֹשֶׁק
כִּי־לֹא תִירָאִי וּמִמְּחִתָּה כִּי לֹא־תִקְרַב אֵלָיִךְ: הֵן גּוֹר יָגוּר אֶפֶס מֵאוֹתִי מִי־גָר
אִתָּךְ עָלַיִךְ יִפּוֹל: הן הנה קרי אָנֹכִי בָּרָאתִי חָרָשׁ נֹפֵחַ בְּאֵשׁ פֶּחָם וּמוֹצִיא כְלִי
לְמַעֲשֵׂהוּ וְאָנֹכִי בָּרָאתִי מַשְׁחִית לְחַבֵּל: כָּל־כְּלִי יוּצַר עָלַיִךְ לֹא יִצְלָח וְכָל־
לָשׁוֹן תָּקוּם־אִתָּךְ לַמִּשְׁפָּט תַּרְשִׁיעִי זֹאת נַחֲלַת עַבְדֵי יְהוָֹה וְצִדְקָתָם מֵאִתִּי
נְאֻם־יְהוָֹה: הוֹי כָּל־צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם וַאֲשֶׁר אֵין־לוֹ כָּסֶף לְכוּ שִׁבְרוּ וֶאֱכֹלוּ וּלְכוּ
שִׁבְרוּ בְּלוֹא־כֶסֶף וּבְלוֹא מְחִיר יַיִן וְחָלָב: לָמָּה תִשְׁקְלוּ־כֶסֶף בְּלוֹא־לֶחֶם
וִיגִיעֲכֶם בְּלוֹא לְשָׂבְעָה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ אֵלַי וְאִכְלוּ־טוֹב וְתִתְעַנַּג בַּדֶּשֶׁן נַפְשְׁכֶם:
הַטּוּ אָזְנְכֶם וּלְכוּ אֵלַי שִׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם וְאֶכְרְתָה לָכֶם בְּרִית עוֹלָם חַסְדֵי דָוִד
הַנֶּאֱמָנִים: הֵן עֵד לְאוּמִּים נְתַתִּיו נָגִיד וּמְצַוֵּה לְאֻמִּים: הֵן גּוֹי לֹא־תֵדַע תִּקְרָא
וְגוֹי לֹא־יְדָעוּךָ אֵלֶיךָ יָרוּצוּ לְמַעַן יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרָךְ:

דגש אחר שורק

הפטרת לך לך בישעיה סימן מ

לָמָּה תֹאמַר יַעֲקֹב וּתְדַבֵּר יִשְׂרָאֵל נִסְתְּרָה דַרְכִּי מֵיְהוָֹה וּמֵאֱלֹהַי מִשְׁפָּטִי
יַעֲבוֹר: הֲלוֹא יָדַעְתָּ אִם־לֹא שָׁמַעְתָּ אֱלֹהֵי עוֹלָם ׀ יְהוָֹה בּוֹרֵא קְצוֹת
הָאָרֶץ לֹא יִיעַף וְלֹא יִיגָע אֵין חֵקֶר לִתְבוּנָתוֹ: נֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ וּלְאֵין אוֹנִים עָצְמָה
יַרְבֶּה: וְיִעֲפוּ נְעָרִים וְיִגָעוּ וּבַחוּרִים כָּשׁוֹל יִכָּשֵׁלוּ: וְקוֵֹי יְהוָֹה יַחֲלִיפוּ כֹחַ יַעֲלוּ
אֵבֶר כַּנְּשָׁרִים יָרוּצוּ וְלֹא יִיגָעוּ יֵלְכוּ וְלֹא יִיעָפוּ: הַחֲרִישׁוּ אֵלַי אִיִּים וּלְאֻמִּים יַחֲלִיפוּ
כֹחַ יִגְּשׁוּ אָז יְדַבֵּרוּ יַחְדָּו לַמִּשְׁפָּט נִקְרָבָה: מִי הֵעִיר מִמִּזְרָח צֶדֶק יִקְרָאֵהוּ לְרַגְלוֹ
יִתֵּן לְפָנָיו גּוֹיִם וּמְלָכִים יַרְדְּ יִתֵּן כֶּעָפָר חַרְבּוֹ כְּקַשׁ נִדָּף קַשְׁתּוֹ: יִרְדְּפֵם יַעֲבוֹר
שָׁלוֹם אֹרַח בְּרַגְלָיו לֹא יָבוֹא: מִי־פָעַל וְעָשָׂה קֹרֵא הַדֹּרוֹת מֵרֹאשׁ אֲנִי יְהוָֹה
רִאשׁוֹן וְאֶת־אַחֲרֹנִים אֲנִי־הוּא: רָאוּ אִיִּים וְיִירָאוּ קְצוֹת הָאָרֶץ יֶחֱרָדוּ קָרְבוּ

ויאתיון

וַיֶּאֱתָיוּן׃ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ יַעְזֹרוּ וּלְאָחִיו יֹאמַר חֲזָק׃ וַיְחַזֵּק חָרָשׁ אֶת־צֹרֵף מַחֲלִיק פַּטִּישׁ אֶת־הוֹלֶם פָּעַם אֹמֵר לַדֶּבֶק טוֹב הוּא וַיְחַזְּקֵהוּ בְמַסְמְרִים לֹא יִמּוֹט׃ וְאַתָּה יִשְׂרָאֵל עַבְדִּי יַעֲקֹב אֲשֶׁר בְּחַרְתִּיךָ זֶרַע אַבְרָהָם אֹהֲבִי׃ אֲשֶׁר הֶחֱזַקְתִּיךָ מִקְצוֹת הָאָרֶץ וּמֵאֲצִילֶיהָ קְרָאתִיךָ וָאֹמַר לְךָ עַבְדִּי־אַתָּה בְּחַרְתִּיךָ וְלֹא מְאַסְתִּיךָ׃ אַל־תִּירָא כִּי עִמְּךָ־אָנִי אַל־תִּשְׁתָּע כִּי־אֲנִי אֱלֹהֶיךָ אִמַּצְתִּיךָ אַף־עֲזַרְתִּיךָ אַף־תְּמַכְתִּיךָ בִּימִין צִדְקִי׃ הֵן יֵבֹשׁוּ וְיִכָּלְמוּ כֹּל הַנֶּחֱרִים בָּךְ יִהְיוּ כְאַיִן וְיֹאבְדוּ אַנְשֵׁי רִיבֶךָ׃ תְּבַקְשֵׁם וְלֹא תִמְצָאֵם אַנְשֵׁי מַצֻּתֶךָ יִהְיוּ כְאַיִן וּכְאֶפֶס אַנְשֵׁי מִלְחַמְתֶּךָ׃ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מַחֲזִיק יְמִינֶךָ הָאֹמֵר לְךָ אַל־תִּירָא אֲנִי עֲזַרְתִּיךָ׃ אַל־תִּירְאִי תּוֹלַעַת יַעֲקֹב מְתֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי עֲזַרְתִּיךְ נְאֻם־יְהוָה וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ הִנֵּה שַׂמְתִּיךְ לְמוֹרַג חָרוּץ חָדָשׁ בַּעַל פִּיפִיּוֹת תָּדוּשׁ הָרִים וְתָדֹק וּגְבָעוֹת כַּמֹּץ תָּשִׂים׃ תִּזְרֵם וְרוּחַ תִּשָּׂאֵם וּסְעָרָה תָּפִיץ אֹתָם וְאַתָּה תָּגִיל בַּיהוָה בִּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל תִּתְהַלָּל׃

הפטרת וירא במלכים ב סימן ד

וְאִשָּׁה אַחַת מִנְּשֵׁי בְנֵי־הַנְּבִיאִים צָעֲקָה אֶל־אֱלִישָׁע לֵאמֹר עַבְדְּךָ אִישִׁי מֵת וְאַתָּה יָדַעְתָּ כִּי עַבְדְּךָ הָיָה יָרֵא אֶת־יְהוָה וְהַנֹּשֶׁה בָּא לָקַחַת אֶת־שְׁנֵי יְלָדַי לוֹ לַעֲבָדִים׃ וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֱלִישָׁע מָה אֶעֱשֶׂה־לָּךְ הַגִּידִי לִי מַה־יֶּשׁ־לָכִי לך קרי בַּבָּיִת וַתֹּאמֶר אֵין לְשִׁפְחָתְךָ כֹל בַּבַּיִת כִּי אִם־אָסוּךְ שָׁמֶן׃ וַיֹּאמֶר לְכִי שַׁאֲלִי־לָךְ כֵּלִים מִן־הַחוּץ מֵאֵת כָּל־שְׁכֵנָיִכי שכניך קרי כֵּלִים רֵקִים אַל־תַּמְעִיטִי׃ וּבָאת וְסָגַרְתְּ הַדֶּלֶת בַּעֲדֵךְ וּבְעַד־בָּנַיִךְ וְיָצַקְתְּ עַל כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה וְהַמָּלֵא תַּסִּיעִי׃ וַתֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ וַתִּסְגֹּר הַדֶּלֶת בַּעֲדָהּ וּבְעַד בָּנֶיהָ הֵם מַגִּשִׁים אֵלֶיהָ וְהִיא מיֹצָקֶת מוצקת קרי׃ וַיְהִי כִּמְלֹאת הַכֵּלִים וַתֹּאמֶר אֶל־בְּנָהּ הַגִּישָׁה אֵלַי עוֹד כֶּלִי וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֵין עוֹד כֶּלִי וַיַּעֲמֹד הַשָּׁמֶן׃ וַתָּבֹא וַתַּגֵּד לְאִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לְכִי מִכְרִי אֶת־הַשֶּׁמֶן וְשַׁלְּמִי אֶת־נִשְׁיֵכִי נשיך קרי וְאַתְּ בָּנַיִכִי ובניך קרי תִּחְיִי בַּנּוֹתָר׃ וַיְהִי הַיּוֹם וַיַּעֲבֹר אֱלִישָׁע אֶל־שׁוּנֵם וְשָׁם אִשָּׁה גְדוֹלָה וַתַּחֲזֶק־בּוֹ לֶאֱכָל־לָחֶם וַיְהִי מִדֵּי עָבְרוֹ יָסֻר שָׁמָּה לֶאֱכָל־לָחֶם׃ וַתֹּאמֶר אֶל־אִישָׁהּ הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אִישׁ אֱלֹהִים קָדוֹשׁ הוּא עֹבֵר עָלֵינוּ תָּמִיד׃ נַעֲשֶׂה־נָּא עֲלִיַּת־קִיר קְטַנָּה וְנָשִׂים לוֹ שָׁם מִטָּה וְשֻׁלְחָן וְכִסֵּא וּמְנוֹרָה וְהָיָה בְּבֹאוֹ אֵלֵינוּ יָסוּר שָׁמָּה׃ וַיְהִי הַיּוֹם וַיָּבֹא שָׁמָּה וַיָּסַר אֶל־הָעֲלִיָּה וַיִּשְׁכַּב־שָׁמָּה׃ וַיֹּאמֶר אֶל־גֵּיחֲזִי נַעֲרוֹ קְרָא לַשּׁוּנַמִּית הַזֹּאת וַיִּקְרָא־לָהּ וַתַּעֲמֹד לְפָנָיו׃ וַיֹּאמֶר לוֹ אֱמָר־נָא אֵלֶיהָ הִנֵּה חָרַדְתְּ ׀ אֵלֵינוּ אֶת־כָּל־הַחֲרָדָה הַזֹּאת מֶה לַעֲשׂוֹת לָךְ הֲיֵשׁ לְדַבֶּר־לָךְ אֶל־הַמֶּלֶךְ אוֹ אֶל־שַׂר הַצָּבָא וַתֹּאמֶר בְּתוֹךְ עַמִּי אָנֹכִי יֹשָׁבֶת׃ וַיֹּאמֶר וּמֶה לַעֲשׂוֹת לָהּ וַיֹּאמֶר גֵּיחֲזִי אֲבָל בֵּן אֵין־לָהּ וְאִישָׁהּ זָקֵן׃ וַיֹּאמֶר קְרָא־לָהּ וַיִּקְרָא־לָהּ וַתַּעֲמֹד בַּפָּתַח׃ וַיֹּאמֶר לַמּוֹעֵד הַזֶּה כָּעֵת חַיָּה אַתִּי את קרי חֹבֶקֶת בֵּן וַתֹּאמֶר אַל־אֲדֹנִי אִישׁ הָאֱלֹהִים אַל־תְּכַזֵּב בְּשִׁפְחָתֶךָ׃ וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּן לַמּוֹעֵד הַזֶּה כָּעֵת חַיָּה אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֵלֶיהָ אֱלִישָׁע׃ וַיִּגְדַּל הַיָּלֶד וַיְהִי הַיּוֹם וַיֵּצֵא אֶל אָבִיו אֶל־הַקֹּצְרִים׃ וַיֹּאמֶר אֶל־אָבִיו

ראשי

רֹאשִׁי רֹאשִׁי וַיֹּאמֶר אֶל־הַנַּעַר שָׂאֵהוּ אֶל־אִמּוֹ׃ וַיִּשָּׂאֵהוּ וַיְבִיאֵהוּ אֶל־אִמּוֹ וַיֵּשֶׁב
עַל־בִּרְכֶּיהָ עַד־הַצָּהֳרַיִם וַיָּמֹת׃ וַתַּעַל וַתַּשְׁכִּבֵהוּ עַל־מִטַּת אִישׁ הָאֱלֹהִים וַתִּסְגֹּר
בַּעֲדוֹ וַתֵּצֵא׃ וַתִּקְרָא אֶל־אִישָׁהּ וַתֹּאמֶר שִׁלְחָה נָא לִי אֶחָד מִן־הַנְּעָרִים וְאַחַת
הָאֲתֹנוֹת וְאָרוּצָה עַד־אִישׁ הָאֱלֹהִים וְאָשׁוּבָה׃ וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ אַתִּי את קרי הֹלַכְתִּי
הלכת קרי אֵלָיו הַיּוֹם לֹא־חֹדֶשׁ וְלֹא שַׁבָּת וַתֹּאמֶר שָׁלוֹם׃ כאן מסיימין ההפטרה קצת קהלות
וַתַּחֲבֹשׁ הָאָתוֹן וַתֹּאמֶר אֶל־נַעֲרָהּ נְהַג וָלֵךְ אַל־תַּעֲצָר־לִי לִרְכֹּב כִּי אִם־
אָמַרְתִּי לָךְ׃ וַתֵּלֶךְ וַתָּבוֹא אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־הַר הַכַּרְמֶל וַיְהִי כִּרְאוֹת אִישׁ־
הָאֱלֹהִים אֹתָהּ מִנֶּגֶד וַיֹּאמֶר אֶל־גֵּיחֲזִי נַעֲרוֹ הִנֵּה הַשּׁוּנַמִּית הַלָּז׃ עַתָּה רוּץ־נָא
לִקְרָאתָהּ וֶאֱמָר־לָהּ הֲשָׁלוֹם לָךְ הֲשָׁלוֹם לְאִישֵׁךְ הֲשָׁלוֹם לַיָּלֶד וַתֹּאמֶר שָׁלוֹם׃
וַתָּבֹא אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־הָהָר וַתַּחֲזֵק בְּרַגְלָיו וַיִּגַּשׁ גֵּיחֲזִי לְהָדְפָהּ וַיֹּאמֶר אִישׁ
הָאֱלֹהִים הַרְפֵּה־לָהּ כִּי־נַפְשָׁהּ מָרָה־לָהּ וַיהוָה הֶעְלִים מִמֶּנִּי וְלֹא הִגִּיד לִי׃
וַתֹּאמֶר הֲשָׁאַלְתִּי בֵן מֵאֵת אֲדֹנִי הֲלֹא אָמַרְתִּי לֹא תַשְׁלֶה אֹתִי׃ וַיֹּאמֶר לְגֵיחֲזִי
חֲגֹר מָתְנֶיךָ וְקַח מִשְׁעַנְתִּי בְיָדְךָ וָלֵךְ כִּי־תִמְצָא אִישׁ לֹא תְבָרְכֶנּוּ וְכִי־יְבָרֶכְךָ
אִישׁ לֹא תַעֲנֶנּוּ וְשַׂמְתָּ מִשְׁעַנְתִּי עַל־פְּנֵי הַנָּעַר׃ וַתֹּאמֶר אֵם הַנַּעַר חַי־יְהוָה וְחֵי־
נַפְשְׁךָ אִם־אֶעֶזְבֶךָּ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אַחֲרֶיהָ׃ וְגֵחֲזִי עָבַר לִפְנֵיהֶם וַיָּשֶׂם אֶת־הַמִּשְׁעֶנֶת
עַל־פְּנֵי הַנַּעַר וְאֵין קוֹל וְאֵין קָשֶׁב וַיָּשָׁב לִקְרָאתוֹ וַיַּגֶּד־לוֹ לֵאמֹר לֹא הֵקִיץ הַנָּעַר׃
וַיָּבֹא אֱלִישָׁע הַבָּיְתָה וְהִנֵּה הַנַּעַר מֵת מֻשְׁכָּב עַל־מִטָּתוֹ׃ וַיָּבֹא וַיִּסְגֹּר הַדֶּלֶת בְּעַד
שְׁנֵיהֶם וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה׃ וַיַּעַל וַיִּשְׁכַּב עַל־הַיֶּלֶד וַיָּשֶׂם פִּיו עַל־פִּיו וְעֵינָיו עַל־
עֵינָיו וְכַפָּיו עַל־כַּפָּו כפיו קרי וַיִּגְהַר עָלָיו וַיָּחָם בְּשַׂר הַיָּלֶד׃ וַיָּשָׁב וַיֵּלֶךְ בַּבַּיִת אַחַת
הֵנָּה וְאַחַת הֵנָּה וַיַּעַל וַיִּגְהַר עָלָיו וַיְזוֹרֵר הַנַּעַר עַד־שֶׁבַע פְּעָמִים וַיִּפְקַח הַנַּעַר
אֶת־עֵינָיו׃ וַיִּקְרָא אֶל־גֵּיחֲזִי וַיֹּאמֶר קְרָא אֶל־הַשֻּׁנַמִּית הַזֹּאת וַיִּקְרָאֶהָ וַתָּבוֹא אֵלָיו
וַיֹּאמֶר שְׂאִי בְנֵךְ׃ וַתָּבֹא וַתִּפֹּל עַל־רַגְלָיו וַתִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה וַתִּשָּׂא אֶת־בְּנָהּ וַתֵּצֵא׃

הפטרת חיי שרה במלכים א סימן א

וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיְכַסֻּהוּ בַּבְּגָדִים וְלֹא יִחַם לוֹ׃ וַיֹּאמְרוּ לוֹ עֲבָדָיו יְבַקְשׁוּ
לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ נַעֲרָה בְתוּלָה וְעָמְדָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וּתְהִי־לוֹ סֹכֶנֶת וְשָׁכְבָה
בְחֵיקֶךָ וְחַם לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ׃ וַיְבַקְשׁוּ נַעֲרָה יָפָה בְּכֹל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל וַיִּמְצְאוּ אֶת־
אֲבִישַׁג הַשּׁוּנַמִּית וַיָּבִאוּ אֹתָהּ לַמֶּלֶךְ׃ וְהַנַּעֲרָה יָפָה עַד־מְאֹד וַתְּהִי לַמֶּלֶךְ סֹכֶנֶת
וַתְּשָׁרְתֵהוּ וְהַמֶּלֶךְ לֹא יְדָעָהּ׃ וַאֲדֹנִיָּה בֶן־חַגִּית מִתְנַשֵּׂא לֵאמֹר אֲנִי אֶמְלֹךְ וַיַּעַשׂ
לוֹ רֶכֶב וּפָרָשִׁים וַחֲמִשִּׁים אִישׁ רָצִים לְפָנָיו׃ וְלֹא־עֲצָבוֹ אָבִיו מִיָּמָיו לֵאמֹר מַדּוּעַ
כָּכָה עָשִׂיתָ וְגַם־הוּא טוֹב־תֹּאַר מְאֹד וְאֹתוֹ יָלְדָה אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם׃ וַיִּהְיוּ דְבָרָיו
עִם יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה וְעִם אֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וַיַּעְזְרוּ אַחֲרֵי אֲדֹנִיָּה׃ וְצָדוֹק הַכֹּהֵן וּבְנָיָהוּ
בֶן־יְהוֹיָדָע וְנָתָן הַנָּבִיא וְשִׁמְעִי וְרֵעִי וְהַגִּבּוֹרִים אֲשֶׁר לְדָוִד לֹא הָיוּ עִם־אֲדֹנִיָּהוּ׃
וַיִּזְבַּח אֲדֹנִיָּהוּ צֹאן וּבָקָר וּמְרִיא עִם אֶבֶן הַזֹּחֶלֶת אֲשֶׁר־אֵצֶל עֵין רֹגֵל וַיִּקְרָא אֶת־
כָּל־אֶחָיו בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְכָל־אַנְשֵׁי יְהוּדָה עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ׃ וְאֶת־נָתָן הַנָּבִיא וּבְנָיָהוּ
וְאֶת־הַגִּבּוֹרִים וְאֶת־שְׁלֹמֹה אָחִיו לֹא קָרָא׃ וַיֹּאמֶר נָתָן אֶל־בַּת־שֶׁבַע אֵם־שְׁלֹמֹה

לאמר הלוא שמעת כי מלך אדניהו בן חגית ואדנינו דוד לא ידע: ועתה לכי איעצך נא עצה ומלטי את נפשך ואת נפש בנך שלמה: לכי ובאי אל המלך דוד ואמרת אליו הלא אתה אדני המלך נשבעת לאמתך לאמר כי שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על כסאי ומדוע מלך אדניהו: הנה עודך מדברת שם עם המלך ואני אבוא אחריך ומלאתי את דבריך: ותבא בת שבע אל המלך החדרה והמלך זקן מאד ואבישג השונמית משרת את המלך: ותקד בת שבע ותשתחו למלך ויאמר המלך מה לך: ותאמר לו אדני אתה נשבעת ביהוה אלהיך לאמתך כי שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על כסאי: ועתה הנה אדניה מלך ועתה אדני המלך לא ידעת: ויזבח שור ומריא וצאן לרב ויקרא לכל בני המלך ולאביתר הכהן וליואב שר הצבא ולשלמה עבדך לא קרא: ואתה אדני המלך עיני כל ישראל עליך להגיד להם מי ישב על כסא אדני המלך אחריו: והיה כשכב אדני המלך עם אבתיו והייתי אני ובני שלמה חטאים: והנה עודנה מדברת עם המלך ונתן הנביא בא: ויגידו למלך לאמר הנה נתן הנביא ויבא לפני המלך וישתחו למלך על אפיו ארצה: ויאמר נתן אדני המלך אתה אמרת אדניהו ימלך אחרי והוא ישב על כסאי: כי ירד היום ויזבח שור ומריא וצאן לרב ויקרא לכל בני המלך ולשרי הצבא ולאביתר הכהן והנם אכלים ושתים לפניו ויאמרו יחי המלך אדניהו: ולי אני עבדך ולצדק הכהן ולבניהו בן יהוידע ולשלמה עבדך לא קרא: אם מאת אדני המלך נהיה הדבר הזה ולא הודעת את עבדיך עבדך קרי מי ישב על כסא אדני המלך אחריו: ויען המלך דוד ויאמר קראו לי לבת שבע ותבא לפני המלך ותעמד לפני המלך: וישבע המלך ויאמר חי יהוה אשר פדה את נפשי מכל צרה: כי כאשר נשבעתי לך ביהוה אלהי ישראל לאמר כי שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על כסאי תחתי כי כן אעשה היום הזה: ותקד בת שבע אפים ארץ ותשתחו למלך ותאמר יחי אדני המלך דוד לעלם:

הפטרת תולדות בתרי עשר במלאכי סימן א

משא דבר יהוה אל ישראל ביד מלאכי: אהבתי אתכם אמר יהוה ואמרתם במה אהבתנו הלוא אח עשו ליעקב נאם יהוה ואהב את יעקב: ואת עשו שנאתי ואשים את הריו שממה ואת נחלתו לתנות מדבר: כי תאמר אדום רששנו ונשוב ונבנה חרבות כה אמר יהוה צבאות המה יבנו ואני אהרוס וקראו להם גבול רשעה והעם אשר זעם יהוה עד עולם: ועיניכם תראינה ואתם תאמרו יגדל יהוה מעל לגבול ישראל: בן יכבד אב ועבד אדניו ואם אב אני איה כבודי ואם אדונים אני איה מוראי אמר יהוה צבאות לכם הכהנים בוזי שמי ואמרתם במה בזינו את שמך: מגישים על מזבחי לחם מגאל ואמרתם במה גאלנוך באמרכם שלחן יהוה נבזה הוא: וכי תגשון עור לזבח אין רע וכי תגישו פסח וחלה אין רע הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך אמר יהוה צבאות: ועתה חלו נא פני אל ויחננו מידכם היתה זאת הישא מכם פנים אמר יהוה

צְבָאוֹת׃ מִי גַם־בָּכֶם וְיִסְגֹּר דְּלָתַיִם וְלֹא־תָאִירוּ מִזְבְּחִי חִנָּם אֵין־לִי חֵפֶץ בָּכֶם אָמַר
יְהוָה צְבָאוֹת וּמִנְחָה לֹא־אֶרְצֶה מִיֶּדְכֶם׃ כִּי מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ וְעַד־מְבוֹאוֹ גָּדוֹל שְׁמִי
בַּגּוֹיִם וּבְכָל־מָקוֹם מֻקְטָר מֻגָּשׁ לִשְׁמִי וּמִנְחָה טְהוֹרָה כִּי־גָדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם אָמַר
יְהוָה צְבָאוֹת׃ וְאַתֶּם מְחַלְּלִים אוֹתוֹ בֶּאֱמָרְכֶם שֻׁלְחַן אֲדֹנָי מְגֹאָל הוּא וְנִיבוֹ נִבְזֶה
אָכְלוֹ׃ וַאֲמַרְתֶּם הִנֵּה מַתְּלָאָה וְהִפַּחְתֶּם אוֹתוֹ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וַהֲבֵאתֶם גָּזוּל
וְאֶת־הַפִּסֵּחַ וְאֶת־הַחוֹלֶה וַהֲבֵאתֶם אֶת־הַמִּנְחָה הַאֶרְצֶה אוֹתָהּ מִיֶּדְכֶם אָמַר יְהוָה׃
וְאָרוּר נוֹכֵל וְיֵשׁ בְּעֶדְרוֹ זָכָר וְנֹדֵר וְזֹבֵחַ מָשְׁחָת לַאדֹנָי כִּי מֶלֶךְ גָּדוֹל אָנִי אָמַר
יְהוָה צְבָאוֹת וּשְׁמִי נוֹרָא בַגּוֹיִם׃ וְעַתָּה אֲלֵיכֶם הַמִּצְוָה הַזֹּאת הַכֹּהֲנִים׃ אִם־לֹא
תִשְׁמְעוּ וְאִם־לֹא תָשִׂימוּ עַל־לֵב לָתֵת כָּבוֹד לִשְׁמִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וְשִׁלַּחְתִּי בָכֶם
אֶת־הַמְּאֵרָה וְאָרוֹתִי אֶת־בִּרְכוֹתֵיכֶם וְגַם אָרוֹתִיהָ כִּי אֵינְכֶם שָׂמִים עַל־לֵב׃ הִנְנִי
גֹעֵר לָכֶם אֶת־הַזֶּרַע וְזֵרִיתִי פֶרֶשׁ עַל־פְּנֵיכֶם פֶּרֶשׁ חַגֵּיכֶם וְנָשָׂא אֶתְכֶם אֵלָיו׃
וִידַעְתֶּם כִּי שִׁלַּחְתִּי אֲלֵיכֶם אֵת הַמִּצְוָה הַזֹּאת לִהְיוֹת בְּרִיתִי אֶת־לֵוִי אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת׃ בְּרִיתִי ׀ הָיְתָה אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשָּׁלוֹם וָאֶתְּנֵם לוֹ מוֹרָא וַיִּירָאֵנִי וּמִפְּנֵי שְׁמִי
נִחַת הוּא׃ תּוֹרַת אֱמֶת הָיְתָה בְּפִיהוּ וְעַוְלָה לֹא־נִמְצָא בִשְׂפָתָיו בְּשָׁלוֹם וּבְמִישׁוֹר
הָלַךְ אִתִּי וְרַבִּים הֵשִׁיב מֵעָוֹן׃ כִּי־שִׂפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ־דַעַת וְתוֹרָה יְבַקְשׁוּ מִפִּיהוּ כִּי
מַלְאַךְ יְהוָה־צְבָאוֹת הוּא׃

הפטרת ויצא בהושע סימן יב

וַיִּבְרַח יַעֲקֹב שְׂדֵה אֲרָם וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל בְּאִשָּׁה וּבְאִשָּׁה שָׁמָר׃ וּבְנָבִיא הֶעֱלָה
יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם וּבְנָבִיא נִשְׁמָר׃ הִכְעִיס אֶפְרַיִם תַּמְרוּרִים וְדָמָיו
עָלָיו יִטּוֹשׁ וְחֶרְפָּתוֹ יָשִׁיב לוֹ אֲדֹנָיו׃ כְּדַבֵּר אֶפְרַיִם רְתֵת נָשָׂא הוּא בְּיִשְׂרָאֵל וַיֶּאְשַׁם
בַּבַּעַל וַיָּמֹת׃ וְעַתָּה ׀ יוֹסִפוּ לַחֲטֹא וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מַסֵּכָה מִכַּסְפָּם כִּתְבוּנָם עֲצַבִּים
מַעֲשֵׂה חָרָשִׁים כֻּלֹּה לָהֶם הֵם אֹמְרִים זֹבְחֵי אָדָם עֲגָלִים יִשָּׁקוּן׃ לָכֵן יִהְיוּ כַּעֲנַן־בֹּקֶר
וְכַטַּל מַשְׁכִּים הֹלֵךְ כְּמֹץ יְסֹעֵר מִגֹּרֶן וּכְעָשָׁן מֵאֲרֻבָּה׃ וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ
מִצְרָיִם וֵאלֹהִים זוּלָתִי לֹא תֵדָע וּמוֹשִׁיעַ אַיִן בִּלְתִּי׃ אֲנִי יְדַעְתִּיךָ בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ
תַּלְאֻבוֹת׃ כְּמַרְעִיתָם וַיִּשְׂבָּעוּ שָׂבְעוּ וַיָּרָם לִבָּם עַל־כֵּן שְׁכֵחוּנִי׃ וָאֱהִי לָהֶם כְּמוֹ־
שָׁחַל כְּנָמֵר עַל־דֶּרֶךְ אָשׁוּר׃ אֶפְגְּשֵׁם כְּדֹב שַׁכּוּל וְאֶקְרַע סְגוֹר לִבָּם וְאֹכְלֵם שָׁם
כְּלָבִיא חַיַּת הַשָּׂדֶה תְּבַקְּעֵם׃ שִׁחֶתְךָ יִשְׂרָאֵל כִּי־בִי בְעֶזְרֶךָ׃ אֱהִי מַלְכְּךָ אֵפוֹא וְיוֹשִׁיעֲךָ
בְּכָל־עָרֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ אֲשֶׁר אָמַרְתָּ תְּנָה־לִּי מֶלֶךְ וְשָׂרִים׃ אֶתֶּן־לְךָ מֶלֶךְ בְּאַפִּי וְאֶקַּח
בְּעֶבְרָתִי׃ צָרוּר עֲוֺן אֶפְרָיִם צְפוּנָה חַטָּאתוֹ׃ חֶבְלֵי יוֹלֵדָה יָבֹאוּ לוֹ הוּא־בֵן לֹא
חָכָם כִּי־עֵת לֹא־יַעֲמֹד בְּמִשְׁבַּר בָּנִים׃ מִיַּד שְׁאוֹל אֶפְדֵּם מִמָּוֶת אֶגְאָלֵם אֱהִי דְבָרֶיךָ
מָוֶת אֱהִי קָטָבְךָ שְׁאוֹל נֹחַם יִסָּתֵר מֵעֵינָי׃ כִּי הוּא בֵּין אַחִים יַפְרִיא יָבוֹא קָדִים
רוּחַ יְהוָה מִמִּדְבָּר עֹלֶה וְיֵבוֹשׁ מְקוֹרוֹ וְיֶחֱרַב מַעְיָנוֹ הוּא יִשְׁסֶה אוֹצַר כָּל־כְּלִי חֶמְדָּה׃
תֶּאְשַׁם שֹׁמְרוֹן כִּי מָרְתָה בֵּאלֹהֶיהָ בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ עֹלְלֵיהֶם יְרֻטָּשׁוּ וְהָרִיּוֹתָיו יְבֻקָּעוּ׃
שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֺנֶךָ׃ קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל־
יְהוָה אִמְרוּ אֵלָיו כָּל־תִּשָּׂא עָוֺן וְקַח־טוֹב וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ׃ אַשּׁוּר ׀ לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ

עַל־סוּס לֹא נִרְכָּב וְלֹא־נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ אֲשֶׁר־בְּךָ יְרֻחַם יָתוֹם: אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם נְדָבָה כִּי שָׁב אַפִּי מִמֶּנּוּ: אֶהְיֶה כַטַּל לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה וְיַךְ שָׁרָשָׁיו כַּלְּבָנוֹן: יֵלְכוּ יֹנְקוֹתָיו וִיהִי כַזַּיִת הוֹדוֹ וְרֵיחַ לוֹ כַּלְּבָנוֹן: יָשֻׁבוּ יֹשְׁבֵי בְצִלּוֹ יְחַיּוּ דָגָן וְיִפְרְחוּ כַגָּפֶן זִכְרוֹ כְּיֵין לְבָנוֹן: אֶפְרַיִם מַה־לִּי עוֹד לָעֲצַבִּים אֲנִי עָנִיתִי וַאֲשׁוּרֶנּוּ אֲנִי כִּבְרוֹשׁ רַעֲנָן מִמֶּנִּי פֶּרְיְךָ נִמְצָא: מִי חָכָם וְיָבֵן אֵלֶּה נָבוֹן וְיֵדָעֵם כִּי יְשָׁרִים דַּרְכֵי יְהוָה וְצַדִּקִים יֵלְכוּ בָם וּפֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם:

קמץ בז"ק

הפטרת וישלח בתרי עשר בהושע סימן יב

הפטרה זו היא הפטרת ויצא לספרדים וגם הפטרת ויברח יעקב מפטירין הספרדים גם כן אחר הפטרה זו מפני שהם בנביא אחד אבל האשכנזים מפטירין בויצא רק ויברח יעקב לבד כמבואר ברמב"ם ובלבוש :

וְעַמִּי תְלוּאִים לִמְשׁוּבָתִי וְאֶל־עַל יִקְרָאֻהוּ יַחַד לֹא יְרוֹמֵם: אֵיךְ אֶתֶּנְךָ אֶפְרַיִם אֲמַגֶּנְךָ יִשְׂרָאֵל אֵיךְ אֶתֶּנְךָ כְאַדְמָה אֲשִׂימְךָ כִּצְבֹאיִם נֶהְפַּךְ עָלַי לִבִּי יַחַד נִכְמְרוּ נִחוּמָי: לֹא אֶעֱשֶׂה חֲרוֹן אַפִּי לֹא אָשׁוּב לְשַׁחֵת אֶפְרָיִם כִּי אֵל אָנֹכִי וְלֹא־אִישׁ בְּקִרְבְּךָ קָדוֹשׁ וְלֹא אָבוֹא בְּעִיר: אַחֲרֵי יְהוָה יֵלְכוּ כְּאַרְיֵה יִשְׁאָג כִּי־הוּא יִשְׁאַג וְיֶחֶרְדוּ בָנִים מִיָּם: יֶחֶרְדוּ כְצִפּוֹר מִמִּצְרַיִם וּכְיוֹנָה מֵאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהוֹשַׁבְתִּים עַל־בָּתֵּיהֶם נְאֻם־יְהוָה: סְבָבֻנִי בְכַחַשׁ אֶפְרַיִם וּבְמִרְמָה בֵּית יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה עֹד רָד עִם־אֵל וְעִם־קְדוֹשִׁים נֶאֱמָן: אֶפְרַיִם רֹעֶה רוּחַ וְרֹדֵף קָדִים כָּל־הַיּוֹם כָּזָב וָשֹׁד יַרְבֶּה וּבְרִית עִם־אַשּׁוּר יִכְרֹתוּ וְשֶׁמֶן לְמִצְרַיִם יוּבָל: וְרִיב לַיהוָה עִם־יְהוּדָה וְלִפְקֹד עַל־יַעֲקֹב כִּדְרָכָיו כְּמַעֲלָלָיו יָשִׁיב לוֹ: בַּבֶּטֶן עָקַב אֶת־אָחִיו וּבְאוֹנוֹ שָׂרָה אֶת־אֱלֹהִים: וַיָּשַׂר אֶל־מַלְאָךְ וַיֻּכָל בָּכָה וַיִּתְחַנֶּן־לוֹ בֵּית־אֵל יִמְצָאֶנּוּ וְשָׁם יְדַבֵּר עִמָּנוּ: וַיהוָה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת יְהוָה זִכְרוֹ: וְאַתָּה בֵּאלֹהֶיךָ תָשׁוּב חֶסֶד וּמִשְׁפָּט שְׁמֹר וְקַוֵּה אֶל־אֱלֹהֶיךָ תָּמִיד: כְּנַעַן בְּיָדוֹ מֹאזְנֵי מִרְמָה לַעֲשֹׁק אָהֵב: וַיֹּאמֶר אֶפְרַיִם אַךְ עָשַׁרְתִּי מָצָאתִי אוֹן לִי כָּל־יְגִיעַי לֹא יִמְצְאוּ־לִי עָוֹן אֲשֶׁר־חֵטְא: וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם עֹד אוֹשִׁיבְךָ בָאֳהָלִים כִּימֵי מוֹעֵד: וְדִבַּרְתִּי עַל־הַנְּבִיאִים וְאָנֹכִי חָזוֹן הִרְבֵּיתִי וּבְיַד הַנְּבִיאִים אֲדַמֶּה: אִם־גִּלְעָד אָוֶן אַךְ־שָׁוְא הָיוּ בַּגִּלְגָּל שְׁוָרִים זִבֵּחוּ גַּם מִזְבְּחוֹתָם כְּגַלִּים עַל תַּלְמֵי שָׂדָי:

הפטרת וישלח לספרדים בתרי עשר עובדיה א

הנה בחומשים כתוב שהיא הפטרה רק לספרדים אך מבואר ברמב"ם ולבוש שהיא הפטרת וישלח בין לספרדים בין לאשכנזים :

חֲזוֹן עֹבַדְיָה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה לֶאֱדוֹם שְׁמוּעָה שָׁמַעְנוּ מֵאֵת יְהוָה וְצִיר בַּגּוֹיִם שֻׁלָּח קוּמוּ וְנָקוּמָה עָלֶיהָ לַמִּלְחָמָה: הִנֵּה קָטֹן נְתַתִּיךָ בַּגּוֹיִם בָּזוּי אַתָּה מְאֹד: זְדוֹן לִבְּךָ הִשִּׁיאֶךָ שֹׁכְנִי בְחַגְוֵי־סֶלַע מְרוֹם שִׁבְתּוֹ אֹמֵר בְּלִבּוֹ מִי יוֹרִדֵנִי אָרֶץ: אִם־תַּגְבִּיהַּ כַּנֶּשֶׁר וְאִם־בֵּין כּוֹכָבִים שִׂים קִנֶּךָ מִשָּׁם אוֹרִידְךָ נְאֻם־יְהוָה: אִם־גַּנָּבִים בָּאוּ־לְךָ אִם־שׁוֹדְדֵי לַיְלָה אֵיךְ נִדְמֵיתָה הֲלוֹא יִגְנְבוּ דַּיָּם אִם־בֹּצְרִים בָּאוּ לָךְ הֲלוֹא יַשְׁאִירוּ עֹלֵלוֹת: אֵיךְ נֶחְפְּשׂוּ עֵשָׂו נִבְעוּ מַצְפֻּנָיו: עַד־הַגְּבוּל שִׁלְּחוּךָ כֹּל אַנְשֵׁי בְרִיתֶךָ הִשִּׁיאוּךָ יָכְלוּ לְךָ אַנְשֵׁי שְׁלֹמֶךָ לַחְמְךָ יָשִׂימוּ מָזוֹר תַּחְתֶּיךָ אֵין תְּבוּנָה בּוֹ: הֲלוֹא בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה

וְהַאֲבַדְתִּי חֲכָמִים מֵאֱדוֹם וּתְבוּנָה מֵהַר עֵשָׂו׃ וְחַתּוּ גִבּוֹרֶיךָ תֵּימָן לְמַעַן יִכָּרֶת־אִישׁ
מֵהַר עֵשָׂו מִקָּטֶל׃ מֵחֲמַס אָחִיךָ יַעֲקֹב תְּכַסְּךָ בוּשָׁה וְנִכְרַתָּ לְעוֹלָם׃ בְּיוֹם עֲמָדְךָ
מִנֶּגֶד בְּיוֹם שְׁבוֹת זָרִים חֵילוֹ וְנָכְרִים בָּאוּ שְׁעָרָו וְעַל־יְרוּשָׁלִַם יַדּוּ גוֹרָל גַּם־אַתָּה
כְּאַחַד מֵהֶם׃ וְאַל־תֵּרֶא בְיוֹם־אָחִיךָ בְּיוֹם נָכְרוֹ וְאַל־תִּשְׂמַח לִבְנֵי־יְהוּדָה בְּיוֹם אָבְדָם
וְאַל־תַּגְדֵּל פִּיךָ בְּיוֹם צָרָה׃ אַל־תָּבוֹא בְשַׁעַר־עַמִּי בְּיוֹם אֵידָם אַל־תֵּרֶא גַם־אַתָּה
בְּרָעָתוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ וְאַל־תִּשְׁלַחְנָה בְחֵילוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ׃ וְאַל־תַּעֲמֹד עַל־הַפֶּרֶק לְהַכְרִית
אֶת־פְּלִיטָיו וְאַל־תַּסְגֵּר שְׂרִידָיו בְּיוֹם צָרָה׃ כִּי־קָרוֹב יוֹם־יְהוָה עַל־כָּל־הַגּוֹיִם כַּאֲשֶׁר
עָשִׂיתָ יֵעָשֶׂה לָּךְ גְּמֻלְךָ יָשׁוּב בְּרֹאשֶׁךָ׃ כִּי כַּאֲשֶׁר שְׁתִיתֶם עַל־הַר קָדְשִׁי יִשְׁתּוּ כָל־
הַגּוֹיִם תָּמִיד וְשָׁתוּ וְלָעוּ וְהָיוּ כְּלוֹא הָיוּ׃ וּבְהַר צִיּוֹן תִּהְיֶה פְלֵיטָה וְהָיָה קֹדֶשׁ
וְיָרְשׁוּ בֵּית יַעֲקֹב אֵת מוֹרָשֵׁיהֶם׃ וְהָיָה בֵית־יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לֶהָבָה וּבֵית עֵשָׂו
לְקַשׁ וְדָלְקוּ בָהֶם וַאֲכָלוּם וְלֹא־יִהְיֶה שָׂרִיד לְבֵית עֵשָׂו כִּי יְהוָה דִּבֵּר׃ וְיָרְשׁוּ הַנֶּגֶב
אֶת־הַר עֵשָׂו וְהַשְּׁפֵלָה אֶת־פְּלִשְׁתִּים וְיָרְשׁוּ אֶת־שְׂדֵה אֶפְרַיִם וְאֵת שְׂדֵה שֹׁמְרוֹן
וּבִנְיָמִן אֶת־הַגִּלְעָד׃ וְגָלֻת הַחֵל־הַזֶּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־כְּנַעֲנִים עַד־צָרְפַת וְגָלֻת
יְרוּשָׁלִַם אֲשֶׁר בִּסְפָרַד יִרְשׁוּ אֵת עָרֵי הַנֶּגֶב׃ וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־
הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיהוָה הַמְּלוּכָה׃

שעריו קרי

הפטרת וישב בתרי עשר בעמוס סימן ב

כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־מִכְרָם
בַּכֶּסֶף צַדִּיק וְאֶבְיוֹן בַּעֲבוּר נַעֲלָיִם׃ הַשֹּׁאֲפִים עַל־עֲפַר־אֶרֶץ בְּרֹאשׁ דַּלִּים
וְדֶרֶךְ עֲנָוִים יַטּוּ וְאִישׁ וְאָבִיו יֵלְכוּ אֶל־הַנַּעֲרָה לְמַעַן חַלֵּל אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי׃ וְעַל־
בְּגָדִים חֲבֻלִים יַטּוּ אֵצֶל כָּל־מִזְבֵּחַ וְיֵין עֲנוּשִׁים יִשְׁתּוּ בֵּית אֱלֹהֵיהֶם׃ וְאָנֹכִי
הִשְׁמַדְתִּי אֶת־הָאֱמֹרִי מִפְּנֵיהֶם אֲשֶׁר כְּגֹבַהּ אֲרָזִים גָּבְהוֹ וְחָסֹן הוּא כָּאַלּוֹנִים וָאַשְׁמִיד
פִּרְיוֹ מִמַּעַל וְשָׁרָשָׁיו מִתָּחַת׃ וְאָנֹכִי הֶעֱלֵיתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם
בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה לָרֶשֶׁת אֶת־אֶרֶץ הָאֱמֹרִי׃ וָאָקִים מִבְּנֵיכֶם לִנְבִיאִים וּמִבַּחוּרֵיכֶם
לִנְזִרִים הַאַף אֵין־זֹאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה׃ וַתַּשְׁקוּ אֶת־הַנְּזִרִים יָיִן וְעַל־הַנְּבִיאִים
צִוִּיתֶם לֵאמֹר לֹא תִּנָּבְאוּ׃ הִנֵּה אָנֹכִי מֵעִיק תַּחְתֵּיכֶם כַּאֲשֶׁר תָּעִיק הָעֲגָלָה הַמְלֵאָה
לָהּ עָמִיר׃ וְאָבַד מָנוֹס מִקָּל וְחָזָק לֹא־יְאַמֵּץ כֹּחוֹ וְגִבּוֹר לֹא־יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ׃ וְתֹפֵשׂ הַקֶּשֶׁת
לֹא יַעֲמֹד וְקַל בְּרַגְלָיו לֹא יְמַלֵּט וְרֹכֵב הַסּוּס לֹא יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ׃ וְאַמִּיץ לִבּוֹ בַּגִּבּוֹרִים
עָרוֹם יָנוּס בַּיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה׃ שִׁמְעוּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה עֲלֵיכֶם
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל כָּל־הַמִּשְׁפָּחָה אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃ רַק אֶתְכֶם יָדַעְתִּי
מִכֹּל מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה עַל־כֵּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם אֵת כָּל־עֲוֺנֹתֵיכֶם׃ הֲיֵלְכוּ שְׁנַיִם יַחְדָּו
בִּלְתִּי אִם־נוֹעָדוּ׃ הֲיִשְׁאַג אַרְיֵה בַּיַּעַר וְטֶרֶף אֵין לוֹ הֲיִתֵּן כְּפִיר קוֹלוֹ מִמְּעֹנָתוֹ בִּלְתִּי
אִם־לָכָד׃ הֲתִפֹּל צִפּוֹר עַל־פַּח הָאָרֶץ וּמוֹקֵשׁ אֵין לָהּ הֲיַעֲלֶה־פַּח מִן־הָאֲדָמָה וְלָכוֹד
לֹא יִלְכּוֹד׃ אִם־יִתָּקַע שׁוֹפָר בְּעִיר וְעָם לֹא יֶחֱרָדוּ אִם־תִּהְיֶה רָעָה בְּעִיר וַיהוָה לֹא
עָשָׂה׃ כִּי לֹא יַעֲשֶׂה אֲדֹנָי יְהוִה דָּבָר כִּי אִם־גָּלָה סוֹדוֹ אֶל־עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים׃
אַרְיֵה שָׁאָג מִי לֹא יִירָא אֲדֹנָי יְהוִה דִּבֶּר מִי לֹא יִנָּבֵא׃

קמץ בלא אס״ף

וַיִּקַץ שְׁלֹמֹה וְהִנֵּה חֲלוֹם וַיָּבוֹא יְרוּשָׁלַםִ וַיַּעֲמֹד ׀ לִפְנֵי ׀ אֲרוֹן בְּרִית־אֲדֹנָי וַיַּעַל
עֹלוֹת וַיַּעַשׂ שְׁלָמִים וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה לְכָל־עֲבָדָיו׃ אָז תָּבֹאנָה שְׁתַּיִם נָשִׁים
זֹנוֹת אֶל־הַמֶּלֶךְ וַתַּעֲמֹדְנָה לְפָנָיו׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הָאַחַת בִּי אֲדֹנִי אֲנִי וְהָאִשָּׁה
הַזֹּאת יֹשְׁבֹת בְּבַיִת אֶחָד וָאֵלֵד עִמָּהּ בַּבָּיִת׃ וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי לְלִדְתִּי וַתֵּלֶד
גַּם־הָאִשָּׁה הַזֹּאת וַאֲנַחְנוּ יַחְדָּו אֵין־זָר אִתָּנוּ בַּבַּיִת זוּלָתִי שְׁתַּיִם־אֲנַחְנוּ בַּבָּיִת׃
וַיָּמָת בֶּן־הָאִשָּׁה הַזֹּאת לָיְלָה אֲשֶׁר שָׁכְבָה עָלָיו׃ וַתָּקָם בְּתוֹךְ הַלַּיְלָה וַתִּקַּח אֶת־
בְּנִי מֵאֶצְלִי וַאֲמָתְךָ יְשֵׁנָה וַתַּשְׁכִּיבֵהוּ בְּחֵיקָהּ וְאֶת־בְּנָהּ הַמֵּת הִשְׁכִּיבָה בְחֵיקִי׃
וָאָקֻם בַּבֹּקֶר לְהֵינִיק אֶת־בְּנִי וְהִנֵּה־מֵת וָאֶתְבּוֹנֵן אֵלָיו בַּבֹּקֶר וְהִנֵּה לֹא־הָיָה בְנִי
אֲשֶׁר יָלָדְתִּי׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הָאַחֶרֶת לֹא כִי בְּנִי הַחַי וּבְנֵךְ הַמֵּת וְזֹאת אֹמֶרֶת
לֹא כִי בְּנֵךְ הַמֵּת וּבְנִי הֶחָי וַתְּדַבֵּרְנָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ זֹאת אֹמֶרֶת
זֶה־בְּנִי הַחַי וּבְנֵךְ הַמֵּת וְזֹאת אֹמֶרֶת לֹא כִי בְּנֵךְ הַמֵּת וּבְנִי הֶחָי׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ
קְחוּ־לִי חָרֶב וַיָּבִאוּ הַחֶרֶב לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ גִּזְרוּ אֶת־הַיֶּלֶד הַחַי
לִשְׁנָיִם וּתְנוּ אֶת־הַחֲצִי לְאַחַת וְאֶת־הַחֲצִי לְאֶחָת׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־בְּנָהּ הַחַי
אֶל־הַמֶּלֶךְ כִּי־נִכְמְרוּ רַחֲמֶיהָ עַל־בְּנָהּ וַתֹּאמֶר ׀ בִּי אֲדֹנִי תְּנוּ־לָהּ אֶת־הַיָּלוּד
הַחַי וְהָמֵת אַל־תְּמִיתֻהוּ וְזֹאת אֹמֶרֶת גַּם־לִי גַם־לָךְ לֹא יִהְיֶה גְּזֹרוּ׃ וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ
וַיֹּאמֶר תְּנוּ־לָהּ אֶת־הַיָּלוּד הַחַי וְהָמֵת לֹא תְמִיתֻהוּ הִיא אִמּוֹ׃ וַיִּשְׁמְעוּ כָל־יִשְׂרָאֵל
אֶת־הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר שָׁפַט הַמֶּלֶךְ וַיִּרְאוּ מִפְּנֵי הַמֶּלֶךְ כִּי רָאוּ כִּי־חָכְמַת אֱלֹהִים
בְּקִרְבּוֹ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט׃ וַיְהִי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃

הפטרת ויגש ביחזקאל סימן לז

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ וְאַתָּה בֶן־אָדָם קַח־לְךָ עֵץ אֶחָד וּכְתֹב עָלָיו לִיהוּדָה
וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָו חבריו קרי וּלְקַח עֵץ אֶחָד וּכְתוֹב עָלָיו לְיוֹסֵף עֵץ אֶפְרַיִם
וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָו חבריו קרי׃ וְקָרַב אֹתָם אֶחָד אֶל־אֶחָד לְךָ לְעֵץ אֶחָד וְהָיוּ
לַאֲחָדִים בְּיָדֶךָ׃ וְכַאֲשֶׁר יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ בְּנֵי עַמְּךָ לֵאמֹר הֲלוֹא־תַגִּיד לָנוּ מָה־אֵלֶּה לָּךְ׃
דַּבֵּר אֲלֵהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הִנֵּה אֲנִי לֹקֵחַ אֶת־עֵץ יוֹסֵף אֲשֶׁר בְּיַד־אֶפְרַיִם
וְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָו חבריו קרי וְנָתַתִּי אוֹתָם עָלָיו אֶת־עֵץ יְהוּדָה וַעֲשִׂיתִם לְעֵץ
אֶחָד וְהָיוּ אֶחָד בְּיָדִי׃ וְהָיוּ הָעֵצִים אֲשֶׁר־תִּכְתֹּב עֲלֵיהֶם בְּיָדְךָ לְעֵינֵיהֶם׃ וְדַבֵּר
אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הִנֵּה אֲנִי לֹקֵחַ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֵּין הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הָלְכוּ־
שָׁם וְקִבַּצְתִּי אֹתָם מִסָּבִיב וְהֵבֵאתִי אוֹתָם אֶל־אַדְמָתָם׃ וְעָשִׂיתִי אֹתָם לְגוֹי אֶחָד
בָּאָרֶץ בְּהָרֵי יִשְׂרָאֵל וּמֶלֶךְ אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם לְמֶלֶךְ וְלֹא יִהְיֶה־ יהיו קרי עוֹד לִשְׁנֵי
גוֹיִם וְלֹא יֵחָצוּ עוֹד לִשְׁתֵּי מַמְלָכוֹת עוֹד׃ וְלֹא יִטַּמְּאוּ עוֹד בְּגִלּוּלֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם
וּבְכֹל פִּשְׁעֵיהֶם וְהוֹשַׁעְתִּי אֹתָם מִכֹּל מוֹשְׁבֹתֵיהֶם אֲשֶׁר חָטְאוּ בָהֶם וְטִהַרְתִּי אוֹתָם
וְהָיוּ־לִי לְעָם וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים׃ וְעַבְדִּי דָוִד מֶלֶךְ עֲלֵיהֶם וְרוֹעֶה אֶחָד יִהְיֶה
לְכֻלָּם וּבְמִשְׁפָּטַי יֵלֵכוּ וְחֻקֹּתַי יִשְׁמְרוּ וְעָשׂוּ אוֹתָם׃ וְיָשְׁבוּ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי
לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב אֲשֶׁר יָשְׁבוּ־בָהּ אֲבוֹתֵיכֶם וְיָשְׁבוּ עָלֶיהָ הֵמָּה וּבְנֵיהֶם וּבְנֵי בְנֵיהֶם
עַד־עוֹלָם וְדָוִד עַבְדִּי נָשִׂיא לָהֶם לְעוֹלָם׃ וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית שָׁלוֹם בְּרִית עוֹלָם יִהְיֶה

אותם ונתתים והרביתי אותם ונתתי את־מקדשי בתוכם לעולם: והיה משכני עליהם והייתי להם לאלהים והמה יהיו־לי לעם: וידעו הגוים כי אני יהוה מקדש את־ישראל בהיות מקדשי בתוכם לעולם:

הפטרת ויחי יעקב במלכים א סימן ב

ויקרבו ימי־דוד למות ויצו את־שלמה בנו לאמר: אנכי הלך בדרך כל־הארץ וחזקת והיית לאיש: ושמרת את־משמרת יהוה אלהיך ללכת בדרכיו לשמר חקתיו מצותיו ומשפטיו ועדותיו ככתוב בתורת משה למען תשכיל את כל־אשר תעשה ואת כל־אשר תפנה שם: למען יקים יהוה את־דברו אשר דבר עלי לאמר אם־ישמרו בניך את־דרכם ללכת לפני באמת בכל־לבבם ובכל־נפשם לאמר לא־יכרת לך איש מעל כסא ישראל: וגם אתה ידעת את אשר־עשה לי יואב בן־צרויה אשר עשה לשני־שרי צבאות ישראל לאבנר בן־נר ולעמשא בן־יתר ויהרגם וישם דמי־מלחמה בשלם ויתן דמי מלחמה בחגרתו אשר במתניו ובנעלו אשר ברגליו: ועשית כחכמתך ולא־תורד שיבתו בשלם שאל: ולבני ברזלי הגלעדי תעשה־חסד והיו באכלי שלחנך כי־כן קרבו אלי בברחי מפני אבשלום אחיך: והנה עמך שמעי בן־גרא בן־הימיני מבחרים והוא קללני קללה נמרצת ביום לכתי מחנים והוא־ירד לקראתי הירדן ואשבע לו ביהוה לאמר אם־אמיתך בחרב: ועתה אל־תנקהו כי איש חכם אתה וידעת את אשר תעשה־לו והורדת את־שיבתו בדם שאול: וישכב דוד עם־אבתיו ויקבר בעיר דוד: והימים אשר מלך דוד על־ישראל ארבעים שנה בחברון מלך שבע שנים ובירושלם מלך שלשים ושלש שנים: ושלמה ישב על־כסא דוד אביו ותכן מלכתו מאד:

הפטרה לשבת ראשון של חנוכה בתרי עשר בזכריה סימן ב

רני ושמחי בת־ציון כי הנני־בא ושכנתי בתוכך נאם־יהוה: ונלוו גוים רבים אל־יהוה ביום ההוא והיו לי לעם ושכנתי בתוכך וידעת כי־יהוה צבאות שלחני אליך: ונחל יהוה את־יהודה חלקו על אדמת הקדש ובחר עוד בירושלם: הס כל־בשר מפני יהוה כי נעור ממעון קדשו: ויראני את־יהושע הכהן הגדול עמד לפני מלאך יהוה והשטן עמד על־ימינו לשטנו: ויאמר יהוה אל־השטן יגער יהוה בך השטן ויגער יהוה בך הבחר בירושלם הלוא זה אוד מצל מאש: ויהושע היה לבוש בגדים צואים ועמד לפני המלאך: ויען ויאמר אל־העמדים לפניו לאמר הסירו הבגדים הצאים מעליו ויאמר אליו ראה העברתי מעליך עונך והלבש אתך מחלצות: ואמר ישימו צניף טהור על־ראשו וישימו הצניף הטהור על־ראשו וילבשהו בגדים ומלאך יהוה עמד: ויעד מלאך יהוה ביהושע לאמר: כה אמר יהוה צבאות אם־בדרכי תלך ואם את־משמרתי תשמר וגם־אתה תדין את־ביתי וגם תשמר את־חצרי ונתתי לך מהלכים בין העמדים האלה: שמע־נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך הישבים לפניך כי־אנשי מופת המה כי־הנני מביא את־עבדי צמח: כי הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע על־אבן אחת

הפטרת שבת חנוכה

שִׁבְעָה עֵינָיִם הִנְנִי מְפַתֵּחַ פִּתֻּחָהּ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וּמַשְׁתִּי אֶת־עֲוֺן הָאָרֶץ־הַהִיא בְּיוֹם אֶחָד׃ בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת תִּקְרְאוּ אִישׁ לְרֵעֵהוּ אֶל־תַּחַת גֶּפֶן וְאֶל־תַּחַת תְּאֵנָה׃ וַיָּשָׁב הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיְעִירֵנִי כְּאִישׁ אֲשֶׁר־יֵעוֹר מִשְּׁנָתוֹ׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה וַיֹּאמֶר ואמר קרי רָאִיתִי וְהִנֵּה מְנוֹרַת זָהָב כֻּלָּהּ וְגֻלָּהּ עַל־רֹאשָׁהּ וְשִׁבְעָה נֵרֹתֶיהָ עָלֶיהָ שִׁבְעָה וְשִׁבְעָה מוּצָקוֹת לַנֵּרוֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשָׁהּ׃ וּשְׁנַיִם זֵיתִים עָלֶיהָ אֶחָד מִימִין הַגֻּלָּה וְאֶחָד עַל־שְׂמֹאלָהּ׃ וָאַעַן וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי לֵאמֹר מָה אֵלֶּה אֲדֹנִי׃ וַיַּעַן הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲלוֹא יָדַעְתָּ מָה־הֵמָּה אֵלֶּה וָאֹמַר לֹא אֲדֹנִי׃ וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר זֶה דְּבַר־יְהוָה אֶל־זְרֻבָּבֶל לֵאמֹר לֹא בְחַיִל וְלֹא בְכֹחַ כִּי אִם־בְּרוּחִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ מִי־אַתָּה הַר־הַגָּדוֹל לִפְנֵי זְרֻבָּבֶל לְמִישֹׁר וְהוֹצִיא אֶת־הָאֶבֶן הָרֹאשָׁה תְּשֻׁאוֹת חֵן חֵן לָהּ׃

נ״א אל רעהו

הפטרה לשבת שניה דחנוכה במלכים א סימן ז

וַיַּעַשׂ חִירוֹם אֶת־הַכִּיֹּרוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וַיְכַל חִירָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה׃ עַמֻּדִים שְׁנַיִם וְגֻלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר־עַל־רֹאשׁ הָעַמֻּדִים שְׁתָּיִם וְהַשְּׂבָכוֹת שְׁתַּיִם לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים׃ וְאֶת־הָרִמֹּנִים אַרְבַּע מֵאוֹת לִשְׁתֵּי הַשְּׂבָכוֹת שְׁנֵי־טוּרִים רִמֹּנִים לַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָעַמּוּדִים׃ וְאֶת־הַמְּכֹנוֹת עֶשֶׂר וְאֶת־הַכִּיֹּרֹת עֲשָׂרָה עַל־הַמְּכֹנוֹת׃ וְאֶת־הַיָּם הָאֶחָד וְאֶת־הַבָּקָר שְׁנֵים־עָשָׂר תַּחַת הַיָּם׃ וְאֶת־הַסִּירוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וְאֵת כָּל־הַכֵּלִים הָאֹהֶל האלה קרי אֲשֶׁר עָשָׂה חִירָם לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה נְחֹשֶׁת מְמֹרָט׃ בְּכִכַּר הַיַּרְדֵּן יְצָקָם הַמֶּלֶךְ בְּמַעֲבֵה הָאֲדָמָה בֵּין סֻכּוֹת וּבֵין צָרְתָן׃ וַיַּנַּח שְׁלֹמֹה אֶת־כָּל־הַכֵּלִים מֵרֹב מְאֹד מְאֹד לֹא נֶחְקַר מִשְׁקַל הַנְּחֹשֶׁת׃ וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֵת כָּל־הַכֵּלִים אֲשֶׁר בֵּית יְהוָה אֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר עָלָיו לֶחֶם הַפָּנִים זָהָב׃ וְאֶת־הַמְּנֹרֹת חָמֵשׁ מִיָּמִין וְחָמֵשׁ מִשְּׂמֹאול לִפְנֵי הַדְּבִיר זָהָב סָגוּר וְהַפֶּרַח וְהַנֵּרֹת וְהַמֶּלְקַחַיִם זָהָב׃ וְהַסִּפּוֹת וְהַמְזַמְּרוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַכַּפּוֹת וְהַמַּחְתּוֹת זָהָב סָגוּר וְהַפֹּתוֹת לְדַלְתוֹת הַבַּיִת הַפְּנִימִי לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים לְדַלְתֵי הַבַּיִת לַהֵיכָל זָהָב׃

הפטרת ערב ראש חודש שחל בשבת (בשמואל א׳ סימן כ״)

וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ׃ וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל׃ וַאֲנִי שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה׃ וְהִנֵּה אֶשְׁלַח אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהֵנָּה קָחֶנּוּ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי־יְהוָה׃ וְאִם־כֹּה אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה׃ וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־עוֹלָם׃ וַיִּסָּתֵר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־ אל קרי הַלֶּחֶם לֶאֱכוֹל׃ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב הַקִּיר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד

מְקוֹם דָּוִד׃ וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר׃ וַיְהִי מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־יִשַׁי גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם׃ וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם׃ וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ׃ וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אִמֶּךָ׃ כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת הוּא׃ וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה יוּמַת מֶה עָשָׂה׃ וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה הִיא מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד׃ וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב אֶל־דָּוִד כִּי הִכְלִמוֹ אָבִיו׃ וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ׃ וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא נָא אֶת־הַחִצִּים אֲשֶׁר אָנֹכִי מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ׃ וַיָּבֹא הַנַּעַר עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה׃ וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּי החצים קרי וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו׃ וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר׃ וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ הָבֵיא הָעִיר׃ הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ ׀ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יִהְיֶה ׀ בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

קריאה למפטיר בשבת וראש חודש

בשבת ור"ח מוציאין שני ספרים בראשון קורין ז' גברי בפ' השבוע וקדיש לעילא · ובספר שני קורין פרשה זו:

במדבר כח ט וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ׃ עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ׃ פ

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד׃ וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיהוָה עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃

הפטרה לשבת וראש חודש בישעיה סימן סו

כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי׃ וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃ שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה׃ גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃ שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃ קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃ בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר׃ מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃ הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָה אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלִַם וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ׃ לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃ כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלִַם תְּנֻחָמוּ׃ וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא תִפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו׃ כִּי־הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה׃ הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אַחַד אחת קרי בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָה׃ וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃ וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם מִכָּל־הַגּוֹיִם מִנְחָה לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלִַם אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה׃ וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה׃ כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃ וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃ וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃ והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר ה׳׃

מנהג ספרדים אם חל ר״ח ביום ע״ק וביום א׳ להוסיף פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חודש:

ברכת הפטרה

קודם קריאת ההפטרה אומר המפטיר זה

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

אחר קריאת ההפטרה אומר המפטיר אלו הברכות

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם שֶׁכָּל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק:

נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ· וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ· בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ· עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֶׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ· כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לּוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מָגֵן דָּוִד:

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה· לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת:

עַל הַכֹּל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

לוח התקונים בס׳ נתינה לגר

אשר אין ביכלתנו לתקנם עתה בפנים הספר .

מודעא רבה

א) אם דבורי התרגום המתחילים בבאורי לא יתאימו לפעמים עם התרגום הנדפס בחומש שלפני הקורא, ידע הקורא כי אנכי הסבותי באורי על התרגומים כפי שנדפסו לפנים בחומשי בערלין, אופיבאך, אמשטרדם וכדומה .

ב) במקומות אשר כתבתי „מצאתי בכ״י" , ובתרגום הנדפס בחומש שלפני הקורא איננו , ידע שהוא מכ״י ישן אחר , ולא מהכ״י אשר שלחתי להדפוס לסדר את התרגום אחריו .

ג) כמה פעמים נמצאים חצאי לבנה בספר הזה, והם בטעות .

תקונים לספר בראשית

דף	שורה	תחת	קרא
יב	2	והות בת׳	והות בת׳, ויותר נראה לומר שכמו שמלינו בתורה שנקראת „הוה" מפני שהית׳ אם כל חי (בחלוף אותיות אהו״י) כן פי׳ המתרגם פה השם „חיה" מש׳ „חוה" שהוא גם בעברית גם בארמית על גלוי ככוונה בחכמה ובדבור, וכמו שנראה כי ת׳ מיות „הגה" (שמות א׳ י״ט) „חכימין אנון" .
טו	5	ואח״כ דיינים	וכן הדיינים
	9	פ׳ י״ז ריב״ז	פ׳ י״ט ר׳ יוסי בן זמרא וכו׳ שמוסיף הכמה לתרץ הקושיא הזאת .
כ	16	והכן	והכן, וכ״כ הפייטן במוסף יו״כ בעבודה „חמל רחמיו שהת וערף את" .
כא	7	שבעא	לשבעא
כב	10	Sänger	Singer
כג	9	בתורה	בתורה, (אבל יפלא מדוע לא ת׳ „אמרת" בל״כ, כמו שת׳ „יקרת", כי מוסב על חוה ?) .
כח	4	Curdistan	Kurdistan
מו	4	כן הפעל	מהתחלות המלות האלה עד מלת „ומפעס" שורה 8 צריכות מחיקה .
נ	8	די לית	די לא
נב	5	אחוהי	אחוהי)
נד	5	ונרדפות	נרדפות
סב	2	וצ״ל מַעֲמָיָה מַעֲמַיֵה	ותחת מַעֲמָיָה צ״ל מַעֲמַיֵה
סט	3	בפה גמירא איננה	בפה איננה
עא	1	שכתיב	שכתב
פג	2	לא ידעתי	ולא ידעתי
עה	6	לבות	רבות)

דף	שורה	תחת	קרא
צ	7	אליה	עליה
קה	10	נוסחא ישרה	נוסחא היא הישרה
קו	8	לאן	לה
קיט	4	פה ב׳	פה ערבוב ב׳
קכ	5	דנני	הפסוק הזה צריך להיות לעיל כ״ט ה׳
קכא	1	מפני שרחל	אף שרחל
קכב	1	אחרי תיעול	ארי תיעול
קלד	10	באונ״ר	באיג״ר, ועיין בהקדמה כוללת
קלז	9	Amnon	Amnoi
קמא	1	כמו שנאמר	כנו שמשמע
קנ	9	אפי׳	אפי
	10	משום דיוסף	משום שביוסף
קנד	1	Latus	בל״י Ledus
קנה	3	תפרע	חפרע (ירמיה מ״ד ל)
—	12	(ע׳ במיני	(וע׳ במיני
קסה	1	לו מרכות	לומר בית
—	7	סר	כסר
קעא	2	ואכשר	אפשר
קעב	7	(במ״ר	(בב״ר
קעו	6	כהרמב״ן	כמ״ש הספורנו
קעז	3	התמהמהו	הזמהמהנו
קעט	1	יקנה אותם ?	יקנה אותם ? וצ״ל כי הענת איזה חפץ שלא ע״י מחיר רק ע״י איזו פעולה נקראת בארמית כמו בעברית „קנה, קני", ובכ״י „ולמסב"
קפ	2	ובשמות ס׳	ובשמות ח׳
—	4	ואף שם	ואף שגם
קפב	3	אחון	אחין
קפד	6	הוא	שהיא
קצב	5	כוונתם	כוונת
קצח	1	שה	שזה
רב	16	דיק ימינה	דיקימינה
רה	14	ממית	ימית
רו	13	וגפן	וגופן

כללים בדברי רשיי זכרונו לברכה · שמורה בכל טוב וערוכה · לקוחים מדברי המפרשים · זה אומר ככה · וזה אומר ככה :

א כל מקום שפירש רש"י כתרגומו · הנה הוא סותר את העברי · פירוש שאין הפשט כמו העברי

ב ואונקלוס תרגם · אז אינו סותר התרגום אלא מפרש דעתו של אונקלוס :

ג כמתרגם · בכל מקום שהוא · אז סותר התרגום שהוא טעות :

ד ותרגומו · אז מביא רש"י ראיה לפירושו שכן הוא :

ה וכשהוא כותב כתרגום · כגון דהילו או כיוצא בו ואינו אומר כתרגומו או תרגום · אז אינו קשה על העברי אלא רוצה לייחד ולפרש לשון התרגום כגון שתלתיה הוא מפרש שהוא לשון הוצאה :

ו וכשהוא אומר ואונקלוס תרגם כפנים אחרים אז לשון המקרא נופל על לשון התרגום אך שמאריך בלשון :

ז וכשהוא כותב העברי וגם התרגום כגון כבד תרגום יקיר ולא התיקר אז הוא מפרש הפעולה שלא תטעה אחר העברי לומר שהוא צווי אלא שם דבר כמו כי כבד ממך הדבר · וגם כשמשנה לשון תרגום מן העברי לפי לשון התרגום

יא לומר כגון ופרינו בארץ וניפוש בארעא סריט עבר והתרגום מהפכו לבנא · או נקנה שכרך · תרגום פרש אגרך שלא נאמר שהנו"ן שמוש :

אלה שמות הטעמים

פַּשְׁטָא מֻנַּח זַרְקָא מֻנַּח סֶגּוֹל מֻנַּח ׀ מֻנַּח רְבִיעִי מַהְפַּךְ

פַּשְׁטָא זָקֵף־קָטֹן זָקֵף־גָּדוֹל מֵרְכָא טִפְּחָא מֻנַּח אֶתְנַחְתָּא

פָּזֵר תְּלִישָׁא־קְטַנָּה תְּלִישָׁא־גְדוֹלָה קַדְמָא וְאַזְלָא אַזְלָא־

גֵּרֵשׁ גֵּרְשַׁיִם דַּרְגָּא תְּבִיר יְתִיב פְּסִיק ׀ סוֹף־פָּסוּק

שַׁלְשֶׁלֶת קַרְנֵי־פָרָה מֵרְכָא־כְפוּלָה יֵרַח־בֶּן־יוֹמוֹ :

תְּפִלַּת שַׁחֲרִית שֶׁל שַׁבָּת

כשנכנס לבית הכנסת יאמר זה

מַה טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל: וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ: יְיָ אָהַבְתִּי מְעוֹן בֵּיתֶךָ וּמְקוֹם מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ: וַאֲנִי אֶשְׁתַּחֲוֶה וְאֶכְרָעָה אֶבְרְכָה לִפְנֵי יְיָ עֹשִׂי: וַאֲנִי תְפִלָּתִי לְךָ יְיָ עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ:

אֲדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מָלַךְ · בְּטֶרֶם כָּל יְצִיר נִבְרָא: לְעֵת נַעֲשָׂה בְחֶפְצוֹ כֹּל · אֲזַי מֶלֶךְ שְׁמוֹ נִקְרָא: וְאַחֲרֵי כִּכְלוֹת הַכֹּל · לְבַדּוֹ יִמְלוֹךְ נוֹרָא: וְהוּא הָיָה וְהוּא הֹוֶה · וְהוּא יִהְיֶה בְּתִפְאָרָה: וְהוּא אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי · לְהַמְשִׁיל לוֹ לְהַחְבִּירָה: בְּלִי רֵאשִׁית בְּלִי תַכְלִית · וְלוֹ הָעֹז וְהַמִּשְׂרָה: וְהוּא אֵלִי וְחַי גֹּאֲלִי · וְצוּר חֶבְלִי בְּעֵת צָרָה: וְהוּא נִסִּי וּמָנוֹס לִי · מְנָת כּוֹסִי בְּיוֹם אֶקְרָא: בְּיָדוֹ אַפְקִיד רוּחִי · בְּעֵת אִישַׁן וְאָעִירָה: וְעִם רוּחִי גְּוִיָּתִי · יְיָ לִי וְלֹא אִירָא:

יִגְדַּל אֱלֹהִים חַי וְיִשְׁתַּבַּח · נִמְצָא וְאֵין עֵת אֶל מְצִיאוּתוֹ: אֶחָד וְאֵין יָחִיד כְּיִחוּדוֹ · נֶעְלָם וְגַם אֵין סוֹף לְאַחְדוּתוֹ: אֵין לוֹ דְמוּת הַגּוּף וְאֵינוֹ גוּף · לֹא נַעֲרוֹךְ אֵלָיו קְדֻשָּׁתוֹ: קַדְמוֹן לְכָל דָּבָר אֲשֶׁר נִבְרָא · רִאשׁוֹן וְאֵין רֵאשִׁית לְרֵאשִׁיתוֹ: הִנּוֹ אֲדוֹן עוֹלָם לְכָל נוֹצָר · יוֹרֶה גְדֻלָּתוֹ וּמַלְכוּתוֹ: שֶׁפַע נְבוּאָתוֹ נְתָנוֹ · אֶל אַנְשֵׁי סְגֻלָּתוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ: לֹא קָם בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה עוֹד · נָבִיא וּמַבִּיט אֶת תְּמוּנָתוֹ: תּוֹרַת אֱמֶת נָתַן לְעַמּוֹ אֵל · עַל יַד נְבִיאוֹ נֶאֱמַן בֵּיתוֹ: לֹא יַחֲלִיף הָאֵל וְלֹא יָמִיר דָּתוֹ · לְעוֹלָמִים לְזוּלָתוֹ: צוֹפֶה וְיוֹדֵעַ סְתָרֵינוּ · מַבִּיט לְסוֹף דָּבָר בְּקַדְמָתוֹ: גּוֹמֵל לְאִישׁ חֶסֶד כְּמִפְעָלוֹ · נוֹתֵן לְרָשָׁע רָע כְּרִשְׁעָתוֹ: יִשְׁלַח לְקֵץ הַיָּמִין מְשִׁיחֵנוּ · לִפְדּוֹת מְחַכֵּי קֵץ יְשׁוּעָתוֹ: מֵתִים יְחַיֶּה אֵל בְּרֹב חַסְדּוֹ · בָּרוּךְ עֲדֵי עַד שֵׁם תְּהִלָּתוֹ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדָיִם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּחָכְמָה וּבָרָא בוֹ נְקָבִים נְקָבִים חֲלוּלִים חֲלוּלִים גָּלוּי וְיָדוּעַ לִפְנֵי כִסֵּא כְבוֹדֶךָ שֶׁאִם יִפָּתֵחַ אֶחָד מֵהֶם אוֹ יִסָּתֵם אֶחָד מֵהֶם אִי אֶפְשַׁר לְהִתְקַיֵּם וְלַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ (אֲפִילוּ שָׁעָה אֶחָת): בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ רוֹפֵא כָל בָּשָׂר וּמַפְלִיא לַעֲשׂוֹת:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לַעֲסוֹק בְּדִבְרֵי תוֹרָה:

וְהַעֲרֶב נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת דִּבְרֵי תוֹרָתְךָ בְּפִינוּ וּבְפִי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְצֶאֱצָאֵינוּ וְצֶאֱצָאֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלָּנוּ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ וְלוֹמְדֵי תוֹרָתֶךָ לִשְׁמָהּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְלַמֵּד תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְבָרְכוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר לָהֶם: יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: וְשָׂמוּ אֶת־שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם:

אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם שִׁעוּר הַפֵּאָה וְהַבִּכּוּרִים וְהָרֵאָיוֹן וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְתַלְמוּד תּוֹרָה: אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאָדָם אוֹכֵל פֵּרוֹתֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לָעוֹלָם הַבָּא וְאֵלּוּ הֵן כִּבּוּד אָב וָאֵם וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְהַשְׁכָּמַת בֵּית הַמִּדְרָשׁ שַׁחֲרִית וְעַרְבִית וְהַכְנָסַת אוֹרְחִים וּבִקּוּר חוֹלִים וְהַכְנָסַת כַּלָּה וּלְוָיַת הַמֵּת וְעִיּוּן תְּפִלָּה וַהֲבָאַת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ וְתַלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם:

אֱלֹהַי · נְשָׁמָה שֶׁנָּתַתָּ בִּי טְהוֹרָה הִיא אַתָּה בְרָאתָהּ אַתָּה יְצַרְתָּהּ אַתָּה נְפַחְתָּהּ בִּי וְאַתָּה מְשַׁמְּרָהּ בְּקִרְבִּי וְאַתָּה עָתִיד לִטְּלָהּ מִמֶּנִּי וּלְהַחֲזִירָהּ בִּי לֶעָתִיד לָבֹא כָּל זְמַן שֶׁהַנְּשָׁמָה בְקִרְבִּי מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי רִבּוֹן כָּל הַמַּעֲשִׂים אֲדוֹן כָּל הַנְּשָׁמוֹת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר נְשָׁמוֹת לִפְגָרִים מֵתִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר נָתַן לַשֶּׂכְוִי בִינָה לְהַבְחִין בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי גּוֹי:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶ״הָ שֶׁלֹּא עָשַׂנִי עָבֶד:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶ״הָ שֶׁלֹּא עָשַׂנִי אִשָּׁה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶ״הָ פּוֹקֵחַ עִוְרִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶ״הָ מַלְבִּישׁ עֲרֻמִּים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶ״הָ מַתִּיר אֲסוּרִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶ״הָ זוֹקֵף כְּפוּפִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶ״הָ רוֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶ״הָ שֶׁעָשָׂה לִי כָּל צָרְכִּי:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶ״הָ הַמֵּכִין מִצְעֲדֵי גָבֶר:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶ״הָ אוֹזֵר יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶ״הָ עוֹטֵר יִשְׂרָאֵל בְּתִפְאָרָה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶ״הָ הַנּוֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּעֲבִיר שֵׁנָה מֵעֵינָי וּתְנוּמָה מֵעַפְעַפָּי:

וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּרְגִּילֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבְּקֵנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְאַל תְּבִיאֵנוּ לֹא לִידֵי חֵטְא וְלֹא לִידֵי עֲבֵרָה וְעָוֹן וְלֹא לִידֵי נִסָּיוֹן וְלֹא לִידֵי בִזָּיוֹן וְאַל תַּשְׁלֶט בָּנוּ יֵצֶר הָרָע וְהַרְחִיקֵנוּ מֵאָדָם רָע וּמֵחָבֵר רָע וְדַבְּקֵנוּ בְּיֵצֶר הַטּוֹב וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים וְכוֹף אֶת יִצְרֵנוּ לְהִשְׁתַּעְבֶּד לָךְ וּתְנֵנוּ הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל רוֹאֵינוּ וְתִגְמְלֵנוּ חֲסָדִים טוֹבִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתַּצִּילֵנִי הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם מֵעַזֵּי פָנִים וּמֵעַזּוּת פָּנִים· מֵאָדָם רָע· וּמֵחָבֵר רָע· וּמִשָּׁכֵן רָע· וּמִפֶּגַע רָע· וּמִשָּׂטָן הַמַּשְׁחִית· מִדִּין קָשֶׁה וּמִבַּעַל דִּין קָשֶׁה· בֵּין שֶׁהוּא בֶן בְּרִית וּבֵין שֶׁאֵינוֹ בֶן בְּרִית:

וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת־אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: וַיֹּאמֶר קַח־נָא אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק וְלֶךְ־לְךָ אֶל־אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ: וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים: בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַמָּקוֹם מֵרָחֹק: וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו שְׁבוּ־לָכֶם פֹּה עִם־הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד־כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם: וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־עֲצֵי הָעֹלָה וַיָּשֶׂם עַל־יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת־הָאֵשׁ וְאֶת־הַמַּאֲכֶלֶת וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו: וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי בְנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים וְאַיֵּה הַשֶּׂה לְעֹלָה: וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה־לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו: וַיָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים וַיִּבֶן שָׁם אַבְרָהָם אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים וַיַּעֲקֹד אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיָּשֶׂם אֹתוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לָעֵצִים: וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת־יָדוֹ וַיִּקַּח אֶת־הַמַּאֲכֶלֶת לִשְׁחֹט אֶת־בְּנוֹ: וַיִּקְרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יְהוָה מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם· אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: וַיֹּאמֶר אַל־תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל־הַנַּעַר וְאַל־תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה כִּי ׀ עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־יְרֵא אֱלֹהִים אַתָּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ מִמֶּנִּי: וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־אַיִל אַחַר נֶאֱחַז בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו וַיֵּלֶךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת־הָאַיִל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַּחַת בְּנוֹ: וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא יְהוָה ׀ יִרְאֶה אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהַר יְהוָה יֵרָאֶה: וַיִּקְרָא מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־אַבְרָהָם שֵׁנִית מִן־הַשָּׁמָיִם: וַיֹּאמֶר בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם־יְהוָה כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידֶךָ: כִּי־בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ וְהַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחוֹל אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת הַיָּם וְיִרַשׁ זַרְעֲךָ אֵת שַׁעַר אֹיְבָיו: וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקֹלִי: וַיָּשָׁב אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו וַיָּקֻמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל־בְּאֵר שָׁבַע וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע:

לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם יְרֵא שָׁמַיִם בְּסֵתֶר וּבְגָלוּי וּמוֹדֶה עַל הָאֱמֶת וְדוֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ וְיַשְׁכֵּם וְיֹאמַר:

רִבּוֹן כָּל הָעוֹלָמִים לֹא עַל צִדְקוֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים· מָה אֲנַחְנוּ מֶה חַיֵּינוּ מֶה חַסְדֵּנוּ מַה צִּדְקוֹתֵינוּ מַה יְשׁוּעָתֵנוּ מַה כֹּחֵנוּ מַה גְּבוּרָתֵנוּ מַה נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ הֲלֹא כָּל הַגִּבּוֹרִים כְּאַיִן לְפָנֶיךָ וְאַנְשֵׁי הַשֵּׁם כְּלֹא הָיוּ וַחֲכָמִים כִּבְלִי מַדָּע וּנְבוֹנִים כִּבְלִי הַשְׂכֵּל כִּי רוֹב מַעֲשֵׂיהֶם תֹּהוּ וִימֵי חַיֵּיהֶם הֶבֶל לְפָנֶיךָ· וּמוֹתַר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אָיִן כִּי הַכֹּל הָבֶל:

אֲבָל אֲנַחְנוּ עַמְּךָ בְּנֵי בְרִיתֶךָ · בְּנֵי אַבְרָהָם אֹהַבְךָ שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ לּוֹ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה · זֶרַע יִצְחָק יְחִידוֹ שֶׁנֶּעֱקַד עַל גַּב הַמִּזְבֵּחַ עֲדַת יַעֲקֹב בִּנְךָ בְּכוֹרֶךָ שֶׁמֵּאַהֲבָתְךָ שֶׁאָהַבְתָּ אוֹתוֹ וּמִשִּׂמְחָתְךָ שֶׁשָּׂמַחְתָּ בּוֹ קָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל וִישֻׁרוּן :

לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיָּבִים לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְשַׁבֵּחֲךָ וּלְפָאֶרְךָ וּלְבָרֵךְ וּלְקַדֵּשׁ וְלָתֵת שֶׁבַח וְהוֹדָיָה לִשְׁמֶךָ · אַשְׁרֵינוּ מַה טּוֹב חֶלְקֵנוּ וּמַה נָּעִים גּוֹרָלֵנוּ וּמַה יָּפָה יְרֻשָּׁתֵנוּ · אַשְׁרֵינוּ שֶׁאֲנַחְנוּ מַשְׁכִּימִים וּמַעֲרִיבִים עֶרֶב וָבֹקֶר וְאוֹמְרִים פַּעֲמַיִם בְּכָל יוֹם :

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ יְהֹוָה · אֶחָד :

בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד :

אַתָּה הוּא עַד שֶׁלֹּא נִבְרָא הָעוֹלָם אַתָּה הוּא מִשֶּׁנִּבְרָא הָעוֹלָם אַתָּה הוּא בָּעוֹלָם הַזֶּה וְאַתָּה הוּא לָעוֹלָם הַבָּא קַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ עַל מַקְדִּישֵׁי שְׁמֶךָ וְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בְּעוֹלָמֶךָ וּבִישׁוּעָתְךָ תָּרִים וְתַגְבִּיהַּ קַרְנֵנוּ : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בָּרַבִּים :

אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ וּבִשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם הָעֶלְיוֹנִים · אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין אֱלֹהִים · קַבֵּץ קֹוֶיךָ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ · יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל בָּאֵי עוֹלָם כִּי אַתָּה הוּא הָאֱלֹהִים לְבַדְּךָ לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ · אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וּמִי בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ בָּעֶלְיוֹנִים אוֹ בַתַּחְתּוֹנִים שֶׁיֹּאמַר לְךָ מַה תַּעֲשֶׂה · אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם עֲשֵׂה עִמָּנוּ חֶסֶד בַּעֲבוּר שִׁמְךָ הַגָּדוֹל שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ וְקַיֶּם לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מַה שֶּׁכָּתוּב בָּעֵת הַהִיא אָבִיא אֶתְכֶם וּבָעֵת קַבְּצִי אֶתְכֶם כִּי אֶתֵּן אֶתְכֶם לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה בְּכֹל עַמֵּי הָאָרֶץ בְּשׁוּבִי אֶת שְׁבוּתֵיכֶם לְעֵינֵיכֶם אָמַר יְיָ :

וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר : וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם : וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם : בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ־מַיִם וְלֹא יָמֻתוּ אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת לְהַקְטִיר אִשֶּׁה לַיהֹוָה : וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמֻתוּ וְהָיְתָה לָהֶם חָק־עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם :

וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר : צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ : וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהֹוָה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד : אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם : וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִת הַהִין : עֹלַת תָּמִיד הָעֲשֻׂיָה בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהֹוָה : וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיהֹוָה : וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהֹוָה :

וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְהֹוָה וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב :

אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קַיָּם · כַּאֲשֶׁר צִוִּיתָ אוֹתָם עַל יַד מֹשֶׁה נְבִיאֶךָ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ :

וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ סַמִּים נָטָף · וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה סַמִּים וּלְבֹנָה זַכָּה בַּד בְּבַד יִהְיֶה : וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ מְמֻלָּח טָהוֹר קֹדֶשׁ : וְשָׁחַקְתָּ מִמֶּנָּה הָדֵק וְנָתַתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם : וְנֶאֱמַר וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת סַמִּים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהֵיטִיבוֹ אֶת־הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה : וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן אֶת־הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם יַקְטִירֶנָּה קְטֹרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יְהֹוָה לְדֹרֹתֵיכֶם :

תָּנוּ רַבָּנָן פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת כֵּיצַד · שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וּשְׁמוֹנָה מָנִים הָיוּ בָהּ · שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וַחֲמִשָּׁה כְּמִנְיַן יְמוֹת הַחַמָּה · מָנֶה לְכָל יוֹם פְּרַס בְּשַׁחֲרִית וּפְרַס בֵּין הָעַרְבַּיִם · וּשְׁלֹשָׁה מָנִים יְתֵרִים שֶׁמֵּהֶם מַכְנִיס כֹּהֵן גָּדוֹל מְלֹא חָפְנָיו בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים · וּמַחֲזִירָם לְמַכְתֶּשֶׁת בְּעֶרֶב יוֹם

הכפורים

הכפורים · ושוחקן יפה יפה כדי שתהא דקה מן הדקה · ואחד עשר סמנים היו בה · ואלו הן הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה · מור וקציעה שבלת נרד וכרכם משקל ששה עשר ששה עשר מנה · הקשט שנים עשר וקלופה שלשה וקנמון תשעה · ברית כרשינה תשעה קבין · יין קפריסין סאין תלתא וקבין תלתא ואם לא מצא יין קפריסין מביא חמר חורין עתיק · מלח סדומית רובע הקב · מעלה עשן כל שהוא · רבי נתן הבבלי אומר אף כפת הירדן כל שהוא ואם נתן בה דבש פסלה ואם חסר אחת מכל סמניה חיב מיתה :

רבן שמעון בן גמליאל אומר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף בורית כרשינה למה היא באה כדי לשפות בה את הצפורן כדי שתהא נאה · יין קפריסין למה הוא בא כדי לשרות בו את הצפורן כדי שתהא עזה והלא מי רגלים יפין לה אלא שאין מכניסין מי רגלים במקדש מפני הכבוד :

תניא רבי נתן אומר כשהוא שוחק אומר הדק היטב היטב הדק מפני שהקול יפה לבשמים · פטמה לחצאין כשרה לשליש ולרביע לא שמענו · אמר רבי יהודה זה הכלל אם כמדתה כשרה לחצאין ואם חסר אחת מכל סמניה חיב מיתה :

תניא בר קפרא אומר אחת לששים או לשבעים שנה היתה באה של שירים לחצאין · ועוד תני בר קפרא אלו היה נותן בה קורטוב של דבש אין אדם יכול לעמוד מפני ריחה ולמה אין מערבין בה דבש מפני שהתורה אמרה כי כל שאר וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה ליי :

ג"פ יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה : ג"פ יי צבאות אשרי אדם בטח בך :
ג"פ יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו : אתה סתר לי מצר תצרני רני פלט תסובבני סלה :
וערבה ליי מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות :

אביי הוה מסדר סדר המערכה משמא דגמרא ואליבא דאבא שאול מערכה גדולה קודמת למערכה שניה של קטורת · ומערכה שניה של קטורת קודמת לסדור שני גזרי עצים וסדור שני גזרי עצים קודם לדשון מזבח הפנימי ודשון מזבח הפנימי קודם להטבת חמש נרות והטבת חמש נרות קודמת לדם התמיד ודם התמיד קודם להטבת שתי נרות והטבת שתי נרות קודמת לקטורת וקטורת קודמת לאברים ואברים למנחה ומנחה לחבתין וחבתין לנסכין ונסכין למוספין ומוספין לבזיכין ובזיכין קודמין לתמיד של בין הערבים שנאמר וערך עליה העלה והקטיר עליה חלבי השלמים עליה השלם כל הקרבנות כלם :

תפ.ת ר' נחוניא בן הקנה ויש בה מ"ב תיבות כנגד שם של מ"ב אותיות וכם ז' שמות כל שם בן ו"ו תיבות :

אנא בכח גדלת ימינך תתיר צרורה : קבל רנת עמך שגבנו טהרנו נורא : נא גבור דורשי יחודך כבבת שמרם : ברכם טהרם רחמם צדקתך תמיד גמלם : חסין קדוש ברוב טובך נהל עדתך : יחיד גאה לעמך פנה · זוכרי קדשתך : שועתנו קבל ושמע צעקתנו יודע תעלמות : ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד :

וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו : עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה :

לר"ח ובראשי חדשיכם תקריבו עלה ליהוה פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם : ושלשה עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לפר האחד ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לאיל האחד : ועשרן עשרון סלת מנחה בלולה בשמן לכבש האחד עלה ריח ניחח אשה ליהוה : ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר ושלישת ההין לאיל ורביעת ההין לכבש יין זאת עלת חדש בחדשו לחדשי השנה : ושעיר עזים אחד לחטאת ליהוה על עלת התמיד יעשה ונסכו :

אֵיזֶהוּ מְקוֹמָן שֶׁל זְבָחִים קָדְשֵׁי קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן פַּר וְשָׂעִיר שֶׁל יוֹם הַכִּפּוּרִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל בֵּין הַבַּדִּים וְעַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת: שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב: פָּרִים הַנִּשְׂרָפִים וּשְׂעִירִים הַנִּשְׂרָפִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת· שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב אֵלּוּ וָאֵלּוּ נִשְׂרָפִין בְּבֵית הַדָּשֶׁן: חַטֹּאת הַצִּבּוּר וְהַיָּחִיד אֵלּוּ הֵן חַטֹּאת הַצִּבּוּר שְׂעִירֵי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים וְשֶׁל מוֹעֲדוֹת שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן אַרְבַּע מַתָּנוֹת עַל אַרְבַּע קְרָנוֹת: כֵּיצַד עָלָה בַכֶּבֶשׁ וּפָנָה לַסּוֹבֵב וּבָא לוֹ לְקֶרֶן דְּרוֹמִית מִזְרָחִית· מִזְרָחִית צְפוֹנִית· צְפוֹנִית מַעֲרָבִית· מַעֲרָבִית דְּרוֹמִית· שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד דְּרוֹמִי· וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת:

הָעוֹלָה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָהּ בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָהּ בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָהּ טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע וּטְעוּנָה הַפְשֵׁט וְנִתּוּחַ וְכָלִיל לָאִשִּׁים:

זִבְחֵי שַׁלְמֵי צִבּוּר וַאֲשָׁמוֹת· אֵלּוּ הֵן אֲשָׁמוֹת אֲשַׁם גְּזֵלוֹת אֲשַׁם מְעִילוֹת אֲשַׁם שִׁפְחָה חֲרוּפָה אֲשַׁם נָזִיר אֲשַׁם מְצוֹרָע אָשָׁם תָּלוּי· שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן· וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת:

הַתּוֹדָה וְאֵיל נָזִיר קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע· וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת: הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם:

שְׁלָמִים קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה· וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע· וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד: הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם:

הַבְּכוֹר וְהַמַּעֲשֵׂר וְהַפֶּסַח קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן מַתָּנָה אֶחָת וּבִלְבָד שֶׁיִּתֵּן כְּנֶגֶד הַיְסוֹד· שִׁנָּה בַאֲכִילָתָן הַבְּכוֹר נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים וְהַמַּעֲשֵׂר לְכָל אָדָם· וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר בְּכָל מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד: הַפֶּסַח אֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא בַלַּיְלָה וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא עַד חֲצוֹת וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא לִמְנוּיָו וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא צָלִי:

רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר בִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת הַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת: מִקַּל וָחֹמֶר וּמִגְּזֵרָה שָׁוָה· מִבִּנְיַן אָב מִכָּתוּב אֶחָד· וּמִבִּנְיַן אָב מִשְּׁנֵי כְתוּבִים· מִכְּלָל וּפְרָט וּמִפְּרָט וּכְלָל· כְּלָל וּפְרָט וּכְלָל אִי אַתָּה דָן אֶלָּא כְּעֵין הַפְּרָט· מִכְּלָל שֶׁהוּא צָרִיךְ לִפְרָט· וּמִפְּרָט שֶׁהוּא צָרִיךְ לִכְלָל: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא מִן הַכְּלָל לְלַמֵּד לֹא לְלַמֵּד עַל עַצְמוֹ יָצָא אֶלָּא לְלַמֵּד עַל הַכְּלָל כֻּלּוֹ יָצָא: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טוֹעַן אֶחָד שֶׁהוּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וְלֹא לְהַחְמִיר: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טוֹעַן אַחֵר שֶׁלֹּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וּלְהַחְמִיר: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִדּוֹן בַּדָּבָר הֶחָדָשׁ אִי אַתָּה יָכוֹל לְהַחֲזִירוֹ לִכְלָלוֹ עַד שֶׁיַּחֲזִירֶנּוּ הַכָּתוּב לִכְלָלוֹ בְּפֵרוּשׁ· דָּבָר הַלָּמֵד מֵעִנְיָנוֹ· וְדָבָר הַלָּמֵד מִסּוֹפוֹ· וְכֵן שְׁנֵי כְתוּבִים הַמַּכְחִישִׁים זֶה אֶת זֶה עַד שֶׁיָּבֹא הַכָּתוּב הַשְּׁלִישִׁי וְיַכְרִיעַ בֵּינֵיהֶם:

יהי רצון מלפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות:

מִזְמוֹר שִׁיר חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד: אֲרוֹמִמְךָ יְיָ כִּי דִלִּיתָנִי וְלֹא שִׂמַּחְתָּ אֹיְבַי לִי: יְיָ אֱלֹהָי שִׁוַּעְתִּי אֵלֶיךָ וַתִּרְפָּאֵנִי: יְיָ הֶעֱלִיתָ מִן שְׁאוֹל נַפְשִׁי חִיִּיתַנִי מִיָּרְדִי בוֹר: זַמְּרוּ לַייָ חֲסִידָיו וְהוֹדוּ לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ· כִּי רֶגַע בְּאַפּוֹ חַיִּים בִּרְצוֹנוֹ בָּעֶרֶב יָלִין בֶּכִי וְלַבֹּקֶר רִנָּה: וַאֲנִי אָמַרְתִּי בְשַׁלְוִי בַּל

אמוט לעולם : יי ברצונך העמדתה להררי עז הסתרת פניך הייתי נבהל : אליך יי אקרא ואל
אדני אתחנן : מה בצע בדמי ברדתי אל שחת היודך עפר היגיד אמתך : שמע יי וחנני יי היה
עזר לי : הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה : למען יזמרך כבוד ולא ידם
יי אלהי לעולם אודך :

הריני מזמן את פי להודות ולהלל ולשבח את בוראי לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה
על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל :

ברוך שאמר והיה העולם · ברוך הוא · ברוך עשה בראשית · ברוך אומר
ועשה · ברוך גוזר ומקים · ברוך מרחם על הארץ · ברוך מרחם על הבריות ·
ברוך משלם שכר טוב ליראיו · ברוך חי לעד וקים לנצח · ברוך פודה ומציל
ברוך שמו · ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם האל האב הרחמן המהלל בפי עמו
משבח ומפאר בלשון חסידיו ועבדיו ובשירי דוד עבדך · נהללך יי אלהינו
בשבחות ובזמרות נגדלך ונשבחך ונפארך ונזכיר שמך ונמליכך מלכנו אלהינו ·
יחיד חי העולמים מלך משבח ומפאר עדי עד שמו הגדול : ברוך אתה יי מלך
מהלל בתשבחות :

הודו ליי קראו בשמו הודיעו בעמים עלילתיו : שירו לו זמרו לו שיחו בכל נפלאותיו :
התהללו בשם קדשו ישמח לב מבקשי יי : דרשו יי ועזו בקשו פניו תמיד : זכרו נפלאותיו
אשר עשה מפתיו ומשפטי פיהו : זרע ישראל עבדו בני יעקב בחיריו : הוא יי אלהינו בכל
הארץ משפטיו : זכרו לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור : אשר כרת את אברהם ושבועתו
ליצחק : ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם : לאמר לך אתן ארץ כנען חבל נחלתכם :
בהיותכם מתי מספר כמעט וגרים בה : ויתהלכו מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר : לא
הניח לאיש לעשקם ויוכח עליהם מלכים : אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו : שירו ליי כל
הארץ בשרו מיום אל יום ישועתו : ספרו בגוים את כבודו בכל העמים נפלאתיו : כי גדול יי
ומהלל מאד ונורא הוא על כל אלהים : כי כל אלהי העמים אלילים כאן צריך להפסיק ויי שמים
עשה : הוד והדר לפניו עז וחדוה במקמו : הבו ליי משפחות עמים הבו ליי כבוד ועז : הבו ליי
כבוד שמו שאו מנחה ובאו לפניו השתחוו ליי בהדרת קדש : חילו מלפניו כל הארץ אף תכון
תבל בל תמוט : ישמחו השמים ותגל הארץ ויאמרו בגוים יי מלך : ירעם הים ומלואו יעלץ
השדה וכל אשר בו : אז ירננו עצי היער מלפני יי כי בא לשפוט את הארץ : הודו ליי כי טוב
כי לעולם חסדו : ואמרו הושיענו אלהי ישענו וקבצנו והצילנו מן הגוים להודות לשם קדשך
להשתבח בתהלתך : ברוך יי אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ויאמרו כל העם אמן והלל
ליי : רוממו יי אלהינו והשתחוו להדם רגליו קדוש הוא : רוממו יי אלהינו והשתחוו להר קדשו
כי קדוש יי אלהינו : והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו :
אתה יי לא תכלא רחמיך ממני חסדך ואמתך תמיד יצרוני : זכר רחמיך יי וחסדיך כי מעולם
המה : תנו עז לאלהים על ישראל גאותו ועזו בשחקים : נורא אלהים ממקדשיך אל ישראל
הוא נותן עז ותעצמות לעם ברוך אלהים : אל נקמות יי אל נקמות הופיע : הנשא שפט הארץ
השב גמול על גאים : ליי הישועה על עמך ברכתך סלה : יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי
יעקב סלה : יי צבאות אשרי אדם בטח בך : יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו : הושיעה
את עמך וברך את נחלתך ורעם ונשאם עד העולם : נפשנו חכתה ליי עזרנו ומגננו הוא :
כי בו ישמח לבנו כי בשם קדשו בטחנו : יהי חסדך יי עלינו כאשר יחלנו לך : הראנו יי
חסדך וישעך תתן לנו : קומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדך : אנכי יי אלהיך המעלך מארץ

מִצְרָיִם הַרְחֶב פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו: וַאֲנִי בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ אָשִׁירָה לַיְיָ כִּי גָמַל עָלָי:

לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד: הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ: יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר וְלַיְלָה לְּלַיְלָה יְחַוֶּה דָּעַת: אֵין אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם: בְּכָל הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם אֹהֶל בָּהֶם: וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח: מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם מוֹצָאוֹ וּתְקוּפָתוֹ עַל קְצוֹתָם וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ: תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת יְיָ נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי: פִּקּוּדֵי יְיָ יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי לֵב מִצְוַת יְיָ בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם: יִרְאַת יְיָ טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד מִשְׁפְּטֵי יְיָ אֱמֶת צָדְקוּ יַחְדָּו: הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים: גַּם עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב: שְׁגִיאוֹת מִי יָבִין מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי: גַּם מִזֵּדִים חֲשֹׂךְ עַבְדֶּךָ אַל יִמְשְׁלוּ בִי אָז אֵיתָם וְנִקֵּיתִי מִפֶּשַׁע רָב: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגֹאֲלִי:

לְדָוִד בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת טַעְמוֹ לִפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ וַיְגָרְשֵׁהוּ וַיֵּלַךְ: אֲבָרְכָה אֶת יְיָ בְּכָל עֵת תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי: בַּיְיָ תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי יִשְׁמְעוּ עֲנָוִים וְיִשְׂמָחוּ: גַּדְּלוּ לַיְיָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו: דָּרַשְׁתִּי אֶת יְיָ וְעָנָנִי וּמִכָּל מְגוּרוֹתַי הִצִּילָנִי: הִבִּיטוּ אֵלָיו וְנָהָרוּ וּפְנֵיהֶם אַל יֶחְפָּרוּ: זֶה עָנִי קָרָא וַיְיָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָיו הוֹשִׁיעוֹ: חֹנֶה מַלְאַךְ יְיָ סָבִיב לִירֵאָיו וַיְחַלְּצֵם: טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי טוֹב יְיָ אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר יֶחֱסֶה בּוֹ: יְראוּ אֶת יְיָ קְדֹשָׁיו כִּי אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו: כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ וְדֹרְשֵׁי יְיָ לֹא יַחְסְרוּ כָל טוֹב: לְכוּ בָנִים שִׁמְעוּ לִי יִרְאַת יְיָ אֲלַמֶּדְכֶם: מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים אֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב: נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה: סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ: עֵינֵי יְיָ אֶל צַדִּיקִים וְאָזְנָיו אֶל שַׁוְעָתָם: פְּנֵי יְיָ בְּעֹשֵׂי רָע לְהַכְרִית מֵאֶרֶץ זִכְרָם: צָעֲקוּ וַיְיָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָם הִצִּילָם: קָרוֹב יְיָ לְנִשְׁבְּרֵי לֵב וְאֶת דַּכְּאֵי רוּחַ יוֹשִׁיעַ: רַבּוֹת רָעוֹת צַדִּיק וּמִכֻּלָּם יַצִּילֶנּוּ יְיָ: שֹׁמֵר כָּל עַצְמוֹתָיו אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נִשְׁבָּרָה: תְּמוֹתֵת רָשָׁע רָעָה וְשֹׂנְאֵי צַדִּיק יֶאְשָׁמוּ: פּוֹדֶה יְיָ נֶפֶשׁ עֲבָדָיו וְלֹא יֶאְשְׁמוּ כָּל הַחֹסִים בּוֹ:

תְּפִלָּה לְמֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲדֹנָי מָעוֹן אַתָּה הָיִיתָ לָּנוּ בְּדֹר וָדֹר: בְּטֶרֶם הָרִים יֻלָּדוּ וַתְּחוֹלֵל אֶרֶץ וְתֵבֵל וּמֵעוֹלָם עַד עוֹלָם אַתָּה אֵל: תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד דַּכָּא וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי אָדָם: כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר וְאַשְׁמוּרָה בַלָּיְלָה: זְרַמְתָּם שֵׁנָה יִהְיוּ בַּבֹּקֶר כֶּחָצִיר יַחֲלֹף: בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף לָעֶרֶב יְמוֹלֵל וְיָבֵשׁ: כִּי כָלִינוּ בְאַפֶּךָ וּבַחֲמָתְךָ נִבְהָלְנוּ: שַׁתָּה עֲוֹנֹתֵינוּ לְנֶגְדֶּךָ עֲלֻמֵנוּ לִמְאוֹר פָּנֶיךָ: כִּי כָל יָמֵינוּ פָּנוּ בְעֶבְרָתֶךָ כִּלִּינוּ שָׁנֵינוּ כְמוֹ הֶגֶה: יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן כִּי גָז חִישׁ וַנָּעֻפָה: מִי יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ וּכְיִרְאָתְךָ עֶבְרָתֶךָ: לִמְנוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע וְנָבִא לְבַב חָכְמָה: שׁוּבָה יְיָ עַד מָתָי וְהִנָּחֵם עַל עֲבָדֶיךָ: שַׂבְּעֵנוּ בַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וּנְרַנְּנָה וְנִשְׂמְחָה בְּכָל יָמֵינוּ: שַׂמְּחֵנוּ כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ שְׁנוֹת רָאִינוּ רָעָה: יֵרָאֶה אֶל עֲבָדֶיךָ פָעֳלֶךָ וַהֲדָרְךָ עַל בְּנֵיהֶם: וִיהִי נֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ:

יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן: אֹמַר לַיְיָ מַחְסִי וּמְצוּדָתִי אֱלֹהַי אֶבְטַח בּוֹ: כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ מִדֶּבֶר הַוּוֹת: בְּאֶבְרָתוֹ יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת כְּנָפָיו תֶּחְסֶה צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ: לֹא תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם: מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם: יִפֹּל מִצִּדְּךָ אֶלֶף וּרְבָבָה מִימִינֶךָ אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ: רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה: כִּי אַתָּה יְיָ מַחְסִי עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ: לֹא תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ: כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָּךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ: עַל כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ פֶּן תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ: עַל שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין: כִּי בִי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי יָדַע שְׁמִי: יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה אֲחַלְּצֵהוּ וַאֲכַבְּדֵהוּ: אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי: ארך ימים וגו׳

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ: שֶׁעֹמְדִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ: הַלְלוּיָהּ
כִּי טוֹב יְיָ זַמְּרוּ לִשְׁמוֹ כִּי נָעִים: כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי גָדוֹל
יְיָ וַאֲדֹנֵינוּ מִכָּל אֱלֹהִים: כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ יְיָ עָשָׂה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ בַּיַּמִּים וְכָל תְּהוֹמוֹת: מַעֲלֶה
נְשִׂאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה מוֹצֵא רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו: שֶׁהִכָּה בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם
מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה: שָׁלַח אוֹתֹת וּמֹפְתִים בְּתוֹכֵכִי מִצְרָיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל עֲבָדָיו: שֶׁהִכָּה גּוֹיִם
רַבִּים וְהָרַג מְלָכִים עֲצוּמִים: לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן וּלְכֹל מַמְלְכוֹת כְּנָעַן:
וְנָתַן אַרְצָם נַחֲלָה נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר: כִּי יָדִין יְיָ עַמּוֹ וְעַל
עֲבָדָיו יִתְנֶחָם: עֲצַבֵּי הַגּוֹיִם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא
יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יַאֲזִינוּ אַף אֵין יֶשׁ רוּחַ בְּפִיהֶם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ
בָּהֶם: בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּרְכוּ אֶת יְיָ בֵּית אַהֲרֹן בָּרְכוּ אֶת יְיָ: בֵּית הַלֵּוִי בָּרְכוּ אֶת יְיָ יִרְאֵי יְיָ בָּרְכוּ
אֶת יְיָ: בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ:

הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הוֹדוּ לֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הוֹדוּ לַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים
כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְעֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם בִּתְבוּנָה כִּי
לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְרֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
אֶת הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אֶת הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת בַּלָּיְלָה כִּי לְעוֹלָם
חַסְדּוֹ: לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְגֹזֵר יַם סוּף לִגְזָרִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְהֶעֱבִיר
יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם סוּף כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ
בַּמִּדְבָּר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים כִּי לְעוֹלָם
חַסְדּוֹ: לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְנָתַן אַרְצָם
לְנַחֲלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ כִּי לְעוֹלָם
חַסְדּוֹ: וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: נֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הוֹדוּ לְאֵל
הַשָּׁמָיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּייָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: הוֹדוּ לַייָ בְּכִנּוֹר בְּנֵבֶל עָשׂוֹר זַמְּרוּ לוֹ: שִׁירוּ לוֹ שִׁיר
חָדָשׁ הֵיטִיבוּ נַגֵּן בִּתְרוּעָה: כִּי יָשָׁר דְּבַר יְיָ וְכָל מַעֲשֵׂהוּ בֶּאֱמוּנָה: אֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט חֶסֶד
יְיָ מָלְאָה הָאָרֶץ: בִּדְבַר יְיָ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם: כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם נֹתֵן בְּאוֹצָרוֹת
תְּהוֹמוֹת: יִירְאוּ מֵייָ כָּל הָאָרֶץ מִמֶּנּוּ יָגוּרוּ כָּל יֹשְׁבֵי תֵבֵל: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד:
יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר:
אַשְׁרֵי הַגּוֹי אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהָיו הָעָם בָּחַר לְנַחֲלָה לוֹ: מִשָּׁמַיִם הִבִּיט יְיָ רָאָה אֶת כָּל בְּנֵי הָאָדָם:
מִמְּכוֹן שִׁבְתּוֹ הִשְׁגִּיחַ אֶל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם הַמֵּבִין אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם: אֵין הַמֶּלֶךְ
נוֹשָׁע בְּרָב חָיִל גִּבּוֹר לֹא יִנָּצֵל בְּרָב כֹּחַ: שֶׁקֶר הַסּוּס לִתְשׁוּעָה וּבְרֹב חֵילוֹ לֹא יְמַלֵּט: הִנֵּה עֵין
יְיָ אֶל יְרֵאָיו לַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: לְהַצִּיל מִמָּוֶת נַפְשָׁם וּלְחַיּוֹתָם בָּרָעָב: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַייָ עֶזְרֵנוּ
וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ:

מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת: טוֹב לְהֹדוֹת לַייָ וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן: לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ
בַּלֵּילוֹת: עֲלֵי עָשׂוֹר וַעֲלֵי נָבֶל עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר: כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְיָ בְּפָעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן:
מַה גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ: אִישׁ בַּעַר לֹא יֵדָע וּכְסִיל לֹא יָבִין אֶת זֹאת:
בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי עַד: וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְיָ: כִּי הִנֵּה
אֹיְבֶיךָ יְיָ כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ יִתְפָּרְדוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן: וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן:
וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי: צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה:
שְׁתוּלִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ: עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ: לְהַגִּיד
כִּי יָשָׁר יְיָ צוּרִי וְלֹא עַוְלָתָה בּוֹ:

יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז מֵעוֹלָם אָתָּה: נָשְׂאוּ נְהָרוֹת יְיָ נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם: מִקֹּלוֹת מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי יָם אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְיָ: עֵדֹתֶיךָ נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נַאֲוָה קֹדֶשׁ יְיָ לְאֹרֶךְ יָמִים:

יְהִי כְבוֹד יְיָ לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר: יְיָ בַּשָּׁמַיִם הֵכִין כִּסְאוֹ וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ: יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: יְיָ מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד אָבְדוּ גוֹיִם מֵאַרְצוֹ: יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב אִישׁ וַעֲצַת יְיָ הִיא תָקוּם: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: כִּי בָחַר יְיָ בְּצִיּוֹן אִוָּהּ לְמוֹשָׁב לוֹ: כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי לֹא יִטֹּשׁ יְיָ עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:

אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו: תְּהִלָּה לְדָוִד אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: בְּכָל יוֹם אֲבָרְכֶךָּ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר: דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ: הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדִבְרֵי נִפְלְאוֹתֶיךָ אָשִׂיחָה: וֶעֱזוּז נוֹרְאוֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ וּגְדֻלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה: זֵכֶר רַב טוּבְךָ יַבִּיעוּ וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ: חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל חָסֶד: טוֹב יְיָ לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו: יוֹדוּךָ יְיָ כָּל מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה: כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ: לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר וָדֹר: סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל הַכְּפוּפִים: עֵינֵי כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן לָהֶם אֶת אָכְלָם בְּעִתּוֹ: פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן: צַדִּיק יְיָ בְּכָל דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל מַעֲשָׂיו: קָרוֹב יְיָ לְכָל קֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת: רְצוֹן יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם: שׁוֹמֵר יְיָ אֶת כָּל אֹהֲבָיו וְאֵת כָּל הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד: תְּהִלַּת יְיָ יְדַבֶּר פִּי וִיבָרֵךְ כָּל בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ: אֲהַלְלָה יְיָ בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי: אַל תִּבְטְחוּ בִנְדִיבִים בְּבֶן אָדָם שֶׁאֵין לוֹ תְשׁוּעָה: תֵּצֵא רוּחוֹ יָשֻׁב לְאַדְמָתוֹ בַּיּוֹם הַהוּא אָבְדוּ עֶשְׁתֹּנֹתָיו: אַשְׁרֵי שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שִׂבְרוֹ עַל יְיָ אֱלֹהָיו: עֹשֶׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם הַשֹּׁמֵר אֱמֶת לְעוֹלָם: עֹשֶׂה מִשְׁפָּט לָעֲשׁוּקִים נֹתֵן לֶחֶם לָרְעֵבִים יְיָ מַתִּיר אֲסוּרִים: יְיָ פֹּקֵחַ עִוְרִים יְיָ זֹקֵף כְּפוּפִים יְיָ אֹהֵב צַדִּיקִים: יְיָ שֹׁמֵר אֶת גֵּרִים יָתוֹם וְאַלְמָנָה יְעוֹדֵד וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים יְעַוֵּת: יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב זַמְּרָה אֱלֹהֵינוּ כִּי נָעִים נָאוָה תְהִלָּה: בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם יְיָ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס: הָרֹפֵא לִשְׁבוּרֵי לֵב וּמְחַבֵּשׁ לְעַצְּבוֹתָם: מוֹנֶה מִסְפָּר לַכּוֹכָבִים לְכֻלָּם שֵׁמוֹת יִקְרָא: גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב כֹּחַ לִתְבוּנָתוֹ אֵין מִסְפָּר: מְעוֹדֵד עֲנָוִים יְיָ מַשְׁפִּיל רְשָׁעִים עֲדֵי אָרֶץ: עֱנוּ לַייָ בְּתוֹדָה זַמְּרוּ לֵאלֹהֵינוּ בְכִנּוֹר: הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם בְּעָבִים הַמֵּכִין לָאָרֶץ מָטָר הַמַּצְמִיחַ הָרִים חָצִיר: נוֹתֵן לִבְהֵמָה לַחְמָהּ לִבְנֵי עֹרֵב אֲשֶׁר יִקְרָאוּ: לֹא בִגְבוּרַת הַסּוּס יֶחְפָּץ לֹא בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶה: רוֹצֶה יְיָ אֶת יְרֵאָיו אֶת הַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: שַׁבְּחִי יְרוּשָׁלַיִם אֶת יְיָ הַלְלִי אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן: כִּי חִזַּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיִךְ בֵּרַךְ בָּנַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ: הַשָּׂם גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ: הַשֹּׁלֵחַ אִמְרָתוֹ אָרֶץ עַד מְהֵרָה

ירוץ

ירוץ דברו: הנתן שלג כצמר כפור כאפר יפזר: משליך קרחו כפתים לפני קרתו מי יעמד: ישלח דברו וימסם ישב רוחו יזלו מים: מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל: **לא עשה** כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום הללויה:

הללויה הללו את יי מן השמים הללוהו במרומים: הללוהו כל מלאכיו הללוהו כל צבאו: הללוהו שמש וירח הללוהו כל כוכבי אור: הללוהו שמי השמים והמים אשר מעל השמים: יהללו את שם יי כי הוא צוה ונבראו: ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבור: הללו את יי מן הארץ תנינים וכל תהומות: אש וברד שלג וקיטור רוח סערה עשה דברו: ההרים וכל גבעות עץ פרי וכל ארזים: החיה וכל בהמה רמש וצפור כנף: מלכי ארץ וכל לאמים שרים וכל שפטי ארץ: בחורים וגם בתולות זקנים עם נערים: יהללו את שם יי כי נשגב שמו לבדו הודו על ארץ ושמים: וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרבו הללויה:

הללויה שירו ליי שיר חדש תהלתו בקהל חסידים: ישמח ישראל בעשיו בני ציון יגילו במלכם: יהללו שמו במחול בתף וכנור יזמרו לו: כי רוצה יי בעמו יפאר ענוים בישועה: יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם: רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם: לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאמים: לאסר מלכיהם בזקים ונכבדיהם בכבלי ברזל: לעשות בהם משפט כתוב הדר הוא לכל חסידיו הללויה:

הללויה הללו אל בקדשו הללוהו ברקיע עזו: הללוהו בגבורתיו הללוהו כרב גדלו: הללוהו בתקע שופר הללוהו בנבל וכנור: הללוהו בתף ומחול הללוהו במנים ועגב: הללוהו בצלצלי שמע הללוהו בצלצלי תרועה: כל הנשמה תהלל יה הללויה: כ הת י ה:

ברוך יי לעולם אמן ואמן: ברוך יי מציון שכן ירושלים הללויה: ברוך יי אלהים אלהי ישראל עשה נפלאות לבדו: וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן:

ויברך דויד את יי לעיני כל הקהל ויאמר דויד ברוך אתה יי אלהי ישראל אבינו מעולם ועד עולם: לך יי הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש: והעשר והכבוד מלפניך ואתה מושל בכל ובידך כח וגבורה ובידך לגדל ולחזק לכל: ועתה אלהינו מודים אנחנו לך ומהללים לשם תפארתך: אתה הוא יי לבדך אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם ואתה מחיה את כלם וצבא השמים לך משתחוים: אתה הוא יי האלהים אשר בחרת באברם והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם: ומצאת את לבבו נאמן לפניך וכרות עמו הברית לתת את ארץ הכנעני החתי האמרי והפרזי והיבוסי והגרגשי לתת לזרעו ותקם את דבריך כי צדיק אתה: ותרא את עני אבתינו במצרים ואת זעקתם שמעת על ים סוף: ותתן אתת ומפתים בפרעה ובכל עבדיו ובכל עם ארצו כי ידעת כי הזידו עליהם ותעש לך שם כהיום הזה: והים בקעת לפניהם ויעברו בתוך הים ביבשה ואת רדפיהם השלכת במצולת כמו אבן במים עזים:

ויושע יהוה ביום ההוא את־ישראל מיד מצרים וירא ישראל את־מצרים מת על־שפת הים: וירא ישראל את־היד הגדלה אשר עשה יהוה במצרים וייראו העם את־יהוה ויאמינו ביהוה ובמשה עבדו:

אז ישיר־משה ובני ישראל את־השירה הזאת ליהוה ויאמרו לאמר אשירה ליהוה כי־גאה גאה סוס ורכבו רמה בים: עזי וזמרת יה ויהי־לי לישועה זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארממנהו: יהוה איש מלחמה יהוה שמו: מרכבת פרעה וחילו ירה בים ומבחר שלשיו טבעו בים־סוף: תהמת יכסימו ירדו במצולת כמו־אבן: ימינך יהוה נאדרי בכח ימינך יהוה תרעץ אויב: וברב גאונך תהרס קמיך תשלח חרנך יאכלמו כקש: וברוח אפיך נערמו מים נצבו כמו־נד

נזלים

נזלים קפאו תהמת בלב־ים: אמר אויב ארדף אשיג אחלק שלל תמלאמו נפשי אריק חרבי תורישמו ידי: נשפת ברוחך כסמו ים צללו כעופרת במים אדירים: מי־כמכה באלם יהוה מי כמכה נאדר בקדש נורא תהלת עשה־פלא: נטית ימינך תבלעמו ארץ: נחית בחסדך עם־זו גאלת נהלת בעזך אל־נוה קדשך: שמעו עמים ירגזון חיל אחז ישבי פלשת: אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד נמגו כל ישבי כנען: תפל עליהם אימתה ופחד בגדל זרועך ידמו כאבן עד־יעבר עמך יהוה עד־יעבר עם־זו קנית: תבאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת יהוה מקדש אדני כוננו ידיך: יהוה ימלך לעלם ועד: יהוה ימלך לעלם ועד: יהוה מלכותה קאם לעלם ולעלמי עלמיא: כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב יהוה עלהם את־מי הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים: כי ליהוה המלוכה ומושל בגוים: ועלו מושיעים בהר ציון לשפט את־הר עשו והיתה ליהוה המלוכה: והיה יהוה למלך על־כל־הארץ ביום ההוא יהיה יהוה אחד ושמו אחד:

נשמת כל חי תברך את שמך יי אלהינו ורוח כל בשר תפאר ותרומם זכרך מלכנו תמיד · מן העולם ועד העולם אתה אל · ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע · פודה ומציל ומפרנס ומרחם בכל עת צרה וצוקה · אין לנו מלך אלא אתה: אלהי הראשונים והאחרונים · אלוה כל בריות · אדון כל תולדות · המהלל ברוב התשבחות · המנהג עולמו בחסד · ובריותיו ברחמים · ויי לא ינום ולא יישן · המעורר ישנים והמקיץ נרדמים · והמשיח אלמים · והמתיר אסורים · והסומך נופלים והזוקף כפופים · לך לבדך אנחנו מודים · אלו פינו מלא שירה כים ולשוננו רנה כהמון גליו · ושפתותינו שבח כמרחבי רקיע · ועינינו מאירות כשמש וכירח · וידינו פרושות כנשרי שמים · ורגלינו קלות כאילות · אין אנחנו מספיקים להודות לך יי אלהינו ואלהי אבותינו ולברך את שמך על אחת מאלף אלף אלפי אלפים ורבי רבבות פעמים הטובות שעשית עם אבותינו ועמנו: ממצרים גאלתנו יי אלהינו ומבית עבדים פדיתנו · ברעב זנתנו · ובשבע כלכלתנו · מחרב הצלתנו · ומדבר מלטתנו · ומחלים רעים ונאמנים דליתנו: עד הנה עזרונו רחמיך · ולא עזבונו חסדיך · ואל תטשנו יי אלהינו לנצח: על כן אברים שפלגת בנו · ורוח ונשמה שנפחת באפינו · ולשון אשר שמת בפינו · הן הם יודו ויברכו וישבחו ויפארו וירוממו ויעריצו ויקדישו וימליכו את שמך מלכנו · כי כל פה לך יודה · וכל לשון לך תשבע · וכל ברך לך תכרע · וכל קומה לפניך תשתחוה · וכל לבבות ייראוך · וכל קרב וכליות יזמרו לשמך · כדבר שכתוב כל עצמותי תאמרנה יי מי כמוך · מציל עני מחזק ממנו · ועני ואביון מגזלו · מי ידמה לך · ומי ישוה לך · ומי יערך לך · האל הגדול הגבור והנורא אל עליון קונה שמים וארץ: נהללך ונשבחך ונפארך ונברך את שם קדשך · כאמור לדוד ברכי נפשי את יי וכל קרבי את שם קדשו:

האל בתעצמות עזך · הגדול בכבוד שמך · הגבור לנצח והנורא בנוראותיך · המלך היושב על כסא רם ונשא:

שוכן עד מרום וקדוש שמו · וכתוב רננו צדיקים ביי לישרים נאוה תהלה: בפי ישרים תתהלל · ובדברי צדיקים תתברך · ובלשון חסידים תתרומם · ובקרב קדושים תתקדש:

וּבְמַקְהֲלוֹת רִבְבוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יִתְפָּאַר שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר שֶׁכֵּן חוֹבַת כָּל הַיְצוּרִים · לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבֵּחַ לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדֵּר לְבָרֵךְ לְעַלֵּה וּלְקַלֵּס עַל כָּל דִּבְרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבְּחוֹת דָּוִד בֶּן יִשַׁי עַבְדְּךָ מְשִׁיחֶךָ :

יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ כִּי לְךָ נָאֶה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שִׁיר וּשְׁבָחָה הַלֵּל וְזִמְרָה עֹז וּמֶמְשָׁלָה נֶצַח גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת · בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל בַּתִּשְׁבָּחוֹת אֵל הַהוֹדָאוֹת אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה מֶלֶךְ אֵל חֵי הָעוֹלָמִים : ח״ק

חזן בָּרְכוּ אֶת יְיָ הַמְבֹרָךְ :

ק״ח בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם יוֹצֵר. אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת הַכֹּל :

הַכֹּל יוֹדוּךָ וְהַכֹּל יְשַׁבְּחוּךָ · וְהַכֹּל יֹאמְרוּ אֵין קָדוֹשׁ כַּיְיָ : הַכֹּל יְרוֹמְמוּךָ סֶּלָה יוֹצֵר הַכֹּל · הָאֵל הַפּוֹתֵחַ בְּכָל יוֹם דַּלְתוֹת שַׁעֲרֵי מִזְרָח · וּבוֹקֵעַ חַלּוֹנֵי רָקִיעַ · מוֹצִיא חַמָּה מִמְּקוֹמָהּ וּלְבָנָה מִמְּכוֹן שִׁבְתָּהּ · וּמֵאִיר לָעוֹלָם כֻּלּוֹ וּלְיוֹשְׁבָיו שֶׁבָּרָא בְּמִדַּת רַחֲמִים : הַמֵּאִיר לָאָרֶץ וְלַדָּרִים עָלֶיהָ בְּרַחֲמִים · וּבְטוּבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית : הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמָם לְבַדּוֹ מֵאָז · הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפֹאָר וְהַמִּתְנַשֵּׂא מִימוֹת עוֹלָם : אֱלֹהֵי עוֹלָם בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים רַחֵם עָלֵינוּ · אֲדוֹן עֻזֵּנוּ צוּר מִשְׂגַּבֵּנוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ מִשְׂגָּב בַּעֲדֵנוּ : אֵין כְּעֶרְכֶּךָ וְאֵין זוּלָתֶךָ · אֶפֶס בִּלְתֶּךָ וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ · אֵין כְּעֶרְכְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה · וְאֵין זוּלָתְךָ מַלְכֵּנוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא · אֶפֶס בִּלְתְּךָ גּוֹאֲלֵנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ · וְאֵין דּוֹמֶה לְּךָ מוֹשִׁיעֵנוּ לִתְחִיַּת הַמֵּתִים :

אֵל אָדוֹן עַל כָּל הַמַּעֲשִׂים · בָּרוּךְ וּמְבֹרָךְ בְּפִי כָּל נְשָׁמָה · גָּדְלוֹ וְטוּבוֹ מָלֵא עוֹלָם · דַּעַת וּתְבוּנָה סוֹבְבִים אֹתוֹ : הַמִּתְגָּאֶה עַל חַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ · וְנֶהְדָּר בְּכָבוֹד עַל הַמֶּרְכָּבָה · זְכוּת וּמִישׁוֹר לִפְנֵי כִסְאוֹ · חֶסֶד וְרַחֲמִים לִפְנֵי כְבוֹדוֹ : טוֹבִים מְאוֹרוֹת שֶׁבָּרָא אֱלֹהֵינוּ · יְצָרָם בְּדַעַת בְּבִינָה וּבְהַשְׂכֵּל · כֹּחַ וּגְבוּרָה נָתַן בָּהֶם · לִהְיוֹת מוֹשְׁלִים בְּקֶרֶב תֵּבֵל : מְלֵאִים זִיו וּמְפִיקִים נֹגַהּ · נָאֶה זִיוָם בְּכָל הָעוֹלָם · שְׂמֵחִים בְּצֵאתָם וְשָׂשִׂים בְּבוֹאָם · עֹשִׂים בְּאֵימָה רְצוֹן קוֹנָם : פְּאֵר וְכָבוֹד נוֹתְנִים לִשְׁמוֹ · צָהֳלָה וְרִנָּה לְזֵכֶר מַלְכוּתוֹ · קָרָא לַשֶּׁמֶשׁ וַיִּזְרַח אוֹר · רָאָה וְהִתְקִין צוּרַת הַלְּבָנָה : שֶׁבַח נוֹתְנִים לוֹ כָּל צְבָא מָרוֹם · תִּפְאֶרֶת וּגְדֻלָּה שְׂרָפִים וְאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ :

לָאֵל אֲשֶׁר שָׁבַת מִכָּל הַמַּעֲשִׂים · בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי הִתְעַלָּה וְיָשַׁב עַל כִּסֵּא כְבוֹדוֹ · תִּפְאֶרֶת עָטָה לְיוֹם הַמְּנוּחָה עֹנֶג קָרָא לְיוֹם הַשַּׁבָּת · זֶה שֶׁבַח שֶׁל יוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבּוֹ שָׁבַת אֵל מִכָּל מְלַאכְתּוֹ · וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי מְשַׁבֵּחַ וְאוֹמֵר מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת טוֹב לְהוֹדוֹת לַיְיָ · לְפִיכָךְ יְפָאֲרוּ וִיבָרְכוּ לָאֵל כָּל יְצוּרָיו · שֶׁבַח יְקָר וּגְדֻלָּה יִתְּנוּ לָאֵל מֶלֶךְ יוֹצֵר כֹּל הַמַּנְחִיל מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ בְּיוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ : שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִתְקַדַּשׁ · וְזִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ יִתְפָּאַר · בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת · תִּתְבָּרַךְ מוֹשִׁיעֵנוּ עַל שֶׁבַח מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְעַל מְאוֹרֵי אוֹר שֶׁעָשִׂיתָ יְפָאֲרוּךָ סֶּלָה :

תִּתְבָּרַךְ צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְגֹאֲלֵנוּ בּוֹרֵא קְדוֹשִׁים יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ יוֹצֵר מְשָׁרְתִים וַאֲשֶׁר מְשָׁרְתָיו כֻּלָּם עוֹמְדִים בְּרוּם עוֹלָם וּמַשְׁמִיעִים בְּיִרְאָה יַחַד בְּקוֹל דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם : כֻּלָּם אֲהוּבִים כֻּלָּם בְּרוּרִים כֻּלָּם גִּבּוֹרִים וְכֻלָּם עֹשִׂים בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה רְצוֹן קוֹנָם : וְכֻלָּם פּוֹתְחִים אֶת פִּיהֶם בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה בְּשִׁירָה וּבְזִמְרָה וּמְבָרְכִים וּמְשַׁבְּחִים וּמְפָאֲרִים וּמַעֲרִיצִים וּמַקְדִּישִׁים וּמַמְלִיכִים : אֶת שֵׁם הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא : וְכֻלָּם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם זֶה מִזֶּה · וְנוֹתְנִים רְשׁוּת זֶה לָזֶה לְהַקְדִּישׁ לְיוֹצְרָם בְּנַחַת רוּחַ בְּשָׂפָה בְרוּרָה וּבִנְעִימָה קְדֻשָּׁה כֻּלָּם כְּאֶחָד עוֹנִים וְאוֹמְרִים בְּיִרְאָה :

קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ :

והאופנים

וְהָאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ בְּרַעַשׁ גָּדוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים: בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:

לָאֵל בָּרוּךְ נְעִימוֹת יִתֵּנוּ ׃ לַמֶּלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם זְמִרוֹת יֹאמֵרוּ וְתִשְׁבָּחוֹת יַשְׁמִיעוּ ׃ כִּי הוּא לְבַדּוֹ פּוֹעֵל גְּבוּרוֹת עֹשֶׂה חֲדָשׁוֹת ׃ בַּעַל מִלְחָמוֹת ׃ זוֹרֵעַ צְדָקוֹת מַצְמִיחַ יְשׁוּעוֹת ׃ בּוֹרֵא רְפוּאוֹת ׃ נוֹרָא תְהִלּוֹת ׃ אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת ׃ הַמְחַדֵּשׁ בְּטוּבוֹ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: כָּאָמוּר לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אוֹר חָדָשׁ עַל צִיּוֹן תָּאִיר וְנִזְכֶּה כֻלָּנוּ מְהֵרָה לְאוֹרוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ יוֹצֵר הַמְּאוֹרוֹת:

אַהֲבָה רַבָּה אֲהַבְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ חֶמְלָה גְדוֹלָה וִיתֵרָה חָמַלְתָּ עָלֵינוּ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּעֲבוּר אֲבוֹתֵינוּ שֶׁבָּטְחוּ בְךָ וַתְּלַמְּדֵם חֻקֵּי חַיִּים כֵּן תְּחָנֵּנוּ וּתְלַמְּדֵנוּ: אָבִינוּ הָאָב הָרַחֲמָן הַמְרַחֵם רַחֵם עָלֵינוּ וְתֵן בְּלִבֵּנוּ לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל לִשְׁמֹעַ לִלְמֹד וּלְלַמֵּד לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם אֶת כָּל דִּבְרֵי תַלְמוּד תּוֹרָתֶךָ בְּאַהֲבָה: וְהָאֵר עֵינֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבֵּק לִבֵּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְיַחֵד לְבָבֵנוּ לְאַהֲבָה וּלְיִרְאָה אֶת שְׁמֶךָ וְלֹא נֵבוֹשׁ לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא בָּטָחְנוּ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתֶךָ: וַהֲבִיאֵנוּ לְשָׁלוֹם מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ ׃ וְתוֹלִיכֵנוּ קוֹמְמִיּוּת לְאַרְצֵנוּ ׃ כִּי אֵל פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת אָתָּה וּבָנוּ בָחַרְתָּ מִכָּל עַם וְלָשׁוֹן ׃ וְקֵרַבְתָּנוּ לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה בֶּאֱמֶת לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְיַחֶדְךָ בְּאַהֲבָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה:

יחיד אומר אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ יְהֹוָה ׀ אֶחָד:

בלחש בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

וְאָהַבְתָּ אֵת יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל־לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ: וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה אַף־יְהֹוָה בָּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהֹוָה נֹתֵן לָכֶם: וְשַׂמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהֹוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ:

וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְהֹוָה וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא־תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל־מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: אֲנִי יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם:

אֱמֶת וְיַצִּיב וְנָכוֹן וְקַיָּם וְיָשָׁר וְנֶאֱמָן וְאָהוּב וְחָבִיב וְנֶחְמָד וְנָעִים וְנוֹרָא וְאַדִּיר וּמְתֻקָּן וּמְקֻבָּל וְטוֹב וְיָפֶה הַדָּבָר הַזֶּה עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: אֱמֶת אֱלֹהֵי עוֹלָם מַלְכֵּנוּ צוּר יַעֲקֹב מָגֵן יִשְׁעֵנוּ ׃ לְדֹר וָדֹר הוּא קַיָּם וּשְׁמוֹ קַיָּם וְכִסְאוֹ נָכוֹן וּמַלְכוּתוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לָעַד קַיֶּמֶת: וּדְבָרָיו חָיִים וְקַיָּמִים נֶאֱמָנִים

ונחמדים

וְהַחֲמוּדִים לָעַד ינשק הציצית ויסירם וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים עַל אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ עַל בָּנֵינוּ וְעַל דּוֹרוֹתֵינוּ וְעַל כָּל דּוֹרוֹת זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ:

עַל הָרִאשׁוֹנִים וְעַל הָאַחֲרוֹנִים דָּבָר טוֹב וְקַיָּם לְעוֹלָם וָעֶד אֱמֶת וֶאֱמוּנָה חֹק וְלֹא יַעֲבֹר: אֱמֶת שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מַלְכֵּנוּ מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ גֹּאֲלֵנוּ גֹּאֵל אֲבוֹתֵינוּ יוֹצְרֵנוּ צוּר יְשׁוּעָתֵנוּ פּוֹדֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ מֵעוֹלָם שְׁמֶךָ אֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ:

עֶזְרַת אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם מָגֵן וּמוֹשִׁיעַ לִבְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם בְּכָל דּוֹר וָדוֹר: בְּרוּם עוֹלָם מוֹשָׁבֶךָ וּמִשְׁפָּטֶיךָ וְצִדְקָתְךָ עַד אַפְסֵי אָרֶץ: אַשְׁרֵי אִישׁ שֶׁיִּשְׁמַע לְמִצְוֹתֶיךָ וְתוֹרָתְךָ וּדְבָרְךָ יָשִׂים עַל לִבּוֹ: אֱמֶת אַתָּה הוּא אָדוֹן לְעַמֶּךָ וּמֶלֶךְ גִּבּוֹר לָרִיב רִיבָם: אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ: מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ · כָּל בְּכוֹרֵיהֶם הָרַגְתָּ וּבְכוֹרְךָ גָּאָלְתָּ וְיַם סוּף בָּקַעְתָּ וְזֵדִים טִבַּעְתָּ וִידִידִים הֶעֱבַרְתָּ וַיְכַסּוּ מַיִם צָרֵיהֶם אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר: עַל זֹאת שִׁבְּחוּ אֲהוּבִים וְרוֹמְמוּ אֵל וְנָתְנוּ יְדִידִים זְמִרוֹת שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְמֶלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם: רָם וְנִשָּׂא גָּדוֹל וְנוֹרָא מַשְׁפִּיל גֵּאִים וּמַגְבִּיהַּ שְׁפָלִים מוֹצִיא אֲסִירִים וּפוֹדֶה עֲנָוִים וְעוֹזֵר דַּלִּים וְעוֹנֶה לְעַמּוֹ בְּעֵת שַׁוְּעָם אֵלָיו: תְּהִלּוֹת לְאֵל עֶלְיוֹן בָּרוּךְ הוּא וּמְבֹרָךְ · מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם: מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם יְיָ מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא:

שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְּחוּ גְאוּלִים לְשִׁמְךָ עַל שְׂפַת הַיָּם יַחַד כֻּלָּם הוֹדוּ וְהִמְלִיכוּ וְאָמְרוּ · יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

צוּר יִשְׂרָאֵל קוּמָה בְּעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל וּפְדֵה כִנְאֻמֶךָ יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל · גֹּאֲלֵנוּ יְיָ צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

צריך לסמוך גאולה לתפלה ולא יפסיק אפי׳ באמירת אמן:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בשו״ת זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר · מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בשו״ת מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

בחזרת הש״ץ אומרים זה:

נְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בָּעוֹלָם כְּשֵׁם שֶׁמַּקְדִּישִׁים אוֹתוֹ בִּשְׁמֵי מָרוֹם · כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: אָז בְּקוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל אַדִּיר וְחָזָק מַשְׁמִיעִים קוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: מִמְּקוֹמְךָ מַלְכֵּנוּ תוֹפִיעַ וְתִמְלוֹךְ עָלֵינוּ כִּי מְחַכִּים אֲנַחְנוּ לָךְ מָתַי תִּמְלוֹךְ בְּצִיּוֹן בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד תִּשְׁכּוֹן: תִּתְגַּדַּל וְתִתְקַדַּשׁ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ לְדוֹר וָדוֹר וּלְנֵצַח נְצָחִים: וְעֵינֵינוּ תִרְאֶינָה מַלְכוּתֶךָ כַּדָּבָר הָאָמוּר בְּשִׁירֵי עֻזֶּךָ עַל יְדֵי דָוִד מְשִׁיחַ צִדְקֶךָ: יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

חזן לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד · כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל (בש״ת הַמֶּלֶךְ) הַקָּדוֹשׁ :

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ : (בש״ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ) :

יִשְׂמַח מֹשֶׁה בְּמַתְּנַת חֶלְקוֹ · כִּי עֶבֶד נֶאֱמָן קָרָאתָ לּוֹ · כְּלִיל תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשׁוֹ נָתַתָּ (לּוֹ) בְּעָמְדוֹ לְפָנֶיךָ עַל הַר סִינַי · וּשְׁנֵי לוּחוֹת אֲבָנִים הוֹרִיד בְּיָדוֹ · וְכָתוּב בָּהֶם שְׁמִירַת שַׁבָּת וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ :

וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם : בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִיא לְעֹלָם כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְיָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ :

וְלֹא נְתַתּוֹ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא הִנְחַלְתּוֹ מַלְכֵּנוּ לְעוֹבְדֵי פְסִילִים · וְגַם בִּמְנוּחָתוֹ לֹא יִשְׁכְּנוּ עֲרֵלִים · כִּי לְיִשְׂרָאֵל עַמְּךָ נְתַתּוֹ בְּאַהֲבָה לְזֶרַע יַעֲקֹב אֲשֶׁר בָּם בָּחָרְתָּ · עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ · וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ · זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית :

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ וְיָנוּחוּ בוֹ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת :

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם וְהָשֵׁב אֶת הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ :

בשבת ראש חודש אומרים זה :

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ · יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ · וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ · וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ · לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה : זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה · וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה · וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים · וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה :

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן :

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ · אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת · עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם · הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ :

מודים דרבנן

מודים אנחנו לך שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי כל בשר יוצרנו יוצר בראשית ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש על שהחייתנו וקיימתנו כן תחיינו ותקיימנו ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך לשמור חקיך ולעשות רצונך ולעבדך בלבב שלם על שאנחנו מודים לך · ברוך אל ההודאות :

בשבת חנוכה אומרים זה :

עַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בִּזְּמַן הַזֶּה :

בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנָאִי וּבָנָיו כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת אַנְטִיוֹכוֹס עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ · וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת

צרתם

צָרָתָם רַבְתָּ אֶת רִיבָם דַּנְתָּ אֶת דִּינָם נָקַמְתָּ אֶת נִקְמָתָם מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה וְאַחַר כֵּן בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וּפִנּוּ אֶת הֵיכָלֶךָ וְטִהֲרוּ אֶת מִקְדָּשֶׁךָ וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל:

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

בש"ת וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת · הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

לש"ץ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בָּרְכֵנוּ בַבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁךָ כָּאָמוּר: יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ · בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

בש"ת בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עוֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם:

אֱלֹהַי נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי וְכֹל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ · עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ · עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ · עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ · לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי: עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות: וערבה ליי מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות:

סדר הלל

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לִקְרוֹא אֶת הַהַלֵּל:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: מִי כַּייָ אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת: הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: מְקִימִי מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן: לְהוֹשִׁיבִי עִם נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ: מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ:

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז: הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו: הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מַה לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב: הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ מָיִם:

בשבת חנוכה אומרים לא לנו

לֹא לָנוּ יְיָ לֹא לָנוּ כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל חַסְדְּךָ עַל אֲמִתֶּךָ: לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה נָא אֱלֹהֵיהֶם: וֵאלֹהֵינוּ בַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ עָשָׂה: עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ אַף לָהֶם וְלֹא יְרִיחוּן: יְדֵיהֶם וְלֹא

נָלא יְמִישׁוּן רַגְלֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּכוּ לֹא יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם: יִשְׂרָאֵל בְּטַח בַּיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: יִרְאֵי יְיָ בִּטְחוּ בַיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: ע״כ

יְיָ זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת בֵּית אַהֲרֹן: יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְיָ הַקְּטַנִּים עִם הַגְּדֹלִים: יֹסֵף יְיָ עֲלֵיכֶם עֲלֵיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם: בְּרוּכִים אַתֶּם לַייָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַייָ וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם: לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּ יָהּ וְלֹא כָּל יֹרְדֵי דוּמָה: וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

בשבת חנוכה אומרים אהבתי

אָהַבְתִּי כִּי יִשְׁמַע יְיָ אֶת קוֹלִי תַּחֲנוּנָי: כִּי הִטָּה אָזְנוֹ לִי וּבְיָמַי אֶקְרָא: אֲפָפוּנִי חֶבְלֵי מָוֶת וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא: וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא אָנָּה יְיָ מַלְּטָה נַפְשִׁי: חַנּוּן יְיָ וְצַדִּיק וֵאלֹהֵינוּ מְרַחֵם: שֹׁמֵר פְּתָאִים יְיָ דַּלּוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ: שׁוּבִי נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי כִּי יְיָ גָּמַל עָלָיְכִי: כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת אֶת עֵינִי מִן דִּמְעָה אֶת רַגְלִי מִדֶּחִי: אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְיָ בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים: הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד: אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי כָּל הָאָדָם כֹּזֵב: ע״כ

מָה אָשִׁיב לַייָ כָּל תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי: כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַייָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: יָקָר בְּעֵינֵי יְיָ הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו: אָנָּה יְיָ כִּי אֲנִי עַבְדֶּךָ אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן אֲמָתֶךָ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי: לְךָ אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַייָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: בְּחַצְרוֹת בֵּית יְיָ בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּ אֶת יְיָ כָּל גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל הָאֻמִּים: כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת יְיָ לְעוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב | כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל | כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמְרוּ נָא בֵית אַהֲרֹן | כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמְרוּ נָא יִרְאֵי יְיָ | כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

מִן הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ: יְיָ לִי לֹא אִירָא מַה יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם: יְיָ לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי: טוֹב לַחֲסוֹת בַּייָ מִבְּטֹחַ בָּאָדָם: טוֹב לַחֲסוֹת בַּייָ מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים: כָּל גּוֹיִם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי גַם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי כִדְבֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: דַּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַייָ עֲזָרָנִי: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה: קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל: יְמִין יְיָ רוֹמֵמָה יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל: לֹא אָמוּת כִּי אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ: יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי: פִּתְחוּ לִי שַׁעֲרֵי צֶדֶק אָבֹא בָם אוֹדֶה יָהּ: זֶה הַשַּׁעַר לַייָ צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ: אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה: אודך אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה: אבן מֵאֵת יְיָ הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ: מאת זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְיָ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ: זה

אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא: | אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא:
אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא: | אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא:

בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְיָ בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְיָ: ברוך אֵל יְיָ וַיָּאֶר לָנוּ אִסְרוּ חַג בַּעֲבֹתִים עַד קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ: אל אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ: אלי הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הודו

יְהַלְלוּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ (עַל) כָּל מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ צַדִּיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנֶךָ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ כִּי לְךָ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשִׁמְךָ נָאֶה לְזַמֵּר כִּי מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה אֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת: קדיש שלם

אין כמוך באלהים אדני ואין כמעשיך: מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור: יי מלך יי מלך יי ימלוך לעולם ועד: יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום:

אב הרחמים היטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלים: כי בך לבד בטחנו מלך אל רם ונשא אדון עולמים: ומוציאין ס"ת ואומרים ויהי בנסוע

ויהי בנסע הארן ויאמר משה קומה יי ויפצו איביך וינסו משנאיך מפניך: כי מציון תצא תורה ודבר יי מירושלים: ברוך שנתן תורה לעמו ישראל בקדשתו:

בריך שמה דמרא עלמא · בריך כתרך ואתרך · יהא רעותך עם עמך ישראל לעלם · ופורקן ימינך אחזי לעמך בבית מקדשך · ולאמטויי לנא מטוב נהורך · ולקבל צלותנא ברחמין · יהא רעוא קדמך דתוריך לן חיין בטיבותא ולהוי אנא פקידא בגו צדיקיא למרחם עלי ולמנטר יתי וית כל די לי ודי לעמך ישראל · אנת הוא זן לכלא ומפרנס לכלא אנת הוא שליט על כלא · אנת הוא דשליט על מלכיא · ומלכותא דילך היא · אנא עבדא דקודשא בריך הוא דסגידנא קמה ומקמא דיקר אוריתה בכל עדן ועדן · לא על אנש רחיצנא ולא על בר אלהין סמיכנא אלא באלהא דשמיא · דהוא אלהא קשוט · ואוריתה קשוט · ונביאוהי קשוט · ומסגא למעבד טבון וקשוט · בה אנא רחיץ · ולשמה קדישא יקירא אנא אמר תושבחן · יהא רעוא קדמך דתפתח לבי באוריתא ותשלים משאלין דלבי ולבא דכל עמך ישראל לטב ולחיין ולשלם אמן:

חו"ק שמע ישראל יי אלהינו יי אחד:

חו"ק אחד אלהינו גדול אדונינו קדוש שמו:

חזן גדלו ליי אתי ונרוממה שמו יחדו:

לך יי הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ: לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש: רוממו יי אלהינו והשתחוו להדם רגליו קדוש הוא: רוממו יי אלהינו והשתחוו להר קדשו כי קדוש יי אלהינו:

על הכל יתגדל ויתקדש וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא שמו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא: בעולמות שברא העולם הזה והעולם הבא כרצונו וכרצון יראיו וכרצון כל בית ישראל: צור העולמים אדון כל הבריות אלוה כל הנפשות: היושב במרחבי מרום השוכן בשמי שמי קדם: קדשתו על החיות וקדשתו על כסא הכבוד: ובכן יתקדש שמך בנו יי אלהינו לעיני כל חי · ונאמר לפניו שיר חדש ככתוב · שירו לאלהים זמרו שמו סלו לרוכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו: ונראהו עין בעין בשובו אל נוהו ככתוב: כי עין בעין יראו בשוב יי ציון: ונאמר ונגלה כבוד יי וראו כל בשר יחדו כי פי יי דבר:

אב הרחמים הוא ירחם עם עמוסים ויזכור ברית איתנים ויציל נפשותינו מן השעות הרעות ויגער ביצר הרע מן הנשואים ויחון אותנו לפליטת עולמים · וימלא משאלותינו במדה טובה ישועה ורחמים:

כשמגביהין הספר תורה אומרים זה:

וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל על פי יי ביד משה: עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאשר: דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום: ארך ימים בימינה בשמאולה עשר וכבוד: יי חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר:

יקום פורקן מן שמיא · חנא וחסדא ורחמי וחיי אריכי ומזוני רויחי · וסייעתא דשמיא ובריות גופא ונהורא מעליא · זרעא חיא וקימא · זרעא די לא יפסוק ודי לא יבטול מפתגמי אוריתא: למרנן ורבנן חבורתא קדישתא · די בארעא דישראל ודי בבבל לרישי כלי ולרישי גלותא ולרישי מתיבתא ולדייני די בבא: לכל

תלמידיהון

תַּלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל מָאן דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא ׃ מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יָתְהוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיהוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיהוֹן וְיִתֵּן אַרְכָּה לִשְׁנֵיהוֹן וְיִתְפָּרְקוּן וְיִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישִׁין ׃ מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּהוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן וְנֹאמַר אָמֵן ׃

יְקוּם פּוּרְקָן מִן שְׁמַיָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא וּבַרְיוּת גּוּפָא וּנְהוֹרָא מַעַלְיָא ׃ זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא ׃ זַרְעָא דִּי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא ׃ לְכָל קְהָלָא קַדִּישָׁא הָדֵין רַבְרְבַיָּא עִם זְעֵרַיָּא טַפְלָא וּנְשַׁיָּא ׃ מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יָתְכוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיכוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיכוֹן וְיִתֵּן אַרְכָה לִשְׁנֵיכוֹן וְתִתְפָּרְקוּן וְתִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישִׁין ׃ מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּכוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן וְנֹאמַר אָמֵן ׃

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב ׃ הוּא יְבָרֵךְ אֶת כָּל הַקָּהָל הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה עִם כָּל קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ ׃ הֵם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם ׃ וּמִי שֶׁמְּיַחֲדִים בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת לִתְפִלָּה ׃ וּמִי שֶׁבָּאִים בְּתוֹכָם לְהִתְפַּלֵּל ׃ וּמִי שֶׁנּוֹתְנִים נֵר לַמָּאוֹר וְיַיִן לְקִדּוּשׁ וּלְהַבְדָּלָה וּפַת לָאוֹרְחִים וּצְדָקָה לָעֲנִיִּים ׃ וְכָל מִי שֶׁעוֹסְקִים בְּצָרְכֵי צִבּוּר בֶּאֱמוּנָה ׃ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְשַׁלֵּם שְׂכָרָם וְיָסִיר מֵהֶם כָּל מַחֲלָה וְיִרְפָּא לְכָל גּוּפָם וְיִסְלַח לְכָל עֲוֹנָם ׃ וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם עִם כָּל יִשְׂרָאֵל אֲחֵיהֶם וְנֹאמַר אָמֵן ׃

תפלה בעד שלום הקיסר יר״ה

הנותן תשועה למלכים וממשלה לנסיכים מלכותו מלכות כל עולמים הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה הוא יברך וישמור וינצור ויעזור וירומם ויגדל וינשא למעלה את אדונינו הקיסר **אלכסנדר ניקאלאיוויטש** ירום הודו עם אשתו הקיסרית הכבודה **מאריא אלכסנדראוונא** ובנו יורש עצר **אלכסנדר אלכסנדראוויטש** ואת רעיתו הגבירה **מאריא טעאדאראוונא** ואת כל בית מלכנו הרם יר״ה ׃ מלך מלכי המלכים ברחמיו יחייהו וישמרהו ומכל צרה ויגון ונזק יצילהו וידבר עמים תחת רגליו ויפיל שונאיו לפניו ובכל אשר יפנה יצליח ׃ מלך מלכי המלכים ברחמיו יתן בלבו ובלב כל יועציו ושריו רחמנות לעשות טובות עמנו ועם כל ישראל ׃ בימיו ובימינו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח ובא לציון גואל וכן יהי רצון ונאמר אמן ׃

כשמברכין החודש יש נוהגין לומר זה

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּחַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה ׃ וְתִתֶּן לָנוּ חַיִּים אֲרוּכִים ׃ חַיִּים שֶׁל שָׁלוֹם ׃ חַיִּים שֶׁל טוֹבָה ׃ חַיִּים שֶׁל בְּרָכָה ׃ חַיִּים שֶׁל פַּרְנָסָה ׃ חַיִּים שֶׁל חִלּוּץ עֲצָמוֹת ׃ חַיִּים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם יִרְאַת שָׁמַיִם וְיִרְאַת חֵטְא ׃ חַיִּים שֶׁאֵין בָּהֶם בּוּשָׁה וּכְלִמָּה ׃ חַיִּים שֶׁל עוֹשֶׁר וְכָבוֹד ׃ חַיִּים שֶׁתְּהֵא בָנוּ אַהֲבַת תּוֹרָה וְיִרְאַת שָׁמַיִם ׃ חַיִּים שֶׁיִּמָּלְאוּ מִשְׁאֲלוֹת לִבֵּנוּ לְטוֹבָה אָמֵן סֶלָה ׃

נכון לידע המולד בשעה שמברכין החודש ׃

מִי שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ וְגָאַל אוֹתָם מֵעַבְדוּת לְחֵרוּת ׃ הוּא יִגְאַל אוֹתָנוּ בְּקָרוֹב ׃ וִיקַבֵּץ נִדָּחֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ ׃ חֲבֵרִים כָּל יִשְׂרָאֵל וְנֹאמַר אָמֵן ׃

הש״ץ לוקח ס״ת בידו ואומר ראש חודש פלוני ביום פלוני הבא עלינו ועל כל ישראל לטובה ׃

יְחַדְּשֵׁהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָלֵינוּ וְעַל כָּל עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל ׃ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם ׃ לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה ׃ לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה ׃ וְנֹאמַר אָמֵן ׃ אשרי וכו׳

שחרית

כשמברכין החודש אין אומרים זה .

אב הרחמים שוכן מרומים · ברחמיו העצומים הוא יפקוד ברחמים · החסידים והישרים והתמימים · קהלות הקדש שמסרו נפשם על קדשת השם · הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו · מנשרים קלו ומאריות גברו · לעשות רצון קונם וחפץ צורם · יזכרם אלהינו לטובה · עם שאר צדיקי עולם · וינקום נקמת דם עבדיו השפוך : ככתוב בתורת משה איש האלהים · הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום · ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו : ועל ידי עבדיך הנביאים כתוב לאמר ונקיתי דמם לא נקיתי · ויי שכן בציון : ובכתבי הקדש נאמר · למה יאמרו הגוים איה אלהיהם יודע בגוים לעינינו נקמת דם עבדיך השפוך : ואומר כי דורש דמים אותם זכר לא שכח צעקת ענוים : ואומר ידין בגוים מלא גויות מחץ ראש על ארץ רבה : מנחל בדרך ישתה על כן ירים ראש : אשרי וכו'

כשמברכין בה"ב יאמר הש"ץ זה :

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן דוד ושלמה הוא יברך את כל מי שיקבל עליו להתענות תענית שני וחמישי ושני בשכר זה הקדוש ברוך הוא ישמרהו ויצילהו מכל צרה וצוקה ומכל נגע ומחלה וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם ויקבל תפלותיהם ויאזין שועותיהם עם כל ישראל אחיהם ונאמר אמן :

חזן יהללו את שם יי כי נשגב שמו לבדו :

והקהל אומרים הודו על ארץ ושמים : וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרובו הללויה :

מזמור לדוד הבו ליי בני אלים הבו ליי כבוד ועז : הבו ליי כבוד שמו השתחוו ליי בהדרת קדש : קול יי על המים אל הכבוד הרעים יי על מים רבים : קול יי בכח קול יי בהדר : קול יי שבר ארזים וישבר יי את ארזי הלבנון : וירקידם כמו עגל לבנון ושריון כמו בן ראמים : קול יי חצב להבות אש : קול יי יחיל מדבר יחיל יי מדבר קדש : קול יי יחולל אילות ויחשף יערות ובהיכלו כלו אמר כבוד : יי למבול ישב וישב יי מלך לעולם : יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום :

ובנחה יאמר שובה יי רבבות אלפי ישראל : קומה יי למנוחתך אתה וארון עזך : כהניך ילבשו צדק וחסידיך ירננו : בעבור דוד עבדך אל תשב פני משיחך : כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו : עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאשר : דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום : השיבנו יי אליך ונשובה חדש ימינו כקדם : ח"ק

מוסף לשבת ולשבת ראש חודש

כי שם יי אקרא הבו גדל לאלהינו : אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך :

ברוך אתה יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא אל עליון גומל חסדים טובים וקונה הכל וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה :

בש"ת זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים וכתבנו בספר החיים למענך אלהים חיים :

מלך עוזר ומושיע ומגן : ברוך אתה יי מגן אברהם :

אתה גבור לעולם אדני מחיה מתים אתה רב להושיע :

בחורף משיב הרוח ומוריד הגשם :

מכלכל חיים בחסד מחיה מתים ברחמים רבים סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים ומקים אמונתו לישני עפר · מי כמוך בעל גבורות ומי דומה לך מלך ממית ומחיה ומצמיח ישועה :

בש"ת מי כמוך אב הרחמים זוכר יצוריו לחיים ברחמים :

ונאמן אתה להחיות מתים : ברוך אתה יי מחיה המתים :

נעריצך

מוּסַף לְשַׁבָּת

כשהש"ץ חוזר הש"ע אומרים זה

נַעֲרִיצְךָ וְנַקְדִּישְׁךָ כְּסוֹד שִׂיחַ שַׂרְפֵי קֹדֶשׁ · הַמַּקְדִּישִׁים שִׁמְךָ בַּקֹּדֶשׁ כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר : קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ : כְּבוֹדוֹ מָלֵא עוֹלָם מְשָׁרְתָיו שׁוֹאֲלִים זֶה לָזֶה אַיֵּה מְקוֹם כְּבוֹדוֹ לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ : בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ : מִמְּקוֹמוֹ הוּא יִפֶן בְּרַחֲמִים וְיָחֹן עַם הַמְיַחֲדִים שְׁמוֹ עֶרֶב וָבֹקֶר בְּכָל יוֹם תָּמִיד פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה שְׁמַע אוֹמְרִים : שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד : הוּא אֱלֹהֵינוּ הוּא אָבִינוּ הוּא מַלְכֵּנוּ הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ וְהוּא יַשְׁמִיעֵנוּ בְּרַחֲמָיו שֵׁנִית לְעֵינֵי כָּל חָי לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים · אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם : וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר : יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ : לש"ץ לדור ודור וכו'

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ :
(בש"ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ) : כשבת ר"ח מתחילין כאן אתה יצרת *)

תִּכַּנְתָּ שַׁבָּת רָצִיתָ קָרְבְּנוֹתֶיהָ · צִוִּיתָ פֵּרוּשֶׁיהָ עִם סִדּוּרֵי נְסָכֶיהָ · מְעַנְּגֶיהָ לְעוֹלָם כָּבוֹד יִנְחָלוּ · טוֹעֲמֶיהָ חַיִּים זָכוּ · וְגַם הָאוֹהֲבִים דְּבָרֶיהָ גְּדֻלָּה בָּחָרוּ · אָז מִסִּינַי נִצְטַוּוּ עָלֶיהָ · וַתְּצַוֵּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְהַקְרִיב בָּהּ קָרְבַּן מוּסַף שַׁבָּת כָּרָאוּי : יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ · וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ · תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם · וְאֶת מוּסַף יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר :

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ : עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ :

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג · עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ · וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ (בּוֹ) וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית :

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ
ושמחנו

לשבת וראש חודש

*) אַתָּה יָצַרְתָּ עוֹלָמְךָ מִקֶּדֶם כִּלִּיתָ מְלַאכְתְּךָ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ וְרָצִיתָ בָּנוּ וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל הַלְּשׁוֹנוֹת וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ · וַתִּתֶּן לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים לְכַפָּרָה · וּלְפִי שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ חָרְבָה עִירֵנוּ וְשָׁמֵם בֵּית מִקְדָּשֵׁנוּ וְגָלָה יְקָרֵנוּ וְנֻטַּל כָּבוֹד מִבֵּית חַיֵּינוּ · וְאֵין אֲנַחְנוּ יְכוֹלִים לַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ בַּבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו מִפְּנֵי הַיָּד הַשְּׁלוּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ : יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם : וְאֶת מוּסְפֵי יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה · נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר :

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ : עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ : (זֶה קָרְבַּן שַׁבָּת וְקָרְבַּן הַיּוֹם כָּאָמוּר) :

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַייָ פָּרִים בְּנֵי בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם :

וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כִּמְדֻבָּר שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ וְשָׂעִיר לְכַפֵּר וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם :

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג · עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ · וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ (בּוֹ) וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית :

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ וְחַדֵּשׁ עָלֵינוּ בְּיוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה
ולברכה

ושמחנו בישועתך וטהר לבנו לעבדך באמת והנחילנו יי אלהינו באהבה וברצון שבת
קדשך וינוחו בו ישראל מקדשי שמך: ברוך אתה יי מקדש השבת: רצה וכו׳ · אין באלהים

לשבת וראש חודש

ולברכה · לששון ולשמחה · לישועה ולנחמה · לפרנסה ולכלכלה · לחיים ולשלום · למחילת
חטא ולסליחת עון · (בשנת העיבור ולכפרת פשע): כי בעמך ישראל בחרת מכל האמות
ושבת קדשך להם הודעת וחקי ראשי חדשים להם קבעת: ברוך אתה יי מקדש השבת
וישראל וראשי חדשים: רצה ומודים וכו׳

קוה אל יי חזק ויאמץ לבך וקוה אל יי: אין קדוש כיי כי אין בלתך ואין צור כאלהינו: כי
מי אלוה מבלעדי יי ומי צור זולתי אלהינו:

אין כאלהינו · אין כאדונינו · אין כמלכנו · אין כמושיענו: מי כאלהינו · מי כאדונינו ·
מי כמלכנו · מי כמושיענו: נודה לאלהינו · נודה לאדונינו · נודה למלכנו · נודה למושיענו:
ברוך אלהינו · ברוך אדונינו · ברוך מלכנו · ברוך מושיענו: אתה הוא אלהינו · אתה
הוא אדונינו · אתה הוא מלכנו · אתה הוא מושיענו · אתה הוא שהקטירו אבותינו לפניך
את קטרת הסמים:

פטום הקטרת הצרי והצפרן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה · מור וקציעה
שבלת נרד וכרכום משקל ששה עשר ששה עשר מנה · הקשט שנים עשר וקלופה שלשה
וקנמון תשעה בורית כרשינה תשעה קבין · יין קפריסין סאין תלתא וקבין תלתא ואם אין לו
יין קפריסין מביא חמר חורין עתיק · מלח סדומית רובע הקב · מעלה עשן כל שהוא: רבי
נתן אומר אף כפת הירדן כל שהוא · ואם נתן בה דבש פסלה · ואם חסר אחת מכל סממניה
חיב מיתה:

רבן שמעון בן גמליאל אומר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף · בורית כרשינה
ששפין בה את הצפרן כדי שתהא נאה · יין קפריסין ששורין בו את הצפרן כדי שתהא
עזה · והלא מי רגלים יפין לה אלא שאין מכניסין מי רגלים בעזרה מפני הכבוד:

השיר שהלוים היו אומרים בבית המקדש · ביום הראשון היו אומרים ליי הארץ ומלואה
תבל ויושבי בה: בשני היו אומרים גדול יי ומהלל מאד בעיר אלהינו הר קדשו: בשלישי
היו אומרים אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט: ברביעי היו אומרים אל נקמות
יי אל נקמות הופיע: בחמישי היו אומרים הרנינו לאלהים עוזנו הריעו לאלהי יעקב: בששי
היו אומרים יי מלך גאות לבש לבש יי עוז התאזר אף תכון תבל בל תמוט: בשבת היו
אומרים מזמור שיר ליום השבת מזמור שיר לעתיד לבא ליום שכלו שבת ומנוחה לחיי העולמים:

תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא שנאמר הליכות עולם לו
אל תקרי הליכות אלא הלכות:

אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם · שנאמר וכל בניך למודי יי ורב
שלום בניך: אל תקרי בניך אלא בוניך: שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול: יהי שלום בחילך שלוה
בארמנותיך: למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך: למען בית יי אלהינו אבקשה טוב לך: יי עוז לעמו
יתן יי יברך את עמו בשלום:

עלינו לשבח לאדון הכל לתת גדלה ליוצר בראשית שלא עשנו כגויי הארצות ולא שמנו
כמשפחות האדמה שלא שם חלקנו כהם וגורלנו ככל המונם: ואנחנו כורעים ומשתחוים ומודים
לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא: שהוא נוטה שמים ויוסד ארץ · וכסא כבודו
בשמים ממעל · ושכינת עזו בגבהי מרומים · הוא אלהינו אין עוד: אמת מלכנו אפס
זולתו ככתוב בתורתו · וידעת היום והשבות אל לבבך כי יי הוא האלהים בשמים ממעל
ועל הארץ מתחת אין עוד:

על כן נקוה לך יי אלהינו לראות מהרה בתפארת עזך להעביר גלולים מן הארץ והאלילים

כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן · לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי וְכָל בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ · לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל רִשְׁעֵי אָרֶץ · יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל כִּי לְךָ תִּכְרַע כָּל בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל לָשׁוֹן · לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ · וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ · וִיקַבְּלוּ כֻלָּם אֶת עוֹל מַלְכוּתֶךָ · וְתִמְלוֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד : כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד : כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ יְיָ יִמְלוֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד : וְנֶאֱמַר וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ · בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד :

אַל תִּירָא מִפַּחַד פִּתְאֹם וּמִשֹּׁאַת רְשָׁעִים כִּי תָבֹא : עֻצוּ עֵצָה וְתֻפָר דַּבְּרוּ דָבָר וְלֹא יָקוּם כִּי עִמָּנוּ אֵל : וְעַד זִקְנָה אֲנִי הוּא וְעַד שֵׂיבָה אֲנִי אֶסְבֹּל אֲנִי עָשִׂיתִי וַאֲנִי אֶשָּׂא וַאֲנִי אֶסְבֹּל וַאֲמַלֵּט : קדיש יתום

שיר היחוד ליום השבת

חזן אָז בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נַחְתָּ · יוֹם הַשַּׁבָּת עַל כֵּן בֵּרַכְתָּ :

קהל וְעַל כָּל פּוֹעַל תְּהִלָּה עֲרוּכָה · חֲסִידֶיךָ בְּכָל עֵת יְבָרְכוּכָה :

ח׳ בָּרוּךְ יְיָ יוֹצֵר כֻּלָּם · אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם :

ק׳ כִּי מֵעוֹלָם עַל עֲבָדֶיךָ · רוֹב רַחֲמֶיךָ וַחֲסָדֶיךָ :

ח׳ וּבְמִצְרַיִם הַחִלּוֹתָ · לְהוֹדִיעַ כִּי מְאֹד נַעֲלֵיתָ :

ק׳ עַל כָּל אֱלֹהִים בַּעֲשׂוֹתְךָ בָהֶם · שְׁפָטִים גְּדוֹלִים וּבֵאלֹהֵיהֶם :

ח׳ בְּבָקְעֲךָ יַם סוּף עַמְּךָ רָאוּ · יָד הַגְּדוֹלָה וַיִּירָאוּ :

ק׳ נִהַגְתָּ עַמְּךָ לַעֲשׂוֹת לְךָ · שֵׁם תִּפְאֶרֶת לְהַרְאוֹת גָּדְלָךְ :

ח׳ וְדִבַּרְתָּ עִמָּם מִן הַשָּׁמַיִם · וְגַם הֶעָבִים נָטְפוּ מָיִם :

ק׳ יָדַעְתָּ לֶכְתָּם בַּמִּדְבָּר · בְּאֶרֶץ צִיָּה אִישׁ לֹא עָבַר :

ח׳ נָתַתָּה לְעַמְּךָ דְּגַן שָׁמַיִם · וְכֶעָפָר שְׁאֵר וּמִצּוּר מָיִם :

ק׳ תְּגָרֵשׁ גּוֹיִם רַבִּים עַמִּים · וַיִּירְשׁוּ אַרְצָם וַעֲמַל לְאֻמִּים :

ח׳ בַּעֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקִּים וְתוֹרוֹת · אִמְרוֹת יְיָ אֲמָרוֹת טְהוֹרוֹת :

ק׳ וַיִּתְעַדְּנוּ בְּמִרְעֶה שָׁמֵן · וּמֵחַלְמִישׁ צוּר :

ח׳ בְּנוּחָם בָּנוּ עִיר קָדְשֶׁךָ · וַיְפָאֲרוּ בֵּית מִקְדָּשֶׁךָ :

ק׳ וַתֹּאמֶר פֹּה אֵשֵׁב לְאֹרֶךְ יָמִים · צֵידָהּ בָּרֵךְ אֲבָרֵךְ :

ח׳ כִּי שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי צֶדֶק · אַף כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק :

ק׳ וּבֵית הַלֵּוִי נְעִימוֹת יְזַמֵּרוּ · לְךָ יִתְרוֹעֲעוּ אַף יָשִׁירוּ :

ח׳ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיִרְאֵי יְיָ · יְכַבְּדוּ וְיוֹדוּ שִׁמְךָ יְיָ :

ק׳ הֱטִיבוֹתָ מְאֹד לָרִאשׁוֹנִים · כֵּן תֵּיטִיב גַּם לָאַחֲרוֹנִים :

ח׳ יְיָ תָּשִׂישׂ נָא עָלֵינוּ · כַּאֲשֶׁר שַׂשְׂתָּ עַל אֲבוֹתֵינוּ :

ק׳ אוֹתָנוּ לְהַרְבּוֹת וּלְהֵיטִיב · וְנוֹדֶה לְּךָ לְעוֹלָם כִּי תֵיטִיב :

ח׳ יְיָ תִּבְנֶה עִירְךָ מְהֵרָה · כִּי עָלֶיהָ שִׁמְךָ נִקְרָא :

ק׳ וְקֶרֶן דָּוִד תַּצְמִיחַ בָּהּ · וְתִשְׁכּוֹן לְעוֹלָם יְיָ בְּקִרְבָּהּ :

ח׳ זִבְחֵי צֶדֶק שָׁמָּה נִזְבְּחָה · וְכִימֵי קֶדֶם תֶּעֱרַב מִנְחָה :

ק׳ וּבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ בְּאוֹר פָּנֶיךָ · כִּי חֲפֵצִים לַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ :

ח׳ וּבִרְצוֹנְךָ תַּעֲשֶׂה חֶפְצֵנוּ · הַבֵּט נָא עַמְּךָ כֻּלָּנוּ :

ק׳ בְּחַרְתָּנוּ לִהְיוֹת לְךָ לְעַם סְגֻלָּה · וְעַל עַמְּךָ בִּרְכָתְךָ סֶּלָה :

ח׳ וְתָמִיד נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ · וּנְהַלֵּל לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ :

ק׳ וּמִבִּרְכָתְךָ עַמְּךָ יְבוֹרַךְ · כִּי אֶת כָּל אֲשֶׁר תְּבָרֵךְ מְבוֹרָךְ :

ח׳ וַאֲנִי בְּעוֹדִי אֲהַלְלָה בוֹרְאִי · וַאֲבָרְכָכָה כָּל יְמֵי צְבָאִי :

ק׳ יְהִי שֵׁם יְיָ מְבוֹרָךְ לְעוֹלָם · מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם :

שיר היחוד ליום השבת

כַּכָּתוּב בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם · וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַייָ: עָנֵה דָנִיֵּאל וְאָמַר לֶהֱוֵא שְׁמֵהּ דִּי אֱלָהָא מְבָרַךְ מִן עָלְמָא וְעַד עָלְמָא דִּי חָכְמְתָא וּגְבוּרְתָא דִּי לֵהּ הִיא: וְנֶאֱמַר וַיֹּאמְרוּ הַלְוִיִּם יֵשׁוּעַ וְקַדְמִיאֵל בָּנִי חֲשַׁבְנְיָה שֵׁרֵבְיָה הוֹדִיָּה שְׁבַנְיָה פְתַחְיָה קוּמוּ בָּרְכוּ אֶת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם מִן הָעוֹלָם עַד הָעוֹלָם וִיבָרְכוּ שֵׁם כְּבוֹדֶךָ וּמְרוֹמַם עַל כָּל בְּרָכָה וּתְהִלָּה: וְנֶאֱמַר בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן הַלְלוּיָהּ: וְנֶאֱמַר וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יְיָ לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם:

שיר הכבוד

פותחין הארון

חזן אַנְעִים זְמִירוֹת וְשִׁירִים אֶאֱרוֹג · כִּי אֵלֶיךָ נַפְשִׁי תַעֲרוֹג:

קהל נַפְשִׁי חָמְדָה בְּצֵל יָדֶךָ · לָדַעַת כָּל רָז סוֹדֶךָ:

ח׳ מִדֵּי דַבְּרִי בִּכְבוֹדֶךָ · הוֹמֶה לִבִּי אֶל דּוֹדֶיךָ:

ק׳ עַל כֵּן אֲדַבֵּר בְּךָ נִכְבָּדוֹת · וְשִׁמְךָ אֲכַבֵּד בְּשִׁירֵי יְדִידוֹת:

ח׳ אֲסַפְּרָה כְבוֹדְךָ וְלֹא רְאִיתִיךָ · אֲדַמְּךָ אֲכַנְּךָ וְלֹא יְדַעְתִּיךָ:

ק׳ בְּיַד נְבִיאֶיךָ בְּסוֹד עֲבָדֶיךָ · דִּמִּיתָ הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ:

ח׳ גְּדֻלָּתְךָ וּגְבוּרָתֶךָ · כִּנּוּ לְתֹקֶף פְּעֻלָּתֶךָ:

ק׳ דִּמּוּ אוֹתְךָ וְלֹא כְּפִי יֶשְׁךָ · וַיְשַׁוּוּךָ לְפִי מַעֲשֶׂיךָ:

ח׳ הִמְשִׁילוּךָ בְּרוֹב חֶזְיוֹנוֹת · הִנְּךָ אֶחָד בְּכָל דִּמְיוֹנוֹת:

ק׳ וַיֶּחֱזוּ בְךָ זִקְנָה וּבַחֲרוּת · וּשְׂעַר רֹאשְׁךָ בְּשֵׂיבָה וְשַׁחֲרוּת:

ח׳ זִקְנָה בְּיוֹם דִּין וּבַחֲרוּת בְּיוֹם קְרָב · כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָדָיו לוֹ רָב:

ק׳ חָבַשׁ כּוֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ · הוֹשִׁיעָה לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ:

ח׳ טַלְלֵי אוֹרוֹת רֹאשׁוֹ נִמְלָא · קְוֻצּוֹתָיו רְסִיסֵי לָיְלָה:

ק׳ יִתְפָּאֵר בִּי כִּי חָפֵץ בִּי · וְהוּא יִהְיֶה לִּי לַעֲטֶרֶת צְבִי:

ח׳ כֶּתֶם טָהוֹר פָּז דְּמוּת רֹאשׁוֹ · וְחַק עַל מֵצַח כְּבוֹד שֵׁם קָדְשׁוֹ:

ק׳ לְחֵן וּלְכָבוֹד צְבִי תִפְאָרָה · אֻמָּתוֹ לוֹ עִטְּרָה עֲטָרָה:

ח׳ מַחְלְפוֹת רֹאשׁוֹ כְּבִימֵי בְחֻרוֹת · קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחוֹרוֹת:

ק׳ נְוֵה הַצֶּדֶק צְבִי תִפְאַרְתּוֹ · יַעֲלֶה נָּא עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתוֹ:

ח׳ סְגֻלָּתוֹ תְּהִי בְיָדוֹ עֲטֶרֶת · וּצְנִיף מְלוּכָה צְבִי תִפְאֶרֶת:

ק׳ עֲמוּסִים נְשָׂאָם עֲטֶרֶת עִנְּדָם · מֵאֲשֶׁר יָקְרוּ בְעֵינָיו כִּבְּדָם:

ח׳ פְּאֵרוֹ עָלַי וּפְאֵרִי עָלָיו · וְקָרוֹב אֵלַי בְּקָרְאִי אֵלָיו:

ק׳ צַח וְאָדוֹם לִלְבוּשׁוֹ אָדוֹם · פּוּרָה בְדָרְכוֹ בְּבוֹאוֹ מֵאֱדוֹם:

ח׳ קֶשֶׁר תְּפִלִּין הֶרְאָה לֶעָנָיו · תְּמוּנַת יְיָ לְנֶגֶד עֵינָיו:

ק׳ רוֹצֶה בְעַמּוֹ עֲנָוִים יְפָאֵר · יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת בָּם לְהִתְפָּאֵר:

ח׳ רֹאשׁ דְּבָרְךָ אֱמֶת קוֹרֵא מֵרֹאשׁ · דּוֹר וָדוֹר עַם דּוֹרֶשְׁךָ דְּרוֹשׁ:

ק׳ שִׁית הֲמוֹן שִׁירַי נָא עָלֶיךָ · וְרִנָּתִי תִּקְרַב אֵלֶיךָ:

ח׳ תְּהִלָּתִי תְּהִי לְרֹאשְׁךָ עֲטֶרֶת · וּתְפִלָּתִי תִּכּוֹן קְטֹרֶת:

ק׳ תִּיקַר שִׁירַת רָשׁ בְּעֵינֶיךָ · כַּשִּׁיר יוּשַׁר עַל קָרְבָּנֶיךָ:

ח׳ בִּרְכָתִי תַעֲלֶה לְרֹאשׁ מַשְׁבִּיר · מְחוֹלֵל וּמוֹלִיד צַדִּיק כַּבִּיר:

ק׳ וּבְבִרְכָתִי תְנַעַנַע לִי רֹאשׁ · וְאוֹתָהּ קַח לְךָ כִּבְשָׂמִים רֹאשׁ:

ח׳ יֶעֱרַב נָא שִׂיחִי עָלֶיךָ · כִּי נַפְשִׁי תַעֲרוֹג אֵלֶיךָ:

לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: מִי יְמַלֵּל גְּבוּרוֹת יְיָ יַשְׁמִיעַ כָּל תְּהִלָּתוֹ: ק״י

שרה דינה ב"ר חיים ז"ל קמיניץ
אשת הרא"ל קמיניץ ז"ל.
נפטרה בירושלם ביום ג' איר תרע"א
תנצב"ה.

הרנ

פירש

אבן ע

רמב

רשב

[illegible]

323.

ספר תורת אלהים

חומש

שמות

עם עשרה פירושים

תרגום	תולדות אהרן
פירש"י	ספורנו
אבן עזרא	מסורת התרגום
רמב"ן	פתשגן
רשב"ם	נתינה לגר
בעל הטורים	אבי עזרי

ווילנא

בדפוס האלמנה והאחים ראם

שנת ה' תרל"ד ליצירה

ХУМЕШЪ Пятикнижіе моисея съ коментаріями. Часть II.
Новое исправленное изданіе съ Вѣнскаго изданія 1859 г.

ВИЛЬНА. Въ тип. Вдовы и братьевъ Роммъ. Жмуд. пер. въ домахъ №№ 327 и 328.
1874.

Дозволено цензурою, 2 Iюля 1874 г. Вильна.

ספר

שמות

עם תרגום אונקלוס.

התרגום אונקלוס נדפס ע"פ תרגום שנמצא בכ"י מנוקד מר' ישעיה הנקדן ז"ל
בשנת ה' אלפים ס"ד ליצירה, וע"פ התרגום שהגיה הרוו"ה מכ"י ישנים.

ועם עשרה פירושים

א) פירש"י מאת רבינו שלמה יצחקי ז"ל (נדפס ע"פ פרש"י שהגיה הרוו"ה מכ"י ישנים).

ב) אבן עזרא מאת רבינו אברהם בן מאיר ן' עזרא ז"ל (הוגה ע"פ מק"ג ד' וויניציא).

ג) רמב"ן מאת רבינו משה ב"ר נחמן גירונדי ז"ל (ע"פ הרמב"ן ד' ווילמרשדארף).

ד) רשב"ם מאת רבינו שמואל ב"ר מאיר ז"ל (עם הגהות חדשות ומועילות).

ה) בעל הטורים מאת רבינו יעקב ב"ר אשר ז"ל (נדפס בשלימות והוספות מס' עטור בכורים).

ו) ספורנו מאת רבינו עובדיה ב"ר יעקב ספורנו ז"ל (כמש"נ בוויניציא).

ז) מסורה על התרגום שהיתה גנוזה בכ"י, עם באורים מבעל ס' אוהב גר.

ח) פתשגן באור נפלא על תרגום אונקלוס ממחבר קדמון אשר לא נודע שמו, והיה ספון בכ"י עד כה, ונכתב בשנת יא"ר (ובס' אוהב גר מכנהו בשם ספר יא"ר).

ט) אבי עזרי באור על פי' אבן עזרא, מהרב הג' מו"ה שלמה הכהן ז"ל מליסא.

י) נתינה לגר באור על תרגום אונקלוס, ממני הצעיר נתן בלאאמ"ו הה"ג מהור"ר מרדכי אדלר הכהן זצ"ל, שומר משמרת הקודש בק"ק לונדן והמדינות.

ועוד נקבצו בו ענינים רבים ומעלות רבות.

א) ספר תולדות אהרן מראה מקומות הכתובים בש"ס ובזוה"ק ובהרבה ספרי ראשונים, נדפס עם הרבה הוספות מספר בית אהרן. ב) כל ההקדמות מכל המפרשים הנ"ל נדפסו בראש הספר. ג) החמש מגילות נדפסו עם פרש"י והראב"ע וספורנו ותולדות אהרן. ד) כל המלות הלועזות אשר ברש"י נתקנו שבושיהם והוצגו בקצה הדפים באותיות צרפתיות כדי שיבטאו אותם בימינו, ומתורגמות בלשון אשכנז צחה. ה) תפלות לשבת עם דגושים ומתגים, נלוו בסוף כל ספר.

ווילנא.

בדפוס האלמנה והאחים ראם

שנת. תרל"ד לפ"ק

א א וְאֵלֶּה

שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיְמָה אֵת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ׃ ב רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה׃ ג יִשָּׂשכָר זְבוּלֻן וּבִנְיָמִן׃ ד דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר׃ ה וַיְהִי כָּל־נֶפֶשׁ יֹצְאֵי יֶרֶךְ־יַעֲקֹב שִׁבְעִים נָפֶשׁ וְיוֹסֵף הָיָה בְמִצְרָיִם׃ ו וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל־אֶחָיו וְכֹל הַדּוֹר הַהוּא׃ ז וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעַצְמוּ בִּמְאֹד מְאֹד וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֹתָם׃ פ ח וַיָּקָם מֶלֶךְ־חָדָשׁ עַל־

ת"א ובני ישראל פרו וישרצו · ברכות ז חולין נב: ויקם מלך · ערובין נג סוטה יא:

רש"י

(א) **ואלה** שמות בני ישראל · אף על פי שמנאן בחייהן בשמותן חזר ומנאן במיתתן להודיע חבתן שנמשלו לכוכבים שמוציאן ומכניסן במספר ובשמותם שנאמר המוציא במספר צבאם לכולם בשם יקרא: (ה) ויוסף היה במצרים · והלא הוא ובניו היו בכלל שבעים ומה בא ללמדנו וכי לא היינו יודעים שהוא היה במצרים אלא להודיעך צדקתו של יוסף · הוא יוסף הרועה את צאן אביו הוא יוסף שהיה במצרים ונעשה מלך ועומד בצדקו: (ז) וישרצו · שהיו יולדות ששה בכרס אחד: (ח) ויקם מלך חדש · רב ושמואל חד אמר חדש ממש וחד אמר שנתחדשו גזירותיו: אשר לא

רמב"ן

השלים הכתוב ספר בראשית שהוא ספר היצירה בחדוש העולם ויצירת כל נוצר ובמקרי האבות שהם כענין יצירה לזרעם מפני שכל מקריהם ציורי דברים לרמוז ולהודיע כל עתיד לבא להם ואחרי שהשלים היצירה התחיל ספר אחר במעשה הבא מן הרמוזים ההם ונתיחד ספר ואלה שמות בענין הגלות הראשון הנגזר בפי' וגאולה ממנו ולכן חזר והתחיל בשמות יורדי מצרים ומספרם אע"פ שכבר נכתב זה בעבור כי ירידתם שם הוא ראשית הגלות כי מאז הותחל · והנה הגלות איננו נשלם עד יום שובם אל מקומם ואל מעלת אבותם ישובו · וכשיצאו ממצרים אע"פ שיצאו מבית עבדים עדיין יחשבו גולים כי היו בארץ לא להם נבוכים במדבר וכשבאו אל הר סיני ועשו המשכן ושב הקב"ה והשרה שכינתו ביניהם אז שבו אל מעלות אבותם שהיה סוד אלוה עלי אהליהם והם הם המרכבה ואז נחשבו גאולים ולכן נשלם הספר הזה בהשלימו ענין המשכן ובהיות כבוד ה' מלא אותו תמיד:

(א) טעם ואלה שמות · כי הכתוב ירצה למנות ענין הגלות מעת רדתם למצרים כי אז גלו בראש

אבן עזרא

ואלה · טעם הוי"ו בעבור שהזכיר בסוף ספר בראשית כי ראה יוסף לבניו בני שלשים הזכיר כי אלו שנרדפו היו מעטים ופרו ורבו ומלאו אלה גם נחסרון הה"א בוס לזכרים ולנקבות והכתוב כי את כל התועבות האל · ואחריו מכל התועבות האלה · והאנשים האל · אלה יולדו להרפה · מה אשה לאלה · וככה מלת לו · כשונמית הלז · השער הלז · ובעבור היות מלת אלה מלפיל היה הה"א נוסף כה"א לילה · נהלה מצרים · וגם לבון זכר · ורבים במות כי הוי"ו כולל סימן רבים ורבות · כמו מקומות ואבות · גם כמ"ם ככה סימן הזכרים והנקבות · כמו נשים ופילגשים · ויש שמות שימלאו במ"ם גם בוי"ו · כמו נכבים נשבות לבנות גם לבנים על לבנון : ה"א מצרימה · תחת מלת אל כמו נלכה דותינה · והנה אותי ירושלימה : את יעקב · עם יעקב כמו כרת ה' את אברם : איש וביתו · יוצא רגליו ואין בית בכל המקרא אשה וככה כעד איש וביתו באו כי לא היו בבי השנים כמספר השבעים · ואל יקשה בעיניך וספר נפדו ונפד ביהו · כי פשוטו בית אביו · כי שלבה וידוין היו ועוד כהן בבית אביו נכת בעדו · והיא נכללת עמו כי האיש והאשה גוף האדם : (ג) ראובן · כל שבוא נע כזיין זבולון בהכנס עליו אחת מאותיות בוכ"ל וראוי להיות האות במשרת בשוא נע וכנע אין יכולת בלשון לקרוא שני שואין נעים על כן שמו חירק תחת האות המשרת · כי אם כיה ני"ת האות המשרת הנכנס עליו יאמרו בזבולון · ואם כ"ף או למ"ד כזבולון לזבולון · ואם וי"ו יאמרו שורק תחת תירק כאלו הוי"ו נקראת אל"ף כמו וזבולון · כי כמלה הראה כקריאת אל"ף או זבולן · ואם היה האות הראשון יו"ד כמו יהודה שהיו"ד מאותיות הנעלמות יעלימוהו כמו נעלם

רשב"ם

(א) **ואלה** שמות · מפני שרוצה לפרש ולומר ובני ישראל פרו וישרצו וגו' · הוצרך לכפול ולומר בבואם למצרים לא היו אלא שבעים · ואחר מות דור ההוא פרו וישרצו: ויקם מלך חדש · ונתחכם עליהם למעטם ולא הועיל לו: (ו) וכל הדור ההוא · שבעים נפש: (ז) פרו · בהריון: וישרצו · לידה · שלא יכלו ברחם · שבכל מקום קטנים קרוין שרץ על הארץ: וירבו · גדלו ונעשו הקטנים גדולים ולא מתו בקטנותם: ויעצמו · שלא מתו אנשים · אלא היו הרבו ועצמו במאד מאד עד שנתמלאה הארץ אותם · וכן והחצר מלאה את נוגה

א **וְאִלֵּין** שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּעָלוּ לְמִצְרָיִם עִם יַעֲקֹב גְּבַר וֶאֱנָשׁ בֵּיתֵהּ עָלוּ: ב רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה: ג יִשָּׂשכָר זְבוּלֻן וּבִנְיָמִן: ד דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר: ה וַהֲוָה כָּל נַפְשָׁתָא נָפְקֵי יַרְכָּא דְּיַעֲקֹב שַׁבְעִין נַפְשָׁא וְיוֹסֵף דַּהֲוָה בְּמִצְרָיִם: ו וּמִית יוֹסֵף וְכָל אֲחוֹהִי וְכֹל דָּרָא הַהוּא: ז וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְפִישׁוּ וְאִתְיַלָּדוּ וּסְגִיאוּ וּתְקִיפוּ לַחֲדָא לַחֲדָא וְאִתְמְלִיאַת אַרְעָא מִנְּהוֹן: ח וְקָם מַלְכָּא חַדְתָּא עַל מִצְרָיִם

נתינה לגר

א (ה) ויוסף היה, ויוסף די הוה. והוא כמ"ש הרא"ב"ע שגם יוסף היה בתוך חשבון ע' נפש. [ובכ"י ויוסף הוה]

בעל הטורים

(א) ואלה שמות בני ישראל הבאים · ר"ת שבים · שאף כשהיו בשבים שמות ב"י לא שינו שמותם שבשביל ג' דברים נגאלו ממצרים בשביל שלא שינו שמותם כו' וג"כ ואלה וא"ו מוסיף על ענין וימת יוסף ואלה שמות שלוה להם שלא ישנו שמותם ואמר להם אע"פ ששינו שמי לצפנת פענח אתם אל תשנו שמותיכם ישראל הבאים ר"ת וס"ת עולה מילה · את יעקב איש · ס"ת שבת לומר לך שבשביל שבת ומילה ששמרו במצרים נגאלו · הפסוק מתחיל בוא"ו ומסיים בוא"ו כנגד י"ב שבטים משל לבונה פלטין בעמוד אחד ונפל וחזר ובנה בשני עמודים ונפל בג' עמודים ונפל עד שבנאו בי"ב עמודים ועמד כך אברהם ויצחק יצא מהם פסולת עד י"ב שבטים שלא היה בהם פסולת · וזהו ווי העמודים שהם עמודי העולם: (ז) פרו וגו' כאחד

אבן עזרא

ויהודה · ליהודה · ליהודה נתכון · כי עתה היו"ד הוא נעלם והיתה תכר ונרגש בנפה · גם כהם עם וי"ו ויהודה · וככה לכהנו ההנפים הנה כסדר תולדותם: (ג) יששכר · בעבור ההברות שני שיני"ן חסרו כאחד מהמכתב כדרך המצרים שיקרא מצרים · ואין שי"ן כמוה במקרא · ומנהג העברים כשתחבר וי"ו עם אחד מאותיות השפה שהם במ"ף אבירי הוי"ן ינעו אל"ף נוסף בקריאה וינקדו הוי"ן בשורק כמו ופרו ורבו · ומלאו בתי מצרים · וככה ובנימין · בעבור היות בנימין בן הגברת הזכירו לפני בני השפחות: (ד) דן · כשהתחבר השמות הם על שש דרכים וכולם נכונים · האחד כמו עילם ואשור וארפכשד · והשני כנפך ארגמן ברקמה ובוץ · השלישי אודם פטדה וברקת · הרביעי דן ונפתלי גד ואשר · החמישי מור ואהלות קציעות · הששי אדם שת אנוש: (ה) ויהי · מלת יהי היתה ראויה להיות כמו ירכ כמבא עליו · ובעבור היות הה"א מן הגרון · פתחו במלת יהי היו"ד הראשונה בקמץ קטן יהי · והיה ראוי להיות היו"ד האחרון בשו"א נח נראה · כמו הכ"ף במלת ירכ והיה ראוי להיות יהי · רק יכבד על הלשון על כן הפליטוהו · וננקד הה"א בחירק · על כן לו יהי · כי הוא אמר ויהי · ובעבור שידברו במלת הזאת הרבה תמיד השיבו הטעם מלרע והניעו היו"ד בשו"א · יהי כן ה' · על כן אין בבנין הקל פ"ל שיהיה באות האמצעית בשו"א רק זאת הגזרה · וגזרת ויחי יעקב · והיה זה כי השתים האותיות שלו שרש מאלה השתי גזרות · ויחי · ויהי · השתי האותיות הם מאותיות הנוח · והם יו"ד ה"א היה חיה · ובעבור כי אלה שהי האותיות הם מאותיות הנוח נזה השמים שאינם נראים בסוף המלה בא כאות המשרת שהוא היו"ד פניהם בשו"א ולא כן בכל הגזרות בבנין הקל: יוצאי ירך · רמז לקרוב אליו אשר הוליד כמו להסך את רגליו: כי שבים והטעם היו אך יעקב יחשב בראשונה · על כן כתב בתחלה את יעקב כמו שאמרנו למעלה ופרשה בראשונה ויגם אליו כתוב יעקב ובניו והנה עם יעקב היו כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש · והעד בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה · כי נפש היתה ליעקב · ויוסף שהיה במצרים במספר הוא ושני בניו: (ו) וימת יוסף · אם ובנו בתי דורות · והעד שהיה לוי אחרי שבוהו מאה ושלשים שנה והוא ראה ד' דורות · וקדמונינו ז"ל אמרו עשרה דורות מאדם ועד נח ומנח עד אברהם עשרה ואין מספר בטם אלה כאלה: והטעם וימת יוסף · כי מת בגדולתו גם אחיו לא ראו ימי הרעה: וטעם וכל הדור ההוא · על המצריים כי יזכיר אשר לא ידע את יוסף: (ז) ובני ישראל פרו · הולידו כעץ יתן פריו: וישרצו · כמו ישרצו המים · רק הראשון מהפעלים העומדים בעולם כמו כלך ישב עמד שכב · והשני מהיוצאים תלוים בדבר אחר כמו אכל גמר שכר · אכל את הלחם · שמר את הדבר · שכר את החמור · אלו נקראים פועל יוצא · והנה ישרצו המים מהפעלים היוצאים · וזה השני וישרצו מהפעלים העומדים · והנה זו בגזרה כגזרת שב · פעם עומד כמו ושב וקבצך · ופעם יוצא כמו ושב ה' אלהיך את שבותך · אולי מלת וישרצו רמז שילדו הנשים תאומים ויותר ואני ראיתי ד' בנים שילדה אשה אחת והרופאים נותנים טעם עד שבעה ויגיעו בבטן אחת: וירבו · שלא היו מתים כדרך עם רב: ויעצמו · שהיו בעלי עצם תקיפין · ומלת במאד מאד שלא היו יכולין להיות יותר · ובי"ת במאד כמו בי"ת ויסעו בראשונה · כי כתוב ראשונה יסעו: ותמלא הארץ · ארץ גושן היא: רעמסס · בצאת נח ההא כי הראשון שתחת העי"ן שהוא דבק עם הרי"ש יקרא נח והשני תחת מ"ם יקרא נע כי הוא כמו התלת נע בשפה: (ח) ויקם מלך חדש · פירושו כמשמעו בלא תוספת שלא היה מזרע המלוכה · על כן כתיב ויקם כמו כי הקים בני

רמב"ן

גוים כאשר פירשתי ולפיכך יחזור אל תחלת הענין שהוא מפסוק וכל זרעו הביא אתו מצרימה ושם כתוב אחריו ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה וגו' ואותו הפסוק בעצמו הוא שהחזיר בכאן כי אף על פי שהם שני ספרים הספור מחובר בדברים באים זה אחר זה וכאשר הזכיר בני יעקב קצר בבני בניו וכל זרעו והחזיר הכלל כאשר אמר שם כל הנכנס לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים · וכענין הזה בספר דברי הימים וספר עזרא שהשלים דברי הימים ובשנת אחת לכורש מלך פרס לכלות דבר ה' מפי ירמיהו העיר ה' את רוח כורש וגו' כה אמר כורש מלך פרס וגו' ואותם שני פסוקים בלשונם החזיר בראש ספר עזרא לחבר הספור · אלא שהיו שני ספרים השלים הראשון במה שהיה קודם בנין הבית והספר השני מעת הבנין · וכן הדבר בשני הספרים האלה בראשית ואלה שמות · ור' אברהם אמר כי בעבור שהזכיר בסוף הספר הראשון כי ראה יוסף לבנו בני שלשים הזכיר כי גם אחיו ברדתם היו מעטים ופרו ורבו · ואיננו נכון

ספורנו

(א) אלה המספרים בכאן היו ראוים להודע בשם כי כל אחד מהם ראוי להיות נחשב איש על שמו המורה על צורתו האישית ואלה כל ימי חייהם היו למאורות ולא יצא בדור לתרבות רעה · אמנם אחרי מותם לא היו הצדיקים שבבניהם כל כך חשובים, בעיני אלהים ואדם: (ו) וכל הדור ההוא · כל שבעים נפש שלא בא הדור לקלקול גמור כל ימיהם: (ז) פרו וישרצו · ואחר שמתו כל שבעים נפש נטו לדרכי שרצים · שרצים לבאר שחת: ובכן (ח) ויקם מלך חדש על מצרים וגו' · אף על פי שהיה זכרון ממנו בדברי הימים למלכים בלי ספק בפרט בענין החדש אשר שם לחק לא עלתה על לב

מִצְרָיִם אֲשֶׁר לֹא־יָדַע אֶת־יוֹסֵף׃ ט וַיֹּאמֶר אֶל־עַמּוֹ הִנֵּה
עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְעָצוּם מִמֶּנּוּ׃ י הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ
פֶּן־יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי־תִקְרֶאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסַף גַּם־הוּא
עַל־שֹׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם־בָּנוּ וְעָלָה מִן־הָאָרֶץ׃ יא וַיָּשִׂימוּ עָלָיו
שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עַנֹּתוֹ בְּסִבְלֹתָם וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכְּנוֹת
לְפַרְעֹה אֶת־פִּתֹם וְאֶת־רַעַמְסֵס׃ יב וְכַאֲשֶׁר יְעַנּוּ אֹתוֹ כֵּן
יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ וַיָּקֻצוּ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יג וַיַּעֲבִדוּ מִצְרַיִם
אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ׃ יד וַיְמָרְרוּ אֶת־חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה

ת"א אשר לא ידע · ערובין שם : ויאמר אל עמו · סוטה שם : הבה נתחכמה · שם : וישימו עליו · שם : וכאשר יענו · שם : ויעבדו מצרים · שם : וימררו את · שם :

רש"י

ידע · עשה עצמו כאילו לא ידע (כ"ג רא"ס) : (י) הבה נתחכמה · כל הבה לשון הכנה והזמנה לדבר הוא · כלומר הזמינו עצמכם לכך : נתחכמה לו · לעם נתחכמה מה לעשות לו · ור"ד נתחכם למושיעם של ישראל לדונו במים שכבר נשבע שלא יביא מבול לעולם (והם לא הבינו שעל כל העולם אינו מביא אבל הוא מביא על אומה אחת · בר"י) : ועלה מן הארץ · על כרחנו ור"ד כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים והרי הוא כאילו כתב ועלינו מן הארץ והם יירשוה : (יא) עליו · על העם : מסים · לשון מס · שרים שגובין מהם המס ומהו המס שיבנו עדי מסכנות לפרעה : למען ענתו בסבלתם · של מצרים : ערי מסכנות · כתרגומו וכן לך בא אל הסוכן הזה גזבר הממונה על האוצרות : את פתם ואת רעמסס · שלא היו ראויות מתחלה לכך ועשאום חזקות ובצורות לאוצר : (יב) וכאשר יענו אותו · בכל מה שהם נותנים לב לענות כן לב הקדוש ב"ה להרבות ולהפריץ (דבר אחר) כן ירבה כן רבה וכן פרץ ומדרשו רוח הקדש אומרת כן אתם אומרים פן ירבה ואני אומר כן ירבה : ויקוצו · קצו בחייהם (וי"מ המצרים בעיני עצמם וק"ל) ור"ד כקוצים היו בעיניהם : (יג) בפרך · בעבודה

אבן עזרא

ורש"י כתב אע"פ שמצאן בהייהם הזר ומצאן אחר מיתתן במותם להודיע חבתם שנמשלו לכוכבים שמוציאן במספר ומכניסן במספר שנאמר המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא · ואלו דברי אגדה והם דברים של אמת בענין המבוע שהקב"ה מחבבן וכופל שמותם תדיר אבל קשור הפסוקים וחבורם בוא"ו הוא כמו שפרשתי : (י) הבה נתחכמה לו · לא ראה פרעה וחכמי יועציו להכותם בחרב כי תהיה בגידה גדולה להכות חנם העם אשר באו בארץ במצות המלך הראשון וגם עם הארץ לא יתנו רשות למלך לעשות חמס כזה כי עמהם הוא מתייעץ ואף כי בני ישראל עם רב ועצום ויעשו עמהם מלחמה גדולה אבל אמר שיעשו דרך חכמה שלא ירגישו ישראל כי באיבה יעשו בהם ולכך הטיל בהם מס כי דרך הגרים בארץ להעלות מס למלך כמו שבא בשלמה · ואחרי כן צוה בסתר למילדות להרוג הזכרים על האבנים ואפילו היולדות עצמן לא

את עבדי : (ט) ויאמר אל עמו · המצרים : הנה עם · מלת עם איננה סמוכה רק בני ישראל פירוש ותוספת באור כמו אהיה אשר אהיה · אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק : ממנו · כל ממנו בספרי אנשי מזרח סימן לרבים בנו"ן רפה · כמשפט לספרים בינו ובין ממנו פנה · שהוא סימן לשון יחיד שאיננו נמצא בבני המדבר שהוא דגוש כמשפט · וכל ספרי מערב בניהן דגושים כין שהוא סימן לשון יחיד ובין שהוא סימן לשון רבים והיה כן כי ממנו לשון יחיד דגוש ספק המנהג · כי מלת אני רפה · וכן מלת נחני ה' · והנה מ"ת מן כפולה · ונדגש כנו"ן מפני לחסרון הנו"ן האחר כאלו היה ממנני · כי כנו"ן הראשון תבא עם אות המ"ם כאילו היא מן נו"ן ני לסימן המדבר · אם כן יהיה איש ממנו · שהוא לשון רבים כאילו הוא ממננו · וטעם נו"ן ממנו דגוש להתבלע הה"א בחסרון · כי יאמר מן ימזמור ימזמרו · אשר יקראו · אויב ירדפו והוא המנעם · כי הרב ישאהו · רק ישמרו דרך קדם · כמו והנכו עושם מלאכה שהיא כמו והנם הוא · והנם נגב · ופעמים יוסיפו בנו"ן ישחרונני ולא ימצאונני · הב רכני נסך · כמו תברכנני · זובח תודה יכבדנני · יסובבנהו יבוננהו יצרנהו · ופעמים יבלעו הה"א בנו"ן ולא ישמרנהו בעליו : (י) הבה · הבה את אחי לשון זכר והוא הנכון · כמו לכה נא · עמנו · ונקבה הבי

רשב"ם

נוגה כבוד ה' · כמו מילאה · וכן ושוליו מלאים את ההיכל כמו ממלאים את ההיכל : (י) נתחכמה לו · שלא ירבה · שאם ירבה והיה כי תקראנה מלחמה משנאינו · כמו ידה ליתר תשלחנה · מצינו לשון יחיד אצל רבים : כי תקראנה · כי תארענה כמו מקראי קודש · מארע קודשא לשון מאורע : ונלחם בנו ועלה מן הארץ · לשוב אל ארץ אבותיהם ולא טוב לנו לאבד עבדינו וקראו לי' מלכותא קטיעא : (יא) מסים · מן הכפולים הוא מסס · כמו פתות אותו פתים · מן פתת : מסכנות · אוצרות · כמו אל הסוכן הלז לשבנא אשר על הבית : (יב) כן ירבת · כמו כן הרבו כמלפנים : ויקוצו בחייהם · כמו קצתי בחיי · גבו אשר אתה קץ מפני שני מלכיה : (יג) בפרך לשון

דְלָא מְקַיֵם גְזֵרַת יוֹסֵף׃ ט וַאֲמַר לְעַמֵהּ הָא עַמָא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל סַגַן וְתַקִיפִין מִנָנָא׃ י הָבוּ נִתְחַכַּם לְהוֹן דִלְמָא יִסְגוֹן וִיהֵי אֲרֵי יְעָרְעִנָנָא קְרָב וְיִתּוֹסְפוּן אַף אִנוּן עַל סַנְאָנָא וִיגִיחוּן בָּנָא קְרָב וְיִסְקוּן מִן אַרְעָא׃ יא וּמַנִיאוּ עֲלֵיהוֹן שִׁלְטוֹנִין מַבְאֲשִׁין בְּדִיל לְעַנוֹאֵהוֹן בְּפָלְחָנְהוֹן וּבְנוֹ קִרְוֵי בֵית אוֹצְרָן לְפַרְעֹה יָת פִּיתֹם וְיָת רַעְמְסֵס׃ יב וּכְמָא דִמְעַנַן לְהוֹן כֵּן סַגַן וְכֵן תַּקְפִין וַעֲקַת לְמִצְרָאֵי מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יג וְאַפְלַחוּ מִצְרָאֵי יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקַשְׁיוּ׃ יד וּמָרָרוּ יָת חַיֵיהוֹן בְּפָלְחָנָא קַשְׁיָא בְּטִינָא

נתינה לגר

(ח) אשר לא ידע את יוסף, דלא מקים גזרת יוסף. הוא כמ"ש רש"י בפי' הב' עשה עצמו כאילו לא ידע. (יא) שרי מסים, שלטונין מבאשין. ת' שלטונין ולא רבני כמו שרי אלפים (לקמן י"ח כ"א) משום שהכא היו נוגשים ושוטרים, שת' שלטונין ופי' מסים מל' מאס ולא ידעתי למה הוציאו

בעל הטורים

מלך · ו' לבוות בן כנגד ששה שהיו יולדות בכרס א' : (ט) אל עמו · עי"ן עקומה אמר בשבעים נפש ירדו לכאן וכבר נתרבו מאד : (י) הבה · שלה י"ב כלומר שנתחכם על י"ב שבטים : והיה כי תקראנה מלחמה · שהיה ירא אולי יבואו עליו מלכי כנען למלחמה על הכסף שליקט מהם : ונוסף · ג' במסורה · הכא ואידך ונוסף על נחלת המטה (הגוי) · יש מפזר ונוסף עוד (משלי י"א) שאמרו מצרים שיגרשו אותנו מן הארץ ונוסף על נחלתו שיקחו כל הארץ והקב"ה אומר יש מפזר אתם רוצים לפזרם ולמעטם ונוסף עוד שיוסף עליהם ככם אלף פעמים : (יא) ענותו · ב' במסורה · הכא ואידך גבי אמנון ותמר (ש"ב י"ג) לומר לך מה התם לענין תשמיש אף הכא היו מענים אותם כדי למעטן מתשמיש לבטלן מפריה ורביה : רעמסס · ראובן ראשון מפרוסה : (יג) בפרך · בפה רך שאמר להם בנו לכם ערים לשבת : בחמר · חסר וו"א אותיות ברמ"ח ברמ"ח אברים ·

אבן עזרא

למשמתם · לכי ונחי · בעבור שידברו במלות האלה הרבה יאמרו הבה נרדה · ולנקבה הבה נא אבוא אליך · כמו לכה נשקה את אבינו יין : נתחכמה · נבקש דרך חכמה שלא ירבה : לו · בעבורו כמו אמרי לי · דע כי כל הפעלים עוברים או עומדים עם הפועל נכנס · פי' שם דבר הנגזר מן הפועל שהוא חסר הוא כמלת מכה הפעלים כמו והנה נרכה נרך · ונרך ולא שיונם · והטעם ונרך נרכה · והכה וכיוצא יועלים תקום · והכלה יועלים פלס הקום · והכה כי תקראנה קורות מלחמה · א"ר מריעם כי סעה ועלה מן הארץ כמו ועלינו · ודבר הכה אלא יכשיל השטן סיפו · ולפי דעתי אין צורך : (יא) מסים · רבים והאחד מס וכמו פתים פת והם מפעלי הכלל · וטעם ענותו ליבם זרע הזכרים : מסכנות · אוצרות וכמוהו אל הסוכן · והוא למלך סוכנת · שומרת האוצר ולא יודע נכל והכהנה כתיקך : רעמסס · כפתרום כפי"ן · ואיננו מקום ישראל : (יב) וכאשר יענו אותו · אע"פ שהיה בעצוי כן ירבה כימים אשר לא עונה : יפרוץ · שעבר כהוק בפרים ורבים · כמו ופורץ גדר : (יג) ויעבידו · רעות רבות מדה עליהם בראשונה לעשות מלאכתו · וכאשר ראה ש"א אשר רצוהם נתן רצות למצרים ולצריכה לכעבידם יותר מתק העבדים וזהו בפרך · והוא כדברי המתרגם ארמית · ונאמר בפיוט פרוכים · איהו נכון כלל · וכאשר ראה שלא יועיל זה אז קרא למילדות שהן הרות על כל המילדות וצום להרוג כל הזכרים היהודים : (יד) וימררו ·

רמב"ן

ידעו בהם ואחרי כן צוה לכל עמו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו אתם · והענין שלא רצה לצוות לשרי הטבחים אשר לו להרגם בחרב המלך או שישליכו הם אותם ליאור אבל אמר לעם כאשר ימצא כל איש אחד ילד יהודי ישליך אותו ביאור ואם יצעק אבי הילד אל המלך או אל שר העיר יאמרו שיביא עדים ויעשה בו נקמה · וכאשר הותרה רצועת המלך היו המצרים מחפשים הבתים ונכנסים שם בלילות ומתנכרין ומוציאים הילדים משם כי על כן נאמר ולא יכלה עוד הצפינו · ונראה שעמד זה ימים מעטים כי בלדת אהרן לא היתה הגזרה וכשנולד משה נראה שנתבטלה אולי בת פרעה בחמלה עליו אמרה לאביה שלא יעשה כן או כאשר נשמע כי מאת המלך היה הדבר ביטל אותו או שהיה על פי האצטגניניס כדברי רבותינו כי הכל התחכמות עליהם שלא יודע החמס · וזה טעם מאמר האומרים למשה רבינו אשר הבאשתם את ריחינו לתת חרב בידם כי עתה יוסיפו בשנאתם אותנו וימצאו טענה כי אנחנו מורדים במלכות ויהרגו אותנו בחרב לעיני הכל לא יספרכו עוד לעשות במרמה : ועלה מן הארץ · על כרחנו ורבותינו דרשו כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים כאלו כתב ועלינו מן הארץ והם יירשוה לשון רש"י ואת כפירוש הרב היה אומר ועלה על הארץ כי כן הלשון בלוחמים · עלה נבוכדנצר מלך בבל על כל ערי יהודה הבצורות וילכדם ויתפשם · עלה רצין מלך ארם על ירושלים למלחמה · ואולי יאמר ועלה עלינו מן הארץ אשר הוא יושב בה ירמוז לארץ גושן · ויתכן לפרש שיאמר כי תקראנה מלחמות יהיה נוסף על שונאינו לשלול שלל ולבוז בז ויעלה לו מן הארץ הזאת אל ארץ כנען עם כל אשר לנו ולא נוכל אנחנו לנקום נקמתנו ממנו ולהלחם בו והוא כלשון אשר העלנו מארץ מצרים · אשר העלה ואשר הביא את בני ישראל מארץ צפון ומכל הארצות · וכן ושמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ · שישימו עליהם ראש ועלו לארצם מן הארץ אשר גלו בה : (יא) שרי מסים למען ענותו · שם על

ספורנו

המלך החדש אשר השתרות היותו מזה העם ושהיה עם זה ראוי לצאת פנים לעמו בעבורו : (י) הבה נתחכמה לו · לבא עליו בעקיפין : ועלה מן הארץ · מעצמו מבלתי שנגרשהו בכח בלתי סבה מבוארת לאת אותנו לשמאה בקנינו · וזה נעשה : פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה · כי תקראנה רעות וצרות של איזו מלחמה כמו · ותכל דוד · נפש דוד : ונוסף גם הוא על שונאינו · כי בהיותם נבדלים ממנו במילה ובלשון ובדעות העברים באופן שלא יוכלון המצרים לאכול את העברים להם הם לנו לאויבים בלי ספק ויגלו שנאתם אז בעת צרות המלחמה : (יא) למען ענותו · כדי שיסכימו לצאת אל ארץ אחרת : ויבן ערי מסכנות · והם קבלו עליהם למס לבנות את הערים : (יג) ויעבידו · כשראו אותם מבזים עצמם לפעלה פחותה שמו אותם לעבדים וזה כי כפי מה שהיו מוסיפים חטאת על חטאת כו אבדם עצמם ויצאו מרעה לרעה : (יד) וימררו את

תייסס

קשה בחמר ובלבנים ובכל־עבדה בשדה את כל־עבדתם אשר־עבדו בהם בפרך: טו ויאמר מלך מצרים למילדת העברית אשר שם האחת שפרה ושם השנית פועה: טז ויאמר בילדכן את־העבריות וראיתן על־האבנים אם־בן הוא והמתן אתו ואם־בת הוא וחיה: יז ותיראן המילדת את־האלהים ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים ותחיין את־הילדים: שני יח ויקרא

ת"א ויאמר מלך׳ שם: ויאמר בילדכן את העבריות • שם יח: אם בן הוא• שם: ותיראן המילדת • שם:

רש"י

קשה המפרכת את הגוף ומשברתו: (טו) למילדות • הוא לשון מולידות אלא שיש לשון קל ויש לשון כבד כמו שובר ומשבר דובר ומדבר כך מוליד ומילד: שפרה • זו יוכבד על שם שמשפרת את הולד: פועה • זו מרים ע"ש שפועה ומדברת והוגה לולד כדרך הנשים המפייסות תינוק הבוכה: פועה • לשון צעקה כמו כיולדה אפעה: (טז) בילדכן כמו בהולידכן: על האבנים • מושב האשה היולדת ובמקום אחר קוראו משבר וכמוהו עושה מלאכה על האבנים מושב כלי אומנות יוצר כלי חרס: אם בן הוא וגו׳ • לא היה מקפיד אלא על הזכרים שאמרו לו אצטגניניו שעתיד להוולד בן המושיע אותם: וחיה • ותחיה: (יז) ותחיין את הילדים • מספקות להם מים ומזון תרגום הראשון וקיימא והשני וקיימתון לפי שלשון עבר לנקבות רבות תיבה זו וכיוצא בה משמשת לשון כעלו ולשון פעלתם כגון ותאמרנה איש מצרי לשון עבר כמו ויאמרו לזכרים • ותדברנה בפיכם לשון דברתם כמו ותדברו לזכרים וכן ותהללנה אותי אל

רמב"ן

העם מס לקחת מהם אנשים לעבודת המלך ומינה על המס שרים מן המצריים שיקחו מהם כרצונם אנשים לפי העבודה חליפות חדש או יותר יהיו בבנין המלך ושאר הימים בביתו והשרים האלה צוו אותם שיבנו ערים לפרעה במס ויבוהפם ערי מסכנות לפרעה במס הזה וכאשר ראו שלא יזיק זה לעם קצו בחייהם מפניהם וגזרו שיעבידו כל מצרים את העם וכל איש מצרי שיצטרך בעבודה ימשול לקחת מהם אנשים שיעשו עבודתו וזה טעם ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך • ועוד גזרו עליהם עבודות קשות בחומר ובלבנים כי מתחלה היו השרים נותנים להם הלבנים והיו אנשי המס בונים הבנין ועתה נהגו העם בעבודה וצוו שיהיו מביאים עפר ועושים החמר בידיהם וברגליהם ולא יתן להם מבית המלך רק התבן בלבד ונותנין הלבנים לאנשי המס הבונים לעבות הבנין וגם כל עבודה קשה אשר לפרעה ולמצרים בשדה כגון החפירות והוצאת הזבלים הכל נתנו עליהם וגם היו רודים בהם לדחוק אותם שלא ינוחו ומכים ומקללים אותם וזה טעם את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך • והיה המלך מפרנס אותה בלחם צר כמנהג לפועלי המלך וזה מאמר המתאוים שאמרו זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם את הקשואים כי הדגה במצרים רבה מאד והיו לוקחם מן הצדים אותם במצות המלך ולוקחים מן הגנות קשואים ואבטיחים ואין מצלים כי מצות המלך היא • ורבותינו אמרו עבדים למלכים היו ולא עבדים לעבדים א"כ ויעבידו מצרים כמו לשרי המסים אשר לפרעה:

אבן עזרא

ידוע הוא כי כתי"ו סימן לנקבות על הרוב והמ"ם סימן לזכרים כמו מועדות ומועדים • ודרך חכמי הפרד כי בניני הפעלים במורים ולא תחסר אות מן הבנין • ואינם כן רק במות דברים יאמרו כאשר נמצאו • כי יחיד מן מועדית מועד לא מועדת • כאשר אמר החכם בעיניו כי מן מקום יאמר מקומים ומקומות מקומה • אולי יפקח עיניו ויראה כי מן בכור יאמר בכורים • למכה מצרים בבכוריהם • והנה ובכורות בקרך • אם כן יהיה כיחיד בכורה • והנה לבנים לא יאמר לבן כי אם לבנה • וטעם בחומר ובלבנים לבנות בתים וגדרות גם לחרוש ולקצור ולזמור ולבצור וזה את כל עבודה בשדה • ואחר כן כלל את כל עבודתם לצרכיהם: אשר עבדו בהם • שבראו לעבור שנים עבדו בהם בפרך • וגזרת עבד בלא בי"ת אהריה היא עבודת העבד • וככה עבדהיך • ואם אחריה בי"ת הוא על ב׳ דברים • כאחד בעבור כמו ויעבד ישראל באשה • והשני לא העבד בו בפרך • כדרך אשר לא עובד בה • וככה אשר לא יעבד בו • כי כתוב והארץ הנשמה העבד • ועל הדרך הזה כתובה כאשר נושה בו: (טו) ויאמר מלך מצרים למילדות • ברות היו על כל המילדות כי אין ספק כי יותר מחמש מאות מילדות היו אלא אלו שתיהן שרות היו עליהן לתת מס למלך מהשכר • וככה ויהי היום במקומות רבים • ואם והנה היו כדרך קבלה כי נכון הוא

רשב"ם

לשון שברון הוא • בתלמוד מפרכין באגוזים: (יד) ובכל עבודה בשדה • חריש וקציר: את כל עבודתם עם כל עבודתם: אשר עבדו בהם בפרך • בהם בתוך העיר • בפרך: (טו) למילדות העבריות • למילדות שהם העבריות: (טז) על האבנים • על המשבר • כדאמרינן באו בנים עד משבר • גם בכלי יוצר כתב בירמיה עושה מלאכה על האבנים: וחיה • טעמו למעלה • כמו כן ישב ישבה • מן ארפכשד חי יאמר לנקבה חיה • אבל ואלו חיה אלא שנים פעמים • טעמו למטה ולשון זכר מגזרת עשה עלה ראה: (יז) ותיראן • לשון יראה • אבל ותראנת

ובלבנין ובכל פלחנא בחקלא ית כל פלחנהון דפלחו בהון בקשיו: טו ואמר מלכא דמצרים לחיתא יהודיתא דשום חדא שפרה ושום תניתא פועה: טז ואמר כד תהוין מולדן ית יהודיתא ותחזין על מתברא אם בר הוא ותקטלון יתה ואם ברתא היא ותקימנה: יז ודחילא חיתא מן קדם יי ולא עבדא כמא דמליל עמהן מלכא דמצרים וקימא ית בניא: יח וקרא מלכא דמצרים לחיתא ואמר להן מה

נתינה לגר

ממשמעותו ? ואולי משום שלא מצינו מלת „מס„ בכתבי הקדש בל' רבים, ולא מצינו ג"כ שלקח מהם ממון להצלת עצמם כמ"ש „למען ענתו" · (טו) למילדות העבריות, חיתא יהודיתא · מלשון ת' „חיתא דיהודיתא" משמע קצת דלא כי"א שמצריות היו, ומה שמקשים המפרשים מדוע בכל ס' בראשית ת' „עברי, עבראה" ומס' שמות ולהלאה ת' „יהודאי" ורק „עבד עברי" (לקמן כ"א ב') ת' „בר ישראל" „אחיך העברי או העבריה" (דברים ט"ו י"ב) ת' ג"כ „אחוך בר ישראל או בת ישראל" ? לענ"ד פשוטו של דבר כך הוא, כי אחרי שהתחילה התורה לקרוא אותם בשם חדש „בני ישראל" (בראשית ל"ב ל"ג ר' כ"ה, לעיל פסוק א') לא יכול לתרגם עוד „עבראה" כי אז ישתתפו עמהם גם בני ישמעאל ובני קטורה שגם הם מעבר הנהר, ולכן קראם „יהודאי" על שם יהודה המשמם ומלייכה יותר, כי גם שאר השבטים נקראו יהודים כמו „ביהודי אחיהו איש" (ירמיה ל"ד ט') וכן „כי הגיד להם אשר הוא יהודי" (אסתר ג' ד') אף שמרדכי היה משבט בנימין, רק בעבד עברי להוציאו מדעת איזה מפרשים (וע' בהרא"בע תחלת פ' משפטים) ת' „בר ישראל" ולדעתי מוכח מזה ג"כ שהת"א נכתב לא לבד בזמן בית שני שרק שבט יהודה חזר אלא סמוך לחרבן בית שני, וכמ"ש בהקדמה כוללת. ולכן נקראו אז כל העברים בשם „יהודים" וממנו נגזר גם הפעל „מתיהדים" (אסתר ח' י"ז) ועמ"ש הגאון מוהר"ל חיות ז"ל במאמרו אגרת בקורת ע"ז. וכבר מצינו בת'

בעל הטורים

ואחכם מיני עיטי בפסוק וימררו את חייהם · בעבודה קשה · בחומר ובלבנים · ובכל עבודה בשדה את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך · לכן היתה כל מכה ומכה של ד' מכות ולמ"ד של ה' מכות תשיב נמי ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך : (טו) שפרה · שניה במסרה · מתרי ליבני ברוחו שמים שפרה (איוב כ"ו) כי דרך המילדת שמעמים שהולד נוצר מת לוקחת המילדת שפופרת של קנה ומביאה תוך מעיו של הולד ומנפחת בו ומשיבה רוח לולד וזהו שפרה לשון שפופרת ד"א למה נקראת שמה שפרה שמשפרת את הולד אף ברוחו שמים שפרה ע"ש שהקדוש ברוך הוא שפר השמים : (טז) על האבנים · ב' במסרה וראיתן על האבנים וארד בית היוצר והנהו עושה מלאכה על האבנים (ירמיה י"ח) כדאיתא בפרק קמא דסוטה סימן גדול מסר להן בשעה שהאשה כורעת לילד ירכותיה מצטננות כאבנים ד"א מה היוצר ירך מכאן וירך מכאן וסדן באמצע אף אשה ירך מכאן וירך מכאן והולד באמצע ד"א מה ענין ליוצר לפי שנאמר כי הנה כחומר ביד היוצר : (יז) המילדת · בגי' יוכבד בת לוי :

אבן עזרא

(טו) ויאמר בילדכן את העבריות · כל שהוא ממשפחת עבר יקרא עברי · ועל אמונתו יקרא עברי · על כן · אבי כל בני עבר · בהא מעבר הנהר · עבר נהר מבתי העברים : אמר בן גיקטילה כי אל"ף אבנים טסף מגזרת בנים והטעם המשבר · כמו עד משבר · והנכון שהוא כמו באבנים והאל"ף שורש : וראיתן אותו · בכבר שלא יודע הדבר כי חמס היה עושה · ומלת והיה קמץ מלך בדקדוק והוא זרה כי המשפט ותיתה · כי ה"א השרש מן חיה יתחלפו בוי"ו כמשפט בהמונים · ולכל חית מלאך · והיה כן בעבור שהה"א והוי"ו קרובים במבטא ואין ביניהם לבד מעט בכמות שבסוף הה"א אבל לא במבטא. כי הבדל יש ביניהן בשמות כי מלה מקרא ה"א והשתמש הנקודה מקרא הוי"ו וזה לאות כי הכתב שבידינו הוא כתב עברי · וש"לל כי מלא חי גם חיים בספק · כי הסכימו חכמי הדקדוק כי ואהרכשד חי · מפעלי הכפל · וכמוהו כי אם תם הכסף שהוא מן תמם · וחיי כמו רבים מיים · ולפי דעתי כי זו הגזרה זרה ואם אינה כן · ירלאו ממט הפעל עתיד · כמו אחוג יחוג לחות · היה לאוי שיאמר אחוי יהיי לאוי · או כמו סב. סבו ליון · סבי עיר · והנה זאת לאות כי היא מהפעלים בעלי הה"א באחרונה · אחר שלא מצאנו מגזרת חי אחת מכל הגזרות שהזכרנו הנה זאת לאות כי היא מהפעלים בעלי הה"א באחרונה · כי מצאנו שיאמר אחים נחים יחים תהיה כמו יאמר מן היה נהיה אהיה יהיה · וא"כ הוא מגזרת חיה כמו היה · ואף על פי שמצאנו שיאמר ואהרכשד חי בלשון עבר לא נחוש לכל זה · אע"פ שידמה שהוא מפעלי הכפל · והוצרכתי לומר ככה בעבור שראיתי כן אין וי"ו בכל המקרא שהוא שרש בסוף המלה · ואין טענה עלי ממלת שלו · כי הוי"ו תחת ה"א · כי אותיות אהוי"י מתחלפות זו בזו והעד · שלו כל בוגדי בגד · והוא מן שלה · והנה אפרש לך למה לא הבא וי"ו שורש בסוף המלה והיה זה בעבור כי הוי"ו ישרת בסוף בעבור יחיד שאיננו נמצא · כמו עבדו ואמתו . וסימן לשון רבים פרו ורבו · וגם יש וי"ו נוסף כמו · בנו בעור · ואילו היה וי"ו שרש היה מתערב עם אחת מאלו השלשה ווי"ן שהזכרנו · יחיד ורבים ונוסף · ולא תדע המלה · גם ככה אומר לך בלות יו"ד שלא תבא שורש באחרונה כי הוא סימן יחיד מדבר ידי גם ידי · וסימן רבים בסמוך · ידי נשים רחמניות · וסימן נקבה · דעי ובלי · ויו"ד היתים העברי או העברים · גם נוסף בפעלים המגביהי להושיבי · גם בשמות בני אתונו · גם במלות הטעם זולתי מני אסרים · ובעבור כל זה איננו ראוי שיבא יו"ד שרש באחרונה פן תתערב לנו המלה עם אחת מכל אלה שהזכרנו · על כן אמרתי כי מלת וחיה זרה והיא כמו וחיתה והיה מהפעלי' בעלי הה"א באחרונה כאשר פירשתי : (יז) ותחיין . הפעימו האל"ף בעבור שלא תתערב המלה עם גזרת ראה : ותחיין · בכל כתן יותר ממשפטן הראשון כי מה נורך היה להאריך : (יח) ויקרא · הנכון כגות מות · כי הפכתן מלוטי · ואין השרש כין ותתערבנה עבר · כמו

ספורנו

חייהם · כאשר הוסיפו להטות בדעות ובמעשים כמו שהעיד הנביא באמרו וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים וכן היתה יד ה' בהם עליהם הלוך וקשה : (טו) למילדות העבריות · לאותן שהיו בעיר מצרים · כי אמנם בעם כל כך רב לא היו שתי מילדות בלבד · אבל אחר שבגדו במלך מילדות מצרים אחר הדבר לבן המלך בעצמו לא שם לבו לבעות במילדות שאר מקומות :

מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לַמְיַלְּדֹת וַיֹּאמֶר לָהֶן מַדּוּעַ עֲשִׂיתֶן הַדָּבָר הַזֶּה וַתְּחַיֶּיןָ אֶת־הַיְלָדִים׃ יט וַתֹּאמַרְןָ הַמְיַלְּדֹת אֶל־פַּרְעֹה כִּי לֹא כַנָּשִׁים הַמִּצְרִיֹּת הָעִבְרִיֹּת כִּי־חָיוֹת הֵנָּה בְּטֶרֶם תָּבוֹא אֲלֵהֶן הַמְיַלֶּדֶת וְיָלָדוּ׃ כ וַיֵּיטֶב אֱלֹהִים לַמְיַלְּדֹת וַיִּרֶב הָעָם וַיַּעַצְמוּ מְאֹד׃ כא וַיְהִי כִּי־יָרְאוּ הַמְיַלְּדֹת אֶת־הָאֱלֹהִים וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים׃ כב וַיְצַו פַּרְעֹה לְכָל־עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל־הַבֵּן הַיִּלּוֹד הַיְאֹרָה תַּשְׁלִיכֻהוּ וְכָל־הַבַּת תְּחַיּוּן׃ פ ב א וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֵוִי וַיִּקַּח אֶת־בַּת־לֵוִי׃ ב וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד

ת"א ותאמרן. שם: ויהי כי יראו. שם: כל הבן הילוד. סוטה יב. סנהדרין קא: וילך איש. סוטה יב. בתרא קיט: את בת לוי. ס' הזכר פ' שלח לך: ותהר האשה. סוטה יב:

רש"י

שני לשון עבר חללתם כמו ותחלנה לזכרים: (יט) כי חיות הנה. בקיאות כמילדות תרגום מילדות חייתא ורבותינו דרשו הרי הן משולות לחיות השדה שאינן צריכות מילדות והיכן משולות לחיות גור אריה זאב ישרף בכור שורו אילה שלוחה ומי שלא נכתב בו הרי הכתוב כוללן ויברך אותם ועוד כתוב מה אמך לביא: (כ) וייטב. היטיב להם וזה חילוק בתיבה שיסודה ב' אותיות ונותן לה וי"ו יו"ד בראשה כשהיא באה לדבר בלשון ויפעיל הוא נקוד היו"ד בציר"י שהוא קמ"ץ קטן כגון וייטב אלהים למילדות וירב בבת יהודה תאניה וכן ויגל את השארית דנבוזראדן הגלה את השארית. ויפן זנב אל זנב הפנה הזנבות זו לזו כל אלו לשון מפעיל את אחרים וכשהוא מדבר בלשון ויפעל הוא נקוד בחיר"ק כגון וייטב בעיניו לשון הוטב וכן וירב העם נתרבה העם. ויגל יהודה הגלה יהודה. ויפן כה וכה הפנה לכאן ולכאן ואל תשיבני וילך וישב וירד ויצא לפי שאינן מגזרתן של אלו שהרי היו"ד יסוד בהן ירד יצא ישב ילך יו"ד אות שלישית בו: וייטב אלהים למילדות. מהו הטובה: (כא) ויעש להם בתים. בתי כהונה ולויה ומלכות שקרויין בתים ויבן את בית ה' ואת בית המלך. כהונה ולויה מיוכבד ומלכות ממרים כדאיתא במסכת סוטה: (כב) לכל עמו. אף עליהם גזר יום שנולד משה אמרו לו אצטגניניו היום נולד המושיע ואין אנו יודעים אם ממצרים אם מישראל ורואין אנו שסופו ללקות במים לפיכך גזר אותו היום אף על המצרים שנאמר כל הבן הילוד וגו' ולא נאמר הילוד לעברים והם לא היו יודעים שסופו ללקות על מי מריבה: (א) ויקח את בת לוי. פרוש היה ממנה מפני גזרת פרעה (וחזר ולקחה וזהו וילך שהלך בעצת בתו שאמרה לו גזירתך קשה משל פרעה אם פרעה גזר על הזכרים ואתה גם על הנקבות. ברש"י ישן) והחזירה ועשה בה לקוחין שניים ואף היא נהפכה להיות נערה ובת ק"ל שנה היתה שנולדה בבואם למצרים בין החומות ור"י שנה נשתהו שם וכשיצאו

רמב"ן

(א) וילך איש מבית לוי. רבותינו אמרו שהלך אחר עצת בתו ור"א אמר כי בערים רבות היו ישראל יושבים וזאת האשה היתה בעיר אחרת ומה צורך שיזכור הכתוב זה. ועל דעתי בעבור שלא חשש לגזרת פרעה ולקח לו אשה להוליד ממנה בנים אמר הכתוב כן כי בכל מזדרז לעשות ענין אדם יאמר כן. וילך ראובן וישכב את בלהה. וילך ויקח את גמר בת דבלים. לכו ונמכרנו לישמעאלים: לכו ונכהו.

אבן עזרא

ותאכלנה הפרות. ובין כשידבר עליהן לנכח עצמן בהכנס הוי"ו השהות. וככה מדוע עשיתן ותחיין: (יט) ותאמרנה. לא עברנו על מצותך כי העבריות אינן כמצריות כי הם חיים הרבה יש להם. ובא היו"ד רפה. מן כי חיות ונכון כמו דוות רוות. צלות צלי. ונדגש יו"ד במלת חיים שהוא האחר. כמו ונפשם חיים. כיו"ד אלהי העבריים. גם בן חיים. שהוא שם דבר. כמו עץ חיים. וכמו ופטורי ציצים: וילדו. נקבות פועל עבר כי שוב הוא לזכרים. שוו לנחו: (כ) וייטב. בעלי היו"ד בראשונה פעם יעמד היו"ד כמו זו. ופעם יחליפוהו בוי"ו כמו ויוטב בם רעבים. שהוא מן יטב.

רשב"ם

יתראנה בלא יו"ד לשון ראיית שהרי יאמר נתראה: ותחיין. אין חילוק בין פעלו לפעלתם: (יט) כי חיות הנה. בריאות ופקחות וממהרות לילד: (כא) ויעש להם בתים. לשמרם פן ילכו לעבריות היולדות: (כב) ויצו פרעה לכל עמו לאמר. ובן אמר להם שכן כל לאמר שבתורה כפל לשון של ויצו או של ויקרא או של וידבר או של ויאמר כמו שפירשתי באלה תולדות נח: (א) וילך איש מבית לוי. הוא עמרם. ויקח את יוכבד בת לוי אשר ילדה אותה ללוי במצרים. והרבה שנים לקחה מלפני לידת משה שהרי אהרן בן שלש ושמונים ומשה בן שמונים בדברם אל פרעה: (ב) ותהר האשה. בעת גזירת פרעה בהשליך הזכרים ליאר. ותלד בן: ותרא אותו כי טוב הוא ותצפנהו. המפרש לפי שראתהו שטוב הוא הטמינתהו שקר הוא שכל היולדות אמותן מרחמות על ז'

רין עבדתן ית פתגמא הדין וקימתן ית בניא: יט ואמרא חיתא לות פרעה ארי לא כנשיא מצריתא יהודיתא ארי חכימן אנין עד*) לא עלת לותהן חיתא וילדן: כ ואוטיב יי לחיתא וסגיאו עמא ותקיפו לחדא: כא והוה כד דחילא חיתא מן קדם יי ועבד להון בתין: כב ופקיד פרעה לכל עמה למימר כל ברא דיתיליד (ליהודאי) בנהרא תרמונה וכל ברתא תקימון: א ואזל גברא מדבית לוי ונסיב ית בת לוי: ב ועדיאת אתתא וילידת בר וחזת יתה ארי טב הוא וטמרתה תלתא ירחין:

*) עד, לקמץ, כן נקד רו"ס וכל הספרים מנוקד עד, בפתח.

נתינה לגר

ירושלמי ע"פ "יהודה אתה יודוך אחיך" (בראשית מ"ט ח') ויתקרון יהודאין על שמך". (יז) אליהן, עמהון, אפשר כיוון לדרשת רז"ל (שמות רבה פ' א') "לכן לא נאמר אלא להיכן מלמד וכו'". (יט) חיות הנה, חכימין. פי' בקיאין בידיעת מנעי הנשים, גם המליצו חז"ל. כי איזהו חכם הרואה את הנולד. ולכן נקראה המילדת בלה"ק "חיה". (כא) להם, להון. שב על הילדים ל"ז ולא על המילדות וכדרז"ל בתי כהונה וכו'. (כב) כל הבן הילוד היארה תשליכוהו, כל ברא דיתיליד ליהודאי בנהרא תרמונה. הנה ממה שהוסיף מלת "ליהודאי" שהיא נגד סוגית הש"ס (סוטה דף י"ב) "ג' גזירות גזר, בתחלה "אם בן הוא והמתן אותו" ואח"כ "היארה תשליכוהו" ולבסוף אף על עמו גזר" ורק כמ"ש במדרש רבה (שמות פ' א') שלא רצו לקבל ממנו הגזירה האחרונה, בידעם שבן מלכי לא יגאל אותם. נראה שסובר שהגזרה השניה היתה שלא המילדות בלבד המיתנה את ילדי היהודים, רק כי כל עמו מחויבים להשליכם ליאור, וכן נראה פשט הכתוב, כי לפי דרשת התלמוד היה צריך לכתוב מתחלה "כל הבן הילוד" ואח"כ "לכל עמו" כמו שנדחק המהרש"א בח"א שם ע"ז. וכאשר יחייב גם השכל הישר כי לא יבער ויכסל שום מלך לגזור גזירות המעוררות את כל עמו נגדו, ולכן ת' כפי הפשט שכל עמו יעזרוהו ולכן הגידה בת פרעה במגאה נער בכה בתבה שטה על פני המים "מילדי

בעל הטורים

כאשר דבר אליהן. בגי' שתכנן (ע"ס): (יח) עשיתן. ב' במסרה מדוע עשיתן הדבר הזה. עשיתן תועבה (יחזקאל ל"ג) כדאיתא בס"ק דסוטה שפרעה תבע למילדות שיהיו נשמעות לו ומצינו גבי עריות שנקרא תועבה כדכתיב כי את כל התועבות האל: ותחיין. ב' במסרה בהאי פרשה כדאיתא בס"ק דסוטה לא דיין שלא המיתום אלא שהיו מספקות להם מים ומזון (לכך כס' והחיין רמז לחיים כנמה וגוף): (כב) הילוד. ב' במסרה הכא ואידך גם הבן הילוד לך מות ימות גבי דוד (ש"ב י"ב) נאמר לך כשם שנענש דוד שבקש עליו רעה מביתו שאבשלום בנו רצה להרגו. גם פרעה מבה שנתגדל בביתו קם עליו והביא עליו כל המכות: (א) וילך איש. ב' במסרה. הכא ואידך. וילך איש מבית לחם יהודה (רות א') על ידי הליכה זו בא גואל הראשון ע"י אותה הליכה יבא גואל האחרון שהוא משיח בן דוד: (ב) כי טוב הוא. ס' תגין ב' בטי"ת וא' בוא"ו וב' בני"ם לומר

אבן עזרא

כמו וייטב מן יטב. וזה הטוב הוא שנזכר אחר כן ויעש להם בתים. כמו כי בית יעשה לך ה': (כא) ויהי כי יראו. בעבור שלא יראו ממלך מצרים רק יראו מהשם וייטב עליהן. ודע כי זו המלה איננה מהפעלים העומדים ולא מן היוצאים. כי הוא על דרך שיקבל האדם היראה מאחר. על כן יראו מאת ה' הוא הנכון. ואחז דרך קצרה לומר ירא את ה'. על כן מלת נולד איננה בבנין נפעל כמו. נולד נשבר ונדכא. והמשכיל יבין: (כב) ויצו. כל יושב על כסא מלכות מצרים יקרא בלשון מצרים פרעה. והנה הכתוב לא הגיד שמו כפרעה נכה ככה שמו בלשון עמו. וכן פרעה הסרע: הילוד. בא סגר כמו גבור בכור: (א) וילך. בעבור רבות היו ישראל יושבים כי רבים היו. וכלם יקראו ארץ רעמסס אולי בעיר אחרת היתה זאת: בת לוי. בן ישראל והיא אחות אביו. ולא דבר נכונה כאומר. כי תבואת השדה הנזרעת בשדה אחרת אבלים רק כאותו שדה כלמן לא תצליח כראוי. כי עיקר איסור ערוה היה לבוא ישראל קדושים: (ב) ותהר. אין ספק כמו שהוא בע כי אהרן גדול בשנים ממשה. וככה קבלו אבותינו שטוב היתה מרים וכתוב ותתצב אחותו מרחוק. והנה ידענו כי תחלת קץ ד' מאות שנה היו מיום שנולד יצחק כי הוא לבדו יקרא זרע והנה בן ששים שנה הוליד את יעקב ויעקב הוליד את לאון בן שמנים ושמנה והיה נגדשו אל מצרים בן מאה

רמב"ן

כלשון לכו נא ונוכחה. וכן זה נזדרז ויקח את בת לוי ולא הזכיר הכתוב שם האיש ולא שם אשתו אשר לקח והיה זה בעבור כי יצטרך ליחסם ולהזכיר שמם מי אביהם ואבי אביהם עד לוי. ועכשיו ירצה לקצר עד לא השמועה ואחר כן ייחס גם שאר השבטים בעבורו עד סדר השני. ועל דרך הפשט שיהיה זה הנולד הנשואין אין מוקדם ומאוחר בפרשה. כי היה זה קודם גזירת פרעה וילדה מרים ואהרן ואחר כן גזר פרעה כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו והלד הבן הטוב הזה ולא הזכיר הכתוב לדת מרים ואהרן כי לא היה בלדתם חדוש דבר. ועל דעת רבותינו הם לקוחים שניים שפירש ממנה מפני גזירת פרעה והחזירה בנבואת בתו ועשה בה מעשה לקוחים הושיבה באפריון ומרים ואהרן מרקדים לפניהם בשמחתם כי על ידי זה יגאלו ישראל ואע"פ שהיה אהרן קטן נתן השם שמחה בלבו בענין הזה או מרים אחותו מלמדתו: (ב) ותרא אותו כי טוב הוא והצפנהו.

ספורנו

(יח) מדוע עשיתן. שנגדתן כי. כי הנה כשצויתי לא מצאתם לעשות מצותי ובעתתי בכן שתמיתו הילדים והוצאתי נכונה: ותחיין את הילדים. ולא די שלא עשיתן מצותי להמיתם כי גם נתתם עצות לחיותם: (יט) כי חיות הנה. בקיאות במלאכת המילדם ולא נחפוץ לעשות דבר או לדבר שלא כהוגן שהיינה מרגישות בדבר ולא תקראנה עוד אותנו לילד. ולמלך אין עוד בחיות אחד או שתים בלבד: (ב) כי טוב הוא. יפה כמו כי טובת מראה האתון יפה יותר ממה שהיה מורגל והבינה

בֵּן וַתֵּרֶא אֹתוֹ כִּי־טוֹב הוּא וַתִּצְפְּנֵהוּ שְׁלֹשָׁה יְרָחִים׃ ג וְלֹא־יָכְלָה עוֹד הַצְּפִינוֹ וַתִּקַּח־לוֹ תֵּבַת גֹּמֶא וַתַּחְמְרָה בַחֵמָר וּבַזָּפֶת וַתָּשֶׂם בָּהּ אֶת־הַיֶּלֶד וַתָּשֶׂם בַּסּוּף עַל־שְׂפַת הַיְאֹר׃ ד וַתֵּתַצַּב אֲחֹתוֹ מֵרָחֹק לְדֵעָה מַה־יֵּעָשֶׂה לוֹ׃ ה וַתֵּרֶד בַּת־פַּרְעֹה לִרְחֹץ עַל־הַיְאֹר וְנַעֲרֹתֶיהָ הֹלְכֹת עַל־יַד הַיְאֹר

ת״א ותרא אתו. סוטה שם. מנחות כג: ולא יכלה. סוטה שם: ותצב. מגילה יד. סוטה פ׳ ודף יא יג: ותרד בת. מגילה יג. סוטה יב:
הה״א רפה

רש״י

שהיה משה בן פ׳ שנה א״כ כשנתעברה ממנו היתה בת ק״ל וקורא אותה בת לוי: (ב) כי טוב הוא. כשנולד נתמלא הבית כולו אורה: (ג) ולא יכלה עוד הצפינו. שמנו לה המצריים מיום שהחזירה והיא ילדתו לששה חדשים ויום אחד שהיולדת לשבעה יולדת למקוטעין והם בדקו אחריה לסוף תשעה: גמא. גמי בלשון משנה ובלע״ז יונק״ו 1) רך הוא ועומד בפני רך ובפני קשה: בחמר ובזפת. זפת מבחוץ וטיט מבפנים כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת: ותשם בסוף. הוא לשון אגם רוש״ל בלע״ז 2) ודומה לו קנה וסוף קמלו: (ה) לרחוץ על היאור. סרס המקרא ופרשהו ותרד בת פרעה על היאור לרחוץ בו: על יד היאור. אצל היאור כמו ראו חלקת יואב על ידי והוא לשון יד ממש שיד האדם סמוכה לו. ורבותינו דרשו הולכות לשון מיתה כמו הנה אנכי הולך למות הולכות למות לפי

אבן עזרא

ובנשים בנה חברנו עליהם ששים של יצחק עלו ק״ל והנה נשארו ר״י נוציא מהם ע׳ שנה שחיה יוסף אחרי כן והנה נשארו ק״מ ושנות לוי ברדתו אל מצרים מ״ג והנה חיה כ״ב שנה אחרי יוסף. והנה נשארו קי״ח. כי כתוב הוא וימת יוסף בן מאה ועשר שנים. ומתי מלך המלך החדש וכמה שנים בנו ערי מסכנות והנה קרוב מלדת משה נגזר על הזכרים. ובן זוטא אמר כל המספר דבר מעשה לא ישא פנים לכבוד להזכירו התלה. וכתוב ותלד לעמרם את אהרן ואת משה ואת מרים אחותם והנה היא קטנה: והנה זה המוכח בספורים שכח שם חם ויפת. וכתיב ויולד נח. ויפת הוא הגדול. ועוד שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו. והיא נקברה במערה קודם אברהם ל״ח שנה. ודע כי הנו״ן המלא הסרה או מובלעת בדגשות בתחלת המפעל כנו״ן גש הלאה. ויגש אליו. ובאמצע כמו וגם אף עלה בישראל. או ויחר אף. והנה הנו״ן מובלעת באמצע על כן נדגש פ״א. ויחר אפו ישוב אפך. והנה נו״ן נתן במלת תתי כי הוא כמו נתתי. כי הי״ו האחרון איננו שורש רק הוא כמו. שבתי. לכתי. לחתי. גם בסוף את כמדך. טוב תתי אותה לך. והנה בשמות כי בת היתה ראויה להיות לשון נקבה. כמו מן בן בנה. והיא התערב עם אחר בנה בית. והנה כמלאכו הה״א בתי״ו כמו גבירה גברת. עטרה עטרת. פעם סמוך ופעם איננו סמוך כמו עטרת תפארת. והנה הסרו הנו״ן נקהל על הלשון ויאמרו בת. ומלא רחל בתו. כמלת אמת חסדו ואמתו. והנה התי״ו לשון נקבה והנה הנו״ן מובלעת. ולשון רבות אמונות ולא אמתות ולא אמהיות. כמו בנות ולא בתות ולא בתים: ותהר. לא הזכיר הכתוב לידת מרים ואהרן כי לא התחדש דבר בלדתם. ומלת טוב כאשר הפלא בהיות מלא דעת. יתכן היותו בנשמה כמו טוב עם ה׳ וטוב עם אנשים. או טוב עין. או בגוף או בצורה טוב תאר. או מראה. ובעבור שמצאנו בילד כי טוב הוא אין לפרשו כי אם בצורתו טוב מכל הילודים: שלשה ירחים. יש אומרים כי בחדש השביעי מתחלת ההריון נולד. גם זה דרש כי לא יוכלו המצרים לדעת מתי הרתה האשה. ולפי דעתי כי הכתוב ספר החדשים שיכלה להצפינו כי אין כח באדם לראות האשה מתי תלד כי רחוק הוא שהוא נולד בחדש השביעי מתחלת ההריון כי הנולדים ככה הם קצרי קומה. ויותר חיים ונכבדים הם הנולדים באחד עשר. כי רובי הנולדים הם סמוכים להשלים חדשים. ויודע עת ההריון יכול לדעת עת הלידה ויודע עת הלידה יכול לדעת עת ההריון. כי דבר מנוסה הוא לקדמונים. ותמכה פעמים נסיתיו גם אני כי מקום מזל הלבנה ומעלתה ברגע ההריון היא מעלת מזל הצומח ברגע הלידה. גם מעלה הצומחת רגע ההריון שם תהיה הלבנה רגע המולד. והנה המעמד הקטן הם רנ״ט ימים ושליש יום. והאמצעי רע״ג. והגדול שהוא הארוך רפ״ז. וחכמי המולדות יודו כן. ואין טענה מהשבטים. כי להיותם על הסדר איננה ראיה. כי הרבה כאלה נמצא על כן יתכן שרחל נתנה שפחתה ליעקב בלדת שמעון. גם נולד יששכר קודם אשר. ודינה בבטן אחת נולדה עם זבולון. על כן מלת ואחר ילדה בת. כמו ואחרי כן יצא אחיו. בלא זכר והנה לכל אחד. גם לתקופת הימים שלא היו: (ג) ונדגש נ׳ הצפינו כדגשות קו״ף אם יקרך עון. לדבר נס לאות. ובעבור היות הצד״י נע נרפה הפ״א שהיה ראוי להדגש. והוא שם הפועל מהבנין הכבד הנוסף. ואין צורך לבקש למה לא הצפינתהו עוד אולי השגחת המצריות שמנו ידוע כי לא היו לבדם דרים בארץ רעמסס. וכתב ובלאה אשם מבכנהה. ובאה מלת תיבת גומא מלעיל בעבור היות הנינון

רשב״ם

עליהן. א״כ צריך לפרש ותרא כמו וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. הסתכל והביט כל מעשיו וכל פעולותיו שעשה אם יש לתקן שום דבר בהם והנה כולם יפים ומתוקנים אף כאן לפי שמשה נולד לסוף ששה חדשים כמו שמצינו בשמואל שנולד לתקופת הימים. שני תקופות ושני ימים. ולפיכך יכלה להצפינו שלשה חדשים שהמצריים היו מבקרים למעוברות לסוף תשעה חדשים לכן נסתכלה בו בשעת לידה אם הוא נפל ולא הכירה בהמתנתו וראתהו כי טוב ויפה הוא כי גמרו סימניו שערו וציפורניו כמו ששנינו ביבמות וידעה שהוא בר קיימא ותצפנהו שלשה ירחים עד סוף ט׳ ירחים שהוא זמן לידת רוב נשים וכשבאו לבודקה אמרה להם נפל היה או השליכוהו המצריים ליאור: (ג) בחמר. מבפנים. ובזפת מבחוץ שלא יכנסו בו המים. ותשם בסוף אשר כמוך לשפת היאר והמטינתו יפה שההולכים על שפת היאר לא יוכלו לראות התיבה. אבל הרוחץ בתוך הנהר יכול לראותה כי יוכבד לא נכנסה בנהר להצפינו מכל צדדיו היטב ולכך ראתהו בת פרעה שהיתה

1) Ionc ניונק 2) Roseau שילפראל

ג ולא יכילת עוד לאטמרותה ונסיבת לה תבותא דגמא וחפתה בחמרא ובזפתא ושויאת בה ית רביא ושויתה ביערא על כיף נהרא: ד ואתעתדת אחתה מרחיק למידע מה יתעבד לה: ה ונחתת בת פרעה למסחי על נהרא ועולימתהא מהלכא על

נתינה לגר

כפנרים זה'? ובפרט לפי דרשת ח"ל בשמות רבה פ' א' שמלך חדש, שהורידוהו מכסאו, לא ישורר את עמו נגדו, ואפשר שדרשת רז"ל בכוסה הוא למ"ד שהיה חדש ממש, אשר לא קם על הרעומת עמו · ודרשות אלו וקות הגס. ב (ה) בת פרעה, בת פרעה · ולא ת' ברתא' כיב"ע וכדרכו בכמה מקומות? וה"ה מתחלה חשבתי שכוונו שמשה הפרטי היה בת פרעה כמו בתיה בת שבע' אבל ראיתי בנוסחא של רו"ה, שדרכו לת' בת ולא ברת כלעיל פסוק א' ת' בת לוי ולא ברתא דלוי וכן לעיל (בראשית ל"ד י"ט) בבת יעקב וכן בת ענה בת צבעון. וחשבתי שבנפרד יתו' ברת ובנסמך בת' אבל אחרי החפוש מצאתי, כי גם זה איננו כלל, והנראה בעיני, כי השם ברת הוא השם בר' בתוספת תיו מורה לנקבה. והשם בר הוא התרגום של השם בן בלה"ק, אשר תחלת הוראתו היא על הענף היוצא מהעץ, והושאל אח"כ גם על הבנים, בהיותם כענפים היוצאים מגזע הוריהם. ולכן בהמקומות שלא יקפיד המתרגם אם גם יטעה הקורא לחשוב כי לא בתו ממש היא, רק נכדו או אחת מהיוצאות מחלציו, ית' ברתא' אולם במקומות אשר יאהב להורות כי היא בתו ממש, ית' בנת או בת ופה ג"כ כוונתו להורות, איך יסכל הקב"ה דעת מתקוממי בניו, כי ע"י בת פרעה הגוזר גזרותיו להשמיד כל בן זכר מהיהודים, הוקם על המושיע את ישראל, ע"כ ת' בת פרעה והשערה הזאת תהי' לנו

בעל הטורים

שעתיד לקבל חמשה חומשי תורה (שנאמר עליה) כי לקח טוב נתתי לכם: ירחים · ד' במסרה· הכא ואידך· גרש ירחים · במספר ירחים אל יבוא (איוב ג') שספור ירחים תמלאנה (שם ל"ט) כדאיתא בפ"ק דסוטה שמנו לה המצריים (ג') [ט'] חדשים מיום שהחזירה והיא נתעברה ג' חדשים קודם שגירשה וזהו שספור ירחים תמלאנה שספרו הירחים כדי שידעו עת לידתה במספר ירחים אל יבוא ולא יכלו לידע מספר הירחים כי היו לה ג' חדשים קודם שגירשה וזהו גרש ירחים קודם שגירשה היו לה ירחים משיעור: (ג) ולא יכלה · ב' במסרה · הכא ואידך ולא יכלה ארץ מגוריהם מלמד שעשתה לו מערה בארץ ואפילו תחת הקרקע חפשו אחריו מפני שידעו במשה יצא הגואל וזהו ולא יכלה ארץ ולא יכלה עוד הצפינו: גמא · ב' במסרה· הכא· ואידך· השולח בים צירים ובכלי גומא על פני מים (ישעיה י"ח) שאפי' בים שלא ציר דהיינו בת פרעה להציל כלי גומא ואידך באיוב היגאה גומא (איוב ח') רמז למאן דאמר איוב בימי משה היה: (ה) ותרד בת פרעה · ס"ת דתה מלמד שבינתה דתה שבלבה נסתייר: ונערותיה · ג' במסרה · הכא· ואידך· ותקם רבקה ונערותיה לומר שנתגיירה ותפסה מעשה האמהות ואידך ויגש ואת

אבן עזרא

כמשקל מלת גומא: ותחמרה · נחש ה"א כה"א ויקרא לה ענח כשמו · וזאת המלה נגזרת מן החמר והוא טיט אדום מדבק ימצא בארץ ישראל: וכמוהו בארות בארות חמר · ובלשון ישמעאל יקרא אל חמר · ויוכבד עשתה כן כי אמרה אל אראה במות הילד. אולי אחותו נתנבאה לעשות כן · ומחשבות השם עמקו ומי יוכל לעמוד בסודו ולו לבדו נתכנו עלילות · אולי סבב השם זה שיגדל משה בבית המלכות להיות נפשו על מדרגה העליונה בדרך הלימוד והרגילות ולא תהיה שפלה ורגילה להיות בבית עבדים · הלא תראה שהרג המצרי בעבור שהוא עשה חמס · והושיע בנות מדין מהרועים בעבור שהיו עושים חמס להשקות צאן מהמים שדלו · ועוד דבר אחר · כי אלו היה גדל בין אחיו ויכירוהו מנעוריו לא היו יראים ממנו כי יחשבוהו כאחד מהם: בסוף. כמו קנה וסוף קמלו · והוא לשון מן היאור: (ד) ותתצב · מלה זרה כי במו תי נעלם בין שתי התוי"ן תחת היו"ד: אמר ר' משה הכהן כי היו"ן לרדת ולגשת נוסף בעבור הכרון הנ"א מן פעל וככה לדעת כי בעבור אות הגרון נפתח · ועתה החליפו הוי"ו ונ"א במלה לדעה · כמו אשר פנה כודך: (ה) ותרד · מארמונה: לרחוץ · מנהג המצריות היה · והזכיר דבר נערותיה ההולכות על מקום היאור · כמו ויד פסים לך · בעבור שאמה אמתה · והיא אחת הנערות לקחה התיבה · כי בת המלך לא תכנס אל הקנים הם ק · כי במקום רחוק מן היבשה הושמה התיבה שלא יגיע אליה כל עובר · ועוד כי אין מדרך הדקדוק להיות זוע כי כפ"ם רפה ומ"ם אמה ארכו דגוש · ועוד כי אמה ארכו

רמב"ן

ידוע כי כל הנשים אוהבות את בניהם יפים ושאינם יפים וכלנה תצפינה אותן בכל יכלתן ואין צריך ראיה לטענת כי טוב הוא · אבל פירוש הטובה הזאת בראתה בו טוב מחודש וחשבה כי יארע בו נס וינצל · ולכן נתנה אל לבה וחשבה מחשבות בעניינו וכאשר ראתה שלא יכלה עוד להצפינו חשבה שינצל בהתבולה אחרת ועשתה לו תיבת גומא ואחותו נצבת מרחוק שלא יכירו בה לדעה מה יעשה לו · וכל זה סיוע לדברי רבותינו שדרשו כי טוב הוא שנתמלא כל הבית אורה · ולמה שאמרו שהיתה מרים מתנבאת עתידה אמה שתלד בן שמושיע את ישראל: (ה) לרחוץ על היאור · כרש המקרא ודרשהו ותרד בת פרעה על היאור לרחוץ בו לשון רבינו שלמה · ואם כן יהיה על היאור כמו אל היאור · וכן וילך אלקנה על ביתו הרמתה · כה תאמרו איש אל רעהו ואיש על אחיו · ויתכן שהיו ביאור מעלות והיא ירדה מארמון המלך לרחוץ במעלה הראשונה אשר ביאור לא הכנס אל שבולת הנהר · וראתה התיבה בתוך הסוף רחוק ממנה ותשלח את אמתה ותקחה· או הוא כמו לרחוץ ביאור ·

ספורנו

טוב היה לתכלית מכוון מאת יוצרו כי אמנם יופי התבנית יורה על טוב מזג החמר ושלמות הכח המצייר: (ג) ותשם בסוף מקום שלא יראו אותם עוברי דרך בשביתם מניחה גם את התיבה ועם זה נחרה במקום הסוף להפוך גזרת השלכתו ביאור לעמידתו בסוף על שפת היאור: (ד) לדעה מה יעשה לו · שחשבה שיקחהו איזה מצרי כאשר אסופי כי רבים אסופים היו במצרים בלי ספק כי מלאה הארץ זמה כמו שהעיד הנביא באמרו וזרמת סוסים זרמתם: (ה) לרחוץ על היאור · כמנהג כל בנות מלכים כמוך ליאור ומגיע בו כי אמנם כבדה בת מלך פנימה בלי ספק לא יצאה אל היאור: ונערותיה הולכות · לבי

וַתֵּרֶא אֶת־הַתֵּבָה בְּתוֹךְ הַסּוּף וַתִּשְׁלַח אֶת־אֲמָתָהּ וַתִּקָּחֶהָ׃ ו וַתִּפְתַּח וַתִּרְאֵהוּ אֶת־הַיֶּלֶד וְהִנֵּה־נַעַר בֹּכֶה וַתַּחְמֹל עָלָיו וַתֹּאמֶר מִיַּלְדֵי הָעִבְרִים זֶה׃ ז וַתֹּאמֶר אֲחֹתוֹ אֶל־בַּת־פַּרְעֹה הַאֵלֵךְ וְקָרָאתִי לָךְ אִשָּׁה מֵינֶקֶת מִן הָעִבְרִיֹּת וְתֵינִק לָךְ אֶת־הַיָּלֶד׃ ח וַתֹּאמֶר־לָהּ בַּת־פַּרְעֹה לֵכִי וַתֵּלֶךְ הָעַלְמָה וַתִּקְרָא אֶת־אֵם הַיָּלֶד׃ ט וַתֹּאמֶר לָהּ בַּת־פַּרְעֹה הֵילִיכִי אֶת־הַיֶּלֶד הַזֶּה וְהֵינִקִהוּ לִי וַאֲנִי אֶתֵּן אֶת־שְׂכָרֵךְ וַתִּקַּח הָאִשָּׁה הַיֶּלֶד וַתְּנִיקֵהוּ׃ י וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַתְּבִאֵהוּ לְבַת־פַּרְעֹה וַיְהִי־לָהּ לְבֵן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה וַתֹּאמֶר כִּי מִן־הַמַּיִם מְשִׁיתִהוּ׃ שלישי יא וַיְהִי ׀ בַּיָּמִים הָהֵם וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל־אֶחָיו וַיַּרְא בְּסִבְלֹתָם וַיַּרְא אִישׁ מִצְרִי

ת"א ותפתח. סוטה שם: ותאמר אחתו. שם: ותאמר לה. שם: ותאמר לה. שם:

רש"י

שמיתו בה והכתוב מסייען כי למה לנו לכתוב ונערותיה הולכות: את אמתה. את שפחתה ורבותינו דרשו לשון יד אבל לפי דקדוק לשון הקודש היה לו לינקד אמתה מ"ם דגושה והם דרשו את אמתה את ידה שנשתרבבה אמתה אמות הרבה: (ו) ותפתח ותראהו. את מי ראתה הילד זהו פשוטו. ומדרשו שראתה עמו שכינה: והנה נער בוכה. קולו כנער: (ז) מן העבריות. שהחזירתו על מצריות הרבה לינק ולא ינק לפי שהיה עתיד לדבר עם השכינה: (ח) ותלך העלמה. הלכה בזריזות ועלמות כעלם: (ט) היליכי. נתנבאה ולא ידעה מה נתנבאה הי שליכי: (י) משיתהו. כתרגומו שחלתיה והוא לשון הוצאה בלשון ארמי כמשחל בניתא מחלבא ובלשון עברי משיתהו לשון הסירותיו. כמו לא ימוש. לא משו. כך חברו מנחם. ואני אומר שאינו ממחברת מש וימוש אלא מגזרת משה ולשון הוצאה הוא כמו ימשני ממים רבים שאילו היה ממחברת מש לא יתכן לומר משיתיהו אלא המשיתיהו כאשר יאמר מן קם הקימותי ומן שב השיבותי ומן בא הביאותי או משתיהו כמו ומשתי את עון הארץ אבל משיתי אינו אלא מגזרת תיבה שפעל שלה מיוסד בה"א בסוף התיבה כגון משה בנה עשה צוה פנה כשיבא לומר בהם פעלתי תבא היו"ד במקום ה"א כמו עשיתי בניתי פניתי צויתי: (יא) ויגדל משה. והלא כבר כתיב ויגדל הילד א"ר יהודה בר"א הראשון לקומה והשני לגדולה שמינהו פרעה על ביתו: וירא בסבלותם. נתן עיניו ולבו להיות מיצר עליהם: איש מצרי. נוגש היה ממונה על

רמב"ן

וכן ונתת אותם על סל אחד: (ו) והנה נער בכה. קולו נשמע כנער לשון רבינו שלמה. וכבר דחו זה ואמרו אם כן עשית למשה רבינו בעל מום. ועוד מה טעם שיזכיר הכתוב עובי קולו. ור"א אמר שהיו

אבן עזרא

איננו מדם לא זרוע: (ו) ותפתח ותראהו. אחר שאמר ותראהו הוסיף לבאר. כמו ובית חד באלהים. כמלאך ה': והנה נער בוכה. שהיו איבריו גדולים כאילו הוא נער. וראתהו מסוג ובעבור יפיו חמלה עליו. וזה טעם כי טוב הוא: (ז) ותאמר וגו' והינק. בעלי היו"ד בראשונים. יש מתחלף ביו"ד. כמו

רשב"ם

רוחצת בתוך היאר אבל נערותיה שהיו הולכות על שפת לא יכלו לראותה: (ה) אמתה. שפחתה: (ו) ותפתח ותראהו את הילד. המפרש שראתה את הילד טועה הוא. וכי מי אינו יודע שאם פתחה את התיבה שתראה את הילד. אלא כך פרושו פתחה את התיבה והביטה בילד אם זכר אם נקבה וראתה כי נער הוא. כלומר זה הילד זכר הוא ולא נקבה וראתה בזכרותו שהוא מהול ולכך נטמן ואינו אסופי שאם היה בת יש לומר אסופי היא וכן מצינו כתוב מה נעשה לנער היולד. ביום הולדו קרוי נער: והנה נער בוכה ותחמול עליו וגו'. לפי שהיה בוכה. לכך ותחמל עליו ולפי שראתהו נער זכר מהול אמרה מילדי העברים זה. ודוגמא זו ולחנה יתן מנה אחת אפים. חלק בחור ולמה כי את חנה אהב. לכך נתן לה אפים מקערה שלפניו וא"כ למה מנה אחת כי ה' סגר רחמה אבל לפנינה ולכל בנותיה ובניה נתן מנות הרבה כי בנים רבים היו לה: ותראהו את הילד והנה הוא נער בוכה: (ז) ותינק. לשון מפעיל ותינק. כשהיא עצמה יונקת. ותניקהו. אין צריך לומר שהוא שתי אותיות כמו. בא. שב. קם. שיאמר בלשון מפעיל ותשיבהו ותביאהו ותקימהו. אלא מגזרת ינק הוא. ולקצר את התיבה הוא אומר ותניקהו במקום ותינקהו: (י) משיתיהו. משבתיהו. לשון זה נופל במשיכה מן המים. כדכתיב ימשני

אונקלוס

כיף נהרא וחזת ית תיבותא בגו יערא ואושיטת ית אמתה ונסיבתה: ו ופתחת וחזת ית רביא והא עולימא בכי וחסת עלוהי ואמרת מבני יהודאין הוא דין: ז ואמרת אחתה לבת פרעה האיזיל ואקרי לך איתתא מינקתא מן יהודיתא ותינק לך ית רביא: ח ואמרת לה בת פרעה איזילי ואזלת עולימתא וקרת ית אמא דרביא: ט ואמרת לה בת פרעה אובילי ית רביא הדין ואינקיהי לי ואנא איתן ית אגרך ונסיבת איתתא ית רביא ואינקתיה: י ורבא רביא ואיתיתיה לבת פרעה והוה לה לבר וקרת שמיה משה ואמרת ארי מן מיא שחליתיה: יא והוה ביומיא האנון ורבא משה ונפק לות אחוהי וחזא בפלחנהון וחזא גבר מצראי מחי גבר יהודי מאחוהי:

נתינה לגר

לעזר בכמה מקומות . ואין פה המקום להאריך בזה) . ותשלח את אמתה, ואושיטת ית אמתה . מה"א "ואושיטת" שהוא ל' שליחות יד כלעיל (בראשית י"ט יו"ד) "וישלחו האנשים את ידם" שת' "ואושיטו גבריא ית ידיהון" נראה שכוונת המת' היא לא כפרש"י "זרועה" כי מדת האמה נגזרת גם כן בעברית מזרוע האדם וכ"ה גם בארמית (וכ"כ בס' לחם ושמלה) . (ט) הוליכי, אובילי, כ"ה בכ"י ולא כנ"א "הא

בעל הטורים

הבריותיה וישנה שבינתה דתה ואת נערותיה שבא המלאך והרגם לפי שמנעום לקחת התיבה ולקחה נערות אחרות : (ו) והנה נער בוכה · זה אהרן שהניחתו אצל התיבה · נער בוכה · בגימ' (ע"ה) זה אהרן [הכהן] : (ז) האלך · ג' במסרה · הכא ואידך האלך והכיתי בפלשתים גבי דוד (ש"א כ"ג) ואידך האלך על רמות גלעד (מ"א כ"ב) לומר שדברי נביאים מתקיימים כדברי

אבן עזרא

מן ידע בו"ו תודיע · ויש שיושם נח נעלם בין האות המשרת והפ"א הנח יו"ד ופעם נכתב ופעם לא נכתב וככה ותניק לך את הילד : (ח) ותאמר לכי · כמו שבי וילך וישב : (ט) הליכי · כמו היניקי כי שני שרשים הם · ילך גם הלך והטעם אחד · כי אין הה"א מאותיות השמוש על כן ה"א אחרת כמוה · ועוד כי האל"ף גם היו"ד והוי"ו ימצאו בתוך המלה פעם נכתבים ופעם נחים נעלמים במבטא לא במכתב · ופעם נעדרים · והה"א לעולם באמצע היא נראית · ומלת בלטיהם · איננה כמו בלהטיהם כאשר חשבו : ותאמר · אמר הגאון כי הליכי הם שתי מלות · ולא דבר נכונה · רק היא מלה אחת על משקל והיניקיהו לי כמו שלמתני · והוא מהבנין הכבד הנוסף · גם אמר שהוא כמו הא לך והנה הא · כמו וגם אני הא · ואנחנו לא מצאנו בכל המקרא לנקודה ליפי ה"א לך רק היא מלה אחת : והניקהו · מבלותי הפ"א מן השלמים בבניים הנראים · והנה בפסוק אחד שנים שמים והטעם אחד וככה השיבי נגן לווי · כמו הליכי · אך השיבו כל אשר דברו כמו והם הביאו לאין מעלומי הפ"א : (י) ויהי לה לבן · כמו ואלה בני מיכל · זרובבל בן שאלתיאל · והוא בן פדיה אחי שאלתיאל ובעבור שגדלו נקרא כמו : שם משה מתורגם מלשון מצרים בלשון הקדש · ושמו בלשון מצרים היה מוניוס · וכן כתוב בספר עבודת האדמה הנעתק מלשון מצרים אל לשון קדרים · גם ככה בספרי חכמי יון · אולי למדה בת פרעה לשונינו או שאלה · ואל התמה בעבור שאיננו פשוט · כי השמות אינם כעבריים כמו השמות : (יא) ויצא אל אחיו · המצרים כי נאמנן המלך היה ·

רמב"ן

שאבריו גדולים כנער · ואולי הזכיר זה ליופיו כי בעבור טובו ויופיו חמלה עליו כי הכירה בו שנולד מקרוב ואבריו יפים ומתוקנים כאלו הוא נער · ויותר נכון שיפרש בו שהיה בוכה כנער בחריצות וזריזות ולכן חמלה עליו · ואגדה נער בוכה ילד היה ונהגו כנער בא גבריאל והכהו למשה כדי שיבכה ותתמלא עליו רחמים · ועל דעתי אין צורך לכל זה כי הילד מיום הולדו יקרא נער כמו שנאמר מה נעשה לנער היולד · וכן ויבקש דוד את האלהים בעד הנער · ויקרא ילד והוא גדול כמו שנאמר בישמעאל וישמע אלהים את קול הנער · וכן והנער נער לומר שהוא ילד קטן ובן כ"ד חדשים כאשר נגמל מחלב מיד העלתהו כדכתיב ותינק את בנה עד גמלה אותו ותעלהו עמה כאשר גמלתהו : ותאמר מילדי העברים זה · נתנה אל לבה המעשה כאשר היה · כי אמרה לבעבור הציל אותו · או שלא יראו במות הילד שמוהו שם · ואיש מצרי למה יעשה כן · ויש אומרים שראתהו נמול ואם כן הסירה בגדיו ובדקה אותו בו ואין צורך : (יא) ויגדל משה ויצא אל אחיו · שגדל והיה לאיש כי מתחלה אמר ויגדל

ספורנו

לא שלחה אחת מהן שלא היו אז שם עמה : ותשלח את אמתה · האמה המשרתת אותה אז לרחוץ וכל זה ברצון אלהי שלא תשלח אחת מהנערות החשובות ותסמוך עליה ואולי תבחר להשליכו אל היאור : (ו) ותפתח ותראהו · ותרא אותו כי טוב הוא ויפה מאד : את הילד והנה נער בוכה · וראתה שעם היותו ילד היה נער בוכה וזה כי הולד מעת הולדו עד היותו שלם גדול יקרא ילד כענין הילדים אשר גדלו אותם האמור ברחבעם וכן ילדים אשר אין בהם כל מום האמור בדניאל וחבריו · ומעת היותו מתנער ומתנועע בתנועות בלתי שלמות להשיג תכלית יקרא נער · ומזה יקרא כל מהרת נער כי אמנם רב תנועותיו בלתי שלמות כפי הצריך להשיג התכלית המכוון מתנועותיו · אמר אם כן שראתה שעם היותו ילד נולד מקרוב הנה היה נער בוכה מתגבר בתנועה נפלאה כפי גילו : ותחמול עליו · שהיה ולד נאה ומוכן לשלמות כזה נצרך ליאור : ותאמר מילדי העברים זה · אין זה אפשרי נולד מזנות באופן שיהיה מוכן לגדול · כאמרו ילדי פשע זרע שקר : (ז) מינקת מן העבריות · שיהיה החלב יותר נאות למזגו : ותיניק לך · לעמוד לפניך מאחר שלפי יופיו והכנותיו לפני מלכים יתיצב : (י) ויקרא שמו משה · ממלט ומושה את אחרים מצרה · ותאמר כי מן המים משיתיהו · שטעם שקראתיו משה להורות שימלט את אחרים · הוא כי אמנם משיתיהו מן המים אחר שהיה מוטל בתוכם וזה לא היה כי אם בגזירת עירין כדי שימלט הוא את אחרים : (יא) וירא בסבלותם · נתן לבו להיות כשותף אחיו : וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו · ומצד הפחות

בהעורר

מכה איש עברי מאחיו: יב ויפן כה וכה וירא כי אין איש ויך את המצרי ויטמנהו בחול: יג ויצא ביום השני והנה שני אנשים עברים נצים ויאמר לרשע למה תכה רעך: יד ויאמר מי שמך לאיש שר ושפט עלינו הלהרגני אתה אמר כאשר הרגת את המצרי ויירא משה ויאמר אכן נודע הדבר: טו וישמע פרעה את הדבר הזה ויבקש להרג את משה ויברח משה מפני פרעה וישב בארץ מדין וישב על הבאר: טז ולכהן מדין שבע בנות ותבאנה ותדלנה ותמלאנה את הרהטים להשקות צאן אביהן: יז ויבאו הרעים ויגרשום ויקם משה ויושען וישק את צאנם: יח ותבאנה אל רעואל אביהן ויאמר מדוע מהרתן בא היום: יט ותאמרן איש מצרי הצילנו מיד הרעים וגם דלה דלה לנו וישק את הצאן: כ ויאמר אל בנתיו ואיו

ת"א ויפן כה וכה. סנהדרין נח: נצים. נדרים סד: ויאמר לרשע. סנהדרין שם: ויירא משה. עקידה שער לב:

רש"י

שוטרי ישראל והיה מעמידם מקרות הגבר למלאכתם: מכה איש עברי. מלקהו ורודהו ובעלה של שלומית בת דברי היה ונתן עיניו בה ובלילה העמידו והוציאו מביתו והוא חזר ונכנס לבית ובא על אשתו כסבורה שהוא בעלה וחזר האיש לביתו והרגיש בדבר וכשראה אותו מצרי שהרגיש בדבר היה מכהו ורודהו כל היום: (יב) ויפן כה וכה. ראה מה עשה לו בבית ומה עשה לו בשדה ולפי פשוטו כמשמעו וירא כי אין איש צדיק עתיד לצאת ממנו שיתגייר: (יג) שני אנשים עברים. דתן ואבירם הם שהותירו מן המן: נצים. מריבים: למה תכה. אעפ"י שלא הכהו נקרא רשע בהרמת יד: רעך. רשע כמותך: (יד) מי שמך לאיש. והרי עודך נער: הלהרגני אתה אומר. מכאן אנו למדים שהרגו בשם המפורש: ויירא משה. כפשוטו. ומדרשו דאג לו על שראה בישראל רשעים דלטורין אמר מעתה שמא אינם ראויים להגאל: אכן נודע הדבר. כמשמעו. ומדרשו נודע לי הדבר שהייתי תמה עליו מה חטאו ישראל מכל שבעים אומות להיות נרדים בעבודת פרך אבל רואה אני שהם ראויים לכך: (טו) וישמע פרעה. הם הלשינו עליו: ויבקש להרוג את משה. מסרו לקוסטינר להרגו ולא שלטה בו החרב הוא שאמר משה ויצילני מחרב פרעה: וישב בארץ מדין. נתעכב שם כמו וישב יעקב: וישב על הבאר. למד מיעקב שנזדווג לו זווגו על הבאר: (טז) ולכהן מדין. רב שבהן ופירש לו מעבודת כוכבים ונידוהו מאצלם: את הרהטים. את בריכות מרוצות המים העשויות בארץ: (יז) ויגרשום. מפני הנדוי:

רמב"ן

הילד שגדל עד שלא היה צריך לגמלה אותו ואז הביאתהו לבת פרעה ויהי לה לבן כי לפני מלכים יתיצב ואחרי כן גדל ויהי לאיש דעת: וטעם ויצא אל אחיו. כי הגידו לו אשר הוא יהודי והיה חפץ לראותם בעבור שהם אחיו והנה נסתכל בסבלותם ועמלם ולא יכול לסבול ולכן הרג המצרי המכה הגלחן: (יד) הלהרגני אתה אומר. מכאן אנו לומדים שהרגו בשם המפורש לשון רש"י. ומדרש רבותינו הוא. ואני המה א"כ

רשב"ם

משני מים רבים. מגזרת קנה. יאמר קניתיהו בלשון פועל. יקנני בלשון מפעיל: (יא) מכה. שמא הכתו ולא הרגו: (יד) הלהרגני אתה אומר. בשביל שאני מכה את חבירי. כאשר הרגת את המצרי בשביל שהיה מכה איש עברי: אכן. אך כן. לא כמו שהייתי סבור כשטמנתיו בחול שלא נודע אלא כן הוא שנודע: וישב בארץ מדין. כולל ואח"כ מפרש באיזה עלילה ישב במדין בתחלה וישב על הבאר שם נח תחלה כאדם שעומד לפוש: (טז) ולכהן מדין. אל רעואל אבי אביהן. א"כ שם אביהן יתרו וחובב בן רעואל האמור לפנינו בפ' בהעלותך

ויאמר

יב ואתפני לכא ולכא וחזא ארי לית אינש ומחא ית מצראה וטמריה בחלא : יג ונפק ביומא תנינא והא תרין גברין יהודאין נצן ואמר לחיבא למא את מחי לחברך : יד ואמר מן שויך לגבר רב ודין עלנא הלמקטלי את אמר כמא דקטלתא ית מצראה ודחיל משה ואמר בקושטא אתידע פתגמא : טו ושמע פרעה ית פתגמא הדין ובעא למקטל ית משה ועריק משה מן קדם פרעה ויתיב בארעא דמדין ויתיב על בארא : טז ולרבא דמדין שבע בנן ואתאה ודלאה ומלאה ית רהטיא לאשקאה ענא דאבוהן : יז ואתו רעיא וטרדונון וקם משה ופרקנון ואשקי ית ענהון : יח ואתאה לות רעואל אבוהן ואמר מה דין אוחיתין למיתי יומא דין : יט ואמרא גברא מצראה שזבנא מיד רעיא ואף מדלא דלא לנא ואשקי ית ענא : כ ואמר לבנתיה ואן הוא למה דנן שבקתין ית גברא קרן לה ויכול לחמא •

נתינה לגר

ליכי״ . (יב) כי אין איש , ארי לית אנש , כ״ה בכ״י , ולא כג״א „גברא . (יז) ויגרשום , וטרדונון · נכל לי גרוש ת׳ „תרך״ שהוא גרוש תמידי , אבל הכא שהיה רק לפי שעה , ת׳ „טרד״ (וכפי שנראה רק אונקלוס לבדו בחר לו את ההבדל הזה , אבל הת׳ ירושלמי ת׳ גם „ויגרש את האדם״ [בראשית ג׳ כ״ד] „וטרד ית אדם״ גרש האמה הזאת [שם כ״א י׳] „טרוד ית אמהא״ כלה גרש יגרש אתכם [לקמן י״א א׳]

בעל הטורים

אורים והומים במרים נתגלתה על משה קודם שנולד כמו שדרז״ל : (יג) נצים · ב׳ · עברים נצים וגבי סנחריב להשאות גלים נצים ערים בצורות חד במ״כ (י״ט) ותד בישעיה (ל״ז) לומר שהרשעים ישאו שממה ותרוב יפרצו דכתיב כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך ודרז״ל דהיינו דתן ואבירם שיכ לו מנכסיהם ותרבו בתיהם : (טז) ולכהן · ג׳ במס׳ · ולכהן מדין · ושני פעמים גבי כסל מיכה לאב ולכהן (שופטים י״ז י״ח) · יתרו היה כומר לע״ג וכשנשא משה בתו הוצרך משה לידור לו שבן כראשון שיולד לו שיהיה כומר לע״ג וזה כוונתו כי ידע שיחזיר את חמיו למוטב כמו שעשה שהרי נתגייר מ״מ נשנש שבן בנו נעשה כומר לע״ג שנאמר ויהונתן בן גרשום בן מנשה ודרשו חז״ל (ב״ב ק״ט) בן משה היה אלא שתולין הקללה במקולל ·

אבן עזרא

ושם אלהיו אחר הזכיר עברי ממשפחתו · כמו אנשים אחים : (יג) נצים · שם התאר מבנין נפעל והשלם נצים כמו נראים : נרשע · כעושה חמס : (יד) הלהרגני אתה אומר · כלבך : אכן · כמו אם כן : (טו) וישמע · ארץ מדין סריס היו אל ממשלת פרעה · על כן הוצרך להיות רועה צאן · שלא יעמוד בישוב אולי יכירוהו · וכאשר אמר לו השם מתו פרעה ועבדיו ברח מפניהם · ונולד לו בימים ההם בנו הקטן אז אמר ויצלני מחרב פרעה · כי כל ימי חייו היה ירא ממנו · ואחר שהזכיר וישב בארץ מדין · שב לפרש למה ישב כי במהלם ישב לפני הבאר כידועם כדרך וילא יעקב וגו׳ וילך . ושב לומר ויפגע במקום : (טז) ולכהן · הוא יתרו ולא רעואל וכל כהן שבמקרא משרת הוא לשם או לעו״ג ושעד וכהנו לי . וכהני ה׳ · ויתרו היה כהן לשם כאשר אפרש עוד : (יז) ויבאו · מ״ם ויגרשום כמו ט״ן · שלא תתערב המלה עם הנו״ן הנוסף לעתיד· ויכבה לאנס כמ״ס שלא להתחבר שני נוני״ן : (יח) ותבאנה אל רעואל · אבי אביהן היה · כי יתרו היה חותנו והוא הובב · והגוב ומבני חובב חותן משה וכתוב לחובב בן רעואל המדיני : (יט) ותאמרנה · בן בוסיפו או לא הספיקו המים שדלו הם לצאן : (כ) ויאמר אל בנותיו · אבי האב יקרא אב · כמו אלהי אבי אברהם · גם נבוכדנצר אבוך ובן הבן יקרא בן . והבה הבנות בנותי · והבנים בני · והנה ברי בלשצר · ויאמר גם פעם הכתוב דרך קצרה שלא הזכיר ותקראנה לו · כי ידוע

רמב״ן

מי הגיד לרשע כי משה הרגנו אולי סמך ידו עליו ויקללהו בשם ה׳ וזהו ויך · או מפני שנפל מת לפניו פחד משה שיעלילו עליו וקברו בחול וראה אותו עושה כן וידע שהוא הגורם · או חשב שהרגו בחרב כי לא ראה רק הקבורה · ועל דרך הפשט אומר כי אתה אומר פירושו חושב · כי מצינו אמירה על מחשבת הלב אמרתי בלבי · אמרתי טוב ממנו הנפל · ואין בכאן צורך לזה כי אמר מי שמך לאיש שר ושופט עלינו אם בעבור שאתה חפץ להרגני כאשר הרגת המצרי אתה מוכיח אותי ואומר למה תכה רעך : (טז) ולכהן מדין שבע בנות · לא יזכיר הכתוב שמו כי איננו ידוע רק מן הכנוי שהוא נכבד בכהונתו והוא יתרו כי אחרי התחתן במשה כתוב וישב אל יתר חותנו ושם כתוב ויאמר יתרו למשה לך לשלום כמו אליה ואליהו ירמיה וירמיהו ואחרי שנתגייר נקרא חובב דכתיב ומבני חובב חותן משה כי דרך כל המתיהדים לקרא להם שם אחר בישראל והוא בן רעואל דכתיב ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני ומה שאמר בכאן ותבאנה

אל רעואל אביהן הוא אבי אביהן כמו אלהי אבי אברהם · נבוכדנצר* אבי · וכן הידעתם את לבן בן נחור · וכן ומפיבושת בן שאול ורבים כן · והיה זה כי הכהן לא ימצא בבית כי היה נפרד בכיהונו בבית אלהיו ותבאנה אל הזקן · ויהכן כי ויואל משה לשבת את האיש הוא הכהן הנזכר למעלה כי הוא שנתן לו

*נ״ל אבוך

ספורנו

שהעירו להנקם : (יג) ויאמר לרשע · מפני היות כל אחד מהם אחיו לא התעורר להנקם אבל הוכיח במיבור : (יד) הלהרגני אתה אומר · אתה מעורר מדנים להרגני : ויירא משה · ובכן נשמר לנפשו וברח : ויאמר אכן נודע הדבר · כשאמר זה במוסר את דבריו אלה בפני רבים ולכן לא הרג את המוסר מבלי אין תועלת בהריגתו אחר שכבר מסר : (טו) וישב בארץ מדין · בחר לשבת איזה זמן בארץ מדין : וישב על הבאר · ובעברו בארץ קרה לו שישב סמוך לאיזה באר כמו ויפגע במקום באיזה מקום כמבואר למעלה : (יז) ויקם משה ויושען · בהיות שני בעלי הריב נכרים לא התעורר להנקם גם לא הקפיד לישב פירהם בתוכחות מוסר רק קם להושיע את העשוקים מיד עושקיהם : (כ) למה זה עזבתן · מאחר שהיא אורח ואיש

לָמָּה זֶּה עֲזַבְתֶּן אֶת־הָאִישׁ קִרְאֶן לוֹ וְיֹאכַל לָחֶם׃ כא וַיּוֹאֶל מֹשֶׁה לָשֶׁבֶת אֶת־הָאִישׁ וַיִּתֵּן אֶת־צִפֹּרָה בִתּוֹ לְמֹשֶׁה׃ כב וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ גֵּרְשֹׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה׃ פ כג וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִן־הָעֲבֹדָה וַיִּזְעָקוּ וַתַּעַל שַׁוְעָתָם אֶל־הָאֱלֹהִים מִן־הָעֲבֹדָה׃ כד וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־בְּרִיתוֹ אֶת־אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק וְאֶת־יַעֲקֹב׃ כה וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע אֱלֹהִים׃

ת"א קראן לו ויאכל לחם · סנהדרין קד: ויואל משה · נדרים סה:

רש"י

(כ) למה זה עזבתן · הכיר בו שהוא מזרע של יעקב שהמים עולים לקראתו: ויאכל לחם · שמא ישא אחת מכם כד"א כי אם הלחם אשר הוא אוכל: (כא) ויואל · כתרגומו (ס"א כמשמעו) ודומה לו הואל נא ולין · ולו הואלנו · הואלתי לדבר · ומדרשו לשון אלה נשבע לו שלא יזוז ממדין כי אם ברשותו: (כג) (ויהי בימים הרבים ההם · שהיה משה גר במדין וימת מלך מצרים והוצרכו ישראל לתשועה ומשה היה רועה וגו' ובאת תשועה על ידו לכך נסמכו הפרשיות הללו · בר"י): וימת מלך מצרים · נצטרע והיה שוחט תינוקות ישראל ורוחץ בדמם: (כד) נאקתם · צעקתם וכן מעיר מתים ינאקו: את בריתי את אברהם · עם אברהם: (כה) וידע אלהים · נתן עליהם לב ולא העלים

רמב"ן

צפורה בתו: ותבאנה ותדלנה · כי היו הרועים בכל הימים באים וממלאים הרהטים ומשקים צאנם בתחלה ואחרי כן היו הנשים האלה משקות צאנן ואירע כי היום הזה קדמו הנשים ותבאנה ותדלנה כי היו חושבות להשקות צאנם בתחלה טרם באו הרועים והנה באו הרועים ויגרשום מן הרהטים להשקות הם תחלה כמנהגם בכל הימים ומשה חרה לו על החמס והצילן כי כיון שהן מלאו הרהטים הרי המים שלהן וגם דלה דלה להם כי לא הספיקו הרהטים לכל צאנן וזה טעם מדוע מהרתן בא היום ואמר איש מצרי הצילנו מיד הרועים שמגרשים אותנו בכל יום תמיד בבאנו לרהטים בתחלה: (כג) ויהי בימים הרבים ההם · לא יאמר בימים ההם וביום ההוא רק על הזמן העומד אשר יזכיר בו המאורע בו אבל לאחר העת יאמר ויהי אחרי כן · והראוי בכאן שיאמר ויהי אחרי ימים רבים וימת מלך מצרים על כן אמרו רבותינו כי לפי שהיו ימים של צער קורא אותם רבים וירמוז לזמן ההוה וכן אמר בפסוק שאמר למעלה ויהי בימים ההם ויגדל משה שהיה גדל שלא כדרך העולם כלומר בזמן אחד במהרה ומכל מקום בימים ההם מיום שמת מלך מצרים ויצעקו בני ישראל ותעל שועתם אל האלהים ימים מעטים היו · אבל נפרש כי יאמר בימים ההם ימי העינוי והעבודה הקשה שהיו ימים רבים מאד כי ארך הגלות מאד והיה זה שצעקו ותעל שועתם · וכן ויהי ימים רבים ודבר ה' היה אל אליהו בשנה השלישית שהיו ימים רבים ואירע בהם זה · ולפי דעתי כי טעם הכתוב הזה ירמוז על הימים שהיה משה בורח מפני פרעה כי באמת בנעוריו ברח שהכתוב אמר ויגדל משה ויצא אל אחיו שהיה זה מיד כאשר גדל ועמד על דעתו והגידו לו כי הוא יהודי ונכסף לראות סבלות אחיו ועמלם ולחצם וביום ההוא שיצא הכה את המצרי וביום השני הלשינו עליו וברח · והנה היה כבן שתים עשרה שנה כאשר

אבן עזרא

הוא מדרך הסברה: קראן לו · מלה זרה בעבור שאין על משקלה: (כא) ויואל · אולי לא היה שם יתרו בן רעואל · על כן לא הזכירו הכתוב: (כב) ותלד · כי אמר · משה · וזאת צפורה היא כאשה הכושית אשר אמר · ואשר כתוב בדברי הימים דמשה אל תאמן · וכלל אומר לך כל ספר שלא כתבוהו נביאים או חכמים מפי הקבלה אין לסמוך עליו ואף כי יש בו דברים שמכחישים הדעת הנכונה · והנה ספר זרובבל · וגם ספר אלדד הדני והדומה להם: (כג) וימת מלך מצרים · עתה יוכל משה לשוב אל מצרים · וישראל עשו תשובה. כי יחזקאל הזכיר שהיו ישראל עובדים גלולי מצרים · על כן ענה השם ותחת אשר לא עבדוהו עבדו אכזרים: (כד) וישמע · טעם ויזכור שהגיע הקץ: (כה) וירא · כחמס שהיו המצרים עושים

רשב"ם

דאמר משה לחובב בן רעואל (הוא חובב הוא יתרו · ואם רעואל הוא יתרו א"כ בן יתרו היה) ומה שכתוב בנביאים מבני חובב חותן משה מוכיח שחובב הוא יתרו שבכל מקום שמזכיר חתן משה מזכיר יתרו: (כב) בארץ נכריה · שבך משמע גרשום גר שם בארץ רחוקה: (כג) ויהי בימים רבים ההם · לאחר שהרג משה את המצרי ובקש פרעה מלך מצרים להרוג את משה ויברח מפניו עד שהיה עתה בן שמונים שנה כשדיבר הקב"ה עמו וימת עתה המלך שהיה מבקש להורגו וישראל נאנחו עד עתה וראה הקב"ה בעניים: (כד) ויזכור אלהים את בריתו · שנשבע

לשלשתם

כא וּצְבִי מֹשֶׁה לְמִתַּב עִם גַּבְרָא וִיהַב יָת צִפֹּרָה בְרַתֵּהּ לְמֹשֶׁה: כב וִילֵידַת בַּר וּקְרָא יָת שְׁמֵהּ גֵּרְשֹׁם אֲרֵי אֲמַר דַּיָּר הֲוֵיתִי בַּאֲרַע נוּכְרָאָה: כג וַהֲוָה בְּיוֹמַיָּא סַגִּיאַיָּא הָאִנּוּן וּמִית מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְאִתְאַנַּחוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן פָּלְחָנָא דַּהֲוָה קַשְׁיָא עֲלֵיהוֹן וּזְעִיקוּ וּסְלֵיקַת קְבֵילַתְהוֹן לְקֳדָם יְיָ מִן פָּלְחָנָא: כד וְקַבִּיל קֳדָם יְיָ יָת קְבֵילַתְהוֹן וּדְכִיר יְיָ יָת קְיָמֵהּ דְּעִם אַבְרָהָם דְּעִם יִצְחָק וּדְעִם יַעֲקֹב: כה וּגְלֵי קֳדָם יְיָ שִׁעְבּוּדָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר בְּמֵימְרֵהּ לְמִפְרְקְהוֹן יְיָ: א וּמֹשֶׁה הֲוָה רָעֵי יָת עָנָא יִתְרוֹ חֲמוּהִי

נתינה לגר

מיסרך יפרד יתכון" והם כלם גירושים תמידים לא לפי שעה. (כג) וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבדה, ומית מלכא דמצרים ואתאנחו בני ישראל מן פלחנא דהוה קשי עליהון
שמעתי מאחי הרב הגאון הצדיק מוה' גבריאל אדלר זצ"ל שהיה אב"ד בק"ק מירינגן ואברדארף שפי' מפני שהיה נמוס מצרים שמלך אכזר ועריץ אבל לא היה בכח העם להתיצב נגדו בשלף קצף בעודו בחיים היה נדון אחרי מותו, שלא היה נקבר בכבוד וכתרו נוטל ממטתו, ונקרא משפט אחר המות. וכאשר ראו ב"י כי מלך מצרים מת ונקבר בכבוד ואות הוא כי רוח העם נוחה מהנהגותיו לכן "ויאנחו" ודפח"ח. ולי נראה שלפי מ"ש רז"ל וכ"מ מת"א שמלך חדש הוא חדש ממש, אפשר שפרעה הראשון הורד מכסא ועמד מלך אחר תחתיו, ולכן בעוד היה המלך הראשון חי, היתה תקות בני ישראל, אולי יקום הראשון ויתעורר לקחת את כסאו ביד חזקה, ובטח יבטל את כל הגזירות שגזר המלך השני (ובזה מיושב מה שמקשים העולם למה נקרא פה מלך מצרים, הלא אין שלטון ביום המות ולכן דרשו רז"ל בשמות רבה פ' ב' שנצטרע, ולפירושנו נכון) ואולם כאשר מת ויאנחו. (כה) וירא אלהים את בני ישראל, וגלי קדם ה' שעבודא דבני ישראל, לא ת' "וחזא" שהיא ראיה נגלית, רק "גלי קדם ה'" שהיא ראיה נסתרת שכל השעבוד לא היה לטובה עצמה כ"א לרעת ישראל, או כמ"ש רז"ל "זו פרישת ד"א". וידע אלהים, ואמר במימרה למיפרקהון ה' נלע"ד דתיבת "ה'" יתיר, או שצ"ל "ואמר ה' במימרה".

רמב"ן

הזכירו רבותינו ועל כל פנים לא הגיע לעשרים ובעמדו לפני פרעה היה בן שמנים אם כן עמד כמו ששים שנה בורח מלפני פרעה: והקרוב כי בסוף הזמן בא למדין וכשאת לפורס כי כשהיה לו הדבור הזה עדיין לא הוליד משה רק בנו הבכור גרשום אבל לא הזכיר הכתוב בבריחתו רק וישב בארץ מדין וישב על הבאר כי לא נתחדש בימים האחרים ענין שיצטרך הכתוב להזכירו וכן הדבר כי הבורח מן המלכות לא יתעכב בעיר מושב וקרוב לו אבל יברח ממקום למקום אל ארץ מרחקים והנה עמד ימים רבים מתחבא ומתנכר מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר ובסוף הזמן בא למדין ונתעכב שם וזה טעם וישב בארץ מדין כי ראוי היה שיאמר וילך אל ארץ מדין אבל רמז שלא ישב בעיר עד בסוף שבא אל ארץ מדין ושם ישב. ומפני שהזכיר הכתוב בריחתו מפני פרעה ושבתו במדין ובא להזכיר מיד שהושב למצרים במצותו של הקב"ה והיה נראה שהיו כל המעשים האלה הנזכרים נעשים מיד ותכופים זה אחר זה בשנה אחת בא הכתוב לרמוז לנו הענין כאשר היה ואמר ויהי בימים הרבים ההם שהיה משה בורח מפני פרעה ועומד במדין מהם ומת בימים ההם בסופם מלך מצרים והיה למשה גלוי השכינה בענין זה והושב למצרים ונאלם ועל כן לא אמר ויהי אחרי ימים רבים כי היה משמעו משבת משה במדין ולא היו הימים הרבים רק בכל המסופר למעלה: וימת מלך מצרים ויאנחו. נצטרע והיה שוחט תינוקות מישראל ורוחץ בדמם ל' רש"י והוא מדרש חכמים ועל דרך הפשט מנהג כל העבדים למלך בליעל רשע שיהיו מצפים ומחכים ליום מותו וכאשר ראו שמת המלך האנחו מאד ממלוך אדם חנף מרשיע מן הראשון כי אמרו אבדה תקותנו נגזרנו לנו ויבחרו מות מחיים וזה טעם נאקתם כי נאקו נאקת חלל: (כה) וירא אלהים את בני ישראל. פירש ר"א כי ראה החמס שהיו מצרים עושים להם בגלוי וידע אלהים העשוי להם בסתר. ורש"י פי' וידע אלהים נתן עליהם לב ולא העלים עינו מהם. ונכון הוא על דרך הפשט כי בתחלה היה מסתיר פניו מהם והיה לאכול ועתה

ספורנו

הנה היה לכן לגמול עמו חסד בכנסת אורחים: (כא) לשבת את האיש. לרעות את צאנו כמו שבא עמדי: (כב) גר הייתי בארץ נכרים. גר בארץ שאינה ארץ מולדתי: (כג) בימים הרבים ההם. מיום שברח משה ממצרים בילדותו עד שנולד גרשם שהיה משה אז קרוב לבן שמונים שנה שהרי אליעזר נולד בדרך בלכתו בשליחות האל ית' למצרים ואז היה בן שמונים שנה: וימת מלך מצרים. אותו המלך שהיה רודף את משה ולכן קרא שם בנו אחר כך אליעזר כי אז ידע היותו נמלט ונצול מחרב פרעה: ויזעקו. זעקו מכאב לב על עבודתם כענין הלילי שער זעקי עיר: ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה. לא בשביל השוועה ותפלתם אבל כמקונן על אכזריות המעבידים כאמרו וגם ראיתי את הלחץ: (כד) וישמע אלהים את נאקתם. ותפלת קצתם שהתפללו אז מצדיקי הדור כאומרו ונצעק אל ה' וישמע קולנו: ויזכור אלהים את בריתו. שאמר והקימותי את בריתי ביני וביניך ובין זרעך אחריך להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך. וזה יעשה בכל קראנו אליו כמו שהעיד אמר כך באמרו וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל וגו' ואזכור את בריתי: (כה) וירא אלהים את בני ישראל. השגיח עליהם

רביעי ס ג א וּמֹשֶׁה הָיָה רֹעֶה אֶת־צֹאן יִתְרוֹ חֹתְנוֹ כֹּהֵן מִדְיָן וַיִּנְהַג אֶת־הַצֹּאן אַחַר הַמִּדְבָּר וַיָּבֹא אֶל־הַר הָאֱלֹהִים חֹרֵבָה׃ ב וַיֵּרָא מַלְאַךְ יְהוָה אֵלָיו בְּלַבַּת־אֵשׁ מִתּוֹךְ הַסְּנֶה וַיַּרְא וְהִנֵּה הַסְּנֶה בֹּעֵר בָּאֵשׁ וְהַסְּנֶה אֵינֶנּוּ אֻכָּל׃ ג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אָסֻרָה־נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־הַמַּרְאֶה הַגָּדֹל הַזֶּה מַדּוּעַ לֹא־יִבְעַר הַסְּנֶה׃ ד וַיַּרְא יְהוָה כִּי סָר לִרְאוֹת וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסְּנֶה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ ה וַיֹּאמֶר אַל־תִּקְרַב הֲלֹם שַׁל־נְעָלֶיךָ מֵעַל רַגְלֶיךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עוֹמֵד עָלָיו אַדְמַת־קֹדֶשׁ הוּא׃ ו וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֱלֹהֵי אָבִיךָ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב

ת"א וירא מלאך · שבת סז : בלבת אש · בבא קמא ס' · ויאמר משה אסרה נא · שבת סזי עקידה שער מז : וירא ה' כי סר · שבת שם : משה משה · ס' הזוהר פ' דברים לא פסיק טעמא : ויאמר אל תקרב הלם · שבת שם בתרא קי · זבחים קב · ס' הזוהר פ' פקודי : של נעליך · ברכות סב :

רש"י

פיניו : (א) אחר המדבר · להתרחק מן הגזל שלא ירעו בשדות אחרים : אל הר האלהים · על שם העתיד : (ב) בלבת אש · בשלהבת אש · ולבו של אש כמו לב השמים בלב האלה ואל תתמה על התי"ו שים לנו כיוצא בו מה אמולה לבתך : הסנה · ולא אילן אחר משום עמו אנכי בצרה : אוכל · נאכל כמו לא עבד בה · אשר לקח משם : (ג) אסורה נא · אסורה מכאן להתקרב שם : (ה) של · שלוף והוצא

רמב"ן

שמע אלהים נאקתם וראה אותם לומר שלא הסתיר פניו עוד מהם וידע את מכאובם וכל הנעשה להם ואת כל הצריך להם והאריך הכתוב להזכיר מענות רבות בגאולתם · וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו · וירא אלהים · וידע אלהים · כי ידעתי את מכאוביו כי אע"פ שנשלם הזמן שנגזר עליהם לא היו ראויים להגאל כמו שמפורש על ידי יחזקאל · אלא מפני הצעקה קבל תפלתם ברחמיו · ועל דרך האמת יש בכתוב הזה סוד גדול מסתרי התורה לומר כי עלה עניינם למאור פניו וקרב אותם אל הדעת כענין בקרב שנים הודיע ברגז רחם תזכור · ולכן יאריך הכתוב בזה אחרי שאמר כבר וישמע אלהים ויזכר אלהים ונתפרש הפסוק הזה במדרשו של רבי נחוניא בן הקנה תבינהו משם : (ב) וירא מלאך ה' אליו בלבת אש · אמר הכתוב מתחלה וירא מלאך ה' ואחר כן אמר וירא ה' כי סר לראות ויקרא אליו אלהים · ולכן אמר ר' אברהם כי אלהים בכאן הוא המלאך הנזכר כמו כי ראיתי אלהיך פנים אל פנים :

אבן עזרא

בגלוי : וידע · העשוי בסתר : (א) הר האלהים חרבה · ככה כתב משה · וטעם חרבה מרוב החום שלא ירד שם גשם כי הוא קרוב מאלרים דרך שלשת ימים כאשר דבר משה · ובעבור השיאור רחוק על כן אין שם ליחה ונגבר בו היבשות : (ב) וירא · יש מפרשים בלבת אש בלהבת אש והנכון בעיני כי פירושו בלב האש כי כן מצאנו מה אמולה לבתך · ור' אדנים אמר אילו היה כן היה בלבת בחירק תחת הלמ"ד כמו אל גנת אגוז · והנה שבת והנה זרועיה הנמית : הסנה · אמר הגאון כי זה מין קוץ · והנון שוכני סנה · שמים · והטעם על השם הנכבד · ור' ישועה אמר הכבוד ששכן בסנה · ולא דבר נכונה כי איך יקרא שוכני על רגע אחד · ועוד למה נאמר על גזרת פועל ואיננו כן עושה שמים וארץ · כי השם הוא עושה תמיד ומעמיד והנה היוצא מפי אדם · ועוד אחר שהזכיר כל מגד הזכיר באחרונה רצון השם · ועוד מה טעם להזכיר זה המלאך · ועוד היה ראוי להיותו שוכני בסנה הידוע · ולפי דעתי כי כל סנה אחד הוא והוא מין קוץ יבש וככה היה בלבנון ישמעאל · וככה הר סיני בעבור הסנה · וגן פי' והנון שוכני סנה · רצון שיבקש השוכן במקום הסנה · שהוא דורש ומבקש תמיד שיעשה השם רצונו ויאלות אלנו שהוא שוכן גם בשיח מקום יובש וסנה · עד שיהא לא הרווי והיותם כגן רוה מלוחלח · והודיע מתוך הסנה כה"א הדעת כי הם דברי משה בכוהנו התורה · והוער מהפועלים היוצאים · כי אש בוערה כמו אש אכלה · והעד האש הבער יער · והנה האש שהיה בסנה בוער

רשב"ם

שלשהם לתת להם את ארץ כנען ועתה נתקרב הזמן של ד' מאות שנה שאמר לאברהם : (א) ומשה היה רועה צאן וגו' · ונראה לו הקב"ה וציוהו לשוב למצרים ולא היה משה רוצה כי היה מתיירא עד שאמר לו הקב"ה כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך זה פרעה שמת · לכך הוא אומר וימת מלך מצרים · להעיד על מה שאמר הקב"ה כי מתו כל האנשים וגו' כמו וחם הוא אבי כנען : (ב) איננו אוכל · אפי' במקום יציאת הלהבת כן הסנה לא היה גחלה כלל : (ד) וירא ה' · המלאך קורא על שמו של הקב"ה : (ה) של · השלך · כגזרת

רבא דמדין ודבר ית ענא בתר שפר רעיא דמדברא ואתא לטורא דאתגלי עלוהי יקרא דיי לחרב: ב ואתגלי מלאכא דיי ליה בשלהובי אשתא מגו אסנא וחזא והא אסנא בער באשתא ואסנא ליתוהי מתאכיל: ג ואמר משה אתפני כען ואחזי ית חזונא רבא הדין מא דין לא מתוקד אסנא: ד וחזא יי ארי אתפני למחזי וקרא ליה יי מגו אסנא ואמר משה משה ואמר הא אנא: ה ואמר לא תקרב להלכא שרי סינך מעל רגלך ארי אתרא דאת קאים עלוהי אתר קדיש הוא: ו ואמר אנא אלהא דאבוך אלהא דאברהם אלהא דיצחק ואלהא דיעקב וכבשנון משה

נתינה לגר

ג (א) אחר המדבר, באתר שפר רעיא׳ ר״ל במקום מרעה טוב, וחזו אחר, וכחו׳ רוו״ה „בתר״ וכוא מ״ם וכ״ל „באתר״ אבל גם בכ״י נמצא „בתר״ ולכן נ״ל שיש פה ערבוב ב׳ נוסחאות, הא׳ „לבתר מדברא״ וכוא תרגום השומר המלות, והב׳ „באתר שפר רעיא״ והוא תרגום מפרש הכוונה, שמדבר איננו מדבר ממש רק מקום מרעה טוב. (ב) הסנה בער, אסנא בעיר׳ ונפסוק שאח״ז „מדוע לא יבער הסנה״ ת׳ „מדוע לא מתוקד אסנא״ ערמב״ן שכתב, והנה הסנה בער באש כשעם דולק שהיה בתוך אש בוער כמו האבות מבעירים את האש וגו׳ ומדוע לא יבער הסנה, לא ישרף ויאכל, וכמוהו

אבן עזרא

כל אשר סביביו׳ כי זה כמו שלחו באש מקדשך׳ וככה ספר בער באש׳ ומלת אוכל שם התאר כמו פעול׳ וכמוהו אם מראה אושי לוקח מאתך שהוא קמוץ וככה לנער היולד׳ כהם יוקשים בני האדם׳ ואלה הפעלים כאשר הם יוצאים׳ על כן ורגל מועדה איננם כמוהם׳ רק הבורק פתח חולם ושיא כמו טופלם: (ג) ויאמר משה אסורה נא׳ גזרת סר אם בא אחריו מ״ם היה למרחוק כמו סורו ממני: הוא אומר להם רחקו ממני׳ ואם אחריו אל בשלש נקודות ההפך הדבר כמו סורה אלי סור ממקומך ובא אלי שיסור ממקומו ויקרב אל מקום השני׳ את המראה הגדול׳ זה אות ראשון כתוב בתורה שנעשה השם על ידי נביאו משה׳ על כן אמר לו וזה לך האות כי אנכי שלחתיך׳ ואמר יפת טעם זה האות כי האויב נמשל לאש וישראל לסנה על כן לא יבער: (ד) וירא ה׳׳ גם אלה דברי משה בסוף׳ ונקרא המלאך בשם הנכבד כדרך כי שמי בקרבו ושם אפרשנו׳ וכן המלאך שנראה לגדעון וכן כתוב ויאמר לו ה׳׳ או השם ראה כי סר לראות וצוה את המלאך יקרא אליו על כן מלת אלהים׳ וזה השם איננו שם העצם רק שם התאר כאשר אפרש׳ והוא כולל כל קדוש שאיננו גוף ולא כח בגוף׳ ככתוב לכן אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי שהוא בגוף. והנה אלהים במקום הזה הוא המלאך הנזכר: (ה) ויאמר אל תקרב הלום׳ הטעם עמוד במקומך ואל תקרב אל הסנה שם האש׳ והכה הנה עוד הלום איש׳ ומלת של אשר ט״ן כמו גע׳ כי הוא מגזרת ונשל גוים רבים: (ו) ויאמר אנכי אלהי׳ אחר שהזכיר אלהי אביך פי׳ כי הם אברהם יצחק יעקב׳ והחל מאברהם כי הוא החל לקרא בשם ה׳ לבנות מזבח

רמב״ן

(ו) וטעם אנכי אלהי אביך׳ כי ידבר השליח בלשון שולחו׳ ואיננו נכון כי משה גדול הנבואה לא יסתיר את פניו מן המלאך׳ ורבותינו אמרו בבראשית רבה מלאך זה מיכאל רבי יוסי הארוך בכל מקום שהיו רואים אותו היו אומרים שם רבינו הקדוש כך כל מקום שמיכאל נראה שם הוא כבוד השכינה נתכוונו לומר שמתחלה נראה אליו מיכאל ושם כבוד השכינה והוא לא ראה הכבוד כי לא הכין דעתו לנבואה וכאשר כיון לבו וסר לראות נתגלה אליו מראה השכינה: ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה׳ ועל דרך האמת המלאך הזה הוא המלאך הגואל שנאמר כי שמי בקרבו הוא שא״ל ליעקב אנכי האל בית אל וגו נאמר ויקרא אליו אלהים אבל יקרא במדה ההיא מלאך בהנהגת העולם׳ והן כתיב ויוציאנו ה׳ ממצרים וכתיב וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים ונאמר ומלאך פניו הושיעם כלומר מלאך שהוא פניו כדכתיב פני ילכו והניחותי לך והוא שנאמר בו ופתאום יבא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא׳ ועוד תבין זה בפסוקים הבאים בע״ה והנה הסנה בוער באש כטעם דולק שהיה בתוך אש בוער׳

ספורנו

אליכם ולא הסתיר עוד פניו מהם כענין כי ראיתי את עני עמי כי באה צעקתו אלי כמו שהעיד אחר כך באמרו ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים: וידע אלהים׳ ידע נגעי לבבם ושהיתה תפלתם וצעקתם בכל לב כמו שספר אחר כך באמרו כי ידעתי את מכאוביו על הפך ויפתוהו בפיהם ולבם לא נכון עמו: (א) ויבא אל הר האלהים חורבה׳ הוא לבדו להתבודד ולהתפלל על דרך ויבא עד חברון: (ב) וירא מלאך ה׳ אליו׳ במראה הנבואה כי אמנם כאשר יגלו המלאכים בדמות אנשים בלתי נבואה כענין לאברהם וללוט ולבלעם ולזולתם לא יאמר עליהם וירא׳ אלא יאמר עליהם וירא כמו וירא והנה שלשה אנשים וירא לוט וירא את מלאך ה׳ נצב בדרך׳ וירא והנה הסנה בוער באש׳ דולק וזה דרך חידת הנבואה שהיה המלאך בתוך הסנה והאש בוערת בסנה הסביב המלאך להורות שבהיות צדיקי ישראל שהם מלאכי ה׳ בתוך הסנה של עם מצרים שהיו להם סרבים וסלונים׳ הסנה יבער באש בצרת עשר מכות אבל לא יכלו באותן הצרות כמו שהורה באמרו והסנה איננו אכל שהיה בלתי כלה באש המלהט בו כי לא היתה נבואת משה רבינו ע״ה אז כמו שהיתה אח״כ כמו שהעיד באמרו כי ירא מהביט אל האלהים על הפך והתמונת ה׳ יביט אבל מיום מתן תורה ואילך שנגלה אז לכל ישראל פנים בפנים וכם לא סבלו זה באמרם לא תוסיף עוד לשמוע את קול ה׳ וכו׳ והוא לבדו נשאר באותה מדרגה כמו שאמר שובו לכם ואתה פה עמוד עמדי ובאמרו ויעמוד שם מרחוק ומשה נגש והיתה נבואת משה רבינו פנים בפנים ומראה ולא בחידות: (ג) אסורה נא ואראה׳ אתבונן ואראה: מדוע לא יבער הסנה׳ למה לא יכלו מצרים ברב מכותם כענין ודלקו בהם ואכלום: (ד) וירא ה׳ כי סר לראות׳ להתבונן בדבר: ויקרא אליו׳ להודיעו כאמרם ז״ל בא לטהר מסייעין אותו כענין ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו ה׳ מן ההר: (ה) של נעלך׳ הפשט במקום שאתה בו עתה: (ו) ראה ראיתי את עני עמי׳ צדיקי הדור הנאנחים והנאנקים

וַיַּסְתֵּר מֹשֶׁה פָּנָיו כִּי יָרֵא מֵהַבִּיט אֶל־הָאֱלֹהִים׃ ז וַיֹּאמֶר יְהוָה רָאֹה רָאִיתִי אֶת־עֳנִי עַמִּי אֲשֶׁר בְּמִצְרָיִם וְאֶת־צַעֲקָתָם שָׁמַעְתִּי מִפְּנֵי נֹגְשָׂיו כִּי יָדַעְתִּי אֶת־מַכְאֹבָיו׃ ח וָאֵרֵד לְהַצִּילוֹ מִיַּד מִצְרַיִם וּלְהַעֲלֹתוֹ מִן־הָאָרֶץ הַהִוא אֶל־אֶרֶץ טוֹבָה וּרְחָבָה אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ אֶל־מְקוֹם הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃ ט וְעַתָּה הִנֵּה צַעֲקַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בָּאָה אֵלָי וְגַם־רָאִיתִי אֶת־הַלַּחַץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לֹחֲצִים אֹתָם׃ י וְעַתָּה לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ אֶל־פַּרְעֹה וְהוֹצֵא אֶת־עַמִּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל

ת"א ויסתר משה. ברכות ז׳ : ויאמר ה׳ ראה · עקרים פ׳ אהרון : וארד להצילו · ס׳הזוהר פ׳ כאזינו :

רש"י

כמו נשל הברזל · כי ישל זיתך : אדמת קדש הוא · המקום : (ז) כי ידעתי את מכאוביו · כמו וידע אלהים כלומר כי שמתי לב להתבונן לדעת את מכאוביו ולא העלמתי עיני ולאטום אזני מצעקתם : (י) ועתה לכה ואשלחך אל פרעה · ואם תאמר מה תועיל והוציא את

רמב"ן

כמו האבות מבערים את האש מדליקים ובערו בהם אש · ומדוע לא יבער הסנה לא ישרף ויאכל · וכמהו כפשתים אשר בערו באש נשרפו וכן דעת אונקלוס שתרגם הראשון בער והשני מתוקד · או יהיה יבער מלשון ובערת הרע מקרבך · והיה לאדם לבער · כי דרך לחות בלשון הקודש לדבר כן רוכבים על שלשים עירים ושלשים עירים להם : אל תקרב הלום · לא הגיע עדיין למעלתו הגדולה בנבואה כי בהר סיני נגש אל הערפל אשר שם האלהים · וכן ענין הסתרת פנים שעדיין לא עלה למה שנאמר בו ותמונת ה׳ יביט · כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא אע"פ שהיה רחוק מן הסנה הזהירו בזה כי נתקדש כל ההר ברדת השכינה אל ראש ההר · כאשר בשעת מתן תורה ומשה בהר היה כי שם עלה שנאמר ויבא אל הר האלהים חרבה והסנה היה בראש ההר והנה כלו קדוש ואסור בנעילת הסנדל וכך אמרו בכל מקום שהשכינה נגלת אסור בנעילת הסנדל וכן ביהושע וכן הכהנים לא שמשו במקדש אלא יחפים : אנכי אלהי אביך · על דרך הפשט כמו אלהי אבותיך · אבל יזכיר יחיד במקום רבים אלהי כל אב מאבותיך כי כולם יקראו לאיש אב : וכן אלהי דוד אביך זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו · אלהי אבותי · ור"א אמר כי אלהי אביך אברהם כי הוא החל לקרא בשם ה׳ ואחר כן הזכירו בשם ויורף אליו שאר האבות · ודעת רבותינו אלהי עמרם אביך כאלו אמר אנכי אלהיך

אבן עזרא

לבם · כי אביו וגם אחיו היו עובדים פו"ג · והזכיר אלה השלשה ולא הזכיר שלשה הקרובים אליו שהם לוי וקהת ועמרם כי השלשה שהזכיר היו נביאים לבדם ועוד כי השלשה בהזכיר הם אבות לכל ישראל ואין לוי כולל · כי משה כנגד כל ישראל · וכשאמר למשה אנכי אלהי אביך · כאילו אמר לכל ישראל כי למשה ידבר במקומם : ויסתר משה פניו · כדרך כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי · ובעבור הענין מעבר השמים כי ברגע אחד יראה המונות רבות רחוקות עם קרובות · ואין ככה בעבר האזנים והאף והחיך והיד · ובעבור יראתו הסתיר פניו : (ז) ויאמר · השליח ידבר בלשון שולחו · וטעם ראה ראיתי החמס הנעשה להם בסתר שלא יראוהו בני אדם אני ראיתיו · ואת צעקתם · שצועקים הכל אני שמעתי · והמכאובים שיש בלבו אני ידעתי : (ח) וארד · בעבור היות השמים גבוהים מן הארץ והשם מלא כבודו הכל · רק בעבור כי כל הגזרות באות מן השמים · על כן מלת וארד · ועוד כי מעלת המלאך עלומה ואין יכולת במשה לעלות אל השמים על כן מלת וארד להציל עמי : ולהעלותו . כנגד וארד · כי כאשר אני דר במקום עליון כן אשכנם במקום שהוא עליון מכל הארץ · ואלה דברי המלאך · וככה כתוב ירכיבהו על במתי ארץ · טעם יצאו מארץ שהם שם בעוני אל ארץ טובה · ולא הזכיר הגרגשי כי הוא קטן מן השבעה · וטעם שאלה ראויה אחר שהששה גוים בני כנען למה הזכיר הכנעני · והתשובה כי כל הארץ נקראת ארץ כנען כי הוא השם הכולל שהוא המין · והפריזי הוא צידון ואחר בנים הנזכרים הם מעטים וכללם הכתוב במלת הכנענים : (ט) ועתה הנה · טעם הנה צעקת בני ישראל שעשו תשובה · וטעם וגם ראיתי את הלחץ · שהזידו עליהם וככה אמר יתרו כי בדבר אשר זדו עליהם : (י) ועתה לכה · בשליחותי* אל פרעה : (יא) ויאמר מי אנכי · אין הפרש בין אני ובין אנכי כמו עמי עמדי · ככה מצאנו דרך הלשון גם אני גם אתה · ואתם נהתבלע הגא"ן מגזרת אן הלכתם · כי המקום יכיר המדבר · אולי אנכי על זה הדרך מגזרת אנך ·

* וכמ"ש לכה ואשלחך את

רשב"ם

ונשל גוים רבים · באשר יאמר מן נסע סעו · כן יאמר סע לשון צווי וגם של תשלו לה : (ז) ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו · צעקתם שצועקים מפני שנוגשים אותם שמעתי : (ח) וארד · כאן לדבר אליך כדי להצילו מיד מצרים : (י) והוצא את עמי בני ישראל מהצרים · על פי הדברים שתאמר אל פרעה מאתי :

ויאמר

אפוהי ארי דחיל מלאסתכלא בזיו יקרא דיי: ז ואמר יי מגלא גלי קדמי ית שעבוד עמי די במצרים וית קבלתהון שמיע קדמי מן קדם מפלחיהון ארי גלי קדמי(ית) כיביהון: ח ואתגליתי לשיזבותהון מידא דמצראי ולאסקותהון מן ארעא ההיא לארעא טבא ופותיא לארעא עבדא חלב ודבש לאתר כנענאי וחתאי ואמוראי ופרזאי וחואי ויבוסאי: ט וכען הא קבילת בני ישראל עלת קדמי ואף גלי קדמי ית דוחקא די מצראי דחקין להון: י וכען איתא ואשלחנך לות פרעה

נתינה לגר

יכסתים אשר בערו באש, נשרפו, וכד' אונקלוס שת' הראשון בער והשני מהוקד . (ו) אל האלהים, בצית יקרא דה' · ר"ל תוך זוהר אורו כי מלת ,ית' נרדפת תמיד בארמית עם מלת

בעל הטורים

(ו) ויסתר משה פניו · ב' במס' · הכא ואידך · ויסתר עמל מעיני (איוב ג') שאילו היה מביט בזיו השכינה בתוך הסנה והיה מבקש רחמים על ישראל לא היו גולים יותר כי הסנה הוא סימן עמו אנכי בצרה וזהו ויסתר עמל מעיני שאם לא היה מסתיר פניו היה מסתיר עמל מעיניו: (ז) ראה: (ראיתי) כתיב בה"א כנגד ה' שעבודות בפרך · מרר · לחץ · עינוי · עבודה קשה · וכנגדם ה' פעמים סנה בפרשה: צעקתם · ב' · ואת צעקתם שמעתי · כי גדלה צעקתם גבי סדום לומר שגדלה צעקתם כצעקת סדום:

רמב"ן

ורצה ליחד שמו על הצדיק שמת לא על החי ואחר כן אלהי אברהם יצחק ויעקב שהוא אלהי ישראל כלם · וטעם הזכירו אלהי עם כל אחד ולא אמר אלהי אברהם יצחק ויעקב כי יזכיר שמו וזכרו ית' ויתע' · ועוד אפרש זה בפרשה ויאמר ה' יזכירנו במדת רחמים בענין התחלה על הטעם ואע"פ שכל הפרשה בשם אלהים: (ח) וארד להצילו · שנתגליתי על ההר הזה באש כטעם וירד ה' על הר סיני כי ירד עליו ה' באש או הוא כמו ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי וכבר פרשתי סודו: אל ארץ זבת חלב ודבש אל מקום הכנעני והחתי · יזכיר בכאן ששה עממים ויניח השביעי אולי לא היתה ארצו זבת חלב ודבש כאלה · וכן בפסוק כי ילך מלאכי לפניך הזכיר אלה הששה ואולי היה רמז שאלו כבשו תחלה כי הם אשר נקבלו על יהושע ויתנם ה' בידו · ורבותינו אמרו הגרגשי פינה ולכך לא נזכר עם הנכרתים שנאמר בהן והכרתיו · וכן בכאן ירמוז אל הנלחמים שכבשו ועוד אדבר על זה בע"ה: וטעם זבת חלב ודבש · כי שבח תחלה את הארץ שהיא טובה לומר שהאויר טוב ויפה לבני אדם וכל טוב ימצא בה ושהיא רחבה שיעמדו בה כל ישראל במרחב או טעם רחבה שיש בה רחבות שפלה ועמק ומישור גדולים וטובים ואין רובה הרים וגאיות · וחזר ושבח אותה שהיא ארץ מקנה שיש בה מרעה טוב והמים יפים ויגדל החלב בבהמות כי אין הבהמות בריאות וטובות מרבות החלב רק באויר טוב ועשב רב ומים טובים ובעבור שיצא זה באחו ובמרום הרים אין הפירות שם שמנים ויפים מאד · אמר כי היא עוד שמינה שפירותיה שמנים ומתוקים עד שתזוב כולה כדבש מהם והנה שבח אותה על טוב ה' אל דגן ועל תירוש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר · וזהו צבי היא לכל הארצות: וטעם אל מקום הכנעני · שלא אמר אל ארץ הכנעני כאשר יאמר בשאר כל המקומות לרמוז שירשו אותם ויכריתום וישבו במקומם לא שיהיו יושבים בקרבם כאבותם: (ט) הנה צעקת בני ישראל באה אלי · אף על פי שאמר ואת צעקתם שמעתי חזר ואמר כי באה אלי והנה הגיע צעקתם על כסא כבודי · ולא אוסיף עוד לעבוד לפרעה כי מצרים לוחצים אותם יותר מדאי כענין עד לשמים הגיע · ועל דרך האמת צעקת בני ישראל היא כנסת ישראל שבאה אליו צועקת כדרך הכצעקתה הבאה אלי וכבר רמזתי: וטעם וגם ראיתי את הלחץ · לאמר שיקח נקמה מפרעה ומעמו מפני שעשו עמהם יותר מן הנגזר להם בלחץ גדול שלוחצים אותם כאשר פרשתי בסדר לך לך ויאמר כי אהיה עמך וזה לך האות רבו הפירושים במקרא הזה · והנכון על דרך הפשט כי הקב"ה אמר למשה שני דברים שירד להצילו מיד מצרים והיה אפשר שיצילם מידם בארץ גושן עצמה או קרוב משם אבל הבטיח עוד להעלותו מן הארץ ההיא כולה אל מקום

ספורנו

ובהלנקים על עוותת הדור ועל עניים ומהפללים ובנגדם נגלה מלאך ה' תוך הסנה · וטעם ראה ראיתי · אמנם ראיתי · וזה טעם המקור בכל מקום כביוצא לכפל כמו עלה נעלה יכול נוכל כי עניינו כטעם אמנם להורות שהאמת כך הוא אע"פ שיפתון כטוען ויאמר הפך זה כענין ידעתי בני ידעתי · כלומר אע"פ שראיתי את עני עמי אשר במצרים כמו שהורה היות המלאך בתוך הסנה ואע"פ שעל צריכים אשיב ידי כמו שהורה האש בסנה מכל מקום לא יוסיפו המצרים הצרים אותם בכל מכות שאכלה בם כמו שהורה ענין והסנה איננו אכל כי אמנם אין הכונה במכות שאביא עליהם להכריתם ולהושיב ישראל במקומם אבל להציל ישראל מידם ולהושיבם במקום אחר: וזה טעם וארד להצילו ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ · כלומר גליתי במראה זו להצילו ולהעלותו לא להכרית המצרים: (ח) זבת חלב ודבש · רבת המקנה ורבת המזון ערב ומועיל כאמרו אכול דבש בני כי טוב ונפת מתוק: (ט) ועתה · ובהיות זה כלו אמת וזה טעם ועתה בכל מקום . אמר ובהיות זה אמת שידעתי את מכאוביו ונגעי לבבו · הנה צעקת בני ישראל באה אלי · שקבלתי תפלתם מאחר שקראוני באמת לא על דרך ויפתוהו בפיהם: וגם ראיתי את הלחץ · ומצד רב הלחץ ראוי לענוש את הלוחצים כענין וקצף גדול אני קוצף על הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה: (י) ועתה לך ואשלחך אליכם · להזהירם בהם בטרם שאענישם: (יא) מי אנכי כי אלך · אין יתשוב

ממצרים: יא ויאמר משה אל־האלהים מי אנכי כי אלך אל־פרעה וכי אוציא את־בני ישראל ממצרים: יב ויאמר כי־אהיה עמך וזה־לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את־העם ממצרים תעבדון את־האלהים על ההר הזה: יג ויאמר משה אל־האלהים הנה אנכי בא אל־בני ישראל ואמרתי להם אלהי אבותיכם שלחני אליכם ואמרו־לי מה־שמו מה אמר אלהם: יד ויאמר אלהים אל־משה אהיה אשר אהיה ויאמר כה תאמר לבני

ת"א מה שמו · סנהדרין קיא · עקרים מב פכ"ו: אהיה אשר אהיה · ברכות ט' ים' בזוהר פ' אחרי מות ג

רש"י

את עמי יועילו דבריך והוציאם משם: (יא) מי אנכי · מה אני חשוב לדבר עם המלכים: וכי אוציא את בני ישראל · ואף אם חשוב אני מה זכו ישראל שיעשה להם נס ואוציאם ממצרים: (יב) ויאמר כי אהיה עמך · השיבו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון שאמרת מי אנכי כי אלך אל פרעה לא שלך היא כי אם משלי כי אהיה עמך וזה המראה אשר ראית בסנה לך האות כי אנכי שלחתיך ותצליח בשליחותי וכדאי אני להציל כאשר ראית הסנה עושה שליחותי ואיננו אוכל כך תלך בשליחותי ואינך ניזוק ושאלת מה זכות יש לישראל שיצאו ממצרים דבר גדול יש לי על הוצאה זו שהרי עתידים לקבל התורה על ההר הזה לסוף ג' חדשים שיצאו ממצרים · דבר אחר כי אהיה עמך וזה שתצליח בשליחותך לך האות על הבטחה אחרת שאני מבטיחך שכשתוציאם ממצרים תעבדון אותי על ההר הזה שתקבלו תורה עליו והיא הזכות העומדת לישראל ודוגמת לשון זה מצינו (ישעיה סי' ל"ז) וזה לך האות אכול השנה ספיח וגו' מפלת סנחריב תהיה לך אות על הבטחה אחרת שארצכם חריבה מפירות ואני אברך הספיחים: (יד) אהיה אשר אהיה · אהיה עמם בצרה זאת אשר אהיה עמם בשעבוד שאר מלכיות אמר לפניו

רמב"ן

הכנעני · ומשה נתירא משתיהן ואמר: (יא) מי אנכי כי אלך אל פרעה · אני שפל אנשים רועה צאן והוא מלך גדול ואם אומר אליו לעזוב את העם כלל יהרגני כענין שאמר שמואל ושמע שאול והרגני · ואמר עוד מי אנכי כי אוציא את בני ישראל מארץ מצרים כמו שאמרת לי להעלותם אל ארץ כנען כי עם חכם ונבון בגוי הגדול הזה ולא ישתבוני ללכת אחרי אל ארץ עמים גדולים ועצומים מהם כאשר אמרת להעלותו אל ארץ טובה ורחבה אל מקום הכנעני · וכי הצלה מיד פרעה אינה תלויה בהם אם ישמע פרעה יקל עולו מעליהם ויצילם או יגרשם מארצו על כרחם · ועוד כי הם עצמם ישמעו אל כל אדם כזה כי מי האדם שלא ירצה לצאת מעבודה קשה שאין כמוה · אבל העלייה לארץ הכנעני לא ישמעו גם · וכן היה הדבר

רשב"ם

(יא) ויאמר משה מי אנכי · מי שרוצה לעמוד על עיקר פשוטו של מקראות הללו ישכיל בפירושי זה כי הראשונים ממני לא הבינו בו כלל כלל · משה השיב על שני דברים שאמר לו הקב"ה ללכת אל פרעה וגם להוצא את בני ישראל ע"י מצות פרעה · ומשה השיב על ראשון ראשון · מי אנכי כי אלך אל פרעה · אפילו להביא לו מנחה ודורון · וכי ראוי אני ליכנס בחצר המלך איש נכרי כמוני · וכי אוציא את בני ישראל ממצרים כלומר ואפילו ראוי אני ליכנס אל פרעה שוטה אני לשער דברים איזה דבר המתקבל לפרעה לאמר לו · וכי שוטה הוא פרעה לשמוע לי לשלוח עם רב שהם עבדיו חפשי מארצו ואיזה דבר המתקבל אומר לו שע"י אותו הדיבור אוציאם ממצרים ברשות פרעה · והקב"ה השיב לו על ראשון ראשון ואמר כי אהיה עמך ואתן חנך בעיני המלך והלך אל פרעה ולא תירא: וזה לך האות · ומה שאתה ירא מפני פרעה · כי אנכי שלחתיך · הלא אתה רואה בתבערת הסנה כי שלוחו של הקב"ה אני וזה האות לך הוא להיות בטוח שאהיה עמך · וכן מצינו בגדעון שאמר לו המלאך הלא שלחתיך · ועל מה שאתה אומר וכי אוציא את בני ישראל ממצרים · כלומר באיזה טענה שאומר לפרעה ישמע אלי להוציאם · בהוציאך את העם ממצרים אני מצווה לך עכשיו שתעבדו את האלהים על ההר הזה ותקריבו עולות · וטענה זו תוכל לומר כי יזבחו לאלהים ויניחם ללכת · ואף ע"פ שכאן לא פירש · לבסוף מפרש ושמעו לקולך ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים וגו' · ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה · וכן בכל פעם ופעם היה משה אומר כך לפרעה · וכן מצינו בשמואל כשציוהו הקב"ה למשוח את דוד אמר שמואל להקב"ה ושמע שאול והרגני · והקב"ה אמר לו עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבוח לה' באתי · אף כאן דרך הכמה צוה למשה בהוציאך וגו' וכן תוכל לומר לו · ומי שמפרשים ענינים אחרים אינם אלא טועים גמורים: (יג) מה אומר אליהם · כי איני מכיר ויודע שמך המיוחד: (יד) ויאמר אלהים אל משה · אם אינך יודע שמי אני

אומר

דאפיק ית עמי בני ישראל ממצרים: יא ואמר משה קדם יי מן אנא ארי איזיל לות פרעה וארי אפיק ית בני ישראל ממצרים: יב ואמר ארי יהי מימרי בסעדך ודין לך אתא ארי אנא שלחתך באפקותך ית עמא ממצרים תפלחון קדם יי על טורא הדין: יג ואמר משה קדם יי הא אנא אתי לבני ישראל ואימר להון אלהא דאבהתכון שלחני לותכון ויימרון לי מה שמה מה איימר להון: יד ואמר יי למשה אהיה אשר אהיה ואמר כדנן תימר לבני ישראל אהיה שלחני לותכון: טו ואמר

נתינה לגר

„קבלי" ולא כדעת רשד"ל שע"ה אמן אחרי המתורגמן שהוא כמו „ליד" אבל לפי הכ"י הנהגנו בזיו) . (יד) אהיה אשר אהיה · לא ת' מפני שלדעתו הוא שם.ולא כספרים שיש בהם ע"ז תרגום.ויב"ע תרגם „דין דאמר לעלמא הוי והוי ועתיד למימר ליה הוי והוי , אבל „אהיה שלחני" לא תרגם . ולפי דעת וגוכחת הרמב"ן גם אונקלוס תרגם בזה אהא עם מאן דאהא · וכ"כ הרמב"ן „וא"ת שני השמות אהא עם מאן דאהא

בעל הטורים

(יא) כי אנכי: ב' במס' · מי אנכי כי אלך אל פרעה· מי אנכי כי הביאותני עד הלום גבי דוד (ש"א י"ח וש"ב ז') · וחשיב לכו בחד כעיניהם דוד אמרן מלמד שבקש משה מלכות לו ולזרעו ולא רצה הקב"ה ליתן לו שנאמר אל תקרב הלם ואין הלם אלא מלכות (זבחים ק"ב) אמר משה כיון שהמלכות פוסקת ממני והיני לבני· שלח נא ביד תשלח: (יג) (ואמרו) לי מה שמו מה · ס"ת בשם בן ד' אותיות שאמר לו: בשם וכתיב כתרים לך ואספת את זקני ישראל שאין מוסרין אותו אלא לזקנים שבדור: (יד) ג"פ אהיה· כנגד ג' אבות והם אברהם יצחק ויעקב אברהם והיה ברכה יצחק גור בארץ הזאת ואהיה עמך יעקב שוב אל ארץ אבותיך ואהיה עמך: אהיה · עולה

רמב"ן

שהיתה מלחמת העמים ההם קשה עליהם מתחלה ועד סוף ופחדתם ממכה במצרים ובמדבר · זאת יראתו של משה רבינו מפרעה ופחדו מהם · ועל שתיהן ענהו ה' אמר לו אל תירא מפרעה כי אני אהיה עמך להצילך · וזה לך האות אל העם כי אנכי שלחתיך אליהם כי בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה ומאז יקבלו עבודת השם ללכת אחרי מצותו וגם כך יאמינו לעולם ואחריך ירוצו לכל מקום אשר תצום: והנה גליתי לך בהר הזה בלבת אש כי כן יהיה בעיני כל העם בעבדם אותי בהר הזה והנה למשה אות במה שלא יפחד מפרעה כיון שהבטיחו להצילו · ולישראל יהיה להם אות שלא יפחדו מן העמים בבואם אל הר סיני כי לצאת ממצרים ברצון פרעה אל מקום קרוב דרך ג' ימים לזבוח לאלהים בודאי ישמעו ויעשו כן בין ברצונם בין שלא ברצונם · ועל דרך האמת וזה לך האות כמו זה לי עשרים שנה · ואמר כי אהיה עמך והנה לך האות הברית שתהיה עמך תמיד כדרך אני הנה בריתי אתך כי אנכי השולח אותך שתעבדו את האלהים בהר הזה ואז אעלה גם אנכי בקרב העם הזה אל המקום אשר הכינותי:

(יג) ואמרו לי מה שמו · הפסוק הזה אומר לך פרשני כי לא יתכן שיאמר משה ואמרו לי מה שמו להיות להם אות שיאמינו בו כי שאלת שמו ואמירתו להם איננה אות למי שלא יאמין בו מתחלה שאם ידעו ישראל אותו השם גם משה ככה ידע אותו והנה ידיעתו כידיעתם ואיננה אות ומופת כלל ואם לא שמעו בו מה הראיה שיאמינו בדבריו כלל · והנה אחרי הודיעו את השם הגדול אמר והן לא יאמינו לי ואז נתן לו אותות · ואמר ר"א כי שאל משה מה שם יאמר לישראל משמותיו כי באל שדי לא יעשו אותות רק בשם הגדול ואין דבריו נכונים בעיני · כי עדין לא נאמר למשה שיעשו ביציאת מצרים אותות ומופתים גדולים ונפלאים

אבן עזרא

על דרך נהוכחך · ובעבור שאמר לו ועתה לכה ואשלחך אל פרעה השיב הנה אני רועה והוא מלך גדול · ובעבור שאמר והוצא השיב מי אנכי שאוכל להוציא גוי גדול משם בני ישראל: ויאמר אני אהיה עמך . ותבא אל פרעה והוציא את בני ישראל · והנה נתתי לך אות כי אנכי שלחתיך · וטעם להוציאם שיעבדוני על ההר הזה שבחרתי לך בו זה המראה הגדול וכן הכתוב אומר · המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים · וכן אמר משה לפרעה · דרך שלשת ימים נלך במדבר וזבחנו לה' אלהינו · כי זה המהלך בין מצרים הקדמונית ובין הר סיני רק ישראל בצאתם לא הלכו דרך ארץ פלשתים· ועוד כי ישבו במקום אחד ימים רבים כאשר אפרש·וזהו שאמר משה ויבן מזבח תחת ההר ויעלו עולות ויזבחו שלמים אז כרת ברית עם ישראל להיותם לשם לעם והוא יהיה לך לאלהים: (יג) ויאמר· עתה בקש משה מה שם יאמר לישראל משמותיו · כי בשם אל שדי לא יעשה אותות רק בשם הנכבד · וא"ר ישועה כי קבלה היתה לישראל מאבותם כי המושיע לישראל גלה שם חדש שלא נשמע.וכאשר ראה אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים · פי' בו כי הם דברי משה . ולא דבר נכונה · כי הנה בתחלת התורה בפרשת בראשית אין כתוב השם הנכבד רק אלהים עד לעשות · ומשם והלאה כתוב ה' אלהים ומשנולד קין כתוב השם לבדו · ולעולם לא ימצא בדברי משה שם אלהים רק השם הנכבד · רק במקום אחד בעבור שאמר פרעה שעתירו אל ה' ורב מהיות קולות אלהים · אז אמר משה מפני ה' אלהים ולא ימצא עוד בכל התורה ככה: (יד) ויאמר אהיה . פירושו אשר אהיה · כמו ובית דוד כאלהים · ואחריו . כמלאך

ספורנו

אל פרעה: וכי אוציא את בני ישראל · שאזכה להוציא את בני ישראל שהם עתה בלתי ראוים לכך: (יב) כי אהיה עמך וזה לך האות · שהגזור אומר ויקם לך בכל אשר תפנה שם ובזה יכירו הכל ששלחתיך ויחשיבו אותך ואת דבריך כענין גם האיש משה גדול מאוד בארץ מצרים: בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה · אע"פ שאינם ראוים הם מוכנים לעבוד את האלהים על ההר הזה בהוציאך אותם מבין השבטים: (יג) ואמרו לי מה שמו · הנה השם יורה על הגדרה האמיתית והצורה היא סבה עצמיית לפעולה המיוחדת לאיש יאמרו אם כן באיזה פועל נמשך ממנו שבו יקרא בשם מי שבא להצילנו: (יד) אהיה אשר אהיה · ההווה תמיד על ענין אחד מצד עצמו ומזה יתחייב שיאהב המציאות וישנא כל

יִשְׂרָאֵ֔ל אֶֽהְיֶ֖ה שְׁלָחַ֥נִי אֲלֵיכֶֽם׃ טו וַיֹּ֩אמֶר֩ ע֨וֹד אֱלֹהִ֜ים אֶל־מֹשֶׁ֗ה כֹּֽה־תֹאמַר֮ אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵל֒ יְהֹוָ֞ה אֱלֹהֵ֣י אֲבֹתֵיכֶ֗ם

רש"י

רבש"ע מה אני מזכיר להם צרה אחרת דיים בצרה זו אמר לו יפה אמרת כה תאמר וגו' (לא שהשכיל חלילה משה ביותר אלא שלא הבין דברי השי"ת וכי לא מחשבתו מחשבת השי"ת שמאז כך היתה דעתו באומרו יתברך אהיה אשר אהיה אל משה לבדו הגיד ולא שיגיד לישראל וזה יפה אמרת שגם דעתי מתחלה כך היתה שלא תגיד לבני ישראל כדברים האלה אלא כה תאמר לבני ישראל אהיה פעם אחת וכן משמע

רמב"ן

אבל שיצילם מיד מצרים ויעלם לארץ ובשם אל שדי יוכל לבא בלב פרעה להצילם וגם לנגח העמים · וכבר הוציא שרה מביתו בנגעים גדולים שהביא עליו ונצח אברהם לבדו המלכים הגדולים וכל זה בעזרת אל שדי השם הנודע לאבות וככה יעשה בבנים · ועוד כי יעקב אמר והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם · ויוסף אמר פקוד יפקוד אלהים אתכם והנה הפקידה באלהים · ולפי דעתי היה משה גם בעת ההיא אב בחכמה גדול במעלת הנבואה ודרך שאלה בקש שיודיעהו מי השולח אותו כלומר באי זו מדה הוא שליח אלהים · כענין שאמר ישעיה ועתה ה' אלהים שלחני ורוחו · והנה אמר ישאלוני על שליחותי אם היא במדת אל שדי היא שעמדה לאבות · או במדת רחמים עליונית שתעשה בה אותות ומופתים מחודשים ביצירה : וזה בעבור שאמר לו אנכי האל אלהי אביך אלהי אברהם · ולא פירש שם משמותיו הקדושים כלל ושמע משה שהבטיחו על מעמד הר סיני ומתן תורה והוא היודע כי התורה לא תנתן בשם אל שדי הנזכר באבות רק השם הגדול שבו היה העולם · ועל כן שאל מה אומר אליהם · ורבותינו נתעוררו לזה · אמר ויאמר משה אל האלהים הנה אנכי בא אל בני ישראל · אמר ר' שמעון בשם ר' סימון אמר משה עתיד אני לעשות סרסור בינך ובניהם כשתתן להם התורה ותאמר להם אנכי ה' אלהיך · אלהי אבותיכם שלחני אליכם אותה שעה נתברר משה על עסקיו שנתירא אם ישאלו לו מה שמו מה אומר אליהם באותה שעה היה מבקש משה שיודיענו הקב"ה את השם הגדול · וזה ענין השאלה · והנה ענהו האלהים אהיה אשר אהיה · אהיה עמכם בצרה זו ואהיה עמכם בשעבוד שאר מלכיות · אמר לפניו רבונו של עולם דיה לצרה בשעתה אמר לו יפה אמרת · כה תאמר לבני ישראל וגו' לרש"י מדברי רבותינו · והכונה להם בזה כי משה אמר לפניו יתברך ואמר לי מה שמו שיגיד להם ה' שיורה הוראה שלמה על המציאות ועל ההשגחה · והקב"ה השיבו למה זה ישאלו לשמי אין להם צורך לראיה אחרת · כי אהיה עמהם בכל צרתם יקראוני ואענם · והיא הראיה הגדולה שיש אלהים בישראל קרובים אלינו בכל קראנו אליו ויש אלהים שופטים

אבן עזרא

ה' לפניהם · והוא פירוש כאלהים : (טו) ויאמר עוד · שם אחר והוא מטעם הראשון רק האחד על לשון המדבר · וזה לשון יחיד שאינו מדבר · ומגזרת יה · ואלה השלשה שמות הם שמות העצם · ועתה אפרש לך מה טעם שם העצם וטעם אלה האותיות ואלה סוד השם הנכבד ולמה איננו נקרא ככתבו : אמר אברהם המחבר · הנה לא הואלתי להאריך כי ליסוד מוסד אני צריך דע כי שם העצם הוא כמושם לאות ולסימן לקוראו ולשומעו מקום עצם הנקרא · והארבעה דברים יבדל שם העצם משם התאר · האחד כי שם התאר נגזר מפעל כמו חכם בני - אם חכם לבך · פועל עבר · למען תחכם באחריתך · פועל עתיד · ולא כן שם העצם כמו אברהם לא יגזר ממנו עבר או עתיד · אע"פ שיש שם עצם שנגזר מפעל כמו יצחק לא יאמר יצחקתי ולא איצחק כי שם עצם איננו כמקדם · והדבר השני שתחבר חכם שם התאר ותאמר חכמים · ולא יתכן לומר אברהמים שהוא שם העצם לא יאמר על רבים אברהמים ולא מישראל שהוא שם העצם · אם כן היה שם שני אנשים לא יאמר ישראלים · רק יאמר ככה כשיתייחס איש אחד אל ישראל שהוא שם המין - והדבר השלישי שם העצם לא יהיה מבואר בה"א הדעת כאשר יבואר שם התאר · כי מן חכם יאמר החכם · והנה לא יאמר האברהם יצחק · ואין טעם כמלת אמר הקהלת · כי איננו שם העצם רק שם תאר לחכמה שנקהלת בו · והאדם הוא שם תאר ויש לו סוד כי הוא שם המין · ומלת המנשה בעבור היותם - והדבר הרביעי שם העצם לא יסמוך כאשר יסמך שם התאר כמו חכם לבב · לא יאמר יצחק הדור · כי העצם עומד בעצמו - והנה ככה מלת אהיה גם השם הנכבד מד' אותיות כי שניהם שמות העצם · והנה מצאנו ה' צבאות והוצרכו רבים לומר כי צבאות שם העצם הוא · או הוא אות בצבא שלו · וזה לא יתכן כי הנה אלהי הצבאות · ולבדו לא תמצאנו כי אם עם אלהים או עם השם הנכבד ה' אלהים · ואל יקשה בעיניך ה' אלהים צבאות כי הוא כדרך והנבואה עודד הנביא · בעבור השם שוכן עד עומד לבדו וכו הכל עומד על כן השם הוא זה השם כמו אחר · על דרך ויזכור ימי עולם משה עמו · והטעם שהוא המעמיד · על כן ה' אלהים דבקים עמו המלאכים הקדושים וככה ה' צבאות הם צבאות השמים · ואל תאבה לשמוע אל דברי הגאון האומר שבעבור ישראל נקרא כן · והביא ראיה מן והוצאתי את צבאותי · הלא תראה וכל צבא השמים עומדים עליו · והנה אלהים תאר השם כי הוא על לשון רבים ויחיד · כמו הלא אלוה גובה שמים . ועוד שיסמך לומר אלהים אלהי ישראל · ומלת אל תקיף · וככה שדי · כקול מים רבים כקול שדי . והיה שדי בצריך : ודע כי האחד סוד כל המספר ויסודו - ושנים תחלת מספר הזוגות ושלשה תחלת מספר הנפרדים · והנה כל המספרים הם תשעה מדרך אחת והם עשרה מדרך אחרת · ואם תכתוב התשעה בעיגול ותכפול הסוף עם כל המספר תמצא האחדים משמאלים והעשרות הדומות לאחדים לפאת ימין · וכהגיעך אל חמשה שהוא האמצעי · אז יתהפכו המספרים להיות העשרות אחדים · והאחדים עשרות · ומדרך אחרת הם עשר ספירות בלי מה · כי לא תוכל להגיע אחד אם לא יהיו עשרה · והנה עשרה הוא דומה לאחד · והוא שם כולל האחדים שהם מאחד ועד עשרה · ושם העשרה כוללם · עם היותם

רשב"ם

אומר לך כי שמי אהיה לעולם ויכול אני לקיים מה שאני מבטיח · ומעתה שאמרתי לך כי שמי אהיה · כה תאמר לישראל אהיה שלחני אליכם : (טו) ויאמר עוד אלהים למשה · לא נאה שיקראו אותי בשמי בכל דבריהם כשם שאנו קורים המלכים בשמם · אלא ה' אלהי אבותיכם וגו' שהוא לשון אדנות ומלכות כשם שאמרים

אונקלום

עוד יְיָ לְמשֶׁה כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתְכוֹן אֱלָהֵהּ דְאַבְרָהָם אֱלָהֵהּ

נתינה לגר

ולא ת' כלל השם שאמר בו כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני וגו' והנה מדעתו כי אגלות ה' הנכבד שהודיעו הוא בן ד' אותיות האלה שהוהו כה תאמר לב"י אהיה וגו' אבל הודיעו תחלה ענינו, כי שאלתו של משה לדעת דרכי ה' משמו כו' ולא יוכל אדם לבוא עד עומק דרכיו כי אמר בכאן אהא עם מאן

בעל הטורים

ל"א וכן התחלת ג' שמות של י"ג מדות י"י י"י אל וכן ר"ת אברהם יצחק יעקב וכן התחלת חמשה חומשי תורה ב' ו' ו' ו' א': וכ"ה אהיה עולה בחשבון מ"ב שמסר לו שם של מ"ב אותיות: ג"ה עולה ס"ג · והם י"ב אותיות כנגד י"ב שבטים והם כ' אותיות

אבן עזרא

מספר ראשון ותחלה המספרים הדומים לאחדים · כי כשתגיע אל עשרים אז הם שני עשרות כנגד שני אחדים . ושלשים כנגד שלשה אחדים וכן כל עשרות עד תשעים הם תשע עשרות כנגד תשעה אחדים · וכשתגיע למספר מאה הוא דומה לאחד · וכשתגיע לתשע מאות גם הם כנגד תשעה אחדים . עד שתגיע לאלף שהם עשר מאות · גם הוא האלף דומה לאחד · עד סופם תשעה אלפים כנגד תשעה אחדים · וכשתגיע לעשרת אלפים אז נשלם החשבון בסיומו רבבה אחת · וככה עד עשר רבבות על הדרך הזה · כי כל ראשי המספרים הם דומים לאחד · על כן אמרו חכמי המספר כי כל המספרים הם חלק מעברם או התחדש מכפלו · או ממחברתו אל אחדיו או מהשנים דרכים נחברים · והנה עשר ספירות כמספר עשר אצבעות המש כנגד חמש · וככה הגלגלים תשעה שהם גופות נכבדות עומדות והעשירי שהוא קדש נקרא כן בעבור שכחו בכל כסא הכבוד · והוא השקיף וכל הגופות מקיף · והנה יהיו האמצעיים במספר שברם הם שנים · והם חמשה והם ששה · ואלה ארבעתם אהו"י הם הנכבדים וכל מספר מרובע ששם אחד נוסף על המרובע ככה יש בשרשו וככה נדומה לו · וכן המרובע חמשה חמשה ומרובע ששה ששה אלה הד' מספרים לעולם שומרים צלמם במרובעת · וזהו מעלתם על כל המספרים המרובעים . ועוד כי כל מספר הוא כאחד ככה . והוא בכל מספר במעשה · והוא יעשה כפלה אחת מה שיעשה כל מספר בשתי פאות · והנה כח האחד · וכהכך מרובעו אל מרובע כפלו אז יהיו חמשה · וזהו חשבון השוה במרובעים כי אם תחבר מרובעו אל מרובע כפלו כה יהיה מעוקב חמשה וכל מספר לפני חמשה יהיה ערך המעוקב אל השנים המרובעים בחשבון · בערך החשבון אל חמשה · ולמעלה מהחמשה יהיה הדבר נהפך · וחשבון ששה הוא חשבון שוה בחלקיו ואין בכל מערכת מספר שוה רק אחד . וכאשר תחבר מרובע האחד אל מרובע ראש הנפרדים יהיה המחובר הוא הדומה · ואם תשים אלכסון עגול במספרו · ותוציא יתר בשישים יהיה המקובל שהוא שוה הפוקים כמספר הקו הסובב וכמוהו המרובע האורך בעגול ולפני זה המספר יהיה ערך המעוקב אל הקו כערכו אל עברה · ולמעלה ממנו הפך הדבר · והנה אלה הארבעה המספרים הם עיקרים ומספרים שנים ושברים כמספר כל האותיות · ואל תחשוב הכפולים כי הם בעלמם רק מה שהיה ברוחב השיבו לאורך והטעם על המבטא לבון שם אחד להם ידמו זה לזה · אבל לא ידמו במכתב · ובעל לשון הקדש ראה כי חמש מקומות הם מוצאי האותיות · והנה שם תנים שרשים לעולם ותנים פעם שרשים ופעם נוספים לטעם כראה המלה או בסופה · והנה זה האלי נכבד מהראשון · והאי שינחר בכל מוצא האות הקל לבטא בו הרבה · וראוי להיות האות הראשון גם החמישי גם הששי גם העשירי קלים בנפשם · וכבדים בשמם · ויהיו נמנאים עם התנועות עד שיהיו ארבעתם אותיות המשך ויהיו פעם נראים ופעם נעלמים ופעם נוספים ופעם חסרים ופעם מובלעים בדגשות ופעם מתחלפים אלה באלה · והנה אותיות הגרון הם ארבעה ותחלתם עי"ן ואחר חי"ת · ואל תזכר האות כאשר תבטא בתוספת אותיות הנזכרות עם האות · כי אינה מאותיות הגרון רק האות לבדו כשתשים התמיה פתח · ואלה שניהם עי"ן חי"ת כבדים מאד ומי שלא נהג בנערותו לבטא בהם לא יכון לדבר בהם כמו הנו"ג · על כן

רמב"ן

בארץ וזה פי' נכון באגדה זו · ועוד אמר כיוצא בזה במדרש אגדה · ומהו אהיה אשר אהיה כשם שאתה הווה עמי כך אני הווה עמך · אם פותחין את ידיהם ועושין צדקה אף אני אפתח את ידי שנאמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב · ואם אינן פותחין את ידיהם מה כתוב שם הן יעצור במים ויבשו וכו' ועוד דרשו רבי יצחק אמר אמר לו הקב"ה למשה אמור להם אני שהייתי ועכשיו אני הוא ואני הוא עתיד לבא לכך כתוב כאן אהיה ג' פעמים · וביאור דעת ר' יצחק כי בעבור שהזמן העובר והעתיד כלו בבורא בהוה כי אין חליפות ושנה עמו ולא עברו מימיו כלום לפיכך יקרא בו כל הזמנים בשם אחד מורה חיוב המציאות · ואונקלוס תרגם שני השמות אהא עם מאן דאהא ולא תרגם כלל השם שאמר בו כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם · והנראה מדעתו כי אגל ה' הנכבד שהודיעו הוא בן ארבע אותיות האלה שצוהו כה תאמר אל בני ישראל אהיה שלחני אליכם · אבל הודיעו תחלה ענינו כי שאלתו של משה לדעת דרכי השם משמו כענין שחזר ואמר הודיעני נא את דרכך ואדעך · וכאשר השיב לו שם וקראתי בשם ה' לפניך וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם לאמר כי בשם הנכבד הזה אשר יקרא לפניו יחונן וירחם · ולא יוכל אדם לבא עד עומק דרכיו כי אמר בכאן אהא עם מאן דאהא בסעדי · שתאמר להם שהוא אהיה כי בו אני עם האדם לחונן ולרחם · והגאון רב סעדיה כתב כי ביאורו אשר לא עבר ולא יעבור כי הוא ראשון והוא אחרון קרובים דבריו לדברי רבי יצחק · והרב אמר במורה הנבוכים הנמצא אשר הוא נמצא כלומר ראוי המציאות יבאר להם כי יש נמצא ראוי להמצא שלא היה נעדר ולא יהיה נעדר: והנה לדעת אלה החכמים נריך שנפרש כי הקב"ה אמר למשה שיאמר להם זה השם וילמדם אותו כלומר שיפרוש להם ראיות שכליות אשר בהם יתקיים אצל חכמיהם זה השם כלומר המציאות או הקיום אשר לא עבר ולא יעבור כי זכירת ה' בלבד יאמר מה שיאמר איננו ראיה לבטל מהם דעת הקדמות או האפיקורסות המחושב בביטול המציאות לגמרי · ואין זה משמעותו של מקרא · אבל כי הזכרת השם להם הוא הראיה והוא האות והמופת על דברם שישאלוהו · ועל דעתי לא יסתפקו זקני ישראל במציאות הבורא כאשר אמר

ספורנו

הפך מנגד למציאות כאמרו כי לא אחפוץ במות המת ומזה יתחייב שיאהב משפט וצדקה אשר הכליתם מציאות וישנא העול והאכזריות המטים עקלקלות אל העדר והפסד · ובזה שנא חמס והאכזריות המצרים נגדכם: (טו) ויאמר עוד אלהים אל משה כה תאמר אל בני ישראל · לחכמי הדור: ה' אלהי אבותיכם · מגיד פעלתו המיוחדת לו אשר יורה עליו השם המיוחד ומגיד

סיומו

אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם זה־שמי לעלם וזה זכרי לדר דר׃ חמישי טז לך ואספת את־זקני ישראל ואמרת אלהם יהוה אלהי אבתיכם נראה אלי אלהי אברהם יצחק ויעקב לאמר פקד פקדתי אתכם ואת־העשוי לכם במצרים׃ יז ואמר אעלה אתכם מעני מצרים אל־ארץ הכנעני והחתי והאמרי והפרזי

ת"א זה שמי לעלם · פסחים נ קדושין עא : ואספת את זקני ישראל · יומא כח : פקד פקדתי · ר"ה השנה לג :

רש"י

ברבה ודו"ק) : (טו) זה שמי לעלם · חסר וי"ו לומר העלימהו שלא יקרא ככתבו : וזה זכרי · למדו היאך יקרא וכן דוד הוא אומר ה' שמך לעולם ה' זכרך לדור ודור : (טז) את זקני ישראל · מיוחדים לישיבה · וא"ת זקנים סתם היאך אפשר לו לאסוף

רמב"ן

הרב וחלילה · אבל זה השם תשובת שאלתו שפירשנו לך הודיע שהוא שלוח אליהם במדת הדין אשר במדת הרחמים · ואמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם שיזכיר להם ה' האחד לבדו ולהורות על האחדות ולכך צוהו עוד כה תאמר אל בני ישראל ה' שלחני כי השם הזה הוא מדת רחמים וידעו כי יוליך לימין משה זרוע תפארתו ויחדש אותות ומופתים בעולם : והנה פירש לו כי אהיה אשר צוהו לאמר להם הוא השם הגדול הזה והם שוים בלשונם ובאותיותי׳ כי שתי האותיות האחרונות שבשם הראשון הם הקודמות בזה · כי בראשון יורו על חכמת שלמה כדכתיב וה' נתן חכמה לשלמה ובזה יורו על חכמת אלהים · ואות האל"ף בראשון תורה על הקדמות והיחוד · והיו"ד בשני על עשר ספירות בלי מה · ונלקחו שתי האותיות האלה האל"ף והיו"ד משני השמות הקדושים ונכתבו תחלה וסוף בשם הנכתב הנקרא באל"ף דל"ת להורות כי הוא אצילות מן הראש ועד הסוף ומדת הדין באמצע כי שמי בקרבו · ומכאן תבין למה קנאותו · ונשתמש לשון הקדש בשם הזה בכל שם אדנות כי ממנו כל הממשלה והשלטון והב"ה יראנו נפלאות מתורתו : (טו) וזה זכרי לדר דר · יחזור אל אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב כי לא לעולם ישכח ברית אבות וכל הדורות כאשר יזכירו אלהי אברהם יצחק ויעקב ישמע אל ויענם · ועל דרך האמת זה שמי לעולם אלהי אברהם אלהי יצחק וזה זכרי ואלהי יעקב ולכך הוסיף בו וי"ו וזה טעם זכרי לדר דר חסר והמשכיל יבין :

אבן עזרא

נבחרו האל"ף והה"א · גם בחר מאותיות התוך גיכ"ק שהוא אחר הגרון הקלים והם יו"ד כ"ף על כן היו ג"ק מהגרים · ואותיות הלשון דטלנ"ת שם השנים שרשים והם ד"ט · והאחרים בחר · ואותיות השינים זסצר"ן כולם כבדים והקל שבהן הסי"ן על כן בחרו · והנית האחרים · על כן הוצרך לקחת מאותיות השפה שהם בומ"ף שלשה · והנית האחד בהיא הפ"א · והאוי להיות תחלת האותיות מהגרון · כי הוא המוצא הראשון במתכונת האדם מלמטה למעלה · והאל"ף לפני הה"א כי הוא הקל מאותיות הגרון על כן הוא ראש לכל האותיות כנגד האחד והאוי להיות הה"א האות החמישי כנגד חמשה במספר שהוא נכבד · והנה השנים אותיות הם קלים במבטא יותר מכל האותיות בעבור שבם אות הראשון מהגרון · שם אחריו אות מסוף החמשה מקומות שהוא השפה · על כן היה בי"ת אחר אל"ף · גם וי"ו אחר ה"א · ופ"א אחר עי"ן · והנה היה לו צורך לשום עוד שנים אותיות עד שיגיע אל הה"א · ושם האחד מהתוך והוא גימ"ל והשני מהלשון והוא דל"ת · על כן הוצרך לשום זי"ן שהוא מהשינים אחר וי"ו · והנה יש לו צורך לשום אות רביעי שהוא כנגד מספר העשרה עיקרי לאותיות · וכבר לקח מהגרון השנים הנכבדים והמנוחרים · ומהשפה הקל הנכבד שהוא הוי ו · ואין במולאם השרשים קל מאותיות התוך · והנבחרים היו היו"ד גם הכ"ף והיו"ד יותר קל · והנה ארבעה אותיות ראויים להיותם אותיות השם · ובעבור כי האל"ף כמו האחד · על כן נמצא נעלם עם כל תנועה · והנה עם חלם ראש · ועם קמץ גדול ראשים · ועם חירק ראשון · ועם קמץ קטן · ראשית ועם שורק · מסעף פארה · ועם פת"ח גדול לאשתת ולנדם · ועם פת"ח קטן עובה פלא · בעבור היותו ראש שמוהו סימן המדבר זכר גם נקבה · ובעבור שלא ימצא נראה באחרונים על כן אינגו סימן · רק פעם יתחלף בה"א · קראן לי מרא · נבכא קומתו · וימצא נוסף בסוף כמו ואהיקרא · ההלכוא אתו · גם בראשונה והוא נוסף אחמול אזרועך ובאצבע והאזניחו נהרות ויכתב בסוף ולא יבוטא בו · כמו תבא · ופעם · יהיה הסר כמו על כה יה · ויתחלף בה"א האמון כהמון · גם היו"ד תימרו יתאמרו גם בוי"ו כמכתא ולעמבת תמרו · והנה השלשה אותיות הם ראויה שיהיו לסימן בראש ובסוף · והנה האות שהוא היו"ד שהוא דומה לאחד שמוהו בסוף סימן המדבר זכר גם נקבה בפעלים · שמרתי אמרתי · ובשמות כמו שמי · ושמוהו בראש סימן יחיד זכר הוא דומה לנמצא · כמו במספר עשרים דומה לאחד ושמוהו בסוף · ספק זה סימן לנכח הנקבה דעי כאשר למען תזכרי · ובעבור כי במספר דומה לאחד היה ליהם .

רשב"ם

שאומרים למלכים יחי המלך · המלך ציוני דבר : זה שמי לעולם · אהיה האמור בפסוק ראשון : וזה זכרי · ה' האמור בפסוק שני שהוא לשון מלכות ובענין הזה מזכירין את המלכים ולא בשכם · ומה שכתב בי"ה אפרש בא"ת ב"ש · צפ"ת דפנ"ת זהי"ף תצמ"ע פתט"ף דפגמ"י תפא"ף מצמ"ע פמ"ף שידפ"י מפ"ק לי"ף ל"ם י"ע צפ"ע כתק"י זהו עיקר עומק פשוטו של מקראות הללו ואין מגלין אותם אלא לצנועים :

אלהי

דְּיִצְחָק וֵאלָהֵהּ דְּיַעֲקֹב שַׁלְחַנִי לְוָתְכוֹן דֵּין שְׁמִי לְעָלַם וְדֵין דָּכְרָנִי לְכָל דָּר וְדָר : טז אֱזֵיל וְתִכְנוֹשׁ יָת סָבֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן יְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהָתְכוֹן אִתְגְּלִי לִי אֱלָהֵהּ דְּאַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב לְמֵימַר מִדְכַּר דְּכִירְנָא יָתְכוֹן וְיָת דְּאִתְעֲבֵד לְכוֹן בְּמִצְרָיִם : יז וַאֲמָרִית אַסֵּיק יָתְכוֹן מִשִּׁעְבּוּד מִצְרָאֵי לַאֲרַע כְּנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וּפְרִזָּאֵי

בעל הטורים

לף פעמים י"ג אותיות של שמות האבות ויהיה החשבון ס"ג : (טו) זה שמי לעלם · זה עולה כמנין י"ב מלמד שמסר לו שם של י"ב אותיות [קדושין דע"א וע"ש] : (טז) פקד פקדתי אתכם · כמנין פקוד חסרתי לכם [מן ה' ונפ"ר רד"ו] מלשון ולא נפקד ממנו איש : העשוי · ב' במסורה · ואת העשוי לכם במצרים ואידך כל הזהב העשוי למלאכה שכל זהב הבאה לכם במצרים היה

אבן עזרא

ובעבור היות העברים כולל כל החשבון על כן היו"ד באחרונה סגול סימן רבים בסמוכים ידי נשים · ובסמוך אל המדבר ידי גם שתים · והיו"ד ימלא נעלם עם חירק רגלי · ועם קמץ קטן רגלי חסידיו ישמור · ועם קמץ גדול ידיו רגליו והיו"ד תחת ה"א · הנה יד ה' הויה · והנה הוה לכם למלך · ותחת כ"ף יהסיון חסה · ותחת אלף כל פקודי כל ישראל · וימלא הסף ישכר היושבי רבקי · והה"א שמושו סימן היש הדבר · כי כן הצם אל לכם זרע · פעם לאמה כמתנים הנוטיה · ופעמים לדעת המבואר האיש · העבד העברי האנשים · ובאחרונה סימן לנקבה לשון עבר · גם כן בשמות · כי הזכר בניתו בלא סימן · אמרו אמרה קהלת · גם היתה סימן נקבה בפועלים בעתידים אשמרנה יבחרנה נשמרנה תשמרנה ישמרוה שבעה שמרוה · וסימן בשמות נערה בתולה · והה"א נוסף בבנין הכבד · גם בבנין הפעל · גם היא מובלעת מזה כידך · כמו יו"ד בפרס אלרך · ואלף ואבדך כרוב הסוכך · ונוספת באחרונה אשמעה · ובשמות כמו לילה · והוא נעלם עם קמץ בכה · ועם קמץ בונה ירושלם · ועם פתח קטן אשר אני בונה · ועם חולם כי פרעה אהרן · גם שלמה · ועם שורק לא יקרחה קרחה · ובעבור היות הוי"ו מוצאו מהתחברות השפתים · על כן שמושו בראשונה לדבק זה עם זה אברהם ויצחק · מי פעל ועשה · ובאחרונה לשון רבים זכרים · גם נקבות בפעל עבר וסימן בעתידים לזכרים · ופעמים גם לנקבות · אם תמצאו הם תגידו והוי"ו ימלא נעלם עם שורק ועם חולם · ובעבור סוף הה"א נוסף בסוף סימן הנקבה · הוצרכו להיות הוי"ו סימן לזכר · שמרו · גם בשמות · ידו · גם בעתידים אויב ירדפו · ובתוספת ה"א או נו"ן בדגש או שורק · ישמרכהו יתמרנו בעליו · וסימן לשון רבים מדברים בפעל עבר · ובעתידים · והנה הראתי כי אלו הארבע אותיות הם אותיות השם · על כן היו השמות נכבדים שהם שמות העצם מאלה האותיות · והנה השם הראשון איננו במקרא רק במקום הזה · והטעם כי משה לא דבר לפרעה דברי השם רק ככהנו · ולא היה מכירו בכיתי כי הוא היה קדוש · על כן הוצרכו הקדמונים לגנותו · ופירוש וזה זכרי כמו זה שמי כי הטעם כפול · והעד שאנחנו קוראין אותו אלהים בהתחברו עם אלף דל"ת שהטעם שהוא אדון · ובא השם על דרך לשון רבים · דרך כבוד · כמו אלהי · על כן האומר לשם כמו לאדם אדני שאל · טועה הוא : ועתה אזכיר הטעם דע כי שלשה עולמים הם · האחד הוא השפל · והוא על מעלות רבות רק שלא כוללם · והאחד האמצעות והם שבעה · כנגד שבעה המשרתים ולמעלה מהם השמים והם על מעלות רבות · ומעלה מהם החיים ומעלותם רבות · והאדם לבדו הוא במעלה העליונה בעולם השפל · והנשמה יקרנו בעצמו בגופו גם בנפשו כנגד מחשבתו גם בעניניו וכל עסקיו · ומכני לב דמו המינים שהם הכללים שהם שמורין כי הפרטים אובדים · דמו אותם המינים הכללים העומדים אל כן על פים רגים תמיד · והעולם האמצעי על מעלות רבות · והנה המנה הכוכבים המשרתים מעלתם גדולה כי הם עומדים בעצמם לא יכלו ולא יחסרו · ולא תשתנה תנועתם ולא תוסיף ולא תגרע · ולא יעלו ולא ירדו · רק כפי המערכת יש להם שינוים רבים · כי פעם הוא סטוכב בקו המזלות · ופעם שמאלי · ופעם ימיני · רב או מעט · ופעם עולה בגלגלו הקטן · גם בגלגלו הגדול · בהיה מוצקו רחוק ממוצק הארץ · ופעם עולה גלגלו או יורד · ירוץ ופעם יתמהמה ופעם יעמוד ופעם ישוב אחורנית · וכל זה כנגד הארץ ופעם יראה ופעם יסתר · ופעם במזרח ופעם במערב · וערכו אל חבורו וגם אל נכח השמים מלמעלה · גם אל הלבנה מלמטה · לעולם משתנה עד אין חקר · כי פעם מתחבר לאחד השבעה המבטים · והנה המתחברות לכדם במעלה אחת משלש מאות וששים הם מאה ועשרים · ובעבור אילו השינוים ישתנו כל הנבראים בעולם השפל בעצמם · ואף כי במקריהם והם בעצמם ובאורם לא ישתנו על כן למטה מהם הלבנה כי כל מקריהם יקרום · ויותר כי יש להם שני גלגלים שאין מוצקם כמוצק הארץ · ועוד כי תנועתה בגלגל הקטן · הפך תנועת גלגל הגדול · ועוד כי אין לה אור בעצמה כי אם מהשמש · והעד כי בהתחבר עמו עם ראש התלי או זנבו · לא תראה השמש אם היה ביום · ואם היתה לנכח השמש בלילה באחד המקומות הנזכרים יהיה אור הלבנה נעדר · והנה למעלה מהמשרתים הם כוכבי גלגל המזלות והם קבועים בגלגל אחד לא מתנועעים כמשרתים ולא ישתנה ראהם ולא ערך זה לזה ותנועה אחת להם בלי תוספת ומגרעת ערכם אל הארץ שוה ושינוי הראותם כפי מקומות הארץ · והנועת השמש והעולם העליון הוא עולם המלאכים הקדושים שאינם גופות · ולא בגופות כנשמת האדם · ומעלותם נשגבו מדעות הנקלות כנגדם · וכל זה העולם כבוד וכולו עומד ואין תנועה בשנוי בערך רק מעמדו איננו בעצמו רק בשם הנכבד לבדו · ונשמת האדם ממינם · ומקבלת כח עליון כפי מערכת המשרתים · וכל המשרת כנגד הנגה הגדול בעת הבראו · ואם תחכם הנשמה תעמוד בסוד המלאכים ותוכל לקבל כח גדול מכח עליון שקבל על ידי אור המלאכים · אז יהיה דבק בשם הנכבד · וזהו שנדר יעקב והיה ה' לי לאלהים כי יתבודד כל ימי חייו לדבקה בשם כפי כחו · על כן אמר הסירו את אלהי הנכר · ועד היום לא אמר ככה · כי אז יחל לעבוד את השם כפי נדרו · על כן אמר יתרו עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים · ותהם גדול היה · והעד ויבאלו איש לרעהו · ועוד וישתחו · ואין לו פחד ממנו · ובעבור שראה אדם כי ימות הוליד בן להיות המין שמור · והנה קבל כח מעמד על דרך כלל על כן אמרה חוה קניתי איש את ה' · ובני הנביאים היו מתבודדים אולי יקבלו כל אחד כפי כחו · והנה נשם הוה יתהדרו בעולם אותות ומופתים · והאשר נאמר לו זה השם הנכבד נקם אותות ומופתים על כן לא תמצאנו בספר קהלת כי ידבר על המשכב · אשר עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע ואין כל חדש כי החכמה העליונה : (טז) לך ואספת · טעם אלהי אבותיכם שכרת ברית אתו לתת לו את ארץ כנען · והטעם פקוד בשם כה פקודתם : (יז) ואומר · והנה אמרתי לאבותיכם בהנה האיש וזכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול · וגם אנכי אעלך גם עלה · או גזרתי עתה להיות זה ·

ספורנו

ביותו אלהי אבותיכם שכרת עמם ברית להם ולזרעם : זה שמי לעולם השם המיוחד וזה השם הקודש המורה קדמותי ומציאותי ונצחיותי הוא זכרי לדור דור · הוא מה שהשיגו כל חכמי הדורות הדשים גם ישנים שיש נבכרת נמצא קדמון נצחי בלתי משתנה:

(טז) פקוד פקדתי אתכם · מצד היותכם זרעם : ואת העשוי לכם במצרים · מצד היותו בוא האכזריות והחמס :

ושמעו

והחוי והיבוסי אל־ארץ זבת חלב ודבש: יח ושמעו לקלך ובאת אתה וזקני ישראל אל־מלך מצרים ואמרתם אליו יהוה אלהי העבריים נקרה עלינו ועתה נלכה־נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה ליהוה אלהינו: יט ואני ידעתי כי לא־יתן אתכם מלך מצרים להלך ולא ביד חזקה: כ ושלחתי את־ידי והכיתי את־מצרים בכל נפלאתי אשר אעשה בקרבו ואחרי־כן ישלח אתכם: כא ונתתי את־חן העם־הזה בעיני מצרים והיה כי תלכון לא תלכו ריקם: כב ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי־כסף וכלי זהב ושמלת ושמתם על־בניכם ועל־בנתיכם ונצלתם את־מצרים: ד א ויען משה ויאמר

ת"א זבת חלב ודבש · כתובות קיב : קמץ בז"ק העי' בשו"א · מ"ש

רש"י

זקנים של ששים רבוא : (יח) ושמעו לקולך · (מאליהן) מכיון שתאמר להם לשון זה ישמעו לקולך שכבר סימן זה מסור בידם מיעקב ומיוסף שבלשון זה הם נגאלים · יעקב אמר להם ואלהים פקוד יפקוד אתכם · יוסף אמר להם פקוד יפקוד אלהים אתכם : (אלהי העבריים · יו"ד יתירה רמז לי' מכות נר"י) : נקרה עלינו · לשון מקרה וכן ויקר אלהים · ואנכי אקרה כה אהא נקרא מאתו הלום : (יט) לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך · אם אין אני מראה לו ידי החזקה כלומר כל עוד שאין אני מודיעו ידי החזקה לא יתן אתכם להלוך : לא יתן · לא ישבוק כמו על כן לא נתתיך · לא נתנו אלהים להרע עמדי וכלן לשון נתינה הם וי"מ ולא ביד חזקה ולא בשביל שידו חזקה כי מאז אשלח את ידי והכיתי את מצרים וגו' ומתרגמינן אותו ולא מן קדם דחיליה תקיף · משמו של רבי יעקב בר' מנחם נאמר לי : (כב) ומגרת ביתה · מאותה שהיא גרה אתה בבית : ונצלתם · כתרגומו ותרוקינון וכן וינצלו את מצרים · ויתנצלו בני ישראל את עדים · הנו"ן בו יסוד ומנחם חברו במחברת צד"י עם ויצל אלהים את מקנה אביכם · אשר הציל אלהים מאבינו · ולא יאמנו דבריו כי אם לא היתה הנו"ן יסוד והיא נקודה בחיר"ק לא תהא משמשת בלשון ונפעלתם אלא בלשון ונפעלתם כמו ונסחתם מן האדמה · ונתתם ביד אויב · ונגפתם לפני אויביכם · ונתכהם בתוכה · ואמרתם נצלנו · לשון נפעלנו · וכל נו"ן שהיא באה בתיבה לפרקים ונופלת ממנה כנו"ן של נונף נושא נותן נושך כשהוא מדבר ל' ופעלתם תנקד בשו"א בחטף כגון ונשאתם את אביכם · ונתתם להם את ארץ הגלעד · ונמלתם את בשר ערלתכם · לכן אני אומר שזאת הנקודה בחיר"ק מן היסוד היא ויסוד שם דבר נצול והוא מן הלשונות הכבדים כמו

רמב"ן

(יח) ושמעו לקולך · מאליהן מכיון שתאמר להם לשון זה מיד ישמעו לקולך שכבר סימן זה מסור בידם מיעקב ומיוסף שבלשון הזה נגאלין · יעקב אמר להם ואלהים פקוד יפקוד אתכם · יוסף אמר להם פקוד יפקוד אלהים אתכם לרש"י · אולי ידרוש הרב כי יוסף אמר פעמים פקד יפקד להגיד שהיתה מסורת בידו

אבן עזרא

כמו ותגזר אומר : (יח) ושמעו · כל שמש אחריו למ"ד או בי"ת הטעם שישמעו כענין בנושא הקול לא לשמוע הקול · דגשות יו"ד העבריים דרך לחות להראות יו"ד היחוס כי יו"ד העברים בחירק תחת הרי"ש סימן רבים כמשפט : נקרה עלינו · בה"א גם באל"ף הטעם אחד · כמו נקרא נקראתי ועוד אפרש טעמו כי הוא פן יפגענו : (יט) ואני · לא יתן רבות או כמו יניח · כמו כי על כן לא נתתיך לנגוע אליה · ולא בעבור יד

רשב"ם

(יח) אלהי העבריים· שהרי מעברי הנהר באו הנה ואלהי מלכותם צריכים לעבוד : (יט) ואני ידעתי וגו'· אל ירך לבבך על שמתחלה לא ישמע לדברי לשלחם ולא מתוך יד חזקה שלו כי אין לו יכולת נגדי אך אני אקשה את לבו כדי לשלוח בו ידי תחלה וידעו הכל רמה ידי וידעו ע"י נפלאותי כי אני ה' והיכולת בידי : (כב) ושאלה אשה משכנתה · במתנה גמורה וחלוטה · שהרי ונתתי את חן העם · כמו שאל ממני ואתנה גוים נחלתך· זהו עיקר פשוטו ותשובה למינים : כלי כסף וכלי זהב· תכשיטין לכבוד החג שתחוגו במדבר : ושמתם · אותם על בניכם :

והיו

וחואי ויבוסאי לארעא עבדא חלב ודבש: יח ויקבלון למימרך ותיתי את וסבי ישראל לות מלכא דמצרים ותימרון ליה יי אלהא דיהודאי אתקרי עלנא וכען נזיל כען מהלך תלתא יומין במדברא ונדבח קדם יי אלהנא: יט וקדמי גלי ארי לא ישבוק יתכון מלכא דמצרים למיזל ולא מן קדם דחילה תקיף: כ ואשלח פון ית מחת גבורתי ואמחי ית מצראי בכל פרשותי די אעבד ביניהון ובתר כן ישלח יתכון: כא ואתן ית עמא הדין לרחמין בעיני מצראי ויהי ארי תהכון לא תהכון ריקנין: כב ותשאל אתתא משיבבתה ומקריבת ביתה מנין דכסף ומנין דדהב ולבושין ותשוון על בניכון ועל בנתיכון ותרוקנון ית מצרים: א ואתיב משה

נתינה לגר *[נכ״י מִינָךְ]

דאבא ט״ . (יט) ולא ביד חזקה , ולא מן קדם דחילה תקיף · ע׳ נתה״ש שכתב ,הכוונה לא בשביל

בעל הטורים

מיהדים אותו למלאכת המשכן : (יח) ושמעו לקולך · ר״ל שאינך צריך להרבות בקול כי מיד ישמעו לך : ושמעו · ב׳ במסרה · ושמעו לקלך · ושמעו מצרים · כשדבר משה עם פרעה שמעו כל מצרים ד״א אע״פ שקולו היה נמוך היה נשמע בכל מצרים ולפי שאל בני אדם נמוך לכן הוא חסר : (יט) ואני ידעתי · ג׳ בקומה רמז לתשעים מכות : להלך · ב׳ במסרה · בתורה הכא ואידך כי מאן ה׳ לתתי להלך עמכם ג׳ היו באותה עצה יתרו איוב ובלעם אמר הקב״ה יודע אני כי לא יתן אתכם להלך בעצת בלעם ועל כן אני צריך להראות ידי לבטל עצתו ואמר בלעם מאן ה׳ לתתי להלך עמכם לקלל העם : (כ) אשר אעשה בקרבו · אשר בי׳ דל״ך פר״ש באת״ב שבקרבו היו רבומות המכות : (כא) תלכון · ב׳ במסרה · הכא ואידך ובמנוסה לא תלכון (ישעיה נ״ב) לקיים גאולה אחרונה לגאולה ראשונה [לענין שלא ילכו ריקם אבל לא לענין חפזון] : לא תלכו · ב׳ במסרה · לא תלכו ריקם לא תלכו *אחרי אלהים אחרים · כשיצאו ישראל ממצרים התרה בהם להשליך ע״ג שבידם לפי שהיו עומדין בין האומות כדכתיב ביחזקאל [כ׳] ביום ההוא נשאתי ידי להם להוציאם מארץ מצרים וגו׳ ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו : (כב) ושאלה · ב׳ במסרה · הכא ואידך וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלת [שמות י״ב] [וע״ע י״א] לומר לך שכל כלי הכסף והזהב לקחו אבל שמלות לא לקחו אלא כל אחד ב׳ שמלות אחד לגרור בו את הבצק דכתיב משארותם צרורות בשמלותם ואחד ללבוש והיא הספיקה להם כל ימי היותם במדבר דכתיב שמלתך לא בלתה מעליך [אפשר דר״ל דהול״ל

* לפניו (דברים ו׳) כתיב לא תלכון בנו״ן .

אבן עזרא

ניזוקו שיש לו · והגאון אמר ולא ביד חזקה בפעם אחת : (כ) ושלחתי את ידי · כנגד ידו : (כא) ונתתי · גם היה דבר פלא במצריים היו מפייסין את ישראל שישאלו מהם וזה פלא ויש אומרים וזה כסף משפט אנשי העולם · ודע כי מ״ה ריים נוסף והטעם נמצא על רבים כזאת גם על לשון נקבה אל תבואי ריקם · וכמוהו הנה : (כב) ושאלה · הנה במקום אחר וישאלו זכרים ונקבה · והזכיר הנקבות פתה · כי מנהג הנשים לשאול מאת השכנות יותר מהזכרים כלי תכשיט זהב וכסף לשום על צוארי הבנים והבנות ונזמים באזנים ובאף לנערים ובצרורים ובכיסים · וזה המנהג היום בארץ ישמעאל לא כן בארץ הצרלים · והנה הזכיר מכספם · כי הנשים בזלות כספים יותר מהזכרים : ומגרת ביתם · כי אחוזה היתה להם · ויש מהאומרים ואומרים כי אבותינו גנבים היו ואלה שלא יראו כי מטוב עליונם היתה ואין טעם לשאול למה כי השם ברא הכל והוא נתן שבר לגי שירצה ויקחנו מידו ויתננו לאחר · ואין זה רע כי הכל שלו הוא : ונצלתם · כמו ודברתם · כי יפתח לשום מבקלה מבנין נפעל כמו ונפתם : (א) ויען · הנה

רמב״ן

מאביו · ובאלה שמות רבה מיד ושמעו לקולך למה שמסורת גאולה היא בידם שכל גואל שיבא ויאמר להם פקידה כפולה הוא גואל של אמת זה לשונם באגדה זו · ויש עליך לשאול וזמן להם שיאמינו שמא שמע משה במסורת הזאת כמותם · ויש לומר כך קבלו מיוסף ששמע מפי הנביא אביהם שהראשון שיבא ויאמר להם בלשון הזה הוא יהיה הגואל אותם · גלוי וידוע לפני הקב״ה שלא יבא אדם ויכזב בהם בכך הבטיחם · אבל במקום אחר מצאתי שם אמר רבי חמא ברבי חנינא בן שנים עשרה נתלש משה מבית אביו למה שאלו גדל בבית אביו ובא ואמר להם במעשיה לא היו מאמינים בו שהיו אומרים אביו מסרה לו לפי שיוסף מסרה ללוי ולוי לקהת וקהת לעמרם · ולכך נתלש מבית אביו · וכשהלך והגיד לישראל כל הדברים לפיכך האמינו בו שנאמר ויאמן העם · והנה הן ביוסף מסרה ללוי · לומר שיעקב גלה סודו ליוסף באהבתו אותו · בו בלשון השבים יוסף לאחיו כלם · גלה ללוי כי הוא לומד להם כלשון הזה מפני המסורת שבידו מאביו וזוה שיהיה הדבר סוד : (יט) ולא ביד חזקה · כל עוד שאין אני מודיעו ידי החזקה לא יתן אתכם להלוך לרש״י · והנכון בעיני לא יתן אתכם להלוך בדבור ולא ביד חזקה עד שאשלח ידי בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבו ביד חזקה ובזרוע נטויה ובמורא גדול ובאותות ובמופתים · ואח״כ ישלח אתכם כי כלם באו עליו פרס נותנו אותם להלוך : (א) ויען משה ויאמר והן לא יאמינו לי ולא ישמעו לקולי · אותה שעה

ספורנו

(יח) ושמעו לקולך · בכל אשר תצוה: אלהי העבריים · אלהי המחזיקים בדעות עבריי נקרה עלינו · בעת שלא היינו מתכוונים לנבואתם ולא מבקשים דבר מלפניו רק לספקת רצונו צוה שנזבח : (יט) כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך · לא יסכים לעשות זה ברצונו ונקיתי : ולא ביד חזקה · ואני אעשה שלא יתן אתכם להלוך כאשר תחזק ידי עליו כי בהסור המכות אחזק לבו שלא יירא מלהוסיף להכותו : (כ) והכיתי את מצרים בכל נפלאותי · באופן שיפלא עליהן כל שומע ורבים יראו וייראו אולי ישובו קצתם : (כב) ונצלתם את מצרים · אע״פ שתקבלו מהם דרך שאלה והיו חייבים להחזיר הנה תקנו אחר כך את הכל בדין נרדפם אחריכם להלחם בכם ולשלול את שללכם כי אמנם כאשר פתו באותה המלחמה כי ה׳ נלחם היה בדין מדה כנגד

מדה

וְהֵן לֹא־יַאֲמִינוּ לִי וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקֹלִי כִּי יֹאמְרוּ לֹא־נִרְאָה אֵלֶיךָ יְהוָה׃ ב וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה מַזֶּה (מה זה ק׳) בְיָדֶךָ וַיֹּאמֶר מַטֶּה׃ ג וַיֹּאמֶר הַשְׁלִיכֵהוּ אַרְצָה וַיַּשְׁלִכֵהוּ אַרְצָה וַיְהִי לְנָחָשׁ וַיָּנָס מֹשֶׁה מִפָּנָיו׃ ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה שְׁלַח יָדְךָ וֶאֱחֹז בִּזְנָבוֹ וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיַּחֲזֶק בּוֹ וַיְהִי לְמַטֶּה בְּכַפּוֹ׃ ה לְמַעַן יַאֲמִינוּ כִּי־נִרְאָה אֵלֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב׃ ו וַיֹּאמֶר יְהוָה לוֹ עוֹד הָבֵא־נָא יָדְךָ בְּחֵיקֶךָ וַיָּבֵא יָדוֹ בְּחֵיקוֹ וַיּוֹצִאָהּ וְהִנֵּה יָדוֹ מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג׃ ז וַיֹּאמֶר הָשֵׁב יָדְךָ אֶל־חֵיקֶךָ וַיָּשֶׁב יָדוֹ אֶל־חֵיקוֹ וַיּוֹצִאָהּ מֵחֵיקוֹ וְהִנֵּה־שָׁבָה כִּבְשָׂרוֹ׃ ח וְהָיָה אִם־לֹא יַאֲמִינוּ לָךְ וְלֹא יִשְׁמְעוּ לְקֹל הָאֹת הָרִאשׁוֹן וְהֶאֱמִינוּ לְקֹל הָאֹת הָאַחֲרוֹן׃ ט וְהָיָה אִם־לֹא יַאֲמִינוּ גַּם לִשְׁנֵי הָאֹתוֹת הָאֵלֶּה וְלֹא יִשְׁמְעוּן לְקֹלֶךָ וְלָקַחְתָּ מִמֵּימֵי הַיְאֹר וְשָׁפַכְתָּ הַיַּבָּשָׁה וְהָיוּ הַמַּיִם אֲשֶׁר תִּקַּח מִן־הַיְאֹר וְהָיוּ לְדָם

ת"א והן לא יאמינו לי · שבת לז : מזה בידך · כתרא דף ק"י : ויאמר ה׳ לו · שבת צ"ז סנהדרין קי : ויוצאה והנה ידו מצרעת כשלג · שבת לז :

רש"י

דבור כפול למוד כשידבר בלשון ופעלתם יגקד בחיר"ק כמו ודברתם אל הסלע · וכפרתם את הבית · ולמדתם אותם את בניכם : (ב) מזה בידך · לכך נכתב תיבה אחת לדרוש מזה שבידך אתה חייב ללקות שחשדת בכשרים ופשוטו כאדם שאומר לחבירו מודה אתה שזו שלפניך אבן היא אמר לו הן אמר לו הריני עושה אותה עץ : (ג) ויהי לנחש · רמז לו שסיפר לשון הרע על ישראל (באמרו לא יאמינו לי) ותפש אומנתו של נחש : (ד) ויחזק בו · לשון אחיזה הוא והרבה יש במקרא ויחזיקו האנשים בידו · והחזיקה במבושיו · והחזקתי בזקנו · כל לשון חוזק הדבוק לבי"ת לשון אחיזה הוא : (ו) מצרעת כשלג · דרך צרעת להיות לבנה אם בהרת לבנה היא אף באות זה רמז לו שלשון הרע ספר באמרו לא יאמינו לי לפיכך הלקהו בצרעת כמו שלקתה מרים על לשון הרע : (ז) מחיקו והנה שבה כבשרו · מכאן שמדה טובה ממהרת לבא ממדת פורעניות שהרי בראשונה לא נאמר מחיקו : (ח) והאמינו לקול האות האחרון · משתאמר להם בשבילכם לקיתי על שספרתי עליכם לשון הרע יאמינו לך שכבר למדו בכך שהמזדווגין להרע להם לוקים בנגעים כגון פרעה ואבימלך בשביל שרה : (ט) ולקחת ממימי היאור · רמז להם שבמכה ראשונה נפרע מאליהם פירוש כשהקדוש ברוך הוא נפרע מעובדי כוכבים נפרע מאלוהותם תחלה שהיו עובדים לנילוס המחיה אותם והפכם לדם · (בר"י) : והיו המים וגו׳ · והיו והיו שני פעמים נראה בעיני אילו נאמר והיו המים אשר תקח מן היאור לדם

רמב"ן

דבר משה שלא כהוגן הקב"ה אמר לו ושמעו לקולך והוא אמר והן לא יאמינו לי · מיד השיבו הקב"ה בשימתו ונתן לו אותות לפי דבריו לשון ואלה שמות רבה · ור"א אמר על דרך הפשט כי ה׳ אמר שיאמינו בו הזקנים רק לא הזכיר שיאמינו העם או שישמעו לקולו ואולי לא יאמינו בלב שלם · ואיננו נכון · אבל יתכן שנאמר כי ושמעו לקולך איננה הבטחה רק צוהם ושמעו לקולך כי ראוי להם שישמעו ותבא אתה וזקני ישראל

אבן עזרא

השם אמר שיאמינו בו הזקנים רק לא הזכיר העם · כי ושמעו לקולך אולי לא יאמינו בלב : (ב) ויאמר · זה האות לא נתנו למשה שיאמין כי כבר נתן לו אות הסנה רק עשה לו האות שיעשה כמה לבני ישראל · על כן כתוב למען יאמינו והטעם העשה · כן להם · והוא נתן לו כנמלא עמו תמיד · כי משכו משענתו כמנהג הזקן כי לדרך רועה לא בא אל פרעה : ויאמר · דעת חכמי המחקר איך יתכן זה והוצרכו לומר להסיר סיבותא וכל דבריהם רוח · כי הוא דרך מופת והיא על דרך התולדת : (ג) ויאמר · אמר יפת זה המופת רמז כי היה בתחלה דבר רך כמו מעט והפך לנחש וכתוב התנין הגדול ·
ונסוף

וַאֲמַר וְהָא לָא יְהֵימְנוּן לִי וְלָא יְקַבְּלוּן מִנִּי אֲרֵי יֵימְרוּן לָא אִתְגְּלִי לָךְ יְיָ: ב וַאֲמַר לֵהּ יְיָ מָה דֵין בִּידָךְ וַאֲמַר חוּטְרָא: ג וַאֲמַר רְמוֹהִי לְאַרְעָא וּרְמָהִי לְאַרְעָא וַהֲוָה לְחִוְיָא וַעֲרַק מֹשֶׁה מִן קֳדָמוֹהִי: ד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אוֹשֵׁיט יְדָךְ וַאֲחוֹד בְּזַנְבֵהּ וְאוֹשֵׁיט יְדֵהּ וְאַתְקֵיף בֵּהּ וַהֲוָה לְחוּטְרָא בִּידֵהּ: ה בְּדִיל דִּיהֵימְנוּן אֲרֵי אִתְגְּלִי לָךְ יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתְהוֹן אֱלָהֵהּ דְּאַבְרָהָם אֱלָהֵהּ דְּיִצְחָק וֵאלָהֵהּ דְּיַעֲקֹב: ו וַאֲמַר יְיָ לֵהּ עוֹד אָעֵיל כְּעַן יְדָךְ בְּעִטְפָּךְ וְאָעֵיל יְדֵהּ בְּעִטְפֵּהּ וְאַפְּקַהּ וְהָא יְדֵהּ חִוָּרָא כְּתַלְגָּא: ז וַאֲמַר אָתֵיב יְדָךְ לְעִטְפָּךְ וַאֲתֵיב יְדֵהּ לְעִטְפֵּהּ וְאַפְּקַהּ מֵעִטְפֵּהּ וְהָא תָבַת הֲוָת כְּבִשְׂרֵהּ: ח וִיהֵי אִם לָא יְהֵימְנוּן לָךְ וְלָא יְקַבְּלוּן לְקָל אָתָא קַדְמָאָה וִיהֵימְנוּן לְקָל אָתָא בָתְרָאָה: ט וִיהֵי אִם לָא יְהֵימְנוּן אַף לִתְרֵין אָתַיָּא הָאִלֵּין וְלָא יְקַבְּלוּן מִנָּךְ וְתִסַּב מִמַּיָּא דִבְנַהְרָא וְתֵישׁוֹד לְיַבֶּשְׁתָּא וִיהוֹן מַיָּא דִּי תִסַּב מִן נַהְרָא וִיהוֹן לִדְמָא בְּיַבֶּשְׁתָּא:

בעל הטורים

במלותיהם] : ונלאתם · בגי' כמגולה שאין בה (דגה) [נ"ל דגים] : (ב) מזה בידך · מ' זה שבידך שהרבעים שלה מבקלו · ד"א מ' שנה יהיו זה פי' י"ב שבטים בידך · אמר לו הקב"ה למשה לא תזוח דעתך אם אין אתה עושה שליחותי המטה הזה עושה שליחותי : (ו) הבא · ג' במסרה · הבא נא ידך הבא את האנשים הביתה · לך הבא העיר גבי יהונתן [ש"א כ'] ביוסף כתיב הבא את האנשים הביתה בשל ידו באו למצרים · ובמשה נאמר הבא ידך בשל ידו יצאו משם · הבא העיר רמז בשל ידו יתקבצו ויבאו לעיר שהוא ירושלים כדכתיב כעיר שחוברה לה יחדו : בחיקך · ג' במסרה · הבא חד ותרתי גבי דוד [ש"ב י"ב] ואתנה [וגו'] נשי אדוניך בחיקך (מ"א א') ושכבה בחיקך כמו שלקה משה בצרעת כך דוד לקה בצרעת כמו שדרשו רז"ל שנצטרע ז' חדשים :

אבן עזרא

ונסוף ישוב כבראשונה והיה כלא היה : (ד) ויאמר · שאות הראשון מטהו שהוא נתלה בידו · ושבני בידו אמר יפת בעבור שמשה ישראל שלא יאמינו נצטרעה ידו · אם כן היה ראוי להיות זה האות הראשון · ורבי ישועה אמר כי זה רמז לישראל שהיו בתחלה חשובים ונגעס בשם בעבודת מצרים ושוב ירפאם וישובו חשובים : (ז) ויאמר · הגאון אמר כי החיק הוא בית הזרוע · ובכה ובחיקו ישא · שלבו כחיקך · ואחרים אמרו כי הוא שנגד השמוך להם : (ח) והיה · ידענו כי השם ידע אם יאמינו לו לא יאמינו · רק הכתוב דבר כנגד משה שאם היו מקצת ישראל שלא יאמינו לאות הראשון יאמינו לאות שהאחרון · והכתוב אמר לקול האות ואין לו קול · רק דברה תורה כלשון בני אדם כמו מות וחיים ביד לשון ואמר הכתוב האות האחרון אע"פ שיש שם אות שלישי בעבור שלא הראה לו עתה רק אלה שני האותות כי השלישי עתיד לעשותו : (ט) והיה · ואם היו עוד מקצת ישראל שלא יאמינו באות האחרון תעשה האות השלישי ויאמינו · וכתיב ויעש האותות לעיני העם · וזה האות השלישי שאב ושם לדם ביבשת · הוא חלק מהמכה הראשונה בעשר

רמב"ן

ישראל אל מלך מצרים · וכן ושמעו מצרים כי השלית בכחך ואמרו אל יושב הארץ ראוי שיהיה ככה · וכן בזאת תדע כי אני ה' ראוי לא מתקיים · וכן והאמינו לקול האות האחרון בפרשה הזאת ורבים כן והנכון בעיני כי ושמעו לקולך לבא עמך אל המלך ולאמר לו אלהי העבריים נקרה עלינו כי מה יפסידו · והנה השם הודיעו כי לא יתן אותה מלך מצרים להלוך · ולכן אמר משה והן לא יאמינו לי אחרי ראותם שלא יתן אותם פרעה להלוך ולא ישמעו עוד לקולי כלל · כי יאמרו לא נראה אליך ה' שאלו היית שליח השם לא ימרה פרעה את דברו · או שיאמרו לא נראה אליך השם הגדול במדת רחמים לעשות לנו אותות ומופתים כאשר אמרת כי אינך גדול מהאבות · ולכן לא שמע פרעה שאילו פרעה היה מאמין בדבריך היינו יוצאים על כל פנים ואין עונותינו מבדילים בינינו ובין הרחמים : (ג) ויאמר השליכהו ארצה וישליכהו ארצה · לא הבינותי למה עשה האותות למשה כי מאמין היה משה שהקב"ה מדבר עמו · והראוי שיאמר המטה אשר בידך השלך ארצה לפניהם והיה לנחש · וכן באות השני · כאשר אמר בשלישי ולקחת ממימי היאור ולכן נאמנו דברי רבותינו שהיה לו הראשון רמז שספר עליהן לשון הרע · והשני להעניש בו · וזה טעם וינס משה מפניו כי פחד שלא יענש וישכו הנחש וכל אדם מתרחק מן המזיק לו אע"פ שידע שאם יהיה כן בחפץ השם אין מציל מידו · ואולי אע"פ שהודיעו השם הגדול שבו נברא העולם ובו נהיה כל דבר רצה להראותו כי בו יעשו אותות ומופתים משני התולדות למען יתחזק הענין בלבו של משה וידע באמת כי על ידו יעשו בעולם דברים מחודשים · ודי למשה בשני האותות ולא היו שם מים · על כן צוהו שיעשה האות השלישי לעיני העם : (ה) למען יאמינו כי נראה אליך · פתרונו שיאמינו בעשותך כן לפניהם ויקצר הכתוב בזה כי ידוע כי על מנת שיעשה כן האות השלישי לפניהם ויאמינו בו יראנו נפלאות : (ט) והיו המים

ספורנו

מזה כל שלל הרודפים לנרדפים כמנהג בכל מלחמה : (א) והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקולי · אחר שיראו שלא יפן אותם פרעה ללכת : כי יאמרו לא נראה אליך ה' · כי הוא אמר ויכו : (ב) מה זה בידך · הנה המטה הוא דבר שאין בו רוח חיים והיד היא דבר שיש בו רוח חיים והנני אמית ואחיה כי אמית היד בצרעת ואתן רוח חיים במטה המת : (ג) וינס משה מפניו · כי אמנם היה אז נחש גמור ורודף · אבל חרטומי בלטיהם לא היתה בשם המופת עם היותם על תמונת התנינים כי אמנם הכשפים לא ימציאו נמצא טבעי באמת כאמרם ז"ל (סנהדרין פרק ד' מיתות) האלהים אפילו נמלא לא מצו ברי · ולפיכך אמר והמטה אשר נהפך לנחש ולא אמר לתנין : (ח) והאמינו לקול האות האחרון · כי יוכר כחו אל כשנבע לרפאות את הנגעת העזה כשלג אשר היא כמו מות לאותו אשר היה בו בגלוי פסן : (ט) ולקחת ממימי היאור ·

בַּיַּבָּשֶׁת׃ י וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה בִּי אֲדֹנָי לֹא אִישׁ דְּבָרִים אָנֹכִי גַּם מִתְּמוֹל גַּם מִשִּׁלְשֹׁם גַּם מֵאָז דַּבֶּרְךָ אֶל־עַבְדֶּךָ כִּי כְבַד־פֶּה וּכְבַד לָשׁוֹן אָנֹכִי׃ יא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו מִי שָׂם פֶּה לָאָדָם אוֹ מִי־יָשׂוּם אִלֵּם אוֹ חֵרֵשׁ אוֹ פִקֵּחַ אוֹ עִוֵּר הֲלֹא אָנֹכִי יְהוָה׃ יב וְעַתָּה לֵךְ וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם־פִּיךָ וְהוֹרֵיתִיךָ אֲשֶׁר תְּדַבֵּר׃ יג וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנָי שְׁלַח־נָא בְּיַד־תִּשְׁלָח׃

רש"י

ביבשת שומע אני שבידו הם נהפכין לדם ואף כשירדו לארץ יהיו בהוייתן אבל עכשיו מלמדנו שלא יהיו דם עד שיהיו ביבשת: גם מתמול וגו׳ • למדנו שכל ז׳ ימים היה הקדוש ברוך הוא מפתה את משה בסנה לילך בשליחותו • מתמול שלשום מאז דברך הרי ג׳ ושלשה גמין רבויין הם הרי ו׳ והוא היה עומד ביום השביעי כשאמר לו זאת עוד שלח נא ביד תשלח עד שחרה בו וקבל עליו וכל זה שלא היה רוצה ליטול גדולה על אהרן אחיו שהיה גדול הימנו ונביא היה שנאמר (הלא אהרן אחיך הלוי וגו׳ ושם נאמר לעלי הכהן) הנגלה נגליתי לבית אביך בהיותם במצרים הוא אהרן וכן ואודע להם בארץ מצרים וגו׳ ואמר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ואותה נבואה לאהרן נאמרה: כבד פה • בכבידות אני מדבר בלשון לע"ז בלב"ו 1): (יא) מי שם פה וגו׳ • מי למדך לדבר כשהיית נדון לפני פרעה על המצרי: או מי ישום אלם • מי עשה פרעה אלם שלא נתאמץ במצות הריגתך ואת משרתיו חרשים שלא שמעו בצוותו עליך ולאספקלטורין ההורגים מי עשאם עורים שלא ראו כשברחת מן הבימה ונמלטת הלא אנכי שמי ה׳ עשיתי כל זאת: (יג) ביד תשלח: ביד מי שאתה רגיל לשלוח והוא אהרן ד"א ביד אחר שתרצה לשלוח שאין סופי להכניסם לארץ ולהיות גואלם לעתיד יש לך שלוחים

רמב"ן

אשר תקח מן היאור והיה לדם ביבשת והיו שני פעמים נראה בעיני אלו אמר והיה המים אשר תקח מן היאור לדם ביבשת שומע אני שבידו הם נהפכים לדם ואף כשהיו בארץ יהיו כהוייתן עכשו והיו האחרון מלמדנו שלא יהיו דם עד שהיו ביבשה ל׳ ר׳ שלמה • ואין המשמעות הזה כן כדברי הרב • ואין צריך למדרשו שכבר מלאו בעלי הלשון שדרך הרבה מקראות לכפול תיבות לנחץ ולחזק או בעבור מילוע ארוך שבא ביניהם וכמוהו והיה ערכך מבן עשרים שנה ועד בן ששים שנה והיה ערכך כסף חמשים שקל •

אבן עזרא

המכות העתידות להיות: (י) ויאמר • כל המפרשים פה אחד אמרו כי פירוש בי לשון בקשה ורבי יהודה הלוי אמר כי הוא דרך קצרה והטעם בי אדני העון • כלומר עשה בי עונש מה שתרצה והניחני מזה שלא תשלחני • והנה בי אדני ידבר נא עבדך דבר • עשה בי מה שתרצה והניחני לדבר: איש דברים • יודע לדבר צחות שאינו מתעכב בלשונו כדברו או מגמגם או שיכבדו על פיו אותיות ידועות • ומנהג העברים כאשר ירצו להשוות שני דברים או שלשה יוסיפו מלת גם בתחילה כמו משול בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך • וטעם שלשום לא יאמר תמול כי אם ליום הזה שהוא מדבר בו • והנה שלישי שעבר ליום הזה שהוא מדבר בו והמ"ם כדרך לשון רבים בעבור היום והתמולו • ואף על פי שאין הבי"ן קמוצה כמשפט • או המ"ם נוסף באחרונה כאשר הוא נוסף בראשונה ויהי כמבלע הדשים: גם מאז דברך • מעת דברך כמו ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך • כי לא סר כובד לשונו רק נשאר כאשר היה • והאומר שהכת לשון מצרים איננו נכון • כי הוא אומר ב׳ דברים כבד פה וכבד לשון • ועוד נלמוד מתשובת השם מי שם פה לאדם או מי ישום אלם שאיננו מדבר על לשון מצרים רק ככה נולד שהיה כבד פה שלא היה יכול להוציא אותיות השפה וכל אותיות הלשון • רק קצתם היה מוציאם בכובד • וזה הוא טעם ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך • אמר שיורנו אשר ידבר מלות שאין שם מאותיות הכבדות על פיו: (יא) ויאמר • הנה מלאנו אלם כנגד שימת הפה • ועור כנגד פקח ונשאר חרש לבדו ואין אחר כנגדו • והאמת כי מלת פקח כנגד החרש והעור • ככתוב פקוח אזנים לפקות עיניים עורות. ועתה הנה לא הכמיהו שיסור כובד לשונו רק יורנו מה שידבר: (יג) ויאמר • כבר פירשתי כי כל נא במקרא כמו עתה • והנה דבר נא באזני העם • שמע נא יהושע • יומת נא את האיש הזה. אוי נא לנו כי חטאנו: ביד תשלח • חסר אשר כאלו הוא כתוב ביד אשר תשלח • כמו עם נגנב שם • והטעם שישלח זה השליחות ביד אהרן אחיו שהוא איש דברים כי איננו כבד לשון והוא רגיל להנבא לישראל • וכתוב ביחזקאל כי הנה שלה נביא בישראל לפני בוא משה אדוננו • וכתב ויאמר ה׳ אל אהרן לך לקראת משה המדברה • ועוד כי הוא גדול ממנו בשנים מתם שלית אל פרעה • על כן אמר כאשר ולאך ושמח בלבו • והנה משה איננו ממאן ללכת • רק בתחלה אמר לא איש דברים אנכי • כי קשה הוא לדבר לפני המלך מי שהוא כבד

רשב"ם

(ט) והיו המים וגו׳ כפולות בעין נשאו נהרות קולם עד מתי רשעים ה׳ עד מתי רשעים יעלוזו: (י) כי כבד פה וכבד לשון אנכי איני בקי בלשון מצרים בחיתוך לשון כי בקטנותי ברחתי משם ועתה אני בן שמונים וכן מצינו ביחזקאל שמי שאינו בקי בלשון המלכות קרוי כן דכתיב ויאמר אלי בן אדם לך בא אל בית ישראל ודברת דברי אליהם • כי לא אל עם עמקי שפה וכבדי לשון אתה שלוח אל בית ישראל • לא אל עמים עמקי שפה וכבדי לשון אשר לא תשמע דבריהם וגו׳ • וכי אפשר נביא אשר ידעו השם פנים אל פנים וקיבול תורה מידו לידו היה מגמגם בלשונו • ואין דבר זה בדברי התנאים והאמוראים ואין לחוש לספרים החיצונים: (יג) ביד

1) Balbutie שטאממלער

י ואמר משה קדם יי בבעו יי לא גבר דמלול אנא אף מתמלי אף מדקמוהי אף מעדן דמלילתא עם עבדך ארי יקיר ממלל ועמיק לישן אנא: יא ואמר יי ליה מן שוי פומא לאנשא או מן שוי אלמא או חרשא או פקחא או עוירא הלא אנא יי: יב וכען איזיל ומימרי יהא עם פומך ואלפנך די תמליל: יג ואמר בבעו יי שלח כען ביד מן דכשר למשלח: יד ותקיף רוגזא דיי במשה ואמר הלא אהרן אחוך לואי

נתינה לגר

שידו חזקה כי הנה אשלח את ידי והכיתי וגו'. ד (י) וכבד לשון, ועמיק לישן· וכן ת' בישעיה ל"ג י"ט וכן מצינו בלה"ק המליצה הזאת "עמקי שפה וכבדי לשון" (יחזקאל ג' ה'). (יג) ביד תשלח, ביד מן דכשר למשלח· הוסיף המלות "מן דכשר" להטעים הענין, שלח נא ביד איש דובר צחות שיהיה כשר וראוי לשליחות נכבדה כזאת ולא ביד כבד פה כמוני· וכ"פ הרמב"ן.

בעל הטורים

(יא) מי שם פה לאדם או מי ישום אלם· שם לא נאמר אלא ישום לעתיד· שאלמים שפתי שקר ליום הדין שלא ימלטו מעונש· (יב) והוריתיך· ב' הגין על ה' לומר והוריתיך על פי חמשה חומשי תורה שאתן לך:

רמב"ן

וכן וכי יבא הגוי מאחד שעריך מכל ישראל אשר הוא גר שם ובא בכל אות נפשו החזיר ובא פעם שנית בעבור שהאריך בגתים· וכן ויאמר מלך מצרים למילדות העבריות אשר שם האחת שפרה ושם השנית פועה ויאמר בילדכן וגו'· ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה ויאמר יעקב יעקב וכענין הזה רבים: (י) גם מתמול גם משלשום גם מאז דברך אל עבדך· למדנו שכל שבעת הימים היה יושב הקב"ה ומפתה משה ללכת בשליחותו מתמול ומשלשום ומאז דברך הרי שלשה ושלשה גמין רבויין הרי ששה והיה עומד ביום השביעי ל' רש"י· ועל דרך הפשט יאמר כי אני כבד פה גם מתמול גם משלשום כי מנעורי הייתי כבד פה אף כי עתה כי אני זקן· גם מאז דברך היום אל עבדך· כי לא הסירות כבדות פי בצוותך אותי ללכת אל פרעה לדבר בשמך ואם כן איך אלך לפניו· והנה משה מרוב חפצו שלא ילך לא התפלל לפניו יתברך שיסיר כבדות פיו· אבל טען אחרי שלא הסירות כבדות פי מעת שדברת לי ללכת אל הגוי שאלך כי לא יתכן לאדון בכל לשונות שליח ערל שפתים למלך עמים· והקב"ה כיון שלא התפלל בכך לא רצה לרפאותו אבל אמר לו אנכי אהיה עם פיך והוריתיך אשר תדבר שיהיו דברי אשר אשים בפיך במלות נכונות שתוכל לבטא בהן יפה· ובאלה שמות רבה אמרו אמר לו אם אתה איך איש דברים אל תתמה הלא אני בראתי כל פיות שבעולם ואני עשיתי אלם מי שעשיתי וחרש ועור· ופקח לראיה ופקח לשמיעה· ואם חפצתי שתהיה איש דברים היית· אלא לעשות כך אני חפץ ובעת שתדבר יכון דבריך נכונים שאני אהיה עם פיך הה"ד ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך· ולפי זה נראה בעיני שלא רצה להסיר ממנו כובד פהו בעבור שהיה בו ממעשה הנס שספרו רבותינו שאירע לו עם פרעה· והנכון בעיני שאמר ה' למשה מי שם פה לאדם או מי ישום אלם הלא אנכי ה' עושה כל ובידי לרפאות אותך ועתה כיון שלא תרצה ברפואתך ולא התפללת לפני על זה· לך אל אשר אני מצוה לך ואנכי אהיה עם פיך ואצליח שליחותי· גם אפשר שיהיה רמז פסוק מיוחד ליחד אף ה' במשה שלא רצה לרפאתו ושלחו על כרחו: (יא) מי שם פה לאדם· דבור· בעבור היותו בפה וכן שפה אחת מדברות שפת כנען· או מי ישום אלם פירש בו שהוא נמשך לאדם או מי ישום אדם אלם· כלומר מי ברא אדם שהוא אלם והשימה לאדם· כי האלמות לא יושם כי איננו דבר· אבל הוא העדר הדבור· ואולי בעבור היות באדם נפש מדברת והאלמים בהיות בהם אותם בגידי הלשון יאלמו יתכן לומר מי ישום האלמות· והרב אמר במורה הנבוכים כי המסיר קנין יאמר בו שפעל האפיסה כי יאמרו במי שיכבה הנר שהביא החשך וכן על דעתו יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע: (יג) ביד תשלח· ביד מי שאתה רגיל לשלוח והוא אהרן ד"א ביד אחר שתרצה לשלוח שאין סופי להכניסן לארץ ולהיות גואלם לעתיד יש לך שלוחים הרבה לרש"י· ואונקלוס אמר ביד מן דכשר דתשלח· יאמר שלח נא ביד אדם מדבר צחות שיהיה כשר וראוי לשליחות נכבדות כזאת ואל תשלח ביד כבד פה וכבד לשון ותהיה עם פיו בדברו אל פרעה כי איננו דרך כבוד ומעלה להיות שלוחך ערל שפתים כי לא ישמעו כל העמים בדברו אל המלך ויהיה זה גרעון בעיניהם· והנכון בעיני שלח נא ביד כל אשר תשלח כי אין אדם בעולם שלא יהיה הגון יותר ממני לשליחות· והסבה למשה בכל הסרבנות הזאת ענותו הגדולה מכל האדם אשר על פני האדמה שלא היה נושא את לבו להתגדל ולדבר אל המלך ושיתפאר לאמר ה' שלחני ולא על ישראל להוציאם ממצרים

ספורנו

כי היות הפגם נמשך כלו למורכב בלתי אמצעי לא יצוייר כלל: (י) לא איש דברים אנכי· בלתי מורגל במלאכת לשון למודים וסדור לדבר לפני המלך: גם מתמול· בהיותי גר בארץ נכרים: גם משלשום· בהיותי בבית פרעה: גם מאז דברך אל עבדך: אע"פ שהוגה נפשי בדברים או באור פני המלך לא קניתי לשון למודים: כי כבד פה וכבד לשון אנכי· וזה קרה לי כי בכיוון כלי הדבור שלי בלתי מוכנים לפיכך לא פנה לבי לדעת לעות את יעף דבר: (יא) מי שם פה לאדם· מי נתן ההכנות הטבעיות בכח שבא באדם: (יב) ואנכי אהיה עם פיך· להכין כלי הדבור: והוריתך· לשון למודים: (יג) שלח נא ביד תשלח· ביד מי שהוא מוכן לעשות שליחותך ולא איש כמוני שיצטרך שתהיה עם פי ותורני באופן שאתה תהיה

יד וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּמֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הֲלֹא אַהֲרֹן אָחִיךָ הַלֵּוִי יָדַעְתִּי כִּי־דַבֵּר יְדַבֵּר הוּא וְגַם הִנֵּה־הוּא יֹצֵא לִקְרָאתֶךָ וְרָאֲךָ וְשָׂמַח בְּלִבּוֹ׃ טו וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו וְשַׂמְתָּ אֶת־הַדְּבָרִים בְּפִיו וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם־פִּיךָ וְעִם־פִּיהוּ וְהוֹרֵיתִי אֶתְכֶם אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן׃ טז וְדִבֶּר־הוּא לְךָ אֶל־הָעָם וְהָיָה הוּא יִהְיֶה־לְּךָ לְפֶה וְאַתָּה תִּהְיֶה־לּוֹ לֵאלֹהִים׃ יז וְאֶת־הַמַּטֶּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדֶךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־בּוֹ אֶת־הָאֹתֹת׃ פ ששי יח וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב ׀ אֶל־יֶתֶר חֹתְנוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלְכָה נָּא וְאָשׁוּבָה אֶל־אַחַי אֲשֶׁר־בְּמִצְרַיִם וְאֶרְאֶה הַעוֹדָם חַיִּים וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה לֵךְ לְשָׁלוֹם׃ יט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְיָן לֵךְ שֻׁב מִצְרָיִם כִּי־מֵתוּ כָּל־הָאֲנָשִׁים הַמְבַקְשִׁים אֶת־נַפְשֶׁךָ׃ כ וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־בָּנָיו וַיַּרְכִּבֵם עַל־הַחֲמֹר

ת"א ויחר אף. זבחים קב: הלא אהרן אחיך הלוי. שם: וראך ושמח. שבת קלט: לך לשלום. ברכות סד מועד קטן כט: ויאמר ה' אל משה במדין. נדרים ס"ה: כי מתו כל. נדרים ז' וס"ד ע"ז ה. ויקח משה את. פסחים ג מגילה ט:

רש"י

הרבה: (יד) ויחר אף. ר"י בן קרחה אומר כל חרון אף שבתורה עושה רושם וזה לא נאמר בו רושם ולא מצינו שבא עונש ע"י אותו חרון א"ל ר' יוסי אף בזו נאמר בו רושם הלא אהרן אחיך הלוי שהיה עתיד להיות לוי ולא כהן והכהונה הייתי אומר לצאת ממך מעתה לא יהיה כן אלא הוא יהיה כהן ואתה לוי שנאמר ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי: הנה הוא יוצא לקראתך. כשתלך למצרים: וראך ושמח בלבו. לא כשאתה סבור שיהיה מקפיד עליך שאתה עולה לגדולה ומשם זכה אהרן לעדי החושן הנתון על הלב: (טז) ודבר הוא לך. בשבילך ידבר אל העם וזה יוכיח על כל לך ולי ולו ולכם ולהם הסמוכים לדבור שכולן לשון עליהם: יהיה לך לפה. למליץ לפי שאתה כבד פה: לאלהים. לרב ולשר: (יח) וישב אל יתר חותנו. ליטול רשות שהרי נשבע לו שלא יזוז ממדין כי אם ברשותו וז' שמות היו לו רעואל יתר יתרו קיני וכו': (יט) כי מתו כל האנשים. מי הם דתן ואבירם חיים היו אלא שירדו מנכסיהם והעני חשוב כמת: (כ) על החמור. חמור המיוחד הוא החמור שחבש אברהם

רמב"ן

ולהיות עליהם מלך: (יד) ידעתי כי דבר ידבר הוא. כלומר גלוי לפני שידבר בעבורך כרצונך להשבחך ואפילו לא צויתיו. וגם הנה הוא מעצמו יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו ולא יקנא בך למעלתך על השליחות הנכבדת הזאת. ומה שהוצרך לומר לו לך לקראת משה המדברה בעבור כי הודיעו הדרך אשר יבא בה. ויתכן ששמע אהרן בצאת משה ממדין ויצא מעצמו לקראתו ואחר כך בדרך נאמר לו לך לקראתו המדברה כי שם תמצאנו: (טו) עם פיך. להורותך אשר תדבר אל פרעה כי עתה לא אמר שידבר אהרן בעבורו

אבן עזרא

פה. והשב כי השם יחדש לו אות להסיר כובד פה. וכאשר השיבו השם והוריתיך. ידע כי כובד לשונו לא יסור. הנה תמה משה למה לא ישלח השם אהרן אל פרעה ובעבור זה אמר שלח נא ביד תשלח. ומתשובת השם הלא אהרן אחיך הלוי יתברר לנו כל זה: (יד) ויחר. חלילה להיות פי' זה הפסוק ויבקש המיתו. כי עתה היה ראוי שיבקש המיתו אם היה ממאן ללכת ולא כאשר הלך כאשר אמרו אחרים. ולמה יבקש המיתו בעת לכתו. ואין זה דומה לדבר בלעם. גם דבר יעקב איננו כן. ואם טען טוען הנה מצאנו חרון אף שלא חדש שום נזק. הראינו לו ויחר אף ה' בם וילך. ולא בא נזק לאהרן: וטעם הלוי שכן היה נודע בישראל כנגיד הלוי. כי היו בשם אחרים ששמם כשמו. ודבר זה אין זה גרעון למשה רק מעלה גדולה כי

רשב"ם

תשלח. ביד אשר תרצה לשלוח ולא אותי: (יד) ויחר אף ה' במשה. וחרון אף עשה רושם לפי הפשט כאמור לפנינו ויפגשהו ה' ויבקש המיתו כדפרשתי אצל יעקב כשנעשה צולע על ירכו: כי דבר ידבר הוא. הוא נתגדל שם ויש לו חיתוך לשון מצרים: (טז) ודבר הוא לך. בשבילך: תהיה לו לאלהים. שר ושופט מה שתצוה לו יעשה: (יח) וישב. מן המדבר אל יתר חותנו: (יט) ויאמר ה' אל משה במדין. שנתיישב שם בברחו

אונקלוס

גַלֵי קֳדָמַי אֲרֵי מַלָלָא יְמַלֵל הוּא וְאַף הָא הוּא נָפֵק לְקַדָמוּתָךְ וְיֶחֱזִנָךְ וְיֶחְדֵי בְלִבֵּהּ׃ טו וּתְמַלֵל עִמֵהּ וּתְשַׁוֵי יָת פִּתְגָמַיָא בְּפוּמֵהּ וּמֵימְרִי יְהֵי עִם פּוּמָךְ וְעִם פּוּמֵהּ וְאַלֵיף יָתְכוֹן יָת דִי תַעְבְּדוּן׃ טז וִימַלֵיל הוּא לָךְ עִם עַמָא וִיהֵי הוּא יְהֵי לָךְ לִמְתֻרְגְמָן וְאַתְּ תְּהֵי לֵהּ לְרַב׃ יז וְיָת חֻטְרָא הָדֵין תִּסַב בִּידָךְ דְתַעְבֵּיד בֵּהּ יָת אָתַיָא׃ יח וַאֲזַל מֹשֶׁה וְתָב לְוַת יֶתֶר חֲמוּהִי וַאֲמַר לֵהּ אֵיזֵיל כְּעַן וְאֵיתוּב לְוַת אַחַי דִי בְמִצְרַיִם וְאֶחֱזֵי הַעַד כְּעַן (אִינוּן) קַיָמִין וַאֲמַר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה אֱזֵיל לִשְׁלָם׃ יט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה בְּמִדְיָן אֱזֵיל תּוּב (ל) מִצְרָיִם אֲרֵי מִיתוּ כָּל גֻבְרַיָא דִבְעוֹ לְמִקְטְלָךְ׃ כ וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת אִתְּתֵהּ וְיָת בְּנוֹהִי

בעל הטורים

(יד) ידבר הוא וגם הנה. ר"ת שם של ד' אותיות לומר לך שמסר גם לאהרן השם וכל כוונין: יצא. ג' במס' [ר"ל בס' שמות] חסר יצא לקראתך. יצא כמימה אחת דבר ה' שתים זו שמעתי כשהקב"ה אמר למשה לך שוב מצרימה נחלק הדיבור לשנים ונשמע למשה לך שוב ולאהרן לך לקראת משה ויצא מיד ולכך הוא חסר לומר שככר יצא וכן יצא כמימה חסר שעשה עצמו אלוה ואמר בא"ל לנקביו ומשכים בבקר ויוצא כמימם לצרכיו וזהו שאמר לו ככר יצא והנה הוא שם: (טו) והוריתי. ב' במסרה הכא ואידך והוריתי אתכם בדרך הטובה והישרה [ש"א י"ב] מלמד שהקב"ה הורה להם הדרך ולא טעו כאותו דרך: (יז) המטה. ה' תגין על הה"א [נ"ל דחשיב גם הה"א וכוונתו ס' לדיקים וגם ביד פרעה היה המטה כדאיתא בפדר"א ר"מ. (ואני מצאתי ג"א על כתי"ת. ד"ס)]. לומר שהוא לדיק תשיעי שהיה המטה בידו אדם חנוך נח שם אברהם יצחק יעקב יוסף: ואת המטה. בגי' ספירינון (היס): (יח) אל יתר. ב' במסרה. אל יתר חותנו. אל יתר זקני פגולה [ירמיה כ"ט] יתר זכה שישבו בניו בלשכת הגזית עם הזקנים שבסנהדרין ויצאו ממנו: (יט) שב. ב' חסרים לך שב מצרים שב שבע פעמים [מ"א י"ח] ואיתא במדרש שז' פעמים הלך משה למצרים והזר:

אבן עזרא

הכהן יהיה דומה לפה שיוציא דבור כהשמה שאינו נראית כמו באלהים שאינם נראים כי אינם גוף. והנה ידמה משה כמעלת המלאך וזכרו והפה היה לו לאלהים. והנה אין אלהים בכל המקרא רק השם הנכבד או מלאכיו הקדושים. כי על ידם יכלו מעשה השם בארץ. או קדושי מעשה השופטים משפטי אלהים בארץ. וכל אלהים שהוא עבודת כוכבים דבר הכתוב כפי מחשבות העובדים כמו אל חנניה הגביה: (יז) ואת. טעם האותות שהפך לנחש לעיני ישראל ולתנין לפני פרעה. ולהכות בו את היאור. ולהעלות הצפרדעים. ולהוציא הכנים. ולהוריד הברד. ולהביא הארבה. ולהיות חושך: (יח) וילך וכו' יתר. הוא יתרו כמו גשם הוא גשמו. ושלמה הוא שלמון. והנה אמר לו שילך לראות אחיו ולא גלה לו הסוד: (יט) ויאמר. אין מוקדם ומאוחר בתורה ופירושו דבכל אמר. וככה ויצמח יי' אלהים מן האדמה. ורבים כהם. הנה טעם השיבו לאן יתרו אליו כשיבוא השם שילך בלי פחד למצרים כי מת פרעה ועבדיו שהיו יודעים דבר המצרי. וזהו וימת מלך מצרים. כי כל הימים שהיה חי לא היה נכון לשוב משה שלוח אל פרעה: (כ) ויקח. לא ידענו

רמב"ן

רק אל העם כמו שנאמר ודבר הוא לך אל העם אבל לפרעה משה ידבר. ויתכן שיהיה זה לכבוד המלכות ובסוף חזר משה ואמר הן אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה ונתן לו רשות שלא ידבר גם לפרעה והיא מעלה למשה לכך אמר שם ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך. וטעם ועם פיהו להיות דברי פיהו לשומעים חן: (יז) ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות. לא נזכר עדיין במטה רק אות אחת שיהיה לנחש אבל אשר תעשה בו את האותות אשר אומר אליך. ויראה בעיני כי כאשר אמר ה' למשה בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבו הודיעו אותן בפרט אבל הכתוב יקצר וזה טעם אשר תעשה בו את האותות: (יט) ויאמר ה' אל משה במדין. אמר ר"א כי אין מוקדם ומאוחר בתורה ופי' וכבר אמר ורבים כהם. ואין דבריו זה נכון כי הדבור הראשון לא היה במדין רק בהר סיני ובמדין לא נדבר עמו רק הפעם הזאת. אבל כאשר קבל משה ללכת בדבר השם וחזר למדין ליטול רשות מחותנו היה סבור ללכת יחידי מתנכר. ולכן אמר אליו אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים ואראה העודם חיים כלומר אראה את אחי העודם חיים ואשוב כי הוא כדרך בחור הנכסף לראות את אחיו ואז אמר לו ה' במדין לך שוב מצרים כלומר קום צא מן הארץ הזאת ושב אל ארץ מצרים ואל תפחד שם כי מתו כל מבקשי רעתך ותהיה שם עם העם עד שתוציאם משם. ולכן לקח אשתו ובניו כי היה זה עלה נכונה להוליכם עמו כי בעבור זה יבטחו בו ישראל יותר כי בהיותו בן חורין במדין יושב בביתו בשלום עם בניו ועם אשתו חתן כהן הארץ לא יביא אותם להיות שם עבדים וימררו את חייהם בעבודה קשה רק אם היה נכון לבו במות שיגאלו בקרוב ויעלה עמהם לארץ כנען ולא יצטרך בגאלתם לשוב למדין לקחת אשתו ובניו משם: (כ) וטעם ויקח משה את אשתו ואת בניו. כמו ובני פלוא אליאב כי לא היה לו רק

ספורנו

המדבר: (יד) הלא אהרן אחיך הלוי. אם היתה הכונה לשלוח איש מוכן לדבר הלא אהרן אחיך שהוא לוי בעל חכמה בלי ספק ככל אחיו הלוים: ידעתי כי דבר ידבר הוא. שמעצמו הוא בעל לשון למודים: וגם הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו. ואעפ"י שהוא יוצא לקראתך לכבדך מפני מעלתך עליו ישמח בלי ספק ויהיה לך למליץ בלב שלם: (טו) ושמת את הדברים בפיו וכו'. אף על פי שתשים את הדברים בפיו לא יספיק זה אבל יצטרך שאהיה אנכי עם פיכם בטעם שיכשו דבריכם בלב פרעה ולא יתקוממו עליכם ולא יגרע אתכם מעם פניו: (טז) לאלהים. שיעשה נפלאות במצותיך: (יז) ואת המטה הזה. ואף על פי שאינו ממין עץ חשוב הנה קדשתיו להיות לך לאות. תקח בידך. לשנות מושל שמטיך לשנות את הטבע במצותיך: אשר תעשה בו את האותות. שתצוה לשנות הטבע במצותי מגד מה שמטיך לזה: (יח) אלכה נא ואשובה. בין כך יהיו אשתי ובני אצלך: לך לשלום. כי כן תעשה: (יט) כי מתו כל האנשים. המלך ועבדיו אשר בקשו להרוג כאשר בא לפעלה באחרו וימת מלך מצרים: (כ) וירכיבם על החמור. להוליכם מן המדבר למדין ולבית חמיו.

וַיָּשׇׁב אַרְצָה מִצְרָיִם וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדוֹ׃ כא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּלֶכְתְּךָ לָשׁוּב מִצְרַיְמָה רְאֵה כׇּל־הַמֹּפְתִים אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְיָדֶךָ וַעֲשִׂיתָם לִפְנֵי פַרְעֹה וַאֲנִי אֲחַזֵּק אֶת־לִבּוֹ וְלֹא יְשַׁלַּח אֶת־הָעָם׃ כב וְאָמַרְתָּ אֶל־פַּרְעֹה כֹּה אָמַר יְהוָה בְּנִי בְכֹרִי יִשְׂרָאֵל׃ כג וָאֹמַר אֵלֶיךָ שַׁלַּח אֶת־בְּנִי וְיַעַבְדֵנִי וַתְּמָאֵן לְשַׁלְּחוֹ הִנֵּה אָנֹכִי הֹרֵג אֶת־בִּנְךָ בְּכֹרֶךָ׃ כד וַיְהִי בַדֶּרֶךְ בַּמָּלוֹן וַיִּפְגְּשֵׁהוּ יְהוָה וַיְבַקֵּשׁ

ת"א בני בכרי ישראל· שבת לא· סנהדרין מג· אבות ג': הנה אנכי· סנהדרין ·מב: ויהי בדרך· נדרים לב: ויפגשהו ה'· שם לא:

רש"י

לעקידת יצחק והוא שעתיד מלך המשיח להגלות עליו שנאמר עני ורוכב על החמור: וישב ארצה מצרים ויקח משה את מטה · אין מוקדם ומאוחר מדוקדקים במקרא: (כא) בלכתך לשוב מצרימה וגו' · דע שעל מנת כן תלך שתהא גבור בשליחותי לעשות כל מופתי לפני פרעה ולא תירא ממנו: אשר שמתי בידך · לא על ג' אותות האמורות למעלה שהרי לא לפני פרעה צוה לעשותם אלא לפני ישראל שיאמינו לו ולא מצינו שעשאם לפניו אלא מופתים שאני עתיד לשום בידך במצרים כמו כי ידבר אליכם פרעה וגו' ואל תתמה על אשר כתב אשר שמתי שכן משמעו כשתדבר עמו כבר שמתים בידך: (כב) ואמרת אל פרעה · כשתשמע שלבו חזק וימאן לשלוח אמור לו כן: בני בכרי · לשון גדולה כמו אף אני בכור אתנהו זהו פשוטו · ומדרשו כאן חתם הקב"ה על מכירת הבכורה שלקח יעקב מעשו: (כג) ואמר אליך · בשליחותו של מקום: שלח את בני וגו' הנה אנכי הורג וגו' · היא מכה אחרונה ובה התרהו תחלה מפני שהיא קשה · וזה הוא שאמר איוב הן אל ישגיב בכחו לפיכך מי כמוהו מורה · ב"ו המבקש להנקם מחבירו מעלים את דבריו שלא יבקש הצלה אבל הקב"ה ישגיב בכחו ואין יכולת להמלט מידו כי אם בשובו אליו לפיכך הוא מורהו ומתרה בו לשוב: (כד) ויהי בדרך במלון · משה: ויבקש המיתו ·

רמב"ן

גרשום כאשר הזכיר הכתוב ואליעזר נתעברה ממנו בדרך או במצרים אם הלכה שם· ויתכן כי קודם הדבור הנדבר לו בהר האלהים לא נולד לו רק גרשום · אבל היתה צפורה הרה וכאשר שב אל יתר חותנו ילדה ובעבור כי היה דבר המלך נחוץ לא מל אותו ולא קרא לו שם · ובדרך כאשר מלה אותו אמו לא קראה לו שם כי משה היה נפגע מן המלאך · ואחרי לכתו למצרים וראה שנצל מכל המבקשים את נפשו אז קרא לו אליעזר כי אלהי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה · וכך הזכירו רבותינו כי הנמול הזה הוא אליעזר · וטעם וישב ארצה מצרים עם הנזכרים · ור"א אמר וישב ארצה

אבן עזרא

אם נולד גרשום בימי בחורותיו ובברחו אל מדין · או בזקנתו · ואל תסמוך אל דברי הימים של משה כי הבל כל הכתוב בו · ובנו השני הוא אליעזר נולד עתה בהגבלו · וחשב להוליך אשתו ובניו למצרים ושיצאו יחדו עם ישראל ולא היתה עצה נכונה כי הוא בא להוציא ישראל · והם יראו שבא עם אשתו ועם בניו לגור שם · ואל תתמה איך יחשוב נביא בדברי העולם דבר שאיננו נכון · כי הנה מצאנו דוד ששאל אל נתן הנביא היש ישר לבנות בית לשם · והוא השיב כל אשר בלבבך עשה וה' עמך · ובלילה נאמר לו בנבואה שיאמר אל דוד שהוא לא יבנה הבית · והוצרכו הזקנים לתרגם על החמר · על מראה אדם · בעבור שהוא דרך גרעון שתרכב אשה נכבדת על חמור אחד היא ובני בניה · ויפת אמר כי הוא שם המין · כמו ויהי לי שור וחמור · ולא דבר נכונה · כי אין זה מקום להזכיר שם המין רק הוא כמשמעו · והחמורים שהם במצרים יקרים ונכבדים מהספרדים · ואין לתמוה אם רכב גרשם בנו אחריה · אולי קטן היה והיה אליעזר נתיקה כי עוד לא נמול: וטעם וישב ארצה מצרים · כי הוא לבדו שב כי כאשר פגע השם את משה נימול אליעזר · ובהפרדה שבה צפורה עם בניה אל אביה ומשה בניחם ושב למצרים: ואמר על המטה מטה האלהים בעבור האות שנעשה בו · ומטה האלהים הוא מטה משה והוא מטה אהרן כי בידו היה כאשר עשה בו האותות · ושב עתה לפרש בעבור שהזכיר מטה האלהים מה שאמר השם למשה כל המופתים שהוא עתיד לעשות במצרים והזכיר לו אות שיצאו בעבורו ממצרים היא מכת בכורות: והנה ויהי בדרך במלון היה ראוי להיותו דבוק עם ויקח משה את אשתו ואת בניו · ורבים כזה בתורה: כמו הלה ישלם ואם אין לו · כי הוא דבק עם המשה בקר ישלם תחת השור: (כה) ויאמר · זה אמר לו במדין והנה הודיעו כי השם יחזק את לבו ולא ישלחם בעבור כל המופתים שיראה עם המופת האחרון: (כב) ואמרת · טעם בני בכורי · זה הגוי שעבדוני אבותם בתחלה ואני חומל עליו כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו · והם לקחתו לעבד עולם · על כן אני אהרוג את בנך בכורך: (כג) ואמר · הנה אמרתי אליך פעם אחר פעם לשלח את בני לעבדני להקריב לי זבחים ואכה מאת גבלתו · על כן אענשך · ואחרי דעת אשנו כי עם משה ידבר וזה שגעון · ועוד כי אליעזר איננו בכור משה: (כד) ויהי בדרך · היפה קבלה

רשב"ם

בברחו מפני פרעה וישב במדין ועתה אמר לו במדין שוב כי מת אותו פרעה המבקש את נפשך כדכתיב ויברח מפני פרעה וישב במדין · ועתה אמר לו במדין שוב כי מת פרעה והמלשינים · כדכתיב לעיל וימת מלך מצרים אחר בריחתו של משה: (כד) ויפגשהו ה' · המלאך · כי היה מתעצל בהליכתו ומוליך אשתו ובניו:

וְאַרְכֵּבִנּוּן עַל חֲמָרָא וְתָב לְאַרְעָא דְמִצְרָיִם וּנְסִיב מֹשֶׁה יָת חוּטְרָא דְּאִתְעֲבִידוּ בֵהּ נִסִּין מִן קֳדָם יְיָ בִּידֵהּ: כא וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה בְּמֵהָכָךְ לְמִתַּב לְמִצְרַיִם חֲזִי כָּל מוֹפְתַיָּא דְּשַׁוֵּיתִי בִידָךְ וְתַעְבְּדִנּוּן קֳדָם פַּרְעֹה וַאֲנָא אַתְקֵיף יָת לִבֵּהּ וְלָא יְשַׁלַּח יָת עַמָּא: כב וְתֵימַר לְוָת פַּרְעֹה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ בְּרִי בוּכְרִי יִשְׂרָאֵל: כג וַאֲמָרִית לָךְ שַׁלַּח יָת בְּרִי וְיִפְלַח קֳדָמַי וְסָרֵיב אַתְּ לְשַׁלָּחוּתֵהּ הָא אֲנָא קָטֵיל יָת בְּרָךְ בּוּכְרָךְ: כד וַהֲוָה בְאָרְחָא בְּבֵית מְבָתָא וַעֲרַע בֵּהּ מַלְאֲכָא דַייָ וּבְעָא לְמִקְטְלֵהּ: כה וּנְסֵיבַת

נתינה לגר

(כ) מטה האלהים, חוטרא דאתעבידו בה נסין מן קדם ה'. הוסיף משום כבוד אלהים. וכן לעיל

בעל הטורים

(כד) ויפגשהו. ב' במס'. ויפגשהו ה' ויבקש המיתו. ויפגשהו בהר האלהים לומר בשעה שנתרשל מבה מן המילה בלא אף וחמה

רמב"ן

מצרים הוא לבדו שב כי כאשר פגש השם משה. נמול אליעזר. ובהתרפאו שבה צפורה עם בניה אל אביה. ויתכן זה. כי בעבור שנימול אליעזר לא היה יכול להביאו בדרך עד שיתחזק הילד ולא רצה לעכב שליחותו של הקב"ה. ולכן עזבם במלון ונוה אותה לשוב אל בית אביה בהתרפאו. וזהו שנאמר אחר שלוחיה. גם אפשר שהלכו למצרים וכאשר נתעכבו שם הכספה אל אביה ושלחה עם הבנים. וזה טעם שלוחיה כי פחד יתרו שלא היה דעתו לגרש אותה: ובאלה שמות רבה וילך משה להיכן הלך שהלך ליטול אשתו ובניו אמר לו יתרו להיכן אתה מוליכן למצרים אמר לו משם מבקשים לצאת את מולכן למצרים. אמר לו למחר עתידין לצאת ולעמוד על הר סיני ולשמוע מפי הגבורה אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים ובני לא ישמעו עמהם אמר לו יתרו לך לשלום. ועל דעתם ראוי שנפרש אחרי שהסכימו בכך לוהו הקב"ה שישלחם מאתו וישוב למצרים עם בניו ואשתו כאשר פירשתי: (כא) ויאמר ה' אל משה בלכתך לשוב מצרימה. אמר ר"א כי זה נאמר לו במדין הודיעו כי יחזק את לבו ולא ישלחם בעבור כל המופתים שיראה עד המופת האחרון. ויראה לפרש בפסוק הזה שיאמר בלא כי בעבור כל המופתים אשר שמתי בידך ואתה תעשם לפני פרעה בכל זה לא ישלחם ותאמר לו כי אנכי הורג את בנו בכורו ואז ישלחם. ואין הפי' הזה נכון כי מה טעם בלכתך לשוב מצרימה. אבל פי' כי כאשר לקח את מטה האלהים בידו ממדין לשום לדרך פעמיו הזהירו האלהים ואמר לו בלכתך בדרך שים לבך וראה שכל המופתים אשר שמתי בידך תעשה לפני פרעה לא תשכח דבר שלא תעשה לפניו. ואני אחזק את לבו ואל תתיאש אתה מלעשותם בעבור כן. ועוד הזהיר אותו במכה האחרונה אשר בה ישלחם. וענין שמתי בידך שבידך שמתי אותם אתה תעשם ולא אחר שכבר הודיעו שיעשה בו אותות ומופתים רבים כמו שאמר בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבו. וכל זה זרוז במשה כי בעבור שהיה מוכרח בשליחות מזהירו קודם מעשה. ויצוה אותו בשעת מעשה בכל מופת ומופת. ויתכן שהיה ואמרת אל פרעה ידיעה שיצוונו לאמר לו כן ובסוף יאמר אני אחזק את לבו ולא ישלח את העם בכל המופתים ואמרת אליו ביום ההוא הנה אנכי הורג את בנך בכורך ואז ישלחם כי לא מצינו שהודיעו מיתת בכוריהם רק בעת ההיא. והנה כל הדבור הזה עתה. ויש לפרש ראה כל שלשת המופתים האלה אשר שמתי בידך לעשותם לישראל ותעשה אותם גם כן לפני פרעה בעבור שידע פרעה כי זקני העם המבקשים ממנו לשלחם ע"פ ה' יאמרו כן ולא יעליל עליהם. וכן עשה משה אע"פ שלא נכתב. ואשר אמר כי ידבר אליכם פרעה לאמר תנו לכם מופת כי ירצה מופת לו וגוה בממה שיהיה לתנין לא נחש כאשר

ספורנו

ויתב ארצה מצרים. הוא לבדו אחר שלוחיהם: (כא) בלכתך לשוב מצרימה. בכל פעם שאשלחך מאהלך שיהיה חוץ לעיר מצרים כאמרו כצאתי את העיר אפרוש כפי: ואנוך. שתשוב למצרים לדבר אל פרעה: ראה כל המופתים אשר שמתי בידך. עיין בכל פעם כל המופתים שיהיו אז מוסמכים בידך לעשותם על האופן והסדר אשר אצוך: ועשיתם לפני פרעה. אז הגלית לעשותם לפני פרעם בלא משנה כי בשיהעה האדם במצות בוראו בחסר וביתר יקלקל הכונה והיא לא תצלח כמו שהיה הענין במי מריבה וכן נוס בקיום המצות לא תוסיפו ולא תגרעו: ואני אחזק את לבו. כי בהיותו בלתי יכול לסבול המכות היה משלח את העם בלי ספק לא מפני שיכנע לאל ית' לעשות רצונו ולזה חזק את לבו שיתאמץ לסבול המכות ולבלתי שלחם: (כב) בני בכורי ישראל. אף על פי שלקץ הימין אהפוך אל העמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' ולעבדו שכם אחד מכל מקום יתשב ישראל אצלי יכבד מכלם כאשר הוא בני עונד כמו בן מאהבה לא כעובד מאהבת שכר ויראת עונש ומגד מס שהוא בכורי ראשון לעבודתי בטעות כל האומות מעלי כאמרו כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו וכו': (כג) הנה אנכי הורג את בנך בכורך. כפי המשפט האלהי שהוא מדה כנגד מדה כאמרו והארח איש ימציאנו. כי אמנם מכת בכורות לבדה היתה לתשפט עונש לפרעה מכל המכות אבל שאר המכות היו לאות ולמופת למען ישובו כי לא יחפוץ במות המת כי לא נעל בפניהם דרכי התשובה אמתית כלל לו חכמו לשוב אל האל ית' מאהבת טובו ויראת גדלו שהיא התשובה המגעת עד כסא הכבוד אשר היא המעלה ונותנת חן בעיני אלהים כאמרם ז"ל (יומא פרק יום הכפורים) עונות נהפכים לו כזכיות או לפחות לשוב כעבדים מיראת מה שיוכל לבעוש. אבל מכת בכורות וטביעת פרעה וחילו בים היו בפעים לקיים מדה כנגד מדה: (כד) ויהי בדרך במלון. בלכתו מן המדבר למדין עם אשתו ובניו. וספר זה אחר שהשלים כל מצות האל ית' אליו בדבר השליחות: ויפגשהו ה' קרם ינם מילת בנו אשר בו תערה שכינה לעמוד בברית כענין נשלו אתו וירא אליו ה'.

נשלו

המיתו: כה ותקח צפרה צר ותכרת את־ערלת בנה ותגע לרגליו ותאמר כי חתן־דמים אתה לי: כו וירף ממנו אז אמרה חתן דמים למולת: פ כז ויאמר יהוה אל־אהרן לך לקראת משה המדברה וילך ויפגשהו בהר האלהים וישק־לו: כח ויגד משה לאהרן את כל־דברי יהוה אשר שלחו ואת כל־האתת אשר צוהו: כט וילך משה ואהרן ויאספו את־כל־זקני בני ישראל: ל וידבר אהרן את כל־הדברים אשר־דבר יהוה אל־משה ויעש האתת לעיני העם: לא ויאמן העם וישמעו כי־פקד יהוה את־בני ישראל וכי ראה את־ענים ויקדו וישתחוו: שביעי

ה א ואחר באו משה ואהרן ויאמרו אל־פרעה כה־אמר יהוה אלהי ישראל שלח את־עמי ויחגו לי במדבר:

ת"א ותקח לפרס· שם לב: ע"ג כ"ו: כי חתן דמים· נדרים שם · וירף ממנו שם: ויאמן העם· שבת ל"ו: ויחגו לי · חגיגה ו׳:

רש"י

למשה לפי שלא מל את אליעזר בנו ועל שנתרשל נענש מיתה· תניא אמר ר׳ יוסי ח"ו לא נתרשל אלא אמר אמול ואצא לדרך סכנה היא לתינוק עד ג׳ ימים אמול ואשהה ג׳ ימים הקדוש ברוך הוא צוני לך שוב מצרים ומפני מה נענש מיתה לפי שנתעסק במלון תחלה (במסכת נדרים) והיה המלאך נעשה כמין נחש ובולעו מראשו ועד ירכיו וחוזר ובולעו מרגליו ועד אותו מקום הבינה צפורה שבשביל המילה הוא: (כה) ותגע לרגליו· השליכתו לפני רגליו של משה: ותאמר· על בנה: כי חתן דמים אתה לי· אתה היית גורם להיות החתן שלי נרצח עליך הורג אישי אתה לי: (כו) וירף· המלאך ממנו אז הבינה שעל המילה בא להורגו: אמרה חתן דמים למולת· חתני היה נרצח על דבר המילה (שינה רש"י בלשונו לעיל כתב אתה היית גורם דקשה לרש"י מה זה אז אמרה חתן דמים והלא גם לעיל אמרה חתן דמים אלא מתחלה סברה דזה וזה גורם חטא המילה וחטא אחר· אחר כך כשראתה וירף לגמרי אז הבינה דעל דבר המילה לבד בא ובזה מתורץ נ"כ שטי לשון בתרגום אונקלוס בחתן דמים ודו"ק כנ"ל): למולת· על דבר המולת· שם דבר הוא והלמ"ד משמשת בלשון על כמו ואמר פרעה לבני ישראל ואונקלוס תרגם דמים על דם המילה: (א) ואחר באו משה ואהרן וגו׳· אבל הזקנים נשמטו אחד אחד מאחר משה ואהרן עד שנשמטו כולם קודם שהגיעו לפלטין לפי שיראו ללכת ובסיני

אבן עזרא

בידם שלא יומל הבן ביום השמיני אם הוא חולה או הוא בדרך שאין יכולת במוליכו להתעכב · ובעבור כי משה לא יוכל להתעכב בשליחות השם · כאה בעלתו שלא יומל כי יתכן הנער אם יוליכו אותו בדרך · והנה שלח השם מלאך להזכיר משה שהיית עלהו ויומל הנער וילך לו לבדו · והנער יהיה עם אמו עד שיתרפא · והנה טעם ויפגשהו שבא אולי על מצה מהשם שלא עלה על לבו · וזהו וינקש המיתו אם לא יומל בנו · ובעבור שאחזתו רעדה לא יוכל הוא למולו ומלה אותו לפורש כי הוא גלה לה זה הסוד · ואל תתמה בעבור שהוא כתוב ויפגשהו יי׳ · כי מלאך יי׳ הוא · וכמוהו ויי׳ הולך לפניהם יומם וגם כתוב ויסע מלאך האלהים · ורב שמואל בן חפני אמר חלילה להיות השם מבקש להמית משה שהולך בשליחותו להוציא עמו · רק בקש להמית אליעזר · והוא סימן ויפגשהו גם המיתו · ואחרי כן פי׳ שהוא אליעזר · על כן כתוב את ערלת בנה ולא הזכירו

רשב"ם

(כה) צר · כמו חרבות צורים · תער מלוטש איזמל חריף· וכן אף תשיב צור חרבו · נתעקם ונכפף חידוד חרבו · ולכך לא הקמותו במלחמה · ותכרות וגו׳ · הגעילה לו למשה המצוה להצילו כמו קרבן כעין שעשו גדעון ומנוח כשנראה להם המלאך: ותגע · לשון מפעיל · אבל ויגע בארבע פינות הבית · לשון פועל נגע לרגליו של משה והתרצה המלאך בכך · כי לרגליו של מלאך איני רוצה לפרש · כי מי יודע אם ראתה רגלי המלאך : כי חתן דמים אתה לי · בדמים הללו ישאר לי התני : חתני · בעלי : (כו) וירף · המלאך ממנו · מן רפה היום לערוב יאמר וירף · מן קנה · ויקן : אז אמרה חתן דמים למולות · על עבוב המילה · נתחייב בעלי מיתה · כי המילה הצילתו עתה : (כז) לך לקראת משה · לקיים מה שאמר לו הקב"ה וגם הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו

צִפּוֹרָה טִנָּרָא וּגְזָרַת יָת עָרְלַת בְּרַהּ וּקְרִיבַת לְקֳדָמוֹהִי וַאֲמַרַת אֲרֵי בִדְמָא דִמְהוּלְתָּא הָדֵין אִתְיְהֵיב חַתְנָא לָנָא: כו וְנָח מִנֵּהּ בְּכֵן אֲמַרַת אִלּוּלֵי דְמָא דִמְהוּלְתָּא הָדֵין אִתְחַיַּב חַתְנָא קְטוֹל: כז וַאֲמַר יְיָ לְאַהֲרֹן אֱזֵיל לְקַדָּמוּת מֹשֶׁה לְמַדְבְּרָא וַאֲזַל וְעַרְעֵהּ בְּטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַיְיָ וּנְשַׁק לֵהּ: כח וְחַוִּי מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דַיְיָ דִּי שַׁלְחֵהּ וְיָת כָּל אָתַיָּא דִּי פַקְדֵהּ: כט וַאֲזַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּכְנַשׁוּ יָת כָּל סָבֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ל וּמַלִּיל אַהֲרֹן יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דִּי מַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וַעֲבַד אָתַיָּא לְעֵינֵי עַמָּא: לא וְהֵימִן עַמָּא וּשְׁמָעוּ אֲרֵי דְכִיר יְיָ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲרֵי גְלֵי קֳדָמוֹהִי שִׁעְבּוּדְהוֹן וּכְרַעוּ וּסְגִידוּ: א וּבָתַר כֵּן עַלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַאֲמָרוּ לְפַרְעֹה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיָחֻגּוּן קֳדָמַי בְּמַדְבְּרָא: ב וַאֲמַר פַּרְעֹה שְׁמָא דַיְיָ

נתינה לגר

הר האלהים. (כה) כי חתן דמים אתה לי, בדמא דמהולתא הדין אתיהיב חתנא לנא · פ' רש"י היטב · ולא ידעתי כוונת המת' מה הוא „אתיהיב" ? והחזקוני פי' אתה לי משום שנשאת בת יתרו, ולענ"ד הוא ס"ס וצ"ל „אתחייב לי" כמו בפ' שאח"ז שת' „אתחייב חתנא קטיל" וכן מצאתי בכ"י ותרגם קאי על משה כמ"ש רש"י „אתה היית גורם להיות החתן שלי נרצח עליך, ובפ' כ"ו אלולי דמא דמהולתא" ר"ל לולא דמי מילה אתני הוא משה היה נרצח · ועדיין קשה למה כתב הכא בדמא ובפ'

בעל הטורים

נכנס ולא היה יכול לצאת עד שבא אהרן וסייעו שנאמר ויפגשהו בהר האלהים וזכותו ניצל: (לא) ויאמן · ב' במסרה ויאמן העם · ויאמן אכיש בדוד [ש"א כ"ז] שני פרנסים טובים עמדו להם לישראל משה ודוד · משה אמר מחני · דוד אמר הכי לא ידך

אבן עזרא

כמוהלים · כי עוד לא קראו שמו · וכמוהו ויסי בלדתה ויתן יד: (כה) ותקח צפורה צר · דבר חד · כמו חרבות צורים שהם חדים · וכמוהו אף תשיב צור חרבו · וטעם ותגע לרגליו לפי דעתי לרגלי משה כדרך ורחה הדם על המשקוף ולא יתן המשחית · ע"כ וירף ממנו מפני שכר החולי והרעדה · ורב שמואל אמר כי לרגליו לרגלי אליעזר · גם כן וירף ממנו · א"כ יש להשיב עליו אם החולי היה על אליעזר איך מלה אותו להוסיף לו מכאוב על מכאובו · ומנהג הנשים לקרוא לבן כאשר יומל חתן · וטעם דמים כי איש דמים אתה לי · כי בעבורך ימות בעלי : (ט) וירף · דמים בלשון הקדש על ב' ענינים · האחד שפיכות דמים · כמו איש דמים אתה לי · והמפרש שהוא חיים אינגו נכון · והשני לשון רבים עדם ממש כמו בדמיך חיי והנה אמרה בראותה שסר החולי ממשה אין אתה בני חתן דמים שהוא מענין הריגה · רק אתה חתן מתבוסס בדם המילה · ומלות אם דבר · והנה על לשון רבים בעבור דמים : (כז) ויאמר · לא היה מתנבא אהרן כי אין צורך · כי משה הוא השליח אל פרעה · ואהרן היה שלוח לפני זה אל ישראל ומרים לנשים · על כן אמר ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים : הר האלהים · הוא חורב : (כח) ויגד · שלחו גם לישראל תחלה ואת כל האותות אשר צוהו לעשות לישראל תחלה · ואח"כ אותות אחרים לפרעה : (כט) וילך · הזקנים עם היועצים בכל דור ודור · כי לא יוכלו לדבר עם שש מאות אלף איש · רק הזקנים ידברו להם : (ל) וידבר · כי הוא המליץ על כן משה לא דבר עם ישראל לעולם רק על ידי אהרן · וכמותו היה כמו כן מליץ תחתיו אלעזר בנו : (לא) ויאמן · אחר ששמעו כי פקד יי' עמו כי הגיע הקץ האמור לאברהם : ענים · מגזרת עינוי : ויקדו · מבעלי הכפל · כמו קדקד · על משקל ויתמו ימי בכי אבל משה · ידמו כאבן · והאומרים כי הם מבעלי הנו"ן · מי יתן וידמו כאבן · כי יוסיפו שרשים שאינם בלשון הקדש בעבור המשקל · והנה ירחו כי רדו על משקל בנו לכם בתים · והם שרשים כי כל תם שנוכל שלא נעשה שרשים רבים בעבור המשקל הוא הנכון : (א) ואחר · אחר שעשה אהרן את האותות באו שניהם אל פרעה · ואמרו לו שניהם · כי השם בנעימת ולבני אדם עם פיך ועם פיהו : ויאמרו כה אמר יי' · וזה השם לא שמעו פרעה על כן הזכיר אלהי ישראל · והטעם עם

רמב"ן

היה בפעם הראשון והנה רצה להראותו שיבלע מטה אהרן את מטותם להורות לו שינצחם ויהיו אובדים מן העולם על ידו · ובמדרש ואלה שמות רבה ראיתי וכי על אי זו מופת אמר אם תאמר על הנחש והצרעת והדם והלא אותן לא אמר הקב"ה לעשותן אלא לישראל ועוד לא מצינו שעשה משה אותן האותות לפרעה · אלא מהו כל המופתים אשר שמתי בידך זה המטה שהיו כתובין עליו נוטריקון דצ"ך עד"ש באח"ב ולפי זה יהיה פי' הכתוב נכון ראה והסתכל במטה אשר שמתי בידך שכל המופתים שבו תעשה לפני פרעה: (כז) ויפגשהו בהר האלהים · הנה הר סיני בין מדין ובין מצרים: וישק לו · אהרן נשק למשה כי משה הענו נהג כבוד באחיו הגדול ולכן לא אמר וישקו איש לאחיו · (כח) וטעם את כל דברי השם אשר שלחו · שהגיד לו כל הדברים שהיו בינו ובין הקב"ה וכל אשר היה מסרב בשליחות וכי על כרחו נשתלח וזה טעם כל · ובמדרש חזית ורבנן אמרי גלה לו שם המפורש ודרשו כי הגיד לו השמות הנזכרים למעלה

ספורנו

ואולי זאת היתה סבת המנהג להכין כסא הכבוד במקום המילה · ויבקש המיתו · מלאך הברית המקדש את הנימול לזרע יעבדנו נקם לכרות את משה בשביל שנתרשל : (כה) ותאמר כי חתן דמים אתה לי · עשיתי זה כי אתה כשנשאתני והיית חתן לי הבית עמי שנמול את בנינו ונוציא מכם דם ברית וכל זה אמרה לזכות משה לפני המבקש להמית : (כו) וירף ממנו · אבל לא הניחו לגמרי : אז אמרה חתן דמים למולות · כשהיית חתן אמרת שנוציא דמים בשתי מילות שהן כריתת המילה והפריעה : (כז) לך לקראת משה המדברה · כתלמיד מקבל פני הרב כאמרו ואתה תהיה לו לאלהים : ויפגשהו בהר האלהים · ושנו ממדין ללכת למצרים : וישק לו · כמנשק דבר קדוש כענין וישקהו ויאמר הלא כי משחך ה' על נחלתו לנגיד :

ב וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה מִי יְהוָה אֲשֶׁר אֶשְׁמַע בְּקֹלוֹ לְשַׁלַּח אֶת־יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַעְתִּי אֶת־יְהוָה וְגַם אֶת־יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלֵּחַ׃ ג וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵי הָעִבְרִים נִקְרָא עָלֵינוּ נֵלֲכָה נָּא דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר וְנִזְבְּחָה לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ פֶּן־יִפְגָּעֵנוּ בַּדֶּבֶר אוֹ בֶחָרֶב׃ ד וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לָמָּה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן תַּפְרִיעוּ אֶת־הָעָם מִמַּעֲשָׂיו לְכוּ לְסִבְלֹתֵיכֶם׃ ה וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה הֵן־רַבִּים עַתָּה עַם הָאָרֶץ וְהִשְׁבַּתֶּם אֹתָם מִסִּבְלֹתָם׃ ו וַיְצַו פַּרְעֹה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־הַנֹּגְשִׂים בָּעָם וְאֶת־שֹׁטְרָיו לֵאמֹר׃ ז לֹא תֹאסִפוּן לָתֵת תֶּבֶן לָעָם לִלְבֹּן הַלְּבֵנִים כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם הֵם יֵלְכוּ וְקֹשְׁשׁוּ לָהֶם תֶּבֶן׃ ח וְאֶת־מַתְכֹּנֶת הַלְּבֵנִים אֲשֶׁר הֵם עֹשִׂים תְּמוֹל שִׁלְשֹׁם

ת"א מי ה' אשר אשמע בקלו · סנהדרין לד · חולין סג · ידים סו׃

רש"י

כפרע להם ונגש משה לבדו והם לא יגשו החזירם לאחוריהם: פן יפגענו · פן יפגעך היו צריכים לומר אלא שחלקו כבוד למלכות · פגיעה זו לשון מקרה מות הוא: (ד) תפריעו את העם ממעשיו · תבדילו ותרחיקו אותם ממלאכתם ששומעין לכם וסבורים לנוח מן המלאכה וכן פרעהו אל תעבר בו רחקהו וכן ותפרעו כל עצתי · כי פרוע הוא · נרחק ונתעב: לכו לסבלותיכם · לכו למלאכתכם שיש לכם לעשות בבתיכם אבל מלאכת שעבוד מצרים לא היתה על שבטו של לוי ותדע לך שהרי משה ואהרן יוצאים ובאים שלא ברשות: (ה) הן רבים עתה עם הארץ · שהעבודה מוטלת עליהם ואתם משביתים אותם מסבלותם הפסד גדול הוא זה: (ו) הנגשים · מצרים היו והשוטרים היו ישראל הנוגש ממונה על כמה שוטרים והשוטר ממונה לרדות בעושי המלאכה: (ז) תבן · אשטובל"א 1) היו גובלין אותו עם הטיט: לבנים · טוול"ש 2) שעושים מטיט ומייבשין אותן בחמה ויש ששורפין אותן בכבשן: כתמול שלשם · כאשר הייתם עושים עד הנה: וקששו · ולקטו: (ח) ואת מתכנת הלבנים · סכום חשבון

רמב"ן

אשר שלחו בהם והשם היוצא והוא פי' להם: (ג) פן יפגענו · פן יפגעך היו רוצים לומר אלא שחלקו כבוד למלכות לרש"י · ור"א אמר פן יפגענו כולל אותנו הישראלים גם אתה פרעה וכל מצרים ולכן כראותם מכת בכורות אמרו כלנו מתים כי נתברר להם דברי משה שאמר פן יפגענו בדבר וגרשו אותם ללכת לזבוח ואין דברו זה נכון כי לא צוו לאמר שיהיה בישראל דבר או חרב אם לא יזבחו והם לא ישנו בשליחות השם דבר · ועל דרך האמת הוא סוד הקרבנות שהם כופר מן הפגיעה כי לפניו ילך דבר או בחרב הקשה · ואמר זה כי הב"ה צוה אותם שיאמרו ואמרתם

אבן עזרא

ישראל ולא יעקב לבדו: ויחגו לי במדבר · לזבוח זבחים כמו אסרו חג בעבותים·חגים ינקופו: (ב) ויאמר מי יי' אשר אשמע בקולו · שאל הוא מי יי' שהוא האלהים · ומתשובת משה השיב לו אחרי כן נלמוד זה: (ג) ויאמרו · זה השם הוא אלהי עברים שהיו יודעים והוא אברהם שנקרא עברי · ויצחק בנו · ויעקב ובניו · כאשר אפרש בפסוק כי תקנה עבד עברי: ויאמרו · מלת נקרא כמו נקרא נקראתי בהר הגלבוע · והוא כטעם פגיעה · והנה פירש לו למה הם חייבים לחוג פן יכה דבר או חרב: מלת פן יפגענו · כוללת אנחנו ישראלים · גם אתה פרעה עמנו וכל המצריים · וכראות פרעה שבא הערוב ואכל מצריים רבים · כמו שכתוב ישלח בהם ערוב ויאכלם · אז אמר לכו זבחו לאלהיכם בארץ · ומשה השיבו לא נכון לעשות כן בארץ רק דרך שלשת ימים במדבר ירחקו · וזה המרחק הוא בין מצרים ובין הר סיני להולך בדרך ישר · וגם זבחו

רשב"ם

בלבו: (ב) מי ה' אשר אשמע בקולו · לשלח את ישראל שהם עבדי מארצי לעובדו מה חלק יש לו בעם הזה שיעבדוהו: (ג) ויאמרו אלהי העברים וגו' · כלומר עם ישראל מעבר הנהר באו לגור הנה וזהו אלהי בני עבר הנהר והן עמו · וצריכין לעובדו פן יפגענו וגו': (ד) תפריעו · תבטלו או תנתקו ותפרידו כמו ופרע את ראש האשה: לסבלותכם · למלאכה שלכם ואל תבטלו מעסקיכם וגם תבטלו אחרים ממלאכה שלי: (ו) הנוגשים · ממונים על השטרים כמו שופטים ושוטרים ממונים לצוות את השוטרים והשוטרים רודים בעם לעשות מה שהשופטים מצוים: (ז) לתת תבן · תבן היו מערבים בחומר ועושין ממנו לבנים: (ח) מתכנת · חשבון · כי

1) estouble די שטאפפעל 2) Tuiles ציגעל

לא אתגלי לי די אקביל במימריה לשלחא ית ישראל לא אתגלי לי שמא דיי ואף ית ישראל לא אשלח: ג ואמרו אלהא דיהודאי אתגלי עלנא נהך כען מהלך תלתא יומין במדברא ונדבח קדם יי אלהנא דלמא יערעננא במותא או בקטול: ד ואמר להון מלכא דמצרים למא משה ואהרן תבטלון ית עמא מעובדיהון אזילו לפלחנכון: ה ואמר פרעה הא סגיאין כען עמא דארעא ותבטלון יתהון מפלחנהון: ו ופקיד פרעה ביומא ההוא ית שלטונין דעמא וית סרכוהי למימר: ז לא תוספון למתן תבנא לעמא למרמי לבנין כמאיתמלי מדקמוהי אנון ייזלון ויגבבון להון תבנא: ח וית סכום לבניא די אנון עבדין מתמלי מדקמוהי תמנון עליהון לא

נתינה לגר

שמח"ש ,אלולי למה' ושמעתי שלמולות הוא כמו ,לא מולות" ודוגמא ,לגדר לא גדר" ודוחק הוא כי בכלה יש דגש במ'· וע' בס' לחם ושמלה שגרס ,יתיסיב" והוא לשון תפלה· ע"פ מדרש רז"ל· ה (ב) לא ידעתי את ה', שמא דה' לא אתגלי לי. ר"ל ידע את מציאות ה'· אבל שמו לא

בעל הטורים

כי ואלה כהאן שה פשו שני פרנסים נאמנים היו ולכך האמינו בהם· [דכמשה נמי כתיב ויאמינו וגו']: (ג) נקרא· בגי' שנה [עם כהוקיום ואולי קאי אלעיל ג' י"ח] רמז לו עשר מכות יהיו בו שנה אחת: (ז) הלבנים· ג' במסרה· ללבן הלבנים· מתכונת הלבנים· ומקטרים על הלבנים [ישעיה ס"ה] פי' אותו שילא מעל הלבנים דהיינו מיכה היה מקטיר נע"ג כדאי' במדרש שילא מיכה מתחת הלבנים: (ח) תמול שלשם· ב' במסרה אשר הם עושים תמול שלשם ואידך אל עם אשר לא

אבן עזרא

כלהוב שעבדון את האלהים על ההר הזה· ועוד ויבן משה שלא תחת ההר· גם המזבח שבנה כהלחמת עמלק בהר סיני הוא· כי כתוב ויחנו ברפידים· ושם כתוב הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב· ובבא הארבה נתן רשות לקחת ישראל שילכו לזבוח· ובמכת החשך נתן רשות ללכת כולם רק המקנה שלהם לא יצג עמהם· ולראותם שבא הדבר והכה הבכורים אז נתגברו להם דברי משה פן יפגעכו בדבר· על כן אמרו כולנו מתים· וגרשו אותם המצרים ללכת לזבוח גם בחילוף (ד) ויאמר· אלה תפריעו כמו שבוע· וכמוהו באין חזון יפרע עם· ובלל במלה לכו לסבלותיכם משה ואהרן· כי הם כנגד כל ישראל· כי אין סבלותיכם כמו עסקיכם· והעד והשבתם אותם מסבלותם: (ה) ויאמר· אמר יפת כי פי' הן רבים עתה עם הארץ שלא נהוג אם יבא דבר או חרב עליכם כי רבים הם הסובלים· ולפי דעתי שפירושו מלאכה גדולה אתם מבקשים להשבית: (ו) ויצו· הנוגשים הם המצריים· ושוטרי העם הם מישראל: (ז) לא תאספון· כתוב באל"ף והמכתב להיותו בוי"ו ושניהם מתחלפין ביו"ד ומכתב כוני ספר לערב עמו תבן או קש שיעמידנו: ללבן· מגזרת לבנה· ובנין הלבנים חזק מהאבנים כי בנין האבן יזיקהו המים. ובנין הלבנים יזיקהו האש וכן כתוב והתהי להם הלבנה לאבן והחמר היה להם לחמר: ודע כי יש שמות לא ישתנו ממשקלם באתנח או בסוף פסוק כבעלי קמץ קטן· כמו ספר· ובבעלי פתח קטן כמו צדק· והנה כן תבן וטעמם לא עדע רק ככה נמלאו: וקששו· מגזרת קש מבעלי הכפל: (ח) ואת מתכנת· כמו תוכן דבר ידוע:

רמב"ן

אליו ה' אלהי העברים נקרא עלינו ונזבחה לה' אלהינו והם אמרו כה אמר ה' אלהי ישראל שלח עמי והנה פרעה היה חכם גדול ויודע את האלהים ומודה בו כאשר אמר הוא או מורישו ליוסף אחרי הודיע אלהים אותך· איש אשר רוח אלהים בו· אבל לא היה יודע את השם המיוחד וענה לא ידעתי את ה'· והם נזכרו וחזרו ואמרו לו כאשר צוו אלהי העברים נקרא עלינו· כי הזכירו לו אלהי העברים בלבד שהוא אל שדי ואמר נקרא עלינו שהודיעוהו לשון המקרא כאשר נצטוו לו ופירשו לו כי במקרא הזה אשר נקרא עליהם יצטרכו לזבוח לפניו פן תהיה הפגיע בדבר או בחרב· וכענין הזה בא בדבר בלעם שנאמר ויקר אלהים אל בלעם ויאמר אליו את שבעת המזבחות ערכתי ואעל פר ואיל במזבח: (ד) למה משה ואהרן שאל להם שמותם והזכירם בשמם דרך כבוד: תפריעו את העם ממעשיו· אמר אונקלוס תבטלו· וכן פורע מוסר· ותפרעו כל עצתי: לכו לסבלותיכם· על דרך הפשט עבודת המלך שהיו מכלל העם כי בפעם הזאת באו לפניו עם כל העם ולא שמע עליהם וצוה אותם שובו כלכם אל העבודה· ושבו משה ואהרן לפניו ואמר להם פרעה תנו לכם מופת ועשו כן אז היו בעיניו חרטומים ומכשפים וחכמים ונהג בהם כבוד ומעת התחלו המכות עליו נהג בהם מורה גדול· וכן נראה עוד שלא היו כל עם בני ישראל עובדים כל הימים לפרעה בחמר ובלבנים כי היו ממלאים ארץ מצרים ערים· אבל במס היו עושין רק כי הכביד עליהם עלו לקחת מהם רבים ורש"י פי' לסבלותיכם למלאכתכם שיש לכם לעשות בבתיכם אבל מלאכת שעבוד מצרים לא היה על שבטו של לוי· ותדע שהיו משה ואהרן יוצאים ובאים וכון הוא· כי כל עבודת האדם בבית ובשדה יקרא כן כמו לכל סבל בית יוסף· ומנהג בכל עם להיות להם חכמים מורי תורותם· ולכן הניח להם פרעה שבט לוי שהיו חכמיהם וזקניהם והכל סבה מאת ה'· ובאלה שמות רבה ראיתי אמר רבי

ספורנו

(ב) לא ידעתי את ה'· לא ידעתי שום נמצא מהוה אחר הסיבות מוחלט: וגם את ישראל לא אשלח· וגם שיתאמת מציאות זה הנמצא לא בשביל זה אשלח את ישראל: (ג) אלהי העברים· על שאמרת מי הוא זה הנה הוא אלהי העברים המפורסמים בצדיקים כשם ועבר· ועל מה שאמרת שאף גם זאת לא אשלח הנה מה טוב שתשמע בקולו: פן יפגענו בדבר· אותנו ואותך: (ה) הן רבים עתה עם הארץ· כי המשכילים לא יפנו אל דבריכם:

תָּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם לֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ כִּי־נִרְפִּים הֵם עַל־כֵּן הֵם
צֹעֲקִים לֵאמֹר נֵלְכָה נִזְבְּחָה לֵאלֹהֵינוּ׃ ט תִּכְבַּד הָעֲבֹדָה
עַל־הָאֲנָשִׁים וְיַעֲשׂוּ־בָהּ וְאַל־יִשְׁעוּ בְּדִבְרֵי־שָׁקֶר׃ י וַיֵּצְאוּ
נֹגְשֵׂי הָעָם וְשֹׁטְרָיו וַיֹּאמְרוּ אֶל־הָעָם לֵאמֹר כֹּה אָמַר
פַּרְעֹה אֵינֶנִּי נֹתֵן לָכֶם תֶּבֶן׃ יא אַתֶּם לְכוּ קְחוּ לָכֶם תֶּבֶן
מֵאֲשֶׁר תִּמְצָאוּ כִּי אֵין נִגְרָע מֵעֲבֹדַתְכֶם דָּבָר׃ יב וַיָּפֶץ
הָעָם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם לְקֹשֵׁשׁ קַשׁ לַתֶּבֶן׃ יג וְהַנֹּגְשִׂים
אָצִים לֵאמֹר כַּלּוּ מַעֲשֵׂיכֶם דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ כַּאֲשֶׁר בִּהְיוֹת
הַתֶּבֶן׃ יד וַיֻּכּוּ שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂמוּ עֲלֵהֶם נֹגְשֵׂי
פַרְעֹה לֵאמֹר מַדּוּעַ לֹא כִלִּיתֶם חָקְכֶם לִלְבֹּן כִּתְמוֹל
שִׁלְשֹׁם גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם׃ טו וַיָּבֹאוּ שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וַיִּצְעֲקוּ אֶל־פַּרְעֹה לֵאמֹר לָמָּה תַעֲשֶׂה כֹה לַעֲבָדֶיךָ׃
טז תֶּבֶן אֵין נִתָּן לַעֲבָדֶיךָ וּלְבֵנִים אֹמְרִים לָנוּ עֲשׂוּ וְהִנֵּה

רש"י

הלבנים שהיה כל אחד עושה ליום כשהיה התבן ניתן להם אותו הכום תשימו עליהם גם עתה למען תכבד העבודה עליהם: כי נרפים. מן העבודה הם לכך לבם פונה אל הבטלה וצועקים לאמר נלכה וגו': מתכנת. ותוכן לבנים. ולו נתכנו עלילות. ואת הכסף המתוכן. כולם לשון חשבון הם: נרפים. המלאכה רפויה בידם ועזובה מהם והם נרפים ממנה רטרי"ש בלע"ז 1): (ט) ואל ישעו בדברי שקר. ואל יהגו וידברו תמיד בדברי רוח לאמר נלכה נזבחה ודומה לו ואשעה בחוקיך תמיד. למשל ולשנינה מתרגמינן לשועין. ויספר ואשתעי. וא"א לומר ואל ישעו לשון וישע אל הבל ואל קין ואל מנחתו לא שעה ולפרש ואל ישעו אל יפנו שא"כ היה לו לכתוב ואל ישעו אל דברי שקר או לדברי שקר כי כן גזרת כולם. ישעה האדם על עושהו. ולא שעו על קדוש ישראל. ולא ישעה אל המזבחות ולא מצאתי שמוש של בי"ת סמוכה להם אבל אחר לשון דבור כמתעסק לדבר בדבר נופל לשון שמוש בי"ת כגון הנדברים בך. ותדבר מרים ואהרן במשה. המלאך הדובר בי. לדבר בם. ואדברה בעדותיך. אף כאן אל ישעו בדברי שקר אל יהיו נדברים בדברי שוא והבאי: (יא) אתם לכו קחו לכם תבן. וצריכים אתם לילך בזריזות: כי אין נגרע. דבר מכל סכום לבנים שהייתם עושים ליום בהיות התבן נתון לכם מזומן מבית המלך: (יב) לקשש קש לתבן. לאסוף אסיפה ללקוט לקש לצורך תבן הטיט: קש. לשון לקוט על שם שדבר המתפזר הוא וצריך לקוששו קרוי קש בשאר מקומות: (יג) אצים. דוחקים: דבר יום ביומו. חשבון של כל יום כלו ביומו כאשר עשיתם בהיות התבן מוכן: (יד) ויכו שוטרי בני ישראל. השוטרים ישראלים היו וחסים על חבריהם מלדחקם וכשהיו משלימין הלבנים לנוגשים שהם מצריים והיה חסר מן הסכום היו מלקין אותם על שלא דחקו את עושי המלאכה לפיכך זכו אותן שוטרים להיות סנהדרין ונאצל מן הרוח אשר על משה והושם עליהם שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל באותן שידעת הטובה שעשו במצרים כי הם זקני העם ושוטריו: ויכו שוטרי בני ישראל. אשר שמו נוגשי פרעה אותם לשוטרים עליהם: לאמר מדוע וגו'. למה ויכו שהיו אומרים להם מדוע לא כליתם גם תמול גם היום חק הקצוב עליכם ללבון כתמול השלישי שהוא יום שלפני אתמול והוא היה בהיות התבן ניתן להם: ויכו. לשון ויופעלו הוכו מיד אחרים הנוגשים הכום: (טז) ולבנים אומרים

רשב"ם

נרפים הם. ויכולים לעשות יותר: (ט) ישעו. איטנדאנ"ט בלע"ז. כמו וישע אל הבל. ולא ישעה אל המזבחות (ישעיה ז'): (יא) כי אין נגרע. קמץ גרוע. לשון פועל. ואילו היה פתח היה לשעבר. וכן בשגב קמץ. אבל בשגב פתח לשעבר ואילו היה לשעבר היה לו לכתוב כי לא נגרע: (יג) אצים. דוחקים וממהרים כמו ויאיצו המלאכים: (טז) תבן אין נתן. קמץ. אין נתון לנו. אבל נתן פתח לשעבר. נתן הסכל (קהלת י'): וחטאת עמך:

1) retiro נזיק גע'אגען.

תִמְנְעוּן מִנֵּהּ אֲרֵי בַטְלָנִין אִנּוּן עַל כֵּן אִנּוּן צָוְחִין לְמֵימַר נֵיזִיל נְדַבַּח קֳדָם אֱלָהָנָא: ט תִּתְקַף פָּלְחָנָא עַל גֻּבְרַיָּא וְיִתְעַסְּקוּן בַּהּ וְלָא יִתְעַסְּקוּן בְּפִתְגָּמִין בְּטֵלִין: י וּנְפָקוּ שִׁלְטוֹנֵי עַמָּא וְסָרְכוֹהִי וַאֲמַרוּ לְעַמָּא לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר פַּרְעֹה לֵית אֲנָא יָהֵב לְכוֹן תִּבְנָא: יא אַתּוּן אֱזִילוּ סִיבוּ לְכוֹן תִּבְנָא מֵאֲתַר דְּתַשְׁכְּחוּן אֲרֵי לָא יִתְמְנַע מִפָּלְחַנְכוֹן מִדָּעַם: יב וּבַדַּר עַמָּא בְּכָל אַרְעָא דְּמִצְרָיִם לְגַבָּבָא גִּילֵי לְתִבְנָא: יג וְשִׁלְטוֹנַיָּא דָּחֲקִין לְמֵימַר אַשְׁלִימוּ עוֹבָדֵיכוֹן פִּתְגָּם יוֹם בְּיוֹמֵהּ כְּמָא דַּהֲוֵיתוּן עָבְדִין כַּד מִתְיְהֵב לְכוֹן תִּבְנָא: יד וְאִתְמְחוֹ סָרְכֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי מַנִּיאוּ עֲלֵיהוֹן שִׁלְטוֹנֵי פַרְעֹה לְמֵימַר מָא דֵּין לָא אַשְׁלֵמְתּוּן גְּזֵרַתְכוֹן לְמִרְמֵי (לִבְנִין) כְּמֵאִתְמָלֵי מִדְּקַמּוֹהִי אַף אִתְמָלֵי אַף יוֹמָא דֵין: טו וַאֲתוֹ סָרְכֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּצְוָחוּ (קֳדָם) לְפַרְעֹה לְמֵימַר לְמָא תַעְבֵּד כְּדֵין לְעַבְדָּךְ: טז תִּבְנָא לָא מִתְיְהֵב לְעַבְדָּךְ וּלְבֵנַיָּא אָמְרִין לָנָא עֲבִידוּ וְהָא עַבְדָּךְ

נתינה לגר

תדע לו כמ"ש במ"ר (פרשה ה') "אמר להם חפשתי שנו בבית גנזי ולא מצאתי אותו" ובכ"י כנוסחא אתכם. (יד) ללבן כתמול שלשם גם תמול גם היום, למרמי לבנין כמאתמלי מדקדמוהי איתמלי אף יומא דין. הקשה בעל נתה"ש הלא ביום שלפניו לא עשו רק ביום שלפני פניו · ובאמת כל מעיין יראה שתמלי בלא א' בראשו הוא יום שלפניו. אבל "אתמלי בא' בראשו בא בארמית על עת בלתי מוגבלת, וכן ת"י (איוב ח' ט') כי תמול אנחנו "ארי מאתמלא אנחנא" ולכן לעיל פסוק ז' ת' ג"כ "כמאתמלי".

בעל הטורים

ידעתי תמול שלשום · רמז בזה אל עם אשר לא ידעו תמול שלשם וקרבום לכך יצא ממנו גואל שיגאלם וישראל באו אל מצרים אשר לא ידעו תמול שלשום ודחקום ועבדו בהם והשליכו בניהם ליאור לכך יצא מהם משה שהכה אותם בעשרה מכות ולקח ממונם והטביעם: נעקים · ב' במסרה · הכא · ואידך גם [?] בראשים · שאמר להם פרעה מה שחסר לכם מסכום הלבנים תקבעו מעצמכם בבנין וזכו לעקים אלו מן האדמה: (ט) תכבד · ב' במסרה · תכבד העבודה · כי יומם ולילה תכבד עלי ידך מלמד שהכביד עליהם ביום ובלילה: ויעשו · (כה) ג' במסרה הכא ואידך [שמות ל"ט] ויבואו ויעשו [במדבר ט'] ויעשו בני ישראל את הפסח בשכר זאת העבודה זכו לעשות המשכן ולהקריב קרבן: ישעו · ב' במסרה · ואל ישעו בדברי שקר · ישעו ואין מושיע [ש"ב כ"ב] אותם שאין מכוונים בתפלתם וישעו בדברי שקר שאינם מכוונים בלבם הם הם מוציאים מפיהם עליהם נאמר ישעו ואין מושיע אבל המכוונים בלבם במה שמוציאים מפיהם עליהם נאמר אז תקרא וה' יענה תשוע ויאמר הנני [ישעיה נ"ח] וזהו שאמר דוד האזינה תפלתי בלא שפתי מרמה אימתי תאזין תפלתי כשהוא בלא שפתי מרמה להכחיש הלב ולומר דבר שאינו מכוין בלבו: (יב) ויפץ · (כ') [ג'] במסרה · ויפץ העם [ויפץ ה' אותם] ויפץ העם מעליו שאול [ש"א י"ג] אלו נפוצו ללבן לבנים ואנשי הפלגה נפוצו על עון הלבנים שאמרו הבה נלבנה לבנים וכמו שבאותם נשנה מתבנה כאותם ומלכותם כך הנפיצה שנפץ העם מעל שאול גרם לו שמיהר להקריב העולה קודם שבא שמואל וזו היתה סבה הראשונה לביטול מלכות שאול: (יד) גם תמול גם היום · ב' · הכא · ואידך מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום [ש"א כ'] מלמד שבלא כלו חוקם ללבון הלבנים נחבאו כדי שלא יוכו כדרך שנחבא דוד: (טז) נתן · ד' במסרה · הכא · ואידך לחמו נתן מימיו נאמנים (ישעיה ל"ג) בתוך ערלים נתן (יחזקאל ל"ב) [אך שם כתיב בתוך חללים · גם מה שסיים אל יורדי בור אינו לשון הכתוב · גם מ"ש ועוד א' בהאי פרשה אינו שם בכתוב · ובמסרה נמסר ביד מלך ישראל נתן (ד"ה ב' כ"ח ה')] ועוד א' בהאי פרשה · פרעה שלא נתן תבן טבע הים ולא עוד אלא שירד לגיהנם דכתיב בתוך ערלים נתן אל יורדי בור כדכתיב שמה פרעה וכל המונו אבל לגאנו נתן שנתן מלחמו לדל מימיו נאמנים כדכתיב [ישעיה נ"ח] הלא פרוס לרעב לחמך וגו' וכתיב בהריה והיית כגן רוה

אבן עזרא

(ט) תכבד. אמר הגאון כי אל ישעו · כמו אל ישעו ובט"ן הכר תסרבו מגלת הם פתדך [?] · ולא תחשב ולא השמע אל דברי כאולם לאומר כי שרשו את בעבור שמלאת השס [?] לי ערף · חשב כמו שהם מועמים לנגדך · והנה לא יוכל להאמין כי הש"י הבי במלת התה נגלה ונמסי"ן של פיקר מובלעם בדגש · אע"פ שבתי"ו ראוי להדגש · בעי"ן והבגדי [?] תים רעה · אם כן יותר טוב שיהיה בנו"ן מובלע כהבלע בנו"ן בתי"ו ואמתו · כי היה ראוי להיות אמתו · זגם בגת · ואת תגת · והסרה נו"ן כראשון ממלת התה לי כמשרתן יו"ד והיום רב מאד · והסרו נו"ן גע בבריה [?] ויעשנו · ולפי דעתי כי ישעו כמו ירפו כאשר אמר גרסים · וכמו השע ממני · כמו מני · ועיניו השע · כי כאשר תרפינה העינים תכהינה · וכמוהו ולא תשעינה עיני רואים: וטעם בדברי שקר · בעבור דברי שקר שמבטיחים אותם משה ואהרן: (י) ויאמרו · מארמון המלך אל העם העובדים: (יא) אתם מאשר תמצאו · קרוב לו הטעם: כי אין נגרע · תואר על כן הוא קמוץ כמשפט: (יב) ויפץ · פועל יוצא והפועל פרעה שהצריכם להפיץ: לתבן · תחת תבן · כמו והסמך היה לחמר: (יג) והנוגשים אצים · כמלת אץ ובמלת מש שימלא פעם יוצא ופעם עומד: ופעם · לאמר · נאמר להם: דבר יום ביומו · כמו מדי חדש בחדשו: (יד) ויכו וכו' עליהם · על בני ישראל · וטעם להוסיף גם פירשתיו · והנה תמול הוא ביום שעבר מהם האותות לעיני העם ולא התעסקו בעבודתם גם היום שבא משה ואהרן אל פרעה · וכן כתוב ויצו פרעה ביום ההוא: (טו) למה תעשה כה לעבדיך · שלא היה מנהגך לעשות כן · ומלה וחטאת פועל עבר וכוי"ו בשינו לעתיד כמשפט · וכאשר הפלימו כאלף כאשר היא במלת חטא ולא יוכלו לבוא שלם אחר אל"ף על כן הבליעו ה"א בתי"ו · ואין צורך לבוס דגש בט' · וכמוהו וקראת אתכם הרעה · והטעם במקום הזה לבן עבדך · כמו בעם אשר בקרבה יושבת לבטח · מדוע שובבה העם הזה · והטעם כי החטא יהיה עליך · וכן דרך מוסר כי

הטאה

רמב"ן

יהושע בן לוי שבטו של לוי פנוי היה מעבודת פרך · אמר להם פרעה בשביל שאתם פנויים אתם אומרים נלכה נזבחה לאלהינו לכו לסבלותיכם לישראל · ד"א אמר להם דייכם שאתם עומדים פנויים שמא רע לכם שאין אתם עוסים במלאכה לכו לסבלותיכם · ור"א פי' לכו לסבלותיכם סבלות העם כי ידבר עמהם

עֲבָדֶיךָ מֻכִּים וְחָטָאת עַמֶּךָ׃ יז וַיֹּאמֶר נִרְפִּים אַתֶּם נִרְפִּים עַל־כֵּן אַתֶּם אֹמְרִים נֵלְכָה נִזְבְּחָה לַיהוָה׃ יח וְעַתָּה לְכוּ עִבְדוּ וְתֶבֶן לֹא־יִנָּתֵן לָכֶם וְתֹכֶן לְבֵנִים תִּתֵּנוּ׃ יט וַיִּרְאוּ שֹׁטְרֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֹתָם בְּרָע לֵאמֹר לֹא־תִגְרְעוּ מִלִּבְנֵיכֶם דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ׃ כ וַיִּפְגְּעוּ אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן נִצָּבִים לִקְרָאתָם בְּצֵאתָם מֵאֵת פַּרְעֹה׃ כא וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם יֵרֶא יְהוָה עֲלֵיכֶם וְיִשְׁפֹּט אֲשֶׁר הִבְאַשְׁתֶּם אֶת־רֵיחֵנוּ בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו לָתֶת־חֶרֶב בְּיָדָם לְהָרְגֵנוּ׃ מפטיר כב וַיָּשָׁב מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר אֲדֹנָי לָמָה הֲרֵעֹתָה לָעָם הַזֶּה לָמָּה זֶּה שְׁלַחְתָּנִי׃ כג וּמֵאָז בָּאתִי אֶל־פַּרְעֹה לְדַבֵּר בִּשְׁמֶךָ הֵרַע לָעָם הַזֶּה וְהַצֵּל לֹא־הִצַּלְתָּ אֶת־עַמֶּךָ׃ ו א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עַתָּה תִרְאֶה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה

ת"א נצבים · נדרים ס"ד : למה הרעתה · סנהדרין מ"ד : ומאז · סנהדרין קיא : והצל לא · סנהדרין שם :
עתה תראה · סנהדרין שם . עקידה שער מג :

רש"י

לנו עשו · הנוגשים אומרים לנו עשו לבנים כמנין הראשון: וחטאת עמך · אילו היה נקוד פתח הייתי אומר שהוא דבוק ודבר זה חטאת עמך הוא עכשיו שהוא קמץ שם דבר הוא וכך פירושו ודבר זה מביא חטאת על עמך כאילו כתוב וחטאת לעמך כמו כבאנה בית לחם שהוא כמו לבית לחם וכן הרבה: (יח) ותכן לבנים · חשבון הלבנים וכן את הכסף המתוכן המנוי כמ"ש בענין ויצורו וימנו את הכסף: (יט) ויראו שוטרי בני ישראל · את חבריהם הנרדים על ידם: ברע · ראו אותם ברעה וצרה המוצאת אותם בהכבידם העבודה עליהם לאמר לא תגרעו וגו׳: (כ) ויפגעו · אנשים מישראל: את משה ואת אהרן וגו׳ · ורבותינו דרשו כל נצים ונצבים דתן ואבירם היו שנאמר בהם יצאו נצבים: (כב) למה הרעותה לעם הזה · וא"ת מה אכפת לך קובל אני על ששלחתני: (כג) הרע · לשון הפעיל הוא הרבה רעה עליהם ותרגומו אבאיש: (א) עתה תראה וגו׳ · הרהרת על מדותי לא כאברהם שאמרתי לו כי ביצחק יקרא לך זרע ואחר כך אמרתי לו העלהו לעולה ולא הרהר אחר מדותי לפיכך עתה תראה

אבן עזרא

בחטא יהיה על עמו · וכמהו והייתי אני ובני שלמה חטאים · ואויבינו ילעגו למו וימירו את כבודם: (יז) ויאמר · לא הועילו דבריהם כי הוא מתאמץ בחוזק לבו: (יח) ועתה לכו עבדו · אמר לשוטרים גם הם חייבים לעבוד: (יט) ויראו · זה הפסוק דבק בפסוקים הבאים אחריו כי ראו נפשם בצרה בעבור שאמר להם פרעה לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו ופגעו משה ואהרן והתרעמו עליהם: ומלת אותם כמו נפשם ועצמם · וכמוהו וירעו הרועים אותם · ויקבור אותו בגיא ורבי יהודה בן בלעם אמר כי כמוהו יביא אותו אל פתח אהל מועד · ולפי דעתי שהכהן יצוה להביאו: (כ) ויפגעו · וחסר מלת והם היו נצבים · וכמוהו ופרעה חולם היה חולם · והנה היה עומד על היאור · ורבים ככה: (כא) ויאמרו ירא י"י · תמצנו שהוא עליכם · ודע כי הטעם בהרגשות מתחברות במקום אחד למעלה מהמצח · על כן אמרו הרגשה אחת תחת הרגשה כמו ומתוק האור: ורבי מרינוס אמר שהוא נמאסים ונמאסים בעיניו כריח רע: (כב) וישב משה · הנה שאלה אחר שהשם הודיע למשה ואמר לו · ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך · עד שיעשה כל האותות אשר צוהו אם כן למה יתרעם משה לומר למה זה שלחתני והצל לא הצלת: התשובה חשב משה כי מעת דברו אל פרעה יקל מעליהם עולם והנה הוא הכביד העבודה עליהם · וטעם למה הרעת הפך מה שאמרת ראה ראיתי את עני עמי · וארד להצילו מיד מצרים · ולמה זה שלחתני להרע לישראל והנה לא מצאתי תשובה להשיב לשוטרים: (כג) ומאז · מהיום שדברתי אליו אז הכביד עולם עליהם כאשר הוא כתוב ויצו פרעה ביום ההוא · והטעם והצל לא הצלת וזה שחשבתי שיחל פרעה להקל מעליהם ותחל להצילם · ומלת הרע לעם הזה פעל יוצא כמו הרעו מהכותם: (א) ויאמר עתה תראה · כאשר אביא המכות על מצרים אז יגרשו לכם מעט כאשר אפרש עוד: חסלת פרשת שמות

רשב"ם

עמך · אם דגש וקמץ הוא כן צריך לפרשו · אנו מוכים והרי חטאת עושים עמך · אבל אילו היה חטאת פתח היה פתרונו חטאת של עמך: (כב) וישב משה · אל המקום שהיה מדבר עמו שם: למה הרעתה · בשביל שהוא סמוך (לה"י) (נ"א לעי"ן) למה הרעתה לעם הזה · ואם תאמר כי נתחייבו בשביל רוב חטאתם ואין ראוי ליגאל · א"כ

לקן וחטן עליהון עמך: יז ואמר בטלנין אתון בטלנין על כן אתון אמרין נזיל נדבח קדם יי: יח וכען אזילו פלחו ותבנא לא מתיהב לכון וסכום לבניא תתנון: יט וחזו סרכי בני ישראל יתהון בביש למימר לא תמנעון מלבניכון פתגם יום ביומה: כ וערעו ית משה וית אהרן קימין לקדמותהון במפקהון מלות פרעה: כא ואמרו להון יתגלי יי עליכון ויתפרע די אבאשתון ית ריחנא בעיני פרעה ובעיני עבדוהי למתן חרבא בידיהון לקטלותנא: כב ותב משה קדם יי ואמר יי למא אבאשתא לעמא הדין ולמא דנן שלחתני: כג ומעדן (ד) עלית לות פרעה למללא בשמך אבאש לעמא הדין ושיזבא לא שיזבתא ית עמך: א ואמר יי למשה כען

בעל הטורים

וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו: (יח) לבנים · ג' · ותוכן לבנים תתנו · נלבנה לבנים · לבנים נפלו (ישעיה ט') וזהו שדרשו שכל מה שהיו בונין ביום היה נופל בלילה וזהו לבנים נפלו וכן באנשי המגדל אמרו שליש נפל ושליש נשקע בארץ ושליש עודנו קיים: (כב) הרעתה · ג' הכא ואידך למה הרעתה לעבדך (במדבר י"א) כמו כן נמצא ובשניהם בגג וכן עתה תראה שניהם גבי משה (שניהם) בזה הלשון הכא שאמר לו עתה תראה ורמז לו שלא יכנס לארץ וכן לקמן אמר לו עתה תראה היקרך דברי שאמרתי לך שלא תכנס לארץ · ואידך הרעות גבי אליהו (מ"א י"ז) הרעות להמית את בנה דכמו גבי משה בא מלאך להרוג את בנו והציל משה בתפלתו כך אליהו החיה בן האלמנה בתפלתו וכמו גבי משה כתיב עלית למרום שבית שבי כן גבי אליהו ויעל אליהו בסערה השמימה: (כג) והצל · ב' במסרה · הכא · ואידך גבי דוד והצל הציל (ש"א ל') דאיתקש דוד למשה כדפרשינן גבי ויאמן:

רמב"ן

בעבור כל ישראל: (כב) אדני למה הרעתה · נכתב באל"ף דל"ת כי בשם המיוחד שהוא מדת הרחמים לא ירע לעם · ולמעלה הזכירו שני פעמים באל"ף דל"ת שהיה מתחנן בו שלא יחר בו האף · ואולי היה מתירא מהזכיר ה' הגדול המתודע לו ומדבר אליו: למה הרעתה · אחרי הודיע אלהים את משה פעמים שלא יתן אותם מלך מצרים להלוך מדוע יתרעם ואמר ר"ל כי חשב משה כי מעת דברו אל פרעה בשליחות ה' יקל מעליהם ויחל האלהים להצילם · והנה פרעה הכביד והרע · וזה טעם למה הרעתה כי זה הפך מה שאמרת לי ראה ראיתי את עני עמו וארד להצילו ואיננו נכון בעיני · בעבור שאמר והצל לא הצלת ואין הצלה רק יציאתם מן הגלות: ולפי דעתי שחשב משה רבינו כי יאמר ה' שלא ישמע אליהם פרעה להוציאם מיד במטתו ולא באות ומופת עד שיעשה בו נפלאותיו הרבות · אבל חשב כי יביאם עליו תכופות ע אחר זו בימים מעטים וכשאמר לא ידעתי את ה' שה לעשות מיד לפניו אות התנין והוא לא ישמע ויכה אותו בו ביום בדם ואח"כ בכל המכות · וכשראה שעמדו ג' ימים והוא ירע להם בכל יום וה' לא הכה בו ולא נתגלה למשה להודיעו מה יעשה אז חשב משה כי ארוכה היא: ויתכן שהיו בזה המעשה שספר הכתוב ימים רבים כי כאשר הוכו שוטרי בני ישראל עמדו ימים עד שדברו עם פרעה עצמו ואמרו לו למה תעשה כה לעבדיך כי אין ברשות כל אדם לבא בהיכל מלך פנימה ולדבר אליו פנים בפנים אף כי שוטרי העם הנבאשים בעיניו והנה סבלו עמלם ולחצם ימים רבים והיו באים עד לפני שער המלך עד שנשמע זעקתם לפני המלך וצוה שיבאו לפניו וידברו עמו · וכן אפשר ששב משה אל ה' ואמר למה הרעתה אחרי ימים מעת שפגעו בו השוטרים ובאלה שמות רבה אמר ויצאו נוגשי העם ושטריו כיון שגזר כן הלך משה למדין ועשה שם ששה חדשים ואהרן היה יושב במצרים ואותה שעה החזיר משה אשתו ובניו למדין · ועוד אמר ויפגעו את משה ואת אהרן אחר ששה חדשים נגלה הקב"ה אל משה במדין ואמר לו לך שוב מצרים בא משה ממדין ואהרן ממצרים ופגעו בהם שוטרי ישראל כשהן יוצאין מלפני פרעה · וכן ראיתי עוד במדרש חזית דומה דודי לצבי מה צבי זה נראה וחוזר ונראה כך גואל הראשון נראה להם וחזר ונכסה מהן וחזר ונראה להם · וכמה נכסה מהם רבי תנחומא אמר שלשה חדשים הה"ד ויפגעו את משה ואת אהרן · ורבי יהודה ברבי אומר לקיצין כלומר כי לשון פגיעה לפרקים היא · והנה היו ימים רבים מעת דבר לו השם ובואו אל פרעה · ולכן כששב משה אל ה' אמר למה הרעתה לעם למהר לשלוח אותם קודם שהגיע הקץ כי לא היה ראוי לשלוח לו עד שתרצה להצילם כי עתה הרעותה להם ולא הצלת אותם ואם ככה את עשה להם יספו ברעה אשר תמצאם · ולכן ענה אותו עתה בעת הזאת בקרוב תראה אשר אעשה לפרעה כי לא אאריך לו כל כך כאשר חשבת וקרוב לבא עתו וימיו לא ימשכו:

ספורנו

(טז) והנה עבדיך מוכים וחטאת עמך · והנה אנחנו המוכים ואשי החטאת המכים כלנו עמך וראוי לך להקפיד על שני אלה: (יז) נרפים אתם נרפים · אתם הנרפים ועצלים מהרפים אתם במלאכתכם לפיכך הכבדתי עליכם לזרזכם: על כן אתם אומרים נלכה נזבחה · מזה התבאר שאתם נרפים שאין לחשוב שתאמרו נזבחה אלא כדי להתרפות מן המלאכה: (כב) למה זה שלחתני · אם היו ראוים לזה הפורענות למה גלגלת אותו על ידי: (כג) והצל לא הצלת · את שוטרי ישראל המוכים: (א) עתה תראה · עתה שראית בפשע פרעה המתאמץ להחזיק בישראל בשבע עברתו תראה כי ביד חזקה ישלחם

שיאמין

לְפַרְעֹה כִּי בְיָד חֲזָקָה יְשַׁלְּחֵם וּבְיָד חֲזָקָה יְגָרְשֵׁם מֵאַרְצוֹ׃

ס ס ס קכ"ד ויק"א סימן מעד"י סימן : ומפטירים לספרדים דברי ירמיהו בירמיה סי׳ א׳ · ולאשכנזים הבאים ישרש יעקב בישעיה סימן כ"ז

סדר וארא ו

ב וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְהוָה׃ ג וָאֵרָא אֶל־אַבְרָהָם אֶל־יִצְחָק וְאֶל־יַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדָּי וּשְׁמִי יְהוָה לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם׃ ד וְגַם הֲקִמֹתִי אֶת־

ת"א וארא אל אברהם · עקידה שער יח · עקרים מג פ"ט : וגם הקמתי סנהדרין ל :

רש"י

העשוי לפרעה תראה ולא העשוי למלכי שבעה אומות כשאביאם לארץ: כי ביד חזקה ישלחם · מפני יד החזקה שתחזק על פרעה ישלחם: וביד חזקה יגרשם מארצו · על כרחם של ישראל יגרשם ולא יספיקו לעשות להם צדה וכן הוא אומר ותחזק מצרים על העם וגו׳: הסלת פרשת שמות (ב) וידבר אלהים אל משה · דבר אתו משפט על שהקשה לדבר ולומר למה הרעותה לעם הזה: ויאמר אליו אני ה׳ · נאמן לשלם שכר טוב למתהלכים לפני ולא לחנם שלחתיך כי אם לקיים דברי שדברתי לאבות הראשונים ובלשון הזה מצינו שהוא נדרש בכמה מקומות אני ה׳ נאמן ליפרע כשהוא אמור אצל עונש כגון וחללת את שם אלהיך אני ה׳ וכשהוא אמור אצל קיום מצות כגון ושמרתם מצותי ועשיתם אותם אני ה׳ נאמן ליתן שכר: (ג) וארא · אל האבות: באל שדי · הבטחתים הבטחות ובכולן אמרתי להם אני אל שדי: ושמי ה׳ לא נודעתי להם · לא הודעתי אין כתיב כאן אלא לא נודעתי לא נכרתי להם במדת אמיתות שלי שעליה נקרא שמי ה׳ נאמן לאמת דברי שהרי הבטחתים ולא קיימתי: (ד) וגם הקימותי את בריתי וגו׳ · וגם כשנראיתי להם באל שדי הצבתי

רמב"ן

(ב) וידבר אלהים אל משה · לשון רש"י דבר אתו משפט על שהקשה לומר ולדבר למה הרעותה לעם הזה · ויאמר אליו אני ה׳ נאמן לשלם שכר למתהלכים לפני בתמים ובלשון הזה מצינו שהוא נדרש בכמה מקומות וכו׳ וארא אל אברהם וגו׳ באל שדי הבטחתיו הרבה הבטחות ובכלן אמרתי להם אני אל שדי · ושמי ה׳ לא נודעתי להם לא הודעתי אין כתיב כאן אלא לא נודעתי להם שלא נודעתי להם במדת אמתית שלי שעליה נקרא שמי ה׳ נאמן להאמת הדברים שהרי הבטחתים ולא קיימתים כל אלו דברי הרב · ויראה לפרש שעדיין לא נודע קיום ההבטחה ואע"פ שעדיין לא הגיע הזמן מ"מ לא נודע להם בקיום הבטחתו ועם כל זה לא תקן הלשון שהיה ראוי לומר לא הודעתי להם או שיאמר ושמי ה׳ לא נודע להם · ואולי לדעתו יאמר ושמי ה׳ ולא נודעתי להם כלומר שלא נודעתי להם בו · והחכם ר"א פי׳ כי בי"ת באל שדי מושכת ושיעורו וארא אל אברהם וגו׳ באל שדי ובשמי ה׳ לא נודעתי להם וענין הכתוב כי נראה לאבות בשם הזה שהוא מנצח מערכות השמים ולעשות עמהם נסים גדולים שלא נתבטל בהם נוהג העולם · ברעב פדה אותם ממות · ובמלחמה מידי חרב · ולתת להם עושר וכבוד וכל טובה · והם בכל היעודים

אבן עזרא

(ב) וידבר · כתוב אמר ויאמן העם ולא כל העם · והכל מודים באלהים אשר פרעה כאשר אפרש עוד · על כן אמר ויאמר אליו אני ה׳ · לכן אמור לבני ישראל אני ה׳ · וידעתם כי אני יי׳ אלהיכם המוציא אתכם: (ג) וארא · נבואת האבות היתה במראות הלילה על כן מלת וארא · מלת שדי קשה בפירוש · והגאון אמר כי הבי"ן נוסף כבי"ן באתה מדבר עמי · והטעם שאמר לעולם די · ולא אדע טעם לפירוש זה כי איך יקרא שם אשר די · רק לביותו אחר כמו טוב וסלח · עלי לבי דוי · והנגיד רב שמואל פי׳ כו בלשון ערבי אלקהאר · ופירושו מנצח ותקיף · והיו"ד תחת אות הכפל · כיו"ד דליו שוקים מפסח · והאל"ף אשר בואו נכרים · וכמוהו כקול שדי · והיה שדי בצריך ויפה פירש: ומלת נודעתי מבנין נפעל · ואיננו כמו הודעתי כדברי מנחם · ורבי מרינוס אמר כי ובשמי יי׳ שבועה · כי בלשון ערבי יש וי"ו לשבועה · וטעם לא נודעתי להם כמו שנודעתי לך · והוי"ו הזה לא מצאנו בלה"ק · והנה דקדוקו יש מלות מושכות עצמן ואחרות עמהם גם כן אותיות · כמ"ש מאל אביך ויעזרך ואת שדי · שהוא ומאת שדי · והנה בי"ת באל שדי כאילו כתוב ובשמי יי׳ לא נודעתי להם · אמר רב סעדיה הגאון כי תחסר באחרונה מלת לבדו · כאילו אמר ובשמי יי׳ לבדו לא נודעתי להם · רק פעם באל שדי · ופעם בשם יי׳ · וכמוהו לפי דעתי לא יעקב לבדו יאמר עוד שמך כי אם ישראל משתתף עמו · ואין צורך להקון הזה כי ידענו כי אל שדי הוא הש"י הנכבד ואין ביניהם הפרש · רק שם שדי הוא תואר · והשם הנכבד פעם שם עצם ופעם שם תואר כאשר פירשתי · והנה מצאנו כתוב באברהם אני יי׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים · וביעקב אני יי׳ אלהי אברהם אביך · ורבי ישועה אמר כי אברהם ויעקב לא ידעו זה השם רק משה כתב כהם · ולא דבר רבי ישועה נכונים · כי איך יכתוב משה

רשב"ם

א"כ למה זה שלחתני אם אינן ראוין לגאולה ולהושע: (א) כי ביד חזקה ישלחם · בעל כרחם של ישראל יגרשם לסוף מארצם כדכתיב ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ:

(ב) וידבר אלהים אל משה · בארץ מצרים: אני ה׳ · ושמי מתפרש שיש בידי לקיים הבטחתי: (ג) באל שדי · הבטחתי על העתיד ולא קיימתי עדיין: ושמי ה׳ · כך צריך לפרש · אני נראיתי להם באל שדי ועיקר

תֶּחֱזֵי דְּאַעְבֵּד לְפַרְעֹה אֲרֵי בִּידָא תַקִּיפָא יְשַׁלְּחִנּוּן וּבִידָא תַקִּיפָא יְתָרְכִנּוּן מֵאַרְעֵהּ:

ב וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וַאֲמַר לֵהּ אֲנָא יְיָ: ג וְאִתְגְּלֵיתִי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדַּי וּשְׁמִי יְיָ לָא אוֹדַעִית לְהוֹן: ד וְאַף אֲקֵימִית יָת קְיָמִי עִמְּהוֹן

נתינה לגר

ו (ג) באל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם. באל שדי ושמי ה' לא אודעית להון ערש"י ומפרשים שהוקשה להם הלא כשנגלה הקב"ה לאברהם בין הבתרים אמר אני ה'. ויש מתרצים כי ושמי ה' דבוק למעלה למלות באל שדי" וכוונת הכתוב שלא הודע ה' להם באותות ומופתים כמ"ש הכוזרי. ועמ"ש בהקדמה

בעל הטורים

(א) וארא. לעיל מיניה כתיב יגרשם מארצו וסמיך ליה. (ב) וידבר אלהים מלמד שלא היה הדבור עמו בארצו אלא חוץ לכרך: (ג) וארא. ו' ארא שהם פעמים כתיב באבות וירא ג' באברהם ב' ביצחק א' ביעקב. אלהים. בגימטריא הוא דיין שדבר אתו בקשה. וארא. בגי' יצחק כדאיתא במדרש שיצחק גרם לישראל שיצאו ממצרים. וארא אל אברהם ס"ת אלם שעשו עצמם אלמים ולא הרהרו אחר מדותי. באל שדי וזה אינו חוזר אלא על אברהם ויעקב ולהם נראה באל שדי ופרש"י מה שאמר ביצחק והקמתי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך ונאמר בה באל שדי. ד"א אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' פי' באלו שתי שמות נראיתי להם בשם יו"ד ה"א הבטחתי להושיבם בארץ לבטח ובשם אל שדי הבטחתי אותם להפרות ולהרבות כי זה השם בא על פריה ורביה (פ"ל פ' וישלח). ב' דיעקב ק' דיצחק מ' דאברהם. והוא בק"ש והוא בא"ת ב"ש שדי לכך נראה להם בזה השם. ובגי"ת א' דאברהם י' דיצחק ו' דיעקב עולה כ"א כמנין אהיה הרי השם בר"ת וס"ת וזהו תונה מלאך ה' סביב

רמב"ן

שבתורה בברכות ובקללות כי לא תבא על אדם טובה בשכר מצוה או רעה בעונש עבירה רק במעשה הנס ואם יונח האדם לטבעו או למזלו לא יוסיפו בו במעשיו דבר ולא יגרעו ממנו. אבל שכר כל התורה ועונשה בעולם הזה הכל נסים והם נסתרים יחשב בהם לרואים שהוא מנהגו של עולם והם באדם עונש ושכר באמת ומפני זה מאריך התורה ביעודים שבעולם הזה ולא תבאר יעודי הנפש בעולם הנשמות כי אלה מופתים וכנגד התולדות וקיום הנפש ודבקה באלהים הוא דבר ראוי בתולדתה בהיא תשוב אל האלהים אשר נתנה. ועוד אפרש זה אם ישמר ה' עלי. והנה אמר האלהים למשה נראיתי לאבות בכח ידי אשר אני שודד בו המזלות ועוזר לבחירי אבל בשמי של יו"ד ה"א אשר בו נהיה כל הווה לא נודעתי להם לברוא להם חדשות בשנוי התולדות ולכן אמור לבני ישראל אני ה' ותודיע להם פעם אחרת השם הגדול כי בו אני עושה עמהם להפליא וידעו כי אני ה' עושה כל ולדקו כל דברי ר"א בענין הזה אלא שהוא כמתנבא ואינו יודע: והנה גם לדבריו היה ראוי שיאמר הכתוב ואודיע אל אברהם וגו' באל שדי ובשמי ה' לא נודעתי להם. או שיאמר ובשמי ה' לא נראיתי להם. אבל הוא יתקן בזה כי מפני היות

אבן עזרא

בם לא הזכירו השם. ואין ספק כי האבות ידעו זה השם שהוא שם כבוד. רק זה השם הוא כאשר לא ידעו. ועתה אגלה לך קלם סוד אל כל ידי ידענו כי השם נרא ג' עולמות שהזכרתי. והעולם השפל יקבל כח מעולם התיכון. כל אחד מהפרטים כפי מערכת העליונים ונעטר כי נשמת האדם גנוז מן העולם העליון. אם היתה הנפש חכמה והכירה מעשה השם שהם בלא אמצעי. ועל ידי אמצעי. והניחה תאות העולם השפל והתבודדה לדבקה בשם הנכבד. אז יש במערכת הכוכבים בעת הריון רעה שתבא עליו ביום ידוע. השם שדבק בו יסבב סבות להנצלו מרעתו. וככה אם יש במערכה שיהיה עקר. השם יתקן לו כח בולדתו ויוליד. על כן אמרו חז"ל שהשם אמר לאברהם צא מאצטגנינות שלך. וקרוב מזה הטעם אין מזל לישראל. ועוד אבאר זה בפרשת כי תשא. על כן אמר השם לאברהם קודם והרבה את זרעך אני אל שדי. שפירושו מנצח המערכות העליונות. לא שהמערכה תשחת. רק שידע הדבק בשמו שמתהדש לו טוב שלא יהיה במערכתו. על כן אמר יעקב המלאך הגואל אותי מכל רע. שהיה נכון לבא עליו. וזה הוא סוד כל התורה כאשר אפרש עוד. והנה האבות לא הגיעה מעלתם להיות בשם כמשה אשר ידעו השם פנים בפנים. על כן היה ישנה משה לשנות תולדות עולם השפל ולחדש אותות ומופתים שלא יכלו האבות לחדשם. והנה משה אמר שני דברים האחד למה זה שלחתני. והשני והצל לא הצלת את עמך. והשיב על האחרון עתה תראה אשר אעשה לפרעה. ועל הראשון ויאמר אליו אני יי' והטעם כי על יד האבות נודע שמי שהוא אל שדי ועל ידך יודע שמי יי' הנכבד מעולם. כאשר אמר לכן אמור לבני ישראל אני יי'. והנה שלחתיך להודיע זה השם: (ד) וגם הקימותי. גם שלחתיך בעבור שהקימותי עם האבות

כנואת האבות במראות הלילה אמר בהם וארא. ובעבור היות של משה פנים אל פנים אמר לא נודעתי להם כאשר נודעתי לך. ועל דרך האמת בא הכתוב כפשוטו ומשמעו יאמר אני ה' נראיתי להם באספקלריא של אל שדי כטעם במראה אליו אתודע ואותי אני ה' לא נודעתי להם שלא נסתכלו באספקלריא המאירה שידעו אותי כטעם אשר ידעו ה' פנים אל פנים. כי האבות ידעו ה' המיוחד אבל לא נודעו להם בנבואה ולכן כשידבר אברהם עם השם יזכיר השם המיוחד עם אל"ף דל"ת. או אל"ף דל"ת לבדו. והנה הענין שהאבות היה גלוי השכינה להם והדבור עמהם במדת הדין הרפה ונהג עמהם בה. ועם משה יתנהג ויודע במדת הרחמים שהוא בשמו הגדול כטעם (ישעיה ס"ג) מוליך לימין משה זרוע תפארתו. וכתיב (שם) כן

ספורנו

ביתאמץ מעולר רעב ויגון לשלחם בכל כחו: וביד חזקה יגרשם מארצו. וכנגד מה שהוסיף עוד את ישראל בכל ארץ מצרים. יתאמץ לגרשם מארצו שלא ישאר בכלם אפילו אחד שהם:

(ג) אני ה'. מקיים המציאות לא ממציאו בלבד אבל גם מקיימו שאין לנמצאת שום ישות וקיום זולתי מה שאני משפיע עליהם כאמרו ואתה מחיה את כלם ומזה יתחייב שאין לשום נמצא קיום מציאות בלתי רצוני: (ג) וארא. במראה הקודמת לנבואה כענין וירא אליו ה': באל שדי. המורה שהמצאתי את המציאות כלו כמבואר בפרשת לך לך: ושמי ה' לא נודעתי להם. כ"ת באל שדי נמשכת להיות ושמי. אמר ובשמי ה' לא נודעתי להם בהוראה במראה ולא שניתי בנדם

בְּרִיתִי אִתָּם לָתֵת לָהֶם אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן אֵת אֶרֶץ מְגֻרֵיהֶם אֲשֶׁר־גָּרוּ בָהּ׃ ה וְגַם ׀ אֲנִי שָׁמַעְתִּי אֶת־נַאֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מִצְרַיִם מַעֲבִדִים אֹתָם וָאֶזְכֹּר אֶת־בְּרִיתִי׃ ו לָכֵן אֱמֹר לִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְהוָה וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלֹת מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעֲבֹדָתָם וְגָאַלְתִּי אֶתְכֶם בִּזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבִשְׁפָטִים גְּדֹלִים׃ ז וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלוֹת מִצְרָיִם׃ ח וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי לָתֵת אֹתָהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב וְנָתַתִּי אֹתָהּ לָכֶם מוֹרָשָׁה אֲנִי יְהוָה׃ ט וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה כֵּן אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל־מֹשֶׁה

ת"א ואזכר את· ספר הזהר פ' האזינו: ולקחתי אתכם· סנהדרין קי"א: המוציא אתכם· ברכות לח: והבאתי· סנהדרין קיא: ונתתי אתה· בתרא קי"ז קי"ט:

רש"י

העמדתי בריתי ביני וביניהם: לתת להם את ארץ כנען· לאברהם בפרשת מילה נאמר אני אל שדי וגו' ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך· ליצחק כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם ואותה שבועה שנשבעתי לאברהם באל שדי אמרתי ליעקב אני אל שדי פרה ורבה וגו' ואת הארץ אשר וגו' הרי שנדרתי להם ולא קיימתי: (ה) וגם אני· כמו שהלכתי והעמדתי הברית יש עלי לקיים· לפיכך שמעתי את נאקת בני ישראל הנואקים: אשר מצרים מעבידים אותם ואזכור· אותו הברית· כי בברית בין הבתרים אמרתי לו וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי: (ו) לכן· ע"פ אותה השבועה: אמור לבני ישראל אני ה'· הנאמן בהבטחתי: והוצאתי אתכם· כי כן הבטחתיו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול: סבלות מצרים· טורח משא מצרים: (ח) נשאתי את ידי· הרימותיה להשבע בכסאי: (ט) ולא שמעו אל משה· לא קבלו תנחומין:

רמב"ן

נהגת עמך לעשות לך שם תפארת· ולכן לא יזכיר משה מעתה שם אל שדי כי התורה בשמו הגדול נתנה· שנאמר אנכי ה' אלהיך והוא שנאמר (דברים ד') מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה וכבר רמזתי פי' מן השמים והקב"ה יגלה עינינו ונראה נפלאות מתורתו: (ד) וטעם וגם הקימותי את בריתי אתם· וגם אני שמעתי· כלומר נראיתי להם באל שדי וגם הקימותי להם הברית ההוא לפני וגם בשמי הגדול שמעתי עתה אני נאקת בני ישראל ואזכר את בריתי אשר הקימותי להם עמדי והמשכיל יבין· ומה שדרשו רבותינו בענין הזה חבל על דאבדין ולא משתכחין הרבה פעמים נגליתי על אברהם יצחק ויעקב באל שדי ולא הודעתי להם ששמי ה' כשם שאמרתי לך ולא הרהרו אחר מדותי וכו' ועוד שלא שאלוני מה שמי כשם ששאלת אתה ואתה תחלת שליחותי אמרת לי מה שמך ולבסוף אמרת ומאז באתי אל פרעה וגו'· ועל זה נאמר וגם הקימותי את בריתי אתם וגו' גם המדרש הזה איננו מתישב אחר המקרא

אבן עזרא

לתת להם· או לבניהם שהם כמותם את ארץ כנען: (ה) וגם· גם עוד שלהתיך בעבור שעשו ישראל תשובה וצעקו אלי: (ו) לכן· כמו שאני עומד כן יהיה דברי קיים שאגאל אתכם בזרוע נטויה מן השמים אל הארץ: (ז) ולקחתי· כאשר הקבלו את התורה על הר סיני: וטעם המוציא אתכם· כי היתה במערכת המחברת הגדולה למשרתים העליונים שיעמדו עוד בגלות וזה יתברר לך בפ' כי תשא: (ח) והבאתי אתכם אל הארץ· כי רבים מיוצאי מצרים גם בניהם יחשבו כהם: וטעם אשר נשאתי את ידי· דרך משל כאדם שישא ידו אל השמים וישבע· כמו כי אשא אל שמים ידי· וירם ימינו ושמאלו אל השמים: וטעם אני יי'· שאקיים זה: (ט) וידבר· ולא שמעו· ולא הטו אוזן לדבריו כי קצרה רוחם כאורך בגלות

רשב"ם

ועיקר שמי ה' הוא· וזה כפל לשון לא נודעתי להם לא נתגליתי להם בעיקר השם אלא באל שדי אבל אליך גליתי עיקר שמי אהיה· וזכרי ה'· ובימיך אקיים הבטחתי לתת להם את ארץ כנען· ושמי מחובר למעלה כמו שפירשתי· ואילו היה כתוב לא ה דעתי להם ואז היה מוסב ושמי ה' לא הודעתי: (ט) ולא שמעו אל משה· עתה אעפ"י שהאמינו מתחלה כדכתיב ויאמן העם שהיו סבורים לנוח מעבודה קשה והנה עתה הכביד עלידם

למתן להון ית ארעא דכנען ית ארעא תותבותהון דאתותבו בה: ה ואף קדמי שמיע ית קבילת בני ישראל די מצראי מפלחין בהון ודכירנא ית קימי: ו בכן אמר לבני ישראל אנא יי ואפיק יתכון מגו דחוק פלחן מצראי ואשיזב יתכון מפלחנהון ואפרוק יתכון באדרע מרמא ובדינין רברבין: ז ואקריב יתכון קדמי לעמא ואהוי לכון לאלהא ותדעון ארי אנא יי אלהכון דאפיק יתכון מגו דחוק פלחן מצרים: ח ואעיל יתכון לארעא די קימית במימרי למתן יתה לאברהם ליצחק וליעקב ואתן יתה לכון ירתא אנא יי: ט ומליל משה כן לבני ישראל ולא קבילו

נתינה לגר

טולת מדוע לא ת' השם "אל שדי". (ז) ולקחתי, ואקרב · לא ת' כדרכו הפעל "לקח" לאדם בפעל "דבר" להרחיק ההגשמה. המוציא אתכם, דאפיק יתכון · אף שמלת "אפק" הוא ל' עבר ועליין לא הוציאם בעת ההיא. כבר תרגו רבנן במס' ברכות (ל"א ע"א) "הכי קאמר קב"ה לישראל כד מפיקנא לכו עבדנא לכו מילתא כי היכי דידעיתו דאנא הוא דאפיקית" ואפשר שזהו טוגת הת"א נ"ל רק שלא האריך כדרכו. (ח) אשר נשאתי את ידי, די קימית במימרי · הוא ל' שבועה. וכ"ת גבמה (במדבר י"ד כ"ב) · ורק ע"פ "כי אשא אל שמים ידי" (דברים ל"ב מ') שינה לת' "ארי

בעל הטורים

וראיתי : (ד) לתת להם את ארץ כנען · לתת עולה ת"י ת"ך רמז לשני מקדשים שעמדו ת"י ות"ך שנים · אשר גרו בה מנין אשר גרו בה עמדו עשרה שבטים בארץ : (ה) נאקת · בא"ת ב"ש טתד"א בגימטריא האבות לומר לך שצלתה נאקת האבות תפלתם : (ו) לכן אמר · ב' במסורה · לכן אמר לבני ישראל · לכן אמר הנני נותן לו את בריתי שלום שדורש בספרי כל מה שכתוב בזה פנחס מצם שנעשה שליח להוציא ישראל ממצרים ופנחס יהיה שליח להוציא ישראל מגלות וכן כל הדברים שבפרשה מפה פסוק גם כן פנחס · לכן · עולה ק' שיגאלו בזכות אברהם שהוליד בן למאה ויצחק במלאת מאה שערים ויעקב הוליד תולדותיו למאה שנים יגאלו (ר"ל שנולד בנימין היה יעקב בן ק' דוק והבכח) · והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי · ד' לשונות של גאולה כנגד ד' מלכיות ובאחרון כתיב ולקחתי כנגד אדום ועל כן כתיב ביה ולקחתי כאדם שלוקח בחזקה שהוא קשה מכולם · והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי בגי' (זה עני) [ושעני] כישראל לא יפחתו לו מארבע כוסות (של יין) : (ח) מורשה · ב' במסורה · הכא ואידך מצם מורשה קהלת יעקב שבזכות התורה ירשו הארץ כדכתיב ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ותורותיו

רמב"ן

כי הודיעם להם ז"ל למה יזכיר נבואת האבות לפחות מעלתם בנבואתם · ולאמר שלא נראה אליהם רק באל שדי מה צורך היה לו זה · היה ראוי לומר אני ה' ולכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם וידעתם כי אני ה' המוציא. ולכן ידרשו כי היה הדבר תוכחות למשה לאמר לו הנה האבות שלא הגיעה להם מעלתם בנבואה אליך ולא ראו רק באל שדי הם האמינו כי גם הקימותי את בריתי אתם ושמעתי נאקת בניהם במצרים · אף כי אתה שידעתני בשם הגדול והבטחתיך עד שיש לך לנסות ברחמים ולהבטיח ישראל בשמי שאעשה עמהם אותות ומופתים וגם זה נכון והגון : (ו) והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים · יבטיחם שיוציא אותם מארצם ולא יסבלו עוד כובד משאם והצלתי אתכם מעבודתם שלא ימשלו בהם כלל להיות להם במקומם למס עובד · וגאלתי אתכם כי יעשה בהם שפטים עד שיאמרו המצרים הנה לך ישראל בפדיון נפשנו כי טעם גאולה כענין מכר : וטעם בזרוע נטויה שתהיה ידו נטויה עליהם עד שיוציאם : (ז) ולקחתי אתכם לי לעם · בבואכם אל הר סיני ותקבלו התורה כי שם נאמר והייתם לי סגולה : וטעם וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים · אמר ר"א כי היה במערכת המחברת הגדולה למשרתים העליונים שיעמדו עוד בגלות · ואין זה מדרך הפרשה · רק שיאמר כאשר אגאל אתכם בזרוע נטויה שיראו אותה כל העמים תדעו כי אני ה' בעשם אותות ומופתים מחודשים בעולם ואני אלהיכם · ובעבורכם עשיתי כי אתם חלק השם : (ח) אשר נשאתי את ידי · הרימותיה לישבע בכסאי ל' רש"י · ור"א אמר דרך משל כאדם שישא ידו אל השמים וישבע · כמו כי אשא אל שמים ידי · וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע · ועל דרך האמת נשאתי את ידי שהרימותי זרוע עזי סלי שאתן להם הארץ · וכן כי אשא אל שמים

ספורנו

מה שהיה מסבתי סבלתי נפשדים · גלכן ראוי שאודיע זה לזרעם שלא קבלו זה מאבותם למען הקים אותם לי לעם וכלן תגאלם : (ד) וגם הקמתי את בריתי · וסבה שנית לגאולתם היא הברית שכרתי עם אבותם: (ה) וגם אני שמעתי · וסבה ג' לגאולתם היא ששמעתי נאקתם ותפלתם כאשר לכם : ואזכר את בריתי · ובזה נעשו ראוים שאזכור להם בריתי כענין וירא בצר להם בשמעו את רנתם ויזכור להם בריתו : (ו) לכן אמר לבני ישראל אני ה' · לכל אלה הג' סבות אמור לבני ישראל שאני הוא הנותן המציאות כבוד לכל הנמצאות ובזה הנה אוציאם שאשנה טבע קצתם : והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים · מיום התחלת המכות ישקוט השעבוד : והצלתי · ביום צאתכם שיצאו מגבולם : וגאלתי · בטביעת המצרים בים כמו שהעיד באמרו ויושע ה' ביום ההוא וגו' כי אחרי מות המשעבדים לא היו עוד עבדים בורחים : (ז) ולקחתי אתכם לי לעם · במעמד הר סיני : וידעתם · הכירו והתבוננו שכל זה יתאמת כמו וידעתם היום כי לא את בניכם : כי אני ה' אלהיכם המוציא · כי בהיותי אלהיכם משגיח עליכם בפרט ואני המוציא ומשתדל עתה להוציאכם אין ספק שאעשה כל מה שאמרתי : (ח) והבאתי אתכם אל הארץ · כאשר תתבוננו בכל זה תהיו ראוים שאביאכם אל הארץ ואתננה לכם : (ט) ולא שמעו אל

משה

מִקֹּצֶר רוּחַ וּמֵעֲבֹדָה קָשָׁה׃ פ י וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יא בֹּא דַבֵּר אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם וִישַׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ׃ יב וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה לֵאמֹר הֵן בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא־שָׁמְעוּ אֵלַי וְאֵיךְ יִשְׁמָעֵנִי פַרְעֹה וַאֲנִי עֲרַל שְׂפָתָיִם׃ פ יג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וַיְצַוֵּם אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־

רש"י

מקוצר רוח · כל מי שהוא מצר רוחו ונשימתו קצרה ואינו יכול להאריך בנשימתו · קרוב לענין זה שמעתי בפרשה זו מרבי ברוך ברבי אליעזר והביא לי ראיה ממקרא זה בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי וידעו כי שמי ה׳ למדנו כשהקב"ה מאמן את דבריו אפילו לפורעניות מודיע שמו ה׳ וכל שכן האמנה לטובה · ורבותינו דרשוהו לענין של מעלה שאמר משה למה הרעותה א"ל הקב"ה חבל על דאבדין ולא משתכחין יש לי להתאונן על מיתת האבות הרבה פעמים נגליתי עליהם [ג] באל שדי ולא אמרו לי מה שמך ואתה אמרת מה שמו מה אומר אליהם: [ד] וגם הקימותי וגו׳ · וכשבקש אברהם לקבור את שרה לא מצא קבר עד שקנה בדמים מרובים וכן ביצחק ערערו עליו על הבארות אשר חפר וכן ביעקב ויקן את חלקת השדה לנטות אהלו ולא הרהרו אחר מדותי ואתה אמרת למה הרעותה · ואין המדרש מתיישב אחר המקרא מפני כמה דברים אחת שלא נאמר ושמי ה׳ לא שאלו לי ואם תאמר לא הודיעם שכך שמו הרי תחלה כשנגלה לאברהם בין הבתרים נאמר אני ה׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים ועוד היאך הסמיכה נמשכת בדברים שהוא סומך לכאן וגם אני שמעתי וגו׳ לכן אמור לבני ישראל · לכך אני אומר יתישב המקרא על פשוטו דבר דבור על אופניו והדרשה תדרש שנאמר הלא כה דברי כאש נאם ה׳ וכפטיש יפוצץ סלע מתחלק לכמה ניצוצות: (יב) ערל שפתים · אטום שפתים וכן כל לשון ערלה אני אומר שהוא אטום · ערלה אזנם אטומה משמוע · ערלי לב אטומים מהבין · שתה גם אתה והערל · והאטם משכרות כוס הקללה (נ"א התרעלה) · ערלת בשר שהגיד אטום ומכוסה בה · וערלתם ערלתו עשו לו אוטם וכסוי איסור שיבדיל בפני אכילתו · שלש שנים יהיה לכם ערלים אטום ומכוסה ומובדל מלאכלו: ואיך ישמעני פרעה · זה אחד מי׳ ק"ו שבתורה: (יג) וידבר ה׳ אל משה ואל אהרן · לפי שאמר משה אני ערל שפתים צירף לו הקדוש ב"ה את אהרן להיות לו לפה ולמליץ: ויצום אל בני ישראל · צום עליהם להנהיגם בנחת ולסבול אותם: ואל פרעה מלך מצרים · צום עליו לחלוק לו כבוד בדבריהם זה מדרשו · ופשוטו צום על דבר ישראל ועל שליחותו אל פרעה ודבר הצווי מהו מפורש בפרשה שניה לאחר סדר היחס אלא מתוך שהזכיר משה ואהרן הפסיק הענין באלה ראשי בית אבותם ללמדנו היאך

אבן עזרא

ובעבודה קשה שהתחדשה עליהם: (י) וידבר לאמר · למשה כמו דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם: (יא) בוא · אל ארמון המלך: (יב) וידבר הן בני ישראל · שהם עמך: לא שמעו אלי · ואיך ישמעני פרעה · שהוא מלך ואינו מעמך · ועוד כי מגרעת גדולה היא שאדבר לפניו: ואני ערל שפתים · כי בפעם הראשונה הבטחתני שהורה את פי שלא אבטא כאות שהוא כבד עלי אולי תכשל לשוני לפניו · ואתה אמרת כי אהרן יהיה מליץ ביני ובין ישראל: (יג) וידבר · עתה כלל הענין כי גם אהרן יהיה מליץ ביני ובין פרעה כאשר יפרש עוד על כן השתתפו שניהם בדבור: ויצום · לנכח · אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים · ורבי ישועה אמר כי טעם ויצום שלא יכעסו

רמב"ן

ידי שאשא היד הגדולה אל השמים להיות בה לעולם חיים · ואין וירם ימינו ושמאלו אל השמים מן הענין הזה כי הוא נאמר במלאך לבוש הבדים שנשבע בחי העולם: (ט) מקוצר רוח ומעבודה קשה · לא בעבור שלא יאמינו בה׳ ובנביאו · רק שלא הטו אזן לדבריו מקוצר רוח כאדם שתקצר נפשו בעמלו ולא ירצה לחיות רגע בצערו מרעתו · שירוח לו אחרי כן · וקוצר הרוח הוא פחדם שלא יהרגם פרעה בחרב כאשר אמרו שוטריהם אל משה · ועבודה קשה הוא הדוחק שהיו הנוגשים אצים בהם ולא יתנום לשמוע דבר ולחשוב בו: (י) וידבר ה׳ אל משה לאמר · אמרו המפרשים כי מלת לאמר בכל התורה לאמר לישראל והטעם שיאמר השם למשה אמור לישראל דברי אלה ובכאן לאמר אל פרעה · והכתוב שאמר אמש אמר אלי לאמר · איננו בא על נכון בפירוש הזה · וכן במקומות רבים שיכפול וידבר ה׳ אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם · וכן ויאמר ה׳ אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם · ויאמרו אל כל עדת בני ישראל לאמר · ויאמרו בני ישראל אל משה ואל אהרן לאמר הן גוענו · ואומר אליכם בעת ההיא לאמר · וכיוצא כאלו רבים · וכן בסדר הזה וידבר ה׳ אל משה ואל אהרן לאמר כי ידבר אליכם פרעה לאמר איננו לאמר לאחרים על נכון · והנכון בעיני כי מלת לאמר להורות על בירור הענין בכל מקום · וידבר ה׳ אל משה לאמירה גמורה לא אמירה מסופקת ולא ברמז דבר · ולכך יתמיד זה בכל התורה כי נבואת

מן משה ממעק רוחא ומפלחנא דהוות קשיא עליהון: י ומליל יי עם משה למימר: יא עול מליל לות פרעה מלכא דמצרים וישלח ית בני ישראל מארעה: יב ומליל משה קדם יי למימר הא בני ישראל לא קבילו מני ואכדין יקבל מני פרעה ואנא יקיר ממלל: יג ומליל יי עם משה ועם אהרן ופקדנון לות בני ישראל ולות פרעה

(סכ"י עם)

נתינה לגר

אתקינית בשמיא בית שכינתי" יען כי שם הוסיף העברי מלת שמים: (ט) מקצר רוח, בעזק רוחא. הוא ט"ס וצ"ל מִמְּעַק רוחא. וכ"ה בנוסחאות המדויקות. (יב) ערל, יקיר. כמו שת'

בעל הטורים

ונצורו וכתיב מורשה ולא כתיב ירושה רמז שמורישים ולא יורשים שלא יכנסו לארץ: (ט) מקצר - חסר וי"ו ועולה כמנין ה"ל לומר שלסוף ה"ל שנים יצאו שנאמר ויהי מקץ ארבע מאות שנה ושלשים שנה: (יג) ויצום - ד' במסרה - ויצום וגו' ואל פרעה - ואחרי כן נגשו [כל] בני ישראל ויצום את כל אשר דבר [פ' תשא] ויצום לאמר זה הדבר אשר תעשון גבי יהוידע [מ"ב י"א] כשהוציא בן המלך - ויצום לאמר לא תיראו אלהים אחרים [מ"ב י"ז] גבי מלך אשור בפרשת השמרונים כשהרגו בהם האריות - בזכות מצוה שנעשה שלית להקב"ה לצוות על בני ישראל ומה צווי דהתם מיירי בע"ג בהיא דמלך אשור ובענין שפיכת דמים

רמב"ן

משה פה אל פה ידבר בו ולא בחידות. ולכן אמר כה ליעקב אמת אמר השם אלי לאמר באמירה ברורה בלא הזיק לכם כי לולי כן הייתי עושה עמכם רע. וכן ויאמרו בני ישראל אל משה ואל אהרן לאמר. שהיו אומרים להם כן בפירוש וצועקים להם בגלוי פנים כי המקור לברור הענין פעם מוקדם פעם מאוחר. כמו (ירמיה כ"ג) אומרים אמור למנאצי: (יב) הן בני ישראל לא שמעו אלי. כי לא עשיתי להם שיהיו דברי נשמעים להם: ואיך ישמעני פרעה. ועוד כי אני ערל שפתים ואינו הגון שאדבר לפני מלך גדול. ויתכן לפרש שחשב משה אולי כי מפחיתותו לא שמעו אליו כי הוא ערל שפתים ולא יבין לדבר על לבם דברים טובים דברים ניחומים אף כי ידבר לפרעה. וטעם הכתוב הזה כי מתחלה לא צוה אותו שידבר הוא אל פרעה רק אמר ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים ואמרתם אליו והיה אפשר שידברו הזקנים והוא יחריש. והיה בוש מלדבר גם אל העם. ואמר לא איש דברים אנכי. והקב"ה השיבו ודבר הוא לך אל העם וכן עשה בבואם מתחלה כמו שאמר וידבר אהרן את כל הדברים האלה אשר דבר ה' אל משה ויעש האותות לעיני העם. ועתה כאשר נצטווה משה לכן אמור לבני ישראל אני ה'. דבר הוא להם בעצמו כאשר צוהו ולא שמעו אליו. וכאשר חזר וצוה אותו לדבר אל פרעה. אמר איך אדבר אליו ואני ערל שפתים. והקב"ה צירף אהרן עמו וצוה שניהם אל בני ישראל שידברו להם כל אשר יצום. ואל פרעה להוציאם מארצו. ורש"י פירש על דבר בני ישראל ועל שליחותו אל פרעה ואין צורך: (יג) ויצום אל בני ישראל. פי' רש"י ודבר הצווי מהו מפורש בפרשה שניה לאחר סדר היחס אלא מתוך שהזכיר משה ואהרן הפסיק הענין ללמדנו היאך נולדו ובמי נתיחסו. וידבר ה' אל משה לאמר אני ה' דבר אל פרעה מלך מצרים את כל אשר אני דובר אליך. הוא דבר עצמו האמור כאן בא דבר אל פרעה מלך מצרים. אלא מתוך שהפסיק הענין בשביל ליחסם חזר עליו להתחיל בו. ויאמר משה לפני ה'. היא אמירה שאמורה כאן הן בני ישראל לא שמעו אלי וגו' ושנאה הכתוב בשביל שהפסיק הענין. וכך היא השטה כאדם שאומר נחזור על הראשונות וכן דעת ר"א. ואין כן דעתי אבל כאשר צוה השם את משה לדבר אל בני ישראל לכן אמור לבני ישראל ועשה כן ולא שמעו אליו וחזר וצוה אותו שיבא אל פרעה ויצוה אותו לשלחם ואז ענהו הן בני ישראל לא שמעו אלי והקב"ה צוה את שניהם לדבר אל העם ואל פרעה וחשב משה כי שניהם יתנבאו בכל האותות ושניהם יבאו אל בני ישראל ואל פרעה ודי שידבר האחד כי כן דרך כל שנים שלוחים שהאחד ידבר והשני יחריש ומתפיים בזה וחזר השם ואמר אליו אני ה' הנגלה לך לבדך לדבר בשמי הגדול דבר אל פרעה מלך מצרים את כל אשר אני דובר אליך כי לך יהיו הדברות כלם לא לאהרן עמך. ואותך עשיתי שליח אל פרעה. אז ענה משה פעם אחרת הן אני ערל שפתים והשם אמר אליו ראה נתתיך אלהים לפרעה כי אתה תבא לפניו עם אהרן ושם תצוה אתה את אהרן ולא ישמע פרעה דבריך ואהרן בשליחותך ישמיענו דבריך כאשר האלהים מצוה לנביא והנביא משמיע דבריו ומוכיח בהם: והנה זו מעלה גדולה למשה זכה בה בענותו שהיה בוש לדבר בערלת שפתיו. וכן אמר גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם מדה כנגד מדה שהיה ירא שלא יהיה נבזה בעיניהם. ורש"י כתב אתה תדבר פעם אחת כל שליחות ושליחות לפי ששמעתו מפי. ואהרן אחיך ימליצנו וישמיענו באזני פרעה ואין זה

ספורנו

בהם - להתבונן בכל זה בענין שיבטחו בישועת האל ית' ויחשבה להם צדקה כענין באברהם וכן לא נתקיים בהם ונתתי אותה לכם אבל נתנה לבניהם: מקצר רוח כי לא האמינו את האל רוחם ולא נתנו לב להתבונן: ומעבודה קשה כי לולא העבודה הקשה היו נותנים לב לדברי משה והיו מבינים מטענותיו שראוי לבטוח: (יב) הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיכי חשב שהיה זה מפני שראו שמאז באתי לדבר אל פרעה הרע הצורך ולא הציל השליח כ"ש שיעשה זה פרעה שעשה כרצונו והגדיל: ואני ערל שפתים כי חשב שלא צרף אהרן עמו אלא בדבור ראשון שהיה דברו לעם: (יג) ויצום - מנה אותם לשרים כמו (במדבר כ"ז) ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו (שמואל א' כ"ה) וצוך לנגיד וזולתם: אל בני ישראל - על בני ישראל כמו אל השרים לא אכל: ואל פרעה מלך מצרים להוציא - ועל פרעה מלך מצרים מנה אותם לשרים בענין הוצאת ישראל ממצרים באופן שישראל וגם

יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ שני ס יד אֵלֶּה רָאשֵׁי בֵית־אֲבֹתָם
בְּנֵי רְאוּבֵן בְּכֹר יִשְׂרָאֵל חֲנוֹךְ וּפַלּוּא חֶצְרֹן וְכַרְמִי אֵלֶּה
מִשְׁפְּחֹת רְאוּבֵן׃ טו וּבְנֵי שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל וְיָמִין וְאֹהַד וְיָכִין
וְצֹחַר וְשָׁאוּל בֶּן־הַכְּנַעֲנִית אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת שִׁמְעוֹן׃ טז וְאֵלֶּה
שְׁמוֹת בְּנֵי־לֵוִי לְתֹלְדֹתָם גֵּרְשׁוֹן וּקְהָת וּמְרָרִי וּשְׁנֵי חַיֵּי לֵוִי
שֶׁבַע וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה׃ יז בְּנֵי גֵרְשׁוֹן לִבְנִי וְשִׁמְעִי
לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ יח וּבְנֵי קְהָת עַמְרָם וְיִצְהָר וְחֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל
וּשְׁנֵי חַיֵּי קְהָת שָׁלֹשׁ וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה׃ יט וּבְנֵי מְרָרִי
מַחְלִי וּמוּשִׁי אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַלֵּוִי לְתֹלְדֹתָם׃ כ וַיִּקַּח עַמְרָם
אֶת־יוֹכֶבֶד דֹּדָתוֹ לוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־מֹשֶׁה
וּשְׁנֵי חַיֵּי עַמְרָם שֶׁבַע וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה׃ כא וּבְנֵי יִצְהָר
קֹרַח וָנֶפֶג וְזִכְרִי׃ כב וּבְנֵי עֻזִּיאֵל מִישָׁאֵל וְאֶלְצָפָן וְסִתְרִי׃
כג וַיִּקַּח אַהֲרֹן אֶת־אֱלִישֶׁבַע בַּת־עַמִּינָדָב אֲחוֹת נַחְשׁוֹן
לוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־נָדָב וְאֶת־אֲבִיהוּא אֶת־אֶלְעָזָר
וְאֶת־אִיתָמָר׃ כד וּבְנֵי קֹרַח אַסִּיר וְאֶלְקָנָה וַאֲבִיאָסָף אֵלֶּה

ת"א ויקח עמרם. סנהדרין נח: ושני חיי עמרם שבע. מגילה יא: ויקח אהרן. ב"ב קי:

רש"י

נולדו משה ואהרן ובמי נתיחסו: (יד) אלה ראשי בית אבותם. מתוך שהוזקק ליחס שבטו של לוי עד משה ואהרן בשביל משה ואהרן התחיל ליחסם דרך תולדותם מראובן (ובפסיקתא גדולה ראיתי לפי שקנתרם יעקב אביהם לג' שבטים הללו בשעת מותו חזר הכתוב ויחסם כאן לבדם לומר שחשובים הם): (טז) ושני חיי לוי וגו'. למה נמנו שנותיו של לוי להודיע כמה ימי השעבוד שכל זמן שאחד מן השבטים קיים לא היה שעבוד שנאמר וימת יוסף וכל אחיו ואחר כך ויקם מלך חדש ולוי האריך ימים על כולם: (יח) ושני חיי קהת ושני חיי עמרם וגו'. מחשבון זה אנו למדים על מושב בני ישראל ת' שנה שאמר הכתוב שלא בארץ מצרים לבדה היו אלא מיום שנולד יצחק שהרי קהת מיורדי מצרים היה חשוב כל שנותיו ושנות עמרם ושמונים של משה לא תמצאם ארבע מאות והרבה שנים נבלעים לבנים בשני האבות: (כ) יוכבד דדתו. אחות אביו בת לוי אחות קהת: (כג) אחות נחשון. (ב"ב ק"י ע"א) מכאן למדנו הנושא אשה צריך

רשב"ם

יותר: (יד) אלה ראשי בית אבותם. מפרש במכילתא אלו שלשה שבטים שגינה אותם יעקב בעת צוואתו ויחסם עתה הכתוב להודיע שחשובים הם. ולפי הפשט עד משה ואהרן הוצרך לייחס כאן ועד קרח ובני עוזיאל ופנחס הנזכרים לפנינו בתורה לדעת מי הם הנזכרים לפנינו: (טז) ושני חיי לוי. לפי הפשט שפרשתי בבראשית שכל שנות הדורות הוא מונה עד שני (חייהם) (נ"א חשגביהם) מנח ועד אברהם. ואחר אברהם שנות יצחק ואחריו שנות יעקב ואחריו שנות לוי בנו ואחריו שנות קהת ואחריו שנות עמרם ואחריו שנות משה ואחריו יהושע ושופטים והמלכים וגלות בבל שבעים וגם שנות בית שני בדניאל: (יח) ובני קהת עמרם ויצהר וחברון ועוזיאל. על שלשה בני קהת עמרם ויצהר ועוזיאל מפרש בניהם. ועל חברון לא פירש. וא"ת כי לא היו לו בנים והלא בחומש הפקודים כתיב משפחת החברוני. ולמה לא פירש כאן בני חברון. לפי שאינן נזכרים בתורה לפנינו שמותם אבל אלו שלשה עמרם ויצהר ועוזיאל הוזכרו בניהם בתורה. עמרם בשביל אהרן ומשה ומרים. בני יצהר בשביל קרח. דכתיב ויקח קרח בן יצהר וגו'. בני עוזיאל בשביל מישאל ואלצפן. דכתיב ויקרא משה וגו' ואל אלצפן בני עוזיאל דוד אהרן: ובני קרח אסיר ואלקנה. לפי שכתוב לפנינו ובני קרח לא מתו. ובני אהרן. על שם שכתוב ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא: ואלעזר בן אהרן וגו'. בשביל פנחס אלעזר אבל בבני איתמר לא פירש כאן שאין צריך להזכירן לפנינו בתורה.

הוא

מלכא דמצרים לאפקא ית בני ישראל מארעא דמצרים: יד אלין רישי בית אבהתהון בני ראובן בוכרא דישראל חנוך ופלוא חצרון וכרמי אלין זרעית ראובן: טו ובני שמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצחר ושאול בר כנעניתא אלין זרעית שמעון: טז ואלין שמהת בני לוי לתולדתהון גרשון וקהת ומררי ושני חיי לוי מאה ותלתין ושבע שנין: יז בני גרשון לבני ושמעי לזרעיתהון: יח ובני קהת עמרם ויצהר וחברון ועזיאל ושני חיי קהת מאה ותלתין ותלת שנין: יט ובני מררי מחלי ומושי אלין זרעית לואי לתולדתהון: כ ונסיב עמרם ית יוכבד אחת אבוהי לה לאנתו וילידת לה ית אהרן וית משה ושני חיי עמרם מאה ותלתין ושבע שנין: כא ובני יצהר קרח ונפג וזכרי: כב ובני עזיאל מישאל ואלצפן וסתרי: כג ונסיב אהרן ית אלישבע בת עמינדב אחתה דנחשון לה לאנתו וילידת לה ית נדב וית אביהוא ית אלעזר וית איתמר: כד ובני קרח אסיר ואלקנה

נתינה לגר

נפיל כבד פה „יקיר ממלל" ורש"י שכ' שהוא כמו אטום שפתים. (כ) יוכבד דודתו, „יוכבד אחת אבוהי" לפי שקודם מ"ת היתה מותרת. וע' זקנים תרגמו „בת אחי אביו".

בעל הטורים

ספא דיכולין שנוס לכרוג אם כמלך אף כאן צוה משה להתרחק מע"ג ומשפיכות דמים: (כד) אסיר · ב' אסיר ואלקנה · ובגולה ממסגר אסיר (ישעיה מ"ב) וזהו שאמרו על בני קרח שמקום נתכנר להם בגיהנם וזהו לגאולה ממסגר

רש"י

כל שנותיו ושנות עמרם ושמונים של משה לא תמצאם ת' והרבה שנים נבלעים לבנים בשני האבות: (כ) יוכבד דודתו · אחת אבוהי בת לוי אחות קהת: (כג) אחות נחשון · מכאן למדנו הנושא אשה צריך

אבן עזרא

על ישראל אם לא שמעו אליהם ואין צורך: (יד) אלה ראשי בית אבותם · על משה ואהרן או שב אל בני ישראל הנזכרים למעלה · והאחים הם מיורדי מצרים והחל מראובן כי לא בעבור רק נחלתם ראשון · ואלה ארבעת בניו הם יורדי מצרים: (טו) ובני · משפחת אוהד נכרתה במצרים או במדבר כי איננה נזכרת בפרשת פנחס: וצחר · הוא זרח: (טז) בני לוי · הזכיר אלה השני שבטים בתחלה בעבור שהם גדולים מלוי · כי לוי הוא העיקר כי לא בא לפרש עתה רק יחס משה ואהרן והזכיר גרשון וקהת ומררי כאשר נולדו הם ירדו מצרים: הוא אהרן ומשה · הקדים שם אהרן בעבור שניו · והזכיר חיי לוי ולא הזכיר חיי השבטים בעבור כבוד משה ואהרן: (יז) בני גרשון · לא היו לו בנים כי אם שניהם: (יח) ובני · הזכיר חיי קהת ולא חיי גרשום ומררי בעבור כבוד השלוחים: (יט) ובני מררי · שנים היו בניו ולא יותר · על כן אמר אלה משפחות הלוי לתולדותם כי לא הולידו יורדי מצרים רק אלה בני יעקב · גם הזכיר שני חיי עמרם בעבור כבוד בניו: (כא) ובני יצהר · הזכיר אלה בעבור קרח שהריב עם משה: (כב) ובני עוזיאל · הזכיר עוזיאל בעבור כבוד מישאל ואלצפן בתורה · ולא חשש להזכיר בני חברון: (כג) ויקח · הזכיר אשת אהרן בעבור כבוד אלעזר · והזכיר אחות נחשון בעבור סוד הכהונה · והזכיר בני קרח כי היו צדיקים דכתיב ובני קרח לא מתו · ובמואל

רמב"ן

נכון כלל: (יד) אלה ראשי בית אבותם · לא רצה הכתוב להתחיל אלה שמות בני לוי לתולדותם שלא יראה שיהיה לוי בכור היחס מכאן ואילך לכבוד משה · אבל הזכיר אחיו הגדולים ממנו וכי הוא נמנה שלישי והזכיר בבני לוי לתולדותם · כי בראובן ושמעון לא הזכיר רק יורדי מצרים עמהם ובלוי יזכיר תולדותיו ושנותיו ותולדות אבות הנביאים ושנותם לכבודם · ועוד כי הם בעצמם חסידי עליון ראויין לספר בהן כאבות העולם: (כג) ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב אחות נחשון · כאשר הזכיר אם הנביאים לכבודם ולומר שהיא בת לוי אים צדיק ונרמז שנעשה בה נס · כן הזכיר אם הכהונה שהיא מיוחסת מזרע המלוכה אחות הנשיא הגדול והזכיר אמו של פנחס שהוא ג"כ כהן שזכה בה בעצמו · ואם היה זה שם פוטיאל שם איננו נדרש · מה טעם להזכיר שם אדם לא ידענו מי הוא · ולכן אמרו רבותינו שהוא מזרע יוסף שפטפט ביצרו ומזרע יתרו שפטם עגלים לעבודה זרה והולך לשבח שזכו בצדקתם בכהונת עולם · ועל דרך הפשט כזה נאמר שהכתובים מזכירים במלכים ושמות אמותם ושם אמו מעכה בת אבישלום ושם אמו עזובה בת שלחי וכן כולם · או שהיה פוטיאל נכבד וידוע בדורו והזכירו לשבח ואמר הכתוב מבנות פוטיאל ולא אמר בת פוטיאל כי היו לו בנות רבות והוא בחר מהן האחת · או שלא היתה בתו אבל בת בתו מתיחסת אליו למעלתו ועל כן לא הזכיר שמה:

ספורנו

פרעה ישמעו על כרחם למשה ולאהרן הממונים עליהם מאתו ית': (יד) אלה ראשי בית אבותם · בדין מנה את אלה זרים על ישראל כי הם היו נכבדים מכל האומה וזה כי ראובן בכור ישראל · ולא היו מנהגיו אנשים ראוים להקרא בשם שולתי בכור בנו' בהיו מכלל ע' נפש שהכר עמו כמו שבאר באמרו וימת יוסף וכל אחיו וגו' וכך היה מבני שמעון · אבל לוי שהאריך ימים על כלם גדל גם את בני בניו להבין ולהורות · וכן קהת ועמרם באופן שיצאו מהם משה אהרן ומרים: (כג) ואהרן לקח את אחות נחשון · שהטוב בדורו והוליד ראשי הדור שנבחרו אחר כך לכהנה ולאלעזר לקח מבנות פוטיאל

משפחת הקרחי: כה ואלעזר בן־אהרן לקח־לו מבנות
פוטיאל לו לאשה ותלד לו את־פינחס אלה ראשי אבות
הלוים למשפחתם: כו הוא אהרן ומשה אשר אמר יהוה
להם הוציאו את־בני ישראל מארץ מצרים על־צבאתם:
כז הם המדברים אל־פרעה מלך־מצרים להוציא את־
בני־ישראל ממצרים הוא משה ואהרן: כח ויהי ביום
דבר יהוה אל־משה בארץ מצרים: שלישי ס כט וידבר
יהוה אל־משה לאמר אני יהוה דבר אל־פרעה מלך
מצרים את כל־אשר אני דבר אליך: ל ויאמר משה לפני
יהוה הן אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה: פ
ז א ויאמר יהוה אל־משה ראה נתתיך אלהים לפרעה
ואהרן אחיך יהיה נביאך: ב אתה תדבר את כל־אשר
אצוך ואהרן אחיך ידבר אל־פרעה ושלח את־בני־
ישראל מארצו: ג ואני אקשה את־לב פרעה והרביתי

ת"א ואלעזר בן אהרן לקח · סוטה מג · בתרא קט : הוא משה ואהרן · מגילה יא :

רש"י

לבדוק באחיה: (כה) מבנות פוטיאל · מזרע יתרו שפטם עגלים לעבודת כוכבים · ומזרע יוסף שפטפט ביצרו : (כו) הוא אהרן ומשה · אלו שהוזכרו למעלה שילדה יוכבד לעמרם · הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' · יש מקומות שמקדים אהרן למשה ויש מקומות שמקדים משה לאהרן לומר ששקולין כאחד : על צבאותם · בצבאותם כל צבאם לשבטיהם · יש על שאינו אלא במקום אות אחת ועל חרבך תחיה .כמו בחרבך · עמדתם על חרבכם כמו בחרבכם : (כז) הם המדברים וגו' · הם שנצטוו הם שקיימו · הוא משה ואהרן הם בשליחותם ובצדקתם מתחלה ועד סוף : (כח) ויהי ביום דבר וגו' · מחובר למקרא של אחריו : (כט) וידבר ה' · הוא הדבור עצמו האמור למעלה בא דבר אל פרעה מלך מצרים אלא מתוך שהפסיק הענין כדי ליחסם חזר הענין עליו להתחיל בו : אני ה' · כדאי אני לשלחך ולקיים דברי שליחותי: (ל) ויאמר משה לפני ה' · היא האמירה שאמר למעלה הן בני ישראל לא שמעו אלי · ושנה הכתוב כאן כיון שהפסיק הענין וכך היא השיטה כאדם האומר נחזור על הראשונות : (א) נתתיך אלהים לפרעה · שופט ורודה לרדותו במכות ויסורין: יהיה נביאך · כתרגומו מתורגמנך וכן כל לשון נבואה אדם המכריז ומשמיע לעם דברי תוכחות והוא מגזרת ניב שפתים · ינוב חכמה · ויכל מהתנבות דשמואל ובלע"ז קורין לו פרעדינ"ר : (ב) אתה תדבר · פעם אחת כל שליחות ושליחות כפי ששמעת מפי ואהרן אחיך ימליצנו ויטעימנו באזני פרעה : (ג) ואני אקשה · מאחר שהרשיע והתריס כנגדי וגלוי לפני שאין נחת רוח באומות עובדי אלילים לתת לב שלם לשוב טוב לי שיתקשה לבו למען הרבות בו אותותי ותכירו את גבורתי וכן מדתו של הקב"ה מביא פורענות על רשעי עובדי כוכבים כדי שישמעו ישראל וייראו שנאמר הכרתי גוים נשמו פנותם וגו' אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר ואעפ"כ בחמש מכות הראשונות לא נאמר ויחזק ה' את לב פרעה אלא ויחזק לב פרעה

רשב"ם

(כו) הוא אהרן ומשה · אהרן זה שאמר שנולד לפני משה · ומשה זה ואהרן · הם אשר אמר ה' להם · הם המדברים וגו' הוא משה שאצל הדבור היה הוא תחלה ואהרן אחריו · ואצל הלידה מקדים אהרן למשה ולענין הדבור מקדים משה לאהרן : (ל) ואיך ישמע אלי פרעה · פרשה זו היא פרשה שלמעלה הן בני ישראל לא שמעו אלי וגו' אבל למעלה קיצר דבריו עד שיפרש אלה ראשי בית אבותם לדעת מי הם משה ואהרן בדברם אל פרעה : (א) נביאך · דברן תחתיך : (ב) וישלח · שיאמר לו אהרן שישלח בני ישראל מארצו :

וידעו

אבהת אלין זרעית קרח : כה ואלעזר בר אהרן נסיב ליה מבנת פוטיאל ליה לאנתו וילידת ליה ית פינחס אלין רישי אבהת ליואי לזרעיתהון : כו הוא אהרן ומשה די אמר יי להון אפיקו ית בני ישראל מארעא דמצרים על חיליהון : כז אנון דממללין עם פרעה מלכא דמצרים לאפקא ית בני ישראל ממצרים הוא משה ואהרן : כח והוה ביומא דמליל יי עם משה בארעא דמצרים : כט ומליל יי עם משה למימר אנא יי מלל עם פרעה מלכא דמצרים ית כל די אנא ממלל עמך : ל ואמר משה קדם יי הא אנא יקיר ממלל ואכדין יקבל מני פרעה : א ואמר יי למשה חזי מניתך רב לפרעה ואהרן אחוך יהי מתרגמנך : ב את תמלל ית כל די אפקדנך ואהרן אחוך ימלל עם פרעה וישלח ית בני ישראל מארעה : ג ואנא

נתינה לגר

(א) נביאך, מתורגמנך · ערש"י שכ' שהוא מגזרת ניב שפתים, והוא מה שקורין בל' אנגלית Preacher ובראב"ע כתב שהא' הוא מהשרש, ופי', ראה נתתיך אלהים שתהיה נחשב בעיני פרעה כמלאך המדבר ע"י

בעל הטורים

אמר: (ג) הן אני · ד' דסמיכי הכא ואידך הן אני כפיך לאל (איוב ל"ג) הן אני נבחרתי לגדי (ישעיה מ"ט) ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש (שם נ"ו) משה אמר הן אני ערל שפתים והקב"ה א"ל הן אני כפיך לאל כלומר אל תחוש לערלת שפתיך כי אהיה עם פיך והוריתיך וכן ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש אל יאמר בלבו מי ילד לי את אלה כלומר יבטח כי יש בידו לרפאותו כאשר הגם וילדה ציון : (ג) ואני אקשה · ועליו נאמר עם עקש תתפל · עקש בגימ' מלך מצרים :

אבן עזרא

אבות הם מבני קרח : (כה) ואלעזר · הזכיר אבות אלעזר בעבור כבוד פנחס כי לו נתנה הכהונה לעולם ע"כ מדרך הסברא· שפוטיאל היה מבני ישראל ולא ידענו טעם פוטיאל· כאשר לא ידענו טעם למישאל וכל שמות הנזכרים כמו אהרן · ואולי בהכתובים משה לא היינו יודעין למה נקרא כן : (כו) הוא אהרן ומשה · הקדים אהרן למשה כי הוא גדול בשנים · ועוד כי הוא התנבא לישראל קודם בא משה : (כז) הם · עתה מעת שדבר אל פרעה הקדים משה בעבור גודל מעלתו והנה דבר כמו פנים אל פנים ונגש אל הערפל אשר שם האלהים · ולא כן אהרן · והכתוב מגיד לא כן עבדי משה · ואהרן אמר לו פעמים לי אדוני · על כן לא תמצא בכל התורה מתחלת זה הפסוק שלא יקדים משה לאהרן · והנה בנביאים והנה בכתובים · ואין שמה מפלה ואלה תולדות אהרן ומשה · גם ותלד לו את אהרן ואת משה · כי כאשר נולדו הזכירם · והעד תולדות גם ותלד : (כח) ויהי · יש לתמוה על המסדר הפרשיות למה דבק זה הפסוק עם הבאים אחריו והוא סמוך אליהם ואם לא ידענו בו טעם כי כן : ביום דבר יי' אל משה בארץ מצרים · וזה

רמב"ן

(כח) ויהי ביום דבר ה' אל משה בארץ מצרים · יתכן לפרש שהכתוב מוסב למעלה אמר ויהי זה שהיו הם המדברים אל פרעה מלך מצרים בעת אשר דבר ה' אל משה בארץ מצרים · כי בעבור שאמר הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' להם הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים היה נראה שהדבור לשניהם בשוה · ועתה פירש שהיה הדבור למשה והמצוה לשניהם שיוציאום · וזה טעם הפסק כל הפרשה : (ג) ואני אקשה את לב פרעה · אמרו במדרש רבה גלה לו שהוא עתיד לחזק את לבו בעבור לעשות בו הדין תחת שהעבידם בעבודה קשה · ועוד שם כי אני הכבדתי את לבו אמר רבי יוחנן מכאן פתחון פה למינין לומר לא היתה ממנו שיעשה תשובה אמר רבי שמעון בן

דבר לו אני יי' דבר אל פרעה · וכמוהו ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב העם דבק בפרשה הסמוכה אליו · אולי בעל הפסקות ידע לו טעם למה עשה כן · כי דעתו רחבה מדעתנו : (כט) וידבר יי' · עתה פי' מכין וידבר יי' אל משה ואל אהרן · וזהו בא דבר אל פרעה מלך מצרים : (א) ויאמר יי' · זהו ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים · הפיכו השם ראה נתתיך אלהים לפרעה : ויאמר · טעם ראה שנשאתי לך מעלה גדולה שתהיה נחשב בעיני פרעה כמעלת מלאך וזהו אלהים · והוא מדבר אל הנביא והנביא מדבר אל אנשי דורו · והאומרים כי נביא · מגזרת ניב שפתים · איננו נכון כי שורש נביא השניים לפי דעת חכמי צרפת · ומעלומי הענין לפי דעת חכמי ספרד · ושרש נביא שלש אותיות והעד נביאים · ויתנבאו · כי האל"ף שרש · ועוד כי ניב שפתים כמו פרי · כי הוא מגזרת תנובה · עוד יתכון בשיבה · והעד הנאמן · ונינו נביא אכנו · ועוד מה טעם הסב אשת האיש כי נביא הוא · אם פירושו דברן הוא · רק פירושו היא נביא שאגלה לו סודי · כדרך כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים · והוא מהענין עלי ע"כ ויתפלל בעדך וחיה : (ב) אתה הדבר · אל אהרן : את כל אשר אצוך ואהרן אחיך ידבר אל פרעה · ואע"פ שלא נזכר אהרן בכל פעם בבוא משה אל פרעה ידענו כי לעולם ימצא כמו : (ג) ואני אקשה · יש לשאול אם השם הקשה את לבו מה פשעו מה חטאתו · והתשובה כי השם נתן חכמה לאדם ונטע בלבו שכל לקבל כח עליון להוסיף על טובתו · או לחסר מרעתו · וזה אפרש בפרשת כי תשא · ובפסוק מי יתן והיה לבבם זה :

ספורנו

אבות גם כן חשוב בדורו והוליד את פנחס שזכה לברית שלום: (כג) אלה ראשי אבות הלוים · באופן שאלה משה ואהרן הנזכר היו ראשי אבות הלוים : (כו) הוא אהרן ומשה · ואלה הנכבדים מכל בית אבותם הם האנשים שבדין ובראוי אמר ה' להם הוציאו את בני ישראל כי היו ראוים להיות דבריהם נשמעים אצל כל ישראל : על צבאותם · כל קהל עם פרטיו יחדיו : (כז) הם המדברים · הם היו ראוים לדבר לפרעה ולהיות נשמעים ממנו : (כח) ויהי ביום דבר ה' אל משה · כאשר דבר ה' אל משה שידבר אל פרעה · והוא השיב שלא ישמע אליו הנה אחר שצוה אותו ואת אהרן לשרים על ישראל ועל פרעה · לאשר הזכיר · באמר שלא היה המכוון בהם שוה אבל היה שיהיה משה אלהים לפרעה ואהרן יהיה לו למתרגם ומליץ : (ג) ואני אקשה · הנה בהיות האל חפץ בתשובת רשעים ולא במיתתם כאמרו חי אני נאם ה' אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב הרשע מדרכו וחיה · אמר שירבה את אותותיו ואת מופתיו וזה להביא את המצרים בתשובה בהודיע להם גדלו

אֶת־אֹתֹתַי וְאֶת־מוֹפְתַי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ד וְלֹא־יִשְׁמַע אֲלֵכֶם פַּרְעֹה וְנָתַתִּי אֶת־יָדִי בְּמִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת־צִבְאֹתַי אֶת־עַמִּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בִּשְׁפָטִים גְּדֹלִים׃ ה וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה בִּנְטֹתִי אֶת־יָדִי עַל־מִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם׃ ו וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתָם כֵּן עָשׂוּ׃ ז וּמֹשֶׁה בֶּן־שְׁמֹנִים שָׁנָה וְאַהֲרֹן בֶּן־שָׁלֹשׁ וּשְׁמֹנִים שָׁנָה בְּדַבְּרָם אֶל־פַּרְעֹה׃ רביעי פ ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ ט כִּי יְדַבֵּר אֲלֵכֶם פַּרְעֹה לֵאמֹר תְּנוּ לָכֶם מוֹפֵת וְאָמַרְתָּ אֶל־אַהֲרֹן קַח אֶת־מַטְּךָ וְהַשְׁלֵךְ לִפְנֵי־פַרְעֹה יְהִי לְתַנִּין׃ י וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה וַיַּעֲשׂוּ כֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה וַיַּשְׁלֵךְ אַהֲרֹן אֶת־מַטֵּהוּ לִפְנֵי פַרְעֹה וְלִפְנֵי עֲבָדָיו וַיְהִי לְתַנִּין׃ יא וַיִּקְרָא גַּם־פַּרְעֹה לַחֲכָמִים וְלַמְכַשְּׁפִים וַיַּעֲשׂוּ גַם־הֵם חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם בְּלַהֲטֵיהֶם כֵּן׃ יב וַיַּשְׁלִיכוּ אִישׁ

ת"א והוצאתי את צבאתי · שבועות לה : בלהטיהם · סנהדרין ס"ז :

רש"י

(עיין ברא"ם שגורס כאן ד"ה בלכתך לשוב עד אשר שמתי בידך וכדלעיל בפרשת שמות בפסוק בלכתך לשוב ע"ש) : (ה) את ידי · יד ממש להכות בהם : (ט) מופת · אות להודיע שיש צורך במי השולח אתכם : (י) לתנין · נחש : (יא) בלהטיהם · בלחשיהם · ואין לו דמיון במקרא ויש לדמות לו להט

רמב"ן

לקיים ישתם פיהם של מינין · אלא אם ללצים הוא יליץ מתרה בו פעם ראשונה ושניה ושלישית ואינו חוזר בו והוא נועל בו דלת מן התשובה כדי לפרוע ממנו מה שחטא · כך פרעה הרשע כיון ששגר הקב"ה אצלו חמש פעמים ולא השגיח על דבריו אמר לו הקב"ה אתה הקשית את ערפך והכבדת את לבך הריני מוסיף לך טומאה על טומאתך · והנה פירשו בשאלה אשר ישאלו הכל · אם השם הקשה את לבו מה פשעו · ויש בו שני טעמים ושניהם אמת · האחד כי פרעה ברשעו אשר עשה לישראל רעות גדולות חנם נתחייב למנוע ממנו דרכי התשובה כאשר באו בזה פסוקים רבים

אבן עזרא

והנה טעם אקשה את לבו למען רבות מופתי · ורבי ישועה אמר כי טעם אקשה את לבו לסבול את המכות · ולא דבר נכונה : (ד) ונתתי את ידי · מכתי · כי ביד היא כדרך בני אדם : וטעם צבאותי · כמו שהם המלאכים צבאות יי' בשמים · כך הם ישראל בארץ : (ה) וידעו · כבר הזכיר ר' יהודה המדקדק בלשון הספרד שיש בין וידעו ובין וידעו · כי הקמוץ בקמץ גדול הוא פועל עבר · כמו שמעו · והוי"ו בשוא לעתיד כמשפט · והקמוץ בקמץ קטן והיו"ד סימן לעתיד כמו וישמרו · והנה נעלם בין היו"ד והדל"ת תחת היו"ד שהוא שרש · והנה הזכיר למה הביא המכות על המצריים כדי שיודע שמו הנכבד בעולם : (ו) ויעש משה ואהרן · טעם כלל כי על יד אהרן גם על יד משה נעשו האותות · ואחר כן יפרש כל אות ואות : (ז) ומשה · הזכיר שנותיהם ולא מצאנו בכל המקרא נביאים שהזכירם הכתוב שהתנבאו בזקנותם רק אלה · כי מעלתם גדולה מכל הנביאים ולהם לבדם היה מדבר השם בעמוד ענן · ואל יעלה על לבך כי שמואל מהם · ובעבור שכתוב בעמוד ענן ידבר אליהם · כי כבר פירשתי במקומו כי לאלה לבדם נתנה התורה · והנה על ידם ינחלו הצדיקים העולם הבא · וכל הנביאים הם נביאי תוכחות או עתידות : (ח) ויאמר יי' · הטעם שניהם כי ידע השם כי בתחלה לא יבקש פרעה מופת רק יאמר לא ידעתי את יי' · ועתה יבקש מופת : (ט) קח את מטך הוא מטה משה שנתנו לו · והשעד אמור אל אהרן קח את מטך ונטה ידך · וכתוב וירם במטה ויך את המים · והנה הודיענו בפתחות הבי"ת שהוא המטה הידוע · שאמר לו קח את מטך · ועוד ומטך אשר הכית בו את היאור : (י) ויבא משה · גם זה מופת · שהמטה היה לתנין ואינו דומה למופת שעשה לישראל כי לא נהפך רק לנחש · ויפת אמר נחש הוא תנין : (יא) ויקרא פרעה לחכמים · חכמי המזלות : ולמכשפים · מבנים דבר שהוא מגלה כעין : והחרטומים · הם היודעים סוד התולדות · והמלה רביעית · אולי לשון מצרים הוא · או לשון כשדים ·

רשב"ם

(ה) וידעו · מצרים כי אני ה' · אדון ומושל שעד עתה אמרו לא ידעתי את ה' :

ויחזק

אַקְשֵׁי יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְאַסְגֵּיתִי יָת אָתְוָתַי וְיָת מוֹפְתַי בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם: ד וְלָא יְקַבֵּל מִנְּכוֹן פַּרְעֹה וְאֶתֵּן יָת מְחַת גְּבוּרְתִי בְּמִצְרָיִם וְאַפֵּיק יָת חֵילַי יָת עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּדִינִין רַבְרְבִין: ה וְיִדְּעוּן מִצְרַיִם אֲרֵי אֲנָא יְיָ כַּד אָרֵים יָת מְחַת גְּבוּרְתִי עַל מִצְרָיִם וְאַפֵּיק יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֵּינֵיהוֹן: ו וַעֲבַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָתְהוֹן כֵּן עֲבָדוּ: ז וּמֹשֶׁה בַּר תְּמָנָן שְׁנִין וְאַהֲרֹן בַּר תְּמָנַן וּתְלָת שְׁנִין בְּמַלָּלוּתְהוֹן עִם° פַּרְעֹה: ח וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימָר: ט אֲרֵי יְמַלֵּל עִמְּכוֹן פַּרְעֹה לְמֵימַר הָבוּ לְכוֹן אָתָא וְתֵימַר לְאַהֲרֹן סַב יָת חוּטְרָךְ וּרְמֵי קֳדָם פַּרְעֹה יְהֵי לְתַנִּינָא: י וְעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְוָת פַּרְעֹה וַעֲבָדוּ כֵּן כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ וּרְמָא אַהֲרֹן יָת

(°נ״א לות)

נתינה לגר

הנביא אל אנשי דורו, ואחך יהיה נביאך · (ה) בנטתי את ידי, כד ארם ית מחת גבורתי · כל מכה ית׳ „מחא" ופה הרוצה להרחיק ההגשמה ולהורות שהפליא את מכותיו ת׳ מחת גבורתי, ובת״י „מחת גבורת ידי". (ט) מופת, אתא · לא ידעתי למה שנה פה מלעיל (פסוק ג׳) ומבכל המקומות ת׳ „מופת" כבעברית? ודוחק לומר שמשום שלעיל (ד׳ ח׳) קרא את התהפכות התנין למטה בשם „אות" ע״כ ת׳ פה „אתא" וקצת משמע מרש״י שרוצה ליישב זה, ואפשר משום שכל מופת אות ולא כל אות מופת. וע׳ „גם" עיני הספרת בפתיחה לחוברת השלישית שמנה המחבר את המכות לשתים עשרה [בהוסיפו עליהן את התהפכות התנין בראשיתן וטביעת ים סוף באחריתן] וחלקן לד׳ מחלקות, ג׳ ג׳. ובכל מחלקה היה בראשיתה עונש בלי התראה, ואח״כ ב׳ אותות בהתראה לפניהן, ואשר בלי התראה יקבו בשם מופתים, ובהתראה יקראו בשם אותות. והמופתים היו תמיד קלים בערך האותות. אמנם בכ״י הנוסח „הבו לכון מופתא". (יא) ולמכשפים, ולחרשיא. וכן הרטומי, חרשי. עמ״ש למעלה (בראשית מ״א ח׳). בלהטיהם, בלהשיהון · הדבור נסתר. וכהשאי נקרא בארמית „לחש" וכ״מ במשנה „הלוחש על המכה" ואולי דעת המתרגם כי „להט"

בעל הטורים

(ט) והשלך לפני פרעה יהי לתנין · ולא אמר ויהי אלא אמר שתשליך אותו אמור למטה יהי תנין כדי שישמע פרעה שעל פי דבורך יחזור לתנין ולמה לתנין לפי שפרעה אמר על עצמו התנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו ורמז לו כשם שזה הוא תנין

רמב״ן

בתורה ובכתובים ולפי מעשיו הראשונים נדון · והטעם השני כי היו חצי המכות עליו בפשעו כי לא נאמר בהן · רק ויחזק לב פרעה · ויכבד פרעה את לבו · הנה לא רצה לשלחם לכבוד השם · אבל כאשר גברו המכות עליו ונלאה לסבול אותם רך לבו והיה נמלך לשלחם מכובד המכות לא לעשות רצון בוראו ואז הקשה השם את רוחו ואמץ את לבבו למען ספר שמו כענין הכתוב והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וגו׳ · ואשר אמר קודם המכות ואני

אחזק את לבו ולא ישלח את העם יודיע למשה העתיד להעשות בו במכות האחרונות כענין שאמר ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך · וזה טעם ואני אקשה את לב פרעה והרבתי את אותותי · כלומר שאקשה לבו למען רבות מופתי בארץ מצרים כי בחמש מכות האחרונות גם בטביעת הים נאמר ויחזק ה׳ · כי לב מלך ביד ה׳ אל כל אשר יחפוץ יטנו: (יא) בלהטיהם · אמרו רבותינו שהם מעשה כשפים וע״י מלאכי חבלה הם נעשים · והמלה מגזרת אש

ספורנו

ואמנם באותות ובמופתים כאמרו בעבור זאת העמדתיך בעבור הראותך את כחי · ועם זה היתה הכונה שישראל יראו וייראו כאמרו למען שיתי אותותי אלה בקרבו ולמען תספר · ואין ספק שלולא הכבדת הלב היה פרעה משלח את ישראל בלי ספק לא ע״צ תשובה והכנעה לאל ית׳ שיתנחם מהיות מורד אף על פי שהכיר גדלו וטובו · אלא ע״צ היותו בלתי יכול לסבול עוד את צרת המכות · כמו שהגידו עבדיו באמרם הטרם תדע כי אבדה מצרים. וזאת לא היתה תשובה כלל אבל אם היה פרעה חפץ להכנע לאל ית׳ ולשוב אליו בתשובה שלמה לא היה לו מזה שום מונע · והנה אמר האל ית׳ ואני אקשה את לב פרעה שיאמץ לסבול המכות ולא ישלח מיראת המכות את ישראל. למען שיתי אותותי אלה בקרבו · שמהם יכירו גדלו וטובו וישובו המצרים באיזו תשובה אמיתית: ולמען תספר · (לקמן י׳ ב׳) וידעתם אתם ישראל ברואה בצרתם: באתי בנך · (גם) להודיע שכל אלה יפעל אל עם גבר להשיבו אליו וזה כשיפשפשו במעשיהם בבא עליהם איזה פורעניות: (ד) ולא ישמע אליכם פרעה · לא קודם ההקשאה גם לא אחרי כן עם ראותו רבוי האותות והמופתים: ולכן אשיב בהם שפטים והם מכת בכורות וטביעת מצרים בים סוף שאליהם בלבד היו ע״צ ענש להם מדה כנגד מדה אבל שאר המכות היו אותות ומופתים להשיבם בתשובה כאמרו בזאת תדע כי אני ה׳ · בעבור תדע כי אני ה׳ בקרב הארץ · למען תדע כי לה׳ הארץ · למען שיתי אותותי אלה בקרבו ולמען תספר · וידעתם · אתם ישראל והמצרים וגם כשהטביעם בים לעשות באופן שהנשארים במצרים יכירו וידעו וכאמרו וידעו מצרים כי אני ה׳: (ו) ויעש משה ואהרן כאשר צוה ה׳ אותם · בכל דבור ודבור שאמרו זה בסדר המצוות שציוה עשה מדבר קודם כמו שלית מהאל ית׳ ואחר כך היה אהרן מתרגם: כן עשו · לא הוסיפו ולא גרעו: (ז) ומשה בן שמונים שנה · ואף כל זקנתם השכימו והזדרזו לרצון קונם · כי אמנם מי שהגיע לשמונים גם בימים ההם כבר עבר ימי השיבה והגיע לגבורות כמו שהעיד בתפלתו באמרו ימי שנותינו בהם שבעים שנה וגו׳: (ט) תנו לכם מופת · המופת הוא להורות על גודל המעלה והראוי לשמוע בקולו · אמנם האות הוא עדות לשליח · לפיכך עשה אותות לעיני עם ישראל

מַטֵּהוּ וַיִּהְיוּ לְתַנִּינִם וַיִּבְלַע מַטֵּה־אַהֲרֹן אֶת־מַטֹּתָם׃ יג וַיֶּחֱזַק לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ ס יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כָּבֵד לֵב פַּרְעֹה מֵאֵן לְשַׁלַּח הָעָם׃ טו לֵךְ אֶל־פַּרְעֹה בַּבֹּקֶר הִנֵּה יֹצֵא הַמַּיְמָה וְנִצַּבְתָּ לִקְרָאתוֹ עַל־שְׂפַת הַיְאֹר וְהַמַּטֶּה אֲשֶׁר־נֶהְפַּךְ לְנָחָשׁ תִּקַּח בְּיָדֶךָ׃ טז וְאָמַרְתָּ אֵלָיו יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שְׁלָחַנִי אֵלֶיךָ לֵאמֹר שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי בַּמִּדְבָּר וְהִנֵּה לֹא־שָׁמַעְתָּ עַד־כֹּה׃ יז כֹּה אָמַר יְהוָה בְּזֹאת תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה הִנֵּה אָנֹכִי מַכֶּה בַּמַּטֶּה אֲשֶׁר־בְּיָדִי עַל־הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיְאֹר וְנֶהֶפְכוּ לְדָם׃ יח וְהַדָּגָה אֲשֶׁר־בַּיְאֹר תָּמוּת וּבָאַשׁ הַיְאֹר וְנִלְאוּ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מַיִם מִן־הַיְאֹר׃ ס יט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן קַח מַטְּךָ וּנְטֵה־יָדְךָ עַל־מֵימֵי מִצְרַיִם עַל־נַהֲרֹתָם ׀ עַל־יְאֹרֵיהֶם וְעַל־אַגְמֵיהֶם וְעַל כָּל־מִקְוֵה

ת"א ויבלע מטה · שבת לג : ונצבת לקראתו על · זבחים קב : והדגה אשר · נדרים נה :

רש"י

ההרג המתהפכת דומה שהיא מתהפכת ע"י להט : (יב) ויבלע מטה אהרן · מאחר שחזר ונעשה מטה בלע את כולן : (יד) כבד · תרגומו יקיר ולא אתיקר מפני שהוא שם דבר כמו כי כבד ממך הדבר : (טו) הנה יוצא המימה · לנקביו שהיה עושה עצמו אלוה ואומר שאינו צריך לנקביו ומשכים ויוצא לנילוס ועושה שם צרכיו : (טז) עד כה · עד הנה ומדרשו עד שתשמע ממני מכת בכורות שאפתח בה בכה אמר ה' כחצות הלילה : (יז) ונהפכו לדם · לפי שאין גשמים יורדים במצרים ונילוס עולה ומשקה את הארץ ומצרים עובדים לנילוס לפיכך הלקה את יראתם ואחר כך הלקה אותם : (יח) ונלאו מצרים · לבקש רפואה למי היאור שיהיו ראויין לשתות : (יט) אמור אל אהרן · לפי שהגין היאור על משה כשנשלך לתוכו לפיכך לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים ולקה על ידי אהרן : נהרותם · הם נהרות המושכים כעין נהרות שלנו : יאוריהם · הם בריכות ונגרים העשויות בידי אדם משפת הנהר לשדות · ונילוס מימיו מתברכים ועולה דרך היאורים ומשקה השדות : אגמיהם · קבוצת

אבן עזרא

כי לא מצאנו בכל המקרא רק בדברי שניהם · והכפרים הכתוב בין מעשה משה שהיא אמת שנהפך המטה לתנין · ובין מעשה החרטומים על כן כתיב בלטיהם · והמלה השלישית · מגזרת לבט תחרב · אבכבם לוטים · ולהט אותם היום הבא · והוא כמו בריקות והם עוברת וזאת היא אחיזת עינים : (יב) וישליכו · זה פלא שני שבלע מטה אהרן מטות החרטומים ולא נמצאו וקראו מטה אהרן כי כן היה בתחלה · ור' ישועה אמר כי אחר שבב · בלע מטותם וזה פלא גדול : (יג) ויחזק · מעצמו בעבור שראה שעשו החרטומים כמעשה אהרן : (יד) ויאמר כבד · פועל עבר · כמו כי זקן יצחק · לו חפץ ה' · כאשר אהב : והיה קמץ קטן תחת מ"ם מאן שהוא שורש · כלא ידגש כהל"ף שהוא אחריו · כמו חרף נפשו : (טו) לך אל פרעה בבקר · מנהג מלך מצרים עד היום לצאת בתמוז ואב כי אז יגדל היאור לראות כמה מעלות עלה · וצוה השם למשה שילך בבקר ויעמוד לפני היאור ויעד האות שהוא מכת היאור לפני פרעה · וצוהו לקחת המטה אשר נהפך לנחש על ידי משה לפני לכתו אל פרעה · ויתנהו אל אהרן לנטותו על מימי מצרים שיראה פרעה בעיניו כי מרגע שיכה אהרן במטה על היאור אז יהפך לדם : (טז) ואמרת · אמור לו ככה כי זאת תחלת המכות אם לא תשמע · כי המטה אשר נהפך לתנין לא היתה מכה : (יז) כה · כמלת ידבר על פי הכולת · ואמר דרך קצרה כי תחסר מלת שלוחו · וככה הנה אנכי שלוחו מכה במטה אשר בידי · ואמר אשר בידי ואע"פ שביד אהרן היה · כי שניהם שוים ומשתתפים באות : (יח) והדגה · שם מין כולל לכל שורץ במים : ונלאו · מבנין נפעל · מגזרת לאה · כטעם לא יכלו : (יט) ויאמר · לפי דעתי השבע כי אהרן

רשב"ם

(יג) ויחזק לב פרעה · לומר כי גם אהרן במכשפות עשה : (יד) כבד · מכביד פרעה את לבו כאשר פירשתי למעלה · כי מתיבות התלוים בגוף האדם יאמר וישמן · ויכבד · וישפל · ויזקין · ויהכם · ומהם יאמר בשעבר זקן כבד שמן ושפל רום אנשים · כולם לשון פעל : (טו) הנה יוצא המימה · כדרך השרים לטייל בבקר ולרכוב אנה ואנה : (יז) בזאת תדע כי אני ה' · שהרי אמרת לא ידעתי את ה' : (יח) ונלאו · כבר פירשתיו בפרשת

לוט

חוטריה קדם פרעה וקדם עבדוהי והוה לתנינא: יא וקרא אף פרעה לחכימיא ולחרשיא ועבדו אף אנון חרשי מצרים בלחשיהון כן: יב ורמו גבר חוטריה והוו לתניניא ובלע חטרא דאהרן ית חטריהון: יג ואתקף לבא דפרעה ולא קביל מנהון כמא דמליל יי: יד ואמר יי למשה אתיקר (לפרש"י יקיר) לבא דפרעה סריב לשלחא עמא: טו איזיל לות פרעה בצפרא הא נפיק למיא ותתעתד לקדמותיה על כיף נהרא וחוטרא דאתהפיך לחויא תסב בידך: טז ותימר ליה יי אלהא דיהודאי שלחני לותך למימר שלח ית עמי ויפלחון קדמי במדברא והא לא קבלתא עד כען: יז כדנן אמר יי בדא תדע ארי אנא יי הא אנא מחי בחטרא די בידי על מיא די בנהרא ויתהפכון לדמא: יח ונוני די בנהרא תמות ויסרי נהרא וילאון מצראי למשתי מיא מן נהרא: יט ואמר יי למשה אמר לאהרן סב חטרך וארים ידך על מיא דמצרים על נהריהון על אריתיהון ועל אגמיהון ועל כל בית כנישות מימיהון

נתינה לגר

בספרית, הוראתו כמו „לאש" בא"ף. (יד) כבד, יקיר · ולא אתיקר. הוא כמ"ש רש"י שהוא שם תואר, ומ"ש רש"י „שם דבר" הוא ט"ס. ובתרגומים שלנו נמצא אתיקר. אבל בכ"י מצאתי „יקיר" ות' „יקיר" ולא „תקיף" כמו שת' לעיל (בראשית מ"ב א') „והרעב כבד בארץ" להפרידו מן „וחזק" שת' „ואתקף" והוא הבהרת הלבון, וע' לקמן י"א. (יט) יאריהם, אריתהון · בכ"מ ת' יאור „נהרא" רק הכא דכתיב „נהרותם" בפסוק הוכרח לשנות. וכן לקמן (ח' א') והמתורגמן כתב „כל לשון יאור מתורגם נהרא", ובל"ר מתורגם אריתא. ובאמת נמצא בדרז"ל „אריתא" בל"י. גם ע"פ „לאגם מים" [תהלים ק"ז ל"ה] ת' „אריתא דמיא" ולכן נראה העיקר כמ"ש. וע' מ"ש לעיל (בראשית מ"א א') בשם הרמב"ן

בעל הטורים

והוי לניזות עד יכם כך יחזור פרעה להיות עפר רמה ותולעה : (יב) מטתם · ב' · הכא ואידך ומטה אהרן בתוך מטותם אית' במדרש שגם במעשה קרח בלע מטה אהרן את מטותם וכשהוציאו אז חזר ופלטם ולכך לא הוציאו פרח וע"כ כתיב ויוצא משה את כל המטות הכר לפי שבלעם : (טז) והנה לא שמעת עד כה · כה אמר ה' כחצות הלילה · כה בא"ת ב"ש ל"ן וכ"ה ל"ן עולה ר"מ וכל כך מכות לקו · במצרים מ' ועל הים ר' וזהו מרמז לו לא תשמע עד שתלקה כמנין כה כה וזהו שנאמר לך הכה ופתי יעריה כמנין כך לך : (יז) על המים · ד' במסרה · הכא ואידך ויתנו דם על המים · בדם הצפור השחוטה על המים החיים · והשמש זרחה על המים ויראו וגו' את המים אדומים כדם (מ"ב ג') וזהו שאמרו רז"ל צריך שיתן מים כדי שיבא הדם ניכר במים וזהו ויראו וגו' המים אדומים כדם שיבא נראה במים אודם הדם וכן במכת היאור נראה הדם במים

רמב"ן

לוהטם · להבה תלהט רשעים · והענין כי הם נעשים על ידי לוהטים מלאכי אש מלהטת באדם ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב · כענין ויגל ה' את עיני נער אלישע והנה רכב אש וסוסי אש · ואולי יקראו כן המלאכים השוכנים באויר בגלגלי היסודות שקורין אותם שדים · ועוד אבאר בעזרת הצור · אבל בלטיהם אמר שהם שדים · והמלה נגזרת ממלת לט · דברו אל דוד בלט · כי השדים באים בלט · כי הם בעלי גופות מאויר בלתי נרגש וזהו שאמר לחכמים ולמכשפים כי חכמי המכשפות ואסיפת השדים היו ראשיהם וזקניהם · וחרטומי מצרים יכלו את שניהם · ולא ידענו גזרת המלה · ואמר ר"א כי היא לשון מצרי או לשון כשדי כי לא מצאנו רק בדברי שניהם · והקרוב כדברי רש"י שהיא מלה ארמית מורכבת · חרטמי · הנחרים בעצמות כי נודע הוא כי רוב האומות בעצמות מתים או בעצמות חיות כענין שהזכירו בידעוני : (טז) והנה לא שמעת עד כה · בעבור בזאת מכה ומעתה יחל להכותו אמר לו כי רשעו גורם לו להביא עליו עונש שלא שמע למצות בוראו והנה פרעה לא היה אומר להם בפירוש שלא ישמע ולא ישלח · רק בפעם הראשון שאמר לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח · ולא היה גוער בהם רק שומע דבריהם ושותק כי יפחד מהמכות מעת שעשו לפניו מופת התנין ובלע מטותם · אך במכות הראשונות מנסה את החרטומים

ספורנו

בהבל שלא היה ספק אצלם על גודל המעלה ויכלתו · אבל היה על השליח אם הוא שליח אמת · אבל פרעה שהיה מסופק על המעלה או מכחישו כאמרו לא ידעתי את ה' שאל מופת לאמת גודל המעלה באופן שיורה שראוי לשמוע בקולו ואינו נמנע שיהיה דבר אחד בעצמו אות ומופת ביחס לאנשים מתחלפים : (יב) ויהיו לתנינים · על תבנית ותמונת תנינים אבל לא בתנועתם : ויבלע מטה אהרן את מטותם · שיראו שהאל ית' לבדו הוא הנותן נשמה ורוח ולא היה כח בחרטומים לתת התנועה בתניניהם : (יד) כבד לב פרעה · אף על פי שראה ההבדל בין המופת שעשיתם אתם ובין מעשה הכשפים : (טו) נהפך לנחש · גם בהגיעו · כאמרו ויבלע וכן למעלה וינס משה מפניו : (יז) בזאת תדע כי אני ה' · שאשנה טבע דבר בלתי נפסד והוא היאור : (יח) והדגה אשר ביאור תמות · לא השאר בו צורת המים עם מראות הדם אבל תהיה בו צורת הדם בעצמו ובמראיתו · ולכך תמות הדגה : ונלאו מצרים · לחפור סביבות היאור מים לשתות כאמרו ויחפרו כל מצרים סביבות היאור :

ולא

מֵימֵיהֶם וִיהְיוּ־דָם וְהָיָה דָם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וּבָעֵצִים וּבָאֲבָנִים׃ כ וַיַּעֲשׂוּ־כֵן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה וַיָּרֶם בַּמַּטֶּה וַיַּךְ אֶת־הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיְאֹר לְעֵינֵי פַרְעֹה וּלְעֵינֵי עֲבָדָיו וַיֵּהָפְכוּ כָּל־הַמַּיִם אֲשֶׁר־בַּיְאֹר לְדָם׃ כא וְהַדָּגָה אֲשֶׁר־בַּיְאֹר מֵתָה וַיִּבְאַשׁ הַיְאֹר וְלֹא־יָכְלוּ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מַיִם מִן־הַיְאֹר וַיְהִי הַדָּם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כב וַיַּעֲשׂוּ־כֵן חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם בְּלָטֵיהֶם וַיֶּחֱזַק לֵב־פַּרְעֹה וְלֹא־שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ כג וַיִּפֶן פַּרְעֹה וַיָּבֹא אֶל־בֵּיתוֹ וְלֹא־שָׁת לִבּוֹ גַּם־לָזֹאת׃ כד וַיַּחְפְּרוּ כָל־מִצְרַיִם סְבִיבֹת הַיְאֹר מַיִם לִשְׁתּוֹת כִּי לֹא יָכְלוּ לִשְׁתֹּת מִמֵּימֵי הַיְאֹר׃ כה וַיִּמָּלֵא שִׁבְעַת יָמִים אַחֲרֵי הַכּוֹת־יְהוָה אֶת־הַיְאֹר׃ פ כו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פַּרְעֹה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃ כז וְאִם־מָאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ הִנֵּה אָנֹכִי נֹגֵף אֶת־כָּל־גְּבוּלְךָ בַּצְפַרְדְּעִים׃ כח וְשָׁרַץ הַיְאֹר צְפַרְדְּעִים וְעָלוּ וּבָאוּ בְּבֵיתֶךָ וּבַחֲדַר מִשְׁכָּבְךָ וְעַל־מִטָּתֶךָ וּבְבֵית עֲבָדֶיךָ וּבְעַמֶּךָ וּבְתַנּוּרֶיךָ וּבְמִשְׁאֲרוֹתֶיךָ׃ כט וּבְכָה וּבְעַמְּךָ וּבְכָל־עֲבָדֶיךָ

ת"א בלטיהם · סנהדרין ס"ז : ועלו ובאו בביתך · פסחים נג : ובכה ובעמך · סוטה יא :

רש"י

מים שאינן נובעין ואינן מושכין אלא עומדים במקום אחד וקורין לו אשטנ"ק 1) : בכל ארץ מצרים · אף במרחצאות ובאמבטאות שבבתים : ובעצים ובאבנים · מים שבכלי עץ ובכלי אבן : (כב) בלטיהם · לחש שאומרים אותו בלט ובחשאי ורבותינו אמרו בלטיהם מעשה שדים בלהטיהם מעשה כשפים : ויחזק לב פרעה · אמר על ידי מכשפות אתם עושים כן תבן אתם מכניסים לעפריים עיר שכולה תבן אף אתם מביאין מכשפות למצרים שכולה כשפים : (כג) גם לזאת · למופת המטה שנהפך לתנין ולא לזה של דם : (כה) וימלא · מנין שבעת ימים שלא שב היאור לקדמותו שהיתה המכה משמשת רביע חודש וג' חלקים היה מעיד ומתרה בהם : (כז) ואם מאן אתה · ואם סרבן אתה · מאן כמו ממאן מסרב אלא כינה האדם על שם המפעל כמו שלו ושקט סר וזעף : נוגף את כל גבולך · מכה וכן כל לשון מגפה אינו ל' מיתה אלא ל' מכה וכן ונגפו אשה הרה אינו מיתה וכן ובטרם יתנגפו רגליכם · פן תגוף באבן רגלך · ולאבן נגף : (כח) ועלו · מן היאור : בביתך · ואחר כך בבית עבדיך הוא התחיל בעצה תחלה ויאמר אל

רשב"ם

לוט · שבל ונלאו כפל לשון שלא יוכלו אנוי"י בלע"ז : (כ) לעיני פרעה · וזהו כבודו של משה · שאהרן שלוחו היה מרים במטה ומכה בו תדיר : (כא) מתה · טעמו למעלה שהוא לשעבר · אבל מתה אנכי להבא טעמו למטה · מתה עלי רחל טעמו למעלה שהוא לשעבר : (כג) גם לזאת · שכבר ויחזק לב פרעה מעצמו וגם עתה נחזק מאליו · אבל בצפרדע שכתיב והכבד את לבו שהוא עצמו נתכוין להכביד את לבו · לכן כתוב בפרשת ערוב ויכבד פרעה את לבו גם בפעם הזאת שהרי כבר הכביד את לבו פעם אחרת : (כה) שבעת ימים · כך היה מכת היאור : (כו) ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה · שני פעמים היה משה מתרה את פרעה בשני מכות ובשלישי לא היה מתרה · וכן כל הסדר (בכל שלשה מכות אינו מתרה) בדם ובצפרדע התרה · בכנים לא התרה · בערוב ובדבר התרה · בשחין לא התרה · בברד בארבה התרה · בחשך לא התרה : (כז) נגף · מכה :

1) etang עייך

התפאר

ויהון דמא ויהי דמא בכל ארעא דמצרים ובמני אעא ובמני אבנא: כ ועבדו כן משה ואהרן כמא דפקיד יי וארים בחטרא ומחא ית מיא די בנהרא לעיני פרעה ולעיני עבדוהי ואתהפיכו כל מיא די בנהרא לדמא: כא ונוני די בנהרא מיתו וסרי נהרא ולא יכילו מצראי למשתי מיא מן נהרא והוה דמא בכל ארעא דמצרים: כב ועבדו כן חרשי מצרים בלחשיהון ואתקף לבא דפרעה ולא קביל מנהון כמא דמליל יי: כג ואתפני פרעה ועל לביתה ולא שוי לבה אף לדא: כד וחפרו כל מצראי סחרנות נהרא מיא למשתי ארי לא יכילו למשתי ממימי נהרא: כה ושלימו שבעת יומין בתר דמחא יי ית נהרא: כו ואמר יי למשה עול לות פרעה ותימר לה כדנן אמר יי שלח ית עמי ויפלחון קדמי: כז ואם סריב את לשלחא הא אנא מחי ית כל תחומך בערדעניא: כח וירבי נהרא ערדעניא ויסקון ויעלון בביתך ובאידרון בית משכבך ועל ערסך ובבית עבדיך ובעמך ובתנורך ובאצותך: כט ובך ובעמך ובכל עבדיך יסקון ערדעניא: א ואמר יי למשה אמר

נתינה לגר

נ"ל (כח) ובמשארותיך, ובאצותך. וכן לקמן (י"ב ל"ג) משארותם, אצותהון. וכן (במדבר ט"ו כ' כ"א) עריסותיכם אצותכון. וע' בערוך ערך סוף התנור מל' הלשה בעברית. ומשמע שאינו בית

בעל הטורים

ומסמך. קטנים שנעשו כמים מלאו י"ב מינות מים: (כח) ויבאו. ב' · ויבאו היאור · וירם תולעים ויבאו מלמד שגם שלטו בגלנו תולעים שנבאו שם: (כח) ועלו ובאו בביתך וגו' · ובבית עבדיך ובעמך · הרי הקדים עבדיך לעם וכתר הכי היכנ ובכה ובעמך ובכל עבדיך וסיינו טעמא דהשלקו כגוסן כדדרשינן מוכנס שהיו מקרקרין בגופן אז לקו הוא והעם ואלה שהן בעלם כדכתיב ויאמר אל עמו ואח"כ בעבדיהם אבל כשעלו נכנסו תחלה בביתו ובבית עבדיו ואח"כ בעמו: (כט) ובכה ג' · ובכה ובעמך · כי בכה אהרן גדוד (ש"ב כ"ב) מלמד שבאו בהם הצפרדעים גדודים גדודים · ואידך

אבן עזרא

נטה ידו והכה היאור ונטה ידו כנגד כל הרוחות בעבור להפוך כל נהר בארץ מצרים והטעם בכל מלכות מצרים: ועל מימי מצרים · כלל ופרט על נהרותם · ואינם היאור רק היאור ונהרות אגמים בארץ מצרים · כי הדם היה בכל ארצם: ועל יאוריהם · לשון רבים בעבור שהיאור במקומות רבים: אגמיהם · מים מתקבצים מעצמם מתי המטר: ומקוה מימיהם · הם המעיינות · והבארות · והבורות · ואמר הגאון כי מימי כמו מים מתוקים · ומים מרים כמו הים · על כן תשוב הקורא למי הים · והנה שכח מי הירדן יכרתון · ומלת מים כאשר היא סמוכה אל סימן המדבר לעולם היא כמוהם · כמו מימי ומימיך גם על לשון רבים · כי לא יתכן לומר מימו ומימיהם · ומצאנו מי על לשון יחיד · כי מי נדה לא זורק:

רמב"ן

לעשות בהם כלומר שהם מעשה חכמים · והנה הוא ירא ומתחזק · וזה טעם ויחזק לב פרעה: (כ) וירם במטה ויך את המים · שהרים ונטה ידו על ארץ מצרים כנגד כל הרוחות ואח"כ הכה המים אשר ביאור לעיני פרעה ונהפכו כל המים שביאור לדם לעיניו ויהי הדם עוד בכל ארץ מצרים ורבי אברהם אמר כי הזכיר מכת היאור ולא חשש להזכיר נטיית ידו על כל ארץ מצרים: (כג) גם לזאת · לתוספת המטה שנהפך לתנין וגם לזה של דם ויותר נכון גם לזאת

ומטה וכפלים והאבנים · המים שהיו בבתים בכלי עץ או בכיור הנעשים מאבן: (כ) ויעשו · הזכיר מכת היאור ולא חשש להזכיר נטיית ידו על כל מימי מצרים: (כב) ויעשו כן · מלת בלטיהם מגזרת · ותבא אליו בלאט · כדברי סתר כנעלמים מן העין · ואין פלא מפרש ס' כי הש"ת איננה מאותיות השרש באמצע המלה · ויש לשאול אם על יד אהרן נהפכו כל מימי מצרים לדם · אנה מצאו החרטומים מים והפכום · והתשובה אהרן לא הפך רק המים שהיו על הארץ לא המים שהיו תחת הארץ · והחרטומים חפרו והוציאו מים והראו כי נהפכו לדם · ויש הפרש גדול בין מעשה אהרן למעשיהם · כי אהרן הפך כל היאור שהיה לפניו וכל מים שהיה בכל גבול מצרים שלא היה רואה אותם · ועוד כי הפך מים שאינם עומדים רק רצים תמיד ומים אחרים באים · ועוד כי עמדה המכה שבעת ימים · והחרטומים לא הראו שהפכו רק מים מעטים עומדים בכלי · וזה היה רגע אחד עד ששב פרעה אל ביתו: (כג) ויפן · טעם גם לזאת · כי הזכיר בתחלה אות המטה שהיה לתנין ובלע המטות: (כד) ויחפרו · רבים אומרים כי המים היו ביד המצרי אדומים כדם ונתלבנו ביד הישראלי · אם כן למה לא נכתב אות זה בתורה · ולפי דעתי כי מכת הדם והצפרדעים והכנים היתה כוללת המצרים והעברים · כי אחר שכתוב בדוף · ואלה בשלש מעט הזיקו · רק מכת הערוב שהיתה קשה · בשם הפריש בין המצריים ובין ישראל וככה מכת הדבר והברד בעבור מקניהם: ולא כן בשחין · ולא בארבה כי הם יוצאים ממצרים וכאשר חפרו המצרים כן חפרו העבריים: (כה) וימלא · הזכיר זה בעבור שעמדה זאת המכה ימים רבים ולא כן באחר המכות: (כו) ויאמר בא אל פרעה · עם אהרן אחיך ויודיע אותו המכה הבאה אם לא ישלח עמי: (כז) ואם מלת מאן תאר יוצא· כמו ובכה אני את המצרים: וטעם נגף · כמו מגפה · וכן הטיב ונפרדע ותעטיה · והמפרשים נחלקו במלת צפרדעים: ורבים אמרו שהוא מין דג נמצא במצרים ויקרא בלשון ערב אלצמדע"ם · ויוצא מן היאר ותוכף בני אדם · ואחרים אמרו כי הם הנמצאים ברובי הנהרות שמשמיעים קול והוא הנכון בעיני והוא הודע: (כח) ושרץ היאור · פועל יוצא· כמו ישרצו המים: טעם ועלו כי הנהר לעולם שפל מן העיר: (כט) ובכה ובעמך · אמר

ספורנו

(כג) ולא שת לבו גם לזאת · להבין ההבדל אשר היה גם בזאת בין הפעל האלהי לפעל המכשפים שפעולת הפעל יתב' היתה שנוי בטבע היאור אשר הוא כלו כלתי נפסד והפך אותו לטבע דם אמתי עד שמתו בו הדגים ופעולת החרטומים היה שנוי.

בדבר

יעלו הצפרדעים: ח א ויאמר יהוה אל משה אמר אל אהרן נטה את ידך במטך על הנהרת על היארים ועל האגמים והעל את הצפרדעים על ארץ מצרים: ב ויט אהרן את ידו על מימי מצרים ותעל הצפרדע ותכס את ארץ מצרים: ג ויעשו כן החרטמים בלטיהם ויעלו את הצפרדעים על ארץ מצרים: ד ויקרא פרעה למשה ולאהרן ויאמר העתירו אל יהוה ויסר הצפרדעים ממני ומעמי ואשלחה את העם ויזבחו ליהוה: ה ויאמר משה לפרעה התפאר עלי למתי אעתיר לך ולעבדיך ולעמך להכרית הצפרדעים ממך ומבתיך רק ביאר תשארנה: ו ויאמר למחר ויאמר כדברך למען תדע כי אין כיהוה אלהינו: חמישי ז וסרו הצפרדעים ממך ומבתיך ומעבדיך ומעמך רק ביאר תשארנה: ח ויצא משה ואהרן מעם פרעה ויצעק משה אל יהוה על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה: ט ויעש יהוה כדבר משה וימתו הצפרדעים

ת"א והעל הצפרדע · סנהדרין סז : דין לחוד הצדי דגושה פ"ש

רש"י

ממו וממנו התחילה הפורענות : (כט) ובכה ובעמך · בתוך מעיהם נכנסין ומקרקרין : (ב) ותעל הצפרדע · צפרדע אחת היתה והיו מכין אותה והיא מתזת נחילים נחילים זהו מדרשו ופשוטו י"ל שרוץ הצפרדעים קורא לשון יחידית וכן ותהי הכנם הרחישה פדולייר"א 1) בלע"ז ואף והעל הצפרדע גרינולייר"א בלע"ז 2) : (ה) התפאר עלי · כמו היתפאר הגרזן על החוצב בו מתפאר לומר אני גדול ממך ונטי"ר בלע"ז 3) וכן התפאר עלי השאלה להתהכם ולשאול דבר גדול ולומר שלא אוכל לעשותו : למתי אעתיר לך · את אשר אעתיר לך היום על הכרתת הצפרדעים למתי תרצה שיכרתו ותראה אם אשלים דברי למועד שתקבע לי · אילו נאמר מתי אעתיר היה משמע מתי אתפלל עכשיו שנאמר למתי משמע אני היום אתפלל עליך שיכרתו הצפרדעים לזמן שתקבע עלי אמור לאיזה יום תרצה שיכרתו · אעתיר העתירו והעתרתי ולא נאמר אעתר עתרו ועתרתי מפני שכל לשון עתר הרבות פלל הוא וכאשר יאמר הרבו ארבה והרביתי לשון מפעיל כך יאמר העתירו אעתיר והעתרתי דבר"ים ואב לכולם שהעתרתם עלי דבריכם הרביתם : (ו) ויאמר למחר · התפלל היום שיכרתו למחר : (ח) ויצא ויצעק · מיד שיכרתו למחר : (י) חמרים חמרים · צבורים

רמב"ן

שהיתה מכה והיה לו לירא כן תהיה בו יד השם מעתה · ופסוק וימלא שבעת ימים קשור בעליון וימלא בזה שבעת ימים שהפרו מצרים סביבות היאור ולא יכלו לשתות ממימי היאור עד אלאת שבעת ימים אחרי ההכאה : (ה) למתי אעתיר לך · כתב רש"י אלו נאמר מתי אעתיר היה

אבן עזרא

יפת בעבור שסהוא אמר ובכה ובעמך רמז כי בו ובעמו יעלו בלבד ולא בעם ישראל · ואין זו ראיה כי הזכיר שיעלו עליו ועל כל עמו ואין צורך להזכיר ישראל : (א) ויאמר נטה ידך · על רוחות המים · וככה הצפרדעים יעלו מהיאורות ומהנהרות ומהאגמים · ולא מכל מקום מים : (ג) ויט · הנה נטה ידו ולא הכה ביאור כאשר עשה בראשונה רק רמז כי יכלו נעלום

רשב"ם

(ה) התפאר · התנשא עלי לבקש חפצך ואעשה · כמו (שופטים ז') יתפאר עלי ישראל לאמר ידי הושיע לי : למתי אעתיר לך · לאיזה יום זמן אתה רוצה שיסורו כל הצפרדעים ואני אעתיר מיד שימותו עד אותו זמן שתבקש ממני כי אין מנהג למות כלן בפעם אחת : (ו) ויאמר למחר · התפלל עתה שימותו עד מחר :

1) pedicul‍us לייז 2) grenouiller געשטע 3) vanter ריכמען חמרים

לאהרן ארים ית ידך בחטרך על נהריא על ארתיא ועל אגמיא ואסיק ית ערדעניא על ארעא דמצרים: ב ואריס אהרן ית ידה על מיא דמצראי וסליקו ערדעניא וחפו ית ארעא דמצרים: ג ועבדו כן חרשיא בלחשיהון ואסיקו ית ערדעניא על ארעא דמצרים: ד וקרא פרעה למשה ולאהרן ואמר צלו קדם יי ויעדי ערדעניא מני ומעמי ואשלח ית עמא וידבחון קדם יי: ה ואמר משה לפרעה שאל לך גבורא הב לי זמן לאימתי אצלי עלך ועל עבדיך ועל עמך לשיצאה ערדעניא מנך ומבתיך לחוד דבנהרא ישתארון: ו ואמר למחר ואמר כפתגמך בדיל דתדע ארי לית כיי אלהנא: ז ויעדון ערדעניא מנך ומבתיך ומעבדיך ומעמך לחוד בנהרא ישתארן: ח ונפק משה ואהרן מלות פרעה וצלי משה קדם יי על עסק ערדעניא די שוי לפרעה: ט ועבד יי כפתגמא דמשה ומיתו

נתינה לגר

היאור אבל באמת כולל ג' הכוונות, בית שאור והנשאר מן העיסה. וע"ש מ"ש המוספיא שהוא עריכה: וע' בת' ירושלמי דברים כ"ח ס' י"ד שת' משארותיך, עצוותך כע'. ח (ה) התפאר עלי שאל לך גבורא והב לי זמן. נ"ל הב לי זמן, וכ"ה בחומש רווי"ה ובנוסחאות המדויקות. ושאל לך

בעל הטורים

כנה חסידיו (תהלים קמ"ח) שאע"פ שאינו מפרש שלא היו הצפרדעים לישראל הקב"ה בצדקתו תלאם: (א) ובעל. ב' במסורה הכא ואידך ובכל הוהם כך הכר. כדאיתא בפ"ד דפסחים מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמן לכבשן האש ק"ו מצפרדעים שמסרו עצמן למיתה על קדושת השם ועל כן נמלטו כדכתיב וימותו הצפרדעים מן הבתים ומן החצרות אבל לא מהעומדים אצל משה ואהרן שנאמר בהם יען לא האמנתם בי להקדישני ולא נשאו ק"ו מצפרדעים מתו ולא זכו ליכנס לארץ: (ד) ויזבחו. ב' במסורה. ויזבחו לה'. ויזבחו זבחי תודה. ד' צריכין להודות וא' מהם יוצא מבית האסורים: (ה) ולעבדיך. ג' דין ולעבדיך מקנה (במדבר ל"ב) ואידך בירמיה (ל"ז) מה חטאתי לך ולעבדיך כשהתחננו לצדקיהו כשמוהו בבור תלמד שאסי' את

אבן עזרא

הצפרדעים מרוב נטות ידו: (ג) ויעשו. במים מועטים. אולי קראם פרעה כי הפרש בין מעשה אהרן ובין מעשיהם. ע"כ קרא למשה כי ראה שהחרטומים הוסיפו על המכה ולא יכלו להסרה: (ד) ויקרא. אמר העתירו דרך מוסר לשניהם. אולי המכה היתה קשה מהראשונה כי כתוב (תהלים ע"ח) וצפרדע ותשחיתם: (ה) ויאמר משה לפרעה התפאר עלי. העשה לך תפארת שתזכיר אל השם ויסר המכה ביום שתבקש: וטעם ביאור תשארנה. כי שם היו בתחלה ואחר שהזכיר היאור אין צורך להזכיר הנהרות והאגמים: (ו) ויאמר למחר. אמר רב שמואל בן חפני אין מנהג האדם לבקש רק שיסור המכה ממנו מיד. ותחשב פרעה כי מערכת כוכבי שמים הביאה הצפרדעים על מצרים ומשה היה יודע זה. ותחשב פרעה כי עתה הגיע עת סור הצפרדעים על כן נסהו והאריך ואמר למחר: (ז) וסרו. כאשר זו המלה מגזרת הסך המשפט. וכמוהו כי שמו אותי נטור: (ח) ויצא. טעם ויצעק כי נטה השם שלא ישמענו. כי אמר אל פרעה תפלתו. כדרך יהיה נגד רבות הכה: (ט) ויעש יי' כדבר משה. מעצמו:

רמב"ן

משמע מתי אתפלל עכשיו שנאמר למתי משמע אני היום אתפלל עליך שיכרתו לזמן שתקבע לי אמור לאיזה יום תרצה שיכרתו ועל דרך הפשט בעת תפלתו היו סרות המכות כי כתוב ויצעק משה אל ה' וגו' ויעש ה' ואין כתוב ויעש ה' ממחרת ואין צ"ל למתי ראיה שהתפלל מיד כי הוא כמו מתי ורבו המלמדי"ן הבאים ככה למחר יהיה האות הזה למן היום אשר יצאת מארץ מצרים (עזרא ט' ד') עד למנחת הערב (דה"י ב' ג' י"א) כנף האחד לאמות חמש ורבים ככה: וטעם להכרית הצפרדעים רמז למיתתם כלשון ונכרתה הנפש ההיא והכרתי לאחאב ואמר משה פעם אחרת וסרו הצפרדעים לאמר כי מיד שיתפלל יסורו כלם שלא יפחד פרעה שימותו אלה ויעלו אחרים מן היאור רק הסור המכה לגמרי ואמר שתשארנה מהם ביאור וכל זה להודיעו כי המכה מאת האלהים על ענין ישראל בלבד: (ו) ויאמר למחר. ידוע כי מנהג כל האדם לבקש שתסור רעתו מיד ופירש בשם הגאון רב שמואל בן חפני שפרעה

ספורנו

דבר נפסד ואולי כאחיזת עינים: (ג) ויעלו את הצפרדעים. אבל לא יכלו להוליד אחרים. כי אין לאל ידם להמציא בריה שנטועה באמת: (ד) העתירו אל ה'. כי בזאת שת לבו וראה יתרון פעולת האל ית' על פעולת החרטומים: (ה) למתי אעתיר לך. למען תכיר רב ההבדל בין פעולת החרטומים לפעל האלהי כאמרו למתי ובאמרו רק ביאור תשארנה. וזה כי אמנם מעשה הכשוף יהיה לזמן מוגבל וישוב הטבע לאיתנו הכף כשיבוטל הכשוף כי אז יסור המעיק לטבע כאמרם ז"ל (סנהדרין פרק ד' מיתות) למה נקרא שמם כשפים שמכחישים פמליא של מעלה אמנם האל ית' ישים לטבע גבולות ולהשתנות ולבטל כפי קצתו או כפי כלו בזמן אשר יגביל לו ולא ימרה את דברו: (ו) כדברך. שאמרת ויסר הצפרדעים ממני ומעמי לא בקשת להכריתם מן העולם: למען תדע כי אין כה' אלהינו. שאין שום כח מחדש שנוי בטבע כי אם לאיזה זמן קצוב והנה הצפרדעים ביאור היה אז שנוי מחודש בטבע היאור כל שכן בהיות אותם הצפרדעים משונים מכל בע"ח זולתם כאמרו מצריים לחי העליון ומכניסים ואינם מוציאים והנה האל ית' יכריתם ממך ומבתיך בלבד: (ז) וסרו הצפרדעים. ולא די שיכרים את אלה אבל ימנע שהנשארים לא יוסיפו עוד לעלות אל בתיך: ממך ומבתיך. אבל לא מכל הארץ כי אמנם ימותו בארץ ויבאישו: רק ביאור תשארנה. לדורות ולא יעלו על היבשה: (ח) ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה. שיסיר אותם הצפרדעים בלבד אשר שם לפרעה וישארו ביאור וזהו הוצרך לתפלה צעקה דפלגא מן שמיה

מִן־הַבָּתִּים מִן־הַחֲצֵרֹת וּמִן־הַשָּׂדֹת: י וַיִּצְבְּרוּ אֹתָם חֳמָרִם חֳמָרִם וַתִּבְאַשׁ הָאָרֶץ: יא וַיַּרְא פַּרְעֹה כִּי הָיְתָה הָרְוָחָה וְהַכְבֵּד אֶת־לִבּוֹ וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה: ס יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן נְטֵה אֶת־מַטְּךָ וְהַךְ אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ וְהָיָה לְכִנִּם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם: יג וַיַּעֲשׂוּ־כֵן וַיֵּט אַהֲרֹן אֶת־יָדוֹ בְמַטֵּהוּ וַיַּךְ אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ וַתְּהִי הַכִּנָּם בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה כָּל־עֲפַר הָאָרֶץ הָיָה כִנִּים בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם: יד וַיַּעֲשׂוּ־כֵן הַחַרְטֻמִּים בְּלָטֵיהֶם לְהוֹצִיא אֶת־הַכִּנִּים וְלֹא יָכֹלוּ וַתְּהִי הַכִּנָּם בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה: טו וַיֹּאמְרוּ הַחַרְטֻמִּם אֶל־פַּרְעֹה אֶצְבַּע אֱלֹהִים הִוא וַיֶּחֱזַק לֵב־פַּרְעֹה וְלֹא־שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה: ס

ת"א ויאמרו החרטמים אל: סנהדרין סז ודף סח:

רש"י

צבורים כתרגומו דגורין גלין: (יא) והכבד את לבו · לשון פעול הוא כמו הלוך ונכוע וכן והכות את מואב · ושאול לו באלהים · הכה ופצוע: כאשר דבר ה' · והיכן דבר ולא ישמע אליכם פרעה: (יב) אמור אל אהרן · לא היה העפר כדאי ללקות על ידי משה לפי שהגין עליו כשהרג את המצרי ויטמנהו בחול ולקה על ידי אהרן: (יג) ותהי הכנם · הרחישה פדוליר"א בלע"ז: (יד) להוציא את הכנים · לבראותם (נ"א להוציאם ממקום אחר): ולא יכלו · שאין השד שולט על בריה פחותה מכשעורה: (טו) אצבע אלהים הוא · מכה זו אינה על ידי כשפים מאת המקום היא: כאשר דבר ה' · ולא ישמע

רמב"ן

חשב אולי מערכת השמים הביאה הצפרדעים על מצרים ומשה ידע כי הגיע עת סורם ולכן אומר אליו התפאר עלי בחשבו שאומר לו עתה להכריתם מיד ועל כן הצריך למחר והנכון בעיני כי בעבור שאמר למתי אעתיר לך חשב פרעה כי בקש זמן ועל כן נתן לו זמן קצר ויאמר למחר ומשה ענה לו כדברך כן יהיה כי אחרי שלא בקשת שיסירו מיד לא יסורו עד למחר: (יד) ויעשו כן החרטמים בלטיהם להוציא את הכנים · אמר ויעשו כן שהכו בעפר הארץ ואמרו השבעת השדים ועשו להטיהם כאשר עשו בשאר פעמים להוציא את הכנים ולא יכולו · ויתכן שילמד ויעשו כן שעשו כהונן דברים מוציאי הכנים ולא הצליחו מעשיהם בפעם הזאת כי חכמי החרטומים יודעים היו מה

אבן עזרא

(י) ויצברו · כמו ויצבר יוסף בר: חמרם חמרם · כמו חמור חמורתים: (יא) וירא פרעה כי היתה הרוחה · כמו רוח והצלה: והכבד את לבו · שם הפועל · תחת פועל עבר: (יב) ויאמר · דע כי על יד אהרן היו השלש המכות הראשונות · והאותות היו בשנים כמו שפירשתי למעלה · כי הכתים היו במים והשלישית בעפר הארץ · והמכות שהיו על יד משה במטה היו בעליונים · כמו שמעלתו עליונה מעלת אהרן · כמו מכת הברד והארבה שהרוח הביאה והחשך שהיה באויר גם מכת השחין היתה על ידו · רק שלש בלא מטה והם ערוב ודבר ומכת בכורים · ואחת בלא מטה על ידי השם · ומטה שיהוף לאהרן והיא מכת השחין: טעם והיה לכנם · כמו והיה לאבק כלומר בעפר שיכה אהרן יעלה ויוליד כנים בכל ארץ מצרים: (יג) ויעשו · טעם ויעשו על משה · בעבור שדבר לאהרן שיכה במטה כדרך ומשך אשר הכית בו את היאור: ותהי הכנם · שם המין · והמ"ם נוסף · או הוא תחת ה"א ואיננו שורש ולטעמים הוא סימן לשון נקבות כמו צפרדעים · כי האחת והעל הצפרדע · והעד · כנים · ותהיה על הכנם זכר בעבור תוספת המ"ם כמו ריקם הנם · ויפת אמר כי המ"ם סימן למצריים · כי האחת כן מן כנים · כמו פת מפסים · וזהו המלה כדרך בתוך באבלי · ואל תתמה בעבור שאמר כל עפר הארץ היה כנים בעבור שהכה במטה במקום אחד · כי כן היה דבר המים · ודבר השחין · כי הטעם הוא כי אז החל המכה: (יד) ויעשו כן · שהכו עפר הארץ: להוציא את הכנים · טעמו להולידם מהארץ כמעשה אהרן ולא יכלו: וטעם להזכיר ותהי הכנם · פעם אחרת כי גם היא היתה בחרטומים: (טו) ויאמרו · בעבור שראו שעשו כמעשה אהרן כדבר השני גם במכת הדם והצפרדע · ולא יכלו עתה לעשות כאשר עשה אהרן · אמרו לפרעה לא

רשב"ם

(י) חמרים · צבורים: (יא) והכבד · לפי שהמכה הזאת גדולה היתה לא נתחזק לבו מאליו אלא הוא הרשיע להכביד את לבו: (יב) לכנם · טיגי (כינהו) [נ"א כינת] ופרעושין: (יג) הכנם · כמו מ"ם של ריקם: (טו) אצבע אלהים הוא · מכת מדינה ולא על ידיהם של אלו היה זו שאילו באו ע"י מכשפות אף אנו היינו עושים כן:

הערב,

ארדעניא מן בתיא מן דרתא ומן חקלתא: י וכנשו יתהון דגורין דגורין וסריאת ארעא: יא וחזא פרעה ארי הות רוחתא ויקר ית לבה ולא קביל מנהון כמא דמליל יי: יב ואמר יי למשה אמר לאהרן ארים ית חטרך ומחא ית עפרא דארעא ותהי לקלמתא בכל ארעא דמצרים: יג ועבדו כן וארים אהרן ית ידיה בחטריה ומחא ית עפרא דארעא והות קלמתא באנשא ובבעירא כל עפרא דארעא הות קלמתא בכל ארעא דמצרים: יד ועבדו כן חרשיא בלחשיהון לאפקא ית קלמתא ולא יכילו והות קלמתא באנשא ובבעירא: טו ואמרו חרשיא לפרעה (הא) מחא מן קדם יי היא ואתיקר לבא דפרעה ולא קביל מנהון כמא

נתינה לגר

נעלה. הם ת' מלת „התפאר" והב לי זמן, הוא ת' מלת „עלי" או פר"ל שזאת הוי' ההתפארות שלי שלא תוכל לומר שהגיעה עת כלות המכה. (טו) אצבע אלהים, מחא מן קדם ה'. להרחיק ההגשמה

בעל הטורים

מן הבהמות שהם תחת הקרקע שם היו באים הצפרדעים ומשחיתים בהם וגם משחיתים יבול השדה עד שלא נשאר מרעה למקנה: (י) חמרים ג' במסורה הכא חמרים חמרים ואידך אסף עמרים חמרים מלמד שאף כאן כשמתים אסף עמרים חמרים: (יב) וכן ב' הכא ואידך וכן עשה אל כן (יחזקאל כ"א) מלמד שהיו הכנים מכים ומשחיתים על כל פניהם ועל בשרם. טעם הכנים לפי שמנעו המצרים את ישראל מלרחוץ במרחצאות ומתוך כך נתמלאו כנים בבגדיהם לפיכך לקו הם בכנים: (יד) ולא יכלו ג' במסורה. הכא. ואידך ויחתרו האנשים להשיב אל היבשה ולא יכלו (יונה א') וירא מלך מואב כי חזק ממנו המלחמה וגו' להבקיע אל מלך

רמב"ן

בכח ידם לעשות וכבר נשו כן מעשיהם פעמים אחרות: (טו) ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלהים הוא. אמר ר"א כי בעבור שעשו כמעשה אהרן בדבר התנין גם במכת הדם והצפרדע ולא יכלו עתה לעשות כן אמרו אל פרעה לא באה זאת המכה על יד אהרן בעבור ישראל רק מכת אלהים היא כפי מערכת הכוכבים על ארץ מצרים כי פרעה לא כחש הבורא רק השם שהזכיר לו משה וזהו כדרך כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא היה לנו על כן חזק לב פרעה והביא ראיה מדברי שלא אמר אצבע ה' שהוא אלהי ישראל כאשר אמר פרעה. במכת הצפרדעים העתירו אל ה'. ועוד כי משה אמר לפרעה דבר מכת הארבה וכו' ולא הזכיר לו בתחלת מכת הכנים ואין דבריו נכונים בעיני כי המקרה לא יקרא אצבע אלהים רק המכה הבאה מאתו משום תקרא יד ה' ואצבע אלהים כאשר נאמר בכתוב שהביא לא ידו נגעה בנו וכתיב וירא ישראל את היד הגדולה (ש"א י"ב) והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם (שם ה') כבדה מאד יד האלהים שם. ועוד כי לא עמדו החרטומים לפני משה אחרי כן גם במכת הערוב שהיתה בהתראה ולא בשאר המכות. אבל הענין בעבור כי בראות החרטומים שלא יכלו להוציא את הכנים הודו במעשה אהרן שהיה מאת האלהים ולכן לא קרא להם פרעה מן העת הזאת והלאה ולהתפיס הענין אמרו אצבע אלהים ולא אמרו יד אלהים כלומר מכה קטנה מאתו ולא אמרו אצבע ה' כי פרעה ועבדיו לא יזכירו השם המיוחד רק בדברם עם משה בעבור שהוא יזכירנו להם ומה שלא יכלו החרטומים להוציא את הכנים הטעם מאת השם היתה להם השכל עלתם ברצונו שהכל שלו והכל בידו והנראה בעיני עוד כי מכת הדם להפוך תולדת המים לדם ומכת הצפרדעים להעלותם מן היאור יכלו לעשות כן כי אין בהם בריאה או יצירה כי לא אמר הכתוב ויהיו הצפרדעים רק ותעל הצפרדע שנאספו ועלו רק מכת הכנים היתה יצירה ואין טבע העפר להיות כנים על כן אמר והיה לכנים ואמר להוציא את הכנים כענין תוצא הארץ נפש חיה ויהי כן ולא יוכל לעשות כמעשה הזה זולתי היוצר יתברך ואמר ויעשו כן ולא יכולו כי השביעו השדים לעשות מאמרם ואין בהם כח. ומה שיחזק דברי בצפרדעים אמרם ר' עקיבא אומר צפרדע אחת היתה השריצה ומלאה כל ארץ מצרים. אמר לו רבי אלעזר בן עזריה מה לך עקיבא אצל הגדה כלך מדברותיך ולך אצל נגעים ואהלות. צפרדע אחת היתה שרקה להם והם באו ובלא ראה רבי אלעזר בן עזריה שיוכלו החרטומים להביא מנע אחד בצפרדע להוליד רבות חוץ מטבעם אבל אספו אותן להעלותן. ועל דעת ר' עקיבא שרץ היאור צפרדעים שהסרון בהם יותר ממנהגו. ועל דעת רבי אלעזר בן עזריה כמו שרצו בארץ ענין תטעה כמו שפרשתי בסדר בראשית

ספורנו

לא יסבי: (פרץ סדר הפניות אלו): (יא) כי היתה הרוחה. אף על פי שלא סר כרע לגמרי שנשארו באשת הארץ ונשארו הצפרדעים ביאור המזיקים גם עוד היום: והכבד את לבו. התאמץ על טבעו שלא לירא מן הצפרדעים הנשארים ולסבול כעת הבאשה כדי שלא לשמוע בקול האל ית': (יב) וכך את עפר הארץ. לא הגיה כפרעה כואת ולא כאחין ולא באחך וזה כי מאז המכות שבין לאותות ולמופתים היו דצ"ך עד"ש באח"ב. בלבד כי מכת בכורות לא היתה לאות ולא למופת אבל היתה לעונש כמבואר למעלה וכאשר דצ"ך היו אותות בשתי היסודות הכבדים: ועד"ש. היו אותות בבעלי חיים: ובאח"ב. היו אותות בשאור ובכל שתים. מבן ההרה ובשלשים נעשה אותו בלי התראה כאמרו הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר: (יד) ולא יכלו. בבלי אין לאל ידם להמציא דבר המעט באמת:

טז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי
פַרְעֹה הִנֵּה יוֹצֵא הַמָּיְמָה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה
שַׁלַּח עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃ יז כִּי אִם־אֵינְךָ מְשַׁלֵּחַ אֶת־עַמִּי הִנְנִי
מַשְׁלִיחַ בְּךָ וּבַעֲבָדֶיךָ וּבְעַמְּךָ וּבְבָתֶּיךָ אֶת־הֶעָרֹב וּמָלְאוּ
בָּתֵּי מִצְרַיִם אֶת־הֶעָרֹב וְגַם הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־הֵם עָלֶיהָ׃
יח וְהִפְלֵיתִי בַיּוֹם הַהוּא אֶת־אֶרֶץ גֹּשֶׁן אֲשֶׁר עַמִּי עֹמֵד
עָלֶיהָ לְבִלְתִּי הֱיוֹת־שָׁם עָרֹב לְמַעַן תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה
בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ ששי יט וְשַׂמְתִּי פְדֻת בֵּין עַמִּי וּבֵין עַמֶּךָ
לְמָחָר יִהְיֶה הָאֹת הַזֶּה׃ כ וַיַּעַשׂ יְהוָה כֵּן וַיָּבֹא עָרֹב כָּבֵד
בֵּיתָה פַרְעֹה וּבֵית עֲבָדָיו וּבְכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם תִּשָּׁחֵת
הָאָרֶץ מִפְּנֵי הֶעָרֹב׃ כא וַיִּקְרָא פַרְעֹה אֶל־מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן
וַיֹּאמֶר לְכוּ זִבְחוּ לֵאלֹהֵיכֶם בָּאָרֶץ׃ כב וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לֹא

ת"א הנה יוצא המימה · מועד קטן י"ח :

רש"י

אליכם פרעה : (יז) משליח בך · מגרה בך וכן ושן בהמות אשלח בם לשון גרוי אנסייטי"ר בלע"ז 1) : את הערוב · כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים בערבוביא והיו משחיתים בהם ויש טעם בדבר באגדה בכל מכה ומכה למה זו ולמה זו · בטכסיסי מלחמות מלכים בא עליהם כסדר מלכות כשצרה על עיר בתחלה מקלקל מעיינותיה ואחר כך תוקע עליהם ומריעין בשופרות לירא ולבהלם וכן הצפרדעים מקרקרים והומים וכו' כדאיתא במדרש רבי תנחומא : (יח) והפליתי · והפרשתי וכן והפלא ה' וכן לא נפלאת היא ממך לא מובדלת ומופרשת היא ממך : למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ · אע"פ ששכינתי בשמים גזירתי מתקיימת בתחתונים : (יט) ושמתי פדות · שיבדיל בין עמי ובין עמך : (כ) תשחת הארץ · נשחתת הארץ אתחבלת ארעא : (כא) זבחו לאלהיכם בארץ · במקומכם ולא תלכו במדבר :

אבן עזרא

באם זאת המכה בעבור ישראל נשלחם רק מכת אלהים היא כפי מערכת הככבים על מזל ארץ מצרים · כי כבר פרשתי כי פרעה לא הכה בבורא רק בשם שהזכיר לו משה · וזה כדרך כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא היה לנו, מן השמים · על כן חזק לב פרעה · והנה יחזק זה בפי' · שאמרו אצבע אלהים היא ולא אמרו אצבע יי' שהוא אלהי ישראל · והנה אמר פרעה במכות הצפרדעים העתירו אל יי' · וזה השם הזכיר במכות האחרונות · ועוד כי משה אמר לפרעה דבר מכת היאור לפני היותה · והנה מכת הצפרדעים . ולא הזכיר לו בתחלה מכת הכנים : (טז) ויאמר · מנהג המלכים לצאת בבקר אל הנהר כי ראות המים טוב לעינים : (יז) משליח · מלא זרע מהבנין הכבד הנוסף : ומלא ערב · חיות רעות מעורבות כמו אריות זאבים ודובים ונמרים : וטעם וגם האדמה · מקום שאין בתים שם : (יח) והפליתי · יש אומרים שהוא חסר אל"ף · והנכון שהוא מבעלי הה"א · וטעמו אפרש · ומדרך הסברא עתה כאל פרעה לסקל מעבודת ישראל · כאשר ראה שהפריש השם בין ישראל ובין מצרים פחד לעשות להם רעה · כי נצרך יש לו לשלחם לזבוח פן יפגעם בדבר · גלה פרעה כי עתה נתן להם רשות לזבוח בארץ : וטעם כי אני יי' בקרב הארץ · דרך משל כמנהג המלכים לעמוד באמצע מלכותם להיות קרוב אל הקצות · כאשר ברא השם לב האדם שהוא מלך על כל הגוף באמצע · ורוח האדם באמצע הגוף · ככתוב ויוצר רוח אדם בקרבו · ועל זה ראיות רבות מן התולדות · על כן כתוב מציון מכלל יופי אלהים הופיע · כי הוא באמצע הישוב ומלכות השם הראה בייחוד : (יט) ושמתי פדת · כטעם הפרש · וכל פדיון קרוב מזה הטעם : (כ) ויעש · למחרתו כאשר דבר משה : וטעם ויבא ערב כבד · מעצמו וזו המכה היתה קשה מהראשונות : (כא) ויקרא · התברר לפרעה כי המכות באו בעבור שלא זבחו : וטעם בארץ · במלכותו ולא במקום אחר : (כב) ויאמר · א"ר ישועה כי פי' תועבת מצרים משה כתב כן

רשב"ם

(יז) הערב · אומר אני כי מיני זאבים הם שנקראים ערוב על שם שדרכם לטרוף בלילות כדכתיב (ירמיה ה') זאב ערבות ישדדם וכתיב (צפניה ג') זאבי ערב לא גרמו לבקר · וכאשר יאמר מאודם אדום (נ"א מאדם אדום) כן יאמרו מעומק עמוק · מערב ערוב · נו"י טרינ"ד בלע"ז · שהזאב ערוב הוא שהוא הולך בערב · עמק שם דבר · והמעשה קרוי עמוק · אדום · שחור : (יח) והפליתי ביום ההוא · לפי שהחיות רעות קלים הם ללכת בכל המלכות כשהמכה משולחת הוצרך לומר לשון הבדלה והפרשה יותר משאר מכות · וכן בדבר של בהמות · (יב) ושמתי פדת · לשון הבדלה וכן ישועה והצלה וחלצה ופורקן כולן לשון הפרשה והבדלה זה מזה : למחר יהיה · שלא תאמר מקרה הוא היה לנו :

1) inciter אנרייצען

דמליל יי : טז ואמר יי למשה אקדם בצפרא ותתעתד קדם פרעה הא נפק למיא
ותימר ליה כדנן אמר יי שלח עמי ויפלחון קדמי : יז ארי אם ליתך משלח ית
עמי הא אנא משלח בך ובעבדיך ובעמך ובבתיך ית ערובא ויתמלון בתי מצרים
ית ערובא ואף ארעא דאנון עלה : יח ואפרש ביומא ההוא ית ארעא דגשן דעמי
קאים עלה בדיל דלא למהוי תמן ערובא בדיל דתדע ארי אנא יי שליט בגו
ארעא : יט ואשוי פורקן לעמי ועל עמך איתי מחא למחר יהא אתא הדין :
כ ועבד יי כן ואתא ערובא תקיף לבית פרעה ולבית עבדוהי ובכל ארעא דמצרים
אתחבלת ארעא מן קדם ערובא : כא וקרא פרעה למשה ולאהרן ואמר אזילו

נתינה לגר

פי' כן . (יז) וגם האדמה אשר הם עליה , ואף ארעא דאנון עלה · ר"ל גם המקומות שאין עליהם בתים . ואולי בא להורות בדרך דרש גם על מיני חיה שקורין Polyp שלא יוכלו להנתק מן האדמה. וע' חולין פ"ח משנה ו' . (יח) כי אני ה' בקרב הארץ , ארי אנא ה' שליט בגו ארעא · גם פה הוסיף מלת "שליט" להרחיק ההגשמה . (יט) ושמתי פדת בין עמי ובין עמך , ואשוי פורקן לעמי ועל עמך איתי מחא · כאשר ת' "פדות" בשם "פורקן" (שהוא לדעתו כמו ל' פדיון בכ"מ שהוא חלוף ותמורה) ע"כ הוצרך להוסיף מלות "איתי מחא" ודברי ב"ס לחם ושמלה, שהרכיב המת' בלשון פדות גם לשון "פיד" אינם נראים לי, כי מה ענין פיד שהוא מנחי הע' לפדות שהוא מנחי הל'. משא"כ למפרשים לשון פרישה

בעל הטורים

אדום ולא יכלו (מ"ב ג') מלמד שאף אם היו בורחים אל הים מפני הכנים שם היו באים להם ונלחמים עמהם : (יט) פדת · ג' במסורה · דין חסר · וב' מלאים · פדות שלח לעמו · והרבה עמו פדות · כי לא זה היה פדות שלהם אלא מפני הערוב אבל

רמב"ן

שיאספו ויתנועעו ביאור ותמם יעלו על המצרים · ורבותינו אמרו בכנים שאין השד שולט על בריה פחותה מכעדשה*) · ולא יוכלו אפילו לאסוף כנים ממקומם ולהביאם · ואמרו במדרש רבה עוד כיון שראו החרטומים שלא יכלו להוציא הכנים מיד הכירו שהיה מעשה אלהים ולא מעשה שדים ועוד לא חשבו לדמות עצמם למשה להוציא את המכות · ומה שאמר ר"א כי משה לא הודיעם, מכת הכנים נראה בעיני שהכה אהרן במטה לעיני פרעה כאשר עשה בפיח אבל לא התרה בו כי אין הקב"ה מתרה בפרעה רק במכות אשר בהן מיתה לאדם וכתיב בצפרדעים (תהלים ע"ח) וצפרדע ותשחיתם שהוא רומז למיתה או להשחתה שהזכירו רבותינו שהיו מסרסים אותם וכן הארבה ימיתם ברעב כי אכל יתר הפלטה הנשארת להם מן הברד והכל רחמים אמתו באדם כענין שנאמר (יחזקאל ל"ג) ואתה כי הזהרת רשע מדרכו לשוב ממנה ולא שב מדרכו הוא בעונו ימות ואתה נפשך וגו' · ולכן לא התרה בו בכנים ולא בשחין ובחשך רק בדבר שהוא מיתה וראוי שתחול גם באדם כאשר אמר לו אח"כ ואולם בעבור זאת העמדתיך ולכן הודיעו הענין איך יהיה ואמר במקצת המכות השכם בבקר הנה יוצא המימה · ועל דרך הפשט היה בעת צאת המלכים בבקר להשתעשע על המים וצוה הקב"ה למשה שילך שם · והטעם כי בדם בעבור היותה המכה הראשונה רצה שיעשה לעיניו ובלי יראה ממנו וזה טעם הנה יוצא המימה ונצבת לקראתו שיעמוד כנגדו ביד רמה וכן במכת הערוב נאמר השכם בבקר והתיצב לפני פרעה הנה יוצא המימה ובברד השכם בבקר והתיצב לפני פרעה והוא גם כן בצאתו המימה כי הערוב והברד אשר בהן המיתה והעונש לבני אדם רצה הקב"ה שיהיה לעיני כל העם כי בצאת המלך המימה ילכו מרבית העם אחריו והנה יתרה אותו לעיניהם אולי יצעקו אל אדוניהם לשוב מדרכו הרעה ואם לא יעשו כן יהיו חייבין להענש אבל בשאר המכות די בהתראת המלך ועל כן נאמר בהן בא אל פרעה שיבא אל היכלו ולא הזכיר בכנים ובשחין כן בעבור שהוצרך אהרן להכות העפר והיכל המלך אין שם עפר כי היא רצפת בהט ושש וכן הוצרך משה לזרוק פיח השמימה והנה עשו אלו השתים בפני פרעה בהיותו בחצר גינת ביתן המלך או ביוצאו בו :

(יח) והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן · בעבור היות המכות הראשונות עומדות אינני פלא שיהיו בארץ מצרים ולא בארץ גשן אבל זו מכה משולחת וכאשר יעלו החיות ממעונות אריות ומהררי נמרים וישחיתו כל ארץ מצרים ראוי היה בטבע שיבואו גם בארץ גשן אשר היא מכלל ארץ מצרים בתוכה · לכך הוצרך לומר והפליתי את ארץ גשן שתנצל כולה בעבור שעמי עומד עליה כי רובה של ישראל היא · ואמר ושמתי פדות בין עמי ובין עמך שאפי' בארץ מצרים אם ימצאו החיות איש יהודי לא יקרבו ויאכלו המצריים

*) ע"ש בסנהדרין ס"ז ע"ב איתא מכשעורה

ספורנו

(יז) וגם האדמה אשר הם עליה · קרקע אשר עליו הבתים ימלא חיות וזולתם מהשוכנים במסבה האדמה כאופן שלא יהיו בטוחים גם בלילה בבית סגור : (יט) ושמתי פדת בין עמי ובין עמך · שגם לקנות עמי שיבאו למקום הערוב לא יזיק הערוב כלל ויזיק לעמך באותו המקום בעצמו :

ויעב

נכון לעשות כן כי תועבת מצרים נזבח ליהוה אלהינו הן נזבח את־תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו: כג דרך שלשת ימים נלך במדבר וזבחנו ליהוה אלהינו כאשר יאמר אלינו: כד ויאמר פרעה אנכי אשלח אתכם וזבחתם ליהוה אלהיכם במדבר רק הרחק לא־תרחיקו ללכת העתירו בעדי: כה ויאמר משה הנה אנכי יוצא מעמך והעתרתי אל־יהוה וסר הערב מפרעה מעבדיו ומעמו מחר רק אל־יסף פרעה התל לבלתי שלח את־העם לזבח ליהוה: כו ויצא משה מעם פרעה ויעתר אל־יהוה: כז ויעש יהוה כדבר משה ויסר הערב מפרעה מעבדיו ומעמו לא נשאר אחד: כח ויכבד פרעה את־לבו גם בפעם הזאת ולא שלח את־העם: פ ט א ויאמר יהוה אל־משה בא אל־פרעה ודברת אליו כה־אמר יהוה אלהי העברים שלח את־עמי ויעבדני: ב כי אם־מאן אתה לשלח ועודך מחזיק בם: ג הנה יד־יהוה הויה

רש"י

(כב) תועבת מצרים · יראת מצרים כמו ולמלכם תועבת בני עמון ואצל ישראל קורא אותה תועבה ועוד י"ל בלשון אחר תועבת מצרים דבר שנאוי הוא למצרים זביחה שאנו זובחים שהרי יראתם אנו זובחים: ולא יסקלונו · בתמיה: (כה) התל · כמו להתל: (כו) ויעתר אל ה' · נתאמץ בתפלה וכן אם בא לומר ויעתיר היה יכול לומר ומשמע וירבה בתפלה · עכשיו כשהוא אומר בל' ויפעל משמע וירבה להתפלל: (כז) ויסר הערב · ולא מתו כמו שמתו הצפרדעים שאם מתו יהיה להם הנאה בעורות: (כח) גם בפעם הזאת · אע"פ שאמר אנכי אשלח אתכם לא קיים הבטחתו: (ב) מחזיק בם · אוחז בם כמו והחזיקה במבושיו: (ג) הנה יד ה' הויה · ל' הווה כי כן יאמר בל' נקבה על שעבר היתה ועל העתיד תהיה

אבן עזרא

לגנות ע"ז · כי לא אמר לפרעה רק אלהי מצרים והוא אמר כי היה אלהיהם על צורת טלה · כי היו חושבים על מזל טלה שהוא מושל בארצם · ובעבור זה לא היו אוכלים בשר · ואילו היה כן למה לא יאכלו בשר שור או בשר גדיים · ולפי דעתי כי אנשי מצרים בימי משה היו על דעת אנשי הנדיא"ה שהם יותר מחצי העולם וכלם הם בני חם ואינם אוכלים בשר עד היום · גם דם וחלב ודג וביצים · והכלל כל דבר שיצא מן החי · והם מתעבים מי שיאכל אותם · ומלאכה נמאסה בעיניהם לרעות הצאן · וכן כתוב כי תועבת מצרים כל רועה צאן · ועד היום לא יניחו אדם שיאכל בשר בארצם · ואם אחד מהם יבא בארץ נכרים יכרת מכל מקום שיאכלו בו בשר ולא יאכל כל דבר שיגע בו אוכל בשר וכליו טמאים בעיניהם · וכן כתוב כי לא יוכלון המצרים לאכול את העברים לחם · והנה יוסף כאשר היה בבית פוטיפר שמשילו על הכל לבד על הלחם אשר הוא אוכל · כי לא יגע בו בעבור שהוא עברי · ואין טעם לשאול אם כן למה היה להם מקנה כי כן יש לאנשי הנדיא"ה · כי הסוסים והחמורים והגמלים למשא ולרכוב · והבקר לזרוע · והצאן לגזוז ועוד אדבר על זה בפסח מצרים · אמר יפת כי תחסר ה"א ממלת ולא יסקלונו · כי הטעם · והלא יסקלונו · ולפי דעתי כי מלת הן תחת ה"א התמה והנה הוא כך בגזכם

רשב"ם

(כב) כי תועבת מצרים · צאן דבר מאוס היה בעיר מצרים: ולא יסקלנו · בתמיה · דרך בזיון הוא · כדכתיב בשמעי (ש"ב ט"ז) ושמעי הלך בצלע ההר לעומתו הלוך ויקלל ויסקל באבנים לעומתו ועפר בעפר: (כה) והעתרתי · כמו והחרמתי את עריהם · והחזקת בו · והאבדתי חכמים מארום והעליתי · כולם פתרונן להבא ופתחין וכן והעבדתיך כי אותיות גורמים · אבל לשעבר · יאמר העברתי מעליך עונך העליתיך · האבדתי · כולם נפתחין בפתח קטן: אבל בשאר אותיות יאמר והכרתי פסיליך · והשמדתי · כולם בחירק בין לשעבר בין להבא: (כח) גם בפעם הזאת · כמו שהכביד בצפרדעים:

דבחי קדם אלהכון בארעא : כב ואמר משה לא תקן למעבד כן ארי בעירא דמצראי דחלין לה מנה אנחנא נסבין לדבחא קדם יי אלהנא הא נדבח ית בעירא דמצראי דחלין לה ואנון יהון חזן הלא ייםרון למרגמנא : כג מהלך תלתא יומין ניזיל במדברא ונדבח קדם יי אלהנא כמא דיימר לנא : כד ואמר פרעה אנא אשלח יתכון ותדבחון קדם יי אלהכון במדברא לחוד ארחקא לא תרחקון למיזל צלו (אף) עלי : כה ואמר משה הא אנא נפק מעמך ואצלי קדם יי ויעדי ערובא מפרעה מעבדוהי ומעמה מחר לחוד לא יוסף פרעה לשקרא בדיל דלא לשלחא ית עמא לדבחא קדם יי : כו ונפק משה מן קדם פרעה וצלי קדם יי : כז ועבד יי כפתגמא דמשה ואעדי ערובא מפרעה מעבדוהי ומעמה לא אשתאר חד : כח ויקר פרעה ית לבה אף בזמנא הדא ולא שלח ית עמא : א ואמר יי למשה עול לות פרעה ותמלל עמה כדנן אמר יי אלהא דיהודאי שלח ית עמי ויפלחון קדמי : ב ארי אם סריב את לשלחא ועד כען את מתקף בהון : ג הא מחא מן קדם יי

° נ"א ויעדי (ועדי)

נתינה לגר

ונסכל (כהש"י ז"ל ובעל הטעמים) לא נצרך להוסיף מאומה . (כב) תועבת מצרים , בעירא דמצראי דחלין לה · משמע שסובר שהוא יראתם , ומשם כתב כן בל' נגלי וכמו שהבאתי לעיל (בראשית מ"ג ל"ב · מ"ו ל"ד) וע' בהקדמה כוללת. או תועבה לזבוח , וכדעת הראב"ע שכתב ואפשר כי אנשי מצרים בימי משה היו על דעת אנשי הינדיא"ס India בני חם ואינם אוכלים בשר עד היום גם דג חלב וביצים , והכלל כ"ד שיצא מן החי , והם מתעבים מי שיאכל אותם , ומלאכה נמאסה בעיניהם לרעות הצאן , ולא יאכלו כ"ד שינע בו אוכל בשר וכליו טמאים בעיניהם , וכ"כ כי לא יוכלון המצרים לאכול את העברים לחם כו' . (כד) העתירו בעדי , צלו אף עלי · הוספת מלת אף' קשה , ואולי שיפכא

אבן עזרא

אם תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו · כמוהו כן היתה השאלה. (כג) דרך · צריכים אנו לרחוק מהמצרים : וטעם כאשר יאמר אלינו · איזה מקום חגה ובמה נזבח ממנו : (כד) ויאמר · מלת העתירו בעדי היתה ראויה להקדים · כי טעם העתירו בעדי והסור זו המכה ואז אשלח אתכם לזבוח במדבר כאשר אמרתם רק על תנאי שלא תרחיקו ללכת יותר משלשה ימים : (כה) ויאמר · התל · זה הבורא משונה · כי היה ראוי להיות הפ"א בדגש · כי הפ"א שורש כמו הנה לא תעשו דבר · והנה כתל שהתלו בו · והנכון ויהתל בהם לעיני · ואמר לו משה כן בעבור שאמר במכת הצפרדעים שלח את העם ולא שלח : (כו) ויצא · יש מלות בלשון הקדש שאין שום נחסר וכם מבני בניינים · מהקל · ומהכבד · כמו ויעתר אל יי' והעתרתי אל יי' · וכמוהו אשר אנכי מורה והוא ירה השני · והנה במלות שכן ככה מועטות כן במספר : (כז) ויעש · מלא ויסר זרם בדקדוק · כי הפעלים הבניים לעולם באים בראשון קמוץ · כמו · ויבב · ויקם · ואם היה באות הראשון מ' או ע"ן או ר' שלא ידגשו · יהיה באות הראשון בפתח גדול · כמו וינח ביום השביעי · וינע לבבו · ויסר אליה · ואלה מהבנין הקל כי מהבנין הכבד יהיה באות הראשון בפתח קטן · אם לא היה באות הראשון אחת מהאותיות הנזכרות כמו ויבא את כל הרכוש · והנה לא ויסר האת ויסר · כמו ויסר את אופן מרכבותיו · ונכון הוא להיות ויסר הערוב מהבנין הקל · כמו וסר הערוב : (כח) ויכבד פרעה · הוא חזק לבו כאשר עשה בצפרדעים · בכתוב גם והכבד את לבו : (א) בא אל פרעה · אל הארמון בלו · א"ר יהודה הלוי כחים מעט היו במים · באשר בהתאחדו ומתו הדגה · והשנית שעלו הצפרדעים מהם · והארץ בחים אחת מהכנים · והשמים מהערוב · וכן חיות מעורבות · וכתוב ותשחת הארץ נפש חיה · ובחים באויר · כי הדבר איננו רק חם או קר מבוקש מן הממוצע · והרביע אחד מהים אין להם מספר · בעבור כי רוח כל החיים בהיא בלב תלויים באויר · והשנית מכת השחין כי בכתוב יקחו כרקים אשר על ראשם שמים · והמכה השביעית מעורבת מגלגל הסערה ומגלגל האש · וכן כתוב ואש מתלקחת בתוך הברד · והשמינית מכת הארבה בגלה מרחוק על ידי הרוח · והתשיעית היתה הכה נפלאה שנעדר אור פני המאורות והכוכבים מארץ מצרים · והעשירית רדת הטבחים מגלגלי הכבוד להרוג הבכורים : (ב) ועודך מחזיק · הפך יד לו כדומה לו כמו מחזיק באמר כלב : (ג) הנה יד יי' הויה · הנה מלא שיתחלף היו"ד בוי"ו · ואם הוא להם מלך · והשך זה בוי"ו אשר לא

רמב"ן

כדכתיב ישלח בהם ערוב ויאכלם והוא לשון פדות כטעם נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתך : אני יי' בקרב הארץ · פי' ר"א דרך משל כמנהג המלכים שיעמדו באמצע המלכות להיות קרוב אל הקצוות ואין לדבר זה טעם · אבל הוא לומר כי הוא שליט ומשגיח בקרב הארץ לא כמי שיחשוב עבים סתר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך · ויתכן שיהיה כמו כי שמי בקרבו והוא סוד נשגב ונעלם : (כה) וסר הערב מפרעה מעבדיו ומעמו מחר · כאשר אמר פרעה במכת הצפרדעים למחר כן רצה משה לעשות גם בזאת שיתפלל ויסורו מחר · והנה סר הערוב והלכו להם לא כאשר היה בצפרדעים מן הטעם שאמרו רבותינו שרצה הקב"ה לנער אותם במכות לא להועיל להם כלל ומזה נשמר בכך במאמרו כי אמר לפרעה להכרית הצפרדעים שירמוז למיתתם כמו שפירשתי :

ספורנו

(כז) ויעתר · להסיר הערוב באותו הזמן שקבע ובאותו האופן שייעד לפרעה כאמרו ויסר הערוב לא שיכרת וימות כמו שהיה בצפרדעים וזה הורה באמרו ויעש ה' כדבר משה באופן הסרת המכה וזמנה : (כח) גם בפעם הזאת · כמו שעשה בצפרדעים :

במקנך אשר בשדה בסוסים בחמרים בגמלים בבקר
ובצאן דבר כבד מאד: ד והפלה יהוה בין מקנה ישראל
ובין מקנה מצרים ולא ימות מכל־לבני ישראל דבר:
ה וישם יהוה מועד לאמר מחר יעשה יהוה הדבר הזה
בארץ: ו ויעש יהוה את־הדבר הזה ממחרת וימת כל
מקנה מצרים וממקנה בני־ישראל לא־מת אחד:
ז וישלח פרעה והנה לא־מת ממקנה ישראל עד־אחד
ויכבד לב פרעה ולא שלח את־העם: פ ח ויאמר יהוה
אל־משה ואל־אהרן קחו לכם מלא חפניכם פיח כבשן
וזרקו משה השמימה לעיני פרעה: ט והיה לאבק על כל־
ארץ מצרים והיה על־האדם ועל־הבהמה לשחין פרח
אבעבעת בכל־ארץ מצרים: י ויקחו את־פיח הכבשן
ויעמדו לפני פרעה ויזרק אתו משה השמימה ויהי שחין
אבעבעת פרח באדם ובבהמה: יא ולא־יכלו החרטמים
לעמד לפני משה מפני השחין כי־היה השחין בחרטמם
ובכל־מצרים: יב ויחזק יהוה את־לב פרעה ולא שמע

ת"א ויהי שחין אבעבעת · בבא קמא פ' · בכורות מ"א:

רש"י

ועל העומד הווה כמו עושה רוצה רועה: (ד) והפלה · והבדיל: (ח) מלא חפניכם · ילויימי"ש בלע"ז 1): פיח כבשן · דבר הנפח מן הגחלים עמומים הנשרפים בכבשן ובלע"ז אולב"ש 2) פיח לשון הפחה שהרוח מפיחן ומפריחן: וזרקו משה · וכל דבר הנזרק בכח אינו נזרק אלא ביד א' הרי נסים הרבה אחד שהחזיקו קומצו של משה מלא חפנים שלו ושל אהרן ואחד שהלך האבק על כל ארץ מצרים: (ט) לשחין פורח אבעבועות · כתרגומו לשחין סגי אבעבועין שעל ידו צומחין בועות · שחין לשון חמימות והרבה יש בלשון משנה שנה שחונה: (י) באדם ובבהמה · ואם תאמר מאין היו לשם הבהמות והלא כבר נאמר וימת כל מקנה מצרים אלא לא נגזרה גזרה אלא על אותן שבשדות בלבד שנאמר במקנך אשר בשדה והירא את דבר ה' הניס את מקנהו אל הבתים וכן שנויה במכילתין אצל

רמב"ן

(ג) במקנך אשר בשדה · הזכיר אותם בכאן כי רוב המקנה בשדה אבל היה הדבר גם במקנה אשר בבית כמו שאמר וימת כל מקנה מצרים · ויתכן כי בעבור היות תועבה למצרים כל רועה צאן היו מפרישים אותם מן הערים בלתי בעת שהשתמשו בסוסים לרכוב ובחמורים במשא · והנה היה המקנה רחוק ממצרים בשדה גבול גשן ויתערב במקום המרעה מקנה מצרים

אבן עזרא

יכושו קוי · יתחלף ביו"ד וקוי יי' יחליפו כח: ומלת דבר · שם כלל לא מצאנוהו בפעלים · רק במקום אחת · והדבר את כל זרע הממלכה · ובספר מלכים כתוב והאבד · ובספ' רחוק רק לא ידענו טוב ממנו: (ד) והפלה, דבר · יאמר על ענין דברים מחוברים, כמו הדבר אשר דבר יי' · גם יאמר על יש כמו זה וכמוהו לא חסרת דבר: (ה) וישם · שם קצב וזמן לתחלת כלום: (ו) ויעש יי' · ופי' וימת כל מקנה מצרים · רובו · כי הנה כתוב שלח העז את מקנך · וככה המוצא בברד ואת כל עשב השדה · והעד מכת בכורים

רשב"ם

(ה) מועד לאמר · שלא יאמרו מכת כדינה היא: (ח) פיח · אפר דק שמתנפח ברוח: (ט) פרח · מגדל אבעבועות מלאות מורסא וליחלוח:

1) javelles 2) pulvis

הָוְיָא בִּבְעִירָךְ דִּבְחַקְלָא בְּסוּסָוָתָא בַּחֲמָרֵי בְּגַמְלֵי בְּתוֹרֵי וּבְעָנָא מוֹתָא תַּקִּיף לַחֲדָא: ד וְאַפְרֵשׁ יְיָ בֵּין בְּעִירָא דְּיִשְׂרָאֵל וּבֵין בְּעִירָא דְּמִצְרָיִם וְלָא יְמוּת מִכָּל לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִדָּעַם: ה וְשַׁוִּי יְיָ זִמְנָא לְמֵימַר מְחַר יַעְבֵּד יְיָ פִּתְגָּמָא הָדֵין בְּאַרְעָא: ו וַעֲבַד יְיָ יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין בְּיוֹמָא דְּבַתְרוֹהִי וּמִית כֹּל בְּעִירָא דְּמִצְרָיִם וּמִבְּעִירָא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָא מִית חַד: ז וּשְׁלַח פַּרְעֹה וְהָא לָא מִית מִבְּעִירָא דְּיִשְׂרָאֵל עַד חַד וְאִתְיַקַּר לִבָּא דְּפַרְעֹה וְלָא שַׁלַּח יָת עַמָּא: ח וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן סִיבוּ לְכוֹן מְלֵי חָפְנֵיכוֹן פִּיחָא דְּאַתּוּנָא וְיִזְרְקִנֵּהּ מֹשֶׁה לְצֵית שְׁמַיָּא לְעֵינֵי פַרְעֹה: ט וִיהֵי לְאַבְקָא עַל כָּל אַרְעָא דְּמִצְרָיִם וִיהֵי עַל אֱנָשָׁא וְעַל בְּעִירָא לְשִׁחְנָא סָגֵי אֲבַעְבּוּעִין בְּכָל אַרְעָא דְּמִצְרָיִם: י וּנְסִיבוּ יָת פִּיחָא דְּאַתּוּנָא וְקָמוּ קֳדָם פַּרְעֹה וּזְרַק יָתֵהּ מֹשֶׁה לְצֵית שְׁמַיָּא וַהֲוָה שִׁחְנָא אֲבַעְבּוּעִין סָגֵי בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא: יא וְלָא יְכִילוּ חֲרָשַׁיָּא לְמֵיקַם קֳדָם מֹשֶׁה מִן קֳדָם שִׁחְנָא אֲרֵי הֲוָה שִׁחְנָא בְּחָרָשַׁיָּא וּבְכָל מִצְרָאֵי: יב וְאַתְקֵיף יְיָ יָת לִבָּא דְּפַרְעֹה וְלָא קַבִּיל מִנְּהוֹן כְּמָא דְּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה: יג וַאֲמַר

נתינה לגר

דלעיל. דלקמן ע"פ "וברכתם גם אתי" (י"ב ל"ב) את' שם "צלו אף עלי' נקם". ט (ד) דבר, מדעם. פי' בהקס"ם שכתב שבמקומות שכוונת העברי היא כמו "מאומה" ית' "מדעם" כמו פה (ובראשית כ"ב י"ב) ובמקומות שכוונתו "דברים ושיחות" ית' "פתגמא" ואם כוונת העברי הוא כמו "ענין" ית' "עיסק" וגלמה. מלאכו רביס יולאים מהכלל הזה, כי ע"פ "חלילה לך מעשות כדבר הזה" (שם י"ח כ"ה) ת' "לפתגמא הדין" "עשית את הדבר הזה" (שם כ' יו"ד) ת' "עבדת ית פתגמא הדין" וכדומה רבות:

בעל הטורים

לעתיד. פרעה פעמו סדות ויהיה גאולה שלימה: (ד) והפלה · ב' במסרה · הכא · ואידך והפלא ה' את מכותך לומר מה התם פרעה. בגוף אף הכא מכה בגוף ולהכי כתיב הכא בה"א דלאחר ה' מכות לקו בגופן בשחין שהיא מכה ששית והתם כתיב בהלקף בלמד שמופלא בבדיינין קורא [מפ' אלף ל'] והאלפך חכמה (איוב ל"ג) וילפינן התם מהכא דמי שלקה ובנה שאין

אבן עזרא

ומכל אלה ומר כאליהם: (ז) עד אחד · אפי' א' · כאשר אפרש בפירוש · וטעם זה הפסוק ואפילו שאלה וראה כי השם אוהב ישראל ושמצרים כלה מקנהו · לא חשב מהמקנה בזאת המכה בלא עמו אולי לא עמדה הרעה: (ט) והיה זה מעשה נס · אם הפיח שבוא מעט נעשה אבק על כל ארץ מצרים · ולא בעיים ישראל: אבעבעת · השל"ף נוסף · כי הוא מגזרת בים תבעה אש · ומשלה כמוכה · כמו אשעבעו תבגבעי: (י) ויקחו את פיח הכבשן · מלא חפניכם כאשר הזכיר · ומשה זרק הכל · ישכן שהחרטומים לא לקו במכת הצפרדעים והערוב בעבור הכאבים בקשו דרך בחכמת התולדת להרויח להם מעט · ויכם נכנסים תכמהם על כן הזכיר זה · ובעבור שלא עמדה כמכה הרעה לא נקש פרעה שיעתירו · ובעבור שהמכה הראשונה עמדה ז' ימים · לא נלמוד ממנה על דרך הפשט שהכה עמדה כל מכה · ועוד כי אחר הכתוב נרדף · וידוע כי מכת הדבר סתם שצב אחת ומכת החשך ג' ימים · על כן אין לנו דרך לעמוד באיזו חדש באו מכה והחלו המכות · רק אם היתה קבלה ביד חכמינו הקדושים קבלנו ושמענו: (יב) ויחזק יי' · על

רמב"ן

ומקנה ישראל · ועל כן הוצרך לומר והפלה יי' בין מקנה מצרים ובין מקנה ישראל · או בעבור שהדבר משנוי האויר ראוי שיתפשט בכל הפלך רק שעשה השם עמהם להפלית: (ט) והיה לאבק על כל ארץ מצרים · על דעת רבותינו היה מן הפיח ההוא אבק יורד על כל ארץ מצרים והיה האבק ההוא כשיורד על האדם ועל הבהמה בכל ארץ מצרי' מעלה בהן שחין ואבעבועו' כי היה חם שורף ואולי היה הרוח מכניס אבק גם בבתים ואין ניצל ממנו ונכון הוא וכן ירד פעמים רבות בימי הבצורת כדמות אבק בדרת השל וכתיב יתן יי' את מטר ארצך אבק ועפר · וכן יתכן לומר על דרך הפשט כי פירוש והיה לאבק שיהיה האבק אשר יעשה מן הפיח במקומו נותן שחין על כל ארץ מצרים שהלקה את האויר לעשות כן וגזרת עליון היא:

(יא) ולא יכלו החרטמים לעמד לפני משה · בושו והכלמו וחפו ראשם בהיותם מלאים שחין ולא יכלו עלם כפשם על כן לא באו בהיכל המלך ולא נראו לפני משה בחוצות והיו בבתיהם מסוגרים: (יב) ויחזק יי' את לב פרעה · ויתכן שבמכות הראשונות היו החרטומים מחזקים את לבו להתפאר אצלו בחכמתם עתה לא באו לפניו ואין עוזר לו ואין סומך באולתו רק עונותיו אשר ילכדונו או שירמוז שכתוב למה פירשו רבותיו כי במכות הראשונות בפשעו היה הדבר ועתה שנה מאת ה' כמו שביארתי למעלה והוא · אמת · בעבור שאמר הכתוב אשר לא היה כמוהו במצרים למן היום הוסדה ועד ואמר עוד כבד מאד

ספורנו

כפי על פי שהיה לו ליראה מהערוב שלא מת אבל סר ונקל זאת בעיני ה' להשיבו: (ז) והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד ויכבד לב פרעה · אף על פי שהיה זה פלא מבואר בלתי מתיחס בשום פנים זולתי לאל ית' כי אין מי שיוכל להבטיח נסיים זולתו: (ח) לעיני פרעה · למען יראה שלא היתה מכה מסובבת מעפוש בליתו' מצד האויר או המערכת אשר מצד בנא לסעפים מכת מדינה עבעים: (יב) ויחזק' · כי לא היה סובל זה בלי ספק כענין באיוב וגע אל עצמו ואל בשרו:

כי

אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה: ס יג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי פַרְעֹה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו
כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי:
יד כִּי ׀ בַּפַּעַם הַזֹּאת אֲנִי שֹׁלֵחַ אֶת־כָּל־מַגֵּפֹתַי אֶל־לִבְּךָ
וּבַעֲבָדֶיךָ וּבְעַמֶּךָ בַּעֲבוּר תֵּדַע כִּי אֵין כָּמֹנִי בְּכָל־הָאָרֶץ:
טו כִּי עַתָּה שָׁלַחְתִּי אֶת־יָדִי וָאַךְ אוֹתְךָ וְאֶת־עַמְּךָ בַּדָּבֶר
וַתִּכָּחֵד מִן־הָאָרֶץ: טז וְאוּלָם בַּעֲבוּר זֹאת הֶעֱמַדְתִּיךָ
בַּעֲבוּר הַרְאֹתְךָ אֶת־כֹּחִי וּלְמַעַן סַפֵּר שְׁמִי בְּכָל־הָאָרֶץ:
שביעי יז עוֹדְךָ מִסְתּוֹלֵל בְּעַמִּי לְבִלְתִּי שַׁלְּחָם: יח הִנְנִי
מַמְטִיר כָּעֵת מָחָר בָּרָד כָּבֵד מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־הָיָה כָמֹהוּ
בְּמִצְרַיִם לְמִן־הַיּוֹם הִוָּסְדָה וְעַד־עָתָּה: יט וְעַתָּה שְׁלַח
הָעֵז אֶת־מִקְנְךָ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר לְךָ בַּשָּׂדֶה כָּל־הָאָדָם
וְהַבְּהֵמָה אֲשֶׁר־יִמָּצֵא בַשָּׂדֶה וְלֹא יֵאָסֵף הַבַּיְתָה וְיָרַד

לא מפיק ה"א

רש"י

ויקח שש מאות רכב בחור: (יד) את כל מגפותי · למדנו מכאן שמכת בכורות שקולה כנגד כל המכות: (טו) כי עתה שלחתי את ידי וגו' · כי אילו רציתי כשהיתה ידי במקנך שהכיתים בדבר שלחתי והכיתי אותך ואת עמך עם הבהמות ותכחד מן הארץ אבל בעבור זאת העמדתיך וגו': (יז) עודך מסתולל בעמי · כתרגומו כביש אנת בעמי והוא מגזרת מסלה דמתרגמי' אורח כבושה ובלע"ז קלקי"ר 1) וכבר פירשתי בסוף ויהי מקץ כל תיבה שתחלת יסודה סמ"ך והיא באה לדבר בלשון מתפעל נותן התי"ו של שמוש באמצע אותיות של עיקר כגון זה וכגון ויסתבל החגב מגזרת סבל כי תשתרר עלינו מגזרת שר ונגיד וכן משתכל הוית: (יח) כעת מחר · כעת הזאת למחר שרט לו שריטה בכותל למחר כשתגיע חמה לכאן ירד הברד: הוסדה · שנתיסדה וכל תיבה שתחלת יסודה יו"ד כגון יסד ילד ידע יסר כשהיא מתפעלת תבא הוי"ו במקום היו"ד כמו הוסדה הולדה ויודע · ויולד ליוסף · בדברים לא יוסר עבד: (יט) שלח העז · כתרגומו שלח כנוש וכן יושבי הגבים העיזו בני בנימין: ולא יאסף הביתה · לשון הכנסה הוא:

רשב"ם

(יד) מגפתי · מיני חבלות והבאות אש וברד ואבני אלגביש וגפרית ושלג וקיטור: (טו) כי עתה · כשהיה הדבר של בהמות היתה דעתי לשלות יד כמו כן בך ובעכך למות בדבר והיית נכחד מן הארץ: (טז) ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראתך את כחי וגו' · להודיעך שטותך שאמרת לא ידעתי את ה': (יז) מסתולל · מתפעל מן (ישעיה ס"ב) סולו המסילה כובש אותם לעבדים כדכתיב (ירמיה ל"ד) ויכבשום לעבדים ולשפחות · ולהודיעך שיטת המתפעלים כי כל תיבת המתפעלים באה תוספת תי"ו בראש חוץ מאותן שאוציא מן הכלל לבסוף · מן אמר יאמר (תהלים צ"ד) יתאמרו כל פועלי און · יתברך · יתגדל · (יחזקאל ל"ח) והתגדלתי · יתהלל המתהלל · יתבוכח · ויתחבא · לשוא תתיפי · (ישעיה כ"ח) והמסכה צרה כהתכנס · יתלכדו · ויתלקטו ויתמרמר · מתגשא · התעללתי · אתפלל · והתקדשתי · מתרושש והון רב · הרי לך כל האלפ"א בית"א תי"ו בראשם חוץ משבעת אותיות אלו דז"ט ס"ץ ש"ת · השי"ן והסמ"ך באה התי"ו אחריהם במתפעל שלהם מן כלל מסתולל · מן שר תשתרר עלינו · מן שבח ישתבח · מן שמר (מיכה ו') וישתמר חקות עמרי · מן שבר משתבר · הצד"י והזי"ן לא יבא התי"ו במהפעל שלהם אלא אחרי הצד"י תבא טי"ת במקום תי"ו של מתפעל · מן צדק יאמר נצטדק · מן צבע יצטבע בדניאל · מן ציד הצטיידנו ביהושע · מן צרף מצטרף · ואחר הזי"ן תבא דלי"ת במקום תי"ו של מתפעל · מן זמן הזדמנתון בדניאל אבל תוספות הן בתיבות · ט' של נצטדק ד' של הזדמנתון · ותי"ו של יתאמרו · לעשותן מתפעל כמו שפירשתי וכן כולם אבל חם עצמם כשהם ראש התיבה לא היה בה תוכפות אות להתפעל כמו וישמע את הקול מדבר אליו (לא יאמר) (נ"א כמו) מתדבר · לא יטמא בעל · (לא יאמ') כמו יתטמא · ועם עקש (ופתלתל) (צ"ל תתפתל) (נ"א תתפל) לא יאמר (תתפתל) תתמם · לא יאמר תתתכם: (יט) העז · אסוף כמו העיזו אנשי בנימין · יושבי הגבים העיזו ·

1) Clayuer ערעטען הונטערדריקקען

חטאתי

יי למשה אקדם בצפרא ואתעתד קדם פרעה ותימר ליה כדנן אמר יי אלהא דיהודאי שלח ית עמי ויפלחון קדמי: יד ארי בזמנא הדא אנא שלח ית כל מחתי ללבך ובעבדיך ובעמך בדיל דתדע ארי לית דכותי (שליט) בכל ארעא: טו ארי כען קריב קדמי דאשלח פון ית מחת גברתי ומחית יתך וית עמך במותא ותשתיצי מן ארעא: טז וברם בדיל דא קימתך בדיל לאחזיותך ית חילי ובדיל דיהון משתען גבורת שמי בכל ארעא: יז עד כען את כבישת בה בעמי בדיל דלא (ל)שלחותהון: יח הא אנא מחית מטרא בעדנא הדין מחר ברדא תקיף לחדא די לא הוה דכותיה במצרים למן יומא דאשתכללת ועד כען: יט וכען שלח כנוש ית בעירך וית כל די לך בחקלא כל אנשא ובעירא דישתכח בחקלא ולא יתכנש

נתינה לגר

(יד) אין כמני בכל הארץ, לית דכותי שליט בכל ארעא· הוסיף מלת „שליט" לפרש השגחת ויכולת ה׳, ובכ"י ליתא מלת „שליט" ומה שהעיר בעל ס׳ לחם ושמלה, מדוע לא תרגם פה „לית כר מני" כאשר ת׳ ע"פ „מי כמכה" (לקמן ט"ו י"א) הלכך פשוט, יען כי שם נאמר "באלים" ע"כ לא ת׳ „דכותי" לבלי יחשוב אלילם הקורא, כי במדרגה קטנה ממנו כביכול נמצא באלהות, אבל פה הגיה לנפשיות. (טו) כי עתה שלחתי את ידי, ארי כען קריב קדמי דאשלח פון ית מחת גבורתי· ר"ל שבפעל „שלחתי" הוא ע"ד התנאי Conjunctive ופירושו אם הייתי רוצה היה קרוב לפני שלחת ידי ולהכות אותך ואת עמך עם הבהמות, וכמ"ש רש"י, או שהוא ב׳ פירושים מפורדבים. בפי׳ הא׳ הוא „כען" והב׳ הוא „קריב קדמי" וכ"ג מהכ"י שמצאתי רק הנוסחא הא׳ „ארי כען אשלח פון ית מחת גבורתי". (יז) מסתולל בעמי, כבישית בה עמי· צ"ל כבישית בה בעמי וכ"ה בכ"י. (יח) הנני ממטיר כעת מחר ברד, הא אנא מחית כעדנא הדין מחר ברדא· וכ"ה בכ"י· ולהלן בפסוק כ"ג „וימטר ה׳ ברד על ארץ מצרים ת׳ ואמטר ה׳ ברדא על ארעא דמצרים" לדעתי היטב אשר לדבר בזה החכם מוה׳ יהודא בעהאק (בס׳ לחם ושמלה בראשית ב׳ ה׳) וז"ל „כי באלה שבא הפעל „המטר" ע"ד שאלה להורדת דבר אחר (לא מטר ממש) אז אם בא אחריו מלת „על" מתורגם בלשון אמטר

בעל הטורים

(יד) אין כמני בכל הארץ· שלישית היתה בלא התראה: (טז) ספר · ב׳ במסרה · הכא · ואידך הזכירני נשפטה יחד ספר אתה למען תצדק (ישעיה מ"ג). כשהקב"ה עושה דין ברשעים שמו מתעלה וזהו נשפטה יחד ספר שמי בכל הארץ ששמו מתעלה בכך: (יז) עודך מסתולל בעמי לבלתי · ר"ת בלעם שבעל ידו אויך מבלתם דג׳ היו בעצה: (יט) [נ"ל ולא] יאסף · ב׳ במסרה· [ולא] יאסף

אבן עזרא

כן לא נקט להעתיר: (יג) ויאמר· לא הזכיר במקום הזה שהלך יוצא המימה · אולי היה לו צורך אחר: (יד) כי · הזכיר מגפה בעבור הקולות והברד והמטר והאש שבתוכו. ולא מצינו שפחד פרעה בכל המכות שעוברות כאשר פחד מזאת · ואמר יי׳ הצדיק: וטעם כי אין כמני בכל הארץ · כפי מחשבת מצרים היה · שחכמיהם יוכלו להרע או להטיב: (טו) ואך · טעם ס"ן · כמו ואם אליו אוכיל · שניהם שוים והרשם · נשם · וטעם נדבר · הידוע שגו הרגתי המקנה שלכם הייתי עת כלכם עמהם: (טז) ואולם בעבור זאת העמדתיך · פי׳ אם סעה זאת · והוא בעבור הראותך את כחי ובעבור · ומעכבם

רמב"ן

אשר לא היה כמוהו בכל ארץ מצרים מאז היתה לגוי· ירמוז כי יש מקומות אחרים בעולם שירד עליהם כן בענין וה׳ המטיר עליהם אבנים גדולות מן השמים או כענין סדום גפרית ומלח ואש אבל בארץ מצרים שאין הגשמים יורדים ולא הברד היה פלא גדול כה· ולא הבינותי מה שאמר במדרש רבה אינו אומר אשר לא היה במצרים כמוהו אלא אשר לא היה כמוהו במצרים שלא היה כמוהו בעולם ולא במצרים: (יח) וטעם למן היום הוסדה· כאומר לא ראו בה כן אבותיכם ואבות אבותיכם מעולם· ולא יתכן לומר שהיה כן טרם הוסד העיר או טרם היות הארץ לגוי ואולי בעבור שהברד הזה ענש על חטא יושביה ואינו בנוהג שבעולם יאמר כן שלא בא ככה בעונות אנותם כי טרם היותה לגוי דבר ברור הוא שלא בא כן: (יט) הנני ממטיר כעת מחר ועתה שלח העז· כל אלה דברי ה׳ אל משה וידוע שבא משה ואמר לפרעה את כל דברי ה׳ אשר שלחו ולא הוצרך להאריך רק

ספורנו

(יד) כי בפעם הזאת· הזה המין השלישי מהמכות באויר: אני שלח את כל מגפתי אל לבך ובעבדיך ובעמך· כל אחת מאלה שאבלה היה בלב כלהם גם אחר שהסיר כי גם אחרי כן הרגישו בהזק נמשך ממנה בקלקול הצמחים והמזונות ובחולי הגוף כמכת המשך שקלקלה מזג האויר בלי ספק ובלא קמו איש מתחתיו שנמשכו אליה חלאים רעים בלי ספק· אבל מהמכות הקודמות לא נמשך הזק מבואר אחר שסרו: בעבור תדע כי אין כמני בכל הארץ· כאשר תראה יכלתי גם באויר המקיף אתגם יכלתו בעליונים הודיעם על ים סוף בענין מלאך האלהים ועמוד הענן ועמוד האש שכלם דברים אשר מציאותם בלתי טבעי: (טז) בעבור הראתך את כחי· כדי שתחזור בתשובה כי לא אחפוץ במות המת: ולמען ספר שמי· ורבים השיב מעון: (יט) וטעם שלח העז את מקנך· כדי שיתנהגו העבדים אשר עם המקנה כאמרם ז"ל תשיב אדם שנכרת בגלם:

סרת

עֲלֵהֶם הַבָּרָד וָמֵתוּ׃ כ הַיָּרֵא אֶת־דְּבַר יְהוָה מֵעַבְדֵי פַּרְעֹה
הֵנִיס אֶת־עֲבָדָיו וְאֶת־מִקְנֵהוּ אֶל־הַבָּתִּים׃ כא וַאֲשֶׁר לֹא־
שָׂם לִבּוֹ אֶל־דְּבַר יְהוָה וַיַּעֲזֹב אֶת־עֲבָדָיו וְאֶת־מִקְנֵהוּ
בַּשָּׂדֶה׃ פ כב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה אֶת־יָדְךָ עַל־
הַשָּׁמַיִם וִיהִי בָרָד בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם עַל־הָאָדָם וְעַל־
הַבְּהֵמָה וְעַל כָּל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כג וַיֵּט
מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּהוּ עַל־הַשָּׁמַיִם וַיהוָה נָתַן קֹלֹת וּבָרָד
וַתִּהֲלַךְ אֵשׁ אָרְצָה וַיַּמְטֵר יְהוָה בָּרָד עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃
כד וַיְהִי בָרָד וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת בְּתוֹךְ הַבָּרָד כָּבֵד מְאֹד אֲשֶׁר
לֹא־הָיָה כָמֹהוּ בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָז הָיְתָה לְגוֹי׃ כה וַיַּךְ
הַבָּרָד בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם אֵת כָּל־אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה מֵאָדָם
וְעַד־בְּהֵמָה וְאֵת כָּל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה הִכָּה הַבָּרָד וְאֶת־כָּל־
עֵץ הַשָּׂדֶה שִׁבֵּר׃ כו רַק בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן אֲשֶׁר־שָׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לֹא הָיָה בָּרָד׃ כז וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן
וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם חָטָאתִי הַפָּעַם יְהוָה הַצַּדִּיק וַאֲנִי וְעַמִּי
הָרְשָׁעִים׃ כח הַעְתִּירוּ אֶל־יְהוָה וְרַב מִהְיֹת קֹלֹת אֱלֹהִים
וּבָרָד וַאֲשַׁלְּחָה אֶתְכֶם וְלֹא תֹסִפוּן לַעֲמֹד׃ כט וַיֹּאמֶר
אֵלָיו מֹשֶׁה כְּצֵאתִי אֶת־הָעִיר אֶפְרֹשׂ אֶת־כַּפַּי אֶל־יְהוָה

ת״א ה׳ הצדיק · ידים ע״ו :

רש״י

(כ) הניס · הבריח ל׳ וינס: (כב) על השמים · לצד השמים ומדרש אגדה הגביהו הקב״ה למשה למעלה מן השמים: (כד) מתלקחת בתוך הברד · נס בתוך נס האש והברד מעורבים והברד מים הוא ולעשות רצון קונם עשו שלום ביניהם: (כח) ורב · די לו במה שהוריד כבר: (כט) כצאתי את העיר · מן

רמב״ן

אמר הירא את דבר ה׳ שדבר להם משה כן והיתה העצה הזאת בחמלת ה׳ כי מכת הברד לא שלחו רק להשחית יבול הארץ ולא על האדם על כן יורה חטאים בדרך להצילם ממנו: (כו) רק בארץ גשן אשר שם בני ישראל · בעבור שנטה ידו על השמים והוריד הברד היה ראוי שירד גם על ארץ גושן שהאויר שלה ושל ארץ מצרים אחד הוא · ולכן פירש הכתוב שניצל אויר ארץ גושן בעבור ששם בני ישראל: (כז) חטאתי הפעם · ביאורו הפעם אודה לה׳ כי חטאתי לו והוא הצדיק ואני ועמי הרשעים שמרדנו בדברו מאז ועד

אבן עזרא

כעין החשמל מתוך האש: ויפת אמר בעבור זאת המכה שהיא מכת הברד: וטעם ולמען ספר שמי · איננו שב אל פרעה · רק אלא ספר שם הפועל · כמו כי כבד אכבדך · ואין הטעם שפרעה יושיעו בעולם לספר כבוד השם רק יספר שמו בכל דור ודור בעבור האלה האותות שעשה: (יז) עודך מסתולל: כמו מסלה מגזרת סלסלה ותרוממך · ואם הוא כפול הפ״א · מפעלי הכפל כמו · סלו לרוכב בערבות · וגלגלתיך כמו מתגולל גם גלו · ורבי מרינוס אמר כי פירושו מתחזק מגזרת מסלות לבית יי׳ · ובמקום אחר כתוב מסעד לבית יי׳ : (יח) הנני ממטיר · ידוע כי לא ירד גם היום על מצרים ברד ומטר ואין צורך לפרש למה זה · וככה במקומות אחרים עד היום · ובעבור זה פחדו פחד גדול כי לא ירד גם אלא כדמות טל: (יט) שלח העז · כנס או אסוף · וכמוהו יושבי הגבים

רשב״ם

(כז) חטאתי הפעם · עתה הפעם אני מודה שחטאתי :

כי

לביתא ויחות עליהון ברדא וימותון: כ דדחיל ית פתגמא דיי מעבדי פרעה כנש ית עבדוהי וית בעירי לבתיא: כא ודי לא שוי לבה לפתגמא דיי ושבק ית עבדוהי וית בעיריה בחקלא: כב ואמר יי למשה ארים ית ידך על צית שמיא ויהי ברדא בכל ארעא דמצרים על אנשא ועל בעירא ועל כל עסבא דחקלא בארעא דמצרים: כג וארים משה ית חטרה על צית שמיא ויי יהב קלין וברדא ומהלכא אשתא על ארעא ואמטר יי ברדא על ארעא דמצרים: כד והוה ברדא ואשתא משתלהבא בגו ברדא תקיף לחדא די לא הות דכותה בכל ארעא דמצרים מעדן דהות לעם: כה ומחא ברדא בכל ארעא דמצרים ית כל די בחקלא מאנשא ועד בעירא וית כל עסבא דחקלא מחא ברדא וית כל אילן דבחקלא תבר: כו לחוד בארעא דגשן די תמן בני ישראל לא הוה ברדא: כז ושלח פרעה וקרא למשה ולאהרן ואמר להון חבית זמנא הדא יי זכאה ואנא ועמי חיבין: כח צלו קדם יי וסגי קדמוהי רוח דלא יהון עלנא קלין דלוט כאלין מן קדם יי וברדא ואשלח יתכון ולא תוספון לאתעכבא: כט ואמר ליה משה במפקי ית קרתא אפרוש ידי

נתינה לגר

(ופעל ההורדה מובן מענין היחס) אבל אם לא בא אחריו מלת ,על' מתורגם בלשון ,אחית" עכ"ל. אבל בכ"י מצאתי גם בפסוק כ"ג ,ואחות ה' ברדא". (כח) ורב, וסגי קדמוהי רוח ר"ל רוח והצלה רבה, והכב מלת ,ורב" אל מלות ,אל ה'" שלפניה, ולא על ,מהיות" שלאחריה. קולות אלהים, קלין דלוט כאלין מן קדם ה' הוסיף מלת ,דלוט" ר"ל קולות כאלה המביאין קללה לעולם, יען כי הקולות בעצמן אינן מביאין נזק ומארה, כי הם מטהרין האויר הטעב והמעופש בעולם, ולפעמים באים ג"כ לסימן ברכה כמו קולות וברקים שבמתן תורה, ורק בפעם ההיא היו לקללה ולמארה להכניע זדים.

בעל הטורים

הביתה: עשיר ישכב ולא יאסף (איוב כ"ז) שמי שהיה עשיר והיה לו מקנה רב לפי שעה ישכב ולא יאסף שהכהו הברד: (כ) הירא· ב' במסורה· הכא· ואידך הירא איש הירא ורך הלבב מה כתם שירא מעבירה שבידו אף הכא נמי היו יראים מעבירות שבידם מכאן אמרו טוב שבמצריים הרוג שהרי כתיב הירא את דבר ה' וסמיך נוס וירד עליהם הברד ומתו: (כג) וימטר· ב' במסורה· הכא· ואידך וימטר עליהם כעפר שאר וכנף שלו מלמד שהשליו היה יורד ככה ומכה לרשעים כדרך שהברד מכה במצרים: (כד) ואש מתלקחת· ב' במסורה· דין· ואידך ואש מתלקחת· ונוגה לו סביב (יחזקאל א') גם בכאן בתוך הברד היה כאש יוצא ממנו ניצוצות ומאורים

אבן עזרא

הביתו: (כ) הירא הגים· ובאותו היום: (כא) ואשר לא שם· ת בלשון קדר טעם לב"ן ויעזב· רק אין יכולת בנו לתרגם הדבר בלשון אחרת· וככה ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ורבים ככה: (כב) ויאמר· מדרך הסברא יראה כי נטיית יד במקום היתה· והנה כתוב אחריו וים משה את מטהו על השמים הוא האויר· וכמוהו על פני רקיע השמים: (כג) ותהלך אש· מהבנין הקל מלשון הליכה: אראה· הפך תולדותם· כי היה למטה עולה: (כד) ואש מתלקחת בתוך הברד· פלא בתוך פלא: (ס) ויך· זאת היתה מכה קשה שהרג אדם ובהמה ושבר עץ השדה רק שהכה חמל עליהם ועל מקניהם· ולא הזכיר שם לפרעה זה פרחה שלא פרעה ולא מה ממקנה ישראל עד אחד ולא שם לבו: (כז) ויקרא· אמר חטאתי מרוב פחדו שיכחד בדבר כאשר אמר לו: (כח) העתירו אל יי'· הזכיר השם הנכבד· ואמר קולות אלהים· כי הוא מודה שיש אלהים כאשר הזכרתי· ובעבור שלא אמר קולות יי' חבר משה שם העצם והתואר· ואמר מפני יי' אלהים· והטעם כי השם הוא אלהים לבדו· ולא תמצא ככה בדברי משה בכל התורה· ואין טענה ממלת אדני יהוה אתה החלות· כי באלף דל"ת הוא כה:

רמב"ן

עתה: (כט) כצאתי את העיר· על דרך הפשט יתכן לומר שהיה משה מתפלל בביתו רק בפעם הזאת רצה להיות כפיו פרושות השמים ויחדלו הקולות והמטר מיד· ולא יתכן לעשות כן בעיר על כן אמר כצאתי את העיר וכן נאמר עוד ויצא משה מעם פרעה את העיר ובראשונה אמר הנה אנכי יוצא מעמך· ורבותינו אמרו שלא היה מתפלל בתוך העיר לפי שהיתה מלאה גלולים וכ"ש שלא היה נדבר עמו אלא חוץ לכרך א"כ נאמר כי בעבור שהיה פרעה מבקש עתה שיסור הברד מיד הולך משה לפרש לו כי יצטרך לצאת את העיר ואחרי כן יפרוש כפיו אל ה' ויסור

(ל) ויאמר אליו משה כצאתי את העיר· אמרו המפרשים כי לא יוכל לפרוש כפיו במצרים בעבור שמלאה אלילים: כי ליי'

ספורנו

(כ) הירא את דבר ה' הנים· וטעם שאמרתי שלא הטו הוא מפני שראיתי בענין הדבר שהירא את דבר ה' הנים ואשר לא שם לבו קשה ויעזוב כאופן שעם העלאו הפסיד לכן אני מזכיר עתה כדי שלא ימות האדם אשר בשדה: (כד) ואש מתלקחת בתוך הברד· בחוזק תנועת הברד ברדתו נלהב האויר ונתן קולות וחוזק תנועתו היה כנגדו לקלקל הדרך והקשה כאמור ואת כל עשב השדה הכה הברד ואת כל עץ השדה שבר: (כג) ותהלך אש ארצה· כי האויר הנלהב ירד לארץ בחוזק תנועת הברד המכביד עליו ברדתו לשם: (כט) כצאתי את העיר· אף על פי שאמרת ורב מהיות קולות אלהים וברד לא יחדל כל זה עד שאצא מן העיר: הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד למען תדע כי לה' הארץ· כל זה יהיה יחדו כמו רגע שלא כמנהג

הַקֹּלוֹת יֶחְדָּלוּן וְהַבָּרָד לֹא יִהְיֶה־עוֹד לְמַעַן תֵּדַע כִּי לַיהוָה
הָאָרֶץ׃ ל וְאַתָּה וַעֲבָדֶיךָ יָדַעְתִּי כִּי טֶרֶם תִּירְאוּן מִפְּנֵי
יְהוָה אֱלֹהִים׃ לא וְהַפִּשְׁתָּה וְהַשְּׂעֹרָה נֻכָּתָה כִּי הַשְּׂעֹרָה
אָבִיב וְהַפִּשְׁתָּה גִּבְעֹל׃ לב וְהַחִטָּה וְהַכֻּסֶּמֶת לֹא נֻכּוּ כִּי
אֲפִילֹת הֵנָּה׃ מפטיר לג וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעִם פַּרְעֹה אֶת־הָעִיר
וַיִּפְרֹשׂ כַּפָּיו אֶל־יְהוָה וַיַּחְדְּלוּ הַקֹּלוֹת וְהַבָּרָד וּמָטָר לֹא־
נִתַּךְ אָרְצָה׃ לד וַיַּרְא פַּרְעֹה כִּי־חָדַל הַמָּטָר וְהַבָּרָד
וְהַקֹּלֹת וַיֹּסֶף לַחֲטֹא וַיַּכְבֵּד לִבּוֹ הוּא וַעֲבָדָיו׃ לה וַיֶּחֱזַק לֵב

ת"א סקלות · ברכות כד : אביב · מנחות כח ופד .

רש"י

העיר אבל בתוך העיר לא התפלל לפי שהיתה מלאה גלולים: (ל) טרם תיראון · עדיין לא תיראון וכן כל טרם שבמקרא עדיין לא הוא ואינו ל' קודם כמו טרם ישכבו עד לא שכיבו · טרם יצמח · עד לא צמח אף זה כן הוא · ידעתי כי עדיין אינכם יראים ומשתסיר הרווחה תעמדו בקלקולכם: (לא) והפשתה והשעורה נכתה · נשברה · לשון פרעה נכה · נכאים · וכן לא נכו · ולא יתכן לפרש לשון הכאה שאין נו"ן במקום ה"א לפרש נוכתה כמו הוכתה נכו כמו הכו אלא הנו"ן שורש בתיבה והרי הוא מגזרת ושפו עצמותיו: כי השעורה אביב · כבר ביכרה ועומדת בקשיה ונשתברו ונפלו וכן הפשתה גדלה כבר והוקשה לעמוד בגבעולים: השעורה אביב · עמדה באביה לשון באבי הנחל: (לב) כי אפילות הנה · מאוחרות ועדיין היו רכות ויכולות לעמוד בפני קשה ואעפ"י שנאמר ואת כל עשב השדה הכה הברד י"ל פשוטו של מקרא בעשבים העומדים בקלחם הראויים ללקות בברד ומדרש רבי תנחומא יש מרבותינו שנחלקו על זאת ודרשו כי אפילות פלאי פלאות נעשו להם שלא לקו: (לג) לא נתך · לא הגיע ואף אותן שהיו באויר לא הגיעו לארץ ודומה לו ותתך עלינו האלה והשבועה דעזרא · ותגיע עלינו · ומנחם בן סרוק חברו בחלק כהתוך כסף לשון יציקת מתכת ורואה אני את דבריו כתרגומו ויצק ואתיך לנקת לאתכא אף זה לא נתך לארץ לא הוצק לארץ:

חסלת פרשת וארא

רמב"ן

בתפלתו והוא האמת: (ל) ידעתי כי טרם תיראון · יפה תפש ר"א על דברי רש"י שאין טרם כמו לא · אבל הוא כטעם קודם ופי' כי הכתוב יחסר מלה אחת טרם זה תיראון כלומר טרם שאפרוש כפי ויחדלו הקולות והברד אתם יראים את ה' כי בסור המכה תשובו ותמרו והנכון עוד שנפרש כי ירמוז גם לפעמים הראשונים יאמר כבר ידעתי מכם כי בטרם אתם יראים ובאחרית אתם מורדים כי לעולם טרם סור מכם המכות אתם יראים את ה' כאשר עשיתם בצפרדעים ובערוב ותשובו ותמרו את פי ה' · וכן תעשו לעולם · ומפני זה לא הזכירו עוד בשובו אבל התפלל עליו בארבה על דעת כדי שיוסיף לחטוא :

אבן עזרא

הארץ · ולא לך : (ל) ואתה · אמר רבנו שלמה כי טרם תיראון כמו לא תיראון · וכמוהו טרם ישכבו · וזו המלה איננה נמצאת כאשר אמר · כי לעולם יבא אחריה העתיד · כי אחר טרם ישכבו כתוב ואנשי העיר אנשי סדום נסבו על הבית · והטעם כאשר היתה עת שכיבתם נסבו על הבית · וככה טרם יקראו ואני אענה · וככה בטרם יקטירון את החלב וככה כל טרם · והנה אין טרם כמו לא · והגאון רב סעדיה ז"ל דקדק הענין וככה פי' אמר משה לפרעה אני אתפלל להסיר מכת הברד רק מה שהשחית השחית : וטעם והפשתה והשעורה נכתה · זה לא ישוב ולא אתפלל לרפאם · והנה הטעם קודם שתיראון ותודה ותאמר יי' הצדיק כבר הוכתה הפשתה והשעורה · וזה הוי"ו נכון בלשון ישמעאל כאשר הזכרתי · ולפי דעתי כי תחסר מלה אחת טרם אפרוש כפי אתם יראים את השם אתה ועבדיך וזה דרך מוסר והטעם שבסור המכה תמרדו על כן כתיב אחריו ויכבד לבו הוא ועבדיו ולא תמצא כן במקום אחר : (לא) והפשתה והשעורה · ספר הכתוב מה שאירע והנה התברר ממלת נכתה גם נכו · כי שרש מכה נכה · כמו ושפו עצמותיו לא ראו : (לב) אפילת · אחר וקרוב ממנו · ואפל ולא נגה לו · והטעם שהיו עוד תחת הארץ ולא נראו : (לג) נתך · כדרך כהתוך כסף בתוך כור · והיא מבנין נפעל כמו ונגש אל הערפל : (לד) וירא · הזכיר עתה ויוסף לחטוא בעבור שהודה ואמר חטאתי הפעם : וטעם ויכבד לבו הוא ועבדיו · שהתגבר מה

רשב"ם

(ל) כי טרם תיראון · כתרגם עדיין לא תיראון : (לב) לא נכו · להודיעך שמה שלא שיבר הברד אכל הארבה · הברד מקלקל את הקשה והארבה אוכל את הרך : (לג) נתך · לשון יציקה · כמו כהתוך כסף בתוך כור כן תותכו בתוכה · ומטר לא הוצק ארצה : (לד) ויסף לחטא · עד עתה לא נתכוין לחטוא במזיד אבל כשהודה על הברד ואני ועמי הרשעים לכן קוראו עכשיו מזיד :

בצלו קדם יי קליא יתמנעון וברדא לא יהי עוד בדיל דתדע ארי דיי ארעא: ל ואת ועבדך ידעית ארי עד כען לא אתכנעתון מן קדם יי אלהים: לא וכתנא וסערי לקו ארי שעריא אביבין וכתנא גבעולין: לב וחטאה וכנתיא לא לקו* ארי אפילתא אנון: לג ונפק משה מלות פרעה ית קרתא ופרש ידוהי בצלו קדם יי ואתמניעו קליא וברדא ומטרא דהוה נחית לא מטא על ארעא: לד וחזא פרעה ארי אתמנע מטרא וברדא וקליא ואוסף למחטי ויקרי לביה הוא ועבדוהי:

(*נ"א לקאה)

נתינה לגר

(ל) טרם תיראון, עד כען לא אתכנעתון. ר"ל יראת הכנעה (וכפירש"י שכל טרם שבמקרא פירושו עדיין לא, וכל פעל עתיד הבא אחריו הוא עבר, כידוע למדקדקים). (לא) השערה אביב והפשתה גבעל, סעריא אביבין וכתנא גבעולין. מהתרגום וכן מפירש"י משמע שגבעול הוא שגדלה כבר, ונרדף למילת אביב. אבל במס' פרה פי"א וי"ב משמע שגבעול הוא הפרח קודם שיפקח, ועי' שם בהרע"ב. והנה מה שת' המתרגם פה אביבין. גבעולין' בל"ר, הוא פשוט, יען כי המעיין היטב בלשון ארמית יראה כי תארי הפעל ישמרו תמיד את מין ומספר הפעל, אבל מה ששנה לת' סעריא' בל"ר, וכתנא בל"י — אף ששניהם הם שמות הקבוץ — צ"ע. (לג) ובטר לא נתך, ומטרא דהוה נחית לא מטא. ערש"י שכ' ואף אותן שהיו באויר לא הגיעו לארץ, ורמב"ן שכתב, ועל דעתי שהם דברי משה אל פרעה כו' והחטה והכסמת שהן לכל חיתכם לא נכו במכה הזאת והן ביד האלהים לאבד אותם מכם. (ועי' בבירי הבאורת בהערה ס' לתוגרת הרביעית שהאריך בזה המחבר וסוף דבריו, וזהו המקרא ומטר לא נתך ארצה, הודיע כי האידים הרבים שהיו באויר מצרים כו' שמהן ההילד ביום משפט ההוא גשם זר וגדול, לפי בלות ה' ביום ההוא להבות אש באויר העליון של מצרים להתיך האידים המולידים הגשם. ובאר העתים אין מדרך האש הזאת לבוא באויר מצרים. ולכן אין גשמים יורדים במצרים, ובתפלת משה הלכה לה האש היסודי הזאת מאויר מצרים, ולא נתך עוד מטר לארץ (עם כאמון כיבט ומהר נרו פרדע) ודע שבתרגום שלנו הגירסא על ארעא' אבל בכ"י הגירסא עד ארעא'.

בעל הטורים

וזהו ונוגה לו סביב: (כט) הקלות יחדלון והברד לא יהיה עוד. אבל לא אמר על הקולות שלא יהיו עוד כי יהיו במתן תורה: (ל) תיראון. ב' במסורת הכא. ואידך לא תערצון ולא תיראון שא"ל משה ידעתי כי עד שתבור המכה תיראון אבל כשיבא הרוחה לא תערצון ולא תיראון: (לג) ויחדלו. ב' במסורה. ויחדלו הקלות. ויחדלו לבנות העיר. מ"מד שגם בדור הפלגה כמשם בקולות ועירבבם עד שחדלו לבנות וגם בכאן חדלו לבנות ע"י הקולות בינהו מההת סבלות מצרים: נתך. ב' לא נתך ארצה. עד נתך מים עליהם גבי בני שאול המוקעים [ש"ב כ"א]. כאשר נתך אפי וחמתי על יושבי ירושלם [ירמיה מ"ב] לומר בתפלת הצדיקים מעצרת את המטר כמו הכא גבי משה. ותפלת הצדיקים מוריד אותו כמו גבי דוד שעשה דין גבי בני שאול והתפלל אל השם וכפר להם וכן יכפר ה' לירושלם על ידי תפלה הצדיקים דכתיב וכפר אדמתו עמו:

רמב"ן

(לא) והפשתה והשעורה וגו'. ספר הכתוב מה שאירע ולא ידעתי למה נכנסו שני הפסוקים האלה במקום הזה טרם השלים דבר משה בתפלתו וסור הברד ואמרו בשם הגאון רב סעדיה שהן דברי משה אל פרעה שאמר לו קודם שהראון ואמרתם ה' הצדיק כבר הוכהה הפשתה והשעורה וזה לא ישוב לרפואה אבל החטה והכסמת לא נכו עדיין ומעתה לא יכבד לכם דבר. ואין לי טעם בפירוש הזה כי הברד הכה כל עשב השדה וכל העץ שבר ולא נמלטו החטה והכסמת רק מפני שהן אפילות לא נמחו כלל או שמפני קטנותן לא נספדו כי עוד הלמחנה. ואם כן אפילו ירד עליהם הברד עוד ימים לא יזיק. ואין צריך להודיע לו מה שנספד ומה שלא נספד כי בסור הברד יראה. ועל דעתי שהם דברי משה אל פרעה שאמר להם ידעתי כי טרם סור המכות תיראון ואחרי כן השנו בגאולתכם אבל הפשתה והשעורה נכתה והחטה והכסמת שהן לכל חיתכם לא נכו במכה הזאת והן ביד האלהים לאבד אותם מכם אם תשובו ותחטאו לפניו רמז להם למה שאמר ואכל את יתר הפלטה הנשארת לכם מן הברד:

ספורנו

כמנהג הטבע וזה למען תדע לא בשביל שאתשוב שכבר שנהם בתשובה כי אמנם ידעתי כי: (ל) טרם תיראון. עדין לא תיראון: (לא) והפשתה והשעורה נכתה. אף על פי שהפשתה והשעורה נכתה וזה הזק רב במצרים כאמרו ובושו כל עובדי פשתים: (לב) והחטה והכסמת. בא ורלה מה רב רשעם של פרעה ועבדיו כי אף על פי שהחטה והכסמת לא נכו ומזה השכיל וראה פרעה כי הדל כל הרע בתפלתו כי באופן אחר היה כלה גם יתר הפליטה מכל מקום הוסיף פרעה לחטוא והכביד לבו כמזיד הוא ועבדיו: (לה) ויחזק לב פרעה. לא מעצמו אבל כאשר דבר ה' ביד משה קודם שגרף את ארבן עמו באמר לו ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך שלא יניחכם להלוך ברצונו ולא ביד חזקה ויראה לא שיעשה זה מיראת יד החזקה שלא יוכל לסבלה וכן עשה בזה המקום כי אחר שהוסיף לחטוא במזיד והכביד הוא עצמו את לבו מד מכוע אבל היה מסופק אם יוכל לסבול החוזק לכן כאותו האופן אשר דבר ה' ביד משה וגם כלבו שלא יוסיף עוד לכותו:

פַּרְעֹה וְלֹא שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ פ פ קכ"א · ניכש"ל סימן · יעיא"ל סימן

ומפטירין כה אמר ה' וגו' ביחזקאל סימן כ"ט

סדר בא

י א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פַּרְעֹה כִּי־אֲנִי הִכְבַּדְתִּי אֶת־לִבּוֹ וְאֶת־לֵב עֲבָדָיו לְמַעַן שִׁתִי אֹתֹתַי אֵלֶּה בְּקִרְבּוֹ׃ ב וּלְמַעַן תְּסַפֵּר בְּאָזְנֵי בִנְךָ וּבֶן־בִּנְךָ אֵת אֲשֶׁר הִתְעַלַּלְתִּי בְּמִצְרַיִם וְאֶת־אֹתֹתַי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בָם וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ ג וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים עַד־מָתַי מֵאַנְתָּ לֵעָנֹת מִפָּנָי שַׁלַּח עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃ ד כִּי אִם־מָאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ אֶת־עַמִּי הִנְנִי מֵבִיא מָחָר אַרְבֶּה בִּגְבֻלֶךָ׃ ה וְכִסָּה אֶת־עֵין הָאָרֶץ וְלֹא יוּכַל לִרְאֹת אֶת־הָאָרֶץ וְאָכַל

רש"י

(א) ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה · והתרה בו : שתי · שומי שאשית אני : (ב) התעללתי · שחקתי כמו כי התעללת בי · הלא כאשר התעולל בהם האמור במצרים ואינו לשון פועל ומעללים שאם כן היה לו לכתוב עוללתי כמו ועולל למו · כאשר עוללת לי · אשר עולל לי : (ג) לענות · כתרגומו לאתכנעא והוא מגזרת עני מאנת להיות עני ושפל מפני : (ה) את עין הארץ · את מראה הארץ : ולא

רמב"ן

(א) כי אני הכבדתי את לבו · הודיע הקב"ה למשה שהוא הכביד את לבם עתה אחרי שפחדו ממנו מפני הברד והתודו על עונם · ואמר לו הטעם כי עשיתי כן למען שאשית בקרבם אלה האותות אשר אני חפץ לעשות בהם שידעו מצרים את גבורתי לא שאענים אותם יותר מפני הכבוד הזה · ועוד כדי שתספר אתה וכל ישראל לדורות הבאים כח מעשי ותדעו כי אני ה' וכל אשר אחפוץ אעשה בשמים ובארץ : (ב) וטעם התעללתי · כי אני מצחק בו שאני מכביד את לבו ועושה הנקמות בו כטעם יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו · והנה הודיע הקב"ה עתה למשה

אבן עזרא

שאמר משה ואתה ועבדיך : (לה) ויחזק · אחר שפחד מהמכה הזאת יותר מהראשונות : השלמת פרשת וארא

(א) בא אל פרעה · בא אליו זאת הפעם ואל תתיאש בעבור שחזק לבו עד עתה · כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו בעבור שירך לבם בבוא מכת הארבה · וטעם הכבדתי את לבו למען שיהי אותותי אלה בקרבו · ואין דעת האומרים ספרד טוב · כי יש אומרים כי שיתי כמו בינו · שימו · והדומה להם · וככה ישית · ישים · יבין · והדומה להם ככל הסימנים · ויש אומרים שהוא מבנין הפעיל · והוא הבנין חסר · בעבור שמצאנו או מי ישום אלם לשום עליך לטוב כאשר שם על אבותיך שהוא מבנין הקל · ויש אומרים ישים כמו וישום ושימו כמו שומי והכל מבנין הקל : (ב) ולמען הספר · למשה ידבר שהוא כנגד כל ישראל · וככה וידעתם כי אני יי' שידעו כל ישראל זה · ודברה תורה כלשון בני אדם לומר התעללתי כאדם משנה התולדת לנקום מאחר : (ג) ויבא · ידענו כי לא יבא משה אל פרעה בלא אהרן עמו כי הוא כמליץ והזכיר עתה משה ואהרן בעבור שהושבו שניהם וגרשם באחרונה שלא עשה כן בכל המכות : לענות · מבנין נפעל מגזרת עני : (ד) ארבה · שם מין אולי נקרא כן בעבור שהוא יותר רב מהמינים האחרים · וכתוב יתר הגזם אכל הארבה · ועליו כתוב חילי הגדול : ואם כן יהי האלף נוסף : (ה) וכסה · דרך משל : ולא יוכל לראות · חסר מלת איש · אמר יפת כי ימים רבים בין מכת הברד למכת הארבה

רשב"ם

(א) בא אל פרעה כי אני הכבדתי וגו' · בכל מכות לא מצינו שהודיע הקב"ה למשה שחיזק את לבו · אך בזאת שהודה פרעה שהוא הצדיק ואני ועמי הרשעים · ובזאת כתיב ויוסף לחטוא לכך הוזקק לומר כי אני הכבדתי וגו' ואת לב עבדיו שכך כתיב למעלה ויכבד לבו : שתי · שומי : (ב) התעללתי · פעולת עלילות : (ג) לענת · מן ענה · לענות מן ראה לראות · והוא לשון עוני ועינוי להכנע ולהיות עני מלפני : (ה) ולא יוכל · הרואה לראות הארץ : העץ הצומח · כי הברד שיבר את כל עץ השדה · ומה שיצמח

לה ואתקף לבא דפרעה ולא שלח ית בני ישראל כמא די מליל יי בידא דמשה:

א ואמר יי למשה עול לות פרעה ארי אנא יקרית ית לבה וית לבא דעבדוהי בדיל לשואה אתי אלין ביניהון: ב ובדיל דתשתעי קדם ברך ובר ברך ית נסין די עבדית במצרים וית אתותי די שויתי בהון ותדעון ארי אנא יי: ג ואתא משה ואהרן לות פרעה ואמרו לה כדנן אמר יי אלהא דיהודאי עד אמתי מסרב את לאתכנעא מן קדמי שלח עמי ויפלחון קדמי: ד ארי אם סריב את לשלחא ית עמי הא אנא מיתי מחר גובא בתחומך: ה ויחפי ית עין שמשא

נתינה לגר

י (א) כי אני הכבדתי, ארי אנא יקרית. בחר לתרגם מלת „הכבדתי" במלת „יקרית" באשר הפעל „יקר" בארמית יכלול בקרבו שתי הוראות, מל' „כבד" ומל' „כבוד" וכמו שדרשו רז"ל בשמות רבה (פ' י"ג) „בלשון שהכבדת כו אני מתכבד עליך" וכיון לתרץ קושית המורה, מה חטא, כי החזיק ה' את לבבו. כי באמת החזיק לב פרעה בתתו מכות משונות ולא נתן מכה אחת פעמים, כמ"ש (לקמן פסוק י"ז) „ויסר מעלי רק את המות הזה" וזה עשה ה' למען שיתו אותותיו אלה להראות הגלת ישראל בכל המכות, ומה שת' אתי הוא ט"ס וצ"ל אתותי (כלקמן פ' ב') וכ"ה בכ"י שלי · אבל בת' שהבאתי ש"ח כמלת „אתיי" · (ב) אשר התעללתי, נסין די עבדית. הוא כפי' הרשב"ם מל' עלילות מצעדי גבר שהוא לי' פעולה (ולא כפירש"י). (ג) ויבא ואתא. לשמ"ש לעיל בפ' תולדות „עאל" מורה על הכנסה „ואתא" על ביאתו מרחוק, יקשה מאד למה ת' פה „בא אל פרעה" עול ויבא אל פרעה „ואתא" ובאמת בתיב"ע כ' „ואעל" וצ"ע. (ה) את עין הארץ, ית עין שמשא דארעא. הוסיף מלת „שמשא" להטעים הענין ואפשר

בעל הטורים

(א) בא אל פרעה · כשהיה אומר לו לבוא לביתו היה אומר לו בא [כלומר ואלך עמך] וכשהיה אומר לו לילך אליו כמימס היה אומר לו לך [בעצמך כי אין כבוד השכינה לילך שמה · כן הבנתי מס' פענח רזא]: בא · עולה בגימ' ג' רמז לו בג' מכות יביא עוד עליו: שתי · ג' במסרה · הבא ואידך שיתי כליל לגך (ישעיה ט"ז) שתי למסלה [ירמיה ל"א] מלמד שאע"פ שלא כהרה בו כפי' על מכת חשך רמזה לו וזה שיתי כליל לגך ולישראל אמר שתי לבך למסלה שיכינו עצמן לדרך ויחפשו בבתי מצרים בימי החשך לראות כליהם שישאלו מהם כליהם לכשילכו · שתי כתיב חסר קרי ביה שפי רמז לב' מכות חוץ ממכת בכורות שבכבר רמזה לו כוהנה לא שמעת עד כה: (ב) באזני בנך ובן בנך · שעד כאן רחמי האב על הבן אי נמי כנגד ג'

רמב"ן

מכת הארבה ושיגיד אותה לפרעה כי מה טעם בא אל פרעה כי לא יאמר לו כלום ולא נזכר רק בדברי משה אל פרעה כי הכתוב קצר בזה · וכן קצר למעלה במכת הברד שסיפר דברי הקב"ה אל משה התיצב לפני פרעה והמרת אליו ולא הזכיר דברי משה אל פרעה כלל כמו שפירשתי וסבת זה שלא ירצה להאריך בשניהם ופעם יקצר בזה ופעם בזה · ובאלה שמות רבה ראיתי ולמען תספר באזני בנך הודיעו הקדוש ברוך הוא למשה מה מכה יביא עליהם וכתב אותה משה ברמז ולמען תספר באזני בנך ובן בנך זו מכת הארבה כמה דתימר (יואל א') עליה לבניכם ספרו ובניכם לבניהם וגו' · (ג) ויבא משה ואהרן · כתב רבי אברהם ידענו כי לעולם לא יצא משה אל פרעה בלא אהרן עמו כי הוא המליץ אבל הזכיר עתה משה ואהרן בעבור שצוה פרעה להשיב את שניהם וגירש אותם באחרונה שלא עשה כן בכל המכות: (ד) הנני מביא מחר ארבה · אמרו המפרשים שהיו ימים רבים בין מכת הברד למכת הארבה בעבור הצומח לכם מן השדה ועל דעתי לא היו ימים רבים ביניהם רק מעט כי בידוע היא שלא נמשך דין המצרים יותר משנה כי משנות משה רבינו יודע זה · כמו ששנינו במסכת עדיות משפט המצרים במצרים שנים עשר חדש וכן אמר יתר הפלטה הנשארת לכם מן הברד וכתיב אשר השאיר הברד כי היתה השנה ההיא בעצמה אם כן היה הברד בחדש אדר בשנה ההיא לא מקודם לכן כי השעורה אביב והחטה אפילה ולא יזיק אליה אם יכה הברד מה שצמח ממנה כי תשוב ותצמיח ועדיין לא פרחה הגפן ולא הנצו האילנות · ולכך אמר הכתוב ואת כל עץ השדה שבר כי שבר הענפים והפארות ואחרי כן בחדש ימים בניסן נמחה החטה

ספורנו

(א) בא אל פרעה · כי אני הכבדתי · אף אל פי שאמר משה ידעתי כי טרם תיראון חשב שאף על פי שלא יכנע לאל ית' מיראת גדלו מכל מקום ישמע בכיותו בלתי יכול עוד לסבול את רעת המכות וזה חשב כאשר ראה שמכת הברד אמר ה' הצדיק · אמנם כאשר ראה שעם כל זה לא שמע חשב משה שכיפה ההתראה בו לריק כי גם שלא יוכל לסבול לא ישמע ולכן אמר לו ה' ית' אף על פי שעתה גם הוא הכביד לבו הנה אנכי כבר הכבדתי את לבו בשחין וזה להרבות האותות בקרב מצרים כדי שישוב איזה מהם בתשובה ולמען יספרו ישראל לדורות ויכירו גדלי וטובי לשיכך ההתראות ראויים אף על פי שלא ישמע פרעה · למען שתי אותתי אלה בקרבו · כדי שבהם יכיר העם את גדלי וישוב מרשעתו: (ב) ולמען תספר · למען ידעו דורות ישראל את כל אלה: וידעתם · אתם ודורותיך והמצרים: (ג) עד מתי מאנת · הנה מאחר שאינך נכנע אפילו עתה בראות יכולתי על האויר המקיף אשר לא תוכל לחיות בלעדיו אפילו כרגע · אין לקוות שתשיב מכה שום גודל

אֶת־יֶתֶר הַפְּלֵטָה הַנִּשְׁאֶרֶת לָכֶם מִן־הַבָּרָד וְאָכַל אֶת־כָּל־הָעֵץ הַצֹּמֵחַ לָכֶם מִן־הַשָּׂדֶה: ו וּמָלְאוּ בָתֶּיךָ וּבָתֵּי כָל־עֲבָדֶיךָ וּבָתֵּי כָל־מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא־רָאוּ אֲבֹתֶיךָ וַאֲבוֹת אֲבֹתֶיךָ מִיּוֹם הֱיוֹתָם עַל־הָאֲדָמָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה וַיִּפֶן וַיֵּצֵא מֵעִם פַּרְעֹה: ז וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי פַרְעֹה אֵלָיו עַד־מָתַי יִהְיֶה זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ שַׁלַּח אֶת־הָאֲנָשִׁים וְיַעַבְדוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם הֲטֶרֶם תֵּדַע כִּי אָבְדָה מִצְרָיִם: ח וַיּוּשַׁב אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם לְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מִי וָמִי הַהֹלְכִים: ט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בִּנְעָרֵינוּ וּבִזְקֵנֵינוּ נֵלֵךְ בְּבָנֵינוּ וּבִבְנוֹתֵנוּ בְּצֹאנֵנוּ וּבִבְקָרֵנוּ נֵלֵךְ כִּי חַג־יְהוָה לָנוּ: י וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יְהִי כֵן יְהוָה עִמָּכֶם כַּאֲשֶׁר אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וְאֶת־טַפְּכֶם רְאוּ כִּי רָעָה נֶגֶד פְּנֵיכֶם: יא לֹא

רש"י

יוכל וגו'. הרואה לראות את הארץ ול' קצרה דיבר: (ז) הטרם תדע. העוד לא ידעת כי אבדה מצרים: (ח) ויושב. הושבו ע"י שליח שהלך אחריהם והשיבום אל פרעה: (י) כאשר אשלח אתכם וגו'. אף כי אשלח גם הצאן והבקר כאשר אמרתם: ראו כי רעה נגד פניכם. כתרגומו ומדרש אגדה שמעתי כוכב אחד יש ששמו רעה אמר להם פרעה רואה אני באצטגנינות שלי אותו כוכב עולה לקראתכם במדבר והוא סימן דם והריגה וכשחטאו ישראל בעגל וביקש הקב"ה להרגם אמר משה בתפלתו למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם זו היא שאמר להם ראו כי רעה נגד פניכם מיד וינחם ה' על הרעה והפך את הדם לדם מילה שמל יהושע אותם וזהו שנאמר היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם שהיו אומרים לכם דם אנו

רמב"ן

והכוסמת והיא הפליטה הנשארת להם מן הברד והתחילו העלים להוציא פרח והגלגים נראו. וזה טעם הצומח כי בא הארבה ואכל פרחיהם והשחית הכל אשר לא השאיר להם פרח או ציץ ובחדש הזה בעצמו נגאלו והכתוב שאמר ואת כל פרי העץ יאמר על העץ שיעשה פרי. כמו שאמר כל ירק בעץ: (ו) ויפן ויצא מעם פרעה. בעבור שפחדו מאד בברד חשב משה שיפחדו גם עתה שימותו ברעב אם יאבדו יתר הפליטה הנשארת להם ויצא בלא רשותו טרם שיענוהו הן או לאו כדי שיתיעצו בדבר חשב מחשבת אמת כי כן עשו ואמרו לפרעה הטרם תדע כי אבדה מצרים. ובדברי רבותינו ראה אותן שפונים זה לזה מאמינים לדבריו יצא משם כדי שיפלו עצה לעשות תשובה. והנכון בעיני כי כן היה עושה בכל עת בואו אל פרעה אל היכלו מתרה בו ויוצא מלפניו. אבל הוצרך הכתוב להזכיר זה בכאן בעבור ויושב את משה וגו': (ח) מי ומי ההולכים. היה פרעה רוצה שילכו ראשיהם זקניהם

אבן עזרא

בעבור הצומח לכם מן השדה: (ו) ומלאו. זו המלה משונה בלשון הקדש. כי טעם ומלאו שהבתים היו מלאים מהן. והנה מלאנו מלאו ארבעה כדים מים שהוא פועל יוצא. כאילו הוא כתוב בפתחות המ"ם ודגשות הלמ"ד מהבנין הדגוש. אמר רבי ישועה כי ויפן הוא שב אל משה שהיה הולך כבוד למלכות שפונה אל המלך בצאתו והוא הולך אחורנית. ויפת אמר כשהשלים דברו. והכם ופנית בבקר. והנה מה יעשה במלת ויפן כה וכה. והנה טעם ויפן מגזרת פנים. כאילו הוא וירא. והנה משה יצא מאת פרעה בלא רשותו והזכיר הכתוב זה בעבור שכעס פרעה וגם נגרשם אחר שהושבו: (ז) ויאמרו. פי' הטרם תדע הטרם תרצה שיתברר לך כי אבדה מצרים: (ח) ויושב. מלת את כמו עם הדבר. וכאשר יאמר האדם הושבני. שהיו"ד סימן המדבר או יאמר הושב אותי. שהטעם עצמי הדבר שוה. על כן אם אמר הומר כי ראובן הרג את שמעון או שמעון הרוג. אך באמור ראובן הרג שמעון הטעם שוה כמו ורב יעבד צעיר. אשר ברא אלהים אדם. ואל תחשוב כי מלת את נאות על הפעול. בעבור שהוא נמצא כן ברבים וימצא עם הפועל. ובא האריה ואת הדוב ואחרים ככה. ואמר רבי יהודה המדקדק כי בעבור מלת את אמר ויושב ולא אמר ויושבו. ולפי דעתי כי אמר ויושב בעבור כי משה הוא העיקר. והכה והדבר מגיד והכן. היא הסבה עיקר הדבור: (ט) כי

רשב"ם

אחרי כן יאכל הארבה: (ז) הטרם תדע. וכי עדיין לא ידעת כי אבדה מצרים בדבר ובברד ובשאר מכות: (י) כי רעה נגד פניכם. אתם חושבים רעה בלבבכם. וזה מוכיח שהוי חכמים בעיניהם ונגד

דארעא ולא יכול למחזי ית ארעא וייכול ית שאר שזבתא דתשתאר לכון מן ברדא וייכול ית כל אילנא דאצמח לכון מן חקלא : ו וימלון בתיך ובתי כל עבדיך ובתי כל מצרים די לא חזו אבהתך ואבהת אבהתך מיומא דמהויהון על ארעא עד יומא הדין ויתפני ונפק מלות פרעה : ז ואמרו עבדי פרעה לה עד אמתי יהי דין לנא לתקלא שלח ית גבריא ויפלחון קדם יי אלההון העד כען לא ידעת ארי אבדת מצרים : ח ואתותב ית משה וית אהרן לות פרעה ואמר להון אזילו פלחו קדם יי אלהכון מן ומן דאזלין : ט ואמר משה בעולמנא ובסבנא נזיל בבננא ובבנתנא בעננא ובתורנא נזיל ארי חגא קדם יי לנא : י ואמר להון יהי כן מימרא דיי בסעדכון כד אשלח יתכון וית טפלכון חזו ארי בישא דאתון סבירין למעבד לקבל אפיכון לאסתחרא : יא לא כן אזילו כען גבריא ופלחו קדם

נתינה לגר

שנס פס יש ערבוב ב' פירושים. הא' עין הרעה „עין ארעא" והב' „שמשא דארעא" והוא היפך הנ"ל. (ט) חג ה', חגא קדם ה', ובכ"י חגא דה'. (י) כי רעה נגד פניכם, ארי בישא דאתון סבירין למעבד לקבל אפיכון לאסתחרא. ע' בנתה"ש שכתב ויתכן לפי הענין כי התכלית אשר אליו יכוין האדם כאלו הוא נגד פניו והוא מכוון את דרכו אליו להשיגו, ויהי' כאלו אמר ראו שכוונתכם לרעה. והרמב"ן פי' הנה הרעה הזאת מזומנת לשוב לנגד פניכם, כי עליכם תחזור, מל' „ולא תסב נחלה" ת"ת' נ"כ ולא אסתחר, „וזהו כפי מ"ש בשמות רבה" מי שאומר דבר זה (בבנינו ובבנותינו נלך) אין דעתו אלא לברוח. ועוד הביא נוסחא ב' „לקבל אפיכון אסתחרת" ופי' כוונתו הרעה שאתם חושבים לעשות שבה נגד פניכם להעיד בכם שאתם רוצים לברוח, והוא כל' „וישבו לאכל להם" שת' „ואסתחרו" ועוד הביא נוסחא ג' „לית קבל אפיכון לאסתחרא" ופי' כוונתו „אין בהכרת פניכם להסב הרעה אשר בלבבכם כי הכרת פניכם ענתה בכם" ויש נוסחא רביעית „לית קבל אפיכון" וכיוה הדבר לכוונן של ישראל ובכ"י „מסתחרא".

בעל הטורים

לזרות כזיו במצרים: (ז) עד מתי יהיה זה לנו למוקש · זה היינו משה כדכתיב כי זה משה האיש: שלח את האנשים · האנשים בגימ' גדולים עם קטנים: (ח) מי ומי ההלכים · אמר פרעה למשה מה אתם מבקשים כל כך ללכת וכי אתם סבורים ליכנס לארץ מי ומי ההולכים ליכנס לארץ כי כלם ימותו במדבר חוץ מיהושע וכלב · מי ומי ההלכים · בגי' כלב ובן נון · השיבו משה בנערינו ובזקנינו נלך כי לא נגזרה גזרה לא על פחות מבן כ' ולא על יותר מבן ס': (ט) כי חג ה' · ד' במסרה · חג ה' לנו · באספכם את תבואת הארץ תחגו את חג ה' · הנה חג ה' בשילו (שופטים כ"א) מה תעשו ליום מועד וליום חג ה' (הושע ט') שאמר לו כי חג ה' לנו וצריכין אנו לאסוף כל מה שיש לנו · תבואת הארץ · והנשים לחול במחולות ולא ישאר דבר הכל צריך אתה לשלוח ואם אינך משלח תראה מה תעשה ליום חג ה': (י) רעה נגד פניכם · ס"ת הדם · שראה כוכב של דם עולה

אבן עזרא

חג יי לנו · לזבח · והיא מצוה על כולנו: (י) ויאמר יהי כן יי' · שאתם אומרים עמכם: וטעם ראו כי רעה נגד פניכם · כי הרעה קרובה מכם ונגד פניכם היא · ועם זה הטעם דבק · כי אותה אתם מבקשים כי דין שאעשה ככה · ועתה חשב פרעה שהם רוצים לברוח · ודע כי משה אדונינו לא אמר לפרעה שישובו עד שיכזב · רק אמר שירחיקו דרך שלשת ימים · ודעת המצריים היתה שישובו על כן כשאלום: ובעבור דבר אחר שאילו נתן להם פרעה רשות ללכת ולא ישובו · לא היה רודף אחריהם · והשם צוה לעשות כן עד שירדוף אחריהם · וישקע · והנה זה מפורש וישובו ויחנו לפני פי החירות · ואין לדבר אחרי מעשי השם שהכל עשה בחכמה אע"פ שהיא נעלמת מעיני החכמים · והנה כדברי דוד כשמעך את קול הצעדה בראשי הבכאים אז תחרץ כי אז יצא יי' לפניך להכות במחנה פלשתים:

רמב"ן

ושוטריהם אנשים אשר נקבו בשמות ומשה ענהו כי גם הבנים והבנות ילכו כי חג ה' לנו ומצוה על כולנו לחוג לפניו אז חרה לפרעה על הבנים והבנות ואמר שלא ישלח הטף בשום פנים כי הם לא יזבחו אבל ישלח כל הזכרים הגדולים בעבור החג שאמר וישארו הטף והנשים: (י) כי רעה נגד פניכם · כתרגומו זה לשון רש"י ומה טוב היה שיפרשהו אלינו והנוסחאות מן התרגום מתחלפות בו יש שכתוב בהן ארי בישא דאתון סבירין למעבד לקבל אפיכון אסתחרת · ונראה לזאת הנוסחא שרצה אונקלוס לפרש הרעה שאתם חושבים לעשות שבה לנגד פניכם להעיד בכם שאתם רוצים לברוח כלשון (מלכים א' כ"א) והושיבו שנים אנשים בני בליעל נגדו ויעידוהו לאמר והוא כלשון וישבו לאכל לחם ואסחרו (ואסתחרו) קום נא שבה אסתחר · ויש נוסחאות כתוב בהן לקביל אפיכון לאיסתחרא יאמר הנה הרעה הזאת מזומנת לשוב לנגד פניכם כי עליכם תחזור מלשון ולא תסוב נחלה לא תסתחר · וזה במדרש חכמים שאמרה באלה שמות רבה דרך הבחורים והזקנים לצאת שמא הקטנים

ספורנו

אבל אולי תשוב מכת התמדתה זמן ארוך לכך ראוי לשאול עד איזה זמן יהיה גבול ההתמדה המיאון עם התמדת המכות: (ה) ואכל את כל העץ · יקלקלהו · כמו והיה לאכול · כי אכל את יעקב: (י) כאשר אשלח אתכם ואת טפכם · על שכן תבקשו: ראו כי רעה נגד פניכם. ראו כי אתם הולכים בעקשכם זה אל הרע לכם ותמצאוהו · כענין הולך למות · רגלים

יורדות

כֵן לְכוּ־נָא הַגְּבָרִים וְעִבְדוּ אֶת־יְהוָה כִּי אֹתָהּ אַתֶּם
מְבַקְשִׁים וַיְגָרֶשׁ אֹתָם מֵאֵת פְּנֵי פַרְעֹה׃ שני יב וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה יָדְךָ עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם בָּאַרְבֶּה וְיַעַל
עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְיֹאכַל אֶת־כָּל־עֵשֶׂב הָאָרֶץ אֵת כָּל־
אֲשֶׁר הִשְׁאִיר הַבָּרָד׃ יג וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּהוּ עַל־אֶרֶץ
מִצְרַיִם וַיהוָה נִהַג רוּחַ־קָדִים בָּאָרֶץ כָּל־הַיּוֹם הַהוּא וְכָל־
הַלָּיְלָה הַבֹּקֶר הָיָה וְרוּחַ הַקָּדִים נָשָׂא אֶת־הָאַרְבֶּה׃ יד וַיַּעַל
הָאַרְבֶּה עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיָּנַח בְּכֹל גְּבוּל מִצְרָיִם כָּבֵד
מְאֹד לְפָנָיו לֹא־הָיָה כֵן אַרְבֶּה כָּמֹהוּ וְאַחֲרָיו לֹא יִהְיֶה־כֵּן׃
טו וַיְכַס אֶת־עֵין כָּל־הָאָרֶץ וַתֶּחְשַׁךְ הָאָרֶץ וַיֹּאכַל אֶת־כָּל־
עֵשֶׂב הָאָרֶץ וְאֵת כָּל־פְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר הוֹתִיר הַבָּרָד וְלֹא־
נוֹתַר כָּל־יֶרֶק בָּעֵץ וּבְעֵשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃
טז וַיְמַהֵר פַּרְעֹה לִקְרֹא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר חָטָאתִי
לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְלָכֶם׃ יז וְעַתָּה שָׂא נָא חַטָּאתִי אַךְ הַפַּעַם
וְהַעְתִּירוּ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְיָסֵר מֵעָלַי רַק אֶת־הַמָּוֶת הַזֶּה׃
יח וַיֵּצֵא מֵעִם פַּרְעֹה וַיֶּעְתַּר אֶל־יְהוָה׃ יט וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה רוּחַ־

רש"י

רואים עליכם במדבר: (יא) לא כן. כאשר אמרתם להוליך הטף עמכם אלא לכו הגברים ועבדו את ה': כי אותה אתם מבקשים. (אותה עבודה) בקשתם עד הנה נזבחה לאלהינו ואין דרך הטף לזבוח: ויגרש אותם. הרי זה לשון קצר ולא פירש מי המגרש: (יב) בארבה. בשביל מכת הארבה: (יג) ורוח הקדים. רוח מזרחית: נשא את הארבה. לפי שבא כנגדו שמצרים בדרומית מערבית היתה כמו שמפורש במקום אחר: (יד) ואחריו לא יהיה כן. ואותו שהיה בימי יואל שנאמר כמוהו לא נהיה מן העולם למדנו שהיה כבד משל משה [כי של יואל היה] על ידי מינין הרבה שהיו יחד ארבה ילק חסיל גזם אבל של משה [לא היה אלא של] מין אחד וכמוהו לא היה ולא יהיה (כ"נ רא"ם ע"ש): (טו) כל ירק. עלה ירוק ויירדור"א בלע"ז 1): (יט) רוח ים. רוח מערבי: ימה סוף. אומר אני שים סוף היה מקצתו במערב כנגד כל רוח דרומית וגם במזרחה של ארץ ישראל לפיכך רוח ים תקעו לארבה בימה סוף כנגדו וכן מצינו לענין תחומין שהוא פונה לצד מזרח שנאמר מים סוף ועד ים פלשתים ממזרח למערב שים

רמב"ן

והטף. מי שאומר דבר זה אין דעתו אלא לברוח ראו כי אותה שאתם מבקשים לעשות שיש בדעתכם לברוח היא השוב נגד פניכם שלא תלאו מכאן כלומר מדה כנגד מדה. ועוד מצאתי בו נוסחא אחרת לית קביל אפיכון לאהדרא יאמר אין בהכרת פניכם להסב ברעה אשר בלבבכם כי הכרת פניכם ענתה בכם. ודרך הפשט דעו כי רעה נגד פניכם עומדת וקרובה לבא עליכם מאתי כי אגמול אתכם רעה ברצותי שאתם חפצים לברוח: (יד) ואחריו לא יהיה כן. הכתוב מודיע אותנו מדרך הנבואה שאחריו לא יהיה כן. וכתב רש"י ואותו שהיה בימי יואל שנאמר בו כמוהו לא נהיה מן העולם למדנו שהיה גדול משל

רשב"ם

ונגד פניהם נבונים: (יא) ועבדו את ה' כי אותה אתם מבקשים. לעבוד את ה' אתם מבקשים פני. וא"כ טף ונשים למה. (ולכם שאמר) (נ"א לכם אמר) להם יהי כן ה' עמכם: ויגרש אותם המגרש: (יט) ויהפך ה'

1) verdure גרינעס

יי ארי יתה אתון בען ותריך יתהון מן קדם פרעה: יב ואמר יי למשה ארים ידך על ארעא דמצרים ויתי גובא ויסק על ארעא דמצרים ויכול ית כל עסבא דארעא ית כל די אשאר ברדא: יג וארים משה ית חטריה על ארעא דמצרים ויי דבר רוח קדומא בארעא כל יומא ההוא וכל ליליא צפרא הוה ורוח קדומא נטל ית גובא: יד וסליק גובא על כל ארעא דמצרים ונח בכל תחום מצרים תקיף לחדא קדמוהי לא הוה כן גובא דכותיה ובתרוהי לא יהי כן: טו וחפא ית עין שמשא דכל ארעא והשוכת ארעא ואכל ית כל עסבא דארעא וית כל פירי אילנא די אשאר ברדא ולא אשתאר כל ירוקא באילנא ובעסבא דחקלא בכל ארעא דמצרים: טז ואוחי פרעה למקרי למשה ולאהרן ואמר חבית קדם יי אלהכון ולכון: יז וכען שבוק כען לחובי ברם זמנא הדא וצלו קדם יי אלהכון ויעדי מני לחוד ית מותא הדין: יח ונפק מלות פרעה וצלי קדם יי: יט והפך יי רוחא מערבא תקיף לחדא ונטל ית גובא ורמהי ימא דסוף לא אשתאר גובא חד בכל תחום

בעל הטורים

לקראתם: (יב) ויאכל · ה' במסרה · הכא · ואידך יקום אבי ויאכל · קראן לו ויאכל לחם · ויאכל גדי נביא השקר שהחזיר לאיש האלהים אשר בא מיהודה (במ"א י"ג) ויאכל פרי מגדיו · מלמד שהארבה אכל כל פרי המגדים ויתרו היה באותה עצה ובשביל שברח והאכיל למשה ניצול סימנה וכן אותו נביא השקר בשביל שהאכיל לאיש האלהים זכה שדבר עמו השם וכן עשו בשביל שבא להאכיל את אביו זכה ונתברך: (יד) וינח · ה' במסרה · דין · ואידך וינח ביום השביעי · מלמד שנח הארבה בשבת · ד"א רמז לנח דאיתא בתענית מתריעין ומתענין על הארבה בחול אבל לא בשבת וזהו וינח בכל גבול מצרים אפי' אם נח הארבה בכל הגבול אפ"ה כן וינח ביום השביעי: (טו) כעץ · שניה במסרה · הכא ואידך ונערים בעץ כשלו בשביל הנערים שלא רצו לשלות שהמר וכי דרך הטף לזבוח נכשל בעץ שלא נותר כל ירק בעץ: (יז) ויסר · ג' במסרה · דין · ואידך ויסר הצפרדעים · ויסר מעלינו את הנחש · מלמד שעם הצפרדעים ועם הארבה היו נחשים והיו ממיתים בהם ע"כ אמר ויסר מעלי וגו' המות:

אבן עזרא

(יא) לא כן לכו נא הגברים · מלת גבר בכל המקרא הם הזכרים ולא כן מלת אדם: כי אותה אתם מבקשים · על הרעה הנזכרת למעלה: (יב) בארבה · אמר רבי משה הכהן כי טעם בארבה בארבה בה במטה · ואין זה נכון · רק הטעם בארבה בעבור בואו: (יג) קדים · הם האחר · כי קדמה מזרחה בה · ונקרא קדים בעבור שהוא נקדם בפאות כי משם תחל השמש לזרוח · על כן נקרא מערב אחור · כמו כן קדם אהלוך ואיננו ואחור ולא אבין לו: נשא את הארבה · ממקומו והביאו בכל ממלכות מצרים: (יד) וינח · אמר ואחריו לא יהיה כן נכתב על פי הנבואה: (טו) ויכס · טעם ותחשך הארץ כי הארבה הבדיל בין השמש ובין הארץ כי לעולם הארץ השך היא: (טז) וימהר פרעה לקרא · על יד שלוחיו · והוסיף לאמר לכם הטאתי בעבור שברם אותם בקלון מאת פניו: (יז) ועתה שא נא · מלת שא נא אשר נשא נפרשה כי הנא: וטעם אך הפעם · כי לא אחטא עוד למרוד פי השם · ובעבור שהיה כעוס משה לא אמר לו שיבלת העם · ויצא מחוץ לעיר כמשפטו ויעתר: (יט) ויהפך יי' רוח ים · נקרא מערב ים בלשון הקדש · בעבור הים הגדול היוצא מספרד ועובר על ארץ מצרים אל ארץ ישראל · והוא לפאת מערב · ואיננו ים אוקינוס · כי ישראל לא ידעו כל כך · ונקרא ים ספרד הים הגדול בעבור שרחבו ג' מאות פרסאות ואשר הימים שבארץ ישראל כים סוף · וים כנרת · וים המלח · אין בהם שיהיה רחב שלשים פרסה ·

רמב"ן

משה · אותו של יואל היה על ידי מינים הרבה שהיו יחד ארבה וחסיל וילק וגזם אבל של משה שלא היה אלא מין אחד · וכמוהו לא היה ולא יהיה · וקשה עלי מאמר הרב שהרי כתוב ויתן להסיל יבולם ויגיעם לארבה וכתוב אחר אמר ויבא ארבה וילק ואין מספר · ואולי יאמר הרב שהיה מין הארבה של משה גדול משל יואל ושאר המינין של יואל גדולים משל משה · ואלה דברים בטלים אבל בכל גבול מצרים נמשך לפניו לא היה כן ארבה כמוהו ואחריו לא יהיה כן שם · ויתכן כי בעבור היות ארץ מצרים לחה מאד ביאור לא היה ארבה גדול שם כי דרכו לבא בשני עצירת המטר וכאשר הוא מוזכר ביואל · וכתב רבינו חננאל בפירוש התורה שלו מעת עתרת משה רבינו ועד עכשיו אין ארבה מפסיד בכל גבול מצרים ואם יפול בארץ ישראל ויבא ויכנס בגבול מצרים אינו אוכל מכל יבול הארץ כלום עד עכשיו · ואמר כי זה כבר דבר ידוע הוא לכל · גא וראה כי בצפרדע אמר רק ביאור תשארנה ולפיכך נשאר בו רק יאל תמכת עד עכשיו · אבל בארבה כתיב לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים · ועל זה נאמר שיהו בכל כפלאותיו עד כאן לשון הרב · ודעתי בפשט הכתוב כי בעבור שמכת הארבה רגילה לבא לפעמים בכל הדורות · ועוד שבאה זאת כדרך המקרים כי רוח הקדים נשאו בעבור זה אמר כי היה גדול מאד מכל אשר נהיה במקרה העולם כי לפניו ואחריו איננו בא כמוהו ובגדלו ידעו כי מכת אלהים היא באין רגילות לבא כן באחד הזמנים וגם אותו של יואל מכה מאת אלהים: (יז) וטעם שא נא חטאתי · דרך כבוד למשה כי הוא אלהים לפרעה וגדול מאד בארץ מצרים · והעתירו אל ה' אלהיכם לשניכם כי

*עי' בפי' רא"ב"ע (לעיל ז' כ"ז)

ספורנו

יודעת מות · וכדבריהם ז"ל והם רצים לבאר שחת: (יב) על ארץ מצרים בארבה · בצד הארבה והוא הדרומי כמו מצוה לארבה שיבא כענין ובא גם לגוים וברק לו מקצה הארץ והנה מהרה קל יבא: (טז) וימהר פרעה · בטרם יאכל הארבה את

פרפי

ים חזק מאד וישא את־הארבה ויתקעהו ימה סוף לא
נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים׃ כ ויחזק יהוה את־
לב פרעה ולא שלח את־בני ישראל׃ פ כא ויאמר יהוה
אל־משה נטה ידך על־השמים ויהי חשך על־ארץ
מצרים וימש חשך׃ כב ויט משה את־ידו על־השמים
ויהי חשך־אפלה בכל־ארץ מצרים שלשת ימים׃ כג לא־
ראו איש את־אחיו ולא־קמו איש מתחתיו שלשת ימים
ולכל־בני ישראל היה אור במושבתם׃ שלישי כד ויקרא
פרעה אל־משה ויאמר לכו עבדו את־יהוה רק צאנכם
ובקרכם יצג גם־טפכם ילך עמכם׃ כה ויאמר משה גם־
אתה תתן בידנו זבחים ועלת ועשינו ליהוה אלהינו׃
כו וגם־מקננו ילך עמנו לא תשאר פרסה כי ממנו נקח
לעבד את־יהוה אלהינו ואנחנו לא־נדע מה־נעבד את־
יהוה עד־באנו שמה׃ כז ויחזק יהוה את־לב פרעה ולא
אבה לשלחם׃ כח ויאמר־לו פרעה לך מעלי השמר לך

ת״א גם אתה תתן בידנו זבחים תגינס ייפו״ג כ״ד :

רש״י

פלשתים במערב היה כנאמר בפלשתים יושבי חבל הים גוי כרתים: לא נשאר ארבה אחד. אף המלוחים שמלחו מהם: (כא) וימש חשך. ויחשיך עליהם חשך יותר מחשכו של לילה וחושך של לילה יאמיש ויחשיך עוד. וימש כמו ויאמש יש לנו תיבות הרבה חסרות אל״ף לפי שאין הברת האל״ף ניכרת כל כך אין הכתוב מקפיד על חסרונה כגון לא יהל שם ערבי כמו לא יאהל לא ימה אשלו וכן ותזרני חיל כמו ותאזרני ואונקלוס תרגם לשון הסרה כמו לא ימיש בתר דיעדי קבל ליליא כשיגיע סמוך לאור היום אבל אין הדיבור מיושב על הוי״ו של וימש לפי שהוא כתוב אחר ויהי חשך. ומ״א פותרו לשון ממשש בצהרים שהיה כפול ומכופל ועב עד שהיה בו ממש: (כב) ויהי חשך אפלה שלשת ימים. חשך של אופל שלא ראו איש את אחיו אותן ג׳ ימים ועוד שלשת ימים אחרים חשך מוכפל על זה שלא קמו איש מתחתיו יושב אין יכול לעמוד ועומד אין יכול לישב ולמה הביא עליהם חשך שהיו בישראל באותו הדור רשעים ולא היו רוצים לצאת ומתו בשלשת ימי אפלה כדי שלא יראו מצרים במפלתם ויאמרו אף הם לוקים כמונו ועוד שחפשו ישראל וראו את כליהם כשיצאו והיו שואלין מהן והיו אומרים אין בידינו כלום אומר לו אני ראיתיו בביתך ובמקום פלוני הוא: שלשת ימים. שלוש של ימים טרצייני״א בלע״ז 1) וכן שבעת ימים בכל מקום שטיינ״א 2) של ימים: (כד) יצג. יהא מוצג במקומו: (כה) גם אתה תתן. לא דיך שמקננו ילך עמנו אלא גם משלך תתן: (כו) פרסה.

פרסת

רמב״ן

כן יאמר פרעה בכל פעם דרך מוסר כי יודע פרעה כי משה הוא המעתיר כי כן אמר לו למתי אעתיר לך. והעתרתי אל ה׳. אפרוש את כפי אל ה׳. כי לא ידבר משה בזה לשון רבים שלא יוציא שקר מפיו: (כג) וטעם לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו. כי לא היה החשך הזה אפיסת אור השמש שבא שמשם והיה כמו לילה. אבל היה חשך אפלה כלומר איד עב נואל שירד מן השמים כי על

רשב״ם

ה׳ רוח ים. כי רוח הקדים הביאו מן הים ורוח מערבי החזירו לים: (כא) וימש חשך. כמו ולא יהל שם ערבי כמו לא יאהל. כלומר החשך של לילה יאמש ויאפיל זמן מרובה שלא האירה לילה עד שלשה ימים: (כב) חושך אפלה. חשך גדול: (כג) מתחתיו. מביתו לפי פשוטה שלא ידעו היכן ילכו: היה אור

במושבותם

1) terzaine דרלאייניט 2) septaine אוים זיבנן הויזנהייטע בעשטעהענד

מִצְרָיִם: כ וְאַתְקֵף יְיָ יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא שַׁלַּח יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כא וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה אֲרֵים יְדָךְ עַל צֵית שְׁמַיָּא וִיהֵי חֲשׁוֹכָא עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם בָּתַר דְּיֶעְדֵּי קְבַל לֵילְיָא: כב וַאֲרֵים משֶׁה יָת יְדֵהּ עַל צֵית שְׁמַיָּא וַהֲוָה חֲשׁוֹךְ קְבַל בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם תְּלָתָא יוֹמִין: כג לָא חֲזוֹ אֱנָשׁ יָת אֲחוּהִי וְלָא קָמוּ אֱנָשׁ מִתְּחוֹתוֹהִי תְּלָתָא יוֹמִין וּלְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֲוָה נְהוֹרָא בְּמוֹתְבָנְהוֹן: כד וּקְרָא פַרְעֹה לְמשֶׁה וַאֲמַר אֱזִילוּ פְּלָחוּ קֳדָם יְיָ לְחוֹד עָנְכוֹן וְתוֹרְכוֹן שְׁבוּקוּ אַף טַפְלְכוֹן יְזִיל עִמְּכוֹן: כה וַאֲמַר משֶׁה אַף אַתְּ תִּתֵּן בִּידָנָא נִכְסַת קוּדְשִׁין וַעֲלָוָן וְנַעְבֵּד קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא: כו וְאַף בְּעִירָנָא יְזִיל עִמָּנָא לָא תִשְׁתְּאַר* מִדַּעַם אֲרֵי מִנֵּהּ אֲנַחְנָא נִסַּב לְמִפְלַח קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא וַאֲנַחְנָא לֵית אֲנַחְנָא יָדְעִין מָה נִפְלַח קֳדָם יְיָ עַד מֵיתָנָא תַּמָּן: כז וְאַתְקֵף יְיָ יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא אֲבִי לְשַׁלָּחוּתְהוֹן: כח וַאֲמַר לֵהּ פַּרְעֹה אִזֵיל מֵעִלָּוָי אִסְתַּמַּר לָךְ לָא תוֹסֵיף

(*כל"י נשאר)

נתינה לגר

(כא) וימש חשך, בתר דיעדי קבל ליליא. "קבל" הוא התרגום של "חשך" וכוונתו שתהיה החשכה חזקה כל כך עד שאפי' אחר שיסור החשך החזק, עוד תשאר אפלת לילה. ורש"י ז"ל הבין כוונת המת' שאחר שימוש אופל בלילה אז יהי חשך, וימש מל' לא ימוש ולכן הקשה הלא "וימש" כתיב אחר "ויהי" אבל לפמ"ש מתורץ שגם המת' מפ' שהוא כמו "ויאמש". (כו) פרסה, מדעם. ר"ל מאומה, וכוונתו לבאר, לא די כי לא תשאר פרסת רגל בע"ח, אפי' שאר דברים מהם לא ישארו. ובאשר כי מלת "מדעם" היא תמיד תרגום של "דבר" בעברית, לכן יבא ע"פ רוב הפעל הבא לפניה בל"ז, וע"כ נראה בעיני הגי' שהביא גם בס' לחם ושמלה "לא נשאר מניה מדעם" ולא כגי' רוו"ה לא תשתאר מדעם".

בעל הטורים

(כה) זבחים ועלת. ב' במסרה. הכא. ואידך ויבואו לעשות זבחים ועולת (מ"ב יו"ד) גבי יהוא כשהרג נביאי הבעל מה התם פסח בשתי סעיפים ובאלהיכם שנתן מצבת הבעל והרגם אף הכא נמי עשה בהם ובאלהיהם שפטים: (כח) לך מעלי. מעלי

אבן עזרא

(כ) ויחזק. על דרך שאמרו חז"ל בא ליטמא פותחין לו: (כא) ויאמר. מדרך הסברא כי המטה היה בידו אף על פי שאיננו כתוב: וימש חשך. אמר יפת כי וימש חשך כמו וימיש. והטעם כי ימיש כל חשך שהיה להם וידע. ויבא אחר עב ממנו. ויש אומרים כי הוא חסר אלף. ומלת אמש כלשון הקודש בלילה שעבר. כמו אמש אמר אלי. ובלשון ערבי אמ"ש. כי הבי"ת יתחלף בשמ"ך ברוב המלות. כמו שמש. שמ"ס. והנה אין צורך לפירושם. ולפי דעתי כי וימש מגזרת ימשש. ואין צורך בעבור שהוא מפעלי הכפל. כי כמוהו בזה הענין ידיהם ולא ימישון. ובא על מצרים כי מצרים לשון יחיד. כמו ויאמר מצרים אנוסה. והנה הטעם שימששו בידם החשך שכל כך יהיה עב כי האור של אש לא ידלק ולא הנר. והעד לא ראו איש את אחיו. לא באור היום ולא באור הנרות: (כב) ויש. ולא ידעו שהיו ג' ימים אלא על פי ישראל שהיה להם אור. והנה כיס אוקינוס יבא חשך עב שלא יוכל אדם להפריש בין יום ובין לילה ויעמוד זה לפעמים חמשה ימים. ואני הייתי שם פעמים רבות: (כג) ולא קמו איש מתחתיו. מביתו. כמו שבו איש תחתיו. כי אגב ילכו בלא אור: (כד) ויקרא. אחר ג' ימים שראו אור: רק צאנכם ובקרכם יצג. לדעת מה בלב משה אם דעתו לברוח. ואמר גם טפכם ילך כמו שאמר לו משה בנערינו ובזקנינו נלך: (כה) גם אתה תתן בידינו. גם אתה חייב ליתן בידינו זבחים ועולות להקריב בעדך: (כו) וגם. לא תשאר פרסה. מאיזה מין היכים ממקנינו. שלא נדע אי זה מין נבחר ובמה נקריב ממנו. וזהו טעם מה נעבד: (כז) ויחזק. הדרך כי הקשה יי' את רוחו ואמץ את

רמב"ן

כן אמר נטה את ידך על השמים להוריד משם חשכה גדולה נופלת עליהם והיתה מכבה כל נר כאשר בכל החפירות העמוקות ובכל מקומות החשך הנעלם לא יתקיים הנר. וכן העוברים בהרי חשך לא יעמוד להם שם הנר ולא האש כלל. ועל כן לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו ואלמלא כן היו משתמשין בנרות וזהו שאמר הכתוב שלח חושך ויחשיך כי היה שלוח חושך לא אפיסת אור היום בלבד. ויתכן שהיה איד עב מאד מורגש שהיה בו כמו ממש כדברי רבותינו כאשר הוא בים אוקינוס בעדות ר"א: (כד) וטעם צאנכם ובקרכם יצג. כי אנשי מקנה היו וכל רכושם וחילם במקנה היה וחשב פרעה כי לא יניחו כל ממונם ויברחו. ואם אולי יעשו כן הנה ישאר לו עושר גדול כי היה מקנה כבד מאד: (כה) גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות. לא אמר משה דבר זה על מנת להעשות ולא עשה כן כלל. אבל הם דברי חיזוק ויאמר כי תכבד מאד יד ה' עליו ועל עמו עד כי גם זבחים ועולות וכל אשר לו יתן בעד נפשו. ובאמת כי כאשר אמר להם וברכתם גם אותי היה נותן ברצונו כל מקנהו לכפר עליו. אבל לא עלה על דעת משה לעשות זבח רשעים תועבה. כי ה' חפץ דכאו לא לכפר עליו רק להעניש ולנער אותו ואת כל חילו בים. ורבותינו אמרו. כי כאשר דברתם (להלן י"ב ל"ב) הוא על שאמרם גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות אולי רצו לומר שרמז

ספורנו

שרשי המטה והכספות ושאר העשבים: (כא) נטה ידך על השמים. על אותו החלק מהאויר הנקרא שמים כמבואר בס' בראשית. וימש חושך. ויסיר את החשך הטבעי של לילה כי אמנם חשך הלילה הוא אויר מוכן לקבל האור והוא העוך בהעדר האור נגד. אמנם זה החשך יהיה אויר בלתי מוכן לקבל האור לרוב עביו ולא יפול עליו העדר האור בהיותו בלתי מוכן אליו. ולזה כן

אַל־תֹּסֶף רְאוֹת פָּנַי כִּי בְּיוֹם רְאֹתְךָ פָנַי תָּמוּת׃ כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֵּן דִּבַּרְתָּ לֹא־אֹסִף עוֹד רְאוֹת פָּנֶיךָ׃ פ יא א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עוֹד נֶגַע אֶחָד אָבִיא עַל־פַּרְעֹה וְעַל־מִצְרַיִם אַחֲרֵי־כֵן יְשַׁלַּח אֶתְכֶם מִזֶּה כְּשַׁלְּחוֹ כָּלָה גָּרֵשׁ יְגָרֵשׁ אֶתְכֶם מִזֶּה׃ ב דַּבֶּר־נָא בְּאָזְנֵי הָעָם וְיִשְׁאֲלוּ אִישׁ ׀ מֵאֵת רֵעֵהוּ וְאִשָּׁה מֵאֵת רְעוּתָהּ כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב׃ ג וַיִּתֵּן יְהוָה אֶת־חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרָיִם גַּם ׀ הָאִישׁ מֹשֶׁה גָּדוֹל מְאֹד בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי־פַרְעֹה וּבְעֵינֵי הָעָם׃ רביעי ס ד וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֹּה אָמַר יְהוָה כַּחֲצֹת הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרָיִם׃ ה וּמֵת כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם

ת"א דבר נא באזני העם · ברכות ט : כחצת · ברכות ג' וד' :

רש"י

פרסת רגל פלנט"א בלע"ז 1) : לא נדע מה נעבוד · כמה תכבד העבודה שמא ישאל יותר ממה שיש בידינו : (כט) כן דברת · יפה דברת ובזמנו דברת אמת שלא אוסיף עוד ראות פניך : (א) כלה · גמירא · כליל כולכם ישלח : (ב) דבר נא · אין נא אלא לשון בקשה בבקשה ממך הזהירם על כך שלא יאמר אותו צדיק אברהם ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם : (ד) ויאמר משה כה אמר ה' · בעמדו לפני פרעה נאמרה לו נבואה זו שהרי משיצא מלפניו לא הוסיף ראות פניו : כחצות הלילה · כהחלק הלילה · כחצות כמו כעלות בחרות אפס בנו וזהו פשוטו ליישבו על אופניו שאין חצות אם דבר של חצי ורבותינו דרשו כמו כבחצות הלילה ואמרו שאמר משה כחצות דמשמע סמוך לו או לפניו או לאחריו ולא אמר בחצות שמא יטעו אצטגניני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא אבל הקב"ה

רמב"ן

להם לתת ככל אשר אמרו לא שלקחו ממנו כלום או זבחים ועולות להם כדי שיצאו לא להקריבם עליו וגם זה איננו נכון : (כט) לא אוסף עוד ראות פניך · פעם אחרת אחרי צאתי כי במכת הבכורות לא ראהו כי פעם ויקרא למשה ולאהרן שהלך עד פתח ביתם וצעק בחשך קומו צאו מתוך עמי · או שלח להם על יד המצרים שנאמר בהם ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ · ויתכן שיאמר לא אוסיף עוד ראות פניך בהיכלך שלא אבא עוד אני אליך · וכך אמרו באלה שמות רבה יפה אמרת אל תוסף ראות פני עוד איני בא אצלך אתה בא אצלי: (א) ויאמר ה' אל משה עוד נגע אחד · בעמדו לפני פרעה נאמר לו זה שהרי משיצא מלפניו לא הוסיף ראות פניו ל' רש"י וכן אמרו רבותינו קפץ עליו האלהים כביכול נכנס בפלטין של פרעה בשביל משה שאמר לא אוסיף עוד ראות פניך שלא ימצא בדאי ואתה מוצא שלא דבר הקב"ה עם משה בביתו של פרעה אלא אותה פעם מנין כצאתי את העיר

אבן עזרא

לבנו : (כח) המות · אתה סבה חייב מיתה שתמרוד במלכות : (כט) כן דברת · כמו כן בנות צלפחד : לא אוסף עוד ראות פניך · שאני לא אבוא אליך עוד לעולם : (א) ויאמר יי' · היה ראוי שתהיה דבקה בפסוק הזה פרשת ויאמר משה כה אמר יי' · ונכנסה ביניהם פרשת עוד נגע אחד · והטעם להורות זה שאמר כה אמר יי' · ומתי נאמר לו · וזה נאמר לו במדין עוד · הנה אנכי הורג את בנך בכורך · ובבוא מכת בכורים צוה מאת השם בהר סיני שישאלו איש מאת רעהו וככר פירשתי טעם גם כתוב ושאלה אשה משכנתה · וכאן כתיב וישאלו איש מאת רעהו · והנה פי' ויאמר יי' אל משה עוד נגע אחד וככר אמר השם זה למשה כי רבים ככה · ויאמר גרש יגרש · כאשר אמר וביד חזקה יגרשם מארצו : (ב) דבר נא · כבר פירשתי נא מה הוא עתה : (ג) ויתן · ספר הכתוב כי השם קיים מה שהבטיח למשה · ונתתי את חן העם : וטעם גם האיש משה · כי היו רבים מהם מאמינים אותם מפני כבוד משה : ובעיני העם · עם מצרים : (ד) כחצות הלילה · יש מדקדקים שאמרו כחצות שם הפועל · והטעם כאשר יהיה חצי הלילה כמוהו · כי רצו לדמותו כמו ויהי בחצי הלילה · וידוע כי אין יכולת בחכם לידע רגע חצי היום כי אם בצורת גדול בכלים גדולים של נחשת · ואף כי חצי הלילה שהוא יותר קשה · ולפי דעתי אין צורך לכל זה · כי פי' כחצות הלילה כאשר יעבור חצי הלילה כראשון · וככה בחצי הלילה השני · והעד הנאמן ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת · חצות לילה אקום להודות לך : וטעם אני יוצא על

רשב"ם

במושבותם · אפילו שהוא יושב אצל בית המצרי : (א) ויאמר ה' אל משה · בעמדו לפני פרעה: עוד נגע אחד וגו' ואחרי כן השיב משה לפרעה כה אמר ה' כחצות הלילה וגו' : כלה · הכל גברים ונשים וטף ומקנה : (ב) וישאלו · לשם מתנה גמורה כמו שאל ממני ואתנה גוים נחלתך : (ד) ויאמר משה ·

1) plante דיא פוסזאהלע

לפרעה

לְמֶחֱזֵי אַפֵּי אֲרֵי בְּיוֹמָא דְתֶחֱזֵי אַפַּי תְּמוּת: כט וַאֲמַר מֹשֶׁה יָאוּת מַלֵּילְתָּא לָא אוֹסִיף עוֹד לְמֶחֱזֵי אַפָּיךְ: א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עוֹד מַכְתָּשׁ חַד אַיְתֵי עַל פַּרְעֹה וְעַל מִצְרַיִם בָּתַר כֵּן יְשַׁלַּח יָתְכוֹן מִכָּא כְּשַׁלָּחוּתֵיהּ גְּמִירָא תָּרָכָא יְתָרֵיךְ יָתְכוֹן מִכָּא: ב מַלֵּיל כְּעַן קֳדָם עַמָּא וְיִשְׁאֲלוּן גְּבַר מִן חַבְרֵיהּ וְאִתְּתָא מִן חַבְרְתַהּ מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהָב: ג וִיהַב יְיָ יָת עַמָּא לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרָיִם אַף גַּבְרָא מֹשֶׁה רַב לַחֲדָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עַמָּא: ד וַאֲמַר מֹשֶׁה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ כְּפַלְגּוּת לֵילְיָא אֲנָא מִתְגְּלֵי בְּגוֹ מִצְרָיִם: ה וּמִית כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבּוּכְרָא

נתינה לגר

אבל באחד תכ"י שלי מצאתי כגי' רוו"ה. יא (ד) כחצות הלילה, בפלגות ליליא. אולי צ"ל כפלגות כפרש"י וכפי דרשת חז"ל (ברכות דף ד' ומכילתא פ' י"ג), אבל באמת רואים אנחנו, כי הת"א לא פי' כחצות כאלו הוא מקור, כאשר פירשו רש"י ויתר המדקדקים, יען כי לא ת' כד פלוג, כאשר ת' "השמע עמו" כראותו כי אין הנער" לדעתו הוא, שם מספר חלקיי כמו "חצי" ולכן תרגמו כאשר ת'

בעל הטורים

בגימטריא בשעת רגע שבפסח יצאו: אל תסף. ב' במסרה (ר"ל בתורה) דין ואידך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה אל תוסף קללת הדיוט קלה בעיניך בשביל שאמר לו אל תוסף ראות פני כי ביום ראותך פני תמות אמר לו משה בעת מותו אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה: (כט) לא אסף. ב' [נ"ל לא אסף עוד ב'] הכא ואידך ולא אסף עוד להכות (בראשית ח') שרמז לו שכבר כלו המכות ולא יוסף להכותו אלא מכת בכורות שהיתה על ידי השם לבדו: (ג) גם האיש משה. ס"ת השם וכסדר מכה רמז שנפלה גדולתו: (ה) ומת כל בכור. ג' טעמים בכור בפסוק חוץ מבכור בהמה [נ"ל שצ"ל מבכור פרעה.

רמב"ן

וגו' ופכתיו קפץ הקב"ה ודבר עם משה שנאמר עוד נגע אחד וגו' והנה גם בזה קיצור בסיפורים כי ה' אמר לו עוד נגע אחד אביא על פרעה והודיענו הנגע הכוה. ואמר לו כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים. וכל ענין הפרשה ההיא. אבל לא רצה הכתוב להאריך באמירה שאמר השם למשה כי די במה שספר משה לפרעה כה אמר ה' כמו שפירשתי בסדר. ובאו כענין הזה פרשיות רבות בתורה. וכסדר הזה פרשת קדש לי כל בכור הקצר בדבור הקב"ה למשה והאריך במאמר משה אל העם זכור את היום הזה וגמר הפרשה כולה. והם דברי השם אל משה שאמרם לישראל בו בלשון שנצטוה ואמר דבר נא באזני העם בצאתך מלפני פרעה: (ג) ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים. שלא היו אנשי מצרים שונאים אותם על המכות אבל מוסיפין בהם אהבה ונושאים חן בעיניהם לאמר אנחנו הרשעים גם עושים חמס וראוי הוא שיחונן אתכם האלהים וגם האיש משה המביא עליהם המכות גדול מאד בכל ארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ואנשי ריבו. ובעיני העם ישראל אחרי שאמרו לו ירא ה' עליכם וישפט. אחרי ולא שמעו אל משה מקוצר רוח. כי נתגדל מאד בעיניהם בראותם כי נאמן הוא לנביא לה'. וי"א כי בעיני העם עם מצרים ולא אמר בעיני פרעה ובעיני עבדיו כי השם אמץ את לבו כנגד משה ודבר לו שלא כהוגן עתה פעמים כי רצה ה' שיבא אליו וישתחוה לו כבא אדם אל שונאו כי כל זה גדולה ומעלה למשה. ולא יתכן לפרש כי ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים הוא חן ההשאלה. כי עתה בזמן ההבטחה לא יאמר ונתן ה' אבל היה אומר ואני אתן את חן העם. ולמטה בשעת מעשה נאמר וה' נתן: (ד) ויאמר משה כה אמר ה' כחצות הלילה. אל פרעה אמר כן ואל עבדיו כמו שאמר בסוף דבריו וירדו כל עבדיך אלה אלי ולא פירש עתה איזה לילה תהיה המכה הזאת כי הדבור הזה והאמירה אל פרעה קודם ראש חדש ניסן היה. וכשיאמר כחצות הלילה לא יודע איזו לילה הוא. והנה לא הודיעם משה ליל מכתם אבל אמר בחרי אף לא אוסיף אני ראות פניך אבל אתה תקראני ועבדיך ישתחוו לי כחצות הלילה לצאת מארצך ובפרשה השניה פירש לישראל הלילה ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה וגו'. ובפרשה השלישית אמר ויהי בחצי הלילה

ספורנו

ואפילו לא ראו איש את אחיו כי לא הספיק לזה אור נר ואבוקה: (כט) לא אוסיף עוד ראות פניך. כי תמות כענין לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם. אמנם כאשר קרא למשה ולאהרן לילה קרא אותם על ידי עבדיו בלבד כאמרו וירדו כל עבדיך אלה אלי: (א) ישלח אתכם מזה כשלחו. כאותו האופן ששלחו ככר מרצונו אותך ואת אהרן כשבע עברתו כאמרו ויגרש אותם מאת פני פרעה. כאותו האופן ישלח אתכם עתה מוכרח בגזרתו: כלה גרש יגרש אתכם. אבל אז גרש את שניכם בלבד ומפניו בלבד. אמנם עתה יגרש את כלכם מכל זה המקום כי אמנם זו מדת צדקו של הקדוש ברוך הוא כשיתעקש אדם מעשות כראוי לבלתי עשות רצון קונו יעשה מה שברח ממנו. בגזרה ויגון. שלא לרצון יהיה לו. כאמרו תחת אשר לא עבדת את אויביך. אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם. כאמרם ז"ל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני: (ב) דבר נא באזני העם וישאלו. שלא ידאגו שמא בסבת הממון ימסרו עצמם לרדוף אחריהם כי בזה תהיה תשועתם: (ג) גם האיש משה גדול מאד. ולכבודו הרבו לשאול: (ד) מבכור פרעה עד בכור השפחה. מן הנכבד שבכלם עד הנקלה שבכלם

אבל

מִבְּכוֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשִּׁפְחָה אֲשֶׁר אַחַר הָרֵחָיִם וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה׃ ו וְהָיְתָה צְעָקָה גְדֹלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם אֲשֶׁר כָּמֹהוּ לֹא נִהְיָתָה וְכָמֹהוּ לֹא תֹסִף׃ ז וּלְכֹל ׀ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יֶחֱרַץ־כֶּלֶב לְשֹׁנוֹ לְמֵאִישׁ וְעַד־בְּהֵמָה לְמַעַן תֵּדְעוּן אֲשֶׁר יַפְלֶה יְהוָה בֵּין מִצְרַיִם וּבֵין יִשְׂרָאֵל׃ ח וְיָרְדוּ כָל־עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה אֵלַי וְהִשְׁתַּחֲווּ־לִי לֵאמֹר צֵא אַתָּה וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־בְּרַגְלֶיךָ וְאַחֲרֵי־כֵן אֵצֵא וַיֵּצֵא מֵעִם־פַּרְעֹה בָּחֳרִי־אָף׃ ס ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֹא־יִשְׁמַע אֲלֵיכֶם פַּרְעֹה לְמַעַן רְבוֹת מוֹפְתַי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ י וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ אֶת־כָּל־הַמֹּפְתִים הָאֵלֶּה לִפְנֵי פַרְעֹה וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא־שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ׃ ס יב א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן

ת"א ולכל בני · ברכות ט: וירדו כל· זבחים קב מנחות לח: ויצא מעם · זבחים קב: ויאמר ה' אל · ר"ה כב וכה:

רש"י

יודע עתיו ורגעיו אמר כחצות: (ה) עד בכור השבי · למה לקו השבויים כדי שלא יאמרו יראתם תבעה עלבונם והביאה פורענות על מצרים: מבכור פרעה עד בכור השפחה · כל הפחותים מבכור פרעה וחשובים מבכור השפחה היו בכלל · ולמה לקו בני השפחות שאף הם היו משתעבדים בהם ושמחים בצרתם: וכל בכור בהמה · לפי שהיו עובדין לה כשהקב"ה נפרע מן האומה עובדי כוכבים נפרע מאלהיה: (ז) לא יחרץ כלב לשונו · אומר אני שהוא לשון שנון לא ישנן וכן לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו לא שנן · אז תחרץ השהנן · למורג חרוץ שנון · מחשבות חרוץ אדם חריף ושנון · ויד חרוצים העשיר חריפים סוחרים שנונים: אשר יפלה · יבדיל: (ח) וירדו כל עבדיך · חלק כבוד למלכות שהרי בסוף ירד פרעה בעצמו אליו בלילה ואמר קומו צאו מתוך עמי ולא אמר לו משה מתחלה וירדת אלי והשתחוית לי: אשר ברגליך · ההולכים אחר עצתך והלוכך: ואחרי כן אצא · עם כל העם מארצך: ויצא מעם פרעה · כשגמר דבריו יצא מלפניו בחרי אף על שאמר לו אל תוסף ראות פני: (ט) למען רבות מופתי · מופתי שנים רבות שלשה מכת בכורות וקריעת ים סוף ולנער את מצרים: (י) ומשה ואהרן עשו וגו' · כבר כתב לנו זאת בכל המופתים ולא שנאה כאן אלא בשביל לסמכה לפרשה שלאחריה: (א) ויאמר ה' אל משה ואל אהרן · שבשביל שאהרן עשה וטרח במופתים כמשה חלק לו כבוד זה במלוה

אבן עזרא

כגזרה שיוצאת מאת השם: (ה) היושב על כסאו · הראוי לשבת על כסאו אחריו · והזכיר שנכבד מכל מצרים שהוא בן אדוניהם שהכל עבדים לו · והנכנס משכל בכור השפחה · שהוא עבד: ועצם אשר אחר הרחים · שהוא טוחן · כמו ויהי טוחן בבית

רשב"ם

לפרעה כה אמר ה' כחצות · כחצות מן חצה כמו כעשות מן עשה · כעלות המנחה מן עלה · כלומר כשיגיע זמן יציאת ישראל כשיחצה הלילה אני יוצא בתוך מצרים · ובשעת מעשה ראוי לכתוב ויהי בחצי הלילה בבי"ת זהו לפי פשוטו · כי כשאמר למשה לפני הזמן של מכת בכורות אז ראוי לומר כחצות כלומר כשיגיע אותו זמן שיחצה הלילה: (ה) אשר אחר הרחים · ולהלן הוא אומר עד בכור השבי אשר בבית הבור · שני הפסוקים אחד הם · כי בכור השבי הוא אחר הרחיים שהיה מטחינים אותם כמו שאמר ויהי טוחן בבית האסורים: (ו) אשר כמוהו לא נהיתה · הרבה מצינו לשון זכר ולשון נקבה בדבר אחד · המהנה האחת והכהו: (ז) לא יחרץ כלב · המלאך המזיק ומשחית בבורי מצרים · אבל בבורי ישראל אפילו קול ניבות של מזיקי החיות לא יזיק אותם: (ח) וירדו כל עבדיך · דרך כבוד אמרו לו שהרי בשעת מעשה ויקם פרעה לילה ויקרא למשה ולאהרן לילה · ובל זה אמר לו משה לקיים מה שאמר לו לא אוסיף עוד ראות פניך · אתה ועבדיך תבואו אלי: (ט) לא ישמע אליכם פרעה · כלומר אחר כל מכה ומכה היה אומר הקדוש ברוך הוא למשה ולאהרן לא ישמע אליכם עד לבסוף · ויחזק ה' בכל פעם ופעם:

בארץ

דְפַרְעֹה דְעָתִיד לְמִתַּב עַל כָּרְסֵי מַלְכוּתֵהּ עַד בּוּכְרָא דְאַמְתָא דִי בָּתַר רֵיחְיָא וְכֹל בּוּכְרָא דִבְעִירָא: ו וּתְהֵי צְוַחְתָּא רַבְּתָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם דִּכְוָתַהּ לָא הֲוַת וְדִכְוָתַהּ לָא תּוֹסֵף: ז וּלְכֹל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא יַנְזֵק כַּלְבָּא לִישָׁנֵהּ לְמִנְבַּח לְמֵאֱנָשָׁא וְעַד בְּעִירָא בְּדִיל דְּתִתְדְּעוּן דִּיפַרֵישׁ יְיָ בֵּין מִצְרַיִם וּבֵין יִשְׂרָאֵל: ח וְיֵחֲתוּן כָּל עַבְדָּךְ אִלֵּין לְוָתִי וְיִבְעוֹן מִנִּי לְמֵימַר פּוּק אַתְּ וְכָל עַמָּא דִי עִמָּךְ וּבָתַר כֵּן אֶפּוֹק וּנְפַק מִן קֳדָם פַּרְעֹה בִּתְקוֹף רְגָז: ט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לָא יְקַבֵּל מִנְּכוֹן פַּרְעֹה בְּדִיל לְאַסְגָּאָה מוֹפְתַי בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם: י וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עֲבָדוּ יָת כָּל מוֹפְתַיָּא הָאִלֵּין קֳדָם פַּרְעֹה וְאִתְקֵף יְיָ יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא שַׁלַּח יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵהּ: א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן בְּאַרְעָא

נתינה לגר

„ויהי בחצי הלילה„ בפלגות ליליא. אבל בכ"י שלי „כפלגות" בכ"ף. (ה) הישב, דעתיד למתב. וכ"ת לקמן (י"ב כ"ט) משום שעדיין לא מצינו שבנו ישב על כסאו, ודוחק לומר ששב על פרעה. (ז) לא יחרץ כלב, לא ינזק כלבא לישנה למנבח. הוא כמ"ש הרשב"ם, אבל בכורי ישראל אפי' קול נבוח של מזיקי החיות לא יזיק אותם, וכן „לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו" (יהושע י"ד כ"א) משמע שלא נשך ולא הזיק, ולכאורה „למנבח" הוא התרגום של „יחרץ" ושפת יתר הוא, אבל באמת לא ינזק למנבח הוא התרגום של ולא יחרץ. (ח) והשתחוו לי לאמר, ויבעון מני למימר. לא ת' „ויסגדון" משום שלא מצינו המקור „לאמר" אחר הפעל „השתחויה" רק בדרך התפלה „ויאמר" לכן ת' לשון בקשה. ובזה מתורץ מה שהקשה המהרש"א בח"א (זבחים דף ק"ב ע"ב) ד"ה „ואלו לדידיה לא קאמר" הלא לא מצינו באמת שהשתחוה אח"כ פרעה למשה ולאהרן? ולדברי המת' א"ש, שאמר „עבדיך יבאו ויתחננו"

בעל הטורים

ד"ה] כנגד בכור לאיש ובכור לבהמה וגדול הבית: (ו) וכמוהו · ב' במסרה · וכמוהו לא תוסיף וכמוהו לא היה לפניו (מ"ב כ"ג) גבי יאשיהו לומר שגם אחריו לא קם כמוהו כדכתיב הכא ואחריו לא קם כמוהו: (א) אל משה ואל אהרן בארץ מצרים

אבן עזרא

האסורים · וכבר אמרתי כי הנביאים אינם שומרים המלות רק הטעמים · כי מלת הגמיאיני הש̇קיני · וזכור ושמור ושוא ושקר לא תחמוד ולא תתאוה שוים בטעם · ועוד אדבר על זה בתפלת משה · והנה בכור השפחה · כמו בכור השבי · כי השבויים בשחה היו ותיכן בבית הבור בלילה כמנהג האסורים · כאשר הזכיר יוסף כי שמו אותי בבור: (ו) והיתה · לא ראינו כזאת בכל המקרא לומר כמוהו לא נהיתה · וכמוהו לא תוסיף · והחסר מלת על וככה הוא אשר כמוהו לא נהייתה · ועל כמוהו לא תוסיף לצעקה: וטעם כמוהו · שוד או שבר או מות וכדומה להם: (ז) לא יחרץ כלב לשונו · שיפחידם · כמו לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו · והטעם שיהיה נבח או נושך · והנה באר̇ץ לא יחרץ להם כלב לשונו ולבהמתם · ואף כי ישלח מן השמים משחית להכות בכוריהם: (ח) וירדו והשתחוו לי לאמר על פיך. וכל העם אשר ברגליך · שהם ברשותך שאוליכם אל המקום שארצה כמו ויעל ברגליו · והנה בעבור שאמר לו אל תוסף ראות פני יצא בחרי אף: (ט) ויאמר · כמנהג העברים · כמשפט הלשון · וכבר אמר השם · ורבים כמוהו: (י) ומשה · הע"ס שעשו כל המופתים הנזכרים לא רך לבו לשלחם כי השם חזקו · וכיה ראוי להיות פרשת ויהי בחצי הלילה אחר זה להיות המכות על הסדר רק נכנסה פרשת החדש הזה באמצע · להודיע איך נמלטו בכורי ישראל בבוא המשחית על המצרים: (א) ויאמר · עתה הזכיר תחלת המצות שהיו על ידי משה ואהרן כי הם לבדם היו נביאי התורה כי אחריהם לא נתחדשה מצוה רק אם היתה לצורך שעה כדבר גדעון ואליהו · ואל יעלה על לבך דבר השיר שהיה בבית השם על יד דוד · כי כמו תקון היה ומוסד שיסד דוד ושלמה · וככה כתוב באמונתם · ולא בנבואתם · והגאון אמר כי קבלה היתה בידם מפי משה

רמב"ן

הלילה הנזכר שעשו בו הפסח: (ט) ויאמר ה' אל משה לא ישמע אליכם פרעה · בעבור שהיה ראוי שיפחד פרעה ועבדיו במכת הבכורות ויירא ממנה יותר מכל אשר בא עליהם · וכבר ראו כל דברי משה מתקיימים בהם בעבור כן הודיעו השם שהוא מחזק את לבו כדי שירבה בו מופתיו במכת בכורות באדם ובבהמה ושפטים באלהיהם ורש"י אמר מכת בכורות וקריעת ים סוף ולנער המצרים בתוכו · ולא יתכן זה בעבור שאמר ולא שלח את בני ישראל מארצו: (י) וטעם ומשה ואהרן עשו את כל המופתים האלה · הם המופתים הנזכרים למעלה ואמר זה בעבור שהשלים כל המעשים שעשו וגזרת מכת בכורות שכבר הודיעו אותו לפרעה · כי במיתת

ספורנו

אבל מבכור פרעה עד בכור השבי הוא מן היותר חוטא בזה עד החוטא פחות מכלם: (ו) אשר כמוהו לא נהיתה · אשר בלילה כמוהו לא נהיתה צעקה כזאת · וזה כי לא היה ליל מלחמת חיל אויבים · כי אמנם אז תרבה הצעקה בעיר כענין קול צעקה מבשר הדגים ויללה מן המשנה ושבר גדול מהגבעות אבל בלילה כזה שהיה ליל שלום במצרים לא נהיתה ולא תוסיף צעקה כזאת: (ח) ואחרי כן אצא · לא אצא מיד כשתבקשו מלפני שאצא אלא אחרי כן כי אמתין עד הבוקר: (ט) ויאמר ה' אל משה לא ישמע אליכם פרעה כו' · אמר שבהיות שהאל ית' אמר אל משה שטעם הכבדת הלב שהיתה לפרעה כי הקשה ה' את רוחו היה כדי להרבות מופתיו כדי שבהם יכירו המצרים וישראל את גדלו וטובו כאמרו וידעתם כי אני ה' והנה להשלים כונתו זאת משה ואהרן יחדיו התעסקו לעשות המופתים · לכן עתה כאשר גזר האל ית' להכניע את המצרים ולהציל את ישראל מאותו השעבוד עם היות קצתם ראויים לו בגד מס להפיל את אלהי מצרים כדי שיחול השעבוד וכל זה בזבח הפסח כאמרו ועברתי ובכתב מצרים ועברתי הצעה בפעים ובחמתי רלה שתהיה מצותו זאת לישראל על ידי משה ואהרן יחדיו כמו שהשתדלו יחדיו להשיב את המצרים

בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃ ב הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים

ת"א החדש הזה · סנהדרין פב מנחות כט: החדש הזה לכם · ברכות י' פנה פו קמו פסחים ו' ר"ה ז כה מגילה כט ל'
סנהדרין יב ערכין מג ס"ו: ראשון הוא · ר"ה ח ם:

רש"י

ראשונה שכללו עם משה בדיבור: בארץ מצרים · חוץ לכרך או אינו אלא בתוך הכרך ת"ל כצאתי את העיר וגו' ומה תפלה קלה לא התפלל בתוך הכרך לפי שהיתה מלאה גילולים דבור חמור כזה לא כ"ש: (ב) החדש הזה · הראהו לבנה בחדושה ואמר לו כשהירח מתחדש יהיה לך ר"ח ואין מקרא יוצא מידי פשוטו על חדש ניסן אמר לו זה יהיה ראש לסדר מנין החדשים שיהא אייר קרוי שני סיון שלישי: הזה · נתקשה משה על מולד הלבנה באיזו שיעור תראה ותהיה ראויה לקדש והראה לו באצבע את הלבנה ברקיע ואמר לו כזה ראה וקדש וכיצד הראהו והלא לא היה נדבר עמו אלא ביום שנאמר ויהי ביום דבר ה' ביום צוהו · מן היום אשר צוה ה' והלאה · אלא סמוך לשקיעת החמה נאמרה לו

אבן עזרא

כי פלך יקום ויתחדש כלי שיר · וכמוהו לא הוציאו משה מבתיכם ביום השבת: (ב) החדש הזה · א"ר יהודה הפרסי כי ישראל היו מונים כפי שנות החמה כמשפט הפעמים · וראייתו וגזרת את החקה הזאת למועדה · כי שנת לבנה איננה שוה · כי ימי האביב והקציר תלוים בהליכת השמש לבדו כפי נטותה לצפון או לדרום · ולא דבר נכונה · והנה אפרש לך · ידענו כי מהלך הלבנה בגלגלה · בנקודה הידועה כנגד גלגל המזלות עד שובה אל הנקודה בעצמה הם כ"ז יום ושלישית יום בקרוב · והנה נחשוב כי התחברה עם השמש כשהיתה בנקודה הראשונה בתחלת מזל טלה והנה כשובה אל ראש מזל טלה לא מצאה השמש שם כי כבר הלך במהלכו האמצעי כ"ז מעלות · כי מהלך שניהם בראיות גמורות הוא ממערב למזרח הפך התנועה העליונה · והנה הלכה הלבנה באלה המעלות שכבר הלך השמש · גם הלכה הלבנה בחלקים שהלך השמש בלכת הלבנה המעלות הנזכרות שני ימים וקרוב מחצי שעות · התחברו שניהם לסוף כ"ט יום וחצי וכ' ידות שעה · וע"ג חלקים מחלקי ישראל · והשנה באמת היא לשמש לבדו · כי הוא המוליד זמני קור וחום וקיץ וחורף שהם ד' תקופות השנה · ואז נחשוב שהיתה בתחלת ראש טלה · והוא ילך בגלגלו שס"ה ימים וקרוב מרביעית יום עד שובו פעם שנית · ובעבור זה נקרא שנה · והנה אין ללבנה שנה כלל · כאשר אין לשמש חדש כלל · כי לא יתחדש בשמש דבר רק דבר החדוש הוא לאור הלבנה · ובעבור זה נקרא חדש · גם ירח · בעבור חדוש אור הלבנה כי אין לה אור בראיות גמורות · כי אם מהשמש · על כן לא תקדר השמש כי אם ברגע מחברתו עם הלבנה · אם היו בראש התלה או בזנבו · ולא תהיה קדרות ללבנה כי אם בהיותה נכח השמש בלילה במקומות הנזכרים · ובעבור בשנת הפעמים קרובה אל שנת החמה · וראו שאחת עשרה פעמים תתחדש הלבנה בשנת החמה · חלקו ימי השנה על שנים עשר · וקראו לכל חלק חדש · בעבור שהוא קרוב מימות חדש הלבנה · וזאת החכמה מהם איננה כדרך התולדות · גם הישמעאלים בעבור שמועדיהם תלוים בימי חדשי הלבנה · ותחלת החדש מליל ראות הלבנה · וראו כי י"ב חדש יש בשנת החמה לא מצאו חשבון יותר קרוב מזה · כי אין בין שני המספרים רק י"א יום · על כן שמו כל שנותיהם שנות הלבנה וכל שנה ישתנה מועד הפסח אחורנית י"א יום · עד שיהיו ל"ג שנות חמה הם ל"ד שנות הלבנה כי אלה אינם על דרך התולדה · והשם צוה בתורתו לשמור מועד במועדו · כי אמר שמור את חדש האביב ועשית פסח לה' · והנה אם לא ימצא אביב בחצי החדש נעשה הפסח בחדש הסמוך אליו · והנה קרא חג השבועות חג הקציר · והסוכות חג האסיף · כי הקציר והאסיף תלוים באביב · וראייתו שאמר שלא נעשה פסח רק בחצי חדש הלבנה · והנה הסוכות · והנה צוה לשמור ימי חדש הלבנה ויהיו המועדים ותניהם שאורים · ומשה לא הזכיר בתורה שהשנה י"ב חדש או י"ג · רק אמר בחדש שימצא אביב בו החל לספור · והוא יקרא ראשון בין שתהיה השנה מי"ב חדש או י"ג · והנה כתוב בחדש השני בחדש השלישי והנה על דרך הזה · וניסן ואייר וסיון וכל שמות החדשים אינם לשון קדש כי אם לשון כשדים · על כן לא תמצא במקרא כתוב אחד מהם · רק בנבואת זכריה ודניאל ועזרא ומגלת אסתר שהיו בגולה · והנה הפירוש בחדש הראשון שנקרא ניסן בלשון כשדים רק מצאנו בלשון הקדש שנקראו ג' חדשים כדרך אחרת · ירח זיו · בירח האיתנים · בירח בול · ואם רדפנו אחר הפשט אין ירח זיו ניסן רק אייר · כי כן כתוב הוא החדש השני הידוע · שהוא שני לראשון לחדשי ישראל · ומלת למלוך שלמה אינם דבקים עם החדש · רק עם השנה הרביעית למלוך שלמה · כי לא מצאנו בחשבון כל המלכים שיספר החדשים · רק השנה שמלך הוא · וכעד שהוא שכתוב בדברי הימים בחדש השני (בשנת ארבע למלכותו) · ויש לטעון על יהודה הפרסי כי כל השנים אינם שוות כי יבא להם שינוי מפאת מערכת המשרתים שירבו הגשמים או ימעטו · וימעט או ירבה החום או הקור בכל חדש שיהיה מהמנהג הידוע · על כן לא ימצא אביב בשוב השמש אל הנקודה שהיה בה בתחלת השנה שעברה שימצא אז אביב · ויהיה בין אביב לאביב יותר משנה שלימה עם תוספת שבועים · על כן היו ישראל סומכין על האביב הנמצא בארצם באיזה חדש שיהיה נמצא · כי האביב ישתנה אתו בכל הארצות כפי מרחק כל ארץ מקו השוה · ועתה אתן לך כלל אע"פ שישראל בבית המקדש היו מסתכלין אל האביב לא היה עבור השנה מסור להם · כי אם לב"ד שהיה מסתכל לדברים אחרים חוץ מהאביב · ככתוב במשנה · והנה משה לא פירש לנו בתורה איך נקבע השנים והחדשים · ואם לא נמצא אביב מה נעשה · ויש לתמוה מזה תימה גדולה איך פירש דיני כל נגעי הצרעת שהוא בארם אחד ולא יעמוד בכל זמן והניח דבר המועדים שכל ישראל חייבים לשמרם בכל זמן · ויש כרת על אכילת חמץ בפסח · ועל אכילת יום הכפורים · והנה אם סמך על המולד היה לו לפרש · אם הוא כפי המהלך האמצעי · או כפי מולד האמתי שהוא כנגד גלגל המזלות · שפעמים יהיה בין מולד האמצעי למולד האמתי · פעם להוסיף ופעם לגרוע · קרוב מי"ד שעות · ובעבור זה אמרו אבותינו שקדושים פעמים בא

רשב"ם

(ב) בארץ מצרים לאמר · החדש הזה וגו' לפי שפרשה זו על מצות קידוש החדש הוצרך לפרש שמצות הללו נצטוו במצרים אבל שאר מצות יש מהם בהר סיני ויש מהם באהל מועד ויש מהם בערבות מואב: ראש חדשים וגו' · זהו כר' יהושע שבניסן נברא העולם: לחדשי השנה · בכל מקום שאומר לכם בחדש שמיני תשיעי לחודש הזה הם · ולר' אליעזר האומר בתשרי נברא העולם · עיקר פשוטו כך · החודש הזה לכם אעפ"י שאינו ראש חדשים לשאר אומות לכם יהיה ראש חדשים למנות ששי שביעי שמיני תשיעי חדש שנים עשר הוא חדש אדר · שמנו תמנו להיות לכם זכרון בו יצאתם ממצרים · וכשנאמר בתורה · ובחדש השביעי · לירח יציאת מצרים פירושו · וכן רגילים הפסוקים לקחת חשבונם ליציאת מצרים כדכתיב בחדש השלישי לצאת בני ישראל וגו' וכן בבנין הבית ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל

דְמִצְרַיִם לְמֵימָר: ב יַרְחָא הָדֵין לְכוֹן רֵישׁ יַרְחַיָא קַדְמַאי הוּא לְכוֹן לְיַרְחֵי שַׁתָּא:

נתינה לגר

וז"א אמר „אתה תבא ותתחנן" כאשר היה באמת (לקמן י"ב ל"א וע"ש ברש"י) יען שחלק כבוד למלכות.

יב (ב) ראשון הוא לכם, קדמאה הוא לכון. לא ת' „ניסן" כמו שת' (לקמן פסוק י"ח) כי שם לא נאמר „בחדש הראשון" רק „בראשון בארבעה עשר יום לחדש" לכן באר בתרגומו שהוא ניסן,

בעל הטורים

לאמר · וסמיך ליה החודש לומר שראש בית אב אומר מקודש · ד"א אל משה ואל אהרן החודש לומר שעדות החודש כשר ה קרובים כמשה ואהרן: (ב) החדש הזה לכם · הפסוק מגולגל יש בו ג"פ חודש וכן בין כל אחד ואחד ג' תיבות לומר כאחד בניסן ראש השנה למלכים ולרגלים ולחדשים והשבון חודש בגימ' לרגלים · לכם אותיות מלך · ניסן בגימ' למלכים: מתחילים עבור החודש בג' לכן ג' פעמים חודש בפסוק · ונושאין ונותנין בה' שאלו הג"פ חודש ב' מהם חדשי חדשים שהם המשה [עם החודש] · וגומרים בז' שד' פעמים כתיב עוד חודש בפרשה וכשתסיר ג"פ חודש שבפסוק ישארו ז' תיבות דשבעה

אבן עזרא

בארוכה ופעמים בא בקצרה · וזה לא יוכל לדעת רק מי שהוא יודע בחכמת המזלות · וזה היה לנו לפרש על איזה מקום מהארץ הוא המולד · כי הנה בין ירושלים ובין העיר הזאת שהם לוק"א יותר מג' שעות · ואם על הראייה סמך היה לו לפרש על איזה מקום היא הראיה כי תשתנה קשת המראה בכל מקום · כפי רוחב הארץ וכפי מרחב הלבנה מקו המזלות על הלוף המראה באורך וברוחב וגבהו ושפלתו ואוירו · ואלה הדברים צריכים פי' ארוך · ואם לא היה האויר זך בנעשה ר"ת בני ימים מספק · וזה לאות כי סמך על קריאת ב"ד בכל דור ודור · והיתה קבלה בידם שלעולם יקבע ב"ד שבע שנים בכל י"ט שנה · שהם רל"ה חדשים · והם ו' אלפים יום התקל"ט · גם שתי שלישיות יום · גם תקל"ה חלקים · ואלה הם י"ט שנות החמה בלי תוספת ומגרעת · ואל תחוש לטעה ות"ס לחשבון תקופת שמואל · וידענו כי לא נעלם ממנו זה · רק הטה דרך קרובה בזמנו לאנשי דורו · כי היום יש בין תקופת האמת · ותקופתו קרוב מט' ימים · ואל תתמה על זה כי הנה אמרה הבריאה · הרוצה לידע מקום הלבנה יחשוב בנות העולם ויעשה מהם חדשים · ויתן לכל חדש כ"ט יום וחצי · ושתי ידות שעה שהם תש"ב הלקים · והנה חסר ע"ג הלקים · והנה שההכרו מהם בכל מחזור יותר משתי שלישיות יום · והנה יהיה המרחק בין חשבון מולדות מימי בראשית ובין חשבון מולדנו היום קרוב מחצי שנה · והנה התברר לך כי כלל שטתינו ישוב בכל המחזור שנות החמה · וחדשינו תמיד חדשי הלבנה · ונכון השם שהדריכנו בדרך ישרה · הנה אמן לך ראיה מן המקרא שהמועדין תלויין בבית דין · דכתיב ויועץ המלך חזקיהו לעשות פסח בחדש השני · ואם היתה קבלה בידם להסתכל לדבר כאשר אמרו החולקים על רבותינו ז"ל · למה לקח עצה לקבוע פסח בחדש השני · והנה יראה אם דבריהם אמת כי עשה חזקיהו שלש רעות · האחת שלא הקריב פסח במועדו והיה טהור · ולמה איחר זה בעבור רוב הקהל שלא באו · ואין זה כתוב בתורה כי אם בדברי הקבלה · והשנית שהכל והאכיל כל ישראל חמץ בחדש הראשון · והשלישית שבדא מלבו לעשות חג המצות בחדש השני שבעת ימים · וכן לא יעשה · כי השם לא צוה לעשות חג המצות בחדש השני רק על אכילת הפסח לילה אחד · כי כל הטמאים אוכלים מצה בחדש הראשון עם כל ישראל · וחלילה חלילה שעשה חזקיהו רעות כאלה · כי הכתוב דבר עליו לא סר מכל מצות יי' ימין ושמאל · גם הוא אמר בתפלתו זכור נא את אשר התהלכתי לפניך והטוב בעיניך עשיתי · והנה עתה אפרש לך דע כי חזקיהו נועץ עם כל הקהל הנכנס בחדש הראשון שיעשה פסח בחדש שבא אחריו בעבור רוב הקהל שלא באו · והכהנים לא התקדשו למדי · והנה עיבר השנה · והפסח שעשה פסח ראשון היה · ובמועדו נעשה · והעד כי השם נגע האוכלים בפסח שלא ככתוב ואם לא נעשה במועדו למה נגעם אחר שלא היה הפסח מקובל לפניו · ואילו הסה חזקיהו איך התפלל בעדם וישמע השם תפלתו וירפא העם · ואם טען הטוען הלא החכמים ז"ל לא הודו לו שעיבר ניסן בניסן · התשובה אמת אמרו כי מנהג כל בית דין להסתכל בסוף חדש אדר אם הוא צריך לעבר השנה או לא ·

רמב"ן

הבכורות אין למשה ואהרן בה מעשה: (ב) החדש הזה לכם ראש חדשים · זו מצוה ראשונה שצוה הקב"ה את ישראל על ידי משה ולכן אמר בארץ מצרים כי שאר מצות שבתורה היו בהר סיני או שבא לומר בארץ מצרים לא בעיר מצרים כמו שאמרו רבותינו חוץ לכרך והיה ראוי שיאמר תחלה דברו אל כל עדת ישראל לאמר החדש הזה לכם וגו' הפרשה · אבל משה ואהרן הם במקום ישראל ואמר לכם כנגד ישראל לדורותם · וחזר ואמר דברו אל כל עדת בני ישראל שיצום במצות שעה לקחת פסח מצרים מבעשור · ולפי מדרשו לכם לומר שקדוש החדש צריך בית דין מומחין ולכך לא נאמר בתחלה דברו אל כל עדת בני ישראל שאין בקדוש החדש אלא משה ואהרן וכיוצא בהם: וטעם החדש הזה לכם ראש חדשים שימנו אותו ישראל חדש הראשון וממנו ימנו כל החדשים שני ושלישי עד השלום השנה בשנים עשר חדש כדי שיהיה זה זכרון בנס הגדול כי בכל עת שנזכיר החדשים יהיה הנס נזכר ועל כן אין לחדשים שם בתורה אלא יאמר בחדש השלישי · ואומר ויהי בשנה השנית בחדש השני נעלה הענן · ובחודש השביעי באחד לחודש וגו' וכן כלם · וכמו שתהיה הזכירה ביום השבת במנותנו ממנו אחד בשבת ושני בשבת כאשר אפרש · כך הזכירה ביציאת מצרים במנותנו בחדש הראשון והחדש השני והשלישי לגאולתנו שאין המנין הזה לשנה שהרי תחלת שנותינו מתשרי דכתיב וחג האסיף תקופת השנה וכתיב בצאת השנה אם כן כשנקרא לחדש ניסן ראשון ולתשרי שביעי פתרונו ראשון לגאולה ושביעי אליה: וזה טעם ראשון הוא לכם · שאיננו ראשון בשנה אבל הוא ראשון לכם שנקרא לו לזכרון גאולתנו · וכבר הזכירו רבותינו זה הענין ואמרו שמות חדשים עלו עמנו מבבל כי מתחלה לא היו להם שמות אצלנו והסבה בזה כי מתחלה היה מניינם זכר ליציאת מצרים אבל כאשר עלינו מבבל ונתקיים מה שאמר הכתוב ולא יאמר עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את בני ישראל מארץ צפון חזרנו אותו לקרא החדשים בשם שנקראים בארץ בבל להזכיר כי שם עמדנו ומשם העלנו הש"י

ספורנו

המצרים בהשבתם ולהורות את בני ישראל כדי שיזכו שניהם יחד להוציא לפעל את פרי פעלת השתדלותם: (ב) החדש הזה לכם ראש חדשים · מכאן ואילך יהיו החדשים שלכם לעשות בהם כרצונכם אבל בימי השעבוד לא היו ימיכם שלכם אבל היו לעובדם

רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ ג דַּבְּרוּ אֶל־כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בֶּעָשֹׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְיִקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׂה לְבֵית־אָבֹת שֶׂה לַבָּיִת׃ ד וְאִם־יִמְעַט הַבַּיִת מִהְיוֹת מִשֶּׂה וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֹב אֶל־בֵּיתוֹ בְּמִכְסַת נְפָשֹׁת אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ תָּכֹסּוּ עַל־הַשֶּׂה׃ ה שֶׂה תָמִים זָכָר בֶּן־שָׁנָה יִהְיֶה לָכֶם מִן־הַכְּבָשִׂים וּמִן־הָעִזִּים תִּקָּחוּ׃ ו וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ

ת"א דברו אל כל · פסחים נ"ו : בעשר לחדש · פסחים ו לו ר"ס ז : ויקחו להם · פסחים לא קדושין מב בכורות יב : שה לבית · פסחים כח ל : ואם ימעט · פסחים פט לט תמורה ל : במכסת · פסקים לא ס"א עח ופט זבחים כג : איש לפי · פסחים לא סוכה מב קדושין מב זבחים כג : שה תמים · זבחים כה בכורות לט : והיה לכם · ר"ה ז מנחות מט ערכין יג · : ושחטו אתו · פסקים סד ע"ה קדושין מא מב :

רש"י

פרשה זו והראהו עם חשכה : (ג) דברו אל כל עדת · וכי אהרן מדבר והלא כבר נאמר אתה תדבר אלא חולקין כבוד זה לזה ואומרים זה לזה למדנו והדיבור יוצא מבין שניהם כאילו שניהם מדברים : דברו אל כל עדת ישראל לאמר בעשור לחדש · דברו היום בר"ח שיקחוהו בעשור לחודש : הזה · פסח מצרים מקחו בעשור ולא פסח דורות : שה לבית אבות · למשפחה אחת הרי שהיו מרובין יכול שה אחד לכולן ת"ל שה לבית : (ד) ואם ימעט הבית מהיות משה · ואם יהיו מועטין מהיות משה אחד שאין יכולין לאכלו ויבא לידי נותר ולקח הוא ושכנו וגו' זהו משמעו לפי פשוטו ועוד יש בו מדרש ללמד שאחר שנמנו עליו יכולין להתמעט ולמשוך ידיהם הימנו ולהמנות על שה אחר אך אם באו למשוך ידיהם ולהתמעט מהיות משה יתמעטו בעוד השה קיים בהיותו בחיים ולא משנשחט : מכסת · חשבון וכן מכסת הערכך : לפי אכלו · הראוי לאכילה פרט לחולה וזקן שאינו יכול לאכול כזית : הכוסו · תתמנו : (ה) תמים · בלא מום : בן שנה · כל שנתו קרוי בן שנה כלומר שנולד בשנה זו : מן הכבשים ומן העזים · או מזה או מזה שאף עז קרוי שה שנאמר ושה עזים : (ו) והיה לכם למשמרת · זהו לשון בקור שטעון בקור ממום ד' ימים קודם שחיטה · ומפני מה הקדים לקיחתו לשחיטתו ד' ימים מה שלא צוה כן בפסח דורות היה רבי מתיא בן חרש אומר הרי הוא אומר ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים הגיעה שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו ולא היו בידם מצות להתעסק בהם כדי שיגאלו שנאמר ואת ערום ועריה ונתן להם שתי מצות דם פסח ודם מילה שמלו באותו הלילה שנאמר מתבוססת בדמיך בשני דמים ואומר גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו ושהיו שטופין בעבודת כוכבים אמר להם משכו וקחו לכם משכו ידיכם מעבודת כוכבים וקחו לכם צאן של מצוה : ושחטו אותו · וכי כולן שוחטין אלא מכאן ששלוחו של

רמב"ן

כי אלה השמות ניסן אייר וזולתם שמות פרסיים ולא ימצאו רק בספרי נביאי בבל ובמגלת אסתר · ולכן אמר הכתוב בחדש הראשון הוא חדש ניסן כמו הפיל פור הוא הגורל ועוד היום הגוים בארצות פרס ומדי כך הם קוראים אותם ניסן ותשרי וכלם כמוהו · והנה נזכר בחדשים הגאולה השנית כאשר עשינו עד הנה בראשונה : (ג) איש שה לבית אבות · טעם המצוה הזאת בעבור כי מזל טלה בחדש ניסן בכחו הגדול כי הוא מזל הצומח לכן צוה לשחוט טלה ולאכול אותו להודיע שלא בכח מזל יצאנו משם

אבן עזרא

והנה חזקיהו לא עשה כן כי (שגג) שגגה קטנה לעבר השנה בראש חדש · ובעבור כי חדש העיבור לעולם יהיה לפני החדש הראשון ע"כ יהיה הוא לעולם ראש לחדשים · ויהיו המועדים בחדש השביעי ממנו · וזהו ראשון הוא לכם לחדשי השנה · וידענו כי מצות רבות הם בתורה זכר ליציאת מצרים · והנה ראוי זה להיות תחלת חשבון ישראל · וככה כתוב ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים בשנת הרביעית בחדש זיו הוא החדש השני · והאומות אומרים כי אם השנה בגוים מתחדשים · הנה חדש האביב הוא יסוד וראש · אם כן למה תחלו מספרכם מהחדש השביעי ותאמרו כי הוא ראש השנה · והתשובה ככר הזכירו חכמינו ז"ל כי ארבעה ראשי שנים הם · וראינו מפורש כי קדוש שנת היובל בחדש השביעי בעשור לחדש · ועוד כי צוה השם לקרוא התורה במועד

רשב"ם

ישראל מארץ מצרים : (ג) לבית אבות · משפחות בית אחד רגילים לאכול יחד בבית אחד כי הפסח לא יאכל בשני בתים · דכתיב שה לבית בבית אחד יאכל : (ד) ואם ימעט · שלא יוכלו לאוכלו כולו : במכסת · מנין · כדכתיב ויהי המכס לה' מן הצאן · המס עיקר · כמו מס של מלך · מכסת כמו שכבת הטל · אבל תכוסו · מגזרת כסס · כמו תכובו או כבב · ואינו מגזרת מכס לה' כלל · ואפי' אם היה המ"ם של מכסת תוכפות ולא מעיקר התיבה כמו מצוה מקנה מראה מעשה לא יהיה [מ] גזרת תכוסו אלא מגזרת כסה עשה ראה מחטופי למ"ד פעל · וז"א שבולם את שאחרי השם בחטוף · תקוה תגרת · מצוה · אבל משוב ·

אונקלוס

ג מַלִּילוּ עִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּעַסְרָא לְיַרְחָא הָדֵין וְיִסְּבוּן לְהוֹן גְּבַר אִמַּר לְבֵית אֲבָהָן אִמַּר לְבֵיתָא: ד וְאִם יַזְעֵיר בֵּיתָא מִלְּאִתְמְנָאָה עַל אִמְּרָא וְיִסַּב הוּא וְשֵׁיבָבֵהּ דְּקָרִיב לְבֵיתֵהּ בְּמִנְיַן נַפְשָׁתָא גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵהּ תִּתְמְנוּן עַל אִמְּרָא: ה אִמַּר שְׁלִים דְּכַר בַּר שַׁתֵּהּ יְהֵי לְכוֹן מִן אִמְּרַיָּא וּמִן עִזַּיָּא תִּסְּבוּן: ו וִיהֵי לְכוֹן לְמַטְּרָא עַד אַרְבְּעָא עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא הָדֵין וְיִכְּסוּן יָתֵהּ כֹּל קְהָלָא כְּנִשְׁתָּא

° (ככ"י אמרא)

נתינה לגר

ועמ"ש לקמן (במדבר ח' ס'). (ג) ויקחו, ויסבון. אף שדרכו לת' בבע"ח „דבר" (כלקמן פסוק ל"ב) אפשר שבפסח שצריך ליקח אותו מבעשור שצריך להפריש שלה אחד בידו, וזהו ההלוק בין מקחו מבעשור לביקור וכמ"ש רש"י [פסחים צ"ו ע"א ד"ה דכוותיה] „ואידך הזה ממעט פסח דורות נומקח בעשור, אבל מבקור ארבעה ימים לא ממעט ליה, אם לא הפרישו מבעשור יבקר שניים ושלשה שלאים מבעשור ובשעת שחיטה יקח אחד מהן, ועי"ש נבונוא, לכן ת' „ויסבון, כמו בשאר בע"ח, שהוא לקיחה בידו. (ה) בן שנה, בר שתא, ע' בסרא"ב"ע שהשה על קדקד ר' ישועה שהבדיל בין בן שנה לבין בן שנתו, ואמר כי בן שנה הוא שכבר עלתה לו שנתו, ובן שנתו כמשמעו, ממה שמצינו בקרבנות הנשיאים "כבש אחד בן שנתו" ובאחרונה כתיב „בני שנה" והנה על המת' צ"ע מדוע בכ"מ שכ' בני שנה, ת' „בני שנא" רק בבן שנתו ת' „בר שתה" ואפשר שְׁנָא הוא הת' מן שָׁנָה, אבל בנואו בידיעה הוא שַׁתָּא ובכנוי שַׁתָּהּ. ובתומש

בעל הטורים

שלים לעיבור השנה: ראשון הוא לכם. וסמיך ליה דברו שאין מקדשין אלא בב"ד הגדול: לחדשי השנה. ב' במסרה. ראשון הוא לכם לחדשי השנה. עולת חודש בחדשו לחדשי השנה מכאן דרשו חדש והבא קרבן מתרומה חדשה שבאחד בניסן מתחילין להביא מתרומה חדשה דהיינו ראשון הוא לכם לחדשי השנה דהוא ניסן: (ד) איש לפי אכלו. בגימ' אכל כזית לומר לך שאם אכל כזית יצא: תכסו על השה שה תמים. שצריך ב' שיים א' לפסח וא' לחגיגה: (ה) ו"פ שה בפרשה כשתצרף עמהם מן הכבשים

אבן עזרא

שנת השמטה בחג הסכות למען ישמעו ולמען ילמדו. ואם תחלת שנת השמטה תהיה מניסן למה לא צוה לקרות התורה בחג המצות. והנה חצי שנה עמדו בשלום. וכתוב וחג האסיף תקופת השנה. ובמקום אחר הוא אומר וחג האסיף בצאת השנה. ועוד נוכל ללמוד מדרך התורה גם מדרך התולדות שאמר בתחלה לא תזרעו ואחר כן ולא תקצרו. כי הזריעה סמוכה לתשרי לא לניסן. ועוד אם שמנו תחלת השמטה ניסן מי שזרע בשנה הששית לא יקצור בשנה השביעית. כי הקציר אחר ניסן הוא ובכר נכנסה שנת השמטה. גם לא יזרע בשנת השמטה. והנה כי דברי חכמינו ז"ל הם נכונים: ראש חדשים. אמר בני משה הכהן אין צריך לומר ראש חדש. רק חדש לבדו. כי הטעם יום חדוש אור הלבנה. וכן כתיב חדש ושבת. חדשיכם ומועדיכם. מדי חדש בחדשו. ואחרים טענו עליו אם כן למה אמר בחדש השביעי באחד לחדש. והוא השיב להסיר הספק. גם טענו עליו ובראשי חדשיכם. והוא השיב כי על חדש ניסן ידבר בכל שנה. כי ניסן לבדו הוא ראש החדשים. ובאלוהו אם כן מה קרבן באר בחדשים. והוא השיב כי הם כתוב זאת עולת חדש בחדשו לחדשי השנה בפרשה עצמה. וכן אמר וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות. כי הוא בחלת השנה. ואנחנו לא נניח דברי רבותינו ז"ל בעבור סברותינו. כי הם אמרו כי בכל חדש יתקעו בחצוצרות והוא הנכון. לומר חדש או ראש חדש. וכתוב עד חדש ימים. בטעמו שימלאו ימי החדש שלו: (ג) דברו אל כל עדת בני ישראל. כי כל בני מצות חייבים: ויקחו לכם. מי שיש לכם ממקנהו כי מקנה רב היה להם או יקנו. ויפת אמר כי מיום העשור יחלו להכין השה ויום י"ד רק לא ידענו אם זו מצוה לדורות או על פסח מצרים: שה לבית אבות. אם הם מועטים: שה לבית. אם הם רבים ואחר שאמר שה לבית אבות אמר שה לכל בית ובית ובתחלת זה הספר פירשתי בית: (ד) ואם ימעט הבית מהיות משה. מהיות מעט מאכילת השה. כי אנשי הבית יהיו מועטים. יקח הוא ושכנו: במכסת. חלק. וכן המכס ליי'. חלק שיקח כל אחד. וכמוהו יי' מנת חלקי ובוסי. גם תכוהו והיא מפעלי הכפל. והכפל חסר ממלת במכסת גם מן המכס: והנה אמר במכס על משקל וממר ליולדתו. שהוא מפעלי הכפל: (ה) שה תמים. שיהיה בלא מום. גם שה יקרא כל אחד משני המינים שהם הצאן כוללם. והנה שה כבשים ושה עזים. א"ר משה בן עמרם הפרסי כי השה חיוב פסח מצרים. ובארץ ישראל שה או פר. וראייתו וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר שהוא פסח דורות. ולא דבר נכונה. כי כל פסח דורות הוא זכר לפסח מצרים ואין ראוי לשנות. רק וזבחת פסח ליי' אלהיך צאן היוב. ובקר לשלמים לאכול בחג מבושל במים. וכמוהו ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך. אתם חייב ובנך ובתך רשות. והעד שכתוב בדברי הימים שנתן יום ארבעה עשר כבשים ופרים. ושם כתוב הכבשים לפסחים והפרים לשלמים בשלו אותם בדודים ובסירות רק לבד הצאן בשלו באש כמשפט. א"ר ישועה כי יש הפרש בין בן שנה ובין בן שנתו. כי בן שנה עלתה לו שנה ובן שנתו כמשמעו. והנה בקרבן הנשיאים כבש אחד בן שנתו. ובאחרונה כתוב כבשים בני שנה: (ו) והיה לכם למשמרת. שישמרהו כל אחד בביתו: בין הערבים. מלה קשה. ורבינו שלמה אמר כי רגע נטות השמש מחצי היום לצד מערב. ולא נתן טעם למה ערבים שנים. והנה כתוב ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים. ואין ספק כי בשקוע השמש ידליק את הנרות. וכאשר הסבנו זאת המלה מצאנו כי יקרא רגע בין השערים ערב. כי כן כתוב בין הערבים תאכלו בשר. והם כתוב בתת יי' לכם בערב בשר לאכול. והדלקת הנרות כתוב יערך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר. וכתיב עולות ליי' לבקר ולערב. וכתיב ואת הכבש השני תעשה בין הערבים. והנה על הפסח שכתוב בו בין הערבים. מצאנו שם תזבח את הפסח בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים. פי' כבא השמש לצד מערב. ואין זה מטעם ביאה כי הוא הפך יציאת השמש. מדכתיב השמש יצא על הארץ. שהחל להראות על הארץ. והנה ובא השמש וטהר שלא יראה על הארץ. והנה כתוב על מקרה לילה והיה לפנות ערב ירחץ במים. ואם אין הדבר כן יבאר לנו מה הפרש יש בין בואת השמש של פסח ובין בואת השמש של מקרה לילה. והנה ובא השמש וטהר. אמרו המינים כי שלשה ערבים הם. וראייתם בעבור שמצאו עד הערב השלישית. והם לא הבינו האמת ולא הבינו. כי כתוב מחר חדש ונלבת ירד מאד. שפירושו כאשר

ספורנו

יעבודת אחרים ורצונם: לפיכך ראשון הוא לכם לחדשי השנה. כי בו התחיל מציאותכם בבחירתי: (ד) ושכנו הקרוב אל ביתו. אף על פי שיהיו מצויים רבים שוכנים בין בית עברי לבית רעהו יקרא שכנו אותו העברי שהוא יותר קרוב לביתו

מאחר

כֹּל קְהַל עֲדַת־יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעַרְבָּיִם: ז וְלָקְחוּ מִן־הַדָּם וְנָתְנוּ עַל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וְעַל־הַמַּשְׁקוֹף עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר־יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם: ח וְאָכְלוּ אֶת־הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה צְלִי־

ת"א בין הערבים-פסחים נט סא קח-זבחים לא: על הבתים- פסחים פו: ואכלו את הבשר- ברכות ט-פסחים מא פט- מגילה כא:

רש"י

אדם כמותו: קהל עדת ישראל. קהל ועדה וישראל מכאן אמרו פסחי צבור נשחטין בג' כתות זו אחר זו נכנסה כת ראשונה ננעלו דלתות העזרה וכו' כדאיתא בפסחים: בין הערבים. מו' שעות ולמעלה קרוי בין הערבים שהשמש נוטה לבית מבואו לערוב ולשון בין הערבים נראה בעיני אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה עריבת היום בתחלת ז' שעות מכי ינטו צללי ערב ועריבת הלילה בתחלת הלילה: ערב. לשון נשף וחשך כמו ערבה כל שמחה: (ז) ולקחו מן הדם. זו קבלת הדם יכול ביד ת"ל אשר בסף: המזוזות. הם הזקופות אחת מכאן לפתח ואחת מכאן: המשקוף. הוא העליון שהדלת שוקף עליו כשסוגרין אותו לינט"ל בלע"ז 1) ולשון שקיפה חבטה כמו קול עלה נדף טרפא דשקיף חבורה משקופי: על הבתים אשר יאכלו אותו בהם. ולא על המשקוף ומזוזות שבבית התבן ובית הבקר שאין דרין בתוכן:

רמב"ן

אלא בגזרת עליון. ועל דעת רבותינו שהיו המצרים עובדים אותו כל שכן שהודיע במצות הזאת שהשפיל אלהיהם וכתב בהיותו במעלה העליונה שלו. וכך אמר קחו לכם צאן ושחטו אלהיהם של מצרים: (ו) בין הערבים. משש שעות ולמעלה קרוי בין הערבים שהשמש נוטה לצד מבואו לערוב. ולשון בין הערבים נראה בעיני אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה. עריבת היום בתחלה שבע כי ינטו צללי ערב. ועריבת הלילה בתחלת הלילה. ערב לשון נשף וחשך כמו ערבה כל שמחה לשון רש"י. ור"א השיב מן הכתוב שאמר ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים כי שם כתוב יערוך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר. ועוד מן הכתוב בפסח עצמו שם תזבח את הפסח בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים כי כבא השמש שקיעת החמה. ואין זה תשובה על הרב שכבר אמרו רבותינו בערב אתה זובח כבא השמש אתה אוכל מועד צאתך ממצרים אתה שורף וכבר כתב הרב זה. והנכון בעיני בזה כי הלילה נקרא ערב כמו שנא' בערב תאכלו מצות והוא בלילה שנאמר ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות. וכן ויהי ערב ויהי בקר על תחילת הלילה כצאת הכוכבים וכן בנשף בערב יום באישון לילה ואפילה. ויקרא ג"כ סוף היום ערב. וכן הן עוד היום גדול כמו שנאמר ויבאו שני המלאכים סדומה בערב ולוט יושב בשער סדום. וכן ויהי בערב ותעל השלו ולא בא השלו בלילה. וכן רבים. וכתיב ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה. והנה אלה השלשה עתים כוללים כל היום אם כן אחרי הצהרים יקרא ערב מיד וכעלות השמש וכל עת היותו במזרח יקרא בקר והוא הרבע שעות כמו שהעידו על התמיד של שחר שקרב בארבע שעות. ואחר הבקר יקרא העת צהרים. כמו שנא' מהבקר ועד הצהרים. והן שתי השעות החמישית והששית והוא מלשון צוהר תעשה לתיבה כענין זוהר. ויזכיר בהן לשון רבים בעבור שהן שתים. והנה הם שני צהרים או מפני שיאירו כל הצדדין כי בבקר האור במזרח ובערב הוא במערב ובאמצע היום בגובה הרקיע מאיר לכל הצדדין. וכאשר יעברו הצהרים ויסור השמש מזרות בשני הצדדין יקרא ערבים מפני שיערוב השמש משני הצדדין ההם והזמן הזה הוא כל עת זרות השמש ברקיע אבל בשקיעת החמה והוא כמו שעה ורביע על דעת רבותינו אינו זמן השחיטה ואינו נקרא ערבים אבל הוא ערב יום. ואמר בין הערבים כי בין במקום הזה איננו מבדיל אבל הוא כענין בתוכם והוא כמו בינותינו בינינו וביניך. בני וביניך מה היא. על בין עבותים. מבינות לגלגל כמו בתוכם. וכן מבין השריפה מתוכה. כענין שנאמר ותקם בעוד לילה בתוך לילה. וכן בין הערבים ולא נאמר בערבים שלא יהיה במשמע ערב ימים רבים. והנה אמר הכתוב שנשחט את הפסח בתוך הערבים כי זמן השחיטה מן התורה הוא משש שעות ולמעלה עד תחלת שקיעת החמה. וכן אמר בארבע עשר לחדש בין הערבים פסח לה' שהוא זמן השחיטה וכן בין הערבים תעשו אותו על תחלת העשייה שהיא השחיטה. וכן בין הערבים תאכלו בשר הם השעות הנזכרות. כי היה להם לאכילת הבשר זמן גדול ואמר ויהי בערב ותעל השלו כי עלה ביום הראשון לשעה אחת בערב ויתכן שיהיה הלשון כדברי רש"י שני ערבים ערב בקר וערב יום. כי כן יאמר הכתוב מנחת הבקר ומנחת הערב שנאמר ויהי בבקר כעלות

רשב"ם

קם. ויגר מואב. יאמר תשובה תקומה. ומגורתם אביא להם. הטף באות ראשונה: (ז) המשקוף. מפתן העליון הנראה לעין כל בכניסת הבית כמו וישקף אבימלך. והמפרש לשון שקיפה וחבטת הדלת צריך למצא לו חבר בלשון תורה ונביאים בלשון העברים: (ח) ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש וגו'. כל עניני

1) Linteau אבערשוועלע.

אכילה

דְיִשְׂרָאֵל בֵּין שִׁמְשַׁיָא : ז וְיִסְּבוּן מִן דְּמָא וְיִתְּנוּן עַל תְּרֵין סִפַּיָא וְעַל שַׁקְפָא עַל בָּתַּיָא דְיֵיכְלוּן יָתֵהּ בְּהוֹן : ח וְיֵיכְלוּן יָת בִּסְרָא בְּלֵילְיָא הָדֵין טְוֵי נוּר וּפַטִּיר עַל מְרָרִין יֵיכְלֻנֵּהּ :

נתינה לגר

רוו"ה וכן בכ"י שלי נמצא גם פה „בר שתש" . (ו) בין הערבים, בין שמשיא . הוא כמו בין השמשות שנזכר בתלמוד . ר"ל בין התחלת ביאת השמש לסוף ביאתה, וכדעת הת"ק (שבת ל"ב ע"ב) שהוא זמן גדול והוא גבול סוף זמן השחיטה שהוא בה"ש . וערמב"ן שכתב בין שמשיא, שמש המזרח ושמש המערב

בעל הטורים

רמז שאין פותחין מכשה עלאים מבוקרין : (ח) ואכלו את הבשר · הפסוק מתחיל ומסיים באכילה על מרורים יאכלוהו רמז

אבן עזרא

יהיה היום השלישי מהיום הסמוך לערב השדה שאחה נסתר שם· ובעבור זה אמר עד הערב השלישי · ועתה אשוב לפרש דע כי משקל פרקים לעולם נופל על משקל שנים · כמו אבנים · וכמוהו לו הותים · וככה דרכים · והעד יפול באחת · וככה שמים · כי הם בני כדני הגלגל · שהם כמו מסמרות נטועים · שאליהם משענות הגלגל · וככה לנטוע שמים · ושבר פירשתי בספר השם הנכבד · כי שמים מגזרת שם ישר נכח עמו · רמו לבני מקומות · והנה יש לנו שני ערבים כאחד עריבת השמש והוא עת ביאתו תחת הארץ · והשני ביאת אורו הנראה בעננים · והנה יש ביניהם קרוב משעה ושליש שעה · אז יבא כשל קרי אל המחנה וידליק אהרן את הנרות : אמר הגאון רב סעדיה ז"ל מדת מזכת העולם חמש אמות אורך וחמש אמות רוחב · ובמדת הזאת לא יעמדו כי אם כהנים מועטים שהם זורקים דמי הפסחים קודם שיקרבו · והנה בימי יאשיהו שהיו ישראל מועטים לא יכלו הכהנים לזרוק דמי הפסחים והלאים שההיו לזרקם לשעה ושליש שעה · ואף כי בהיות כל השבטים בארצם · והנה היתה קבלה שיחלו לשחוט מהרגע שיתברר לאדם כי השמש נטה לצד מערב · והזכיר הכתוב בין הערבים שרוב הפסחים אז היו נשחטים שם · והוא סוף הזמן שלא יעבור עד עריבת אור השמש : (ז) על שתי המזוזות · כל פתח הבית · ועוד יפרש משה איך יקחו את הדם : ועלם המשקוף · מגזרת חלון וישקף · וזה המשקוף הוא על פתח הבית · וככה מנהג כל ארץ ישמעאל · כי מנהג הערלים לא היה כמנהג כמו המצריים ואפי' במאכליהן · כמו שתות אותם פתים · וככה הכיתי הנביא לבוש גזם באף ובאזן · וכל אשר הזכיר ישעיהו על בנות ציון · וככה אין בית להם כי אם בשער כאחת יקרא פתח הבית · והתיצון שער החצר · ורבים אמרו כי נתינת הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות לגאלם שישחטו תועבת מצרים בפרהסיא כי כבר נפל פחדם עליהם ולא יפחדו שיסקלום · ואילו היה כן היה זה בשער החצר · והנה לא הושם הדם כי אם בשער שסגרו שער החצר · וגם שחטו בין הערבים שלא יראה הדם שהוא סמוך ללילה ואיש לא יצא מפתח ביתו עד בקר שהלכו לדרכם וכנגדו כל אחד אשר חשבו כי המצריים השבו שישובו · רק הטעם להיות הדם על המשקוף להיותו כופר בעד כל האוכל בבית · ויהיה סימן למשחית שיראנו · כדרך והאותות היו : ומצת בתים · מבואר כדקדוק · כי יש דגש אחר קמץ גדול ואין זה משפט הלשון · רק אם היה הקמץ חטף · כמו רבו שמים · אולי היה כן בעבור הכרון יו"ד בית · שלא התערב זאת הגזרה עם גזרת עברת הבתים תומר שהוא פתח · לשון רבים מן האיפה והבת · ומלת על הבתים יורנו כי היה מלעיל הפך המנהג : (ח) על מרורים יאכלוהו · אמר אחד מחכמי ספרד · ידוע כי כליתה הנכר בארץ מצרים בעבור מימי היאור ובעבור שלא ירד שם גשם כי האויר הוא לח תמיד · על כן מנהגם היה לאכול בכל לחמם מיני מרורים רבים מעשבים והגדל ואפי' לא יהיה נמצרי אלא פת לבדה לעולם המרורים יהיו על שלחנו לבטל בו הפת כי הם רפואה לאוירם · והנחנו נסמוך על דעת קדמונינו ז"ל שפירשו לנו כי המרורים זכר לוימררו את

רמב"ן

המנחה · ואומר עד למנחת הערב ובמנחת הערב קמתי מתעניתי · ומנחה לשון מנוחת השמש והשקט אורו הגדול · כדמתרגמינן למנח יומא וכן מנחה גדולה ומנחה קטנה שהזכירו חכמים · והנה כל הזמן הזה להדלקת הנרות ולקטורת שאין כשרין בלילה אלא בזמן תמיד של בין הערבים וקודמין לו · ולזה יטה דעת אונקלוס שאמר בין שמשיא שמש המזרח ושמש המערב ואמר הכתוב יערוך אותו אהרן מערב עד בקר שתהיינה דולקות כל הלילה · והנה נוכל לפרש שם תזבח את הפסח בערב בזמן הנזכר כי נקרא ערב · ויהיה כבא השמש מועד צאתך ממצרים מחובר עם ובשלת ואכלת וכן רבים · אבל על דעתי אין תזבח את הפסח על השחיטה אבל יאמר במקום אשר יבחר ה' אלהיך שם תעשה זבח הפסח בלילה כבא השמש שהוא מועד צאתך ממצרים · כמו שאמר הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה · ואמר על זו העשייה ובשלת ואכלת במקום ההוא הנזכר והפסח עצמו יקרא זבח לא תשחט על חמץ דם זבחי · פסחי · וזה טעם כל הפרשה שמור את חדש האביב ועשית פסח לה' אלהיך כי בחדש האביב הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה · לא תאכל עליו חמץ הזכיר העשייה והלילה וצוה איך יאכלוהו · והזכיר שבעת הימים ואין בכל הפרשה ההיא זכר ליום ארבעה עשר והשחיטה ט · וכן אמר ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר · והנה בערב ביום הראשון יום חמשה עשר הראשון בשבעת ימים הנזכרים כי יום ארבעה עשר לא הוזכר כאן כלל · וכן בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות הוא ליל חמשה עשר · והנה פירוש אשר תזבח בערב שלא ילין לבקר מן הבשר אשר תעשה אותו זבח בערב ביום הראשון : (ח) ומצות על מרורים יאכלוהו · בשרו ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש · ובמצות עם מרורים יאכלוהו וכן על מצות ומרורים כמו עם· וכמוהו ויבאו האנשים על הנשים · וכן ראשו על כרעיו ועל קרבו · ולא אמר עם · ללמד שאינו חובו שיהא כורכן בבת אחת והוכלן ויחבר הכתוב בי"ת כמו ירחצו מים · וימת הלד לא בנים · וילמד הכתוב שאין מצוה במרורים אלא עם אכילת הבשר אבל המצות חזר וצוה בערב מצות תאכלו אפילו בפני עצמן כדעת רבותינו · ויותר נכון שנאמר כי מצות נמשך למעלה ואכלו את הבשר ומצות· וחזר וצוה עם מרורים יאכלוהו. לבשר הנזכר · והנה צוה באכילת הבשר ובאכילת המצות ולא צוה באכילת המרורים · רק אמר שיאכלו בשר עם מרורים ירמוז שאין במרורים מצוה רק לאכול הבשר עמהם ובזמן שאין בשר אין במרורים.

אֵשׁ וּמַצּוֹת עַל־מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׃ ט אַל־תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם כִּי אִם־צְלִי־אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל־כְּרָעָיו וְעַל־קִרְבּוֹ׃ י וְלֹא־תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וְהַנֹּתָר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ׃ יא וְכָכָה תֹּאכְלוּ אֹתוֹ מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים נַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמַקֶּלְכֶם בְּיֶדְכֶם וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן פֶּסַח הוּא לַיהוָה׃ יב וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה וְהִכֵּיתִי כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה וּבְכָל־אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה׃ יג וְהָיָה הַדָּם

ת"א צלי אש · פסחים עה עו · מציעא קטו : אל תאכלו · פסחים מא לט ודף לו · יבמות עד · מציעא קטו · חולין קטו · ובשל מבשל במים · פסחים מא · צלי אש · פסחים עד עט : ולא תותירו · שבת כד קלג · פסחים סג פד קכ · יבמות עז · סנהדרין סג · מכות טז · שבועות ג · זבחים לו · חולין לא · תמורה ד : בקר · ברכות ט : והנתר ממנו · יבמות עד · תמורה ד · ואכלתם אתו · פסחים לו קכ · זבחים נג : בחפזון · ברכות ט · פסח הוא · פסחים לו : ועברתי ברכות ט׳ פסחים ק"כ : בלילה הזה מגילה כ"א זבחים נז : ובכל אלהי נדרים כה :

רש"י

(ח) את הבשר · ולא גידים ועצמות : על מרורים · כל עשב מר נקרא מרור · וצוה לאכול מרור זכר לוימררו את חייהם : (ט) אל תאכלו ממנו נא · שאינו צלוי כל צרכו קורהו נא בלשון ערבי : ובשל מבושל · כל זה באזהרת לא תאכלו : במים · מנין לבשר משקין ת"ל ובשל מבושל מכל מקום : כי אם צלי אש · למעלה גזר עליו במצות עשה וכאן מוסיף עליו ל"ת אל תאכלו ממנו כי אם צלי אש : ראשו על כרעיו · צולהו כולו כאחד עם ראשו ועם כרעיו ועם קרבו ובני מעיו נותן לתוכו אחר הדחתן ולשון על כרעיו ועל קרבו כלשון על צבאותם כמו בצבאותם כמות שהן אף זה כמות שהוא כל בשרו משלם : (י) והנותר ממנו עד בקר · מה ת"ל עד בקר פעם שניה ליתן בקר על בקר שהבקר משמעו משעת הנץ החמה ובא הכתוב להקדים שאסור באכילה מעלות השחר זהו לפי משמעו ועוד מדרש אחר למד שאינו נשרף בי"ט אלא ממחרת וכך הדרשו והנותר ממנו בבקר ראשון עד בקר שני תעמוד ותשרפנו : (יא) מתניכם חגורים · מזומנים לדרך : בחפזון · לשון בהלה ומהירות כמו ויהי דוד נחפז ללכת · אשר השליכו ארם בחפזם : פסח הוא לה׳ · הקרבן הוא קרוי פסח על שם הדילוג והפסיחה שהקב"ה מדלג בתי ישראל מבין בתי מצרים וקופץ ממצרי למצרי וישראל אמצעי נמלט ואתם עשו כל עבודותיו לש"ש · (ד"א) דרך דלוג וקפיצה זכר לשמו שקרוי פסח וגם פסק"א לשון פסיעה : (יב) ועברתי · כמלך שעובר ממקום למקום בהעברה אחת וברגע אחד כולן לוקין : כל בכור בארץ מצרים · אף בכורות אחרים והם במצרים ומנין אף בכורי מצרים שבמקומות אחרים ת"ל למכה מצרים בבכוריהם : מאדם ועד בהמה · מי שהתחיל בעבירה תחלה ממנו מתחלת הפורענות : ובכל אלהי מצרים · של עץ נרקבת ושל מתכת נמסת ונתכת לארץ : אעשה שפטים אני ה׳ · אני

אבן עזרא

הייהם : (ט) נא · יש אומרים כאשר הוא עתה שהבשר חי · ובדרך הזאת לא מצאנו בכל המקרא · ואחרים אמרו · כי הוא מגזרת כי הניא אביה אותה · וטעם שבור · ואין זה נכון כי אחר כן אמר ועצם לא תשברו בו · והנכון בעיני שאין לו חבר במקרא · ופירושו הפך מבושל והוא שנקרא חי · כמו לא אקח ממך בשר מבושל כי אם חי · וכבר אמרתי כי רוב לשון ערבי דומה ללשון עברית · והבשר החי יקרא בלשון ערבי ני"י ואותיות אהו"י מתחלפים להם בלשונם כמו בלשוננו : ובשל · שם התאר · ופירושו שהוא מבושל במים · כי גם צלי אש יקרא מבושל · כדכתיב ובשלת ואכלת · ויבשלו את הפסח באש כמשפט · ויתכן להיות ובשל מבושל כמאכל המלכים על דרך המשקיות · כי ישימו על האש כלי נחשת רחב וימלאו תליו מים וכאשר ירתיחו המים ישימו סיר הבשר עם מים קרים על המים הרותחים וככה יתבשל הבשר וזה המאכל מועיל יותר מכל המאכל אשר יהיה קרוב אל האש · והנה הטוהב מוסיף על דברי זה החכם כאשר שמעתי מפיו · ובשל שם התואר על משקל כבד זקן · והנה זה ובשל · כי הבית קמוץ והשי"ן רפה ואינו שם הפועל · על דרך כי כבד אגדך · הנה תמה · כי לעולם לא יבא שם הפועל בהתחברו רק על לשון עבר או עתיד · כמו דבר ידבר · הקדש הקדשתי · רק והתחבר שם הפעל עם פועל · ופעול לא יבא · והנה זה בשל כמו כבד · ונקנה הזרוע בגלה · ואל תתמה מה צורך לומר שני הענינים בשל ומבושל · כי שני בשולים הם כמו שפירש · האחד להכניס כלי שהבשר בתוכו בתוך כלי המים הרותחין · ורבים בשלים מבושלים · והמה חכמים מחוכמים · וככה יאמר ליחיד חכם מחוכם · ברוך ומבורך · והפרש יש בין בדיקת הלשון בין חכם למחוכם וככה בין לבשל ומבושל כאשר פירש : ראשו על כרעיו ועל קרבו · כמו עם · וכן ויבואו האנשים על הנשים · והראש והכרעים ירחץ במים כמשפט : (י) והנותר ממנו · אם יהיה אנוס שלא היה יכול לאכול חלקו · ויפת אמר על העצמות ·

רשב"ם

אכילה דרך חפזון ומהירות הוא כאדם הנחפז ללכת : (ט) נא · נראה לשון צלי קדרה המבושל בלא מים ובלא צלי אש הכתוב כאן : ראשו על כרעיו כל זה דרך מהירות : (יא) פסח הוא לה׳ · שהמלאך ידלג

ויגית

ט לָא תֵיכְלוּן מִנֵּיהּ כַּד חַי וְאַף לָא בַשָּׁלָא מְבַשַּׁל בְּמַיָּא אֱלָהֵן טְוֵי נוּר רֵישֵׁיהּ עַל כְּרָעוֹהִי וְעַל גַּוֵּיהּ׃ י וְלָא תַשְׁאֲרוּן מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא וּדְיִשְׁתְּאַר מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא בְּנוּרָא תּוֹקְדוּן׃ יא וּכְדֵין תֵּיכְלוּן יָתֵיהּ חַרְצֵיכוֹן יְהוֹן אֲסִירִין מְסָנֵיכוֹן בְּרַגְלֵיכוֹן וְחֻטְרֵיכוֹן בִּידֵיכוֹן וְתֵיכְלוּן יָתֵיהּ בִּבְהִילוּ פִּסְחָא הוּא קֳדָם יְיָ׃ יב וְאֶתְגְּלֵי בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּלֵילְיָא הָדֵין וְאֶקְטוֹל כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מֵאֲנָשָׁא וְעַד בְּעִירָא וּבְכָל טַעֲוָת

נתינה לגר

וע' בהרמב"ם פ"ה מה' שבת. (ח) ומצות, ופטיר, לא אדע למה תרגם הכא, ולעיל (בראשית י"ט ג') בל"י „פטיר" ובכל שאר המקומות ית' „פטירן„? ואפשר שבלילה הראשון שיוצא בזית ת' בל"י ובשאר הימים ת', בל"ר גם לקמן פסוק ט"ו „שבעת ימים מצות תאכלו" ת' „פטיר" בל"י. ולכאורה נראה כדעת ב"ה לתם ומצה שבעבור היות כוונת המת' כי נסמך אל שלפניו—לא כדעת רש"י שקאי על שלאחריו— ע"כ הכהו כמעט כתאר הפעל שיבוא ביחיד גם על הרבוי, אבל במחכ"ת מה יענה על הפסוק „שבעת ימים" וכל הפ' „ושמרתם את המצות" ועוד, ועוד, שבכלן בא בל"י? לכן נ"ל לאמר, כי בכ"מ שרוצה לאמר, דוקא מצה ולא חמץ, הנה יחשוב זאת המת' לתה"פ וית' בל"י, ולכן בכל הפרשה הזאת שכוונת התורה היא רק שלילת החמץ ית' בל"י, רק בפ' ל"ס שהכתוב מבאר „כי לא חמץ" יחשוב המת' כי כוונת התורה במלת „מצות" לתאר את השם „ענות" הקודם לו, ע"כ ית' „פטירן" בל"ר, כדין תאר השם שבא תמיד במין ומספר המתואר. (ט) נא, כד חי. לא ידעתי מדוע ת' נגד הפשט, הלא פשוטו הוא שנצלה ולא נצלה כל צרכו, וכמ"ש רש"י והראב"ע שגם בל' ערבי קרוי דבר הצלוי ואינו צלוי כ"צ „נא" וכ"ה ע"פ הקבלה המסורה לנו, וראיתי בערוך ערך „חי" על „קדרא חייתא" שהביא בשם רב האי גאון היא חמה ולא התחילה לבשל, ע"ש, לכן השכיל לת' „כד חי" שמשמעו היפך מבושל, חי גמור גם איננו נצלה כל צרכו, ואולי באשר לא מצא המת' מלה בארמית המורה על צלוי ואינו צלוי כל צרכו, כאשר גם בעלי התלמוד לא מצאו שֵׁם על דבר הבלתי מבושל כ"צ, וכינוהו בשם „מאכל בן דרוסאי" לכן השכיל

בעל הטורים

צריך שתי אכילות אכילת הפסח ואכילת חגיגה: יאכלוהו · וסמיך ליה אל תאכלו לומר שיאכלוהו דוקא לשם פסח ולא לשם אכילה גסה: יאכלוהו · ד' פעמים במסרה ב' בעניינא דפסח ואידך אסרן ובניו יאכלוהו בעניינא דמלואים מה התם נצטוו ומצות אכל מועד לא הצאו הכא נמי והתם לא תצאו איש מפתח ביתו ואידך כי מאספיו יאכלוהו (ישעיה ס"ב) דאיתקש גאולה העתידה לגאולה ראשונה: (ט) מבשל · ב' במסרה · ובשל מבשל · ולא יקח ממך בשר מבשל (ש"א ב') גבי חפני ופנחס לומר שהיו מחללין קדשי השם בכל דבר אף לבשל הפסח כי אכלו אותם ככל אשר הפך לנס: (י) ולא תותירו ממנו עד בקר · עד בקר בגי' הוא השני ליתן בקר שני לשריפתו: (יא) וככה · ב' במסרה · וככה תאכלו אותו · וככה יהיה נעור (נחמיה ה') גבי עזרא כשהשביע לבני הגולה לעזוב המשא · דאיתקש ביאה שניה לביאה ראשונה כמו שדרשו ראוי היה ליעשות נסים גם בימי עזרא כמו שנעשה בימי משה אלא שגרם החטא: חגרים · ג' במסרה · הכא ואידך בענין פסל מיכה ושש מאות איש חגורים (שופטים י"ח) וזהו שדרשו שפסל מיכה עבר עמהם בים שאף כשהיו חגורים לילך היה הפסל עמהם ואידך (בדניאל י') והנה איש אחד לבוש בדים ומתניו חגורים לומר שאע"פ שהיו כהם רשעים · צדיקים שבהם דומין למלאכי השרת: בחפזון · ג' במסרה · הכא ואידך כי בחפזון יצאת מארץ מצרים · כי לא בחפזון תצאו (ישעיה נ"ב) וזהו שדרשו דלאו בחפזון דישראל היה

אבן עזרא

ואיננו נכון כי לא דבר הכתוב רק על הווה: וטעם וככה תאכלו אותו · פסח מצרים לבדו · והמינים אשר נהרגנו עושים ככה היום זכר ליציאת מצרים · ואלה תועי רוח כלם ולנו יום המצה עבר מארצם זכר ליציאת מצרים: (יא) ומקלכם בידכם · לנהוג החמורים · כמו ויך את האתון במקל: וטעם בחפזון · שלא יתעכבו וימהרו לאכלו לפני בוא רגע המשחית ביספת הדם על הפתח על כן צוה השם להיותו צלי אש להתבשל מהרה · וכן אמרו אבות הקדושים איננו נאכל אלא עד חצות · ואיננו נאכל אלא צלי: (יב) ועברתי בארץ מצרים · כי כח השם וגבורותיו הם השוברים · כאילו השם עובר: ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים · כדרך וראה דגון נופל לפניו ארצה ·

רמב"ן

מצוה וגם אינם מעכבים הבשר ואם אכל פסח ולא אכל מרורים ידי פסח יצא כי המצוה בפסח כמו המצוה במצה כל אחד לוה בפני עצמה: (ט) אל תאכלו ממנו נא ובשל · זו מצוה לדורות שכל המצות בכאן בגוף הפסח מצוה לדורות · אבל המצוה כאוכלים כגון מתניכם חגורים והדם על המשקוף איננו רק בפסח מצרים · וכן אמר הכתוב בפסח שני על מצות ומרורים יאכלוהו ולא ישאירו ממנו עד בקר ועצם לא ישברו בו ככל חוקת הפסח יעשו אותו שכן צלי אש לא נא ולא מבושל: (יב) ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים · של עץ היתה נרקבת ושל מתכת היתה נתכת · ולא פירש הכתוב בשפטים האלה בעבור כי מוכר הבלים עץ הוא · וכן בשעת מעשה כתוב וה' הכה כל בכור וכל בכור בהמה ולא הזכיר השפטים באלהיהם · כי למיתת הבכורות חרדו שנאמר ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים והשפטים באלהיהם לא נודעו עד הבקר שהלכו לבית תועבותיהם וכתיב ומצרים מקברים את אשר הכה ה' בהם כל בכור ובאלהיהם עשה ה' שפטים · ועל דעתי ירמוז

ספורנו

מבאר כעברים: (יא) מתניכם חגורים · מזומנים לדרך כענין ויש"ם מאניו להורות על בטחון . בלתי מסופק באל ית' בהיותם מכינים עצמם לדרך בעודם בבית כלא: (יב) ועברתי · הפלס נתיב לאפי שלא יוכל על זה הצלית: והכיתי כל בכור · אלהין בין עשה כל בכור לעשה שהיגה כל בכור: (מציאה פרק איזהו נשך): ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים · אשפיל בזי מעלה המנהיגים אותם עתה כדי שיחול השוגג יותר: אני ה' · ולא יאות כל זה בלתי לה' לבדו כאמרו אני ה' אני הוא

לכם לאת על הבתים אשר אתם שם וראיתי את־הדם ופסחתי עלכם ולא־יהיה בכם נגף למשחית בהכתי בארץ מצרים: יד והיה היום הזה לכם לזכרון וחגתם אתו חג ליהוה לדרתיכם חקת עולם תחגהו: טו שבעת ימים מצות תאכלו אך ביום הראשון תשביתו שאר מבתיכם כי ׀ כל־אכל חמץ ונכרתה הנפש ההוא מישראל מיום הראשן עד־יום השבעי: טז וביום הראשון מקרא־קדש וביום השביעי מקרא־קדש יהיה לכם כל־מלאכה לא־יעשה בהם אך אשר יאכל לכל־נפש הוא לבדו יעשה

ת"א שבעת ימים פסחים לח: אך שם ד' ה' י' כז: כי כל שם מג: מיום הראשון עירובין י"ח: הוא לבדו שבת כד קלג. פסחים מז פג. ביצה כ כא כח. מגילה ז':

רש"י

בעצמי ולא על ידי שליח: (יג) והיה הדם לכם לאות. לכם לאות ולא לאחרים לאות מכאן שלא נתנו הדם אלא מבפנים: וראיתי את הדם. הכל גלוי לפניו אלא אמר הקב"ה נותן אני את עיני לראות שאתם עסוקים במצותי ופוסח אני עליכם: ופסחתי. וחמלתי ודומה לו פסוח והמליט ואני אומר כל פסיחה לשון דילוג וקפילה. ופסחתי מדלג היה מבתי ישראל לבתי מצרים שהיו שרויים זה בתוך זה וכן פוסחים על שתי הסעיפים וכן כל הפסחים הולכים כקופצים וכן פסוח והמליט מדלגו וממלטו מבין המומתים: ולא יהיה בכם נגף. אבל הווה הוא במצרים הרי שהיה מצרי בביתו של ישראל יכול ימלט ת"ל ולא יהיה בכם נגף אבל הווה במצרים שבבתיכם הרי שהיה ישראל בביתו של מצרי שומע אני ילקה כמותו ת"ל ולא יהיה בכם נגף: (יד) לזכרון. לדורות: וחגותם אותו. יום שהוא לך לזכרון אתם חוגגו ועדיין לא שמענו איזהו יום הזכרון ת"ל זכור את היום הזה אשר יצאתם למדנו שיום היציאה הוא יום של זכרון ואיזה יום יצאו ת"ל ממחרת הפסח יצאו הוי אומר יום ט"ו בניסן הוא של י"ט שהרי ליל ט"ו אכלו את הפסח ולבוקר יצאו: לדורותיכם וגו'. שומע אני מיעוט דורות שנים ת"ל חקת עולם תחגוהו: (טו) שבעת ימים. שמיני"א של ימים: שבעת ימים מצות תאכלו. ובמ"א הוא אומר ששת ימים תאכל מצות למד על שביעי של פסח שאינו חובה לאכול מצה ובלבד שלא יאכל חמץ מנין אף ששה רשות ת"ל ששת ימים זו מדה בתורה דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו בלבד יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא מה שביעי רשות אף ששי רשות יכול אף לילה הראשון רשות ת"ל בערב תאכלו מצות הכתוב קבעו חובה: אך ביום הראשון תשביתו שאור. מעי"ט וקרוי ראשון לפי שהוא לפני השבעה ומצינו מוקדם קרוי ראשון כמו הראשון אדם תולד הלפני אדם נולדת. או אינו אלא ראשון של ז' ת"ל לא תשחט על חמץ לא תשחט הפסח ועדיין חמץ קיים: הנפש ההוא. כשהיא בנפשה ובדעתה פרט לאנוס: מישראל. שומע אני תכרת מישראל ותלך לה לעם אחר ת"ל במקום אחר מלפני בכל מקום שהוא רשותי: (טז) מקרא קדש. מקרא שם דבר קרא אותו קדש לאכילה ושתיה וכסות: לא יעשה בהם. אפילו ע"י אחרים: הוא לבדו. יכול אף לנכרים ת"ל הוא לבדו יעשה לכם ולא לנכרים הוא ולא מכשיריו שאפשר לעשותן מערב יום טוב: לכל נפש. אפי' לבהמה יכול אף לעובד גילולים

רמב"ן

הכתוב לשרי מעלה אילי מצרים. כענין יפקד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה והנה השפיל מזלם ושרי המזלות שעליהם והכתוב ירמוז ויקצר בנעלם: אעשה שפטים אני ה'. אני בעצמי לא על ידי השליח זה ל' רש"י. ומדרש חכמים אינו כן אלא ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך והכיתי כל בכור אני ולא שרף ובכל אלהי מצרים

אבן עזרא

וכן כתוב ובאלהיהם עשה ה' שפטים: והיה הדם לכם לאות שיחזק לבבכם ולא ירך כשמעכם צעקת המצריים במות בכוריהם בעבור המשחית בעבור הדם אשר אני רואה אפסח עליכם ולא יהיה בכם נגף. כי זה הדם יהיה לאות על המשחית: (יד) והיה היום הזה. יהיה זכר לדורות: וחגותם אתו. הוא חג הפסח ואמר. חקת עולם לדורותיכם ולא אמר בכל מושבותיכם כי זו המצוה תלויה בארץ כאשר אפרש: (טו) שבעת ימים. שעם מצות תאכלו זכר לאכילתם בצאתם ממצרים. כי לא צוה שיאכלו מצות רק באכלם עם הפסח לפני מצות לילה. רק

רשב"ם

ויצית בית ישראל להכות בכורות שבבתי העובדי כוכבים: (יב) אעשה שפטים. לפי שהיה בוטח באלהי מצרים ואמר מי ה': (יד) תחגוהו. חטף קמץ נמצא בספרי מלכיות אחרות והוא עיקר שמגזרת חגג יאמר תחגוהו כמו מן סבב יסבוהו ערבי נחל. אבל תחגוהו מן גזרת ה"י הוא שיאמר מן כלה תכלוהו מן צווה תצווהו: (טז) אך אשר יאכל לכל נפש וגו' ולפי כתיב בכל ימים טובים מלאכת עבודה לא תעשו למעוטי אוכל

מִצְרַיִם אֶעְבֵּד דִּינִין אֲנָא יְיָ: יג וִיהֵי דְמָא לְכוֹן לְאָת עַל בָּתַּיָּא דִּי אַתּוּן תַּמָּן וְאֶחֱזֵי יָת דְּמָא וְאֵיחוֹס עֲלֵיכוֹן וְלָא יְהֵי בְכוֹן מוֹתָא לְחַבָּלָא בְּמִקְטְלִי בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם: יד וִיהֵי יוֹמָא הָדֵין לְכוֹן לְדוּכְרָנָא וּתְחַגּוּן יָתֵיהּ חַגָּא קֳדָם יְיָ לְדָרֵיכוֹן קְיָם עָלַם תְּחַגְּנֵהּ: טו שִׁבְעַת יוֹמִין פַּטִּיר תֵּיכְלוּן בְּרַם בְּיוֹמָא קַדְמָאָה תְּבַטְּלוּן חֲמִירָא מִבָּתֵּיכוֹן אֲרֵי כָּל דְּיֵיכוּל חֲמִיעַ וְיִשְׁתֵּצֵי אֲנָשָׁא הַהִיא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹמָא קַדְמָאָה עַד יוֹמָא שְׁבִיעָאָה: טז וּבְיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידָא לָא יִתְעֲבֵד בְּהוֹן בְּרַם דִּי מִתְאֲכֵל לְכָל נְפַשׁ הוּא בִלְחוֹדוֹהִי יִתְעֲבֵד לְכוֹן:

נתינה לגר

לכאורה זאת, כד חזי ר"ל צלוי ונראה כחי, באשר אינו נגלה כ"כ, ואין כוונתו "חי" בהחלט. ואפשר שטונתו "לא תאכלו ממנו כד חי" ר"ל אפי' מקצתו חי · וע' במכילתא פ' ו"ו ובפסחים ע"א ע"א · —— (יג) ופסחתי, ואיחוס. הוא כמ"ש רש"י מל' פסוח והמליט, וע' במכילתא פ' ז' "אין פסיחה אלא חייס". (טו) ביום הראשון, ביומא קדמאה. אף שחז"ל הוכיחו (פסחים ד' ע"ב) שפי' ביום הראשון הוא עי"ט, ת"מ כמת' אינו משנה ל' הכתוב אם לא בהכרח. תשביתו, תבטלון. הוא כדעת רש"י גם"ס (שם שם) ונימוקו עמו מדקדוק ל' שבת שבביטול בעלמא שני, מדכתיב "תשביתו" ולא "תבערו" וכ"ס. (טז) מקרא קדש, מערע קדיש. הוא כמו "קרה" בה"א, כמו "ויפגעו את משה" (לעיל ה' כ') שת' נ"כ "וערעו", ובאשר בימי השבתות והמועדים הלכו העם לראות איש את רעהו בהיותם בטלים ממלאכה ע"כ נקראו "מקראי קדש" ומזה נגזר אח"כ פעל "וקראת לשבת ענג" [ישעיה

בעל הטורים

דכתיב כי לא בחפזון תצאו: (יג) והיה הדם לכם · לכם בגי' המילה שבאותו לילה מלו: לאת · כתיב חסר וי"ו · לומר לך שמשלת יצחק עד מילת מצרים היו פל"א שנה (אולי צ"ל שממילת אברהם כו' היו ת"א שנה · ולמ"ד שמולת לא קחשיב · שמעתי) (טו) אך ביום הראשון תשביתו · אך בגי' חובה שאין חובה אלא ביום הראשון: הראשון · חסר וא"ו עד שנה בעות מעשר

אבן עזרא

שבעת ימים צוה לאכול מצות להיות זכר לאשר קרה לכם בצאתכם ממצרים · כי גם כתוב כי לא חמץ · ואילו היו מניחים המצריים שיתמהמהו מעט היו מחמיצין עיסתם · והשבעת ימים בצאתם מצות אכלו עד בטבע פרעה ביום השביעי · כי הענין שם מוליכם יומם ולילה ולא היו מתעכבים בחנותם עכוב רב · והנה כתוב על הפסח · שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני · והנה הזכיר על הפסח שבעת ימים תאכל מצות חיוב על דרך הפסח · וכעה למען תזכור את יום צאתך · ובפסוק זה כתוב כל מחמצת לא תאכלו בכל מושבותיכם תאכלו מצות · חיוב בארץ ישראל וכחוצה לארץ · ואחר שקבלה היתה ביד ישראל שיחלו לאכול את הפסח בנטות השמש לצד מערב · וכתוב לא תשחט על חמץ דם זבחי · על כן דרשו רז"ל אך חלק · ודע כי כלוי מעשה אינו מעשה והנה פירוש ויכל אלהים ביום השביעי · כאשר נכנס היום השביעי כבר כלתה מלאכתו והנה ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם · כשנכנס היום הראשון כבר נשבת כל השאור מהבתים · והנה תחלת יום ראשון סוף יום י"ד בערב ככתוב מיום הראשון עד יום השביעי · והנה פירוש זה כי שבעה ימים שלמים הם מיום י"ד לחדש בערב שהוא סוף יום י"ד עד יום הכ"א לחדש בערב · ועוד אדבר על זה: (טז) וביום הראשון · הוא יום יציאת מצרים · והיום השביעי הוא יום טביעת פרעה כאשר אפרש: כל מלאכה · בכל המועדים חוץ מיום שבת ויום הכפורים אין כתוב בהם כל מלאכה · רק בפסח לבדו אמר והטעם לבעבור אוכל נפש · ובכל מקום בין בפסח בין בעצרת בין יום הזכרון וחג הסוכות שם אותו דרך קצרה לעשר כל מלאכה לא תעשו · רק במקום אחד בפסח לא

רמב"ן

אעשה שפטים אני ולא השליח אני ה' אני הוא ולא אחר · ופירושו כי בעבור שהפרשה לדבור נאמר עם ישראל היה ראוי שיאמר ועבר ה' בארץ מצרים והכה כל בכור · ולכך ידרשו כי ועברתי אני בעצמי לא על ידי מלאך שלוח מאתו במגפות כענין בדוד ובסנחריב · והכיתי כל בכור אני ולא שרף · לומר כי גם המכה תהיה על יד הקב"ה לא כמלך שיעשה נקמה בשונאיו לפניו על ידי ספקלטור שלו שהם השרפים שמהם הלא אש שורפת באויביו כענין אליהו בשרי החמשים · ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים ולא על ידי השליח מאתו יתברך לכל המעשים הנעשים בארץ · והוא המלאך הגדול הנקרא בעבור כן מטטרון כי פירש המלה מורה הדרך כמו שאמר בספרי אצבעו של הקב"ה נעשה מטטרון למשה והראהו כל ארץ ישראל · ובילמדנו וישמע בלק כי בא בלעם שלח מטטרון לפניו · ועוד שם ראה החילותי תת לפניך אי אפשר לך אני מטטרון שלך: ואל תתמה שהרי אני עתיד לעשות מטטור לפני אדם ערל לפני כורש · שנאמר אני לפניו אלך · לפני אשה אני עתיד לקדם לפני דבורה וברק שנאמר הלא ה' יצא לפניך · וכן במקומות רבים · וכן שמעתי כי שליח בלשון יון מטטור ודרשו אני ה' אני הוא ולא אחר שהוא אחד ואין אלהים עמו למחות על ידי וזהו ענין המדרש הזה: (טז) כל מלאכה לא יעשה בהם · פירש רש"י אפילו על ידי אחרים ולא הבינותי זה שאם האחרים האלו ישראל הם עצמן מוזהרין עליה ואין אני מוזהר במלאכתי שלא תעשה על ידו אלא שאם מטעה אותו

ספורנו

הוא ולא אחר ובזה נתן טעם לכל הקודם למה הוצרך שיעשה האל ית' בעצמו את כל אלה ולא כן עשה בסנחריב וזולתו: (יג) ולא יהיה בכם נגף למשחית · לא יגע בכם נגף פי' מכה של אותה ההשחתה שאני עושה במצרים: בהכותי · שמלבד מכת הבכורות שלא נשאר בעם מגפה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים כי לולי הפסיחה שעשה בחמלתו על ישראל לא היו נמלטים מבאר הצרות שלא על שארית עם מצרים כענין פן תספה בעון העיר ונוה עליכם מתנות הדם לאות למען ימלטו

וזה

לכם: יז ושמרתם את־המצות כי בעצם היום הזה הוצאתי את־צבאותיכם מארץ מצרים ושמרתם את־היום הזה לדרתיכם חקת עולם: יח בראשן בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצת עד יום האחד ועשרים לחדש בערב: יט שבעת ימים שאר לא ימצא בבתיכם כי ׀ כל־אכל מחמצת ונכרתה הנפש ההוא מעדת ישראל בגר ובאזרח הארץ: כ כל־מחמצת לא תאכלו בכל מושבתיכם תאכלו מצות: חמישי פ כא ויקרא משה לכל־זקני ישראל ויאמר אלהם משכו וקחו לכם צאן

ת"א ושמרתם פסחים לח מ הגיגה יא מנחות נג: בערב · פסחים ה כח קכ סוכה כז: עד יום עירובין יח: שבעת ימים פסחים ד ס ז ח י כח כט ל: כי כל שם מג · כל מחמצת שם ה כח מג · בכל מושבותיכם שם לו:

רש"י

תלמוד לומר אך: (יז) ושמרתם את המצות · שלא יבואו לידי חימוץ מכאן אמרו תפח תלטוש בצונן רבי יאשיה אומר אל תהי קורא את המצות אלא את המצוות כדרך שאין מחמיצין את המצות כך אין מחמיצין את המצוה אלא אם באת לידך עשה אותה מיד: ושמרתם את היום הזה · מגלאכה: לדרתיכם חקת עולם · לפי שלא נאמר דורות וחקת על המלאכה אלא על החגיגה לכך חזר ושנאו כאן שלא תאמר אזהרת כל מלאכה לא יעשה לא לדורות נאמרה אלא לאותו הדור: (יח) עד יום האחד ועשרים · למה נאמר והלא כבר נאמר שבעת ימים לפי שנאמר ימים לילות מנין ת"ל עד יום האחד וגו': (יט) לא ימצא בבתיכם · מנין לגבולין ת"ל בכל גבולך מה ת"ל בבתיכם מה ביתך ברשותך אף גבולך שברשותך יצא חמצו של עובד כוכבים שהוא אצל ישראל ולא קבל עליו אחריות: כי כל אוכל מחמצת · לענוש כרת על השאור והלא כבר ענש על החמץ אלא שלא תאמר חמץ שראוי לאכילה ענש עליו שאור שאינו ראוי לאכילה לא יענש עליו ואם ענש על השאור ולא ענש על החמץ הייתי אומר שאור שהוא מחמץ אחרים ענש עליו חמץ שאינו מחמץ אחרים לא יענש עליו לכך נאמרו שניהם: בגר ובאזרח הארץ · לפי שהנס נעשה לישראל הוצרך לרבות את הגרים: (כ) מחמצת לא תאכלו · אזהרה על אכילת שאור: כל מחמצת · להביא את תערובתו: בכל מושבותיכם תאכלו מצות · זה בא ללמד שהיא ראויה ליאכל בכל מושבותיכם פרט למעשר שני וחלות תודה (שאינם ראוים ליאכל בכל מושבותיכם אלא בירושלים): (כא) משכו · מי שיש לו צאן ימשוך משלו: וקחו · מי

רמב"ן

באסור מוזהר עליה משום ולפני עור לא תתן מכשול בין במלאכתו בין במלאכת העושה עצמו · ואם אחרים הללו עכו"ם אין אנו מוזהרים בתורה על מלאכה של עכו"ם כלל לא ביום טוב ולא ביום שבת אלא שיש בה שבות מדבריהם עם האמירה שלנו · כמו שאמרו אמירה לנכרי שבות · וזה דבר מבואר בגמרא אבל מצאתי במכילתא כל מלאכה לא יעשה בהם לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה נכרי מלאכתך · אתה אומר לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה נכרי מלאכתך · או לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה נכרי מלאכתו · תלמוד לומר ששת ימים תעשה מלאכה הא לא תעשה אתה ולא יעשה חברך אבל יעשה נכרי מלאכתו דברי ר'

אבן עזרא

תעשה כל מלאכה על דרך שהזכיר תחלה: (יז) ושמרתם · שנה לוה לשמור המצות במורים מימות שקציר · וכתוב והוצאתי את צבאותיכם ועדיין לא יצאו · כי בתחלת החדש היתה זו הנבואה · והטעם שתאמרו כן לדורותיכם: (יח) בראשון · אחז דרך קצרה · בעבור שהזכיר בתחלה ראשון הוא לכם · והנה טעם בחדש הראשון · וכמוהו בעשירי באחד לחדש: (יט) שאור · שהוא מחמיץ והוא הידוע · ואחר כן אמר כל אוכל מחמצת כל דבר שיחמץ · ודע כי מיום הראשון עד יום השביעי אינו דבק בקרוב אליו שהוא ונכרתה רק עם אוכל מחמצת · כמו למלוך שלמה על ישראל · אמר יפת כי יש אות שמושכת עצמה ואחרת עמה אחורנית · כמו אודם פטדה וברקת · שהטעם אודם ופטדה וברקת · והנה מיום הראשון עד יום השביעי · וכבר הזהיר כי כל אוכל חמץ מישראל חייב כרת · ובכאן הוסיף גר שהוא גר צדק: (כ) כל · הזכיר כפועל תחלה ואחר כך האזהרה · ואין בכל מושבותיכם תאכלו מצות רשות. כמו ששת ימים תעשה מלאכה · רק החיוב למען תזכור: (כא) ויקרא משה לכל זקני ישראל · וכן יאמרו לקהל · וקחו לכם צאן · בעבור להדש כאשר צוהו השם · אמר המדקדק כי ושחטו הפסח מהבנין הדגוש · ולא דבר נכונה כי ושחטו

רשב"ם

אוכל נפש אבל בשבת ויום הכיפורים כתיב כל מלאכה: (יז) ושמרתם את המצות · לאוכלם ביום הזה לזכרון · כי בעצם היום הזה הוצאתי וגו' ולא הספיק בצקם להחמיץ · כדכתיב ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות כי לא חמץ כי גורשו וגו': (כ) בכל מושבותיכם תאכלו מצות · אפי' בגבולין שאין

אונקלוס

יז וְתִטְּרוּן יָת פַּטִּירָא אֲרֵי בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אַפֵּיקִית יָת חֵילֵיכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם וְתִטְּרוּן יָת יוֹמָא הָדֵין לְדָרֵיכוֹן קְיָם עָלָם: יח בְּנִיסָן בְּאַרְבְּעָא עֲסַר יוֹמָא לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא תֵּיכְלוּן פַּטִּירָא עַד יוֹמָא עֶסְרִין וְחַד לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא: יט שִׁבְעַת יוֹמִין חֲמִיר לָא יִשְׁתְּכַח בְּבָתֵּיכוֹן אֲרֵי כָּל דְּיֵיכוּל מַחְמַע וְיִשְׁתֵּיצֵי אֲנָשָׁא הַהִיא מִכְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּגִיּוֹרָא וּבְיַצִּיבָא דְאַרְעָא: כ כָּל מַחְמַע לָא תֵיכְלוּן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן תֵּיכְלוּן פַּטִּירָא: כא וּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל סָבֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן נְגִידוּ וְסִיבוּ לְכוֹן

בעל הטורים

לבכורות תמן : (יח) בערב תאכלו מצת · חסר וי"ו ו' ימים רשות לאכול מצה : (כא) משכו וקחו לכם צאן · רמז לבכמש דקס. [illegible] שנקנית במשיכה : משכו · בגי' מן עבירה (עברה) שלא יביאו מן הגזל :

רמב"ן

ימים · ור' יונתן אומר אינו צריך והלא כבר נאמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך והרי דברים קל וחומר ומה שבת חמורה אין אתה מוזהר על מלאכת הנכרי כמלאכתך וכו' ע"כ בברייתא זו · ובודאי היא אסמכתא בעלמא שבאו לאסור מדבריהם אמירה במלאכת שלנו וסמכו אותה למקרא הזה · אבל במלאכת הנכרי בשלו מותר · ולפי דרכנו למדנו שלא גזרו באמירה לנכרי אלא בשלנו אבל בשלו אומר לנכרי ועושה · וכן פירש רש"י בגמרא בבא מציעא ושם במכילתא עוד אין לי אלא דברים שהן משום מלאכה דברים שהן משום שבות מניין תלמוד לומר ושמרתם היום הזה להביא דברים שהן משום שבות וברייתות כולה מעשות ואין ראוי לכותבן כפשוטן שגם זה נראה שהוא אסמכתא בעלמא ויש לי בזה פי' נכון עוד אדבר עליו בע"ה: לכל נפש · אפילו נפש בהמה יכול אף לנכרים תלמוד לומר לכם לשון רש"י וגם זה איננו כהלכה אבל לכם ולא לנכרים לכם ולא לבהמה : (יט) לא ימצא בבתיכם · מנין לגבולים ת"ל בכל גבוליך מה ת"ל בבתיכם מה ביתך ברשותך אף גבוליכם ברשותך יצא חמצו של נכרי שהוא אצל ישראל ולא קבל עליו אחריות זה לרש"י · ואיננו מכוון אצלי שאין במשמע ברשותך להוציא חמץ של נכרי שהרי ברשותו הוא ובתים וגבולין שוין הן בו שהרי שתיהן רשות שלו וממון של אחרים · ועוד שחמץ של נכרי שלא קבל עליו אחריות אינו בא בהיקש הזה שאין של בתים פשוט להיתר יותר משל גבולין אבל בבתים הוא במשמע איסור מן המקרא הזה דכתיב לא ימצא והתירו יוצא לנו מדכתיב לא יראה לך שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה · ואין לי אלא בגבולין בבתים מנין ת"ל שאור שאור לג"ש כמו שמפורש בתחילת מסכת פסחים. אבל המדרש הזה שדרשו מה ביתך ברשותך אף גבולך ברשותך אינו אלא להוציא חמצו של ישראל שהוא ברשות נכרי וכן שנויה במכילתא בבתיכם למה נאמר לפי שנאמר בכל גבולך שומע אני כמשמעו ת"ל בבתיכם מה ביתך ברשותך אף גבולך ברשותך יצא חמצו של ישראל שהוא ברשות נכרי אע"פ שהוא יכול לבערו אבל אינו ברשותו · יצא חמצו של נכרי שהוא ברשות ישראל וחמץ שנפל עליו מפולת אע"פ שהוא ברשותו אבל אינו יכול לבערו וכו' ופירושה שהיה במשמע ולא יראה לך בכל גבולך שלא נניח חמצנו בכל גבולינו אפילו בבית של נכרי · ולכך בא בבתיכם להוציא ביתו של נכרי. ולמדנו מן הברייתא הזו שלא הוזהרנו מן התורה אלא שלא נקיים חמץ שלנו ברשותנו בין בבתינו בין בגבולינו אבל אם הפקדנו אותו ביד עכו"ם בבית שלו אין אנו עוברים עליו בבל יראה ובל ימצא וכן הדבר · שאם לא תאמר כן על חמץ שלו עובר בכל מקום ואפילו הפקידו ביד נכרי במדינת הים ועל של נכרי אינו עובר עליו אפי' בביתו של ישראל ואם כן למה נאמר בבתיכם ולא נאמר בגבולך אין בין בתינו וגבולנו לבתי הנכרים וגבוליהם שום הפרש אלא שלא הוזהרנו כלל מן התורה אלא מרשותנו · אבל מדברי סופרים הוצרכנו לבער חמץ שלנו מכל מקום · ולפי זה אמרו בגמרא ייחד לו בית אינו עובר עליו לומר שחמץ של נכרי שקבל עליו אחריות אע"פ שנדון כשלו אינו אסור אלא ברשות ישראל אבל ברשות נכרי מותר ואפי' מדבריהם לא גזרו עליו כלל · והרב לא סבר כן בפי' גמרא דפסחים וזה שסיימו בברייתא שכתבנו יצא חמצו של נכרי שהוא ברשות ישראל מהיקש בתים וגבולין קאמר דמה בגבולין מותר דכתיב לך שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה אף בבתים נמי מותר ומוציא נמי חמץ שנפלה עליו מפולת גדולה שאין בידו לפקח הגל והוא אבוד ממנו ומכל אדם שהוא מותר דלא קרינא ביה שלך : (כ) כל מחמצת · להביא את תערובתו לשון רש"י וגם זה אינו · שהלכה היא כדברי חכמים על חמץ דגן ענוש כרת ועל עירובו בלא כלום : (כא) ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם · בפרשה כזו תקצר כאשר צוה אותו ה' בפרשה של מעלה כי נידוע שאמר לכם משה לישראל הכל בפרט ולימד אותם כל הענין ונכלל הדבר בכתוב כאשר צוה ה' את משה כן עשו: אבל הזכיר זאת הפרשה בכלל כי קרא משה לכל זקני ישראל והם אספו אליו כל העם ואז אמרו אל כל עדת ישראל משכו הצאן מן העדר אל בתיכם להיות לכם למשמרת מבעשור לחדש · ויתכן שאמר

ספורנו

תם לפתן כמו לבלתי בחל כאמרו ואומר לך כדמין היי : (יז) ושמרתם את המצות · השמרות על מהירות בלי המתנה' בתוך : כי בעצם היום הזה · ביום הזה בעצמו שביום אחד נעשה קנין שלא היו מספיקים אליו בטבע כמה ימים עם גליותיכם ·

למשפחתיכם ושחטו הפסח: כב ולקחתם אגדת אזוב וטבלתם בדם אשר־בסף והגעתם אל־המשקוף ואל־שתי המזוזת מן־הדם אשר בסף ואתם לא תצאו איש מפתח־ביתו עד־בקר: כג ועבר יהוה לנגף את־מצרים וראה את־הדם על־המשקוף ועל שתי המזוזת ופסח יהוה על־הפתח ולא יתן המשחית לבא אל־בתיכם לנגף: כד ושמרתם את־הדבר הזה לחק־לך ולבניך עד־עולם: כה והיה כי־תבאו אל־הארץ אשר יתן יהוה לכם כאשר דבר ושמרתם את־העבדה הזאת: כו והיה כי־יאמרו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לכם: כז ואמרתם

ת"א ולקחתם אגדת אזוב סוכה י"א נ"ג חולין סב: אל המשקוף · מנחות לד: ואתם לא · ב"ק ס · עב:

רש"י

באין לו יקח מן השוק: למשפחותיכם · שה לבית אבות: (כב) אזוב · מין ירק שיש לו גבעולין: אגודת אזוב · ג' קלחין קרויין אגודה: אשר בסף · בכלי כמו ספות כסף: מן הדם אשר בסף · למה חזר ושנאו שלא תאמר טבילה אחת לשלש המתנות לכך נאמר עוד אשר בסף שתהא כל נתינה ונתינה מן הדם אשר בסף על כל הגעה טבילה: ואתם לא תצאו וגו' · מגיד שמאחר שנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע ולילה רשות למחבלים הוא שנאמר בו תרמוש כל חיתו יער: (כג) ופסח · וחמל · וי"ל ודלג: ולא יתן המשחית · לא יתן לו יכולת לבא כמו ולא נתנו אלהים להרע עמדי: (כה) והיה כי תבאו · תלה הכתוב מצוה זו בביאתם לארץ ולא נתחייבו במדבר אלא בפסח א' שעשו בשנה השנית על פי הדבור: כאשר דבר · והיכן

רמב"ן

מהכו בעבור היות נאמס רחוק מאד מהם בארץ גשן כי תועבת מצרים כל רועה צאן ואמר וקחו לכם קחו אותם למשפחותיכם איש שה לבית אבות שה לבית ושחטו הפסח בין הערבים ככל המפורש למעלה במצוה · ושנו במכילתא ויקרא משה לכל זקני ישראל מגיד שעשאן ב"ד ויאמר אליהם הדבר מפי משה לאמר לכל ישראל דברי ר' יאשיה · ר' יונתן אומר הדבר מפי משה לאמר לזקנים וזקנים לאמר לכל ישראל והנה לדעת רבי יאשיה יהיה ויקרא משה לכל זקני ישראל שיאספו אליו כל העם כמו שפירשתי · ועל דעת רבי יונתן הן יאמרו לקהל ויהיה דברו אל כל עדת בני ישראל הזקנים הנועדים להם · כמו והיה אם מעיני העדה · והוסיף בזאת הפרשה ביאור בנתינת הדם שתהיה באגודת איזוב וטבילה בכף שלא נאמר למעלה בפירוש אבל שם נאמר סתם ולקחו מן הדם ללמד שכל לקיחה האמורה בתורה סתם שתהא באגודה ושכל קבלת דם טעונה כלי כמדרש רבותינו ופירש להם בפרשה הזאת: (כב) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר · כי בעבור זה נצטוו בנתינת הדם על המשקוף שיהיו שמורים שם כמו שאמר ולא יהיה בכם נגף למשחית · וכתב רש"י ואתם לא תצאו מגיד שמאחר שנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע · ולילה רשות למחבלים הוא שנאמר בו תרמוש כל חיתו יער · ולא הבינותי דבריו במה שאמר ולילה רשות למחבלים הוא שנאמר בו תרמוש כל חיתו יער · וכי אסור לאדם בכל לילה לצאת מפתח ביתו עד בקר מן המקרא הזה · ויש לו לומר שבלילה הזה נתנה בו רשות למשחית לחבל ולכן הזהירם ממנו · אבל לא ראה הרב לומר כן מפני שהקב"ה בעצמו ובכבודו הוא המכה וכעניין הזה שנוי הוא במכילתא בלשון אחרת ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר מגיד משנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע שנאמר לך עמי בא בחדריך ואומר הנני אליך והוצאתי חרבי מתערה והכרתי ממך צדיק ורשע · ואומר והיה בעבור כבודי ללמדך שתהא נכנס בכי טוב ויצא בכי טוב · וכן אתה מוצא שהאבות והנביאים נהגו בדרך ארץ וישכם אברהם בבקר · וישכם יעקב

רשב"ם

שאין שם פסחים נשחטין: (כא) למשפחותיכם · כדכתיב לעיל לבית אבות: (כב) בסף · בכלי כדכתיב שומרי הסף · ספות כסף: לא תצאו · כי סימני הדם אשר במזוזות יגן עליהם: (כו) מה העבודה הזאת ·

הפש

(מן בני) ענא לזרעיתכון וכוסו פסחא: כב ותסבון אסרת אזובא ותטבלון בדמא דבמנא ותדון לשקפא ולתרין ספיא מן דמא דבמנא ואתון לא תפקון אנש מתרע ביתה עד צפרא: כג ויתגלי יי למממחי ית מצרים ויחזי ית דמא על שקפא ועל תרין ספיא ויחוס יי על תרעא ולא ישבוק לחבלא למיעל לבתיכון לממחי: כד ותטרון ית פתגמא הדין לקים לך ולבניך עד עלם: כה ויהי ארי תעלון לארעא דיתן יי לכון כמא די מליל ותטרון ית פלחנא הדא: כו ויהי ארי יימרון לכון בניכון

נתינה לגר

י"ח י"ג] וגם שם ת"י ,ותפרע לשבתא בהפנוקין". (כב) והגעתם , ותדון. הוא לשון הזאה שהוא מרחוק , וקאי על הדם ולא על האזוב , וכ"ה דעת ב"ם לחם ושמלה.

בעל הטורים

(כב) והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות · ובנתינה כתיב ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף הקדים מזוזות למשקוף לומר שאם שינה הסדר יצא: מן הדם · בגי' דמי מילה: (כג) ולא יתן · ג' במסרה · הכא ואידך ולא יתן עליה לבונה גבי חטאת שבזכות הקרבנות ניצלו ואידך גבי סוטה ולא יתן עליו.לבונה שבזכות הנשים הצדקניות יצאו משם וזו שלא עשתה כמעשיהם לא יהדר קרבנה:

אבן עזרא

אותו כל קהל עדת ישראל שוא מהבנין הקל · והשין קמוץ כמשפט בעבור בנת הנעלם · רק ושחטו הפסח לבון לווי מהבנין הקל · ולא מצינו מזאת הגזרה בכל המקרא מהבנין הדגוש · והיה ראוי השי"ן להיות חירק תחתיה · כמו משכו · רק בעבור אות הגרון שהוא אחריו נפתח השי"ן כמשפט לעשות כך · כמו בחרו לכם · ורבים ככה · על כן יהיה השי"ן בפתח גדול בלשון לווי · ושניהם מבנין אחד · (כב) ולקחתם · טעם פי' איך יקחו מהדם ויתנו על המשקוף: אגודת · כמו תגורה · כמו ויהיו לאגדה אחד · ורבי מרינוס אמר כי האלף נוסף והוא מגזרת גדוד · ואחרים אמרו כי האלף שורש כמו ואסב אגודתו · והגאון פי' האזוב בלשון ערבי זעת"ר ובלשון לעז אוריגנ"ו והוא עשב נכבד במיני מטעמים · וזה לא יתכן כי הכתוב אומר על האזוב אשר יצא בקיר · ולא ידעתי מהו · רק מדרך הסברא איננו עשב הקיף · כי הוא הסף האחרון שהזכיר הפסוק · ויש אומרים כי הפסח היו שוחטין אותו בסף השער · וטבלו האזוב בו ויגיעו אל המזוזות · כמו וימד סף השער · אמות הספים · ואחרים אמרו כי הוא כלי ועליו היו שוחטים · כמו משכב וספות · ועוד אפרש עד בקר: (כג) ולא יתן המשחית · לא יניחנו · כמו כי על כן לא נהתיך לנגוע אליה · והנה המשחית ברשותו ואם יניחנו כאילו נתן לו רשות: (כד) ושמרתם · רבים אמרו כי נתינת הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות חיוב לדורות · בעבור כי הדבר הזה סמוך אל לקיחת האזוב וטבילתו · ועוד כי כתוב אחר כן אשר פסח על בתי בני ישראל · ובדרך הסברא נכון היה · לולי קבלה כאמת שנעתרת · והנה הנכון שמלת הדבר הזה שב אל ושחטו הפסח · וטעם שאלת הבנים בראותם כל המשפחה חבורה אחת אוכלים שה תמים ראשו על כרעיו ועל קרבו ועלם לא תשברו בו ובן נכר ותושב ושכיר לא יאכל בו ואין זה המנהג במועדים אחרים: (כה) והיה · טעם פירש כי מצוה הפסח תלויה בארץ · ואל יקשה עליך פסח הר סיני כי מצוה עליונה היתה · ולא עשו פסח אחר במדבר · כי בהר סיני היו עם משה וימצאו מצות · ובהיותם בארץ אשר לא עבר בה איש אין להם רק המן לבדו: (כו) והיה · מה העבודה הזאת · בשנוי

רמב"ן

בבקר · וישכם משה בבקר · וישכם יהושע בבקר · וישכם שמואל לקראת שאול בבקר · והרי דברים קל וחומר ומה האבות והנביאים שהלכו לעשות רצונו של מי שאמר והיה העולם נהגו בדרך ארץ שאר בני אדם על אחת כמה וכמה · וכן הוא אומר תשת חשך ויהי לילה · הכפירים שואגים לטרף תתן להם ילקוטון תזרח השמש יאספון מכאן ואילך יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב ע"כ הברייתא · והענין לומר שהזהיר הכתוב את ישראל במצרים שלא יצאו מפתח ביתם בלילה ההיא לפי שהקב"ה עובר במצרים כמלך שעובר ממקום למקום וספקלטורים לפניו שלא יפגע בו אדם ולא יתהלך בו · כענין ובא ה' אלהים כל קדושים עמך · וכן והיה בעבור כבודי ושמתיך בנקרת הצור להגין עליו משרפים ומלאכי של מעלה · וכיון שמצינו בשעה שנתן רשות למשחית לחבל שאינו מבחין בין צדיק לרשע לפיכך אין אדם רשאי לשנות דרך העולם שיצא בלילה לפי שהוא זמן של חיות שניתן להם לטרוף ואין להבחין בין צדיק לרשע: (כג) וטעם ולא יתן המשחית · והוא המלאך המשחית בעולם בעת הנגף כענין ויאמר ה' למלאך המשחית בעם · רב · עתה הרף ידך · לא המשחית במצרים כי הקב"ה ברוך הוא המכה: (כד) ושמרתם את הדבר הזה · הוא דבר הפסח עצמו שאמר למעלה ושחטו הפסח ואם הוא רחוק · לא מתן הדמים הסמוך לו כי בפסח מצרים בלבד נצטוו בכך כמו שאמר ועבר ה' וראה את הדם וגו' וכן ושמרתם את העבודה הזאת זבח פסח · וכמוהו ואף לאמתך

ספורנו

הוצאתי את צבאותיכם · כל קהל וקהל כמות שהיה יחדיו: (כב) מן הדם אשר בסף · שהזה על כל הזאה טבילה · כמו שצוה כאשר באמרו על שתי המזוזות וזה קודם ואחר כך על המשקוף וזה לא יתכן זולתי בג' הזאות להורות על ג' יודין כאמרם העולם הבא נברא ביו"ד וכן היה קודם חטא אדם הראשון וביום מתן תורה עד העגל · כי בם יהיה צור עולמים נצחיים כי היוד הורה על פשיטות נצחי ותורה היו"ד עליונה מציאות היחיד בעולמו על שני עולמים נצחיים: ואתם לא תצאו. הנה הבית יהיה מצויין בדם ואתם לא תצאו ובזה האופן ופסח על דרך והתוית תו: (כג) לנגוף · את עם מצרים בעברה חשם וכו' · כי אמנם יאמר נגף על כל מכה גם בלתי מות · כאמרו ונגפו אשה הרה ולא יהיה אסון: המשחית · את עם מצרים בעברה וזעם וכו': (כו) מה העבודה הזאת לכם · שאינה ביום מקרא קדש כשאר הקרבנות ולא תוך זמן שאר הקרבנות שהוא מתמיד של שחר עד תמיד של בין הערבים · ולמה לא יספיק קרבן אחד לכל ישראל כמו בשאר קרבנות

זֶבַח־פֶּסַח הוּא לַיהוָה אֲשֶׁר פָּסַח עַל־בָּתֵּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנָגְפּוֹ אֶת־מִצְרַיִם וְאֶת־בָּתֵּינוּ הִצִּיל וַיִּקֹּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃ כח וַיֵּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כֵּן עָשׂוּ׃ ששי ס כט וַיְהִי ׀ בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וַיהוָה הִכָּה כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשְּׁבִי אֲשֶׁר בְּבֵית הַבּוֹר וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה׃ ל וַיָּקָם פַּרְעֹה לַיְלָה הוּא וְכָל־עֲבָדָיו וְכָל־מִצְרַיִם וַתְּהִי צְעָקָה גְדֹלָה בְּמִצְרָיִם כִּי־אֵין בַּיִת אֲשֶׁר אֵין־שָׁם מֵת׃ לא וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לַיְלָה וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְּאוּ מִתּוֹךְ

ת"א ואמרתם זבח · פסחים סב · זבחים ז י: ויהי בחצי · יבמות עב: — הצד"י דגושה

רש"י

דבר והבאתי אתכם אל הארץ וגו': (כז) ויקוד העם · על בשורת הגאולה וביאת הארץ ובשורת הבנים שיהיו להם: (כח) וילכו ויעשו בני ישראל · וכי כבר עשו והלא מר"ח נאמר להם אלא מכיון שקיבלו עליהם מעלה עליהם הכתוב כאילו עשו: וילכו ויעשו · אף ההליכה מנה הכתוב ליתן שכר להליכה ושכר לעשייה: כאשר צוה ה' את משה ואהרן · להגיד שבחן של ישראל שלא הפילו דבר מכל מצות משה ואהרן ומהו כן עשו אף משה ואהרן כן עשו: (כט) וה' · כ"מ שנאמר וה' הוא ובית דינו שהוי"ו לשון תוספת הוא כמו פלוני ופלוני: הכה כל בכור · אף של אומה אחרת והוא במצרים: מבכור פרעה · אף פרעה בכור היה ונשתייר מן הבכורות ועליו הוא אומר ובעבור זאת העמדתיך (בעבור הראותך את כחי בים סוף): עד בכור השבי · שהיו שמחין לאידם של ישראל ועוד שלא יאמרו יראתנו הביאה פורענות זו ובכור השפחה בכלל היה שהרי מנה מן החשוב שבכולן עד הפחות ובכור השפחה חשוב מבכור השבי: (ל) ויקם פרעה · ממטתו: לילה · ולא כדרך המלכים בשלש שעות ביום: הוא · תחלה ואחר כך עבדיו מלמד שהיה הוא מחזר על בתי עבדיו ומעמידן: כי אין בית אשר אין שם מת · יש שם בכור מת אין שם בכור גדול שבבית קרוי בכור שנאמר אף אני בכור אתנהו ד"א מצריות מזנות תחת בעליהן ויולדות מרווקים פנויים והיו להם בכורות הרבה · פעמים הם חמשה לאשה אחת כל אחד בכור לאביו: (לא) ויקרא למשה ולאהרן לילה · מגיד שהיה מחזר על פתחי העיר וצועק היכן משה שרוי היכן אהרן

רמב"ן

תעשה כן: (כח) וילכו ויעשו בני ישראל · שיצאו מלפני משה והלכו אל הצאן ועשו הפסח בערבים · ודרך הכתוב לכפול ולאמר כן עשו · לבאר שלא הפילו דבר מכל אשר צוו כמו שפירשתי בנח · וכן וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה' כן עשו · ולרבותינו בזה המדרש לפי שלא היה צריך

אבן עזרא

שהזכרתי: (כז) ואמרתם זבח פסח · מצאנו פסוח ופסחים · והטעם כמו חמלה · ובעבור שהשם חמל על בכורי ישראל בעבור דם השה נקרא השה פסח · כמו ושחטו הפסח · וכגאון אמר שהוא מגזרת פסח · כי הפסח ישען על רגלו התמימה · והמשחית כן עשה שהשחית בכורי בית מצרים ופסח על בית שכנו העברי ולא השחיתו · ודמותו עד מתי אתם פוסחים: (כח) וילכו ויעשו בני ישראל · שלקחו שה בעשור לחדש כאשר צוה השם למשה ולאהרן זאת חקת הפסח כן עשו: (כט) ויהי בחצי הלילה · השניה · אמר יפת כי השבויים הטוחנים בריחים ביום בבית השר יכניסם בבור בלילה וישימו הריחים על פי הבור · וזהו אחר אחר הריחים · והנה הוא כמו בבית הסוהר: (ל) ויקם · הוא בעצמו · כמו ועבד הלוי הוא · בעצמו: כי אין בית · על הרוב ידבר הכתוב: (לא) ויקרא · מדרך הסברא כי משה ואהרן לא היו בגיל ט"ו בארץ רעמסס עם ישראל · רק במצרים שהיתה מקום המלוכה שהיה שם פרעה · והנה יצאו בם מפתח ביתם במצות השם בחצי הלילה · ונתן להם רשות פרעה שילכו ישראל לעבודת השם · והנה הלך משה עם עבדי פרעה לרעמסס להוציא ישראל · וידוע היום כי יש בין מצרים כישנה שיש שם אוצרות יוסף ידועים עד היום · ובין רעמסס שנה פרסאות · והנה הלכו לצאת בבקר והיא עת עלות עמוד השחר שיחל להראות אור השמש בעבים והנה יש בין תחלת זה ברגע עד עת זרוח השמש שעה ישרה וחצי שעה · והנה יש לנו בקר והחשך גדול · כמו ותשכב מרגלותיו עד הבקר · ושם כתוב · בטרם יכיר איש את רעהו · והנה היו מישראל שיצאו בתחלת עמוד השחר ועודנו לילה כדרך התורה · עד זרוח השמש ואלה היו קרובים אל מצרים · והאחרים שהם רחוקים יצאו בו ביום כי קהל רב היה · ויותר יש מתחלת רעמסס עד סופה משמונה פרסאות · על כן כתוב הוציאך יי' אלהיך ממצרים לילה · וכתוב אחר · היום אתם יוצאים · ועוד ובני ישראל יוצאים ביד רמה · וכתוב שם ומצרים מקברים · וביום יקברו וכבר פירשתי: גם אתם · כדברכם · שתלכו דרך שלשת ימים

רשב"ם

המשונה משאר הימים טובים בכמה דברים: (כז) אשר פסח · דילג ועבר: (כט) בחצי הלילה · כשהיו אוכלין

את

מָה פָלְחָנָא הָדָא לְכוֹן : כז וְתֵימְרוּן דְּבַח חַיִס הוּא קֳדָם יְיָ דִּי חָס עַל בָּתֵּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם כַּד הֲוָה מָחֵי יָת מִצְרָאֵי וְיָת בָּתָּנָא שֵׁיזֵיב וּכְרַע עַמָּא וּסְגִידוּ : כח וַאֲזַלוּ וַעֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כֵּן עֲבַדוּ : כט וַהֲוָה בְּפַלְגוּת לֵילְיָא וַייָ קְטַל כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבּוּכְרָא דְפַרְעֹה דַּעֲתִיד לְמִתַּב עַל כָּרְסֵי מַלְכוּתֵהּ עַד בּוּכְרָא דְשִׁבְיָא דִּי בְּבֵית אֲסִירֵי וְכֹל בּוּכְרָא דִבְעִירָא : ל וְקָם פַּרְעֹה לֵילְיָא הוּא וְכָל עַבְדוֹהִי וְכָל מִצְרַיִם וַהֲוָת צְוָחְתָא רַבְּתָא בְּמִצְרַיִם אֲרֵי לֵית בֵּיתָא דְּלָא הֲוָה בֵהּ תַּמָּן מִיתָא : לא וּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לֵילְיָא וַאֲמַר קוּמוּ פּוּקוּ

נתינה לגר

(כז) זבח פסח, דבח חיס , אף שלעיל (פסוק י"א) ולקמן (פסוק מ"ח) ת' „פסחא" הכא שנא שכתוב אח"כ לבאר „אשר פסח" ת' „חיס".

בעל הטורים

(כח) ויעשו כן • עשו שתי עשיות אחת לפסח ואחת למילה : (כט) בחצי הלילה • ג' במסרה• הכא• ואידך ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש (רות ג') לומר שגם בכאן חרדו חרדה גדולה ואידך גבי שמשון ויקם בחצי הלילה (שופטים ט"ז) כענינא דעזה לומר לך שהקב"ה עושה נס לצדיקים בחצי הלילה:(לא) קומו צאו• ב' במסרה• הכא• ואידך קומו צאו מן המקום הזה גבי לוט מה התם הוציאום

רמב"ן

הכתוב להזכיר ההליכה אמרו ליתן שכר להליכה ושכר לעשייה • ויעשו וכי כבר עשו אלא מכיון שקבלו עליהם לעשות העלה עליהם הכתוב כאילו עשו • כאשר צוה את משה ואת אהרן כן עשו להודיע שבחן של ישראל שכשם שאמר להם משה ואהרן עשו • ד"א מה ת"ל כן עשו אלא שאף משה ואהרן כן עשו • דרשו תחלה כי הכפל לשבח ישראל שלא שכחו ולא נפל להם דבר מכל אשר אמרו להם והוא דרך הלשון במקומות רבים : (ל) כי אין בית אשר אין שם מת • לרש"י היה שם בכור מת • אין שם בכור גדול הבית מת שקרוי בכור שנאמר גם אני בכור אתנהו • ד"א מצריות מזנות תחת בעליהם ויולדות מרווקים פנוים והיו להם בכורות הרבה • פעמים הם חמשה לאשה אחת וכל אחד בכור לאביו • ועל דרך הפשט הבכורות שמתו במצרים בכורי פטר רחם היו שנולדו ועל כן קדש התחיהם כל בכור פטר רחם בבני ישראל באדם ובבהמה והיה בכור פרעה היושב על כסאו פטר רחם לאמו • וכן מנהג המלכים להיות הגבירה המולכת בתולה • כענין שנאמר באחשורוש • אבל על דעת רבותינו שהקדוש ברוך הוא נתרצה • שהכה במצרים כל בכוריהם כלומר בכור האב ראשית אונו ובכור האם פטר רחם וגם גדול הבית • ולא רצה לקדש התחיהם בישראל רק בכור האם • שהוא ידוע ומפורסם יותר • ובבהמה לא יודע כלל רק בכור האם ובחר מכלם המין ההוא • וכדמות ראיה לזה ויך כל בכור במצרים ראשית אונים באהלי חם כי על הזכר יאמר כן : (לא) ויקרא למשה ולאהרן לילה • מגיד שהיה מחזר על פתחי העיר וצועק היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי לשון רש"י • והיה זה כי משה ואהרן לא במצרים בלילה ההוא לקיים דבריו שאמר וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי לאמר • ובזא פרעה אליהם שלחו מלאכים אל ארץ גשן אשר שם בני ישראל לתת להם רשות לצאת ונאספו כלם ברעמסס והיה יום גדול ומשם נסעו ביד רמה • ומשה בראשם • כמו שנאמר ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים • והכתוב שאמר הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה כי מעת שפטרם פרעה יקראו יוצאים • וכך אמרו בספרי והלא לא יצאו אלא ביום שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל אלא מלמד שנגאלו בלילה • ובגמרא במסכת ברכות הכל מודים כשנגאלו לא נגאלו אלא בלילה שנאמר הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה וכשיצאו לא יצאו אלא ביום שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים • וי"א שיצאו ממצרים בלילה • מארץ מצרים • שהיא רעמסס ביום • כי רבים מהם יושבים בעיר מצרים ויצאו בלילה ונאספו עם אחיהם ברעמסס • ואינו נכון כי הכתוב אמר ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר שהיו אסורים לצאת כלל מן הבתים בלילה וכך אמרו במכילתא ויקרא למשה ולאהרן לילה ויאמר קומו צאו • אמר לו משה כך נצטווינו ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר וכי גנבים אנחנו שנצא בלילה • לא נצא אלא ביד רמה לעיני כל מצרים • ואנקלוס פי' כי הנסים שעשו להם בלילה יקרא הוציאך כי בעבורם יצאו : ופעם קומו צאו מתוך עמי • מצות מלך שיצאו מיד כי לא אתן לכם רשות לעמוד בתוך עמי כלל כי הם נהרגים עליכם • גם אתם המכים • גם בני ישראל • כלם הנאו • ולא תתעכבו בכאן בשום פנים וזה לקיים גרש יגרש אתכם מזה • ואמרו לכו עבדו את ה' כדברכם פיום

ספורנו

צבור : (כז) זבח פסח הוא • זה הזבח נעשה בשביל הפסיחה שהיתה עתידה להעשות בחצי הלילה של אחריו ומפני שאין זבח בלילה הוצרך לעשותו בזה הזמן הנמשך אחר הלילה של אחריו כענין הקרבנות והוצרך כל אחד להקריב כי הנס נעשה לכל יחיד בפני עצמו לא לצבור בכלל : (כח) וה' הכה • כלומר ישראל התעסקו במצות הפסח • ה' הכה באותו הזמן בעצמו

עמי גם אתם גם בני ישראל ולכו עבדו את יהוה כדברכם: ^לב^ גם צאנכם גם בקרכם קחו כאשר דברתם ולכו וברכתם גם אתי: ^לג^ ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ כי אמרו כלנו מתים: ^לד^ וישא העם את בצקו טרם יחמץ משארתם צררת בשמלתם על שכמם: ^לה^ ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלת: ^לו^ ויהוה נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום וינצלו את מצרים: פ ^לז^ ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה כשש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף: ^לח^ וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר מקנה כבד מאד: ^לט^ ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות כי לא חמץ כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עשו

הב' בקמץ ע"פ המסרה

ת"א וס' נתן את · סנהדרין נב: וישאלום · ברכות ט' : וינצלו את · ברכות שם · פסחים קי"ט :

רש"י

שרוי: גם אתם · הגברים: גם בני ישראל · הטף: ולכו עבדו את ה' כדברכם · הכל כמו שאמרתם ולא כמו שאמרתי אני · בטל לא תשאר · בטל מי ומי ההולכים · בטל צאנכם ובקרכם יוצג · גם צאנכם גם בקרכם קחו ומהו כאשר דברתם גם אתה תתן בידנו זבחים ועולות: (לב) קחו כאשר דברתם ולכו וברכתם גם אותי · התפללו עלי שלא אמות שאני בכור: (לג) כלנו מתים · אמרו לא כגזרת משה הוא שהרי אמר ומת כל בכור וכאן אף הפשוטים מתים ה' או י' בבית אחד: (לד) טרם יחמץ · המצריים לא הניחום להשהות כדי חימוץ: משארותם · שירי מצה ומרור: על שכמם · אע"פ שבהמות הרבה הוליכו עמהם מחבבים היו את המצות: (לה) כדבר משה · שאמר להם במצרים וישאלו איש מאת רעהו: ושמלות · אף הן היו חשובות להם מן הכסף ומן הזהב והמאוחר בפסוק חשוב: (לו) וישאלום · אף מה שלא היו שואלים מהם היו נותנים להם אתה אומר אחד טול שנים ולך: וינצלו · ורוקינו: (לז) מרעמסס סכתה · ק"ך מיל היו ובאו שם לפי שעה שנאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים: הגברים · מבן כ' שנה ומעלה: (לח) ערב רב · תערובות אומות עובדי כוכבים של גרים: (לט) עוגות מצות · חררה של מצות בצק שלא החמיץ קרוי מצה: וגם צדה לא עשו להם · לדרך מגיד שבחן של ישראל שלא אמרו היאך נצא למדבר בלא צדה אלא האמינו והלכו הוא שמפורש בקבלה זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי

רשב"ם

את פסחיהן: הישב על כסאו · העתיד לישב על כסאו אילו חיה: (לב) וברכתם גם אותי · וגם תברכו אותי: (לד) בצקו · מן בצק מן כסף כספו · משארותם · הוא הכלי שנותנין בו הבצק וזה מוכיח ברוך טנאך ומשארתך · כשם שהטנא הוא הכלי שנותנין בה את הפרי כן משארותם כלי שנותנין בו את העיסה וזה ברכות הכלים שיהיו מלאים פירות ועיסה: (לו) נתן את חן העם · לתת להם במתנה כדכתיב באלה שמות ונתתי את חן העם בעיני מצרים · וישאילום מצרי לישראל ישראל היו השואלים ומצרים המשאילים · השלימו שאילתם ומתנה היתה · מי (ששואל) (נ"א שפועל) את הדבר קרוי פועל ומי שמוכר לו מה ששואל קרוי הפעיל · משאיל נותן לו מה ששואל: וינצלו את מצרים · עדיים טוב מלבושיהן שאלו ונתנו על בניהם ועל בנותיהם וכדתיב ויתנצלו בני ישראל את עדיים מהר חורב: (לח) ערב רב · לשון תערובת כדכתיב ויתערבו בגוים: (לט) עוגות · כי אין לחם אלא האפוי בתנור · כי לא חמץ · כי לא החמיץ · וכן כבד לב פרעה · לשון פעל · וכן אהב אביו · והמלך דוד זקן · הזקין: וגם צדה לדרך לא עשו ולכך הוצרכו

מגו עמי אף אתון אף בני ישראל ואזילו פלחו קדם יי כמא דהויתון אמרין: לב אף ענכון אף תורכון דברו כמא די מללתון ואזילו וצלו אף עלי: לג ותקיפו מצרים על עמא לאוחאה לשלחותהון מן ארעא ארי אמרו כלנא מיתין: לד ונטל עמא ית לישיהון עד לא חמע מותר אצותהון צריר בלבשיהון על כתפיהון: לה ובני ישראל עבדו כפתגמא דמשה ושאילו ממצרים מנין דכסף ומנין דדהב ולבושין: לו ויי יהב ית עמא לרחמין בעיני מצרים ושאילנון ורוקינו ית מצרים: לז ונטלו בני ישראל מרעמסס לסכות כשית מאה אלפין רגלאין גבריא בר מטפלא: לח ואף נוכראין סגיאין סליקו עמהון ועאנא ותורין בעירא סגי לחדא: לט ואפו ית לישא די אפיקו ממצרים גריצן פטירן ארי לא חמע ארי אתרכו ממצרים ולא יכילו

נתינה לגר

(לב) קחו, דברו. עמ"ש לעיל פסוק ג', ופרש"י שפי' "כאשר דברתם" על מה שאמרו "גם אתה תתן בידנו זבחים ועולות". וברכתם גם אתי, וצלו אף עלי. משום דכוונתו בברכה להתפלל בעדו, ועמ"ש לעיל ח' כ"ד. (לד) משארותם, מותר אצותהון, במכילתא "אלו שיורי מצה ומרור", וכ"ה בתיב"ע, ומשמע שהת"א יכלול במלת "משארותם" ב' הוראות, מל' "שאר" וזהו "מותר", וגם הכלי שנותנים בו הבצק, כאשר ת' לעיל (ז' כ"ח) "ובמשארותיך, ובאצותך" וכן (דברים כ"ח ה') ומה שלא כלל גם לעיל ז' כ"ח ב' הפירושים יחד כבפה, משום דהכא הכריחו פשט הכתוב לזה, יען כי באמת היו צ"ל "וישא העם את בצקו טרם יחמץ צרור בשמלתם על שכמם" ולמה זה הוסיף מלת "משארותם" אין זה כי מלת "משארותם" קאי על שירי מצה ומרור וכפי' המכילתא. אבל לקמן (במדבר ט"ו כ') ראשית עריסותיכם ת' "ריש אצותכון" משמע שגם העיסה נקראה בארמית "אצותא" ובכ"י מצאתי נוסחא "אזוודכון" כמו שת' לקמן (פסוק ל"ט) "צדה, זוודין" ולא תרגם מותר, וחדוש כפול הוא. (לה) ממצרים, מצראי. צ"ל "ממצראי" וכן בפ' שאח"ז "וינצלו את מצרים, ורוקינו ית מצראי" ולא "ית מצרים" שאם נצלו את המדינה בכללה, מהיכן מצאו אח"כ בזז הים? אבל בכ"י מצאתי בכל הפסוקים "מצרים". (לז) רגלי הגברים, גברא רגלאה. ת' הפך לשון המקרא לפרש כוונתו אנשים הולכי רגל", כ"ה ני' הספרים אבל בחומשי רווה"ה הני' כמו בעברית "רגלאין גבריא" ובכ"י גבראין, וכ"נ עיקר כי הנוסחא הראשונה מתנגדת להנחת הטעמים. (לח) ערב רב, נוכראין סגיאין. ר"ל נכרים בני תערובות מעמים אחרים (וכאשר ת' "נוכראין" נל"ר, הוצרך לתרגם גם מלת "רב" בל' "סגיאין" שהוא ל"ר להשוות מספר התאר אל המתואר

בעל הטורים

כמאכים בעל כרחם אף כאן כמו: (לג) למהר · ג' במסרה · כאן · ואידך וכגבאים על הסרים למהר (ד"ה א' י"ב) למהר שלל חש בז (ישעיה ח') שהמצריים היו ממהרים לשלחם כגבאים וישראל היו ממהרים לשלול שלל ולבוז בז: (לד) צררת · ב' במסרה · צרורות בשמלותם · צרורות עד יום מותן אלמנות חיות (ש"ב כ') רמז לאלמנות שיכסו פניהם בשמלה: (לו) וינצלו את מצרים · בגימ' עשאוה כמצודה שאין בה דגן: (לז) סכתה · ב' הסרים · מרעמסס סכתה · ויעקב נסע סכתה · שבזכות יעקב יצאו

אבן עזרא

גם כאשר דברתם · וגם מקנגו ילך עמנו: (לב) וטעם וברכתם גם אותי · שיברכו אותו ויתפללו בעדו: וטעם גם · שנתן להם זבחים כאשר אמר לו משה: (לג) ותחזק · לשון נקבה כי מדינת מצרים כוללת הכל: וטעם כלנו מתים · שירצתיו במלת כן יפגעמו: (לד) משארותם · כלי עץ · כמו טנאך ומשארתך · כי התוריכם היו טעונים בגדים שישאלו ממצרים: (לה) ובני ישראל · כל אחד שאל כפי מעלתו · כי סנה נמעשה המשכן שביאים לנדם שביאו הלגנים שיקרות ושבושם ושבמן: (לו) וינצלו · לא מצאנו גזרת שלם משבנין הקל רק מהנוסף או מהדגוש · ובניהם פעלים יוצאים כי אין הפרש בטעם בין וינצלו · ובין ויצל אלהים · רק בבנין שנוסף יזכיר הפעול · ולא כן בדגוש: (לז) ויסעו · היה כסמ"ך ראוי להדגש בהתבלע הנו"ן: כמו ויגשו · ויתנו · אולי בא כן לסקל על הלשון: מרעמסס · בפתח תחת הרי"ש ובו"א תחת השי"ן והוא שם מחוז ולא עיר: סכתה · אל סכות · וזכר הגברים ואין צורך להזכיר הטפים · כי הם כמו הם או יותר: לבד מטף · שהוא פתוח מל' בנה: וגם ערב רב · מאנשי מצרים שהתערב עמהם · והם האספסוף שנאספו עליהם: (לט) ויאפו · הנה הבצק בהוציאו

רמב"ן

שירצו לצאת וישמעו אליו כי אתם חפצים ללכת למדבר לעבוד את ה': (לב) וטעם וברכתם גם אותי · כאשר תזבחו לה' אלהיכם כאשר דברתם ותתפללו על נפשותיכם שלא יפגע אתכם בדבר או בחרב · הזכירו גם אותי עמכם · ואמר רש"י התפללו עלי שלא אמות שאני בכור · ופשוטו שיברכו אותו ואת ממלכתו כי בכלל ברכת המלך שלום כל המלכות · ובמכילתא התפללו עלי שתכלה ממני הפורענות כלומר שלא יענש עוד בעבורם: (לט) וטעם ויאפו את הבצק · שאפו אותו מצות מפני המצוה שנצטוו שאור לא ימצא בבתיכם כי כל אוכל חמץ ונכרתה · ואמרו כי גורשו

ספורנו

נשמעו את בכורי מצרים לגאלם: (לח) וצאן ובקר · של ערב רב שעלו עמם לגור בתוכם עם כל קניינם: (לט) כי לא חמץ · כי לא התמהמץ מפני קוצר הזמן שהיה משעת נסעם מרעמסס שהיא בארץ מצרים עד שהגיעו לסכות שהיא חוץ לגבולם כאמרם ז"ל שלא הספיק בצקן של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם וכו' כי אמנם בהיותם בסכות חוץ לגבול מצרים נגלו עליהם

לָהֶם׃ מ וּמוֹשַׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרָיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה׃ מא וַיְהִי מִקֵּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיְהִי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה יָצְאוּ כָּל־צִבְאוֹת יְהוָה מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ מב לֵיל שִׁמֻּרִים הוּא לַיהוָה לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הוּא־הַלַּיְלָה הַזֶּה לַיהוָה שִׁמֻּרִים לְכָל־בְּנֵי

ת"א ומושב בני . מגילה ט' סנהדרין לא : ליל שמרים · ר"ה השנה יא :

רש"י

במדבר בארץ לא זרועה · מה שכר מפורש אחריו קדש ישראל לה' וגו' : (מ) אשר ישבו במצרים · אחר שאר הישיבות שישבו גרים בארץ לא להם : שלשים שנה וארבע מאות שנה · בין הכל משנולד יצחק עד עכשיו היו ת' שנה משהיה לו זרע לאברהם נתקיים כי גר יהיה זרעך ושלשים שנה היו משנגזרה גזירת בין הבתרים עד שנולד יצחק וא"א לומר בארץ מצרים לבדה שהרי קהת מן הבאים עם יעקב היה צא וחשוב כל שנותיו וכל שנות עמרם בנו ושמונים של משה לא תמצאם כל כך ועל כרחך הרבה שנים היו לקהת עד שלא ירד למצרים והרבה משנות עמרם נבלעים בשנות קהת והרבה משמונים של משה נבלעים בשנות עמרם הרי שלא תמצא ת' שנה לביאת מצרים והוזקקת לומר על כרחך שאף שאר הישיבות נקראו גרות ואפילו בחברון כענין שנאמר אשר גר שם אברהם ויצחק ואומר את ארץ מגוריהם אשר גרו בה לפיכך אתה צריך לומר כי גר יהיה זרעך משהיה לו זרע וכשתמנה ת' שנה משנולד יצחק תמצא מביאתן למצרים עד יציאתן ר"י וזה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך: (מא) ויהי מקץ שלשים שנה וגו' ויהי בעצם היום הזה · מגיד שכיון שהגיע הקץ לא עכבן המקום כהרף עין בט"ו בניסן באו מלאכי השרת אצל אברהם לבשרו בט"ו בניסן נולד יצחק בט"ו בניסן נגזרה גזירת בין הבתרים : (מב) ליל שמורים · שהיה הקב"ה שומר ומצפה לו לקיים הבטחתו להוציאם מארץ מצרים : הוא הלילה הזה לה' · הוא הלילה שאמר לאברהם בלילה הזה אני גואל את בניך : שמורים לכל בני ישראל לדורותם · משומר ובא מן

אבן עזרא

ממצרים היה בו שאור ולא אפוהו עד באו בסוכות : (מ) ומושב בני ישראל · הגאונים רבים יש במקרא לא ידענו למי הם סמוכים · והנה אזכיר מקצתם · ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום · ואבשלום לא היה בן ארבעים שנה · גם לא נשלמה מלכות בית דוד · ומפרשים אמרו כי זה חשבון מיום שבת הארון בקרית יערים · וכתוב ויהי כשלשים שנה · יש אומרים בן שלשים שנה נתמנה · ויש אומרים ליובל · ויש אומרים מציאת ספר תורה שמצא חלקיהו הכהן · ואני לא ידעתי כי הם סברות בלא יסוד ומשענת · וכתוב ובעוד ששים וחמש שנה · וזו הנבואה היתה בימי אחז ומלכותו היתה שש עשרה שנה · ובשנת שש לחזקיה בנו גלתה שומרון · על כן הוצרכו המפרשים לומר כי תחלת ששים וחמש שנה מיום שנבא עמוס · וישראל גלה יגלה מעל אדמתו · ואחרים אמרו משנת הרעש · וכאשר חשבנו שנים שבאו ישראל במצרים בימי יוסף ואחיו · הנה לא יגיעו מספר ימי הכתוב כי אין ספק כי קהת מיורדי מצרים היה ונחשוב כי הוליד עמרם בנו בסוף ימיו גם עמרם הוליד משה בסוף ימיו והנה מספר חייהם מאתים ושבעים שנה ומשה בן שמונים שנה בצאת ישראל ממצרים והנה הכל ג' מאות ונו"ן שנה הנה חסרו לנו שמונים · והזקנים הוסיפו אשר ישבו במצרים ובשאר ארצות · כי ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה אינו דבק עם וענו · רק עם יהיה זרעך · וכמוהו רבים · ובפרשת בא את מיום הראשון עד יום השביעי · ואחר שמצאנו כתוב כי השם אמר לאברהם בין הבתרים כי גר יהיה זרעך ארבע מאות שנה · ידענו כי חשבון מושב בני ישראל תלוי בקץ אברהם · הוצרך בעל סדר עולם לומר כי אחר שבא אברהם לארץ כנען שב לחרן · והוצרכו המפרשים לומר כי נבואת אני יי' אשר הוצאתיך מאור כשדים · איננה דבקה עם הפרשה כנזכרת · אבל אחר זה נאמרה · ואין צורך לכל זה רק חשבון ד' מאות שנה הוא מיום שנולד יצחק · ואלה השלשים שנה הנוספים מספרם מיום שיצא אברהם מארץ מולדתו מאור כשדים ובא עם אביו אל חרן כאשר כתוב ויבאו עד חרן וישבו שם ואברהם ישב עם אביו בחרן חמש שנים ובא אל ארץ כנען והוא בן חמש ושבעים שנה ולא שב אל חרן · והנה כאשר נולד יצחק תמו שלשים שנה שיצא אברהם מארצו כי הוא העיקר כי לו נתנה ארץ הכנעני · ויהיה פסוק אני יי' אשר הוצאתיך מאור כשדים דבק עם כל הפרשה למעלה ולמטה · והנה פי' ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שהיו גרים שם · גם אבותיהם היו גרים · ככתוב כמעט וגרים בה · ואברהם אמר גר ותושב אנכי עמכם : שלשים שנה וארבע מאות שנה · מיום שיצא אברהם אביהם מארץ מולדתו : וטעם ויהי מקץ שלשים שנה · להודיע כי בעבור צעקתם אל השם לא יצאו · עד שהגיע הקץ שנגזר עליהם : (מב) ליל שמורים הוא ליי' · על דרך הפשט בעבור שהזכיר ליל שמורים הוא ליי' · ובסוף שמורים לכל בני ישראל לדורותם · נראה כי הטעם בעבור הפסח שמרם · ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף · וכן שיהיה זה הלילה שמורים לכל בני ישראל לדורותם · וטעם אכילת הפסח על משפטו ומצות ומרורים בלילה הזה · ויש מפרשים אותו כטעם שומרי החומות · שלא ישנו רק יודו וישבחו גבורות השם בצאתם ממצרים · וככה רמזו הקדמונו

רשב"ם

הוצרכו להתלונן ללחם ולמים : (מ) ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים עד סוף שלשים שנה וארבע מאות שנה משנאמר לאברהם בין הבתרים כי בן שבעים שנה היה אברהם אבינו כשנדבר עמו בין הבתרים והארבע מאות של גר יהיה זרעך התחילו מיצחק כמו שפירשתי הכל בפרשת בין הבתרים : (מא) ויהי מקץ שלשים של ברית בתרים וארבע מאות שנה של לידת יצחק : ויהי בעצם היום הזה וגו' · ומכל מקום במצרים לא ישבו אלא מאתים ועשר של סוף ארבע מאות ושלשים : (מב) ליל שמורים הוא לה' · סימות אביהם היה הקב"ה מצפה לזה הלילה להוציא את בני ישראל ממצרים כמו שהבטיחם · ולישראל

הוא

לאתעכבא ואף זודין לא עבדו להון: מ ומותב בני ישראל די יתיבו במצרים ארבע מאה ותלתין שנין: מא והוה מסוף ארבע מאה ותלתין שנין והוה בכרן יומא הדין נפקו כל חיליא דיי מארעא דמצרים: מב ליל נטיר הוא קדם יי לאפקותהון מארעא דמצרים הוא ליליא הדין קדם יי נטירין לכל בני ישראל לדריהון: מג ואמר

בעל הטורים

ממצרים: (מב) שמורים ב' במסורה · ובפסוק · שחלק הקב"ה ליל ט"ו לשנים חציו ליציאת מצרים וחציו השני לגאולה לעתיד לבא:

רמב"ן

ממצרים לומר שאפו אותו בדרך בעבור כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה לאפות אותו בעיר ולשאת אותו אפוי מצות · ועל כן נשאו אותו בצק ומשארותם צרורות בשמלותם על שכמם ומהרו ואפו אותו טרם יחמץ בדרך או בסכת שבאו שם לשעה קלה כדברי רבותינו: (מ) ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה · משנולד יצחק עד עכשיו היו ארבע מאות שנה שמשעה שהיה זרע לאברהם נתקיים בו כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם · ושלשים שנה היה משנגזרה גזרת בין הבתרים עד שנולד יצחק · וכשתמנה ארבע מאות שנה משנולד יצחק תמצא מביאתן למצרים עד יציאתן מאתים ועשר שנים זה לשון רש"י: והוא דעת רבותינו · אלא שאינו מתוקן בפירושיו כל צרכו שהרי כתוב ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן ומעמד בין הבתרים היה אחר כך ימים רבים · אבל נצטרך לתרץ הענין כמו ששנו בסדר עולם אברהם אבינו היה בשעה שנדבר עמו בין הבתרים בן שבעים שנה שנאמר ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים חזר לחרן ועשה שם חמש שנים שנאמר ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן · ויהיה ענין הכתוב לומר כי בצאתו מחרן ארץ מולדתו שלא חזר וראה עוד בית אביו היה בן שבעים וחמש שנה · ודעתי בדרך הפשט כי ה' אמר לאברהם ידוע תדע כי טרם תתי לך הארץ הזאת גר יהיה זרעך בארץ לא להם ימים רבים ארבע מאות שנה · ולא חשש להודיע השלשים · כי אמר לו עוד ודור רביעי ישובו הנה להודיעו שלא ישובו מיד בסוף ארבע מאות עד הדור הרביעי שיהיה שלם עון האמורי ירמוז לשלשים שנה הללו כי עמדם במדבר ארבעים שנה לא היה אלא מפני עון האמורי שלא נשלם · ויהיה שיעור הכתוב ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים עד שלשים שנה וארבע מאות שנה שישבו שם למלאות להם כן בארץ לא להם · הודיענו הכתוב כי עתה בצאתם נשלמה הגלות הנגזרת עליהם והוציאם מעבדות לחירות לא שיוציאם ממצרים ויהיו עוד גרים בארץ לא להם · ובעבור שכבר הזכיר הענין הזה והודיע בו לא הוצרך בו להאריך כי לא בא הכתוב הזה רק להודיע השלשים שנה שנוספו עליהם · ולכך אמר דרך קצרה שהשלימו במצרים ארבע מאות שנה הנאמרים לאברהם אביהם וידועים להם ועוד שלשים שנה · וחזר ואמר ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה לגלותם יצאו מארץ מצרים לחירות עולם ודומה לו והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד ל"ח שנה להשלים החשבון כי לא הלכו מקדש ברנע עד נחל זרד ל"ח שנה · אבל ישבו בקדש שנים רבות ואח"כ הלכו משם וחזרו לאחור דרך ים סוף · ובשנת ל"ח עברו נחל זרד והנה שיעור הכתוב והימים אשר הלכנו מקדש ברנע אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמונה שנה · וכמוהו אשרי המחכה ויגיע לימים אלף שלש מאות שלשים וחמשה שיגיע לקצם · לא להם עצמם: (מב) ואמר ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים · כי שמר להם הדבר מן העת שנגזר עליהם הגלות שיוציאם בלילה הזה בבא הקץ מיד כי בעתה אחישנה · או טעמו ליל שמורים הוא לה' שהוא שומר ומצפה לילה שיוציאם מארץ מצרים שהקב"ה מצפה לעת שיהיו ראויים להוציאם משם · והנה אם נאמר שטעם כי גר יהיה זרעך מעת שיהיה לך זרע ונתחיל החשבון משנולד יצחק תהיה עמידתם במצרים מאתים וארבעים שנה כפי הפירוש שהזכרנו · וגם זה לדעתי אינו דרך הפשט על נכון שכל ימי אברהם לא יקרא הגלות בזרעו · והנכון שיאמר כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ארבע מאות שנה מן היום הזה · והענין לאמר לו לא ינחלו בניך הארץ הזאת אשר אני נותן להם מיד אבל יהיו גרים כמוך בארץ לא להם ארבע מאות שנה · ועוד לא ישובו הנה עד הדור הרביעי למלאת ארבע מאות ושלשים ואם כן תהיה עמידתם במצרים כמו מאתים ועשרים שנה או קרוב לזה · ואם יהיה חשבון של אותיות רד"ו שמה מסורת בישראל יתכן שירמוז ליורדים עצמם שאחרי מות יעקב יעמדו הם שם מאתים ועשר שנים ועם י"ז יהיו רכ"ז · וכבר הזכרתי פי' ר"א שאמר כי גר יהיה זרעך בעבדות מנוי עד ארבע מאות שנה מן היום הזה · ואמר כי השלשים הנוספים היו מיום צאת אברהם מארצו · והנה יהיה פירוש הכתוב ומושב בני ישראל אשר ישבו בארץ מצרים עד מלאת שלשים שנה וד' מאות שנה להיותם גרים

ספורנו

עליהם עמודי הענן והאש וה' הולך לפניהם: (מ) אשר ישבו במצרים ת"ל שנה · השלים ת"ל שנה מיום שהוציא את אברהם אביו מאור כשדים להכניסו בברית בין הבתרים כאמרו שם אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים · ולזה אמרו בסדר עולם בן ע' שנה היה אברהם אבינו בברית בין הבתרים: (מב) ליל שמורים הוא לה' להוציאם · שהיה מצפה להוציאם כי לא ענה עלבו · אבל לא מצא את ישראל מוכנים וראויים לגאלם עד אותה הלילה ואותה היה משמר ומצפה כי חפץ חסד הוא כאמרם ז"ל שהקב"ה מחשב את הקץ: הוא הלילה הזה לה' שמורים · וכמו שהיה משמר ומצפה לגאולת ישראל כל ימי גלותם במצרים

יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם׃ פ מג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן זֹאת חֻקַּת הַפָּסַח כָּל־בֶּן־נֵכָר לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃ מד וְכָל־עֶבֶד אִישׁ מִקְנַת־כָּסֶף וּמַלְתָּה אֹתוֹ אָז יֹאכַל בּוֹ׃ מה תּוֹשָׁב וְשָׂכִיר לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃ מו בְּבַיִת אֶחָד יֵאָכֵל לֹא־תוֹצִיא מִן־הַבַּיִת

ת"א זאת. פסחים סח: כל בן נכר. שבת קלז. ערובין ג. פסחים נו. יבמות סב ע. וכל עבד איש. יבמות מח. גיטין לח. קדושין עב: ומלתה אתו. פסחים נו. יבמות ע עא: תושב ושכיר. פסחים נו. יבמות ע: בבית אחד. פסחים פו: בבית אחד יאכל ועצם לא תשברו בו פסחים פד נו. לא תוציא. פסחים פה לב:

רש"י

המזיקים כענין שנאמר ולא יתן המשחית וגו': (מג) זאת חקת הפסח. בי"ד בניסן נאמרה להם פרשה זו: כל בן נכר. שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים ואחד עובד כוכבים ואחד ישראל מומר במשמע: (מד) ומלתה אותו אז יאכל בו. רבו מגיד שמילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח ד"ר יהושע רבי אליעזר אומר אין מילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח אם כן מה ת"ל אז יאכל בו׳ העבד: (מה) תושב. זה גר תושב: ושכיר. זה העובד כוכבים ומה ת"ל והלא ערלים הם ונאמר כל ערל לא יאכל בו אלא כגון ערבי מהול וגבעוני מהול והוא תושב או שכיר: (מו) בבית אחד יאכל. בחבורה אחת שלא יעשו

רמב"ן

הם ואבותיהם בארץ לא להם: ועוד אני אומר כי הפשט המחוור מן הכל הוא שנאמר כי הגזרה היתה ארבע מאות שנה מן היום ההוא כאשר הזכרנו. והשלשים שנה האלו הם תוספת עליהם בעבור הדור ההוא. כי אם נגזר על האדם בחטאו גלות וענוי שנה או שתים והוא יוסיף על חטאתו פשע בהם. יוסיפו עליו שבע על חטאתיו וגלות ויסורין כהנה וכהנה שאין ענשו הראשון הבטחה לו שלא יענש בעון שיעשה. והנה היה על אברהם אבינו גזירה שיהיה זרעו גר בארץ לא להם ארבע מאות שנה ושלא ישובו הנה עד דור רביעי כי לא שלם עון האמורי. ולא היתה לו הבטחה רק באחרי כן יצאו ברכוש גדול. והוא מיד או מופלג כמה. וגם הוא על תנאי כמו שאמר וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול שיעמיד בדין את הגוי אם עשו כראוי לישראל לפי מעשיהם ולפי הנגזר עליהם. ועוד שאין שום הבטחה שלא יגרום החטא לבטלה אלא במקום שבועה. ומן הידוע שהיו ישראל במצרים רעים וחטאים מאד ובטלו גם המילה דכתיב וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש שקוצי עיניו לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואומר לשפוך חמתי עליהם בתוך ארץ מצרים וגו׳ וכתיב והסירו את אלהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר ובמצרים ועבדו את ה׳. ועל כן הורך גלותם שלשים שנה והיה ראוי שיתארך יותר אלא שצעקו והרבו תפלה: וזה טעם ויאנחו מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם וישמע אלהים את נאקתם ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי וכתוב ונצעק אל ה׳ אלהי אבותינו וישמע ה׳ את קולנו וירא את עניינו ואת עמלינו ואת לחצנו. כי לא היו ראויים להגאל מפני הקץ שבא. אלא שקבל צעקתם ונאקתם מפני הצער הגדול שהיו בו כאשר פירשתי בסדר ואלה שמות. ולמה יהיה קשה על הראשונים לפרש כי נתארך גלותם על הקץ שלשים שנה והנה נתארך עליהם ארבעים שנה בחטא המרגלים כי כל הארבעים ההם היה להם ענוי כמו שאמר וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה׳ אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענותך. וכתיב ויענך וירעיבך והיה להם גלות שלימה בארץ לא להם רק לנחש שרף ועקרב. ולא נתקיים להם ודור רביעי ישובו הנה. כי בארבעים שנה נתחלף הדור ההוא בודאי שכבר נולד. אבל החטאים גרמו הכל. ואפשר שיהיה זה סבת בני אפרים שיצאו שלשים שנה קודם לביאת משה רבינו וכמו שהזכירו רבותינו כי הם מנו ולא טעו ועונותיו ילכדונו את הרשע. והקב"ה ימחול לנו על כל חטא ושגיאה: וטעם הוא הלילה הזה לה׳ שמורים לכל בני ישראל לדורותם. שזה הלילה שהיה שמור לשם להוציא ממצרים הוא לה׳. כלומר מקודש לשמו שמורים לכל בני ישראל לדורותם שישמרו אותו לעבוד בו לפניו ובאכילת הפסח וזכירת הנסים ולתת הלל והודאה לשמו כמו שאמר ושמרת את החקה הזאת. ואמר שמור את חדש האביב. ור"א אמר כי טעם ליל שמורים הוא לה׳ שהשם שמרם ולא נתן המשחית לבא אל בתיהם והיגנו נכון בעבור שאמר להוציאם מארץ מצרים: (מג) ויאמר ה׳ אל משה ואהרן זאת חקת הפסח. בארבעה עשר בניסן נאמרה פרשה זו לשון רש"י. וכן הדבר שהרי כתוב בסופה ויעשו כל בני ישראל כאשר צוה ה׳ ללמד עליהם שנימולו הם ועבדיהם ואם כן היה בדין להקדים הפרשה הזאת קודם ויהי בחצי הלילה. אבל הטעם כי פרשת החדש הזה לכם נאמרה בראש חדש. ובו ביום מיד עשה משה שליחותו ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם צוה אותם בחקת הפסח והבטיחם שיגאלו בליל תשעה עשר והם האמינו ויקוד העם וישתחוו ושב הכתוב לזה ויהי בחצי הלילה אבל הטעם לומר שקיים להם הבטחתם וכשהשלים זה חזר לענין ראשון להשלים

רשב"ם

הוא ליל שמורים: לדורותם. לכל דורותם שמצפים לזה הלילה לחוג בו חג הפסח כמשפטיו: שמורים. לשון

יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן דָּא גְּזֵירַת פִּסְחָא כָּל בַּר יִשְׂרָאֵל דְּיִשְׁתַּמַּד לָא יֵיכוּל בֵּהּ: מד וְכָל עֲבֵד גְּבַר זְבִינֵי כַסְפָּא וְתִגְזַר יָתֵהּ בְּכֵן יֵיכוּל בֵּהּ: מה תּוֹתָבָא וַאֲגִירָא לָא יֵיכוּל בֵּהּ: מו בַּחֲבוּרָא חֲדָא יִתְאֲכֵל לָא תַפֵּיק מִן בֵּיתָא מִן בִּסְרָא לְבָרָא וְגַרְמָא לָא תִתְבְּרוּן

נתינה לגר

כמשפט הלשון. (מא) וכל ערל, ערלא. אפשר שכוונתו כפרש"י שמתו אחיו או כמ"ש הרמב"ם פ"ט מה' ק"פ „ערל ממש" וע"ש. (מג) בן נכר. בר ישראל דאסתלק. ובת' כאנאמי שי"ח „דאשתמד" וכ"ה בחומש רוו"ה, וכ"ה בכ"י. ועי' במכילתא שכ' אחד ישראל משומד ואחד גוי במשמע" וע' במס' פסחים (דף כ"ח ע"ב) דמדמה לממא ומדייק „בו אינו אוכל אבל אוכל הוא מצה ומרור" וע' ברש"י שם שכתב „בן נכר מי שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים ולא לכל התורה" וע"ש (דף נ"ו ע"א) „בו המרת דת פוכלת ואין המרת דת פוסלת בתרומה כו', ואי אשמעינן בן נכר משום דאין לבו לשמים. ולכאורה משמע שיש חלוקי דעות בין הת"א ורש"י ובין הרמב"ם (פ"ט מה' קרבן פסח) דלדידהו הוא רק מומר לד"א ואוכל מצה ומרור, ולהרמב"ם הוא מומר לע"ז, וכמ"ש הרא"ס, אבל זה אינו דאפשר דגם להת"א הוא מומר לע"ז, ובכל זאת אע"פ שחטא ישראל הוא ומותר להאכילו מצה ומרור וכמ"ש בכסף משנה שם, והדבר צ"ע עוד, וע' בזבחים כ"ב ע"ב. (מו) בבית אחד, בחבורא חדא. ע' במס' פסחים (דף פ"ו ע"ב) מ"ש רש"י בפי' אחד על „יש אם למסורת" שנמכר לאונקלוס „בחבורא" וכ"כ רש"י בחומש, ומקשין, והלא שהם מהני' (שם שם) כר' יהודה, דמתיר שתי חבורות ואוסר שני מקומות, ולמה פסק כר"ש שאוסר שתי חבורות ומתיר שני מקומות? וע"ש ברש"י ד"ה יכול „ואני שמעתי חלוף, ר"י סבר יש אם למקרא בבית אחד ולא בשתי מקומות ור"ש סבר יש אם למסורת שסבר אונקלוס הגר בחבורא חדא יתאכל, וקשה לי לאומרו דלא שמעתי מסורה כזו מעולם ועוד דקי"ל דר"ש יש אם למקרא כ"ל, ועוד דלישנא דברייתא דייקא כוותי וכו'" עכ"ל רש"י, ולדעתי יש להוסיף עוד ג' קושיות (א) לרבותינו, למה לא קחשיב בסנהדרין (ד' ע"א) ר' יהודה עם התנאים הסוברים יש אם למקרא? (ב) ועוד דבסנהדרין הוי בטה שסבר יש אם למקרא ואין הלכה כמשה, והלא שהם מתני' כמ"ד יש אם למקרא? (ג) ועוד דברים חגיגה (ב' ע"א) מצינו יִרְאֶה יֵרָאֶה יש אם למסורת, ולכן נ"ל כרור דרבותינו של רש"י דקדקו בברייתא המתחלת בין לר"י ובין לר"ש בהיתר „על הבתים אשר יאכלו תלמד שהפסח נאכל וכו'" ולא באיסור, ומזה נראה שכוונת המקרא שאינו יוצא מידי פשוטו בפירוש „על הבתים" גם בית ממש, כמו שמצינו „שה לבית" גם חבורה, כמו „אם ימעט הבית מהיות משה" שכוונת הכתוב על חבורה ולא בית ממש, ולכן ר' יהודה אף שבכל התורה סבר יש אם למסורה (ר"ל בירלה ירלה) הכא בפי' בבית אחד ס"ל יש אם למקרא ולפשטות הכתוב שבית בית ממש, ולכן אסר שני מקומות, ושתי חבורות התיר מדכתיב „על הבתים" וכנ"ל, אבל ר"ש סבר „על שבתים" פירושו שני מקומות, אבל שתי חבורות אסר, משום דס"ל יש אם למסורת אונקלוס הגר, ר"ל שהרגם אחר מסורת הורה שבע"פ שמסרו לו ר"א ור"י רבותיו „בחבורא חדא יתאכל" או אף שר"ש סבר בכל התורה כלה יש

אבן עזרא

ז"ל כניס זמן קריאת שמע של שחרית: (מג) ויאמר · בעבור שהזכיר ליל שמורים שבוא ליל חמשה עשר שבו יאכל הפסח · כללים לפרש חוקת פסח דורות · והנה לא הזכיר דבר המשקוף והמזוזה ולא הזכיר על מצות ומרורים כי כבר הזכירו בפסח מצרים · והנה טעם האכלו הפסח לדורות כפסח מצרים · והוסיף מצות אחרות · רק מצות המשקוף והמזוזות אינה מענין אכילת הפסח · כלא הראה בתחלת הפרשה כל בן נכר לא יאכל בו · והטעם כמו ממנו · כי נכון הוא בלשון הקדש גם בלשון הרבי לומר כך · וכמוהו והכוהר בשבר ונלהם: (מד) וכל ומלבה אותו: לרצונו · שישוב לדת ישראל אם הוא בן מצוה · והשפך מקנת כסף או יליד בית שוס · רק דבר הכתוב בהווה יותר: (מה) תושב · מישראל הו שכיר · לא יאכל בפסח אם לא ישוב על כבה כמשפט כל העדה: (מו) בבית אחד יאכל ·

רמב"ן

חקת הפסח והוסיפה זאת הפרשה מצות רבות איסור בן נכר וערל והוצאה מן הבית ושבירת עצם ופסח הגר והן מצות מיד ולדורות והשלים בה כי עשו בני ישראל כל זה ועשו כאשר צוה ה' · ואמר בכאן כל בני ישראל לבאר שלא היה בהם אחד עובר את פי ה' בכל אשר צוה בדיני הפסח בכל הפרשיות הנזכרות· ור"א אמר כי זאת הפרשה בפסח דורות נאמרה אחרי פסח מצרים ואמר ויעשו בני ישראל על פסח מדבר שעשו בשנה השנית ונכתב בכאן עם הצואה כדרך ויניחהו אהרן לפני העדות למשמרת · וזה שבוש כי לא נצטוו בכל הפרשיות האלו אלא בפסח מצרים ובפסחי הארץ כמו שנאמר למעלה והיה כי תבאו אל הארץ וגו' אבל פסח מדבר מצוה שנצטוו בה באותו הפרק: כל בן נכר · שיתנכרו מעשיו לאביו שבשמים ואחד גוי ואחד ישראל במשמע לשון רש"י ממכילתא והכתוב לא הצריך אלא לישראל וכן ת"א כל בן נכר כל בר ישראל דאשתמד שהתנכר לאחיו ולאביו שבשמים במעשיו הרעים והוא מומר שהזכירו חכמים בכל מקום ופירושו מנוכר · ושיעורו משומד מלשון ואשתמודע יוסף לאחוהי והיכון לא אשתמודעוהי יחסרו העי"ן כמו שהבליעוה במלות רבות · ואמרו אדם במקום מדעם· דור קטי דור קטיע · בכי נקיע: (מה) תושב · זה גר תושב · שכיר זה העכו"ם ומה

ספורנו

כן הוא מאמר ומופת לגאולת ישראל שעתידה כאמרו ולכן יחכה ה' לחננכם: לכל בני ישראל לדורותם · כאמרם בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל: (מג) זאת חקת הפסח · לדורות בענין שאוכלים והמקום כי אמנם המצות האמורות למעלה חוץ

מן הבשר חוצה ועצם לא תשברו בו: מז כל עדת ישראל יעשו אתו: מח וכי יגור אתך גר ועשה פסח ליהוה המול לו כל זכר ואז יקרב לעשתו והיה כאזרח הארץ וכל ערל לא יאכל בו: מט תורה אחת יהיה לאזרח ולגר הגר בתוככם: נ ויעשו כל בני ישראל כאשר צוה יהוה את משה ואת אהרן כן עשו: ס נא ויהי בעצם היום הזה הוציא יהוה את בני ישראל מארץ מצרים על צבאתם: פ שביעי

יג א וידבר יהוה אל משה לאמר: ב קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא: ג ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים כי בחזק יד הוציא יהוה אתכם

ת"א ועצם לא · פסחים פג פד פה לה· שבועות ג· זבחים לז חולין יא: כו· פסחים ע: לס' המול · המלגלים כז · המול לו כל · יבמות עא: ואז· יבמות שם: וכל ערל · פסחים ג כח סא לו· יבמות ס ע"א: קדש לי· מנחות לד בכורות ד יט: פטר כל רחם בבני ישראל · בכורות מו מז: ויאמר משה· שבת סו:

רש"י

הנמנין עליו שתי חבורות ויחלקוהו אתם אומר בחבורה אחת או אינו אלא בבית אחד כמשמעו וללמד שאם התחילו והיו אוכלים בחצר וירדו גשמים שלא יכנסו לבית ת"ל על הבתים אשר יאכלו אותו בהם מכאן שהאוכל אוכל בשני מקומות: לא תוציא מן הבית · מן החבורה: ועצם לא תשברו בו: הראוי לאכילה כגון שיש עליו כזית בשר יש בו משום שבירת עצם אין עליו כזית בשר או מוח אין בו משום שבירת עצם: (מז) כל עדת ישראל יעשו אותו · למה נאמר לפי שהוא אומר בפסח מצרים שה לבית אבות שנמנו עליו למשפחות יכול אף פסח דורות כן ת"ל כל עדת ישראל יעשו אותו: (מח) ועשה פסח יכול כל המתגייר יעשה פסח מיד ת"ל והיה כאזרח הארץ מה אזרח בי"ד אף גר בארבעה עשר: וכל ערל לא יאכל בו · להביא את שמתו אחיו מחמת מילה שאינו מומר לערלות ואינו נלמד מכן נכר לא יאכל בו: (מט) תורה אחת וגו' להשוות גר לאזרח אף לשאר מצות שבתורה: (ב) פטר כל רחם · שפתח את הרחם תחלה כמו פוטר מים ראשית מדון וכן יפטירו בשפה · יפתחו שפתים: לי הוא · לעצמי קניתים ע"י שהכיתי בכורי מצרים: (ג) זכור את היום הזה · לעד

אבן עזרא

כפסח מצרים · והעד לא תוציא מן הבשר חוצה· וחכמינו ז"ל אמרו בחבורה אחת והוא הנכון: (מז) כל עדת ישראל · כל בני מצוה חייבים לעשות הפסח · וכאשר חפשתי בתורה מצאתי שלשה ועשרים כריתות האמורים בתורה כולם הם במצות לא תעשה · אבל במצות עשה לא מצאתי רק הפסח לבדו והמילה · אולי היה כן בעבור כי יציאת מצרים להזכירה חיוב · ואין זכירה יותר מאכילת הפסח בזמנו · ובהתחלת עשרת הדברים אמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים: (מח) וכי יגור אתך · טעם אתך בארץ מצרים: וטעם ועשה פסח · והוא רוצה לעשות הפסח ימול בתחלה: וטעם וכל ערל לא יאכל בו · על ישראל שלא נמולו · כמו הילודים במדבר בדרך: (מט) תורה · זה הגר הוא גר צדק · לא גר שער: (נ) טעם ויעשו כל בני ישראל · וכבר הזכיר זה למעלה · אולי זה על הפסח שעשו במדבר סיני שמלו הגדים · ואל תתמה בעבור שהוא כתוב במקום הזה ·

רמב"ן

תלמוד לומר והלא ערלים הם אלא כגון ערבי מהול וגבעוני מהול לשון רש"י ולא ידעתי למה יכתוב הרב הדברים הנדחים בגמרא שהרי הקשו על זה והני מולין ניהו · והתנן הנודר מן הערלים מותר בערלי ישראל ואסור במולי אומות העולם שנאמר כי כל הגוים ערלים וכל בית ישראל ערלי לב והעמידו הכתוב בגר שמל ולא טבל: (נא) ויהי בעצם היום הזה הוציא ה' · מפני שאמר למעלה ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים · חזר ופירש כי לא יצאו בלילה כלם מן הארץ אלא שנתן להם רשות לצאת והיו בני חורין אבל בעצם היום ההוא יצאו מכל גבול

רשב"ם

לשון המתנה כמו ואביו שמר את הדבר: (מו) ועצם לא תשברו בו · כדרך אכילתו בחפזון: (מח) וכל ערל · ישראל שמתו אחיו מחמת מילה ולא נימול: (נא) ויהי בעצם היום וגו' · אע"פ שכבר (נאמר) זה למעלה חוזר וכופלו עתה לומר לך שביום שיצאו אמר הקב"ה למשה קדש לי כל בכור: (ב) פטר · לשון פתיחה

בַהּ : מז כָּל כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל יַעְבְּדוּן יָתֵהּ : מח וַאֲרֵי יִתְגַּיַּר עִמָּךְ גִּיּוֹרָא וְיַעְבֵּד פִּסְחָא קֳדָם יְיָ יִגְזַר לֵהּ כָּל דְּכוּרָא וּבְכֵן יִקְרַב לְמֶעְבְּדֵהּ וִיהֵי כְּיַצִּיבָא דְאַרְעָא וְכָל עַרְלָא לָא יֵיכוּל בֵּהּ : מט אוֹרָיְתָא חֲדָא יְהֵא לְיַצִּיבָא וּלְגִיּוֹרָא דְיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן : נ וַעֲבַדוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה וְיָת אַהֲרֹן כֵּן עֲבָדוּ : נא וַהֲוָה בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אַפֵּיק יְיָ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַל חֵילֵיהוֹן : א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר : ב אַקְדֵּשׁ קֳדָמַי כָּל בּוּכְרָא פְּתַח כָּל וַלְדָּא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא דִּילִי הוּא : ג וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא הֱווֹ דְּכִירִין יָת יוֹמָא הָדֵין דִּי נְפַקְתּוּן מִמִּצְרַיִם

נתינה לגר

אם למקרא, הכא בהתורה אמרה „על הבתים וגו'" סבר יש אם למסורת הורה שבע"פ, ובזה יתורצו כל הקושיות שהקשה רש"י ז"ל ושהוספנו להקשות, ודו"ק היטב כי הדברים נכונים למעיין. ומה שהקשינו למה פסק כר"ש ולא כר"י כסתם מתני', י"ל משום שמצינו עוד סתם משנה בסוף פסחים „ישנו מקצתן יאכלו כולן לא יאכלו" ופרש"י שם דנראין כאוכלי פסחים בשתי חבורות, ופי' הרשב"ם שם „בשתי מקומות" דחוק הוא, דהלא ישן לא שינה מקומו, ובתרי סתמי פסקינן תמיד הלכה כסתם בתרא, ובסוגיא הארכתי בזה. לא תוציא, לא תפקון, לא ידעתי למה שנה לת' בלשון רבים? והנאון מהרש"ז מוואלאזין (הובא בספר כס' תולדות אדם) הראה שבפעל הזה הבא בל"י ובפעל שבירה הבא אח"כ בל"ר נראה מזה הקבלה להתיר הוצאה אחר הוצאה ולאסור שבירה אחר שבירה, ובחומש רוו"ה הגי' „לא תפיק" בל"י לכעברית : מן הבית, מן ביתא. לכאורה קשה למה לא ת' „חבורא" דבפסחים (פ"ה ע"א) מצינו, „המוציא בשר פסח מחבורה לחבורה חייב בל"ת" ובאמת רש"י בחומש פי' ג"כ חבורה, ובפשיסות י"ל דהמת' ת' כפשוטו דהבית בית ממש, דגם הש"ס לא יליף איסור ההוצאה מחבורה לחבורה כ"א ממלת „חוצה" (עיין ע"ב בברייתא), ועוד נראה ליישב בזה, דהנה לכאורה קשה לר"ש דשני מקומות הוו באכילה, היאך אפשר להוציא הפסח ממקום למקום, הלא ההוצאה אסורה בין מבית לבית בין מחבורה לחבורה, וכמו שהקשו התוס' לר"י בד"ה „ומ"ש יש אם" ותרוצם לר"י לא שייך לר"ש, ואין לומר דההוצאה תהיה ביום י"ד, הלא בע"פ שחל להיות בשבת טלהו בלילה, וצ"ל דלר"ש ס"ל דמן הבית בה"א הידיעה, בית אכילה במשמע, ולכן קודם שהובא הפסח לבית אכילה מותר לשני מקומות, ולכן ת' המת' ג"כ „ביתא" שהוא כמו „הבית" בל"ע. ובזה יתורץ קושית התוס' בפסחים (נ"ה ע"א) ד"ה „לא תוציא" וק' לר"י הלא לאו שקדמו עשה הוא?, אבל התוס' במכות (י"ד ע"ב) בד"ה „כל ל"ת" מקשין הלא לאו דגזילה קדמה לעשה? ותרצו שאני לאו דגזילה שאין לקיים העשה אלא אחר שעבר הלאו, ולכן הוי ניתק לעשה, והכא נמי כיון דלא יוכל לקיים להחזיר אלא עד שהוציא מבית אכילה, קחשיב ניתק לעשה ודו"ק היטב.

בעל הטורים

(מו) חוצה · ג' במסרה · מן הבשר חוצה · בן אהרן נעקו חוצה (ישעיה ל"ג) כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה (מ"א ו') פי' פן לבתים היה הקב"ה מגרעם והורג בכוריהם על כן נעקו חוצה אבל בבית לא נתן המשחית לבוא על כן לא תוציא מן הבשר חוצה שלא נאחז בחוץ : (מח) ואז · ד' במסרה · ואז יקרב לעשותו · ואז תשכיל (יהושע א') ואז יפלו את עונם (ויקרא כ"ו) ואז חיל מלך בבל צרים על ירושלים (ירמיה ל"ב) לומר ואז כשיקרב להקריב קרבן אז יגלות וישכיל וכן אז כשהיה מלך בבל צרים על ירושלים ואז ירצו את עונם : וכל ערל לא יאכל בו · וסמיך ליה תורה אחת רמז לק"ו שהגאה מבה במעשה העגל

אבן עזרא

כי בפרשת כדש שמן כתיב שיקה צנצנת ויתן שם מן ויניחה לפני העדות · ועוד לא נוה השם לעשות ארון העדות · וכמוהו הוצאתי את צבאותיכם : (נא) ויהי בעצם · לפי דעתי זה הפסוק דבק עם הפסוק הבא אחריו שדבר השם למשה לקדש הבכורים · והחצי הלילה היתה מכת בכורים · ובצאת ישראל ביום צוה השם מיד לקדש בכורי ישראל ובכורי הבהמה : (א) וידבר · אחז דרך קצרה כי משה כנגד כל ישראל · ויפת אמר כי המצוה על משה לקדש נפש · כסף ומעשו הכהן · כי הכהן קדוש הוא ולא ישמשו רק בדבור · שיאמר בשם בהמה שמה : (ב) פטר · פתיחת · כמו ופטורי ציצים · והטעם בן בהמה מהלם רחם · ומלת רחם זכר כי משפט לשון הקדש נשמת כלום שהוא לפני אות הגרון : (ג) ויאמר משה · ביום ט"ו יום אמר זכור · כמו והיה היום הזה לכם לזכרון :

רמב"ן

מצרים עם כל צבאותם צבא הנשים וערב רב הגלוים עליהם · ור"א פי' כי ויהי בעצם היום הזה שהוציא ה' את בני ישראל מארץ מצרים דבר השם אל משה קדש לי · ומעם קדש לי שיקדש אותם מיד שתהיה המצוה נוהגת במדבר והוסיפה הפרשה מצות רבות שיזכרו היום והחדש שהיה אביב וישמרו את החקה הזאת למועדה · וזה רמז לעבור השנה כי לא נעשה פסח בחדש האביב · והוסיפה בחמץ לא יראה לך

ספורנו

שבתי אלה לא נהגו לדורות כאמרם ז"ל אין פסח דורות טעון הואה על המשקוף ועל שתי המזוזות ואינו נאכל בחפזון : (ב) קדש לי כל בכור · שיהיו כלם בפדיון כאשר כל הקדש לפטן יהיו מותרים בעבודת חול שלולי הפדיון היו אסורים נפשם כל מלאכת חול כשנין לא העבוד בבכור שירך ופדיון נפשם הוא הערך המפורש לבן אדם בפרשת ערכין כהיותו אז

זמי

מזה ולא יאכל חמץ: ד היום אתם יצאים בחדש האביב: ה והיה כי־יביאך יהוה אל־ארץ הכנעני והחתי והאמרי והחוי והיבוסי אשר נשבע לאבתיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש ועבדת את־העבדה הזאת בחדש הזה: ו שבעת ימים תאכל מצת וביום השביעי חג ליהוה: ז מצות יאכל את שבעת הימים ולא־יראה לך חמץ ולא־יראה לך שאר בכל־גבלך: ח והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה יהוה לי בצאתי ממצרים: ט והיה לך לאות על־ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת

ת"א ולא יאכל. פסחים כח' כג כח לו: היום אתם. שם כח: והיה כי. מנחות לד: ועבדת. פסחים לו מנחות סב: שבעת ימים. מנחות סו: ולא יראה לך. פסחים ה י כח כב כח כט ני. ביצה ז: והגדת לבנך. פסחים קיו: והיה לך. ערובין נו. קדושין לה. מנחות לד לו לז: על ידך. ערובין נה. מנחות לו: ולזכרון בין. מנחות לה: למען תהיה. שבת קח. קדושין לה. מכות יא:

רש"י

למד שמזכירין יציאת מצרים בכל יום: (ד) בחדש האביב. וכי לא היינו יודעים באיזה חדש אלא כך אמר להם ראו חסד שגמלכם שהוציא אתכם בחדש שהוא כשר לצאת לא חמה ולא צנה ולא גשמים וכה"א מוציא אסירים בכושרות חדש שהוא כשר לצאת: (ה) אל ארץ הכנעני וגו'. ואע"פ שלא מנה אלא ה' עממין כל ז' גוים במשמע שכולן בכלל כנעני הם ואחת ממשפחת כנען היתה שלא נקרא לה שם אלא כנעני: נשבע לאבותיך. באברהם הוא אומר ביום ההוא כרת ה' את אברם וגו' וביצחק הוא אומר גור בארץ הזאת וגו' וביעקב הוא אומר הארץ אשר אתה שוכב עליה וגו': זבת חלב ודבש. חלב זב מן העזים והדבש זב מן התמרים ומן התאנים: את העבודה הזאת. של פסח והלא כבר נאמר למעלה והיה כי תבאו אל הארץ וגו' ולמה חזר ושנאו בשביל דבר שנתחדש בה בפרשה ראשונה נאמר והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם בבן רשע הכתוב מדבר שהוציא את עצמו מן הכלל וכאן והגדת לבנך בבן שאינו יודע לשאול והכתוב מלמדך שתפתח לו אתה בדברי אגדה המושכין את הלב: (ח) בעבור זה. בעבור שאקיים מצותיו כגון פסח מצה ומרור הללו: עשה ה' לי. רמז תשובה לבן רשע לומר עשה ה' לי ולא לך שאילו היית שם לא היית כדאי ליגאל: (ט) והיה לך לאות. יציאת מצרים תהיה לך לאות על ידך: ולזכרון בין עיניך. ר"ל שתכתוב פרשיות הללו ותקשרם בראש ובזרוע: על ידך. על יד שמאל

אבן עזרא

וטעם מבית עבדים. שהיו מעבידים אותם כאילו היו עבדים. ובמקום אחר אמר מכור הברזל. כי המצרים חזקו עליהם והשם הוציאם בחוזק יד מהחזקים: (ד) היום. הזכיר בתחלה ולא יאכל חמץ. וככה תעשו לדורות כמו שעשיתם ביום צאתכם. ואחר היה זה בזמן שהאביב נמצא. ככה תעשו בכל שנה בעת המצא האביב בארץ ישראל. וזו האביב שעורה. ופי' אביב כמו בכור. כי הוא מגזרת אב שהוא כמו ראשון לאשר הוליד. או חכם להתלמיד שלמד. וכתוב כי השעורה אביב. וטעם שאמר חג שבועות בכורי קציר חטים: (ה) והיה וגו'. לא הזכיר כל השבעה. כי כבר הזכיר זה במקום אחר: (ו) שבעת. זאת היא העבודה: (ז) מצות. הנה השנית הזכיר על גר אשר בשעריך. כי על זה הפנאי יגור בשעריך שלא יעשה מלאכה לפני בעלם: וככה ביום הכפורים כי כן כתוב. וככה בפסח שלא יאכל חמץ במקום שהוא רשותו וזהו טעם בכל גבולך: בעבור זה. אמר רבי מרינוס פי' בעבור זה היה ראוי להיותו הפוך. זה בעבור שעשה יי' לי. והביא רבים כמוהו לדעתו. ולפי דעתי אין אחד מהם נכון. כי אין נהפוך דברי אלהים חיים. וטעם הפסוק הנה מחשבתו. כי אין אנו אוכלים מצות בעבור זה. רק פי' בעבור זה. בעבור זאת העבודה. שהיא אכילת המצה ולא יאכל חמץ. שהיא תחלת המצות שצוה לנו השם. עשה לנו השם אותות עד שהוציאנו ממצרים. והטעם לא הוציאם ממצרים רק לעבדו. ככתוב בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה. וכתוב אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים: (ט) והיה לך. יש חולקין על אבותינו הקדושים שאמר כי לאות ולזכרון. על דרך כי לוית

רשב"ם

פתיחה. כמו פוטר מים ראשית מדון: באדם. עבודה מתחלה היתה בבכורות: (ד) האביב. ביכור ובישול תבואה. כמו עורנו באבו לא יקטף. באבי הנחל. הדגש (בבי"ת) במקום אות בי"ת החסירה: (ח) בעבור זה. שעשה לי ניסים במצרים. אני עובד עבודה הזאת. וכן זה היום אשר עשה ה' לי שהייתי לראש פינה. נגילה ונשמחה בו: (ט) לאות על ידך. לפי עומק פשוטו. יהיה לך לזכרון תמיד כאלו כתוב על ידך. כעין שמני כחותם על לבך; בין עיניך. כעין תכשיט ורביד זהב שרגילין ליתן על

מבית עבדותא ארי בתקוף ידא אפיק יי יתכון מכא ולא יתאכל חמיע: ד יומא דין אתון נפקין בירחא אביבא: ה ויהי ארי יעלנך יי לארעא דכנענאה וחתאי ואמוראי וחואי ויבוסאי די קיים לאבהתך למתן לך ארעא עבדא חלב ודבש ותפלח ית פלחנא הדא בירחא הדין: ו שבעא יומין תיכול פטירא וביומא שביעאה חגא קדם יי: ז פטיר יתאכל ית שבעת יומין ולא יתחזי לך חמיע ולא יתחזי לך חמיר בכל תחומך: ח ותחוי לברך ביומא ההוא למימר בדיל דא עבד יי לי במפקי ממצרים: ט ויהי לך לאת על ידך ולדכרנא בין עינך בדיל דתהי אוריתא

נתינה לגר

יג (ט) ולזכרון בין עיניך, ולדכרנא בין עינך. אף שבמכילתא דרשינן ולזכרון בין עיניך על תפילין שבראש, ת׳ „ולדכרנא" כפשט הכתוב וכמ"ש הרמב"ן „שתזכור תמיד כי ביד חזקה הוציאך וגו׳" אבל לקמן פסוק ט"ז „ולטוטפת" ת׳ „תפילין" (ועי׳ תוי"ט פ"ד מ"א דמנחות).

בעל הטורים

ומה פסח שהוא מצוה אחת אמרה תורה וכל ערל לא יאכל בו [כו׳]: (ט) והיה לך לאות על ידך · בגי׳ (ע"ס) [אולי צ"ל צרפ

רמב"ן

שאור בכל גבולך ומצות השופטות: (יג) והיה כי יביאך ה׳ אל ארץ הכנעני · אע"פ שלא מנה אלא חמשה עממין כל שבעת עמים במשמע שכלם בכלל הכנעני הם ואחת מן המשפחות היתה שלא נקרא לה אלא כנעני לשון רש"י · ובאמת שהם בכלל כנעני שהם בניו כלם ולכך כשאמר והיה כי יביאך ה׳ אל ארץ הכנעני יכלול בו את כלם וכן אמר הכתוב בכל מקום ארץ כנען אבל בכאן אין טעם שיזכיר רובם ויניח קצתם בכלל כנעני · ודעת רבותינו שהיתה ארץ ה׳ עממים הללו זבת חלב ודבש ולא היתה כן ארץ השנים הנשארים · ולכך יבשר אותם בארץ הזאת · כך שנינו בספרי לענין הבכורים ויתן לנו את הארץ הזאת ארץ אשר היא זבת חלב ודבש מה ארץ זבת חלב ודבש האמור להלן ארץ חמשה עממים · אף ארץ זבת חלב ודבש האמורה כאן ארץ ה׳ עממים · ר׳ יוסי אומר אין מביאים בכורים מעבר לירדן שאינה זבת חלב ודבש הרי מיעט ארץ שני העממים מן הבכורים לפי שאינה זבת חלב ודבש ור׳ יוסי מיעט אף עבר הירדן שהיתה של אמורי לפי שגם היא אינה זבת חלב ודבש · והאמורי המוזכר כאן הוא אותו שבא"י עצמה וכענין הזה שנו במכילתא בפרשה הזאת ועוד שנוי בספרי ונחלה לא יהיה לו זו נחלת חמשה עממין · בקרב אחיו זו נחלת שני עממים · ספרישו נפשי עצמן ה׳ עממין הללו לפי שהם עקר הארץ שנה הנשיחם שהיא זבת חלב ודבש ורש"י בפרשת שופטים ושוטרים נתקשה בזו הברייתא ועל דעת הזו הכתוב מעלה אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש הוסיף שם הפריזי בעבור שהיא ארץ טובה ורחבה · לא בעבור זבת חלב ודבש והם הששה גוים המזכרים בכל מקום כי הגרגשי פנה ולא נזכר בתורה רק בפסוק ונשל גוים רבים מפניך וגו׳ ולכן אמר רבים · וכן כתוב כי החרם תחרימם החתי והאמורי והכנעני והפריזי החוי והיבוסי ולא הזכיר הגרגשי · ירמוז כי לא יצא עמהם במלחמה ויפנה מפניהם: (ו) וטעם וביום השביעי חג לה׳ · שיביאו חגיגם ביום השביעי ולא יאחרו עוד שאין לו תשלומין אח"כ אבל הראשון יש לו תשלומין כל ז׳ לענין החג ושניהם שוים לענין מקרא קדש כמו שאמרו למעלה וביום הראשון מקרא קדש וגו׳ וביום השביעי מקרא קדש וגו׳: (ח) בעבור זה עשה ה׳ לי · בעבור זה שעשה ה׳ לי בצאתי ממצרים · וכן והודעת להם את הדרך אשר ילכו בה ורבים כן · יאמר כי בעבור זה שעשה ה׳ לי בצאתי ממצרים אני עובד את העבודה הזאת כענין שאמר למשה על כן אני זובח לה׳ כל פטר רחם · ואמר זה כלומר תגיד לו זה שאתה רואה בעיניך שעשה ה׳ לך בצאתך ממצרים · ורבותינו דרשו כי על מצה ומרור שמונחים לפניו ירמוז · ויתכן שהיה שיעורו והגדת לבנך · זה עשה ה׳ לי בצאתי ממצרים כאומר כך וכך עשה ה׳ לי · כי מלת בעבור תשמש גם בשלם ענין · כמו בעבור הילד חי נמת ותבך אינו בכלל · ור"א אמר כי בעבור זה שאני עושה ועובד לפניו באכילת הפסח והמצה עשה ה׳ לי אותות עד שהוציאני ממצרים ואינו נכון · ועוד אפרש הכתוב: (ט) והיה · לאות על ידכה ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה׳ בפיך · שיעורו והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך כי ביד חזקה הוציאך ה׳ ממצרים לילה למען תהיה תורת ה׳ בפיך · ופי׳ שתכתוב על ידך ועל בין עיניך יציאת מצרים ותזכור אותה תמיד למען שתהיה תורת ה׳ בפיך לשמור מצותיו ותורותיו כי

סוף

ספורנו

וזמן פדיונו כאמרו ופדויו מבן חדש תפדה: (ד) היום אתם יוצאים בחדש האביב · בזאת השנה קרה שיהיה חדש הלבנה ביציאתכם בחדש האביב לסיבך שמור את היום הזה ועשו עבורי השנה באופן שיהיה לעולם זה החדש באביב שבו עשו זה החג: (ט) כי ביד חזקה הוציאך · בשנותו את טבע הנלחי נפסדים כאמרו בענין בקיעת הירדן למען דעת כל עמי הארץ את

יהוה בפיך כי ביד חזקה הוצאך יהוה ממצרים: י ושמרת את־החקה הזאת למועדה מימים ימימה: פ יא והיה כי־יבאך יהוה אל־ארץ הכנעני כאשר נשבע לך ולאבתיך ונתנה לך: יב והעברת כל־פטר־רחם ליהוה וכל־פטר ׀ שגר בהמה אשר יהיה לך הזכרים ליהוה: יג וכל־פטר חמר תפדה בשה ואם־לא תפדה וערפתו וכל בכור אדם בבניך תפדה: מפטיר יד והיה כי־ישאלך בנך מחר לאמר מה־זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו יהוה ממצרים מבית עבדים: טו ויהי כי־הקשה פרעה לשלחנו ויהרג יהוה כל־בכור בארץ מצרים מבכר אדם ועד־בכור בהמה על־כן אני זבח ליהוה כל־פטר רחם הזכרים וכל־בכור בני אפדה: טז והיה לאות על־ידכה

ת"א ושמרת את · ערובין צו · מנחות לו · מימים ימימה . נזיר ה : והיה כי יבאך · בכורות ד ה : והעברת כל · זבחים ס לו · בכורות כא נדה מא מגילה יג : אשר יהיה לך . בכורות מ : הזכרים לה' · בכורות ע יז מא · וכל פטר חמר · בכורות ה ו : תפדה בשה · בכורות ד ע יב : ואם לא תפדה שם יג : וערפתו · שם י :

רש"י

לפיכך ידכה מלא בפרשה שניה לדרוש בה יד שהיא כהה: (י) מימים ימימה - משנה לשנה: (יא) והיה כי יביאך - יש מרבותינו שלמדו מכאן שלא קדשו בכורות הנולדים במדבר והאומר שקדשו מפרש ביאה זו לומר אם תקיימו במדבר תזכו ליכנס לארץ ותקיימוהו שם: נשבע לך - והיכן נשבע לך והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי וגו': ונתנה לך - תהא בעיניך כאלו נתנה לך בו ביום ואל תהי בעיניך כירושת אבות: (יב) והעברת - אין והעברת אלא ל' הפרשה וכן הוא אומר והעברתם את נחלתו לבתו: שגר בהמה - נפל שנגרהו אמו ושלחתהו בלא עתו ולמדך הכתוב שהוא קדוש בבכורה לפטור את הבא אחריו ואף שאינו נפל קרוי שגר כמו שגר אלפיך אבל זה לא בא אלא ללמדך על הנפל שהרי כבר כתב כל פטר רחם ואם תאמר אף בכור בהמה טמאה במשמע בא ופירש במקום אחר בבקרך ובצאנך לשון אחר יש לפרש והעברת כל פטר רחם בבכור אדם הכתוב מדבר: (יג) פטר חמור - ולא פטר שאר בהמה טמאה גזירת הכתוב לפי שנמשלו בכורי מצרים לחמורים ועוד שסייעו את ישראל ביציאתן (שאין לך אחד מישראל שלא נטל הרבה חמורים) מטעונים מכסף וזהב של מצרים: תפדה בשה - נותן שה לכהן ופטר חמור מותר בהנאה והשה חולין ביד כהן: וערפתו - עורפו בקופיץ מאחוריו והורגו הוא הפסיד ממונו של כהן לפיכך יפסיד ממונו: וכל בכור אדם בבניך תפדה - חמשה סלעים פדיונו קצוב במקום אחר: (יד) כי ישאלך בנך מחר - יש מחר שהוא עכשיו ויש מחר שהוא לאחר זמן כגון זה וכגון מחר יאמרו בניכם לבנינו דבני גד ודבני ראובן: מה זאת - זה תינוק טפש

אבן עזרא

חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך - גם וקשרתם לאות על ידיך כמו קשרם על לוח לבך תמיד - גם וכתבתם על מזוזות ביתך כמו כתבם על לוח לבך - ומהו ביה ה לאות ולזכרון - שיהיה בגוף בפיך כי ביד חזקה הוציאך יי' ממצרים - ואין זה דרך נכונה כי בתחלת הספר כתוב משלי שלמה - והנה כל מה שהזכיר הוא דרך משל - ואין כתוב בתורה שהוא דרך משל חלילה - רק הוא כמשמעו - על כן לא נוציאנו מידי פשוטו - כי כהויתו כמשמעו איננו מכחיש שקול הדעת - כמו ומלתם את ערלת לבבכם - שנצטרך לתקנו לפי הדעת - וא"ר משה הכהן כי יד ברוב המקרא היד השמאלית - אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים - ידה ליתד תשלחנה - ודברי הקבלה חזקים ואין צריכין חזוק: (י) מימים ימימה - כמו ימים תהיה גאולתו - והטעם משנה לשנה והחלת השנה פ"ס קריאת ב"ד: (יא) והיה - הזכיר הכנעני לבדו כי הוא אב לכולם:

רשב"ם

המצת לנוי: את התוקה - חוקת הפסח: (יב) והעברת - הסירהו מבהמותיך ותנהו לכהן ויקריבו: שגר - לשון שילות מן הבטן: (יג) תפדה - לאחר שנתקדשו הלוים תחת כל בכור בשנה שנייה שהוקם המשכן - ולקחת חמשת שקלים לגולגולת וכתיב ופדויו מבן חודש תפדה בערכך וגו': (טו) ויהי כי הקשה - כל זה תאמר

די בפומך ארי בידא תקיפא אפקך יי ממצרים: י ותטר ית קימא הדא לזמנה מזמן לזמן: יא ויהי ארי יעלנך יי לארעא דכנענאי כמא די קיים לך ולאבהתך ויתננה לך: יב ותעבר כל פתח ולדא קדם יי וכל פתח ולד בעירא דיהון לך דוכרין תקדש קדם יי: יג וכל פתח (בוכרא) דחמרא תפרוק באמרא ואם לא תפרוק ותנקפה וכל בוכרא דאנשא בבנך תפרוק: יד ויהי ארי ישאלנך ברך מחר למימר מא דא ותימר ליה בתקוף ידא אפקנא יי ממצרים מבית עבדותא: טו והוה כד אקשי פרעה לשלחותנא וקטל יי כל בוכרא בארעא דמצרים מבוכרא דאנשא ועד בוכרא דבעירא על כן אנא דבח קדם יי כל פתח ולדא דוכרין וכל

נתינה לגר

(י) כימים ימימה, מזמן לזמן. ולא ת' "משתא לשתא" נראה דסבר כר"י הגלילי שקאי על מצות תפילין, ולא כר"ע שקאי על הפסח (מנחות דף ל"ו ע"ב). (יג) וכל פטר חמור, וכל פתח בוכרא דחמרא. מלת "בוכרא" ע"ס כי "פטר" תרגומו "פתח" ובכ"י "פתח ולדא דחמרא" וגם זה צ"ע כי "ולד" הוא ת' "שגר"

בעל הטורים

חסר ו'] זרוע שמאל : תורת ה' בפיך · בגימ' זה הוא קריאת שמע : הוצאך · חסר י' שבמכה עשירית הוציאך : (י) למועדה · מלא וי"ו לומר לך ששה ימים בשבוע חייב בתפילין ויש ששה ימי מועד שאין בהם תפילין והם · פסח · עצרת · ראש השנה · יום הכפורים · סוכות · שמיני עצרת : שהרך חבוש · בגי' אלו תפילין : מימים ימימה · ה' במס' · הכא · ואידך מימים ימימה שלכנה בנות גבי יפתח (שופטים י"א) חג ה' בשילו מימים ימימה (שם כא) ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה גבי אלקנה (ש"א א') והעלתה לו מימים ימימה גבי שמואל (שם ב') וזהו שדרשו מימים ולא כל ימים למעט שבתות וי"ט והיינו דכתיב ימימה גבי חג ה' וכן גבי אלקנה ושמואל שהיו עולין ברגל וכן מימים ימימה גבי בת יפתח דנשים נמי פטורות מן התפילין : (יא) ונתנה לך · ג' תגין על הה"א לומר לך אם תשמור ה' חומשי תורה יתננה לך : (יב) וכל פטר · ב' במס' · וכל פטר שגר בהמה · וכל פטר חמור תפדה בשה כדאיתא בבכורות פרה שילדה כמין חמור וחמור כמין סוס פטורין מן הבכורה שנא' פטר חמור פטר שגר ב' פעמים עד שיהא היולד והנולד חמור : (טו) הקשה · ב' במסרה · הכא · ואידך מי הקשה אליו וישלם (איוב ט') שדורש במדרש זה הפסוק על פרעה : (טז) והיה לאות על ידכה · ה' תגין על הה"א כנגד ה' פרקים עד הפרק שמניחין בו תפילין :

אבן עזרא

כאשר נשבע לך · כמו כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל : (יב) והעברת · תעביר לשם שלא יתערב עם אחר · והנה אלה שתי מצות צוו ביום ס"ו : שגר · על משקל ארץ · שלא ישתנה בסמיכה רק כמלאו מלות זרות ואלה הם שגר אלפיך · וכחדר משכנך · ככל הכלים · מספת המתך · וסגור דלתך · ולא מצאתי יותר : (יג) וכל פטר חמר · שהוא טמא תפדה בשה : וערפתו · יש אומרים הכתוב על ערפו קדש · והאומר כזה אומר אני שהוא חמור קשה עורף · כי הנה כתוב הוא יערוף מזבחותם · וערפו שם את העגלה בנחל · שהפירוש לכרות העורף · כאשר פירשו מעתיקי הדת · כי כל בכור שלא יקרב לגבי המזבח או לא יפדה חייב מיתה · כי כל בכור מצרים אדם ובהמה מתו · כי ה' לא מלטם מן הגזרה שגזר על בכורי מצרים רק שיהיו מוכנים לעבודתו · ולא היו לישראל בהמות טמאות כי אם החמורים לבדם · על כן לא יפדה בכור מין אחר : (יד) והיה · אמר ר' יהודה הלוי ז"ל כי מחר חסר אלף · והטעם מה שהוא אחר היום : (טו) ויהי · הטעם לומר בחוזק יד הוציאנו · ושב לפרש מה היתה היד החזקה והיא מכת הבכורים · כי על יד זה יצאו ממצרים ולא עד יד מכות הראשונות · והנה אמר המשורר למכה מצרים בבכוריהם כי לעולם חסדו · ומזה תפש דרך קצרה · כי ידוע הוא באמרו ויהרוג ה' כל בכור והציל בכורינו ובכורי בהמותינו · ועם זו ידבק על כן אני זובח · ולא עם הריגת בכורים : כל פטר רחם זכרים · מהמין הראוי לזבח לפני השם : (טז) והיה · הזכיר

רמב"ן

הוא אדוניך הפודך מבית עבדים : (יא) והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני · בעבור כי מצות פטר חמור איננה נוהגת אלא בארץ · ועל דרך הפשט קדש לי כל בכור כל הנמצאים בישראל היום כי בעבור שפדאם ממות בהכותו בארץ מצרים צוה שיהיו קדושים לו לעבוד את עבודת ה' לכל אשר יצוה בהם ולא צוה להם עתה פדיון עד שהחליפם בלוים · וצוה בפדיון העודפים אבל המצוה בנולדים לא נהגה במדבר · וצוה כי כאשר יבאו אל הארץ תנהג באדם ובבהמה ובפטר חמור וצוה בפדיונם לדורות · וטעם כאשר נשבע לך ולאבותיך שנשבע לאבותיך לתת לך כמו שאמר למעלה אשר נשבע לאבותיך לתת לך · או שיקרא דבר השם שבועה כי אמר כן פעמים וארד להצילו ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה ורחבה · ועוד והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי : (יב) והעברת כל פטר רחם לה' · לשון הפרשה שתעבירנו מן העדר להיות לה' וחזר ופי' מה היא העבודה זו שכל

ספורנו

את יד ה' כי חזקה הוא : (יד) מה זאת · פדיון פטר חמור שהוא בהמה טמאה ולא תחול עליה קדשת הגוף ועריפת פטר חמור אם לא תפדה : בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים · בחוזק ידם של מצרים הוציאנו ה' כאמרו ותחזק מצרים על העם באופן שלא יכולנו לשאת נכסינו בעגלות כמנהג מצרים והוצרכנו לשאת בחמורים ונעשה בהם נס שהספיקו לזה כמו רגע ותלה עליהם איזו קדושה ראויה לפדיון : (טו) ויהי כי הקשה פרעה · ובהיות שפרעה הקשה לשלחנו והוא נמשל לחמור כאמרו אשר בשר חמורים בשרם והיה יכול לפדות עצמו ועמו כשלחו את ישראל שהם נמשלים לשה כאמרו שה פזורה ישראל וכן כאמרו והתנה נאני : ויהרג ה' · והאל הרג את הנמשל לחמור כאשר לא נפדה בשה : כל בכור בארץ מצרים · והיו בכורי ישראל ראויים ללקות עמהם ע"ד פן תספה בעון העיר והצילם במה שהקדישם לו באופן שהיו בכורי האדם בישראל כמו מיריה או יוסף מיוחדים לעבודת האל ית' ואסורים בעבודת הדיוט : על כן אני זובח · בכור בהמה : וכל בכור בני אדם · כדי שיהיו מוגרים בעבודת חול :

וּלְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרָיִם׃

ססס ק״ב ימנ״ה סימן :

ומפטירין הדבר אשר דבר ה׳ וגו׳ בירמיה סימן מ״ו

סדר בשלח

יז וַיְהִי בְּשַׁלַּח פַּרְעֹה אֶת־הָעָם וְלֹא־נָחָם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הוּא כִּי ׀ אָמַר אֱלֹהִים פֶּן

ת״א ולטוטפת · סנהדרין ד׳ זבחים לז׳ ס׳ הזוכר פ׳ פנחס סוד יו״ד של רטעם שלא מסור מטל סקמיע : ויהי בשלח· מגילה לא.

רש״י

שאינו יודע להעמיק שאלתו וסותם ושואל מה זאת ובמקום אחר הוא אומר מה העדות והחוקים והמשפטים וגו׳ · הרי זאת שאלת בן חכם · דברה תורה כנגד ארבעה בנים תם רשע ושאינו יודע לשאול והשואל דרך חכמה : (טז) ולטוטפת בין עיניך · תפילין ועל שם שהם ארבעה בתים קרוין טטפת טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים ומנחם חברו עם והטף אל דרום · אל תטיפו · לשון דבור כמו ולזכרון בין עיניך האמורה בפרשה ראשונה שהרואה אותם קשורים בין העינים יזכור הנס וידבר בו :

(יז) ויהי בשלח פרעה · ולא נחם · ולא נהגם כמו לך נחה את העם בההולך תנחה אותך :

רמב״ן

פטר שגר בהמה הזכרים ופטר חמור ובכור אדם בבניו יהיו לה׳ · ורש״י כתב והעברת כל פטר רחם לה׳ בבכור אדם הכתוב מדבר : (טז) ולטוטפות בין עיניך · אין למלה הזאת משפחה ידועה · אבל בעלי הלשון יחשבו ליחס אותה אל לשון והטף אל דרום · ועלימו תטוף מלתי · ענין מושאל מן והטיפו ההרים עסיס · יאמר שתעשה יציאת ממצרים על ידך אות ובין עיניך · דבור יזל כטל על שומעיו · אבל רבותינו יקראו הדבר המונח בראש טוטפות כמו שאמרו לא בטוטפת ולא בסנבוטין · ואמר רבי אבהו אי זהו טוטפת המקפת מאזן לאזן והם בעלי הלשון שמדברים בו ויודעים אותו ומהם ראוי לקבלו · ואמר טוטפות ולא אמר טוטפת · בעבור שהם בתים רבים כאשר קבלנו תורתם מן האבות הקדושים שראו הנביאים והקדמונים עושים כן עד משה רבינו · והנה שורש המצוה הזאת שנניח כתב יציאת מצרים על היד ועל הראש · כנגד הלב והמוח · שהם משכנות המחשבה · והנה נכתוב פרשת קדש והיה כי יביאך בטוטפת · מפני המצוה הזאת שנצטוינו בהם לעשות יציאת מצרים טוטפות בין עינינו · ובפרשת שמע והיה אם שמוע שנצטוינו שיעשה המצות גם כן טוטפות דכתיב והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך והיו לטוטפות בין עיניך · ולכך אנו כותבים גם שתי הפרשיות ההן לטוטפות שהם מצות הייחוד וזכרון כל המצות ועונשן ושכרן וכל השרש באמונה · ואמר בשל יד והיה לך לאות על ידכה ודרשו בו שהוא שמאל שהלב נוטה לו · ועל דרך האמת מה שאמר הכתוב בעבור זה עשה ה׳ לי כי כמו זה אלי ואנוהו · יאמר כי בעבור שמו וכבודו עשה עמנו והוציאנו ממצרים · והיה זה לך לאות על זרוע עוז כשם כי תפארת שמו אתה והנה האות כאות המילה והשבת · ובעבור שהכל בכל · הוא האות על יד העתיקו אבותינו ממשה הספי הגבורה שיהיה בית אחד כענין שאמר הכתוב אחותי כלה · בעבור שהיא מתאחדת וכלולה מל״ב נתיבות · וכתיב שמאלו תחת לראשי · ואמר ולזכרון בין עיניך · שיונחו במקום הזכרון בין העינים שהיא ראשית המוח והוא תחלת הזכרון ומעמד הצורות אחרי הפרדן מלפניו והם מקיפים את כל הראש ברצועותיהם והקשר שהיא על אחרית המוח המשמר לזכירה · ולשון בין עיניך שיהיו באמצעות הראש לא מצד אחד או שהם שרשי העינים ומשם יהיה הראות · וכן ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת · ולפרש זה חזר ואמר ולטוטפות לבאר שאין המצוה בין העינים לממה אבל בגובה הראש מונחים שם כטוטפות · ואמר לשון רבים שהם בתים רבים כאשר קבלנו : ועתה אומר לך כלל בטעם מצות רבות מעת היות ע״ז בעולם מימי אנוש החלו הדעות להשתבש באמונה · מהם כופרים בעיקר ואומרים כי העולם קדמון כחשו בה׳ ויאמרו לא הוא · ומהם מכחישים בידיעתו הפרטית אמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון · ומהם שיודו בידיעה ומכחישים בהשגחה ויעשו אדם כדגי הים שלא ישגיח האל בהם ואין עמהם עונש או שכר · יאמרו עזב ה׳ את הארץ · וכאשר ירצה האלהים

רשב״ם

לבנך וכן מוכיח מדכתיב הוציאנו ה׳ ממצרים · כי הקב״ה אמר למשה כל פרשה זו · וישראל אומר לבנו הוציאנו ה׳ וגו׳ כי משה לא אמר לישראל פסוק זה מעצמו שיאמר משה לישראל והיה לאות על ידכה כי בחזק יד הוציאנו וגו׳ אלא האב אמר לבנו כך :

(יז) ויהי בשלח פרעה את העם · ונתכוון הקב״ה להביאם לארץ כנען ולא רצה הקב״ה להנחותם דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא · דרך ישר ליכנס מיד בארץ כנען · ולכשיבאו לטורח מלחמות ארץ כנען · יתנו

דִּבְנַי אֶפְרוֹק: טז וִיהֵי לְאָת עַל יְדָךְ וּלְתְפִלִּין בֵּין עֵינָךְ אֲרֵי בִּתְקוֹף יְדָא אַפְּקָנָא יְיָ מִמִּצְרָיִם:

יז וַהֲוָה כַּד שַׁלַּח פַּרְעֹה יָת עַמָּא וְלָא דַבָּרִנּוּן יְיָ אֹרַח אַרְעָא פְלִשְׁתָּאֵי אֲרֵי קְרִיבָא הוּא אֲרֵי אֲמַר יְיָ דִּילְמָא יְזוּעוּן עַמָּא בְּמֶחֱזֵיהוֹן קְרָבָא וִיתוּבוּן לְמִצְרָיִם:

נתינה לגר

ומספר שים סה עדעוב ב׳ פירושים, סא׳ „וכל פטר׳ או „וכל פטר ולדא׳ והב׳ „וכל בוכרא״. (טז) ולטטפות, ולתפילין. עמ״ש לקמן בפ׳ אמור ע״פ פרי עץ הדר ובכמה מקומות, ועמ״ש בהקדמה כוללת. (יז) ינחם, יזועון. מל׳ רעד ופחד או מל׳ תנועת הלב, כמו „וינועו״ (לקמן כ׳ פ״ו) שת׳ „חטו״ יען כי כמתנחם מתנועע ממחשבה למחשבה, והוא כמ״ש רש״י „יחשבו מחשבה״ וכ״ה האמת כי לא תלינו שיתורגם הפעל הזה על הוראת פחד ורעד, ודעתי עוד שהוא מן „זוח׳ בעברית, שהוראתו „הסרה״

בעל הטורים

ולטוטפות בין עיניך · בגימטריא אלו ארבעה (ארבע) בתים: (יז) את העם · בגימטריא (ע״ס) גם ערב רב:

אבן עזרא

על בתי המצוות ושים לאות על ידכה · ומה שהעתיקו חכמינו ז״ל לכתוב הפרשיות הוא האמת · ולטוטפות כמו זכרון · ויש אומרים כי הסי״ת כפול · ופי׳ כמו דבר · מגזרת והטף אל דרום · והוא רחוק בעיני: **חסלת בא אל פרעה**

אויל מורד בעושהו היצלח · בשלותו כבדו חץ יפלח· ראה שובב ושים אל לבך· כל דבר פרעה בפרשת בשלח:

(יז) ויהי בשלח · וי״ו ולא נחם · כה״א רפה כלשון ישמעאל · וידוע כי ממצרים עד ירושלם דרך פלשתים אינו

רמב״ן

בעדה או ביחיד ויעשה עמהם מופת בשנוי מנהגו של עולם וטבעו יתברר לכל בטול הדעות האלה כלם · כי המופת הגפלא מורה שיש לעולם אלוה מחדשו ויודע ומשגיח ויכול · וכאשר יהיה המופת ההוא נגזר תחלה מפי נביא יתברר ממנו עוד אמתת הנבואה כי ידבר האלהים את האדם ויגלה סודו אל עבדיו הנביאים · ותתקיים עם זה התורה כלה · ולכן יאמר הכתוב במופתים למען תדע כי אני ה׳ בקרב הארץ · להורות על ההשגחה כי לא עזב אותם למקרים כדעתם · ואמר למען תדע כי לה׳ הארץ להורות על החדוש כי הם שלו שבראם מאין ואמר בעבור תדע אין כמוני בכל הארץ להורות על היכולת שהוא שליט בכל אין מעכב בידו כי בכל זה היו המצריים מכחישים או מסתפקים · א״כ האותות והמופתים הגדולים עדים נאמנים באמונת הבורא ובתורה כלה · ובעבור כי הקב״ה לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר · יצוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו ונעתיק הדבר אל בנינו ובניהם לבניהם ובניהם לדור אחרון · והחמיר מאד בענין הזה כמו שחייב כרת באכילת חמץ ובעזיבת הפסח והצריך שנכתוב כל מה שנראה אלינו באותות ובמופתים על ידינו ועל בין עינינו ולכתוב אותו עוד על פתחי הבתים במזוזות ושנזכיר זה בפינו בבקר ובערב כמו שאמרו אמת ויציב דאורייתא ממה שכתוב למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך ושנעשה סכה בכל שנה · וכן כל כיוצא בהן מצות רבות זכר ליציאת מצרים · והכל להיות לנו בכל הדורות עדות במופתים שלא ישכחו ולא יהיה פתחון פה לכופר להכחיש אמונת האלהים · כי הקונה מזוזה בזוז אחד וקבעה בפתחו ונתכוון בענינה כבר הודה בחדוש העולם ובידיעת הבורא והשגחתו וגם בנבואה· והאמין בכל פנות התורה מלבד שהודה שחסד הבורא גדול יותר מאד על עושי רצונו שהוציאנו מאותו עבדות לחירות · וכבוד גדול לזכות אבותינו החפצים ביראת שמו · ולפיכך אמרו הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שכולן חמודות וחביבות מאד שבכל שעה אדם מודה בהן לאלהיו וכוונת כל המצות שנאמין באלהינו ונודה אליו שהוא בראנו והיא כוונת היצירה שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה ואין לעליון בתחתונים חפץ · מלבד זה שידע האדם ויודה לאלהיו שבראו · וכוונת רוממות הקול בתפלות וכוונת בתי כנסיות וזכות תפלת הרבים זהו שיהיה לבני אדם מקום יתקבצו ויודו לאל שבראם והמציאם ויפרסמו זה ויאמרו לפניו בריותיך אנחנו · וזו כוונתם במה שאמרו ז״ל ויקראו אל אלהים בחזקה· מכאן אתה למד שתפלה צריכה קול· חציפא נצח לבישא (*)· מן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כלה שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו· שכלם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם בין ברבים בין ביחיד · אלא אם יעשה המצות יצליחנו שכרו · ואם יעבור עליהם יכריתנו ענשו · הכל בגזרת עליון כאשר הזכרתי כבר ויתפרסמו הנסים הנסתרים בענין הרבים · כאשר יבא ביעודי התורה בענין הברכות והקללות · כמו שאמר הכתוב ואמרו כל הגוים על מה עשה ה׳ ככה לארץ הזאת ואמרו על אשר עזבו את ברית ה׳ אלהי אבותם שיתפרסם הדבר לכל האומות שהוא מאת ה׳ בעונשם · ואמר בקיום וראו כל עמי הארץ כי שם ה׳ נקרא עליך ויראו ממך · ועוד נפרש זה בעז״ה:

(*)ירושלמי תענית פ״ב

(יז) כי קרוב הוא · ונח לשוב באותו הדרך למצרים · ומדרש אגדה יש הרבה לשון רש״י · וגם הוא דעת ר״א כי טעם ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים בעבור כי קרוב הוא · וינחם ויעום אל

ספורנו

(יז) ויהי בשלח וגו׳ ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים · אף על פי שהכונת האלהית היתה להוליך את ישראל להר סיני לקבל התורה ומשם לארץ ישראל כאמרו ולקחתי אתכם לי לעם והבאתי אתכם אל הארץ · מכל מקום הכונס עתה היפס

יִנָּחֵם הָעָם בִּרְאֹתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרָיְמָה׃ יח וַיַּסֵּב אֱלֹהִים ׀ אֶת־הָעָם דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר יַם־סוּף וַחֲמֻשִׁים עָלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ יט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־עַצְמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ כִּי הַשְׁבֵּעַ הִשְׁבִּיעַ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהַעֲלִיתֶם אֶת־עַצְמֹתַי מִזֶּה אִתְּכֶם׃ כ וַיִּסְעוּ מִסֻּכֹּת וַיַּחֲנוּ בְאֵתָם בִּקְצֵה הַמִּדְבָּר׃ כא וַיהוָה הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעַמּוּד עָנָן לַנְחֹתָם הַדֶּרֶךְ וְלַיְלָה

ת"א ויקח מ"ם · פסחים פו · נזיר מס · סוטה ט יג כ : וכ' כלך · קדושין לג · בבא קמא לב · הש"ג יא · עקרים מב פ' כה :

רש"י

כי קרוב הוא · ונוח לשוב באותו הדרך למצרים ומדרשי אגדה יש הרבה : בראותם מלחמה · כגון מלחמת וירד העמלקי והכנעני וגו' אם הלכו דרך ישר היו חוזרים ומה אם כשהקיפם דרך מעוקם אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה אם הוליכם בפשוטה על אחת כמה וכמה (לפי סדר הכתוב נראה רשימות מהופכים ועיין ברא"ם ובג"א ובמ"י ישוב נכון ע"ז) : פן ינחם · יחשבו מחשבה על שיצאו ויתנו לב לשוב : (יח) ויסב · הסיבם מן הדרך הפשוטה לדרך העקומה : ים סוף · כמו לים סוף וסוף הוא לשון אגם שגדלים בו קנים כמו ותשם בסוף · קנה וסוף קמלו : וחמשים · אין חמושים אלא מזויינים (לפי שהסיבתן במדבר גרם להם שעלו חמושים שאילו היה דרך ישוב לא היו מחומשים להם כל מה שצריכים אלא כאדם שעובר ממקום למקום ובדעתו לקנות שם מה שיצטרך אבל כשהוא פורש למדבר צריך לזמן כל הצורך וכתוב זה לא נכתב כי אם לשבר את האוזן שלא תתמה במלחמת עמלק ובמלחמת סיחון ועוג ומדין ומהיכן היה להם כלי זיין שהכו ישראל בחרב · בר"י) וכה"א ואתם תעברו חמושים וכן ת"א מזרזין כמו וירק את חניכיו וזרז ד"א חמושים אחד מחמשה יצאו וד' חלקים מתו בשלשת ימי אפילה : (יט) השבע השביע · השביעם שישביעו לבניהם ולמה לא השביע לבניו שישאוהו לארץ כנען מיד כמו שהשביע יעקב אמר יוסף אני שליט הייתי במצרים והיה סיפק בידי לעשות אבל בני לא יניחום מצרים לעשות לכך השביעם לכשיגאלו ויצאו משם שישאוהו : והעליתם את עצמותי מזה אתכם · לאחיו השביע כן למדנו שאף עצמות כל השבטים העלו עמהם שנאמר אתכם : (כ) ויסעו מסכת · ביום השני שהרי בראשון באו מרעמסס לסכות : (כא) לנחותם הדרך · נקוד פת"ח שהוא כמו להנהותם כמו לראותכם בדרך אשר תלכו בה שהוא כמו להראותכם אף כאן להנחותם על ידי שליח ומי הוא השליח עמוד הענן והקב"ה ברוך הוא בכבודו מוליכו לפניהם ומכל מקום את עמוד הענן הכין להנחותם על ידו

רמב"ן

מצרים מיד · ועל דעתי אם היה כדבריהם היה כי אמר אלהים מוקדם · ויאמר הכתוב ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי אמר אלהים כי קרוב הוא פן ינחם העם · אבל הנכון שיאמר כי לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים אשר הוא קרוב וטוב לנחותם בדרך ההוא : כי אמר אלהים פן ינחם העם בראותם מלחמה ושבו מצרימה · וטעם המלחמה שיהיה להם לעבור דרך ארץ פלשתים ופלשתים לא יתנום לעבור בשלום וישובו למצרים · אבל בדרך המדבר לא יראו מלחמה עד היותם בארצם בארץ סיחון ועוג מלכי האמורי שהיא נתונה להם · ורחוקים הם ממצרים

אבן עזרא

מרחק רב והוא כמו מהלך שבעה ימים נדרך שיברח · ואולי זה איך היו בחיה השבטים נחמוריהם עד מצרים · אם היה הדרך רחוק מאד מה היה מספיק שיהלכו הם וחמוריהם ונעלותם מביאים שבר לבתיהם : כי קרוב הוא · א"ר משה אע"פ שהוא קרוב · וכמוהו לפי דעתי כי עם קשה עורף הוא · רפאה נפשי כי חטאתי לך · כי רכב ברזל לו · ולפי דעתי אין צורך · כי טעמו למה לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים בעבור שהוא קרוב · והנה נחם דרך רחוקה שלא יראו מלחמה ויאמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה · וידענו כי השם יודע העתידות בלי ספק וידע שינהמו אם יוליכם דרך ארץ פלשתים · ואמר פן ינחם העם · כי דברה תורה כלשון בני אדם שיבינו השומעים : (יח) ויסב · מבעלי כפל סבב · גם יבא על משקל אחר · ויסך בדלתים · ויגל את האבן · ולא תשמע אל דברי האומרים שסרבו נסב : ומלת המדבר · מושך עצמו ואחר עמו · ובא דרך

רשב"ם

יתנו ראש וישובו למצרים · כמו שעשו כמה פעמים כדכתיב הלא טוב לנו שוב מצרימה · נתנה ראש ונשובה מצרימה · זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים · לפיכך ויסב את העם דרך המדבר ארץ רחוקה · כדכתיב אחד עשר יום מחורב וגו' · אבל פלשתים לבדם היו מפסיקין בין מצרים ובין ארץ כנען · כמו שמוכיח ביצחק שהיה יורד מארץ כנען · ללכת דרך ארץ פלשתים לארץ מצרים מפני הרעב עד שאמר לו הקב"ה גור בארץ הזאת · וישב יצחק בגרר : (יח) וחמושים · בכלי זיין שהיו הולכים לירש את ארץ כנען כמו שכתוב למעלה ואומר אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ הכנעני וגו' · וכן תעברו חמושים דיהושע : (כא) וה' הולך · מלאך שהיה מוליך לפני ישראל עמוד האש ועמוד הענן יומם ולילה · שכשישמע פרעה יאמר בורחים הם

וירדפו

אונקלוס

יח וְאַסְחַר יְיָ יָת עַמָּא אֹרַח מַדְבְּרָא יַמָּא דְסוּף וּמְזָרְזִין סְלִיקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: יט וְאַסֵּיק משֶׁה יָת גַּרְמֵי יוֹסֵף עִמֵּהּ אֲרֵי אוֹמָאָה אוֹמֵי יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר מִדְכַּר דְּכִיר יְיָ יָתְכוֹן וְתַסְּקוּן יָת גַּרְמַי מִכָּא עִמְּכוֹן: כ וּנְטָלוּ מִסֻּכּוֹת וּשְׁרוֹ בְאֵתָם בִּסְטַר מַדְבְּרָא: כא וַיְיָ מְדַבַּר קֳדָמֵיהוֹן בִּימָמָא בְּעַמּוּדָא דַעֲנָנָא לְאַשְׁרָיוּתְהוֹן

נתינה לגר

או ממקום למקום, או מתכונה לתכונה ולא ת' „יתוכון" כמו שת' „ויכחס" (לקמן ל"ב י"ד) „ותב" מפני שת' את"ז בפסוק „ושבו, ויתובון". (יט) ויקח משה · ואסק משה, לא ת' „ונסב" או „ודבר" משום ביוסף אמר „והעליתם" או אפשר לרמז מ"ש רז"ל (מכילתא בשלח פ"א ובב"ר פ' כ') שהעלה את

בעל הטורים

(יח) ויסב אלהים את העם דרך המדבר · שערך להם שולחן והסיבן לאכול כמה דאת אמר היוכל אל לערוך שולחן במדבר: וחמשים · מזויינים על שם חמשה כלי זיין הנזכרים בפסוק (יחזקאל ל"ט) מגן וצנה ורומח ותלים ומקל יד: (יט) השבע השביע · ב' במסרה · הכא · ואידך גבי שאול השבע השביע הבין את העם (ש"א י"ד) כדדרשינן הכא מלמד שהשביע את אחיו שישביעו לבניהם אף התם נמי השביע לעם שישביעו אף לאותם שלא היו שם כשהשביעם ולכך נלכד יהונתן אע"פ שלא שמע את השבועה: (כא) ולילה ו' במסרה· הכא · ואידך ולילה ללילה יחוה דעת · ולילה ולא דומיה לי · ולילה אור בעדני · ולילה כיום יאיר · ולילה באים להרגך (נחמיה ו') · וזהו ולילה באים להרגך שבליל ז' השיגום ובאים להרגם ולילה אור בעדני וכיום יאיר לי בעמוד אש על כן ולילה ולא דומיה לי שאמרתי לפניו שירה ולילה ללילה יחוה דעת שבלילה זה מתוה דעת לניל מלחמת סיסרא שהיתה גם כן בלילה שנאמר הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא ואימתי כוכבים נראין בלילה:

אבן עזרא

המדבר מדבר ים סוף · וכמוהו הארון הברית · הארון האדן בבריח · ועץ הדעת · דעת טוב ורע · הספר המקנה · היין החמה · וכמוהו רבים: וסוף · הוא שם מקום · וי"א שהוא מגזרת ס ף דבר כי הוא סוף העולם · והוא ים אוקינוס האשר הכר זכרתי · וזאת טעות גדולה · כי הוא ים מזרחי כנגד מצרים · וים ספרד גדול ממנו: וחמושים · י"א מלאים כמו היה להם כל צרכיהם · והנה כתוב וגם צדה לא עשו להם · ומה טעם להזכיר זה עתה · רק פירושו חגורי חומש למלחמה · כמו חלוצים תעברו · שפירושו חגורי חלצים · והעד הנאמן ואתם תעברו חמושים · ובמקום אחר קראם חלוצים · כי מה טעם להוליך צדה לפני אחיהם · וטעם להזכיר הכתוב והחמשים במקום הזה · כי למעלה כתוב בראותם מלחמה · כי ביד רמה יצאו בכלי מלחמה · ולא כמו עבדים בורחים: (יט) ויקח · הזכיר למעלה עלו בני ישראל · כחיים בדור ההוא · גם העלו עמם הנכבד שהיה בהם שעל ידו ירדו מצרימה והוא השביעם לפני מותו שיאמרו כן לבניהם · ובניהם לבניהם · והנה משה נתעסק לקיים השבועה · שלא הבא אשמה על ישראל · כי ראינו שנשיאי ישראל נשבעו לגבעונים והם לא נשבעו להם אלא על תנאי שהם רחוקים כמו שאמרו · ואחר שנמצאו קרובים היה נכון שלא ישמרו שבועתם · ולא יעברו הם וכל ישראל על מצוה לא תחיה כל נשמה · רק בעבור כבוד השם עשו שלא יחללוהו · ואחר שנים רבות הטעיש השם בני ישראל · בעבור שרצה שאול להמית את הגבעונים שהיו בנוב עיר הכהנים: והזכיר עצמות כי כל הבשר והעור ירוס הולעים ויבאש · ולא ישארו כבנים מועטות רק העצמות: (כ) ויסעו באיתם · הוא מדבר שור כאשר אפרש: (כא) וי' הולך לפניהם יומם · ידענו כי השם שוכן עד וקדוש שמו · ויושב קדם סלה · והכתוב ידבר כלשון בני אדם · בעבור כי כח השם הולך עם ישראל · כדרך מוליך לימין משה זרוע תפארתו: וטעם בעמוד ענן · שלא היה כדמות עננים · רק כדמות עמוד נטוי מן

רמב"ן

בעת ההיא · ומלחמת עמלק ברפידים לא היתה ראויה לשוב בעבורה כי הם לא יעברו עליהם והוא שבא מארצו ונלחם בהם לשנאתו אותם · ואם יהנו ראש לשוב למצרים לא יועיל כי ילחם בהם בדרך · וגם רחוקים היו ממצרים בדרך העקום אשר הלכו בה ולא ידעו דרך אחרת · ולשון רש"י בראותם מלחמה כגון מלחמת הכנעני והעמלקי אם הלכו בדרך ישרה היו חוזרין · מה אם כשהקיפם דרך מעוקם אמרו נתנה ראש ונשובה מצרים אם הוליכן בפשוטה על אחת כמה וכמה מכילתא · והענין הזה שאמר ולא נחם ויסב אלהים את העם דרך המדבר כי בנסעם מסכות החל עמוד הענן ללכת בפניהם ולא הלך דרך ארץ פלשתים אבל הלך דרך מדבר איתם וישראל הלכו אחריו וישכון הענן באיתם ויחנו שם והוא בקצה המדבר: (יח) וטעם וחמושים עלו בני ישראל · לומר כי אע"פ שהסב ה' אותם דרך המדבר היו יראים פן יבאו עליהם פלשתים יושבי הערים הקרובות להם והיו חלוצים כמו היוצאים למלחמה ויש אומרים שספר הכתוב שיצאו ביד רמה וחשבו להיות גאולים ולא הלכו כדמות עבדים בורחים: (כא) וה' הולך לפניהם יומם · כבר אמרו שכל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו הקב"ה עמהם ביום ובית דינו בלילה א"כ פי' הכתוב שהשם שוכן בתוך הענן והולך הוא לפניהם ביום בעמוד ענן · ובלילה בית דינו שוכן

ספורנו

סיבה להוליכם לים סוף אבל לא היה דרך לאחד מאלה וזה להטביע שם את פרעה וחילו על דרך ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא · והנה הדרך הישר והקצר ללכת ממצרים לים סוף היה דרך ארץ פלשתים אמר שהאל ית' לא רצה לנחותם באותו הדרך: כי קרוב הוא: מפני שהיה אותו הדרך וסופו קרוב למצרים ויהיו עוברי דרך שם ומגידים משם למצרים וממצרים לשם: והיה בראותם מלחמה · בשמעם שיכין פרעה את עצמו לרדוף אחריהם עם כל חילו ינחם העם בלי ספק מיראת מלחמתם וישובו למצרים ולפיכך הסיבם אל דרך לא עבר בה איש: (יח) דרך המדבר ים סוף · שילכו לים סוף דרך המדבר כי באותו הדרך לא יבאו מגידים ממצרים ולא ידעו ברדיפת פרעה עד שהשיג אותם כאמרו וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נוסע ולא היה אז להם תקנה בשובם כי לא יקבלם פרעה וחילו: וחמושים עלו · וכל זה הוצרך לעשות אף על פי שהיו מזויינים כי עם כל כלי זיינם לא היה להם אומץ לב להלחם במצרים ולהמלט כי לא נשו באלה: (יט) ויקח משה את עצמות יוסף עמו · כבודתו או נשיא לדור: כי השבע השביע את בני ישראל · והנה חיוב הדור מוטל על נשיאו: (כא) וה' הולך

בְּעַמּוּד אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם לָלֶכֶת יוֹמָם וָלָיְלָה׃ כב לֹא־יָמִישׁ עַמּוּד הֶעָנָן יוֹמָם וְעַמּוּד הָאֵשׁ לָיְלָה לִפְנֵי הָעָם׃ פ

יד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָשֻׁבוּ וְיַחֲנוּ לִפְנֵי פִּי הַחִירֹת בֵּין מִגְדֹּל וּבֵין הַיָּם לִפְנֵי בַּעַל צְפֹן נִכְחוֹ תַחֲנוּ עַל־הַיָּם׃ ג וְאָמַר פַּרְעֹה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְבֻכִים הֵם בָּאָרֶץ סָגַר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר׃ ד וְחִזַּקְתִּי אֶת־לֵב־פַּרְעֹה וְרָדַף אַחֲרֵיהֶם וְאִכָּבְדָה בְּפַרְעֹה וּבְכָל־חֵילוֹ וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה וַיַּעֲשׂוּ־כֵן׃ ה וַיֻּגַּד לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם כִּי בָרַח הָעָם וַיֵּהָפֵךְ לְבַב פַּרְעֹה וַעֲבָדָיו אֶל־הָעָם וַיֹּאמְרוּ מַה־זֹּאת עָשִׂינוּ כִּי־שִׁלַּחְנוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵעָבְדֵנוּ׃

ת"א לא יעדי · שבת כג : וישבו ויחנו · עקידה שער לט :

רש"י

שהרי ע"י עמוד הענן הם הולכים · עמוד הענן אינו לאורה אלא להורותם הדרך : (כב) לא ימיש · הקב"ה את עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה מגיד שעמוד הענן משלים לעמוד האש ועמוד האש משלים לעמוד הענן שעד שלא ישקע זה עולה זה : (ב) וישובו · לאחוריהם לצד מצרים היו מקרבין כל יום השלישי כדי להטעות את פרעה שיאמר תועים הם בדרך כמו שנאמר ואמר פרעה לבני ישראל וגו': ויחנו לפני פי החירות · הוא פיתום ועכשיו נקראת פי החירות ע"ש שנעשו שם בני חורין והם שני סלעים גבוהים זקופים והגיא שביניהם קרוי פי הסלעים : לפני בעל צפון · הוא נשאר מכל אלהי מצרים כדי להטעותן שיאמרו קשה יראתן ועליו פירש איוב משגיא לגוים ויאבדם : (ג) ואמר פרעה · כשישמע שהם שבים לאחוריהם : לבני ישראל · על בני ישראל וכן ה' ילחם לכם עליכם · אמרי לי אחי הוא אמרי עלי : נבוכים הם · כלואים ומשוקעים סירי"ר בלע"ז 1) כמו נבכי ים · עמק הבכא · מבכי נהרות · נבוכים הם כלואים הם במדבר שאינם יודעים לצאת ממנו ולהיכן ילכו : (ד) ואכבדה בפרעה · כשהקב"ה מתנקם ברשעים שמו מתגדל ומתכבד וכה"א ונשפטתי אתו וגו' ואח"כ והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי וגו' ואומר שמה שבר רשפי קשת ואחר כך נודע ביהודה אלהים ואומר נודע ה' משפט עשה : בפרעה ובכל חילו · הוא התחיל בעבירה וממנו התחילה הפורענות : ויעשו כן · להגיד שבחן ששמעו לקול משה ולא אמרו היאך נתקרב אל רודפינו אנו צריכים לברוח אלא אמרו אין לנו אלא דברי בן עמרם : (ה) ויגד למלך מצרים · איקטורין שלח עמהם וכיון שהגיעו לשלשת ימים שקבעו לילך ולשוב וראו שאינן חוזרין למצרים באו והגידו לפרעה ביום הרביעי · ובחמישי ובששי רדפו אחריהם וליל שביעי ירדו לים בשחרית אמרו שירה והוא יום ז' של פסח לכך אנו קורין השירה ביום השביעי : ויהפך · נהפך ממה שהיה שהרי אמר להם קומו צאו מתוך עמי · ונהפך לבב עבדיו שהרי לשעבר היו אומרים לו עד מתי יהיה זה לנו למוקש ועכשיו נהפכו לרדוף אחריהם בשביל ממונם שהשאילום : מעבדנו · מעבוד

רמב"ן

בעמוד האש להאיר להם כטעם כי עין בעין נראה אתה ה' ועננך עומד עליהם ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה · וראיתי באלה שמות רבה כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי הולך לפניכם ה' · לשעבר אני וכית דיני הייתי מהלך

אבן עזרא

בשמים על הארץ · ונקרא העמוד כן בעבור שמעמד הכית עליו : וטעם ללכת יומם ולילה · בעבור כי המחנה היה גדול ולא יכלו ללכת רק מסע מעט · על כן היו הולכים מקצת יום גם מקצת לילה · ואלה השנים עמודים היו לפניהם עד באו אל הים כאשר אפרש : (כב) לא ימיש · פעל יוצא · כי השם כנזכר למעלה לא הסיע העמודים לפני העם : ועלת יומם · לא תמצא

רשב"ם

וירדפו אחריהם : (כב) לא ימיש · הקב"ה לשון מפעיל ממיש את אחרים : אבל לא ימוש ספר תורה · לשון פועל : (ג) נבוכים הם · לפניהם · כמו נבכי ים · לפיכך שבו אחור שלא ידעו היכן ילכו כי סגר עליהם המדבר את דרכם שהוא מקום נחש שרף ועקרב וחיות רעות ודואגים שם מאת־יהם · ולפיכך שבו ממקום שהיו חונים באתם בקצה המדבר ועתה באו בין מגדול ובין הים לחנות על הים והרי נבוכים ים לפניהם הרי אין להם מקום לנוס לא לפנים ולא לאחור · נבוכים · סגורים בנבכי ים שלפניהם · כדכתיב הבאת עד נבכי ים · מבכי נהרות : (ה) כי ברח העם · מתוך ששבו אחור : מעבדינו · חפץ קטן · מעבוד אותנו · וכן

1) Serrer אייגשפערען

באורחא ולליא בעמודא דאשתא לאנהרא להון למיזל בימָמא ובליליא: כב לא עדי עמודא דעננא בימָמא ואף לא עמודא דאשתא בליליא קדם עמא: א ומליל יי עם משה למימר: ב מליל עם בני ישראל ויתובון וישרון קדם פום חירתא בין מגדלא ובין ימא קדם בעיל צפון לקבליהון תשרון על ימא: ג ויימר פרעה על בני ישראל מערבלין אנון בארעא אחד עליהון מדברא: ד ואתקף ית לבא דפרעה וירדף בתריהון ואתיקר בפרעה ובכל משריתיה וידעון מצראי ארי אנא יי ועבדו כן: ה ואתחוא למלכא דמצרים ארי אזל עמא ואתהפיך לבא דפרעה ועבדוהי

נתינה לגר

פרוש מגילס · יד (ג) נבוכים, מערבלין. ע׳ במכילתא בשלח פ״א „אין נבוכים אלא מעורבבין״.

בעל הטורים

(כב) לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש וגו׳ · שעמוד אש משלים לעמוד הענן מדכתיב לפני העם ולא כתיב מלפני העם ממשע שלפעמים היו שניהם לפני העם (עי׳ שבת ד׳ כ״ג ע״ב ברש״י וברי״ף) : לא ימיש · ב׳ במס׳ [בתורה] הכא · ואידך גבי יהושע לא ימיש מתוך האהל · כמו שהענניס היו משלימים זה מזה כך עשה יהושע משמש כבוקר עד עמוד האש ללמוד ולערב קדים ולמד עד עמוד הענן והייתו לא ימיש כמו שהעננים לא משו כך יהושע לא מש מתוך האהל ועל כן זכה לילך לפני העם : (ג) נבכו · ב׳ במסרה · נבכו תהום על הים · כי נבכו יצא (ביחזקאל מ״ו) מה ההם בשער שנכנס לא יצא כדכתיב לא ישוב דרך השער אשר בא בו כי נבכו יצא אף כאן פרעה ותילו הדרך אשר נכנסו בים לא יצאו בו אלא מצד אחר כדאיתא בפסחים שאמרו ישראל כמו שאנו עולין מצד זה כך הם עולין מצד אחר · אמר הקב״ה לים ופלטן לצד שיצאו בו ישראל: (ד) וחזקתי · ב׳ · הכא · ואידך וחזקתי את זרועות מלך בבל [יחזקאל ל׳] שהקב״ה מחזיק לב הרשעים לטורדן מן העולם : (ה) ויהפך ·

אבן עזרא

כל המקרא רק על עת היות השמש על הארץ · כי יום ימצא בתורה ובנביאים ובכתובים והוא לילה · כי כתוב ביום הכותי כל בכור · וזה היה לילה · וכתוב ביום הזה יום בשורה הוא והוא היה לילה · כי גם כתוב וחכינו עד אור הבקר · וכתוב יום לעקתי בלילה נגדך : (א) וידבר · מדרך האמת אין ראוי למשכיל לחשוב על מעשה השם למה עשה כן · כי כל מעשיו בחכמה וחכמת האדם כאין נגדו · והזכרתי זה בעבור שתראה מן הפרשה שאם השם שישובו אחורנים דרך פרמה · כדי שיצא פרעה וירדוף אחריהם ויטבע בים · והחשבונות הבם עמוקים : (ב) פי החירות · הוא הנקרא פני החירות · ונקרא כן בעבור שהפה כפנים · והוא שם מקום : לפני בעל צפון · אמרו · כי הרסומי מצרים עשו בדבר המזלות צורות נחשת וזהו בעל צפון שלא יוכל עבד לברוח ממצרים בעבור הצורה · ובעבור זה כתוב כי ברח העם · ולפי דעתי בעבור שאמר משה לפרעה דרך שלשת ימים נלך במדבר · נראה לפרעה מדבריו כי ידע משה הדרך אשר ילכו בו אל המקום אשר יזבחו שם · וכאשר שמע פרעה שישראל החלו ללכת דרך המדבר ואחר שבוכן שבו אחורנית ללכת דרך אחרת · אז חשב פרעה כי כל מה שדבר משה בערמה היה כי אין דעתו לזבוח כי אם לברוח · כי הנערה ישתבש עליו הדרך ולא ידע אי זה דרך ילך : נכחו · כאלה זו המלה בחירק · כמו אחרי נפלו · ורבים ככה : (ג) ואמר פרעה לבני ישראל · כמו אמרי לי : נבוכים · בשורש אחד מולם · כמו לא תסבודי מזה · כי הוא מבנין נפעל · כמו נכונים · ובנה נבוכו · גם והשיר שושן נבוכה · כמו והמלכה נבונה · והטעם כאדם שלא ימצא עלה ולא ידע מה יעשה · וט״ן נבכי יב שורש · ופירושו ממעקי ים · ואין לו טעם במקום הזה : סגר עליהם המדבר · שנסגרו עליהם דרכי המדבר ולא ידעו אנה ילכו ואנה יצאו כמו הבורחים : (ד) וחזקתי · כאילו שבת המכות שבוטו בעבור ישראל : ואכבדה בפרעה · אז יראה כבודי בעולם לטבוע פרעה וחילו : וידעו מצרים · הנשארים · גם הנטבעים לפני מותם כי אני ה׳ : ויעשו כן · אחז הכתוב דרך קצרה · לומר ששבו אחורנים : (ה) ויגד · כי אין הולכים כי אם לברוח :

רמב״ן

לפניכם שנאמר וה׳ הולך לפניהם יומם אבל לעתיד לבא אני לבדי שנאמר כי הולך לפניכם ה׳ ומאספכם אלהי ישראל · וסוד המדרש הזה כאשר הזכרתי כי בגאולה הראשונה היה הקב״ה עמהם ביום ובית דינו עמהם בלילה אבל לעתיד לבא תתעלה מדת בית דינו ברחמים וה׳ הולך לפניהם השם המיוחד כי אלהי ישראל מאסף אותם עמו ולילה כיום יאיר כחשכה כאורה כי הכל במדת רחמים מיוחדת · ור״א אמר כי הכתוב ידבר הוא כלשון בני האדם בעבור כי כח השם ושלוחו הוא הולך עם ישראל כדרך מוליך לימין משה זרוע תפארתו · והאמת שהוא כדרך מוליך לימין משה אבל לא כאשר יבין ר״א ממנו וכתיב כן נהגת עמך לעשות לך שם תפארת : (ד) וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם · בעבור שפחד פרעה מהם במכת הבכורות ונקם מהם וברכתם גם אותי לא היה בלבו לרדוף אחריהם אפי׳ אם יברחו אלא שיעשה משה נהם כרצונו · ועל כן הוצרך לומר כי הוא יחזק את לבו לרדוף אחריהם · ולמשה אמר פעם אחרת הנני מחזק את לב מצרים ויבאו אחריהם כי בראותם שנקרע הים לפני בני ישראל והם הולכים ביבשה בתוכו איך ימלאם לבם לבא אחריהם להרע להם ואין בכל המופתים כפלא הזה וזה באמת שגעון להם · אבל הסכל עלתם וחזק את לבם ליכנס בים : (ה) ויוגד למלך מצרים כי ברח העם · איקטורין שלח עמהם וכיון שהגיעו עד שלשת ימים שקבעו לילך ולשוב וראו שאינם חוזרים למצרים חזרו והגידו לפרעה ביום הרביעי · חמישי וששי רדפו אחריהם ליל שביעי ירדו לים · בשחרית אמרו שירה והוא יום שביעי

ספורנו

הולך לפניהם · מאז שהיו בסכות שהוא חוץ לגבול מצרים ונכנסו למדבר : (ג) סגר עליהם המדבר · בעל צפון הגר את המדבר עליהם : (ה) כי ברח העם · שלא הלכו במדבר על קו ישר כמו שיעדו באמרם דרך שלשת ימים נלך במדבר אבל סורו לאחוריהם כבורחים בלתי יודעים הדרך : ויהפך לבב פרעה · כי חשב שהיה בעל צפון יכול נגד האל ית׳ :

ו וַיֶּאְסֹר אֶת־רִכְבּוֹ וְאֶת־עַמּוֹ לָקַח עִמּוֹ׃ ז וַיִּקַּח שֵׁשׁ־מֵאוֹת רֶכֶב בָּחוּר וְכֹל רֶכֶב מִצְרָיִם וְשָׁלִשִׁם עַל־כֻּלּוֹ׃ ח וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיִּרְדֹּף אַחֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יֹצְאִים בְּיָד רָמָה׃ שני ט וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם וַיַּשִּׂיגוּ אוֹתָם חֹנִים עַל־הַיָּם כָּל־סוּס רֶכֶב פַּרְעֹה וּפָרָשָׁיו וְחֵילוֹ עַל־פִּי הַחִירֹת לִפְנֵי בַּעַל צְפֹן׃ י וּפַרְעֹה הִקְרִיב וַיִּשְׂאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־עֵינֵיהֶם וְהִנֵּה מִצְרַיִם ׀ נֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם וַיִּירְאוּ מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה׃ יא וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה הֲמִבְּלִי אֵין־קְבָרִים בְּמִצְרַיִם לְקַחְתָּנוּ לָמוּת בַּמִּדְבָּר מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לָּנוּ לְהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרָיִם׃ יב הֲלֹא־זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֵלֶיךָ בְמִצְרַיִם לֵאמֹר חֲדַל מִמֶּנּוּ וְנַעַבְדָה אֶת־מִצְרַיִם כִּי טוֹב

ת"א בס מאוס · פסחים קיח: המבלי אין · ערכין טו:

רש"י

אותנו: (ו) ויאסור את רכבו · הוא בעצמו: ואת עמו לקח עמו · משכם בדברים לקינו ונטלו ממוננו ושלחנום בואו עמי ואני לא אתנהג עמכם כשאר מלכים דרך שאר מלכים עבדיו קודמין לו במלחמה ואני אקדים לפניכם שנאמר ופרעה הקריב עצמו וממהר לפני חיילותיו · דרך מלכים ליטול ביזה בראש כמו שיבחר אני אשוה עמכם בחלק שנאמר אחלק שלל: (ז) בחור · נבחרים בחור לשון יחיד כל רכב ורכב שבמנין זה היה בחור: וכל רכב מצרים · ועמהם כל שאר הרכב ומהיכן היו הבהמות הללו א"ת משל מצרים הרי נאמר וימת כל מקנה מצרים ואם תאמר משל ישראל הרי נאמר וגם מקננו ילך עמנו משל מי היו מהירא את דבר ה' מכאן היה ר"ש אומר כשר שבמצרים הרוג טוב שבנחשים רצוץ את מוחו: ושלישים על כלו · שרי צבאות כתרגומו: (ח) ויחזק ה' את לב פרעה · שהיה תולה אם לרדוף אם לאו וחזק את לבו לרדוף: ביד רמה · בגבורה גבוהה ומפורסמת: (י) ופרעה הקריב · היה לו לכתוב ופרעה קרב מהו הקריב הקריב עצמו ונתאמץ לקדם לפניהם כמו שהתנה עמהם: נוסע אחריהם · בלב אחד כאיש אחד · ד"א והנה מצרים נוסע אחריהם ראו שר של מצרים נוסע מן השמים לעזור למצרים · תנחומא: ויצעקו · תפשו אומנות אבותם · באברהם הוא אומר אל המקום אשר עמד שם · ביצחק לשוח בשדה · ביעקב ויפגע במקום: (יא) המבלי אין קברים · וכי מחמת חסרון קברים שאין קברים במצרים ליקבר שם לקחתנו משם שיפו"ר פליינצ"ה דינו"ן פוסי"ש 1): (יב) אשר דברנו אליך במצרים · והיכן דברו ירא ה' עליכם וישפוט: ממותנו · מאשר נמות ואם היה נקוד מלאפו"ם (ר"ל חול"ם כנודע לבעלי הדקדוק שקראו חול"ם מלאפו"ם

אבן עזרא

(ו) ויאסור. בלווי · כמו ויבן שלמה את הבית: (ז) ויקח שש מאות רכב בחור · מובחרים במרכבותיו מכל רכב שהיו לו: ושלישים · דע כי המלך דומה כמו אחד בחשבון · על כן יקרא משנה אותו שהוא אחריו במעלה השנית · מגזרת שנים · ואשר הוא במעלה השלישית יקרא שלישי: (ח) ביד רמה · לא יצאו כדמות בורחים והיה עמהם כל כלי המלחמה: (ט) וירדפו · מנהג הלשון לומר ככה · כמו וכל העם רואים · וירא העם וינועו · והטעם כאשר ראו כן נעו ועמדו מרחק · וככה כתוב וירדוף אחרי בני ישראל · והנה טעם וירדפו כאשר רדפו אחריהם השיגום שהיו חונים על הים · והזכיר כל סוס פרעה שלא באו מפוזרים רק כולם יחד: ופרשיו · רוכבי הסוסים: וחילו · רגליים: (י) ופרעה הקריב · מהנהו · כי הקריב בכל המקרא פועל יוצא: (יא) ויאמרו · מצאנו בלי הקדם מלות שהם מענין אחד שנים נחברים והאחד יספיק · והנה זאת המבלי אין קברים · כמו הרק אך במשה: להוציאנו · בקמץ גדול תחת קמץ קטן · כמו ואומר אין רואני: (יב) הלא זה הדבר איננו מפורש · רק ידענו כי כן היה · כי איך יאמרו לו בפניו דבר שלא היה · ודבר הזה הוא בכלל ולא

רשב"ם

משמרו את השבועה · באכל האש · באבלנו להם לשובע: (ז) רכב בחור · רכב חשוב ומובחר · ושלישים · שרים לפי שכתוב לפנינו ומבחר שלישיו טובעו בים סוף: (ח) יוצאים ביד רמה · לא היו דואגים כלל עד שראו פרעה ועמו רודפים אחריהם · אז וייראו מאד: (יא) המבלי אין קברים · כפל לשון: למות במדבר אשר

1) Si pour faillance de non fosses · אלס עס נעוועה אויס מאנגעל אן גרעבערן.

אין

לְעַמָּא וַאֲמָרוּ מָא דָא עֲבַדְנָא אֲרֵי שַׁלַּחְנָא יָת יִשְׂרָאֵל מִפָּלְחָנָנָא: ו וְטַקֵּיס יָת רְתִכּוֹהִי וְיָת עַמֵּהּ דְּבַר עִמֵּהּ: ז וּדְבַר שֵׁית מְאָה רְתִכִּין בְּחִירָן וְכֹל רְתִכֵּי מִצְרָאֵי וְגִבָּרִין מְמַנַּן עַל כֻּלְּהוֹן: ח וְאַתְקֵיף יְיָ יָת לִבָּא דְּפַרְעֹה מַלְכָּא דְּמִצְרַיִם וּרְדַף בָּתַר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָפְקִין בְּרֵישׁ גְּלֵי: ט וּרְדָפוּ מִצְרָאֵי בַּתְרֵיהוֹן וְאַדְבִּיקוּ יָתְהוֹן כַּד שָׁרַן עַל יַמָּא כָּל סוּסָוַת רְתִכֵּי פַרְעֹה וּפָרָשׁוֹהִי וּמַשְׁרְיָתֵהּ עַל פּוּם חִירָתָא קֳדָם בְּעֵיל צְפוֹן: י וּפַרְעֹה קָרֵיב וּזְקָפוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת עֵינֵיהוֹן וְהָא מִצְרָאֵי נָטְלִין בַּתְרֵיהוֹן וּדְחִילוּ לַחֲדָא וּזְעִיקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ: יא וַאֲמָרוּ לְמשֶׁה הֲמִדְּלֵית לֵית קוֹבְרִין בְּמִצְרַיִם דְּבַרְתָּנָא לִמְמָת בְּמַדְבְּרָא מָא דָא עֲבַדְתָּא לָנָא לְאַפָּקוּתָנָא מִמִּצְרָיִם: יב הֲלָא דֵין פִּתְגָּמָא דִּי מַלֵּלְנָא עִמָּךְ בְּמִצְרַיִם לְמֵימַר שְׁבוֹק מִנָּנָא וְנִפְלַח יָת מִצְרָאֵי אֲרֵי טַב

נתינה לגר

(ז) ושלישם, וגברין ממנן. הוא כפי' הרא"בע שהם שרי צבאות במעלה השלישית והוסיף מלת ,ממנ': לבאר על כולהון. (ח) ביד רמה, בריש גלי. הוא כמ"ש רש"י בשם מכילתא בגבורה גבוהה ומפורסמת. (י) הקריב, קרב. כוונתו שהוא פעל עומד, והשפעיל בזה הוא להורות הקל, ולא

בעל הטורים

ג'. ככה: ואידך ויהפך לכם לאויב (ישעיה ס"ג) שפרעה נהפך להם לאויב: (ח) ביד רמה. ג'. ככה. ואידך בפרשת מסעי. ג'. והנפש אשר תעשה ביד רמה כפ' שלא גבי ע"ג מלמד שפסל מיכה עבר עמהם כמו שדרשו ועבר בים צרה (זכריה י'). (י) ופרעה ג' במס' ופרעה הקריב. ופרעה חולם. כאשר כבדו מצרים ופרעה [וגו'] הלא כאשר התעלל בהם (שמואל א' ו') פי' אע"פ שפרעה חלם ופתר לו יוסף חלומותיו לא זכר לו זו הטובה ופרעה הקריב להלחם עם ישראל ע"כ התעלל בהם:

רמב"ן

אל פתח לכך אנו קורין השירה ביום השביעי זהו לשון רש"י. וכן הוא במכילתא. ועל דרך הפשט הוא אשר דבר ה' ואמר פרעה לבני ישראל כי כאשר שמו כן בני ישראל ושבו וחנו לפני פי החירות לפני בעל צפון הוגד זה למלך מצרים ואמר כי ברח העם והם נבוכים במדבר ואינם הולכים אל מקום ידוע לזבוח וזה שעם ובני ישראל יוצאים ביד רמה שעשו להם דגל וגם להתנוסס ויוצאים בשמחה ובשירים בתוף ובכנור כדמות הגאלים מעבדות לחירות לא כעבדים העתידים לשוב לעבודתם וכל זה הוגד לו: (י) וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה' ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים. איננו נראה כי בני אדם הצועקים אל ה' להושיעם ישענו בישועה אשר עשה להם שם ויאמרו כי טוב להם שלא הצילם. אבל הנכון שנפרש שהם כתות והכתוב יספר כל מה שעשו כלם. אמר כי הכת האחת צועקת אל ה'. והאחרת מכחשת בנביאן ואינם בוחרת בישועה הנעשית להם ויאמרו כי טוב להם שלא הצילם ועל זאת כתיב וימרו על ים בים סוף. ולכך יחזור הכתוב בני ישראל פעם אחרת ויצעקו בני ישראל אל ה' כי הטובים בהם צעקו אל ה'. והנשארים מרו בדברו. ולכך אמר אח"כ וייראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו לא אמר וייראו ישראל את ה' ויאמינו. אבל אמר העם. כי בני ישראל שם ליחידים. והעם שם להמון. וכן וילונו העם. וכך הזכירו רבותינו ויחל העם לזנות. בכל מקום שנאמר העם לשון גנאי הוא. וכל מקום שנאמר ישראל לשון שבח הוא: (יא) והנה לא אמרו לקחתנו למות במלחמה אבל לקחתנו למות במדבר. וממותנו במדבר. כי פרם יראו מלחמה לא היו חפצים לצאת אל המדבר פן ימותו שם ברעב ובצמא. ויתכן שאמרו לו כן בצאתם ועודם בארץ מצרים כאשר הסב אותם אלהים דרך המדבר ים סוף או שאמרו לו מתחלה אנה נצא אם דרך פלשתים ילחמו בנו ואם דרך המדבר טוב לנו לעבוד את מצרים ממותנו במדבר. ואפשר של לומר כי היו העם מאמינים בה' ומתפללים אליו להצילם. אבל במשה נכנס ספק בלבם פן יוציאם למשול עליהם ואע"פ שראו האותות והמופתים חשבו שעשה אותם בדרך הכמה או שהשם הביא עליהם המכות ברשעת הגוים כי אלו חפץ השם ביציאתם לא היה פרעה רודף אחריהם. ואונקלוס תרגם בכאן ויצעקו וצעיקו. שאינו ענין תרעומת לומר שלא התפללו אבל היו מתרעמים לפניו על שהוציאם ממצרים כלבון ויצעקו אל פרעה לאמר למה תעשה כה לעבדיך. וכמוהו ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה אל אחיהם היהודים מתרעמים עליהם בקול גדול וצעקה. ובמכילתא

ספורנו

מה זאת עשינו כי שלחנו. ולא דרשנו את בעל צפון שהיה עוזר לנו ולא היינו מוכרחים לשלוח: (ו) ואת עמו לקח עמו מבחר פרשיו וחילו: (ז) וכל רכב מצרים. ההמוניים. ושלישים על כלו. גם על ההמון שלא היו בכלל עמו וחילו הפקיד שלישים מלמדי מלחמה כי אמנם כל תוקף הצבא תלוי בשר הצבא וחכמתו והתכונלותיו: (ח) ובני ישראל יוצאים ביד רמה. כענין ידינו רמה. היו מתאמצים לנצח את פרעה וחילו שלא היו רבים כמספר כמותם ובזה הודיע שלא היו יודעין ענין המלחמה כי אמנם היה ראוי לירא מהם כמעטים מלמדי מלחמה יותר ממה שהיה ראוי לירא מכל המון מצרים הפשע אחריהם אחר כך: (ט) וירדפו מצרים אחריהם. אחר היוצאים ביד רמה: (י) ופרעה הקריב. את חיל ההמון אל כל רכב מצרים: (יא) לקחתנו למות במדבר. כי אפילו לא יתגבר בנו מלחמת פרעה וחילו. הנה בעמדם לפנינו לעצור

אם

לנו עבד את־מצרים ממתנו במדבר: יג ויאמר משה אל־העם אל־תיראו התיצבו וראו את־ישועת יהוה אשר־יעשה לכם היום כי אשר ראיתם את־מצרים היום לא תספו לראתם עוד עד־עולם: יד יהוה ילחם לכם ואתם תחרשון: פ שלישי טו ויאמר יהוה אל־משה מה־תצעק אלי דבר אל־בני־ישראל ויסעו: טז ואתה הרם את־מטך ונטה את־ידך על־הים ובקעהו ויבאו בני־ישראל בתוך הים ביבשה: יז ואני הנני מחזק את־לב מצרים ויבאו אחריהם ואכבדה בפרעה ובכל־חילו ברכבו ובפרשיו: יח וידעו מצרים כי־אני יהוה בהכבדי בפרעה ברכבו ובפרשיו: יט ויסע מלאך האלהים ההלך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמד

ת"א מה תצעק · עקידה שער כב: דבר אל · סוטה לז: ואתה הרם · שם: ויבאו בני · ברכות נד יומא ד: ויסע מלאך · ס' הזוהר פ' בהעלותך:

רש"י

וע"ל פ' יתרו ברש"י פ' פן יפרץ) היה נראה ממיתתנו שהיו שקוד בשור"ק נראה מאשר נמות וכן מי יתן מותנו שנמות וכן מי יתן מותי דאבשלום שאמות כמו ליום קומי לעד · עד יום שובי בשלום · שאשוב: (יג) כי אשר ראיתם את מצרים וגו' · מה שראיתם אותם אינו אלא היום היום סוף שראיתם אותם ולא תוסיפו עוד: (יד) ה' ילחם לכם · בשבילכם וכן כי ה' נלחם להם וכן אם לאל תריבון וכן ואשר דבר לי וכן האתם תריבון לבעל:

(טו) מה תצעק אלי · למדנו שהיה משה עומד ומתפלל אמר לו הקדוש ברוך הוא לא עת עתה להאריך בתפלה שישראל נתונין בצרה · דבר אחר מה תצעק אלי · עלי הדבר תלוי ולא עליך כמו שנאמר להלן על בני ועל פועל ידי תצווני: דבר אל בני ישראל ויסעו · אין להם אלא ליסע שאין הים עומד בפניהם כדאי זכות אבותיהם והם והאמונה שהאמינו בי ויצאו לקרוע להם הים: (יט) וילך מאחריהם · להבדיל בין מחנה מצרים ובין

אבן עזרא

שמעו אל משה: (יג) התיצבו וראו את ישועת יי' · כי אתם לא תעשו מלחמה רק תראו את ישועת יי' אשר יעשה לכם היום · יש לתמוה איך ייראה מחנה גדולה של שש מאות אלף איש מהרודפים אחריהם · ולמה לא ילחמו על נפשם ועל בניהם · התשובה כי המצרים היו אדונים לישראל וזה הדור היוצא ממצרים למד מנעוריו לסבול עול מצרים ונפשו שפלה · ואיך יוכל עתה להלחם עם אדוניו · והיו ישראל נרפים ואינם מלומדים למלחמה · הלא תראה כי עמלק בא בעם מועט ולולי תפלת משה היה חולש את ישראל · והשם לבדו שהוא עושה גדולות · ולו נתכנו עלילות · סבב שמתו כל העם היוצא ממצרים הזכרים · כי אין בהם כח להלחם בכנענים עד שקם דור אחר דור המדבר שלא ראו גלות · והיתה להם נפש גבוהה כאשר הזכרתי בדברי משה בפרשת ואלה שמות: (יד) יי' ילחם לכם · בעבורכם · וככה כל מלחמה שאחריה למ"ד היא לעזר · ע"כ פירש רבי משה הכהן כי רבים לוחמים לי מרום · בשבילי · וטעם מרום · מלחמה מרום · כמשפט כל היושבים: ואתם תחרישון · הסך ויצעקו בני ישראל: (טו) מה תצעק · יש אומרים כי משה היה צועק אל השם · וזה איננו נכון כי כבר דבר לו ואכבדה בפרעה · רק נאמר על משה שהוא כנגד כל ישראל · בעבור שצעקו בני ישראל אל ה': ויסעו · טעם מסע עד שיגיעו לשפת הים: (טז) ואתה · אמר השם למשה הרם את מטך ובקע את הים טרם שיסעו · כי לא אמר לו שיכה הים רק שיטה ידו על הים במטה. כדרך ויט משה את מטהו על השמים · וידענו כי המטה לא בקע הים רק מרגע נטות משה ידו על הים יוליך השם את הים ברוח קדים עזה או יבקעו המים · כי כן כתוב: (יז) ואני · ידענו כי אין ים סוף בין מצרים ובין ארץ ישראל · ואין צורך שיכנסו בים · רק צוה ה' לעבור כך בעבור שיכנסו המצרים אחריהם ויטבעו · וממדבר איתם נכנסו ישראל אל הים ולמדבר איתם יצאו כאשר אפרש: (יח) וידעו מצרים · הנשארים: נס. כדי בארעא · שהוא בעצמו יטבע עם רכבו ופרשיו: (יט) ויסע מלאך האלהים · זה היה קודם דבר אל בני ישראל ויסעו · והנה פי' וכבר נסע · וכבר הראיתיך

רשב"ם

אין לחם ואין מים ואפילו אין רודף אחרינו נמות ברעב: (טז) ובקעהו · העי"ן גורמת · כמו שמענו ארוני אבל מן זבור יאמר זכרני: (יט) ויסע מלאך האלהים · המוליך את עמוד הענן · לפני מחנה ישראל: וילך · המלאך מאחריהם ומתוך כך ויסע העמוד מפניהם ויעמד מאחריהם · כי המלאך הוליכו להפסיק בין מחנה מצרים ובין

אונקלוס

לנא למפלח ית מצראי מדנמות במדברא : יג ואמר משה לעמא לא תדחלון אתעתדו וחזו ית פורקנא דיי דיעבד לכון יומא דין ארי כמא דחזיתון ית מצראי יומא דין לא תוספון למחזיהון עוד עד עלמא: יד יי יגיח לכון קרב ואתון תשתקון: טו ואמר יי למשה קבילית צלותך מליל עם בני ישראל ויטלון: טז ואת טול ית חטרך וארים ית ידך על ימא ובזעוהי ויעלון בני ישראל בגו ימא ביבשתא: יז ואנא הא אנא מתקף ית לבא דמצראי ויעלון בתריהון ואתיקר בפרעה ובכל משריתה ברתכוהי ובפרשוהי: יח וידעון מצראי ארי אנא יי באתיקרותי בפרעה ברתכוהי ובפרשוהי: יט ונטל מלאכא דיי דמדבר קדם משריתא דישראל ואתא מבתריהון ונטל עמודא דעננא

נתינה לגר

כת"ם קצת מפרשים שהוא פעל יוצא ופירושו ,הקריב מחנהו" · (טו) מה תצעק אלי , קבלית צלותך · משום שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים , והכא לא חפץ ה' בה , לכן פי' שאינה צריכה כי כבר נתקבלה

בעל הטורים

הקריב · ב' במסרה · ופרעה הקריב · הקריב את קרבנו · כיון שבא לפני בעל צפון הקריב קרבן לו (עי' ת"י) : והנה מצרים נוסע אחריהם · זה עוזא שר של מצרים ולכך אמרו עזי וזמרת יה עמד כנגד שר של מצרים : (יד) תחרשון · ב' · ה"א ואידך מי יתן החרש תחרישון וגו' (איוב י"ג) שאמר להם משה מי יתן החרש תחרישון כי ה' נלחם לכם ואין לכם לצעוק אלא תחרישון ותהי לכם לחכמה · כי תבטחו בה' : (טו) מה תצעק אלי · רמז לו אתה עתיד לצעוק אלי ארבעים יום כדי להתפלל על ישראל וה' תיבות על אחותך מרים אל נא רפא נא לה כי עת לקצר ועת להאריך אבל עתה אין עת להתפלל כלל אלא דבר אל בני ישראל ויסעו : (טז) הרם · ג' במסרה · הרם את מטך · כשופר הרם קולך (ישעיה נ"ח) מלמד שהממם וערבב אותם בקולות ואידך ויאמר הרם לך גבי אלישע (מ"ב ו') כשצף הברזל כמו הכא כשעה נס על ידי המים אף התם נעשה נס על ידי המים : ובקעהו ·

רמב"ן

הפכו לכם אמונת אבותם · ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים מאחר שנתנו שאור בעיסה באו להם אל משה אמרו לו הלא זה הדבר אשר דברנו אליך וגו' ושאור שבעיסה הוא היצר הרע · והיה דעתם לומר כי מתחלה צעקו אל ה' לתת בלב פרעה לשוב מאחריהם וכאשר ראו שלא היה חוזר אבל היה נוסע וקרב אליהם אז אמרו לא נתקבלה תפלתנו · ונכנסה בלבם מחשבה רעה להרהר אחרי משה כאשר בתחלה : (יד) כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד · על דעת רבותינו הרי זו מצות לא תעשה לדורות ואם כן יאמר הכתוב אל תיראו התיצבו במקומכם וראו את ישועת ה' שיושיע אתכם היום מידם ואל תשובו לעבודתכם למצרים כי אשר ראיתם אותם היום הקב"ה מצוה אתכם עוד שלא תוסיפו ברצונכם לראותם מעתה ועד עולם · והיה מצוה מפי משה לישראל ולא הוזכרה למעלה · וכן ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס וה' אמר לכם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד שהיא מצוה באמת לא הבטחה : (טו) מה תצעק אלי · אמר רבי אברהם כי משה כנגד כל ישראל שהיו צועקים לו : כמו שאמר ויצעקו בני ישראל אל ה' · וא"כ למה אמר מה תצעק אלי וראוי להם לצעוק ואולי יאמר מה תניחם לצעוק דבר להם ויסעו כי כבר אמרתי לך ואכבדה בפרעה · ורבותינו אמרו שהיה משה צועק ומתפלל · והוא הנכון כי לא ידע מה יעשה ואע"פ שאמר לו השם ואכבדה בפרעה הוא לא היה יודע איך יתנהג כי הוא על שפת הים והשונא רודף ומשיג והיה מתפלל שיורנו ה' דרך יבחר · וזה טעם מה תצעק אלי שהיה צריך לשאול מה תעשה ואין לך צורך לצעוק כי כבר הודעתיך ואכבדה בפרעה ולא סיפר הכתוב צעקת משה כי הוא בכלל ישראל : (יט) ויסע מלאך האלהים · אמר ר"א מלאך האלהים הוא השר הגדול ההולך בענן · והוא הכתוב עליו וה' הולך לפניהם יומם · וכאשר נסע המלאך הזה ההולך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם נסע עמוד הענן עמו ויהי הענן והחשך בין מחנה למחנה ויאר לישראל את הלילה בעמוד האש כאשר עשה באחר הלילות לעבור הים כי בלילה עברו · ועל דעתי זה שאמר הכתוב ויסע מלאך האלהים היה בתחלת הלילה · ומלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל רמז לבית דינו של הקב"ה שנקראת מדת הדין במקומות מן הכתוב והוא השוכן בעמוד האש והולך לפניהם לילה להאיר להם וכן הזכיר האלהים · ויתכן שאינו נסמך אבל הוא ביאור · וראיתי

ספורנו

את דרך כל מתים נמות במדבר ברעב וצמא ובעירום ובחוסר כל : (טו) מה תצעק אלי · כי אמנם הוא היה בכלל ויצעקו בני ישראל אל ה' אמנם צעקת משה לא היתה מיראת פרעה ואילו כי כבר הגיד לישראל את מפלת המצרים ומיתתם · כאמרו לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם ה' ילחם לכם · אבל היתה צעקתו על שרי ישראל שהעיזו פניהם באמרם המבלי אין קברים והיה בשביל זה שלא ישמעו לו להכנס בים לפיכך אמר לו מה תצעק אלי בזה כי אמנם אתה תושד בכשרים : דבר אל בני ישראל ויסעו · ולא ימרו את פיך : (טז) הרם את מטך · אל הרוח קדים שישים הים לחרבה : ונטה את ידך על הים · שיהיו המים הנה והנה כענין באליהו : (יח) וידעו מצרים · הנשארים במצרים · וישובו אלי כי לא אחפוץ במות המת : (יט) ההולך לפני מחנה ישראל · בעמוד האש : וילך מאחריהם · להציק אותם תהומות שיקפאו בלב ים לפני ישראל בעברם כדי להפוך קרקע הים לטיט כאשר יעברו מצרים אחריהם כי לא היה צריך אז שילך עמוד הענן לפני ישראל לנחותם הדרך

מאחריהם: כ ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ויהי הענן והחשך ויאר את־הלילה ולא־קרב זה אל־זה כל־הלילה: כא ויט משה את־ידו על־הים ויולך יהוה את־הים ברוח קדים עזה כל־הלילה וישם את־הים לחרבה ויבקעו המים: כב ויבאו בני־ישראל בתוך הים ביבשה והמים להם חומה מימינם ומשמאלם: כג וירדפו מצרים ויבאו אחריהם כל סוס פרעה רכבו ופרשיו אל־תוך הים: כד ויהי באשמרת הבקר וישקף יהוה אל־מחנה מצרים בעמוד אש וענן ויהם את מחנה מצרים: כה ויסר

ת"א ולא קרב זה · מגילה י' סנהדרין לט ·

רש"י

ובין מחנה ישראל ולקבל חצים ובליסטראות של מצרים בכ"מ הוא אומר מלאך ה' וכאן מלאך האלהים אין אלהים בכל מקום אלא דין מלמד שהיו ישראל נתונים בדין באותה שעה אם להנצל אם להאבד עם מצרים: ויסע עמוד הענן · כשחשיכה והשלים עמוד הענן את המחנה לעמוד האש לא נסתלק הענן כמו שהיה רגיל להסתלק ערבית לגמרי אלא נסע והלך לו מאחריהם להחשיך למצרים: (כ) ויבא בין מחנה מצרים · משל למהלך בדרך ובנו מהלך לפניו באו לסטים לשבותו נטלו מלפניו ונתנו לאחריו בא זאב מאחריו נתנו לפניו באו לסטים מלפניו וזאבים מאחריו נתנו על זרועו ונלחם בהם כך ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו: ויהי הענן והחשך · למצרים: ויאר · עמוד האש את הלילה לישראל והולך לפניהם כדרכו ללכת כל הלילה והחשך של ערפל לצד מצרים: ולא קרב זה אל זה · מחנה אל מחנה: (כא) ברוח קדים עזה · ברוח קדים שהיא עזה שברוחות היא הרוח שהקדוש ברוך הוא נפרע בה מן הרשעים שנאמר ברוח קדים אפיצם · יבא קדים רוח ה' · רוח קדים שברך בלב ימים · הגה ברוחו הקשה ביום קדים: ויבקעו המים · כל מים שבעולם: (כג) כל סוס פרעה · וכי סוס אחד היה מגיד שאין כולן חשובין לפני המקום אלא כסוס אחד: (כד) באשמורת הבקר · שלשת חלקי הלילה קרויין אשמורות ואותה שלפני הבקר קורא אשמורת הבקר ואומר אני לפי שהלילה חלוקה למשמרות שיר של מלאכי השרת כת אחר כת לג' חלקים לכך קרויה אשמורה וזה שתרגם אונקלוס מטרת: וישקף · ויבט כלומר פנה אליהם להשחיתם ותרגומו ואסתכי אף הוא לשון הבטה כמו שדה צופים חקל סכותא: בעמוד אש וענן · עמוד ענן יורד ועושה אותו כטיט ועמוד אש מרתיחו וטלפי סוסיהם משתמטות: ויהם · לשון מהומה אשטורדישו"ן בלע"ז 1) ערבבם נטל סגניות שלהם ושנינו בפרקי ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי כ"מ שנאמר בו מהומה לשון הרעשת קול הוא וזה אב לכולן וירעם ה'

רמב"ן

במכילתא דר' שמעון בן יוחאי שאל רבי יונתן בן יוחאי את ר' שמעון בן יוחאי מפני מה בכל מקום כתיב מלאך ה' וכאן מלאך האלהים · אמר לו אין אלהים בכל מקום אלא דין וכו' רמזו למה שאמרנו · והנה עתה נסע בעמוד האש מלפני מחנה ישראל והלך מאחריהם ונסע עוד עמוד הענן מפניהם ליעמוד מאחריהם · והנה שני העמודים מאחריהם · ושב לבאר כי בא עמוד הענן הזה בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל לומר שלא הפסיק עמוד הענן בין עמוד האש למחנה ישראל אבל הפסיק בין מחנה מצרים ובין עמוד האש ויהי הענן והחשך בין מחנה למחנה והיה לישראל אור בעמוד האש אע"פ שהוא מאחריהם מפני שהיה למעלה ולא היה עמוד הענן מפסיק אותו להם כאשר למצרים · וזה טעם ויאר את הלילה כי האיר להם הלילה אבל לא כשאר הלילות · לנחותם הדרך כי לא היה הולך לפניהם · והיה זה שאילו היה עמוד האש הולך לפני ישראל כשאר הלילות ועמוד הענן בין מצרים ובין ישראל היו ישראל ממהרים ללכת והמצרים לא יראו ולא יבאו אחריהם ועתה הלכו ישראל לאטם ואין המרחק

רשב"ם

ובין מחנה ישראל וישם מאפל ביניהם כדכתיב ביהושע · שלא יוכלו לקרב זה אל זה כל הלילה: (כ) ויהי הענן והחשך · למצרים: ויאר · עמוד האש לישראל כל הלילה: ולא קרב זה אל זה · מצרים לא קרב לישראל כל הלילה: (כא) ברוח קדים · כדרך ארץ עשה הקב"ה שהרוח מייבש ומקריש את הנהרות: (כד) בעמוד אש וענן · בקולות של ברד ואש מתלקחת וענן · כדכתיב וירעם ה' בקול גדול ויהומם: ויהם · מהומת קול:

1) etourdissement בעטייבונג

מן קדמיהון וקם מבתריהון׃ כ ועל בין משריתא דמצראי ובין משריתא דישראל והוה ענגא וקבלא למצראי ולישראל נהר כל ליליא ולא אתקריבו דין לות דין כל ליליא׃ כא וארים משה ית ידיה על ימא ודבר יי ית ימא ברוח קדומא תקיף כל ליליא ושוי ית ימא ליבשתא ואתבזעו מיא׃ כב ואתו בני ישראל בגו ימא ביבשתא ומיא להון שורין מימיניהון ומסמאליהון׃ כג ורדפו מצראי ואתו בתריהון כל סוסות פרעה רתכוהי ופרשוהי לגו ימא׃ כד והוה במטרת צפרא ואסתכי יי למשריתא

נתינה לגר

הפלהו. (כ) ויהי הענן והחשך ויאר, והוה עננא וקבלא למצראי ולישראל נהר. הוא כפרש"י

בעל הטורים

תכות ויבקע עלי עולה ובזכות בקע לנגעולת קרי ביה בקע וכו (א' מכמות ע"ב) שבזה הפם נבקעו המים׃ (כ) ויאר · ב' במסרה· ויאר את הלילה · אל ה' ויאר לנו · וזהו ויהי הענן והחושך למצרים שלא סר עמוד הענן כמו בשאר הלילות אלא היה הולך לאחוריהם כדי להחשיך למצרים אבל לישראל היה אור דכתיב אל ה' ויאר לנו׃ זה אל זה · ב' דסמיכי · הכא ואידך וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש (ישעיה ו') שבקשו המלאכים לומר שירה ואמר להם הקב"ה מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה וזהו ולא קרב זא"ז אותם שנאמר בהם וקרא זא"ז׃ (כא) ויולך · ד' במסרה · הכא ואידך ויולך אותם בסנורים (מ"ב ו') גבי אלישע כשהכה לעבדי מלך ארם בסנורים לומר שגם מצרים הוכו בסנורים · ואידך ויקח אותם נבוזראדן וגו' ויולך אותם על מלך בבל רבלתה (מ"ב כ"ה) ואידך גבי שארית הגולה (ירמיה מ"ב) (כן לייץ כע"ב ובמסרה הביא דמ"ב ודירמיה לחד והביא עוד ויולך חושך ולא אור דאיכה ג') שתכהו עיניהם מהגלות כאילו הוכו בסנורים׃ ברוח קדים · ב' במסרה · הכא ואידך ברוח קדים תשבר אניות תרשיש · מלמד שנשתברו כל אניות שבים כשנבקע׃ (כד) באשמורת הבוקר · ב' · הכא ואידך ויבאו בתוך המחנה באשמורת הבוקר (ש"א י"א) גבי שאול כשנלחמו עם אנשי יבש גלעד שהוא עת רצון שהקב"ה עושה בה נס לצדיקים׃ וישקף ה' · הכא ואידך וישקף על פני סדום · כמו שהם נידונו באש וגפרית כך נידונו כאן (וב"ס כתי') · וישקף אבימלך · וישקף ארונה וירא את המלך (ש"ב כ"ד) כמו שהיה אבימלך מלך פלשתים כך היה ארונה מלך כדכתיב הכל נתן ארונה המלך למלך׃ ויהם · ב' במסרה · הכא ואידך ויהם ה' את סיסרא (שופטים ד') לומר כמו שבכאן היה עמוד הענן יורד ומלחלח את הקרקע ועושהו טיט ועמוד האש מרתיחו והיו טלפי סוסיהן משתמטות כך היה בסיסרא וכמו

אבן עזרא

רניש כוס · ובעבור שאלה הג' פסוקים דבוקים זה עם זה וכל אחד יש בו ע"ב אותיות · על כן מצאנו בספרים כתוב סימן סוד השם המפורש · ולפי דעתי בעבור כי מספר השם הנכבד · יעלה לע"ב אותיות כאשר אפרש בפרשת כי תשא · על כן כתוב ככה · ובספר רזיאל ברוצה לעשות שאלת חלום יקרא בשמ"ה הלילה פסוק · ויהי בשלשים שנה · כי הוא ע"ב לות יוה׃ מלאך האלהים · הוא השר הגדול ההולך בענן · וזאת כהכתב עלין ויי' הולך לפניהם יומם · וכאשר נסע זה המלאך ההולך לפני מחנה ישראל והלך מאחריהם נסע עמוד הענן עמו · והאומר כי מלאך אלהים הוא הענן יראה לנו אנה מצאנו עמוד הענן נקרא מלאך האלהים · ואם המלאך הוא העמוד למה אמר פעם אחרת ויסע עמוד הענן מפניהם · ולא השיב לנו בטעם כפול · אין מנהג לשון הקדש לכפול רק בנבואות והתוכחות · רק המספר כי כן היה המעשה אין ראוי לכפול׃ (כ) ויבא · המלאך׃ ויהי הענן והחשך · בין מחנה למחנה׃ ויאר את הלילה · כמשפט כל הלילות · לישראל לעבור הים · כי בלילה עברו · ואמר ר' מרנוס כי פי' ויאר את הלילה ויחשיך · וכמהו ולילה אור בעדני · ובדברי חכמינו ז"ל אור לארבעה עשר · והמפרש כזה השים חשך לאור ואור לחשך · כי לא יתכן בכל לשון שיהיה פי' מלה אחת דבר והפכו אם לא היה על דרך כנוי · כמו ברך נבות אלהים · ומלת אור בעדני · פירושים שהיה אור בעצמו · גם הז"ל אמרו אור לארבעה עשר ליבנא מעליא הוא · והנה הוא כמו כנוי · ומה טעם להזכיר ויחשיך את הלילה כי כל לילה חשך הוא · רק ויאר את הלילה כאשר עשה מיום צאת ישראל ממצרים כי עמוד האש בכל לילה היה · ואם אין להם אור איך יעברו את הים כי הנה פרעה בא בים והשם השקיף עליו באשמורת הבקר · ורוב ישראל כבר עברו׃ (כא) ויט · כל הלילה · אפי' בעת עבור ישראל לא סר הרוח׃ (כב) ויבאו בני ישראל בתוך הים · אל תחשוב בעבור שאמר הכתוב בתוך הים כי הגיעו עד חצי ים סוף · רק אם נכנסו אפילו חצי פרסה בתוך הים יקרא תוך הים · כמו והאספסוף אשר בקרבו ולא היו באמצע המחנה · וטעם בתוך הים המקום שהיה שם ים בתחלת הלילה׃ והמים להם חומה · שנקרשו המים · וכתיב נצבו כמו נד נוזלים · ואחר עבור רוב ישראל המים שהיו להם חומה נמסו . וזהו וישובו המים על מצרים · והם הבדילו בין המצרים ובין היבשה על כן כתוב ומצרים נסים לקראתו · כי היו האבנים שיצאו אל היבשה · והחומת המים נמסו והפסיקו ביניהם ובין היבשה · והרודפים אין ספק שראו האור איך היו ישראל עוברים׃ (כד) ויהי באשמורת · האלף נוסף׃ וישקף · הטעם

רמב"ן

רב ביניהם והיו המצרים רואים את מחנה ישראל מתוך הענן והולכים אחריהם כי יראו האש מתוך הענן אלא שלא היו יכולים ליקרב אליהם מפני הפסק שני העמודים וזה טעם ולא קרב זה וגו'׃ (כד) ויהי באשמורת הבקר וישקף ה' אל מחנה וגו' · כי הסיר עמוד האש ממחנה ישראל כמנהג כל הימים ושמו היום משקיף על מחנה מצרים בינם ובין עמוד הענן אשר ישתמשו בו ישראל היום ויהם את מחנה מצרים בהשקיף עמוד האש עליהם כי יגיע עליהם חומו הגדול ולהבה תלהט רשעים וכבר פירשתי במעשה בראשית כי יסוד האש יקרא חשך וענן והחשך הוא עמוד אש וענן אבל עמוד האש היה

ספורנו

כי הדרך שנעשה בבקיעת הים היה מנהיגם׃ ויעמוד מאחריהם · מאחרי ישראל ומאחרי עמוד האש׃ (כ) ויבא · המלאך בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל להנהיג את שני העמודים׃ ויהי הענן והחשך · חשך הלילה היה יחדיו עם הענן מאחריהם אל ישראל ואל עמוד האש׃ ויאר את הלילה · המלאך בעמוד האש כי בו הסיר חשך הלילה ולא היה שם ענן מפסיק בינם לאש המאיר כמו שהיה לנגד מצרים׃ ולא קרב זה אל זה · כי ההולכים בחשך הולכים לאט בהכרח כי לא ידעו במה יכשלו׃ (כא) וישם את הים לחרבה · רוח הקדים הקפיא טיט קרקע הים׃ ויבקעו המים · בנטיית יד משה על הים במקום הורחי׃ (כג) בלכו ביבשה · כי קפאו תהומות ברוח הקדים ועברו על הטיט הנקפא׃ (כד) וישקף ה' אל מחנה מצרים בעמוד אש

וענן

מֵאַחֲרֵיהֶם: כ וַיָּבֹא בֵּין מַחֲנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ וַיָּאֶר אֶת־הַלָּיְלָה וְלֹא־קָרַב זֶה אֶל־זֶה כָּל־הַלָּיְלָה: כא וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיּוֹלֶךְ יְהוָה ׀ אֶת־הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עַזָּה כָּל־הַלַּיְלָה וַיָּשֶׂם אֶת־הַיָּם לֶחָרָבָה וַיִּבָּקְעוּ הַמָּיִם: כב וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה וְהַמַּיִם לָהֶם חוֹמָה מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם: כג וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם וַיָּבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם כֹּל סוּס פַּרְעֹה רִכְבּוֹ וּפָרָשָׁיו אֶל־תּוֹךְ הַיָּם: כד וַיְהִי בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר וַיַּשְׁקֵף יְהוָה אֶל־מַחֲנֵה מִצְרַיִם בְּעַמּוּד אֵשׁ וְעָנָן וַיָּהָם אֵת מַחֲנֵה מִצְרָיִם: כה וַיָּסַר

ת"א ולא קרב זה · מגילה י' סנהדרין לט ·

רש"י

ובין מחנה ישראל ולקבל חצים ובליסטראות של מצרים בכ"מ הוא אומר מלאך ה' וכאן מלאך האלהים אין אלהים בכל מקום אלא דין מלמד שהיו ישראל נתונים בדין באותה שעה אם להנצל אם להאבד עם מצרים: ויסע עמוד הענן · כשחשיכה והשלים עמוד הענן את המחנה לעמוד האש לא נסתלק הענן כמו שהיה רגיל להסתלק ערבית לגמרי אלא נסע והלך לו מאחריהם להחשיך למצרים: (כ) ויבא בין מחנה מצרים · משל למהלך בדרך ובנו מהלך לפניו באו לסטים לשבותו נטלו מלפניו ונתנו לאחריו בא זאב מאחריו נתנו לפניו באו לסטים מלפניו וזאבים מאחריו נתנו על זרועו ונלחם בהם כך ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו: ויהי הענן והחשך · למצרים: ויאר · עמוד האש את הלילה לישראל והולך לפניהם כדרכו ללכת כל הלילה והחשך של ערפל לצד מצרים: ולא קרב זה אל זה · מחנה אל מחנה: (כא) ברוח קדים עזה · ברוח קדים שהיא עזה שברוחות הוא הרוח שהקדוש ברוך הוא נפרע בה מן הרשעים שנאמר ברוח קדים אפיצם · יבא קדים רוח ה' · רוח קדים שברך בלב ימים · הגה ברוחו הקשה ביום קדים: ויבקעו המים · כל מים שבעולם: (כג) כל סוס פרעה · וכי סוס אחד היה מגיד שאין כולן חשובין לפני המקום אלא כסוס אחד: (כד) באשמורת הבקר · שלשת חלקי הלילה קרויין אשמורות ואותה שלפני הבקר קורא אשמורת הבקר ואומר אני לפי שהלילה חלוקה למשמרות שיר של מלאכי השרת כת אחר כת לג' חלקים לכך קרויה אשמורה וזה שתרגם אונקלוס מטרת: וישקף · ויבט כלומר פנה אליהם להשחיתם ותרגומו ואסתכי אף הוא לשון הבטה כמו שדה צופים חקל סכותא: בעמוד אש וענן · עמוד ענן יורד ועושה אותו כטיט ועמוד אש מרתיחו ופלפי סוסיהם משתמטות: ויהם · לשון מהומה אשטורדישו"ן בלע"ז 1) ערבבם נטל סגניות שלהם ושינו בפרקי ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי כ"מ שנאמר בו מהומה לשון הרעשת קול הוא וזה אב לכולן וירעם ה'

רמב"ן

במכילתא דר' שמעון בן יוחאי שאל רבי יונתן בן יוחאי את ר' שמעון בן יוחאי מפני מה בכל מקום כתיב מלאך ה' וכאן מלאך האלהים · אמר לו אין אלהים בכל מקום אלא דין וכו' רמזו למה שאמרנו · והנה עתה נסע בעמוד האש מלפני מחנה ישראל והלך מאחריהם ונסע עוד עמוד הענן מפניהם ליעמוד מאחריהם · והנה שני העמודים מאחריהם · ושב לבאר כי בא עמוד הענן הזה בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל לומר שלא הפסיק עמוד הענן בין עמוד האש למחנה ישראל אבל הפסיק בין מחנה מצרים ובין עמוד האש ויהי הענן והחשך בין מחנה למחנה והיה לישראל אור בעמוד האש אע"פ שהוא מאחריהם מפני שהיה למעלה ולא היה עמוד הענן מפסיק אותו להם כאשר למצרים · וזה טעם ויאר את הלילה כי האיר להם הלילה אבל לא כאשר הלילות · לנחותם הדרך כי לא היה הולך לפניהם · והיה זה שאילו היה עמוד האש הולך לפני ישראל כאשר הלילות ועמוד הענן בין מצרים ובין ישראל היו ישראל ממהרים ללכת והמצרים לא יראו ולא יבאו אחריהם ועתה הלכו ישראל לאטם ואין המרחק

רשב"ם

ובין מחנה ישראל וישם מאפל ביניהם כדכתיב ביהושע · שלא יוכלו לקרב זה אל זה כל הלילה: (כ) ויהי הענן והחשך · למצרים: ויאר · עמוד האש לישראל כל הלילה: ולא קרב זה אל זה · מצרים לא קרב לישראל כל הלילה: (כא) ברוח קדים · כדרך ארץ עשה הקב"ה שהרוח מייבש ומקריש את הנהרות: (כד) בעמוד אש וענן · בקולות של ברד ואש מתלקחת וענן · כדכתיב וירעם ה' בקול גדול ויהומם: ויהם · מהומת קול:

1) etourdissement בעטייבונג

מן קדמיהון וקם מבתריהון: כ ועל בין משריתא דמצראי ובין משריתא דישראל והוה עננא וקבלא למצראי ולישראל נהר כל ליליא ולא אתקריבו דין לות דין כל ליליא: כא וארים משה ית ידיה על ימא ודבר יי ית ימא ברוח קדומא תקיף כל ליליא ושוי ית ימא ליבשתא ואתבזעו מיא: כב ואתו בני ישראל בגו ימא ביבשתא ומיא להון שורין מימיניהון ומסמאליהון: כג ורדפו מצראי ואתו בתריהון כל סוסות פרעה רתכוהי ופרשוהי לגו ימא: כד והוה במטרת צפרא ואסתכי יי למשריתא

נתינה לגר

הפלאו. (כ) ויהי הענן והחשך ויאר, והוה עננא וקבלא למצראי ולישראל נהר. הוא כפרש"י

בעל הטורים

הטוא ויבקע עלי עולם ובזכות בקע לגלגלת קדי ביה בקע וכו (א' מסמות ע"ב) שבזה השם נבקעו המים: (כ) ויאר · ב' במסרה · ויאר את הלילה · אל ה' ויאר לנו · וזהו ויהי הענן והחושך למצרים אלא סר עמוד הענן כמו בשאר הלילות אלא היה הולך לאחוריהם כדי להחשיך למצרים אבל לישראל היה אור דכתיב אל ה' ויאר לנו: זה אל זה · ב' דסמיכי · הכא ואידך וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש (ישעיה ו') שבקשו המלאכים לומר שירה ואמר להם הקב"ה מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה וזהו ולא קרב זה"ז אותם שנאמר בהם וקרא זה"ו: (כא) ויולך · ד' במסרה · הכא ואידך ויולך אותם במדברות (מ"ב ו') גבי אלישע כשהכה לעבדי מלך ארם בסנורים לומר שגם מצרים הוכו בסנורים · ואידך ויקח אותם נבוזראדן וגו' ויולך אותם על מלך בבל רבלתה (מ"ב כ"ה) ואידך גבי שארית הגולה (ירמיה מ"ב) (כן צ"ל וזיין סע"ב ובמסרה הביא דמ"ב ודירמיה לחד וחשיב עוד ויולך חושך ולא אור דאיכה ג') שהכהו עיניהם מהגלות כאילו הוכו בסנורים: ברוח קדים · ב' במסרה · הכא ואידך ברוח קדים תשבר אניות תרשיש · מלמד שנשתברו כל אניות שבים כשנבקע: (כד) באשמורת הבוקר · ב' · הכא ואידך ויבאו בתוך המחנה באשמורת הבוקר (ש"א י"א) גבי שאול כהלחמו עם אנשי יבש גלעד שהוא עת רצון שהקב"ה עושה בה נס לצדיקים: וישקף ה' · הכא ואידך וישקף על פני סדום · כמו שהם נידונו באש וגפרית כך נידונו כאן (וכ"ה בת"י) · וישקף אבימלך · וישקף ארונה וירא את המלך (ש"ב כ"ד) כמו שהיה אבימלך מלך פלשתים כך היה ארונה מלך כדכתיב הכל נתן ארונה המלך למלך: ויהם · ב' במסרה · הכא ואידך ויהם ה' את סיסרא (שופטים ד') לומר כמו שבכאן היה עמוד הענן יורד ומלחלח את הקרקע ועושהו טיט ועמוד האש מרתיחו והיו טלפי סוסיהן מתחממות כך היה בסיסרא וכמו

אבן עזרא

רגים כוה · ובעבור שאלה הג' פסוקים דבוקים זה עם זה וכל אחד יש בו ע"ב אותיות · על כן מצאנו בספרים כתוב סימן סוד השם המפורש · ולפי דעתי בעבור כי מספר השם הנכבד · יעלה לע"ב אותיות כאשר אפרש בפרשת כי תשא · על כן כתוב ככה · וכספר רזיאל כוונה לעשות שאלת חלום יקרא בתחלת הלילה פסוק · ויהי בשלשים שנה · כי הוא ע"ב אות יות: מלאך האלהים · הוא השר הגדול ההולך בענן · והוא שכתוב עליו וה' הולך לפניהם יומם · וכאשר נסע זה המלאך ההולך לפני מחנה ישראל והלך מאחריהם נסע עמוד הענן עמו · והאומר כי מלאך אלהים הוא הענן ירא לנו אנה מצאנו עמוד הענן נקרא מלאך האלהים · ואם המלאך הוא העמוד למה אמר פעם אחרת ויסע עמוד הענן מפניהם · ואם השיב לנו בטעם כפול · אין מנהג לשון הקדש לכפול רק בנבואות ובהוכחות · רק המספר כי כן היה המעשה אין ראוי לכפול: (כ) ויבא · המלאך: ויהי הענן והחשך · בין מחנה למחנה: ויאר את הלילה · כמשפט כל הלילות · לישראל לעבור הים · כי בלילה עברו · ואמר ר' מרנוס כי פי' ויאר את הלילה ויחשיך · וכמהו ולילה אור בעדני · ובדברי חכמינו ז"ל אור לארבעה עשר · והמפרש כזה השים השך לאור ואור לחשך · כי לא יתכן בכל לשון שיהיה פי' מלה אחת דבר והפכו אם לא היה על דרך כנוי · כמו ברך נבות אלהים · ומלת אור בעדני · פירושים שהיה אור בעצמו · גם חז"ל אמרו לאור לארבעה עשר ליבנא מעליא הוא · והנה הוא כמו כנוי · ומה טעם להזכיר ויחשיך את הלילה כי כל לילה חשך הוא · רק ויאר את הלילה כאשר עשה מיום צאת ישראל ממצרים כי עמוד האש בכל לילה היה · ואם אין להם אור איך יעברו את הים כי הנה פרעה בא בים והם השקיף עליו באשמורת הבקר · ורוב ישראל כבר עברו: (כא) ויט · כל הלילה · אפי' בעת עבור ישראל לא סר הרוח: (כב) ויבאו בני ישראל בתוך הים · אל תחשוב בעבור שאמר הכתוב בתוך הים כי הגיעו עד חצי ים סוף · רק אם נכנסו אפילו חצי פרסה בתוך הים יקרא תוך הים · כמו והאספסוף אשר בקרבו ולא היו באמצע המחנה · ובעת בתוך הים המקום שהיה שם ים בתחלת הלילה: והמים להם חומה · שנקרשו המים · וכתיב נצבו כמו נד נוזלים · ואחר עבור רוב ישראל המים שהיו להם חומה נמסו . וזהו וישובו המים על מצרים · והם הבדילו בין המצרים ובין ישראל על כן כתוב ומצרים נסים לקראתו · כי היו חושבים שילאו אל ביבשה · וחומת המים נמסו והפסיקו ביניהם ובין היבשה · והרודפים אין ספק שראו האור איך היו ישראל עוברים: (כד) ויהי באשמורת · האלף נוסף: וישקף · הטעם

רמב"ן

רב ביניהם והיו המצרים רואים את מחנה ישראל מתוך הענן והולכים אחריהם כי יראו האש מתוך הענן אלא שלא היו יכולים ליקרב אליהם מפני הפסק שני העמודים וזה טעם ולא קרב זה וגו': (כד) ויהי באשמורת הבקר וישקף ה' אל מחנה וגו' · כי הסיר עמוד האש ממחנה ישראל כמנהג כל הימים ושמו היום משקיף על מחנה מצרים בינם ובין עמוד הענן אשר ישתמשו בו ישראל היום ויהם את מחנה מצרים בהשקיף עמוד האש עליהם כי יגיע עליהם חומו הגדול והכה תלהט רשעים וכבר פירשתי במעשה בראשית כי יסוד האש יקרא חשך וענן והחשך הוא עמוד אש וענן אבל עמוד האש היה

ספורנו

כי הדרך שנעשה בבקיעת הים היה מנהיגם: ויעמוד מאחריהם · מאחרי ישראל ומאחרי עמוד האש: (כ) ויבא · המלאך בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל להנהיג את שני העמודים: ויהי הענן והחשך · חשך הלילה היה יחדיו עם הענן מאחריהם אל ישראל ובא עמוד האש: ויאר את הלילה · המלאך בעמוד האש כי בו הסיר החשך הלילה ולא היה שם ענן מפסיק בינם לאש המאיר כמו שהיה לנגד מצרים: ולא קרב זה אל זה · כי ההולכים בחשך הולכים לאט בהכרח כי לא ידעו במה יכשלו: (כא) ויגש את הים לחרבה · רוח הקדים הקפיא טיט קרקע הים: ויבקעו המים · בנטיית יד משה על הים כמצות בוראו: (כג) בלכת ביבשה · כי קפאו תהומות ברוח הקדים ועברו על הטיט הנקפא: (כד) וישקף ה' אל מחנה מצרים בעמוד אש

אֵת אֹפַן מַרְכְּבֹתָיו וַיְנַהֲגֵהוּ בִּכְבֵדֻת וַיֹּאמֶר מִצְרַיִם אָנוּסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי יְהוָה נִלְחָם לָהֶם בְּמִצְרָיִם׃ פ רביעי
כו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה אֶת־יָדְךָ עַל־הַיָּם וְיָשֻׁבוּ הַמַּיִם עַל־מִצְרַיִם עַל־רִכְבּוֹ וְעַל־פָּרָשָׁיו׃ כז וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיָּשָׁב הַיָּם לִפְנוֹת בֹּקֶר לְאֵיתָנוֹ וּמִצְרַיִם נָסִים לִקְרָאתוֹ וַיְנַעֵר יְהוָה אֶת־מִצְרַיִם בְּתוֹךְ הַיָּם׃ כח וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם וַיְכַסּוּ אֶת־הָרֶכֶב וְאֶת־הַפָּרָשִׁים לְכֹל חֵיל פַּרְעֹה הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם בַּיָּם לֹא־נִשְׁאַר בָּהֶם עַד־אֶחָד׃ כט וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם וְהַמַּיִם לָהֶם חֹמָה מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם׃ ל וַיּוֹשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל

ת"א ומצרים נסים · סוטה יא: וינער ה' · סנהדרין לג: והמים להם · יומא ד : בראש עמוד בי"ה שמ"ו סימן

רש"י

בקול גדול וגו' על פלשתים ויהומם: (כה) ויסר את אופן מרכבותיו · מכח האש נשרפו הגלגלים והמרכבות נגררות והיושבים בהם נעים ואבריהם מתפרקין: וינהגהו בכבדות · בהנהגה שהיא כבדה וקשה להם במדה שמדדו ויכבד לבו הוא ועבדיו אף כאן וינהגהו בכבדות: נלחם להם במצרים · במצריים · דבר אחר במצרים בארץ מצרים שכשם שאלו לוקים על הים כך לוקים אותן שנשארו במצרים: (כו) וישבו המים · שזקופים ועומדים כחומה ישובו למקומם ויכסו על מצריים: (כז) לפנות בקר · לעת שהבקר פונה לבא: לאיתנו · לתקפו הראשון: נסים לקראתו · שהיו מהוממים ומטורפים ורצין לקראת המים: וינער ה' · כאדם שמנער את הקדירה והופך העליון למטה והתחתון למעלה כך היו עולין ויורדין ומשתברין בים ונתן הקב"ה בהן חיות לקבל היסורין: וינער · והניע הוא ל' טירוף בל' ארמי והרבה יש במ"א: (כח) ויכסו את הרכב וגו' לכל חיל פרעה · כך דרך המקראות לכתוב למ"ד יתירה כמו לכל כליו תעשה נחשת וכן לכל כלי המשכן לכל עבודתו · ויתדותם ומיתריהם לכל

רמב"ן

מאיר לכל ישראל בעמודו והיה מחשיך למצרים מפני היותו בא בעמוד הענן אשר יחשיך עליו כשמש אשר הענן יכסנו והנה עשה הכל בשני עמודים הללו וזהו הנכון בפסוקים האלה: ויט משה את ידו על הים ויולך ה' את הים ברוח קדים וגו' היה הרצון לפניו יתברך לבקע הים ברוח קדים מיבשת שיראה כאילו הרוח היא המחרבת ים · כענין שכתוב יבא קדים רוח ה' ויבוש מקורו ויחרב מעיינו השגיא למצרים ויאבדם כי בעבור זה חשבו אולי הרוח שם הים לחרבה ולא יד ה' עשתה זאת בעבור ישראל אע"פ שאין הרוח בוקעת הים לגזרים לא שמו לבם גם לזאת ובאו אחריהם מרוב תאותם להרע להם · וזה טעם וחזקתי את לב פרעה ויבאו אחריהם · שחזק לבם לאמר ארדוף אויבי ואשיגם בים ואין מידי מציל ולא זכרו עתה כי ה' נלחם להם

אבן עזרא

מלאך יי' הוא הנזכר · וכמוהו בדבר גדעון · כי השליח יקרא בשם השולח · כי אחר שצוהו לעשות כן הוא עושה: בעמוד אש וענן · בין שני העמודים: ויהם · יתכן שבעבור זה אמר המשורר קול רעמך בגלגל · והכה וברקים רב ויהם · ובמקום אחר ויהמם: (כה) ויסר · מהבנין הכבד הנוסף · והיה לו להיותו ויסר בפתח קטן תחת הס"ך · וכבר הזכרתי דקדוקו · וי"א כי טעם ויסר את אופן מרכבותיו שהסירו קשר האופן מהסוסים לגרות להיותם קלים ומהומה השם שהגובה למעלה נפלה עליהם ועל סוסיהם ולא יכלו לנהגם רק בכבדות · ואחרים אמרו כי היא מגזרת סורר · שרצה ההולך לפניהם להפוך המרכבה: נלחם להם במצרים · בעבורם · והתברר דבר השם שאמר וידעו מצרים כי אני יי' · לפני מיתם: (כו) וישבו המים · שהיו חומות אליהם כאשר היו בתחלה: (כז) לפנות בקר · קרוב מבקר: לאיתנו · לתקפו · והוא שם דבר כמו נהרות איתן: נסים לקראתו · פירושו · שהם חושבים בנוסם שהם חוזרין ליבשה והם הולכים לקראתו · ישתקו עצמות חוי הבלכי שאמר כי משה ידע עת מיעוט הים ברדתו · ועת רבותו בעלותו כמשפטו · והוא העביר עמו במיעוט המים כמשפטו · ופרעה לא ידע מנהג הים על כן טבע · ואלה דברי

רשב"ם

(כה) ויסר את אופן מרכבותיו · כשראו מצרים שנתהממו היו טורחים את אופני העגלות להטותם אחריהם כדי לנוס ולברוח אחור ולא יכלו אלא היו מנהגים ומטים אותם לפנות לאחור בכבדות ובקושי גדול כי היו העגלות והרכב מרובות זו לפני זו · ולמה היו עושים כך לפי שאמרו מצרים אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם עתה בנו במצרים: (כו) נטה את ידך · כשעברו ישראל על שפת הים מעבר לים: (כז) ומצרים נסים לקראתו · שהיו הופכים אופני מרכבותם לנוס פגעם הים קודם שנהפכו לגמרי ובא להם הים לקראת פניהם: (כט) ובני ישראל

דמצראי בעמודא דאשתא ועננא ושגיש ית משריתא דמצראי : כה ואעדי ית גלגלי רתכיהון ומדברין להון בתקוף ואמר מצראי אעירוק מן קדם ישראל ארי דא היא גברתא דיי דעביד להון קרבין במצרים : כו ואמר יי למשה ארים ית ידך על ימא ויתובון מיא על מצראי על רתכיהון ועל פרשיהון : כז ואריס משה ית ידה על ימא ותב ימא לעדן צפרא לתקפה ומצראי ערקין לקדמותה ושניק יי ית מצראי בגו ימא : כח ותבו מיא וחפו ית רתכיא וית פרשיא לכל משרית פרעה דעלו בתריהון בימא לא אשתאר בהון עד חד : כט ובני ישראל הליכו ביבשתא בגו ימא ומיא להון שורין מימיניהון ומסמאליהון : ל ופרק יי ביומא ההוא ית ישראל מידא

נתינה לגר

ויתר המפרשים. (כה) אופן, גלגלי. ת׳ „גלגלי״ בל״ר מפני שהוא שם המין ומדקדק העברי לומר לפעמים על הרבים בל״י כמ״ש המדקדקים ורש״י ע״פ „ויהי לי שור וחמור״ לא כן הארמי. בכבדות, בתקוף. לכאורה קשה למה לא ת׳ „בקשיו״ כתיב״ע, או „ביקרותא״ כמו שת׳ „ויכבד לב פרעה״ בל׳ „יקר״ ואולי כיון לדרשת המכילתא „ר׳ יהודה אומר במדה שמדדו בה מדד, הוא אמר תכבד העבודה לכך נאמר וינהגהו בכבדות״ (והגי׳ הסיא יותר נכונה ממ״ש רש״י פה בכבדות נגד ויכבד לב וכו׳) ואחר שלשיל ע״פ תכבד העבודה, ת׳ „תתקף פולחנא״ שכל את ידיו גם פה לת׳ „בתקוף״. כי ה׳, ארי דא היא גבורתא דה׳. שינה כדרכו לכבוד ה׳. נלחם, דעבד קרבין. ולא ת׳ „דאגח קרבין״ כמו בכ״מ, משום שפה כוונתו „עושה מלחמות הרבה״ וקצת ראיה שהכתוב אמר נִלְחָם הע״פ בקמץ שהוא הבינוני, ולא „נִלְחַם״ הע״פ בפתח כדין העבר, ובכ״מ שכוונת העברי על עושה מלחמות הרבה, יתו׳ „עבד קרב״

בעל הטורים

בגם גרפס נהל קיבון כך בכאן פלטה הים ליבשה : (כס) וינהגהו בכבדות · על שאמר תכבד העבודה : (כז) לפנות בקר · ב׳ בכא · ואידך יעזרה אלהים לפנות בוקר (תהלים מ״ו) שעזרם אלהים לפנות בוקר : לאיתנו · אותיות לתנאו שהתנה הקב״ה עם הים במעשה בראשית שיבקע לפני ישראל : (כט) חמה מימינם ומשמאלם · חמה כתיב חסר שהקב״ה נתמלא עליהם חמה

אבן עזרא

שגמון כי מנהג הים בדרכו לא ייבש מקום ויעשו חומות מים מימינו ומשמאלו כי הכל ייבש · ועוד כי לא יתברר סוף דרך הים והלא עלותו רק אחר שעות · ועוד לא השלימו ישראל לעבור עד שטבע פרעה וחילו : וינער יי׳ · מהבנין הכבד · וקרוב ממנו גם הנני נערתי · כדרך רמה בים : (כח) וישובו המים · שהיו חומות : עד אחד · הפי׳ אחד לא נמלט · וכן והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד · והמזכיר אמר אחד מהם לא נותר : (כט) ובני ישראל · טעם להזכיר זה פעם אחר · כי פרעה היה טובע ועוד נשארו אנשים מישראל בים עוברים · וזה הים פלא בתוך פלא כי במקום שהיו ישראל עוברים בים היה שם רוח קדים מייבש · ובמקום פרעה וחילו בביאה שהם רוח אחרת להמם המים שנקרשו ונעשו חומות ·

רמב״ן

במצרים : (כח) ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה · כך דרך מקראות לדבר כן בלמד יתירה כמו לכל כלי המשכן לכל כליו תעשה נחשת ואינה אלא לשון תקון לשון רש״י ואינו כן במקום הזה רק פירושו ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה הבאים אחריהם בים והחיל אינם הרכב והפרשים אבל הם עמו אשר לקח עמו כמו שאמר למעלה כל סוס רכב פרעה ופרשיו וחילו · וכמוהו כסוי בלת״ד כמים לים מכסים · ועשית מכסה לאהל

והנה שתי רוחות בים ובני המקומות קרובים · והעד הנאמן על זה הפי׳ שכתוב בשירה · וברוח אפך נערמו מים · וזאת היתה היתה עם ישראל · וכתוב נשפת ברוחך כסמו ים · וזו היא שטבעה המצריים · על כן כתוב בסוף השירה וישב יי׳ עליהם את מי הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים · ואל תתמה איך יכלו לעבור כל הלילה וכי שש מאות אלף רגלי לא היה רביעית המחנה · אולי על דרך אחר עברו · או נקרע לי״ב קרעים כאשר אמרו חז״ל · וישראל לא עברו הים כנגד הרוחב רק נכנסו באורך ויצאו אל מדבר שור אשר נכנסו משם כאשר אפרש : (ל) ויושע · עתה היו ישראל נושעים מיד מצרים · כי עד עתה היה עליהם פחד המלך · וכתוב כי המצריים טבעו בים · והים לא השליכם אל היבשה · כי כן כתוב · תבלעמו

ספורנו

וענן · שני העמודים שהיו מהלכים באמצע המרחק אשר בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל הקריבם לצד מחנה מצרים : ויהם · במיני תלאים כענין בפלשתים והיה יד ה׳ בעיר מהומה גדולה מאד ויך את אנשי העיר מקטן ועד גדול וישתרו להם עפולים · ואותם מיני תלאים · הם מדוי מצרים הרעים והיא היד הגדולה אשר עשה ה׳ במצרים שראו ישראל וייראו כאמרו אשר יגורת מפניהם · אמנם פרטי המכות שהזכירה התורה לא היה בהם שום חולי זולתי השחין · והנה התורה הזכירה בהן מצרים והזכירה גם כן מדוי מצרים : (כה) ויסר את אופן · בעמוד האש : בכבדות · מכת הטיט : כי ה׳ נלחם להם · ובנוסנו לא ילחם בנו עוד : (כז) לאיתנו · בשוב גליו אל דרך הבקיעה שלא עשה כן מאז שנבקע : ומצרים נסים לקראתו · שמתחלת אשמורת הבקר יד ה׳ היתה בם להמם ואז אמרו אנוסה וגםו עד פנות הבקר דרך הבקיעה ובעת פנות בקר שב הים לאיתנו לבא גליו במקום הבקיעה אשר הגיעו שם מצרים באותה שעה ומצאו נסים לקראת הים : וינער ה׳ את מצרים · המלך ועמו נער אותם מעל המרכבות אל קרקע הים כמו חצני נערתי · התנערי מעפר : (כח) וישבו המים · ברבות הגלים אל מקום הבקיעה : ויכסו את הרכב · אחר שנגערו מעליהם הנער אשר בם : ואת הפרשים · רוכבי הסוסים : לכל חיל פרעה הבאים אחריהם · המון וכל רכב מצרים ורוכביהם שבאו אחר הפרשים למלחמה : (כט) ובני ישראל הלכו ביבשה · בעוד שהמצרים היו טובעים בים כי לא שב לאיתנו באותו הקצה שהיו שם ישראל : (ל) ויושע ה׳ ביום ההוא את ישראל

מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־שְׂפַת הַיָּם׃ לא וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת־יְהוָה וַיַּאֲמִינוּ בַּיהוָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ׃ פ טו א אָז יָשִׁיר־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה

ה"א וירא ישראל את מצרים · פסחים קי"ח ערכין טו : וירא ישראל את היד · ברכות נח · סנהדרין לה : ויאמינו בה' · עקרים מה סית : אז ישיר · ראש השנה ל"א · סוטה כז : סנהדרין צא · עבודת גלולים כ"ד : ויאמרו לאמר · סוטה ל : אשירה לה' · חגיגה יג סוטה כו ל :

רש"י

לכל כליהם · והינו אלא תיקון לשון : (ל) וירא ישראל את מצרים מת · שפלטן הים על שפתו כדי שלא יאמרו ישראל כשם שאנו עולים מצד זה כך הם עולים מצד אחר רחוק ממנו וירדפו אחרינו : (לא) את היד הגדולה · את הגבורה הגדולה שעשתה ידו של הקב"ה והרבה לשונות נופלין על לשון יד וכולן לשון יד ממש הן והמפרשו יתקן הלשון אחר ענין הדיבור : (א) אז ישיר משה · אז כשראה הנס עלה בלבו שישיר שירה וכן אז ידבר יהושע וכן ובית יעשה לבת פרעה חשב בלבו שיעשה לה אף כאן ישיר אמר לו לבו שישיר · וכן עשה · ויאמרו לאמר אשירה לה' · וכן ביהושע כשראה הנס אמר לו לבו שידבר · וכן עשה ויאמר לעיני כל ישראל · וכן שירת הבאר שפתח בה אז ישיר ישראל פירש אחריו עלי באר ענו לה · אז יבנה שלמה במה פירשו בו חכמי ישראל שבקש לבנות ולא בנה למדנו שהיו"ד ע"ש המחשבה נאמרה זהו ליישב פשוטו אבל מדרשו אמרו רז"ל מכאן רמז לתחיית המתים מן התורה וכן בכולן חוץ משל שלמה שפירשוהו בקש לבנות ולא בנה · ואין לומר וליישב לשון הזה כשאר דברים הנכתבים בלשון עתיד והן מיד כגון ככה יעשה איוב · על פי ה' יחנו · ויש אשר ישכון הענן · לפי שהן דבר ההווה תמיד נופל בו בין לשון עתיד בין לשון עבר אבל זה שלא היה אלא לשעה איני יכול ליישבו בלשון הזה : כי גאה גאה · כתרגומו (דבר אחר בא הכפל לומר שעשה דבר שא"א לב"ו לעשות כשהוא נלחם בחבירו ומתגבר עליו מפילו מן הסוס · וכאן הסוס ורוכבו רמה בים וכל שא"א לעשות ע"י זולתו נופל בו לשון גאות כמו כי גאות עשה וכן כל השירה תמצא כפולה עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה ה' איש מלחמה ה' שמו וכן כולם כר"י) דבר אחר כי גאה גאה על כל השירות וכל מה שאקלס בו עוד יש בו תוספת ולא כמדת בשר ודם שמקלסין אותו ואין בו : סוס ורוכבו · שניהם קשורין זה בזה והמים מעלין אותן לרום ומורידין אותן לעומק ואינן נפרדין : רמה · השליך וכן ורמו לגו

רמב"ן

ובא על המכסה על הקרב וכן רבים : (לא) וירא ישראל את היד הגדולה · את הגבורה הגדולה שעשתה ידו של הקב"ה והרבה לשונות נופלים על לשון יד וכלן לשון יד ממש כן והמתקן יתקן הלשון אחר ענין הדבור לשון רש"י אבל אונקלוס לא פירש היד הגדולה גבורה אבל אמר ית גבורת ידא רבתא · ור"א אמר המכה הגדולה וכן הנה יד ה' הויה במקנך · כבדה מאד · יד האלהים שם · ועל דרך האמת יאמר שנגלית להם היד הגדולה והיא מדת הדין שעשה ה' במצרים כי היתה שם במצרים מכה בהם וזה כמו ועל הארץ הראך את אשו הגדולה והיא הימין אשר תרעץ אויב והיא זרוע ה' שאמר הכתוב עורי עורי לבשי עז זרוע ה' הלא את היא המחרבת ים ולא יתעלה ממך מה שאמר לבשי עז ממה שכתבנו בפסוק מידי אביר יעקב : (א) אז ישיר משה · לשון רבינו שלמה כשראה הנס עלה בלבו שישיר שירה וכן עשה · ויאמרו לאמר וגו' וכן אז ידבר יהושע כשראה הנס אמר לו לבו לדבר וכן עשה · ויאמר לעיני כל ישראל · וכן שירת הבאר שפתח בה אז ישיר ישראל פי' אחריו עלי באר ענו לה · וכן

אבן עזרא

ארץ · על כן פי' וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים · שהיו ישראל על שפת הים · וראו מצרים מת כאשר טבע : (לא) וירא · כאשר ראו ישראל זו המכה הגדולה יראו מהשם · כמו ויירא דוד את יי' ביום ההוא במות עוזא אשר שלח ידו בארון : ויאמינו ביי' · שהוא אמת · והאמינו במשה שהוא עבדו ולא יעשה רק מה שיצונו : (א) אז ישיר משה · מנהג לשון הקדש לומר לשון עתיד תחת עבר עם מלת אז · אז יבנה שלמה · אז ידבר יהושע · אז יבדיל משה · והנה בלשון ישמעאל · משה לבדו חבר השירה ולמדו ישראל ושורר כל אחד ואומר אשירה ליי' · וכמוהו ויצו משה וזקני ישראל · כי המצוה משה לבדו אמרה וזקני ישראל אמרוה לכל : ויאמרו לאמר · כל אחד ואחד ככה · או בכל דור ודור : כי גאה גאה · הראה גאותו · כי הסוס שיש לו גאוה וגבורה · והרוכב שהוא גבור · שניהם השליכם בים כמשליך אבן · כי רמה בים כמו נושקי רומי קשת :

רשב"ם

ישראל · כאשר הלכו ביבשה בתוך הים : (ל) וירא ישראל אשר על שפת הים · את מצרים מתים וטבועים בים : על שפת הים כשהיו ישראל על שפת הים ראו מיד את הים שב על פני המצרים וטבעו בתוכו זהו עיקר פשוטו · ובעניין זה פרשתי בבראשית · וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן לרוח היום : (לא) ויאמינו בה' · שאף במדבר לא ימותו ברעב : (א) גאה גאה · נצחון מלחמה קורין גאות בבמה מקומות · השב גמול על גאים · בית גאים יסח ה' הגוזלים והחומסים בגאות רשע ידלק עני : רמה בים · תרגום של השליך · וכן

דמצראי וחזו ישראל ית מצראי מיתין על כיף ימא׃ לא וחזא ישראל ית גבורתא
ידא רבתא די עבד יי במצרים ודחילו עמא מן קדם יי והימינו במימרא דיי
ובנביאותיה דמשה עבדיה׃ א בכן שבח משה ובני ישראל ית תשבחתא הדא קדם
יי ואמרו למימר נשבח ונודי קדם יי ארי מתגאי על גותניא וגאותא דיליה היא׃

נתינה לגר

ולא „אנח" כמו „כי אין מלחמות אתה" [דה"א כ"ח ג'] ת' „גבר עבד קרבין". (לא) היד הגדולה, גבורתא ידא רבתא. מפני שכתוב את"ז „אשר עשה ה'" ת' כן, ויותר נראה בהוא ערבוב ב' פירושים, כפי' הא' הוא „גבורתא" וכפי' הב' הוא „ידא רבתא" ובכ"י ראיתי נוסחא חדשה „דחילא רבא". ויראו העם את ה', ודחילו עמא מן קדם ה'. לא ידעתי למה לא ת' „ית ה'" כמו שת' „את ה' אלהיך תירא, ית ה' אלהיך תדחל" ואולי יבדיל הארמי בין יראת העונש ובין יראת המעלה והרוממות. את יראת העונש ית' „דחיל ית" ואת יראת הרוממות „דחיל מן קדם" כמו „מי לא ייראך מלך הגוים" (ירמי' י' ז') שהם הוא ודאי יראת הרוממות, דכתיב בתריה „כי לך יאתה" ת' „מן לא ידחל מן קדמך" וכן „לב אחד ודרך אחד ליראה אותי" [שם ל"ב ל"ט] ת' „למדחל קדמי" „ייראו מה' כל הארץ" [תהלים ל"ג ח'], ת' „דחילו מן קדם ה'" ולכן „את ה' אלהיך תירא" שהיא מצות עשה ליראה את ה', וכירא את ה' גם ביראת העונש, יצא ידי חובת היראה, והראי' שר"י ב"ז אמר לתלמידיו „יה"ר שתהי' מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם" [ברכות דף כ"ח ע"ב] ת' „ית ה' אלהך תדחל" ופה שהיראה שפחה על הים מה שלא ראו הנביאים, בפה היה להם יראת הרוממות במדרגה גדולה ת' „ודחילו עמא מן קדם ה'" וכן „ירא את ה'" [משלי ג' ז'] שהם היא עלה ולא מצוה, ת' ג"כ „דחיל מן ה'". ובמשה עבדו ובנביאותיה דמשה עבדה. הוסיף מלת „ובנביאות" לבלי להשוות כביכול הקב"ה למשה וכן לקמן (במדבר כ"א ה') „וידבר העם באלהים ובמשה" ת' „ואתרעם עמא במימרא דה' ועם משה נצו".

טו (א) אשירה לה', נשבח ונודי, ת' בלשון רבים, משום שהיו שם משה ובני ישראל, ועדיין צ"ע מדוע בפסוק ב' „זה אלי ואנוהו אלהי אבי וגו'" ת' בלשון יחיד, וע' במס' סוטה דף כ"ב ובמכילתא. גאה גאה, מתגאי על גותניא וגאותא דילה היא. הוסיף מלות „וגאותא דילה היא" משום דרך כבוד כלפי מעלה. וכ"ה בשמות רבה על הפסוק הזה „הכל מתגאין זה על זה כו' והקב"ה מתגאה על הכל כו'" א"ר אבון כו' „רצונו בזה כי הגאוה והגדולה אשר ניחס לה' ית' רמה ונשאה היא, ואיננה בערך הגאוה המתיחסת לפרקים אל איזה נמצא זולתו חלילה, וגם פשוטו של מקרא מוכיח כן, וע' ברמב"ן

בעל הטורים

על פסל מיכה בעבר עמהם בים וכיינו דכתיב ועבר בים צרה (זכריה י') ס"ת רמ"ה שהוא בגי' פסל מיכה: (לא) ויאמינו ב' ויאמינו בה' ויאמינו אנשי נינוה באלהים (יונה ג') כדאיתא במדרש לא נשאר בהם עד אחד שלא נשאר אלא אחד והוא פרעה והלך לנינוה ומלך שם וזהו ויאמינו אנשי נינוה באלהים נזכר למה שראה במצרים ועל הים: ובמשה ב' ובמשה עבדו וידבר העם באלהים ובמשה (במדבר כ"א) לומר לך ההולק על רבו כחולק על השכינה והמאמין בדברי הכמים כמאמין בשכינה: (א) אז ישיר ב' בכא ואידך אז ישיר ישראל (שם) לומר אע"פ שלא הזכיר שם משה מכל מקום גם הוא אמר שירה כמו בכאן. ולא שלא הזכירו שלקה על ידי המים: אז ישיר אמר בלשון שנהרעמתי ומאז באתי אל פרעה באותו לשון אהיל לשבח ולקלס: ישיר יו"ד שיר בעו"ד שירות [כם] [ים] באר. בהזינו. יהושע. דבורה. חנה. דוד. שלמה. חזקיה. ושירה לעתיד: אשירה ג' בכא ואידך אנכי לה' אשירה (שופטים ה') כמו בכאן טבעו בים סוף גם לשם נהל קישון גרפם

רמב"ן

ובית יעשה לבת פרעה חשב בלבו לעשות לה הבית אז יבנה שלמה פירשוהו חכמי ישראל שבקש לבנות ולא בנה וזהו ליישב פשוטו. ומה יאמר הרב בפסוק יפשו עגל בחורב. כמה ימרוהו במדבר יעציבוהו בישימון וכל המזמור כן ישרנ. בברד גפנם יהלח בהם ערוב. וכן ומאין יבאו אליך מן המכים אשר יכוהו ארמים. וכן ומשה יקח את האהל. כי איננו לשון הוה שלא לקחו אלא פעם אחת אבל דרך הוא לומר עתיד במקום עבר. וכן יאמרו במקומות רבים בהפך. והטעם כי מנהג הלשון שהמספר ענין יעמיד עצמו בזמן שיתפוץ. וירמוז למעשה פעם יעמוד עצמו בזמן המעשה וידבר בו בענין הווה ועומד עליו בהחלתו ויאמר ישיר ישראל כאלו משוררים לפניו וכן כלם. וכעם יאחר עצמו ויאמר זה נעשה כבר. והכל לאמת ענין. ולכן רוב השיבוש זה יהיה בענין הנבואות: כי גאה גאה. על השירות ועל כל מה שאקלם בו עוד יש בו נוספת לשון רש"י. שאהו לשון רוממות וגדל. ואולי כן הוא וכמוהו ופה ישיח בגאון גליך כי גאו המים. ויגאה כשחל תגודני. לשון גדול ורבוי והנכון דעת אנקלוס לשון גאות ממש כי נתגאה על הסוס שמתגאה במלחמה ועל הגבור הרוכב בו כי את שניהם רמה בים וכן וברוב גאונך וכן כלם לשון גאות כי המתגאה ירומם עצמו במעלה

ספירנו

ישראל. בהיותם המשתוללים גם לעבדם נשארו גם בני חורין כי עד עת מותם היו ישראל כעבדים בורחים: (לא) היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים. מדוי מצרים הרעים שלקו גם על הים: וייראו העם. כאמרו אשר יגורת מפניהם: (א) אז ישיר. השכים שישיר: כי גאה גאה. לו לבדו הגאות ליחס אליו על הטוב הנמצא ולא לפרעה התנין הגדול אשר

אשר

סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם׃ ב עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה זֶה
אֵלִי וְאַנְוֵהוּ אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ׃ ג יְהוָה אִישׁ מִלְחָמָה
יְהוָה שְׁמוֹ׃ ד מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם וּמִבְחַר
שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם־סוּף׃ ה תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת

ת"א זה אלי · שבת קלג · סוכה יא · סוטה ל · כתו' יו · סנהדרין מב מנחות כז נג · שבת קלג : ה' איש מלחמה · סוטה מב מתי' סנהדרין לג לו · כעו"ג ג' :

רש"י

אחון נורא · ומדרש אגדה כתוב א' אומר רמה וכתוב אחד אומר ירה מלמד שהיו עולין לרום ויורדין לתהום כמו מי ירה אבן פנתה מלמעלה למטה: (ב) עזי וזמרת יה · א"ת תוקפי ותושבחתי · עזי כמו עזי בשורק וזמרת כמו וזמרתי ואני תמה על לשון המקרא שאין לך כמוהו בנקודתו במקרא אלא בג' מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת וכל שאר מקומות נקוד שורק ה' עזי ומעזי · עזי אליך אשמורה · וכן כל תיבה בת שתי אותיות הנקודה מלאפו"ם כשהיא מארכת בא"ת שלישית ואין השניה בשו"א בחטף הראשונה נקודה בשורק כגון עז עזי רק רקי חק חקי על עלו יסור עלו כל כלו ושלישים על כלו ואלו ג' עזי וזמרת של כאן ושל ישעיה ושל תהלים נקודים בחטף קמץ ועוד אין באחד מהם כתוב וזמרתי אלא וזמרת וכולם סמוך להם ויהי לי לישועה לכך אני אומר לייש"ב ל' המקרא שאין עזי כמו עזי ולא וזמרת כמו וזמרתי אלא עזי שם דבר הוא כמו היושבי בשמים · שוכני בחגוי סלע · שוכני סנה · וזהו השבח עזי וזמרת יה הוא היה לי לישועה · וזמרת דבוק הוא לתיבת השם כמו לעזרת ה' · בעברת ה' · על דברת בני האדם · ולשון וזמרת לשון לא הזמור · זמיר עריצים לשון כיסוח וכריתה · עוזו ונקמתו של אלהינו היה לנו לישועה · ואל תתמה על לשון ויהי שלא נאמר היה שיש לנו מקראות מדברים בלשון זה וזה דוגמתו את קירות הבית סביב להיכל ולדביר ויעש צלעות סביב היה לו לומר עשה צלעות סביב וכן בדברי הימים ובני ישראל היושבים בערי יהודה וימלוך עליהם רחבעם היה לו לומר מלך עליהם רחבעם · מגלתי יכולת ה' וישחטם היה לו לומר שחטם · והאנשים אשר שלח משה וגו' וימותו מתו היה לו לימר · ואשר לא שם לבו אל דבר ה' ויעזוב היה לו לומר עזב : זה אלי · בכבודו נגלה עליהם והיו מראין אותו באצבע ראתה שפחה על הים מה שלא ראו נביאים : ואנוהו · אונקלוס תרגם לשון נוה · נוה שאנן : לנוה נאן · דבר אחר ואנוהו לשון נוי אספר נויו ושבחו לבאי עולם כגון מה דודך מדוד · דודי צח ואדום וכל הענין : אלהי אבי · הוא זה וארוממנהו: אלהי אבי · לא אני תחלת הקדושה אלא מוחזקת ועומדת לי הקדושה ואלהותו עלי מימי אבותי : (ג) ה' איש מלחמה · בעל מלחמה כמו איש נעמי וכל איש ואישך מתורגמין בעל וכן וחזקת והיית לאיש לגבור : ה' שמו · מלחמותיו לא בכלי זיין אלא בשמו הוא נלחם כמו שאמר דוד ואני בא אליך בשם ה' צבאות · דבר אחר ה' שמו אף בשעה שהוא נלחם ונוקם מאויביו אוחז הוא במדתו לרחם על ברואיו ולזון את כל באי עולם ולא כמדת מלך בשר ודם כשהוא עוסק במלחמה פונה עצמו מכל עסקיו ואין בו כח לעשות זו וזו : (ד) ירה בים · שדי בימא · שדי לשון ירייה וכן הוא אומר או ירה יירה מתרגם אונקלוס אשתדאה ישתדי והתי"ו משמשת באלו במקום יתפעל : ומבחר · שם דבר כמו מרכב משכב מקרא קדש : טבעו · אין טביעה אלא במקום טיט כמו טבעתי ביון מצולה · ויטבע ירמיהו בטיט · מלמד שנעשה הים טיט לגמול להם כמדתם שסעבדו את ישראל בחומר ובלבנים: (ה) יכסיומו · כמו יכסום והיו"ד האמצעית יתירה בו ודרך מקראות בכך כמו ואלך ירביון · ירויון מדשן

אבן עזרא

(ב) עזי · אמר רבינו שלמה ז"ל · כי יש הפרש בין עזי בקמץ חטף ובין עזי בקבוץ · על כן אמר כי יו"ד עזי וזמרת יה נוסף · ולא הביא לנו אחר כמוהו · ואמר כי וזמרת יה סמוך כאילו כתוב עז וזמרת יה היה לי לישועה · כי חשב כי כמוהו ויהי ביום השלישי וישא אברהם את עיניו · ומי שיבין בלשון ישמעאל ידע ההפרש שיש ביניהם · כי לאמר עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה איננו משפט לשון הקדש ולא לשון ישמעאל ואין הפרש בין עזי בקמץ חטף ובין היותו בקבוץ · כי אמר הספרדי לחם חקי · נאמר ממנו כי חקך והק בניך · והנה בשירה הואת נכלת בעזך בקמץ חטף · וכמוהו יי' בעזך ישמח מלך · והנה היו"ד סימן המדבר · א"ל מצה הכהן בעבור רי"ש וזמרת קמוץ · כי הוא וזמרתי יה · ואם אתן שנת לעיני קמוץ · כמו שנתי · והנה נחלת שפרה עלי קמוץ · כמו נחלתי · ה' מנת חלקי וכוסי קמוץ · כמו מנתי · והנה מה יעשה בחלת ומנת המלך שהוא קמוץ והוא סמוך · וככה ים המלח · ים כנרת · ומי שהשיב נומר אלה זכות הן · נאמר

רשב"ם

וכן רומי קשת : (ב) עזי וזמרת יה · עוז וזמרת שבח ישראל יה והוא היה לי לישועה · עזי חטף קמץ ויו"ד יתירה כמו רבתי בגוים · היושבי בשמים · שכני בחגוי סלע · אבל עזי אליך אשמורה · פירוש עוז שלי : וזמרת · כמו ושכורת ולא מיין · ובן תכמר שערת בשרי · כפילו של ראש הפסוק ורוח על פני יחלוף · תסמר שערת הרוח בשרי · וכן תירגם רב יוסף תצלהב שלהי ביתא בישרי · הרי זמרת חסר כמו שכורת ושערה · ואנוהו (ואייפהו) · כמו הנוה והמעונגה דמיתי בת ציון · ואינו לשון נוה משלח · כי בפל סופו מוכיח : וארוממנהו ואנוהו · שניהם לשון כיבוד להקב"ה : (ג) ה' שמו · נודע ה' משפט עשה : (ד) ירה · כמו ויורו המורים · דרך והשליך : יכסיומו · יכסיומו היה לו לומר (פי' בחולם) אך בשביל או הראשון (בשורק) בא גם השני · וכן מוצאיו ומבאיו · מו בא מבוא · היה לו לומר מבואיו · או מו קם · מקום ·

מו

סוּסְיָא וְרָכְבֵהּ רְמָא בְיַמָּא: ב תָּקְפִּי וְתֻשְׁבַּחְתִּי דְּחִילָא יְיָ וַאֲמַר בְּמֵימְרֵהּ וַהֲוָה לִי לְפָרִיק דֵּין אֱלָהִי וְאֶבְנֵי לֵהּ מַקְדְּשָׁא אֱלָהָא דַאֲבָהָתִי וְאֶפְלַח קֳדָמוֹהִי: ג יְיָ מָרֵי נִצְחָן קְרָבַיָּא יְיָ שְׁמֵהּ: ד רְתִכֵּי פַרְעֹה וּמַשִּׁרְיָתֵהּ שְׁדִי בְיַמָּא וּשְׁפַר גִּבָּרוֹהִי אִטְבַּעוּ בְּיַמָּא דְסוּף: ה תְּהוֹמַיָּא חֲפוֹ עֲלֵיהוֹן נְחָתוּ לְעוּמְקַיָּא כְּאַבְנָא: ו יַמִּינָךְ יְיָ אַדִּירָא הִיא

נתינה לגר

(ב) ויהי לי לישועה, ואמר במימרה והוה לי לפרק. גם זה הוסיף דרך כבוד כלפי מעלה. ואנוהו, ואבני לה מקדשא. ע' מכילתא בשלח פ"ג ר' יוסי בן דורמסקית אומר אעשה לפניו מקדש נאה' וכמ"ש רש"י ל' נוה. (ג) ה' איש מלחמה, ה' מרי נצחן קרביא. הוסיף

בעל הטורים

ואידך אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו (ישעיה ה') על שם גפן ממצרים תסיע: (ב) עזי - ג' - הכא. ואידך בהלל. ואידך עזי וזמרת יה ה' ויהי לי לישועה ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה (שם י"ב) זה שאמרו רז"ל שמים מתוקים היו נוזלים מקרקע הים ושאבו מים בששון: (ד) מרכבת - ד' במסרה' הכא. ואידך ואת מרכבות המשנה אשר לו (מ"א כ"ג) גבי יאשיהו כשביער ע"ז מלמד שפרעה ואילו היו מלייכין ע"ז שלכם כבגדיהם ואידך גבי שכנא מרכבות כבודך (ישעיה כ"ב) שהלך להשלים עם סנחריב ולעבוד ע"ז אבל אני לא ידעתי נפשי כשיב ע"ז אלא מרכבות עמי נדיב (שיר ו') כדכתיב רוכב שמים בעזרך: ומבחר. ב' ומבחר שלישיו. ואידך ומבחר בחוריו ירדו לטבח (ירמיה מ"ח) שלאחר שטבעו בים ירדו לטבח אבריהם כשלעים שבים: (ה) במצולת - ג' - ירדו במצולות. ואת רודפיהם השלכת במצולות (נחמיה ט') במחשכים במצולות (תהלים פח) שהיו במחשכים

אבן עזרא

לו שיש שמהם עזי וזמרת יה. ולפי דעתי שמלת עזי מושכת עצמה ואחרת עמה כמשפט לשון הקדש. כאילו כתוב עזי וזמרת עזי יה. והטעם בעבור שהזכיר למעלה סוס ורוכבו רמה בים הודה כי לא היה זה בגאותו ועזו רק עזי ותפארת עזי הוא השם לבדו שהוא יה. וזהו אחד משבעה שמות העצם אשר פירשתי. ושלשתם מגזרה אחת. ובעבור כי מלת אהיה ידועה בלשון. הוצרך להחליף היו"ד בוי"ו בשם הנכבד. ומלת יה ידועה. ובעבור אות הגרון נפתח היו"ד והיו"ד הנעלם בסירנהו. כי יש לו סוד אחר מדרך המספר. ומצאנו השם מחובר עם השם הנכבד. והוא כמו כי עזי וזמרת יה יי'. וכבר פירשתי כי השם פעם הוא שם העצם ופעם הוא שם תואר: זה אלי. תקיפי: ואנוהו. אושיבהו בנוה. וזה יתרת בעבור אחר זה אלהי אבי. והטעם אלהי אברהם יצחק ויעקב: וארוממנהו. שאספר גבורתו: (ג) יי איש מלחמה. שהוא מעמיד אוהביו הדבקים בו. והוא איש מלחמה לאויביהם. ופי' איש כטעם הדבר. והנה בכוכבים איש לא נעדר. וכחיות איש אל עבר פניו ילכו. ובמלאכים והאיש גבריאל. והנה איש מלחמה כמו בעל מלחמה. כמו איש אמונים. איש שבו אמונים: יי' שמו. אתם יודע שמו. כמו הקורא למי היה יי' שמו. לבדו העושה ככה: מרכבות פרעה. שהיו כבדות ועמהם חילו. כאילו ירה אותם כמו חץ שהוא קל. ובעבור שהכביד חילו הזכיר שליו שהיו על כלו. ואמר יפת כי ים סוף. כמו קנה וסוף קמלו. ותשם בסוף. כי ים סוף קנה וסוף סביביו. ולא סביבות שאר הימים. ור' ישועה אמר שם עיר. כמו ים כנרת: (ה) תהומות. תהומות הארץ. כמו תבלעמו ארץ. והורק יכסיומו תחת תולם. כמו לא תעבורי משפט אחר: זה אלי ואנוהו. ואעלה אותו אל נוה עליון אלהי אבותי שנראה להם באל שדי ועתה ארומם אותו בשם השלם כי מעתה יהיה השם איש מלחמה ויהיה ה' שמו. כטעם עתה ארומם. עתה

רמב"ן

במעלה: (ב) עזי וזמרת יה. פי' ר"א כי מלת עזי מושכת עזי וזמרת עזי יה. והטעם הודה כי עוז ותקפו אשר יזמר בו הוא השם והוא היה ישועתי. זה אלי ואנוהו אושיבנו בנוה. זה אלהי אבי וארוממנהו שאספר גבורותיו. וזה הוא ודאי פשוטו של מקרא אבל לא הזכיר השם שלם והזכיר ממנו שתי אותיות בלבד. ודרך משה רבינו בכל התורה להזכיר השם הגדול כלו אשר אמר לו זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור. וכבר דרשו בפסוק כי יד על כס יה נשבע הקב"ה שאין הכסא שלם ואין השם מלא עד שימחה זרעו של עמלק. ועל דרך האמת בעבור כי ישועת הים כולה היתה על יד מלאך האלהים. הוא שכתוב עליו כי שמי בקרבו. וכמו שאמר וירא ישראל את היד הגדולה כי היד ירמוז למדת הדין אשר היא היד הגדולה והנוקמת והיא המקרעת הים. כמו שפי' הנביא עורי עורי לבשי עוז הלא את היא המחרבת ים מי תהום רבה. וכמו שכתב למעלה. בעבור כן אמר כי עזי וזמרת ה' בזה כי ביה ה' צור עולמים. וכן ביאור מה לך הים כי תנוס מלפני אלוה יעקב וכן אמרו במכילתא ירדו לים שכינה עמהם שנאמר ויסע מלאך האלהים. ובאלה שמות רבה אמר אין עוז אלא דין שנאמר ועוז מלך משפט אהב:

ספורנו

אמר לי יאורי ואני עשיתני: סוס ורוכבו רמה בים. סוס פרעה ורוכבו כאמרו וינער פרעה ואילו בים סוף: (ב) עזי וזמרת יה. עזו וזמרתו של הקדוש ברוך הוא: רמה בים. את סוס ורוכבו כי בזה הראה עזו שהוא מלך על כל מלכים ושראוי שיהללוהו הנושעים בקול זמרה שמהיה להיות לעבדים למלך עולם: ויהי לי לישועה. והוא אשר רמה את הראוי בים היה לי לישועה. כאמרו ונודעה יד ה' את עבדיו וזעם את אויביו: זה אלי. הוא הנגלה והקדמון אלי אשר בהכרת יעלו כל סבות הנפסדים אליו וממנו היה נצחיות התמדתם: ואנוהו. אעשה נוה לשכנו בתוכנו ובו אתפלל אליו בלבד ואעבוד כראוי למטיב ומריע. כאמרו ויתפלל אליו ויאמר הצילנו כי אלי אתה. כי אמנם העבודה והתפלה מכוונים למצא חן: אלהי אבי. אלהי יעקב שהודיע באמרו אל אלהי ישראל שהוא נורא בגדלו ובהשגחתו שהם מדת הרחמים ומדת הדין: וארוממנהו. בהשתחויה והכנעה ובהודיע לכל שתכלית המכוון לעשות רצונו הוא הטוב מכל התכלית בהיות מרומם על כל ברכה ותהלה כענין למדני לעשות רצונך כי אתה אלהי: (ג) ה' איש מלחמה ה' שמו. אף על פי שהוא איש מלחמה ומכרית הרשעים במדת הדין מכל מקום ה' שמו במדת רחמים כי בזה הוא נותן הויה ומציאות לעולמו בהיותו מכלה קוצים מן הכרם שהם מחריבי עולם: (ד) מרכבות פרעה וכו'. אחר שספרו אבדן ס"ס ורוכבו שהוא פרעה זכרו ונתנו עליו

כְּמוֹ־אָבֶן: ו יְמִינְךָ יְהֹוָה נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ יְהֹוָה תִּרְעַץ אוֹיֵב: ז וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ: ח וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ־נֵד נֹזְלִים קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב־יָם: ט אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק

ת"א ימינך ה' · כעובדי גלולים ד :

רש"י

ביהן והיו"ד ראשונה שמשמשה לשון עתיד כך פרשהו טבעו בים סוף כדי שיחזרו המים ויכסו אותן · יכסיומו אין דומה לו במקרא בנקודתו ודרכו להיות בנקודתו יכסיומו מלאפו"ם (גם כאן מוכח להיות חול"ם כמ"ש) : כמו אבן · ובמקום אחר אכלו כעופרת ובמקום אחר יאכלמו כקש הרשעים כקש הולכים ומטורפין עולין ויורדין בינונים כאבן והכשרים כעופרת שנחו מיד : (ו) ימינך · ימינך · ב"פ כשישראל עושין את רצונו של מקום השמאל נעשית ימין : ימינך ה' נאדרי בכח · להציל את ישראל וימינך השנית תרעץ אויב ול"נ אותה ימין עצמה הרעץ אויב מה שאי אפשר לאדם לעשות ב' מלאכות ביד אחת ופשוטו של מקרא ימינך הנאדרת בכח מה מלאכתה ימינך היא תרעץ אויב וכמה מקראות דומתו כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך יאבדו ודומיהם : נאדרי · היו"ד יתירה כמו רבתי עם · שרתי במדינות · גנובתי יום : תרעץ אויב · תמיד היא רוצצת ומשברת האויב ודומה לו וירעצו וירוצצו את בני ישראל (דבר אחר ימינך שנאדרת בכח היא משברת ומלקה אויב) : (ז) וברוב גאונך · אם היד בלבד רוצצת האויב כשהוא מרומם ברוב גאונו אז יהרוס קמיו ואם ברוב גאונו לבד אויביו נהרסים ק"ו כששולח בם חרון אף יאכלמו : תהרס · תמיד אתה הורס קמיך הקמים נגדך ומי הם הקמים כנגדו אלו הקמים על ישראל וכן הוא אומר כי הנה אויביך יהמיון ומה היא ההמיה על עמך יערימו סוד ועל זה קורא אותם אויביו של מקום : (ח) וברוח אפיך · היוצא משני נחירים של אף · דיבר הכתוב כביכול בשכינה דוגמת מלך בשר ודם כדי להשמיע אוזן הבריות כפי ההווה שיוכל להבין דבר כשאדם כועס יוצא רוח מנחיריו וכן עלה עשן באפו וכן ומרוח אפו יכלו וזהו שאמר למען שמי אאריך אפי כשזעפו נחה נשימתו ארוכה וכשהוא כועס נשימתו קצרה · ותהלתי אחטם לך ולמען תהלתי אשים חטם באפי לסתום נחירי בפני האף והרוח שלא יצאו · ולך בשבילך אחטם כמו נאקה בחטם במסכת שבת כך נראה בעיני · וכל אף וחרון שבמקרא אני אומר כן חרה אף כמו ועצמי חרה מני חורב לשון שריפה ומוקד שהנחירים מתחממים ונחרים בעת הקצף וחרון מגזרת חרה כמו רצון מגזרת רצה וכן חמה לשון חמימות ע"כ הוא אומר וחמתו בערה בו ובנוח החמה אומר נתקררה דעתו : נערמו מים · א"ת לשון ערמימות ולשון נחות המקרא כמו ערימת חטים ונצבו כמו נד יוכיח : נערמו מים · ממוקד רוח שיצא מאפיך יבשו המים ונעשו כמין גלים וכריות של ערימה שהם גבוהים : כמו נד · כתרגומו כשור כחומה · נד לשון צבור וכנוס כמו נד קציר ביום נחלה · כונס כנד · לא כתב כונס כנאד אלא כנד ואילו היה כנד כמו כנאד ו. וגם לשון הכנסה היה לו לכתוב מכניס כבנאד מי ה ם אלא כונס לשון אוסף וצובר הוא וכן קמו נד אחד · ו·עמדו נד אחד ואין לשון קימה ועמידה בנאדות אלא בחומות וצבורים ולא מצינו נאד נקוד אלא במלאפו"ם כמו שימה דמעתי בנאדך · את נאד החלב : קפאו · כמו וכגבינה תקפיאני שהוקשו ונעשו כאבנים והמים זורקים את המצרים על האבן בכח ונלחמים בם בכל מיני קושי : בלב ים · בחוזק הים · ודרך המקראות לדבר כן עד לב השמים · בלב האלה · לשון עיקרו ותקפו של דבר : (ט) אמר אויב · לעמו כשפיתם בדברים ארדוף ואשיג ואחלק שלל עם שרי ועבדי : תמלאמו · תמלא מהם : נפשי · רוחי ורצוני ואל תתמה על תיבה אחת המדברת בשתים תמלאמו תמלא מהם יש הרבה כלשון הזה כי ארץ הנגב נתתני כמו נתת לי · ולא יכלו דברו לשלום · כמו דבר עמו · בני יצאוני כמו יצאו ממני · מספר צעדי אגידנו כמו אגיד לו · אף כאן תמלאמו תמלא נפשי מהם : אריק חרבי · אשלוף וע"ש שהוא מריק את התער בשליפתו ונשאר ריק נופל בו לשון הרקה כמו מריקים שקיהם · וכליו יריקו · ואל תאמר אין לשון ריקות נופל על היוצא אלא על התיק ועל השק ועל הכלי שיצא ממנו אבל לא על החרב ועל היין ולדחוק ולפרש אריק חרבי כלשון וירק את חניכיו הזיין בחרבי · מצינו הלשון מוסב אף על היוצא · שמן תורק · לא הורק מכלי אל כלי לא הורק הכלי אין כתיב כאן אלא לא הורק היין מכלי אל כלי מצינו כלי' מוסב על היין וכן והריקו חרבותם על יפי חכמתך

רשב"ם

..ן לן מלון · אבל בשביל מוצאיו אמר מובאיו : (ו) ימינך ה' שאתה נאדרי בכח הוא תרעץ אויב · ימין היא לשון נקיבה כדכתיב ימין ה' רוממה · מקרא זה כעין [נשאו נהרות ה'] נשאו נהרות קולם · עד מתי רשעים ה' עד מתי רשעים יעלוזו · כי הנה אויביך ה' · כי הנה אויבך יאבדו · חצי הראשון אינו מקיים דברו עד שיבא חצי האחרון וכופלו ומשלים דברו · אך בחצי הראשון מזכיר במי הוא מדבר : (ז) תהרס קמיך · לשון הכרה משפיל ומכניע הדבר מקומתו · וכן פן יהרסו אל ה' ממקומם להתקרב ולראות · וכן ויהרסך ממצבך : (ח) וברוח אפך · ברוח קדים עזה כל הלילה : נערמו · גבהו למעלה כמו ערימת חטים : נד · לשון גובה וכן בירדן קמו נד אחד : קפאו · כמו וכגבינה תקפיאני : (ט) אמר אויב · כשראה הים לחרבה : אריק חרבי · אריק תערי בהוצאת חרבי וכן כי חציך נחתו בי · ע"ש נחיצת דריכת קשת הוא יורה החיצים כדכתיב ונחתה קשת נחושה זרועותי לכך הוא קורא ירייה החצים

נחיצה

אונקלוס

בְּחֵילָא יַמִּינָךְ יְיָ תְּבָרַת סָנְאָה׃ ז וּבְסְגֵי תָקְפָּךְ תְּבַרְתָּנוּן לְדְקָמוּ עַל עַמָּךְ שַׁלַּחַת רֻגְזָךְ תְּשֵׁיצֵנּוּן כְּנוּרָא לְקַשָּׁא׃ ח וּבְמֵימַר פּוּמָךְ חֲכִימוּ מַיָּא קָמוּ כְשׁוּר אֲזַלַיָּא קְפוּ תְהוֹמִין בְּלִבָּא דְיַמָּא׃ ט דַּהֲוָה אָמַר סָנְאָה אֶרְדּוֹף אַדְבֵּק אֲפַלֵּג בִּזְתָא תִּשְׂבַּע

נתינה לגר

מלת „נצחן" כי לא המלחמה היא התכלית כ"א הנצחון. (ז) קמיך, לדקמו על עמך. שינה והוסיף להרחיק הגשמות (וכ"ה בספרי „וכי יש שונאים לפני הקב"ה כו'), ובאשר כי במלת „קמיך" נראית יותר ההגשמה, ע"כ לא הוסיף לקמן בפ' „ויפצו איביך וינוסו משנאיך מפניך" (במדבר י' ל"ה). (ח) וברוח אפיך נערמו מים, ובמימר פוכך חכימו מיא. שינה לת' „ובמימר פומך „כדרך כנוד, וכן „נשפת ברוחך" (בפסוק י') ת' „אמרת במימרך" ופי' „נערמו" מל' „ערמה" הנרדפת עם „חכמה" ועי' במכילתא „במדה שמדדו בה מדד להם, הם אמרו הבה נתחכמה, אף אתה נתת חכמה למים", ולכן ת' לקמן

בעל הטורים

במצולות כדכתיב ויהי הפנן והתופך: (ו) נכח · ד' במסרה· הכא· ואידך הרימי בכח קולך (ישעיה מ') דאיתקיש גאולה אחרונה לראשונה ואידך איש חיל בכח (ד"ה א' כ"ו): קול ה' בכח · זה הוא שאמרו שמדמין אותו לבריותיו (כדי לשבר את האוזן): (ז) קמיך· ב' הכרוס קמיך· שאון קמיך עולה תמיד (תהלים ע"ד) · ע"כ תהרוס קמיך: תשלח ה' השלח חרונך · מבצריהם תשלח · (מ"ב ח') מלמד כמו שלקו הם על הים כך לקו במצרים והרם מבצריהם ואידך שלח תשלח את האם · תשלח רוחך יבראון · אבל ישראל עברו ביבשה בים כדכתיב תשלח קציריה עד ים (תהלים פ') ומ"מ לא נכנסו לארץ כדכתיב שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך שמלה האבות מעל פניו והמיתם במדבר ולקח הבנים והכניסם לארץ מ"מ יש להם חלק לע"ה כדכתיב תשלח רוחך יבראון: (ח) וברוח · ד' במסורה וברוח אפיך · וברוח שפתיו ימית רשע (ישעיה י"א) · וברוח בער (שם ד') · שברוח ממית הרשעים ומבערם: ואידך וברוח פיו כל צבאם · שאלו הוא מבער ברוח ואלו בורא ברוחו: נצב ים · ג' הכא· ואידך דרך אניה בלב ים (משלי ל') פי' ישראל הלכו בים בדרך ישרה וסגולה כדרך האניה בלב ים כדכתיב דרך לעבור

אבן עזרא

מהם: במצולות · כמים העמוקים · וכן ותשליכני מצולה בעמקי הגלים: (ו) נאדרי · היו"ד נוסף כיו"ד אכזרי · ואמר פעמים ימינך יי' · כטעם כי הנה אויביך יי' · נשאו נהרות · והטעם כי פעם אחרי פעם · פעמים אין להם מספר תעשה ככה שתרעץ ימינך האויב: והנה נאדרי בכח · הוא השם הנכבד · וי"א שהוא שב אל הימין: (ז) וברוב גאונך · שהוא למעלה על כל נאה · תוכל להרוס כל הקמים · ואין לך צורך לכלי ברזל להרסם רק חרונך לבדו תשלח ויאכלמו כקש לפני אש · כי החרון הוא דומה לאש: (ח) וברוח אפיך · כמו מרוח אפו יכלו · שנער במים ויקרשו: נערמו מים · כמו ערמת חטים · כמו נד נוזלים · והמים שמנהגם להיותם נוזלים ויורדים · שבו כמו נד · כמו קמו נד אחד · כמו חומה: קפאו תהומות · נקרשו · כמו וקפאון: בלב ים · באמצע הגוף כנגד רוחב הגוף: (ט) אמר אויב · הוא פרעה: ומלת תמלאמו · קשה · ורבי מרינוס אומר תהיה מלאה נפשי מהם לקחת כל ממונם · כדרך בני ישמעאל · והטעם דבק עם אחלק שלל · ואחרים

רמב"ן

אנשא · ויתכן שירמוז זה לשבע ספירות בחכמה · כמו זה שמי לעולם וזה זכרי · ובמכילתא אלי עמי נהג במדת רחמים · ועם אבותי במדת הדין ומנין שאין אלי אלא מדת רחמים שנאמר אלי אלי למה עזבתני · אל נא רפא נא לה · אל ה' ויאר לנו · ואם כן יאמר זה אלי כי עמי הוא אל בזה כי יתעלה עם הרחמים להיות רחמן כדינו: (ו) ימינך ה' תרעץ אויב · ל' רש"י פשטו של דבר · ימינך הנאדר בכח מה מלאכתך · ימינך ה' תרעץ אויב · וכמה מקראות דוגמתו כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך יאבדו עד מתי רשעים ה' עד מתי רשעים יעלוזו · נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם · ורבים ככה · ואינו נכון לדעתי כי הפסוקים יכפלו מלות

לומר · כי התמיד יהיה ככה מבלי שיבארו ענין רק בפעם השנית ואלו אמר ימינך ה' ימינך ה' תרעץ אויב היה כמות אלו הנזכרים · ור"א אמר כי פירושו ימינך ה' שאתה נאדרי בכח ימינך ה' הרעץ אויב · שהוא כמו אלה הנזכר ויותר נכון לומר ימינך ה' הוא נאדר בכח להשפיל לכל גאה ורם ימינך ה' תרעץ אויב בכח גדול · והזכיר ימין בלשון זכר ונקבה · כמו יד ה' שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר· והוא כפול כדרך הנבואות · ודרך האמת ידענה המשכיל מן הפסוקים הראשונים שפירשתי · וכך אמרו היתה ידו אחת משקעתן וידו אחת מעלת אותם · כי הכח מציל · כענין ועתה יגדל נא כח אדני: (ט) אמר אויב · לעמו כשפתם בדברים ארדפם ואשיגם ואחלק שלל עם שרי ועבדי לשון רש"י · וראיתי במדרש חזית כך תני רבי ישמעאל אמר אויב ארדוף אשיג היה ראוי להיות תחלת השירה · ולמה לא נכתב אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה · ואונקלוס סובר כן · ולכך תרגם והוה אמר שנאה · על תחלת מחשבתו ברדפו אחריהם · ולדעתי בדרך הפשט הוא כדור בפסוק הראשון ממנו · כי מתחלה אמר שטבעו בים וירדו במצולות והיה זה כאשר שבו המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים ואח"כ שב לומר איך נעשה זה · כי ברוח אפך היא רוח קדים עזה נערמו מים מתחלה וקפאו התהומות · ומפני זה חשב האויב שירדוף וישיגם בים ויחלק שללם ותמלא נפשו מהם ונשפת אליהם ברוחך וכסמו הים · והזכיר זה כי גם במחשבתו זאת הבה ופלא מאת השם שחזק לבם והכל עצתם

ספורנו

פניו הודאה לאל ית' ספרו מלחמתו בחיל פרעה ומבחר שלישיו שהם היו עקר כל הצבא: (ו) ימינך ה' נאדרי בכח · לא ימין חיל פרעה ומבחר שלישיו הבוטחים בזרוע בשר · וזאת היא הודאה שנתנו לאל ית' על מלחמתו זאת השנית · ימינך ה' תרעץ אויב · יהי רצון שיהיה כן לעתיד שתרעץ כל אויב לישראל כענין כן יאבדו כל אויביך ה': (ח) וברוח אפך נערמו מים · עתה ספר המלחמה הגדולה שנלחם האל ית' בהמון מצרים ואמר הנה ברוח אפך נבקע הים ונעשו המים כערמה וכנד וקפאו תהומות בקרקע הים באופן שיכלו ישראל לעבור וכאשר אמר אויב ארדוף אחריהם בים: (ט) אשיג

אחלק

שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי׃ י נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים׃ יא מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָה מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה־פֶלֶא׃ יב נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ׃ יג נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם־זוּ גָּאָלְתָּ נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל־נְוֵה קָדְשֶׁךָ׃ יד שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת׃ טו אָז נִבְהֲלוּ

הגימ"ל דגושה

ת"א צללו כעופרת · מנחות נג: מי כמך באלם ה' · ראש השנה לא · גיטין נו · מקרי' מב סכג: אל נוה קדשך · במדרש לח:

רש"י

לחירם: תורישמו · לשון רישות ודלות כמו מוריש ומעשיר: (י) נשפת · לשון הפחה וכן וגם נשף בהם: צללו · שקעו ועמקו לשון מצולה: כעופרת · אבר פלו"ם בלע"ז 1): (יא) באלים · בחזקים כמו ואת אילי הארץ לקח: אילותי לעזרתי חושה: נורא תהלות · יראוי מלהגיד תהלותיך פן ימעטו כמ"ש לך דומיה תהלה: (יב) נטית ימינך · כשהקב"ה נוטה ידו הרשעים כלים ונופלים לפי שהכל נתון בידו ונופלים בהטייתה וכן הוא אומר וה' יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזור משל לכלי זכוכית הנתונים בידי אדם מטה ידו מעט והן נופלין ומשתברין: תבלעמו ארץ · מכאן שזכו לקבורה בשכר שאמרו ה' הצדיק: (יג) נהלת · לשון מנהל ואונקלוס תרגם לשון נושא וסובל ולא דקדק לפרש אחר לשון העברית: (יד) ירגזון · מתרגזין:

רמב"ן

לבא בים כאשר פירשתי למעלה · על כן אמר אחריו מי כמוכה באלים עושה גדולות ונפלאות בדבר והפכו: (י) נשפת ברוחך · אמר ר"א מגזרת נשף כי בנשף הביא רוח שהטביעה אותם · ורש"י פירש לשון הפחה כמו וגם נשף בהם ויבשו · ויפה פירש · ודעתי עוד שענינו כמו בבי"ת נשבת ברוחך · מלשון כי רוח ה' נשבה בו · ישב רוחו יזלו מים · כי שתי אותיות האלה ישמשו בענין אחד כמו על גפי מרומי קרת · על גבי · אם בגפו · וכן ורכוש להם יבזור בזר עמים · לשון פזור · וכן בשמות יחליפו אותם שובך שופך · ולרבותינו במשנה הבקר לעניים הבקר כמו הפקר · ומן עבשו פרודות · יאמר עפוש · ואמר בן פקועה במקום בן בקועה · מפני שנבקעה ומלאה שם בן תשעה חי · וכן על דעתי הכפישני באפר הכבישני מל' ומלאו את הארץ וכבשוה יכבוש עונותינו · ובלשונם עוד מדה [מרה] כפושה כמו כבושה · וענין הכתוב כי ברוחך הקשה והעזה נערמו מי הים ונשפת ברוחך אשר אתה מנהג הים וכסמו ים זהו וישב הים לפנות בקר לאיתנו כי שב לנשוב בו הרוח כאשר יעשה באיתנו בשאת גליו: וטעם צללו כעופרת · שבאו במצולות כמו העופרת · והזכיר זה בשירה כמו אבן · כעופרת · כי גם זה להם מיד ה' שהיו בהם אנשים רבים יודעים לשחות והיו קרוב ליבשה אף כי רוכבי הסוסים במים כלם היו ראוים להנצל כי הסוסים שטים הרבה על פני המים · וכן תופשי המשוטים נצלים במים · ובכאן לא נמלט מהם אחד · וזהו טעם וינער ה' את מצרים שהיה הים מגביהם ברוחו הקשה ומשפילם בים · מלשון וינערו רשעים ממנה · והיה החסון לנעורת מה שמפיץ ומפיל מן הפשתן המתקן אותו: (יא) מי כמכה באלים ה' · בחזקים · כמו ואת אילי הארץ לקח · אילותי לעזרתי חושה · לשון רש"י · ובאמת

אבן עזרא

אומרים מגזרת · אשר מלאו לבו · ואחר כן אורישם: תורישמו ידי · תשמידם · וכן ואם לא תורישו: (י) נשפת ברוחך · מגזרת נשף · כי בנשף הבאת רוח שהטביע אותם: צללו · מגזרת מצולות · כמו לקול צללו שפתי · ובמים אדירים דבק עם צללו · כאלו אמר צללו במים אדירים כעופרת · ועופרת מגזרת עפר · כי השבה מיני מתכות הם יוצאו תחת הארץ יחסר כל אחד מהם דבר ידוע בבנים ידועות · ולעולם העופרת הוסיף: (יא) באלים ה' · הם מלאכי מעלה הקדושים · ובני אלים הם הכוכבים · ועוד אפרש זה בפרשת כי תשא: נאדר בקדש · הוא כסא הכבוד: וטעם נורא תהלות כי כל המהללים יראים הם להלל שמו כי מי ישמיע כל תהלתו והם חייבים להלל שמו · כי הוא לבדו עושה פלא: (יב) נטית ימינך · מהו הפלא כי שמך עליון בעליונים ומשם נטית ימינך ובלעה הארץ · שהיא למטה מכל השפלים את האויב · והנה בדרך משל כי ברגע אחד הגיעה ימינך שהיא למעלה משמי השמים אל תחת הים · וטעם ימינך כחך: (יג) נחית בחסדך · אמר נחית לשון עבר תחת עתיד כמשפט הנבואות · וטעם בחסדך על עמודי הענן והאש כי הוא כמנהם אותם · או זה רמז לאשר נחם עד עתה: נהלת · כמו אתנהלה לאטי: בעזך · ולא בעוזם: אל נוה קדשך · הוא הר סיני ששם שכן הכבוד · וכן כתוב והביא אתכם אלי: (יד) שמעו עמים · שהם שכינותיהם · גם יעברו עליהם: חיל אחז יושבי פלשת · יושבי ארץ פלשת ·

רשב"ם

נחיצה: צללו כעופרת · כמימות שהן אדירים · במים של ים אע"פ שהן אדירים (ס"א כדכתיב אדירים משברי ים): (יא) מי כמכה באילם ה' · מי כמכה נאדר בקודש; גם זה מן הכפולים שפרשתי אצל ימינך ה' נאדרי בכח · וכן פירושו מי כמכה באילם ה' שנאדרה בקודש כמותך: נורא תהלות · תהילות האמורות בך על ידיהם · אתה יראוי ומאויים כדכתיב וייראו העם את ה': (יב) נטית ימינך · ויאמר ה' אל משה נטה את ידך על הים וישובו וגו': (יג) נהלת בעזך · מנהל אתה את ישראל עכשיו כדי להכניסם ולהורישם את ארץ כנען

1) plomb בלייא.

שהוא

מְנְּהוֹן נַפְשִׁי אֶשְׁלוֹף חַרְבִּי תְּשֵׁיצֵנּוּן יְדִי: י אֲמַרְתָּ בְּמֵימְרָךְ חֲפָא עֲלֵיהוֹן יַמָּא אִשְׁתְּקָעוּ כַּאֲבָרָא בְּמַיִן תַּקִּיפִין: יא לֵית בַּר מִנָּךְ דְּאַתְּ הוּא אֱלָהָא יְיָ לֵית אֶלָּא אַתְּ אַדִּיר בְּקוּדְשָׁא דְּחִיל תֻּשְׁבְּחָן עָבֵד פְּרִישָׁן: יב אֲרֵימְתָּ יַמִּינָךְ בְּלָעֲתְנוּן אַרְעָא: יג דַּבַּרְתְּ בְּטַבְוָתָךְ* עַמָּא דְּנַן דִּפְרַקְתָּא סוֹבַרְתְּ בְּתָקְפָּךְ לְדִירָא דְּקֻדְשָׁךְ: יד שְׁמָעוּ

*(כ"י בטבתך)

נתינה לגר

אמרת במימרך" ר"ל נתת רוחך על המים. (יא) מי כמכה באלים, לית בר מנך דאת הוא אלהא. שכל את ידיו למנוע כל כפק כמ"ש בעל אוהב גר בנתיב כ"ו, ומשבה הזאת לא ת' "באלהיא".

בעל הטורים

גאולים אבל מצרים הלכו מטורפים בלא דרך והיו כשוכב בלב ים (שם כ"ג): (י) צללו · ג'· הכא· ואידך לקול צללו שפתי (חבקוק ג') ויהי כאשר צללו שערי ירושלים (נחמיה י"ג) לומר שבשביל מצרים קולות וחרב· קולות דכתיב לקול צללו · וחרב מה צללו דכתיב אם חפש יד אשלא בכם אף הכא קולות וחרב: (יא) באלם · ב' במסרה· הכא· ואידך הנהמים באלים (ישעיה נ"ז) דרשו [על] ע"ז שעושין אותה תחת אילנות כמו תחת אלה (פ' ויבאלה) ורגילים לעשות שיש לה צל כי יש אחרות שיש להם פירות ואין להם צל ואלים יש לה צל ואין לה פירות אבל הקב"ה צלו נאה ופירותיו מתוקים ויש לו צל והיינו דכתיב בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי: (יג) נחית · ב' במסורה · נחית בחסדך · נחית כצאן עמך (תהלים ע"ז) · מה הרועה מרעה צאן אל א' לפי המרעה הראוי לו כך היה הענן מנהה אותם כל א' לפי מהלכו הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו ומה הרועה מרבין הצאן נוכרים שלא יכם שרב ושמש כך היו מוקפים בעננים שלא יכם שרב ושמש: עם זו · ג'· דין · ואידך· עם זו קנית· עם

רמב"ן

בהלשון לשון תוקף וחוזק· אבל מי כמוכה באלים במלאכי מעלה שהם נקראים אלים · מלשון זה אלי ואנוהו · והקב"ה נקרא אל עליון על כלם · וכן ועל אל אלים ידבר נפלאות · כמו הוא אלהי האלהים · וכן הבו לה' בני אלים כמו בני האלהים · כי יקראו אלים ובני אלים · וכן יקראו האלהים ובני אלהים · כי גדול ה' מכל האלהים · ויבאו בני האלהים להתיצב על ה': ויש אומרים כי בני איננו סמיכות · וכן בני שלשים · אנשי מחקה על הקיר · וזה טעם מי כמוכה נאדר בקדש שאין כמהו אדיר במעון הקדש בשמים · ובמכילתא מי כמוכה באלו שהם משמשים לפניך במרום שנאמר כי מי בשחק יערוך לה' ידמה לה' בבני אלים אל נערץ בסוד קדושים רבה: נורא תהלות · יראוי מלהגיד תהלותיו פן ימעטו: כמו ולך דומיה תהלה לשון רש"י · גם כן פירש ר"א כי כל המהללים יראים להלל שמו כי מי ישמיע כל תהלתו והם חייבים להלל שמו כי הוא לבדו עושה פלא · ולפי דעתי כי טעם נורא תהלות שהוא נורא בתהלות כי יעשה דברים נוראים ומתהלל בהם שעשה נקמות בעוברי רצונו והושיע בהם את עבדיו · והנה הוא בזה נורא ומהולל מאד ובעטר זה אמר כי ה' הוא נורא בדברים אשר הוא מהולל בהם כן לך דומיה תהלה · על דרך הפשט כתוחלת לך תהלה כי כל המיחלים לך יפיקו רצונם ויהללו שמך בציון וישלמו שם את נדרם אשר נדרו בעת צרתם מל' אך לאלהים דומי נפשי כי ממנו תקותי וידום השמש וירח עמד · וכן אך לאלהים דומיה נפשי מיחלתי כנ"ל · ואחרים שמעתי אומרים לך משתתקת ההלה · כי לא תשיג תהלה לפעליך הגדולים והנוראים מלשון ולילה ולא דומיה לי · ויהיה טעם אלהים בציון האלהים אשר בציון · כלומר השוכן שם · והנכון מה שאמרנו: (יב) נטית ימינך תבלעמו ארץ · הטעם כי אחר שנשפת ברוחך וכסמו הים נטית עליהם ימינך וזרועך ותבלעמו ארץ · והענין כי אחר שטבעו השליכם הים כמנהג הימים · וכן אמר וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים ושם יכלו וישובו לעפר על הארץ כשהיו · והנה הם נבלעים ונשחתים כמו יחד סביב ותבלעני · בלע ה' ולא חמל · ודרך אורחותיך בלעו · השחיתו · ורבותינו אמרו שפתחה הארץ את פיה ובלעה אותם שזכו לקבורה בשכר שאמרו ה' הצדיק · ואין לשון ימין ויד נטוים רק לנקמה ולהשחתה · ואולי יפרשו נטית ימינך להמיתם בים ותבלעמו הארץ אחר כך והיא הקבורה שזכו אליה: (יד) נחית בחסדך עם זו גאלת נהלת בעזך · אמר ר"א כי הוא עבר במקום עתיד כי כן יבא בנבואות · ועל דעתי כי יאמר נטית ימינך על האויב ותבלעם הארץ · ונחית בחסדך בעמוד הענן לנהותם הדרך · עם זו גאלת ונהלת אותם בעז ידיך אל נוה קדשך · כי אליו הולכים · וכן ונהרו אליו כל הגוים · ונוה קדשך הוא בית המקדש כאשר יאמר עוד מקדש אדני כוננו ידיך · וכן אמרו במכילתא אין נוה אלא בית המקדש שנאמר חזה ציון קרית מועדינו עיניך תראינה ירושלים נוה שאנן: (יד) שמעו עמים ירגזון · יאמר כאשר שמעו העמים ירגזון מתגרת

ספורנו

אחלק שלל · והם היו המון כל רכב מצרים שלא באו אלא לגזול ממונם של ישראל: (י) נשפת ברוחך · באותו הרוח עצמו בהקפיא קרקע הים ונעשה דרך לעבור גאולים · נשפת לכסות הרודפים ולאבדם: אדירים · שרים וראשי עם צללו כעופרת במים ומהם היו השלישים על כלו שמנה פרעה על כל רכב מצרים: (יא) מי כמכה באלים · נתן שבח לאל ית' על מלחמתו בשלישית נגד המון רכב מצרים· ואמר מי כמוך בחזקים שיוכל לשנות טבע הנמצאים שבלתי נפסדים בטבעם: נאדר בקדש · הנה הקדוש במוחלט הוא הבלתי נפסד כלל · כאמרם ז"ל סנהדרין פרק חלק מתים שעתיד הקדוש ברוך הוא להחיות אינם חוזרים לעפרם שנאמר הנשאר בירושלם קדוש יאמר לו מה קדוש לעולם קיים כו' · אמר שאין כמו האל ית' נודע לאדיר ומלך על כל אלהים קדושים ונצחיים ולפיכך לו לבדו יאות לשנות טבע כל נמצא בלתי נפסד כי נצחיות כל נצחי לא יהיה זולתי מאתו ית': נורא תהלות · ומי שידע גודל תהלותיו ייראהו בשבילו לא בשביל יראת עונש שיבא מאתו: עושה פלא: שהם מה שיפלא מן הטבע לעשות בשום אופן כגון עמוד הענן ועמוד האש: (יג) נחית בחסדך עם זו גאלת · מעת בגאלתם

אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן׃ טז תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהוָה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ קָנִיתָ׃ יז תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְהוָה מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ׃ יח יְהוָה ׀ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד׃ יט כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו בַּיָּם וַיָּשֶׁב יְהוָה עֲלֵהֶם אֶת־מֵי הַיָּם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם׃ פ כ וַתִּקַּח

ת"א תפול עליהם · סוטה לו: עד יעבור · ברכות ד · סוטה לו · סנהדרין לח · אבות פ' ו': עם זו קנית · פסחים פז · אבות פרק ו': תבאמו · כתובות קי · ב"ב קיט · עקידה שער א: פעלת ה' · סנהדרין לב: מקדש ה' · ברכות לג כתובות ה · אבות פ' ו': ה' ימלוך · ערכין כד · ר"ה השנה לב · אבות פ' ו': ותקח מרים · מגילה יד · סוטה יב:

רש"י

יושבי פלשת · מפני שהרגו את בני אפרים שמהרו את הקץ ויצאו בחזקה כמפורש בדברי הימים ויהרגום אנשי גת: (טו) אלופי אדום אילי מואב · והלא לא היה להם לירא כלום שהרי לא עליהם הולכים אלא מפני אנינות שהיו מתאוננים ומצטערים על כבודם של ישראל: נמוגו · נמסו כמו ברביבים תמוגגנה אמרו עלינו הם באים לכלותנו ולירש את ארצנו: (טז) תפול עליהם אימתה · על הרחוקים: ופחד · על הקרובים כענין שנאמר כי שמענו את אשר הוביש וגו': עד יעבור · עד יעבור · כתרגומו: קנית · חבבת משאר אומות כחפץ הקנוי בדמים יקרים שחביב על האדם: (יז) תבאמו · נתנבא משה שלא יכנס לארץ לכך לא נאמר תביאנו (נראה שצ"ל שלא יכנסו אל הארץ וכו' והכי איתא בהדיא פרק י"ב דמכילתא הבנים יכנסו ולא האבות אף שלא נגזרה גזירת מרגלים עדיין מ"מ ניבא ולא ידע מה ניבא · מהרש"ל): מכון לשבתך · מקדש של מטה מכוון כנגד כסא של מעלה אשר פעלת: מקדש · הטעם עליו זקף גדול להפרידו מתיבת השם שלאחריו המקדש אשר כוננו ידיך ה' · חביב בהמ"ק שהעולם נברא ביד אחת שנאמר אף ידי יסדה ארץ ומקדש בשתי ידים ואימתי יבנה בשתי ידים. בזמן שה' ימלוך לעולם ועד לע"ל שכל המלוכה שלו: (יח) לעולם ועד · לשון עולמית הוא והוי"ו בו יסוד לפיכך היא פתוחה אבל אנכי היודע ועד שהוי"ו בו שמוש קמוצה היא: (יט) כי בא סוס פרעה · כאשר בא: (כ) ותקח מרים הנביאה · היכן נתנבאה כשהיתה אחות אהרן

רמב"ן

ידיך · וחיל אחז יושבי פלשת בעת שמעו · ויתכן שיאמר כי כבר שמעו העמים כל אשר עשה השם בארץ מצרים וירגזון תמיד מן המחלה אשר שם בהם ויתפלל שתפול עליהם אימה ופחד שלא יצאו לקראת ישראל למלחמה · ואמר ר"א כי תפול עליהם שב אל פלשת אדום ומואב לא אל כנען · וזהו שאמר עד יעבור עמך ה' · כי עליהם עברו טרם בואם אל ארץ כנען ולא נלחמו עמהם · ואם יצא אדום לקראתו בעם כבד וביד חזקה לבל יעברו בארצו לא נלחם בהם · ולולא כי נפל עליהם אימתה ופחד היו חפצים להלחם בם משנאתם אותם · ולא הזכיר עמון כי עמון ומואב כעם אחד הם · ויתכן שגם על הכנעני נפל פחדם ולא נלחם בהם עד עברם · כי הכנעני מלך ערד יושב הנגב איננו כנעני ביחוסו כדעת רבותינו: (יח) ה' ימלוך לעולם ועד · יאמר

אבן עזרא

כי יושבי לאות על זה: (טו) אילי · ביו"ד כמו כבשים · כי השרים כדמותם בלשון · והנה פלשתים ואדום ומואב לא נלחמו עם ישראל במדבר: נמוגו כל יושבי כנען · בעבור השמועות · כדרך ונשמע וימס לבבנו · גם יושבי כנען ארץ כנען: (טז) תפול עליהם · שב אל אדום ואל מואב · אע"פ שהזכיר למעלה כנען · וכמוהו בעמוד ענן ידבר אליהם · כאשר פירשתי · וישם דמי מלחמה בשלום שב אל אבנר לבדו · את אבימלך ואת אשתו ואמהותיו וילדו · שב אל אשתו ואמהותיו · וכל זה בעבור עד יעבור עמך יי' שעברו עליהם לפני בואם אל ארץ כנען: ואמר עד יעבור · פעמים · כי כבנו את כל שעיר ימים רבים: וטעם קנית · שהיו עבדים למצרים · ואתה קנית אותם להיותם לך לעבדים: (יז) תבאמו ותטעמו · תפלה שיעמדו שם ברנה ולא יגלו · כדרך בהר מרום ישראל אשתלנו: בהר · כמו ההר הטוב הזה והלבנון · או רמז להר המוריה על כן כתוב אחריו מכון לשבתך פעלת יי': וטעם פעלת יי' · שאתה כוננתו מקדם מכון לך · כי המקום הנזכר הוא כנגד המקום הנכבד מהעליון · כי מקומות הארץ משתנים כנגד הכוכב העומד על ראשם וחכמי המזלות יבינו זה · ומלת מקדש · כמו מקדש · וכמוהו השבת משבתו · כי

רשב"ם

שהוא נוה קדשך: (יד טו) יושבי פלשת · אלופי אדום · אילי מואב · כל אלו שכיני ארץ ישראל: (טז) עד יעבור · שניהם עד יעבור את הירדן אל ארץ ישראל כפל · אחד של עברת הירדן כעין ימינך ה' · לפי הפשט בגדול זרוע · כמו בזרוע גדלך · וכן קדוש היכלך בתהלים · כמו היכל קדשך: (יז) מקדש · קוף של מקדש דגושה ודל"ת רפה · וכן הצפינו · וכן משתי עיני מפלשתים · הדגש שבקוף של מקדש עושה את החטף (שבו) מניע · ולכך הדלת של אחריו רפה · וכן הצפינו · וכן משתי: (יח) ה' ימלך · לאחר שתתישבו בארץ ישראל תוודע מלכותו של הקב"ה בכל המלכויות: (יט) כי בא סוס · ונוערו בים · וישראל כבר הלכו ביבשת בתוך הים

עממיא וזעו דחלא אחדתנון כל דהוו יתבי פלשת: טו בכן אתבהלו רברבי אדומאי תקיפי מואבאי אחדתנון רתיתא אתברו כל דהוו יתבי כנען: טז תפיל עליהון אימתא ודחלתא בסגי תקפך ישתקון כאבנא עד דיעבר עמך יי (ית ארנונא) עד דיעבר עמא (דנן) די פרקתא ית ירדנא: יז תעלנון ותשרנון בטורא דאחסנתך אתר לבית שכנתך אתקנתא יי מקדשא יי אתקנוהי ידיך: יח יי מלכותה קאם לעלם ולעלמי עלמיא: יט ארי על סוסות פרעה ברתכוהי ובפרשוהי בימא ואתיב יי עליהון ית מי ימא ובני ישראל הליכו ביבשתא בגו ימא: כ ונסיבת מרים

נתינה לגר

(טו) נמגו, אתברו. ר"ל נשבר רוחם, וע' בערוך ערך "תבר". (טז) עד יעבר עמך ה', עד דיעבר עמך ה' ית ארנונא. הוסיף מלות "ית ארנונא" לבאר את הפעול במלת "יעבר" והוא נחל ארנון אשר גם שם העבירם ה' קודם בואם לא"י, כמ"ש "עיר מואב אשר על גבול ארנון" (במדבר כ"ב ל"ו) ופה הזכיר הכתוב מקודם אילי מואב. וכן בסוף הפסוק הוסיף מלות "ית ירדנא" ג"כ להשלים הפעל הנחסר בעברית. (יח) ה' ימלוך לעולם ועד ה' מלכותה קאם לעלם ולעלמי עלמיא. עי' אוג"ר שהקשה על

בעל הטורים

זו יצרתי (ישעיה מג) שעם זו קנית כשגאלת אותם וכאלו יצרתם אז בריה חדשה: (יד) אחז · ב' במסורה · הכא ואידך · אחז בקרנות המזבח מלמד שאחזו חיל ורעדה וכורך לאחוז בקרנות המזבח ועוד חד מלישנא אחרינא שמאל בעבותו ולא אחז: (יז) לשבתך · ב' במסורה מכון לשבתך פעלת ואידך בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים (מ"א ח') ותכירו [כד"ה ב' ו'] זהו שאמרו חז"ל ב"ה שלמטה מכון כנגד ב"ה של מעלה: מכון לשבתך פעלת ה' · בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך כנגדו: לשבתך · בגי' ירושלים ציון: ידיך יו"ד יתירה בשביל י' נסים שנעשו במקדש ובשביל י' קדושות שנתקדשה הארץ: (יח) ה' ימלך · פסק לומר לך כשיבא העת שיאמרו ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד אז תפסוק מלכות האומות: משה הקדים ה' למלכות ודוד הקדים מלכות לה' שנאמר ימלוך ה' לעולם לפי שסיים ודרך רשעים יעות לא רצה להזכיר ה' על הרעה:

אבן עזרא

הנה בפי"ת טעם כדגש קו"ף מקדש · ובעבור שהיה נקו"ף שוא נע נראה כדל"ת · כי אין מנהג בכל המקרא דגש אחר שוא נע חוץ מגזרת שתים · וכבר הזכרתי דקדוקו: והנה כוננו ידיך · כמו פעלת · כי הטעם כפול: (יח) יי' ימלוך כאשר יבנה בית המקדש לשמו אז תראה מלכותו בארץ · וטעם עולם ועד · על דרך קצרה כי הוא לעולם ועד עולם · ואל תתמה בעבור מלת עד שאינה סמוכה · כי כנה כתוב שוכן עד וקדוש שמו · ומנהג לשון הקדש בהיות התנועה באות הנא אחר וי"ו יפתחוהו · כמו שור וכשב ועז. ובעבור זה נפתח ועד. והנה אמר ואוכל מכל · ובסוף הפסוק הנחה השיאני ואוכל · על כן אמרו לעולם ועד: (יט) כי בא סוס פרעה · לפי דעתי גם זה הפסוק מחזיר להזכיר הפלא שעשה בתוך פלא כאשר פירשתי · ומלת עליהם · שבה אל סוס פרעה ברכבו

רמב"ן

כי הראה עתה כי הוא מלך ושלטון על הכל שהושיע את עבדיו ואבד את מורדיו · כן יהי הרצון מלפניו לעשות בכל הדורות לעולם לא יגרע מצדיק עינו ולא יפלימהו מן הרשעים המריעים · ובאו כזה פסוקים רבים כגון ימלוך ה' לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה · יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם · והיה ה' למלך על כל הארץ · ואנקלוס נתיירא ממנו בעבור שהמלכות לאלהים היא ולעולמי עד ולפיכך עשאו לשון הווה ה' מלכותיה קאים לעלם ולעלמי עלמיא · כדרך מלכותך מלכות כל עולמים · ולא הבינותי דעתו בזה · שהרי כתוב יהי כבוד ה' לעולם וימלא כבודו את כל הארץ · יתגדל ויתקדש יאמן ויגדל שמך · ויתכן שמעמם כסוף הברכות: (יט) כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו · אמר ר"א שגם זה מן השירה כי היו משוררים ואומרים כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב עליהם את מי הים בעוד בני ישראל הולכים ביבשה בתוך הים · והוא נס בתוך נס · ואיננו כלשון השירה והנבואות · אבל פירש אז ישיר משה כי בא סוס פרעה בים ביום ההוא מיד לא ביום המחרת לא אחרי כן · או טעמו אז ישיר כאשר בא סוס פרעה בים והשיב עליהם ה' מי הים בעוד בני ישראל הולכים ביבשה בתוכו להגיד כי בלכתם בתוכו ביבשה אמרו השירה · ואמר עוד כי אז לקחה מרים הנביאה את התוף בידה וענתה להם הפסוק הראשון של השירה שתעניה כן אחרי משה וישראל: (כ) אחות אהרן ·

ספורנו

שגאלתם וזה כשהוצאתם חוץ לגבול מצרים ובאו לסכות התחלת לנהותם הדרך כאמרו ויסעו מסכות וה' הולך לפניהם · וכלת נלאים ביבשה בתוך הים כאמרו מוליכם בתהומות כסוס במדבר לא יכשלו: אל נוה קדשך · בדרך נכון ללכת אל נוה קדשך לקדשם שם לעבודתך: (טו) אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב · כשראו אלו הנסים אעפ"י שידעו שלא עליהם יעלה ישראל למלחמה מכל מקום נבהלו לראות: יאחזמו רעד · יהי רצון שיאחזמו רעד ולא יתקוממו עלינו: נמוגו כל יושבי כנען · הנה יושבי כנען בשמעם כל אלה נמוגו בלי ספק כי ידעו שעליהם עלו לגרשם כאמרו וימס לבבנו וכו': תפול עליהם אימתה ופחד בגדול זרועך · יהי רצון שתפול עליהם אימתה ופחד באופן שינוסו מפנינו מיראת זרועך כענין אנוסה מפני בני ישראל כי ה' נלחם: ידמו כאבן עד יעבור עמך ה' · וכן יהי רצון שלא יתקוממו נגדנו כאשר נעלה לכלותם גם עד אחר שנעבור הנהרות והם ארנון והירדן · כי אמנם במעבר הנהרות תקשה כל מלחמה ונצרך לנס גדול אבל אולי לא נהיה ראוים לו: תבאמו ותטעמו · שלא יגלו ממנה: בהר נחלתך · בהר הבית שנאמר עליו בהר ה' יראה: מכון לשבתך פעלת ה' · כאמרו פה אשב כי איותיה: מקדש ה' כוננו ידיך · כאמרו ועשו לי מקדש · ככל אשר אני מראה אותך · וכן דוד אמר הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל בכל מלאכות התבנית: (יח) ה' ימלוך לעולם ועד · יהי רצון שהוא לבדו ימלוך לעולם ועד ואין עמו אל נכר: (יט) כי בא סוס פרעה · וזה שאמרנו אז ישיר · היה כאשר בא סוס

פרעה

מרים הנביאה אחות אהרן את־התף בידה ותצאן כל־הנשים אחריה בתפים ובמחלת: כא ותען להם מרים שירו ליהוה כי־גאה גאה סוס ורכבו רמה בים: ס כב ויסע משה את־ישראל מים־סוף ויצאו אל־מדבר־שור וילכו שלשת־ימים במדבר ולא־מצאו מים: כג ויבאו מרתה ולא יכלו לשתת מים ממרה כי מרים הם על־כן קרא־שמה מרה: כד וילנו העם על־משה לאמר מה־נשתה: כה ויצעק אל־יהוה ויורהו יהוה עץ וישלך אל־המים וימתקו המים שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו: כו ויאמר

ת"א וילכו שלשתי בבא קמא פ"ב: ויבאו מרתה. ערכין טו׳ ס׳ הזוהר ס׳ נשא: וילנו העם על׳ שם: שם שם לו. סנהדרין ט׳ עקרים מד פמ"א: ויאמר אם. ברכות ה מ׳ סנהדרין קא. הוריות ח׳:

רש"י

קודם שנולד משה אמרה עתידה אמי שתלד בן וכו׳ כדאיתא בסוטה ד"א אחות אהרן לפי שמסר נפשו עליה כשנצטרעה נקראת על שמו: את התוף. כלי של מיני זמר: בתפים ובמחולות. מובטחות היו צדקניות שבדור שהקב"ה עושה להם נסים והוציאו תופים ממצרים: (כא) ותען להם מרים. משה אמר שירה לאנשים הוא אומר והם עונין אחריו ומרים אמרה שירה לנשים: (כב) ויסע משה. הסיען בעל כרחן שעטרו מצרים את סוסיהם בתכשיטי זהב וכסף ואבנים טובות והיו ישראל מוצאין אותם בים וגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים שנאמר תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף לפיכך הוצרך להסיען בעל כרחם: (כג) ויבאו מרתה. כמו למרה ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחלתה ותי"ו היא במקום ה"א הנשרשת בתיבת מרה ובסמיכתה בשהיא נדבקת לה"א שהוא מוסיף במקום הלמ"ד תהפכהה"א של שרש לתי"ו וכן כל ה"א שהיא שרש בתיבה תתהפך לתי"ו בסמיכתה כמו חמה אינלי וחמתו בערה בו הרי ה"א של שרש נהפכת לתי"ו מפני שנסמכת אל הוי"ו הנוספת וכן עבד ואמה. הנה אמתי בלהה. לנפש חיה. ווהמתו חיתו לחם. בין הרמה. ותשובתו הרמתה: (כ) וילונו. לשון נפעל הוא וכן התרגום לשון נפעלו הוא ואתרעמו וכן דרך לשון תלונה להסב הדבור אל האדם מתלונן מתרועם ולא אמר לונן רועם וכן יאמר הלועז דקומפ"ל ש:"ק שי"י 1) מיסב הדבור אליו באומרו שי"י:(כה) שם שם לו׳ במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם שבת ופרה אדומה ודינין: ושם נסהו. לעם וראה קשי ערפן שלא נמלכו במשה בלשון יפה בקש עלינו רחמים

רמב"ן

הנכון בעיני כי מפני שהוזכרו בשירה משה ומרים ולא הוזכר אהרן רצה הכתוב להזכירו. ואמר אחות אהרן דרך כבוד לו שהוא אחיה הגדול ואחותו הנביאה מתיחסת אליו שגם הוא נביא וקדוש ה׳. ויתכן שדרך הכתובים ליחס אל גדול האחים וכן ובני כלב אחי ירחמאל שהיה גדול מאחיו שנאמר את ירחמאל ואת ארם ואת כלב: (כה) שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו. במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם שבת פרה אדומה ודינין. ושם נסהו לעם לשון רש"י והיא דעת רבותינו. ואני תמה למה לא פירש כאן החקים האלה והמשפטים. ויאמר וידבר ה׳ אל משה צו את בני ישראל כאשר אמר בפרשיות הנזכרות למעלה דברו אל כל עדת בני ישראל וגו׳ וכן יעשה בכל המצות באהל מועד בערבות מואב ופסח מדבר. ולשון רש"י שאמר פרשיות שיתעסקו בהם משמע שהודיעם החקים ההם ולימד אותם. עתיד הקב"ה לצוות אתכם בכך על הדרך שלמד אברהם אבינו את התורה והיה זה להרגילם במצות. ולדעת אם יקבלו אותם בשמחה ובטוב לבב והוא הנסיון שאמר ושם נסהו והודיעם

רשב"ם

הים. אז ותקח מרים הנביאה וגו׳ וכמוה כאשר צוה ה׳ את משה׳ ויניחהו אהרן לפני העדות למשמרת׳ ובן בירמיה כי בא ירמיה אל בית הבור ואל החנויות וישב שם ירמיה ימים רבים וישלח המלך צדקיהו ויקחהו: (כ) הנביאה. קורא בעל* דברי שבח או תוכחות בני אדם: אחות אהרן. על שם הבכור קורא אחות כמו שפירשתי אצל אחות נביות ואחות לוטן: (כב) ויסע. הפעיל. אבל ויסע. הוא עצמו נסע. וכן ויפל בקרב מחנהו. ויגש את פר לשון מפעיל. אבל ויפל ויגש׳ לשון פועל: (כה) ויורהו׳ לשון יורו משפטיך: שם שם לו חוק ומשפט. שם במרה על ידי עלילות (הנכיון) אשר שם (להצמיאם) למים ואחר כך ריפא להם

*אולי כוונתו כי בוא שרש ניב שפתים.

1) Se deplaisant אז.ניט.צופרידען זייך

נביאתא אחתה דאהרן ית תפא בידה ונפקו כל נשיא בתרהא בתפין ובחנגין: כא ומעניא להן מרים שבחו ואודו קדם יי ארי מתגאה על גותניא וגאותא דילה היא סוסיא ורכבה רמא בימא: כב ואטיל משה ית ישראל מימא דסוף ונפקו למדברא דחגרא ואזלו תלתא יומין במדברא ולא אשכחו מיא: כג ואתו למרה ולא יכילו למשתי מיא ממרה ארי מרירין אנון על כן קרא שמה מרה: כד ואתרעמו עמא על משה למימר מה נשתי: כה וצלי קדם יי ואלפיה יי אעא ורמא למיא ובסימו מיא תמן גזר לה קים ודין ותמן נסיה: כו ואמר אם קבלא תקבל למימרא דיי

נתינה לגר

בנוסחא הזאת, כי מלכות הוא לשון נקבה. ובאמת גם בהעתקת הקדושה בתפלת ובא לציון מצינו "מלכותה קאים" וז"ל דהכוונה על הקב"ה, והוא כמו "קאים במלכותה" אבל באמת מצינו כמה

בעל הטורים

(כב) ויסע · ג' במסרה · דין · ואידך ויסע כצאן עמו (תהלים ע"ח) מלמד שהיו מוציאים שם אבנים טובות בקרקעות הים והסיעם משם בעל כרחם כצאן הזה שהרועה מסיעו מעדר לעדר ועוד חד (באיוב י"ט) ויסע כעץ תקותי · בעל ידי פרעה שהיה עמו בפלתו בעבודת פרך נפרע לו מדה כנגד מדה שנאמר ויסע כעץ תקותי: (כג) מרתה · ב' במסרה· הכא ואידך כי אותי פרסה בירמיה (ד') מה בהם היו ממרים בה' אף הכא נמי: (כה) שם שם לו חק ומשפט · זה פרה אדומה שבשם שזה המר ממתיק המרים כך פרה אדומה מטהרת הטמאים ומטמאת הטהורים· שם בגי' (ע"ה) פרה אדומה: חק ומשפט· ג' במסרה· הכא ואידך ביהושע (כ"ד) וישם לו חק ומשפט בשכם כשכרת ברית עם ישראל · וללמד דישראל חוק ומשפט בעזרא (ז') מה התם נתן להם חוקים ומשפטים אף ביהושע כאלו בו ביום נתנה להם התורה · שקבלו לעבוד את ה' · וכן בעזרא נתחדש להם כתב

אבן עזרא

נפרשיו · גם פרעה עמהם · כי כן כתוב אמר אויב שהוא פרעה ואחריו תבלעמו ארץ · וכתוב מפורש ונער פרעה וחילו בים סוף: (כב) ויסע · לפי דעתי כי עמוד הענן שהיה הולך לפניהם כשאהם ממצרים ועמוד האש ככה לילה ללכת יומם ולילה · ואחר שטבע פרעה וחילו אין להם פחד ולא יסעו בלילה · והנה לא מצאנו בפרשת נהעלותך שבלילה נסעו · והנה הסיעם משה על פי השם · ואינם רק שתים מסעות עד הר סיני · והם שהוצים מארבעים יום · והאויר טוב לא לח ולא קר · ומי שאין לו אהל יוכל לעמוד באויר ולא יזיקנו · ובבואם אל מדבר סיני עשו כלם סכות כי שם עמדו כמו שנה · ומשה הודיעם כי שם יתעכבו עד שיעשו המשכן · כי בעבור זה הוציאו עשי בסים ממצרים כאשר אפרש · ולהיות זכר לסכות שעשו שם היה חג הסכות · כי הכתוב אמר כי בסכות הושבתי את בני ישראל · ואיך ישבו בענניס כי הסכות אינם דומים לעננים · ועוד אפרש למה חג הסכות בחדש השביעי · וכאשר נעשה המשכן ירד השם בעמוד ענן עליו · כי כן כתוב ואש היה לילה בו · ובנסוע הענן יסעו בני ישראל · ובעבור זה כתוב ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם · והנה שנים עמודים הם שמתחלפין על המשכן · ואם קבלה היא שששבעה ענני כבוד היו · נניח סברתנו ונסמוך על הקבלה: אל מדבר שור · הוא מדבר איתם בכלמו · אולי שתי ערים היו במדבר שקראו כן · או יש למדבר שני שמות · והעד שאמר וילכו שלשת ימים במדבר הוא מדבר שור · על כן נכונים נפתח בי"ת במדבר: ולא מצאו מים ויבאו מרתה · וכתוב ויסעו מים סוף · כמו ויסע משה את ישראל מים סוף · וילכו דרך שלשת ימים במדבר איתם ויחנו במרה: (כג) על כן קרא שמה · הקורא · כמו אשר ילדה אותם ללוי: (כד) וילונו · מבנין נפעל · כמו ויכונו מן נכונו · מהפעלים השניים · או מעלומי העי"ן · ואילו היה מבפלי העי"ן היה על משקל ויגשו: (כה) ויצעק · זה כמן לא ידעו מה היה · רק דבר פלא היה · ואילו היו המים טמאים · היינו אומרים דרך רפואה היה ונכון הוא מה שאז"ל: שם שם לו · שם לישראל: חק ומשפט · ליסר אותם וללמדם· ופעם ושם נסהו · על דרך כי מנסה יי' אלהיכם אתכם לדעת הישכם אוהבים · וכזה ויענך וירעיבך · ולמען נסותך להיטיב באחריתך · להיטיב השוגלים שלא הלינו על משה:

רמב"ן

שעוד יצווה במצות וזהו שאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והאזנת למצותיו אשר יצוה אותך בהם · ועל דרך הפשט כאשר החלו לבא במדבר הגדול והנורא ומאון אשר אין מים שם להם במחייתם ולרכיהם מנהגים אשר יתנהגו בהם עד בואם אל ארץ נושבת · כי המנהג יקרא חק כענין הטריפני לחם חקי · חקות שמים וארץ · ויקרא משפט בהיותו משוער כהוגן · וכן כה יעשה דוד וכה משפטו כל הימים · כמשפט הראשון אשר היית משקהו · ותרמון על משפטו ישוב · על מדהו · או שייסרם בחקי המדבר לסבול הרעב והצמא לקרות בהם אל ה' · לא דרך תלונה · ומשפטים שיחיו בהם לאהוב איש את רעהו ולהתנהג בעצת הזקנים והצנע לכת באהליהם בענין הנשים והילדים ושינהגו שלום עם הבאים במחנה למכור להם דבר · והוכחות מוסר שלא יהיו כמחנות השוללים אשר יעשו כל תועבה ולא יתבוששו · וכענין שצוה בתורה כשתצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר · וכן ביהושע נאמר ויכרות יהושע ברית לעם ביום ההוא וישם לו חק ומשפט בשכם · אינם חקי התורה והמשפטים · אבל הנהגות וייסוב המדינות · כגון תנאים שהתנה יהושע שהזכירו חכמים וכיוצא בהם · ואמר ושם נסהו להודיע אשר הוליכם בדרך הזה שאין שם מים והביאם אל מקום המים המרים לנסיון כמו שאמר ויענך וירעיבך לנסותך להיטיבך באחריתך · וטעם ויורהו ה' עץ שהראה אותו עץ ואמר לו השלך את העץ הזה אל המים וימתקו · ובעבור שלא מצאתי לשון מורה אלא בענין למוד · ויורני ויאמר לי

ספורנו

פרעה ורכבו ופרשיו בים והאל יתי' השיבם במוד שבני ישראל היו הולכים ביבשה בתוך הים בטרם יצאו התחילו לשיר: (כה) ושם נסהו · אם יקבל החק והמשפט אשר שם לו ולא יחזור לסורו וזה הנסיון היה כי אמנם אמר לישראל אם שמוע

אִם־שָׁמ֨וֹעַ תִּשְׁמַ֜ע לְק֣וֹל ׀ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֗יךָ וְהַיָּשָׁ֤ר בְּעֵינָיו֙ תַּעֲשֶׂ֔ה וְהַֽאֲזַנְתָּ֙ לְמִצְוֺתָ֔יו וְשָׁמַרְתָּ֖ כָּל־חֻקָּ֑יו כָּֽל־הַמַּחֲלָ֞ה אֲשֶׁר־שַׂ֤מְתִּי בְמִצְרַ֙יִם֙ לֹא־אָשִׂ֣ים עָלֶ֔יךָ כִּ֛י אֲנִ֥י יְהוָ֖ה רֹפְאֶֽךָ׃ חמישי ס כז וַיָּבֹ֣אוּ אֵילִ֔מָה וְשָׁ֗ם שְׁתֵּ֥ים עֶשְׂרֵ֛ה עֵינֹ֥ת מַ֖יִם וְשִׁבְעִ֣ים תְּמָרִ֑ים וַיַּחֲנוּ־שָׁ֖ם עַל־הַמָּֽיִם׃ טז א וַיִּסְעוּ֙ מֵֽאֵילִ֔ם וַיָּבֹ֜אוּ כָּל־עֲדַ֤ת בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵל֙ אֶל־מִדְבַּר־סִ֔ין אֲשֶׁ֥ר בֵּין־אֵילִ֖ם וּבֵ֣ין סִינָ֑י בַּחֲמִשָּׁ֨ה עָשָׂ֥ר יוֹם֙ לַחֹ֣דֶשׁ הַשֵּׁנִ֔י

ת"א כל המחלה · סנהדרין ל · עקדה שער סא : כי אני ה' · סנהדרין קא : אילמה · יבמות יג : ויסעו מאלים · שבת פז :

רש"י

שיהיה לנו מים לשתות אלא כתלונכו : (כו) אם שמוע תשמע · זו קבלה שיקבלו עליהם : תעשה · היא עשייה : והאזנת · תטה אזנים לדקדק בהם : כל חקיו · דברים שאינן אלא גזירת מלך בלא שום טעם ויצר הרע מקנטר עליהם מה איסור באלו למה נאסרו כגון לבישת כלאים ואכילת חזיר ופרה אדומה וכיוצא בהם : לא אשים עליך · ואם אשים הרי היא כלא הושמה כי אני ה' רופאך זהו מדרשו ולפי פשוטו כי אני ה' רופאך ומלמדך תורה ומצות למען תנצל מהם כרופא הזה האומר לאדם אל תאכל דברים שמחזירין אותך לידי חולי וזהו אזון מצות וכה"א רפאות תהי לשרך : (כז) שתים עשרה עינות מים · כנגד י"ב שבטים נזדמנו להם ושבעים תמרים כנגד ע' זקנים: (א) בחמשה עשר יום · נתפרש היום של חנייה זו לפי שבו ביום כלתה החררה שהוציאו ממצרים והוצרכו למן · ללמדנו שאכלו משיורי הבצק (גי' רא"ם משיורי המצה) ס"א סעודות

רמב"ן

למדני · וכן כלם נראה בדרך פשט כי העץ ההוא ימתיק המים בטבע והוא סגולה בו ולימד אותם למשה · ורבותינו אמרו שהיה העץ מר והוא נס בתוך נס כענין המלח שנתן אלישע במים · ואח"כ אמר ויורהו וכי לא היה העץ נמצא במקום ההוא והקב"ה הורהו את מקומו · או שהמציאהו אליו בנס · ושוב מצאתי בילמדנו ראה מה כתיב שם ויורהו ה' עץ ויראהו לא נאמר אלא ויורהו · הורהו דרכו · כלומר שהורהו ולמדהו דרכו של הקב"ה שהוא ממתיק המר במר : (כו) אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך · פירש ר"א להבין טעם מה שיצוך לעשות · והישר בעיניו תעשה מצות עשה והאזנת למצותיו מצות לא תעשה · ובמכילתא אמרו והישר בעיניו תעשה זה משא ומתן · מלמד שכל הנושא ונותן באמונה ורוח הבריות נוחה הימנו מעלה עליו כאלו קיים כל התורה כלה ·

אבן עזרא

(כו) ויאמר אם שמוע תשמע · כאשר הזכרתי כי כל השמות שאחריהם למ"ד או בי"ת · אין פי' לשמוע הדבר · רק להבין טעם הענין כטעם הדבר · והנה זו השמיעה שיבין מה מצות לעשות : והישר בעיניו תעשה · אלו מצות עשה : והאזנת למצותיו · מצות לא תעשה להתבונן מה הם : ושמרת כל חקיו · שלא יעבור עליהם · כמו ולא תלכו בחקות הגוי · וחקת השם שלא יעשו כמעשיהם · וטעם כל המחלה · יש לך לזכור כי בעיניך ראית המחלה והנגעים והמכות אשר שמתי במצרים בעבור שמרדו בי · ואם אתה תשמור חקי תמלט מהם שלא אעשה לך כאשר עשיתי להם · ועוד כי אני ה' אהיה רופאך מכל תחלה שגזרתי להיותה על הארץ · אין לך צורך לרופא כאשר רפאתי המים המרים / שאין יכולת ברופאים לרפאם · והנה דבר מרה הפך המכה הראשונה · כי מימי היאור היו מתוקים ולא יכלו לשתות מהם · וכאן המים המרים שבו מתוקים · והנה השם עשה הדבר והפכו · על כן יש לך להשמר שלא תמרה בו ולשוב אותו כי הוא ייטיב לך : (כז) ויבואו · אמר הגאון שבעים מיני תמרים היו · ואחרים הוסיפו לכל שבט ושבט · ואחרים אמרו לכל איש ואיש · ואין צורך לדברים האלה כי המעינות שהיו י"ב ושבעים תמרים לא נבראו אתה בשביל ישראל · ואין זה זמן בשול תמרים · ולפי דעתי כי ישראל לא ישבו בתמרה רק יום אחד · והסתפקו באילים כמו כ' יום · על כן אמר הכתוב ויחנו שם על המים · על כן אמר בפסוק הבא אחריו כי בחמשה עשר יום לחדש השני נסעו מאילים · והנה בט"ו ימים חנו בד' מקומות · ואלה הם מדבר סיני · ודפקה · ואלוש · ורפידים · כי תחלת החדש השלישי באו מדבר סיני · והזכיר התמרים להודיע כי המים מספיקים הפך מי מרה · כי התמרים לא יגדלו בארץ שמימיה מרים : (א) ויסעו · אמר הגאון רב סעדיה כי טעם להזכיר בחמשה עשר לחדש השני · להודיע כי יום חמישי בשבוע יצאו ישראל ממצרים · והנה יום ראשון לחדש ניסן היה יום חמישי · ואייר יום שני ושבת · והנה ביום השבת באו אל מדבר סין והתרעמו כתחלה · ואמר להם משה כי בערב תאכלו בשר ובבקר ירד המן · והנה ראוי להיותו יום ראשון · בעבור שאמר והיה ביום הששי · כי היה יום ששי · והיה שני לירידת המן · ומה שאמר הגאון נקבלנו בעבור הקבלה · ולא בעבור פירושו כי מי הגיד לו כי ממחרת בואם אל מדבר סין ירד המן ·

רשב"ם

את המים התחיל להוכיחם שיקבלו עליהם את החוקים את המשפטים אשר ילמדם והוא יעשה צורכהם · והיאך שם לו חוק ומשפט שאמר להם אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך וגו' ושמרת כל חקיו שצוה אתכם : (כו) כל המחלה אשר שמתי במצרים · שעשיתי מימיהם דם ולא היה להם מים לשתות לא אשים עליך כי אני ה' רפאך אשר רפאתי למים · כדכתיב לשון זה באלישע כשריפא המים · כל המחלה במים מדבר · דכתיב וברך את לחמך ואת מימיך והסירותי מחלה מקרבך : (א) בחמשה עשר יום בחדש השני · אז פסקו להם

להם

אֱלָהָךְ וּדְכָשַׁר קֳדָמוֹהִי תַּעְבֵּד וְתַצִּית לְפִקּוֹדוֹהִי וְתִטַּר כָּל קְיָמוֹהִי כָּל מַרְעִין דִּי שַׁוֵּיתִי בְּמִצְרַיִם לָא אֲשַׁוֵּי עֲלָךְ אֲרֵי אֲנָא יְיָ אָסָךְ: כז וַאֲתוֹ לְאֵילִם וְתַמָּן תְּרֵי עֲשַׂר מַבּוּעִין דְּמַיִן וְשִׁבְעִין דִּקְלִין וּשְׁרוֹ תַמָּן עַל מַיָּא: א וּנְטַלוּ מֵאֵילִם וַאֲתוֹ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַדְבְּרָא דְסִין דִּי בֵּין אֵילִם וּבֵין סִינָי בַּחֲמִשָּׁה עֲשַׂר יוֹמָא

בעל הטורים

של מרה: (כו) מחלה· אותיות הלחם ואותיות המלח לומר לך שע"ג מיני חלאים תלוים במרה ופת שחרית במלח וקיתון של מים שבעלמן (כ"מ ק"ז ע"ב) ולכך סמך לו עינות מים: רפאך· ס"ס ה' רפויה שרפואה שבידי שמים בלא כשופי וע"י אדם בלא קושי ע"כ ורפא (בפרשת משפטים) דגוש: (א) סין· בגי' סנה ונקרא סיני ע"ש יו"ד דברות שנתנו בו:

רמב"ן

ועוד אבאר זה כהגיעי בפסוק ועשית הישר והטוב אם ייטב הדבר עמי· הטוב: כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך· לשון רש"י לא אשים עליך ואם אשים, הרי הם כאלו לא הושמו כי אני ה' רופאך זה מדרשו· ופשוטו כאדם שאומר אני הוא הרופא המזהירך שלא לאכול דברים המחזירים את האדם לחלי ע"כ· ואין פשוטו של מקרא שיהיה רופאך תואר· ואין דרך שיבטיח האדון את עבדיו אם תעשה כל רצוני וחפצי לא אמית אותך בתחלואים רעים ולא כן כל ההבטחות שבתורה· אבל אזהרה שיזהירם שלא יהיו במורדיו כמצרים· כי כשמעם קטן יגלגל מכל אותם המחלה כי כל המחלה ההיא ראויה לבא על כל עוברי רצונו כאשר באה על המצרים שלא שמעו אליו וזה כדרך שאמר שישיב בך את כל מדוה מצרים אשר יגורת מפניהם ודבקו בך· ואמר כי אני ה' רופאך הבטחה שאסיר מקרבך מחלה בארץ כדרך כל הארץ כאשר רפאתי המים· ואמר ר"א כי האות הזה והוא הראשון במדבר הפך המכה הראשונה שבמצרים כי מימי היאור היו מתוקים והפכם לרעה· ואלו היו מרים ורפא אותם· והנה השם ישקה דבר והפכו· על כן יש לך לירא מפניו שלא תמרה בו שלא יריע לך בהם ולאהוב אותו· כי ייטב לך כאשר ריפא להם המים· וענין הכתוב שמדבר בשני לשונות ומצותיו וחקיו ולא אשים עליך כי אני ה' כבר כתבתי לך שלישים בביאור ענינו· ויובן ממלת לקול וממלת אני· כי אם נשמע לקול אלהינו לשמור מצות ה' וחקיו יהיה השם הנכבד רופאנו· ומכאן תקנו בברכות אשר קדשנו במצותיו וצונו· כי הברכות יש בה מלכות· והמצות נצטוו לנו מן העולם ועד העולם והמשכיל יבין· והנני מאיר עיניך כי כל ברכה שיש בה מלכות היא כן שחלקו כבוד למלכות העולם אשר קדשנו ואשר עשה לנו· והסמוכה לחבירתה אשר לא יזכירו בה מלכות כן לנכח אתה גבור וכן כלם· ותקנו תפלין לשבח כסתר מפני שמזכירין בה מלפני מלך מלכי המלכים וסבו זה: (כז) ושם שתים עשרה עינות מים ושבעים תמרים· אינגו דבר גדול בהמצא במקום שבעים תמרים כי בשפל מקומות ימצאו אלף תמרים ויותר מהמה ועינות מים רבים יוצאים בבקעה ובהר ולמה יספר הכתוב הזה· ור"א אמר כי יספר הכתוב שבאו במקום טוב הפך מרה· כי באילים עינות רבות והם מים מתוקים ויפים· כי התמרים לא יצליחו בארץ שמימיה מרים· ולכן אמר ויחנו שם כי נתעכבו שם בעבור זה ימים יותר משאר המקומות שעברו בהן· אבל בפרשת אלה מסעי לא ספר דבר ממרה ואמר ויסעו ממרה ויבאו אלימה ושם שתים עשרה עינות מים ושבעים תמרים ויחנו שם ולא האריך כן בכל מקומות המסעים· ורש"י כתב שתים עשרה עינות מים כנגד שנים עשר שבטים נזדמנו להם· ושבעים המרים כנגד שבעים זקנים לא ידעתי מהו הזמון הזה· אם במעשה הנסים נעשו שם באותה שעה· אבל ראיתי במכילתא ר' אלעזר המודעי אומר מיום שברא הקב"ה את עולמו ברא שם שתים עשרה מבועין כנגד י"ב שבטי ישראל ושבעים דקלים כנגד שבעים זקנים· וספר הכתוב זה כי חנו עליהם כל שבט על מבועו והזקנים ישבו בצלם לשבח האל עליהם שהכין להם כן בארץ ציה· ועוד לרבותינו במדרש של ר' נחוניא בן הקנה בכתוב הזה סוד לפלא ענינו: (א) ויסעו מאילם ויבאו אל מדבר סין· אחז הכתוב דרך קצרה כי בנסעם מאילים חנו על ים סוף ויסעו מים סוף ויחנו במדבר סין כי המדבר הזה גדול מגיע מאילם ועד סיני· וכאשר נסעו מאילם חנו על ים סוף במדבר ההוא ונסעו משפת הים ונכנסו בתוך המדבר ונסעו מסעות· דפקה ואלוש ויסעו מאלוש אשר הוא במדבר סיני ויחנו ברפידים· ועל דעת רבותינו היה דבר המן באלוש כי בראותם שהיו חונים ונוסעים והולכים במדבר בדפקה ואלוש ולא יצאו ממנו פחדו והתרעמו· וזה טעם וילונו במדבר כי לא היתה תלונה ביום בואם שם רק בהיותם במדבר· וטעם אשר בין אילם ובין סיני להפריש בין מדבר זה למדבר צין כאחד הכתוב בנד"י שבאו שם בשנת

ספורנו

תשמע לקול ה' אלהיך לקבל עליו אותו חק שמשם לך ומכאן ואילך הישר בעיניו תעשה והאזנת כו' אז המלט מכל מדוי מצרים· אבל אם תקבל עליך עתה ואחר תבגוד ישים עליך ככנה וכהנה בלי ספק· וזה היה כענין אמרם ז"ל גר הבא להתגייר אומרים לו הוי יודע שעד שלא באת למדה זו אכלת חלב אינך ענוש כרת· חללת שבת אינך חייב סקילה· אבל משבאת למדה זו אכלת חלב אתה ענוש כרת כו': (כו) כי אני ה' רופאך· והטעם שאם תקבל ואחר כך תבגוד תהיה נענש כי אתנם כל מצותי הם לרפאות את נפשך מחליי התאוות והדעות הנפסדות למען תהיה קדוש לאלהיך כאמרו ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי· ואם תבגוד תחלה ותתחלל הנפש ובאוי שיענש מי שיחלל את קדש ה' אשר אהב: (כז) ובאילים שתים

לצאתם מארץ מצרים: ב וילינו וילונו קרי כל־עדת בני ישראל על־משה ועל־אהרן במדבר: ג ויאמרו אלהם בני ישראל מי־יתן מותנו ביד־יהוה בארץ מצרים בשבתנו על־סיר הבשר באכלנו לחם לשבע כי־הוצאתם אתנו אל־המדבר הזה להמית את־כל־הקהל הזה ברעב: ס ד ויאמר יהוה אל־משה הנני ממטיר לכם לחם מן־השמים ויצא העם ולקטו דבר־יום ביומו למען אנסנו הילך בתורתי אם־לא: ה והיה ביום הששי והכינו את אשר־יביאו והיה משנה על אשר־ילקטו יום | יום:

ת"א בשבתנו · עירובין סו : הנני ממטיר · פסחים מ מגילה טו : לחם · יומא עה : ויצא העם · שם : והיה ביום · שבת קיז פסחים מז ביצה ב :

רש"י

וירד להם מן בט"ז באייר ויום אחד בשבת היה כדאיתא במסכת שבת: וילונו · לפי שכלה הלחם: (ג) מי יתן מותנו · שנמות ואינו שם דבר כמו מותנו (בחול"ם) אלא כמו עשותנו חנותנו שובנו לעשות אנחנו לחנות אנחנו לשוב אנחנו למות אנחנו תרגומו לוי דמיתנא לו מתנו הלואי והיינו מתים: (ד) דבר יום ביומו · צורך אכילת יום ילקטו ביומו ולא ילקטו היום לצורך מחר: למען אנסנו הילך בתורתי · אם ישמרו מצות התלויות בו שלא יותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט: (ה) והיה משנה · ליום ולמחרת משנה על שהיו רגילים ללקוט יום יום של שאר ימות השבוע אומר אני אשר יביאו והיה משנה לאחר שיביאו ימצאו משנה במדידה על אשר ילקטו וימודו יום יום וזהו לקטו לחם משנה בלקיטתו היה נמצא לחם משנה וזהו על כן הוא נותן לכם ביום הששי

רמב"ן

הארבעים ותמת שם מרים · וכן הזכיר שם ויחנו שם במדבר צין היא קדש להפרישו מזה: (ב) וילונו כל עדת בני ישראל על משה · היה ראוי שיספר הכתוב תחלה טענת התלונה כאשר אמר במרה וברפידים ובכל התלונות ויאמר כאן ואין בשר לאכול ואין לחם לשבוע וירעב שם העם ללחם · ורש"י כתב שאמר הכתוב בחמשה עשר יום לחדש השני להפריש חנייה זו לפי שבו ביום נשלמה החררה שהוציאו ממצרים והוצרכו למן ללמדך שאכלו משיירי הבצק ששים ואחת סעודות·וקבלת רבותינו היא·ולזה לא פירש תלונותם מפני שלא האריך בנס הזה הנעשה להם בסתר · וכבר כתבתי הטעם בסדר וינס אליו · ור"א אמר כי הזכיר הכתוב בחמשה עשר יום לחדש השני לאמר שכבר להם חדש ימים שיצאו ממצרים · ואכלו הלחם אשר הוציאו ממצרים ומקניהם כי קהל רב היו · וזה טעם התלונה · ועל דעתי הזכיר הכתוב ויבאו אל מדבר סין להודיע תלונתם · כי בבואם אל מדבר סין וכבר רחקו ממצרים אמרו מה נאכל ומה יספיק לנו במדבר הגדול אשר אנחנו באים בו אף כי מתחלה היו סבורים שיבאו אל הערים אשר סביבותיהם אחרי ימים מעטים ועתה

אבן עזרא

אולי עמדו שם ארבעה ימים או יותר · והחל המן לרדת ביום ראשון כי מיום רדתו החל לספור · כי כל האומות סומכין על ישראל במספר הזה · והנה הערלים קראו שמות ימות השבוע על שמות המשרתים · ויום שבת לא כן · והלשון ערבי קראו חמשה ימים על דרך המספר · ויום ששי אלגו"מע על שם חבורה · כי הוא להם היום הנכבד בשבוע · ויום שבת קראו אותו שב"ת כי הסי"ן והשי"ן מתחלפים בכתיבתם · ואלה מישראל למדו · כי הנה אנשי הודו שאינם מודים במעשה בראשית תחלת ימי השבוע להם יום רביעי · בעבור כי כוכב היום הוא כוכב חמה · ויש לו שלטון עליהם כפי דבריהם: (ב) וילונו · כי במרה הלינו על משה לבדו כי הוא הסיעם · וכל ישראל לא התרעמו רק קצתם · על כן כתוב וילונו העם · ועתה במדבר סין וילונו כל עדת ישראל על משה ועל אהרן כי שניהם הוציאום · ובמרה התרעמו על המים · ועתה מתרעמים על הבשר והלחם · שכבר אכלו רוב מקניהם וקהל גדול כתוכו לא ימצאו לחם לקנות כי אם ביוקר · כי שלשים יום היו להם מיום צאתם : (ד) הנני ממטיר · כדמות מטר היורד מהשמים · ומלת לחם · מאכל שמלת על הלחם כמשמעו · גם על הבשר · כמו לחם אבס · גם על הפרי כמו נשחיתה עץ בלחמו · וטעם אנסנו · שיצטרך אלי בכל יום : (ה) ופירוש משנה · שני עומר לאחד כי כן

רשב"ם

להם עוגות שהוציאו ממצרים : (ג) ביד ה' · מיתת (הבאים) בבלת אלי קבר ולא ברעב : על סיר הבשר · כמו ועליו מטה מנשה : (ד) ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו · אף אם יתבוננו ללקוט הרבה לא ימצאו בבתים אלא (יום) דבר יום ביומו כדכתיב וימודו בעומר · איש לפי אכלו לקטו : למען אנסנו · מתוך שבכל יום ויום עיניהם תלויות למזונותיהם אלי מתוך כך יאמינו בי וילכו בתורתי · כמו שמפורש בפרשת והיה עקב ויענך וירעיבך : (ה) והכינו · את אשר תאפו אפו · ואת אשר תבשלו בשלו : והיה משנה · אע"פ שבכל

יום

אונקלוס

לירחא תנינא למפקהון מארעא דמצרים : ב ואתרעמו כל כנשתא דבני ישראל
על משה ועל אהרן במדברא : ג ואמרו להון בני ישראל לוי דמיתנא קדם יי
בארעא דמצרים כד הוינא יתבין על דודי בסרא כד הוינא אכלין לחמא למשבע
ארי אפקתון יתנא למדברא הדין לקטלא ית כל קהלא הדין בכפנא : ד ואמר יי
למשה הא אנא מחית לכון לחמא מן שמיא ויפקון עמא וילקטון פתגם יום ביומה
בדיל דאנסנון היהכון באוריתי אם לא : ה ויהי ביומא שתיתאה ויתקינון ית דייתון

נתינה לגר

פעמים שנים. את השם והניח הפעל בל"ז כמו בעברי. **מן** (ד) הנני ממטיר, הא אנא מחית.
ולעיל "וה' המטיר" (בראשית י"ט כ"ו) ת' "אמטר" עמ"ש (לעיל ס' י"ח), ועיין מ"ש רמב"ן "ויתכן שיהיה

בעל הטורים

(ג) לשבע · ד' במס' · הכא ואידך ואכלתם לחמכם לשבע (פ' בהר) ואכלתם לשבע (פ' בחקותי) צידה שלח להם לשבע (תהלים ע"ח) מלמד שגם במצרים זימן להם הקב"ה ספוקיהם כמו שדרשו רז"ל הדגה אשר נאכל במצרים חנם וכי העלה על דעתך שנתנו להם בחנם כדאמר לפי' תבן לא נתנו להם כו' אלא שהקב"ה היה מזמין להם דגים בכדיהם וזה הוא צידה שלח להם לשובע : (ד) אנסנו · הילך בתורתי שלא ניתנה התורה אלא לאוכלי המן : (ה) והיה משנה · כל מעשה השבת כפול · שני כבשים · שני עמרים · שתי

רמב"ן

להם ים חדש ועיר מושב לא מצאו ואמרו כלנו מתים במדבר הגדול שבאנו בו · וזה טעם וילונו על משה ועל אהרן במדבר כי תלונתם מפני המדבר · וכן אמרו כי הוצאתם אותנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה ברעב · הזכירו המדבר והקהל לאמר כי קהל גדול כזה ימותו בלי ספק ברעב במדבר הגדול הזה · והקב"ה שמע אליהם והחל פתח לערוך להם שולחן במדבר עד בואם אל ארץ נושבת : (ד) הנני ממטיר לכם · אמר ר"א כי בעבור היותו יורד כדמות מטר מן השמים יקרא ממטיר · ומלינו וימטר על רשעים פחים אש וגפרית · וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש · ואולי היו באים עם המטר ודעת אונקלוס שהוא לשון ירידה · הא אנא מחית ויתכן שיהיה מענין כמטרה לחץ · אע"פ שהוא שרש אחד [נ"ל אחר] כי בכל זריקה אשר הבא מלמעלה יאמרו כן ותקרא מטרה על שם שימטירו עליה החצים · ואמרו וימטר עליהם כעפר שאר וכחול ימים עוף כנף · או שיאמרו כן בעוף השמים כי ירד עליהם כמטר לחם בעבור שיעשו ממנו לחם · כמו שכתוב ועשו אותו עגות · כי כל פת יקרא לחם · לא בהיותו מן החטה או מן השעורים בלבד · ואמר ממטיר לחם כי להיות לחם ימטירנו להם · וכן ארץ ממנה יצא לחם · וכן להוציא לחם מן הארץ · שיוציא החטה שיעשו ממנה לחם · וי"א הנני ממטיר לכם לחם מאכל · וכן לחם אשה · כי את לחם אלהיך הוא מקריב · כי השב ללחום את מושל · כלם ענין מאכל · והנכון כי ללחום נאכל לחם · ולחם אלהיך כנוי שהוא סעודה לאלהיך כלחם לאדם · כי מצאנו לא על הלחם לבדו יחיה האדם : למען אנסנו הילך בתורתי · אם ישמרו מצות התלויות בו שלא יותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט לשון רש"י · ואיננו נכון · אבל הוא כמו שאמר המאכילך מן במדבר אשר לא ידעון אבותיך למען ענותך ולמען נסותך להיטיבך באחריתך · כי נסיון הוא להם שלא יהיה לאדם מזון ולא יראו להם ע"ה במדבר רק המן שלא ידעו מתחלה ולא שמעו מאבותם ויורד להם דבר יום ביומו · וירעיבו אליו · ועם כל זה שמעו ללכת אחרי השם לא מקום לחם · וככה אמר להם עוד וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענותך ולמען נסותך לדעת את אשר בלבבך התשמור מצותיו אם לא · וכי היה יכול להוליכם בדרך הערים אשר סביבותיהם והוליכם במדבר נחש שרף ועקרב ושלא יהיה להם לחם רק מן השמים דבר יום ביומו לנסותם ולהיטיב להם באחרונה שיאמינו בו לעולם · וכבר פירשתי ענין הנסיון בפסוק והאלהים נסה את אברהם · והרב אמר במורה הנבוכים לדעת כל יודע · ולנסות היא תועלת בעבודת האל ואם יש בה ספוק צורך אם לא · ואם כן היה ראוי שיאמר למען ינסה לדעת · והנה לא הזכיר כאן דבר רק המן שהוא הלחם שהמטיר להם · אבל כאשר אמר להם משה בתת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר לשבוע ידענו כי הכל נאמר לו · אבל הכתוב יקצר בדברים הנכפלים בענין הצווי או בספור · כאשר הזכרתי לך פעמים רבים · ופעמים לא יזכיר האחד כלל · דכתיב בפרשה הזאת זה

ספורנו

פתים שבהם פינות מים · ועם כל זה ויסעו מאילים אל מדבר סין כענין לכתך אחרי במדבר : (ג) מי יתן מותינו בשבתנו על סיר הבשר · אם היה האל יתברך חפץ להמיתנו היה טוב לנו שימיתנו עם בעודנו שבעים כענין טובים היו חללי חרב מחללי רעב : (ד) ממטיר לכם לחם · מזון : למען אנסנו הילך בתורתי · כשיהיו מתפרנסים שלא בצער כאמרם ז"ל לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן : (ה) והכינו את אשר יביאו והיה משנה · גם אחר הבשול יהיה משנה כי לא יחסר בבשול · ואמר והכינו לערב שיזהרו לענג שבת במטעמים ושאר זריזותם בזה יהיה מערב שבת : ערב וידעתם · יהי רצון שהם שאמר לי שיתן לכם מזון יהיה באופן זה שיתן לכם בערב צרכי הערב כענין שתדעו שהאל ית' הוציא אתכם לגמרי מארץ מצרים כי יוציאכם גם ממנהגיה שהייתם יושבים עם על סיר הבשר בלתי זמן סעודה קבועה כבהמות · כאמרם ז"ל בתחלה היו ישראל כתרנגולים

ו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֶרֶב וִידַעְתֶּם כִּי יְהוָה הוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: ז וּבֹקֶר וּרְאִיתֶם אֶת־כְּבוֹד יְהוָה בְּשָׁמְעוֹ אֶת־תְּלֻנֹּתֵיכֶם עַל־יְהוָה וְנַחְנוּ מָה כִּי תַלּוֹנוּ תלינו קרי עָלֵינוּ: ח וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּתֵת יְהוָה לָכֶם בָּעֶרֶב בָּשָׂר לֶאֱכֹל וְלֶחֶם בַּבֹּקֶר לִשְׂבֹּעַ בִּשְׁמֹעַ יְהוָה אֶת־תְּלֻנֹּתֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם מַלִּינִם עָלָיו וְנַחְנוּ מָה לֹא־עָלֵינוּ תְלֻנֹּתֵיכֶם כִּי עַל־יְהוָה: ט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן אֱמֹר

ת"א ובקר וראיתם. שבת פז: בתת ה' לכם. ברכות כ יומא עה: ונחנו מה. חולין פט:

רש"י

לחם יומים נותן לכם בברכה פויזו"ן 1) בבית למלאות העומר פעמיים ללחם יומים: (ו) ערב. כמו לערב: וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים. לפי שאמרתם לנו כי הוצאתם אותנו תדעו כי לא אנחנו המוציאים אלא ה' הוציא אתכם שיגיז לכם את השליו: (ז) ובקר וראיתם. לא על הכבוד שנאמר והנה כבוד ה' נראה בענן נאמר אלא כך אמר להם ערב וידעתם כי היכולת בידו ליתן תאותכם ובשר יתן אך לא בפנים מאירות יתננה לכם כי שלא כהוגן שאלתם אותו ומכרס מליאה והלחם ששאלתם לצורך בירידתו לבקר תראו את כבוד אור פניו שיורידהו לכם דרך חבה בבקר שיש שהות להכינו של מלמעלה ושל מלמטה כמונח בקופסא: את תלונותיכם על ה'. כמו אשר על ה': ונחנו מה. מה אנחנו חשובין: כי תלינו עלינו. שתרעימו עלינו את הכל את בניכם ונשיכם ובנותיכם וערב רב ועל כרחו אני זקוק לפרש תלינו בלשון תפעילו מפני דגשותו וקרייתו שאילו היה רפה הייתי מפרשו לשון תפעלו כמו וילן העם על משה או אם היה דגוש ואין בו יו"ד ונקרא תלונו הייתי מפרשו לשון תתלוננו עכשיו הוא משמע הלינו את אחרים כמו במרגלים וילינו עליו את כל העדה: (ח) בשר לאכול. ולא לשובע למדה תורה דרך ארץ שאין אוכלין בשר לשובע ומה ראה להוריד לחם בבוקר ובשר בערב לפי שלחם שאלו כהוגן שא"א לו לאדם בלא לחם אבל בשר שאלו שלא כהוגן שהרבה בהמות היה להם ועוד שהיה אפשר להם בלא בשר לפיכך נתן להם בשעת טורח שלא

רמב"ן

במדבר אשר צוה ה' מלא העומר ממנו ולא נכתבה בתורה כלל. וכן במקומות רבים. ועל דעת האומרים כי לחם כל מאכל. יתכן שיאמר הנני ממטיר לכם לחם על המן ועל השלו. כי יתן להם שאלתם ששאלו להם ובשר. ומשה פי' שיהיה הבשר בערב לאכול ולחם בבקר לשבוע כדרך כל הארץ: (ו) ערב וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים. ולא אנחנו המוציאים אתכם משם כאשר אמרתם כי הוצאתם אותנו. ובקר וראיתם את כבוד ה' לא נאמר זה על הכבוד הנראה בענן כי בו ביום היה בדבר להם אהרן ויפנו אל המדבר. ופי' רש"י אלא כך אמר להם ערב וידעתם כי היכולת בידו ליתן תאותכם. ובשר יתן לכם. אך לא בפנים מאירות יתננה לכם כי לא כהוגן שאלתם אותה ומכרס מלאה. והלחם ששאלתם לצורך כהוגן בירידתו תראו לבקר את כבוד פניו. שיורידנו לכם דרך חיבה בבקר שיש שהות להכינו. ואינו נכון שיאמר ובקר וראיתם את כבוד ה' מפני שיקדים לכם מתנת המן בבקר: כי מה כבוד ה' בזה. ועוד שסמך לזה בשמעו את תלונותיכם והמדרש הזה לרבותינו איננו בפירוש וראיתם את כבוד ה'. אבל אמרו כן מפני שחלק להם הפרנסה בשני עתים מן היום ולא נתן הכל בבקר. וכך אמרו במכילתא ויאמר משה בתת ה' לכם בערב. מכאן אתה למד שבפנים חשוכות נתן להם השלו. והמן ששאלו כהלכה נתן להם בפנים מאירות כלומר בבקר. ור"א אמר כי ובקר נמשך בפסוק הראשון. כי בעבור שאמרו כי הוצאתם אותנו משם. אמר שני אותות יעשה השם לכם שתדעו כי הוא הוציא אתכם. האחד בערב היום הזה. והשני למחר בבקר והיה ראוי שיאמר ערב ובקר וראיתם כי ה' הוציא אתכם. שאין ובקר דבק עם וראיתם את כבוד ה' כי ביום עצמו ראו הכבוד. וגם זה איננו נראה כן. והנכון בעיני

אבן עזרא

כתוב: (ו) ויאמר. טעם כי יי' הוציא אתכם. בעבור שאמרתם כי הוצאתם אותנו. והנה שני אותות נעשה לכם שתדעו כי הוא הוציא אתכם. האחד בערב זה היום. והשני למחרתו בבקר. והיה ראוי שיהיה ערב ובקר וידעתם. כי איננו דבק ובקר עם וראיתם את כבוד יי'. כי ביום עצמו ראו את הכבוד כאשר יפרש: (ז) ובקר. פרשתיו: בשמעו את תלונותיכם. דבק עם וראיתם את כבוד יי': ונחנו מה. מה בידנו לעשות לא עשינו רק מה שצונו. ונחנו חסר אלף: (ח) ויאמר. כאשר פירש להם שני אותות: (ט) קרבו לפני

רשב"ם

יום לא מצאו אלא עומר לגולגולת ביום הששי ימצאו כפליים שני העומר לאחד: (ו) כי ה' הוציא אתכם. ולא כמה שאמרתם כי הוצאתם אותנו: (ז) ובוקר וראיתם את כבוד ה' שימטיר לכם לחם בבוקר:

1) foison איבערפלוס

וידעתם

ויהי על חד תרין על דילקטון יום יום : ו ואמר משה ואהרן לכל בני ישראל ברמשא ותדעון ארי יי אפיק יתכון מארעא דמצרים : ז וצפרא ותחזון ית יקרא דיי כד שמיע (קדמוהי) ית תרעמותכון על (מימרא ד)יי ונחנא מה ארי אתרעמתון עלנא : ח ואמר משה בדיתן יי לכון ברמשא בסרא למיכל ולחמא בצפרא למסבע בדשמיען קדם יי ית תרעמתכון די אתון מתרעמין עלוהי ונחנא מה לא עלנא

נתינה לגר

מפנין כמסרס לחז אע"פ שהוא שרש אחר כי בכל זריקה אשר תבא מלמעלה יאמרו כן וכו'. (ז) ובקר וראיתם את כבוד ה', וצפרא ותחזון ית יקרא דה'. עי' רמב"ן שכתב בפלא גדול תראו את כבוד

בעל הטורים

גדות · זכור ושמור : (ז) בשמעו · ג' במסורה · הכא ואידך וירא בצר להם בשמעו את רנתם (תהלים ק"ו) ואידך בשמעו את דברי האלה הזאת (פ' נצבים) בשביל צער להם שלא היה להם לאכול ובדין התלוננו במצא תלונותם אבל מי שהוא בשלום ובשמעו

רמב"ן

כי היה הפלא במן גדול מאד כי השלו הניז אותו מן הים ברוח נסע מאתו כדרך העולם אבל המן נוצר להם עתה יצירה חדשה בשמים כענין מעשה בראשית והוא מה שאמרו בו שנברא בין השמשות · ולכך אמר הכתוב באות אשר יעשה לכם היום בערב תדעו כי הוא הוציא אתכם מארץ מצרים · כי יערוך לכם שולחן במדבר אבל בפלא הגדול אשר יעשה לכם בבקר תראו את כבוד מלכותו אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיו וכגבורותיו שבגדולות ובנפלאות שיעשה השם יראה את כבודו כענין לקבץ את כל הגוים והלשונות ובאו וראו את כבודי · וכתיב והגידו את כבודי · וכן רבים · וכן הוא דעת אונקלוס שאמר ותחזון ית יקרא דה' · ולא פירש בו ואיתגלי · ודע כי יש במן ענין גדול רמזוהו רבותינו במסכת יומא לחם אבירים אכל איש לחם שמלאכי השרת אוכלין דברי ר' עקיבא · אמר לו ר' ישמעאל טעית וכי מלאכי השרת אוכלין לחם והלא כבר נאמר לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי אלא לחם אבירים לחם שנבלע באיברים · והענין הזה שאמר רבי עקיבא הוא שקיום מלאכי השרת בזיו השכינה · וכן דרשו ואתה מחיה את כלם מחיה לכלם · ועליו נאמר ומתוק האור שישיגו בו באור טוב טעם · והמן הוא מתולדת האור העליון שנתגשם ברצון בוראו יתברך ונמצא שאנשי המן ומלאכי השרת נזונין מדבר אחד · ור' ישמעאל חשבו מפני שקיומם אינו בדבר המתגשם מתולדת האור שהרי קיומם באור העליון עצמו · ומפני זה היו מוצאים טעם במן מכל מה שירצו כי הנפש במחשבתה תדבק בעליונים ותמצא מנוח חיים ותפק רצון מלפניו · ואמרו במכילתא היום אין אתם מוצאים אותו אבל אתם מוצאים אותו לעולם הבא · וזה יסבול שני פירושים שנאמרו שיהיה לבני העולם הבא מי שלא הגיעה מעלתם ליהנות תמיד מזיו השכינה ויהיה קיומם בדבר המתגשם וכן הזיו ההוא כמעלת דור המדבר שהשיגו לזיו השכינה ביה כמו שאמרו ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל הנביא ומאותה שעה נתעלית נפשם להתקיים בתולדותיו שהוא המן · ויותר נכון שרמז הכתוב לדברי ר' אלעזר בן חסמא במלת היום שבני העולם הבא יהיה קיומם ביסוד המן שהוא הזיו העליון כמו שאמרו אין בו לא אכילה ולא שתיה אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהן ונהנין מזיו השכינה שבני העוה"ב יתקיימו בהנייתו מזיו השכינה שהדבקם בו בעטרה שבראשם והעטרה היא המדה הנקראת כן שאמר בה הכתוב יהיה ה' צבאות לעטרת צבי · וגם נאמר בעטרה שעטרה לו אמו ורמזו על קיום בני העולם הבא · ורמזו על עיקר המן · ואמר הכתוב ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח · וימטר עליהם מן לאכול ודגן שמים נתן למו לחם אבירים אכל איש וכן אמר ולחם שמים ישביעם שנראה מזה שיהיה הדגן הזה בשמים והורידו להם בפתיחת דלתיו · והוא מה שפירשתי שנתגשם האור כי באור העליון יאמר הכתוב כלשון הזה נפתחו השמים ואראה מראות אלהים · או שכבר היה בשמים כמאמרם שנברא בין השמשות : (ז) ונחנו מה כי תלינו · אמר רבי אברהם ונחנו מה בידינו לעשות כי לא עשינו רק מה שצונו · ואינו כן אבל הוא כמו מה אנוש כי תזכרנו מה אדם ותדעהו כי במה נחשב הוא · וזאת דרך ענוה כי מה אנחנו שתלינו עלינו שהוצאנו אתכם מארץ מצרים · כן אנחנו אין ובעלינו הכל · ולא עלינו תלונותיכם כי על ה' כי הוא המוציא אתכם מארץ מצרים לא אנחנו · ובמכילתא וכי מה אנחנו כפונין שאתם עומדים ומתרעמים עלינו : (ח) בתת ה' לכם בשר בערב · יפרש מאמרן

ספורנו

בהרגזולים המנקרים באשפה עד שבא משה רבינו וקבע להם זמן סעודה : (ז) ובקר · יהיה לכם לחם הבקר : וראיתם את כבוד ה' · וכן יהי רצון שתראו את כבוד ה' שיבא להגביל הזמנים למען תדעו שתלונותיכם הם עליו והוא יהיה הנראה לכשירם מעליו : (ח) ויאמר משה בתת ה' לכם · אמר משה מה שהתפללנו שיתן ה' לכם המזון בערב · בענין שתדעו שהאל ית' הוציא אתכם · רצוננו שיתן לכם בערב בשר לאכול ולא לשבוע כמנהג במצרים אשר אין לפניהם בלתי את גוייהם ושבבקר יתן לכם לחם בלבד לשבוע שיהיה מספיק די שבעכם : בשמוע ה' את תלונותיכם · ומה שהתפללנו שתראו את כבוד ה' רצוננו שיתן לכם אלה כענין שיראה לכם שתלונותיכם הם עליו ושהוא שמע את תלונותיכם : (ט) אמור אל כל עדת

אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קִרְבוּ לִפְנֵי יְהוָה כִּי שָׁמַע אֵת תְּלֻנֹּתֵיכֶם: י וַיְהִי כְּדַבֵּר אַהֲרֹן אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיִּפְנוּ אֶל־הַמִּדְבָּר וְהִנֵּה כְּבוֹד יְהוָה נִרְאָה בֶּעָנָן: פ ששי
יא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: יב שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּלוּנֹּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דַּבֵּר אֲלֵהֶם לֵאמֹר בֵּין הָעַרְבַּיִם תֹּאכְלוּ בָשָׂר וּבַבֹּקֶר תִּשְׂבְּעוּ־לָחֶם וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: יג וַיְהִי בָעֶרֶב וַתַּעַל הַשְּׂלָו וַתְּכַס אֶת־הַמַּחֲנֶה וּבַבֹּקֶר הָיְתָה שִׁכְבַת הַטַּל סָבִיב לַמַּחֲנֶה: יד וַתַּעַל שִׁכְבַת הַטָּל וְהִנֵּה עַל־פְּנֵי הַמִּדְבָּר דַּק מְחֻסְפָּס דַּק כַּכְּפֹר עַל־

דגש אחר שורק מ"ש· השליו קרי· קמץ בז"ק·

ת"א לא עלינו· סנהדרין קי: השלו· יומא ע"ה: ותעל שכבת· שם· דק מחספס· שם:

רש"י

כהוגן: אשר אתם מלינים עליו את האחרים השומעים אתכם מתלוננים: (ט) קרבו. למקום שהענן ירד: (יג) השליו· מין עוף ושמן מאד: היתה שכבת הטל· הטל שוכב על המן ובמקום אחר הוא אומר וברדת הטל וגו' הטל יורד על הארץ והמן יורד עליו וחוזר ויורד טל עליו והרי הוא כמונח בקופסא: (יד) ותעל שכבת הטל וגו'· כשהחמה זורחת עולה טל שעל המן לקראת החמה כדרך טל עולה לקראת החמה אף אם תמלא שפופרת של ביצה טל ותסתום את פיה ותניחה בחמה היא עולה מאליה באויר· ורבותינו דרשו שהטל עולה מן הארץ באויר וכעלות שכבת הטל נתגלה המן וראו והנה על פני המדבר וגו': דק· דבר דק. מחוספס· מגולה ואין דומה לו במקרא· ויש לומר מחוספס לשון חפיסה ודלוסקמא שבלשון משנה כשנתגלה משכבת הטל ראו שהיה דבר דק מחוספס בתוכו בין שתי שכבות הטל· וא"ת מקלף לשון מחשוף הלבן: ככפור· כפור גליד"א בלע"ז 1)· דעדק כגיר כאבני גיר והוא מין צבע שחור כדאמרינן גבי כסוי הדם הגיר והזרניך· דעדק כגיר כגלידא על ארעא דק היה כגיר ושוכב מוגלד כקרח על הארץ וכן פירושו דק ככפור שטוח קלוש ומחובר כגליד· דק פינכ"ש בלע"ז 2) שהיה מגליד גלד דק מלמעלה וכגיר שת"א תוספת

רמב"ן

הראשון כי בתת ה' לכם בערב בשר לאכול וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים ובתתו לכם לחם בבוקר לשבוע וראיתם את כבוד ה': (יב) שמעתי את תלונות בני ישראל דבר אליהם לאמר בין הערבים· זה הדבור כבר אמרו משה לישראל אבל נשנה בעבור שאמר שמעתי את תלונות בני ישראל· כי מתחלה אמר הנני ממטיר לכם לחם כעושה עמהם חסד ברצונו או לנסותם ועתה הגיד כי נחשב להם העון· ובעבור התלונה יעשה עמהם כן כדי שידעו בו כי אני ה' אלהיכם· כי עד עתה אינכם מאמינים בה' אלהיכם על כן אתם מתלוננים על נביאו· ויתכן שמתחלה לא הבטיחם להיות להם המן כל ימי המדבר והיו חושבים אולי יהיה ליום אחד או לשנים בהיותם במקום ההוא ובנכנסם משם יבואו אל מקום לחם· ועתה אמר להם בין הערבים תאכלו בשר תמיד ובכל בקר ישבעו להם כל ימי המדבר· וכן דעת רבותינו שהיה השלו עמהם מן היום ההוא והלאה כמו המן· וכן נראה כי על שני הדברים נתלוננו ובשניהם שמע את תלונתם ותאותם יבית להם כי מה יתן להם ומה יוסיף להם בשר ליום אחד או לשנים· והפרשה שתפרש ותאריך בענין המן כי כל מעשיו הם נפלאים· ותקצר בענין השלו ויהי בערב ותעל השלו· כי הוא כנוהג שבעולם· וענין השלו השני בקברות התאוה כי לא בא להם ממנו עתה לשובע· כאשר יאמר בכאן תמיד בשר לאכול ולחם לשבוע· ויתכן שהיו גדוליהם לוקטין אותו או שהיה מזדמן לחסידים שבהם וצעיריהם היו תאבים לו ורעבים ממנו כי לא יספר בשלו וילקטו המרבה והממעיט כאשר אמר במן· ולכן אמר שם והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה ואמר וישובו ויבכו גם בני ישראל שהיו גם מהם בוכים לו ולא כלם ואז נתן ממנו להם לרוב מאד כאשר אמר הממעיט אסף עשרה חמרים ואכלו חדש ימים בשפע ההוא ושב לעניינו הראשון· על דרך הפשט היו כל מעשה השלו לעתים· והמן שהיה תמיד היה לנס

התמיד

רשב"ם

(יב) וידעתם כי אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים: (יד) ותעל שכבת הטל· שהיה מצפה את המן ומכסהו· ודרך טל לעלות: מחספס· אין חבר ופתרונו (לפי) עניינו מפוזר ככפור שקורין גריש ל"א:

1) gelé 2) דיין tenuis

ויאמרו

תֻּרְעֲמַתְכוֹן אֱלָהֵן עַל מֵימְרָא דַייָ: ט וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן אֱמַר לְכָל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל קְרוּבוּ קֳדָם יְיָ בְּדִשְׁמִיעַ קֳדָמוֹהִי יָת תֻּרְעֲמוּתְכוֹן: י וַהֲוָה כַּד מַלִּיל אַהֲרֹן לְכָל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִתְפְּנִיוּ לְמַדְבְּרָא וְהָא יְקָרָא דַייָ אִתְגְּלִי בַּעֲנָנָא: יא וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: יב שְׁמִיעַ קֳדָמַי יָת תֻּרְעֲמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מַלֵּיל עִמְּהוֹן לְמֵימַר בֵּין שִׁמְשַׁיָּא תֵּיכְלוּן בִּסְרָא וּבְצַפְרָא תִּשְׂבְּעוּן לַחְמָא וְתִדְּעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: יג וַהֲוָה בְרַמְשָׁא וּסְלֵיקַת סְלָיו וַחֲפַת יָת מַשְׁרִיתָא וּבְצַפְרָא הֲוַת נְחָתַת טַלָּא סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁרִיתָא: יד וּסְלֵיקַת נְחָתַת טַלָּא וְהָא עַל אַפֵּי מַדְבְּרָא דַּעְדַּק מְקַלַּף דַּעְדַּק כְּגִיר כִּגְלִידָא עַל אַרְעָא: טו וַחֲזוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמָרוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי

נתינה לגר

מלכותו. ולכן ת' והחזון ולא ואיתגלי. ולדעתי ז"ל כרמב"ן ויתגלי. (יד) דק ככפור על הארץ, דעדק כגיר כגלידא על ארעא. עי' רש"י שכ' „שמות קלוש ומחובר כגליד דק" ומלת „כגיר" היא תוספת על העברית, והוא לדעתו מין צבע שחור כבחולין (דף פ"ח ע"ב) והרמב"ן האריך קצת בזה וסיים „אבל בנוסחות המדוקים כ' „דעדק דגיר כגלידא" פי' עשוי חמרים חמרים כגליד כו' והוא האמת וכו'" וכ"ת (בראשית ל"א מ"ד) „גל, דגורא" וזה מוכרח לגי' רש"י הי' ז"ל „כגירא" בא' בסוף, כידוע למביני לשון ארמית. ולפ"ז הוא מהפעל „דגר" המורה גם בעברית גם בארמית „צבירה ואסיפה" וכ"כ בסאביוניטי אשר בשנת שי"ח, קוסטאנטינא ש"ח,

בעל הטורים

אם דברי כאלה והתברך בלבבו לאמור שלום יהיה לי לא ישמע לו ה': (י) ויהי כדבר אהרן. ולא משה כי בזכות אהרן היו הענינים לכך סמך והנה כבוד ה' נראה בענן: (יג) השלו. ב' במסרה. הכא. ואידך ויאספו את השלו (ס' בהעלותך) לומר שגם כאן אספו ממנו הרבה אלא שפסק ולכך הזרו והתלוננו עליו: (יד) מחספס. בגימטריא עולה רמ"ח שהיה המן נבלע ברמ"ח

אבן עזרא

יי' אל המדבר: (י) ויהי. ההבדל להם כי בעת שדבר להם קרבו. מיד בא הענן ונראה בו הכבוד: (יא) וידבר ה'. ורבו כי משה הלך אל הכבוד ודבר עמו: שמעתי מלת תלונות זרה דגשות הנו"ן. וזאת הנבואה בגויה. כי ככר הזכירם משה בתת יי' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר רק השנית בעבור ישראל שיראו הכבוד. ומלת בין הערבים כמו בערב. כאשר פי'. ומזה הפסוק התברר פי' ובקר וראיתם את כבוד יי'. כי הנה כתוב בין הערבים תאכלו בשר ובבקר תשבעו לחם: (יג) ויהי בערב. בסוף היום בעלמו: והעל השלוו. אולי עלתה מפאת ים: שכבת הטל. כמו ונגלו שמים מי ישכיב. טעם ירידה. ובמקום אחר כתוב וברדת הטל: ירקב שם חוי שאמר כי המן הוא הנקרא בלשון פרסי תרנגבי"ן ובלשון ערבי מ"ן ובלשון לעז מנ"א. כי קושיות רבות עמדו עליו. האחת כי איננו יורד ביום במדבר סיני כי הסבר ידוע. ואני ראיתי זה הדומה למן במלכות אנגלטי"ר. והוא יורד בניסן ובאייר ולא בחדשים אחרים. ועוד אם השימהו לשמש לא ימס. ועוד כי בלילה לא יבאש. ועוד כי איננו חזק ואין צורך שידוכנו אדם במדוכה שיפשם ממנו עוגות. ועוד כאשר יומם בלשון ימס. ועוד כי איננו משביע שיולד דם טוב רק הוא נכנס ברפואות. ועוד כי ביום הששי היה יורד משנה. ועוד כי לא היה יורד בשבת. ועוד כי ירד לכל מקום שיחנו. ועוד כי עבר עמהם את הירדן. ולא שבת עד חצי ניסן על דרך הפשט: (יד) ותעל. הטעם שנפסקה. כמו אז תעלת יצועי עלה. כי הטעם מעת תחלת יצועי נסתלק מעלי ונפסק. וכמוהו אומר אני אל תעלני בחצי ימי. והטל היה יורד בתחלה לטהר הארץ וכהסתלק הטל יורד המן. וכן כתוב וברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו: דק מחוספס. כמו עגול ואין לו חבר. והאומר שהוא כמו מחשוף שהוא בשי"ן איננו נכון. כי משפט הלשון שיתחלפו הס"ת והשי"ן. כמו יפיפית. או הטי"ן והלמ"ד כמו ירקרק. או הלמ"ד לבדם כמו סגריר. רק השי"ן לבדו

רמב"ן

תמיד כי עיקר תלונתם על כי הוצאתם אותנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה ברעב: (יד) דק מחספס. על דעת אונקלוס מן מחסוף הלבן. חסף ה'. בחלוף השי"ן בסמך ועין הפעל כפולה: דק ככפור. הוא הנופל בימי הקור וכן כפור כאפר יפזר. ותרגום אונקלוס דעדק כגיר כגלידא על ארעא. וכתב רש"י ז"ל כאבני גיר והוא מין צבע שחור כדאמרינן גבי כסוי הדם הגיר והזרניך. דעדק כגיר דגלידא על ארעא. דק היה כגיר ושוכב מוגלד כקרח על הארץ. וכן פירש דק ככפור שמות וקלוש ומחובר כגליד דק שהיה מגליד גלד דק מלמעלה. ומה שתרגום אונקלוס תוספת הוא על לשון העברית ואין לו תיבה בפסוק. ואין כל זה נכון כי הגיר הוא העפר הלבן הנדבק לאבנים ויכפו אותו וטחין בו הכותלים בסיד והוא לבן מאד וטוב מן הסיד לטוח על הקירות. וכן כתוב על גירא די על כותל היכלא. ועל כן ייחס בו המן שהוא לבן ומפוזר על הארץ כגיר המנופץ. ואונקלוס תרגום במלת כפור בשני פנים עשאו תחלה מן וכפרת אותו מבית ומחוץ בכופר. ולכן אמר כגיר (במלת) במלת כפר כגיר שבו טחין ומכבים. ועשאו עוד מן כפור כאפר יפזר. שהוא הקרח הדק היורד בקור. כמו שתרגם וקרח בלילה וגלידא נחית עלי בליליא. וממנו מיניה והאחד יקרא גליד כמו שאנו במשנה מקוואות אלו לא מעלין ולא פוסלין השלג והברד והכפור והגליד

ספורנו

כיון שידע שהקבלה תפלתו כענין רבי חנינא כשהיה מתפלל על החולים (ברכות סוף פרק אין עומדין) או יותר מזה: קרבו לפני ה'. הכונו לפניהם בעמוד ענן: (י) ויפנו אל המדבר. כי לדרך המדבר היה הענן מהלך בפניהם: (יד) והנה על פני המדבר דק. דבר שהגרגיר שלו היה דק כאמרו כזרע גד הוא: דק ככפור. גם בהנחתו היה דק שלא היה מונח גרגיר

על

הָאָֽרֶץ׃ טו וַיִּרְא֣וּ בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֗ל וַיֹּ֨אמְר֜וּ אִ֤ישׁ אֶל־אָחִיו֙ מָ֣ן ה֔וּא כִּ֛י לֹ֥א יָדְע֖וּ מַה־ה֑וּא וַיֹּ֤אמֶר מֹשֶׁה֙ אֲלֵהֶ֔ם ה֣וּא הַלֶּ֔חֶם אֲשֶׁ֨ר נָתַ֧ן יְהוָ֛ה לָכֶ֖ם לְאָכְלָֽה׃ טז זֶ֤ה הַדָּבָר֙ אֲשֶׁ֣ר צִוָּ֣ה יְהוָ֔ה לִקְט֣וּ מִמֶּ֔נּוּ אִ֖ישׁ לְפִ֣י אָכְל֑וֹ עֹ֣מֶר לַגֻּלְגֹּ֗לֶת מִסְפַּר֙ נַפְשֹׁ֣תֵיכֶ֔ם אִ֛ישׁ לַאֲשֶׁ֥ר בְּאָהֳל֖וֹ תִּקָּֽחוּ׃ יז וַיַּֽעֲשׂוּ־כֵ֖ן בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל וַֽיִּלְקְט֔וּ הַמַּרְבֶּ֖ה וְהַמַּמְעִֽיט׃ יח וַיָּמֹ֣דּוּ בָעֹ֔מֶר וְלֹ֤א הֶעְדִּיף֙ הַמַּרְבֶּ֔ה וְהַמַּמְעִ֖יט לֹ֣א הֶחְסִ֑יר אִ֥ישׁ לְפִֽי־אָכְל֖וֹ לָקָֽטוּ׃ יט וַיֹּ֥אמֶר מֹשֶׁ֖ה אֲלֵהֶ֑ם אִ֕ישׁ אַל־יוֹתֵ֥ר מִמֶּ֖נּוּ עַד־בֹּֽקֶר׃ כ וְלֹא־שָׁמְע֣וּ אֶל־מֹשֶׁ֗ה וַיּוֹתִ֨רוּ אֲנָשִׁ֤ים מִמֶּ֙נּוּ֙ עַד־בֹּ֔קֶר וַיָּ֥רֻם תּוֹלָעִ֖ים וַיִּבְאַ֑שׁ וַיִּקְצֹ֥ף עֲלֵהֶ֖ם מֹשֶֽׁה׃ כא וַיִּלְקְט֤וּ אֹתוֹ֙ בַּבֹּ֣קֶר בַּבֹּ֔קֶר אִ֖ישׁ כְּפִ֣י אָכְל֑וֹ וְחַ֥ם הַשֶּׁ֖מֶשׁ וְנָמָֽס׃ כב וַיְהִ֣י ׀ בַּיּ֣וֹם הַשִּׁשִּׁ֗י לָֽקְט֥וּ לֶ֙חֶם֙ מִשְׁנֶ֔ה שְׁנֵ֥י הָעֹ֖מֶר לָאֶחָ֑ד

ת"א איש אל יותרי· ערכין טו: ויותרו· שם: בבקר בבקר · ברכות כו: וחם השמש· שם: לחם משנה· שבת קיז : פתח באתנח

רש"י

הוא על לשון העברית ואין לו תיבה בפסוק : (טו) מן הוא · הכנת מזון הוא כמו וימן להם המלך : כי לא ידעו מה הוא · שיקראוהו בשמו : (טז) עמר · שם מדה : מספר נפשותיכם · כפי מנין נפשות שיש לאיש באהלו תקחו עומר לכל גלגולת : (יז) המרבה והממעיט · יש שלקטו הרבה ויש שלקטו מעט וכשבאו לביתם ומדדו בעומר איש איש מה שלקטו ומצאו שהמרבה ללקוט לא העדיף על עומר לגולגולת אשר באהלו והממעיט ללקוט לא מצא חסר מעומר לגולגולת וזהו נס גדול שנעשה בו : (כ) ויותרו אנשים · דתן ואבירם : וירם תולעים · לשון רמה : ויבאש · הרי זה מקרא הפוך שבתחלה הבאיש ובסוף התליע כענין שנאמר ולא הבאיש ורמה לא היתה בו וכן דרך כל המתליעים : (כא) וחם השמש ונמס · הנשאר בשדה נעשה נחלים ושותין ממנו אילים וצבאים ועובדי כוכבים צדין מהם וטועמים בהם טעם מן ויודעין מה שבחן של ישראל : ונמס · פשר לשון פושרין ע"י השמש מתחמם ומפשיר: ונמס·דישטנפי"ר [1]) ודוגמתו בסנהדרין בש"ס ארבע מיתות : (כב) לקטו לחם משנה · כשמדדו את לקיטתן באהליהם מצאו כפלים שני העומר לא' ומדרש אגדה לחם משונה אותו היום נשתנה לשבח בריחו וטעמו (שאם להגיד שהיו כפלים הוא כתיב שני

רמב"ן

וכן יתרגם אונקלוס בשני הניס בכתובים רבים · אבל בנוסחאות הבדוקות מן התרגום כתוב כאן דעדק דניר כגלידא על ארעא · ופי' עשוי תמרים חמרים כגליד על ארעא והוא האמת שאם היה מלשון גיר היה מתורגם גלידא כגירא כי כן דרך הלשון ההוא : (כ) וירם תולעים ויבאש · הרי זה מקרא הפוך שבתחלה הבאיש ולבסוף התליע · כענין שנאמר ולא הבאיש

אבן עזרא

לא מצאנו כי אם בפעלומי הש"א · כמו הגיגי · כי אחר שחסר הה"א נראה הנימ"ל כלמ"ד פעל · על כן הפלוהו · רק באותיות גרונות לא מצאנו כעי"ן הפועל : (טו) ויראו · אומר רבינו שלמה כי בלשון ישמעאל תרגום מה הוא · מן הוא · והמגיד לו ככה לא דבר נכון · כי תרגום מה הוא · בלשון ישמעאל מה הוי · רק מן הוא · תרגומו מי הוא · כי איננו נופל מן בלשונם כי אם על אדם · כי פי' מן הוא מנזרת אשר מנה את מאכלכם· אמר רבי משה הכהן ידענו כי אין מוקדם ומאוחר בתורה · כי ויאמר משה אליהם וכבר אמר משה אליהם · וכמוהו רבים ·

רשב"ם

(טו) ויאמרו איש אל אחיו מן הוא · לפי שלא ידעו מה הוא · וגם דו"ש פתרו כן · וסוף המקרא מוכיח · כי לא ידעו מה הוא · ואני אומר מן הוא · תרגומו של מי ולפי שהוא לשון מצרי ובאותו לשון היו רגילין · כתבו משה באותו לשון שאמרו · להודיענו שלפיכך ויקראו בית ישראל את שמו מן על שהיו תמיהים ואומרים מן הוא · כמו מה הוא · וכן יגר שהדותא · וכמוהו הפיל פור הוא הגורל · לא היה צריך לכתוב אלא הפיל הגורל הואיל ובלשון הקדש נכתבה המגילה · אלא להודיענו על כן קראו לימים האלה פורים על שם הפור · ואלו לא נכתב מתחלה בלשון שהיו אומרים באותה המלכות לא היינו יודעים למה נקרא פורים : (יז) וילקטו בלא אומר ובלא מדה : (יח) וימודו · בבתים · וימודו · מן מדד · סבב · מן ויסובו : (כב) ויגידו למשה מה שמצאו משנה ואם יותירו ממנו עד מחר · ומשה לא הגיד להם עד עתה מה שאמר לו הקב"ה מיום

1) distemperare לערוויכען .

מַנָּא הוּא אֲרֵי לָא יָדְעוּ מָה הוּא וַאֲמַר משֶׁה לְהוֹן הוּא לַחְמָא דִּיהַב יְיָ לְכוֹן לְמֵיכָל: טז דֵּין פִּתְגָּמָא דִּי פַקִּיד יְיָ לְקוּטוּ מִנֵּהּ גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵהּ עֻמְרָא לְגֻלְגָּלְתָּא מִנְיַן נַפְשָׁתֵיכוֹן גְּבַר לְדִי בְמַשְׁכְּנֵהּ תִּסְּבוּן: יז וַעֲבַדוּ כֵּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְקָטוּ דְּאַסְגֵּי וּדְאַזְעַר: יח וְכָלוּ בְעֻמְרָא וְלָא אוֹתַר דְּאַסְגֵּי וּדְאַזְעַר לָא חַסַּר גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵהּ לְקָטוּ: יט וַאֲמַר משֶׁה לְהוֹן אֱנָשׁ לָא יַשְׁאַר מִנֵּהּ עַד צַפְרָא: כ וְלָא קַבִּילוּ מִן משֶׁה וְאַשְׁאָרוּ גֻבְרַיָּא מִנֵּהּ עַד צַפְרָא וּרְחֵשׁ רִיחְשָׁא וּסְרִי וּרְגֵז עֲלֵיהוֹן משֶׁה: כא וּלְקָטוּ יָתֵהּ בִּצְפַר בִּצְפַר גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵהּ וּמָה דְמִשְׁתָּאַר מִנֵּהּ עַל אַפֵּי חַקְלָא כַּד חֲמָא עֲלוֹהִי שִׁמְשָׁא פָּשַׁר: כב וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה לְקָטוּ לַחְמָא עַל חַד תְּרֵין תְּרֵין

נתינה לגר

ליסבורא . ועוד כ׳ ,וכן ית׳ אונקלוס בשני פנים במקומות רבים׳ וכ״ה בהוי״ה (פאה פ״ב משנה ה׳) ,גיר שהוא כיד לבן , וכן אני אומר מה שת׳ אונקלוס בפ׳ בשלח דק ככפור דעדק כגירא שפירושו , דעדק כשיד שהוא קלוט על הכותל ולבן · ורצה המתרגם לכלול גם מה שנזכר בכתוב במ״א והמן כזרע גד לבן , ודלא כפרש״י שמפרש פר״ל מין צבע שחור דק שנקרא גיר ע״ש וע׳ ביומא ע״ה ע״א . (כא) וחם השמש ונמס , ומה דמשתאר מנה על אפי חקלא כד חמא עלוהי שמשא ופשר . ר״ל מה שנשאר ממנו

בעל הטורים

אגריס : (טז) זה הדבר אשר צוה ה׳ · בזה הפסוק יש אלפא ביתא · לומר לך כל המקיים את התורה הקב״ה מזמין לו פרנסתו בלא טורח כאוכלי המן : (כ) ויותרו · ב׳ במסורה· הכא· ואידך ויותרו כדבר ה׳ (מ״ב ד׳) התם שהותירו כדבר ה׳ נשתלחה בו ברכה והכא שעברו על דבר ה׳ והותירו נשלח בו קללה : וירם · ג׳ הכא· ואד וירם כבוד ה׳ מעל הכרוב (יחזקאל י׳) ואד שבפו וירם לבם (הושע י״ג) וירם לבם זהו גסות הרוח ולכן נסתלקה השכינה שנאמר וירם כבוד ה׳ מעל הכרוב דאמרי׳ בפ״ק דסוטה (דף ה׳ וע״ב) כל מי שיש בו גסות הרוח כאלו דוחק רגלי השכינה · ועוד וירם לבם שאם רם לבבו שיש בו גסות הרוח ירם תולעים· וזהו שאמרו מאוד מ״ואד הוי שפל רוח שתקות אנוש רמה : (כא) וחם השמש ונמס · ד׳ במסורה· הכא· ואידך וחם הוא אבי כנען· וחם לאדני המלך (מ״א א׳) אם ישכבו שנים וחם להם (קהלת ד׳) כדאיתא ביומא (ד׳ ע״ה) שהמן היה מברר הכל אם נשאת תוך ג׳ חדשים וילדה ספק בן ט׳ לראשון או בן שביעי לאחרון בבית מי שנמצא העומר שלו היה אביו ,וזהו אם ישכבו שנים וחם להם ,היה מתברר ע״י וחם השמש וכן אם זרק לה קדושין ספק קרוב לה אם נמצא עומר בביתו היה קרוב לו ואם נמצא בבית אביה היה קרוב לה וזהו וחם לאדוני המלך שדורש בסנהדרין (דף כ״ה) על קדושין · וחם השמש שהיה מתברר ע״י וכן גבי עבד כנעני זה אומר שלי הוא וזה אומר שלי הוא · בבית שנמצא עומרו שלא היה וזה הוא וחם אבי כנען · אדוני אבי הרא״ש ז״ל : ונמס · ב׳ · הכא · ואידך ביניו יהרוק ונמס · שהיה המן נימוס ונותן ממנו החיות ואומות העולם נודין-אוסן ואוכלין וטועמין בהם טעם מן והיו הורקין את שיניהם ונמס על טובהם של ישראל : (כב) לאחד ·

אבן עזרא

והפרשה הזאת וירם תולעים ויבאש · וכבר נאש · וכן כתוב ולא הבאיש ורמה לא היתה בו · ואיחר הכתוב לומר דברי משה · בעבור שהוא צריך להאריך לומר זה הדבר אשר צוה יי׳ · זה בדרך השערה כי עומר לגולגולת למי שהוא גדול בשנים ולקטנים כפי אכלם : (יז) ויעשו · על דרך הפשט כי המרבה והממעיט לפי מספר נפשות אהלו · וקדמונינו אמרו כי הוא דבר פלא : (יח) וימודו בעומר · מצא כל אחד לפי מה שבער : (יט) ויאמר · בטעם שלא יותירו ממנו לאכלו מחר · רק יבטח בשם כי מחר ירד · כי איננו מצוה עליו לאכלו כלו · רק אם כשאר לו שלא יוכל לאכלו · ישליכנו מחוץ לאהלו : (כ) ולא שמעו · אלה אנשים דבקים בם ולא שמעו אל משה · כי הכבים מעטים היו · אמר דבר מריעום כי וירם מגזרת רמה : (כא) וילקטו וגו׳ · ספה וחם השמש · כחום היום כי השמש לא יחם : ונמס · מבנין נפעל מפעלי הכפל : (כב) ויהי · ירד המן יותר מהמנהג כאשר ישרש ישראל לקטו לחם משנה כי משה צוה להם לעשות כבה זכה לא ידעו למה · ועוד שהכתוב אמר לקטו ולא אמר מצאו ובאו הנשיאים והגידו למשה כי ישראל עשו כאשר צוה ושאלוהו מה יעשו · כי למה צוה ללקוט משנה ·

רמב״ן

ורמה לא היתה בו · וכן הוא הדרך לכל דבר שהוא מן המתליעים לי׳ רש״י ואלו היה המן מתליע כדרך הטבע כדרך שאר המתליעים היה הדבר כן אבל זה שהתליע בדרך נס יתכן שהרים תולעים תחלה · ואין צורך שנהפוך המקרא · ועוד כי הכתוב שאמר ולא הבאיש ורמה לא היתה בו הוא המוכיח כן · כי אלו לא היה מרים תולעים עד אשר עלה באשו תחלה כשאמר ולא הבאיש ככר הבטיחנו שלא היתה בו רמה ולא יכפול אחרי כן ורמה לא היתה בו · אבל אם הרים תולעים תחלה כפשוטו של מקרא והוצרך לומר בזה לא הבאיש וגם לא עלתה בו רמה כלל · ואף מן המתליעים בטבע לא יבאשו רק החמים והחים מהם אבל היבשים ירומו תולעים ולא יבאשו כלל כעלים המתליעים והפירות המרימים תולעים באיביהן או אחרי כן · והפך הכתוב שנס זה הבאיש בגם · ובאלה

ספורנו

על גרגיר : (טז) זה הדבר אשר צוה ה׳ · כאמרו ובבקר תשבעו לחם : לקטו ממנו : כל אחד כרצונו אחד המרבה ואחד הממעיט : איש לפי אכלו עומר לגלגלת מספר נפשותיכם איש לאשר באהלו תקחו · כי בכל ענין שהלקטו בין שהרבו ללקוט ובין שהמעיטו יהיה זה עכ״פ שיהיה הנלקט מזון לכל אחד כפי אכלו שישביע את הרגיל לאכול הרבה ולא יתן מזון יותר מהראוי למי שהוא רגיל לאכול מעט ושמה שילוקט כן על ידי המרבה ללקוט כן על ידי הממעיט יהיה עמר לגלגלת לא פחות ולא יותר · ושמי שילקוט בעד כל בני ביתו ילקוט עמר לכל אחד כמספר כל הנפשות אשר באהלו : (כ) ויקצוף עליהם משה · כי אמנם לא קרה זה מפני היותו יותר מכדי שבעם אבל שהותירוהו להתחלה לנסות : (כא) בבקר בבקר בכל בקר · כמו בדמה אל יוסף יום יום · ומן בבקר בבקר בהיותינו את הגרות : וחם השמש ונמס · לפיכך היו מלקטים בבקר

כדי

וַיָּבֹאוּ כָּל־נְשִׂיאֵי הָעֵדָה וַיַּגִּידוּ לְמֹשֶׁה׃ כג וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם
הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה שַׁבָּתוֹן שַׁבַּת־קֹדֶשׁ לַיהוָה מָחָר אֵת
אֲשֶׁר־תֹּאפוּ אֵפוּ וְאֵת אֲשֶׁר־תְּבַשְּׁלוּ בַּשֵּׁלוּ וְאֵת כָּל־
הָעֹדֵף הַנִּיחוּ לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד־הַבֹּקֶר׃ כד וַיַּנִּיחוּ אֹתוֹ
עַד־הַבֹּקֶר כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה וְלֹא הִבְאִישׁ וְרִמָּה לֹא־הָיְתָה
בּוֹ׃ כה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אִכְלֻהוּ הַיּוֹם כִּי־שַׁבָּת הַיּוֹם לַיהוָה
הַיּוֹם לֹא תִמְצָאֻהוּ בַּשָּׂדֶה׃ כו שֵׁשֶׁת יָמִים תִּלְקְטֻהוּ וּבַיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לֹא יִהְיֶה־בּוֹ׃ כז וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יָצְאוּ מִן־
הָעָם לִלְקֹט וְלֹא מָצָאוּ׃ ס כח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עַד־
אָנָה מֵאַנְתֶּם לִשְׁמֹר מִצְוֺתַי וְתוֹרֹתָי׃ כט רְאוּ כִּי־יְהוָה נָתַן

ת"א את אשר · ביצה טו : ויאמר משה · שבת קיז קיח ר' בזוהר ס' כאזינו כוד שלש סעודות בשבת · ששת ימים שבת מן : ויהי ביום · שבת קיח ערכין טו : עד אנה · בבא קמא לב סנהדרין יא : ראו כי ה' · עקרים מג פל"ס :

רש"י

העומר לאחד אלא משונה בטעם וריח) : ויגידו למשה · שאלוהו מה היום מיומים מכאן יש ללמוד שעדיין לא הגיד להם משה פרשת שבת שנצטוה לומר להם והיה ביום הששי והכינו וגו' עד ששאלו את זאת אמר להם הוא אשר דבר ה' שנצטויתי לומר לכם · ולכך ענשו הכתוב שאמר לו עד אנה מאנתם ולא הוציאו מן הכלל : (כג) את אשר תאפו אפו · מה שאתם רוצים לאפות בתנור אפו היום הכל לשני ימים ומה שאתם צריכים לבשל ממנו במים בשלו היום · לשון אפיה נופל בלחם ולשון בישול בתבשיל : למשמרת · לגניזה : (כה) ויאמר משה אכלוהו היום וגו' · שחרית שהיו רגילין לצאת וללקוט באו לשאול אם נצא אם לאו אמר להם מה שבידכם אכלו · לערב חזרו לפניו ושאלוהו מהו לצאת אמר להם שבת היום ראה אותם דואגים שמא פסק המן ולא ירד עוד אמר להם היום לא תמצאוהו מה ת"ל היום היום לא תמצאוהו אבל מחר תמצאוהו : (כו) וביום השביעי שבת · שבת הוא המן לא יהיה בו ולא בא הכתוב אלא לרבות יום הכפורים וימים טובים: (כח) עד אנה מאנתם · משל הדיוט הוא בהדי הוצא לקי כרבא על ידי הרשעים מתגנין הכשרים : (כט) ראו · בעיניכם כי ה' בכבודו מזהיר אתכם על השבת שהרי נס נעשה בכל ערב שבת לתת לכם לחם

רמב"ן

שמות רבה אמרו וכי יש לך דבר שבתחלה פושה הולעים ואחר כך מבאיש אלא שהקב"ה בקש להראות מעשיהם לבריות שלא יריחו את ריחו בערב ויסליכו אותו שהיה עושה כל הלילה שורות שורות של תולעים מיד ויקצוף עליהם משה : (כג) אשר תאפו אפו · פי' רש"י מה שאתם רוצים לאפות בתנור או לבשל במים אפו ובשלו היום לשני ימים · ואם כן יאמר את אשר תאפו משני העומר אשר בידכם אפו היום ואת אשר תבשלו משניהם בשלו עתה ואת כל העודף נכם משבעכם היום הניחו לכם למשמרת עד הבקר · ובבקר כאשר ראו שלא הבאים באו לפניו כי לא רצו לאכול ממנו מיום אל יום אע"פ שהתיר להם להניחו עד הבקר · ובבקר התיר להם אכלוהו היום הזה בלבד כי על כן אמרתי להניחו למשמרת · והודיעם בטעם המצוה כי היום לא תמצאוהו בשדה כי השם יעשה כן

אבן עזרא

ואיך יוכלו לאכלו : (כג) ויאמר · כבר אמר לי השם כי אתם חייבים לשבות מחר שלא תעשו מלאכה אפילו אוכל נפש · כי מחר הוא יום שבת לי"י · כי זה היום סמוך לשם · בעבור ששבת מכל מלאכתו ביום השביעי · והשם בשם המטעם שבתה הארץ שבת לי"י · ומלת שבת · בדקדוק קשה כי איננה על משקל גנב · כי פי"ו שבת סימן לשון נקבה · והטעם שבת היא לי"י · ומלת שבת שם דבר כמו שביתם · והשם דקדוק המלה היותם ראוים להיות שבתת · על משקל דלקת · וכאשר

רשב"ם

הראשון · והיה ביום הששי (וכו' יביאו) והביאו את אשר לקטו והיה משנה : (כג) ויאמר אליהם הוא אשר דבר ה' · ביום ראשון ואני לא הגדתי לכם · ומשה נתכוון שיהיו תמיהים כשימצאו משנה להודיע להם עתה כבודו של יום השבת : אפו אפו היה לו לומר בחטף פתח קטן · כמו מן אכל אכל · מן אמר אמר · מן אפת אפה לשון צווי אלא בשביל שאינו מחובר לאחריו אלא מנוגן ברביע שהוא מנגוני המלכים לכן נקוד בצירי ולא מצאתי דוגמתו אלא הבו · הבו קלון מגניה (הושע ד' י"ח) : (כד) ולא הבאיש · ואפילו רימה שרגילה לבא מהרה לא היתה בו : (כו) לא יהיה בו · המן : וישבתו העם · מכאן ואילך ביום השביעי :

וטעמו

אונקלוס

עמרא לחד ואתו כל רברבי כנשתא וחויאו למשה: כג ואמר להון הוא די מליל
יי שבתא שבת קודשא קדם יי מחר ית די אתון עתידין למפא איפו וית די אתון
עתידין לבשלא בשילו וית כל מותרא אצנעו לכון למטרא עד צפרא: כד ואצנעו
יתה עד צפרא כמא דפקיד משה ולא סרי וריחשא לא הות בה: כה ואמר משה
אכלוהי יומא דין ארי שבתא יומא דין קדם יי יומא דין לא תשכחונה בחקלא:
כו שתא יומין תלקטונה וביומא שביעאה שבתא לא יהי בה: כז והוה ביומא
שביעאה נפקו מן עמא למלקט ולא אשכחו: כח ואמר יי למשה עד אימתי אתון
מסרבין למטר פקודי ואוריתי: כט חזו ארי יי יהב לכון שבתא על כן הוא יהב

נתינה לגר

על פני השדה כאשר זרחה עליו השמש ונמס, הוסיף מלות ,ומה דמשתאר וגו'" לבאר הכתוב . ועכ"ל

בעל הטורים

ב' במסורה · הכא ואידך · הכה תעשו לאחד במספרם (במדבר טו) כל אחד היתה מנחתו עשרון אחד וכבש הבא עם העומר היתה מנחתו שני עשרונים והיתה במדרש אחד · לכבש האחד · היתר להקב"ה שהוא אחד וכן נמי תעשו לאחד כמספרם כמו שעשיתם לכבש כן תעשו עשרון אחד יתר להקב"ה (דקמן לאחד מורה על היחוד אחד המיוחד): (כג) שבתון שבת קדש · הקדים שבתון לשבת ואח"כ קדש וגבי ויקהל הקדים קדש לשבת · יהיה לכם קדש שבת שבתון לה' לומר שמוסיפין מחול על הקודש בכניסתו וביציאתו שצריך שכניסה קודם שבת עיקר הקדושה ולאחר שיצאה הקדושה (כי שבתון מורה על תוספות שבת ועיין מ"ש המדקדקים על אותיות האמנתיו והבין היטב) וכן במקום אחד נאמר את שבתותי תשמרו הקדים שבת לשמירה ובמקום אחר הקדים שמירה לשבת כהסיא דתנן לא יצא החייט במחטו סמוך לחשיכה ושמירה אחריו שאסור ליהנות ממעשה שבת כגון שנתן במרחץ שנתחמם לצורך ישראל: (כד) ורמה · שניה במסרה · ורמה לא היתה בו ורמה תכסה עליהם (איוב כ"א) לומר לך שאין הרמה שולטת במתים בשבת ואין רמה שולטת באוכלי המן כדאיתא בהמוכר את הספינה (ע"ב דף ע"ג): (כו) ללקט · ב' במסרה · הכא · ואידך ללקט בשדה אחר (רות ב') מה התם ילפינן ב' לקט ג' אינו לקט אף הכא שנים לקטו ביום

אבן עזרא

חסרו כסי"ן · כאחת החמש כני"ת להורות על לשון נקבה · וכנה מלה אחת כאשר אפרש · ומלת אפו · זרה כי היה ראוי להיותו על משקל עשו · והנה אמר משה לנשיאים מה יעשו : את אשר תאפו · כמנהגכם · אפו שתאכלו היום · וככה את אשר תבשלו בשלו · והנה מהעומר האחת עשו כל זה ובשלו הכל כרצונכם · ואכלו מה שיספיק לכם : ואת כל העודף הניחוהו עד הבקר שאומר לכם מה תעשו · והנה לא הודיעם כי לא ירד מן ביום השבת · רק בבקר הודיעם זה הסוד : (כה) ויאמר · רבים חסרי אמונה השתבשו בעבור זה הפסוק ואמרו כי חייב אדם לשמור יום השבת והלילה הבא אחריו · כי משה אמר כי שבת היום לה' · ולא הלילה שעבר · גם אמר משה · ויהי ערב ויהי בקר כרצונם · כי יום ראשון לא השלים עד בקר יום שני · ולא דברו נכונה כי משה לא דבר לישראל רק כנגד מנהגם · כאשר הזכרתי לך · כי מנהג ארצות ערלים היום כמנהג ארץ ישראל במאכלם ובמלבושם ובניינם ועניינם כי אין מנהג שיאפה אדם או יבשל בקיץ ובחורף ולא לעשות מלאכה רק ביום · על כן אמר מחר · ועתה שים לבך להבין שטות המפרשים ויהי ערב ויהי בקר אשר הזכרתי · כי הכתוב אומר ויקרא אלהים לאור יום · והוא מעת זרוח השמש עד שקעו · ואחר קרא לילה מעת שקוע השמש עד זרחו · והנה הלילה הפך היום · כמו שחשך הפך אור · אם כן איך יקרא מעת ערב שהוא מביאת השמש עד בקר יום · והנה הוא לילה · והנה כתוב על אלה לילה ליום ישימו · ודע כי היום בלשון הקדש על שני דרכים · האחד כאשר הזכרתי כל זמן שאור השמש עומד על הארץ כנגד כל מקום · על כן כתוב לילה ויום · ויום ולילה · שלשה ימים ושלשה לילות · כי אילו היתה מדת היום כוללת עמו לילה למה יזכיר לילה · וזה לא יתכן בראיות גמורה מחכמת הדבור · שהם דבר יהיה כולל שני דברים שהאחד הפך

כנגדו · והדרך השנית במלת יום נופל על זמן קרוב או רחוק · כמו ביום הכותי כל בכור · אתם עובר היום · אל ארץ אחרת ביום הזה · והיה ביום ההוא · ורבים כהם · והנה נוכיח כל אלה הדברים ונבקש יום התורה כאשר אמרתי · כי שנותינו אינם קבועים במהלך החמה והלבנה רק בקביעות בית דין · והנה מצאנו שאמר שבעת ימים מצות תאכלו · ופירוש כי זה המספר מארבעה עשר לחדש בערב · וכתוב מערב עד ערב תשבתו שבתכם · ועוד מי שאירע לו קרי בלילה או ביום . כי כן כתוב מקרה לילה · והנה לא יטהר עד בא השמש בסוף היום הראשון · ואילו כן שהוא עד בקר יום שני · היה ראוי שירחץ בבקר · כי אם אומרים כי היום והלילה שהוא אחריו יקרא יום · הנה יהיה חצי היום טמא וחציו טהור · ואשר יארע לו קרי בתחלת הלילה חצי יום שעבר טמא גם חצי יום הבא · ואלה דברי התועים · וכבר פירשתי ויהי ערב ויהי בקר במקומו : (כה) ויאמר · טעם פירש מה יעשו בעודף כמונח ונגלה להם סודו כי לא ימצאוהו היום כי לא ירד : (כו) ששת · כן יהיה תמיד כל זמן היותכם במדבר כאשר היה עתה שלקטתם אותו ששת ימים : וביום השביעי · לא יהיה · מן יורד · והוסיף בו · תוספת ביאור · כמו ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו : (כז) ויהי ביום השביעי · לרדת המן · יצאו ללקוט · לראות היעמדו דברי משה : (כח) ויאמר יי' · משה כנגד כל ישראל · והטעם שיאמר לישראל ככה : וטעם מצותי · על האוכלים שהותירו ממנו עד בקר · וטעם ותורתי · שהשם הורה להם טעם השבת על כן לקטו להם משנה · וטעם לשון רבים מצותי ותורותי · כי כל המצות והתורות הם אמת בלי ספק כמשמעם · ויש להם סודות בדברי הנשמה · ולא יבינום רק המשכילים · ועל כן כל מצוה היא שתים : (כט) ראו · הטעם ראו זה המופת שיתן לכם השם · שיתברר לכם כי הוא

ספורנו

כדי שלא ימס בחום השמש : (כג) את אשר תאפו · החלק ממנו שאתם חפצים לאפות בתנור בענין ועשו אותו עגות : אפו · היום מע"ש : ואת אשר תבשלו · בענין ובשלו בפרור : בשלו · היום : (כה) אכלוהו היום · לעתים מזומנים מזה היום : כי שבת היום לה' · כי כל זה היום שבת לה' ובכלו מותר לאכול את המן הנותר מע"ש ולא יהיה מותר זה לאחר השבת : היום לא תמצאוהו · בכל יום שבת כמו שהוא היום לא תמצאוהו : (כז) יצאו מן העם . מן המחנה אל מקום רחוק חושבים למצא ממנו שם כי לא האמינו את אל רועהם : ללקוט · וזה היה חלול שבת בלי ספק אם היו מלקטים הדבר ממקום גדולו כאמרם ז"ל (שבת פ' כלל גדול אמרו) האי מאן דעקר כשותא מהוצי והיגי חייב משום תולש (כח) עד אנה מאנתם לשמור ·

לָכֶם הַשַּׁבָּת עַל־כֵּן הוּא נֹתֵן לָכֶם בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לֶחֶם יוֹמָיִם שְׁבוּ ׀ אִישׁ תַּחְתָּיו אַל־יֵצֵא אִישׁ מִמְּקֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי׃ ל וַיִּשְׁבְּתוּ הָעָם בַּיּוֹם הַשְּׁבִעִי׃ לא וַיִּקְרְאוּ בֵית־יִשְׂרָאֵל אֶת־שְׁמוֹ מָן וְהוּא כְּזֶרַע גַּד לָבָן וְטַעְמוֹ כְּצַפִּיחִת בִּדְבָשׁ׃ לב וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה מְלֹא הָעֹמֶר מִמֶּנּוּ לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם לְמַעַן ׀ יִרְאוּ אֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר הֶאֱכַלְתִּי אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר בְּהוֹצִיאִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ לג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן קַח צִנְצֶנֶת אַחַת וְתֶן־שָׁמָּה מְלֹא־הָעֹמֶר מָן וְהַנַּח אֹתוֹ לִפְנֵי יְהוָה לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם׃ לד כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וַיַּנִּיחֵהוּ אַהֲרֹן לִפְנֵי הָעֵדֻת לְמִשְׁמָרֶת׃ לה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת־הַמָּן אַרְבָּעִים שָׁנָה עַד־בֹּאָם אֶל־אֶרֶץ נוֹשָׁבֶת אֶת־הַמָּן אָכְלוּ עַד־בֹּאָם אֶל־קְצֵה אֶרֶץ כְּנָעַן׃ לו וְהָעֹמֶר עֲשִׂרִית הָאֵיפָה הוּא׃ פ שביעי

יז א וַיִּסְעוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּדְבַּר־סִין לְמַסְעֵיהֶם

ת"א שבו איש · ערובין מח נא : אל יצא איש · ערובין יז נא ערכין טו ס' הזוהר פ' ויקהל : בדבש · יומא עה : ותן שמה · הוריות יב כריתות ה' : לפני ה' · הוריות שם כריתות שם : לדרתיכם · הוריות שם כריתות שם : ובני ישראל קדושין לח : והעמר · ערוכין סב :

רש"י

יומים : שבו איש תחתיו · מכאן סמכו חכמים ד' אמות ליוצא חוץ לתחום ג' לגופו ואחד לפישוט ידים ורגלים : אל יצא איש ממקומו · אלו אלפים אמה של תחום שבת ולא במפורש שאין תחומין אלא מדברי סופרים ועיקרו של מקרא על לוקטי המן נאמר : (לא) והוא כזרע גד לבן · עשב ששמו קליינד"ר וזרע שלו עגול ואינו לבן והמן היה לבן ואינו נמשל לזרע גד אלא לענין העגול כזרע גד היה והוא לבן : כצפיחת · בצק שמטגנין אותו בדבש וקורין לו אסקריטין בלשון משנה והוא תרגום של אונקלוס : (לב) למשמרת · לגניזה : לדרתיכם · בימי ירמיהו כשהיה ירמיהו מוכיחם למה אין אתם עוסקים בתורה והם אומרים נניח מלאכתנו ונעסוק בתורה מהיכן נתפרנס הוציא להם צנצנת המן אמר להם אתם ראו את דבר ה' שמעו לא נאמר אלא ראו בזה נתפרנסו אבותיכם הרבה שלוחין יש למקום להכין מזון ליראיו : (לג) צנצנת · צלוחית של חרס כתרגומו : והנח אתו לפני ה' · לפני הארון ולא נאמר מקרא זה עד שנבנה אהל מועד אלא שנכתב כאן בפרשת המן : (לה) ארבעים שנה · והלא חסר ל' יום שהרי בט"ו באייר ירד להם המן תחלה ובט"ו בניסן פסק שנאמר וישבת המן ממחרת אלא מגיד שהעוגות שהוציאו ישראל ממצרים טעמו בהם טעם מן : אל ארץ נושבת · לאחר שעברו את הירדן (ס"א שאותה שמעבר הירדן מיושבת וטובה שנאמר אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן ותרגום של נושבת יתבתא ר"ל מיושבת · רש"י ישן) : אל קצה ארץ כנען · בתחלת הגבול קודם שעברו את הירדן והם ערבות מואב נמצאו מכחישין זה את זה

רשב"ם

(לא) וטעמו כצפיחית בדבש · ולהלן הוא אומר והיה טעמו כטעם לשד השמן · פירשו רבותינו כדבש לתינוקות שמן לזקנים · ואני אומר לפי פשוטו כשאוכלין אותו כמות שהוא בלא טחינה הוא כצפיחית בדבש · כמו האגוזים קודם טחינה וכתישה מתוקין הם · אבל להלן כתיב וטחנו ברחים או דכו במדוכה לפיכך והיה טעמו (כשמנ') לשמנונית · כמו האגוזים שנעשים שמן לאחר כתישה ובן הזתים · ולפיכך כתיב כאן וטעמו (ס"א שם והיה טעמו כטעם לשד השמן) שמתחלף טעם המתיקות ונעשה טעם שמן : כצפיחית · אין לו חבר אבל צפחת מים כלי הוא : גד · מין קטניות הוא עגול כזרעו גד לבן בעין הבדולח כדכתיב להלן ועינו כעין הבדולח · אבל זרע גד אינו לבן: (לג) ויאמר משה אל אהרן: לאחר שהוקם המשכן בשנה שנייה שהיה שם ארון העדות : קח צנצנת אחת וגו': (לד) לפני העדות· הארון: (לה) אל קצה ארץ כנען: כדכתיב ביהושע וישבת המן ממחרת :

לְכוֹן בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה לְחֶם תְּרֵין יוֹמִין תִּיבוּ גְּבַר תְּחוֹתוֹהִי לָא יִפּוֹק אֱנָשׁ מֵאַתְרֵהּ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה: ל וְנָחוּ עַמָּא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה: לא וּקְרוֹ בֵית יִשְׂרָאֵל יָת שְׁמֵהּ מַנָּא וְהוּא כְּבַר זְרַע גִּדָּא חִוָּר וְטַעְמֵהּ כְּאִסְקְרִיטָוָן בִּדְבָשׁ: לב וַאֲמַר מֹשֶׁה דֵּין פִּתְגָּמָא דִּי פַקִּיד יְיָ מְלֵי עֻמְרָא מִנֵּהּ לְמַטְּרָא לְדָרֵיכוֹן בְּדִיל דְּיֶחֱזוּן יָת לַחְמָא דְּאוֹכֵלִית יָתְכוֹן בְּמַדְבְּרָא בְּאַפָּקוּתִי יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: לג וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן סַב צְלוֹחִית חֲדָא וְהַב תַּמָּן מְלֵי עֻמְרָא מָן וְאַצְנַע יָתֵהּ קֳדָם יְיָ לְמַטְּרָא לְדָרֵיכוֹן: לד כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ לְמֹשֶׁה וְאַצְנְעֵהּ אַהֲרֹן קֳדָם סַהֲדוּתָא לְמַטְּרָא: לה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲכָלוּ יָת מַנָּא אַרְבְּעִין שְׁנִין עַד דְּמֵיתֵיהוֹן לְאַרְעָא יָתֶבְתָּא יָת מַנָּא אֲכָלוּ עַד דַּאֲתוֹ לִסְיָפֵי אַרְעָא דִכְנָעַן: לו וְעֻמְרָא חַד מִן עַסְרָא בִּתְלָת סְאִין הוּא: א וּנְטַלוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא

נתינה לגר ° (כ"י דלא יתבא)

בלי חברס הסוכפס הזאת. (לה) אל קצה ארץ כנען, לסיפי ארעא דכנען. אל תתמה למה לא ה' ,בספר" כאשר ת' ,קלה נבולך" (במדבר כ' פ"ז) הלא בהחלה הגבול פסק המן ? כי באמת גם התחלת הגבול גם סופו, נקרא ,סיף" וכ"ת ,בקלה ארץ אדום" (במדבר ל"ג ל"ד). (לו) האיפה, תלת סאין. ערש"י ספי' ג"כ כהתרגום, והשב כי עשירית האיפה היא מ"ג ביצים וחומש ביצה, ועמב"ן וברש"י קדושין דף מ"ו ע"ב.

בעל הטורים

כשבי ומגלו · לי יום השבת יצאו ללקט השליבי ולא מצאו: (כט) אל יצא · ג' במסרה · הכא · ואידך אל יצא פלים מן הפיר (מ"כ פ') בולו הכוס אים אל יצא (שם י'): אל יצא איש ממקומו · היינו הוץ לד' אמות לפי שיצא הוץ לתהום · אל יצא פלים מן הפיר · היינו תהום שבת · בואו כבוס איש אל יצא רמז לבית דין לוקין על עירובי תחומין דבר תורה: (לב) למען יראו את הלחם · ר"ת אליה לומר שיבא במור עד שיבא אליהו: (לג) וה"ח · ב' במסרה · הכא ואידך · והנה אל הסלע דגדעון (שופטים ו') מ"ס כתם נהעבל מאלין גם המן נבלע באיברים ונהעבל מאלין (לו) והעמר עשרית האיפה סמך והעומר לג'

רש"י

אלא בערבות מואב כשמת משה בז' באדר פסק המן מלירד ונסתפקו ממן שלקטו בו ביום עד שהקריבו העומר בט"ז בניסן שנאמר ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח: (לו) עשירית האיפה · האיפה שלש סאין והסאה ו' קבין והקב ד' לוגין והלוג ו' ביצים נמצא עשירית האיפה מ"ג ביצים וחומש ביצה והוא

אבן עזרא

אם שתבנתו כאשר שבת במעשה בראשית · על כן הוא נותן שירד המן ביום כפלים ממנהגו בכל יום: שבו איש תחתיו · באהלו · ופי' אל יצא איש ממקומו · ללקוט המן כאשר עשו אנשים שיצאו ללקוט: (ל) וישבתו · ספר הכתוב כי לא יצא אדם ללקוט ביום השבת מהיום ההוא והלאה: (לא) ויקראו · הנה הזכיר למעלה הנסים שנעשו במן ועתה עתה לספר שבחו · יש אומרים: כי זורע גד לבן כוסברתא · ונקרא בלשון ערבי כסב"ר · ויש אומרים חרדל · ואנכי לא ידעתי כי אין לו הבר במקרא רק בדבר המן · והכה לפיחים · והגאון אמר כי הוא רקיק מצות · והנה כשיאכל כאשר ירד הוא כלפיחית בדבש · ואם יבושל יהיה טעמו כלשד השמן · אלה הבנים מטעמים שהלט הכתוב: (לב) ויאמר · זאת הפרשה ראויה היתה להכתב אחר שנעשה המשכן · רק נכתבה במקום הזה לספר זה הנס שעימד המן לדורות · והנה מצא לאמר כן לישראל · על כן אמר אשר האכלתי אתכם: (לג) צנצנת · כלי חרס או נחשת · ואין למלא כזאת הבר · וטעם לפני יי' · בעבור הכבוד שהוא על הכרובים: (לד) כאשר · הנה פי' לפני יי' · לפני העדות שהוא הארון · ונקרא ארון העדות בעבור לוחות הברית שהיו שם: (לה) וב"י · זה הנס היה גדול מכל הנסים שנעשו על יד משה כי נסים רבים היו במן · ועמדו ארבעים שנה · ולא כל הנסים האחרים · וטעם אל ארץ נושבת · כי היו במדבר · בארץ לא עבר בה איש · והנה כשעברו הירדן היו אוכלים מתבואת ארץ · על כן צורך לומר את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען · כי המן נמשך עמהם עד באו לגלגל · שהיא קצה ארץ כנען והנה בתבואת מדבה עמהם אז שבת המן: (לו) והעומר · הזכיר זאת המדה כי עומר לגלגלת היה רב לאוכל: (א) ויסעו · אחז

רמב"ן

בעבור שהוא שבת קדש לה' · ומפני שאמר ואת כל העודף יתכן שלא יתן להם מדה כזה אבל יאכלו כרצונם בשפי כי העודף יספיק לשבת כי ברכת ה' היא · ור"ת אמר את אשר תאפו כמנהגם אפו לכם היום הזה השמר הידוע להם ואת כל העודף שהוא העומר השני הניחו לכם למשמרת עד הבקר ולא הגיד מה יעשו ממנו ובבקר אמר להם אכלוהו היום ואם כן יאכלוהו בשבת חי מבלי שיאפו או יבשלו בפרור ועשו ממנו עוגות כמנהגם · והראשון יותר נכון · וכן דעת אונקלוס: (א) ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר

ספורנו

הנה התועה בשמירה נעשה בין כלכם כי אתם אע"פ שלא יצאת עמכם ללקוט גרמת שיצאו שלא למדת אותם הלכות שבת ועניינן רק אמרת שבת ימים תלקטוהו ולא שבעת ימים·ובזה מרו את פיך ואמרת וביום השביעי שבת לא יה ה בו·ובהם לא הזהרתם לדבר אבל לא למדתם מצותי שבכלל מלאכת הבית לקיעת המן שהייב בה שלוקט משום תולש · והגאתו מרשות לרשות שהיא מכלל המלאכות גם כן: ותורותי · ענין השבת וטעמו ומתן שכרו וענשו אשר כל יודעיהם יזהרו לשבות בשבת בלי ספק: ראו · התבוננו כי ה' נתן לכם השבת · ואין זו מצוה בלבד אבל הוא מתנה שלא נתנה לזולתם · כאמרם ז"ל (פס כרק במה מדליקין) מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני חפץ ליתנה לישראל · וכן סדרו בתפלה ולא נתתו לגויי הארצות וכו' כאשבו ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם והוא שיגיעו יום שכלו שבת: (לה) אכלו את המן · המורה להם שפים וזולתו כאמרם בלתי אל המן עינינו: עד בואם אל ארץ נושבת · אל ארץ סיחון ועוג כי שם אכלו גם מלחם הארץ את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען · ועם לחם הארץ אכלו מן· אחר בואם אל ארץ סיחון ועוג עד שעברו את הירדן:

כאמרו

עַל־פִּי יְהוָה וַיַּחֲנוּ בִּרְפִידִים וְאֵין מַיִם לִשְׁתֹּת הָעָם: ב וַיָּרֶב הָעָם עִם־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ תְּנוּ־לָנוּ מַיִם וְנִשְׁתֶּה וַיֹּאמֶר לָהֶם מֹשֶׁה מַה־תְּרִיבוּן עִמָּדִי מַה־תְּנַסּוּן אֶת־יְהוָה: ג וַיִּצְמָא שָׁם הָעָם לַמַּיִם וַיָּלֶן הָעָם עַל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם לְהָמִית אֹתִי וְאֶת־בָּנַי וְאֶת־מִקְנַי בַּצָּמָא: ד וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר מָה אֶעֱשֶׂה לָעָם הַזֶּה עוֹד מְעַט וּסְקָלֻנִי: ה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲבֹר לִפְנֵי הָעָם וְקַח אִתְּךָ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וּמַטְּךָ אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ אֶת־הַיְאֹר קַח בְּיָדְךָ וְהָלָכְתָּ: ו הִנְנִי עֹמֵד לְפָנֶיךָ שָּׁם ׀ עַל־הַצּוּר בְּחֹרֵב וְהִכִּיתָ בַצּוּר וְיָצְאוּ מִמֶּנּוּ מַיִם וְשָׁתָה הָעָם וַיַּעַשׂ כֵּן מֹשֶׁה לְעֵינֵי זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל: ז וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם

ת"א ויחנו ברפידים · ערכין ט"ו : רפידים · סנהדרין קו בכורות ה : וירב העם עם · ערכין שם : ומטך אשר · סנהדרין לט : הנני עמד · מכילתא נו : והכית בצור · שם :

רש"י

שיעור לחלה ולמנחות : (ב) מה תנסון · לומר היוכל לתת מים בארץ ציה : (ד) עוד מעט · אם אמתין עוד מעט וסקלוני : (ה) עבור לפני העם · וראה אם יסקלוך למה הוצאת לעז על בני : וקח אתך מזקני ישראל · לעדות שיראו שעל ידך המים יוצאים מן הצור ולא יאמרו מעיינות היו שם מימי קדם : ומטך אשר הכית בו את היאור · מה ת"ל אשר הכית בו את היאור אלא שהיו ישראל אומרים על המטה שאינו מוכן אלא לפורענות בו לקה פרעה ומצריים כמה מכות במצרים ועל הים לכך נאמר אשר הכית בו את היאור יראו עתה שאף לטובה הוא מוכן : (ו) והכית בצור · על הצור לא נאמר. אלא בצור מכאן שהמטה היה של

רמב"ן

כין למסעיהם על פי ה' ויחנו ברפידים · ואמר שנסעו ממדבר סין שחנו שם בנסעם מאלים והלכו למסעים רבים שעשו על פי השם ואחרי כן חנו ברפידים ואמר זה דרך קצרה כי בנסעם תחלה ממדבר סין חנו בדפקה ואחרי כן באלוש ומאלוש לרפידים וזה טעם למסעיהם · כי היו להם מסעים ממדבר סין אל רפידים ולא באו שם במסע הראשון אבל לא בא עתה אלא לפרש תלונותם כי בתחלת בואם במדבר ההוא ילונו על הלחם · ועתה יריבו על המים · ואין מים לשתות העם כאשר באו אל המקום ההוא ולא מצאו שם מעיינות מים מיד עשו מריבה עם משה · וזה טעם וירב העם עם משה · כי התלונות במקומות שנאמר בהם וילונו היא תרעומת שהיו מתרעמים על עניינם לאמר מה נעשה מה נאכל ומה נשתה · אבל וירב בעשו עמו מריבה ממש ובאו עליו לאמר תנו לנו מים אתה ואהרן אחיך כי עליכם הדבר ודמינו עליכם · ומשה אמר להם מה תריבון עמדי מה תנסון את ה' כי הריב הזה לנסות את ה' הוא · היוכל תת לכם מים כי אם תחרישו ותתפללו אליו אולי יענה אתכם וכן היה הדבר בלבם לנסות כאשר אמר ועל נסותם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם אין · ואז רפתה רוחם מעליו ועמדו יום או יומים מסתפקים במים שבכליהם ואחרי כן ויצמא שם העם למים וילן העם על משה כענין התרעומות אשר המה עושים בכל מקום בנקשם דבר שיאמר : (ד) למה זה העליתנו ממצרים · וכראות

אבן עזרא

ככתוב דרך קצרה לומר למסעיהם · כי ממדבר סין נסעו אל דפקה · ומשם לאלוש · ומאלוש לרפידים · וטעם על פי יי' ביד משה · כאשר הזכרתי : (ב) וירב · הזכיר העם ולא כל העם · כאשר הזכיר בדבר המן · כי שתים כתות היו · כאחד אין להם מים לשתות והיא העושה מריבה עם משה · והשנית יש להם מים שהביאו מאלוש · והיא הרוצה לנסות את השם אם יתן מים · כאשר יפרש : תנו לנו מים · למשה ואהרן מדברים · ואין צורך להזכיר אהרן כי כבר פירשתי · כי משה לא דיבר עם ישראל רק ע"י אהרן · והנה השיב למריבים עמו מה תריבון עמדי · נצעק כלנו אל השם · ואמר למנסים מה תנסון את יי' : ויצמא · כאשר התחזק עליהם הצמא התרעמו על משה · כי הרע להם להוציאם מארץ מצרים : (ד) ויצעק · דבר הכתוב דרך משל · כי רבי מריבות עשו עמי ומתרעמים עלי · ואילו היה בהם יכולת היו סוקלין אותי : (ה) ויאמר · יש אומרים בעבור שאמר עוד מעט וסקלוני · אמר לו השם עבור לפני העם המריבים עמך להודיע כי מים אתן לכם עתה · וקח אתך מזקני ישראל : ומטך אשר הכית בו · כנוי : (ו) הנני · כטעם כי תמצאני · והטעם כחי וגבורתי בחורב : והכית בצור · שאין בו מים · ואחז דרך קצרה · שלא הזכיר ותצא המים ובעירם : (ז) ויקרא · משה · או הקורא : מסה ומריבה ·

דבני ישראל ממדברא דסין למטלניהון על מימרא דיי ושרו ברפידים ולית מיא למשתי עמא: ב ונצא עמא עם משה ואמרו הבו לנא מיא ונשתי ואמר להון משה מה אתון נצן עמי מה מנסון אתון קדם יי: ג וצחי תמן עמא למיא ואתרעם עמא על משה ואמר למא דנן אסקתנא ממצרים לקטלא יתי וית בני וית בעירי בצחותא: ד וצלי משה קדם יי למימר מה אעביד לעמא הדין עוד זעיר פון וירגמנני: ה ואמר יי למשה עבר קדם עמא ודבר עמך מסבי ישראל וחטרך די מחיתא בה ית נהרא סב בידך ותיזיל: ו הא אנא קאם קדמך תמן על טנרא בחרב ותמחי בטנרא ויפקון מנה מיא וישתי עמא ועבד כן משה לעיני סבי ישראל: ז וקרא שמא דאתרא נסיתא ומצותא על דנצו בני ישראל ועל דנסיאו קדם יי למימר

בעל הטורים

שמן רמז שיאכלו כמן עד שיקריבו העומר: (ב) תריבון · ב' · הכא · ואידך האתם תריבון לבעל (שם) אם לאל תריבון (איוב י"ג) ללמדך שכל המריב עם רבו כאלו מריב עם הקב"ה כלשון עכו"ם וזהו אם תריבון לבעל: (ג) למים ה' · ויצמא שם העם למים · רפאתי למים · (מ"ב ב') הוי כל צמא לכו למים (ישעיה נ"ה) ואדיריהם שלחו צעיריהם למים (ירמיה י"ד) ולא צמא למים (עמוס ח') פירוש אם יצמאו למים שאדיריהם ישלחו לצעיריהם ולא ימצאו מים לכו למים דהיינו תורה ויתרפאו למים ולא יהיה לא רעב ללחם ולא צמא למים · העליתנו · ג' במסרה · הכא · ואידך המעט כי העליתנו במחלוקתו של קרח נאמר שאותה עליה גם

רמב"ן

וכראות משה כי צמאו התפלל לשם והגיד לפניו צרתו במריבה שעשו עמו בראשונה · ור"א אמר כי היו שתי כתות האחת מריבה והאחת מנסה את ה' והנכון מה שאמרתי: להמית אותי ואת בני ואת מקני בצמא · הזכירו לו בתלונתם גם המקנה לאמר לו כי הם צריכים מים רבים וצריך לתת להם עצה לכלם ולכך נאמר שם בשנית ויצאו מים רבים ותשת העדה ובעירם · ורבותינו אמרו השוו בהמתן לגופן אמרו בהמה של אדם היא חייו · המהלך בדרך אם אין בהמתו עמו מסתגף הוא · ומעם הזכירם אותי ואת בני · ולכך (לא) אמרו סתם להמיתנו בצמא או להמית את כל הקהל הזה שיכלול אנשים ונשים וטף באמרם (כאמרם) בשאר המקומות כי יזכירו לו הבנים להרבות עליו תלונה שימהר לדבר כי הקטנים לא יסבלו הצמא כלל וימותו לעיני אביהם כמעט דבק לשון יונק אל חכו בצמא: (ה) עבור לפני העם · כלשון העביר אותו לערים · והעברתי את אויביך בארץ לא ידעת · שתעבור מהם אל מקום אחר · או כמו ויעבור את הכושי · והוא עבר לפניהם שקדם ללכת קודם להם · ועניין הכתוב הזה כי העם היו ברפידים והצור אשר יצאו ממנו המים היה בחורב והוא הר סיני על דעת הראשונים · או מקום עיר לפני ההר קרוב לו על דעתי כאשר אפרש עוד · והנה הוצרך משה לקדם לפני העם לעבור מרפידים אל חורב כמהלך פרסה או פרסאות רחוק מן המחנה לפניהם · ועל כן אמר לו עבור לפני העם וקח אתך מזקני ישראל והלכת כלומר שתלך עד שתראה אותי עומד לפניך על הצור בחורב · והנה הכה בצור ויצאו ממנו מים · ולא ספר הכתוב ותשת העדה ובעירם כאשר בשנייה אבל בידוע שעשו כן וברור הוא שלא הלכו העם אל חורב לשתות כי לא באו לפני הר סיני עד אחרי כן בחדש השלישי אבל שלחו שם נעריהם ובהמתם לשאוב מים ולהביא להם כמנהג המחנות · וקרוב אלי שיצאו מים מן הצור בחורב מים קרים נוזלים הלכו אל רפידים ושם שתו אותם · והוא שאמר הכתוב ויוציא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים · וכתוב פתח צור ויזובו מים הלכו בציות נהר · ומה שאמר הן הכה צור ויזובו מים ונחלים ישטופו גם הוא על הצור הזה בחורב על דרך הפשט · והסלע השני אשר היה בקדש נבקע בו כמו באר מים נובע · ועל כן אמר היא הבאר אשר אמר ה' למשה · ואמרה בשירה באר חפרוה שרים כי היה כמו באר חפורה ולכך אמר שם ותשת העדה ובעירם ששתו מיד שם באותו המקום אבל כאן היו נהרות שוטפים ממנו ושותין בבתיהם לרצונם · ואע"פ שהיה הכל בארה של מרים כקבלת רבותינו יתכן שהיה בפעם הראשון וכל הארבעים שנה מושך מים כנהרות שוטפות · בפעם השנית מפני העונש אשר היה שם נעשה כמו באר חפורה מלאה מים חיים: ומטך אשר הכית בו · בצווי לאהרן והזכיר בו מכת היאור · ולא אמר והמטה אשר נהפך לנחש או והמטה אשר עשית בו את האותות להזכיר בו פלא כי אז הפך המים לדם והוציא אותם מטבע ועתה יוציא מים בצור החלמיש והנה יעשה בו דבר והפכו: (ו) הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב · בעבור כי הפלא במים במקום הזה עתה היה קבוע שיהיה הבאר עמהם כל ימי המדבר כדברי רבותינו · בעבור זה נגלית עליו

ספורנו

כאמרו ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח ויצבוס כמן ממחרת: (א) לשתות העם · בשתיית העם כמו לשבת אנשים: (ב) מה תריבון עמדי · הלא ידעתם שאני מצווה ועושה: מה תנסון את ה' · ואם ריבכם עמי הוא כדי לנסות בשאלת פה תנסון לרע לכם כי זה הנסיון רב הסכנה שאם יקצוף יראה פעלו להשחיתכם ויהיה הנסיון רע לכם כאמרו בחנוני גם ראו פעלי ר"ל לרע לכם: (ה) עבר לפני העם · ותכל תלונותם בראותם שאתה משתדל להמציא צרכם: ומטך אשר הכית בו את היאור · ובהכאתו נלאו מצרים לשתות · אותה יעשה ההפך: והלכת מן המחנה אל הצור: (ו) והכית בצור ושתה העם · ובזה יכירו שאין פעל

מסה ומריבה על־ריב ׀ בני ישראל ועל נסתם את־יהוה לאמר היש יהוה בקרבנו אם־אין : פ ח ויבא עמלק וילחם עם־ישראל ברפידם : ט ויאמר משה אל־יהושע בחר־לנו אנשים וצא הלחם בעמלק מחר אנכי נצב על־ראש הגבעה ומטה האלהים בידי : י ויעש יהושע כאשר אמר־לו משה להלחם בעמלק ומשה אהרן וחור עלו ראש הגבעה : יא והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק : יב וידי משה כבדים ויקחו־אבן וישימו תחתיו וישב עליה ואהרן וחור תמכו בידיו מזה אחד ומזה אחד ויהי ידיו אמונה עד־בא השמש :

ת"א היש ה' · ס' הזוהר אדרא נשא : ויבא עמלק · שבת קיח מגילה ל לא : בעמלק מחר · יומא יב : והיה כאשר · ר"ה כט : וידי משה · ברכות נד תענית יא :

רש"י

מין דבר חזק ושמו סנפירינון והצור נבקע מפניו : (ח) ויבא עמלק וגו' · סמך פרשה זו למקרא זה לומר תמיד אני ביניכם ומזומן לכל צרכיכם ואתם אומרים היש ה' בקרבנו אם אין חייכם שהכלב בא ונושך אתכם ואתם צועקים לי ותדעו היכן אני משל לאדם שהרכיב בנו על כתפו ויצא לדרך היה אותו הבן רואה חפץ ואומר אבא טול חפץ זה ותן לי והוא נותן לו וכן שנייה וכן שלישית פגעו באדם אחד א"ל אותו הבן ראית את אבא א"ל אביו אינך יודע היכן אני השליכו מעליו ובא הכלב ונשכו : (ט) בחר לנו · לי ולך השוהו לו מכאן אמרו חכמים יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך · וכבוד חבירך כמורא רבך מנין שנאמר ויאמר אהרן אל משה בי אדני והלא אהרן גדול מאחיו היה ועושה את חבירו כרבו · ומורא רבך כמורא שמים מנין שנאמר אדני משה כלאם כלם מן העולם חייבין הם כלייה המורדים בך כאילו מרדו בהקב"ה : וצא הלחם · צא מן הענן והלחם בו : מחר · בעת המלחמה אנכי נצב : בחר לנו אנשים · גבורים ויראי חטא שתהא זכותן מסייעתן דבר אחר בחר לנו אנשים שיודעין לבטל כשפים לפי שבני עמלק מכשפים היו : (י) ומשה אהרן וחור · מכאן לתענית שצריכים ג' לעבור לפני התיבה שבתענית היו שרויים : חור · בנה של מרים היה וכלב בעלה : (יא) כאשר ירים משה ידו · וכי ידיו של משה עושות היו המלחמה וכו' כדאיתא בר"ה : (יב) וידי משה כבדים · בשביל שנתעצל במצוה ומנה אחר תחתיו נתייקרו ידיו : ויקחו · אהרן וחור : אבן וישימו תחתיו · ולא ישב לו על כר וכסת אמר ישראל שרויין בצער אף אני אהיה עמהם בצער : ויהי ידיו אמונה · ויהי משה ידיו באמונה פרושות השמים בתפלה נאמנה ונכונה : עד בא השמש ·

אבן עזרא

בעבור שני דברים הנזכרים · ומשפט לשון הקדש כאשר יזכיר שני דברים יחל לעולם מהשני שהוא הקרוב · כמו ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו · ואחר כך ואתן לעשו · והנה הזכיר החלם מסה ואחר כך מריבה · ושב לפרש קריאת מריבה על ריב בני ישראל עם משה · ופי' מסה על נסותם את יי' · והנה פי' המסה · היש יי' בקרבנו שיעשה כל צרכינו · וזאת הכת השנית הכעיסה השם יותר מן הראשונה · על כן אמר לא תנסו את יי' אלהיכם כאשר נסיתם במסה : (ח) ויבא · גוי עמלק · הוא היושב בארץ הנגב : (ט) ויאמר משה אל יהושע · הוא נין הנשיא אלישמע בן עמיהוד · שהיה בעל דגל אפרים · קראו הכתוב כאן יהושע בשם שקראו משה בדבר המרגלים : בחר לנו · דרך הלשון לומר כמו בחר לך · שבו לנו בזה : אנשים · ידועים בעלי גבורה אנשי מלחמה · כמו כלם אנשים : וצא הלחם · לא ממחנה ישראל להלחם בעמלק · ואנכי אהיה נצב על ראש הגבעה שהוא חורב והוא הר סיני : ומטה האלהים בידי · שארים בו ידי להתפלל : (י) ויעש · הזכיר אהרן וחור בעבור צורך לפרש תמכו בידיו : (יא) והיה · יש אומרים כי הרמת ידו כאשר יעשה במלחמה מי שבידו הנס · ואלו היה כן מרים אותו אהרן או חור או יעמידוהו במקום גבוה בהר שיראה עומד · והנכון מה שאמרו קדמונינו : (יב) וידי משה · ידענו כי אין כח באדם להרים ידיו יום שלם ואפי' שעות מועטות ואף כי עד בא השמש · והנה הזכיר וידי משה כבדים יותר מידי אשר הזקנים · על כן לא היה יכול להרימם תמיד · וטעם וישימו · שלא היה יכול לעמוד · ושבו מקומו : ואהרן וחור · עמדו · ואמר הכתוב כבדים על לשון זכרים · והנה מזה אחד ומזה אחד · וכמוהו והנה יד שלוחה אלי · והנה בו מגלת ספר : ויהי ידיו אמונה · כל אחד מידיו · כמו בנות צעדה · וכמו וצדיקים ככפיר יבטח · ואמונה דבר

רשב"ם

(ז) היש ה' בקרבנו · אם יתן לנו מים : (יא) כאשר ירים משה · ידו והמטה : וגבר ישראל · שכן דרך עורכי מלחמה כל זמן שרואים הרמת ניסים קונפט"ן ב"ל הן מתגברין · וכשהוא מושלך רגילין לנוס ולהנצח : (יב) אמונה קיומו לדור דור · וכן וחלים רעים ונאמנים · חלאים ארוכים וקיימים :

ויחלש

הָאִית שְׁכִנְתָּא דַיְיָ בֵּינָנָא אִם לָא : ח וַאֲתָא עֲמָלֵק וַאֲגַח קְרָבָא עִם יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִים : ט וַאֲמַר מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ בְּחַר לָנָא גֻּבְרִין וּפוּק אֲגַח קְרָבָא בַּעֲמָלֵק מְחַר אֲנָא קָאֵם עַל רֵישׁ רָמְתָא וְחִטְרָא דְאִתְעֲבִידוּ בֵהּ נִסִּין מִן קֳדָם יְיָ בִּידִי : י וַעֲבַד יְהוֹשֻׁעַ כְּמָא דַאֲמַר לֵהּ מֹשֶׁה לַאֲגָחָא קְרָבָא בַּעֲמָלֵק וּמֹשֶׁה אַהֲרֹן וְחוּר סְלִיקוּ לְרֵישׁ רָמְתָא : יא וַהֲוֵי כַּד אָרֵים מֹשֶׁה יְדוֹהִי וּמִתְגַּבְּרִין דְּבֵית יִשְׂרָאֵל וְכַד מָנַח יְדוֹהִי וּמִתְגַּבְּרִין דְּבֵית עֲמָלֵק : יב וִידֵי מֹשֶׁה יְקִירָן וּנְסִיבוּ אַבְנָא וְשַׁוִּיאוּ תְחוֹתוֹהִי וִיתֵב עֲלַהּ וְאַהֲרֹן וְחוּר סָעֲדִין בִּידוֹהִי מִכָּא חַד וּמִכָּא חַד וַהֲווֹ יְדוֹהִי פְּרִיסָן בִּצְלוֹ עַד עַל שִׁמְשָׁא :

נתינה לגר

רז (ז) היש ה', האית שכנתא דה'. לא ת' "יקרא דה' כי כוונתו על ההשגחה הפרטית. (ט) מחר, כהר, במס' יומא (דף נ"ב ע"ב) חשב הפסוק הזה מהמקראות שאין להם הכרע, ופרש"י שם, אם "והלחם מחר" או "מחר אנכי נצב" ואף כי מחובת כל מתרגם להכריע את כוונת המאמר המתורגם ולא להניחו בספק, מ"מ סמך פה על הנגינה המפסקת בתרגום (כמו בעברית) הבאה על מלת "בעמלק" וכן הגיהתי בכ"י. תורה עם תרגום ישן נותן עם נגינות על הת"א, כי על מלת "בעמלק" יש נגינה מפסקת. — (יא) וגבר ישראל, וגבר עמלק, ומתגברין דבית ישראל, ומתגברין דבית עמלק הכוונה על האומה. (יב) ויהי ידיו אמונה, והוו ידוהי פרישן בצלו, הוא כפרש"י

בעל הטורים

שדכרו בכאן : (ז) אם אין • ד' במסרה • הכא • ואידך אם אין אתה דבר גבי אבשלום (ש"ב י"ז) כשיעץ גו לצאת במלחמה עם דוד • אם אין אתה שמע לי (איוב ל"ג) היש בה עץ אם אין • פי' אני אמרתי כי היא ארץ טובה ורחבה אם אין אתה שמע לי ושלחת מרגלים לראות אם יש בה עץ אם אין תייך שאתה צריך לשלחם כהיא אם אין דאבשלום דאיירי במלחמה כמ"ש כבושינו אם לא שלחו מרגלים לא היו צריכין לכלי זיין וכן בכאן בשביל שאמרו היש ה' בקרבנו אם אין בא עליהם עמלק :
(ח) ברפידים • ברף ידים שרפו ידיהם מן המצות • עם ישראל ברפידים בגי' רפו ידיהם מן המצות : (ט) וצא • ב' • הכא • ואידך וצא הכדה • שאמר לו נילך חוץ לעננים : (יב) אמונה עד בא השמש • שהזכיר זכות אבות אמונה זה אברהם דכתיב והאמין

רמב"ן

השכינה במקום ההוא • כמו שאמר במן ובקר וראיתם את כבוד ה' בעבור היותו פלא קיים : (ט) ויאמר משה אל יהושע • נראה מכאן כי משה מיום היותו היה קורא אותו יהושע • וכן כתוב וישמע יהושע את קול העם והכתוב שאמר בענין המרגלים ויקרא משה להושע בן נון יהושע למבראשונה ידבר • הודיענו כי זה הושע בן נון אשר בחרו במרגלים הוא אשר קראו משה יהושע • ולדברי רבותינו שאמר יה יושיעך מעצת מרגלים להגיד כי בעבור זה המעשה שהיה משה יודע שהוא עתיד ללכת עם המרגלים קרא לו השם הזה • או נאמר כי אז קבע לו משה אותו השם בפני העדה שלא יקרא שמו עוד הושע ויהיה שמו יהושע : והטעם שצוה משה את יהושע להלחם בעמלק בעבור שיתפלל הוא בנשיאות כפים על ראש הגבעה • ועלה שם כדי שיראה את ישראל הנלחמים וישים עינו עליהם לטובה • וגם הם יראו אותו פורש כפיו השמימה ומרבה בתפלה ויבטחו בו ויוסיפו אומץ וגבורה • ובפרקי ר' אליעזר שכל ישראל יצאו חוץ לאהליהם וראו את משה כורע על ברכיו והם כורעים על ברכיהם נופל פניו ארצה והם נופלים על פניהם ארצה • פורש את ידיו לשמים והם פורשים את ידיהם לשמים • כשם ששליח צבור מתפלל כך כל העם עונין אחריו • והפיל הקב"ה את עמלק ואת עמו ביד יהושע • ואם כן יהיה טעם ומטה האלהים בידי • לומר כי כאשר עלה על ראש הגבעה וראה את עמלק נטה ידו במטה להביא עליהם מכות דבר וחרב ואבדן • כענין הנאמר ביהושע נטה בכידון אשר בידך אל העי כי בידך אתננה • כי בעת היותו מתפלל וכפיו פרושות השמים לא יתפוש בידו דבר • והיה כל הענין הזה שעשה משה רבינו • מפני שהיה עמלק גוי איתן וחזק מאד וישראל אינם מלומדי מלחמה ולא ראו אותה מעולם כאשר אמר פן ינחם העם בראותם מלחמה והי' עיף ויגע ככתוב במשנה תורה על כן פחד משה והוצרך לכל התפלה והתחנה הזאת • ויתכן שפחד משה פן יתגבר בחרבו מפני היותו עם נוחל החרב מברכת הזקן שאמר לו ועל חרבך תחיה • כי המלחמה מן המשפחה הזאת היא הראשונה והאחרונה לישראל • כי עמלק מזרע עשו וממנו באה אלינו המלחמה בראשית הגוים • ומזרעו של עשו היה לנו הגלות והחרבן האחרון • כאשר יאמרו רבותינו שאנחנו היום בגלות אדום וממנה נושע לעולם כאשר אמר ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה • והנה כל אשר עשו משה ויהושע עמהם בראשונה יעשו אליהו ומשיח בן יוסף עם זרעם על כן התאמץ משה בדבר : (יא) וכאשר יניח ידו • על דרך הפשט כאשר הניח ידו באונס מפני כובד ידיו ראה שנגבר עמלק • וצוה לאהרן וחור שיתמכו בהם ולא יניחם עוד • ורבותינו אמרו במדרש וכי משה היה עושה שיגבר עמלק עליו אלא אסור לאדם לשהות שלש שעות כפיו פרושות השמים : (יב) וטעם ויהי ידיו אמונה • שהיו

ספורנו

בהיותו טבעי לו כי הטבעי יפעל לעולם על ענין אחד אמנם פעלו במצות פועל רצוני הפועל פעולות הפכיות : (ח) ויבא עמלק • לקול מריבה ונסיון כאמרו ואתה עיף ויגע כענין לא מים עיף תשקה וכענין כארץ עיפה : (ט) ומטה האלהים

בידי

יג וַיַּחֲלֹשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת־עֲמָלֵק וְאֶת־עַמּוֹ לְפִי־חָרֶב׃ פ מפטיר
יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כְּתֹב זֹאת זִכָּרוֹן בַּסֵּפֶר וְשִׂים בְּאָזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ כִּי־מָחֹה אֶמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם׃ טו וַיִּבֶן מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יְהוָה ׀ נִסִּי׃ טז וַיֹּאמֶר כִּי־יָד עַל־כֵּס יָהּ מִלְחָמָה לַיהוָה בַּעֲמָלֵק מִדֹּר דֹּר׃ פ פ פ

ק״ו · י״ד אמנס סימן סנא״ה סימן · ומספרין ודבורה אשה נביאה בשופטים סימן ד״

ת״א ויחלש יהושע · זבחים קיו : כתב זאת · מגילה ז יח : ויקרא שמו ה׳ · פסחים מב סנח : כי יד על כס · ברכות נט סנהדרין כ :

רש״י

שהיו עמלקים מחשבין את השעות באיצטרולוגיאה באיזה שעה הם נוצחים והעמיד להם משה חמה וערבב את השעות: (יג) ויחלש יהושע · חתך ראשי גבוריו ולא השאיר אלא חלשים שבהם ולא הרגם כלם מכאן אנו למדים שעשה על פי הדבור של שכינה: (יד) כתב זאת זכרון · שבא עמלק להזדווג לישראל קודם לכל האומות: ושים באזני יהושע · המכניס את ישראל לארץ שיצוה את ישראל לשלם לו את גמולו כאן נרמז לו למשה שיהושע מכניס את ישראל לארץ: כי מחה אמחה · לכך אני מזהירך כן כי חפץ אני למחותו: (טו) ויקרא שמו · של מזבח: ה׳ נסי · הקב״ה עשה לנו כאן נס גדול · לא שהמזבח קרוי ה׳ אלא המזכיר שמו של מזבח זוכר את הנס שעשה המקום · ה׳ הוא נס שלנו: (טז) ויאמר · משה: כי יד על כס יה · ידו של הקב״ה הורמה לישבע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית ומהו כס ולא נאמר כסא ואף השם נחלק לחציו נשבע הקב״ה שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימחה שמו של עמלק כולו וכשימחה שמו יהיה השם שלם והכסא שלם שנאמר האויב תמו חרבות לנצח זהו עמלק שכתוב בו ועברתו שמרה נצח וערים נתשת אבד זכרם המה מהו אומר אחריו וה׳ לעולם ישב הרי השם שלם כונן למשפט כסאו הרי הכסא שלם:

חסלת פרשת בשלח

רמב״ן

עומדות וקיימות ברוממותן · כלשון ואמנה על המשוררים דבר יום ביומו · וכן אנחנו כורתים אמנה דבר קיים בברית · וכן היתד התקועה במקום נאמן חזק · ועל דרך האמת נשא עשר אצבעות לרום השמים לרמוז על עשר ספירות לדבקה באמונה הנלחם לישראל · ובכאן נתבאר ענין נשיאות כפים בברכת כהנים וסודו : (יד) כתוב זאת זכרון בספר · אמר רבי אברהם כי הוא ספר נודע והוא ספר מלחמות ה׳ · וכתוב בו המלחמות שעשה השם בעבור יראיו · ויתכן שהיה מימות אברהם ואין בדבריו אלה רק תוהו · והנכון בעיני כי בספר ירמוז לספר התורה כענין שכתוב לקוח את ספר התורה הזה · יאמר כתוב זאת בספר תורתי שיזכרו בני ישראל מה שעשה עמלק : כי מחה אמחה · את זכרו ונתתי נקמתי בו ביד עמי ישראל · וזו היא המצוה שכתוב לנו במשנה תורה זכור את אשר עשה לך עמלק וגו׳ ואמר ושים באזני יהושע לצוות להזכיר לישראל את כל

אבן עזרא

עומד וקיים והוא שם דבר · ויש אומרים מגזרת ויהי אומן את הדסה · כאילו אומנים הם שישאו ידיו : (יג) ויחלש · אין הפרש בין ויחלוש ובין ויחלש · כאשר טעם יטרוף · כמו יטרף · כי הדור נדר · וידר יעקב בפתח · רק זאת הגזרה במלת שב · פעם יוצאת ופעם עומדת · או יהיה גבר ימות ויחלש וכבר חלש · כדרך וירם תולעים ויבאש · על כן הזכיר גבר בעל גבורה : (יד) כתב זאת זכרון בספר · זו הפרשה בשנת הארבעים נאמרה · ובעד שאמר בספר בפתחות הבי״ת כנודע · והוא ספר התורה · או ספר אחר היה להם ויקרא ספר מלחמות י״י · ואיננו אתנו כאשר אין לנו ספר הישר · ומדרש עדו · ודברי הימים למלכי ישראל · וספרי שלמה · וטעם באזני יהושע · כי השם ידע כי הוא עתיד להלחם עם מלכי כנען : וטעם כי מחה אמחה · בעבור שהכעיס את השם · כי אלופי אדום נבהלו מפחדו בעבור האותות שעשה במצרים ובים · וככה מואב ופלשת · והנה זה עמלק שמע גבורת השם בעבור עמו ישראל והנה בא ממקום רחוק להלחם עם ישראל ולא פחד מהשם · וכן כתוב ולא ירא אלהים · ויש אומרים כי עמלק היה שם המלך בעבור שאמר הכתוב את עמלק ואת עמו · או עם אחר נתחבר עמו : (טו) ויבן מזבח · כחורב : ומלת מזבח · מושך עצמו ואחר עמו · וכן הוא מזבח יי׳ : (טז) כי יד · כמו כי אשא אל שמים ידי · והטעם כי השם שם ידו

רשב״ם

(יג) ויחלש · נצחם · כדכתיב קול ענות חלושה · (יד) באזני יהושע · שימלוך עליהם ויקיים מצותי למחות את שם עמלק : כי מחה אמחה וגו׳ · כי אני רוצה שימחה את שמו : (טו) ה׳ ניסי · שהמטה של הקב״ה היה לנס על הגבעה וגם לעתיד ירים אותו הקב״ה לנס על ההרים להלחם בעמלק שהרי אמר לו עכשיו כי מחה אמחה את זכר עמלק וזהו שמפרש והולך : (טז) ויאמר כי יד על כס יה וגו׳ · לכך אני קורא שם המזבח ה׳ ניסי · דוגמת שם אדם ששמו אליעזר או עמנו אל שהרי הרים הקב״ה את ידו על כסאו וישבע כי מלחמה לו בעמלק מדר דר דוגמת כי אשא אל שמים ידי · זהו עיקר פשוטו וי״מ כשתהיה ידי וחוזק על כסא יה שזהו כסא מלכי ישראל אז תהיה מלחמה בעמלק · ואין נראה כלל בעיני שבי תהיה יד היה לו לומר · אבל למעלה הוא מוסב כמו שפירשתי ופירושו שהרי על כס יה :

יג וְתַבַּר יְהוֹשֻׁעַ יָת עֲמָלֵק וְיָת עַמֵּהּ לְפִתְגָם דְּחָרֶב: יד וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה כְּתוֹב דָּא דּוּכְרָנָא בְּסִפְרָא וְשַׁוִּי קֳדָם יְהוֹשֻׁעַ אֲרֵי מִמְחָא אֶמְחֵי (יָת) דּוּכְרָנָא דַעֲמָלֵק מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא: טו וּבְנָא משֶׁה מַדְבְּחָא וּפְלַח עֲלוֹהִי קֳדָם יְיָ דַּעֲבַד לֵהּ נִסִּין: טז וַאֲמַר בִּשְׁבוּעָה אֲמִירָא דָא מִן קֳדָם דְּחִילָא דִּשְׁכִנְתֵּהּ עַל כּוּרְסֵי יְקָרֵהּ דַּעֲתִיד דְּאִתְּגַח קְרָבָא קֳדָם יְיָ בִּדְבֵית עֲמָלֵק לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן מִדָּרֵי עָלְמָא:

נתינה לגר

"בתפלה נאמנה ונכונה". (טו) ויקרא שמו ה' נסי, ופלח עלוהי קדם ה' דעבד לה נסין, ת' כדרכו בהמזבחות של האבות, שלא לקרות המזבח בשמו של ה', ומ"ש "דעבד לה נסין" אף שבעברית הוא בל"י, אם לא נאמר שמ"ם הוא, י"ל שבאר שמשה ברח אלהיו שעשה לו נסים לא לבד בעמלק כי גם נסים אחרים. (טז) כי יד על כס יה, בשבועה אמירא דא מן קדם דחל"א דשכנתה על כרסי יקרה. ר"ל בשבועה זאת נאמרת מלפני יראת שכינתו על כסא כבודו "בשבועה אמירא" הוא ת' "כי יד" והוא כמו "כי אשא אל שמים ידי" ויותר נראה כהכ"י שמלאתי, כי מלות "בשבועה אמירא דא" אינן מהת"א, וכתב בלדו ממכילתא "ר"א אומר נשבע הקב"ה בכסא כבוד", או מפירש"י, כי לא מצינו בתרגום בשום מקום מלת "שבועה" שהיא לה"ק, רק "מומתא" או "קימא" שהיא ארמית, רק בת"י שבעת ה' אשר בינותם (ש"ב כ"א ז') ת' "שבועה" בלה"ק, וכ"ת הירושלמי בפ' "כי אשא אל שמים ידי", זקפית בשבועה ית ידו" וע"פ "השבועה הגדולה" [שופטים כ"א ה'] ת"י "שבועתא רבתא" וכן "אל נשא ידך" [תהלים י' י"ב] ת"י "קיים שבועת ידך" ורא"י ברורה לזה שהרמב"ם במו"נ פכ"ח הביא רק מלות "מן קדם אלהא דשכינתא בכורסא יקרה" ולא "בשבועה" וזה פלא. ומן קדם דחלא דשכנתה על כרסי יקרה" הוא תרגום "כס יה" ואולי הוא כמו ששמעתי, משום שאהרן וחור לקחו אבן ושמוה תחת ידיו ויהי ידיו אמונה עד בא השמש, לכן אמר "אם כשהיתה היד נשענת על האבן עשתה כך שהיתה אמונה עד בא השמש, אם תהי' יד על כס יה, על אחת כמה כמה שתהיה מלחמה וישועה לא יום א' רק מדור דור".

מלחמה לה', דעתיד דאתגח קרבא קדם ה'. בעמלק מדר דר, בדבית עמלק לשציותהון מדרי עלמא. ר"ל לעתיד ילחם מלחמה בעמלק במלות ה' להכריתם מדורות עולמים ע' בתיב"ע בת' "דהוא במימרה יגיח קרבא" ולדעתו הל' של "לה'" הוא במקום "של" והוא כמו "מלחמת ה'" וכמו "מזמור לדוד" שהוא כמו "מזמור של דוד" ובכ"י שלי הגי' כך. אמירא דא מן קדם דחילה תקיפא ושכנתה על כורסא יקרא דעתיד לאתגחא קרבא מן קדם ה' בדבית עמלק ולשציותהון מדרי עלכא.

בעל הטורים

בה' · עד בא זה יצחק דכתיב ביה ויצחק בא מבא · השמש זה יעקב דכתיב ביה וילן שם כי בא השמש: זכרון בספר ושים באזני · ר"ת זבוב · שרץ אחד שהיה שותה דמן של ישראל כזבוב: מחה אמחה בגי' זה המן: אמחה · ב' במסרה · הכא ואידך במבול מה כתם נמחו כל אשר בארץ אף עמלק צריכין למחותו שלא ישאר לו שום זכר ולכך נענש שאול שהשאיר לו שום זכר: (טו) נסי · ב' במסרה · הכא ואידך ואל עמים ארים נסי (ישעיה מ"ט) מה התם נס ממש כמו וכנס על הגבעה אף כאן נס ממש שקרא להקב"ה נסו ודגלו: (טז) כי יד · יו"ד של כי וי"ד בגימ' דוד (נ"ל דויד · או צ"ל וד' של יד ור"ל שם"ם בגי' דוד): מדר דר · בגימ' ליאות המשים (נ"ל לימי משיח):

רמב"ן

בתלאה אשר באה להם על ידו · כי הוא היודע ועד · וירמוז כי אחרי שיירשו הארץ ימחו אותו כי מצוה עליהם תחלה להכרית שבעת הגוים וינחלו הארץ · וזהו שנאמר שם והיה בהניח ה' אלהיך לך וגו' ואם היה בימי יהושע בן נון היה מזהירם למחות אותו · אבל נשארה הארץ לרשתה בימיו הרבה מאד ולא הגיע זמנה עד מלוך שאול: (טז) כי יד על כס יה · ידו של הקב"ה הורמה לישבע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית · ומהו כס ולא נאמר כסא · ואף השם נחלק לחציו · נשבע הקב"ה שאין הכסא שלם ואין השם מלא עד שימחה שמו של עמלק בן עשו ומשנמחה שמו יהי שם ה' מלא והכסא שלם · שנאמר האויב תמו חרבות לנצח זהו עשו שנאמר ועברתו שמרה נצח אבד זכרם המה · מה כתוב אחריו וה' לעולם ישב הרי השם מלא · כונן למשפט כסאו הרי כסא שלם · ל' רש"י ומדרש חכמים הוא · ויש מפרשים כי כאשר תהי' יד על כסא ה' תהיה מלחמה לה' בעמלק · וכן תהיה מדור לדור · והענין כי כאשר יהיה מלך בישראל יושב על כסא ה' תהיה מלחמה לה' בעמלק כענין שנא' וישב שלמה על כסא ה' למלך וילחם בעמלק · והוא

ספורנו

בידי · לעורר את הנס בו את זמן תפלתו כדי שיכונו לבם ויתפללו עמו כענין המניפים בסודרים באלכסנדריאה של מצרים (פרק במה דסוכה): (יג) את עמלק ואת עמו · המקובץ מעם אחר להלחם: כתוב זאת זכרון בספר · פרשת זכור: (יד) ושים באזני יהושע · ושים איזה זכרון באזני יהושע וזה עשה משה בבנין המזבח ובתפלתו אז · ובמה שאמר כי יד על כס יה: מחה אמחה את זכר עמלק · שאחריב גם את בהמתם כאמרו והחרמתם את כל אשר לו משור עד שה וגו': (טו) ויקרא שמו · קרא שמו של הקדוש ברוך הוא בתפלתו כענין קראתי שמך ה': ה' נסי · ה' יהיה רוממותי כמו נתת ליראיך נס להתנוסס כלומר ה' הוא יהיה מעלתי ורוממותי על כל מתקוממים כענין ובשמך נבוס קמינו וכענין ובשמי תרום קרנו: (טז) ויאמר כי יד על כס יה. אמר טעם תפלתי זאת הוא מפני שהאל ית' נשבע שתהיה לו מלחמה בעמלק מדר

יח א וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ כֹהֵן מִדְיָן חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ כִּי־הוֹצִיא יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ ב וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן

ת"א וישמע יתרו · זבחים קיו:

רש"י

(א) **וישמע** יתרו · מה שמועה שמע ובא קריעת ים סוף ומלחמת עמלק: יתרו · שבע שמות נקראו לו רעואל יתר יתרו חובב חבר קיני פוטיאל · יתר על שם שיתר פרשה אחת בתורה ואתה תחזה · יתרו לכשנתגייר וקיים המצות הוסיפו לו אות אחת על שמו · חובב · שחבב את התורה · וחובב הוא יתרו שנאמר מבני חובב חותן משה ויש אומרים רעואל אביו של יתרו היה ומהו אומר ותבאנה אל רעואל אביהן שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא כו' · בספרי: חתן משה · כאן היה יתרו מתכבד במשה אני חותן המלך ולשעבר היה משה תולה הגדולה בחמיו שנאמר וישב אל יתר חותנו: למשה ולישראל · שקול משה כנגד כל ישראל: את כל אשר עשה · להם בירידת המן ובבאר ובעמלק: כי הוציא ה' וגו' · זו

רמב"ן

רמז לשאול המלך הראשון וכן מדוד לדור לאמר כי כל מלך בישראל חייב להלחם בהם עד שימחו ועל דרך הפשט נכון הוא · וע"ד האמת כי כיד אשר על כסא יה והיא מלחמה לה' הווה בעמלק מדר · כי מדת הדין של מעלה תהיה בו למחותו לעולם מדור דור · ומדרש חכמים בשם המלא ובכסא השלם ירמוז לזה: וטעם הכתוב שנענש עמלק יותר מכל העמים בעבור כי כל העמים שמעו וירגזון · ופלשת אדום ומואב ויושבי כנען נמוגו מפני פחד ה' ומהדר גאונו · ועמלק בא ממרחק כמתגבר על השם · ולכך אמר לו ולא ירא אלהים ועוד כי הוא נין עשו וקרוב לנו עובר ומתעבר על ריב לא לו:

(א) כבר נחלקו רבותינו בפרשה הזאת יש מהם אומרים כי קודם מתן תורה בא יתרו כסדר הפרשיות · ויש מהם שאמרו שאחר מתן תורה בא וזה ודאי יסתייע מן הכתוב שאמר ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל משה אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהים · הנה אמר שבא אליו בחנותו לפני הר סיני שחנו שנה אחת · וזה טעם אשר הוא חונה שם · ועוד שאמר והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו שהם הנתונים לו בהר סיני · ועוד כי כאן אמר וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו · והיה זה בשנה השניה בנסעם מהר סיני כמו שאמר בפרשת בהעלותך · ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני חותן משה נוסעים אנחנו ושם כתוב ויאמר אליו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך והיא ההליכה הכתובה בכאן וילך לו אל ארצו · ועוד הביאו ראיה ממה שאמר הכתוב ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר הזה פנו וסעו לכם · ושם נאמר ואומר

אבן עזרא

על כסאו וזאת היא שבועה · ור' ישועה אמר כי יד תוקע תהיה ליושב בראשונה על כסא ישראל · כאשר נאמר בשלמה על כסא ה' · והכעס על שאול: חסלת פרשת בשלח

נאום אברם אסיר תקוה · אשר פתח עיני יתרו:
עדי הלך חצי לבו · וענה הנדוד יתרו:
וזה פירש בפרשה · תחלתה דבר יתרו:

(א) וישמע יתרו · הזכיר למעלה דבר עמלק כי לרפידים בא · והיתה ראויה פרשת בחדש השלישי להיותה כתובה אחר דבר עמלק · כי שם כתוב ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני · אם כן למה נכנס דברי יתרו בין שתי הפרשיות · והגאון אמר כי יתרו בא אל מדבר סיני לפני מתן תורה · ולפי דעתי שלא בא רק בשנה השנית אחר שהוקם המשכן · כי כתוב בפרשה עולה וזבחים לאלהים · ולא הזכיר שבנה מזבח חדש · ועוד כתיב והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו · והנה זה אחר מתן תורה · והעד הנאמן על דברי · כי כן כתוב אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהים · ואמר משה לחובב שהוא יתרו כאשר פירשתי בפרשת ואלה שמות · כי חתן משה לא שב אל רעואל הקרוב אליו כי אם לחובב · כי כן כתוב מבני חובב חותן משה · ומשה אמר לו כי על כן ידעת חנותנו במדבר · וידענו כי ישראל עמדו במדבר סיני כמו שנה · והנה דברי משה יוכיחו שאמר בפרשת אלה הדברים · יי' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר הזה פנו וסעו לכם · והנה זה הזמן היה קרוב למסע · והוא אמר ואומר אליכם בעת ההיא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם · כי השם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב · וטעם להזכיר זה להם · כי השם אמר ליעקב הנני מפרך והרביתך ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך · והנה הטעם כאשר ירבה זרעך אתן לו את הארץ · על כן אמר יי' אלהיכם הרבה אתכם והגיע זמן שתירשו את הארץ · ובעבור שאתם רבים לא יכולתי לבדי שאת אתכם · והוצרכתי לתת עליכם שרי אלפים ושרי מאות · זאת היתה עצת יתרו שנתן לו ממחרת בואו למדבר סיני · על כן אמר משה לחובב שהוא יתרו · כמו שפירשנו נוסעים אנחנו · והוא השיב לא אלך כי אל ארצי ואל מולדתי אלך · וזהו וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו · ועתה אפרש למה נכנסה פרשת יתרו במקום הזה · בעבור שהזכיר למעלה הרעה שעשה עמלק לישראל · הזכיר כנגדו הטובה שעשה יתרו לישראל · וכתוב ויחד יתרו על כל הטובה · ונתן להם עצה טובה ונכונה למשה ולישראל · ומשה אמר לו והיית לנו לעינים · והטעם שהאיר עיניהם · ושאול אמר ואתה עשית חסד עם כל בני ישראל · ובעבור שכתוב למעלה מלחמה ליי' בעמלק · שישראל חייבים להלחם בו כאשר יניח השם להם · הזכיר דבר יתרו כי הם היו עם גוי עמלק שיזכרו ישראל חסד אביהם ולא יגעו בזרעו · והנה ראינו הרכבים שהם בני יתרו היו עם בני ישראל בירושלים · ובימי ירמיה יונדב בן רכב · ויש פרשה אחרת דומה לזאת: אשר עשה אלהים · השם שהיה נודע בעולם לפני בא משה שהכל מודים בו: ולישראל עמו · עם יי' · או עם משה · ויתכן להיות כלמ"ד · בעבור משה וישראל · והטעם על המכות וטביעת פרעה: כי הוציא יי' · השם שנודע למשה כי על האותות יאמר: (ב) ויקח · אמר הכתוב אשת משה ולא אמר בתו · בעבור כי משה נכבד מבית

רשב"ם

(א) אשר עשה אלהים למשה · שלא הזיקו פרעה ושהגדילו הקב"ה בעיני פרעה ועבדיו ועשה לישראל נסים

על

א וּשְׁמַע יִתְרוֹ רַבָּא דְמִדְיָן חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה יָת כָּל דִּי עֲבַד יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמֵּהּ אֲרֵי אַפֵּיק יְיָ יָת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ ב וּדְבַר יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה יָת צִפֹּרָה

בעל הטורים

(א) וישמע יתרו. אמרו רבותינו ששמע קריעת ים סוף שכשנקרע הים נהם נהמה גדולה עד ששמעו כל מלכי מזרח ומערב וזהו שנאמר ויגבום עליו [וגו'] כנהמת ים (ישעיה ה') ואמרו ג"כ ששמע מלחמת עמלק. וישמע יתרו כהן מדין חותן משה בגימ' והנה (אולי צריך להוסיף מלת זה ולחשוב המלות והכולל הסגי) קריעת הים ומלחמת עמלק: יתרו בגי' כומר הים לעבודת זרה ובגימ' התורה. שהיה כומר לע"ז ובא להתגייר ולקבל התורה. לשון אדוני אבי הרא"ש ז"ל: יתרו. קרי ביה יתר ו' שבשם שמות היה לו יותר על שאר בני אדם. ד"א שבא לקבל י' דברות (ומצות) [ותרי"ו מצות] יותר על ז' הראשונות שנצטוו בני נח. את כל אשר עשה אלהים למשה. למה אמר אלהים פירוש אשר עשה הקב"ה למשה אלהים לפרעה. אי נמי שמע שבא עליו במדת הדין לברחו על שלא מל בנו שנאמר ויפגשהו ה' ויבקש המיתו ושמע שניצל מזה: עשה אלהים. ב' במסרה

רמב"ן

אליכם בעת ההיא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם. ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וגו'. וזו עצת יתרו: ושם כתוב ונסע מחורב כי נסעו מיד ואם כן נצטרך עתה למה מקדים הפרשה הזאת לכותבה בכאן. ואמר ר"א כי היה זה בעבור דבר עמלק כי כאשר הזכיר הרעה שעשה עמנו עמלק וצוה שנגמלהו כרעתו. והזכיר שעשה לנו יתרו טובה להורותינו שנשלם לו גמול טוב. וכשנבא להכרית את עמלק כמצוה עלינו שנזכר בבני הקיני העומדים עמהם ולא נוסיפם עמם. והוא דבר שאול שאמר להם כן. ועם כל זה אני שואל על הדעת הזו כשאמר הכתוב וישמע יתרו כל אשר עשה ה' למשה ולישראל עמו כי הוציא ה' את ישראל ממצרים. ולמה לא אמר ששמע מה שעשה למשה ולישראל במתן התורה שהוא מהנפלאות הגדולות שנעשו להם. כמו שאמר כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמוהו השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי. וכשאמר ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אודות ישראל את כל התלאה אשר מצאתם בדרך. ואמר יתרו מזה. עתה ידעתי כי גדול ה'. למה לא ספר לו מעמד הר סיני וממנה יודע כי השם אמת ותורתו אמת ואין עוד מלבדו. כמו שאמר אתה הראית לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו מן השמים השמיעך את קולו וגו. ואולי נאמר ששמע יתרו בארצו מיד כי הוציא ה' את ישראל ממצרים ונסע מארצו והגיע אל משה אחרי היותו חונה בהר סיני אחר מתן תורה. ולא סיפר שהזכיר לו ענין המעמד ההוא כי הדבר עודינו קרוב ועודם שם. ובידוע כי יספר לו. והקרוב אלי לתפוש סדר התורה שבא קודם מתן תורה בהיותם ברפידים כמו שאמרו במכילתא רבי יהושע אומר מלחמת עמלק שמע ובא שהיא כתובה בצדו. ונסע עמהם מרפידים אל הר סיני. והכתוב שאמר אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהים. ענינו כי היה הר סיני בדרך מדין קרוב משם. שהרי משה הלך שם לרעות צאן מדין. ובאהרן אמר ויפגשהו בהר האלהים. והנה יתרו יצא עם בתו והבנים ממדין ובאו אל הר סיני. ומשה היה ברפידים שהוא מקום אחד במדבר סין שהכתוב אמר ויסעו מאלים ויבואו כל עדת בני ישראל אל מדבר סין אשר בין אלים ובין סיני. לומר כי מדבר סין מגיע עד הר סיני ויכלול דפקה אלוש ורפידים. ואף על פי שאמר ויסעו ממדבר סין ויחנו ברפידים. כך אמר ויסעו ממדבר סין ויחנו בדפקה ואלוש ורפידים והם ממדבר סין עצמו. כי המדבר כלו יקרא מדבר סין והמקום שלפני הר סיני יקרא מדבר סיני. וכמוהו וישובו אל ארץ פלשתים. והנה יהיה פירוש הכתוב ויבא יתרו חותן משה ובניו ואשתו אל משה אל המדבר אשר הוא חונה שם ויבא אל הר האלהים. כי אל ההר בא ושם עמד והוא כמו שאמר ויבא אל האלהים חורבה. וכן ויפגשהו בהר האלהים וכן רב לכם שבת בהר הזה. ומן ההר שלח אליו אני חותנך יתרו בא אליך ויצא אליו משה ולא נצטרך לומר כי ויאמר יהיה מוקדם. ואפילו אם לא יהיה רפידים במדבר סין על כל פנים במדבר הוא. כי לא באו ישראל בארץ נושבת כל ארבעים שנה וקרוב מהר סיני היה שבאו משם אל ההר ביום אחד מחנה קהל גדול כמוהו. וכמו שנתבאר בענין הצור שהוא ממנו ברפידים כאשר פירשתי. והנה יהיה הפירוש שאמרתי נכון. וראיתי נמי במכילתא אל המדבר אשר חונה שם הרי הכתוב מתמיה עליו שהוא שרוי בתוך כבודו של עולם ובקש לצאת אל המדבר תוהו שאין בו כלום. דעתם לפרש אל המדבר אשר הוא חונה שם הוא במדבר הר האלהים כי מאילים ועד הר סיני היה מדבר סין. וספר הכתוב שבא אל קצה המדבר אשר הוא חונה שם הוא מדבר הר האלהים חורבה. והזכיר זה לשבח יתרו שעזב ארצו ובא אל המדבר אשר הוא שם. בעבור שידע שהוא הר האלהים כי בו נגלו אליו האלהים שכבר שמע כל הענין כי ישראל יצאו ממצרים

ספורנו

זר חייבים אנו להלחם מלחמתו בכל דור ודור באמרם ג' מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ להעמיד להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות בית המקדש ולכן התפללתי שיהיה הוא נסי ורוממותי על האויב:

(א) וישמע יתרו. הנה השמיעה תאמר על הדבר הבלתי הוה בזמן המסופר. כי אמנם על הדבר ההוה אז תפול ראיה לרחוק ולקרוב כענין וירא יעקב כי יש שבר במצרים. וירא בלק. וראו כל עמי הארץ. ובהיות יציאת ישראל ממצרים היתה אז דבר הוה לסיבך אמרו ז"ל מה שמועה שמע קריעת ים סוף ומלחמת עמלק. מפני ששתי אלה כבר עברו אז. אמנם כשנפרש כי הוציא שהוא כמו כאשר הוציא יאמר ששמע כל אשר עשה האל ית' כאשר הוציא את ישראל ממצרים והם המכות הגדולות והאותות והמופתים וכו'. ולכן נשאו לבו ללכת בעצמו אל המדבר ולא שלח על ידי שליח למשה

משה את־צפרה אשת משה אחר שלוחיה: ג ואת שני בניה אשר שם האחד גרשם כי אמר גר הייתי בארץ נכריה: ד ושם האחד אליעזר כי־אלהי אבי בעזרי ויצלני מחרב פרעה: ה ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל־משה אל־המדבר אשר־הוא חנה שם הר האלהים: ו ויאמר אל־משה אני חתנך יתרו בא אליך ואשתך ושני בניה עמה: ז ויצא משה לקראת חתנו וישתחו

רש"י

נחולה על כולם: (ב) אחר שלוחיה. כשאמר לו הקב"ה במדין לך שוב מצרים ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו' ויצא אהרן לקראתו ויפגשהו בהר האלהים א"ל מי הם הללו א"ל זו היא אשתי שנשאתי במדין ואלו בניה א"ל והיכן אתה מוליכן א"ל למצרים א"ל על הראשונים אנו מצטערים ואתה בא להוסיף עליהם אמר לה לכי לבית אביך נטלה שני בניה והלכה לה: (ד) ויצלני מחרב פרעה. כשגילו דתן ואבירם על דבר המצרי ובקש להרוג את משה נעשה צוארו כעמוד של שיש: (ה) אל המדבר. אף אנו יודעים שבמדבר היה אלא בשבחו של יתרו דיבר הכתוב שהיה יושב בכבודו של עולם ונדבו לבו לצאת אל המדבר מקום תהו לשמוע דברי תורה: (ו) ויאמר אל משה. ע"י שליח: אני חתנך יתרו וגו'. אם אין אתה יוצא בגיני צא בגין אשתך ואם אין אתה יוצא בגין אשתך צא בגין שני בניה: (ז) ויצא משה. כבוד גדול נתכבד יתרו באותה שעה כיון שיצא משה יצא אהרן נדב ואביהוא ומי הוא שראה את אלו יוצאין ולא יצא: וישתחו וישק לו. איני יודע מי השתחוה למי כשהוא אומר איש לרעהו מי הקרוי איש זה משה שנאמר והאיש משה וגו':

רמב"ן

לעבוד את האלהים על ההר הזה ובא לשם ה' אלהי ישראל וגם זה נכון הוא. וכן נראה לי כי מה שאמר כאן וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו שהיה זה בשנה הראשונה והלך לו אל ארצו וחזר אליו. ויתכן שהלך שם לגייר את משפחתו וחזר למשה ועודנו בהר סיני כי קרוב הוא למדין כמו שהזכרתי. שהרי בנסוע המחנה באייר בשנה שניית כשאמר לו משה נוסעים אנחנו לכה אתנו וענה אותו לא כי אל ארצי ואל מולדתי אלך התחנן לו משה מאד ואמר לו אל נא תעזוב אותנו וכו' והייתה לנו לעינים והיה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו

אבן עזרא

אביה: אחר שלוחיה. י"א אחר שנתן לה רשות נתלון ללכת לבית אביה לשובו לבדו אל ארץ מצרים. ויש אומרים אחר שלחם דורנות אליו. כמו שלוחים לבתו: (ג) ואת. דע כי אנשי לשון הקדש שומרים השמות כמתכונתם בכל הכינויים ואינם חוששים לשמור שמות בני אדם. על כן אל תתמה שאמר גרשום בעבור שגר שם. כי הנה קין בעבור קניתי. ואינו נכון בדקדוק. וקשה מזה נח מגזרת ינחמנו. ופעם יחסרו השם. כמו חושים. הוא שוחם. ונקרא יעבץ בעבור שילדתו אמו בעוצב. גם יחסרו אות ממנו כמו מעכה הוא מיכה. והפך זה יוב. הוא ישוב. ורבים אמרו כי כן שמואל מגזרת שאלתיהו. והישר בעיני כי חורק פתח חולם כמו פתו תות וצוף ונוסף נון וכן והנה שמואל מגזרת שמו אל. וקראתו אמו בשם אל כי הוא נתנו לה כאשר שאלה. ואל תתמה איך יקרא שם אדם בשם אל. כי הנה כמוהו צורי שדי ורבים ככה. ולפי דעתי כי כן שם המזבח שבנה משה יי' נסי. וככה שם המשיח יי' צדקנו. והגאון אמר כי השם דבק עם מלת יקראו. ושם המשיח הוא צדקנו. והנה הוא מטעה בעל הטעמים שהם טרחא במלת יקראו. כי הפרש גדול יש בין ויקרא בשם יי' שכתוב באברהם. שהטרחא במלת ויקרא. ובין ויקרא בשם יי' שכתוב בספר משה. כאשר אפרש במקומו: (ד) ושם האחד. מנהג לשון הקדש לאמר פעמים ככה השני. ופעמים האחד. כמו שם האחד בוצץ ושם האחד סנה. והחסר מלת אמר אחר אלהי אבי בעזרי. ואין כתוב כי אמר אלהי אבי. כי המלה שנה למעלה כי אמר גר הייתי. כמו כי הסרני אלהים. וכבר פירשתי למה קרא שם הקטן אליעזר: (ה) ויבא. הזכיר הכתוב דרך מוסר בבואו אל משה כי יתרו הולך בראשונה. ואחריו בני משה. ואחריהם האשה כמשפט: אשר הוא חנה שם. כי ימים רבים חנה שם: (ו) ויאמר. וכבר אמר אל משה לפני בואם על ידי שליח או באגרת כתובה. אני חותנך יתרו ואשתך שהיא העיקר. ושני בניה שהיא עמה: (ז) ויצא. לקראת חתנו. בעבור כבוד יתרו וחכמתו. ולא לאשתו ובניו כי אין מנהג לאדם נכבד לצאת לקראת אשתו או בניו: וישתחו. דקדוק וישתחו קשה. ידענו כי שרשו מבעלי הה"א באחרונה. והנה הוי"ו במקום ה"א כוי"ו שלו הייתי. שאמר ממנו לא שלותי. והנה כאשר אמרו לשון יחיד וישתחו. היה ראוי להיותו וישתחוה. כי הפי"ו מבנין התפעל. כמו והאיש משתאה לה. כי משפט אותיות השניים. אם היה אחד מהם

רשב"ם

על ידו: (ב) אחר שלוחיה. לאחר שהחזירה ושלחה משה ממצרים שלא ראינו עד עכשיו שהחזירם לבית חמיו. וי"מ ואחרי כן שלח לה נדוניתה כדכתיב שילוחים לבת פרעה. ונראה הוא משם שלא מצינו מקראות בענין זה אלא קודם ששלחה יתרו לה ולבניה במדבר היה לו לכתוב למעלה אחרי פרשת דמים למולות ואח"כ חזר משה ושלחה אצל אביה (לה ולבניה) דוגמת וחם הוא אבי כנען: אחר שלוחיה. כמו ואחר תטהר וכמו שפירשתי אחר נאחז בסבך. קדמו שרים אחר נוגנים: (ו) ויאמר. שליח יתרו אל משה:

אִתַּת מֹשֶׁה בָּתַר דְּפַטְרַהּ: ג וְיָת תְּרֵין בְּנַהָא דִּי שׁוּם חַד גֵּרְשׁוֹם אֲרֵי אֲמַר דַּיָּר הֲוֵיתִי בַּאֲרַע נוּכְרָאָה: ד וְשׁוּם חַד אֱלִיעֶזֶר אֲרֵי אֱלָהָא דְאַבָּא הֲוָה בְּסַעֲדִי וְשֵׁיזְבַנִי מֵחַרְבָּא דְפַרְעֹה: ה וַאֲתָא יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה וּבְנוֹהִי וְאִתְּתֵהּ (לְוָת) לְמֹשֶׁה לְמַדְבְּרָא דִּי הוּא שָׁרֵי תַמָּן לְטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַייָ: ו וַאֲמַר לְמֹשֶׁה אֲנָא חֲמוּךְ יִתְרוֹ אָתֵא לְוָתָךְ וְאִתְּתָךְ וּתְרֵין בְּנַהָא עִמַּהּ: ז וּנְפַק מֹשֶׁה לְקַדָּמוּת חֲמוּהִי וּסְגִיד וּנְשִׁיק

נתינה לגר

יתן (ב) אחר שלוחיה, בתר דפטרה. הוא כדעת המכילתא שהובאה ברש"י, ששלחה לבית אביה. (ג) גר הייתי, דייר הויתי, כבר הזכירונו כמה פעמים שהשגא ששם הזה על שם התגוררות, יתורגם דיירי ועל קבלת האמונה ית' גיורא. (ד) כי אלהי אבי בעזרי, ארי אלהא דאבא בסעדי. ע' בס' אוג"ר, ויותר נכונה הני' הרי מימר אלהא דאבא' והסופרים הכרו שהוא ת' כי

בעל הטורים

ככה · אליך לעיל (פ' מקץ) מה זאת עשה אלהים לנו · שבאותו לשון שנצטערו באותו לשון בשורות להם בעלייתם משם: (ב) אחת משה אחר שלוחיה · פירוש היא כאשתו (אע"פ ששלחה) שאין נושאין גרושתו (כי מלך הוא עפ"ב דסנהדרין): (ג) שם האחד גרשם כי אמר גר וגו' ושם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי וגו' · ואין כתיב כאן כי אמר איכא למימר אכי אמר דלעיל קאי ועל גרשם כתיב כי אמר כי יש דרש במדרש כשנתן יתרו בתו למשה הוצרך להתנות שיהיה הבן הראשון לע"ז ולכך לא נימול עד שפגעו המלאך בדרך וביקש להמיתו ואז מלתו צפורה (עיי' בת"י בפ' שמות) וממלה לו התנאי שהתנה עם אביה לכן בכאן כתיב כי אמר כלומר אמר גלה לכל כי אנוס היה על תנאי הזה כי גר היה והוצרך לעשות מאמר יתרו ומכ"מ על התנאי יצא ממנו יהונתן בנשה כומר לפסל מיכה לכן לא כתיב כי אמר על אליעזר כי לא היה [רוצה] לגלות שהרג את המצרי ורצה פרעה להרגו · ומיהו בגמ' משמע שאליעזר בן משה לא נימול עד שפגעו המלאך שאמר משה אמול ואצא לדרך סכנה הוא להינוק וזה היה אליעזר שמסכנה למצרים לא מצינו שהיה לו בן אח"כ: (ה) חנה · ב' במסרה · דין ואידך חנה מלאך ה' סביב ליראיו מלמד שלא הוצרך יתרו לשאול על אהל משה אלא ראה ענן קשור עליו ובזה הכירו וזהו חנה מלאך ה' סביב ליראיו אל המדבר אשר

רמב"ן

והשכנו לך ולא השיב אותו דבר · ונראה שקבל דבריו ועשה כרצונו ולא עזבם אבל בימי שאול היו בניו עם עמלק ובאו והתחברו עוד אל ישראל והיו בירושלם בני יונדב בן רכב · אולי במות משה חזר לארצו הוא או בניו ואפשר שהיה הקיני היושב עם עמלק ממשפחת יתרו לא בניו ועשה חסד עם כל המשפחה בעבורו כאשר עשה יהושע עם משפחת רחב · ודעת רבותינו כך היא שהלך שם עמהם · אמרו בספרי שנתנו לו דשנה של יריחו והיו אוכלין אותה עד שנבנה בית המקדש ת"מ שנה · ורש"י עצמו הוא כתב זה בסדר בהעלותך. אם כן חזר אליו · ובמכילתא אמר לו הריני הולך ומגייר את בני מדינתי שאביאם תחת כנפי שמים יכול שהלך ולא חזר ת"ל ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים וכו': למשה ולישראל עמו · הנפלאות שעשה למשה שעשה עמו חסד וטובה שיבא אל פרעה תמיד ולא יפחד ממנו ויביא עליו המכות עד שיוצאו ממצרים הוא והעם עמו כמלך עליהם. ור"א אמר למשה ולישראל בעבור משה וישראל · והטעם על המכות וטביעת פרעה · וכן נראה מדעת רבותינו שאמרו שקול משה כישראל וישראל כמשה · וטעם אשר עשה אלהים כי הוציא ה' הזכיר אלהים בשם שהיה יתרו יודע מלפנים · וכי הוציא ה' בשמו הגדול שנודע עתה על ידי משה שבו נעשו האותות: (ב) אחר שלוחיה · בעבור שהזכיר הכתוב ויקח משה את אשתו ואת בניו וישב מצרים הוצרך לומר כאן שהיתה בבית אביה כי משה שלחה שם · ויתכן שיאמר כי לקחה יתרו להשיבה אליו אע"פ ששלחה ממנו בעבור ששמע כל אשר עשה אלהים למשה כי מעתה ראוי ללכת אחרי המלך בכל אשר ילך: (ג) ואת שני בניה אשר שם האחד גרשום · אע"פ שאין זה מקום מולדתם יפרש שם הבנים כי לא היה מקום להזכיר שם אליעזר בהולדו כאשר פירשתי בסדר ואלה שמות ובכאן רצה להזכיר החסד שעשה הקב"ה למשה שהיה גר בארץ נכרים ונותן שם הודאה לשם שהצילו מחרב פרעה בברחו · ועתה הוא מלך על ישראל והטביע פרעה ועמו בים. וטעם כי אמר נמשך למשה הנזכר בפסוק הראשון וכן שם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי נמשך על כי אמר וכן רבים: (ו) ויאמר אל משה אני חותנך יתרו בא אליך · שלח לו הדבר באגרת כתוב בה כן · כי השליח לא יאמר אני חותנך אבל יאמר הנה חותנך יתרו בא אליך · וכן לא יתכן שיאמר לו ככה פה אל פה כי יאמר הנה באתי אליך ואין דרך להזכיר שמו אני פלוני · כי בראותו אותו יכירנו · וכמהו,

ספורנו

למשה את אשתו ואת בניו כי הפך לדרוש אלהים כענין מלך בכל אשר שלח לראות את המופת אשר היה בארץ: (ב) אחר שלוחיה · אחר ששלחה אליו לדעת איזה מקום מנוחתו והודיע שלא ינוח עד כי האלהים ששם יעבדוהו כמו שיעד באמרו תעבדון את האלהים על ההר הזה ולפיכך אחר יתרו לבא עד היות משה ועמו שם: (ג) ויצילני מחרב פרעה · כי בלידת אליעזר כבר מת אותו מלך מצרים שהיה רודף את משה כאמרו ויהי בימים ההם וימת מלך מצרים ואז בטח להיות נמלט מחרב פרעה כי עד מותו לא היה משה בטוח מהרגו בכל מקום שיהיה נודע אל פרעה כענין אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדוני שם לבקשך והשביע את הממלכה ואת הגוי: (ו) אני חותנך יתרו · הקדים להודיעו דרך מוסר למען יוכל להכין מקום לשבתם כאמרם ז"ל (נדה פרק כל היד) אל תכנס לביתך פתאום כל שכן לבית חבירך: (ז) ויצא משה · לא חדל בשביל מעלתו לקדם פני מי שהלם עמו עונש בעת גר לו כענין ואת מאמר מרדכי אסתר עושה כו' · וכענין יוסף עם אחיו נפלתו והפסק ולא זכר

וַיִּשַּׁק־לוֹ וַיִּשְׁאֲלוּ אִישׁ־לְרֵעֵהוּ לְשָׁלוֹם וַיָּבֹאוּ הָאֹהֱלָה׃ ח וַיְסַפֵּר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְפַרְעֹה וּלְמִצְרַיִם עַל אוֹדֹת יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתַם בַּדֶּרֶךְ וַיַּצִּלֵם יְהוָה׃ ט וַיִּחַדְּ יִתְרוֹ עַל כָּל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִצִּילוֹ מִיַּד מִצְרָיִם׃ י וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד פַּרְעֹה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶת־הָעָם מִתַּחַת יַד־מִצְרָיִם׃ יא עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל יְהוָה מִכָּל־הָאֱלֹהִים כִּי בַדָּבָר אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם׃ יב וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה עֹלָה וּזְבָחִים לֵאלֹהִים וַיָּבֹא אַהֲרֹן וְכֹל ׀ זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לֶאֱכָל־לֶחֶם עִם־

ת"א ויחד יתרו · סנהדרין צד : ויאמר יתרו · ברכות נד סנהדרין שם · כי בדבר · סוטה יא : ויקח יתרו · ע"ג כד, זבחים קיו : ויבא אהרן · ברכות סד :

רש"י

(ח) ויספר משה לחתנו · למשוך את לבו לקרבו לתורה: את כל התלאה · של הים ושל עמלק · התלאה למ"ד אל"ף מן היסוד של תיבה והתי"ו הוא תיקון יסוד הנופל ממנו לפרקים וכן תרומה תנופה תקומה תנואה : (ט) ויחד יתרו · וישמח יתרו זהו פשוטו · ומדרש אגדה נעשה בשרו חידודין חידודין מיצר על אבוד מצרים היינו דאמרי אינשי גיורא עד עשרה דרי לא תבזי ארמאה באפיה : על כל הטובה · טובת המן והבאר והתורה ועל כולן אשר הצילו מיד מצרים עד עכשיו לא היה עבד יכול לברוח ממצרים שהיתה הארץ מסוגרת ואלו יצאו ששים רבוא : (י) אשר הציל אתכם מיד מצרים · אומה קשה : ומיד פרעה · מלך קשה : מתחת יד מצרים · כתרגומו לשון רידוי ומרות היד שהיו מכבידים עליהם היא העבודה : (יא) עתה ידעתי · מכירו הייתי לשעבר ועכשיו ביותר : מכל האלהים · מלמד שהיה מכיר בכל עבודת כוכבים שבעולם שלא הניח עבודת כוכבים שלא עבדה : בדבר אשר זדו עליהם · כתרגומו · במים דמו לאבדם והם נאבדו במים : אשר זדו · אשר הרשיעו ורבותינו דרשוהו לשון ויזד יעקב נזיד בקדירה אשר בשלו בה נתבשלו : (יב) עולה · כמשמעה שהיא כולה כליל : וזבחים · שלמים : ויבא אהרן וגו' · ומשה היכן הלך

רמב"ן

ויאמר חירם מלך צור בכתב וישלח אל שלמה : (י) אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה · כי עשה עמכם נס גדול שלא הרגו אתכם פרעה ועמו · כי באו בעבורכם עליהם מכות גדולות בארצם והיה הנס הזה גדול במשה · על כן הזכירו לנכח בכלל ואמר אתכם אתה והעם · ועוד גם אחר אשר הציל את העם מתחת יד מצרים שהיו הם במצרים ויצאו משם לחירות עולם · ור"א אמר כי ברך תחלה השם אשר הציל אתכם אתה ואהרן שבאו המכות על ידכם לפרעה ולמצרים ואחרי כן ברך אשר הציל את העם מתחת יד מצרים במצרים ובים : (יא) כי בדבר אשר זדו עליהם · פירושו בדבר אשר הזידו המצרים על ישראל

אבן עזרא

ה"א השואל והיה האות אשר לפניהם הו"ו השפעל · והנה בעבור שהתליפו הה"א בוי"ו במלת וישתחו · הניחו הוי"ו הראשון שאינו הי' לשון רבים תחת ה"א השרש והשליטו הוי"ו ואמרו וישתחו · ובעבור היות הוי"ו בסוף המלה סימן לשון רבים כאשר הוא נעלם · כמו לאם תתראו · והנה היה נראה מלת וישתחו בהעלם הוי"ו שהוא סימן לשון רבים · על כן הוצרכה להיות המלה מלעיל · להפריש בינה ובין מנהגם בלשון רבים · ולפי הסברא כי היוצא הוא המשתחוה זה לזה · וקראו הכתוב רעהו בעבור גדול מעלתו בחכמה : ויבאו האהלה · שהוא ידוע אהל משה : (ח) ויספר · זה הפסוק יורה על פירוש משה ולישראל בעבורם : התלאה · מגזרת ונלאו מצרים והתי"ו נוסף · והטעם צרה שילאה אדם לסבלה או להגידה · והטעם על רדיפת מצרים בים · וביאת עמלק · ורעב הקהל וצמאו · ומכולם הצילם יי' : (ט) ויחד · מגזרת חדוה · והיה ראוי להיותו על משקל · ויפת בסתר לבי · וישב ממנו שבי ·

רשב"ם

(ח) התלאה אשר מצאתם בדרך · רדיפת פרעה מים · ומן ובשר שנתן להם הקב"ה:(ט) ויחד מגזרת (חדה) [חדוה] במו עוז וחדוה כיון (ס"א ביו"ד) כל תיבה של בג"ד כפ"ת שמגזרת חסופי למד פעל שסופם דגשים מן בכה ויבך· מן פתה · ויפת בסתר לבו · יפת אליהם ליפת · אל תוסף על דבריו · מן שבה וישב : (י) אשר הציל אתכם · משה ואהרן מיד מצרים ומיד פרעה ואת העם הושיע משעבוד מצרים : (יא) מכל האלהים כי אין כח בהם לנקום צרת מאמיניהם : כי בדבר · כלומר כי על כל דבר אשר זדו מצרים עליהם נתעולל בהם · זהו עיקר פשוטו : (יב) ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חותן משה לכבוד יתרו באו · ומשה לא הוצרך להזכר כי האהל

שלו

לה ושאילו גבר לחבריה לשלם ועלו למשכנא: ח ואשתעי משה לחמוהי ית כל די עבד יי לפרעה ולמצראי על עיסק ישראל ית כל עקתא די אשכחתנון בארחא ושזבנון יי: ט וחדי יתרו על כל טבתא די עבד יי לישראל די שזביה מידא דמצראי: י ואמר יתרו בריך יי די שזיב יתכון מידא דמצראי ומידא דפרעה די שזיב ית עמא מתחות מרות מצראי: יא כען ידענא ארי רב יי ולית אלה בר מנה ארי בפתגמא דחשיבו מצראי למדן ית ישראל בה דנגון: יב ונסיב יתרו

נתינה לגר

אמר׳ שנה׳ הקודם, והשמיטוהו. (ט) ויחד, וחדי, הוא ל׳ שמחה כפשוטו. (י) יד מצרים, מרות מצראי. לא ת׳ זקוף יד׳ כדרכו לת׳ חוזק יד׳ מפני שהרא״ו שאין לשם חוזק יד. (יא) מכל האלהים, לית אלה בר מנה, שינה מפשוטו לכבוד ה׳ שלא יעלה על הדעת חלילה שיש שום ממש

בעל הטורים

הוא הנה שם: (ט) ויחד יתרו · שיחד לבו לאל אחד ונעשה יהודי (שנקראין גוי אחד ונעשה הוא כמו ד״א) · ד״א מלמד שנעשה בשרו חדודים חדודים על אבדן מצרים: ויחד יתרו על · בגי׳ כן סעלה בשרו חדודים (חדודים): (יג) ממחרת · בגי׳

רמב״ן

ידעתי שהוא גדול מכל האלהים · וטעם זה מפני שהשם גזר על ישראל ועבדום וענו אותם ולא היה על המצרים בזה העונש הגדול אבל הזידו עליהם וחשבו להכרית אותם מן העולם כמו שאמר הבה נתחכמה לו פן ירבה וצוה למילדות להמית הבנים וגזר עליהן כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו ומפני זה היה עליהם העונש שמשחית אותם לגמרי וזהו שאמר וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי כמו שפרשתיו והנה השם ראה את מחשבתם ונוקם מהם על זדון לבם וכן אמר הכתוב עוד (נחמי׳ ט) כי ידעת כי הזידו עליהם כי העונש בעבור הזדון שחשבו לעשות להם והנה ה׳ רואה ללבב ועושה משפט העשוקים ונוקם ובעל חמה ואין מוחה בידו ואונקלוס שאמר ארי בפתגמא דחשיבו מצראי למידן ית ישראל ביה דינון ירצה לומר כי היה עונשם על טביעת הילדים ביאור שאינו בכלל ועבדום וענו אותם ועל כן אבדם במים: (יב) ויקח יתרו חתן משה עלה

אבן עזרא

רק נפתח הח״ת בעבור שהוא מן אות הגרון · ובאשר הדל״ת דגוש כאשר היה׳ ולא אדע בכל המקרא אות דגוש בסוף המלה · רק אם היה בג״ד כפ״ת שיתחברו שני שואין שהם בסוף · כמו וישב ממנו · וישת מן היין · רק עם אחד מהמלכים · לא מצאנוהו דגוש רק פתח · והם שנים ויחד יתרו · אל יחד בימי שנה: (י) ויאמר יתרו ברוך י״י · שים לבך לדקדק זאת המלה · דע כי לא ימצא פעול רק מפעלים היוצאים · ואם מצאת אותו שהוא על משקל פעול · השכל אם מצאת לו פועל שהוא יוצא הוא באמת פעול . ואם לא יהיה כן הוא תאר · והנה אם היה על משקל פועל ואין לו פעול מהבנין בעצמו ומתוך הגזרה · גם הוא תאר ואינו פועל כלל · כמו שמח הפועל הוא שומר · והפועל הוא עובר שמור נבזאין · והנה מצאנו · הולך · עומד · יוצא · וכל אלה יראו פועלים · כי הם על מתכונת שומר · ובעבור שהגזרה מהפעלים העומדים · כי לא יאמר ממנו · הלוך · עמוד · יצוא · והנה אין לנו פעול · על כן אמר כי הולך הוא · תואר ואינו פועל · מצאנו פצוע וקנוא יראה פעול · כי הוא על משקל שמור · וכאשר חפשנו זו הגזרה מצאנו וירכו ויעלמו מהפעלים העומדים · כי היוצא יהיה מהבנין הכבד · ויעלמהו מלכיו · והנה לא נוכל לומר עוצם על משקל שומר · מבנין עלמה · רק מבנין אחר עוצם עיניו מראות ברע · והנה מצאנו מלת ברוך על משקל שמור · והנה חפשנו בכל המקרא ולא מצאנו מזה הבנין בבנין הקל רק מבנין אחר · והוא ויברך על ברכיו · גם הוא פועל עומד לא יצא ממנו פעול כלל · והנה מלת ברוך תואר · כמו עצום מהבנין הקל · א״כ מריטים ברוך הוא תואר מבנין הדגוש · והיה הרי״ש ראוי להדגש ככל הגזרה . כמו ברך נכות · והוא על משקל כדוב שכול · ולא דבר נכונה כי כל תואר כמו שכול וגבור ושכור לא ישתנו לסור הדגש בסמיכת היחיד או בלשון רבים · כמו ויהרג זכרי גבור אפרים · הוי גבורים · והנה עומד כנגדו הוא ברוך ה׳ · ברוכים אתם לה׳: אשר הציל אתכם · אמר למשה ולאהרן שהיו שלוחים לשם · ועל ידם באו המכות לפרעה ולמצרים על כן אמר מיד מצרים ומיד פרעה · ואחר כן הרך השם אשר הציל את העם מתחת יד מצרים · והבקיעת ים סוף: (יא) ופי׳ עתה ידעתי · פירשתיו בפרשת שמות בפסוק ואמרו לי מה שמו: וטעם כי בדבר · בעבור הדבר שזדו המצרים על עם ישראל · וכן הזכיר למעלה ידעתי כי גדול ה׳ מכל האלהים · ה׳ שעשה דין על שהעבידו אותם בפרך · וכן כתוב כי ידעת כי הזידו עליהם · כאדם שיעשה בזדון רצונו · וכבר כתוב כי ידעתי את מכאוביו וארד להצילו מיד מצרים: (יב) ויקח עולה וזבחים · הם השלמים · וטעם לאלהים · כי עתה יתא

ספורנו

שר המשקים את יוסף: (ח) את כל אשר עשה ה׳ לפרעה ולמצרים על אודות ישראל · כמשיב נקם לצרי עמו · על דרך השיב נקם לצריו וזה כמה שלקו בגופם על הים כאמרו ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים ובזה הודה כי בחר בישראל לסגלה מכל העמים: את כל התלאה אשר מצאתם בדרך · ברעב ובצמא ובמלחמת עמלק: ויצילם ה׳ · ובזה הורה השגחתו הפרטית עליהם וסבת זה בהכרח היות דעותם ומעשיהם נכונים לעבדו שכם אחד: (ט) ויחד יתרו על כל הטובה · לא שמח על אבדן מצרים כראוי למקנא לכבוד קונו כענין ישמח צדיק כי חזה נקם · אבל שמח על טובתם של ישראל כמרחם על דמעת העשוקים: (י) אשר הציל אתכם · משה ואת אהרן: מיד מצרים · בהכותכם אותם: ומיד פרעה · בהאסכם להתרות בו: אשר הציל את העם. מהשועבדים · (יא) כי בדבר אשר זדו עליהם · כי הציל את העם באותו הדבר עצמו אשר זדו המצרים עליהם של ישראל · כמו כי יזיד איש על רעהו · וזה היה שהרג בכוריהם כמו שהרגו המצרים כל הבן הילוד לישראל · והטביעם בים כדין שהטביעו הם הבנים ביאור · והרג את הבכורות כנגד בני בכורי ישראל · והמאן לשלחו הקשה את לבם אחרי שלא שמעו ברצונם · וזה הורה גדולתו על כל האלהים כי לא השבה שום אומה שיוכל שום אל מאלהיהם שרי מעלה לגמול מדה כנגד מדה בכל דבר אבל חשבו שיוכלו בדבר אחד מיוחד לו בלבד: (יב) עולה וזבחים לאלהים · לאות קבלת

חֹתֵן מֹשֶׁה לִפְנֵי הָאֱלֹהִים׃ שני יג וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֵּשֶׁב
מֹשֶׁה לִשְׁפֹּט אֶת־הָעָם וַיַּעֲמֹד הָעָם עַל־מֹשֶׁה מִן־הַבֹּקֶר
עַד־הָעָרֶב׃ יד וַיַּרְא חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל־אֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה
לָעָם וַיֹּאמֶר מָה־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה לָעָם מַדּוּעַ
אַתָּה יוֹשֵׁב לְבַדֶּךָ וְכָל־הָעָם נִצָּב עָלֶיךָ מִן־בֹּקֶר עַד־עָרֶב׃
טו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ כִּי־יָבֹא אֵלַי הָעָם לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים׃
טז כִּי־יִהְיֶה לָהֶם דָּבָר בָּא אֵלַי וְשָׁפַטְתִּי בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ
וְהוֹדַעְתִּי אֶת־חֻקֵּי הָאֱלֹהִים וְאֶת־תּוֹרֹתָיו׃ יז וַיֹּאמֶר חֹתֵן
מֹשֶׁה אֵלָיו לֹא־טוֹב הַדָּבָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה׃ יח נָבֹל

ת"א ויתב משה · שבועות ל : ויעמד העם · ברכות מה :

רש"י

והלא הוא שיצא לקראתו וגרם לו את כל הכבוד אלא שהיה עימד ומשמש לפניהם : לפני האלהים · מכאן שהנהנה מסעודה שתלמידי חכמים מסובין בה כאילו נהנה מזיו השכינה : (יג) ויהי ממחרת · מוצאי יוה"כ היה כך שנינו בספרי ומהו ממחרת למחרת רדתו מן ההר וע"כ א"א לומר אלא ממחרת יוה"כ שהרי קודם מ"ת א"א לומר והודעתי את חוקי וגו' ומשנתנה תורה עד יוה"כ לא ישב משה לשפוט את העם שהרי בי"ז בתמוז ירד ושבר את הלוחות ולמחר עלה בהשכמה ושהה שמונים יום וירד ביוה"כ ואין פרשה זו כתובה כסדר שלא נאמר ויהי ממחרת עד שנה שניה אף לדברי האומר יתרו קודם מ"ת בא שלוחו אל ארצו לא היה אלא עד שנה שניה שהרי נאמר כאן ויצלח משה את חותנו ומצינו במסע הדגלים שאמר לו משה נוסעים אנחנו אל המקום וגו' אל נא תעזוב אותנו ואם זה קודם מתן תורה משלחו והלך היכן מצינו שחזר ואם התאמר שם לא נאמר יתרו אלא חובב ובנו של יתרו היה הוא חובב הוא יתרו שהרי כתוב מבני חובב חותן משה : וישב משה וגו' ויעמוד העם · יושב כמלך וכולן עומדים והוקשה הדבר ליתרו שהיה מזלזל בכבודן של ישראל והוכיחו על כך שנאמר מדוע אתה יושב לבדך וכלם נצבים : מן הבקר עד הערב · אפשר לומר כן אלא כל דיין שדן דין אמת לאמיתו אפילו שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאילו עוסק בתורה כל היום וכאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית שנאמר בו ויהי ערב וגו' : (טו) כי יבא · כי בא · לשון הווה : לדרוש אלהים · כתרגומו למתבע אולפן לשאול תמיד מפי הגבורה : (טז) כי יהיה להם דבר בא · מי שהיה לו הדבר בא אלי : (יז) ויאמר חתן משה · דרך כבוד קוראו הכתוב חותנו של מלך : (יח) נבל תבל · כתרגומו ולשונו לשון כמישה פליי"שטרא 1) כמו והעלה נבל כנבול עלה מגפן שהוא כמוש ע"י חמה וע"י קרח

רמב"ן

וזבחים לאלהים · היה כל זה טרם בואם אל הר סיני · גם יתכן לפרש שסידר הכתוב כל ענין יתרו אבל היה זה אחר שעמד עמהם ימים רבים ונתגייר במילה וטבילה והרצאת דמים כמשפט : ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם · עמו ביום חתונתו כי חתן דמים הוא : (יג) ויהי ממחרת · ממחרת היום שעשו זה שנזכר ישב משה לשפוט את העם ואמרו במכילתא ממחרת יום הכפורים ואין דעתם לומר שיהיה ממחרת

אבן עזרא

להיות לו כשם הנכבד לאלהים : ויבא אהרן וכל זקני ישראל · ואין צורך להזכיר משה כי באהלו היו : לאכל לחם · שלמים . וטעם לפני האלהים · כי אהל משה היה נגד מזרח אהל מועד : (יג) ויהי ממחרת · לביאת יתרו : וישב משה · כמנהגו : מן הבקר עד הערב · דע כי בקר כאמת הוא זרות השמש · גם יקרא בקר כעלות עמוד השחר שיחל להראות אור בעבים כמו שהבקר זכרתי · וזה הבקר הוא על דרך מקרה · והערב כאמתו הוא בשקוע השמש · גם יקרא ערב על דרך מקרה עד עריבת האור · וכן אמר דוד מזרח השמש ואחריו כתיב יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב · על כן מערב עד

רשב"ם

שלו הוא : (יג) לשפט את העם · אפילו אם בא יתרו קודם מ"ת דיני ממונות היה להם מעולם · אף כי אמרו רבותינו כי במרה נתנו להם דינים כדכתיב שם שם לו חק ומשפט · ונראים הדברים שאחר מ"ת בא · כתיב כאן אשר הוא חנה שם הר האלהים · ולפנינו הוא אומר בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים ביום הזה באו מדבר סיני · ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני ויחן שם ישראל נגד ההר · נמצאת פרשת רפידים וחניית ההר קדמה לפרשה זו וכדי שלא להפסיק בפרשיות של מצות הקדים פרשת יתרו : מן הבקר עד הערב · לפי שהוא לבדו שפט את כל העם ואין לו מסייעים : (יד) מדוע אתה יושב לבדך · ולפיכך כל העם נצב עליך מן בקר עד ערב (טו) כי יבא אלי העם לדרש אלהים · כלומר אני לבדי צריך לשאל אל אלהים ואין בהם רגיל לדבר אל אלהים כי אם אני לבדי : (יח) נבל תבל · כמו ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו · לשון שלך מתבלבלת להשיב

1) Fletrir פערוועלקען .

חמוהי דמשה עלון ונכסת קודשין קדם יי ואתא אהרן וכל סבי ישראל למיכל לחמא עם חמוהי דמשה קדם יי: יג והוה ביומא דבתרוהי ויתב משה למדן ית עמא וקם עמא עלוהי דמשה מן צפרא עד רמשא: יד וחזא חמוהי דמשה ית כל דהוא עבד לעמא ואמר מה פתגמא הדין די את עבד לעמא מה דין את יתיב בלחודך וכל עמא קימין עלך מן צפרא עד רמשא: טו ואמר משה לחמוהי ארי אתן לותי עמא למתבע אולפן מן קדם יי: טז כד הוי להון דינא אתא לותי ודאינא בין גברא ובין חבריה ומהודענא להון ית קימיא דיי וית אוריתיה: יז ואמר חמוהי דמשה ליה לא תקין פתגמא דאת עבד: יח מלאה תלאה אף את אף עמא הדין

נתינה לגר • (נכ"י קיימא)

ואלכות בזולתו. (טו) כי יבא, ארי אתן. ת' בל"ר כי, עס' יבא גם בל"ר מפני שהוא שם הקנון.

בעל הטורים

למחר יום כפורים (עם האותיות מסוג הראשון והתיבות מסוג הב') : מן הבקר עד הערב · לא אמר ועד רמז שזמן בית דין עד ו' שעות · וכנגד ו' פעמים שכתוב בפרשה לשפוט ושפטתי ושפטו וכתיב הבקר עד הערב הה"א יתירה שלמעלה אינו אומר אלא מן בקר עד ערב לומר כל הדן דין אמת לאמתו כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית שנברא בה"א : (טו) לדרש אלהים · ד' הכא ואידך (בש"א ט') הלכתו לדרוש אלהים · בענין שאול כשהלך לבקש האתונות · ולא יכול דוד ללכת לפניו לדרוש אלהים (בד"ה א' כ"א) בענין הדבר כשראה המלאך המכה בעם · ויהי לדרוש אלהים (ד"ה ב' כ"ו) בענין עוזיהו בדרש אלהים במלחמה · מלמד שעל כל צרכיהם היו באים לו לדרוש אלהים כההוא דשאול שדרש אלהים על אבידתו וכההוא דדוד שהתפלל על הדבר וכההיא דעוזיהו שהתפלל על אויביו : (טז) תורתיו · ג' במסרה · הכא ואידך תרי בבנייתא דיחזקאל

אבן עזרא

ערב תשבתו שבתכם · ראוי להיות מערב החמה · עד ערב החמה רק חכמינו ז"ל הוסיפו מחול על הקדש ואמרו כי יציאת יום השבת תהיה עד צאת הכוכבים · והנה ראוי להכניס השבת מן התורה משקיעת השמש · וכל חכמי התולדות וכל חכמי המזלות מודים · כי גבול היום מרגע היות עגולת השמש כנגד שפת הארץ בכל מקום · וזהו מעת צאתו עד בואו : (יד) וירא · את כל אשר הוא עושה לעם · שהוא מעמידם מערב עד בקר · ורבינו שלמה אמר בעבור שמשה יושב לבדו וישראל נצבים ואין זה דרך מוסר · ואין ספק כי מעלת משה גדולה לומר ככה · כי הנה אהרן שהיה גדול לכל ישראל והיה גדול השנים ממשה · הוא אומר לו בי אדוני · ומשה עשה הדרך הנכונה · כי השופט יושב ובעלי הריב עומדים · וכן כתוב ועמדו שני האנשים אשר להם הריב · ולא אמר לו מדוע · רק בעבור שהיה יושב למשפט לבדו ואין לו שופטים אחרים שיעזרוהו · ואמר רבי מריטום כי מלת מדוע כמו מלכם · מזה בידך · כי כל אחת שתי מלות · והנה מדוע מה דעתך לעשות ככה : (טו) ויאמר · השיב משה אני עושה שני דברים · האחד כי יבא אלי העם לדרוש אלהים · והטעם לדרוש תורתו · והדבר השני כי יהיה להם דבר בא אלי · והשיב על האחרון תחלה ושפטתי בין איש ובין רעהו · והודעתי את חקי האלהים לדורש : (יז) ויאמר לא טוב הדבר אשר אתה עושה · בעיני · והנה טעם לדבריו והוא נבל תבול · מגזרת ועלהו לא יבול · כאלה שהעלה עליו : כי הטעם שיפול מעצמו כנבול עלה · דרך

רמב"ן

רמז ליום הכפורים כי יום הכפורים לא נזכר בכתוב שיאמר עליו ממחרת וגם כן אין הכונה שיהיה ממחרתו ממש כי לא אכלו ביום הכפורים אם היה להם יום הכפורים בשנה ראשונה קודם שנצטוו בו · ועוד כי ביום הכפורים נתנו לוחות אחרונות וממחרתו ירד משה ודבר עם בני ישראל ויצום את כל אשר דבר השם אתו בהר סיני · ואיננו יום המשפט שיעמוד העם עליו מן הבקר עד ערב וג"כ אי אפשר שיהיה בשנה שניה ביום הכפורים · כי בנסוע הדגלים אמר כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך אבל הכוונה לברייתא הזו לומר שהיה זה אחר יום הכפורים כי אין להם יום פנוי למשפט מיום בואם להר סיני עד אחר יום הכפורים של שנה ראשונה הזאת · ואמר עולה וזבחים לאלהים · בעבור שיתרו עדין לא ידע ה' כי משה אמר אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים וגו' ויצילם ה' · אבל יתרו הקריב לאלהים · וככה לא ימצא בכל הקרבנות שבתורת כהנים כאשר אפרש בע"ה · וכן כי יבא אלי העם לדרוש אלהים והודעתי את חקי האלהים דברי משה לחמיו · ויתכן שאמר לו כן בעבור כי המשפט לאלהים הוא כמו שמזכירין רבותינו תמיד אלהים זו מדת הדין : (טו) כי יבא אלי העם לדרש אלהים · השיב משה לחותנו צריכים הם שיעמדו עלי זמן גדול מן היום כי לדברים רבים באים לפני כי יבא אלי העם לדרוש אלהים להתפלל על חוליהם ולהודיעם מה ידבר להם כי זה יקרא דרישת אלהים וכן יעשו עם הנביאים כמו שאמר · לפנים בישראל

ספורנו

עול מלכותו כענין נעמן באמרו כי לא יעשה עוד עבדך עולה וזבח לאלהים אחרים כי אם לה' : לאכול לחם עם חותן משה · לשמוח עמו על שנכנס תחת כנפי שכינה · כענין ישמח ישראל בעושיו : לפני האלהים · לפני המזבח אשר עליו הקריבו אותם הזבחים · אם שהיה אותו המזבח שבנה משה כאבדן עמלק · אם שהיה זולתו ולא נזכר בנינו · והיתה אכילת הזבחים לפני המזבח כענין הנאכלים לפנים מן הקלעים : (יג) ויעמוד העם על משה · להמתין שיוכל לפנות אליהם אחר עסקי הרבים וגדולי הדור : (יד) מדוע אתה יושב לבדך · בעסקי צבור : וכל העם · הצריכים לאיזו שום להקריב משפטם אליך נצבים להמתין מן בקר עד ערב : (טו) לדרוש אלהים · הנשיאים וראשי הדור הבאים על עסקי הרבים וסדרם · באים אלי בהכרח לדרוש אלהים כי על פי ה' יחנו : (טז) כי יהיה להם דבר · וכאשר לאלו הראשים הבאים על עסקי צבור יהיה דבר ריב ביניהם : בא אלי ושפטתי בין איש ובין רעהו · בין אותם גדולי הדור הבאים על עסקי צבור · והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו : לאותם הגדולים כדי שידעום . כאמרו וישובו אליו אהרן וכל הנשיאים בעדה ואחר כן

נגשו

תִּבֹּל גַּם־אַתָּה גַּם־הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר עִמָּךְ כִּי־כָבֵד מִמְּךָ הַדָּבָר לֹא־תוּכַל עֲשֹׂהוּ לְבַדֶּךָ׃ יט עַתָּה שְׁמַע בְּקֹלִי אִיעָצְךָ וִיהִי אֱלֹהִים עִמָּךְ הֱיֵה אַתָּה לָעָם מוּל הָאֱלֹהִים וְהֵבֵאתָ אַתָּה אֶת־הַדְּבָרִים אֶל־הָאֱלֹהִים׃ כ וְהִזְהַרְתָּה אֶתְהֶם אֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַתּוֹרֹת וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת־הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ בָהּ וְאֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן׃ כא וְאַתָּה תֶחֱזֶה מִכָּל־הָעָם אַנְשֵׁי־חַיִל יִרְאֵי אֱלֹהִים אַנְשֵׁי אֱמֶת שֹׂנְאֵי בָצַע וְשַׂמְתָּ עֲלֵהֶם שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי

ת"א והודעת להם · מועד קטן ט קדושין ל בבא קמא צט מציעא ל : ושמת עלהם · סנהדרין יח :

רש"י

וכמו תש ונלאה: גם אתה · לרבות אהרן וחור וע' זקנים: כי כבד ממך · כובדו רב יותר מכחך: (יט) איעצך ויהי אלהים עמך · בעצה אמר לו צא המלך בגבורה: היה אתה לעם מול האלהים · שליח ומליץ בינותם למקום ושואל משפטים מאתו: את הדברים · דברי ריבותם: (כא) ואתה תחזה · ברוח הקודש שעליך: אנשי חיל · עשירים שאין צריכין להחניף ולהכיר פנים: אנשי אמת · אלו בעלי הבטחה שהן כדאי לסמוך על דבריהם שע"י כן יהיו דבריהם נשמעין: שונאי בצע · ששונאין את ממונם בדין כהיא דאמרינן כל דיינא דמפקין ממונא מיניה בדינא לאו דיינא הוא: שרי אלפים · הם היו שש מאות שרים לשש מאות אלף: שרי מאות · ששה אלפים היו: שרי חמשים · י"ב אלף: שרי עשרות · ששים אלף (מה שפירש"י על כל השרים כמה היו והוא לכאורה ללא צורך והוא באמת תיקן בזה ותירץ קושיא בכתוב

רמב"ן

כה אמר האיש בלכתו לדרוש אלהים לכו ונלכה עד הרואה · וכן ודרשת את ה' מאותו לאמר האחיה מחלי זה · שיתפלל עליו ויודיענו אם נשמעה תפלתו · וכן והלך לדרוש את ה' · כמו שפירשתי שם · ועוד שאני שופט אותם · כי יהיה להם דבר בא אלי ושפטתי · ועוד אני מלמד אותם תורה והודעתי להם את חקי האלהים ואת תורותיו: (יט) ויהי אלהים עמך · בעצה זו אמר לו צא המלך בגבורה לשון רש"י · ור"א פי' שמע בקולי ויהי ה' בעזרך להצליחך בעצתי · אבל למטה אמר אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים שפירושו אם תעשה את הדבר וצוך אלהים לעשותו אז תוכל לעמוד שתמלך בגבורה ואין ספק שעשה כן: היה אתה לעם מול האלהים · נגד האלהים · ויאמר היה אתה · בעבורם עומד נגד האלהים להתפלל אליו · כמעט יום צעקתי בלילה נגדך · והבאת אתה את הדברים שיבקשו אל האלהים · הודה לו על הדבר הראשון שאמר כי יבא אלי העם לדרוש אלהים · ויתכן שהיה גם בזה עצה ממנו יאמר היה אתה לעם מול האלהים לשבת באהל מועד מזומן לפניו לדרוש אותו ולא יהיה זה במקום המשפט: (כ) והזהרתה אתהם את החקים ואת התורת · והודיע להם את הדרך אשר ילכו בה על פי התורה והמצוה שתזהירם אתה מאד ותלמדם התורה והמצוה הודה לו גם במה שאמר והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו וגם בזה עצה להזהיר אותם מאד ולהתרות אותם במצות ועונשם אחרי אשר לא יעשה הוא בהם את הדין אבל במשפט אשר אמרת ושפטתי בין איש ובין רעהו שים לך שופטים עמך · כי כבד ממך דבר המשפט יותר מן הכל וטוב לך ולהם להקל מעליך ונשאו אתך · ונודע כי היו עם משה שוטרים נוגשים בעם להביא הנתבעים לפניו לנגשם בדבר המשפט והרבה מהם עם השופטים האלו · ולכך אמר במשנה תורה ושוטרים לשבטיכם ואין צריך להזכיר זה בכאן כי לא היה מעצת יתרו: (כא) ומעם אנשי חיל · אנשים ראויים להנהיג עם גדול · כי כל קבוץ ואוסף יקרא חיל · ואיננו ביוצאי צבא המלחמה בלבד · וכן חיל גדול מאד · ובארבה חילי הגדול · ובממון כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה · ישאו על כתף עירים חיליהם · ובפירות תאנה וגפן נתנו חילם · והנה יקרא איש חיל במשפטים כי (הוא) החכם הזריז הישר · ובמלחמה הגבור הזריז היודע מערכות המלחמה ותקרא גם כן האשה אשת

רשב"ם

להשיב לכמה בני אדם יחד וגם הם מתבלבלים לשונם זה צועק וזה צועק ואין בך כח להשיב לכולם כסדר זה אחר זה: (יט) ויהי אלהים עמך כלומר ויכלת עמוד · היה אתה לעם מול האלהים · לאותם דינים שצריך לדרוש אלהים אתה תשמע מה יאמר לך הקב"ה והזהרת אתהם וזהו הדבר הקשה יביאו אליך אבל שאר דינים הנודעים (בקל) לחכמי ישראל שתשים עליהם · ישפטו הם והקל מעליך: (כא) אנשי חיל · אנשי ממון וגבורה שלא יגורו מפני איש: שונאי בצע · שוחד וגזל קרוי בצע בכל מקום הוי בצע רע לביתו · מה בצע כי נהרוג את

דִּעִמָּךְ אֲרֵי יַקִּיר מִנָּךְ פִּתְגָּמָא לָא תִכּוֹל לְמֶעְבְּדֵהּ בִּלְחוֹדָךְ: יט כְּעַן קַבֵּל מִנִּי אַמְלְכִנָּךְ וִיהֵי מֵימְרָא דַּייָ בְּסַעְדָּךְ הֱוֵי אַתְּ לְעַמָּא (תָּבַע) אוּלְפָן מִן קֳדָם יְיָ וּתְהֵי מַיְתֵי אַתְּ יָת פִּתְגָּמַיָּא קֳדָם יְיָ: כ וְתַזְהַר יָתְהוֹן יָת קְיָמַיָּא וְיָת אוֹרָיָתָא וּתְהוֹדַע לְהוֹן יָת אוֹרְחָא יְהָכוּן בַּהּ וְיָת עוֹבָדָא דְּיַעְבְּדוּן: כא וְאַתְּ תֶּחֱזֵי מִכָּל עַמָּא גֻּבְרִין דְּחֵילָא דַּחֲלַיָּא דַּייָ גֻּבְרִין דִּקְשׁוֹט דְּסָנַן לְקַבָּלָא מָמוֹן וּתְמַנֵּי עֲלֵיהוֹן רַבָּנֵי אַלְפִין

נתינה לגר

ות' בכוה ולא כעתיד כבעברית כדרך כמת' לבאר הענין. (יט) היה אתה לעם מול האלהים, הוי את לעמא תבע אולפן מן קדם ה', ר"ל לשאול הורה מפיהו משום כבוד אלהים. (כ) התורות, אורַיְתָא. הגרסה שצ"ל אוֹרָיָתָא בקמץ היו"ד, כי הוא ל' רבים, וכ"כ האונ"ר וכן הגהנו עפ"י כ"י.

בעל הטורים

(מ"ג פ"ד) מלמד שרמז לו על בנין בית המקדש: (יט) איעצך · ב' (נ"ל ג') במסרה · הכא ואידך דבלעם לכה איעצך דאיתקש נסתה דבלעם לנבואה משה ואמרו חז"ל ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אבל בא"ה קם קבלתי שפירושו קם לשעה פי' לפי שעה כמו שהיתה מדברת לשעה ולא בהתמדה · ואידך וכי איעצך לא תשמע אלי (ירמיה ל"ח) בענין צדקיהו שיעץ לו ירמיה לצאת אל שרי מלך בבל · מה משה ששמע לעצת יתרו נאמר בו על מקומו יבא בשלום אבל צדקיהו שלא שמע לעצת ירמיהו גלה ממקומו: (כ) והזהרתה אתהם (ס"א) [ב' ססין] יתירה [יתירים] אגו (ס') [יוד] דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות ·

אבן עזרא

מכל · ומלת גם כמוהו גם כי כבד ממך הדבר: (יח) עשהו · מלה זרה בדקדוק · ובאה על דרך לשמרהו · כי לא מצאנו ה"א נראית בגזרת עשה: (יח) עתה שמע בקולי איעצך · אתן לך עצה · דע כי מלת אלהים הוא שם אחר כאשר פירשתי · רק בעבור שידבר בה הרבה · יחשבו זה שם כמחר כאילו הוא שם עצם · אלהים יראי בשורה · בראשית ברא אלהים · והנים הכה · על כן שמוהו חכמינו ז"ל שם מן השמות שאינם ראויים למחוק · וטעם ויהי אלהים עמך · שהשם יעזרך אם תעשה ככה · ואמר לו בסוף הדברים שיקח רשות מאת השם על העצה הזאת · וזהו אמרו וצוך אלהים · ואין ספק כי כן עשה · וטעם היה אתה לעם · בעבור העם: מול האלהים · מצאת בשם: והבאת אתה את הדברים · אם הם קשים · ואלה הדברים הם שאמר משה כתחלה כי יהיה להם דבר בא אלי · ופירש זה אחר כן את הדבר הקשה יביאון אליך: (כ) והזהרתה · בדרך הפני שאמרת אתה חייב ללמדם ולהורותם משפטים · כי תורת גדול הוא להודיע כל המעשה אשר יעשון · וטעם והזהרת · מן ולא נזכר · וטעמו נשמר: אתהם · שתי מלות · והוא להזהירם על מצות עשה ועל מצות לא תעשה בקשורים בלב שהיא העיקר · כמו לאהבה השם ולדבקה בו וליראה מפניו · וללכת אחריו · ולמול ערלת הלב · ולא יבגא אחיו ולא יקום ולא יטור · וכן אמר משה בפיך ובלבבך לעשותו ודרכים הנה · ילכו בה · כמו אשר ילכו בם: ואת המעשה אשר יעשון · זה מצות עשה למעשה · ורובם אינם מצות עשה עומדים בפעמים כי אם לזכר · כמו השבת והמועדים ופדיון בכור אבנם הגר וציצית ותפלין ותפלה ומזוזה · גם שעטנז ורבים אחרים ובמקומם אפרשם: (כא) ואתה תחזה · כבר הודעתיך כי אנשי לשון הקדש אינם שומרים המלות רק הטעמים · על כן לא נחפש על חסר ומלא כאשר אפרש עוד · והנה הזכיר יתרו אנשי חיל · שיש להם כח לסבול טורח ולא יפחדו מהם · והנה כנגד אנשי חיל אמר משה כהוא מספר הדבר הנו להם אנשים · כמו בחר לנו אנשים · כלם אנשים · ואמר יראי אלהים שאין להם יראה מאדם רק מהשם לבדו · וכנגדם אמר משה חכמים ונבונים · כי לא יתכן להיות ירא שמים כראוי רק פי' שבות הכם · ואמר יתרו · אנשי אמת שאינם כוזבים: שונאי בצע · ממון · והם נודעים ככה למראה עיני אדם · וכנגדם אמר משה וידועים: שרי אלפים · יש לתמוה אם פי' אלה השרים כמשמעם יהיה מספרם יותר מע'

רמב"ן

חיל בהיותה זריזה ויודעת בהנהגת הבית · והנה יתרו דבר בכלל ופרט · אמר שיחזה אנשים ראויים להנהיג העם הגדול במשפטים · ופרט שיהיו יראי אלהים אנשי אמת ושונאי בצע · כי לא יהיו אנשי חיל במשפט בלי מדות הללו · ולא הוצרך להזכיר חכמתם ובינתם כי הדבר ברור שהוא בכלל אנשי חיל · וכאשר נאמר למשה ויבחר משה אנשי חיל הנה הכל בכלל שהיו יראי אלהים שונאי בצע וחכמים ונבונים · ועוד שאמר מכל ישראל וטעמו המובחר מכל ישראל והם שיש בהם כל המדות הללו כי כיון שאמר מכל ישראל לומר שהיו המובחרים מכלם בידוע כי הטובים שבישראל כל מדות טובות בהם · אבל יתרו מפני שלא היה רגיל בעם הוצרך לפרש · ויש מפרשים אנשי חיל אנשי כח וזריזות · וכן אשת חיל בעלת כח וזריזות בעבודת הבית כאשר נפרש בה בענין · ואשר כח בהם לעמוד בהיכל המלך · וכן הניעמו בחילך בכחך · וכן וגרב חילו לא ימלט מלשון הארמית שיאמר בית לאל ידי · אית חילא בידי · ולמטה אמר ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל המובחרים מכל העם והכל בכלל כאשר פירשתי: שנאי בצע · שסונאין את ממונם בדין · כההיא דאמרי' כל דיינא דמפקין מיניה ממונא בדינא לאו דיינא הוא לשון רש"י · ירצה לפרש שכל ממון שידעו בו שאדם יכול להוציאו מידם בדין ישנאו אותו ויחזירוהו

ספורנו

נגשו כל בני ישראל · וכמו שאמרו ז"ל (ערובין פרק כיצד מעברין נ"ד ע"ב) כיצד סדר משנה · ולצלם הסבות האלה יתמיד שיתקינו העם מן הבקר עד הערב עד שיסתלקו הגדולים ואוכל לפנות לשפוט עניי עם: (יח) גם העם הזה אשר עמך · בית דינך · לא תוכל עשוהו לבדך · לשמוע כל עסקי הגדולים ולשמוע עם זה את כל הצריכים לדבר עמך על מה שלא יספיק להם זולתך: (יט) היה אתה לעם מול האלהים · להודיעם המצות והמשפטים אשר כמליץ בינותם ובין האל ית' · והבאת אתה את הדברים אל האלהים · מה שלא שמעת · כענין עמדו ואשמעה · וכענין ויקרב משה את משפטן: (כא) ואתה תחזה מכל העם · תבחר והמנה כי באלה הג' ענינים צריך שתהיה אתה בעצמך ולא יספיק זולתך · אבל בענייני פסקי דינים פרטיים יספיקו שרי אלפים שרי מאות כו' כי אמנם בהיותו ד' מדרגות זו למעלה מזו הנה ישפוט הקטן הראשונים והצועק על פסק דינו יצעק אל הגדול ממנו · ומן השני אל השלישי ומן השלישי אל הרביעי · ובכן יהיו מעטים

הנאים

עשרת : כב ושפטו את־העם בכל־עת והיה כל־הדבר הגדל יביאו אליך וכל־הדבר הקטן ישפטו־הם והקל מעליך ונשאו אתך : כג אם את־הדבר הזה תעשה וצוך אלהים ויכלת עמד וגם כל־העם הזה על־מקמו יבא בשלום : שלישי כד וישמע משה לקול חתנו ויעש כל אשר אמר : כה ויבחר משה אנשי־חיל מכל־ישראל ויתן אתם ראשים על־העם שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרת : כו ושפטו את־העם בכל־עת את־הדבר הקשה יביאון אל־משה וכל־הדבר הקטן ישפוטו הם : כז וישלח משה את־חתנו וילך לו אל־ארצו : פ רביעי יט א בחדש השלישי לצאת בני־ישראל מארץ מצרים

ת"א ושפטו את · סנהדרין לד : כל הדבר · סנהדרין יו יח : והקל מעליך · סנהדרין יז : וגם כל העם שם ז : בחדש השלישי · ר"ה כבוה ג :

רש"י

דקתני מלמעלה למטה ר"ל המספר מרובה קודם מספר המועט ולא הי"ל אלא מתחלה שרי עשרות בראשונה ואח"כ בהדרגה כולם ולפי פירושו שהזכיר ופרש הכוס מנין השרים לא וחשוב והשתדקדק במנינם ולגבייהו אתי שפיר מספר המועט תחלה ואחר כך בהדרגה ככון ודו"ק) : (כב) ושפטו · וידונון לשון צווי : והקל מעליך · דבר זה להקל מעליך · והקל כמו והכבד את לבו · והכות את מואב לשון הווה : (כג) וצוך אלהים ויכלת עמוד · המלך בגבורה אם מצוה אותך לעשות כך תוכל עמוד ואם יעכב על ידך לא תוכל לעמוד : וגם כל העם הזה · אהרן נדב ואביהוא וע' זקנים הנלוים עתה עמך : (כו) ושפטו · ודיינון ית עמא : יביאון · מייתין : ישפוטו הם · כמו ישפטו וכן לא תעבורי · כמו לא תעברי ותרגומו דיינין אינון · מקראות העליונים היו לשון צווי לכך מתורגמין וידונון ייתון ידונון ומקראות הללו לשון עשייה : (כז) וילך לו אל ארצו · לגייר בני משפחתו : (א) ביום הזה

רמב"ן

מעצמם ואפילו הוא שלהם באמת · כגון שקנה עבד שלא בעדים וכיוצא בו אבל הלשון במכילתא אינו כן · אלא כך שנויה שם שונאי בצע שהן שונאין לקבל ממון בדין דברי רבי יהושע · רבי אלעזר המודעי אומר שונאי בצע אלו שהן שונאין ממון עצמן · אם ממון עצמן שונאין קל וחומר ממון חבריהם · פירש רבי יהושע שונאי בצע שונאי שוחד · כמו כולו בוצע בצע איש לבצעו מקצהו · רבי אלעזר המודעי דרש כי הם השונאים הממון הרב ואין להם חפץ ברבוי כסף וזהב כענין · אם אשמח כי רב חילי וכי כביר מצאה ידי · כי הממון יקרא בצע · מה בצע כי נהרוג את אחינו · ואם בצע כי תתם דרכיך · והחרמתי להם בצעם · כמו וחילם לאדון כל הארץ · ושוב ראיתי בילמדנו שונאי בצע שהשונאין ממון עצמן ואין צריך

אבן עזרא

אלף וט' אלפים · וזה רחוק מאד להיות שרים רבים כאלה · והכתוב אמר בשבט אין רבים שרים · ועוד איך יתכן להיות שמינית המחנה ראשי שבטים · כי כן אמר משה ואקח את ראשי שבטיכם · והמצא בהם כל המדות הטובות הנזכרות · וגם מיוצאי מצרים שלמדו מעשיהם · והנה כמעשה ארץ מצרים · והנה דור המדבר שלמדם משה מ"ם שנה ולא הוצרכו לעשות אומנות כי להמם נתן · ומימיהם נאמנים · והמן מספק הפך המינים שהתאוו מה שאין רגילים לאכול במצרים · ומשה אמר להם בשנת הארבעים ולא נתן יי' לכם לב לדעת · והנה יש לתמוה איך ימצא המספר הנזכר שיהיו כלם חכמים ונבונים · והנכון בעיני כי שרי אלפים הם שתחת ידם אלף איש עבדיו או נעריו או שכיריו · אולי אלה הם ראשי השבטים · והיה מספרם שנים עשר · ושרי המאות הם רבים · ושרי חמשים כדרך והמשים איש רצים לפניו : (כב) ושפטו את · הדבר · ומה שלא ידעו הם לשפוט תשפטנו אתה · ואם אתה לא ידעת והבאת אתה את הדברים אל האלהים : (כג) וי"ו ויכלת · כפ"א רפה בלשון ישמעאל · אם תעשה את הדבר הזה ויתן לך השם רשות לעשותו אז תוכל לעמוד · והנה מלת

רשב"ם

את אחינו · מה שבר · כי יבצע כי ישל אלוה נפשו : (כב) כל הדבר · לדרוש אלהים : (כג) וצוך אלהים · כשיצוך אלוה לשפטם : ויכלת עמוד · ע"י מסייעך : וגם כל העם הזה · הנצב עליך מן הבקר ועד הערב יבא בהרה איש איש אל ביתו בשלום : (כו) ישפוטו הם · כמו לא תעבורי מזה · בכמה מקומות (או במקום אז) :

בבני מאותא דבני חמשין ודבני עשורתא : כב וידונון ית עמא בכל עדן ויהי כל פתגם רב ייתון לותך וכל פתגם זער ידונון אנון ויקלון מנך ויסוברון עמך : כג אם ית פתגמא הדין תעבד ויפקדנך יי ותכול למיקם ואף כל עמא הדין על אתרה יהך בשלם : כד וקביל משה למימרא דחמוהי ועבד כל די אמר : כה ובחר משה גברין דחילא מכל ישראל ומני יתהון רישין על עמא רבני אלפין רבני מאותא רבני חמשין ורבני עשורתא : כו ודינין ית עמא בכל עדן ית פתגם קשי מיתן לות משה וכל פתגם זער דינין אנון : כז ושלח משה ית חמוהי ואזל לה

נתינה לגר

(כג) יבא בשלום, יהך בשלם, ר"ל ילך ממך בשלום. (כו) ושפטו, ודינין, ערש"י שהבדיל בין ושפטו, ישפטו, ישפטו" שבפ' כ"ב, שהם ל' צווי ועלה, לכן הם מתורגמנין וידונון, ייתון ידונון", לא כן בפסוק הזה המספר המעשה כמו שהיה, לכן יתורגם ודינין" ולחנם השיג עליו הראב"ע.

בעל הטורים

(כג) וצוך · ב' ככה וצידך וצוך לנגיד (ש"א כ"ס) פי' אם יצוך אלהים בזה תוכל להיות נגיד כי בענין אחר לא תוכל לעמוד על מקומו · ב' במסורת · ככה וצידך והתבוננת על מקומו ואיננו לומר אם העמד דין למטה כדי שיהא בשלום ואם לאו יעמד לו דין למעלה וזהו והתבוננת על מקומו ואיננו : (כו) הקשה · ב' במסורת · הדבר הקשה · ערפך הקשה (פ' וילך) מלמד שהיה מביא דין לדין האלהים (ר"ל האילים ור"ל אנשי אילים) שהיו קשה עורף : (א) בחדש השלישי · סמך למה שאמרו הגיורת השבויה

אבן עזרא

עמוד שם הפועל · כמו עמוד פתח האהל · גם השוטה וערם ותגורה על האלים · וטעם וגם כל העם הזה · כי בעלי הריב שהיו נלאים לפניו יש מהם שלא יוכל לדבר אליך לשפטם והנה בשובם לאהליהם תתחזק המריבה ביניהם · רק עתה יבא כל אחד על מקומו שהוא אהלו בשלום: (כד) וטעם וישמע · הזכיר עצת יתרו · ולא הזכיר עצתו שהוא הוסיף על עצת יתרו · והוא ששם שוטרים על השבטים לעשות מה שיצוו השופטים · וכן כתוב ושוטרים לשבטיכם · וכתוב שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך : (כה) ויבחר משה אנשי חיל · כטעם דבר כבור · ולא הזכיר יראי אלהים כי הוא לבדו ידע לבב אנוש · ומשה אמר כי בחר לנו אנשים חכמים כי יוכל לדעת זה · רק יש חכם שאיננו ירא שמים · והזכיר ידועים שהם למראה העין · ולא הזכירם עתה כי אחז דרך קצרה : (כו) ושפטו הם · כמו ישפוטו · כשורק תחת חולם · כמו וגם לא תעבורי מזה · כמו ולא תעבורי · ורבי שלמה רצה להפריש ביניהם ולא עלתה בידו · ונוכל לומר דרך דקדוק כי ראינו הדגש פרוץ בישראל הדלו · כדגשות הלמ"ד בעבור שהוא באתנח · כאים נולדו בסוף פסוק · ואמר תהתלו בו · כי תבוהו כמו סוף פסוק כי מלת בו דבקה היא עם התהלו · ותנועה אחת לבדה · וככה ישפטו הם כמו ישפוטו · בעבור שיש להביא כי אין כח האתנח · כבא סוף פסוק בו · הנה עמים תחתיך יפלו · ה' על ימינך · טוב עשית עם עבדך · ורבים כאלה וככה לא ימצא בסוף פסוק : (כז) וישלח · דרך כבוד · כמו ואברהם הולך עמם לשלחם : (א) בחדש השלישי · לא ידענו טעם ביום הזה · אם לא יהיה פי' רבי משה נכון שהוא ראש חדש · כמו מחר חדש · והזכיר הכתוב זה כי אחר

רמב"ן

לומר ממון אחרים יהיו אומרים אפילו שורף גדישי אפילו קוצץ נטיעותי כהוגן אני דנו וזה ענין ששונאין ממון עצמן שאמר רבי אלעזר המודעי שלא יחמלו על מגונם בענין הדין אם יבא להם הפסד ממונו · ומשה הזהירם עוד בזה · ולא תגורו מפני איש והבלע ממון כמו שפירשתי · ואונקלוס אומר דסנן לקבלא ממון · ואין הממון אצלו שחד רק שלא יקבלו ממון מבני אדם במתנה או בהלואה לעולם שלא ישאו להם פנים בעת המשפט וכענין שאמרו האי דייגא דשאיל שאלתא אסור למידן דינא · ועל דרך הפשט אנשי אמת שונאי בצע שהם אוהבים האמת ושונאים העושק וכי יראו עושק וחמס אין דעתם סובלת אותו · אבל כל חפצם להציל גזול מיד עושק : (כב) וטעם ושפטו את העם בכל עת · כי בהיות להם שופטים רבים ילך העשוק אל השופט בכל עת שירצה וימצאנו מזומן כי אליך לא יוכל להתקרב בכל עת מפני ההמון הגדול אשר לפניך · והטרדה הגדולה אשר לך ורבים מהם יסבלו החמס הנעשה להם מפני שלא יזדמן להם להגידו לך · ולא ירצו לעזוב מלאכתם ועסקיהם עד בא עת הפנאי שיוכלו לגשת אליך : (כג) וזה טעם איש על מקומו יבא בשלום · כי עתה מפני שלא יוכלו לגשת למשפט בכל עת לא ינוחו בשלום כי זה פתח לגוזלים לעשות חמס ולעושקים לעשות מריבה: וטעם על מקומו · אל כל המקום אשר יבאו שמה בהיותם במחנה במדבר · ודקדקו רבותינו מלשון ושפטו את העם בכל עת שדיני ממונות נגמרין אפילו בלילה · כי לא אמר כל היום : (א) בחדש השלישי · היה ראוי שיאמר הכתוב ויסעו מרפידים ויחנו במדבר סיני בחדש השלישי לצאתם

ספורנו

כנאים לפניך לדין : (כב) והקל מעליך · דברי ריבות רבים שלא יצטרכו לבא לפניך : ונשאו אתך · כמו שהצטרך להיות אתה בעצמך הם יעזרוך בענין ללמד דעת את העם אחר ששמעו מפיך כמו שהזכירו בסדר משנה : (כג) על מקמו יבא בשלום · אחר שיתברר הדין בכ"כ בהי דיינים ידע כל בעל דין שפסק הדין היה אמתי ולא יוסיף לריב כאמרם ז"ל דמן דיינא שקיל גלימיה ניזיל ולזמר באורחא : (כה) ויבחר משה אנשי חיל · אחר שבקש ולא מצא אנשים שיהיו בהם כל המעלות שהזכיר יתרו בחר בהכבי חיל בקיאים והרוצים לברר וללבן אמתות דבר ולהביאו אל הכלית יותר מיראי אלהים בלתי אנשי חיל · כאמרם ז"ל (שבת פרק במה אשה יוצאה) אם תלמיד חכם כנחש הוא חגרהו על מתניך ואם עם הארץ חסיד הוא אל תדור בשכונתו : (כז) וישלח משה את חתנו · כי לא רצה ללכת עם ישראל לארץ · כאמרו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך · וזה אולי מצד זקנתו כענין ברזלי · באמרו ישוב נא עבדך ואמות בעירי עם קבר אבי ואמי . אבל בני יתרו הלכו עם

בַּיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְבַּר סִינָי: ב וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִים וַיָּבֹאוּ מִדְבַּר סִינַי וַיַּחֲנוּ בַּמִּדְבָּר וַיִּחַן־שָׁם יִשְׂרָאֵל נֶגֶד הָהָר: ג וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל־הָאֱלֹהִים וַיִּקְרָא אֵלָיו יְהוָה מִן־הָהָר לֵאמֹר כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב וְתַגֵּיד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: ד אַתֶּם רְאִיתֶם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרָיִם וָאֶשָּׂא אֶתְכֶם עַל־כַּנְפֵי נְשָׁרִים וָאָבִא אֶתְכֶם אֵלָי: ה וְעַתָּה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ בְּקֹלִי וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־בְּרִיתִי וִהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה מִכָּל־הָעַמִּים כִּי־לִי

ת"א ביום הזה באו · שבת פו: מדבר סיני שם פט: ומשה עלה · שבת פח סנהדרין כח.: והייתם · עקידה שער מו עיקרים מג פל"ג:

רש"י

הזה · בראש חודש לא היה צריך לכתוב אלא ביום ההוא מהו ביום הזה שיהיו דברי תורה חדשים עליך כאילו היום ניתנו: (ב) ויסעו מרפידים · מה ת"ל לחזור ולפרש מהיכן נסעו והלא כבר כתב שברפידים היו חונים בידוע שמשם נסעו אלא להקיש נסיעתן מרפידים לביאתן למדבר סיני מה ביאתן למדבר סיני בתשובה אף נסיעתן מרפידים בתשובה: ויחן שם ישראל · כאיש אחד בלב אחד אבל שאר כל החניות בתרעומות ובמחלוקת: נגד ההר · למזרחו וכל מקום שאתה מוצא נגד פנים למזרח: (ג) ומשה עלה · ביום השני וכל עליותיו בהשכמה היו שנאמר וישכם משה בבקר: כה תאמר · בלשון הזה וכסדר הזה: לבית יעקב · אלו הנשים תאמר להם בלשון רכה: ותגיד לבני ישראל · עונשים ודקדוקין פרש לזכרים דברים הקשין כגידין: (ד) אתם ראיתם · לא מסורת הוא בידכם לא בדברים אני משגר לכם לא בעדים אני מעיד עליכם אלא אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים על כמה עבירות היו חייבין לי קודם שנזדווגו לכם ולא נפרעתי מהם אלא על ידכם: ואשא אתכם · זה היום שבאו ישראל לרעמסס שהיו ישראל מפוזרין בכל ארץ גושן ולשעה קלה כשבאו ליסע ולצאת נקבצו כולם לרעמסס ות"א ואשא ואטלית יתכון כמו ואסיע אתכם תיקן את הדבר דרך כבוד למעלה: על כנפי נשרים · כנשר הנושא גוזליו על כנפיו שכל שאר העופות נותנים את בניהם בין רגליהם לפי שמתיראין מעוף אחר שפורח על גביהם אבל הנשר הזה אינו מתירא אלא מן האדם שמא יזרוק בו חץ לפי שאין עוף פורח על גביו לכך נותנו על כנפיו אומר מוטב יכנס החץ בי ולא בבני אף אני עשיתי כן ויסע מלאך האלהים וגו' ויבא בין מחנה מצרים וגו' והיו מצרים זורקים חצים ואבני בליסטראות והענן מקבלם: ואבא אתכם אלי · כתרגומו: (ה) ועתה · אם עתה תקבלו עליכם יערב לכם מכאן ואילך שכל התחלות קשות: ושמרתם את בריתי · שאכרות עמכם על שמירת התורה: סגלה ·

רמב"ן

מארץ מצרים כמו שנא' למעלה במדבר סין · אבל בעבור היות ביאתם במדבר סיני שמחה להם ויום טוב ומעת צאתם ממצרים נכספים אליו · כי ידעו שמשם יקבלו את התורה כי משה הגיד להם מה שנא' לו תעבדון את האלהים על ההר הזה · וגם לפרעה אמר נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה לי"י אלהינו והוא המהלך ממצרים ועד הר סיני · בעבור זה התחיל הפרשה בחדש השלישי כי ביום שהתחיל החדש באו לשם · ואחרי כן חזר לומר כשאר המסעות: (ב) ויסעו מרפידים · והיה ראוי ג"כ שיאמר ויסעו מרפידים ויחנו במדבר סיני · אבל כתב ויבואו מדבר סיני לומר כי מיד שבאו אל מדבר סיני חנו במדבר בראותם ההר מנגד · ולא המתינו עד שיכנסו בו אל מקום טוב לחנות שם · אבל חנו במדבר או בחורב שהוא מקום חורב שממה לפני ההר · וזה טעם ויחנו במדבר ויחן שם ישראל נגד ההר · ויתכן שהבדילו מתוכם כל האספסוף אשר בקרבם וחנו בני ישראל לבדם לפני ההר · וערב רב אחריהם · כי לישראל יתן התורה כמו שאמר כה תאמר לבית יעקב ותגד לבני ישראל · וזה טעם ויחן שם ישראל או הוא להזכירם דרך כבוד בקבלם התורה · ורש"י כתב ויסעו מרפידים מה הוצרך לחזור ולפרש מהיכן נסעו והלא כבר נאמר כי ברפידים היו חונים בידוע שמשם נסעו · אלא מקיש נסיעתם מרפידים לחנייתם במדבר סיני מה חנייתן בתשובה אף נסיעתן בתשובה לשון רש"י · ולא הבינותי זה שכך נאמר בכל המסעות ויסעו מאילים ויבאו אל מדבר סין · ויסעו ממדבר סין ויחנו ברפידים וכן כל פרשת מסעי · ורצה הכתוב לפרש שלא היו חניות אחרות ביניהן · ולשון מכילתא ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני והלא כבר

רשב"ם

(ב) נגד ההר · הנזכר למעלה · תעבדון את האלהים על ההר הזה: (ד) על כנפי נשרים · שהעברתי אתכם את הים ביבשה כנשרים שעוברים ימים דרך פריחה גם שלא הוזקתם כדכתיב כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף ואביא אתכם אלי · להיות אני לכם לאלהים: (ה) כי לי כל הארץ · וכל העמים שלי ולא בחרתי כי אם אתכם

לבדכם

לארעה: א בירחא תליתאה למפק בני ישראל מארעא דמצרים ביומא הדין אתו למדברא דסיני: ב ונטלו מרפידים ואתו למדברא דסיני ושרו במדברא ושרא תמן ישראל לקבל טורא: ג ומשה סליק קדם יי וקרא ליה יי מן טורא למימר כדנן תימר לבית יעקב ותחוי לבני ישראל: ד אתון חזיתון די עבדית למצרים ואטלית יתכון כדעל גדפי נשרין וקריבית יתכון לפלחני: ה וכען אם

נתינה לגר

ום (ד) על כנפי נשרים, כדעל גדפי נשרין, הוסיף כ' הדמיון לכבוד אלהים. (ה) כי לי כל

בעל הטורים

במעוברת לא ינשאו עד שיהא להם ג' חדשים כמו שישראל נשתהרו ויצאו משבי מצרים המתין להם ג' חדשים ליום מתן תורה שנתחתנו בו להקב"ה · נאמר ג' · הכא ואידך נאמר ב"י על ענין הבית [מ"א ו] וכן הכא בנו את משכן · ואידך על מיתת אהרן (בפ' אלה מסעי) בשנת הארבעים לומר ב"י שמיתת הצדיקים מכפרת · ביום הזה באו מדבר סיני · על אותו יום שנאמר להם: תעבדון את האלהים על ההר הזה: (ג) ותגיד לבני ישראל · מלא יו"ד שתגיד להם עשרת הדברים: (ד) אתם · ד' ר"פ אתם קחו לכם תבן ואידך אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים בשביל שלא רצו מצרים לתת לכם תבן אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים · ואתם נצבים · אתם עדי (ישעיה מ"ג) לומר בשביל שאתם נצבים היום לעולם תוכלו להיות עדי כי לעולם אני נצב: ואביא אתכם אלי מה אשה נקנית בכסף בשטר ובביאה אף ישראל כן · בכסף זו ביזת מצרים · בשטר זו התורה שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה אל תקרי מורשה אלא מאורסה · בביאה זהו שאמר (יחזקאל ט"ז) ואפרוש כנפי עליך וגו' ואבא בברית אתך לכן אמר הושע שלשה פעמים וארשתיך לי · ואביא · בגימ' בביאה: (ה) והייתם לי סגלה מכל העמים ס"ת מילה:

אבן עזרא

ימים מועטים ליום תנוהם היה מתן תורה · אולי יום אחד עלה אל השם וירד ודבר עם ישראל · וביום השלישי לחדש עלה פעם אחרת להשיב אל השם דברי העם · ושם נאמר לו כי ביום השלישי יהיה מתן תורה וכל זה דרך הסברא · כי על הקבלה נסמוך שבששה בסיון נתנה התורה · ועל דרך הפשט יום ששי בשבוע היה אם לא היה חדש אייר מעובר · אולי טעם ביום הזה כי רחוק מרפידים ובין הר סיני היה רב יותר ממרחק כל מסע: (ב) ויסעו · וכבר נסעו מרפידים · כאשר הראיתיך רבים כאלה: ויחנו במדבר · הוא מדבר סיני הנזכר · וטעם ויחן שם ישראל · אחר שאמר ויחנו במדבר · כי ראשי המטות והזקנים חנו נגד ההר בעבור כבודם · על כן הזכיר ויחן כי מועטים היו · כי כפי מחשבתם עמדו ביום מתן תורה סביב הר סיני כאשר אפרש · ורבינו שלמה אמר כי נגד ההר מזרח · והנה כתוב מנגד סביב לאהל מועד יחנו שהוא מארבע רוחות כי כאשר יסעו הדגלים כן יחנו: (ג) ומשה עלה · הזכיר למעלה נגד ההר · והנה הטעם ומשה עלה אל הר האלהים · וטעם ויקרא אליו ה' · וכבר קרא אליו השם כי בלא רשות לא עלה · והזכיר מן ההר · כי לא עלה למעלה מההר · כי שם דבר עמו השם · ואל יקשה עליך בעבור שאמר אחרי כן וירד ה' על הר סיני · כי הזכיר זה כנגד כל ישראל לראותם העם והאש · כי כן כתוב ודבריו שמעת מתוך האש: וטעם לאמר · כי קראו השם לומר כה תאמר לבית · והטעם דבר הלל לבית יעקב אלה הנמצאים היום · ובניהם אחריהם: ותגיד לבני ישראל · הם הזקנים · והם יגידו לכל העם · וכן כתוב ויבא משה ויקרא לזקני העם · ואחרי כן כתוב ויענו כל העם יחדיו · ושלא הית פירשתיו: (ד) אתם ראיתם · הנקמות שעשיתי במצרים בעבורכם · ונשאתי אתכם ממצרים כאילו היתם בואים על כנפי נשרים · כי הנשר יגביה באויר למעלה מכל עוף והכל מפחדים ממנו והוא לא יפחד · על דרך כנשר יעיר קנו · שיוליך גוזליו נשא גם דבר הענן · כמו יפרוש כנפיו: ואביא אתכם אלי · שכבודו ירד בהר הזה והוא הר הקדש · והנה אמר משה תעבדון את האלהים על ההר הזה · והוא נוה קדשך: (ה) ועתה אם שמוע תשמעו בקולי · לעשות מצותי · ושמרתם הבריח שאכרות עמכם · והוא הברית שכרת משה עם ישראל אחר מתן תורה בנטעו המזבח כאשר אפרש

רמב"ן

נאמר בפרשת מסעות ויסעו מרפידים ויחנו במדבר סיני · ומה תלמוד לומר ויבאו מדבר סיני מקיש נסיעתם מרפידים וכו' והענין לומר מפני שכל המסעות שספר בהן כאן מאילים ורפידים שנו בפרשת אלה מסעי בשביל דברים שנתחדשו בהן שם בכתוב · אבל המסע הזה סיפר אותו הכתוב כאן וכאן בשוה · והוצרך לדרוש שהיה לצורך ההיקש: (ג) ומשה עלה אל האלהים · מיום באם אל הר סיני כסה הענן את ההר ושם כבוד ה' · וזהו שכתוב וישכן כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים קודם מתן תורה · ולפיכך אמר ומשה עלה אל האלהים כי עלה אל קצה ההר להזדמן לפניו · ולא בא אל הערפל אשר שם האלהים ויקרא אליו השם מראש ההר כה תאמר לבית יעקב · ור"א אמר כי ויקרא אליו מוקדם שקרא לו ועלה אליו · ולא נראה לי כי הקריאה היא כה תאמר לבית יעקב · הוא יפרש ויקרא אליו לאמר לו כה תאמר לבית יעקב ואיננו נכון: וטעם עלה אל האלהים ויקרא אליו ה' כי עלה אל כבוד השם ששכן בהר לאמר לישראל עשרת הדברות ובשמו הגדול ידבר עם משה כמשפט אם יהיה נביאכם וגו': (ד) ואביא אתכם אלי · אל מקום כבודי · ההר הזה אשר שכנתי שם עמכם ואונקלוס שתרגם וקריבת יתכון לפולחני · דרך כבוד של מעלה תפס לעצמו: (ה) וטעם ושמרתם את

ספורנו

ישראל לארץ בלי ספק · כאמרו ובני קני חותן משה עלו מעיר התמרים כו' · ועליהם אמר בלעם איתן מושבך כו': (א) ביום הזה · ביום החדש: (ב) ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני · נסיעתם מרפידים היתה בכונת בואם אל מדבר סיני אשר שם הר האלהים כי ידעו ששם יעבדוהו כאמרו תעבדון את האלהים על ההר הזה: (ג) ומשה עלה אל האלהים · אחר שישראל שמו פניהם אל עסקי החניה וצרכיה ומשה עלה והכין עצמו לנבואה: (ד) אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים · כמה הפלגתי כדי שישובו מרשעם כי לא אחפוץ במות המת ובהקשות ערפם הוצרכתי להרבות אותותי ומופתי בקרבם ולהשחיתם: ואשא אתכם על כנפי נשרים · דרך לא עבר בה איש כמו הנשר המוליך את בניו ברום האויר אשר לא ילך בו שום מין עוף אחר · וזה להבדיל אתכם מכל העמים ועסקיהם להיות לי: ואביא אתכם אלי · אל הר האלהים המוכן לנבואה: (ה) ועתה אם

שמוע

כָּל־הָאָרֶץ׃ ו וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ חמישי ז וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיִּקְרָא לְזִקְנֵי הָעָם וַיָּשֶׂם לִפְנֵיהֶם אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר צִוָּהוּ יְהוָה׃ ח וַיַּעֲנוּ כָל־הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה וַיָּשֶׁב מֹשֶׁה אֶת־דִּבְרֵי הָעָם אֶל־יְהוָה׃ ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעַב הֶעָנָן בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרִי עִמָּךְ וְגַם־בְּךָ יַאֲמִינוּ

ת"א ואתם תהיו · שבת פו פז זבחים יט עקידה שער סו ושער ע : נעשה · עקידה שער מז : וישב משה · שבת פז : ויאמר ה' אל · נדרים לח קדושין ל' עקרים מא פי"א ומג פי"ח ופי"ט :

רש"י

אוצר חביב כמו וסגולת מלכים כלי יקר ואבנים טובות והשרים גונזים אותם כך אתם תהיו לי סגולה משאר אומות ולא תאמרו אתם לבדכם שלי ואין לי אחרים עמכם ומה יש לי עוד שתהא חבתכם ניכרת כי לי כל הארץ והם בעיני ולפני לכלום : (ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים · שרים כמה דאת אמר ובני דוד כהנים היו : אלה הדברים · לא פחות ולא יותר : (ח) וישב משה את דברי העם וגו' · ביום המחרת שהוא יום שלישי שהרי בהשכמה עלה וכי צריך היה משה להשיב אלא בא הכתוב ללמדך דרך ארץ ממשה שלא אמר הואיל ויודע מי ששלחני איני צריך להשיב : (ט) בעב הענן · במעבה הענן · וזהו ערפל : וגם בך · גם בנביאים

רמב"ן

בריתי · הברית אשר כרתי את אבותיכם להיות להם לאלהים ולזרעם אחריהם · ור"א אמר הברית שיכרות משה עם ישראל אחר מתן תורה כמו שאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה · ועל דרך האמת שתשמרו את בריתי לדבקה בי כטעם כי אם שמוע תשמע לקולי ועשית כל אשר אדבר והייתם לי סגולה מכל העמים שתהיו בידי סגולה כדבר נחמד לא ימסרנו המלך ביד אחר כמו וסגולת מלכים והמדינות · ואמר כי לי כל הארץ · כטעם אשר חלק ה' אותם לכל העמים ואתכם לקח ה' · וכך אמר ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי סגולה · או יהיה כגולה לדבקות · כי לי הארץ הנקראת כל כמו שפירשתי בפסוק וה' ברך את אברהם בכל והמשכיל יבין · וכן ואתם תהיו לי שתהיו אתם לי ביחוד לא כשאר העמים · וכך אמרו במכילתא ואתם תהיו לי כביכול איני מעמיד ואיני משליט עליכם אלא אני · וכן הוא אומר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל : (ו) ממלכת כהנים · ותהיו ממלכת משרתי וגוי קדוש לדבקה באל הקדוש כמו שאמר קדושים תהיו כי קדוש אני ה' והנה הבטיחם בעולם הזה ובעולם הבא : (ז) וישם לפניהם את כל הדברים

אבן עזרא

במקומו בראיה גמורה : ומלת סגולה · דבר נכבד ונחמד ולא ימצא אחר כמוהו · וטעם כי לי כל הארץ · דבק עם מכל העמים · כמו כי לי כל עמי הארץ · וזהו ואבדיל אתכם מכל העמים להיות לי · ורבי מרינוס אמר · כי פי' כי לי כל הארץ אע"פ כי שלי כל הארץ · וכמוהו לפי דעתי · כי עם קשה עורף הוא · רפאה נפשי כי חטאתי לך : (ז) ויבא משה · אל מחנה ישראל · ואין צורך להזכיר כי ירד : וישם לפניהם · כמו וזאת התורה אשר שם משה · ואמר הגאון כי הוא על דרך שימה בפיהם · והטעם תורה שבעל פה שהוא פי' התורה שבכתב : (ח) יחדו · היא מלה יחידה במקרא בדקדוק · כמנור הוספת הוי"ו . ויפת אמר כאדם יחיד לבדו לא יהיה משנה שם · והזכיר וישב · ואין צורך להזכיר ויעל · כי הכתוב אחז דרך קצרה : (ט) ויאמר · אחר שאמר וישב משה מה טעם לומר ויגד משה את דברי העם אל ה' · דע כי יש פסוקים רבים בתורה שהיו ראויים להיותם מוקדמים · והם פירושם וכבר היה כך וכך · כמו ויצר יי' אלהים וכבר יצר · ויצמח ה' אלהים וכבר הצמיח · ויאמר בת מי את וכבר אמר · וכן כתוב ותשאל אותה ותאמר · ואחר כך ותשים הנזם על אפה · והאשר אל העבד וכבר אמרה אל העבד · או ותפול מעל הגמל ואין צורך להאריך · והנה זה ויגד משה וכבר הגיד ולא הזכיר הכתוב מה הגיד · ומלת הגיד לעולם על דבר חדש שלא הזכירו · והנה איננו דבק עם וישב משה · ומתשובת השם שאמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן למדנו מה הגיד . ועוד מצאנו זה הדבר מפורש בדברי משה כאשר אפרש · דע כי מצרים והודו הם מבני חם והנה סומכין על אלה · ואנשי הודו אינם אוכלים בשר וכך היו עושים המצרים ולא נשתנו מזה המנהג . רק

רשב"ם

לבדכם : (ו) ממלכת כהנים · שרים כמו ובני דוד כהנים היו : (ח) וישב משה את דברי העם אל ה' · למחר · כמו שמפרש והולך ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו' אז ויגד משה את דברי העם אל ה' · זהו וישב משה וגו' כולל · ואח"כ מפרש כך אמר לו משה להקב"ה כבר מאתמול קבלו עליהם לעשות מה שתצוום · וכמוהו ותצא אש מלפני ה' ותאכל את העולה ובתוך כך ויקחו שני בני אהרן נדב ואביהו וגו' ותצא אש מלפני ה' מצא נדב ואביהו לפני מזבח הזהב שבהיכל בהקריבם עליו אש זרה ושרפם ויצא לחוץ ואכל את העולה על מזבח הנחושת שבעזרה חוץ להיכל · וכן בספר שופטים בפ' מיכה וישב את אלף ומאה הכסף לאמו ותאמר אמו הקדש הקדשתי את הכסף לה' וגו' וישב את הכסף לאמו · בתחלה אמר הכתוב וישב את הכסף לאמו · ופירש אח"כ כיצד · ותאמר אמו וגו' : (ט) בעב הענן · עב וחשך שלא להסתכל בשכינה

קבלא תקבלון במימרי ותטרון ית קימי ותהון קדמי חביבין מכל עממיא ארי די לי כל ארעא: ו ואתון תהון קדמי מלכין כהנין ועם קדיש אלין פתגמיא די תמלל עם בני ישראל: ז ואתא משה וקרא לסבי עמא וסדר קדמיהון ית כל פתגמיא האלין דפקדה יי: ח ואתיבו כל עמא כחדא ואמרו כל די מליל יי נעבד ואתיב משה ית פתגמי עמא קדם יי: ט ואמר יי למשה הא אנא מתגלי לך בעיבא דעננא בדיל ישמע עמא במללותי עמך ואף במימרך יהימנון לעלם וחוי

נתינה לגר

הארץ, ארי די לי כל ארעא. כוונתו, כי מלת "כי" בפה "יען" "דהא" ור"ל, יען כי לי כל הארץ, ע"כ אוכל לבחור בכם לעם סגולה והוא כפי' הראשון מהראב"ע, ולא כמו שפי' בשם הר"מ שהוא כמו

בעל הטורים

(ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים · אלו זכו ישראל היו כלם כהנים גדולים ולעתיד לבא תחזור להם שנאמר (ישעיה ס"א) ואתם כהני ה' תקראו: ממלכת · ד' במס' · ממלכת כהנים · ממלכת יה ויתן להם משה וגו' את ממלכת סיחון מלך האמרי ואת ממלכת עוג מלך הבשן (פ' מטות) בשביל ממלכת כהנים זכו למלוכה וליתן להם ממלכת כותים: וגוי · ד' וגוי קדוש וגוי לא ידעוך אליך ירוצו (ישעיה נ"ה) · ושנים (ירמיה ו' כ') על חרבן הבית · וגוי גדול יעור מירכתי ארץ · אם תהיו גוי קדוש גוי לא ידעוך:

רמב"ן

כלם · שטעמו שאמר להם הנה נתתי לפניכם הדברים בחרו לכם היום אם תעשון כן · ולכן ענו אותו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע · כטעם הנה נתתי לפניכם היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע · וכן ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם שיאמרו שאם יבחרו ויקבלו עליהם לעשותם · ועל כן אמר שם ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים · ויען כל העם כל הדברים אשר דבר ה' נעשה · וכן וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל · שאמר לדור הבא בארץ אם יקבלו עליהם את התורה כי בא לכרות עמהם ברית בערבות מואב כאשר כרת עם אבותיהם בחורב · והגאון רב סעדיה אמר כי ישים לפניהם כמו שימה בפיהם · ואיננו אלא כמו שפירשתי: (ח) ויענו כל העם יחדו כן כי משה קרא לזקני העם שהם חכמיהם ושופטיהם כי להם הבחירה ושם לפניהם כל הדברים האלה במעמד כל העדה כי על כלם צוה כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל · והם לא המתינו לעצה ובחירה ויענו כל העם יחדו ויאמרו למקטן ועד גדול כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע · וכן אמר עוד ויענו כל העם קול אחד ויאמרו: וישב משה את דברי העם אל ה' · שׁשב לפניו אל ההר עם מענת העם · והנה הכל גלוי לפניו · ולא שאלו מה ענה לך העם הזה · וכענין שכתוב וישמע ה' את קול דבריכם בדברכם אלי · ובבאו לפניו אמר ה' יתברך הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם · ואז הגיד לפניו ואמר רבונו של עולם בניך מאמינים הם ומקבלין עליהם כל אשר תדבר · וכן וישיבו אותם דבר ויראום את פרי הארץ שובם עליהם עם הדברים שראו · כי אח"כ אמר ויספרו לו ויאמרו ואין צורך לדברי ר"א בזה: (ט) בעב הענן · הוא הערפל אשר שם האלהים והכל רואין ומכירין בו · כמו שאמר ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל: בעבור ישמע העם בדברי עמך · אמר ר"א כי היו בישראל אנשים שהיתה להם הנבואה בספק ואע"פ שכתוב ויאמינו בה' ובמשה עבדו · שם אמר וירא ישראל ולא כל ישראל וזהו שאמרו אליו היום הזה ראינו כי

ספורנו

שמוע תשמעו בקולי · לקבל עליכם התורה והמצוה: ושמרתם את בריתי · הברית שאכרות על קבלתכם והוא הברית שכרת אחר שאמרו נעשה ונשמע · כאמרו הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה · באופן שלא אצטרך לעשות לכם כמו שעשיתי למצרים: והייתם לי סגלה מכל העמים · אף על פי שכל המין האנושי יקר אצלי מכל יתר הנמצאים השפלים כי הוא לבדו המכוון בהם · כאמרם ז"ל (אבות) חביב אדם שנברא בצלם · מכל מקום אתם תהיו לי סגלה מכלם: כי לי כל הארץ · וההבדל ביניכם בפחות ויתר הוא · כי אמנם לי כל הארץ וחסידי אה"ע יקרים אצלי בלי ספק: ואתם תהיו לי ממלכת כהנים · ובזה תהיו סגלה מכלם כי תהיו ממלכת כהנים להבין ולהורות לכל המין האנושי לקרוא כלם בשם ה' ולעבדו שכם אחד · כמו שיהיה ענין ישראל לעתיד לבא · כאמרו ואתם כהני ה' תקראו · וכאמרו כי מציון תצא תורה: וגוי קדוש · בלתי נפסדים אבל תהיו קיימים לעד כאיש כמו שיהיה הענין לעתיד לבא · כאמרו והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו ואז"ל (סנהדרין פרק חלק) מה קדוש לעולם קיים אף הם לעולם קיימים וזה כי אמנם היתה כונת האל ית' במתן תורה לתת לכם אז כל הטוב העתיד לולי השחיתו דרכם בעגל כאמרו אז · ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב: (ח) וישב משה את דברי העם · השיב מה שהבין מדבריהם להשיב שולחו והוא שלא הבין מדבריהם זולתי שקבלו עליהם לעשות: בעב הענן · אף על פי שכל נבואותיו של משה מעת מתן תורה והלאה היו באספקלריא המאירה כאמרו ותמונת ה' יביט · מכל מקום נבואתו זאת היתה בעב הענן: (ט) בעבור ישמע העם · וגם בך יאמינו לעולם · יאמינו אפשרות נבואתך שתהיה פנים אל פנים כי אמנם אדבר עמכם פנים בפנים בלתי [illegible] · כאמרו פנים בפנים דבר ה' עמכם והוא היות האדם מתנבא בעודו משתמש בחושיו וזה חשבו לנמנע · עתה יאמינו גם בך שתהיה נבואתך באופן זה · כאמרו ודבר ה' אל משה פנים אל פנים · ולכן אמרו ביום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי · כי אמנם לא היה ספק אצלם על אפשרות הנבואה וכן יודעים שהאבות ומשה ואהרן ומרים כבר התנבאו אבל לא היתה נבואת שום נביא עד הנה כי אם במראה ובחלום

לְעוֹלָם וַיַּגֵּד מֹשֶׁה אֶת־דִּבְרֵי הָעָם אֶל־יְהוָה: י וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵךְ אֶל־הָעָם וְקִדַּשְׁתָּם הַיּוֹם וּמָחָר וְכִבְּסוּ שִׂמְלֹתָם: יא וְהָיוּ נְכֹנִים לַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי כִּי ׀ בַּיּוֹם הַשְּׁלִשִׁי יֵרֵד יְהוָה לְעֵינֵי כָל־הָעָם עַל־הַר סִינָי: יב וְהִגְבַּלְתָּ אֶת־הָעָם סָבִיב לֵאמֹר הִשָּׁמְרוּ לָכֶם עֲלוֹת בָּהָר וּנְגֹעַ בְּקָצֵהוּ כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהָר מוֹת יוּמָת: יג לֹא־תִגַּע בּוֹ יָד כִּי־סָקוֹל יִסָּקֵל אוֹ־יָרֹה יִיָּרֶה אִם־בְּהֵמָה אִם־אִישׁ לֹא יִחְיֶה בִּמְשֹׁךְ

ת"א ויגד משה · שבת פ"ז: וקדשתם היום · שבת שם יבמות מו סב: סקול יסקל · סנהדרין מה: אם בהמה · בבא קמא כד. סנהדרין טו: במשוך היובל · ביצה ה תענית כא:

רש"י

הבאים אחריך: ויגד משה את דברי וגו'. ביום המחרת שהוא ד' לחדש: את דברי וגו'. תשובה על דבר זה שמעתי מהם שרצונם לשמוע ממך אינו דומה השומע מפי שליח לשומע מפי המלך רצוננו לראות את מלכנו: (י) ויאמר ה' אל משה. א"כ שמזקיקין לדבר עמם לך אל העם: וקדשתם. וזמנתם שיכינו עצמם היום ומחר: (יא) והיו נכונים. מובדלים מאשה: ליום השלישי. שהוא ששי בחדש ובחמישי בנה משה את המזבח תחת ההר ושתים עשרה מצבה כל הענין האמור בפרשת ואלה המשפטים ואין מוקדם ומאוחר בתורה: לעיני כל העם. מלמד שלא היה בהם סומא שנתרפאו כולם: (יב) והגבלת. קבע להם תחומין לסימן שלא יקרבו מן הגבול והלאה: לאמר. הגבול אומר להם השמרו מעלות מכאן והלאה ואתה הזהירם על כך: ונגע בקצהו. אפילו בקצהו: (יג) ירה יירה. מכאן לנסקלין שהם נדחין למטה מבית הסקילה שהיה גבוה שתי קומות: יירה. יושלך למטה לארץ כמו ירה בים: במשוך היובל. כשימשוך היובל קול ארוך

רמב"ן

ידבר אלהים את האדם וחי. כי לא היו מאמינים כן מתחלה. וזה טעם בעבור ישמע העם בדברי עמך. עשרת הדברים. וגם בך יאמינו שאתה נביאי כי מעתה יתאמת אצלם ענין הנבואה. ואיננו נכון. כי זרע אברהם לא יסתפקו בנבואה כי האמינו בה מאבותם וכבר אמר עוד ויאמן העם וישמעו. ויאמינו בה' ובמשה עבדו. ושם לא אמר שם כל העם וכל ישראל אף כאן לא נאמר בעבור ישמע כל העם והנכון בעיני שאמר אני בא אליך בעב הענן שתגש אתה אל הערפל בעבור ישמע העם דברי. ויהיו הם עצמם נביאים בדברי לא שיאמינו מפי אחרים כמו שנאמר באמור ה' אלי הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי למען ילמדון ליראה אותי כל הימים. וגם בך יאמינו לנצח בכל הדורות. ואם יקום בקרבכם נביא או חולם חלום כנגד דבריך. יכחישוהו מיד שכבר ראו בעיניהם ושמעו באזניהם שהגעת למעלה העליונה בנבואה יתברר להם ממך. מה שכתוב אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו. לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא פה אל

אבן עזרא

בעבור שהתגבר עליהם מלכות ישמעאל ושבו לדתו. וחכמי סודו נותנין ראיות כפי מחשבתם כי לא יתכן שידבר השם עם אדם וחי. וישראל היו במצרים והיו בהם אנשים על דעת האמונה כזאת. והיתה נבואת משה בספק אצלם. ואין טעם ממלת ויאמינו ביי' ובמשה עבדו. כי כתוב וירא ישראל ולא כל ישראל. ואילו היה כתוב כל ישראל ידבר על הרוב כמשפט הלשון. כמו וימת כל מקנה מצרים. ואחר כן כתוב שלח העז את מקנך: והנה טעם אנכי בא אליך. תשובה על דברי משה שהגיד לו כן: וטעם בעב הענן. כרדת השם על ההר: ובדברי עמך. עשרת הדברים. אז יאמינו כי נכון הוא שידבר השם עם אדם וחי: וטעם וגם בך יאמינו. שאתה נביא ויוסר הספק ממחשבותם. והנה כתוב מפורש היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי. ועוד כתוב שם כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי. ושם כתוב קרב אתה ושמע וזהו וגם בך יאמינו לעולם. (י) ויאמר. וקדשתם היום ומחר. הנה הרחיב להם זמן להתקדש אחר זה היום ומחר: וטעם וקדשתם. שירחצו במים. ויורה על זה וכבסו שמלותם. כדרך ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ. על כן אמר משה אל תגשו אל אשה מצוה. שיהיו קדושים ולא טמאים. ומי שנגש אל אשה יתקדש. כדרך והיא מתקדשת מטומאתה: (יא) והיו נכונים. אולי לא יישן אדם בהם בלילה. שישמעו קול יי' בבקר. כדרך כהן גדול ביום הכפורים: (יב) והגבלת. שים גבול בהר. ע"כ כמוהו הגבל את ההר וקדשתו לשום גבול בהר. והארכתי כל כך בעבור שאמר

רשב"ם

בשכינה: (י) וקדשתם לשון הזמנה כמו התקדשו למחר ואכלתם בשר: (יא) ירד ה' לעיני כל העם. יש לומר ויאמר ה' של תחלת הפסוק ע"י מלאך. לכן ירד ה' ולא הקב"ה בעצמו מדלא כתיב ארד. כמו שפרשתי וה' המטיר על סדום וגו' מאת ה' מן השמים. וגם בהגדות. ראשון שבפסוק גבריאל והשני הקב"ה: (יב) והגבלת. הראה להם ועשה להם סימני גבול עד היכן יכולן לקרב: (יג) לא תגע בו יד. הנוגע בהר שאמרתי. מות יומת. מרחוק ימיתוהו שלא יקרבו אל ההר להמיתו ויתחייבו גם הם מיתה. לכן לא תגע בו יד להמיתו אלא יורוהו בחצים מרחוק או ישליכו עליו אבנים לסקלו: במשוך היובל. בהסתלק שכינה ויפסקו

קול

משה ית פתגמי עמא קדם יי׃ י ואמר יי למשה איזיל לות עמא ותזמנון יומא דין ומחר ויחורון לבושיהון׃ יא ויהון זמינין ליומא תליתאה ארי ביומא תליתאה יתגלי יי לעיני כל עמא על טורא דסיני׃ יב ותתחם ית עמא סחור סחור למימר אסתמרו לכון מלמסק בטורא ולמקרב בסופיה כל דיקרב בטורא אתקטלא יתקטיל׃ יג לא תקרב ביה ידא ארי אתרגמא יתרגים או אשתדאה ישתדי אם בעירא אם אנשא

נתינה לגר

אתפס״י. (יג) לא תגע בו יד כי סקל יסקל, לא תקרב בה ידא ארי אתרגמא יתרגם. תרגומו כראה לכאורה שסובר שכוונת הכתוב בכנוי הוי״ו שבמלת ,בו׳ על ההר, ולא על האדם אשר יגע לנפש נהר כאשר השבו הרא״ב״ע ובעל נתה״ם באשר ת׳ ,ארי׳ ולא ,לחוד׳ שהוא ת׳ מלת ,רק׳ אבל באמת מצינו כי גם כשהשמש מלת ,כי׳ במקום ,אלא׳ ית׳ ,ארי׳ כמו ,כי הרג תהרגנו׳

בעל הטורים

עליך ידרשו ואם לאו גוי גדול יעזור: (ט) לעולם • ב׳ מלאים • הכא ואידך לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימיך לעולם (פי׳ תצא) וכן יש במדרש לימות המשיח יבא משה ויוליך עמו דור המדבר וכן בא להזכיר בעמוני ומואבי שלא נדרוש שלומם וטובתם לעולם: (יג) סקול יסקל • ב׳ במסורה • הכא ואידך סקול יסקל השור (פ׳ משפטים) דילפינן לדורות מכאן מה כאן בדחיים

אבן עזרא

שמגיע שהספר כספרו דברי אלהים חיים • אמר כי רצה משה לומר הגבל את העם • ויצא משיו ההר במקום העם: כל הנוגע בהר • בגופו: (יג) לא תגע בו • מלת בו שבה אל האדם הנוגע בהר • והטעם לא יכנס אדם אחריו לתפשו • רק יסקלוהו הרואים ממקום מעמדם מיד • ואם רחוק יורוהו בחצים: ומלת יירה • משונה מרעותיה • כי משפט בעלי היו״ד להחליף הוי״ו בעתיד • בנין נפעל • כמו ולא יודע השבע • ויסרתני ואוסר • אולי משו כך שלא התערב עם גזרת • למען הורא • כי החליף והה״א נחים בסוף המלה • אין הפרש ביניהם במבנה: אם בהמה אם איש לא יחיה • ולא השוף • כי לא יוכלו לקחתו כי ישוף מיד: במשוך היובל • פי׳ הגם • ונקרא היובל כן • בעבור והעברת שופר תרועה • כי השופר הוא מקרני הכבש • וכן כתוב במשוך בקרן היובל כשמעכם את קול השופר • והשומה על האומרים כי על קול השופר הולך וחזק מאד • משה ידבר במשוך היובל • כי קול השופר הוא שלא גדול אין במעמד הר סיני גדול ממנו • כי קולות וברקים וענן כבד גם הם נראים בעולם • וקול שופר לא נשמע עד יום עשרת הדברים • והנה לא היה מקרן כבש • אמר הגאון כאשר יתקע

רמב״ן

פה אדבר בו • ולכך אמר בעבור ישמע העם בדברי עמך • כי ישמע דברי מתוך האש וידעו שאני ה׳ מדבר עמך ויאמינו בדברי וגם בך לעולם • וכן מה שאמרו היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי • לומר הנה נתקיים הדבר אצלינו בראיית עינינו כאשר היה חפץ אלהים ומעתה קרב אתה שידענו בך שהגעת למעלה הגדולה • ושמע כל אשר אמר ה׳ אלהינו ושמענו מפיך ועשינו • שכבר נאמנה נבואתך כי היא העליונה על כל הנביאים • ובמכילתא ראיתי בעבור ישמע העם בדברי עמך • מלמד שאמר הקב״ה למשה הרי אני קורא לך מראש ההר ואתה עולה שנאמר ויקרא ה׳ למשה • וגם בך יאמינו לעולם • גם בך גם בנביאים העתידים לעמוד אחריך • מפין דבריהם לדעת ר״א: (י) וקדשתם היום ומחר • פי׳ רש״י וזמנהם • וכן דעת אנקלוס • וכמהו אני צויתי למקודשי • וכן התקדשו למחר • ור״א אמר שירחצו במים • ומה טעם היום ומחר ואין צריך לרחוץ אלא פעם אחת • והנכון שיהיו קדושים שלא יגשו אל אשה ואל כל טומאה • כי הנשמר מן הטומאה יקרא מקודש • כמו שאמר בכהנים נפש לא יטמא • קדושים יהיו לאלהיהם • וכתיב כי הכהנים לא התקדשו ר״ל לא הטהרו וכן כי אם אשה עצורה לנו ויהיו כלי הנערים קדש • ובידוע כי ירחצו במים והוא נלמד מכבוס הבגדים • וכך אמרו במכילתא אין כבוס בגדים במה שאין טעון טבילה: (יא) ירד ה׳ לעיני כל העם • שכלם יראו ברדתי שם כי יראו מראה כבוד ה׳ כאש אוכלת בראש ההר לא שיראו את השם דכתיב כי לא יראני האדם וחי: (יג) במשוך היובל המה יעלו בהר • הוא שופר של איל ושופר אילו של יצחק היה לשון רש״י • ולא הבינותי זה כי אילו של יצחק עולה הקריב אותו • והקרנים והטלפים הכל נשרף כעולה • אולי גזל הקב״ה עפר קרנו והחזירן למה שהיה • אבל לפי דעת האגדה הזו יש לה סוד יאמרו שזה הקול הוא פחד יצחק ולכך אמר ויחרד כל העם אשר במחנה ולא השינו דבור בגבורה הזאת זולתי קול: (יד) וירד משה מן ההר ויקדש את

ספורנו

בחלום כמו שאמר הוא ית׳ באמרו במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו • אמנם בנבואת משה בעודו מתעסק בחושיו היה בספק אצלם לולא התנהגו גם הם באופן זה עד הנה ובזה יאמינו בדברי משה ולא יוכל שום נביא לקום נגדם כי לא הגיע נבואתם בזאת המדרגה: ויגד משה את דברי העם אל ה׳ • כאשר שמע תקנת קונו למען יאמינו באמתות נבואתו הרגיש בספק העם והגיד דבריהם כאשר • שהטעם שאמרו כל אשר דבר ה׳ נעשה • ולא אמרו כן נעשה בלבד • היה מפני שהיו מסופקים אם היתה נבואת משה באופן זה דברי ה׳ או על ידי מלאך • ושאולי אם יקבלו עליהם דברי מלאך ידקדק עליהם כאומר השמר ולא ישא • באמרו כי לא ישא לפשעכם • ובכן אמרו שלא יעשו זולתי דברי ה׳ בלבד: (יא) היו נכונים • שיהיה גם הגוף טהור ומוכן לנבואה לא הנפש בלבד • וזה בהיות מדרגת הנבואה העתידה או להם פנים בפנים בעוד היותם מתעסקים בחושיהם • ולזה נאמרה באשה למשה מאז שהגיע לזאת המדרגה שהיה כל נבואתו מעת מתן תורה והלאה פנים אל פנים באמרו לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי כמו שבארוהו רבותינו ז״ל: (יב) כל הנוגע בהר מות יומת • וכן יהרסו אל ה׳ לראות. ונפל ממנו רב ויערבנו שמחת הגל בעמדם את המקום בפגריהם ובהעילם אבל על קרוביהם ולא

הַיֹּבֵל הֵמָּה יַעֲלוּ בָהָר׃ יד וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן־הָהָר אֶל־הָעָם וַיְקַדֵּשׁ אֶת־הָעָם וַיְכַבְּסוּ שִׂמְלֹתָם׃ טו וַיֹּאמֶר אֶל־הָעָם הֱיוּ נְכֹנִים לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים אַל־תִּגְּשׁוּ אֶל־אִשָּׁה׃ טז וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיֹת הַבֹּקֶר וַיְהִי קֹלֹת וּבְרָקִים וְעָנָן כָּבֵד עַל־הָהָר וְקֹל שֹׁפָר חָזָק מְאֹד וַיֶּחֱרַד כָּל־הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה׃ יז וַיּוֹצֵא מֹשֶׁה אֶת־הָעָם לִקְרַאת הָאֱלֹהִים מִן־הַמַּחֲנֶה וַיִּתְיַצְּבוּ בְּתַחְתִּית הָהָר׃ יח וְהַר סִינַי עָשַׁן כֻּלּוֹ מִפְּנֵי אֲשֶׁר יָרַד עָלָיו יְהוָה בָּאֵשׁ וַיַּעַל עֲשָׁנוֹ כְּעֶשֶׁן הַכִּבְשָׁן וַיֶּחֱרַד כָּל־הָהָר מְאֹד׃ יט וַיְהִי קוֹל הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ וְחָזֵק מְאֹד מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל׃ ששי כ וַיֵּרֶד יְהוָה עַל־

ת"א היו נכונים · שבת סו פז: אל תגשו · יבמות סב: ויהי ביום · ברכות ו: ויתיצבו · שבת פח עו"ג ג: ויהי קול · ברכות ו ספר הזוהר פ' קדושים ופ' ויקרא: משה ידבר · ברכות מה סוטה לג מג ערכין יא: וירד ה' על · סוכה ה:

רש"י

הוא סימן סילוק שכינה והפסקת הקול וכיון שנסתלק הם רשאים לעלות: היובל · הוא שופר של איל שכן בערביא קורין לדכרא יובלא ושופר של אילו של יצחק היה: (יד) מן ההר אל העם · מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו אלא מן ההר אל העם: (טו) היו נכונים לשלשת ימים · לסוף ג' ימים הוא יום ד' שהוסיף משה יום אחד מדעתו כדברי רבי יוסי ולדברי האומר בששי בחדש נתנו עשרת הדברות לא הוסיף משה כלום ולשלשת ימים כמו ליום השלישי: אל תגשו אל אשה · כל ג' ימים הללו כדי שיהיו הנשים טובלות ליום השלישי ותהיינה טהורות לקבל תורה שאם ישמשו תוך ג' ימים שמא תפלוט האשה שכבת זרע לאחר טבילתה ותחזור וטמאה אבל משששהתה ג' ימים כבר הזרע מסריח ואינו ראוי להזריע וטהור מלטמא את הפולטת: (טז) בהיות הבקר · מלמד שהקדים על ידם מה שאין דרך ב"ו לעשות כן שיהא הרב ממתין לתלמיד וכן מצינו ביחזקאל קום צא אל הבקעה ואקום ואצא אל הבקעה והנה שם כבוד ה' עומד: (יז) לקראת האלהים · מגיד שהשכינה יצאה לקראתם כחתן היוצא לקראת כלה וזהו שנאמר ה' מסיני בא ולא נאמר לסיני בא: בתחתית ההר · לפי פשוטו ברגלי ההר ומדרשו שנתלש ההר ממקומו ונכפה עליהם כגיגית: (יח) עשן כלו · אין עשן זה שם דבר שהרי נקוד השי"ן פת"ח אלא לשון פועל כמו אמר שמר שמע לכך תרגומו תנן כוליה ולא תרגם תננא וכל עשן שבמקרא נקודים קמץ מפני שהם שם דבר: הכבשן · של סיד יכול ככבשן זה ולא יותר ת"ל בוער באש עד לב השמים ומה ת"ל כבשן לשבר את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע נותן לבריות סימן הניכר להם · כיוצא בו כאריה ישאג וכי מי נותן כח בארי אלא הוא והכתוב מושלו כאריה אלא אנו מכנין ומדמין אותו לבריותיו כדי לשבר את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע · כיוצא בו וקולו כקול מים רבים וכי מי נותן קול למים אלא הוא ואתה מכנה אותו לדמותו לבריותיו כדי לשבר את האוזן: (יט) הולך וחזק מאד · מנהג הדיוט כל זמן שהוא מאריך לתקוע קולו מחליש וכוהה אבל כאן הולך וחזק מאד ולמה כך · מתחלה לשבר אזניהם מה שיכולין לשמוע: משה ידבר · כשהיה משה מדבר ומשמיע

אבן עזרא

משה בשופר אז נתן להם רשות לעלות · וזה היה אחר רדת משה ביום הכפורים וזוה לעשות המשכן: המה יעלו בהר · אמר רבי שמואל בן חפני כי טעם המה אהרן ובניו ושבעים זקנים שכתוב עליהם ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהו ושבעים מזקני ישראל · ולשאר ישראל לא נתן רשות לעלות אל הר סיני · על כן אמר המה ולא אחרים · ודבריו טובים בעיני כי הכבוד היה תמיד על ההר עד שנעשה המשכן דכתיב וכבוד יי' מלא את המשכן · אז דבר עם משה באהל מועד · אולי אז תקע משה בשופר ונתן לו רשות לעלות בהסתלק הכבוד: (יד) וירד ויקדש · כאשר פירשתי · (טו) היו נכונים לשלשת ימים · טעמו ליום השלישי · ולפי הפשט לא הוסיף יום אחד מדעתו · ובזה אין לך שני עדים נאמנים ושניהם בספר הזה הנה כתוב ויאסוף אותם אל משמר שלשת ימים · ושם כתוב ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי · וכתוב

רשב"ם

קול השופרות והלפידים: (יח) עשן כלו · חציו קמץ וחציו פתח כי לשון פעל הוא · העשין כולו · אבל עשן שהוא שם דבר כולו קמץ · כענין פומיאה בלע"ז · ואילו היה שם דבר היה לו לומר כעשן הכבשן בח"ס כאשר נאמר מן דבר · דבר השמיטה · מן בקר בקר זבח השלמים . כן יאמר מן הבית ימלא עשן · עשן הכבשן כשהוא דבוק: (יט) משה ידבר · אל הקב"ה ואין קולו נשמע לשום אדם אלא הקב"ה · אבל הקב"ה יעננו למשה

לא יתקים במיגד שופרא אנון מרשן למסק בטורא: יד ונחת משה מן טורא לות עמא וזמין ית עמא וחורו לבושיהון: טו ואמר לעמא הוו זמינין לתלתא יומין לא תקרבון לצד אתתא: טז והוה ביומא תליתאה במהוי צפרא והוה קלין וברקין ועננא תקיף על טורא וקל שופרא תקיף לחדא וזע כל עמא די במשריתא: יז ואפיק משה ית עמא לקדמות מימרא דיי מן משריתא ואתעתדו בשפולי טורא: יח וטורא דסיני תנן כלה מן קדם דאתגלי עלוהי יי באשתא וסליק תננה כתננא דאתונא וזע כל טורא לחדא: יט והוה קל שופרא אזל ותקיף לחדא משה ממלל ומן קדם יי מתעני לה בקל: כ ואתגלי יי על טורא דסיני לריש טורא וקרא יי

נתינה לגר

[דבריס י"ג י"] שת' "הרי מקטל קטיל" וטס טעמו "אלא" לפי שאמר מקודס "לא תחמל ולא תכסה" ופשוטו של הכתוב הזה יוכיח, כי שב על האדם, יען כי לא מצינו בשום מלוס בתורה שיקדס העונש קודם להאזהרה. (טו) לשלשת ימים, לתלתא יומין, ולא ת' "ליומא תליתאה" משום שדעתו כר' יוסי במכילתא. (יז) לקראת האלהים, לקדמות מימרא דה', ערמב"ן (כ"ד י"ג) שכתב "ומן המופלא בחכמת אונקלוס שלא הזכיר במעמד הר סיני "יקרא דה'" או "מימרא דה'" ומזה משמע שבנוסחתו היה כתוב גם הכא "ה'" ולא "מימרא" ובנוסחתנו מצאנו במעמד הר סיני בפ' יתרו ומשפטים "יקרא דה'" כמה פעמים, ומה שהקשה המורה למה תרגם "ואל ידבר עמנו אלהים",

בעל הטורים

ובסקילה אף לדורות דחייה וסקילה: אם בהמה אם איש לא יחיה · בקללה מתחילין מן הקטן: במשך · ב' במסורה · הכא ואידך במשך בקרן היובל (יהושע ו') שגם לשם נזדמן להם שופר מאילו של יצחק ובזכות זה השופר של מתן תורה נפלה חומת יריחו: (טז) בהית הבקר · חסר וי"ו ש"ז שלמו ו' עונות (שעונה היא י"ב שעות): (יז) בתחתית ההר וסר סיני · מלמד שנתלש ההר ממקומו ונעשה ההר על גבי הר: (יט) הולך וחזק · ב' במסורה · הכא ואידך ודוד הלך וחזק (ש"ב ג') כדאיתא בפירוכין (דף כ"ג וע"ש) דוד גלי מסכתא הולך וחזק שאול לא גלי מסכתא כתיב (שם) הולכים ודלים וזהו ודוד הלך וחזק

אבן עזרא

סוף שלשת ימים יצא פרעה · וכן כתוב ויהי ביום השלישי יום הלדת · וכן זה היו נכונים לשלשת ימים: (טז) וענן כבד על ההר · לבדו היה · והנה הקולות והברקים: ועטם חזק מאד · יוסף מכל קול השופר ששמעו: ויחרד כל העם אשר במחנה · בעבור קול השופר: (יז) ויוצא משה · טעם ויוצא מאהליהם · לקראת האלהים · שיקבלו לפיות השם היורד על הר סיני להם לאלהים: ויתיצבו בתחתית ההר: מחוץ לגבול שהגבילם משה · והנה היו במעמד הר סיני כדרך בהליב משה כניהם בעת האמונים בכרתו ברית עמהם · כי בתחלה היו הכהונים הנגשים אל יי' · ואחריהם ראשי שבטים הם הנשיאים · ואחריהם הזקנים · ואחריהם השוטרים · ואחריהם כל איש ישראל · ואחריהם הטף · ואחריהם הנשים · ואחריהם הגרים · ומשה ואהרן עברו הגבול והיו בהר קרובים אל הכהנים · אע"פ שלא דבר הכתוב זה מפורש כי הכתוב אחז דרך קצרה · כי ידענו כי הם לא הרו פי השם · כי הנה כתוב לך רד ועלית אתה ואהרן עמך · ואמר משה אנכי עומד בין יי' וביניכם: (יח) והר סיני עשן כלו · פי"ן עשן בפתח גדול · כי הוא פועל עבר · ואל תתמה בעבור מלת עשן שאמר כעשן הכבשן והנה הזכיר ויפל עשנו אבות על משקל בלגו · וזכנו · כי שמות משקלי השמות משתנים · ואמר שבר אלפיך · וכל פטר שגר בהמה · ואמר ואת הכבשה ואת השמן וקנמון בשם · ועוד אמר אריתי מורי עם בשמי · ואלו היה מגזרת בשם · היה ראוי להיותו בקמץ חטף פתח הבי"ת בשמי · כמו מקדש קדשי ואילו היה מגזרת וקנמון בשם · היה ראוי להיות בפתח הבי"ת כמו משמן · שמני וקטרתי · או בחירק כמו מגדק לדקי · והנה עם בשמי בלא תוספת יו"ד סוף בשם בשני קמצין · כמו שלג · זהב: ויחרד כל ההר מאד · הפך המנהג כי ההרים לא ימוטו רק על דרך משל אמר וירגזו ההרים: (יט) ויהי קול השופר · מנהג כי קול השופר שבתחלה יהיה יותר חזק וזה היה להפך · אולי עשה כן השם שלא היה חזק בתחלה שלא יצא להם מפחד: משה ידבר · לדעת הגאון כי השם פעם מעביר קול השופר · אז היה משה מדבר בקול גדול והשם יענו בקול · כדרך וישמע את הקול מדבר אליו · ועל זה כהנו בעבור ישמע העם בדברי עמך · וכבר אמרתי לך · כי לפי דעתי בדברי עמך על עברת הדברים ידבר: וטעם משה ידבר · דבק עם קול השופר · כי נשמת משה היתה דביקה בשם · כי משה היה מדבר בתחתית ההר עם השם לשאול לו · והכתוב לא גלה מה היה שואל והשם עונהו בקול · שהיה משה שומעו ולא היה קול השופר אע"פ שהיה חזק מונע אותו לשמוע הקול · בעבור זה כתוב אחריו ויקרא יי' למשה בקריאה

רמב"ן

העם · לימד כאן שגם הדבור הזה שאמר בו ויאמר ה' אל משה לך אל העם היה בהר שהיה משה עולה שם בכל פעם לדבר אתו · ובמכילתא דרשו בו מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו ולא היה הולך לביתו כלל אלא מן ההר אל העם: (יט) משה ידבר והאלהים יעננו בקול · אמרו במכילתא שזה על שעת מתן תורה שהיה משה משמיע הדברות לישראל כמו שכתב רש"י · ועל דרך הפשט לא ידבר בזה עדין אבל ירד השם הנכבד אל ההר ביום השלישי והוציא משה את העם מן המחנה לקראת הכבוד הנראה להם ויתיצבו הם בתחתית ההר ומשה עלה למעלה קרוב לראש ההר · ששם הכבוד מתיצב לעצמו · ומדבר עם ישראל להורותם מה יעשו · וישראל שומעים קול האלהים שעונה אותו ויצוהו והם לא יבינו מה יאמר לו ויצוה אותו בצואות האמורות אח"כ בפרשה רד העד בעם

ספורנו

הגבה שבינה עליהם: (טז) ויהי קולות וברקים · כענין והנה רוח גדולה וחזק ואחר הרוח רעש ואחר הרעש אש וכן העיד באמרו ארץ רעשה אף שמים נטפו כו': לקראת האלהים · לקראת פמליא של מעלה דחלפי קמיה דקודשא בריך הוא כאמרו

אחר

הַר סִינַי אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַיִּקְרָא יְהוָה לְמֹשֶׁה אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַיַּעַל מֹשֶׁה׃ כא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רֵד הָעֵד בָּעָם פֶּן־יֶהֶרְסוּ אֶל־יְהוָה לִרְאוֹת וְנָפַל מִמֶּנּוּ רָב׃ כב וְגַם הַכֹּהֲנִים הַנִּגָּשִׁים אֶל־יְהוָה יִתְקַדָּשׁוּ פֶּן־יִפְרֹץ בָּהֶם יְהוָה׃ כג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֹא־יוּכַל הָעָם לַעֲלֹת אֶל־הַר סִינָי כִּי־אַתָּה הַעֵדֹתָה בָּנוּ לֵאמֹר הַגְבֵּל אֶת־הָהָר וְקִדַּשְׁתּוֹ׃ כד וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה לֶךְ־רֵד וְעָלִיתָ אַתָּה וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְהַכֹּהֲנִים

ת"א הר סיני · שבת פט: וגם הכהנים · זבחים קטו: לך רד ועלית · שבת פו:

רש"י

הדברות לישראל שהרי לא שמעו מפי הגבורה אלא אנכי ולא יהיה לך והקב"ה מסייעו לתת בו כח להיות קולו מגביר ונשמע: יעננו בקול · יעננו על דבר הקול כמו אשר יענה באש על דבר האש להורידו: (כ) וירד ה' על הר סיני · יכול ירד עליו ממש ת"ל כי מן השמים דברתי עמכם · מלמד שהרכין שמים העליונים ותחתונים והציען על גבי ההר כמצע על המטה וירד כסא הכבוד עליהם: (כא) העד בעם · התרה בהם שלא לעלות בהר: פן יהרסו וגו' · שלא יהרסו את מצבם על ידי שתאותם אל ה' לראות ויקרבו לצד ההר: ונפל ממנו רב · כל מה שיפול מהם אפילו הוא יחידי חשוב לפני רב: פן יהרסו · כל הריסה מפרדת אסיפת הבנין אף הנפרדין ממצב אנשים הורסים את המצב: (כב) וגם הכהנים · אף הבכורות שהעבודה בהם: הנגשים אל ה' · להקריב קרבנות אף הם אל יסמכו על חשיבותם לעלות: יתקדשו · יהיו מזומנים להתיצב על עמדן: פן יפרץ · לשון פרצה יהרוג בהם ויעשה בהם פרצה: (כג) לא יוכל העם · איני צריך להעיד בהם שהרי מותרים ועומדים הם היום שלשת ימים ולא יוכלו לעלות שאין להם רשות: (כד) לך רד · והעד בהם שנית שמזרזין את האדם קודם מעשה וחוזרין ומזרזין אותו בשעת מעשה: ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים וגו' · יכול אף הם עמך ת"ל ועלית אתה אמור מעתה אתה מחיצה לעצמך ואהרן מחיצה לעצמו והכהנים מחיצה לעצמם משה נגש יותר מאהרן ואהרן יותר מן הכהנים והעם כל

רמב"ן

וגו' לך רד ועלית אתה ואהרן עמך וגו' והיה זה קודם מתן תורה וגם בשעת הדברות · כי משה לא עלה אל ראש ההר אל הערפל אשר שם האלהים רק לאחר מתן תורה · וכן אמר אנכי עומד בין ה' וביניכם בעת ההיא להגיד לכם את דבר ה' כי יראתם מפני האש ולא עליתם בהר לאמר כאשר עליתי אני · וי"מ כי ישראל יראים מאד מקול השופר שהולך וחזק מאד ומשה היה אומר תחלה כוונו דעתכם כי עתה תשמעו קול בענין כך · ומיד האלהים יעננו באותו קול: (כ) וירד ה' על הר סיני · אם תשכיל בפרשה תבין כי שמו הגדול ירד על הר סיני ושכן עליו באש והוא מדבר עם משה והדבור עם משה בכל הפרשה בשם המיוחד · והעליה והיציאה לקראת מקום הכבוד כמו שפירשתי · והזהיר פן יהרסו אל ה'

אבן עזרא

קול לעלות אל ראש ההר · ששם ירד כבוד השם: (כ) וירד יי' · עתה אומר כלל שישען לבך עליו עד שתגיע בע"ה בפ' כי תשא כי שם אבאר לך דברים עמוקים באר היטב. דע כי נשמת האדם עליונה ונכבדת והיא מהעולם האמצעי · והגוף מהעולם השפל · ואין מדבר בעולם השפל רק אדם לבדו · גם שומע הוא האדם שמדבר אליו הוא רוצה להבינו מה שיש בלבו ולא יוכל המשכיל לחדש לשון רק שידוע במנהג · וכל הלשונות בגויות על מתכונת דמות אדם שהוא מורכב מהנשמה שהיא בגוף · ומגוף שהוא מורכב מד' שרשים · והנה כאשר נדבר האדם לאחד בדברי אדם בלשון שהוא יודע יבין דבריו · ודמותם במתכונתם · ואם רצה לדבר ע שאלים מבני אדם יצטרך להגביה מעלתם ולשומם כדמות בני אדם עד שיבין השומע · ע"כ שמו ראש לארץ · וראש לעפרות תבל · ופה ותפתח הארץ את פיה · גם ירך · בירכתי הארץ · ואמר יד הירדן · בלב ים · ורבים ככה · והנה הכל בדברי משל כי אין ים לב · ועוד כי ישימו אבר מן הגוף כדמות כל הגוף · ואמר מות וחיים ביד לשון · ורבים ככה · וכאשר יבקש האדם לדבר על נכבדים ממנו שהם מהעולם העליון מוריד מעלתם עד

רשב"ם

למשה בקול גדול בשביל קול השופר שהולך וחזק מאד וצריך שיהיה קולו של הקב"ה נוצח קול השופר להשמיע למשה: (כא) פן יהרסו · ממצבם להתקרב ולראות: (כב) הכהנים · הבכורות: יתקדשו · בעמידתן: (כג) ויאמר משה אל ה' לא יוכל העם וגו' המפרש · שכך אמר משה כבר אמרת לנו זה שלשת ימים הגבל את ההר · השמרו לכם עלות בהר · ולמה אתה צריך לומר לי עכשיו פעם שנייה · טעות הוא שהרי מזרזים לאדם בשעת מעשה אף לאחר שזירזוהו קודם מעשה שמזרזים לאדם פעם שנייה בשעת מעשה לומר עתה הגיע הזמן לעשות מה שאמרתי · ועוד ספק שני שחזור אמר לו לך רד · מה בא לחדש · אלא כך אמר משה להקב"ה דרך שאלה וכל

לְמשֶׁה לְרֵישׁ טוּרָא וּסְלִיק משֶׁה: כא וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה חוּת אַסְהֵיד בְּעַמָּא דִּילְמָא יִפַגְרוּן קֳדָם יְיָ לְמֶחֱזֵי וְיִפֵּל מִנְהוֹן סַגִּי: כב וְאַף כָּהֲנַיָּא דִּקְרִיבִין לְשַׁמָּשָׁא קֳדָם יְיָ יִתְקַדְּשׁוּן דִּילְמָא יִקְטוֹל בְּהוֹן יְיָ: כג וַאֲמַר משֶׁה קֳדָם יְיָ לָא יִכּוֹל עַמָּא לְמִסַּק לְטוּרָא דְסִינָי אֲרֵי אַתְּ אַסְהֵדְתָּ בָּנָא לְמֵימַר תַּחִים יָת טוּרָא וְקַדְּשֵׁהִי: כד וַאֲמַר לֵהּ יְיָ אֵיזֵיל חוּת וְתִסַּק אַתְּ וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְכָהֲנַיָּא וְעַמָּא לָא יְפַגְּרוּן לְמִסַּק לְקֳדָם יְיָ

נתינה לגר

ולא יתמלל עמנא מן קדם ה'" ולא כדרכו „מלל ה'" וכן מה שהקשה הרמב"ן ע"פ „כי מן השמים דברתי עמכם" למה לא ת' „מן קדם ה'" כבר באַרנו בהקדמה כוללת, ע"ש. (כא) יהרסו, יפגרון. ע' ערוך ע' „פגר" בסופו, שכ', „ונתן ת' הירושלמי ופגר" ולקמן (כ"ג כ"ד) ת' נ"כ „הרס תהרסם, פגרא תפגרינון" וכן „והרסת את מזבח הבעל [שופטים ו' כ"ה] ת' „ותפגרית איגורא דבעלא" „ועריו הרס" [ישעיה י"ד י"ז] ת' „קרוהי פגר" וכמעט בכל המקומות שבתנ"ך ת' כן. (כב) יתקדשו, יתקדשון. וכן לקמן (פסוק כ"ג) „וקדשתו" ת' נ"כ „וקדשהי" ולעיל (פסוק י' וי"ד) ת' „זמין"? אפשר

בעל הטורים

בתורה דכתיב בה הולך וחזק מאוד: (כג) וקדשתו · ב' במסורה · חד ר"פ וחד ס"פ וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב (פ' אמור) ודין · גבי כהן ר"ש פסוקא לפי שקדושתו ראשון לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון ותלמיד חכם קדושתו בסוף דכתיב לקדושים אשר בארץ המה כלומר לאחר מיתתו שישיה בארץ נכרת קדושתו כי נהייהם בן בקדושיו לא

אבן עזרא

שידמה לאדם כאילו הם דמות אדם כדי שיבין השומע · אמר והאיש גבריאל · וזרועותיו ומרגלותיו · וקול דבריו כקול המון · ובדרך הזאת תפשו בעליון העליונים · אמר וכוכע ישועה בראשו · כי פי ה' דבר · עיני יי' אל צדיקים ואזניו אל שועתם פני יי' בעושי רע · ותחת רגליו · ועל זה הדרך וירד יי' · ויעל אלהים · כי בכל מלא כבודו · ופרשת כי תשא אתן לך משל שתוכל להבין טעם הירידה והעלייה: וטעם ויקרא · שקראו השם כדי שיראו ישראל גודל מעלת משה שהגיע לראש ההר ששם הכבוד · ודבריו ישמעו מתוך האש שיש שם: (כא) רד העד בעם פן יהרסו · כל אחד מקום מעמדו · והם חשבים כי לכבודי יעשה כן מרוב תאותם לראות כבודי · ע"כ אמר משה לראות: ונפל מהם · מושכת אחרת · וכן הוא ונפל ממנו שם רב: (כב) וגם · הם הבכורים אע"פ שהם קדושים: כמשוב קדש לי כל בכור · יוסיפו להתקדש עוד במחשבתם · ושהם הנגשים אל יי' · שהם בתחלת הגבול · או טעמו שהם הקריבו עולות על המזבח שבנה משה בחלישת עמלק · גם הם יקריבו במזבח הבכורים בבנה ותקן משה בתחתית ההר · ששם עמדו כל ישראל לשמוע קול השם: (כג) ויאמר לא יוכל העם לעלות · אמר הגאון כי שנים רבות חשב בזה הפסוק ולא ידע פשטו · עד שראה בספר מוכרי מלכי פרס שאין רשות לשליח לומר למלך מביתי שליחותך עד שיצונו לעשות דבר אחר · אז יאמר לו · ולפי דעתי בעבור שאמר לו השם פן יהרסו אל יי' לראות · לא ידע משה אם צריך להזהירם שלא יראו כי כבר הזהירם על הגבול שלא יעברו · אז אמר לו השם לך רד כאשר שוסיף שהעיד בהם · כי היו צריכין ישראל שיעיד בהם שנית: ועלית אתה ואהרן עמך · למעלה מעם מהגבול שלא ירחק מישראל · כי עתידים הם לומר לך כאלות השם לדבר עשרת הדברים דבר אתה עמנו ונשמעה · והנני משיב לו על שאלתו כי לא אמר לו שיזהירם שלא יראו אותו · אך שלא יעברו הגבול · כי הם צריכים שיזהירם הוא בשעת מעמד · שישמעו וישמרו

רמב"ן

לראות ונפל ממנו רב · כי גם אצילי בני ישראל לא חזו אותו וכל ישראל שמעו קול השם מתוך האש · והוא שנאמר וידבר אלהים את כל הדברים האלה · כמו שאמרו רבותינו אין אלהים אלא דיין · ואמרו נופי הגבורה שמענום · ובמשנה תורה כתוב את כל הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם · בעבור שפירש מתוך האש וזה טעם· פנים בפנים · ולכן נאמר אנכי ה' אלהיך · ואל יקשה עליך מה שאמרו הם למשה כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש · כי לא אמרו אשר שמע אלהים מדבר מתוך האש · אמר קול אלהים · אמרו מה ששמענו · ולכך אמרו קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אלהיכם וכן אמר להם משה השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כי מדבר הואר לקול כענין וישמע את הקול מדבר אליו · ומזה תבין מה שאמרו רבותינו תמיד במדרשי הגדות כי בשבעה קולות נתנה התורה והם שהזכיר דוד במזמור הבו לה' בני אלים והוא המנין הנרמז בפרשה הזאת · כי ויהי קלת וברקים חסר וימנה אחד · וכן וכל העם רואים את הקולת יחסר ממנו הרבים · והנה הם ששה · וכבר נאמר בפי' וידבר אלהים וכן במשנה תורה הזכיר שבעה קולות במתן תורה · ובמסכת ברכות אמרו נגמרא שנתנה בחמשה קולות (שאם) [שהם] יחשבו הקולות הנסתרים והשנים מפורשים להם בכתוב והכוונה כי למשה רבינו נתנה בשבעה הקולות והוא

כשומע ומתבונן בכה אבל לישראל בקול אחד ישמעו · כמו שאמר קול גדול ולא יסף ונאמר קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים זולתי קול · ואף כאן רמז וכל העם רואים את הקולת בחסרון וא"ו אחד כי כל הקולות יראו אחד והוא מה שנאמר אחת דבר אלהים שתים זו שמענו על דרך האמת · והנה הפרשיות מבוארות לא יתחלף להם דבר נדבר: (כב) וגם הכהנים הנגשים אל ה' · שהם מגישים לשם

ספורנו

אחר כך וירד ה' על הר סיני: רד העד בעם פן יהרסו · כשהאלהים מדבר עמהם שמא יחשבו שבהיותם עולים למדרגת נבואת פנים בפנים כמוך יוכלו לעלות אל מחיצתך: וקדשתו · באמר להם אם בהמה אם איש לא יחיה כענין אדמת הדש הוא: לך

וְהָעָם אַל־יֶהֶרְסוּ לַעֲלֹת אֶל־יְהוָה פֶּן־יִפְרָץ־בָּם׃ כה וַיֵּרֶד מֹשֶׁה אֶל־הָעָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם׃ ס כ א וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר׃ ס ב אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית

בצבור קורין בטעם העליון תמצא בסוף הספר

ת"א וידבר אלהים. חגיגה ג עקרים מא ומג: אנכי ה'. שבת פח קה סוטה מז גיטין נו סנהדרין לח וקז מכות כד הוריות ח עקידה שער ס':

רש"י

עיקר אל יהרסו את מצבם לעלות אל ה': פן יפרץ בם. אף על פי שהוא נקוד חטף קמץ אינו זז מגזרתו כך דרך כל תיבה שנקודתה מלאפו"ם כשהיא סמוכה במקף משתנה הנקוד לחטף קמץ: (כה) ויאמר אלהם. התראה זו: (א) וידבר אלהים. אין אלהים אלא דיין לפי שיש פרשיות בתורה שאם עשאן אדם מקבל שכר ואם לאו אינו מקבל עליהם פורענות יכול שאף עשרת הדברות כן ת"ל וידבר אלהים דיין ליפרע: את כל הדברים האלה. מלמד שאמר הקדוש ברוך הוא עשרת הדברות בדיבור אחד מה שא"א לאדם לומר כן א"כ מה ת"ל עוד אנכי ולא יהיה לך שחזר ופירש על כל דבור ודבור בפני עצמו (קושית אם כן כו' פי' לפ"ז במוכח מאת כל הדברים האלה שגם שאר עשרת הדברות כולם אמר הקב"ה בדבור אחד א"כ מה ת"ל אנכי וגו' ר"ל מה בא להודיענו במה שפרש לשון ב' דברות אלו מבואר מדהוציאם בלשון הזה שבמשמעות דוקא אלו שנים בפרט מפי הגבורה יצאו והלא לפ"ז כולם כמוהם הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו דיברם והירך שחזר ופירש וכו' ור"ל באותה החזרה לא החזיר ללמד על הכלל יצא אלא על הפרט אלו ב' דברות ראשונות ביחוד והו"ק): לאמר. מלמד שהיו עונין על הן הן ועל לאו לאו: (ב) אשר הוצאתיך מארץ מצרים. כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי ד"א לפי שנגלה בים כגבור מלחמה ונגלה כאן כזקן מלא רחמים שנאמר ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר זו היתה לפניו בשעת השעבוד וכעצם השמים משנגאלו הואיל ואני משתנה במראות אל תאמרו שתי רשויות הם אנכי הוא אשר הוצאתיך ממצרים ועל הים. ד"א לפי שהיו שומעין קולות הרבה שנאמר את הקולות קולות באים מארבע רוחות ומן השמים ומן הארץ אל תאמרו רשויות הרבה הן ולמה אמר לשון יחיד אלהיך ליתן פתחון פה למשה ללמד סנגוריא במעשה העגל וזה שאמר למה ה' יחרה אפך בעמך לא להם צוית לא יהיה לכם אלהים אחרים אלא לי לבדי: מבית עבדים. מבית פרעה שהייתם עבדים לו או אינו אומר אלא מבית עבדים שהיו עבדים לעבדים ת"ל ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים אמור מעתה עבדים למלך

אבן עזרא

וישמרו נפשם: (כה) וירד משה אל העם ויאמר אליהם. ושבשלימו לומר להם ועלה הוא ואהרן לפנים מהגבול אל ההר. מיד דבר השם: (א) וידבר אלהים. יש שאלות קשות בפרשה הזאת. אמרו רבים כי שנים הדברים. לנגד אמר השם. ועדותם שכתוב בדבור ראשון אנכי יי' אלהיך. ובשנים כי אנכי יי' אלהיך אל קנא. ובאחרי כתוב את שם יי' אלהיך. גם לא אשר ישא את שמו לשוא. ולא אמר שמי. וברביעי כי ששת ימים עשה יי' וגו' על כן ברך יי'. ובחמישי אמר אשר יי' אלהיך נותן לך. ויש לשאול איך יספר דבור אנכי בעשרת הדברים כי הוא המצוה והנה איננו מצות עשה ולא מצות לא תעשה. ושאלות קשות מאלה והנה הנחנו קראנו זו הפרשה שהיא פרשת וישמע יתרו ראשונה ופרשת ואתחנן שנית והנה ראינו מתחלת אנכי ועד סוף את אשר ישא את שמו לשוא. אין שנוי בין שתי הפרשיות. ומתחלת זכור עד סוף עשרת הדברים שנוי בכל מקום. בראשונה זכור ובשנית שמור. גם שם באחרונה תוספת כאשר צוך יי' אלהיך. בראשונה ובהמתך ובשנית תוספת ושורך וחמרך. והקשה מכל אלה כי בראשונה כתוב טעם שבת כי ששת ימים עשה יי' את השמים ואת הארץ. ואמר עוד על כן ברך יי' את יום השבת. ואלה הפסוקים אינם כתובים בשנית רק טעם אחר וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ואמר באחרונה על כן צוך יי' אלהיך לעשות את יום השבת. בראשונה כתוב שכר כבוד אב ואם שהוא למען יאריכון ימיך. וכן בשני. רק הוסיף ולמען ייטב לך. גם הוסיף בכבוד אב ואם. כאשר צוך יי' אלהיך. בראשונה כתוב לא תרצח לא תנאף לא תגנוב ולא תענה. בשנית כתוב לא תרצח ולא תנאף ולא תגנוב ולא תענה. בראשונה כתוב עד שקר ובשנית עד שוא. בראשונה כתוב לא תחמוד בית רעך לא תחמוד אשת רעך. ובשנית ולא תחמוד אשת רעך ולא תתאוה בית רעך. בראשונה אין כתוב שדהו. ובשנית כתוב שדהו. בראשונה עבדו ואמתו קודם שורו וחמורו. ובשנית שורו וחמורו. לפני עבדו ואמתו. בראשונה כתוב וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר. ובשנית את הדברים האלה דבר יי' אל כל קהלכם. וכאשר חשבנו בדברי חז"ל מה אמרו על ככה. מצאנו שאמרו זכור ושמור בדבור אחד נאמרו. וזה הדבר קשה מכל הקושיות שהיו לנו כאשר אפרש. ותהלה לאל שאומר שלא דברו נכונים כי דעתנו נקלה כנגד דעתם. רק אנשי דורינו יחשבו כי דבריהם כמשמעם. ואיננו כן כאשר אפרש בסוף אחר שאזכיר הקושיות. ובאחרונה אפרש הדרך

רשב"ם

וכך שאל לו אתמול שלשום אמרת לי שלא יוכל העם לעלות אל הר סיני כשהוזהרת את העם ע"י בהגבלה. אמרת לי דשמרו לכם עלות בהר ועכשיו אתה אומר לי פן יהרסו אל ה' שמא אתה מוסיף שאפילו להתקרב מעט כדי להסתכל ולראות אפי' רחוק מן ההר אסור. והשיב לו הקב"ה לך רד ועלית אתה ואהרן עמך. והכהנים והעם אל יהרסו לעלות אל ה'. וגם עתה לראות בלא עלייה לא אמרתי לך: (כה) ויאמר אליהם.

מצות

דִּלְמָא יִקְטוֹל בְּהוֹן: כה וּנְחַת מֹשֶׁה [לְוָת] (לְ) עַמָּא וַאֲמַר לְהוֹן: א וּמַלִּיל יְיָ יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין לְמֵימַר: ב אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ דִּי אַפֵּיקְתָּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא:

נתינה לגר

כשמדבר מהכהנים שיש להם קדושה יתרה, וכן מהר שזכה למעלה כזאת, שינה לת' כבעברית.

בעל הטורים

אמן וגם גדולה תלמיד חכם בסוף הקריאה שגדול שכרו לא גולל: (א) וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר · בגימ' בכל מה שכתוב וגם (כל) מה שבע"פ (כת"ק) (ב) אנכי בגימ' כסא לומר שקרע כל הרקיעים עד כסא הכבוד ובגי' מלא ועוד שברם אחרו שלא את השמים ואת הארץ אני מלא · ויש לו (שפה) [וכ"א מלאתי יו"ד] הויה ראשון ואחרון בשמים וארץ וד' רוחות ועומק ורום: אשר הוצאתיך · ג' במסורת · ב' בדברות ואידך אשר הוצאתיך מאור כשדים · שהוציאו מאור כשדים ליתן

אבן עזרא

שרצה להסיר כל הקושיות והשאלות שבפרשה הזאת · ולא יתכן שיאמר זכור ושמור בבת אחת רק במעשה נס · והנה נודה כי גם כאן יש לשאול · למה לא נכתב בראשונה זכור ושמור וגם כן בשנית · והנה מה נעשה באותם הפסוקים אם נאמרו בבת אחת כמו זכור ושמור למה לא הזכירו זה חז"ל · כי יותר יש לתמוה איך נאמרו במעשה נס פסוקים רבים בבת אחת ואין טעמם שוה · כמו שתי מצות בטעמם אחד ושם שהשוינם נאמרת בבת אחת · ואיך יאמר השם כאשר צוך יי' אלהיך · ועוד מתי צוה לפני זה המעמד על כבוד אב ואם · והנה אין כתוב בראשונה למען ייטב לך · אם כן אמר זה ולא אמר זה · ואיך יאמר לא תחמוד בוי"ו וגם לא תחמוד בית רעך ובשנים לא תתאוה את רעך · ועוד איך יאמר עבדו ואמתו ואחר כן שורו וחמורו · ויאמר בבת אחת ספק הדבר · ואין הדעת סובלת כל אלה הדברים · והקשה מכל מה שהזכרתי כי כל פלא שנעשה על ידי משה יש לתקנתו דמיון ולמשכיל יבין · והנה זה הדבר פלא ופלא שהשם דבר זכור ושמור בבת אחת והיה ראוי להיות זה כתוב ומפורש בתורה יותר מכל האותות והמופתים שכתבנו · ואם אמרנו אין חיבור השם כדיבור כל אדם · הנה איך הבינו ישראל דבור השם · כי האדם אם ישמע זכור ושמור בבת אחת לא יבין לא זה ולא זה ואפילו מלה אחת · כמו זכור אם לא ישמע הזי"ן לפני הכ"ף והרי"ש לא יבין מה דבר המדבר · והנה ידענו כי הרגשת העין נכבדת מהרגשת האזן · כי ידענו בראיות גמורות כי רגע הראות הברק לעין הוא רגע הרעם רק העין רואה מרחוק והאויר מביא הקול אל האזן · והליכתו לאט ולא יגיע אל האזן רק אחר עבור הרגע · והאותיות שהאדם מדבר הם דמותם נכתב באויר על דרך מוצאם מהחמשה מקומות · לא על דרך הנכתב שהוא ביד בן אדם · והנה כל אות הזי"ן נכנס באזן קודם הכ"ף והוי"ו והרי"ש · והנה אם נאמר פלא היה שנאמר זכור ושמור בבת אחת · איך תשמע האזן · ואם נאמר גם פלא היה שהשמיע האזן שתי מלות בבת אחת שלא כמנהג לשמוע בני אדם · למה לא הזכירו זה חכמים ז"ל שהוא כבד מן הדבור

רמב"ן

הנכבד קרבנות ונגשים בהם אליו: (א) אנכי ה' אלהיך · הדבר הזה מצות עשה · אמר אנכי ה' יורה ויצוה אותם שידעו ויאמינו בה' כי יש ה' והוא אלהים כלומר הווה וקדמון מאתו היה הכל בחפץ ויכולת והוא אלהים להם שחייבים לעבוד אותו · ואמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים כי הוצאתם משם הורה על המציאות ועל החפץ כי בידיעה ובהשגחה ממנו יצאו · וגם הורה על החדוש · כי עם קדמות העולם לא ישתנה דבר מטבעו · והורה על היכולת · והיכולת הורה על הייחוד · וכמו שאמר בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ · וזה טעם אשר הוצאתיך כי הם היודעים ועדים בכל אלה: (ב) וטעם מבית עבדים · שהיו עומדים במצרים בבית עבדים שבויים לפרעה ואמר להם זה שהם חייבין שיהיה השם הגדול והנכבד והנורא הזה להם לאלהים שיעבדוהו כי הוא פדה אותם מעבדות מצרים כטעם כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים · וכבר רמזתי עוד למעלה טעם שני השמות הקדושים על דרך האמת · וזו המצוה תקרא בדברי רבותינו קבלת מלכות שמים · כי המדות האלה אשר הזכרתי הם במלך כנגד העם · וכך אמרו במכילתא לא יהיה לך אלהים אחרים על פני למה נאמר · לפי שהוא אומר אנכי ה' אלהיך · משל למלך שנכנס למדינה אמרו לו עבדיו גזור עלינו גזירות אמר להם לאו · כשתקבלו מלכותי אגזור עליכם גזירות · שאם מלכותי אינכם מקבלים גזירותי היאך אתם מקיימין · כך אמר המקום לישראל אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך · אני הוא שקבלתם מלכותי עליכם במצרים אמרו לו הן · כשקבלתם מלכותי קבלו גזירתי כלומר אחר שאתם מקבלים עליכם ומודים שאני ה' ואני אלהיכם מארץ מצרים · קבלו כל מצותי · ונאמרו כל הדברות כלן בלשון יחיד ה' אלהיך אשר הוצאתיך ולא כאשר התחיל להם אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם שמע תשמעו · כי להזהיר כל יחיד מהם יענש על המצות · כי עם כל אחד ידבר · ולכל אחד יצוה · שלא יחשבו כי אחר הרוב ילך · והיחיד ינצל עמהם · ויבאר להם משה זאת הכוונה בסוף התורה בפרשת אתם נצבים: (ג) לא יהיה לך אלהים אחרים על פני · כתב רש"י לא יהיה לך למה נאמר לפי שנאמר לא תעשה לך · אין לי אלא שלא יעשה העשוי כבר מנין שלא יקיים · ת"ל לא יהיה לך · וזו באמת ברייתא היא שנויה במכילתא · וא"כ

ספורנו

כד · פתח בהיות מדבר היה עמכם למטה מן ההר: ועלית אתה ואהרן · אחר השלום עשרת הדברות ופרשת משפטים כאמרו ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן וגו': (כה) ויאמר אלהים · אזהרה זו עם העונש פן יהרסו ונפל ממנו רב: (א) וידבר אלהים · אחר בעדת משה והזהרתו דבר אלהים אליכם כל אלה הדברות כאמרו את כל הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם בהר: (ב) אנכי · לבדי הוא ה' [illegible] מציאות הקדמון הנודע אליך בקבלה ובמופת: אלהיך · ומקיים אני מה שקבלת עליך להיות אלהיך בלתי אמצעי ולכן לי לבדי תתפלל ואותי תעבוד בלתי שום אמצעי: אשר הוצאתיך מארץ מצרים · בפעלות מתנגדות לפעולות כל אמצעיי ההם הטבע והמערכת וזה כאשר קבלת באמרך אז זה אלי ואנוהו וגו':

הדבור בכת אחת · ומה נעשה בקושיות הנשארות משנוי הפסוקים שאין טעמם אחד כמו זכור ושמור · והכתוב בשניים ולא בראשונה · גם איך נתקן לא תחמוד בית רעך פה ולא תחמוד אשת רעך · גם הכפולים ולא אוכל לפרש לך כל אלה עד שאפרש לך מוסר דרך לשון הקדש · והשם הוא עדי ויודע סודי כי לולי שהוצרכתי לפרש אלה הקושיות הייתי מחריש · ולפני שאפרש אסקן דברי חז"ל :

אמר אברהם המחבר · מפני שאני צריך פעם יתארו דבורים באר היטב · ופעם יאמרו הצורך במלות קצרות שיוכל השומע להבין טעמם · ודע כי המלות הם כגופות והטעמים הם כנשמות והגוף לנשמה כמו כלי · ע"כ משפט כל החכמים בכל לשון שישמרו הטעמים ואינם חוששים משנוי המלות אחר שהם שוות בטעמן · והנה אתן לך דמיונות · אמר השם לקין ארור אתה מן האדמה · כי תעבוד את האדמה לא תוסף תת כחה לך נע ונד תהיה בארץ · וקין אמר הן גרשת אותי היום מעל פני האדמה · ומי הוא שאין לו לב שיחשוב כי הטעם איננו שוה בעבור שנוי המלות · והנה אמר אליעזר הגמיאיני נא · והוא אמר ואמר אליה השקיני נא · אמר משה כבכור השבי אשר בבית הבור · וכתוב כבכור השפחה אשר אחר הריחים · ומשה הזכיר התפלה במשנה תורה שהתפלל על ישראל בעבור העגל ואיננו דומה לתפלה הנזכרת בפרשת כי תשא למי שאין לו לב להבין · והכלל כל דבר שנוי כמו חלום פרעה ונבוכדנצר · ואחרים רבים המלות שונות · רק הטעם שוה · וכאשר אמרתי לך שפעם יאחזו דרך קצרה ופעם ארוכה · כן ישנו פעמים להוסיף אות משרת או לגרוע אותו · והדבר שוה · אמר השם ותכלת וארגמן · ומשה אמר תכלת וארגמן · אמר השם אבני שהם · ומשה אמר ואבני שהם · וכאלה רבים ושניהם נכונים · כי הכתוב בלא וי"ו אחז דרך קצרה ולא יזיק · גם הכתוב בוי"ו לא יזיק · בעבור שהוסיף לבאר · והנה הוי"ו שהיא נראית במבטא הפה אין אדם מבקש לו טעם למה נגרע ולמה נכתב ולמה נוסף · כי זה וזה נכון · והנה על הנראה שיבוטא בו לא יבקש עליו בכתב טעם · א"כ למה נבקש טעם בנח הנעלם שלא יבוטא בו · כמו מלא לעולם למה נכתב מלא או למה חסר · והנה בני הדור יבקשו טעם למלא גם לחסר · ואילו היו מבקשים טעם לאחד מהם או שמצאנו היה לכתוב הכל על דרך אחד הייתי מחריש · והנה אתן לך משל אשר לי אחד כתוב לרעי וזה כתוב · אני פלוני אוהבך לעולם · וכתבתי פלוני בלא וי"ו · אהבך גם כן בלא וי"ו · לעלם חסר · ובא ראובן ושאלני למה כתבת חסרים · ואני אין לי צורך לכתוב רק מה שאמר לי · ואין לי חפץ להיותם מלאים או חסרים אולי יבא לוי וישאלני איך אכתוב · ולא ארצה להאריך רק המשכיל יבין : ועתה אפרש לך השאלות הנזכרות · דע כי עשרת הדברים כאשר הם כתובים בפרשה הזאת השם אמרם כלם · כי כתוב וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר · והתחלתם אנכי וסופם וכל אשר לרעך · וגם משה אמר כאשר הזכיר עשרת הדברים בשנית · את הדברים האלה דבר יי' אל כל קהלכם · ואין הפסק ביניהם · ועוד כאשר נכתבו כלם באצבע אלהים · כן אמרם השם כלם · והעדות שהביאו שהכתוב בדבור השלישי והרביעי והחמישי איננו על דרך המדבר · יש להשיב אחרי שקבלת זה השם להיות לך לאלהים · על כן אמר לא תשא את שם יי' אלהיך לשוא גם כי ששת ימים עשה יי' · ועוד כי מנהג אנשי לשון הקדש לדבר ככה · כתוב לא ילין חלב חגי · ואחריו כתוב תביא בית יי' אלהיך · ורבים כאלה · והאומרים כי דבור אנכי איננו מעשרת הדברים בזה נחלקו · יש אומרים לא יהיה לך הוא הדבור הראשון · והשני לא תעשה לך פסל · וזה איננו נכון כי מענין אחד הוא זה וזה · בין בסתר בין בגלוי בין באמונת הלב בין במעשה · והנה בדבור זכור אתה וכן ובהן בסתר ובגלוי והכל מצוה אחת · ואחרים אמרו כי לא תחמוד בית רעך דבור תשיעי · והדבור עשירי לא תחמוד אשת רעך · וראייתם כי השם אמר פעמים לא תחמוד כי החמוד הוא על שני דברים · האחד יוצא למעשה כמו גזל · וכמוהו ולא יחמוד איש את ארצך · שאם זה החמוד בלב היה ארץ ישראל רעה · ולא תחמוד השני הוא בלב · על כן הוצרך משה לפרש לא תתאוה גם זה דברי הבל · כי מה טעם יזכור הגזל עם הבית לבדו · והנה לא הזכיר האחרים עמו · והנה אתן לך עדות ממשה רבינו ע"ה שאלה לא דברו נכונה · הנה השם אמר לא תחמוד בית רעך · ומשה אמר לא תחמוד אשת רעך · ולפי דעתם שלא תחמוד השני הכתוב בפרשה הזאת הוא בלב · והראשון גזלת הבית · והנה משה הפך הדבר כי אמר עם ולא תתאוה בית רעך · ואמר עם לא תחמוד שהוא הגזל אשת רעך · והנה נבאר טעמם · והאמת כי דבור אנכי הוא הראשון כאשר אפרשנו במקומו : ועתה אדבר על זכור ושמור · דע כי הטעמים הם שמורים לא המלות · והנה יצחק אבינו אמר לעשו בעבור תברכך נפשי בטרם אמות · ורבקה אמרה ליעקב ששמעה שאמר ואברכך לפני יי' לפני מותי · כמו בטרם אמות · א"כ מה טעם להוסיף לפני יי' · התשובה היא ידעה כי יצחק נביא ליי' · והברכה שיברך בדרך נבואה היא · על כן אמרה ליעקב לפני ה' · והנה היא כמו מפרשת טעם הברכה · וככה עשה משה כי עשרת הדברים הכתובים בפרשה הזאת דברי השם בלי תוספת ומגרעת · והם לבדם הכתובים על לוחות הברית · לא כאשר אמר הגאון כי זכור הוא בלוח האחד ושמור בלוח השני · ועשרת הדברים הכתובים בפרשת ואתחנן הם דברי משה · והראיה הגמורה שפעמים כתוב כאשר צוך ה' אלהיך · ודע כי באחרית מות הראשון הוא הזכירה · והמקום מקום משבר הלוחות · והנה הזכירה כוללת השמירה · וטעם זכור שיזכור כל יום איזה יום הוא מהשבוע · וכל זה בעבור שיזכור היום השביעי שלא יעשה בו מלאכה · והנה טעם הזכירה היא השמירה · וכאשר אמר השם זכור הבינו כל השומעים כי טעמו כמו שמור · כאלו בכת אחת נאמרו · ולא הוצרך משה להזכיר בשנית טעם כי ששת ימים עשה ה' · כי בתחלה אמר כאשר צוך ה' אלהיך כאילו אומר הכתוב בתורתך בדבור זכור עד ויקדשהו · ובעבור שהשם צוה שישבות העבד והאמה ולא פירש השם למה זה · פירש משה טעמו ואמר זה צוך השם שישבות העבד בעבור שתזכיר שהיית עבד כמוהו במצרים ויפדך השם · ודע כי השמנה דברים כולם מצות לא תעשה · ודבור כבד הוא מצות עשה · ומשקול הדעת שנטע השם בלב האדם חייב כל אדם להטיב למי שיטיב לו · והנה הבן לא יצא לעולם רק על יד אבותיו · והם גמלוהו והשקוהו ורבוהו והאכילוהו והלבישוהו חייב לכבדם כל ימיו · כי הם היו לו הסבה להיותו חי על פני האדמה על כן שכרו למען יאריכון ימיך · ובעבור כי השם נתן בו נשמה על ידי האבות שתקנו הגוף צוה שיכבד אבותיו · כי מי שיכבדם הוא מכבד את השם · והנה משה פירש ואמר כבד את אביך ואת אמך ואמר כאשר צוך ה' אלהיך · כי השם צוה על מצות עשה והזהיר על מצות לא תעשה · כאשר אפרש בפסוק לא תאכלנו · והנה אמר משה אתה חייב לכבד האבות למען יאריכון ימיך · וזה התיו הוא בשקול הדעת · גם בעבור שצוה השם שתכבדם יהיה לך עוד שכר טוב והוא למען ייטב לך בעבור שתשמע בקול השם · והנה דברי משה כאשר מפורש בדברי רבקה · וכבר אמרתי כי אבני שהם ואבני שהם שוה הוא · ג"כ לא תנאף ולא תנאף ושוא ושקר כי אב אחד הם · גם תחמוד ותתאוה מבנין אחד יצאו · והשם אמר לא תחמוד בית רעך · כי אנשי השכל יקנו בית ואחר כן אשה ואחר כן עבד ואמה ושור וחמור לחרוש שדהו · והנה הם סדורים בפ' הזאת · ומשה סדרם על דרך אחרת כי הבחורים הם חומדים אשה תחלה ואחר כן בית · וכנגד הבית והשדה הקדים שור וחמור שיחרוש בהם · ואחר כן עבד ואמה · וכלל באחרונה וכל אשר לרעך כאשר כלל השם · ובעבור כי בדברי משה דברי השם מעורבין · על כן כתוב את הדברים · ולא כל הדברים כאשר כתוב בראשונה · דבור הראשון אנכי דע כי כל המצות הם על שני דרכים והדרך הראשון מצות שהם נטועות מהשם בלב כל אנשי דעת והם רבים · ואין בעשרת הדברים רק השבת לבדה שאינה בכלל שקול הדעת · על כן כל משכיל בכל עם ולשון מודים בהם כי הם נטועים בשקול הדעת · ועליהם אין להוסיף ולא לגרוע · והם שאמר אברהם עם מצות האחרות נוספים · והשם לא נתן התורה רק לאנשי הדעת · ומי שאין לו דעת אין לו תורה · והדרך השנית מצות הנעלמות ואינן מפורשות למה צוו · וחלילה חלילה שתהיה מצוה אחת מהן מכחשת שקול הדעת · רק אנחנו חייבים לשמור כל אשר צונו השם בין שנגלה לנו הסוד בין שלא נגלה · ואם מצאנו

אחת

אבל מבין מחכמת שקול הדעת · איננו כמו שמאמין בו כי הוא כשמעו · רק בספרי חכמינו ז"ל נבקש מה טעמו אם הוא על דרך משל · ואם לא מצאנו זה כתוב · נבקש אנחנו ונחפש בכל יכלתנו אולי נוכל לתקן אותם · ואם לא יכלנו נניחנה כאשר היא ונודה שלא ידענו מה היה · כמו ומלתם את ערלת לבבכם וכי הוא צונו שנכרתנו כאכזרי · וידענו דעת ברורה כי כל המצות שאינם חייבות משקול הדעת סוד אחד יש לכל אחד מהן · ואם נעלם ממנו · והעד על זה כי כתוב במקצתם למה צוו · כמו השבת שהוא זכר למעשה בראשית · וחג הסכות למען יזכור · ואהבתם את הגר כי גרים הייתם · והכלאים הן מקדש · ולא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם · וכן לא ירבה לו נשים והזכיר למה ולא יסור לבבו · ולא שהיא מצוה בפני עצמה כאשר הוא כתוב בהלכות שמעון בן קיירא · וטעם וקרא בו לבלתי רום לבבו מאחיו · ופרשת הקהל למען ילמדו · ורבות מצות ככה · א"כ יוכל המשכיל שהשם פקח עיניו לדעת מדברי תורה סוד כל המצות · וכל המצות על ג' דברים · האחת מצות הלב · והב' מצות הלשון · והג' מצות עשה · ומצות הלב על שני דרכים · מצות עשה ומצות לא תעשה · והנה מצות עשה ואהבת את יי' אלהיך · ולדבקה בו · וליראה את השם הנכבד · ואהבת לרעך כמוך · ומצות לא תעשה לא תשנא את אחיך בלבבך · ולא תקום ולא תטור · גם מצות הלשון עשה ולא תעשה · עשה כמו ק"ש וברכת המזון וברכת כהנים · גם וידוי מעשר ורבים ככה · ומצות לא תעשה לא תענה ברעך · אלהים לא תקלל · לא תקלל חרש · ומצות עשה ולא תעשה במעשה הם רבים ואין צורך להזכירם · ומצות הלב הם העיקרים הנכבדים על כלם · ורבים חשבו כי אין עון במחשבת הלב רק בדברי עבודת כוכבים · ובאמת כי היא קשה לבדה יותר מכל מחשבות רעות · רק היא כנגד כלם · והלא יראו כתוב שש הנה שנא יי' · ושם כתוב לב חורש מחשבות און . וכתיב הטיבות כי הם עם לבבך · הטיבה יי' לטובים · ולישרים בלבותם · והיה לבבכם שלם · אני יי' חוקר לב · ויי' יראה ללבב · והנה זה הדבור הראשון הוא עיקר כל התשעה הדברים הנכתבים אחריו · והוא קרוב ממצות הלב · וטעם זה הדבור שיאמין ותהיה אמונה לבו בלי ספק כי זה השם הנכבד הוא נכתב ולא נקרא הוא לבדו אלהיו : שאלני רבי יהודה הלוי מנוחתו כבוד · למה הזכיר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים · ולא אמר שעשיתי שמים וארץ · ואני עשיתיך : וזאת היתה תשובתי אליו · דע כי אין מעלות בני אדם שוות באמונתם בלבם · שהם מאמינים בשם הנכבד · כי הרבים מאמינים להשמעות אזנים שיאמר להם אדוניהם ככה · ולמעלה מהם שראו זה כתוב בדברי התורה שנתן השם למשה · ואם יבוא אפיקורס לערער כי אין אלהים ישימו יד לפיהם כי לא ידעו להשיב · ואשר נשאו לבו ללמוד חכמות שהם כמו מעלות לעלות בהם אל מקום חפצו · יכיר מעשה השם במתכונת ובצמחים ובחיות ובגוף האדם בעצמו שידע מעשה כל אבר ואבר כפי התולדת · ולמה היה על זאת המתכונת · ויגבה לבו אחרי כן לדעת דברי הגלגלים שהם מעשה השם בעולם האמצעי שהוא עומד · וידע זמן מתי תקדר השמש או הלבנה · וכמה יקדר השמש ממנה · גם ידע הלבנה למה נקדרה ומי גרם לה · וכל אלה ידע בראיות גמורות שאין בהם ספק · ומדרכי השם ידע המשכיל את השם · וככה אמר משה הודיעני נא את דרכיך ואדעך · והנה השם הנכבד הזכיר בדבור הא' אנכי יי' אלהיך וזה לא יוכל להבין רק מי שהוא חכם מופלא · כי כבר פרשתי בפ' ואלה שמות כי זה השם לבדו הוא העומד בלא שנוי ואין זולתו שוכן עד · ולא כמוהו יושב קדם סלה · ומעמיד העולם העליון בכחו · והעולם האמצעי בכח השם · ומלאכיו הקדושים שהם בעולם העליון · וזה העולם השפל שאנו בו תעמדו בכח השם ובכח שני העולמים העליונים · והנה יספיק למשכיל בכל גוי דבור אנכי יי' · כי עשיית שמים וארץ היום קרוב מחמשת אלפי שנים · וישראל לבדם מודים בזה · וחכמי האומות אינם מבחינים כי השם הוא לבדו עשה שמים וארץ · רק הם אומרים כי השם הוא עושה תדיר בלי ראשית ואחרית · והנה השם עשה אותות ומופתים במצרים עד שהוציאם משם להיות להם לאלהים · וככה אמר משה או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי · והטעם כי השם עשה לישראל מה שלא עשה לכל גוי · כי השם היה העולם האמצעי · והוא מושל על העולם השפל כפי מה שיש במערכת מזל כל עם מטוב או רע · כן יקרנו כי כן חלק להם השם · והנה היתה במערכת ישראל כפי ככבי מזלם להיות עוד עובדים · והשם בכחו למען אהבת האבות חדש אותות בעולם השפל שלא היה במחשבת העולם האמצעי · וסגולת ישראל מרבות המזלות להיותם לו לעם נחלה · ובעבור זה אמרו קדמונינו אין מזל לישראל · עוד אבאר זה בדרך משלים בפרשת כי תשא · והנה בעבור האותות שעשה השם במצרים · אמר משה אתה הראת לדעת · שהכל ראו זה חכמים ושאינן חכמים גדולים וקטנים · גם הוסיף עוד בדבר מעמד הר סיני ששמעו קול השם · על כן אחריו מן השמים השמיעך את קולו ליסרך · ואמר באחרונה כי הדעת הגמורה שישיב האדם אל לבו עד שיתברר לו בראיות כי השם הוא לבדו · על כן אמר וידעת היום · והשבות אל לבבך · ואמר דוד ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו · והדעת הוא בלב לא בהודעת השפה · והנה הזכיר למשכיל אנכי ה' והוסיף אשר הוצאתיך · שיבין המשכיל ושאינו משכיל · ואמר אלהיך כי אתה חייב בעבור שהוצאתיך מבית עבדים להיות לי לעבד שתעבדני · ותהיה לי לעם · ואני אהיה לך לאלהים · ומזה פירש זה בפ' כי ישאלך בנך · כי טעם השאלה למה אנו חייבים לעשות מצות השם יותר מכל האדם · והלא בורא אחד לכולנו · והנה הזכיר שלש תשובות · הא' עבדים היינו לפרעה · והוא עשה לנו זאת הטובה הגדולה על כן אנו חייבין לשמור כל מה שיצונו אפילו לא היינו יודעים טעם מצותיו · והב' כי אלה המצות אינם לצרכו כי אם לטוב לנו כל הימים לחיותנו · והשלישית וצדקה תהיה לנו · שנהיה צדיקים לנחול העה"ב · ואנכי כמתק מלאו כל דברי הגופות · שהם י' · והם ראשים כללים אין למעלה מהם · הראשון הוא עקר כל דבר והוא עומד · והט' דברים כולם מקרים וכולם נסמכים על הראשון · ונלוים אליו · וממנו יצאו · כי הוא כמדות האחד בחשבון עשרה · כי ממנו יצא כל חשבון · וכל חשבון ימצא בו · כי הוא היסוד · והנה זה הדבור הראשון שאמר השם הנכבד כולל כל מצות הלב והלשון והמעשה · כי מי שאינו מאמין בלבו בשם אין עליו מצוה · וחייב אדם להזכירו בכל רגע לכבודו . כי כל מה שיעשה לא יעשנו כי אם בעבור כבודו · ולא ימנע עצמו ממצות לא תעשה רק בעבור כבוד השם לבדו · כאדם נותן צדקה לעני לא יתננו בעבור כבוד הנגלה ולא בעבור שישבחוהו בני אדם · כי אז תהיה מעלת האדם גבוהה בעיניו ממעלת כבוד השם שנתן לו הון . ועדף ממונו מה שיוכל לתת לקבל שכר מהשם וככה העושה עבירה בסתר בעבור שלא יודע למלך · או יראוהו בני אדם ויקל בעיניהם · והחושב זה הוא משוגע · כי כן כתיב הם יוצר עין הלא יביט · והנה השם רואה במסתרים מה שלא יוכלו בני אדם לראות בגלוי · כי השם יודע מחשבותיו וסודו · והנה הפחד מהמלך שימות מהר שלא יענישוהו · ולא יפחד ממלך האמת שנפשו בידו בעולם הזה ובעולם הבא · והגאון רב סעדיה חבר אזהרות וכלל כל המצות באלה עשרת הדברים ומלאו השם הנכבד בחמשה דברים הראשונים · וכבר פירשתי כי הדבור הראשון הוא היסוד ועליו כל בנייני המצות · ואחריו כתוב לא יהיה לך · והטעם מי שאינו מאמין בשם · גדול מפשע עובד ע"ז · כי יש רבים שהם מאמינים בשם והם מזבחים ומקטירים לעבודה זרה · כמו המקטירים למלכת השמים שהם חושבין כי ייטיבו להם · כאשר אמרו ומאז חדלנו לקטר למלכת השמים חסרנו כל · וכתוב את יי' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים וככה נעמן בהשתחויתי בית רמון · והנה אלה מודים בשם רק משתפים עמו אחר · על כן בדבור זה כתוב השם הנכבד · ובדבור השלישי גם הוא כתוב · כי פשע הנשבע לשקר חמור מע"ז · רק הוא בוזה השם בגלוי · אולי עשה זה בעבור כעס או צורך · כי בלבו מאמין בשם ואינו משתף אחר עמו · ובדבור הרביעי כתוב השם שבת ביום השביעי · והנה העושה מלאכה בשבת הוא מכחיש מעשה בראשית · וזה הפשע פחות מאשר ישא את שמו לשוא · ובדבור החמישי כתוב השם כי האבות משתפים עמו ביצירתו · ואם לא יכבדם כאילו אינו מכבד השם · והחמשה דברים הנותרים הם כנגד האדם · והראשון הוא הקשה שהוא להפריד הנשמה מעל הגוף ואשר אחריו אינם בגוף · ואשר אחריו לא תגנוב בממון · ואחר כן בלשון · ואחר כן תאוה בלב :

עֲבָדִים׃ ג לֹֽא־יִהְיֶה לְךָ֛ אֱלֹהִ֥ים אֲחֵרִ֖ים עַל־פָּנָֽיַ׃ ד לֹֽא־תַעֲשֶׂה־לְךָ֥ פֶ֣סֶל ׀ וְכָל־תְּמוּנָ֡ה אֲשֶׁ֣ר בַּשָּׁמַ֣יִם ׀ מִמַּ֡עַל וַֽאֲשֶׁר

ת"א לא יהיה לך · שבת פח כוטה מז גיטין נז עקידה שם סנהדרין נו לט קו מכות כד הוריות ח׳ : לא תעשה · סנהדרין סא : אשר בשמים עו"ג מג ·

רש"י

למלך היו ולא עבדים לעבדים: (ג) לא יהיה לך · למה נאמר לפי שנאמר לא תעשה לך אין לי אלא שלא יעשה העשוי כבר מנין שלא יקיים ת"ל לא יהיה לך : אלהים אחרים · שאינן אלהות אלא אחרים עשאום אלהים עליהם ולא יתכן לפרש אלהים אחרים זולתי שגנאי הוא כלפי מעלה לקרותם אלהות אצלו ד"א אחרים שהם אחרים לעובדיהם צועקים אליהם ואינם עונים אותם ודומה כאילו הוא אחר שאינו מכירו מעולם : על פני · כל זמן שאני קיים שלא תאמר לא נצטוו על עבודת כוכבים אלא אותו הדור : (ד) פסל · על שם שנפסל : וכל תמונה · תמונת כל דבר אשר בשמים :

רמב"ן

הנה זו מצות לא תעשה בלבד הזהיר למקיים ע"ז ברשותו ואין בה מיתת ב"ד · ולמה הקדים הקיום שהוא בלאו להשתחואה ועבודה שהם בכרת ומיתת ב"ד · ולפי דעתי שאין הלכה כדברי זאת הברייתא וכדברי יחיד היא שנויה · שכך שנינו בסיפרא ואלהי מסכה לא תעשו לכם יכול יעשו לכם אחרים ת"ל לא לכם אין לי אלא לכם · יכול הן יעשו לאחרים · ת"ל לא תעשו לא לכם ולא לאחרים מכאן אמרו העובד והעושה ע"ז לעצמו עובר משום שתי אזהרות · משום לא תעשו ומשום לא לכם · רבי יוסי אומר משום שלש · משום לא תעשו ומשום לא לכם ומשום לא יהיה הרי שר׳ יוסי יחיד במקום רבים הוא האומר כי לא יהיה לך אזהרה למקיים צלמים ולדברי תנא קמא אינו כן · והנכון גם לפי הפשט שהוא מלשון והיה ה׳ לי לאלהים להיות לכם לאלהים · יאמר שלא יהיה לנו בלתי השם אלהים אחרים מכל מלאכי מעלה ומכל צבא השמים הנקראים אלהים כענין שנאמר זובח לאלהים יחרם בלתי לה׳ לבדו והיא מניעה שלא יאמין באחד מהם ולא יקבלהו עליו באלוה ולא יאמר לו אלי אתה · וכן דעת אונקלוס שאמר אלה אוחרן בר מיני · ודע כי בכל מקום שאמר הכתוב אלהים אחרים הכוונה בו אחרים זולתי השם הנכבד ויתפרש זה הלשון בקבלת האלהות או בעבודה לו · כי יאמר לא תקבלו עליכם אלוה בלתי ה׳ לבדו · אבל כשידבר בעשייה לא יאמר בכתוב אחרים חלילה · אבל יאמרו אלהי מסכה לא תעשו לכם · אלהי מסכה לא תעשה לך · ויקראם כן בעבור שיעשה בכוונה להיות אלהיו · אבל בהם אמר הכתוב כי לא אלהים המה כי אם מעשה ידי אדם עץ ואבן ויאבדום · והנה הזהיר בדבור השני תחלה שלא נקבל לנו אדון מכל האלהים זולתי ה׳ · ואחר כך אמר שלא נעשה פסל וכל תמונה להשתחוות להם ולא לעבדם בשום עבודה בעולם · ולכך אמר לא תשתחוה להם · כי הוא נסמך אל העשייה שמנע אותם מהשתחוות להם · והנה כלם אזהרות מעבודה עכו"ם וכלן חייבי מיתות ואין בפסוק הזה אזהרה לעושה צלמים שלא לעבדם · אבל למטה יזהיר מזה אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם · וכן אלהי מסכה לא תעשה לך · לא תעשו לכם אלילים : וטעם על פני · כמו אם לא על פניך יברכך · ועתה הואילו פנו בי ועל פניכם אם אכזב · יזהיר לא תעשה לך אלהים אחרים כי על פני הם שאני מסתכל ומביט בכל עת ובכל מקום נעשים · כי הדבר העשוי בפניו של אדם והוא עומד עליו יקרא על פניו · וכן ותעבור המנחה על פניו · וכן וימת נדב ואביהוא ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם · שהיה אהרן אביהם רואה ועומד שם · ובדברי הימים וימת נדב ואביהוא לפני אביהם ובנים לא היו להם · והנה אמר לא תעשה לך אלהים אחרים שאני נמצא עמך תמיד ורואה אותך בסתר ובגלוי זו ועל דרך האמת תבין סוד הפנים ממה שכתבנו · כי הכתוב הזהיר במעמד הזה פנים בפנים דבר ה׳ עמכם · ותדע סוד מלת אחרים · ויבא כל הכתוב כפשוטו ומשמעו · וכן אמר אונקלוס · והוא שנאמר לא תעשון אתי וגו׳ כי אנכי ה׳ אלהיך אל קנא · לבדי · ואין ראוי שתשתתף עמי אחרים · ואנכי אל תקיף שיש לאל ידי וקנא שאקנא בנותן כבודי לאחר ותהלתי לפסילים ולא נמצא בשום מקום שיבא לשון קנאה בשם הנכבד כי אם בענין ע"ז בלבד · ואמר הרב במורה הנבוכים שלא תמצא בכל התורה ובכל ספרי הנביאים לשון חרון אף ולא לשון כעס ולא לשון קנאה אלא בענין ע"ז בלבד · והנה בקדושי

אבן עזרא

(ג) לא יהיה לך · דבר הכתוב אלהים כנגד מחשבת עובדיו · כמו ויקח הגויה הנביאה · והאלהים רדפו אחריהם · וככה דבר במוהל למה הרגזתני · כי הכתוב דבר כפי מחשבת שאול · ואין זה מקומו לפרש אותו : וטעם על פני · כמו וימת הרן על פני תרח אביו · שהיה נמצא אתו · ורואה מותו · וככה ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן · והנה הטעם אחר שאני אלהיך · ואני נמצא תמיד בכל מקום · ואני רואה מה שעשה אין ראוי שתשתף עמי אלהים אחרים · ואמר אחד מחכמי לב אל תכעיס אדונך והוא רואה אותך · והנה זאת המצוה שהיא לא יהיה לך היא בלב גם כמה · כי אין בתורה מצות לא תעשה בלב כי אם זו · כי אדם אומר לפני עדים כי הוא הולך לראות או לנאוף · לא יכרת בעבור דבורו אם לא עשה מעשה · והאומר נלכה ונעבדה אלהים אחרים · זה הכתוב כי הרג תהרגנו · ובמעשה לא תעשה לך פסל וכל תמונה עץ או אבן · ולא תעשה בשום אומנות תמונה שהיא בשמים · ואמר ממעל שהם למעלה על הארץ מכל צד · ואין התמונות בשמים רק במזלות וארבעים צורות · וחכמי הצורות עושים דברים אשר לא כן ומשיאים קרובים לעבודה זרה : (ד) ואשר בארץ מתחת · שהוא מתחת השמים כהשוטט רבות

רשב"ם

מצות הגבלה מעשיו : (ג) לא יהיה וגו׳ · שאני לבדי הוצאתיך :

לשנאי

ג לָא יְהֵי לָךְ אֱלָהָא אָחֳרָן בַּר מִנִּי: ד לָא תַעְבֵּד לָךְ צְלֵם וְכָל דְּמוּת דִּי בִשְׁמַיָּא

נתינה לגר

ב (ג) על פני, בר מני. משום שת' "אלהא אוחרן" שלא כדרכו בכ"מ יען כי לא יכול לת' "טעות עממיא" שלא יהי' מחרף ומגדף כמ"ש האונ"ר בנתיב ב', ולא יכול לת' "דחילן אוחרנין" משום שאנחנו מצווים גם על מורא אב ואם ועל מורא ה"ח ויש עוד אחרים לירא מהם, לכן ת' "בר מני" ולא כרש"י ויתר מפרשים שפי'

בעל הטורים

לנביז · הטורים : (ד) לא תעשה לך פסל וכל תמונה · תמונה בגי' פרצוף אדם : ואשר בארץ · בגי' אלו. (אולי צ"ל ואלו ולא דריש ו' שמושים דואשר בש' פענח רזא גרס אילו) ההרים והגבעות : מתחת · בגימ' (זה) [זו]

רמב"ן

עליון ויחר אף ה' בם במשה · ויחר אף ה' בם וילך · וכתוב חרה אפי בך ובשני רעיך כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב אבל בלשון קנאה אמת הוא · וכך אמרו במכילתא ובקנאה אני נפרע מע"ז אבל אני חנון ורחום בדברים אחרים · ולפי דעתי שיזכיר קנאה בע"ז בישראל בלבד · וטעם הקנאה כי ישראל סגולת השם הנכבד אשר הבדילם לו כאשר פירשתי למעלה · והנה הם העם שלו משרתיו פונים אל אלהים אחרים · יקנא בהם השם כאשר האיש מקנא באשתו בלכתה לאחרים · ובעבדו בעבדות לו אדון אחר · ולא יאמר הכתוב כן בשאר העמים אשר חלק להם לצבאות שמים · ובכאן אני מזכיר מה שיורו הכתובים בענין ע"ז כי היו שלשה מינין · הראשונים שהחלו לעבוד את המלאכים שהם השכלים הנבדלים · בעבור שידוע למקצתן שררה על האומות · כענין שכתוב שר מלכות יון ושר מלכות פרס · וחשבו שיש להם יכולת גם להטיב או להרע · וכל אחד עובד לשר שלו כי היו הראשונים יודעין אותם · והנה הם הנקראים בתורה ובכתובים כלם אלהים אחרים אלהי העמים · כי המלאכים נקראים אלהים · כמו שנאמר הוא אלהי האלהים · וישתחוו לו כל אלהים · כי גדול ה' מכל האלהים · ואעפ"י שהיו העובדים מודים שהכח הגדול והיכולת הגמורה לאל עליון · וכך אמרו רבותינו דקרו ליה אלה דאלהיא · ובזה אמר הכתוב זובח לאלהים יחרם · הזכירם בשם הידיעה · והמין השני בע"ז שחזרו לעבוד לצבא השמים הנראה מהם עובדי השמש או הירח ומהם למזל מן המזלות · כי כל אחת מן האומות ידעה כח המזל כפי משטרו על הארץ שלהם · וחשבו כי בעבודתם יגבר המזל ויועיל להם · כענין שכתוב ולשמש או לירח או לכל צבא השמים וגו' וכתוב וישתחוו לשמש ולירח ולכל צבא השמים אשר אהבום ואשר עבדום ואשר הלכו אחריהם ואשר דרשום ואשר השתחוו להם · וכמו שנאמר בתורה באיסור של ע"ז · ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים ונדחת והשתחוית להם ועבדתם אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים · יאמר כי בעבור שחלק השם אותם לכל העמים ונתן לכל עם כוכב ומזל לא תהיה נדח אחריהם לעבדם ·

ואלה האנשים הם שהחלו לעשות הצורות הרבות בפסילים והאשרים והחמנים כי היו הם עושים צורות מזלם בשעות אשר להם הכח כפי מעלתם והיו נוהגים בהם כפי מחשבותם כח והצלחה · וקרוב בעיני שהוחל זה בדור הפלגה כאשר הפיצם השם אל הארצות ומשלו בהם הכוכבים והמזלות למחלקותיהם · כי הבונים היו רוצים לעשות להם שם ולא יתחלקו כאשר רמזתי במקומו · והיו לכל אלה הכתות נביאי שקר מגידים להם מן העתידות ומודיעים קצת הבאות עליהם בחכמת הקסם והניחוש · כי יש גם למזלות שדים שוכנים באויר כמלאכים בשמים יודעים בעתידות · וממין העבודה הזאת היו מהם עובדים לאנשים · כי בראותם לאחד מבני האדם ממשלה גדולה ומזלו עולה מאד כנבוכדנצר היו אנשי ארצו חושבים כי בקבלם עליהם עבודתו וכוונתם אליו יעלה מזלם עם מזלו · והוא ג"כ יחשוב כי בהדבק מחשבותם בו תוסיף לו הצלחה בכח נפשותיהם המכוונות אליו וזה היה דעת פרעה לדברי רבותינו · ודעת סנחריב באמר הכתוב במחשבתו אעלה על במתי עב אדמה לעליון · וחירם וחביריו שעשו עצמם אלוהות כי היו רשעים לא שוטים גמורים · והמין השלישי בע"ז אחר כך חזרו לעבוד את השדים שהם רוחות כאשר אפרש בע"ה · כי גם מהם יש ממונים על האומות שיהיו הם בעלי הארץ ההיא להזיק לצריהם ולנכשלים שבהם · כידוע מענינם בחכמת נגרומאנסיא · גם בדברי רבותינו · ובזה אמר הכתוב יזבחו לשדים לא אלוה אלהים לא ידעום חדשים מקרוב באו לא שערום אבותיכם · לעג להם הכתוב שהם זובחים גם לשדים שאינם אלוה כלל · כלומר שאינם כמלאכים הנקראים אלוה · אבל הם אלהים שלא ידעום · כלומר שלא מצאו בהם שום אלהות וכח שולטנות להם והם חדשים להם · שלמדו לעשות כן מחדש מן המצרים המכשפים · וגם אבותיהם הרשעים כתרח ונמרוד לא שערום כלל · ומזה מזהיר ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם · והנה התורה אסרה בדבור הזה השני כל עבודה בלתי לה' לבדו · ולכך הזכיר בתחלה לא יהיה לך אלהים אחרים על פני שהם המין הראשון וזהו על פני כאשר רמזתי סודו · והזהיר עוד על הפסל וגם על התמונה שהיא תרמוז גם לדבר

ספורנו

מבית עבדים · להסיר כל אונס שאין עמו מקום לשוב מטוב כהקנה : לא יהיה לך אלהים אחרים · אף על פי שתקבלו מלכותי לא תעבוד זולתי · כעובד לעבד המלך . על דרך את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים : על פני · שאין חולקין כבוד לעבדים במקום המלך · ואני בכל מקום על אופן אחד כמוס : (ד) לא תעשה לך פסל · אפילו שלא לעובדו :

בָּאָרֶץ מִתָּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ׃ ה לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֺן אָבֹת עַל־בָּנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי׃ ו וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָי׃ ס

ת״א ואשר במים · עקרים מג פ״ח : לא תשתחוה · סנהדרין סא : ולא תעבדם · סנהדרין שם ע״ב כד : פקד עון · ברכות ז סנהדרין כז מכות כד עקרים מג כו : לאלפים · סוטה לא :

(ה) אל קנא · מקנא ליפרע ואינו עובר על מדתו למחול על עבודת כוכבים כל לשון קנאה אנפרי״מנט בלע״ז 1) נותן לב ליפרע : לשונאי · כתרגומו כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם : (ו) נוצר חסד · שאדם עושה לשלם שכר עד לאלפים דור נמצאת מדה טובה יתירה על מדת פורענות אחת על ה׳ מאות שזו

רמב״ן

הרוחני המדומה · כענין שכתוב יעמוד ולא אכיר מראהו תמונה לנגד עיני · וכך אמרו אשר בשמים לרבות חמה ולבנה כוכבים ומזלות · ממעל לרבות מלאכי השרת כי גם בהם יעשו צורות לשכלים הגדלים אשר הם נפש למזלות כאשר היה בענין מעשה העגל שאני עתיד לפרש בע״ה : (ד) ואמר אשר במים מתחת לארץ · לרבות השדים מתחת מים ושוכניהם · וכך אמרו להביא את הבוביא · ואמר בכלה לא תשתחוה להם ולא תעבדם בשום עבודה כלל ואפילו לא יהא דעתו להוציא עצמו מרשותו של הקב״ה · והנה ריקן כל העבודות כלן לשם המיוחד ית׳ : (ה) פוקד עון אבות על בנים · אמר ר״א כי טעם פקידה כטעם זכירה · כמו וי״י פקד את שרה · שהוא כמו ויזכרה י״י · והטעם כי השם יאריך לרשע אולי יטוב ויוליד בן צדיק · אבל אם הלך הבן בדרכי אביו · גם הדור השלישי · גם הדור הרביעי יאבד זכרם · כי השם יזכור מה שעשו האבות ולא יאריך עוד · וכזה אמרו כל המפרשים וא״כ לא יפקוד עון אבות על בנים ועל שלשים רק על רבעים · וראוי היה שיאמר פוקד עון אבות ובנים ושלשים על רבעים · ואולי יאמרו שהוא זוכר העון על הבנים לאמר אתה ואביך חטאתם וכן יעשה עם השלשים ועם הרבעים · ואז ינקם מהם לא יפקוד להם עוד כי יכריתם בעון כולם · ואין פירושם נכון שיאמר הכתוב הזכירה בכלם בשוה ולא יזכיר הנקמה שתהא ברבעים בסוף · ולשון פקידה עם מלת על · לא תבא על זכירה · אבל היא הנקמה וכן וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם · וכן יפקוד י״י בחרבו הקשה והגדולה והחזקה על לויתן נחש בריח ועל לויתן נחש עקלתון והרג את התנין אשר בים · וכן יפקוד י״י על צבא המרום במרום כלם הנקמה והעונש · והנכון בעיני שיאמר כי הוא פוקד העון אשר עשה האב על בניו ומכריתם בעון אביהם · כענין שנא׳ הכינו לבניו מטבח בעון אבותם · וכן יפקוד אותו על שלשים · כשלא יהיה עונש שלם בשני הדורות · כענין כי לא שלם עון האמורי עד הנה ופעמים יפקוד עון כלם על הרבעים שנתמלא סאתם ויכריתם · אבל בדור חמישי לא יענש הבן בעון אביו הראשון · והוסיף במשנה התורה ועל שלשים ועל רבעים לשונאי · כשעם או · ואמר ר״א כי בני הבנים נקראים בנים על כן אחז דרך קצרה · כי ממלת שלשים ורבעים יתבונן זה ואיננו כן · אבל שלשים הדור השלישי בעון · ורבעים כן · כי הם ארבע חטאים · והכתוב שאמר בשלש עשרה מדות פוקד עון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים על רבעים · יפרש על בני בנים השלשים והרבעים · ולפיכך חזר משה במרגלים ואמר על בנים על שלשים ועל רבעים · ולא הזכיר בני בנים והכל אחד : ואמר הכתוב לשונאי · כשיהיו הבנים שונאי השם שאם הוליד בן צדיק לא ישא בעון האב · כמו שפי׳ יחזקאל · ומדברי רבותינו נראה כפי׳ הזה שפירשתי · שלמדו מכאן שמדה טובה מרובה על מדת פורענות · שמדת פורענות לארבעה דורות · ואם היה כפי׳ הראשון היתה מדה טובה מרובה · אם יאריך גם דור שעירי · ויתכן שתהיה המדה החמורה הזאת בעבודת אלילים בלבד כי בה יזהיר אבל בשאר המצות איש בעונו ימות · והסוד הנסתר בפוקד עון אבות על בנים בתחלת ספר קהלת תמצאנו וכבר כתבתיו : (ו) לאהבי ולשומרי מצותי · הנראה ממשמעות הכתוב שזו הבטחה בענין המצות האלו אשר הזכיר · אמר כי הוא עושה בהן חסד לאלפים לאהביו הם המוסרים נפשם עליו · הם המודים בשם הנכבד ובאלהותו לבדו ויכפרו בכל אלוה נכר ולא יעבדו אותם עם סכנת נפשם יקראו אוהביו · כי זו היא האהבה שנתחייבנו בה בנפשותינו · כמו שאמר ואהבת את י״י אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך · שתמסור נפשך וחייך באהבתו

רשב״ם

(ה) לשנאי · אם הבנים שנאי : (ו) ועושה חסד לאלפים · לבנים שלשים רבעים חמשיים עשריים מאות ואלפים בנים אלפים הם אלף דור · ולא קשו קראי אהדדי לפי הפשט בכאן מדבר בבנים ובבני בנים וכל בנים דור אחד ובני בניהם דור שני והבנים של דור אחרון · אחרון של אלף קרוים בנים · בנים אלפים · אבל במשנה תורה שאינו מזכיר לא בנים ולא שלשים ולא רבעים הוא וידעת כי ה׳ אלהיך הוא האלהים וגו׳ לאוהביו ולשומרי מצותיו

1) emportement . s' empressant . ערהייסערן . זיך ערהייסערן .

מִלְעֵלָּא וְדִי בְאַרְעָא מִלְּרַע וְדִי בְמַיָּא מִלְּרַע לְאַרְעָא: ה לָא תִסְגֻּד לְהוֹן וְלָא תִפְלְחִנּוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ אֵל קַנָּא מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל בְּנִין מָרָדִין עַל דָּר תְּלִיתַי וְעַל דָּר רְבִיעַי לְסָנְאַי כַּד מַשְׁלְמִין בְּנַיָּא לְמֶחֱטֵי בָּתַר אֲבָהָתְהוֹן: ו וְעָבֵד

נתינה לגר

כ"ח שאני נמלא. (ה) לשנאי, לשנאי כד משלמין בניא למחטי בתר אבהתהון. ערש"י שהביא את התרגום, ולדעתי מלת „לשנאי" הובאה בתוך התרגום ע"י תלמיד טועה, חדא, שבארמית היה צ"ל „לסנאי" בס' (וכ"ה לעיל א' י' ולקמן כ"ג ד' ה'), ועוד שהמלות „כד משלמין כו'" הן התרגום של „לשנאי" ואולי יש כאן ערבוב ב' פירושים, וכן משמע מתיב"ע שגם הוא הביא רק העברי בלבד. ואולי נוכל עוד לומר כי בכוונה נכתבה מלת „לשנאי" בתרגום, כידוע שעל י' הדברות יש טעם העליון וטעם התחתון, לפי טעם העליון, מלת „לשנאי" אין לה נגינה מפסקת כל כך ויכול המתורגמן לחברו עם שלאחריו, ולטעם התחתון צריך לספרידו, וכיון שהת' שלנו אין לו נגינות, אפשר שהניחו העברי לסימן שלא יתחברו. ואולי הניחו ג"כ המלות „על פני" „לארץ" והסופרים לא הבינו והשמיטום. ורק במלת „לשנאי" חשבו שהיא מן התרגום והכניסוה בתרגום, וראיתי בכ"י ישן עם ת"א על כל פסוק ופסוק, שגם מלות „אל קנא" נכתבו בת' קודם מלת „מסער" ובי' דברות שבמפטה תורה נכתבו מלות „אל קנא" בפנים התרגום, ולא מלת „לשנאי" ולדעתי שהי' מנהגם לתרגם עשרת הדברות אפי' אחר שבטלה תקנת המתורגמנין, וכן משמע בתוס' (מגילה כ"ד ע"א) ד"ה ואם במ"ש וכן במ"ת כדי לפרסם הנס

בעל הטורים

בל גול קטן: (ו) ועשה חסד ד' במסורה ב' בדברות וב' גבי דוד ועשה חסד למשיחו (ש"ב כ"ב · תהלים י"ח) לומר מי שעושה חסד לאחרים עושין עמו חסד והוד היה גומל חסד אף לנכרים דכתיב (ש"ב י') ויאמר דוד אעשה חסד עם חנון

אבן עזרא

כאשר הם מפורשות בפרשת ואתחנן גם כן במים: ואמר הכתוב מתחת לארץ כי הים והארץ כדור אחד: (ט) לא תשתחוה להם · כאשר עושים בעלי הצורות · החושבים כי יוכלו להוריד כח העליונים לעשות לצורך כאחד: ולא תעבדם · לזבוח ולהקטיר להם בכלל לא יהיה לך · גם כן אזכרת ושם אלהים אחרים לא תזכירו לא ישמע על פיך · ובספר יהושע לא תשביעו: וטעם אל קנא · כי דין הוא · אחר שהשם נתן וכוא מחיה אותך איך תתן כבודו לאחר אשר לא ייטיב ולא ירע: וטעם אל · הוא להודיעך שהוא תקיף ויוכל להנקם ממך בכל רגע · ולא תוכל להנצל ממנו · הזכיר ירמיהו כי האגל הבוסר תקהינה שיניו · ובספר יחזקאל מפורש כי כשם הנכבד נשבע כי כן לא יהיה כעון האב · אם כן מה טעם פוקד עון אבות על בנים · והתשובה כי יחזקאל פירש אם היה האב רשע ולא הלך הבן בדרכיו לא ישא בעון אביו · כי פקודת העון היא קשורה על שונאיו כמו שזכרתי · וטעם פקידה כמו זכירה · כמו ויי' פקד את שרה · שהוא כמו ויזכור יי' · כי השם יאריך לרשע אולי ישוב מחטאו שהטא ויולד בן שהוא טוב ממנו · ובנו אם הלך בדרכי אביו · גם הדור השלישי · גם הדור הרביעי · כשם לא יאריך אפו לרביעי · אם היו כך עד ארבע דורות שונאי השם כלם · כי בו יאבד זכר כולם · כי השם יזכור מה שעשה האב ומה שעשה הבן ובן הבן · על כן לא יאריך לרביעי · ובני הבנים נקראים בנים על כן אחז דרך קצרה כי מעלת שלשים ורבעים יבין האדם זה: (ו) כתוב ועושה חסד לאלפים · וכתוב לאלף דור · ובני אדם יחשבו כי זו שאלה · ואיננה · כי כן כתוב אם תשמור מצותי ישמור לך השם הברית והחסד אשר נשבע לאבותיך · שהם הג' האבות · וזה הוא שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור · ובפרשה זו אמר דבר אחר ועושה חסד לאלפים והטעם אין קץ · והוא לעולם ועד · וזה הדבר יתפרש לשני עניינים · האחד שהשם יעשה חסד לאוהביו שהעמידה נשמתם לעולם לאלף אלפי דורות · והשני כי השם יעשה טוב לבניהם בהם כמותם עד אין קץ · וככה אמר דוד והחסד ה' מעולם ועד

רמב"ן

שלא תחליפנו באל אחר · ולא תשתף עמו אל נכר · ולכך נאמר באברהם זרע אברהם אוהבי שנתן נפשו שלא יעבוד ע"ז באור כשדים ושאר הצדיקים יקראו שומרי מצותיו · ורבים פירשו כי אוהביו העובדים מאהבה שלא ע"מ לקבל פרס כמו שהזכירו חכמים ומצאתי במכילתא לאוהבי זה אברהם וכיוצא בו: ולשומרי מצותי · אלו הנביאים והזקנים · רבי נתן אומר לאוהבי ולשומרי מצותי אלו שהם יושבים בארץ ישראל ונותנין נפשם על המצות · מה לך יוצא ליהרג על שמלת את בני · מה לך יוצא לישרף על שקראתי בתורה · מה לך יוצא ליצלב על שאכלתי את המצה · מה לך לוקה מאפרגל על שנטלתי את הלולב · ואומר אשר הוכיתי בית מאהבי · המכות האלה גרמו לי לאהב לאבי שבשמים · הרי פי' רבי נתן כי האהבה מסירת הנפש על המצוה · והכתוב ודאי על ע"ז כי בה נתחייבנו ביהרג ואל יעבור בכל הזמנים לעולם · אבל הרחיב הענין לכל המצות לפי שבשעת השמד אנו נהרגין על כלן מן הכתוב האחר · ולא תחללו את שם קדשי · ות"ק שאמר זה אברהם ואלו הנביאים אינו נכון שיאמר · שהיו הנביאים עושים על מנת לקבל פרס · אבל יש בזה סוד אמר שאברהם מסר נפשו באהבה · כענין שכתוב חסד לאברהם

ספורנו

(ד) לא תשתחוה להם · למלאכים עצמם אשר בשמים או בארץ: אל קנא · לא תפצתי שהעובד אותי יעבוד גם זולתי · כי אין נכי ובין זולתי שום הדמות וראוי לקנא על כבודי שיותן לאחר בלתי ראוי לו: פוקד עון אבות · והטעם שאני מאריך אפים כ"כ לקצת רשעים בעכ"ו הוא מפני שאני ממתין שתמלא סאתם להאבידם אפי' בעכ"ו וזה בהיותי פוקד עון אבות שהרעו על בנים שאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם ומוסיפים יצר מחשבות לבם וכן יוצאים מרעה אל רעה בכל דור ודור כמו שקרה בירבעם: על שלשים · אם יוסיפו להרע מאבותם כמו שקרה בזרע זמרי: ועל רבעים · כמו שקרה בזרע יהוא · אם לא יוסיפו מאבותם אבל יגיעו למדרגה מן החטא שתהיה אל הדור לקיון בלתי תקות תשובה ויתחייבו כליה כענין כי לא שלם עון האמרי עד הנה: (ו) ועושה חסד לאלפים · ולפעמים תהיה סבת האריכות שאני עושה חסד לאלפים בבנו איזם

ז לא תשא את־שם־יהוה אלהיך לשוא כי לא ינקה יהוה את אשר־ישא את־שמו לשוא: פ ח זכור את־יום השבת

ת"א לא תשא את · ברכות לג שבת פט קכ יומא פו חגיגה יד שבועות כ כא לט : לשוא · שם ע"ב : לא ינקה · יומא פו נדרים יח שבועות כא לט תמורה ג' : ה' · שם : לשוא · שם : זכור את יום · ברכות כ שבת פו פט ר"ה השנה כז שבועות כ פסחים קו קיז ביצה טו :

רש"י

לארבעה דורות וזו לאלפים : (ז) לשוא · (הראשון לשון שקר כתרגומו כמה דתימר) איזהו שבועת שוא נשבע לשנות את הידוע על עמוד של אבן שהוא של זהב (השני לשון מגן כתרגומו זה הנשבע לחנם ולהבל) על של עץ עץ אבן אבן : (ח) זכור · זכור ושמור בדבור אחד נאמרו וכן מחלליה מות יומת וביום השבת שני כבשים וכן לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך וכן ערות אשת אחיך יבמה יבא עליה הוא שנאמר אחת דבר

רמב"ן

לאברהם · ושאר הנביאים בגבורה · והבן זה : (ז) לא תשא את שם י"י אלהיך לשוא · כבר נתפרש זה הכתוב בדברי רבותינו שהוא אסור להשבע בשם הנכבד לריק · כגון הנשבע על הידוע לאדם לשנותו או לקיימו על עמוד של שיש שהוא של זהב · או שהוא של שיש והוא עומד לפניהם ומכירין בו · ועל דרך הפשט יאסור עוד שלא ישא על שפתיו השם הנכבד על הנס · כלשון לא תשא שמע שוא · ובל אשא את שמותם על שפתי כי הדבור יקרא כן בעבור שישא בו קול · וכן משא דבר י"י · וכן ישא ביום ההוא לאמר לא אהיה חובש · שישא קולו לאמר כן · ובאמת גם זה אסור ונקרא בלשון חכמים מוציא שם שמים לבטלה · וכבר אמרו רבותינו מנין שלא יאמר אדם לה' עולה לה' חטאת · אלא יאמר עולה לה' חטאת לה' ת"ל קרבן לה' · והלא דברים קל וחומר ומה אם מי שהוא עתיד להקדיש אמרה תורה לא יחול שמי אלא בקרבן · ק"ו וכו' · וסדר זו המצוה אחר אזהרת ע"ז · כי כאשר ראוי ליראה את ה' הגדול והנורא שלא לתת כבודו לאחר · כן ראוי לתת כבוד לשמו · והנושא אותו לשוא מחללו · כענין שכתוב ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך · וכמו שהחמיר בעבודת כוכבים וכתב העונש כי הוא אל קנא ובה פוקד עון אבות על בנים · כן כתב בזה העונש כי לא ינקה אותו · ואמר בלשון הזה · ולא אמר כי יפקוד עליו · בעבור שאינו אצל הנשבעים עבירה גמורה ויחשוב שראוי למחול לו · אמר כי לא ינקה כל הנוגע · ודבר ר"א על הכתוב הזה כהוגן · והנה לשון הכתוב הזה את שם ה' אלהיך כאלו משה ידבר · וכן בכל הדברות אחרי כן · ובשנים הפסוקים הראשונים השם ידבר אנכי אשר הוצאתיך על פני · כי אנכי לאוהבי ולשומרי מצותי · ומפני זה אמרו רבותינו ז"ל אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום שהם עיקר הכל · ור"א הקשה · כי הכתוב אמר וידבר אלהים את כל הדברים האלה · ומפורש מזה את הדברים האלה דבר ה' אל

אבן עזרא

עולם על יראיו וצדקתו לבני בנים · והנה אין ספק כי חסד השם הוא לנצח על יראיו · ובעבור שהזכיר לבני בנים · על דרך וצדקתו עומדת לעד · הוצרך לפרש אם היו הבנים טובים · על כן אמר אחר כן לשומרי בריתו · ובפרשת כי תשא אפרש לך איך תכנס מדת פוקד עון אבות במדת רחמים : ומלת לאוהבי · הם החסידים · ולשמרי מצותי · הם הצדיקים : (ז) לא תשא את שם אלהיך · שם הוא כמו זכר · והוא מושך להיות שם' נקרא · רק ימצא זכר בלשון הקדש פעם בלב ופעם בפה · רק השם הוא נשוא בפה · וכן מצאנו דוד שאמר ובל אשא את שמותם על שפתי · והנה טעם לזכור השם כי כאשר הוא השם אמת כן יהיה דברו אמת · והנה אם לא יקיים דברו כאלו מכחיש את השם · ומנהג אנשי מצרים עד היום אם ישבע אדם בראש המלך ולא יקיים את דברו הוא בן מות · ואלו נתן כופר משקלו זהב לא יהיה בעבור כי הוא בוזה את המלך בפרהסיא · אם כן למלך ב"ו כך · כמה אלף אלפי פעמים חייב אדם להשמר שלא הכשילהו לשונו לתת את פיו לחטיא את בשרו לזכרו לשוא · והנה ראינו בעבור שנשבעו בני ישראל ברבים על דבר פילגש בגבעה · ושם היה פינחס הכהן · ומצאנו שנהרגו השוברים על השבועה · וכן אנשי יבש גלעד · אנשים ונשים וטף · וכן לא יעשה אפילו במחללי שבת · וגם ראינו שבקש שאול להרוג יהונתן בנו והוא לא שמע השבועה · וראינו שהביא השם רעב לארץ בעבור שאול וביתו שעברו על שבועת הנשיאים · שנשבעו לגבעונים וכאשר נהרגו בית הדמים · אז ויעתר ה' לארץ · ושלמה אמר לשמעי הלא השבעתיך בה' · והכלל לא מצאנו בעשרת הדברים בכתוב שם שכר טוב מפורש רק בכבוד אב ואם · ולא עונש מפורש רק בע"ז ובנשיאות השם לשוא · ורבים חושבים כי הנושא השם לשוא לא עשה עבירה גדולה · ואני אראה להם כי היא קשה מכל הלאוין הבאים אחריו · הרוצח והנואף שהם עבירות קשות לא יוכל כל עת לרצוח ולנאוף כי יפחד · ואשר הרגיל עצמו להשבע לשוא ישבע ביום אחד שבועות אין מספר · וכל כך הוא רגיל בעבירה הזאת שלא ידע שנשבע · ואם אתה תוכיחנו למה נשבעת עתה · אז ישבע שלא נשבע מרוב רגילותו בה · כי לפני כל דבור שידברו יקדימו השבועה · והוא להם לשון צחות · ואילו לא היה בישראל רק זאת העבירה לבדה הספיק להאריך הגלות ולהוסיף מכה על מכותינו · ואני אראה בעונש כי הרוצח אם רצח אויבו מלא תאותו בנקמתו · גם הנואף כן לפי שעתו · והגונב מלא תאותו לצרכו · ועד שקר להתרצות או להתנקם · והנה הנשבע לשקר בכל עת שאין עליו שבועה הוא מחלל שם שמים בפרהסיא בלא הנאה שיש לו : (ח) זכור · טעם לקדשו הוא הכתוב ששת ימים תעבוד וככה פי' ומקדשו · שהשם שבת בו מכל מלאכתו ·

וטעם

רשב"ם

מצותיו לאלף דור ואותו אלף הוא בנים אלפים : (ז) לא תשא וגו' · כל זה מכבודו של הקב"ה וגם שמירת שבת שאחריו · וגם כבוד אב ואם שהוקש כבודם לכבוד של מקום בדכתיב כבד את ה' מהונך : (ח) זכור את יום השבת · כל זכירת עונה על ימים שעברו · כמו זכור ימות עולם וגו' בהנחל עליון גוים · זכור את היום הזה · לעולם כי לשעבר ביום הזה יצאתם ממצרים · זכור אל תשכח את אשר הקצפת את ה' אלהיך במדבר · זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה · אף כאן זכור את יום השבת של ששת ימי בראשית · כמו שמפרש ואלך כי ששת ימים עשה ה' וגו' כמ"ש כאן · ולפיכך נכתב כאן זכור כדי לקדש להיות שובת ממלאכה :

על

טַיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין לְרַחֲמַי וּלְנָטְרֵי פִּקוֹדָי׃ ז לָא תֵימֵי יָת שְׁמָא דַייָ אֱלָהָךְ לְמַגָּנָא אֲרֵי לָא יְזַכֵּי יְיָ יָת דְיֵימֵי בִּשְׁמֵהּ לְשִׁקְרָא׃ ח הֱוֵי דְכִיר יָת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא לְקַדָשׁוּתֵהּ׃

נתינה לגר

° (נכ"י בשמא)

ומזה יש כמך למנהג קלת מקומות שאומרים ביום א' דשבועות אקדמות אחר הפסוק הראשון. (ז) לא תשא את שם, לא תימי ית שמא. כ"ה בחו' רוו"ה, ול"נ שהוא טעות, וצ"ל בשמא' בבי"ת, וכ"ה בתרגומים המדוייקים ובכ"י אשר בידי (ומה לנו ראיה ברורה ממה שמלאנו גם בחומשי רוו"ה בסוף הפסוק ארי לא יזכי ה' ית דיימי בשמה' וכ"ה בעשרת הדברות שבמשנה תורה, וכ"ה בלפנים א' ה', ובקהלת ח' ב'). לשוא, ת' הראשון לשקרא והשני למגנא, וכסוגיא דשבועות דף כ"ט, וכני' רש"י בהמורה דף ג' ע"א אם אינו ענין לשבועת שקר תנהו ענין לשבועת שוא ולא כגרסתנו, וע' בנתס"ש.

בעל הטורים

לכך סמון עמו חסד: ולשומרי מלותי · וסמיך ליה: (ז) לא תשא · מלמד שחמורה שבועת שוא ככל המלות ד"א לומר כשתשמור המלות הוסר שלא תעבה אותם לשוא שלא לשמה אלא עשה אותם לשמה · על שי"ן דלא תשא יש ז' תגין כנגד ז' פעמים כזב בירמיה (נ"ל יחזקאל) שבע תועבות בלבו (משלי כ"ו) שבע תועבות בתוכהה שבע עונותיכם מלאים ז' שמות ליצר הרע ז' מדריגות לגיהנם: (ח) זכור · זה הפסוק הוא פסוק ז' (כן היה במסורתו ומתחיל בז' בשביל שהשבת הוא שביעית וז' מוזכרים בפסוק · אתה · ובנך · ובתך · עבדך · ואמתך · ובהמתך · וגרך אשר בשעריך וכנגדם תקנו שבע מנוחות בלהם אחד · וב'

רמב"ן

כל קהלכם · ושם כתוב עוד ויכתבם על שני לוחות אבנים · כי כאשר אמרם אל כל קהלכם כן כתבם על הלוחות · ואני אפרש לך קבלת רבותינו בודאי שכל עשרת הדברות שמעו כל ישראל מפי אלהים כפשוטו של כתוב · אבל בשני הדברות הראשונות היו שומעין הדבור ומבינין אותו ממש · כאשר יבין אותם משה · ועל כן ידבר עמהם כאשר ידבר האדון אל עבדו כמו שהזכרתי · ומכאן ואילך בשאר הדברות ישמעו קול הדבור ולא יבינו אותו · ויצטרך משה לתרגם להם כל דבור ודבור עד שיבינו אותו ממשה · וכך הם מפרשים משה ידבר והאלהים יעננו בקול · ועל כן היו בהם דברי ה' עם משה שיאמר להם כן · והכוונה שיהיה בזה כדי שיהיו כלם נביאים באמונת ה' ובאיסור ע"ז כאשר פירשתי · לפי שהם העיקר לכל התורה והמלות כמו שאמר הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי אשר ילמדון ליראה אותי כל הימים · אבל בשאר הדברות יקבלו מפי משה ביאורן עם שמועתן קול הדברים · ובשאר המלות יאמינו במשה בכל: (ח) זכור את יום השבת לקדשו · אחר שלוה שנאמין בשם המיוחד ית' שהוא הנמצא הוא הבורא הוא המבין והיכול ושנייחד האמונה בכל אלה והכבוד לו לבדו וגוה שנכבד זכר שמו · לוה שנעשה בזה סימן וזכרון תמיד להודיע שהוא ברא הכל · והוא מלות השבת שהיא זכר למעשה בראשית · ואמר זכור את יום השבת לקדשו · ובמשנה תורה כתוב שמור את יום השבת לקדשו · ורבותינו הקפידו בזה ואמרו זכור ושמור בדבור אחד נאמרו · ולא הקפידו בלשונות אחרים שנתחלפו להם · והכוונה להם ז"ל כי זכור מלות עשה לוה שנזכור יום השבת לקדשו ולא נשכחהו · ושמור אזהרה מלות לא תעשה · שכל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה · יזהיר שנשמור אותו לקדשו שלא נחללהו · ואין ראוי למשה שיחליף בדברי השם ממלות עשה למלות לא תעשה · אבל אם החליף בדבור השני וכל תמונה ואמר כל תמונה בחסרון וא"ו והוסיף אותם בועל שלשים · וכן כל כיוצא בזה בשאר הדברות אין בכך כלום · כי הכל אחד · והטעם הזה לא יסבול אותו אלא מי שאינו רגיל בתלמוד ומפורש אמרו נשים חייבות בקדוש היום דבר תורה שנאמר זכור ושמור כל שישנו בשמירה ישנה בזכירה והני נשי הואיל ואיתנהו בשמירה איתנהו בזכירה שהנשים חייבות בשמירה שבכל מלות לא תעשה הן חייבות · ולא היו חייבות בזכירה שהיא מלות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות אלא שההיקש הזה מחייב אותם · ואני תמה אם נאמר זכור ושמור מפי הגבורה למה לא נכתב בלוחות הראשונות ויתכן שהיה בלוחות הראשונות ובשניות כתוב זכור · ומשה פי' לישראל כי שמור נאמר עמו וזו כוונתם באמת · ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה הזכירו עוד סוד גדול בזכור ושמור · ועל הכלל תהיה הזכירה ביום והשמירה בלילה · וזהו מאמר החכמים שאומרים בערב שבת בואי כלה בואי כלה באו ונלא לקראת שבת מלכה כלה' ויקראו לברכת היום קדושא רבה שהוא הקדוש הגדול ותבין זה · ואמת הוא ג"כ כי מדת זכור רמזו במלות עשה והוא היוצא ממדת האהבה והוא למדת הרחמים כי העושה מלות אדוניו אהוב לו ואדוניו מרחם עליו · ומדת שמור במלות לא תעשה והוא למדת הדין ויוצא ממדת היראה · כי הנשמר מעשות דבר הרע בעיני אדוניו ירא אותו · ולכן מלות עשה גדולה ממלות לא תעשה כמו שהאהבה גדולה מהיראה · כי המקיים ועושה בגופו ובממונו רלון אדוניו הוא גדול מהנשמר

ספורנו

איזה קדמון מאושבי בזכה ובזכותו תעשה חסד להאריך לבניו כמה דורות: (ז) לא תשא · בשבועת האלהים על דרך ונשא בו אלה להאלותו: לשוא · לשקר כי אין ספק שהחול באופן זה אלא השבועה על הנשבע: כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא · לשבל ובלתי צורך כי אף על פי שישבע על האמת לא ינקהו ה' אותו מאלת השבועה כל שכן כשישבע לשקר · כי אין כבודו שישא האדם את שמו זולתי לקיים איזה אמת אשר לא יקוים בלעדיו · אמנם השבועה בשמו כשתהיה לשקר באומר נשבע זה אמת כמו שהאל ית' אמת הנה הוא כופר ומחלל את שמו · כאומר שאין האל ית' אמת · כאמרו ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך: זכור את יום השבת · היה תמיד זוכר את יום השבת בעסקיך בימי המעשה · כמו זכור אשר

לְקַדְּשׁוֹ׃ ט שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ׃ י וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ׃ יא כִּי שֵׁשֶׁת־יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל־כֵּן בֵּרַךְ יְהוָה אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ׃ ס

ת"א לא תעשה כל מלאכה. שבת קיז קנג קנד פסחים מו מח: עבדך. בבא קמא נד: כי ששת ימים. ס' הזוהר פ' ויקרא:

רש"י

אלהים שתים זו שמעתי זכור לשון פעול הוא כמו אכול ושתו הלוך ובכה וכן פתרונו תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם נזדמן לך חפץ יפה תהא מזמינו לשבת: (ט) ועשית כל מלאכתך. כשתבוא שבת יהא בעיניך כאילו כל מלאכתך עשויה שלא תהרהר אחר מלאכה: (י) אתה ובנך ובתך. אלו קטנים או אינו אלא גדולים אמרת הרי כבר מוזהרים הם אלא לא בא אלא להזהיר גדולים על שביתת הקטנים וזהו ששנינו קטן שבא לכבות אין שומעין לו מפני ששביתתו עליך: (יא) וינח ביום השביעי. כביכול הכתיב בעצמו מנוחה ללמד הימנו קל וחומר לאדם שמלאכתו בעמל ובגיעה שיהא נח בשבת: ברך ויקדשהו. ברכו במן לכפלו

רמב"ן

מעשות הרע בעיניו. ולכך אמרו דאתי עשה ודחי לא תעשה. ומפני זה יהיה העונש במצות לא תעשה גדול ועושין בו דין כגון מלקות ומיתה. ואין עושין בו דין במצות עשה כלל אלא במורדין כמו לולב וציצית איני עושה. סוכה איני עושה. שמכין אותו עד שיקבל עליו לעשות או שתצא נפשו. וכתב רש"י בפי' זכור תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם נזדמן לו חלק יפה יהא מזמינו לשבת. וזו ברייתא היא ששנויה במכילתא כך. רבי אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גריון אומר זכור את יום השבת לקדשו תהא זוכרו מאחד בשבת שאם נזדמן לך חלק יפה תהא מתקנו לשבת. אבל בלשון יחיד היא שנויה ואינה הלכה שהרי בגמרא אמרו תניא אמרו עליו על שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת כיצד מצא בהמה נאה אומר תהא זו לכבוד שבת למחר מצא אחרת נאה הימנו מניח השניה ואוכל את הראשונה אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו כל מעשיו היו לשם שמים. שנאמר ברוך ה' יום יום יעמס לנו. תניא נמי הכי בית שמאי אומרים מחד בשבתיך לשבתיך. וב"ה אומרים ברוך ה' יום יום יעמס לנו. ובמכילתא אחרת שמאי הזקן אומר זכירה עד שלא תבא. שמירה משתבא. ומעשה בשמאי הזקן שלא היה זכרון שבת זז מפיו לקח חפץ טוב אומר זה לשבת כלי חדש אומר זה לשבת. אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו שה"ה אומר כל מעשיך יהיו לשם שמים והלכה היא כדברי ב"ה. ועל דרך הפשט אמרו שהיא מצוה שנזכור תמיד בכל יום את השבת שלא נשכחהו ולא יתחלף לנו בשאר הימים. כי בזכרנו אותו תמיד. נזכור מעשה בראשית בכל עת ונודה בכל עת שיש לעולם בורא והוא צוה אותנו באות הזה כמו שאמר כי אות היא ביני וביניכם. וזה עיקר גדול באמונת האל. וטעם לקדשו שיהא זכרוננו בו להיותו קדוש בעינינו כמו שאמר וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכובד. והטעם שתהא השביתה בעינינו בעבור שהוא יום קדוש להפנות בו מעסקי המחשבות בהבלי הזמנים ולתת בו עונג לנפשינו בדרכי ה' וללכת אל החכמים ואל הנביאים לשמוע דברי ה'. כמו שנאמר מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת שהיה דרכם כן. וכך אמרו רז"ל מכלל דבחדש ושבת בעי למיזל. וזה טעם שביתת הבהמה שלא תהא בלבנו מחשבה עליה. ולכך אמרו ז"ל שהשבת

אבן עזרא

וטעם לסיומו דבק עם ברך ה'. כאשר הוא כתוב בפרשת ויכלו. כי השם קדש זה היום וזמנו לקבל הנשמות תוספת חכמה יותר מכל הימים. על כן כתוב ברך יי'. כאשר פירשתי זה במזמור שיר ליום השבת. ראינו כי שנת השמטה דומה לשבת כי גם היא שביעית בשנים. וצוה השם שיקראו התורה בתחלת השנה נגד האנשים והנשים והטף ואמר הטעם למען ישמעו ולמען ילמדו ושמרו. [והנה השבת נתנה להבין מעשה השם ולהגות בתורתו. והנה כתוב כי שמחתני ה' בפעליך. כל ימי השבוע אדם מתעסק בצרכיו. והנה זה היום ראוי להתבודד ולשבות בעבור כבוד השם. ולא יתעסק לשוא אפילו בצרכיו בעבור או מה יועץ לעשות. והנה אמר הנביא ממצוא חפצך ודבר דבר. ומנהג ישראל היה ללכת סמוך לשבת אל הנביאים. כמו מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת. וכבר הזכרתי כי טעם כל עושה מלאכה בשבת הוא מכחש במעשה בראשית. רק איננו מכחש השם הנכבד. והנה אין ספק כי מלת אתה כוללת כל מי שהוא בן מצוה. על כן טעם בנך ובתך הקטנים שביתתן עליך. ואתה חייב לשמרם שלא יעשו דבר שהוא אסור לך לעשותו. והנה ועבדך ואמתך. שהוא חייב שתשמרהו ולא תניחהו שיעבוד לאחר. ואם לאו אתה עובר על מצות לא תעשה למען ינוח עבדך ואמתך כמוך. כאשר פירש משה אדונינו על הדרך שהזכרתי. ועל זה הטעם יזהיר הגר בשעריך שלא יעשה מלאכה בשבת וביום הכפורים. על כן נכתב בשניהם הגר. והנה בעריות. ועל זה הטעם

רשב"ם

על כן ברך ה' את יום השבת כמו שפרשתי בבראשית. כי על כן אשר ברך ה' את יום השבת. שבהגיע

אונקלוס

ט שִׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח וְתַעְבֵּד כָּל עֲבִדְתָּךְ: י וְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבְּתָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תַעְבֵּד כָּל עֲבִידָא אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ עַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וּבְעִירָךְ וְגִיוֹרָךְ דִּי בְקִרְוָךְ: יא אֲרֵי שִׁתָּא יוֹמִין עֲבַד יְיָ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא יָת יַמָּא וְיָת כָּל דִּי בְהוֹן וְנָח בְּיוֹמָא

רמב"ן

שקולה כנגד כל מצות שבתורה · כמו שאמרו בע"ז מפני שבה נפיד על כל עקרי האמונה בחדוש ובהשגחה ובנבואה · ובמכילתא רבי יצחק אומר לא תהא מונה כדרך שאחרים מונים אלא תהא מונה לשם שבת · ופירושו שהגוים מונים בימי השבוע לשם הימים עצמן שקראו לכל יום שם בפני עצמו · או על שמות המשרתים כנוצרים · או שמות אחרים שיקראו להם · וישראל מונים כל הימים לשם שבת · אחד בשבת שני בשבת כי זו מן המצוה שנצטוינו בו לזוכרו תמיד בכל יום · וזהו פשוטו של מקרא וכך פירש ר"א · ואומר אני שזה מדרשו של שמאי הזקן בפירש מצות זכור עד שלא תבא · כלומר שלא נשכחהו בשום פנים · אבל הזכירו בברייתא עוד מדת חסידותו שהיה הוא מזכירו גם במאכליו ואוכל לכבוד שבת כל ימי חייו · והלל עצמו מודה במדרש של שמאי · אבל היתה בו מדה אחרת במאכלים מפני שכל מעשיו היו לשם שמים · והיה בוטח בה' שיזמין לו לשבת מנה יפה מכל הימים · אבל לרבותינו עוד בו מדרש ממצות לקדשו · שנקדש אותו כענין וקדשתם את שנת החמשים שנה שהיא טעון קדוש ב"ד לומר ביובל מקודש מקודש אף כאן נום שנזכיר את יום השבת בקדשנו אותו וכך אמרו במכילתא לקדשו קדשהו בברכה · מכאן אמרו מקדשין על היין בכניסתו אין לי אלא ליום ללילה מנין ת"ל ושמרתם את יום השבת זהו קדוש ביום · הא מן התורה איט אסמכתא · וכך אמרו נשים חייבות בקדוש היום דבר תורה וזה על קדוש הלילה · לפי שכל הטעונין קדוש מתקדשים בכניסתן פעם אחת כגון קדוש החדש וקדוש היובל · אבל ביום אסמכתא ואין אומר בו מקודש כלל שדיינו בפעם אחת בכניסתו וכן על היין אסמכתא ואינו קבע כלל · ובגמרא פסחים אמרו זכור את יום השבת לקדשו זכרהו על היין בכניסתו · אין לי אלא ביום בלילה מנין ת"ל את יום השבת · האי תנא מהדר אליליא ונסיב ליה קרא דיממא · ועוד עקר קדושא בליליא הוא · אלא הכי קאמר זכור את יום השבת לקדשו זכרהו על היין בכניסתו · אין לי אלא בלילה ביום מנין ת"ל את יום השבת · וכן הברייתא שבמכילתא נתרץ בה · אין לי אלא בלילה שהוא עקר הקדוש ליום מנין וכו' אסמכתא בעלמא · ומשם תלמוד שהמצוה הזאת למדה מצות לקדשו · אבל זכור את יום השבת מצוה לזוכרו תמיד בכל יום כמו שפירשנו · אלא שכל מצות הזכירה במנין אחד בחשבון רמ"ח מצות שנצטוינו · ודע זה

(ט) ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ענין עבודה היא מלאכה שאינה להנאת הגוף כאוכל נפש וכיוצא בה · כענין שנאמר ובכל עבודה בשדה · כי תעבוד את האדמה ונזרעת' ונעבדת' וכאשר אפרש עוד בע"ה · ולכך אמר ששת ימים תעבוד את האדמה ועשית כל מלאכתך אשר היא לצורך גופך ולהנאתך · כענין את אשר תאפו אפו · ובשבת לא תעשה שום מלאכה אתה ובנך ובתך הקטנים · הזהירנו בשבת שלא יעשו הבנים הקטנים מלאכה לדעתנו · וברצוננו · ועבדך ואמתך העבדים שמלו וטבלו שחייבין בכל דיני השבת כישראל כמו שאמר במשנה תורה למען ינוח עבדך ואמתך כמוך · ואלו חייבין בכל המצות כנשים כמו שמפורש בדברי רבותינו · וראוי היה שיזהיר להם בעצמם כי הם עצמם מצווים בשבת · אבל דבר הכתוב עמנו מפני שהעבדים ברשותנו לומר ששביתתם עלינו · ואם לא נמנעו אנחנו נענשים עליהם · ועוד בעבור שעם ישראל ידבר אלהים בכל עשרת הדברות: (י) וגרך אשר בשעריך · על דרך הפשט גר שער · לעולם הוא גר תושב · שבא לגור בשערי עירנו וקבל עליו שבע מצות בני נח · והוא הנקרא גר אוכל נבלות שאמר בו הכתוב לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה · ולכך לא היתה בו המצוה שיאמר לא תעשה בו מלאכה האזרח והגר · אבל לנו יצוה שלא יעשה מלאכה לצרכנו כקטנים ובהמה · והוא בעצמו אין עליו זאת המצוה ועושה מלאכה לעצמו בשבת · והכתוב שאמר וינפש בן אמתך והגר · הוא גר צדק שטב וחזר לתורתנו שצוה אותו בשבת · וכן בכל שאר המצות כאשר אמרה · תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם לגר ולאזרח הארץ · אבל מצאנו לרבותינו שדרשו בהפך · אמרו כי וגרך אשר בשעריך על דרך הפשט גר צדק · והוא חייב כמונו בשביתה · וינפש בן אמתך והגר לרבות גר תושב הערל · ורצונם שיהיה המוזהר תחלה הגר הנימול שחייב כמונו · והכתוב השני לרבות הערל ולפיכך סוקם לבהמה שאמר למען ינוח שורך וחמורך וינפש בן אמתך והגר לנו בשביתת כלם בשוה שלא יעשו לנו ויעשו כרצונם לעצמם · וכן יהיו העבד והגר הנזכרים בעשרת הדברות שוים וחייבים בכל דין השבת כמונו · כמו שאמר למען ינוח עבדך ואמתך כמוך: (יא) ברך ה' את יום השבת ויקדשהו ·

ספורנו

שבה לך עמלק · שמור את חדש האביב: לקדשו · וזה תעשה כדי שתוכל לקדשו · הזהיר שיסדר האדם עסקיו בימי המעשה באופן שיוכל לפנות דעתו מהם ביום השבת: ששת ימים תעבוד · בעסקי חיי שעה שהם עבודת עבד בלי ספק שרוב עניניהם הוא היות מעשר האדם על עולם שאינו שלו: ועשית כל מלאכתך · ההכרחית למתפרנס: שבת לה' אלהיך · כלומר ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולהתענג בו · די העבודה לכבודו ית' · כענין תמרא וריחני פקתוני (הוריות פרק כהן משיח): אתה ובנך ובתך · הקטנים העושים לדעת אביהם: כי ששת ימים עשה ה' · והמכוון מהם שידמה האדם לבוראו כפי האפשר אז בעיון ובתלמוד ובמעשה שבחיריו לרצון לפניו: (יא) וינח ביום השביעי · שבו כבר נשלם כל הצריך להגיע המכוון אל תכליתו

יב כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ס יג לֹא תִרְצַח ס לֹא תִנְאָף ס לֹא תִגְנֹב ס לֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר׃ ס יד לֹא תַחְמֹד בֵּית רֵעֶךָ ס לֹא־תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ וְעַבְדּוֹ

ת"א כבד את אביך · שבת פט כתובות קג קדושין ל לא לב מציעא לב : לא תרצח לא תנאף לא תגנב · שבת פט : לא תנאף · שבועות מז נדה יג : לא תגנב · סנהדרין פו : לא תענה · סנהדרין י מכות כ ד שבועות לא : לא תחמוד מציעא ה :

רש"י

בששי לחם משנה וקדשו במן שלא היה יורד בו : (יב) למען יאריכון ימיך · אם תכבד יאריכון ימיך ואם לאו יקצרון שדברי תורה נוטריקון הם נדרשים מכלל הן לאו ומכלל לאו הן : (יג) לא תנאף · אין ניאוף אלא באשת איש שנאמר מות יומת הנואף והנואפת ואומר האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים : לא תגנוב · בגונב נפשות הכתוב מדבר לא תגנובו בגונב ממון או אינו אלא זה בגונב ממון ולהלן בגונב נפשות אמרת דבר הלמד מענינו מה לא תרצח לא תנאף מדבר בדבר שחייבין עליהם מיתת בית דין אף לא

רמב"ן

אמר שיהיה יום השבת מבורך וקדוש כי צוה בזכירה לברך אותו ולהדרו וצוה בשביתה שיהיה לנו קדוש ולא נעשה בו מלאכה · ור"א אמר כי ברך ה' היום הזה וקדשו שזימן אותו לקבל בו הנפש תוספת חכמה יותר מכל הימים · ודרך האמת כתבתיו בפסוק ויכלו · ומשם תשכיל ותבין כי ששת ימים עשה ה' לא יחסר בי"ת · אבל כי ששת ימים עשה ה' וביום השביעי שבת בהם וינפש : (יב) כבד את אביך · הנה השלים כל מה שאנו חייבין בדברי הבורא בעצמו ובכבודו · וחזר לצוות אותנו בעניני הנבראים והתחיל מן האב שהוא לתולדותיו כענין בורא משתתף ביצירה · כי השם אבינו הראשון והמוליד אבינו האחרון · ולכך אמר כאשר צויתיך בכבודי כן אנכי מצוך בכבוד המשתתף עמי ביצירתך · ולא פי' הכתוב שהוא הכבוד נלמד מן הכבוד הנאמר למעלה באב הראשון ית' · שיודה בו שהוא אביו ולא יכפור בו לאמר על אדם אחר שהוא אביו · ולא יעבדנו כבן לירושתו או לענין אחר שיצפה ממנו · ולא ישא שם אביו וישבע חי אבי לשוא ושקר · ויכנסו בכלל הכבוד דברים אחרים כי בכל כבודו נצטווינו · ומפורשים הם בדברי רבותינו · וכבר אמרו שהוקש כבודו לכבוד המקום · וכאשר המצוה הזאת היא בתחתונים כן נתן שכרה באריכות ימים בארץ אשר יתן לנו · ועל דעת רבותינו ענין הכתוב למען יאריכון ימיך · ועל האדמה יבטיח כי במצוה הזאת יהיו כל ימותינו ארוכים כי ימלא השם ימינו בעולם הזה ויהיו ארוכים לעולם הבא שכלו ארוך ותהיה ישיבתינו לעד על האדמה הטובה שיתן לנו · ובמשנה תורה פירש למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך על האדמה · והנה הם שתי הבטחות : (יג) לא תרצח לא תנאף לא תגנוב · אמר הנה צויתיך להודות שאני בורא הכל · בלב ובמעשה ·

אבן עזרא

ידור שישמור סעריות · וככה באכילת הדם · והאינו בירמיהו שהזהיר במצות שבת · והאמר מפורש אף על פי שנגזרה גזרה על ירושלם שתחרב אם יבוא ישראל לשמור השבת כאשר צוו לא יגלו ממקומם · ויעמדו בירושלם כאשר מלכות בית דוד : (יב) כבד את אביך · כבר הזכרתי כי בחמשה דברים הראשונים זכר השם ושם עם כלם יי' אלהיך · ומלת יאריכון · פועל יוצא · כי הן ישיו הנה · והעד למען תאריכו ימים · והארכת ימים · בעבור המצוה שתעשה במלאת אתה מאריך ימיך · ואמר על האדמה · כי כאשר ישמרו ישראל זאת המצוה לא יגלו ממנה · וכתוב אב ואם קללו כך · והנה במצות כבוד אב בלא יעשם הכפך · שיהיה מקלל או מקלה · וחייב מיתה על המקלל · כי השומעים ישמעו הקללה מפיו · ולא חייב כן על המקלה · כי המקלה יוכל לעשות גם כן בסתר · על כן צוה הכתוב שיפיס במלת ארור ככל הכתובים שהם בסתר : (יג) לא תרצח · בידך או בלשונך להעיד עליו שקר להמיתו · או להיותך רכיל או לתת עצה רעה בזדון שתדע שיהרג · או שתגלה לך סוד שתוכל להצילו מן המות אם תגלהו לו · ואם לא גלית · אתה כמו רוצח : לא תנאף · רבים חשבו כי אין ניאוף כי אם עם אשת איש · בעבור שמצאו אשר ינאף את אשת רעהו · כי מה טעם לומר זה אחר שאמר אשר ינאף את אשת איש · ואין פירושו כאשר חשבו · והנה למעלה כתוב אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת אביו ואמו קלל דמיו בו · והטעם כי עבירה גדולה עשה שקלל אבותיו שהולידוהו · וככה אשר ינאף את אשת רעהו · להודיע כי תועבה גדולה עשה שינאף את אשת רעהו והוא חייב לאהוב לרעהו כמוהו · ומלת נאוף כמו זנות · והנה כתוב והנאף את סאבן · ואין ראוי לפרסם התועבה הזאת · אמר רבי סעדיה גאון כי הזנות על מעלת רבות · ואשר הוא במעלה הקלה משכב הבתולה והאלמנה ואשר למעלה ממנה משכב האיש עם אשתו כשהיא נדה כי לאחר ימים מעטים תהיה מותרת לו · ולמעלה מזאת אשת איש כי יתכן שימות בעלה ותהיה מותרת לו · ולמעלה ממנה העובדת כוכבים שאיננה על תורת ישראל · אם לא נתן לה זרע · כי יתכן שתתגייר ויוכל לקחה · רק אם נתן לה זרע עובד הוא עבודה זרה בעצמה · ולמעלה ממנה משכב זכור שאין לו זמן היתר לעולם · ולמעלה ממנה מה שהוא חוץ ממינו כמו אם ישכב האדם עם בהמה · והגאון ידע איך סתלוק · כי על כל עריות כרת בפרשת אחרי מות · והניח מזה התנוק אחת והאחות והבת : לא תגנוב · משמע גנבה קחת ממון בסתר · ויש גנב שהוא בן מות · כמו גונב נפש מישראל בין שהוא נער קטן או נלעג לבון · והגנבה כממון

רשב"ם

את יום השבת כבר ברא הקב"ה כל צורכי הבריות ומזונותם ונמצא השבת מבורך מכל טוב · ולכך ויקדשהו לשבות בו לעדות כמו ששבת הקב"ה שברא תחלה הכל ואח"כ שבת : (יג) לא תרצח · כל רצוח הריגה בחנם הוא בכל מקום · מות יומת הרוצח · הרצחת וגם ירשת · צדק ילין בה ועתה מרצחים · אבל הריגה ומיתה יש בחנם כמו ויהרגהו דקין · ויש בדין כמו והרגת את האשה · ומה שכתב אשר ירצח את רעהו בבלי דעת · לפי שמדבר בענין רוצח במזיד לכך הוא אומר ואם רציחה זו בבלי דעת פטור זו תשובה שהשבתי למכחישים והודו לי ואע"פ

שְׁבִיעָאָה עַל כֵּן בָּרִיךְ יְיָ יָת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא וְקַדְּשֵׁהּ: יב יַקַּר יָת אָבוּךְ וְיָת אִמָּךְ בְּדִיל דְיוֹרְכוּן יוֹמָיךְ עַל אַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ: יג לָא תִקְטוֹל נְפָשׁ · לָא תְגוּף · לָא תִגְנוֹב · לָא תַסְהֵיד בְּחַבְרָךְ סַהֲדוּתָא דְשִׁקְרָא: יד לָא תַחְמֵיד בֵּית חַבְרָךְ לָא

נתינה לגר

(יג) לא תרצח, לא תקטול נפש. וגבי „לא הגנוב" לא הוסיף מלת „נפש" משמע כפשוטו שקאי על גניבת כסף או כלים, ולא כסוגיא דסנהדרין (פ"ו ע"א) שהובאה ברש"י שבגונב נפשות הכתוב מדבר. אבל קשה הלא אין הריגה בלא הוצאת נפש, ולמה לו להוסיף מלת „נפש"? וכבר הקשה זאת ב"ם מנחם בלולה, ומה שהשיב המוג"ר בסוף ספרו, כי אין בארמית פעל שיהי' כהו ככח „רצח" בעברית, כי „קטל" הוא תרגום של „הרג" וגם שליח ב"ד יקרא „הורג" ואין ספק שלא יקרא „רוצח", לא ידעתי מי הגיד לו שיש הבדל בעברית בין הפעל „רצח" להפעל „הרג" הלא מצאנום נרדפים בפסוק אחד „אלמנה וגר יהרגו ויתומים

בעל הטורים

תיבות בפסוק זכור לומר לך כל המקיים את השבת כאלו קיים חמשה חומשי תורה: (יב) כבד את אביך ואת אמך · סמך כבוד אב ואם לשבת לומר לך כשם שחייב לכבד את השבת כך חייב לכבד אביו ואמו: למען יאריכון · חסר יו"ד שאין אריכת ימים בעולם הזה (רק בעוה"ב שנברא ביו"ד ולכך נעלמה כמו עוה"ב שנעלם מעיני כל חי) · (יג) לא תרצח · דבור ששי ויש בו שש אותיות לומר לך שאדם נברא ביום הששי · לא תגנוב בגימטריא גונב נפש: עשרת הדברות מתחילין באל"ף ומסיימין בכ"ף וזהו אך טוב לישראל ויש בהם תר"כ אותיות כנגד תרי"ג מצות ושבע מצות של בני נח (ועי' במג"ע אופן ע"ה ובדרכה א' במדבר ופ' קרח) וסימנם כת"ר תורה לומר לך שאם אדם לומד תורה לשמה היא כתר לראשו ואם לומד שלא לשמה יחזור כרת. ויש בהם תיבות מנין עקב · וזהו שרמז אליעזר בקע משקלו · ושני צמידים אלו ב' לוחות · עשרה זהב

אבן עזרא

בין בפניו בין שלא בפניו או שרמהו בחשבון או במדה או במשקל · וזאת המלה גם היא כוללת מי שיגנוב לב אחר · כאשר עשה אבשלום: לא תענה · שנים רבות חפשתי בלבי טעם זאת המלה לאמר עד שקר ולא אמר עדות שקר · ולפי דעתי טעם כי הוא מדבר עם עד שקר · כאילו כתוב לא תענה אם אתה עד שקר · ומשמע זאת המלה כטעם לא תכחשו ולא תשקרו ומצאנו מלת ענות בבי"ת · כמו שקר ענה באחיו · ובלא בי"ת כמו ישמע אל ויענם · והטעם יענה בם · וכמוהו וכאשר לא נגענוך · לא נגענו בך · ויש עד ש.ר שהוא בן מות · והוא שכתוב עליו ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו: (יד) לא תחמוד · אנשים רבים יתמהו על זאת המצוה · איך יהיה אדם שלא יחמוד דבר יפה בלבו כל מה שהוא נחמד למראה עיניו · ועתה אתן לך משל · דע כי איש כפרי שיש לו דעת נכונה · והוא ראה בת מלך שהיא יפה לא יחמוד אותה בלבו שישכב עמה · כי ידע כי זה לא יתכן · ואל תחשוב זה הכפרי שהוא כאחד מן המשוגעים שיתאוה שיהיו לו כנפים לעוף בשמים · ולא יתכן להיות כאשר אין אדם מתאוה לשכב עם אמו אע"פ שהיא יפה · כי הרגילוהו מנעוריו לדעת שהיא אסורה לו · ככה כל משכיל צריך שידע כי אשה יפה או ממון לא ימצאנו אדם בעבור חכמתו ודעתו · רק כאשר חלק לו השם · ואמר קהלת (לאשר) [ולאדם שלא עמל בו] יתננו חלקו · ואמרו חכמים בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא · ובעבור זה המשכיל לא יתאוה ולא יחמוד · ואחר שידע שאשת רעהו אסרה השם לו יותר היא נשגבה בעיניו מבת מלך בלב הכפרי · על כן הוא ישמח בחלקו ולא ישים אל לבו לחמוד ולהתאוות דבר שאינו שלו · כי ידע שהשם לא רצה לתת לו · לא יוכל לקחתו בכחו ובמחשבותיו ובתחבולותיו · על כן יבטח בבוראו שיכלכלנו ויעשה הטוב בעיניו · והנה נשלם פירוש עשרת הדברים: אמר אחד מחכמי סוד ידענו כי

רמב"ן

ולכבד האבות בעבור שהם משתתפים ביצירה · אם כן השמר פן תחבל מעשה ידי ותשפך דם האדם אשר בראתי לכבודי ולהודות לי בכל אלה · ולא תנאף אשת רעך · כי תחבל ענין כבוד האבות לכפור באמת ולהודות בשקר · כי לא ידעו את אביהם ויתנו כבודם לאחר כאשר יעשו עובדי עבודה זרה · אומרים לעץ אבי אתה ולא ידעו אביהם שבראם מאין · ואחר כן הזהיר לא תגנוב נפש כי הוא כמו כן גורם כזאת · וכן סדר המצות בחומרן ועונשן כך הוא · אחר עו"ג שפיכות דמים · ואחרי כן גלוי עריות · ואחר כך הזכיר גנבת נפש ועדות שקר וגזל ומי שלא יחמוד לא יזיק לעולם לחברו · והנה השלים כל מה שאדם חייב בשל חברו ואחר כן יבאר המשפטים בפרט · כי המתחייב לחבירו במשפט מן המשפטים אם לא יחמוד ולא יתאוה למה שאינו שלו ישלם מה שעליו · ואמר ר"א כי אחז הכתוב דרך ארץ לאמר תחלה בית רעך כי המשכיל יקדים להיות לו בית · ואחרי כן יקח אשה להביאה אל ביתו ואחרי כן יקנו עבד ואמה · ובמשנה תורה הזכיר האשה תחלה כי הבחורים יתאוו לשאת אשה תחלה · או שחמדת האשה האיסור הגדול שבהם והנה עשרת הדברות חמשה בכבוד הבורא · וחמשה לטובת האדם · כי כבד את אביך כבוד האל · כי

ספורנו

תכלית ובשלמות הכונה המנוחה · על כן ברך ה' את יום השבת · בנפש יתרה והיא הכנה יתרה לעבודת האל ית': ויקדשהו · שיהיה כלו לה': (יב) למען יאריכון ימיך · אלו החמשה דברות בשמירתן יאריכון ימיך שיסבבו לך אורך ימים בלתי בעל תכלית שלא יפול בו רוח: כאמרם ז"ל לעולם שכלו ארוך · כי אמנם ענין אלו החמשה דברות הוא כלו אומר כבוד לאל ית' אשר בו ינחל המכבד חיי עולם · וזה שנדעהו למהוה מאין ולהיות אלהיך הוא לבדו · ולא נעבוד זולתו . ולא נמרה בו במחשבה בדבור ובמעשה · ונכבדהו שלא הוא אבינו קנינו: על האדמה · בשמירתם תזכה לזה שאוהו אורך ימים שאמרתי תקנהו בשבתך על האדמה שלא תגלה ממנה · אמנם החמשה דברות האחרות והן שלא נזיק לאדם בגופו בכבודו ובממונו במעשה בדבור במחשבה הן אזהרות שומרות מהענש בעולם הבא ובעולם הזה: (יג) לא תנאף · עקרו באשת איש שהוא היוהר מרגל אל עוברי עבירה ובכללו כל ביאה פסולה: לא תגנוב · בכלל גנבה גנבת נפשות וגנבת ממון וגנבת דעת הבריות אף על פי שעקר האזהרה על גנבת נפשות דבר הלמד מענינו כמו שלמדוהו ז"ל: לא תענה ברעך עד שקר · ובכלל זה הולך רכיל ומוציא שם רע אף על פי שעקרו על מעיד בבית דין: לא תחמד · יהיה הדבר אצלך נמנע גמור · כי הנמנע לא יחמדהו

וַאֲמָתוֹ וְשׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ: פ שביעי טו וְכָל־הָעָם רֹאִים אֶת־הַקּוֹלֹת וְאֶת־הַלַּפִּידִם וְאֵת קוֹל הַשֹּׁפָר וְאֶת־הָהָר עָשֵׁן וַיַּרְא הָעָם וַיָּנֻעוּ וַיַּעַמְדוּ מֵרָחֹק: טז וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה דַּבֵּר־אַתָּה עִמָּנוּ וְנִשְׁמָעָה וְאַל־יְדַבֵּר עִמָּנוּ

ת"א וכל העם • ברכות ו:

רש"י

תגנוב דבר שחייב עליו מיתת בית דין: (טו) וכל העם ראים • מלמד שלא היה בהם אחד סומא ומנין שלא היה בהם אלם ת"ל ויענו כל העם ומנין שלא היה בהם חרש ת"ל נעשה ונשמע: ראים את הקולות • רואים את הנשמע שא"א לראות במקום אחר: את הקולות • היוצאים מפי הגבורה: וינעו • אין נוע אלא זיע: ויעמדו מרחק • היו נרתעין לאחוריהם י"ב מיל כאורך מחניהם ומלאכי השרת באין ומסייעין אותן להחזירם

רמב"ן

לכבוד הבורא נוה לכבד האב המשתתף ביצירה • ונשארו חמשה לאדם בגרכו וטובתו • והנה הזכיר בקלת הדברות גמולם ובקלתם לא הזכיר • כי בדבור השני אל קנא • בשלישי כי לא ינקה • בחמשי למען יאריכון ולא הזכיר באחרים עונש או שכר • והיה זה כי החמשה דברים האחרונים טובת האדם הם והנה שכרו אתו ופעולתו לפניו • אבל בע"ז נריך אזהרת עונש לחומר הגדול שבה ושיהיה לכבוד הבורא • והנראה אלי כי אמר אל קנא על לא יהיה לך ואמר ועושה חסד על אנכי • כי העונש יבא על מלות לא תעשה והשכר על מלות עשה • וקבלת מלכות האל ואזהרת עבודת זולתו ענין אחר • והשלים הדבר • ואחר כך הזכיר על העובר והנשבע בשקר על העושה • והזכיר בשבועת שוא בעונש לא ינקה ולא הזכיר בשבועה גמול כלל • ולא אמר על המחלל השבת עונש הכרת או עונש אחר זולתו ולא הזכיר זולתי שכר על השומר שבת מחללו • מפני שהשבת בכלל בשתים מלות הראשונות • כי השומר שבת מעיד על מעשה בראשית ומודה במלות אנכי • והמחללו מכחיש במעשה בראשית ומודה בקדמות העולם להכחיש במלות אנכי והנה הוא בכלל אל קנא פוקד • ובכלל ועושה חסד לאלפים • ובדבור החמשי בכבוד האבות הזכיר שכר כי היא מלות עשה והנראה במכתב שלוחות שהיו הה' ראשונות בלוח אחד שהם כבוד הבורא כמו שהזכרתי והחמשה השניות בלוח אחד שיהיו חמש כנגד חמש כענין שהזכירו בספר יצירה בעשר ספירות בלי מה כמספר עשר אלבעות • חמש כנגד חמש וברית יחיד מכוונת באמצע • ומזה יתברר לך למה היו שתים כי עד כבד את אביך הוא כנגד תורה שבכתב • ומכאן ואילך כנגד תורה שבעל פה • ונראה שלזה

אבן עזרא

תשעה גלגלים הם כנגד תשעה מספרים שהם עיקרי כל מספר • וככה אלה התשעה דברים • והנה הדבור הראשון שאיננו ממספר התשעה • שהוא כנגד כבוד השם הנכבד המדבר • כאשר הוא האחד במספר העשרה • והנה הדבור השני שהוא לא יהיה לך הוא כנגד הגלגל העליון שהוא מוליך כל הגלגלים • הפך תנועתו ממזרח למערב בעשרים וארבע שעות • ואמר כנגדו אלהים אחרים להודיע כי בכח השם ירוצון הגלגלים • ורבים חשבוהו שהוא הבורא בעבור שאיננו גוף • והדבור השלישי שהוא לא תשא כנגד גלגל המזלות שהם כל צבא השמים • תוך מהמשרתים השבעה • והנה הגוף הנכבד מקיף כל הגופות וצורתם שהם שמונה וארבעים • ונראה את הכל לעין • ויש מקומות בגלגל ה:ה שיש שם כוכבים רבים ומקומות אין כוכב בהם ואין יכולת באדם לדעת זה הסוד • ורבים מחברי חכמה חשבו כי לנוה נבראו אלה הצורות על זאת התכונה • והדבור הרביעי דבור השבת כנגד גלגל שבתי • כי חכמי הנסיון אומרים כי לכל אחד מהמשרתים יש יום ידוע בשבוע שבו יראה כחו • והוא בעל השעה הראשונה ביום • וכן מי שהוא נעל השעה הראשונה בלילה • ואומרים כי שבתי ומאדים הם כוכבים מזיקים ומי שיחל מלאכה או ללכת בדרך באחד מהיכם כשהם מושלים יבא לידי נזק • על כן אמרו קדמונינו שיתן רשות לחבל בלילי רביעיות ובלילי שבתות • והנה לא תמלא בכל ימי השבוע לילה ויום זה אחר זה שימשלו אלה שני המזיקים בהם • רק ביום הזה • על כן אין ראוי להתעסק בו בדברי העולם רק ביראת השם לבדו • והדבור החמישי שהוא כבד כנגד גלגל לדק שהוא יורה על בנים ולדק וחסד • ולעולם שכר וכנגד מי שהוא חייב • והדבור הששי לא תרצח כנגד גלגל מאדים שהוא יורה על שפיכות דמים ועל ההבורות • ויש מחלוקות בין חכמי המזלות אם נוגה הוא למעלה מהשמש או למטה ממנה • וחכמי הודו הביאו ראיות כי נוגה הוא למעלה • והנה הדבור השביעי שהוא לא תנאף • כנגד גלגל נוגה שתולדתה להורות על כל משכב זנות • והדבור השמיני לא תגנוב כנגד השמש שהוא יורה על אונס ולהסיר כח כל מברח שיתחבר עמה שלא יראה אור בעבורה • והנה דבור התשיעי שהוא לא תענה כנגד גלגל כוכב חמה שהוא יורה על הלשון • והנה הדבור העשירי שהוא לא תחמוד כנגד גלגל הלבנה שהוא השפל מכל הגלגלים והיא תורה על החמדה: (טו) וכל העם רואים את הקולות • וכבר פירשתי טעם רואים את הקולות • כי כל ההרגשות מתחברות אל מקום אחד • והנה הטעם כאשר ראו הקולות והלפידים • כי מנהג האדם שיתפחד מהם וקול השופר שלא נשמע כזה לעולם • ואם ככה

לבדו עשן • כאשר ראו הפלאים האלה נעו • כמו נע ונד • שכל אחד סר ממקום מעמדו ושב אחורנים • ולמהו וינעו אמות הספים • וטעם אמות • שהספים סרו ממקומם אמות • לא יכול הנביא לשערם במראות הנבואה • והאומר כי פי' כמו ונעו • לא יתכן זה כי אם לא סרו ממקומם • איך עמדו מרחוק: (טז) ויאמרו • החכמים וראשי האבות שהיו קרובים אליו הם דברו עמו אחר שנשלמו עשרת הדברים • כי כל כך היו יראים כי פחדו שהשם ידבר עוד עמהם וימותו • ובעבור זה אמר

רשב"ם

שיש בספריהם אני אמית ואחיה בלשון לטי"ן של לא תרצח • הם לא דקדקו: (טו) ראים את הקולת • הברד והאבנים כדכתיב קולות אלהים וברד: (טז) ויאמרו אל משה • לאחר ששמעו עשרת הדברים: דבר אתה

עמנו

תחמד אתת חברך ועבדה ואמתה ותורה וחמרה וכל די לחברך: טו וכל עמא חזן ית קליא וית בעוריא וית קל שופרא וית טורא תנן וחזא עמא וזעו וקמו מרחיק: טז ואמרו למשה מלל את עמנא ונקבל ולא יתמלל עמנא מן קדם יי:

נתינה לגר ° (נכ"י ולא ימלל עמנא ה')

ירלחו" [תהלים נ"ד] ? ועוד יותר יקשה, אם לא מנא מלת „קטל" דומה בהוראתה למלת „רלח" בעברית, מדוע לא ת' גם בארמית „לא תרלח" כאשר ת' הפסוק הנ"ל „ויתמי ירלחון" ? ולכן נ"ל לומר, כי באשר מלת „קטל" היא באמת הת' של שני הפעלים, הרג ורלח, ותבא גם על הכאה שבלתי מביאה מיתה אהריה, כדאמרינן במס' ב"ק „מה לי קטלה כולה מה לי קטלה פלגא" ע"כ הוסיף המת' פה מלת „נפש" לפ' המקרא ע"פ פשוטו, וראי' נאמנה לדברינו אלה, מלקמן (ויקרא כ"ד י"ח) „ומכה נפש בהמה ישלמנה" ת' „ודיקטול נפש בעירא" ושם בפסוק כ"א „ומכה בהמה ישלמנה" ת' „ודיקטול בעירא" והוא ע"פ דרשת רז"ל שם, שהכתוב הראשון שב על הורג בהמה וממיתה, והכתוב השני מוסב רק על עונש גם חבורה. ובזה ניחא ג"כ שת' „לא תנאף, לא תגוף, ולא ת' ג"כ כמו בעברית, אף כי מצאנו

בעל הטורים

מסיקום אלו עשרת הדברות וזהו עקב אשר שמע אברהם בקולי · בגמרם עקב רב · ואגרוס עקב · ועשה תורתך קבע מורשה קהלת יעקב עשרת הדברות שיש בהם קע"ב : (טו) וירא העם וינעו · על כן מתנענעים בשעת לימוד התורה לפי שהתורה ניתנה באימה ברתת ובזיע · וינעו בגימטריא י"ב מילין שהיו נרתעים לאחוריהם (נל"ה שדרש וינועו מלא ועם האותיות, וכמוג הב' השב התיבות) : וינעו · ב' במסורה · הכא ואידך וינעו אמות הספים מקול הקורא (ישעיה ו') מה התם

רמב"ן

כמו רבותינו ז"ל שאמרו שתי לוחות כנגד שמים וארץ וכנגד חתן וכלה וכנגד שני שושבינין וכנגד שני עולמים וכל זה רמז אחד והמשכיל יבין הסוד : (טו) וכל העם רואים את הקולות ויאמרו אל משה · דעת המפרשים שהיה זה אחר מתן תורה והוא שאמר ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו הן הראנו ה' אלהינו וגו' · אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' עוד ומתנו וגו' ואין כן דעתי בעבור שאמר בכאן ואל ידבר עמנו אלהים ולא אמר עוד · ומשה אמר בכאן אל תיראו ושם נאמר הטיבו את אשר דברו · ועוד כי בכאן לא ספר שיפחדו רק מן הקולות והלפידים ומן ההר שהוא עשן · ושם פחדו מדבור השכינה · שאמרו כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי : ועוד כי בכאן אמר ומשה נגש אל הערפל ולא אמר שבא בתוכו · והנכון בעיני בפרשה ובסדור הענין · כי וכל העם רואים ויאמרו אל משה היה קודם מתן תורה · ומתחלה הזכיר כסדר כל דברי האלהים מה שצוה למשה בהגבלת ההר ואזהרת העם עשרת הדברות ועתה חזר והזכיר דברי העם אל משה · ואמר כי מעת שראו את הקולות ואת הלפידים נעו לאחור ועמדו מרחוק יותר מגבול ההר אשר הגביל משה · והסדר בדברים כי בבקר היו קולות וברקים וקול שופר חזק ועדיין לא ירדה שכינה כענין ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה' לא ברוח ה' וגו' וחרדו העם במחנה במקום תחנותם ומשה חזק לבם והוציאם לקראת האלהים ויתיצבו בתחתית ההר ובהיותם שם בתחתית מצפים ומתיצבים ירד ה' על ההר באש ויעל עשנו עד לב השמים חשך ענן וערפל וחרד ההר עצמו ונזדעזע כאשר יעשו בהיעש הנקרא זלזלה או יותר מכאן · וכן כתוב ההרים רקדו כאילים גבעות כבני צאן · ואיננו משל כאשר איננו משל הים ראה וינס הירדן יסב לאחור ונתחזק קול השופר מאד · אז ראו העם וינועו לאחור ויעמדו מרחוק יותר מן הגבול ואז אמרו אליו כלם שלא ידבר עמהם האלהים כלל פן ימותו כי במראה נהפכו ציריהם עליהם ולא עצרו כח ואם ישמעו הדבור ימותו · ומשה חזקם ואמר להם אל תיראו ושמעו אליו ויעמד העם מרחוק במעמדם כי לא רצו בכל דבריו להתקרב אל הגבול · ומשה נגש אל הערפל לא בא בתוכו ואז דבר אלהים עשרת הדברות ואחר עשרת הדברות לא הזכיר כאן מה שאמרו הזקנים למשה · כי רצה לבאר כסדר המצות והמשפטים · אבל במשנה תורה הזכיר משה כי אחרי הדברות קרבו אליו כל ראשי שבטיהם וזקניהם ואמרו לו אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' אלהינו עוד ומתנו כי שערנו בנפשותינו שלא נוכל עוד לסבול משא דבר ה' אלהים כי חשבו שירצה האלהים לדבר אליהם כל המצות ולכך אמרו קרב אתה ושמע את אשר יאמר ה' אלהינו ואת אשר תדבר אלינו ושמענו ועשינו · והקב"ה הודה לדבריהם · ואמר הטיבו כל אשר דברו כי כן היה החפץ לפניו שלא ישמיעם רק עשרת הדברות והיראה ישרה לפניו · וינועו על דעת רבותינו אין נוע בכאן אלא זיע וכן הוא אומר נוע תנוע ארץ כשכור · ואם כן יאמר כי נזדעזעו ומפחדם חזרו עוד לאחור ועמדו מרחוק · ועל דעת בעלי הפשט · וינועו שנעו ממקומם לאחוריהם ועמדו מרחוק · מלשון נע ונד תהיה בארץ וכן ויניעם במדבר: (טז) ואל ידבר עמנו אלהים ·

ספורנו

יחמדהו כטבע כלל כענין ולא יחמוד איש את ארצך כי שתמדה תגרום את הגזל כענין עכן והחמדם ואקחם : (טו) רואים את הקולות · כמו ולבי ראה · התבוננו בענין הקולות שלא יוכלו לסבלם כאמרם לא אוסיף עוד לשמוע את קול ה' אלהי ואת האש הגדולה הזאת לא אראה עוד ולא אמות : וירא העם · התבוננו מה לעשות : וינועו · כמתנועע הנועה בלתי מכוונת לגבול

אֱלֹהִים פֶּן־נָמוּת׃ יז וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ כִּי לְבַעֲבוּר נַסּוֹת אֶתְכֶם בָּא הָאֱלֹהִים וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל־פְּנֵיכֶם לְבִלְתִּי תֶחֱטָאוּ׃ יח וַיַּעֲמֹד הָעָם מֵרָחֹק וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ אֶל־הָעֲרָפֶל אֲשֶׁר־שָׁם הָאֱלֹהִים׃ מפטיר ס יט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן־הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם׃ כ לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי אֱלֹהֵי

ת"א לבעבור נסות · עקרים מד פיג: ובעבור תהיה · יבמות עט נדרים כ': כי מן השמים · עקרים מג פית ס' הוכר ס' לך לך: לא תעשון · ראש השנה כד סנהדרין ז באליהו מג:

רש"י

שנאמר מלכי צבאות ידודון ידודון: (יז) לבעבור נסות אתכם · לגדל אתכם בעולם שיצא לכם שם באומות שהוא בכבודו נגלה עליכם · נסות לשון הרמה וגדולה כמו הרימו נס · ארים נסי · כנס על הגבעה שהוא זקוף: ובעבור תהיה יראתו · על ידי שראיתם אותו יראוי ומאויים תדעו כי אין זולתו ותיראו מפניו: (יח) נגש אל הערפל · לפנים משלש מחיצות חשך ענן וערפל שנאמר וההר בוער באש עד לב השמים חשך ענן וערפל · ערפל הוא עב הענן שאמר לו הנה אנכי בא אליך בעב הענן: (יט) כה תאמר · בלשון הזה: אתם ראיתם · יש הפרש בין מה שאדם רואה למה שאחרים מסיחין לו שמה שאחרים מסיחין לו פעמים שלבו חלוק מלהאמין: כי מן השמים דברתי · וכתוב אחר אומר וירד ה' על הר סיני בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה כבודו בשמים ואשו וגבורתו על הארץ· דבר אחר הרכין השמים ושמי השמים והציען על ההר וכה"א ויט שמים וירד: (כ) לא תעשון אתי · לא תעשון דמות שמשי המשמשים לפני במרום: אלהי כסף ·

רמב"ן

השגית הרב במורה הנבוכים באנקלוס שתרגם ואל ידבר עמנו אלהים · ואל יתמלל עמנא מן קדם ה' · ולא עשה כן בשאר המקומות כי תרגם וידבר אלהים את כל הדברים האלה ומליל ה' · וכן בכל מקום וידבר ה' אל משה ומלל ה' · והטעם אלו כי הדיבור הראשון אע"פ ששמעוהו כל ישראל אין מעלתם בו כמעלת משה רבינו · וא"כ כדעתו למה תרגם כי מן השמים דברתי עמכם מלילית עמכון · והיה לו לומר איתמליל מן קדמי עמכון וכן במשנה תורה את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם תרגם אוהו מילל ה' וכן אמרו ה (וגו') ואת קולו שמענו · ותרגם ית קל ממריה שמענא יומא דין חזינא ארי ימלל ה' עם אינשא · וכן פנים בפנים דבר ה' עמכם · מליל ה' · ועוד שהרי תרגם והאלהים יעננו בקול · ומן קדם ה' מתעני ליה בקל וכבר בא בלשון התורה וכן במשה עצמו וישמע את הקול מדבר אליו והתרגום מתמלל · וכן ירד עמוד הענן ועמד פתח האהל ודבר עם משה · ומתמלל אבל הטעם לאנקלוס מבואר שלא נאמר בכל מתן תורה דבור השם לישראל רק מתוך האש · ומן האש שמעו · והוא מה שהשיגו הם וכן כי מן השמים על דרך האמת · מתוך השמים והוא מתוך האש בשוה · וכבר נתבאר עניינו והנה כשראה אנקלוס בכאן ואל ידבר עמנו אלהים · שלא הוזכר בו מחילה לא רצה לתרגם בו ולא ימלל עמנא ה' · ואין בלשונו כנוי למלת אלהים ולכך שלל בכאן מהם הדבור ממש · ומן המופלא בחכמת אונקלוס שלא הזכיר במעמד הר סיני יקרא דה' או מימרא דה' ותרגום הא אגת

אבן עזרא

מזה לכם אל תיראו: (יז) ויאמר · למ"ד לבעבור נוסף · כלמ"ד למראשותיו ולמ"ד והשליכו לאבשלום בן מעכה: וטעם נסות אתכם · כמו ולמען נסותך להיטבך באחריתך: ובעבור תהיה יראתו על פניכם · ככתוב יום אשר עמדת לפני יי' אלהיך בחורב: (יח) ויעמד · הזכיר זה פעם אחרת · כי משה היה עושה הפך מעשיהם · אלה עמדו מרחוק ומשה נגש אל הערפל (יט) ויאמר יי' · רבים השתבשו · בעבור שמלאו ודבריו שמעת מתוך האש שהיה בהר סיני · כי כתוב וירד יי' על הר סיני על ראש ההר · ועתה אמר מן השמים דברתי עמכם · ומי שיש לו לב יבין הטעם בפרשת כי תבא · רק עתה אתן לך משל אולי יבין מי שאין לו לב · חשוב שיהיה כדמות אדם ראשו בשמים ורגליו על הר סיני וזה טעם וירד · ומן השמים ידבר · כמו ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים · כי ידענו שהשמים והארץ מלא כבודו: (כ) לא תעשון · הטעם והנה אנכי יושב בשמים ואני דברתי עמכם לא על ידי אמלאכי · וכן כתוב פנים בפנים דבר יי' עמכם · ואל תתמה בעבור שכתוב לא תעשו פעמים · כי כן דרך צחות לשון הקדש · כמו לא תחמוד · כי הטעם אחד הוא · וכן הוא לא תעשו לכם אתי אלהי כסף ואלהי זהב · כמו לא תעשה לך פסל וכל תמונה · וטעם שתעשו צורות לקבל כח עליונים ותחשבו כי לכבודי אתם עושים כאילו יהיו אמצעים ביני וביניכם · כמו העגל שעשו ישראל · כי אהרן לכבוד השם עשה כאשר אפרש במקומו · ובעבור שהשם ידע שישראל יעשו הזכירם בתחלה שלא יעשו אלהי זהב: והנה טעם אתי · שאין לי צורך לאמצעיים עמי ·

רשב"ם

עמנו: ואלמלא שאמרו כך יש לומר שהיה אומר להם הקב"ה כל המצות מפיו: (יז) נסות · להוכיח אתכם: (כ) אלהי כסף ואלהי זהב · אפילו לזכרון שמים לא תעשו שיש בהם טועים וסבורים שיש בהם ממש · ואע"פ

מצוה

דִילְמָא נְמוּת: יז וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא לָא תִדְחֲלוּן אֲרֵי בְּדִיל לְנַסָּאָה יָתְכוֹן אִתְגְּלִי לְכוֹן יְקָרָא דַייָ וּבְדִיל דִּתְהֵי דַחַלְתֵּהּ עַל אַפֵּיכוֹן בְּדִיל דְּלָא תְחוּבוּן: יח וְקָם עַמָּא מֵרָחִיק וּמֹשֶׁה קְרֵב לְצַד אֲמִיטְתָא דְּתַמָּן יְקָרָא דַייָ: יט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אַתּוּן חֲזֵיתוּן אֲרֵי מִן שְׁמַיָּא מַלֵּלִית עִמְּכוֹן: כ לָא תַעְבְּדוּן

נתינה לגר

גם כפעל הזה בארמית [ישעיה כ"ז ג'] בכדי להוציא מדרשת רז"ל (שבועות מ"ז ע"ב). (יח) נגש אל הערפל, קרב לצד אמיטתא. נ"ל „לגית אמיטתא" שפי' אל תוך הערפל, כמו בשמים „עד צית שמיא". (כ) לא תעשון אתי, לא תעבדון קדמי. שינה כדרכו משום כבוד אלהים

בעל הטורים

פ"י מלאך אף הכה על ידי מלאכים כדכתיב מלכי צבאות ידודון ידודון: (יז) לבעבור · ג' במסורה · הכא ואידך לבעבור סבב את פני הדבר (ש"ב י"ד) גבי דוד בענין אשה התקועית · לבעבור הביא ה' אל אבשלום את הרעה (שם י"ז) פירוש לבעבור נסות אתכם ואם תעמדו בנסיון תהיו כדוד כמו שנאמר בענין ואדוני חכם וגו' מלאך האלהים ואם לאו לבעבור הביא ה' הרעה: תחטאו · ב' במסורה · הכא ואידך רגזו ואל תחטאו · בושה מונעת מן החטא והכעס מביא לידי חטא וזהו ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו כל מי שיש לו בושת פנים לא במהרה הוא חוטא וזהו רגזו ואל תחטאו כי הכעס מביא לידי חטא · יראתו על פניכם בגימ' [זה הוא] בושת [ה] פנים (ועמש"ל): (יח) ומשה נגש · בפרקי רבי אליעזר גם לא נאמר אלא נגש מיכאל וגבריאל אחזוהו בבתי ידיו והגישוהו שלא ברצונו: אל הערפל · בגימ' אל השכינה (אולי

רמב"ן

מתגלי לך · יתגלי ה' לעיני כל עמא על טורא דסיני · דאתגלי עלוהי · ואתגלי ה' על טורא דסיני ולא תרגם ואיתגלי יקרא דה' · כאשר הוא מתרגם תחלה הר האלהים טורא דאיתגלי עלוהי יקרא דה' · כן עשה בכל מקום שהזכיר השם המיוחד בירידה הזאת: אבל כאשר יזכיר הכתוב אלהים · תרגם לקראת אלהים לקדמות מימרא דה' · ותרגם בא האלהים · יתגלי לכון יקרא דה' · ולא אמר יתגלי לכון ה' · דתמן יקרא דה' · וכן אמר ומן קדם ה' מתפני ליה בקל · וכל זה מבואר ומפורש למי שישכיל דברינו המפורשים למעלה · וכן ראיתי בנוסחאות מדוקדקות ויעל משה אל הר האלהים וסליק משה לטורא דה' · כי אחרי מתן תורה יאמר כן וכתיב ויסעו מהר ה': (יז) כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים · לגדל אתכם בעולם שיצא לכם שם בגוים שהוא בכבודו נגלה אליכם · נסות לשון הרמה וגדולה · כמו הרימו נס · כנס על הגבעה · שהוא זקוף לשון רש"י ואיננו נכון · אבל יתכן שיאמר כי לבעבור הרגילכם באמונה בא האלהים שכיון שהראה לכם גלוי השכינה נכנסה אמונתו בלבבכם לדבקה בו ולא תפרד נפשכם ממנה לעולם · ולמען תהיה יראתו על פניכם בראותכם כי הוא לבדו האלהים בשמים ובארץ ותראו ממנו יראה גדולה או יאמר שתהיה על פניכם יראת האש הגדולה הזאת ולא תחטאו מיראתכם ממנה · ויהיה הלשון מן כי לא נסיתי ללכת באלה · ויואל ללכת כי לא נסה כענין רגילות · והרב אמר במורה הנבוכים כי אמר להם אל תיראו · כי זה אשר ראיתם היה שכשינסה ה' אלהים אתכם להודיע ערך אמונתכם ויצא לכם נביא שקר שירצה לסתור מה ששמעתם לא תמעד אשוריכם לעולם מדרך האמת · כי כבר ראיתם האמת בעיניכם · וא"כ יאמר בעבור שיוכל לנסות אתכם לעתיד בא האלהים עתה כדי שתהיו עומדים לו בכל נסיון · ועל דעתי הוא נסיון ממש · יאמר הנה רצה האלהים לנסותכם התשמרו מצותיו כי הוציא מלבכם כל ספק ומעתה יראה הישכם אוהבים אותו ואם תחפצו בו ובמצותיו · וכן כל לשון נסיון בחינה · כי לא נסיתי ללכת באלה לא בחנתי נפשי מעולם ללכת בהם · ויתכן שיהיה הנסיון הזה בטובה כי האדון פעם ינסה עבדו בעבודה קשה לדעת אם יסבלנה לאהבתו · ופעם ייטיב עמו לדעת אם ינמול אותו בטובה אשר עשה עמו להוסיף לאדוניו עבודה וכבוד · כענין שאמרו חכמים אשרי אדם שעומד בנסיוניו שאין לך בריה שאין הקב"ה מנסה אותו העשיר מנסה אותו אם תהיה ידו פתוחה לעניים · העני מנסה אותו אם יוכל לקבל יסורין וכו' · ולכך אמר הכתוב הטיב לכם האלהים להראותכם את כבודו אשר לא עשה כן לכל גוי · לנסותכם אם תגמלו לפניו כטובה אשר עשה עמכם להיות לו לעם נחלה · כענין שאמר הלה' תגמלו זאת · ואמר רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה ע"כ אפקוד עליכם את כל עונותיכם כי העמים אינם חייבים לי ככם אשר ידעתי אתכם פנים בפנים: (יט) אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם וגו' · לזה שיאמר להם אחר שראיתם בעיניכם כי מן השמים דברתי עמכם ואני הוא האדון בשמים ובארץ אל

ספירנו

מה שאליו יקרא נא כענין ויניעם במדבר · תנוע ארץ כשכור · וזה כי מיראתם נסוגו אחור מגבול מה שממנו · בלתי מכוונים לגבול מה שאליו: (יז) לבעבור נסות אתכם · להרגילכם אל הנבואה שזכיתם אליה פנים בפנים כמו שהיה הענין באליהו שהיתה אז נבואתו בהיותו משתמש בהושיו · כאמרו וילט פניו באדרתו ויצא ויעמוד פתח המערה · גם כי אולי לא היתה באספקלריא המאירה · כענין משה רבינו שנאמר בו אשר ידעו ה' פנים אל פנים: בא האלהים · פמלייא של מעלה כמו שאמר למעלה לקראת האלהים: ובעבור תהיה יראתו על פניכם · כטעם מה שהשיב רבי יהושע לקיסר כאמרו יומא דהד מן שמשי דקיימי קמיה דקודשא בריך הוא אמרת לא מצינא לאסתכלא ביה שכינה לא כל שכן (פרק אלו טרפות): (יט) אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם · כענין המגביהי לשבת המשפילי לראות: (כ) לא תעשון אתי אלהי כסף · ומאחר שראיתם

שאין

כֶּסֶף וֵאלֹהֵי זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם׃ כא מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה־לִּי וְזָבַחְתָּ עָלָיו אֶת־עֹלֹתֶיךָ וְאֶת־שְׁלָמֶיךָ אֶת־צֹאנְךָ וְאֶת־בְּקָרֶךָ בְּכָל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת־שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבֵרַכְתִּיךָ׃ כב וְאִם־מִזְבַּח אֲבָנִים תַּעֲשֶׂה־לִּי לֹא־תִבְנֶה

ת"א מזבח אדמה · חגיגה כו כתובות קיא זבחים נח : וזבחת עליו · זבחים נט חולין כז : בכל המקום · ברכות ו סוטה לג סוטה לח אבות פג :

רש"י

בא להזהיר על הכרובים שאתה עושה לעמוד אתי שלא יהיו של כסף שאם שניתם לעשותם של כסף הרי הן לפני כאלהות : ואלהי זהב · בא להזהיר שלא יוסיף על ב' שאם עשית ד' הרי הן לפני כאלהי זהב : לא תעשו לכם · לא תאמר הריני עושה כרובים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות כדרך שאני עושה בבית עולמים לכך נאמר לא תעשו לכם : (כא) מזבח אדמה · מחובר באדמה שלא יבננו על גבי עמודים או על גבי בסיס דבר אחר שהיה ממלא את חלל מזבח הנחושת אדמה בשעת חנייתן : תעשה לי · שתהא תחלת עשייתו לשמי : וזבחת עליו · אצלו כמו ועליו מטה מנשה או אינו אלא עליו ממש ת"ל הבשר והדם על מזבח ה' אלהיך ואין שחיטה בראש המזבח : את עולתיך ואת שלמיך · אשר מצאנך ומבקרך : את צאנך ואת בקרך · פירוש לאת עולתיך ואת שלמיך : בכל המקום אשר אזכיר את שמי · אשר אתן לך רשות להזכיר שם המפורש שלי שם אבוא אליך וברכתיך אשרה שכינתי עליך מכאן אתה למד שלא ניתן רשות להזכיר שם המפורש אלא במקום שהשכינה באה שם וזהו בית הבחירה שם ניתן רשות לכהנים להזכיר שם המפורש בנשיאת כפים לברך את העם : (כב) ואם מזבח אבנים · ר' ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מג' אם מזבח אבנים תעשה לי הרי אם זה משמש בלשון כאשר וכאשר תעשה לי מזבח אבנים לא תבנה אתהן גזית שהרי חובה עליך לבנות מזבח אבנים שנאמר אבנים שלמות תבנה וכן אם כסף תלוה חובה הוא שנאמר והעבט תעביטנו ואף זה משמש בלשון כאשר וכן ואם תקריב מנחת בכורים זו מנחת העומר

רמב"ן

תשתתפו עמי אלהי כסף ואלהי זהב · כי אין לכם צורך אתי אל עזר אחר · ושיעור הכתוב לא תעשון אתי אלהי כסף ולא תעשו לכם אלהי זהב · ולדעתי פירושו לא תעשון אלהי כסף ואלהי זהב להיות לכם לאלהים אתי · ולא תעשו לכם כלל · הזהיר מן האמונה בהם וחזר והזהיר מן העשייה לבדה · כענין ופסל ומצבה לא תקימו לכם · ועל דרך האמת טעם אתי · כמעם על פני · וכבר רמזתי פירושו · וכתב רש"י כי מן השמים דברתי עמכם · וכתוב אחר אומר וירד השם על הר סיני בא השלישי להכריע ביניהם מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה · כבודו בשמים ואשו וגבורתו בארץ · זהו לשון הרב ואיננו מכוון · אבל הכרע הפסוקים מדרש חכמים הוא ואמת הוא · כי השם בשמים וכבודו בהר סיני · כי נאם ה' · וכתוב ועל הר סיני ירדת ודברת עמהם משמים והמקראות כלן מבוארות בלשון לכל יודע · וכבר בארתי הכל למעלה · ור"א אמר כי מי שיש לו לב יבין הטעם בפרשת כי תשא ודברי פי חכם חן : (כא) מזבח אדמה תעשה לי · פי' ר"א כי יאמר לא

אבן עזרא

על כן אחריו · אבא אליך וברכתיך · וטעם אני בכבודי אבא אליך : (כא) מזבח אבנים · י"א כי הטעם שלא יעשה ציורים במזבח · על כן נוה במזבח אבנים לעשותם שלמות · ואלה המפרשים אולי ילמדונו למה נעשה כל המשכן כרובים וכרובי זהב על הכפורת · ובבית אשר בנה שלמה כלו כרובים והמונות ופטורי ציצים · ואלה המקומות נכבדות מחקום המזבח · ונפרשת כי תשא אדבר על זה · ויש אומרים כי מזבח אדמה שלא יהיה על מקום גבוה ואין זה מטעם הלשון · והעד שכתוב אחריו מזבח אבנים · וקדמוננו אמרו כי הטעם למלאות אדמה במזבח הנחשת · ואמת אמרו כי כן עשו רק שאו זה הפסוק לזכר ולאסמכתא · ואין זה פשוטו כי האדמה שימשו בו מקרה · כי הוא לא יקרא רק מזבח הנחשת · כי מנחשת נעשה · גם נקרא מזבח הקטרת מזבח הזהב · בעבור שהוא מלופה זהב · ועוד אילו היה כן המשמע מזבח אדמה · יהיה פי' ואם מזבח אבנים שישימו בו אבנים · ולא נוכל לומר שלא נעשה המזבח מאבנים · כי מפורש הוא והוא הנעשה בהר עיבל · ועתה אפרש אמר הגאון כי יש מחלוקת על דבר המזבח שעשה משה תחת הר סיני · י"א לפני מתן תורה היה ואחרים אמרו אחר כן והגאון הודה למחלוקת הראשונה · ואמר כי הכתוב בפרשה הזאת כל אשר דבר יי' נעשה · הוא שנוי בפרשה השנית כל אשר דבר יי' נעשה ונשמע · ואני אתן לך ראיה גמורה כי אחר מתן תורה היה · כי הנה כתוב בפרשה הזאת שאמר השם למשה בעלותו אל הר האלהים לפני מתן תורה אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים · ועתה אם שמוע תשמעו בקולי · ואמר בתחלה כה תאמר לבית יעקב · והנה לא הגיד

רשב"ם

שצוה הקב"ה לעשות כרובים על הארון לשבתו · נעשה דוגמת כרובי כסא של מעלה ולא להשתחוות להם : (כא) מזבח אדמה תעשה לי · לפי שהאומות עושים אשריהם על המזבחות · בדכתיב בגדעון ואת האשרה אשר עליה תכרת וכתיב כזכר בניהם מזבחותם ואשריהם וגו' · לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח · לכך אומר הקב"ה ואפי' אם תעשה לי מזבח לא תעשהו אלא מאדמה שאין רגילים ציורים וצלמים כי אם מלאכה חלקת ואף אם תרצה לעשות מזבח אבנים · שלימות תבנה את מזבח ה' אלהיך · מזבח אבנים לא תניף עליהם ברזל. בכתוב במשנה התורה : (כב) לא תבנה אתהן גזית · כי כשבונין אותו גזית בכלי ברזל רגילין המסתתים לעשות

בהם

אונקלוס

קֳדָמַי דַחֲלָן דִכְסַף וְדַחֲלָן דִדְהַב לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן: כא מַדְבַּח אַדְמְתָא תַּעְבֵּד קֳדָמַי וּתְהֵי דָבַח עֲלוֹהִי יָת עֲלָוָתָךְ וְיָת נִכְסַת קוּדְשָׁךְ מִן עָנָךְ וּמִן תּוֹרָךְ בְּכָל אַתְרָא דִּי אַשְׁרֵי (יָת) שְׁכִנְתִּי לְתַמָּן אֶשְׁלַח בִּרְכְתִי לָךְ וַאֲבָרְכִנָּךְ: כב וְאִם מַדְבַּח אַבְנִין

נתינה לגר

(כא) אזכיר את שמי, אשרי (ית) שכנתי. אפשר שהוא כפרש"י, אתן לך רשות להזכיר שם המפורש במקום אשר השכן שכינתי". אבא אליך וברכתיך, אשלח ברכתי לך ואברכנך. כפל הלשון קשה מאד, אם הקב"ה שולח ברכתו על האדם, בודאי יבורך, ועוד קשה, כי מלות "אבא אליך" ע"פ פשוטן יורו רק על השראת השכינה אבל לא על שליחות הברכה, וראיתי בכ"י שלי נוסחא נכונה מאד, וז"ל "בכל אתרא דיהון מדכרין נבורן שמי אשרי שכנתי לך ואברכינך" וע' במכילתא מה שדרש ראב"י על הפסוק הזה והוא מאמר כלל נבוכה (כ"נ א'). (כב) ואם מזבח ואם מדבח. מפשוטו משמע דלא כר' ישמעאל שהוא חובה, רק הוא רשות.

בעל הטורים

ר"ל בלי ה' שמושים דהעפרא) : (כא) אבוא אליך · אבא עולה עשרה לומר שאם אמאה עשרה בניס הכנסת אבוא אליך

אבן עזרא

אבל לא מלות ולא חקים ולא משפטים רק לשמוע משיהם אם היו חפצים לשמוע בקול השם לכל אשר יצוה · והם השיבו ואמרו נעשה · והם כתוב וישב משה את דברי העם אל ה' · אז קדשם לשמוע דבר השם שהיו עשרת הדברים · ועתה כאל להשמיעם מצותיו · וכאשר נגש משה אל הערפל אמר לו זאת הפרשה לא תעשון · וכל פרשה ואלה המשפטים עד כי יהיה לך למוקש · ואחר כן כתוב ויבא משה · שירד מן ההר · ושם כתוב ויספר לעם את כל דברי יי' ואת כל המשפטים · ודברי יי' הם מלות עשה ומלות לא תעשה · שתחלתם לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב ודברי המזבח וכל מלות עשה ולא תעשה שהם בפרשה ואלה המשפטים · כמו השב תשיבנו לו · עד לא כשמש תשיבנו לו · אלהים לא תקלל · והמשפטים דברי העבדים והמכים והגלים והנגיחה והשבערה ודברי הגנבה והשבועה · ועל אלה כתוב שם ואת כל המשפטים · ובעבור זה אמרו אבותינו נעשה ונשמע · ופירוש נעשה לשמור מלות עשה ומלות לא תעשה · ונשמע על המשפטים · על כן הוסיפו אחר מתן הברית לאמר ונשמע · ולא אמרו כן בתחלה · והנה פי' מזבח אדמה כמשמעו עשוי מאדמה · וזהו שכתוב שם ויבן מזבח תחת ההר · וכתוב בכאן וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך · ושם כתוב ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים · ואין ספק כי זאת פרשת מזבח אדמה גם לא תעשון אתי בעבור דם הברית שזרק על המזבח · ועל הדם שקבלו על נפשם שהשם לבדו יהיה להם לאלהים ושישמרו מצותיו ומשפטיו · והזכיר את צאנך ואת בקרך שהביאם מיני עולות ושלמים · ראיתי מין אחד ישתתקו עצמותיו שטען על החכמים בעבור שאמרו אי זהו מקומן של זבחים · כי אמר כי לא מצא בכל התורה זביחה כי אם שלמים · כמו עולה חבחים · כי עולה דבר בפני עצמו · והזבחים שלמים כמו ויעלו עולות ויזבחו שלמים לה' פרים · וככה בכל מקום · ואלמלי לו כי לא דבר נכונה כי כתוב וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך · אז הודה על חטאתו שטען על האנשים נכבדים מכל הזוגות סבלים אחריהם : ושעם בכל המקום אשר אזכיר את שמי · פירוש בכל מקום אשר אשים זכר לשמי שכבודי שוכן שם · כמו שילה ונוב שעמד שם הארון אם תבא אל המקום כנזכר לשמי לבקר אותי גם אני אבוא אליך וברכתיך · וטעם אבוא · כדרך בן אדם · והטעם המלאכי שם במקום שאזכיר את שמי עליו · והוא מקום הכבוד · כאילו באתי אליך שידעתי שהבאת והעבודה באתי · ובעבור שבאת לכבודי אבוא אליך וברכתיך · ולא היה צריך לאמר כי תמצאנו בכל עת שהם כבודו : (כב) ואם מזבח אבנים · המזבח שבנה משה לכרות ברית עם ישראל בדם הברית · וגם שהם שיבנו מזבח אבנים בעבר הירדן טרם שינחלו הארץ ויכתבו על האבנים כל התורה כי מלות רבות הם תלויות בארץ כמו שהיה צורך עם בניהם בהכנסם לארץ מפני המלות התלויות בארץ · ושם זבחו שלמים ויעלו כאשר עשו אבותיהם · ויהיה טעם ואם מזבח אבנים · כאומר עשה עתה מזבח אדמה · ואם תזכה שבכנם לארץ אז

רמב"ן

תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לקבל כח מעליונים בצורתם להיות אמצעיים ביני וביניכם · כי בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך אני בכבודי וברכתיך · אין לך צורך לאמצעי כלל · ועל דעת רבותינו במזבחות שהם הנעשים במשכן ובמקדש · הזכיר מלות המזבחות באדמה ובאבנים · לאמר שיעשו גם כן המזבחות לשם לבדו ושם יזבחו העולות והשלמים ולא לשדים על פני השדה · ובכל המקום אשר יזכירו שמו יבא בכבודו עליהן לשכן שכינתו בתוכם ולברך אותם : (כב) וטעם ואם · במלות חובה לומר אם יגיע זמנך שתזכו לרשת הארץ ולבנות לי מזבח אבנים בבית הבחירה השמר שלא תבנה אתהן גזית · שתחשוב לעשות כן למעלת הבנין · ודעת ר"א שהמלוה על המזבח הברית שנסדר ואלה המשפטים בפירושיו · ועל הדרך האמת הכתובים כסדרן · אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם בשמי הגדול ולא תעשון על פני אלהי כסף ואלהי זהב · אבל אני מתיר לכם שתעשו מזבח לי לבדי ולזבוח עליו עולות גם שלמים : בכל המקום אשר אזכיר את שמי · כי אבא אליך וברכתיך · ברכות שמים מעל ברכות תהום רובצת תחת ואזכיר מן זכרנו יברך : כי חרבך הנפת עליה · לאסור בהם נגיעת הברזל כמו שנאמר אבנים שלמות תבנה את מזבח ה' אלהיך לא תניף עליהן ברזל · והזכיר כאן הברזל בלשון חרב כי כל כלי ברזל אשר בהם פיות כורתות יקראו חרב · יאמר בסיף ויעש לו אהוד חרב ולה שני פיות · ובאזמל קח לך חרב חדה · ויאמר בכשיל וכלפות אשר יסתרו בו הבנין ומגדלותיך יתץ בחרבותיו וכן זה המסתת אבנים

ספורנו

באין אתם צריכים לאמצעיים להתקרב אלי לא תעשו אתי כאלה לאמצעים : מזבח אדמה תעשה לי · וגם כן לא הוצרך לעשות היכלות של כסף חהב ואבנים יקרות למען הקרב אליכם אבל יספיק מזבח אדמה : בכל המקום אשר אזכיר את שמי · שאכתר לנים ועד לעבדי · כענין הזכירו כי נשגב שמו : אבוא אליך וברכתיך · לא הוצרך לשוך הנהגתי אליך באמצעיים של כסף וזהב

אֶתְהֶן גָּזִית כִּי חַרְבְּךָ הֵנַפְתָּ עָלֶיהָ וַתְּחַלְלֶהָ׃ כג וְלֹא־תַעֲלֶה בְמַעֲלֹת עַל־מִזְבְּחִי אֲשֶׁר לֹא־תִגָּלֶה עֶרְוָתְךָ עָלָיו׃

פ פ פ ע״ב׳ יונל״ב סימן · [היינו שנחשוב הפ׳ שביו״ד הדברות לפי טעם העליון ופ׳ לא תחמד נחלק לב״פ וכל״ל בעשרת הדברות השניות]: ומפטירין בשנת מות המלך עוזיהו בישעיה סימן ו׳ :

סדר משפטים

כא א וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם׃ ב כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד

ת״א ואלה מזבח · זבחים סא : ואלה המשפטים · עירובין נד גיטין פח קדושין לה בבא קמא טו סנהדרין ז : כי תקנה · עקידה שער סו ס׳ כזוכר פ׳ בהר סיני : שש שנים · קדושין יו יז ערכין יח נדה מח :

רש״י

שהיא חובה ועל כרחך אין אם הללו תלוין אלא ודאין ובלשון כאשר הם משמשים : גזית · לשון גזיזה שפוסלן ומכתתן בברזל : כי חרבך הנפת עליה · הרי כי זה משמש בל׳ פן שהוא דלמא פן תניף חרבך עליה : ותחללה · הא למדת שאם הנפת עליה ברזל חללת שהמזבח נברא להאריך ימיו של אדם והברזל נברא לקצר ימיו של אדם אין זה בדין שיונף המקצר על המאריך ועוד שהמזבח מטיל שלום בין ישראל לאביהם שבשמים לפיכך לא יבוא עליו כורת ומחבל והלא דברים ק״ו ומה אבנים שאינן רואות ולא שומעות ולא מדברות על ידי שמטילות שלום אמרה תורה לא תניף עליהם ברזל המטיל שלום בין איש לאשתו בין משפחה למשפחה בין אדם לחבירו על אחת כמה וכמה שלא תבואהו פורענות: (כג) ולא תעלה במעלות· כשאתה בונה כבש למזבח לא תעשהו מעלות מעלות אשקלונ״ש בלע״ז 1) אלא חלק יהא ומשופע : אשר לא תגלה ערותך · שע״י המעלות אתה צריך להרחיב פסיעותיך ואף על פי שאינו גילוי ערוה ממש שהרי כתיב ועשה להם מכנסי בד מ״מ הרחבת הפסיעות קרוב לגלוי ערוה הוא ואתה נוהג בם מנהג בזיון והרי דברים ק״ו ומה אבנים הללו שאין בהם דעת להקפיד על בזיונם אמרה תורה הואיל ויש בהם צורך לא תנהג בם מנהג בזיון חברך שהוא בדמות יוצרך ומקפיד על בזיונו על אחת כמה וכמה :

חסלת פרשת יתרו

(א) **ואלה** המשפטים · כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים ואלה מוסיף על הראשונים מה הראשונים מסיני אף אלו מסיני ולמה נסמכה פ׳ דינין לפ׳ מזבח לומר לך שתשים סנהדרין אצל המקדש (ס״א המזבח ופי׳ בעזרה) : אשר תשים לפניהם · אמר לו הקב״ה למשה לא תעלה על דעתך לומר אשנה להם הפרק והלכה ב׳ או ג׳ פעמים עד שתהא סדורה

רמב״ן

יקראנו חרב : (כג) ולא תעלה במעלת על מזבחי · בעבור כי התחיל לצוות במזבח השלים מצותו ולא איחר זה עד צותו בדברי הקרבנות בתורת כהנים · וזו ראיה לדברי חכמים ואין צריכין חיזוק : וטעם המצוה בדברי רבותינו להדור מצוה שלא יונף המקצר על המאריך · ור״א אמר שלא ישאר הנפסל מן האבן באשפתות והמקלת בנוי במזבח השם · או שלא ילקח ממנה לעשות מזבח לע״ז כי עובדיה יעשו כן אולי יצליחו · והרב אמר במורה הנבוכים שהיא הרחקה שלא יבאו לעשות בהן צורה · ותהיה אבן משכית כי היה כן מנהג עובדי ע״ז · ואני אומר כי טעם המצוה בעבור היות הברזל חרב והוא המחריב העולם ולכן נקרא כך · והנה עשו אשר שמו השם הוא היורש החרב שאמר לו ועל חרבך תחיה · והחרב הוא כחו בשמים ובארץ · כי במאדים ובמזלות הדם והחרב יצליחו ובהם תראה גבורתו · ולכן לא יובא בית ה׳ · וזה הטעם שהזכיר הכתוב · אמר לא תבנה אתהן גזית כי בהניפך אליהם שום ברזל לעשותו כן הנפת עליה חרבך המרצח ומרבה חללים וחללת אותם · ומפני זה לא היה במשכן ברזל כי גם יתידותיו שהיו טובות יותר מברזל עשה נחשת וכן בבית עולמים לא נעשה בו כלי ברזל מלבד

רשב״ם

בהם ציורים וצלמים כדכתיב בישעיה גבי צלמים חרש ברזל מעצד ופעל בפחם ובמקבות יצרהו · יתארהו בשרד · יעשהו במוקצעות · ובמחוגה יתארהו : (כג) לא תעלה במעלות · לפיכך עשו של אבנים משופע גבוהה עשר וארבו של שלשים וגם מלח משליכים עליו שלא יחליקו הכהנים בעלותם בו :

חכלת פרשת יתרו מיסוד רבינו שמואל

(ידעו ויבינו יודעי שכל כי לא באתי לפרש הלכות אע״פ שהם עיקר כמו שפירשתי בבראשית כי מיתור המקראות נגמצים ההגדות והלכות ומקצתן ימצאו בפירושי רבינו שלמה אבי אמי זצ״ל · ואני לפרש פשוטן של מקראות באתי ואפרש הדינים וההלכות ולפי דרך ארץ · ואעפ״כ ההלכות עיקר כמו שאמרו רבותינו הלכה עוקרת משנה) :

(ב) כי תקנה עבד עברי · במכרוהו ב״ד הכתוב מדבר כדכתיב ואם אין לו ונמכר בגנבתו אבל מוכר עצמו בעניותו כתוב בפ׳ בהר סיני כי ימוך אחיך ונמכר לך וגו׳ וכתוב בו עד שנת היובל יעבוד עמך ובכאן

1) escalier . שטיגען . שטאפפעלן .

הוא

תַעְבֵּד קֳדָמַי לָא תִבְנֵי יָתְהֵן פְּסִילָן דְּלָא תְרִים חַרְבָּךְ עֲלַהּ וּתְחַלְלִנַּהּ׃ כג וְלָא תִסַּק בְּדַרְגִּין עַל מַדְבְּחִי דְּלָא תִתְגְּלֵי עֶרְיָתָךְ עֲלוֹהִי׃

א וְאִלֵּין דִּינַיָּא דִּי תְסַדַּר קֳדָמֵיהוֹן׃ ב אֲרֵי תִזְבֵּן עַבְדָּא בַר יִשְׂרָאֵל שֵׁית שְׁנִין יִפְלַח

בעל הטורים

וברכתיך: (כג) ערותך. ב' במסורה. הכא ואידך תגלה רעתו בקהל (משלי כ"ו) בתרה תגלה רעתך (יחזקאל י"ו) לומר שאם יגלה ערותו על המזבח יגלה רעתו בקהל:

(א) ואלה. נוטריקון וחייב אדם לחקור הדין: המשפטים. נוטריקון הדיין מצווה שיעשה פשרה טרם יעשה משפט: אשר. נוטריקון אם שניהם רוצין: תשים. נוטריקון תשמע שניהם יחד מדברים: לפניהם. נוטריקון לא פני נדיב יהדר. כתיב בתר מזבח: סמך משפטים לולא מעלות לומר הוו מתונין בדין כלומר לא יעלו אלא ילכו במתון. מעלות בגי' מתונים. וסמך משפטים לולאי כסף לומר שלא יטה דיין בשביל ממון וכתיב לעיל מיניה כי חרבך הנפת עליה שצריך הדיין לראות כאילו חרב מונחת לו על יריכו. וסמך דינין לעבודה שהם מג' שהעולם עומד עליהם וסמך אותם למזבח לומר כל המעמיד דיין הגון כאילו בנה מזבח וסמך ממי שמעמיד את שאינו הגון כאילו נוטע אשרה אצל המזבח. ואלה המשפטים אשר. ס"ת מרה שנצטוו על הדינין במרה. ואלה המשפטים אשר תשים. ס"ת מתאה שאם יבא דין מרומה לפני הדיין יחקור וידרוש כדי להוציאו לאמתו: המשפטים אשר. אלו מנעל שופר רצועה [ר"ל מ' סוף דהמשפטים וא' אשר נוטריקון כן]. אשר תשים לפניהם. בגי' דקדוקי התורה ודקדוקי סופרים. ויש בפסוק ה' תיבות לומר לך שכל הדן דין אמת לאמיתו כאילו קיים ה' חומשי תורה

אבן עזרא

תבנה מבנה אבנים: אתהן. הם האבנים: גזית. הטעם כמו ומגזרתו יהושע בן נון נער. כן לא תבנה אתהן בנין גזית. וגזים מגזרת על גזזי לאמו. כי גז חיש. וכן נגזו ועבר. והטעם כמו כריתה. רק אבנים שלימות כמו שהן נבראות: כי חרבך. שם חרב נופל על כלי ברזל שנעשה לחתוך בו. אולי נקראת כן החרב כי היא מחרבת. ובמקום אחר יפרש לא תניף עליהן ברזל. על מזבח אבנים שבנה. ואין לנו לחפש על טעמי המצות. ועל דרך הסברא אולי היה כן בדרך הסגול. בעבור שהיה קרב לגבי המזבח אין ראוי להיות הנשאר סגול כי יחלל קדש הקדשים אם ישאר ממנו עד שיהיה סגול. וככה אם יכרתו האבנים לבנות המזבח. אולי יחולל הנכרת מן האבנים לעבודה זרה או למקום המטונף וזה אינו כבוד. וראינו שהכהן צריך לכפר על המזבח: (כג) תעלה. אמר בן זיטא כי במעלות מגזרת מעל. ולא פקח עיניו לראות כי מ"ם מעל שרש. וטעם ונעלה בו מעל. והנה מעל במשקל נעל. ולשון רבים שאינו סמוך. ונעלות בלות ומגולאות. והנה ראוי להיות במעלות חירק תחת הבי"ת וקמ"ץ תחת העי"ן רק פירושו כמו ומעלים במסה עלותיו. והנה תשב בן זיטא לעלות בסלם תחת בעליו ונגלתה ערותו עליו. וככה יקרה לכל מין אשר כדברי קדמוניו לא יאמין. וזאת מצות מעלות כוללת כל מזבח אדמה אבנים או נחשת. כל מזבח שהוא עשוי לשם כאשר הוא כתוב מזבחי: חסלת פרשת יתרו

אשר נותן לב למשפטים. גם בכללים גם בפרטים:
אז יתבונן למה נכתב. וי"ו עם אלה המשפטים:

(א) ואלה המשפטים. אחר שאמרו ישראל למשה דבר אתה עמנו. אמר השם למשה כגשתו אל הערפל כה תאמר אל בני ישראל. והחל להזהיר על אלהי הזהב. ושיכריות

רמב"ן

הסכינים. כי השחיטה היא עבודה והכתוב לא אסר לבנות גזית רק בהניף עליהן ברזל. כי פי' כאשר חרבך הנפת עליה. ומפורש בזה לא תניף עליהן ברזל ואם בא לשאת אותן בכלי כסף או בשמיר שהזכירו רבותינו הרי זה מותר אע"פ שאינן שלמות וזה ישבר טעמו של ר"א. גם טעם הרב נעבור זה איננו נכון. והנה שלמה הוסיף במצוה שלא נשמע כל כלי ברזל בבית בהבנותו אע"פ שהיה מותר שכך שנינו במכילתא לא תבנה אתהן גזית. בו אי אתה בונה אבל אתה בונה בהיכל ובקדשי קדשים. ומה אני מקיים ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא ישמע בבית בהבנותו. בבית אינו נשמע אבל בחוץ נשמע. והיה הענין הזה שהיו עוקרין האבנים מהרריהן בכלי ברזל ומשתתים אותם שם בברזל כאשר יכרתו ג"כ בברזל העצים והברושים אשר היו בבית. וכן כתוב ויסיעו אבנים גדולות אבנים יקרות ליסד הבית אבני גזית. וכאשר יביאו אותן אל הבית לבנות הקירות לא יתקנו אותם בברזל ולא יניפו אותו עליהן כלל כדרך הבונים. וזהו שאמר אבן שלמה מסע נבנה לא שהיא שלימה לגמרי רק שהיא שלימה שאין בה פגם כדי שתחגור בה לפורן. אבל היא חלקה ונאה. ופירוש מסע שהיא גדולה כאשר הסיעו אותה מן ההר לא תלקו הסלע לאבנים מרובות כמנהג הבונים רק יתקנו אותה בכאן ולא ישיבוה במקבות והגרזן כמנהג כל בנין אחר כי לא רצה שלמה שיבנה וישמע בכל הר הבית קול ברזל וכל זה להרחיק הברזל ממנו וזה כדעת רבי ירמיה במסכת סוטה. אבל לדעת רבי יהודה אבני גזית בביתו שם אותנלא בבית המקדש ועל דעתו פי' המקרא ויסיעו אבנים גדולות אבנים יקרות ליסד את הבית אבני גזית. כלומר שהסיעו גם אבני גזית והם לביתו. וכן נראה בפשט הכתוב כי החצר עשה אבני גזית דכתיב ויבן את החצר ג' טורי גזית ולא החמיר רק בהיכל ובדביר. וכל זה ריחוק הברזל מן הקדש. והברזל אשר הקדים דוד שלא נחקר משקלו לעשות ממנו כלים לכרות העצים ולחצוב האבנים היה. וטעם המעלות יראת המזבח והדורו לכבוד השם. ולמצות השם טעמים רבים בכל אחת כי יש בכל אחת תועלות רבות לגוף ולנפש:

(א) טעם ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. כי רצה להקדים להם המשפטים כי כאשר היה בעשרת הדברות הדבור הראשון בידיעת ה'. והשני באיסור ע"ז. חזר וצוה את משה כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם שהזהירם אתה עוד שיתנו לבם למה שראו ויזהרו

ספורנו

זהב ונולתם כי אתם תגי אבא אליך וברכתיך: (כב) לא תבנה אתהן גזית. ליסודן: (כג) ולא תעלה במעלות. אף על פי שלא אצריכך לעשות מלאכות ויסודים לשבתי בתוככם. מכל מקום בשמר מלגבוה קלות ראש במזבח:

(א) ואלה המשפטים. הנה בהיות בלמעלה כיתה האזהרה שלא תחמוד כל אשר לרעך. ואלה המשפטים אשר בם

וּבַשְּׁבִעִ֕ת יֵצֵ֥א לַחָפְשִׁ֖י חִנָּֽם׃ ג אִם־בְּגַפּ֥וֹ יָבֹ֖א בְּגַפּ֣וֹ יֵצֵ֑א אִם־בַּ֤עַל אִשָּׁה֙ ה֔וּא וְיָצְאָ֥ה אִשְׁתּ֖וֹ עִמּֽוֹ׃ ד אִם־אֲדֹנָיו֮ יִתֶּן־

ת"א ובשבעת · קדושין יו ערכין יח : אם בגפו יבא · קדושין כ : אם בעל אשה · שם כב : אם אדניו · שם טו :

רש"י

סדורה בפיהם כמשנתה ואיני מטריח עצמי להבינם טעמי הדבר ופירושו לכך נאמר אשר תשים לפניהם כשולחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם : לפניהם · ולא לפני כותים ואפילו ידעת בדין אחד שהם דנין אותו כדיני ישראל אל תביאהו לערכאות שלהם שהמביא דיני ישראל לפני הכותים מחלל את השם ומיקר את אליליהם להשביחם שנאמר כי לא כצורנו צורם ואויבינו פלילים כשאויבינו פלילים זהו עדות לעילוי יראתם : (ב) כי תקנה עבד עברי · עבד שהוא עברי או אינו אלא עבדו של עברי עבד כנעני שלקחתו מישראל ועליו הוא אומר שש שנים יעבוד ומה אני מקיים והתנחלתם אותם בלקוח מן הכנענים אבל בלקוח מישראל יוצא בשש ת"ל כי ימכר לך אחיך העברי לא אמרתי אלא באחיך : כי תקנה · מיד ב"ד שמכרוהו בגנבתו כמ"ש ואם אין לו ונמכר בגנבתו או אינו אלא במוכר עצמו מפני דוחקו אבל מכרוהו ב"ד לא יצא בשש כשהוא אומר וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך הרי מוכר עצמו מפני דוחקו אמור ומה אני מקיים כי תקנה בנמכר בב"ד : לחפשי · לחירות : (ג) אם בגפו יבא · שלא היה נשוי אשה כתרגומו אם בלחודוהי ולשון בגפו בכנפו שלא בא אלא כמות שהוא יחידי בתוך לבושו בכנף בגדו : בגפו יצא · מגיד שאם לא היה נשוי מתחלה אין רבו מוסר לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים : אם בעל אשה הוא · ישראלית : ויצאה אשתו עמו · וכי מי הכניסה שתצא אלא מגיד הכתוב שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו : (ד) אם אדניו יתן לו אשה · מכאן שהרשות ביד רבו למסור לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים או אינ

רמב"ן

במצות האלה שצויתים · כי אתם ראיתם כנגד דבור אנכי ולא תעשון אתי כנגד לא יהיה לך · להשלים ענין עבודת כוכבים · ואלה המשפטים כנגד לא תחמוד כי אם לא ידע האדם משפט הבית או השדה ושאר הממון יחשוב שהוא שלו ויחמדהו ויקחהו לעצמו · לפיכך אמר תשים לפניהם משפטים ישרים יכהינו אותם ביניהם ולא יחמדו מה שאינו שלהם מן הדין · וכן אמרו במדרש רבה כל התורה כולה תלויה במשפט לכן נתן הקב"ה דינין אחר עשרת הדברות · וכן יפרש באלה המשפטים המשפט בע"א ובכבוד האב והרציחה והגילוף הנזכרים בעשרת הדברות · ודרשו לפניהם ולא לפני כותים מפני שהיה ראוי לומר אשר תשים להם · כמו שאמר שם שם לו חק ומשפט · ואמר לפניהם שהם יהיו הדיינין · כי על המשפט יבא הלשון הזה ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה' · לפני הכהנים והשופטים · עד עמדו לפני העדה למשפט · לפני כל יודעי דת ודין · ודרשו עוד לפניהם ולא לפני הדיוטות · מפני שכתב במשפטים והגישו אדוניו אל האלהים · עד האלהים יבא דבר שניהם · וכתוב גם כן ונתן בפלילים שהם הדיינין המומחין הסמוכים עד משה רבינו ולכך אמר בכאן שהמשפטים האלה ישים אותם לפני האלהים שיזכיר · ולא לפני הכותים · ולא לפני מי שאינו שופט על פי התורה והוא הדיוט · לזה אסור לבא לפניו כשם שאסור לבא לפני כותים ואע"פ שיודע שדיניהם כדינינו או שההדיוט הזה יודע תורת הדין וידין לו כהוגן אבל הוא אסור לשומו דיין ולנעוק לו שיכוף את בעל דינו לדון לפניו · וההדיוט

אבן עזרא

ברית עמהם כרתו · שהשם לבדו יהיה להם לאלהים · והורהו המשפטים והמצות שיאמר להם אם יקבלום אז יכרות להם ברית · ואמר לו בסוף אלה התנאים בפרשת הנה אנכי שולח מלאך לפניך · עיקר הפרשה להשמיד עבודה זרה מארצם בהכנסם שם · והנה פירש להם מה לפני כרות הברית · כי בסוף ולא העבוד את אלהיהם · והנה תחלת הפרשה שלא יעשו עם השם אלהים אחרים · וסוף הפרשה להכרית זכר האלילים והפסילים שהם עשויים בארץ כנען : (ב) כי תקנה · אומר לך כלל לפני שאחל לפרש . כי כל משפט או מצוה כל אחד עומד בפני עצמו · ואם יכולנו למצוא טעם למה דבק זה המשפט אל זה או זאת המצוה אל זאת נדבק בכל יכולתנו · ואם לא יכולנו נחשוב כי החסרון בא מחוסר דעתנו ואין לאדם בעולם יותר קשה עליו מהיותו ברשות אדם כמוהו · על כן החל משפט העבד · וקדמונינו אמרו כי עבד עברי הוא ישראל · והנה וכי ימכור איש את בתו לאמה · רק וכי יכה את שן עבדו הוא כנעני · והנה וכי יכה איש עבדו · והנה אם עבד יגח השור · והנה אמרו כי ונמכר בגנבתו הוא ישראל · והחולקים עליהם אמרו כי עבד עברי אינו ישראל · רק הוא ממשפחת אברהם · והנה הבת וכל העבדים הנזכרים אחר כן דרך אחד לכל · וראייתם דבר האשה וילדיה · כי אמרו כי המשפחה תלויה באב · ועוד ועבדו לעולם כי הם אומרים כל ימיו · והיה עליהם קשה שיהיה ישראל נרצע · ועתה נחפש המלות כמשמעם · אם עבד עברי אינו ישראלי · למה אמר הכתוב כי ימכר לך אחיך העברי · והלא ידענו כי משמע לא תונא את אחיך בלבבך ישראל · והנה בין איש ובין אחיו ובין גרו · ורבים כמם · והנה אין ספק כי פירוש אברם העברי · שהוא מבני עבר · עליו כתוב אבי כל בני עבר · כפך והם הוא אבי כנען · או נקרא עברי בעבור שבא מעבר הנהר · אע"פ שהיה ראוי להיות עברי נהרי · ונחשוב כי הכתוב תפש דרך קצרה · בעבור שמצאנו ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר · והנה גם קראו העברים שהם ישראל · כי ראינו שאמר משה לפרעה כה אמר ה' אלהי ישראל · והשיב בעל פרעה מי הוא זה השם · אז השיבו · השם אלהי העברים · והנה אלהי העברים כמו אלהי ישראל · והנה אם ישראל נקראו עברים בעבור שהם מיוחסים אל עבר · ישמעאל ממנו בני ישמעאל ובני קטורה ובני עשו ·

רשב"ם

הוא אומר שש שנים יעבוד במכרוהו ב"ד · יש מרבותינו שמשוות דינם בגזירה שוה · ואם יובל קודם לשש שנים יצא ביובל · ויש שנותן חילוק בינידם : ובשביעית · שביעית למכירתו ולא שביעית לשמטה : יצא לחפשי · פעולת · שאלו היה לשון אדם שהוא חפשי · היה לו לינקד בחטף לחפשי : (ג) אם בגפו יבא בגפו יצא · כולל ואח"כ מפרש אם בגפו לבדו שיכנס בבית אדוניו שאין לו אשה עדיין שתכנס עמו · או אפילו אדוניו יתן

ובשביעתא יפוק לבר חורין מגן: ג אם בלחודוהי ייעול בלחודוהי יפוק אם בעל אתתא הוא ותפוק אתתיה עמיה: ד אם רבוניה יתן ליה אתתא ותליד ליה

אבן עזרא

ולכתנו לא תלמנו קורא אחיך רק אדום לבדו שהיה בבטן אחד עם יעקב • גם לא תמצא בכתוב שיזכיר עשו שהוא אחינו במצות רק בדבר הבליתו • וכמוהו לא תתעב אדומי כי אחיך הוא • ההר שהזכיר אדומי • וככה על רדפו בחרב אחיו • הנה בכל המקרא לא תמצא מלת עברי כי אם על בני יעקב • וכתוב וגם אלהי נער עברי • לאכול את העברים לחם • מכה איש עברי • כי אלהי העברים נגים • ויונה אמר עברי אנכי • כי הם ש. עבו לי מזה עם אחם • ואם המלה היתה כוללת עמים רבים עד לא היה ב מאי זה עם הוא • וכתוב פן תעבדון לעברים • והעברים היו לפלשתים • ובירמיהו כתוב לשלח איש את עבדו העברי והעבריה • ונוסף פירש לבלתי עבוד בם ביהודי אחיהו איש • ויודע כי אדומי לא יקרא יהודי • והמולקים אמרו והנה כתוב ורבים מעמי הארץ מתיהדים • ואיננם מישראל • וזהו מגזון כי לפי דעתם אם פי' שהיו מתיחסים אל יהודה • או שבנו לתורת יהודה • היה ראוי להיותו לבלתי עבוד גם במתיהד אחיהו • ועל דרך זה היה ראוי להיות עברי מתעבר • והאומר זה מתעבר על ריב לא לו • והנה התברר כי דברי קדמונינו נכונים כי עליהם נסמוך בכל המצות כאשר קבלום מאבותיהם • וכוד איך יפלא על לב אדם כי הישמעאלי והאדומי יעבוד שש שנים • וסיבר אלו עד שנת היובל: שש שנים יעבוד • ולא יותר כמו שש שנים תזרע שדך • ובתחלת שנה השביעית למכירתו יצא מעשי אחם שנה שהסים • ואל תתמה על מקץ שבע שנים שהכתוב בירמיה • כי לכל דבר יש לו שני קצוות והנה פעם ימצא קץ שהוא תחלה • ופעם שהוא בסוף • וזה העבד הוא הכתוב עליו ונמכר בגנבתו שמכרוהו ב"ד • רק וכי ימוך אחיך ונמכר לך • או לגר • מכר עצמו כפי השנים שיש עד היובל כי ביובל יצא • והקבלה היא ביד ישראל כי הזכר ימכר בגנבתו ולא הנקבה • נפרש שהיא אחר זאת אמלים השנין • אמר רבי מרינוס יו"ד לחפשי נוסף • כי הוא כמו למעשי אבזרי • ורבי יהודה המדקדק אמר כי הלמ"ד נוסף • כי הוא כמו וכי השלחנו חפשי • והיו"ד כאלו היא ליחס על דרך קדמוני • והלמ"ד כלמ"ד והשלישי לאנשים ין מטכם • ולפי דעתי כי באו שנים משרתים והאחד כיס מבם ק • כמו בחוץ האלי • והוא תואר השם: ומלת חנם • מגזרת חטע אותם • מטעם מתנה וטעם המ"ם לא ידעני. כפ"ס ריקם: (ג) אם בגפו • י"א בגפו כמו בגופו ושנא"י נוסת באל • ומזקלי הבמות משתים • ואחרים אמרו שהוא כפי כנף • וכנף בלשון תרגום וגפין • כאלו אמר בכנף בגדו לבדו • ואיני מטעם הענין • כי אין ראוי להיות פירושו • רק שאין גוף אחר תלוי על גבו • והנה יהיה כמו על גבי הרשו הורשים • אמר הגאון הולך הכתוב לומר אם בגפו יבא בגפו יצא • כאשר יאמר יצא לחפשי בעבור דבר אחו שהוא נורך לומר אם בעל אשה הוא • ואחר שאין אשה ישראלית נמכרת בגנבתה בדין מה טעם לומר ויצאה אשתו עמו • להודיע כי הקונה עבד עברי צריך לפרנס גם אשתו • ותעמוד עמו עד שיצא יחד: (ד) אם אדוניו יתן • מצאנו אדני לשון הקדש הוליים כמוד בתורת השמות • אבל לא בפעלים • אמרו אדון בו אדונים • והוא לשון יחיד מיד אדנים קשה ובשמואל אמרו אדניו • ולא אמרו אדונו • כי לא נמצא • ולשון המדבר אדני בעל • ואסור לאמרו בלשון רבים • שלא יתערב עם השם הנכבד • והנה אין ראוי שיאמר לשם על לשון יחיד • כמו בעיני אדני שאול • והנה מלת אלוה • אמר רבי מרינוס ע כמו לאלהיו • ולא לאלוהיו • דרך כזיון: אדניו יתן לו אשה • ואם אשה על דרך אמונו היא כנענית • ויתכן להיות פירש כנענים • על דרך מבני התושבים הגרים עמכם שכתוב מהם תקנו עבד ואמה • והנה כל עבד כנעני • כי על שבעה גוים כתוב לא תחיה כל נשמה • ובשלמה כתוב מן הגוים אשר אמר

רמב"ן

עצמו אסור לדון להם • ואע"פ שהזכירו חכמים שתי הכתות האלה באחת • יש הפרש ביניהם שאם רצו שתי בעלי הדין לבא לפני ההדיוט שבישראל מותר הוא ודקבלוה עילויהו דינו דין • אבל לפני כותים אסורין הם לבא לפניו שידון להם ביניהם לעולם • ואפי' היו דיניהם כדיננו לאותו ענין: (ב) כי תקנה עבד עברי • התחיל המשפט הראשון בעבד עברי מפני שיש בשילוח העבד בשנה השביעית זכר ליציאת מצרים הנזכר בדבור הראשון • כמו שאמר בו וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך ה' אלהיך על כן אנכי מצוך הדבר הזה היום • ויש בה עוד זכר למעשה בראשית כשבת כי השנה השביעית לעבד שבתון ממלאכת אדניו כיום השביעי • ויש בה עוד שביעי בשנים שהוא היובל • כי השביעי נבחר בימים ובשנים ובשמטות • והכל לענין אחד והוא סוד ימות העולם מבראשית עד ויכלו • ולכן המצוה הזאת ראויה להקדים אותה שהיא נכבדת מאד רומזת דברים גדולים במעשה בראשית • ולכך החמיר בה הנביא מאד • ואמר אנכי כרתי ברית את אבותיכם מקץ שבע שנים תשלחו איש את עבדו ואיש את שפחתו • ונגזר בעבורה הגלות כאשר תגזור התורה גלות על שמטת הארץ • וכמו שאכתוב עוד בעזרת הצור • וכאשר השלים משפט המצוה הזאת בעבדי העברים [הקל] החל במשפט לא תרצח שהיא החמורה • ובכבוד האבות ובלא תגנוב • וחזר למשפט מכה איש בלי שימות בה • ואחרי כן לרציחת העבד שהיא חמורה ממיתת הולדות • ואחרי כן לאברי ישראלים והעבדים • ואחרי כן לנזקי הבהמות במיתה וכל הפרשיות בסדור ובכוונה נכונה: (ג) ויצאה אשתו עמו • כתב רש"י וכי מי הכניסה שתצא אלא מגיד שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו • ומדרש חכמים הוא והכניסו עמה הבנים • מכתוב שאמר אחר כן ויצא מעמך הוא ובניו עמו • ולא נתברר לי בדין הזה אם מעשה ידי האשה והבנים לאדון כל הימים אשר יזון אותם • והנראה בעיני שהוא נכנס במקום הבעל כי חמלה התורה על האשה והבנים שחייהם תלויין להם מנגד מצפים לידי הבעל • ועתה שנמכר יאבדו בצרתם • ולכן צוה את האדון אשר הוא לוקח מעשה ידיו להיות להם במקומו • ואם כן לא יהיה על האדון רק חיוב הבעל בלבד ויקח מעשה ידיהם • כאשר יעשה הבעל ויזון ויפרנס • וזהו לשון ויצאה אשתו עמו כי היתה אשת העבד עם בעלה כשפחה לאדניו • שהרי מעשה ידי שניהם שלו והוא חייב במזונותיהם • אין ביניהם אלא שהרשות ביד האשה ללכת לנפשה • וכן הבנים אינו חייב להם במזונתם אלא בקטן בזמן שהאב מצוה לזון אותם • וכן פי' רש"י במסכת קדושין • וכל זה חמלה מאת השם עליהם ועל העבד

ספורנו

יתן הלדם מה הוא כל אשר לרעך: אשר תשים לפניהם • שאין בהם עשה ולא תעשה כמו באזהרות שפרשה שלמעלה

לוֹ אִשָּׁה וְיָלְדָה־לוֹ בָנִים אוֹ בָנוֹת הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה
לַאדֹנֶיהָ וְהוּא יֵצֵא בְגַפּוֹ׃ ה וְאִם־אָמֹר יֹאמַר הָעֶבֶד
אָהַבְתִּי אֶת־אֲדֹנִי אֶת־אִשְׁתִּי וְאֶת־בָּנָי לֹא אֵצֵא חָפְשִׁי׃
ו וְהִגִּישׁוֹ אֲדֹנָיו אֶל־הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוֹ אֶל־הַדֶּלֶת אוֹ אֶל־
הַמְּזוּזָה וְרָצַע אֲדֹנָיו אֶת־אָזְנוֹ בַּמַּרְצֵעַ וַעֲבָדוֹ לְעֹלָם׃ ס
ז וְכִי־יִמְכֹּר אִישׁ אֶת־בִּתּוֹ לְאָמָה לֹא תֵצֵא כְּצֵאת

ת"א האשה וילדיה · יבמות כב כג עח קדושין סח סט תמורה כה : ואם אמר · קדושין טו יז כב : אהבתי את · קדושין כא כב : לא אצא · קדושין כב : המזוזה · שם : ורצע אדניו · קדושין יד כא כב : את אזנו · יבמות קד קדושין טו : במרצע · קדושין כא : ועבדו לעלם · קדושין טו : וכי ימכר · כתובות מ מו מז סוטה כג קדושין ג יח כ ערכין ל : לא · קדושין סז כ :

רש"י

אלא בישראלית ת"ל האשה וילדיה תהיה לאדניה הא אינו מדבר אלא בכנענית שהרי העבריה אף היא יוצאה בשש ואפילו לפני שש אם הביאה סימנים יוצאה שנאמר אחיך העברי או העבריה מלמד שאף העבריה יוצאה בשש: (ה) את אשתי · השפחה: (ו) אל האלהים · לבית דין צריך שימלך במוכריו שמכרוהו לו: אל הדלת או אל המזוזה · יכול שתהא המזוזה כשרה לרצוע עליה ת"ל ונתתה באזנו ובדלת בדלת ולא במזוזה הא מה ת"ל או אל המזוזה הקיש דלת למזוזה מה מזוזה מעומד אף דלת מעומד: ורצע אדניו את אזנו במרצע · הימנית או אינו אלא של שמאל ת"ל אזן אזן לגזירה שוה נאמר כאן ורצע אדניו את אזנו ונאמר במצורע תנוך אזנו הימנית מה להלן הימנית אף כאן הימנית ומה ראה אזן לירצע מכל שאר איברים שבגוף אמר ר"י בן זכאי אזן זאת ששמעה על הר סיני לא תגנוב והלך וגנב תרצע ואם במוכר עצמו אזן ששמעה על הר סיני כי לי בני ישראל עבדים והלך וקנה אדון לעצמו תרצע · ר"ש היה דורש מקרא זה כמין חומר (ר"ל קשר צרור מבושם שתולין בצואר לתכשיט) מה נשתנו דלת ומזוזה מכל כלים שבבית אמר הקב"ה דלת ומזוזה שהיו עדים במצרים כשפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם ולא עבדים לעבדים והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע בפניהם : ועבדו לעולם · עד היובל או אינו אלא לעולם כמשמעו ת"ל ואיש אל משפחתו תשובו מגיד שחמשים שנה קרויים עולם ולא שיהא עובדו כל חמשים שנה אלא עובדו עד היובל בין סמוך בין מופלג : (ז) וכי ימכור איש את בתו לאמה · בקטנה הכתוב

אבן עזרא

ה' הנה לא יבאו בכם ואתם לא תבאו בהם · וזה כתוב על אדניות חתיים · ולא מאלהיות ממוניות : (ה) ואם אמר · כבר פירשו קדמונינו כי לא יהיה נרצע עד שיהיו בו כל אלה הדברים · עד כי אהבך ואת ביתך : (ו) והגישו · מלת אלהים כמו מקימי משפט אלהים בארץ · וכמנהג לשופטים בשער העיר יושבים שיש לה דלתים ובריח וזה טעם אל הדלת או אל המזוזה שיעשה זה לפני יושבי השער : ועבדו לעלם · ידענו כי מלת לעולם בלשון הקודש הוא זמן · כמו כבר היה לעולמים · זמנים · וישב שם עד עולם · עד זמן שיהיה גדול · וכן ועבדו לעולם · לזמנו של יובל · שאין זמן מועדי ישראל ארוך ממנו · ויציאת חירות כאילו עולם מתחדש · או יהיה פירושו שישוב לזמנו כראשון שהיה חפשי : (ז) את בתו לאמה · קטנה היא שהיא ברשות האב · כמו בנה שסוף מפר את נדרה · ומלת

רמב"ן

שלא ימותו בצערו בהיות עמלו בבית נכרי · ובניו ואשתו יהיו נעזבים · ואע"פ שלא היה הוא מחוייב במזונותם מדין התורה · כמו שנתבאר בתלמוד בכתובות · אבל כיון שדרך כל הארץ לפרנס אדם אשתו ובניו הקטנים · צוה האל ברחמיו להיות הקונה כאב רחמן להם · וכוונת חכמים בבניו הבנים והבנות · וראיתי במכילתא יכול שיהו חייב במזונות ארוסה ושומרת יבם · ת"ל אשתו להוציא שומרת יבם שאינו אשתו · עמו להוציא ארוסה שאינה עמו · וגם זה ראיה לדין שאמרתי כי אין מנהג הארוסה ושומרת יבם לסמוך על האיש ולכן לא הטילה התורה מזונותיהם על האדון ואפי' נתחייבו היבם והארוס לזון אותם מן הדין בזמן הידוע בתלמוד · הוא עליו כשאר חובותיו ולא נתחייב בהן האדון · ושוב מצאתי במכילתא אחריתי דרבי שמעון אם בעל אשה הוא מה הוא חייב במזונותיו אף לאשתו ובניו חייב במזונותיהן עדיין אני אומר אשה ובניו שהיו לו עד שלא לקחו רבו חייב במזונותיהן שמתחלה לא לקחו אלא על מנת כן · אבל אשה ובניו שהיו לו משלקחו רבו לא יהא חייב במזונותיהן ת"ל אם בעל אשה הוא וגו' שתי נשים כאן · אחת עד שלא לקחו רבו · ואחת משלקחו רבו · יכול אפילו היה לו ארוסה ושומרת יבם שהוא אינו חייב במזונותיהן רבו אינו חייב במזונותיהן · אשתו ובניו יוכיחו שהוא אין חייב במזונותיהן ורבו

רשב"ם

לו אשה מ"מ יצא בגפו · שהאשה שנתן לו אדוניו תהיה לאדוניה · ועתה אפרש כיצד שאם בעל אשה הוא אז לא יצא בגפו אלא תצא אשתו עמו · אבל אם אדוניו יתן לו אשה וגו' כמו שנכנס בגפו כן יצא בגפו · ובשפחה כנענית שמכר לו אדוניו כדבר : (ו) אל האלהים · דיינים : הדלת או אל המזוזה · לעין כל רוצע אזנו לסימן עבדות · ומזוזה אפי' בבית אבנים של עץ הם ויכול לרצוע באזנו ובדלת : לעולם · לפי הפשט כל ימי חייו כמו שנאמר בשמואל וישב שם עד עולם : (ז) לא תצא כצאת העבדים · בשש שנים · אלא יקנתה

לו

בְּנִין אוֹ בְּנָן אִתְּתָא וּבְנָהָא תְּהֵי לְרִבּוֹנַהָא וְהוּא יִפּוֹק בִּלְחוֹדוֹהִי: ה וְאִם מֵימַר יֵימַר עַבְדָּא רָחֵימְנָא יָת רִבּוֹנִי יָת אִתְּתִי וְיָת בְּנָי לָא אֶפּוֹק לְבַר חוֹרִין: ו וִיקָרְבִנֵּהּ רִבּוֹנֵהּ לְקֳדָם דַּיָּנַיָּא וִיקָרְבִנֵּהּ לְוָת דַּשָּׁא אוֹ לְוָת (נ"א דִּילָוֹת) מְזוּזְתָא וְיִרְצַע רִבּוֹנֵהּ יָת אוּדְנֵהּ בְּמַרְצְעָא וִיהֵי לֵהּ עֶבֶד פָּלַח לְעָלַם: ז וַאֲרֵי יְזַבֵּן גְּבַר יָת בְּרַתֵּהּ לְאַמְהוּ לָא

נתינה לגר

כא (ו) לעולם, לעלם. לא ת' לעולמו של יובל כקבלת רז"ל, ע"ש הדרך שכתבנו לקמן פסוק כ"ג ;

ב על הטורים

כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית : (ו) אל הדלת · לומר שישמור בית אדונו : מרצע · עולה במנין ת' שהשם גאלנו אחר ת' שנה משעבוד מצרים והוא הלך ונשתעבד אח"כ לפיכך ירצע במרצע : ועבדו · בגי' לא שכן · ועבדו הוא בה"ת ב"ש שזעק"ף בגי' לא כבן ולא כבת [אולי צ"ל נכנת ועם המלות והכולל] : (ז) כצאת · ג' במסרה · ואידך כצאת משה

רמב"ן

חייב במזונותיהן ת"ל ויצאה אשתו עמו אשה שהיא עמו חייב יצאה זו שאינה עמו · יכול אפילו שאינה ראויה להתקיים עמו כגון אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט · ת"ל ויצאה אשתו עמו מי שראויה להתקיים עמו יצאה זו וכו' · יכול אפילו נשא אשה שלא מדעת רבו · תלמוד לומר הוא מה הוא מדעת רבו. אף אשתו מדעת רבו · יכול יהא מעשה בניו ובנותיו של רבו ודין הוא · ומה עבד כנעני שאין רבו חייב במזונותיו מעשה בניו ובנותיו של רבו · עבד עברי שרבו חייב במזונותיו אינו דין שיהא מעשה בניו ובנותיו של רבו · ת"ל הוא הוא מעשה ידיו של רבו ואין מעשה בניו ובנותיו של רבו · ויצאה אשתו עמו אל הפרישנו מאשתו אל תפרישנו מבניו עד כאן הברייתא הזו · ועדיין אני אומר שאם רבו אשאו ובניו ליזון. משל אדון הוא לוקח מעשה ידיהם כמו שכתבתי · ולא באו למעט בברייתא הזו אלא שאינם שלו כדין עבד כנעני וכדין העבד עצמו · אלא יכולים הם לומר אין אנו נזונין ואין אנו עושים · ונתחדש לנו מן הברייתא הזו שאם נשא אשה שלא ברצון אדניו אינו חייב במזונותיה ולא במזונות ולדיה · שכיון שברשות אדניו למסור לו שפחה כנענית אינו חייב במזונות הישראלית הזאת · ודרשו עוד ממלת עמו שלא תפרישנו מאשתו ומבניו · לומר שאין רבו יכול לומר לו עם השפחה שמסרתי לך תתיחד ותישן בלילה ולא עם אשתך הישראלית · אלא הרי הדבר ברשות העבד : (ד) אם אדניו יתן לו אשה · בכנענית הכתוב מדבר. או אינו אלא ישראלית · ת"ל האשה וילדיה תהיה לאדניה הא בכנענית הכתוב מדבר · זה לשון הברייתא השנויה במכילתא · וכתב רש"י שהרי העבריה אף היא יוצאה בשש ואפילו לפני שש אם הביאה סימנים שנאמר כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה · ואין זה מכוון כהוגן · כי אם נאמר שהיא בישראלית לא במוכר את בתו לאמה שיוצאה בסימנים · כי היאך יתננה לו אדוניו והא אין בידו למוכרה לבוא אדם אחר · וכן הראיה שאף היא יוצאה בשש אינה אלא לדבריו שכתב במוכר עצמו שאינו נמכר אלא לשש · והם בתלמוד דברי יחיד · והלכה במוכר עצמו שנמכר לשש ויותר על שש · ואם כן אין אשה יוצאה בשש אלא כשמכרה אביה · אבל מה שאמרו הא בכנענית הכתוב מדבר · מפני שאמר האשה וילדיה תהיה לאדוניה שהולדים בכנענית לאדון בולד שפחה ונכרית כמוה · אבל בישראלית אפילו היתה עבריה גדולה שמכרה עצמה · בניה של אב הן : (ו) והגישו אדניו אל האלהים · לב"ד צריך שימלך במוכריו שמכרוהו לו · ואמר ר"א כי נקראו השופטים אלהים בעבור שהם מקיימי משפטי האלהים בארץ · ולדעתי יאמר הכתוב והגישו אדניו אל האלהים · עד האלהים יבא דבר שניהם · לרמוז כי האלהים יהיה עמהם בדבר המשפט הוא יצדיק והוא ירשיע · וזהו שאמר אשר ירשיעון אלהים · וכן אמר משה כי המשפט לאלהים הוא וכן אמר יהושפט כי לא לאדם תשפטו כי לה' ועמכם בדבר המשפט · וכן אמר הכתוב אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט · כלומר בקרב עדת אלהים ישפוט · כי האלהים הוא השופט · וכן אמר ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה' · וזה טעם כי לא אצדיק רשע על הפירוש הנכון · ובאלה שמות רבה ראיתי אלא בשעה שהדיין יושב ודן באמת · כביכול מניח הקב"ה שמי השמים ומשרה שכינתו בצדו · שנאמר כי הקים ה' להם שופטים · והיה ה' עם השופט : ועבדו לעולם · פירשו רבותינו כי הוא עד היובל · ואמר ר"א כי פי' עולם זמן בלשון הקדש · כנער היה לעולמים אשר היה מלפנינו · זמנים · וישב שם עד עולם · ולכן אמר ועבדו לעולם · לזמנו של יובל שאין במועדי ישראל זמן ארוך ממנו · ויציאת חירות כאלו עולם מתחדש לו · ויהיה פירוש שישוב לזמנו הראשון שהיה חפשי · והמשכיל יבין כי לעולם כמשמעו · כי העובד עד היובל עבד כל ימי עולם ולשון מכילתא רבי אומר בא וראה שאין עולם אלא חמשים שנה שנאמר ועבדו לעולם עד היובל · ושכח ר"א מה שהשכיל וכתבו במקום אחר : (ז) לא תצא כצאת העבדים · כיציאת עבדים כנענים בשן ועין לשון רש"י · וכן דרשוהו רבותינו וכך הוא שאין עבד עברי נקרא עבד כתם · ואני תמה ולמה הוצרך

ספורנו

בלמעלה אלא כשיקים הארץ לשפוט ישפטו בזה האופן : (ז) לא תצא כצאת העבדים · אין ראוי לאדם עבר לקנות עבריה לשפחה

הָעֲבָדִים׃ ח אִם־רָעָה בְּעֵינֵי אֲדֹנֶיהָ אֲשֶׁר־לא לו קרי יְעָדָהּ וְהֶפְדָּהּ לְעַם נָכְרִי לֹא־יִמְשֹׁל לְמָכְרָהּ בְּבִגְדוֹ־בָהּ׃ ט וְאִם־לִבְנוֹ יִיעָדֶנָּה כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת יַעֲשֶׂה־לָּהּ׃ י אִם־אַחֶרֶת

ת"א אם רעה · קדושין יט : אשר לא יעדה · שם · בכורות יג : והפדה · קדושין יח יד יו יט בכורות יג : לעם נכרי · קדושין כח : בבגדו בה · קדושין יח בכורות לד : ואם לבנו · קדושין נח יבמות י"א : אם אחרת · קדושין דף ט ע"ב :

רש"י

מדבר יכול אפילו הביאה סימנים אמרת ק"ו ומה מכורה קודם לכן יוצאה בסימנין כמו שכתוב ויצאה חנם אין כסף שאנו דורשין אותו לסימני נערות שאינה מכורה אינו דין שלא תמכר : לא תצא כצאת העבדים · כיציאת עבדים כנענים שיוצאין בשן ועין אבל זו לא תצא בשן ועין אלא עובדת שש או עד היובל או עד שתביא סימנים וכל הקודם קודם לחירותה ונותן לה דמי עינה או דמי שינה · או אינו אלא לא תצא כצאת העבדים בשש וביובל ת"ל כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה מקיש עבריה לעברי לכל יציאותיו מה עברי יוצא בשש וביובל אף עבריה יוצאה בשש וביובל ומהו לא תצא כצאת העבדים לא תצא בראשי איברים כעבדים כנענים · יכול העברי יוצא בראשי איברים ת"ל העברי או העבריה מקיש עברי לעבריה מה העבריה אינה יוצאה בראשי איברים אף הוא אינו יוצא בראשי איברים : (ח) אם רעה בעיני אדניה · שלא נשאה חן בעיניו לכונסה : אשר לא יעדה · שהיה לו ליעדה ולהכניסה לו לאשה וכסף קנייתה הוא כסף קדושיה וכאן רמז לך הכתוב שמצוה ביעוד ורמז לך שאינה צריכה קדושין אחרים : והפדה · יתן לה מקום להפדות ולצאת שאף הוא מסייע בפדיונה ומה הוא מקום שנותן לה שמגרע בפדיונה במספר השנים שעשתה אצלו כאילו היא שכורה אצלו כיצד הרי שקנאה במנה ועשתה אצלו ב' שנים אומרים לו יודע היית שעתידה לצאת לסוף שש נמצא שקנית עבודת כל שנה ושנה בששית המנה ועשתה אצלך ב' שנים הרי שלישית המנה טול שני שלישיות המנה ותצא מאצלך : לעם נכרי לא ימשל למכרה · שאינו רשאי למוכרה לאחר לא האדון ולא האב : בבגדו בה · אם בא לבגוד בה שלא לקיים בה מצות יעוד וכן אביה מאחר שבגד בה ומכרה לזה : (ט) ואם לבנו ייעדנה · האדון מלמד שאף בנו קם תחתיו ליעדה אם ירצה אביו ואינו צריך לקדשה קדושין אחרים אלא אומר לה הרי את מיועדת לי בכסף שקיבל אביך בדמיך : כמשפט הבנות · שאר

רמב"ן

הכתוב לומר כן · ואולי לא נדון בעבריה שתצא גם בשן ועין בק"ו מן הכנענית · ואמר זה בעבריה והקיש אליה העברי · · אבל בעל הלכות גדולות כתב מפני שיציאת העבדים בשן ועין קנס הוא ואין למדין מן הקנסות עשה זה מצות לא תעשה יזהיר את האדון שאם בא להוציאה מרשותו בשן ועין שיעבור בלאו · אבל ישלם לו דמי השן והעין ותהיה עמו לייעוד עד הזמן · כי יהיה זה רעה רבה שהפיל את שנה בכעסו עמה ויוציאנה מביתו אשר היתה מיחלת ליעודו לאחר שפגם אותה · ועוד כי פעמים רבות יהיו דמי הנזק בראש האיברים יותר מדמי עבודתה בהיות קרוב לצאת עתה · והחמיר הכתוב על האדון בלאו שלא יגזול ממנה דמי ראשי אבריה אפילו ירצה להוציא בהם · ואפשר שההוצאה עצמה אסורה עליו עד הזמן · כי חייבו הכתוב במזונותיה ולעמוד עמו אולי תמצא חן בעיניו ותתיעד כאשר הזהיר בלאו בשארה כסותה ועונתה לא יגרע · ולזה הדעת ימנה לא תצא כצאת העבדים בכללי שס"ה מצות לא תעשה : (ח) לעם נכרי לא ימשול למכרה · אינו רשאי למכרה לאחר לא האדון · ולא האב · בבגדו בה אם בא לבגוד בה שלא לקיים מצות ייעוד · וכן אביה שבגד ומכרה לזה לשון רש"י · וא"כ יהיה לעם נכרי כמו לאיש נכרי · ולא מצינו לו חבר בכל הכתוב · ושמא יהיה למ"ד לעם נמשך לעם נכרי לא ימשול למכרה לעם · ופי' לנכרי כלומר לאיש נכרי מכל העם · ויהיה נכרי כמו ועלביך בבית נכרי · בבית איש אחר · מנכריה אמריה החליקה · שאינו אשתו · וכל זה לקיים דברי חכמים שאומרים כך שאין אדם רשאי למכור את בתו לשפחות אחר שפחות · ואמרו כיון שבגד בה שוב אינו רשאי למכרה · אבל ראיתי במכילתא לעם נכרי לא ימשול למכרה · הרי זו אזהרה לב"ד שלא ימכרנה לנכרי · ונראה מלשונם שאינה אזהרה שלא ימכרנה פעם אחרת לא לזה ולא לאחר אבל היא מניעה לגמרי מן הנכרי · שלא ימכור אדם בתו לשפחות לעובד כוכבים כי מפני שאמר בעבד עברי ונמכר לגר תושב עמך או לעקר משפחת גר הוצרך לומר שלא יעשה כן באשה · והטעם ידוע · וזה פשוטו של מקרא בודאי שאמר כי אחרי שהפדה האב המוכר לא יוכל למכרה לגוי · והוא הדין מתחלה · אבל כי לפעמים אדם רוצה מאד לפדות את בתו מן האדון שלא יפדם ויחפוץ למכרה לגוי לשנה או לשנתים להוציאה ממנו · והזהירו הכתוב מזה · או יחזור לתחלת הענין כי ימכור את בתו לאמה לא ימשול למכרה לנכרי ·

רשב"ם

לו לאשה כמו שמפרש והולך: (ח) אם רעה בעיני אדוניה · שאינו רוצה לקיים : לא תצא כצאת העברים ·· דמשמע שיקחנה לאשה : אם רעה · מבוערת היא בעיני ארוניה · אשר אינו רוצה ליעדה לו לאשה : בבגדו בה · מאחר שהוא בוגד בה שאינו מייעדה כדכתיב במלאכי באשת נעורים אשר בגדת בה והיא חברתך ואשת בריתך

תִּפּוֹק כְּמַפְּקָנוּת עַבְדַיָּא: ח אִם בִּישָׁא בְּעֵינֵי רִבּוֹנַהּ דִּיקַיְּמַהּ לֵהּ וְיִפְרְקִנַּהּ לִגְבַר אָחֳרָן לֵית לֵהּ רְשׁוּת לְזַבּוֹנַהּ בְּמִשְׁלְטֵהּ בַּהּ: ט וְאִם לִבְרֵהּ יְקַיְּמִנַּהּ כְּהִלְכַת בְּנָת

נתינה לגר

(ח) אשר לא יעדה, דיקימה לה. ת' כדרכו לפי הקרי ולא לפי הכתיב וכ"י אשר לפי כתיב, דלא מקימא. לנכרי, לגבר אוחרן. מלשונו משמע שסובר שמלת „והפדה" מוסבת על האדון ולא על האב וכמ"ש במכילתא שמצות יעוד קודמת למצות פדייה, ולכן ק' לכאורה, מאי גבר אוחרן, הלא האדון בודאי אינו יכול למוכרה, בשלמא לר"י במכילתא דקאי על האב אתי לאשמועינן דאין האב יכול למכור שפחות אחר שפחות, אבל לת"א דקאי על האדון יקשה, וצ"ל שכוונתו שאינו רשאי האדון למכרה לאחר אפי' על מנת ליעד, ועי' ברמב"ן. בבגדו, במשלטה. עיין בש"ס (קידושין דף י"ח) ובמכילתא „כיון שפי' טליתו עליה שוב אינו רשאי למוכרה"

בעל הטורים

אל האמה. (פ' אחה) כצאת השמש בגבורתו (שופטים ה') זהו שאמרו (כ"ב ע"ה) פני משה כפני חמה · וזה סוד כצאת השמש בגבורתו. וכן הא דאמרינן פועל ביציאתו משל בעה"ב פירוש שאינו צריך לצאת למלאכתו אלא מיציאת השמש אע"פ שאינו מתחיל למלאכתו עד אחר שעה שיצא השמש שהרי מתכונן משעה שיצא השמש שהוא יוצא מביתו עד שיגיע למלאכה לא אמרי' שימהר לצאת כדי שיתחיל במלאכה ביציאת השמש וזהו כצאת העבדים שאין צריכין לצאת אלא כצאת השמש: (ח) בבגדו · ב' במסרה · הכא ואידך ותתפשהו בבגדו והיינו דאמר ר' אליעזר (קדושין דף י"ח וע"ש) כיון שפורש טליתו עליה שוב אינו רשאי למכרה · דילפינן לה מבגדו דהתם שהוא בגד ממש · ורבי עקיבא נמי דסבר כיון שבגד בה שוב אינו רשאי למ רה ודורש בבגדו לשון בגידה · ואיהו נמי יליף בגד דהתם מסכת שנה לשם היתה בגידה שסובר כמאן דאמר לעשות צרכיו נכנס

אבן עזרא

לעם נכרי. פס זה הפסוק היה דנקס · כי על האב ידבר לעם נכרי · לא ימשול למכרה בבגדו בה · כמו מדוע נבגד איש באחיו · ואמת וכן הוא כי אין רשות לאדון למכרה לאיש מישראל · וזה ידענו מהקבלה · ושמו זה לזכר ולאשמכתא · ואל תתמה בעבור מרחק לעם נכרי מזה הפסוק · כי כמוהו שלם ישלם כאשר אפרש · אמר הגאון כי לעם נכרי כמו לאיש נכרי · וכמוהו הגוי גם צדיק תהרוג · וזה לא יתכן שיאמר על היחיד באחת הלשונות · כי נכון הוא שיאמר ויאמר ישראל · כי הוא שם המין הכולל · כמו ויאמר מצרים · רק לגוים שם שטעמו כלל · כמו עם · וגוי · וקהל · ועדה · לא יתכן שיאמר על היחיד · ופי' הגוי גם צדיק שם מפורש · כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה: וטעם לא תצא כצאת העבדים · שיוציאם לעולם אחר שש שנים · כי גם זאת הלא אם שיעבו שש שנים כאשר הוא כתוב · כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים · רק אם הגיעה קודם שש לזמן שהיא ברשותה תצא: (ח) אם רעה · שלא מצאה חן בעיניו אחר שקנה אותה שיקחנה לאשה · וזה הוא טעם אשר לו יעדה שהיא יעודה לו להיותה אשתו · או יעדה להיותה אשת בנו · ודע כי לו קרי · וכתוב הוא בספרים באל"ף וכמון בוי"ו · ואמר הגאון כי שני טעמים יש לו · כמו הוא עשנו ולא אנחנו · הטעם האחד כי אנחנו לא עשינו עצמנו והשני כי לו אנחנו · והנכון בעיני כי זה השני הוא האמת לבדו · וככה כולם · אמר רבי יהודה המדקדק אנחנו לא נוכל להפריש במבטא בין לא באל"ף ובין לו בוי"ו או בה"א · כמו הלה היא ברבת בני עמון · כל אלה הפסוקים אלף מבפנים ומבחוץ וי"ו · כל אלה כדרך קריאתם הוא טעמם · ודע כי פלא והפדה · מהפעלים היוצאים · כמו והפדך · אשר פדה את נפשי · כי פדויים · והנה והפדה פועל יוצא לשנים פעולים · כמו המצמיח הרים חציר · או כמו ראובן האכיל לשמעון לחם · והנה והפדה שיבקש פדיונה ויקבלנו · בין שתפדה היא בעצמה או אביה או אחד מקרוביה · כי אם היא קרובה אל שש שנים יחשבו כמה שנים עבדה וכמה המרחק עד השביעית · או עד הזמן שתצא ברשותה · וכפי החשבון יהיה הפדיון: לעם נכרי · פירשנו · ודע כי כל עם שאינו ישראל יקרא נכר · ואינו כמו זר · כי זר יקרא שאינו ממשפחת השבט · והנה אם אמרנו כי ישראל נקראו עברים בעבור עבר והיה הוא עובד השם · והנה מי שהוא ממשפחתו ועל אמונתו יקרא עברי · ואם אמרנו בעבור אברהם נקרא כן · הנה כתוב כי ביצחק יקרא לך זרע · אע"פ שבישמעאל כתוב כי זרעך הוא · לא נתנה הארץ רק ליצחק לבדו · ובני יצחק היו יעקב ועשו · וכתוב ביצחק כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל · והנה לא נקרא לו זרע רק ביעקב לבדו אשר לו נתנה הארץ · והנה נכרים יחשבו בני הפילגשים ובני עשו עמהם: (ט) ואם לבנו ייעדנה · על משקל ויירשנה מועד כמו מוקד: ופעם כמשפט הבנות · בנות ישראל הבתולות שלא נמכרו: יעשה לה ·

רמב"ן

וא"כ מה שדרשו בתלמוד שלא ימכור אדם את בתו לשפחות אחר שפחות הוא מייתור בבגדו בה · שהרי לעם נכרי איננו רשאי למכרה לעולם · וא"כ למה אמר בבגדו בה שמשמעו לומר דכיון שבגד בה פעם אחת ומכרה לשפחות לא יבגוד בה פעם אחרת · לפיכך ידרשו הכתוב כן לעם נכרי לא ימשול למכרה · ובבגדו בה כלומר ולא ימשול למכרה בבגדו בה · שכיון שמכרה שוב לא ימכרנה · ובהרבה מקומות דרשו כך קרי ביה הכי לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכור · תתנה ואכלה או מכור לנכרי · וכן דרשו בכאן · ויצאה חנם אין כסף · ומפני הייתור עשו מכאן שתי יציאות ויצאה חנם ויצאה אין כסף ולמדו ממנה יציאה · בנערות ובבוגרות למי שאין לה נערות · והוא בגר דאיילונית כמו שאמור בתחלת קדושין · ודרך הפשט בפרשה זו שיאמר כי ימכור איש את בתו הקטנה לאמה לא תצא כצאת העבדים האלה הנמכרים בשביעית ויובל · שלא יוכל האב להוציאה מביתו לעולם אם תיטב הנערה בעיניו ותשא חסד לפניו · אבל יקחנה לו לאשה כרצונו · ואם רעה בעיני אדוניה אשר יעדה להיות לו לאשה · כי הקונה בת ישראל · לקחתה לו אשה יקנה אותה והנה היא מיועדת לו מן השתם · ועתה אם לא יחפוץ בה אדוניה והפדה האב הנזכר

ספורנו

לשפחה שלא מדעתם · אבל תהיה מקנתו לקחתה לאשה לו או לבנו וכסף דמיה יהיו נתונים לקדושין לאביה שהוא זכאי בהם כפי מה שבא בקבלתם ז"ל: (ח) אם רעה בעיני אדוניה · אעפ"כ אם לא הוטב בעיניו לא ישאנה שמא ישנאנה אבל ישתדל האב והאדון להפדותה: לעם נכרי לא ימשול למכרה בבגדו בה · האב בהיותו בוגד בבתו למכרה · כאמרו שלא נכריה נחשבנו לו כי מכרנו · וזה אחר שיראה פועל איש נכרי בישראל · שקנה איש ישראל את בת ישראל שלא לשם אישות לא ימשול למכרה אחר כך לעם נכרי כזה: (ט) כמשפט הבנות יעשה לה · כמו · שהם שאר כסות ועונה אע"פ שהוא

יִקַּח־לוֹ שְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ וְעֹנָתָהּ לֹא יִגְרָע׃ יא וְאִם־שְׁלָשׁ־אֵלֶּה לֹא יַעֲשֶׂה לָהּ וְיָצְאָה חִנָּם אֵין כָּסֶף׃ ס יב מַכֵּה אִישׁ וָמֵת מוֹת יוּמָת׃ יג וַאֲשֶׁר לֹא צָדָה וְהָאֱלֹהִים אִנָּה לְיָדוֹ

ת"א שארה · כתובות מז מח : שארה כסותה ועונתה · נדרים טו גיטין פד : ויצאה חנם · כתובות מו קדושין ג ד בכורות כב: מכה איש ומת · סנהדרין פד : ואשר לא צדה · בבא קמא כו מכות ז י :

רש"י

כסות ועונה : (י) אם אחרת יקח לו · עליה : שארה כסותה ועונתה לא יגרע · מן האמה שייעד לו כבר : שארה · מזונות : כסותה · כמשמעו : עונתה · תשמיש : (יא) ואם שלש אלה לא יעשה לה · אם אחת משלש אלה לא יעשה לה ומה הן השלש ייעדנה לו או לבנו או יגרע מפדיונה ותצא וזה לא יעדה לא לו ולא לבנו והיא לא היה בידה לפדות את עצמה : ויצאה חנם · ריבה לה יציאה לזו יותר ממה שריבה לעבדים ומה היא היציאה ללמדך שתצא בסימנין ותשהה עמו עד שתביא סימנין ואם הגיעו שש שנים קודם סימנין כבר למדנו שתצא שנאמר העברי או העבריה ועבדך שש שנים ומהו האמור כאן ויצאה חנם שאם קדמו סימנים לשש שנים תצא בהן או אינו אומר שתצא אלא בבגרות ת"ל אין כסף לרבות יציאת בגרות ואם לא נאמרו שניהם הייתי אומר ויצאה חנם זו בגרות לכך נאמרו שניהם שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק : (יב) מכה איש ומת · כמה כתובים נאמרו בפ' רוצחין ומה שבידי לפרש למה באו כולם אפרש : מכה איש ומת · למה נאמר לפי שנאמר ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת שומע אני הכאה בלא מיתה ת"ל מכה איש ומת אינו חייב אלא בהכאה של מיתה ואם נאמר מכה איש ולא נאמר ואיש כי יכה הייתי אומר אינו חייב עד שיכה איש הכה את האשה ואת הקטן מנין ת"ל כי יכה כל נפש אדם אפילו קטן ואפילו אשה ועוד אילו נאמר ומכה איש שומע אני אפילו קטן שהכה והרג יהא חייב ת"ל ואיש כי יכה ולא קטן שהכה ועוד כי יכה כל נפש אדם אפילו נפלים במשמע ת"ל מכה איש אינו חייב עד שיכה בן קיימא הראוי להיות איש : (יג) ואשר לא צדה · לא ארב לו ולא נתכוין : צדה · לשון ארב וכה"א ואתה צודה את נפשי לקחתה ולא יתכן לומר צדה לשון הצד ציד שצידת חיות אין נופל ה"א בפועל שלה ושם דבר בו ציד וזה שם דבר בו צדייה ופועל שלו צודה וזה הפועל שלו צד ואומר אני פתרונו כתרגומו ודלא כמן ליה ומנחם חברו בחלק צד ציד ואין אני מודה לו ואם יש לחברו באחת ממחלוקת של צד נחברנו בחלק על צד תנשאו · צדה אורה · ומלין לצד עילאה ימלל · אף כאן אשר לא צדה לא צדד למצוא לו שום צד מיתה ואף זה יש להדקדק עליו מ"מ לשון אורב הוא : והאלהים אנה לידו · זימן לידו לשון לא תאונה אליך רעה ·

רמב"ן

כי אסור לו להניחה עוד ביד האדון מעת שיאמר לא חפצתי לקחתה · ולא יוכל למכרה לעם נכרי בבגדו בה · כי זאת בגידה שימכור אדם בתו · זולתי למי שיוכל לישא אותה · או טעמו שכל מוכר בתו בוגד בה : ואם שלש אלה · היעוד לו או לבנו או הפדיון לא יעשה לה · אז תצא חנם אין כסף כצאת העבדים הנזכר : כמשפט הבנות יעשה לה · על דרך הפשט יתכן שיאמר שאם ייעדנה הקונה לבנו · והוא השדוך שישדכנה לו · כי ייעוד לשון זימון הוא מן המועד אשר יעדו · כמשפט אשר יעשה האדם לבנותיו יעשה לה שיתן לה משלו כמוהר הבתולות · וגוף בזה כאשר נוה בהעתקה ·

אבן עזרא

גם הבן גם האב · אם הוא יקחנה : אם אחרת · בין שהיא מבנות ישראל שנמכרה או לא נמכרה : (י) שארה · המזונות שיעמיד בשרה שהוא בשרה : ועונתה · יש אומר דירתה · וכמוהו לפי דעתם ועונה חיים ועונתם שמה · ולפי עתי כי ועונה איים כמשמעו · כמו ועניית ואמרת דרך משל · כי שם כתוב ושעיר על רעהו יקרא · גם ועונתם שמה . הגנן · כמו ענו לה' בתודה · ופי' ועונתה על המשכב שהוא עת דודים · כי מלת עת בחסרון נו"ן כמו אמת · על כן נדגש פי"ו והנה עתך · או עתו כמו אמתו · ג"כ עתם · והנה ועונתה מגזרת עת · ועתה היא זאת העת : (יא) ואם · אמר דרך קצרה כמו שלש סאים · כי הנכון השלש האלה · ורבים חשבו כי השלש האלה הם שארה כסותה ועונתה · וזה לא יתכן · כי אחר שאמר כמשפט הבנות יעשה לה · וחיוב הבנות אלה השלש ואין צורך להזכיר זה · ועוד כי יצא סותר שהיא נכרית כתוב עליה ומכור לא תמכרנה בכסף · ואף כי זאת · רק הנכון שהוא ואם אחת משלש אלה שהוא לא ישאנה ולא לבנו ייעדנה ולא יפדנה תצא חנם בהיותה ברשותה · וכמוהו אם יגע טמא נפש בכל אלה הטומאה · פי' באחד מאלה וכמוהו רבים · ואמר הגאון מה טעם לומר אין כסף אחר שאמר ויצאה חנם · והוא השיב כי אם תלאה בביתו והוציא עליה ברשותו לא תגרע לו כלום · ולפי דעתי אין צורך כי הוא תוספת ביאור · כדרך כי מת אתה ולא תחיה : (יב) מכה איש · טעם להזכיר זה אחר זכר העבד והאמה · כי צריך לפרש משפט מכה עבדו ואמתו · וזה האיש הוא מישראל · מות יומת · כל מות יומת הדבר תלוי בב"ד חוץ מאחד · כאשר אראה בסמוך : (יג) ואשר לא צדה · כמו בגדים · ואתה צודה את נפשי · והנה הוא כענין אורב ועושה במזיד : אנה לידו · כמו כי מתאנה הוא לי · מנקש סבות ועלילות · והנה טעמו שהשם סבב וסקן

רשב"ם

בריתך : והפדת · מגרע בפדיונה ויוצאה בפריון לפי מותר שנים הנותרות : (י) שארה · מזונות · כמו ואשר אכלו שאר עמי : כסותה · מלבושים : ועונתה · בית דירה לפי הפשט לשון מעון · כי המ"ם של מעון כמו מ"ם של מקום ושל מלון שאינו עיקר הרי מזון וכסות ומעון : (יא) ואם שלש אלה · שלא יקחנה ולא לבנו ייעדנה ולא יניח לפדתה : ויצאה חנם ע"י ב"ד · וחכמים פירשו שתצא בסימני נערות אע"פ שלא הגיע לא שש ולא יובל : (יג) ואשר לא צדה · כמו ואתה צודה את נפשי לקחתה · שלא הערים להרגו : אנה לידו · כי חייב

שְׂרָאֵל יַעְבֵּד לַהּ: י אִם אָחֳרַנְתָּא יִסַּב לֵהּ זִיוּנַהּ כְּסוּתַהּ וְעוֹנְתַהּ לָא יִמְנַע: יא וְאִם תְּלָת אִלֵּין לָא יַעְבֵּד לַהּ וְתִפּוֹק מַגָּן בְּלָא כְסַף: יב דְּיִמְחֵי לֶאֱנָשׁ וְיִקְטְלִנֵּהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל: יג וְדִי לָא כְּמַן לֵהּ וּמִן קֳדָם יְיָ יִתְמְסַר לִידֵהּ וַאֲשַׁוֵּי לָךְ אֲתַר

נתינה לגר

והוא ת׳ בלשון פעל המקור, כר״א דאמר, כיון שבגד בה דהיינו שמכרה לשפחות וע״ש. (י) שארה, זיונה, הוא כדעת רב אשי במכילתא וקסבר מזונות דאורייתא, ערמב״ן שהביא דברי הת״א וסוגית הגמ׳ (כתובות דף מ״ז) וסיים, והמובן מסוגית הגמ׳ שם שהם דברי יחיד, והלכה, מזוני תקינו לה רבנן כו׳ ולכן אני אומר כי פי׳ שאר בכ״מ בשר הדבק והקרוב לבשרו של אדם כו׳ וענין הכתוב באמר באם יקח אחרת קרוב בשרה של זו כו׳ לא יגרע ממנה כו׳ וזה פי׳ נכון כי דרך הכתוב בכ״מ להזכיר המשכב בלשון נקי ובקצור כו׳ ויהיו המזונות ומלבושי האשה תקנה מדבריהם עכ״ל, וע׳ במיני תרגומא שהביא דברי הרמב״ם בריש פרק י״ב מה׳ אישות ודברי הרב המגיד שם, וכ׳ היינא לתועלת מדברי ה״ס, שהרשב״א והרמב״ם ס״ל דמזונות דאורייתא וכאונקלוס וכו׳, והאריך הרבה בזה, ומה שת׳ „זיונה״ ולא „מזונה״ ע׳ במס׳ ברכות (דף מ״ד ע״א) ברש״י, שהבדיל, כי „מזונא״ נקרא רק דבר המשביע, וזיונא הוא כל דבר אכילה.
(יב) מכה איש ומת, דימחי לאנש ויקטלנה. ולקמן (פ׳ כ״א) ומת ת׳ „וימות״ אפשר, משום דהכא בגבר דעת שהכה הכאה של מיתה, שייך שפיר בפעל „קטל״ שהוא הריגה בדעת, אבל שם בשור תם בבלי דעת, ת׳ „מיתה״ [ובכ״י ת׳ גם פה ויתות]. ובזה מתו׳ קוש׳ הרא״ם על רש״י, ובאמת הקוש׳ חזקה יותר על הת״א שת׳ „לא כמן לה״ שמשמע דאם כמן לזולתו גולה, הלא נתכוין להרוג את זה והרג את זה היה פטור מגלות כמבואר בש״ס (מכות ז׳ ע״ב) שהוא קרוב למזיד, ולפמ״ש ניחא, דכוונת הת״א „ודלא כמן לה״ שלא

בעל הטורים

אלא שנראית לו דמות אביו: (י) וענתה. חסר וי״ו לומר לך שעיקר עונה בשבת ולא בשאר ששת ימי החול: (יא) ויצאה. ב׳ במסרה. הכא ואידך ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר (פ׳ תצא) דאיתקש אמה לאשה מה אשה מתקדשת בשטר אף אמה נקנית בשטר: אין כסף. בגימטריא בסימנין. סמך אין כסף למכה איש ומת שאם הכה ומת אין חייב לשלם כסף דקים

רמב״ן

והכל חסד מאתו יתעלה. ועל דרך רבותינו והוא האמת. כמשפט הבנות אשר ישימו אותן האבות ימשם לה הבן. ופי׳ משפטן. כי אם יקח אחרת: (י) שארה כסותה ועונתה. של זו לא יגרע ואין צרך לומר אם לא ישא אחרת. כי הכתוב דבר בהווה. ופי׳ רש״י שארה מזונות כסותה כמשמעה עונתה תשמיש. וכן אמר אונקלוס זיונה. ובגמרא אמרינן על מי שאמר כך. והאי תנא סבר מזונות דאורייתא. דתניא שארה אלו מזונות. וכן הוא אומר וימטר עליהם כעפר שאר וגו׳. והמובן בסוגיות הגמרא שהם דברי יחיד. והלכה מזוני תקינו לה רבנן. וגם על דרך הפשט למה יזכיר במזונות שאר שהוא הבשר. והראוי שיזכיר לחמה. כי על הלחם יחיה האדם ובו יהיה החיוב. וחשב ר״א לתקן זה. ופי׳ שארה מזון שיעמיד שארה שהוא בשרה. ואין בזה טעם שיאמר הכתוב לא יגרע הבעל בשרה. ולכן אני אומר כי פי׳ שאר בכל מקום בשר הדבק והקרוב לבשרו של אדם. נגזר מלשון שאר בשרו. כלומר שאר בשרו מלבד בשר גופו. ויקראו הקרובים שאר. אל כל שאר בשרו שארה הנה. כענין אך עצמי ובשרי אתה. ויאכל חצי בשרו. וכן שם ושאר נין ונכד והקרוב אליו וכן ככלות בשרך ושארך. עצמך ובניך. שהם הבשר הקרוב לך. ויקרא הבשר הנאכל שאר. וימטר עליהם כעפר שאר כי הבשר הנאכל ידבק באוכל ויחזור לבשרו. ויתכן שיהיה מזה ככלות בשרך ושארך בשר גופך ושאר הבשר הנעשה מן המאכל יכלה ולא יהיה לך לבשר. ותקרא האשה שאר לבעל. כמו שדרשו כי אם לשארו שאר זו אשתו. והוא מן הענין שאמר ודבק באשתו והיו לבשר אחד. והנה שארה קרוב בשרה. וכסותה כסות מטתה. כמו שנאמר כי היא כסותו לבדה במה ישכב. ועונתה היא עונה שיבא אליה לעת דודים. ואם יהיה פי׳ שאר כמו בשר כדברי המפרשים. ונאמר כי על כל שאר בשרו כמו בשר בשרו. כענין כי אחינו בשרנו הוא. ג״כ נפרש שארה לא יגרע שלא ימנע ממנה בשרה. כלומר הבשר הראוי לה והוא בשר הבעל. אשר הוא עמה לבשר אחד. וענין הכתוב שאמר שאם יקח אחרת. קרוב בשרה של זו וכסות מטתה ועת דודיה לא יגרע ממנה. כי כן משפט הבנות: והטעם שלא תהיה האחרת יושבת לו על מטה כבודה והיו שם לבשר אחד. וזו עמו כפילגש ישכב עמה בדרך מקרה ועל הארץ. כבא אל אשה זונה. ולכן מנע הכתוב מזה. וכך אמרו חכמים שארה זו קרוב בשר שלא ינהג בה כמנהג פרסיים שמשמשין בלבושיהן. וזה פי׳ נכון. כי דרך הכתוב בכל מקום להזכיר המשכב בלשון נקי ובקצור. ולכן אמר באלו ברמז שארה כסותה ועונתה על שלשת הענינים אשר לאדם עם אשתו בחבורן. ויבא זה כהוגן על דין ההלכה. ויהיו המזונות ומלבושי האשה תקנה מדבריהם:

ספורנו

שהוא לא קנה אותה. ולא קדשה: (י) לא יגרע. שאין מותר להרבות נשים אלא היכא דמצי למיקם בספוקייהו (יבמות פרק הבא על יבמתו) באופן שלא יגרע את הראוי לראשונה: (יג) והאלהים אנה לידו. שלא פשע לעשות דבר גורם זה אלא

וְשַׂמְתִּי לְךָ מָקוֹם אֲשֶׁר יָנוּס שָׁמָּה׃ ס יד וְכִי־יָזִד אִישׁ עַל־רֵעֵהוּ לְהָרְגוֹ בְעָרְמָה מֵעִם מִזְבְּחִי תִּקָּחֶנּוּ לָמוּת׃ ס טו וּמַכֵּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת׃ ס טז וְגֹנֵב אִישׁ וּמְכָרוֹ וְנִמְצָא בְיָדוֹ מוֹת יוּמָת׃ ס יז וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת׃ ס יח וְכִי־יְרִיבֻן אֲנָשִׁים וְהִכָּה־אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ בְּאֶבֶן אוֹ

ת״א ושמתי לך. ערובין כ׳ מכות יב זבחים קיז: וכי יזד. יומא פה סנהדרין כ״ב כ״ו מא סט: מעם מזבחי. יבמות ז סנהדרין לה לו: ומכה אביו. סנהדרין פד חולין יא: וגנב איש. סנהדרין פה: ומקלל אביו. קדושין ל: והכה איש את. ב״ק נ:

רש״י

לא יאונה לצדיק כל און. מתאנה הוא לי מזדמן למצוא לי עילה: והאלהים אנה לידו. ולמה תצא זאת מלפניו הוא שאמר דוד כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע ומשל הקדמוני היא התורה שהיא משל הקב״ה שהוא קדמונו של עולם והיכן אמרה תורה מרשעים יצא רשע והאלהים אנה לידו במה הכתוב מדבר בשני בני אדם אחד הרג שוגג ואחד הרג מזיד ולא היו עדים בדבר שיעידו זה לא נהרג וזה לא גלה והקב״ה מזמנן לפונדק אחד זה שהרג במזיד יושב תחת הסולם וזה שהרג שוגג עולה בסולם ונופל על זה שהרג במזיד והורגו ועדים מעידים עליו ומחייבים אותו לגלות נמצא זה שהרג בשוגג גולה וזה שהרג במזיד נהרג: ושמתי לך מקום. אף במדבר שינוס שמה ואיזה מקום קולטו זה מחנה לויה: (יד) וכי יזד. למה נאמר לפי שנאמר מכה איש וגו׳ שומע אני אפי׳ רופא שהרג ושליח בית דין שהמית במלקות ארבעים והאב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו והשוגג ת״ל וכי יזיד ולא שוגג להרגו בערמה ולא שליח ב״ד והרופא והרודה בנו ותלמידו שאעפ״י שהם מזידין אין מערימין: מעם מזבחי. אם היה כהן ורוצה לעבוד עבודה תקחנו למות: (טו) ומכה אביו ואמו. לפי שלמדנו על החובל בחבירו שהוא בתשלומין ולא במיתה הוצרך לומר על החובל באביו שהוא במיתה ואינו חייב אלא בהכאה שיש בה חבורה: אביו ואמו. או זה או זה: מות יומת. בחנק: (טז) וגנב איש ומכרו. למה נאמר לפי שנאמר כי ימצא איש גונב נפש מאחיו אין לי אלא איש שגנב נפש אשה או טומטום או אנדרוגינוס שגנבו מנין ת״ל וגונב איש ומכרו ולפי שנאמר כאן וגונב איש אין לי אלא גונב איש גונב אשה מנין ת״ל וגונב נפש לכך הוצרכו שניהם מה שחסר זה גילה זה: ונמצא בידו. שראוהו עדים שגנבו ומכרו ונמצא כבר בידו קודם מכירה: מות יומת. בחנק כל מיתה האמורה בתורה סתם חנק הוא והפסיק הענין וכתב וגונב איש בין מכה אביו ואמו למקלל אביו ונראה לי היינו פלוגתא דמ״ס מקשינן הכאה לקללה ומ״ס לא מקשינן: (יז) ומקלל אביו ואמו. למה נאמר לפי שהוא אומר איש איש אשר יקלל את אביו אין לי אלא איש שקלל את אביו אשה שקללה את אביה מנין ת״ל ומקלל אביו ואמו סתם בין איש ובין אשה א״כ למה נאמר איש אשר יקלל להוציא את הקטן: מות יומת. בסקילה וכ״מ שנאמר דמיו בו בסקילה ובנין אב לכולם באבן ירגמו אותם דמיהם בם ובמקלל אביו ואמו נאמר דמיו בו: (יח) וכי יריבן אנשים. למה נאמר לפי שנאמר עין תחת עין

רמב״ן

(טו) ומכה אביו ואמו מות יומת. כבר למדו חכמים שמיתתו בחנק. ולכך סמך לו וגונב איש ומכרו שגם הוא בצורת מיתה. והפרים ממנו ומקלל אביו ואמו מפני שהוא בסקילה שנא׳ בו אביו ואמו קלל דמיו בו. וכל מי שנאמר בו כלשון הזה הוא בסקילה. נלמד ממה שכתוב באבן ירגמו אותם דמיהם בם. והחמיר במיתת המקלל יותר ממיתת המכה מפני שחטאת הקללה מצוי יותר שהכסיל כאשר יכעוס והתקצף וקלל במלכו ובאביו ואמו תמיד כל היום והעבירה כפי מציאותה תמיד צריכה ייסור

אבן עזרא

עלילות שימות זה ולא עלתה במחשבת. והשם סבב לו זה בעבור עון אחר שעשה כדי שיגלה ממקומו. וכתיב לא יאונה לצדיק כל און: (יד) וכי יזיד. טעם להרגו. כאילו כתיב והרגו בערמה. וכמוהו כי החל לזנות. בפי׳ כי תחלל נפשה לזנות. על כן אביה היא מחללת. וידוע כי לשון הלול גם תחלה מפעלי הכפל והם שנים טעמים. על כן הוצרך לספרים בין שניהם אמר כי תחל לזנות. כי מלשון תחלה יאמר תחל. כמו תחל לספור: מעם מזבחי. הנה זה הסך הפסוק הראשון בעבור כתוב ושמתי לך מקום והם ערי מקלט. רק המזיד שינוס אפילו על מזבחי. כאשר עשה יואב יומת. וקדמונינו אמרו אפילו כהן ורצה לעבוד עבודת מזבחי יומת: (יט) ומכה. בעבור שהזכיר מכה איש ומת. הוצרך לפרש כי יש מכה בלא מיתת הרוכה שימות. כמו מכה אביו. ומכה ימרת בעבור אחר ובעבור כבוד האבות. הוצרך לומר אפילו שלא יכה רק יקללם יומת: (טז) וגנב. אמר הגאון למה נכנס זה הפסוק בין מכה אביו ובין מקלל אביו. והשיב כי הכתוב לא ידבר רק על ההוה. כי הגנבים היו קטנים וגדלו בארץ נכרים לא יכירו אבותיהם. ויתכן שיכום ויקללום והשונא על הגנב: ונמצא בידו. בעוד לפני המכירו יומת: (יז) ומקלל. מצאנו קללה בזכירת השם. כמו ויקללם בשם יי׳. גם בלא זכרון השם: (יח) וכי יריבן. אמר הגאון באגרוף. כמו בעלי אגרופין

רשב״ם

חייב מיתה בידי שמים היה: ושמתי לך מקום. כשיהיו ערים לשבת. לפי שאמר להם כבר לא תרצח וגם כבד את אביך. לפיכך פי׳ כאן עונשן. גם וגונב איש ומכרו לפי שאמר לא תגנוב ופירשוהו חכמים בגונב נפש דבר הלמד מעניינו שמדבר בחייבי מיתות ב״ד: (טו) ומכה אביו. בעושה חבורה פירשו רבותינו: (יח) או

דְּיֵעֲרוֹק תַּמָּן׃ יד וַאֲרֵי יַרְשַׁע גְּבַר עַל חַבְרֵהּ לְמִקְטְלֵהּ בִּנְכִילוּ מִן מַדְבְּחִי תְּדַבְּרִנֵּהּ לִמְמָת׃ טו וְדִימְחֵי אֲבוּהִי וְאִמֵּהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל׃ טז וְדִיגְנוֹב נַפְשָׁא מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיזַבְּנִנֵּהּ וְיִשְׁתְּכַח בִּידֵהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל׃ יז וְדִילוּט אֲבוּהִי וְאִמֵּהּ אִתְקְטָלָא

• (נ״י למקטל)

נתינה לגר

חרב להכותו הכאה של מיתה רק שלא במתכוין להרג המית אותו, וזה נכון. (יד) על רעהו, על חברה. מלא הוסיף המת׳ ע״ז „מבני ישראל" כאשר הוסיף לקמן (פסוק ט״ז) גבי גונב נפש, ש״מ שחולק על המכילתא שדרשו, על רעהו ולא על עובד אלילים, וסובר דעובד אלילים בכלל רעהו, ואולי אין ראיה מזה, כי באמת רחוק להאמין שיחלוק על המכילתא, גם לקמן [בפ׳ ל״ה] גבי שור רעהו שת׳ ג״כ „תורא דחבריה" בלי הוספה, א״א לומר שיחלוק על המשנה בב״ק [דף ל״ד ע״ב] ורק האמת עד לעלתו, שבכ״מ שמצא במקום אחר כתוב מפורש המסייע לדברי הקבלה כלקמן גבי גונב איש [עמש״ש] הוסיף לברר ע״פ המבואר במ״א, ובמקום שנדרש רק ממשמעות הכתוב, ת׳ כצורתו בלי הוספת, וראה והתבונן כי בלשון ארמית שני השמות „חברא ומרחמא" נרדפים הם, כאשר יראה הקורא בכל המקומות שנזכר בתנ״ך שם „רֵעַ" או „מֵרֵעַ" ובהיות השם „מרחמא" מורה על כל אוהב אף בלתי שוה באמונה באל אחד לכן ת׳ „והאזת מרעהו" (בראשית כ״ו כ״ו) „וסיעת מרחמוהי" לא כן השם „חברא" נופל רק על אוהב השוה באמונה באל אחד [עי׳ שופטים י״ד י״א, איוב ב׳ י״א] לכן בחר לו המת׳ פה לשון ערומים, שם אשר לא יסהור ולא יסייע את דברי הקבלה. (טז) וגנב נפש, ודיגנוב נפש מן בני ישראל · למד

בעל הטורים

לוס בדרכה פניה: (יג) לך מקום · בגימ׳ לאלפים אמה לומר שאף התחום קולטו: אשר ינוס שמה · וסמיך ליה וכי יזד איש לומר (שאם) [נ״ל שאף ועפ״ב דמכות מ״ו] המזיד גולה שם וב״ד שולחין ולוקחין אותו משם: (יד) יזד · ב׳ במסרה · הכא ואידך אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי (פ׳ שופטים) פירוש שאם הנביא יזיד לדבר דבר אשר לא צויתיו הרי הוא פסורג לחבירו כמו הנביא שבנית אל (מ״א י״ג) שהחזיר הנביא אשר בא בדבר השם וכחש לו וגרם לו שנהרג: על רעהו · ה׳ במסרה · הכא ואידך כאשר יקום איש על רעהו (פ׳ תצא) ובעיר על רעהו יקרא בישעיה (ל״ד) גבי מפלת אדום · כה תאמרו איש על רעהו בירמיה (כ״ג) בענין נביאי השקר · גבר מחליק על רעהו (משלי כ״ט) לומר מי שמחליק על רעהו בשפת חלקות ומתכוין לו נכיאות שקר להחליקו בדברים כאלו מחריבו · וזהו ובעיר על רעהו יקרא · וכאלו הרגו וזהו ורצחו נפש: בערמה · ב׳ במסרה · הכא ואידך ויעשו גם המה בערמה בגבעונים (יהושע ט׳) זה שהזיד להרוג בערמה ויחזק עצמו מעדת ישראל על כן מעם מזבחי תקחנו למות אבל בגבעונים שבערמה קרבו עצמם לעדת ישראל זכו להיות חוטבי עצים ושואבי מים למזבח · זה נתרחק מן המזבח ואלו נתקרבו למזבח · א״א הרא״ש ז״ל: (יז) ומקלל אביו · (ואמו) בגימ׳ זהו בסקילה · ומקלל · ב׳ במסרה · הכא ראש פסוק · ובשמעי (ש״ב ט״ז) הוא סוף פסוק לומר שאותו שמקלל היה ראש שהיה ראש

רמב״ן

גדול · או מפני שיש בקללה חטא גדול יותר שהיא בהזכרת ה׳ · והנה צריך להעניש על חטאו באביו ואמו ועל אשר נשא שם ה׳ אלהיו לפשע וחטא · והגאון רב סעדיה אמר כי הכנים דבר הגונב איש ביניהן בעבור כי על הרוב הגנבים הם הקטנים ויגלו במקום אחר ולא יכירו אבותם ויבא שיכום ויקללום · ולכן ראוי להעניש הגנב במיתה כהם כי העונש הוא עליו: (טז) ונמצא בידו · שראוהו עדים שגנבו ומכרו ונמצא בידו קודם המכירה ל׳ רש״י · ולא הבינותי זה אם ללמד שיראוהו עדים בידו קודם המכירה וכי תעלה על דעתך שיהא זה נהרג עליו עד שיראוהו עדים שגנב ומכר · ודי במה שאמר וגונב איש ומכרו · והמציאות בידו איננה ראיה גמורה אבל הכתוב בא ללמד על מה ששנינו הגונב נפש מישראל אינו חייב עד שיכניסנו לרשותו · ואמרו בברייתא גנבו ולא מכרו ועדיין הוא ברשותו פטור · והענין ללמד שדינו כדין שאר הגנבים בממון · שאם טבח ומכר ברשות הבעלים פטור · ואם הגביהו או שהוציאו מרשות הבעלים חייב · וכן זה צריך שיבוא הגנב לרשותו · וכן אם הגביה הגנב על כתפו ומכרו לאחר חייב הוא דהא קרינא ביה ונמצא בידו ולא תהא אגרו קונה לו יותר מידו · וכן מה שאמר מכרו ועדיין הוא ברשותו שלא הוציאו הלוקח מרשותו כלל ואע״פ שנתן בו מעות כיון שלא הוציאו משם פטור · ולא ידעתי אם לומר שצריך קנין כמשפט הקניות שימשכנו מרשות המוכר לסימטא או עד שיגביהנו · או היא גזרת הכתוב בנפש · לומר שאפילו נגמר המכר ביניהן וקנה בהגבהה או במשיכה בחצר של שניהם יהיה פטור עד שיצא מרשותו לרשות הלוקח וכן נראה · ורש״י פי׳ שם בפירושיו בגמרא ועדיין הוא ברשותו של ניגנב עצמו ופטור מפני שאין כאן גנבה כלל · ואם כן לא נתחדש כאן דבר שלא כמשפט גנבי ממון ועל כל ענין שיעור הכתוב וגונב איש ונמצא בידו ומכרו מות יומת · ויתכן שיהיה עוד כסדרו ונמצא בידו של לוקח שאם גנב את הנפש והביאו לביתו והביא שם הלוקח ומכרו לו ולא הוציאו הלוקח משם אינו חייב שלא נגמר המכר ביניהן · או אפילו כשנגמר המכר יפטר כמו שכתבתי: (יח) באבן או באגרוף · על לשון רבותינו אגרוף הוא היד שיקבצו האצבעות לתוך הכף להכות בה כמו שאומרין בעלי אגרופין · אגרופו של בן אנטית · וכן באגרוף רשע · יד רשע המכה ·

ספורנו

מגלגלין חובה על ידי חייב כאמרו וגם רשע ליום רעה: ושמתי לך מקום אשר ינוס · לכפר עונו בגלותו: (יד) מעם מזבחי · אף על פי שכל מחנה לויה היה קולט במדבר: תקחנו למות · כענין המערת פריצים היה הבית הזה:

נקום

בְּאֶגְרֹ֑ף וְלֹ֥א יָמ֖וּת וְנָפַ֥ל לְמִשְׁכָּֽב׃ יט אִם־יָק֞וּם וְהִתְהַלֵּ֥ךְ בַּח֛וּץ עַל־מִשְׁעַנְתּ֖וֹ וְנִקָּ֣ה הַמַּכֶּ֑ה רַ֥ק שִׁבְתּ֛וֹ יִתֵּ֖ן וְרַפֹּ֥א יְרַפֵּֽא׃ שני ס כ וְכִֽי־יַכֶּה֩ אִ֨ישׁ אֶת־עַבְדּ֜וֹ א֤וֹ אֶת־אֲמָתוֹ֙ בַּשֵּׁ֔בֶט וּמֵ֖ת תַּ֣חַת יָד֑וֹ נָקֹ֖ם יִנָּקֵֽם׃ כא אַ֥ךְ אִם־י֛וֹם א֥וֹ יוֹמַ֖יִם

ת"א אם יקום · כתובות לג סנהדרין עח: רק שבתו יתן · ב"ק פה: ורפא ירפא · ברכות ס ב"ק פד פה: נקם ינקם · סנהדרין נב: יום או יומים · ב"ק ל בתרא כ:

רש"י

לא למדנו אלא דמי איבריו אבל שבת ורפוי לא למדנו לכך נאמרה פרשה זו: ונפל למשכב · כתרגומו ויפל לבוטלן לחולי שמבטלו ממלאכתו: (יט) על משענתו · על בוריו וכחו: ונקה המכה · וכי תעלה על דעתך שיהרג זה שלא הרג אלא ללמדך כאן שחובשים אותו עד שנראה אם יתרפא זה וכן משמעו כשקם זה והלך על משענתו אז ונקה המכה אבל עד שלא יקום זה לא נקה המכה: רק שבתו · ביטול מלאכתו מחמת החולי אם קטע ידו או רגלו רואין ביטול מלאכתו מחמת החולי כאילו הוא שומר קשואין שהרי אף לאחר החולי אינו ראוי למלאכת יד ורגל והוא כבר נתן לו מחמת נזקו דמי ידו ורגלו שנאמר יד תחת יד רגל תחת רגל: ורפא ירפא · כתרגומו ישלם שכר הרופא: (כ) וכי יכה איש את עבדו או את אמתו · בעבד כנעני הכתוב מדבר או אינו אלא בעברי ת"ל כי כספו הוא מה כספו קנוי לו עולמית אף עבד הקנוי לו עולמית והרי היה בכלל מכה איש ומת ויצא בא הכתוב והוציאו מן הכלל להיות נדון בדין יום או יומים שאם לא מת תחת ידו ושהה מעת לעת פטור: בשבט · כשיש בו כדי להמית הכתוב מדבר או אינו אלא אפי' אין בו כדי להמית ת"ל בישראל ואם באבן יד אשר ימות בה (נ"א או בכלי עץ יד) הכהו והלא דברים ק"ו ומה ישראל חמור אין חייב עליו אלא א"כ הכהו בדבר שיש בו כדי להמית ועל אבר שהוא כדי למות בהכאה זו עבד הקל לא כל שכן: נקום ינקם · מיתת סייף וכה"א חרב נוקמת נקם ברית: (כא) אך אם יום או יומים יעמד לא יקם · אם על יום אחד הוא פטור על יומים לא כ"ש אלא

רמב"ן

והזכיר הכתוב שתי הכאות אחת קשה והיא האבן ואחת קלה והיא האגרוף לא תמית בה על הרוב · לומר כי בשתיהן צריך אומד וחובשין אותו ואם ימות זה כגון שהכהו על נפשו · רוצח הוא מות יומת · ואם לא ימות ישלם שבת ורפוי · ובמכילתא רבי נתן אומר הקיש אבן לאגרוף ואגרוף לאבן מה האבן שיש בה כדי להמית אף אגרוף שיהיה בו כדי להמית ומה אגרוף בידוע אף אבן בידוע · הא אם נתערבה באבנים אחרות הרי זה פטור לומר שאם נתערבה באבנים אחרות משערין את הקלה שבהן · ואם אין בה כדי להמית פוטרין אותו · ואחרים אמרו כי אגרוף רגב אפר מלשון עפר · עבשו פרודות תחת מגרפותיהן · והא' כאל"ף אזרוע והוא דעת אונקלוס שאמר בכורמיזא והזכיר את אלה ג"כ לאמר כי גם ברגב יומת אם הכהו במקום שיש בו כדי להמית · וזהו להבדיל החרב מהם שאין צריך אומד כמו שהזכירו חכמים: (יט) על משענתו · על בוריו וכחו לשון רש"י · ואמר ר"א כי טעמו שלא ישען על אחר כדרך החולים רק על עצמו · כי אז ינקה המכה שיוציאוהו מבית הסוהר · ולפי דעתי כי משענתו כפשוטו כמו ואיש משענתו בידו מרוב ימים · משענת קנה רצוץ · ויאמר הכתוב כי כאשר

אבן עזרא

דבר חזק וקשה · ורבי מרינוס אמר כי האל"ף נוסף כמו אל"ף אזרועי · מגזרת גרפם דבר שיגרוף בידו · וככה בלשון ערבי: (יט) אם יקום · על חז"ל נסמוך · ופי' על משענתו שלא ישען על אחר כמשפט החולים · רק על עצמו: ונקה המכה · שיוציאוהו מבית הסהר: ופי' שבתו · מגזרת שביתה שבתהם מלאכתו · ונכון הוא · והוא על משקל שברו · כי התי"ו שורש · ויתכן להיותו כמו זה שבתה הבית מעט · שהוא מגזרת ישב · והטעם זמן ישיבה בבית שובת בלי מלאכתו · והעד על זה הפי' שהוא קם והתהלך בחוץ: ורפא ירפא · לאות שנתן רשות לרופאים לרפא המכות והפצעים שיראו בחוץ · רק כל חלי שהוא בפנים בגוף ביד השם לרפאהו · וכן כתוב כי הוא יכאיב ויחבש · וכתוב גם בחליו לא דרש את ה' כי אם ברופאים · והנה הכתוב הפריש כי לא אמר ורפא ירפא מן הבנין הקל · רק ורפא ירפא שהוא מהבנין הכבד · ועוד אפרש זה היטב בפרשה הזאת · וחכמינו קבלו דברים אחרים עם אלה שיהם · כאשר קבלו בשמים עם קטורת סמים · ואינם כתובים: (כ) וכי יכה · אין ספק כי משפט הישראלי בין חפשי בין נמכר שוה בכל המשפטים · על כן לא יתכן להיות זה עבד עברי · ועוד כי באחרונה כתוב כי כספו הוא · והנה זה העבד והאמה הוא הכתוב עליהם מהם תקנו עבד ואמה · ונפתח בי"ת בשבט שהיה מנהגו להכותם בו · והנה כל המזיקים על חכמינו בעל כרחם יסמכו עליהם במלת נקם ינקם · כי הנקמה על דרכים רבים · והנה לא הועיל להם הסברא במקום הזה · והאבות קבלו כי זאת כמו חרב נוקמת נקם ברית: (כא) אך · הנה יוקם שהוא מהבנין שלא נקרא שם פועלו · הוא כמו ינקם שהוא מבנין נפעל והטעם

רשב"ם

באגרוף · לפי הפשט כתרגום מין אבן או לבנה שהרי בהשלכת אבן מדבר הכתוב · וכן מצאתי בתורת כהנים בנגעי בתים אצל וחלצו האבנים · בלבנים או (בכורמזין) וכן להכות באגרוף רשע · באבן גדולה אשר ימות ויחבל בה: (יט) אם יקום והתהלך וגו' · ואם ימות אפילו לזמן מרובה מות יומת מכהו · אבל בעבדו אינו חייב אלא אם מת תחת ידו אבל אם יום או יומים יעמוד פטור: שבתו · בטול מלאכתו: (כ) בשבט · בדבר שאדם רגיל להכות את עבדו להוכיחו · אבל בחרב לפי הפשט אחר יום או יומים חייב מיתה שאין זה דרך תוכחה אלא דרך רציחה · ובעבד כנעני מדבר אבל עבד עברי ישראל אינו כספו אלא כשכיר כתושב יהיה עמך ודינו כישראל

יִתְקְטֵל׃ יח וַאֲרֵי יִנְצוּן גֻּבְרִין וְיִמְחֵי גְּבַר יָת חַבְרֵהּ בְּאַבְנָא אוֹ בְכוּרְמֵיזָא וְלָא יְמוּת וְיִפֵּל לְבוּטְלָן׃ יט אִם יְקוּם וְיִתְהַלֵּךְ בְּבָרָא עַל בּוּרְיֵהּ וִיהֵי זַכָּאָה מְחָיָא לְחוֹד בּוּטְלָנֵהּ יִתֵּן וַאֲגַר אָסְיָא יְשַׁלֵּם׃ כ וַאֲרֵי יִמְחֵי גְּבַר יָת עַבְדֵּהּ אוֹ יָת אַמְתֵהּ בְּשׁוּלְטָן וִימוּת תְּחוֹת יְדֵהּ אִתְדָּנָא יִתְדָּן׃ כא בְּרַם אִם יוֹמָא אוֹ תְרֵין יוֹמִין יִתְקַיַּם לָא יִתְדָּן

נתינה לגר

שהוא מן המפורש במ"א (דברים כ"ד ז') „כי ימצא איש גונב נפש מאחיו מבני ישראל" • (יח) באגרוף, בכורמיזא, ערמב"ן שכתב „על לשון רבותינו אגרוף הוא היד כו' ואחרים אמרו כי אגרוף רגב עפר כו' והוא דעת אונקלוס שאמר בכורמיזא כו'" וכ"ה בתרגום סורי • ועי' במיני תרגומא שתמה על הרמב"ן במה שנראה מדבריו שהחליט שכוונת המת' בכורמיזא הוא רגב עפר ולא על היד, הלא גם על „ולהכות באגרוף רשע" [דהוא במשמעות אגרוף ממש] ת' „בכורמיזא דרשיעא" (וכשאני לעצמי לא אדע איזו משמעות מצא יותר במלות „באגרוף רשע" שהוא אגרוף ממש? אולי גם שם כוונת המת' על רגב עפר כמו „תחת מגרפותיהם" (יואל א' י"ז) לד"ק או איזה כלי מכחית) ולבסוף הביא דברי הרשב"ם שהוא לפי הפשט מין אבן או לבנה, וסיים „מעתה תראה כי טעות נפל בדברי הרשב"ם, ורצונו לפרש דעת המת' כך, והסכ' מהחלף בק'. והביא דברי מוסף הערוך שכורמיזא היא מלה יוונית מונחת על אבן מוכנת לירות בה, ובאמת מה"כ שהביא הרשב"ם משמע שצריך להיות „קרמידא" שהובא בר"ש (נגעים פ"ב מ"ו) וגם בערוך ע' „קרמיד" הביא הה"כ הנ"ל וגרס „קרמידא בד' • למשכב, לבוטלן. הוא כמ"ש רש"י שאפי' אינו במשכב רק שנתבטל ממלאכתו חייב בשבת ורפוי. (יט) על משענתו, על בוריה, נראה שסובר שהוא ל' כח וחוזק, וכמ"ש רש"י ועי' בסנהדרין (ע"ח ע"ב) ורמב"ן. ורפא ירפא, ואגר אסיא ישלם. הוא כמו שאמרו בגמ' (ב"ק פ"ה ע"א) „הסיא דמגן במגן שווייה" ולא דרים „מכאן לרפאות" או „רשות" כדדרש (שם) דבי ר' ישמעאל, או אסי' ד' וה' פעמים, ועי' במכילתא • (כ) נקם ינקם, אתדנא יתדן, ר"ל שי ונא לדין, וכפשוטו באשר לא נכתב „מות יומת" אבל במכילתא ושניא

בעל הטורים

לסנהדרין ונעשה זנב ונכרג : (יח) באגרף • ב' במסרה • באבן או באגרוף ואידך ולהכות באגרוף רשע (ישעיה נ"ח) לפי שתובשין אותו שאם ימות המכה סורגין אותו לכך צריך שיהא בהכאה כדי להמית דהיינו באגרוף רשע שהכה נכה : (יט) אם יקום • הפסוק הזה מתחיל בא' ומסיים בא' ירפא לומר לך שהקב"ה שולח יסורים על האדם וגוזר עליהם שילכו לאותו יום ולאותו שעה (אולי ר"ל שא' מתחלף בע' נוטריקון עת) : ונקה • ג' במסרה • ונקה המכה ונקה האיש מעון (פ' נשא) מי שלא ידו במשית ה' ונקם (ש"א כ"ו) ג' מוחלין להם על כל עונותיהם חולה שנתרפא חתן ומלך אם יקום והתהלך בחוץ כגון שנתרפא ונקה מעונותיו ונקה האיש היינו ע"י שישקנה והיא תמות והוא יקח אחרת אז ונקה האיש מעון מי שלח ידו במשית ה' ונקה היינו מלך • רק שבתו יתן למעוטי אם עבר על דברי הרופא : (כא) אך אם יום • הפסוק הזה מתחיל בא"ף ומסיים

אבן עזרא

והצדוקים אמרו כי פי' נקם ינקם • נקמה גדולה ליסר אותו • ואם יעמיד יום אחד תהיה הנקמה פחותה • ואם יומים לא יוקם כלל • והאויבים שלא מצאנו במיתות בית דין מלת נקמה • ואמרו כי חרב נוקמת • אינם ראיה גמורה שהוא הריגה • ועוד אתה שאמר הכתוב יום מה צורך לומר יומים • וכל זה היה קשה עליהם שיהרג האדון בעבור מות העבד • והנה אשיב עליהם למה לא פי' הכתוב מהו הנקמה הגדולה או הקטנה • והנה נרדוף אחרי הכתובים נקם נקמת בני ישראל • והרגו המדינים כולם • והנה אמר שמשון כי אם נקמתי בכם • ואחריו כתוב ויך אותם שוק • ואנקמה נקם אחת ומתו בבית הרב פיסיות בידם • ואחריו לעשות נקמה בגוים • כי דם עבדיו יקום • והנה דם יורה על ההריגה • ועל זה הדרך כל הלשון והכתוב שאמר זה במיתה במלת נקמה • כי האדון מתגולל בעבדו • בעבור היותו ברשותו • כי לא יוכל להכות בבר ישראל להיו • וזהו שאמר יום או יומים • והנה כמוהו על פי שני עדים • וכם אמרו שלא ידעו טעמו • אם כן ישימו זו עמו • והכמינו ז"ל אמרו כי טעם יום או יומים שהכיינה כשעות מארבעה ועשרים שעות ביום • וכאשר הסתכלנו כן מצאנו שיאמר בבנם • שהוא שבע עוסר • כמו אתם בשנים תכנו • והנה

רמב"ן

יתחזק המוכה והוא מתהלך תמיד בחוץ בשווקים וברחובות על משענתו כמשפט החולים שנתרפאו מחולי • ונקה המכה ולמד שאם פשע בנפשו ומת בחולשתו אחרי כן לא יומת • ודבר הכתוב בהווה כי המוכים שנפלו למשכב לא יתהלכו בחוץ עד שתחיה מכתם ויצאו מידי סכנה • וזה טעם והתהלך בחוץ כי אם יקום ויתהלך בביתו על משענתו לא ינקה • ובמכילתא אם יקום והתהלך שומע אני בתוך הבית ת"ל בחוץ אי בחוץ שומע אני אפילו מתנונה ת"ל אם יקום • וגם זה נכון מאד שיאמר הכתוב אם יקום ממשכבו לגמרי והוא מתהלך תמיד בחוצות שלא יחזור למשכבו בכאן מן החוץ כמנהג המתנונים • אע"פ שהוא חלוש ונשען על משענת ינקה המכה • והכלל כי כל זה כמין משל בהווה והדין הוא שיאמדוהו לחיים • ולכך תרגום אונקלוס על בורייה : ואמר רק שבתו יתן ורפא ירפא • ולא אמר שבתו ורפואתו יתן להגיד שיתן השכר אל הרופאים וירפאו אותו ולא יוכל לתבוע שיתן לו השכר והוא יעשה בו דברים אחרים רק ירפא בו על כל פנים : (כ) וכי יכה איש את עבדו • כבר למדו רבותינו בהכרח מטעם כי כספו הוא שבעבד כנעני הכתוב מדבר • ופשוטו של מקרא כדבריהם כן הוא באמת • כי לא יקראו עבד ואמה סתם • אהיו העברי או העבריה • ואמר בשבט בידיעה כי דרך מושל ואדון להיות

ספורנו

(כ) נקום ינקם• דם העבד כי לא הורשה האדון להכות מכת אכזרי כזאת אע"פ שהיה לו רשות להכותו ליסרו כאמרו בדברים

יַעֲמֹד לֹא יֻקַּם כִּי כַסְפּוֹ הוּא: ס כב וְכִי־יִנָּצוּ אֲנָשִׁים וְנָגְפוּ אִשָּׁה הָרָה וְיָצְאוּ יְלָדֶיהָ וְלֹא יִהְיֶה אָסוֹן עָנוֹשׁ יֵעָנֵשׁ כַּאֲשֶׁר יָשִׁית עָלָיו בַּעַל הָאִשָּׁה וְנָתַן בִּפְלִלִים: כג וְאִם־אָסוֹן יִהְיֶה וְנָתַתָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ: כד עַיִן תַּחַת עַיִן שֵׁן תַּחַת שֵׁן יָד

ת"א כי כספו הוא. ב"ק מט בתרא שם: וכי ינצו. כתובות לג ב"ק מב סנהדרין עד עט: ויצאו ילדיה. ב"ק מט: ולא יהיה אסון. כתובות לג לד לה לו סנהדרין עד: כאשר ישית. ב"ק מג ערכין ז: ונתן בפללים. מגילה טו סנהדרין קיא: ואם אסון. כתובות לג סנהדרין עד: נפש תחת. חגיגה יא כתובות לג ב"ק פד סנהדרין עט פז: עין תחת עין. ב"ק סג פד:

רש"י

יום שהוא כיומים ואיזה זה מעת לעת: לא יקם כי כספו הוא. הא אחר שהכהו אעפ"י ששהה מעת לעת קודם שמת חייב: (כב) וכי ינצו אנשים. זה עם זה ונתכוין להכות את חבירו והכה את האשה: ונגפו. אין נגיפה אלא לשון דחיפה והכאה כמו פן תגוף באבן רגלך. ובטרם יתנגפו רגליכם. ולאבן נגף: ולא יהיה אסון. באשה: ענוש יענש. לשלם דמי ולדות לבעל שמין אותה כמה היתה ראויה לימכר בשוק להעלות בדמיה בשביל הריונה: ענוש יענש. יגבו ממון ממנו כמו וענשו אותו מאה כסף: כאשר ישית עליו וגו'. כשיתבענו הבעל בבית דין להשית עליו עונש על כך: ונתן. המכה דמי ולדות: בפללים. ע"פ הדיינים: (כג) ואם אסון יהיה. באשה: ונתתה נפש תחת נפש. רבותינו חולקים בדבר י"א נפש ממש ויש אומרים ממון אבל לא נפש ממש שהמתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתה ומשלם ליורשיו דמיו כמו שהיה נמכר בשוק: (כד) עין תחת עין. סימא עין חבירו נותן לו דמי עינו כמה שפיחתו דמיו למכור בשוק וכן כולם

רמב"ן

בידו שבט. והזכיר כי אע"פ שהוא שבט מוכר ואיננו מקל יד ישמר ממנו. ולא יכה אותו בו אפילו העבד הכנעני מכת בלתי סרה. וזה טעם תחת ידו שהיה מכה אותו מכה רבה עד שמת ולא הוצרך לבאר משפטו. אבל אמר שלא יפטר בעבור שהוא כספו רק נקום ינקם כנקמת כל מכה איש ומת שאמר בו מות יומת: ועל דרך הפשט אך אם יום או יומים יעמוד. שיקום העבד ויעמוד על רגליו ולכך הוצרך לומר יום או יומים. וטעמו אם ביום ההוא או גם ליום המחרת יעמוד על רגליו לא יוקם. ושיעורו אך אם ביום או ביומים או ליום או ליומים וכמהו רבים. והנה בתחלה אמר ומת תחת ידו והיה במשמע שימות בעת הכאתו מיד. ושב לבאר שאם עמד ביום ההכאה על רגליו. או אפי' לא היה יכול לעמוד כלל ביום ההוא. ועמד ביום המחרת יפטר האדון. אבל אם לא עמד כלל חייב אע"פ שמת ביום השני כי גם זה תחת ידו מת. ולא הזכיר עמידה ביום השלישי כי כיון שחיה שלשה ימים פטור הוא. שהרי אין אני קורא בו ומת תחת ידו. ועל דעת רבותינו הזכיר יום או יומים להודיע שצריך להיות עשרים וארבע שעות. וטעמו יום שלם או יומים שאין יום שלם בהם. ואלו אמר יום בלבד היה צריך שיעמוד לילה ויום כיום התורה במעשה בראשית ובשבתות ובמועדים. ויהיה יעמוד שיתקיים. וכן למען יעמדו ימים רבים יתקיימו והוא הנכון והאמת: (כב) כאשר ישית עליו בעל האשה. כשיתבענו הבעל בב"ד להשית עליו עונש על כך

אבן עזרא

האדון רצה ליסרו. ולא הזכיר הכתוב כאשר ימית האדון עבדו מה הדין שיהיה עליו. כי מנהג האדון לחמול על כספו שלא להמיתו. כאשר יחמול אפי' על בהמתו. והשם לוה כאשר ייסר האדון את עבדו שלא ייסרנו מוסר אכזרי. כי בראותו שנפשו יוצאת תחת השבט יניחנו. ואם לא יניחנו יהרג בעבורו. כי רחמי השם על כל מעשיו. נכתב בדוד ודם לרוב שפכת. ולא היו מישראל: (כב) וכי ינצו. אלה האנשים הם עברים שהם נצים מכה זה את זה. וכן כתוב למה תכה רעך: ונגפו. כולל שניהם. גם פעם יהיה פי' זה או זה. וכן באש ישרפו אותו ואתהן. זאת או זאת. ואם שניהם ישראלים דין אחד לכם. וזאת האשה היא ישראלית: ולא יהיה אסון באשה. ענוש יענש. בעבור הילדים שיצאו ומתו: כאשר ישית עליו. אבי הילדים אם יעשה בחפצו הנוגף. ואם לאו יתן ע"פ ב"ד כמו ופללו אלהים: (כג) ואם אסון יהיה. לאשה. ויש מחלוקת אומרים כי ימות הנוגף בעבור שמחשבתו להרוג אחיו יומת. ורא"יתם כי על הילדים כתוב ענוש יענש. ועל מות האשה כתוב ונתת נפש תחת נפש. ואם הוא עונש מה יתרון למות האשה יותר מן הילדים. ואם אמרנו שהם בני עונשים. למה שינה הכתוב לומר נפש תחת נפש. ומחלוקת אחרת אומרת כי המתכוין להרוג את זה והרג את זה לא יומת. ושינה הכתוב לומר נפש תחת נפש כי עונש הנפש יותר מהילדים הרבה מאד. וראייתם הכתוב הבא אחריו. עין תחת עין שאינו כמשמעו רק הוא כפר. ונזכר זאת הפרשה בעבור עין תחת עין שן תחת שן. כי אחריו כתיב משפט עין העבד ושנו: (כד) עין. אמר רב סעדיה לא נוכל לפרש זה הפסוק כמשמעו. כי אם אדם הכה עין חבירו והסר שלישית אור עיניו איך יתכן שיוכה מכה כזאת בלי תוספת ומגרעת. אולי יחשיך אור עינו כולו. ויותר קשה הכויה והפצע והחבורה. כי אם היו במקום מסוכן אולי ימות ואין הדעת סובלת. אמר לו בן זיטא. והלא כתוב במקום אחר כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו. והגאון השיב לו יש לנו בי"ת תחת על. והנה טעמו כן ינתן עליו עונש. ובן זיטא השיב לו כאשר עשה יעשה לו. והגאון השיב הנה בשמשון אמר כאשר עשו לי כן עשיתי להם. ושמשון לא לקח

רשב"ם

בישראל לכל דבריו אלא שמוכר לו רבו שפחה כנענית: (כא) כי כספו הוא. ודינו להכותו דרך תוכחה: (כב) ולא יהיה אסון. באשה: בפללים. בשומת הדיינים: (כג) ונתת נפש תחת נפש. ופטור מדמי וולדות: (כד) עין תחת עין. דמי עין דבוותה. וכל אלו הדברים דרשו מה צורך עין תחת עין וגו'. פסוק זה בולו בחסרון אברים:

אֲרֵי כַסְפֵּהּ הוּא׃ כב וַאֲרֵי יִנְצוּן גֻּבְרִין וְיִמְחוֹן אִתְּתָא מְעַדְּיָא וְיִפְּקוּן וַלְדַהָא וְלָא יְהֵא מוֹתָא אִתְגְּבָאָה יִתְגְּבֵי כְּמָא דִישַׁוֵּי עֲלוֹהִי מָרֵי דְּאִתְּתָא וְיִתֵּן עַל מֵימַר דַּיָּנַיָּא׃ כג וְאִם מוֹתָא יְהֵא וְתִתֵּן נַפְשָׁא חֲלָף נַפְשָׁא׃ כד עֵינָא חֲלָף עֵינָא שִׁנָּא

נתינה לגר

דסנהדרין (דף נ"ב ע"א) משמע במיתת סייף, ולכן ת' "כי כספו הוא, ארי כספה הוא" אבל לדעת חז"ל קאי אלות "כי כספו הוא" אפסוק שלמעלה, וגם על עבד כנעני חייב מיתה ויםנו בדין יום או יומים אף שכספו הוא, ועי' ב"ב (נ' ע"א). (כא) ונתן בפלילים, ויתן על מימר דיניא. הוא כמ"ש במכילתא "יכול מה שרוצה הבעל ה"ל ונתן כו'" ורמב"ן שהביא דברי רש"י שפי' כאשר ישית וגו' הוא כשיתבענו הבעל בב"ד או יתן כפסק הדיינים, והסכים לפירושו, ואח"כ הביא דברי התרגום "כמא דישוי עלוהי בעלה [מרי] דאתתא" והביא דברי הראב"ע שפי' דוי"ו ונתן היא וי"ו המחלקת, ופי' הכתוב הוא שיתן או כאשר ישית עליו הבעל, או כפסק הדיינים, ופירושו לא נכון בעיניו, ודעתו כי פי' "יענש" הוא קנס ממון, ובאשר לא נוכל לדעת בילדים את שווים, כי מי יודע אם יגליחו, והעונש יהי' כאשר ישית הבעל, ע"כ ירצו הב"ד שלא יפריז הבעל על המדה, וכדברי המכילתא הנ"ל, ולפי דבריו ודברי המיני תרגומא, אין הב"ד נזקקין ע"ז מעלמן, ולבבי לא כן ידמה במחכ"ת כתלמיד לפני רבו, יען כי במת' ת' פה "ענש יענש, אתגבאה יתגבי" כמו שת' לקמן (דברים כ"ב י"ט) "וענשו, ויגבון" דהיינו בב"ד ר"ל שהב"ד גובין מה שישית הבעל, ואם ישית יותר מכדי דמיהן, יתן כדי דמיהן ע"פ הדיינים כדעת המכילתא, אבל הדיינים מוציאים ממנו בע"כ כי היכי דתיהוי ליה כפרה. (כג) נפש תחת נפש, נפשא חלף נפשא. הוא נפש ממש כדעת ר"א בסנהדרין (ע"ט ע"א), ואולי אין ראיה מזה כי היא ת' פשוטו של מקרא כאשר ת' בפסוק שלאחריו "עינא חלף עינא" כו'. והנה הרבנים רש"ל ראפאפורט ומהר"ל מינץ ז"ל החליטו כי רק בהלכות המסורות לכל אדם פרטי נזהר המת' בנפשו לבלי ימנע את הקבלה בתוך חכו, לא כן בדברים המסורים לב"ד, לא חשש לתרגם רק הפשט לבד. וסתירות רבות נמצאו לזה כאשר בארנו בהקדמה כוללת, ולדעתי הוציא אונקלוס מפשוטו, ותרגם ע"פ הקבלה המסורה רק בדברים שהצדוקין היו משיבין (עי' מנחות ס"ה ב') אבל בדברים שגם הצדוקים מודים לחכמים, תרגם כפשוטו וע"ש, אבל מתיב"ע שהוסיף בפ' שלאחריו מלת "דמי" ובזה ת' "נפשא חלף נפשא" ראיה מוכרחת

בעל הטורים

בגל"ף לומר שצריך שיהיה מצת לעת (עמ"ש פסוק י"ט): יקם · ג' הכא ואידך יקם קין · כל הורג קין שבעתים יקם · זהו שאמרו חז"ל השוכר עבדו לשלשים יום רמ"א דאמין ישנו בדין יום או יומים ולא שני דקנין פירות לאו כקנין הגוף דמי וזהו לא יוקם כי כספו הוא ואיזהו כסף יקם קין אותו שגופו קנוי לו כדכתיב קניתי איש את ה' · כספו · בגימ' כדין לבהמה שאף בבהמה צריך מצת לעת לענין ריסוק איברים: (כב) וכי ינצו אנשים · ב' הכא ואידך כי ינצו אנשים יחדיו איש ואחיו (ס' פלא) פה התם ממון דדרשינן וקנותה את כפה ממון אף הכא נמי ממון דנתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתה

אבן עזרא

העונש ונתנו לאחרים רק גמולה השיב להם · וכן זיפה השיב אם היה המכה עני מה יהיה עונשו · והגאון השיב אם עני יעור עין פקח מה יעשה לו · כי העני יתכן שיעשיר וישלם · רק העור לא יוכל לשלם לעולם · והכלל לא נוכל לפרש על דרך אמונה התורה פירוש שלם אם לא נסמוך על דברי חז"ל · כי כאשר קבלנו התורה מן האבות כן קבלנו תורה שבעל פה אין הפרש ביניהם · והנה יהיה פי' עין תחת עין · ראוי להיותו עינו תחת עינו · אם לא יתן כפרו · ואמר הגאון כי יש שן שהשונה שלו מפה אם יהיה המוכה נער · כי אם יכרת עוד יחליף · והזכיר היד כי היא בעלת מלאכה · והזכיר הרגל שהיא יותר קשה מהיד · כי לא יוכל אדם ללכת ברגל אחת · ולפי דעתי כי הזכיר אלה האיברים על ההווה ברוב · כי כאשר יכה אדם חבירו · או יכנו בעין שהוא עומד כנגדו · או בפה שעומד כנגדו וישבור שניו · או ביד שבה ילחם · או יגן בעד פניו

רמב"ן

לשון רש"י ונכון הוא · וכן כאשר ייטב לך · ורבים ככה · והכוונה כי הוא חייב בדמי הולדות כאשר ישית עליו הבעל ולא כאשר תשית עליו האשה כי אין לה חלק וזכות בהם · אבל אונקלוס אמר כמה דישוי עלוהי · ואמר ר"א ככל אשר ישית עליו בעל האשה או יתן בפלילים · כאלו אמר שיתפשר עמו לרצונו או ישלם כדי דמיהם על פי ב"ד ואיננו נכון כי מה טעם להזכיר זה · ולפי דעתי בעבור שאין בולדים הזה ניכר כי מי יודע אם יגליחו · אמר הכתוב אע"פ שאין כאן ממון תשלומין כשים עליו עונש והוא כמו קנס וממון שיטילו אחרים עליו על כרחו · וכן ויתן עונש על הארץ · ויין ענושים ישתו · ואמר שיהיה העונש ככל אשר ישית עליו בעל האשה שהוא חפץ בילדיו וחשובים הם אצלו ויתן זה בפלילים שלא יתן עליו עונש יותר מכדי דמיהן · ובמכילתא כאשר ישית עליו שומע אני כל מה שירצה ת"ל ונתן בפלילים ואין בפלילים אלא דיינין: (כד) עין תחת עין · הידוע בקבלת רבותינו שהוא ממון · ויבא כלשון הזה בתשלומין ומכה בהמה ישלמנה נפש תחת נפש · ואמר ר"א כי כוונת הכתוב לומר שהוא חייב בכך אם לא יתן כפרו · והכתוב אוסר עלינו שלא נקח כופר לנפש רוצח אשר הוא רשע למות · אבל נקח כופר במי שהוא רשע לכרות אבר מאיבריו · ולכן לא נכרות אותו לעולם אבל ישלם כדי דמיו · ואם אין לו יהיה

ספורנו

לא יוכר פגר: (כא) כי כספו הוא · ועליו ליסרו וטעמים ימרה העבד עד שיקלוף כרב לבכותו מכה רבה כאמרו אך מרי יבקש רע: (כד) עין תחת עין · כך היה ראוי כפי הדין הגמור שהוא מדה כנגד מדה ובאה הקבלה שישלם ממון

בגמ

תַּחַת יָד רֶגֶל תַּחַת רָגֶל׃ כה כְּוִיָּה תַּחַת כְּוִיָּה פֶּצַע תַּחַת פָּצַע חַבּוּרָה תַּחַת חַבּוּרָה׃ ס כו וְכִי־יַכֶּה אִישׁ אֶת־עֵין עַבְדּוֹ אוֹ־אֶת־עֵין אֲמָתוֹ וְשִׁחֲתָהּ לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת עֵינוֹ׃ כז וְאִם־שֵׁן עַבְדּוֹ אוֹ־שֵׁן אֲמָתוֹ יַפִּיל לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת שִׁנּוֹ׃ פ כח וְכִי־יִגַּח שׁוֹר אֶת־אִישׁ אוֹ אֶת־אִשָּׁה וָמֵת סָקוֹל יִסָּקֵל הַשּׁוֹר וְלֹא יֵאָכֵל אֶת־בְּשָׂרוֹ וּבַעַל הַשּׁוֹר נָקִי׃ כט וְאִם שׁוֹר נַגָּח הוּא מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם וְהוּעַד בִּבְעָלָיו וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ וְהֵמִית אִישׁ אוֹ אִשָּׁה הַשּׁוֹר יִסָּקֵל וְגַם־בְּעָלָיו

ת״א רגל תחת · ב״ק פד : כויה תחת · שם : פצע תחת · שם כו סד כה : חבורה תחת · ב״ק כד : וכי יכה איש · קדושין כד : ושחתה · קדושין כד ב״ק כו : תחת עינו · ב״ק עד : ואם שן עבדו · קדושין כד : לחפשי · קדושין כד : וכי יגח שור · ברכות נו ב״ק ג לע מב : סקול יסקל · קדושין נו ב״ק מח :

רש״י

ולא נטילת אבר ממש כמו שדרשו רבותינו בפרק החובל: (כה) כויה תחת כויה · מכות אש ועד עכשיו דיבר בחבלה שיש בה פחת דמים ועכשיו בשאין בה פחת דמים אלא צער כגון כוואו בשפוד על צפרניו אומדים כמה אדם כיוצא בזה רוצה ליטול להיות מצטער בכך: פצע · היא מכה המוציאה דם שפצע את בשרו נפדו״ר בלע״ז 1) הכל לפי מה שהוא אם יש בה פחת דמים נותן נזק ואם נפל למשכב נותן שבת ורפוי ובושת וצער ומקרא זה יתר הוא ובהחובל דרשוהו רבותינו לחייב על הצער אפילו במקום נזק שאף על פי שנותן לו דמי ידו אין פוטרין אותו מן הצער לומר הואיל וקנה ידו יש עליו לחתכה בכל מה שירצה אלא אומרים יש לו לחתכה בסם שאינו מצטער כ״כ וזה חתכה בברזל וצערו: חבורה · היא מכה שהדם נצרר בה ואינו יוצא אלא שמאדים הבשר כנגדו ול׳ חבורה טק״א בלע״ז 2) כמו ונמר חברבורותיו ותרגומו משקופי לשון חבטה בטדור״א בלע״ז 3) וכן שדופות קדים שקיפן קידום חבוטות ברוח וכן על המשקוף על שם הדלת נוקש עליו: (כו) את עין עבדו · כנעני אבל עברי אינו יוצא בשן ועין כמו שאמרנו אצל לא תצא כצאת העבדים: תחת עינו · וכן בכ״ד ראשי איברים שאצבעות הידים והרגלים ושתי אזנים והחוטם וראש הגויה שהוא גיד האמה ולמה נאמר שן ועין שאם נאמר עין ולא נאמר שן הייתי אומר מה עין שנבראת עמו אף כל שנבראת עמו והרי שן לא נבראת עמו ואם נאמר שן ולא נאמר עין הייתי אומר אפילו שן תינוק שיש לה חליפין לכך נאמר עין: (כח) וכי יגח שור · אחד שור ואחד כל בהמה וחיה ועוף אלא שדיבר הכתוב בהווה: ולא יאכל את בשרו · ממשמע שנאמר סקול יסקל השור איני יודע שהוא נבלה ונבלה אסורה באכילה אלא מה ת״ל ולא יאכל את בשרו שאפילו שחטו לאחר שנגמר דינו אסור באכילה · בהנאה מנין תלמוד לומר ובעל השור נקי כאדם האומר לחבירו יצא פלוני נקי מנכסיו ואין לו בהם הנאה של כלום זהו מדרשו ופשוטו כמשמעו לפי שנאמר במועד וגם בעליו יומת הוצרך לומר בתם ובעל השור נקי: (כט) מתמול שלשם · הרי שלש נגיחות: והועד בבעליו · לשון התראה בעדים כמו העד העיד בנו האיש: והמית איש וגו׳ · לפי שנאמר כי יגח אין לי אלא שהמיתו בנגיחה המיתו בנשיכה דחיפה ובעיטה מנין ת״ל והמית: וגם בעליו יומת · בידי שמים יכול בידי אדם ת״ל מות יומת המכה רוצח הוא על רציחתו אתה הורג

רמב״ן

עליו החוב עד שהשיג ידו ונגאל · והראיה לדברי חכמים מה שאמר למעלה רק שבתו יתן ורפוא ירפא · ואם נעשה באיש אשר יכה את רעהו כאשר עשה כו מה ישלם אחרי כן · והוא גם הוא צריך שבת ורפוי · אין טענה מפני שמתרפא מהרה כי אין זה פשוטו של

אבן עזרא

או ברגל בכרתו מעליו: (כה) כויה · מכות אש כמשמעו: י״א כי פצע · להוציא דם · וחבורה מכה בלי דם · והגאון אמר כי פצע שבירת עצם · וחבורה מכת דם: (כו) וכי יכה · צוה השם שיצא העבד חפשי תחת עינו או שנו · שלא יכה אדוניו אכזרי שיכנו מכה נמרצה · כי אם ישחית עינו או שני׳ בנו יצא מרשותו חפשי · ויאבד ממונו: (כז) ואם שן · דבר

רשב״ם

(כה) כויה · תחת כויה אע״פ שאין בכלל אלו חסרון אבר חייב דמי צער ובשת ורפוי פצע מכת חרב וחבורה בציפורניו דבר מועט: (כו) תחת עינו · בעבד כנעני: (כח) סקול יסקל השור · לפי הפשט ולא יאכל את בשרו לא לנכרי ולא לכלב לאחר שנסקל · ואע״פ שהנבלה וטריפה כתוב כבר או מכור לנכרי לכלב תשליכון אותו כאן אינו מותר בהנאה לאחר סקילה · וחכמים פירשו משנגמר דינו אסור אפילו שחטו לאחר גמר דין: ובעל השור נקי · כל זמן שלא הועד בו: (ל) וגם בעליו יומת · בידי שמים ואם יתן כופר פטור ממיתה בידי שמים:

1) nerver איינע וואונדע 2) tache פלעקקען 3) battre שלאגען .

את

חלף שנא ידא חלף ידא רגלא חלף רגלא : כה כואה חלף כואה פדעא חלף פדעא משקופי חלף משקופי : כו וארי ימחי גבר ית עינא דעבדיה או ית עינא דאמתיה ויחבלנה לבר חורין יפטרניה חלף עיניה : כז ואם שנא דעבדיה או שנא דאמתיה יפיל לבר חורין יפטרניה חלף שניה : כח וארי יגח תורא ית גברא או ית אתתא וימות אתרגמא יתרגם תורא ולא יתאכל ית בסריה ומריה דתורא יהי זכאה: כט ואם תור נגח הוא מאתמלי ומדקמוהי ואתסהד במריה ולא נטריה ויקטול גברא או אתתא תורא יתרגם ואף מריה יתקטל : ל אם ממון ישוון עלוהי ויתן פורקן

נתינה לגר

כסובר כדעת ר"א ולא כר"ש. (כה) פצע, פדעא, ע' ערוך ערך ספי' „מכה של ברזל" ובאמת גם בעברית עיקר הוראתו היא מן „פלג" ויסוד המלה הוא רק ב' אותיות „פץ" ומצינו גם בב' „ומדלה יבצעני" (ישעיה ל"ח י"ב) גם בארמית, הוא „פדע" הוא „בזע" בחלוף אותיות ולכן ת"י „מפיץ וחרב" [משלי כ"ה י"ח] „פדיעא וסייפא". (כו) ושחתה, ויחבלינה. הוא כדרש המכילתא „מכה שיש בה השחתה בהיא חבלה". (כט) וגם בעליו יומת, ואף מרה יתקטל. אולי סובר שהוא מיתה בידי שמים כפרש"י ע"פ סוגית הש"ס (סנהדרין ט"ו ע"ב) וכ"כ הרמב"ן, או שהוא אם לא יתן כופר, ועי' בהרא"ס שכתב „יהמת' שת' יתקטל הוא מל' חכמים גם על מיתה בידי שמים כמו שמצינו במס' אבות (פ"א משנה י"ג) ודלא יליף קטלא חייב ועי' מ"ש המתורגמן בש' „מות" ובש' „קטל" שמיתה בידי שמים מתורגם על הרוב בל' מיתה, כמו „וימת גם אותו, וימיתהו (בראשית ל"ח יו"ד) „שת" ואמית ואמיתה" אבל „כי חפץ ה' להמיתם" (ש"א ב' כ"ה) ית' „לקטלותהון" ולפי הכלל הזה היה ראוי „לאמיתהון" (ומ"ש בעל לחם ושמלה לחלק, כי במיתה טבעית ית' בל' מיתה, אבל אם הוא ע"ד אמרם ז"ל „מי שנתחייב מיתה או חיה דורסתו או נופל מן הגג" הוא שית' בל' „קטל" הנה לא אדע מדוע ת' „כי אמרו כלנו מתים" [.עיל י"ב ל"ג] „ארי אמרו כלנא מיתין" הלא גם הוא בלי ספק מיתה בידי שמים, גם לא מיתה טבעית, יען כי אם יהכו את מיתתם אל הטבע, לא חזקו על העם למהר לשלחם מן הארץ · ועמ"ש בויקרא ט"ו ל"ב.

בעל הטורים

חייב ממון : (כו) וכי יכה · אלו ב' פסוקים מתחילין בוא"ו ומסיימין בוא"ו · וכי יכה תחת עינו ואם שן עבדו תחת שינו · הרי כ"ד כנגד כ"ד איברים שיוצא בהם ויש בהם כ"ו תיבות כשתצרף עמהם שן ועין יהיו כ"ו איברים וכן בויאמר ארור כנען · ויאמר ברוך ה' אלהי שם כ"ו תיבות ומתחילין בוא"ו ומסיימין בוא"ו : [(כח) ולא יאכל · בגימ' ולא הנאה] : (כט) נגח · ב' במסרה · הכא ואידך או נודע כי שור נגח הוא כדאיתא בפרק שור שנגח דילפינן נזקין ממיתה לחייב על קטנים כגדולים :

אבן עזרא

כהיוב על כהוים ברוב כאשר הזכרתי · וכן יצא ברא"שי איברים כפי הקבלה : (כח) וכי יגח · הזכיר זאת הפרשה · בעבור אם יגח בן ר עבד או אמה · וזה האיש והאשה ישראלים · והזכיר האשה · ולא עשה כן בפסוק מכה איש ומת · כי מנהג הלשון להזכיר הנכבד שהוא הזכר והוא הדין לנקבה · והזכיר האשה פה בעבור שיש מקומות שאין מנהג האשה לצאת חוץ מהעיר לבדה אל מקום שיש השורים · שלא יחשוב אדם ויערער ויאמר לחם שנהגה כמינהג · ובעבור זה כתוב אחריו או בן יגח או בת יגח · כי משפט מכה איש שוה הוא שיהיה גדול בשנים או קטן · והזכיר הבן והבת שהם קטנים · שלא יערער בעל השור על הלבות שהיה עליהם לשמרם : סקול יסקל השור · טעם ולא יאכל את בשרו · כמו הקבלה שיאכלנה גר שער או נכרי · וקדמונינו אמרו כי כל מקום שכתוב בו לא יאכל הוא אסור בהנאה : ובעל השור נקי · מעונש : (כט) ואם · אין ספק כי אין כופר למומתי ב"ד · על כן אמרו מעתיקי הדת כי וגם יומת · מיתתו בידי שמים · הנה יהיה זה יומת לפי דעתי כמו עין תחת עין שהוא ראוי שיומת אם לא יתן כופר נפשו ·

רמב"ן

מקרא · אבל הכתוב ידבר בכל אדם · וגם אם נתרפא יותר מהר · כבר לקחנו נקמתו ממנו כי עשינו לו כאשר עשה בגוף · ועל דרך הפשט אין הגלה מזאת השאלה לבד אם יאמרו כי המכה אשר יתן מום בעמיתו והוא מום קבוע שישאר בו · כגון עין יד ורגל וכויה שישאר ממנה הרושם לעולם אז נעשה כמוהו בגופו · והוא מה שאמר כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו ואין בזה תשלומי שבת ורפוי כלל · אבל אשר יכה אותו באבן או באגרוף על בגדיו ונפל למשכב ונתרפא רפואה שלימה ולא נשאר בגופו מום · בזה אמר רק שבתו יתן ורפא ירפא· והנה הכתוב שהזכיר כויה ופצע וחבורה כפי משמעו כל הנזקים האלו בכלל הזה · והפצע והחבורה יתרפאו לגמרי · ומה שאמר הכתוב גם ואיש כי יתן מום בעמיתו · רצה לכלול כל המכות · שלא האריך שם להזכיר פצע וחבורה וכויה ואמר מום · כי כל נוכה יעשה מום לשעתו · ואפי' המתרפא נקרא מום · כאמרנו מום עובר · והתורה קראה גרב או ילפת או מרוח אשך וכלם עוברים ומתרפאים וכתוב ילדים אשר אין בהם כל מום · והכלל כי הקבלה בכל מקום אמת : (כט) וגם בעליו יומת · קבלו רבותינו ז"ל שהיא מיתה בידי שמים · וכמוהו והזר הקרב יומת· ומתו בו כי יחללוהו · וראיתי שלא בא בתורה בחייבי מיתות ב"ד יומת בלבד · אבל מות יומת נאמר בכולן · ואין טענה ממכה אדם יומת ולא משבת וגביא המסית שכבר פי' בהם במקום אחר · ולא ידעתי טעם

ספורנו

יקמא פרק החובל) מפני הכרון הבערתנו פן מכלל ונוסיף על המדה לאשמה בה : (כט) וגם בעליו יומת · בדיני שמים

יוּמָת׃ ל אִם־כֹּפֶר יוּשַׁת עָלָיו וְנָתַן פִּדְיֹן נַפְשׁוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר־יוּשַׁת עָלָיו׃ לא אוֹ־בֵן יִגָּח אוֹ־בַת יִגָּח כַּמִּשְׁפָּט הַזֶּה יֵעָשֶׂה לּוֹ׃ לב אִם־עֶבֶד יִגַּח הַשּׁוֹר אוֹ אָמָה כֶּסֶף ׀ שְׁלֹשִׁים שְׁקָלִים יִתֵּן לַאדֹנָיו וְהַשּׁוֹר יִסָּקֵל׃ ס לג וְכִי־יִפְתַּח אִישׁ בּוֹר אוֹ כִּי־יִכְרֶה אִישׁ בֹּר וְלֹא יְכַסֶּנּוּ וְנָפַל־שָׁמָּה שּׁוֹר אוֹ חֲמוֹר׃ לד בַּעַל הַבּוֹר יְשַׁלֵּם כֶּסֶף יָשִׁיב לִבְעָלָיו וְהַמֵּת יִהְיֶה־לּוֹ׃ ס לה וְכִי־יִגֹּף שׁוֹר־אִישׁ אֶת־שׁוֹר רֵעֵהוּ וָמֵת וּמָכְרוּ אֶת־

הג' בקמץ ת"ס · הל' רפה

ת"א ככל אשר · ב"ק כו: או בן יגח · ב"ק מ"ג מד: כמשפט הזה · ב"ק לג מב: יעשה לו · ב"ק ס: אם עבד יגח · ב"ק מג: כסף שלשים · כתובות מב ב"ק מג: וכי יפתח · ב"ק יט מט נ נא נס: או כי יכרה · ב"ק מח מט נ נא: ולא יכסנו · ב"ק מו נב זבחים סו: ונפל שמה · ב"ק כח נ נג נד: בעל הבור · זבחים סו: כסף ישיב · ב"ק ז ס י יא יד כד: והמת יהיה · ב"ק ג נא נג נד: וכי יגף · ב"ק כ: את שור רעהו · ב"ק ז לו לה: ומכרו את · ב"ק לג לד:

רש"י

ואי אתה הורגו על רציחת שורו: (ל) אם כפר יושת עליו · אם זה אינו תלוי והרי הוא כמו אם כסף תלוה לשון אשר זהו משפטו שישיתו עליו ב"ד כופר: ונתן פדיון נפשו · דמי ניזק דברי רבי ישמעאל ר"ע אומר דמי מזיק: (לא) או בן יגח · בן שהוא קטן או בת שהיא קטנה לפי שנאמר והמית איש או אשה יכול אינו חייב אלא על הגדולים תלמוד לומר או בן יגח וגו' לחייב על הקטנים כגדולים: (לב) אם עבד או אמה · כנעניים: שלשים שקלים יתן · גזירת הכתוב הוא בין שהוא שוה אלף זוז בין שאינו שוה אלא דינר והשקל משקלו ד' זהובים שהם חצי אונקיא למשקל היושר של קולוני"א: (לג) וכי יפתח איש בור · שהיה מכוסה וגלהו: או כי יכרה · למה נאמר אם על הפתיחה חייב על הכרייה לא כל שכן אלא להביא כורה אחר כורה שהוא חייב: ולא יכסנו · הא אם כסהו פטור ובחופר ברשות הרבים דיבר הכתוב: שור או חמור · הוא הדין לכל בהמה וחיה שבכל מקום שנאמר שור וחמור אנו למדין אותו שור שור משבת שנאמר למען ינוח שורך וחמורך מה להלן כל בהמה וחיה כשור שהרי נאמר במקום אחר כל בהמתך אף כאן כל בהמה וחיה כשור ולא נאמר שור וחמור אלא שור ולא אדם חמור ולא כלים: (לד) בעל הבור · בעל התקלה אף על פי שאין הבור שלו שעשאו ברשות הרבים עשאו הכתוב בעליו להתחייב עליו בנזקיו: כסף ישיב לבעליו · ישיב לרבות שוה כסף ואפילו סובין (והא דכתיב מיטב שדהו וכתב רש"י שהניזקין מן העידית תירץ בגמרא בפ"ק דב"ק רב הונא בריה דרב יהושע וזהו אם בא לגבות קרקע אבל מטלטלין כל מילי מיטב הוא דאי לא מזדבן הכא מזדבן הכא): והמת יהיה לו · לניזק שמין את הנבלה ונוטלה בדמים ומשלם לו המזיק עליה תשלומי נזקו: (לה) וכי יגוף · ידחוף בין בקרניו בין בגופו בין ברגליו בין שנשכו בשיניו כולן בכלל נגיפה הם שאין נגיפה אלא לשון מכה: שור איש · שור של איש: ומכרו את השור וגו' · בשוים הכתוב מדבר שור שוה ר' שהמית שור שוה ר' בין שהנבלה שוה הרבה בין שהיא שוה מעט כשנוטל זה חצי החי וחצי המת וזה חצי החי וחצי המת נמצא כל אחד מפסיד חצי נזק שהזיקה המיתה למדנו שהתם משלם חצי נזק שמן השוין אתה למד לשאינן שוין כי דין התם לשלם חצי נזק לא פחות ולא יותר או יכול אף בשאינן שוין בדמיהן כשהן חיים אמר הכתוב וחצו את שניהם אם אמרת כן פעמים שהמזיק משתכר הרבה כשהנבלה שוה למכור לעובד כוכבים הרבה יותר מדמי שור המזיק ואי אפשר שיאמר הכתוב שיהא המזיק נשכר או פעמים

אבן עזרא

וכל זה בעבור שהוא כתוב יומת ולא ימות: (ל) אם כופר · אין זה ספק ולא תקחו כופר · כי הכתוב שם הוא רוצח גמור · וזה לא רצח רק נענש בעבור שלא שמר שורו להיותו קשור · או השור התיר עצמו שלא נקשר כראוי · או שלא מצא הפתח סגור ויצא והזיק: יושת עליו · על פי הדיינין: (לא) או בן · או בת · שניהם ישראלים · כי כתוב אחריו אם עבד · והנה שם עונש על בעל השור כי קשה בעיניו שתמית בהמה אדם שנברא בצלם אלהים על כן נסקל השור: (לג) וכי יפתח איש בור · שהיה כרוי · והזכיר זה כי אין דרך חפץ שתמות בהמה חנם שלא לצורך אדם · ועוד כי יזיק בעל הבהמה: (לד) בעל הבור · הפותח או הכורה · אע"פ שהוא ברשות הרבים כי לצרכו עשה · ע"כ נקרא בעל הבור: כסף ישיב לבעליו · שיתן דמי הנופל · בהיותו חי אחר שיפחות ממנו דמי המת: (לה) וכי יגוף · אמר בן זוטא כי רעהו הוא לבור · ולא ראה כי שור איש סמוך הוא · וכן הוא שור רעהו · ואין לבור ריע · רק בן זוטא לבדו · וזה השור שהוא תם

רשב"ם

(לב) אם עבד · כנעני יגח השור המועד או שור תם פטור: (לג) כי יפתח איש בור · שהוא עמוק ונגמרת מלאכתו כבר ופשע ולא כיסהו · או אפילו כי יכרה איש בור ולא יכסנו בכל יום לעת ערב בצאתו ממלאכתו לפי שעדיין למחר צריך ליכנס בו ולחפור עוד וטורח הוא לו לכסותו בכל יום אעפ"כ חייב הוא בעל הבור הפותח או הכורה: (לד) והמת יהיה לו · לפי הפשט כיון שמשלם כל דמיו בדין הוא שהמת יהיה למזיק אבל

חכמים

נַפְשֵׁהּ כְּכֹל דִּישַׁוּוֹן עֲלוֹהִי : לא אוֹ (ל) בַר יִשְׂרָאֵל יִגַּח תּוֹרָא אוֹ (ל) בַת יִשְׂרָאֵל יִגַּח כְּדִינָא הָדֵין יִתְעֲבֵד לֵהּ: לב אִם (ל) עַבְדָּא יִגַּח תּוֹרָא אוֹ (ל) אַמְתָא כְּסַף תְּלָתִין סִלְעִין יִתֵּן לְרִבּוֹנֵהּ וְתוֹרָא יִתְרְגֵם : לג וַאֲרֵי יִפְתַּח גְּבַר גּוֹב אוֹ אֲרֵי יִכְרֵה גְּבַר גּוֹב וְלָא יְכַסִּנֵּהּ וְיִפֵּל תַּמָּן תּוֹרָא אוֹ חֲמָרָא : לד מָרֵי דְגוּבָא יְשַׁלֵּם כַּסְפָּא יָתִיב לְמָרוֹהִי וּמִיתָא יְהֵא דִילֵהּ : לה וַאֲרֵי יִגּוֹף תּוֹר דִּגְבַר יָת תּוֹרָא דְחַבְרֵהּ וִימוּת וִיזַבְּנוּן יָת תּוֹרָא חַיָּא

נתינה לגר

(ל) אם כפר, אם ממון, עי' בש"ס (ב"ק דף מ') הפלוגתא בין רבנן ובין ר' ישמעאל בנו של ר"י בן ברוקא, אי כופרא ממונא, או כפרה, והרמב"ן שכתב "בעבור היות הכופר כפרה כענין הקרבנות אם הוא אינו חפץ בה אין מכריחין אותו לבא לב"ד לחייבו בכך, ואפי' אם חייבוהו אין ממשכנין אותו, בעבור זה אמר אם" ועי' במיני תרגומא שביאר דברי הרמב"ן ז"ל במ"ש "אין מכריחין אותו" שהוא כדעת התוס' במס' כריתות דף י"ב, שכשאמר לא ניחא לי בכפרה אין מכריחין אותו. ומה שהחליט שאין ממשכנין אותו, אף כי הוא נגד דעת הרמב"ם פ"ו מ"ה נזקי ממון, וכדברי בעל לחם משנה שם, הנה הוכיח זה מדלא חשיב ר' ישמעאל "אם כפר יושת עליו" בין הג' "אם" שאינן רשות, במכילתא, וע"ש שביאר בזה בב"ק שם, מלות "שבקן אסתגר בקמייתא". יושת, ישוון, ת' ל' רבים דהיינו ב"ד, עי' במיני תרגומא לעיל פסוק כ"ב. (לא) או בן יגח, או לבר ישראל יגח תורא, לא ידעתי למה הוסיף מלת "ישראל" הלא במכילתא יליף מזה לחייב על הקטנים כגדולים, וזה אינו במשמעו בר ישראל ואפשר שאיזה תלמיד טועה ראה מלת "בר" והוסיף מלת "ישראל" מדעתו, ומזה נשתרבב אח"כ בסת' גם "בת ישראל", או לאשמועינן שעבד שבפסוק הסמוך הוא עבד כנעני, והוסיף מלת "תורא" יען כי הארמי ישמור א"ע מלחסר את סימן היחס, ואם הרגם "או בר יגח" היה נראה כאלו הבר הוא הפועל, וגם אם הוסיף את הל' "לבר" היה חסר הנושא, מה שאינו מסגולת לשון ארמית.

בעל הטורים

(ל) פדיון ב' במסורה הכא ואידך ויקר פדיון נפשם (תהלים מ"ט) רמז למאן דאמר כופרא כפרה בשביל פיקוח נפשם בעיני הקב"ה נתן להם כופר לכפרה: פדיון נפשו בגי' הדמים של מזיק ובגימ' הדמים של נזק (והוא פלוגתא דרבנן ור"י בב"ק דף כ"ז אי בניזק שיימינן או במזיק): (לד) ובעליו ג' הכא ואידך ישלם לבעליו בשומר שכר. עושר שמור לבעליו לרעתו (קהלת ה') שזה מאמת עשרו כרה בור ברה"ר והוא לרעתו שמחייבו לשלם בנזק, וכי היכי דדרשינן הכא ישיב אפילו סובין הכא נמי בש"ס אמרי' אפילו סובין: (לו) ומת יהיה

רמב"ן

לתרגומו של אונקלוס שאמר יתקטל. ואולי ירצה לומר כי ראוי הוא שיהרג אלא שיש עליו כופר. או רצה לפרש שאמר הכתוב וגם בעליו יומת. יהרג כאשר נהרג שאיש המטנח. כי יומו יבא או במלחמה ירד ונספה לא ינקה ה' אותו. רצה ללמד שהוא חייב בידי שמים למות ביד הורג. לא מיתת עצמו. כענין והרגתי אתכם בחרב. ואמר עוד אונקלוס בפסוק והזר הקרב יומת יתקטל. כי היה סובר כדברי רבי עקיבא שאמר הזר ששימש במקדש רבי עקיבא אומר בחנק: (ל) אם כופר יושת עליו. בעבור היות הכופר כפרה כענין הקרבנות. ואם הוא אינו חפץ בה אין מכריחים אותו לבא לב"ד לחייבו בכך. ואפילו אם חייבוהו אין ממשכנין אותו בעבור זה אמר אם: (לא) או בן יגח או בת יגח. אמר או שהוא מוסיף ושיעורו והמית איש או אשה או בן יגח או בת יגח משפט אחד להם. ויש אומרים שיבא במקום אם. וכן או בנבלת חיה טמאה. או עשיתי בנפשי שקר. או נודע כי שור נגח הוא. וכן רבים לדעתם וכלם עדי שקר תשכיל בהם במקומם. והוצרך הכתוב לפרש משפט הקטנים על דעת רבותינו ז"ל. בעבור כי הוצרך למעלה לומר לאיש או אשה. ללמד בהשוה אשה לאיש לכל נזקים שבתורה. ויכול לא יהא חייב אלא על איש ואשה גדולים ת"ל או בן יגח לחייב על הקטנים כגדולים. וכן עשה הכתוב בכי יכה איש כל נפש אדם כמו שכתב רש"י. ועל דרך הפשט בעבור שהשור הממית אדם גדול הוא רע מאד כדוב שכול במדבר ואם הועד בבעליו ולא ישמרנו הנה פשע פשיעה גדולה וראוי שיתחייב מיתה וכופר. אבל הממית את הקטנים איננו רע כל כך. והדרך רוב השוורים שלא ייראו מהם. ויעלה על הדעת שלא יתחייב בעליו ולפיכך אמר הכתוב כי כמשפט הזה יעשה לו: (לד) והמת יהיה לו. לניזק. ושמין את הנבלה ונוטלה בדמים ומשלם לו המזיק עליהם תשלומי נזקו זה לשון רש"י. ולא בירר את דינו כי אין צורך לאמר בנבלה הזאת שיטלנה הניזק בחשבון התשלומין כשיביא אותה לב"ד לשלם הנזק שאפילו היו למזיק נבלות ושאר פות אחרות בביתו יפרענו בהם כפי דמיהם. שכבר אמרנו לרבות שוה כסף אפילו סובין. אבל הענין לומר כי הנבלה של ניזק היא וממונו תחשב לפיכך אם פחתו דמיה אחרי כן או שנגנבה אין על המזיק לשלם אלא דמי המיתה. אם היה השור כשהוא חי שוה מנה וכשמת שוה חמשים זוז יש עליו חמשים זוז וזה יטפל בנבלתו וישמרנה לעצמו וזה הדין בכל הנזקין וזה שקורין חכמים פחת נבלה ומפורש

ספורנו

היה כשאין שם עדים שיחייבוהו בכופר: (ל) אם כופר יושת עליו. אם יעידו עדים באופן שיחייבוהו דיינים בכופר: (לב) כסף שלשים שקלים. כערך הנקבה כי כמוה ענין העבד בקיום המצות כדאיתא בחגיגה פ"ק:

ונמכר

הַשּׁוֹר הַחַי וְחָצוּ אֶת־כַּסְפּוֹ וְגַם אֶת־הַמֵּת יֶחֱצוּן׃ לו אוֹ נוֹדַע כִּי שׁוֹר נַגָּח הוּא מִתְּמוֹל שִׁלְשֹׁם וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ בְּעָלָיו שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם שׁוֹר תַּחַת הַשּׁוֹר וְהַמֵּת יִהְיֶה־לּוֹ׃ ס לז כִּי יִגְנֹב־אִישׁ שׁוֹר אוֹ־שֶׂה וּטְבָחוֹ אוֹ מְכָרוֹ חֲמִשָּׁה בָקָר יְשַׁלֵּם תַּחַת הַשּׁוֹר וְאַרְבַּע־צֹאן תַּחַת הַשֶּׂה׃ כב א אִם־בַּמַּחְתֶּרֶת יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְהֻכָּה וָמֵת אֵין לוֹ דָּמִים׃ ב אִם־זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו דָּמִים לוֹ שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם אִם־אֵין לוֹ וְנִמְכַּר בִּגְנֵבָתוֹ׃ ג אִם־הִמָּצֵא תִמָּצֵא בְיָדוֹ הַגְּנֵבָה מִשּׁוֹר עַד־

ת"א וחצו את כספו · ב"ק כו : וגם את המת · ב"ק לד : יחצון · ב"ק כו : כי יגנב איש · ב"ק סב סג : וטבחו או · שם עז כתובות לג קדושין מג סח עא עב עה עט : חמשה בקר · ב"ק סז עא סד : תחת · כתובות לג : וארבע צאן · חולין קלו : אם במחתרת · יומא פה סנהדרין עב : והכה ומת · סנהדרין עב : אם זרחה · סנהדרין עב : אם אין לו · סוטה כג קדושין יח מכות ג : אם המצא · גיטין עז ב"ק סד עה מציעא י ט :

רש"י

שהניזק נוטל הרבה יותר מדמי נזק שלם שחצי דמי שור המזיק שוין יותר מכל דמי שור הניזק ואם אמרת כן הרי תם חמור ממועד על כרחך לא דיבר הכתוב אלא בשוין ולמדך שהתם משלם חצי נזק ומן השוין הלמוד לשאינן שוין שהמשתלם חצי נזקו שמין לו את הנבילה ומה שפחתו דמיו בשביל המיתה נוטל חצי הפחת והולך ולמה אמר הכתוב בלשון הזה ולא אמר ישלם חציו ללמד שאין התם משלם אלא מגופו ואם נגח ומת אין ניזק נוטל אלא הנבילה ואם אינה מגעת לחצי נזקו יפסיד · או שור שוה מנה שנגח שור שוה חמש מאות זוז אינו נוטל אלא את השור שלא נתחייב התם לחייב את בעליו לשלם מן העלייה: (לו) או נודע · או לא היה תם אלא נודע כי שור נגח הוא היום ומתמול שלשום הרי שלש נגיחות: שלם ישלם שור · נזק שלם: והמת יהיה לו · לניזק ועליו ישלים המזיק עד שישתלם ניזק כל נזקו: (לז) חמשה בקר וגו' · אמר רבי יוחנן בן זכאי חס המקום על כבודן של בריות שור שהולך ברגליו ולא נתבזה בו הגנב לנושאו על כתפו משלם חמשה · שה שנושאו על כתפו משלם ארבעה הואיל ונתבזה בו · אמר ר' מאיר בוא וראה כמה גדולה כחה של מלאכה שור שבטלו ממלאכתו ה' · שה שלא בטלו ממלאכתו ד': תחת השור תחת השה · שנאן הכתוב לומר שאין מדת תשלומי ארבעה וחמשה נוהגת אלא בשור ושה בלבד: (א) אם במחתרת · כשהיה חותר את הבית: אין לו דמים · אין זו רציחה הרי הוא כמת מעיקרו · כאן למדתך תורה אם בא להרגך השכם להרגו וזה להורגך בא שהרי יודע הוא שאין אדם מעמיד עצמו ורואה שנוטלין ממונו בפניו ושותק לפיכך ע"מ כן בא שאם יעמוד בעל הממון כנגדו יהרגנו: (ב) אם זרחה השמש עליו · אין זה אלא כמין משל אם ברור לך הדבר שיש לו שלום עמך כשמש הזה שהוא שלום בעולם כך פשוט לך שאינו בא להרוג אפילו יעמוד בעל הממון כנגדו כגון אב החותר לגנוב ממון הבן בידוע שרחמי האב על הבן ואינו בא על עסקי נפשות: דמים לו · כחי הוא חשוב ורציחה היא אם יהרגנו בעל הבית: שלם ישלם · הגנב ממון שגנב ואינו חייב מיתה ואונקלוס שתרגם אם עינא דסהדיא נפלת עלוהי לקח לו שטה אחרת לומר שאם מצאוהו עדים קודם שבא בעל הבית וכשבא בעל הבית נגדו התרו בו שלא יהרגהו דמים לו חייב עליו אם הרגו שמאחר שיש רואים לו אין הגנב הזה בא על עסקי נפשות ולא יהרוג את בעל הממון: (ג) אם המצא תמצא בידו · ברשותו שלא טבח ולא מכר: משור עד חמור · כל דבר בכלל תשלומי כפל בין שיש בו רוח חיים בין

רמב"ן

הוא בגמרא: (לו) ולא ישמרנו בעליו · ידוע כי גם התם אם ישמרנו בעליו כראוי ויצא והזיק במקרה שאירע בודאי שהוא פטור · וזה שאמר במועד ולא ישמרנו על דעת האומר בתלמוד שהמועד צריך שמירה מעולה מן התם · יאמר הכתוב ואם שור נגח הוא והועד בבעליו ולא ישמרנו להוסיף בו שמירה מפני רעתו ויצא והזיק ישלם נזק שלם · ועל דעת האומר שהשמירה בתם ובמועד שוה יאמר ואם נודע לו ששור נגח הוא וגם עתה לא ישמרנו בעבור פשיעתו הגדולה יתחייב נזק שלם: והמת יהיה לו · לניזק

רשב"ם

חכמים פירשו לניזק כי פחת הנבלה דניזק הוא: (לה) וחצו את כספו · חכמים פירשו כל הפסוק כי עולה הכל לתשלומי חצי נזק ופירשו שוויו של חי ושל מת לפי ענין חצי נזק: (לז) חמשה בקר · אמרו חכמים שור שביטלו ממלאכתו חמשה: (א) אם במחתרת · ובלילה או להרוג או ליהרג בא · לפיכך אין לו דמים תשלומי דמים אלא פטור ההורגו: (ב) אם זרחה השמש · שהיה גונב ביום: (ג) אם המצא תמצא בידו ·

שלא

ויפלגון ית כספה ואף ית דמי מיתא יפלגון: לו או אתידע ארי תור נגח הוא מאתמלי ומדקמוהי ולא נטרה מרה שלמא ישלם תורא חלף תורא ומיתא יהא דילה: לז ארי יגנוב גבר תור או אמר ויכסנה או זבנה חמשא תורין ישלם חלף תורא וארבע ענא חלף אמרא: א אם במחתרתא ישתכח גנבא ויתמחי וימות לית להדם: ב אם עינא דסהדיא נפלת עלוהי דמא לה שלמא ישלם אם לית לה ויזדבן בגנבתה: ג אם אשתכחא ישתכח בידה גנבתא מתור עד חמר עד אמר

נתינה לגר

ובאיזה ספרים מדויקים נמצא מלת "ישראל". (לה) וגם את המת יחצון · ואף ית דמי מיתא יפלגון · הוסיף מלת "דמי" כמו שהוכיחו רז"ל (ב"ק דף ל"ד) שהתם משלם חצי נזק רק מגופו. ומה שהרב ב"ס גהה ושמלה לשבש הספרים ולגרוס "מותא" בוי"ו, שהוא שם המקרה, ור"ל דמים שפחתהו המיתה, הוא טעות לפ"ד, כי אז לא נוכל לדעת שהתם אינו משלם מן העלייה, ומלבד זה הוא טעות, כי שם המקרה "מיתה" יתו' "מיתותא" [במדבר ט"ז כ"ט] אבל לא אדע מדוע ת' "וחצו, יחצון" שהם בקל "ויפלגון" בפיעל, ובאמת ראיתי נוסחא א' וְיִפְלְגוּן בקל, ובכ"י שת"י הנוסחא "ויפלגון ית כספא ואף ית דמי מיתא יפלגון. **כב** (ב) אם זרחה השמש עליו. אם עינא דסהדיא נפלת עלוהי. ר"ל אם עין העדים נפלה עליו ע' סנהדרין דף ע"ב ובירושלמי שם פ"ח הלכה ח'. פ' היטב במכילתא שסובר דזרחה השמש מה שמש שהוא שלום למעוטי אב כהורג לגנוב ממון הבן, ולא הבן והרגו, שהוא חייב, וגם למעט בית לו מושיעים דהיינו עדים כמ"ש התרגום, וכ"כ הרמב"ם (פ"ט מה' גניבה ה' י"א) "שקיפוהו בני אדם או עדים אינו נהרג. ומ"ש הראב"ד על התרגום "לא ידעתי מהו" גם אנכי כתלמיד לפני רבו לא ירדתי לסוף כוונתו, הלא דברי רבינו מבוארים במכילתא, וערמב"ן שהקשה היאך יש התראה בלא עדים? ע' בכוונת הנ"ל והמלא ישוב

בעל הטורים

לו · בגימטריא [אולי צ"ל גם] הבעלים מטפלין בנבילה: (א) במחתרת · ב' הכא ואידך לא במחתרת מצאתים (ירמיה ב') שזיון שבא במחתרת ודאי בא להרוג כדכתיב גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים לא במחתרת (שם) מה מחתרת דהתם על עסקי דם אף הכא נמי כן: (ב) זרחה · ד' הכא ואידך והשמש זרחה על המים [וגו'] אדומים כדם (מ"ב ג') שמש זרחה ונודד (נחום ג') והצרעת זרחה במצחו (ד"ה ב' כ"ו) פירוש אם שמש זרחה ונודד כבר שבא והלך בעוד לילה אז אין לו דמים אבל אם זרחה עליו השמש שבא ביום כמו שהחמה זרחה על המים דמים לו · וכן כתיב נמי התם אדומים כדם שאם ממתין עד שזרחה עליו השמש יש לו דם (וחד וזרחה · וכ"ה במסורה) וזרחה לכם יראי שמי (מלאכי ג') פירוש לצדיקים

אבן עזרא

ישלם בעליו חצי נזק: (לו) או נודע · ואם היה השור מועד ישלם הנזק שלם · והזכיר הכתוב דבר השור עד שיגיע אל וכי יגנוב איש שור או שה · וכל זה בעבור העבד שהוא נמכר בגנבתו · כי כן יחל כי תקנה עבד עברי: (לז) כי יגנוב · אמר רבי ישועה הוסיף השם על עונש השור יותר מן השה כי לא יוכל להסתיר השור כמו השה · ולא יוכל לגנבו רק הרגיל יותר באומנות הגניבה · והגאון אמר בעבור הנזק שיבא לבעל השור יותר מהשה כי בו יחרוש: (א) אם במחתרת ימצא הגנב · בלילה · כי ביום לא יחתור והכתוב שבא אחריו לעד · אם זרחה השמש: ופי' אין לו דמים · אין על הורגו שפיכות דמים · ויש לתמוה מן המפרשים דמים חיים · אם כן מה הוא אין דמים · דמיו בו: (ב) אם זרחה השמש · שלם ישלם · שב אל הכתוב למעלה חמשה בקר ישלם וגו' · כמו לעם נכרי · ואף נמשך מכסה כן · כי הוא שב אל הפסוק העליון · הענק לו: ונמכר בגנבתו · בעבור גניבתו: (ג) אם המצא · זה הפסוק כולל כל בהמה · חכמים קבלו גזירת הכתוב לתשלומי ארבעה

רמב"ן

ועליו ישלם המזיק עד שישתלם הניזק נזק שלם וזהו לשון רש"י כדרך רבותינו · ואם כן ראוי שנפרש שלם ישלם שור תחת השור עם המת שיהיה לו · וכן ויוסף היה במצרים עם יוסף שהיה במצרים וכן לא אוכל און ועצרה · בעצרה · כאומרו שונא גזל בעולה · ויתכן לפרש על דרך הפשט והמת יהיה לו למזיק כלומר שלם ישלם שור תחת שור והמת יהיה לו למזיק המשלם בתשלומין האלו שיכניסהו לניזק בחשבון ועל שני הלשונות הדין שוה הוא שיהיו הבעלים מטפלין בנבלה ופחת מיתה הכנס עמו בחשבונו כדברי רבותינו: (ב) אם זרחה השמש עליו · אין זה אלא כמין משל וכו' · ואונקלוס תרגם אם עינא דסהדיא נפלת עלוהי · לקח לו שטה אחרת לומר שאם מצאוהו עדים קודם שבא בעל הבית וכשבא בעל הבית כנגדו התרו בו שלא יהרגנו · דמים לו חייב עליו אם הרגו מאחר שיש (להם) רואים לו אין הגנב בא על עסקי נפשות ולא יהרג את בעל הבית· לשון רש"י ואני תמה שהרי כשאמר למעלה אין לו דמים לפרשו על הריגתו ודאי כשהתרו בו שאין רוצח חייב מיתה לעולם אלא בהתראה ואם האמר שלא בא הכתוב אין לו דמים אלא להתיר לו דמו מידי שמים לומר המותר להורגו · זה איננו אמת אלא הכתוב הראשון פוטרו בכל ענין מידי שמים ומב"ד בהתראה · והשני מחייבו בדין שניהם · ואולי יתכוין הרב לומר שאם מצאוהו עדים קודם שבא בעל הבית והכירוהו והגנב ידע בהם אינו בא על עסקי נפשות· עכשיו שכבר ראה שהכירוהו העדים ואם יהרוג יבאו עדים לב"ד ויהרגוהו: וזה טעם אם זרחה השמש עליו כי בלילה שלא הכירוהו העדים יהרגהו לבעל הבית

ספורנו

(ג) ונמכר בגנבתו · כי לולא זה הוי רב דלא הרבה גנבים שאם יפסידו הגנבה או יאכלוה אין אומר השב מבלי אין בידם לשלם ותצא

חֲמוֹר עַד־שֶׂה חַיִּים שְׁנַיִם יְשַׁלֵּם׃ שלישי ס ד כִּי יַבְעֶר־
אִישׁ שָׂדֶה אוֹ־כֶרֶם וְשִׁלַּח אֶת־בְּעִירֹה בעירו קרי וּבִעֵר
בִּשְׂדֵה אַחֵר מֵיטַב שָׂדֵהוּ וּמֵיטַב כַּרְמוֹ יְשַׁלֵּם׃ ס ה כִּי־
תֵצֵא אֵשׁ וּמָצְאָה קֹצִים וְנֶאֱכַל גָּדִישׁ אוֹ הַקָּמָה אוֹ הַשָּׂדֶה
שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם הַמַּבְעִר אֶת־הַבְּעֵרָה׃ ס ו כִּי־יִתֵּן אִישׁ אֶל־
רֵעֵהוּ כֶּסֶף אוֹ־כֵלִים לִשְׁמֹר וְגֻנַּב מִבֵּית הָאִישׁ אִם־יִמָּצֵא
הַגַּנָּב יְשַׁלֵּם שְׁנָיִם׃ ז אִם־לֹא יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְנִקְרַב בַּעַל־

ת"א שנים ישלם · ב"ק סד סה : ושלח · ב"ק ב ג : שלח את בעירה · ב"ק יז : ובער בשדה אחר · גיטין מח ב"ק ג יד כה כג כס נה נח נט : מיטב שדהו · גיטין מח מט ב"ק ו ז נח נט : ישלם · ב"ק כו : כי תצא אש · ב"ק כב ס : ומצאה קוצים · ב"ק ס : ונאכל גדיש · שם : שלם ישלם המבער · ב"ק כב נס ס סא : כי יתן איש · קדושין יא ב"ק סג קז מציעא נז שבועות לט מב מג : לשמר · ב"ק לג בכורות כ : וגנב מבית האיש · ב"ק ע עו · בכורות י"א : אם ימצא ב"ק סג סד קו : אם לא ימצא · שם : ונקרב · ב"ק סג קז מציעא מא סנהדרין ג נו :

רש"י

שאין בו רוח חיים שהרי נאמר במקרא אחר על שה על שלמה על כל אבדה ישלם שנים לרעהו : חיים שנים ישלם · ולא ישלם לו מתים אלא חיים או דמי חיים : (ד) כי יבער וגו' · את בעירו ובער · כולם לשון בהמה כמו אנחנו ובעירנו : כי יבער · יוליך בהמותיו בשדה וכרם של חברו ויזיק אותו באחת משתי אלה או בשלוח את בעירו או בבעור וכירשו רבותינו ושלח הוא נזקי מדרך כף רגל ובער הוא נזקי השן האוכלת ומבערת : בשדה אחר · בשדה של איש אחר : מיטב שדהו ישלם · שמין את הנזק ואם בא לשלם לו קרקע דמי נזקו ישלם לו ממיטב שדותיו אם היה נזקו סלע יתן לו שוה סלע מעידית שיש לו למדך הכתוב שהנזקין שמין להם בעידית : (ה) כי תצא אש · אפילו מעצמה : ומצאה קוצים · קרדו"ש בלע"ז 1) : ונאכל גדיש · שליחכה בקוצים עד שהגיעה לגדיש או לקמה המחוברת בקרקע : או השדה · שליחכה את נירו וצריך לניר אותה פעם שנייה : שלם ישלם המבעיר · אף על פי שהדליק בתוך שלו והיא יצאה מעצמה על ידי קוצים שמצאה חייב לשלם לפי שלא שמר את גחלתו שלא תצא ותזיק : (ו) וגנב מבית האיש · לפי דבריו : אם ימצא הגנב · ישלם הגנב שנים לבעלים : (ז) אם לא ימצא הגנב · ובא השומר הזה שהוא בעל הבית : ונקרב · אל

רמב"ן

ויברח · ועל דעתי נתכוון אונקלוס לומר שאם יצא הגנב מן המחתרת ובא זה לומר עליו יש לו עדים שבא במחתרת דמים לו כשאר החיים · ואינו מותר להרגו ואם הרגו נהרג עליו · אבל ישלם אם לקח משם דבר · ואמר הכתוב אם זרחה השמש עליו שדבר בהווה שדרך באי מחתרת לבא בלילה שאין אדם מכיר בהם וההורגן שם פטור ומותר · אבל המתעכב שם עד זרחה השמש עליו הוא מיצר ויוצא ובורח לנפשו · ואם בא לחייבו על פי עדים אינו מתחייב מיתה לא בב"ד ולא ביד בעל הבית · ואם כן על דעת האומר בתלמוד שסבא במחתרת ונטל כלים ויצא פטור · בדמים קנגהו · ויהיה שלם ישלם אם אין לו ונמכר בגנבתו חוזר למעלה אל כי יגנוב איש · כדרך

אבן עזרא

ארבעה וחמשה בשור ושה בלבד : (ד) כי יבער · גם זה דבק באשר למעלה שהזכיר שיבא הנזק על יד השור · והאומר כי יבער איש מגזרת אנחנו ובעירנו · והוא מהבנין הדגוש : וטעם ובער בשדה אחר · אדם אחר · וכמוהו ואתם בערתם הכרם : (ה) כי תצא אש · גם זה דבק כי ידבר על נזק בשדה : וטעם המבעיר · אינו כמו כי יבער איש · אע"פ שהם מבנין אחד · כי מלת אש תורה עליו וזאת הדרך לאות בלשון הקדש לאמר מלא שוה והיא מבני טעמים · כמו בלתי החמור חמור המורתים · רוכבים על שלשים עיירים ושלשים עיירים להם · וזאת השנית עדים והעד · להם יקראו חוות יאיר : (ו) כי יתן · גם זה דבק כי
על

רשב"ם

שלא מכרו : חיים · שלא טבחו אז שנים ישלם ולא ארבעה וחמשה : (ד) כי יבער · מאכל את בעירו בשדה אחר : מיטב שדהו וגו' · מעידית שבנכסיו ישלם לו קרקע או שוה כסף כך פירשו רבותינו · ולפי פשוטו משמע לפי מיטב שדהו וכרמו של זה הניזק ישלם כי שמא מן מיטב אכלו בהמותיו של מזיק : (ה) כי תצא אש · שלא שמר בעל האש את אשו יפה והזיק ע"י רוח המצוי : גדיש שנקצר כבר או אפי' הקמה מחוברת · או אפי' השדה ליחכה וסיכסכה אבניו : (ו) כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור · מטלטלים הם ולשמרם בתוך ביתו כשאר חפציו נתנו לו · לפיכך אם גנבוהו בביתו פטור כי שמרו כשמירת חפציו · אבל פ' שניי' שכתוב בה כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה וכל בהמה לשמור ודרך בהמות לרעות בשדה · וודאי כשהפקידם ע"מ לשמרם מגנבים הפקידם לו · ולכן אם נגנבו חייב : (ז) אם לא ימצא הגנב ונקרב וגו' · פירשו רבותינו אם לא ימצא כמו שאמר השומר נגנב ממני אבל הוא עצמו גנבו · ואם נקרב ונשבע בפני הדיינים · ישלם הוא כפל כשירשיעון אותו הדיינים וישלם שנים לרעהו · ואני לפי הפשט
אפרשנו

1) chardons דיסטעלן .

כד אנון חיין על חד תרין ישלם: ד ארי יאכיל גבר חקל או כרם וישלח ית בעירה ויכול בחקל אחרן שפר חקלה ושפר כרמה ישלם: ה ארי תתפק נור וישכח כובין ויכול גדישין או קמתא או חקלא שלמא ישלם דאדלק ית דלקתא: ו ארי יתן גבר לחבריה כסף או מנין למטר ויתגנבון מבית גברא אם ישתכח גנבא ישלם על חד תרין: ז אם לא ישתכח גנבא ויתקרב מרי דביתא קדם דיניא אם

נתינה לגר

ולזה, והארכתי בזה בחדושי, וכתב עוד ועל דעתי נתכוין אונקלוס לומר שאם יצא הגנב מן המחתרת ובא זה לומר עליו יש לו עדים שבא במחתרת (ולדעתי דייק זה ממלת „נפלת" שהוסיף המת' שהוא עבר הכבר נשלם) דמים לו כו', ואם הרגו נהרג עליו, אבל מרש"י משמע שהת"א והמכילתא פליגי שכתב (אחרי הביאו את דברי המכילתא) ואונקלוס תת' כו' לקח לו שיטה אחרת" וצ"ע, ויש גורסין „עינא דסיהרא" ר"ל לבנה המאירה בלילה, וראייתם מדכתיב „עינא" בל"י ולא „עיניא" בל"ר, גם ממלית „נפלת" ודוחק. גם לא מצינו מלת „עין" סמוכה אל הלבנה כ"א אל השמש. (ג) חיים, כד אנון חיין. לא דרים כמכילתא שלא ישלם לו מתים, משום שהגניבה מוכחת שקאי על שלפניו ולא על שלאחריו, ואפשר לרמז מ"ש רז"ל (ב"ק כ"ה ע"א) „אתייה לקרן כעין שגנב" השור והם ה כשעת הגניבה והכפל כשעת העמדה בדין. (ד) כי יבער, ארי יוביל. כ"ה הנוסחא לפנינו בכ', וכוונתו „כי יוליך" ופירושו רחוק מאד. ומצאתי בת' של חומש עם הרמב"ן „יוכיל" בכ"ף, וכ"ה בחומשי רוו"ה, ונכ"י שלי „יבולי" ר"ל שהאכיל בהמתו בשדה או כרם, ואח"כ מפרש „ושלח" (זו הרגל) „ובער" (זו השן) „ויכי" זה כלל שאחריו הפרטים (והנה צ"ס לחם ושמלה התפלא על מה שת' „בשדה אחר, בחקל אחרן" ולא „אוחרן" ואמר „ואולי הוא ההפרש בין שם התאר אל המתואר הסמוך ובין התאר שכולל עמו המתואר כמו בזה שהוא של איש אחר" ולא ידעתי מה יאמר על הת"י ע"ש „וסוד אחר אל תגל" [משלי כ"ה ט'] שת' „ורזא א ותרגא" הלא גם שם היא הכוונה „סוד של איש אחר" ונראת לדעתי לאחרן ואוחרן הוראה אחת היא כמו שבא בעברי' הא' הבנין הפעל פעם בקמץ ופעם בקבוץ, ושניהם נופלים כן על התאר שבא עם המתואר וכן על התאר שבא בלי מתואר. והת"א פי' הפסוק הזה ע"פ פשוטו „ארי יאכיל גבר חקל או כרם" ר"ל „כי יאכה איש לבער את שדהו או כרמו" ושלח ית בעירה, ר"ל ישלחנו לנפשו מבלי השגיח על בהמתו „ויכול" מוסב על „בעירה" שהוא שם משותף לזו"נ „בחקל אחרן" ר"ל בשדה של איש אחר „שפר חקלה ושפר כרמה ישלם" ר"ל מחויב

בעל הטורים

שמפרפרין כמו כדכתיב ומרפא בכנפיה. אבל הרשעים מלקה ומחמת (נ"א ומחזת ונ"ל שכצ"ל) אותם שנאמר הנה יום בא בוער כתנור וגו' וליהטו אותם וגו' (מלאכי ג') ועל כן זרחה לו הכרעת במאתו: (ד) ובער. ב'. הכא ואידך ובער עליהם ככבן (ס' נו) אע"פ שאנו דורשין אותו על שן ורגל שדרסה על הפירות והזיקתן הוא הדין כל מיני היזק שאם היו לו שם עצים הפסידתן חייב עליהם: (ה) קוצים. ד'. הכא ואידך קוצים כסוחים באש יצתו (ישעיה ל"ג) ואל תזרעו אל קוצים (ירמיה ד') דועכו כאש קוצים (תהלים קי"ח) זהו שאמרו חז"ל כי תצא אש אפי' מעצמה והיינו באש יצתו דמשמע מעצמן ומרבין ל' תבא ניר ונכו נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים. והתם דרשו על הרשעים. והיינו דועכו כאש קוצים דאיירי ברשעים: (ז) אם לא ימצא הגנב ונקרב. ר"ת אליהו רמז לבנים שהפקידו אצל אחד זה מנה וזה מאתים זה אומר מאתים שלי וזה אומר מאתים שלי כיון שאינו נמצא מי רוצה לגעוב יהא מונח עד שיבא אליהו. אם לא ימצא הגנב. בגימ' הוא עצמו גנב:

רמב"ן

ואף לאמתך תעשה כן. ודרך הפסק ידועה יאמר שאם חתר בחשך בתים ונמצא במחתרת בלילה יהרג. ואם זרחה השמש על הגנב ואדם רואהו ומכירו לא יהרג אבל ישלם מה שגנב והוציא משם ביום. וטעם השמש האור לעיני הרואים וכן לעיני השמש הזאת בגלוי. וטעם הדין הזה כאשר הזכרנו כי זה יהרוג את בעל הבית וזה יברח ממנו: (ו) כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור. פרשה זו נאמרה בשומר חנם ולפיכך פטור בו את הגניבה כפי קבלת רבותינו. והזכיר סתם בכתוב. מפני שדרך שומרי כסף או שור או כלים לשמרם בחנם. והפרשה השניה שבשומר שכר הזכירה חמור או שור או שה וכל בהמה. ודרך הבהמות לתתן ביד רועים לשמור וירעו אותם בשכר: ונגנב מבית האיש. פי' רש"י לפי דבריו. לומר שהוא טוען כך. והביאו לו דומים כי יקום בקרבך נביא. חנניה בן עזור הנביא. כי לא יקראנו בזה השם על האמת רק שהוא יאמר כן. ואין צורך כי הכתוב יאמר אם נגנב מבית האיש כי וימצא הגנב ישלם שנים. ואם לא ימצא הגנב יבאו לב"ד וישבע על הגניבה אם לא שלח ידו במלאכת רעהו. ואחר ירשיעון אותו ב"ד בגניבה הזאת שהוא הגונב ישלם שנים. כי ב"ד לא ירשיעוהו לשלם שנים אם לא נגנב הוא. כי חיוב התשלומין בכפל בגנב הוא כאשר אמר למעלה חיים שנים ישלם: (ז) וטעם אם

ספורנו

והמלא הארץ חמס: (ד) כי יבער איש שדה או כרם. בתוך שלו: ובער בשדה אחר. אף על פי שיצאה הבהמה מאליה אל שדה אחר: מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם. שהשן והרגל מועדות ברשות הניזק. (קמא פרק ראשון): (ו) כסף או כלים. שהם אלה ישמרם איש עשיר בחנם:

אם

הַבַּיִת אֶל־הָאֱלֹהִים אִם־לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ׃ ח עַל־כָּל־דְּבַר־פֶּשַׁע עַל־שׁוֹר עַל־חֲמוֹר עַל־שֶׂה עַל־שַׂלְמָה עַל־כָּל־אֲבֵדָה אֲשֶׁר יֹאמַר כִּי־הוּא זֶה עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר־שְׁנֵיהֶם אֲשֶׁר יַרְשִׁיעֻן אֱלֹהִים יְשַׁלֵּם שְׁנַיִם לְרֵעֵהוּ׃ ס ט כִּי־יִתֵּן אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ חֲמוֹר אוֹ־שׁוֹר אוֹ־שֶׂה וְכָל־בְּהֵמָה לִשְׁמֹר וּמֵת אוֹ־נִשְׁבַּר אוֹ־נִשְׁבָּה אֵין רֹאֶה׃ י שְׁבֻעַת יְהוָה תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם אִם־לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ וְלָקַח בְּעָלָיו וְלֹא יְשַׁלֵּם׃ יא וְאִם־גָּנֹב יִגָּנֵב מֵעִמּוֹ יְשַׁלֵּם לִבְעָלָיו׃ יב אִם־טָרֹף יִטָּרֵף יְבִאֵהוּ עֵד

ת"א אם לא שלח · קדושין מב ב"ק קז · על כל · קדושין מב ב"ק נד סב סג מציעא מד נז שבועות מב: על שור · ב"ק סב סג סד מציעא נז: על כל אבדה · ב"ק קו מציעא ה: כי הוא זה · ב"ק קז · מציעא ה: עד האלהים · קמא קו סנהדרין ג: אשר ירשיען · קמא סד עה סנהדרין ג ד: כי יתן איש · נזיר לה שבועות מג: ומת או נשבר · קמא נז: אין רואה · מציעא פג: שבעת ה' · מציעא צח שבועות לה לט מז תמורה ג: אם לא שלח ידו · מציעא מג מד: ולקח בעליו קמא קו שבועות מה: ואם גנב · מציעא לד: אם טרף קמא י:

רש"י

הדיינין לדון עם זה ולישבע לו שלא שלח ידו בשלו: (ח) על כל דבר פשע · שימצא שקרן בשבועתו שיעידו עדים שהוא עצמו גנבו וירשיעוהו אלהים על פי העדים: ישלם שנים לרעהו · למדך הכתוב שהטוען בפקדון לומר נגנב הימנו ונמצא שהוא עצמו גנבו משלם תשלומי כפל ואימתי בזמן שנשבע ואח"כ באו עדים שכך דרשו רבותינו ונקרב בעל הבית אל האלהים קריבה זו שבועה היא אתה אומר לשבועה או אינו אלא לדין שכיון שבאו לדין וכפר לומר נגנבה מיד יתחייב בכפל אם באו עדים שהוא בידו נאמר כאן שליחות יד ונאמר למטה שליחות יד שבועת ה' תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו מה להלן שבועה אף כאן שבועה: אשר יאמר כי הוא זה · לפי פשוטו אשר יאמר העד כי הוא זה שנשבעת עליו הרי הוא אצלך עד הדיינין יבא דבר שניהם ויחקרו את העדות אם כשרים הם וירשיעו לשומר זה ישלם שנים ואם ירשיעו את העדים שימצאו זוממין ישלמו הם שנים לשומר ורבותינו ז"ל דרשו כי הוא זה ללמד שאין מחייבין אותו שבועה אא"כ הודה במקצת לומר כך וכך אני חייב לך והמותר נגנב ממני: (ט) כי יתן איש אל רעהו חמור או שור · פרשה ראשונה נאמרה בשומר חנם לפיכך פטר בו את הגניבה כמו שכתוב ונגנב מבית האיש אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית לשבועה למדת שפוטר עצמו בשבועה זו ופרשה זו אמורה בשומר שכר לפיכך אינו פטור אם נגנבה כמו שכתוב אם גנוב יגנב מעמו ישלם אבל על האונס כמו מת מעצמו או נשבר או נשבה בחזקה על ידי לסטים ואין רואה שיעיד בדבר: (י) שבועת ה' תהיה · ישבע שכן הוא כדבריו והוא לא שלח בה יד להשתמש בה לעצמו שאם שלח בה יד ואחר כך נאנסה חייב באונסין: ולקח בעליו · השבועה: ולא ישלם · לו השומר כלום: (יב) אם טרף יטרף · על ידי חיה רעה: יביאהו עד ·

אבן עזרא

על דבר הגנבה ידבר להשלים משפטי הגניבות: (ז) אם לא שלח ידו · יורה כי ונקרב בעל הבית שבועה היא לפני הדיינין · על כן אחריו על כל דבר פשע שפשע הנשבע · ור' ישועה אמר כי פשע הוא שיצא מרשותו · כמו אז תפשע אדום מתחת יד יהודה · והנה על כל דבר פשע כולל הבא אחריו . וכל דבר שיצא מרשות הבעלים בין שנגנב בין שאבדה וכתב בה ולא הודה: (ח) אשר יאמר · העד: כי הוא זה · אם ירשיעון האלהים השומר כי הוא עצמו גנבו · או כחש האבדה שמצא ונעשה גנב עליה: (ט) כי יתן · זה שומר שכר: (י) במלאכת רעהו · כמו לרגל המלאכה אשר לפני · ולא יקח ממנו רק השבועה: (יב) אם · על זה קבל שכרו: יביאהו עד · יביא קצת הנטרף להיות לו לעד · על דרך שכתוב כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן: (יג) וכי ישאל · על דרך הפשט בעליו אין עמו ויכול לטעון על השואל שהכביד על

רשב"ם

אפרשנו · אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית הוא השומר שלא שלח ידו במלאכת רעהו אלא נגנבה הימנו ויפטר: (ח) על כל דבר פשע · אבידה שנגנב הפיקדון בין שור בין שה בין שלמה בין כל אבידה שיאמר המפקיד כי הוא זה הממון שגנב הימנו · או הגנב או השומר אשר ירשיען הדיינים ע"פ עדים ישלם שנים לרעהו: (ט) ומת או נשבר · שטרפו ארי או חיה רעה שבשם שמת או נשבה מדבר שאבדה כל הבהמות הוא הדין לנשבר · שכל הבהמה הופסדה שהרגה ארי או חיה רעה · שכן מצינו בנביא שהרגו הארי וחמור והאריה עומדים אצל הנבילה ולא אכל האריה את הנבילה ולא שבר את החמור: אין רואה שבועת ה' · יפטור באונסים: (י) ולקח בעליו · השבועה: (יב) יביאהו עד · קצת מאברי הטריפה לעדות כדכתיב כאשר יציל הרועה

לא אושיט ידה במה דמסר לה חברה: ח על כל פתגם דחוב על תור על חמר על אמר על כסו על כל אבדתא די יימר ארי הוא דין לקדם דיניא ייעול דין תרויהון די יחיבון דיניא ישלם על חד תרין לחבריה: ט ארי יתן גבר לחבריה חמר או תור או אמר וכל בעירא למטר ומית או יתבר או ישתבי לית דחזי: י מומתא דיי תהי בין תרויהון אם לא אושיט ידה במה דמסר לה חבריה ויקבל מריה מנה מומתא ולא ישלם: יא ואם אתגנבא יתגנב מעמה ישלם למרוהי: יב אם אתברא יתבר ייתיניה סהיד דתבירא לא ישלם: יג וארי ישאל גבר מן חבריה

נתינה לגר

המגער לשלם המיפב מן השדה או הכרם של ניזק או של מזיק, וע' בב"ק ג' ד'. (ז) במלאכת רעהו, במא דמסר לה חברה. הוא כמ"ש הרמב"ע שהוא כמו "לרגל המלאכה" (בראשית ל"ג י"ד) או כמו שאמרו בש"ס (ב"ק ק"ז ע"ב) שמלת "מלאכה" כוללת כל מה שברשות חברו, ודע שהת"א אינו סובר כמ"ש המפרשים שמלות "אם לא" בפסוק זה, הן "שבועה" שזה אינו, שמלות "אם לא" המורות על שבועה ענינן לחיוב ולא לשלילה (וכשרוצה לאמר לשלילה בדרך שבועה יאמר "אם" לבד כמו "אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך" (בראשית י"ד כ"ג) שר"ל לא חוט ולא שרוך נעל, "אם יראו את הארץ" (במדבר י"ד כ"ג) (לא יראו) ר"ל, לא יראו את הארץ, "אתם לא תבואו אל הארץ") רק פירושו שיובא לב"ד ויחקרו אם לא שלח יד, והחקירה תהיה ע"י חיוב שבועה, כמו שדרשו רז"ל נאמר כאן שליחות יד ונאמר להלן שליחות יד, מה להלן שבועה (שנא' "שבועת ה' תהיה בין שניהם") אף כאן שבועה. (ח) אשר ירשיען אלהים, די יחייבון דיניא, ת' ל"ר שאין דן יחידי, ופשוטו למי שחייבו הדיינים אם לגנב או לשומר או לעד, חייב לשלם. (י) ולקח בעליו ויקבל מרה מנה מומתא. הוא כמו שדרשו רז"ל והובא ברש"י "ולקח בעליו השבועה" (ב"ק ק"ו ע"א). (יב) יביאהו עד, ייתיניה סהיד דתבירא. מהת"א משמע שלא כדעת בעל הטעמים שהפריד מלת "עד" מהטרפה, ופירושו שצריך להביא עדים שנטרף ופטור, וע' במס' ב"ק דף יו"ד שדרשו "עד טרפה ישלם טרפה עצמה לא ישלם" ואפשר שגם המתרגם

בעל הטורים

(ח) על חמור' ב'· הכא ואידך עני ורוכב על חמור (זכריה ט') איירי במשיח· כי היכי דכתיב הכא אשר ירשיעון התם נמי איירי כמאן דכתיב ביה: וברוח שפתיו ימית רשע: יאמר · בגימ' זה מין הטענה: אשר יאמר כי הוא זה · בגימ' מודה במקצת טענה (נ"ל שחשב האותיות והכולל מסוג הראשון): (ט) וכל בהמה · ג' · הכא ואידך החיה וכל בהמה (תהלים קמ"ח) וכל בהמה מפרסת פרסה (פי' רמז לומר שהחיה בכלל בהמה כמו התם דכתיב החיה וכל בהמה ואפילו עובר דכתיב וכל בהמה מפרסת פרסה

רמב"ן

לא שלח ידו במלאכת רעהו · על דעת רש"י שיקרב אל האלהים לישבע שלא שלח ידו בשל חבירו · והנכון שיקרב אל האלהים לישבע שנגנבו כמו שהוא טוען אם לא שלח הוא יד להשתמש לצרכו במלאכת רעהו · כי השולח יד בפקדון נעשה עליו גזלן וחייב באונסין: (ח) אשר יאמר כי הוא זה · כתב רש"י לפי פשוטו אשר יאמר העד כי הוא זה שנשבעת עליו והרי הוא אצלך · ורבותינו אמרו כי הוא זה ללמד שאין מחייבין אותו שבועה אלא אם כן הודה במקצת כך וכך אני חייב והשאר נגנב ממני · וזה הענין שכתבו הרב דברי יחידים הוא ואינו כהלכה · שהשומרים אינן צריכין כפירה במקצת והודאה במקצת ואפילו כשטוען טענת גנב בכל הפקדון חייב הוא לישבע שבועת השומרים ועוד מתבאר בגמרא בראיות גמורות כי כשהוא כופר בעיקר הפקדון ואומר לא הפקדת אצלי אם כופר בכל פטור ואם מודה מקצת חייב שבועה · וזה לדברי הכל · ואע"פ שהרב אינו אומר כן בפירושיו בגמרא אם כן נאמר כי הכתוב הזה לפי מדרש חכמים הוא בטוען לא הפקיד אצלי מעולם שאם כפר בכל פטור ואם הודה במקצת וכפר במקצת חייב שבועה · ויאמר אם לא ימצא הגנב יקרב בעל הבית אל האלהים על כל טענת פשע שיטען עליו פשעת בשמירה או אשר יאמר השומר כי הוא זה פקדון שבידי ולא הפקדת לי יותר · הנפקד אשר ירשיעון אותו האלהים ישלם שנים לרעהו · והנה שניהם ישלמו · אבל אין תשלומי השנים אלא בטוען טענת גנב · וטענת מודה מקצת נוהגת בכל התביעות ואפילו בהלואה ונזלה ושאר ענינים · ובאלה הדינין מקרא מועט והלכות מרובות אין צורך לבאר מהם בכאן אלא בכדי ישוב המקראות: (יב) אם טרוף יטרף · על ידי חיה רעה יביאהו עד · יביא עדים שנטרפה באונס ופטור זה לשון רש"י ויש לתמוה למה

ספורנו

(ז) אם לא שלח ידו · שאם שלח חייב אפילו באונסין: (ח) אשר יאמר כי הוא זה · וכמו כן כשיאמר בעל דין שנתבע זה הוא אמת ולא אחר שעתך וזהו מודה מקצת: עד האלהים יבא דבר שניהם · התובע והנתבע לשבועה · בין שהם מפקיד ונפקד · בין שהם מלוה ולוה שמודה במקצת: אשר ירשיעון אלהים ישלם שנים אבל מי שירשיעוהו אלהים לגנב שהיה טוען טענת גנב לשקר ישלם שנים כדין גנב: (ט) חמור או שור או שה · שהם אלה ישמרו אותם עניי עם כשכר: (יב) יביאהו עד · כבר אמרו (שם) כל מקום שנאמר עד אחד הרי כאן שנים · יאמר אם כן אם טרוף יטרף על ידי חיה רעה שבשמה יש רואה כי יקרא עליו מלא רועים · הנה אז יביא הניירה ואיזה זוג עדים שיעידו

הַטְּרֵפָה לֹא יְשַׁלֵּם׃ פ יג וְכִי־יִשְׁאַל אִישׁ מֵעִם רֵעֵהוּ וְנִשְׁבַּר אוֹ־מֵת בְּעָלָיו אֵין־עִמּוֹ שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם׃ יד אִם־בְּעָלָיו עִמּוֹ לֹא יְשַׁלֵּם אִם־שָׂכִיר הוּא בָּא בִּשְׂכָרוֹ׃ ס טו וְכִי־יְפַתֶּה אִישׁ בְּתוּלָה אֲשֶׁר לֹא־אֹרָשָׂה וְשָׁכַב עִמָּהּ מָהֹר יִמְהָרֶנָּה לּוֹ לְאִשָּׁה׃ טז אִם־מָאֵן יְמָאֵן אָבִיהָ לְתִתָּהּ לוֹ

ת"א וכי ישאל · בבא מציעא צד צה צו : ונשבר או מת · שם צד צה : בעליו אין עמו · שם צד צה צו : אם בעליו · שם : בתולה · כתובות כט · אשר לא אורשה שם לח : מהר ימהרנה · שם מ קדושין מו : אם מאן כתובות לט מד קדושין מו :

רש"י

יביא עדים שנטרפה באונס ופטור: הטרפה לא ישלם · אינו אומר טרפה לא ישלם אלא הטרפה יש טרפה שהוא משלם ויש טרפה שאינו משלם טרפת חתול ושועל ונמיה משלם טרפת זאב ארי ודוב ונחש אינו משלם ומי לחשך לדון כך שהרי כתיב ומת או נשבר או נשבה מה מיתה שאין יכול להציל אף שבר ושביה שאין יכול להציל: (יג) וכי ישאל · בא ללמדך על השואל שהוא חייב באונסין: בעליו אין עמו · אם בעליו של שור אינו עם השואל במלאכתו: (יד) אם בעליו עמו · בין שהוא באותה מלאכה בין שהוא במלאכה אחרת · היה עמו בשעת שאלה אינו צריך להיות עמו בשעת שבירה ומיתה: אם שכיר הוא · אם השור אינו שאול אלא שכור בא בשכרו ליד השוכר הזה ולא בשאלה ואין כל הנאה שלו שהרי ע"י שכרו נשתמש ואין לו משפט שואל להתחייב באונסין ולא פירש מה דינו אם כשומר חנם או כשומר שכר לפיכך נחלקו בו חכמי ישראל שוכר כיצד משלם רבי מאיר אומר כשומר חנם רבי יהודה אומר כשומר שכר: (טו) וכי יפתה · מדבר על לבה עד ששומעת לו וכן תרגומו ארי ישדל שדול בלשון ארמי כפתוי בלשון עברי: מהר ימהרנה · יפסוק לה מוהר

רמב"ן

למה הצריך הכתוב בכאן עדים ולמעלה אמר שבועת ה' תהיה בין שניהם והדין בהם שוה הוא שאם יש לו עדים יפטר במת ונשבר ונשבה וכן בנטרף · ואם אין לו עדים נשבע על כלן ואינו משלם · ושמא כי דבר הכתוב בהווה שהשור כשימות באבוס בעליו או יעלה לגוג ונשבר אין רואה בו וכן הנשבה בלסטים מזויין שבא עליו ונטלו מן העדר והלך לו אבל האריה והדוב כאשר יטריף יקרא עליו מלא רועים · ולכן יאמר שיביא אותם לב"ד ויפטר · או שנכרם שבא הכתוב ללמד על דינו של איסי בן יהודה שאומר אין רואה פטור · הא יש רואה יביא עדים ויפטר · ופירושו שאם אירע האונס במקום שהאנשים מצויין שם כל היום אין סומכין על שבועתו וצריך להביא עדים · ודרך הטרפה שתהיה כן כאשר אמרנו ולכן הצריך בה הכתוב שיביא העדים: ור"א אמר יביאהו עד שיביא קצת הנטרף שתי כרעים או בדל אוזן להיות לו לעד · וכן ראיתי במכילתא דרבי שמעון בן יוחאי הבא שאול אומר יביא עדים·שנאמר כה אמר ה' כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים וגו': (טו) וכי יפתה איש · מדבר על לבה · וכן תרגמו ארי ישדל · שדול בלשון ארמי כפתוי בלשון הקדש: מהר ימהרנה לו לאשה · יפסוק לה מוהר כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה והנה לשון רש"י ואיננו נכון · אבל ענין הפתוי הטיית רצון בשקר · וכן יפתה לבבכם · ויפת בסתר לבי · אם נפתה לבי על אשה · ולכן האנשים אשר אין דעתם שלימה להשכיל · ויטעה לבם בדברים בתחלת ענינם יקראו פתאים וכמו שאמר פתי יאמין לכל דבר · והמסית את הבתולה לשכב עמה יפה רצונה לחפצו בדברי שקר ונקרא מפתה · ואונקלס חולק הלשון למחלוקת · אמר כאן ישדל והוא לשון תחבולה ועסק אשר יעשה האדם עם אחר לעשות בו כרצונו · יהיה השתדלותו בדברים או במעשה · כי כן אמר בויאבק איש עמו ואשתדל · ויונתן בן עוזיאל תרגם ושובבתיך ונתתי חחים בלחייך ואשדלינך · ובתרגום ממגלת רות איפה לקטת ואנה עשית ולאן אשתדלת למעבד · ושם האיש אשר עשיתי עמו היום בעז דאיתעסקית עימיה · כי התחבולה הענין אשר אדם מסדר לעשותו יקרא השתדלות · ואמרו במשנה ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש ובגמ' לעולם ישתדל

אבן עזרא

במלאכתו : (יד) אם · שהוא רואה בעצמו איך נשבר או מת · וככה השכיר שבא עם השוכר בדרך · אחר השלים לדבר על גניבת ממון · ועתה ידבר על גניבת הלב הוא המפתה · כי כמוהו לפתות הנערות שאין דעתם שלימה : (טו) אשר לא אורשה · כי המאורשה אע"פ שלא נבעלה נקראת אשת רעהו · מלת ימהרנה · כמו מוהר בענין קשור · כמו אחר מהרו · כי גזרת מהרם לא תמצא בפעלים רק מהבנין הדגוש בכל המקרא:

רשב"ם

הרועה מפי הארי שני כרעים או בדל אוזן : (יג) וכי ישאל · בהמה לעשות בה מלאכתו : ונשבר או מת נטרפת או כת · בעליו אין עמו · במלאכת אותה הבהמה לפי הפשט · ובמדרש חכמים אפי' במלאכה אחרת אם הוא עמו במלאכה פטור השואל מנשבר או מת : (יד) אם שכיר הוא · ששכר בהמות חבירו לעשות בה מלאכתו : בא בשכרו · כלומר שכר הוא נותן לו · ואינו דומה לשואל לפיכך פטור מאונסין אבל בגניבה ואבידה חייב כשומר שכר · ויש מי שאומר שאף מגניבה ואבידה הוא פטור ואינו חייב · אבל בפשיעה כשומר חנם · מחלוקת ר' מאיר ור' יהודה בבבא קמא : (טו) אשר לא ארשה · שאם ארשה חייב סקילה כדכתיב במשנה תורה : מהר ימהרנה · כמוהר הבתולות · חמשים ככף באונס את הבתולה · ונתן לאבי הנערה חמשים

וְאִיתְּבַר אוֹ מִית מָרֵהּ לֵית עִמֵּהּ שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם: יד אִם מָרֵהּ עִמֵּהּ לָא יְשַׁלֵּם אִם אֲגִירָא הוּא עַל בְּאַגְרֵהּ: טו וַאֲרֵי יְשַׁדֵּל גְּבַר בְּתֻלְתָּא דְּלָא מְאָרְסָא וְיִשְׁכּוּב עִמַּהּ קַיָּמָא יְקַיְּמִנַּהּ לֵהּ לְאִנְתּוּ: טז אִם מְצָבָא לָא יִצְבֵּי אֲבוּהָא לְמִתְּנַהּ לֵהּ כַּסְפָּא יִתְקוֹל

נתינה לגר

מסריד (וכ"ה בחומשי רוו"ה „ססדין" באתנח, ואח"כ „דתבירא לא ישלם" וכ"ה הנכון, כי אלו היתה כוונתו להביא עדים שנטרפה, היה מת' „דאיתבר" כדין הפעל, וכמו שת' בתחלת הפסוק „אם אתברא יתבר") וס' במכילתא אבא שאול אומר יביא עדים כו', „וע' ברמב"ן. (טו) וכי יפתה, וארי ישדל. פרש"י שפי' „מדבר על לבה וכ"ת ארי ישדל" ורמב"ן שכתב שאינו נכון, שהרה „פתוי" בלה"ק בהוראתו הפיית רצון יתו' בארמית בפעל „פעה" (דברים י"א ט"ז) וכוונת אונקלוס במלת „ישדל" הוא לשון תחבולה שיעשה האדם להסות לבב זולתו, אם במעשה או אף בדברים, וכמו שת' „ויאבק איש" (בראשית ל"ב כ"ה) „ואשתדל" אבל באמת במח"כ כתלמיד לפני רבו טען על רש"י ז"ל בחנם, כי הפעל „פעה" בארמית, הוא כמו „תעה" בעברית, וכמעט בכ"מ יתו' הס' „תעה" בפעל „טעה" והס' „פתה" הבא תמיד בבנין פיעל יתו' תמיד רק בפעל „שדל" [ואולי גם מטעם הרמב"ן]וכן „פתי את אישך, פתי אותו (שופטים י"ד ט"ו, ט"ז ה') מתו' „שדלי" „אם יפתוך חטאים" [משלי א' יו"ד] מתו' „נישדלוך" ורק כשבא פעם אחת בקל [דברים י"א ט"ז] שהוראתו „נפתה מעצמו" יתרגמהו בפעל „טעה". מהר ימהרנה, קימא יקימינה. אף שלעיל (בראשית ל"ד י"ב) ת' „מוהרא" הכא שהוא פעל ת' „קים" ור"ל יפסוק לה מוהר שהיא הכתובה כמ"ש בש"ס (כתובות י') והובא ברש"י, ולכן „כמהר הבתולות" (בפסוק בל אח"ז) ת' „כמוהרי בתולתא" מפני שהוא שם · וע' ברמב"ן שהשיג על רש"י (ולדעתי טעו בזה גם הרמב"ן בס' „ירבו עצבתם אחר מהרו" (תהלים ט"ז ד') גם ב"ס תל"ע בסוף סי' רל"ז. ובאוה"ם ש' „מהר" שנגרר אחריו, ופי'

רמב"ן

אדם לאחת לקראת מלכי ישראל ובכתוב הוה משתדל לשיבותיה (דניאל ו') משתדלו ועושה התחבולות · ועל דעתי מזה בלשון הוא ומרד ואשתדור · מתעביד בגויים מרד והתחבולה רבה · כי יחליפו אף האותיות האלה בלשון הקדש מזלות ומזרות · נמלאו ונמרצו · מפלשי עב · מפרשי · וכן בארמית ואלו עייכין · והרו ארבע חיון · ובלשון חכמים שרשרת שלשלת · ויש נסחאות שכתוב בהם במשנה השתדר להיות איש · ולכן אמר אונקלוס כי יפתה ארי ישדל · יסובב וישובב את הבתולה בעניינים רבים עד שישכב עמה · ובעבור כי פתוי הבתולות בעניינים רבים פעם בדברים פעם בממון פעם בשקר שיטעה אותה · פעם באמת ברצונו לישא אותה לו לאשה לא ייחד לו לשון · ועשאו השתדלות · אבל בפן יפתה לבבכם אמר בן דלמא יטעי · ומה שפי' הרב במהר ימהרנה לו שיפסיק לה מהר כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה איננו אמת · שהמפתה אם ישאנה אינו נותן קנס ואם יגרשנה אחר הנשואין אין עליו כלום מן התורה · שהכתובה מדברי סופרים היא אבל פי' מהר הבלוקים שאדם משלח לארוסתו כלי כסף וכלי זהב ובגדים לצרכי החופה והנשואין והם הנקראים סבלונות בלשון חכמים וכך אמרו מוהרי הדרי · ואונקלוס אמר בהרבו עלי מאד מהר ומתן · אסגו עלי לחדא מוהרין ומתנן · ולא היה נודר להם לכתוב לה כתובות הרבה מאד אבל המהר סבלונות כמו שפירשתי · ויתכן שיהיה הלשון נגזר מן מהרה חושה · לפי שהוא הדבר הראשון הנמסר בנשואין כי החתן ממהר ומקדים לשלוח לפניו המנחה ההיא · ואחרי כן הוא בא לבית חמיו לעשות הנשואין או השמחה כמו שהזכירו חכמים סעודת סבלונות · ופי' מהר ימהרנה לו לאשה שישלח לה סבלונות וצרכי חופה להיות לו לאשה רמז שהם יכולים לעכב · ואמר הכתוב בלשון הזה ולא אמר שיקחנה לו כי אין מצוה עליו שישאנה רק אם רצה ואם לא יחפוץ בה מתחלה יפרע · ואחרי כן אמר שאם ימאן אביה לתתה לו שישקול על ידו כסף כמהר אשר יתנו האנשים לבתולות הנשואות להם והטעם כי פסולה בעיני הבחורים ויצטרך אביה להרבות לה מתן והם לא יתנו לה מהר · וראוי הוא שיפרענו המפתה · ואמרו רבותינו כי ענין המהר הזה הוא נקוב בענין האונס כי הוא חמשים כסף · ודין האונס והמפתה שוין בזה · אבל חלק הכתוב בין אונס למפתה שאם נאמר ולו תהיה לאשה לא יוכל לשלחה כל ימיו · והטעם כי דרך ארץ להיות בחורי חמד מפתים בתולות בנות הגדולים היפות · ואיננו הגון שיהא חופא נשכר ולכן פי' שלא ישאנה על כרחם וישלם להם · ובעבור שגם היא חטאה בדבר לא נתן עליו עונש שישאנה על כרחו ודי שישלם הקנס · ואחרי שישאנה לדעתה ודעת אביה הרי היא עמו ככל הנשים אין לה עליו כתובה בתורה · וכן דרך

ספורנו

טז היא שנתפסה באונס: הטרפה · באונס: לא ישלם · אבל אכלוה חיות מתסרון שמירה ישלם כאמרם ז"ל (מציעא פרק השואל) נאנס אחד אינו אונס · כלב אחד אינו אונס ואין צריך לומר חתול ונמיה ודומיהם שיכול להציל: (יד) אם בעליו עמו · במלאכתו בשעת שאלה: לא ישלם · שהשם משאיל בקרוב דעת כזה הוא נותן מתנה על דעת שיחזירו · כיון שלא בהנה אינו חייב להחזיר אלא כשהיא נמצאת בעין · שאפילו לדעת האומר שבמתנה על מנת להחזיר חייב באונסין זהו מטעם שבתנאי של על מנת מבטל את המתנה אם לא יקויים התנאי · אבל בזה שהיא מתנה על דעת להחזיר בלתי תנאי שיבטל המתנה אם לא יחזירנה הנה כל זמן שהיא בידי המקבל היא שלו אף על פי שלא יחזירנה אחר כך ולא יתחייב

כסף ישקל כמהר הבתולת : ס יז מכשפה לא תחיה : יח כל־שכב עם־בהמה מות יומת : ס יט זבח לאלהים יחרם בלתי ליהוה לבדו : כ וגר לא־תונה ולא תלחצנו

ת"א כסף ישקל • כתובות י כט לח : מכשפה • ברכות כא יבמות ד סנהדרין ס סז : כל שכב • ברכות שם יבמות ד סנהדרין עו נד ס סו : זבח לאלהים • גיטין נז סנהדרין ס : בלתי לה' לבדו • סוכה מה סנהדרין סג : וגר לא תונה • מציעא נח נט :

רש"י

כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה וישאנה : (טז) כמהר הבתולות • שהוא קצ"ב נ' כסף אלא המפתה את הבתולה ושוכב עמה באונס שנאמר ונתן האיש השוכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף : (יז) מכשפה לא תחיה • אלא תומת בבית דין ואחד זכרים ואחד נקבות אלא שדבר הכתוב בהווה שהנשים מצויות מכשפות : (יח) (כל שוכב עם בהמה מות יומת • בסקילה רובע כנרבעת שכתוב בהן דמיהם בם) : (יט) לאלהים • לעבודת כוכבים אילו היה נקוד לאלהים (הלמ"ד בציר"י) היה צריך לפרש ולכתוב אחרים עכשיו שאמר לאלהים אין צריך לפרש אחרים שכל למ"ד ובי"ת [וה"א] המשמשות בראש התיבה אם נקוד בחטף כגון למלך למדבר לעיר צריך לפרש לאיזו מלך לאיזו מדבר לאיזו עיר וכן למלכים ולרגלים בחיר"ק צריך לפרש לאיזה ואם אינו מפרש כל מלכים במשמע וכן לאלהים כל אלהים במשמע אפילו קודש אבל כשהיא נקודה פתח כמו למלך למדבר לעיר (פתח וקמץ ענין אחד בענין זה וגם י"ל בדרך אחר כמ"ש בדקדוקי רש"י עיין בו) נודע באיזה מל' מדבר וכן לעיר נודע באיזה עיר מדבר וכן לאלהים לאותם שהוזהרתם עליהם במ"א • כיוצא בו אין כמוך באלהים לפי שלא פירש הוצרך לינקד פתח : יחרם • יומת למה נאמר יחרם והלא כבר נאמרה בו מיתה במ"א והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא וגו' אלא לפי שלא פירש על איזו עבודה חייב מיתה שלא תאמר כל עבודות במיתה בא ופירש לך כאן זובח לאלהים לומר לך מה זביחה עבודה הנעשית בפנים לשמים אף אני מרבה המקטיר והמנסך שהם עבודות פנים וחייבין עליהם לכל עבודת כוכבים בין שדרכה לעבדה בכך בין שאין דרכה לעבדה בכך אבל שאר עבודות כגון המכבד והמרבץ והמנפף והמנשק אינו במיתה אלא באזהרה : (כ) וגר לא תונה • אונאת דברים (קונטרליאר"ר בלע"ז) 1) כמו והאכלתי את מוניך את בשרם : ולא תלחצנו • בגזילת ממון : כי גרים הייתם •

רמב"ן

בני הגדולים לאנוס בנות הפחותים במעלה אשר אין להם כח כנגדם • ולכן אמר באונס ולו תהיה לאשה על כרחו • ועל דעת רבותינו גם שם בין היא בין אביה יכולין לעכב • כי איננו הגון שיקחנה על כרחה ויעשה עמה שתים רעות • ופעמים שתהיה נכבדת ממנו ולא יתכן שתתבזה בחשאו והמשפט היושר שיהיו הנשואין בידם • ולא בידו שהוא ישאנה על כרחו • שלא יהו בנות ישראל הפקר לבעלי הזרוע • והנה הדין הזה איננו רק בנערה כדין האונס • אבל שם פי' הכתוב כי ימצא איש נערה בתולה וכאן לא הזכיר נערה • והטעם כי הנערה הנזכרת שם אינו אלא להוציא את הבוגרת שהיא אשה • אבל הקטנה גם היא בכלל • וכאן לא הוצרך להוציא את הבוגרת כי בידוע שהמפתה הבוגרת שלא ישלם כלום כי מדעתה עשה • והאב אין לו בבתו שום זכות אחרי ימי הנעורים כדכתיב בנעוריה בית אביה • ואמר כאן אם מאן ימאן אביה לתתה לו • לרמוז שהוא הנותן אותה לו לאשה שהוא זכאי בכסף קדושיה בקטנה ונערה׳ כמו שדרשו כל פתח נעורים לאביה אבל באונס הוצרך לכתוב הנערה להוציא את הבוגרת כי היה עולה על דעתינו שישלם אליה אלא שגזרת הכתוב היא • והטעם כי בעמדה על דעתה תשמר מאונס • ור"א אמר מהר לשון קישור וכן ירבו עצבותם אחר מהרו ואיננו נכון • אבל הוא כמו שביארתי מדברי

אבן עזרא

(טז) כסף ישקול • בעבור שפתה : (יז) מכשפה • טעם להזכיר זה אחר כבתולה כי המתאוים יתאוו דרך כשפים למלאת תאותם • והזכיר הנקבה כי היא הנמצאת בכשוף יותר מן הזכרים : (יח) כל • הזכיר בתחלה פתוי הנערה שאין לה דעת • גם הזכיר הבהמה שאין לה פה לצעוק כמו האשה והזכיר האשה כי יש לה פה לצעוק : (יט) זבח • על דרך הפשט איננו מדבר על ישראל • כי כבר הזהיר על זה בדבור שני רק בעבור הגר • וכתוב אחריו נאמר זה • כי בעבור נאמר כל שוכב עם בהמה כי כן מנהג עם נכרי • והנה על זה התנאי יגור בארץ ישראל שלא ישכב עם בהמה ושלא יזבח לעבודת כוכבים • ואמר לאלהים • שהיה רגיל לעבדו מקדם • ומלת לאלהים כוללת אף המלאכים : לה' לבדו • רק לשם הנכבד לבדו שהוא בם העולם ולא יתערב אחר עמו : (כ) וגר • כאשר יקבל הגר שלא לעבוד עבודת כוכבים לא תונהו בארצך • בעבור שיש לך

רשב"ם

כסף • והוא הדין למפתה : (יז) מכשפה לא תחיה • לפי שדרך נשים כשפניות לעשות מעשיהם בסתר במחבואות במערות • כמו שמצינו בשמונים נשים באשקלון שתלה שמעון בן שטח • לכן הוא אומר לא תחיה • לא תתיאש מלחקור אחריהם • לא תניחם לחיות ע"י עצלות אלא חקור אחריהם להורגן : (יט) זבח לאלהים • פתח • אבל לאלהים משמע לשמי של הקב"ה : לאלהים • לאותו שאמרתי לך לא יהיה לך אלהים אחרים : יחרם • יהרג : (כ) לא תונה • בדברים • שהרי בממון כתוב לא תונו איש את עמיתו אחיו • וה"ה לכל ישראל אלא שדיבר הכתוב בהווה שיכול להונות את הגר במעשה אבותיו ועל מעשיו בגירות : לא תלחצנו • לעשות מלאכתך • לפי שהוא בלא גואל כדכתיב וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם : כי גרים הייתם :

1) contrarier ווידערשפרעכען • התנגד .

כמו

כְּמוֹהֲרֵי בְתוּלָתָא: יז חָרָשָׁא לָא תְחֵי: יח כָּל דְּיִשְׁכּוּב עִם בְּעִירָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל: יט דְּדַבַּח לְטָעֲוַת עַמְמַיָּא יִתְקְטֵל אֱלָהֵן לִשְׁמָא דַייָ בִּלְחוֹדוֹהִי: כ וְגִיּוֹרָא לָא תוֹנוֹן

נתינה לגר ° (כ"י בשמא)

מֹהֲרֵי" פל' "מהר ומתן" ר"ל שזנו אחרי אלהים אחרים, כי באמת גם הפעל מזה, גם השם יבואו רק על המתנות שיתן האדם לארוסתו או לאבותיה, ואנחנו לא מצינו בכל כה"ק בשום מקום, שהעובד אותם אלהות יכונה בשם "מהרם" כי אם בשם "ארוסה" וכדומה). (יט) זבח לאלהים יחרם. דדבח לטעות עממיא יתקטל, ע' במכילתא, ומפני שמפורש במ"א (דברים י"ז ה') "והוצאת את האיש ההוא וגו' וסקלתם באבנים ומתו" א' פה ג"כ מיתה, ובהיב"ע "לממונא". בלתי לה' לבדו. אלהן לשמא דה' בלחודוהי, ערמב"ן.

בעל הטורים

וגו' בכשפים אותה מאכלו לרבות את העובר: (יז) מכשפה · אותיות המכשף אחד האיש ואחד האשה אלא שדבר הכתוב בהווה וסמיך ליה כל שוכב עם בהמה רוב עריות ע"י כשפים ד"א רמז לבלעם הקוסם ששכב עם אתונו · [ס"א] כל שוכב [ותיבה] שם · אותיות בלעם · וסמיך ליה זובח לאלהים יחרם שרוב מכשפות על ידי זביחה לאלהים אחרים: תחיה · ג' במסרה · הכא ואידך לא תחיה כל נשמה (דברים כ') · החכמה תחיה בעליה (קהלת ז') · במדרש יש שעמלקים מכשפים היו ועשו עצמם כדמות בהמות למלט עצמם לכך צוה הקב"ה והמתה מאיש עד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה מגמל ועד חמור (ש"א ט"ו) וזהו בשביל חכמה שהיתה בהם ורצו לחיות עצמם בחכמתם צוה הכתוב לא תחיה כל נשמה [ומכשפה לא תחיה]: (יט) זבח · ג' במסרה · זובח לאלהים · זובח תודה יכבדנני (תהלים נ') זובח ומודה להקב"ה מכבדו ויראה בישע אלהים · אבל זובח לאלהים יחרם: יחרם · ג' · הכא ואידך יחרם מן האדם לא יפדה (פרשת בחקותי) · יחרם כל רכושו (עזרא י') זובח לאלהים יחרם כל רכושו והיינו דאמר בגונא ונותן וכו' בכמה בעקר ואין לו פדיון דכתיב יחרם לא יפדה שתופסת

רמב"ן

רבותינו ז"ל · ועל דעתי אחר מהרו שהיו נמהרי לב לאל אחר · ללכת אחריו במהירותם בלי השגחה ובלי דעת · ובדברי המדקדקים שנתנו מהר לאל אחר · והטעם שנתנו לו זבח ומנחה: (יז) מכשפה לא תחיה · אמר למעלה בכל חייבי מיתות מות יומת · והטעם שהוא חייב מיתה · ומצות עשה עלינו להמית אותו ממש שנאמר ובערת הרע מקרבך · או מזה במלמו שיהיה יומת · אבל בכאן לא אמר מכשפה מות תמות כי החמיר בה להזכיר אותה בלאו שלא נחיה אותה · והטעם מפני שהיא ממאת השם רבת המהומה · והשופטים נפתים אחריה החמיר בה בלאו · וכן בכל מרוצי התקלה כגון שאמר במסית לא תחמול ולא תכסה עליו · ואמר ברוצח ולא תקחו כופר לנפש רוצח אשר הוא רשע למות: (יט) זובח לאלהים יחרם · לעובד כוכבים והוא נקוד פתח כלומר לאותן האלהים שהזכרתם עליהם במקום אחר וזהו לשון רש"י · ור"א פי' שעל דרך הפשט איננו מדבר בישראל · שכבר הזהיר על עובד כוכבים בדבור השני רק בעבור שגר הכתוב אחריו כי על תנאי זה יגור בארצנו שלא יזבח לאלהיו כאשר היה עושה · והבל יפצה פיהו כי בעשרת הדברות הזהיר על עובדי כוכבים בלאו וכאן מפרש העונש והמשפט שנעשה בו כאשר עשה בלא תרצח ולא תנאף · כי אלה הם המשפטים אשר ישים לפניהם והנה חייב אותו מיתה כי יחרם מיתת ב"ד · וכן כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת · ואמר יחרם כי מפני אשר זבח לחרם יהיה חייב שיחרם · כענין והיית חרם כמוהו שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא · ויתכן כי יכלול הכתוב הזובח גם הזבח שהכל יהיה לחרם לרמוז שהוא אסור בהנאה · והזכיר הכתוב זביחה והוא הדין להשתחויה ולכל עבודת פנים אבל שאר עבודת פנים כגון המכבד והמרבץ והמגפף והמנשק אינו במיתה בשלא כדרכה אבל כדרך עבודתם בכל ענין הוא מתחייב ואפילו פוער עצמו לפעור · והנכון במלת לאלהים בפתחות הלמד שהם מלאכי מעלה ונקראו אלהים בהרבה מקומות·ככתוב אין כמוך באלהים ה' · ה' הוא אלהי האלהים ואדני האדונים · וישתחוו לו כל אלהים · ויקראו גם כן אלהים כאשר הזכרתי כבר ואמר בלתי לה' לבדו · בעבור שהזובחים למלאכיו יחשבו לעשות חפצו שיהו הם אמצעיים להפיק להם רצון מאתו · וכאלו הזבחים לאל ולמשרתיו על כן אמר בלתי לה' לבדו · ויש בכאן עוד בדרך הזה סוד עמוק יובן ממנו ענין הקרבנות ויכול המשכיל לדעתו ממה שכתבנו במקום אחר · ואנקלוס רמז לו בכאן ועוד נרמזו אנחנו בתורת כהנים בעזרת השם יתברך שמו לעד ולנצח: (כ) כי גרים הייתם בארץ מצרים · לא הוכשרו כל הגרים בעבור היותם גרים בארץ זמן ואין טעם שיהיו מובטחים לעולם בעבור כן · ופי' רש"י כי הוא טעם ללא תונו אותו · יזהיר שלא תונה אותו בהונאת דברים אם הוניתו אף הוא יכול להונותך ולומר לך אף אתה מגרים באת מום שבך אל תאמר לחברך · ור"א אמר זכור כי גרים הייתם כמוהו ואין בכל זה טעם בעקר · והנכון בעיני כי יאמר לא תונה הגר ולא תלחצנו והחשבו שאין לו מציל מידך כי אתה ידעת שהייתם גרים בארץ מצרים · וראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אתכם ועשיתי בהם נקמה כי אני רואה דמעת העשוקים אשר אין להם מנחם ומיד עושקיהם כח

ספורנו

על כל מה שיארע בה אפילו בפשיעה וכן באה הקבלה (כס) שיהיה פטור כל שומר בבעלים אפילו בפשיעה: (יט) זובח לאלהים · בכל האלהות יחדיו אע"פ שבכללם יכוין לכלול את האל ית': יחרם · מנפש ועד בשר: כי חרם הם · אסורים בהנאה כ"לם ומצד מה שיקבלום לאלוה המקבל הוא הנם באמור בהם כאמרו' והיית חרם כמוהו: לה' לבדו · בלא שתוף אלהים אחרים:

לא

כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כא כָּל־אַלְמָנָה וְיָתוֹם לֹא תְעַנּוּן׃ כב אִם־עַנֵּה תְעַנֶּה אֹתוֹ כִּי אִם־צָעֹק יִצְעַק אֵלַי שָׁמֹעַ אֶשְׁמַע צַעֲקָתוֹ׃ כג וְחָרָה אַפִּי וְהָרַגְתִּי אֶתְכֶם בֶּחָרֶב וְהָיוּ נְשֵׁיכֶם אַלְמָנוֹת וּבְנֵיכֶם יְתֹמִים׃ פ כד אִם־כֶּסֶף ׀ תַּלְוֶה אֶת־עַמִּי אֶת־הֶעָנִי עִמָּךְ לֹא־תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה לֹא־תְשִׂימוּן עָלָיו נֶשֶׁךְ׃ כה אִם־חָבֹל תַּחְבֹּל שַׂלְמַת

כצ"ל בצירי מ"ש

ת"א וחרס אפי · מליעא לא : אם כסף תלוה · מליעא עא : לא תהיה לו · מליעא נט עס : לא תשימון · כתובות מו עס : אם חבל · מליעא לא קיג :

רש"י

אם הוניתו אף הוא יכול להונותך ולומר לך אף אתה מגרים באת מום שבך אל תאמר להברך · כל לשון גר אדם שלא נולד באותה מדינה אלא בא ממדינה אחרת לגור שם : (כא) כל אלמנה ויתום לא תענון · ה"ה לכל אדם אלא שדבר הכתוב בהווה לפי שהם תשושי כח ודבר מצוי לענותם : (כב) אם ענה תענה אתו · הרי זה מקרא קצר גזם ולא פירש עונשו (והא דכתיב והיו נשיכם וגו' זהו אם צעוק יצעק אבל באם לא יצעק לא פירש וק"ל) כמו לכן כל הורג קין גזם ולא פירש עונשו אף כאן אם ענה תענה אותו לשון גזום כלומר סופך ליטול את שלך למה כי אם צעוק יצעק אלי וגו' : (כג) והיו נשיכם אלמנות · ממשמע שנאמר והרגתי אתכם איני יודע שנשיכם אלמנות ובניכם יתומים אלא הרי זו קללה אחרת שיהיו הנשים צרורות כאלמנות חיות שלא יהיו עדים למיתת בעליהן ותהיינה אסורות להנשא והבנים יהיו יתומים שלא יניחום בית דין לירד לנכסי אביהם לפי שאין יודעים אם מתו אם נשבו : (כד) אם כסף תלוה את עמי · ר' ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מג' וזה אחד מהן : את עמי · עמי ועובד כוכבים עמי קודם · עני ועשיר עני קודם · עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין וזה משמעו אם כסף תלוה את עמי תלוהו ולאיזה מעמי את העני ולאיזה עני לאותו שעמך · (ד"א את העני · שלא תנהג בו מנהג בזיון בהלואה שהוא עמי : את העני עמך · הוי מסתכל בעצמך כאילו אתה עני) : לא תהיה לו כנשה · לא תתבענו בחזקה אם אתה יודע שאין לו אל תהי דומה עליו כאילו הלויתו אלא כאילו לא הלויתו כלומר לא תכלימהו : נשך · ריבית שהוא כנשיכת נחש שנושך חבורה קטנה ברגלו ואינו מרגיש ופתאום הוא מבצבץ ונופח עד קדקדו כך רבית אינו מרגיש ואינו ניכר עד שהרבית עולה ומחסרו ממון הרבה : (כה) אם חבל תחבל · כל לשון חבלה אינו משכון בשעת הלואה אלא שממשכנין את הלוה כשמגיע הזמן ואינו פורע : (חבול תחבול · כפל לך בחבלה עד כמה פעמים אמר הקדוש ברוך הוא כמה אתה חייב לי והרי נפשך עולה אצלי בכל אמש ואמש ונותנת דין וחשבון ומתחייבת לפני ואני מחזירה לך אף אתה טול והשב כול והשב) :

רמב"ן

ואני מציל כל אדם מיד חזק ממנו · וכן האלמנה והיתום לא תענו כי אשמע לצעקתם · שכל אלה אינם בוטחים בנפשם · ועלי יבטחו · ובפסוק האחר הוסיף טעם ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים · כלומר ידעתם כי כל גר נפשו שפלה עליו והוא נאנח וצועק ועיניו תמיד אל ה' וירחם עליו כאשר רחם עליכם כמו שכתוב ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה · כלומר לא בזכותם רק ברחם עליהם מן העבודה : (כא) וטעם כל אלמנה · אפילו עשירה בעלת נכסים כי דמעתה מצויה ונפשה שפלה · ואמר אם ענה תענה אותו על כל יחיד מהם · על כן כתיב אחריו והיו נשיכם אלמנות בעונש האלמנה וצעקתה · ובניכם יתומים בצעקת היתום · והעונש הזה לא מנו אותו רבותינו בכל חייבי מיתה בידי שמים בברייתא דכלאו הן שבמיתה השנויה בסנהדרין · והטעם שאין זה מיתה כמיתת בני אדם בידי שמים · שנאמר בהם ומתו בו כי יחללוהו · ולא תמותו · אבל ענש בכאן שיהרג אותם בחרב אויב או במלחמה ירד ונספה בלא הודעם והיו נשיהם אלמנות לעולם ובניהם יתומים לעולם : (כב) אם ענה תענה אותו · הרי זה מקרא קצר גיזם ולא פי' ענשו · כמו לכן כל הורג קין ולא פירש העונש · אף כאן אם ענה תענה אותו לשון גיזום · סופך ליטול את שלך למה כי יצעק אלי אשמעו

רשב"ם

כמו שמפורש לפנינו ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם ולפי שצרתו מרובה עונשו מרובה : (כא) לא תענון · כמו למען ענותו בסבלותם ודיבר הכתוב בהווה : (כג) והיו נשיכם וגו' מדה כנגד מדה : (כד) לא תהיה לו כנושה · כשיגיע זמן מלוה לגבות אל תדחק אותו לקחת משכון כדכתיב והנושה בא לקחת וגו' · או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו · כל נושה כשמגיע הזמן בא לקחת משכון : לא תשימון עליו נשך · למען הרחיב את זמנו : (כה) אם חבל תחבל · ע"י ב"ד · כדכתיב בחוץ תעמוד והאיש אשר אתה נושה בו·

יוציא

וְלָא תְעִיקוּן אֲרֵי דַיָרִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם: כא כָּל אַרְמְלָא וְיָתַם לָא תְעַנּוּן: כב אִם עַנָּאָה תְעַנֵּי יָתֵהּ אֲרֵי אִם מִקְבַּל יִקְבֵּל קֳדָמַי קְבָלְהוֹן אֲקַבֵּל קְבִלְתֵּהּ: כג וְיִתְקַף רוּגְזִי וְאֶקְטוֹל יָתְכוֹן בְּחַרְבָּא וִיהוֹן נְשֵׁיכוֹן אַרְמְלָן וּבְנֵיכוֹן יַתְמִין: כד אִם כַּסְפָּא תּוֹזֵיף לְעַמִּי לְעַנְיָא דִּי עִמָּךְ לָא תְהֵי לֵיהּ כְּרַשְׁיָא לָא תְשַׁוּוֹן עֲלוֹהִי חִבּוּלְיָא: כה אִם

נתינה לגר

(כד) את העני עמך, לעניא די עמך. נראה שאין כוונתו כמו שדרשו רז"ל (במכילתא בשם ר' ישמעאל) שהיא חובה, רק שהוא נמשך על שלאחריו "לא תהיה לו כנשה". כנשה, כרשיא. ע' לקמן (דברים ט"ו ב') "משה" את' "מרי רשו" וע' בערוך ע' "רשה" שפי' האיש המלוה, (ובאמת יתו' הפעל "נוש" או "נשה" בפעל "רשי" כמו "כי תשה ברעך" והאיש אשר אתה נשה בו" (דברים כ"ד י' י"א) מתו' "ארי תרשי בחברך", נברא דאת רשי ביה" וכן "לא נשיתי ולא נשו בי" (ירמיה ט"ו יו"ד) הי' לא רְשָׁאן בי ולא מה דאלא רשי אנא תבע מנהון [והוא ממש כמ' "נשה" בעברית, בחלוף למנ"ר] והשם הנאמר "מלוה" יתו' או "רשא" (ישעיה כ"ד ב') או "מרי רשו" כבפסוק שהבאנו מקודם, רק כשרצון המת' לאמר "המלוה הנוגש" אם ביד חזקה או אף בדברים קשים, ית' "רַשְׁיָא" בפיעל שהוא מורה גם בארמית כבעברית על חוזק הפעולה, ולכן בפה שבא הצווי בתורה לבלי לנגוש את האיש כלוה, ית' "רַשְׁיָא" וכן "והנשה בא לקחת את שני ילדי לו לעבדים" (מ"ב ד' א') ית' "ורשיא

בעל הטורים

את דמים: (כב) תענה · ב' · אם ענה תענה · את תענה את בנותי · זהו שדרשו את תענה מתאמים דילפינן מסכא דכתיב אלמנה ויתום לא תענון וסמיך ליה אם ענה תענה שלא יענה אותם כענין אלמנות שלא יניחם לרעוים כאלמנות חיות: לא תענון · בנו"ן לשון רבים · אם ענה תענה אתו · לשון יחיד · לומר א' ענוי מרובה וא' ענוי מועט · ד"א לומר שכל ישראל ערבים זה בזה שאפילו אם ענה האחד כאלו ענו כולן. ענה תענה · צעק יצעק · שמוע אשמע · הכל כפול לומר הכל במדה שתעשה לו אעשה לך: (כג) ובניכם יתומים · וסמיך ליה אם כסף תלוה לומר שבעון רבית ימותו ויהיו בניו יתומים כדכתיב (ביחזקאל י"ח) וחי לא יחיה: (כד) לא תשימון עליו נשך · בגימ' [אחד] הלוה והמלוה [ואחד] הסופר [ואחד הערב] עוברים בלאו: (כה) אם חבל

אבן עזרא

את רב ממנו · ותכור כי גרים הייתם כמוהו · וכאשר הזכיר הגר שאין לו כח הכה היתום והאלמנה שהם ישראלים ואין להם כח · ואחר שאמר לא תענון לשון רבים · אמר אם הענה · כי כל רואה אדם שהוא מענה יתום ואלמנה ולא יעזרם גם הוא יחשב מענה: (כב) אם ענה · והנה הטעם · אם אחד יענה ואין עוזר · הטעם על כלם · על כן בא אחריו וחרה אפי והרגתי אתכם כולכם · ואמר כי אם צעק יצעק אלי · על היתום · וכן דין האלמנה · רק היתום יתכן שיהיה קטן ולא ידע לדבר כמו האלמנה: (כד) אם כסף תלוה · אם נתן לך השם הון שתוכל להלוות העני · והזכיר זאת הפרשה · כי העני כמו הגר והיתום והאלמנה · וקרא העניים עמי · כי החסידים לא יבקשו עשר בעולם הזה · והעד אליהו ואלישע · שלא רצה לקבל מנחת נעמן · גם שמואל הרמתי · וטעם עמך · שהוא במקום שאתם דר בו: לא תהיה לו כנושה · שיבא לך פניו בעבור שונתך · ואמר תשימון · כי המלוה והסופר והעדים כולם עוברים: (כה) אם חבל תחבל · אחר שאמר את רעך שהוא לשון נקבה והכה אחר כי היא כסותה לבדה · אמר תשיבנו · והטעם על החבול שהוא לשון זכר · אמר הגאון מה טעם לקחת החבול ביום וישיבנו בלילה והוא השיב בעבור שירא שלא ינוס מהאר וישכנו לו חבול תחתיו · כי הטעם

רמב"ן

והנקמנו לשון רש"י · ואיננו נכון · וגם העד שהביא לא העיד כן · אבל יתכן שיהיה כי במקום הזה כמו אם שהוא אחד ממשמשין שלא אמר אם יצעק אלי שמוע אשמע צעקתו · והכפל לנחוץ הענין וחזוקו · כדרך המבלי אין קברים · הרק אך במשה · והנכון בעיני שבמלת כי יאמר אם ענה תענה אותו רק אם כשק יצעק אלי בלבד מיד אשמע צעקתו איננו צריך לדבר אחר כלל · כי אני אושיענו ואנקום אותו ממך · והטעם כי אתה לוחץ אותו מפני שאין לו מושיע מידך והנה הוא נעזר יותר מכל אדם כי שאר האנשים ימרתו אחרי מושיעים שיושיעום ואחרי עוזרים לנקום נקמתם ואולי לא יועילו והגל לא יצילו · וזה בצעקתו בלבד בוטח בה' וינקם ממך כי נוקם ה' ובעל חמה · ויבא כענין הזה בכתובים רבים · כגון מה שאמר אל תגזול דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער כי ה' יריב ריבם ואמר אל תגזול דל בעבור שהוא דל ואין לו עוזרים · ואל תדכא העני אשר בשעריך · כי ה' יריב כעבורם · וכן אמר ובשדה יתומים אל תבוא כי גואלם חזק ה' צבאות שמו · שים להם גואל חזק וקרוב יותר מכל אדם · אף כאן אמר כי בלבד בצעקתו יושיע · וכמוהו כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה ונתן זרע לזורע ולחם לאוכל כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי · בשניהם יאמר שלא יעשו דבר אחר כי אם שירוה את הארץ מיד · וכן כי אם שיעשה מה שחפצתי · והנה הוא כטעם אלא · וכן כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך: (כד) לא תהיה לו כנושה · הוא המלוה · יאמר שלא תהיה לו כמלוה שהוא כמושל ללוה · כענין שכתוב עבד לוה לאיש מלוה · אבל תהיה לו בכל דבר כאלו לא לוה ממך

ספורנו

(כא) לא תענון · אם ענה תענה אותו · אם כשתענה את היתום תהיה כוונתך לענותו בלבד · אבל אם תענהו ליסרו ולהיטיב לו אין זה אלא גמילות חסדים: (כב) שמוע אשמע צעקתו · וחרה אפי · ארחם על הצועק ואקצוף על המענה כענין ישראל במצרים ויהיה העונש מדה כנגד מדה שאני שענה את אלמנה ויתום ברצונו יסבב על כרחו ענוי אשתו ובניו: (כד) אם כסף תלוה · אם יהיה זה שלא יתקיים בישראל מה שנאמר אפס כי לא יהיה בך אביון אבל יתקיים בהם כי לא יחדל

רֵעֶ֑ךָ עַד־בֹּ֥א הַשֶּׁ֖מֶשׁ תְּשִׁיבֶ֥נּוּ לֽוֹ׃ כו כִּ֣י הִ֤וא כְסוּתֹה֙ כסותו קרי לְבַדָּ֔הּ הִ֥וא שִׂמְלָת֖וֹ לְעֹר֑וֹ בַּמֶּ֣ה יִשְׁכָּ֔ב וְהָיָה֙ כִּֽי־יִצְעַ֣ק אֵלַ֔י וְשָׁמַעְתִּ֖י כִּֽי־חַנּ֥וּן אָֽנִי׃ רביעי חצי הספר בפסוקי ס כז אֱלֹהִ֖ים לֹ֣א תְקַלֵּ֑ל וְנָשִׂ֥יא בְעַמְּךָ֖ לֹ֥א תָאֹֽר׃ כח מְלֵאָתְךָ֥ וְדִמְעֲךָ֖ לֹ֣א תְאַחֵ֑ר בְּכ֥וֹר בָּנֶ֖יךָ תִּתֶּן־לִּֽי׃ כט כֵּֽן־תַּעֲשֶׂ֥ה לְשֹׁרְךָ֖ לְצֹאנֶ֑ךָ שִׁבְעַ֤ת יָמִים֙ יִהְיֶ֣ה עִם־אִמּ֔וֹ בַּיּ֥וֹם הַשְּׁמִינִ֖י

ת"א עד בא השמש · מציעא קיד: אלהים לא · סנהדרין נו סו: ונשיא בעמך · יבמות כב קמא כד מציעא מח סב בתרא ד' סנהדרין פה מכות ח: מלאתך ודמעך בכורות כו תמורה ד ה: בכור בניך תתן · בכורות כו נט: כן תעשה · חולין פא בכורות כו נט: שבעת ימים · נדה מ מא:

רש"י

עד בא השמש תשיבנו לו · כל היום השיבנו לו עד בא השמש וכבוא השמש תחזור ותטלנו עד שיבא בקר של מחר ובכסות יום הכתוב מדבר שאין צריך לה בלילה: (כו) כי הוא כסותה · זו טלית: שמלתו · זו חלוק: במה ישכב · לרבות את המצע: (כז) אלהים לא תקלל · הרי זו אזהרה לברכת השם ואזהרה גם לקללת דיין: (כח) מלאתך · חובה המוטלת עליך כשתתמלא תבואתך להתבשל והם בכורים: ודמעך · התרומה · ואיני יודע מהו לשון דמע: לא תאחר · לא תשנה סדר הפרשתן לאחר את המוקדם ולהקדים את המאוחר שלא יקדים תרומה לבכורים ומעשר לתרומה: בכור בניך תתן לי · לפדותו בחמש סלעים מן הכהן והלא כבר נוה עליו במקום אחר אלא כדי לסמוך לו כן תעשה לשורך מה בכור אדם לאחר שלשים יום פודהו שנאמר ופדויו מבן חדש תפדה אף בכור בהמה דקה מטפל בו שלשים יום ואחר כך נותנו לכהן: (כט) שבעת ימים יהיה עם אמו · זו אזהרה לכהן שאם בא למהר את קרבנו לא ימהר קודם שמנה לפי שהוא מחוסר זמן: ביום השמיני תתנו לי · יכול יהא חובה לבו ביום נאמר כאן שמיני ונאמר להלן ומיום השמיני והלאה ירצה מה שמיני האמור להלן להכשיר משמיני ולהלן אף שמיני האמור כאן להכשיר משמיני ולהלן וכן משמעו וביום

רמב"ן

לעולם ·לא תשים עליו נשך · שהוא נשך כסף נשך אוכל · אבל תהיה בהלואה אליו חסד · לא הטול ממנו תועלת כבוד ולא תועלת ממון: (כו) ושמעתי כי חנון אני · חונן ומקבל תחנות כל אדם אע"פ שאינו הגון · מגזרת חנם · והענין שלא תחשוב לא אחבול שלמת אדם שאינגו צדיק אקח ולא אשיבנו כי צעקתו לא ישמע אל · לפיכך אמר כי חנון אני ושומע צעקת כל מתחנן לו: (כז) אלהים לא תקלל · אמר אונקלוס על הדיין שלא יקלל אותו כאשר יחייבנו בדין לא תקיל · לשון קללה הוא בארמית מיקל להו · יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה · וכן הרבה בלשון ירושלמי: ונשיא בעמך לא תאור · הנישא על העם והוא המלך · והזהיר שלא יאור אותו כאשר יחייב אותו במשפטו · ועל דעת רבותינו בגמרא אלהים לא תקלל אזהרה על ברכת השם אפי' בכנוי · והנה הזהיר על המלך העליון יתברך ועל המולך בארץ · והם אמרו בגמ' כי יכנס בכלל אלהים השם הנכבד והשופט אשר ישב מושב אלהים בארץ · ולא נתבאר אם יכנס בכלל הנשיא ראש סנהדרי גדולה שנקרא נשיא בגמ' · והרב רבי משה אמר שהוא בכלל האזהרה הזו · וכן נראה לי ממה שאמר ר' יהודה הנשיא על עצמו כגון אני מה אני בצעיר וכו' · ואם כן יאמר לא תאור כל נשיא בעם שהוא ראש הסררה על כל ישראל בין שתהיה הסררה ההיא בממשלת מלכות בין שתהיה ממשלת תורה · כי נשיא הסנהדרין הוא במעלה העליונה בסררת התורה: (כח) מלאתך ודמעך לא תאחר · מלינו מלאה בזרע · פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע · ועוד במלאה כן היקב התירוש והיצהר כענין שנאמר והשיקו היקבים תירוש ויצהר · והנראה לי בלשון הזה כי יקרא פרי

רשב"ם

יוציא אותו החוצה · אבל אתה לא תבוא אל ביתו לעבוט עבוטו וזהו לא תהיה לו כנושה: עד בא השמש · כל היום השיבהו לו כי חכמים פירשוהו בכסות יום: (כו) ושמעתי כי חנון אני · אע"פ שמן הדין יש לו משכון אינו חייב להחזירו אלא לפנים משורת הדין ולא היה לו לשמוע צעקתו אם לא מפני שרחום וחנון אני · אבל למעלה אצל אלמנה ויתום לא תענון כתיב שמוע אשמע צעקתו · הואיל ומן הדין שומע הקב"ה צעקתו לפיכך לא כתיב שם כי חנון אני: (כז) אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאור · דבר הכתוב בהווה לפי שהמלכים והדיינים דנין דיני ממונות ונפשות רגילים בני אדם לקללם · וכן הוא אומר גם במדעך מלך אל תקלל · וכה"א כי קללת אלהים תלוי כשרואים את האדם תלוי מקללים את הדיינים לכך צוה לא תלין נבלתו: (כח) מלאתך ודמעך לא תאחר · זה הוא שכתוב ראשית דגנך תירשך ויצהרך · המלאה הרומת התבואה כדכתיב המלאה הזרע · ודמעך הוא התירוש · ושמן זית יצהר שהם צלולים וכעין דמעה ומזוקקים · וכן פירש זגהם: לא תאחר אלא ראשית ותחלה לכל המעשרות · בכור בניך · כן תעשה לשורך וגו' כל אלו ענייני

ראשית

מַשְׁכּוֹנָא תָּתֵב כְּסוּתָא דְחַבְרָךְ עַד עַל שִׁמְשָׁא תְּתִיבִנֵּהּ לֵהּ: כו אֲרֵי הִיא כְסוּתֵהּ בִּלְחוֹדַהּ הִיא תּוֹתְבֵהּ לְמַשְׁכֵּהּ בְּמָה יִשְׁכּוּב וִיהֵי אֲרֵי יִקְבֵּל קֳדָמַי וְאֲקַבֵּל קְבָלְתֵּהּ אֲרֵי חַנָּנָא אֲנָא: כז דַּיָּנָא לָא תְקִיל וְרַבָּא בְעַמָּךְ לָא תְלוּט: כח בִּכּוּרָךְ וְדִמְעָךְ לָא תְאַחַר בּוּכְרָא דִבְנָךְ תַּפְרֵשׁ קֳדָמַי: כט כֵּן תַּעְבֵּד לְתוֹרָךְ לְעָנָךְ שִׁבְעָא יוֹמִין יְהֵי

נתינה לגר

אתי כו"). (כו) והיה כי יצעק אלי ושמעתי, ויהי ארי יקבל קדמי ואקבל קבלתה. ר"ל אם יצעק ויתרעם על החובל שלמתו, אז אקבל צעקתו, ולא ת' שיתפלל וה' ישמע תפלתו, כי כן יגיד וכליו רעו (פסוק כ"ב וכ"ג) שהם מפורש, וחרה אפי כו' כי ה' יריב ריבם". (כז) אלהים לא תקלל. דינא לא תקיל. הוא כדעת ר"ע במכילתא בדיינין הכתוב מדבר, וע' במס' סנהדרין דף ס"ו, ורש"י כתב אזהרה לברכת השם ולקללת דיין, והוא כמס' סופרים שהוא קדש וחול, וצ"ע. ומ"ש בכל הספרים תקיל" הת' בהוא הוא ט"ס, וצ"ל תקילי" הת' בפתח שהוא בהפעל, וכ"ה בחומשי הרמב"ן. (כח) מלאתך ודמעך, בבורך ודבעך. ערש"י שכ' איני יודע מהו לשון דמע" וע' במס' תרומות (פ"ג מ"ז) ובמס' חלות (פס"ז מ"ד) אוכל בדמעו" ובמס' תמורה דף ד' ע"א ובהוד"ה מלאתך שדמע הוא בלא ובכורים בינם, וע' במכילתא ג' שמות נקראה התרומה, ראשית תרומה ודמע, וע' בהראב"ע

בעל הטורים

תקלל · וסמיך ליה אלהים לא תקלל לפי שכשבא למשפט שליח ב"ד מוהיר שלא יקלל הדיין: (כז) אלהים · בגימ' הוא דיין: ונשיא · בגימ' (ע"ס) וכל שהוא בעמך [תיבת בעמך אינו מן המנין רק לגמר הענין שר"ל ע"ד יפתח בדורו כו'] · וסמיך ליה מלאתך דאיירי בבכורים דכתיב בהו ברכה כשקיפה וגו' והמקלל אינו הסך ברכה: (כח) לא תאחר · בכור בניך · אלא תתן מיד

אבן עזרא

השמש יש לך לחמול עליו: וטעם כי חנון אני · על דעת הגאון שהוא כמו הגוני חנוני · והטעם כי אני אתן לו ממון ואכיר את שלך · ולפי דעתי כי מלת חנינה איננה כן · כי אם יבקש דוד לאמר חנני אלהים כחסדך · רק הוא כמו רחים אע"פ שיש ביניהם הפרש · כאשר אפרש בפרשת כי תבא · וכנס זה ושמעתי שהוא אחר והיה כי יצעק אלי · כמו הכתוב למעלה כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו: וחרה אפי · וגם יודע · כי שמע אשמע צעקתו בהרון אפו שאחריו: (כז) אלהים לא תקלל · הם הדיינים · והם הכהנים בני לוי במעשה התורה: ונשיא בעמך לא תאר · בעבור הו בגלוי · והגאונים הפרישו בין קללה ומארה וזה הנשיא הוא המלך הכתוב במשנה תורה · וכאשר הסתכלנו בפסוקים הבאים זה אחר זה עד ונבל אשר אמרתי אליכם תשמרו · מצאנו רובם בדברי הענייים כאילו הם דבוקים עד פרשת אם כסף תלוה · אמר יפת טעם להזכיר אלהים לא תקלל · אולי בעני ברוב צערו בלילה אם יעבור השלום ולא ישיב לו העבוט יקלל את הדיין שדן ביוקח עבוטו: (כח) מלאתך · כנוי לתירוש: ודמעך · כנוי ליצהר · והגאון רב סעדיה אמר · כי מלת מלאתך המלאה מן הזרע · והמלאה מן היקב · ואמר כי דמעך רמז ליצהר · כי כאשר ידרך הזית הוא יורד טפות כמו הדמע · והנה פי' זה הכתוב במקום אחר · והוא ראשית דגנך תירושך ויצהרך על כן עמו · בכור בניך תתן לי · כי הוא ראשית אונו · ובן זיפא אמר כי מלאתך על ההריון · ודמעך כנוי לשכבת זרע והיא הטפה · ואמר לא תאחר שלא יעכב מלקחת לו אשה · על כן אחריו בכור בניך תתן לי · וזה שגעון למה הזכיר מלאתך לפני דמעך · כי דמעך לפי דעתו לפסוק זרע באשה ואחר כך תבא ההריון · ועוד כי דבר ההריון אינו ביד אדם רק ביד השם לבד ואמר יפת הזכיר הפסוק הזה שלא יאחר העני לתת מה שהוא חייב · כך הטעם לתת הבכור לכהן:

רמב"ן

השדה והכרם תבואה · בעבור שיביאו אותה אל הבתים ותקרא גם כן אסיף · אוסף בלי יבא · וחג האסיף · ולכך תקרא מלאה כי לאוסף הדבר וקבוצו יקרא מלוי · אשר יקרא עליו מלא רועים · קראו אחריך מלא · יחד עלי יתמלאון · יאספו ויבאו · וכן וזרעו יהיה מלא הגוים · קבוץ ורבוי עמים · ועוד יהכן שתקרא מלאה בכנוי לברכה שימלאו הגרנות בר והיקבים תירוש ויצהר · שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר · ובוצר · כי כאשר תקולל חלקתם יאמרו יהיו כחציר גגות שקדמת שלף יבש שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר · והמתברכים יקראו מלאה · ויהיה דמעך רמז לתירוש ויצהר מושאל מן דמעת העין בעבור שידמה לה בררתו טיפות או שכל טיפות היורדות שמם דמעה והדרך עיני דמעה טיפות מים ואיננו שם לבכי בלבד וענין הכתוב כי כאשר תאסוף פרי השדה וימלאו הגרנות בר ותדרוך הגפנים שתזל דמעתם והשיקו היקבים תירוש ויצהר · לא תאחרם בידך כי בראשיתם תתנה לי · כמו שאמר ראשית דגנך תירושך ויצהרך · ועל דעת רבותינו ז"ל לא תאחר שלא תאחר המוקדם · ולא פי' איזהו כי בכאן יזכיר המצות דרך כלל · ואחר כן יבארם והם סדרו בכורים ותרומה ומעשר ראשון ושני · ואנקלוס תרגם בכורך ודמעך · ופירוש רש"י מלאתך חובה המוטלת עליך כשתתמלא תבואתך ותתבשל והם

ספורנו

יהדל אביון ואז יקרא שלום: (כו) ושמעתי כי חנון אני · אף על פי שלא יוכל לצעוק עליך חמס שהרי הוא חייב לך מכל מקום כשיצעק אלי על עניותו הגורם לו להיות ערום בלי לבוש על ידך אתן לו קנה ממש שהייתי חונן אותך יותר על הספק כדי שתוכל לפרנס בו אחרים: כי חנון אני · והנני חונן כל צועק כאשר אין לו חונן זולתי · לפיכך טוב לך שתהיה התנהגו כהשגחת עליון באופן שיתמיד לך החן מאתי שתוכל אתה להלוות ולפרנס אחרים: (כז) אלהים לא תקלל · אף על פי שתחשוב שהטה את דינך הדיין לא תקללהו שאין אדם רואה חובה לעצמו: ונשיא בעמך לא תאור · כי אמנם קללת המלך ורעהו תביא על הכל סבת רעה והזק לצבור כאמרו ירא את ה' בני ומלך ועם שונים אל תתערב: (כח) מלאתך · הרומת הדגן · כענין מלאות ועוכות: ודמעך · הרומת התירוש והיצהר הנוזלים: בכור בניך תתן לי · לכל עבודת קדש עבודת המקדש ולתלמוד תורה כמו שהיה אחר כך בכהנים כאמרו כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו: (כט) כן תעשה לשורך לצאנך · שתתן לי הבכור כיון שיצא מכלל נפל כאמרם בכורות כל ששהה שלשים יום אינו נפל:

תִּתְּנוֹ־לִי׃ ל וְאַנְשֵׁי־קֹדֶשׁ תִּהְיוּן לִי וּבָשָׂר בַּשָּׂדֶה טְרֵפָה לֹא תֹאכֵלוּ לַכֶּלֶב תַּשְׁלִכוּן אֹתוֹ׃ ס כג א לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא אַל־תָּשֶׁת יָדְךָ עִם־רָשָׁע לִהְיֹת עֵד חָמָס׃ ב לֹא־תִהְיֶה אַחֲרֵי־רַבִּים לְרָעֹת וְלֹא־תַעֲנֶה עַל־רִב לִנְטֹת אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת׃ ג וְדָל לֹא תֶהְדַּר בְּרִיבוֹ׃ ס ד כִּי תִפְגַּע

ת"א ואנשי קדש · פסחים כד קדושין נו חולין קטו קיו בכורות י: ובשר בשדה · מכות יח זבחים פב מנחות קא חולין מב סח עג קב: לכלב תשלכון · פסחים כב כא קיח קדושין נח מכות כג: לא תשא · פסחים קיח סנהדרין ז מכות ל"ג שבועות לא: אל תשת ידך · יבמות כה קמא עב סנהדרין ט כז: לא תהיה · סנהדרין ב: ולא תענה על · סנהדרין יח לו: לנטת · סנהדרין ג: אחרי רבים · מציעא נט סנהדרין ב ג חולין יא: ודל לא תהדר · חולין קלד: כי תפגע · מציעא לג:

רש"י

השמיני אתם רשאי ליתנו לי: (ל) ואנשי קדש תהיון לי · אם אתם קדושים ופרושים משקוצי נבלות וטרפות הרי אתם שלי ואם לאו אינכם שלי: ובשר בשדה טרפה · אף בבית כן אלא שדיבר הכתוב בהווה מקום שדרך בהמות ליטרף וכן כי בשדה מצאה · וכן אשר לא יהיה טהור מקרה לילה הוא הדין למקרה יום אלא שדיבר הכתוב בהווה · [וא"ת] בשר דתלוש מן חיות חייתא בשר שנתלש על ידי טריפת זאב או ארי מן חיה כשרה או מבהמה כשרה בחייה: לכלב תשליכון אותו · אף לעובד כוכבים כן או אינו אלא כלב כמשמעו ת"ל בנבלה או מכור לנכרי ק"ו לטרפה שמותרת בכל הנאות א"כ מה ת"ל לכלב למדך הכתוב שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה שנאמר ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו אמר הקב"ה תנו לו שכרו: (א) לא תשא שמע שוא · כתרגומו לא תקבל שמע דשקר · אזהרה למקבל לשון הרע ולדיין שלא ישמע דברי בעל דין עד שיבא בעל דין חבירו: אל תשת ידך עם רשע · הטוען את חבירו בתביעת שקר שהבטיחהו להיות לו עד חמס: (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעות · יש במקרא זו מדרשי חכמי ישראל אבל אין לשון המקרא מיושב בהן על אופניו · מכאן דרשו שאין מטין לחובה בהכרעת דיין א' וסוף המקרא דרשו אחרי רבים להטות שאם יש שנים מחייבין יותר על המזכין הטה הדין על פיהם לחובה ובדיני נפשות הכתוב מדבר ואמצע המקרא דרשו לא תענה על ריב על רב שאין חולקין על מופלא שבב"ד לפיכך מתחילין בדיני נפשות מן הצד לקטנים שבהם שואלים תחלה שיאמרו את דעתם · ולפי דברי רבותינו כך פתרון המקרא לא תהיה אחרי רבים לרעות לחייב מיתה בשביל דיין אחד שירבו מחייבין על המזכין ולא תענה על הרב לנטות מדבריו ולפי שהוא חסר יו"ד דרשו בו כן: אחרי רבים להטות · יש רבים שאתה נוטה אחריהם ואימתי בזמן שהן שנים המכריעין במחייבין יותר מן המזכין וממשמע שנאמר לא תהיה אחרי רבים לרעות שומע אני אבל יהא עמהם לטובה מכאן אמרו דיני נפשות מטין על פי אחד לזכות ועל פי שנים לחובה ואונקלוס תרגם לא תתמנע מלאלפא מה דבעיניך על דינא ולשון העברי לפי התרגום כך הוא נדרש לא תענה על ריב לנטות אם ישאלך דבר למשפט לא תענה לנטות לצד אחד ולסלק עצמך מן הריב אלא הוי דן אותו לאמיתו ואני אומר ליישבו על אופניו כפשוטו וכך פתרונו לא תהיה אחרי רבים לרעות אם ראית רשעים מטין משפט לא תאמר הואיל ורבים הם הנני נוטה אחריהם ולא תענה על ריב לנטות וגו' ואם ישאלך הנדון על אותו המשפט אל תענהו על הריב דבר הנוטה אחרי אותן רבים להטות את המשפט מאמיתו אלא אמור את המשפט כאשר הוא וקולר יהא תלוי בצואר הרבים: (ג) לא תהדר · לא

רמב"ן

בכורים ודמעך היא תרומה ואיני יודע מהו לשון דמע · וכן במכילתא מלאתך אלו בכורים הנטלין מן המלא · ודמעך זו תרומה · ואולי כאשר יקראו לדעתם במקום הזה הבכורים מלאה בעבור שניטלין מן המלא יקראו התרומה דמעה בעבור שיביאו אותה תירוש ויצהר לא פרי · והזכיר שני המינין ממנה לרמוז כי דינה לספרים תירוש ויצהר אין חיוב להקדימם בענבים

אבן עזרא

(ל) ואנשי קדש · בעבור שהזכיר שורך וצאנך שהם מותרים לאכילה · הזהיר על הבשר שהוא נטרף · אולי שפני יאכלנו בעבור עניו · והזכיר בשדה שהוא יותר · וככה הדין בנטרף גם בתוך העיר · וכמוהו מקרה לילה: וטעם לכלב · נסתה שלמ"ד · שהוא שומר שורך וצאנך · ואין ראוי לאכלו כי אם הכלב · ור' משה הכהן אמר כי הטרפה קשה מהנבלה · כי יש בטרפה כדמות סם רע שיזיק תולדות האדם · על כן לא הותר לתתה לגר אשר בשעריך או לימכר לנכרי · כמו הנבלה: (א) לא תשא שמע שוא · שלא יוציא מלבו דבר שוא לגנות

רשב"ם

ראשית הם: (ל) ואנשי קדש · שלא לאכול דבר טמא כגון טרפה · וכ"כ לא תאכלו כל נבלה וגו' כי עם קדוש אתה: (א) לא תשא שמע שוא · כמו שהעד מוזהר לא תענה ברעך עד שקר · כמו כן הדיינים מוזהרין שלא לקבל עדות ולשמוע שקר אלא ודרשת וחקרת ואפי' אם יש שני עדי שקר אל תצטרף עמהם להעיד כמותם ואע"פ שיוגמר על פיהם כי אין מכחישים: (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעות · אם הם הדנין שלא כדין לפי דעתך ואע"פ שלא יאמינו לך כי אם למרובים · ולא תענה על ריב לנטות אחרי רבים להטות משפט ואפי' כשהם מזכים אדם ופוטרים ממיתה: (ג) ודל לא תהדר · כדכתיב לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול אלא

עם אמה ביומא תמינאה תפרשנה קדמי : ל ואנשין קדישין תהון קדמי ובשר תליש מן חיוא חיא לא תיכלון לכלבא תרמון יתיה : א לא תקבל שמע דשקר לא תשוי ידך עם חיבא למהוי ליה סהיד שקר : ב לא תהי בתר סגיאין לאבאשא ולא תמנע מלאלפא מה דבעינך על דינא בתר סגיאי שלים דינא : ג ועל מסכינא לא תרחם בדיניה : ד ארי תפגע תורא דסנאך או חמריה דטעי אתבא תתיבניה

נתינה לגר

מאמה שהוא כמי ליין ושמן של תרומה שעבור שיורד כדמע טפה טפה). (כט) תתנו לי, תפרשנה קדמי. ע"ש דבחולין (דף פ"א) רמי ר' אפוטרוקי, כתיב שבעת ימים יהיה תחת אמו וכתיב ומיום השמיני והלאה וגו' הא כיצד לילה לקדושה יום להרצאה. א"כ הוא דלא כהת"א דהפרשה היא בלילה, אולם באמת לכאורה קשה למה לא רמי ר' אפטוריקי מפסוק זה שהוא קדוש בתורה, אלא שמוכח לא קשיא שבבכור איירי ולילה הולך אחר היום, וא"כ הוו שבעת ימים, ונכונים דברי הת"א, וע' במהרש"א לחולין (שם שם). (ל) ובשר בשדה טרפה. ובשר תליש מן חיוא חיא, הת' בעל אוהב גר כתב ע"ז, ואיננו נכון כי זה יורה על איסור אבר מן החי ולא על איסור טרפה, ולדעתי כוונת המת' כמ"ש במכילתא והובא ברמב"ם פ"ד מ"ה מאכלות אסורות הלכה ו', "טרפה האמורה בתורה זו שטרפה אותה חית היער" ע"ש כל הפרק, ומ"ש הת"א "חיוא" ר"ל בין חיה ובין בהמה וכ"כ רש"י.
כג (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעת. לא תהי בתר סגיאין לאבאשא, ר"ל לא תהיה בדיני נפשות אחר רבים בהכרעת דיין א' (לחובה) כמ"ש בש"ס (סנהדרין דף מ') או כפשוטו, לא תלך אחרי רבים לחייבו רק תגיד דין אמת אע"פ שהוא ללא הועיל, ואפשר יותר טוב לגרוס בתרגום "לביש" שהוא התרגום של השם "רעות" ולא "לאבאשא" שהוא תרגום "להרע". ולא תענה על רב לנטת, ולא תתמנע מלאלפא מה דבעינך על דינא. ר"ל כמ"ש לעיל (ע"פ פשוטו) לא תמנע מהוציא בשפתיך מה שנראה בעיניך, או על מה ששאלו אותך, לגי' רש"י "מה דמתבעי לך" ובחומשי רו"ה גם ברש"י הגי' "מה דבעינך" ופי' "לא תענה" הוא כמו עינוי מלאכול או מלעשות, וע' קדושין מ"ט ע"א ברש"י ד"ה המתרגם ותוס' שם ד"ה המתרגם. אחרי רבים להטת, בתר סגיאי שלים דינא. בעל אוהב גר כתב ע"ז "קשה מאד להולמו" ובאמת ר"ל הפסק דין יחתך ויגמר אחר רוב הדעות וזהו "שלים" ר"ל להשלים ולגמור הדין (ולפי"ז יותר נכונה הגי' מא"ד שהובאה באוהב גר "אשלים דינא" באפעל) ובכ"י שלי הנוסחא "ולא תתמנע מלאלפא מה דיתבעי לך על דינא בתר סגיא אשלים דינא". (ד) כי תפגע, ארי תפגע. ויש בו מסורה קרא והרגום, כי יש נוסחא אחרת "ארי

בעל הטורים

אחר ל' יום: (ל) ואנשי. ד' ר"פ. הכא ואידך ואנשי תמיד יבדילו (יחזקאל ל"ט) ואנשי סדום (בראשית י"ג) ואנשי בכל פשו את סוכות (מ"ב י"ז) כי אנשי סדום עבדו עבודת כוכבים כדכתיב עשו את סוכות אבל אתם אנשי קדש תהיון לי ותמיד תבדילו כשומא מבינותם כדכתיב ואנשי תמיד יבדילו: תשלכון אתו. ב' יתירה ללמדך שמרחיקין הנבילות מן העיר נו"ן אמה. לכלב תשלכון אתו וסמיך ליה לא תשא שמע שוא כל המספר לשון הרע ראוי להשליכו לכלבים: (ג) ודל. ב' במסרה. הכא ואידך ודל מרעהו יפרד (משלי י"ט) לומר אפילו הוא רעהו יפרד ממנו ולא ישא לו פנים בדינו: בריבו. ד'. הכא ואידך צדיק הראשון

אבן עזרא

רשע: ועם אל תשת ידך עם רשע. להתחבר עמו בעדות שוא להעשות חמס לנקי. אולי העני יעשה זה למלאת חסרונו: (ב) לא. אם ראית רבים יעידו על דבר שלא ידעתו לא תאמר בלבבך אלה לא יכזבו. ואמר הגאון כי שתים מצות יש בפסוק הזה האחת מצות לא תעשה. והשנית מצות עשה. כי אמר חייב אתה אחרי רבים להטות כי חשב כי מלת להטות כמו לנטות. ואיננו כן רק היא מהבנין הדגוש הכבד. כמו להדוך משפט. גם נמצאת בלא משפט ומטה גר. ורז"ל פירשו כי אינו נלמוד כי הלכה כרבים. ומה שהעתיקו הוא האמת. ואחר שהכתוב אמר לא תהיה אחרי רבים לרעות. מזה נלמוד כי אם יהיו הרבים לטובה שהיא מצוה ללכת אחריהם: לא תענה על ריב. מצוה על כל ישראל ואף כי הדיין שהוא שהשופט יכריע לפניו לעזור לרעהו: (ג) ודל. גם זה דבק שתחשוב כי טוב תעשה בעזרך דל. ובמקום אחר לא תהדר פני

רמב"ן

חתים והנה לא יזכיר המצות בכאן רק ברמז כי היה זה לכתבם לאלו המצות בספר הברית אשר יזכיר בפרשה האחרת ועוד יחזור ויבארם כלם במקום אחר כל אחת: (ל) ואנשי קדש תהיון לי. טעם הכתוב הזה כי עד הנה הזכיר המשפטים והזהיר בדברים המכוערים ועתה כשבא להתחיל באיסור

ספורנו

מ' יתום בבהמה אינו נפל: ואנשי קדש תהיון לי. ובאופן זה תהיו אנשי קדש כי כשתפרישו בכורות הבנים ומתנותיהם לעובדי הכהנים הבכורות ילמדו דעת את העם והתקדשתם והייתם קדושים: ובשר בשדה טרפה. אפילו בטרפה שאינה ספק כלל: (א) אל תשת ידך עם רשע. לחתום עמו על שטר כאמרם על אנשי ירושלם שלא היו חותמים על השטר אלא אם כן יודעים מי חותם עמהם (סנהדרין פרק זה בורר): להיות עד חמס. שהרשע מעיד יחידי שאין הרשע ראוי להעיד ויוציא הדיין כל הממון מהנתבע על פיו בלבד שלא כדין: (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעות. להכריע לכף חובה בדיני נפשות שאין דנין ע"פ דיין אחד בלבד לחובה: ולא תענה על ריב. כשישאלוך חבריך הדיינים מה דעתך: לנטות אחרי רבים. לא תהיה השוכך כראוי לנטות אחרי רבים אם היו עשרה מזכים ואחד עשר מחייבים: להטות. כדי להכריע על פיך לכף חובה שתהיו אז י"ב מחייבים אלא אמור דעתך והכרעך. ולא יספיק לך שתאמר שראוי לנטות אחר דעת הרבים

שׁוֹר אֹיִבְךָ אוֹ חֲמֹרוֹ תֹּעֶה הָשֵׁב תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ׃ ס ה כִּי־תִרְאֶה חֲמוֹר שֹׂנַאֲךָ רֹבֵץ תַּחַת מַשָּׂאוֹ וְחָדַלְתָּ מֵעֲזֹב לוֹ עָזֹב תַּעֲזֹב עִמּוֹ׃ חמישי ס ו לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט אֶבְיֹנְךָ בְּרִיבוֹ׃ ז מִדְּבַר־שֶׁקֶר תִּרְחָק וְנָקִי וְצַדִּיק אַל־תַּהֲרֹג כִּי לֹא־אַצְדִּיק רָשָׁע׃ ח וְשֹׁחַד לֹא תִקָּח כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר פִּקְחִים וִיסַלֵּף דִּבְרֵי צַדִּיקִים׃ ט וְגֵר לֹא תִלְחָץ וְאַתֶּם יְדַעְתֶּם אֶת־נֶפֶשׁ הַגֵּר כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ י וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת־אַרְצֶךָ וְאָסַפְתָּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ׃ יא וְהַשְּׁבִיעִת תִּשְׁמְטֶנָּה וּנְטַשְׁתָּהּ וְאָכְלוּ אֶבְיֹנֵי עַמֶּךָ וְיִתְרָם תֹּאכַל חַיַּת

ת"א כי תראה פסחים קיג מציעא לב · רבץ תחת · מציעא לב לג : וחדלת מעזב · מציעא לג : עזב תעזב · שם לא לב : לא תטה · כתובות קה סנהדרין לו : מדבר שקר · שבועות ל לא : ונקי וצדיק סנהדרין לג מג : ושחד לא תקח · פסחים יב כתובות קה : כי השחד · כתובות קה : ויסלף · שם : וגר לא תלחץ · מציעא נט ס׳ הזוהר בדברי הסבא פי׳ נפגא : והשביעית תשמטנה · סכה מד מועד קטן ג מציעא לט :

רש"י

החלוק לו כבוד לזכותו בדין ולומר דל הוא אזכנו ואכבדנו : (ה) כי תראה חמור שנאך וגו׳ · הרי כי משמש לשון דילמא שהוא מד׳ לשונות של שמושי כי וכה פתרונו שמא תראה חמורו רובץ תחת משאו : וחדלת מעזב לו · בתמיה : עזב תעזב עמו · עזיבה זו לשון עזרה וכן עזור ועזוב וכן ויעזבו את ירושלים עד החומה מלאוה עפר לעזוב ולסייע את חוזק החומה כיוצא בו כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני וגו׳ שמא תאמר כן בתמיה לא תירא מהם ומדרשו כך דרשו רבותינו כי תראה וחדלת פעמים שאתה חודל ופעמים שאתה עוזר הא כיצד זקן ואינו לפי כבודו וחדלת או בהמת נכרי ומשאו של ישראל וחדלת: עזב תעזב עמו · לפרק המשא מלמשקל ליה מליפול משאו ממנו : (ו) אביונך · לשון אבה שהוא מדולדל ותאב לכל טובה : (ז) ונקי וצדיק אל תהרג · מנין ליוצא מבית דין חייב ואמר אחד יש לי ללמד עליו זכות שמחזירים אותו ת"ל ונקי אל תהרוג אע"פ שאינו צדיק שלא נצטדק בב"ד מ"מ נקי הוא מדין מיתה שהרי יש לך לזכותו · ומנין ליוצא מב"ד זכאי ואמר א׳ יש לי ללמד עליו חובה שאין מחזירין אותו לב"ד ת"ל וצדיק אל תהרוג וזה צדיק הוא שנצטדק בב"ד: כי לא אצדיק רשע · אין עליך להחזירו כי אני לא אצדיקנו בדיני אם יצא מידך זכאי יש לי שלוחים הרבה להמיתו במיתה שנתחייב בה : (ח) ושחד לא תקח · ואפילו לשפוט אמת וכ"ש כדי להטות הדין שהרי כדי להטות הדין נאמר כבר לא תטה משפט: יעור פקחים · אפי׳ חכם בתורה ונוטל שוחד סוף שתטרף דעתו עליו וישתכח תלמודו ויכהה מאור עיניו : ויסלף · כתרגומו ויקלקל : דברי צדיקים · דברים המצודקים משפטי אמת וכן תרגומו פתגמין תריצין · ישרים : (ט) וגר לא תלחץ · בהרבה מקומות הזהירה תורה על הגר מפני שסורו רע : את נפש הגר · כמה קשה לו כשלוחצים אותו : (י) ואספת את תבואתה · לשון הכנסה לבית כמו ואספתו אל תוך ביתך: (יא) תשמטנה · מעבודה : ונטשתה · מאכילה אחר זמן הביעור · דבר אחר תשמטנה מעבודה גמורה כמו חרישה וזריעה ונטשתה מלזבל ומלקשקש : ויתרם תאכל חית השדה · להקיש מאכל אביון למאכל חיה מה חיה אוכלת בלא

רמב"ן

כמאכל פחה ואמר ואנשי קדש תהיון לי שראוי הוא שיאכל האדם כל מה שיחיה בו ואין האסורין כלל במאכלים רק טהרה בנפש שיאכל דברים נקיים שלא יולידו עובי וגסות בנפש · על כן אמר ואנשי קדש תהיון לי כלומר אני חפץ שתהיו אנשי קדש בעבור

אבן עזרא

גדול : (ד) שור אויבך · בחירק תחת היו"ד · והוא סומך · כי מלת ואיבתי · מהפעלים היוצאים · והטעם אע"פ שהוא אויבך וככה שונאך · ונאמר אויבך כי נכון לדבר כזה גם כן שונאך . אולי כאשר זו הפרשה אם היה השור והחמור של עני יהיה שיברך הרבה מאד שעשית מצות השם · וגם גמילות חסד עם עני : (ה) וחדלת · כמו חדל לך מעשות כדבר

רשב"ם

בצדק תשפוט עמיתך . (ה) חמור שנאך · דבר בהווה : עזוב תעזוב · לשון סיוע וחיזוק · כדכתיב ויעזבו את ירושלים עד החומה · ואפס עצור ועזוב : (ז) מדבר שקר תרחק · ואם נראה בעיניך דין מרומה ועדים רמאים ואין אתה יכול להכחישן התרחק מאותו הדין ואל תדין בו כלל · ואעפ"כ אם הוא נקי וצדיק בדין שכבר נגמר הדין לזכות אל תהרגו עוד מאחר שכבר קבלת העדים וגמרת הדין ולא נתת לבך על זה עד לסוף · שאם אתה הצדקתו אני לא אצדיקנו וחייב מיתה כדכתיב והאלהים אנה לידו : (ח) יעור פקחים · אצל פיקות עין נופל לשון עיורון · ויסלף צדיק כילוף : (י) ואספת את תבואתה · בביתך · ולא תניחנה הפקר

אלא

לה: ה ארי תחזי חמרא דסנאך רביע תחות טוענה ותמנע מלמשבק לה משבק תשבוק מה דבלבך עלוהי ותפרק עמה: ו לא תצלי דין מסכינך בדינה: ז מפתגמא דשקרא הוי רחיק ודזכי ודי נפק (דכי) מן דינא לא תקטול ארי לא אזכי חיבא: ח ושוחדא לא תקבל ארי שוחדא מעור חכימין ומקלקל פתגמין תריצין: ט וגיורא לא תעיקון ואתון ידעתון ית נפשא דגיורא ארי דיירין הויתון בארעא דמצרים: י ושית שנין תזרע ית ארעך ותכנוש ית עללתה: יא ושביעתא תשמטנה ותרטשנה וייכלון מסכני עמך ושארהון תיכול חיות ברא כן תעבד

נתינה לגר

תפרע״. (ה) וחדלת מעזוב לו, ותמנע מלמשבק לה. מרש״י משמע שמוסב על פריקת חמור וכן „עזב תעזב״ מש׳ זה, ולכן פי׳ עזב תעזב לנירסהנו „משבק תשבק מה דבלבך ותפרק עמה״ והו שתרגום מתיבת „עמו״ או שיש פה ב׳ נוסחאות מעורבבים ולפי׳ ה״א צ״ל „ותתמנע מלמשבק לה ותפרק עמה״ ומלות „משבק תשבק מה דבלבך עלוהי״ הוא הפי׳ השני ולדעתי נראה כגי׳ רש״י שבחומשי רו״ה, שבתרגום שהיה לפניו היה כתיב „ותתמנע מלמשבק לה״ וממלות „משבק תשבק״ שלאחריהם נשתרבב בטעות הזה. (ז) ונקי וצדיק. ודזכי ודי נפק דכי מן דינא. ע׳ בא״ו ג״ר שתמה „וכי מה ענין פשרה לכאן ?״ ולכן הניח גירסא „ודי נפק זכאי״ ואפשר מפני שהזכיר כבר „ודזכי״ תרגם „צדיק״

בעל הטורים

בריבו (משלי י״ח) · לא תטה משפט אביונך בריבו · לעות אדם בריבו (איכה ג׳) לומר לך אף אם הוא דל לא תשמע דבריו ההלם להצדיקו בדינו ולעות בעל דינו כבא אחריו · (ד) תעה · ג׳ במסרה · המורו תועה · והנה תועה בשדה (פ׳ וישב) · אדם תועה מדרך (משלי כ״א) זהו שאמרו מצא פרה רועה אין זו אבידה · חמור וכליו הפוכים הרי זו אבידה · וזהו המורו תועה שהוא תועה בשדה ויצא מדרך : (ה) שונאך · ב׳ במסרה · חמור שונאך · אם רעב שונאך האכילהו לחם (שם כ״ה) מכאן דהכא מיירי בשני מיני שונאים כותי וישראל דשונא כותי דרשינן וחדלת מעזוב לו ובשונא ישראל עזוב תעזוב עמו · רבץ · ג׳ במס׳. הכא ואידך לפתח חטאת רובץ (פ׳ בראשית) רובץ בין המשפתים (פ׳ ויחי) לפתח חטאת רובץ זה יצר הרע שאם הלך אחרי יצרו והרבה עון עד אשר הוא רובץ תחת משאו מאי תקנתיה יעסוק בתורה כיששכר שהיה רובץ בין המשפתים כדאמרינן אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המ״ד : (י) את תבואתה ושביעית · לאסור פירות ערב שביעית שנכנסו לשביעית : (יא) ויתרם · ב׳ · הכא ואידך ויתרם אכלה אש (איוב כ״ב) לומר שפירות שביעית אסורין בסחורה והעוסקים את דמיהן וצריך לבערן : (יג) ושם אלהים

אבן עזרא

וכן ושמרת · ושטעם חדל שתעזוב כדבר לו לבדו · רק תעיר עמו שקברים והעזוב כמשא ויפול מזה כצד ומזה כצד ויקום כחמור · ויש אומר כמו ויעזבו את ירושלים · לטעון המשא מדרך רחוקה : (ו) לא תטה · עם הדיין ידבר · וכמוהו לפני ה׳ אלהיך תאכלנו · כראוי לאכול · כאלו הוא מדבר עם הכהן ויבדילנו מכל ישראל שידבר עמהם · והאומר כי הוא נכור עדר · אבל שוא : (ז) מדבר שקר · עם הדיין ידבר · שלא ידין דין שקר · וכמוהו צדק צדק תרדוף : ונקי וצדיק אל תהרוג · באותו הדבר · אם ידעת שהוא רשע בדבר אחר · שלא תאמר הואיל והנה פשע רשע אחר קשה · אהרגנו ואסיר המכשול מהדרך · כי אני אקח הדין ממנו ולא ימלט מידי : (ח) ושחד · גם הזכיר כל זה · כי בעבור יתן שחד לדיין להטות מדין דלים : ויסלף דברי צדיקים · אמר הגאון כי צדיקים הפך לדמי · ולא יתכן זה כי דברי כמוך : וטעם צדיקים · בדין לא צדיקים במצות : (י) ושש שנים · הזכיר גם זה · בעבור ואכלו אביוני עמך : (יא) והשביעית תשמטנה · היא שהקרא שמטה לה׳ · ולא יגוש איש את רעהו כאביון : ונטשתה · שלא

רמב״ן

שיהיו ראויים לי לדבקה בי שאני קדוש לפיכך לא תשקצו נפשותיכם באכילת הדברים המתועבים · וכך אמר אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ השורץ ולא תטמאו בהם ונטמתם בם כי אני ה׳ אלהיכם · והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני · והנה הטרפים משקצין הנפש והטרפה אין בה שקוץ אבל יש בשמירה ממנה קדושה : (יא) תשמטנה ונטשתה · השמטה מעבודה · ונטשתה מאכילה אחר זמן הביעור · ד״א השמטה מעבודה גמורה כגון חרישה וזריעה ונטשתה מלקשקש ומלזבל לשון רש״י · ואיננו נכון כי לא הוזהרנו מן התורה אלא על חרישה וזריעה אבל המקשקש והמזבל ואפילו מנכש ועודר וטוכח וכל שאר עבודות קרקע אינו אסור מן התורה וכך שנו בתחלת מסכת משקין דחרישה וזריעה אסר רחמנא אבל תולדות לא אסר רחמנא וכלהו מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא היא וכן הביעור אינו נלמד מן המקרא הזה · ור״א אמר השמטה · שמוט כל בעל משה ידו · ונטשתה שלא הזרע את הארץ · ואינו כלום אבל הכתוב דבק כראשון אמר שש שנים תזרע ותאסוף התבואה והשביעית תשמטנה שלא תזרע את ארצך ונטשתה שלא תאסוף את התבואה אבל תעזבנה ואכלו אביוני עמך וחית השדה פרי העץ ותבואת הכרם וכן ונטשתה השנה השביעית :

ספורנו

כרבים מגלתי שהאמר בזה שום סברא · אלא זו שהם עודפים על המזכים ולהכריע אז ע״פ שנים להוטה : (ו) לא תטה משפט אביונך בריבו · שלא יהא רך לזה וקשה לזה בעת המשפט שבעלי דינים מספרים טענותיהם וכמו כן שלא יהא אחד מעומד ואחד יושב ודומיהם : (ז) מדבר שקר הרחק · מכל דבר שיוכל לסבב שקר כאמרם ז״ל (אבות) הוי זהיר בדבריך שמא מתוכם ילמדו לשקר : (יא) השמטנה · בשמטת כספים · כאמרו וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו . ונטשתה ואכלו אביוני עמך : בשמטת קרקע יאכלו גם העניים : ויתרם · של עניים : האוכל היה נבדה בבעניים קודמים כאמרו מאכל

הַשָּׂדֶה כֵּן־תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזֵיתֶךָ׃ יב שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרֶךָ וְיִנָּפֵשׁ בֶּן־אֲמָתְךָ וְהַגֵּר׃ יג וּבְכֹל אֲשֶׁר־אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם תִּשָּׁמֵרוּ וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תַזְכִּירוּ לֹא יִשָּׁמַע עַל־פִּיךָ׃ יד שָׁלֹשׁ רְגָלִים תָּחֹג לִי בַּשָּׁנָה׃ טו אֶת־חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי־בוֹ יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם׃ טז וְחַג הַקָּצִיר בִּכּוּרֵי מַעֲשֶׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה וְחַג הָאָסִף בְּצֵאת הַשָּׁנָה בְּאָסְפְּךָ אֶת־מַעֲשֶׂיךָ מִן־הַשָּׂדֶה׃ יז שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל־זְכוּרְךָ אֶל־פְּנֵי הָאָדֹן

ת"א ויִנפש בן · יבמות מח : ובכל אשר אמרתי שבת יח : ושם אלהים אחרים · סנהדרין סג קטו : לא ישמע · סנהדרין סג בכורות ב : שלש רגלים · חגיגה ב ג : את חג · חגיגה יח : ולא יראו · חגיגה ז : וחג הקציר · חלה פד בכורים עם חגיגה יח מנחות פד: וחג האסף · חגיגה יח ר"ה יג מנחות פד: יראה סנהדרין ד: כל זכורך · חגיגה ז ס' הזוהר פ' שלח קג:

רש"י

מעשר אף אביונים אוכלים בלא מעשר מכאן אמרו אין מעשר בשביעית: כן תעשה לכרמך · ותחלת המקרא מדבר בשדה הלבן כמו שאמור למעלה הימנו תזרע את ארצך : (יב) וביום השביעי תשבת · אף בשנה השביעית לא תעקר שבת בראשית ממקומה שלא תאמר הואיל וכל השנה קרויה שבת לא תנהוג בה שבת בראשית : למען ינוח שורך וחמורך · תן לו נייח להתיר שיהא תולש ואוכל עשבים מן הקרקע או אינו אלא יחבשנו בתוך הבית אמרת אין זה נייח אלא צער: בן אמתך · בעבד ערל הכתוב מדבר : והגר · זה גר תושב : (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו · לעשות כל מצות עשה באזהרה שכל שמירה שבתורה אזהרה היא במקום לאו : לא תזכירו · שלא יאמר לו שמור לי בצד עבודת כוכבים פלונית או תעמוד עמי ביום עבודת כוכבים פלונית · ד"א ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו ללמדך ששקולה עבודת כוכבים כנגד כל המצות כולן והנזהר בה כשומר את כולן : לא ישמע · מן העובד כוכבים: על פיך · שלא תעשה שותפות עם כנעני וישבע לך בע"ג שלו נמצאת שאתה גורם שיזכר על ידך : (יד) רגלים · פעמים וכן כי הכיתני זה שלש רגלים : (טו) חדש האביב · שהתבואה מתמלאת בו באביה: אביב · לשון אב בכור וראשון לבשל פירות : ולא יראו פני ריקם · כשתבואו לראות פני ברגלים הביאו לי עולות : (טז) וחג הקציר · הוא חג שבועות: בכורי מעשיך · שהוא זמן הבאת בכורים שתי הלחם הבאין בעצרת היו מתירין החדש למנחות ולהביא בכורים למקדש שנאמר וביום הבכורים : וחג האסיף · הוא חג הסוכות: באספך את מעשיך · שכל ימות החמה התבואה מתיבשת בשדות ובחג אוספים אותה אל הבית מפני הגשמים : (יז) שלש פעמים וגו' · לפי שהענין מדבר בשביעית הוצרך לומר שלא יסתרסו

רמב"ן

(יב) למען ינוח שורך וחמורך · מפני שהלמ"ד למען כמו בעבור · נסרס שיאמר ששת ימים תעשה כל מעשיך בבית ובשדה · בעבור שינוח בשביעי בן אמתך והגר להיות כלם עדים במעשה בראשית · כטעם את אשר תאפו אפו · וכן אמר ששת ימים תעבוד

אבן עזרא

שלא תזרע · וכמוהו ונטוש את השנה השביעית : (יב) ששת · גם הזכיר זה · בעבור וינפש בן אמתך · והגר אשר בשעריך שהוא עני ושכיר לך : (יג) ובכל אשר · עתה הזכיר עבודת כוכבים והטעם כל מה שאמרתי הם מצותי ומשפטי · ולא כן משפטי אלהים אחרים · ואמר לא תזכירו שלא תזכירו שמותם להשבע בהם · גם שלא ישביעו בהם עובדים · וזהו ולא ישמע

רשב"ם

אלא בשביעית תשמטנה שלא תזרע · ונטשת שלא תאסוף תבואתה : (יא) לכרמך לזיתך · כמו מן תבואה · דרך המקרא להזכיר דגן ותירוש ויצהר וה"ה לכל אוכלין שהן גידולי קרקע כדכתיב בפרשת בהר סיני : (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם · מיום התחלת הדברות עד עכשיו תשמרו · חוזר וכופל ושונה אזהרותיו · ורבותינו דרשו לרבות שביתת כלים : (טז) וחג הקציר · קרבנות הכתובים בפ' שור או כשב ושתי הלחם שהם מנחה חדשה : בכורי מעשיך · להתיר חדש במקדש : וחג האסיף חג הסוכות · בשעת אסיף אשר מלאו הגרנות בר והיקבים תירוש ויצהר · וצוה הכתוב לישב בסוכות לזכרון כי במדבר ישבו באהלים ולא היה להם קרקע ולא דגן ותירוש ויצהר · הרי שלשה רגלים תלוים כולם בפירות הארץ · אביב · וקציר · ואסיף : (יז) האדון ה' · והארץ שלו שלא יחמוד איש את ארצך בעלותך לראות כמו שמפורש בפ' כי תשא · שלש

פעמים

לכרמך לזיתך: יב שתא יומין תעבד עובדך וביומא שביעאה תנוח בדיל דינוח תורך וחמרך וישקוט בר אמתך וגיורא: יג ובכל די אמרית לכון תסתמרון ושום טעות עממיא לא תדכרון לא ישתמע על פומכון: יד תלת זמנין תחוג קדמי בשתא: טו ית חגא דפטיריא תטר שבעא יומין תיכול פטירא כמא דפקידתך לזמן ירחא דאביבא ארי ביה נפקת ממצרים ולא יתחזון קדמי ריקנין: טז וחגא דחצדא בכורי עובדיך די תזרע בחקלא וחגא דכנשא במפקא דשתא במכנשך ית עובדיך מן חקלא: יז תלת זמנין בשתא יתחזון כל דכורך קדם רבון עלמא

נתינה לגר

בלשון סהרס , וכוונתו אם יתחייב הזכאי אל תהרגהו אלא החזירהו לב"ד , ואם יצא זכאי אע"פ שיש לך ללמד חובה אל תחזירהו לחובה כקבלת חז"ל (סנהדרין דף ל"ג) ומזה ועוד מכמה מקומות נראה

בעל הטורים

אחרים · שלש רגלים · לומר לך כל המבזה את המועדות כאלו עובד עבודת כוכבים · וסמך פסח לעבודת כוכבים לומר מה עבודת כוכבים אסורה בהנאה ואוסרת בכל שהוא אף חמץ בפסח אסור בהנאה ואוסר בכל שהוא : (טז) האסף · ב' במסרה · הכא ואידך האסיף תקופת השנה (פ' הבא) וסייע דאיתא בפ"ק דסנהדרין וחג האסף תקופת השנה שיהא חג האסיף בתקופה

אבן עזרא

על פיך שתשביעו בו אחרים · שלא תאמר לעובד כוכבים בשבע לי כאלהיך: (יד) שלש [רגלים] פעמים · לי לבדי חסים עבד · שתעמוד ש"ש רגלים בשנה ותבא לפני כעבד שיבא דורון לאדוניו · על כן כתוב אחריו (את) [אל] פני האדון ה' כמו פני האדון ה' וכן ולא יראו פני ריקם · והזכיר זה בעבור כי יש ימים ידועים הולכים עובדי אלילים להבליהם · על כן כתוב תחוג לי לבד : ומלת תחוג · תזבח · כמו אסרו חג בעבותים : רגלים · מגזרת רגל · כי רוכב רגלים הם : (טו) את חג המצות · השאל ממנו כי הוא ראשון לחדשי השנה · והנה כתוב שבעת ימים תאכל מצות · כמו חג הסכות תעשה לך שבעת ימים · והנה הוא חיוב · ואין כמוהו ששת ימים תעשה מעשיך · כי אחריו כתיב שתשבות ביום השביעי · ואין ככה שבעת ימים תאכל מצות ועוד למה לא כתב שבעת ימים לא תאכל המן : חדש האביב · פירשתי · רבים חשבו כי לא יראו פני ריקם כמו ופני לא יראו · וזה איננו נכון כי הבאים אל בית השם הם נראים · והעד ונראה את פני ה' · גם יראה כל זכורך את פני השם · כמו לפני השם : (טז) וחג הקציר · בכורי קציר חטים · והנה חג המצות לעולם יהיה בו אביב שהוא בכורי השעורים · והמרחק בין בכורי שעורים לבכורי חטים · כמו שבעה שבועות תספר לך : וחג האסיף בצאת השנה · והנה בנה אחרת · והחל מרחשון לזרוע : (יז) שלש · ואלה השלש פעמים שאמרתי לך לא יראו פני ריקם · הזכרים

רמב"ן

ועשית כל מלאכתך כאשר פירשתי שם : (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו · פי' רש"י לעשות כל מצות עשה באזהרה שכל שמירה ושביתה שבתורה אזהרה היא במקום לאו · ולפי דבריו יצטרך הרב לומר שיהיה לאו שבכללות שאם לא כן היו לוקין על כל עשה ועשה שבתורה · אבל בזה הלאו שיכלול דברים רבים ולא יזכיר שם העבירה כלל הכל מודים שאין לוקין בו אבל כבר אמרו השמר לעשה עשה ואם כן לא הוסיף בכאן אלא עשה ובמכילתא נחלקו במקרא זה ודרשוהו בפנים רבים · ועל דרך הפשט טעמו בכל אשר אמרתי אליכם מאלהים אחרים תשמרו · כי הכתוב יקשר בסופו יאמר מכל האזהרות הרבות אשר אמרתי אליכם מאלהים אחרים תשמרו מאד שלא תעבדו ולא תשתחוו להם ותחרימו הזובח להם ולא תעשו פסל וכל תמונה · ועוד תשמרו שלא תזכירו שם אלהותם להזכיר כמוש אלהי מואב · מלכום אלהי בני עמון · אשימא אלהי חמת · לא ישמע על פיך שמם · אפילו בלא זכר אלהות להזכיר מלכום ואשימא כלל · אבל תכנה אותם לגנאי שקוץ מואב תועבת בני עמון · או לא ישמע בפי עובדיו ועל דבריך כענין שאמרו רבותינו שלא יעשה שותפות עם הגוי וישבע לו בעו"ג שלו · ויתכן שיהיה לא תזכירו יוצא · שלא תזכיר אותו לעובדיו לאמר באלהיך תעשה עמי חסד · ולא ישמע על פיך זכר שמו כלל וכוא שנאמר בספר יהושע ובשם אלהים אחרים לא תזכירו ולא תשביעו ולא תעבדום · הוסיף שם לאוין לבאר כי האזהרה שלא יזכיר או ישביע שום אדם באלוהו הנכר : (טז) וחג הקציר בכורי מעשיך · לא ידעתי למה יזכירם הכתוב בשם הידיעה · כי לא צוה בהם ולא הזכירם עד עתה וראוי הוא שיאמר ועשית חג קציר בכורי מעשיך · כאשר אמר במשנה תורה ועשית חג שבועות לה' אלהיך · ואולי בעבור שאמר

ספורנו

אדם אסור להאכילו נבלות (נבלות) : (יב) תשבות · אפילו מדברים שאינם מלאכה אבל הם טורח כדרך חול כאמרו וכבדתו מעשות דרכיך ממצא חפצך ודבר דבר : למען ינוח שורך וחמורך · כשתשבות גם מכמו אלה : וינפש בן אמתך והגר · ומזה ימשך שינפש גם כן אמתך והגר על הפך מה שקרה לך במצרים כשהיית שם עבד שלא היתה לך מנוחה כאמרו שכבד העבודה על האנשים · ובזה תזכור יציאת מצרים כמו שאמר בדברות משנה תורה וזכרת כי עבד היית : (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו · ושם אלהים אחרים לא תזכירו · בכל האזהרות שאמרתי צריך להשמר שלא לעבור עליהן · אבל באזהרת עבודת כוכבים לא יספיק להשמר מעבור עליה אבל צריך להשמר אפילו מהזכיר שמם : לא ישמע על פיך · אפילו ע"י אחרים · לא ישמע בהסכמתך : (יד) תחוג לי · כענין ישמח ישראל בעושיו על הפך וירא את העגל ומחולות : (טו) את חג המצות תשמור · כענין, שמור את חדש האביב ועשית פסח כמו שאמר בזה למועד חדש האביב · שמור שיהיה בחדש האביב על ידי עבורי השנים והחדשים כמו שבא בקבלה : (טז) בצאת השנה · שכבר נאספו כל תבואותיה : (יז) שלש פעמים בשנה יראה · להודות על הפירות ועל האביב ועל הקציר ועל האסיף כי ממנו הכל : אל פני האדון · יאמר אדון

יְהוָה׃ יח לֹא־תִזְבַּח עַל־חָמֵץ דַּם־זִבְחִי וְלֹא־יָלִין חֵלֶב־חַגִּי עַד־בֹּקֶר׃ יט רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ׃ ששי פ כ הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ לְפָנֶיךָ לִשְׁמָרְךָ בַּדָּרֶךְ וְלַהֲבִיאֲךָ אֶל־הַמָּקוֹם

ת"א לא תזבח • פסחים סג לס: זבחי • פסחים סד: ולא ילין חלב • פסחים נט עא חגיגה י: ראשית בכורי • בכורים פ"ג פ"ד פסחים עא בתרא פא: לא תבשל • קדושין נז סנהדרין ד חולין קיג קט"ו • בחלב אמו • סנהדרין ד חולין קיד: הנה אנכי • קמא נג ערכים מד פ' לז:

רש"י

שלש רגלים ממקומן: כל זכורך • הזכרים שבך: (יח) לא תזבח על חמץ וגו' • לא תשחט את הפסח בי"ד בניסן עד שתבער החמץ: ולא ילין חלב חגי וגו' חוץ למזבח: עד בקר • יכול אף על המערכה יפסל בלינה ת"ל על מוקדה על המזבח כל הלילה: ולא ילין • אין לינה אלא בעמוד השחר שנאמר עד בוקר אבל כל הלילה יכול להעלותו מן הרצפה למזבח: (יט) ראשית בכורי אדמתך • אף השביעית חייבת בבכורים לכך נאמר אף כאן בכורי אדמתך כיצד אדם נכנס לתוך שדהו רואה תאנה שבכרה כורך עליה גמי לסימן ומקדישה ואין בכורים אלא משבעת המינין האמורין במקרא ארץ חטה ושעורה וגו': לא תבשל גדי • אף עגל וכבש בכלל גדי שאין גדי אלא לשון ולד רך ממה שאתה מוצא בכמה מקומות בתורה שכתוב גדי והוצרך לפרש אחריו עזים כגון אנכי אשלח גדי עזים • את גדי העזים • שני גדיי עזים • ללמדך שכל מקום שנאמר גדי סתם אף עגל וכבש במשמע • בג' מקומות נכתב בתורה אחד לאיסור אכילה ואחד לאיסור הנאה ואחד לאיסור בישול: (כ) הנה אנכי שלח מלאך • כאן נתבשרו שעתידין לחטוא ושכינה אומרת להם כי

רמב"ן

שלש רגלים תחוג לי בשנה ופירש את חג המצות תשמור בחדש האביב • שתשמור לעשות חג בתחלת האביב • חזר ואמר והאחר תשמור שיהיה חג הקציר בכורי מעשיך • והשלישי תשמור שיהיה חג האסיף בצאת השנה והנה כלם על מעשיו מן השדה לתת בהם הודאה לאלהים • שהוא שומר חקות שמים ומוציא לחם מן הארץ להשביע נפש שוקקה ונפש רעבה מלא טוב • וזה טעם את פני האדון ה' שהוא האדון המפרנס עבדיו ובכולם פרס מלפניו יבאו אליו לראות מה יצום והנה אל פני כמו לפני • ועל דרך האמת יהיה מן פנים • וכבר רמזתי לך פי' הפנים בעשרת הדברות ולכן אמר האדון ה' כמו שאמר בפעם השנית האדון ה' אלהי ישראל וכן הנה ארון הברית אדון כל הארץ מלפני אדון חולי ארץ: (יח) לא תזבח על חמץ דם זבחי • לא תשחט את הפסח • בארבעה עשר בניסן עד שתבער את החמץ לשון רש"י • ולא תבין ממנו שירצה לדרשו על ביעור חמץ שיהיה קודם זמן שחיטה כמו שהוזכר זה בפרק ראשון בפסחים זמן שחיטה אמר רחמנא • שאין זה מדרש עיקר הכתוב כפי פסק ההלכה שם • כי בעור חמץ בערב פסח אין בו לאו מן התורה ולא אפי' לאוכל אותו • אבל לפי הענין שהוא כהלכה הוא אזהרה לשוחט את הפסח על החמץ • וענינו שלא יהא החמץ לאחד מבני החבורה הנמנין על הפסח בשעת השחיטה וכך כתב רש"י בפרשת כי תשא וראוי למקרא שיאמר לא תזבח על חמץ זבחי כי הדם איננו זבח נזבח אבל על דעת רבותינו הוא לרבות את הזריקה שלא יזרק על חמץ • יאמר לא תשחט על חמץ ולא דם זבחי • כלומר ולא דם זבחי יהיה על החמץ ומקרא קצר הוא: (כ) הנה אנכי שולח מלאך לפניך • כאן נתבשרו שעתידין לחטוא

אבן עזרא

לבדם שהם בני מצות ואינם חולים שלא יוכלו לבא: (יח) דם זבחי • הוא זבח חג הפסח הנאכל על מצות ומרורים: חלב חגי • הוא שם תמים שהוא חיוב • וכן כתוב בשלמים כמוהם והחלבים עד הבקר • (יט) ראשית • זהו ואם תקריב מנחת בכורים • כי אם היחיד מדבר כאשר אמרם במקומו • והזכיר זה אחר לא תשחט על חמץ דם זבחי • כי משם יחלו הבכורים: אמרו חסרי הדעת כי גדי מגזרת מגד • ולא יתכן כי א"כ מגד שרש • והעד הנאמן עם פרי מגדים • כי ככה לא ימצא בלשון הקדש • ועוד מה טעם לא תבשל • ואין כח ביד אדם לבשל המגד • וכתוב וממגד תבואת שמש • מה טעם לומר בחלב • ואנה מצאנו כלשון הזה • ועוד מה טעם אמו • ואנס

רשב"ם

פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני האדון ה' אלהי ישראל • וסמיך ליה כי אוריש גוים מפניך והרחבתי את גבולך ולא יחמוד איש את ארצך בעלותך לראות וגו' • וכן בכל מקום לפי ענין המעשה (בהקב"ה) שבפרשה קורא את הקב"ה • וגם רבותינו דרשו הנה האדון ה' צבאות מסעף פארה בכל מקום שאתה מוצא את הלשון הזה מוציא דיורין ומכניס דיורין: (יח) לא תזבח על חמץ • שתהא השבתת שאור קודמת לוא"ו שעות של ארבעה עשר שהוא זמן שחיטת פסח משבע ולמעלה: חלב חגי • הפסח • כתוב בו ולא תותירו ממנו עד בקר • וה"ה לאימורין: (יט) ראשית בכורי אדמתך • משבעת המינים האמורים בפ' כי תבא ולקחת מראשית כל פרי האדמה • בעלותך ברגלים אז תביא ביכוריך: לא תבשל גדי בחלב אמו • דרך העזים ללדת שני גדיים יחד • ורגילים היו לשחוט אחד מהם ומתוך שרוב חלב בעזים • כדכתיב ודי חלב עזים ללחמך וגו' • היו רגילים לבשלו בחלב האם ולפי ההווה דבר הכתוב • וגנאי הוא הדבר ובליעה ורעבתנות לאכול חלב האם עם הבנים • ודוגמא זו באותו ואת בנו ושילוח הקן ללמדך דרך תרבות צוה הכתוב לפי שברגל היו אוכלים בהמות הרבה • הזהיר בפ' רגלים שלא לבשל ולא לאכול גדי בחלב אמו • וה"ה לכל בשר בחלב כמו שפירשו רבותינו בשחיטת חולין: (כ) שולח מלאך וגו' • כדכתיב ביהושע כי אני שר צבא ה'

יח לָא תִכּוֹס עַל חֲמִיעַ דַּם פִּסְחִי וְלָא יְבִיתוּן בַּר מִן מַדְבְּחָא תַּרְבֵּי נִכְסַת חַגָּא עַד צַפְרָא: יט רֵישׁ בִּכּוּרֵי אַרְעָךְ תַּיְתֵי לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּייָ אֱלָהָךְ לָא תֵיכְלוּן בְּשַׂר בַּחֲלָב: כ הָא אֲנָא שָׁלַח מַלְאֲכָא קֳדָמָךְ לְמִטְּרָךְ בְּאָרְחָא וּלְאַעָלוּתָךְ לְאַתְרָא

נתינה לגר

שהיו לפני המת' כמס ברייתות . (יח) לא תזבח על המץ דם זבחי , לא תכום על חמיע דם פסחי . וכ"ה בכ"י שלי ת' „דס" משום שהזורק על החמץ נמי חייב כהברייתא בפסחים (דף ס' ע"ב) ות' „פסחי" ולא „תמיד" כדעת ר' יהודה (שם שם) משום דפשטא דקרא דייקא פסח , וע' עוד שם דף ס"ד שמשמע דקאי על חגיגת י"ד והנה המעיין יראה שזביחת הבהמה לאכילה לבד ת' „נכסתא" כמו „ויזבח יעקב זבח" (בראשית ל"א כ"ד) ת' „נכס נכסתא" „טבוח טבח" (שם מ"ג ט"ז) ת' „נכוס נכסתא" אבל זביחה לקרבן ית' „דבח" או „נכסתא קודשין" ולא אדע לכוין מדוע לא ת' „לא תדבח" כאשר ת' „חבחת עליו" [לעיל כ' כ"ד] „ותהי דבח עלוהי" וכן לעיל ה' ח' , ח' כ"ב כ"ה , ונתהלים כ"ד ח' , ק"ו ל"ח , קמ"ז י"ז ? ואולי הוא פ"ס שנשתרבב מן „לא תשחט על חמץ" (לקמן ל"ד כ"ה) ששם ת' בצדק הפעל „שחט" בפעל „נכוס" ככל המקומות [לעיל י"ב י' כ"א , יעוד ועוד] ופה צ"ל „לא תדבח" . ולא ילין , ולא יביתון בר כן מדבחא . הוא ע"פ הדין דלינה אינה פוסלת רק אם היה החלב על הרצפה , אבל אם היה על המערכה אפי' אחר עמוד השחר אינו נפסל בלינה , וע' ברא"ם שהביא ראיות לזה , ואמר שהפסוק הזה אינו מדבר אלא למצוה כו', אבל אם לא העלה אותם כו' ולא נשאר מהלילה רק רגע אחד עד שיעלה עה"ש מקטירן כו' , ומה שת' „חלב חגי" „נכסת חגא" לישנא דקרא נקט שבאמת מצוה להקטיר אימורי וחלבי כל הקרבנות הנאכלים ביום , וכ"כ רש"י לקמן (ל"ד כ"ה) . (יט) לא תבשל גדי בחלב אמו , לא תיכלון בשר בחלב . כבר עותו קמאי , אחרי שהמת' הלך פה אחר הקבלה המסורה לנו , למה ית' בכל הג' מקומות המוכר הלזה כזה בתורה בל' אכילה , ולא חש להשמיענו איסור הבישול בלא אכילה ? וע' בפר"ח יו"ד סי' פ"ז ס"ק א' שתמה ג"כ ע"ז , וכ' „ואולי סבר שבשול אינו אסור רק כשאכלו והוציא הכתוב ללשון בישול שאין אסור באכילה אלא דרך בישול וכ' בתורה ג"פ לעבור עליה בג' לאוין וצ"ע" והנכון הוא כמ"ש לקמן (ויקרא כ"ג ט"ו) שלא חשש המת' לפרש בכ"מ את הכתובים ע"פ דברי הקבלה כ"ת

אבן עזרא

רגלא הפך אם המגד · וכל זה הבט בעבור שמלאנו זאת המצוה עם ראשית בכורי אדמתך · והנה גם היא במקום אחר עם הבשר לא תאכלו כל נבלה · והוא הישר · רק הזכירה עם הבכורים · כי אז ירבו ויגדלו הגדיים · ויש אחר שאמר לא תבשל כמו לא תאחר · שיעמוד עם אמו יותר משבעה ימים ואם כן מה טעם להזכיר המצוה הזאת פעם אחרת · ועוד כי ראיתם בשל הקציר · ואיננו רק בשול כי השמש מבשלת כמו כלה · וככה הבשילו אשכלותיה · ורבי שלמה אמר כי גדי הוא הקטן הרך וזה השם יאמר לקטן השור והכבש · וראייתו גדי עזים כי מה צורך לסמכו · ואיננו כן כי גדי לא יקרא רק שהוא מהעזים ובלשון ערבי הוא גדי ולא יאמר על מין אחר · רק יש הפרש בין גדי ובין גדי עזים · כי גדי גדול מגדי עזים · כי עדנו צריך היותו עם העזים · וככה שעיר ושעיר עזים · וחכמים קבלו שלא יאכל ישראל בשר בחלב · ועתה אפרש דע כי מנהג התורה לדבר על ההווה · כמו בת היענה · למה שינה הכתוב לומר ככה ותהיה הבת כוללת כל המין · וכזה לא מצאנו · דע כי בשר יענה יבש כעץ ואין המנהג שיאכלנו אדם כי אין בו ליחה ולא יאכל מכל המין · רק הבת כי היא קטנה וקטנים יש בם מעט ליחה ולא כן הזכר הקטן · והנה אין אדם אוכל בשר בחלב כי איננו מאכל ערב והבשל לא יתבשל רק בזמן רב · והחלב איננו כן · כי אין המנהג עד היום בארץ ישמעאל שיאכל אדם טלה מבושל בחלב · בעבור שיש בטלה ליחה רבה · וככה בחלב · והנה הוא מזיק · על כן לא יאכל · ובעבור כי בשר הגדי אין בו ליחה ובשהוא קטן הוא חם על כן יבשלו הגדי בחלב · ואל תתמה בעבור שלא נהגו אנשי אלה המקומות לאכול גדי עזים · כי כל הרופאים מודים כי אין בשר כמוהו ואפילו להחולים התירו שיאכלוהו · וכן אוכלים אותו בספרד ואפריקא וארץ ישראל ופרס ובבל · גם ככה היה מנהג הקדמונים · שני גדי עזים טובים · ונעשה לפניך גדי עזים · והכהן אוכל גדי עזים אחד לחטאת · ובעבור שאין מנהג אדם לאכול בשר חי אסור לבשל הגדי בחלב אמו · ויש אומרים כי אין בשול כי אם באש והנה כתוב ובשל מבושל במים · ובדברי הימים ויבשלו בסירות · ואין לנו צורך לבקש מה טעם איסורו כי נעלם מעיני הנבונים · אולי היה כי אכזריות לב הוא לבשל הגדי עם חלב אמו כדרך ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו · גם לא תקח האם על הבנים · ומנהג רוב האדם שאין להם צאן ויקנו החלב בשוק והחלב יהיה מאוסף מביות רבות אולי הקונה הגדי לא ידע אנה אמו והנה אם קנה חלב אולי יש בו חלב אם הגדי שקנה ויהיה עובר · וכל ספק שהוא מן התורה לחומרא · והנה גם הישמעאלים מודים כי אם יבושל הגדי בחלב אמו שבתולדת שוה אז הוא יותר ערב · והכתוב דבר על ההווה · והנה קדמונינו ז"ל החמירו להסיר כל ספק · ואסרו בשר בחלב · והשם שנתן להם חכמה הוא יתן משכורתם שלמה · ועוד אדבר למה הזכיר הכתוב זאת המצוה פעם שנית גם שלישית · במקום כל אחד מהם : (כ) הנה אנכי · אמר השם למשה שיאמר גם זה לישראל · כי אם יקבלו כל הדברים והמשפטים מתחלת אתם ראיתם אז יביאם אל הארץ · ורבים השתבשו בזה · יש אומרים כי המלאך [הוא] ספר תורה בעבור כי שמי בקרבו · ואחרים אמרו [הוא] ארון הברית · ופירשו ושמע בקולו הכתוב בו · ואמרו לא ישא הם לפשעכם · וכל אלה דברי רוח כי כל התורה והמקרא מלאים מזה הטעם · הוא ישלח מלאכו

ספורנו

על מנהג עניינים הנפסדים · אמר אם כן שהוא אדון פני העם הנראים בפרע · ובהראותם לפניו הם כעבד המקביל פני רבו · והוא גם כן אדון הקרקע כאמרו כי לי הארץ · כי גרים ותושבים אתם עמדי · ובזה ראוי להודות לפניו על האביב הקציר והאסיף ביבול הארץ : ולפיכך (יט) ראשית בכורי אדמתך · מבחר הבכורים כמו וראשית שמנים ימשחו · נקובי ראשית הגוים · והם בכורי ז' המינים כפי מה שבא בקבלה : לא תבשל גדי בחלב אמו · לא תעשה כמו אלה הפועלות לברכות הפירות · כמחשבת עובדי כוכבים · אלא ראשית בכורי אדמתך תביא כאמרו וראשית כל בכורי כל וכל תרומת

כל

אֲשֶׁר הֲכִנֹתִי׃ כא הִשָּׁמֶר מִפָּנָיו וּשְׁמַע בְּקֹלוֹ אַל־תַּמֵּר בּוֹ כִּי לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ׃ כב כִּי אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקֹלוֹ וְעָשִׂיתָ כֹּל אֲשֶׁר אֲדַבֵּר וְאָיַבְתִּי אֶת־אֹיְבֶיךָ וְצַרְתִּי אֶת־צֹרְרֶיךָ׃ כג כִּי־יֵלֵךְ מַלְאָכִי לְפָנֶיךָ וֶהֱבִיאֲךָ אֶל־הָאֱמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַכְּנַעֲנִי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי וְהִכְחַדְתִּיו׃

ת"א אל תמר בו · סנהדרין לח: כי שמי · שם עקידה שער מז:

רש"י

אשר הכנתי · אשר זמנתי לתת לכם זהו פשוטו ומדרשו אל המקום אשר הכינותי כבר מקומו ניכר כנגדו וזה אחד מן המקראות שאומרים שבית המקדש של מעלה מכוון כנגד של מטה: (כא) אל תמר בו · לשון המראה כמו אשר ימרה את פיך: כי לא ישא לפשעכם · אינו מלומד בכך שהוא מן הכת שאינן חוטאין ועוד שהוא שליח ואינו עושה אלא שליחותו: כי שמי בקרבו · מחובר לראש המקרא השמר מפניו כי שמי משותף בו · ורבותינו אמרו זה מטטרו"ן ששמו כשם רבו · מטטרו"ן בגימטריא שדי: (כב) וצרתי · כתרגומו ואעיק:

סרס

רמב"ן

ושכינה אומרת כי לא אעלה בקרבך: (כב) כי שמי בקרבו · מחובר לראש המקרא השמר מפניו כי שמי משותף בקרבו · ורבותינו דרשו זה מטטרון ששמו כשם רבו · מטטרון בגימטריא שדי לשון רש"י · ובאלה שמות רבה גם כן יש מי שדורש כך שזה על דבר העגל · ויש לשאול שהרי הגזרה ההיא לא נתקיימה שהקב"ה אמר לו ושלחתי לפניך מלאך כי לא אעלה בקרבך · ומשה בקש עליה רחמים ואמר אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה ובמה יודע איפה כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו · ונתרצה לו הקב"ה ואמר לו גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה · וכך אמרו דאפילו בפרוקא לא קבליניה דכתיב אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה · והתשובה לפי הדעת הזאת כי הגזרה ההיא לא נתקיימה עם משה בימיו · הוא מה שאמר ונפלינו אני ועמך · ואמר כי מצאתי חן בעיניך ואדעך בשם · ועוד אמר וראה כל העם אשר אתה בקרבו · אבל לאחר מיתתו של משה רבינו שלח להם מלאך · וזהו שאמר הכתוב ויהי

אבן עזרא

לפניך · המלאך הגואל אותי מכל רע · ומשה אמר וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים · ומלאך פניו הושיעם · ויצא מלאך ה' · ויאמר ה' למלאך המשחית בעם · אלפי שנאן מלאכים · דמה לבר אלהין · ורבים כאלה · ובספר דניאל שר יון ושר פרס · כי אם מיכאל שרכם · והוא הנקרא הגדול כי הוא נגבר מאחרים רבים · גם כתוב עליו · אחד השרים הראשונים · בא לעזרני · שפירושו במעלה כמו היושבים ראשונה במלכות · וזה המלאך הוא מיכאל: לשמרך בדרך · שלא יגע בך רע: אשר הכינותי · לך · כדרך בהנחל עליון גוים · כאשר אפרש: (כא) השמר · כל מלאך עושה דבר השם לא יוסיף ולא יגרע · והנה שטן אויב מלאך היה · והנה היוצא לקראת בלעם לשטן לו · והנה השומע בקול המלאך הוא שומע בקול השם הנכבד: ומלת אל תמר בו · קשה · והנה נראה הטעם כמו וימרו כי · רק היה ראוי להיותו תמרה · על כן הוצרכו חכמי ספרד לאמר בו כי הוא מפעלי הכפל ועל דרך ויסב אלהים את העם כי כל הגזרה היא מפעלי הכפל · כי ורתכם ונסנס מבנין הפעל · כמו ונגלם שם מגזרת גלל · ונקס רוח מגרים מגזרת חוקק · ואל תתמה בעבור השם שנים שרשים והטעם אחד כי הנה שורר בביתו · כי שרית עם אלהים · וכמוהו אל תמר בו ותמר ליולדתו · על משקל תכס · שהוא מגזרת תכוס על השם · מפעלי הכפל: כי לא ישא לפשעכם · עם נא"ד · כמו שא נא לפשע עבדי · ודע כי שמי בקרבו · דבק עם השמר מפניו ושמע בקולו · כמו ואף נאמר תעשה כן · וכבר פירשתי כי השם הנכבד הוא שם העצם כי הוא לבדו · גם ימצא אשר השם כי הוא הכל ומאתו הכל · וטעם בקרבו · משל לעגול שהנקודה היא קרובה אל כל מרחק · על כן היה כמו השם בקרב המחנה · ונטע בתוך המהנות · וכן כתוב כי אתה ה' בקרב העם הזה · וכתוב ויוצר רוח אדם בקרבו · ואל תתמה בעבור שהוא כתוב כי אם שמוע תשמע בקולו · ואחר כן ועשית כל אשר אדבר · והנה אתן לך משל כל חכמי המדות הביאו ראיות גמורות כי עצם הלבנה גוף מקבל אור השמש · כי הוא בעצמו אין נוגה לו · ובעבור זה תקדר השמש בהתחבר הלבנה עמה ביום · ובניהם בגלגלים הדומים לגלגל המזלות · ואין הקדרות רק שתכנס הלבנה תחת השמש ותתיכן עגולית · והנה פני הלבנה שהם נגד השמש כלם אור · ופנים שהם למעלה ממנו אשר ולא אור · והנה תאיר אור השמש · גם במחלית חדש הלבנה בהכנס אל הארץ בין השמש ובין הלבנה לא ישאר ללבנה אור · והנה ידענו כי אור הלבנה בלילה תאיר האויר · והנה אם אמר ראובן זה אור הלבנה יאמר אמת · ואם אמר שמעון זה אור השמש יאמר אמת: (כב) בעבור שמצאו חכמי ספרד איבה בפעלם היו"ד · וכתוב ואיבתי את אויביך · גם ליד חיה אמר לידים · ודין עני לא דנו · וכתוב והיה ה' לדיין · על כן אמרו אין פועל שהוא מג' אותיות על כן איבה מפעלי העין: (כג) כי · לוס בעת בואם אל הארץ שיסירו כל עבודת כוכבים · והזכיר ששה גוים ולא חשש להזכיר הקטן שבהם בעבורו אמר והכחדתיו מיד · כי האחרים מעט מעט יגרשם · או פי' והכחדתיו כל אחד ואחד · כמו בנות צעדה

רשב"ם

וזה עתה באתי להושיע את ישראל: (כא) אל תמר בו · מגזירת אם המר ימירנו · ואם הוא דגש · הרי הוא וריחו לא נמר · כמו אל תפל דבר מגזירת נפל · אבל אינו מגזירת הרבנות מן מרה מריתם · שא"כ היה לומר אל תמרה כמו כל איש אשר ימרה את פיך: כי שמי בקרבו · בשמי הוא מצוה לכם · אבל לשאת לפשעכם אין בידו רשות: (כג) כי ילך · שהרי ילך:

אונקלוס

דְאַתְקֵינִית: כא אִסְתַּמַּר מִן קֳדָמוֹהִי וְקַבֵּיל בְּמֵימְרֵיהּ לָא תְסָרֵיב לְקִבְלֵיהּ אֲרֵי לָא יִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיכוֹן אֲרֵי בִשְׁמִי מֵימְרֵיהּ: כב אֲרֵי אִם קַבָּלָא תְקַבֵּיל לְמֵימְרֵיהּ וְתַעְבֵּיד כֹּל דַאֲמַלֵּיל וְאֶסְנֵי יָת סָנְאָךְ וְאָעִיק לְדִמְעִיקִין לָךְ: כג אֲרֵי יְהָךְ מַלְאֲכִי קֳדָמָךְ

נתינה לגר

במקום שיעמדו, כמכתיפים נגדה, ולכן במצוה זו שאומרים שרק בישול גדי אסור, ת' "לא תיכלון בשר בחלב" וכן "והיו לטטפת" ת' "ויהון לתפילין" וכן "פרי עץ הדר" ת' "אתרוגין" ושמור הכלל הזה בידך כמ"ש בהקדמה כוללת, אבל לא אדע למה ת' "תיכלון" בל"ר, ולא "תיכול" בל"י ככל הפסוק? ורק בכ"י נמצא באמת כנוסח לא תיכול.(כא) כי שמי בקרבו. ארי בשמי מימרה, ר"ל מה שצוה הוא בשמי לכן שמע בקולי. ועי' ברמב"ן. ובנתה"ם כתב והוא מחובר לראש המקרא שמע בקולי כי שמי בקרבו וקולו

בעל הטורים

חדשה. ובילך משמע זה בכאן אדרבה לכאורה משמע בסופך שיהא בתקופה ישנה אלא כבי פירושה חג האסיף מתחיל עם גמר הכנס. אם כן צריך שיהא בתקופה השנה [חדשה]: (כב) וצרתי. ב' במסרה. הכא ואידך וצרתי עליך מוצב והקימותי

רמב"ן

ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו. ויאמר לו כי אני שר צבא ה' עתה באתי והם הדברים ששאלו יהושע מה אדוני מדבר אל עבדו. ולא נזה דבר שנגלה אליו בעבורו. אלא שאמר לו של נעליך מעל רגליך ולא ביאר למה בא. אבל היתה המראה להודיע אותו כי מעתה יהיה מלאך שלוח לפניהם לצאת בבאם במלחמה. וזהו שאמר עתה באתי. וכן אמר בתנחומא אני הוא שבאתי בימי משה רבך ודחה אותי ולא רצה שאלך עמו. ומפורש אמרו בפל שלא ימסרו להם שר כל ימי משה וכיון שמת משה חזר אותו השר למקומו. שכן יהושע רואה אותו. שנאמר ויהי בהיות יהושע ביריחו ויאמר לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי. לכך נאמר הנה אנכי שולח מלאך. ועל דרך האמת. המלאך הזה שהובטחו בו בכאן הוא המלאך הגואל אשר השם הגדול בקרבו. כי ביה ה' צור עולמים. והוא שאמר אנכי האל בית אל. כי דרך המלך לשכון בביתו. ויקראנו הכתוב מלאך בעבור היות כל הנהגת העולם הזה במדה ההיא. ורבותינו אמרו כי הוא מטטרון והוא שם למורה הדרך. וכבר פרשתי זה בסדר בא אל פרעה. וזה טעם לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכינותי הוא בית המקדש. כדכתיב מקדש ה' כוננו ידיך. והטעם אשר הכינותי לי להיות בית קדשי ותפארתי כי שם הכסא שלם. ועוד אזכיר כוונתם בשמו כשם רבו. והנה קולו הוא קול אלהים חיים. והמצוה לשמוע בקולו מפי הנביאים. או הטעם שלא יקלנו בנסיונות ויעזבו תורה שבעל פה. כענין שדרשו ואת אמרת קדוש ישראל נאצו זו תורה שבעל פה. והנה פירוש ושמע בקולו לדברי. וכן אמר כי אם שמוע תשמע בקולו ועשית כל אשר אדבר. ואונקלוס רמז שתרגם ארי בשמי מימרה כי בו ידבר. ואמר ואיבתי את אויביך שגם במדת הרחמים אהיה להם אויב וצרתי את צורריך על ידו במדת הדין ולכן פי' כי ילך מלאכי לפניך והביאך אל האמורי וגו' והכנעני וגו' והכחדתיו בהביאו אותך אליהם להודיע כי הוא המכחיד אותם והזכירם בלשון יחיד כי כלם כאיש אחד יכחידם והנה כאשר המלאך הזה שוכן בקרב ישראל לא יאמר הקב"ה כי לא אעלה בקרבך כי שמי בקרבו והוא בקרב ישראל אבל כשחטאו בעגל רצה לסלק שכינתו מתוכם ושיהיה מלאך משלוחיו הולך לפניהם ובקש משה רחמים וחזר ושיכן שכינתו בתוכם ושם אפרש הפסוקים בע"ה וגם שם במדרש רבה רמזו לזה אמרו הנה אנכי שולח מלאך אמר לו הקב"ה מי ששמר את האבות ישמור את הבנים וכן אתה מוצא באברהם כשבירך את יצחק אמר הוא ישלח מלאכו לפניך. ביעקב המלאך הגואל אותי אמר להם הוא גאלני מיד עשו הוא הצילני מיד לבן הוא זנני ופרנסני בשני רעבון אמר הקב"ה למשה אף עכשיו מי ששימר את האבות ישמור את הבנים שנאמר הנה אנכי שולח מלאך לפניך. ועוד אמרו שם בפי' אמר להם הקב"ה לישראל הזהרו בשליח שאינו חוזר בשליחותו מדת הדין הוא אל תמר בו וכו' ומכל מקום לדברי הכל המדרש שהזכרתי אמת הוא שכל ימי משה לא היה מלאך שר צבא הולך עמהם כי משה היה ממלא מקומו כענין שנאמר והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל ובימי יהושע הוצרך לו שיבא אליו מלאך שר צבא ה' ללחום מלחמותם והוא גבריאל הנלחם להם וזהו שראה אותו וחרבו שלופה בידו כי בא לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאומים: כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבו. יאמר אל תמר בו שלא ישא לפשעכם אם תמר בדברו כי הממר בו ממר בשמי הגדול אשר בקרבו וראוי להכחידו במדת הדין ויתכן שיהיה שמי בקרבו מחובר למעלה ושמע בקולו כי שמי,

ספורנו

כל וגו'. להיות נכנס אל ביתך: (כא) השמר מפניו. שלא להקל בכבודו כענין של נעליך מעל רגליך כאמור ביהושע: ושמע בקולו. לצאת בעקבותיו בספק מה שאמרו אנו הנחנו עולים: אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם. אם איש אחד יחטא ילקו הרבים כמו שהיה הענין בעכן כאמרו הלא עכן בן זרח מעל מעל בחרם והוא איש אחד לא גוע בעונו: כי שמי בקרבו. ואין לאל ידו למחול על כבודי: (כב) כי אם שמוע תשמע בקולו ואיבתי את אויביך. ולא אחוס עליהם כדרכי טובי. על ספק ואני לא אחוס על נינוה: (כג) כי ילך מלאכי לפניך. שלא ישא לפשעי האויבים:

כד לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם וְלֹא תַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֵׂיהֶם כִּי הָרֵס תְּהָרְסֵם וְשַׁבֵּר תְּשַׁבֵּר מַצֵּבֹתֵיהֶם׃ כה וַעֲבַדְתֶּם אֵת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּבֵרַךְ אֶת־לַחְמְךָ וְאֶת־מֵימֶיךָ וַהֲסִרֹתִי מַחֲלָה מִקִּרְבֶּךָ׃ שביעי ס כו לֹא תִהְיֶה מְשַׁכֵּלָה וַעֲקָרָה בְּאַרְצֶךָ אֶת־מִסְפַּר יָמֶיךָ אֲמַלֵּא׃ כז אֶת־

ת"א ועבדתם את · קמא לב מליעא קז : וברך את · ברכות מח ערובין סה קמא לב מליעא קז עקרים מב ומד פכ : מחלה מליעא קז : את מספר · ראש השנה יא יבמות מט סוטה יג קדושין לח : את אימתי · סוטה לו :

רש"י

(כד) הרס תהרסם · לאותם אלהות : מצבותיהם · תהיה משכלה · אם תעשה רצוני : מצבות · אבנים שהם מציבין להשתחוות להם : (כו) לא משכלה · נפלים או קוברת את בניה קרויה משכלה :

רמב"ן

בקרבו וקולו הוא קול עליון : (כד) לא תשתחוה לאלהיהם ולא תעבדם · התורה הזהיר על ע"ז בכמה מקומות ואע"פ שהמקראות מיותרין בה אין להקפיד בכך שמפני חומר שבה שכל המודה בה כופר בכל התורה כלה תזהיר ותחזור ותזהיר כאומר לעבדו זכור תמיד ולא תשכח העיקר הגדול בצויתיך שהכל תלוי בו · ויתכן שתזהיר בעשרת הדברות שלא יעשה לו ע"ז שימצאנו אותה עשויה ונעבדת לגוים שבארץ שלא יעבדו אותה כלל אבל יעקור אותה מן הארץ : ולא תעשה כמעשיהם · יתכן שהיא אזהרה מדרכי האמורי שמנו חכמים כמו שהזהיר במקום אחר ובחקותיהם לא הלכו ואמרו אלו דרכי האמורי שמנו חכמים · והנראה יותר כי יזהיר על ע"ז שלא יעבוד אותה כדרכה אפילו בעבודה שאינה דרך כבוד כמו שדרשו בפסוק איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני · והטעם כי אמר לא תשתחוה לאלהיהם ולא תעבדם ועבודה היא הכבוד אשר יעשה העבד לאדוניו וחזר ואמר כי אפי' ענין שאינו עבודה אלא בזיון כגון פעור שפוער עצמו לפעור וזורק אבן למרקולים אם נהגו בה לעשות להם כן לא תעשנו אתה להם כלל אמרו אע"ג דקא מכוין לבזויה לפעור ואף על גב דקא מכוין למירגמיה במרקולים : (כה) ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך וגו' · כוונת הכתוב הזה בעבור שרוב עובדי ע"ז יכירו וידעו כי השם הנכבד הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים ואין כונתם בע"ז רק שיחשבו כי בעבודות ההם תהיה להם הצלחה כגון שיעבדו השמש בעבור שמצאו לו ממשלת בתבואות והירח במעינות ובכל התהומות וכן כיוצא בהם בכל צבא השמים וכל שכן שיחשבו כי תהיה להם תוספת טובה בעבודת המלאכים בעבור שהם מכבדים משרתי האל הגדול ועל כן

אבן עזרא

עלי שור : (כד) לא · זהו שהזכרתי · שתחלת ספר הברית אתה ראיתם שהזהיר על ע"ז וסוף הספר להזהיר על ע"ז שהוא כסף · כי יהיה לך למוקש רק יש פרש שבתחלת הספר צוה שלא יעשון עם השם אלהי כסף · ובסוף ספר הברית צוה להשבית ע"ז הנמצאה בארץ כנען שעמים יושבים · כי העובד עבודת כוכבים כאילו הוא עובר על כל מצות לא תעשה · ולא יועילוהו כל מצות עשה בעולם הזה ובעולם הבא : (כה) ועבדתם · הטעם לא תעבדו רק השם שהוציאכם מבית עבדים והביאכם אל ארץ הגוים שעבדו אלהים אחרים ולא יוכלו להצילם מידכם ועבודת השם היא לעשות כל אשר צוה לאהבה אותו ולדבקה בו ולהשבע בשמו ולהתפלל אליו ולזבוח לפניו תמידין ומוספין ולכבדו בתת המעשרות · הנה שהכרו אתו והם ד' דברים בעולם הזה · הא' וברך את לחמך ואת מימיך · והב' והסירותי מחלה מקרבך · והג' לא תהיה משכלה ועקרה בארצך · והד' את מספר ימיך אמלא · והנה כל אלה בגוף האדם · ועוד כי הסך אלה הברכות אעשה בכל אויביך · והוא את אימתי וגם את הצרעה :

אמר אברהם המחבר יש הכמים גדולים חכמי השהי תורות · ולא התעסקו בחכמת התולדת · על כן לא יכולתי לפרש אלה הברכות אם לא אזכיר מעט מן החכמות · בעבור שגוף האדם מהעולם השפל והנשמה העליונה קשורה בו · ויש אמצעיים בין הנשמה והגוף · והנה הם שני כחות · ובלשון הקדש יקראו על הרוב רוח ונפש · כי הנשמה היא החכמה ומושבה במוח הראש וממנה יצא כח כל ההרגשות ותנועת העין והרוח בלב ובו חיי האדם · והיא המבקשת שררה להתגבר על כל העומד כנגדה · והיא בעלת הכעס · וכן אמר שלמה אל תבהל ברוחך לכעוס · כל רוחו יוציא כסיל · והנפש בכבד והיא המתאוה לאכול · וככה כתוב כי תאוה נפשך · ותאות המשגל ממנה · והנה יש אדם שנברא שהבריאה לו אלו השלש הנזכרות חזקות או כולן רפות · או זו חזקה וזו רפה · או לא חזקה ולא רפה · והנה בני אדם על כ"ז מינים משונים · והשם הנכבד נתן התורה לחזק ולהגביר ולהגדיל הנשמה העליונה ואז לא ימשל הגוף עליה · ואם לא הביא התורה נשמרת אז יגבר הגוף על הנשמה · והנה אתן לך משל · ידענו כפי חכמת התולדת כי כל אדם שנברא על הולדתו מרה אדומה יהיה בעל אף כי כן תולדת האש · כי המרה האדומה דומה לה · והנה הנשמה רודפת אחרי הגוף כאשר איננה חכמה שתוכל לסבול · גם נחשב אדם שאין חום בגופו · ובא אחר וחרפו וקללו עד שכעס · והנה הוליד בגוף

רשב"ם

(כד) כי הרס תהרסם · מדעתי הגהתיו תהרסם משקל דגש מנעורי · ושבשתי ספרי צרפת שנקד בהם תהרסם · והוא משקל רפי · כמו הרג תהרגנו · אבל מאחר כי הרס משקל דגש צ"ל כמו כן משקל דגש תהרסם דוגמת שבר תשבר · ושוב מצאתי בכל כפרי אכפמיא ואשכנז כמו שהגהתי משקל דגש : (כה) והסירותי מחלה · שבאה ע"י מים רעים כמו שפירשתי במרה : (כו) לא תהיה משכלה · ואפי' בגודלו לא ימות · אלא את מספר ימיך אמלא · לבא בכלח אלי קבר :

וִיעַלְנָךְ לְוָת אֱמוֹרָאֵי וְחִתָּאֵי וּפְרִזָּאֵי וּכְנַעֲנָאֵי חִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי וַאֲשֵׁיצִנּוּן: כד לָא תִסְגּוּד לְטַעֲוָתְהוֹן וְלָא תִפְלְחִנּוּן וְלָא תַעְבֵּד כְּעוֹבָדֵיהוֹן אֲרֵי פַגָּרָא תְפַגְּרִנּוּן וְתַבָּרָא תְתַבַּר קָמָתְהוֹן: כה וְתִפְלְחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וִיבָרֵךְ יָת מֵיכְלָךְ וְיָת מִשְׁתְּיָךְ וְאַעְדֵּי מַרְעִין בִּישִׁין מִבֵּינָךְ: כו לָא תְהֵי מְתַכְּלָא וְעַקְרָא בְּאַרְעָךְ יָת מִנְיַן יוֹמָךְ אַשְׁלֵים: כז יָת

בעל הטורים

פלין מגודים (ישעיה כ"ט וע"ש) מלמד שצר על ז' אומות בכל כלי מלחמה: (כה) ועבדתם את ה' אלהיכם · אומר לשון רבים דזו תפלת רבים שאינה נמאסת · ואמר וברך את לחמך לשון יחיד דלכל אחד ואחד מברך לפי ענינו: וברך · ג' במסרה · הכא ואידך וברך פרי בטנך (פ' עקב) וברך עלי את אלקנה ואת [אשתו] (ש"א ב') כדאיתא בברכות בכוס של ברכה מברגו לאשתי ביהו כי היכי דתתברך בטנה וזהו וברך את לחמך ואת מימיך שבירך ברכת המזון יתברגו לאשתו וברך פרי בטנה וכן נמצי שבירך את אלקנה ונתעברה אשתו וזהו וברך עלי וברך פרי בטנך: מימיך · ג' · הכא ואידך ואם מימיך נשהם וגו' ונתתי מברם (פ' חקת) מתושב עליך עד שואב מימיך (פ' נצבים) ואם מימיך נשתה ונתתי מכרם לומר שאעפ"י שבירך מימיכן ולא כיו צריכין למים אחרים קנו מהם כמו שאמרו מכאן לאכסנאי שיש לו מגלו דרך ארץ הוא שיקנה מבעל אכסנאי כדי להנותו: והסרתי · ב' במסרה · הכא ואידך והסירותי את כפי (פ' תשא) בשביל שהיה משה מקבל פני שכינה זכה והסירותי מחלה דכתיב ביה לא כהתה עינו ולא נס לחה: והסרתי מחלה מקרבך · וסמיך ליה (כ"ו) לא תהיה משכלה שביון שסרה המחלה לא תהיה משכלה וגם את מספר ימיך אמלא · אמלא עולה ע"ב ימי שנותינו שבעים שנה חוץ משנה שנולד בה ושנה שמת בה: אמלא · ג' במסרה · הכא ואידך ואנרותיהם אמלא (משלי א') ופי אמלא תוכחות (איוב כ"ג) כשהצדיק נספר מן העולם וממלא מספר ימיו אז מראין לו חלקו בגן עדן כמו שמצינו גבי ר' אבהו וגבי ר' אלעזר בן פדת בתענית וזהו מספר ימיך אמלא אוצרותיהם אמלא · ופי אמלא תוכחות אין לאדם להוכיח לחבירו אלא סמוך לפטירתו כדי שלא יבא מוכיחו וחוזר ומוכיחו וזהו

אבן עזרא

חוס שלא היה שם לפני כעסו · והשם יתעלה למען חסדיו בחר בישראל והורם תורתו · וכאשר ישמרוה ימלאם הכמתם וידריכם דרך ישרה לכל דבר שלא יזיק להם · והכלל שיהיה גופם סר אל משמעת הנשמה · ולא הפך הדבר שהנשמה סרה אל משמעת הגוף · ובהאמן הנשמה יתאמץ כח השומר הגוף שיקבל האדם מן השמים והוא הנקרא תולדת · והנה הברכה תהיה בכל מאכל ומשתה · כי יש מהרה באה לחסר כח התולדת · כדרך אחה האכל ולא תשבע · והנה כל התחלואים באים בעבור אוכל הנכנס בגוף · והנה לא יפחד שומר התורה מהם · וזהו וברך את לחמך · ויש התלואים באים מחוץ לגוף בעבור שנוי האויר כפי השתנות מערכת המשרתים · ועל זה כתוב והסירותי מחלה מקרבך · והנה שומר התורה אין לו צורך לרופא עם השם הנכבד · על כן כתוב גם בחליו לא דרש את ה' כי אם ברופאים · והנה דברתי על הכמת הרפואות · ועתה אדבר על חכמת המזלות · דע כי כל הנולד יקרוהו מקרים כדרך מה שיורה מערכת המשרתים ברגע הולדו · וערך אלה אל אלה והדבר עמוק מאד · והנה יהיה כפי מולד האשה שתהיה משכלה כי תולדת הרחם להשכיל הילודים · או שתהיה עקרה ולא תלד והנה אם היה הדבק בשם · במולדו וכפי תולדתו שלא יוליד בנים · השם הנכבד אם היה דבק בו · יאמץ כח תולדת הכליות ויתקן עליהם הזרע עד שיוליד בנים · על כן אמר השם לאברהם התהלך לפני והיה תמים · וזהו שאמרו קדמונינו ז"ל לא אצטגנינות שלך · ואם הכרות ברית עמי שתעבדני אני ארבה אותך במאד מאד · כי אנא התולדת · ואין זה נלוח במערכת הכוכבים · כי לא נבראו להטיב או להרע לעולם השפל · רק הולכים תמיד לעבודת השם לגרכם · ובמרולהם יקבלו בני העולם השפל דבר והפכו על ידם · והנה אם כאמור לא נקבל · ועוד אדבר על זה בפרשת כי תבא · והנה הברכה השלישית שיהיה כל אחד מהם מוליד בנים ולא ימותו בחיי אביהם: (כו) ומלא עקרה · כוללת אשת איש ובהמתו · והרביעית שגם הוא יהיה שנים רבות · והנה ידענו כי לכל איש זמן קצוב וזמן ידוע שיכול לחיות כפי רוב החום והליחה בתולדות · לא אם זרה ולימים נכריים כי היא הפך התולדת · והדבק בשם יחזק החום והליחה בכח הנשמה ואז יחיה האדם יותר מהזמן הקצוב · וכן כתוב יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצרנה · וכתוב בחצי ימיו יעזבנו · וכתוב כי אם ה' יגפנו או יומו יבא · והנה כמת במלחמה או במגפה · לא מת ביומו בזמן הקצוב כפי תולדת החום והליחה · כי מחוץ באו לו מקרים · והנה

רמב"ן

יאמר הכתוב הזה כי בעבודת הקב"ה בלבד תהיה להם ההצלחה והשמירה ועקירת ע"ז לא תזיק אבל תוסיף לכם טובה וברכה כי הב"ה יברך להמך והוא כלל לכל מאכל אשר יאכל ויברך מימיך שהוא אב לכל משקה אשר ישתה והברכה היא תוספת בהן שיהיה מהן לך לרוב מאד ואמר והסירותי מחלה מקרבך שיהיו המאכלים והמשקים טובים ובריאים לא יולידו מחלה אבל ירפאו ממנה ואמר עוד שלא תהיה בהם אשה משכלה ברחם מבכיל ולא עקרה ברחם ושדים צומקים כי בהיות המאכלים והמשקים והאויר מבורכים יהיו הגופים בריאים ואברי הזרע נכונים לעשות מעשיהם כהוגן והזכיר הנקבות כי בהן ימצא השכול והעקור יותר מן הזכרים ויתכן שיהיו הזכרים בכלל והסירותי מחלה מקרבך כי העקור מחלה בגופים ועם האנשים ידבר מן השהם ואחר כן הזכיר הנשים כמו שאמר (דברים ז') לא יהיה בך עקר ועקרה · ומעם בארצך להכניס גם הבהמות כמו שאמר בם ובבהמתך · ואמר את מספר ימיך אמלא שלא ימות במלחמה או במגפה בשנוי האויר רק בזקנה שימלא ימים כמספר אשר הם חיי האדם בדורותיו כגון שבעים ושמונים שנה כדור דוד המלך וכבר הזכרתי כי כל אלה נסים שיעשה השם בשמים ובארץ מופתים בעבור עושי רצונו ואמר כי כאשר יעשה

עמהם

ספורנו

(כד) לא תשתחוה לאלהיהם · שלא תעשה כמו שעשה אמציהו אחר שכבש את שעיר ויבא את אלהי בני שעיר ולהם ישתחוה · באולי תשב לרצותם שלא יתקפו עליו על שהרג את עובדיהם: (כה) ועבדתם את ה' אלהיכם · ובזה באופן העבודה · כי אחר שיאבדו האומות ופסיליהם ובמקומות אשר עבדו שם לא יהיה לכם מסית ומדיח מעבודתי: וברך את לחמך · שיזונו ולא יולידו מותרות מחליאות: והסירותי מחלה מקרבך · הבאה מצד האויר או המערכת: (כו) לא תהיה משכלה ועקרה · באופן שתוכלו ללמד את בניכם: את מספר ימיך אמלא · שתחיו כמדת השמן אשר בנר אלהים והוא כלחות השרשי בתולדה · ובהפך זה יקרה על הרוב שימות האדם קודם שיכלה כלחות השרשי בחלאים יקרו מרוע בחירה או מצד המערכת והיסודות · והנה בהלאת לאדם מספר ימיו יראה על הרוב בנים לבניו ויוכל ללמדם · כאמרו והודעתם לבניך ולבני בניך · ויחוק

בחיי

אֶת־אֵימָתִי֙ אֲשַׁלַּ֣ח לְפָנֶ֔יךָ וְהַמֹּתִי֙ אֶת־כָּל־הָעָ֔ם אֲשֶׁ֥ר תָּבֹ֖א בָּהֶ֑ם וְנָתַתִּ֧י אֶת־כָּל־אֹיְבֶ֛יךָ אֵלֶ֖יךָ עֹֽרֶף׃ כח וְשָׁלַחְתִּ֥י אֶת־הַצִּרְעָ֖ה לְפָנֶ֑יךָ וְגֵֽרְשָׁ֗ה אֶת־הַֽחִוִּ֛י אֶת־הַֽכְּנַעֲנִ֥י וְאֶת־הַֽחִתִּ֖י מִלְּפָנֶֽיךָ׃ כט לֹ֧א אֲגָרְשֶׁ֛נּוּ מִפָּנֶ֖יךָ בְּשָׁנָ֣ה אֶחָ֑ת פֶּן־תִּהְיֶ֤ה הָאָ֙רֶץ֙ שְׁמָמָ֔ה וְרַבָּ֥ה עָלֶ֖יךָ חַיַּ֥ת הַשָּׂדֶֽה׃ ל מְעַ֥ט מְעַ֛ט אֲגָרְשֶׁ֖נּוּ מִפָּנֶ֑יךָ עַ֚ד אֲשֶׁ֣ר תִּפְרֶ֔ה וְנָחַלְתָּ֖ אֶת־הָאָֽרֶץ׃ לא וְשַׁתִּ֣י אֶת־גְּבֻלְךָ֗ מִיַּם־סוּף֙ וְעַד־יָ֣ם פְּלִשְׁתִּ֔ים וּמִמִּדְבָּ֖ר עַד־הַנָּהָ֑ר כִּ֣י ׀ אֶתֵּ֣ן בְּיֶדְכֶ֗ם אֵ֚ת יֹשְׁבֵ֣י הָאָ֔רֶץ וְגֵרַשְׁתָּ֖מוֹ מִפָּנֶֽיךָ׃ לב לֹא־תִכְרֹ֥ת לָהֶ֛ם וְלֵאלֹֽהֵיהֶ֖ם בְּרִֽית׃ לג לֹ֤א יֵשְׁבוּ֙ בְּאַרְצְךָ֔ פֶּן־יַחֲטִ֥יאוּ אֹתְךָ֖ לִ֑י כִּ֤י תַעֲבֹד֙ אֶת־אֱלֹ֣הֵיהֶ֔ם

ת"א ושלחתי את • שם : לא ישבו • גיטין מה :

רש"י

(כז) והמתי • כמו והממתי ותרגומו ואשגש וכן כל תיבה שפעל שלה בכפל אות אחרונה כשהוא מדבר בלשון פעלתי יש מקומות שנוטל אות הכפולה ומדגיש את האות ונקוד במלאפו"ם כגון והמתי מגזרת והמם גלגל עגלתו • וסבותי מגזרת וסבב בית אל • דלותי מגזרת דללו וחרבו • על כפים חקותיך מגזרת חקקי לב • את מי רצותי מגזרת רצץ עזב דלים • והמתרגם והמתי וקטיל טועה הוא שאילו מגזרת מיתה היה אין ה"א שלו בפתח ולא מ"ם שלו מודגשת ולא נקודה מלאפו"ם אלא והמתי כגון והמת את העם הזה והתי"ו מודגשת לפי שתבא במקום שתי תוי"ן האחת נשרשת לפי שאין מיתה בלא תי"ו והאחרת משמשת כמו אמרתי חשבתי עשיתי וכן ונתתי התי"ו מודגשת שהיא באה במקום שתים לפי שהיה צריך שלשה תוי"ן שתים ליסוד כמו ביום תת ה' • מתת אלהים היא • והשלישית לשמוש : ערף • שיגוסו מפניך ויהפכו לך ערפם : (כח) הצרעה • מין שרץ העוף והיתה מכה אותם בעיניהם ומטילה בהם ארס והם מתים והצרעה לא עברה את הירדן והחתי והכנעני הם ארץ סיחון ועוג לפיכך מכל שבעה אומות לא מנה כאן אלא אלו וחוי אף על פי שהוא מעבר הירדן והלאה שנו רבותינו במסכת סוטה על שפת הירדן עמדה וזרקה בהם מרה : (כט) שממה • ריקנית מבני אדם לפי שאתם מעט ואין בכם כדי למלאות אותה : ורבה עליך • ותרבה עליך : (ל) עד אשר תפרה • תרבה לשון פרי כמו פרו ורבו : (לא) ושתי • לשון השתה והתי"ו מודגשת מפני שבאה תחת שתים שאין שיתה בלא תי"ו והאחת לשמוש : עד הנהר • פרת : וגרשתמו • ותגרשם : (לג) כי תעבד וגו' • הרי אלו כי משמשין במקום אשר וכן בכמה מקומות חכו

רמב"ן

עמהם אות לטובה כן יעשה באויביהם לרעה שיתן להם לב רגז ומחרדים אימה ועוד ישלח בהם את הצרעה והוא מין ידוע כגון הדבורה ומזכירין אותו חכמים תדיר דבש דבורין דבש צרעין והענין כי ישלח המכה הזו באויר ארצם כמו הארבה שבא במצרים והילק החסיל והגזם חילו הגדול שבא בימי יואל • ועם ונראה כי היא סבה בהם להתגרש מן הארץ כי תכסה את עין הארץ ותחשך ולא יוכלו לבא במלחמה ועוד כי תאכל כל יגיעם בשדה כענין שאמר בקללות (דברים כ"ח) זרע רב תוציא השדה ומעט תאסף כי יחסלנו הארבה וגו' כל עץ ופרי אדמתך יירש הצלצל • כן אמר בכאן שיעשה באויביך והזכיר הכתוב החוי והכנעני והחתי דרך קצרה והכונה בכל הנזכרים למעלה • והנכון בעיני כי ג' אלה לא יצאו רובם במלחמה ולא נפלו להם בחרב והיו נשגבים במבצרים ושלח בהם רק את המות הזה כענין שאמר במצרים ומלאו בתיך ובתי כל עבדיך ובתי כל מצרים והוא מה שאמר במשנה תורה וגם את הצרעה ישלח ה' אלהיך בם עד אבוד הנשארים והנסתרים מפניך • והצרעה הזאת עברה עם יהושע

רשב"ם

(כז) את אימתי • חתת אלהים על בעלי מלחמתך : והמתי • והממתי מהומת קולי • כדכתיב וירעם ה' בקול גדול על פלשתים ויהומם • וכן ברק ויהום • כמו מן סבב סבותי • אבל לשון מיתה יאמר והמתי כמו והמתתי : ושתי כמו ושתתי • וכן כרתי ברית כמו כרתתי : (לא) מים סוף • שהוא בתחלת מזרח א"י כמו שמוכיח בפרשת אלה הדברים : עד ים פלשתים • שהוא במערב כדכתיב ופלשתים מאחור • ומדבר שהלכו בו ישראל מדרום : עד

הנהר

אימתי אשלח קדמך ואתבר (נ"א ואשגש) ית כל עמא דאת אתי לאגחא בהון ואמסר ית כל בעלי דבבך קדמך מחזרי קדל: כח ואשלח ית ערעיתא קדמך ותתרך ית חואי ית כנענאי וית חתאי מן קדמך: כט לא אתרכנון מן קדמך בשתא חדא דילמא תהי ארעא צדיא ותסגי עלך חיות ברא: ל זעיר זעיר אתרכנון מן קדמך עד דתסגי ותחסן ית ארעא: לא ואשוי ית תחומך מימא דסוף ועד ימא דפלשתאי וממדברא עד פרת ארי אתן בידיכון ית יתבי ארעא ותתרכנון מן קדמך: לב לא תגזר להון ולטעותהון קים: לג לא יתבון בארעך דילמא יחיבון יתך קדמי ארי תפלח ית טעותהון ארי יהון לך לתקלא: א ולמשה

• (נכ"י ואתבר)

נתינה לגר

הוא קול עליון כו' כי בשמי הוא מטוס". (כח) הצרעה, ית ארעיתא. בצל נתה"ם הובר שהוא צרעה בחלוף הנ' לא', אבל מהירושלמי שת' "אורעיתא" לא משמע כן, והערוך ע' "ארעיתא" הביא את הירושלמי ולא את הת"א, וכמ"א כתבתי בדרך דרוש שהוא כנוי לישראל מטעמי הכמות נוגעים בקנה הפומה והארס הולך בכל הגוף. וכ"ה ביתוש במתו של טיטוס, ויותר נכונה הגי'

בעל הטורים

ופי' אשלח תוכחות מתי את מספר ימיך אמלא: (כט) ורבה · ד' · הכא ואידך ורבה העזובה (ישעיה ו') ורבה משטמה (הושע ט') ורבה היא על האדם (קהלת ו') וזהו שיש במדרש וכי תעלה על דעתך עוד שיהיו יראים מחיות השדה והא כתיב כי עם אבני השדה בריתך אלא גלוי וידוע לפניו שעתידין לחטוא ונופקרו לחיות · וזהו יש רעה וגו' ורבה היא על האדם · מה

אבן עזרא

כשם שדבק בו יגילנו מכלם · וכתורם פן ימות במלחמה · אמר שלמה למה תמות בלא עתך · ואין זה כנגד חכמת המזלות כי דבר המזל תלוי בדברים רבים · כאשר אפרש בפסוק ונפלינו אני ועמך · על כן כתוב הנני יוסיף על ימיך · ומה יוסיף עוד לפרש: (כז) את אימתי · הוא פחד בנשמה · והנה שהוא לגוף תולדה מיד · וזהו ונתתי את כל אויביך אליך ערף · שיפנו לך את ערפם · והטעם שיברחו מפניך בראותך אותם: (כח) ושלחתי את הצרעה · מכה בגוף · מגזרת צרעת שתחלה בה הגוף · והזכיר משבעה הגוים שלשה · והוא הדין לכלם · גם יתכן להיות זו המכה יותר קשה בנזכרים מהאחרים: (כט) לא · אמר הגאון זהו לסימן כאשר תראה כי פרית ורבית · אז יכרתו כל השבעה עממין · ואין צורך כי הזכיר הטעם למה לא יגרשם בשנה אחת · וזהו פן תהיה הארץ שממה · כי ארץ ישראל היתה ארוכה מאד · ויוצאי מצרים לא יוכל לישב כלם · כמו פן תקדש: (ל) מעט · עד שתפרה שתוכל לישב כל הארץ · ועתה יפרש אורך הארץ ורחבה: (לא) ושתי את גבולך · וזהו ויורד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ · והנהר הוא נהר פרת · בין כך ובין כך לא תכרות להם ברית: (לב) וטעם לאלהיהם · שתשתחוה: (לג) לא ישבו בארצך · כאשר אפרש שתחית ותכחיד כל השבעה עממין · עד

רמב"ן

את הירדן וכך העלו במס' סוטה ואמרו שהיתה מטלת בהם ארס ומתים בה והאמת כי יש בה גם היום ארס מזיק וממית וכתיב ביהושע כ"ד ותעברו את הירדן ותבאו אל יריחו וילחמו בכם בעלי יריחו האמורי והפרזי והכנעני והחתי והגרגשי החוי והיבוסי ואתן אותם בידכם · וכתיב (שם) ואשלח לפניכם את הצרעה ותגרש אותם מפניכם שני מלכי האמורי לא בחרבך ולא בקשתך · וטעמו ותגרש אותם הנשארים בהם כי אחרי נתנו בידכם כל הנזכרים שלחתי הצרעה לגרש הנשארים והנסתרים · ואמר שני מלכי האמורי והם סיחון ועוג שהזכיר מתחלה ולא בחרבך ולא בקשתך עשית כל אלה · ור"א אמר כי הצרעה חולי בגוף מגזרת צרעת ואין צריך · וטעם ועבדתם את ה' אלהיכם ריקן העבודה לשם המיוחד · ואמר וברך והסירותי כדרך כי אני ה' רופאך וכבר פירשתיו והמשכיל יבינהו משם: (לב) לא תכרת להם ולאלהיהם ברית · הזהיר שלא יכרות להם ברית להחיות מהם כל נשמה ולאלהיהם יזהיר שלא יכרות להם ברית להניח ע"ז שלהם אלא שיהרסם וישבר מצבותיהם ויתכן שיאמר שלא יכרות להם ברית ועם אלהיהם כאחת אלא שיהרסם וישבר מצבותיהם והכוונה לומר כי בעודם עובדים את אלהיהם לא יכרות להם ברית אבל אם קבלו עליהם שלא לעבוד ע"ז רשאי הוא לקיימם: (לג) כי תעבד את אלהיהם כי יהיה לך למוקש · אלו כי משמשין בלשון אשר וכן בכמה מקומות והוא לשון אי שהוא אחד מד' לשונות שהכי משמש · שמצינו בכמה מקומות וזהו אם משמש בלשון אשר וכו' ל' רש"י ואינו כן אבל שיעור הכתוב לא ישבו בארצך כי יהיה לך למוקש פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם וכן אמר (לקמן ל"ד) פן תכרות ברית ליושב הארץ וגו' פן יהיה למוקש בקרבך · והטעם כי ישיבתם בארצך יהיה לך למוקש ולמכשול פן יחטיאו אותך לי בדרכיהם הרעים

ספורנו

כחיי הזקנים שהיו סדורה כמו שספר שקרה בענין לוי קהת ועמרם: (כז) ונתתי את כל אויביך אליך עורף · מפני האימה והמבוכה שיעד · באמרו את אימתי אשלח לפניך: והמותי · כמו שהיה הענין במצרים אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם: (לא) כי אתן בידכם את יושבי הארץ וגרשתמו · הדבר מסור בידכם ואתם אל תתעצלו בזה כמו שהעיד בהם יהושע באמרו עד אנה אתם מתרפים לבא לרשת את הארץ אשר נתן לכם ה' אלהי אבותיכם: (לג) לא ישבו בארצך · באותו הפלגש שבגבעה שתכבש והשבט בו אשה · לא ישבו הם · הפך מה שעשו כמו שהעיד באמרו וישב הכנעני בקרבו בגזר · וישב

בקרב

כִּֽי־יִהְיֶ֥ה לְךָ֖ לְמוֹקֵֽשׁ׃ פ כד א וְאֶל־מֹשֶׁ֨ה אָמַ֜ר עֲלֵ֣ה אֶל־יְהוָ֗ה אַתָּה֙ וְאַהֲרֹ֔ן נָדָ֖ב וַאֲבִיה֑וּא וְשִׁבְעִ֖ים מִזִּקְנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶ֖ם מֵרָחֹֽק׃ ב וְנִגַּ֨שׁ מֹשֶׁ֤ה לְבַדּוֹ֙ אֶל־יְהוָ֔ה וְהֵ֖ם לֹ֣א יִגָּ֑שׁוּ וְהָעָ֕ם לֹ֥א יַעֲל֖וּ עִמּֽוֹ׃ ג וַיָּבֹ֣א מֹשֶׁ֗ה וַיְסַפֵּ֤ר לָעָם֙ אֵ֚ת כָּל־דִּבְרֵ֣י יְהוָ֔ה וְאֵ֖ת כָּל־הַמִּשְׁפָּטִ֑ים וַיַּ֨עַן כָּל־הָעָ֜ם ק֤וֹל אֶחָד֙ וַיֹּ֣אמְר֔וּ כָּל־הַדְּבָרִ֛ים אֲשֶׁר־דִּבֶּ֥ר יְהוָ֖ה נַעֲשֶֽׂה׃ ד וַיִּכְתֹּ֣ב מֹשֶׁ֗ה אֵ֚ת כָּל־דִּבְרֵ֣י יְהוָ֔ה וַיַּשְׁכֵּ֣ם בַּבֹּ֔קֶר וַיִּ֥בֶן

ת"א ואל משה · סנהדרין לח עקרים מב פ' כח:

רש"י

לשון אי שהוא אחד מד' לשונות שהכי משמש וגם אינו בהרבה מקומות אם משמש בלשון אשר כמו ואם תקריב מנחת בכורים שהוא חובה: (א) ואל משה אמר · פרשה זו נאמרה קודם עשרת הדברות בד' בסיון נאמר לו עלה: (ב) ונגש משה לבדו · אל הערפל: (ג) ויבא משה ויספר לעם · בו ביום: את כל דברי ה' · מצות פרישה והגבלה: ואת כל המשפטים · שבע מצות שנצטוו בני נח ושבת וכבוד אב ואם ופרה אדומה ודינין שניתנו להם במרה: (ד) ויכתב משה · מבראשית ועד מ"ת וכתב מצות שנצטוו במרה: וישכם בבקר · בחמשה בסיון:

את

רמב"ן

ובעלילות הנשחתות כי העבוד את אלהיהם כי יפתוך ויסיתוך בכך: (א) ואל משה אמר וגו' · פרשה זו קודם עשרת הדברות בארבעה בסיון נאמרה לו גם אלו דברי רש"י ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה והיה שם לאחר מתן תורה נאמרו לו ג"כ אלו דבריו ז"ל ואין הפרשיות באות כסדרן ולא כמשמען כלל ועוד כתיב ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים שהם המשפטים האלה הכתובים למעלה שאמר בהם ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם כי איננו נכון שיהיה על המשפטים שנצטוו בני נח ושנאמרו להם במרה שכבר שמעו וידעו אותם ולא יאמר ויספר אלא בחדשות אשר יגיד וכבר הטיב לראות ר"א שפירש הענין כסדרו ואמר כי עד הנה ספר הברית והנה הפרשיות כלן באות כהוגן כי אחר מתן תורה מיד בו ביום אמר השם אל משה כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם והתחיל לחזור ולהזהיר על ע"ז לא תעשון אתי וצוה אותו ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם וכל המצות שבאות אחרי כן ושלים באזהרת הע"ז שימצאו בארץ ובעובדיה ואמר לו אחרי צוותך זה להם עלה אל ה' אתה ואהרן והזכיר הפרשה כי משה עשה כמצות ה' ובא אל המחנה ויספר לעם את כל דברי ה' כאשר צוה אותו כה תאמר אל בני ישראל וגו' ואת כל המשפטים כאשר צוהו ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם וקבלו הכל בשמחה ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה והטעם כי הדברים האלה אשר דבר לך השם נעשה כי מאמינים אנחנו בדבריך כמו שספר במשנה תורה ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר ה' אלהינו אליך ושמענו ועשינו ואז כתבם משה והנה משה כתב ביום ההוא בספר כל מה שנצטווה חקים ומשפטים והורות והשכים בבקר ממחרת היום ההוא לכרות להם ברית על הכל ובנה המזבח וזבח הזבחים ונתן חצי הדם על מזבח ה' וחצי שם באגנות ולקח הספר שכתב מאתמ

אבן עזרא

עד כה ספר הברית: (א) ואל משה אמר · כל מה שהזכיר למעלה עד עתה הם התנאים שיספרם לישראל · ואחר כן אמר למשה אחר שתכרות להם ברית העלה אלי אתה ואהרן ובניו וע' מזקני ישראל שהם הבכורים הקדושים: (ב) ונגש · אל תתמה בעבור שאמר בתחלה עלה אל ה' ואחר כך ונגש משה לבדו · ולא אמר ונגשת · כי כן מנהג הלשון · וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ה' מן השמים · והטעם מאתו · ושמואל אמר וישלח ה' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל · ולא אמר ואותי · ורבים כמו: (ג) ויבא משה · לא הזכיר וירד מן ההר · כי אין צורך: וטעם ויבא משה · בתוך מחנה ישראל · ויספר לעם את כל דברי ה' · מצות עשה ולא תעשה שהם כתובים מן אתם ראיתם כי מן השמים עד סוף כי יהיה לך למוקש: ואת כל המשפטים · אשר שם לפניהם הם הנזכרים בפרשה הזאת: ויען כל העם · כאילו הוא איש אחד: (ד) ויכתוב משה · אחר שספר להם כל דברי השם המצות והמשפטים כתבם וזהו ספר הברית · ויבן מזבח תחת ההר · במקום שעמד ישראל בעת מתן תורה · ומלת ויבן משרת בעבור אחרת כאילו כתב ושתים עשרה מצבה

רשב"ם

הנהר · נהר פרת בצפון · כדכתיב מצפון תפתח הרעה כי בבל בצפון: (א) ואל משה אמר · משה נגש אל הערפל אשר שם האלהים ויאמר ה' אל משה כה תאמר · כל הפרשיות הללו עד כאן אל בני ישראל ביום ששמעו עשרת הדברים · ואל משה אמר לבדו בשעת ירידתו בו ביום עלה אל ה' למחר אתה ואהרן וגו' ואח"כ מיד ירד משה ויספר לעם את כל דברי ה' וגו' · ואח"כ ירד ולמחר בנה מזבח והקריב קרבנות ובו ביום עלה ויכסהו הענן ששת ימים וגו': ואל משה אמר · מלאך · עלה. אל ה' מדלא כתב אלי כמ"ש לפנינו עלה אלי

ההרה

אֲמַר סַק לֳקֳדָם יְיָ אַתְּ וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשַׁבְעִין מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל וְתִסְגְּדוּן מֵרָחִיק: ב וְיִתְקְרֵב מֹשֶׁה בִּלְחוֹדוֹהִי לֳקֳדָם יְיָ וְאִנּוּן לָא יִתְקָרְבוּן וְעַמָּא לָא יִסְּקוּן עִמֵּהּ: ג וַאֲתָא מֹשֶׁה וְאִשְׁתָּעִי לְעַמָּא יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא דַיְיָ וְיָת כָּל דִּינַיָּא וַאֲתֵיב כָּל עַמָּא קָלָא חַד וַאֲמָרוּ כָּל פִּתְגָמַיָּא דִּי מַלִּיל יְיָ נַעְבֵּד: ד וּכְתַב מֹשֶׁה יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא דַיְיָ

בעל הטורים

כי ולכן משומה על כן ורבה במזוזה בקרב הארץ שהארץ העזב מהם ורבה עליך חית השדה: (לג) יהיה לך למוקש. וסמיך ליה ואל משה אמר (וגו' נדב ואביהוא) שהיה להם למוקש מה שראו שכינה ומתו נדב ואביהוא: (ב) ונגש. ג'. הכא ואידך ונגש הכהן (פ' שופטים) ונגש חורש בקוצר (עמוס ט') כמו שניגש משה לבדו כך הכהן נכנס לבדו לפני ולפנים להתפלל גם על בשים במה כתיקונם. כדכתיב ונגש חורש בקוצר: יגשו. ב'. והם לא יגשו. אחד באהד יגשו (איוב מ"א) לומר כל אהד ואחד נכנס לפנים יוכל מתחינן כמו שאמרו משה מחילה לעצמו וכו': (ג) כל הדברים אשר דבר ה' נעשה. ו' תיבות וכן כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. ו' תיבות הרי י"ב כנגד י"ב שבטים שאמרו ו' תיבות והוא שמע ישראל וגו' ויעקב השיבם ו' תיבות

רמב"ן

וקראו באזניהם וקבלו עליהם עוד לבא בברית עמו ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע אליך מכל אשר הגוה מאתו יתברך ואז זרק עליהם חצי הדם כי זאת אות הברית לבא השנים בחלקים שוים ואחרי שהשלים מעשיו עמהם הוצרך למלאת דבר ה' שאמר לו ה' עלה אתה ואהרן וגו' וזהו שאמר ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא וגו' ועשה עוד מה שצוה ונגש לבדו אל ה' והוא שאמר ויבא משה בתוך הענן וגו' והנה מעשה הברית ביום המחרת למתן תורה ובו היתה העליה שעלה משה אל ההר ומשם נתעכב שם ארבעים יום והוא שפירש הכתוב ויקרא אל משה ביום השביעי וגו' ונאמר ויבא משה בתוך הענן וכל זה מתוקן ומבואר. וראיתי במכילתא שנחלקו בדבר יש שאמרו שהיה קודם מתן תורה בחמישי ואמר להם הרי אתם קשורים תפוסים וענובים. מחר באו וקבלו עליכם את כל המצות. ורבי יוסי בר' יהודה אמר בו ביום נעשו כל המעשים כלומר בו ביום לאחר מתן תורה נעשו המעשים של סיפור העם וכתיבת ספר הברית הכל כמו שפירשנו ולזה שומעין שאמרו הלכה. וטעם ואל משה אמר בעבור שהיה עד כאן המצות והמשפטים אל בני ישראל אמר עתה שהיה זה המאמר אל משה שהיא מצוה שיעשה הוא בעצמו כי אם אותו אחר שהשים לפניהם המצות והמשפטים והכרות עמהם הברית עלה אתה אלי ולכך עשה מצוה הראשונה בששי והשכים בשביעי בבקר וכרת עליהם הברית ואחרי כן עלה אל ההר הוא והנקראים כל הדרך אשר נצטוו. וטעם עלה אל ה' על דרך הפשט יזכיר שם במקום הכנוי כמו נשי למך ואת יפתח ואת שמואל וכן והאר פניך אל מקדשך השמם למען ה'. אבל בתלמוד (סנהדרין ל"ח ע"ב) שאלו עלה אלי מיבעי ליה ולכן אמרו זה מטטרון ששמו כשם רבו כלומר ואל משה אמר השם הנזכר בתחלת הענין ויאמר ה' אל משה עלה אל מטטרון שנקרא כשמי ה'. והטעם עלה אל מקום הכבוד אשר שם המלאך הגדול והטוב כי משה יבא בתוך הענן אשר שם כבוד ה' ולא יבא אל השם המיוחד כי לא יראני האדם וחי ואין כוונת רבותינו כלל במה שכתב רש"י למעלה גם במסכת סנהדרין הפך הרב הענין וכבר הזכרתי כוונתם בשם הזה וכל דבריהם אמת אלא שדברו בהגדה ההיא כמסתיר פנים כי רב אידי לא גלה למין ההוא השואל ענין מטטרון הגדול וסודו חלילה. אבל הזכיר לו כי על המלאך מורה דרך בעולם התחתון הכתוב הזה מדבר ולפיכך אמר לו דאפילו בפרוונקא לא קבילניה דכתיב אם אין פניך הולכים שאנו לא קבלנו בליח בלתי השם הנכבד וכבר פירשתי סוד הפנים וכל הענין בביאור במשכילים בו במתן התורה: (ב) ונגש משה לבדו אל ה'. גם זה על דעת ר"א שם במקום כנוי שהיה ראוי לומר אחר עלה אל ה' ונגשת לבדך אבל מנהג הלשון כן כאשר הזכרתי וכן וה' המטיר על סדום ועל עמורה וגו' מאת ה' והטעם מאתו. ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני חותן משה הטעם חותנו. וכן וישלח ה' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל. וכן אז יקהל שלמה את זקני ישראל ואת כל ראשי המטות וגו' אל המלך שלמה. והנכון בעיני בכאן כי הדבור הזה היה גם לאהרן שגם הוא שמע באהל קול ה' אומר למשה עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל והשתחויתם מרחוק ואם כן היה צריך להזכיר שנגש בשם ואז ידבר אליו לנכח גם כן היה צריך לבאר ונגשת אתה משה אל ה' ולא יספיק הכנוי בו ולפיכך אמר ונגש משה לבדו והם לא יגשו וזה טעם לבדו לטעם גם אהרן הנכלל עמו בדבור ויתכן שהיה רמז לדבור המתעלה שיצוה לאמר למשה שיגש אל ה' והמשכיל יבין: (ג) ויבא משה ויספר לעם. היה משה בעת הדבור הנזכר כלו במקום אשר נגש בו אל הערפל אשר שם האלהים ועתה בא אל מקום רחוק משם שהיו בו העם בשעת מתן תורה וספר להם כל מה שנצטוה ושמעו בקולו ולא אמר בכאן וירד כי כלם בתחתית ההר היו לא בראשו בשם כבוד השם אלא שמשה היה קרוב אל מקום הערפל והם עמדו מרחוק בשעת

ספורנו

בקרב הכנעני יושבי הארץ: כי יהיה לך למוקש. שבהם בארצך שיגרום שתעבוד את אלהיהם: (א) ואל משה אמר עלה. אחר שהיה אמר כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם. ופירש שלא יעלו אליו באמצעיים ושיספיק מזבח אדמה עם שמירת מצותיו שפירש בדברות. ובפרשת המשפטים אמר הכתוב שכל אלה אמר וצוה בכלל לישראל ואל משה אמר שיעלה כמו שיעד אליו קודם מתן תורה באמרו לך רד ועלית אתה ואהרן עמך: (ג) ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה'. מתחלת כה אמר עד ואלה המשפטים: ואת כל המשפטים. מתחלת ואלה המשפטים עד ואל משה אמר.

מזבח תחת ההר ושתים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל: ה וישלח את־נערי בני ישראל ויעלו עלת ויזבחו זבחים שלמים ליהוה פרים: ו ויקח משה חצי הדם וישם באגנת וחצי הדם זרק על־המזבח: ז ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר־דבר יהוה נעשה ונשמע: ח ויקח משה את־הדם ויזרק על־העם ויאמר הנה דם־הברית אשר כרת יהוה עמכם על כל־הדברים האלה: ט ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא

ת"א וישלח את · יומא נב מגילה ט חגיגה ו זבחים קטו כריתות ט · ויעלו עלת · חגיגה ו : ויזבחו זבחים · חגיגה שם זבחים קטו : ויקח משה חצי · זבחים לז מנחות פב : נעשה ונשמע · שבת פח פא גיטין ז עקידה שער מג : ויקח משה את הדם · יבמות מו כריתות ט : ויעל משה · ראה הענה כה :

רש"י

(ה) את נערי · הבכורות : (ו) ויקח משה חצי הדם · מי חלקו מלאך בא וחלקו : באגנות · שתי אגנות אחד לחצי דם עולה ואחד לחצי דם שלמים להזות אותם על העם ומכאן למדו רבותינו שנכנסו אבותינו לברית במילה וטבילה והזאת דמים שאין הזאה בלא טבילה : (ז) ספר הברית · מבראשית ועד מתן תורה ומצות שנצטוו במרה : (ח) ויזרק · ענין הזאה ותרגומו וזרק

רמב"ן

הדברות כאשר פירשתי וכאשר ירד משה ממקומו והחל לבא אל העם קרבו אליו כל ראשי שבטיהם וזקניהם אל מקום מעמד הכהנים הנגשים אל ה' ואמרו לו ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה הזאת וגו' קרב אתה ושמע וכו' כי היו סבורים שידבר להם השם הנכבד כל המצות כאשר דבר להם עשרת הדברים ומשה בא עמהם אל מקום העם וספר לכלם את כל דברי ה' והם אמרו נעשה כל דברי ה' אשר צוה אותנו בעשרת הדברות ונשמע לקולך לכל אשר צוית או תצוה בשמו יתעלה וכאשר חזר משה אחרי כן ועלה אל קצה ההר עם הזקנים כאשר צוה אותו אלהים אז אמר לו השם פעם אחרת עלה אלי ההרה והיה שם ובעת הזאת הודיעו שמעתי את כל דברי העם הזה אשר דברו אליך היטיבו כל אשר דברו ועתה לך אמור להם שובו לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי ואדברה אליך את כל המצוה והחוקים והמשפטים אשר תלמדם זהו שאמר בכאן ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה כי לך לבדך אתן את התורה והמצות אשר תלמדון ועשו אותה כאשר נדרו לעשות. (ה) נערי בני ישראל · הם הבכורות כדברי אונקלוס כי הם המעלים עולות והשלמים ולא ידעתי למה יכנה הבכורות בלשון נערי · אולי בעבור שהזכיר הזקנים שהם אצילי בני ישראל קרא הבכורות נערים כי הם נערים כנגדם ירמוז כי לא בעבור מעלתם בחכמה שלחם כי לא היו זקנים רק מפני הבכורה. כי הם המקודשים לקרבנות ועל דרך הפשט נערי בני ישראל הם בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא שלא נגעו באשה מעולם כי הם הנבחרים בעם והקדושים בהם כענין שאמרו עתידין בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא ליתן ריח כלבנון וכו' · וטעם לה' פרים כי ישראל כל ימי היותם במדבר פחדו ממדת הדין וזאת טעותם במעשה העגל והנה העלו העולות וזבחו השלמים כולם פרים כטעם פר כהן משיח ופר העלם דבר ופר ע"ז גם פרה אדומה כן ובענין העגל אזכיר זה : (ו) וישם באגנת · הם כלים עשוים כדמות כלי המזבח ולכך אמר כי חצי הדם שהיה דעתו ליתן על העם שם בכלים ההם והחצי האחר זרק על המזבח מן המזרקות שקבל אותו בהם כדרך הקרבנות · ור"א אמר כי באגנות ישאר בעבור שניהם וכן דעת אונקלוס

אבן עזרא

בנה : (ה) וישלח את נערי · הם הבחורים בני הזקנים הבחורים שיעלו עם משה : ויעלו עולות · והוא וזבחת עליו : והכתוב עם השלמים פרים · כי האוכלים רבים היו : (ו) ויקח חצי הדם · מהעולות והשלמים : ושם באגנות · כלים עגולים כמו אגן הסהר ובלשון ערבי אג"ן : וחצי הדם · של עולה והשלמים · זרק על המזבח לשם · והנה באגנות ישאר לשנים ; שנתן חציו באגנות וחציו אחר באגנות : (ז) ויקח · כאשר קרא באזני הזקנים וקבלו על נפשם אז לקח חצי הדם כאשר וזרקו על העם · והם הזקנים · כי הם כנגד כל ישראל · כמו שכתוב בפר העלם דבר של צבור · וסמכו זקני העדה את ידיהם · שהם כנגד כל ישראל וזאת הזריקה · כמו ויז על אהרן ועל בגדיו · וקראם דם הברית : (ט) ויעל · לא הזכיר הכל כי

רשב"ם

ההרה : (ד) לשנים עשר שבטי ישראל · לעד שכולם נתרצו בקיום הברית : (ה) את נערי · בכורות : (ז) ספר הברית · דכתיב למעלה ויכתוב משה וגו' : נעשה ונשמע · נעשה מה שדיבר וגם נשמע מה שיצוונו עוד

מכאן

ואקדם בצפרא ובנא מדבחא בשפולי טורא ותרתא עשרי קמא לתרי עשר שבטיא דישראל : ה ושלח ית בוכרי בני ישראל ואסיקו עלון ודבחו נכסת קודשין קדם יי תורין : ו ונסיב משה פלגות דמא ושוי במזרקיא ופלגות דמא זרק על מדבחא : ז ונסיב ספרא דקימא וקרא קדם עמא ואמרו כל די מליל יי נעבד ונקבל : ח ונסיב משה ית דמא וזרק על מדבחא לכפרא על עמא ואמר הא (דין) דם קימא דגזר יי עמכון על כל פתגמיא האלין : ט וסליק משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעין

נתינה לגר

שמלאתי ,פרעיתא' לפי שחלוף הנד"י בע' יותר רגיל בארמית מנא' . **כד** (ה) נערי , בוכרי . ע' מס' יומא (דף כ"ב) וע' במיני תרגומא שהקשה מזבחים (דף קט"ו ב') דקאמר רב אסי קרבנו ופסקו לפרש"י בלישנא אחרינא שצריך להפסיק הטעם באתנחתא שהנערים לא שלח אלא להעמיד והמעלים היו נדב ואביהוא , שלא כדברי אונקלוס ? ולע"ד לק"מ דכמו שאנו מפרשים בתורה , כן נוכל לפרש בתרגום ושלח ית בוכרי" (להעמיד) ,ואסיקו עלון" (הכהנים) אבל באמת מפסק דברי הת"א ומנגינת הטעם שהוא כו"ק משמע כלישנא קמא של רש"י והדבר צ"ע . (ח) ויקח משה את הדם ויזרק על העם , ונסיב משה ית דמא וזרק על מדבחא לכפרא על עמא . כ"ה ברוב הספרים , לכאורה ק' למה שינה את הכתוב מפשוטו , ולא ת' כדרכו ,ודי על עמא" ? ובאמת הוא כנגד סוגית הש"ס (יבמות מ"ו ע"ב , כריתות ח') ,אלא טבילה בגר מנ"ל , דכתיב ויזרק משה (הזאה היא , רש"י) וגמירי דאין הזאה בלא טבילה" ולע"ד נראה שהמת' סובר כר"א ביבמות (שם) שגם מל ולא טבל מהני דיליף מאבות , והאי דכתיב שם (במתן תורה) ,וכבסו שמלותם" הוא לנקיות בעלמא , והראי' שהמת' סובר כן , מדת' ,וכבסו , ויחורון" ולא ,ויצבעון" כמ"ש רש"י (ויקרא י"ג נ"ח) ההבדל , ומויזרק על העם שממנו למד ר' יהושע שגר צריך טבילה , אינו ראי' שסובר שלא היתה ההזאה על העם כ"א זריקה על המזבח , ולכן מילה לחוד מהניא , ורבי (שם בכריתות) שאמר ,מה אבותיכם לא נכנסו אלא במילה וטבילה והרצאת דמים" ס"ל כרבנן שגר צריך מילה וטבילה , ויש ראי' להת"א שפי' ,ויזרק" הוא על המזבח , דבין ב"ש ובין ב"ה סברי עולת התמיד הואי או עולת ראיה , ולא שע"י הקרבנות האלו נכנסו לברית , ולדברי המת' אין צרך לנו לדחוק שכ' התוס' (בכריתות שם) שכמה עולות הקריבו , ולהוסיף עוד שהיה דם לס' רבוא , גם קושית התוס' (ביומא ד' על קושית הש"ס הזאה בסיני מי הוה) מויזרק על העם מסולקת לדבריו . ולכן בפסוק ו' ,באגנת" ת' ,במזרקיא" ר"ל בכלי שרת , ול"ר מוסב על שתי המחצות בין שזרק על המזבח ובין שזרק עליו לכפר על העם , וע' רמב"ן ע"פ הנ"ל שהביא שגם הראב"ע הבין כן דברי הכתוב , והביא ראיה לדבריו מאונקלוס , וע' במס' זבחים (דף נ"ז) ,מאי כלי אלימא מזרק בשלמי נזיר נמי כתב בהו כו' וישם באגנות ? והא דפסק התרגום כר"א ולא כר"י אף שאמרו מפי שניהם (מגילה דף ג') כבר כתבתי כ"פ שכוונת הש"ס היא שאמר לפניהם ולא מפיהם , והא דכתב רש"י ,ויזרק ענין הזאה ותרגומו וזרק כו'" ר"ל שהת"א מתנגד לפי' זה , וכן בכמה מקומות (ולא כמ"ש בכללי דברי" הנדפסים בהחומשים סי' ד') אחרי כתבי כל אלה ראיתי במיני תרגומא ומצאתי שכוונתי קצת לדעתו הרחבה , רק מ"ש על הרמב"ם שכ' (פ"א מה' מחוסרי כפרה) ,גר שמל ולא טבל ועדיין לא הביא קרבנו כו' אינו ממחוסר כפרה" שהוא כרבנן ולא כר"א בן יעקב שנמוקו עמו , לע"ד שהוא שהרמב"ם סובר כרש"י שגם רבנן לא פליגי ארא"בי בדין רק שסוברים שעדיין מחוסר יהדות , ורא"בי סובר שעכ"פ מחוסר כפרה הוא , ונעלם ממנו שגם התו' (בכריתות דף ב' ד"ה לאפוקי) הבינו כרש"י דבדינא לא פליגי רק דלא איירו בה , ואפשר שגם ר"י סובר כר"א שגר לא צריך קרבן וכראב"י , ומלת ,ויזרק" קאי על המזבח , והא דקאמר בגמ' (יבמות דף מ"ו) ,ור"י באבות נמי טבילה הוי" , היינו לאתויי בעלמא , וכוונתו לרבנן , דלדידהו צריך מילה וטבילה וגם קרבן (וכדמוכח שם בכריתות) ובזה מיושב קושי' התוס' ד"ה ור' יהושע (יבמות דף מ"ו) ע"ש , דבאמת ר"י לדידיה ס"ל דויזרק היינו על המזבח , וא"כ טבילה מנ"ל ? ומזה נראה כי אונקלוס סבר לא פליג ארבים ר' יהושע . וגם קוש' התוס' ד"ה כי פליגי , ר"ע דיליף מחושב ושכיר כמאן ס"ל , מתורצת בזה , די"ל דסובר כר"א וכראב"י בכריתות , וע' בפירוש המשניות להרמב"ם (שם בכריתות) ובהרע"ב שם שקיים דברי הרמב"ם דאליבא דראב"י גר צריך קרבן לאכילת קדשים , וא"כ י"ל דגם לפסח צריך קרבן ,

ספורנו

(ו) וחצי הדם זרק על המזבח · עשה את המזבח כשלוח לאל ית' לבדו לכרות הברית וכן קבל חצי הדם וחציו שאחר מרק על העם הנכנסים עמו לברית : (ז) ספר הברית · הספר שכתב בו דברי ה' והמשפטים שעליהם יכרתו הברית כאמרו למעלה ויכתוב בספר : ויקרא באזני העם · שידעו מה הם מקבלים עליהם שלא יהיו כמוטעים : נעשה ונשמע · נעשה לתכלית שנשמע בקולו כעבדים המשמשים את הרב שלא על דרך לקבל פרס כענין עושי דברו לשמוע בקול דברו : (ט) ויעל משה ואהרן · אחר שקיים מה שצוהו ה' ית' כאמרו כה תאמר אל בני ישראל קיים מה שצוהו אחר כך כאמרו עלה אל ה' אתה ואהרן ·

ונחח

וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י וַיִּרְאוּ אֵת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְתַחַת רַגְלָיו כְּמַעֲשֵׂה לִבְנַת הַסַּפִּיר וּכְעֶצֶם הַשָּׁמַיִם לָטֹהַר׃ יא וְאֶל־אֲצִילֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח יָדוֹ וַיֶּחֱזוּ אֶת־הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ׃ ס יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וֶהְיֵה־שָׁם וְאֶתְּנָה לְךָ אֶת־לֻחֹת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה

ת"א ויראו את · תולין פס עקידה בער לה : והחת רגליו · סוטה יז מנחות מג : וכעלם השמים · יופא מו נס זכשים לא : ויחזו את · ברכות יז : הכרה וכיס · ס' הזוהר פ' שמיני : ואתנה לך · ברכות ה מה :

רש"י

וזרק על המזבח נכפרת על עמא : (י) ויראו את אלהי ישראל · נסתכלו והציצו ונתחייבו מיתה אלא שלא רצה הקדוש ברוך הוא לערבב שמחת התורה והמתין לנדב ואביהוא עד יום חנוכת המשכן ולזקנים עד ויהי העם כמתאוננים ותבער בם אש ה' ותאכל בקצה המחנה בקצינים שבמחנה : כמעשה לבנת הספיר · היא היתה לפניו בשעת השעבוד לזכור צרתן של ישראל שהיו משועבדים במעשה לבנים : וכעצם השמים לטהר · משנגאלו היה אור וחדוה לפניו : וכעצם · כתרגומו לשון מראה : לטהר · לשון ברור וצלול : (יא) ואל אצילי · הם נדב ואביהוא והזקנים : לא שלח ידו · מכלל שהיו ראוים להשלח בהם יד : ויחזו את האלהים · היו מסתכלין בו בלב גס מתוך אכילה ושתיה כך מדרש תנחומא ואונקלוס לא תרגם כן : אצילי · לשון גדולים כמו ומאציליה קראתיך · ויאצל מן הרוח · שם אמות אצילה : (יב) ויאמר ה' אל משה · לאחר מתן תורה : עלה אלי ההרה והיה שם · ארבעים יום : את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם · כל שש מאות ושלש עשרה מצות בכלל עשרת הדברות הן ורבינו סעדיה פירש באזהרות

רמב"ן

שתרגום במזרקיא : (י) ויראו את אלהי ישראל · כי' ר"א במראה הנבואה כמו ראיתי את ה' נצב על המזבח : ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר · הוא שראה יחזקאל כמראה אבן ספיר דמות כסא : וכעצם השמים לטהר · שראו תחת לבנת הספיר כעצם השמים לטוהר הוא הרקיע כענין הקרח הנורא הנטוי על ראשי החיות והנה בכאן כתוב ויראו את אלהי ישראל ושם כתוב היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל כי תפס דרך קצרה כי היא תחת הרקיע שהוא תחת הכסא והכל תחת השם הנכבד · ועל דרך הפשט טעם אלהי ישראל לומר כי זכות ישראל הביאים פמהם לזכותם במראה הזאת · ועל דרך האמת בעבור כי הזכיר במתן תורה וידבר אלהים והוא כאשר אמר הן הראנו ה' אלהינו את כבודו ואת גדלו ואת קולו שמענו מתוך האש ביאר בכאן שראו אלהי ישראל ולא אמר כאשר יאמר בכל מקום ה' אלהי ישראל והזכיר בהם זה לומר שהשיגו הזקנים במראה הזאת יותר מאשר העם שראו על הארץ את אשו הגדולה כי היה לעם במחילת ענן וערפל ואונקלוס ירמוז לזה שתרגם וחזו ית יקר אלהא דישראל ולא תרגם ואיתגלי להון יקרא דה' כמנהגו במקומות אחרים : (יא) ואל אצילי בני ישראל ·

אבן עזרא

כי אין צורך : (י) ויראו · במראה נבואה · כמו ראיתי את ה' יושב על כסא · אמר הגאון כי ספיר לבן · ראייתו לבנת הספיר · ואיננו רק אדום · וטעד כי מנהג הלשון לכפול הטעם במלות שונות · והנה כתוב זכו נזיריה משלג צחו מחלב · והנה הטעם כפול · אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם · והנה ספיר כמו פנינים · ועוד אם לבנת הספיר הוא לובן מה טעם לומר כמעשה · היה ראוי לומר כמראה · והנכון כי לבנה מגזרת לבנה · כמו חצבת מים · מגזרת חצבה · והנה לבנת הספיר · כאבן ספיר שראה יחזקאל במראות הנבואה שהוא דמות כסא : וטעם וכעצם השמים לטוהר · תחת לבנת הספיר והוא הרקיע שהוא כעין הקרח שהוא נטוי על ראשי החיות שראה יחזקאל · והנה כתוב ויראו את אלהי ישראל · ושם כתוב היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל · כי תפש דרך קצרה כי היא תחת רקיע · גם הוא תחת הכסא · והכל תחת השם הנכבד : (יא) ואל אצילי · כמו ומאציליה · ולא הזכיר זקנים להכנים עמהם נדב ואביהוא : וטעם לא שלח ידו · כי ראו השם הנכבד ולא מתו · כאשר אפרש בפסוק כי לא יראני האדם וחי : וטעם ויאכלו וישתו · שירדו שמחים מההר ויאכלו זבחי שלמים שזבחו נעריהם וישתו בשמחה ודרך יהודה הלוי אמר כי טעם ויאכלו · כי הודרכו שיאכלו אף על פי שנהנו מזיו השכינה · והזכיר זה בעבור משה שהיה ארבעים יום וארבעים לילה בלא אכילה ככתוב בפרשה אחרי זאת : (יב) ויאמר · והיה שם עד שאתן לך · אמר חכם אחד נספרד כי הלוחות הראשונים שהיו מעשה אלהים והטעם מתוקנים נבראו כמדת הארון · כי גם השניים מעשה אלהים היו שהוא בורא הכל · רק מה פסקם כי התקון נקרא מעשה כמו וימהר לעשות אותו · ובעבור שהוא כתוב לוחות אבן · ולא הזכיר אבנים כאשר הזכיר

רשב"ם

מכאן ולהבא ונקיים : (י) ויראו את אלהי ישראל · בעין וראית את אחורי : לבנת · לובן : ובעצם · מראה כמו (איכה ד') אדמו עצם מפנינים : לטהר · כשהשמים ברור בלא עננים : (יא) ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו · אע"פ שראו את אלהי ישראל לא שלח הקב"ה ידו · אע"פ שראו את אלהי ישראל כמ"ש כבלע את הקדש ומתו · וכן באנשי בית שמש כי ראו בארון ה' · וכמשה רבינו כי ירא מהביט וכאן חלק להם הקב"ה כבוד ומפני כריתות הברית נראה להם כמו שפרשתי בברית בין הבהרים אשר עבר בין הגזרים האלה · וכתוב שם ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית וגו' וכן לפנינו בכריתות ברית פ' כי תשא וראית את אחורי וכתיב ויעבור ה' על פניו וגו' וכתיב בתריה הנה אנכי כורת ברית : ויאכלו וישתו · העולות הקריבו והשלמים אכלו שכתב למעלה ויזבחו זבחים שלמים :

אשר

מסבי ישראל: י וחזו ית יקר אלהא דישראל ותחות כרסא יקרה כעובד אבן טבא וכמחזי שמיא לברירו: יא ולרברבי בני ישראל לא הוה נזקא וחזו ית יקרא דיי והוו חדן בקרבניהון דאתקבלו כאלו אכלין ושתן: יב ואמר יי למשה סק לקדמי לטורא והוי תמן ואתן לך ית לוחי אבנא ואוריתא ותפקדתא דכתבית

נתינה לגר

ולכן במל ולא טבל אסור לאכול פסח, וק"ו לדעת רש"י והרמב"ם בפי"ג מה' איסורי ביאה דגר צריך קרבן לביאת בקהל, א"כ ודאי דאסור לאכול פסח עד שיביא קרבן, ודו"ק היטב. ובארכתי בזה בע"ה בחידושי, ודע שמה שהקשה בכל מיני הרגומא על הרמב"ם דיליף טבילה מן, וכנסו' שלא הש"ס (יבמות דף מ"ו) קמדחה, דילמא לנקיות בעלמא' לענ"ד לק"מ, דזה הוא רק לפי הס"ד, אבל לפי האמת דשכרא הוא במה נכנסו אבותינו תחת כנפי השכינה, ודאי הפי' וכנסו הוא טבילה מק"ו, דהא"כ במה נכנסו וכו' ואין להאריך פה · (י) ויראו את אלהי ישראל, וחזו ית יקר אלהא דישראל · וכן, ותחת רגליו' ת', ותחות כורסא יקרה' הכל כדרכו לכבוד ה' (וע' בקידושין דף מ"ט בד"ה כמתרגם ני' רבינו חננאל, ית יקרא דאלהא דישראל' אבל ני' סערוך הוא כנוסחתנו. והא דמתרגם פה, הספיר, אבן טבא' ולא, שבזיז' כלקמן (כ"ח י"ח) למעט הגשמה, ואף כי כורסא' הוא נ"כ הגשמה כמו, ותחת רגליו' הנה נארנו כ"ז בהקדמה כוללת ע"ש). (יא) לא שלח ידו, לא הוה נזקא · הכל להרחיק כל הגשמה ותכונה נופניית מהבורא ית'. ויאכלו וישתו, והוו חדן בקרבניהון דאתקבלו כאלו אכלין ושתן, ר"ל שמחו בקבלת קרבנותיהם לרצון כמו שאכלו ושתו, וע'

בעל הטורים

בגון שם כבוד מלכותו לעולם ועד: (י) ישראל · ותחת רגליו מלמד שראו דמות יעקב תחת כסא הכבוד · ודמות פניהם פני אדם · ס"ת שמים וזה שאמר יעקב כתחת אלהים אנכי אנכי נגימ' כסא: לבנת · ב' במס' · הבא ואידך ובשיחור לבנה (ביהושע י"ט) וכיון שם עיר ונקראת כן על שם שבנויה מלבנים וזה הוא בדרשו בהיתה כעין לבנה לזכור שעבודן של ישראל: (יא) ויחזו · ב' · הכא ואידך ויחזו לך מחזות שוא ומדוחים (איכה ב') הם אמרו ויחזו את האלהים וזה היה מחזות שוא ש"א ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו מה הכא אכילה ובתיב אף ויחזו מחזות שוא על ידי אכילה ובהיה דכתיב (יחזקאל י"ג)

רמב"ן

הם נדב ואביהוא והזקנים המזכרים וקראם כן כי נאצל עליהם רוח אלהים וכן מאציליה קראתיך הנאצלים שנאצל עליהם רוחו או הגדולים שנאצל עליהם כבוד מן המלכות וטעם לא שלח ידו בעבור שאמר והכהנים והעם אל יהרסו לעלות אל ה' פן יפרוץ בם הודיע שכאן בנזהרו בכך ולא פרץ בהם פרץ כי היו אצילי בני ישראל ראויים למה שחזו במחזה והטעם כי חזו את האלהים ולא הרסו לעלות אל ה' · וטעם ויאכלו וישתו שאכלו שם השלמים בתחתית ההר לפני האלהים טרם שיובו אל אהליהם כי השלמים טעונין מחיצה ונאכלין בירושלים לפנים מן החומה ובשילה בכל הרואה וכאן היו נאכלין לפני המזבח תחת ההר לא במחנה · וטעם וישתו שעשו שמחה וי"ם כי כן הוגם לעשות בקבלת התורה כאשר צוה בכתבם כל דברי התורה על האבנים וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני ה' אלהיך וכתיב בשלמה ההכמה והמדע נתון לך וגו' מיד ויבא ירושלם ויעש משתה לכל עבדיו אמר רבי אלעזר מכאן שעושין משתה לגמרה של תורה ונאמר בדוד אביו בהתנדבם לבנין בית המקדש ויזבחו לה' זבחים ויעלו עולות לה' וגו' ויאכלו וישתו לפני ה' ביום ההוא בשמחה גדולה ואף כאן ביום חתונת התורה כן עשו: (יב) ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה · היא המצוה שאמר לו מאמש עלה אל ה' ונגש משה לבדו אל ה' ועתה ביום השביעי הוסיף לו לאמר והיה שם ואתנה לך כי יתעכב בהר עד כי יתן אליו לוחות האבן והתורה והמצוה ואשר כתבתי יחזור על הלוחות ולהורותם על התורה והמצוה ושיעור הכתוב ואתנה לך את הלוחות האבן אשר כתבתי והתורה והמצוה להורותם והוא כאשר אמר במשנה תורה ואדברה אליך את כל המצוה

ספירנו

(י) ותחת רגליו · כארץ שהיא שפל הכל כאמרו והארץ הדום רגלי: כמעשה לבנת הספיר · עלה נעדר כל הגוונים השכליות ומוכן לקבלם כמו הספיר הלבן הנעדר מכל המראות והוא עלה הנפש האנושית השכלית הנעדרת מכל מדע ומוכנת לקבלם כפיון במידי: וכעצם השמים לטוהר · ואמר שזה העצם הוא נבדל מן החמר האנושי וטהור ממנו כמו שעצם השמים והוא נפש הגלגל בלתי מעורב עם חומר הגלגל או גופו כלל · אבל טהור ונקי ממנו באופן שזה העצם הוא כעצם השמים ושבו בענין הטוהר והנקיות מחומר: (יא) ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו · להוציאם מגופיהם כדי שיגבאו בענין בשאר הנביאים בהיות עליהם יד ה' כאמרו ביחזקאל ותפול עלי שם יד ה' אלהים כי אז יבטלו פעולות חושיהם כמו שקרה לשאול כשנבא כאמרו (ש"א י"ט) ויפשט גם הוא בגדיו ויתנבא גם הוא לפני שמואל ויפול ערום כל היום ההוא וכל הלילה · אמנם אלה האצילים לא שלח ידו להוציאם מגופיהם כדי להשיג מה שראו אז: ויחזו את האלהים · בתראם נבואי: ויאכלו וישתו · עשו משתה אחרי כן בלתי השתנות בחושיהם וזה נשו לשמחה על מה שהשיגו: (יב) עלה אלי ההרה · נראה שאחר שנגש יותר מן השולים עמו כאמרו ונגש משה לבדו ועכ"ז לא עלה אל ראש ההר ובאותו המעמד השיגו הזקנים את המראה הגדול · אמר למשה שיעלה אל ראש ההר ששם היה מראה כבוד ה' כאמרו ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר · וכן במתן תורה אמר ויקרא ה' אל משה אל ראש ההר: והיה שם · עמוד שם איזה

וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם: יג וַיָּקָם מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ מְשָׁרְתוֹ וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־הַר הָאֱלֹהִים: יד וְאֶל־הַזְּקֵנִים אָמַר שְׁבוּ־לָנוּ בָזֶה עַד אֲשֶׁר־נָשׁוּב אֲלֵיכֶם וְהִנֵּה אַהֲרֹן וְחוּר עִמָּכֶם מִי־בַעַל דְּבָרִים יִגַּשׁ אֲלֵהֶם: מפטיר טו וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־הָהָר וַיְכַס הֶעָנָן אֶת־הָהָר: טז וַיִּשְׁכֹּן כְּבוֹד־יְהוָה עַל־הַר סִינַי וַיְכַסֵּהוּ הֶעָנָן שֵׁשֶׁת יָמִים וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִתּוֹךְ הֶעָנָן: יז וּמַרְאֵה כְּבוֹד יְהוָה כְּאֵשׁ אֹכֶלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: יח וַיָּבֹא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הֶעָנָן וַיַּעַל אֶל־הָהָר וַיְהִי מֹשֶׁה בָּהָר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה: פ פ פ קי"ח עוזיאל סימן. חנכי"ה סימן:

ומפטירין הדבר אשר היה אל ירמיהו בירמיה סימן ל"ד:

ת"א מי בעל. ב"ק מו: וישכן כבוד. יומא ג ד: ויקרא אל. יומא ד סנהדרין כה: ויבא משה. יומא שם סנהדרין שם ס' סוכה בדברי הסבא בתחלת זאת הברכה ובפ' פקודי:

רש"י

הוספה לכל דבור ודבור פרטי מצות הנלוית בו: (יג) ויקם משה ויהושע משרתו. לא ידעתי מה טיבו של יהושע כאן, ואומר אני שהיה התלמיד מלוה לרב עד מקום הגבלת תחומי ההר שאינו רשאי לילך משם והלאה, ומשם ויעל משה לבדו אל הר האלהים, ויהושע נטה שם אהלו ונתעכב שם כל ארבעים יום, שכן מצינו כשירד משה וישמע יהושע את קול העם ברעה, למדנו שלא היה יהושע עמהם: (יד) ואל הזקנים אמר. בצאתו מן המחנה: שבו לנו בזה. והתעכבו כאן עם שאר העם במחנה להיות נכונים לשפוט לכל איש ריבו: חור. בנה של מרים היה, ואביו כלב בן יפונה שנאמר ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור, אפרת זו מרים כדאיתא בסוטה: מי בעל דברים. מי שיש לו דין: (טו) ויכסהו הענן. רבותינו חולקין בדבר, יש מהם אומרים אלו ששה ימים שמר"ח (עד עצרת יום מתן תורה. רש"י ישן): ויכסהו הענן. להר: ויקרא אל משה ביום השביעי. לומר עשרת הדברות, ומשה וכל בני ישראל עומדים, אלא שחלק הכתוב כבוד למשה. ויש אומרים ויכסהו הענן למשה ששת ימים לאחר עשרת הדברות, והם היו בתחלת ארבעים יום שעלה משה לקבל לוחות, ולמדך שכל הנכנס למחנה שכינה טעון פרישה ששת ימים: (יח) בתוך הענן. ענן זה כמין עשן הוא ועשה לו הקדוש ברוך הוא למשה שביל (נ"א חופה) בתוכו: חסלת פרשת משפטים

רמב"ן

והחקים והמשפטים אשר תלמדם. ורש"י כתב אשר כתבתי בתוך לוחות האבנים להורותם שכל שש מאות ושלש עשרה מצות בתוך עשרת הדברות הם ור"א אמר התורה הדבור הראשון והשני והמצוה השמנה הנזכרים ואינו כלום כי הכתוב במשנה תורה ואדברה אליך יעיד כי על כל המצות כולן ידבר ועל דעת רבותינו יתכן כי יהיה רמז שהיתה כל התורה כתובה לפניו קודם שנברא העולם כאשר הזכרתי בתחלת

אבן עזרא

בשמים. והנה הראיתי לו בעלותי ששם לקחת שני לוחות האבנים. ושלש פעמים הזכיר. כי על כן פירש לוחות האבן שהם מאין אבן לא מענן. אמר הגאון כי אשר כתבתי. דבק עם לוחות האבן לא עם התורה והמצוה כי הנה לא כתב רק עשרת הדברים. ופי' התורה. תורה שבכתב: והמצוה. תורה שבע"פ כי כל המצות ניתנו למשה בסיני בימים שעמד בהר. וכן כתוב ואתה פה עמוד עמדי ולפי דעתי כי התורה הדבור הראשון והחמישי והמצוה השמנה דברים: (יג) ויקם משה. מדרך הסברא כי יהושע הלך מתחום ישראל עם משה וישב בתחתית ההר עד רדת משה. כי הנה לא ידע דבר העגל שעשו. ואין טעם לשאול מה אכל כי המן היה יורד סביב למחנה לקח ואכל יום יום: (יד) ואל הזקנים. הידועים הם שראו השם הנכבד. והנה אהרן. גם הוא בכור היה. ואילו היה חור. וזאת מהשבעים ושניהם ידינו תחת משה עד שובו. ובכל פירש זו כי יתברו לא בא בשנה השנית: (טו) ויעל. ויכס. וככה כסה הענן בשמה להם: (טז) וישכן. וככל שכן הכבוד. כי כן כתוב וירד ה' על הר סיני. ועוד ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים: ויכסהו הענן. את משה והם לא ראוהו: ויקרא אל משה ביום השביעי. ואין צורך לשאלת הגאון למה לא עלה נראה הכבוד בתחלת עלותו. כי לא יוכל לעלות כי עם הכבוד: (יז) ומראה. שהם ראו כולו מכוסה ענן. ומראהו הכבוד שהם היו נגדו היה נראה כאש אוכלת: (יח) ויבא. ויעל אל ההר. הטעם אל ראש ההר ששם הכבוד: ויהי משה בהר. שלא ירד. ובעבור על אלה הארבעים יום לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי. וזה פלא גדול לא נהיה כמוהו לפניו: חסלת פרשת משפטים

רשב"ם

(יב) אשר כתבתי. הלוחות מכתב אלהים שנתן לו בסוף ארבעים: חסלת ואלה המשפטים מיסוד רבינו שמואל

תרומה

לאלופיהון: יג וקם משה ויהושע משמשנה וסלק משה לטורא דאתגלי עלוהי יקרא דיי: יד ולסביא אמר אוריכו לנא הכא עד דנתוב לותכון והא אהרן וחור עמכון מן דאית לה דינא יתקרב לקדמיהון: טו וסליק משה לטורא וחפא ענגא ית טורא: טז ושרא יקרא דיי על טורא דסיני וחפהי ענגא שתא יומין וקרא למשה ביומא שביעאה מגו עננא: יז וחיזו יקרא דיי כחיזו אשא אכלא בריש טורא לעיני בני ישראל: יח ועל משה בגו עננא וסלק לטורא והוה משה בטורא ארבעין יממין וארבעין לילון:

נתינה לגר

בפי׳ ובמורה נבוכים פ׳ כ״ח מהראשון ובעקידה פ׳ משפטים שער מ״ז. (יג) משרתו, משמשנה. וכ״ת לקמן (ל״ג י״א, במדבר י״א כ״ח, מ״א י׳ ה׳)·

בעל הטורים

והמלכים אומרים וגו׳ בשתותי לחם שבשביל אכילה ושתיה שנתנו להם אמרו להם נבואת שקר: (טז) וישכן - ה׳ במס׳ - הכא ואידך וישכן הענן במדבר פארן (פ׳ בהעלותך) וישכן ישראל בטח בדד (פ׳ ברכה) וישכון בירושלים עד לעולם (ד״ה א׳ כ״ג) וישכן עבים כבחדום (איוב ע״ו) לומר שכבוד ה׳ שכן על הר סיני היה עמהם לעולם כל זמן שלא הרשיעו במעשיהם אבל משהרשיעו וישכן עבים כבחדות ונחרב הבית וגם נסתלקה השכינה [שתחזור לנו בב״א]:

רמב״ן

ספר בראשית: (יג) ויקם משה ויהושע משרתו · לא ידעתי מה טיבו של יהושע בכאן ואומר אני שהיה כתלמיד מלוה את הרב עד מקום הגבלת תחומי ההר שאין רשאי לילך משם והלאה ומשם ויעל משה לבדו אל האלהים ויהושע נטה שם אהלו כל ארבעים יום שכן מצינו כשירד משה וישמע יהושע את קול העם ברעה למדנו שלא היה יהושע עמהם לשון רש״י ועל דעתי היה יהושע מכלל שבעים הזקנים כי אין בישראל שבעים זקנים ראויים לקרבה אל האלהים יותר ממנו וכאשר פירש משה מהם היה מלוה את רבו עד הגבול ואל תקשה עלי ממאמר רבותינו בעונש הזקנים האלו בתבערה כי יאמרו כן על כלן חוץ מיהושע לפי שהיה ראוי למראות אלהים ולכל נבואה וטעם ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה כי בהפרדו מהם עם משרתו צוה אותם שישבו להם בזה · ואין הטעם שיעמדו שם כל היום וכל הלילה עד שובם כי אמר הנה אהרן וחור עמכם מי בעל דברים יגש אליהם ובמחנה יהיו בעלי הדברים ושם מקום המשפט וכבר אמר לכולם שובו לכם לאהליכם · אבל הטעם שיעמדו ויבאו עד מקום ההוא ולא יהרסו לעלות אליהם אפילו אל מקום יהושע עד שיבאו אליהם · ולפי דעתי יתכן להיות פירושו שבו בעבורנו ובמקומנו במחנה ואהרן וחור עמכם ומי בעל דברים מן הדבר הקשה אשר יקרבון אלי יגש אליהם במקומי ואמר אליהם דרך מעלה לאהרן וחור כי לפני כלם יצוה לבא ובמעמד אחד יהיה כאשר אמר עמכם והנה טעם שישבו הזקנים ואהרן

ספורנו

זמן ארוך כמו (דברים י׳) ויהיו שם כאשר צוני ה׳: והתורה · החלק העיוני ממנה: והמצוה · הוא חלק המעשי ממנה: אשר כתבתי · כי לולא חטאו בעגל היתה כל התורה נתונה תמימה מיד הבורא ית׳ כמו הלוחות כמו שהעיד באמרו ואתה מרבבות קדש וגו׳ · ומאז שחטאו בעגל לא זכו לכך אבל כתבה משה במצותו כאמרו אחר כך כתוב לך את הדברים האלה ולא הביא משה רבינו את הלוחות אלא כדי לשברם לעיניהם לשבר את לבם הזונה כדי שיחזרו בתשובה: להורותם · אמנם גם כדי שתורה אותם כי אע״פ שהכל נכתב כאמרם (תענית פ״ק) מי איכא מידי דכתיבי וכתובי דלא רמזה משה באורייתא וכמאמר קצתם (גיטין) רב בכתב ומעוט בעל פה · הנה הרמזים אשר בה בעיון ובמעשה לא יובנו אל רב ישראל זולתי על ידי מורה צדק · ובזה צדק גם כן מאמר קצת רבותינו ז״ל באמרם רב בעל פה ומעוט בכתב: (יד) ואל הזקנים אמר · בכתבו מהם לעלות אל ראות ההר כמו שצוהו האל ית׳ כאמרו עלה אלי ההרה: (יח) ויהי משה בהר · בכל פעם שעלה הם מכאן ואילך שהם ארבעים יום וארבעים לילה כימי יצירת הולד לקנות תאותיו שם הויה נבדלת ראויה לשמוע מפי הרב מה שלא ישיגהו זולתו כמו שהעיד באמרו כי קרן עור פניו בדברו אתו וקלקל זה המאמר בסוף ארבעים יום הראשונים בעת שהיה ראוי להשיגו באמרי לך רד כי שחת עמך ובאמצעיים כפי הקבלה שהיו בכעס ולא זכו לישות מקרי הוד והושג זה בארבעים יום אחרונים ובהם נצטוה על מלאכת המשכן כמו שבאר באמרו ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך וזה לא נתקיים בלוחות ראשונות שלא באו לשום ארון אלא שבריהם בלבד בלתי עדות כאמרם ז״ל לוחות נשברו ואותיות פרחו · וזה בעצמו באר באמרו ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם לא כמו שיעד קודם לכן באמרו מזבח אדמה תעשה לי בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך אבל עתה יצטרך לכהנים וזה בעצמו התבאר באמרו ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך · והנה לא נבחר שבט לוי לשרת עד אחר מעשה העגל כמו שהעיד באמרו בעת ההיא הבדיל ה׳ את שבט הלוי לשרתו ולברך בשמו · אשר אם כן שבכל פעם שעלה משה לשם שם ארבעים יום וארבעים לילה והפעם אשר בה הושג זה התכלית היתה הפעם האחרונה לכלם שבה צוה על מלאכת המשכן ואחר שהיה מלאכת המשכן ובגדי כהונה והקטרת ושמן המשחה באר שבסוף הראשונים נתן האל ית׳ הלוחות הראשונות ולא סבב הוא ית׳ שום אחור כי לא ענה מלבו אלא שישראל בהיותו ענוים באמרו כי שחת עמך ובאמצעיים כפי קבלת רבותינו ז״ל היתה פרשת ראה אתה אומר אלי ופסל לך ובשלישית היה כל הענין שספר באמרו ויהי שם עם ה׳ ארבעים יום וארבעים לילה ויכתוב על הלוחות וירד אז עם קרני ההוד וצוה על מלאכת המשכן: חסלת פרשת משפטים

כה א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ־לִי תְּרוּמָה מֵאֵת כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ לִבּוֹ תִּקְחוּ אֶת־תְּרוּמָתִי׃ ג וְזֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאִתָּם זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת׃ ד וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים׃ ה וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת

ת"א דבר אל בני · סנהדרין לט ע"ב כג:

רש"י

(ב) ויקחו לי תרומה · לי לשמי: תרומה · הפרשה יפרישו לי מממונם נדבה: ידבנו לבו · לשון נדבה והוא ל' רצון טוב פיישנ"ט בלע"ז [1]: תקחו את תרומתי · אמרו רבותינו שלש תרומות אמורות כאן אחת תרומת בקע לגלגלת שנעשו מהם האדנים כמו שמפורש באלה פקודי · ואחת תרומת המזבח בקע לגלגלת לקופות לקנות מהן קרבנות צבור · ואחת תרומת המשכן נדבת כל אחד ואחד שהתנדבו · י"ג דברים האמורים בענין כולם הוצרכו למלאכת המשכן ולבגדי כהונה כשתדקדק בהם: (ג) זהב וכסף ונחשת וגו' · כולם באו בנדבה איש איש מה שנדבו לבו חוץ מן הכסף שבא בשוה מחצית השקל לכל אחד ולא מצינו בכל מלאכת המשכן שהוצרך שם כסף יותר שנאמר וכסף פקודי העדה וגו' בקע לגלגלת וגו' ושאר הכסף שבא שם בנדבה עשאוהו לכלי שרת: (ד) ותכלת · צמר צבוע בדם חלזון וצבעו ירוק: וארגמן · צמר צבוע ממין צבע ששמו ארגמן: ושש · הוא פשתן: ועזים · נוצה של עזים לכך ת"א ומעזי דבר הבא מן העזים ולא עזים עצמם שהתרגום של עזים עזיא: (ה) מאדמים · צבועות היו אדום לאחר עבודן:

רמב"ן

וחור מושב ב"ד כמשה על שרי האלפים והמאות עד שובו כי ידע שיתעכב בהר ואמר לנו דרך כבוד לתלמיד כאשר אמר בחר לנו אנשים וזה פי' נכון · אבל רש"י כתב ואל הזקנים אמר בצאתו מן המחנה שבו לנו בזה התעכבו פה עם שאר העם להיות נכונים לשפוט לכל איש ריבו ולא יתכן כי לא היו עתה במחנה ומה טעם שיאמר להם כן והם במחנה ישבו · וכבר נתמנו שופטים:

כאשר דבר השם אל משה עם ישראל פנים בפנים עשרת הדברות וצוה אותם על ידי משה קצת מצות שהם כמו אבות למצותיה של תורה כאשר הגיענו רבותינו לפניס עם הגרים שבאים להתיחד וישראל קבלו עליהם לעשות כל מה שיצוה על ידו של משה וכרת עמהם ברית על כל זה מעתה הנה הם לו לעם והוא להם לאלהים כאשר התנה עמהם מתחלה ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה ואמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש והנה הם קדושים ראויים שיהיה בהם מקדש להשרות שכינתו ביניהם ולכן צוה תחלה על דבר המשכן שיהיה לו בית בתוכם מקודש לשמו ושם ידבר עם משה

ויצוס

אבן עזרא

אשר נתן לבניו דת תמימה · אשר יוציא לאור
כל תעלומה · יבינני דבר חכמה רשומה ·
בפרשת ויקחו לי תרומה:

(א) וידבר · בעלותו אל ראש ההר דבר לו על דבר המשכן · והטעם שיעשו מקדש לשם הנכבד וישכון בתוכו · ושם ידבר עם משה ולא יעלה אל ההר: (ב) ממש ויקחו לי · כגזרת סורה אלי · שיסור הנקרא ממקומו ויקרב אליו · וככה שיקח מאתו ויתן לי · וככה קחי נא לי מעט מים: (ג) וזאת · אמר הגאון לא מצאנו כסף במשכן כי אם כסף פקודי העדה · אם כן איך כתוב כי הכסף נדבה · והוא השיב כי כסף אשר היה נדבה · לצורך שלחן כסף · כי לא יתכן שלא יהיה שם שלחן להקן עליו כוס דבר לו להחוך או לרחוץ עליו ולהתגלחות ולמרקים ולפי דעתי אין צורך כי הכתוב לא חשב להוציא דבר אחד משבה עבר דברים · כי החמשה עבר היו נדבה · וכמוהו אלה בני יעקב אשר יולד לו בפדן ארם · ובנימין לא נולד כי אם בארץ כנען · ועוד בשבעים נפש ירדו אבותיך · ובני יוסף לא ירדו כי שם נולדו · והזכיר בתחלת הנדבה הנכבד שהוא הזהב · והבדלים בנכבד אבני שוהם ואבני מלואים כי לא נמצאו רק אצל הנשיאים · ולא כן הזהב כי מרוב השקל נמצא. והנה לא היה במעשה המשכן ברזל · וכתוב בבית ראשון ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו: (ד) ותכלת · אמר יפת שהוא כדמות שחרות · כי הוא תכלית כל הצבעים · והכל ישובו אליו והוא לא ישוב במעשה אדם לעולם · ואנו נסמוך על רז"ל שאמרו שהוא ירוק והוא צמר: וארגמן · כדמות אדום · ובדברי הימים ארגון ובלשון ערבי ארגואן · וזה הצבע לא יהיה כי אם בצמר או בפשתי: ותולעת שני · וכתוב ובני התולעת כמו ומצור כתלמים · תלמים צור · והגאון אמר בו קרי"מז · כי הוא אדום רק איננו כצבע הארגמן · ובעבור תולעת אמרו רבים כי הוא משי: ושש · הוא הבד מין ממיני פשתים נמצא במצרים לבדו רק הוא לבן ואינו צבוע · שש ורקמה ממצרים. והגאון תרגמו בלשון ערבי עוטב · וידוע הוא עד היום: ועזים · שער העזים: (ה) ועורות אלים · שהם גדולים

רשב"ם

(פרשיות של משכן חשן ואפוד אקצר בפירושן וימצאו בפירושי רבינו שלמה אבי אמי ז"ל):

(ב) תרומה · הפרשה ממונם: (ד) ותולעת שני · צמר הצבוע בצבע אדום קרוי תולעת · והצבע קרוי שני · כדכתיב (נחום ב') אנשי חיל מתולעים · מלובשים בגדים צבועים · וכן האמונים עלי תולע · בגד צבוע · וכן מוכיח אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו · אם יאדימו כתולע כצמר יהיו השני והשלג שם של צבעים זה אדום וזה לבן · אבל תולע והצמר שניהם צמר אלא שהתולע צמר צבוע והצמר הוא לבן בלא צבע · ושש · פשתן אבל שאר המינים הם צמר צבוע · ועזים · נוצה של שערי עזים:

1) Présent גשענקט.

לשבת

אונקלוס

א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיַפְרְשׁוּן קֳדָמַי אַפְרָשׁוּתָא מִן כָּל גְּבַר דְּיִתְרְעֵי לִבֵּהּ תְּפַרְשׁוּן יָת אַפְרָשׁוּתִי: ג וְדָא אַפְרָשׁוּתָא דְּתִסְּבוּן מִנְּהוֹן דַּהֲבָא וְכַסְפָּא וּנְחָשָׁא: ד וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ וּמְעַזֵּי: ה וּמַשְׁכֵי

בעל הטורים

(ב) ויקחו לי תרומה. פתח דבר אל בני ישראל בלשון פיוס כמו דברו על לב ירושלים בשביל שהיה בו חסרון כיס פייסם ואיתא במדרש אמר ר' אבהו ומה לעשות משכן כבוד וכפרה לישראל אמר דבר אל בני ישראל לשון פיוס כדוחקים את ישראל וטשלים את ממונם מה הכא עליהם: תרומה. אותיות מ"ם תורה שבהורה שניתנה למ' יום כיה לאוכלי תרומה כהכית דאמרינן לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן שניה לה לאוכלי תרומה וזהו ויקחו לי לשמי שכל מי שעוסק בתורה כאלו לוקח לי שאין לו להקב"ה בעולם אלא ד' אמות של הלכה בלבד ועל כן סמך פ' ויקחו לי תרומה לפ' של תורה. ויקחו לי תרומה שבו לי מקום מקדש אחד מנ' שבכר כבית כמו תרומה שהוא א' מחמשים שברי כר כבית ת"ק על ת"ק ומקום המזבח היה ק' על כ' שהוא א' מנ' של ס"ק וס"ק. כמך לילה לויקחו לי תרומה רמז זמן אכילת תרומה בלילה כדתנן משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן שהיא צאת הכוכבים. ויקחו לי. לי עולה מ' כיינו מין ישב אחד ממ': מאת כל. כל עולה חמשים כיינו בינוני א' מנ'. מאת כל: ר"ת עולה ס' כיינו עין רעה א' מס': אל בני ישראל ויקחו לי תרומה. בגימ' אך בני ישראל יהיו תורמין לא כנוים: סקחו את תרומתי. ולא אמר תקח שאין גובין לצדקה בפחות משנים תקחו בגימ' שנים קחו:

רמב"ן

ויצוה את בני ישראל והנה עקר החפץ במשכן הוא מקום מנוחת השכינה שהוא הארון כמו שאמר ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת על כן הקדים הארון והכפרת בכאן כי הוא מוקדם במעלה וכמך לארון השולחן והמנורה שהם כלים כמוהו ויורו על ענין המשכן שבעבורו נעשה אבל משה הקדים בפרשת ויקהל את המשכן את אהלו ואת מכסהו וכן עשה בצלאל לפי שהוא הראוי לקדם במעשה. וסוד המשכן הוא שיהיה הכבוד אשר שכן על הר סיני שוכן עליו בנסתר וכמו שנא' שם וישכן כבוד ה' על הר סיני וכתיב הן הראנו ה' אלהינו את כבודו ואת גדלו וכן כתיב במשכן וכבוד ה' מלא את המשכן והזכיר במשכן שני פעמים וכבוד ה' מלא את המשכן כנגד את כבודו ואת גדלו והיה במשכן תמיד עם ישראל הכבוד שנראה להם בהר סיני ובבא משה היה אליו הדבור אשר נדבר לו בהר סיני וכמו שאמר במתן תורה מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה כך במשכן כתיב וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת מבין שני הכרובים וידבר אליו וכפל וידבר אליו להגיד מה שאמרו בקבלה שהיה הקול בא מן השמים אל משה מעל הכפרת ומשם מדבר עמו כי כל דבור עם משה היה מן השמים ביום ונשמע מבין שני הכרובים כדרך ודבריו שמעת מתוך האש ועל כן היו שניהם זהב וכן אמר הכתוב אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם ונקדש בכבודי כי שם יהיה בית מועד לדבור ונקדש בכבודי והמסתכל יפה בכתובים הנאמרים במתן תורה ומבין מה שכתבנו בהם יבין סוד המשכן ובית המקדש ויוכל להתבונן בן ממה שאמר שלמה בחכמתו בהפלהו בבית המקדש: ה' אלהי ישראל כמו שאמר בהר סיני ויראו את אלהי ישראל והוסיף שם לפרש ה' לענין שרמזנו שם למעלה כי אלהי ישראל יושב הכרובים כמו שאמר (יחזקאל י') וכבוד אלהי ישראל עליהם מלמעלה היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה ואמר דוד (דה"י א' כ"ח) ולתבנית המרכבה הכרובים זהב לפורשים וסוככים על ארון ברית ה' וכן יזכור תמיד בית המקדש לשם ה' לשמך ויאמר בכל פעם ופעם ואתה השמע השמים במדת רחמים וכתיב והתפללו אל ה' דרך העיר אשר בחרת בה והבית אשר בניתי לשמך ושמעת השמים ובביאור אמר כי האמנם ישב אלהים את האדם על הארץ הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך כתיב על הארון (שמואל ב' ו') להעלות משם את ארון האלהים אשר נקרא שם שם ה' צבאות יושב הכרובים עליו ובדברי הימים (א' י"ג) להעלות משם את ארון האלהים ה' יושב הכרובים אשר נקרא שם. כי השם יושב הכרובים: (ג) וזאת התרומה. על דרך האמת הוא כמו וה' נתן חכמה לשלמה וכן כתוב וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם וכתיב וזאת הברכה וכתיב מאת ה' היתה זאת וכבר רמזו זה בבראשית רבה במדרש מזקינים אתבונן והמבין יתבונן. ובאלה שמות רבה וזאת התרומה אשר תקחו מאתם כנסת ישראל שהיא תרומה שנאמר קדש ישראל לה' ראשית תבואתה ושם עוד אמר להן הקב"ה לישראל מכרתי לכם תורתי וכביכול נמכרתי עמה שנאמר ויקחו לי תרומה כי התרומה תהיה לי ואני עמה כדרך דודי לי ואני לו וכן אמר ככל אשר אני מראה אותך כי אני הוא המראה ואמר הראה אותך רמז למלת אני וכן אשר אתה מראה וכן אמר דוד הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כי היתה עליו

ספורנו

(ב) דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה. אמור לישראל שחפצתי שגבאים יגבו בעדי תרומה וכן עשה משה כדתו מן הכר כאמרו והרי כן נגבו כל בני ישראל ויצום את כל אשר דבר ה' אתו בהר סיני ואחר כך ויאמר משה אל כל עדת בני ישראל שהם הסנהדרין קחו מאתכם תרומה וכזה צוה לכם שיגבו וישראל לא המתינו שיגבו הסנהדרין אבל היכף יצאו מלפני משה והביאו עד בלי די ולפיכך לא נשאר על הנשיאים שחשבו לגבות זולתי האבנים והשמן שלא הביאו ישראל עדיין: מאת כל איש. צוה שלא יגבו בזרוע כענין שממשכנים על הצדקה אבל יגבו מן המתנדבים בלבד: (ג) וזאת התרומה. צוה שלא יקבלו כל שוה כסף כגון פירות ומרגליות ואבנים טובות שאינן מאבני האפוד והחשן אבל יקבלו תרומה שגופה נכנסת במלאכת המשכן והם י"ג דברים האמורים בענין:

ושכנתי

תְּחָשִׁים וַעֲצֵי שִׁטִּים: ו שֶׁמֶן לַמָּאֹר בְּשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים: ז אַבְנֵי־שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֻּאִים לָאֵפֹד וְלַחֹשֶׁן: ח וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם: ט כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי מַרְאֶה אוֹתְךָ אֵת תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן וְאֵת תַּבְנִית

ת"א תחשים · שבת כח: ועשו לי מקדש · ערכין ג כתובות סב שבועות טז: ככל אשר אני מראה · סנהדרין טז שבועות טו:

רש"י

תחשים · מין חיה היה ולא היתה אלא לשעה והרבה גוונים היו לה לכך מתרגם ססגונא ששש ומתפאר בגוונים שלו: ועצי שטים · ומאין היו להם במדבר פירש רבי תנחומא יעקב אבינו צפה ברוח הקדש שעתידין ישראל לבנות משכן במדבר והביא ארזים למצרים ונטעם וצוה לבניו ליטלם עמהם כשיצאו ממצרים: (ו) שמן למאור · שמן זית זך להעלות נר תמיד: בשמים לשמן המשחה · שנעשה למשוח כלי המשכן והמשכן לקדשו והוצרכו לו בשמים כמו שמפורש בכי תשא: ולקטרת הסמים · שהיו מקטירין בכל ערב ובוקר כמו שמפורש בואתה תצוה ולשון קטורת העלאת קיטור ותמרות עשן: (ז) אבני שהם · שתים הוצרכו שם לצורך האפוד האמור בואתה תצוה: מלאים · על שם שעושין להם בזהב מושב כמין גומא ונותנים האבן שם למלאות הגומא קרויים אבני מלואים ומקום המושב קרוי משבצות: לאפד ולחשן · אבני השוהם לאפוד ואבני המלואים לחושן וחושן ואפוד מפורשים בואתה תצוה והם מיני תכשיטין: (ח) ועשו לי מקדש · ועשו לשמי בית קדושה: (ט) ככל אשר אני מראה אותך · כאן את תבנית המשכן המקרא הזה מחובר למקרא שלמעלה

רמב"ן

יד ה': (ו) בשמים לשמן המשחה ולקטרת הסמים · יש אומרים שזה מקרא קצר בשמים לשמן המשחה וסמים לקטרת הסמים ואחרים אמרו שהוא כאלו בהפוך ולקטרת יביאו הסמים והזכירם בידיעה לומר הסמים הטובים להקטיר כי גם שם לא פי' אותם ור"א אמר שהוא כמשמעו ובשמים לשניהם לשמן המשחה ולקטרת כי יכנסו בקטרת בשמים שהלא נרד וכרכם וקנמון כדברי רבותינו ולא הוצרך להזכיר ובשמים וסמים לקטרת בעבור שהזכיר קטרת הסמים כאשר לא הזכיר שמן לשמן המשחה וזהו הנכון והוצרכנו לכל אלה הסברות כי דעת בעלי הלשון שהסמים הם התרופות כגון הלבונה והחלבנה ובשמים הם המאכלים שיקראו מסעדים אשר להם בישום בריחם הטוב אבל על דעת רש"י סמים שם בשמים וכך היא כונת רבותינו במדרש אחד עשר סמנין נאמרו למשה בסיני וכן מתרגם אונקלוס בוסמין בשניהם והוא הנכון בכתוב הזה אבל בעבור ששינה הכתוב הלשון יתכן שנאמר כי החשובים שבבעלי הריח והבשם נקראים בשמים ועניינו המובחרים והידועים בסמים כמו שאמר בשמים ראש · בראש כל בושם · גם נכון הוא שנאמר כי מלת בשמים ובשם מלה מורכבת בו שם בה סמים והראיה על דבריהם שאמר בשמים ראש מר דרור והמור בשמים יחשב שהוא תרופה לא מסעד ואמר הכתוב (שיר ד') נרד וכרכום קנה וקנמון עם כל עצי לבונה וכתיב מר ואהלות עם כל ראשי בשמים ועל כלם אמר הפיחי גני יזלו בשמיו ועוד שהכתוב אמר ואת הבשם ואת השמן למאור ולשמן המשחה ולקטרת הסמים ולא הזכיר שהביאו סמים אם כן כלם בכלל הבושם:

אבן עזרא

וזאת כאומנות בארץ אנגודמאה ונקרא גודמאסי: תחשים · מין חיה היתה ידועה בימים ההם · כי כן כתוב ואנעלך תחש · והנה כבר היה נודע: ועצי שטים · יש מקדמונינו שאמרו שיעקב אבינו נטעם וישראל הוציאם ממצרים במצות משה · והראיה וכל אשר נמצא אתו · כמו התכלת והארגמן · ויש לתמוה למה נאמר אשר נמצא אתו · ונרכו · ואם אמרנו כן יש לתמוה למה הוציאו עצי שטים · כי מה צורך יש להם · ועוד הנה המצרים חושבים כי לזבוח הם הולכים ואחר כן ישובו ועל כן השאילום ואיך יוציאו קרשים רבים ארוך כל אחד מהם עשר אמות גם בריחים · והם עברו על מצרים מקום האלוהים · ומה היתה תשובתם לבעליהם למה יוליכו עצי שטים והם הולכים לזבוח דרך שלשת ימים · והנה לא ידענו אם קבלה היתה היא ביד אבותינו שהמצרים הוציאום גם אנחנו נסור אל משמעתם · ואם סברא היא יש לבקש דרך אחרת · ונאמר כי היה סמוך אל הר סיני יער עצי שטים · ובעבור זה אמר להם שהם יקצצו ארכם ואין עליהם ענן כאשר פירשתי · אז עשה כל אחד סוכה והכשילים עשו כדמות חגרות כל אחד כפי מעלתו וכרתו כל היער כי עם רב היה ועשו סוכות · ומשה לא דבר להם דבר המשכן רק אחר יום הכפורים · וזה טעם וכל אשר נמצא אתו: (ו) שמן למאור · לצורך המאור כמשמעו · אמרו חכמי הדור כי טעם ולקטורת הסמים הטוב · וכן הוא הבשמים בעבור קטרת · אם כן למה לא נאמר כן ולשמן המשחה בשמים · ועוד אם הבשם ואת השמן למאור ולשמן המשחה ולקטרת הסמים · והנכון בעיני שמלת בשמים כוללת לשמן המשחה ובשמים שהם מעורבים עם הסמים לקטרת · וכבר קבלה האמת: (ז) אבני שוהם · כוללת כל האפוד · ואחד מהחשן: מלואים · עוד אפרש: (ח) ועשו · נקרא מקדש בעבור היותו משכן השם הקדוש: (ט) מראה אותך · במראה העין כי מראות ימוקשה היו בחלום נבואה · והוסיף ה"א הדעת ואמר המשכן · אחר

רשב"ם

(ו) לשמן המשחה · מפורש בכי תשא: ולקטרת הסמים · כלומר לצורך קטרת הביאו סמים כדכתיב בקטרת קח לך סמים בכי תשא: (ז) מלאים · שהאבן ממלא עומק המשבצות כעין אבני הטבעת: (ח) מקדש · לשון מועד שמתקדש ומזדמן אליהם לדבר מוכן כדכתיב ונועדתי שמה לבני ישראל: (ט) ככל אשר אני מראה · ככל המראות של כלים ושל בנינים הראה לו ה' למשה כמו שמצינו ביחזקאל בבנין ב' שהראהו בכל בכל מראות אלהים וגם בדיבור הראה לו ופירש לו כמה שכתוב וכן מוכיח לפניו ככל אשר אתה מראה בהר אם בדבור

לבר

דְּדִכְרֵי מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵּי סַסְגוֹנָא וְאָעֵי שִׁטִּין : ו מִשְׁחָא לְאַנְהָרוּתָא בּוּסְמַיָּא לִמְשַׁח דִּרְבוּתָא וְלִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא : ז אַבְנֵי בוּרְלָא וְאַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא לְשַׁקָּעָא בְּאֵפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא : ח וְיַעְבְּדוּן קֳדָמַי מַקְדְּשָׁא וְאַשְׁרֵי שְׁכִנְתִּי בֵּינֵיהוֹן : ט כְּכֹל דִּי אֲנָא מַחֲזֵי

נתינה לגר

כה (ה) ועֹרֹת תחשים, ומשכי ססגונא. עי' רש"י שכתב מין חיה הוא ולא היתה אלא לשעה והרבה גוונים היו לה, ולכך מתורגם ססגונא ששש ומתפאר בגוונין שלו, ועי' בתוס' גר שהביא תס' יפ"ר שלכן תרגם תמיד משכי ססגונא בלא ד' כאשר ת' ועורות אילים, ומשכי דדכרי מפני שאין ססגונא שם החיה עצמה אלא שם הונח לרבוי הגוונים, ומצא לו עוד סמך לדבריו מהערוך שהביא מין חולי הנקרא ססגונית (והוא ביבמות דף ס"ד ע"ב אחדתיה ססגוניתא וברש"י הגי' שם סוסכינתא) ולע"ד יש דרך אחרת בדעת אונקלוס דהנה במס' שבת (דף כ"ח ע"א) ר"י אומר ב' מכסאות היו א' של עורות אילים וא' של עורות תחשים ר' נחמיה אומר מכסה א' היה ודומה כמין קלא אילן כו' א"ה היינו דמתרגמינן ססגונא ששש בגוונין הרבה. ובש"ס ירושלמי (פ' במה מדליקין הלכה ג') ר"י ור"נ ורבנן ר"י אומר טייני לשם צובעו נקרא ור"נ אומר גלקסינין (שם צבע ובנ"א גלקסינין) ורבנן אמרין מין חיה טהורה כו' וכדי להשוות הפלוגתות בבבלי וירושלמי צ"ל דר"י סובר שב' מכסאות היו ונקרא תחש מתיה שצבע שלה כך, ור"נ סובר שהוא רק מכסה א' ולא היתה חיה כלל רק צבע גלקסינין וע' ערוך ערך טייני שהביא המוסף מדרש קהלת

בעל הטורים

(ו) שמן למאור חסר דלאו לאורה הוא צריך וי"ג דברים נמנו כאן וכן יש י"ג מיני מלבושים (ביחזקאל ט"ז) ואלבשך רקמה וגו' ואעדך עדי וגו' וכשחטאו ישראל בעגל אבדו י"ג מלבושים כדכתיב ויתנצלו בני ישראל את עדים ובזכות אלו י"ג מינים שהתנדבו חזרו להם י"ג : (ח) ושכנתי רמז לבית ראשון ושכן ת"י שנים וכן ואתה קדוש יושב תהלות ישראל קדוש עולם ת"י שמנין קדוש היה תהלות בישראל · ויש בו אותיות שני ת"כ כמו לת"ך שנים של בית שני : (ט) מראה כגי' גבריאל מלמד שהיה אגור כמין פסיקיא של עור ומראה למשה תבנית המשכן ותבנית כל כליו (וכן תעשו כל כליו) [צ"ע דבמנחות דף כ"ט דרשו זה רק על המנורה וע"ש ברש"י ובתו'

רמב"ן

(ז) אבני שהם ואבני מלאים לאפד ולחשן · על שם שעושין לה בזהב מושב כמין גומא ונותנין האבן שם למלאות הגומא קרויין אבני מלואים ומקום הגומא קרוי משבצת : לאפוד ולחשן · השהם לאבני האפוד אבני המלואים לחשן לשון רש"י · וכן פי' משובצים זהב יהיו במלואותם עוקפים משבצות בעומק שיעור שיתמלא בעובי האבן זהו לשון במלואותם וכן כל לשון מלוי האמור בענין הזה ואיננו נכון בעיני כלל שיקרא אותם עתה אבני מלואים על שם שעתיד עוד לצוות למלאת בהם הגומא שיעשו להם ועוד כי גם אבני השהם היו מוסבות משבצות זהב ולא קרא אותם מלואים ועוד שכבר אמרו רבותינו בגמרא אבנים הללו אין מפרשין עליהם באיזמל שנאמר במלואותם ואם היה פירוש במלואותם שימלאו האבנים את הגומות לא היה ראיה מכאן שלא לחרוץ בהן השמות באיזמל כלל ועוד כי ענין מושב האבנים שאמר הרב שהוא עשוי כמין גומא איננו כן אבל הוא כדברי אונקלוס שתרגם מרמצן והוא שיעשו מלמטה מושב כמדת האבן ומוציאין ממנו מזלג שלש השנים שיאחזו את האבן מלשון חכמים (שבת נ' ע"א) ומפקי ליה ברמצא דפרזלא (שם ק"ח ע"א) כגון דמעא ברמצא דפרזלא וכן יעשו גם היום בכל אבן יקרה בטבעות כדי שתתראה מכל צד ולא יסמן יפיה והדרה בתוך הגומא תדע לך שהוא כן שהרי שתי שרשרות זהב התחובות בשתי הטבעות שבחשן תקועות במשבצות שבכתפות האפוד ואם המשבצות בתים הם למושב האבנים היאך יתקעו בהן שרשרות ומה ישמשו שם גומות שבהן אבל הן מזלגות כמו שאמרנו ונקבי השרשרות נכנסים בהן · ומזה לפי דעתי (ש"ב א') כי אחזני השבץ · אנשים בידם הרמחים ובראשם מזלגות לתפוש הבורחים כמו שאמר (שם) והנה הרכב ובעלי הפרשים הדביקוהו · ופי' מוסבות משבצות שיעשה רמלי זהב סביב · ועל דעת אונקלוס שאמר משקען · היו האבנים משוקעות בתוך הבתים והיו יוצאין מהם רמצין מקיפין אותן ואוחזין בהן מלמעלה אבל ענין מלואים הוא שתהיינה האבנים אבני שלמות שנבראו כך ולא תהיינה אבני גזית שנכרתו ממחצב גדול או שנחצב מהן כלום כי גם בתולדת ידוע שאין שלמות כחות האבנים היקרות והסגולות שבהן זולתי באבן אשר היא כחלוקי האבנים מן הנחל ולכך תרגם אונקלוס אשלמותא כי לשון מלוי כלים או גומא כתרגומו מלוי ממש ותמלא כדה ומליאת וכן כלם אבל כאן תרגם המלוי ללשון שלמות וכן מלא אותם חכמת לב אמלים כי איננו דבר שימלא כלי אבל הוא שליאות שהיו שלמים בחכמה וזה טעם ובחרשת אבן למלאת שידעו לפתח פתוחי חותם באבנים במלואותם והנה באבני האפוד נאמר מעשה חרש אבן פתוחי חותם תפתח את שתי האבנים על שמות בני ישראל כי היו עושין חריץ בהם בכתיבת השמות כאשר יעשו חרשי האבן והנה לא היו במלואותם אבל באבני החשן כתיב ומלאת בו מלואת אבן וכתיב יהיו במלואותם · והאבנים על שמות בני ישראל הנה שתים עשרה על שמותם · לא מעשה חרש

ספורנו

(ח · ט) ושכנתי בתוכם ככל אשר אני מראה אותך וגו' · אשכון ביניהם לקבל תפלתם ועבודתם כאותו האופן שאני מראה אותך שכינתי בהר על הכפרת בין שני הכרובים עם תבנית המשכן ועם תבנית כל כליו כי אמנם תבנית המשכן תורה על כרובים שהם

שרפים

כָּל־כֵּלָיו וְכֵן תַּעֲשׂוּ׃ ס י וְעָשׂוּ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ יא וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת וּמִחוּץ תְּצַפֶּנּוּ וְעָשִׂיתָ עָלָיו זֵר זָהָב סָבִיב׃ יב וְיָצַקְתָּ לּוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב וְנָתַתָּה עַל אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הָאֶחָת וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־

ת"א ועשו ארון · יומא ג עב סוכה ה׳ : אמתים וחצי · סנהדרין כט : זר · יומא עב :

רש"י

הימנו ועשו לי מקדש ככל אשר אני מראה אותך: וכן תעשו· לדורות אם יאבד אחד מן הכלים או כשתעשו לי כלי בית עולמים כגון שולחנות ומנורות וכיורות ומכונות שעשה שלמה כתבנית אלו תעשו אותם ואם לא היה המקרא מחובר למקרא שלמעלה הימנו לא ה"ל לכתוב וכן תעשו אלא כן תעשו והיה מדבר על עשיית אהל מועד וכליו: (י) ועשו ארון· כמין ארגזים שעושים בלא רגלים עשויים כמין ארגז שקורין אשקרי"ן 1) יושב על שוליו: (יא) מבית ומחוץ תצפנו· שלשה ארונות עשה בצלאל שנים של זהב ואחד של עץ וארבע כתלים ושולים לכל אחד ופתוחים מלמעלה נתן של עץ בתוך של זהב ושל זהב בתוך של עץ וחפה שפתו העליונה בזהב נמצא מצופה מבית ומחוץ: זר זהב· כמין כתר מוקף לו סביב למעלה משפתו שעשה הארון החיצון גבוה מן הפנימי עד שעלה למול עובי הכפרת ולמעלה הימנו משהו וכשהכפורת שוכב על עובי הכתלים עולה הזר למעלה מכל עובי הכפרת כל שהוא והוא סימן לכתר תורה: (יב) ויצקת· לשון התכה כתרגומו: פעמתיו· כתרגומו זויתיה ובזויות העליונות סמוך לכפורת היו נתונות שתים מכאן ושתים מכאן לרחבו של ארון והבדים נתונים בהם וארכו של ארון מפסיק בין הבדים אמתים וחצי בין בד לבד שיהיו שני בני אדם הנושאים את הארון מהלכין ביניהם וכן מפורש במנחות בפרק שתי הלחם: ושתי טבעות על צלעו האחת· הן הן ארבע טבעות שבתחלת המקרא ופירש לך היכן היו והוי"ו זו יתירה היא ופתרונו כמו

רמב"ן

ולכן לא היה למשה רבינו עלה בהם זולתי בשמיר שהזכירו רבותינו כמו שאמרו במסכת סוטה אבנים הללו אין כותבין עליהן בדיו שנאמר פתוחי חותם ואין מפרשין עליהן באיזמל שנאמר במלואותם אבל מביא שמיר ומראה להן והן נבקעין מאליהן ובמלואותם לא נאמר אלא באבני החשן · ולא תחוש למה שהוזכר באגדה איכא שמיר דאייתי משה לאבני אפוד שהחשן יקראו אפוד בדרך העברה מפני שהוא מחובר בו וכתיב כמי הגישה האפוד ובחשן היו שואלין והנה פי' הכתוב אבני שהם שלש שתים לאפוד ואחת לחשן ואבני מלואים לחשן ואם היה דעת רבותינו שיהיו גם אבני האפוד מלואים מן הכתוב הזה יהיו לאפוד ולחשן שניהם אבני שהם ואבני מלואים: (ט) וכן תעשו · לדורות אם יאבד אחד מן הכלים או כשהעשו כלי בית עולמים כגון שולחנות ומנורות וכיורות ומכונות שעשה שלמה כתבנית אלו תעשו אותם ואם לא יהיה המקרא מחובר למעלה הימנו לא היה לו לכתוב וכן תעשו אלא כן תעשו והיה מדבר על עשיית אהל מועד וכליו לשון רש"י · ולא ידעתי שיהיה זה אמת שיתחייב שלמה לעשות כלי בית עולמים כתבנית אלו ומזבח הנחשת עשה שלמה עשרים אמה ארך ועשרים

אבן עזרא

שהזכיר מקדש הוספת וי"ו : וכן תעשו · לעורך הכלים · כי בתחלה ועשו לי מקדש : (י) ועשו · בעבור שאמר בתחלה ועשו לי האהל הכה · ועשו ארון ולא ידענו אם זאת המדה מחוץ או מפנים · והנה אם היא מחוץ יהיה עבר הארון מגופה מבית ומחוץ מה' העברים חצי אמה · עד שתהיה מדת כל לוח מכרית אמה אורך ואמה רוחב · ואם אמרנו שגם הקומה חצי אמה · תהיה כל אבן כבדה מאד · אולי נתן השם כח רב לידי משה שהיו כבדים להוריד לוח אבן ביד אחת · וכתוב משני עבריהם · אולי כן היה · כי הלוח הוא גוף מעוקב שיש לו ששה עברים · והנה כתוב כי שלשה ארונות היו · ויש לסמוך על הקבלות · ועוד כי עובי הכפרת טפח · ועוד כי ראינו שלא היה זהב התנופה רק פחות מן חלק אחד מג' אלפים ותרבע מאות מהזהב שהכינו דוד · והנה הכרובים היו עצי שמן גם מזבח הקטורת לא היה כולו זהב והיה טוב לפי הסברא כי הציפוי למראה העין הוא ומעט הזהב יכנס בציפוי · כלא כי הקרשים והבריחים והשלחן ומזבח הקטורת כלם מצופים ואין דבר שהיה זהב כלו רק המנורה ואחר שעשו הארון זהב מה צורך לעץ · ויוכיח על הציפוי · כי כנה האולם והבית נקרא שלמה זהב : (יא) זר זהב · מגזירת ארחי ורבעי זרית : (יב) פעמותיו · הפשטי ככל המקרא ולא מצאתי פעם שהוא זוית רק מלשון רגל · רגלי עני פעמי דלים · ויפה לנכון פעמיו · מה יפו פעמיך ורבים ככה . על כן הוצרכתי לפרש כי רגלים היו לארון · כי דרך בזיון הוא שיהיה הארון בארץ · ועוד מה טעם לומר ושתי טבעות זהב בתוספת הוי"ו · ואלו היו הראשונות היה כתוב שתי טבעות · להודיע שהם ארבע טבעות זהב שהזכיר כמשפט הלשון · וג' מתכמי דורינו מכינן

רשב"ם

לבד היה אומר אשר אתה מראה לכה הוצרך לומר בהר : (י) ועשו ארון עצי שטים · לפי שהוא דבוק ארח של שטים נקוד חטף פתח · ואע"פ שבמעשה בצלאל מצינו שעשה תחלה משכן ואח"כ כלים ארון ומנורה ושלחן · שהיכן יכנים את הארון והשלחן כל זמן שאין משכן עשוי אלא בצווי הוצרך לפרש עשיית הארון והשלחן שבשביל הארון שהוא עיקר של ועשו לי מקדש הוצרך לעשות משכן : (יא) זהב טהור · מזוקק : (יב) ויצקת לו · בולטין מגוף הארון ולא מחוברות : ושתי טבעת · מן הארבע טבעות · על צלעו האחת · כנגד רחבו שהרי בולטין היו הבדים לצד ההיכל · ובע"כ ארכו של ארון מצפון לדרום והבדים ממזרח למערב :

1) Scrinium סרלגן

יָתָךְ יָת דְּמוּת מַשְׁכְּנָא וְיָת דְּמוּת כָּל מָנוֹהִי וְכֵן תַּעְבְּדוּן: י וְיַעְבְּדוּן אֲרוֹנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין וּפַלְגָּא אֻרְכֵּהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא פּוּתְיֵהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא רוּמֵהּ: יא וְתַחֲפֵי יָתֵהּ דְּהַב דְּכֵי מִגָּו וּמִבָּרָא תַּחֲפִי לֵיהּ וְתַעְבֵּד עֲלוֹהִי זֵיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר: יב וְתַתִּיךְ לֵהּ אַרְבַּע עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן עַל אַרְבַּע זָוְיָתֵהּ וְתַרְתֵּין עִזְקָן עַל סִטְרֵהּ חַד

נהיגה לגר

ר"י אומר אלפיינין ור"נ אומר גלסינן ובמדרש אסתר חור כרפס ורב ביבי אמר סייגין שהוא הכלת מלבשו הפקרייה כיס' תכלת אבל יש לו כמה גוונין. ולדעתי "תלא אילן" (שהובא במס' שבת שם) וקלא אילן (במס' בבא מציעא דף ס"ד ע"א) אחד הוא והדברים ארוכים. ולכן היה הס"ד שהוא הלא אילן שהיה חיה ממאה, ופריך מר"נ ומשני שאינה חיה כלל רק כמין חלא אילן, וע"ז אמר כדמת' רב יוסף שסנונא ר"ל לא שם היה כ"א שם מראה וזהו דעת הת"א, ודע שמדקאמר הש"ס "כדמת' רב יוסף" משמע שהוא לא כת"א וע' הו' קדושין מ"ז ע"א ד"ה אמר רב יוסף ועמ"ש בהקדמה כוללת, ויונתן ת' "ואנעלך התש" (יחזקאל ט"ז י"ד) "ויהבית מסן דיקר ברגליכון ר"ל נעלי כבוד ולא תרגם "כסנונא" משמע שסובר שהתחש הוא רק מין חיה שהיה בימי משה, והושאל אח"כ לכל עור נכבד, ועמ"ש ניבי הרב כתכם מו"ה יחיאל מיכל זקי"ש ז"ל בחבורו II דף כ"א. (יא) זהב טהור, דהב דכי, לפעמים ית' דהב בלא ד' כבא בארמית במקום "של" בעברית, ופעמים ית' "דדהב" וחפשתי ומצאתי שבמקום שכולו זהב ית' "דדהב" ובמקום שרק צפוי זהב ית' "דהב" ובחומשי רוו"ס יש בזה שפיות. (יב) ושתי טבעת, ותרתין עזקן. מה"א משמע שהיו ח' טבעות כסברת ראב"ע, ותוס' (יומא דף ע"ב ע"א) ואפשר שת' כמ"ש בקרא, וכוונתו כפירש"י "הן הן הטבעות שבתחלת המקרא

בעל הטורים

ובמכרס"א כת"א ועיין פרשה בסעלוסף ע"ב · ויל"ק]· וכן תעשו ב' ככא ואידך וכן העשו דגדעון (שופטים ז') שזכות אלו כלים עמד לגדעון וכן כל מעשה דגדעון היה כנגד עבודת המקדש וכליו · נתן כלפידים בכדים להזכיר זכות אלו כלים · ובראש כאשמורת התיכונה להזכיר זכות עבודת המקדש שאז היו תורמין את המזבח וזאת העבודה הראשונה שהיו עושים בהם ביום: (י) ועשו ארון · בכלם כתיב ועשית חוץ מבארון דכתיב ועשו שכל הכלים עשה שלמה כיוצא בהן חוץ מארון: ארון אותיות הורן שיש בו אורן של ישראל ואותיות נורא כי הוא אש אוכלת · ארון בגימ' נזר שכתר תורה עולה על כל הכתרים לכן כתוב ועשית עליו זר זהב ובשלחן כתיב ועשית לו לומר שכתר תורה עולה על שאר הכתרים: אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קומתו · כל מדותיו היו שבורות בחצאי אמות ללמד שכל מי שלומד תורה צריך לשבר ולהשפיל עצמו: ועשו ארון · י' פרשיות מתחילין בעשייה [נ"ע"ק כי י"ב הם] כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם: (יא) זהב טהור מבית ומחוץ · ב' דזהב עם טהור מבית ומחוץ בגימ' כנס הכהנים יהיה תוכו כברו (סוג הראשון א' יותר ובא' לא דק · וא"כ צע"ק למ"ל לצרף ב' דזהב ואולי

רמב"ן

כתב · ור"א אמר וכן תעשו הכלים כי בתחלה אמר ועשו לי מקדש · ועל דרך הפשט אין צורך לכל זה אבל בא הכפל לחזוק וחזרת האמר ועשו לי מקדש בית וכלים כמקדש מלך ובית ממלכה והכנתי בתוכם בבית ובכסא הכבוד אשר יעשו לי שם ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן הזה אשר אמרתי שאשכון בו בתוכם ואת תבנית כל כליו וכפל וכן תעשו כולכם בדורות ותריצות והוא כהכפל ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו כי מפני שהוא צווה אמר וכן תעשו · (י) ועשו ארון · יחזור אל בני ישראל הנזכרים למעלה ואחרי כן וצפית אותו ויצקת לו וכולן בל' יחיד כי משה כנגד כל ישראל ויתכן שירמוז שיהיו כל ישראל משתתפין בעשיית הארון בעבור שהוא קדוש משכני עליון ושיזכו כולן לתורה וכן אמרו במדרש רבה מפני מה בכל הכלים כתוב ועשית ובארון כתיב ועשו ארון אמר רבי יהודה ברבי שלום אמר הקב"ה יבאו הכל ויתעסקו בארון שיזכו לתורה והעסק שיתנדב כל אחד כלי זהב אחד לארון או יעזור לבצלאל עזר מעט או שיכוונו לדבר: (יב) ארבע פעמתיו · כתרגומו ארבע זויתיה ובזויות העליונות כמוך לכפורת היו נתונין: ושתי טבעת על צלעו האחת · הן הן ארבע טבעות שבתחלת המקרא ופי' הכתוב ושתים מן הטבעות האלו על צלעו האחת כך פי' רש"י ויפה פירש · אבל לא ידעתי למה אמר שבזויות העליונות סמוך לכפורת היו הטבעות שהכובד היה גדול יותר מאד ועוד כי דרך הכבוד הוא שיהיה הארון נשא וגבוה למעלה על כתפות הכהנים · ור"א אמר תפשתי בכל המקרא ולא מצאתי פעם שהוא זוית

ספורנו

ברפים עומדים מתעל לו כמלאים לנביאים ומהם בקדש ומהם בקדש הקדשים בשני מחברות מחוברות בקרסים להיות לאחדים לעבודת בוראם וכן ראוי שיהיו בישראל כל קדושיו מחוברים אל ההמון להבין ולהורות ובקדש הקדשים נתן התורה תוך גוף מצופה זהב מבית ומבחוץ כאמרם ז"ל בזה (יומא פרק בא לו) כל ת"ח שאין תוכו כברו אינו ת"ח · ועל אותו הגוף שהוא הארון מן כפרת כלו זהב מורה על צלם אלהים בלתי מחובר עמו כלל וכן כרובים פניהם איש אל אחיו מורים על פעלת המלאת המושכל וקבלתו וזה כשבינם אל התורה כאמרו אל הכפרת יהיו פני הכרובים וזה כם פורשים כנפים למעלה כאמרו (משלי ט"ו) ארח חיים למעלה למשכיל ובזה יתפעלת כאלהים לנו כאמרו ואל זה אביט: (ט) וכן תעשו · אתם כדי שאשכון בתוככם לדבר עמך ולקבל תפלת ועבודת ישראל לא כמו שהיה הענין קודם העגל כאמרו בכל המקום כו' אבא אליך: (יב) פעמתיו · זויות שוליו: ושתי טבעת על צלעו האחת · בצד הארוך יקרא צלע · נוס אם כן שארבעתם תכיינה על ד' זויות השולים ונוכ"ג כן שלא תושמנה על הצדדים הצרים אבל תושמנה על הארוכים הנקראים צלעות שתים מהן על צלעו

צַלְעוֹ הַשֵּׁנִית׃ יג וְעָשִׂיתָ בַדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב׃ יד וְהֵבֵאתָ אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הָאָרֹן לָשֵׂאת אֶת־הָאָרֹן בָּהֶם׃ טו בְּטַבְּעֹת הָאָרֹן יִהְיוּ הַבַּדִּים לֹא יָסֻרוּ מִמֶּנּוּ׃ טז וְנָתַתָּ אֶל־הָאָרֹן אֵת הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ׃ שני יז וְעָשִׂיתָ כַפֹּרֶת זָהָב טָהוֹר אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכָּהּ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבָּהּ׃ יח וְעָשִׂיתָ שְׁנַיִם כְּרֻבִים זָהָב מִקְשָׁה תַּעֲשֶׂה אֹתָם מִשְּׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת׃ יט וַעֲשֵׂה כְּרוּב אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה וּכְרוּב־אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה מִן־הַכַּפֹּרֶת תַּעֲשׂוּ אֶת־הַכְּרֻבִים עַל־שְׁנֵי קְצוֹתָיו׃ כ וְהָיוּ הַכְּרֻבִים פֹּרְשֵׂי כְנָפַיִם לְמַעְלָה סֹכְכִים בְּכַנְפֵיהֶם עַל־הַכַּפֹּרֶת וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל־אָחִיו אֶל־הַכַּפֹּרֶת יִהְיוּ פְּנֵי הַכְּרֻבִים׃ כא וְנָתַתָּ אֶת־

ת"א בטבעת · יומא עב: לא יסרו · שם מכות כב: כרבים · חגיגה יג: והיו הכרבים · סוכה ה': ופניהם איש · ב"ב צט: אל הכפרת · סוכה ה:

רש"י

שתי טבעות · ויש לך ליישב כן · ושתי מן הטבעות האלו על צלעו האחת: צלעו · צדו: (יג) בדי · מוטות: (טו) לא יסרו ממנו · לעולם: (טז) ונתת אל הארון · כמו בארון: העדת · התורה שהיא לעדות ביני וביניכם שצויתי אתכם מצות הכתובים בה: (יז) כפרת · כסוי על הארון שהיה פתוח מלמעלה ומניחו עליו כמין דף: אמתים וחצי ארכה · כארכו של ארון ורחבה כרחבו של ארון ומונחת על עובי הכתלים ארבעתם ואע"פ שלא נתן שיעור לעוביה פירשו רבותינו שהיה עוביה טפח: (יח) כרבים · דמות פרצוף תינוק להם: מקשה תעשה · שלא תעשם בפני עצמם ותחברם בראשי הכפרת לאחר עשייתם כמעשה צורפים שקורין סולדי"ן 1) אלא הטיל זהב הרבה בתחלת עשיית הכפורת והכה בפטיש ובקורנס באמצע וראשין בולטין למעלה וצייר הכרובים בבליטת קצותיו: מקשה · בטדי"ץ בלע"ז 2) כמו דא לדא נקשן: קצות הכפרת · ראשי הכפורת: (יט) ועשה כרוב אחד מקצה · שלא תאמר שנים כרובים לכל קצה וקצה לכך הוצרך לפרש כרוב אחד מקצה מזה: מן הכפרת · עצמה תעשו את הכרובים זהו פירושו של מקשה תעשה אותם שלא תעשם בפני עצמם ותחברם לכפורת: (כ) פרשי כנפים · שלא תעשה כנפיהם שוכבים אלא פרושים

אבן עזרא

זה · ואמר כי הבדים היו מושמים בארון בטבעות שהיו על הפעמונים · וכאשר יצטרכו לשאת את הארון יוסרו מהטבעות השפליות ויושמו בטבעות העליונות · וכן כתוב ושמו בדיו · ולפי דעתי שהבדים אחר שהושמו בטבעות העליונות לא הוסרו משם · כי כן כתוב לא יסורו ממנו · ופירוש ושמו בדיו על הכהנים שהיו מתימים בדי הארון בכתפות הקהתים · וכאשר כוסה הארון בדביר הוצרך להיותו סמוך אל הקיר שיסוכו הכרובים על הארון ועל בדיו · על כן האריכו קצה כל אחד מהבדים וזהו · ויאריכו הבדים · והנה הד' הטבעות השפלים היו ליופי ותפארת כמשפט הארונים: (טו) בטבעות · שהם על צלעות הארון: ונתת · הלוחות הם העדות כאילו הם כמו שטר כתובה · והם לוחות הברית · והעד הנאמן ויקח ויתן את העדות אל הארון · ועוד כי לא כתב משה ספר תורה · וספר התורה שמוהו הכהנים מצד ארון ברית ה' מחוץ · ועוד כתוב אין בארון רק שני לוחות אבנים · ומחלוקת היא יש לשאול הגם שהכתוב אמר למשה ונתת אל הארון הלוחות אשר אתן אליך · וכתוב ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו · והנה שברם ולא קבל מצות השם · ויש להשיב אולי בעבור זה אמרו חכמינו כי שברי הלוחות הם מונחים בארון · ואין הכתוב מכחיש דבריהם כי הראשונים והאחרונים לוחות הברית הם · ועוד נוכל להשיב כי הכתוב לא דבר רק על הלוחות השניות · ואין טענה ממלת אשר אתן אליך · כי הנה כתוב גם עליהם · ויתנם ה' אלי · ועוד הנה לא מצאנו שיאמר השם למשה שיעשה הארון וישם שם הלוחות הראשונות כי השם יודע כי ישברם משה רק אמר על הלוחות שפסלם משה ועשית לך ארון עץ · וקדמונינו אמרו כי אין זה הארון שעשה בצלאל וכן הוא · ועל דרך הפשט איננו רחוק בעיני · כי על הארון שעשה בצלאל ידבר · וכן כתוב ועשו ארון עצי שטים · ואין טעם לשאול אם היו מושמים אלה

רשב"ם

(טז) את העדת · הלוחות שהם עדות וברית בין הקב"ה לישראל ולכך נקראו לוחות הברית: (יז) כפרת · לשון כיסוי: אמתים וחצי ארכה וגו' · כמדת ארכו ורחבו של ארון: (יח) כרבים · עופות כדכתיב (יחזקאל כ"ח) את כרוב ממשח הסוכך · עוף גדול בעל כנפים · וחכמים פירשו פני תינוק: מקשה · מעובי זהב הכפורת · הקשו בקורנס להבליט ממנו כרוב ולא נתחבר שם: (יט) מקצה · מאמצעות גבול רחבו של כפורת שיהיו פני שכינה הנראה אליו לצד ההיכל: (כ) למעלה · לצד ראשיהם: ופניהם איש אל אחיו:

1) Souder 2) Battu נעקען געהאממערט,

שוזה

ותרתין עזקן על סטרה תניתא: יג ותעבד אריחי דאעי שטין ותחפי יתהון דהבא: יד ותעל ית אריחיא בעזקתא על סטרי ארונא למטל ית ארונא בהון: טו בעזקתא דארונא יהון אריחיא לא יעדון מנה: טז ותתן לארונא ית סהדותא די אתן לך: יז ותעבד כפרתא דדהב דכי תרתין אמין ופלגא ארכה ואמתא ופלגא פתיה: יח ותעבד תרין כרובין דדהב נגיד תעבד יתהון מתרין סטרי כפרתא: יט ועבד כרובא חד מסטרא מכא וכרובא חד מסטרא מכא מן כפרתא תעבדון ית כרוביא על תרין סטרוהי: כ ויהון כרוביא פריסן גדפיהון לעלא מטלין בגדפיהון על כפרתא ואפיהון חד לקבל חד לקבל כפרתא יהון אפי כרוביא: כא ותתן ית

נתינה לגר

ופי' לך היכן היא כו"י (יח) כרבים, כרובין. ע' במס' חגיגה (י"ג ע"ב) מאי כרוב א"ר אבהו כרביא שכן בבבל קורין לינוקא רביא, וכן במס' סוכה (ה' ע"ב) וע' בהרא"ב"ע מ"ש בזה ובבראשית בפסוק

בעל הטורים

פי' שהיה מכוסה בשם זהב ע"ד דאיתא בגמ' למה ת"ח דומה כו' בתחלה כקיתון של זהב כו']: (יח) שנים כרבים ופניהם איש אל אחיו · כמו שני חברים שמשאין ונותנין בדברי תורה · כרובים [מלא] בגימ' מראה כבוד · כרבים [חסר] כרביא · כי כשר ישראל ומוכבו · שנים [נ"ל שני] כרובים בגימטריא אברהם יצחק יעקב שהיו שם כדי להזכיר זכות אבות: (יט) הכרובים ·

אבן עזרא

הלוחות של העדות. המשכן כי אין צורך להזכיר זה · והוצרכתי לפירוש הזה בעבור שהזכיר ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי · והנה אם אמרנו כי יספר המעשה כאשר היה אפ"ה צריך לדעת טעם · למה יזכיר זה · והנה מה נעשה בכתוב אח"כ · ויהיו שם כאשר צוני · והנה נאות כי ידבר על הלוחות שהם משה בארון הברית והם שם עד יום הזה · וזה טעם ויהיו שם עד היום הזה · גם נאות ונעד כי ספר התורה לא היה בארון כי בתחלה שם הלוחות בארון · ואחר כן הכפורת עם הכרובים · והנה שכן הכבוד על הכרובים וכתוב יושב הכרובים · אם כן איך ישים משה ספר התורה בצד הארבעים בתוך הארון אם לא יסיר הכפורת עם הכרובים מעל הארון ואין צורך לכל זה: (יז) ועשית כפרת · כדמות מכסה · ואמר יפת כי כתוכו לכפר עליו · כמו כסוי האהל · ולפי דעתי שמלת לכפר עליו מגזרת כופר · והנה זה מפורש ונתנו איש כופר נפשו · ושם כתוב לכפר על נפשותיכם · ועוד הכפורת לא נזכר: (יח) ועשית · אמרו קדמונינו כי צורת כרובים כבני נערים · ופירשו כרוביא בלשון ארמי · והכ"ף משרת · ונכון דברו שהיו בצורת ילדים אם היא קבלה · ושמו המלה לזכר כמו מלת חנוכה כי כ"ף כרוב שורש · והעד והיו הכרובים כי הה"א ה"א הדעת והיא לסימן כה"א בהמלכת מכסו הכסו · וכאשר חפשתי על מלת כרובים כמה כאן נורות · כמו את כרוב הממשח הסוכך אמר יחזקאל כי ראה ד' פנים לחיה ואחד מהם פני שור · ובמקום אחר על החיה בעצמה אחת שור פני הכרובי · והטעם צורה שהזכיר בשעם בהאופנים ואמר באחרונה היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה · וקרא כל הד' כרובים והנה הכ"ף שורש: מקשה · כמו שוה ובמוכן תחת מעשה מקשה · ופי' מעשה · כמו לא עשה את שעמו · וטעם מפני שהיה מרחק כל כרוב שוה מקצה הכפורת: (יט) כרוב · שהכרובים על דרך האורך · על כן שבדים על רוחב הארון · ומעריב אמר כי לא יקרא קצה רק על דרך האורך · וראייתו וקצה המשכן הפנים · והשיבותו גדלו ומשכה בריחים לקרשי צלע המשכן לירכתים · והכפורת בעצמה עשו את הכרובים על שני קצות הארון: (כ) והיו · אמר יפת כי אל הכפורת יהיו פני הכרובים אל אמצע הכפרת · ולפי דעתי כי

רמב"ן

רק רגל · מה יפו פעמיך · רגלי פני פעמי דליס על כן הוצרכתי לפרש כי רגלים היו לארון ופי' כי הם שמונה טבעות ארבע תחתונות לשאת אותו בהם והעליונות היו ליופי ואין דבריו נכונים כלל אבל אם כדבריו שהפעם רגל יצוה הכתוב שיהיו הטבעות בזוית התחתונות אשר הארון יושב בהן ויקרא הצדדים התחתונים רגלים כי לשון הקדש יתפוש כל הצורות לדמות האדם ויאמר לכל דבר לעליונו ראש ולצד התחתון רגל וזה באמת כך הוא שבזויות התחתונות היו הטבעות והארון נשא למעלה כמו שפירשתי למעלה · אבל לפי דעתי אין פעם רגל אבל הוא שם הפסיעה מה יפו פעמיך פסיעותיך כענין שנאמר בתלמוד (ע"ז י"ח ע"א) כמה נאות פסיעותיה של רביה זו וכן מדוע אחרו פעמי מרכבותיו ואמר הכתוב בכאן פעמותיו לפסיעות הכהנים הנושאים אותו רמז שני דברים שיהיו הטבעות בזוית למטה ממש סמוכים למושב הארון ושיהיה כל ארכו של ארון מפסיק בין שני הטבעות כי הארון ארכו למזרח והטבעות שנים בצפון אחד בראש המזרחי ואחד במערבי ושנים בדרום ופעמי הכהנים הולכים בין

ספורנו

האמת ושתים תסן על השנית: (טו) ונתת אל הארון · אחר ענינו בהיותו כלי בלתי נאות לעבודת שום זבח: (כ) ופני הכרבים · כבר אמרו הנביאים שמתלהבים במראה הנבואה נראים להוזים כדמות כרובים והם פני אדם ולהם כנפים תכלית זה יורה ענין השכל הנבדל אשר כל הלוכו למעלה וזה להביט אל האלהים · השכל וידוע אותו כל אחד מהשכלים הנבדלים כפי האפשר אליו וזה בעצמו הורה עתה באמרו והיו הכרובים פורשי כנפים למעלה כי בהיות השכל האנושי שכל בכח אל השלמות, הנה אשר יקנהו בעשותו כללים ויקשיעם מחמר להשכיל ולדעת את בוראו כפי האפשר וזה יעשה בהבינו נפלאות מתורתו כמורות במוסף פלאות מעשיו ודרכי טובו · כי אמנם מהות כדבר ותורתו הודיע לנו מצד פעולותיו וזה יקרם לשכל האנושי כשישכיל ממציאות הבורא ית' את האפשר אלו כאמרו הודיעני נא את דרכיך ואדעך למען אמצא חן בעיניך · אמר שיהיו הכרובים פורשי כנפים למעלה וכבר אמרו שהכרובים זכר ונקבה היו כמורים פעולת המצאת הבלתי נפסדים שהוא כפעלת הזכר במציאותו ומורים קבלת אותם המופעים שהיא כפעלת הנקבה ואמר ופניהם איש אל

אחיו

הַכַּפֹּרֶת עַל־הָאָרֹן מִלְמָעְלָה וְאֶל־הָאָרֹן תִּתֵּן אֶת־הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ׃ כב וְנוֹעַדְתִּי לְךָ שָׁם וְדִבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכַּפֹּרֶת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים אֲשֶׁר עַל־אֲרוֹן הָעֵדֻת אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אוֹתְךָ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ כג וְעָשִׂיתָ שֻׁלְחָן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ כד וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר וְעָשִׂיתָ לּוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ כה וְעָשִׂיתָ לּוֹ מִסְגֶּרֶת טֹפַח סָבִיב וְעָשִׂיתָ זֵר־זָהָב לְמִסְגַּרְתּוֹ סָבִיב׃ כו וְעָשִׂיתָ לּוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב וְנָתַתָּ אֶת־הַטַּבָּעֹת עַל אַרְבַּע הַפֵּאֹת אֲשֶׁר לְאַרְבַּע רַגְלָיו׃ כז לְעֻמַּת

ת"א ונועדתי לך · ר"ה לא סנהדרין ז הוריות יב: ופנים לו · סוכה ה:

רש"י

ונבוכים למעלה אלא ראשיהם שיהא עשרה טפחים בחלל שבין הכנפים לכפורת כדאיתא בסוכה: (כא) ואל הארון תתן את העדות · לא ידעתי למה נכפל שהרי כבר נאמר ונתת אל הארון את העדות וי"ל שבא ללמד שבעודו ארון לבדו בלא כפורת יתן תחלה העדות לתוכו ואח"כ יתן את הכפורת עליו וכן מצינו כשהקים את המשכן נאמר ויתן את העדות אל הארון ואח"כ ויתן את הכפרת על הארון מלמעלה: (כב) ונועדתי · כשאקבע מועד לך לדבר עמך אותו מקום אקבע למועד שאבוא שם לדבר אליך: ודברתי אתך מעל הכפרת · ובמקום אחר הוא אומר וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר זה המשכן מחוץ לפרוכת נמצאו שני כתובים מכחישין זה את זה בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם ובא משה אל אהל מועד וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת וגו' משה היה נכנס למשכן וכיון שבא בתוך הפתח קול יורד מן השמים לבין הכרובים ומשם יוצא ונשמע למשה באהל מועד: ואת כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל · הרי וי"ו זו יתירה וטפלה וכמוה הרבה במקרא וכה תפתר ואת אשר אדבר עמך שם את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל הוא: (כג) קמתו · גובה רגליו עם עובי השולחן: (כד) זר זהב · סימן לכתר מלכות שהשולחן שם עושר וגדולה כמו שאומרים שולחן מלכים: (כה) מסגרת · כתרגומו גדנפא ונחלקו חכמי ישראל בדבר י"א למעלה היתה סביב לשולחן כמו לבזבזין שבשפת שולחן שרים ויש אומרים למטה היתה תקועה מרגל לרגל בד' רוחות השולחן ודף השולחן שוכב על אותה מסגרת: ועשית זר זהב למסגרתו · הוא זר האמור למעלה ופירש לך

רמב"ן

שבעת לשבעת ולפניהם ובמשנת המשכן שנו ארבע טבעות של זהב היו קבועות בו שתים בצפונו ושתים בדרומו שבהם היו נתונין הבדים ולא היו זזים משם לעולם וכו': (כא) ואל הארון תתן את העדת · לא ידעתי למה נכפל שהרי כבר אמור ונתת אל הארון את העדות ויש לומר שבא ללמד שבעודו ארון בלא כפרת יתן תחלה העדות לתוכו ואחר כך יתן הכפרת עליו וכן מצינו כשהקים המשכן נאמר ויתן את העדות אל הארון ואחר כך ויתן את הכפרת על הארון מלמעלה לרש"י · ואם היה זה צואה משמעו יותר שאחר שיתן הכפרת על הארון כאשר יתן בארון את העדות כי ארון יקרא גם בהיות הכפרת עליו ועוד כי יש לשאול גם כן למה החזיר אשר על ארון העדות כי בידוע שהכרובים הם על ארון העדות ומה צורך לפרש עוד כיון שאמר מעל הכפרת מבין שני הכרובים אבל פירושו כי בעבור שיצוה בכרובים להיותם פורשי כנפים למעלה ולא אמר למה יעשם כלל ומה שימושו במשכן ולמה יהיו בבנין הזה לכך אמר עתה ונתת הכפרת עם כרוביו שהכל דבר אחד על הארון מלמעלה כי אל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך כדי שיהיה לי כסא כבוד כי אני אועד לך שם ואשכין שכינתי עליהם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרובים בעבור שהוא על ארון העדות והנה הוא כמרכבה אשר ראה יחזקאל שאמר היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה ולכך נקרא יושב הכרובים כי היו פורשי כנפים להורות שהם המרכבה נושאי הכבוד וכמו שנאמר ולתבנית המרכבה הכרובים זהב לפורשים וסוככים על ארון ברית ה' כאשר הזכרתי · ועל דעת רבותינו הם צורות אדם מלשון ארמית שתאמר לנער רביא

רשב"ם

שזה הוא אל אמצעות הכפורת · יהיו פני הכרובים: (כה) מסגרת · כעין לבזבזין שעושין לשלחנות ויש מרבותינו שאומרים מסגרתו למטה היתה: (כז) לעמת המסגרת · בשלחן לפסח מן המסגרת יהיו הטבעות קבועות

כפרתא על ארונא מלעלא ובארונא תתן ית סהדותא די אתן לך: כב ואזמן מימרי לך תמן ואמלל עמך מעלוי כפרתא מבין תרין כרוביא די על ארונא דסהדותא ית כל די אפקד יתך לות בני ישראל: כג ותעבד פתורא דאעי שטין תרתין אמין ארכה ואמתא פותיה ואמתא ופלגא רומה: כד ותחפי יתה דהב דכי ותעבד לה זיר דדהב סחור סחור: כה ותעבד לה גדנפא רומה פשכא סחור סחור ותעבד זיר דדהב לגדנפה סחור סחור: כו ותעבד לה ארבע עזקן דדהב ותתן ית עזקתא על ארבע זויתא די לארבע רגלוהי: כז לקבל גדנפא תהוין עזקתא לאתרא

נתינה לגר

(כל"י דיור) ויגרש את האדם, וברמב"ן ומה שכתבנו לקמן כ"ו ל"א על הרא"ם · (כב) ונועדתי לך שם, ואזמן מימרי לך תמן. ר"ל אקבע לך זמן, ומהת"א משמע שלא היו לפניו מלות את כל' בוי"ו, כדעת רש"י והראב"ע שלדעת רש"י הוא וי"ו יתרה, ולדעת הראב"ע הוא כאלו כתוב ודברתי אתך להודיע כו'

בעל הטורים

ב' [הוא מבין שני הכרובים שדרשו על משה] כנגד ג' אבות: (כב) ונועדתי · ב' במסרה · ונועדתי לך · ונועדתי שמה לבני ישראל (פ' תצוה) זהו שדרשו אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש והיכן דבר ונקדש בכבודי אמר משה לאהרן יודע הייתי שיתקדש המשכן בקרוביו של מקום והייתי סבור שיתקדש בנו ומהיכן ידע מכאן שאמר לו ונועדתי לך פי' על ידך · על כן כאן כתיב ונועדתי לך ולקמן ונועדתי שמה לבני ישראל: מבין שני הכרובים · ר"ת משה: (כד) ועשית לו זר זהב · זהב בגימ' דוד שהוא

אבן עזרא

לא כיון שני הכרובים עומדים על זוית נכנס על כן פניהם מעט פונים אל הכפורת: (כא) ואל הארון · כמשפט הלשון · והנכר כי יוכן העדות בארון ואחר תשים הכפורת: (כב) ונועדתי · לא הבין איך יבקיש זה הפסוק · שכוק וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר · כי אהל מועד שם כולל את המשכן ואת כל אשר בו ואין צורך להכריע · וטעם וי"ו ואת כל אשר אצוה · ככה הוא · מלת ודברתי · משרת בעבור אחרת · כאילו כתוב ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני כרובים · ולא הזכיר הדבר המדובר · והטעם שאדבר אתך להודיע סודי ולצוות על שלוחך · ודברתי את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל · ויש לשאול למה הזכיר שם הארון בתחלה · כי כתוב את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו · ומנהג הלשון לבאר האחרון בתחלה כו · כמו ויתן ליצחק את יעקב ואת עשו ואחר לעשו · על כן החל ופירש כלי המשכן · והחל מהנכבד ואחר כן השולחן והמנורה ואחר כן ואח המשכן העשוי · והנה משה הקהיל כל העדה החל לומר להם בתחלה המשכן ואחר כן הארון · ואין צורך שילמד אדם את משה · ויש לתמוה למה לא הזכיר מזבח הקטורת · והתשובה בדרך משל כי הכבוד לא ימוש · על כן הארון דמות כסא · והכס המנורה והשולחן ערוך · על כן לא הזכיר מזבח הקטורת רק אחר מזבח העולה בעבור שיזכיר לא תעלו עליו עולה ומנחה ונסך · ומשה הזכירו לבני ישראל אחר המנורה וכן במעשה: (כג) ועשית · אין ספק כי עצי השולחן עם קומות הרגלים היה המדה הנזכרת: (כה) ועשית · המסגרת למעלה כמשפט השולחנות: ועשית זר זהב · עתה פי' כי הזר שהזכיר בתחלה יהיה סביב המסגרת: (כו) ועשית · ארבע הפאות · מזרח ומערב וצפון ודרום: (כז) לעומת · הזכיר המקום

רמב"ן

והזכיר בשם הזה הכ"ף שרש כי כן השם בנערים להורות על ענינם ואם התשוב עוד למה היו פניהם איש אל אחיו ולמה היו מקשה תוכל לדעת כי ראוי להם שיהיו פורשי כנפים למעלה כי הם כסא עליון וסוככים על העדות שהוא מכתב אלהים וזה טעם ולתבנית המרכבה כי הכרובים שראה יחזקאל נושאים הכבוד תבנית לכרובים שהם כבוד ותפארת והכרובים אשר במשכן ובמקדש תבנית להן כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם וזה טעם ואדע שראה באחד וידע באחד ולפיכך אמר המה והמשכיל יבין: (כד) זר זהב סביב · סימן לכתר מלכות שהשולחן שם עושר וגדולה הוא כמו שאומרים שולחן מלכים לשון רש"י · וכן הדבר שזה סוד השולחן כי ברכת השם מעת היות העולם לא תברא יש מאין אבל עולם כמנהגו נוהג דכתיב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד · אבל כאשר יהיה שם שרש דבר תחול עליו הברכה והוסיף בו כאשר אמר אלישע הגידי לי מה יש לך בבית והלה הברכה על אסוך שמן ומלאה כל הכלים · ובאליהו כד הקמח לא כלתה וצפחת השמן לא חסר וכן השולחן בלחם הפנים בו תחול הברכה וממנו יצא השובע לכל ישראל · ולכך אמר כל כהן שמגיעו כפול

אוכל

ספורנו

אחיו כי פעולת המצאת הכללים והפשטתם תנוע והכוין אל פעלת קבלת הכללים המופשטים מחומר אשר בה קנין השלמות המכוון · ואמר אל הכפורת יהיו פני הכרובים ונתת את הכפרת על הארון מלמעלה ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך · כי אמנם הבנת השכל והמצאת הכללים והפשטתו אותם מחומר וכן קבלתו כשיקבלם לעצמם קנין · הנה כל זה יפלא לו בהמצאות העיון וההכנות המעשיות אם כן יושג כל זה בהביט אל העדות אשר בארון אשר עליו הכפרת · כי אמנם העדות שהם הדברות נמצאים כללי החלק העיוני והמעשי · ובזה יעד: (כב) ונועדתי לך שם ודברתי אתך · כי בזה שתהיה השכינה והשרה בכל מקום אשר בו חכמי הדור אשר מגמת פניהם השכל וידוע אותו כמו שיעד באמרו ושכנתי בתוכם בכל אשר אני מראה אותך · והוסיף ואמר וכן תעשו כמו שפירשו ז"ל שקרא להם בהיותם דורשים במעשה מרכבה כאמרם ז"ל (חגיגה פרק אין דורשין) אתם דורש במעשה מרכבה והשכינה עמנו ומלאכי השרת מלוים אותנו: (כג) ועשית שלחן · אחר מעשה הארון שהיה כדמות כסא לשכינה כאמרו ונועדתי לך שם · צוה על שלחן ומנורה כמנהגם לפני השרים כענין בשונמית באמרה ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה · ובהיות זר השלחן מורה על כתר מלכות כדבריהם ז"ל וענין השלחן בהנהגת המדינה הוא על ב' פנים · הא' בענין המשפט ושלמו מסדרי המדינה · והב' להגין על המדינה מכל צר ואויב כאמרו (שמואל א' ח') ושפטנו מלכנו וגו' ונלחם את מלחמותנו · הושמו בשלחן ב' כתרים אחד משם לשלחן עצמו

הַמִּסְגֶּרֶת תִּהְיֶיןָ הַטַּבָּעֹת לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ כח וְעָשִׂיתָ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב וְנִשָּׂא־בָם אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ כט וְעָשִׂיתָ קְּעָרֹתָיו וְכַפֹּתָיו וּקְשׂוֹתָיו וּמְנַקִּיֹּתָיו אֲשֶׁר יֻסַּךְ בָּהֵן זָהָב טָהוֹר תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ ל וְנָתַתָּ עַל־הַשֻּׁלְחָן לֶחֶם פָּנִים לְפָנַי תָּמִיד׃ פ שלישי

ת"א ועשית קערתיו · מנחות צו: ונתת על · מנחות צו: לחם פנים · פס' עו: הקר"ף דגושה מ"ש

רש"י

כאן שעל המסגרת היתה: (כז) לעומת המסגרת תהיין הטבעת · ברגלים תקועות כנגד ראשי המסגרת: לבתים לבדים · אותן טבעות יהיו בתים להכניס בהן הבדים · לבתים · לצורך בתים: לבדים · כתרגומו אתרא לאריחיא: (כח) ונשא בם · לשון נפעל יהיה נשא בם את השולחן: (כט) ועשית קערותיו וכפותיו · קערותיו זה דפוס שהיה עשוי כדפוס הלחם והלחם היה עשוי כמין תיבה פרוצה משתי רוחותיה שוליים לו למטה וכופל מכאן ומכאן כלפי מעלה כמין כותלים ולכך קרוי לחם הפנים שיש לו פנים רואין לכאן ולכאן לצידי הבית מזה ומזה ונותן ארכו לרחבו של שולחן וכותליו זקופים כנגד שפת השולחן והיה עשוי לו דפוס זהב ודפוס ברזל בשל ברזל הוא נאפה וכשמוציאו מן התנור נותנו בשל זהב עד למחר בשבת שמסדרן על השולחן ואותו דפוס קרוי קערה: כפותיו · בזיכין שנותנים בהם לבונה שתים היו לשני קומצי לבונה שנותנין על שתי המערכות שנאמר ונתת על המערכת לבונה זכה: וקשותיו · הם כמין חצאי קנים חלולים הנסדקין לארכן דוגמתן עשה של זהב ומסדר שלשה על ראש כל לחם שישב לחם האחד על גבי אותן הקנים ומבדילין בין לחם ללחם כדי שתכנס הרוח ביניהם ולא יתעפשו · ובלשון ערבי כל דבר חלול קרוי קשו"א: ומנקיותיו · תרגומו ומכילתיה הן סניפין כמין יתדות זהב עומדים בארץ וגבוהים עד למעלה מן השולחן הרבה כנגד גובה מערכת הלחם ומפוצלים ו' (הרא"ם גורס ה') פצולין זה למעלה מזה וראשי הקנים שבין לחם ללחם סמוכים על אותן פצולין כדי שלא יכבד משא הלחם העליונים על התחתונים וישברו ולשון מכילתיה סבלותיו כמו נלאיתי הכיל אבל לשון מנקיות איני יודע איך נופל על סניפין · ויש מחכמי ישראל אומרים קשותיו אלו סניפין שמקשין אותו ומחזיקים אותו שלא ישבר ומנקיותיו אלו הקנים שמנקין אותו שלא יתעפש אבל אונקלוס שתרגם מכילתיה היה שונה כדברי האומר מנקיות הן סניפין: אשר יסך בהן · אשר יכוסה בהן ועל קשותיו הוא אומר אשר יוסך שהיו עליו כמין סכך וכסוי וכן במקום אחר הוא אומר ואת קשות הנסך וזה וזה יוסך והנסך לשון סכך וכסוי הם: (ל) לחם פנים · שיש לו פנים כמו

רמב"ן

אוכל ושבע: (כט) פי' רש"י כי קערותיו דפוסיו · וכפותיו בזיכין שנותנים בהם הלבונה · וקשותיו כמין חצאי קנים ומנקיותיו הם סניפין מפוצלין שסומכין את הקנים וכן הוזכרו הכלים האלה בגמרא ואמר הרב ולשון מכילתיה סובלותיו מלשון נלאיתי הכיל נלאיתי כלכל · ונחלקו בו חכמי ישראל שיש אומרים קשותיו אלו סניפין ומנקיותיו אלו הקנים אבל אונקלוס שתרגם מכילתיה היה שונה כדברי האומר מנקיות אלו סניפין אלו דבריו ז"ל · ולא נתכונו אלא לפי שאין מכילתיה בלשון ארמי אלא שם למדות · כמו האיפות וכיוצא בהם שכן תרגום איפה צדק מכילן דקשוט · לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה לא יהא לך בביתך מכילא ומכילתא וכן בכל מקום בתלמוד ובדברי חכמים כייל מיכל · במכילתא דכייל איניש

אבן עזרא

שהוכתנה בה הטבעות: (כח) ונשא בם את השלחן · מבנין נפעל · כמו ונקה המכה · כי הדגשות נבלעו פ"א הפועל: (כט) ועשית · מה שאמרו רז"ל ידוע הוא · ומלת אשר יוסך בהן · שבה אל וקשותיו לא אל הקרובה אליו שהיא ומנקיותיו · וכמוהו משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו · וכתוב בעמוד ענן ידבר אליהם שהם משה ואהרן לא שמואל · והסעד כי במעשה הזכיר הקשות אשר יוסך בהם ועוד ואת קשות הנסך · ומלת נסך לטעמים רבים · לא יסכו לה' יין · הפסל נסך חרש · ואני נסכתי מלכי · אמר רב נתן שהוא בעל הערוך כי הקשות דמות קנים כי כן יקראו בלשון ישמעאל · והמגיד לו לא ידע לשון ערבי כי נלעג היה · כי הקנים יקראו קנ"ב בנד"י · גם בבי"ת · ויש שנים בדברי הימים שהזכיר תחת הקערות מזרקים ותחת הכפות כפורים והזכיר הקשות כאשר הם ותחת המנקיות אמר מזלגות · והכל זהב לצורך השלחן · אולי כלים אחרים נוסף דוד לשומם בשלחנות שיעשה שלמה · ואין ככה שלחן אהל מועד: (ל) ונתת · על דרך הפשט נקרא לחם הפנים · בעבור הפי' שהוא אחריו · ומה שאמרו קדמונינו אמת הוא כי הקערות

רשב"ם

קבועות ולא במסגרת עצמה: (כט) קערתיו · דפוס בעין תיבה פרוצה לעשות בה הלחם: וכפתיו · לצורך שני בזיכי לבונה כדכתיב ונתת על המערכת לבונה זכה: וקשותיו ומנקיותיו · מפורשים במנחות · לפי שהיה הלחם שתים מערכות שש המערכת זה על גב זה והיו מזלגות מכאן ומכאן לשלחן · וקשותיו שהיו כחצאי קנים ממזלג למזלג והלחם על הקשוות וכן בין לחם ללחם ששה זה על זה ולפיכך נקראים במקום אחר קשות הנסך שמכסכין על הלחם בין לחם ללחם: אשר יסך · בקשוות · כמו שפירש: (ל) לחם פנים · לפי פשוטו לחם הראוי לפני שרים לחם נאה כדכתיב ולקחת סלת ואפית אותה וגו' וכתיב וישא משאת מאת פניו אליהם ·

וכת יב

לְאַרִיחַיָא לְמִטַּל יָת פָּתוֹרָא: כח וְתַעְבֵּד יָת אֲרִיחַיָא דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחֲפֵי יָתְהוֹן דַּהֲבָא וִיהוֹן מִנַּטְּלִין בְּהוֹן יָת פָּתוֹרָא: כט וְתַעְבֵּד מְגִיסוֹהִי וּבָזִכּוֹהִי וְקַסְוָתֵהּ וּמְכִילָתֵהּ דְּיִתְנְסַךְ בְּהֵין דְּהַב דְּכֵי תַּעְבֵּד יָתְהוֹן: ל וְתִתֵּן עַל פָּתוֹרָא לְחֵם אַפַּיָא קֳדָמַי תְּדִירָא:

נתינה לגר

ודגרמי את כל אשר אצוה כו'" וע' מנחת שי· (כט) ומנקיותיו אשר יסך בהן, ומכילתה דיתנסך בהון. ערש"י שכ' אשר יכסה בהן ועל קשותיו הוא אומר כו' וכך במ"א הוא אומר ואת קשות הנסך (במדבר ד' ז') וזה וזה יוסך והנסך ל' הכך וכסוי הס" וכ"ה בש"ס (מנחות צ"ז ע"א) וג"ע למה פ' דיתנסך" ומתחלה חשבתי שהוא ט"ס וצ"ל דיתכסי' אבל גם קשות הנסך" (במדבר ד' ד') ת' דנסכא" וצ"ל שסובר שפרשו נסך" והוא כלי שרת לנסכים כמו שמצינו בש"ס (סנהדרין כ"א ע"א) כגונב את הקשוה" (וע' במס' סוכה דף מ"ח ע"ב שני קשוואות היו שם) וע' ברמב"ן שטען על רש"י שפירש דעת אונקלוס כדברי האומר מנקיות הן סניפין" ופי' מכילתה הוא שם המדה כדברי חכמים (חולין דף ק"ה, וכן בערבית וכל בשלים עפר הארץ" בישעיה מ' י"ב) ולכן נלע"ד שהת"א לא סבר כמ"ש רש"י שמכילתה הן סניפין, דמלבד קושית הרמב"ן הנ"ל מקשים עוד התוס' (מנחות צ"ז) ד"ה לא, שלא מצינו פלוגתא בזה, גם לא סבר כמ"ש הרמב"ן שמכילתה הוא שם המדה מקושית הרא"ם פ"ש, אלא שהיה קשה להמת', שהכא סמך אשר יסך למנקיותיו, ולקמן (ל"ז ט"ז) סמך לקשוות, לכן סובר שגיהן הן כלי שרת, כמ"ש (סנהדרין פ"א ב') ומשמשם לנסך וללחם הפנים, ודו"ק.

רמב"ן

גם מתכיל וכן נלאיתי הכיל לשון מדה מחזקת מן (מ"א ז') אלפים בת יכיל· (ישעיה מ') וכל בשליש (מ"א ח') קטן מהכיל את השולה וכן רבים וכן נלאיתי כלכל על דעתי אינו לשון סבל אבל הוא מלשון זה בעצמו נלאיתי להכיל כלשון (עמוס ז') לא תוכל הארץ להכיל את כל דבריו· וכן רוח איש יכלכל מחלהו שיכיל אותו בתוך נפשו ולא יקוץ בו· הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך לא יכילו ויחזיקו גודל רוממותיך. כי אין לך קצב ומדה אף כי הבית הזה הקטן אשר בניתי· מכלכל דבריו במשפט שלא יהיה כסיל יוציא כל רוחו אבל מכיל דבריו בקרבו כראוי ומוציא מהן כראוי· ויכלכל יוסף שנתן להם מזון כאשר יכילו לא העדיף ולא החסיר רק לחם לפי הטף וכן כלם· אבל דעתו של אונקלוס לא נתברר ואולי מנקיותיו דעתו שם למדות כי היתה שם מדה מחזקת שני עשרונים קמח למדוד בה החלה האחת ולא היו מודדין בעשרון של מנחות ולית ליה מתני' דקתני שני מדות של יבש היו במקדש עשרון וחצי עשרון אבל לדעתו היו שם שלש מדות עשרון וחצי עשרון ושני עשרונים· והנכון בעיני כי בדעתו המכילתא הוא הדפוס העשוי לבצק כמו שאמרו שלשה דפוסים היו שם נתונה בדפוס ועדיין הוא בצק וכמין דפוס היה בתנור וכשהוציאה רודה נותנה בדפוס כדי שלא תתקלקל והדפוס הזה שהוא כדי שלא תתקלקל אינו צריך להיות בצורת הלחם וכשיעורו אבל הוא עשוי כמין קערה לכמוך דפנותיו של לחם והוא קערותיו אבל הדפוס הראשון של בצק עשוי כמדתו של לחם וכשיעורו ארכו עשרה ורחבו חמשה וקרנותיו שבע אצבעות ובו משימין הבצק ומדדין אותו ומתקנין אותו ולפיכך הוא נקרא מכילא שהוא עשוי למדה· ולשון מנקיות שם כמו איפה והאם כשם קערותיו וקשותיו ושאר השמות אין בהם תאר· ואולי המדות המצודקות איפת צדק והין צדק יקראו אותן מנקיות שהם נקיות מן השקל ומנקית בעליהן מן האונאה והחטא והקשוות שם כולל הקנים והסניפין אולי בעבור אולן יקראו. כן בחלוף הצדיק בשי"ן כמו (תהלים ס"ה) וייראו יושבי קצות מאותותיך בחליף לדי"ק בשי"ן במלת שחוק· וכתב ר"א ויש שנוש בדברי הימים שהזכיר תחת קערות מזרקות· ותחת הכפות כפורים· והזכיר הקשות כאשר הם· ותחת המנקיות מזלגות והכל זהב לצורך השולחן אולי כלים אחרים היו שעשה דוד לשומם בשולחנות שיעשה בנו שלמה· ואין ככה שולחן אהל מועד והשבוש בדברי רבי אברהם הוא כי מה שאמר הכתוב והמזלגות והמזרקות והקשוות זהב טהור ולכפורי הזהב במשקל לכפור וכפור איננו מחובר עם לשולחנות המערכת בלבד אבל הוא חוזר למה שאמר הכתוב ולכל מלאכת עבודת בית ה' ולכל כלי עבודת בית ה'· ואמר לזהב לכל כלי עבודה והזכיר המזלגות ומזרקות שהם כלי המזבח והקשות לשולחן והכפורים למזבח והזכיר ולמזבח הקטורת זהב מזוקק במשקל· ואמר הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כל מלאכות התבנית· והנה הוא כלל לכל צרכי בית המקדש: (ל) לחם פנים· שיש לו פנים רואים לכאן ולכאן לצדי הבית מזה ומזה ונותן ארכו לרחבו של שולחן וכתליו זקופין כנגד שפת השולחן לשון רש"י· ולשון המשנה כן זומא אומר לחם פנים בעבור שיהיה לו פנים אבל כל זה יהיה לדברי האומר כיצד עושין אותו כמין תיבה פרוצה· אבל לדברי האומר כמין ספינה רוקדת אינו כן· ור"א אמר שנקרא לחם פנים בעבור לפני תמיד· ועל דרך האמת כי תבין מלת לפני תבין שמו וסודו כי בעבור היותו כן היה מונח בצפון כי ברכת ה' היא תעשיר כענין שנאמר בכל המקום

ספורנו

המורה על פרנסת המדינה וסדור עניניה· והכ' למסגרת המורה היות סוגר בעדם מכל מזיק לסבים אויב ומתנקם: (כט) קערותיו וכפותיו: הידועות אז לשלחן מלכים:

לא וְעָשִׂיתָ מְנֹרַת זָהָב טָהוֹר מִקְשָׁה תֵּיעָשֶׂה הַמְּנוֹרָה יְרֵכָהּ וְקָנָהּ גְּבִיעֶיהָ כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמֶּנָּה יִהְיוּ׃ לב וְשִׁשָּׁה קָנִים יֹצְאִים מִצִּדֶּיהָ שְׁלֹשָׁה ׀ קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הָאֶחָד וּשְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הַשֵּׁנִי׃ לג שְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפֶרַח וּשְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפָרַח כֵּן לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן־הַמְּנֹרָה׃ לד וּבַמְּנֹרָה אַרְבָּעָה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ׃ לה וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת־שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן־הַמְּנֹרָה׃ לו כַּפְתֹּרֵיהֶם וּקְנֹתָם מִמֶּנָּה יִהְיוּ כֻּלָּהּ מִקְשָׁה אַחַת זָהָב טָהוֹר׃

ה"א ועשית מנרת · סוכה נ מנחות כח עקידה שער א : מקשה · מנחות פח : וששה · שם כח : שלשה גבעים · שם : ארבעה גבעים · יומא כב מנחות שם :

רש"י

שפירשתי ומנין הלחם וסדר מערכותיו מפורשים במנחות אל הכהנים : (לא) מקשה תיעשה המנורה · שלא יעשנה חוליות ולא יעשה קניה ונרותיה איברים איברים ואחר כך ידביקם כדרך הצורפין שקורין שולדר"ץ אלא כולה באה מחתיכה אחת ומקיש בקורנס וחותך בכלי האומנות ומפריד הקנים אילך ואילך : מקשה · תרגומו נגיד לשון המשכה שממשיך את האיברים מן העשת לכאן ולכאן בהקשת הקורנס ולשון מקשה מכת קורנס בטדי"ץ בלע"ז כמו דא לדא נקשן : תיעשה המנורה · מאליה לפי שהיה משה מתקשה בה אמר לו הקב"ה השלך את הככר לאור והיא נעשית מאליה לכך לא נכתב תעשה : ירכה · היא רגל של מטה העשויה כמין תיבה ושלשה הרגלים יוצאין הימנה ולמטה : וקנה · הקנה האמצעי שלה העולה באמצע הירך זקוף כלפי מעלה ועליו נר האמצעי עשוי כמין בזך לצק השמן לתוכו ולתת הפתילה : גביעיה · הן כמין כוסות שעושין מזכוכית ארוכים וקצרים וקורין להם מדרינ"ש 1) ואלו עשויין של זהב ובולטין ויוצאין מכל קנה וקנה כמנין שנתן בהם הכתוב ולא היו בה אלא לנוי : כפתריה · כמין תפוחים היו עגולין סביב בולטין סביבות הקנה האמצעי כדרך שעושין למנורות שלפני השרים וקורין להם פומיל"ש 2) ומנין שלהם כתוב בפרשה כמה כפתורים בולטים ממנה וכמה חלק שבין כפתור לכפתור : ופרחיה · ציורין עשויין בה כמין פרחין : ממנה יהיו · הכל מקשה יוצא מתוך חתיכת העשת ולא יעשם לבדם וידבקם : (לב) יוצאים מצדיה · לכאן ולכאן באלכסון ונמשכים ועולין עד כנגד גובהה של מנורה שהוא קנה האמצעי ויוצאין מתוך קנה האמצעי זה למעלה מזה התחתון ארוך ושל מעלה קצר הימנו והעליון קצר הימנו לפי שהיה גובה ראשיהן שוה לגובה של קנה האמצעי השביעי שממנו יוצאים הששה קנים : (לג) משקדים · כתרגומו מצויירין היו כדרך שעושין לכלי כסף וזהב שקורין נייל"ר : שלשה גביעים · בולטין מכל קנה

רשב"ם

וכתיב ולחנה יתן מנה אחת אפים · חלק יפה מקערה של פני אלקנה החשובה שנותנים לפני בעל הבית · כי את חנה אהב לכך אפים חשוב · וה' סגר רחמה · לכך מנה אחת ולא שתים ולא מנות הרבה כמו לפנינה שהיו לה בנים ובנות : (לא) ועשית מנרת וגו' · להאיר על השלחן · כדכתיב ואת המנורה נכח השלחן : מקשה · עשת זהב לקח ופעור בה קנים וגביעים בקורנס : ירכה · הוא הרגל הרחב של צד קרקע שעומד עליו כל המנורה : וקנה · הוא הקנה האמצעי שיוצאים ומתפצלים ממנה שלשה קנים מכאן ושלשה מכאן : גביעיה כפתריה ופרחיה ממנה יהיו · בקנה האמצעי שמכל כפתור יוצאים שתי קנים כדכתיב וכפתור תחת שני הקנים ממנה : (לג) שלשה גבעים · חלולים כמין כוסות גומות גומות בקנה : משקדים · כעין שקדים של בלישות בכותלי הגביעים כעין שעושים כלי כסף מצויירים בליטות כעין כפות או כעין תפוחים שקורין קולייר"ץ בלע"ז · ושוב שמעתי שכן מפרשים בנרבונא · אמונדלי"ץ בלע"ז לשון שקדים : כפתר ופרח · באמצע כל קנה לנוי : (לה) וכפתר תחת שני הקנים ממנה · היוצאים ממנה מקנה האמצעי שהוא עיקר המנורה : לששת הקנים · שלשה פעמים וכפתור ובפות לא הוצרך לכתוב כן לששת הקנים כאשר כתוב בפסוק ראשון לפי שמנה את

1) matras 2) pommettes לעזפעלפערמיג

כ"ים

לא וְתַעְבֵּד מְנַרְתָּא דִּדְהַב דְּכֵי נְגִיד תִּתְעֲבֵד מְנַרְתָּא שִׁדַּהּ וּקְנַהּ כַּלִּידָהָא חֵזוּרָהָא וְשׁוֹשַׁנָּהָא מִנַּהּ יְהוֹן : לב וְשִׁתָּא קְנִין נָפְקִין מִסִּטְרָהָא תְּלָתָא קְנֵי מְנַרְתָּא מִסִּטְרַהּ חַד וּתְלָתָא קְנֵי מְנַרְתָּא מִסִּטְרַהּ תִּנְיָנָא : לג תְּלָתָא כַלִּידִין מְצַיְּרִין בְּקַנְיָא חַד חֵזוּר וְשׁוֹשַׁן וּתְלָתָא כַלִּידִין מְצַיְּרִין בְּקַנְיָא חַד חֵזוּר וְשׁוֹשַׁן כֵּן לְשִׁתָּא קְנִין דְּנָפְקִין מִן מְנַרְתָּא : לד וּבִמְנַרְתָּא אַרְבְּעָא כַלִּידִין מְצַיְּרִין חֵזוּרָהָא וְשׁוֹשַׁנָּהָא : לה וְחֵזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין מִנַּהּ וְחֵזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין מִנַּהּ וְחֵזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין מִנַּהּ לְשִׁתָּא קְנִין דְּנָפְקִין מִן מְנַרְתָּא : לו חֵזוּרֵיהוֹן וּקְנֵיהוֹן מִנַּהּ יְהוֹן כֻּלַּהּ נְגִידָא חֲדָא דִּדְהַב דְּכֵי :

נתינה לגר

נ"א בנוסחא „דְּיִתְּסַק" · (לא) כפתריה, חֵזוּרָהָא. כל דבר עגול נקרא בארמית „חזור" ולכן גם לקמן (כ"ח ל"ד) „פעמון" ת"י „חזורא" משום שהוא עגול, וכן „סביב" ת"י „חזור" ובכ"י שלי נמצא חִיזוֹרֵי בגירי ובמלאפוס · (לד) ארבעה גבעים משקדים כפתריה ופרחיה, ארבעא כלידין מצירין חזורהא ושושנהא, ערש"י שכתב שהוא א' מה' מקראות שאין להם הכרע, והוא מהש"ס (יומא כ"ב ע"ב) וגם בת"א אין הכרע, ואף שמחובת כל מת' להכריע כל ספק, נראה שסמך על הגינה המפסקת במשקדים ; וע' בתו' (שם ביומא) ד"ה שאת וריטב"א ובמהרש"א שם, ובירושלמי ע"ז

בעל הטורים

וזהו לזר של מלכים : (לא) ועשית מנרת · ז"ס כתיב מנורה (בליבנא ובענין) כנגד ז' רקיעים וז' ארצות ואין בשר' מנורה אלא שם"ך וכן במעשה בראשית לומר במקום נר אין שטן ואין מזיק · ובזכות נר מצוה ותורה אור סותם פ ו של שטן מלבשין :

רש"י

וקנה : כפתור ופרח · היה לכל קנה וקנה : (לד) ובמנורה ארבעה גביעים · בגופה של מנורה היה ארבעה גביעים אחד בולט בה למטה מן הקנים והג' למעלה מן יציאת הקנים היוצאין מצדיה : משקדים כפתריה ופרחיה · זה אחד מחמשה מקראות שאין להם הכרע אין ידוע אם גביעים משוקדים או משוקדים כפתוריה ופרחיה : (לה) וכפתר תחת שני הקנים · מתוך הכפתור היו הקנים נמשכים משני צדיה אילך ואילך · כך שנינו במלאכת המשכן גובהה של מנורה י"ח טפחים הרגלים והפרח שלשה טפחים הוא הפרח האמור בירך שנאמר עד ירכה עד פרחה וטפחיים חלק וטפח שבו גביע מהארבעה גביעים וכפתור ופרח משני כפתורים ושני פרחים האמורים במנורה עצמה שנאמר משוקדים כפתוריה ופרחיה למדנו שהיה בקנה שני כפתורים ושני פרחים לבד מן השלשה כפתורים שהקנים נמשכין מתוכן שנאמר וכפתור תחת שני הקנים וגו' וטפחיים חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו אילך ואילך נמשכין ועולין כנגד גובהה של מנורה טפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו וטפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו ונמשכים ועולין כנגד גובהה של מנורה וטפחיים חלק נשתיירו שם שלשה טפחים שבהם שלשה גביעים וכפתור ופרח נמצאו גביעים כ"ב י"ח לששה קנים שלשה לכל אחד ואחד וארבעה בגופה של מנורה הרי כ"ב ואחד עשר כפתורים ו' בששת הקנים וג' בגופה של מנורה שהקנים יוצאים מהם ושנים עוד במנורה שנאמר משוקדים כפתוריה ומיעוט כפתורים שנים האחד למטה אצל הירך והאחד בג' טפחים העליונים עם ג' הגביעים ותשעה פרחים היו לה ו' לששת הקנים שנאמר בקנה האחד כפתור ופרח וג' למנורה שנאמר משוקדים כפתוריה ופרחיה ומיעוט פרחים שנים ואחד האמור בפרשת בהעלותך עד ירכה עד פרחה ואם

אבן עזרא

כמו דפוס : (לא) ועשית · ראיתי ספרים שבדקום חכמי טבריה ונשבעו חמשה עשר מזקניהם שבלש פעמים הסתכלו כל מלה וכל נקודה וכל מלא וכל חסר והנה כתוב יו"ד במלת תיעשה · ולא מצאתי ככה בספרי ספרד וצרפת ומעבר לים · והקדמונים דרשו כי תוספת היו"ד רמז לעשרה מנורות שיעשה שלמה · והכלל אם יש שם יו"ד היא מלה זרה · וכדרש כי נעשית מאליה · והטעם שכל רואיה היו תמהים איך יכול אדם לעשותה · כי הנה כתוב ויעש מנורה · כן עשה את המנורה · והנה על מתכונת בשמן הטעם מורכבת תניאנה · והנה מקשה · כמו הכתוב בכרובים · ירכה וקנה · הוא גוף המנורה : (לב) ושש · טעם קנים · עגולים ארוכים חלולים : (לג) שלשה גבעים · אמר הגאון כי משקדים · כדמות

רמב"ן

אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך וכבר רמזתי בו · חכמת המנורה בגביעיה וכפתוריה ופרחיה מאין תמצא ונעלמה מאד אבל היותה מקשה בששה קנים יוצאין מן השביעי ועליהם נר אלהים ומאירים כלם אל עבר פניה כל זה תוכל להבין מדבריגו שכתבנו במקום אחר וזהו מאמרם שנתקשה משה במנורה :

ספורנו

(לא) ועשית מנרת זהב טהור · אחר סדור שני הכתרים · והם כתר תורה בארון וכתר מלכות בשלחן סדר ענין מנורה כלה מקשה אחת ואור נרותיה אחד כאמרו והאיר על עבר פניה וזה שיהיה אור נרות הימין ונרות השמאל מכוון אל האמצעי וכן ראוי שיהיה ענין האור השכלי בחלק העיוני וגם כן אורו בחלק המעשי שיהיו פונים אל האור העליון לעבדו שכם אחד כי אז יאירו כלם כמו שיעד במנורה באמרו בהעלותך את הנרות אל מול פני המנורה וגו' וזה מעשה המנורה מקשה · כי להיות כל האור מכוון לאחד בענין המקשה המורה אחדות או נראה אור כי יאל מן המאור הגדול :

ואם

לז ועשית את־נרתיה שבעה והעלה את־נרתיה והאיר על־עבר פניה: לח ומלקחיה ומחתתיה זהב טהור: לט ככר זהב טהור יעשה אתה את כל־הכלים האלה: מ וראה ועשה בתבניתם אשר־אתה מראה בהר:

ת"א ועשית את · מנחות פח: ומלקחיה · שם: וככר זהב · שם כח: את כל הכלים · שם פח: וראה ועשה · שם כט:

רש"י

תדקדק במשנה זו הכתובה למעלה תמצאם כמנינם איש איש במקומו: (לז) את נרתיה. כמין בזיכין שנותנים בתוכן השמן והפתילות: והאיר על עבר פניה. עשה פי ששת הנרות שבראשי הקנים היוצאים מצדיה מסובים כלפי האמצעי כדי שיהיו הנרות כשתדליקם מאירים אל עבר פניה מוסב אורם אל צד פני הקנה האמצעי שהוא גוף המנורה: (לח) ומלקחיה. הם הצבתים העשויין ליקח בהם הפתילה מתוך השמן ליתנן ולמשכן בפי הנרות ועל שם שלוקחים בהם קרויים מלקחיים וצבתא שת"א לשון צבת טיליי"ש בלע"ז 1): ומחתתיה. הם כמין בזיכין קטנים שחותה בהן את האפר שבנר בבוקר כשהוא מיטיב את הנרות מאפר הפתילות שדלקו הלילה וכבו ולשון מחתה פיישדר"ש בלע"ז 2) כמו לחתות אש מיקוד: (לט) ככר זהב טהור. שלא יהיה משקלה עם כל כליה אלא ככר לא פחות ולא יותר והככר של חול ששים מנה ושל קודש היה כפול ק"ך מנה והמנה הוא ליטרא שנוקלין בה כסף למשקל קולוני"א והם מאה זהובים כ"ה סלעים והסלע ד' זהובים: (מ) וראה ועשה. ראה כאן בהר תבנית שאני מראה אותך מגיד שנתקשה משה במעשה המנורה עד שהראה לו הקב"ה מנורה של אש: אשר אתה מראה. כתרגומו דאת מתחזי בטורא. אילו היה נקוד מראה בפתח היה פתרונו אתה מראה לאחרים עכשיו שנקוד חטף קמץ פתרונו דאת מתחזי:

רמב"ן

(לט) ככר זהב טהור. שלא יהא משקלה עם כל כליה אלא ככר לא פחות ולא יותר לשון רש"י. וכן הוא פשוטו של מקרא. אבל אם כדבר כן יהיה תימה גדול שלא יתן הכתוב משקל למנורה כמה יהיה בה מן הככר ויוכל לתת חצי הככר או יותר במלקחים ובמחתות שהם כלים נפרדים ממנה וימעט בו או שיתן למנורה ככר פחות מנה ובכל הכלים האלה מנה. ועוד מה טעם שתשקל המנורה עם כליה רבים נפרדים במשקל הככר ולמה לא נתפרשו כמה יהיו המלקחים והמחתות שיעשו ממנו. אבל אין דעת רבותינו כמו שאמר הרב אלא כך שנו חכמים במנחות מנורה ונרותיה באה מככר ולא מלקחיה ומחתותיה ומה אני מקיים את כל הכלים האלה לרבות את הנרות כדברי רבי יהודה. רבי נחמיה אומר מנורה באה מככר ולא נרותיה ומלקחיה ומחתותיה ומה אני מקיים את כל הכלים האלה שיהיו כלן של זהב ושם אמרו לדברי ר' יהודה שהיו הנרות מקשה עמה ואע"פ שקראם הכתוב הכלים האלה. מפני שהם כלים לקבל השמן ויש להם שם בפני עצמן ובשאר המנורות נעשין נפרדין ממנה. ולדברי ר' נחמיה אמרו שם שאין הנרות עמה מקשה. והנה על דעת כלם לא יבא במשקל הככר אלא גוף המנורה במה שהוא עמה מקשה. לא כלים נפרדים ממנה כלל. ולדברי רבי נחמיה אמרו שם ומה אני מקיים את כל הכלים האלה שיהו כלן של זהב ולא נצרכה אלא לפי נרות. ועל דרך הפשט יאמר ככר זהב טהור יעשה אותה את כל הכלים האלה יעשה זהב טהור. כי לא פירש תחלה בנרות שיהיו זהב וכן במעשה אמר ויעש את נרותיה שבעה ומלקחיה ומחתותיה זהב טהור. ואין זהב טהור חוזר רק על המלקחים והמחתות. וחזר ואמר ככר זהב טהור עשה אותה ואת כל כליה שעשה כל כליה זהב טהור לא מן הככר ויכנס עוד בכלל כל כליה כלי השמן שהרי עשה לה כלים רבים מלבד אלה הנזכרים כמו שנאמר במסעות (במדבר ד') וכסו את מנורת המאור ואת נרותיה ואת מלקחיה ואת מחתותיה ואת כל כלי שמנה אשר ישרתו לה בהם והכתוב שאמר (שם ח') עד ירכה עד פרחה מקשה הוא. כפי פשוטו כך נראה שגופה מקשה ולא נרותיה וכל זה לפי שטת הגמרא. אבל בברייתא של מלאכת המשכן שנויה בענין אחר מנורה שעשה משה במדבר היתה באה של זהב וטעונה מקשה וטעונה גביעים כפתורים ופרחים שנאמר ועשית מנורת זהב טהור שומע אני יעשה איברים איברים וידביקם ת"ל ממנה יהיו. מנין לרבות את נרותיה שיהיו ממנה ת"ל יעשה. יכול שאני מרבה גביעיה כפתוריה ופרחיה ת"ל אותה ומה ראית לרבות את נרותיה ולהוציא גביעיה כפתוריה

רשב"ם

כולם: (לז) נרתיה. לוצי"ש בלע"ז שנותנים את השמן והפתילות והעלה הכהן את נרותיה שבעה על שבעה הקנים: והאיר על עבר פניה. ידליק הפתילות אל עבר מול המנורה שזהו לצד השלחן שכנגדו כדכתיב ואת המנורה נוכח השלחן וכן כתוב אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות שכל שבעתן מאירין לצד השלחן שכנגדו לפניה: (לח) ומלקחיה. שלוקחין בהן הפתילות ונותנין בנרות: ומחתתיה. בהטיבו את הנרות בבקר חותה בהן גחלי הנרות ומותר השמן שבנרות: (מ) מראה. לשון מופעל על ידי אחרים. אמושטרי"ץ בלע"ז. אשר אתה מראה. ממש הראו לו תבנית המנורה אמושטרי"ץ בלע"ז. אבל לה' הראת
אליו

1) tenailles 2) puisette

לז וְתַעְבֵּד יָת בּוֹצִינָהָא שִׁבְעָא וְאַדְלֵק יָת בּוֹצִינָהָא וִיהוֹן מְנַהֲרִין לָקֳבֵל אַפָּהָא: לח וְצִבְתְּהָא וּמַחְתְּיָתְהָא דִּדְהַב דְּכֵי: לט כַּכְּרָא דִּדְהַב דְּכֵי יַעְבֵּד יָתַהּ יָת כָּל מָנַיָּא הָאִלֵּין: מ וַחֲזִי וְעִבֵד בִּדְמוּתְהוֹן דְּאַתְּ מִתְחֲזֵי בְּטוּרָא: א וְיָת מַשְׁכְּנָא תַּעְבֵּד עֲשַׂר

נתינה לגר

פ' אין מעמידין מסגה ז' שקורא אותן ס' השואות ומשיב לכן על הסדר · (לז) והעלה את נרתיה, ואדלק ית בוציניהא. מלשונו משמע שסובר כמ"ד במנחות (פ"ח) שהנרות היו נ"כ מקשה, ולכן פי' "והעלה" בלשון הדלקה, וע' בנתה"ש שהבין דברי הרמב"ן שלפי שאמר מקשה העשה וגו' ירכה וקנה וגו' משמע שהכלים זולתם כמו הנרות המלקחים והמחתות היו עשוים לבדם ולא מקשה, ולפ"ז יהיה פי' "והעלה" כמ"ש הרשב"ם שיעלה הכהן את הנרות על הקנים (ואמר "ותדליק" לנוכח, אף כי במקרא הוא

בעל הטורים

(מ) וראה · ג' ר"ס הכא ואידך וראה אם דרך עוצב בי (תהלים קל"ט) ואידך וראה בנים לבניך (שם קכ"ח) פי' אם דרך עוצב בי וראה ועשה בתבניתם אבר אתה מראה בהר שהבוא לבר הבית לבית המקדש להתפלל ולהודות ויתכפר לך כמו שסידר שלמה

אבן עזרא

שקדים · והנכון שהוא מגזרת לשקוד על דלתותי: (לח) טהור· קהוא מזוקק שאין בו סיגים: (מ) וראה · כי צריך מעשה כח ורוח לחכמה ולראות במראה ס"ב איך יעשה מככר אחד כל הכלים: על מראה · זרה ואיננה כדרך · מוצלן · כי אין פעול למלת ראה · כי אם נראה לבדו · והיה כן בעבור כי הרואה אינו פועל רק מקבל דמות · ובעל התולדת יבין זה · ולפני שאדבר על המשכן שגם הוא היה ירושת כרובים · אתן לך עיקר שתסמוך עליו:

אמר אברהם המחבר כל יש על שני דרכים · האחד יש שהוא גוף שיש לו אורך ורוחב ועומק · והנה שש פאות · מהאורך יבואו פנים ואחור · ומהרוחב ימין ושמאל · ומהעומק מעלה ומטה · ויש · יש שאינו גוף · וכם מלאכי השם הקדושים גם נשמת האדם · ואלה השנים דרכים השם ברא לבדו · ואין יכולת בנברא לברוא אפילו גוף · אף יש שאינו גוף שהוא נכבד יותר · גם אין בו כח להכחידו עד שיפרד ולא יהיה יש · ויש דבר סמוך על יש · ונשען עליו ולא ימצא לבדו · והיא הצורה · גם היא על שני דרכים · האחת שעומדת ולא תסור כצורת הקדושים · והחכמה בנשמה · גם נעיסות החום האש ולחות המים · והדרך האחד מקרים הגוים עומדים רק מתהפכים · ונחלפים · וסרים ונעדרים · ובאלה יכול האדם לעשות · על כן השם הנכבד לא יסכן שיהיה לו דמות ותמונה · לא עומדת ולא נעדרת · כי הוא ברא הכל כל דבר · כי כל צורה עומדת או מקרה · ואתן לך משל אחד · קדרוס הלבנה כשנכנס צל הארץ בינה ובין השמש נראה כמו לא בוננו · ואתן לך משל אחר · ידענו כי כח הנשמה בכל הגוף · ויש מקומות בגוף האדם שיש בהם מהחבלים שיוציאם מן המות שירגישו יותר מאחרים · כמו העינים והאזנים · כי העצמות גם הכבד לא ירגישו · והנה הלב קבל כח הנשמה יותר מכל איברי הגוף · על כן היו איברים רבים מברתים לו · וככה השם הנכבד · ידענו כי כבודו מלא כל העולם · רק יש מקומות שיראה כח השם בו יותר ממקומים אחרים · ובעבור שני דברים · האחד כפי התכונת העולם השפל · והשני כפי כח העליון כבוא על ראש המקבל · על כן נבחר מקום בית המקדש · ואם נתן לך השם חכמה תבין סוד הארון והכפורת · והכרובים שהם פורשי כנפים · ומחוץ לפרוכת דבר השלחן ומזבח הקטורת והמנורה · ומחוץ לפתח המשכן · מזבח העולה · ואת כליו · ואת הכיור ואת כנו · ואלה הדברים הם כבוד אלהים · ובעבור זה רמזתי לך כי יש בדורינו אנשים חכמים בעיניהם אולי יפתלו על דברי · ושיודע סוד נשמתו ומתכונת גופו יוכל לדעת דברי העולם העליון · כי האדם כדמות עולם קטן · והוא היה סוף בריאתו בארץ · וסימן לדבר נגדול כחל ובקטן כלם · והגאון הזכיר כי שמונה עשר דברים הם במשכן שהוא עולם אמצעי וכמוהם בעולם העליון וככה העולם הקטן · הנה הכלל כל כרוב נפשם לקבל כח העליון · גם בעבור שילמוד המשכיל ואין

רמב"ן

ופרחיה · אחר שריבה את נרותיה הכתוב מיעט · מרבה אני את נרותיה שהן נעשין עמה ומוציא אני גביעיה כפתוריה ופרחיה שאין נעשין עמה · ומנין לרבות מלקחיה ומחתותיה ת"ל תעשה יכול שאני מרבה את הנכתים ואת המלקטאות ת"ל אותה ומה ראית לרבות מלקחיה ומחתותיה ולהוציא את הנכתים ואת המלקטאות אחר שריבה הכתוב מיעט · מרבה אני מלקחיה ומחתותיה שהן משתמשין עמה ומוציא אני את הנכתים ואת המלקטאות שאין משתמשין עמה רבי יהושע בן קרחה אומר אותה מככר ואין כליה מככר שנא' ככר זהב טהור יעשה אותה ומה אני מקיים ואת כל כליה שיהיו זהב טהור עד כאן הברייתא · ונראה ממנה שהיו הנרות והמלקחים והמחתות כלן עמה מקשה שאין המלקחים צבתים אבל הם שעושין על פי הנרות פה של זהב פותח וסוגר ושוכב עליו שלא יפול בשמן דבר כאשר עושים היום במנורות של מלכים והוא מלשון ולשוני מודבק מלקוחי שיקרא מה שעל הלשון ומתחתיו מלקוחים שהם לוקחים הלשון באמצע והמחתות הם ספלים שתחת כל נר ונר לחתות ניצוצי אש שיפלו ממנה והכל מקשה אחת ובאין מן הככר אבל הנכתים והמלקטאות שאין תשמישן בעצמה אבל הם כלים נפרדים ממנה ואינן תבור בה אין באין מן הככר כלל וכן מיעט בברייתא זו גביעיה כפתוריה ופרחיה שאם רצה שלא לעשות' עמה מקשה רשאי ונתן הטעם לפי שאין נעשין עמה כלומר שאין מעכבין בה שאם עשאה של שאר מיני מתכות אינה באה גביעים כפתורים ופרחים אבל קנים מעכבין בה לעולם ולפי הברייתא הזו אמר הכתוב ואת כל כליה לרבות שעשה לה כל הכלים הצריכין לשמושה והראויין לה זהב והם הנכתים והמלקטאות שצריכין לכל המנורות והשמישן וכן לכל כלי המשכן בכל עבודתו כלים הצריכים למשכן לא פירש אותם ולא הזכיר בהם רק שיהיו נחושת אבל ככר זהב טהור יעשה אותה את כל הכלים האלה הם המזכרי' בה וכולם מקשה עמה · ויתכן שגם מה שאמר במעשה ואת כל כליה רמז לכלים האלה הם המזכרים בה שהיו כלם עמה ככר זהב טהור כפשוטו של מקרא אבל כלי שמנה לא הוזכרו במעשה כאשר לא הוזכרו בצוואה

וכרעו עמם עבו אותם ואולי לא עשאם בצלאל אבל יחידים עבו אותם ומסרום לגזבר וכל הכלל נופה

נ"ה

ס כו א וְאֶת־הַמִּשְׁכָּ֥ן תַּעֲשֶׂ֖ה עֶ֣שֶׂר יְרִיעֹ֑ת שֵׁ֣שׁ מָשְׁזָ֗ר וּתְכֵ֤לֶת וְאַרְגָּמָן֙ וְתֹלַ֣עַת שָׁנִ֔י כְּרֻבִ֛ים מַעֲשֵׂ֥ה חֹשֵׁ֖ב תַּעֲשֶׂ֥ה אֹתָֽם׃ ב אֹ֣רֶךְ ׀ הַיְרִיעָ֣ה הָאַחַ֗ת שְׁמֹנֶ֤ה וְעֶשְׂרִים֙ בָּֽאַמָּ֔ה וְרֹ֙חַב֙ אַרְבַּ֣ע בָּֽאַמָּ֔ה הַיְרִיעָ֖ה הָאֶחָ֑ת מִדָּ֥ה אַחַ֖ת לְכָל־הַיְרִיעֹֽת׃ ג חֲמֵ֣שׁ הַיְרִיעֹ֗ת תִּֽהְיֶ֙יןָ֙ חֹֽבְרֹ֔ת אִשָּׁ֖ה אֶל־אֲחֹתָ֑הּ וְחָמֵ֤שׁ יְרִיעֹת֙ חֹֽבְרֹ֔ת אִשָּׁ֖ה אֶל־אֲחֹתָֽהּ׃ ד וְעָשִׂ֜יתָ לֻֽלְאֹ֣ת תְּכֵ֗לֶת עַ֣ל שְׂפַ֤ת הַיְרִיעָה֙ הָאֶחָ֔ת מִקָּצָ֖ה בַּחֹבָ֑רֶת וְכֵ֤ן תַּעֲשֶׂה֙ בִּשְׂפַ֣ת הַיְרִיעָ֔ה הַקִּיצוֹנָ֔ה בַּמַּחְבֶּ֖רֶת הַשֵּׁנִֽית׃ ה חֲמִשִּׁ֣ים לֻלָאֹ֗ת תַּעֲשֶׂה֮ בַּיְרִיעָ֣ה הָאֶחָת֒ וַחֲמִשִּׁ֣ים לֻלָאֹ֗ת תַּעֲשֶׂה֙ בִּקְצֵ֣ה הַיְרִיעָ֔ה אֲשֶׁ֖ר בַּמַּחְבֶּ֣רֶת הַשֵּׁנִ֑ית מַקְבִּילֹת֙ הַלֻּ֣לָאֹ֔ת אִשָּׁ֖ה אֶל־אֲחֹתָֽהּ׃ ו וְעָשִׂ֕יתָ חֲמִשִּׁ֖ים קַרְסֵ֣י זָהָ֑ב וְחִבַּרְתָּ֨ אֶת־הַיְרִיעֹ֜ת אִשָּׁ֤ה אֶל־אֲחֹתָהּ֙ בַּקְּרָסִ֔ים וְהָיָ֥ה הַמִּשְׁכָּ֖ן אֶחָֽד׃ ז וְעָשִׂ֙יתָ֙ יְרִיעֹ֣ת עִזִּ֔ים לְאֹ֖הֶל עַל־הַמִּשְׁכָּ֑ן עַשְׁתֵּֽי־עֶשְׂרֵ֥ה יְרִיעֹ֖ת תַּעֲשֶׂ֥ה אֹתָֽם׃ ח אֹ֣רֶךְ ׀ הַיְרִיעָ֣ה

ת"א ואת המשכן. שבת לח: מעשה חשב. יומא עב: ארך היריעה. שבת לח: ועשית יריעת. שם: עשתי עשרה. סנהדרין כט: ארך היריעה. שבת לח:

רש"י

שאחרים מראים לך (שהנקודה מפריד בין עושה לנעשה): (א) ואת המשכן תעשה עשר יריעות. להיות לו לגג ולמחיצות מחוץ לקרשים שהיריעות תלויות מאחוריהם לכסותן: שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני. הרי ארבעה מינין מכל חוט וחוט אחד של פשתן ושלשה של צמר וכל חוט וחוט חוטו כפול ששה הרי ארבעה מינין כשהן שזורין יחד כ"ד כפלים לחוט: כרבים מעשה חשב. כרובים היו מצויירין בהם באריגתן ולא ברקימה שהוא מעשה מחט אלא באריגה בשני כותלים פרצוף אחד מכאן ופרצוף אחד מכאן ארי מצד זה ונשר מצד זה כמו שאורגין חגורה של משי שקורין בלע"ז פיישי"ש 1): (ג) תהיין חברת. תופרן במחט זו בצד זו חמש לבד וחמש לבד: אשה אל אחתה. כך דרך המקרא לדבר בדבר שהוא לשון נקבה ובדבר שהוא לשון זכר אומר איש אל אחיו כמו שנאמר בכרובים ופניהם איש אל אחיו: (ד) ללאת. לציל"ש בלע"ז 2) וכן ת"א ענובין לשון עניבה: מקצה בחוברת. באותה יריעה שבסוף החבור קבוצת חמשת היריעות קרויה חוברת: וכן תעשה בשפת היריעה הקיצונה במחברת השנית. באותה יריעה שהיא קיצונה ל' קצה כלומר לסוף החוברת: (ה) מקבילת הללאת אשה אל אחתה. שמור שתעשה הלולאות במדה אחת מכוונת הבדלתן זו מזו וכמדתן ביריעה זו כן יהא בחברתה כשתפרוש חוברת אצל חוברת יהיו הלולאות של יריעה זו מכוונות כנגד של זו וזהו ל' מקבילות זו כנגד זו תרגומו של נגד לקבל. היריעות ארכן כ"ח ורחבן ד' וכשחבר חמש יריעות יחד נמצא רחבן כ' וכן החוברת השנית והמשכן ארכו ל' מן המזרח למערב שנאמר עשרים קרשים לפאת נגב תימנה וכן לצפון וכל קרש אמה וחצי האמה הרי ל' מן המזרח למערב רוחב המשכן מן הצפון לדרום עשר אמות שנאמר ולירכתי המשכן ימה וגו' ושני קרשים למקצעות הרי י' ובמקומם אפרש למקראות הללו: נותן היריעות ארכן לרחבו של משכן עשר אמות האמצעיות לגג חלל רוחב המשכן ואמה מכאן ואמה מכאן לעובי ראשי הקרשים שעובין אמה נשתיירו ע"ז אמה ח' לצפון וח'

רשב"ם

אליו (אליך) מעצמו סובדו"ק בלע"ז: (א) ואת המשכן תעשה עשר יריעת. חמש התחתונות קרוי משכן כי תחתיהם הארון מקום שהשכינה שורה: (ג) חברת. נתפרות יחד במחט: (ד) מקצה בחוברת. בשפת יריעה חמישית: (ו) וחברת. על ידי קרסים בללאות תחבר שתי המחברות: והיה המשכן אחד. עשר היריעות

1) passée געווירקס 2) lacs שלייפען

הקרויים

יריען דבוץ שזיר ותכלא וארגונא וצבע זהורי צורת כרובין עובד אמן תעבד יתהון: ב ארכא דיריעתא חדא עשרין ותמני אמין ופותיא ארבע אמין דיריעתא חדא משחתא חדא לכל יריעתא: ג חמש יריען תהוין מלפפן חדא עם חדא וחמש יריען מלפפן חדא עם חדא: ד ותעבד ענובין דתכלא על שפתא דיריעתא חדא דסטרא בבית לופי וכן תעבד בשפתא דיריעתא בסטרא דבית לופי תניתא: ה חמשין ענובין תעבד ביריעתא חדא וחמשין ענובין תעבד בסטרא דיריעתא דבית לופי תנייתא מכונן ענוביא חדא לקבל חדא: ו ותעבד חמשין פורפין דדהב ותלפף ית יריעתא חדא עם חדא בפורפיא ויהי משכנא חד: ז ותעבד יריען דמעזי לפרסא על משכנא חדא עסרי יריען תעבד יתהון: ח ארכא דיריעתא חדא

נתינה לגר (סב"י עם)

נסתר , ע"ס, דרכו לתרגם כפי המפורש במקום אחר [לקמן מ' ד'] „והעלית את נרתיה". כן (א) מעשה חושב , עובד אֻמָּן. ובכ"י שלי אומן במלאפוס , ולקמן (כ"ו ל"ו) „מעשה רקם" ת' „עובד ציר" וכן לקמן (ל"ח. ל"ג) „חרש וחשב ורקם" ת' „נגר ואומן וציר" והנה במס' יומא (דף ע"ב ע"ב) „מעשה רקם מעשה חשב אר"א שרוקמין במקום שחושבין תנא משמיה דר' נחמיה רוקם מעשה מחט לפיכך פרצוף אחד וחושב מעשה אורג לפיכך שני פרצופות" ערש"י שם שכתב שמצד זה ארי ומצד זה נשר וכ"כ בחומש , אבל הרמב"ם בפ"ח מה' כלי המקדש ה' ט"ו כתב „כל מקום שנאמר בתורה מעשה רוקם הוא שתהיינה הצורות הנעשות באריגה נראות מצד אחד בפני האריג ומעשה חושב הוא שתהיה הצורה נראית משני צדדים פנים ואחור" וכ' המל"מ שם שהוציאו מהירושלמי פ' בתרא דשקלים הלכה ד' „ומורנה

בעל הטורים

כמשכן אם יחסנה איש וגו' ובא וגו' בבית הזה (ד"ה כ' ו') ואם תעשה כן והאם בניה לבניך : (א) משזר · בגימ' חוט כפול שמונה · עשר יריעות כנגד עשרת הדברות : (ג) חמש וגו' חברת; כנגד ה' דברות על לוח אחד וכנגד ה' שעל לוח השני : (ו) חמשים קרסי · כנגד נ' שערי בינה · תחת בגימטריא שם גוים [נ"ל גוים] :

רש"י

לדרום מכסות קומת הקרשים שנבהן עשר כמלאו שתי אמות התחתונות מגולות · רחבן של יריעות מ' אמה כשהן מחוברות כ' אמה לחוברת ל' מהן לגג חלל המשכן לארכו ואמה כנגד עובי ראשי הקרשים שבמערב ואמה לכסות עובי העמודים שבמזרח שלא היו קרשים במזרח אלא ארבעה (ברש"י ישן חמשה) עמודים שהמסך פרוש ותלוי בווין שבהם כמין וילון נשתיירו שמונה אמות תלויין על אחורי המשכן שבמערב ושתי אמות התחתונות מגולות זו מלאתי בברייתא דמסכת מדות אבל במס' שבת פ' הזורק אין היריעות מכסות את עמודי המזרח וט' אמות תלויות אחורי המשכן והכתוב בפרשה זו מסייענו ונתתה את הפרוכת תחת הקרסים ואם כדברי הברייתא הזאת נמצאת פרוכת משוכה מן הקרסים ולמערב אמה: קרסי זהבי פירמל"ש בלע"ז 1) ומכניסין ראשן אחד בלולאות שבחוברת זו וראשן אחד בלולאות שבחוברת זו ומחברן בהן : (ז) יריעות עזים · מנוצה של עזים : לאהל על המשכן · לפרוש

אבן עזרא

זאין צורך להאריך : (א) ואת המשכן · כאשר הודיעו בתחלה את תבנית המשכן : מעשה חושב · אמרו חכמים כי מעשה חושב שנים פרצופים : ורוקם · פרצוף אחד · ונכון הוא · ועל דרך הפשט מעשה חושב איננו רוקם ולא אורג · רק על דרך שעושין היום בגדי משי · כי הצורה שעשה בלב היא תמונן · ומחשבתה · ויצייירנה בלוח · וישים שני חוטין כחשבון למשוך מרחוק : (ג) אורך · חסרי דעת אמרו כי מדת כ"ח בעבור כ"ח מהגות הלבנה · והנכון כי היו עשר יריעות על דרך נוטה שמים כיריעה · על כן היה מקום קדש הקדשים במשכון מעוקב : (ג) חוברת · כדמות תואר אן יהיה כדמות פועל שזאת חוברת זאת · והעד חבור עצבים אפרים הנח לו · בבוא פעול : (ד) לולאות · יש אומרים כי כמוהו ובלולים יעלו אל התיכונה · כי הבי"ת משרת : הקיצונה · תואר כמו העליונה : (ה) חמשים · עתה הזכיר מספר הלולאות : ומלת מקבילות · זאת לקבל זאת · ויש אומרים כי כמוהו ויכהו קבל עם · ומתי קבלו · ופירוש אחד · עלה דבר · וכן איש · על כן והאיש גבריאל : (ו) ועשית · קרסי · כמוהו כרע בל קורס נבו · והנה עבר יריעות הוא המשכן · והמשכן קראו אחד כולל הכל · כי כל גוף איננו דבר אחד רק הוא מחובר מאחדים · והכה הנה הנכבד שהוא אחד כולל הכל ונקרא אחד · וכן העולם הקטן והגדול : (ז) ועשית יריעות עזים לאהל · להיות אהל · ומלת אותם · תוספת ביאור · כי היה שנה אל יריעות עזים : (ח) ארך · האחת · מלת אחת זכר · כי היתה ראויה להיות

ספורנו

(א) ואת המשכן תעשה · קרא היריעות בשם משכן כי בתוכם היו כסא ושלחן ומנורה למשכן שכינה והיו עשויות כרובים כענין ברפים עומדים ממעל לו וכענין וכל צבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו הנראים לנביאים במראות הנבואה : (ג) חמש היריעות תהיין חברת · במלאכות ציוריהן תהיה מלאכת כל אחת מהן מכוונת עם מלאכת חברתה · וזה להבדיל בין יריעות הקדש ויריעות קדש הקדשים כי עם היות כלם מורים במלאכת הכרובים על שכלים נבדלים ,תונים מרועה אחד הם · אמנם בלתי שוים במדרגה : (ו) והיה המשכן אחד · כי עם היות המדרגות בלתי שוות הנה תמנה מסודרות כסדר אחד לעשות רצון קונה כאמרו וקרא זה אל זה ואמר קדוש : (ז) לאהל על המשכן·כי המשכן לא היתה הכוונה בו שיהיה אהל

1) fermail בפלאגע

הָאַחַת שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְעַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת׃ ט וְחִבַּרְתָּ אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְאֶת־שֵׁשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְכָפַלְתָּ אֶת־הַיְרִיעָה הַשִּׁשִּׁית אֶל־מוּל פְּנֵי הָאֹהֶל׃ י וְעָשִׂיתָ חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הָאֶחָת הַקִּיצֹנָה בַּחֹבָרֶת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הַחֹבֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ יא וְעָשִׂיתָ קַרְסֵי נְחֹשֶׁת חֲמִשִּׁים וְהֵבֵאתָ אֶת־הַקְּרָסִים בַּלֻּלָאֹת וְחִבַּרְתָּ אֶת־הָאֹהֶל וְהָיָה אֶחָד׃ יב וְסֶרַח הָעֹדֵף בִּירִיעֹת הָאֹהֶל חֲצִי הַיְרִיעָה הָעֹדֶפֶת תִּסְרַח עַל אֲחֹרֵי הַמִּשְׁכָּן׃ יג וְהָאַמָּה מִזֶּה וְהָאַמָּה מִזֶּה בָּעֹדֵף בְּאֹרֶךְ יְרִיעֹת הָאֹהֶל יִהְיֶה סָרוּחַ עַל־צִדֵּי הַמִּשְׁכָּן מִזֶּה וּמִזֶּה לְכַסֹּתוֹ׃ יד וְעָשִׂיתָ מִכְסֶה לָאֹהֶל עֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וּמִכְסֵה עֹרֹת תְּחָשִׁים מִלְמָעְלָה׃ פ רביעי טו וְעָשִׂיתָ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי שִׁטִּים עֹמְדִים׃ טז עֶשֶׂר אַמּוֹת אֹרֶךְ הַקָּרֶשׁ

ת״א וכפלת את. שם: חצי היריעה. שם: והאמה מזה. שם: ועשית את. יומא עב: עצי שטים. סוכה מה: עשר אמות. שם ה נדרים לח בכורות מד:

רש״י

לפרוש אותן על היריעות התחתונות: (ח) שלשים באמה. שכשנותן ארכו לרוחב המשכן כמו שנותן את התחתונות נמצאת אלו עודפות אמה מכאן ואמה מכאן לכסות אחת מהשתי אמות שנשארו מגולות מן הקרשים והאמה התחתונה של קרש שאין היריעה מכסה אותה היא האמה התחתונה בנקב האדן שהאדנים גובהן אמה: (ט) וכפלת את היריעה הששית. העודפת באלו העליונות יותר מן התחתונות: אל מול פני האהל. חצי רחבה היה תלוי וכפול על המסך שבמזרח כנגד הפתח דומה לכלה צנועה המכוסה בצעיף על פניה: (יב) וסרח העדף ביריעת האהל. על יריעות המשכן יריעות האהל הן העליונות של עזים שקרויים אהל כמו שנאמר בהן לאהל על המשכן וכל אהל האמור כאן אינו אלא לשון גג שמאהילות ומסככות על התחתונות והן היו עודפות על התחתונות חצי היריעה למערב שהחצי של יריעה אחת עשרה היתירה היה נכפל אל מול פני האהל נשארו שתי אמות רוחב חציה עודף על רוחב התחתונות: תסרח על אחרי המשכן.

רשב״ם

הקרויים משכן יהיה עתה אחד: (ט) וכפלת את היריעה הששית. לומר חציו תולה למטה אל מול פני האהל וחציה של אחרונה תסרח על אחורי המשכן יותר מיריעות המשכן שתי אמות. כיצד עשר התחתונות כשנתחברו יחד ארכן מ׳ ורחבן עשרים ושמונה. והמשכן ארכו שלשים אמות כי לעשרים קרש שבצפון ועשרים שבדרום יש שלשים אמה כי רוחב הקרש אמה והצי כשפירש׳ על המשכן ארכן לאורך המשכן שלשים אמה והרי עשר אמות תלויות אחורי המשכן ולצד צפון ולצד דרום מן העשרים ושמונה אמות עשר על המשכן ולצדדים תלוי׳ תשעה מכאן בכותל צפוני ותשעה בכותל דרומי וכשפירש עליה יריעות עזים שהן ארכן ארבעים וארבעה חצי היריעה שהן שתי אמות נכפלות למטה והשלשים על המשכן בשוה ליריעות התחתונות וי״ב הנותרות העשר מהן תלויות אחורי המשכן בשוה ליריעות התחתונות וחצי היריעה העודפת שהן שתי אמות יותר מן התחתונות. וכשפירש רחבו שהוא שלשים אמה לאחר שנתחברו אז כל רחבו של המשכן מהן עשר אמות. ועשר אמות תלויות לצד צפון וכן לצד דרום ונמצאו עודפות אמה מכאן ואמה מכאן על התחתונות שהן נגררות השע מכאן ואלו עשר. וזהו שכתוב והאמה מזה והאמה מזה וגו׳: (יג) על צדי המשכן. לכסות האמה של האדנים עד הקרקע. שהרי גובה הקרשים עשר אמות עם האדנים: (יד) ומכסה ערת תחשים מלמעלה. מלמעלה של עורות אילים וכן פשוטו משמע. ויש מפרשים כך במסכת שבת: (טו) עצי שטים עמדים. זקופים נותנים אותה ולא שוכבים:

שתי

תלתין אמין ופותיא ארבע אמין דיריעתא חדא משחתא חדא לחדא עסרי יריען: ט ותלפף ית חמש יריען לחוד וית שית יריען לחוד ותיעוף ית יריעתא שתיתאה לקבל אפי משכנא: י ותעבד חמשין ענובין על שפתא דיריעתא חדא דסטרא בבית לופי וחמשין ענובין על שפתא דיריעתא דבית לופי תניתא: יא ותעבד פורפין דנחשא חמשין ותעיל ית פורפיא בענוביא ותלפף ית משכנא ויהי חד: יב וסרחא דיתירתא ביריעת משכנא פלגות יריעתא דיתירא תסרח על אחורי משכנא: יג ואמתא מכא ואמתא מכא בדיתירא בארכא דיריעתא דמשכנא יהי סריח על סטרי משכנא מכא ומכא לכסיותה: יד ותעבד חופאה לפרסא משכי דדכרי מסמקי וחופאה משכי דססגונא מלעלא: טו ותעבד ית דפיא למשכנא דאעי שטין קימין: טז עשר אמין ארכא דדפא ואמתא ופלגות אמתא פותיא דדפא

נתינה לגר

שמר מעשה רוקם ארי מכאן וחלק מכאן מעשה חושב ארי מכאן וארי מכאן, ובנוסחתנו בירושלמי "נשר מכאן" כרש"י. והמעיין יראה שאונקלוס ת' במעשה רוקם "צייר" ר"ל שמצייר רק פרצוף אחד מכאן, ובמעשה חושב ת' "אומן" שזה צריך אומנות רבה למעשה אריגה בשני פרצופין מזה ומזה. (ח) באמה, אמין. כ"ה בכ"י ולא "באמין". (יד) מכסה לאהל, חופאה למשכנא. וכ"ה בכ"י ויותר נראה הגי' "לפרסא". עורות אילים, משכי ססגונא. ובחומשי רוו"ה "דססגונא" והוא טעות כמ"ש לעיל (כ"ה ה').

בעל הטורים

(ט) הששית ב' במסורה היריעה הששית. וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית (ס' בהר) בזכות השלחן שהיה במשכן נשלחה ברכה בכל העולם: (יג) בארך ג' במסורה. בארך יריעת האהל. וייף בגדלו בארך דליותיו (יחזקאל ל"א) בארך אפים יפותה קצין (משלי כ"ה) פי' בארך אפים. המשכן שנאמר בו בארך יריעות האוהל יפותה קצין שנתפתה הקדוש ברוך הוא והראה לישראל וכפר להם על עון העגל. ונתייפה ישראל ונתגדל על כל שהשרה שכינתו בתוכם. וזה וייף בגודלו בארך שנתיפה ונתגדל בארך המשכן שכתוב בו בארך: (טו) למשכן עצי שטים עמדים. בגי' לכפר[ה] (על מעשה)[למעשה] שטים: כ"ד פעמים שטים בפרשה (ר"ל במלאכת המשכן. בפרשה זו י"א פעמים. ובס' תצוה ב"פ ובויקהל יג"פ. ונ"ל דחד דצוואה וחד דעשיה לא קחשיב דגריעי

רש"י

לכסות שתי אמות שהיו מגולות בקרשים: אחרי המשכן. הוא צד מערבי לפי שהפתח במזרח שהן פניו וצפון ודרום קרויים צדדין לימין ולשמאל: (יג) והאמה מזה והאמה מזה. לצפון ולדרום: בעודף בארך יריעת האהל. שהן עודפות על אורך יריעות המשכן שתי אמות: יהיה סרוח על צדי המשכן. לצפון ולדרום כמו שפירשתי למעלה. למדה תורה דרך ארץ שיהא אדם חס על היפה: (יד) מכסה לאהל. לאותו גג של יריעות עזים עשה עוד מכסה אחד של עורות אילם מאדמים. ועוד למעלה ממנו מכסה עורות תחשים ואותן מכסאות לא היו מכסין אלא את הגג ארכן שלשים ורחבן עשרה אלו דברי רבי נחמיה ולדברי רבי יהודה מכסה אחד היה. חציו של עורות אילם מאדמים וחציו של עורות תחשים: (טו) ועשית את הקרשים. הל"ל ועשית קרשים כמו שנאמר בכל דבר ודבר מהו הקרשים מאותן העומדין ומיוחדין לכך. יעקב אבינו נטע ארזים במצרים וכשמת צוה לבניו להעלותם עמהם כשיצאו ממצרים ואמר להם שעתיד הקב"ה לצוות אותם לעשות משכן במדבר מעצי שטים ראו שיהיו מזומנים בידכם הוא שיסד הקליר בפיוט שלו טס מטע מורזים קורות בתינו ארזים שנזדרזו להיות מוכנים בידם מקודם לכן: עצי שטים עומדים. איתשטנטי"ש בלע"ז 1) שיהא אורך הקרשים זקוף למעל' בקירות המשכן ולא תעשה הכתלים בקרשים שוכבים להיות רוחב הקרשים לגובה הכתלים קרש על קרש: (טז) עשר אמות אורך הקרש. למדנו גבהו של משכן

אבן עזרא

אחדה. כי הדל"ת איננה מאותיות המשרתים. רק בעבור שהתחברו שנים. דל"ת וחי"ת שהם ממוצא אחד. יכבד על הלשון על דרך משרת את המלך. וחסרו הדל"ת: (ט) חמש. כנגד ופתח: דרך קצרה כמו שלש שתים. וכנגד כאשר כפל את היריעה הששית. כאשר חציה בסוף. על כן כתוב חצי היריעה העודפת. ואין צורך להזכיר כי אורך היריעות לרוחב המשכן וכנגד רוחב המשכן עשר אמות ותשע אמות היו נוגעות בצדי המשכן. על כן כתוב והאמה מזה לכסות המשכן: (י) ועשית. הסגר לולאות יריעות האהל כמספר לולאות יריעות המשכן. וכן הקרסים רק לא היו לולאות באהל וכן היו לטבעת לולאות המשכן וקרסיו. רק האריכם לפאת מערב שתים אמות: (יא) ועשית. קרסי המשכן זהב כי הוא נכבד: והאהל. כמו מכסה. על כן קרסיו נחשת ואינם נראים. כי ב' מכסים על האהל: (יב) וסרח. יש אומר שהוא בדרך קירוב. כמו והאי שיש שמנשם. ובמעשה הקרשים הבין האורך לפרש: (יג) והאמה. בעודף. כמו עודף. והוא הותר. כי הוא מגרע הטעם: (יד) ועשית. מכסה על מכסה. בעבור הגשם: (טו) ועשית. המשכן איננו רק היריעות והקרשים. וכאשר הודיע המשכן כן הקרשים. ומלת עומדים. כפי תולדת העץ. כי האורך הוא הגובה וככה האדם. כאשר הוא עומד וכפך זה בשכבו. הנה מלת עומדים על זוויות נכונות: (טז) עשר אמות. אמות המשכן

ספורנו

שיהיו הכרובים סביב לכסא שלחן ומנורה: (ט) וחברת את חמש היריעות לבד. כנגד האהל יש הבדל בין מדרגות קצתם למדרגות קצתם כענין במניעי הגלגל הנקראים אהל כאמרו לשמש שם אהל בהם: (טו) עצי שטים עמדים. לא שוכבים

1) estans אויפרעכט

וְאַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה רֹחַב הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ יז שְׁתֵּי יָדוֹת
לַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד מְשֻׁלָּבֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ כֵּן תַּעֲשֶׂה לְכֹל
קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן׃ יח וְעָשִׂיתָ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן
עֶשְׂרִים קֶרֶשׁ לִפְאַת נֶגְבָּה תֵימָנָה׃ יט וְאַרְבָּעִים אַדְנֵי־
כֶסֶף תַּעֲשֶׂה תַּחַת עֶשְׂרִים הַקָּרֶשׁ שְׁנֵי אֲדָנִים
תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־
הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו׃ כ וּלְצֶלַע הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית

רש"י

י' אמות: ואמה וחצי האמה רחב· למדנו ארכו של משכן לכ' קרשים שהיו בצפון ובדרום מן המזרח למערב שלשים אמה: (יז) שתי ידות לקרש האחד· היה חורץ את הקרש מלמטה באמצעו בגובה אמה מניח רביע רחבו מכאן ורביע רחבו מכאן והן הן הידות והחריץ חצי רוחב הקרש באמצע (רוצה לומר קרש נקרא מה שנשאר לאחר שחרץ מכאן ומכאן ואז נשאר רוחב אמה נמצא חצי רוחב הקרש שבאמצע הוא חצי אמה וכן פירש רש"י בהדיא בפרק הזורק שהחריץ באמצע רחב חצי אמה והיה חורץ רביעית אמה מכל צד וכל יד היה רוחב רביעית אמה וכן כל שפת אדן היה רוחב רביעית אמה ודו"ק היטב ואז סרה תלונת הרמב"ן ותמיהתו מסולקת) ואותן הידות מכנים באדנים שהיו חלולים והאדנים גבהן אמה ויושבים רצופים ארבעים זה אצל זה וידות הקרש הנכנסות בחלל האדנים חרוצות משלשת צדיהן רוחב החריץ כעובי שפת האדן שיכסה הקרש את כל ראש האדן שאם לא כן נמצא ריוח בין קרש לקרש כעובי שפת שני האדנים שיפסיקו ביניהם וזהו שנאמר ויהיו תואמים מלמטה שיחרוץ את צדי הידות כדי שיתחברו הקרשים זה אצל זה: משלבת· עשויות כמין שליבות סולם ומובדלות זו מזו ומשופין ראשיהם ליכנס בתוך חלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב עמודי הסולם: אשה אל אחותה· מכוונות זו כנגד זו שיהיו חריציהם שוים זו כמדת זו כדי שלא יהיו שתי ידות זו משוכה לצד פנים וזו משוכה לצד חוץ בעובי הקרש שהוא אמה ותרגום של ידות צירין לפי שדומות לצירי הדלת שנכנסים בחורי המפתן: (יח) לפאת נגבה תימנה·

רמב"ן

באה מככר ואין דבר שחוץ לגופה בא מן הככר לדברי הכל: (יז) שתי ידות לקרש האחד· כתב רש"י היה חורץ את הקרש מלמטה באמצעו בגובה אמה ומניח רביע רחבו מכאן ורביע רחבו מכאן והן הן הידות והחריץ שבאמצע הידות חצי רחב הקרש ואותן הידות מכנים באדנים שהיו חלולין והאדנים היו גבוהין אמה ויושבין רצופין ארבעים זה אצל זה וידות הקרשים הנכנסין בחלל האדנים חרוצות משלשת צדיהן רחב החריץ כעובי שפת האדן שיכסה הקרש את כל ראש האדן שאם לא כן נמצא ריוח בין קרש לקרש כעובי

אבן עזרא

לא ידענו אם הם באמות יחזקאל שהם אצילה· ובדרך סברא אמות הבית שבנה שלמה כן היו· בעבור שמצאנו בדברי הימים כתוב במדה אחרונה: (יז) שתי ידות· מגזרת יד: משולבות· אין לו אח· כי אם בין השלבים: (יח) ועשית· הנה לא נכתב כמה עובי הקרש· והקדמונים אמרו שהיה אמה· א"כ הוא כותל הדרומי היה שלשים אמות וככה הצפוני· והנה לא נשאר בכותל המערבי רק רחב שמנה אמות· וצריכים אנו לשום שם שמנה קרשים· אולי בעבור לאמה כי היה בעובי אמה בעבור הבריח התיכון הנכנס בתוך הקרש· ועל דעת רבינו שלמה כי כתב כי נמצאים גם היה עומד כי על דרך הטבע שלשה בריחים היטונים הם· וככה כתוב מן הקצה אל הקצה לא אל הקצות· ואם קבלם היא שהעובי היה כך נשמע ונקבל· ואם דרך סברא יש תיקון אחר כי שנים הבריחים הם עליונים גם בשלים הם עד חצי הקיר· והבריח התיכון שסובב בתוך הקרשים יהיה מבריח מן הקצה אל הקצה· וכמוהו לעשות בתוך השבלים ובתוך הארגמן· וכן הפעמונים בתוך הרמונים· ולולי זה לא היו מלפים הבריחים התיכונים זהב· ואם נאמר כי לא ידענו כמה עובי הקרש יש לנו לתקן המערב איך היתה· והנה בתת"ס היו מתקנים פאת מערב· כי השנים הקרשים שהם למקצעות המשכן פירושו כמו זויות· וככה היה חצי מקצוע החצר כי היה כצורת מרובע ארוך· והנה יש לנו מקצעות ואלה השנים הקרשים לבדם שהם במקצעות אינם כמדת הקרשים הנזכרים· ע"כ הבדילם הכתוב ואמר כן יהיה לשניהם לבדם לא הקרשים האחרים· ובאלה שנים קרשים הם מקומין המשכן והיו הששה קרשים באמצע· והנה רוחב המשכן עשר אמות· ולא ידענו אם היו קרשי המקצעות מרובעות או עגולות כי אין לנו רק אמה אחת· ועל הדרך שאמר רבינו שלמה לא תהיינה אלה הקרשים בטור שוה כי חצי אמה יהיה בפנים כי קרש הוא ואינו נגד· ואחר כן ישימו קרשי צפון ודרום· והנה יצא חוץ מן המשכן כפי עובי הקרש· על כן יהיה כנגד עמוד פתח המשכן· ובתגי

רשב"ם

(יז) שתי ידות לקרש האחד· חרוצים היו הקרשים באמצעיתן להניח שתי ידות בהן: משלבת· הידות זה כנגד זה· וכל סביב הידות היה הקרש חורץ מכל צד כדי שיכנסו הידות של כל קרש וקרש בתוך שני אדנים שתחת הקרש האחד· וגם האדנים היו חלולים להכניס בהן הידות:

אונקלוס

חַד: יז תַּרְתֵּין צִירִין לְדַפָּא חַד מְשַׁלְּבִין חֲדָא לָקֳבֵל חֲדָא כֵּן תַּעְבֵּד לְכֹל דַּפֵּי מַשְׁכְּנָא:
יח וְתַעְבֵּד יָת דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא עַסְרִין דַּפִּין לְרוּחַ עֲבַר דָּרוֹמָא: יט וְאַרְבְּעִין סַמְכִין
דִּכְסַף תַּעְבֵּד תְּחוֹת עַסְרִין דַּפִּין תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד לִתְרֵין צִדּוֹהִי וּתְרֵין
סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד לִתְרֵין צִדּוֹהִי: כ וְלִסְטַר מַשְׁכְּנָא תִּנְיָתָא לְרוּחַ צִפּוּנָא עַסְרִין

בעל הטורים

(עוש) כנגד כ"ד אלף שנפלו בשטים: מ"ח קרשים כנגד מ"ח נביאים ומ"ח משמרות כהונה ולויה · ויהיו ז' בריחים כנגד שבעה דורות מאברהם עד משה ושבעה רועים והבריח התיכון הוא דוד שמבריח האומות מן הקצה:

רמב"ן

שפת שני האדנים שיפסיק ביניהם וזהו שנא' ויהיו תואמים מלמטה שיחרוץ את הידות בצדיהן כדי שיתחברו הקרשים זה אצל זה כך מצאתי לשון הרב · ואני תמה בו שאם היה החריץ שבאמצע חצי רחב הקרש והם ד' טפחים וחצי יצטרך שיהיה עובי שפת האדן כרביע רוחב הקרש שני טפחים וגודל כדי שיהא עובי שני האדנים ממלא החריץ שבאמצע שהוא חצי רחב הקרש ולא יהיה ריוח בין אדן לאדן ואם כן כשאתה חורץ הקרשים משלשה צדיהן כך לא ישאר בהם כלום ושפתי האדנים שוות היו בכל צד · ועוד מה שהביא הרב ראיה כך שנויה משנת מעשה המשכן · סדר הקרשים למלאכת המשכן היה עושה את האדנים חלולים וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן והחריץ חציו באמצע ועושה לו שתי ידות כמין שני חווקים ומכניסן לתוך שני האדנים וגם זו הברייתא כפי משמעה יש בה תימה גדול שחורצת מן הקרש רביע מכאן ורביע מכאן ובאמצע עשה חריץ חציו של רחב הקרש נמצא כלו חרוץ לא נשאר בו יד ורגל כלל · אבל לפ"ד הברייתא הזו לא נתנה שיעור לחריץ לפי שלא נתנה תורה שיעור לעובי שפתי האדנים ולפיכך אמרו שהיה חורץ את הקרש רביע חרצו מכאן לכסות שפה אחת של אדן ורביע חרצו מכאן ובאמצעו של קרש היה חורץ חציו של כל האדן שבאותו הקרש לכסות שפת שני האדנים ולדברי הכל צריך תלמוד שלא היה במשכן מלמטה בגובה אמה רחב עשר אמות שהרי עובי שני האדנים שמכאן ומכאן ממעט בו ואולי אין קפידא בכך · ומדברי רש"י הקרש שהיה עביו אמה היה חורץ בשני הידות מבפנים כפי עובי שפת האדנים והוא נכון אלא שלא הוזכר זה בברייתא: משלבת אשה אל אחתה · עשויות כמין שליבות סולם · אשה אל אחותה מכוונת זו כנגד זו ומובדלת זו מזו ומשופים ראשיהם ליכנס בתוך חלל האדן כשליבה הנכנסת בנקבי עמודי הסולם ושיהיו חריצין שוין זו כמדת זו כדי שלא יהיו שתי ידות זו משוכה לצד פנים וזו משוכה לצד חוץ מעובי הקרשים שהוא אמה לשון רש"י · והנה לדבריו משולבות יחזור על הידות שיהיו משופות בראשן ליכנס בחלל האדנים · ואשה אל אחותה לא יבא רק על הקרשים שתהיינה מחוברות בשוה והקרשים לשון זכר והיה לו לומר איש אל אחיו · ואולי יאמר אשה אל אחותה שתהיינה השליבות מכוונת זו כנגד זו ותריציהן שוים כי בכך יהיו הקרשים חוברות והידות אין ראשיהן משופים בשפוע ממש כי חלל האדנים שוה הוא בכל האדן אלא שיהא חריץ בצדדין שלהן כדי שיתחברו קרש אל קרש · אבל בברייתא של מלאכת המשכן מצאתי ושני השנין יוצאין מן הקרשים שנים לכל אחד ואחד שמשקיע את הזכר בתוך הנקבה שנאמר משולבות אשה אל אחותה דברי רבי נחמיה שרבי נחמיה אומר אין תלמוד לומר משולבות ומה תלמוד לומר משולבות שעושה להם שלבים כסולם המצרי · ופי' שנין כענין שעושין בארגזים להדק ולחבר הדפין זה בזה כמין יתדות של עץ כמו ששנינו במסכת כלים (פרק י') עשאן בשנין או בשוגמין אינו צריך למרח באמצע · ואומר בתלמוד (ב"מ קי"ז ע"א) קנים ושנין · וכפי זה נראה שיאמר הכתוב שיעשה שליבה יוצאה מן הקרש כענין השנין זכרים וכנגדו בקרש שבצדו שליבה אחרת נקובה ומכנים הזכר לתוך הנקבה וכן בקרש האחר שתהא בכל קרש שתי שליבות זו בזו: משלבת אשה אל אחתה · שם לשליבות עצמן והוא לשון נקבה בכאן וכן הזכירו אותן חכמים (מכות ז' ע"ב) נשמטה שליבה מתחתיו בסולם (שבת ז' ע"א) הלך אחר שליבותיו ואף על פי ששנינו (מ"א ז') בין השלבים הוא כמו נשים ופלגשים: (יח) ומעם קדמה מזרחה · כי לשון הקדם יקרא למזרח קדם כענין ומדתם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה · ויקרא למערב אחור כענין שנאמר (איוב כ"ג) הן קדם אהלוך ואיננו ואחור ולא אבין לו · וכן עד הים האחרון המערבי · ושניהם כנויים כי יתפוש הלשון כנוי באדם הפונה אל אור השמש וכן יאמר וילכו לאחור ולא לפנים · ויקרא הדרום נגב בהיותו נגוב מפני החום ופעמים שיזכיר הכתוב הכנוי ויבאר אותו בשם יאמר קדמה שהוא כנוי ויבאר מזרחה שהוא השם · ואמר נגבה בכנוי · ויבאר תימנה הוא השם והמערב יזכרנו בכנוי ים · כי יתפוש אותו באנשי ארץ ישראל שהים הגדול להם מערבי · והצפון יזכירנו בשמו ונקרא כן כי הוא צפון אין השמש נראה בו לעולם · ויקרא התימן דרום כענין שנאמר הולך אל דרום וסובב אל צפון והיא מלה כפולה תחסר רי"ש אחת להתחבר שתי אותיות שוות דר רום כי השמש ילך ברום הרוח ההוא · ויקרא לדרום ימין ולצפון שמאל בכנוי האדם הפונה למזרח כאשר הזכרתי · והסוד בשמות הללו נודע ממעשה המרכבה העליונה · וכן שם המערב ים ממה שאמרו שכינה במערב כי הים חכמת שלמה כמו שאמרו במדרש אין ים אלא תורה שנאמר ורחבה מני ים · ואני עתיד להזכיר זה בפרשת וזאת הברכה בפסוק ים ודרום

ירשה

לִפְאַת צָפוֹן עֶשְׂרִים קָרֶשׁ׃ כא וְאַרְבָּעִים אַדְנֵיהֶם כָּסֶף
שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת
הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ כב וּלְיַרְכְּתֵי הַמִּשְׁכָּן יָמָּה תַּעֲשֶׂה שִׁשָּׁה
קְרָשִׁים׃ כג וּשְׁנֵי קְרָשִׁים תַּעֲשֶׂה לִמְקֻצְעֹת הַמִּשְׁכָּן
בַּיַּרְכָתָיִם׃ כד וְיִהְיוּ תֹאֲמִם מִלְּמַטָּה וְיַחְדָּו יִהְיוּ תַמִּים
עַל־רֹאשׁוֹ אֶל־הַטַּבַּעַת הָאֶחָת כֵּן יִהְיֶה לִשְׁנֵיהֶם לִשְׁנֵי
הַמִּקְצֹעֹת יִהְיוּ׃ כה וְהָיוּ שְׁמֹנָה קְרָשִׁים וְאַדְנֵיהֶם כֶּסֶף
שִׁשָּׁה עָשָׂר אֲדָנִים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד
וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ כו וְעָשִׂיתָ בְרִיחִם
עֲצֵי שִׁטִּים חֲמִשָּׁה לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָד׃
כז וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית וַחֲמִשָּׁה
בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע הַמִּשְׁכָּן לַיַּרְכָתַיִם יָמָּה׃ כח וְהַבְּרִיחַ

ת"א ולירכתי · שבת לח: ושני קרשים · שם: יהיו תמים · שם: והבריח · שם:

רש"י

אין פאה זו לשון מקצוע אלא כל הרוח קרויה פאה כתרגומו לרוח עיבר דרומא: (כב) ולירכתי · לשון סוף כתרגומו ולסיפי ולפי שהפתח במזרח קרוי מזרח פנים והמערב אחוריים וזהו סוף שהפנים הוא הראש: תעשה ששה קרשים · הרי ט' אמות רוחב: (כג) ושני קרשים תעשה למקצעת · אחד למקצוע צפונית מערבית ואחד למערבית דרומית כל שמונה קרשים בסדר אחד הן אלא שאלו השתים אינן בחלל המשכן אלא חצי אמה מזו וחצי אמה מזו נראות בחלל להשלים רחבו לעשר והאמה מזו והאמה מזו באות כנגד אמות עובי קרשי המשכן הצפון והדרום כדי שיהא המקצוע מבחוץ שוה: (כד) ויהיו תאמים מלמטה · כל הקרשים תאומים זה לזה מלמטה שלא יפסיק עובי שפת שני האדנים ביניהם להרחיקם זו מזו וזהו שפירשתי שיהיו ניגרי הידות חרוצים מצידיהן שיהא רוחב הקרש בולט לצדיו חוץ לידי הקרש לכסות את שפת האדן וכן הקרש שאצלו וממלאו התאומים זה לזה וקרש המקצוע שבסדר המערב חרוץ לרחבו בעביו כנגד חריץ של צד קרש הצפוני והדרומי כדי שלא יפרידו האדנים ביניהם: ויחדו יהיו תמים · כמו תואמים: על ראשו · של קרש: אל הטבעת האחת · כל קרש וקרש היה חרוץ מלמעלה ברחבו שני חריצין בשני צדיו כדי שיתן טבעת ומכניסו בטבעת אחת נמצא מתאים לקרש שאצלו אבל אותן טבעות לא ידעתי אם קבועות הן אם מטולטלות ובקרש שבמקצוע היתה טבעת בעובי הקרש (נראה כי מלות הדרומי והצפוני אלמטה קאי ורוצה לומר שהדרומי וצפוני וראש קרש כו' נכנס לתוכו ומה שכתב היה טבעת בעובי קרש ר"ל בעובי קרש המערבי ודו"ק) הדרומי והצפוני וראש קרש המקצוע שבסדר מערב נכנס לתוכו נמצאו שני הכתלים

רשב"ם

(כב) ולירכתי המשכן תעשה ששה קרשים · שהן תשע אמות מצפון לדרום נשאר חצי אמה בקרן מערבית אצל הצפון מכאן ואצל הדרום מכאן ובאין שני הקרשים של מקצעות שהן אמה והצי וממלאים אחת לצד צפון חצי אמה והאמה מן הקרש ממלא ומשוה המשכן ומכסה את עובי הקרש צפוני · וכן אמת קרש השני מכסה עובי קרש דרומי · המצא האויר שבתוך המשכן עשר אמות רוחב ופגם של מקצעות מכוכה ושוה מכאן ומכאן מרובע לגמרי זויות המשכן מבחוץ: (כו) בריחים וגו' חמשה · חמשה טבעות בכל קרש מבחוץ זה תחת זה להכנים בהן הבריחים מלבד הבריח התיכון שבתוך הקרשים שהיו נקובים כולם להכנים הבריח התיכון בתוכם בתוך חלל הקרשים הרי האדנים מלמטה והבריחים החיצונים ובריח התיכון · הרי חוזק התיכון בתוכם בתוך חלל נקבי הקרשים גדול · לפי פשוטו של מקרא שלשה בריחים תיכונים היו אחד בצפון ואחד בדרום ואחד במערב מן הקצה אל הקצה · מקצה כותל צפוני לקצהו השני וכן בדרום וכן במערב וע"י המקצעות נתחבר כל המשכן כל שלש כותליו יחד שהרי בריחי הצפון והדרום נכנסו גם במקצעות שהרי אמה מן המקצוע מכסה עובי קרש של מקצוע השני והרי קבועים ראשי הבריחים של צפון ודרום במקוצעות · ולפי דברי רבותינו בריח התיכון מתעגל בתוך שלשה הכתלים מן הקצה אל

תוך

דפין: כא וארבעין סמכיהון דכסף תרין סמכין תחות דפא חד ותרין סמכין תחות דפא חד: כב ולסיפי משכנא מערבא תעבד שתא דפין: כג ותרין דפין תעבד לזוית משכנא בסופיהון: כד ויהון מכונין מלרע וכחדא יהון מכונין על רישה לעזקתא חדא כן יהי לתרויהון לתרין זוין יהון: כה ויהון תמניא דפין וסמכיהון דכסף שתא עשר סמכין תרין סמכין תחות דפא חד ותרין סמכין תחות דפא חד: כו ותעבד עברי דאעי שטין חמשא לדפי סטר משכנא חד: כז וחמשא עברין לדפי סטר משכנא תנינא וחמשא עברין לדפי סטר משכנא לסופיהון מערבא:

בעל הטורים

(כד) ויחדו ב׳ במס׳ הכא ותבירו ויחדו כולם יכליון (ישעיה ל״א) לומר שהיו הקרשים כלים זה עם זה שלא היו זה נכנס בזה ואלא או גמי רמז למ״ד שהיו כלים עד כאצבע וזהו ויחדו כלם יכליון שהיו כלים והולכים:

רש״י

מחוברים: כן יהיה לשניהם · לשני הקרשים שבמקצוע לקרש שבסוף לפין ולקרש המערבי וכן לשני המקצועות: (כה) והיו שמנה קרשים · הן האמורות למעלה תעשה ששה קרשים ושני קרשים תעשה למקצועות נמצאו שמונה קרשים בסדר מערבי כך שנויה במשנה מעשה סדר הקרשים במלאכת המשכן היה עושה את האדנים חלולים וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן והחריץ חציו באמצע ועשה לו שתי ידות כמו שני חמוקין (ולי נראה שצ״ל כמין שני חווקין) כמין שני שליבות כולם המובדלות זו מזו ומשופות ליכנס בחלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב עמודי הסולם והוא לשון משולבות עשויות כמין שליבה ומכניסן לתוך שני אדנים שנאמר שני אדנים שני אדנים וחורץ את הקרש מלמעלה אצבע מכאן ואצבע מכאן ונותן לתוך טבעת אחת של זהב כדי שלא יהיו נפרדים זה מזה שנאמר ויהיו תואמים מלמטה וגו׳ כך היא המשנה והפירוש שלה שנעתי למעלה בסדר המקראות: (כו) בריחם · כתרגומו עברין ובלע״ז אשפרי״ש 1): חמשה לקרשי צלע המשכן · אלו ה׳ ג׳ הן אלא שהבריח העליון והתחתון עשוי משתי חתיכות זה מבריח עד חצי הכותל וזה מבריח עד חצי הכותל זה נכנס בטבעת מצד זה וזה נכנס בטבעת מצד זה עד שמגיעין זה לזה נמצא שעליון והתחתון שנים שהן ארבע אבל האמצעי ארכו כנגד כל הכותל ומבריח מקצה הכותל ועד קצהו שנאמר והבריח התיכון וגו׳ מבריח מן הקצה אל הקצה שהעליונים והתחתונים היו להן טבעות בקרשים ליכנס בתוכן שתי טבעות לכל קרש משולבים בתוך עשר אמות של גובה הקרש חלק אחד מן הטבעת העליונה ולמעלה וחלק אחד מן התחתונה ולמטה וכל חלק הוא רביע אורך הקרש ושני חלקים בין טבעת לטבעת כדי שיהיו כל הטבעות מכוונות זו כנגד זו אבל לבריח התיכון אין טבעות אלא הקרשים נקובין בעוביין והוא נכנס בהם דרך הנקבים שהם מכוונים זה מול זה וזה שנאמר בתוך הקרשים הבריחים העליונים והתחתונים שבצפון ושבדרום אורך כל אחת ט״ו אמה והתיכון ארכו שלשים אמה וזהו מן הקצה אל הקצה מן המזרח ועד המערב והנשה בריחים שבמערב אורך העליונים והתחתונים ו׳ אמות והתיכון

רמב״ן

ירצה אם יברכני נורי להגיע שם: (כד) ויחדו יהיו תמים על ראשו אל הטבעת האחת · על הדרך שכתב רש״י · הכתוב הזה יחזור לפרש בכל הקרשים שיהיו כלם שוים תואמים מלמטה להרוץ הקרשים בגדיהן ויחדו יהיו כלם תמים אל ראשו של כל קרש וקרש · או ראשו רמז למשכן אל עליונו · וכן אל הטבעת האחת שבכלן · ופי׳ כן יהיה לשניהם וכן יהיה לשניהם של שני המקצועות · ולא ידעתי למה לא פי׳ כאן הכתוב ואומר ועשית טבעות זהב תעשה ויזכיר החריץ שיעשה בקרשים ועוד היאך אמר אל הטבעת האחת בידיעה · ואולי בעבור שדרך כל בתי הקרשים לחברן כן בטבעת אחת בראשן קצר הכתוב · ואמר הטבעת הידוע והנהוג לו וכן אמר בבריחים ואת טבעותיהם תעשה זהב הידועים להם כמנהג · וכן ווי‍הם זהב · ומצאתי בברייתא של מלאכת המשכן היה חורץ את הקרש מלמעלן אצבע מכאן ואצבע מכאן ונותנן בתוך טבעת אחת של זהב כדי שלא יהיו נפרדים זה מזה שנאמר ויהיו תואמים מלמטה ויחדיו יהיו תמים על ראשו אל הטבעת האחת שאין ת״ל אל הטבעת האחת · ומה ת״ל אל הטבעת האחת מקום שנותנין את הבריח ולפי זה פי׳ הכתוב ויחדיו יהיו תמים על ראשו של קרש בחרץ שיעשה בו אל מקום הטבעת העליונה של הבריחים שיכנס החריץ עד מקום הטבעת ולא הקפיד הכתוב במה יחברם אם בטבעות כסף או זהב קבועות או מטלטלות או בחשוקים · והברייתא אמרה בעשה משה טבעת להם · ועל דרך הפשט

ספורנו

זה על זה בשורות הבנין: (כד) אל הטבעת האחת · אל אותה הטבעת אשר בעובי קרש המקצוע אשר הוא פונה בכותל לרוחב קרשי הצלע כי באותו העובי היתה טבעת אחת למעלה מכוונת בקו טבעות קרשי הצלע של מעלה וטבעת אחת באותו העובי למטה מכוונת בקו טבעות קרשי הצלע של מטה והיו הבריחים נכנסים בטבעת עובי קרש המקצוע וטבעות קרשי הצלע למעלה ולמטה ובזה היה מתחבר הכותל המערבי עם הצפוני ועם הדרומי:

ואת

1) epart קווערריעגעל

הַתִּיכֹן בְּתוֹךְ הַקְּרָשִׁים מַבְרִחַ מִן־הַקָּצֶה אֶל־הַקָּצֶה׃
כט וְאֶת־הַקְּרָשִׁים תְּצַפֶּה זָהָב וְאֶת־טַבְּעֹתֵיהֶם תַּעֲשֶׂה
זָהָב בָּתִּים לַבְּרִיחִם וְצִפִּיתָ אֶת־הַבְּרִיחִם זָהָב׃
ל וַהֲקֵמֹתָ אֶת־הַמִּשְׁכָּן כְּמִשְׁפָּטוֹ אֲשֶׁר הָרְאֵיתָ בָּהָר׃ ס
חמישי לא וְעָשִׂיתָ פָרֹכֶת תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי
וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב יַעֲשֶׂה אֹתָהּ כְּרֻבִים׃
לב וְנָתַתָּה אֹתָהּ עַל־אַרְבָּעָה עַמּוּדֵי שִׁטִּים מְצֻפִּים זָהָב
וָוֵיהֶם זָהָב עַל־אַרְבָּעָה אַדְנֵי־כָסֶף׃ לג וְנָתַתָּה אֶת־
הַפָּרֹכֶת תַּחַת הַקְּרָסִים וְהֵבֵאתָ שָׁמָּה מִבֵּית לַפָּרֹכֶת
אֵת אֲרוֹן הָעֵדוּת וְהִבְדִּילָה הַפָּרֹכֶת לָכֶם בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין
קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃ לד וְנָתַתָּ אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל אֲרוֹן הָעֵדֻת
בְּקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃ לה וְשַׂמְתָּ אֶת־הַשֻּׁלְחָן מִחוּץ לַפָּרֹכֶת
וְאֶת־הַמְּנֹרָה נֹכַח הַשֻּׁלְחָן עַל צֶלַע הַמִּשְׁכָּן תֵּימָנָה
וְהַשֻּׁלְחָן תִּתֵּן עַל־צֶלַע צָפוֹן׃ לו וְעָשִׂיתָ מָסָךְ לְפֶתַח
הָאֹהֶל תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה

ת"א והקמת את · מנחות כט עקידה שער א' : והבדילה · יומא נא מנחות כז : ואת המנרה · יומא לג חגיגה כו מנחות נח: והשלחן תתן · שם : מעשה רקם · יומא עב:

רש"י

ארכו י"ב כנגד רחב ח' קרשים כך היא מפורשת במלאכת המשכן: (כט) בתים לבריחם · הטבעות שתעשה בהן יהיו בתים ליכנס בהן הבריחים: וצפית את הבריחם זהב · לא שהיה הזהב מדובק על הבריחים שאין עליהם שום לפוי אלא בקרש היה קובע כמין ב' פיפיות של זהב כמין ב' סדקי קנה חלול וקובען אצל הטבעות לכאן ולכאן ארכן ממלא את רוחב הקרש מן הטבעת לכאן וממנה לכאן והבריח נכנס לתוכו וממנה לטבעת ומן הטבעת לפה השני נמלאו הבריחים מצופין זהב כשהן תחובין בקרשים והבריחים הללו מבחוץ היו בולטות הטבעות והפיפיות לא היו נראות בתוך המשכן אלא כל הכותל חלק מבפנים: (ל) והקמת את המשכן · לאחר שיגמר הקימהו: הראית בהר · קודם לכן שאני עתיד ללמדך ולהראותך סדר הקמתו: (לא) פרכת · לשון מחיצה הוא ובלשון חכמים פרגוד דבר המבדיל בין המלך ובין העם: תכלת וארגמן · כל מין ומין היה כפול בכל חוט וחוט ו' חוטין: מעשה חשב · כבר פירשתי שזו היא אריגה של שתי קירות והציורין שמשני עבריה אין דומין זה לזה: כרבים · ציורין של בריות יעשה בה: ארבעה עמודים · תקועים בתוך ארבעה אדנים ואונקליות קבועין בהן עקומים למעלה להושיב עליהן כלונס שראש הפרוכת כרוך בו ואונקליות הן ווין שהרי כמין ווין הם עשוים והפרוכת ארכה י' אמות לרחבו של משכן ורחבה י' אמות כגבהן של קרשים פרוסה בשליש של משכן שיהא הימנה ולפנים עשר אמות והימנה ולחוץ עשרים אמה נמצא

רשב"ם

הקצה ע"י גם: (לא) פרוכת · לפי ענינו לשון מחיצה והבדלה בין בית לבית: מעשה חושב · אומן כעין מעילים ציוריהן מעשה אורג אבל רוקם ציור מטוה במחט מבחוץ: (לב) וויהם · כעין מזלג בעמודים קבועים להבנים בהם שפת הפרוכת מלמעלה: (לג) ונתתה את הפרכת תחת הקרסים · של זהב שהם לסוף עשרים אמה של יריעות הפרוכת בתחלת המשכן כי המשכן ארכו שלשים והקרסים באמצע של ארבעים אמה של עשר יריעות נמצא עד הפרוכת עד פתח מזרח עשרים של היכל וממנו לצד מערב עשר אמות של בית קדש הקדשים: (לו) מסך לפתח האהל · שאין שם יריעה לבד חצי היריעה הכפולה למעלה: מסך · כמו מסך ובן מגן מגין · לפי' אפילו כשהם דבוקים אינן נחטפים בראשיתם לפי שהן לשון פועל כדכתיב מסך פתח אהל מועד · מגן של פתח · ובן (שמואל ב' א') מגן שאול בלי משוח בשמן · אבל דבר · בקר · שהוא שם
דבר

כח ועברא מציעאה בגו דפיא מעבר מן סיפי לסיפי: כט וית דפיא תחפי דהבא וית עזקתהון תעבד דהבא אתרא לעבריא ותחפי ית עבריא דהבא: ל ותקים ית משכנא כהלכתה די אתחזיתא בטורא: לא ותעבד פרכתא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד אמן יעבד יתה צורת כרובין: לב ותתן יתה על ארבעא עמודי שטין מחפן דהבא ווי‍הון דהבא על ארבעא סמכין דכסף: לג ותתן ית פרכתא תחות פורפיא ותעל תמן מגו לפרכתא ית ארונא דסהדותא ותפרש פרכתא לכון בין קודשא ובין קדש קודשיא: לד ותתן ית כפרתא על ארונא דסהדותא בקדש קודשיא: לה ותשוי ית פתורא מברא לפרכתא וית מנרתא לקבל פתורא על סטר דמשכנא דרומא ופתורא תתן על סטר צפונא: לו ותעבד פרסא לתרע משכנא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד ציור: לז ותעבד לפרסא

נתינה לגר

(כט) בתים לבריחים, אתרא לעבריא. ר"ל מקום לבריחים, ולא אדע למה לא ת' אתריא' בל"ר כנמקרא? ואפשר מפני שד' טבעות הן מקום אחד וארבעה בתים להם לכן תרגם אתרא' בל"י. (לא) כרבים, צורת כרובין. ע' בהרא"ם שפי' דברי רש"י דמות פרצוף תינוק להם, ואמר ונקרא שמם כדמות תינוקות כאלו הכ' מיסוד השם, ושמו עליו אח"כ גם ה"א הידיעה והיו הכרבים, ולכן השיג הרמב"ע בהגם על הכ"א הבא קודם הכ' שלא כמשפט, ועיין במשנה למלך (פ"ח מה' כלי המקדש אות ס"ו) שהמה על הרא"ם שהקשה על כת"א שת' פה צורת כרובין" ולעיל (כ"ה י"ט) כרובין" כי שם

בעל הטורים

(ל) כהלכתו. ב' במס' הכא ואידך אתה הראית לדעת (פ' ואתחנן) פי' בכר הראת לדעת כי ה' הוא האלהים ואין עוד שהראתיך שמי שמים על הכר והראך כהוא לבדו מושל בעליונים ובתחתונים:

רש"י

בית קדש הקדשים עשר על עשר שנאמר ונתתה את הפרוכת תחת הקרסים המחברים את שתי חוברות של יריעות המשכן ורוחב החוברת כ' אמה וכשפרשם על גג המשכן מן הפתח למערב כלתה בשני שלישי המשכן והחוברת השנית כסתה שלישו של משכן והמותר תלוי לאחוריו לכסות את הקרשים: (לה) ושמת את השלחן. שלחן בצפון משוך מן הכותל הצפוני ב' אמות ומחצה ומנורה בדרום משוכה מן הכותל הדרומי ב' אמות ומחצה ומזבח הזהב נתון כנגד אויר שבין שלחן למנורה משוך קימעא כלפי המזרח וכולם נתונים מן חצי המשכן ולפנים כיצד אורך המשכן מן הפתח לפרוכת עשרים אמה המזבח והשלחן והמנורה משוכין מן הפתח לצד מערב עשר אמות: (לו) ועשית מסך. וילון הוא מסך כנגד הפתח כמו ויסך אלוה בעדו לשון

אבן עזרא

דימוס פנים יפים התיקון: (ל) והקמת. שיאמר כן אחרי הכל. או בעבור שהוא יקימנו בראשונה ואחרים זמו. כי יש צורך לרבים: (לא) ועשית פרכת. ככה מצאנו שעשה שלמה לפתח הדביר. אולי הקיר היה עץ. בעבור שהזכיר כי כל מדת הבית היה ששים. ופירש רש"י ז"ל כי ארבעים ההיכל ועשרים הדביר. ואדני כסף בעבור כבוד הארון. והנה הדביר היה כפל מקום קדש הקדשים באורך וברוחב ובגובה. ואל תשתומם בעבור שהוא כתוב כי שלשים אמה היה גובה הבית. והדביר שלישית הבית היה. כי עליות היו על פני הכפורת שהוא הדביר. וכתוב בדברי הימים והעליות חפה זהב: (לג) ומלא והבדילה הפרוכת. זה בעבור היותה מלרע. וכן והבית בגור: (לו) ועשית. מעשה רוקם. פתוח ממעשה חושב. והעמודים מצופים זהב גם ווי‍הם זהב. בעבור כבוד המקום. והאדנים לעמודים

רמב"ן

הכתוב הזה בקרשי המקצעות לבדן: (לג) והבאת שמה מבית לפרכת את ארון העדות. לא יצונו עתה שיעשה כסדר הזה שיתן הפרוכת תחת הקרסים ואחרי כן יביא שמה אל מבית לפרוכת את הארון כי אין עתה הצואה בהקמת המשכן אלא בעשייתו וכן ונתת את הכפורת על ארון העדות בקדש הקדשים. אין פירושו שיתן הכפורת על ארון העדות כשהארון שם בקדש הקדשים אבל הענין שיצוה אותו הכתוב שישים הפרכת תחת הקרסים כדי שיהא הארון שמה מבית לפרוכת ותבדיל הפרכת בין הקדש ובין קדש הקדשים. וכן אמר ונתת את הכפורת על ארון העדות שם בקדש הקדשים להודיע שהכפרת עם כרוביו על הארון יהיו כלם שם בקדש הקדשים הנזכר שהוא מבית לפרכת אבל כשמגיע לצוות הקמתו אמר ושמת שם את ארון העדות ואחרי כן וסכות על הארון את הפרכת וכן במעשה ויתן את הכפורת על הארון מלמעלה ויבא את הארון אל המשכן ואחרי כן וישם את פרוכת המסך:

ספורנו

(כט) ואת טבעותיהם. כי שמה בריחים נכנסים בטבעות אם לא פירש הפכו כמו שפירש בבריח התיכון כאמרו בתוך הקרשים שיכנס בעובי הקרשים ולא בטבעות: (לה) ושמת את השלחן מחוץ לפרכת. אחר שסדר את הכסא בפנים סדר לפניו חוץ לפרכת שלחן ומנורה הכלים לכבוד יושב הכסא וסדר את המנורה בימין והשלחן בשמאל. כאמרו אורך ימים

רֹקֵם׃ לז וְעָשִׂיתָ לַמָּסָךְ חֲמִשָּׁה עַמּוּדֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב וְיָצַקְתָּ לָהֶם חֲמִשָּׁה אַדְנֵי נְחֹשֶׁת׃ ס ששי

כז א וְעָשִׂיתָ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ עֲצֵי שִׁטִּים חָמֵשׁ אַמּוֹת אֹרֶךְ וְחָמֵשׁ אַמּוֹת רֹחַב רָבוּעַ יִהְיֶה הַמִּזְבֵּחַ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קֹמָתוֹ׃ ב וְעָשִׂיתָ קַרְנֹתָיו עַל אַרְבַּע פִּנֹּתָיו מִמֶּנּוּ תִּהְיֶיןָ קַרְנֹתָיו וְצִפִּיתָ אֹתוֹ נְחֹשֶׁת׃ ג וְעָשִׂיתָ סִּירֹתָיו לְדַשְּׁנוֹ וְיָעָיו וּמִזְרְקֹתָיו וּמִזְלְגֹתָיו וּמַחְתֹּתָיו לְכָל־כֵּלָיו תַּעֲשֶׂה נְחֹשֶׁת׃ ד וְעָשִׂיתָ לּוֹ מִכְבָּר מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת וְעָשִׂיתָ עַל־הָרֶשֶׁת אַרְבַּע טַבְּעֹת נְחֹשֶׁת עַל אַרְבַּע קְצוֹתָיו׃ ה וְנָתַתָּה אֹתָהּ תַּחַת כַּרְכֹּב הַמִּזְבֵּחַ מִלְּמָטָּה וְהָיְתָה הָרֶשֶׁת עַד חֲצִי הַמִּזְבֵּחַ׃ ו וְעָשִׂיתָ בַדִּים לַמִּזְבֵּחַ בַּדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם נְחֹשֶׁת׃ ז וְהוּבָא אֶת־בַּדָּיו בַּטַּבָּעֹת וְהָיוּ הַבַּדִּים עַל־שְׁתֵּי צַלְעֹת הַמִּזְבֵּחַ בִּשְׂאֵת אֹתוֹ׃ ח נְבוּב לֻחֹת תַּעֲשֶׂה

ת"א חמש אמות · זבחים נט ס כב : רבוע · שם נט כב : ושלש אמות · שם נט ס : ונחשת אתה · זבחים סב : והיתה הרשת · שם נג קיט : והובא את · יומא עב :

רש"י

מנין: מעשה רקם · הצורות עשויות בו מעשה מחט כפרצוף של עבר זה כך פרצוף של עבר זה: רקם · שם האומן ולא שם האומנות ותרגומו עובד צייר ולא עובד ציור מדת המסך כמדת הפרוכת י' אמות על י' אמות: (א) ועשית את המזבח וגו' ושלש אמות קומתו · דברים ככתבן דברי ר"י ר' יוסי אומר נאמר כאן רבוע ונאמר בפנימי רבוע מה להלן גבהו פי שנים כארכו אף כאן גבהו פי שנים כארכו ומה אני מקיים ושלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה: (ב) ממנו תהיין קרנותיו · שלא יעשם לבדם ויחברם בו: וצפית אתו נחשת · לכפר על עזות מצח שנאמר ומצחך נחושה: (ג) סירותיו · כמין יורות: לדשנו · להסיר דשנו לתוכו והוא שת"א למספי קטמיה לספות הדשן להוכן כי יש מלות בלשון עברית מלה אחת מתחלפת בפתרון לשמש בנין וסתירה כמו ותשרש שרשיה · תאיל משריש · וחלופו ובכל תבואתי תשרש וכמוהו בסעיפיה פוריה · וחלופו מסעף פארה מפשח סעיפיה · וכמו וזה האחרון עצמו · שבר עצמיו · וכמו ויסקלהו באבנים · וחילופו סקלו מאבן הסירו אבנים · וכן ויעזקהו ויסקלהו · אף כאן לדשנו להסיר דשנו ובלע"ז אדשנדי"ר 1): ויעיו · כתרגומו מגרפות שנוטל בהם את הדשן והן כמין כסוי קדרה של מתכת דק ולו בית יד ובלע"ז וודי"ל 2): ומזרקותיו · לקבל בהם דם הזבחים: ומזלגותיו · כמין אונקליות כפופים ומכה בהם בבשר ונתחבים בו ומהפכים בהן על גחלי המערכה שיהא ממהר שריפתן ובלע"ז קורלינ"ש 3) ובל' חכמים צנורות: ומחתתיו · בית קיבול יש להם ליטול בהם גחלים מן המזבח לשאתם על מזבח הפנימי לקטורת ועל שם חתייהן קרויים מחתות כמו לחתות אש מיקוד לשון שאיבת אש ממקומה וכן היחתה איש

רשב"ם

דבר כשהוא דבוק נקוד בחטף בקר זבח השלמים · דבר השמטה : (א) ועשית את המזבח · מזבח חיצון שבעזרה : (ב) ממנו קרנותיו · ולא מחוברות : (ג) ויעיו · שקורין ווידי"ל בלע"ז לקבץ בהן הדשן ולתת אותו בתוך סירותיו להוציא בהן הדשן כאמור בצו את אהרן : ומזרקותיו · לקבל דמי הקרבנות לחוץ על המזבח : מזלגותיו · לקחת בה אברי הקרבנות ולהפכן על גחלי המערכה להקטירן : ומחתותיו · לחתות בהן הגחלים כדכתיב לחתות אש מיקוד · היחתה איש אש בחיקו : (ד) מכבר · ככברה · כדכתיב כאשר ינוע בכברה ולא יפול צרור ארץ : כרכב · כניסת המזבח · שמקצר למעלה ללכת על אותה הכניכה סביב המזבח · וגם בהלכה קרוי כן בשחיטת חולין עד שיכרכב בליטות וציורין שבכלי וגומות שעושין בהן קרויין כן : עד חצי המזבח · להבדיל בין דמים העליונים לתחתונים · וסימנך עולת העוף למעלה חטאת העוף למטה · ובבהמה למפרע חטאת למעלה ועולה למטה · הכל במס' זבחים : (ח) נבוב לוחות · חלול · וכן ואיש נבוב ילבב · ובשתוגים ממלאים

1) a decendrer 2) Videlle לו ענטאשען 3) Crochet קויפעל כאקען

חַמְשָׁא עַמּוּדֵי שִׁטִּין וְתַחְפֵּי יָתְהוֹן דַּהֲבָא וָוֵיהוֹן דַּהֲבָא וְתַתִּיךְ לְהוֹן חַמְשָׁא סַמְכֵי נְחָשָׁא: א וְתַעְבֵּד יָת מַדְבְּחָא דְּאָעֵי שִׁטִּין חֲמֵשׁ אַמִּין אָרְכָּא וַחֲמֵשׁ אַמִּין פּוּתְיָא מְרַבַּע יְהֵי מַדְבְּחָא וּתְלָת אַמִּין רוּמֵהּ: ב וְתַעְבֵּד קַרְנוֹהִי עַל אַרְבַּע זָוְיָתֵהּ מִנֵּהּ תְּהֶוְיָן קַרְנוֹהִי וְתַחְפֵּי יָתֵהּ נְחָשָׁא: ג וְתַעְבֵּד פְּסַכְתְּרָוָתֵהּ לְמִסְפֵּי קִטְמֵהּ וּמַגְרוֹפְיָתֵהּ וּמִזְרְקָתֵהּ וְצִנּוֹרְיָתֵהּ וּמַחְתְּיָתֵהּ לְכָל מָנוֹהִי תַּעְבֵּד נְחָשָׁא: ד וְתַעְבֵּד לֵהּ סְרָדָא עוֹבַד מְצַדְתָּא דִּנְחָשָׁא וְתַעְבֵּד עַל מְצַדְתָּא אַרְבַּע עִזְקָן דִּנְחָשָׁא עַל אַרְבַּע סִטְרוֹהִי: ה וְתִתֵּן יָתַהּ תְּחוֹת סוֹבְבֵי מַדְבְּחָא מִלְּרַע וּתְהֵי מְצַדְתָּא עַד פַּלְגוּת מַדְבְּחָא: ו וְתַעְבֵּד אֲרִיחַיָּא לְמַדְבְּחָא אֲרִיחֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחְפֵּי יָתְהוֹן נְחָשָׁא: ז וְיֵעֵל יָת אֲרִיחוֹהִי בְּעִזְקָתָא וִיהוֹן אֲרִיחַיָּא עַל תְּרֵין סִטְרֵי מַדְבְּחָא בְּמִטַּל יָתֵהּ: ח חֲלִיל לוּחֵי

נתינה לגר

היו כרובין בפאמן אבל פה היו רק צורות מצוירות, והדין עמו. **כז** (ג) לדשנו, למספי קטמה. עיין רש"י שפי׳ דבריו להסיר דשנו לתוכו והוא שת"א „לספות הדשן לתוכה" ויתפרש כמו „ספו לי מאליה" בפסחים (דף ג׳) „ספי ליה כי תורא" ב"ב (דף כ"א). (ד) רשת, בכמה ספרים נמצא בת"א „מצרתא" בר׳, ומעות הוא, וצ"ל „מצדתא" בד׳ ושרשו „צוד" וכן „מצודה כל דגים" שהוא רשת לצוד, וכ"ה בכ"י שלי. (ז) והובא, ויעל. נראה שט"ס הוא, וצ"ל „יתעל" שהוא מבנין הפָעַל בעברית וגם תחתיו בארמית האתפעל, וכ"ה לקמן (ויקרא י׳ י"ח) „הובא את דמה, אתעל ית דמה".

בעל הטורים

(ח) נבוב לחת תעשה אתו · נבוב עולה שנים שעד ס׳ אמות יכולים להוסיף על המזבח:

רש"י

אש בתיקו: לכל כליו · כמו כל כליו: (ד) מכבר · לשון כברה שקורין קריבל"א 1) כמין לבוש עשוי למזבח עשוי חלין חורין כמין רשת ומקרא זה מסורס וזה פתרונו ועשית לו מכבר נחשת מעשה רשת: (ה) כרכב המזבח · סובב כל דבר המקיף סביב בעיגול קרוי כרכב כמו שמצינו בהכל שוחטין אלו הן גלמי כלי עץ כל שעתיד לשוף ולכרכב והוא כמו שעושים חריצין עגולים בקרשי דפני התיבות וכפסלי העץ אף למזבח עשה חריץ סביבו והיה רחבו אמה בדופנו לגוי והוא לסוף ג׳ (ס"א ו׳) אמות של גבהו כדברי האומר גבהו פי שנים כארכו הא מה אני מקיים וג׳ אמות קומתו משפת סובב ולמעלה אבל סובב להלוך הכהנים לא היה למזבח הנחשת אלא על ראשו לפנים מקרנותיו וכן שנינו בזבחים איזהו כרכב בין קרן לקרן והיה רוחב אמה ולפנים מהם אמה של הלוך רגלי הכהנים ב׳ אמות הללו קרויין כרכב ודקדקו שם והכתיב תחת כרכוב המזבח מלמטה למדנו שהכרכוב בדפנו הוא ולבוש המכבר תחתיו ותירץ המתרץ תרי הוו חד לנוי וחד לכהנים דלא ישתרגו זה שבדופן לנוי היה ומתחתיו הלבישו המכבר והגיע רחבו עד חצי המזבח נמצא המכבר רחב אמה והוא היה סימן לחצי גבהו להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים וכנגדו עשוי למזבח בית עולמים דוגמת חוט הסיקרא באמצעו וכבש שהיו עולין בו אע"פ שלא פירשו בענין זה כבר שמענו בפסוק מזבח אדמה תעשה לי לא תעלה במעלות לא תעשה לו מעלות בכבש שלו אלא כבש חלק למדנו שהיה לו כבש כך שנינו במכילתא ומזבח אדמה הוא מזבח הנחשת שהיו ממלאין חללו אדמה במקום חנייתן והכבש היה בדרום המזבח מובדל מן המזבח מלא חוט השערה ורגליו מגיעין עד אמה סמוך לקלעי החצר שבדרום לדברי האומר עשר אמות קומתו · ולדברי האומר דברים ככתבן ג׳ אמות קומתו לא היה אורך הכבש אלא י׳ אמות כך מצאתי במשנה מ"ט מדות וזה שהוא מובדל מן המזבח מלא החוט במס׳ זבחים למדנוה מן המקרא: (ז) בטבעת · בד׳ טבעות שנעשו למכבר: (ח) נבוב לחת · כתרגומו חליל לוחין לוחות

אבן עזרא

נחשת כי הוא אמצעי: (א) ועשית · כל צורה שהיא ארכה כרחבה נקראת רבוע · וזה המרובע באמת כי על המש צורות הם המרובעות · הנה אם אמרנו כי אין צורך לכבש כאשר אמרו קדמונינו · בעבור שהיה שלש אמות קומה · הנה מה יעשו המכחישים במזבח שעשה שלמה שהיתה קומתו עשר אמות · וקומת האדם איננה רק ארבע אמות: (ב) והפנות · הם הזויות: (ג) וטעם לדשנו · להסיר הדשן ממנו · ומלת ידשנה הפוכה · ימצא ממנה דשן · והטעם שתהיה נשרפת על גבי המזבח ומקובלת · והנה הדשן עפר · מבנין אחר שהוא הכבד הדגוש · והוא מגזרת מאשר שמנה לחמו: ויעיו · כמו ויעה ברד · ולמ"ד לכל כליו · נוסף · כמו למן היום אשר יוסד בית ה׳: (ד) מכבר · כמו כברה: ונחשת דנק · כאי ו כתוב · מכבר נחשת · כמעשה רשת: (ה) ומלת כרכוב · אין ריע לו במקום אחר: (ח) ומלת נבוב לוחות · כמתורגם ארמית · וכמוהו ואיש נבוב ילבב · שהוא ריק בלי לבב · על דרך האומרים ראש בלי מוח · והנה לא הזכיר

ספורנו

ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד: (ב) קרנותיו · הידועות לכל מזבח וכן באמרו ויעיו ומזרקותיו וכו׳: כרעוב המזבח · כרגיל להיות בכל כלי עץ · כאמרם ז"ל אלו הם גולמי כלי עץ כל שעתידין לשוף ולכרכב: (ח) נבוב לוחות · כמו סיבה בלי שולים וכלי מכסה: כאשר הראה אותך בהר: שימלאו חללו באדמה בשעת חנייתם ועל האדמה את תמיד

1) crible זיעב.

פוקד

אתו כאשר הראה אתך בהר כן יעשו: ס שביעי ט ועשית את חצר המשכן לפאת נגב־תימנה קלעים לחצר שש משזר מאה באמה ארך לפאה האחת: י ועמדיו עשרים ואדניהם עשרים נחשת ווי העמדים וחשקיהם כסף: יא וכן לפאת צפון בארך קלעים מאה ארך ועמדו (ועמדיו קרי) עשרים ואדניהם עשרים נחשת ווי העמדים וחשקיהם כסף: יב ורחב החצר לפאת־ים קלעים חמשים אמה עמדיהם עשרה ואדניהם עשרה: יג ורחב החצר לפאת קדמה מזרחה חמשים אמה: יד וחמש עשרה אמה קלעים לכתף עמדיהם שלשה ואדניהם שלשה: טו ולכתף השנית חמש עשרה קלעים עמדיהם שלשה ואדניהם שלשה: טז ולשער החצר מסך עשרים אמה תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר מעשה רקם עמדיהם ארבעה ואדניהם ארבעה: מפטיר יז כל־עמודי החצר סביב מחשקים כסף וויהם כסף ואדניהם נחשת: יח ארך החצר מאה באמה ורחב חמשים בחמשים וקמה חמש אמות שש משזר ואדניהם נחשת: יט לכל

ת"א וחמש עשרה. ערובין ב: ארך החצר. שם כג נח זבחים נט:

רש"י

עלי שטים מכל צד וחלל באמצע ולא יהא כולו עץ אחד שיהא עביו חמשה אמות על חמשה אמות כמין סדן: (ט) קלעים. עשויים כמין קלעי ספינה נקבים נקבים מעשה קליעה ולא מעשה אורג ותרגומו סרדין כתרגומו של מכבר מתורגם סרדא לפי שהן מנוקבין ככברה: לפאה האחת. כל הרוח קרוי פאה: (י) ועמדיו עשרים. ה' אמות בין עמוד לעמוד: ואדניהם. של העמודים נחשת האדנים יושבים על הארץ והעמודים תקועין לתוכן היה עשה כמין קונדסי' שקורין פלא"ש 1) ארכן שש טפחים ורחבן ג' וטבעת נחושת קבועה בו באמצעו וכורך שפת הקלע סביבין במיתרים כנגד כל עמוד ועמוד ותולה הקונדס דרך טבעתו באונקליות שבעמוד העשוי כמין וי"ו ראשו זקוף למעלה וראשו אחד תקוע בעמוד כאותן שעושין להציב דלתות שקורין גונזי"ש 2) ורוחב הקלע תלויה מלמטה והיא קומת מחיצות החצר: ווי העמודים. הם האונקליות: וחשקיהם. מוקפין היו העמודים בחוטי כסף סביב ואיני יודע אם על פני כולן אם בראשם ואם באמצע

רשב"ם

ממלאים אותו עפר ואחר כך מקריבים עליו: (ט) קלעים. פי' ר' מנחם ענין יריעות האהל ומחלוקת שנייה פירוש קולע אליהם מקלעות. כרובים פקעים. ענין פיתוח המה. ואני אומר כי יש לומר שאף קלעים של חצר המשכן היו עשויים כענין מקלעות וציורים: (יא) עמודיהם עשרים. לכל חמש אמות של פרישה עמוד אחד וחמש עשרה אמה קלעים לכתף לצד מזרח בכניסת העזרה שיש רוחב חמשים אמה מצד זה קלעים וכן לצד השני ומסך עשרים באמצע. הרי חמשים אמות מכוסים ורוחב חמשים בחמשים. כיצד החצר ארכו מאה אמה ממזרח למערב שהרי כותל צפוני מאה אמה קלעים. וכן דרומי. ומצפון לדרום חמשים אמה רוחב החצר. ומשכן ארכו שלשים ורחבו עשר. העמיד המשכן על שפת חמשים מן האמצע ונשאר חצר מן המשכן

1) paux פאהל , 2) gonds הירלאנגעל.

תַּעְבֵּד יָתֵהּ כְּמָא דִּי אַחֲזִי יָתָךְ בְּטוּרָא כֵּן יַעְבְּדוּן: ט וְתַעְבֵּד יָת דָּרַת מַשְׁכְּנָא לְרוּחַ עֲבַר דָּרוֹמָא סְרָדִין לְדָרְתָא דְּבוּץ שְׁזִיר מְאָה בְּאַמִּין אֻרְכָּא לְעִבַר חָד: י וְעַמּוּדוֹהִי עַשְׂרִין וְסַמְכֵיהוֹן עַשְׂרִין נְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף: יא וְכֵן לְרוּחַ צִפּוּנָא בְּאֻרְכָּא סְרָדִין מְאָה אֻרְכָּא וְעַמּוּדוֹהִי עַשְׂרִין וְסַמְכֵיהוֹן עַשְׂרִין נְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן דִּכְסַף: יב וּפוּתְיָא דְּדָרְתָא לְרוּחַ מַעַרְבָא סְרָדִין חַמְשִׁין אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן עַשְׂרָא וְסַמְכֵיהוֹן עַשְׂרָא: יג וּפוּתְיָא דְּדָרְתָא לְרוּחַ קִדּוּמָא מַדִּינְחָא חַמְשִׁין אַמִּין: יד וַחֲמֵשׁ עַשְׂרֵי אַמִּין סְרָדִין לְעִבְרָא עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא: טו וּלְעִבְרָא תִּנְיָנָא חֲמֵשׁ עַשְׂרֵי סְרָדִין עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא: טז וְלִתְרַע דָּרְתָא פְּרָסָא עַשְׂרִין אַמִּין תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד צַיָּר עַמּוּדֵיהוֹן אַרְבְּעָא וְסַמְכֵיהוֹן אַרְבְּעָא: יז כָּל עַמּוּדֵי דָרְתָא סְחוֹר סְחוֹר מְכַבְּשִׁין כְּסַף וָוֵיהוֹן כְּסַף וְסַמְכֵיהוֹן נְחָשָׁא: יח אֻרְכָּא דְּדָרְתָא מְאָה בְּאַמִּין וּפוּתְיָא חַמְשִׁין

נתינה לגר

(י) וחשקיהם, וכבושיהון. ערש"י "חמורים חבשים" (שופטים י"ט כ') ת' "חשוקים" ואפשר שס"ס הוא כס"פ, וצ"ל "חבושיהון" בח', כי דרכו לת' כמה פעמים במלה עברית בהיות העברית והארמית סמוכות ונדלפות כ"ש בהוראות מלותיהן כמו "ואזל" (במדבר כ"א ט"ו) ת' "ושפך" "ספק" (ויקרא ד' י"ב) ת' "משד". (יח) חמשים בחמשים, חמשין בחמשין, ע' בנתה"ש שהביא דברי רש"י והוסיף עליהם

בעל הטורים

(יח) ארך החצר מאה באמה ורחב חמשים בחמשים· פי' כחלק אחד מחמשים שבאר הגית כדפרישית לעיל:

רש"י

אך יודע אני שחשוק לשון חגורה שכך מצינו בפילגש בגבעה ועמו צמד חמורים חבושים תרגומו חשוקים: (יג) לפאת קדמה מזרחה· פני המזרח קרוי קדם ל' פנים· אחור לשון אחורים לפיכך מזרח קרוי קדם שהוא פנים ומערב קרוי אחור כד"א הים האחרון ימא מערבא: חמשים אמה· אותן חמשים אמה לא היו סתומים כולם בקלעים לפי שם הפתח אלא חמש עשרה אמה קלעים לכתף הפתח מכאן וכן לכתף השנית שאר רוחב חלל הפתח בינהים כ' אמה וזהו שנאמר ולשער החצר מסך כ' אמה וילון למסך כנגד הפתח עשרים אמה אורך כרוחב הפתח: (יד) עמודיהם שלשה· חמש אמות בין עמוד לעמוד בין עמוד שבראש הדרום העומד במקצוע דרומית מזרחית עד עמוד שהוא מן השלשה שבמזרח חמש אמות וממנו לשני חמש אמות ומן הב' לג' ה' אמות· וכן לכתף השנית וארבעה עמודים למסך הרי י' עמודים למזרח כנגד י' למערב: (יז) כל עמודי החצר סביב וגו'· לפי שלא פירש ווין וחשוקים ואדני נחושת אלא לצפון ולדרום אבל למזרח ומערב לא נאמר ווין וחשוקים ואדני נחושת לכך בא ולמד כאן: (יח) ארך החצר· הצפון והדרום שמן המזרח למערב מאה באמה: ורחב חמשים בחמשים· חצר שבמזרח היתה מרובעת חמשים על חמשים שהמשכן ארכו ל' ורחבו עשר העמיד מזרח פתחו בשפת נ' החיצונים של אורך החצר נמצא כלו בחמשים הפנימים וכלה ארכו לסוף שלשים נמצאו עשרים אמה ריוח לאחוריו בין הקלעים שבמערב ליריעות של אחורי המשכן ורוחב המשכן עשר אמות באמצע רוחב החצר נמצאו עשרים אמה ריוח לצפון ולדרום מן קלעי החצר ליריעות המשכן וכן למערב וחמשים על חמשים חצר לפניו: וקמה חמש אמות· גובה מחיצות החצר והוא רוחב הקלעים: ואדניהם נחשת· להביא אדני המסך שלא תאמר לא נאמר ואדני נחשת אלא לעמודי הקלעים אבל אדני המסך של מין אחר כן נראה בעיני שלכך חזר ושנאן: (יט) לכל

אבן עזרא

בכיור כי לא נעשה מנדבת כל ישראל רק ממראות הצובאות לבדם· על כן הזכירו עם פרשת הבשמים שכל ישראל לא הביאום רק הנשיאים לבדם: (ט) ועשית· מצאנו כתוב קדמה מזרחה· וידענו כי ראשי המזרחים שלשה· האחת כנגד קדם ראש מזל גדי שהוא סוף נטות השמש בפאת דרום· והשני כנגד הקו כשוה שהוא ראש טלה ומאזנים· והשלישי כנגד ראש סרטן שהוא סוף נטות השמש לצפון· וככה נגב סימנו דרום: וסימנו· מגזרת ימין· צפון וימין אתה בראתם: (י) ומלאת חשוקיהם· דבוקיהם· כי הווים ידבקו אל העמודים· כי והדבק נפשו· כמו חשקה נפשו: (יב) ורחב· הנה הרוחב חצי האורך והמפרשים אמרו כי המשכן הושם במרחק חמשים במערב· והנה רחבו חמשים· וזהו ורוחב חמשים בחמשים· ולפי דעתי כי הטעם שהוא מרוב אורך זויותיו נכוחות כי רחבו בכל צד חמשים· ואין טעם להיות פירוש חמשים בחמשים מצד החצר· כי לא כשל האורך על הרוחב כמשפט: (יט) לכל· טעם לכל כלי

ספורנו

סוכך: (ט) מאה באמה ועמודיו עשרים· כל אלו שביניהם עם עמוד שלו היה חמשה· אמנם לא היו עשרים עמודי צפון ועשרים עמודי דרום מתחילים אלה נכח אלה בקו ישר· אבל היתה התחלת האחת נמשכת מתחלת הפאה שכנגדה כשום אחד שלו ועמודי המזרח והמערב היו מתחילים ברחוק מן הפאה המשכת כמות אחד שלו: וחשוקיהם· עגולים

סובבים

כְּלֵי הַמִּשְׁכָּן בְּכֹל עֲבֹדָתוֹ וְכָל־יְתֵדֹתָיו וְכָל־יִתְדֹת הֶחָצֵר נְחֹשֶׁת׃ ס ס ס נ״ו יע״ו סימן · סל״ו סימן :

ומפטירין וה׳ נתן חכמה לשלמה במלכים א׳ סימן ה׳ :

סדר תצוה

כ וְאַתָּה תְּצַוֶּה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ שֶׁמֶן זַיִת זָךְ כָּתִית לַמָּאוֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד׃ כא בְּאֹהֶל מוֹעֵד מִחוּץ לַפָּרֹכֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדֻת יַעֲרֹךְ אֹתוֹ אַהֲרֹן וּבָנָיו מֵעֶרֶב עַד־בֹּקֶר לִפְנֵי יְהוָה חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ס כח א וְאַתָּה הַקְרֵב אֵלֶיךָ אֶת־אַהֲרֹן

ת״א ואתה תצוה · מגילה כט ל: ויקחו אליך · ברכות נז מנחות פו : להעלות נר · שבת כא : באהל מועד · מנחות פב : יערך אתו · שם לח : מערב עד בקר · פסחים נט יומא פו :

רש״י

כלי המשכן · שהיו צריכין להקמתו ולהורדתו כגון מקבות לתקוע יתדות ועמודים : יתדת · כמין נגרי נחשת עשויין ליריעות האהל ולקלעי החצר קשורים במיתרים סביב בשפוליהן כדי שלא תהא הרוח מגביהתן ואיני יודע אם תחובין בארץ או קשורין ותלויין וכובדן מכביד שפולי היריעות שלא ינועו ברוח ואומר אני ששמן מוכיח עליהם שהם תקועין בארץ לפיכך נקראו יתדות · ומקרא זה מסייעני אהל בל יצען בל יסע יתדותיו לנצח : חסלת פרשת תרומה

(כ) **ואתה** תצוה · זך · בלי שמרים כמו ששנינו במנחות מגרגרו בראש הזית וכו׳ : כתית · הזיתים כותש במכתשת ואינו טוחן בריחיים כדי שלא יהיו בו שמרים ואחר שהוציא טפה ראשונה מכניסן לריחיים וטוחנן והשמן השני פסול למנורה וכשר למנחות שנאמר כתית למאור ולא כתית למנחות: להעלות נר תמיד · מדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה : תמיד · כל לילה ולילה קרוי תמיד כמו שאתה אומר עולת תמיד ואינה אלא מיום ליום וכן במנחת חביתין נאמר תמיד ואינה אלא מחציתה בבוקר ומחציתה בערב אבל תמיד האמור בלחם הפנים משבת לשבת הוא : (כא) מערב עד בוקר · תן לה מדתה שתהא דולקת מערב ועד בוקר ושיערו חכמים חצי לוג ללילי טבת הארוכין וכן לכל הלילות ואם יותר אין בכך כלום : (א) ואתה הקרב אליך · לאחר

רמב״ן

(כ) אמר הכתוב בכאן ואתה תצוה · בעבור שאמר במשכן תמיד ועשית · והוא בצווי · אמר בכאן ואתה בעצמך תצוה אליהם שיקחו אליך שמן למאור · כי אין להם דרך לעשות אותו במדבר רק אם היה אצלם משמרת · והנשיאים הביאוהו · וטעם אליך שיביאוהו לפניו והוא יראנו אם הוא זך וכתית כראוי · וכן צו את בני ישראל ויקחו אליך · וטעם מאת בני ישראל שיקחו אליך השמן מאת בני ישראל מאת אשר ימצא בידם כמו שאמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו · וכן אמר ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך · כי אתה בעצמך תקראם ותבשרם במעלה הזאת ועשית להם בגדי קדש בצווי לחכמים העושים במלאכה כדרך כל מלאכות התבנית וכן ואתה תדבר אל כל חכמי לב שידבר עמהם הוא עצמו כי הוא יכיר את חכמתם וידע המלאכה הראויה להמסר לכל אחד מהם · ובעבור שאמר ואתה הקרב ועשית הוצרך לפרש ואתה תדבר אל כל חכמי לב כי בצווי יעשו הבגדים כשאר המלאכה אשר יאמר בה ראה קראתי בשם בצלאל וגו׳ : להעלות נר תמיד · כל לילה ולילה קרוי תמיד כמו שאתה אומר עולת תמיד ואינה אלא מיום ליום · וכן במנחת

רשב״ם

המשכן חמשים בהמשים מרובעים ובשלשה רוחות חצר עשרים אמה שהדי ארכו שלשים ונשארו אחריו למערב עשרים מן ההמשים של אורך כאה אמה · ורחבו עשרים ונשארו לצד צפון עשרים מן החמשים רוחב וכן לצד דרום : (יט) יתדותיו · הקשורים בקלעים ותוחבין אותן בקרקע שלא ירגזון יריעות מלמטה לכאן ולכאן ברוח :

חסלת פרשת תרומה מיסוד רבינו שמואל :

(כ) **ואתה** תצוה · למעלה הוא אומר דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה לפי שעה לצורך המשכן · אבל כאן שצוה זה לכל הדורות לתת שמן למאור לכל שנה ושנה לכך הוא אומר ואתה תצוה · שינה הלשון לפי שכל לשון צוואה לדורות ומיד וכה״א בת״כ ובספרי כי כל לשון צווי אינו אלא מיד ולדורות : זך · בלי שמרים הזיתים כותשם במכתשת כי הטוחנים בריחים אינו זך כל כך : (כא) לפרוכת · לפני העדות

ואלה

בְּחַמְשִׁין וְרוּמָא חֲמֵשׁ אַמִּין דְּבוּץ שְׁזִיר וְסַמְכֵיהוֹן נְחָשָׁא: יט לְכֹל מָאנֵי מַשְׁכְּנָא בְּכֹל פָּלְחָנֵהּ וְכָל סִכּוֹהִי וְכָל סִכֵּי דְּדָרְתָּא נְחָשָׁא:

כ וְאַתְּ תְּפַקֵּד יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְּבוּן לָךְ מִשְׁחָא זֵיתָא דַכְיָא כְּתִישָׁא לְאַנְהָרָא לְאַדְלָקָא בוֹצִינַיָּא תְּדִירָא: כא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא מִבָּרָא לְפָרֻכְתָּא דְּעַל סַהֲדוּתָא יְסַדַּר יָתֵהּ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי מֵרַמְשָׁא עַד צַפְרָא קֳדָם יְיָ קְיָם עָלַם לְדָרֵיהוֹן מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: א וְאַתְּ קָרֵב לְוָתָךְ יָת אַהֲרֹן אָחוּךְ וְיָת בְּנוֹהִי עִמֵּהּ מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְשַׁמָּשָׁא

נתינה לגר

ויהיה פשוט הכתוב, ורחב חמשים בחמשים, פעד חמשים אמה באורך יהיה רוחב החצר חמשים אמה. (כ) זך, הכיא, אפשר שסב על השמן כדעת רז"ל או על הזית כדעת הרא"בע ובחומש רוו"ה "זית דכיא" במרכא תביר ומשמע שכוונתו שקאי על הזית. להעלות נר, לאדלקא בוציניא, הוא נוסחתו לעיל (כ"ה ל"ז) שהכהן יעלה את הנרות, ובאשר שהשם "נר" בא פה על הרבוי לכן ת' "בוציניא"

בעל הטורים

(כ) ואתה תצוה • לא הזכיר משה בזה הסדר מה שאין כן בכל החומש שמשעה שנולד משה אין סדר שלא הוזכר בה (נ"ל דמשנה תורה לא קחשיב ואף ע"כ גם שם לא דבר רק הוא וה' יאיר עינינו) והטעם משום שאמר מחני נא מספרך אשר כתבת וקללת חכם אפילו על תנאי באה ונתקיים בזה • וכתב צוואה במנורה וכן בתמיד לו את בני ישראל לפי שבניהם נוכנים בכל יום ויום ויש בהם חסרון כיס לפיכך צריך זירוז לכן אמר בהם ל' צוואה • הצוה בגימ' בכיס זוה • רמז להדלקת הנר לנשים חובה בשבת: ויקחו אליך • אבל אני איני צריך לאורה • כתית רמז ת"י ת"כ שנים היה נוהג הדלקת המנורה: להעלות • חסר וי"ו לומר שוי"ו נרות מכבין אותם אבל נר מערבי דולק לעולם • למאור להעלות (מלאים דרש) בגימ' הלי נוג שמן לנר: נר התמיד • בגימטריא בשבת: (א) הקרב • ד' הקרב אליך • וזאת תורת המנחה הקרב אותה בני אהרן (פ' צו) וגם את אחיך וגו' הקרב (פ' קרח) הקרב את מטה לוי (פ' במדבר) • הקרב אליך ואח"כ המנחה • שאינו ראוי לכהונה עד שיתחנך

אבן עזרא

המשכן • כל הכלים שהם לצורך המשכן ויתדות האהל ויתדות החצר נחשת • וכן העמודים: חסלת פרשת תרומה

לדעת אמת אם לבבך יאוה • ראה כל גויה לנכבד בנוהי אורים ותומים וסודם אהוהי בסתר בסדר ואתה תצוה:

(כ) ואתה תצוה • אזכיר בתחלה טעם לדבק הפרשה • כי כאשר השלים לספר כל כלי הקדש והפרוכת והמשכן והאהל והמכסה • ומזבח העולה והחצר והמסך • החל לפרש משרתי המשכן • ומה היא עבודתם בעצמם אין זר אתם • והחל שיעלו נרות בשמן זית לא בשמן זר • ואלה המשרתים ראויים להיות נכרים ונבדלים במשפחותם גם במלבושיהם • והזכיר הכתוב זה אחר זה • ואחר כן הזכיר שהם חייבים ללמד שבעת ימי המלואים שילמדם משה וירגילם • ואחר כן יכרתו ויעלו עולות התמיד על מזבח העולה לא על מזבח הזהב • רק שיקטירו עליו ויכפרו על קרנותיו אחת בשנה: וטעם ואתה תצוה • שהיא מצוה עולמית על הצבור לתת תמיד שמן זית להעלות נר תמיד • ואל תתמהו שהצבור השמן שהביאו הנשיאים • כי הוא היה שמן המשחה • רק שמן למאור חיוב הצבור • ויש מנהג במקומות שהם זיתים שיבחרו הזית הזך • והטעם הגרגרים שאין בהם פסולת או שלא נאכלם קלתם וממנו יעשו שמן למאכל המלכים • על כן הזכיר הכתוב זך לפני כתית: למאור • לצורך האור בלילה: להעלות • להדליק הנרות • ועל מנורת שלמה כתוב לבערם כמשפט • וטעם תמיד • כל לילה ולילה • ויש מלת תמיד קשה מזאת • והיה על מצחו תמיד • כאשר הוא המצנפת על ראשו לעולם ישימו עליה ציץ הקדש: (כא) אשר על העדות • דרך קצרה על ארון העדות • אמר יפת כי יערוך • כמו בערכך הכהן • שיערוך שמן שיספיק להיות הנרות מאירים מערב ועד בקר • והנה נרות המערכה • ונכון הוא להיות טעם יערוך בעבור היות הנרות כתוי עגול • ועוד אדבר על זה: (א) ואתה • בעבור היות משה

רמב"ן

חביתים נאמר תמיד ואינה אלא מחציתה בבקר מחציתה בערב • אבל תמיד האמור בלחם הפנים הוא משבת לשבת לשון רש"י • ומדרש רבותינו אינו כך אלא כך שנו בספרי • יאירו שבעת הנרות שומע אני שיהו דולקין לעולם ת"ל מערב עד בקר • אי מערב עד בקר יכול יהיו דולקים מערב עד בקר ויכבם ת"ל יאירו שבעת הנרות הא כיצד יאירו שבעת הנרות מערב עד בקר לפני ה' תמיד שיהא נר מערבי דולק תדיר שממנו מדליקין את המנורה בין הערבים • ובתורת כהנים נמי אמרו כך להעלות נר תמיד שיהא נר מערבי תדיר וקתני התם מצאו שכבה מדשנו ומדליקו ממזבח העולה דאפילו ביום נמי מדליק נר מערבי לפי שהוא תמיד לעולם ובמסכת תמיד שנינו בך מי שזכה בדשון המנורה נכנס ומצא שתי נרות מזרחיים דולקין מדשן את השאר ומניח את אלו דולקן במקומן מצאן שכבו מדשנן ומדליקן מן הדולקין ואחר כך מדשן את השאר וסתם משנה זו שנויה כדברי ר' שאמר בנרות • מזרח ומערב היו מונחין • ולדעתו נר מערבי הוא השני • ונקרא מערבי לפי שהוא מערבי לראשון ולפי שהוא צריך להדליק נר מערבי לקיים בו לפני ה' התמיד צריך להדליק המזרחי שאין השני נקרא מערבי עד שיהא זה מזרחו אצלו • אבל לדברי האומר צפון ודרום היו מונחין • נר מערבי הוא האמצעי שבגופה של מנורה והוא לבדו מדליק בבקר • ועל הכלל לפני ה' תמיד בנר מערבי שהוא דולק תמיד ביום ובלילה: (א) ופעם

ספורנו

הכבים העמוד באמצעו נגוי: (יט) לכל כלי המשכן בכל עבודתו • הכלים הצריכים לעבודתו כגון פטיש ומקבות וזולתם הצריכים בשעת הורדה והקמה:

(כ) ואתה תצוה • הנה מה שאמר עד עכשיו ועשית יונן שיעשה על ידי אחר • וזה שיצוה לאומנים שיעשו • ולפיכך באלו הג' מצות שזה הנה אמר ואתה • להודיעו שיעשה הוא בעצמו שיצוה לישראל על עשיית השמן ושיקריב אליו את אהרן ובניו ושידבר אל כל חכמי לב: ויקחו אליך כשיצטרך וזה יהיה בכלות השמן למאור שהתנדבו עדה בנדבת המשכן

אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכַהֲנוֹ־לִי אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן׃ ב וְעָשִׂיתָ בִגְדֵי־קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת׃ ג וְאַתָּה תְּדַבֵּר אֶל־כָּל־חַכְמֵי־לֵב אֲשֶׁר מִלֵּאתִיו רוּחַ חָכְמָה וְעָשׂוּ אֶת־בִּגְדֵי אַהֲרֹן לְקַדְּשׁוֹ לְכַהֲנוֹ־לִי׃ ד וְאֵלֶּה הַבְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ חֹשֶׁן וְאֵפוֹד וּמְעִיל וּכְתֹנֶת תַּשְׁבֵּץ מִצְנֶפֶת וְאַבְנֵט וְעָשׂוּ בִגְדֵי־קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ וּלְבָנָיו לְכַהֲנוֹ־לִי׃ ה וְהֵם יִקְחוּ אֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַתְּכֵלֶת וְאֶת־הָאַרְגָּמָן וְאֶת־תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת־הַשֵּׁשׁ׃ פ ו וְעָשׂוּ אֶת־הָאֵפֹד זָהָב תְּכֵלֶת

ת"א לכבוד · מגילה יב: והם יקחו את · ב"ב ח:

רש"י

שתגמר מלאכת המשכן: לקדשו לכהנו לי · לקדשו ולהכניסו בכהונה על ידי הבגדים שיהא כהן לי · ולשון כהונה שירות הוא שנפריא"ש בלע"ז 1):(ד) חשן · תכשיט כנגד הלב: אפוד · לא שמעתי (שהוא לבוש) ולא מצאתי בברייתא פירוש תבניתו ולבי אומר לי שהוא חגור לו מאחוריו רחבו כרוחב גב איש כמין סינר שקורין פורצינ"ט 2) שחוגרות השרות כשרוכבות על הסוסים כך מעשהו מלמטה שנא' ודוד חגור אפוד בד למדנו שהאפוד חגורה היא ואי אפשר לומר שאין בו אלא חגורה לבדה שהרי נאמר ויתן עליו את האפוד ואחר כך ויחגור אותו בחשב האפוד ותרגם אונקלוס בהמיין אפודא למדנו שהחשב הוא החגור והאפוד שם תכשיט לבדו ואי אפשר לומר שעל שם שתי הכתפות שבו הוא קרוי אפוד שהרי נאמר שתי כתפות האפוד למדנו שהאפוד שם לבד והכתפות שם לבד והחשב שם לבד לכך אני אומר שעל שם הסינר של מטה קרוי אפוד ע"ש שאופדו ומקשטו בו כמו שנאמר ויאפד לו בו והחשב הוא חגור שלמעלה הימנו והכתפות קבועות בו · ועוד אומר לי לבי שיש ראיה שהוא מין לבוש שתרגם יונתן ודוד חגור אפוד בד כרדוט דבוץ ותרגם כמו כן מעילין כרדוטין במעשה תמר אחות אבשלום כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים: מעיל · הוא כמין חלוק וכן הכתונת אלא שהכתונת סמוך לבשרו ומעיל קרוי חלוק העליון: תשבץ · עשויין משבצות לנוי והמשבצות הם כמין גומות שעשויות בתכשיטי זהב למושב קביעות אבנים טובות ומרגליות כמו שנאמר באבני האפוד מוסבות משבצות זהב ובלע"ז קורין אותו קשטונ"ש 3): מצנפת · כמין כיפת כובע שקורין קופי"א 4) שהרי במקום אחר קורא להם מגבעות ומתרגמינן כובעין: ואבנט · היא חגורה על הכתונת והאפוד חגורה על המעיל כמו שמצינו בסדר לבישתן ויתן עליו את הכתונת ויחגור אותו באבנט וילבש אותו את המעיל ויתן עליו את האפוד: בגדי קדש · מתרומה המקודשת לשמי יעשו אותם: (ה) והם יקחו · אותם חכמי לב שיעשו הבגדים יקבלו מן המתנדבים את הזהב ואת התכלת לעשות מהן את הבגדים: (ו) ועשו את האפד · אם באתי לפרש מעשה האפוד והחשן על סדר המקראות הרי פירושן פרקים ויש

רמב"ן

נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר בני אהרן · שלא יחשב כי בהמשח האב לכהנו יהיו הבנים האלה כהונים · אבל להם בעצמם יכהן והנה יצא פנחס ושאר הנולדים שלא נתכהנו רק אלה הארבעה הנמשחים עמו ומולדתם אשר יולידו אחרי כן: (ב) לכבוד ולתפארת · שיהיה נכבד ומפואר במלבושים נכבדים ומפוארים כמו שאמר הכתוב כחתן יכהן פאר · כי אלה הבגדים לבושי מלכות הן · כדמותן ילבשו המלכים בזמן התורה כמו שמצינו בכתונת ועשה לו כתנת פסים שפי' מרוקמת כלמות פסים והוא כתונת תשבץ כמו שפי' והלבישו כבן מלכי קדם · וכן הדרך במעיל וכתנת · וכתוב ועליה כתנת פסים כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים · ופי' כי עליה כתנת פסים נראית וגלוית כי המנהג ללבוש בנות המלך הבתולות מעילים שתתעלפנה בהן · ונמצא שכתנת הפסים עליה מלבוש עליון · ולכן אמר וכתנת הפסים אשר עליה קרעה · והמצנפת ידועה גם היום למלכים ולשרים הגדולים · ולכן אמר הכתוב בנפול המלכות · הסר המצנפת והרם העטרה:

רשב"ם

(ד) ואלה הבגדים וגו' · כולם מפורשים לפנינו: חשן · לפי ענינו ופשוטו כעין נרתק וכיס שהרי כפול היה: אפוד · לשון מלבוש שמתקשט בו ומכוסה בו האדם למעלה מכל בגדיו: תשבץ · כעין גומות הוא עשוי: מצנפת · כובע בראש כדכתיב וצניף מלוכה: ואבנט · איזור · לפי הפשט · מכנסיים לא הוצרך להזכיר באן שאינו מזכיר אלא בגדים הנראים העשויים לכבוד: (ו) ועשו את האפוד · אפוד וחשן זקני פירשם:

1) Sainteté סיילינגקייט, 2) pour sein שירן, 3) cassetin קאסטען, 4) Chapeau מיצלע

קֳדָמַי אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן׃ ב וְתַעְבֵּד לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן אָחוּךְ לִיקָר וּלְתֻשְׁבְּחָן׃ ג וְאַתְּ תְּמַלֵּל עִם כָּל חַכִּימֵי לִבָּא דְּאַשְׁלֵמִית עִמְּהוֹן רוּחַ חָכְמְתָא וְיַעְבְּדוּן יָת לְבוּשֵׁי אַהֲרֹן לְקַדָּשׁוּתֵהּ לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמָי׃ ד וְאִלֵּין לְבוּשַׁיָּא דְּיַעְבְּדוּן חוּשְׁנָא וְאֵפוֹדָא וּמְעִילָא וְכִתּוּנִין מְרַמְּצָן מִצְנֶפְתָּא וְהֶמְיָנִין וְיַעְבְּדוּן לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן אָחוּךְ וְלִבְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמָי׃ ה וְאִנּוּן יִסְּבוּן יָת דַּהֲבָא וְיָת תִּכְלָא וְיָת אַרְגְּוָנָא וְיָת צְבַע זְהוֹרִי וְיָת בּוּצָא׃ ו וְיַעְבְּדוּן יָת אֵפוֹדָא דְּדַהֲבָא

נתינה לגר

גל״ר. כח (ג) אשר מלאתיו, דאשלמית עבהון, בעברית שב על כל אחד מהחכמים, ובארמית שב הפעל אל כולם, ובחומש רווי״ה הנוסחא "דאשלמית עמה" כבעברית ובכ״י שלי "דאשלמית יתה". (ד) ואבנט, וְהֶמְיָנִין, לא ידעתי למה שינה את׳ בל״ר? ואפשר שבאשר גם "חשב האפד" ת׳ "הֶמְיַן" ת׳ פס ל״ר לשימן, ובכ״י שלי "וכמינא" וכ״ה גם בחומשי רוו״ה, ועיין במס׳ יומא דף ו׳ אם היה אבנט של

בעל הטורים

בגדים · ורמז לו שיקרב אליו בני לוי דכתיב נהונים נהונים המה לי · ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך · ג״פ אהרן בפסוק רמז לשלשה כהנים שישארו והם אהרן אלעזר ואיתמר · וג״פ לכהנו לי בפרשה כנגד בית ראשון ובית שני ולעתיד : (ג) חכמי לב אשרי בגימ׳ יראת · מי במלא יראת השם · והיינו שנאמר ראשית חכמה יראת ה׳ : (ד) ואלה הבגדים · ולא הזכיר מכנסים

אבן עזרא

כהן הכהנים בתחלה · על כן טעם הקרב אליך · וכבר רמזתי לך למה נבחר אהרן להקדישו לשם בעבור כבוד משפחת נחשון · שיהיו הכהנים מכפרים על בני ישראל · ואין לדבר על משה אדונגו כי טרח היה ומי יתן לו עבדים · ועוד כי טורח כל ישראל על משה ללמדם המצות ולדון כל דבר קשה · וי״ו לכהנו לי · טוסף · כוי״ו מיהו שדי · בנו בעור · ופי׳ שמות בני אהרן אולי בנים אחרים היו לו חוץ מאלה · ואין ספק כי רבבה למעלה במדבר משפחת אהרן על כן נתנו להם לישראל ערים רבות ככתוב בספר יהושע : (ב) ועשית בגדי קדש · נקראו כן בעבור שישרתו בהם במקום הקדש · או על דרך ולא יקדשו את העם בבגדיהם · ובגדי אהרן כלם הנזכרים : לכבוד ולתפארת · שיתפארו בהם · כי אין אחד מישראל שילבש כאלה : (ג) ואתה · וי״ו מלאתיו שב אל לב : (ד) ואלה · הזכיר בתחלה החשן שהיה למעלה מהאפוד שהוא למעלה מהמעיל · ואחר כן הכתנת והאבנט החוגר אותו · והמצנפת על ראשו · וכן היה כאשר רחץ אהרן במים ולבש מכנסי בד ואין צורך להזכירם עתה ולא בשעת מעשה · כי מנהג כל אדם ללבוש מכנסים · והנה משה הלבישו הכתנת · ואחר כן שם המצנפת על ראשו · ושם על המצנפת ציץ נזר הקדש · ולא הזכיר בפסוק הזה שהוא סופר בגדי הכהונה את ציץ נזר הקדש · כי איננו בגד · וקדמונינו הזכירו בעבור הכהנים שמנה בגדי כהונה · ואין האורים והתומים בגדים ולא אבנים ולא קלפים · ואחר כן חגר אותו באבנט · ואחר כן הלבישו המעיל · ואחר כן האפוד ו׳ אפוד לו בו · כי החשב מהאפוד · ובעבור החשב נקרא אפוד · והנה על הסדר שהוא בפסוק הזה · ואל התומים שתמצא כת ב׳ באחרונה במעשה וישם את המצנפת על ראשו · כי פירושו וכבר שם המצנפת עם ציץ הזהב בלבשו הכתנת · וכמוהו וילבישהו בגדים וכבר הלבישוהו כי בתחלה כתוב וישימו הצניף הטהור על ראשו · (ה) והם · חכמי לב השטים נאמנים הם : (ו) ועשו האפוד · כי הוא גדול מהחשן ולא יזח מעל החשב · יש אומרים קשות כדבר האפוד

רמב״ן

וכן כתוב וצניף מלוכה · וכך יקראם הכתוב פארי המגבעות וכתיב פארי פשתים יהיו על ראשם · שהם פאר ושבח למכתירים בהם · והאפוד והחשן לבוש מלכות כענין שכתוב והמניכא די דהבא על צואריך · והציץ נזר המלכים הוא · וכתיב יציץ נזרו · והם זהב וארגמן ותכלת וכתיב כל כבודה בת מלך פנימה ממשבצות זהב לבושה · וכתיב ארגוונא תלבש והמניכא די דהבא על צוארך · והתכלת גם היום לא ירים איש את ידו ללבוש חוץ ממלך העובד כוכבים וכתיב ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור ועטרת זהב גדולה ותכריך בוץ וארגמן · והתכריך הוא המעיל שיעטף בו · ועל דרך האמת לכבוד ולתפארת יאמר שיעשו בגדי קדש לאהרן לשרת בהם לכבוד השם השוכן בתוכם ולתפארת עוזם כדכתיב כי תפארת עוזמו אתה · וכתיב בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו · וקדשנו הוא הכבוד · ותפארתנו תפארת ישראל · ועוד נאמר עוז ותפארת במקדשו · וכן לפאר מקום מקדשי ומקום רגלי אכבד · שיהיה מקום המקדש מפואר בתפארת ומקום רגליו שהוא מקום בית המקדש מכובד בכבוד השם · וכן ובישראל אתפאר שיהיה מראה ומיחד בהם תפארתו · וכן אמר למטה גם בבגדי הבנים כלם לכבוד ולתפארת · ואמר בקרבנות יעלו על רצון מזבחי ובית תפארתי אפאר · והנה המזבח רצונו והכבוד בית תפארתו והיו הבגדים צריכין עשייה לשמן : ויתכן שיהיו צריכין כוונה · ולכן אמר ואתה תדבר אל כל חכמי לב אשר מלאתיו רוח חכמה שיבינו מה שיעשו · וכבר אמרו דמות דיוקנו מגלה לפני בנית מלחמתי : (ה) והם יקחו את הזהב · הנה כל הצוואות עד כאן היו במשה עצמו ועשית תעשה · עתה צוה שידבר אל כל חכמי לב שיעשו הבגדים · ולכן אמר והם יקחו את התכלת ואת הזהב שיקבלו הנדבה מן הצבור ויעשו בה את הבגדים · והטעם לאמר שלא ישקול להם הנדבה ולא ימנה כי נאמנים הם · כענין שנאמר ולא יחשבו את האנשים

ספורנו

המשכן שלא יחשבו שתהיה מצות הדלקת המנורה מצוה ששה בזמן ההוא שהתנדבו בלבד : לכבוד · לכבוד קונו ית׳ שיהיו אותם בגדי קדש לעבודתו : ולתפארת · שיהיה כהן מורה נורא על כל סביביו שהם תלמידיו המקוקים על לבו וכתפיו : (ג) ואתה תדבר אל כל חכמי לב · שיעשו כל האמור למעלה : ועשו את בגדי אהרן · ויעשו גם כן את בגדי אהרן : לקדשו · לכם כך יעשו הבגדים : והם יקחו את הזהב · וכמו שיכוונו בעת העשייה כן יכוונו כשיקחו את הזהב וכו׳ : (ו) אפוד ·

מלבוש

וְאַרְגָּמָן תּוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב: ז שְׁתֵּי
כְתֵפֹת חֹבְרֹת יִהְיֶה־לּוֹ אֶל־שְׁנֵי קְצוֹתָיו וְחֻבָּר: ח וְחֵשֶׁב
אֲפֻדָּתוֹ אֲשֶׁר עָלָיו כְּמַעֲשֵׂהוּ מִמֶּנּוּ יִהְיֶה זָהָב תְּכֵלֶת
וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר: ט וְלָקַחְתָּ אֶת־שְׁתֵּי
אַבְנֵי־שֹׁהַם וּפִתַּחְתָּ עֲלֵיהֶם שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: י שִׁשָּׁה
מִשְּׁמֹתָם עַל הָאֶבֶן הָאֶחָת וְאֶת־שְׁמוֹת הַשִּׁשָּׁה הַנּוֹתָרִים
עַל־הָאֶבֶן הַשֵּׁנִית כְּתוֹלְדֹתָם: יא מַעֲשֵׂה חָרַשׁ אֶבֶן פִּתּוּחֵי

ת"א ששה משמתם · סוטה לו : כתולדתם · שם : פתוחי חתם · שם מח :

רש"י

הקורא בגרופן לכך אני כותב מעשיהם כמות שהוא למען ירוץ קורא בו ואח"כ אפרש על סדר המקראות · האפוד עשוי כמין סינר של נשים רוכבות סוסים וחוגר אותו מאחוריו כנגד לבו למטה מאציליו רחבו כמדת רוחב גבו של אדם ויותר ומגיע עד עקביו והחשב מחובר בראשו על פני רחבו מעשה אורג ומאריך לכאן ולכאן כדי להקיף ולחגור בו והכתפות מחוברות בחשב אחד לימין ואחד לשמאל מאחורי הכהן לשני קצות רחבו של סינר וכשזוקפן עומדות לו על שני כתפיו והם כמין שתי רצועות עשויות ממין האפוד ארוכות כדי שיעור לזקפן אצל צוארו מכאן ומכאן ונקפלות לפניו למטה מכתפיו מעט ואבני השהם קבועות בהם אחת על כתף ימין ואחת על כתף שמאל והמשבצות נתונות בראשיהן לפני כתפיו ושתי עבותות הזהב התחובות בב' טבעות שבחושן בשני קצות רחבו העליון אחת לימין ואחת לשמאל ושני ראשי השרשרות תקועין במשבצות לימין וכן שני ראשי השרשרות השמאלית תקועין במשבצות שבכתף שמאל נמצא החשן תלוי במשבצות האפוד על לבו מלפניו ועוד שתי טבעות בשני קצות החשן בתחתיתו וכנגדם שתי טבעות בשתי כתפות האפוד מלמטה בראשו התחתון המחובר בחשב וטבעות החשן אל מול טבעות האפוד שוכבים זה על זה ומרכסן בפתיל תכלת תחוב בטבעות האפוד והחשן שיהא תחתית החשן דבוק לחשב האפוד ולא יהא נד ונבדל הולך וחוזר: זהב תכלת וארגמן תולעת שני ושש משזר · חמשת מינין הללו שזורין בכל חוט וחוט והיו מרדדין את הזהב כמין טסין דקין וקוצצין פתילים' מהם וטווין אותו חוט של זהב עם ו' חוטין של תכלת וחוט של זהב עם שש חוטין של ארגמן וכן בתולעת שני וכן בשש שכל המינין חוטן כפול שש וחוט זהב עם כל אחד ואחד ואח"כ שוזר את כולם כאחד נמצא חוטן כפול כ"ח וכן מפורש ביומא ולמד מן המקרא הזה וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים לעשות את פתילי הזהב בתוך התכלת ובתוך הארגמן וגו' למדנו שחוט של זהב שזור עם כל מין ומין: מעשה חשב · כבר פירשתי שהוא אריגת שתי קירות שאין צורות שני עבריהם דומות זו לזו: (ז) שתי כתפות וגו' · הסינר מלמטה וחשב האפוד היא החגורה ונמולא לו מלמעלה דוגמת סינר הנשים ומגבו של כהן הן מחוברות בחשב ב' חתיכות כמין ב' רצועות רחבות אחת כנגד כל כתף וכתף וזוקפן על שתי כתפותיו עד שנקפלות לפניו כנגד החזה ועל ידי חבורן לשפת החשן נאחזין מלפניו כנגד לבו שאין נופלות כמו שמפורש בענין והיו זקופות והולכות כנגד כתפיו ושתי אבני השהם קבועות בהן אחת בכל אחת: אל שני קצותיו · אל רחבו של אפוד שלא היה רחבו אלא כנגד גבו של כהן וגבהו עד כנגד האצילים שקורין קודי"ש 1) שנא' לא יחגרו ביזע אין חוגרין במקום זיעה לא למעלה מאציליהם ולא למטה ממתניהם אלא כנגד אציליהם: וחבר · האפוד עם אותן שתי כתפות האפוד יחבר אותם במחט למטה בחשב ולא יארגם עמו אלא אורגם לבד ואחר כך מחברם: (ח) וחשב

רשב"ם

אך אני אפרש בהם דברים שלא נתפרשו : (ז) שתי כתפות וגו' · האפוד עשוי לפי דעתי כמו חצי מלבוש ממתניו של אדם ולמטה ומכסהו בין מלפניו בין מלאחריו · וזהו שכתוב ויחגור אותו בחשב האפוד ויאפוד לו בו · שהחשב עשוי כמין אזור עשוי בתוך שפת האפוד בגוף האפוד והכתפות הללו שתיהם חוברות ממש מכל וכל ומכסים את כל הגוף של אדם · ואחריו ממתניו ולמעלה · וזהו שכתב פעם שנית וחובר שמלבד שהיו הכתפות אשה אל אחותה עד כתפי האדם מלמעלה · חוזר ומחבר אותם מלמטה אל האפוד והחשן לפניו על לבו זרת ארכו וזרת רחבו מחובר למעלה בכתפות ומלמטה באפוד נמצא הכל מלבוש אחד · תמצא כל גוף הכהן מכוסה באפוד המחובר לחשן ולכתפות האפוד · שאם לא היו חוברות הכתפות יחד אלא באו שתים רצועות עולות על צוארו ומתחברות לשרשרות החשן מלפניו · א"כ כשהכהן עסוק בעבודה וכופף את צוארו למטה יהו נופלות הכתפות ומתפרדות · והחשן נופל · אל שני קצותיו · שמחברין לאחריו של כהן קצות האפוד העליונות מעל החשב : (ח) וחשב אפודתו · שבחשב היה חגורו ומחברו · כדכתיב ויחגור אותו בחשב האפוד ויאפוד לו בו : (יא) מעשת חרש אבן · דבוק הוא לגבי הרי"ש פתח חרש של אבן · אומן לפתוח ומשקל

1) עלענכהגע uocde

תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא צְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד אֻמָּן: ז תַּרְתֵּין כַּתְפִּין מְלַפְּפָן יְהוֹן לֵהּ מִתְּרֵין סִטְרוֹהִי וְיִתְלַפַּף: ח וְהֶמְיַן תִּקּוּנֵהּ דִּי עֲלוֹהִי כְּעוֹבָדֵיהּ מִנֵּהּ יְהֵי דִּדְהַבָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר: ט וְתִסַּב יָת תַּרְתֵּין אַבְנֵי בוּרְלָא וְתִגְלוֹף עֲלֵיהֶן שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: י שִׁתָּא מִשְּׁמָהָתְהוֹן עַל אַבְנָא חֲדָא וְיָת שְׁמָהַת שִׁתָּא דְּאִשְׁתָּאֲרוּ עַל אַבְנָא תִנְיָתָא כְּתוּלְדָתְהוֹן: יא עוֹבַד אֻמַּן אֶבֶן טָבָא כְּתַב מְפָרַשׁ

נתינה לגר

כה"ג וכהן הדיוט שוין. (יא) מעשה חרש אבן, עובד אֻמַּן אבן טבא, לעיל (בראשית ד' כ"ב) "חרש נחשת" ת' "דעבד" אבל כאן שת' "מעשה" עובד, ית' בפנים אחרים, וכן לקמן (ל"ה ל"ה) "חרש וחשב" ת'

בעל הטורים

[אלא היו] לכבוד ולתפארת · ולא הזכיר ציץ לפי שלא היה מין בגד: (ו) ושש משזר (עם האותיות) בגימ' שלשה ושנים חוטים (עם הכולל) וכנגד התורה שמתחלת בבי"ת ומסיימת בלמ"ד: (ז) אל שני · ג' הכא והידך לך לאות אשר יבוא אל שני בניך · בעלי (ש"א ב') · וילד בכריס וגו' ויתן אל שני נעריו · בנעמן (מ"ב ה') · בני עלי היו מבזין הכהונה שנאמר בה אל שני לכך נענשו ונהרגו אבל נעמן היה מכבדה שבקש אדמה לעשות מזבח להקרב תחת כנפי השכינה ומבני בניו למדו תורה ברבים: (ט) שתי אבני שהם · כנגד ב' לוחות · שהם במילוי שי"ן ה"א מ"ם [נ"ל שי"ן ה"י מ"ם · ס' עיטור בכורים] בגי' בלוחות: (י) ששה

רש"י

אפדתו · והגור שעל ידו הוא מאפדו ומתקנו לכהן ומקשטו: אשר עליו · למעלה בשפת הסינר היא החגורה: כמעשהו · כאריגת הסינר מעשה חושב מה' מינים כך אריגת החשב מעשה חושב ומה' מינים: ממנו יהיה · עמו יהיה ארוג לא יארגנו לבד ויחברנו: (י) כתולדותם · כסדר שנולדו ראובן שמעון לוי ויהודה דן ונפתלי על האחת ועל השנית גד ואשר יששכר וזבולן יוסף ובנימין מלא שכן הוא כתוב במקום תולדתו · כ"ה אותיות בכל אחת ואחת: (יא) מעשה חרש אבן · מעשה אומן של אבנים חרש זה

אבן עזרא

והחשן · כי משה לא עשה רק אפוד אחד · והנה כתוב אפוד ירד בידו · ואיננו אפוד משה כי אין כתוב האפוד הידוע · כמו הגישה האפוד · ועוד למה כתוב ירד ולא אמר הוריד · כי ירא כי מקרה היה · ושם כתוב שמנים איש נושא אפוד בד ומפרשים רבים פרשו זה שהיו ראוים לשאת אפוד · ולא שתו לב לדעת האמת כי האפוד בד הוא מין ממיני פשתים · ואפוד משה לא היה בד רק זהב ותכלת וארגמן ותולעת שני ושש עם הכל · ולא היו שואלים רק בחשן המשפט שהיו עליו עולים האורים והתומים · וככה כתוב במשפט האורים לפני ה' · ואין טענה מן הגישה האפוד · כי החשן דבק עמו והאורים עם החשן · וכן כתוב עד עמוד הכהן לאורים ולתומים · וכתוב תמיך ואוריך · והנה ראינו שעשה משה את דוד על פי אפיד אביתר · והנה שאול בלכתו למלחמה שאל באורים הם הם שהיו בתוך חשן המשפט עם האפוד והארון · וה"ה דוד שאל בצקלג באפוד אביתר והנה איננו אפוד משה · וקבלה בלא מוצאת כי האורים אינם אבני חשן · כי הנה כתוב ומלאת בו מלואת אבן · וזהו מעשה בחרש הוא · לא מעשה משה · ואחר כן אמר למשה ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התומים · ובמעשה האפוד כתוב ארבעה טורי אבן · והזכיר הטורים · ואמר על משה ויתן עליו את החשן ויתן אל החושן את האורים ואת התומים · והנה על דרך הפשט אין האבנים המאירים ולא המתאימים · כי בשלה היו באורים ותומים והנה לא ידענו מה הם · והנה אין מועלות אותיות במות הכבשים גם במות האבות · כי לא נקרא חשן משפט רק בעבור האורים שהם עליו · ועוד בשאלה אחרת כי לא נוכל לומר כי האורים הם עצמם התומים · כי כתוב לאורים ולתומים · ועוד כי מלת לאורים גם תומים לשון רבים · והנה דברים רבים הם · ורבינו שלמה אמר כי האורים והתומים היו כתבי שם המפורש · ואנו ראה תשובת רבינו האי לא אמר ככה · וסוד ע"וק הוא לדבר האפוד והחשן · רק ארמוז קצת הכבוד אולי יבינהו מי שהוא ידע דעת עליון · והפתח שיוכל לבא אל הסוד · שתי הטבעות הנתונות על שתי המשבצות · וחשב האפוד הוא המיבור על אצילותו · על כן השמה על כתף השנית · ואלה הם כפי המחשבה · על כן הם באבן אחת · על מספר בני ישראל · ועל שמותם כתולדותם · וככה השמה השניים · רק המשפט איננו כפי החלוק בלב · רק כפי החלוק למראה העין · ובעבור הנטיים אמר וירכסו את החשן מטבעותיו אל טבעות האפוד בפתיל תכלת · והיה החשן · כפול כי שם היו האורים והתומים שמורים עד עת בואך · אז יתנום מחוץ אל החשן · והנה אבני שוהם שוות ומעין אחד · ואין ככה אבני החשן · כי השהם הם לזכרון ומשפט בני ישראל על אבני החשן · ומלת אורים מגזרת חמותי ראיתי אור · ותומים שהם תמימים · והאורים לא התומים זהב וכסף היו · והמספר ידוע בראיות גמורות העליון והשפל · והמשכיל יבין והנה האודים רבים היו עם הכהנים · ויש להם חשב רק כי אין שם חשן ולא אורים ואשר היה רגיל בדברי האורים והתומים שהיו על חשן המשפט יוכל להשיב לשואל מדמיון האפוד לבדו רק לא בכל עת · ואלו הואלתי לגלות זה הסוד לא יכולתי לכתבו כפי המכתב שחברתי בפי' הספר כלו · כי לא יבינהו מי שלא למד ספר המדות · וסוד מלאכת השמים · ואין צורך להאריך בצורת האפוד והחשן והטבעות: (ט) ואבן השהם · לבנה · ובארמית בורלא · ובלשון ישמעאל בלאור · ואין לנו דרך בבירור לדעת אבני המלואים · כי הגאון תרגמם כרצונו כי אין לו קבלה שיסמוך עליה · כי הנה ראינו שתרגם ספיר לבן ואיננו רק אדום · ואין טענה מאודם הכתוב בראשונה · כי ידוע כי המש הם גווני העינים · הלבן והירקת והאדום וירוק ושחור · והנה בעבור היות האדום

רמב"ן

אשר יתנו הכסף על ידם לתת לעושי המלאכה כי באמונה הם עושים · וכאשר נאמר בבגדים הוא הדין בכל מלאכת המשכן כי ביום הראשון בלבד כתיב ויקחו מלפני משה וגם הוא שלא בחשבון לקחו הכל מלפניו · ובאחר הימים הביאו אליהם · ולכך כתיב ויאמרו אל משה לאמר מרבים העם להביא כי להם היו מביאים לא שיתנום למשה והוא ישקול על ידם · אבל הם לאחר שגבו הכל מנו ושקלו ואמרו למשה

ספורנו

מלבוש מתחת אדם ולמטה ושפתו העליון עשוי כמין אזור מלאכת מחשבת ובו יחגור הלובש את האפוד על המעיל כאומר ויחגור אותו בחשב האפוד ויאפוד לו בו: (ז) שתי כתפות חוברות · מכוונות במלאכת ציוריהם: אל שני קצותיו · אל מלאכת שתי קצות רחבו: וחבר · האפוד יחובר עם הכתפות על אופן מכוון במלאכתו עם מלאכת הכתפות:

חֹתָם תְּפַתַּח אֶת־שְׁתֵּי הָאֲבָנִים עַל־שְׁמֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֻסַבֹּת מִשְׁבְּצוֹת זָהָב תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ יב וְשַׂמְתָּ אֶת־שְׁתֵּי הָאֲבָנִים עַל כִּתְפֹת הָאֵפֹד אַבְנֵי זִכָּרֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־שְׁמוֹתָם לִפְנֵי יְהוָה עַל־שְׁתֵּי כְתֵפָיו לְזִכָּרֹן׃ שני ס יג וְעָשִׂיתָ מִשְׁבְּצֹת זָהָב׃ יד וּשְׁתֵּי שַׁרְשְׁרֹת זָהָב טָהוֹר מִגְבָּלֹת תַּעֲשֶׂה אֹתָם מַעֲשֵׂה עֲבֹת וְנָתַתָּה אֶת־שַׁרְשְׁרֹת הָעֲבֹתֹת עַל־הַמִּשְׁבְּצֹת׃ ס טו וְעָשִׂיתָ חֹשֶׁן מִשְׁפָּט מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב כְּמַעֲשֵׂה אֵפֹד תַּעֲשֶׂנּוּ זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ׃ טז רָבוּעַ יִהְיֶה כָּפוּל זֶרֶת אָרְכּוֹ וְזֶרֶת רָחְבּוֹ׃ יז וּמִלֵּאתָ בוֹ מִלֻּאַת אֶבֶן אַרְבָּעָה טוּרִים אָבֶן טוּר אֹדֶם פִּטְדָה וּבָרֶקֶת הַטּוּר הָאֶחָד׃ יח וְהַטּוּר הַשֵּׁנִי נֹפֶךְ סַפִּיר וְיָהֲלֹם׃ יט וְהַטּוּר הַשְּׁלִישִׁי לֶשֶׁם שְׁבוֹ

ת"א ועשית. יומא עב: ועשית חשן. שם עב זבחים פח ערכין טז: כמעשה אפד. יומא עב:

רש"י

דבוק הוא לתיבה שלאחריו ולפיכך הוא נקוד פתח בסופו וכן חרש עצים נטה קו (ישעיה מ"ד) חרש של עצים וכן חרש ברזל מעצד (שם) כל אלה דבוקים ופתוחים: פתוחי חותם. כתרגומו כתב מפרש כגלוף דעזקן חרוצות האותיות בתוכן כמו שחורצין חותמי טבעות שהם לחתום אגרות כתב ניכר ומפורש: על שמת. כמו בשמות: מסבת משבצות. מוקפות האבנים במשבצות זהב שעושה מושב האבן בזהב כמין גומא למדת האבן ומשקע במשבצות נמצאת המשבצת סובבת את האבן סביב ומחבר המשבצות בכתפות האפוד: (יב) לזכרון. שיהא רואה הקב"ה את השבטים כתובים לפניו ויזכור צדקתם: (יג) ועשית משבצת. מיעוט משבצות ב' ולא פירש לך עתה בפרשה זו אלא מקצת צרכן ובפרשת החשן גומר לך פירושן: (יד) שרשרת זהב. שלשלאות: מגבלת. לסוף גבול החשן תעשה אותם: מעשה עבת. מעשה קליעת חוטין ולא מעשה נקבים וכפלים כאותן שעושין לבורות אלא כאותן שעושין לעדשקאות שקורין אינשיי"ש 1): ונתתה את שרשרת. של עבותות העשויות מעשה עבות על משבצות הללו ולא זה הוא מקום צוואת עשייתן של שרשרות ולא צוואת קביעתן ואין תעשה האמור כאן לשון צווי ואין ונתת האמור כאן לשון צווי אלא לשון עתיד כי בפרשת החשן חוזר ומצוה על עשייתן ועל קביעתן ולא נכתב כאן אלא להודיעך מקצת צרך המשבצות שצוה לעשות עם האפוד וכתב לך זאת לומר לך המשבצות הללו יזקקו לך לכשתעשה שרשרת מגבלות על החשן תתנם על המשבצות הללו: (טו) חשן משפט. שמכפר על קלקול הדין. דבר אחר משפט שמברר דבריו והבטחתו אמת דריישמנ"ט בלע"ז 2) שהמשפט משמש ג' לשונות דברי טענות הבעלי דינים. וגמר הדין. ועונש הדין אם עונש מיתה אם עונש מכות אם עונש ממון וזה משמש לשון בירור דברים

רשב"ם

ומשקל דגש הוא כמו גנב לכן החי"ת קמוצה ולא חטופה: פתוחי חותם. כעין פתוחי עורות של חותמות שעושים בטבעות: (יב) על כתפות האפוד. כתפות האפוד באים עד צוארו מכאן ומכאן ונקפלות לפניו ושם קבועים שתי אבנים בראשי הכתפות יש בהן שרשרות שמגיעות עד החשן שכנגד לבו והוא תלוי בהן: אבני זכרון. כמו שמפרש לפנינו אצל ציץ שכתוב בו קודש לה': (יג) ועשית משבצות זהב. כעין טס של זהב שיש גומות באמצעיתו להכניס בו ראשי השרשרות לתחיכה אחת גסה שדומה לגבול לכוף. כעין גומין שעושין בראשי התגורות של משי כדי שהכנס במשבצות: (יד) מעשה עבות. לפי שיש שלשלאות בענין אחר תחובות זו בתוך זו כעין לולאות לכך צריך לפרש שלא היו עשויות כעין חבלים שלנו: ונתתה את שרשרות העבותות על המשבצות. ועדיין לא פירש כאן באיזה מקום יקבעום. ולפנינו מפרש ששני ראשיהם של שרשרות יתן בטבעות החשן ושני ראשיהן שנותנים במשבצות יתן בכתפות האפוד אל מול פניו: (טו) חשן משפט. לפי שנותנים בהם האורים והתומים שמגידים משפט ישראל וצרכיהם כדכתיב ושאל לו במשפט האורים לכן קרוי משפט: כפול. כענין כיס. לפי שנותנים בתוכם האורים והתומים: (יז) ומלאת בו.

1) encensoir רויכפאס, 2) dresser אויפריכטען

כְּגְלָף דְּעִזְקָא תְּגַלּוֹף יָת תַּרְתֵּין אַבְנַיָּא עַל שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְשַׁקְּעָן מְרַמְּצָן דִּדְהַב תַּעְבֵּד יָתְהוֹן: יב וּתְשַׁוֵּי יָת תַּרְתֵּין אַבְנַיָּא עַל כִּתְפֵי אֵפוֹדָא אַבְנֵי דָכְרָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת שְׁמָהַתְהוֹן קֳדָם יְיָ עַל תְּרֵין כִּתְפּוֹהִי לְדָכְרָנָא: יג וְתַעְבֵּד מְרַמְּצָן דִּדְהָב: יד וְתַרְתֵּין תִּכִּין דְּהַב דְּכֵי מִתְחַמָּן תַּעְבֵּד יָתְהוֹן עוֹבַד גְּדִילוּ וְתִתֵּן יָת תִּכַּיָּא גְדִילָתָא עַל מְרַמְּצָתָא: טו וְתַעְבֵּד חֹשֶׁן דִּינָא עוֹבַד אֻמָּן כְּעוֹבַד אֵפוֹדָא תַּעְבְּדִנֵּהּ דַּהֲבָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר תַּעְבֵּד יָתֵהּ: טז מְרַבַּע יְהֵי עִיף זַרְתָּא אֻרְכֵּהּ וְזַרְתָּא פְּתָיֵהּ: יז וְתַשְׁלֵם בֵּהּ אַשְׁלָמוּת אַבְנָא אַרְבְּעָא סִדְרִין אֶבֶן טָבָא סִדְרָא קַדְמָאָה סַמְקָן יַרְקָן וּבַרְקָן סִדְרָא חַד: יח וְסִדְרָא תִּנְיָנָא אִזְמַרַגְדִּין וְשַׁבְזֵיז וְסַבְהֲלוֹם: יט וְסִדְרָא תְּלִיתָאָה קַנְכֵּרֵי טַרְקְיָא וְעֵין עֶגְלָא:

נתינה לגר

„נגר ואומן" כי במלאכת עץ נקרא „נגר". מוסבת משבצת, משקען מרמצן, ערמצ"ן (לעיל כ"ה ו') שפי' מלשון „ומסקי ליה ברמצא דפרזלא" (שבת דף ל') וע' בנתה"ש שכתב „וכן יעשו גם סיום בכל אבן יקרה בטבעות שעושין מלמטה מוסב כמדת האבן ומוציאין ממנו מזל: שלא השניס שיאחז את האבן כדי שתתראה מכל צד ולא יסמן יפיה והדרה. (יז) ארבעה טורים אבן, ארבעה סדרין דאבן טבא, הוסיף מלת „טבא" להטעים כוונת הכתוב שנכללה בו מלת „אבן" טור אדם, סדרא קדמאה סמקן, הטור האחד, סדרא חד, לפי משפט לשון ארמית היה צריך לת' „טור אדם, סדרא חד" והטור האחד, סדרא קדמאה, ושינה להשוות המאמרים, כי בהטורים שאחריו כתוב המספר קודם להנספר. פטדה, ירקן, היא האבן Toraz שהיא ירוקה. וברקת, ברקן, שאורו מבריק. (יח) נפך, אזמרגדין, ע' ערוך והראב"ע שפי' כמו „ותשם בפוך עיניה" והאבן Smaragd נ"כ ירוק וסמוך לשחור. ספיר, שבזיז, ע' ערוך ע' „זוז" שכ' שהוא כמו „זיז" בלה"ק (ישעיה ס"ו י"א) שהוא מאיר ומניץ, ואולי נתוסף עליו „שב" לומר שהוא מניץ שבע מראות, או „שב" הוא מל' „שבינא" שהוראתו גם בעברית גם בארמית, על הדבר המניץ, ובכ"י שלי „שבסים". בכמ"ך. ויהלם, וסבהלום, אולי כוונתו כמ"ש הראב"ע שהוא כמו „שבהלום" ור"ל ששובר האבנים, והוא מגזרת „הולם פעם" אבל כתב „וזה לא יתכן ע"ש. ואפשר שסב הוא מגזרת „סביב" ור"ל שבכל כבודו נוקב בדלת, או כמ"ש לעיל שמאיר שבע גוונין. (יט) לשם, קנברי, היא אבן קנוה, ואולי מוצאה מעיר לשם הנזכרת בכ"ק (יהושע י"ט מ"ז) ובלשון יונית נקראה האבן הזאת Kenchros כמו נרפין הדוחן. שבו, טרקיא, היא אבן הנקראת בל"ע Turquois הובאה מארץ פרס לטורקיה, ואולי „שבו" משם „שבס" בעברית בעבור הארץ הנזכרה בתוכה, ולכן הוא מתו' בארמית „טרקיא" משם „טרק" שהוא כמו סגירה בלה"ק, טרוקי גלי" (ברכות כ"ח ע"א) „דין לא נטרוק" (ערובין ק"ב ע"א) „טרק גלא באפיה" (ב"ק קי"ב ע"א) ויקרא „טרקיא" בעבור הארץ הנזכרה. ובת"י „שבו, ברזילין" אפשר

בעל הטורים

משמותם על · ר"ת שמע שאמר שמע ישראל וכו': (יב) שמותם · ב' במסרה · הכא ואידך אלה שמותם · במרגלים · מלמד שהיו מרגלים כולם כשרים ותשא נזכרה על פי השם: (טו) חשן משפט · שמכפר על עונות משפט · ומה משפט ביום אף שאלה אורים ביום · חשן משפט בגי' מכפר על הרהור הלב [אולי צ"ל בגי' מכפר הרהור לב כ"ב גם' עיטור בכורים]: (יז) ד' טורים כנגד ד' דגלים וד' אמהות · בכל אבן היו שש אותיות · כי שמות שלשה האבות ושבטי ישורן מצטרף עם כל אחד ואחד עד שיהיה ו' אותיות כמו ראובן וא' דאברהם · שמעון ב' · לוי כה"ם · יהודה י' דיצחק · יששכר צ' · זבלון ח' · דן ק' יע"ק · נפתלי ב' · גד שבטי · אשר ישו · יוסף רן · ובנימין לא היה צריך צירוף כי היו בו שש

רש"י

שמפרש ומנכר דבריו: כמעשה אפד · מעשה חושב ומחמשת מינין: (טז) זרת ארכו וזרת רחבו כפול · ומושל לו לפניו כנגד לבו שנאמר והיה על לב אהרן תלוי בכתפות האפוד הנאות מאחריו על כתפיו ונקפלות ויורדות לפניו מעט והחשן תלוי בהן בשרשרות וטבעות כמו שמפורש בענין: (יז) ומלאת בו · ע'

אבן עזרא

הלמנפי ימצא על מינים רבים · ותרגם נוסף כדמות שיתור בעבור ותשם בפוך עיניה · וזה לא יתכן שלא יהיה נו"ן נוסף שרש · כי הוא על משקל אודם · ותכם גדול ספרדי אמר כי יהלום הוא הנקרא אלמס שהוא שובר כל האבנים ונוקב הבדולח · מגזרת הולם פעם · והיו"ד נוסף כיו"ד יצהר גם אלמס אל אלמס · והוא אבן שכל מי בהאבן הכיא באצבעו לעולם יראה חלומות · ואין לתמוה על זה כי כח ימצא בתולדת כל אבן ואבן · כי יש אבן המושכת את הברזל · והמעמדת את הדם · והבורחת מהחומץ · והנשברת לעולם על מבולם: ומלת · (יד) שרשרות · כפול העי"ן · ואם לא יכפלוהו שוה הוא שרשות גבלות · ונפרש בלשון הקדש מלת גבלות ומלות רבות במעשה החשן · גם מלת חשן קשה:

ספורנו

(יב) על שתי כתפיו לזכרון · להביע רחמים על ישראל בזכותם: (יג) משבצות · מכוונות מקום הכתפות אל קצה החשן כנמשם והאבנים

ואחלמה: כ והטור הרביעי תרשיש ושהם וישפה משבצים זהב יהיו במלואתם: כא והאבנים תהיין על שמת בני ישראל שתים עשרה על שמתם פתוחי חותם איש על שמו תהיין לשני עשר שבט: כב ועשית על החשן שרשת גבלת מעשה עבת זהב טהור: כג ועשית על החשן שתי טבעות זהב ונתת את שתי הטבעות על שני קצות החשן: כד ונתתה את שתי עבתת הזהב על שתי הטבעת אל קצות החשן: כה ואת שתי קצות שתי העבתת תתן על שתי המשבצות ונתתה על כתפות האפד אל מול פניו: כו ועשית שתי טבעות זהב ושמת אתם על שני קצות החשן על שפתו אשר אל עבר האפוד ביתה: כז ועשית

ת"א תרשיש ושהם · מגלה יג: במלואתם · סוטה מח:

רש"י

שם שהאבנים ממלאות גומות המשבצות המתוקנות להן קורא אותן בלשון מלואים: (כ) משבצים זהב · יהיו הטורים במלואותם מוקפים משבצות זהב בעומק שיעור שיתמלא בעובי האבן זהו לשון במלואותם כשיעור מלוי עביין של אבנים יהיה עומק המשבצות לא פחות ולא יותר: (כא) איש על שמו · כסדר תולדותן סדר האבנים אודם לראובן פטדה לשמעון וכן כולם: (כב) על החשן · בשביל החשן לקבעם בטבעותיו כמו שמפורש למטה בענין: שרשת · לשון שרשי אילן שמאחיזין לאילן להאחז ולהתקע בארץ אף אלו יהיו מאחיזין לחשן שבהם יהיה תלוי באפוד והן שתי שרשרות האמורות למעלה בענין המשבצות ואף שרשרות פתר מנחם בן סרוק לשון שרשים ואמר שהרי"ש יתירה כמו מ"ם שבשלשם ומ"ם שבריקם · ואיני רואה את דבריו אלא שרשרות בלשון עברית כשלשלת בלשון משנה: גבלת · הוא מגבלות האמור למעלה שתתקעם בטבעות שהיו בגבול החשן וכל גבול ל' קצה אשומיי"ל בלע"ז 1): מעשה עבות · מעשה קליעה: (כג) על החשן · לצורך החושן כדי לקבעם בו ולא יתכן לומר שתהא התחלת עשייתן עליו שא"כ מה הוא שחוזר ואומר ונתת את שתי הטבעות והלא כבר נתונים בו היה לו לכתוב בתחלת המקרא ועשית על קצות החושן שתי טבעות זהב ואף בשרשרות צריך אתה לפתור כן: על שני קצות החשן · לשתי פאות שכנגד הצואר לימנית ולשמאלית הבאים מול כתפות האפוד: (כד) ונתתה את שתי עבותות הזהב · הן הן שרשרות גבלות הכתובות למעלה ולא פירש מקום קבוען בחשן עכשיו מפרש לך שיהא תוחב אותן בטבעות ותדע לך שהן הן הראשונות שהרי בפרשת אלה פקודי לא הוכפלו: (כה) ואת שתי קצות · של שתי העבותות ב' ראשיהם של כל אחת: תתן על שתי המשבצות · הן הן הכתובות למעלה בין פרשת החשן ופרשת האפוד ולא פירש את צרכן ואת מקומן עכשיו מפרש שיתקע בהן ראשי העבותות התחובות בטבעות החשן לימין ולשמאל אצל הצואר שני ראשי שרשרות הימנית תוקע במשבצות של ימין וכן בשל שמאל שני ראשי שרשרות השמאלית: ונתתה המשבצות: על כתפות האפוד · אחת בזו ואחת בזו נמצאו כתפות האפוד מחזיקין את החשן שלא יפול ובהן הוא תלוי ועדיין שפת החשן התחתונה הולכת ובאה ונוקשת על כריסו ואינה דבוקה לו יפה לכך הוצרך עוד ב' טבעות לתחתיתו כמו שמפרש והולך: אל מול פניו · של אפוד שלא יתן המשבצות בעבר

רשב"ם

גומות להושיב בהן האבנים: (כב) ועשית על החשן שרשות גבלות · הם שרשרות שעל המשבצות האמורים למעלה: (כג) ועשית על החשן · על שתי קצותיו העליונים שתי טבעות להכניס בהן שתי העבותות ושתי קצותם התונים במשבצות תתן על כתפות האפוד ונמצא החשן תלוי באפוד ועדיין צידו של החשן התחתון להיות מנענע הנה והנה עד שמחברו אל האפוד כמו שמפרש והולך שעושה בקצות החשן מבפנים שתי טבעות אחת מכאן ואחת מכאן ושתי טבעות בקצות האפוד על כוף הכתפות מקום חיבורן מלמטה אל האפוד והחשן מלמעלה · היו של חשן מלמטה ושל אפוד מלמעלה · כשיבא פתיל תכלת מטבעות האפוד אל טבעות החשן*

1) otmm S'Cijf.

*אולי צ"ל יהחשן מלמעלה

כ וסדרא רביעאה כרום ימא ובורלא ופנטירי מרמצן בדהב יהון באשלמותהון : כא ואבניא יהוין על שמהת בני ישראל תרתא עסרי על שמהתהון כתב מפרש כגלוף בעזקא גבר על שמה תהוין לתרין עסר שבטין : כב ותעבד על חושנא תכין מתחמן עובד גדילו דהב דכי : כג ותעבד על חושנא תרתין עזקן דדהב ותתן ית תרתין עזקתא על תרין סטרי חושנא : כד ותתן ית תרתין גדילן דדהב על תרין עזקתא לסטרי חושנא : כה וית תרתין גדילן דעל תרתין סטרוהי תתן על תרתין מרמצתא ותתן על כתפי אפודא מלקבל אפוהי : כו ותעבד תרתין עזקן דדהב ותשוי יתהון על תרין סטרי חושנא על ספתיה די לעברא דאפודא מלגיו :

נתינה לגר

שכוונתו על האבנים היקרות שנמצאו בארץ Brazils אשר נודעה זה כארבע מאות שנה וזה נמצאו אבנים טובות למרבה . ואם אמת הוא גם מזה ראיה שנמצאו כמה דברים בת"י מזמן מאוחר כאשר הבאנו באיזה מקומות . והאפשר שכוונת הת"י על האבן היקרה הנקראת בל"י Beryllon . ואחלמה , ועין ענלא , היא כעין של ענל , ובת' ירושלמי (במדבר ב' י"ח) "עינעגלא" תיבה אחת · ואפשר שהוא מש' "חלם" שהוראה בלה"ק חוזק , כמו "ותחלימני ותחייני" (ישעיה ל"ח ט"ז) "יחלמו בניהם" (איוב ל"ט ד') "בריך חלמות" לד"ק (שם ו' ו') ומזה הוא ג"כ חלמון שבביצה . (כ) תרשיש , כרום ימא , ביחזקאל (א' ט"ז , י' ט') ת' "תרשיש אבן טבא" ומפני שתרשיש סמוך לים באיספניא נקרא "כרום ים" ואפשר שזהו מה שאמרו רז"ל (ברכות ו' ע"ב) "מה כרום זה משתנים פניו לכמה גוונין" וראיתי עכשיו שחכם א' דאקספאר לפווי (מברעסלויא) שיתף זה השם עם "אכרוס" שהוראתו שחור (ירמיה ח' כ"א , יואל ב' ו' , נחום ב' י"א) וגם עם "כרומא" שהיא אבן טובה מצבע אדום הדומה לדעתו לכרמיל בעברית , ואמר שהוא הנקרא בל' אשכנזית Karmesinfarbe. שהם , בורלא , וכן לעיל (פסוק ט') לקמן (ל"ט י"ג) והיא הנקראת בל"ע Beryl ומראה ירוק , ובנ"א "בירלא" וכן בא גם ברבוי "בירולין" (איוב כ"ח ט"ז) . וישפה , ופנטירי , לקמן ל"ט י"ג ת' "ופנתירי" בתי"ו ע' ערוך ערך "אפנטר" שכתב , שהיא אבן יקרה מלאה חברברות כמו נמר ואפשר שלכוונה הזאת דרשו בילקוט סי' תת"כ , ע"פ "ישלח בהם ערוב" [תהלים ע"ח מ"ה] ר' יהודה אומר פנתרי שלח בהם בעבור שהיא מעורבת מכמה גוונין , יען כי סוקבה להם , אם היתה כוונת הכתוב על מכת הערוב שהיתה מעורבת ממיני חיות שונות , היה לו לומר "ויאכלום" בל"ר , מפני שאין אכילת כל החיות שוה ואשר שדרשו "סוף" מן "נשף" או "שפשוף" מפני שצריכה לשפשוף הרבה עד שיצא אורה . (כא) על שמות , על שמהת . ת' אחר ל' המקרא וטעמו "בשמתם" . (כב) שרשת , תכין , מתרגומו נראה שכוונתו , ששרשת ושרשרת שבפסוקים לעיל י"ד , ולקמן ל"ט ט"ו אחת היא , ושניהם ל' שלשלת בחלוף למנ"ר , וכאשר הביא רש"י בשם מנחם בן סרוק , אולם לא מפעמים שהוא פתר שתיהם מגזרת "שרש" ובאמת דוגמו שתיהם על כל דבר העשוי במקלעת , וכ"ה בקבלת ד' י"ב , ובמס' שבת [דף כ"ז ע"א] "תיכי חלילתא" וכן בב"ק קי"ט ע"ב "מאי אריג תיכי" ופרש"י שם . (כה) ואת שתי קצות שתי העבתות , וית תרתין גדילן דעל תרין סטרוהי . ת' כאלו היה כתוב , "ואת שתי העבתת אשר על שתי קצותיו" וג"ע , וע' ברמב"ן (ויקרא א' ט"ז) שכ' , אבל הפך תרגומו לצורך דבר שידע בו , ות' , ואת שתי קצות שתי העבתת , כן נהפוך , וית תרתן גדילן

בעל הטורים

אותיות : (כ) ישפה · בגימ' [בנימין] בן יעקב · שישפה היה לבנימין :

רש"י

הכתפות שכלפי המעיל אלא בעבר העליון שכלפי החשן והוא קרוי מול פניו של אפוד כי אותו עבר שאינו נראה אינו קרוי פנים : (כו) על שני קצות החשן · הן שתי פאותיו התחתונות לימין ולשמאל : על שפתו אשר אל עבר האפוד ביתה · הרי לך שני סימנים האחד שיתנם בשני קצות של תחתיתו שהוא כנגד האפוד שעליונו אינו כנגד האפוד שהרי סמוך לצואר הוא והאפוד נתון על מתניו ועוד נתן סימן שלא יקבעם בעבר החשן שכלפי החוץ אלא בעבר שכלפי פנים שנאמר ביתה ואותו העבר הוא נגד האפוד שחשב האפוד חוגרו לכהן ונקפל הסינר לפני הכהן על מתניו וקצת כריסו מכאן ומכאן עד כנגד קצות החשן וקצותיו שוכבין עליו : (כז) על שתי כתפות האפוד מלמטה · שהמשבצות נתונות בראשי כתפות האפוד העליונים הבאים על כתפיו כנגד גרונו ונקפלות ויורדות לפניו והטבעות צוה ליתן בראשן השני שהוא

ספורנו

(כא) והאבנים תהיין על שמת בני ישראל · כשיקדישום המתנדבים יהיה הקדשם לשם כך שיכתבו עליהם שמות השבטים : שהיו עשוים על שמותם · והיינו שנים עשר כנגד שמותם לא פחות ולא יותר : פתוחי חותם איש על שמו · וכן המפתח יפתח את האבן של כל אחד מהם על שמו ולא יחליף לא האבן ולא הכוונה מזה לזה : (כג) גבלות · לא שרשרות להאריך ולק־

שתי טבעות זהב ונתתה אתם על שתי כתפות האפוד מלמטה ממול פניו לעמת מחברתו ממעל לחשב האפוד: כח וירכסו את החשן מטבעתו (מטבעתיו קרי) אל טבעת האפוד בפתיל תכלת להיות על חשב האפוד ולא יזח החשן מעל האפוד: כט ונשא אהרן את שמות בני ישראל בחשן המשפט על לבו בבאו אל הקדש לזכרן לפני יהוה תמיד: ל ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התמים והיו על לב אהרן בבאו לפני יהוה ונשא אהרן את משפט בני ישראל על לבו לפני יהוה תמיד: שלישי לא ועשית את מעיל האפוד כליל

ת"א ולא יזח · יומא עב מכות כב חולין ז: וכיו על לב · ערכין טז: ועשית את מעיל · יומא עא: כליל תכלת · מנחות מב

רש"י

מחובר לאפוד והוא שאמר לעומת מחברתו סמוך למקום חבורן באפוד למעלה מן החגורה מעט שהמחברת לעומת החגורה ואלו נתונים מעט בגובה זקיפת הכתפות הוא שנאמר ממעל לחשב האפוד והן כנגד סוף החשן ונותן פתיל תכלת באותן הטבעות ובטבעות החשן ורוכסן באותו פתיל לימין ולשמאל שלא יהא תחתית החשן הולך לפנים וחוזר לאחור ונוקש על כריסו ונמצא מיושב על המעיל יפה: ממול פניו · בעבר החיצון: (כח) וירכסו · לשון חבור וכן מרוכסי איש חבורי חבלי רשעים וכן והרכסים לבקעה הרים הסמוכים זה לזה שא"א לירד לגיא שביניהם אלא בקושי גדול שמתוך סמיכתן הגיא זקופה ועמוקה יהיה לבקעת מישור ונוחה לילך: להיות על חשב האפוד · להיות החשן דבוק אל חשב האפוד: ולא יזח · לשון ניתוק ולשון ערבי הוא כדברי דונש בן לברט: (ל) את האורים ואת התומים · הוא כתב שם המפורש שהיה נותנו בתוך כפלי החשן שעל ידו הוא מאיר דבריו ומתמם את דבריו ובמקדש שני היה החשן שא"א לכ"ג להיות מחוסר בגדים אבל אותו השם לא היה בתוכו ועל שם אותו הכתב הוא קרוי משפט שנאמר ושאל לו במשפט האורים: את משפט בני ישראל · דבר שהם נשפטים ונוכחים ע"י אם לעשות דבר או לא לעשות · ולפי מדרש אגדה שהחשן מכפר על מעוותי הדין נקרא משפט ע"ש סליחת המשפט: (לא) את מעיל האפוד · שהאפוד נתון עליו לחגורה: כליל תכלת · כולו תכלת שאין מין אחר

רמב"ן

כדכתיב ויהי זהב התנופה וגו': (כח) ולא יזח החשן · לשון נתוק ולשון ערבי הוא כדברי דונש בן לברט לשון רש"י · והקרוב אלי כי הוא כמו יסח · מן בית גאים יסח ה' · ובוגדים יסחו ממנו · ענין נתיצה ונתוק בחלוף הסמ"ך והזי"ן · כמו יעלזו חסידים בכבוד עם נתעלסה באהבים · ונתאצו את מזבחותם עם נתצו נתיבתי · וכן ושמרתם את משמרת הבית מסח מהנתץ · יזהירם שלא יפרד אחד מהם וינתץ את המשמר · ואולי גם כן ולמזח תמיד יתגרה להרס ונתיצה · יאמר שיחגור הקללה תמיד עד שיהרס וינתץ בה כאשר אחרים מתאזרים בחגורתם · אין מזח עוד אין הריסה עוד · יאמר לגור עברי באנשי ארץ כיאור אל ארץ תרשיש שהיתה סוחרתך ואין הריסה ועירוד עוד שלא יפרד אחד מכלכם מהם ולא יתוג

אבן עזרא

(כח) ומלת וירכסו · מגזרת מרוכסי איש כדרך שוות: (ל) ונתת · טעם משפטו · דיני השם וגזירותיו בעתידות כי בעבור כן שואלים באורים ותומים: (לא) ועשית · תרגום מעיל ממעל כדמות הנקרא סרבל · רק פי ראשו בתוך המעיל · וקדמונינו ז"ל אמרו כי רמון סביב המעיל ופעמון בין שני רמונים · כי אחרים אמרו כי הפעמונים אינם נראים רק

רשב"ם

מלמעלה והאפוד מלמטה: (כח) וירכסו · ויחגרו: (ל) את האורים ואת התומים · כעין השבעות של שמות בדבר הקב"ה שהיה נותן בהחשן להגיד משפטן וצרכיהם · אם האומות מגידים להם תרפים וקסמים שלהם ברוח טומאה להבדיל כמה הבדלות בין טומאה לטהרה ק"ו לקדושה שמגדת: (לא) מעיל האפוד · שלובש עליו את האפוד כליל תכלת · כולה תכלת ונראה בעיני לפי שהיא נראית תחת האפוד והחשן שבאים לזכרון וגם התכלת שדומה לרקיע הרי הוא לזכרון כמו שכתבו רבותינו אצל תכלת שבציצית שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד לפיכך הוא תכלת כולו ולא ארגמן ולא תולעת השני:

לא

כז ותעבד תרתין עזקן דדהב ותתן יתהון על תרתין כתפי אפודא מלרע מלקבל אפוהי לקבל בית לופי מעלוי להמין אפודא: כח ויחדון ית חושנא מעזקתה לעזקתא דאפודא בחוטא דתכלתא למהוי על המין אפודא ולא יתפרק חושנא מעלוי אפודא: כט ויטול אהרן ית שמהת בני ישראל בחשן דינא על לבה במעלה לקודשא לדוכרנא קדם יי תדירא: ל ותתן בחשן דינא ית אוריא וית תמיא ויהון על לבא דאהרן במעלה קדם יי ויטול אהרן ית דינא דבני ישראל על

בעל הטורים

(ל) אורים תמים · בגימטריא אור ישראל : את האורים ואת התמים · בגימטריא שם (של) [בן] שבעים ושתים : (לא) אפוד בגימ' מלאך · שהיה מלובש כמלאך :

רמב"ן

לגור כי התקרב לגמרי הנפרד ממעמד חביריו יקרא הורס כלשון אל יהרסו אל ה' לראות · וכתיב וממעמדך יהרסך · וכן ומזיח אפיקים רפה (איוב י"ב) נתיצת האפיקים הם הנחלים השוטפים והורסים ההרים והגאיות · ומזח בשקל מלח שניהם בעלי הנו"ן כי הוא מלשון נטה כי חוזק הרחם במלח : (ל) ונתת אל חושן המשפט את האורים ואת התומים · סבר ר"א להתחכם בענין האורים והתומים ואמר כי הם מעשה אומן כסף וזהב והאריך בעניינם כי חשב שהם על הצורות שיעשו בעלי הכוכבים לדעת מחשבת השואל · ולא אמר כלום אבל הם כדברי רש"י כתב של שם המפורש נתון בין כפלי החשן ולכך הוצרך להיות כפול והראיה כי לא נזכרו אורים ותומים כלל במעשה האומנין לא הוזכרו להם בצואה ולא במעשה כלל ופרט בבגדים ויעש את האפוד ויעש את החשן ולא אמר ויעש האורים והתומים ואלו היה מעשה חרש וחכם היה מאריך בהם יותר מן הכל · ואם אולי ירצה לקצר בהם לעמקם היה אומר ועשית אורים ותומים כאשר הראה אותך בהר זהב טהור תעשה אותם או כסף מזוקק · ועוד השוב תראה כי לא הזכיר בה"א הידיעה אחד מכל הכלים שלא נזכרו כבר אבל אמר ועשו ארון ועשית שולחן ועשית מנורת וכן כלם · ובמשכן אמר ואת המשכן תעשה בעבור שכבר הזכירו ועשו לי מקדש · והנה באורים ותומים אמר ונתת אל חושן המשפט את האורים ואת התומים לא צוה אותו בעשייתם והזכירם הכתוב בה"א הידיעה ולא הזכירם הכתוב רק במשה לבדו שאמר בצואה ונתת אל חשן המשפט · ובמעשה ויתן אל החשן את האורים ואת התומים כי לא היו מעשה אומן ולא היה לאומנין ולא לקהל ישראל בהם מעשה ולא נדבה כלל · אבל הם סוד מסור למשה מפי הגבורה והוא כתבם בקדושה או הוא מעשה שמים ולכך יזכירם סתם ובידיעה כמו וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים והנה משה לקח כתב האורים והתומים והניחם שם בחשן המשפט אחרי שהלביש את אהרן האפוד והחשן כמו שאמר ויתן עליו את האפוד ויחגור אותו בחשב האפוד וישם עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת התומים כי

לאחר כן נתנם בין כפלי החשן והענין הוא כי היו שמות קדושים מכחם יאירו האותיות מאבני החשן אל עיני הכהן השואל במשפטם והמשל כי כאשר שאלו מי יעלה לנו אל הכנעני בתחלה להלחם היה הכהן מכוין בשמות שהם אורים והאירו לעיניו אותיות יהודה יו"ד מלוי ועי"ן משמעון ולמ"ד מלוי וה"א מאברהם הכתוב שם על דעת רבותינו · או שהאיר הפעם אחרת לנגד עיניו ה"א מיהודה והנה כאשר האותיות מאירות אל עיני הכהן עדיין לא ידע סדורן כי מן האותיות אשר סדרו מהן יהודה יעלה היה אפשר לעשות מהם הוי הד עליה · או כי על יהודה ותיבות אחרות רבות מאד אבל היו שם שמות הקדושים אחרים נקראים תמים מכחם יהיה לב הכהן תמים בידיעת ענין האותיות שהאירו לעיניו כי כאשר כיון בשמות האורים והאירו חוזר מיד ומכוין בשמות התומים ועודם האותיות מאירות לעיניו ויבא בלבו שחבורם יהודה יעלה · וזאת מדרגה ממדרגת רוח הקדש והיא למטה מן הנבואה ולמעלה מבת קול שמשתמשים בה בבית שני לאחר שפסקה הנבואה ופסקו אורים ותומים כמו שהזכירו רבותינו · ואפשר שאחרי שנתן משה בחשן השמות הקדושים של האורים והתומים היו נודעים במסורת ממנו לגדולי חכמי ישראל שמסרם להם עם סתרי תורה ולפיכך היה ביד דוד אפוד והיה כדמות אפוד משה וכו חשן כדמות חשן הקדש אבל נראה שהיה בד כאשר נאמר בשמואל נער חגור אפוד בד ואמר בנוב עיר הכהנים שמונים וחמשה איש נושא אפוד בד וילבישו אותו את הכהן שהוא מבני הנביאים ושואלים בו ונענין לפעמים כאשר חשב בזה ר"א · ומה שאמר שאילו ראה תשובת רבינו האי לא אמר ככה כבר ראינוה וחשבנוה וידענו כי דעת ר"א לא נתכוין אליה : (לא) מעיל · כתב רש"י הוא כמין חלוק וכן הכתנת אלא שהכתנת סמוך לבשרו ומעיל קורא חלוק העליון · ואין הדבר כן כי המעיל בגד יתעטף בו כמו שאמר והוא עוטה מעיל וכתיב מעיל צדקה יעטני ולא תבא עטיה על הכתנת רק על השלמה אשר יכסה בה דכתיב עוטה אור כשלמה כי הוא עטוף · וכן ועל שפם יעטה יתעטף והוא תרגומו של יונתן

ספורנו

ולמטה : (כז) ממול פניו · שלא יהיה מול פניו: לעמת מחברתו · נכח מחברתו בקו ישר נגד מקום חבור הכתפות עם האפוד : (כט) לזכרון לפני ה' תמיד · שיזכור ה' זכותם ויפקוד את כניסם לשלום בזכותם : (ל) משפט בני ישראל על

תְּכֵלֶת׃ לב וְהָיָה פִי־רֹאשׁוֹ בְּתוֹכוֹ שָׂפָה יִהְיֶה לְפִיו סָבִיב מַעֲשֵׂה אֹרֵג כְּפִי תַחְרָא יִהְיֶה־לּוֹ לֹא יִקָּרֵעַ׃ לג וְעָשִׂיתָ עַל־שׁוּלָיו רִמֹּנֵי תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי עַל־שׁוּלָיו סָבִיב וּפַעֲמֹנֵי זָהָב בְּתוֹכָם סָבִיב׃ לד פַּעֲמֹן זָהָב וְרִמּוֹן פַּעֲמֹן זָהָב וְרִמּוֹן עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב׃ לה וְהָיָה עַל־אַהֲרֹן לְשָׁרֵת וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ לִפְנֵי יְהוָה וּבְצֵאתוֹ וְלֹא יָמוּת׃ ס לו וְעָשִׂיתָ צִּיץ זָהָב טָהוֹר וּפִתַּחְתָּ עָלָיו פִּתּוּחֵי חֹתָם קֹדֶשׁ לַיהוָה׃ לז וְשַׂמְתָּ אֹתוֹ עַל־פְּתִיל

הצדי דגושה א"ת

ת"א מעשה ארג · יומא עב זבחים פח : לא יקרע · יומא עב : פעמון זהב · סוטה ט : קדש לה' · שבת סג סוכה ה' : ושמת אתו · חולין קלח :

רש"י

מעורב בו : (לב) והיה פי ראשו · פי המעיל בגבהו הוא פתיחת בית הצואר : בתוכו · כתרגומו כפיל לגוה כפול לתוכו להיות לו לשפה כפילתו והיה מעשה אורג ולא במחט : כפי תחרא · למדנו שהשריונים שלהם פיהם כפול : לא יקרע · כדי שלא יקרע והקורעו עובר בלאו שזה ממנין לאוין שבתורה וכן ולא יזח החשן וכן לא יסורו ממנו הנאמר בבדי הארון : (לג) רמוני · עגולים וחלולים היו כמין רמונים העשוים כביצת תרנגולת : ופעמוני זהב · זגין עם ענבלים שבתוכם : בתוכם סביב · ביניהם סביב בין שני רמונים פעמון אחד דבוק ותלוי בשולי המעיל : (לד) פעמון זהב ורמון · אצלו : (לה) ולא ימות · מכלל לאו אתה שומע הן אם יהיו לו לא יתחייב מיתה הא אם יכנס מחוסר אחד מבגדים הללו חייב מיתה בידי שמים : (לו) ציץ · כמין טס של זהב היה רחב שני אצבעות מקיף על המצח מאוזן לאוזן : (לז) על פתיל תכלת · ובמקום אחר הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת ועוד כתיב כאן והיה על

רמב"ן

בן עוזיאל שהזכיר הרב כדרוניא כי הוא עפוף קרוב לצורת האפוד שיתעטף בו חצי הגוף שכלפי רגליו · כי אם היה חלוק אין דומין זה לזה כלל וראיה עוד ויחזק בכנף מעילו ויקרע · והנה יש לו כנפים ואינו כמין חלוק · אבל המעיל כסות מקיף את הגוף כלו מצוארו ולמטה עד רגלי האדם ואין לו בית יד כלל · ובשאר המעילים יש להן בית צואר כנגד כל הצואר הפור בו ואותו בית צואר נקרא פי מעיל · וזה הכתוב שיהא ארוג עמו · והמעיל כלו מחולק מלפניו עד למטה מכניס ראשו בנקב פיו ונמצא צוארו תגור בפי המעיל ומלפניו שתי כנפים מכסה בו ומגלה כרצונו כמין גלימא שאין לה בית ראש שחלקו התפירה שלפנים מקמי שפה ולמטה · ולכן יבא בו לשון עטיה לעולם · ולא ידעתי גם כן למה עשה הרב הפעמונים לעצמם פעמון בין שתי רמונים · כי אם כן לא היו הרמונים משמשין כלום ואם לנוי למה היו עשויים כרמונים חלולים יעשם כמין תפוחי זהב ועוד שהיה צריך הכתוב לפרש במה יתלה הפעמונים ואם יעשה בהם הטבעות לתלותן בהן · אבל הם בתוכם ממש כי

אבן עזרא

רק הם בתוך הרמונים והם ישמיעו קול : (לו) ועשית ציץ · תרגמה הגאון עלאבה והיא נתונה על המצנפת ואיננה כדמות כתר כי הוא על המצח לבדו · כי על דרך הפשט אין המגבעות כדמות מצנפת · כי המגבעות כדמות אלה שישימו הזכרים באלה הארצות על הראש שיגבהו הראש והם גבוהים והמצנפת היא כנגד דק ארוך נגוף סביב הראש לבדו מעט תדמה לה המצנפת שישימו בראש הנשים באלה המקומות · כי בארץ ישמעאל ובספרד ואפריקא ומצרים ובכל ובגדד · המצנפת היא על הראש מן הזכרים הנכבדים ולא על ראש אשה · והשרים הגדולים עושים ציץ זהב על המצנפת על מקום המצח · וכבר הזכרתי לך כי מנהג ארץ ישראל ומלבושיהם אינו כמנהג אלה המקומות · והצורך רבינו שלמה לתקן המקראות בשלש פתילות תכלת · ועל דרך הפשט אין צורך רק לפתיל אחד שיעמוד הציץ על פני המצנפת שהיא על המצח · ופעם · (לז) ושמת אותו על פתיל תכלת · פעם

רשב"ם

(לב) לא יקרע · לא יפתח בית צוארו למטה כעין מלבושים שלנו אלא למעלה שבשעת אריגה מניחים בו צואר : (לג) בתוכם · בין רמון לרמון ולא בתוך הרמון : (לה) ונשמע קולו בבאו אל הקדש · שפעמונים נוקשים ומכים זה לזה אע"פ שבליטת הרמונים ביניהם ולפי שצוה הקב"ה וכל אדם לא יהיה באהל מועד בבאו לכפר בקדש עד צאתו לכך צוה הקב"ה ונשמע קולו בבאו ויתרחקו השומעים משם : (לו) ועשית ציץ · לפי שנותנו על מצח מקום ראיית בני אדם קרוי ציץ כמו מציץ מן החרכים כמו שפירשתי על המשקוף כך נראה בעיני : קדש לה' · על האפוד ועל החושן היו שמות בני ישראל לזכרון שכפר הקב"ה על עון הקדשים שיקדישו בני ישראל הכתובים למטה כן הציץ באבני האפוד והחשן : קדש לה' · כלומר הקב"ה מרצה עון הקדשים : (לז) ושמת אותו על פתיל תכלת · פתיל אחד היה בשני ראשי הציץ שמגיע מאזן לאזן שיהא הציץ מקושר

בהן

לִבֵּהּ קֳדָם יְיָ תְּדִירָא: לא וְתַעְבֵּד יָת מְעִילָא דְאֵפוֹדָא גְּמִיר תִּכְלָא: לב וִיהֵי פוּם רֵישֵׁהּ כְּפִיל לְגַוֵּהּ תּוֹרָא יְהֵי מַקַּף לְפוּמֵהּ סְחוֹר סְחוֹר עוֹבַד מָחֵי כְּפוּם שִׁרְיָן יְהֵי לֵהּ לָא יִתְבְּזַע: לג וְתַעְבֵּד עַל שִׁיפּוֹלוֹהִי רִמּוֹנֵי תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי עַל שִׁיפּוֹלוֹהִי סְחוֹר סְחוֹר וְזַגִּין דִּדְהַבָא בֵּינֵיהוֹן סְחוֹר סְחוֹר: לד זַגָּא דְדַהֲבָא וְרִמּוֹנָא זַגָּא דְדַהֲבָא וְרִמּוֹנָא עַל שִׁיפּוֹלֵי מְעִילָא סְחוֹר סְחוֹר: לה וִיהֵי עַל אַהֲרֹן לְשַׁמָּשָׁא וְיִשְׁתְּמַע קָלֵהּ בְּמֵעֲלֵהּ לְקוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ וּבְמִפְּקֵהּ וְלָא יְמוּת: לו וְתַעְבֵּד צִיצָא דִּדְהַב דְּכֵי וְתִגְלוֹף עֲלוֹהִי כְּתַב מְפָרַשׁ קֹדֶשׁ לַייָ: לז וּתְשַׁוֵּי יָתֵהּ עַל חוּטָא דִתְכִלְתָּא

נתינה לגר

דעל תרין כתרוהי, וכן רבים. ומרש"י לא משמע כן. (לב) פי ראשו, פום רישה. בכ"י פומה וכן עיקר, כי גם בשמייה (לקמן ל"ט כ"ג) לא נאמר ראשו. לא יקרע, דלא יתבזע, לכאורה צ"ע, הלא ביומא (ע"ב ע"א) למד מדלא כתיב "שלא יקרע" ש"מ הקורע בגדי כהונה לוקה, והיך ת' "דלא" הסותר לדברי התלמוד? אולם! דברי רש"י שכ' "כדי שלא יקרע והקורע עובר כו'" תמוהים עוד יותר שנראה כסותר דברי עצמו, אלא שרש"י (שכ' פירושו תמיד כדעת הת"א כמו שכתבנו כבר כ"פ) סובר אף שהוא נתינת טעם מ"מ מדהזהירה התורה לבלי יקרע ש"מ שאסור לקרוע והקורע עובר בלאו, ובזה ניחא גם שת' "ולא יזח החשן" (לעיל פסוק כ"ח) "דלא יתפרק חושנא" הלא רז"ל למדו מזה "המזיח חשן לוקה"? יען כי המת' סובר שהזהרת התורה לבלי יבוא אל המעשה, הוא אזהרה שעונשין עליה את העושה המעשה ההוא, וכן ראינו כי גם בבדי הארון שהתנה התורה "לא יסורו ממנו" (לעיל כ"ה ט"ו) למדו חז"ל שהמסיר לוקה, ומלבד כ"ז נראה לדעתי אם נתבונן בפשוטו של מקרא, כי גם רז"ל דקדקו בהוכחותיהם, גם המת' דקדק בתרגומו, יען כי רז"ל בקדשם השקיפו בעומק הפשט, שכל אלה השלשה פסוקים, צריכין אנחנו לפרש בחסרון ש' שהוא ת' "למען". כי היאך יצוה הכ' "לא יִקָּרֵעַ" בנפעל שהוראתו פעול מעצמו, וכן "לא יזח" הוא ג"כ הנפעל כעדות המת' שת' באתפעל וכן "לא יסורו" שהוא פעל עומד? ובע"כ צריכין אנו לומר שחסר הש' וצ"ל "שלא יקרע, שלא יזח, שלא יסורו" ומדלא כ' הקרא בפירוש בש' ש"מ שללאו אתא [בכ"ז נראה הני שמצאתי בכ"י "לא" בלא ד' כמו לא יסורו, ולא יזח, וכן "לא יסור לבבו" (דברים י"ז י"ז) ת' "ולא יסטי לבה" אף שרז"ל אמרו (סנהדרין כ"א ע"א) "מה טעם לא ירבה משום שלא יסור לבבו". (לג) ופעמני זהב בתוכם, חגין דדהב ביניהון, לא ת' "בגויהון" משום שסובר כדעת הרמב"ם שפי' בין רמון לרמון" ולא כד' הרמב"ן שפי' "בחלל הרמונים". (לד) פתוחי חותם, כתב מפרש, לא הוסיף "כגלוף דעזקן" (כלעיל פסוק י"א) משום שסובר כד' הרמב"ם (פ"ט מה' כלי המקדש) שהאותיות היו בולטות, כמבואר בסוגיא דגיטין (כ"א ע"א) ועי' בהראב"ד שם. קדש לה', קדש לה', לא ת' "קודשא" משום שאלה

בעל הטורים

(לב) שפה יהיה לפיו · שהמעיל מכפר על לשון הרע שאם חטא בלה"ר יעשה שפה לפיו שימנע מלה"ר ויעשה תשובה ויתכפר לו: (לג) ועשית על שוליו רמוני תכלת וגו' ופעמוני זהב בתוכם · היו ע"ב כנגד ע"ב מראות נגעים (עפ"א מ"ד דנגעים) שהמעיל מכפר על לה"ר ונגעים באין על לשה"ר: (לד) זהב ורמון פעמון זהב ורמון בגימ' כמה שבעים ושנים: (לה) ונשמע · ג' במסרה הכא ואידך כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (פ' משפטים) ונשמע פתגם המלך (אסתר א') והיינו דאמרינן במגילה אמר רבה מקרא מגילה ות"ת מקרא מגילה עדיף · מקרא מגילה ועבודה מקרא מגילה עדיף · והיינו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע דהיינו תלמוד תורה ועבודה דכתיב בה ונשמע קולו · ונשמע פתגם המלך והיינו קריאת מגילה וסמיך כי רבה היא אלמא עדיף טפי · וגם רבה קאמר לה (מגילה ד"ג ופ"ב) · ובבאו פנים כמש' ובצאתו ולא ימות · והיו את המלך בבואו ובצאתו גבי

רמב"ן

הרמונים חלולים ועשויים כמין רמונים קטנים שלא פתחו פיהם והפעמונים תלויים בהן ונראין מתוכן ולא פירש הכתוב מניינן · אבל רבותינו אמרו שהיו שבעים ושנים זגין ובהם שבעים ושנים עינבלין ותולה שלשים וששה מצד אחד ושלשים וששה מצד אחר כדאיתא בזבחים בפרק המזבח · ומכאן תלמוד שאינו כמין חלוק וכתונת אלא יש לו כנפים · וכן כתב רש"י שהמצנפת כמין כובע שהרי במקום אחר קורא לה מגבעות ומתרגמינן כובעין וגם זה אינו שהרי אמרו שהמצנפת ארכה שש עשרה אמה והרי היא כמין צניף שצונף בו את ראשו מגלגל ומחזיר סביב ראשו כפל על כפל · ומצנפת של כהן גדול איננה קרויה מגבעת בשום מקום · אבל בכהן הדיוט אמר הכתוב מגבעות ואף היא מצנפת היא אלא שקושר בה כל ראשו ומעלה הכפלים עליו כעין מגבעת שהוא כובע כדברי אונקלוס · כי מגבעת כמו מקבעת כאשר אמרתי בסדר ויהי מקץ בחלופי הגימ"ל והקו"ף אלא שהמגבעת כמו המצנפת · ולכך הזכירו חכמים תדיר בכהן גדול ובהדיוט המצנפת בתורת כהנים · ובמסכת יומא שנינו כהן גדול משמש בשמנה כלים וההדיוט בארבעה בכתנת ומכנסים מצנפת ואבנט מוסיף עליו כהן גדול חשן ואפוד ומעיל וציץ: (לז) על פתיל

ספורנו

(ל) שיתפללו עליהם שיזכו במשפט: (לב) לא יקרע · לא יהיה לו בית הצואר כפתח להרכו לפניו אבל יהיה עגול · ולשו

תְּכֵלֶת וְהָיָה עַל־הַמִּצְנָפֶת אֶל־מוּל פְּנֵי־הַמִּצְנֶפֶת יִהְיֶה׃ לח וְהָיָה עַל־מֵצַח אַהֲרֹן וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־עֲוֹן הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יַקְדִּישׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל־מַתְּנֹת קָדְשֵׁיהֶם וְהָיָה עַל־מִצְחוֹ תָּמִיד לְרָצוֹן לָהֶם לִפְנֵי יְהוָה׃ לט וְשִׁבַּצְתָּ הַכְּתֹנֶת שֵׁשׁ וְעָשִׂיתָ מִצְנֶפֶת שֵׁשׁ וְאַבְנֵט תַּעֲשֶׂה מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃ מ וְלִבְנֵי אַהֲרֹן תַּעֲשֶׂה כֻתֳּנֹת וְעָשִׂיתָ לָהֶם אַבְנֵטִים וּמִגְבָּעוֹת תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת׃ מא וְהִלְבַּשְׁתָּ

ת"א והיה על מצח. זבחים פח ערכין טז: ונשא אהרן. פסחים טז יומא ז ח שבועות ט זבחים כג מנחות כה: והיה על מצחו. שבת יב יומא ח מנחות לו: תמיד לרצון. יומא ז יבמות ס זבחים מה מנחות כה:

רש"י

המצנפת ולמטה הוא אומר והיה על מצח אהרן ובשחיטת קדשים שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין למדנו שהמצנפת למעלה בגובה הראש ואינה עמוקה ליכנס בה כל הראש עד המצח והציץ מלמטה והפתילים היו בנקבים ותלויין בו בשני ראשים ובאמצעו ששה בג' מקומות הללו פתיל מלמעלה א' מבחוץ ואחד מבפנים כנגדו וקושר ראשי הפתילים מאחורי העורף שלשתם ונמצאו בין אורך הפס ופתילי ראשיו מקיפין את הקדקד והפתיל האמצעי שבראשו קשור עם ראשי השנים הולך על פני רוחב הראש מלמעלה ונמצא עשוי כמין כובע ועל פתיל האמצעי הוא אומר והיה על המצנפת והיה נותן הציץ על ראשו כמין כובע על המצנפת והפתיל האמצעי החזיקו שאינו נופל והפס תלוי כנגד מצחו ונתקיימו כל המקראות פתיל על הציץ וציץ על הפתיל ופתיל על המצנפת מלמעלה: (לח) ונשא אהרן. לשון סליחה ואעפ"כ אינו זז ממשמעו אהרן נושא את המשא של עון נמצא מסולק העון מן הקדשים: את עון הקדשים. לרצות על הדם ועל החלב שקרבו בטומאה כמו ששנינו איזה עון הוא נושא אם עון פיגול הרי כבר נאמר לא ירצה ואם עון נותר הרי נאמר לא יחשב ואין לומר שיכפר על עון הכהן שהקריב טמא שהרי עון הקדשים נאמר ולא עון המקריבים הא אינו מרצה אלא להכשיר הקרבן: והיה על מצחו תמיד. א"א לומר שיהא על מצחו תמיד שהרי אינו עליו אלא בשעת העבודה אלא תמיד לרצות להם אפילו אינו על מצחו שלא היה כ"ג עובד באותה שעה ולדברי האומר עודהו על מצחו מכפר ומרצה ואם לאו אינו מרצה נדרש על מצחו תמיד מלמד שממשמש בו בעודו על מצחו שלא יסיח דעתו ממנו: (לט) ושבצת. עשה אותה משבצות משבצות וכולן של שש: (מ) ולבני אהרן תעשה כתנות. ארבעה בגדים הללו ולא יותר כתונת ואבנט ומגבעות היא מצנפת ומכנסים כתובים בפרשה: (מא) והלבשת אותם את אהרן. אותם

רמב"ן

תכלת. ובמקום אחר הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת. ועוד כתוב כאן והיה על המצנפת ולמטה הוא אומר והיה על מצח אהרן. ובשחיטת קדשים שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם היה מניח תפילין למדנו שהמצנפת למעלה בגובה הראש והציץ מלמטה והפתילין היו נקובין ותלויין בו בשני ראשיו ובאמצעיהו ששה בשלשה מקומות הללו. פתיל מלמעלה אחד מבחוץ ואחד מבפנים כנגדו וקושר ראשי הפתילים מאחורי העורף שלשתן נמצאו בין אורך הפס ופתילי ראשיו מקיפין את כל הקדקד.

אבן עזרא

פתיל תכלת. שהיה הציץ קשור משני צדדין. ואין ספק כי פני המצנפת הוא על מקום המצח לא על הראש. ובמקום אחר כתוב ויתנו עליו פתיל תכלת. לתת על המצנפת ממעל. ואל תתמה על מלת על. כי כמוהו ויבואו האנשים על הנשים. על לחם הבכורים תנופה לפני ה'. על שני כבשים. את החלב על החזה. ורבים ככה. והנה לא תמצא לעולם כי המצנפת היתה רק לאהרן לבדו. והמגבעות לבניו. ויש אומרים כי מגבעות מגזרת גבעות. כי המצנפת שוכבת כראש ועוטה אותו. וכן כתוב צנוף יצנפך צנפה. ושוכן עתה. והיודע דרך צנוף המצנפת. ידע פי' זאת לא זולת השאלה כגבה וכגבוה השפל. כי אומנות היא. והנה השב ובמת המצנפת על ראשו ונתת את נזר הקדש על המצנפת. והנה הציץ נקרא נזר. וכמוהו ועליו יציץ נזרו. אולי הציץ מגזרת ציץ. דבר נראה. והכה מציץ מן החרכים. ודע כי השנים הנקבים שהם במות על המצח שם יתחבר בה [illegible] הרגבות. ושם הם הדמות. ושם שתל המחשבה. ע"כ כתוב על הציץ לשאת את עון הקדשים. אולי לא היה מתכנס המקדשים כהוגן. ואמר הכתוב על כתנת אהרן בתחלה. וכתונת תשבץ. שהיא משובצת לבדה. ולא כן כתנת הבנים והאבנט עשוי לכבוד אהרן והכה אמר במעשה. ויתן עליו הכתונת הידועה. שהיא המשובצת ועל בניו וילבישם כתנות כתו ולבני אהרן תעשה כתנות. ורבי סעדיה תרגם ושבצת תעיין. והוא כדעת לורם המטבע מרובע עשוי כמין סמגל:

רשב"ם

בהן וג' חוטין כלמעלה על הראש והיה עשוי על החוטין כעין כובע על המצנפת: אל מול פני המצנפת יהיה. הציץ על מצחו מקיף מאזן לאזן: (לח) ונשא אהרן את עון הקדשים וגו'. לפי פשוטו לא דבר הכתוב בטומאת הקדשים אלא כך פירושו כל קרבנות שיביאו ישראל או עולה או חטאת או אשם לכפר עליהם שיסייע הציץ

וִיהֵי עַל מִצְנֶפְתָּא לָקֳבֵל אַפֵּי מִצְנֶפְתָּא יְהֵי׃ לח וִיהֵי עַל בֵּית עֵינוֹהִי דְאַהֲרֹן וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת עֲוָיַת קוּדְשַׁיָּא דִּי יַקְדְּשׁוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל מַתְּנַת קוּדְשֵׁיהוֹן וִיהֵי עַל בֵּית עֵינוֹהִי תְּדִירָא לְרַעֲוָא לְהוֹן קֳדָם יְיָ׃ לט וְתִרְמֵיץ כִּתּוּנָא בּוּצָא וְתַעְבֵּד מִצְנֶפְתָּא דְבוּצָא וְהֶמְיָנָא תַּעְבֵּד עוֹבַד צַיָּר׃ מ וְלִבְנֵי אַהֲרֹן תַּעְבֵּד כִּתּוּנִין וְתַעְבֵּד לְהוֹן הֶמְיָנִין וְכוֹבָעִין תַּעְבֵּד לְהוֹן לִיקָר וּלְתֻשְׁבְּחָן׃ מא וְתַלְבֵּשׁ יָתְהוֹן יָת אַהֲרֹן אָחוּךְ וְיָת

נתינה לגר

המלות „קדש לה'" בפנים היו על הציץ כלס"ק. (לח) על מצח אהרן, על בית עינוהי דאהרן. פ' בעירובין (נ"ס תוד"ה מקום) ובסוכה (ס' ה' תוד"ה ואל יוכיח) שהוכיחו שהציץ היה בגובה הראש מדמתרגמינן „בין עינוהי" וכ"פ, חדא דבת"א שלנו כתיב „בית עינוהי" ועוד אחר שמצינו שהתיב"ע ית' תמיד „מצח „בית עינוהי" א"כ מאי ראיה מהת"א אחר שטונת הכתוב במלת „מצח" בית עינוהי? ואפשר לתרץ קו' א' בחברתה, שמדשינה אונקלוס לת' בזה גם מלת „מצח" — שמתורגמת תמיד „בית עינוהי" — „בין עיטפי" ש"מ שהיה לו בקבלה מרבותיו שהציץ היה בגובה הראש, ונוסחת הת"א שלפני התוס' היה „בין עינוהי" ורק אפשר כמלא מתורגם בכל המקומות בתנ"ך „בית עינוהי" נשתרבב הטעות גם פה, גם בכ"י ישן מצאתי „בית עינוהי". ונשא, ויטול, לא ת' „ויסבול" (כלקמן ל"ד ז') כי הכ"ג אינו סובל, והוא נושא רק המשא, וכ"מ מרש"י. (מ) ומגבעת, כובעין, ע' רמב"ם (פ"ח מה' כלי המקדש) במחלוקתו עם הראב"ד ובמשנה למלך שם, ועמ"ש לקמן (ויקרא ח"ז ד'):

בעל הטורים

יואב בדברי הימים (ב' כ"ג) שהיו שומרים אותו שלא יהרגוהו וזהו ובלאתו ולא ימות: (לח) מצח · ב' במסורה · הכא ואידך וישראל קשי ערף חזקי מצח [נ"ל בית ישראל חזקי מצח וקשי לב] (יחזקאל ג') שבגדי כהונה מכפרים על קשיות ערפם והזון

רמב"ן

ופתיל האמצעי שבראשו קשור עם ראשי השנים הולך על פני רוחב הראש מלמעלה ונמצא עשוי כמין כובע ועל פתיל האמצעי הוא אומר והיה על המצנפת · והיה נותן את הציץ על ראשו ועל ידי פתיל האמצעי הוא מחזקו שאינו נופל והשם תלוי כנגד מצחו · נתקיימו כל המקראות כלנו פתיל על הציץ וציץ על הפתיל ופתיל על המצנפת מלמעלה כל זה לשון רש"י · ואני תמה בדבריו שהכתוב אינו מצוה רק לעשות פתיל תכלת אחד והוא עושה שלשה · ועוד שהוא מצרף המקראות של הצואה והעשייה ומרבה פתילים כנגד כלן וכן תוכל למנות בארון ושולחן ומנורה · ואם הכתוב צוה שישימו אותו על פתיל תכלת היאך נתנו הם עליו פתיל תכלת · ואנה צוה לעשות כן · ומה צורך לחוטין שבאמצע והוא קשור מאחורי העורף כדרך כל ציץ באנשים ובנשים · אבל אין הדבר כמו שאמר הרב · ולא היה שם אלא פתיל אחד שהשם מקיף מאזן לאזן ונקוב בשתי קצותיו ופתיל תכלת נכנס בשני הנקבים והציץ נקשר בו כנגד העורף והנה היה גובה המצנפת סביב הראש לא על המצח כלל אלא למעלה במקום שער · ועל דעת רבותינו היה מניח גם מקצת שער ראשו כנגד פניו לתפילין והיתה המצנפת בגובה שבראש כולה כנגד המוח האמצעי והוא מכסה גם כל הראש כנגד אחוריו והרי המצנפת בגובה שבראש כנגד המוח שבפנים ומניח הציץ כנגד מצחו מאזן לאזן ואין הפסק בין מצחו לציץ אבל מאזן לאזן לאחוריו כנגד כל העורף תהיה המצנפת והפתיל שנקשר בו יבא עליה · וזהו שאמר ושמת אותו על פתיל תכלת שיכנים הפתיל בנקבי הציץ והיה הפתיל על המצנפת לאחורי אזניו כנגד העורף אל מול פני המצנפת יהיה הציץ והיה על המצח כנגד המצנפת בפניו וזהו שאמר ושמת המצנפת על ראשו כלומר למעלה בעליון שבראש לא כמו המגבעות שנאמר בהן וחבשת להם מגבעות שהם חובשות הראש כמי שחובש בראשו וחובשו לחזק · ואמר ונתת את נזר הקדש על המצנפת כי עליה יקשרנו מאחוריו · וכן אמר ויתנו עליו פתיל תכלת לתת על המצנפת מלמעלה כי שם ינתן בקשר וכן וישם על המצנפת אל מול פניו את ציץ הזהב ששם בקשירתו על המצנפת ואל מול פניו ציץ הזהב · והנה הנתינה בכל הכתובים על המצנפת כי היא הקשירה · אבל הציץ אל מול פני המצנפת במצח · ואין להקפיד בין ויתנו עליו פתיל תכלת ובין ושמת אותו בפתיל תכלת כי בשניהם כאלו אומר ושמת אותו בפתיל תכלת ויתנו בו פתיל תכלת כדרך ונתת אותם על סל אחד בסל · וכמוהו השלם על נפשך · או ישמש במקום אל ונתת אותו אל פתיל תכלת ויתנו אליו פתיל תכלת · כי הפתיל נתן אליו והוא אל הפתיל כי בו יסמך · והכלל שאין ענין הכתובים אלא שיכניסו הפתיל בנקבי הציץ וג"כ הוא שהציץ על הפתיל והפתיל על הציץ · וכן וירכסו את החשן מטבעותיו אל טבעות האפוד בפתיל תכלת שהביא רש"י ראיה ממנו · פתיל אחד הוא שהיו מכניסין פתיל אחד בטבעות החשן ובטבעות האפוד שכנגדו · וכן בכלם האחר פתיל אחד כי שני מקומות הן וכל אחד בפתיל אחד ירכסו אותו : (מא) והלבשת אותם את אהרן אחיך ואת בניו אתו · אותן הכתובים בהם לשון רש"י · וטעם אותו שביום אחד ילבישם כלם וימשחם : ומשחת אותם ומלאת את ידם · כל מלוי ידים לשון חנוך כשהוא נכנס להיות מוחזק בו מאותו היום והלאה לשון רש"י · ולא הבינותי בדבריו זה איך יבא לשון מלוי ידים לחנוכת כל דבר · ומה שאמר הרב כי בלשון לע"ז כשממנין

אדם

אֹתָם אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ וּמָשַׁחְתָּ אֹתָם וּמִלֵּאתָ אֶת־יָדָם וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם וְכִהֲנוּ־לִי׃ מב וַעֲשֵׂה לָהֶם מִכְנְסֵי־בָד לְכַסּוֹת בְּשַׂר עֶרְוָה מִמָּתְנַיִם וְעַד־יְרֵכַיִם יִהְיוּ׃ מג וְהָיוּ עַל־אַהֲרֹן וְעַל־בָּנָיו בְּבֹאָם ׀ אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ וְלֹא־יִשְׂאוּ עָוֺן וָמֵתוּ חֻקַּת עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו׃ ס רביעי כט א וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְקַדֵּשׁ אֹתָם לְכַהֵן לִי לְקַח פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר וְאֵילִם שְׁנַיִם תְּמִימִם׃ ב וְלֶחֶם מַצּוֹת וְחַלֹּת מַצֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן סֹלֶת חִטִּים

ת״א ועשה להם · זבחים פח ערכין טז נדה יג: כד · יומא עא: וזה הדבר · שם ס:

רש״י

האמורין באהרן חשן ואפוד ומעיל וכתונת תשבץ מצנפת ואבנט וציץ ומכנסים הכתובים למטה בכולם: ואת בניו אתו · אותם הכתובים בהם: ומשחת אותם · את אהרן ואת בניו בשמן המשחה: ומלאת את ידם · כל מלוי ידים לשון חינוך כשהוא נכנס לדבר להיות מוחזק בו מאותו יום והלאה הוא ובלשון לע״ז כשממנין אדם על פקידת דבר נותן השליט בידו בית יד של עור שקורין גיוואנט״י 1) ועל ידו הוא מחזיקו בדבר קורין לאותה מסירה רוויסטי״ר 2) והיא מלוי ידים: (מב) ועשה להם · לאהרן ולבניו: מכנסי בד · הרי ח׳ בגדים לכ״ג וד׳ לכהן הדיוט: (מג) והיו על אהרן · כל הבגדים האלה על אהרן הראויין לו: ועל בניו · הראויין בהן: בבואם אל אהל מועד · להיכל וכן למשכן: ומתו · הא למדת שהמשמש מחוסר בגדים במיתה: חקת עולם לו · כל מקום שנאמר חקת עולם הוא גזירה מיד ולדורות לעכב בו: (א) לקח · כמו קח ושתי גזרות הן אחת של קיחה ואחת של לקיחה ולהן פתרון א׳: פר אחד · לכפר על מעשה העגל שהוא פר: (ב) ולחם מצות וחלות מצות ורקיקי מצות · הרי אלו ג׳ מינין רבוכה וחלות ורקיקין · לחם מצות היא הקרויה למטה בענין חלת לחם שמן על שם שנותן שמן ברבוכה כנגד החלות והרקיקין וכל המינין באים עשר עשר חלות: בלולות בשמן · כשהן קמח יוצק בהן שמן ובוללן: משוחים בשמן · אחר אפייתן

רמב״ן

אדם על פקודת דבר נותן השליט בית יד של עור שקורין גונ״ט ועל אותו בית יד הוא מחזיקו בדבר והוא מלוי ידים · לא ידעתי אם ירצה הרב לומר שעל שם הבית יד יקרא החנוך מלוי ידים ויביא ראיה מן הגוים · ודע כי הענין הזה להם יצא מן התורה שהוא אצלם קנין החליפין של בועז וכך מתורגם להם שלף איש נעלו ששולף הגנ״ט שלו · והם אומרים שהגואל נתן לבועז וזה מנהגם הזוכר בספרי חכמיהם והנה דברנו בדברי הבאי · והנכון בלשון מלוי ידים בתורה שהוא לשון שלמות · כלשון כי מלאו ימי · ובמלאת הימים האלה · עד יום מלאת בה · בהשלימה · וכן בכסף מלא מחיר שלם · והטעם כי הזר אשר לא תשיג ידו בטהרתו להקריב קרבן או לעבוד עבודת המלכות הנה ידו חסרה בעבודה ההיא וכאשר יכשר לעשות כן הנה ידו שלימה ראויה לכל העבודות והמלאכות וכן מלאו ידיכם היום כי עתה ידיכם מלאה בכל עבודת השם · כמו איש בבנו ובאחיו עבדתם אותו · או שירמוז להם כי בזכות זה יהיו נבחרים לעבוד עבודת ה׳ במשכן כמו שאמר בעת ההיא הבדיל ה׳ את שבט הלוי · ודוד המלך אמר לישראל בנדבת הבית ברצותי בבית אלהי יש לי סגולת זהב

אבן עזרא

(מא) והלבשת אותם את אהרן אחיך · מלת אותם שלשה הכתנת המשבצת והמצנפת והאבנט שהם בגדי אהרן · גם כולת הכותנות שאינם משובצות · והאבנטים והמגבעות שהם בגדי בניו: וקדשת · בדבור · כמו מלא יעמאנו: (מב) ומכנסי בד · יהיו קצרים שלא יכשל בהם: (מג) בבואם · להקטיר או להעלות הנרות: (א) וזה · אשר תעשה להם · לאהרן ולבניו · אין הפרש בין קח או לקח כמו לך לפס וילכו · וגם יצק בו מים: בעבור שהזכיר עם פר בן בקר · ידוע כי איננו גדול · וככה בני יונה · שעיר עזים · וכאיל גדול מהכבש · וכעבד הכסף שהוא שלישית ההין ולכבש רביעית: (ב) ולחם חלות · עגות · וכעבד רקיקי מצות · והזכיר השמן הוא שמן זית כמשפט · ומלת סולת בלשון ערבי שם סמי״ד · שהוכר הסכולת מהחטים וכארץ ישמעאל עושים כן ואין לחם נכבד ממנו · ורבים פי׳ מגזרת סלית כל שוגים מחוקך · סלה כל אבירי ה׳ · ואמר כי כאשר חטים מבלם

רשב״ם

הציץ עם הקרבן להזכירן לפני הקב״ה שיהא לרצון ולזכרון לבני ישראל להתכפר להם: (מ) לכבוד ולתפארת · לפי שהמגבעות על הראש צריכים יפוי נאה ביותר: (מא) והלבשת אותם · כשאקים את המשכן: (ב) ולחם מצות · אפוי בתנור קרוי לחם · וגם שמו היה כן כי הוא להם האמור עם חלות ורקיקין בעשיית שלואים בפרשה

1) gant האנדשוה 2) revetir יעמאנד מיט איינעם אמטע בעקליידען

בנוהי עמה ותרבי יתהון ותקרב ית קרבנהון ותקדש יתהון וישמשון קדמי: מב ותעבד להון מכנסין דבוץ לכסאה בשר עריתא מחרצין ועד ירכין יהון: מג ויהון על אהרן ועל בנוהי במעלהון למשכן זמנא או במקרבהון למדבחא לשמשא בקודשא ולא יקבלון חובא וימותון קים עלם ליה ולבנוהי בתרוהי: א ודין פתגמא די תעבד להון לקדשא יתהון לשמשא קדמי סב תור חד בר תורי ודכרין תרין שלמין: ב ולחם פטיר וגריצן פטירין דפילן במשח ואספוגין פטירין דמשיחין

נתינה לגר

מא) ומלאת את ידם. ותקרב ית קרבנהון. כן ת' בכל המקומות שנמצא מנוי יד, ולא כרש"י, ע' ביומא (דף ה'), בתוס' מסכתין וברמב"ן ע"ז הפסוק. **כט** (ב) ולחם מצות, ולחם פטיר. ת'

בעל הטורים

מזבח של ישראל: (מב) ערוה. ב' במסורה. הכא ואידך לא תקרבו לגלות ערוה (פ' אחרי) רמז שבגדי כהונה מכפרין על בעריות: ממתנים ועד ירכים יהיו. וסמיך ליה והיו על אהרן לומר לך שמכנסים קודמין לכל: (א) וזה הדבר אשר תעשה להם. כלומר קרבנם בדבור שנאמר להם אשרי תבחר ותקרב: לקח. ב' במסורה הכא ואידך לקח בגדו כי ערב זר (משלי כ') במעל שאהרן עשה העגל אמר הקב"ה להסיר מעליו בגדים הצואים לפי שבגדי ע"ז מטמאין וזהו שאמר לקח בגדו פירוש

רמב"ן

כ ף נתתי לבית אלהי ואמר להם ומי מתנדב למלאת ידו היום לה'. כי בהתנדבם לבנין הבית היה ידם שלימה בכל הקרבנות ובכל העבודות כי אין עבודת ישראל להקב"ה שלימה אלא בבית המקדש. וכן איל המלואים בפרשה הזאת שמלואי הכהנים בו כי השלמת והעולה לכפר וזה למלאת ידם בהקרבה. ויש מפרשים ומלאת את ידם שימלא ידם מן הקרבנות וכן החפץ ימלא את ידו שיקריב מהן כרצונו מלא ידיו. והנכון מה שפרשתי ופירוש החפץ ימלא את ידו ויהי כהני הבמות שיהיו מלואים לו בקרבן כאשר בדא מלבו לחגו ואחרי כן יהיה כהן לבמות כי בדומה לדרכי התורה יעשו: (מג) ולא ימות (צ"ל ומתו). מכלל לאו אתה שומע הן אם יהיו עליו לא יתחייב מיתה הא אם יכנס מחוסר אחד מן הבגדים הללו חייב מיתה לשון רש"י. ואינו נכון בעיני שהיה לו לכתוב פסוק זה לאחר שיזכיר כל שמונה בגדים ולמה הזכיר זה בשלשה בגדים חשן ואפוד ומעיל קודם שיזכיר ציץ וכתנת מצנפת ואבנט ומכנסים. וכן אמר ובצאתו ולא ימות ואין ביציאה עבודה שיתחייב עליה משום מחוסר בגדים וכן והיו על אהרן ועל בניו כתב רש"י והיו כל הבגדים האלה על אהרן ועל בניו הראויים לו והאמורים בהם ומהו הא למדת שהמשמש מחוסר בגדים חייב מיתה. וכן נראה זה בדרך הפשט. אבל לפי העולה מן הסוגיות שבגמרא אין דעת רבותינו כן אבל אלה המצוה הזאת שוה בכולם באהרן ובבניו והיא על המכנסים. והטעם כ"כ בהם כי צוה בעשייה ועשה להם מכנסי בד וצוה על הלבישה והיו על אהרן ועל בניו כי בשאר הבגדים צוה למעלה בעשייתם וצוה בלבישה והלבשת אותם את אהרן אחיך ואת בניו אתו וגו'. אם כן המצוה הזו כולה על המכנסים ועליהן יהיה העונש. למדנו זה ממה שאמרו בסנהדרין ובשחיטת קדשים מחוסר בגדים ששימש מנא לן דבמיתה אמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן ומטו בה משמיה דרבי אלעזר בר' שמעון וחגרת אותם אבנט וחבשת להם מגבעות והיתה להם לחקת עולם בזמן שבגדיהם עליהם כהונתם עליהם אין בגדיהם עליהם אין כהונתם עליהם והוו להם זרים ואמר מר זר ששימש במיתה. ואם היה הכתוב הזה אלא בכל הבגדים הנה בכאן עונש מפורש למחוסר בגדים כמאמר הרב. אבל הוא במכנסים בלבד והכתוב האחר בשאר הבגדים ולא הוזכרו שם המכנסים והראיה על דעתם שלא הזכיר למטה בסדר הלבישה מכנסים כלל כי בעבור העונש עליהן בכאן אין צורך לחזור ולהזכירם כי בידוע שילבשם ומה שאמר למעלה ונשמע קולו בבואו אל הקדש ולא ימות הוא על דעתי ביאור למצות הפעמונים. כי מפני שאין בהם צורך בלבישה ואין דרך המכבדים להעשות להם כן לכך אמר כי צוה בהם בעבור שישמע קולו בבואו אל הקדש ויכנס לפני אדוניו כאלו ברשות. כי הבא בהיכל מלך פתאום חייב מיתה כמנהגי המלכות כענין אחשורוש. וירמוז למה שאמר במסכת יומא ירושלמי וכל אדם לא יהיה באהל מועד אפילו אותן שכתוב בהן ודמות פניהם פני אדם לא יהיו באהל מועד על כן צוה להשמיע קולו כמי שיקרא הוציאו כל איש מעלי ויבא לעבוד את המלך ביחוד. וכן ובצאתו לצאת ברשות ושיודע הדבר כדי שיוכלו משרתי המלך לשוב לפניו שם. ובפרקי היכלות יודע זה הענין והנה הטעם שלא יפגעו בו מלאכי אלהים והזכיר זה בכהן גדול למעלתו וזה טעם לפני ה' כי זה העובד לפניו שתשרה שכינתו בעבודתו לפניו כי מלאך השם צבאות הוא כי ההדיוטים לא יכנסו בהיכל להקטיר ולהטיב. וראיתי במדרש ואלה שמות רבה באבני החשן מה טעם שיהא הקב"ה מסתכל בכהן בבגדי הכהן בכניסתו ביום הכפורים ומזכיר לזכות השבטים רבי יהושע בשם רבי לוי אומר משל לבן

ספורנו

ולבן יקרא ויאמר על הדבר הפשוט לאורכו כמו וקרא לו הלוני שהיתה פתוחה בחלונות הרוכב וגו': (מא) ומלאת את ידם. הגליא אותה בענין שתהיה שלמה וראויה לעבוד עבודת הקדש:

תעשה אתם: ג ונתת אותם על־סל אחד והקרבת אתם בסל ואת־הפר ואת שני האילם: ד ואת־אהרן ואת־בניו תקריב אל־פתח אהל מועד ורחצת אתם במים: ה ולקחת את־הבגדים והלבשת את־אהרן את־הכתנת ואת מעיל האפד ואת־האפד ואת־החשן ואפדת לו בחשב האפד: ו ושמת המצנפת על־ראשו ונתת את־נזר הקדש על־המצנפת: ז ולקחת את־שמן המשחה ויצקת על־ראשו ומשחת אתו: ח ואת־בניו תקריב והלבשתם כתנת: ט וחגרת אתם אבנט אהרן ובניו וחבשת להם מגבעת והיתה להם כהנה לחקת עולם ומלאת יד־אהרן ויד־בניו: י והקרבת את־הפר לפני אהל מועד וסמך אהרן ובניו את־ידיהם על־ראש הפר: יא ושחטת את־הפר לפני יהוה פתח אהל מועד: יב ולקחת מדם הפר ונתתה על־קרנת המזבח באצבעך

ת"א ושמת המצנפת. זבחים יט ערכין ג: והגרת אתם. יומא ס"ו סנהדרין פג זבחים יז: ולקחת מדם. שם כד: את כל החלב. חולין מט:

רש"י

מופשט כמין כ"י (כ"ף יוונית) שהיא עשויה כנו"ן שלנו: (ג) והקרבת אותם. אל חצר המשכן ביום הקמתו: (ד) ורחצת. זו טבילת כל הגוף: (ה) ואפדת. קשטו ותקן החגורה והסינר סביבותיו: (ו) נזר הקדש. זה הציץ: על המצנפת. כמו שפירשתי למעלה ע"י הפתיל האמצעי ושני פתילין שבראשו הקשורין שלשתן מאחורי העורף הוא נותנו על המצנפת כמין כובע: (ז) ומשחת אותו. אף משיחה זו כמין כ"י נותן שמן על ראשו ובין ריסי עיניו ומחברן באצבעו: (ט) והיתה להם. מלוי ידים זה לכהונת עולם: ומלאת. ע"י הדברים האלה: יד אהרן ויד בניו. במלוי ופקודת הכהונה: (יא) פתח אהל מועד. בחצר המשכן שלפני הפתח: (יב) על קרנות. למעלה בקרנות ממש: ואת כל הדם. שירי הדם: אל יסוד המזבח. כמין בליטת בית קבול עשוי לו סביב סביב לאחר שעלה אמה מן הארץ: (יג) החלב המכסה את הקרב.

אבן עזרא

לביתך. ויש אומרים טחונות: (ג) והקרבת אותם. וכן בכל המשכן. להיותם שם אל פתח אהל מועד. וככה ספר והאילים: (ה) ולקחת. נקרא החשן מלבוש. כי הוא מכסה המקום כנגד הלב: (ו) ושמת. גם איננו רחוק שיהיה המצנפת באחרונה. והזכיר בתחלת הפרשה המצנפת לפני האבנט. כי היא נכבדת ממנו: (ז) על ראשו. על ראש אהרן לבדו כי הוא הכהן המשיח. והנה זה היה לפני שומו המצנפת על ראשו. כי על הראש יצוק לבדו. וכתוב כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן: (ח) ואת בניו תקריב. אל פתח אהל מועד: (ט) וחגרת אותם אבנט. טעם אבנט אהרן ובניו וכן המכנסים. ואחר שהזכיר אותם הוסיף לבאר אהרן ובניו. כמו ותפתח ותראהו את הילד: ומלת וחבשת. כמו לא אהיה חובש: ומלאת. דעת המתרגם ארמית. כמו ומלאו ידיו. רק מה נעשה במלת מלאו ידכם היום. והגאון פירשו יד חיוב. ואחרים אמרו כי מלואים להיותם שלמים מלאים ורגילים. והנה מה יעשו במלת ומלאו ידיו: (י) והקרבת. כבר הזכיר זה. והנה הטעם כאשר הקריב את הפר יסמוך אהרן ובניו עליו. ויש אומרים כי טעם וסמך אהרן לבדו ואחר כן בניו. ועל כאשר כתוב וסמכו אהרן ובניו. והנה הטעם כאשר היה. שיסמכו יחדו לא זה לפני זה: (יא) ושחטת את הפר. משה שחטו. וטעם לפני ה'. כי הארון היה באמצע המערבי. וכנגדו מזבח הקטורת. וכנגדו מזבח העולה: (יב) באצבעך. הכהן הבוהן: (יג) ולקחת. אין לפר ולשעיר אליה. ויש אומרים כי נקרא

רשב"ם

בפרשת צו את אהרן. חלות ורקיקין מפורשים במסכת מנחות ומכל מין ומין עשר הם: (ג) והקרבת אותם. תביאם לעזרה: (ט) וחגרת אותם אבנט אהרן ובניו. כן נחלקו במסכת יומא לפי שאין סדר לבישתן הכתוב כאן

וְאֶת־כָּל־הַדָּם תִּשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ׃ יג וְלָקַחְתָּ אֶת־כָּל־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד

אונקלוס

במשח סלתא חטין תעבד יתהון: ג ותתן יתהון על סלא חד ותקרב יתהון בסלא וית תורא וית תרין דכרין: ד וית אהרן וית בנוהי תקרב לתרע משכן זמנא ותסחי יתהון במיא: ה ותסב ית לבושיא ותלבש ית אהרן ית כתונא וית מעיל אפודא וית אפודא וית חושנא ותתקן לה בהמין אפודא: ו ותשוי מצנפתא על רישה ותתן ית כלילא דקודשא על מצנפתא: ז ותסב ית משחא דרבותא ותריק על רישה ותרבי יתה: ח וית בנוהי תקרב ותלבשנון כתונין: ט ותזרז יתהון המינין אהרן ובנוהי ותתקן להון כובעין ותהי להון כהנתא לקים עלם ותקרב קרבנא דאהרן וקרבנא דבנוהי: י ותקרב ית תורא לקדם משכן זמנא ויסמוך אהרן ובנוהי ית ידיהון על ריש תורא: יא ותכוס ית תורא קדם יי בתרע משכן זמנא: יב ותסב מדמא דתורא ותתן על קרנת מדבחא באצבעך וית כל דמא תשוד ליסודא דמדבחא: יג ותסב ית כל תרבא דחפי ית גווא וית חצרא דעל

בעל הטורים

שעליו כי עבד זר: (ח) והלבשתם. ב' במסורה. הכא ואידך והלבשתם את אלעזר (פ' חקת) היכא מ"ן דאמר כהן גדול בן כה"ג טעון משיחה וזהו והלבשתם את אלעזר שנתמנה להיות כה"ג צריך משיחה כשם שהלבשתם כתנות היו במשיחה שאז

רמב"ן

מלכים שהיה סדנוג נכנס אצלו מלמד על בנו כינוריס והיה מתירא מן העומדים עליו שמא יפגעו בו מה עשה הלבישו פורפירא שלו שיהיו רואין אותו ומתיראין ממנו כך אהרן היה נכנס בכל עת לבית קדש הקדשים ואלולי זכיות הרבה שהיו נכנסות עמו ומסייעות אותו לא היה יכול ליכנס למה שהיו מלאכי השרת שם מה עשה הקב"ה נתן לו מדמות לבושי הקדש שנאמר וילבש צדקה כשרין ע"כ אגדה זו. ואע"פ שלא היה נכנס לפני לפנים בבגדים אלו אף באהל מועד הוצרך לכך ביום הכפורים שהרי כתוב וכל אדם לא יהיה באהל מועד: (ג) והקרבת אותם בסל וגו'. נמשך לפניו יאמר כי הלחם בסל והפר והאילם ואהרן ובניו יקריבו אל פתח אוהל מועד: (ד) ורחצת אותם במים. לאהרן ובניו. ויותר נכון כי והקרבת אותם בסל לא יפרש כי מן הטעם הוא ידוע שיקריבם אל המקום אשר יצוה לבא הכהנים והכתוב השני ידבר על אהרן ועל בניו ולכך אמר ורחצת אותם במים: (ז) ולקחת את שמן המשחה ויצקת על ראשו וגו'. אמר ר"א כי זה לפני שומו המצנפת על ראשו כי על ראש עצמו יצוק השמן. ואיננו נכון בעיני כי גם במעשה אמר וישם את המצנפת על ראשו וכו' ואח"כ אמר ויקח את שמן המשחה וימשח את המשכן וגו' ואח"כ ויצק משמן המשחה על ראש אהרן. אבל הנכון שהיתה הצניפה סביב סביב ואמצע הראש מגולה ועליו יצק השמן. אם היתה המשיחה בכל הראש כדברי רש"י תהיה כניקים במקום הנחת תפילין שהיה מניח מגולה ומשם ימשחנו כמין כ"י: (ט) וחגרת אותם אבנט וגו'. ירמוז לאהרן ובניו ושב לפרש אהרן ובניו כמו יביאה את תרומת ה'. אשר לא יעבדו אותו ואת נבוכדנצר כדברי ר"א. ואם כן יחזור וחבשת להם מגבעות למקצתם כי אהרן אין לו מגבעת והמצנפת כבר היא על ראשו. ויתכן שיהיה שיעור הכתוב וחגרת אותם אבנט ואהרן ובניו יאמר תחגור בניו הנזכרים אבנט ואהרן עצמו עם בניו. ובעבור שהאבנט שוה בכולם לא הוזכר עם בגדי אהרן למעלה והוצרך עתה לומר שיחגרנו אבנט כבניו ולא הזכיר המכנסים כי לא הוצרך כאשר פירשתי. והטעם שהפריש המכנסים מאחר הבגדים כי כל הבגדים היה משה מלביש אותם כמו שטה והלבשתם. אבל המכנסים שהם לכסות בשר הערוה היו הם לובשים אותם בצנע ולכן לא הזכיר עתה בכלל ולקחת את הבגדים והלבשת ולפיכך הפרישם במצוה ובמעשה כמו שהזכרתי למעלה: (י) והקרבת את הפר לפני אהל מועד. אמר ר"א כי טעמו כאשר תקריב את הפר לפני אהל מועד יסמוך אהרן ובניו עליו כי כבר הזכיר זה למעלה. והנכון בעיני כאשר פירשתי שמשם יצוה להקריבם ולא פירש אל אהל מועד רק שיקריב אותם. והטעם שיקריבם אל מקום הכהנים שיהיו מזומנים ודי שיהיו לפני פתח חצר המשכן ועכשיו הצריך שיקריבם לפני אהל מועד אל פתח האהל כאשר יפרש בשחיטה כי הסמיכה תהיה שם: (יג) החלב המכסה את הקרב וגו'. הוא הקרום שעל הכרס שקורין טילא בלשון רש"י. ולפי דעתי כי החלב המכסה את הקרב הוא הקרום.

אבל

וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן וְהִקְטַרְתָּ הַמִּזְבֵּחָה׃ יד וְאֶת־בְּשַׂר הַפָּר וְאֶת־עֹרוֹ וְאֶת־פִּרְשׁוֹ תִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה חַטָּאת הוּא׃ טו וְאֶת־הָאַיִל הָאֶחָד תִּקָּח וְסָמְכוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל׃ טז וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הָאָיִל וְלָקַחְתָּ אֶת־דָּמוֹ וְזָרַקְתָּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ יז וְאֶת־הָאַיִל תְּנַתֵּחַ לִנְתָחָיו וְרָחַצְתָּ קִרְבּוֹ וּכְרָעָיו וְנָתַתָּ עַל־נְתָחָיו וְעַל־רֹאשׁוֹ׃ יח וְהִקְטַרְתָּ אֶת־כָּל־הָאַיִל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא לַיהוָה רֵיחַ נִיחוֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה הוּא׃ חמישי יט וְלָקַחְתָּ אֵת הָאַיִל הַשֵּׁנִי וְסָמַךְ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל׃ כ וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הָאַיִל וְלָקַחְתָּ מִדָּמוֹ וְנָתַתָּה עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן אַהֲרֹן וְעַל־תְּנוּךְ אֹזֶן בָּנָיו הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדָם הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלָם הַיְמָנִית וְזָרַקְתָּ אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ כא וְלָקַחְתָּ מִן־הַדָּם אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ וּמִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְהִזֵּיתָ עַל־אַהֲרֹן וְעַל־בְּגָדָיו וְעַל־בָּנָיו וְעַל־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ וְקָדַשׁ הוּא וּבְגָדָיו וּבָנָיו וּבִגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ׃ כב וְלָקַחְתָּ מִן־הָאַיִל הַחֵלֶב וְהָאַלְיָה וְאֶת־הַחֵלֶב ׀ הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת יֹתֶרֶת הַכָּבֵד וְאֵת ׀ שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן וְאֵת שׁוֹק הַיָּמִין כִּי

ת״א עלה הוא · זבחים יב :

רש״י

הוא הקרום שעל הכבד שקורין טיל״א : ואת היותרת · הוא טרפשא דכבדא שקורין איבר״ש : על הכבד · אף מן הכבד יטול עמה : (יד) תשרף באש · לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו : (טז) וזרקת · בכלי אוחז במזרק וזורק כנגד הקרן כדי שיראה לכאן ולכאן ואין קרבן טעון מתנה באצבע אלא חטאת בלבד אבל שאר זבחים אינן טעונין קרן ולא אצבע שמתן דמם מחצי המזבח ולמטה ואינו עולה בכבש אלא עומד בארץ וזורק : סביב · כך מפורש בשחיטת קדשים שאין סביב אלא ב׳ מתנות שהן ד׳ האחת בקרן זוית זו והאחת בקרן שכנגדה באלכסון וכל מתנה נראית בשני צדי הקרן אילך ואילך נמצא הדם נתון בארבע רוחות סביב לכך קרוי סביב : (יז) על נתחיו · עם נתחיו מוסף על שאר הנתחים : (יח) ריח ניחוח · נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני : אשה · לשון אש והיא הקטרת איברים שעל האש : (כ) תנוך · הוא הסחוס גדר האמצעי שבתוך האוזן שקורין טנרו״ס1) : בהן ידם · הגודל ופרק האמצעי : (כב) החלב · זה חלב הדקים או הקיבה : והאליה · מן הכליות ולמטה כמו שמפורש בויקרא שנאמר לעומת העצה יסירנה מקום הכליות שהכליות יועצות ובאמורי השור לא נאמר אליה שאין אליה קריבה אלא בכבש ובכבשה ואיל אבל שור ועז אין טעונין אליה : ואת שוק הימין · לא מצינו הקטרה בשוק הימין עם האמורים אלא זו בלבד : כי איל מלואים הוא · שלמים לשון שלמות שהושלם בכל מגיד הכתוב שהמלואים שלמים שמשימים שלום למזבח ולעובד העבודה ולבעלים (ע׳ במזרחי) לכך אני מצריכו החזה להיות לו לעובד העבודה למנה וזה משה ששמש במלואים והשאר אכלו אהרן ובניו שהם בעלים כמפורש

1) [illegible] קנאָרפעל

כַּבְדָּא וְיָת תַּרְתֵּין כָּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִּי עֲלֵיהוֹן וְתַסֵּיק לְמַדְבְּחָא׃ יד וְיָת בִּסְרָא דְתוֹרָא
וְיָת מַשְׁכֵּהּ וְיָת אוּכְלֵהּ תּוֹקִיד בְּנוּרָא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא חַטָּאתָא הוּא׃ טו וְיָת
דִּכְרָא חַד תִּסַּב וְיִסְמְכוּן אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ דִּכְרָא׃ טז וְתִכּוֹס יָת
דִּכְרָא וְתִסַּב יָת דְּמֵהּ וְתִזְרוֹק עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ יז וְיָת דִּכְרָא תְּפַלֵּג לְאֶבְרוֹהִי
וּתְחַלֵּיל גַּוֵּהּ וּכְרָעוֹהִי וְתִתֵּן עַל אֶבְרוֹהִי וְעַל רֵישֵׁהּ׃ יח וְתַסֵּיק יָת כָּל דִּכְרָא
לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא הוּא קֳדָם יְיָ לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ הוּא׃ יט וְתִסַּב
יָת דִּכְרָא תִנְיָנָא וְיִסְמוֹךְ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ דִּכְרָא׃ כ וְתִכּוֹס יָת
דִּכְרָא וְתִסַּב מִדְּמֵהּ וְתִתֵּן עַל רוּם אוּדְנָא דְאַהֲרֹן וְעַל רוּם אוּדְנָא דִבְנוֹהִי דְּיַמִּינָא
וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רַגְלֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וְתִזְרוֹק יָת דְּמָא עַל מַדְבְּחָא
סְחוֹר סְחוֹר׃ כא וְתִסַּב מִן דְּמָא דִּי עַל מַדְבְּחָא וּמִמִּשְׁחָא דִרְבוּתָא וְתַדֵּי עַל אַהֲרֹן
וְעַל לְבוּשׁוֹהִי וְעַל בְּנוֹהִי וְעַל לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּהּ וְיִתְקַדַּשׁ הוּא וּלְבוּשׁוֹהִי וּבְנוֹהִי
וּלְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּהּ׃ כב וְתִסַּב מִן דִּכְרָא תַּרְבָּא וְאַלְיְתָא וְיָת תַּרְבָּא דְחָפֵי יָת גַּוָּא
וְיָת חֲצַר כַּבְדָּא וְיָת תַּרְתֵּין כָּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִּי עֲלֵיהוֹן וְיָת שׁוֹקָא דְיַמִּינָא אֲרֵי דְּכַר

נתינה לגר

בל"י משום שמפורש במ"א במלואים (ויקרא ח' כ"ו) חלת מצה אחת. (יג) והקטרת, ותסק. כל הקטרה האורנס בל' העלאה הוזמקטרת הסמים יתו' ויקטר' אבל בכתבי הקדש מצינו בכמה מקומות אבקא בוסמין (מ"א ג' ג', י"א ה', ירמיה ז' ס', י"א י"ג, חבקוק א' ט"ז). (כ) תנוך, רום. משמע שסובר שהוא גובה האזן וכ"ה בת"כ אין נוך אלא לשון גובה, ועיין בנתה"ש שמביא מרש"י ומרד"ק

בעל הטורים

נמשחו כן והלבשתם את אלעזר במשיחה: (יד) תשרף באש · ג' · הכא ואידך ואת מרכבותיהם תשרף באש ביהושע (י"א) · ואת העיר הזאת תשרף באש גבי צדקיה (ירמיה ל"ח) שזכות הקרבנות עמד ליהושע לנצח האומות אבל כשבטלו הקרבנות כשגרו על ירושלים נתכבש העיר וזהו ואת העיר הזאת תשרף באש: (כא) ובגדיו · ד' · וקדש הוא ובגדיו · ובגדיו קרועים (ש"ב א') ובגדיו לא יפרום (פ' אמור) · ובגדיו לא תשרפנה (משלי ו') אע"פ שאבל חייב בקריעה דכתיב ובגדיו קרועים שהתאבל על הריגת שאול כה"ג לא יקרע דכתיב ובגדיו לא יפרום וקדש הוא ובגדיו · ועל כן ובגדיו לא תשרפנה שלא נגרעו בגדי כהונה

אבן עזרא

כליות מגזרת נכספה וגם כלתה נפשי · כי שם כח התאוה למשכל: (יד) ואת בשר · כלל הראש והכרעים · ופי' דרך סברה ירחצוהו ואח"כ ישרפוהו · והקטיר · האמורים · ומלת חטאת · בעבור שהיא קרבה לכפר ההטאת נקראת כן · וככה האשם · על כן וחטאו את המזבח יסירו חטא מעליו: (טו) ואת · האחד מהשנים איזה מהן שירצה: (טז) ושחטת (וכו') · על המזבח לא על קרנות המזבח · והנה שם יזרוק כל הדם לא על היסוד: (יז) ואת האיל · לא הזכיר על כפר שינתחנו · על כן כלו כאשר הוא נשרף · על כן לא הזכיר כרעיו: והעלת · כגווי: (יח) והקטרת את כל האיל · על כן לא הזכיר האלים והאלנים: (יט) ולקחת · זה השני הוא איל המלואים: (כ) ושחטת · תנוך · אין לו ריע · והגאון אמר הרך הדבק בעגול האוזן: בהן · ורבים בהנות · ואיננו על משקל כלבון · והנה יהיו שם שנים משקלים · ורבים כבה בהמות: ודם השני יזרוק כדם הראשון · רק הדם הנשאר: (כא) ולקחת · והזית על אהרן · תחת בגדי אהרן ועל בגדיו: (כב) ולקחת · זה החלב הנזכר · הוא אשר על הקרב ככתוב בפרשת ויקרא: שוק · הנגד הימין והחזה נלקחו מאיל המלואים · והשוק והחזה יהיו מהיום נתונים לאהרן ולבניו מזבחי שלמי בני ישראל · רק החזה מאיל המלואים משה לבדו

רמב"ן

אבל כאשר יאמר כל החלב המכסה את הקרב ירמוז לשני חלבים אשר שם לחלב הקרוס הזה ולחלב הנם אשר על הקרב · כמו שנאמר בסדר ויקרא ואת החלב המכסה את הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב · והנה על הקרב שני חלבים פעם יזכיר הכתוב את שניהם ופעמים יכלול אותם כאחד במלת כל · והנה בכאן בכל החלב המכסה את הקרב כלל גם החלב אשר על הקרב ושם במעשה הנואה הזאת אמר ויקח את כל החלב אשר על הקרב ואת יותרת הכבד כללם בכל החלב אשר על הקרב · ולמטה בפרשה זו אמר ולקחת מן האיל החלב והאליה ואת החלב המכסה את הקרב · והראשון המוזכר סתם הוא החלב אשר על הקרב: (יד) תשרף באש · לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו לשון רש"י והוראת שעה היתה כדברי רבותינו · והטעם בזה שהכל גלוי לפניו והיה פר חטאת זה לכפר על מעשה העגל וקרבנו של כהן משיח הוא ושם לפנים כי שם יצוה להביא את דמו אל מבית לפרכת ולא רצה עתה להכניסו שם · אמר בטעם אל פני פרכת הקדש · וכאן עדיין לא נתקדש ולא שרתה עליו שכינה שיקרא פרכת הקדש · והנה החיצון בפנימי והסמיכה בבניו · מפני שהתאנף על אהרן להשמידו והוא כלוי בניס הוצרכו גם הם להתכפר בו · ומעט השריפה כטעם שריפת

ספורנו

כב) כי איל מלואים הוא · לפיכך היה שוק הימין בזה נתן על גבי המזבח · ולא כן בשאר הקרבנות כי השוק הימני בבהמה הוא במקום היד הימנית באדם ולכן ראוי שיהיה שוק הקרבן על גבי המזבח · מלואי יד · ליד ימין הכהן המקריב

אֵיל מִלֻּאִים הוּא׃ כג וְכִכַּר לֶחֶם אַחַת וְחַלַּת לֶחֶם שֶׁמֶן
אַחַת וְרָקִיק אֶחָד מִסַּל הַמַּצּוֹת אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה׃ כד וְשַׂמְתָּ
הַכֹּל עַל כַּפֵּי אַהֲרֹן וְעַל כַּפֵּי בָנָיו וְהֵנַפְתָּ אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי
יְהוָה׃ כה וְלָקַחְתָּ אֹתָם מִיָּדָם וְהִקְטַרְתָּ הַמִּזְבֵּחָה עַל־
הָעֹלָה לְרֵיחַ נִיחוֹחַ לִפְנֵי יְהוָה אִשֶּׁה הוּא לַיהוָה׃ כו וְלָקַחְתָּ
אֶת־הֶחָזֶה מֵאֵיל הַמִּלֻּאִים אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן וְהֵנַפְתָּ אֹתוֹ
תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה וְהָיָה לְךָ לְמָנָה׃ כז וְקִדַּשְׁתָּ אֵת ׀ חֲזֵה
הַתְּנוּפָה וְאֵת שׁוֹק הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הוּנַף וַאֲשֶׁר הוּרָם
מֵאֵיל הַמִּלֻּאִים מֵאֲשֶׁר לְאַהֲרֹן וּמֵאֲשֶׁר לְבָנָיו׃ כח וְהָיָה
לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו לְחָק־עוֹלָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי תְרוּמָה
הוּא וּתְרוּמָה יִהְיֶה מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵיהֶם
תְּרוּמָתָם לַיהוָה׃ כט וּבִגְדֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן יִהְיוּ לְבָנָיו
אַחֲרָיו לְמָשְׁחָה בָהֶם וּלְמַלֵּא־בָם אֶת־יָדָם׃ ל שִׁבְעַת
יָמִים יִלְבָּשָׁם הַכֹּהֵן תַּחְתָּיו מִבָּנָיו אֲשֶׁר יָבֹא אֶל־אֹהֶל
מוֹעֵד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ׃ לא וְאֵת אֵיל הַמִּלֻּאִים תִּקָּח וּבִשַּׁלְתָּ

ת״א אשר הונף. סוכה לא מנחות סא: לחק עולם. זבחים נח: ובגדי הקדש. יומא ה ע״ב: שבעת ימים. שם עג:

רש״י

כמפורש בענין: (כג) וככר לחם. מן החלות: וחלת לחם שמן. ממין הרבוכה: ורקיק. מן הרקיקין אחד מעשר שבכל מין ומין ולא מצינו תרומת לחם הבא עם זבח נקטרת אלא זו בלבד שתרומת לחמי תודה ואיל נזיר נתונה לכהנים עם חזה ושוק ומזה לא היה למשה למנה אלא חזה בלבד: (כד) על כפי אהרן והנפת. שניהם עסוקים בתנופה הבעלים והכהן הא כיצד כהן מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף ובזה היו אהרן ובניו בעלים ומשה כהן: תנופה. מוליך ומביא למי שארבע רוחות העולם שלו ותנופה מעכבת ומבטלת פורענות ורוחות רעות מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו ומעכבת טללים רעים: (כה) על העולה. על האיל הראשון שהעלית עולה: לריח ניחוח. לנחת רוח למי שאמר ונעשה רצונו: אשה. לאש נתן: לה׳. לשמו של מקום: (כז) וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה וגו׳. קדשם לדורות להיות נוהגת תרומתם והנפתם בחזה ושוק של שלמים אבל לא להקטרה אלא והיה לאהרן ולבניו לאכול: תנופה. לשון הולכה והבאה ויינטלי״ר בלע״ז[1]: הורם. לשון מעלה ומוריד: (כח) לחק עולם מאת בני ישראל. שהשלמים לבעלים ואת החזה ואת השוק יתנו לכהן: כי תרומה הוא. החזה ושוק הזה: (כט) לבניו אחריו. למי שבא בגדולה אחריו: למשחה. להתגדל בהם שיש משיחה שהיא לשון שררה כמו לך נתתים למשחה. אל תגעו במשיחי: ולמלא בם את ידם. על ידי הבגדים הוא מתמלא בכהונה גדולה: (ל) שבעת ימים רצופין: ילבשם הכהן. אשר יקום מבניו תחתיו לכהונה גדולה כשימנוהו להיות כהן גדול: אשר יבא אל אהל מועד. אותו כהן המוכן ליכנס לפני ולפנים ביוה״כ וזהו כהן גדול שאין עבודת יום הכפורים כשירה אלא בו: תחתיו מבניו. שאם יש לו לכה״ג בן ממלא את מקומו ימנוהו כ״ג תחתיו: הכהן תחתיו מבניו. מכאן ראיה

רשב״ם

כס׳ צו את אהרן. ולפי הפשט אין לדקדק: (כז) אשר הונף ואשר הורם. הם שניהם לשון הפרשה אפס החזה קורין תנופה כי לבדו הונף ונאכל אבל השוק של כאן נקטר. אבל של דורות שניהם נאכלין: (כט) למשחה בהם. להתגדל בהם בעין משיחת שמן וגם בכל מקום קורא הגדולים משוחים. אל תגעו במשיחי: ילבשם. הכהן בהתחנכו להיות כהן גדול:

1) Ventiller שווינגען

שבעת

קרבניא הוא: כג ופתא דלחם חד וגרצתא דלחם משח חדא ואספוג חד מסלא דפטיריא די קדם יי: כד ותשוי כלא על ידא דאהרן ועל ידא דבנוהי ותרים יתהון ארמותא קדם יי: כה ותסב יתהון מידיהון ותסיק למדבחא על עלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי קרבנא הוא קדם יי: כו ותסב ית חדיא מדכר קרבניא די לאהרן ותרים יתיה ארמותא קדם יי ויהי לך לחלק: כז ותקדש ית חדיא דארמותא וית שוקא דאפרשותא די אתרם ודי אתפרש מדכר קרבניא מדי לאהרן ומדי לבנוהי: כח ויהי לאהרן ולבנוהי לקים עלם מן בני ישראל ארי אפרשותא הוא ואפרשותא יהי מן בני ישראל מנכסת קודשיהון אפרשותהון קדם יי: כט ולבושי קודשא די לאהרן יהון לבנוהי בתרוהי לרבאה בהון ולקרבא בהון ית קרבנהון: ל שבעת יומין ילבשנון כהנא תחותוהי מבנוהי די יעול למשכן זמנא לשמשא בקודשא: לא וית דכר קרבניא תסב ותבשל ית

נתינה לגר

שהוא הרך אשר בקצה האוזן. (כד) על כפי אהרן ועל כפי בניו, על ידא דאהרן ועל ידא דבנוהי, כ"ה בחומשי רוו"ה, ולדעתי הוא ט"ס וצ"ל "על ידי אהרן ועל ידי בנוהי" כי "כפי" הוא ל' רבים, וכ"ה בכ"י. (כט) למשחה, לרבאה, לכאורה צ"ע הלא רש"י אשר דרכו לפרש כת"א פי' "להתגדל בהם" ולא "לסהר" ויותר ק' הלא רש"י הביא עד לפירושו מפסוק "לך נתתי למשחה" (במדבר י"ח ח') ושם ת"א "לרבו" ולכן נראה שהוא ט"ס וצ"ל "לרבאה" בר' ובב' וזהו כוונת רש"י ורשב"ם לגדולה, וכ"ה בכ"י "לרבאה" והוא אמת. (ל) תחתיו מבניו, תחותוהי מבנוהי,

בעל הטורים

שנשרפו כדי והאיכות כמאן דאמר שנשרפו גופן ובגדיהם קיימין: (כז) ומאשר • ב' במסרה • מאשר לבניו • ומאשר לאבינו

אבן עזרא

יאכלנו כי הוא כהן הכהנים: (כג) וככר • זהו ולחם מצות: (כד) והנפת אותם • והם בידם: (כה) ולקחת • כתוב מידם • ובמקום אחר מעל כפיהם והדבר שוה: ניחוח • כפול בחי"ת • והמבין סוד נשמת האדם יבין זה: אשה • הוא מגזרת אש • ובמקום אחר מן האש: (כו) ולקחת • מאשר לאהרן • ולא הזכיר בניו כי הוא העיקר • והיה למנה • לחלק: (כז) וקדשת • מהיום והלאה • ואין הונף כמו הורם כי יורם למעלה • ולא יונף • ויהיה תרומתם שירימו מזבח השלמים לכבוד השם: (כט) ובגדי • יהיו לבניו המצות שהיו • וטעם אחריו • כמוהו: (ל) שבעת • אלה ילבשם הקטן גדול התחת קטן • וכמוהו בשם ה' כי אמילם: (לא) ובשלת • בלווי כמו והכית בגור • ויכן שלמה את הבית •

רמב"ן

פרה אדומה וסודה ידוע מן השעיר המשתלח: (כו) מאיל המלואים אשר לאהרן • לא הזכיר בניו • והאיל הוא מלואים לכלם • והטעם כי יצוה הכתוב ולקחת את חזה התנופה מאיל המלואים בעבור שהוא לאהרן ואין החזה ראוי לו כי לא יהיה לבעלים • ואחר שנתן טעם שאינו ראוי שיהיה לאהרן אין צורך לומר שלא יהיה לבניו כי אחריו יזכו הם • ולמטה אמר מאשר לאהרן ומאשר לבניו כלומר כאשר לוקח מקרבן העם כלה החזה ושוק כן יקחו הם האב והבנים מקרבנות המקריבים על ידם: (כט) למשחה בהם • להתגדל בהם שיש משיחה שהיא לשון שררה • כמו לך נתתים למשחה • אל תגעו במשיחי • לשון רש"י • ואולי כן הוא כי בעבור ששררת ישראל למשוחים היא למלך ולכהן גדול ישאילו הלשון לכל שררה • וכן ומשחת את חזאל למלך על ארם ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתיך • אבל בכאן הנכון הוא למשחה בהם למשוח בבגדים הכהנים הגדולים מבניו • ולמלא בם את ידם להקריב הקרבנות • וכן לך נתתים למשחה שנתתים להיות שלך בעבור שמשחתיך לכהן לי • וכן אל תגעו במשיחי כי הנוגע בהם נוגע במשיח ה' העתידים לצאת מהם • כמו שאמר ומלכים מחלציך יצאו מלכי עמים ממנה יהיו • ויתכן שנאמר עד כי ומשחת את חזאל למלך על ארם שישלח לו שמן למשחו למלך להודיעו כי דבר ה' הוא • ועשה כן אלישע במצות רבו כאשר הגיד לו שימלוך • ואע"פ שלא נכתב שם • ומשח אלישע לנביא תחתיך • ואולי כן עשו בכורש אשר משחוהו כמלכי ישראל בעבור שידע כי נביא בישראל המליך אותו ויקרא את שמו בעבור ה' • ולכך אמר למשיחו לכורש • ורבותינו אמרו וכי כורש משיח הוא וכו' והנה כולן משיחות ממש והכתוב שאמר רוח ה' אלהים עלי יען משח ה' אותי לבשר ענוים דרך משל שימשיל רוח הקדש אשר תחול עליו • לשמן הטוב כענין שנאמר טוב שם משמן טוב: (לא) ובשלת את בשרו במקום

ספורנו

כי אמנם עבודת הכהן ביד ימין היתה כאמרם ז"ל כל מקום שנאמר אצבע וכהונה אינה אלא ימין: (כד) והנפת • הנה התנופה תפול על חלקי הכהנים להורות דמשלחן גבוה קא זכו ולכן הונף גם החלק שעלה על גבי המזבח כי בו היה שוק הימין שהיה ראוי לכהן ולמלא את ידו עלה על גבי המזבח: (כט) ולמלא בם את ידם • ולא יתקרבו בניהם לקרבנות מלואים

הכתובים

אֶת־בְּשָׂרוֹ בְּמָקֹם קָדֹשׁ׃ לב וְאָכַל אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־בְּשַׂר
הָאַיִל וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר בַּסָּל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ לג וְאָכְלוּ
אֹתָם אֲשֶׁר כֻּפַּר בָּהֶם לְמַלֵּא אֶת־יָדָם לְקַדֵּשׁ אֹתָם וְזָר
לֹא־יֹאכַל כִּי־קֹדֶשׁ הֵם׃ לד וְאִם־יִוָּתֵר מִבְּשַׂר הַמִּלֻּאִים
וּמִן־הַלֶּחֶם עַד־הַבֹּקֶר וְשָׂרַפְתָּ אֶת־הַנּוֹתָר בָּאֵשׁ לֹא יֵאָכֵל
כִּי־קֹדֶשׁ הוּא׃ לה וְעָשִׂיתָ לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו כָּכָה כְּכֹל אֲשֶׁר־
צִוִּיתִי אֹתָכָה שִׁבְעַת יָמִים תְּמַלֵּא יָדָם׃ לו וּפַר חַטָּאת
תַּעֲשֶׂה לַיּוֹם עַל־הַכִּפֻּרִים וְחִטֵּאתָ עַל־הַמִּזְבֵּחַ בְּכַפֶּרְךָ
עָלָיו וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ לְקַדְּשׁוֹ׃ לז שִׁבְעַת יָמִים תְּכַפֵּר עַל־
הַמִּזְבֵּחַ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים כָּל־הַנֹּגֵעַ
בַּמִּזְבֵּחַ יִקְדָּשׁ׃ ס ששי לח וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַל־הַמִּזְבֵּחַ
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שְׁנַיִם לַיּוֹם תָּמִיד׃ לט אֶת־הַכֶּבֶשׂ
הָאֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין
הָעַרְבָּיִם׃ מ וְעִשָּׂרֹן סֹלֶת בָּלוּל בְּשֶׁמֶן כָּתִית רֶבַע הַהִין
וְנֵסֶךְ רְבִיעִת הַהִין יָיִן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד׃ מא וְאֵת הַכֶּבֶשׂ

ת"א ואכלו אתם · פסחים נט יומא סח יבמות ל מכות יח זבחים מד מנחות עג ערכין ג: לא יאכל כי · פסחים כד מכות יח מעילה יז: ואם יותר · פסחים פח: ושרפת את · פסחים עג סוכה מט זבחים כח כריתות ה מעילה יא: כל הנוגע · סנהדרין לג זבחים פג פו: וזה אשר תעשה · מנחות כט: כבשים בני · סנהדרין לג זבחים פג: שנים ליום · תמיד לא: ועשרן סלת · מנחות פו: ואת הכבש · פסחים נח תמיד לא:

רש"י

כל לשון כהן לשון פועל עובד ממש לפיכך ניגון תביר משך לפניו: (לא) במקום קדוש וגו' · בחצר אהל מועד שהשלמים הללו קדשי קדשים היו: (לב) פתח אהל מועד · כל החצר קרוי כן: (לג) ואכלו אותם · אהרן ובניו לפי שהם בעליהם: אשר כופר בהם · כל זרות ותעוב: למלא את ידם · באיל ולחם הללו: לקדש אותם · שעל ידי המלואים הללו נתמלאו ידיהם ונתקדשו לכהונה: כי קדש הם · קדשי קדשים ומכאן למדנו אזהרה לזר האוכל קדשי קדשים שנתן המקרא טעם לדבר משום דקודש הם: (לה) ועשית לאהרן ולבניו ככה · שנה הכתוב וכפל לעכב שאם חסר דבר אחד מכל האמור בענין לא נתמלאו ידיהם להיות כהנים ועבודתם פסולה: אתכה · כמו אותך: שבעת ימים תמלא וגו' · בענין הזה ובקרבנות הללו בכל יום: (לו) על הכפורים · בשביל הכפורים לכפר על המזבח מכל זרות ותעוב ולפי שנאמר שבעת ימים תמלא את ידם אין לי אלא דבר הבא בשבילם כגון האילים והלחם אבל הבא בשביל המזבח כגון פר של חטוי המזבח לא שמענו לכך הוצרך מקרא זה ומדרש ת"כ אומר כפרת המזבח הוצרכה שמא התנדב איש דבר גזול במלאכת המשכן והמזבח: וחטאת · ותדכי לשון מתנת דמים הנתונים באצבע קרוי חטוי: ומשחת אותו · בשמן המשחה · וכל המשיחות כמין כ"י: (לז) והיה המזבח קדש · ומהו קדושתו כל הנוגע במזבח יקדש אפילו קרבן פסול שעלה עליו קדשו המזבח להכשירו שלא ירד מתוך שנאמר כל הנוגע

רשב"ם

(ל) שבעת ימים תמלא ידם · שבעת ימים לפני יום השמיני שהיתה עבודה באהרן ובניו · היה משה מקים את המשכן בכל יום ומקריב קרבנות בכל יום ולערב היה מפרקו וביום השמיני הוא באחד בניסן הוקם המשכן לגמרי כדכתיב באלה פקודי · ומכאן ואילך עבודה באהרן ובניו: (לז) כל הנוגע · וקרב אל המזבח נקדש בכבודי · שהאש נראה לישראל כשאקים המשכן ותבא אש מלמעלה ותאכל את הקרבנות כדכתיב ביום שמיני כי היום ה' נראה אליכם · וכתיב וירא כבוד ה' אל כל העם · ותצא אש מלפני ה' ותאכל את

העלה

בסרה באתר קדיש: לב וייכול אהרן ובנוהי ית בסר דכרא וית לחמא די בסלא בתרע משכן זמנא: לג וייכלון יתהון די יתכפר בהון לקרבא ית קרבנהון לקדשא יתהון וחלוני לא ייכול ארי קודשא אנון: לד ואם ישתאר מבסר קרבניא ומן לחמא עד צפרא ותוקיד ית דאשתאר בנורא לא יתאכל ארי קודשא הוא: לה ותעבד לאהרן ולבנוהי כדין ככל די פקדית יתך שבעת יומין תקרב קרבנהון: לו ותורא דחטאתא תעבד ליומא על כפוריא ותדכי על מדבחא בכפרותך עלוהי ותרבי יתה לקדשותיה: לז שבעת יומין תכפר על מדבחא ותקדש יתה ויהי מדבחא קדש קודשין כל דיקרב במדבחא יתקדש: לח ודין די תעבד על מדבחא אמרין בני שנא תרין ליומא תדירא: לט ית אמרא חד תעבד בצפרא וית אמרא תנינא תעבד בין שמשיא: מ ועסרונא סלתא דפילא במשח כתישא רבעות הינא ונסכא רבעות הינא חמרא לאמרא חד: מא וית אמרא תנינא תעביד

נתינה לגר

פרש"י כ' שמסרם הכתוב אבל מסת"א לא משמע כן. (לט) הכבש האחד, אמרא חד, נ"ל אמרא תדא" וכ"ה בכ"י פלי, אבל בפסוק מ' לכבש האחד" גם בכ"י לאמרא חד" בלא אל"ף בסוף

בעל הטורים

עשה לו כל הכבוד הזה · שבשביל אהרן זכו בניו לכל הכבוד הזה שנמשחו להיות כהנים: (לח) על המזבח כבשים בני · ס"ת לתמי · שנה שנים ר"ת וס"ת השמש · שהיו שוחטין אותה נגד השמש · כתיב הכא שנים ליום תמיד ובפינחס הוסיף לומר שנים ליום עולה תמיד · קרי בה ליום עוה"ס · פירוש כנגד שהיום עולה דהיינו כנגד השמש · שנים ליום תמיד ר"ת שולה תש"ל · דמנין תש"ל תמידין היו קרבים לשס"ה ימים: (לט) את הכבש האחד ובפינחס כתיב אחד הכא כתיב האחד שעולה י"ח רמז לי"ח ברכות · שבתפלה תקנו כנגד תמידין · והתם כתיב אחד דמנין אחד היו כהנים עסוקים בתמיד לפעמים (השחיטה בפרס בגר) כדאיתא במס' יומא (פ"ב מ"ג) · את הכבש האחד תעשה בבקר · תעשה אותיות תשעה שתשעה כהנים פסוקים (שלשה) בתמיד של שחר (ע"ש פ"ב מ"ה) ובערב מוסיף עליהם (שנה) [נ"ל שנ"ל שנים ודרש סמוכים הסני תעשה ר"ל שני פעמים] שבידם שני גזרי עצים · וכתיב כאן תעשה ל' יחיד ובפינחס כתיב תעשו ל' רבים לומר שהיחיד יכול למסור תמידין משלו לצבור · כבשים הכבש הכבש לכבש הכבש הרי שמנה (דמיעוט כבשים שנים) אין פוחתין מו' טלאים המבוקרים בלשכת הטלאים וכנגדם ו' פעמים עולה בפרשת עקידה: הכא כתיב ועשרן ובפינחס כתיב ועשירית רמז לת"י שנים שיעמוד בית ראשון והכא כתיב בלול והתם כתיב בלולה ה' יתירה רמז לה' מיני מנחות שבאים לכפר על הנפש שיש לה ה' שמות:

רש"י

במזבח יקדש שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי כגון דבר שלא היה פסולו בקדש כגון הרובע והנרבע ומוקצה ונעבד והטריפה וכיוצא בהן ת"ל וזה אשר תעשה הסמוך אחריו מה עולה ראויה אף כל ראויה שנראה לו כבר ונפסל משבא לעזרה כגון הלן והיוצא והטמא ושנשחט במחשבת חוץ לזמנו וחוץ למקומו וכיוצא בהן: (מ) ועשרון סלת · עשירית האיפה מ"ג ביצים וחומש ביצה: בשמן כתית · לא לחובה נאמר כתית אלא להכשיר לפי שנאמר כתית למאור ומשמע למאור ולא למנחות יכול לפוסלו למנחות ת"ל כאן כתית ולא נאמר כתית למאור אלא למעט מנחות שאין צריך כתית שאף השמן בריחיים כשר בהן: רבע ההין · שלשה לוגין: ונסך · לספלים כמו ששנינו במסכת סוכה שני ספלים של כסף היו בראש המזבח ומנוקבים כמין שני חוטמין דקים נותן היין לתוכו והוא מקלח ויוצא דרך החוטם ונופל על גג המזבח

אבן עזרא

(לב) ואכל · ואת כלחם · הנותר מהסל: (לג) ואכלו אותם · אשר כופר · דרך קצרה · ומלא אותם · בעבור אחרם: וזר · שאינו מזרע אהרן: (לד) ואם · נקרא האיל מלואים · כי בו ימלאו ידיהם: (לה) אותכה · באותה מלה מחוברת מן אותך בקמץ גדול תחת התי"ו · וטן כי אותך ראיתי: (לו) ופר · תעשה ליום · בכל יום משבעת ימי המלואים · וטעם על הכפורים · על שני האילים · והכתוב כאשר עשה ביום הזה צוה ה' לעשות לכפר עליכם: (לז) קדש קדשים · קדש כאחד הקדשים: כל הנוגע במזבח יקדש · כמו כל אשר יגע בבשרה יקדש · יש אומרים כי על הלחם לבדו ידבר שלא יגעו אם לא יהיו קדושים · וטעם שלא יהיו טמאים: (לח) וזה · הטעם זה הקרבן · וכן זה יתנו זה בשיעור · וכן וזה אשר תעשה אותם · מה יעשה בכה שבעת ימי המלואים · ואחר כן אהרן ובניו: (לט) את הכבש · ה"א הכבש בעבור ה"א אחרם כאלו הוא את הכבש האחד · ור' משה הכהן אמר כי את הכבש כבש אחד: (מ) ועשרון · עשירית האיפה גם ההין מדה מצרים: (מא) ואת · מלת

רמב"ן

קדוש · לא ידענו אם הוראת טעם היא שיהא בשר המלואים טעון כהן בבשולו או יהיה ובשלת בצווי כמו ומסך אשר הכית בו את היאור · ויבן שלמה את הבית כדברי ר"א · והצריך במקום קדוש שהן כזבחי שלמי צבור שנאכלין לפנים מן הקלעים ונאכלין ליום ולילה עד חצות: (לו) תעשה ליום על הכפורים · בשביל הכפורים לכפר על המזבח מכל זרות ותעוב · במדרש תורת כהנים אומר כפרת המזבח הוצרכה שמא התנדב אדם דבר גזל במלאכת המשכן והמזבח ל' רש"י והנכון כי על הכפורים על שני האילים שהם כפורים לאהרן ולבניו כמו שאמר כאן ואכלו אותם אשר כפר בהם ואף כי החטאת כפרה וכתיב כאשר עשה ביום הזה צוה ה' לעשות לכפר עליכם כדברי ר"א:

לשכני

הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכָּהּ
תַּעֲשֶׂה־לָּהּ לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ מב עֹלַת תָּמִיד
לְדֹרֹתֵיכֶם פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר אִוָּעֵד לָכֶם
שָׁמָּה לְדַבֵּר אֵלֶיךָ שָׁם׃ מג וְנֹעַדְתִּי שָׁמָּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
וְנִקְדַּשׁ בִּכְבֹדִי׃ מד וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ
וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו אֲקַדֵּשׁ לְכַהֵן לִי׃ מה וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים׃ מו וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְשָׁכְנִי
בְתוֹכָם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃ פ שביעי ל א וְעָשִׂיתָ מִזְבֵּחַ
מִקְטַר קְטֹרֶת עֲצֵי שִׁטִּים תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ׃ ב אַמָּה אָרְכּוֹ
וְאַמָּה רָחְבּוֹ רָבוּעַ יִהְיֶה וְאַמָּתַיִם קֹמָתוֹ מִמֶּנּוּ קַרְנֹתָיו׃
ג וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר אֶת־גַּגּוֹ וְאֶת־קִירֹתָיו סָבִיב וְאֶת־
קַרְנֹתָיו וְעָשִׂיתָ לּוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ ד וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב
תַּעֲשֶׂה־לּוֹ ׀ מִתַּחַת לְזֵרוֹ עַל שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו תַּעֲשֶׂה עַל־שְׁנֵי

ת"א ונעדתי תמה · זבחים קטו : ועשית מזבח · מגילה ל : רבוע · זבחים נט :

רש"י

ומשם יורד לשיתין במזבח בית עולמים ובמזבח הנחושת יורד מן המזבח לארץ : (מא) לריח ניחוח · על המנחה נאמר שמנחת נסכים כולה כליל וסדר הקרבתם האברים בתחלה ואחר כך המנחה שנאמר עולה ומנחה : (מב) תמיד · מיום אל יום ולא יפסיק יום בינתיים : אשר אועד לכם · כשאקבע מועד לדבר אליך שם אקבענו לבוא · ויש מרבותינו לומדים מכאן שמעל מזבח הנחושת היה הקדוש ברוך הוא מדבר עם משה משהוקם המשכן ויש אומרים מעל הכפורת כמו שנאמר ודברתי אתך מעל הכפורת ואשר אועד לכם האמור כאן אינו אמור על המזבח אלא על אהל מועד הנזכר במקרא : (מג) ונועדתי שמה · אתועד עמם בדבור כמלך הקובע מקום מועד לדבר עם עבדיו שמה : ונקדש · המשכן : בכבודי · שתשרה שכינתי בו · ומ"א אל תקרי בכבודי אלא במכובדי במכובדים שלי · כאן רמז לו מיתת בני אהרן ביום הקמתו וזהו שאמר משה הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש והיכן דבר ונקדש בכבודי : (מו) לשכני בתוכם · על מנת לשכון אני בתוכם : (א) מקטר קטורת · להעלות עליו קיטור עשן סמים : (ג) את גגו · זה היה לו גג אבל מזבח העולה לא היה לו גג אלא ממלאים חללו אדמה בכל חנייתן : זר זהב · סימן הוא לכתר כהונה : (ד) צלעותיו · כאן הוא לשון זויות כתרגומו לפי שנאמר על שני צדיו על שתי זויותיו

רמב"ן

(מו) לשכני בתוכם · על מנת לשכון בתוכם לשון רש"י · ושמוש הלמ"ד בתנאי כזה איננו נמצא · ויתכן שיאמר וידעו בשכני בתוכם כי אני ה' אלהיהם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים כי ידעו כבודי ויאמינו שאני הוצאתי אותם מארץ מצרים והוא כדרך ויהי דוד לכל דרכיו משכיל · כי בוחר אתה לבן ישי · על אשר מריתם פי למי מריבה והדומים להם · אבל ר"א אמר כי לא הוצאתי אותם מארץ מצרים רק בעבור כי

אבן עזרא

וכנסכה · שב אל הבקר : (מב) עולה תמיד לדרתיכם · יפתו כשם בבואם אל ארץ כנען · כי לא הקריבו עולות רק תמיד יום במדבר סיני · וזהו עולת תמיד העשויה בהר סיני · כי המשכן הוקם בתחלת השנה השנית סבר בקלם המחנה · כי מעוררים היו השבטים · כי באחד לחדש השני הכתוב לדעת מספר כל שבט ושבט לעשותם דגלים ואחר שנסעו דרך שלשת ימים מהר סיני · היה הארון נוסע בתוך המחנות וכן היה תורה בתוך המחנות · ועל דרך הסברה לא הקריבו ישראל עולות וזבחים רק בסיני לבדו · ויום הכפורים בשנה השנית · כי כן כתוב על עבודת אהרן · ויעש כאשר צוה ה' את משה · וכן כתוב

רשב"ם

העלה וגו' : (מו) הוצאתי אותם מארץ מצרים · כדי לשכני בתוכם : (א) מקטר קטרת · ולא עולה ושלמים ומנחות

בין שמשיא כמנחת צפרא וכנסכה תעבד לה לאתקבלא ברעוא קרבנא קדם יי: מב עלתא תדירא לדריכון בתרע משכן זמנא קדם יי דאזמן מימרי לכון תמן למללא עמך תמן: מג ואזמן מימרי תמן לבני ישראל ואתקדש ביקרי: מד ואקדש ית משכן זמנא וית מדבחא וית אהרן וית בנוהי אקדש לשמשא קדמי: מה ואשרי שכנתי בגו בני ישראל ואהוי להון לאלה: מו וידעון ארי אנא יי אלההון די אפקית יתהון מארעא דמצרים לאשראה שכנתי ביניהון אנא יי אלההון:

א ותעבד מדבחא לאקטרא עלוהי קטרת בוסמיא דאעי שטין תעבד יתה: ב אמתא ארכה ואמתא פתיה מרבע יהי ותרתין אמין רומה מנה קרנוהי: ג ותחפי יתה דהב דכי ית אגרה וית כתלוהי סחור סחור וית קרנוהי ותעבד לה דיר דדהב סחור סחור: ד ותרתין עזקן דדהב תעבד לה מלרע לדירה על תרתין

נתינה לגר

ותי' ביומא (ל"ד ע"ב) וג"ע. (מג) ונקדש, ואתקדש. ובכ"י ויתקדש. ל (א) מקטר, לאקטרא. שנר שהוא שם המפעל, ובפרש"י שכ' „להעלות עליו קטור ענן סמים". קטרת, קטרת בוסמיא, הוסיף מלת „בוסמיא" אף שבכתוב לא נמצאה מלת „סמים" והוא ע"פ דרכו לתרגם ע"פ המסורת

אבן עזרא

הנחים ומנחה הגשתם לי בית ישראל ארבעים שנה במדבר · כי ישראל עמדו במדבר נתכו יליל וישימון כמו שמנה ושלשים שנה · ואחין היה · לכם בכל יום חצי הין שמן זית גם כן יין · ואיך יוליכו עמהם כמו ארבעה עשר אלף הין · ואחין היה לכם שני כבשים בני שנה בכל יום · ותוספת בשבת ובמועדים · ואין שפיה ממלת אנחנו ובעירנו · כי בקדש היו ושם קנו ובזאת השנה שללו מדין וארץ סיחון ועוג ויהי לכלם מקנה רב · והנה פירש טעם למה נקרא אהל מועד: לכם · לישראל · וככה קריאת העדה: לדבר אליך · לבדך גם ויפת אמר אשר אועד לכם למשה ולאהרן לפעמים · ורמז לדבר אליך למשה תמיד · ועדותו ונועדתי שמה לבני ישראל: (מג) ונקדש בכבודי · ולפי דעתי בעבור היות אהל מועד כולל הכל · המשכן ואת כל כליו · הארון והשלחן כלים הוא מקום המועד · והיה האהל נקדש בכבודי שישב על הכרובים: (מד) וקדשתי · והנה בעבור הכבוד יהיה קדוש האהל הנקדש בכבוד · והמזבח שהוא לפתחו: ואת אהרן ואת בניו אקדש · שהם משרתי האהל והמזבח והיו קדושים: (מה) ושכנתי · יספר איך ישכון הכבוד בתוך בני ישראל בהקים הדגלים · כי ארבעה הדגלים היו בארבע הפאות · ומחנה בין מחנה לויים למחנה ישראל כי גם הם היו לארבע הפאות ואחר כן מחנה · והם האהל בתוך בני ישראל · והנה בעל קרי לא יצא ממחנה ישראל · גם יד לא היה לכם לשבת חוץ לתחום · רק המקום בהם על מחנה ישראל בצאתו למלחמה על האויב · וכן כי הנה מחנה לא ידבר על מחנה כל ישראל אנשים נשים וטף · כי היוצאים למלחמה הם זכרים ומעטים · והנה בנשאם הארון עמהם כאשר עשה פנחס לא יכלו לשבות מהיותם במקום הארון: (מו) וידעו · הטעם אז ידעו כי לא הוצאתי אותם ממצרים רק בעבור שיעשו לי משכן ושכנתי בתוכם · וזהו תעבדון את האלהים על ההר הזה: (א) ועשית מקטר · שם המפעל · כמו ומשלוח מנות: (ב) אמה · המזבח גבוה על השלחן חצי אמה · אולי כן היה גבוה על המנורה והיה כנגד הכרובים שהם פורשים כנפים למעלה: (ג) וצפית · הזכיר גג על זה המזבח ולא כן במזבח הנחשת · ובעבור היותו מצופה זהב נקרא מזבח הזהב · וככה השלחן הטהור · כמו

רמב"ן

אשכון בתוכם וזהו תעבדון את האלהים על ההר הזה ויפה פירש · ואם כן יש בענין סוד גדול כי כפי פשט הדבר השכינה בישראל צורך הדיוט ולא צורך גבוה · אבל הוא כענין שאמר הכתוב ישראל אשר בך אתפאר · ואמר יהושע ומה תעשה לשמך הגדול · ופסוקים רבים באו כן אוה למושב לו פה אשב כי אויתיה וכתוב והארץ אזכור: (א) ועשית מזבח מקטר קטורת · הנה מזבח הקטרת מן הכלים הפנימים היה ראוי שיזכירנו עם השולחן והמנורה שהוא מזבח עמהם וכן הזכירם במעשה בפרשת ויקהל · אבל הטעם להזכירו כאן אחר המשכן וכל כליו והקרבנות בעבור שאמר בהשלום הכל ונקדש בכבודי ושכנתי בתוך בני ישראל · אמר כי עוד יתיחד להם שיעשו מזבח מקטר קטרת להקטיר לכבוד השם וזהו רמז שנמסר למשה רבינו שהקטרת עוצרת המגפה כי הקטרת במדת הדין שנאמר ישימו קטורה באפך מן וחרה אפי והוא מה שאמר בקטרת זרה · ועל פני כל העם אכבד שידעו כבודי כי לא ישא לפשעכם ויזהרו בכבודי ולכך אמר כאן ונתת אותו לפני הפרכת אשר על ארון העדות אשר אועד לך שמה כי מה צורך להאריך בכל אלה ולא אמר ונתת אותו לפני ארון העדות באהל מועד כאשר אמר בפרשת ויקהל אבל הוא להורות על עניינו:

ספורנו

הכתובים כאן: (מה) ושכנתי בתוך בני ישראל · לקבל עבודתם ברצון ולשמוע את תפלתם: והייתי להם לאלהים · מנהיג עניניהם בלתי אמצעי ותאוות השמים לא יתנו להיותם נכבדים לפני יותר מן השמים שהנהגתם על ידי מניעיהם ומהם יתחייב נמצאותם: (א) מזבח מקטר קטרת · שיספיק בו מעט אש לקטרת בלבד ולא יצטרך להיות חלול ולמלאותו באדמה כמו שהוצרך למזבח העולה לעשות האש תמיד על האדמה אבל היה האש בזה המזבח על צפויו שהיה של זהב ובהיות האש מועט לא הספיק לשרוף את גרם המזבח שהיה של עץ · ולא הוזכר זה המזבח עם שאר הכלים בפרשת תרומה כי לא היתה הכוונה בו לשכון אלא יתברך בתוכנו כמו שהיה הענין בשאר הכלים כאמרו ושכנתי בתוכם ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו · גם לא היה ענינו להוריד מראה כבודו כבית הענין מעשה הקרבנות כאמרו ונועדתי שמה לבני ישראל · וכן העיד משה רבינו באמרו זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה' · אבל היה ענין זה המזבח

לכבד

צִדָּיו וְהָיָה לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֵמָּה׃ ה וְעָשִׂיתָ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב׃ ו וְנָתַתָּה אֹתוֹ לִפְנֵי הַפָּרֹכֶת אֲשֶׁר עַל־אֲרֹן הָעֵדֻת לִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדֻת אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה׃ ז וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת סַמִּים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהֵיטִיבוֹ אֶת־הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה׃

מפטיר ח וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן אֶת־הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם יַקְטִירֶנָּה קְטֹרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יְהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם׃ ט לֹא־תַעֲלוּ עָלָיו קְטֹרֶת זָרָה וְעֹלָה וּמִנְחָה וְנֶסֶךְ לֹא תִסְּכוּ עָלָיו׃ י וְכִפֶּר אַהֲרֹן עַל־קַרְנֹתָיו אַחַת בַּשָּׁנָה מִדַּם חַטַּאת הַכִּפֻּרִים אַחַת בַּשָּׁנָה יְכַפֵּר עָלָיו לְדֹרֹתֵיכֶם קֹדֶשׁ־קָדָשִׁים הוּא לַיהוָה׃ פ פ פ ק"א מיכאל סימן:

ומפטירין אתה בן אדם ביחזקאל סימן מ"ג:

סדר תשא

יא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יב כִּי תִשָּׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר

ת"א אשר אועד לך· כריתות ה': בבקר בבקר· פסחים נט יומא יד לג מנחות כ: בהיטיבו· אם· יומא לג: ובהעלות אהרן· פסחים נט יומא טו זבחים יב: לא תעלו· מנחות כ: וכפר אהרן על· יומא נח שבועות ח י: מדם חטאת· יומא סא: כי תשא את ראש בני ישראל· ברכות סב מגילה כט ל:

רש"י

שבשני צדיו: והיה· מעשה הטבעות האלה: לבתים לבדים· בית תהיה הטבעת לבד: (ו) לפני הפרוכת· שמא תאמר משוך מכנגד הארון לצפון או לדרום ת"ל לפני הכפורת מכוון כנגד הארון מבחוץ: (ז) בהיטיבו· לשון נקוי הבזיכין של המנורה מדשן הפתילות שנשרפו בלילה והיה מטיבן בכל בקר ובקר: הנרות· לוי"ש בלע"ז 1) וכן כל נרות האמורות במנורה חוץ ממקום שנאמר שם העלאה שהוא לשון הדלקה: (ח) ובהעלות· כשידליקם להעלות להבתן: יקטירנה· בכל יום פרס מקטיר שחרית ופרס מקטיר בין הערבים: (ט) לא תעלו עליו· על מזבח זה: קטרת זרה· שום קטרת של נדבה כולן זרות לו חוץ מזו: ועולה ומנחה· ולא עולה ומנחה· עולה· של בהמה ועוף· מנחה· היא של לחם: (י) וכפר אהרן· מתן דמים: אחת בשנה· ביום הכפורים הוא שנאמר באחרי מות ויצא אל המזבח אשר לפני ה' וכפר עליו: חטאת הכפורים· הם פר ושעיר של יום הכפורים המכפרים על טומאת מקדש וקדשיו: קדש קדשים· המזבח מקודש לדברים הללו בלבד ולא לעבודה אחרת:

חסלת פרשת תצוה

(יב) כי תשא· לשון קבלה כתרגומו כשתחפוץ לקבל סכום מניינם לדעת כמה הם אל

אבן עזרא

המנורה הטהורה: (ד) על שתי צדיו· תוספת לבאר· וה"א בהמה· נוסף כי המלה מלעיל כאשר פירשתי: (ה) ועשית· הבדים מלובשים זהב כבדי הארון: (ו) ונתת· לפני הפרוכת: מחוץ· לפני הכפורת שיהא כנגדה נתון: (ז) והקטיר קטורת סמים עם בשמים· אולי הסמים הם העיקר· או להפריש בין שתי המרקחות· כי האחד בשמים בלי סמים:

רשב"ם

ומנחות ונסכים: (ו) ונתת אותו לפני הפרכת· בהיכל: אשר על ארון העדות· היא הפרכת להבדיל בינו להיכל: (י) אחת בשנה· ביום הכפורים· כדכתיב באחרי מות ויצא אל המזבח אשר לפני ה' וגו' אבל בכל השנה כולה לא היו עליו דמים אלא קטרת:

חסלת תצוה מיסוד רבינו שמואל

(יא) וידבר וכו'· כשקיבצם משה לישראל להפריש תרומות המשכן מנאם וזה הכסף ניתן לעבודת המשכן כדכתיב

1) lnces לאמכען

ונִיתה תעבד על תרין סטרוהי ויהי לאתרא לאריחיא למטל יתה בהון: ה ותעבד ית אריחיא דאעי שטין ותחפי יתהון דהבא: ו ותתן יתה קדם פרכתא די על ארונא דסהדותא לקדם כפרתא די על סהדותא די אזמן מימרי לך תמן: ז ויקטר עלוהי אהרן קטרת בוסמין בצפר בצפר באתקנותיה ית בוציניא יסקנה: ח ובאדלקות אהרן ית בוציניא בין שמשיא יסקנה קטרת בוסמיא תדירא קדם יי לדריכון: ט לא תסקון עלוהי קטרת בוסמין נוכראין ועלתא ומנחתא ונסכא לא תנסכון עלוהי: י ויכפר אהרן על קרנוהי חדא בשתא מדמא חטאת כפוריא חדא בשתא יכפר עלוהי לדרתיכון קדש קודשין הוא קדם יי:

יא ומליל יי עם משה למימר: יב ארי תקבל ית חשבן בני ישראל למניניהון ויתנון גבר פרקן נפשה קדם יי כד תמני יתהון ולא יהי בהון מותא כד תמני

נתינה לגר

נמ"ס, והוא והקטיר עליו אהרן קטרת סמים" לקמן פסוק ז'. (ו) לפני הכפרת אשר על העדת, לקדם כפורתא די על כהדותא. מזה נראה כי אך טקר נדו מלבם המתחדשים, שלפני הרשב"ם היתה נוסחא הפרכת" כי מ"ש הרשב"ם היא הפרכת להבדיל בינו להיכל" כוונתו על הכתוב מקודם לפני הפרכת" כידוע שהיו שתי פרוכות אחת להבדיל בין החצר להיכל, ואחת להבדיל בין ההיכל לקדש הקדשים, וע' ברמב"ם פ"ג מ"ה בית הבחירה הלכה י"ז. (ט) קטרת זרה, קטרת בוסמין נוכראין. הוא דלא כפרש"י קטרת נדבה"

בעל הטורים

(ד) בהמה ג' במסרה הכא ואידך אשר נתן ה' חכמה ותבונה בהמה (פ' ויקהל) כי בהמה שמן חלקו (חבקוק א') וזו שכתוב בחכמה תהיה בעליה · חכמה ותבונה בהמה כי בהמה שמן חלקו · ועוד שהיא מגדלתו ומרוממתו דכתיב נשאת אתו בהמה: (יב) כי תשא · סמך קרנותיו לכי תשא רמז למה שאמרו (ב"ב ד' י') במה קרנו של ישראל בכי תשא · וסמך יום הכפורים לכופר נפשו לומר שביום הכפורים צריך ליתן כופר נפשו כי אז כל העם נמנין ועוברין לפניו ולכך נהגו לפסוק צדקה ביוה"כ: תשא את ראש בני ר"ת עולם כמנין תר"ג שכך היו האלפים שש מאות אלף ושלשת אלפים וכן בני ישראל עולם

אבן עזרא

ופי' בהטיבו · לתקן הפתילה והשמן: (ח) ובהעלות · בעבור גובה להב הפתילה נקרא כן · והנה בהעלות פעל יוצא: קטורת תמיד · בעשותה עולות על כן הזכיר לדורותיכם: (ט) לא · קטורת זרה · שאיננה כמתכונתה: (י) וכפר אחת בשנה · בעבור לאחד השביעי · וטעם כפורים · על דם הפר ודם השעיר וזה חיוב כל שנה · ואין צורך להזכיר דם פר העשוי או כליכור בחטאם · כי אינם תמיד רק לפרקים מעטים:

חסלת פרשת תצוה

ברוך לעד שם אל נישא · עם ישראל כל טוב עשה:
ולציר גלה פלא נכסה: תוך פרשת היא כי תשא:

(יב) החל לפרש כסף הכפורים שהוא חיוב על כל אחד ולא היה נדבה · והזכיר זה בעבור הכתוב למעלה כי אחת בשנה יעשה כפורים · וכסף הכפורים גם כן יהיה אחת בשנה כאשר אפרש · ואחר כן הכיור וכנו שלא יעשו מנדבת בעבור רק ממראות הצובאות לבד גם הזכיר שמן המשחה וקטרת הסמים כי הנשיאים לבדם הביאום ובהזכירו שמן המשחה הזכיר הכלים הנמשחים · גם הזכיר האומן הגדול שהוא הרוקח ואשר יעשה מעשה כל המשכן והוא בצלאל ואהליאב · והזכיר השבת להזהירם בתחלה שלא יעשו ישראל מלאכת המשכן בשבת · ואחר כן הזכיר תפלת משה לפני רדתו מן ההר · והוצרך להזכיר מעשה העגל בתחלה לדעת למה התפלל · ואחר כן הזכיר רדתו ושריפת העגל ושובו אל ההר

רמב"ן

(ז) והקטיר עליו אהרן · אין המצוה הזו בכהן גדול בלבד אלא היא אף בכהנים הדיוטים · כדין הדלקת הנרות שבגלל שאמר גם כן ובהעלות אהרן את הנרות ואינה בכהן גדול בלבד כמו שאמר למעלה יערוך אותו אהרן ובניו ולא ידעתי למה הזכיר אהרן בשניהם ולא אמר הכהן · ואולי מפני שיטת הכתוב למטה וכפר אהרן על קרנותיו שהוא באהרן בלבד · או שירמוז שאהרן יתחיל בקטרת ובנרות וכן אמר בסוף אמור אל הכהנים יערוך אותו אהרן ולא הזכיר בניו בעבור שהוא יתחיל בה והזכיר שם חקת עולם במצוה: (ט) קטרת זרה · שום קטרת של נדבה שכולן זרות לו חוץ מזו לשון רש"י אבל אונקלוס אמר קטורת בוסמין נוכראין ולא תרגם נוכריתא · רצה לפרש שלא יעשה קטרת מסמים אחרים זולתי הקטורת אשר יצוה אותה וכן אם הוסיף בה סמים אחרים יעבור בלאו הזה:

חסלת ואתה תצוה

(ב) כי תשא צוה הקב"ה את משה כאשר ישא ראש בני ישראל במנין יתנו כפר נפש מחצית השקל ואמר לו ולקחת את כסף הכפורים הנזכר ונתת

ספורנו

לכבד את האל ית' אחרי בואו לקבל ברצון עבודת עמו בקרבנות הבקר והערב ולשחר פניו במנחת קטרת על דרך הבו לה' כבוד שמו שאו מנחה ובאו לפניו: (ד) בתי לצלעותיו · פאות הגובה: שני צדיו · צדי הרוחב:
(יב) כי תשא · ונתנו איש כופר נפשו · כי הסבת המנין באישי האדם הוא מצד ההשתנות הקורה באישיו מהויה והפסד וזה בסבת חטאם כאמרם (שבת פ' במה אשה יוצאה) אין מיתה בלא חטא ובכן כל מנין הוא מזכיר עון לכן יאות שיתן כל אחד כפר נפשו לכבוד האל ית' והוא רחום יכפר עון כאמרו לכפר על נפשותיכם ולזה אמר העשיר לא ירבה

נַפְשׁוֹ לַיהוָה בִּפְקֹד אֹתָם וְלֹא־יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בִּפְקֹד אֹתָם׃ יג זֶה ׀ יִתְּנוּ כָּל־הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל תְּרוּמָה

ת"א עשרים גרה · נכורום נ :

רש"י

תמנם לגולגולת אלא יתנו כל אחד מחצית השקל ותמנה את השקלים ותדע מנינם: ולא יהיה בהם נגף · שהמנין שולט בו עין הרע והדבר בא עליהם כמו שמצינו בימי דוד: (יג) זה יתנו · הראה לו כמין מטבע של אש ומשקלה מחצית השקל ואמר לו כזה יתנו: העובר על הפקודים · דרך המונין מעבירין את הנמנין זה אחר זה וכן כל אשר יעבור תחת השבט וכן תעבורנה הצאן ע"י מונה: מחצית השקל בשקל הקדש · במשקל השקל שקצבתי לך לשקול בו שקלי הקדש כגון שקלים האמורין בפ' ערכין ושדה אחוזה: עשרים גרה השקל · עכשיו פירש לך כמה הוא: גרה · לשון מעה וכן בשמואל יבא להשתחות לו לאגורת כסף וככר לחם: עשרים גרה השקל · שהשקל השלם ד' זוזים והזוז מתחלתו ה' מעות אלא באו והוסיפו עליו שתות והעלוהו לשש מעה כסף ומחצית השקל הזה שאמרתי לך יתנו תרומה לה' ג

רמב"ן

אותו על עבודת אהל מועד ומזה ילמוד משה שימנה אותם עתה וכן עשה כמו שאמר וכסף פקודי העדה מאת ככר ולא הוצרך להאריך ולומר ועתה תשא ראשם ונתת הכסף על עבודת אהל מועד כי הדבר מובן מעצמו שימנם עתה ולפיכך כלל המצוה כאשר תשא ראשם העשה כן שיכנס בכלל כל פעם שימנם · והנראה אלי כי לא הצריך אותו עתה לבא באהליהם ולמנותם כאשר יעשה בחומש הפקודים רק שיעשה כאשר יאמרו רבותינו בשקלי הקרבנות צוה עליהם שכל היודע בעצמו שהוא מבן עשרים שנה ומעלה יתן הסך הזה והם הביאו אליו הכופר נדבה עם כל שאר הנדבה בבקר בבקר ולכן לא אמר רק ונתת את כסף הכפורים כלומר הנה טויתיך כאשר תמנם שיתנו כפרם ועתה יתנו מעצמם הכופר ותתן אותו על עבודת אהל מועד ולכך לא הוצרך עתה לאהרן ונשיאים שיהיו עמו · ואין טענה מכל העובר על הפקודים כי פירושו הראוי לעבור ומפני שלא נתפרש כאן אם היא מצות דורות או לשעה למשה במדבר טעה דוד ומנה אותם בלא שקלים והיה הנגף בהם והתודה עליו ויאמר דוד אל ה' חטאתי מאד אשר עשיתי · ורבותינו דרשו מכאן שלש תרומות מרבוי המקראות · וכן נראה ממה שאמר הכתוב מדוע לא דרשת על הלוים להביא מיהודה וירושלם את משאת משה עבד ה' והקהל לאהל העדות · יראה מזה כי משאת משה מצוה לדורות להביאו לבדק הבית אף על פי שלא ימנם · וכן בקרבנות כדברי חכמים · וכן כתוב והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל בשנה לעבודת בית אלהינו ללחם המערכת למנחת התמיד ולעולת התמיד והשבתות והחדשים למועדים ולקדשים ולחטאת לכפר על כל ישראל וכל מלאכת בית אלהינו · מכאן מפורש שהיו מביאים שקלים בכל שנה לקרבנות ולבדק הבית ואמר שלישית השקל כי בימי עזרא הוסיפו עליהם והיה שלישית השקל עשר גרה · ובמסכת שקלים שנינו שכשעלו ישראל מן הגולה היו שוקלין דרכונות חזרו לשקול סלעים חזרו לשקול טבעין ובקשו לשקול דינרין · ופירושה שכשעלו מן הגולה מפני שהיה בדק הבית צריך להוצאות מרובות היו שוקלין דרכונות שהם גדולים מן הסלעים והיה כל אחד שוקל דרכמון אחד [חזרו] לשקול סלעים שלמים חזרו לשקול טבעין · ומפורש בירושלמי שהוא סלגות סלעין ובקשו לשקול דינרין ולא קבלו מהן · שיכול הצבור להוסיף ליתן יותר מחצי סלע ובלבד שתהא יד כולן שוה כמו ששנינו במשנת מסכת שקלים ומכל מקום אין אדם רשאי לפחות וליתן פחות מחצי סלע בין יחיד בין רבים כי אין כופר הנפש פחות מכן כדכתיב זה יתנו וגו' · ובירושלמי אמרו בשלישית השקל מכאן שאדם חייב באחריות שקלים שלשה פעמים בשנה מכאן שאין מטריחין על הצבור יותר משלשה פעמים בשנה · וכתב רש"י לפי שרמז כאן שלש תרומות אחת תרומת האדנים שמנאן כשהתחילו בנדבת המשכן אחר יום הכפורים בשנה ראשונה ונטע כל אחד מחצית השקל ועלה למאת הככר שנאמר וכסף פקודי העדה מאת ככר וגו' והשנים

אבן עזרא

עוד להתפלל שנים בעדם · והזכיר כעס משה לבוציא אלגו ממחנה ישראל · ויש אומרים כי הכתוב יספר מה שהיה · ואחר כן הזכיר כבוד משה שראה הכבוד ואחר כן צוהו שירד ויפסול לוחות וכתבם השם פעם שנית · והזכיר התנאים שכרת ברית עם ישראל הם הכתובים בפרשת ואלה המשפטים · ואחר כן יזכיר כי קרן עור פניו כרדתו מההר ולוחות הברית בידו · והגאון אמר כי כסף כפורים הוא חיוב על ישראל בכל שנה בין שיספרם מלכם או לא יצא מספרם · והלוים מצאת משה במדבר · ואמר כי ממנו יקריבו קרבנות הצבור ותקון הכיור · ויעשו שמן משחה וקטרת הסמים גם יתן ממנו לסנהדרין · וזה רמז בצלאל ואהליאב · כי שניא התוספים שהם בעלי סוד המשכן לכתוב האגרות · הפרשים כראש האגרות יכתבו הכלל הנחבר מן הפרטים · וי"א כי המגפה שהיתה בימי דוד בעבור שלא נתנו כופר נפשם · ולא זה אמת היא תשובה על הגאון : וטעם בפקוד אותם · כי אם לא יתנו כפרם ברגע הפקידם אז יבא הנגף · ויש אומר אם לא יתנו כפרם בצאת למלחמה ויסופרו ינגפו לפני האויב : (יג) זה · השיעור כמו וזה אשר תעשה אותה · וטעם כל העובר · שעברו מנותם עשרים · והם כמו שלשה שבועות שנים · אז הוא האדם תמים דעת · גם גופו לא יגנס עוד בקומה

רשב"ם

כדכתיב באלה פקודי וכסף פקודי העדה מאת וגו' : (יג) עשרים גרה · מין מטבע הוא :

כסף

וְתֵהוֹן׃ יג דֵּין יִתְּנוּן כָּל דְּעָבַר עַל מִנְיָנַיָּא פַּלְגּוּת סִלְעָא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא עֶסְרִין מָעִין סִלְעָא פַּלְגּוּת סִלְעָא אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ׃ יד כֹּל דְּעָבַר עַל מִנְיָנַיָּא מִבַּר עֶסְרִין

בעל הטורים

תכ"ג: ונתנו · אם תקראנו למפרע יהיה ג"כ ונתנו · לומר לך כל מה שאדם נותן לצדקה יחזור אליו ולא יחסר לו בשביל זה כלום: (יג) פקודים · ב' במ' · וב"פ מחצית השקל בפ' וג"פ כופר נפשו וג"פ לכפר · וג"פ בני ישראל לכפר על שלשה דברים על המלחמה ורעב ודבר וכן אמר גד החוזה לדוד כשמנה את ישראל (ש"ב כ"ד) שלש אני נוטל עליך: זה יתנו כל העבר על · בגימ' זה היה כמין מטבע של אש: זה יתנו כמנין ז"ה סירוש י"ב שבטים יתנו · דאיכא למ"ד שבט לוי לא

רמב"ן

אף היא על ידי מנין שמנאן משהוקם המשכן הוא מנין האמור בחומש הפקודים באחד לחדש השני בשנה השנית ונתנו כל אחד מחצית השקל לקנות מהן קרבנות צבור · ואם תאמר וכי איפשר שבשניהם היו ישראל שוין שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים ושלא בשתי שנים היו · ואי איפשר שלא היו בשעת מנין הראשון בני תשע עשרה ונעשו בני עשרים · תשובה לדבר אבל שנות האנשים בשנה אחת נמנו אבל למנין יציאת מצרים היו שתי שנים של יציאת מצרים מונין מניסן ולשנות האנשים מונין למנין שנות עולם שמתחילין מתשרי · נמצאו שני המניינים בשנה אחת שמנין האחד בתשרי לאחר יום הכפורים שנתרצה הקב"ה לישראל ונצטוו על המשכן והשני באחד באייר כל אלו דברי הרב · ואני תמה ואיך יתכן שיהיה קהל גדול כמוהו ולא ימותו בו בחצי שנה למאות ולאלפים והנה לפי דברי הרב עמדו כשבעה חדשים ולא מת אחד וכתיב ויהיו אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם · ועוד קשה לי כי מנין שנות האנשים איננו למנין שנות עולם מתשרי אבל הוא מעת לעת מיום הולדו שכך נאמר בהם עשרים שנה ומעלה שיהיו שנים שלמות להם וכן בכל מניני התורה בשנות האדם כך הם נמנין מעת לעת כמו שאמרו במסכת ערכין שנה האמורה בקדשים ובבתי ערי חומה ושתי שנים שבשדה אחוזה ושש שבעבד עברי ושבבן ושבבת כולן מעת לעת · בקדשים מנא לן אמר קרא כבש בן שנתו שנה שלו ולא שנה של מנין עולם וכו' ומפרש התם שבבן ושבבת למאי הלכתא אמר רב גידל לערכין · והטעם מפני שכתוב בהן ומעלה · ובכל מניני המדבר כך כתוב בהן ג"כ ומעלה ומנין המדבר כמנין הערכין בכל דבר כמו שאמר בבבא בתרא גמר ומעלה ומעלה מערכין · אם כן כל הנולדים מתשרי ועד אייר השלימו שנה בנתים ונתרבו בין שני המניינים עם רב · אבל יותר נכון שנאמר שכן אירע מעשה שיהיו ישראל בשעת מנין ראשון תר"ג אל"ף ותק"ן ומתו מהם הרבה בשבעה חדשים כנוהג שבעולם ובני עשרים משלימים שנתם מתשרי ועד אייר ואירע הדבר שהיו המשלימים כמנין המתים · אבל לפי דעתי אין השואת המניינין האלה שאלה כלל · כי במנין הראשון נמנה שבט לוי עמהן כי עדיין לא נבחר ולא יצא מכלל העם ובמנין שני נאמר לו אך את מטה לוי לא תפקוד ואת ראשם לא תשא והנה אותם היו המשלימים שנתם שנעשו בין שני המניינין בני עשרים שנה היו קרוב לעשרים אלף וזה דבר ברור · כי ממה שהוצרך לומר במנין שני אך את מטה לוי לא תפקוד ואת ראשם לא תשא ראיה שהיה נמנה עמהם עד הנה ועתה נבחר השבט ההוא ונמנה לעצמו להיות לגיון למלך · והנה ישראל כשיצאו ממצרים היו כשש מאות אלף רגלי לא שש מאות · ומתו מהם עד המנין ההוא ונתרבו במשלימים שנותיהם · ואולי הגברים אינם בני עשרים אבל כל הנקרא איש מבן שלש עשרה שנה ומעלה בכלל · כי הוא להוציא הנשים והקטנים בלבד כאשר אמר לבד מטף · וכן נראה לי כי שלש תרומות שרמז כאן האחת לקרבנות הצבור איננה על ידי המנין האמור בחומש הפקודים כדברי הרב · כי שם נאמר אך את מטה לוי לא תפקוד והשקלים של קרבנות לוים חייבים בהם לדברי הכל · וכדברי חכמים אף הכהנים · וכן הלכה כמו שמפורש במסכת שקלים ועוד כי השקלים לקרבנות אינם מבן עשרים שנה ומעלה אלא משהביא שתי שערות חייב לשקול וכן מפורש שם · אבל צוה הכתוב שיביאו למלאכת המשכן תרומת חצי השקל לכל העובר על הפקודים מבן כ' שנה ומעלה ורמז העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל לכפר על נפשותיכם שכל הצריך כפרה שהגיע לכלל חיוב המצות יביא מחצית השקל אחד לקרבנות: (יג) מחצית השקל בשקל הקדש · קבע לו משה רבינו מטבע כסף בישראל כי מלך גדול היה וקרא למטבע ההוא שקל בעבור שכל המטבע במשקל שלם אין בו פחת ולא כסף סיגים · ובעבור שמשקלי הערכין ופדיון הבכור במטבע ההוא שהם קדש וכן כל שקלי המשכן וכן כל כסף קצוב האמור בתורה יקרא לו הכתוב שקל הקדש · וכן הטעם אצלי במה שרבותינו קורין לשון התורה לשון הקדש שהוא מפני שדברי התורה והנבואות וכל דברי קדושה כלם בלשון ההוא נאמרו והנה הוא הלשון שהקב"ה יתעלה שמו מדבר בו עם נביאיו ועם עדתו אנכי ולא יהיה לך ושאר דברות התורה והנבואה ובו נקרא בשמותיו הקדושים אל אלהים צבאות ושדי ויו"ד ה"א והשם הגדול המיוחד ובו ברא עולמו וקרא שמות שמים וארץ וכל אשר בם ומלאכיו וכל צבאיו לכלם בשם יקרא מיכאל וגבריאל בלשון ההוא ובו קרא שמות לקדושים אשר בארץ אברהם יצחק ושלמה וזולתם · והרב אמר במורה הנבוכים אל תחשוב שנקרא לשוננו לשון הקדש לגאותנו או לטעותנו אבל הוא כי זה הלשון קדוש לא ימצאו בו שמות לאבר הבעילה בזכר או בנקבה ולא לשפך ולשתן ולצואה רק בכנוי · ואל יטעה אותך שגל כי הוא שם האשה המזומנת למשכב ואמר ישגלנה על פי מה שנכתב עליו ופירושו יקח אשה לפילגש · והנה אין צורך לטעם הזה כי הדבר ברור שהלשון קדש קדשים הוא כמו שפירשתי · והטעם שהזכיר

לַיהוָה׃ יד כֹּל הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה יִתֵּן תְּרוּמַת יְהוָה׃ טו הֶעָשִׁיר לֹא־יַרְבֶּה וְהַדַּל לֹא יַמְעִיט מִמַּחֲצִית הַשָּׁקֶל לָתֵת אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם׃ טז וְלָקַחְתָּ אֶת־כֶּסֶף הַכִּפֻּרִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַתָּ אֹתוֹ עַל־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי יְהוָה לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם׃ פ יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יח וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת

ת"א ולקחת את · ברכות סב : ועשית כיור · מגילה ל זבחים כב :

רש"י

(יד) מבן עשרים שנה ומעלה · למדך כאן שאין פחות מבן כ' יוצא לצבא ונמנה בכלל אנשים : (טו) לכפר על נפשותיכם · שלא תנגפו ע"י מנין · ד"א לכפר על נפשותיכם לפי שרמז להם כאן שלשה תרומות שנכתב כאן תרומת ה' ג"פ אחד תרומת אדנים שמנאן כשהתחילו בנדבת המשכן שנתנו כל אחד ואחד מחצית השקל ועלה למאת הככר שנאמר וכסף פקודי העדה מאת ככר ומהן נעשו האדנים שנאמר ויהי מאת ככר הכסף וגו' והשנית אף היא על ידי מנין שמנאן משהוקם המשכן הוא המנין האמור בתחלת חומש הפקודים באחד לחדש השני בשנה השנית ונתנו כל אחד מחצית השקל והן לקנות מהן קרבנות צבור של כל שנה ושנה והושוו בהן עניים ועשירים ועל אותה תרומה נאמר לכפר על נפשותיכם שהקרבנות לכפרה הם באים והשלישית היא תרומת המשכן כמו שנאמר כל מרים תרומת כסף ונחושת ולא היתה יד כולם שוה בה אלא איש איש מה שנדבו לבו : (טז) ונתת אתו על עבודת אהל מועד · למדת שנצטוו למנותם בתחלת נדבת המשכן אחר מעשה העגל מפני שנכנס בהם מגפה כמו שנאמר ויגוף ה' את העם משל לצאן החביבה על בעליה שנפל בהן דבר ומשפסק אמר לו לרועה בבקשה ממך מנה את צאני ודע כמה נותרו בהם להודיע שהיא חביבה עליו · וא"א לומר שהמנין הזה הוא האמור בחומש הפקודים שהרי נאמר בו באחד לחדש השני והמשכן הוקם באחד לחדש הראשון שנאמר ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים וגו' ומהמנין הזה נעשו האדנים משקלים שלו שנאמר ויהי מאת ככר הכסף לצקת וגו' הא למדת שתים היו אחת בתחלת נדבתן אחר יוה"כ בשנה ראשונה ואחת בשנה שנייה באייר משהוקם המשכן · ואם תאמר וכי אפשר שבשניהם היו ישראל שוים ת"ר אלף וג' אלפים וה' מאות ונ' שהרי בכסף פקודי העדה נאמר כן ובחומש הפקודים אף בו נאמר כן ויהיו כל הפקודים שש מאות אלף וג' אלפים וה' מאות ונ' והלא בשתי שנים היו וא"א שלא היו בשעת מנין הראשון בני י"ט שנה שלא נמנו ובשניה נעשו בני עשרים · תשובה לדבר אבל שנות האנשים בשנה אחת נמנו אבל למנין יציאת מצרים היו שתי שנים לפי שליציאת מצרים מונין מניסן כמו ששנינו במסכת ראש השנה ונבנה המשכן בראשונה והוקם בשנייה שנתחדשה שנה באחד בניסן אבל שנות האנשים מנויין למנין שנות עולם המתחילין מתשרי נמצאו שני המניינים בשנה אחת המנין הראשון היה בתשרי לאחר יוה"כ שנתרצה המקום לישראל לסלוח להם ונצטוו על המשכן והשני באחד באייר : על עבודת אהל מועד · הן האדנים שנעשו בו : (יח) כיור · כמין דוד גדולה ולה דדים המריקים

רמב"ן

שהזכיר על דעתי איננו אמת כי מה שיכנו ישנלנה ישכבנה יורה כי משגל שם עלם לבעילה וכן יכנו לאכול את חוריהם כי הוא שם מגונה · ואם מפני טעמו של הרב היו קורים לו לשון נקיה כענין ששנינו עד שיקיף זקן התחתון ולא העליון אלא שדברו חכמים בלשון נקיה ואמרו כי אם הלחם אשר הוא אוכל לשון נקי וכן במקומות רבים · ופירש הכתוב כי השקל עשרים גרה של כסף · ותרגם אונקלוס מעין · כי הגרה אצלו שם למטבע הנקרא בארמית מעה וכן תרגם יונתן בן

אבן עזרא

בקומה · ואלה כגרות גרגרות חרוב הם : כל הפקדים · הפועלים : (טו) העשיר · הזכיר טעם לא ירבה ולא ימעיט · כי כפר נפש הוא : (טז) ולקחת · זה מפורש בפרשת אלה פקודי · כי המשכן איננו עומד רק על כסף הכפורים זכרון לבני ישראל : (יז) וידבר · תחלת פרשה הוא : (יח) ועשית כיור · כמו מכונתו · והעד מכונות שלמה · והנה הכיור שהוא כתוב בין אהל מועד ובין המזבח לאות כי המזבח איננו כתוך אל פתח האהל רק הוא קרוב אליו · והנו באמצע לנכח מזבח הקטרת והיה הכיור בין האהל ובין המזבח נוטה לאחד הצדדים · ולא הזכירו הכתוב · כי על דרך הסברא אין הדעת טועה להיות הכיור נכח מזבח הקטורת שהוא לנכח

רשב"ם

(טז) כסף הכפורים · כסף כופר נפש : על עבודת אהל מועד · כדכתיב מאת ארנים למאת ככר ככר לאדן :

בשמים

אונקלוס

שנין ולעלא יתן אפרשותא קדם יי: טו דעתיר לא יסגי ודמסכן לא יזער מפלגות סלעא למתן ית אפרשותא קדם יי לכפרא על נפשתיכון: טז ותסב ית כסף כפוריא מן בני ישראל ותתן יתיה על פלחן משכן זמנא ויהי לבני ישראל לדכרנא קדם יי לכפרא על נפשתיכון: יז ומליל יי עם משה למימר: יח ותעבד כיורא דנחשא

נתינה לגר

(טו) העשיר, דיתיר. ס"ס הוא, וצ"ל „דעתיר" וכ"ה ביב"ע וכ"ה בחומשי רוו"ה, אבל לא אדע מדוע לא ת' „עתירא" כדרכו לת' תמיד בא' בסוף תמורת ה"א הידיעה בעברית? וכן מה שת' „והדל ודמסכן" ק' מדוע לא ת' „מסכנא" ומה שדחק א"ע בעל לחם ושמלה שפי' „לא ירבה, ולא ימעיט" שבכתוב אף שהם בהפעיל פירושם הוא כאלו באו בקל, ומוסב על הנדבה, וחסרו מלות „של" זכוונת הכתוב כאלו היה כתוב „של העשיר, ושל הדל" גם בזה לא העלה ארוכה, כי לפ"ז היה לו לת' „דעתירא ודמסכנא" ומדוע החסיר פה את סימני הידיעה? ולדעתי כוונת המת' היא כך, משום שנאמת כל העושר שהיה אז לאחדים מבני ישראל לא היה להם משנים קדמוניות, אחרי היותם עבדים לפרעה, ולא יפול עליהם בצדק השם „עשיר" ורק מאשר כמה מהם מצאו און להם מביזת מצרים ומביזת הים, והיה לו לת' „דאתעתר" אבל באשר לא יכול לת' „דל, דאתמסכן" משום שהדלים ההם לא ירדו ממצבם העושר רק שלא התעשרו, ע"כ ת' גם בעשיר „דעתר" והוא פעל מבנין פיעל ר"ל שהעשיר א"ע, וכמו שת' „אני העשרתי את אברם, אנא עתרית ית אברם" ובדל, השאיר „ודמסכנא" והמדפיסים שלא הבינו ההבדל במצאם „דעתר" חשבו לתקן בהגיהם ג"כ „דמסכן" אבל בכ"י בלי נמצא

בעל הטורים

תנו · עשרים בגימ' עשיר ודל · שהיו כולם שוים בזה · שקל בגימ' נפש שבא לכפר על הנפש: (יד) מבן כ' שנה · ס"ת המן שבא להכריע שקלים של המן · שנה ומעלה בגימ' לעונשים · עשרים שנה ומעלה ר"ת עשו ואתן אדם תחתיך (עיין ברכות דף ס"ב): (טז) הכפרים · ב' במסרה (ר"ל במעשה המשכן) הכא ואידך מדם חטאת הכפרים אחת בשנה יכפר · וגם זה רמז לפסוק צדקה ביום הכפורים: והיה לבני ישראל לזכרון · מלא וי"ו · על שתי כתפיו לזכרן · חסר וי"ו שלא היו לזכרון אלא בעודם על כתפיו אבל כל זמן שהן קיימין ועומדין לא היו לזכרון [ר"ל אבל כסף הכפורים תמיד לזכרון עיין ברכות דף ס"ב ע"ב וברי"ף שם]: (יח) ועשית כיור · סמך כיור לפרשת שקלים לומר שהגבאים נעשרים בשביל פוסקי צדקה

רמב"ן

שזהו לאגורת כסף למעה דכסף וכן אמר בשקל הקדש סלעא כי כן שם המטבע בארמית ושיעורו ידוע כמו בתלמוד וכתב רש"י שהשקל משקלו ארבעה זהובים שהוא חצי אוקיא למשקל הישר של קולוניא · מלא הרב מפורש בגמרא שהסלע ארבעה דינרין וקבל במשקל הדינרין שהוא כמשקל הזהובים וכן כתב בפירושו בגמרא בבבא קמא הדינר משקלו זהוב וכך קורין בקוסטנטינה הזהוב דינר וכל זה אמת הוא · אבל שיער הרב בזהובים הנמצאים בדורו וגם בדורנו והם כמשקל חצי האוקיא שהזכיר ואיננו כן · כי מלכי הגוים פחתו הזהובים וכבר מצינו בדברי בעל הלכות גדולות ובגאונים הראשונים כי הדינר הנזכר בכל מקום בתלמוד הוא דינר שדנ"ג והוא יתר על דינר ערבי שתות · ולפי השיעורין הנמצאים בדבריהם הדינרין שבתלמוד גדולים מן הזהובים הנמצאים היוצאים בזמנו קרוב לשליש והשקל שלשה רביעי אוקיא למשקל של הארץ הזאת והוא האוקיא שהזכירה הרב ז"ל · ודע כי שקלי התורה הם הסלעים האלו שכל סלע מהן ארבעה דינרין אבל שקל המוזכר בדברי חכמים כגון שנינו שקל הלויתני עליו וסלע היה שוה סלע הלויתיך עליו ושקל היה שוה הוא ב' דינרין חצי הסלע · וטעם זה מפני שהעם קורין שקלים לחציי הסלעים שהיו שוקלים בכל שנה וכן הונהג בלשון חכמים במשנה ועל כן אומר אדם לחברו שקל הלויתני כלומר המשקל שישראל שוקלים · ויתכן שעשו בזמן בית שני מטבע כסף של ב' דינרים כדי שיהא מצוי לתת לגזבר ההקדש ולא יצטרכו לקלבון וקראו לזה המטבע שקל והיו קורין לשקל של משה שהוא שקל של תורה סלע כתרגומו · ויש אומרים כי הטעם ממה שאמרו מנה של קדש כפול היה וכן וכל המטבעות ואינו נכון כי שקלי עבד ואונס ומפתה אינם של קדש: (טו) וטעם העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט · שיביאו השקלים בהשויה הנזכרת · והנראה מן הכתוב הזה שאם הביא הדל בשקלו פחות ממחצית השקל שהוא עובר בלאו הזה שהכתוב הזה מניעה · שאם נאמר בהעשיר לא ירבה שיהיה שלילות לומר שבכך די לו לא נוכל לפרש כן בוהדל לא ימעיט · ואם כן שתיהן מניעות אם שקל העשיר היחידי יותר ושקל הדל פחות עברו בלאו · ושמא מה שהיו תורמין בקופות על האבוד ועל העתיד לגבות יתקן להם זה · כי הדל הממעיט בנותר עתיד לגבות הוא · ומן העשיר המרבה לא יתרמו הנבאין ביתרון ולא יהו מזכין במותרות · וראיתי לבעל הלכות ולכל הגאונים

ספורנו

ירבה והדל לא ימעיט · כי בזה לא נכר שוע לפני דל: (יח) ועשית כיור · גם זה הכלי לא הזכיר למעלה עם שאר הכלים כי לא היתה הכוונה בו להכין שכינה במקדש כענין הכוונה באותם הכלים כמבואר למעלה · אבל היתה הכוונה להכין

את

וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם׃ יט וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם׃ כ בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ־מַיִם וְלֹא יָמֻתוּ אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת לְהַקְטִיר אִשֶּׁה לַיהוָה׃ כא וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמֻתוּ וְהָיְתָה לָהֶם חָק־עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם׃ פ כב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כג וְאַתָּה קַח־לְךָ בְּשָׂמִים רֹאשׁ מָר־דְּרוֹר חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְקִנְּמָן־בֶּשֶׂם מַחֲצִיתוֹ חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם וּקְנֵה־

ת"א ורחצו אהרן · זבחים כא: בבאם אל · סנהדרין פג' זבחים יט: או בגשתם · זבחים שם קיט: לשרת · זבחים פ: להקטיר אשה · שם: והיתה להם חק · שם: ואתה קח לך · מגילה י · מר דרור חולין קלט כריתות ה:

רש"י

בסיסה מים: וכנו · כתרגומו בסיסיה מושב מתוקן לכיור: לרחצה · מוסב על הכיור: ובין המזבח · מזבח העולה שכתוב בו שהוא לפני פתח משכן אהל מועד והיה הכיור משוך קמעא ועומד כנגד אויר שבין המזבח והמשכן ואינו מפסיק כלל ביניהם משום שנאמר ואת מזבח העולה שם פתח משכן אהל מועד כלומר מזבח לפני אהל מועד ואין כיור לפני אהל מועד הא כיצד משוך קמעא כלפי הדרום כך שנויה בזבחים: (יט) את ידיהם ואת רגליהם · בבת אחת היה מקדש ידיו ורגליו כך שנינו בזבחים כיצד קדוש ידים ורגלים מניח ידו הימנית על גבי רגלו הימנית וידו השמאלית על גבי רגלו השמאלית ומקדשן: (כ) בבואם אל אהל מועד · להקטיר שחרית ובין הערבים קטרת או להזות מדם פר כהן המשיח ושעירי עבודת כוכבים: ולא ימותו · הא אם לא ירחצו ימותו שבתורה נאמרו כללות ומכלל לאו אתה שומע הן: אל המזבח · החיצון שאין כאן ביאת אהל מועד אלא בחצר: (כא) ולא ימותו · לחייב מיתה על המשמש במזבח ואינו רחוץ ידים ורגלים שהמיתה הראשונה לא שמענו אלא על הנכנס להיכל: (כג) בשמים ראש · חשובים: וקנמן בשם · לפי שהקנמן קליפת עץ הוא יש שהוא טוב ויש בו ריח טוב וטעם ויש שאינו אלא כעץ לכך הוצרך לומר קנמן בשם מן הטוב: מחציתו חמשים ומאתים · מחצית הבאתו תהא חמשים ומאתים נמצא כולו ה' מאות כמו שיעור מר דרור וא"כ למה נאמר בו חצאין גזירת הכתוב הוא להביאו לחצאין להרבות בו שני הכרעות שאין שוקלין עין בעין וכך שנויה בכריתות: וקנה בשם · קנה של בשם לפי שיש קנים שאינן של

רמב"ן

המלות שלא הזכירו הלאו הזה: (יט) ורחצו אהרן ובניו וכו' · הרחיצה הזו דרך כבוד שלמעלה · כי כל הקרב לשולחן המלכים לשרתו ליגע בפת בג המלך וביין משתיו רוחץ ידיו בעבור היות הידים עסקניות · והוסיף כאן לרחוץ הרגלים בעבור היות הכהנים משרתים יחפים ויש בבני אדם שיש ברגליהם זוהמא וכיעור · ועל דרך האמת בעבור היות ראשי האדם וסופו הידים והרגלים · כי הידים למעלה מכל גופו כשגביהו אותן והרגלים למטה · והם בצורת האדם רמז לי' הספירות שיהיה כל גופו ביניהם · וכמו שאמר בספר יצירה כרת לו ברית בין עשר אצבעות ידיו ובין עשר אצבעות רגליו במלת הלשון ובמלת המעור לפיכך נצטוו משרתי עליון לרחוץ הידים והרגלים · והרחיצה הזאת לקדושה תרגם אותה אונקלוס · ומן הענין הזה תקנו

אבן עזרא

מקום הכפרת: (יט) ורחצו · הזכיר צורך הכיור בעבור המשרתים שהם אהרן ובניו ודורותיהם · ולא הזכיר משה עתה כי הוא לבדו יעשה כן כל ימי היותו חי · אבל הזכיר זה בשעת מעשה: (כ) בבאם · ירחצו מים · כטעם רחיצת מים · כי ידיהם ורגל' הם הפועלים וכמוהו רבים: (כא) ורחצו · טעם אחרת שיעשו כן תמיד · או הזכיר זה כי אם לא יעשו כן הם בני מות: (כב) וידבר · פרשה בפני עצמה: (כג) ואתה קח לך · כדרך לך לך · וקחו לכם לאן · ועל דרך הפשט כמוהו עשה לך שרף · גם פסל לך כי כן דרך הלשון · ומלת מר · קשה · והגאון תרגמה מש"ק · והנה איננו מעלים אע"פ שיש לו ריח טוב · אולי בעבור זה הפרידו הכתוב מהבשמים כי כתוב אריתי מורי עם בשמי · והנה הוא מלוקט · והאומרים שמביאים אותו כי הוא נמצא בגרון הצבי · והנה כתוב וידי נטפו מר · אולי כן הוא בהיותו לח · וטעם בשמים ראש · שיוקח הראש מכל בשם · כי הוא הנכבד מהנשאר באחרונה · ואחר שאמר קנמון בשם מה טעם להזכירו · אולי שיהיה מהנזכר ג"כ הקנה

רשב"ם

(כג) בשמים ראש · חשובים כדכתיב עם כל ראשי בשמים · ונראה בעיני כי בשמים גידולי אילנות כדכתיב הפיחי גני יזלו בשמיו · אבל בשמים ראש מיני שרף אילן או דברים שמוציאין מן הקרקע: מר דרור · חשוב וכן מר עובר · חשוב בכל סוחרי מדינות: מחציתו · מפורש בכריתות:

רוקח

וּבְסִיסֵהּ נְחָשָׁא לְקִדּוּשׁ וְתִתֵּן יָתֵהּ בֵּין מַשְׁכַּן זִמְנָא וּבֵין מַדְבְּחָא וְתִתֵּן תַּמָּן מַיָּא: יט וִיקַדְּשׁוּן אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי מִנֵּהּ יָת יְדֵיהוֹן וְיָת רַגְלֵיהוֹן: כ בְּמֵיעַלְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא יִתְקַדְּשׁוּן מַיָּא וְלָא יְמוּתוּן אוֹ בְמִקְרַבְהוֹן לְמַדְבְּחָא לְשַׁמָּשָׁא לְאַסָּקָא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ: כא וִיקַדְּשׁוּן יְדֵיהוֹן וְרַגְלֵיהוֹן וְלָא יְמוּתוּן וּתְהֵי לְהוֹן קְיָם עָלַם לֵהּ וְלִבְנוֹהִי לְדָרֵיהוֹן: כב וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: כג וְאַתְּ סַב לָךְ בּוּסְמִין רֵישָׁא מֵירָא דַכְיָא מַתְקַל חֲמֵשׁ מְאָה וְקִנְּמָן בְּשָׂם פַּלְגוּתֵהּ מַתְקַל מָאתָן וְחַמְשִׁין וּקְנֵה בוּסְמָא מַתְקַל

נתינה לגר

דפתיר ודמסכן. (יח) לרחצה, לקדוש. ע׳ ברמב״ן ובמיני תרגומא שפירשו כי כל רחיצה שהיא רק לנקיות ית׳ „אסחי" וכשהיא לקדושה ית׳ „קדוש" והכא בכיור שהי׳ לקדש ידיו ורגליו ת׳ „לקדוש" וע׳

בעל הטורים

ואין נותנין: לרחצה • ד׳ במסרה • שכל כיור שאינו מחזיק כדי שירחצו ממנו ארבעה כהנים כאחד אינו כיור:

רמב"ן

רבותינו נטילת ידים בתחלה שיתכוין לזה כמעט נשיאות כפים והרחיצה היא המצוה • אבל הכיור עשה צו להזמנה ואינו מעכב ולא מצוה כי ביום הכפורים כהן גדול מקדש ידיו ורגליו מקיתון של זהב שהיו עושין לכבודו • אבל למדנו מן הכיור כי צריכה כלי : (כג) מר דרור חמש מאות • הסכימו המפרשים • והרב רבי משה מכללם כי המור הוא הנקרא מוסק • ור״א השיב כי איננו בשם אע״פ שריחו טוב • ואולי בעבור זה הפרידו הכתוב מן הבשמים והוא הקשה כי כתיב אריתי מורי שהוא דבר מלוקט • ואומרים המביאים אותו כי הוא נעשה בגרון הצבי • ועוד מן הכתוב וידי נטפו מר ואולי כן הוא בהיותו לח • ויתכן שיאמר אריתי מורי בעבור כי הוא דם נצרר בבטן החיה הדומה לצבי הידועה בארץ הודו • ובלכתה בין השיחים בימי החום הגדול מגררת בנפת ההוא והדם יוצא צרור ולוקטים אותו מן האחו • ואמר וידי נטפו מר כי הכתוב ידמה ריחו כאלו ידיו תמופנה בריח ההוא נטפי מים ואחרים אמרו איך יכנס בקטרת ובשמן הקדש דם חיה טמאה • גם זו איננה קושיא כי הלחות ההוא הנאסף בה מרוב הדם ויזוב ממנה בחייה אין בו לא טומאה ולא מאום • ופירשו דרור מלשון וקראתם דרור שיהיה חפשי מן הזיוף והתערובת • ואולי נאמר שהצריך הכתוב להיותו חפשי • לומר שיוקח מן הצבי ההוא בהיותו חפשי מתהלך בין ערוגות הבשמים ומתענג כרצונו כי כאשר ילכד ויעמוד ברשות אדם לא יעשה מור כי אם מעט ואיננו מבושם וזה דבר ברור • ועם כל זה הנראה אלי מדברי רבותינו שאין המור מוס״ק • שהם אמרו במדרש חזית מור אינמר״ון והמוסק אף בלשון חכמים כך שמו מוסק כמו שאומר בברכות חוץ ממוסק מפני שהוא מין חיה וכן שם בירושלמי בר ממוסקים וכתב בעל הערוך כי גם כן שמו בלשון יון • ועוד אמר במדרש חזית צרור המור דודי לי זה אברהם מה המור הזה ראש לכל מיני בשמים כך אברהם ראש לכל הצדיקים מה המור הזה אין מפיח אלא באור כך אברהם לא נודעו מעשיו עד שהושלך לכבשן האש ומה המור הזה כל מי שלוקטו ידיו מתמרמרות כך אברהם ממרר עצמו ומכנף עצמו ביסורין • והנה המוסק ריחו מפיח בלא אור • ועוד שנינו אלו חוצצין בכלים הזפת והמור וכו׳ על המרדעת רשב״ג אומר עד כאיסר האיטלקי וקתני זה הכלל כל המקפיד עליו חוצץ וכל שאינו מקפיד עליו אינו חוצץ • ואין המוסק דבר נדבק כזפת שיחוץ ואם שמא מתקנין אותו בענין שידבק בכלים אינו מקפיד עליו שיחוץ אפילו על המרדעת • והקרוב שהוא הנקרא כן בלשון ערבי מור שיש ממנו מינין מור אחמר ואביץ ובו מקטירין וריחו מפיח באור ביותר • והנה כל הלשונות עברית וארמית וגם הערביים שוות בו • ובלשון אגדה פרסית או יונית נקרא אנמרנון קרוב לזה • וגם בלשון רומיים נקרא מירא ולהשואת הלשונות בו נראה שהוא המין ההוא והוא יחשב בסמים • ומה שאמרו שהוא ראש לכל הבשמים שהזכירתו תורה בראשם או שהוא בהקטרה מטובת מכולם • ואפשר שימצא עוד במיניו בעל ריח מבושם ביותר והוא הנקרא דרור • והלוקט לזה ידיו מתמרמרות שהוא מר כלענה • ושנו בספרא דברים שאי אפשר לעתן כגון המערב מים ביין קומוס במור כי זה מייפין אותו בקומוס הנקרא צמג אל ערבי שהוא נדמה לו ולכך אמר מר דרור שיהיה נקי מן הזיוף שמזייפין אותו תמיד • ויתכן כי לשון דרור בכל מקום נקיות • וכן וקראתם דרור בארץ לכל יושביה שיהיו כל בעלי הארץ נקיים מעבדות ומכל שעבוד בגופם ובארעתם כלשון ובעל השור נקי • ומה שאמר הכתוב וידי נטפו מור ואצבעותי מור עובר יתכן שיהיה שיעורו וידי נטפו שמן מור כי המנהג לסוך בו גם הידים לעדן ולרכך אותן כדכתיב ו׳ חדשים בשמן המור ופירשו בו שמן זית שלא הביא שליש מפני שמשיר את השער ומעדן את הבשר והענין כי השמן הזה מתקנין אותו במור ונקרא כן וזה טעם נטפו • ויתכן כי יוציא מן המור שמן כאשר נעשה במלא״כי וזולתו מן הצמגים והנה ראוי לקרותו מור ושמן המור : וקנמון בשם מחציתו • לפי שהקנמון קליפת עץ הוא יש שהוא טוב ויש בו ריח וטעם ויש שאינו אלא כעץ לכך הוצרך לומר קנמון מן הטוב לשון רש״י • והרב רבי משה אמר שהוא קשר סליכ״ה ואחרים אמרו שהוא כעץ הטוב הנקרא עוס״ייב ואינו כדברי כולם • שהרי אמרו בבראשית רבה ובמדרש חזית קנמון היה גדל בארץ ישראל והיו

בְּשֶׂם חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם׃ כד וְקִדָּה חֲמֵשׁ מֵאוֹת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ וְשֶׁמֶן זַיִת הִין׃ כה וְעָשִׂיתָ אֹתוֹ שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ רֹקַח מִרְקַחַת מַעֲשֵׂה רֹקֵחַ שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ יִהְיֶה׃ כו וּמָשַׁחְתָּ בוֹ אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת אֲרוֹן הָעֵדֻת׃ כז וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַמְּנֹרָה וְאֶת־כֵּלֶיהָ וְאֵת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת׃ כח וְאֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ כט וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם וְהָיוּ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהֶם יִקְדָּשׁ׃ ל וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו תִּמְשָׁח וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם לְכַהֵן לִי׃ לא וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ יִהְיֶה זֶה לִי לְדֹרֹתֵיכֶם׃ לב עַל־בְּשַׂר אָדָם לֹא יִיסָךְ וּבְמַתְכֻּנְתּוֹ לֹא תַעֲשׂוּ כָּמֹהוּ קֹדֶשׁ הוּא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם׃ לג אִישׁ אֲשֶׁר יִרְקַח כָּמֹהוּ וַאֲשֶׁר יִתֵּן

ת"א ושמן זית הין כל הנגע. זבחים פז: שמן משחת. הוריות יא מנחות פט כריתות ה': לדרתיכם. הוריות יא כריתות ה: על בשר אדם. כריתות ו ז: ובמתכנתו. כריתות ה: קדש יהיה. כריתות ו: ואשר יתן. כריתות שם מעילה יט:

רש"י

בשם הוצרך לומר בשם: חמשים ומאתים. כך משקל כולו: (כד) וקדה. שם שרש עשב בלשון חכמים קציעה: הין. י"ב לוגין ונחלקו בו חכמי ישראל ר"מ אומר בו שלקו את העקרין א"ל רבי יהודה והלא לסוך את העקרין אינו סיפוק אלא שרהום במים שלא יבלעו את השמן ואח"כ הציף עליהם השמן עד שקלט הריח וקפחו לשמן מעל העקרין: (כה) רקח מרקחת. רקח שם דבר הוא והטעם מוכיח שהוא למעלה והרי הוא כמו רקע רגע ואינו כמו רוגע הים וכמו רוקע הארץ שהטעם למטה וכל דבר המעורב בחבירו עד שזה קופח מזה או ריח או טעם קרוי מרקחת: רוקח מרקחת. רוקח העשוי ע"י אומנות ותערובות: מעשה רוקח. שם האומן בדבר: (כו) ומשחת בו. כל המשיחות כמין כ"י חוץ משל מלכים שהן כמין נזר: (כט) וקדשת אותם. משיחה זו מקדשתם להיות קדש קדשים ומה היא קדושתם כל הנוגע וגו' כל הראוי לכלי שרת משנכנס לתוכו קדוש קדושת הגוף ליפסל ביוצא ולינה וטבול יום ואינו נפדה לצאת לחולין אבל דבר שאינו ראוי להם אין מקדשין ושנויה היא משנה שלמה אבל מזבח מתוך שנאמר כל הנוגע במזבח יקדש שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי ת"ל כבשים מה כבשים ראויים אף כל ראוי. כל משיחת משכן וכהנים ומלכים מתורגם לשון רבוי לפי שאין צורך משיחתן אלא לגדולה כי כן יסד המלך שזה חנוך גדולתו ושאר משיחות כגון רקיקין משוחין ראשית שמנים ימשחו לשון ארמית בהן כלשון עברית: (לא) לדרתיכם. מכאן למדו רבותינו לומר שכולו קיים לעתיד לבא: זה. בגימטריא תריסר לוגין הוי: (לב) לא ייסך. בב' יודי"ן לשון לא יפעל כמו למען ייטב לך: על בשר אדם לא ייסך. מן השמן הזה עצמו: ובמתכונתו לא תעשו כמוהו. בסכום סממניו לא תעשו אחר כמוהו במשקל סממנין הללו לפי מדת הין שמן אבל אם פיחת או ריבה סממנין לפי מדת הין שמן מותר ואף העשוי במתכונתו של זה אין הסך ממנו חייב אלא הרוקח: ובמתכונתו. לשון חשבון כמו מתכונת הלבנים וכן במתכונתה של קטרת: (לג) ואשר יתן ממנו. מאותו

רמב"ן

עזים וצבאים אוכלים ממנו והנה הוא כעשב השדה ירעו אותו הצאן. ולפי דעתי הוא התבן המבושם והנקרא בערבי אדכר ובלשון הרומים אסקינגנט והוא בלעז פלייקא דמיקא והוא מרעה לגמלים במקומו. ורבינו בעל הלכות כתב בפסחים כגון קנמון וסנבל שדומים לתבן וסקדה ידועה מלשון הארמית שהיא קציעה וכן בערבי: (כה) ועשית אותו שמן משחת קדש רקח מרקחת מעשה רוקח. על דרך הפשט יהיה

רשב"ם

(כה) רוקח מרקחת. לפי הפשט כתושים ונתונים בשמן ועירבם יפה: (כט) כל הנוגע בהם יקדש. לטהר תחלה קודם שיגע בהם לאחר שנמשחו: (לב) ובמתכנתו. בחשבון הבשמים של פרשה זו: (לג) ואשר יתן ממנו

מָאתָן וְחַמְשִׁין: כד וּקְצִיעֲתָא מַתְקַל חֲמֵשׁ מְאָה בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא וּמְשַׁח זֵיתָא מְלֵא הִינָא: כה וְתַעְבֵּד יָתֵהּ מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא בְּסֵם מְבַסַּם עוֹבַד בּוּסְמָנוּ מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא יְהֵי: כו וּתְרַבֵּי בֵהּ יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא: כז וְיָת פָּתוֹרָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת מְנַרְתָּא וְיָת מָנָהָא וְיָת מַדְבְּחָא דִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא: כח וְיָת מַדְבַּח עֲלָתָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵהּ: כט וּתְקַדֵּשׁ יָתְהוֹן וִיהוֹן קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין כָּל דְּיִקְרַב בְּהוֹן יִתְקַדָּשׁ: ל וְיָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי תְּרַבֵּי וּתְקַדֵּשׁ יָתְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי: לא וְעִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּל לְמֵימַר מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא יְהֵי דֵין קֳדָמַי לְדָרֵיכוֹן: לב עַל בְּסַר דַּאֲנָשָׁא לָא יִתְנְסַךְ וּבִדְמוּתֵהּ לָא תַעְבְּדוּן כְּוָתֵהּ קוּדְשָׁא הוּא קוּדְשָׁא יְהֵי לְכוֹן: לג גְּבַר דִּי יְבַסֵּם דִּכְוָתֵהּ וְדִי יִתֵּן מִנֵּהּ עַל חִלּוֹנַי וְיִשְׁתֵּיצֵי

ο בכ"י הנוסח יִתְּסַךְ   נתינה לגר

נמס' זבחים (דף כ"א ב'). (לב) ייסך, יתנסך. משמע שסובר כדעת ר' מרינוס שהובאה בהראב"ע שהוא כמו יוסך, לי' הֻפְעַל, ובארמית בא בהתפעל. ובמתכונתו, ובדמותה, אף שלעיל (ס' ח') ת' מתכנת, סכום, וכן משמע שסי' הני' לפני רש"י מדלא כ' אבל הת"א מפרש, כמו שהערותי ככר כ"פ שזהו דרכו של רש"י, לא ת' פה הכי משום שע"פ דין הקבלה אפי' שלא במשקלו חייב, וע'

בעל הטורים

(לג) קדש הוא קדש יהיה לכם· בגי' למלכות בית דוד [נ"ל דדרש אם למקרא קודש מלא וי"ו] :

אבן עזרא

קדמונינו ז"ל אמרו כי משקל הכל שוה · וככה נקבל · רק לא ידענו טעם למה הזכיר מחציתו · וטעם ההלאים לא מנין · כי אין מנהג בכל ארץ ישמעאל להוסיף על כל דבר שיהיה אפי' כמשקל חרדל · ואף כי בכל מעשה רוקח : (כד) וקדה · מהקבלה ידענו שהיא קליפה : (כה) ועשית רקח מרקחת · כמו מקטר קטרת · וטעם שמן משחת קדש · הוא שמזכיר אחר זה : (כו) ומשחת · אהל מועד · כולל המשכן · והזכיר הנכבד שהוא באהל והוא הארון : (כז) ואת · הזכיר השלחן תחלה כי הוא הגדול ויש לו כלים רבים ואחר כן המנורה שיש לה כלים רבים : (כח) ואת מזבח העולה · יש לו כלים רבים : (כט) וקדשת · בשמן המשחה : וטעם כל הנוגע בהם · נלמדנו מן הן ישא איש בשר קדש על דרך הפשט שהוא כמשמעו · כי אם יגע בשר הקדש בלחם או בנזיד או ביין או בשמן או בכל מאכל יקדש · וככה מזבח העולה שגם בו כתוב קדש קדשים : (ל) ואת בניו · לבדם לא אחרים : (לא) שמן משחת קדש יהיה זה · כל שנעשה במתכונת זה למשוח זרע אהרן : (לב) לא ייסך · אמר רבי מרינוס כי ייסך כמו יוסך · וכמוהו ויישם בארון כמו ויושם · והטעם כי מנהג ישראל היה לסוך בשמן הזכרים גם הנקבות כי כן כתוב · ושמן לא סכת · ולסוך מזה השמן אסור לכהן אף כי לאחרים כי שמן המשחה יוצק על ראש המשיח : ובמתכונתו · הבשמים הנזכרים ובמשקלם : (לג) איש · טעם ואשר יתן ממנו על זר · שאינו ממשפחת אהרן · אמר הגאון ז"ל קבלה היתה ביד ישראל שימשחו דוד וזרעו משמן המשחה לא מלכים אחרים · והוצרך לפרש ככה בעבור שלקח צדוק משמן המשחה שהיה באהל מועד ומשח בו את שלמה · ויפת אמר כי על זר שלא מבני ישראל · ולא דבר נכונה כי הנה והזר הקרב יומת · ופירש למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא · ואחרים אמרו על שמן המשחה שעשה משה גם זה איננו נכון בעיני · כי בתחלה כתוב שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם · ועוד איש אשר ירקח כמוהו ואשר יתן ממנו שהוא כמוהו על זר · והנה אין הפרש בין שמן המשחה שעשה משה ובין הנעשה אח"כ שהוא כמוהו · ושמן ממשפחת דוד איננו כתוב · ולפי דעתי כי כל המלות

רמב"ן

כמעשה השמן כדברי ר' יהודה שאמר שרוום במים שלא יבלעו את השמן ואין הפרייה שיהיו במים לבדן אבל נתנו הבשמים כתושים בכלי מלא מים והציפו עליהן שמן זית הין ואח"כ נתנו הכלי על פי כלי אחר מלא מים ונתנו על אש נחת גחלים עוממות ויבשלו עד יבשת המים וקלטו השמן מעליו כי כן מעשה הרקחים בכל שמן מבושם ולכך קרא הכתוב וצוה שיעשו השמן הזה רקח מרקחת כמעשה רוקח ולא פי' המעשה כי דרך הרקחים ידוע בהם וכן מצאתים בשקלים ירושלמי · ר' יהודה אומר שולקן היה במים ונותן שמן מלמעלה משהיה קולט את הריח היה מעבירו כדרך שהבסמים עושין שנאמר ועשית אותו שמן משחת קודש רוקח מרקחת מעשה רוקח : (לג) על זר · שאינו צורך כהונה ומלכות לשון רש"י · ור"א השיב כי זר במקום הזה כל שאינו מזרע אהרן ובניו הנזכרים כמו והזר הקרב יומת כל איש זר חוץ מן הנזכרים וכן וכל זר לא יאכל קדש למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא · ולכן יסבור כי המשיחה בשלמה שהוציא צדוק קרן השמן מן האהל והוא שמן המשחה הוראת שעה על פי הנבואה · ואין כן דעת רבותינו · ואומר אני כי הכתוב אומר שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם והיה ראוי שיאמר שמן משחת קדש יהיה זה לאהרן ולבניו לדורותם כאשר אמר בבגדים ובגדי הקדש אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו · או שיאמר ואת אהרן ואת בניו תמשח וקדשת אותם לכהן לי והיתה להם חקת עולם לדורותם · כי עכשיו שלא הזכיר רק הם עצמם ואמר

ספורנו

את הכהנים לעבודתם : (כד) ושמן זית הין · אין ספק שזאת הכמה מהשמן לא היתה מספקת לסוך את כל כמות אותם הבשמים אבל בשלו השמן עם מי בשול הבשמים או הציפוהו על מי שרייתם עד תום המים על ידי בשול או ע"י חום מועט מתוך המים ונשאר השמן כמעשה הרוקחים · ובזה היתה מחלוקת בין רבותינו ז"ל אם הספיק לבשלו עם מי בשולם או להציפו על מי שרייתם ולהתיכם באיד ע"י חום מועט : רוקח מרקחת · רקוח של רקוח שנרקח השמן במים המרוקחים :

יסים

מִמֶּנּוּ עַל־זָר וְנִכְרַת מֵעַמָּיו׃ ס לד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ סַמִּים נָטָף ׀ וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה סַמִּים וּלְבֹנָה זַכָּה בַּד בְּבַד יִהְיֶה׃ לה וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה

ת"א קח לך סמים. יומא ג כריתות ו: בד בבד יהיה כריתות ס:

רש"י

של משה: על זר. שאינו צריך כהונה ומלכות: (לד) נטף. הוא צרי ועל שאינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף קרוי נטף ובלע"ז גומא 1) והצרי קורין לה טרי"אקה 2): ושחלת. שרש בשם חלק ומאהיר כצפורן ובלשון המשנה קרוי צפורן וזהו שתרגם אונקלוס וטופרא: חלבנה. בשם שריחו רע וקורין לו גלבנ"א ומנאה הכתוב בין סממני הקטרת ללמדנו שלא יקל בעינינו לצרף עמנו באגודת תעניותנו ותפלותנו את פושעי ישראל שיהיו נמנין עמנו: סמים. אחרים: ולבונה זכה. מכאן למדו רבותינו י"א סממנין נאמרו לו למשה בסיני מיעוט סממנין שנים נטף ושחלת וחלבנה שלש הרי חמש: סמים. לרבות עוד כמש אלו הרי עשר ולבונה הרי י"א ואלו הן הצרי והצפורן החלבנה והלבונה מור וקציעה שבולת נרד וכרכום הרי ח' שהשבולת ונרד אחד שהנרד דומה לשבולת הקושט והקלופה והקנמון הרי אחד עשר. בורית כרשינה אינו נקטר אלא בו שפין את הצפורן ללבנה שתהא נאה: בד בבד יהיה. אלו הארבעה הנזכרים כאן יהיו שוין משקל במשקל כמשקלו של זה כך משקלו של זה וכן שנינו הצרי והצפורן החלבנה והלבונה

רמב"ן

שלא יתן על זר יהיה במשמע על כל אדם חוץ מן הנזכרים עצמם. וכן אמר על בשר אדם לא ייסך. והנה הכתוב נפרש הכהן המשיח תחתיו מבניו אבל כך הדבר נוה שימשח בו עתה אהרן ובניו ואמר שמן משחת קדש יהיה זה לי למשוח בו משיח קדשי אשר אבחר בו לדורותיכם ולא יתן על זר שאיננו לי ולכן ימשחו בו המלכים והכהנים הגדולים כי שניהם משיחי ה'. וכתוב מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו בשמן שהוא משחת קדש לי. ופירוש על בשר אדם לא יסך אזהרה בכל אדם כי לא אמר על בשר זר לא יסך והטעם שיצוק מן השמן על ראש אהרן למשחו וימשח גם בניו אבל לא יסוך בו בשמן שום אדם אפילו הכהנים המשוחים כאשר סכין הבשר בשמנים הטובים ומוריחין בהן הבשר בידים משוחות אחרי הרחיצה כענין ורחצת וסכת. ותרחצך במים ואסיכך בשמן. וזהו פשוטו של מקרא ומשמעו. וכך אמרו רבותינו מנין לכהן גדול שנטל משמן המשחה שעל ראשו ונתן על בני מעיו שחייב שנאמר על בשר אדם לא ייסך: (לד) קח לך סמים. אמר בדרך הפשט כי פירושו קח לך סמים הם נטף ושחלת וחלבנה אלה הסמים ולבונה זכה עמהם. ואיננו נכון להחזיר פעם אחרת סמים כי אין דרך הכתוב לשנות מה שהזכיר רק בהפסיקו הענין באריכות או בדברים שבן כן תמיד. והאמת כדברי רבותינו כי הם סמים אחרים. וכתב רש"י סמים שנים נטף ושחלת וחלבנה הרי חמשה סמים לרבות עוד כמו אלו הרי עשרה ולבונה הרי אחת עשרה. ויש לתמוה ולמה לא יזכירם הכתוב. ואולי יאמר הכתוב קח לך סמים נטף ושחלת וחלבנה סמים רבים ולבונה זכה ולא יקפיד רק באלה הארבע כי בהם ענן הקטורת עולה רק נוה שיתן עמהם סמים רבים אשר להן ריח טוב כדי שיהיה בתמרות עשנו מבושם ולכן לא פי' המשקל ומה יקטיר ממנה כי לא הקפיד רק שיהיו אלה הארבעה בשוה ושיוסיף עמהם עוד סמים טובים להקטיר. והטעם כי כאשר אמר בשמן שיעשה אותו כמשפט מעשה הרקחים ולא לימד על מעשהו רק סמך עליהם כן אמר בזה שיקח מאלה ארבעה הסמים במשקל שוה ויוסיף עמהם סמים ויעשה מכולם קטרת מרוקח כמעשה הרוקחים בסמים הידועים להם שהם טובים עם אלה ובעשייה אשר הם עושין ויתן ממנה לפני העדות כדי שתעלה תמרתו כמנהג המוגמרות לפני המלכים וכן קצר בעשייה ולא הזכיר אותה בהזכירו האחרים כולם וכזה אמרו בגמ' אמר ריש לקיש מה לשון קטרת דבר שקוטר ועולה כי לא נוה בה התורה רק בדברים שקוטרין ועולין על דרך מעשה הרוקחים ואולי על פה נתפרש למשה בסיני הסמים הנבחרים לזה וכל מעשה הקטרת כי כן נתפרש לו גם מעשה השמן איך יעשו אותו

אבן עזרא

אמת הם לדורות ישראל כמו שלא יעלו עולה רק במקום הנבחר והנה גדעון ושמואל גם אליהו בהר הכרמל העלו עולות והזכרתי גדעון בעבור שהעלה עולות ואיננו כהן. גם כן שמואל כי לא יועיל אם היה מבני קרח. והנה הכל הוראת שעה. גם ככה נוכל לאמר בדברי שלמה. כי על הוראת שעה ביד כהן הנביא או גד. נמשח בשמן המשחה: (לד) קח לך סמים. קדמונינו ז"ל קבלו כי אחד עשר מיני סמנים הם והנה הכתוב לבשמים שהם לקטרת הסמים לא פרשם. הכתוב והזכיר הסמים כי לא הזכיר משקלם. וטעם סמים. טעם אחרת אלה סמים ולבונה זכה עמהם: בד בבד. כל אחד לבד ירוקח ואח"כ יעורב: (לה) ועשית. ממולח. טעם ממולח הוא שלא סדומית וי"א שחוק או מאדם (י"ג מאד ואולי צ"ל מעורב)

רשב"ם

ממנו. משמן שעשה משה: (לד) סמים. כבר פירשתיו למעלה: סמים ולבונה זכה. לפי הפשט בתחלה כלל קח לך סמים ופירש מה הם כמים נטף ושחלת וחלבנה הרי אלו סמים שצויתי שתקח לך מרקחת: ולבונה זכה. לפי הפשט לבונה זכה אינה כמים וסמים אחרון הם היו סמים ראשון שבפסוק וכן דרך מקראות כולל ומפרש וחוזר ואומר הרי לך כלל שאמרתי לך. וכן בנח ויאמר אלהים אל נח זאת אות הברית אשר הקימותי וגו':

1) Comme לאס גוממי 2) theriaque

מַעֲמֵה: לד וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה סַב לָךְ בּוּסְמִין נְטוֹפָא וְטוּפְרָא וְחֶלְבְּנְתָא בּוּסְמִין וּלְבוּנְתָּא דָכִיתָא מַתְקַל בְּמַתְקַל יְהֵי: לה וְתַעְבֵּד יָתַהּ קְטֹרֶת בּוּסְמִין בֹּסֶם עוֹבַד

נתינה לגר

בכורות (דף ס') „קטרת שפטמה לתלים חייב" וע' ברמב"ם פ"ב מה' כלי המקדש. (לד) נטף, נטופא. ברמב"ן שהאריך וסובר שהשרף שקורין „בלסאן" הוא „קטף" (בראשית י"ג י"א) אולם ענפי העץ שנקראו נ"כ „צרי" ת' „נטופא" ומ"ש רשב"ג בכריתות ו' ע"א (כך היא גי' רמב"ן ולא רש"י) „הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף" בא לומר שהצרי אינו מסממני הקטורת שהוא אינו אלא שרף ובקטרת אין השרף נכנס אלא הקטף עצמו, וחולק על הרמב"ם (בפ"ב מה' כלי המקדש) שנטף הוא בלסם ע"ש, והכ"מ מיישב הרמב"ם, ובאמת מסוגית הש"ס (נדה דף ח') משמע דקטף יש לו פירא, ורש"י שהוקשה לו הלא הבלסם גופו שרף היוצא מן האילן שעושין בו חתיכות וקוספות לכן פי' שהשרף הוא פריו, וע"ז מקשים התוס' ד"ה קטף הלא ר"ז קאמר בקטפא דפירא, ולפי' רמב"ן ניחא דפירא הייט עצי האילן. ושחלת, וטופרא.

בעל הטורים

(לד) קח לך סמים · ס"ת הכם המרא וריתני סיקתין · זכה ג' במסורה ולבונה זכה · ונתת על המערכת לבונה זכה (פ' אמור) ותפלתי זכה (איוב ט"ז) זה הוא שאמר הכתוב תכון תפלתי קטורת לפניך שהתפלה דומה לקטורת כשם שזאת זכה כך התפלה צריכה שתהיה זכה: (לה) רוקח ב' מלאים · מעשה רוקח · זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח (קהלת י') זהו שדרשו רבותינו שהיו מבקשים אחר הקטורת לומר הם מתו נדב ואביהוא הם מתו עדת קרח שנאמר מות גבי רוקח דהיינו קטרת ואמר להם משה כלא שאין הקטרת ממית אלא אדרבה מחיה שנאמר ויתן את הקטרת ויכפר על העם דכתיב טהור קדש אלא החטא ממית:

רמב"ן

אף על פי שתלאו במנהג הרוקחים ויתכן עוד כי לשון סמים ובשמים לשון אחד הוא כאשר הזכרתי ואלה השלשה אשר הזכיר אינם סמים כי הנטף והחלבנה שרפים והשחלת צפורן יוצא מן הים ואמר הכתוב קח לך סמים הנזכרים ונטף ושחלת וחלבנה וסמים עוד ולבונה זכה ותעשה קטורת מרוקח כמעשה הרוקחים כי הסמים הנזכרים למעלה בשמן מר דרור וקנמון וקדה נכנסין בקטורת: וקנה בושם על דעתי הוא הקליפה שהזכירו בה חכמים והוא דראליני בלשון ערבי וכן בלשון הגמרא והוא קנה כדמות הקנים והסמים שטה להוסיף מן שבלת נרד וכרכם והקושט לפי מה ששנו חכמים · ואולי אין קפידא בכתוב אלא באלה התשעה שהזכיר אבל במה שהפל להוסיף בו עוד סמים לא יקפיד רק בבושם שיעשה קטורת מרוקח וקלר במעשהו ובמשקלי האחרים מפני שצוה שיעשנו כמעשה רוקח · ונראה לי שבחרו חכמים באלה השלשה מפני שהוזכרו בשיר השירים נרד · וכרכם ואהלות והוא הקשט יקראהו בלשון רבים מפני שהוא שני מינין המתוק והמר והנה הזכיר שם קנה וקנמון ולבונה ומור עם אלה השלשה ואמר עם כל ראשי בשמים להביא הקדה והנה הם כל סמני הקטרת · והזכיר תחלה כפרים עם נרדים להביא נטף ושחלת וחלבנה שהם שרפים כי כפרים מן וכפרת אותה שרף נדבק · והמתרגם הירושלמי אמר מר ואהלות אקסיל אליאון והוא העץ הטוב הנקרא בלשון רומי ליניו אלואי · כי אקסיל עץ בארמית אליאון כשמו · ובלשון יון נקרא כן ממש אקסילואין וכן שמו בערבי אל עוד אל טיב · אבל אונקלוס תרגם כאהלים נטע ה' כבושמיא לא יחד לו שם · נטף · הוא צרי · וכתוב בפירוש רש"י והצרי קורין לי טריגא ועל שם שאינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף קרוי נטף · ולא ידעתי אם הוא טעות סופרים או המגיד כתב לו כי הטריאקה איננה שם אחד אבל היא מרקחת רבת ההרכבה יכנס בה שאור ודבש ובשר שקצים ורמשים · כי יכנסו בה אבק העקרבים ובשר האפעה ולכך נקראת טריאקה כי הארס בלשון יון טריאק · ובלשון רבותינו תמיד טרקיה חויא · וכן הוזכרה המרקחת בלשונם · כי טוריאקה לכוליה גופא · וחלילה שיכנס בקטורת בשר שקצים ורמשים ושאור ודבש וכתיב כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו · אבל הצרי הוא השרף כעין שמן הנוטף מעץ הבלסמון הנקרא בלשון חכמים קטף · והוא מה ששנינו רבן גמליאל אומר הצרי אינו אלא שרף הבא מעצי הקטף ולמה יקראוהו קטף בעבור שקוצצים ענפיו בימי החום והצרי זב מהקטיפה ההיא אמרו בגמרא בפרק במה מדליקין רבי שמעון בן אלעזר אומר אין מדליקין בצרי וכן היה רבי שמעון בן אלעזר אומר הצרי אינו אלא שרף הבא מעצי הקטף · ופירשו בו מאי טעמא מפני שריחו נודף גזירה שמא יסתפק ממנו והנה הוא השמן הטוב החשוב הנזכר · ואני תמה כי אונקלוס תרגם נכאת וצרי ולוט שעף וקטף · וכן מעט צרי קטף ותרגם נטף נטופא ולא תרגם נטף כצרי · ויונתן תרגם צרי בכל מקום שעף והוא לשון שמן משחה מלשון תלמוד עבדי ליה שיפא בגעא והוא מבולע העין שעיפא דשייף ליה מההוא מיגא בפומיה דשעיף · והנראה מדעתם כי אילן הצרי ופריו שניהם יקראו צרי בלשון הקדש כשם תאנה ורמון ואתרוג וזולתם רבים · והנכאת אגלם הוא שם לכל שמן חשוב ומבושם ולכך אמר ויראם את

ספורנו

(לא) יהיה זה לי לדורותיכם · שלא יקבל הפסד : (לד) קח לך סמים · הוזכר בשמן המשחה והם מר קנה וקנמון וקדה ועם אלה נטף ושחלת וחלבנה · ועמהם סמים הנודעים לתקון הסמים הנזכרים כמו שנודע אצל הרוקחים שהשבולת דרך משל הוא מתקן הריאוברביר"ו ואבן המלח תתקן האגריק"ו ודומיהם וקבלו רבותינו ז"ל שמתקני הסמים הנזכרים הם שבולת נרד וכרכום וקושט : ולבונה זכה · שהיא בלתי צריכה תקון ובכן הם אחד עשר סמנים שמנו רבותינו ז"ל לפטום הקטרת : (לה) רקח · שילקט כל אחד מהסמים זה מזה ויעשה מהכל מורכב אחד : מעשה רוקח · שיהיה כל אחד מהסמים כתוש

כפי

רוֹקֵחַ מְמֻלָּח טָהוֹר קֹדֶשׁ׃ לו וְשָׁחַקְתָּ מִמֶּנָּה הָדֵק וְנָתַתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם׃ לז וְהַקְּטֹרֶת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְּמַתְכֻּנְתָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם קֹדֶשׁ תִּהְיֶה לְךָ לַיהוָה׃ לח אִישׁ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כָמוֹהָ לְהָרִיחַ בָּהּ וְנִכְרַת מֵעַמָּיו׃ ס

לא א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב רְאֵה קָרָאתִי בְשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה׃ ג וָאֲמַלֵּא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה וּבִתְבוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל־מְלָאכָה׃ ד לַחְשֹׁב מַחֲשָׁבֹת לַעֲשׂוֹת בַּזָּהָב וּבַכֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת׃

ת"א ושחקת ממנה · יומא מה כריתות ו: והקטרת אשר · כריתות ה ו: במתכנתה · כריתות ה: לא תעשו · שם: ראה קראתי · ברכות נה: בצלאל בן · סנהדרין סט: ואמלא אתו · ברכות נה:

רש"י

משקל שבעים שבעים מנה ולשון בד נראה בעיני שהוא ל' יחיד אחד באחד יהיו זה כמות זה: (לה) ממלח · כתרגומו מעורב שיערב שחיקתם יפה יפה זה עם זה · ואומר אני שדומה לו ויראו המלחים · מלחיך וחובליך · על שם שמהפכין את המים במשוטות כשמנהיגים את הספינה כאדם המהפך בכף ביצים טרופות לערבן עם המים וכל דבר שאדם רוצה לערב יפה יפה מהפכו באצבע או בבזך: ממלח טהור קדש · ממולח יהיה וטהור (יהיה) וקדש יהיה: (לו) ונתתה ממנה וגו' · היא הקטורת שבכל יום ויום שעל המזבח הפנימי שהוא באהל מועד: אשר אועד לך שמה · כל מועדי דבור שאקבע לך אני קובעם לאותו מקום: (לז) במתכונתה · במנין סממניה: קדש תהיה לך לה' · שלא תעשנה אלא לשמי: (לח) להריח בה · אבל עושה אתה במתכונתה משלך כדי למוסרה לצבור: (ב) קראתי בשם · לעשות מלאכתי את בצלאל: (ג) בחכמה · מה שאדם שומע דברים מאחרים ולמד: ובתבונה · מבין דבר בלבו מתוך דברים שלמד: ובדעת · רוח הקודש: (ד) לחשוב מחשבות · אריגת מעשה חושב

רמב"ן

כל בית נכאתה · שהאוצר אשר בו השמן הטוב יקרא על שמו שהוא מבחר הסגולה · ושם כתוב ואת שמן הטוב · ולכך אמר אונקלוס במנחת יוסף שהביאו לו שעף שהוא שם משיחת השמן החשוב הזה · והביאו מענפי העץ שהוא הצרי הנקרא קטף · ובשאר מקומות כשיזכיר הכתוב צרי לבדו ויזכירנו לתרופה ולשבח כגון הצרי אין בגלעד יתרגם אותו יונתן על השמן שהוא שעף · ותרגם אונקלוס נטף נטופא · והוא השמן הזה שנקרא כן בעבור שהוא נוטף משברי הענפים ואין כאן מקום לתרגומו שעף כי איננו בקטרת למשיחה · וראיתי לרב רבי משה שמכניס בקטרת עץ האילן הנזכר שהוא הנקרא בערבי עוד בלאסן · נראה שסבור כי רשב"ג שאמר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף בא לחלוק ולומר שאין הצרי מסמני הקטורת כי הוא איננו אלא שרף ובקטרת אין השרף נכנס בו אלא הקטף עצמו: (לה) ממולח טהור קדש · שיהא מלוח במלח סדומית כמו שאמרו מלח סדומית

אבן עזרא

ארץ מלחה: (לו) ממנה הדק · דקה בכל יכלתך וזו קטורת התמיד על מזבח הזהב: (לז) והקטורת אשר תעשה · רמז למשה: לא תעשו · עם ישראל מדבר: קדש תהיה לך · לבדך או לכל ישראל כמו זכור ימות עולם בינו: (לח) איש · הזהיר בתחלה ואחר כן הזכיר העונש כמשפט: (א) וידבר · אמר הגאון למה נחבר בצלאל ואהליאב · והשיב כי בצלאל מבני יהודה שהמשילו יעקב לגור אריה גם אהליאב מבני דן שהמשילו משה לגור אריה · והאריה צר מאחוריו והשה שה בנית · וזה דרש הדורש כי בצלאל ואהליאב לא בנו הבית ורוחב המשכן עשו היה שוה · ואין טעם לשאלתו כי נבחר בעבור שלא היה בישראל כמוהם: (ב) ראה · כענין כבוד והקרוא הוא בצלאל · והטעם קראתי בשמו שאין כמוהו לעשות המשכן · ועל דרך הפשט כלב בן יפונה איננו כלב בן חצרון בראיות גמורות · והמשכילים יבינו: (ג) ואמלא אותו · כמו ויהושע בן נון מלא רוח חכמה: וכתוב ונחה עליו רוח ה' · ופירושו מה היא רוח ה' · והיא רוח חכמה ובינה · החכמה היא הצורות האצורות באחרונים מוח הראש · ומלת תבונה גם בינה מגזרת בין · והיא הצורה העומדת בין צורת הדעת ובין צורת החכמה כנגד הנקב האמצעי במוח הראש · כי החכמה כנגד הנקב האחרון · והדעת המתחברת בנקבי הפנים על המלת מהכרגשות ובלשון ישמעאל קורין הדעת אלפיסא ·

רשב"ם

(לה) ממולח · מעורב כמנהיגי ספינות בים שקורין מלחים מפני שמערבים המים בלכתם: (לו) ושחקת ממנה וגו' · לקיים ביום הכפורים כמה שכתוב באחרי מות וקטורת סמים דקה והביא מבית לפרוכת: ובל:

בּוּסְמִין מְעָרַב דְּכֵי קוּדְשָׁא: לו וְתִשְׁחוֹק מִנַּהּ וְתַדִּיק וְתִתֵּן מִנַּהּ קֳדָם סַהֲדוּתָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא דִּי אֱזַמֵּן מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין תְּהֵי לְכוֹן: לז וּקְטֹרֶת בּוּסְמִין דִּי תַעְבֵּד בִּדְמוּתַהּ לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן קוּדְשָׁא תְּהֵי לָךְ קֳדָם יְיָ: לח גְּבַר דְּיַעְבֵּד דִּכְוָתַהּ לַאֲרָחָא בַהּ וְיִשְׁתֵּצֵי מֵעַמֵּהּ: א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב חֲזֵי דְּרַבֵּיתִי בְשׁוּם בְּצַלְאֵל בַּר אוּרִי בַר חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה: ג וְאַשְׁלֵמִית עִמֵּהּ רוּחַ מִן קֳדָם יְיָ בְּחָכְמְתָא וּבְסוּכְלְתָנוּ וּבְמַדַּע וּבְכָל עֲבִידָא: ד לְאַלָּפָא אוּמָנָוָן לְמֶעְבַּד בְּדַהֲבָא

נתינה לגר

פרמנ"ן והוא שקורין בל"ע Onyx. (לה) כמלח, מערב. עי' ברמב"ם (פ"ב מ"ה כלי המקדש הלכה ה') "וכשהוא שוחק אומר הדק היטב ומערב הכל", וכ' הכ"מ טעמו משום דכתיב ממולח ותרגומו מערב. (לו) הדק ונתתה, ותדיק מנה. פ"ה, וצ"ל "ותדיק ותתן מנה" (וכ"ה בחומשי רוו"ה), ואף שמלת "הדק" שבה על מלת "ושחקת" ת' "ותדיק" משום שהשחיקה היא בכמה פעמים עד שנעשה דקה מן הדקה. לא (ב) קראתי בשם, דרביתי בשום. אף שבכ"מ, ית' הפעל "קרא", קרי" הכא נכסככו למלת "פס" ת' "רביתי" שהוא ל' המשחה וגדולה. (ג) רוח אלהים, רוח מן קדם ה' וכל"י רוח ונבואה. הוא כדרשת רז"ל במדרש "בצל אל הייתי" כי באמת זכו בצלאל ואהליאב להיות אנשים מפליאים לעשות נורא הכלים לכוונות נפלאות וסודות נסתרות אבל שאר חכמי לב לא עשו מלבם אלא הכל כפי הנאמר להם. (ד) לחשב מחשבות, לאלפא אומנון. ע' נתה"ש שכ' שלא הבין טעם אונקלוס, ואפשר יען כי לחשוב לעצמו נכלל כבר במלות "בחכמה ובתבונה" לכן פי' "לחשב מחשבות" שיודע להוציא מחשבתו לאחרים וללמדם מעשה חשבון ומדות וערכים ומשקולות, וכמו שכ' אח"כ "לעשות וגו'" ועמ"ש ע"פ

בעל הטורים

(לז) וקטרת אשר תעשה • י"א תיבות בפסוק כנגד אחד עשר סמים בקטרת: (ד) לחשב מחשבות • חסר וי"ו שבשתים ימים יש לחשוב ולעשות ולא בשביעי:

רמב"ן

רוקח • ואונקלוס תרגום מעורב ירצה לומר ממולח נתחק • שיעשה הסמים כולם שחוקים מאד ומעורבים יפה יפה עד שיהיו נמחים ולא יוכר כל אחד מהם מלשון כי שמים כעשן נמלחו • וכן בלויי המלחים • ארץ פרי למלחה • כולם ענין השחתה וכליה ורש"י פי' כי לשון ממולח שיהא מעורב יפה בשחיקתן זה עם זה והביא דומה לו מלחיך וחובליך • על שם שהם מהפכין המים במשוטות כשמנהיגין את הספינה כאדם שמהפך בכף ביצים טרופים לערבן יפה • ועל דעתי נקראו חכמי הספנים מלחים בעבור שהם יודעים טעם הים כאלו הם המרגישים במליחותו ובמתיקותו כלומר שיודעים מתי יהיה מתוק ונאות להולכי הים או מתי הוא רע ומר להם ואין תופשי המשוטות נקראים מלחים שהרי כתוב בצור יושבי צידון וארוד היו שטים לך זקני גבל וחכמיה היו בך מחזיקי בדקך כל אניות הים ומלחיהם היו בך • כי הספנים הזקנים יודעי הים הם מלחים וכתוב וירדו מאניותיהם כל תופשי משוט מלחי כל חובלי הים על הארץ יעמודו • הנה הם שלשה • תופשי משוט והמלחים והחובלים • וכן ארץ פרי למלחה • לארץ מלוחה שמקום המלח לא יצמיח כענין שכתוב בסדום גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמיח • וכתיב ויזרע מלח • ויתכן שיהיה הלמ"ד נוסף בכי שמים כעשן נמלחו וירצה לומר נמחו • כמו בלאומים • כלו שלאנן ושלו (איוב כ"א כ"ג): (לו) ונתת ממנה לפני העדות באהל מועד • יתכן שנפרש שהזכיר הכתוב בכאן כל מעשה הקטרת אמר שיקטיר ממנה לפני העדות בקדש הקדשים והוא קטרת של יום הכפורים ויקטיר ממנה באהל מועד בכל יום • ואשר אועד לך שמה יחזור על העדות • ויתכן שיזכיר כי יתן ממנה במזבח הפנימי שהוא מונח לפני ארון העדות • כי כן יאמר בפרשת ויקהל: (ב) ראה קראתי בשם בצלאל בן אורי בן חור • אמר השם למשה ראה קראתי בשם ומשה אמר לישראל ראו קרא ה' בשם • והטעם כי ישראל במצרים פרוכים בעבודת חומר ולבנים לא למדו מלאכת כסף וזהב וחרושת אבנים טובות ולא ראו אותם כלל • והנה הוא פלא שימצא בהם אדם חכם גדול בכסף ובזהב ובחרושת אבן ועץ וחושב ורוקם ואורג כי אף בלומדים לפני חכמים לא ימצא בקי בכל האומניות כלם והיודעים ורגילים בהם בבא ידיהם תמיד בטיט ורפש לא יוכלו לעשות בהן אומנות דקה ויפה • ועוד שהוא חכם גדול בחכמה בתבונה ובדעת להבין סוד המשכן וכל כליו למה צוו ואל מה ירמזו • ולכן אמר השם למשה שיראה הפלא הזה וידע כי הוא מלא אותו רוח אלהים לדעת כל אלה בעבור שיעשה המשכן כי היה רצון מלפניו לעשות המשכן במדבר

ספורנו

כפי הראוי לו כי לא יאות לכל אחד מהכתיבה: ממולח • שיהיו הסמים מעורבים היטב שלא יכא אחד מהם נבדל: טהור • מנוקה מכל פסולת • והוצרך לזה מפני שהקטרה היתה נעשת בעלה הבושם אבל בשמן המשחה לא הוצרך לזה מפני שלא היו גרמי הבשמים מעורבים בשמן כלל: (ב) ראה קראתי בשם • ראה והבן כי לא אל חנם קראתיו כי דבר עקרי הוא במלאכת הקודש שתהיה נעשית ע"י בחיר ה' המכוין בפעלתו שיושג תכלית כמצוה

ה וּבַחֲרֹשֶׁת אֶבֶן לְמַלֹּאת וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ לַעֲשׂוֹת בְּכָל־מְלָאכָה׃ ו וַאֲנִי הִנֵּה נָתַתִּי אִתּוֹ אֵת אָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן וּבְלֵב כָּל־חֲכַם־לֵב נָתַתִּי חָכְמָה וְעָשׂוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ׃ ז אֵת ׀ אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הָאָרֹן לָעֵדֻת וְאֶת־הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עָלָיו וְאֵת כָּל־כְּלֵי הָאֹהֶל׃ ח וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־כֵּלָיו וְאֶת־הַמְּנֹרָה הַטְּהֹרָה וְאֶת־כָּל־כֵּלֶיהָ וְאֵת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת׃ ט וְאֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַכִּיּוֹר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ י וְאֵת בִּגְדֵי הַשְּׂרָד וְאֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן׃ יא וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֶת־קְטֹרֶת הַסַּמִּים לַקֹּדֶשׁ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוִּיתִךָ יַעֲשׂוּ׃ פ יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יג וְאַתָּה דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אַךְ אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ כִּי אוֹת הִוא בֵּינִי

ת"א אתו את · ערכין טו · ובלב כל חכם לב · ברכות נה: ואת שמן · מנחות כ: את שבתתי · יומא פה:

רש"י

חושב: (ה) ובחרושת · לשון אומנות כמו חרש חכם ואונקלוס פירש ושנה בפירושן שאומן אבנים קרוי אומן וחרש עץ קרוי נגר: למלאת · להושיבה במשבצת שלה במלואה לעשות המשבצת למדת מושב האבן ועוביה: (ו) ובלב כל חכם לב וגו' · ועוד שאר חכמי לב יש בכם וכל אשר נתתי בו חכמה ועשו את כל אשר צויתיך: (ז) ואת הארן לעדות · לצורך לוחות העדות: (ח) הטהורה · על שם זהב טהור: (י) ואת בגדי השרד · אומר אני לפי פשוטו של מקרא שאי אפשר לומר בבגדי כהונה מדבר לפי שנאמר אצלם ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן אלא אלו בגדי השרד הם בגדי התכלת והארגמן ותולעת שני האמורין בפרשת מסעות ונתנו עליו בגד תכלת ונתנו עליו בגד ארגמן ונתנו עליהם בגד תולעת שני ונראין דברי שנאמר ומן התכלת והארגמן ותולעת שני עשו בגדי שרד לשרת בקודש ולא הוזכר שש עמהם ואם בבגדי כהונה מדבר לא מצינו באחד מהם ארגמן או תולעת שני בלא שש: בגדי השרד · י"א לשון עבודה ושירות כתרגומו לבושי שמושא ואין לו דמיון במקרא ואני אומר שהוא לשון ארמי כתרגומו של קלעים והרגוס של מכבר שהיו ארוגים במחט עשויים נקבים נקבים לנידי"ן בלע"ז[1]: (יא) ואת קטרת הסמים לקדש · לצורך הקטרת ההיכל שהוא קדש: (יג) ואתה דבר אל בני ישראל · ואתה אע"פ שהפקדתיך לצוותם על מלאכת המשכן אל יקל בעיניך לדחות את השבת מפני אותה מלאכה: אך את שבתתי תשמרו · אעפ"י שתהיו רדופין וזריזין בזריזות המלאכה שבת אל תדחה מפניה · כל אכין ורקין

אבן עזרא

והתבונה אל"פכרס · והחכמה אל"חכמה · והנה בצלאל היה מלא כל חכמה בחשבון · ומדות וערכים · ומלאכת שמים · וחכמת התולדות · וסוד הנשמה · והיה לו יתרון על כל אנשי דורו שהיה יודע כל מלאכה כי רבים חכמי לב לא ידעו אפי' מלאכה אחת על כן כתוב ובכל מלאכה בוי"ו: (ו) ואתו · כמוהו במלאכות · ולא בחכמת מלאכת חרש · והנה פי' ובכל מלאכה לחשוב מחשבות · ובלב כל חכם לב · לעשות מלאכה כי גם זה ימצא בתולדת האדם שיוציא מלבו דברים עמוקים במלאכת המדות והוא לא למד החכמה · ועתה יזכיר כל אשר יעשו: (ז) את וגו' · אהל מהאהל שהוא כולל · והזכיר הארון והכפורת בעבור גודל מעלתם: ואת כל כלי האהל · הפרכת והמסך והקרשים והבריחים · והזכיר השולחן על הדרך שהזכרתי: (י) ואת בגדי השרד · בגדי הצביעה שיכסו בהם הארון והשלחן והמזבח והמנורה · והכל מפורש ומן התכלת והארגמן ותולעת השני כל אחד לבדו · ככתוב בפרשת במדבר סיני עשו בגדי שרד · ואחר כן כתוב ויעשו את בגדי הקדש · ואחר כן פירש אותם · והנה מלת שרד מגזרת פליט ושריד: (יא) לקדש · לצרך הקדש הם: (יב) ויאמר · כל נאמר עם וידבר לאמר לו · רק זה לאמר לישראל: (יג) ואתה · טעם אך · בעבור אשר צויתים

רשב"ם

(ו) ובלב כל חכם לב · שיבא לעשות המלאכה כבר נתתי בהם חכמה ועשו וגו': (י) בגדי השרד · כמין קליעות והם בגדים שמצפים בהם הארון והשלחן והמנורה המפורשים בפרשת במדבר סיני ופרשו עליו בגד כליל תכלת · בגד ארגמן · בגד תולעת שני · ואותן בגדים עשויים כעין שרד וקליעות: (יג) אך את שבתותי · אפילו מלאכת המשכן לא תעשו בשבת: כי אות היא · שאתם שובתים כמוני לפי שאתם עמי:

אשר

1) lacet שפיגגווערק.

וּבְכַסְפָּא וּבִנְחָשָׁא : ה וּבְאֻמָּנוּת אֶבֶן טָבָא לְאַשְׁלָמָא וּבְנַגָּרוּת אָעָא לְמֶעְבַּד בְּכָל עֲבִידָא : ו וַאֲנָא הָא יְהָבִית עִמֵּהּ יָת אָהֳלִיאָב בַּר אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן וּבְלִבָּא כָל חַכִּימֵי לִבָּא יְהָבִית חָכְמְתָא וְיַעְבְּדוּן יָת כָּל דִּי פַקֵּדְתָּךְ : ז יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת אֲרוֹנָא לְסַהֲדוּתָא וְיָת כַּפֻּרְתָּא דִּי עֲלוֹהִי וְיָת כָּל מָנֵי מַשְׁכְּנָא : ח וְיָת פָּתוֹרָא וְיָת מָנוֹהִי וְיָת מְנַרְתָּא דָכִיתָא וְיָת כָּל מָנָהָא וְיָת מַדְבְּחָא דִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא : ט וְיָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵהּ : י וְיָת לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא וְיָת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְיָת לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא : יא וְיָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְיָת קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא לְקוּדְשָׁא כְּכֹל דִּי פַקֵּדְתָּךְ יַעְבְּדוּן : יב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימָר : יג וְאַתְּ מַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּרַם יָת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִּי לִי תִּטְּרוּן אֲרֵי אָת הִיא

נתינה לגר

מעשה חשב (לעיל כ"ו א'). (י) בגדי השרד, לבושי שמושא. ר"ל כלים לכסות הבגדים וכלי הקדש מגשם ואבק. (יג) שבתתי, יומי שביא דילי. אולי רצה לכלול בזה גם יוה"כ ומועדים שנקראו ג"כ

בעל הטורים

(יג) אך את שבתתי תשמרו · אך מיעוט למעט פיקוח נפש וקרבנות צבור · (ועוד כדתה) [נ"ל ועד רדתה] אפילו בשבת (עי' שבת דף י"ט) שכל אלו דוחין שבת: סמך פרשת שבת למלאכת המשכן דילפינן מלאכת שבת ממלאכת המשכן :

רמב"ן

ולכבודו כראו כי הוא קורא הדורות מראש · כדרך בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך · ובלשון הזה ראו כי ה' נתן לכם השבת על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים · ולרבותינו בזה מדרש הראה אותו ספרו של אדם הראשון ואמר לו כל אחד התקנתיו מאותה שעה ואף בצלאל מאותה שעה התקנתי אותו שנאמר ראה קראתי בשם בצלאל · והוא כענין שפירשתי · ועוד אמרו יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ והענין כי המשכן ירמוז באלו והוא היודע ומבין סודו : (י) ואת בגדי השרד · לא ידעתי למה לא צוה תחלה לעשות הבגדים האלה כאשר עשה בכל מלאכת המשכן ובבגדי אהרן ובניו · כי היה ראוי שיאמר לו ועשית בגד תכלת לכסות בו הארון ובגדי הארגמן לכסות בו המזבח ובגד תולעת שני לכסות בו השלחן · ועתה כאשר יצוה על העושים יכלול אותם עם שאר המלאכה · ואולי לא היתה בהם קפידא ויעשו אותם כרצונם בגדי שרד ממין אחד לבדו והם עשו מן התכלת והארגמן ותולעת השני ולא רצו בשש כי איננו נכבד כמותם · ואחרי שנעשו כן רצה השם שיהיה התכלת לארון והארגמן למזבח והשני לשלחן ולכן הספיק להם הצואה בקצרה כאשר צוה על העושים כי לדעתם יעשו בגדי השרד ואיננו הגון שיהיה בגד המכסה עשוי נקבים נקבים כדברי רש"י · אבל הוא מלשון שריד בעבור היותם מין אחד כדברי ר"א · ואת בגדי השרד כלל · והשלם מדברי רבותינו כי בגדי השרד הם בגדי כהונה עצמם והזכר זה במסכת יומא · ואם כן הנכון שנפר' בגדי השרד בגדי היחוד כלומר בגדים שנתיחד בלבישתם אחד מעם הגדול מאחיו · כמו מן ובשרידים אשר ה' קורא · השרידים אשר שרדו מהם · מן פליט ושריד · וירמוז לבגדי אהרן ויקראם כן שלא ילבשם רק יחיד בדורו אהרן ובניו אהרן בחייו ואחריו הכהן הגדול אשר יוצק על ראשו שמן המשחה ומילא ידו ללבוש הבגדים · והכתוב יזכיר בגדי אהרן לעולם דרך כבוד כמו שאמר לכבוד ולתפארת · בגדי קדש ציץ הזהב נזר הקדש · ועל כן יקראם בגדי השרד בגדי מלכות · וזה טעם את בגדי השרד לשרת בקדש ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן כי שב לבאר · וכן יאמר בפרשת ויביאו את המשכן · ומה שאמר בכאן בפרשת ראה קראתי ואת בגדי השרד ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן טעמו שהם בגדי שתי מעלות בגדי השרד ובגדי הקדש להגיד שלא ילבשם רק אחד העם בבואו לשרת בקדש · ומפני שלא הזכיר כאן לשרת בקדש הוסיף לבאר שהם בגדי שרד ובגדי קודש ועוד באו כמה ווין יתירות בכתוב · ופי' ומן התכלת והארגמן ותולעת השני עשו בגדי שרד לשרת בקדש שהוא מבואר באלה פקודי · ונתן חשבון בזהב ובכסף ובנחשת כמה הביאו ישראל ומה עשו בהן בעבור חשיבותם · ואחר כך אמר כי מן התכלת והארגמן ותולעת השני אשר הובא להם עשו בגדי שרד לא הוסיף ולא גרע ולא הזכיר השש כי איננו חשוב · ואולי הביאו ממנו הרבה והותיר ושב לבאר ויעשו את בגדי הקדש אשר לאהרן כאשר צוה ה' את משה ויעשו את האפוד זהב ונמר הענין : (יג) אך את שבתותי תשמורו · אע"פ שתהיו רדופין בזריזות המלאכה אל תדחו שבת מפניה כל אכין ורקין מיעוטין למעט שבת ממלאכת המשכן לשון רש"י · ולא נתכון אלא כי לפי מדרש רבותינו באכין ורקין ימעט בשמירת השבת · כי המיעוטים אלה בכל מקום ימעטו בדבר המצוה בו

ספורנו

המטה : (יג) אך את שבתותי תשמורו · אע"פ שצויתי על מלאכת המשכן מכל מקום את שבתותי תשמורו ולא תדחו אותן בשבילה : כי אות היא ביני וביניכם · ואם תקלקלו זה האות אין שום מקום לעשות משכן לשכני בתוככם :

וּבֵינֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם לָדַעַת כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃
יד וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַשַּׁבָּת כִּי קֹדֶשׁ הִוא לָכֶם מְחַלְלֶיהָ מוֹת
יוּמָת כִּי כָּל־הָעֹשֶׂה בָהּ מְלָאכָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא
מִקֶּרֶב עַמֶּיהָ׃ טו שֵׁשֶׁת יָמִים יֵעָשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן קֹדֶשׁ לַיהוָה כָּל־הָעֹשֶׂה מְלָאכָה
בְּיוֹם הַשַּׁבָּת מוֹת יוּמָת׃ טז וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־
הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת־הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם׃ יז בֵּינִי
וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִוא לְעֹלָם כִּי־שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְהוָה
אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ׃
ס שני יח וַיִּתֵּן אֶל־מֹשֶׁה כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ בְּהַר סִינַי שְׁנֵי

ת"א לדעת כי אני · שבת י ביצה טז: ושמרתם את · חגיגה יח: כי קדש הוא · יומא פה כתובות לד בבא קמא עא חולין קטו: מחלליה מות · שבת לג ע קלב יבמות ז כתובות לד בתרא קיט סנהדרין לה עח: כל העשה · שבת ע: ושמרו בני · שבת סט יומא פה עקרים מב פיא ס' הזוהר פ' ויקהל: ביני ובין בני · עקידה שער כח ס' הזוהר פ' ויקהל ביצה פ"ז: שבת וינפש · ביצה שם תענית כז: ויתן אל משה · נדרים לח:

רש"י

מעוטין למעט שבת ממלאכת המשכן: כי אות הוא ביני וביניכם · אות גדולה היא בינינו שבחרתי בכם בהנחילי לכם את יום מנוחתי למנוחה: לדעת · העובדי כוכבים בה כי אני ה' מקדשכם: (יד) מות יומת · אם יש עדים והתראה: ונכרתה · בלא התראה: מחלליה · הנוהג בה חול בקדושתה: (טו) שבת שבתון · מנוחת מרגוע ולא מנוחת עראי: קדש לה' · שמירת קדושתה לשמי ובמצותי: (יז) וינפש · כתרגומו ונח וכל לשון נופש הוא לשון נפש שמשיב נפשו ונשימתו בהרגיעו מטורח המלאכה · ומי שכתוב בו לא ייעף ולא ייגע וכל פעלו במאמר הכתיב מנוחה לעצמו לסבר האוזן מה שהיא יכולה לשמוע: (יח) ויתן אל משה וגו' · אין מוקדם ומאוחר בתורה · מעשה העגל קודם לצווי מלאכת המשכן ימים רבים היה שהרי בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות וביוה"כ נתרצה הקב"ה לישראל ולמחרת התחילו בנדבת המשכן והוקם באחד בניסן (נ"ע סוגיא דלמא הכל כסדר וצווי הקב"ה למשה היה בארבעים ימים הראשונים טרם עשותם העגל וקודם רדתו מהסר עשו את העגל ומשה לא הגיד לישראל צווי המשכן עד למחרת יום הכפורים שהיו ישראל מרוצים להקב"ה וכן הוא בסדיא בזוהר ויקהל אשר על כן בצווי הקב"ה כתיב מאת כל איש דהיינו גם ערב רב כמו שדרשו רבותינו ז"ל איש איש מלמד וכו' ומשה בצווי אמר לישראל קחו מאתכם דייקא ולא מערב רב לפי שהם גרמו בניזקין וק"ל): ככלתו · ככלתו כתיב חסר שנמסרה לו תורה במתנה ככלה לחתן שלא היה יכול ללמוד כולה בזמן מועט כזה · דבר אחר מה כלה מתקשטת בכ"ד קשוטין הן האמורים בספר ישעיה אף תלמיד חכם צריך להיות בקי בכ"ד ספרים: לדבר אתו · החקים והמשפטים שבואלה המשפטים · לדבר אתו · מלמד שהיה משה שומע מפי הגבורה וחוזרין ושונין את

רמב"ן

ואם תדרוש המיעוט בענין מלאכת המשכן יהיה מותר לעשותם בשבת · אבל המיעוט הזה למילה או לפקוח נפש וכיוצא בהן שהן דוחין אותו · וכן אמרו במסכת יומא ומנין שספק נפשות דוחה שבת רבי אבהו אמר רבי יוחנן אך את שבתותי תשמורו מיעוט · ומלאכת המשכן שאינה דוחה שבת מפני שהזהיר בו בכאן · ועל דרך הפשט הוא כן יאמר תעשו מלאכת אהל מועד · אבל שבתותי תשמורו לעולם · ובתורת כהנים יכול יהא בנין בית המקדש דוחה שבת תלמוד לומר את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו אני ה' · וטעם שבתותי בעבור כי שבתות השנה רבים · ועל דרך האמת ע"ה·בכאן בזכור ושמור כאשר רמזתי בעושם

אבן עזרא

כבתוב למעלה אולי חשבו כי יעשו כן בשבת · אמר חכם מהחכמים הגדולים ידוע כי שבת אחת שבת השם א"כ מה טעם שבתותי · והשיב בעבור כי שתא אלפי שני הוי עלמא הנה האלף השביעי שבת · גם שנת השמטה שבת · שבתות רבות בכל שנה · ודע כי לא מצאנו מפורש במועדים שבת רק שכתובה · ומחלוקת יש בפי' ממחרת השבת · והאמת דברי הקבלה · רק צריכים תיקון כאשר אפרש במקומו · ויום הכפורים נקרא שבת · רק לישראל לא לגוים: כי אות היא · בסוף אפרש מה היא האות · מקדשכם · בקדושה השבת שקדשתי ולא עשיתי ביום השבת מלאכה: (יד) ושמרתם · אולי יומת זה · כמו וגם בעליו יומת · והעד כל העושה בה מלאכה · בסתר או לפני עד אחד אכריתנו: (טו) שבת · ועוד הוסיף לפרש כי ששת ימים מותרים לעשות מלאכה: ובא מלת יעשה עם מלאכה אולי יחסר מלת כל או דבר מעשה · והנה הטעם אם יעשה מלאכה בפרהסיא שמיעוהו אתם

אונקלוס

בין מימרי וביניכון לדריכון למדע ארי אנא יי מקדשכון: יד ותטרון ית שבתא ארי קודשא היא לכון מחללנהא אתקטלא יתקטל ארי כל דיעבד בה עבידא וישתצי אנשא ההוא מגו עמה: טו שתא יומין יתעבד עבידא וביומא שביעאה שבת שבתא קודשא קדם יי כל דיעבד עבידתא ביומא דשבתא אתקטלא יתקטל: טז ויטרון בני ישראל ית שבתא למעבד ית שבתא לדריהון קים עלם: יז בין מימרי ובין בני ישראל את היא לעלם ארי שתא יומין עבד יי ית שמיא וית ארעא וביומא שביעאה שבת ונח: יח ויהב למשה כד שיצי למללא עמה בטורא דסיני

נתינה לגר

שבת. (יז) וינפש, ונח. ולעיל (כ"ג י"ב) "ויגפש בן אמתך" ת' "וישקט"? אולי בשביל שמם בא ככר מקודם "בדיל דינוח" החליף הפעל לתפארת הלשון, או אפשר שהפעל "שקט" בארמית מורה רק על המנוחה הבאה אחרי היגיעה, ע"כ לא יוכל הפעל הזה להתיחס אל הבורא ית' ובפרט בעיקר הוראת "הנפש" בעברית הוא רק על מנוחת הנפש וכמו שתקנו אנשי כנה"ג בתפלתנו "מנוחה שלמה שאתה רוצה

בעל הטורים

(יד) את השבת. ד' · ג' בהאי ענינא וחד בעזרא (נחמיה י"ג) לחלל את השבת והיינו כדאיתא בפ"ק דסנהדרין ראוי היה שתנתן תורה ע"י עזרא אלא שקדמו משה דילפינן את השבת דהתם מהכא: (טז) את השבת לעשות · ר"ת אהל דילפינן מלאכת שבת מאהל מועד: (יז) בני ישראל אות הוא · ר"ת ביאה שביאתו של ת"ח מערב שבת לערב שבת · אות הוא לעולם כי ר"ת אהלך על שם וידעת כי שלום אהלך (איוב ה') דדרשינן מיניה (שבת ל"ד) הדלקת נר בליל שבת: וביום השביעי שבת וינפש · ס"ת שמים ששים נשמות יש לאדם בשבת וע"כ פ"א דוינפש בפולה משום ב' נפשות: וינפש · בגי' (ע"ה) אלו שבניהנם · שאף אור של גיהנם שובת בשבת: השביעי שבת וינפש · בגי' (ע"ה) דכיון שהוא שבת אבדה נפש (עיין ביצה דף ס"ז): שבת וינפש ויתן אל משה · מלמד שנתנה תורה בשבת · וינפש וי נפש וסמיך ליה פרשת העגל שנתחייבו מיתה ונאבדה נפשם: (יח) ויתן אל משה (סיבת משה הוא תוספת ביאור ואינו בחשבון) בגי' זה התלמוד: שני לחת · כנגד שמים וארץ · חתן וכלה · ב' תורות · ושני עולמות · לחת ע"ש שיגעים בלחי · לחת בא"ת ב"ש כסא מלמד שנלקחו מכסא הכבוד: ככלותו · כתיב חסר מה כלה מקושטת

אבן עזרא

אחת: (טז) ושמרו · שישמרו ימי השבוע שלא ישכחו אי זה יום הוא שבת · ושיתקן צרכיו ודרכיו ביום הששי כדי שישמור השבת ולא יתללהם: והנה פי' לעשות השבת כמו וימכר לעשות אותו: (יז) ביני וגו' · ובמילה כתוב ברית גם אות וככה בשבת · והגאון אמר כאשר ימלא נמול בפריעה ידעו המולאים אותו שהוא מישראל · וככה כאשר לא יעשה מלאכה בשבת או לא ישא ויתן בשבת · ולפי דעתי כי פירוש אות הוא כי ששת ימים עשה · והנה העושה מלאכה בשבת מכחיש הוא במעשה בראשית · והתורה דברה כלשון בני אדם להבין השומעים · ואמר וינפש · כי השם לא ייעף ולא ייגע · כי הנה בריאותיו שהם הגויות הנכבדות שהם נצחות השמים לעולמי עד סובבים ביום ובלילה · ואף כי הנכבדים שאינן גופות ואף כי יוצר הכל שהוא שוכן עד ויושב קדם · ואין משיו בתנועה רק הכל נעשה בדברו: (יח) ויתן · ריקי מות ישאבו מה שבה משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה · ולא ידעו אם יעמוד שם עם השם כמספר הזה · וכפל כפלו שנים · לא יוכל לדעת חלק מאלף ממעשי השם ודרכיו וסוד

רמב"ן

וזה טעם שבתותי · ואמר בשניהם כי אות היא שהיא ביני וביניכם לדעת · ואמר ושמרתם השבת וחייב במחלליה כרת כי הרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה וזו תכרת משם · ואמר ביום השביעי שהוא שבת שבתון קדש לה' בעבור שהוא יסוד עולם · והזכיר בשבת שהוא ברית עולם וחזר ואמר כי אות היא ביני ובין בני ישראל אות היא השבת ביום השביעי · והטעם שהיום אות והשבת היא אות לעולם וזה טעם שבת וינפש והיא נשמה יתירה הבאה מיסוד עולם אשר בידו נפש כל חי · והנה הפרשה מבוארת וכבר רמזתי ענינה בעשרת הדברות והמשכיל יבין: (יח) ויתן אל משה · נמשך לפניו אל אלהים הנזכר בסוף הפסוק ויתן אלהים אל משה כאשר הזכיר בדבור וידבר אלהים את כל הדברים האלה · ובמעשה

ספורנו

(יד) ושמרתם את השבת · ועוד מפני טעם אחר ראוי שלא תדחה השבת בשביל מלאכת המשכן: כי קדש היא לכם · במצות עשה: מחלליה מות יומת · במצות לא תעשה ואין ראוי לדחות עשה ולא תעשה שיש בו מיתה כדי לקיים עשה של מלאכת המשכן: כי כל העושה בה מלאכה ונכרתה הנפש ההיא · גם כן ראוי שלא לדחות השבת כי ענין חלולה הוא רב הענש להיות נפש המחלל נכרתת כי בזה הוא כופר בחדוש העולם ולו אין חלק במשכן ולא בשוכן בתוכו: מקרב עמיה · ממדרגת נפשות העם אשר בערכה להיי עד: (טו) ששת ימים יעשה מלאכה · הנה בששת ימי המעשה תוכלו לעשות מלאכת המשכן וא"כ אין ראוי שתדחו שבת מפניה שאין שום מצוה דוחה שבת אלא א"כ יהיה לה זמן קבוע ויארע הזמן בשבת כמו עבודה ומילה אבל כשאפשר לעשות המצוה ביום אחר אינה דוחה את השבת כלל: שבת שבתון · הנה נאסר בה אפילו דבר שאינו מכלל המלאכות כאמרו וביום השביעי תשבות וזה כדי שיהיה קדש לה' · שיהיה האדם בו פונה לגמרי מחיי שעה לעסוק בעסקי חיי עולם לכבוד קונו: כל העושה מלאכה יומת · ולכן דין הוא שהמבטל כוונה זאת בעשיית מלאכה יומת: (טז) ושמרו בני ישראל את השבת · בעולם הזה לעשות את השבת ביום שכלו שבת: (יז) וביום השביעי שבת · בו היתה המלאכה שלמה ובשלמות הכיס מנוחה: וינפש · ולכן נעשה השביעי בעל נפש יתרה והיא תוספת הכנה להשיג מה שכיון אליו האל ית' בשלמות פעלתו באמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו: (יח) ויתן אל משה ככלותו · אחר שספר מה היה הטוב שהושג בסוף כל הפעמים ששבה משה בהר ארבעים יום פירש הטעם מפני מה לא הושג התכלית שיעד האל ית' במתן תורה באמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש · ובאמרו מזבח אדמה תעשה לי בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך עד שהצרך לעשות משכן והודיע

שקרם

לֻחֹת הָעֵדֻת לֻחֹת אֶבֶן כְּתֻבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים׃
לב א וַיַּרְא הָעָם כִּי־בֹשֵׁשׁ מֹשֶׁה לָרֶדֶת מִן־הָהָר וַיִּקָּהֵל הָעָם עַל־אַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו קוּם ׀ עֲשֵׂה־לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ כִּי־זֶה ׀ מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ

ת"א לחת אבן · עירובין נד : וירא העם כי · שבת פט : כי זה משה · שבת שם מנחות עג :

רש"י

ההלכה שניהם יחד: לחת. לחת כתיב שהיו שתיהן שוות: (א) כי בשש משה. כתרגומו לשון איחור וכן בשש רכבו. ויתבוששו עד בוש. כי כשעלה משה להר אמר להם לסוף מ' יום אני בא בתוך ו' שעות כסבורים הם שאותו יום שעלה מן המנין הוא והוא אמר להם שלמים מ' יום ולילו עמו ויום עלייתו אין לילו עמו שהרי בז' בסיון עלה נמצא יום מ' בי"ז בתמוז בי"ו בא שטן וערבב את העולם והראה דמות חשך ואפילה וערבוביא לומר ודאי מת משה לכך בא ערבוביא לעולם אמר להם מת משה שכבר באו שש שעות ולא בא כו' כדאיתא במסכת שבת ואי אפשר לומר שלא טעו אלא ביום המעונן בין קודם חצות בין לאחר חצות שהרי לא ירד משה עד יום המחרת שנאמר וישכימו ממחרת ויעלו עולות: אשר ילכו לפנינו. אלהות הרבה אוו להם: כי זה משה האיש. כמין דמות משה הראה להם השטן שנושאין אותו באויר רקיע השמים: אשר העלנו מארץ מצרים. והיה מורה לנו דרך אשר נעלה בה עתה צריכין אנו לאלהות אשר

רמב"ן

ובמכתב והלוחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים וכן בנתינה ויתן אלהים אל משה: (א) אשר ילכו לפנינו. אלהות הרבה אוו להם. כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים והיה מורה לנו הדרך נעלה בה לא ידענו מה היה לו עתה צריכין לאלהות הרבה אשר ילכו לפנינו לרש"י. ואין לשונו מכוון אבל הכתוב הזה הוא מפתח לדעת ענין העגל ומחשבת עושיו כי בידוע שלא היו ישראל סבורים שמשה הוא האלהים ושהוא בכחו עשה להם האותות והמופתים. ומה טעם שיאמרו כיון שהלך משה ממנו נעשה אלהים. ועוד כי בפירוש אמרו אלהים אשר ילכו לפנינו לא שיהיו נותנין להם חיים בעולם הזה או בעולם הבא אבל היו מבקשין משה אחר. אמרו משה שהורה לנו הדרך ממצרים ועד הנה שהיו הנוסעים על פי ה' ביד משה הנה אבד ממנו נעשה לנו משה אחר שיורה הדרך לפנינו ועל פי ה' בידו. וזה טעם הזכירם משה האיש אשר העלנו לא האל אשר העלם כי יצטרכו לאיש אלהים. וכן תוכל להבין זה מתשובת אהרן אל משה רבינו מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדולה והיתה תשובתו ויאמרו לי קום עשה לנו אלהים וגו' ואמר להם למי זהב התפרקו ויתנו לי ואשליכהו באש. והנה אהרן מתנצל למשה ואמר לו אל יחר אף אדוני והוא כמוסיף על חטאתו פשע שאומר כי הם בקשו ממנו עבודת כוכבים ועשאה להם בידיו ולמה לא יחר אפו ומה חטאה גדולה מזו. אבל הענין כמו שאמרתי שלא בקשו העגל להיות להם לאל ממית ומחיה וקבלו עבודת אלהותו עליהם אבל ירצו שיהיה להם במקום משה מורה דרכם וזהו התנצלותו של אהרן טען כי לא אמרו לי רק שאעשה להם אלהים אשר ילכו לפניהם במקומך אדוני שלא ידעו מה היה לך. ואם תשוב הם לא

אבן עזרא

כל המצות שגופו. כי יחשבו כי המעשה העיקר. ואינם כן הלבב והמעשה. והלבב והלשון לסרגל. וכן כתוב בפיך ובלבבך לעשותו. וקדמונינו אמרו רחמנא לבא בעי. ועיקר כל המצות עד שיאהב את השם בכל נפשו וידבק בו. ואם לא יהיה שלם אם לא יכיר מעשי השם בעליונים ובשפלים וידע דרכיו. וככה אמר הנביא כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי. אז יתברר לו כי השם עושה חסד משפט וצדקה בארץ. ולא יוכל לדעת השם אם לא ידע נפשו ונשמתו וגופו. כי כל מי שלא ידע מהות נפשו החכמה מה לו. והנה משה שהתנבא ארבעים שנה במדבר ועמד בסודות רבות שנגלו לו בהר סיני והוא אמר לפני מותו. אתה החלות להראות את עבדך את גדלך. והנה עתה החל והראה לו גדולת השם וזהו אמת כי לגדולתו אין חקר: לוחות אבן. פירשתיו. ודבר הכתוב באצבע אלהים. על מנהג האדם כי כל מעשה השם בדבר פיו יקום. ופי' דבר שם על דרך משל. כמשפט מלכי האדם. וככה כי הוא צוה ונבראו. ודברי השם נגלים הם נבראים כנגד השפלים. וכן כתוב לעולם ה' דברך נצב בשמים. והמשכילים יבינו:

אמר אברהם המחבר צריך אני להאריך על דבר העגל. יש מקדמונים שאמרו שנהרג חור והנה אהרן פחד. ויש מי שאמר כי פחד על ישראל אם יהרגוהו שה' ימיתם כלם. ועל דרך הפשט אם מעשה העגל ע"ז למה פחד אהרן שיהרג. והלא מהו אחריו כמה חסידים מישראל שלא הניעם מפלתם למעלת אהרן בחסידות לפרסת כף רגל אהרן על יחוד השם. והנה חברי דניאל השליכו לכבשן האש בעבור שלא השתחוו לצלם ואיך יעשה אהרן פסל שהמעשה קשה מהשתחויה. והלא אהרן קדוש השם היה ונביא על ישראל ומצות רבות נתנו על ידו עם משה אחיו. והנה יהיה הוא עובד ממנו ואם הוא עשה ע"ז חייב היה משה להרגו קודם עובדי העגל. והנה משה התפלל בעדו והעובדים הרג. ואיך היה אחר כן מכפר על בני ישראל הוא וזרעו עד סוף כל הדורות. ואל השים לבך אל דבר קח לך עגל בן בקר לחטאת. כי אינו על דבר העגל. כי הנה כמוהו ביום הבכורים וכל כהן משוח צריך לקחת פר בן בקר לחטאת. ולא יוכל לומר בעבור חטאת העגל כי כל הכהנים היו בני אלעזר ובני איתמר וכבר נולד פנחס. ועוד בפרשת שימנו ישראל שעיר עזים אחד לחטאת והם לא עשו דמות שעיר. גם פרה אדומה איננה לכפר על ע"ז רק לטהר הטמאים. וכל אנשי המחקר מודים כי השם לא יצוה שליח שידע כי בסופו יעבוד ע"ז. ואין כל נביא שלים:

רשב"ם

(א) אשר ילכו לפנינו. כעין תרפים העשויים במכשפות שיגידו צרכיהם:

תְּרֵין לוּחֵי סָהֲדוּתָא לוּחֵי אַבְנָא כְּתִיבִין בְּאֶצְבְּעָא דַייָ׃ א וַחֲזָא עַמָּא אֲרֵי אוֹחַר מֹשֶׁה לְמֵחַת מִן טוּרָא וְאִתְכְּנֵישׁ עַמָּא עַל אַהֲרֹן וַאֲמַרוּ לֵהּ קוּם עֲבֵד לָנָא דַחֲלָן דִּיהָכוּן קֳדָמָנָא אֲרֵי דֵין מֹשֶׁה גַּבְרָא דִּי אַסְּקָנָא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לָא יְדַעְנָא מָה

נתינה לגר

גם. (יח) באצבע אלהים, באצבעא דה'. כבר הפליא המורה בכ"ז מא' על המת' שתחת היותו תמיד מרחיק ההגשמה, הנה פה בלוחות לא שינה ות' כבעברית, וכן (לקמן ל"ב ט"ז) "והמעשה אלהים, מכתב אלהים" ת' "עובדא דה', כתבא דה'", ואפשר שלהחזיק את לבב העם באמונת התורה מן השמים ת' כן, וע' בס' האמונות והדעות מ"ב. לב (א) אלהים, דחלן. ת' ל"ר משום דבא אחריו הפעל ג"כ בל"ר, ולא ת' "טעון" כמ"ש (לקמן ל"ד ט"ו) אולי סובר כמ"ש הכוזרי מ"א סי' צ', שלא כחשו בה' כמ"ש אהרן חג לה' מחר", ע"ש, וכמ"ש (בפסוק ה') "לפניו" לשון יחיד, ר"ל לפני ה' מפני שלא רצו רק מנהיג מורגש כמו שאמרו כי זה משה האיש וגו', אבל תירוץ זה לא יספיק, כי גם לקמן (ל"ב ל"א) "ויעשו להם אלהי זהב" ת' "ועבדו להון דחלן" ולא "טעון" ולכן נראה כמ"ש בהקדמה כוללת שדרך אונקלוס לבלי לבזות יראת האומות, ולפי דעתם ומחשבתם אינם "טעון".

בעל הטורים

בכ"ד קישוטין המנויין בישעיה אף תלמיד חכם צריך להיות מקושט בכ"ד ספרים: (א) כי זה משה · חסר וי"ו לומר שבאו שש שעות: בשש · ב' · הכא והידך מדוע בשש רכבו לבא (שופטים ה') מה התם מת אף הכא היו סבורים שמת כמו שדרשו חז"ל שהראה להם דמות מטתו ברקיע · כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו · בגי' שהראה להם

אבן עזרא

והנה ראינו שאמר משה לפני מותו תמיך ואוריך לאיש חסידך · והנה לא הזכיר דבר העגל · רק לא נמצא בו אלא מה שנמצא במסה ובמה דבר מי מריבה כאשר אפרש במקומו · ויש אומרים כי ישראל רמו אהרן שעשו דפוס עגל והשליך אהרן הזהב באש ולא הרגיש · וראייתם ואשליכהו באש ויצא העגל הזה · וזה איננו נכון כי אהרן איך בחרו השם אם היה טפש שירמוהו אחרים · ועוד למה בנה מזבח לפניו וצוה שיזבחו זבחים ועולות · ואחרים אמרו אין זה אהרן שעשה העגל אחי משה · גם זה הבל כי הקהל לא נקהלו רק אל הכהן תחת משה · וכן כתוב והנה אהרן וחור · ואם היה אחר למה לא הרגו אהרן או משה כרדתו מן ההר גם התפלל בעדו · כי איננו נכון שיעשה חסיד ע"ז בעבור אחרים שלא ימותו · גם אומרים רבים כי פי' חג לה' מחר שהעובדים העגל יהיו נהרגים על יד משה · כי אין משמע דברו רק אחר שבנה המזבח לפני העגל צוה להכריז במחנה שיזבחו מחר במזבח שבנה · כמו אסרו חג בעבותים · וכן עשו וישכימו ממחרת ויעלו עולות · ומחשבות הלב אינן מועילות כי הנוקב את השם על פי דבורו יהרג · והנה האומר נלכה ונעבדה אלהים אחרים · והמפרש אנכי עשו בכורך · אנכי מה שאנכי אבל עשו הוא בכורך אינו פשט ולא יצא מהכחשת הדבור · ואם ישאל אדם בב"ד את חבירו האתה הוא חבירי שהלויתי לך כך וכך ואמר אני · לא יוכל לומר מחשבתי היתה שאני חבירו לא יותר · גם ככה דברי דניאל לנבוכדנאצר מרי חלמא לשנאך לדך מוסר · ועתה אומר לך דעת הגאון רב סעדיה אמר · כי אהרן עשה בערמה כאשר עשה יהוא · על כן בנה מזבח · והקהל על נסתו אם כן למה התאנף השם בו · והנה השיב בעבור שלא הרגם מיד כאשר עשה בבואו · גם זה איננו נכון כי הוא קרא חג לה' מחר · וזה השם הוא שם עצם לכבוד השם · ולא ישתתף אחר עמו כמלת אלהים שהוא לענינים רבים · ועוד למה לא הזכיר זה בענותו למשה כי הוא אומר ואשליכהו באש · ואין המענה דומה לשאלה · ועתה אחל לפרש דרך קצרה קלת הכבוד · חלילה חלילה שעשה אהרן ע"ז · גם ישראל לא בקשו ע"ז רק חשבו שמת משה בהסיעם מים סוף כאשר פי' · כי ראו שמשה איננו יורד מהר סיני ומשה התעכב שם ארבעים יום · ואין כח באדם לחיות זה הזמן בלא מאכל כי הוא לא אמר להם מתי ירד · גם הוא לא ידע · כי השם אמר לו עלה אלי ההרה והיה שם עד שאתן לך לוחות הברית · ומלת אלהים כבוד הוגם בצורת

רמב"ן

ולכן הם היו צריכין למי שיורה להם דרכם כל זמן שלא תהיה אתה עמהם · ואם אולי תשוב יעזבוהו וילכו אחריך כבראשונה; וכן היה הדבר כי כיון שראו העם את משה מיד הניחו את העגל ובעטו בו שהניחו לו לשרפו ולזרות עפרו על פני המים ולא היה מהם חולק עליו כלל · וכן תראה שלא הוכיחם ולא אמר להם כלום אבל בבואו במחנה וירא את העגל ומחולות מיד נדחו ממנו והוא לקח העגל וישרוף אותו וישק אותו להם ולא מחו כלל · ואלו היה להם לאלהים אין דרך שיניח אדם מלכו ואלהיו לשרפת אש פן ישרוף את תועבתם לעיניהם ולא יסקלוהו · והנה אהרן הוא אשר הוציא הצורה הזאת כי הם לא אמרו לו מה יעשה שור או כשב או עז וזולתם · וזהו מאמר החכמים שאמרו מלמד שאוו לאלהות הרבה כי הם לא ידעו במה יבחרו ואיזה הטוב להם · והכוונה לאהרן היתה מפני שישראל היו במדבר חורב שממה והחורבן ושממות עולם יבואו מן הצפון דכתיב מצפון תפתח הרעה על כל יושבי הארץ · שאין הכוונה במלך בבל בלבד כאשר יראה בנגלה מן הכתוב אבל כי מן השמאל תבא מדת הדין לעולם להשיב על כל יושבי הארץ כרעתם · והנה במעשה המרכבה אמר פני שור מהשמאל לארבעתם · ולכן חשב אהרן כי המחריב יורה דרך מקום החורבן כי שם כחו הגדול ובהיותם עובדים שם לאל יערה עליו רוח ממרום כאשר נאצל על משה · וזהו שאמר חג לה' מחר שיהיו העבודות והזבחים לשם המיוחד להפיק רצון ממנו אל בעל הצורה כי בהיותו לפניהם יכונו אל עניינה · ורבותינו למדו אותנו הענין הזה והם גלו סודו אמרו ראה ראיתי את עני עמי · אמר לו הקב"ה למשה משה אתה רואה ראיה אחת ואני

ספורנו

שקרה זה בשבת רוע בחירת ישראל כי אמנם בסוף ארבעים יום הראשונים נתן הלוחות מעשה אלהים לקדש את כלם לכהנים וגוי קדוש בכל דברו הטוב וכמעט מהרו והשחיתו דרכם ונפלו ממעלתם כמו שהעיד באמרו ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב: שני לוחות העדות · אותם שיעד באמרו ואתנה לך את לוחות האבן וערם תתו התורה והמצות אשר כתב כאשר

יעד

מִצְרַיִם לֹא יָדַעְנוּ מֶה־הָיָה לוֹ׃ ב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַהֲרֹן פָּרְקוּ נִזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵי נְשֵׁיכֶם בְּנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם וְהָבִיאוּ אֵלָי׃ ג וַיִּתְפָּרְקוּ כָּל־הָעָם אֶת־נִזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיָּבִיאוּ אֶל־אַהֲרֹן׃ ד וַיִּקַּח מִיָּדָם וַיָּצַר אֹתוֹ בַּחֶרֶט וַיַּעֲשֵׂהוּ עֵגֶל מַסֵּכָה וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ה וַיַּרְא אַהֲרֹן וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ לְפָנָיו וַיִּקְרָא אַהֲרֹן וַיֹּאמַר חַג לַיהוָה מָחָר׃ ו וַיַּשְׁכִּימוּ מִמָּחֳרָת וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיַּגִּשׁוּ שְׁלָמִים וַיֵּשֶׁב הָעָם לֶאֱכֹל וְשָׁתוֹ וַיָּקֻמוּ

ת"א אלה אלהיך · באלינים נג · אשר העלוך · סנהדרין סג : וירא אהרן סנהדרין ז :

רש"י

ילכו לפניו: (ב) באזני נשיכם · אמר אהרן בלבו הנשים והילדים חסים בתכשיטיהן שמא יתעכב הדבר ובתוך כך יבא משה והם לא המתינו ופרקו מעל עצמן: פרקו · לשון צווי מגזרת פרק ליחיד כמו ברכו מגזרת ברך: (ג) ויתפרקו · לשון פריקת משא כשנוטלים מאזניהם נמצאו הם מפורקים מנזמיהם דישקריי"ר בלע"ז 1): את נזמי · כמו מנזמי כמו כצאתי את העיר מן העיר: (ד) ויצר אותו בחרט · יש לתרגמו בשני פנים האחד ויצר לשון קשירה · בחרט לשון סודר כמו המטפחות והחריטים · ויצר ככרים כסף בשני חריטים · הב' ויצר לשון צורה · בחרט כלי אומנות הצורפין שחורצין וחורטין בו צורות בזהב כעט סופר החורת אותיות בלוחות ופנקסין כמו וכתוב עליו בחרט אנוש וזהו שת"א וצר יתיה בזיפא לשון זיוף הוא כלי אומנות שחורצין בו בזהב אותיות ושקדים שקורין בלע"ז ניי"ל 2) ומזייפין על ידו חותמות: עגל מסכה · כיון שהשליכו לאור בכור באו מכשפי ערב רב שעלו עמהם ממצרים ועשאוהו בכשפים ויש אומרים מיכה היה שם שיצא מתוך דמוסי בנין שנתמעך בו במצרים והיה בידו שם ושם שכתב בו משה עלה שור עלה שור להעלות ארונו של יוסף מתוך נילוס והשליכו לתוך הכור ויצא העגל: מסכה · לשון מתכת ד"א ק"כ קנטרין זהב היו בו גימטריא של מסכ"ה: אלה אלהיך · ולא נאמר אלה אלהינו · מכאן שערב רב שעלו ממצרים הם שנקהלו על אהרן והם שעשאוהו ואח"כ הטעו את ישראל אחריו: (ה) וירא אהרן · שהיה בו רוח חיים שנאמר בתבנית שור אוכל עשב וראה שהצליח מעשה שטן ולא היה לו פה לדחותם לגמרי: ויבן מזבח · לדחותם: ויקרא וגו' חג לה' מחר · ולא היום שמא יבא משה קודם שיעבדוהו זהו פשוטו ומדרשו בויקרא רבה דברים הרבה ראה אהרן ראה חור בן אחותו שהיה מוכיחן והרגוהו וזהו ויבן (לשון בינה) מזבח לפניו ויבן מזבוח לפניו · ועוד ראה ואמר מוטב שיתלה בי הסרחון ולא בהם ועוד ראה ואמר אם הם בונים אותו המזבח זה מביא צרור וזה מביא אבן ונמצאת מלאכתן עשויה בבת אחת ומתוך שאני בונה אותו אני מתעצל במלאכתי ובין כך ובין כך משה בא: חג לה' · בלבו היה לשמים בטוח היה שיבא משה ויעבדו את המקום: (ו) וישכימו.

רמב"ן

רואה שתי ראיות אתה רואה אותן באין לסיני ומקבלין תורתי ואני רואה היאך מתבוננין בי שאני יוצא בקרונין שלי שאתן להם את התורה שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ושומטין אחד מטטראמולין שלי שכתוב ופני שור מהשמאל ומכעיסין אותי בו · טטראמולין ארבע פרדות · טטרא בלשון יון ארבע כמו שאמרו טטרגון ארבע · מולין פרדות כמו מולאות של בית רבי משל לארבע חיות הנושאות המרכבה · ובויקרא רבה שאמר אהרן מתוך שאני בונה אני בונה אותו לשמו של הקב"ה שנאמר ויקרא

רשב"ם

(ד) ויצר אותו בחרט · הזהב לקח מיד כל אחד וקבץ אותו וקשר את כולם בבגד עד שעשו דפוס של חמר ושל שעוה כדרך המתיכין ועשו בו צורת עגל והשליכו הזהב בתוכו ונעשה עגל · כדכתיב ואשליכהו באש ויצא העגל הזה · וכתיב ויצר ככרים כסף בשני חריטים : אלה אלהיך ישראל אשר העלוך · וכי שוטים היו שלא היו יודעים שעגל זה שנולד היום לא יעלם ממצרים · כל עובדי עבודת כוכבים יודעים שאלהינו בשמים ברא את העולם · אך בזה היו טועים שהתרפים יש בהם רוח טומאה כמו הנביאים שיש בהם רוח הקדש וסבורים שהעגל שהיה מדבר ברוח הטומאה כאילו היה מדבר ברוח הקדש של מעלה ולכך אומרים אלה אלהיך ישראל אשר העלוך · כלומר רוח הקדש יש בו וכאילו רוח הקדש הולך לפנינו · וכן לבן אמר על התרפים למה גנבת את אלהי · ולנסות בו את ישראל נתן בו רוח הטומאה · שלכל מיני מכשפות ואוב וידעוני כח בו להכחיש פמליא של מעלה ולהגיד נולדות · לדעת אם היו תמים לה' אלהיהם · ולא יהיה בהם מעונן ומנחש ומכשף ולא מאמין לאות ומופת של רוח הטומאה כדכתיב כי מנסה ה'

1) déchargés ענטלאסטען (2 niél גראבשטיכעל

אלהיכם

הֲוָה לֵהּ: ב וַאֲמַר לְהוֹן אַהֲרֹן פְּרִיקוּ קָדָשֵׁי דְדַהֲבָא דִּי בְּאוּדְנֵי נְשֵׁיכוֹן בְּנֵיכוֹן וּבְנָתֵיכוֹן וְאַיְתִיו לְוָתִי: ג וְאִתְפְּרִיקוּ כָּל עַמָּא יָת קָדָשֵׁי דְדַהֲבָא דִּי בְאוּדְנֵיהוֹן וְאַיְתִיו לְאַהֲרֹן: ד וּנְסִיב מִידֵיהוֹן וְצַר יָתֵהּ בְּזִיפָא וְעָבְדֵהּ עֵגֶל מַתְּכָא וַאֲמָרוּ אִלֵּין דַּחַלְתָּךְ יִשְׂרָאֵל דִּי אַסְּקוּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: ה וַחֲזָא אַהֲרֹן וּבְנָא מַדְבְּחָא קֳדָמוֹהִי וּקְרָא אַהֲרֹן וַאֲמַר חַגָּא קֳדָם יְיָ מְחָר: ו וְאַקְדִּימוּ בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וְאַסִּיקוּ

בעל הטורים

השטן מטעו של משה רבינו: (ד) אלה אלהיך. שאוו לאלהות הרבה: (ה) מזבח לפניו. בגי' זהו חור. דדרשינן

אבן עזרא

גוים. והנה אמרו אשר ילכו לפנינו. ואם תשים לבך אל המסע הראשון אז תבין זה. והנה לכבוד השם נעשה על כן בנה אהרן מזבח לפניו והכריז שיזבחו מחר לכבוד השם. וכן עשו כאשר צוה. וזו תשובת אהרן כי נקהלו עליו וכמו שהודעתיך כי כל קהלה ואחריה על היא נגזרת. ואם אחרים אל היה לשנא. כמו ויקהלו אל המלך שלמה. וזהו אתה ידעת את העם כי ברע הוא. כי אני לא עשיתי רע לשם. כי לא בקשו רק אשר ילך לפניהם ולכבוד השם עשיתיו. רק בעבור שישראל היו מעורבים עם ערב רב. וזהו כי ברע הוא. ולא אמר רע הוא וחטאו מעטים מישראל שהיתה ע"ז וכיאו זבחים והשתחוו לו ואמרו אלה אלהיך ישראל. ואל תתמה בעבור שהכתוב אומר כי שחת עמך סרו מהר. כי לא כתוב כל עמך. הלא תראה כי לא מעל בחרם רק עכן לבדו והנה כתוב חטא ישראל גם עברו גם גנבו גם כחשו גם שמו בכליהם. והנה כל עובדי העגל לשם ע"ז שאמרו אלה אלהיך ישראל או היתה כן במחשבתם לא היו רק שלשת אלפים. והנה הם חצי עשירות עשירית המחנה. והכלל כי לא נעשה כהוגן ע"ד שנחשב לפתאים שהיה ע"ז. ואל תתמה בעבור שהסתפק השם באהרן. כי זה בעבור שהיה הוא הסבה כי הנה נענש עם משה אחיו על דבר מי מריבה ולא חטאו כזדון. וכתוב עליהם לא האמנתם כי מריתם מעלהם. וחכמי המזלות אמרו כי המחברת הגדולה לשני העליונים היתה במזל שור. וזה כזב כי לא היתה רק במזל דלי. ועל דרך חכמת מזלות היא מזל ישראל ורבים נסו זה הסוד דור אחר דור. גם אני ראיתי ככה והנה שמוהו בחלי השמים: (ב) ויאמר פרקו. על משקל ברכו מהבנין הכבד הדגוש. מנהג מצרים היה לשום נזמים באזניהם. וככה כתוב במדינים כי ישמעאלים הם: (ג) ויתפרקו. אשר באזניהם. באזני הבנים והבנות. והנשים הנזכרים למעלה: (ד) ויקח מידם ויצר. מגזרת צורה. כמו ויצר את שני העמודים. ומלת בחרט. כמו דמות. וכן בחרט אנוש. בדמות אנוש. ואין טעם להיותו מגזרת חריטים: מסכה. התוך כמו הפסל נסך חרש: (ה) וירא אהרן. בלב. כמו וראיתי אני בלבי. וירא יעקב כי יש שבר: (ו) וישכימו ממחרת. היום שנכנס המזבח:

רמב"ן

אהרן ויאמר חג לה' מחר. חג לעגל מחר אין כתוב כאן אלא לה'. ור"א אמר כי במקום הזה כבוד אלהים חונה בצורת נויה. ואם תשים לבך אל המסע הראשון תבין זה. ואיננו נכון בעיני שלא נעשה העגל במלאכת חכמת המזלות להיות בצורתו חונה כבוד או הדבר רק טעמו הצורה לכוין בעבודתה אל ענינה. וכבר פירשתי סוד המסע הראשון: וחלילה שרצה אהרן להדמות אליו רק ממנו יקח שיהיה מסעם מצד המדה ההיא והמשכיל יבין: (ב) פרקו נזמי הזהב. בחר זהב ולא כסף בעבור שהוא מורה על מדת הדין ומראהו כמראה אש וכמו שאמרו שור זהב פרויס שדומה לדם פרים ולכן נעשה בית הקרבנות כלו זהב וכן מזבח הקטורת וכן הכרובים ודרשו בהם שאם עשאן של כסף הרי הן כאלהי כסף ואלהי זהב וגם דמות עגל בזהב יותר מן הכסף: (ד) ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך. גם זה הכתוב יורה אותך כי אין טפש בעולם שיחשוב כי הזהב הזה אשר היה באזניהם הוא אשר הוציאם ממצרים. אבל אמרו כי כח הצורה ▪את העלה משם והנה לא תמצא שיאמר בעגל בשום מקום אשר הוציאנו ממצרים כי הם מודים במי שאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים כי שמו הגדול הוא המוציא אותם משם. אבל יאמרו במקומות רבים אשר העלוך כי יקחו זה במקום היד הגדולה המחרבת ים השמה מעמקי ים דרך לעבור גאולים וזהו שנאמר וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב ושם נאמר שכחו אל מושיעם עושה גדולות במצרים נפלאות בארץ חם נוראות על ים סוף שכחו דברו אשר צוה והנה עברו על לא תעשה לך אלהים אחרים על פני כאשר רמזתי שם ותבין זה: (ה) וירא אהרן. טעם זה הכתוב שראה אותם ברע מכוונים אל העגל וקם ובנה מזבח וקרא חג לה' מחר שיזבחו לשם המיוחד על המזבח אשר בנה הוא לשמו ולא יבנו הם מזבחות לבשת פניהם ולא תהיה כונתם בזבחים בלתי לה' לבדו. ויתכן שאמר מחר להאריך להם אולי יבא משה ויעזבו את העגל והם השכימו בבקר ויעלו עולות ויגישו שלמים ולא אמר הכתוב ויעלו לו עולות ויגישו לו שלמים. והענין מפני שהיו בהם מכוונים לשם הקב"ה כאשר אמר אהרן ומהם משחיתים וזובחים לעגל ועל אלה אמר הקב"ה למשה וישתחוו לו ויזבחו לו כי הם החטאים ואם אולי היה אהרן המקריב קרבנות אמר סתם ויעלו עולות ויגישו שלמים כי הוא מכוין לשם ה' והם דעתם אל העגל אשר עשו והיו הבעלים מפגלין: (ו) טעם וישב העם לאכול ושתו. שישבו כולם לאכול כאחד לשבעה ושתו לשכרה כאשר יעשו בחגים ובמועדים ואחרי כן קמו לצחק בעצביהם ולשמחה. וספר זה בעבור מה שאמר קול ענות אנכי שומע. כי משה מצאן משחקין לפניו ויגבה לבו בדרכי ה' לקחת אותו מלפניהם ולשרפו לפניהם וישק אותו להם והשליט הכתוב כל מה שעשו בעגל ואחרי כן ספר מה שאמר הקב"ה למשה לך רד. אבל היה דבור זה למשה בבקר השכם כאשר השתחוו לו ויזבחו לו וברדת משה ישבו לאכול ולשתות וקמו לצחק

ספורנו

יעד שהתחילו במעשה העגל ואמר למשה לך רד כי שחת עמך: (ד) אלה אלהיך ישראל. אלה יכוונו אליך אלהים שתתפלל אליהם בכל צרכך ואותם תעבוד להשיג חפצך: (ה) חג לה' מחר. ולא תערבבו שמחתו בשל אחר:

לְצַחֵק׃ פ ז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֶךְ־רֵד כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ח סָרוּ מַהֵר מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִם עָשׂוּ לָהֶם עֵגֶל מַסֵּכָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ וַיִּזְבְּחוּ־לוֹ וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רָאִיתִי אֶת־הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא׃ י וְעַתָּה הַנִּיחָה לִּי וְיִחַר־אַפִּי בָהֶם וַאֲכַלֵּם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל׃ יא וַיְחַל מֹשֶׁה אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהָיו וַיֹּאמֶר לָמָה יְהוָה יֶחֱרֶה אַפְּךָ בְּעַמְּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ

ת"א וידבר ה' אל · ברכות לב: כי שחת עמך · עקרים מג פ' יב: סרו מהר · סנהדרין נו: ועתה הניחה · ברכות לב: ויחל משה ברכות לב:

רש"י

הבמן זרזם כדי שיחטאו: לצחק · יש במשמע הזה גלוי עריות כמו שנאמר לצחק בי ושפיכות דמים כמו שנאמר יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו · אף כאן נהרג חור: (ז) וידבר · לשון קושי הוא כמו וידבר אתם קשות: לך רד · רד מגדולתך לא נתתי לך גדולה אלא בשבילם באותה שעה נתנדה משה מפי ב"ד של מעלה: שחת עמך · שחת העם לא נאמר אלא עמך ערב רב שקבלת מעצמך וגיירתם ולא נמלכת בי ואמרת טוב שידבקו גרים בשכינה הם שחתו והשחיתו: (ט) קשה ערף · מחזירין קשי ערפם לנגד מוכיחיהם ומאנים לשמוע: (י) הניחה לי · עדיין לא שמענו שהתפלל משה עליהם והוא אומר הניחה לי אלא כאן פתח לו פתח והודיעו שהדבר תלוי בו שאם יתפלל עליהם לא יכלם: (יא) למה ה' יחרה אפך · כלום

רמב"ן

ומצאן בשחוק · וגם זה ראיה למה שפירשנו שלא נאמר למשה לך רד כי שחת עמך ביום שעשה אהרן העגל והמזבח שיהיה יורד מיד אבל כשזבחו והשתחוו לו העם אז אמר למשה שירד כי שחת עמך · אמר השם למשה כי עשו שתים רעות · האחת כי שחת עמך וענין ההשחתה הריסת בנין כענין שנאמר ואיש כלי משחתו בידו · הנני אליך הר המשחית בכלי ההורס כל חומה ומגדל ופירש ההשחתה בכאן הדבר שקראו רבותינו מקלן בנסיפות · והשני כי עשו עגל מסכה והשתחוו לו ויזבחו לו והנה העבירה הראשונה לא ידענה רק השם לבדו שהוא יודע תעלומות לב · והשנית מעשה הזובחים החוטאים שבהם כאשר פירשתי · והנה רוב העם חטאו במעשה העגל · כי כן כתוב ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב · ולולי זה לא היה הכעס בכולם לכלותם והנה הנהרגים והנגפים מעוטים כי ברובם היה החטא במחשבה רעה כמו שפירשתי · וטעם אשר העלית מארץ מצרים מפסוק ויסע משה את ישראל מים סוף · או שרצה לומר לו כמאמרם אשר אמרו כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים · וכן במשנה תורה אשר הוצאת מארץ מצרים כי על ידך יצאו כאשר הם אומרים · ומשה אמר בתפלתו אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה כי אתה לבדך הוא המוציא כי לך הכח והגבורה כי בכח גדול ימין ה' נאדרי בכח וביד חזקה ימין ה' תרעץ אויב וכן אמר בכחך הגדול ובזרועך הנטויה כאשר רמזתי בסוד מדת הזרוע · ואין טעם שיאמר הניחה לי ואכלם כי אם לא חרה אפו עדיין איך יחרה אפו אחרי שיניחנו משה · אבל דרך הכתוב שיאמר הניחה לי ואכלם בחרון אפי כדרך הרף ממני ואשמידם · ועל דרך האמת הניח רחמי מדת הדין שלי תתגבר בהם ואכלם בה כי ממי אין רשות בהם · וזה טעם ויחל משה את פני ה' אלהיו והוא כטעם את פני האדון ה' אלהי ישראל וכן הזכיר במשנה תורה ה' באל"ף דל"ת ויו"ד ה"א אחריו · ויתכן שיהיה ויחל מלשון תפלה ובין ותדע: (יא) למה ה' יחרה אפך · הנה בחטא הגדול הזה היה ראוי משה שיתפלל דרך וידוי ותחנה כענין אנא חטא העם הזה חטאה גדולה וכשהתפלל עזרא וכשהתודו על מעל הגולה · ואין טעם שיאמר למה ה' · ורבותינו מתעוררים בזה על דרך ההגדות להזכיר כמה טעמים למעט החטא לפניו · ועל דרך האמת יאמר למה תתן רשות למדת הדין להיות שולטת בעמך כי אתה הוצאת אותם לשמך מארץ מצרים במדת רחמים בהם · ובמדת הדין על שונאיהם · והתפלה הזאת למה ה' למה יאמרו מצרים נראה באמת כי זאת התפלה היא אשר הזכיר במשנה תורה ואתפלל אל ה' ואומר ה' אלהים אל תשחת עמך · כי ענין התפלה שוה בשניהם והנה הזכיר כאן התפלה קודם

רשב"ם

אלהיכם אתכם לדעת הישנם אוהבים את ה' אלהיכם וגו': (יא) עמך אשר הוצאת · עמך ולא עמי: אשר הוצאת

אונקלוס

עֲלָוֹהִי וְקָרִיבוּ נִכְסִין וְאַסְחַר עַמָּא לְמֵיכַל וּלְמִשְׁתֵּי וְקָמוּ לְחַיָּכָא: ז וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה אִזֵּיל חוּת אֲרֵי חַבִּיל עַמָּךְ דִּי אַסֵּקְתָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: ח סָטוּ בִּפְרִיעַ מִן אוֹרְחָא דִּי פַקֵּידְתִּינוּן עֲבַדוּ לְהוֹן עֵגֶל מַתְּכָא וּסְגִידוּ לֵהּ וְדַבַּחוּ לֵהּ וַאֲמָרוּ אִלֵּין דַּחְלָתָךְ יִשְׂרָאֵל דִּי אַסְּקוּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: ט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה גְּלֵי קֳדָמַי עַמָּא הָדֵין וְהָא עַמָּא קְשֵׁי קְדַל הוּא: י וּכְעַן אַנַּח בָּעוּתָךְ מִן קֳדָמַי וְיִתְקַף רוּגְזִי בְהוֹן וַאֲשֵׁיצִנּוּן וְאֶעְבֵּד יָתָךְ לְעַם סַגִּי: יא וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ אֱלָהֵהּ וַאֲמַר לְמָא יְיָ יִתְקַף רוּגְזָךְ

נתינה לגר

(י) הניחה לי, אנח בעותך. שינה מפני כבוד שמים, וכמ"ש רז"ל (ברכות ל"ב) ,כביכול תפשו

בעל הטורים

מזכות לפניו: (ו) ויעלו עלת · בגי' בכורות [נ"ל דדרש אם למקרא עולות · מלא] שהבכורות העלו עולות לפניו: (י) הניחה · ב' במס' · הניחה לי · הניחה אותי והמישני אל העמודים גבי שמשון (שופטים ט"ז) לומר שהרג בהם במותו יותר ממה שהמית בחייו · וזה הוא הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם שכולם והמית כל שריהם: ואכלם · ב' במסרה · הכה ואידך ואכלה ואמחהם (ע"ב כ"ב) · וזהו שדרשו שאין פורענות שאין בה פרעון ממעשה העגל: ואעשה אותך · מלא וי"ו שיצאו ממך ששים רבוא: (יא) ויחל · ד' במסרה הכא ואידך ויחל איש האלהים בענין ירבעם (מ"א י"ג) ויחל יהואחז (מ"ב י"ג) ויחל חזקיהו [ר"ל גבי חזקיה ירמיה כ"ו] והיינו כדאיתא בברכות בסוף תפלת השחר כמה ישהה בין תפלה לתפלה כדי שתתחולל דעתו עליו

אבן עזרא

(ט) ויאמר · טעם קשה ערף · שלא ישמע מה שלוה · משל לאדם הולך לדרכו כמו רצונו ולא ישיב עורף לקורא אליו · וזה המשל בעבור שהיו ישראל בארץ מצרים עובדי ע"ז · והשם שלח להם נביאים לאמר איש גלולי מצרים השליכו כי כן כתוב · ומשה ספר זה המעשה לבנים לפני מותו · והוא שומר הטעמים לא המלות · כתוב לך רד כי שחת עמך · וכתוב קום רד · וגם כתוב וישתחוו לו ויאמרו אלה אלהיך · וכתוב ועתה הניחה לי ותתיו הרף ממני · וכתוב ויחר אפי בהם ואכלם · ובעת זה ואשמידם ואמחה את שמם · וכתוב ואעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו והטעמים שוים · והנה רמז לו אם לא בעבור כבוד משה היה משמיד אותם · על כן הוצרך להתפלל: (יא) ויחל משה · זאת הגזרה לא מצאנוה מזה הטעם · כי אם על פנים כמו יחלו פני נדיב · ולפי דעתי כמו ושניה לא היו לה עוד וכלם כבה · על כן אסור לומר חליפין או אחלך · כי יצא מגזרת אשר חלה ה' בה · יש אומרים כי זאת התפלה היא הנזכרת בפרשת והיה עקב · וזו התפלה היתה ראויה להכתב אחר שוב משה אל ההר · על כן וינחם ה' אחר שהתפלל והתנפל מ' יום · ואם נחם על הרעה בראשונה מה טעם לומר אולי אכפרה בעד חטאתכם · כי ירד ושרף העגל והרג עובדיו אז שב להתפלל לשם בעד ישראל · ובעד אהרן שהיה הסבה · ואחרים אמרו כי תפלת אל תשחת עמך איננה זאת הנזכרת במקום הזה · ולפי דעתי כי טעמי התפלה שוים כאשר אפרש · כי איך יחלה פני השם לפני שרוף העגל · וישק את בני ישראל · ויהרוג עובדיו · רק השם רמז לו שיתפלל אחר רדתו ויסיר העגל · על כן כתוב אולי אכפרה בעד חטאתכם אחר שהסיר החטאת · כאשר כתוב ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל · והנה בעבור שהשם אמר לו ועתה הניחה לי · הזכיר התפלה שהתפלל בהתנפלו לפני השם · וזאת הפרשה היתה ראויה להכתב אחר וישב משה אל ה' · ואין מוקדם ומאוחר בתורה · רק רלה לדבק דבר מי אשר חטא לי · עם ועתה לך נחה את העם · וכתוב ויגוף ה' את העם: ויחל · הנה כתוב ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה כי אמר ה' להשמיד אתכם · וזהו הרף ממני ואשמידם · כי אין הדעת סובלת שיתפלל משה בעד ישראל ועו"ג בידיהם עד שהסיר אותם: והנה למה ה' יחרה אפך בעמך · כמו אל תשחת עמך ונחלתך אשר הוצאת בכחך הגדול ובזרועך הנטויה · וזהו אשר הוצאת ממצרים בכח גדול וביד חזקה · וכתוב זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב · וזהו זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת · והטעם שתזכור להם שבועתך ·

רמב"ן

רדתו מן ההר וגם הזכירה אחרי רדתו מן ההר · ודעת ר"א כי משה לא התפלל בעד ישראל כל זמן שהיתה ע"ז בידיהם אבל כאשר אמר לו הרף ממני ואשמידם התבונן כי הדבר תלוי בו וירד ובער העגל ושב להתפלל בארבעים יום ואין מוקדם ומאוחר בתורה · ואין דעתי כן בעבור שהתפלה שעשה בשובו היא אשר יכפר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה · ואם הכל תפלה אחת שעשה בארבעים יום אחרי שובו להר למה יחלק אותה ויזכיר כאן מקצתה ואחרי הירידה יזכיר המקצת האחר אבל הן שתי תפלות · ולכן נראה כי כאשר אמר לו הניחה לי ויחר אפי בהם מיד חלה פני השם ולא אחר כלל כי היה ירא פן יצא הקצף מלפני ה' ויחל הנגף לכלותם כרגע ומיד אמר למה ה' יחרה אפך בעמך · וכן מצאתי באלה שמות רבה אמר משה אם מניח אני את ישראל וארד לי אין לישראל תקומה בעולם אבל איני זז מכאן עד שאבקש עליהם רחמים מיד התחיל משה ללמד עליהם סניגוריא וכו' והנה התפלל עליהם ונחם השם על הרעה אשר דבר להרוג אותם ולכלותם לא שנתרלה להם רק שאמר נחמתי לא אעשה כלה · וכיון שהיה לו פנאי ירד משה ושרף את העגל והרג עובדיו ואחר כן אמר לעם אעלה אל ה' אולי אכפרה בעד חטאתכם שימחול לכם · אבל במשנה תורה ספר הענין בסדר אחר כי אחרי דבר ה' שאמר הרף ממני ואשמידם אמר ואפן וארד · והטעם לפי שהיה משה מסדר להם שם כל חטאיהם והמורת שמרת עליהם · והנה ספר מה שעשו בחורב בעגל ושהוצרך הוא לשבר הלוחות ולהתפלל עליהם ארבעים יום וארבעים לילה · וגם על אהרן · ושמרת לשרוף את העגל וספר מה שעשו בתבערה ובמסה ובקברות התאוה ובשלוח ה' אותם מקדש ברנע · ואחרי שהשלים ממרים הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם חזר

ספורנו

(ח) סרו מהר · קודם שאגמור לתת לך מה שיעדתי לתת וגם התורה והמצוה אשר כתבתי: (ט) והנה עם קשה עורף הוא · גיד ברזל ערפם ולא יפנו לשמוע דברי שום מורה צדק באופן שאין תקוה שישובו בתשובה: (יא) למה ה' יחרה

אפך

מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה: יב למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרג אתם בהרים ולכלתם מעל פני האדמה שוב מחרון אפך והנחם על־הרעה לעמך: יג זכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך ותדבר אלהם ארבה את־זרעכם ככוכבי השמים וכל־הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעלם: יד וינחם יהוה על־הרעה אשר דבר לעשות לעמו: פ טו ויפן וירד משה מן־ההר ושני לחת העדת בידו לחת כתבים משני עבריהם מזה ומזה הם כתבים: טז והלחת מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על־הלחת: יז וישמע יהושע את־קול העם ברעה ברעו קרי ויאמר אל־משה קול מלחמה במחנה: יח ויאמר אין קול ענות גבורה ואין קול ענות

ה"א זכור לאברהם · ברכות י לב שבת ל ס' הזוהר פ' ויקרא: וינחם ס' של · סנהדרין קח: מזה ומזה סס · מגילה סו · והלחת · אבות טו פ' הזוהר פ' משפטים: חרות על · עירובין נד: וישמע יהושע · ס' הזוהר ס' ויקהל: ויאמר · תענית כח עקרים מד פ' סו:

רש"י

מתקנא אלא תכם בחכם גבור בגבור: (יב) והנחם · התעשת מחשבה אחרת להיטיב להם: על הרעה · אשר חשבת להם: (יג) זכור לאברהם · אם עברו על עשרת הדברות אברהם אביהם נתנסה בעשר נסיונות ועדיין לא קבל שכרו תנהו לו ויצא עשר בעשר: לאברהם ליצחק ולישראל · אם לשריפה הם זכור לאברהם שמסר עצמו ליסרף עליך באור כשדים אם להריגה זכור ליצחק שפשט צוארו לעקידה אם לגלות זכור ליעקב שגלה לחרן ואם אינן ניצולין בזכותם מה אתה אומר לי ואעשה אותך לגוי גדול ואם כסא של שלש רגלים אינו עומד לפניך בשעת כעסך קל וחומר לכסא של רגל אחד: אשר נשבעת להם בך · לא נשבעת להם בדבר שהוא כלה לא בשמים ולא בארץ לא בהרים ולא בגבעות אלא בך שאתה קיים ושבועתך קיימת לעולם שנאמר בי נשבעתי נאם ה' וליצחק נאמר והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך וליעקב נאמר אני אל שדי פרה ורבה נשבע לו באל שדי: (טו) משני עבריהם · היו אותיות נקראות ומעשה נסים הוא: (טז) מעשה אלהים המה · כמשמעו הוא בכבודו עשאן · דבר אחר כאדם האומר לחבירו כל עסקיו של פלוני במלאכה פלונית כך כל שעשועין של הקב"ה בתורה: חרות · לשון חרת וחרט אחד הוא · שניהם לשון חיקוק אנטליי"ר בלע"ז 1): (יז) ברעה · בהריע שהיו מריעים ושמחים וצוחקים: (יח) אין קול ענות

רמב"ן

אל ענין תפלותיו אשר הזכיר וסדר את שתי התפלות ואמר ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי אמר ה' להשמיד אתכם ואתפלל אל ה' ואומר אדני אלהים אל תשחת עמך ונחלתך וכו' כאומר הוצרכתי להתפלל לפני ה' בעבורכם ארבעים יום · כי מתחלה אמר ה' להשמיד אתכם עד שהתפללתי אליו אל תשחת עמך ולא הוצרך להזכיר התפלה השנית כי כבר אמר שארבעים יום התנפל עליהם כי גם בכאן לא הזכירה כי מי

אבן עזרא

ולא פירש זה בפסוק זכור לעבדיך · כי איננו כמו זכור עדתך קנית קדם · בעבור שלמ"ד · והנה פן יאמרו הארץ אשר הוצאתנו משם · וזה כמו למה יאמרו מצרים לאמר: (יב) וטעם ברעה הוציאם · כאשר רמזו קדמונינו כי במזל רע יצאו ממצרים · והנה יאמרו אין יכולת לשם לנצח כח המזל להציל הצדיקים בו · ובראותו כי אין יכולת לו הרגם · אם יסיר מזלו הרע · והנה התנפל ארבעים יום · והשם אמר לו כי לא אעלה בקרבך · והנה לא ירשו הארץ · ואז אמר משה כל פרשת ראה אתה אומר אלי · ואחר כן צוהו השם שירד ויפסול לוחות ויעלם בידו אל ההר · אז ירד השם בענן וקרן עור פניו וכתב השם הלוחות השניים · על כן כתוב בשם

רשב"ם

הוצאת · ולא אני העליתי אלא אתה: (יב) למה יאמרו · עשה למען שמך שלא יתחלל: (טו) מעשה אלהים

1) antailler [illegible]

בְּעַמָּךְ דִּי אַפֵּקְתָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּחֵיל רַב וּבִידָא תַקִּיפָא׃ יב לְמָא יֵימְרוּן מִצְרָאֵי לְמֵימַר בְּבִישָׁא אַפֵּקְתִּנּוּן לְקַטָּלָא יָתְהוֹן בֵּינֵי טוּרַיָּא וּלְשֵׁיצָיוּתְהוֹן מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא תּוּב מִתְּקוֹף רוּגְזָךְ וְאָתֵיב מִן בִּישְׁתָא דְּמַלֵּילְתָּא לְמֶעְבַּד לְעַמָּךְ׃ יג אִדְּכַר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עַבְדָּיךְ דִּי קַיֵּימְתָּא לְהוֹן בְּמֵימְרָךְ וּמַלֵּילְתָּא עִמְּהוֹן אַסְגֵּי יָת בְּנֵיכוֹן כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא וְכָל אַרְעָא הָדָא דִּי אֲמָרִית אֶתֵּן לִבְנֵיכוֹן וְיַחְסְנוּן לְעָלַם׃ יד וְתָב יְיָ מִן בִּישְׁתָא דִּי מַלֵּיל לְמֶעְבַּד לְעַמֵּיהּ׃ טו וְאִתְפְּנִי וּנְחַת מֹשֶׁה מִן טוּרָא וּתְרֵין לוּחֵי סַהֲדוּתָא בִּידֵיהּ לוּחֵי כְּתִיבִין מִתְּרֵין עִבְרֵיהוֹן מִכָּא וּמִכָּא אִנּוּן כְּתִיבִין׃ טז וְלוּחַיָּא עוֹבָדָא דַייָ אִנּוּן וּכְתָבָא כְּתָבָא דַייָ הוּא מְפָרַשׁ עַל לוּחַיָּא׃ יז וּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ יָת קַל עַמָּא כַּד מְיַבְּבִין וַאֲמַר לְמֹשֶׁה קַל קְרָבָא בְּמַשְׁרִיתָא׃ יח וַאֲמַר לָא קַל גִּבָּרִין דְּנַצְחִין בִּקְרָבָא וְאַף לָא קַל חַלָּשִׁין דְּמִתַּבְּרִין קַל דִּמְחַיְּכִין

נתינה לגר

לסקנ"ס וכו". (יב) על הרעה, מן בשתא דמללתא. ע' בלוג"ר שהביא הנוסחא "דחשבתא" וקיים אותה, ואע"פ שלקמן (פסוק י"ד) כתוב מפורש "אשר דבר" הנה ידענו כי אצל הבורא ית"ש מחשבה ודבור א' היא, ובכ"י בלי מצאתי "דמללתא". (טז) חרות, מפרש. אף שמצינו הפעל "חרת" בארמית מורה על חקיקה (דברים י"ט כ"ח) ת' הם "מפרש" לרמז על לשון ביאור, ודרשת רז"ל חירות ממלאך

בעל הטורים

ומסרה ליה מויחל ומפרשינן בירושלמי שהוא ד' אמות כנגד ד' פעמים ויחל: (יג) זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך · כאן הקדים אבות לעבדיך וכתיב התם [פ' עקב] זכור לעבדיך לאברהם וגו' והקדים עבדיך לאבות לומר כי היו עבדיו מתחלה ועד סוף · כיוצא בו (יחזקאל ל"ז) ועבדי דוד (שם) ודוד עבדי: (יז) ברעה · כתיב בה"א בשביל חמשה דברים שעשו אבלו

אבן עזרא

הביא אמר ה' אלי פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים ועשית לך ארון עץ · והנה יעשו ישראל הארון והוא שעשה בצלאל: (יד) וינחם · חלילה להנחם השם · רק דברה תורה כלשון בני אדם · כמו ויעל וירד · ישמח ה' במעשיו · ויתעצב אל לבו · והנה שמואל אמר וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם · וגם כתוב נחמתי · ויש מפרשים אותו לשון ווער ואין צורך: (טו) ויפן · הזכיר במקום הזה וההר בוער באש · וטעם ויפן · כאדם מסתכל מה יעשה וראה כי חייב לרדת מהרה · לדרך ויפן כה וכה: וטעם בידו ברשותו · כמו ולקחת בידך עשרה אנשים · כי תמהים אנחנו איך יוכל להוריד לוח אחד · ואף כי שנים ביד אחד · ואחר שהכתוב מפורש שהיו כתובים משני עבריהם · אינם אלה שני האבנים מהאבנים הנמכרים בחאן · כי מה שיכתוב מעבר אחד יראה בעבר האחר · ואין פי' כתובים נראים · רק כתובים כי כאשר כתב מזה העבר כן היה כתוב בעבר השני · והנה הלוח עב · ואין צריך מ"ם וסמ"ך שבלוחות שיעמדו בנס · כי מחלוקת היא בפירוש מלת אשורית · אם מאושר באותיותיו · או על שם שעלה עמהם מאשור · ועוד אלו היו נראים יראו הפוכים · ואין ראוי לטעון עלי אם היו אלו האבנים יקרות · והתשובה כי היו יקרות מאד בעבור מכתב אלהים שהוא חרות עליהם · כי היו צריכים להיות עבות · והנה ימצא אבן יקרה מאד וארכה אמה ורחבה אמה וחצי · ואמה קומתה · ועוד מאין יפסול משה שני לוחות אבנים יקרים כמדת הראשונים · והנה לא ידענו היאך היו כתובים עשרת הדברים בשתי הלוחות ולא יספקם · על כן כתוב מזה ומזה הם כתובים · אחר שאמר כתובים משני עבריהם · ולא נוכל לדעת אם הלוח נכתב כלו או נשארו לו מארבע פאותיו שולים · כאשר נעשה אנחנו היום בספרים אלו אם היה המכתב עב או דק · ודבר שלא מצאנוהו בקבלה אין טעם לסברותינו: (טז) והלחת · קדמונינו אמרו כי נגזרו לוחות ככה כאשר פירשתי בראש ספר בראשית · ולפי דעתי כי פי' מעשה אלהים שהיו ככה כמדה הראויה נבראים · והזכיר זה בעבור שהשנים פסלם משה · יש אומרים כי חרות כמו חרוט · ויש מהפכים אותו חתור · והנכון שאין חבר לו אולי הוא כדמות פתוח: (יז) וישמע יהושע · שנשאר בתחתית ההר: ברעו · מגזרת תרועה · כמו אשא דעי שהוא מן ידע · ככה יאמר מן רעה ירע וכמוהו למה הריעי רע: (יח) ויאמר · אמר הגאון כי גם אלה דברי יהושע · ולפי דעתי שהם דברי משה · וטעם הכתוב אחריו ויהי כאשר קרב אל המחנה: חלושה · שם ·

רמב"ן

יוכל לכתוב כמה תחנונים ובקשות אשר התנפל עליהם ארבעים יום · ואם תבין מה שפירשתי תבין באמת שהיו שתי תפלות כי מתחלה חלה את פני ה' אלהיו ובסוף התנפל לפני ה' ארבעים יום כאשר התבאר בפרשת ויאמר משה אל ה' · והזכיר במשנה התורה ובאהרן התאנף ה' ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא ולא הזכיר בכאן זה כלל וזה לכבוד אהרן כי לא רצה משה להזכיר בחייו שהוצרך לתפלתו שלא ימות · וגם אחרי מותו הודיענו האמת וזהו הסדר הנכון בפרשיות האלה: (טז) והלחות מעשה אלהים המה · היה ראוי שיזכיר הכתוב כל מעשה הלוחות בפסוק ויתן אל משה כאשר אמר כתובים באצבע אלהים · אבל הזכירו בכאן לספר במעלתן לומר כי לא נמנע משה בכל זה מלשבר אותם כי חרה לו בראותו המעשה הרע ההוא ולא יכול להתאפק · או כענין שהזכירו רבותינו שפרח הכתב עתה בבואו בגבול העגל במקום הטומאה והחטא · וטעם קול ענות אנכי שומע איננו מפני ידיעתו הדבר כי היה אומר קול ענות הוא · אבל

הטעם

ספורנו

אשר בעמך · באותם שלא חטאו בעגל: (יג) וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו · בדור רביעי כאמרו ודור רביעי ישובו הנה וזה לא יתקיים בזרעי בלבד עתה: (טו) ושני לוחות העדות בידו · כי חשב שבשובו אליהם ישובו בתשובה

ואם

חֲלוּשָׁ֑ה ק֣וֹל עַנּ֔וֹת אָנֹכִ֖י שֹׁמֵֽעַ׃ יט וַיְהִ֗י כַּאֲשֶׁ֤ר קָרַב֙ אֶל־הַֽמַּחֲנֶ֔ה וַיַּ֥רְא אֶת־הָעֵ֖גֶל וּמְחֹלֹ֑ת וַיִּֽחַר־אַ֣ף מֹשֶׁ֗ה וַיַּשְׁלֵ֤ךְ מִיָּדָו֙ מידיו קרי אֶת־הַלֻּחֹ֔ת וַיְשַׁבֵּ֥ר אֹתָ֖ם תַּ֥חַת הָהָֽר׃ כ וַיִּקַּ֞ח אֶת־הָעֵ֨גֶל אֲשֶׁ֤ר עָשׂוּ֙ וַיִּשְׂרֹ֣ף בָּאֵ֔שׁ וַיִּטְחַ֖ן עַ֣ד אֲשֶׁר־דָּ֑ק וַיִּ֙זֶר֙ עַל־פְּנֵ֣י הַמַּ֔יִם וַיַּ֖שְׁקְ אֶת־בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ כא וַיֹּ֤אמֶר מֹשֶׁה֙ אֶֽל־אַהֲרֹ֔ן מֶֽה־עָשָׂ֥ה לְךָ֖ הָעָ֣ם הַזֶּ֑ה כִּֽי־הֵבֵ֥אתָ עָלָ֖יו חֲטָאָ֥ה גְדֹלָֽה׃ כב וַיֹּ֣אמֶר אַהֲרֹ֔ן אַל־יִ֥חַר אַ֖ף אֲדֹנִ֑י אַתָּה֙ יָדַ֣עְתָּ אֶת־הָעָ֔ם כִּ֥י בְרָ֖ע הֽוּא׃ כג וַיֹּ֣אמְרוּ לִ֔י עֲשֵׂה־לָ֣נוּ אֱלֹהִ֔ים אֲשֶׁ֥ר יֵלְכ֖וּ לְפָנֵ֑ינוּ כִּי־זֶ֣ה ׀ מֹשֶׁ֣ה הָאִ֗ישׁ אֲשֶׁ֤ר הֶֽעֱלָ֙נוּ֙ מֵאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם לֹ֥א יָדַ֖עְנוּ מֶה־הָ֥יָה לֽוֹ׃ כד וָאֹמַ֤ר לָהֶם֙ לְמִ֣י זָהָ֔ב הִתְפָּרָ֖קוּ וַיִּתְּנוּ־לִ֑י וָאַשְׁלִכֵ֣הוּ בָאֵ֔שׁ וַיֵּצֵ֖א הָעֵ֥גֶל הַזֶּֽה׃ כה וַיַּ֤רְא מֹשֶׁה֙ אֶת־הָעָ֔ם כִּ֥י פָרֻ֖עַ ה֑וּא כִּֽי־פְרָעֹ֣ה אַהֲרֹ֔ן

ת"א ויזר על פני · כלילים מד ס' בזוכר פ' משפטים: ויאמר משה אל אהרן · מגילה כה: ואשליכהו · שם: וירא משה · מגילה שם: כי פרע הוא · שבת קיט:

רש"י

גבורה · אין קול הזה נראה קול ענויית גבורים הצועקים נצחון ולא קול חלשים שצועקים וי או ניסה: קול ענות · קול חרופים וגדופים המענין את נפש שומען כשנאמרין לו: (יט) וישלך מידיו וגו' · אמר מה פסח שהוא אחד מן המצות אמרה תורה כל בן נכר לא יאכל בו התורה כולה כאן וכל ישראל מומרים ואתננה להם: תחת ההר · לרגלי ההר: (כ) ויזר · לשון נפוץ וכן יזורה על נוהו גפרית וכן כי חנם מזורה הרשת שזורין בה דגן וקטניות: וישק את בני ישראל · נתכוין לבודקן כסוטות ג' מיתות נדונו שם אם יש עדים והתראה בסייף כמשפט אנשי עיר הנדחת שהן מרובין · עדים בלא התראה במגפה שנאמר ויגוף ה' את העם · לא עדים ולא התראה בהדרוקן שבדקום המים וצבו בטניהם: (כא) מה עשה לך העם הזה · כמה יסורים סבלת שיסרוך עד שלא הביא עליהם חטא זה: (כב) כי ברע הוא · בדרך רע הם הולכין תמיד ובנסיונות לפני המקום: (כד) ואומר להם · דבר אחד למי זהב לבד והם מהרו והתפרקו ויתנו לי: ואשליכהו באש · ולא ידעתי שיצא העגל הזה. ויצא: (כה) פרוע · מגולה נתגלה שמצו וקלונו כמו

רמב"ן

הטעם כי משה אב בחכמה הוא ומכיר ניגוני הקולות ואמר כי קול ענות הוא הנשמע אליו · וכך אמרו בהגדה שאמר לו משה מי שעתיד לנהוג שררה על ישראל אינו מבחין בין קול לקול · והנה משה בענותנותו

אבן עזרא

כמו גבורה: קול ענות · כמו נגינות · וזהו ויקמו לצחק: (יט) וירא את העגל ומחולות · ה"א העגל מגרת בענור האחרת · כמו וירא את העגל והמחולות סביביו · ומרוב קנאת משה שבר הלוחות שהיו בידיו כמו בשר עדות · והנה קרע שטר התנאים · וזה היה לעיני כל ישראל כי כן כתוב: (כ) ויקח את העגל · י"א כי וישרוף כמו ויתך באש · ואין צורך כי יש דבר שיותך באש עם הזהב ומיד ישרף ויהיה שחור · ולעולם לא ישוב זהב וזה דבר מנוסה ואמת הוא: ויזר על פני המים · הם מי נחל יורד מן ההר וזה שישתו כל ישראל מאלה המים · וזה היה כמו ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן יקח הכהן ונתן אל המים · והנה המים אדבו אות בעובדי העגל בפניהם או שלבתם בטנם · כי אולי זה איך הכינו בני לוי עובדי העגל מי היו · וכבר אמרנו כי היו מעטים שהיתה מחשבתם רעה ומחשבת הכל לטובה היתה כפי סברתם: (כא) ויאמר וכו' · הנה משה שאל למה הוצרך אהרן לעשות העגל: (כב) ויאמר אל יחר אף אדני · בעבור גודל מעלתו · וכבר פירשתי כי ברע הוא · והנה ויאמרו לי ואומר אליהם: (כה) וירא משה את העם כי פרע הוא ·

רשב"ם

המה · ולא פסל אותם משה · אבל האחרונים כתוב בהם פסל לך: חרות · כמו חרט: (יח) חלושה · נצחון כדכתיב ויחלוש יהושע: (יט) וישלך מידיו · כשראה את העגל תשש כחו ולא היה בו כח להשליכם רחוק ממנו קצת שלא יזיק את רגליו בנפלם כדרך כל משליכי משוי כשאין בהם כח לשאת · וכן ראיתי בפרקים של רבי אליעזר ועיקר פשוטו כך: (כ) ויזר · ויפזר · ויקן · מן קנה · ויזר מן זרה · הנה הוא זורה · ואת האש זרה הלאה: וישק את בני ישראל · בדקן כסוטות: (כד) ויצא העגל הזה · נגמרה מלאכתו · כדכתיב ויצא לצורף כלי · ומוציא כלי למעשהו: (כה) כי פרוע הוא · בטל מן המצות כמצות בוראו · כדכתיב ותפרעו כל עצתי

אנא שמע: יט והוה כד קריב למשריתא וחזא ית עגלא וחנגין ותקיף רוגזא דמשה ורמא מידוהי ית לוחיא ותבר יתהון בשפולי טורא: כ ונסיב ית עגלא די עבדו ואוקד בנורא ושף עד דהוה דקיק ודרא על אפי מיא ואשקי ית בני ישראל: כא ואמר משה לאהרן מה עבד לך עמא הדין ארי איתיתא עלוהי חובא רבא: כב ואמר אהרן לא יתקף רוגזא דרבוני את ידעת ית עמא ארי בביש הוא: כג ואמרו לי עביד לנא דחלן די יהכון קדמנא ארי דין משה גברא די אסקנא מארעא דמצרים לא ידענא מה הוה ליה: כד ואמרית להון למן דהבא פריקו והבו לי ורמיתיה בנורא ונפק עגלא הדין: כה וחזא משה ית עמא ארי בטיל הוא

נתינה לגר

המות וכו' ידועה. (כ) ויטחן, ושף. הוא מל' „שפיין נרמי" בל' התלמוד ר"ל אחר שנשרף ונתך באש ונעשה שחור כמ"ש הראב"ע שפירד הרכבת חלקיו ע"י האש, ומה שנודע

בעל הטורים

ושבו ויקומו לצחק · וישתחוו · ויזבחו · ומחולות: (יח) קול ענות אנכי שומע · בגי' שנהרג חור ועבדו עבודת כוכבים: ענות · ב' · קול ענות · יום ענות אדם נפשו (ישעיה נ"ח) שזה העונות לא נתכפר להם: (יט) וישלך מידו · חסר יו"ד שנכרו בששית הדברות ועשרה פעמים פסל בתורה · וו' פעמים תועבת ה' במשלי: (כב) כי ברע · אותיות ערב שערב רב גרמו להם לעשותו: (כה) פרוע · ב' · כי פרוע הוא · וראשו יהיה פרוע (פ' תזריע) מה מצורע טמא אף עבודת כוכבים

רמב"ן

גדולה לא הגיד הענין ליהושע כי לא רצה לספר בגנותן של ישראל · אבל אמר לו כי קול שחוק הוא: (כ) ויזר על פני המים וישק את בני ישראל · אחרי שהיה דק לעפר זרקו על פני מי הנחל היורד מן ההר והשקה אותם מאותן המים · ואפשר כי הזהב השרוף שאיננו נתך אבל הוא שרוף ונטחן עד אשר דק כאשר הזכיר ר"א קל הוא על פני המים על כן היה צף והשקהו להם · או היה זורה אותו על הנחל מעט מעט ושואב ומשקה להם טרם ישקע או שהיה ממעשה הנסים והנה רצה לבזות מעשיהם והנה עתן האלוה שלהם והכניסו בבטנם שיוציאוהו ברעי ובצואה כענין שנאמר תזרם כמו דוה צא תאמר לו · ועל דעת רבותינו עוד נתכוון לבדקם כסוטות ונבתה בטנם ונפלה ירכם והוא האמת: (כא) מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדולה · כמה יסורים סבלת שיסרוך עד שלא תביא עליהם חטא זה לשון רש"י · ואיננו נכון בעיני כי החטא הזה מן החטאים שיהרג עליהם ולא יעבור ואולי אמר לו כן להגדיל אשמתו · והנכון בעיני כי הוא כמו מה עשיתי מה פשעי ומה חטאתי לפני אביך כי מבקש את נפשי · יאמר מה שנאה היתה לך עם העם הזה כי הבאת להשמידם ולכלותם ומפני שהיה אהרן להם לאיש מוכיח ולמכפר וראוי שיחום וירחם עליהם אמר לו כן · כלומר נהגת עמהם כאויב החפץ ברעתם לא פשעו ולא חטאו לך והנה היה ראוי משה להאשים אותו תחלה על חטאתו אשר חטא הוא ואחרי כן יאשים אותו על אשמת העם ויאמר איך חטאת החטאה הגדולה הזאת לאלהים וגם הכשלת רבים והבאת עליהם חטאה גדולה אבל משה בענותנותו נהג כבוד באחיו הגדול ממנו ולא הזכיר לו רק מכשול העם · ויתכן שגם משה נכון לבו בטוח בצדקת אחיו שכוונתו לא היתה רעה אבל על אשמת העם האשים אותו כי היה ראוי להוכיחם והם נכשלו על ידו והוא השיב שהטעוהו בדבריהם: (כב) אתה ידעת את העם כי ברע הוא · יאמר הם בדרך רעה · כי אמרו לי לעשות להם מורה דרך במקום אדוני עד שובו אולי ישוב · ונתנו לי הזהב ואשליכהו באש והנה יצא להם העגל הזה כי הם חשבו בו מחשבה רעה שישתחוו לו ויזבחו לו · ובעבור שלא רצה אהרן להאריך בסורחנן קצר ואמר ויצא העגל הזה שיצא להם הענין הרע הזה אשר אדוני רואה: (כה) וירא משה את העם · לומר כי אע"פ שהתנצל אהרן שלא

ספורנו

ואם אין ישברם לעיניהם לכלות עיניהם כדי שיחזרו בתשובה: (יט) וירא את העגל ומחולות ויחר אף משה כשראה שהיו שמחים בקלקול שעשו כענין כי רעתכי אז תעלוזי ובזה התקף ונואש שיוכל לתקן המעוות באופן שיחזרו לתמותם ויהיו ראוים לאותן הלוחות: (כא) הבאת עליו חטאה גדולה · ששמחו בקלקול במחולות מפני שקבעת להם חג ליום המחרת וזה הוא רע מן הפשע והמרד שעשו בעגל · ועל זה בקש רחמים יותר כאמרו אתם חטאתם חטאה גדולה · וכן בתפלתו אמר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה · וכן בסדר שלש עשרה מדות הזכיר עון ופשע וחטאה וכן בתפלתו שם וסלחת לעוננו ולחטאתנו · ולכן אמר אע"פ שנקהלו עליך להכריחך לעשות להם העגל · מה עשו לך שהוצרכת לקבוע להם חג ליום המחרת שזאת היתה סבת המחולות שעשו לשמחת העגל שם תהה רעם מעשייתו: (כב) כי ברע הוא · שכבר היו בענין רע נמהדים לגלולי מצרים: (כד) ואומר להם למי זהב · שחתי הדבר למנוע שאין זהב מוכן: התפרקו ויתנו לי · והם התנדבו הזהב במהירות: ואשליכהו באש · בקשתי לאחר את הדבר והשלכתי את הזהב באש בזולת תחבולות הצורפים הצריכות להתיך את הזהב: ויצא העגל הזה · בלתי פעולת השתדלותי ולא המתינו שאעשהו אני כדבריהם כי אמנם כאמרו ויעשהו עגל מסכה לא אמר זה על אהרן אבל רצונו עשה אותו העושה כענין וסמך את ידו ושחט שרצונו וסמך המקריב ושחט השוחט · וכן הפיד כאמרו אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן שהם עשו את העגל אשר עשה בו מעשה אהרן שציירו והשליך הזהב באש: (כה) כי פרוע הוא · מגולה ומפורסם לרוע בהתגלות לנו מזה: כי פרעה אהרן · גלה שאין ביניהם צדיקים שאם היו

לְשִׁמְצָה בְּקָמֵיהֶם׃ כו וַיַּעֲמֹד מֹשֶׁה בְּשַׁעַר הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמֶר מִי לַיהוָה אֵלָי וַיֵּאָסְפוּ אֵלָיו כָּל־בְּנֵי לֵוִי׃ כז וַיֹּאמֶר לָהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שִׂימוּ אִישׁ־חַרְבּוֹ עַל־יְרֵכוֹ עִבְרוּ וָשׁוּבוּ מִשַּׁעַר לָשַׁעַר בַּמַּחֲנֶה וְהִרְגוּ אִישׁ־אֶת־אָחִיו וְאִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת־קְרֹבוֹ׃ כח וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־לֵוִי כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיִּפֹּל מִן־הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא כִּשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי אִישׁ׃ כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מִלְאוּ יֶדְכֶם הַיּוֹם לַיהוָה כִּי אִישׁ בִּבְנוֹ וּבְאָחִיו וְלָתֵת עֲלֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה׃ ל וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַתֶּם חֲטָאתֶם חֲטָאָה גְדֹלָה וְעַתָּה אֶעֱלֶה אֶל־יְהוָה אוּלַי אֲכַפְּרָה בְּעַד חַטַּאתְכֶם׃ לא וַיָּשָׁב מֹשֶׁה

ת"א ויעמד משה · יומא סו :

רש"י

ופרע את ראש האשה : לשמצה בקמיהם · להיות להם הדבר הזה לגנות בפי כל הקמים עליהם : (כו) מי לה' אלי · יבא אלי : כל בני לוי · מכאן שכל השבט כשר : (כז) כה אמר וגו' · והיכן אמר זובח לאלהים יחרם כך שנויה במכילתא : אחיו · מאמו והוא ישראל : (כט) מלאו ידכם · אתם ההורגים אותם · בדבר זה תתחנכו להיות כהנים למקום : כי איש · מכם ימלא ידיו בבנו ובאחיו : (ל) אכפרה בעד חטאתכם · אשים כופר וקנוח וסתימה לנגד חטאתכם להבדיל ביניכם ובין החטא :

רמב"ן

פשע בהם ראה משה בלבו את העם כי פרוע הוא כי גוי אובד עצות המה ואין בהם תבונה כענין ויפרעו כל עצתי · כמו שאמר כי הפריע ביהודה ומעלו מעל בה' · כי פרעה אהרן ונטל מהם כל עצה ומוסר והנה הם כצאן הנפוצים על ההרים בלא יועץ ומדריך · ואמר זה מפני שהיו הם חושבים שהעגל מורה להם הדרך והנה הם כאלו אין להם עצה ולא ידעו הדרך ילכו בה והמעשה אשר יעשון כי מהם השבוהו למובה כפי סברתם ומהם לרעה נמורה וכל אחד מהם פונה לדרכו · ואמר לשמצה בקמיהם כי הפילו אותם אשר אין מחשבתם רעה יוציאו עליהם לדורות שמץ ודבה · והנה כל העם פרוע עצה ומוסר מהם לרעה ומהם להעלות על שפת לשון ודבת עם · ואמר זה כנגד אהרן לומר כי לכלם חטא · וזה כדעת אונקלוס שתרגם לשמצה בקמיהם לאפקא שום ביש בדריהון ולפי שאמר בדריהון נראה שרצה לפרש כי העגל אשר עשו יהיה שמץ רעה בדורות ישראל כי יאמרו לא לחנם עשו אבותינו את העגל ועבדוהו רק שידעו בו כי הוא אשר העלם מארץ מצרים ומצאו בעבודתו תועלת להם ואף אנחנו נעשה כן כי טוב לנו לעבדו כאשר היה הדבר בירבעם שאמר רב לכם מעלות ירושלים הנה אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ

אבן עזרא

כמו באין חזון יפרע עם · ותפרעו כל עצתי : ואלה לשמצה · שם התואר תחת שם הפועל · להיותם שמץ ודופי ודבה : בקמיהם · כמו רבים קמים עלי · אף מן קמי דרך קצרה · ותרגם ארמית כדרך והנה קמתם תחת אבותיכם : (כו) ויעמוד משה · ככה המנהג בכל מחנה שיעמוד במקום אחד כמו שנה לעשות סוכות ולהיות שערים למחנה · כי אין צורך לשום יד מחוץ למחנה : מי לה' · יגש אלי · או יקרב · או יבא או יתאסף : בני לוי · שהם ממשפחתו : (כז) ויאמר · טעם אלהי ישראל · בעבור שהבנו עובדיו שהוא ע"ז : והרגו איש את אחיו · אפי' יהיה אחיו · ורבים פירשו כלומר לאביו ולאמו על זה כמעשה והוגרם לפרש אביו ואמו אבי האם · ואין צורך כאשר אפרש במקומו : (כח) ויעשו בני לוי · ולא כל בני לוי : (כט) ויאמר משה · והבר אשר לכם כמו וויצר ה' אלהים ורבים ככה · ומלא מלאו · דקדוקו זר · כי פעם הוא פעל יוצא ופעם עומד והבנין קל : וטעם כי איש בבנו · אפילו יהיה העובד בנו או אחיו שיאנו · והשכר הוא שיתן עליכם ברכה · וזהו בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי · והטעם שאמר לו השם זה הטעם בהר סיני · על כן אמר ואלה תולדות אהרן ומשה · ביום דבר ה' אל משה בהר סיני · והנה כאשר נעשה המשכן נגדל אהרן ובניו לשרת השם וכן הלוים · אז היתה מחלוקת קרח כי בכור היה כאשר לקח השם הלוים תחת הבכורים שהיו קדושים · בעבור שהם העלו העולות והשלמים זבחו על המזבח שלפנים לפני העגל : (ל) ויהי ממחרת · יום רדתו : ועתה אעלה · לשוב אל ההר להתנפל לפני השם לכפר על ישראל כאשר פירשתי : אולי יכתוב לוחות אחרות לכרות ברית עם ישראל · והנו כנה אנכי כורת ברית כי הלוחות כשער עדות : (לא) וישב ·

רשב"ם

עצתי · פרעהו אל תעבר בו · לשמצה · לדברי לעג וקלס בשנאיהם · כמו ותקח אזני שמץ מנהו · באין דבור : (כז) איש את אחיו · החוטא בעגל : (כט) מלאו ידכם היום · כמו כי מלאו אחרי ה' לשעבר · היום · חנכו

כל

ארי בטלנון אהרן לאפקא שום ביש לדריהון: כו וקם משה בתרע משריתא ואמר מן דחליא דיי ייתון לותי ואתכנשו לותיה כל בני לוי: כז ואמר להון כדנן אמר יי אלהא דישראל שוו גבר חרביה על ירכיה עברו ותובו מתרע לתרע במשריתא וקטולו גבר ית אחוהי וגבר ית חבריה ואנש ית קריביה: כח ועבדו בני לוי כפתגמא דמשה ונפל מן עמא ביומא ההוא כתלתא אלפין גברא: כט ואמר משה קריבו ידכון קרבנא יומא דין קדם יי ארי גבר בבריה ובאחוהי ולאיתאה עליכון יומא דין ברכן: ל והוה ביומא דבתרוהי ואמר משה לעמא אתון חבתון חובא רבא וכען אסק קדם יי מאים אכפר על חוביכון: לא ותב משה קדם יי ואמר

נתינה לגר

לחכמים האחרונים ע"י נסיונות רבות נודע ככר לאדון הנביאים, וגרד ונפץ החלקים עד אשר דק ויזר על פני המים · (כה) בקמיהם, לדריהון, מרש"י משמע שמפרש מלת „לקמיהם" לשונאיהם · ומלא כ' כלרכו (אם התרגום חולק על הפשט שהביא) „ותרגומו" משמע לכאורה שהי' לו גי' אחרת בתרגום „לדביהון" אבל לא מצינו „דבבא" לשם התואר, כ"א „בעל דבבא" או „בעיל דבבא" ודבבא הוא רק שם המקרה כמו „שנאה" ומהרא"ב"ע משמע שהיה לפניו כגרסתנו ופי' „לקמיהם" כמו „ואחרון על עפר יקום" (איוב י"ט כ"ה) שפירושו דור אחרון יקום על עפר ועי' רמב"ן שפי' כוונתו כי העגל יהיה לתקלה לדורות הבאים שיאמרו לא לחנם עשו אבותינו את העגל רק שידעו כי הוא אשר העלם ממצרים כו' כאשר היה בירבעם שעשה העגלים ואמר הנה אלהיך ישראל וכו'. (כו) מי לה', כל מן דחליא דיי, ר"ל כל יראי ה' יבאו אלי (ובחומשי רווי"ה „מן דחליא" בלא מלת כל). (כז) ואיש את קרבו, ואנש ית קריבה. לא תרגם „גבר" משום שהכל גם אשה וקטן במשמע. (כט) מלאו ידכם, קריבו ידכון קרבנא. עי' באונ"ל שהרחיק הגי' הזאת באמרו שאם היתה כוונת המת' לתרגם מלת „יד" מלי' יד ממש לא היה מזכיר קרבן כי אינה בכל ל' מלוי רק בכל מלואת מלוי יד כו' ואחר שהזכיר מלת

בעל הטורים

מסורה: (ל) אכפרה ב' · הכא ואידך אכפרה פניו במנחה (פ' וישלח) זהו שאמרו לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה · אכפרה בעד

רמב"ן

מצרים ראה משה כי לדורות יפשעו בו · ושמצה ענין דבה רעה הוא לדברי אונקלוס · והוא לשון מורגל לדורות בדברי רבותינו שמץ פסול · ואולי לדעתם זה שאמר הכתוב ותקח אזני שמץ מנהו · שלקחה אזנו פגם האדם ודופי שבו לומר אף כי שוכני בתי חומר אשר בעפר יסודם · וכן מה שמץ דבר נשמע בו שאין בכל דרכיו דופי ודבה כלל רק שבח ותהלה · ועל דרך הפשט שמץ לשון מיעוט · לקחה אזני מעט ממנו · ומה שמץ דבר נשמע בו · שכל הנשמע והנאמר בכח האל וגבורותיו דבר מועט הוא כנגד גדל (מעט) מעשיו · וכן לשמצה בקמיהם יאמר כי פרעה אהרן לעם למעט אותם באויביהם כי העון הגדול הזה ימעיטם בפני אויביהם או ימעיט זכותם בבואם במלחמה עם אויב והוא כענין שנא' והמעטתים לבלתי רדות בגוים · או כענין שנאמר יסרני ה' אך במשפט אל באפך פן תמעיטני: (כו) ומעם ויעמוד משה בשער המחנה · דקדק במה שאמר כי כיון שראה את העם שהיו לשמצה ולקלסה באויביהם וזה חלול השם עמד בשער המחנה וקרא בקול גדול מי לה' אלי והרג בפרהסיא כל עובדי העגל כדי שישמע הדבר בקמיהם ויתקדש שם שמים בהם תחת החלול שעשו: (כז) ואמר אלהי ישראל · בעבור שחשבו עובדי העגל לזבוח לאלהי ישראל והנה מדת הדין פוגעת בהן בעבור שקצצו בנטיעות ועוד כי המשפט לאלהים הוא ומפני זה אמר בלוים כי הבדיל אלהי ישראל אתכם מעדת ישראל כי העבודה לאלהי ישראל ולשמו נבדלו בזכות הזאת: שימו איש חרבו על ירכו · היו עובדי העגל רבים ולא יוכלו להביאם לבית דין על כן צוה לכל בני לוי לחגור חרבם על דרך מה שאמרו רבותינו שאם אין אתה יכול להמיתו במיתה האמורה בו אתה יכול להמיתו בכל מיתה שתוכל · והנה זה הוראת שעה לקדש השם שלא היתה בהם התראה

ספורנו

שם צדיקים עוזרים לאהרן כאשר נקהלו עליו לא היה אהרן עושה העגל כלל: לשמצה בקמיהם · לשם רע בין אויביהם שיאמרו עליהם שלא נאמנו בבריתם ושביניהם אין עושה טוב אין גם אחד ושלא נשאו פני נביא בתוכם · וזה כי אע"פ שלא כלם ולא רובם נקהלו על אהרן היו כלם לשמצה על שלא מיחו בקמים: (כז) עברו ושובו משער לשער · לכפר על בלתי חוטאים שלא מיחו בחוטאים · וזה שכמו שלא מיחו בחוטאים כן לא ימחו בהורגיהם: (כט) מלאו ידכם היום לה' · הקנו שלמות לידכם היום שתהיינה מוכנות לעבדו במקדשו: כי איש בבנו ובאחיו · כי כל אחד מכם כבר הוקדש לה' בבנו בענין המילה שעשיתם במדבר · ובאחיו · בהריגת היום · ולכן מלאו ידכם בטוב הכוונה והשלימו הכנתכם לה' לעבודתו: ולתת עליכם היום ברכה · ומלאו ידכם גם כן באופן שיתן השם ית' עליכם היום ברכה וזה שתהיו מגמת פניכם לשמור משפטו ובריתו כאמרו כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו יורו משפטיך ברך ה' חילו ופעל ידיו תרצה: (ל) אתם חטאתם חטאה גדולה · דעו גודל חטאתכם כי אמנם בידיעתו תהיה תשובה בלי ספק כאמרו כי פשעי אני אדע וכאמרו אך דעי

עונך

אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר אָנָּא חָטָא הָעָם הַזֶּה חֲטָאָה גְדֹלָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהֵי זָהָב׃ לב וְעַתָּה אִם־תִּשָּׂא חַטָּאתָם וְאִם־אַיִן מְחֵנִי נָא מִסִּפְרְךָ אֲשֶׁר כָּתָבְתָּ׃ לג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מִי אֲשֶׁר חָטָא־לִי אֶמְחֶנּוּ מִסִּפְרִי׃ לד וְעַתָּה לֵךְ ׀ נְחֵה אֶת־הָעָם אֶל אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ הִנֵּה מַלְאָכִי יֵלֵךְ לְפָנֶיךָ וּבְיוֹם פָּקְדִי וּפָקַדְתִּי עֲלֵיהֶם חַטָּאתָם׃ לה וַיִּגֹּף יְהוָה אֶת־הָעָם עַל אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשָׂה אַהֲרֹן׃ ס לג א וַיְדַבֵּר

ת"א אנא חטא · יומא פו ערכין טו : ויעשו להם · יומא פו : ואם אין מחני · ברכות לב ראש השנה טז סוטה יד : וביום פקדי סנהדרין קב :

רש"י

(לא) אלהי זהב · אתה הוא שגרמת להם שהשפעת להם זהב וכל חפצם מה יעשו שלא יחטאו משל לעשיר שהיה מאכיל ומשקה את בנו ומקשטו ותולה לו כיס בצוארו ומעמידו בפתח בית זונות מה יעשה הבן שלא יחטא : (לב) ועתה אם תשא חטאתם · הרי טוב ואיני אומר לך מחני : ואם אין מחני · וזה מקרא קצר וכן הרבה : מספרך · מכל התורה כולה שלא יאמרו עלי שלא הייתי כדאי לבקש עליהם רחמים : (לד) אל אשר דברתי לך · יש כאן לך אצל דבור במקום אליך וכן לדבר לו על אדוניהו : הנה מלאכי · ולא אני : וביום פקדי וגו' · עתה שמעתי אליך מלכלותם יחד ותמיד · תמיד כשאפקוד עליהם עונותיהם ופקדתי עליהם מעט מן העון הזה עם שאר העונות ואין פורענות באה על ישראל שאין בה קצת מפרעון עון העגל : (לה) ויגוף ה' את העם · מיתה בידי שמים לעדים בלא התראה :

רמב"ן

כי מי התרה בהם · אבל היו בני לוי מכירים באלו הנהנים שהם היו עובדיו · ועל דעת האומר עדים והתראה בידי אדם כמו שכתב רש"י ואמר שצוה אותם לחגור חרבם לתפוש אותם ולהביאם לב"ד לפני משה או סנהדרין ואשר מצאוהו בעדים והתראה הרגוהו בסקילה כמשפט עובדי ע"ז · או שהיתה מיתתם בסייף כעיר הנדחת · והנה כל בני לוי היו לה' ומתריס בעם שלא ישתחוו לו ולא יזבחו לו כי לאהרן לא נוה לחוג בלתי לה' לבדו כאשר פירשתי והנכון כדברי האומר זבח וקטר בסייף נגף ונשק במיתה שמח בלבו בהדרוקן כדאיתא במסכת יומא · והנה הכל מעשה שעה כי אין מגפף ומנשק במיתה לדורות · וטעם והרגו איש את אחיו שלא התמלו ולא תכסו על אח וריע וקרוב : וטעם כה אמר ה' אלהי ישראל · איננו ממצות זובח לאלהים יחרם כי אין אלו חייבין מיתה מן הדין אבל היא מצוה שנאמרה למשה מפי הגבורה ולא כתבה כי כאשר נחם השם הנכבד על הרעה לוה אותו כיון שאין אתה רוצה שאכלה אותם תהרוג אתה את עובדיו בסייף כדרך קח את כל ראשי העם והוקע אותם לה' נגד השמש וישוב חרון אף ה' מישראל · והנה זאת המצוה כמצות כה אמר ה' מלא השומר ממט וכבר הזכרתי כיוצא בהם : (לב) ועתה אם תשא חטאתם · לשון רש"י אם תשא חטאתם הרי טוב ואיני אומר לך מחני · ואם אין מחני · וזה מקרא קצר וכן הרבה : מספרך · מכל התורה כלה שלא יאמרו עלי שאיני כדאי לבקש עליהם רחמים · ואם כן מה התשובה השיבו הקב"ה מי אשר חטא לי אמחנו מספרי ואין אחר למחות מספרו · ואולי יאמר אין אני מוחה אלא מי שחטא לי ואתה לא חטאת לי וזה איננו נכון · ור"א אמר כי מספרך אשר כתבת כמו דיגא יתיב וספרין פתיחין והספרים לדעתו הם מערכות השמים שנגזרות השפלים הלויין בהם · ואמר מי אשר חטא לי אמחנו מספרי לומר לא אמחה אותך

אבן עזרא

אמר הגגיד כי אנא מבולע מלמ"ד · כמו אל נא · ופירוש אל מגזרת הואיל · וזה רחוק רק אנא אל נא הטבה ככה · ופירוש אנא כמו פיוס או דרך הודאה כמו זה · וככה אנה ה' כי אני עבדך : (לב) ועתה · כבר פירשתי בספר דניאל וספרין פתיחין · כי כל הגזרות על הכללים ועל הפרטים הם במערכות שמים · וככה הודו חכמים בני חיי ומזוני · רק השם יוסיף בעבור יראתו כאשר פירשתיו : (לג) ויאמר וגו' · אמר הגאון זהו וינחם ה' · כי אמר להשמיד הכל · וכטעם הנה לא אמחה מספרי רק אשר חטא לי במחשבתו · על דרך למען תפוש את בית ישראל בלבם · ולא נכרתו כי לא עבדו וזהו ויגוף ה' את העם בעבור שנעשה העגל · ובא ספק לאנשים בסתר : (לד) ועתה · אל אשר דברתי לך · אל מקום הכנעני · וזה כדרך כעס כי בעבורך נשאתי חטאתם ואסם שאהבת אותם ככה לך נחה אותם : וביום · התלא כל שנה יום הפקידה : (לה) ויגוף · אולי לא היתה המגפה בשנה הראשונה · רק ספר הכתוב מה שהיה אחרי נסעם מהר סיני : (א) וידבר · לך עלה מזה · כי ההולך לפאת שמאל עולה הוא ·

רשב"ם

כל יד ויד שלכם בקרבן לה' · שהרי איש בבנו ובאחיו שלחתם ידיכם לשמים : (לב) מספרך · ספר חיים : אשר כתבת · כדכתיב כל הכתוב לחיים בירושלים : (לד) נחה · לארץ ישראל : וביום פקדי · כלומר לפרקים

לכשארצה

לִבְעוּ חַב עַמָּא הָדֵין חוֹבָא רַבָּא וַעֲבַדוּ לְהוֹן דַּחֲלַן דִּדְהַב: לב וּכְעַן אִם שָׁבְקַת לְחוֹבֵיהוֹן וְאִם לָא מְחֵנִי כְעַן מִסִּפְרָךְ דִּי כְתַבְתָּא: לג וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה מַן דִּי חַב קֳדָמַי אֶמְחֵנֵּהּ מִסִּפְרִי: לד וּכְעַן אֱזֵיל דַּבַּר יָת עַמָּא לַאֲתַר דִּי מַלֵּלִית לָךְ הָא מַלְאֲכִי יְהַךְ קֳדָמָךְ וּבְיוֹם אַסְעָרוּתִי וְאַסְעַר עֲלֵיהוֹן חוֹבֵיהוֹן: לה וּמְחָא יְיָ יָת עַמָּא עַל דִּי אִשְׁתַּעְבַּדוּ לְעֶגְלָא דִּי עֲבַד אַהֲרֹן: א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה אֱזֵיל סַק מִכָּא אַתְּ וְעַמָּא

נתינה לגר

קרבנ׳ לא יתכן להזכיר לשון יד, ולכן קיים הגי׳ „קריבו קרבנכון" וכוונת המת׳ או כמ"ש רז"ל בזבחים (דף פ׳) משום חנוך כהונה, או כמ"ש יב"ע לכפרת דמים, וע׳ בת׳ ירושלמי שמשם משמע ג"כ שהיה לו הגי׳ „קריבו קרבנכון" אבל מרש"י שלא כתב „ותרגומו בפנים אחרים" (כמו שהעירונו לעיל ל"א ל"ב) נראה שהיה לפניו הגי׳ בתרגום „קריבו ידכון לה׳" בלא מלת „קרבן"· (לה) אשר עשו את העגל, על די אשתעבדו לעגלא · ערמב"ן שפי׳ דברי הת"א כי לא ירצה ליחס מעשה א׳ לשנים, ובאשר הכתוב אומר פה „אשר עשה אהרן" ויחס את עשיית העגל לאהרן, לא יתכן ליחס אח"כ המעשה ההוא אל העם, לכן ת׳ „די אשתעבדו" וכמ"ש לעיל (בראשית ל"ט כ"ב) (כי שרשו „עשה, עבד" נרדפים הם בל׳ עברית, כמו „מעשה הצדקה שלום ועבודת הצדקה השקט" [ישעיה ל"ב י"ז] וכדומה רבות, וכמו שהפעל „עבד" יבא בבנין הקל כן על העובד, כמו „אשר עבדו בהם" [שמות א׳ י"ד] „וכן על הנעבד עבדתיך ארבע עשרה שנה" [בראשית ל"א מ"א] כן יתורגם פה גם הפעל „עשו" בפעל „אשתעבדו" וכן

בעל הטורים

קשאתכם להתפלל עליכם מתי אכפרה פניו במנחה: (לד) הנה מלאכי ילך לפניך · מלאכי עולה בגי׳ מאה ואחד · ילך עולה כמנין הלכה · רמז למה שאמרו אינו דומה מי ששונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחד שע"י כן ילך ההלכה לפניו · גם הכה · עולה כמנין הלכה · גם ישקני מנשיקות פיהו (ר"ל מלת פיהו) · עולה מאה ואחד · הנה מלאכי אותיות מיכאל שהוא

רמב"ן

רק אמחה מן העם החטאים אשר חטאו לי במחשבתם ולא נהדנו · והוא מה שאמר ויגוף ה׳ את העם ואיננו נסן בעיני · כי מלבד הנהרגים בחרב בני לוי והמתים במגפה היו רוב הקהל חוטאים לו כאשר כתבתי · ולפי דעתי כי משה אמר ועתה אם תשא חטאתם ברחמיך ואם אין מחני נא תחתם מספר החיים ואסבול אני ענשם · כענין שאמר הכתוב והוא מחולל מפשעינו מדוכא מעונותינו מוסר שלומנו עליו ובחבורתו נרפא לנו · והקב"ה השיבו · החוטאים אמחה מספרי ולא אותך שלא חטאת: (לד) ועתה לך נחה את העם · כי אחרי שנהמתי מכלותם נחם אתה אל אשר דברתי לך אל מקום האמורי והכנעני וגו׳ · אבל לא ירצה להזכיר כן שזה דרך כעס שאומר מה שדברתי לך אעשה לכבודך אבל לא אשא חטאתם כי ביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם אפקוד אותו עליהם אחרי בואם אל הארץ · וזה רמז ממנה לעת גלות או למה שאמרו רבותינו שאין לך פורעניות שאין בה אוקיא מעון העגל: (לה) ויגף ה׳ את העם · לא כפר הכתוב כמה היו המתים במגפה כאשר ספר הנהרגים ביד בני לוי · וכאשר פי׳ במגפה של דבר קרח ושל בעל פעור · אולי לא מתו במגפה אחת אבל נגפם השם למות בלא עתם כענין שכתוב כי אם ה׳ יגפנו או יומו יבא · ואולי לא חשב למנותם כי כן לא מנה המתים במגפה בתבערה ובקברות התאוה שנאמ׳ ויך ה׳ בעם מכה רבה מאד · אבל הנוגפים על יד בני לוי פרט לכבודם לומר שהרגו רבים בעם ולא פחדו מהם כי על ה׳ בטחו: ואמר על אשר עשו את העגל · שלא היו מן המשתחוים לו והזובחים לו אבל היו מן העושים אותו · כלומר מן הנקהלים על אהרן והמביאים לו הזהב · ובעבור שאמר שנענשו על מעשה העגל לא על עבודתו והם לא עשאוהו · פי׳ שעשה אהרן להם במצותם · ואונקלוס תרגם על דאשתעבדו לעגלא דעבד אהרן · ירצה לומר כי המנשקים והמגפפים ותפלים בו הם שהיו במגפה · ואונקלוס לא ית׳, בתרגומו מעשה אחד לשנים · וכן כל אשר עושים שם הוא היה עושה · תרגם וכל דעבדין תמן על מימריה הוה מתעבד · והמגפה הזאת היתה אחרי שהרג משה העובדים התפלל עליהם ואמר ואם אין מחני נא · כי בעבור שהיה מוסר נפשו עליהם רחם עליהם הקב"ה ואמר לו להעלותם אל הארץ ושילח להם מלאך ורצה לנכות להם מן העון הגדול כדי שיהיו ראוים לזה · ושלח

ספורנו

פונך: (לב) אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך · כן תרצה לשאת חטאתם וכן שלא תרצה לשאת מחה את הזכיות שלי מספרך ושים לחשבונם כדי שיזכו לסליחה: (לג) מי אשר חטא לי אמחנו מספרי · מי שהוא בחטא לי שאמחה מספרי את זכיותיו כדי שיזכה לסליחת עון כנגדם זה לא היה לעולם · כי הדין לפני הוא השך זה כי אמנם יבא כל א׳ עונש עונו ויקבל שכר זכיותיו שאין מצוה מכבה עבירה כל שכן שלא אשים זכיותיך לחבירם: (לד) אל אשר דברתי לך · באמרי העלה אתכם מעני מצרים אל ארץ טובה וגו׳: וביום פקדי · שיוסיפו לחטוא כמו במרגלים: ופקדתי עליהם חטאתם · זה החטא ולא תוסיף עוד עבור לו · כענין ואם רעה המלאך בו ומתי וכן הורה באמרו שם עד אנה ינאצוני העם הזה · כי מאחר שחטאו בתולתם הם מוחזקים להוסיף לאשמה בה כאמרם ז"ל (יומא פרק יום הכפורים) כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו כלומר נעשית עליו כהיתר: (לה) על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן · בהסכמתם הוציא לפועל מי שעשה לעגל מסכה אותו הדבר אשר עשה בו מעשה אהרן בציירו והשליכו באש כמו שהעיד באמרו ויצא העגל הזה:

יהוה אל־משה לך עלה מזה אתה והעם אשר העלית מארץ מצרים אל־הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר לזרעך אתננה׃ ב ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי את־הכנעני האמרי והחתי והפרזי החוי והיבוסי׃ ג אל־ארץ זבת חלב ודבש כי לא אעלה בקרבך כי עם־קשה־ערף אתה פן־אכלך בדרך׃ ד וישמע העם את־הדבר הרע הזה ויתאבלו ולא־שתו איש עדיו עליו׃ ה ויאמר יהוה אל־משה אמר אל־בני־ישראל אתם עם־קשה־ערף רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה־לך׃ ו ויתנצלו בני־ישראל את־עדים מהר חורב׃

ת"א הורד עדיך · ס' הזוהר פ' נח: ויתנצלו בני · שבת פח: מהר חורב · שבת פט:

רש"י

(א) לך עלה מזה · ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות לכך נאמר עלה · ד"א כלפי שאמר לו בשעת הכעס לך רד א"ל בשעת רצון לך עלה: אתה והעם · כאן לא נאמר ועמך: (ב) וגרשתי את הכנעני וגו' · שש אומות הם והגרגשי עמד ופנה מפניהם מאליו: (ג) אל ארץ זבת חלב ודבש · אני אומר לך להעלותם: כי לא אעלה בקרבך · לכך אני אומר לך ושלחתי לפניך מלאך: כי עם קשה ערף אתה · וכששכינתי בקרבכם ואתם ממרים בי מרבה אני עליכם זעם: אכלך · לשון כליון: (ד) הדבר הרע · שאין השכינה שורה ומהלכת עמם: איש עדיו · כתרים שניתנו להם בחורב כשאמרו נעשה ונשמע: (ה) רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך · אם אעלה בקרבך ואתם ממרים בי בקשיות ערפכם אזעום עליכם רגע אחד שהוא שיעור זעמו שנאמר חבי כמעט רגע עד יעבר זעם ואכלה אתכם לפיכך טוב לכם שאשלח מלאך: ועתה · פורענות זו תלקו מיד שתורידו עדיכם מעליכם: ואדעה מה אעשה לך · בפקודת שאר העון אני יודע מה שבלבי לעשות לך: (ו) את עדים מהר חורב · את העדי שהיה

רמב"ן

המגפה הזאת בהם או שגזר עליהם כן והחל הנגף · ואחרי זה חזר ואמר לו עלה מזה אתה והעם לומר כי המגפה לא תמחה חטאתם לשכני בתוכם · והזכיר אל הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב ואמר וגרשתי את הכנעני וגו' · כי בעבור המגפה שהביא או גזר עליהם נמחה קצת חטאתם ונתרצה להם מעט להזכיר זכות אבותם ושיקיים להם השבועה להביא אל ארץ טובה ארץ זבת חלב ודבש · רמז לו שלא תשחת הארץ ולא תחנף תחת יושביה מפני חטאתם ושיגרש כל שבעה העממים שהובטחו מתחלה עליהם · ואמר דרך דגוי כי לא אעלה בקרבך לסובלך פן אכלך בדרך בקשה ערפך · והנה בכאן לישראל שתי פורעניות · האחת שלא ישרה שכינתו בתוכם · והשנית שישלח מלאך לפני משה עד שיגרש את האומות · אבל אחר שירשו את הארץ לא הבטיחם אפילו במלאך לעזור להם · כי לכך הזכיר בלכך ·

אבן עזרא

על כן ירד אברם מצרימה · כי הוא בדרום · כל זה אעשה בעבור שבועתי לאברהם ליצחק וליעקב: (ב) ושלחתי לפניך מלאך · לעזרך · ולא אמר המלאך הנודע כי השם בקרבו: (ג) כי לא אעלה בקרבך · לא יעשו משכן כי לא אשכון תוך בני ישראל: וטעם פן אכלך בדרך · אם יעשה פעם אחרת כמעשה הזה מיד אכלם · ובא פתח קטן תחת גדול ולא נגע בלמ"ד כי המשפט להיותו כן · כמו אחוך שמע לי: (ד) וישמע העם את הדבר הרע · ומהו · הוא הכתוב אחריו ויאמר ה' אל משה אמור אל בני ישראל · וכמוהו ויאמר ה' אל משה במדין · וכבר פירשתי הגם לחם יוכל תת · כי כמוהו ויצו שחקים ממעל וכבר נוה שחקים וככה זה · ואין צורך לספוק הגאונים שעשו ככה תמיד: (ו) ויתנצלו בני ישראל את עדים · מן עדים · והם בגדי תפארת ותכשיטים · כמו הנזמים והטבעות · עט לדך ואעדך עדי · כי התאבלו על דבר הנגף:

רשב"ם

לכשארצה ולא הכל ביחד: (ג) פן אכלך · כמו אכלך אוכל אותך · כי ה' אלהיך אש אוכלה: (ד) עדיו · מיני תכשיטין · לפי שנהגו אבלות כדכתיב ויתאבלו ולא שתו איש עדיו עליו · שהרי אמר להם הקב"ה הורד עדיך

דְאַסֶּקְתָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם לְאַרְעָא דִי קַיֵּימִית לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמֵימַר לִבְנָךְ אֶתְּנִנַּהּ: ב וְאֶשְׁלַח קֳדָמָךְ מַלְאֲכָא וַאֲתָרֵךְ יָת כְּנַעֲנָאֵי אֱמוֹרָאֵי וְחִתָּאֵי וּפְרִזָּאֵי חִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי: ג לְאַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ אֲרֵי לָא אֲסַלֵּק שְׁכִנְתִּי מִבֵּינָךְ אֲרֵי עַם קְשֵׁי קְדָל אַתְּ דִּילְמָא אֲשֵׁיצֵינָךְ בְּאָרְחָא: ד וּשְׁמַע עַמָּא יָת פִּתְגָמָא בִּישָׁא הָדֵין וְאִתְאַבָּלוּ וְלָא שַׁוִּיו גְּבַר תִּקּוּן זֵינֵהּ עֲלוֹהִי: ה וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֵימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אַתּוּן עַם קְשֵׁי קְדָל שָׁעָה חֲדָא אֲסַלֵּק שְׁכִנְתִּי מִבֵּינָךְ וְאֲשֵׁיצֵינָךְ וּכְעַן אַעְדִּי תִּקּוּן זֵינָךְ מִנָּךְ וּגְלֵי קֳדָמַי מָה אַעְבֵּד לָךְ: ו וְאַעְדִּיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת תִּקּוּן זֵינֵיהוֹן מִטּוּרָא

נתינה לגר

הוא (לעיל בראשית י"ב ה') „אשר עשו" ת' „דשעבדו") ואשר לא ת' „דיפלחו" יורה כי המת' סובר שלא עבדו ע"א בגפוף ונשוק, וכמ"ש הרמב"ן שסובר כמ"ד [יומא ס"ו] גיפף ונישק במיתה בידי שמים, ר"ל שעשיית העגל היינו גפוף ונשוק, ועשיית אהרן שעשה כמלותם, ובמחכ"ת כתלמיד לפני רבו אפשר שהמת' סובר כמ"ד ביומא (דף ס"ו) „עדים והתראה בסייף, עדים בלא התראה במיתה בידי שמים" וכ"ד רש"י דלאידך מ"ד שהי' גפוף ונשוק קשה קושית רש"י, הלא אינה במיתה, ודוחק לומר שהיה להם אז דין בני נח כמ"ש המהרש"א (שם בחדושי הלכות) ולכן ת' „אשתעבדו" שהוא ל' עבודה שהוא מעשה עבודתם כמ"ש „את אלהיהם היו עובדים" · **לג** (ג) כי לא אעלה בקרבך, ארי לא אסלק שכנתי מבינך · המפרשים כלחקו מאד בתרגום של פסוק זה ופסוק ה' שהוא נגד פשט הכתוב, ואפשר שסובר שהיא הבטחה טובה, וכן לקמן (פסוק ה') „רגע אחד אעלה בקרבך" ת' „שעה חדא אסלק שכנתי מבינך" כי „סלק" בפיעל הוא ל' נטילה והפסק, ולכן הוסיף המת' מ' „מבינך" אבל בכ"י שלי, גם בפסוק זה, גם בפסוק ה', נמצא „בינך" בלא מ"ם וזה יותר נכון · (ד) עדיך, תקון זינך · הוא כלי זיין, שכן ת' „כליך" (בראשית כ"ז ג') „זינך" וכן „כלי גבר" (דברים כ"ב ה') ת' „תיקון זיין" ות' כר"א רבו (שבת ס"ג ע"א) תכשיט הוא לו · ואל תתמה שאם הוא כלי זיין ממש שהלא גם ללוים שעליהם היה עדים, אמר משה (לעיל ל"ב כ"ז) „שימו איש חרבו" שאפשר שאליהם נוה לשום חרבם להרוג איש את אחיו,

בעל הטורים

מלאכי המיוחד לי: (א) העלית · ג' מלא · הכא ואידך ושמעו מצרים כי העלית בכחך (פ' שלח) · העלית מן שאול נפשי (תהלים ל') מלמד שבקול שעבוד מלכיות כנגד גיהנם וזהו העלית מארץ מצרים העלית מן שאול נפשי: (ד) עדיו · ג' במסרה · הכא ואידך ובני עדיו לגאון שמהו (יחזקאל ז') במתג ורסן עדיו לבלום (תהלים ל"ב) בשביל שנתגאו בבני עדים כמו שדרשו רז"ל בשביל רוב זהב וכסף שנתת להם עשו עגל זהב על כן לא שתו איש עדיו ונסתמה פיהם שלא היה להם פתחון פה כמו מתג ורסן שבולם עדיו של סוס: (ה) הורד · ג' הורד עדיך · כאף עמים הורד אלהים (תהלים נ"ו) · הורד אותם אל המים בגדעון (שופטים ז') על שאמר לו הורד עדיך היה משה ירא מפני האף והחמה כדכתיב כאף עמים הורד וכמו דהכא היה עבודת כוכבים התם נמי הורד אותם אל המים להפריד עובדי עבודת כוכבים שכל הכורע על ברכיו לשתות סימן שעבד עבודת כוכבים והגיגם

רמב"ן

ועל כל זה אמר וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו ולא שתו איש עדיו עליו כאבלים · והנה השם רחמן מלא רחמים וכאשר ראה שהתאבלו חזר ואמר בדרך רחמים אמור לבני ישראל כי עד עתה הזכיר עמך והעם · ועתה יזכירם בשמם החביב וזה לאמר להם כי לטובתם לא אעלה בקרבם לא אכלה אותם כרגע אבל היטיבו אשר עשו להנחם ולהתאבל על חטאתם כן יעשו תמיד ואדעה מה אעשה להם · כלומר אפקוד חטאתם · לדעתי כפי התאבלם והנחמם על עונם · כי אני בוחן לב וחוקר כליות · ועל דרך האמת יהיה ואדעה מה אעשה לך כי בדעת הרחמים יעשה בהם כמו ואם לא אדעה · וכבר פרשתיו: (ו) וטעם ויתנצלו בני ישראל את עדים · כי בשמעם זה התנצלו ויתפרקו מכל עדי יוהר ממה שעשו תחלה · ואונקלוס שתרגם בעדי תקון זין · דעתו כדברי האומר בבראשית רבה זיינות חגר להם · כלומר שחגר להם הקב"ה בשעת מתן תורה כלי זיין להנצל מכל פגע ומלאך המות · כמו שדרשו חרות על הלוחות חירות ממלאך המות והם שמותיו של הקב"ה · והנה ישראל קבלו עליהם את המיתה ברצון נפשם מפני עונש העגל וזה ענין התשובה גדולה ותרעה מחטאם

ספורנו

(ב) ושלחתי לפניך מלאך · שר צבא ה' כנראה ליהושע: (ג) אל ארץ זבת חלב ודבש · עלה מזה שהוא מקום חורב ונריכים אתם להתפרנס בו ע"י נס שאינכם ראוים לו ולך אל ארץ זבת חלב ודבש שיוכלו להתפרנס שם שלא ע"י נס: כי לא אעלה בקרבך · לפיכך אני אומר עלה מזה אתה והעם ולא תמתינו לחנות ולנסוע על פי ה' כי לא אעלה בקרבך: פן אכלך בדרך · כי בהיותי שוכן בתוככם יהיה עונש עונותיכם יותר גדול: (ה) רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך · אתם מתאבלים על מה שאמרתי כי לא אעלה בקרבך · והוא אמנם טוב לכם שאם אעלה בקרבך אכלה אותך בהיותך עם קשה עורף בלתי פונה לשמוע קול מורים עם היותך מוכן לשלמות בהכנה רוחנית קנויה במעמד הר סיני: ועתה הורד עדיך מעליך · אותה ההכנה הרוחנית הנתונה לך בבואו המעמד הנכבד הורידה מעליך כי האל ית' אחר שנתן המתנה לא יקחנה מן המקבל בלתי רצון המקבל כאמרם ז"ל (פרק סדר תענית אלו) דגמירי דמיהב יהבי משקל לא שקלי: ואדעה מה אעשה לך

ז וּמֹשֶׁה יִקַּח אֶת־הָאֹהֶל וְנָטָה־לוֹ ׀ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה הַרְחֵק מִן־הַמַּחֲנֶה וְקָרָא לוֹ אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה כָּל־מְבַקֵּשׁ יְהוָה יֵצֵא אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃ ח וְהָיָה כְּצֵאת מֹשֶׁה אֶל־הָאֹהֶל יָקוּמוּ כָּל־הָעָם וְנִצְּבוּ אִישׁ פֶּתַח אָהֳלוֹ וְהִבִּיטוּ אַחֲרֵי מֹשֶׁה עַד־בֹּאוֹ הָאֹהֱלָה׃ ט וְהָיָה כְּבֹא מֹשֶׁה הָאֹהֱלָה יֵרֵד עַמּוּד הֶעָנָן וְעָמַד פֶּתַח הָאֹהֶל וְדִבֶּר עִם־מֹשֶׁה׃ י וְרָאָה כָל־הָעָם אֶת־עַמּוּד הֶעָנָן עֹמֵד פֶּתַח הָאֹהֶל וְקָם כָּל־הָעָם וְהִשְׁתַּחֲווּ אִישׁ פֶּתַח אָהֳלוֹ׃ יא וְדִבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פָּנִים אֶל־פָּנִים כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ וְשָׁב אֶל־הַמַּחֲנֶה וּמְשָׁרְתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן נַעַר לֹא

ת"א ומשה יקח · ברכות סג. שבת פח סנהדרין קי ס' הזוהר פ' בראשית ופ' בחקתי: והביטו אחרי · קדושין לג: ודבר ה' אל · ברכות כב פקודי' מג פ' יח ס' הזוהר פ' ואתחנן: ושב אל · ברכות שם: ומשרתו · ברכות שם פסחים קיט מנחות לט תמורה טז:

רש"י

בידם מהר חורב: (ז) ומשה · מאותו עון והלאה: יקח את האהל · לשון הווה הוא לוקח אהלו ונוטהו מחוץ למחנה אמר מנודה לרב מנודה לתלמיד: הרחק · אלפים אמה כענין שנאמר אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה: וקרא לו · והיה קורא לו אהל מועד הוא בית ועד למבקשי תורה: כל מבקש ה' · מכאן למבקש פני זקן כמקבל פני שכינה: יצא אל אהל מועד · כמו יוצא · ד"א והיה כל מבקש ה' אפילו מלאכי השרת כשהיו שואלים מקום שכינה חבריהם אומרים להם הרי ה' באהלו של משה: (ח) והיה · לשון הווה: כצאת משה · מן המחנה ללכת אל האהל: יקומו כל העם · עומדים מפניו ואין יושבין עד שנתכסה מהם: והביטו אחרי משה · לשבח אשרי ילוד אשה שכך מובטח שהשכינה תכנס אחריו לפתח אהלו: (ט) ודבר עם משה · כמו ומדבר עם משה תרגומו ומתמלל עם משה שהוא כבוד השכינה כמו וישמע את הקול מדבר אליו ואינו קורא מְדַבֵּר אליו כשהוא קורא מִדַּבֵּר פתרונו הקול מדבר בינו לבין עצמו וההדיוט שומע מאליו · וכשהוא קורא מְדַבֵּר משמע שהמלך מדבר עם ההדיוט: (י) והשתחוו · לשכינה: (יא) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים · ומתמלל עם משה: ושב אל המחנה · לאחר שנדבר עמו היה משה שב אל המחנה ומלמד לזקנים מה שלמד והדבר הזה נהג משה מיוה"כ עד שהוקם המשכן ולא יותר שהרי בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות ובי"ח שרף את העגל ודן את החוטאים ובי"ט עלה שנאמר ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם וגו' ועשה שם ארבעים יום ובקש רחמים שנאמר ואתנפל לפני ה' וגו' ובר"ח אלול נאמר לו ועלית בבקר אל הר סיני לקבל לוחות האחרונות ועשה שם מ' יום שנאמר בהם ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים וגו' מה הראשונים ברצון אף האחרונים ברצון אמור מעתה אמצעיים היו בכעס בי' בתשרי נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ובלב שלם ואמר לו למשה סלחתי ומסר לו לוחות אחרונות וירד והתחיל לצוותו על מלאכת המשכן ועשאוהו עד אחד בניסן ומשהוקם לא נדבר עמו עוד אלא מאהל מועד: ושב אל המחנה · תרגומו ותאב למשריתא לפי שהוא לשון הווה וכן כל הענין וראה כל העם · וחזן · ונצבו · וקיימין · והביטו · ומסתכלין · והשתחוו · וסגדין · ומדרשו ודבר ה' אל משה שישוב

אבן עזרא

(ז) ומשה יקח · עתיד תחת עבר · כי דרך יעשו עגל בחורב: האהל · אהל שלו · כמו ויבאו האהלה · והנה משה נבדל מישראל בעבור הכבוד שידבר עמו · וזה היה אחר שהוריד הלוחות השניים הכתובים · והחלו ישראל לעשות המשכן וקרא לאהלו אהל מועד · כי השם נועד לו שם עד שנעשה המשכן ואין מוקדם ומאוחר בתורה · וי"א כי זה הוא אהל המשכן וספר הכתוב אנה היה המשכן לפני שיקימו הדגלים החמשים יום: (ח) והיה · גם זה היה אות שהיו רואים כל רגע שיצא ממחנה ישראל אל האהל מיד היה רואה עמוד הענן: (י) וראה · וזה המעשה היה אחר פרשת ראה אתה אומר אלי · כי היא היתה בקרב הארבעים יום שהתנפל על דבר העגל · ואחר כן ירד ופסל את הלוחות אז עבר השם על פניו · ויצא לידי מעשה מה שאמר לו וראית את אחורי: (יא) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים · בפרשה הסמוכה אפרשנו: ומשרתו יהושע בן נון נער והוא היה מאה ופחד שנים · והחכמים אמרו כי שבע שנים כבש ושבע שנים חלק אם

רשב"ם

עדיך: (ז) יקח · לקח: הרחק · שנוהג בהן כמנודים שלא חפץ הקב"ה לדבר עם משה בתוך מחנה ישראל:

ראה

דְחוֹרֵב: ז וּמשֶׁה נְסִיב יָת מַשְׁכְּנָא וּפַרְסֵהּ לֵהּ מִבְּרָא לְמַשְׁרִיתָא אַרְחֵיק מִן מַשְׁרִיתָא וְקָרֵי לֵהּ מַשְׁכַּן בֵּית אוּלְפָנָא וִיהֵי כָּל דְּתָבַע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ נָפֵק לְמַשְׁכַּן בֵּית אוּלְפָנָא דְּמִבְּרָא לְמַשְׁרִיתָא: ח וַהֲוָה כַּד נָפֵק משֶׁה לְמַשְׁכְּנָא יְקוּמוּן כָּל עַמָּא וּמִתְעַתְּדִין גְּבַר בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵהּ וּמִסְתַּכְּלִין אֲחוֹרֵי משֶׁה עַד דְּעָלֵיל לְמַשְׁכְּנָא: ט וַהֲוָה כַּד עָלֵיל משֶׁה לְמַשְׁכְּנָא נָחִית עַמּוּדָא דַעֲנָנָא קָם לִתְרַע מַשְׁכְּנֵיהּ וּמִתְמַלֵּל עִם משֶׁה: י וַחֲזַן כָּל עַמָּא יָת עַמּוּדָא דַעֲנָנָא קָאֵם לִתְרַע מַשְׁכְּנָא וְקַיְמִין כָּל עַמָּא וְסָגְדִין גְּבַר בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵהּ: יא וּמִתְמַלֵּל יְיָ עִם משֶׁה מַמְלַל עִם מַמְלַל כְּמָא דִּמְמַלֵּל גְּבַר עִם חַבְרֵהּ וְתָאֵיב לְמַשְׁרִיתָא וּמְשׁוּמְשָׁנֵהּ יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן עוּלֵימָא לָא

נתינה לגר

ויי"א עדיס' זו תפילין כי אבל ביוס ראשון אסור בתפילין. (ח) אהל מועד, משכן בית אולפנא. כוונתו להבדיל בין אהל מועד שבמשכן ובין זה שמבחוץ למחנה (וכפרש"י) ולא כדעת הי"א שהביא הראב"ע שזהו אהל המשכן. (יא) ודבר ה', ומתמלל, ידבר, ממלל, משום כבוד ה' אמר באתפעל ובכ"י הנוסח, וממלל, ימלל.

בעל הטורים

נכדס: (ז) והיה כל מבקש ה' יצא. מכאן שצריך אדם לגלות כדי שילמוד תורה: (יא) ידבר איש אל רעהו. בגימטריא (ע"ה) שהוא מסביר לו פנים:

רמב"ן

בחבאס: (ז) ומשה יקח את האהל. כתב רש"י הדבר הזה היה משה נוהג מיום הכפורים עד שהוקם המשכן לא יותר. שהרי בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות בי"ח שרף את העגל ודן החוטאים. בי"ט עלה ועשה שם ארבעים יום. בראש חדש אלול נאמר לו ועלית בבקר לקבל לוחות שניות. ועשה שם מ' יום אחרים. בעשרה בתשרי נתרצה הקב"ה לישראל ומסר לו לוחות האחרונות וירד. התחיל לצוות על מלאכת המשכן ועשאוהו באחד בניסן ומשהוקם המשכן לא נדבר עמו אלא משם. וכן דעת ר"א שהיה כל זה אחר שהוריד את הלוחות השניות ואין מוקדם ומאוחר בתורה. ואינו נכון בעיני כי מה טעם להזכיר זה בכאן באמצע הפרשה. ודברי רבותינו בכל המדרשים שעשה משה זה בעבור חטא העגל. דרש משה מגודה לרב מגודה לתלמיד וכמו שהזכיר רש"י אני בכעס ואתה בכעס אם כן מי יקרבם. ואם היה הוצאת האהל אחרי יום הכפורים הנה גם הקב"ה גם משה ברצון היו. אבל הנראה כי ביום רדתו בי"ז בתמוז שרף העגל ודן שבדיו. ויהי ממחרת אמר להם שיעלה אל ה' לכפר עליהם ועלה אל ההר שעם הכבוד. וחזו וישב משה אל ה' והתפלל תפלה קצרה אנא חטא העם הזה והשם ענה אותו מי אשר חטא לי ועתה לך נחה את העם. והתל בהם הנגף וצוה לו לך עלה מזה אתה והעם והוא הגיד זה לישראל ויתאבלו ויתנצלו את עדים. אז ראה משה כי הדבר ארוך מאד ולא ידע מה יהא בסופו ולקח האהל ונטה לו חוץ למחנה שתהיה שכינה מדברת לו משם כי איננה שורה בקרב העם. ואם יהיה האהל בקרב המחנה לא יהיה לו הדבור משם. ואמר והיה כל מבקש ה'. טעם שיהיה כל מבקש ה' יוצא אליו. והכתוב ישלים לספר כל מה שהיה נעוד האהל שם עד שהוקם המשכן והוא מיום הכפורים עד אחד בניסן על דעת רבותינו. וראיתי בפרקי רבי אליעזר רבי יהושע בן קרחה אומר ארבעים יום עשה משה בהר. קורא בדת מקרא ביום ושונה בדת משנה בלילה. ולאחר מ' יום לקח את הלוחות וירד אל המחנה. בשבעה עשר בתמוז שבר את הלוחות והרג את חוטאי ישראל ועשה מ' יום במחנה עד ששרף את העגל וכתתו כעפר הארץ. והכרית ע"ז מישראל והתקין כל שבט במקומו. ובראש חדש אלול אמר לו הקב"ה עלה אלי ההרה והעבירו שופר במחנה שהרי משה עלה להר שלא יתעו עוד אחר ע"ז. והקב"ה נתעלה באותו שופר שנאמר עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר. וכן התקינו חכמים שיהיו תוקעין בשופר בראש חדש אלול בכל שנה ושנה ע"כ דברי אגדה זו ואחר כך יהיה ומשה יקח את האהל וכל הפרשה מי"ח בתמוז עד סיף ארבעים ומיום הכפורים עד אחד בניסן. אבל לא יבא זה כהוגן ממה שאמר הכתוב ואתנפל לפני ה' כבראשונה ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי וגו' וכתיב ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי אמר ה' להשמיד אתכם. ואי אפשר שיהיה כל זה בארבעים יום האחרונים אחר שנאמר לו פסל לך ועלה אלי ההרה כי היו ברצון וכבר בישל להשמיד אתכם:

(יא) ומשרתו יהושע בן נון נער. כתב ר"א היה יהושע מאה ועשר שנים. וחכמים אמרו כי שבע שנים כבש ושבע שנים חלק אם כן היה בן חמשים ושש שנה ואיך יקראהו הכתוב נער. וככה פירושו ומשרתו יהושע בן נון שירות נער. ועל דעתי דרך

ספורנו

לך. שלא תהיה ראוי אז לעונש כ"כ גדול: (ז) וקרא לו אהל מועד. להודיע ששם יועד אליו ה' יה' ולא במחנה ישראל: (יא) פנים אל פנים. ולא נופל וגלוי עינים אבל כשודו מבחמת נהוגיו: כאשר ידבר איש אל רעהו. ולא בחידות: לא

יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל׃ פ שלישי יב וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה רְאֵה אַתָּה אֹמֵר אֵלַי הַעַל אֶת־הָעָם הַזֶּה וְאַתָּה לֹא הוֹדַעְתַּנִי אֵת אֲשֶׁר־תִּשְׁלַח עִמִּי וְאַתָּה אָמַרְתָּ יְדַעְתִּיךָ בְשֵׁם וְגַם־מָצָאתָ חֵן בְּעֵינָי׃ יג וְעַתָּה אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ הוֹדִעֵנִי נָא אֶת־דְּרָכֶךָ וְאֵדָעֲךָ לְמַעַן אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֶיךָ וּרְאֵה כִּי עַמְּךָ הַגּוֹי הַזֶּה׃ יד וַיֹּאמַר פָּנַי יֵלֵכוּ וַהֲנִחֹתִי לָךְ׃ טו וַיֹּאמֶר אֵלָיו אִם־אֵין פָּנֶיךָ הֹלְכִים אַל־תַּעֲלֵנוּ מִזֶּה׃ טז וּבַמֶּה ׀ יִוָּדַע אֵפוֹא כִּי־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ

ת"א הודיעני נא · ברכות ז פקיד' שער ע עקרים מב פ' כב : פני ילכו · ברכות שם : אין פניך · סנהדרין לג: ובמה יודע · בתרא טו :

רש"י

אל המחנה אמר לו אני בכעס ואתה בכעס א"כ מי יקרבם : (יב) ראה אתה אומר אלי · ראה תן עיניך ולבך על דבריך אתה אומר אלי וגו' ואתה לא הודעתני וגו' ואשר אמרת לי הנה אנכי שולח מלאך אין זו הודעה שאין אני חפץ בה: ואתה אמרת ידעתיך בשם · הכרתיך מבאר בני אדם בשם חשיבות שהרי אמרת לי הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו' וגם בך יאמינו לעולם : (יג) ועתה · אם אמת שמצאתי חן בעיניך : הודיעני נא את דרכך · מה שכר אתה נותן למוצאי חן בעיניך : ואדעך למען אמצא חן בעיניך · ואדע בזו מדת תגמוליך מה היא מציאת חן שמצאתי בעיניך ופתרון למען אמצא חן למען אכיר כמה שכר מציאת החן : וראה כי עמך הגוי הזה · שלא תאמר ואעשה אותך לגוי גדול ואת אלה תעזוב ראה כי עמך הם מקדם ואם בהם תמאס איני בוטח על היוצאים מחלצי שיתקיימו ואת תשלום השכר שלי בעם הזה הודיעני ורבותינו דרשוהו במסכת ברכות ואני לישב המקראות על אופניהם ועל סדרם באתי : (יד) ויאמר פני ילכו · כתרגומו לא אשלח עוד מלאך אני בעצמי אלך כמו ופניך הולכים בקרב : (טו) ויאמר אליו · בזו אני חפץ כי ע"י מלאך אל תעלנו מזה : (טז) ובמה יודע אפוא · יודע מציאת

רמב"ן

לשון הקדש שיקרא כל משרת נער · כי בעל השררה הנכבד הוא האיש והמשרת לו יקרא נער · וכן גחזי נערו · יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו · וכן עשרה נערים נושאי כלי יואב · כי יואב לא ימסור כליו רק לאנשים גבורי חיל בעמדו על ידו · וכן רבים · וכן נערי המלך משרתיו · ביאר שהם האנשים העומדים לפני המלך משרתי גופו לא משרתי החצר · וא"כ יאמר ומשרתו יהושע בן נון משרת תמיד שלא ימיש מתוך האהל · ופעם בן נון בא בחירק המורה סגול · וכן דברי אגור בן יקה · שבן לילה היה ובן לילה אבד · אם בן הכות הרשע · ועם כל זה אני תמה מדוע לא נמלט בשם הצדיק הזה אחר שיבא כמנהג · ואני חושב כי נהגו לקרותו כן לכבוד כי היה הגדול בתלמידי משה רבינו · ויקראו לו בינון כלומר הנבון · כי אין נבון וחכם כמוהו · או יהיה ענינו יהושע שהבינה מוליד ינשו נון מלשון לפני שמש ינון שמו : (יב) ויאמר משה אל ה' ראה אתה אומר אלי · היה זה בהר סיני בעלותו שם בי"ט בתמוז · ולא הוצרך הכתוב לומר ויעל משה אל ה' ויאמר אליו ראה אתה אומר אלי · כי כל עת היות הכבוד שוכן בהר סיני בידוע ששם הדבור · וכן אמר ועתה אעלה אל ה' · ואמר וישב משה אל ה' · בשב אל המקום אשר עמד שם את פני ה' : ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי · שאמרת לי הנה

אבן עזרא

כן היה בן חמשים ושש שנה ואין קראו הכתוב נער · וכמה דקדוקו ומשרתו יהושע בן נון שירות נער : (יב) ויאמר משה · ראה · כלומר ראה הנה באני עומד בה ועתה תומר דקדוק הפרשה : אמר הגאון ידעתיך · כמו כגדהיך · ואין זה נכון כי הנה אחריו ואדעך כאשר ידעתני : (יד) אמר הגאון פני · חמתי · כמו ופניו לא היו לה עוד · והנה מה יעשה כמלת אין פניך הולכים · ולפי דעתי כי פי' פני אני בעצמי · כמו

רשב"ם

(יב) ראה אתה אומר אלי העל · כדכתיב לעיל לך נחה את העם : ואתה לא הודעתני · אלא הנה מלאכי ילך לפניך ואיני חפץ כי אם בלכתך עמנו בעצמך : (יג) הודיעני נא את דרכך · אתה עצמך תהיה מודיע לנו את הדרך שתראני דרכך ואני אלך אחריך : (יד) פני ילכו · אני בעצמי אלך כמו שבקשת כדכתיב ופניך הולכים בקרב : והניחותי לך · אלך עמך לכבוש את הארץ עד שאניח לך מכל אויביך מסביב כדכתיב עד אשר יניח ה' לאחיכם ככם · והיה בהניח ה' אלהיך לך מכל אויביך וגו' · והמפרש והניחותי לך הנחת רוח אעשה · כמו שאעשה בקשתך שטות הוא· וכי כל דברים שהיה הקב"ה מתרצה לבקשת משה יאמר לו והניחותי לך · והלא יתור *לשון הכמה : (טו) אם אין יתור פניך וגו' · כלומר שאם אין אתה בא עמנו : (טז) ובמה · אפוא וגו' · ונפליכו

---

*) אינו :

עֲדֵי מִגּוֹ מַשְׁכְּנָא : יב וַאֲמַר משֶׁה קֳדָם יְיָ חֲזֵי דְּאַתְּ אָמַר לִי אַסֵּיק יָת עַמָּא הָדֵין וְאַתְּ לָא הוֹדַעְתַּנִי יָת דִּי תִשְׁלַח עִמִּי וְאַתְּ אֲמַרְתְּ רַבֵּיתָךְ בְּשׁוּם וְאַף אַשְׁכַּחְתָּא רַחֲמִין קֳדָמָי : יג וּכְעַן אִם כְּעַן אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ אוֹדַעְנִי כְּעַן יָת אוֹרַח טוּבָךְ וְאִדַּע רַחֲמָךְ בְּדִיל דְּאַשְׁכַּח רַחֲמִין קֳדָמָךְ וּגְלֵי קֳדָמָךְ אֲרֵי עַמָּךְ עַמָּא הָדֵין : יד וַאֲמַר שְׁכִנְתִּי תְהַךְ וְאָנִיחַ לָךְ : טו וַאֲמַר קֳדָמוֹהִי אִם לֵית שְׁכִנְתָּךְ מְהַלְּכָא בֵּינָנָא לָא תַסְּקִינָנָא מִכָּא : טז וּבְמָה יִתִּידַע הָכָא אֲרֵי אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ אֲנָא

נתינה לגר

(טו) אם אין פניך הלכים, אם לית שכנתך מהלכא בינגא. הוסיף מלת „בינגא" ליישב הקושיא, הלא כבר הבטיח לו „פני ילכו" לכן פי' שהקב"ה אמר לו „פני ילכו והנחתי לך" ומשה אמר, בזה שתלך עמדי לא סהרגה, אם אין פניך הולכים את העם אל תעלנו, אבל רש"י לא פי' כן.

רמב"ן

אנכי שולח מלאך ואין זו הודעה שאין אני חפץ בו לרש"י · ואיננו נכון בלשון הכתוב · ועוד כי למה יאמר עתה כן ובעת שנאמר לו הדבור ההוא שתק ממנו · וכי יבקש עתה להרויח בעבור מעשה העגל · אבל הענין כי הקב"ה אמר בכאן למשה ושלחתי לפניך מלאך · ומשה אמר לו לא הודעתני מי הוא המלאך שתשלח עמי אם הוא מלאך הראשון שממך בקרבו · וזה פעם ואתה אמרת ידעתיך בשם שידעתני ותרוממני בשמך וכן כתב ר"א · ועל דעתו המלאך אשר יבחרו בו הוא מיכאל · הבין בסוד שכלו בפסוקים כי המלאך הראשון רצוי למשה ולישראל · אבל לא יוכל לדעת האמת כי לא שמע ולא ינבא : (יד) ופעם פני ילכו · על דעת כל המפרשים אני בעצמי אלך · והביאו לו דומה ופניך הולכים בקרב · ופעם אם אין פניך הולכים על דעת רש"י בזה אני חפץ כי על ידי מלאך אל תעלנו מזה · וחלילה שיאמר אם אין פניך הולכים אחרי שהבטיחו פני ילכו · ור"א פי' כי ה' אמר למשה אני בעצמי אלך והניחותי לך לבדך · כי עמך לבדך אלך · ומשה השיב אם אין פניך הולכים עם הגוי כלו אל תעלנו מזה · ולכך אמר תעלנו בל' רבים · גם זה איננו מתוקן כי משה אמר תחלה לא הודעתני את אשר תשלח עמי בלשון יחיד · והנה גם בעת הרצון קודם החטא אמר הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך ולהביאך · ואם ידבר עם ישראל גם זה בעבורם יאמר כן ועוד אם כן היה משה מבקש שיודיענו מי המלאך שישלח עמו · והנה היה רוצה במלאך שנאמר בו כי שמי בקרבו · והשם ענהו בטובה כפולה ומכופלת יותר ממה ששאל שילך הוא בעצמו · אבל הפרשה הזאת אי אפשר להולמה למי שלא שמע בסתרי התורה · וכך הוא הענין על דרך האמת · כי משה אמר ואתה לא הודעתני מי המלאך אשר תשלח עמי ובקש שיקיים לו שני דברים שאמר לו · האחד ידעתיך בשם כלומר שאודע בשמי בעבורך · ויתכן שיהיה ואתה אמרת זה ממה שאמר לו ושמי ה' לא נודעתי להם כאשר פירשתי · והדבור השני וגם מצאת חן בעיני שיהיה מוצא החן והוא דבקות הדעות · ואמר ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך במדת הדין הודיעני נא נתיבות הדרכים כאשר אתה נודע בשמך ואדעך ליהדך למען אמצא החן הגדול · וראה כי עמך הגוי הזה אתה אלהים והם בניך · ולזה יתכוין אונקלוס שאומר הודעני כען ית ארח טובך ואדע רחמך · אז ענה לו הקב"ה פני ילכו מלאך הברית אשר אתם חפצים שבו יראו פני שעליו נאמר בעת רצון עניתיך כי שמי בקרבו והניחותי אותו לך שלא יתנהג עמך במדת הדין עוד אלא במדה כלולה במדת הרחמים · מלשון והיה בהניח ה' אלהיך לך

ספורנו

יציע מתוך האהל · למנוע שלא יכנס שם אדם מישראל מפני שהיו כולם נזופים אז · והמקום היה מוכן להשראת שכינה כענין אל תקרב הלום שנאמר למשה בהיותו אז בלתי מוכן כמספיק למקום : (יב) ראה · הבנת ואל תעתיר פניך ממנו בזאת : אתה אומר אלי העל את העם הזה · כשאמרת לי לך עלה מזה אתה והעם : ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי · כשאמרת ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי זה יובן בעת היותנו נכנסים לארץ · אבל בדרך אין עמנו לא שכינתך ולא שום מלאך : ואתה אמרת ידעתיך בשם · ומזה יתחייב שתשגיח עלי לנחותם הדרך לא היה זה ע"כ עזיבה כענין ואומר לא ארעה אתכם המתה תמות והנכחדת תכחד (זכריה י"א ט') אבל תפלת שתהיה אתה המלאך ההולך לפני מחנה ישראל : (יג) ועתה · ואחר שהסכמת שתהיה אתה המלאך : הודיעני נא את דרכך · הודיעני שני דרכיך בנפלאים · הא' הוא איך בידיעתך בלבד אתה נותן מציאות הנמצאים כמבואר בתוספת · והב' איך בידיעתך הבלתי כוזבת בעתידות ישאר בהם טבע האפשר והבחירה : ואדעך · כי אמנה בידיעת הפעולות תהיה ידועה מה מהגזרה אשר ימשכו ממנו אותן הפעולות : למען אמצא חן בעיניך · כי בזה אמצא חן ושכל טוב בעיני אלהים · כאמרו כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי באלה חפצתי : וראה כי עמך הגוי הזה · כי בתוכם נודע שמך ולא בין האומות כאמרו נודע ביהודה אלהים וכו' וא"כ אין ראוי שתמנע מהם מה ששאלתי מפני חטאתם כאמרם ז"ל (סוכה פרק ראשון) שלשים מהם ראויים שתשרה עליהם שכינה כמשה רבינו אלא שאין הדור ראוי לכך : (יד) פני ילכו · כשתעבם ללכת אל ארץ ישראל ילכו פני לפניכם לא בתוככם : והניחותי לך · אניח לך מכל אויביך מסביב באופן שתביאם לארץ בנחת : (טו) אם אין פניך הולכים · אתה בעודנו הולכים אם אין פניך מסלקת הולכים אלינו להבון בתוכנו : אל תעלנו מזה · כי טוב לנו שבת במדבר מהכנס לארץ בזולת שכינתך כי באופן זה נגלה מתנה מסר בלי ספק : (טז) ובמה יודע אפוא · אע"פ שנהיה נכנסים לארץ שיגרש המלאך את האומות במה

יודע

אֲנִי וְעַמֶּךָ הֲלוֹא בְּלֶכְתְּךָ עִמָּנוּ וְנִפְלֵינוּ אֲנִי וְעַמְּךָ מִכָּל־הָעָם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ פ רביעי יז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה גַּם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֶעֱשֶׂה כִּי־מָצָאתָ חֵן בְּעֵינַי וָאֵדָעֲךָ בְּשֵׁם׃ יח וַיֹּאמַר הַרְאֵנִי נָא אֶת־כְּבֹדֶךָ׃ יט וַיֹּאמֶר אֲנִי אַעֲבִיר כָּל־טוּבִי עַל־פָּנֶיךָ וְקָרָאתִי בְשֵׁם יְהוָה לְפָנֶיךָ וְחַנֹּתִי אֶת־אֲשֶׁר אָחֹן וְרִחַמְתִּי אֶת־אֲשֶׁר אֲרַחֵם׃ כ וַיֹּאמֶר לֹא תוּכַל לִרְאֹת אֶת־פָּנָי כִּי לֹא־יִרְאַנִי הָאָדָם וָחָי׃ כא וַיֹּאמֶר יְהוָה הִנֵּה מָקוֹם אִתִּי וְנִצַּבְתָּ עַל־הַצּוּר׃ כב וְהָיָה בַּעֲבֹר כְּבֹדִי וְשַׂמְתִּיךָ בְּנִקְרַת הַצּוּר

ת"א ונפלינו אני · ברכות ז בתרא טו ערכי' מג פ"ב: וחנותי את · ברכות שם: כי לא יראני · מגילה יט יבמות מט:

רש"י

החן הלא בלכתך עמנו ועוד דבר אחד אני שואל ממך שלא תשרה שכינתך עוד על עובדי כוכבים: ונפלינו אני ועמך · ונהיה מובדלים בדבר הזה מכל העם כמו והפלה ה' בין מקנה מצרים וגו': (יז) גם את הדבר הזה · שלא תשרה שכינתי עוד על עובדי כוכבים אעשה ואין דבריו של בלעם הרשע ע"י שריית שכינה אלא נופל וגלוי עינים כגון ואלי דבר יגונב שומעין ע"י שליח: (יח) ויאמר הראני נא את כבודך · ראה משה שהיה עת רצון ודבריו מקובלים והוסיף לשאול להראותו מראית כבודו: (יט) ויאמר אני אעביר וגו' · הגיעה שעה שתראה בכבודי מה שארשה אותך לראות לפי שאני רוצה וצריך ללמדך סדר תפלה שכשנצרכת לבקש רחמים על ישראל הזכרת לי זכות אבות כסבור אתה שאם תמה זכות אבות אין עוד תקוה אני אעביר כל מדת טובי לפניך על הצור ואתה צפון במערה וקראתי בשם ה' לפניך ללמדך סדר בקשת רחמים אף אם תכלה זכות אבות וכסדר זה שאתה רואה אותי מעוטף וקורא י"ג מדות הוי מלמד את ישראל לעשות כן ועל ידי שיזכירו לפני רחום וחנון יהיו נענין כי רחמי לא כלים: וחנותי את אשר אחון · אותן פעמים שארצה לחון: ורחמתי · עת שאחפוץ לרחם · עד כאן לא הבטיחו אלא עתים אענה ועתים לא אענה אבל בשעת מעשה אמר לו הנה אנכי כורת ברית הבטיחו שאינן חוזרות ריקם: (כ) ויאמר לא תוכל וגו' · אף כשאעביר כל טובי על פניך איני נותן לך רשות לראות את פני: (כא) הנה מקום אתי · בהר אשר אני מדבר עמך תמיד יש מקום מוכן לי לצרכך שאטמינך שם שלא תזוק ומשם תראה מה שתראה זהו פשוטו ומדרשו על מקום שהשכינה שם מדבר ואומר המקום אתי ואינו אומר אני במקום שהקב"ה מקומו של עולם ואין עולמו מקומו: (כב) בעבור כבודי · כשאעבור לפניך: בנקרת הצור · כמו העיני האנשים ההם תנקר · יקרוה עורבי נחל · אני קרתי ושתיתי מים · גזרה אחת להם: נקרת הצור · כריית הצור:

רמב"ן

מכל אויביך · והוא כענין שנאמר וכלה אפי והניחותי חמתי בם אז ענה משה אם אין פניך בעצמך ובכבודך הולכים אל תעלנו מזה שתהיה עמנו פנים בפנים כי כן היו התנאין בפרשת וארא וכן הזכיר למעלה בכח גדול וביד חזקה · והנה יבקש שיעלה אותם אל הארץ בכח גדול וביד חזקה כאשר הוציאם בהם ממצרים:

רשב"ם

ונפלינו אני ועמך וגו' · תחלת בקשה אחרת היא · עוד אני מבקש ממך שיופלא ויובדל אני לבדי מכל עם ישראל לדעת כי אני נאמן לנביא ולמוכיח ויהיו שומעין לדברי · וגם עמך יהיה נפלא במה שתלך עמהם מכל העם אשר על פני האדמה: (יז) גם את הדבר הזה אשר דברת · אלי להיות מופלא ונראה שופט וגדול עליהם מלבד ההליכה שאלך עמהם אשר נתרציתי לך כבר וזהו קירון פנים שכתוב בו לפנינו נגד כל עמך אעשה נפלאות · הכל כמו שמפורש שם: (יח) הראני נא את כבודך · תמה על עצמך היאך מלאו לבו למשה רבינו ליהנות מזיו השכינה והלא הכתוב משבחו ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים · ח"ו לא נתכון אלא לכרות לו ברית על שני דברים שנתרצה לו הקב"ה על קירון שלו ונפלינו אני ועמך · ושל פני ילכו להניח לך מכל אויביך · וכן אמר הראני נא את כבודך · בבריתת ברית על מה שהבטחתני כמו שעשה לאברהם כשאמר במה אדע · וכתוב שם והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים וסמיך ליה ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי · אף כאן שאל משה להקב"ה קיום ברית ונתרצה לו הקב"ה שיראה לו בבריתות ברית כדכתיב ויעבור ה' על פניו ויקרא וגו' וכתיב בתריה הנה אנכי כורת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות כמו שבקשת ונפלינו אני ועמך וגו' כי נורא הוא כדכתיב וייראו מגשת אליו: (יט) וחנותי את אשר אחון וגו' ·

ושם

נְעַמָּךְ הֲלָא בְּמֵהָךְ שְׁכִנְתָּךְ עִמַּנָא וְיִתְעַבְדַן לָנָא פְרִישָׁן לִי וּלְעַמָּךְ מִשְׁנַן מִכָּל עַמָּא דִּי עַל אַפֵּי אַרְעָא: יז וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה אַף יָת פִּתְגָמָא הָדֵין דִּי מַלֶּלְתָּא אֶעְבֵּד אֲרֵי אַשְׁכַּחְתָּא רַחֲמִין קֳדָמַי וְרַבִּיתָךְ בְּשׁוּם: יח וַאֲמַר אַחֲזֵינִי כְעַן יָת יְקָרָךְ: יט וַאֲמַר אֲנָא אַעְבַּר כָּל יְקָרִי עַל אַפָּךְ וְרַבִּיתִי בְשׁוּם יְיָ קֳדָמָךְ וְאֵחוֹן עַל מָאן דְּאֵחוֹן וַאֲרַחֵם עַל מָן דַּאֲרַחֵם: כ וַאֲמַר לָא תִיכוּל לְמֶחֱזֵי יָת אַפֵּי אֲרֵי לָא יֶחֱזֵינַנִי אֱנָשָׁא וְיִתְקַיָּם: כא וַאֲמַר יְיָ הָא אֲתַר מְתַקַּן קֳדָמַי וְתִתְעַתַּד עַל טִנָּרָא: כב וִיהֵי בְּמֶעְבַּר

נתינה לגר

(טז) מכל העם, משנן מכל עמא. כנר ת' ,ונפלינו , ויתעבדן לנא פרישן' לכן נ"ל שהמלות ,ויתעבדן לנא פרישן' , ומלת ,משנן' הוא ערבוב ב' פירושים . (יט) וקראתי בשם ה' לפניך . ואקרי בשמא דה' קדמך . [ונכ"י כנוסח כמו שלפנינו] הקורא המבין יראה עומק כוונת המת' במעמד הנשגב הזה , כי שינה את' פה , בכעל ,קרי' לא כמו שת' בנח ואברהם ,ויקרא בשם ה' , ואלי בשמא דה'' כי משה בקש שתי בקשות כמ"ש המורה ח' נ"ד מראשון שיודיעהו תאריו שהן פעולותיו אשר יש להן מראות הרבה כשתש (י"ג מדות) וזהו מ"ש ה' ,טובי' וכל המראות והנינוצות תתאחדנה בשם אחדות ה' , וזה נקרא ידיעה מאחור אל הפנים , ובעברית ,אחורי' ובארמית ,דבתרי' (לא ,אחורי' כאשר ת' לעיל פסוק ח') ובבקשה הזאת נענה משה כאשר נאמר ,ויקרא בשם ה'' אבל בבקשה השנית לדעת מהות ועצמות ה' הנקראה ידיעה חיובית או ,פנים' ובארמית ,דקדם' לא נענה באמור אליו ה' ית' ,והסירותי את כפי' ות' ,ואעדי ית דברת יקרי' ודברת נוא לשון הנהגה ר"ל אסור את המסך המבדיל בין הידיעה החיובית אשר לא ישיג האדם וחי לידיעה השוללות אשר השיג משה נאמן בית ה' בפעולותיו ובמדותיו

בעל הטורים

(ס) ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם יהוה לפניך [עם ההיבות והאותיות] · בגימ' שהקב"ה נתעטף כשליח

אבן עזרא

ופניך הולכים בקרב: (טז) ונפלינו · מגזרת והפלה ה' · מבעלי הס"א : (יח) כבודך · כמו עצמך · כי כן כתוב בעבור כבודי [וגו'] · עד עברי · כאברהם כתיב ויקרא בשם ה' · ובני אדם הם הנקראים לעבוד השם · על כן אלא בשם דבקם עם השם הנכבד · ואין כהם ויקרא בשם ה' · כי השם הוא הקורא וככה וקראתי בשם ה' לפניך : (כ) לא יראני · קמוץ · כמו ואמר אין רואני להוציאנו ממצרים · אם שוב ישיבני ה' : ופי' וחי · כמו ויחיה · כי מיד ימות · כי מנוח אמר בעבור שראה המלאך מות נמות כי אלהים ראינו · גם יעקב אמר כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי · ואף כי השם הנכבד ויש אומרים לא יראני האדם רק יחיה לעולם וזה הפך הלשון · ואחרים אומרים פי' מלת לא יסרת בעבור אחר · וכן הוא לא יראני האדם ולא כחי והטעם

רמב"ן

(טז) ונפלינו אני ועמך · שיהא חלקנו במופלא ואין כן לכל העם אשר על פני האדמה : (יז) גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה · אולי היה הרצון הזה בסוף ארבעים יום השניים על דעת רבותינו כאשר נתרצה לו הקב"ה ואמר פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים : (יח) ויאמר הראני נא את כבודך · בקש שיהיה רואה במראה ממש את כבוד השם · ויתכן כי יהיה כבודך בכאן הכבוד הגדול אספקלריא המאירה והשם ענה אותו אני אעביר מדת כל טובי על פניך שהשיגנו ותתבונן בכל טובי יותר מכל האדם כי מראה הפנים שאלת לא תוכל לראותם : (יט) וקראתי בשם ה' לפניך · שאקרא לפניך השם הגדול שלא תוכל לראותו · וחנותי בו את אשר אחון ורחמתי בו את אשר ארחם · שתדע בקריאה ההיא מדת החנינה ומדת הרחמים אשר יחוננו וירוחמו בשמי ובטובי · ועל זה נאמר בכל ביתי נאמן הוא כי טוב האדם ביתו · ואין טעם כי לא יראני האדם וחי שיראה אותי וימות אבל כי טרם שישיג לראיה תפרד נפשו מעליו כי אפילו במראות המלאכים נאמר במראה נהפכו צירי עלי : (כא) הנה מקום אתי · בהר הזה אשר שכינתי שם · ונצבת על הצור · שהיה בהר כמו שנאמר הנני

ספורנו

יודע שיהיה זה דבר אלהי · כלא כן מנהג כל המלחמות תתגבר אומה על אומה לפעמים ותגרש אותה : הלא בלכתך עמנו ונפלינו · כענין נתית בחסדך עם זו גאלת נהלת בעזך · שמעו עמים ירגזון · כי כראות האומות שאתה עמנו נסים בעיניהם נפלאים וגדולים במעלה מכל אשר העמים ולא יתאמצו להתקומם נגדנו כמו שהעידה רחב באמרה כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף וגו' · ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם · כי ה' אלהיכם הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת: (יח) את כבודך · איך ישפע מציאות כל נמצא ממציאותך עם רוחק היחס ביניהם · כאמרו מלא כל הארץ כבודו : (יט) אני אעביר כל טובי על פניך · לא ימנע זה מצד היותי בלתי חונן כי אמנם אעביר כל טובי על פניך : וקראתי בשם ה' לפניך · הנה קורא בשם ה' הוא המודיע ומלמד מציאות האל ית' ודרכי טובו · אמר אם כן אני אעביר כל טובי על פניך באופן שאם היו עיני הבנתך מספיקים לזה היית משיג כל רצונך · ועם זה אלמדך להועיל קצת דרכי טובי שבידיעתם הקנה איזו ידיעה מעצמותי כאמרו ויתיצב עמו שם ויקרא בשם ה' : וחנותי את אשר אחון · אתן לך אותו כחן שדרכי לתת לכל מוצא חן בעיני שהוא בחסד רב לבלתי שום כילות ובלתי צרות עין : ורחמתי את אשר ארחם : ארחם עליך שלא תמות לנגה ברק כבודי כמו שדרכי לרחם על כל הגון וראוי לכך כאמרו · ושכותי כפי עליך עד עברי : (כ) ויאמר לא תוכל לראות · לא יהיה זה נמנע מצד מפני חסרון השפעתי אבל מפני חסרון קבלתך שלא תוכל לקבל את השפע כאור : (כא) הנה מקום אתי · מקום מוכן למראות אלהים כאמרם ז"ל (מגילה פרק הקורא) על מערה שעמדו

וְשַׂכֹּתִ֥י כַפִּ֛י עָלֶ֖יךָ עַד־עָבְרִֽי׃ כג וַהֲסִרֹתִי֙ אֶת־כַּפִּ֔י וְרָאִ֖יתָ אֶת־אֲחֹרָ֑י וּפָנַ֖י לֹ֥א יֵרָאֽוּ׃ פ לד חמישי א וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה פְּסָל־לְךָ֛ שְׁנֵֽי־לֻחֹ֥ת אֲבָנִ֖ים כָּרִאשֹׁנִ֑ים וְכָתַבְתִּי֙ עַל־הַלֻּחֹ֔ת אֶת־הַדְּבָרִ֔ים אֲשֶׁ֥ר הָי֛וּ עַל־הַלֻּחֹ֥ת הָרִאשֹׁנִ֖ים אֲשֶׁ֥ר שִׁבַּֽרְתָּ׃ ב וֶהְיֵ֥ה נָכ֖וֹן לַבֹּ֑קֶר וְעָלִ֤יתָ בַבֹּ֙קֶר֙ אֶל־הַ֣ר סִינַ֔י וְנִצַּבְתָּ֥ לִ֛י שָׁ֖ם עַל־רֹ֥אשׁ הָהָֽר׃ ג וְאִישׁ֙ לֹא־יַעֲלֶ֣ה עִמָּ֔ךְ וְגַם־אִ֥ישׁ אַל־יֵרָ֖א בְּכָל־הָהָ֑ר גַּם־הַצֹּ֤אן וְהַבָּקָר֙ אַל־יִרְע֔וּ

ת"א והסרתי את · ברכות ז מנחות לה : וראית את · ר' כזוהר פ' פקודי : פסל לך שני · נדרים לח : אשר שברת · שבת פז יבמות סבן בתרא יד : כאלן והבקר · ביצה ס תענית כא :

רש"י

ושכתי כפי · מכאן שנתנה רשות למחבלים לחבל ותרגומו ואגין במימרי כנוי הוא לדרך כבוד של מעלה שאינו צריך לסוכך עליו בכף ממש : (כג) והסירותי את כפי · ואעדי ית דברת יקרי כשתסתלק הנהגת כבודי מכנגד פניך ללכת משם ולהלן : וראית את אחורי · הראהו קשר של תפילין : (א) פסל לך · הראהו מחצב סנפירינון מתוך אהלו ואמר לו הפסולת יהיה שלך משם נתעשר משה הרבה: פסל לך · אתה שברת הראשונות אתה פסל לך אחרות משל למלך שהלך למדינת הים והניח ארוסתו עם השפחות · מתוך קלקול השפחות יצא עליה ש"ר עמד שושבינה וקרע כתובתה אמר אם יאמר המלך להרגה אומר לו עדיין אינה אשתך בדק המלך ומצא שלא היה הקלקול אלא מן השפחות נתרצה לה א"ל שושבינה כתוב לה כתובה אחרת שנקרעה הראשונה א"ל המלך אתה קרעת אותה אתה קנה לך נייר אחר ואני אכתוב לך בכתב ידי כן המלך זה הקב"ה · השפחות אלו ערב רב · והשושבין זה משה · ארוסתו של הקב"ה אלו ישראל לכך נאמר פסל לך : (ב) נכון · מזומן : (ג) ואיש לא יעלה עמך · הראשונות ע"י שהיו בתשואות

רמב"ן

עומד לפניך הם על הצור בחורב : (כג) ואתה ופני לא יראו · הפנים המאירים כאשר פירשתי ויתכן שיהי' מלת אחרי כלשון אחור וקדם נרתני על פירוש רבותינו : (ג) ואיש לא יעלה עמך · שלא יעלו עמך כלל זקני ישראל כאשר עשו בלוחות הראשונות · וגם

אבן עזרא

המלאכים : (כב) ושכותי · בשי"ן או בסמ"ך שוה הטעם · ומפרשים אמרו כי כפי עב · כמו על כפים כסה אור · כן על כפים תקותיך · ואינו רק כמשמעו : (כג) ופני לא יראו · הם הנראים · ולא כן ולא יראו פני ריקם · כי הזכרים הם הנראים : (כא) ונצבת על הצור · הוא ראש ההר כי כן כתוב ונצבת לי שם על ראש ההר · ואמר שהוא יתיצב שם ובעבור הכבוד הוא ישימנו בעצמו בנקרת הצור · כי כן כתוב ובמתיך · לא שיכנס הוא מעצמו · ועתה אזכיר כלל טעם הפרשה · אמר הגאון כי השם אמר למשה העל את העם הזה מזה המקום בחטאתו בו · ובמקום אחר אסלח להם ומשה השיב אם לא ישוב אסף עתה במקום הזה אל תעלנו מזה · והכינון בעיני בעבור שהשם אמר לו ושלחתי לפניך מלאך · אז השיב משה ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי · אם הוא הכתוב בו כי שמי בקרבו · והשם השיבו אני בעצמי אלך והניחותי לך · והנה טעם לך כי עמך לבדך אלך ולא אשכון בתוך בני ישראל · על כן השיב משה אם אין פניך הולכים אם בגוי הזה שהזכיר למעלה · וראה כי עמך הגוי הזה · אל תעלנו בלשון רבים והעד הנאמן על זה הפירוש ובמה יודע איפה כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו · והשם השיב גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה כי מצאת חן בעיני · ובעבור זה במת משה ואמר ילך נא ה' בקרבנו · הפך כי לא אעלה בקרבך · ומשה בקש לראות השם והשם השיבו כי לא יראני האדם וחי · וזהו האמת כי ההרגשות אינם מרגישות רק המקרים · על כן ויראו את אלהי ישראל · גם ואראה את ה' · וכן נבואת יחזקאל הכל במראות אלהים · והנה אמר בכאן וראית את אחורי · ובמקום אחר ותמונת ה' יביט · ואלה הדברים צריכים פי' ארוך · והגאון אמר כי הפנים פני האור · וכמשל פני השמש · והאחורים כאשר מסתור תדלק באחד ואין צורך לכל זאת · ולפני שאפרש זה אומר דע כי השם לא דבר עם משה פנים אל פנים רק בארבעים יום האחרונים · ובעבור השם על פניו אז קרן עור פניו · כי תחלת נבואתו על ידי המלאך בראה בסנה · ושם כתוב ויאמר ה' · וככה וה' הולך לפניהם יומם · כי השליח ידבר על לשון השולח · וזה היום שראה משה מה שבקש היה לו יום אחד טרם ליפרא ולא הגיע אדם לפניו ואחריו אל מעלתו · וחכמינו אמרו שהראה לו קשר של תפילין · ודבריהם נכון · רק לא כאשר יפרשוהו חכמי דורנו שהוא כמשמעו · כי סוד עמוק הוא :

אמר אברהם המחבר כבר פירשתי השם הנכתב ואינו נקרא הוא שם העצם · והעצם הוא הכבוד · וכאשר תחבר מספר כל האותיות יעלה לשנים ושבעים · על כן אמרו חכמינו כי הוא שם המפורש · וכאשר תחבר מרבע הראשון אל מרבע האמצעי · באמת יהיה כמספר השם · גם כן מחברות החמשה כוכבי לכת · גם בחברך האותיות שיבואו האדם בשם בחצי השם יהיה כמספר השם · ובהברך מרבעי הזוגות שהם במעלה הראשונה · יהיו כמספרם המחוברים מחצי השם · וכאשר תכפול בחצי השם הראשון על החצי · אז תמצא מרובעי הנפרדים · ובהסרך מרובע הראשון ממרובע השנים · אז ישאר החשבון מעוקב האות השני · ואם תחסר מרובע השנים ממרבע השלשה · אז ישאר החשבון מעוקב האות השלישי · וזה השם הנכבד הוא האחד שהוא בעצמו עומד · ואין לו צורך לאחר לפניו · ואם תסתכל מספר החשבון שהוא ראש הכל ·

רשב"ם

ושם אפרש לך את מדותי : (כג) וראית את אחורי · לאחר שאעבור על פניך כריתות ברית לראות · בעין העגל אשר

יְקָרִי וַאֲשַׁוֵּינָךְ בִּמְעָרַת טִנָּרָא וְאַגֵּין בְּמֵימְרִי עֲלָךְ עַד דְּאֶעְבַּר : כג וְאַעְדֵּי יָת דִּבְרַת יְקָרִי וְתֶחֱזֵי יָת דִּבַתְרָי וְדִקְדָמַי לָא יִתְחֲזוּן : א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה פְּסָל לָךְ תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָיְתָא וְאֶכְתּוֹב עַל לוּחַיָּא יָת פִּתְגָּמַיָּא דִּי הֲווֹ עַל לוּחַיָּא קַדְמָאֵי דִּי תַבַּרְתָּא: ב וֶהֱוֵי זְמִין לְצַפְרָא וְתִסַּק בְּצַפְרָא לְטוּרָא דְסִינַי וְתִתְעַתַּד קֳדָמַי תַּמָּן עַל רֵישׁ טוּרָא : ג וֶאֱנָשׁ לָא יִסַּק עִמָּךְ וְאַף אֱנָשׁ לָא יִתְחֲזֵי בְּכָל טוּרָא אַף עָנָא וְתוֹרֵי לָא יִרְעוּן

נתינה לגר

והכן. (כג) והכרתי את כפי, ואעדי ית דברת יקרי. אף שבפסוק הקודם ת׳ ,כפי, מימרי׳ מ׳נס פה מפוס שלא יאות לאמר על מימרא דה׳ הפעל ,הסרה׳ ומפני שת׳ ,וראית , והתחזי׳ ולא ,ויתגלי

בעל הטורים

ליכור [עם האותיות] : (ג) וגם איש · שנים · וגם איש אל ירא · וגם איש היה מתנבא (ירמיה כ״ו) לומר אפי׳ אם יהיה נביא

אבן עזרא

וכל חכמון מהאחדים הוא האחד שהוא הכל · על כן הוד המעלות והתכלות · וטעם והתגדלתי והתקדשתי · ועוד אשר כן אתפאר · והנה האחד אין לו תמונה והוא כדרך כלל לכל התמונות כי מאתו יצאו · והנה הגויות העליונות שהם המאורות והכוכבים אין להם פנים ואחור · אף כי לנשמת האדם העליונה · ואף כי למשרתי עליון · אף כי לעליון העליונים · והנה האורך בין שהי הנקודות והנקודה הקרובה לא תפועל שר הפנים ושר הכח · והנקודה האחרת סוף הכח · והנוטה האדם לפנים · והגוף העליון אל הימין · והאמת אל העליון · והנה משה יכול לדעת ולראות בעין לבו איך הבריאות דבקות ביוצר בראשית הנקרא אחורים · ומדרך הכבוד אין כח בנברא לדעת זה · וזהו כי לא יראני האדם וחי · בעבור היות נשמת האדם עם הגוף · והנה אחרי מות המשכיל תגיע נשמתו למעלה גדולה שלא יגיע לו בחיי האדם · והנה משה שב כללי · על כן אמר השם: ידעתיך בשם · כי הוא לבדו יודע הפרטים ואלקיהם בדרך כלל · ובעבור כי הנכבד באדמה הוא האדם · על כן צורת הכרובים · והנכבד באדם ישראל · על כן דבר קשר של תפילין · ועל כן כתוב בשיעור קומה · כי השם הוא בורא כל גוף וכל נכבד מהגוף · והנכוזה מהגוף הוא המקרה · ואמר ר׳ ישמעאל כל היודע שיעורו של יוצר בראשית מובטח לו שהוא בן עולם הבא ואני ור׳ עקיבא ערבים בדבר זה · וזהו נעשה אדם בצלמנו כדמותינו · ודע כי כל הנמצאים והחיים בארץ והעוף והבהמה והחיה והרמש וכל אדם קשורים בעליונים · כי הכללים קשורים בארבעה ושמונה צורות הגלגל · וזהו אשר חלק ה׳ אלהיך אותם לכל העמים · והמוסיפים להאיר עיניכם · מעט הענין אולי ידעו זה ולא רצו לגלות הסוד לתלמידים · והעד הנאמן ולא חלק להם · וידוע כי המחברות הם מאה ועשרים · מחברות השבעה · והמחברת הגדולה במספר כלם · היא אחת · והמחברת השניה היא אחת ועשרים · וכנגדה מחברת החמשה ככה · וזה המספר יצא משבעה · ומחברת השלשה חמשה ושלשים · שגם זה המספר יוצא משבעה מחברות · וככה מחברת הארבעה · והנה מחברות השמה שבעה · והמחברת שהיא כוללת המשפחות לכל האדמה כפי מזל כל גבול מהשבעה גבולות שהם כל הישוב · ועליהם כתוב אתה הצבת כל גבולות ארץ קיץ וחורף · שהשמש בכל הגבולות אתה יצרתם · ואין השנוי בא מהשמש רק בעבור נטותה לפאת צפון ודרום · והנה המחברת השניה העליונים במזל טלה היא בכל תשע מאות ושתים שנה · ושניהם סובבים ממזל התחברותם אל מזל תשיעי בכל עשרים שנה · ככה יתגלגלו שתים עשרה פעמים עד מאתים וארבעים שנה · ומשם יתגלגלו כמספר הזה ובדרך הזה במזלות העפר · גם במזלות הרוח · גם במזלות המים · ואל יפלא על לבך כי הארבעה תולדת הם בשמים · ויש חום בשמש וקור בלבנה ובשבתי · האילנה אלילם כי הבריות העליונות נכבדות הן · ועליהם כתוב כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם חוק נתן ולא יעבר · רק נקראו ככה בעבור המקבלים · והנה לא יוכלו המשרתים לשנות דרכם ושיעבור אחד מהם החק שנתן לו השם · גם כן כל נצא השמים והשפלים יקבלו מהם כפי מהכונתם · על כן לא ייטיבו ולא ירעו והנה המשתחוה למלאכת השמים לא יועילו לו כי אם מה שנגזר עליו כפי מערכת הכבי מולדתו כן יקרנו · חוץ אם ישמרהו כח העליון יותר מכח הככבים שיהיה דבק בו · אז ינצל מהגזרות · והאן לך משל חשוב · שהיתה מערכת הכוכבים שיגדל נהר על עיר אחת וישטוף אנשיה או ימותו · ונא נביא והזהירם שישובו אל השם בטרם בא יום רעתם ושבו אליו בכל לבם · ובעבור שדבקו בו נתן בלבם שיצאו אנשי העיר לחוץ להתפלל אל השם · והנה עשו כן · וביום ההוא גדל הנהר שהאום כמנהגו כאשר ראינו בעינינו פעמים רבות ושטף כל העיר · והנה לא הרס גזירת השם והוא הצילם · ותשוב כי המשרתים ירוצו הסוסים עוברים במסלה ולא ירוצו להרע או להיטיב רק ככה דרכם · ותשוב כי במסלה איש עור לא ידע מנהג הסוסים מתי אולכין אל ימין או לשמאל · והוא נשען על פקח שידע כורם · והנה הוא ישמרנו כי ברוצם נלד זה יוליך העור לצד האחר · ומרוצת הסוס לא השתנה והעור ימלט · ובעבור זה אמר השם אהר אשר חלק · ואתכם לקח ה׳ להיות לו לעם נחלה · ככה לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא · וזהו ונפלינו אני ועמך · וזהו שאמרו חכמינו ז״ל אין מזל לישראל כל זמן שהם שומרי התורה · ואם לא ישמרוה ישלוט בהם המזל כאשר הוא מנוסה · כי כל מחברת ומזל דלי במערכת רעה · הנה יצא רעה לשונאי ישראל · והיודעים חכמת המזלות יודו כן · והנה היתה במערכת השמים במחברת שיעמדו בגלות מצריה עוד שנים רבות · ובעבור שלעקו אל השם ושבו אליו הושיעם השם · וכאשר יקרא לכלל כן יקרה ליחיד · על כן שומר תורה אשרהו : והנה ידעתיך בשם · כמו יודע ה׳ דרך צדיקים : והנה הראני נא · איננו במראית העין · והנה על פניך · על פניך הפנימית והם פני הלב · וטעם כל טובי · שאינו כמו הכל ולא בכל ולא עם הכל · וטעם וחנותי את אשר אחון · על משה · כי אעביר כל טובי על פניך · ולפני עברי ארחמך · וזהו שאסוך כפי עליך והנה זה הוא הפירוש · והכף כדמות סתר כמסתיר עלם השמש בכפו שלא תפרד נשמתו מעל גויתו · והנה וראית את אחורי מפאת שהוא הכל והכודן מלא הכל ומאתו הכל וכל המונחם כל · וזהו ותמונת ה׳ יביט : (א) ויאמר · פסל לך · כמו לך לך · ואתה קח לך · וטעם הראשונים · כמדתם · אמר הגאון כי השניים נכבדים מהראשונים כי השניים נתנו ביום קדש וביום הכפורים ולא כן הראשונים · כי הם ירדו ביום י״ז בתמוז וביום חול · ויש עם השניים זכר שלש בריתות · ובשניים כתוב ולמען ייטב לך · והראשונים נשברו · ואלה כדברי הלוים לא מעלין ולא מורידין · כי מכתב אלהים היו שניהם · ועוד כי הראשונים הם מעשה אלהים · והשניים מעשה משה : (ב) והיה נכון לבקר ועלית · זאת היא הפעם השלישית · שבכל פעם ישב ארבעים יום וארבעים לילה : (ג) ואיש · בעבור שעלה אהרן ובניו עמו

ספורנו

כם משה ואליהו שהיה מי׳ דברים שנבראו בין השמשות : (כג) וראית את אחורי · תראה איך תהיה פעולת כל מה שלמטה ממני : ופני לא יראו · אבל לא יהיה נראה אצל זולתי איך ממציאותי ישפע מציאות כל נמצא כמו שבארנו :

אל־מול ההר ההוא: ד ויפסל שני־לחת אבנים כראשנים וישכם משה בבקר ויעל אל־הר סיני כאשר צוה יהוה אתו ויקח בידו שני לחת אבנים: ה וירד יהוה בענן ויתיצב עמו שם ויקרא בשם יהוה: ו ויעבר יהוה ׀ על־פניו ויקרא יהוה ׀ יהוה אל רחום וחנון ארך אפים ורב־חסד ואמת: ז נצר חסד לאלפים נשא עון ופשע וחטאה ונקה לא ינקה פקד ׀ עון אבות על־בנים ועל־בני בנים

נו"ן רבתי

ת"א ויפסל משה שבת פו: ה' ה' · ר"ה י"ז: אל רחום · שם: ארך אפים · עירובין כב בבא קמא נ סנהדרין קיא: ורב חסד · ראש השנה יז: נשא עון · יומא נו · ונקה · שבועות לט יומא פו:

רש"י

וקולות וקולות בלשה בהן עין רעה אין לך יפה מן הצניעות: (ה) ויקרא בשם ה' · מתרגמינן וקרא בשמא דה': (ו) ה' ה' · מדת רחמים היא אחת קודם שיחטא ואחת לאחר שיחטא וישוב: אל · אף זו מדת רחמים וכן הוא אומר אלי אלי למה עזבתני ואין לומר למדת הדין למה עזבתני כן מצאתי במכילתא: ארך אפים · מאריך אפו ואינו ממהר ליפרע שמא יעשה תשובה: ורב חסד · לצריכי חסד שאין להם זכיות כל כך: ואמת · לשלם שכר טוב לעושי רצונו: (ז) נצר חסד · שהאדם עושה לפניו: לאלפים · לשני אלפים דורות: עונות · אלו הזדונות: פשעים · אלו המרדים שאדם עושה להכעיס: ונקה לא ינקה · לפי פשוטו משמע שאינו מוותר על העון לגמרי אלא נפרע ממנו מעט מעט ורז"ל דרשו מנקה הוא לשבים ולא ינקה לשאינן שבים: פוקד עון אבות על בנים · כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם שכבר פי'

רמב"ן

איש אל ירא בכל ההר גם בתחתית ההר מקום מעמד ישראל בראשונה גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא מעד · כי בראשונות לא הוזהרו רק שלא הגע בו יד אם בהמה אם איש · והנה עדיין היו עומדים באזהרה ההיא כי הכבוד היה תמיד בהר עד שנתנו הלוחות הראשונות אבל עתה החמיר בשעת מתן הלוחות האלו יותר ממעמד הראשון · והטעם בכל זה כי בראשונות היה המעמד בעבור כל ישראל וזה למשה בלבד בזכותו ובתפלתו וגדול יהיה הכבוד הנגלה על ההר האחרון מן הראשון: (ה) ויתיצב עמו שם · ה' נתיצב · כענין ויבא ה' ויתיצב עמו · עם משה שבא בענן כאשר בראשונה: (ו) וטעם ויעבר ה' על פניו · שקיים אני אעביר כל טובי על פניך ויקרא ה' ה' אל · שלש תיבות האלו הן שמות הקדש · וחכמים יקראו אותן מדות כי הם מדת בעל התשובה ומדת רחמיו ומדת טובו · והשם המיוחד לא יתרבה בהן · והנה המדות שהם מקרים באדם הן עשר מדות רחום וחנון וכו' והנה כולן מדות מצד אחד ומצד אחר הן שמות פעלם · והעשר מדות והמדות נאמרו על השמות · כי רחום וחנון וארך אפים באל עליון · על כן לא אמר מרחם וחונן ומאריך אפים כי השם פעול למדות האלו · ורב חסד ואמת נוצר חסד לאלפים במדת רחמים שהוא מרבה בחסד על

אבן עזרא

אחר מעמד הר סיני וירד ממנו · גם עלה ועמד שם כפעם הראשונה: בכל ההר · אע"פ שיהיה רחוק ממקום הכבוד: (ד) ויפסל · מנהג הלשון לדבר ככה נאמר ויקח בידו שני לוחות אבנים ולא אמר ויקח בידו שני הלוחות · כמו וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ה' · ולא אמר מאתו · וככה בפסוק אחד בני ישראל חמש פעמים · והנה הוא דרך צחות: (ה) וירד · י"א כי ויתיצב על הענן כי השם היה עובר · ודע כי המשיל ההר העליונים והנכבדים מהנפשות · כאשר הוא ההר עליון על האדמה: ויקרא בשם ה' · הנה השם הוא הקורא · והנה למדנו איך יקרא משה: (ו) ויעבור · ואל תתמה בעבור שהשם קורא השם · כי הוא לבדו יודע ודעת וידוע וזה דבר עמוק הוא מאד: אמר הגאון כי השם הראשון דבק עם ויקרא · ואלו היה כן למה לא דבקו בעל הטעמים · והנכון כי השם שתי פעמים כמו אברהם אברהם יעקב יעקב משה משה ככה הקריא וכתוב · כי שלש עשרה מדות הם · והגאון אמר כי השם הנכבד במספר אם כן אינו מדה · והשנים שהוא אדון · וזאת טעות כי הנכתב אינו אדון · רק כנוי הוא כשי המדבר דרך כבוד · ורב נסים אמר כי מלת ארך אפים שתי מדות לטובים ולרעים גם זה אינו נכון · כי לא תוסיף המדה בעבור שני האדם · ועוד כי השם הוא ארך אפים לרשעים ולא נאמר לא חטאו · והנה ונקה מדה בפני עצמה · עד הנה מספר י"ג מדות · ועל דרך הפשט ונקה לא ינקה מדה אחת · כי ונקה שם הפעל היא · כמו אם ענה תענה אותו · רק למדנו ממלת ונקה לא ינקה שהוא לשובים רק לשבים ינקה כדברי הנביאים · על כן הוציאם מלת ונקה ממספר המדות · ומאמר פוקד עון אבות · גם היא מדת רחמים · ודע כי שבעים הם נגדי הסוגה ובעבור שבלין כמו הכביט הכניסו במספר · והנה אחד עשר שבטים נולדו בפדן ארם ובנימין לבדו נולד בארץ כנען · והנה כתוב על כלם אלה בני יעקב אשר יולד לו בפדן

רשב"ם

אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו · דרך העברה היו כורתים ברית: (ה) ויתיצב עמו · עם משה הנצב שם כדכתיב ונצבת על הצור: ויקרא בשם ה' · הקב"ה קרא כשהיה עובר בשם כמו שהולך ומפרש · שכן כתוב למעלה.

לקבל טורא ההוא: ד ופסל תרין לוחי אבניא כקדמיתא ואקדם משה בצפרא וסלק לטורא דסיני כמא דפקיד יי יתה ונסב בידה תרין לוחי אבניא: ה ואתגלי יי בעננא ואתעתד עמה תמן וקרא בשמא דיי: ו ואעבר יי שכנתה על אפוהי וקרא יי יי אלהא רחמנא וחננא מרחיק רגז ומסגי למעבד טבון וקשוט: ז נטר טיבו לאלפי דרין שבק לעוין ולמרוד ולחובין סלח לדתיבין לאוריתה ודלא תיבין לא מזכי מסער חובי אבהן על בנין מרדין ועל בני בנין על דר תליתי ועל דר רביעי:

נתינה לגר

נ"ף דרשו רז"ל (מנחות ל"ה) "שהראהו קשר של תפילין" ר"ל קישור העולמות ופעולותיו הנכבדות כמ"ש המורה. לד (ו) ארך אפים, מרחיק רגז. להרחיק ההגשמה. (ז) ונקה, סלח לדתיבין לאוריתה, לא ינקה, ולדלא תיבין לא מזכי. הנה מפסיק "ונקה" ממלות "לא ינקה" משמע שהוכר שינקה לבד שייך לי"ג מדות, ולא ינקה ופוקד עון אבות הוא פי' לנשיאת עון, ולפ"ז "ה' ה' אל" הן שתי מדות כמ"ש המפרשים. והינה לת' "לא מזכי" ולא "לא סלח" כאשר ת' "ונקה" משום דמדה טובה מרובה כו'. ועל בני בנים, ועל בני בנין מרדין. הוסיף מלת "מרדין" כמה שהוסיף לעיל

אבן עזרא

הרם. כי אחר הרים הלך ולא חשש להוציא האחד. והנה בבהמות נשא ידו אבותיך ממצרים. ומנהג ואחרים לא ידעו כי שם עלדו. והנה השם הנכבד הניכוהו במדות והוא שם הפעם. והנה הזכרתי כפ' ואלה שמות כי פעמים הוא שם התאר ופעמים מדה וכן שתים. ומלת אל. שלישית: רחום. רביעית: וחנון. חמישית: ארך אפים. ששית: ורב חסד. שביעית: ומלת רב. השרת בעבור אחרת. ורב אמת. שמינית: נוצר חסד לאלפים. תשיעית: נושא עון. עשירית: ונושא פשע. אחת עשרה: ונושא חטאה. שתים עשרה: ונקה. שלש עשרה. והשם שהוא התאר כולל הנכבדים והגויות ועליונים ושפלים: ואל. כמו תקיף שיעשה הנכון בחכמה: ורחום. כדרך כרחם אב על בנים. שישמרם שלא יפלו: וחנון. כדרך כי חנון אני. להושיע מי שנפל ולא יוכל קום: ארך אפים. שלא יכעוס מהרה על הרשע: ורב חסד. לצדיק ולרשע: ורב אמת. שימלא ויקיים דברו: נוצר חסד. האב לבנים אם היו פונים: נושא עון. שיש לבך לדברי. הנה הזהב והזקן והיית לאיש והנה איש היה. רק ממנו איש חיל ונודע. והנה כתוב כי זקנתי מהיות לאיש. והפירוש מהיות בעולם או אשה לאיש כי נכנס היום. והנה והבואה אשים הוא המשכב כי נכנס היא. והנה אשר כאו אליך הלילה איננו מזה הטעם כי זכר הוא. והנה החוטא ונשא עונו. לא יכופר החטא לו רק כעונש שיבא עליו על דרך ולאת לב"ך שבא. ועהם שא נא הפלתי. כי משה צדיק היה. והכלל כי הנושא עונו בעצמו הוא לגנאי לעולם. ונשיאת חטא על שני דרכים הדרך האחת שימחול לו כמו זה שהוא לשבח לנבואת העון. והדרך האחרת ביהיה נושא העון אחד רשע. והנה לנושא עון היה לגנאי ולנבואת העון לשבח. כמו ונשא את עונה. כי העונש יסור מעליה ויסיר עליו: ונושא פשע. דע כי פשע קשה מעון כאילו הוא הפושע יוצא מתחת הרשות. כמו אז תפשע לבנה מתחת יד יהודה. והנה עון פחות ממנו והוא בזדון. ומלת חטאה כמו חטאת. והוא שם דבר. ואיננה כמו הממלכה כחטאה כי היא התאר. ומלת חטאה כוללת כל מחשבה וכל שגגה במעשה. כי עון במעשה או בלשון. והנה השתכלנו תאלת מהם

רמב"ן

נצורתו ועוזו והאמת ברחמיו ונוצר חסד לאלפים כי זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל. או נוצר מלמיח מן ונצר משרשיו יפרה ובטובו הוא נושא עון ופשע וחטאה. מלשון אני עשיתי ואני אשא וגו'. ונקה לא ינקה ופוקד עון אבות על בנים. פירוש לנשיאות. ויקרא מדה כי ינקה אותו בפקידה ההיא: ומפני כי הנשיאות איננו שוה בעון ופשע ובחטאה אבל בכל אחד ענין מיוחד לו יקרא בכל אחד מדה אחת. והנה משה השתחוה לשם שעבר על פניו ובקש שילך תמיד בקרבם ויסלח לעונם ולחטאתם בכל מה שיעשו וינחילם את הארץ. ולא אמר ולפשעינו כי לא יתכן לסלוח הפשעים שהם המרדים רק שישא אותם ולא יכלם בהם. ולא יתעלם ממך למה נכתבו בו שני השמות הללו באל"ף דל"ת. ומפני זה אמר הנה אנכי

כורת

ספורנו

(ה) ויתיצב עמו שם. ויתיצב משה עם האל ית' כמו שאמר לו ונצבת לי שם: ויקרא. האל ית': בשם ה'. קריאה מודיעה פעולת אלהיות: (ו) ויקרא. האל ית'. ה' ה'. הוא המתמיד שנשנה איננו ישנה. והוא המקיים מציאות כל נמצא שאין לשום נמצא קיום מציאות זולתי כשופע ממציאותו: אל. יכול על זה. כמו פועל רצוני. על הפך הפעולה הנמשכת מן הפועל הטבעי שהיא נמשכת ממנו בהכרח לא מצד יכולת בחירתו: רחום. על החייבים להקל ענשם בקראם אליו כאמרם ה' בצוקי רע וגו' נעקו וה' שמע. ורואה בעוני נדכאים כענין וגם ראיתי את הלחץ: וחנון. שהם חן וגומל טוב לשואלים אע"פ שאינם ראוים לו: ארך אפים. לצדיקים ולרשעים כדי שישובו: ורב חסד. מטה כלפי חסד כדים כאמרם ז"ל (פרק קמא דר"ה) מעביר ראשון ראשון. וכך היא המדה: ואמת. ורב אמת מאריך אפים וגבי דוליה. כאמרם ז"ל (שם) ועון עצמו איננו נמחק. וכאמרם אשר לא ישא פנים אין אברהם מציל את ישמעאל ולא יצחק מציל את עשו. ולא יקח שוחד שאין מצוה מכבה עבירה: (ז) נוצר חסד לאלפים. שומר זכות אבות לבנים. להיטיב לבנים בשביל אבותם: נושא עון. מזיד: ופשע. מרד במלכות: וחטאה. הכעסה נוספת על המרד כענין כי רעתכי או תעלוזי אבל אין נשיאות הא' כנשיאות האחר בלי ספק ולכן ימנו למדות נפרדות: ונקה. אע"פ שהוא מנקה לשבים מאהבה והיא התשובה המגעת עד כסא הכבוד כמו שאמרו ז"ל (יומא פ' י"ה) שעונות נחשבים להם כזכיות שנאמר עליהם חיו יחיה. מכל מקום לא ינקה אפילו לשבים כאשר תהיה תשובתם מיראת עונש בלבד. כאמרם ז"ל שזדונות נחשבים להם כשגגות שנאמר כי כשלת בעונך: פוקד עון אבות על בנים. ממתין לאבד רשעי ארץ עד שתמלא סאתם. וזה כמלוי הוא שיגיע עונם למדרגה מן הרע שלא תהיה עמהם תקות התשובה וזה יהיה על הרוב כשיתמיד רשעם בכמה דורות זה אחר זה: על

שלשים

עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים׃ ח וַיְמַהֵר מֹשֶׁה וַיִּקֹּד אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ׃ ט וַיֹּאמֶר אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנָי יֵלֶךְ־נָא אֲדֹנָי בְּקִרְבֵּנוּ כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא וְסָלַחְתָּ לַעֲוֺנֵנוּ וּלְחַטָּאתֵנוּ וּנְחַלְתָּנוּ׃ ששי י וַיֹּאמֶר הִנֵּה אָנֹכִי כֹּרֵת בְּרִית נֶגֶד כָּל־עַמְּךָ אֶעֱשֶׂה נִפְלָאֹת אֲשֶׁר לֹא־נִבְרְאוּ בְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הַגּוֹיִם וְרָאָה כָל־הָעָם אֲשֶׁר־אַתָּה בְקִרְבּוֹ אֶת־מַעֲשֵׂה יְהוָה כִּי־נוֹרָא הוּא אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עִמָּךְ׃ יא שְׁמָר־לְךָ אֵת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם הִנְנִי גֹרֵשׁ מִפָּנֶיךָ אֶת־הָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃ יב הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָּא עָלֶיהָ פֶּן־יִהְיֶה לְמוֹקֵשׁ בְּקִרְבֶּךָ׃ יג כִּי אֶת־מִזְבְּחֹתָם תִּתֹּצוּן וְאֶת־מַצֵּבֹתָם תְּשַׁבֵּרוּן וְאֶת־אֲשֵׁרָיו תִּכְרֹתוּן׃ יד כִּי לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל אַחֵר כִּי יְהוָה קַנָּא שְׁמוֹ אֵל קַנָּא הוּא׃

בראש העמוד ביה שמו : ר׳ רבתי

ת״א וימהר משה · סנהדרין קיא : הנה אנכי · ר״ה יז : וראה כל העם · עקיד׳ שער יב . כי לא תשתחוה · גיטין מ סנהדרין סג הוריות ד׳ חולין סב · האליליס ח :

רש״י

במקרא אחר לשונאי : ועל רבעים · דור רביעי נמצאת מדה טובה מרובה על מדת פורענות אחת לחמש מאות שבמדה טובה הוא אומר נוצר חסד לאלפים : (ח) וימהר משה · כשראה משה שכינה עוברת ושמע קול הקריאה מיד וישתחו : (ט) ילך נא אדני בקרבנו · כמו שהבטחת מאחר שאתה נושא עון ואם עם קשה עורף הוא וימרו בך ואמרת על זאת פן אכלך בדרך אתה תסלח לעונגו וגו׳ יש כי במקום אם : ונחלתנו · ותתננו לך לנחלה מיוחדת זו היא בקשת ונפלינו אני ועמך שלא תשרה שכינתך על עובדי כוכבים : (י) כרת ברית · על זאת : אעשה נפלאות · ל׳ ונפלינו שתהיו מובדלים בזו מכל עובדי כוכבים שלא תשרה שכינתי עליהם : (יא) את האמורי וגו׳ · ששה אומות יש כאן כי הגרגשי עמד ופנה מפניהם : (יג) אשריו · הוא אילן שעובדים אותו : (יד) קנא שמו · מקנא ליפרע ואינו מוותר וזהו כל לשון קנאה

רמב״ן

כורת ברית עד את מעשה ה׳ כי נורא הוא: (ט) וטעם כי עם קשה עורף הוא · כפשוטו שילך בקרבם בעבור שהם עם קשה עורף · כי אחר שנתרצה להם הב״ה היה ה׳ טוב לקוטי ערפם יותר ממלאך · ומבקש להגדיל טובם יותר כי הם עמו ונחלתו וכאשר בשעת הכעס היה נוח להם שישלח לפניהם מלאך בעבור שהם עם קשה ערף · כמו שאמר פן אכלך · כן בעת הרצון טוב להם בשכינה בעבור שהם עם קשי עורף שיותר יחונן וירחם על עבדיו · והשם ענהו שיעשה כן שיכרות הברית ויעשה בו נפלאות כאשר

אבן עזרא

על דבר המרגלים · ויאמר ה׳ שהוא שם הכעס · והמדות הטובות עליו נאמרות · ולא הזכיר השם השני שהוא האחר · כי השם רצה להשמיד ולא אל · כי אין צורך להזכיר המדה הזאת · ולא רחום כי ישראל לא היו חטאים · ולא חנון כי לא נתנם להם חמס שיצעקו אל השם להושיעם · והזכיר ארך אפים · כי היו רשעים · ורב חסד · לכל הוא · ולא הזכיר ואמת כי היו חייבים · והזכיר נושא עון ופשע · ולא הזכיר וחטאה כי לא היו שוגגים · ומרוב הטעות שיהיה במשה בבנים ובבני בנים ישראל נאמר וסלחת לעונינו ולחטאתינו · ולא הזכיר הפשעים · בעבור גודל מעלתו שלא יסכן שיפשע : (ח) וימהר · ריקי שם אמרו כי מהר משה כאשר הזכיר רבעים שלא יאמר חמשים · וזאת טעות גדולה כי אין כדעת סוכלת שיפסוק הוא דברי כבש בעוד שהיה מדבר כי היה בן מות לנפשו · רק כאשר

רשב״ם

למעלה וקראתי בשם ה׳ לפניך : (ח) וימהר משה · משראה הקב״ה עובר ושמע קולו מיד התחיל להשתחוות : (ט) כי עם קשה עורף הוא · יכול אתה ללכת בקרבנו מאחר שכולחן ורחמן אתה : (י) הנה אנכי כורת ברית · על זאת שאלך עמהם · וגם את הדבר הזה אשר דברת אעשה · שאמרת ונפלינו אני ועמך · שנגד כל עמך אעשה יך הפלאה וראה כל העם את הגדולה שאני עושה עמך כי נורא כדכתיב וייראו מגשת אליו וכתב ויראו

בני

ח ואוחי משה וכרע על ארעא וסגיד: ט ואמר אם כען אשכחית רחמין קדמך יי תהך כען שכנתא דיי בינגא ארי עם קשי קדל הוא ותשבוק לחובנא ולחטאתנא ותחסנינגא: י ואמר הא אנא גזר קים לקבל כל עמך אעבד פרישן די לא אתבריא בכל ארעא ובכל עממיא ויחזי כל עמא די את ביניהון ית עובדא דיי ארי דחיל הוא די אנא עבד עמך: יא טר לך ית די אנא מפקד לך יומא דין הא אנא מתריך מן קדמך ית אמוראי וכנענאי וחתאי ופרזאי וחואי ויבוסאי: יב אסתמר לך דילמא תגזר קים ליתב ארעא די את עליל עלה דילמא יהי לתקלא בינך: יג ארי ית אגוריהון תתרעון וית קמתהון תתברון וית אשריהון תקצצון: יד ארי לא תסגוד

נתינה לגר

(כ' ס') סוף כמדרש חז"ל ,כאן כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם" . (ט) וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו , ותשבוק לחובנא ולחטאנא ותחסננא. בכ"י פלי נמצא ,לעוינא ולחובנא"

בעל הטורים

לא יסמוך על נבואתו לעבור על כיווי : (יב) פן תכרת ברית ליושב הארץ · ליושב מלא וי"ו דבשה היו שמזהיר עליהם שנרגשי

אבן עזרא

נפסק הקול מיד אמר משה להתפלל · ועוד כי הנה כתוב כן בפרשת הדברות · והנה כל ישראל שמעו זה ואיך יעלה על לב משה שיאמר הקב"ה לחטאים · ובעבור שהזכיר ונקה לא ינקה לא הוצרך לומר לשונאיו · ומלת ויקד · בעלי הכפל מגזרת קדקד · בשם קדקדו בארץ על משקל ויפש כבסף · ויקדו כמו ויאמו · ואל תשמע אל המוסיפין ברשים מלבם בעבור המשקל ועל זה הדרך ידמו כאבן : (ט) ויאמר · טעם ילך נא אדני בקרבנו · כאשר יסעו כמו והתהלכתי בתוככם : כי עם קשה עורף · על דעת רבי מרינוס אע"פ שעם קשה עורף הוא · וכן רפאה נפשי כי חטאתי לך · אע"פ שחטאתי לך · ולפי דעתי רפאני כי אני מודה שחטאתי לך · ובעבור חטאי החליאני · וככה זה אני מודה כי עם קשה הוא ואתה תסלח : (י) ויאמר הנה אנכי כורת ברית · וזהו כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית · והם התנאים הכתובים מתחלת שמר לך · ובעבור זה אכתוב לך הלוחות השניים ויהיה כשטר עדות וכל זה בסלחתי לעונם היה בעבור כבודך · על כן אעשה עמך נפלאות שיתמהו כל רואיך וידעו כי נתתי הוד עליך שלא עשיתי כן מיום שבראתי שמים וארץ וזהו דבר קריעת פניו · והנה כתוב במותו לא כהתה עינו ולא נס לחה הפך תולדת כל הזקנים : והעם אשר לא נבראו בכל הארץ · לא נשמע זה בגוים · והגאון אמר אשר לא נבראו כן בכל ארץ מצרים שיצאתם משם · ובכל הגוים : (יא) שמר לך · לפי דעתי עם משה ידבר שישמור אלה הדברים ויספרם לבני ישראל · על דרך שמרו עדותיו וחוק נתן למו כאשר פירשתי במקומו · ותחלת הפרשה שהאמר להם הנני גורש מפניך · וזאת הפרשה דומה לפרשת הנה אנכי שולח מלאך עם הפרשה שהיא למעלה · ומלת גרש · מהבנין הקל והוא פועל יוצא · וככה אלמנה וגרושה : (יב) השמר לך · הנה זה כמו לא תשתחוה לאלהיהם : (יג) כי את מזבחותם · כמו כי הרס תהרסם : (יד) והזכיר אל קנא · כאמור בעברת

רמב"ן

בקשו ונפלינו אני ועמך ואמר נגד כל עמך : (י) וראה כל העם אשר אתה בקרבו · כי הגדולות והנוראות האלה עם משה יעשה אותם ובעבורו · והעם יהיו בברית · ולא יתכן לפרש שיבטיח לעשות עם ישראל עתה נפלאות אשר לא נבראו מקודם בכל הארץ ובכל הגוים כי לא נעשו להם נפלאות גדולות אחרי זה יותר ממה שנעשה עמהם מתחלה במצרים ועל הים · אבל נבראו ונעשו עמהם מתחלה יותר גדולות · אלא שהענין ירמוז אל שכון השכינה בהם ועל היותו עם משה לכבוד ולתפארת בנעלה ובמופלא כאשר אמר ונפלינו וכמו שפירשתי · והקב"ה יראנו נפלאות מתורתו : (יא) שמר לך את אשר אנכי מצוך היום · לא אמר בכל המצות שעברו אנכי מצוך · ועל כן נפרש שיאמר שמור המצות שאנכי מצוך היום ולא תעשה בהן כאשר עשית במה שצויתיך תחלה שעברת על הכל לעבוד ע"ז והבטיח לגרש העמים ולהזהיר על ע"ז שלהם ועל בריתם כאשר עשה בפרשת הנה אנכי שולח מלאך לפניך שיחזרו על התנאים הראשונים והוסיף בכאן אלהי מסכה לא תעשה לך שלא יעשו כאשר עשו בעגל אפי' כמחשבת השמים אותו תייר לפניהם · והחזיר ענין שלש הרגלים לראות בהן את

ספורנו

שלשים · כשיוסיף הדור האחרון להרע מאבותיו כענין ויקשו את ערפם הרעו מאבותם : ועל רבעים · כשלא יוסיפו אבל יתמידו : (ח) וימהר משה · להוספה בכנעה כי אמנם מהירות בהשתחויה הורה על גדלות הדבר אשר לו יכנע המשתחוה · כאמרם ז"ל (ברכות פרק קמא) רב ששת כי כרע הוה כרע כי חיזרא : (ט) כי עם קשה עורף הוא · ויחטא אל כל פנים · ואע"פ שבלכתך עמנו יהיה עון הדור יותר גדול כמו שאמרת רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך · מכל מקום טוב לנו שתלך אתה עמנו : וסלחת לעוננו · כי עמך הסליחה ונקוה לסליחתך ולא ילך מלאך עמנו אע"פ שעון המרי בו לא יהיה כ"כ גדול · מאחר שאין עמו שום תקות סליחה כאמרך כי לא ישא לפשעכם : (י) הנה אנכי כורת ברית · להיות בקרבכם כאמרם (מגילה פ' בני העיר) גלו לבבל שכינה עמהם · גלו לעילם שכינה עמהם · גלו לאדום שכינה עמהם : נגד כל עמך אעשה נפלאות · כשיתפללו ע"י מדות הללו : וראה כל העם אשר אתה בקרבו · אמנם מעשה ה' הנורא לעיני כל העם לא יהיה ולבי לעיני אותו העם אשר אתה בקרבו שיראו את מעשי ה' : אשר אני עושה עמך · בזכותך · כאמרו כי מצאת חן בעיני וכו' : (יא) שמר לך את אשר אנכי מצוך היום · לא בלבד אזכירך שלא תמיר כבודך בלא יועיל · אבל אזהירך גם כן שלא תניח אחרים לעבוד לזולתי : (יד) כי לא תשתחוה לאל אחר · לפיכך ההון מזבחו ולא תשא פניו כי אין לך לכבד שום אלוה זולתי : כי ה' קנא שמו · כי שמו מורה על מין מציאות שלא יותאם לשום נמצא זולתו לפיכך אל קנא

הוא

טו פֶּן־תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ וְזָנוּ ׀ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם וְזָבְחוּ לֵאלֹהֵיהֶם וְקָרָא לְךָ וְאָכַלְתָּ מִזִּבְחוֹ׃ טז וְלָקַחְתָּ מִבְּנֹתָיו לְבָנֶיךָ וְזָנוּ בְנֹתָיו אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן וְהִזְנוּ אֶת־בָּנֶיךָ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן׃ יז אֱלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא תַעֲשֶׂה־לָּךְ׃ יח אֶת־חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם׃ יט כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם לִי וְכָל־מִקְנְךָ תִּזָּכָר פֶּטֶר שׁוֹר וָשֶׂה׃ כ וּפֶטֶר חֲמוֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה וְאִם־לֹא תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ כֹּל בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּפְדֶּה וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם׃ כא שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר תִּשְׁבֹּת׃

ת"א אלהי מסכה. פסחים קיח מכות כג: את חג. פסחים שם מכות שם: וכל מקנך. בכורות ג ו: ופטר חמור. בכורות ה ו: כל בכור. קדושין כט בכורות נא: ולא יראו פני. קדושין כט בכורות נא: ריקם. קדושין יח: בחריש שבת ט ר"ה ט מועד קטן ג מכות ח הוריות ד:

רש"י

אוחז בגלחונו ופורע מעוזביו: (טו) ואכלת מזבחו. כסבור אתה שאין עונש באכילתו ואני מעלה עליך כמודה בעבודתו שמתוך כך אתה בא ולוקח מבנותיו לבניך: (יח) חדש האביב. חדש הביכור שהתבואה מבכרת בבישולה: (יט) כל פטר רחם לי. באדם: וכל מקנך תזכר וגו'. וכל מקנך אשר הזכר בפטר שור ושה אשר יפטור זכר את רחמה: פטר. לשון פתיחה וכן פוטר מים ראשית מדון. תי"ו של תזכר לשון נקבה היא מוסב על היולדת: (כ) ופטר חמור. ולא שאר בהמה טמאה: תפדה בשה. נותן שה לכהן והוא חולין ביד כהן ופטר חמור מותר בעבודה לבעלים: וערפתו. עורפו בקופיץ הוא הפסיד ממון כהן לפיכך יופסד ממונו: כל בכור בניך תפדה. חמשה סלעים פדיונו קצוב שנאמר ופדויו מבן חדש תפדה: ולא יראו פני ריקם. לפי פשוטו של מקרא דבר בפ"ע הוא ואינו מוסב על הבכור שאין במצות בכור ראיית פנים אלא אזהרה אחרת היא וכשתעלו לרגל לראות לא יראו פני ריקם מצוה עליכם להביא עולת ראיית פנים ולפי מדרש ברייתא מקרא יתר הוא ומופנה לגז"ש ללמד על הענקתו של עבד עברי שהוא ה' סלעים מכל מין ומין כפדיון בכור במסכת קדושין: (כא) בחריש ובקציר תשבת. למה נזכר חריש וקציר יש מרבותינו אומרים על חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית ללמדך שמוסיפין מחול על הקדש וכן משמעו ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות ועבודת ו' ימים שהתרתי לך יש שנה שהחריש והקציר אסור ואין צריך לומר חריש וקציר של שביעית שהרי כבר נאמר שדך לא תזרע וגו' וי"א שאינו מדבר אלא בשבת וחריש וקציר שהוזכר בו לומר לך מה חריש רשות אף קציר רשות יצא קציר העומר שהוא מצוה ודוחה את השבת:

בכורי

רמב"ן

פני האדון ה' אלהי ישראל כאשר עשה שם. והטעם ידוע כי בא אחר אזהרת ע"ז וכבר פירשתיו בסוף וישמע יתרו: (טו) ואכלת מזבחו. כסבור אתה שאין עונש באכילתו ואני מעלה עליך כמודה בעבודתה לשון רש"י. ואני אומר על דעת רבותינו שזו אזהרה באוכל תקרובת עבודת כוכבים שהם אמרו שאסור הוא מן התורה ולא מצינו בו אלא זה. וכן משמעו פן תכרות ברית ליושב הארץ וזנו אחרי אלהיהם כי

אבן עזרא

כדברים: (טו) פן תכרות. כמו לא תכרות להם ולאלהיהם ברית. והוסיף לפרש פן תכרות ברית וזה בנותיו: (יז) וטעם אלהי מסכה. ומלת אלהי כנוים כוללת כמו עגל מסכה: (יח) והזכיר את חג המצות. כאשר הזכירה בפרשה העליונה. ובעבור שהזכיר כי בו יצאת ממצרים וכנס חג המצות לזכר. הזכיר דבר פטר חמור שגם הוא זכר ליציאת מצרים. כמו בפסוק ובקוצרכם שהזכיר עם חג הקציר. וככה הזכיר זה בפרשת קדושים תהיו. ובעבור זה כל פטר רחם לי: (יט) ומלת מקנך. בא במקום הזה על לשון נקבה. וכמוה רבים כמו. על לשון זכר גם לשון נקבה: (כא) ששת ימים. ככה כתוב

רשב"ם

בני ישראל את פני משה כי קרן וגו': (יט) כל פטר רחם לי. לפי שעל ידי מכת בכורות נתקדשו כל בכור ביציאתו ממצרים נכתב כאן: (כא) ששת ימים תעבוד. עבודת קרקע כדכתיב כי תעבוד את האדמה. עובד אדמתו ישבע לחם: בחריש ובקציר תשבות. שהיא חשובה ועריבה לבריות. וכ"ש שאר מלאכות:

לטעות עממיא ארי יי קנא שמה אל קנא הוא: טו דילמא תגזר קים ליתב ארעא ויטעון בתר טעותהון וידבחון לטעותהון ויקרון לך ותיכול מדבחיהון: טז ותסב מבנתיהון לבנך ויטעון בנתיהון בתר טעותהון ויטעין ית בנך בתר טעותהון: יז דחלא דמתכא לא תעבד לך: יח ית חגא דפטיריא תטר שבעא יומין תיכול פטירא כמא די פקדתך לזמן ירחא דאביבא ארי בירחא דאביבא נפקתא ממצרים: יט כל פתח ולדא דילי וכל בעירך תקדש דכרין בכור תור ואימר: כ ובוכרא דחמרא תפרוק באימרא ואם לא תפרוק ותנקפה כל בוכרא דבנך תפרוק ולא יתחזון קדמי ריקנין: כא שתא יומין תפלח וביומא שביעאה תנוח בדרועא ובחצדא

נתינה לגר

והוא נכון יותר, ומלת ,ונחלהט" ת' כפי' כרד"ק זכפרש"י. (טז) אחרי אלהיהן, בתר טעותהון. כ"ה בחומשי רוו"ה בל' זכר, והספר שמנוכחא זאת יצאה הטעות לבעל עקדה בפ' פנחס שקרא בפסוק זה אלהיהם במ' ובעל מנחת שי הרעיש עליו. ובכ"י שלי ,טעותהן" ל' נקבה, שתי פעמים. (יט) תזכר פטר שור ושה תקדיש דכרין בבור ואימר. נ"ל שט"ס הוא וצ"ל ,תורא ואמר" ובחומשי רוו"ה שנוכחא ,דכרין הקדיש בכור תור ואימר, ובכ"י שלי ,הקדיש פתח ולד תור ואמר" ומכל הגירסות נראה כי הת"א מפרש הת' מן ,הזכר" לנוכח, (ומרש"י נראה כי מפ' הת' לנקבה נסתרת ומוסב על

בעל הטורים

עמד ופנה: (טז) והזנו את בניך אחרי אלהיהן · וסמיך ליה אלהי מסכה · רמז שיעשו כמין זכרות מצלא לעבודת כוכבים וגם עשו כמין זכרות לצלמי עבודת כוכבים כדכתיב והזני בם (יחזקאל ט"ז): (יח) סמך את חג המצות לאלהי מסכה לומר שעבודת כוכבים אסורה בהנאה כחמץ בפסח: (כ) ולא יראו פני ריקם · וסמיך ליה ששת ימים לומר דאין נדרים ונדבות

אבן עזרא

בראשונה: וטעם בחריש ובקציר · שהם עיקר חיי האדם · אמר עגן יחסם שמו כנען · כי זה על מכתב כאשר · ולא קפסה נוכה · כי אם אמרנו כי ביד הגבר החריש · הלא במלאת קציר יחריש: ולא הזכיר בפרשה הזאת שנת השמיטה · כי היום הידוע השלם היא הנוטה בגלגל העליון ממזרח למערב בעברים והרבעה טעות · ויום השמש הוא שלש מאות וששים וחמשה ימים וקרוב מרביעית יום · כי הוא תקופת השמש מאהלו מערב עד שובה אל מקומו · וחכמי המזלות יבינו זה:

רמב"ן

יזבחו להם תמיד ופן יקרא לך ואכלת מזבחו אשר יזבח לאלהיו בזנותו אחריו ופן תקח מבנותיו לבניך והנה כלן אזהרות נמשכות בלאו הראשון שאמר פן תכרות ברית: (כא) בחריש ובקציר תשבות · על דרך הפשט הזכיר חריש וקציר שבהם עיקר חיי האדם והזכיר השבת באמצע הרגלים כי סמך אותו לחג המצות ולקדוש הבכורות בעבור שכולם זכר למעשה בראשית · כי יציאת מצרים אות ומופת בו כאשר פירשתי בעשרת הדברות · ועוד כי הכתוב אמר שם גם בשבת זכר ליציאת מצרים כמו שאמר בעשרת הדברות האחרונות וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך ה' אלהיך משם על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת ושם אפרש בעה"ש יתברך ויתרומם:

ספורנו

הוא להפרע מן העובד אשר עמו: (טו) פן תכרות ברית · וטעם באמרתי שלא תכרות ברית ליושב הארץ הוא שאם תהיה עמו בברית הטעם כאל אשר על ה' מבני פניו · אם שיקראך לאכול מזבחו והעבוד עמו אז את אלהיו להספיק רצונו · ואם שתעשה זה לאהבת הנשים כמו שהיה הענין בפעור: (יז) אלהי מסכה · הם הטלמסאות הנעשות בשעות ידועות בחבור ככבים מה · ולזה עושין אותן ע"י כהון למען יעשו כל חלקי אותן הצורות יחדיו באותו רגע וכה יחשבו שיוכלו להשיג קנינים וערכי הגופות · ואולי יחשוב החושב שאין זה מרד באל ית' כשלא יקבלהו העובד עליו כאלוה והוא אמנם הפך רצונו כי הפך בלא יפנו עובדיו לעזר אלוה זולתו כאמרו ואנחנו לא נדע מה נעשה כי עליך עינינו: (יח) את חג המצות תשמור · אחר שאסר אלהי מסכה אשר בם חשבו עושיהם להשיג חיי שעה הזכיר מצות אשר מהן ימשכו מיני הצלחות מדומות כאביב כקציר וכאסיף וכעסקי הקנינים · וסדר אותן בזאת הפרשה על הסדר שבו נתנו לישראל · בראשונה מהן היא חג המצות למועד חודש האביב אשר בה יבורך האביב · שנית ענין הבכורות אשר גם יבורך המקנה והיא המצוה שהיתה אחר חג המצות תכף בצאתם ממצרים · שלישית היא מצות השבת שנהגו במרה ובו יבורכו ימי המעשה · כאמרו ששת ימים תעשה מעשיך ואמר דבר על השנה השביעית המברכת השנים כאמרו שש שנים תזרע · רביעית היא חג הקציר אשר בו שבועות חקות קציר ישמור לנו · חמישית חג האסיף שבו יבורך האסיף כאמרו כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך · ואחר אלה המצוות הזכיר מצוה כוללת לשלשה הרגלים והיא יראה כל זכורך · ואחר כך הזכיר מצוות מיוחדות לחג המצות לא תשחט על חמץ ולא ילין · ואחר כך הזכיר מצוה מיוחדת על הרוב לחג הקציר והיא ראשית בכורי אדמתך · כאמרם ז"ל מעצרת ועד החג מביא וקורא · ואחר כך הזכיר מצוה מיוחדת על הרוב לחג הסכות והיא לא תבשל גדי כי אז זמן הגדיים · כמו שאמרו קדמונינו ז"ל (פרק קמא דר"ה) באחד בתשרי ר"ה למעשר בהמה: (יט) כל פטר רחם לי · באדם ובבהמה הטהורה ובקנת הטמאה אבל יהיה זה על אופנים שונים · ולזה אמר וכל מקנך הזכר פטר שור ושה · וזה כי בפטר שור ושה תהיה הזכר · תהיה נזכר בחלק הקרבן הנקרא אזכרה · כאמרו אך בכור שור או בכור כשב או בכור עז לא תפדה קדש הם את דמם תזרוק ואת חלבם תקטיר ופטר חמור תפדה בשה: (כ) וכל בכור בניך תפדה · בפדיון ערכו הקצוב: (כא) ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות · גם כן תהיה כאלהיך כשתעבוד ששת ימים כאשר השבות בשביעי: בחריש ובקציר תשבות · וכן בשבתות אחת לשבע שנים בחריש ובקציר וזה בשבתות השנים

כב וְחַג שָׁבֻעֹת תַּעֲשֶׂה לְךָ בִּכּוּרֵי קְצִיר חִטִּים וְחַג הָאָסִיף תְּקוּפַת הַשָּׁנָה׃ כג שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל־זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי הָאָדֹן ׀ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ כד כִּי־אוֹרִישׁ גּוֹיִם מִפָּנֶיךָ וְהִרְחַבְתִּי אֶת־גְּבֻלֶךָ וְלֹא־יַחְמֹד אִישׁ אֶת־אַרְצְךָ בַּעֲלֹתְךָ לֵרָאוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה׃ כה לֹא־תִשְׁחַט עַל־חָמֵץ דַּם־זִבְחִי וְלֹא־יָלִין לַבֹּקֶר זֶבַח חַג הַפָּסַח׃ כו רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ׃ פ שביעי
כז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כְּתָב־לְךָ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כִּי עַל־פִּי ׀ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כָּרַתִּי אִתְּךָ בְּרִית וְאֶת־יִשְׂרָאֵל׃ כח וַיְהִי־שָׁם עִם־יְהוָה אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם

ת"א וחג שבעת מנחות סד: וחג האסיף · סנהדרין יג: יראה · חגיגה ד: כל זכורך קדושין לד: את פני האדן · חגיגה ד: ולא יחמד · פסחים ח: לא תשחט · פסחים ס: זבחי · שם סד: ולא ילין · שם נט עא: כתב לך · גטין ס תמורה יד: כי על פי · גטין ס תמורה יד: ויהי שם עם · סוטה יג:

רש"י

(כב) בכורי קציר חטים · שאתה מביא בו שתי הלחם מן החטים · בכורים שהיא מנחה ראשונה הבאה מן החדש חטים למקדש כי מנחת העומר הבאה בפסח מן השעורים היא: וחג האסיף · בזמן שאתה אוסף תבואתך מן השדה לבית · אסיפה זו לשון הכנסה לבית כמו ואספתו אל תוך ביתך: תקופת השנה · שהיא בחזרת השנה בתחלת השנה הבאה: תקופת · לשון מסיבה והקפה: (כג) כל זכורך · כל הזכרים שבך הרבה מצות בתורה נאמרו ונכפלו ויש מהם ג' פעמים וד' לחייב ולענוש על מנין לאוין שבהם ועל מנין עשה שבהם: (כד) אוריש · כתרגומו אתרך וכן החל רש וכן ויורש את האמורי לשון גרושין: והרחבתי את גבולך · ואתה רחוק מבית הבחירה ואינך יכול לראות לפני תמיד לכך אני קובע לך שלש רגלים הללו: (כה) לא תשחט וגו' · לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים אזהרה לשוחט או לזורק או לא' מבני חבורה: ולא ילין · כתרגומו אין לינה מועלת בראש המזבח ואין לינה אלא בעמוד השחר: זבח חג הפסח · אימוריו ומכאן אתה למד לכל הקטר חלבים ואיברים: (כו) ראשית בכורי אדמתך · משבעת המינין האמורים בשבח ארצך ארץ חטה ושעורה וגפן וגו' ודבש הוא דבש תמרים: לא תבשל גדי · אזהרה לבשר בחלב וג"פ כתוב בתורה אחד לאכילה ואחד להנאה ואחד לאיסור בישול · גדי כל ולד רך במשמע ואף עגל וכבש ממה שהוצרך לפרש בכמה מקומות גדי עזים למדת שגדי סתם כל יונקים במשמע: בחלב אמו · פרט לעוף שאין לו חלב שאין איסורו מן התורה אלא מדברי סופרים: (כז) את הדברים האלה · ואין אתה רשאי לכתוב תורה שבעל

רמב"ן

(כה) ולא ילין לבקר זבח חג הפסח · כפי פשוטו יזהיר בכל החג שלא ילין עד הבקר מן הבשר כי הנותר ממנו עד בקר באש ישרף ומן החלב שלא יקריב אותו אלא עד הבקר · ואונקלוס הרגש על החלב העולה לגבוה כי הוא החג כאשר אמר שם ולא ילין חלב חגי עד בקר · כי כל המצות האלה שנויות וכתב רש"י ולא ילין כתרגומו אין לינה מועלת בראשו של מזבח ואין לינה אלא בעמוד השחר · זבח חג הפסח אמוריו · ומכאן אתה למד לכל הקטר חלבים ואיברים · ובפרשת צו אבאר זה בע"ה · ולינה בראשו של מזבח מחלוקת הוא בגמרא · ולדעת רבא יש לינה בראשו של מזבח ואם לנו שם האיברים וירדו לא יעלו שאם לא ירדו אפילו לנו בקרקע ימים רבים ועלו לא ירדו כדאיתא בפרק המזבח: (כו) ראשית בכורי אדמתך · בעבור כי הזכיר שיביאו בכורי כל אשר בארצם לבית ה' שם יסמוך לזה לא תבשל גדי בחלב אמו · כי בעת בכורי האדמה יביאו גם כל בכור בהמה הגדיים והטלאים ובעת ההיא יגדלו

רשב"ם

(כג) את פני האדון · כבר פירשתיו באלה המשפטים: (כו) לא תבשל וגו' · כבר פירשתיו: (כז) כתב לך את הדברים האלה · האמורים בפרשה זו הנני גורש מפניך וגו': כי על פי הדברים האלה · שלא תלכו אחרי אלהים אחרים

תְּנוּפָה: כב וְחַגָּא דְשָׁבוּעַיָּא תַּעְבֵּד לָךְ בִּכּוּרֵי חֲצַד חִטִּין וְחַגָּא דִכְנָשָׁא בְּמִפְּקָא דְשַׁתָּא: כג תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא יִתַּחֲזֵי כָּל דְּכוּרָךְ קֳדָם רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל: כד אֲרֵי אֲתָרֵךְ עַמְמִין מִן קֳדָמָךְ וְאַפְּתֵי יָת תְּחוּמָךְ וְלָא יַחְמֵד אֱנַשׁ יָת אַרְעָךְ בְּמִסְּקָךְ לְאִתַּחֲזָאָה קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא: כה לָא תִכּוֹס עַל חֲמִיעַ דַּם פִּסְחִי וְלָא יְבוּתוּן לְצַפְרָא בַּר מִמַּדְבְּחָא תַּרְבֵּי נִכְסַת חַגָּא דְפִסְחָא: כו רֵישׁ בִּכּוּרֵי אַרְעָךְ תַּיְתֵי לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּייָ אֱלָהָךְ לָא תֵיכְלוּן בְּשַׂר בַּחֲלָב: כז וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה כְּתַב לָךְ יָת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין אֲרֵי עַל מֵימַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין גְּזָרִית עִמָּךְ קְיָם וְעִם יִשְׂרָאֵל: כח וַהֲוָה

• (נכ"י תיכול) נתינה לגר

במקנה, והוא נגד הדקדוק כי „מקנה" בא בל"ז). (כה) דם זבחי, דם פסחי. ע' בש"ס (פסחים דף פ"ד) שצריך חד קרא לפסח וחד לחגיגה, ועראב"ן שהעיר עמ"ש רש"י „אין לינה מועלת בראש

בעל הטורים

קריבים ביום טוב: (כה) מאן דם זבחי · בגי' מאלי היום: (כז) כי על פי הדברים האלה · וסמיך ויהי שם עם ה' ארבעים יום · לומר שבשביל דברים שבעל פה שהה שם מ' יום: כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית · אלו דברים שבעל פה. על כן נקבלת וכתוב יותר דברי אמת ס"ת ברית וסמיך ליה דברי חכמים: פי הדברים האלה כרתי אתך ברית · ס"ת בגי' פ'

אבן עזרא

(כב) וחג · כתוב בשני מקומות · ושם באתת השנה · כי סוף השנה הוא תחלת השנה האחרת וזה לאות כי השמש הכנס במזל המאזנים סמון ליום העשור · ולא יתאחר עד לאת סוכות שלא תכנס השנה האחרת · על כן כתוב תקופת השנה · ואל תסמוך על תקופת שמואל רק על תקופת רב אדא · אע"פ שהיא צריכה לשני תקונים · האחד בעבור שמהלך השמש פעם בארוכה ופעם בקצרה · וזה השנוי איננו במהלך השמש כי שוה הוא לעולם · רק הוא כנגד מראה הנקודה בגלגל המזלות · והתקון השני בעבור תנועת גלגל קטן בראש טלה: (כג) שלש פעמים · הזכיר בפרשה הזאת אלהי ישראל · בעבור דבר העגל: (כד) כי אוריש · פירש בפרשה הזאת למה · שלא הזכיר בראשונה כי לא הוצרך כי אמר שהשנה נוה שיעלו כל זכרי ישראל לראות פניו הנה אין ספק כי השם ישמור ארצם מפני האויב אחר שכל ישראל עושים רצונו · וזה הטעם בהר אותו היטב: וטעם ולא יחמוד איש את ארצך · כל כך אשלח אימה בלב השכנים אפי' שלא יחמדו הארץ · אף שיעלה בלבם לעשות מלחמה: (כו) ראשית · כמו בפרשה הראשונה · ואלה הם התנאים · ומתחלת ואלה המשפטים עד שם שנים משפטים הם · והכהן הגדול והשופט שבזה המלך הם חייבים ללמדם ולדעתם · ומיוב הנזכר הם הנזכרים אחר כן כמו אלה: (כז) ויאמר · ואע"פ שכבר היו כתובים כתבה פעם אחרת עם עשרת הדברים · על כן נכתבה הפרשה הזאת פעמים: (כח) ויהי שם · רבים השבו שמונים יום עמד משה בהר עד שנתן לו השם את הלוחות ולא דברו נכונה · רק דברי הקדמונים ז"ל אמת כמו שכבר זכרתי כי הנה ארבעים יום עמד משה בהר עד שנתן לו השם הלוחות הראשונים · וכן כתוב ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה והוא אמר ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת הארבעים הלילה · אז אמר משה פרשת ראה אתם אומר אלי · ואחר כן

רמב"ן

הגדיים ויהיה החלב ופעמים רבים יעלו האם עם הבכור בהיותו יונק בעבור שלא ימות · והנה הבאים לחוג יתענגו לאכול הבכורות בכל המטעמים עם הכהנים · ולכך הזכיר אסורם עם הבכורים · אבל במשנה תורה הזכיר המצוה הזו עם אסור המאכלים האחר שהזכיר בהמה טמאה ודגים ועופות טמאים ונבלה כי שם יאות להזכיר זה כי הוא איסור מאכל לא איסור הבשול בלבד כאשר יחשבו קטני אמנה מחוסרי הדעת: (כז) כתב לך את הדברים האלה · נוה שיכתוב ספר ברית ויקרא אותו באזני העם ויקבלוהו עליהם בנעשה ונשמע כאשר עשו בראשונה כי כל המעשה אשר היה בלוחות הראשונות ירצה לשנותו עמהם בלוחות השניות ואין ספק שעשה כן · אבל לא חשש הכתוב להאריך לאמר ויעש כן משה כאשר הראיתיך במקומות רבים · והנכון בעיני כי בעבור שישראל הם החוטאים והעוברים על הברית הוצרך הקב"ה לחדש להם ברית חדשה שלא יפר הוא להם בריתו ואמר למשה שיכתוב התנאין · וזה טעם כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ועם ישראל · וטעם אתך כי בעבורך עשיתי עמהם ולא הוצרכו הם להביא עצמם במסורת הברית הזאת אבל הוא יתברך הצריך לכרות להם ברית במחילה שמחל להם וכתב המחילה והתנאין: (כח) ויהי שם עם

ספורנו

הנקראים גם כן שבת לה' הגלוית בחריש ובקציר כאמרו שש שנים תזרע את ארצך ואספת את תבואתה: (כג) את פני האדון · המסדר עניניך בדברים הטבעיים כענין ואדון לכל ביתו: אלהי ישראל · מסדר עניני ישראל בענינים הרוחניים אשר למעלה מן הטבע אשר לא יאותו זולתי לנבדלים הנקראים אלהים כענין זובח לאלהים יחרם · וכענין אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי · ולזה אמר על השדים לא אלוה מפני שהם בעלי חמר ומתים כבני אדם כמו שהזכירו ז"ל · ויקראו השופטים המומחים ג"כ אלהים כי הם ישפטו לפעמים מבלעדי החושים · כענין שלמה שנאמר עליו כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט · וכאמרו ולא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח · ולזה נקרא האל ית' אלהי האלהים מסדר עניני המסדרים הבלתי טבעיים והם הנבדלים מחמר · ואדוני האדונים · מסדר עניני המסדרים הטבעיים והם הגרמים השמימיים · אמר אם כן יראה כל זכורך להודות על הטוב הנמשך ממנו אליך בדברים הטבעיים באשר הוא אדון ישראל והנמשך ממנו להיי עולם באשר הוא אלהי ישראל: (כו) ראשית בכורי אדמתך תביא · ובזה תשיג ההצלחה בפירות כאמרו וראשית כל בכורי כל תתנו לכהן להניח ברכה אל ביתך: לא תבשל גדי · כמעשה בני נכר החושבים להשיג בזה ההצלחה בפירות או במקנה: (כז) כתב לך את הדברים האלה · אע"פ שקודם העגל אמרתי ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי · עכשיו שמאתו אתה פסל לך הלוחות וכתבתי · ולא אתן לך גם כן התורה והמצוה אשר כתבתי אבל כתוב

לֹא אָכַל וּמַיִם לֹא שָׁתָה וַיִּכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת אֵת דִּבְרֵי הַבְּרִית עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים׃ כט וַיְהִי בְּרֶדֶת מֹשֶׁה מֵהַר סִינַי וּשְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת בְּיַד־מֹשֶׁה בְּרִדְתּוֹ מִן־הָהָר וּמֹשֶׁה לֹא־יָדַע כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו בְּדַבְּרוֹ אִתּוֹ׃ ל וַיַּרְא אַהֲרֹן וְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מֹשֶׁה וְהִנֵּה קָרַן עוֹר פָּנָיו וַיִּירְאוּ מִגֶּשֶׁת אֵלָיו׃ לא וַיִּקְרָא אֲלֵהֶם מֹשֶׁה וַיָּשֻׁבוּ אֵלָיו אַהֲרֹן וְכָל־הַנְּשִׂאִים בָּעֵדָה וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם׃ לב וְאַחֲרֵי־כֵן נִגְּשׁוּ כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיְצַוֵּם אֵת כָּל־אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אִתּוֹ בְּהַר סִינָי׃ מפטיר לג וַיְכַל מֹשֶׁה מִדַּבֵּר אִתָּם וַיִּתֵּן עַל־פָּנָיו מַסְוֶה׃ לד וּבְבֹא מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה לְדַבֵּר אִתּוֹ יָסִיר אֶת־הַמַּסְוֶה עַד־צֵאתוֹ

ת"א ומשה לא ידע · שבת י : וייראו מגשת · נדרים ז :

רש"י

שבעל פה : (כט) ויהי ברדת משה · כשהביא לוחות אחרונות ביום הכפורים : כי קרן · לשון קרנים שהאור מבהיק ובולט כמין קרן ומהיכן זכה משה לקרני ההוד רבותינו אמרו מן המערה שנתן הקב"ה ידו על פניו שנאמר ושכותי כפי : (ל) וייראו מגשת אליו · בא וראה כמה גדול כחה של עבירה שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה מהו אומר ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל ולא יראים ולא מזדעזעים ומשעשו את העגל אף מקרני הודו של משה היו מרתיעים ומזדעזעים : (לא) הנשאים בעדה · כמו נשיאי העדה : וידבר משה אליהם · שליחותו של מקום ולשון הווה הוא כל הענין הזה : (לב) ואחרי כן נגשו · אחר שלמד לזקנים חוזר ומלמד הפרשה או ההלכה לישראל · תנו רבנן כיצד סדר המשנה משה היה למד מפי הגבורה נכנס אהרן שנה לו משה פרקו נסתלק אהרן וישב לו לשמאל משה נכנסו בניו שנה להם משה פרקם נסתלקו הן ישב אלעזר לימין משה ואיתמר לשמאל אהרן נכנסו זקנים שנה להם משה פרקם נסתלקו זקנים ישבו לצדדין נכנסו כל העם שנה להם משה פרקם נמצא ביד כל העם אחד ביד הזקנים שנים ביד בני אהרן שלשה ביד אהרן ארבעה וכו' כדאיתא בעירובין : (לג) ויתן על פניו מסוה · כתרגומו בית אפי לשון ארמי הוא בגמרא סוי לבה ועוד בכתובות הוה קא מסוה לאפה לשון הבטה היה מסתכל בה אף כאן מסוה בגד הניתן כנגד הפרצוף ובית העינים ולכבוד קרני ההוד שלא יזונו הכל מהם היה נותן המסוה כנגדן ונוטלו בשעה שהיה מדבר עם ישראל ובשעה שהמקום מדבר

אבן עזרא

ירד ופסל הלוחות ועלה עמו אל הר סיני · והנה כתוב ויעבור ה' על פניו · ואחר כן ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל כמשפטו בפעם הראשונה גם בשנית : ויכתוב על הלוחות · השם הנכבד · כי כן כתוב וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברת : (כט) ומשה לא ידע כי קרן עור פניו בדברו אתו · הטעם בדבר אתו השם · וזה בעבור שנראה הכבוד על פניו על כן הזהירו כזוהר הרקיע : ומלת קרן · מגזרת קרנים מידו לו · כי כן כתוב בתחלת הפסוק ונגה כאור תהיה · והנה אמר אחריו קרנים מידו לו יהיה הטעם כפול כמשפט : ישחקו עצמות חוי הפושע שאמר כי בעבור שלא אכל לחם שבו פני משה יבשים כמו הקרן · וטעם וייראו · מפני שהיו פניו מכוערות · ואיך לא פקח זה המקולל את עיניו כי לא יירא האדם לגשת אל האדם רק בעבור דבר פלא שנפחד בו שלא ראה כמוהו · ואין אדם שלא ראה פני שמש ולא יירא מגשת אליו · ועוד אילו היה ככה למה לא היה שמיד המסוה על פניו · ולמה היה מסיר אותו תמיד בדברו עם ישראל · והלא ראה כי בהיותו בן מאה ועשרים שנה לא כהתה עינו ולא נס לחה ואף כי כאשר היה בן שמונים : (ל) וירא אהרן · שהוא הראש : וכל בני ישראל · הם הנשיאים שהיה חפש משה לדבר אליהם · וכן כתוב ויקרא אליהם משה : (לא) וישובו אליו · זה נאום כי שבו מרוב הפחד אחורנית אחרי לאתם לקראתו · ואחרי כן כל בני ישראל שהיו בתחתית ההר : (לב) ויצום · אלה המצות הנזכרים : (לג) מסוה · כדמות כסות · ויש אומרים כי כמוהו ובדם ענבים סותה · ואל תתמה בעבור היות וי"ו מסוה נראית · ולא כן וי"ו סותה · כי הנה עולם ועולמים על ימים · גם עוללים וגו' · אל תוך המחנה · גם ויבשר אותם בחוץ · יש אומרים שהאור היה מתחדש בפני משה בכל עת שהיה בא אל אהל מועד וידבר עם השם והיה יוצא · והאור עומד כל זמן שהיה מדבר אל בני ישראל דברי השם · וככלותו יהיה

רשב"ם

אחרים ושלא תכרות ברית ליושב הארץ ולא להתחתן בם ולעלות לרגל : (כח) ויכתב על הלוחות · שכן אמר למעלה וכתבתי על הלוחות כמכתב הראשון : (כט) כי קרן · לשון הוד והמדמהו לקרני ראם קרניו אינו אלא שטות · כי שתי מחלוקות הם ברוב תיבות שבתורה וגם מנחם כן פירש : (לב) את כל אשר דבר ה' אתו · מלפני העגל

תמן עם יי ארבעין יממין וארבעין לילון לחמא לא אכל ומיא לא שתי וכתב על לוחיא ית פתגמי קימא עשרא פתגמין: כט והוה כד נחת משה מטורא דסיני ותרין לוחי סהדותא בידא דמשה במחתיה מן טורא ומשה לא ידע ארי סגי זיו יקרא דאפוהי במללותיה עמיה: ל וחזא אהרן וכל בני ישראל ית משה והא סגי זיו יקרא דאפוהי ודחילו מלאתקרבא לותיה: לא וקרא להון משה ותבו לותיה אהרן וכל רברביא בכנשתא ומליל משה לותהון: לב ובתר כן אתקריבו כל בני ישראל ופקדנון ית כל די מליל יי עמיה בטורא דסיני: לג ושיצי משה מלמללא עמהון ויהב על אפוהי בית אפי: לד וכד עליל משה לקדם יי למללא עמיה מעדי ית בית אפי עד

נתינה לגר

המזבח" שפלוגתא הוא בש"ס ולדעת רבא יש ליישב לענין אם ירדו לא יעלו. (ל) והנה קרן עור פניו, והא סגי זיו יקרא דאפוהי. כצ"ל, ור"ל כי רבו זיוי וקרני הודו, ומהתרגום הזה שמצאו להם המתחדשים שפי' לפני המת' הנוסחא במקרא "אור" בא', באשר ת' פה כמו "כתנות עור" ושם היה כתוב בתורתו של ר"מ "אור" בא', ועמ"ש הר"י בן בוצב בפ' זה, וז"ל פי' הרמב"ם ז"ל שר"מ היה לובש בכתנות אור שהיה לאדם תחלה ועתה נהפכו לעור וחומר ובחשוב ר"מ כזה כתב אור עכ"ל, אבל באמת "זיו יקרא" הוא ת' "קרן" כמו שמצינו במקרא "קרנים מידו לו" (חבקוק ג' ד') ואנפוהי הוא ת' "עור פניו" ואפשר שגם פה יש ערבוב ב' פירושים, שפי' הא' הוא "זיו" ושפי' הב' הוא "יקרא" וכן לקמן (במדבר כ"ז כ') "מהודך" ת' "מזיוך" ואפשר לומר כי מלות "סגי זיו יקרא" הן ת' "קרן" ועור לא ת' כלל כי נכלל באנפוהי כמ"ש.

בעל הטורים

בתלמוד: (כט) כי קרן עור פניו · וזכה לקירון פנים משכותבי כפי עליך ויש אומרים מכתיבת הלוחות זכה לקירון · (קרנים) מידו לו ושם חביון (עוזו) (חבקוק ג') ב"ת מלות :

רמב"ן

ה' ארבעים יום וארבעים לילה · ויכתוב על הלוחות · יאמר שהיה משה שם בראש ההר מ' יום וארבעים לילה ויכתוב שם על הלוחות · ועל דעת רבותינו ענין הכתוב שהיה שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה בעת שכתב על הלוחות את דברי הברית הזאת השנית · אבל ארבעים יום אחרים עמד שם קודם לזה להתפלל כל ענין הבקשה שאמר ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה ובהם נאמר במשנה תורה ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי אמר ה' להשמיד אתכם וכאן לא פי' כמה ימי התחנה והתפלה הזאת כי הוא ידוע מעת עלותו על ההר עד רדתו לפסול הלוחות האחרונות · אבל סיפר כי היה ענין הלוחות השניות כפל ענין הראשונות במכתב אלהים ובימים שעמד שם לפני השם שלא יחשוב שכבר למד התורה בפעם הראשון ולא יצטרך עתה לעמוד שם הרבה · וטעם ויכתוב על הלוחות ויכתב אלהים על הלוחות · פי' ה' ולא יחזור למשה כי כן אמר וכתבתי על הלוחות · וכן במשנה תורה ואפסול שני לוחות אבנים כראשונים ואעל ההרה ושני הלוחות בידי ויכתוב על הלוחות כמכתב הראשון ומפני שאמר כמכתב הראשון ידענו כי הם כתובים באצבע אלהים ויהיה פי' וכתבתי באצבעי · וידעת פי' אצבע מן היד: (לא) וידבר משה אלהם · לשון הווה הוא כל הענין הזה · ואחרי כן נגשו · אחר שלמד לזקנים חוזר ומלמד הפרשה או ההלכה לישראל לשון רש"י · ואינו כן אבל יאמר הכתוב כי בצאת כל ישראל לקראתו ראו קרני ההוד פחדו מגשת אליו וחזרו אחורנית אולי חשבו שהיה שם כבוד השם או מלאכי עליון עמו ופחדו פן יפרוץ בהם ה' · וקרא להם משה ושבו אליו אהרן וכל הנשיאים ההולכים לפניהם ודבר משה אליהם דברי שלום ובשרם בסליחות עונם ובלוחות שהוריד · ואחרי כן ראו כל בני ישראל כי הוא מדבר עם הנשיאים ונגשו לפניו כולם ואז צוה להם כל אשר דבר ה' אתו בהר סיני והוא עשרת הדברות השניות שנתן לו וכל הנאמר לו ומתחלה שמר לך את אשר אנכי מצוך היום עד סוף הפרשה כי הגיד להם שצוהו לכרות עמהם ברית חדשה על פי הדברים האלה · והכתוב קצר בזה וספר הענין בכלל · ואחרי כן אמר כי כלה לדבר אתם כל הענין הנזכר ונתן על פניו מסוה כי התבונן בשובו אחור כי קרן עור פניו או הגידו לו ואחר שספר מעשה היום ההוא אמר ובבא משה וזהו הענין ההווה לומר שנהג כן כל ימיו עמהם:

ספורנו

לך אתה: (כח) ויהי שם עם ה' · בפעם האחרונה: (לב) ויצום את כל אשר דבר ה' אתו · מלאכת המשכן ותרומתו ותרומתם בקע לגלגלת: (לג) ויכל משה מדבר אתם · אבל בעוד שהיה מדבר אתם היה בלי מסוה כענין והיו עיניך רואות את מוריך וכאמרם ז"ל (פ"ק דערוכין) ואי חזיתיה מקמיה הוינא מחדדנא טפי :

וְיָצָ֕א וְדִבֶּר֙ אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל אֵ֖ת אֲשֶׁ֥ר יְצֻוֶּֽה׃ לה וְרָא֤וּ בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵל֙ אֶת־פְּנֵ֣י מֹשֶׁ֔ה כִּ֣י קָרַ֔ן ע֖וֹר פְּנֵ֣י מֹשֶׁ֑ה וְהֵשִׁ֨יב מֹשֶׁ֤ה אֶת־הַמַּסְוֶה֙ עַל־פָּנָ֔יו עַד־בֹּא֖וֹ לְדַבֵּ֥ר אִתּֽוֹ׃ ס ס ס

קל"ס חנכאל סימן. ומפטירין ויהי ימים רבים במלכים א' סימן י"ח:

סדר ויקהל

לה א וַיַּקְהֵ֣ל מֹשֶׁ֗ה אֶֽת־כָּל־עֲדַ֛ת בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל וַיֹּ֣אמֶר אֲלֵהֶ֑ם אֵ֚לֶּה הַדְּבָרִ֔ים אֲשֶׁר־צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה לַעֲשֹׂ֥ת אֹתָֽם׃ ב שֵׁ֣שֶׁת יָמִים֮ תֵּעָשֶׂ֣ה מְלָאכָה֒ וּבַיּ֣וֹם הַשְּׁבִיעִ֗י יִהְיֶ֨ה לָכֶ֥ם קֹ֛דֶשׁ שַׁבַּ֥ת שַׁבָּת֖וֹן לַיהוָ֑ה כָּל־הָעֹשֶׂ֥ה ב֛וֹ מְלָאכָ֖ה יוּמָֽת׃ ג לֹא־תְבַעֲר֣וּ אֵ֔שׁ בְּכֹ֖ל מֹשְׁבֹתֵיכֶ֑ם בְּי֖וֹם הַשַּׁבָּֽת׃ פ ד וַיֹּ֣אמֶר מֹשֶׁ֔ה אֶל־כָּל־עֲדַ֥ת בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל לֵאמֹ֑ר זֶ֣ה הַדָּבָ֔ר אֲשֶׁר־צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה לֵאמֹֽר׃

ת"א ויקהל משה. שבת ע מגילה ל: אלה הדברים: שבת ע לז: ימים. שם ע: שבת שבתון. שבת כד: לא תבערו. שבת כ ע יבמות ו ז סנהדרין לה:

רש"י

עמו עד צאתו ובצאתו יצא בלא מסוה: (לד) ודבר אל בני ישראל. וראו קרני ההוד בפניו וכשהוא מסתלק מהם: (לה) והשיב משה את המסוה על פניו עד באו לדבר אתו. וכשבא לדבר אתו נוטלו מעל פניו: חסלת פרשת תשא

(א) ויקהל משה. למחרת יום הכפורים כשירד מן ההר. והוא לשון הפעיל שאינו אוסף אנשים בידים אלא הן נאספין על פי דבורו ותרגומו ואכנש: (ב) ששת ימים. הקדים להם אזהרת שבת לצווי מלאכת המשכן לומר שאינו דוחה את השבת: (ג) לא תבערו אש. יש מרבותינו אומרים הבערה ללאו יצאת וי"א לחלק יצאת: (ד) זה הדבר אשר

רמב"ן

(א) ויקהל משה את כל עדת בני ישראל. יכלול כל עדת בני ישראל האנשים והנשים כי כלם התנדבו במלאכת המשכן. והנה משה אחר שצוה לאהרן והנשיאים וכל בני ישראל האנשים כל אשר דבר ה' אתו בהר סיני אחרי שבור הלוחות ונתן על פניו המסוה חזר וצוה והקהילם אליו כל העדה אנשים ונשים וטף. ויתכן שהיה זה ביום מחרת רדתו ואמר לכולם ענין המשכן אשר נצטוה בו מתחלה קודם שבור הלוחות כיון שנתרצה להם הקב"ה ונתן לו הלוחות שניות וכרת עמו ברית חדשה שילך השם בקרבם הנה חזרו לקדמותם ולאהבת כלולותם וביודע

אבן עזרא

המסוה שידע שיסור האור וישובו פניו כאשר היו. וזה יהיה גרעון למשה אם יראו ישראל פניו בלי אור על כן היה משים המסוה. ובבאו לדבר אל השם יסיר המסוה לקבל האור. והגאון אמר כי האור לא סר מפניו עד יום מותו על כן לא כהתה עינו וזהו הנכון. רק אמר כי טעם המסוה בעבור שלא יפחדו ישראל כרגע זה עם זה. ולפי דעתי כי שם המסוה בעבור כבוד האור שחדש השם בפניו שלא יראוהו ישראל בכל רגע רק כאשר ידבר אליהם דברי השם. ויסיר את המסוה כבואו אל אהל מועד שידבר עם השם פנים בפנים. וזה טעם וראו משה: (לה) וראו. והנה טעם והשיב משה את המסוה וכן עשה תמיד. וככה היה מנהגו עם ישראל עד יום האספו אל השם אליו. ולא נודע קבורתו בחמלת ה' עליו. ברוך אשר נתן בו ושם רוח קדש בקרבו: חסלת פרשת תשא

רשב"ם

העגל כל מה שכתוב בפ' תרומה עד כי בשש משה וכל האמור בפ' זו: (לד) מכוה. בגד הקרוי כן והוי"ו בו עיקר כמו וי"ו של מקוה ישראל. וגם וא"ו של סותה עיקר ושני מלבושים הם ושני גזרות. וכן פת' דונש והדין עמו: יסיר את המסוה. בגילוי פנים לישראל את אשר יצוה ואח"כ חוזר ומתכסה במסות לדבר עם שכינה: (לה) עד באו לדבר אתו. עם השכינה חוזר ומתגלה:

חסלת כי תשא מיסוד רבינו שמואל:

(א) ויקהל לקחת מכל אחד לגלגלת. וגם להזהירם על מלאכת המשכן: (ג) לא תבערו אש. לפי שבימים טובים כתיב אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם ושם הותרה הבערת אש לאפות ולבשל. אבל בשבת כתב את אשר תאפו אפו מבעוד יום. ואת אשר תבשלו בשלו לכך מזהיר כי בשבת לא תבערו

מְפַקֵּה וְנָפֵק וּמְמַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת דִּי מִתְפַּקַּד: לה וְחָזַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת סְבַר אַפֵּי מֹשֶׁה אֲרֵי סְגֵי זִיו יְקָרָא דְאַפֵּי מֹשֶׁה וּמְתִיב מֹשֶׁה יָת בֵּית אַפֵּי עַל אַפּוֹהִי עַד דְּמֵיעֲלֵיהּ לְמַלָּלָא עִמֵּהּ:

א וּכְנַשׁ מֹשֶׁה יָת כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן אִלֵּין פִּתְגָּמַיָּא דִּי פַקֵּיד יְיָ לְמֶעְבַּד יָתְהוֹן: ב שִׁתָּא יוֹמִין תִּתְעֲבֵד עֲבִידְתָּא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה יְהֵי לְכוֹן קוּדְשָׁא שַׁבַּת שַׁבְּתָא קֳדָם יְיָ כָּל דְּיַעְבֵּד בֵּהּ עֲבִידְתָּא יִתְקְטֵל: ג לָא תְבַעֲרוּן אִשָּׁתָא בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא: ד וַאֲמַר מֹשֶׁה לְכָל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דֵּין פִּתְגָּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ לְמֵימַר: ה סִיבוּ מִנְּכוֹן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ

בעל הטורים

(א) כתיב לעיל כי קרן עור פניו וסמך לו פרשת שבת שאינו דומה קירון פניו של שבת לשאר ימים. ואמר ויקהל לפי שבא לומר פרשת שבת רמז בשבתות וימים טובים נקהלים לשמוע הדרשה: אלה הדברים. דרשו מכאן ל"ט מלאכות לשבת כמנין אלה ודברים משמע שנים וה' דהדברים לרבות א' הרי ל"ט. ואפילו דבכמה מקומות כתיב אלה הדברים ולא דרשינן ליה שאני הכא דכתיב במלאכת המשכן זה הדבר ושני הכא לכתוב אלה הדברים לדרשה: לעשת. אותיות ל' חסר והסר וא"ו לומר ל"ט מלאכות יעשו אותם בו' ימים ולא בשבת. וכן אשר ברא אלהים לעשות הכתוב בויכלו תמצא עשיות ובריאות ומלאכות והויות ועולות והבדלות כלם ל"ט לומר ל"ט מלאכות הן חוץ מתולדות וכן תמצא מויקהל עד לא תבערו וגו' ביום השבת ל"ט תיבות חוץ מצות השבת. הזכיר לא תבערו (ר"ל כעין שדרשו בגמ' למה יצאת הבערה מן הכלל) לפי שצריך הבערת אש למלאכת המשכן לבשל סממנים ולצבוע ולצרף כסף ונחשת וזהב (וכעין זה כ' בס' פענח רזא שהזהיר על ההבערה ביותר לפי שהיא צריכה תדיר): (ב) ששת. בגי' ארבעים חסר אחת: (ג) לא תבערו אש. אמר הקב"ה אור שלי פי' של גיהנם שובת בשבילכם גם אור שלכם יהא שובת: בשבת (ד) ויאמר. ר"ת וס"ת תורה שעיקר התורה בשבת כשאדם פנוי מעסקיו:

אבן עזרא

וברוך אל עליון בעוז עמו נהל · ביד ציר מראהו כאור שמש יהל · לצוהו בהר להכין לו אהל · לשבתו ככתוב בסדר ויקהל:

(א) טעם ויקהל. שישמעו הכל מפיו דבר המשכן שיתנדבו. ופירש אלה הדברים. המשכן וכליו לעשות. על כן כתוב לעשות אותם. והנה הטעם שהשם צוני שתעשו מה שאומר לכם. והוא הזכיר אתכם אע"פ שמעשה שמים אתם חייבים לעשות. השמרו לכם שלא תעשו מעשה בשבת והעובר בפני עדים ימיתוהו בית דין. ובמקום אחר יפרש שהוא בסקילה: (ג) לא תבערו. בעבור שהזכיר ביום הראשון ובשביעי בחג המצות כל מלאכה לא יעשה בהם להתיר אוכל נפש. אמר עתה בשבת לא תבערו אש לאפות לחם ולבשל בשר. כי האש צורך לכל מאכל. והגאון רב סעדיה חבר ספר נכבד תשובות על החולקים על קדמונינו על נר שבת: (ד) ויאמר. עתה החל לפרש

רמב"ן

שתהיה שכינתו בתוכם כענין שצוהו תחלה כמו שאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ולכן צוה אותם משה עתה ככל מה שנצטוה מתחלה: (א ב) אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות ששת ימים תעשה מלאכה. אמר אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות על מלאכת המשכן וכל כליו וכל עבודתו. והקדים השבת לאמר כי ששת ימים תעשה מלאכה אלה הדברים. ולא ביום השביעי שהוא קדש לה'. ומכאן שאין מלאכת המשכן דוחה שבת ולא ממדרש אך כמו שפרשתי בסדר כי תשא: (ג) לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת. ענין הכתוב הזה ואולי ראוי לאסור בשבת גם מלאכת אוכל נפש כי אמר כל העושה בו מלאכה יומת. ופי' שלא יבערו גם את לאפות לחם ולבשל בשר כי האש צורך כל מאכל. והוצרך לומר כן מפני שלא אמר העושה בו כל מלאכה כאשר אמר בעשרת הדברות לא תעשה כל מלאכה. ואמר מלאכה סתם והנה אפשר שיוציא מן הכלל מלאכת אוכל נפש. כי כן נאמר בחג המצות לא תעשה מלאכה ואין אוכל נפש בכללו. ולכך הזכיר בפירוש שאף אוכל נפש אסור בו. וכלשון הזה מצאתי במדרש רבי נתן אומר לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת למה נאמר לפי שהוא אומר ויקהל משה את כל עדת בני ישראל שומע אני יהא רשאי להדליק לו את הנר להטמין לו את החמין ולעשות מדורה בשבת. תלמוד לומר לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת. וזה קרוב למה שאמרנו שלא היו מלאכות הללו שהן הנאה לגופו בכלל איסור הראשון. ורצה רבי נתן לומר שלא בא הכתוב לאסור אפייה ובשול ושאר צרכי אוכל נפש שכבר נאמר להם את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו. אבל עדין כל מלאכות שאדם נהנה בהם ואינן עושין אלא הנאה לגוף כגון הדלקת הנר ומדורה ורחיצת כל גופו בחמין יהיו מותרות כי זה מעונג השבת. לכך נאמר לא תבערו אש לאסור הכל. ולרבותינו עוד בו מדרש בתלמוד מפני שלא אמר כל העושה בו מלאכה יומת או שיאמר כל המבער אש בכל מושבותיכם יומת. אמרו יצאת זה להקל להיותה בלאו. ויש אומר שיצאה לחלק

ספורנו

(א) ויקהל משה. אלה הדברים אשר צוה. מה שאמרתי למעלה כשצויתי אתכם את כל אשר דבר ה' אתי בהר סיני הם הדברים שצוה לעשות בימי החול: (ב) וביום השביעי יהיה לכם קדש. ולא תעשו בו אפילו מלאכת המשכן: כל העושה בו מלאכה יומת. אע"פ שהיא מלאכת מצוה: (ג) לא תבערו אש. אע"פ שההבערה בעצמה היא קלקול על הבנה

ה קחו מאתכם תרומה ליהוה כל נדיב לבו יביאה את תרומת יהוה זהב וכסף ונחשת: ו ותכלת וארגמן ותולעת שני ושש ועזים: ז וערת אילם מאדמים וערת תחשים ועצי שטים: ח ושמן למאור ובשמים לשמן המשחה ולקטרת הסמים: ט ואבני־שהם ואבני מלאים לאפוד ולחשן: י וכל־חכם־לב בכם יבאו ויעשו את כל־אשר צוה יהוה: יא את־המשכן את־אהלו ואת־מכסהו את־קרסיו ואת־קרשיו את־בריחו בריחיו ק' את־עמדיו ואת־אדניו: יב את־הארן ואת־בדיו את־הכפרת ואת פרכת המסך: יג את־השלחן ואת־בדיו ואת־כל־כליו ואת לחם הפנים: יד ואת־מנרת המאור ואת־כליה ואת־נרתיה ואת שמן המאור: טו ואת־מזבח הקטרת ואת־בדיו ואת שמן המשחה ואת קטרת הסמים ואת־מסך הפתח לפתח המשכן: טז את ׀ מזבח העלה ואת־מכבר הנחשת אשר־לו את־בדיו ואת־כל־כליו את־הכיר ואת־כנו: יז את קלעי החצר את־עמדיו ואת־אדניה ואת מסך שער החצר: יח את־יתדת המשכן ואת־יתדת החצר ואת־מיתריהם: יט את־בגדי השרד לשרת בקדש את־בגדי הקדש לאהרן הכהן ואת־בגדי בניו לכהן: כ ויצאו כל־עדת בני־ישראל מלפני משה: שני כא ויבאו כל־

ת"א כל נדיב לבו • חגיגה י שבועות כו :

רש"י

צוה ה' • לי לאמר לכם: (ה) נדיב לבו • על שם שלבו נדבו קרוי נדיב לב • כבר פירשתי נדבת המשכן ומלאכתו במקום צוואתם: (יא) את המשכן • יריעות התחתונות הנראות בתוכו קרוי משכן: את אהלו • הוא אהל יריעות עזים העשוי לגג: ואת מכסהו • מכסה עורות אילים והתחשים: (יב) ואת פרכת המסך • פרכת המחיצה • כל דבר המגין בין למעלה בין מכנגד קרוי מסך וסכך וכן שכת בעדו • הנני שך את דרכך: (יג) לחם הפנים • כבר פירשתי על שם שהיו לו פנים לכאן ולכאן שהיה עשוי כמין תיבה פרוצה: (יד) ואת כליה • מלקחים ומחתות: נרותיה • לוצ"ש בלע"ז בזיכים שהשמן והפתילות נתונים בהן: ואת שמן המאור • אף הוא צריך חכמי לב שהוא משונה משאר שמנים כמו שמפורש במנחות מגרגרו בראש הזית והוא כתית זך: (טו) מסך הפתח • וילון שלפני המזרח שלא היו

רשב"ם

אש למלאכת אוכל נפש וב"ש שאר מלאכות שאסורים אפילו ביום טוב: (ה) ולקטרת • לצורך קטורת תביאו הבמים: (יט) לשרת בקדש • לבסות כלי המשכן בעת שנוסעים:

למלאכת

כל דיתרעי לבה ייתי ית אפרשותא קדם יי דהבא וכספא ונחשא: ו ותכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ ומעזי: ז ומשכי דדכרי מסמקי ומשכי דססגונא ואעי שטין: ח ומשחא לאנהרותא ובוסמיא למשח רבותא ולקטרת בוסמיא: ט ואבני בורלא ואבני אשלמותא לשקעא באפודא ובחושנא: י וכל חכימי לבא בכון ייתון ויעבדון ית כל די פקיד יי: יא ית משכנא ית פרסה וית חופאה ית פורפוהי וית דפוהי ית עברוהי ית עמודוהי וית סמכוהי: יב ית ארונא וית אריחוהי ית כפרתא וית פרכתא דפרסא: יג ית פתורא וית אריחוהי וית כל מנוהי וית לחם אפיא: יד וית מנרתא דאנהורי וית מנהא וית בוצינהא וית משחא דאנהרותא: טו וית מדבחא דקטרת בוסמיא וית אריחוהי וית משחא דרבותא וית קטרת בוסמיא וית פרסא דתרעא לתרע משכנא: טז ית מדבחא דעלתא וית סרדא דנחשא דילה ית אריחוהי וית כל מנוהי ית כיורא וית בסיסה: יז ית סרדי דדרתא ית עמודוהי וית סמכהא וית פרסא דתרע דרתא: יח ית סכי משכנא וית סכי דדרתא וית אטוניהון: יט ית לבושי שמושא לשמשא בקודשא ית לבושי קודשא לאהרן כהנא וית לבושי בנוהי לשמשא: כ ונפקו כל כנשתא דבני ישראל מן

בעל הטורים

(ה) יביאה את תרומת ה׳ · היה לו לומר יביאו אלא בשביל שמדבר בנדבת המשכן שמתנדבים תכשיטי זהב וכסף כלי הנשים אמר יביאה פי׳ שלא יביא מכל תכשיטי אשה אלא מרצונה: לבו יביאה · בגי׳ לב הוא והיא:

רש״י

שם קרשים ולא יריעות: (יז) את עמדיו ואת אדניה · הרי חצר קרוי כאן לשון זכר ולשון נקבה וכן דברים הרבה: ואת מסך שער החצר · וילון פרוש לצד המזרח כ׳ אמה אמצעיות של רוחב החצר שהיה חמשים רוחב וכתומין הימנו לצד צפון ט״ו אמה וכן לדרום שנאמר ט״ו אמה קלעים לכתף: (יח) יתדות · לתקוע ולקשור בהם סופי היריעות בארץ שלא ינועו ברוח: מיתריהם · חבלים לקשור: (יט) בגדי השרד · לכסות הארון

אבן עזרא

לפרש לכל העדה מה שצוהו השם: (ה) קחו · השם אתו · רק בטוית פ״ס אשר גזרת לקיחה הנה היא כמו והיינה · קחי [נא] לי מעט מים · פירש כי הלקיחה לי היא בעבורי · והנה קחו מאתכם תרומה לה׳ · ומ״ת כל נדיב לבו · זרס · כל אשר נדבו לבו · כמו כגדול זרועך · כזרועך הגדול · זהב רב טובך · זהב טובך ה״ב · ורבי ישועה אמר כי הוי״ו נוסף · כמו חיתו בדי · בנו בעור · ואחר שהזכיר יביאה · פי׳ והוסיף לבאר שהיא תרומת ה׳ · וכמוהו רבים והוא זה לי אהי: יש אומרים כי נקרא כסף בעבור שהאדם הוא לפי׳ נים מגזרת נכספה · גם נכספת כי הכפים מנחשות בנחשת: (ו) ותולעת שני · בלא מ״ם ויש במ״ג · אם יהיו חטאיכם כשנים · אולי לשון רבים הם: (ז) ומ״ת · זכרים כמו לוחות · ובכורות בקרך: שטים · במ״ס · כמו נשים: (ח) ושמן · ולא הזכיר זית זך כי ידוע הוא · על כן למאור המנהג · הנה הזכיר שיביאו המתנדבים תרומתם · וגם בהם נקיאים שחכמי לב הם באומנות יבאו ויעשו · והחל מהמשכן כי הוא כולל · והאהל מכסה הוא עליו · והזכיר מכסהו והוא כולל שנים מכסים: (יא) את קרסיו · קרסי המשכן והאהל · ובריחיו ועמודיו ואדניו · שהם עמודי הפרכת וכ״כך · ואחר כן הזכיר כלי הקדש שהם לפנים מהפרכת: (יג) ואת לחם הפנים · כי בעבור זה נעשה: (יד) ואת מנורה · והזכיר שמן המאור בעבורו נעשית המנורה: (טו) ואת · הבאים להזכיר כלי הקדש · ואחר כך את מסך הפתח · והנה כלי שמן המאור וכלי שמן המשחה וקטורת הסמים יהיו נכונים · כי הם קדש בין הפרכת והמסך פתח המשכן: (טז) את הכיור · הנה אין לכיור ולכנו בדים אולי על העגלות היו נשואים: (יז) את קלעי החצר את עמודיו ואת אדניה · כמו רוח גדולה והזק · תאהלהו אם לא בה: (יט) את בגדי השרד · לצורך הנסיעה: (כ) ויצאו · למדנו מזה שכל עדת ישראל באו אל אהל מועד כה אשר כה:

רמב״ן

לפי שהיתה בכלל לא תעשה כל מלאכה: (ה) יביאה את תרומת ה׳ · כמו יביא את תרומת ה׳ אבל יהיה ויפרש · וכן ותפתח ותראהו את הילד · כבואו האיש · אשר לא יעבדו אותו את נבוכדנצר · אשר אני נותן להם לבני ישראל · ורבים כן · ועל דרך האמת הוא יביאה את תרומת ה׳ כמו עם תרומת ה׳ · שיביא התרומה העליונה בסוד ויקחו לי תרומה · ופרשתיו · ולרבותינו מדרש בותפתח ותראהו את הילד שראתה עמו שכינה · והנה משה הוצרך לספר לכל העדה כל המלאכה שצוה אותו השם כדי להודיע להם שצריכין להביא נדבה רבה כי המלאכה גדולה ולכך ספר להם המשכן את אהלו ואת מכסהו וגו׳ כולן הזכירן על דרך הכלל · וטעם את המשכן את הארון את השלחן וכל הנזכרים בה״א הידיעה כאומר את המשכן ואת הכלים אשר נגיד לחכמים העושים במלאכה בפרטן ובשעורן · כי עתה לכל העדה לא יגידם אלא בשמותם

ספורנו

כרוב מכל מקום בהיותה כלי לכל המלאכות או לרונן היא הסורה בשבת: (ה) קחו מאתכם · אתם נחרו אנשים שיקבלו מאתכם תרומה לה׳: כל נדיב לבו · לא ילכו גבאים לגבותה בזרוע: יביאה את תרומת ה׳ · יביא הנדבה עם הוהה הגרופה ה׳ שתהיה נדבה והיא התרומה בקע לגלגלת: (יא) את המשכן את אהלו · אותה שהכנה פירש לישראל באמרו ויגוס

אִישׁ אֲשֶׁר־נְשָׂאוֹ לִבּוֹ וְכֹל אֲשֶׁר נָדְבָה רוּחוֹ אֹתוֹ הֵבִיאוּ אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לִמְלֶאכֶת אֹהֶל מוֹעֵד וּלְכָל־עֲבֹדָתוֹ וּלְבִגְדֵי הַקֹּדֶשׁ׃ כב וַיָּבֹאוּ הָאֲנָשִׁים עַל־הַנָּשִׁים כֹּל ׀ נְדִיב לֵב הֵבִיאוּ חָח וָנֶזֶם וְטַבַּעַת וְכוּמָז כָּל־כְּלִי זָהָב וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר הֵנִיף תְּנוּפַת זָהָב לַיהוָה׃ כג וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר־נִמְצָא אִתּוֹ תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים הֵבִיאוּ׃ כד כָּל־מֵרִים תְּרוּמַת כֶּסֶף וּנְחֹשֶׁת הֵבִיאוּ אֵת תְּרוּמַת יְהוָה וְכֹל אֲשֶׁר נִמְצָא אִתּוֹ עֲצֵי שִׁטִּים לְכָל־מְלֶאכֶת הָעֲבֹדָה הֵבִיאוּ׃ כה וְכָל־אִשָּׁה חַכְמַת־לֵב בְּיָדֶיהָ טָווּ וַיָּבִיאוּ מַטְוֶה אֶת־הַתְּכֵלֶת וְאֶת־הָאַרְגָּמָן אֶת־תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת־הַשֵּׁשׁ׃ כו וְכָל־הַנָּשִׁים אֲשֶׁר נָשָׂא לִבָּן אֹתָנָה בְּחָכְמָה טָווּ אֶת־הָעִזִּים׃ כז וְהַנְּשִׂאִם הֵבִיאוּ אֵת אַבְנֵי הַשֹּׁהַם וְאֵת אַבְנֵי הַמִּלֻּאִים

ת"א טוו את העזים · שבת עד לג : והנשאם · יומא עה ס' הזוכר פ' ויקרא :

רש"י

והשלחן והמנורה והמזבחות בשעת סילוק מסעות : (כב) על הנשים · עם הנשים סמוכין אליהן (ומה שהתרגום הניח על כפשוטו משום דלא מתרגם ויבאו האנשים ואתו גבריא כמו שמתרגם לעיל מיניה רק מתרגם ומיתן ור"ל שהביאו חח ונזם בעודן על הנשים כמו שכתב רש"י על טוו את העזים) : חח · הוא תכשיט של זהב עגול נתון על הזרוע והוא הצמיד : וכומז · כלי זהב הוא נתון כנגד אותו מקום באשה ורבותינו פירשו שם כומז כאן מקום זמה : (כג) וכל איש אשר נמצא אתו · תכלת או ארגמן או תולעת שני או עורות אילים או תחשים כולם הביאו : (כו) טוו את העזים · היא היתה אומנות יתירה שמעל גבי העזים היו טוון אותם: (כז) והנשאם הביאו · א"ר נתן מה ראו נשיאים להתנדב בחנוכת המזבח בתחלה ובמלאכת המשכן לא התנדבו בתחלה אלא כך אמרו נשיאים יתנדבו צבור מה שמתנדבין ומה שמחסרין אנו משלימין אותו כיון שהשלימו צבור את הכל שנאמר והמלאכה היתה דים אמרו נשיאים מה עלינו לעשות הביאו את אבני השוהם וגו' לכך התנדבו בחנוכת המזבח תחלה ולפי שנתעצלו מתחלה נחסרה אות משמם

רמב"ן

בכלל : (כא) ויבאו כל איש אשר נשאו לבו · על החכמים העושים במלאכה · ואמר כן כי לא מצינו על המתנדבים נשיאות לב אבל יזכיר בהם נדיבות · וטעם אשר נשאו לבו לקרבה אל המלאכה · כי לא היה בהם שלמד את המלאכות האלה ממלמד או מי שיאמן בהן ידיו כלל · אבל מצא בטבעו שידע לעשות כן ויגבה לבו בדרכי ה' לבא לפני משה לאמר לו אני אעשה כל אשר אדני דובר · וכבר הזכרתי זה בספר האחר · והנה אמר שבאו לפני משה כל אשר נשאו לבו לקרבה אל המלאכה וכל אשר נדבה רוחו אותו הביאו התרומה · והנה משה אמר לכולם כי קרא ה' בשם בצלאל ואהליאב ואחרי כן קרא להם משה ואל כל חכם לב שיבואו לפניו ונתן להם הנדבה : (כב) וטעם ויבואו האנשים על הנשים · בעבור כי הנדבה בתכשיטין מצויה אצל הנשים יותר · וכלן היו להן ופרקו נזמיהן וטבעותיהן מיד ובאו תחלה · והאנשים אשר נמצאו להם הביאו עמהם · כי טעם על הנשים שהן היו שם בראשונה והאנשים נספחו להן וכן נחה ארם על אפרים כי המלחמה היתה לאפרים · ולא שחס על נאן לבן · ועליו מטה מנשה והדומים להם · ואמר שבאו כלם אנשים ונשים בחח ונזם וטבעת וכומז ובכל כלי זהב בצמידים ועגילים

רשב"ם

(כא) למלאכת אהל מועד · יריעות המשכן והפרוכת ולכל קלעי החצר וכלי הקדש : (כה) חכמת לב אשה חכמה · אבל חכמת חטף קמץ הוא שם דבר · כמו חכמת מצרים : בידיה · כל אחת ואחת טוו · כמו ידה ליתד תשלחנה : (כז) והנשיאים הביאו את אבני השהם · שהרי שמות שבטיהם כתובים עליהם :

קֳדָם משֶׁה: כא וַאֲתוֹ כָּל גְּבַר דְּאִתְרְעֵי לִבֵּהּ וְכֹל דִּי אַשְׁלֵמַת רוּחֵהּ יָתֵהּ אַיְתִיאוּ יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לַעֲבִידַת מַשְׁכַּן זִמְנָא וּלְכָל פָּלְחָנֵהּ וְלִלְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא: כב וּמַיְתַן גֻּבְרַיָּא עַל נְשַׁיָּא כֹּל דְּאִתְרְעֵי לִבֵּהּ אַיְתִיאוּ שֵׁירִין וְשִׁבְּכִין וְעִזְקָן וּמָחוּךְ כָּל מָן דִּדְהַב וְכָל גְּבַר דְּיָרִים אֲרָמוּת דַּהֲבָא קֳדָם יְיָ: כג וְכָל גְּבַר דְּאִשְׁתְּכַח עִמֵּהּ תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ וּמְעַזֵּי וּמַשְׁכֵי דִּדְכְרֵי מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵי סָסְגּוֹנָא אַיְתִיאוּ: כד כָּל דַּאֲרִים אֲרָמוּת כְּסַף וּנְחָשׁ אַיְתִיאוּ יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ וְכֹל דִּי אִשְׁתְּכַח עִמֵּהּ אָעֵי שִׁטִּין לְכָל עֲבִידַת פָּלְחָנָא אַיְתִיאוּ: כה וְכָל אִתְּתָא חַכִּימַת לִבָּא בִּידָהָא מַעֲזְלָא וּמַיְתַן כַּד עֲזִיל יָת תִּכְלָא וְיָת אַרְגְּוָנָא יָת צְבַע זְהוֹרִי וְיָת בּוּצָא: כו וְכָל נְשַׁיָּא דְּאִתְרְעֵי לִבְּהֵן עִמְּהֵן בְּחָכְמְתָא עֲזַלָן יָת מְעַזַּיָּא*): כז וְרַבְרְבַיָּא אַיְתִיאוּ יָת אַבְנֵי

נתינה לגר *) נמ"ג רס"ו מַעֲזַיָּא.

לה (כא) נשאו לבו, דאתרעי לבה. נדבה רוחו, אשלמת רוחה. אע"ג דבכ"מ ת נדיבות" בהמוכה אבל "לב" בפעל "אתרעי" אפשר שהיגה פה משום שאין בלשון הארמית סובלת לסמוך הפעל "אתרעי" לרוח, כאשר הנו רואים עוד בזה הנוי, אבר הנו מוכרחים ליתא רק אל הנולות הלשון הארמית, כי בפסוק זה "נדבה רוחו אותו" ת' "אשלמת רוחה יתה" ולקמן פסוק כ"ו "נשא לבן אתהן" ת' "אתרעי לבהן עמהן". (כב) ויבאו האנשים על הנשים, ומיתן גבריא על נשיא. ע' תוספת רש"י שלכן לא ת' המת' "ואתין" רק "ומיתן" שהביאו את וגזם על הנשים, ולא ידעתי איך אפשר לומר שהביאו דברים המלובשים על ערהם וכדומה בעודן עליהן? ואפשר שנ"ל "ומיתן" בנירי המ', והוא בקל, ועל היא כמו "עם" גם בארמית, ובכ"י שלי הני' "ועמהו גובריא על נשיא" הכל כמו בעברית וכן יש נוסח ואתו. ובומז, ומהוך. ע' ערוך ע' מחך שהביא גם הת' "המספחות והחריטים" לבורנקיא ומחכיא" ובמס' שבת (ס"ד ע"א) "א"ר אלעזר עגיל זה דפוס של דדין כומז זה דפוס של בית הרחם אמר רב יוסף אי הכי היינו דמתרגמינן מחוך דבר המביא לידי גיחוך" וע' בהקדמה כוללת. אולם! בירושלמי שבת (פרק ו' הלכה ג') "כומז יש אומרים טפוס של רחם ויש אומרים טפוס של דדים", ולא אוכל לכוין למה ת' את הת' הקודמים בפסוק בל"ר, ורק כומז ת' בל"י, ואפשר שבתכשיטין ההם היו משתמשין בזוג, כמו שני צמידים וכדומה, וכומז (לפי דעת כל המפרשים) הוא תכשיט שהו משתמשין יחידי, וע' מיני תרגומא פ' תולדות ומ"ש בבאורנו. (כה) בידיה טוו ויביאו מטוה, בידהא מעזלא ומיתן כד עזל, ובפסוק שאח"ז "טוו את העזים" ת' "עזלן ית מעזיא" לדעתי מהוספת המ' "מעזיא" לקח לו רש"י "שמעל גבי העזים טוון אותם" וכ"ה מפורש בת"י "על גזיתהון" ובתרגום ליסאבאן "ויביאו מטוה, ומיתן כד מעזל" ובכ"י שלי "בידהא עמזלן ומיתן כד עמזיל" ובכ"א עזלא ואיתיאו.

בעל הטורים

(כב) האנשים על הנשים כל נדיב לב הביאו · בגי' אז איש ואשתו באים יחד: (כה) וכל אשה · ג' הכא ואידך וכל אשה יודעת איש (במדבר לא) וכל אשה יודעת משכב זכר תחרימו (שופטים כ"א) כשם מגוה להרוג לנשים אבל כאן שהיו חכמות באים וכייט שנאמר והחכמה תחיה בעליה: (כו) וכל הנשים · ג' במס' · הכא ואידך וכל הנשים יתנו יקר (אסתר א') וכל הנשים העומדות (ירמיה מ"ד) בענין ירמיהו שאמר להם לפלוח מעבודת כוכבים · אלו הנשים שנתעסקו במלאכת השמים יתנו יקר · אבל אותם האורורות שמקטרים למלאכת השמים גרמו שגלו והיו למשל ולשנינה · אתנה · ב' · הכא ואידך עד אשר הפיצותם אותם (כיחזקאל ל"ד) בענין הרועים שרועים הצאן במרמס רגליהם · אלו גרמו לשכינה שירדה ושכנה בישראל אבל אותם הרועים הרעים שמחטיאין ישראל גורמים לשכינה שנסתלקה מישראל: (כז) והנשאים · ב' · הכא חסר · וישב פינחס וגו' והנשיאים (יהושע כ"ב) מלא ·

אבן עזרא

(כא) ויבאו כל איש אשר נשאו לבו · הם חכמי לב והטעם שיש לו לב רם: (כב) ויבאו על הנשים · כמו עם הנשים · כמו על לחם הבכורים תנופה ורבים ככה: (כב) כל נדיב לב · או נדיבת לב · כדרך הלשון · טור שש כשבים: חח · באוזן · ונזם · באף: וטבעת · באצבע: וכומז · בזרוע: (כג) וכל איש · או אשה · והוסיפו הנשים שטוו התכלת והארגמן והתולעת והשש גם העזים והיא אומנות צריכה לחכמה יותר: (כז) והנשיאים · כי בגלותם ממצרים ונגלוס כל איש שאל כפי

רמב"ן

כי נמצאו לכלם כלי התכשיט · ואמר כי יש מהם שהניפו תנופת זהב שבור או במטבע · ואמר וכל איש אשר נמצא אתו תכלת וארגמן כי לא נמצאו מאלה רק למקצתם · וחזר ואמר אשר נמצא אתו עצי שטים כי היו יותר מעטים שבידם עצי שטים · ואמר כל מרים תרומת כסף ונחשת כי לרוב האנשים היה כסף ונחשת במטבעות וכלים · אבל לא הזכיר זה למעלה

ספורנו

את כל אשר דבר ה' אתו בהר סיני: (כב) ויבאו האנשים על הנשים · עם הנשים המתנדבות באו האנשים שלכן להסכים בנדבה כדי שיקבלו הגבאין מהן שאין מקבלים מן הנשים אלא דבר מועט (פרק הגוזל בתרא): וכל איש אשר הניף תנופת זהב · ועם הנשים אשר התנדבו תכשיטי זהב בא גם כן כל איש אשר הניף תנופת זהב כענין אמרו שורה שכלה כסף כסף ־ שכלה זהב זהב לא היו מעורבים: (כו) טוו את העזים · מעל העזים · כדבריהם ז"ל למען יהיה בטווי זהר נוסף כי בהרבה מהפעולות ימעט קצת מטוב איכותם כאשר יעקרו ממקום גדולם כמו שיקרה בדבש דבורים ובקאסיא"ה ובחלב

לאפוד ולחשן: כח ואת־הבשם ואת־השמן למאור ולשמן
המשחה ולקטרת הסמים: כט כל־איש ואשה אשר נדב
לבם אתם להביא לכל־המלאכה אשר צוה יהוה לעשות
ביד־משה הביאו בני־ישראל נדבה ליהוה: פ שלישי שני
כאן מחוברין ל ויאמר משה אל־בני ישראל ראו קרא יהוה
בשם בצלאל בן־אורי בן־חור למטה יהודה: לא וימלא
אתו רוח אלהים בחכמה בתבונה ובדעת ובכל־מלאכה:
לב ולחשב מחשבת לעשת בזהב ובכסף ובנחשת:
לג ובחרשת אבן למלאת ובחרשת עץ לעשות בכל־
מלאכת מחשבת: לד ולהורת נתן בלבו הוא ואהליאב
בן־אחיסמך למטה־דן: לה מלא אתם חכמת־לב לעשות
כל־מלאכת חרש | וחשב ורקם בתכלת ובארגמן
בתולעת השני ובשש וארג עשי כל־מלאכה וחשבי
מחשבת: לו א ועשה בצלאל ואהליאב וכל | איש חכם־
לב אשר נתן יהוה חכמה ותבונה בהמה לדעת לעשת
את־כל־מלאכת עבדת הקדש לכל אשר־צוה יהוה:
ב ויקרא משה אל־בצלאל ואל־אהליאב ואל כל־איש
חכם־לב אשר נתן יהוה חכמה בלבו כל אשר נשאו לבו
לקרבה אל־המלאכה לעשת אתה: ג ויקחו מלפני משה
את כל־התרומה אשר הביאו בני ישראל למלאכת
עבדת הקדש לעשת אתה והם הביאו אליו עוד נדבה
בבקר בבקר: ד ויבאו כל־החכמים העשים את כל־

ת"א והם הביאו אליו עוד · יומא עה :

רש"י

והנשאם כתיב: (ל) חור · בנה של מרים היה: השפחות והשוהו המקום לבצלאל למלאכת המשכן והוא
(לד) ואהליאב · משבט דן מן הירודין שבשבטים מבני מגדולי השבטים לקיים מה שנאמר ולא נכר שוע

רמב"ן

עם כלי הזהב · בעבור שהזכיר שם הנשים ואין להם הזהב אשר באזני נשיכם וכל איש אשר הניף תנופת
כסף ונחשת רק הזהב בתכשיטין כאשר אמר נזמי זהב לא היו רבים כמרימי הכסף והנחשת · ולא

רשב"ם

(כח) ולשמן המשחה · שמן זית הין: (לד) ולהורות · לאחרים:

אל

מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ אִישׁ־אִישׁ מִמְּלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־הֵמָּה עֹשִׂים׃

אונקלוס

בורלא וית אבני אשלמותא לשקעא באפודא ובחושנא: כח וית בוסמא וית משחא לאנהרא ולמשחא דרבותא ולקטרת בוסמיא: כט כל גבר ואתתא דאתרעי לבהון עמהון לאיתאה לכל עבידתא די פקיד יי למעבד בידא דמשה איתיאו בני ישראל נדבתא קדם יי: ל ואמר משה לבני ישראל חזו רבי יי בשום בצלאל בר אורי בר חור לשבטא דיהודה: לא ואשלים עמה רוח נבואה מן קדם יי בחכמתא בסוכלתנו ובמדע ובכל עבידא: לב ולאלפא אומנון למעבד בדהבא ובכספא ובנחשא: לג ובאומנות אבן טבא לאשלמא ובנגרות אעא למעבד בכל עבידת אומנון: לד ולאלפא יהב בלבה הוא ואהליאב בר אחיסמך לשבטא דדן: לה אשלים עמהון חכימות לבא למעבד כל עבידת נגר ואמן וצייר בתכלא ובארגונא בצבע זהורי ובבוצא ומחי עבדי כל עבידא ומלפי אומנון: א ועבד בצלאל ואהליאב וכל גבר חכים לבא דיהב יי חכמא וסוכלתנותא בהון למדע למעבד ית כל עבידת פלחן קודשא לכל די פקיד יי: ב וקרא משה לבצלאל ולאהליאב ולכל גבר חכים לבא דיהב יי חכמתא בלבה כל דאתרעי לבה למקרב לעבידתא למעבד יתה: ג ונסיבו מן קדם משה ית כל אפרשותא די איתיאו בני ישראל לעבידת פלחן קודשא למעבד יתה ואנון מיתן לה עוד נדבתא בצפר בצפר: ד ואתו כל חכימיא דעבדין ית כל פולחני קודשא גבר גבר מעבדתה דאנון עבדין: ה ואמרו למשה

בעל הטורים

אלו שנתעצלו בנדבת המשכן לכך חסר · אבל אותם שנזדרזו להביא בין השבטים ובני ראובן וגד לכך הוא מלא דמלא · והנשאם הביאו תרגום ירושלמי ועננייא איתיאו מלבון מעלה כנשיאים (תהלים קל"ה): (ל) ראו קרא ה' · שאין מעמידין פרנס על הצבור אלא מדעתם: (לד) ולהורת · ב' · הכא ואידך ולהורת את בני ישראל (פרשת שמיני) שהיה יודע בצלאל להורות

אבן עזרא

מעלתו · והנה דבר גדול היה שנמצאו שמן למאור ביד הנשיאים אחר חדשים רבים שיצאו ממצרים · ואחר כן כלל כל איש ואשה · ושב לדבר על הנשים שנשאם לבם לעשות · והזכיר הראש שכלם ישנו הרים אל משמעתו כי אין בהם חכם כמוהו : (לא) וימלא · הנה השם העיד כי הוא מלא חכמה ותבונה ודעת · ותוספת עוד שהוא חכם בכל מלאכה : (לב) ולחשוב · בלבו מחשבות שלא נראו כמותן · כי יש אומן זהב ולא כסף וחרשי אבן ולא עץ ובכלם היה שלם : (לד) ועוד ולהורות כי יש חכמים רבים שהם קשים להורות אחרים · והנה אהליאב הוא חבירו בכל המלאכות גם להורות לאחר בחכמה · על כן אמר על שניהם עושי כל מלאכה וחשבי מחשבות : (א) ועשה · הנה בצלאל הוא בעצמו יעשה הנכבד ויורה הוא ואהליאב : (ב) ויקרא · ה"א לקרבה · טעם כמו ולדבקה בו · והנה גדול טעם שאמר כי כמוהו לשמור את בריתי לעמדה · כי הוא מפיק ה"א ומלת עומד עומדה · על כן השי' לעמוד בה : (ג) ויקחו · את כל התרומה אשר הביאו : והם · ישראל היו עוד מביאים נדבה אל משה בכל בקר : (ד) ויבאו · אל אהל

רמב"ן

היתה הרמת הזהב מרובה ככסף והנחשת · על כן תקרא זו תנופה וזו תרומה · כי המביא זהב ינופף ידו לתשובות הנדבה · או הלוקחים יניפו הזהב להראותו לשבח המביא על נדבתו · ובפרשת אלה פקודי יקרא הזהב גם הנחשת תנופה כי לא הזכיר שם תרומה כלל רק כסף פקודי העדה · ויתכן שיקרא גם הנחשת תנופה שהיה חשוב להם יותר מן הכסף מפני שלא היה נמצא בידם ממנו או שהיה חשוב מאד כענין שנאמר וכל נחשת מוזהב · מוכה שנים תמודות כזהב : (ג) ויקחו מלפני משה · הנה ביום אחד הביאו כל הנדבה הזאת אל אהל מועד שהוא של משה · והחכמים לקחו בו ביום מלפניו · ובמחרת בהשכמה וכן בשני הביאו אליו עוד הל אהלו נדבה · והוא נוה להביא אותה אל האומנים עד שאמרו לו שהם מרבים להביא · והיתה דים והותר · ולא היתה היתרון דבר חשוב שיספר בפרשת אלה פקודי מה עשו בו · אולי היה מונח באהל לחזק בה את בדק המשכן או לעשות בה כלי שרת כאשר יעשו

ספורנו

ובזולתם : (ד) איש איש ממלאכתו · ספר אומנת כל אחד מהאומנים ונדיבות ישראל בכל הצריך לכל אחת מהמלאכות : (ה) למלאכה אשר צוה ה' לעשות אותה · הנה נדבת העם היה יותר ממה שצריך לאותה המלאכה שצוה ה' לעשות אותה בלבד בלי תוספת וגרעון שנתן מדה וקצב למשכן ולכל כליו · עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע · לא כענין בבנין שלמה והורדוס

ה וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר מַרְבִּים הָעָם לְהָבִיא מִדֵּי הָעֲבֹדָה לַמְּלָאכָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת אֹתָהּ׃ ו וַיְצַו מֹשֶׁה וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בַּמַּחֲנֶה לֵאמֹר אִישׁ וְאִשָּׁה אַל־יַעֲשׂוּ־עוֹד מְלָאכָה לִתְרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וַיִּכָּלֵא הָעָם מֵהָבִיא׃ ז וְהַמְּלָאכָה הָיְתָה דַיָּם לְכָל־הַמְּלָאכָה לַעֲשׂוֹת אֹתָהּ וְהוֹתֵר׃ ס רביעי ח וַיַּעֲשׂוּ כָל־חֲכַם־לֵב בְּעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה אֶת־הַמִּשְׁכָּן עֶשֶׂר יְרִיעֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי כְּרֻבִים מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב עָשָׂה אֹתָם׃ ט אֹרֶךְ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁמֹנֶה וְעֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע

ת"א איש איש ממלאכתו · שבת צו סנהדרין סט : ויצו משה · שבת צו ר"ה השנה לד סוטה ג' : והמלאכה היתה דים · שבת מט צו :

רש"י

לפני דל : (ה) מדי העבודה · יותר מכדי צורך העבודה : (ו) ויכלא · לשון מניעה : (ז) והמלאכה היתה דים לכל המלאכה · ומלאכת ההבאה היתה דים של עושי המשכן לכל המלאכה של המשכן לעשות אותה ולהותר : והותר · כמו והכבד את לבו והכות

רמב"ן

במקדש במותרות · והזכיר הכתוב מרבים העם מביא לשבח את העם המביאים בנדבתם ולפאר החכמים באמונתם · וגם הגיד עליהם מצות בזה שהעביר קול במחנה למנעם כי אין לו חפץ בכספם וזהבם כאשר אוהבי בצע בין המושלים בעמים · כענין שאמר לא חמור אחד מהם נשאתי : (ו) איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה · הממון יקרא מלאכה וכן אם לא שלח ידו במלאכת רעהו · לרגל המלאכה אשר לפני · וכל המלאכה נמבזה ונמס · והענין שלא יביאו עוד שום דבר למלאכת הקדש · אבל אמר אל יעשו עוד מלאכה להכנים הנשים שלא יהיו עוד טוות את העזים והנה גם ההבאה יקרא מעשה ומנע מהם הכל : (ח) ויעשו כל חכם לב בעשי המלאכה את המשכן עשר יריעות · הנה החזיר בתורה מלאכת המשכן חמש פעמים כי יזכר את כלם בצואה בפרט ובכלל · תחלה אמר ועשית כך ועשית כך ואחרי כן הזכיר כולם בדרך כלל ועשו כל אשר צויתיך את אהל מועד ואת הארון לעדות עד ככל אשר צויתיך יעשו · והטעם בזה שצוה השם למשה שיגיד אל בצלאל ואהליאב ולכל החכמים המלאכה בכללה · ואחרי כן יקרבו אליה לעשותה כי לא יכשרו למלאכת הקדש עד שישמעו כל המלאכה ויבינו אותם ויקבלו עליהם שידעו להשלימה · ובשעת המעשה הזכיר אותם תחלה בדרך הכלל הנזכר · ואמר ויבואו ויעשו את כל אשר צוה ה' את המשכן את אהלו וגו' · ויחסר מכאן פרט אחד כי בודאי הוצרך משה לאמר אל החכמים העושים המלאכה עשו המשכן עשר יריעות ארך היריעה כך ורחב כך וכן בכל המלאכה · ולא הזכיר הכתוב זה כי בידוע שאמר להם הכל כסדר אחרי שעשו כן כל דבר ודבר · והטעם בזה כי לא הוצרך משה לפרוש להם כל המעשה דבר בדבר כאשר הוזכר בצואה ובמעשה · אבל קצרו להם כאלו אמר שיעשו משכן בעשר יריעות חמש כנגד חמש · והם הבינו כי יעשו לולאות מקבילות וקרסי זהב וכיוצא בזה בכל המלאכה בקצרה רמז להם הענין והם הבינו הכל על כן לא האריך בפרט הזה ירמוז הכתוב חכמתם ובינתם ושוב השכל שבהם · ואחר כן החזיר המלאכה כולה בדרך הפרט הראשון ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה את המשכן ויעש יריעות עזים ויעש קרשים וגו' · והיה מספיק בכל הענין שיאמר ויאמר משה אל כל עדת בני ישראל כל המלאכה אשר צוה ה' אותו ויאמר ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה' כן עשו אותם ויברך אותם משה · אבל ר"ל כי משה הזכיר אל כל עדת בני ישראל והתכונים שם כל המלאכה בכלל · כי נתכוון בזה שיתנדבו העם כדי העבודה למלאכה הגדולה · ובעבור שישמעו החכמים וידעו אם יקבלו לעשותה כאשר נאמר · ואחר כן הזכיר בפרט המעשה להגיד שעשו כל החכמים במשכן · זהו שנאמר ויעשו כל חכם לב

רשב"ם

(ו) אל יעשו עוד מלאכה · שהיו טווים בביתם כדכתיב ויביאו מטוה : (ז) דים · כמו מ"ם מן ריקם · ותהי הכנם :
(ח) ויעשו כל חכם לב וגו' תחלה עשו המשכן ואח"כ כלים כמו שפירשתי בפ' ויקחו לי תרומה :

חסלת פרשת ויקהל

למימר מסגן עמא לאיתאה מסת פלחנא לעבדתא דפקיד יי למעבד יתה: ו ופקיד משה ואעברו כרוזא במשריתא למימר גבר ואתתא לא יעבדון עוד עבדתא לאפרשות קודשא ופסק עמא מלאיתאה: ז ועבדתא הות מסת לכל עבדתא למעבד יתה ויתרת: ח ועבדו כל חכימי לבא בעבדי עבדתא ית משכנא עשר יריען דבוץ שזיר ותכלא וארגונא וצבע זהורי צורת כרובין עובד אמן עבד יתהון: ט ארכא דיריעתא חדא עשרין ותמני באמין ופותיא ארבע אמין דיריעתא חדא

נתינה לגר

לך (ה) מדי, מסת. מדלא ת׳ „ממסת״ ות׳ „מסת״ שהוא תרגום „די״ (כלקמן פסוק ז׳) (וע׳ בהרא״בע שכתב „מ״ם מדי נוסף״) נראה שכוונתו שלא שב על הפעל „מרבים״ שמקודם (וכפרש״י), כי לפ״ז היה צריך לטעם הפסק במלת „לאמר״ ומלות „מרבים העם להביא״ היו צריכים להיות בקדמא והזלא רביעי.

בעל הטורים

לבני ישראל בכל מיני חכמה: (ו) ויצו משה ויעבירו קול במחנה. בשבת נתנה תורה א״כ יום הכפורים של אותה שנה היה יום שלישי וביום ד׳ אמר להם מלאכת המשכן והם הביאו לו בבקר בבקר והיינו יום ה׳ ויום ו׳ ובשבת ויצו משה ויעבירו קול במחנה: איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש. בגי׳ (אל יוציאו) וזהו אל יוציאו משמע מרשות היחיד לרה״ר: ויכלא. שנים. הכא ואידך ויכלא הגשם זהו שדרשו שהיו יורדים להם אבנים טובות ומרגליות עם המן והביאום לנדבת המשכן ויכלא הגשם פי׳ הענינים שמביאים הגשם כשכלו מלהביא האבנים הטובות אז כלו מלהביא: (ז) והמלאכה. ג׳. והמלאכה היתה דים. והמלאכה לא ליום אחד ולא לשנים (בעזרא י׳) והמלאכה גדולה (בד״ה א׳ כט) בענין בנין הבית אע״פ שהמלאכה היתה גדולה לא ליום ולא לשנים אעפ״כ היתה דים שנשתלחה ברכה במעשה ידיהם. דים. ג׳. היתה דים. הלא יגנבו דים (עובדיה א׳). אם גנבים בלילה השחיתו דים (ירמיה מט) במפלת אדום. באדום נאמר המה יבנו ואני אהרוס אבל ביעקב והמלאכה היתה דים: והותר. ג׳. הכא ואידך כי כה אמר ה׳ אכול והותר (מ״ב ד) מהחל התרומה לביא בית ה׳ אכול ושבוע והותר (בד״ה ב׳ לא) שבזכות התורה ובית המקדש בא שובע לעולם כדכתיב למן היום אשר יוסד היכל ה׳ וגו׳ מן היום הזה אברך (חגי ב): (ח) בעשי. ג׳ ביו״ד. הכא ואידך פני ה׳ בעושי רע (תהלים לד) אל תקנא בעושי עולה (שם לז) ובמי תקנא

אבן עזרא

משה ואמרו מרבים העם: (ה) מ״ם מדי. נוסף. כמ״ם מכל מלמדי השכלתי כאשר פירשתיו: (ו) ויעבירו קול. כמו ויעבור הרנה: (ז) והמלאכה. שהיתה עשויה. ומ״ם דים שב אל כל החכמים: לכל המלאכה. שהיו צריכים לעשות: והותר. שם הפועל. וטעם והותר הותירה: (ח) ויעשו כל החכמים: משזר. בלשון ישמעאל ארוך. דע כי דקדוק מספר כאחד בחשבון משונה מדרך לשון הקדש. גם ככה הוא בלשון כשדים משונה גם בלשון ישמעאל. כי לעולם הה״א בסוף השמות סימן לנקבה ולשון זכר בלא סימן. והנה בחשבון שלשה בה״א סימן זכרים. וככה בחשבון ארבעה גם שמונה גם עשרה. ומשם ושלאה עד עשרים הזכר בלא ה״א. אחד עשר שנים עשר תשעה עשר והנקבה בה״א. רק בשתי מלת עשרה שלא תתערב על לשון זכר אמרו שתים עשרה וככה כלם. והנה לשון נקבה שלש וארבע ועשר ואם היתה מלת חשבון סמוכה. היה בתי״ו לזכרים ולנקבות ושלשת האנשים האלה. ושלשת בני בניו. והנה שמונה לזכרים כמשפט. ושנוי לנקבה לומר שמונה כדרך עשתי עשרה: (ט) אולי טעם באמה היא הידועה: אולי היתה כמדת בית ראשון שהיתה אצילה:

רמב״ן

בעושי המלאכה את המשכן עשר יריעות. ואמר ויעש יריעות עזים ויעש את הקרשים. ירצה לומר ויעש כל חכם לב יריעות עזים. והזכיר בארון ויעש בצלאל להגיד כי האומן הגדול שבהם הוא שעשה לבדו הארון: והטעם בעבור שהוא מלא רוח אלהים בחכמה בתבונה ובדעת שיתבונן בו ויעשנו בכוונה רצויה כי אין במעשהו אומנות גדולה. אבל יש שם מלאכות שצריכות לאומנות יתירה ממנו. וחזר ואמר סתם ויעש את השלחן ויעש את המנורה. ועל דעת ר״א ירמוז אל בצלאל שעשה כל כלי הקדש. ואין כן דעתי שנה באחר המשכן אמר כן. אבל הוא חוזר לרמוז אל כל חכם לב כאשר אמר במשכן. ואחר שהשלים כלל ופרט במעשה הזכיר ההבאה אל משה בדרך הכלל ואמר ויביאו את המשכן אל משה את האהל ואת כל כליו וגו׳ להגיד חכמתם שהביאו אליו הכל כסדר כי לא הביא אחד מהם מלאכתו לפניו עד שנשלמה כל המלאכה כאשר אמר ותכל כל עבודת משכן אהל מועד. ואחרי שנשלמה נאספו כלם והראו אותה אליו כסדר אמרו תחלה. רבינו הנה האוהל והנה כליו. ואחרי כן הנה הארון והנה בדיו וכן הכל והנה לא הזכיר במשכן וכל כליו כאשר צוה ה׳ את משה. אבל באלה הפקודים בבגדי כהונה יזכיר כן בכל דבר ודבר. והטעם כי כלל מלאכת המשכן בפסוק שאמר בסוף ובצלאל בן אורי בן חור עשה את כל אשר צוה ה׳ את משה. ואולי היה זה מפני שנוי הסדר כמו שהזכירו רבותינו ועל הכלל כל זה דרך חבה ודרך מעלה לומר כי חפץ השם

ספורנו

והורדוס: (ו) אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש. לא הכריז שלא יביאו נדבה כרצונם אבל הכריז שלא יעשו עוד מלאכה כמו מלאכת הטוויה שאמר ויביאו מטוה ומלאכת תקון העזים שאמר טוו את העזים לכל מלאכת העבודה הביאו ותקון העורות וזולתם: (ז) והמלאכה היתה דים. ומלאכת המתנדבים בכל דבר שהתנדבו היתה די לעושי מלאכת המשכן: לכל המלאכה. לכל מלאכה ומלאכה שבו: לעשות אותה והותר. לעשות אותה המלאכה ולהותיר באופן שלא היו צריכים לצמצם אופן עשייתם מדאגה פן יחסר החומר: (ח) ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה. היותר חכמים שבהם עשו את המשכן שהיה מעשה חושב על צורות משני עבריהם כמו שהזכירו ז״ל ולא היו היריעות עבות כמו הפרכת. והפל בפרשה זו כל האמור למעלה בצווי בפרשת התרומה להודיע שעשו הכל בכיוון לעשות כרצון מי שצוה ולתכליתו. והארון שהיה המיוחד שבכלים

בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְכָל־הַיְרִיעֹת׃ י וַיְחַבֵּר
אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת אַחַת אֶל־אֶחָת וְחָמֵשׁ יְרִיעֹת חִבַּר
אַחַת אֶל־אֶחָת׃ יא וַיַּעַשׂ לֻלְאֹת תְּכֵלֶת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה
הָאֶחָת מִקָּצָה בַּמַּחְבָּרֶת כֵּן עָשָׂה בִּשְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצוֹנָה
בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית׃ יב חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עָשָׂה בַּיְרִיעָה הָאֶחָת
וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עָשָׂה בִּקְצֵה הַיְרִיעָה אֲשֶׁר בַּמַּחְבֶּרֶת
הַשֵּׁנִית מַקְבִּילֹת הַלֻּלָאֹת אַחַת אֶל־אֶחָת׃ יג וַיַּעַשׂ חֲמִשִּׁים
קַרְסֵי זָהָב וַיְחַבֵּר אֶת־הַיְרִיעֹת אַחַת אֶל־אַחַת בַּקְּרָסִים
וַיְהִי הַמִּשְׁכָּן אֶחָד׃ פ יד וַיַּעַשׂ יְרִיעֹת עִזִּים לְאֹהֶל עַל־
הַמִּשְׁכָּן עַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת עָשָׂה אֹתָם׃ טו אֹרֶךְ
הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה וְאַרְבַּע אַמּוֹת רֹחַב
הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְעַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת׃ טז וַיְחַבֵּר
אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְאֶת־שֵׁשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד׃ יז וַיַּעַשׂ
לֻלָאֹת חֲמִשִּׁים עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצֹנָה בַּמַּחְבָּרֶת
וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עָשָׂה עַל־שְׂפַת הַיְרִיעָה הַחֹבֶרֶת הַשֵּׁנִית׃
יח וַיַּעַשׂ קַרְסֵי נְחֹשֶׁת חֲמִשִּׁים לְחַבֵּר אֶת־הָאֹהֶל לִהְיֹת
אֶחָד׃ יט וַיַּעַשׂ מִכְסֶה לָאֹהֶל עֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וּמִכְסֵה
עֹרֹת תְּחָשִׁים מִלְמָעְלָה׃ ס חמישי כ וַיַּעַשׂ אֶת־הַקְּרָשִׁים
לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי שִׁטִּים עֹמְדִים׃ כא עֶשֶׂר אַמֹּת אֹרֶךְ הַקָּרֶשׁ
וְאַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה רֹחַב הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ כב שְׁתֵּי יָדֹת לַקֶּרֶשׁ
הָאֶחָד מְשֻׁלָּבֹת אַחַת אֶל־אֶחָת כֵּן עָשָׂה לְכֹל קַרְשֵׁי
הַמִּשְׁכָּן׃ כג וַיַּעַשׂ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֶשְׂרִים קְרָשִׁים
לִפְאַת נֶגֶב תֵּימָנָה׃ כד וְאַרְבָּעִים אַדְנֵי־כֶסֶף עָשָׂה תַּחַת
עֶשְׂרִים הַקְּרָשִׁים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי
יְדֹתָיו וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו׃
כה וּלְצֶלַע הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית לִפְאַת צָפוֹן עָשָׂה עֶשְׂרִים

ת"א עשר אמת ארך הקרש · בכ"ם גו"ן :

קְרָשִׁים׃ כו וְאַרְבָּעִים אַדְנֵיהֶם כָּסֶף שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ כז וּלְיַרְכְּתֵי הַמִּשְׁכָּן יָמָּה עָשָׂה שִׁשָּׁה קְרָשִׁים׃ כח וּשְׁנֵי קְרָשִׁים עָשָׂה לִמְקֻצְעֹת הַמִּשְׁכָּן בַּיַּרְכָתָיִם׃ כט וְהָיוּ תוֹאֲמִם מִלְּמַטָּה וְיַחְדָּו יִהְיוּ תַמִּים אֶל־רֹאשׁוֹ אֶל־הַטַּבַּעַת הָאֶחָת כֵּן עָשָׂה לִשְׁנֵיהֶם לִשְׁנֵי הַמִּקְצֹעֹת׃ ל וְהָיוּ שְׁמֹנָה

אונקלוס

משחתא חדא לכל יריעתא׃ י ולפף ית חמש יריען חדא עם חדא וחמש יריען לפף חדא עם חדא׃ יא ועבד ענובין דתכלא על ספתא דיריעתא חדא מסטרא בית לופי כן עבד בספתא דיריעתא בסטרא בית לופי תניתא׃ יב חמשין ענובין עבד ביריעתא חדא וחמשין ענובין עבד בסטרא דיריעתא דבית לופי תניתא מכונן ענוביא חדא לקבל חדא׃ יג ועבד חמשין פורפין דדהב ולפף ית יריעתא חדא עם חדא בפורפיא והוה משכנא חד׃ יד ועבד יריען דמעזי לפרסא על משכנא חד עשר יריען עבד יתהן׃ טו ארכא דיריעתא חדא תלתין באמין וארבע אמין פותיא דיריעתא חדא משחתא חדא לחד עשר יריען׃ טז ולפף ית חמש יריען לחוד וית שית יריען לחוד׃ יז ועבד ענובין חמשין על ספתא דיריעתא בסטרא בית לופי וחמשין ענובין עבד על ספתא דיריעתא דבית לופי תניתא׃ יח ועבד פורפין דנחשא חמשין ללפפא ית משכנא למהוי חד׃ יט ועבד חופאה למשכנא משכי דדכרי מסמקי וחופאה משכי דססגונא מלעלא׃ כ ועבד ית דפיא למשכנא דאעי שטין קימין׃ כא עשר אמין ארכא דדפא ואמתא ופלגות אמתא פותיא דדפא חד׃ כב תרתין צירין לדפא חד משלבין חדא עם חדא כן עבד לכל דפי משכנא׃ כג ועבד ית דפיא למשכנא עסרין דפין לרוח עבר דרומא׃ כד וארבעין סמכין דכסף עבד תחות עסרין דפין תרין סמכין תחות דפא חד לתרין צירוהי ותרין סמכין תחות דפא חד לתרין צירוהי׃ כה ולסטר משכנא תניתא לרוח צפונא עבד עסרין דפין׃ כו וארבעין סמכיהון דכסף תרין סמכין תחות דפא חד ותרין סמכין תחות דפא חד׃ כז ולסיפי משכנא מערבא עבד שתא דפין׃ כח ותרין דפין עבד לזוית משכנא בסופיהון׃ כט ויהון מכונין מלרע וכחדא יהון מכונין לרישיה בעזקתא חדא כן עבד לתרויהון לתרין זוין׃ ל והוו תמניא דפין וסמכיהון דכסף

° בכ"י הנוסח ולפיף נתינה לגר

(יט) מכסה לאהל, חופאה למשכנא. יותר נראה לגרוס „לפרסא" כמ"ש בנוסח, ובחומשי רוו"ס ב' נוסח „לפרסא" ובעשייה „למשכנא"?.

אבן עזרא

(יג) פליו כלולאות. סימן הנכנס והאחד יוצא. ובא תחת הקל"ף ה"א. ויש אומרים כי מלאכת הנגרים פרס ללא: (יט) לאהל. להיות אהל:

רמב"ן

במלאכה ומזכיר אותם בתורתו פעמים רבות להרבות שכר לעוסקים בה כענין מה שאמרו במדרש יפה שיחת עבדי אבות לפני הקב"ה מתורתם של בנים סברי פרשת של אליעזר שנים ושלשה דפין היא אמורה

קְרָשִׁים וְאַדְנֵיהֶם כֶּסֶף שִׁשָּׁה עָשָׂר אֲדָנִים שְׁנֵי
אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ לא וַיַּעַשׂ בְּרִיחֵי עֲצֵי שִׁטִּים
חֲמִשָּׁה לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָת׃ לב וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם
לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי
הַמִּשְׁכָּן לַיַּרְכָתַיִם יָמָּה׃ לב וַיַּעַשׂ אֶת־הַבְּרִיחַ הַתִּיכֹן
לִבְרֹחַ בְּתוֹךְ הַקְּרָשִׁים מִן־הַקָּצֶה אֶל־הַקָּצֶה׃ לד וְאֶת־
הַקְּרָשִׁים צִפָּה זָהָב וְאֶת־טַבְּעֹתָם עָשָׂה זָהָב בָּתִּים
לַבְּרִיחִם וַיְצַף אֶת־הַבְּרִיחִם זָהָב׃ לה וַיַּעַשׂ אֶת־הַפָּרֹכֶת
תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב
עָשָׂה אֹתָהּ כְּרֻבִים׃ לו וַיַּעַשׂ לָהּ אַרְבָּעָה עַמּוּדֵי שִׁטִּים
וַיְצַפֵּם זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב וַיִּצֹק לָהֶם אַרְבָּעָה אַדְנֵי־כָסֶף׃
לז וַיַּעַשׂ מָסָךְ לְפֶתַח הָאֹהֶל תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי
וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃ לח וְאֶת־עַמּוּדָיו חֲמִשָּׁה וְאֶת־
וָוֵיהֶם וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם וַחֲשֻׁקֵיהֶם זָהָב וְאַדְנֵיהֶם חֲמִשָּׁה
נְחֹשֶׁת׃ פ לז א וַיַּעַשׂ בְּצַלְאֵל אֶת־הָאָרֹן עֲצֵי שִׁטִּים
אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃
ב וַיְצַפֵּהוּ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת וּמִחוּץ וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃
ג וַיִּצֹק לוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב עַל אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי
טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הָאֶחָת וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הַשֵּׁנִית׃
ד וַיַּעַשׂ בַּדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם זָהָב׃ ה וַיָּבֵא אֶת־הַבַּדִּים
בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הָאָרֹן לָשֵׂאת אֶת־הָאָרֹן׃ ו וַיַּעַשׂ כַּפֹּרֶת
זָהָב טָהוֹר אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכָּהּ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבָּהּ׃ ז וַיַּעַשׂ
שְׁנֵי כְרֻבִים זָהָב מִקְשָׁה עָשָׂה אֹתָם מִשְּׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת׃
ח כְּרוּב אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה וּכְרוּב־אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה מִן־
הַכַּפֹּרֶת עָשָׂה אֶת־הַכְּרֻבִים מִשְּׁנֵי קְצוֹותָו קצותיו ק׳׃ ט וַיִּהְיוּ
הַכְּרֻבִים פֹּרְשֵׂי כְנָפַיִם לְמַעְלָה סֹכְכִים בְּכַנְפֵיהֶם עַל־
הַכַּפֹּרֶת וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל־אָחִיו אֶל־הַכַּפֹּרֶת הָיוּ פְּנֵי

הַכְּרֻבִים׃ פ י וַיַּעַשׂ אֶת־הַשֻּׁלְחָן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ יא וַיְצַף אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ יב וַיַּעַשׂ לוֹ מִסְגֶּרֶת טֹפַח סָבִיב וַיַּעַשׂ זֵר־זָהָב לְמִסְגַּרְתּוֹ סָבִיב׃ יג וַיִּצֹק לוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב

אונקלוס

שתא עשר סמכין תרין סמכין תרין סמכין תחות דפא חד: לא ועבד עברי דאעי שטין חמשא לדפי סטר משכנא חד: לב וחמשא עברין לדפי סטר משכנא תניתא וחמשא עברין לדפי משכנא לסופיהון מערבא: לג ועבד ית עברא מציעאה לעברא בגו דפיא מן סיפי לסיפי: לד וית דפיא חפא דהבא וית עזקתהון עבד דהבא אתרא לעבריא וחפא ית עבריא דהבא: לה ועבד ית פרכתא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד אמן עבד יתה צורת כרובין: לו ועבד לה ארבעא עמודי שטין וחפנינון דהבא וויהון דהבא ואתיך להון ארבעא סמכין דכסף: לז ועבד פרסא לתרע משכנא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד צייר: לח וית עמודוהי חמשא וית וויהון וחפא רישיהון וכבושיהון דהבא וסמכיהון חמשא נחשא: א ועבד בצלאל ית ארונא דאעי שטין תרתין אמין ופלגא ארכה ואמתא ופלגא פתיה ואמתא ופלגא רומיה: ב וחפהי דהב דכי מגו ומברא ועבד לה דיר דדהב סחור סחור: ג ואתיך לה ארבע עזקן דדהב על ארבע זויתה ותרתין עזקן על סטרה חד ותרתין עזקן על סטרה תניתא: ד ועבד אריחי דאעי שטין וחפא יתהון דהבא: ה ואעל ית אריחיא בעזקתא על סטרי ארונא למטל ית ארונא: ו ועבד כפרתא דהב דכי תרתין אמין ופלגא ארכה ואמתא ופלגא פתיה: ז ועבד תרין כרובין דדהב נגיד עבד יתהון מתרין סטרי כפרתא: ח כרובא חד מסטרא מכא וכרובא חד מסטרא מכא מן כפרתא עבד ית כרוביא מתרין סטרוהי: ט והוו כרוביא פריסן גדפיהון לעלא נטלין בגדפיהון על כפרתא ואפיהון חד לקבל חד לקבל כפרתא הוו אפי כרוביא: י ועבד ית פתורא דאעי שטין תרתין אמין ארכה ואמתא פתיה ואמתא ופלגא רומיה: יא וחפא יתיה דהב דכי ועבד לה דיר דדהב סחור סחור: יב ועבד לה גדנפא רומיה פושכא סחור סחור ועבד דיר דדהב לגדנפה סחור סחור: יג ואתיך לה ארבע עזקן דדהב ויהב

• נ״א כנוסח אריתיא, • לאריתיא נתינה לנר ○ נ״א כנוסח עוקתא

לז (ט) סככים,נטלין. כ״ה בחומשי רוו״ה ומעות הוא וצ״ל ,,מטלין״ כמ׳ וכ״ה בכ״י שלי, וכ״ה לעיל (כ״ה כ׳).

בעל הטורים

בשני כל הכה לב: (א) ויעש בצלאל את הארון· בכלם לא הזכיר בצלאל אלא על הארון לומר שהיה בצלאל יודע סוד הארון והמרכבה שהארון הוא כנגד כסא הכבוד· וג״פ ארון בפרשה שג׳ ארונות עשה וסמך לארון השלחן אשר לפני ה׳:

רש״י

והכות את מוצב: (א) ויעש בצלאל· לפי שנתן נפשו על המלאכה יותר משאר חכמים נקראת על שמו:

אבן עזרא

(לג) ומלאת לכרות· מהבנין הקל· וטעם כמו מכרית שהוא מהבנין הכבד· כמו ירש ויורש וכביש כבש: (א) ויעש בצלאל· בעבור כבוד הארון· גם הוא עשה כל כלי הקדש· והנה הזכיר המשכן והאהל והפרכת והמסך כי דרך אחד להם· ואחר כן הזכיר שמן המשחה עם קטורת הסמים· כי יש בשמים בשמן המשחה גם בקטורת הסמים:

וכ״ס

וַיִּתֵּן אֶת־הַטַּבָּעֹת עַל אַרְבַּע הַפֵּאֹת אֲשֶׁר לְאַרְבַּע רַגְלָיו׃
יד לְעֻמַּת הַמִּסְגֶּרֶת הָיוּ הַטַּבָּעֹת בָּתִּים לַבַּדִּים לָשֵׂאת אֶת־
הַשֻּׁלְחָן׃ טו וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם זָהָב
לָשֵׂאת אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ טז וַיַּעַשׂ אֶת־הַכֵּלִים ׀ אֲשֶׁר עַל־
הַשֻּׁלְחָן אֶת־קְעָרֹתָיו וְאֶת־כַּפֹּתָיו וְאֵת מְנַקִּיֹּתָיו וְאֶת־
הַקְּשָׂוֹת אֲשֶׁר יֻסַּךְ בָּהֵן זָהָב טָהוֹר׃ פ ששי שלישי כשהן מחוברין
יז וַיַּעַשׂ אֶת־הַמְּנֹרָה זָהָב טָהוֹר מִקְשָׁה עָשָׂה אֶת־הַמְּנֹרָה
יְרֵכָהּ וְקָנָהּ גְּבִיעֶיהָ כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמֶּנָּה הָיוּ׃ יח וְשִׁשָּׁה
קָנִים יֹצְאִים מִצִּדֶּיהָ שְׁלֹשָׁה ׀ קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הָאֶחָד
וּשְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הַשֵּׁנִי׃ יט שְׁלֹשָׁה גְבִעִים
מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפֶרַח וּשְׁלֹשָׁה גְבִעִים
מְשֻׁקָּדִים בְּקָנֶה אֶחָד כַּפְתֹּר וָפָרַח כֵּן לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים
הַיֹּצְאִים מִן־הַמְּנֹרָה׃ כ וּבַמְּנֹרָה אַרְבָּעָה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים
כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ׃ כא וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה
וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת־שְׁנֵי הַקָּנִים
מִמֶּנָּה לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִמֶּנָּה׃ כב כַּפְתֹּרֵיהֶם
וּקְנֹתָם מִמֶּנָּה הָיוּ כֻּלָּהּ מִקְשָׁה אַחַת זָהָב טָהוֹר׃ כג וַיַּעַשׂ
אֶת־נֵרֹתֶיהָ שִׁבְעָה וּמַלְקָחֶיהָ וּמַחְתֹּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר׃
כד כִּכָּר זָהָב טָהוֹר עָשָׂה אֹתָהּ וְאֵת כָּל־כֵּלֶיהָ׃ פ כה וַיַּעַשׂ
אֶת־מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּה אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ
רָבוּעַ וְאַמָּתַיִם קֹמָתוֹ מִמֶּנּוּ הָיוּ קַרְנֹתָיו׃ כו וַיְצַף אֹתוֹ זָהָב
טָהוֹר אֶת־גַּגּוֹ וְאֶת־קִירֹתָיו סָבִיב וְאֶת־קַרְנֹתָיו וַיַּעַשׂ לוֹ
זֵר זָהָב סָבִיב׃ כז וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב עָשָׂה־לוֹ ׀ מִתַּחַת לְזֵרוֹ
עַל שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו עַל שְׁנֵי צִדָּיו לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת אֹתוֹ
בָּהֶם׃ כח וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם זָהָב׃
כט וַיַּעַשׂ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה קֹדֶשׁ וְאֶת־קְטֹרֶת הַסַּמִּים
טָהוֹר מַעֲשֵׂה רֹקֵחַ׃ ס שביעי רביעי כשהן מחוברין (רמב"ן) לח א וַיַּעַשׂ

אֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה עֲצֵי שִׁטִּים חָמֵשׁ אַמּוֹת אָרְכּוֹ וְחָמֵשׁ־אַמּוֹת רָחְבּוֹ רָבוּעַ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קֹמָתוֹ׃ ב וַיַּעַשׂ קַרְנֹתָיו עַל אַרְבַּע פִּנֹּתָיו מִמֶּנּוּ הָיוּ קַרְנֹתָיו וַיְצַף אֹתוֹ נְחֹשֶׁת׃ ג וַיַּעַשׂ אֶת־כָּל־כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ אֶת־הַסִּירֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקֹת אֶת־הַמִּזְלָגֹת וְאֶת־הַמַּחְתֹּת כָּל־כֵּלָיו עָשָׂה

אונקלוס

יָת עִזְקָתָא עַל אַרְבַּע זָוְיָתָא דִּי לְאַרְבַּע רַגְלוֹהִי׃ יד לָקֳבֵל גְּדַנְפָּא הֲוָאָה עִזְקָתָא אַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא לְמִטַּל יָת פָּתוֹרָא׃ טו וַעֲבַד יָת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין וַחֲפָא יָתְהוֹן דַּהֲבָא לְמִטַּל יָת פָּתוֹרָא׃ טז וַעֲבַד יָת מָנַיָּא דִּי עַל פָּתוֹרָא יָת מְגִיסוֹהִי וְיָת בָּזִכּוֹהִי וְיָת מְכִילָתֵהּ וְיָת קַשְׂוָתָא דְּמִתְנַסְּכִין בְּהֵן דְּהַב דְּכֵי׃ יז וַעֲבַד יָת מְנָרְתָא דְּהַב דְּכֵי נְגִיד עֲבַד יָת מְנָרְתָא שִׁדַּהּ וּקְנַהּ כַּלִּידָהָא חֲזוּרָהָא וְשׁוֹשַׁנָּהָא מִנַּהּ הֲווֹ׃ יח וְשִׁתָּא קְנִין נָפְקִין מִסִּטְרָהָא תְּלָתָא קְנֵי מְנָרְתָא מִסִּטְרַהּ חַד וּתְלָתָא קְנֵי מְנָרְתָא מִסִּטְרַהּ תִּנְיָנָא׃ יט תְּלָתָא כַלִּידִין מְצַיְּרִין בְּקַנְיָא חַד חֲזוּר וְשׁוֹשָׁן וּתְלָתָא כַלִּידִין מְצַיְּרִין בְּקַנְיָא חַד חֲזוּר וְשׁוֹשָׁן כֵּן לְשִׁתָּא קְנִין דְּנָפְקִין מִן מְנָרְתָא׃ כ וּבִמְנָרְתָא אַרְבְּעָא כַלִּידִין מְצַיְּרִין חֲזוּרָהָא וְשׁוֹשַׁנָּהָא׃ כא וַחֲזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין מִנַּהּ וַחֲזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין מִנַּהּ וַחֲזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין מִנַּהּ לְשִׁתָּא קְנִין דְּנָפְקִין מִנַּהּ׃ כב חֲזוּרֵיהוֹן וּקְנֵיהוֹן מִנַּהּ הֲווֹ כֻּלַּהּ נְגִידָא חֲדָא דְּהַב דְּכֵי׃ כג וַעֲבַד יָת בּוֹצִינָהָא שִׁבְעָא וְצִבְיָתָהָא וּמַחְתִּיָּתָהָא דְּהַב דְּכֵי׃ כד כִּכְּרָא דְּהַב דְּכֵי עֲבַד יָתַהּ וְיָת כָּל מָנַהָא׃ כה וַעֲבַד יָת מַדְבְּחָא דִּקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין אַמְּתָא אֻרְכֵּהּ וְאַמְּתָא פְּתָיֵהּ מְרַבַּע וְתַרְתֵּין אַמִּין רוּמֵהּ מִנֵּהּ הֲוָאָה קַרְנוֹהִי׃ כו וַחֲפָא יָתֵהּ דְּהַב דְּכֵי יָת אִגָּרֵהּ וְיָת כָּתְלוֹהִי סְחוֹר סְחוֹר וְיָת קַרְנוֹהִי וַעֲבַד לֵהּ דֵּיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃ כז וְתַרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב עֲבַד לֵהּ מִלְּרַע לְזֵירֵהּ עַל תַּרְתֵּין זָוְיָתֵהּ עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי לְאַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא לְמִטַּל יָתֵהּ בְּהוֹן׃ כח וַעֲבַד יָת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין וַחֲפָא יָתְהוֹן דַּהֲבָא׃ כט וַעֲבַד יָת מִשְׁחָא דִּרְבוּתָא קוּדְשָׁא וְיָת קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא דְּכֵי עוֹבַד בּוּסְמָנוּ׃ א וַעֲבַד יָת מַדְבְּחָא דַּעֲלָתָא דְּאָעֵי שִׁטִּין חֲמֵשׁ אַמִּין אֻרְכֵּהּ וַחֲמֵשׁ אַמִּין פְּתָיֵהּ מְרַבַּע וּתְלָת אַמִּין רוּמֵהּ׃ ב וַעֲבַד קַרְנוֹהִי עַל אַרְבַּע זָוְיָתֵהּ מִנֵּהּ הֲווֹ קַרְנוֹהִי וַחֲפָא יָתֵהּ נְחָשָׁא׃ ג וַעֲבַד יָת כָּל מָנֵי מַדְבְּחָא יָת פְּסַכְתְּרָוָתָא וְיָת מַגְרוֹפְיָתָא יָת מִזְרְקָתָא יָת צִנּוֹרְיָתָא וְיָת מַחְתְּיָתָא כָּל

רמב"ן

אמורה: (כט) ויעש את שמן המשחה קדש ואת קטורת הסמים טהור. לא פירש באלו כאשר פירש באחרים ועל דרך הפשט ראוי שיאמר ויקח בשמים ראש מר דרור וגו' ויעש אותו שמן משחת קדש ויקח סמים נטף ושחלת וגו' ויעש אותה קטרת רקח מרקחת מעשה רוקח. והטעם כי בעבור שלא נאמרה בכאן הצואה בתשלום המעשה כאשר פירשתי שם ובקטרת לא הזכיר גם כל הסמים וסמך עליהם במה שאמר מעשה רוקח לא הזכיר במעשה כולם אבל אמר שיעשוהו על דעת הרקחים וזה טעם קדש

ספורנו

נעשה ע"י בצלאל שהיה הגדול שבכלם כאמרם ז"ל יודע היה בצלאל לצרף אותיות שבהם נבראו שמים וארץ: (כט) ויעש את שמן המשחה קדש. בכונת היותו כלוי נפקד כאמרו קדש יהיה זה לי לדורותיכם: ואת קטרת הסמים טהור. בבשמים מנוקים

נחשת: ד ויעש למזבח מכבר מעשה רשת נחשת תחת כרכבו מלמטה עד־חציו: ה ויצק ארבע טבעת בארבע הקצות למכבר הנחשת בתים לבדים: ו ויעש את־הבדים עצי שטים ויצף אתם נחשת: ז ויבא את־הבדים בטבעת על צלעת המזבח לשאת אתו בהם נבוב לחת עשה אתו: ס ח ויעש את הכיור נחשת ואת כנו נחשת במראת הצבאת אשר צבאו פתח אהל מועד: ס ט ויעש את־החצר לפאת נגב תימנה קלעי החצר שש משזר מאה באמה: י עמודיהם עשרים ואדניהם עשרים נחשת ווי העמודים וחשקיהם כסף: יא ולפאת צפון מאה באמה עמודיהם עשרים ואדניהם עשרים נחשת ווי העמודים וחשקיהם כסף: יב ולפאת־ים קלעים חמשים באמה עמודיהם עשרה ואדניהם עשרה ווי העמדים וחשוקיהם כסף: יג ולפאת קדמה מזרחה חמשים אמה: יד קלעים חמש־עשרה אמה אל־הכתף עמודיהם שלשה ואדניהם שלשה: טו ולכתף השנית מזה ומזה לשער החצר קלעים חמש עשרה אמה עמדיהם שלשה ואדניהם שלשה: טז כל־קלעי החצר סביב שש משזר: יז והאדנים לעמדים נחשת ווי העמודים וחשוקיהם כסף וצפוי ראשיהם כסף והם מחשקים כסף כל עמדי החצר: מפטיר יח ומסך שער

ת"א תחת כרכבו · זבחים סב:

רש"י

(ז) נבוב לוחות · נבוב הוא חלול וכן ועביו שלשה אצבעות נבוב: נבוב לחת · הלוחות של עצי שטים לכל רוח והחלל באמצע: (ח) במראות הצובאות · בנות ישראל היו בידן מראות שרואות בהן כשהן מתקשטות אף אותן לא עכבו מלהביא לנדבת המשכן והיה מואס משה בהן מפני שעשויים ליצר הרע א"ל הקב"ה קבל כי אלו חביבין עלי מן הכל שעל ידיהם העמידו הנשים צבאות רבות במצרים כשהיו בעליהן יגיעים בעבודת פרך היו הולכות ומוליכות להם מאכל ומשתה ומאכילות אותם ונוטלות המראות וכל אחת רואה עצמה עם בעלה במראה ומשדלתו בדברים לומר אני נאה ממך ומתוך כך מביאות בעליהן לידי תאוה ונזקקות להן ומתעברות ויולדות שם שנאמר תחת התפוח עוררתיך וזהו שנאמר במראות הצובאות ונעשה הכיור מהם שהוא לשום שלום בין איש לאשתו להשקות ממים שבתוכו למי שקנא לה בעלה ונסתרה ותדע לך שהן מראות ממש שהרי נאמר ונחשת התנופה שבעים ככר וגו' ויעש בה וגו' וכיור וכנו לא הוזכרו שם למדת שלא היה נחשת של כיור מנחשת התנופה כך דרש ר' תנחומא וכן תרגם אונקלוס במחזית נשיא והוא תרגום של מראות מירוויי"ש בלע"ז 1) וכן מצינו בישעיה והגליונים מתרגמינן מחזייתא: אשר

1) miroir שפיעגעל גלאז

מנוהי עבד נחשא: ד ועבד למדבחא סרדא עובד מצדתא דנחשא תחות סובבה מלרע עד פלגה: ה ואתיך ארבע עזקתא בארבע זויתא לסרדא דנחשא אתרא לאריחיא: ו ועבד ית אריחיא דאעי שטין וחפא יתהון נחשא: ז ואעיל ית אריחיא בעזקתא על סטרי מדבחא למטל יתה בהון חליל לוחין עבד יתה: ח ועבד ית כיורא נחשא וית בסיסה נחשא במחזין נשיא דאתין לצלאה בתרע משכן זמנא: ט ועבד ית דרתא לרוח עבר דרומא סרדי דרתא דבוץ שזיר מאה באמין: י עמודיהון עסרין וסמכיהון עסרין נחשא ווי עמודיא וכבושיהון כסף: יא ולרוח צפונא מאה אמין עמודיהון עסרין וסמכיהון עסרין נחשא ווי עמודיא וכבושיהון דכסף: יב ולרוח מערבא סרדין חמשין באמין עמודיהון עסרא וסמכיהון עסרא ווי עמודיא וכבושיהון דכסף: יג ולרוח קדומא מדינחא חמשין אמין: יד סרדין חמש עשרי אמין לעברא עמודיהון תלתא וסמכיהון תלתא: טו ולעברא תניתא מכא ומכא לתרע דרתא סרדין חמש עשרי אמין עמודיהון תלתא וסמכיהון תלתא: טז כל סרדי דדרתא סחור סחור דבוץ שזיר: יז וסמכיא לעמודיא נחשא ווי עמודיא וכבושיהון דכסף וחפוי רישיהון דכסף ואנון מכבשין דכסף כל עמודי דרתא: יח ופרסא דתרע דרתא עובד צייר תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר

נתינה לגר

לח (ח) במראת הצבאת אשר צבאו, במחזין נשיא דאתין לצלאה. לא ת' מלת "הצובאות" (כמו שהעיר בעל מיני תרגומא), ומתחלה חשבתי שמלת "נשיא" הוא ת' "הצבאות" ור"ל הנשים שהתפללו וכמ"ש יב"ע שהתפללו והודו והשתחוו על קרבנותיהן, אבל תשמישנו "הנשים הצבאות" (ש"א ב' כ"ב) כי שמלת "הצבאות" הוא תאר לנשים, וערמב"ן שכ' "ואונקלוס שת' כו' נוסים דבריו לדברי ר"א שאמר שהיו הנשים האלה עובדות ה' כו' ונתנו מראותיהם נדבה ובאות בכל יום ויום אל פתח אהל מועד להתפלל ולשמוע דברי המצות" עכ"ל.

בעל הטורים

(ח) במראת. ד' במסרה. במראת הצבאת. ויאמר אלהים לישראל במראות (ב' ויגש) במראת אלהים תרי (ביחזקאל בסי' א' ובסי' מ') שאלו הנשים סרו תאות העולם ונתנו מראותיהן לנדבת המשכן ונחה עליהם רוח אלהים. הצבאת. ב'. הכא ואידך אשר ישכבון את הנשים הצבאת גבי בני עלי (ש"א ב) כמו התם ישכבון הנשים הצבאות גם הכא ע"י מראות היו שוכבין הנשים כדאיתא במדרש שהיו מקשטות במראות ומראות לבעליהן ונזקקין להם:

אבן עזרא

(ח) וכי"ח במראות. אחד מ"ם כי נכון הוא בלשון הקדש. כמו וכנותר נבשר ובלחם. וככה בלשון ישמעאל. וטעם הצובאות. כי מנהג כל הנשים להתיפות לראות פניהם בכל בקר במראות נחשת או זכוכית להקן הפארים שעל ראשיהם. הם המזכרים בספר ישעיה. כי מנהג ישראל היה כמנהג ישמעאל עד היום. והנה היו בישראל נשים עובדות השם שסרו מתאות זה העולם ונתנו מראותיהן נדבה כי אין להם צורך עוד להתיפות. רק באות יום יום אל פתח אהל מועד להתפלל ולשמוע דברי המצות: וזהו אשר צבאו פתח אהל מועד. כי הין רבות. ולא הזכיר הכתוב מדת הכיור כאשר הזכיר מדת הכיורים שעשה שלמה. רק נעשה בכל המראות שהביאו. והכן שהוא המכונה. לעולם הוא כמדת הכיור וכן המשפט: ובעבור שפתח אהל מועד למזרח כמו הפנים על כן קרא נגבה ים ירכים. וקרא הקרובים אל הפתח כתפיים כתפות איש: השלמת פרשת ויקהל

רמב"ן

טהור מעשה רקח: (ח) במראות הצובאות. בנות ישראל היו בידן מראות שרואות בהן כשהן מתקשטות ואף אותן לא עכבו. והיה משה מואס בהן מפני שעשויין ליצר הרע אמר לו הקב"ה אלו חביבין עלי מן הכל שעל ידיהן העמידו הנשים צבאות רבות במצרים וכו' ונעשה הכיור מהם שהוא לשום שלום בין איש לאשתו להשקות מן המים שבו לאשה שקנא לה בעלה ונסתרה ל' רש"י. והטעם במדרש הזה שבכל מלאכת המשכן קבלו התכשיטין מן הנשים כדכתיב ויבואו האנשים על הנשים והביאו חח ונזם וטבעת וכומז. והכומז כפי מדרשו יותר נמאס. אבל שם נתערבה כל הנדבה. אבל מיעטו כלי מיוחד מן התכשיט העשוי ליצר הרע לא היה משה בוחר בכך עד שנאמר לו כן מפי הגבורה. ולא ידעתי איך יתפרש לפי זה אשר צבאו פתח אהל מועד. אולי

ספורנו

מנוקים מפסולת כאמרו ממלח טהור: (ח) במראות הצובאות. שלא היה בכלל נחשת התנופה כמו שמבואר בפ' פקודי באמרו ויעש בה וגו'. ולא הזכיר כיור וכנו בכלל הנעשים ממנה: אשר צבאו פתח אהל מועד. לשמוע דברי אלהים חיים באמרו והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד ואותן הנשים מאסו עניני התכשיטין והקדישו מראותיהן להורות שאינן צריכות עוד להן:

הֶחָצֵר מַעֲשֵׂה רֹקֵם תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר וְעֶשְׂרִים אַמָּה אֹרֶךְ וְקוֹמָה בְרֹחַב חָמֵשׁ אַמּוֹת לְעֻמַּת קַלְעֵי הֶחָצֵר׃ יט וְעַמֻּדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְאַדְנֵיהֶם אַרְבָּעָה נְחֹשֶׁת וָוֵיהֶם כֶּסֶף וְצִפּוּי רָאשֵׁיהֶם וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ כ וְכָל־הַיְתֵדֹת לַמִּשְׁכָּן וְלֶחָצֵר סָבִיב נְחֹשֶׁת׃

ססס קכ"ב כנוא"ה סימן: ומפטירין ויעש חירום במלכים א' סימן ז':

סדר פקודי

כא אֵלֶּה פְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן מִשְׁכַּן הָעֵדֻת אֲשֶׁר פֻּקַּד עַל־פִּי מֹשֶׁה עֲבֹדַת הַלְוִיִּם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃ כב וּבְצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה עָשָׂה אֵת כָּל־

רש"י

נבאו · להביא נדבתן: (יח) לעמת קלעי החצר · כמדת קלעי החצר: חסלת פרשת ויקהל

(כא) אלה פקודי · בפרשה זו נמנו כל משקלי נדבת המשכן לכסף ולזהב ולנחשת ונמנו כל כליו לכל עבודתו: המשכן משכן · שני פעמים רמז למקדש שנתמשכן בשני חורבנין על עונותיהן של ישראל: משכן העדות · עדות לישראל שויתר להם הקב"ה על מעשה העגל שהרי השרה שכינתו ביניהם: עבודת הלוים · פקודי המשכן וכליו היא עבודה המסורה ללוים במדבר לשאת ולהוריד ולהקים איש איש למשאו המופקד עליו כמו שאמר בפרשת נשא: ביד איתמר · הוא היה פקיד עליהם למסור לכל בית אב עבודה שעליו: (כב) ובצלאל בן אורי וגו' עשה את כל אשר צוה ה' את משה · אשר צוהו אין כתיב כאן אלא כל אשר צוה ה' את משה אפילו דברים שלא אמר לו רבו הסכימה דעתו למה שנאמר למשה בסיני כי משה צוה לבצלאל לעשות תחלה כלים ואח"כ משכן (לא לענין צווי להתנדב קאמר דהא אדרבה לאיפך צוה הקב"ה בפרשת תרומה מתחלה הכלים שלחן מנורה יריעות ואח"כ צווי הקרשים וצווי מרע"ה ריש ויקהל תחלה המשכן ואהלו ואח"כ הכלים הא מיירי לענין צווי לפועל איך יפעול כסדר ותמצא בפרשת כי תשא ראה קראתי בשם בצלאל וגו' הוזכר מתחלה את אהל מועד ואח"כ הכלים אבל לענין להתנדב להכין מה שיהיו צריכין מה לי מה שמתנדב תחלה ועיין בתוספות פרק הרואה וא"ת מנלן שמרע"ה צוה לבצלאל כהפך הענין וי"ל כיון דכתיב בפרשת ויקהל ויקרא משה אל בצלאל ואל אהליאב וגו' וקשה מה שדיבר עמהם ובהאי קרא מדכתיב כל אשר צוה ה' את משה חזינן דהיה מצוה להם בהיפוך ודו"ק היטב) אמר לו בצלאל מנהג העולם לעשות תחלה בית ואח"כ משים כלים בתוכו א"ל כך שמעתי מפי הקב"ה א"ל משה בצל אל

רמב"ן

יאמר שהביאו הנשים הנדבה ההיא אל אהל משה שקראו אהל מועד והוא עצמו קבל מהן על פי הדבור כי אהל המשכן לא נעשה עדיין · ואונקלוס תרגם דאתיאן לצלאה לתרע משכן זימנא · טעם דבריו לדברי ר"א שאמר שהיו הנשים האלה עובדות ה' וסרו מתאות זה העולם ונתנו מראותיהן נדבה ובאות בכל יום ויום אל פתח אהל מועד להתפלל ולשמוע דברי המצות · ויתכן שנא' בדרך הפשט שעשה הכיור וכנו ממראות הנשים אשר באו מהן צבא גדול ונאספו אל פתח אהל מועד לתת מראותיהן בנדבת לבן והיה נחשת המראות נחשת קלל ממורט ויפה מאד ועל כן ייחד אותו מתחלה לכלי הזה · והנשים בראותן כן נאספות ובאות צבאות צבאות לתת כולן מראותיהן לעשות מהן כל הכיור וכנו · וגם נכון הוא שיתכונו בכך מתחלה מפני ענין הסוטה · והן קבלו כן עליהם בשמחה והתנדבו לתת בו כל מראותיהן:

(כא) אלה פקודי אמר המשכן משכן העדות · בעבור ט יריעות שם מסור הם שיקראו משכן

אבן עזרא

תנה עוז אב המון לשם והודה:
בהגיעך לראש אלה פקודי:

(כא) אלה פקודי · כטעם פקודי · הכלים · כי מלת משכן כוללת הכל · ופירש למה נקרא משכן בעבור הארון ששם לוחות העדות · והנה אחז דרך קצרה · וזאת האמת בעבור מכתב הלוים · וטעם עבודת הלוים · שהם נושאים את המשכן ואת כל כליו שהיה מפקיד עליהם איתמר · כי הגרשונים והמררים הלוים על יד איתמר · שהיה סופר בשמות כלי משאם: (כב) ובצלאל · הזכיר הכתוב כי בצלאל

רשב"ם

(כא) אלה פקודי · חשבון הכסף והזהב והנחשת:

וְעֶסְרִין אַמִּין אֻרְכָּא וְרוּמָא בְּפוּתְיָא חֲמֵשׁ אַמִּין לָקֳבֵל סְרָדֵי דַרְתָּא : יט וְעַמּוּדֵיהוֹן אַרְבְּעָא וְסַמְכֵיהוֹן אַרְבְּעָא נְחָשָׁא וָוֵיהוֹן דִּכְסַף וְחִפּוּי רֵישֵׁיהוֹן וְכִבּוּשֵׁיהוֹן דִּכְסַף : כ וְכָל סִכַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא וּלְדַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר דִּנְחָשָׁא :

כא אִלֵּין מִנְיָנֵי מַשְׁכְּנָא מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא דִּי אִתְמְנִי עַל מֵימְרָא דְמשֶׁה פָּלְחַן לֵיוָאֵי בִּידָא דְּאִיתָמָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא : כב וּבְצַלְאֵל בַּר אוּרִי בַּר חוּר

נתינה לגר

(כב) כל אשר צוה, כל די פקד. ערש"י שכ׳, אפי׳ דברים שלא צוה לו רבו כי משה צוה לעשות תחלה כלים ואח"כ משכן כו׳ ועיין במס׳ ברכות (נ"ה ע"א) ובארתי בדרוש פמשה צוה להשיג מהות בלמות הבורא ית׳ מכמאוחר אל הקודם, כמ"ש, וראית את אחרי ר"ל מגד פעולותיו הנמצאים ונראים לעין וזהו ארון וכליו ר"ל התורה ובריאת העולם וכל מעשיו, אולם בצלאל בצל אל היה וידע מהות הבורא ית׳ עלם נבדל נקי מחומר, ולכן בנה משכן ואח"כ ארון ואח"כ כלים, ומטעם הזה נכתבה למאמר הזה מימרא אחרת, אמר ר"י א"ר יודע היה בצלאל לצרף אותיות כו׳ ומיושבת בזה קו׳ תוד"ה לך אמור, ופארכתי בזה.

בעל הטורים

(כא) אלה פקודי · מלא וי"ו שפקד לכל ו׳ מאות אלף בלא יתבדוהו שלקח מן הכסף : המשכן משכן · שנתמשכן ב"פ בשביל עונות ישראל וזהו שאמרו אנשי כנסת הגדולה חבול חבלנו · סך כמנין משכן שנים היה עדות שהשכינה שורה בישראל שבית ראשון עמד ת"י שנה כמנין משכן : (כב) ובצלאל בן אורי בן חור · ג"פ בתורה נתייחס כנגד שלשה מעלות שהיו

רמב"ן

במלוה ובמעשה · אבל משכן העדות כולל הבית בכללו שהוא המשכן הנעשה ללוחות העדות · ועל דעת רבים אלה פקודי המשכן יחזור אל הנזכרים למעלה · יאמר כי המשכן וכליו שהוא הבית והחצר וכל הנעשה להם פקודי עבדת הלוים שפקדם משה ביד איתמר ואין כלי הקדש הארון והשולחן והמנורה והמזבחות בכלל המשכן כי הם ביד אלעזר · ואין כן דעתי כי למה יזכיר פקודת איתמר ולא יזכיר פקודת אלעזר שהיא הנכבדת · אבל אלה פקודי ירמוז אל אשר יזכיר בפרשה למשה יאמר כי כסף פקודי העדה מאת ככר שעשה בו האדנים והווים לעמודים וצפוייהם וחשוקיהם · ונחשת התנופה שהוא שבעים ככר שעשה בה מזבח הנחשת והמכבר וכל כליו ואדני החצרות והיתדות הכל נתן משה במספר במשקל ביד איתמר · ולא ספר בפרשה מה נעשה בזהב כי הזהב ממנו ביד איתמר ציפוי הקרשים והבריחים · וממנו ביד אלעזר הארון והכפרת והמנורה והשולחן ומזבח הזהב · והנה בעבור שלא יודע צפוי כל כלי כמה זהב יש בו לא ספר שנתנו משה להם במנין ובמשקל ולכך לא הזכיר כאן פקודת אלעזר כי לא בא הכתוב עתה רק לדבר על מלאכת המשכן לא על המסעות ואל יקשה עליך בעבור שימנה כאן מזבח הנחשת והוא פקודת אלעזר כי יצטרך לומר שעשאוהו מנחשת התנופה · ולא יחוש להוציא דבר אחר מכלל הדברים שאמר בהן שהם ביד איתמר כי כן דרך הכתוב במקומות הרבה · ולא הזכיר בכאן הכיור וכנו כי לא נעשה במשקל אבל כל המראות שהביאו הנשים הצובאות שם בהם ולא ידע משם משקלו · ויתכן שלא היה בפקודת איתמר כי יכנס בכלל מה שאמר הכתוב ומשמרתם הארון והשלחן והמנורה והמזבחות וכלי הקדש אשר ישרתו בהם · כי בכיור וכנו ישרתו למזבח · והנה איננו בחשבון הפרשה הזו : (כב) ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה עשה את כל אשר צוה ה׳ · הענין כי על פיו נעשה הכל כי הוא המורה לכל החכמים ולפניו היו עושים כולם ומראים אליו כל מלאכתם כמו שאמר ולהורות נתן בלבו · אבל גם כל חכמי לב עשו במלאכה כמו שאמר ויעשו כל חכם לב בעושי

ספורנו

(כא) אלה פקודי המשכן · כל אחד מחלקי המשכן הכתובים למעלה הם אותם הפקודים שנאמר עליהם ובשמות תפקדו את כלי משמרת משאם ביד איתמר · וזה כי כל אחד מהם היה ראוי להיות נחשב ולהקרא בשם כאשר הוא זה הפרטי · לא בלבד כאשר הוא מזה המין · וכל שכן שצדק זה על כל אחד מכלי הקדש אשר במשא בני קהת · ולזה לא נפסדו כאמרם ז"ל שמא תאמר אבד סברם ובטל סכוין ת"ל עצי שטים עומדים שעומדים לעד ולעולמי עולמים · וגם כן לא נפל דבר להם ביד האויבים על הפך מה שקרה למקדש שלמה וכליו כמבואר בהרבן בית ראשון על ידי נבוזראדן שלא נזכר שם דבר מענייני משכן מ"ר ע"ב : משכן העדות · ספר מעלות זה המשכן שבשבילם היה ראוי להיות נצחי ושלא ליפול ביד אויבים · ראשונה שהיה משכן העדות שהיו בו לוחות העדות ב׳ אשר פקד על פי משה · ג׳ שהיתה עבודת הלוים ביד איתמר · כי אמנם משמרת כל הלוי המשכן ביד איתמר היתה · ד׳ ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה שהיו ראשי אומני מלאכת המשכן וכליו מיוחסים לצדיקים שבדור · ובכן שרתה שכינה במעשי ידיהם ולא נפל ביד אויבים · אבל מקדש שלמה שהיו עושי המלאכה בו מצור אף על פי ששרתה בו שכינה נפסדו חלקיו והוצרך לחזק את בדק הבית ונפל בסוף הכל ביד אויבים · אבל בית שני שלא היה בו גם אחד מכל אלה התנאים לא שרתה בו שכינה ונפל בסוף ביד אויבים · כי אמנם בית שני לא היה משכן העדות שלא היו בו לוחות העדות · ולא פוקד כי אם ע"פ כורש ולא היו שם בני לוי כמו שהעיד עזרא באמרו ואבינה בעם ובכהנים · ומבני לוי לא מצאתי שם · ומן המתעסקים בבניננו היו צידונים וצורים

אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ כג וְאִתּוֹ אָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן חָרָשׁ וְחֹשֵׁב וְרֹקֵם בַּתְּכֵלֶת וּבָאַרְגָּמָן וּבְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבַשֵּׁשׁ׃ ס כד כָּל־הַזָּהָב הֶעָשׂוּי לַמְּלָאכָה בְּכֹל מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ וַיְהִי ׀ זְהַב הַתְּנוּפָה תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים כִּכָּר וּשְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ כה וְכֶסֶף פְּקוּדֵי הָעֵדָה מְאַת כִּכָּר וְאֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ כו בֶּקַע לַגֻּלְגֹּלֶת מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ לְכֹל הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ כז וַיְהִי מְאַת כִּכַּר הַכֶּסֶף לָצֶקֶת אֵת אַדְנֵי הַקֹּדֶשׁ וְאֵת אַדְנֵי הַפָּרֹכֶת מְאַת אֲדָנִים לִמְאַת הַכִּכָּר כִּכָּר לָאָדֶן׃ כח וְאֶת־הָאֶלֶף וּשְׁבַע הַמֵּאוֹת וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים עָשָׂה וָוִים לָעַמּוּדִים וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם וְחִשַּׁק אֹתָם׃ כט וּנְחֹשֶׁת הַתְּנוּפָה שִׁבְעִים כִּכָּר וְאַלְפַּיִם וְאַרְבַּע־מֵאוֹת שָׁקֶל׃ ל וַיַּעַשׂ בָּהּ אֶת־אַדְנֵי פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ וְאֵת כָּל־כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ׃ לא וְאֶת־אַדְנֵי הֶחָצֵר סָבִיב וְאֶת־אַדְנֵי שַׁעַר הֶחָצֵר וְאֵת כָּל־יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־יִתְדֹת הֶחָצֵר סָבִיב׃ לט א וּמִן־הַתְּכֵלֶת וְהָאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי עָשׂוּ בִגְדֵי־שְׂרָד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ וַיַּעֲשׂוּ אֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ שני חמישי כשמ מחוברין

ת"א וכסף פקודי · בכורות ה : בקע לגלגלת · שם : ויהי מאת ככר הכסף · שם : ואת האלף · שם : ונחשת התנופה · שם :

רש"י

היית כי בוודאי כך נאמר לי הקב"ה וכן עשה המשכן תחלה ואח"כ עשה כלים: (כד) ככר · ששים מנה ומנה של קודש כפול היה הרי הככר ק"כ מנה והמנה כ"ה סלעים הרי ככר של קודש שלשת אלפים שקלים לפיכך מנה בפרוטרוט כל השקלים שפחותין במנינם מג' אלפים שאין מגיעין לככר: (כו) בקע · הוא שם משקל של מחצית השקל: לשש מאות אלף וגו' · כך היו ישראל וכך עלה מנינם אחר שהוקם המשכן בספר וידבר ואף עתה בנדבת המשכן כך היו ומנין חצאי השקלים של ת"ר אלף עולה מאת ככר כל אחד של ג' אלפים שקלים כיצד ת"ר אלף חצאין הרי הן ש' אלף שלמים הרי מאת ככר והשלשת אלפים וחמש מאות וחמשים חצאים עולים אלף ושבע מאות וע"ה שקלים: (כז) לצקת · כתרגומו לאתכא: את אדני הקדש ·

רשב"ם

(כה) וכסף פקודי העדה מאת ככר וגו' · כי השש מאות אלף בקע לגלגלותם שלש מאות אלף שקלים ומנה כ"ה שקלים ומנה של קודש כפול הי' המשים שקל והככר ששים מנה הרי לכל ככר ג' אלפים שקל ולמאת הככר

לשבטא דיהודה עבד ית כל די פקיד יי ית משה : כג ועמה אהליאב בר אחיסמך לשבטא דדן נגר ואמן וציור בתכלא ובארגונא ובצבע זהורי ובבוצא : כד כל דהבא דיתעבד לעבידא בכל עבידת קודשא והוה דהב ארמותא עסרין ותשע ככרין ושבע מאה ותלתין סלעין בסלעי קודשא : כה וכסף מנייני כנשתא מאת ככרין ואלף ושבע מאה וחמשא ושבעין סלעין בסלעי קודשא : כו תקלא לגלגלתא פלגות סלעא בסלעי קודשא לכל דעבר על מניניא מבר עסרין שנין ולעלא לשית מאה ותלתא אלפין וחמש מאה וחמשין : כז והוה מאה ככרין דכסף לאתכא ית סמכי קודשא וית סמכי דפרכתא מאה סמכין למאה ככרין ככרא לסמכא : כח וית אלפא ושבע מאה ושבעין וחמשא עבד ווין לעמודיא וחפא רישיהון וכבש יתהון : כט ונחשא דארמותא שבעין ככרין ותרין אלפין וארבע מאה סלעין : ל ועבד בה ית סמכי תרע משכן זמנא וית מדבחא דנחשא וית סרדא דנחשא די לה וית כל מני מדבחא : לא וית סמכי דדרתא סחור סחור וית סמכי תרע דרתא וית כל סכי משכנא וית כל סכי דרתא סחור סחור : א ומן תכלא וארגונא וצבע זהורי עבדו לבושי שמושא לשמשא בקודשא ועבדו ית לבושי קודשא די לאהרן

נתינה לגר

לט (א) בגדי שרד, לבושי שמושא. הוא כמ"ש רש"י, שלא היו בגדי כהונה אלא נשארים לשמש ולכסות בהם כלי המקדש" והוא מל' "שריד" שענינו כמו "שארית" ואך לשון התחכמו המתחדשים

בעל הטורים

בו חכמה ותבונה ודעת : (כג) ואתו אהליאב · פי' אלו השנים היו עדים למשה שהשלים כל החשבון שקבל : (כד) כל הזהב · ה' מיני זהב · תם · ונזם · וטבעת · וכומז · וכל כלי זהב · כנגד השבוי להם ה' ענוין · פרך · מרר · ענוי · לחץ · עבודה קשה : (כו) בקע · ב' בקע לגלגלת : בקע משקלו (פ' חיי שרה) שרמז לה שעתידין בניה לשקול בקע לגלגלת : (כז) מאת אדנים · כנגד מיוסדים על אדני פז (ר"ל על ג"י ק' ופז י"ל שקאי על הקרשים שהיו מצופים זהב וס"ק הכתוב מיוסדים

רש"י

של קרשי המשכן שהם מ"ח קרשים ולהם צ"ו אדנים ואדני פרכת ד' הרי מאה וכל שאר האדנים נחשת כתיב בהם : (כח) ווי לראשיהם · של עמודים מהן שבכולן כתיב ווי לראשיהם וחשוקיהם כסף : (א) ומן התכלת והארגמן · שש לא נאמר כאן ומכאן אני אומר שאין בגדי שרד הללו בגדי כהונה שבבגדי כהונה היה

אבן עזרא

והאהליאב שהם הראשונים עשו כל מעשיהם כהוגן : (כד) כל הזהב · אמר הגאון למה הזכיר מה עשו בכסף ולא הזכיר מה עשו בזהב התנופה · והוא השיב הנה הזכיר כי המנורה היתה ככר זהב גם כנה הכפורת וזהב הארון ומזבח הקטורת · ואין זה נכון כי המנורה כלה היתה זהב ולא כן הארון רק צפוי זהב הוא מבית ומחוץ · וכן מזבח הקטורת והשלחן והבדים והקרשים והבריחים מצופים זהב אם כלם · והכפורת היתה זהב כלה וכפי מה שקבלנו מאבותינו ככר אחד היתה כי ארכה רב ורחבה רב · ולפי דעתי שהזכיר מה עשו בכסף שהוא כסף הכפורים · והנה הזכיר כי על כסף כמיוג היה עומד המשכן שהוא הכולל לכל הכלים · והוא לזכרון לבני ישראל · ומי יוכל לשער כמה זהב צפוי כל כלי המשכן : (כה) וכסף · הנה ידענו מזה המספר כי הככר ג' אלפים שקלים · והעד וכסף פקודי העדה : (כו) בקע · חצי שקל · וטעמו כאשר יבוקע השקל הנה חציו : לכל העובר · שעברו עליו עשרים הנה שלמות · וכבר הזכרתי טעם זה : (כז) לצקת · מבפלי היו"ד כמו לרדת : (כח) ואת · שלא השלים ככר : (כט) ונחשת : גם הזכיר כלי הנחשת : (א) בגדי שרד ·. הם הנזכרים בפרשת במדבר סיני · כי צוה השם שיכסו הארון

רמב"ן

המלאכה את המשכן · ועל דעת רבותינו יהיה זה לשבח אותו ולומר שאפילו דברים שלא אמר לו רבו הסכימה דעתו למה שנאמר למשה בסיני · ולא בא הכתוב לומר שהוא עשה הכל אלא שקיים בכל הנעשה על ידו כל אשר צוה ה' את משה · ולפיכך לא אמר בכל הנעשה עד הנה כאשר דבר ה' אל משה · כי היה במשמע כאשר אמר לו כדבר ה' והוא שנה הסדר בהם ממה שאמר לו משה · ולפיכך כלל זה בכאן לומר שעשה הכל כאשר אמר השם כמו שכתבתי למעלה : (כז) את אדני הקדש ואת אדני הפרכת · יקרא הכתוב המשכן קדש והבדיל הפרכת בעבור היותו מבדיל בין הקדש ובין קדש הקדשים כאלו אמר את אדני הקדש ואת אדני קדש

ספורנו

ולוים כמבואר בספר עזרא : (כד) כל הזהב · העיד על קלות הזהב והכסף והנחשת שנכנסה במלאכת המשכן שהיה דבר מועט מאד בערך אל העושר שהיה בבית ראשון כמבואר בספר מלכים ויותר ממנו העושר שהיה בבנין הורדוס (כסוטה פרק הנוטל) ועכ"ז יותר התמיד מראה כבוד ה' במשכן של משה ממה שהתמיד במקדש ראשון ולא נראה כלל במקדש שני · וזה הורה שלא קלות העושר וגודל הבנין יהיו סבה להשרות השכינה בישראל אבל רוצה ה' את יראיו ומעשיהם לשכנו בתוכם : (א) בגדי השרד : בגדים שלא היתה להם שום תמונה מוגבלת וידועה זולתי המצוייר בשרד כמספיק לכסות הכלים ·

ויראו

ב וַיַּ֗עַשׂ אֶת־הָאֵפֹ֑ד זָהָ֗ב תְּכֵ֤לֶת וְאַרְגָּמָן֙ וְתוֹלַ֣עַת שָׁנִ֔י וְשֵׁ֖שׁ מָשְׁזָֽר׃ ג וַֽיְרַקְּע֞וּ אֶת־פַּחֵ֣י הַזָּהָב֮ וְקִצֵּ֣ץ פְּתִילִם֒ לַעֲשׂ֗וֹת בְּת֤וֹךְ הַתְּכֵ֙לֶת֙ וּבְת֣וֹךְ הָֽאַרְגָּמָ֔ן וּבְת֖וֹךְ תּוֹלַ֣עַת הַשָּׁנִ֑י וּבְת֥וֹךְ הַשֵּׁ֖שׁ מַעֲשֵׂ֥ה חֹשֵֽׁב׃ ד כְּתֵפֹ֥ת עָֽשׂוּ־ל֖וֹ חֹבְרֹ֑ת עַל־שְׁנֵ֥י קְצוֹוֹתָ֖ו קצותיו קרי חֻבָּֽר׃ ה וְחֵ֨שֶׁב אֲפֻדָּת֜וֹ אֲשֶׁ֣ר עָלָ֗יו מִמֶּ֣נּוּ הוּא֙ כְּמַעֲשֵׂ֔הוּ זָהָ֗ב תְּכֵ֛לֶת וְאַרְגָּמָ֥ן וְתוֹלַ֖עַת שָׁנִ֣י וְשֵׁ֣שׁ מָשְׁזָ֑ר כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶֽׁה׃ ס ו וַֽיַּעֲשׂוּ֙ אֶת־אַבְנֵ֣י הַשֹּׁ֔הַם מֻֽסַבֹּ֖ת מִשְׁבְּצֹ֣ת זָהָ֑ב מְפֻתָּחֹת֙ פִּתּוּחֵ֣י חוֹתָ֔ם עַל־שְׁמ֖וֹת בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ ז וַיָּ֣שֶׂם אֹתָ֗ם עַ֚ל כִּתְפֹ֣ת הָֽאֵפֹ֔ד אַבְנֵ֥י זִכָּר֖וֹן לִבְנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶֽׁה׃ פ ח וַיַּ֧עַשׂ אֶת־הַחֹ֛שֶׁן מַעֲשֵׂ֥ה חֹשֵׁ֖ב כְּמַעֲשֵׂ֣ה אֵפֹ֑ד זָהָ֗ב תְּכֵ֧לֶת וְאַרְגָּמָ֛ן וְתוֹלַ֥עַת שָׁנִ֖י וְשֵׁ֥שׁ מָשְׁזָֽר׃ ט רָב֧וּעַ הָיָ֛ה כָּפ֖וּל עָשׂ֣וּ אֶת־הַחֹ֑שֶׁן זֶ֥רֶת אָרְכּ֛וֹ וְזֶ֥רֶת רָחְבּ֖וֹ כָּפֽוּל׃ י וַיְמַ֨לְאוּ־ב֔וֹ אַרְבָּעָ֖ה ט֣וּרֵי אָ֑בֶן ט֗וּר אֹ֤דֶם פִּטְדָה֙ וּבָרֶ֔קֶת הַטּ֖וּר הָאֶחָֽד׃ יא וְהַטּ֖וּר הַשֵּׁנִ֑י נֹ֥פֶךְ סַפִּ֖יר וְיָהֲלֹֽם׃ יב וְהַטּ֖וּר הַשְּׁלִישִׁ֑י לֶ֥שֶׁם שְׁב֖וֹ וְאַחְלָֽמָה׃ יג וְהַטּוּר֙ הָֽרְבִיעִ֔י תַּרְשִׁ֥ישׁ שֹׁ֖הַם וְיָשְׁפֵ֑ה מֽוּסַבֹּ֛ת מִשְׁבְּצ֥וֹת זָהָ֖ב בְּמִלֻּאֹתָֽם׃ יד וְ֠הָאֲבָנִים עַל־שְׁמֹ֨ת בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֥ל הֵ֛נָּה שְׁתֵּ֥ים עֶשְׂרֵ֖ה עַל־שְׁמֹתָ֑ם פִּתּוּחֵ֨י חֹתָ֜ם אִ֤ישׁ עַל־שְׁמוֹ֙ לִשְׁנֵ֥ים עָשָׂ֖ר שָֽׁבֶט׃ טו וַיַּעֲשׂ֥וּ עַל־הַחֹ֛שֶׁן שַֽׁרְשְׁרֹ֥ת גַּבְלֻ֖ת מַעֲשֵׂ֣ה עֲבֹ֑ת זָהָ֖ב טָהֽוֹר׃ טז וַֽיַּעֲשׂ֗וּ שְׁתֵּי֙ מִשְׁבְּצֹ֣ת זָהָ֔ב וּשְׁתֵּ֖י טַבְּעֹ֣ת זָהָ֑ב וַֽיִּתְּנ֗וּ אֶת־שְׁתֵּי֙ הַטַּבָּעֹ֔ת עַל־שְׁנֵ֖י קְצ֥וֹת הַחֹֽשֶׁן׃ יז וַֽיִּתְּנ֗וּ שְׁתֵּי֙ הָעֲבֹתֹ֣ת הַזָּהָ֔ב עַל־שְׁתֵּ֖י הַטַּבָּעֹ֑ת עַל־קְצ֖וֹת הַחֹֽשֶׁן׃ יח וְאֵ֨ת שְׁתֵּ֤י קְצוֹת֙ שְׁתֵּ֣י הָעֲבֹתֹ֔ת נָתְנ֖וּ עַל־שְׁתֵּ֣י הַֽמִּשְׁבְּצֹ֑ת וַֽיִּתְּנֻ֛ם עַל־כִּתְפֹ֥ת

ת"א וקצץ פתילם · יומא עב : לעשות בתוך · כם :

רש"י

שם אלא שם בגדים המכסים בהם כלי הקודש בשעת סלוק מסעות שלא היה בהם שש : (ג) וירקעו · כמו לרוקע הארץ וגו' כתרגומו ורדידו פחין · היו מרדדין מן הזהב טסין (דר"א בלע"ז 1) פחין דקות · כאן הוא מלמדך

1) etender אויסדעהנען .

כמא די פקיד יי ית משה: ב ועבד ית אפודא דדהבא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר: ג ורדידו ית טסי דדהבא וקציצו חוטין למעבד בגו תכלא ובגו ארגונא ובגו צבע זהורי ובגו בוצא עובד אמן: ד כתפן עבדו ליה מלפפן על תרין סטרוהי מלפף: ה והמין תקוניה די עלוהי מניה הוא כעובדוהי דדהבא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר כמא די פקיד יי ית משה: ו ועבדו ית אבני בורלא משקען מרמצן דדהב גליפן כתב מפרש על שמהת בני ישראל: ז ושוי יתהון על כתפא דאפודא אבני דוכרנא לבני ישראל כמא די פקיד יי ית משה: ח ועבד ית חושנא עובד אמן כעובדי אפודא דדהבא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר: ט מרבע הוה עיף עבדו ית חושנא זרתא ארכיה וזרתא פתייה עיף: י ואשלימו ביה ארבעא סדרי אבן טבא סדרא קדמאה סמקן ירקן וברקן סדרא חד: יא וסדרא תנינא אזמרגדין שבזיז וסבהלום: יב וסדרא תליתאה קנכירי טרקיא ועין עגלא: יג וסדרא רביעאה כרום ימא ובורלא ופנתירי משקען מרמצן דדהב באשלמותהון: יד ואבניא על שמהת בני ישראל אנין תרתי עסרי על שמהתהון כתב מפרש כגלוף דעזקא גבר על שמיה לתרין עסר שבטין: טו ועבדו על חושנא תכין מתחמן עובד גדילו דהב דכי: טז ועבדו תרתין מרמצן דדהב ותרתין עזקן דדהב ויהבו ית תרתין עזקתא על תרין סטרי חושנא: יז ויהבו תרתין גדילן דדהב על תרתין עזקתא על סטרי חושנא: יח וית תרתין גדילן דעל תרתין סטרוהי יהבו על תרתין מרמצתא ויהבנון על כתפי אפודא לקבל אפוהי: יט ועבדו תרתין עזקן

נתינה לגר

לאמר, שלפני הת"א היתה נוסחא „טרת" כי הש' „טרד" כמלא בתלי"ך גם בשם וגם בפעל. (ב) וקצץ, וקציצו. ת' נ"ר משום שהפעל הראשון בפסוק „וירקעו" הוא ג"כ בל"ר. (ו) משבצת זהב, מרמצן בדהב. נ"ל „דדהב" בד', וכ"ה בכ"י שלי. פתוחי חותם, כתב מפרש. ע' באוג"ר שתמה על שהשמיטו פה מלות „כגלוף דעזקא" הכתובים בצוואה (לעיל כ"ח י"א) ועוד ניסיף להתפלא כי בליץ אשר בצוואה השמיט המת' את שתי המלות הכן, מפני שסובר כשיטת הש"ס בגיטין (כ' ע"א) (כמו שהוכחנו לעיל כ"ח ל"ו) פה בעשייה לא השמיטן המת' (לקמן פסוק ל') ובחומשי רוו"ה אינם גם בליץ וגם בכ"י אינם וכן נכון. (י) שהם וישפה, ובורלא ופנתירי. לעיל בצוואה (כ"ח כ') הגי' „פנטירי" בט', וכ"ה בת"י (יחזקאל כ"ח י"ג)

בעל הטורים

פה על אדני] וכנגדם תקנו ק' ברכות בכל יום: (ג) וקצץ ב' וקצץ פתילם וקצץ חנית (תהלים מ"ו) ואחד קצץ עבות רשעים (שם קכ"ט) שבזכות המשכן היו מתגברים על אויביהם ומקצצים חניתותיהם: (י) [טורים ספירים וגו' · ב' · כ' דאגוד ואידך בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסוכתך אודם פטדה וגו' (יחזקאל כ"ח) מלמד שנזדמנו להם אבני אפוד מגן עדן]:

רש"י

שלמדך היאך היו מווין את הזהב עם החוטין · מרדדין הפחין דקין וקוצצין מהם פתילים לאורך הפח לעשות אותן פתילים מעורבים עם כל מין ומין בחשן ואפוד שנאמר בהן זהב חוט אחד של זהב עם ששה חוטין של תכלת וכן עם כל מין ומין שכל המינין חוטן כפול ששה והזהב

אבן עזרא

בפרכת בעבור כבודו · ועל הפרוכת כסוי עור תחש · ועל זה הכסוי בגד כליל תכלת · ועל דרך הסברה כי התכלת בעבור כבוד הארון אם היה האויר זך · ואם ירד גשם יסירהו ויעמוד עליו כסוי עור תחש · ועל שלחן הפנים בגד תכלת ובגד תולעת שני ולמעלה כסוי עור התחש · ובגד תכלת על המנורה ועל מזבח הזהב · וארגמן על מזבח העולה ועל הכל עור התחש · ואחר שהזכיר בגדי שרד הזכיר בגדי הקדש שהם לאהרן שהוא הכהן הגדול והחל לפרש אותם: (ב) ויעש את האפוד · איך שמו הזהב בתוך התכלת: (ו) וטעם ויעשו את

רמב"ן

הקדשים: (ג) וירקעו את פחי הזהב · לא הוסיף בכל מלאכת הקדש לפרש דרך האומנות איך נעשה זולתי בכאן · והראוי שיאמר ויעשו את האפוד זהב תכלת וגו' מעשה חושב כתפות עשו לו וגו' כי כן הדרך בכולם · ויתכן שספר בכאן המחשבה שהדבו בחוטי הזהב כי היה תמה בעיניהם להיות זהב שווי ובזור כאשר יעשו בגמר ופשתים כי לא נשמע עד

ספורנו

(ג) וירקעו את פחי הזהב · המתנדבים שהתנדבו הזהב לבגדי כהונה רקעו פחים להיותם מוכנים שיעשו האומנין מהם פתילים: וקצץ פתילים · האומן קצץ פתילים מאותם הפחים המרוקעים שהתנדבו: (ה) כאשר צוה ה' את משה · בכל עשיה

הָאֵפֹד אֶל־מ֥וּל פָּנָיו׃ יט וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב וַיָּשִׂימוּ
עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן עַל־שְׂפָתוֹ אֲשֶׁר אֶל־עֵבֶר הָאֵפֹד
בָּיְתָה׃ כ וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב וַיִּתְּנֻם עַל־שְׁתֵּי כִתְפֹת
הָאֵפֹד מִלְּמַטָּה מִמּוּל פָּנָיו לְעֻמַּת מַחְבַּרְתּוֹ מִמַּעַל לְחֵשֶׁב
הָאֵפֹד׃ כא וַיִּרְכְּסוּ אֶת־הַחֹשֶׁן מִטַּבְּעֹתָיו אֶל־טַבְּעֹת
הָאֵפֹד בִּפְתִיל תְּכֵלֶת לִהְיֹת עַל־חֵשֶׁב הָאֵפֹד וְלֹא־יִזַּח
הַחֹשֶׁן מֵעַל הָאֵפֹד כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהֹוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ שליש
ששי כשהן מחוברין כב וַיַּעַשׂ אֶת־מְעִיל הָאֵפֹד מַעֲשֵׂה אֹרֵג כְּלִיל
תְּכֵלֶת׃ כג וּפִי־הַמְּעִיל בְּתוֹכוֹ כְּפִי תַחְרָא שָׂפָה לְפִיו
סָבִיב לֹא יִקָּרֵעַ׃ כד וַיַּעֲשׂוּ עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל רִמּוֹנֵי תְּכֵלֶת
וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי מָשְׁזָר׃ כה וַיַּעֲשׂוּ פַעֲמֹנֵי זָהָב טָהוֹר
וַיִּתְּנוּ אֶת־הַפַּעֲמֹנִים בְּתוֹךְ הָרִמֹּנִים עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל
סָבִיב בְּתוֹךְ הָרִמֹּנִים׃ כו פַּעֲמֹן וְרִמֹּן פַּעֲמֹן וְרִמֹּן עַל־שׁוּלֵי
הַמְּעִיל סָבִיב לְשָׁרֵת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהֹוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס
כז וַיַּעֲשׂוּ אֶת־הַכָּתְנֹת שֵׁשׁ מַעֲשֵׂה אֹרֵג לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו׃
כח וְאֵת הַמִּצְנֶפֶת שֵׁשׁ וְאֶת־פַּאֲרֵי הַמִּגְבָּעֹת שֵׁשׁ וְאֶת־
מִכְנְסֵי הַבָּד שֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ כט וְאֶת־הָאַבְנֵט שֵׁשׁ מָשְׁזָר
וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי מַעֲשֵׂה רֹקֵם כַּאֲשֶׁר צִוָּה
יְהֹוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס ל וַיַּעֲשׂוּ אֶת־צִיץ נֵזֶר־הַקֹּדֶשׁ זָהָב טָהוֹר
וַיִּכְתְּבוּ עָלָיו מִכְתַּב פִּתּוּחֵי חוֹתָם קֹדֶשׁ לַיהֹוָה׃ לא וַיִּתְּנוּ
עָלָיו פְּתִיל תְּכֵלֶת לָתֵת עַל־הַמִּצְנֶפֶת מִלְמָעְלָה כַּאֲשֶׁר

ת"א ויעש את מעיל האפוד · זבחים פח: ויעשו על שולי המעיל: יומא עב: ויעש את הכתנת שש · שם עא:

רש"י

והזהב חוט שביעי עם כל אחד ואחד: (כח) ואת פארי המגבעות · תפארת המגבעות · המגבעות המפוארים: (לא) לתת על המצנפת מלמעלה · ע"י הפתילים היה מושיבן על המצנפת כמין כתר וא"א לומר הציץ על המצנפת שהרי בשחיטת קדשים שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין והציץ היה נתון על המצח הרי המצנפת למעלה והציץ למטה ומהו על המצנפת מלמעלה ועוד הקשיתי בה כאן הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת ובענין הצווי הוא אומר ושמת אותו על פתיל תכלת והומר אני פתיל תכלת זה תופרין הן לקשרו בהן במצנפת לפי שהציץ אינו אלא מאוזן לאוזן ובמה יקשרנו במצחו והיו קבועין בו חוטי תכלת לשני ראשיו ובאמצעיתו שבהן קושרו ותולהו במצנפת כשהוא בראשו ושני חוטין היו בכל קצה וקצה

רשב"ם

הככר ג' מאות אלפים שקל: (כט) ואת האבנט שש משזר · בדבר הזה נחלקו רבותינו אם מדבר מאבנט של

דדהב ושויאו על תרין סטרי חושנא על ספתיה די לעברא דאפודא מגיו : כ ועבדו
תרתין עזקן דדהב ויהבנון על תרתין כתפי אפודא מלרע מלקבל אפוהי לקבל
בית לופי מעלוי להמין אפודא : כא ואחידו ית חושנא מעזקתיה לעזקתא דאפודא
בחוטא דתכלתא למהוי על המין אפודא ולא יתפרק חושנא מעלוי אפודא כמא
די פקיד יי ית משה : כב ועבד ית מעילא דאפודא עובד מחי גמיר תכלא : כג ופום
מעילא כפיל לגויה כפום שרין תורא מקף לפומיה סחור סחור לא יתבזע : כד ועבדו
על שפולי מעילא רמוני תכלא וארגונא וצבע זהורי שזיר : כה ועבדו זגיא דדהב
דכי ויהבו ית זגיא בגו רמוניא על שפולי מעילא סחור סחור בגו רמוניא : כו זגא
ורמונא זגא ורמונא על שפולי מעילא סחור סחור לשמשא כמא די פקיד יי ית
משה : כז ועבדו ית כתונין דבוצא עובד מחי לאהרן ולבנוהי : כח וית מצנפתא
דבוצא וית שבח כובעיא דבוצא וית מכנסי בוצא דבוץ שזיר : כט וית המינא
דבוץ שזיר ותכלא וארגונא וצבע זהורי עובד ציור כמא די פקיד יי ית משה :
ל ועבדו ית ציצא כלילא דקודשא דהב דכי וכתבו עלוהי גליפן כתב מפרש קדש
ליי : לא ויהבו עלוהי חוטא תכלתא למתן על מצנפתא מלעלא כמא די פקיד יי

נתינה לגר

בת', ועמ"ש לעיל (כ"ה כ"ח) . (כה) בתוך הרמנים . בגו רמוניא . לעיל בצואה (כ"ח ל"ג) ת' „ביניהון" והוכחנו שם שסובר כדעת הרמב"ם שהפעמונים היו בין רמון לרמון , ופה ת' „בגו" משמע שסובר כדעת הרמב"ן שפי' „בחלל הרמונים" וצ"ע , ואפשר שמלת „בגו" כוללת גם פנימיות הגוף , גם הפנימיות בין גופים רבים . (כח) פארי המגבעת , שבח כובעיא , ערש"י שכ' „תפארת המגבעות המפוארים" אבל מהת"א משמע כמפרש כהרמב"ן . מלשון „הפארים והצעדות" (ישעיה ג' כ') „פארי פשתים יהיו על ראשם (יחזקאל מ"ד י"ח) . (ל) קדש לה' , קודשא לה' . בצואה (לעיל כ"ח ל"ו) ת' „קדש" כמו בעברית , מהטעם שכתבנו שם שהמלות האלה בעצמן היו כתובות

בעל הטורים

(כז) את הכתנת וגו' את לין · כל הכהן אהין לכתנות שהיה לכל אחד ואחד הפיק שלו :

רש"י

אחת ממעל ואחת מתחת לגד מלחו וכן באמצעי שכך הוא נוי לקשור ואין דרך קשירה בפחות משני חוטין לכך נאמר על פתיל תכלת ועליו פתיל תכלת וקושר ראשיהם השנים כולם יחד מאחוריו למול ערפו ומושיבו על המצנפת ואל תתמה שלא נאמר פתילי תכלת הואיל ומרובין הן שהרי מצינו בחשן ואפוד וירכסו את החשן וגו' ועל כרחך פחות משנים לא היו שהרי בשתי קצות החשן היו שתי טבעות החשן ובשתי כתפות האפוד היו

אבן עזרא

אחרי השוהם · כדרך התקון כמו וימכר לעבות אותו : (כב) ומלת כליל תכלת · כלו תכלת והוא כמוך : (כח) ואת המצנפת שש · שהוא לאהרן : ואת פארי המגבעות · לבניו כי אין דרך המצנפת

רמב"ן

היום ההוא לעשות כן : (כד) וטעם ויעשו על שולי המעיל רמוני תכלת וארגמן · שעשו הרמונים לתת אותם על שולי המעיל סביב ועשו פעמוני זהב טהור ויתנו הפעמונים בתוך הרמונים קודם שיתנו אותם במעיל · והנה הפעמונים בתוך הרמונים בהלום וישימו הרמונים על שולי המעיל סביב והפעמונים בתוכם · ולכך כפל הכתוב בתוך הרמונים פעמים כי היו בתוכם מתחלה ובפעם שתלו אותם על שולי המעיל סביב · וגם זו ראייה למה שפירשנו בסדר ואתה תצוה : (כז) ויעשו את הכתנת שש מעשה אורג לאהרן ולבניו · נראה מכאן שהיו הכתנות שוות בגדל ובבנים · אע"פ שאמר באהרן ושבצת הכתנת שש ובבניו אמר סתם תעשה כתנות · כי הכוונה תעשה כתנות כמו המוכרת · וכן כתוב חושן ואפוד ומעיל וכתנת תשבץ מצנפת ואבנט כי שש שוים בכולם · וכן מה שאמר כאן ואת המצנפת שש ואת פארי המגבעות שש כלל אהרן ובניו · כי המצנפת והמגבעות אחד הם במעשה אלא שאהרן יצניף אותה ובניו יחבשו בהן ראשם כאשר פירשתי : (כח) ולשון פארי המגבעות · שהיו עולות על הראש כפארים · מלשון הפארים והצעדות · פארי פשתים יהיו על ראשם : (כט) ופי' באבנט שעשו אותו שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני · ולא נתפרש זה בצואה רק מה שנאמר באבנט תעשו מעשה רוקם נודע שהוא רקום בארבע מינין הללו כמו שנאמר במסך ועשית מסך לפתח האהל תכלת וארגמן ותולעת שני מעשה רוקם · והאבנט הזה גם הוא כן לאהרן ולבניו כדעת האומר שאבנטו של כהן גדול זהו אבנטו של כהן הדיוט · ופי' בשל אהרן שהוא מעשה רוקם ולא הוצרך להזכיר של בניו שהוא שם כמו שאמר ולבני

אהרן

צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס לב וַתֵּכֶל כָּל־עֲבֹדַת מִשְׁכַּן אֹהֶל
מוֹעֵד וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה
כֵּן עָשׂוּ׃ פ רביעי לג וַיָּבִיאוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן אֶל־מֹשֶׁה אֶת־
הָאֹהֶל וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו קְרָסָיו קְרָשָׁיו בְּרִיחָו בריחיו קרי
וְעַמֻּדָיו וַאֲדָנָיו׃ לד וְאֶת־מִכְסֵה עוֹרֹת הָאֵילִם הַמְאָדָּמִים
וְאֶת־מִכְסֵה עֹרֹת הַתְּחָשִׁים וְאֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ׃ לה אֶת־
אֲרוֹן הָעֵדֻת וְאֶת־בַּדָּיו וְאֵת הַכַּפֹּרֶת׃ לו אֶת־הַשֻּׁלְחָן אֶת־
כָּל־כֵּלָיו וְאֵת לֶחֶם הַפָּנִים׃ לז אֶת־הַמְּנֹרָה הַטְּהֹרָה אֶת־
נֵרֹתֶיהָ נֵרֹת הַמַּעֲרָכָה וְאֶת־כָּל־כֵּלֶיהָ וְאֵת שֶׁמֶן הַמָּאוֹר׃
לח וְאֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֵת קְטֹרֶת
הַסַּמִּים וְאֵת מָסַךְ פֶּתַח הָאֹהֶל׃ לט אֵת ׀ מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת
וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ אֶת־בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו
אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ ס מ אֵת קַלְעֵי הֶחָצֵר אֶת־עַמֻּדֶיהָ
וְאֶת־אֲדָנֶיהָ וְאֶת־הַמָּסָךְ לְשַׁעַר הֶחָצֵר אֶת־מֵיתָרָיו
וִיתֵדֹתֶיהָ וְאֵת כָּל־כְּלֵי עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן לְאֹהֶל מוֹעֵד׃
מא אֶת־בִּגְדֵי הַשְּׂרָד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ אֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ
לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן׃ מב כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הָעֲבֹדָה׃
מג וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת־כָּל־הַמְּלָאכָה וְהִנֵּה עָשׂוּ אֹתָהּ כַּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה כֵּן עָשׂוּ וַיְבָרֶךְ אֹתָם מֹשֶׁה׃ פ חמישי שביעי כשהן מחוברין

מ א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ
הָרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ תָּקִים אֶת־מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד׃

ת"א ויביאו את המשכן. ס' הזוהר פ' ויחי: את בגדי: יומא עב:

רש"י

שתי טבעות האפוד שכנגדן ולפי דרך קשירה ד' חוטין הן ומ"מ פחות משנים אי אפשר: (לב) ויעשו בני ישראל. את המלאכה ככל אשר צוה ה' וגו': (לג) ויביאו את המשכן וגו'. שלא היו יכולין להקימו ולפי שלא עשה משה שום מלאכה במשכן הניח לו הקב"ה הקמתו שלא היה יכול להקימו שום אדם מחמת כובד הקרשים שאין כח באדם לזקפן ומשה העמידו אמר משה לפני הקב"ה איך אפשר הקמתו ע"י אדם א"ל עסוק אתה בידך נראה כמקימו והוא נזקף וקם מאליו וזהו שנאמר הוקם המשכן הוקם מאליו. מדרש רבי תנחומא: (מג) ויברך אתם משה. אמר להם יהי רצון שתשרה שכינה במעשי ידיכם ויהי נועם.

רשב"ם

של הדיוט או בכהן גדול לבדו: (לב) ותכל. כמו ותרב משאת בנימן:

ויעל

ית משה: לב ושלים כל פלחן משכנא משכן זמנא ועבדו בני ישראל ככל די פקיד יי ית משה כן עבדו: לג ואיתיו ית משכנא למשה ית משכנא וית כל מנוהי פורפוהי דפוהי עברוהי ועמודוהי וסמכוהי: לד וית חופאה משכי דדכרי מסמקי וית חופאה משכי דססגונא וית פרכתא דפרסא: לה ית ארונא דסהדותא וית אריחוהי וית כפורתא: לו ית פתורא ית כל מנוהי וית לחם אפיא: לז ית מנרתא דכיתא ית בוצינהא בוציני סדרא וית כל מנהא וית משחא דאנהרותא: לח וית מדבחא דדהבא וית משחא דרבותא וית קטרת בוסמיא וית פרסא דתרע משכנא: לט ית מדבחא דנחשא וית סרדא דנחשא דיליה ית אריחוהי וית כל מנוהי ית כיורא וית בסיסיה: מ ית סרדי דדרתא ית עמודהא וית סמכהא וית פרסא לתרע דרתא ית אטונוהי וסכהא וית כל מני פלחן משכנא למשכן זמנא: מא ית לבושי שמושא לשמשא בקודשא ית לבושי קודשא לאהרן כהנא וית לבושי בנוהי לשמשא: מב ככל די פקיד יי ית משה כן עבדו בני ישראל ית כל פלחנא: מג וחזא משה ית כל עבדתא והא עבדו יתה כמא די פקיד יי כן עבדו ובריך יתהון משה: א ומליל יי עם משה למימר: ב ביומא ירחא קדמאה בחד לירחא תקים ית משכנא משכן

בעל הטורים

(לב) ותכל כל עבדת משכן · בגימ' בעשרים ותשעה בכסלו נגמר · ותכל · איש לומר כי עתה כלה מלאכת כל העולם [ולכן לא שייך לומר עוד ותכל וגם קודם לזה עדיין לא כלתה · ולכן נמסר במסורה לית ר"ל שלית עוד בכל המקרא מלה זו]: (מ) עמדיה · ד' במס' את עמודים · אנכי תכנתי עמודיה (תהלים ע"ה) חצבה עמודיה (משלי ט') ועמודיה יתפלצון (איוב ט') שעמודי המשכן

אבן עזרא

כמו הטבעות: (לב) ותכל · המשקל והרב מבחת בגימין: (לג) ויביאו את המשכן · והנה את מיתריו ויתדותיו · כמו את קלעי החצר ואת עמודיו ואת אדניה: (ב) ביום · מחלוקת היא וי"א כי יום השמיני למלואים היה יום ראש חדש ניסן · והוזכרו לומר כי בשלשה ועשרים יום לאדר הקים משה את המשכן · והנה יום תמלאת המלואים היה משה סותרו וכונס כדרכו ויגול הכהנים · ואמרו כי השעיר נדרש משה והנה שורף הוא שעיר ראש חדש · והנה לזה השם שיקים משה המשכן באחד לחדש הראשון ולא יסתרנו עד יום נסעו הארון · והנה מצאנו בספרי כי מישאל ואלצפן היו הטמאים לנפש אדם · והנה יום השמיני למלואים הוא שמיני לחדש · ויש כדמות ראיה על זה · מההת למה לא הזכיר הכתוב שהיה משה מקים את המשכן וסותרו · ואנה יהיה פתח אהל מועד אחר שהיה נסתר · כי כתוב ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה · ועוד כתוב ואל בני

רמב"ן

אהרן תעשה כתנת ועשית להם אבנטים ומגבעות תעשה להם וכולן שם ככתנת: (לג) ויביאו את המשכן אל משה את האהל ואת כל כליו · שיעור הכתוב בזה כמו בוא"ו ויביאו את המשכן אל משה (אולי צ"ל ואת) את האהל ואת כל כליו כי יריעות שש משזר הן שמן משכן כמו שאמר ואת המשכן תעשה עשר יריעות שש משזר · ואמר בהן וחברת את היריעות והיה המשכן אחד · ויריעות העזים הן האהל כאשר יאמר בהן ועשית יריעות עזים לאהל על המשכן וחברת את האהל והיה אחד · וכן את המשכן את אהלו ואת מכסהו ואת אהלו · אף כאן ויביאו את המשכן אל משה את האהל ואת כל כליו כאשר יזכיר שמות הכל · ולפעמים יקרא כל הבית אהל מועד כאשר אמר ועשו כל אשר צויתיך את אהל מועד ואת הארון לעדות · כי אהל מועד הוא הבית בכללו אשר הועד אליו שמה וכן כל כלי עבודת המשכן לאהל מועד: (לז) את נרותיה נרות המערכה · יתכן שדרך המנורות להיות בהן נרות לנוי או להרבות בהן אור לפרקים ואין כן במנורת הקדש כי לא היו בה רק שבעת הנרות ועל כן פירש נרות המערכה כי הן אשר יערוך אותו בין הערבים: (מב) וטעם כן עשו בני ישראל את כל העבדה · כל מלאכת המשכן · ויקראנה עבודה לומר כי עשו אותם לעבודת השם הנכבד · כענין ועבדתם את ה' אלהיכם · ואותו תעבודו · ויהכן שיאמר בכאן כל העבודה על הכלים · כלשון שאמרו את כל כלי עבודת הקדש · והזכיר תחלה הכלים לאמר כי אפילו בכלים זהרו ועשו כמצוה בהם · ואחרי כן הזכיר וירא משה את כל המלאכה: (ב) ביום החדש הראשון באחד לחדש הקים את משכן אהל מועד · על דעת רבותינו שהוא יום שמיני למלואים · טעם הכתוב שתקים את המשכן ויעמד כן לא תורידנו ולא תקימו עוד · כי בנסוע המחנות הלוים יורידו אותו ויקימו אותו

ספורנו

שעשו האומנין היתה כוונתם לעשות רצון האל ית' שצוה זה למשה: (לב) ותכל · ויעשו בני ישראל · הפעולה כולה על שלמותה נעשתה על ידי כל ישראל כי קצתם התנדבו ממון וקצתם עשו המלאכה בנדבת לבם לעשות רצון קונם: כן עשו · לא פחות ולא יותר: (לג) ויביאו את המשכן · את היריעות מעשה חושב: את האהל · יריעות עזים: ואת כל כליו · של משכן · כי הקרסים והקרשים והבריחים והעמודים והאדנים כלי המשכן היו: (מב) ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו בני ישראל את כל העבודה · כסדר שצוה ה' את משה אחר כך · בהקמת המשכן: (מג) כן עשו · כאותו הסדר עלמו

ג וְשַׂמְתָּ שָׁם אֵת אֲרוֹן הָעֵדוּת וְסַכֹּתָ עַל־הָאָרֹן אֶת־הַפָּרֹכֶת׃ ד וְהֵבֵאתָ אֶת־הַשֻּׁלְחָן וְעָרַכְתָּ אֶת־עֶרְכּוֹ וְהֵבֵאתָ אֶת־הַמְּנֹרָה וְהַעֲלֵיתָ אֶת־נֵרֹתֶיהָ׃ ה וְנָתַתָּה אֶת־מִזְבַּח הַזָּהָב לִקְטֹרֶת לִפְנֵי אֲרוֹן הָעֵדֻת וְשַׂמְתָּ אֶת־מָסַךְ הַפֶּתַח לַמִּשְׁכָּן׃ ו וְנָתַתָּה אֵת מִזְבַּח הָעֹלָה לִפְנֵי פֶּתַח מִשְׁכַּן אֹהֶל־מוֹעֵד׃ ז וְנָתַתָּ אֶת־הַכִּיֹּר בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁם מָיִם׃ ח וְשַׂמְתָּ אֶת־הֶחָצֵר סָבִיב וְנָתַתָּ אֶת־מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר׃ ט וְלָקַחְתָּ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּמָשַׁחְתָּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בּוֹ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְהָיָה קֹדֶשׁ׃ י וּמָשַׁחְתָּ אֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה

ת"א וסכת על הארן · סוכה ז סוטה לז מנחות סב: ונתתה את מזבח ·, וכתים נח: ונתת את הכיור · שם: ומשחת את מזבח: שם פז:

רש"י

ה' אלהינו עלינו וגו' · והוא אחד מי"א מזמורים שבתפלה למשה: (ג) וסכת על הארון · לשון הגנה שהרי מחיצה היא: (ד) וערכת את ערכו · שתי מערכות של

רמב"ן

ולא הוצרך לצוות עתה על הקמת שבעת הימים הראשונים כי אמר לו מתחלה והקמות את המשכן כמשפטו אשר הראית בהר · וכיון שפירש לו עתה כי ביום החדש הראשון תהיה הקמתו לעמדה הנה ידע כי בעת ימי המלואים יצטרך להקים ולהוריד · ואולי היה כן להרגיל הלוים במשאו כי ממנו יראו וכן יעשו · או היה להכתיר היום בעטרה זו · ונראה לדעתם כי בשבעת הימים הראשונים היה מקים אותו בבקר בבקר ועומד כן כל היום וכל הלילה · וכעלות השחר היה מוריד אותו וחוזר ומקימו מיד · כי הכתוב אמר ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה · ואין פתח לאהל רק בעת הקמתו וכבר דרשו אל פתח אהל מועד בזמן שהוא פתוח ולא בזמן שהוא מפורק · ואמרו שלמים ששחטן קודם שיפתחו דלתות ההיכל פסולין שנא' ושחטו פתח אהל מועד בזמן שפתוח ולא בזמן שנעול · וכן במשכן עד שלא העמידו הלוים את המשכן ואחר שפרקו הלוים את המשכן פסולין · ועוד שהיה מקריב בו תמיד של בין הערבים ומדליק את הנרות בערב · ובויקרא רבה ראיתי היה משה מעמידו ומפרקו בכל יום שני פעמים · ר' חנינא הגדול אומר שלש פעמים בכל יום שנא' תקים הוקם ויקם · אחת לתמיד של שחר ואחת למלואים ואחת לתמיד של בין הערבים · ויתכן שכל זה רגילות להודיע ענין הקמתו והסדר ולא יעמידנו מפורק כלל · והכתוב שאמר כאן ויכס הענן את אוהל מועד וכבוד ה' מלא את המשכן · על דעתם היה זה ביום השמיני כי אמר ויכל משה את המלאכה וכאשר כלה הקמה זו של אחד בניסן כסה הענן את המשכן: וכבר כתב רש"י מה שדרשו ויצאו ויברכו את העם · לפי שכל שבעת ימי המלואים שהעמיד משה המשכן והיה משמש בו ומפרקו לא שרתה בו שכינה והיו ישראל נכלמים ואמרו למשה רבינו כל הטורח שטרחנו שתשרה שכינה בינינו ונדע שנתכפר לנו עון העגל · אמר להם אהרן אחי כדאי וחשוב ממני שע"י קרבנותיו ועבודתו תשרה בנו שכינה · ובפרשת מלואים יכול הוקם המשכן בראש חדש ושרתה שכינה בשמיני לחדש ת"ל וביום הקים את המשכן כסה הענן את המשכן לאהל העדות מלמד שביום שהוקם המשכן שרתה השכינה ע"י מעשה אהרן · הנה יאמרו בפי' כי כסוי הענן את המשכן בשמיני למלואים היה והוא אחד בניסן · אם כן תהיה כל הפרשה הזאת לדעתם ביום השמיני · והיה זה מפני שהכתוב יסדר כי צוה השם את משה שתהיה הקמת המשכן לכלותה ביום החדש הראשון באחד לחדש · ואמר כי משה עשה כן וכלה את כל המלאכה ואז כסה הענן את האהל וכן תמיד · וחזר הכתוב אל תחלת הדיבור אשר היה למשה מן האהל ואמר ויקרא אל משה · וכל זה בסדר נכון ובדמות ראיה להם מה שכתוב ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן ואם לא הוריד אותו מה טעם ביום כלות כי ביום אחד החל וכלה · והראוי שיאמר ויהי ביום הקים משה את המשכן · ועוד שאמר שם זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה' · וירא כבוד ה' אל כל העם ומשמעות זה שעדיין לא כסה הענן את אהל

אונקלוס

זמנא: ג ותשוי תמן ית ארונא דסהדותא ותטל על ארונא ית פרכתא: ד ותעל ית פתורא ותסדר ית סדרה ותעל ית מנרתא ותדלק ית בוצינהא: ה ותתן ית מדבחא דדהבא לקטרת בוסמיא קדם ארונא דסהדותא ותשוי ית פרסא דתרעא למשכנא: ו ותתן ית מדבחא דעלתא קדם תרע משכנא משכן זמנא: ז ותתן ית כיורא בין משכן זמנא ובין מדבחא ותתן תמן מיא: ח ותשוי ית דרתא סחור סחור ותתן ית פרסא דתרע דרתא: ט ותסב ית משחא דרבותא ותרבי ית משכנא וית

אבן עזרא

ישראל במדבר נאמר קחו שעיר עזים לחטאת. והנו שדרש משה. ועוד אם היה שעיר ראש חדש למה לא הזכיר שנים פרים ואיל אחד ושבעה כבשים. וכאשר הזכיר מלבד עולת הבקר. היה ראוי שיאמר מלבד עולת החדש והנה על דרך הפשט ביום החדש הראשון היתה תחלת הקמת המשכן. והנה זה המשכן הראשון הקימוהו ביום אחד לחדש הראשון. והחלו לבנות הבית הראשון בבואת המשכן בשני בחדש השני שהוא אייר בשני לחדש. כי כן כתוב בחדש השני בשני. ובתלמודנו כתוב כי יום חמישי יצאו ישראל ממצרים. ואם הוא דרך קבלה נקבל ואם הוא דרך סברא לפי יום חמישי יצאו. כי אין בין שנה פשוטה להחלת בנה אחרת פחות משלשה ימים. כי שנת החסרון שנ"ג וש"נ יצאו בשביעית. ואם מעוברות הם חמשה בחסרון. ובעבור שהכתוב אמר ביום השבת יערכנו נראה כי ביום השבת ערך משה הלחם על השלחן. והנה ביום שהוקם המשכן או ביום שבת. אף על פי שאין זה ראיה גמורה. כי יוכל הטוען להשיב ביום השבת יערכנו הכהן. אחר שהוקם המשכן וערך משה להם. הנה הזכיר במעשה כי הקים משה המשכן כאשר אמרתי בשני המקצועות. והלוים שהם ממשפחתו הקימוהו כי איננו מעשה יחיד. ונתן האדנים למטה ואחר כן שם הקרשים ואחר כן הבריחים ואחר כן הקים העמודים בעבור הפרוכת ומסך פתח האהל. ואח"כ פירש האהל ושם עליו המכסה ואחר כן שם הארון לפאת ים ונתן הלוחות בארון ושם עליו הבדים ונתן את הכפורת על הארון מלמעלה ונתן השלחן וערך עליו לחם הפנים. והנה יורה כי בבקר היה זה. ואחר ויעל הסמים אחר כן הנרות והעלה בבקר העולה היא עולת תמיד וכן עשה בין הערבים. וביום הזה משח משה את המשכן ואת כל כליו ומזבח העולה ואת כל כליו ואת הכיור ואת כנו והקהיל העדה אל פתח אהל מועד. ורחצו אהרן ובניו במים והלביש את אהרן בגדי הקדש גם הלביש בניו ומשחו בשמן הקדש והגיש פר בן בקר ואילים שנים ושחט את הפר ונתן על המזבח והקטיר את האמורים ושחט האיל וזרק את דמו על המזבח. והקטיר את האיל ושחט גם איל המלואים וזרק את דמו על המזבח והאמורים עם שוק הימין עם חלת מצה אחת וחלת לחם שמן הכל הקטיר המזבח. ככה עשה שבעת ימי המלואים. וככה כתוב ופר חטאת תעשה ליום על הכפורים. לכל יום. ומשחת המזבח לקדשו. וכתוב שבעת ימים תכפר על המזבח ומשחת אותו לקדשו. והנה הפעם ככה תעשה כל שבעת ימי המלואים. וכתוב ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וימשח אותו ויקדש את המזבח שבעת ימי המלואים. אז החלו הנשיאים להקריב לחנוכת המזבח וככה היה מקריב אהרן עגל בן בקר לחטאת לכפר בעדו. והעלה גם האיל שלו. ועגל וכבש בשוא קרבן העם העלה עולה אחר ששחט שעיר החטאת והטאהו כאשר עשה לעגל החטאת אשר לו לזרוק דמו ולהקטיר האמורים. רק חטאת הכהן לא יאכלנה כהן. על כן נשרף בשר בשר מחוץ למחנה. והטאת כלבור שהוא שעיר עזים יאכלוה הכהנים. וכל זה היה אחר עולת הבקר. ואחר כל זה הקריב עולת נחשון וחטאתו. והנה נשלמה הנוכת המזבח אחר השבעה עשר יום לחודש הראשון. ואל השים אל לבך דברי הטוען כי אם מצאו עשו קרבנות החג. כי ישראל לא עשו במדבר סיני רק חג הפסח לילה אחד. ולא שמרו חג המצות. כי כן כתוב והיה כי יביאך ה' שבעת ימים תאכל מצות. ופירוש והיה ביום הוא לכם לזכרון. לדור הבא אחרי כן לקבוע יום נאספים מקרא קדש. כי היה ביום הראשון נסעו מגושן. ועוד כי במדבר סיני אין להם לחם שיעשו מצות שבעת ימים. אע"פ שהיו הקונים מהישוב דבר גדול היה שמצאו להם לעשות ולאכול על מרורים עם הפסח לילה. כי עם רב היה מאד. והנה על

רמב"ן

אהל מועד ולא מלא כבוד ה' את המשכן ומכל מקום ביום ראשון של מלואים נדבר למשה משם כל הפרשיות הנאמרות מתחלת ספר ויקרא עד ויהי ביום השמיני אבל לא היה הענן מכסה אותו והיו סבורין שהיה הדבור למשה שם מן השמים כאשר היה בארץ מצרים. אבל במדרש חזית מצאתי ויהי ביום השמיני זה היה ראוי להיות תחלת הספר. ולמה נכתב כאן אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה. וא"כ יהיה ויקרא אל משה מאהל מועד אחר וירא כבוד ה' אל כל העדה ותצא אש ותאכל על המזבח. ויהיה הדבור לאהרן יין ושכר אל תשת ממחרת. כי לא יתכן שנדבר לאהרן מאהל מועד קודם למשה. וא"י אם זה דברי הכל או הם דברי יחיד כי על דברי ר' ישמעאל נאמרו שם: תקים את משכן אהל מועד. לא פי' לו בצואה זו כיצד סדר ההקמה כאשר פי' במעשה ויתן את אדניו וישם את קרשיו והיה זה מפני שכבר הראה אותו ההקמה במראית העין כמו שאמר והקמות את המשכן כמשפטו אשר הראית בהר. וכן קצר כאן ואמר ושמת שם את ארון העדות ולא הזכיר ואל הארון תתן את העדות. כי בהזכירו את ארון העדות יבין זה. כי לא יקרא הארון כן רק בהיות בו לוחות העדות. וכבר נצטוה מתחלה ונתת את הכפורת על הארון מלמעלה ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך. ולא הוצרך כאן אלא לצוותו בהקדמה כי תשומת הארון עם הלוחות יקדים לכל הכלים וכן קצר בענין השולחן והמנורה שכבר צוה אותו באי זה מקום מן המשכן יעמידם. וקצר בענין לבישת אהרן ובניו שאמר והלבשת את אהרן את בגדי הקדש ובבניו אמר והלבשתם כתנות כי כבר אמר צוה ה' אותו. בפרש בסדר לבישתם ולא בא עכשיו אלא לסדר לו שעת הלבישה שתהיה אחר הקמת המשכן כלו והזכיר כתנות שבהן יתחיל הלבישה: (ג) ושמת וסכות על הארון מלמעלה במקום אל כי וסכות מלשון מסך וכן וישם את פרוכת המסך ויסך על ארון העדות: (י) והיה המזבח קדש קדשים. בעבור שיקריבו בו גם קדשי הקדשים אמר בו כן. אע"פ שהיה בחצר. ואמר גם במשכן והיה קדש כי לא נקרא קדש קדשים רק מקום משכן הארון. כמו שנאמר והבדילה הפרכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים. ויתכן שאמר במזבח קדש קדשים בעבור שיקדש. כמו שאמר כל הנוגע במזבח יקדש:

וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְקִדַּשְׁתָּ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים׃ יא וּמָשַׁחְתָּ אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ׃ יב וְהִקְרַבְתָּ אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְרָחַצְתָּ אֹתָם בַּמָּיִם׃ יג וְהִלְבַּשְׁתָּ אֶת־אַהֲרֹן אֵת בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְכִהֵן לִי׃ יד וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב וְהִלְבַּשְׁתָּ אֹתָם כֻּתֳּנֹת׃ טו וּמָשַׁחְתָּ אֹתָם כַּאֲשֶׁר מָשַׁחְתָּ אֶת־אֲבִיהֶם וְכִהֲנוּ לִי וְהָיְתָה לִהְיֹת לָהֶם מָשְׁחָתָם לִכְהֻנַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם׃ טז וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ כֵּן עָשָׂה׃ ס ששי יז וַיְהִי בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הוּקַם הַמִּשְׁכָּן׃ יח וַיָּקֶם מֹשֶׁה אֶת־הַמִּשְׁכָּן וַיִּתֵּן אֶת־אֲדָנָיו וַיָּשֶׂם אֶת־קְרָשָׁיו וַיִּתֵּן אֶת־בְּרִיחָיו וַיָּקֶם אֶת־עַמּוּדָיו׃ יט וַיִּפְרֹשׂ אֶת־הָאֹהֶל עַל־הַמִּשְׁכָּן וַיָּשֶׂם אֶת־מִכְסֵה הָאֹהֶל עָלָיו מִלְמָעְלָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס כ וַיִּקַּח וַיִּתֵּן אֶת־הָעֵדֻת אֶל־הָאָרֹן וַיָּשֶׂם אֶת־הַבַּדִּים עַל־הָאָרֹן וַיִּתֵּן אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל־הָאָרֹן מִלְמָעְלָה׃ כא וַיָּבֵא אֶת־הָאָרֹן אֶל־הַמִּשְׁכָּן וַיָּשֶׂם אֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ וַיָּסֶךְ עַל אֲרוֹן הָעֵדוּת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס כב וַיִּתֵּן אֶת־הַשֻּׁלְחָן בְּאֹהֶל מוֹעֵד עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן צָפֹנָה מִחוּץ לַפָּרֹכֶת׃ כג וַיַּעֲרֹךְ עָלָיו עֵרֶךְ לֶחֶם

ת"א ויהי בחדש · שבת פ ראש השנה ג תענית כט : ויקם משה את המשכן · מנחות צח : ויפרש את · שבת כח זג סוכה כא נדרים לא בכורות מד :

רש"י

של לחם הפנים: (יט) ויפרש את האהל · הן יריעות העזים: (כ) את העדות · הלוחות: (כב) על ירך המשכן צפונה · בחצי הצפוני של רוחב הבית: ירך · כתרגומו צדא כירך הזה שהוא בצדו של אדם:

רמב"ן

(יז) ויהי בחדש הראשון באחד לחודש · על דעת רבותינו הזכיר הכתוב שהוקם המשכן לעמוד כן באחד לחדש הראשון כאשר צוה · ואמרו ויקם משה את המשכן לספר מה שעשה בהקימו אותו מן היום הראשון שהתחיל בו שהוא כ"ג באדר · ולא הזכיר כאן משיחת המשכן וכליו ולא משיחת אהרן ובניו וקרבנות המלואים · כי לא עשה אותם עד שסיים כל ההקמה ונצטוה בהם פעם שנית קח את אהרן כמו שמפורש בפרשת צו · והנה המשכן וכליו לא נתקדשו לעבודה אלא במשיחה · כמו שנאמר ומשחת את המשכן ואת כל אשר בו וקדשת אותו ואת כל כליו · על כן פי' ויערוך עליו ערך לחם ויעל הנרות כי עשה כן בזמנה אחר המשיחה והנה הם כטעם לעשות כן · ומה שאמר גם כן למעלה והבאת את השלחן

כל די בה ותקדש יתה וית כל מנוהי ויהי קודשא: י ותרבי ית מדבחא דעלתא וית כל מנוהי ותקדש ית מדבחא ויהי מדבחא קדש קודשין: יא ותרבי ית כיורא וית בסיסה ותקדש יתה: יב ותקרב ית אהרן וית בנוהי לתרע משכן זמנא ותסחי יתהון במיא: יג ותלבש ית אהרן ית לבושי קודשא ותרבי יתה ותקדש יתה וישמש קדמי: יד וית בנוהי תקרב ותלבש יתהון כתונין: טו ותרבי יתהון כמא די רביתא ית אבוהון וישמשון קדמי ותהי למהוי להון רבותהון לכהנות עלם לדריהון: טז ועבד משה ככל די פקיד יי יתה כן עבד: יז והוה בירחא קדמאה בשתא תניתא בחד לירחא אתקם משכנא: יח ואקים משה ית משכנא ויהב ית סמכוהי ושוי ית דפוהי ויהב ית עברוהי ואקים ית עמודוהי: יט ופרס ית פרסא על משכנא ושוי ית חופאה דמשכנא עלוהי מלעלא כמא די פקיד יי ית משה: כ ונסיב ויהב ית סהדותא לארונא ושוי ית אריחיא על ארונא ויהב ית כפרתא על ארונא מלעלא: כא ואעל ית ארונא למשכנא ושוי ית פרכתא דפרסא ואטל על ארונא דסהדותא כמא די פקיד יי ית משה: כב ויהב ית פתורא במשכן זמנא על שדא דמשכנא צפונא מברא לפרכתא: כג ואסדר עלוהי סידרין דלחם קדם יי כמא די פקיד יי ית משה:

נתינה לגר

עליו, וכן נכון להגיה פה (וכ"ה באמת בחומשי רוו"ה) וכ"ה בכ"י שלי. **מ** (יב) ורחצת אתם במים, והסחי יתהון במיא. לכאורה צ"ע למה לא ת' ,ותקדיש' כמו שת' (לעיל ל' י"ח י"ט, כ', כ"א, ולקמן פסוק ל' ל"א) דהיינו קדוש ידים ורגלים, וכמה שכתבנו לעיל (שם) בשם הרמב"ן והמיני הרגומא, ואפשר מפני שקדוש ידים ורגלים היא עבודה כמו שמוכח בש"ס (זבחים י"ט ע"ב) וברמב"ם (פ"ב מה' ביאת המקדש הלכה ס"ז) והכא שלא נתחנכו עדיין שהי' קודם לביאה, הרחיצה (הזאת) היתה לנקיות לבד ואולי נוכל להוסיף שמלת ,וקדשת' הנאמרה בפסוק שאח"ז שהיה אחר הלבישה, פירושה רחיצת ידים ורגלים לקדוש שהיא עבודה, ומלות ,כאשר משחת את אביהם' שבפסוק ט"ו, שנאמרו בבני אהרן (שנראות כמיותרות) באו לרבות גם בזה הרחיצה השנית שהיא עבודה. (טו) וכהנו לי, וישמשון קדמי. לכהנת עולם, לכהנות עלם. הפעל ,כהן' יתו' תמיד בפעל ,שמש' והשם ,כהונה' ת' בשם כהנות? (והאמת הוא כי הפעל ,כהן' באשר לא נמצא בארמית יתו' בפעל ,שמש' כי יתאים עם הכל והכוונה כי גם השמוש שעושה בפעם הראשונה, ואולי תהי גם הפעם שאחרונים בימי חייו, כאשר מצינו בקצרת ע"פ הקבלה המסורה, נקרא ,שמוש' ולא ,כהונה' משא"כ השם המקרה יתו' תמיד ,כהנות' או ,כהנותא' והשם ההאר ,כהין'). (כב) על ירך, על צדא.

בעל הטורים

הם כעמודי עולם שמזכותם עולם עומד: (טו) משחתם. ב' · הכא ואידך כי מבחתם בשם תום בם (ס' אמור) · פי' בזמן שהם תמימים יהיה להם משחתם לכהונת עולם אבל כשיהיה בהם מום לא לרצון יהיו: (יז) הוקם · ג' · הוקם המשכן הוקם על גבי דוד (ש"ב כ"ג) הוקם את דברי יהונדב בן רכב (ירמיה ל"ה) בזכות שהקים דוד המקדש כדכתיב (ד"ה ז') ראה לא אנכי יושב בבית ארזים וגו' הוקם על בני יהונדב בן רכב שהקימו דברי אביהם זכו למה שנאמר (ירמיה ל"ה) לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים: (יח) ויקם משה את המשכן · משכן לא נאמר אלא המשכן (בה"א הידיעה) לרבות משכן של מעלה דאיתא בפסיקתא שאוה הקב"ה למלאכים שלמעלה להקים משכן למעלה: (כא) ויבא · ד' · הכא ואידך

אבן עזרא

דרך הסברא היה מקריב משה בשבעת ימי המלואים עולת תמיד וביום השבת שני כבשים אי זה יום שהיה לשבעת ימי המלואים הקריב עולת שבת · ואחר כן קרבן המלואים · וכל זה נכון רק מה נעשה בחנוכת המזבח ביום השבת · יש אומרים הין מדענין ולא היו חושבין רק השבון הימים שהנכו המזבח · ואחרים אמרו כי עולת הנשיא היתה נקרבת בשבת רק השלמים הין נשחטין יום ראשון ונאכלין · וראייתם כי הנה הנשיא

רמב"ן

השלחן וערכת את ערכו · ילוה שיערוך אותו אחרי המשיחה · וכן אמר ונתת את מזבח הזהב לקטורת · וכן ויעל עליו את העולה ואת המנחה בזמנם · כי עדיין לא הקים החצר סביב למשכן ואין מקריבין בלא קלעים כי יהיו שחוטי חוץ אלא כלם בזמנם: (כ) ופעם ויקח ויתן את העדת · שלקח הלוחות

ספורנו

עשו האומנים בעשייתם ומביאי המשכן בהבאתם: (יח) ויקם משה את המשכן · עשר היריעות מעשה חושב שנקראו משכן שוקמו קודם הקמת הקרשים אם בידי אדם מחזיקין בו ואם על דרך נס כדבריהם ז"ל ועל זה הסדר משה והוצא אל משה

כי

לִפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס כד וַיָּשֶׂם אֶת־הַמְּנֹרָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד נֹכַח הַשֻּׁלְחָן עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן נֶגְבָּה׃ כה וַיַּעַל הַנֵּרֹת לִפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס כו וַיָּשֶׂם אֶת־מִזְבַּח הַזָּהָב בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי הַפָּרֹכֶת׃ כז וַיַּקְטֵר עָלָיו קְטֹרֶת סַמִּים כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס שביעי כח וַיָּשֶׂם אֶת־מָסַךְ הַפֶּתַח לַמִּשְׁכָּן׃ כט וְאֵת מִזְבַּח הָעֹלָה שָׂם פֶּתַח מִשְׁכַּן אֹהֶל־מוֹעֵד וַיַּעַל עָלָיו אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הַמִּנְחָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס ל וַיָּשֶׂם אֶת־הַכִּיֹּר בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וַיִּתֵּן שָׁמָּה מַיִם לְרָחְצָה׃ לא וְרָחֲצוּ מִמֶּנּוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם׃ לב בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וּבְקָרְבָתָם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ יִרְחָצוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס לג וַיָּקֶם אֶת־הֶחָצֵר סָבִיב לַמִּשְׁכָּן וְלַמִּזְבֵּחַ וַיִּתֵּן אֶת־מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר וַיְכַל מֹשֶׁה אֶת־הַמְּלָאכָה׃ פ מפטיר לד וַיְכַס הֶעָנָן אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וּכְבוֹד יְהוָה מָלֵא אֶת־הַמִּשְׁכָּן׃ לה וְלֹא־יָכֹל

ת"א ורחצו ממנו · זבחים יט כא: ובקרבתם אל · זבחים כב: ולא יכל · יומא ד:

רש"י

(כז) ויקטר וגו'. שחרית וערבית כמ"ש בבקר בבקר בהיטיבו וגו' ובהעלות אהרן וגו': (כט) ויעל עליו וגו'. אף ביום הח' למלואים שהוא יום הקמת המשכן שמש משה והקריב קרבנות צבור חוץ מאותן שנצטוו בו ביום שנאמר קרב אל המזבח וגו': את העולה. עולת התמיד: ואת המנחה. מנחת נסכים של התמיד כמו שנאמר ועשרון סולת בלול בשמן וגו': (לא) ורחצו ממנו משה וגו'. יום שמיני למלואים השוו כולם לכהונה ותרגומו ויקדשון מניה בו ביום קדש משה עמהם: (לב) ובקרבתם. כמו ובקרבם כשיקרבו: (לה) ולא יכל משה לבוא אל אהל מועד. וכתוב אחד אומר ובבא משה אל אהל מועד בא הכתוב השלישי

רמב"ן

מארון עד שהיו שם בתוך אהל משה והביא אותם אל המשכן: (כז) ויקטר עליו קטורת סמים. משה הקטיר עליו כל שבעת ימי המלואים ואע"פ שלא אמר בצואה והקטיר עליו קטורת סמים. הבין זה מאחר העבודות כלן שהרי צוה אותו בכאן שיסדר הלחם ויעלה הנרות. וכן ויעל עליו את העולה ואת המנחה. משה הוא המעלה שכן נאמר וזה אשר תעשה על המזבח. שיתחיל הוא לעשות כן בעבדו

אבן עזרא

שהוא המעלה יקריב ביום שבת שני כבשים · חוץ מעולת שבת של התמיד · והנה הראשונים אומרת כי ככה שבעת ימים שהקימו יריעתו והתלון הולך · דלגו יום שבת · והנה שבעת ימים שבגוף · וכן אמרו על ארבעה עשר יום שדלגו יום הכפורים · ולא הכניסוהו במספר · ועל דרך הסברא אחר הוקם המשכן ויצא משה אז כסה הענן את המשכן וכבוד ה' מלא את המשכן: (לה) ולא יכול משה · אז קראו השם שיכנס אל אהל והיה מדבר עם השם פנים אל פנים במקום שהיה נכנס כהן גדול פעם אחת בשנה עם ענן הקטורת כי משה בן בית הוא · והוצרכתי לומר ככה כי משה שם אלהות כאלון ושם

רשב"ם

(כט) ויעל עליו · אהרן ובניו את העולה ואת המנחה כל הימים: (לה) ולא יכול משה לבא אל אהל מועד · בשעת

כד ושוי ית מנרתא במשכן זמנא לקבל פתורא על שדא דמשכנא לדרומא: כה ואדלק בוציניא קדם יי כמא די פקיד יי ית משה: כו ושוי ית מדבחא דדהבא במשכן זמנא קדם פרכתא: כז ואסיק עלוהי קטרת בוסמין כמא די פקיד יי ית משה: כח ושוי ית פרסא דתרעא למשכנא: כט וית מדבחא דעלתא שוי תרע משכנא משכן זמנא ואסק עלוהי ית עלתא וית מנחתא כמא די פקיד יי ית משה: ל ושוי ית כיורא בין משכן זמנא ובין מדבחא ויהב תמן מיא לקדוש: לא ויקדשון מנה משה ואהרן ובנוהי ית ידיהון וית רגליהון: לב במעלהון למשכן זמנא ובמקרבהון למדבחא יקדשון כמא די פקיד יי ית משה: לג ואקים ית דרתא סחור סחור למשכנא ולמדבחא ויהב ית פרסא דתרע דרתא ושלים משה ית עבידא: לד וחפא ענגא ית משכן זמנא ויקרא דיי אתמלי ית משכנא: לה ולא יכיל משה

נתינה לגר

הפסר שהוא פ"ס וצ"ל „שלא" וכ"ה בחומשי רוו"ה, וגם בדברי רש"י אפשר להגיה כן, וספשות מלך ממ"ם רש"י אח"כ „כירך הזה שהוא בגלו של אדם" שהוא מדברי רש"י פי' על „שלא" בס', ונראות המדפיסים הפעות ברש"י הביאוהו גם בדברי הת', וכן לעיל (כ"ה ל"א) „ירכה, שדה" אבל מרש"י שם לא משמע כן, ובכ"י פה הנוסחא „ולא" בג' ובמגורש „שדה" בס'. (לד) מלא, אתמלי. בהתפעל,

בעל הטורים

ויסך אלוה בעדו (איוב ג') ויסך בדלתים (שם ל"ח) וירחץ ויסך גבי דוד (ש"ב י"ב) בזכות ויסך על ארון שבא אל בית האלהים שכל זמן שהיה אונן לא נכנס למקדש [ע"כ חסר כאן וצ"ל שבל"ל בזכות ויסך בדלתים שלא נכנס למקדש כ"ז שהיה אונן עד וירחץ ויסך זכה לויסך על ארון ויסך אלוה בעדו]: (לג) ולמזבח · ב' · למשכן ולמזבח · בין האולם ולמזבח (יואל ב') רמז למ"ד שמעל מזבח הנחושת היה הדבור בא למשה פי' למשכן ולמזבח שהשכינה שורה על המזבח וכן כתיב בין האולם ולמזבח וגו' ויאמרו חוסה ה' על עמך · ששם היו עומדים ומתפללים · כאשר צוה ה' את משה כתיב על כל דבר ודבר כנגד מה שאמר משה מתני לא הרבה להזכירו · והם י"ח פעמים כאשר צוה ה' את משה וכל אשר צוה ה' [וככל

רמב"ן

בימי המלואים · כי הצואות כולן שם על עבודת משה · ואמר אחרי כן עולת תמיד לדורותיכם שיעשו הן הכהנים לדורות · ולכך אמר בה בסדר פינחס עולת תמיד העשויה בהר סיני שהתחיל אותה משה שם · והנה משה רבינו בכל העבודות הכהן הראשון · ולסיכך הקטיר גם הקטורת · ואולי בכלל ונתת את מזבח הזהב לקטרת שתקטירנו עליו מיד · ומה שאמר בצואה ונתת אותו לפני הפרוכת והקטיר עליו אהרן קטורת סמים להורות על עניני מיום שהתחיל אהרן בכהונתו ולעולם · שכך אמר ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים · ואין הדבר אלא מיום זה ואילך כי בכאן צוה למשה בפי' והעלית את נרותיה ובפי' רש"י ראיתי ויקטר עליו אהרן קטורת שחרית וערבית כמה שנאמר בבקר בבקר בהיטיבו את הנרות ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים וגו' ולא ידעתי אם הוא טעות סופרים: (לד) ויכס הענן את אהל מועד וגו' · אמר כי הענן יכסה את האהל מכל צד והוא מכוסה וממון בו וכבוד ה' מלא את המשכן כי תוכו מלא הכבוד · כי הכבוד שוכן בתוך הענן תוך המשכן · כענין שנאמר בהר סיני אל הערפל אשר שם האלהים · ואמר כי לא יכול משה לבא אל אהל מועד אפילו אל הפתח מפני שהיה הענן מכסה אותו ולא היה רשאי לבא בתוך הענן · ועוד כי המשכן מלא כבוד ה' ואיך יכנס בו · והטעם שלא יבא שם בלא רשות אבל יקרא אותו ויבא בתוך הענן כאשר עשה בהר סיני ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן ואמר ויבא משה בתוך הענן · ועל דרך הפשט בעבור שנאמר וידבר ה' אליו מאהל מועד לא נכנס משה למשכן אבל קרא אותו מאהל מועד ועמד פתח אהל מועד וידבר אליו · ורבותינו אמרו כתוב אחד אומר ולא יכול משה לבא אל אהל מועד · וכתוב אחד אומר ובבוא משה אל אהל מועד · הכריעו כי שכן עליו הענן · כי לדעתם ובבא משה אל אהל מועד שיבא שם בלא קריאה מדעתו · או מפני שאמר שם וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפורת נראה להם שהיה משה עומד בתוך האהל לפני הכפרת וכל עת היות כבוד השם מלא את המשכן לא נכנס משה בתוכו · ולכך יאמרו שהיה זה

ספורנו

כי אמנם אותן עשר יריעות הן היו עיקר בנין המשכן ואחר הנכנס באותו הבנין והם האדנים והקרשים והבריחים והעמודים והאהל היו להעמיד המשכן ולכסותו: (לג לד) ויכל משה · ויכס הענן · תיכף אחר שכלה משה את המלאכה להשרות

מֹשֶׁה לָבוֹא אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד כִּי־שָׁכַן עָלָיו הֶעָנָן וּכְבוֹד יְהוָה מָלֵא אֶת־הַמִּשְׁכָּן׃ לו וּבְהֵעָלוֹת הֶעָנָן מֵעַל הַמִּשְׁכָּן יִסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכֹל מַסְעֵיהֶם׃ לז וְאִם־לֹא יֵעָלֶה הֶעָנָן וְלֹא יִסְעוּ עַד יוֹם הֵעָלֹתוֹ׃ לח כִּי עֲנַן יְהוָה עַל־הַמִּשְׁכָּן יוֹמָם וְאֵשׁ תִּהְיֶה לַיְלָה בּוֹ לְעֵינֵי כָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בְּכָל־מַסְעֵיהֶם׃

חזק

ומפטירין ותשלם כל המלאכה במלכים א׳ סימן ז׳ :

רש״י

והכריע ביניהם כי שכן עליו הענן אמור מעתה כל זמן שהיה עליו הענן לא היה יכול לבא נסתלק הענן נכנס ומדבר עמו : (לח) לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם · בכל מסע שהיו נוסעים היה הענן שוכן במקום אשר יחנו שם · מקום חנייתן אף הוא קרוי מסע וכן וילך למסעיו וכן אלה מסעי לפי שממקום החנייה חזרו ונסעו לכך נקראו כולן מסעות :

חסלת פרשת פקודי

אבן עזרא

הכפורת שהם הכרובים על הארון ועליהם תמיד הכבוד · והנה מה נעשה כאשר יורידו אהרן ובניו פרכת המסך מחוץ מקום הארון איך יגשו אליו · על כן אמרתי כי משה לבדו היה נכנס לפנים מהפרכת · ואהרן ובניו יורידו המסך הנקרא פרכת · ומשה היה לוקח המסך ומכסה בו מיד את ארון העדות שלא יראוהו אהרן ובניו · ואמר הכתוב וכסו בו כי היו עוזרים אותו · ויש אומרים כי הכהנים מכסים הארון ואין פניהם לנכח הארון · ובעבור שמצא בו כתוב ואת הבית נילם בו .

רשב״ם

בשעת הקמתו : כי שכן עליו הענן · מיד להראות חיבתו של הקב״ה על ישראל אח״כ היה מסתלק הענן מתוך האהל ושכן על הארון כדכתיב ונועדתי שמה ודברתי אתך מבין שני הכרובים · ואז בא משה אל אהל מועד כדכתיב ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול וגו׳ מבין שני הכרובים מודבר אליו · וכן אתה מוצא בבית עולמים ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד ה׳ את בית ה׳ בשעת השלמת הבית היה הקב״ה מקדשו בענן ואחר כך היה מצמצם שכינתו על הארון בין הבדים :

חסלת ספר ואלה שמות · מיסוד רבינו שמואל :

ספורנו

להשרות השכינה והיא מלאכה הבקשת והעבודה בו כסה הענן ושרתה שכינה : מלא את המשכן · נגלה בכל חלק מהמשכן ולא חוצה לו כלל : (לה) אל אהל מועד · תוך היריעות מחוץ לפרכת : (לו) ובהעלות הענן · וכ״כ היתה שריית השכינה קבע במשכן שלא היה מסתלק כלל משם עד שהיו ישראל צריכים לנסוע · וזה לא היה בשילה ולא בבית שני אבל יותר מזה יהיה בבית שלישי יוב״ב כאמרו ואני אהיה לה חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה :

חסלת ספר ואלה שמות

סכום פסוקי דספר ואלה שמות אלף ומאתים ותשעה · אר״ט סימן · וחציו אלהים לא תקלל · ופרשיותיו י״א אי זה בית אשר תבנו לי סימן · וסדריו כ״ט ולילה ללילה יחוה דעת סימן · ופסקותיו יד · ופרקיו מ תורת אלהיו בלבו סימן׳ מנין הפתוחות תשע וששים והסתומות חמש ותשעים סך הכל מאה וששים וארבע פרשיות ישלח עזרך מקודש ומציון יסעדך סימן :

אותיות רבתי ואותיות זעירי ואותיות הנקודות שבתורה.

אין בספר שמות מאותיות רבתי כי אם שתים , והם הנ׳ של נצר חסד לאלפים , והר׳ של לא תשתחוה לאל אחר , והניחם בס׳ כי תשא. ומאותיות הזעירות גם מאותיות הנקודות אין גם אחת מהם בספר שמות . גם כי יש סופרים שכותבין זעיר הק׳ של לשמצה בקמיהם , וכותבין רבה הט׳ של כי טוב הוא , והצ׳ של צא אתה וכל העם , והיץ׳ הנועה של ועשית ציץ זהב , אבל אין דעת המדייקים נוחה מהם

לְמֵעַל לְמַשְׁכַּן זִמְנָא אֲרֵי שְׁרָא עֲלוֹהִי עֲנָנָא וִיקָרָא דַּייָ אִתְמְלִי יָת מַשְׁכְּנָא׃ לו וּבְאִסְתַּלָּקוּת עֲנָנָא מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא נָטְלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכֹל מַטְּלָנֵיהוֹן׃ לז וְאִם לָא יִסְתַּלַּק עֲנָנָא וְלָא נָטְלִין עַד יוֹמָא דְּאִסְתַּלָּקוּתֵהּ׃ לח אֲרֵי עֲנָנָא יְקָרָא דַּייָ עַל מַשְׁכְּנָא בִּימָמָא וְחֵיזוּ אֶשָּׁתָא הֲוֵי בְּלֵילְיָא בֵּהּ לְעֵינֵי כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּכָל מַטְּלָנֵיהוֹן׃

חזק

נתינה לגר

אבל בכ"י לי גם פה גם בפסוק שאח"ז הנוסחא "מלי". (לח) ואש תהיה, וחיזו אשתא הוי. הוסיף מלת "וחיזו" לכבוד השכינה (כאשר הוסיף בתחלת הפסוק מלת "יקרא" מפני כבוד השכינה) וכמו שמפורש במקום אחר גם בעברית "ומראה אש" (במדבר ט' ט"ז) ואיננו העמוד אש, אבל בכ"י שלי הנוסחא "ואשתא תהי בליליא בה קדם כל עינא בית ישראל".

בעל הטורים

חבר טוב ס' את משה] וכנגדם תקנו י"ח ברכות ואחר [נ"ל ואחד] כאשר צוה ה' (את משה) כן עשו ותקנו כנגדו ברכת המינים. ויש בהם קי"ג תיבות וכן בסופי הברכות כמו ברוך אתה י"י מגן אברהם ברוך אתה י"י מחיה המתים וגו קי"ג תיבות וקי"ג טעמים לב כתומא שצריכין כוונת הלב: חסלת ספר ואלה שמות

אבן עזרא

ואמר לכל מסעיהם גם זה יורה כי יש פעמים שיסע הענן בלילה. והנה לא מצאנו כתוב שנסעו בלילה והאומר זה יפרש או יומם ולילה יום אחד והנה מה יעשה במלת מסעיהם. ולא אמר מהניהם. רק פירושו או יומם ולילה או יומם או לילה. כמו ומקלל אביו ואמו מות יומת. והוצרכתי לי כל זה בעבור שראיתי כתוב בתפלת משה על דבר המרגלים. ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה:

נשלם ספר שמות· תהלה לשוכן במרומות:

רמב"ן

לאחר שנסתלק הענן· כלומר שנסתלק מלכסות כל האהל ואין הכבוד מלא את המשכן כי לא היה זה רק ביום השמיני ברדת שם הכבוד· והקריאה שאמר ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד על דעתם קודם לכן היתה כאשר פירשתי למעלה· ויתכן שהכתוב שיאמר פעם אחרת וכבוד ה' מלא את המשכן ירמוז אל הכבוד השוכן בקרבו: והנה שלם ספר הגאולה אשר ה' אלהי ישראל גאל בו· לבני ישראל עם קרובו· הושיעו מיד שונאו וגאלו מיד אויבו· וברוך ה' הכהן שלום עבדו אשר עד הנה עזרו לבא· המחדש נעוריו בשיבו· המשביע בתורתו רעבו· ויניקהו דבש וחלבו· כי הכין כל לבבו· ולשמו יברך בקרו וערבו· ברוך שאכלנו משלו וחיינו בטובו:

חסלת ספר ואלה שמות· תהלה לשוכן מרומות:

אלה הם טעמי העליון הנקראים בהם בצבור

אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנַי לֹא תַעֲשֶׂה־לְךָ פֶסֶל ׀ וְכָל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם ׀ מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתַּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם ׀ מִתַּחַת לָאָרֶץ לֹא־תִשְׁתַּחְוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֺן אָבֹת עַל־בָּנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָי׃ ס לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא׃ פ זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת ׀ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ־וּבִתֶּךָ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ כִּי שֵׁשֶׁת־יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל־כֵּן בֵּרַךְ יְהוָה אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ׃ ס כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ס לֹא תִרְצָח׃ ס לֹא תִנְאָף׃ ס לֹא תִגְנֹב׃ ס לֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר׃ ס לֹא תַחְמֹד בֵּית רֵעֶךָ ס לֹא־תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ וְשׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃

קודם קריאת ההפטרה אומר המפטיר זה

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

אחר קריאת ההפטרה אומר המפטיר אלו הברכות

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם שֶׁכָּל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק:

נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ · וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ · בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ · עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֶׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ · כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לּוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מָגֵן דָּוִד:

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה · לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת:

עַל הַכֹּל יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

הפטרת שמות כמנהג האשכנזים בישעיה סימן כז

הבאים ישרש יעקב יציץ ופרח ישראל ומלאו פני־תבל תנובה: הכמכת מכהו הכהו אם־כהרג הרגיו הרג: בסאסאה בשלחה תריבנה הגה ברוחו הקשה ביום קדים: לכן בזאת יכפר עון־יעקב וזה כל־פרי הסר חטאתו בשומו | כל־אבני מזבח כאבני־גר מנפצות לא־יקמו אשרים וחמנים: כי עיר בצורה בדד נוה משלח ונעזב כמדבר שם ירעה עגל ושם ירבץ וכלה סעפיה: ביבש קצירה תשברנה נשים באות מאירות אותה כי לא עם־בינות הוא על־כן לא־ירחמנו עשהו ויצרו לא יחננו: והיה ביום ההוא יחבט יהוה משבלת הנהר עד־נחל מצרים ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל: והיה | ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האבדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים והשתחוו ליהוה בהר הקדש בירושלם: הוי עטרת גאות שכרי אפרים וציץ נבל צבי תפארתו אשר על־ראש גיא־שמנים הלומי יין: הנה חזק ואמץ לאדני כזרם ברד שער קטב כזרם מים כבירים שטפים הניח לארץ ביד: ברגלים תרמסנה עטרת גאות שכורי אפרים: והיתה ציצת נבל צבי תפארתו אשר על־ראש גיא שמנים כבכורה בטרם קיץ אשר יראה הראה אותה בעודה בכפו יבלענה: ביום ההוא יהיה יהוה צבאות לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו: ולרוח משפט ליושב על־המשפט ולגבורה משיבי מלחמה שערה: וגם־אלה ביין שגו ובשכר תעו כהן ונביא שגו בשכר נבלעו מן־היין תעו מן־השכר שגו בראה פקו פליליה: כי כל־שלחנות מלאו קיא צאה בלי מקום: את־מי יורה דעה ואת־מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים: כי צו לצו צו לצו קו לקו קו לקו זעיר שם זעיר שם: כי בלעגי שפה ובלשון אחרת ידבר אל־העם הזה: אשר | אמר אליהם זאת המנוחה הניחו לעיף וזאת המרגעה ולא אבוא שמוע: והיה להם דבר־יהוה צו לצו צו לצו קו לקו קו לקו זעיר שם זעיר שם למען ילכו וכשלו אחור ונשברו ונוקשו ונלכדו: לכן כה־אמר יהוה אל־בית יעקב אשר פדה את־אברהם לא־עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו: כי בראתו ילדיו מעשה ידי בקרבו יקדישו שמי והקדישו את־קדוש יעקב ואת־אלהי ישראל יעריצו:

הפטרת שמות כמנהג הספרדים בירמיה סימן א

דברי ירמיהו בן־חלקיהו מן־הכהנים אשר בענתות בארץ בנימן: אשר היה דבר־יהוה אליו בימי יאשיהו בן־אמון מלך יהודה בשלש־עשרה שנה למלכו: ויהי בימי יהויקים בן־יאשיהו מלך יהודה עד־תם עשתי־עשרה שנה לצדקיהו בן־יאשיהו מלך יהודה עד־גלות ירושלם בחדש החמישי: ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: בטרם אצרך אצורך קרי בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך נביא לגוים נתתיך: ואמר אהה אדני יהוה הנה לא־ידעתי דבר כי־נער אנכי: ויאמר יהוה אלי אל־תאמר נער אנכי כי על־כל־אשר אשלחך תלך ואת כל־אשר אצוך תדבר: אל־תירא מפניהם כי־אתך אני להצלך נאם־יהוה:

וישלח

וישלח יהוה את־ידו ויגע על־פי ויאמר יהוה אלי הנה נתתי דברי בפיך׃ ראה
הפקדתיך ׀ היום הזה על־הגוים ועל־הממלכות לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס
לבנות ולנטוע׃ ויהי דבר־יהוה אלי לאמר מה־אתה ראה ירמיהו ואמר מקל
שקד אני ראה׃ ויאמר יהוה אלי היטבת לראות כי־שקד אני על־דברי לעשתו׃
ויהי דבר־יהוה ׀ אלי שנית לאמר מה אתה ראה ואמר סיר נפוח אני ראה ופניו
מפני צפונה׃ ויאמר יהוה אלי מצפון תפתח הרעה על כל־ישבי הארץ׃ כי ׀
הנני קרא לכל־משפחות ממלכות צפונה נאם־יהוה ובאו ונתנו איש כסאו פתח
שערי ירושלם ועל כל־חומתיה סביב ועל כל־ערי יהודה׃ ודברתי משפטי אותם
על כל־רעתם אשר עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים וישתחוו למעשי ידיהם׃ ואתה
תאזר מתניך וקמת ודברת אליהם את כל־אשר אנכי אצוך אל־תחת מפניהם
פן־אחתך לפניהם׃ ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחמות
נחשת על־כל־הארץ למלכי יהודה לשריה לכהניה ולעם הארץ׃ ונלחמו אליך ולא־
יוכלו לך כי־אתך אני נאם־יהוה להצילך׃ ויהי דבר־יהוה אלי לאמר׃ הלך
וקראת באזני ירושלם לאמר כה אמר יהוה זכרתי לך חסד נעוריך אהבת
כלולתיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה׃ קדש ישראל ליהוה ראשית
תבואתה כל־אכליו יאשמו רעה תבא אליהם נאם־יהוה׃

הפטרת וארא ביחזקאל סימן כח

כה־אמר אדני יהוה בקבצי ׀ את־בית ישראל מן־העמים אשר נפצו בם
ונקדשתי בם לעיני הגוים וישבו על אדמתם אשר נתתי לעבדי ליעקב׃
וישבו עליה לבטח ובנו בתים ונטעו כרמים וישבו לבטח בעשותי שפטים
בכל השאטים אתם מסביבותם וידעו כי אני יהוה אלהיהם׃ בשנה העשרית
בעשרי בשנים עשר לחדש היה דבר־יהוה אלי לאמר׃ בן אדם שים פניך על־
פרעה מלך מצרים והנבא עליו ועל־מצרים כלה׃ דבר ואמרת כה אמר ׀ אדני
יהוה הנני עליך פרעה מלך־מצרים התנים הגדול הרבץ בתוך יאריו אשר
אמר לי יארי ואני עשיתני׃ ונתתי חחיים חחים קרי בלחייך והדבקתי דגת־יאריך
בקשקשתיך והעליתיך מתוך יאריך ואת כל־דגת יאריך בקשקשתיך תדבק׃
ונטשתיך המדברה אותך ואת כל־דגת יאריך על פני השדה תפול לא תאסף
ולא תקבץ לחית הארץ ולעוף השמים נתתיך לאכלה׃ וידעו כל־ישבי מצרים
כי אני יהוה יען היותם משענת קנה לבית ישראל׃ בתפשם בך בכפך בכף ק׳
תרוץ ובקעת להם כל־כתף ובהשענם עליך תשבר והעמדת להם כל־מתנים׃
לכן כה אמר אדני יהוה הנני מביא עליך חרב והכרתי ממך אדם ובהמה׃
והיתה ארץ־מצרים לשממה וחרבה וידעו כי־אני יהוה יען אמר יאר לי ואני
עשיתי׃ לכן הנני אליך ואל־יאריך ונתתי את־ארץ מצרים לחרבות חרב שממה
ממגדל סונה ועד־גבול כוש׃ לא תעבר־בה רגל אדם ורגל בהמה לא תעבר־
בה ולא תשב ארבעים שנה׃ ונתתי את־ארץ מצרים שממה בתוך ׀ ארצות

נשמות ועריה בתוך ערים מחרבות תהיין שממה ארבעים שנה והפצתי את־
מצרים בגוים וזריתים בארצות: כי כה אמר אדני יהוה מקץ ארבעים שנה
אקבץ את־מצרים מן־העמים אשר־נפצו שמה: ושבתי את־שבות מצרים
והשבתי אתם ארץ פתרוס על־ארץ מכורתם והיו שם ממלכה שפלה: מן־
הממלכות תהיה שפלה ולא־תתנשא עוד על־הגוים והמעטתים לבלתי רדות
בגוים: ולא יהיה־עוד לבית ישראל למבטח מזכיר עון בפנותם אחריהם וידעו
כי אני אדני יהוה: ויהי בעשרים ושבע שנה בראשון באחד לחדש היה דבר־
יהוה אלי לאמר: בן־אדם נבוכדראצר מלך־בבל העביד את־חילו עבדה גדלה
אל־צר כל־ראש מקרח וכל־כתף מרוטה ושכר לא־היה לו ולחילו מצר על־העבדה
אשר־עבד עליה: לכן כה אמר אדני יהוה הנני נתן לנבוכדראצר מלך־בבל את־
ארץ מצרים ונשא המנה ושלל שללה ובזז בזה והיתה שכר לחילו: פעלתו אשר־
עבד בה נתתי לו את־ארץ מצרים אשר עשו לי נאם אדני יהוה: ביום ההוא אצמיח
קרן לבית ישראל ולך אתן פתחון־פה בתוכם וידעו כי־אני יהוה:

הפטרת בא בירמיה סימן מו

הדבר אשר דבר יהוה אל־ירמיהו הנביא לבוא נבוכדראצר מלך בבל
להכות את־ארץ מצרים: הגידו במצרים והשמיעו במגדול והשמיעו
בנף ובתחפנחס אמרו התיצב והכן לך כי־אכלה חרב סביביך: מדוע נסחף
אביריך לא עמד כי יהוה הדפו: הרבה כושל גם־נפל איש אל־רעהו ויאמרו
קומה ו ונשבה אל־עמנו ואל־ארץ מולדתנו מפני חרב היונה: קראו שם פרעה
מלך־מצרים שאון העביר המועד: חי־אני נאם־המלך יהוה צבאות שמו כי כתבור
בהרים וככרמל בים יבוא: כלי גולה עשי־לך יושבת בת־מצרים כי־נף לשמה
תהיה ונצתה מאין יושב: עגלה יפה־פיה מצרים קרץ מצפון בא בא: גם־שכריה
בקרבה כעגלי מרבק כי־גם־המה הפנו נסו יחדיו לא עמדו כי יום אידם בא עליהם
עת פקדתם: קולה כנחש ילך כי־בחיל ילכו ובקרדמות באו לה כחטבי עצים:
כרתו יערה נאם־יהוה כי לא יחקר כי רבו מארבה ואין להם מספר: הבישה
בת־מצרים נתנה ביד עם־צפון: אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני פוקד
אל־אמון מנא ועל־פרעה ועל־מצרים ועל־אלהיה ועל־מלכיה ועל־פרעה ועל
הבטחים בו: ונתתים ביד מבקשי נפשם וביד נבוכדראצר מלך־בבל וביד
עבדיו ואחרי־כן תשכן כימי־קדם נאם־יהוה: ואתה אל־תירא עבדי יעקב ואל־
תחת ישראל כי הנני מושעך מרחוק ואת־זרעך מארץ שבים ושב יעקוב כלא ו׳
ושקט ושאנן ואין מחריד: אתה אל־תירא עבדי יעקב נאם־יהוה כי אתך אני
כי אעשה כלה בכל־הגוים ו אשר הדחתיך שמה ואתך לא־אעשה כלה ויסרתיך
למשפט ונקה לא אנקך:

הפטרת בשלח בשופטים סימן ד

ודבורה אשה נביאה אשת לפידות היא שפטה את־ישראל בעת ההיא: והיא
יושבת תחת־תמר דבורה בין הרמה ובין בית־אל בהר אפרים ויעלו

אליה בני ישראל למשפט: ותשלח ותקרא לברק בן־אבינעם מקדש נפתלי
ותאמר אליו הלא־צוה יהוה אלהי־ישראל לך ומשכת בהר תבור ולקחת עמך
עשרת אלפים איש מבני נפתלי ומבני זבלון: ומשכתי אליך אל־נחל קישון
את־סיסרא שר־צבא יבין ואת־רכבו ואת־המונו ונתתיהו בידך: ויאמר אליה
ברק אם־תלכי עמי והלכתי ואם־לא תלכי עמי לא אלך: ותאמר הלך אלך עמך
אפס כי לא תהיה תפארתך על־הדרך אשר־אתה הולך כי ביד־אשה ימכר יהוה
את־סיסרא ותקם דבורה ותלך עם־ברק קדשה: ויזעק ברק את־זבולן ואת־נפתלי
קדשה ויעל ברגליו עשרת אלפי איש ותעל עמו דבורה: וחבר הקיני נפרד מקין
מבני חבב חתן משה ויט אהלו עד־אלון בצעננים בצענים ק׳ אשר את־קדש:
ויגדו לסיסרא כי עלה ברק בן־אבינעם הר־תבור: ויזעק סיסרא את־כל־רכבו
תשע מאות רכב ברזל ואת־כל־העם אשר אתו מחרשת הגוים אל־נחל קישון:
ותאמר דברה אל־ברק קום כי זה היום אשר נתן יהוה את־סיסרא בידך הלא
יהוה יצא לפניך וירד ברק מהר תבור ועשרת אלפים איש אחריו: ויהם יהוה
את־סיסרא ואת־כל־הרכב ואת־כל־המחנה לפי־חרב לפני ברק וירד סיסרא מעל
המרכבה וינס ברגליו: וברק רדף אחרי הרכב ואחרי המחנה עד חרשת הגוים
ויפל כל־מחנה סיסרא לפי־חרב לא נשאר עד־אחד: וסיסרא נס ברגליו אל־אהל
יעל אשת חבר הקיני כי שלום בין יבין מלך־חצור ובין בית חבר הקיני: ותצא
יעל לקראת סיסרא ותאמר אליו סורה אדני סורה אלי אל־תירא ויסר אליה
האהלה ותכסהו בשמיכה: ויאמר אליה השקיני־נא מעט־מים כי צמאתי ותפתח
את־נאוד החלב ותשקהו ותכסהו: ויאמר אליה עמד פתח האהל והיה אם־איש
יבא ושאלך ואמר היש־פה איש ואמרת אין: ותקח יעל אשת־חבר את־יתד
האהל ותשם את־המקבת בידה ותבוא אליו בלאט ותתקע את־היתד ברקתו
ותצנח בארץ והוא־נרדם ויעף וימת: והנה ברק רדף את־סיסרא ותצא יעל
לקראתו ותאמר לו לך ואראך את־האיש אשר־אתה מבקש ויבא אליה והנה
סיסרא נפל מת והיתד ברקתו: ויכנע אלהים ביום ההוא את יבין מלך־כנען
לפני בני ישראל: ותלך יד בני־ישראל הלוך וקשה על יבין מלך־כנען עד אשר
הכריתו את יבין מלך־כנען:

כאן מתחילין הספרדים

ותשר דבורה וברק בן־אבינעם ביום ההוא לאמר: בפרע פרעות בישראל
בהתנדב עם ברכו יהוה: שמעו מלכים האזינו רזנים אנכי ליהוה
אנכי אשירה אזמר ליהוה אלהי ישראל: יהוה בצאתך משעיר בצעדך
משדה אדום ארץ רעשה גם־שמים נטפו גם־עבים נטפו מים: הרים נזלו
מפני יהוה זה סיני מפני יהוה אלהי ישראל: בימי שמגר בן־ענת בימי יעל חדלו
ארחות והלכי נתיבות ילכו ארחות עקלקלות: חדלו פרזון בישראל חדלו עד
שקמתי דבורה שקמתי אם בישראל: יבחר אלהים חדשים אז לחם שערים מגן
אם־יראה ורמח בארבעים אלף בישראל: לבי לחוקקי ישראל המתנדבים בעם
ברכו יהוה: רכבי אתנות צחרות ישבי על־מדין והלכי על־דרך שיחו: מקול

יתיר ו׳ · חסר א׳ מחצצים

מְחַצְצִים בֵּין מַשְׁאַבִּים שָׁם יְתַנּוּ צִדְקוֹת יְהוָה צִדְקֹת פִּרְזוֹנוֹ בְּיִשְׂרָאֵל אָז יָרְדוּ
לַשְּׁעָרִים עַם־יְהוָה׃ עוּרִי עוּרִי דְּבוֹרָה עוּרִי עוּרִי דַּבְּרִי־שִׁיר קוּם בָּרָק וּשֲׁבֵה שֶׁבְיְךָ
בֶּן־אֲבִינֹעַם׃ אָז יְרַד שָׂרִיד לְאַדִּירִים עָם יְהוָה יְרַד־לִי בַּגִּבּוֹרִים׃ מִנִּי אֶפְרַיִם שָׁרְשָׁם
בַּעֲמָלֵק אַחֲרֶיךָ בִנְיָמִין בַּעֲמָמֶיךָ מִנִּי מָכִיר יָרְדוּ מְחֹקְקִים וּמִזְּבוּלֻן מֹשְׁכִים בְּשֵׁבֶט
סֹפֵר׃ וְשָׂרַי בְּיִשָּׂשכָר עִם־דְּבֹרָה וְיִשָּׂשכָר כֵּן בָּרָק בָּעֵמֶק שֻׁלַּח בְּרַגְלָיו בִּפְלַגּוֹת
רְאוּבֵן גְּדֹלִים חִקְקֵי־לֵב׃ לָמָּה יָשַׁבְתָּ בֵּין הַמִּשְׁפְּתַיִם לִשְׁמֹעַ שְׁרִקוֹת עֲדָרִים לִפְלַגּוֹת
רְאוּבֵן גְּדוֹלִים חִקְרֵי־לֵב׃ גִּלְעָד בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן שָׁכֵן וְדָן לָמָּה יָגוּר אֳנִיּוֹת אָשֵׁר יָשַׁב
לְחוֹף יַמִּים וְעַל־מִפְרָצָיו יִשְׁכּוֹן׃ זְבֻלוּן עַם חֵרֵף נַפְשׁוֹ לָמוּת וְנַפְתָּלִי עַל מְרוֹמֵי
שָׂדֶה׃ בָּאוּ מְלָכִים נִלְחָמוּ אָז נִלְחֲמוּ מַלְכֵי כְנַעַן בְּתַעְנַךְ עַל־מֵי מְגִדּוֹ בֶּצַע כֶּסֶף
לֹא לָקָחוּ׃ מִן־שָׁמַיִם נִלְחָמוּ הַכּוֹכָבִים מִמְּסִלּוֹתָם נִלְחֲמוּ עִם סִיסְרָא׃ נַחַל קִישׁוֹן
גְּרָפָם נַחַל קְדוּמִים נַחַל קִישׁוֹן תִּדְרְכִי נַפְשִׁי עֹז׃ אָז הָלְמוּ עִקְּבֵי־סוּס מִדַּהֲרוֹת
דַּהֲרוֹת אַבִּירָיו׃ אוֹרוּ מֵרוֹז אָמַר מַלְאַךְ יְהוָה אֹרוּ אָרוֹר יֹשְׁבֶיהָ כִּי לֹא־בָאוּ לְעֶזְרַת
יְהוָה לְעֶזְרַת יְהוָה בַּגִּבּוֹרִים׃ תְּבֹרַךְ מִנָּשִׁים יָעֵל אֵשֶׁת חֶבֶר הַקֵּינִי מִנָּשִׁים בָּאֹהֶל
תְּבֹרָךְ׃ מַיִם שָׁאַל חָלָב נָתָנָה בְּסֵפֶל אַדִּירִים הִקְרִיבָה חֶמְאָה׃ יָדָהּ לַיָּתֵד תִּשְׁלַחְנָה
וִימִינָהּ לְהַלְמוּת עֲמֵלִים וְהָלְמָה סִיסְרָא מָחֲקָה רֹאשׁוֹ וּמָחֲצָה וְחָלְפָה רַקָּתוֹ׃ בֵּין
רַגְלֶיהָ כָּרַע נָפַל שָׁכָב בֵּין רַגְלֶיהָ כָּרַע נָפָל בַּאֲשֶׁר כָּרַע שָׁם נָפַל שָׁדוּד׃ בְּעַד
הַחַלּוֹן נִשְׁקְפָה וַתְּיַבֵּב אֵם סִיסְרָא בְּעַד הָאֶשְׁנָב מַדּוּעַ בֹּשֵׁשׁ רִכְבּוֹ לָבוֹא מַדּוּעַ
אֶחֱרוּ פַּעֲמֵי מַרְכְּבוֹתָיו׃ חַכְמוֹת שָׂרוֹתֶיהָ תַּעֲנֶינָּה אַף־הִיא תָּשִׁיב אֲמָרֶיהָ לָהּ׃ הֲלֹא
יִמְצְאוּ יְחַלְּקוּ שָׁלָל רַחַם רַחֲמָתַיִם לְרֹאשׁ גֶּבֶר שְׁלַל צְבָעִים לְסִיסְרָא שְׁלַל צְבָעִים
רִקְמָה צֶבַע רִקְמָתַיִם לְצַוְּארֵי שָׁלָל׃ כֵּן יֹאבְדוּ כָל־אוֹיְבֶיךָ יְהוָה וְאֹהֲבָיו כְּצֵאת
הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבֻרָתוֹ וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה׃

הפטרת יתרו בישעיה סימן ו

בִּשְׁנַת־מוֹת הַמֶּלֶךְ עֻזִּיָּהוּ וָאֶרְאֶה אֶת־אֲדֹנָי יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא וְשׁוּלָיו
מְלֵאִים אֶת־הַהֵיכָל׃ שְׂרָפִים עֹמְדִים מִמַּעַל לוֹ שֵׁשׁ כְּנָפַיִם שֵׁשׁ כְּנָפַיִם
לְאֶחָד בִּשְׁתַּיִם ׀ יְכַסֶּה פָנָיו וּבִשְׁתַּיִם יְכַסֶּה רַגְלָיו וּבִשְׁתַּיִם יְעוֹפֵף׃ וְקָרָא זֶה אֶל־
זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ ׀ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ׃ וַיָּנֻעוּ אַמּוֹת
הַסִּפִּים מִקּוֹל הַקּוֹרֵא וְהַבַּיִת יִמָּלֵא עָשָׁן׃ וָאֹמַר אוֹי־לִי כִי־נִדְמֵיתִי כִּי אִישׁ טְמֵא־
שְׂפָתַיִם אָנֹכִי וּבְתוֹךְ עַם־טְמֵא שְׂפָתַיִם אָנֹכִי יֹשֵׁב כִּי אֶת־הַמֶּלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת רָאוּ
עֵינָי׃ וַיָּעָף אֵלַי אֶחָד מִן־הַשְּׂרָפִים וּבְיָדוֹ רִצְפָּה בְּמֶלְקַחַיִם לָקַח מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ׃
וַיַּגַּע עַל־פִּי וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָגַע זֶה עַל־שְׂפָתֶיךָ וְסָר עֲוֺנֶךָ וְחַטָּאתְךָ תְּכֻפָּר׃ וָאֶשְׁמַע
אֶת־קוֹל אֲדֹנָי אֹמֵר אֶת־מִי אֶשְׁלַח וּמִי יֵלֶךְ־לָנוּ וָאֹמַר הִנְנִי שְׁלָחֵנִי׃ וַיֹּאמֶר לֵךְ
וְאָמַרְתָּ לָעָם הַזֶּה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ וְאַל־תָּבִינוּ וּרְאוּ רָאוֹ וְאַל־תֵּדָעוּ׃ הַשְׁמֵן לֵב־
הָעָם הַזֶּה וְאָזְנָיו הַכְבֵּד וְעֵינָיו הָשַׁע פֶּן־יִרְאֶה בְעֵינָיו וּבְאָזְנָיו יִשְׁמָע וּלְבָבוֹ יָבִין
וָשָׁב וְרָפָא לוֹ׃ וָאֹמַר עַד־מָתַי אֲדֹנָי וַיֹּאמֶר עַד אֲשֶׁר אִם־שָׁאוּ עָרִים מֵאֵין יוֹשֵׁב
וּבָתִּים מֵאֵין אָדָם וְהָאֲדָמָה תִּשָּׁאֶה שְׁמָמָה׃ וְרִחַק יְהוָה אֶת־הָאָדָם וְרַבָּה הָעֲזוּבָה

בקרב הארץ: ועוד בה עשיריה ושבה והיתה לבער כאלה וכאלון אשר בשלכת
מצבת בם זרע קדש מצבתה: כאן מסיימין הספרדים

ויהי בימי אחז בן־יותם בן־עזיהו מלך יהודה עלה רצין מלך־ארם ופקח בן־
רמליהו מלך־ישראל ירושלם למלחמה עליה ולא יכל להלחם עליה: ויגד
לבית דוד לאמר נחה ארם על־אפרים וינע לבבו ולבב עמו כנוע עצי־יער מפני
רוח: ויאמר יהוה אל־ישעיהו צא־נא לקראת אחז אתה ושאר ישוב בנך אל־
קצה תעלת הברכה העליונה אל־מסלת שדה כובס: ואמרת אליו השמר והשקט
אל־תירא ולבבך אל־ירך משני זנבות האודים העשנים האלה בחרי־אף רצין
וארם ובן־רמליהו: יען כי־יעץ עליך ארם רעה אפרים ובן־רמליהו לאמר:
נעלה ביהודה ונקיצנה ונבקענה אלינו ונמליך מלך בתוכה את בן־טבאל: כי
ילד ילד־לנו בן נתן־לנו ותהי המשרה על־שכמו ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור
אבי־עד שר־שלום: לםרבה למרבה קרי המשרה ולשלום אין־קץ על־כסא דוד ועל־
ממלכתו להכין אתה ולסעדה במשפט ובצדקה מעתה ועד־עולם קנאת יהוה
צבאות תעשה־זאת: פתח בס״פ

הפטרת משפטים בירמיה סימן לד

הדבר אשר־היה אל־ירמיהו מאת יהוה אחרי כרת המלך צדקיהו ברית את־
כל־העם אשר בירושלם לקרא להם דרור: לשלח איש את־עבדו ואיש
את־שפחתו העברי והעבריה חפשים לבלתי עבד־בם ביהודי אחיהו איש:
וישמעו כל־השרים וכל־העם אשר־באו בברית לשלח איש את־עבדו ואיש את־
שפחתו חפשים לבלתי עבד־בם עוד וישמעו וישלחו: וישובו אחרי־כן וישיבו
את־העבדים ואת־השפחות אשר שלחו חפשים ויכבישום ויכבשום קרי לעבדים
ולשפחות: ויהי דבר־יהוה אל־ירמיהו מאת יהוה לאמר: כה־אמר יהוה אלהי
ישראל אנכי כרתי ברית את־אבותיכם ביום הוצאי אותם מארץ מצרים מבית
עבדים לאמר: מקץ שבע שנים תשלחו איש את־אחיו העברי אשר־ימכר לך
ועבדך שש שנים ושלחתו חפשי מעמך ולא־שמעו אבותיכם אלי ולא הטו את־
אזנם: ותשבו אתם היום ותעשו את־הישר בעיני לקרא דרור איש לרעהו
ותכרתו ברית לפני בבית אשר־נקרא שמי עליו: ותשבו ותחללו את־שמי ותשבו
איש את־עבדו ואיש את־שפחתו אשר־שלחתם חפשים לנפשם ותכבשו אתם
להיות לכם לעבדים ולשפחות: לכן כה־אמר יהוה אתם לא־שמעתם אלי לקרא
דרור איש לאחיו ואיש לרעהו הנני קרא לכם דרור נאם־יהוה אל־החרב אל־
הדבר ואל־הרעב ונתתי אתכם לזעוה קרי לזועה לכל ממלכות הארץ: ונתתי
את־האנשים העברים את־בריתי אשר לא־הקימו את־דברי הברית אשר כרתו
לפני העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו: שרי יהודה ושרי ירושלם
הסרסים והכהנים וכל עם הארץ העברים בין בתרי העגל: ונתתי אותם ביד
איביהם וביד מבקשי נפשם והיתה נבלתם למאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ:
ואת־צדקיהו מלך־יהודה ואת־שריו אתן ביד איביהם וביד מבקשי נפשם וביד
חיל

חֵיל מֶלֶךְ בָּבֶל הָעֹלִים מֵעֲלֵיכֶם׃ הִנְנִי מְצַוֶּה נְאֻם־יְהוָה וַהֲשִׁבֹתִים אֶל־הָעִיר הַזֹּאת וְנִלְחֲמוּ עָלֶיהָ וּלְכָדוּהָ וּשְׂרָפֻהָ בָאֵשׁ וְאֶת־עָרֵי יְהוּדָה אֶתֵּן שְׁמָמָה מֵאֵין יֹשֵׁב׃ כֹּה אָמַר יְהוָה אִם־לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וָלָיְלָה חֻקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא־שָׂמְתִּי׃ גַּם־זֶרַע יַעֲקוֹב וְדָוִד עַבְדִּי אֶמְאַס מִקַּחַת מִזַּרְעוֹ מֹשְׁלִים אֶל־זֶרַע אַבְרָהָם יִשְׂחָק וְיַעֲקֹב כִּי־אָשׁוּב אשיב קרי אֶת־שְׁבוּתָם וְרִחַמְתִּים׃ מלא ו״ו

הפטרת תרומה במלכים א סימן ה

וַיהוָה נָתַן חָכְמָה לִשְׁלֹמֹה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לוֹ וַיְהִי שָׁלֹם בֵּין חִירָם וּבֵין שְׁלֹמֹה וַיִּכְרְתוּ בְרִית שְׁנֵיהֶם׃ וַיַּעַל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מַס מִכָּל־יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הַמַּס שְׁלֹשִׁים אֶלֶף אִישׁ׃ וַיִּשְׁלָחֵם לְבָנוֹנָה עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים בַּחֹדֶשׁ חֲלִיפוֹת חֹדֶשׁ יִהְיוּ בַלְּבָנוֹן שְׁנַיִם חֳדָשִׁים בְּבֵיתוֹ וַאֲדֹנִירָם עַל־הַמַּס׃ וַיְהִי לִשְׁלֹמֹה שִׁבְעִים אֶלֶף נֹשֵׂא סַבָּל וּשְׁמֹנִים אֶלֶף חֹצֵב בָּהָר׃ לְבַד מִשָּׂרֵי הַנִּצָּבִים לִשְׁלֹמֹה אֲשֶׁר עַל־הַמְּלָאכָה שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת הָרֹדִים בָּעָם הָעֹשִׂים בַּמְּלָאכָה׃ וַיְצַו הַמֶּלֶךְ וַיַּסִּעוּ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת אֲבָנִים יְקָרוֹת לְיַסֵּד הַבָּיִת אַבְנֵי גָזִית׃ וַיִּפְסְלוּ בֹּנֵי שְׁלֹמֹה וּבֹנֵי חִירוֹם וְהַגִּבְלִים וַיָּכִינוּ הָעֵצִים וְהָאֲבָנִים לִבְנוֹת הַבָּיִת׃ וַיְהִי בִשְׁמוֹנִים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית בְּחֹדֶשׁ זִו הוּא הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לִמְלֹךְ שְׁלֹמֹה עַל־יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן הַבַּיִת לַיהוָה׃ וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנָה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לַיהוָה שִׁשִּׁים־אַמָּה אָרְכּוֹ וְעֶשְׂרִים רָחְבּוֹ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתוֹ׃ וְהָאוּלָם עַל־פְּנֵי הֵיכַל הַבַּיִת עֶשְׂרִים אַמָּה אָרְכּוֹ עַל־פְּנֵי רֹחַב הַבָּיִת עֶשֶׂר בָּאַמָּה רָחְבּוֹ עַל־פְּנֵי הַבָּיִת׃ וַיַּעַשׂ לַבָּיִת חַלּוֹנֵי שְׁקֻפִים אֲטֻמִים׃ וַיִּבֶן עַל־קִיר הַבַּיִת יָצוֹעַ יציע קרי סָבִיב אֶת־קִירוֹת הַבַּיִת סָבִיב לַהֵיכָל וְלַדְּבִיר וַיַּעַשׂ צְלָעוֹת סָבִיב׃ הַיָּצוֹעַ היציע ק׳ הַתַּחְתֹּנָה חָמֵשׁ בָּאַמָּה רָחְבָּהּ וְהַתִּיכֹנָה שֵׁשׁ בָּאַמָּה רָחְבָּהּ וְהַשְּׁלִישִׁית שֶׁבַע בָּאַמָּה רָחְבָּהּ כִּי מִגְרָעוֹת נָתַן לַבַּיִת סָבִיב חוּצָה לְבִלְתִּי אֲחֹז בְּקִירוֹת הַבָּיִת׃ וְהַבַּיִת בְּהִבָּנֹתוֹ אֶבֶן שְׁלֵמָה מַסָּע נִבְנָה וּמַקָּבוֹת וְהַגַּרְזֶן כָּל־כְּלִי בַרְזֶל לֹא־נִשְׁמַע בַּבַּיִת בְּהִבָּנֹתוֹ׃ פֶּתַח הַצֵּלָע הַתִּיכֹנָה אֶל־כֶּתֶף הַבַּיִת הַיְמָנִית וּבְלוּלִּים יַעֲלוּ עַל־הַתִּיכֹנָה וּמִן־הַתִּיכֹנָה אֶל־הַשְּׁלִשִׁים׃ וַיִּבֶן אֶת־הַבַּיִת וַיְכַלֵּהוּ וַיִּסְפֹּן אֶת־הַבַּיִת גֵּבִים וּשְׂדֵרֹת בָּאֲרָזִים׃ וַיִּבֶן אֶת־הַיָּצוֹעַ היציע קרי עַל־כָּל־הַבַּיִת חָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמָתוֹ וַיֶּאֱחֹז אֶת־הַבַּיִת בַּעֲצֵי אֲרָזִים׃ וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־שְׁלֹמֹה לֵאמֹר׃ הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר־אַתָּה בֹנֶה אִם־תֵּלֵךְ בְּחֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי תַּעֲשֶׂה וְשָׁמַרְתָּ אֶת־כָּל־מִצְוֹתַי לָלֶכֶת בָּהֶם וַהֲקִמֹתִי אֶת־דְּבָרִי אִתָּךְ אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־דָּוִד אָבִיךָ׃ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא אֶעֱזֹב אֶת־עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃

הפטרת תצוה ביחזקאל סימן מג

אַתָּה בֶן־אָדָם הַגֵּד אֶת־בֵּית־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַבַּיִת וְיִכָּלְמוּ מֵעֲוֺנוֹתֵיהֶם וּמָדְדוּ אֶת־תָּכְנִית׃ וְאִם־נִכְלְמוּ מִכֹּל אֲשֶׁר־עָשׂוּ צוּרַת הַבַּיִת וּתְכוּנָתוֹ וּמוֹצָאָיו וּמוֹבָאָיו וְכָל־צוּרֹתָו צורתיו קרי וְאֵת כָּל־חֻקֹּתָיו וְכָל־צוּרֹתָו צורתיו קרי וְכָל־תּוֹרֹתָו תורתיו קרי הוֹדַע אוֹתָם וּכְתֹב לְעֵינֵיהֶם וְיִשְׁמְרוּ אֶת־כָּל־צוּרָתוֹ וְאֶת־כָּל־חֻקֹּתָיו וְעָשׂוּ אוֹתָם׃ זֹאת תּוֹרַת הַבָּיִת עַל־רֹאשׁ הָהָר כָּל־גְּבֻלוֹ סָבִיב סָבִיב קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִנֵּה־זֹאת

תּוֹרַת הַבָּיִת׃ וְאֵלֶּה מִדּוֹת הַמִּזְבֵּחַ בָּאַמּוֹת אַמָּה אַמָּה וָטֹפַח וְחֵיק הָאַמָּה וְאַמָּה־
רֹחַב וּגְבוּלָהּ אֶל־שְׂפָתָהּ סָבִיב זֶרֶת הָאֶחָד וְזֶה גַּב הַמִּזְבֵּחַ׃ וּמֵחֵיק הָאָרֶץ עַד־
הָעֲזָרָה הַתַּחְתּוֹנָה שְׁתַּיִם אַמּוֹת וְרֹחַב אַמָּה אֶחָת וּמֵהָעֲזָרָה הַקְּטַנָּה עַד־הָעֲזָרָה
הַגְּדוֹלָה אַרְבַּע אַמּוֹת וְרֹחַב הָאַמָּה׃ וְהַהַרְאֵל אַרְבַּע אַמּוֹת וּמֵהָאֲרִאֵיל ומהאריאל ק
וּלְמַעְלָה הַקְּרָנוֹת אַרְבַּע׃ וְהָאֲרִאֵיל והאריאל ק׳ שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֹרֶךְ בִּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה
רֹחַב רָבוּעַ אֶל אַרְבַּעַת רְבָעָיו׃ וְהָעֲזָרָה אַרְבַּע עֶשְׂרֵה אֹרֶךְ בְּאַרְבַּע עֶשְׂרֵה רֹחַב
אֶל אַרְבַּעַת רְבָעֶיהָ וְהַגְּבוּל סָבִיב אוֹתָהּ חֲצִי הָאַמָּה וְהַחֵיק־לָהּ אַמָּה סָבִיב
וּמַעֲלֹתֵהוּ פְּנוֹת קָדִים׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה אֵלֶּה חֻקּוֹת
הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הֵעָשׂוֹתוֹ לְהַעֲלוֹת עָלָיו עוֹלָה וְלִזְרֹק עָלָיו דָּם׃ וְנָתַתָּה אֶל־הַכֹּהֲנִים
הַלְוִיִּם אֲשֶׁר הֵם מִזֶּרַע צָדוֹק הַקְּרֹבִים אֵלַי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה לְשָׁרְתֵנִי פַּר בֶּן־בָּקָר
לְחַטָּאת׃ וְלָקַחְתָּ מִדָּמוֹ וְנָתַתָּה עַל־אַרְבַּע קַרְנֹתָיו וְאֶל־אַרְבַּע פִּנּוֹת הָעֲזָרָה וְאֶל
הַגְּבוּל סָבִיב וְחִטֵּאתָ אוֹתוֹ וְכִפַּרְתָּהוּ׃ וְלָקַחְתָּ אֵת הַפָּר הַחַטָּאת וּשְׂרָפוֹ בְּמִפְקַד
הַבַּיִת מִחוּץ לַמִּקְדָּשׁ׃ וּבַיּוֹם הַשֵּׁנִי תַּקְרִיב שְׂעִיר־עִזִּים תָּמִים לְחַטָּאת וְחִטְּאוּ אֶת
הַמִּזְבֵּחַ כַּאֲשֶׁר חִטְּאוּ בַּפָּר׃ בְּכַלּוֹתְךָ מֵחַטֵּא תַּקְרִיב פַּר בֶּן־בָּקָר תָּמִים וְאַיִל מִן
הַצֹּאן תָּמִים׃ וְהִקְרַבְתָּם לִפְנֵי יְהוָה וְהִשְׁלִיכוּ הַכֹּהֲנִים עֲלֵיהֶם מֶלַח וְהֶעֱלוּ אוֹתָם
עֹלָה לַיהוָה׃ שִׁבְעַת יָמִים תַּעֲשֶׂה שְׂעִיר־חַטָּאת לַיּוֹם וּפַר בֶּן־בָּקָר וְאַיִל מִן־הַצֹּאן
תְּמִימִים יַעֲשׂוּ׃ שִׁבְעַת יָמִים וְכִפְּרוּ יכפרו ק׳ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְטִהֲרוּ אֹתוֹ וּמִלְאוּ יָדָו ידיו קרי׃
וִיכַלּוּ אֶת־הַיָּמִים וְהָיָה בַיּוֹם הַשְּׁמִינִי וָהָלְאָה יַעֲשׂוּ הַכֹּהֲנִים עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֶת
עוֹלוֹתֵיכֶם וְאֶת־שַׁלְמֵיכֶם וְרָצָאתִי אֶתְכֶם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃

הפטרת כי תשא כמנהג האשכנזים במלכים א סימן יח

וַיְהִי יָמִים רַבִּים וּדְבַר יְהוָה הָיָה אֶל־אֵלִיָּהוּ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית לֵאמֹר לֵךְ הֵרָאֵה אֶל־
אַחְאָב וְאֶתְּנָה מָטָר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ וַיֵּלֶךְ אֵלִיָּהוּ לְהֵרָאוֹת אֶל־אַחְאָב
וְהָרָעָב חָזָק בְּשֹׁמְרוֹן׃ וַיִּקְרָא אַחְאָב אֶל־עֹבַדְיָהוּ אֲשֶׁר עַל־הַבָּיִת וְעֹבַדְיָהוּ הָיָה
יָרֵא אֶת־יְהוָה מְאֹד׃ וַיְהִי בְּהַכְרִית אִיזֶבֶל אֵת נְבִיאֵי יְהוָה וַיִּקַּח עֹבַדְיָהוּ מֵאָה
נְבִאִים וַיַּחְבִּיאֵם חֲמִשִּׁים אִישׁ בַּמְּעָרָה וְכִלְכְּלָם לֶחֶם וָמָיִם׃ וַיֹּאמֶר אַחְאָב אֶל־
עֹבַדְיָהוּ לֵךְ בָּאָרֶץ אֶל־כָּל־מַעְיְנֵי הַמַּיִם וְאֶל כָּל־הַנְּחָלִים אוּלַי ׀ נִמְצָא חָצִיר וּנְחַיֶּה
סוּס וָפֶרֶד וְלוֹא נַכְרִית מֵהַבְּהֵמָה׃ וַיְחַלְּקוּ לָהֶם אֶת־הָאָרֶץ לַעֲבָר־בָּהּ אַחְאָב הָלַךְ
בְּדֶרֶךְ אֶחָד לְבַדּוֹ וְעֹבַדְיָהוּ הָלַךְ בְּדֶרֶךְ־אֶחָד לְבַדּוֹ׃ וַיְהִי עֹבַדְיָהוּ בַּדֶּרֶךְ וְהִנֵּה
אֵלִיָּהוּ לִקְרָאתוֹ וַיַּכִּרֵהוּ וַיִּפֹּל עַל־פָּנָיו וַיֹּאמֶר הַאַתָּה זֶה אֲדֹנִי אֵלִיָּהוּ׃ וַיֹּאמֶר לוֹ אָנִי
לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה אֵלִיָּהוּ׃ וַיֹּאמֶר מֶה חָטָאתִי כִּי־אַתָּה נֹתֵן אֶת־עַבְדְּךָ בְּיַד
אַחְאָב לַהֲמִיתֵנִי׃ חַי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אִם־יֶשׁ־גּוֹי וּמַמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא־שָׁלַח אֲדֹנִי שָׁם
לְבַקֶּשְׁךָ וְאָמְרוּ אָיִן וְהִשְׁבִּיעַ אֶת־הַמַּמְלָכָה וְאֶת־הַגּוֹי כִּי לֹא יִמְצָאֶכָּה׃ וְעַתָּה אַתָּה
אֹמֵר לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה אֵלִיָּהוּ׃ וְהָיָה אֲנִי ׀ אֵלֵךְ מֵאִתָּךְ וְרוּחַ יְהוָה ׀ יִשָּׂאֲךָ
עַל־אֲשֶׁר לֹא־אֵדָע וּבָאתִי לְהַגִּיד לְאַחְאָב וְלֹא יִמְצָאֲךָ וַהֲרָגָנִי וְעַבְדְּךָ יָרֵא אֶת־
יְהוָה מִנְּעֻרָי׃ הֲלֹא־הֻגַּד לַאדֹנִי אֵת אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי בַּהֲרֹג אִיזֶבֶל אֵת נְבִיאֵי יְהוָה
וָאַחְבִּא מִנְּבִיאֵי יְהוָה מֵאָה אִישׁ חֲמִשִּׁים חֲמִשִּׁים אִישׁ בַּמְּעָרָה וָאֲכַלְכְּלֵם לֶחֶם

כן כתיב וקרי

ומים: ועתה אתה אמר לך אמר לאדניך הנה אליהו והרגני: ויאמר אליהו חי יהוה צבאות אשר עמדתי לפניו כי היום אראה אליו: וילך עבדיהו לקראת אחאב ויגד לו וילך אחאב לקראת אליהו: ויהי כראות אחאב את אליהו ויאמר אחאב אליו האתה זה עכר ישראל: ויאמר לא עכרתי את ישראל כי אם אתה ובית אביך בעזבכם את מצות יהוה ותלך אחרי הבעלים: ועתה שלח קבץ אלי את כל ישראל אל הר הכרמל ואת נביאי הבעל ארבע מאות וחמשים ונביאי האשרה ארבע מאות אכלי שלחן איזבל:

כאן מתחילין הספרדים והאיטליאני

וישלח אחאב בכל בני ישראל ויקבץ את הנביאים אל הר הכרמל: ויגש אליהו אל כל העם ויאמר עד מתי אתם פסחים על שתי הסעפים אם יהוה האלהים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו ולא ענו העם אתו דבר: ויאמר אליהו אל העם אני נותרתי נביא ליהוה לבדי ונביאי הבעל ארבע מאות וחמשים איש: ויתנו לנו שנים פרים ויבחרו להם הפר האחד וינתחהו וישימו על העצים ואש לא ישימו ואני אעשה את הפר האחד ונתתי על העצים ואש לא אשים: וקראתם בשם אלהיכם ואני אקרא בשם יהוה והיה האלהים אשר יענה באש הוא האלהים ויען כל העם ויאמרו טוב הדבר: ויאמר אליהו לנביאי הבעל בחרו לכם הפר האחד ועשו ראשנה כי אתם הרבים וקראו בשם אלהיכם ואש לא תשימו: ויקחו את הפר אשר נתן להם ויעשו ויקראו בשם הבעל מהבקר ועד הצהרים לאמר הבעל עננו ואין קול ואין ענה ויפסחו על המזבח אשר עשה: ויהי בצהרים ויהתל בהם אליהו ויאמר קראו בקול גדול כי אלהים הוא כי שיח וכי שיג לו וכי דרך לו אולי ישן הוא ויקץ: ויקראו בקול גדול ויתגדדו כמשפטם בחרבות וברמחים עד שפך דם עליהם: ויהי כעבר הצהרים ויתנבאו עד לעלות המנחה ואין קול ואין ענה ואין קשב: ויאמר אליהו לכל העם גשו אלי ויגשו כל העם אליו וירפא את מזבח יהוה ההרוס: ויקח אליהו שתים עשרה אבנים כמספר שבטי בני יעקב אשר היה דבר יהוה אליו לאמר ישראל יהיה שמך: ויבנה את האבנים מזבח בשם יהוה ויעש תעלה כבית סאתים זרע סביב למזבח: ויערך את העצים וינתח את הפר וישם על העצים: ויאמר מלאו ארבעה כדים מים ויצקו על העלה ועל העצים ויאמר שנו וישנו ויאמר שלשו וישלשו: וילכו המים סביב למזבח וגם את התעלה מלא מים: ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר יהוה אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע כי אתה אלהים בישראל ואני עבדך ובדברך ובדבריך קרי עשיתי את כל הדברים האלה: ענני יהוה ענני וידעו העם הזה כי אתה יהוה האלהים ואתה הסבת את לבם אחרנית: ותפל אש יהוה ותאכל את העלה ואת העצים ואת האבנים ואת העפר ואת המים אשר בתעלה לחכה: וירא כל העם ויפלו על פניהם ויאמרו יהוה הוא האלהים יהוה הוא האלהים:

ויעש

הפטרת ויקהל כמנהג האשכנזים במלכים א סימן ז

והיא הפטרת פקודי כפי מנהג הספרדים והאיטליאנים

וַיַּעַשׂ חִירוֹם אֶת־הַכִּיֹּרוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וַיְכַל חִירָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה׃ עַמֻּדִים שְׁנַיִם וְגֻלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר־עַל־רֹאשׁ הָעַמֻּדִים שְׁתָּיִם וְהַשְּׂבָכוֹת שְׁתַּיִם לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלּוֹת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים׃ וְאֶת־הָרִמֹּנִים אַרְבַּע מֵאוֹת לִשְׁתֵּי הַשְּׂבָכוֹת שְׁנֵי־טוּרִים רִמֹּנִים לַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלּוֹת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָעַמּוּדִים׃ וְאֶת־הַמְּכֹנוֹת עֶשֶׂר וְאֶת־הַכִּיֹּרֹת עֲשָׂרָה עַל־הַמְּכֹנוֹת׃ וְאֶת־הַיָּם הָאֶחָד וְאֶת־הַבָּקָר שְׁנֵים־עָשָׂר תַּחַת הַיָּם׃ וְאֶת־הַסִּירוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וְאֵת כָּל־הַכֵּלִים הָאֹהֶל האלה ק׳ אֲשֶׁר עָשָׂה חִירָם לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה נְחֹשֶׁת מְמֹרָט׃ בְּכִכַּר הַיַּרְדֵּן יְצָקָם הַמֶּלֶךְ בְּמַעֲבֵה הָאֲדָמָה בֵּין סֻכּוֹת וּבֵין צָרְתָן׃ וַיַּנַּח שְׁלֹמֹה אֶת־כָּל־הַכֵּלִים מֵרֹב מְאֹד מְאֹד לֹא נֶחְקַר מִשְׁקַל הַנְּחֹשֶׁת׃ וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֵת כָּל־הַכֵּלִים אֲשֶׁר בֵּית יְהוָה אֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר עָלָיו לֶחֶם הַפָּנִים זָהָב׃ וְאֶת־הַמְּנֹרוֹת חָמֵשׁ מִיָּמִין וְחָמֵשׁ מִשְּׂמֹאול לִפְנֵי הַדְּבִיר זָהָב סָגוּר וְהַפֶּרַח וְהַנֵּרֹת וְהַמֶּלְקַחַיִם זָהָב׃ וְהַסִּפּוֹת וְהַמְזַמְּרוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַכַּפּוֹת וְהַמַּחְתּוֹת זָהָב סָגוּר וְהַפֹּתוֹת לְדַלְתוֹת הַבַּיִת הַפְּנִימִי לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים לְדַלְתֵי הַבַּיִת לַהֵיכָל זָהָב׃

הפטרת ויקהל כמנהג הספרדים והאיטליאני במלכים א סימן ז

וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיִּקַּח אֶת־חִירָם מִצֹּר׃ בֶּן־אִשָּׁה אַלְמָנָה הוּא מִמַּטֵּה נַפְתָּלִי וְאָבִיו אִישׁ־צֹרִי חֹרֵשׁ נְחֹשֶׁת וַיִּמָּלֵא אֶת־הַחָכְמָה וְאֶת־הַתְּבוּנָה וְאֶת־הַדַּעַת לַעֲשׂוֹת כָּל־מְלָאכָה בַּנְּחֹשֶׁת וַיָּבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיַּעַשׂ אֶת־כָּל־מְלַאכְתּוֹ׃ וַיָּצַר אֶת־שְׁנֵי הָעַמּוּדִים נְחֹשֶׁת שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה אַמָּה קוֹמַת הָעַמּוּד הָאֶחָד וְחוּט שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה אַמָּה יָסֹב אֶת־הָעַמּוּד הַשֵּׁנִי׃ וּשְׁתֵּי כֹתָרֹת עָשָׂה לָתֵת עַל־רָאשֵׁי הָעַמּוּדִים מֻצַק נְחֹשֶׁת חָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמַת הַכֹּתֶרֶת הָאֶחָת וְחָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמַת הַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ שְׂבָכִים מַעֲשֵׂה שְׂבָכָה גְּדִלִים מַעֲשֵׂה שַׁרְשְׁרוֹת לַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים שִׁבְעָה לַכֹּתֶרֶת הָאֶחָת וְשִׁבְעָה לַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ וַיַּעַשׂ אֶת־הָעַמּוּדִים וּשְׁנֵי טוּרִים סָבִיב עַל־הַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָרִמֹּנִים וְכֵן עָשָׂה לַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ וְכֹתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים מַעֲשֵׂה שׁוּשַׁן בָּאוּלָם אַרְבַּע אַמּוֹת׃ וְכֹתָרֹת עַל־שְׁנֵי הָעַמּוּדִים גַּם־מִמַּעַל מִלְּעֻמַּת הַבֶּטֶן אֲשֶׁר לְעֵבֶר שְׂבָכָה השבכה ק׳ וְהָרִמּוֹנִים מָאתַיִם טֻרִים סָבִיב עַל הַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ וַיָּקֶם אֶת־הָעַמֻּדִים לְאֻלָם הַהֵיכָל וַיָּקֶם אֶת־הָעַמּוּד הַיְמָנִי וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יָכִין וַיָּקֶם אֶת־הָעַמּוּד הַשְּׂמָאלִי וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ בֹּעַז׃ וְעַל רֹאשׁ הָעַמּוּדִים מַעֲשֵׂה שׁוֹשָׁן וַתִּתֹּם מְלֶאכֶת הָעַמּוּדִים׃ וַיַּעַשׂ אֶת־הַיָּם מוּצָק עֶשֶׂר בָּאַמָּה מִשְּׂפָתוֹ עַד שְׂפָתוֹ עָגֹל ׀ סָבִיב וְחָמֵשׁ בָּאַמָּה קוֹמָתוֹ וְקוה וקו קרי שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה יָסֹב אֹתוֹ סָבִיב׃ וּפְקָעִים מִתַּחַת לִשְׂפָתוֹ ׀ סָבִיב סֹבְבִים אֹתוֹ עֶשֶׂר בָּאַמָּה מַקִּפִים אֶת־הַיָּם סָבִיב שְׁנֵי טוּרִים הַפְּקָעִים יְצֻקִים בִּיצֻקָתוֹ׃ עֹמֵד עַל־שְׁנֵי עָשָׂר בָּקָר שְׁלֹשָׁה פֹנִים ׀ צָפוֹנָה וּשְׁלֹשָׁה פֹנִים ׀ יָמָּה וּשְׁלֹשָׁה ׀ פֹּנִים נֶגְבָּה וּשְׁלֹשָׁה פֹּנִים מִזְרָחָה וְהַיָּם עֲלֵיהֶם מִלְמָעְלָה

וכל

וְכָל־אֲחֹרֵיהֶם בָּיְתָה׃ וְעָבְיוֹ טֶפַח וּשְׂפָתוֹ כְּמַעֲשֵׂה שְׂפַת־כּוֹס פֶּרַח שׁוֹשָׁן אַלְפַּיִם בַּת יָכִיל׃

הפטרת פקודי במלכים א סימן ז כמנהג האשכנזים

עד בהוציאו אותם מארץ מצרים׃

וַתִּשְׁלַם כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה וַיָּבֵא שְׁלֹמֹה אֶת־קָדְשֵׁי ׀ דָּוִד אָבִיו אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַכֵּלִים נָתַן בְּאֹצְרוֹת בֵּית יְהוָה׃ אָז יַקְהֵל שְׁלֹמֹה אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־כָּל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת נְשִׂיאֵי הָאָבוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה יְרוּשָׁלָ‍ִם לְהַעֲלוֹת אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה מֵעִיר דָּוִד הִיא צִיּוֹן׃

ביום שני של סוכות מתחילין כאן

וַיִּקָּהֲלוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּיֶרַח הָאֵתָנִים בֶּחָג הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי׃ וַיָּבֹאוּ כֹּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׂאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־הָאָרוֹן׃ וַיַּעֲלוּ אֶת־אֲרוֹן יְהוָה וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־כָּל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר בָּאֹהֶל וַיַּעֲלוּ אֹתָם הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם׃ וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וְכָל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל הַנּוֹעָדִים עָלָיו אִתּוֹ לִפְנֵי הָאָרוֹן מְזַבְּחִים צֹאן וּבָקָר אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפְרוּ וְלֹא יִמָּנוּ מֵרֹב׃ וַיָּבִאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה אֶל־מְקוֹמוֹ אֶל־דְּבִיר הַבַּיִת אֶל־קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים אֶל־תַּחַת כַּנְפֵי הַכְּרוּבִים׃ כִּי הַכְּרוּבִים פֹּרְשִׂים כְּנָפַיִם אֶל־מְקוֹם הָאָרוֹן וַיָּסֹכּוּ הַכְּרֻבִים עַל־הָאָרוֹן וְעַל־בַּדָּיו מִלְמָעְלָה׃ וַיַּאֲרִכוּ הַבַּדִּים וַיֵּרָאוּ רָאשֵׁי הַבַּדִּים מִן־הַקֹּדֶשׁ עַל־פְּנֵי הַדְּבִיר וְלֹא יֵרָאוּ הַחוּצָה וַיִּהְיוּ שָׁם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ אֵין בָּאָרוֹן רַק שְׁנֵי לֻחוֹת הָאֲבָנִים אֲשֶׁר הִנִּחַ שָׁם מֹשֶׁה בְּחֹרֵב אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַיְהִי בְּצֵאת הַכֹּהֲנִים מִן־הַקֹּדֶשׁ וְהֶעָנָן מָלֵא אֶת־בֵּית יְהוָה׃ וְלֹא־יָכְלוּ הַכֹּהֲנִים לַעֲמֹד לְשָׁרֵת מִפְּנֵי הֶעָנָן כִּי־מָלֵא כְבוֹד־יְהוָה אֶת־בֵּית יְהוָה׃ אָז אָמַר שְׁלֹמֹה יְהוָה אָמַר לִשְׁכֹּן בָּעֲרָפֶל׃ בָּנֹה בָנִיתִי בֵּית זְבֻל לָךְ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ עוֹלָמִים׃ וַיַּסֵּב הַמֶּלֶךְ אֶת־פָּנָיו וַיְבָרֶךְ אֵת כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל וְכָל־קְהַל יִשְׂרָאֵל עֹמֵד׃ וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּפִיו אֵת דָּוִד אָבִי וּבְיָדוֹ מִלֵּא לֵאמֹר׃ מִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶת־עַמִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם לֹא־בָחַרְתִּי בְעִיר מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל לִבְנוֹת בַּיִת לִהְיוֹת שְׁמִי שָׁם וָאֶבְחַר בְּדָוִד לִהְיוֹת עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ וַיְהִי עִם־לְבַב דָּוִד אָבִי לִבְנוֹת בַּיִת לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־דָּוִד אָבִי יַעַן אֲשֶׁר הָיָה עִם־לְבָבְךָ לִבְנוֹת בַּיִת לִשְׁמִי הֱטִיבֹתָ כִּי הָיָה עִם־לְבָבֶךָ׃ רַק אַתָּה לֹא תִבְנֶה הַבָּיִת כִּי אִם־בִּנְךָ הַיֹּצֵא מֵחֲלָצֶיךָ הוּא־יִבְנֶה הַבַּיִת לִשְׁמִי׃ וַיָּקֶם יְהוָה אֶת־דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֵּר וָאָקֻם תַּחַת דָּוִד אָבִי וָאֵשֵׁב ׀ עַל־כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה וָאֶבְנֶה הַבַּיִת לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ וָאָשִׂם שָׁם מָקוֹם לָאָרוֹן אֲשֶׁר־שָׁם בְּרִית יְהוָה אֲשֶׁר כָּרַת עִם־אֲבֹתֵינוּ בְּהוֹצִיאוֹ אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃

הפטרת מחר חדש

הפטרת ערב ראש חדש שחל בשבת (בשמואל א סימן כ)

וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ׃ וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל׃ וַאֲנִי שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה׃ וְהִנֵּה אֶשְׁלַח אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים ׀ מִמְּךָ וָהֵנָּה קָחֶנּוּ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי־יְהוָה׃ וְאִם־כֹּה אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה׃ וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־עוֹלָם׃ וַיִּסָּתֵר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־ אל קרי הַלֶּחֶם לֶאֱכוֹל׃ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם ׀ בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב הַקִּיר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד׃ וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר׃ וַיְהִי מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־יִשַׁי גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם׃ וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם׃ וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ׃ וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אִמֶּךָ׃ כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת הוּא׃ וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה יוּמַת מֶה עָשָׂה׃ וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה הִיא מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד׃ וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב אֶל־דָּוִד כִּי הִכְלִמוֹ אָבִיו׃ וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ׃ וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא־נָא אֶת־הַחִצִּים אֲשֶׁר אָנֹכִי מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ׃ וַיָּבֹא הַנַּעַר עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה׃ וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּי קרי החצים וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו׃ וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר׃ וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ הָבֵיא הָעִיר׃ הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ ׀ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יִהְיֶה ׀ בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי
וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי׃ וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־
יְהוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃ שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־
אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן
גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה׃ גַּם־אֲנִי אֶבְחַר
בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ
וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃ שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה הַחֲרֵדִים
אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה
בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃ קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל
לְאֹיְבָיו׃ בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר׃ מִי־
שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־
חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃ הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָה אִם־אֲנִי
הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלַם וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ
שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ׃ לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד
תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃ כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה הִנְנִי
נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ
וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם
וּבִירוּשָׁלַם תְּנֻחָמוּ׃ וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא תִפְרַחְנָה
וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו׃ כִּי־הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא
וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ כִּי בָאֵשׁ יְהוָה
נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה׃ הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים
אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אַחַד אחת קרי בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו
יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָה׃ וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם
וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃ וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם ׀ פְּלֵיטִים
אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־
שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ וְהֵבִיאוּ
אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם מִכָּל־הַגּוֹיִם ׀ מִנְחָה ׀ לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים
וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלַם אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי
יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה׃ וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם
אָמַר יְהוָה׃ כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה
עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃ וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ
וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃ וְיָצְאוּ וְרָאוּ
בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ
דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃ והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחוות לפני אמר ה׳׃

מנהג הספרדים אם חל ר״ח ביום ש״ק וביום א׳ להוסיף פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חודש׃

בשבת שלפני ר״ח אדר מוציאין שני ספרים בראשון קורין ז׳ גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא · ובספר שני קורא המפטיר בפרשת כי תשא מתחלת הפרשה עד לכפר על נפשותיכם ומפטירין הפטרת שקלים · ואם חל ר״ח להיות בשבת מוציאין שלשה ספרים בראשון קורין ששה גברי בפרשת השבוע ולא יאמר קדיש ובספר שני קורא המשלים וביום השבת עד ונסכו וקדיש לעילא ובספר שלישי קורא המפטיר פרשת שקלים ומפטירין הפטרה זו :

הפטרה לפרשת שקלים במלכים ב סימן יא

הספרדים מתחילין כאן וַיִּכְרֹת יְהוֹיָדָע אֶת־הַבְּרִית בֵּין יְהוָה וּבֵין הַמֶּלֶךְ וּבֵין הָעָם לִהְיוֹת לְעָם לַיהוָה וּבֵין הַמֶּלֶךְ וּבֵין הָעָם: וַיָּבֹאוּ כָל־עַם הָאָרֶץ בֵּית־הַבַּעַל וַיִּתְּצֻהוּ אֶת־מִזְבְּחֹתָו מזבחתיו קרי וְאֶת־צְלָמָיו שִׁבְּרוּ הֵיטֵב וְאֵת מַתָּן כֹּהֵן הַבַּעַל הָרְגוּ לִפְנֵי הַמִּזְבְּחוֹת וַיָּשֶׂם הַכֹּהֵן פְּקֻדֹּת עַל־בֵּית יְהוָה: וַיִּקַּח אֶת־שָׂרֵי הַמֵּאוֹת וְאֶת־הַכָּרִי וְאֶת־הָרָצִים וְאֵת ׀ כָּל־עַם הָאָרֶץ וַיֹּרִידוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ מִבֵּית יְהוָה וַיָּבוֹאוּ דֶּרֶךְ שַׁעַר הָרָצִים בֵּית הַמֶּלֶךְ וַיֵּשֶׁב עַל־כִּסֵּא הַמְּלָכִים: וַיִּשְׂמַח כָּל־עַם הָאָרֶץ וְהָעִיר שָׁקָטָה וְאֶת־עֲתַלְיָהוּ הֵמִיתוּ בַחֶרֶב בֵּית מֶלֶךְ המלך ק׳:

כאן מתחילין האשכנזים בֶּן־שֶׁבַע שָׁנִים יְהוֹאָשׁ בְּמָלְכוֹ: בִּשְׁנַת־שֶׁבַע לְיֵהוּא מָלַךְ יְהוֹאָשׁ וְאַרְבָּעִים שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ צִבְיָה מִבְּאֵר שָׁבַע: וַיַּעַשׂ יְהוֹאָשׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כָּל־יָמָיו אֲשֶׁר הוֹרָהוּ יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן: רַק הַבָּמוֹת לֹא־סָרוּ עוֹד הָעָם מְזַבְּחִים וּמְקַטְּרִים בַּבָּמוֹת: וַיֹּאמֶר יְהוֹאָשׁ אֶל־הַכֹּהֲנִים כֹּל כֶּסֶף הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר־יוּבָא בֵית־יְהוָה כֶּסֶף עוֹבֵר אִישׁ כֶּסֶף נַפְשׁוֹת עֶרְכּוֹ כָּל־כֶּסֶף אֲשֶׁר יַעֲלֶה עַל לֶב־אִישׁ לְהָבִיא בֵּית יְהוָה: יִקְחוּ לָהֶם הַכֹּהֲנִים אִישׁ מֵאֵת מַכָּרוֹ וְהֵם יְחַזְּקוּ אֶת־בֶּדֶק הַבַּיִת לְכֹל אֲשֶׁר־יִמָּצֵא שָׁם בָּדֶק: וַיְהִי בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה לַמֶּלֶךְ יְהוֹאָשׁ לֹא־חִזְּקוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־בֶּדֶק הַבָּיִת: וַיִּקְרָא הַמֶּלֶךְ יְהוֹאָשׁ לִיהוֹיָדָע הַכֹּהֵן וְלַכֹּהֲנִים וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מַדּוּעַ אֵינְכֶם מְחַזְּקִים אֶת־בֶּדֶק הַבָּיִת וְעַתָּה אַל־תִּקְחוּ־כֶסֶף מֵאֵת מַכָּרֵיכֶם כִּי־לְבֶדֶק הַבַּיִת תִּתְּנֻהוּ: וַיֵּאֹתוּ הַכֹּהֲנִים לְבִלְתִּי קְחַת־כֶּסֶף מֵאֵת הָעָם וּלְבִלְתִּי חַזֵּק אֶת־בֶּדֶק הַבָּיִת: וַיִּקַּח יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן אֲרוֹן אֶחָד וַיִּקֹּב חֹר בְּדַלְתּוֹ וַיִּתֵּן אֹתוֹ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ בַּיָּמִין מימין קרי בְּבוֹא־אִישׁ בֵּית יְהוָה וְנָתְנוּ־שָׁמָּה הַכֹּהֲנִים שֹׁמְרֵי הַסַּף אֶת־כָּל־הַכֶּסֶף הַמּוּבָא בֵית־יְהוָה: וַיְהִי כִּרְאוֹתָם כִּי־רַב הַכֶּסֶף בָּאָרוֹן וַיַּעַל סֹפֵר הַמֶּלֶךְ וְהַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וַיָּצֻרוּ וַיִּמְנוּ אֶת־הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בֵית־יְהוָה: וְנָתְנוּ אֶת־הַכֶּסֶף הַמְתֻכָּן עַל־יְדֵ ידי קרי עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה הַפְּקֻדִים המפקדים ק׳ בֵּית יְהוָה וַיּוֹצִיאֻהוּ לְחָרָשֵׁי הָעֵץ וְלַבֹּנִים הָעֹשִׂים בֵּית יְהוָה: וְלַגֹּדְרִים וּלְחֹצְבֵי הָאֶבֶן וְלִקְנוֹת עֵצִים וְאַבְנֵי מַחְצֵב לְחַזֵּק אֶת־בֶּדֶק בֵּית־יְהוָה וּלְכֹל אֲשֶׁר־יֵצֵא עַל־הַבַּיִת לְחָזְקָה: אַךְ לֹא יֵעָשֶׂה בֵּית יְהוָה סִפּוֹת כֶּסֶף מְזַמְּרוֹת מִזְרָקוֹת חֲצֹצְרוֹת כָּל־כְּלִי זָהָב וּכְלִי־כָסֶף מִן־הַכֶּסֶף הַמּוּבָא בֵית־יְהוָה: כִּי־לְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה יִתְּנֻהוּ וְחִזְּקוּ־בוֹ אֶת־בֵּית יְהוָה: וְלֹא יְחַשְּׁבוּ אֶת־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יִתְּנוּ אֶת־הַכֶּסֶף עַל־יָדָם לָתֵת לְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה כִּי בֶאֱמֻנָה הֵם עֹשִׂים: כֶּסֶף אָשָׁם וְכֶסֶף חַטָּאוֹת לֹא יוּבָא בֵּית יְהוָה לַכֹּהֲנִים יִהְיוּ:

הגה״ה ספרדים אם חל ר״ח אדר ביום א׳ אומר אחר הפטרת שקלים פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חודש · ואם חל ר״ח אדר בשבת אומרים אחר הפטרת שקלים פסוק ראשון ואחרון של הפטרת שבת ור״ח :

סימן להפסקת הארבע פרשיות

אם חל ר"ח אדר בשנים פשוטות או ואדר במעוברות ביום שבת הוא זטו · אם חל ביום ב' הוא **בו** · אם חל ביום ד' הוא **דדה** · ואם חל ביום ו' הוא **וביו** כלומר שתי הפסקות :

קריאה לפרשת זכור

בשבת שלפני פורים מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעולם ובספר שני קורא המפטיר פרשה זו :

זָכ֕וֹר אֵ֛ת אֲשֶׁר־עָשָׂ֥ה לְךָ֖ עֲמָלֵ֑ק בַּדֶּ֖רֶךְ בְּצֵאתְכֶ֥ם מִמִּצְרָֽיִם׃ אֲשֶׁ֨ר קָֽרְךָ֜ בַּדֶּ֗רֶךְ
וַיְזַנֵּ֤ב בְּךָ֙ כָּל־הַנֶּחֱשָׁלִ֣ים אַֽחֲרֶ֔יךָ וְאַתָּ֖ה עָיֵ֣ף וְיָגֵ֑עַ וְלֹ֥א יָרֵ֖א אֱלֹהִֽים׃
וְהָיָ֡ה בְּהָנִ֣יחַ יְהֹוָ֣ה אֱלֹהֶ֣יךָ ׀ לְ֠ךָ֠ מִכָּל־אֹ֨יְבֶ֜יךָ מִסָּבִ֗יב בָּאָ֙רֶץ֙ אֲשֶׁ֣ר יְהֹוָֽה־אֱ֠לֹהֶ֠יךָ
נֹתֵ֨ן לְךָ֤ נַחֲלָה֙ לְרִשְׁתָּ֔הּ תִּמְחֶה֙ אֶת־זֵ֣כֶר עֲמָלֵ֔ק מִתַּ֖חַת הַשָּׁמָ֑יִם לֹ֖א תִּשְׁכָּֽח׃

הפטרת פרשת זכור (בשמואל א' סימן ט"ו)

כאן מתחילים הספרדים

וַיֹּ֤אמֶר שְׁמוּאֵל֙ אֶל־שָׁא֔וּל אֹתִ֨י שָׁלַ֤ח יְהֹוָה֙ לִמְשָׁחֳךָ֣ לְמֶ֔לֶךְ עַל־עַמּ֖וֹ עַל־
יִשְׂרָאֵ֑ל וְעַתָּ֣ה שְׁמַ֔ע לְק֖וֹל דִּבְרֵ֥י יְהֹוָֽה׃

כאן מתחילים האשכנזים

כֹּ֤ה אָמַר֙ יְהֹוָ֣ה צְבָא֔וֹת פָּקַ֕דְתִּי אֵ֛ת אֲשֶׁר־עָשָׂ֥ה עֲמָלֵ֖ק
לְיִשְׂרָאֵ֑ל אֲשֶׁר־שָׂ֥ם לוֹ֙ בַּדֶּ֔רֶךְ בַּעֲלֹת֖וֹ מִמִּצְרָֽיִם׃ עַתָּה֩
לֵ֨ךְ וְהִכִּיתָ֜ה אֶת־עֲמָלֵ֗ק וְהַֽחֲרַמְתֶּם֙ אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־ל֔וֹ וְלֹ֥א תַחְמֹ֖ל עָלָ֑יו וְהֵמַתָּ֞ה
מֵאִ֣ישׁ עַד־אִשָּׁ֗ה מֵֽעֹלֵל֙ וְעַד־יוֹנֵ֔ק מִשּׁ֣וֹר וְעַד־שֶׂ֔ה מִגָּמָ֖ל וְעַד־חֲמֽוֹר׃ וַיְשַׁמַּ֤ע
שָׁאוּל֙ אֶת־הָעָ֔ם וַֽיִּפְקְדֵם֙ בַּטְּלָאִ֔ים מָאתַ֥יִם אֶ֖לֶף רַגְלִ֑י וַעֲשֶׂ֥רֶת אֲלָפִ֖ים אֶת־אִ֥ישׁ
יְהוּדָֽה׃ וַיָּבֹ֥א שָׁא֖וּל עַד־עִ֣יר עֲמָלֵ֑ק וַיָּ֖רֶב בַּנָּֽחַל׃ וַיֹּ֣אמֶר שָׁא֣וּל אֶֽל־הַקֵּינִ֡י לְכוּ֩
סֻּ֨רוּ רְד֜וּ מִתּ֣וֹךְ עֲמָלֵקִ֗י פֶּן־אֹֽסִפְךָ֙ עִמּ֔וֹ וְאַתָּ֞ה עָשִׂ֤יתָה חֶ֙סֶד֙ עִם־כָּל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל
בַּעֲלוֹתָ֖ם מִמִּצְרָ֑יִם וַיָּ֥סַר קֵינִ֖י מִתּ֥וֹךְ עֲמָלֵֽק׃ וַיַּ֥ךְ שָׁא֖וּל אֶת־עֲמָלֵ֑ק מֵחֲוִילָה֙ בּוֹאֲךָ֣
שׁ֔וּר אֲשֶׁ֖ר עַל־פְּנֵ֥י מִצְרָֽיִם׃ וַיִּתְפֹּ֛שׂ אֶת־אֲגַ֥ג מֶֽלֶךְ־עֲמָלֵ֖ק חָ֑י וְאֶת־כָּל־הָעָ֖ם
הֶחֱרִ֥ים לְפִי־חָֽרֶב׃ וַיַּחְמֹ֨ל שָׁא֜וּל וְהָעָ֗ם עַל־אֲגָג֙ וְעַל־מֵיטַ֣ב הַצֹּ֡אן וְהַבָּקָ֡ר
וְהַמִּשְׁנִים֩ וְעַל־הַכָּרִ֨ים וְעַל־כָּל־הַטּ֜וֹב וְלֹ֧א אָב֣וּ הַחֲרִימָ֗ם וְכָל־הַמְּלָאכָ֛ה נְמִבְזָ֥ה
וְנָמֵ֖ס אֹתָ֥הּ הֶחֱרִֽימוּ׃ וַֽיְהִי֙ דְּבַר־יְהֹוָ֔ה אֶל־שְׁמוּאֵ֖ל לֵאמֹֽר׃ נִחַ֗מְתִּי כִּֽי־הִמְלַ֤כְתִּי
אֶת־שָׁאוּל֙ לְמֶ֔לֶךְ כִּֽי־שָׁב֙ מֵאַֽחֲרַ֔י וְאֶת־דְּבָרַ֖י לֹ֣א הֵקִ֑ים וַיִּ֙חַר֙ לִשְׁמוּאֵ֔ל וַיִּזְעַ֥ק אֶל־
יְהֹוָ֖ה כָּל־הַלָּֽיְלָה׃ וַיַּשְׁכֵּ֧ם שְׁמוּאֵ֛ל לִקְרַ֥את שָׁא֖וּל בַּבֹּ֑קֶר וַיֻּגַּ֨ד לִשְׁמוּאֵ֜ל לֵאמֹ֗ר
בָּֽא־שָׁא֤וּל הַכַּרְמֶ֙לָה֙ וְהִנֵּ֨ה מַצִּ֥יב לוֹ֙ יָ֔ד וַיִּסֹּב֙ וַֽיַּעֲבֹ֔ר וַיֵּ֖רֶד הַגִּלְגָּֽל׃ וַיָּבֹ֥א שְׁמוּאֵ֖ל
אֶל־שָׁא֑וּל וַיֹּ֧אמֶר ל֣וֹ שָׁא֗וּל בָּר֤וּךְ אַתָּה֙ לַֽיהֹוָ֔ה הֲקִימֹ֖תִי אֶת־דְּבַ֥ר יְהֹוָֽה׃ וַיֹּ֣אמֶר
שְׁמוּאֵ֔ל וּמֶ֛ה קֽוֹל־הַצֹּ֥אן הַזֶּ֖ה בְּאָזְנָ֑י וְק֣וֹל הַבָּקָ֔ר אֲשֶׁ֥ר אָנֹכִ֖י שֹׁמֵֽעַ׃ וַיֹּ֨אמֶר שָׁא֜וּל
מֵעֲמָלֵקִ֣י הֱבִיא֗וּם אֲשֶׁ֨ר חָמַ֤ל הָעָם֙ עַל־מֵיטַ֤ב הַצֹּאן֙ וְהַבָּקָ֔ר לְמַ֥עַן זְבֹ֖חַ לַֽיהֹוָ֣ה
אֱלֹהֶ֑יךָ וְאֶת־הַיּוֹתֵ֖ר הֶחֱרַֽמְנוּ׃ וַיֹּ֤אמֶר שְׁמוּאֵל֙ אֶל־שָׁא֔וּל הֶ֚רֶף וְאַגִּ֣ידָה לְּךָ֔ אֵת֩
אֲשֶׁ֨ר דִּבֶּ֧ר יְהֹוָ֛ה אֵלַ֖י הַלָּ֑יְלָה וַיֹּאמְרוּ (ויאמר ק') ל֖וֹ דַּבֵּֽר׃ וַיֹּ֣אמֶר שְׁמוּאֵ֔ל הֲל֗וֹא אִם־
קָטֹ֤ן אַתָּה֙ בְּעֵינֶ֔יךָ רֹ֛אשׁ שִׁבְטֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל אָ֑תָּה וַיִּמְשָׁחֲךָ֧ יְהֹוָ֛ה לְמֶ֖לֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵֽל׃
וַיִּשְׁלָחֲךָ֥ יְהֹוָ֖ה בְּדָ֑רֶךְ וַיֹּ֡אמֶר לֵ֣ךְ וְהַחֲרַמְתָּ֞ה אֶת־הַחַטָּאִים֙ אֶת־עֲמָלֵ֔ק וְנִלְחַמְתָּ֣ ב֔וֹ

עד־כלותם אתם׃ ולמה לא־שמעת בקול יהוה ותעט אל־השלל ותעש הרע בעיני יהוה׃ ויאמר שאול אל־שמואל אשר שמעתי בקול יהוה ואלך בדרך אשר־שלחני יהוה ואביא את־אגג מלך עמלק ואת־עמלק החרמתי׃ ויקח העם מהשלל צאן ובקר ראשית החרם לזבח ליהוה אלהיך בגלגל׃ ויאמר שמואל החפץ ליהוה בעלות וזבחים כשמע בקול יהוה הנה שמע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים׃ כי חטאת־קסם מרי ואון ותרפים הפצר יען מאסת את דבר יהוה וימאסך ממלך׃ ויאמר שאול אל־שמואל חטאתי כי־עברתי את־פי יהוה ואת־דבריך כי יראתי את־העם ואשמע בקולם׃ ועתה שא נא את־חטאתי ושוב עמי ואשתחוה ליהוה׃ ויאמר שמואל אל־שאול לא אשוב עמך כי מאסתה את־דבר יהוה וימאסך יהוה מהיות מלך על־ישראל׃ ויסב שמואל ללכת ויחזק בכנף־מעילו ויקרע׃ ויאמר אליו שמואל קרע יהוה את־ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך׃ וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם כי לא אדם הוא להנחם׃ ויאמר חטאתי עתה כבדני נא נגד־זקני עמי ונגד ישראל ושוב עמי והשתחויתי ליהוה אלהיך׃ וישב שמואל אחרי שאול וישתחו שאול ליהוה׃ ויאמר שמואל הגישו אלי את־אגג מלך עמלק וילך אליו אגג מעדנת ויאמר אגג אכן סר מר־המות׃ ויאמר שמואל כאשר שכלה נשים חרבך כן־תשכל מנשים אמך וישסף שמואל את־אגג לפני יהוה בגלגל׃ וילך שמואל הרמתה ושאול עלה אל־ביתו גבעת שאול׃

קריאה לפרשת פרה

בשבת שקודם שבת האחרונה מר"ח אדר (ואם חל ראש חדש ניסן בשבת אזי בשבת האחרונה של אדר) מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעולה ובספר שני קורא המפטיר פרשה זו :

וידבר יהוה אל־משה ואל־אהרן לאמר׃ זאת חקת התורה אשר־צוה יהוה לאמר דבר ׀ אל־בני ישראל ויקחו אליך פרה אדמה תמימה אשר אין־בה מום אשר לא־עלה עליה על׃ ונתתם אתה אל־אלעזר הכהן והוציא אתה אל־מחוץ למחנה ושחט אתה לפניו׃ ולקח אלעזר הכהן מדמה באצבעו והזה אל־נכח פני אהל־מועד מדמה שבע פעמים׃ ושרף את־הפרה לעיניו את־ערה ואת־בשרה ואת־דמה על־פרשה ישרף׃ ולקח הכהן עץ ארז ואזוב ושני תולעת והשליך אל־תוך שרפת הפרה׃ וכבס בגדיו הכהן ורחץ בשרו במים ואחר יבא אל־המחנה וטמא הכהן עד־הערב׃ והשרף אתה יכבס בגדיו במים ורחץ בשרו במים וטמא עד־הערב׃ ואסף ׀ איש טהור את אפר הפרה והניח מחוץ למחנה במקום טהור והיתה לעדת בני־ישראל למשמרת למי נדה חטאת הוא׃ וכבס האסף את־אפר הפרה את־בגדיו וטמא עד־הערב והיתה לבני ישראל ולגר הגר בתוכם לחקת עולם׃ הנגע במת לכל־נפש אדם וטמא שבעת ימים׃ הוא יתחטא־בו ביום השלישי וביום השביעי יטהר

קריאה לפרשת פרה

וְאִם־לֹא יִתְחַטָּא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לֹא יִטְהָר׃ כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּמֵת בְּנֶפֶשׁ
הָאָדָם אֲשֶׁר־יָמוּת וְלֹא יִתְחַטָּא אֶת־מִשְׁכַּן יְהוָה טִמֵּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא
מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה עוֹד טֻמְאָתוֹ בוֹ׃ זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם
כִּי־יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל־הַבָּא אֶל־הָאֹהֶל וְכָל־אֲשֶׁר בָּאֹהֶל יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ וְכֹל
כְּלִי פָתוּחַ אֲשֶׁר אֵין־צָמִיד פָּתִיל עָלָיו טָמֵא הוּא׃ וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה
בַּחֲלַל־חֶרֶב אוֹ בְמֵת אוֹ־בְעֶצֶם אָדָם אוֹ בְקָבֶר יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ וְלָקְחוּ לַטָּמֵא
מֵעֲפַר שְׂרֵפַת הַחַטָּאת וְנָתַן עָלָיו מַיִם חַיִּים אֶל־כֶּלִי׃ וְלָקַח אֵזוֹב וְטָבַל בַּמַּיִם
אִישׁ טָהוֹר וְהִזָּה עַל־הָאֹהֶל וְעַל־כָּל־הַכֵּלִים וְעַל־הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר הָיוּ־שָׁם וְעַל־
הַנֹּגֵעַ בַּעֶצֶם אוֹ בֶחָלָל אוֹ בַמֵּת אוֹ בַקָּבֶר׃ וְהִזָּה הַטָּהֹר עַל־הַטָּמֵא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי
וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְחִטְּאוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר בָּעָרֶב׃
וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִטְמָא וְלֹא יִתְחַטָּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִתּוֹךְ הַקָּהָל כִּי אֶת־מִקְדַּשׁ
יְהוָה טִמֵּא מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא הוּא׃ וְהָיְתָה לָהֶם לְחֻקַּת עוֹלָם וּמַזֵּה מֵי־
הַנִּדָּה יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְהַנֹּגֵעַ בְּמֵי הַנִּדָּה יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַטָּמֵא
יִטְמָא וְהַנֶּפֶשׁ הַנֹּגַעַת תִּטְמָא עַד־הָעָרֶב׃

ומפטירין הפטרה זו ביחזקאל סימן לו

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם בֵּית יִשְׂרָאֵל יֹשְׁבִים עַל־אַדְמָתָם וַיְטַמְּאוּ
אוֹתָהּ בְּדַרְכָּם וּבַעֲלִילוֹתָם כְּטֻמְאַת הַנִּדָּה הָיְתָה דַרְכָּם לְפָנָי׃ וָאֶשְׁפֹּךְ
חֲמָתִי עֲלֵיהֶם עַל־הַדָּם אֲשֶׁר־שָׁפְכוּ עַל־הָאָרֶץ וּבְגִלּוּלֵיהֶם טִמְּאוּהָ׃ וָאָפִיץ אֹתָם
בַּגּוֹיִם וַיִּזָּרוּ בָּאֲרָצוֹת כְּדַרְכָּם וְכַעֲלִילוֹתָם שְׁפַטְתִּים׃ וַיָּבוֹא אֶל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ
שָׁם וַיְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי בֶּאֱמֹר לָהֶם עַם־יְהוָה אֵלֶּה וּמֵאַרְצוֹ יָצָאוּ׃ וָאֶחְמֹל עַל־
שֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלְּלֻהוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁמָּה׃ לָכֵן אֱמֹר לְבֵית־
יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אִם־לְשֵׁם־
קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאתֶם שָׁם׃ וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־שְׁמִי הַגָּדוֹל הַמְחֻלָּל
בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה בְּהִקָּדְשִׁי
בָכֶם לְעֵינֵיכֶם׃ וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם מִן־הַגּוֹיִם וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל־הָאֲרָצוֹת וְהֵבֵאתִי
אֶתְכֶם אֶל־אַדְמַתְכֶם׃ וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים וּטְהַרְתֶּם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם
וּמִכָּל־גִּלּוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם׃ וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם
וַהֲסִרֹתִי אֶת־לֵב הָאֶבֶן מִבְּשַׂרְכֶם וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב בָּשָׂר׃ וְאֶת־רוּחִי אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם
וְעָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־בְּחֻקַּי תֵּלֵכוּ וּמִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם׃ וִישַׁבְתֶּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר
נָתַתִּי לַאֲבֹתֵיכֶם וִהְיִיתֶם לִי לְעָם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִים׃ וְהוֹשַׁעְתִּי אֶתְכֶם
מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וְקָרָאתִי אֶל־הַדָּגָן וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן עֲלֵיכֶם רָעָב׃ וְהִרְבֵּיתִי
אֶת־פְּרִי הָעֵץ וּתְנוּבַת הַשָּׂדֶה לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא תִקְחוּ עוֹד חֶרְפַּת רָעָב בַּגּוֹיִם׃
וּזְכַרְתֶּם אֶת־דַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וּמַעַלְלֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־טוֹבִים וּנְקֹטֹתֶם בִּפְנֵיכֶם עַל־

לפי דעת הרמ"ש ז"ל לְעֵינֵיהֶם

הפטרת פרשת פרה

עונתיכם ועל תועבותיכם: לא למענכם אני־עשה נאם אדני יהוה יודע לכם בושו והכלמו מדרכיכם בית ישראל: כה אמר אדני יהוה ביום טהרי אתכם מכל עונותיכם והושבתי את־הערים ונבנו החרבות: והארץ הנשמה תעבד תחת אשר היתה שממה לעיני כל־עובר: ואמרו הארץ הלזו הנשמה היתה כגן־עדן והערים החרבות והנשמות והנהרסות בצורות ישבו: וידעו הגוים אשר ישארו סביבותיכם כי ׀ אני יהוה בניתי הנהרסות נטעתי הנשמה אני יהוה דברתי ועשיתי: כאן מסיימין הספרדים כה אמר אדני יהוה עוד זאת אדרש לבית־ישראל לעשות להם ארבה אתם כצאן אדם: כצאן קדשים כצאן ירושלם במועדיה כן תהיינה הערים החרבות מלאות צאן אדם וידעו כי־אני יהוה:

לפרשת החודש

בשבת שלפני ר"ח ניסן מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא ובספר שני קורא המפטיר בפרשת בא אל פרעה מתחלת החודש הזה לכם עד בכל מושבותיכם תאכלו מצות · ואם חל ר"ח ניסן בשבת מוציאין שלשה ספרים בראשון קורין ששה גברי בפרשת השבוע ולא יאמר קדיש ובספר שני קורא השביעי וביום השבת עד ונסכו וקדיש לעילא ובספר שלישי קורא המפטיר פרשת החודש ומפטירין הפטרת פרשת החודש:

כאן מתחילין האשכנזים **הפטרה לפרשת החודש** (ביחזקאל סימן מה)

כל העם הארץ יהיו אל־התרומה הזאת לנשיא בישראל: ועל־הנשיא יהיה העולות והמנחה והנסך בחגים ובחדשים ובשבתות בכל־מועדי בית ישראל הוא יעשה את־החטאת ואת־המנחה ואת־העולה ואת־השלמים לכפר בעד בית־ישראל:

כאן מתחילים הספרדים

כה־אמר אדני יהוה בראשון באחד לחדש תקח פר־בן־בקר תמים וחטאת את־המקדש: ולקח הכהן מדם החטאת ונתן אל־מזוזת הבית ואל־ארבע פנות העזרה למזבח ועל־מזוזת שער החצר הפנימית: וכן תעשה בשבעה בחדש מאיש שגה ומפתי וכפרתם את־הבית: בראשון בארבעה עשר יום לחדש יהיה לכם הפסח חג שבעות ימים מצות יאכל: ועשה הנשיא ביום ההוא בעדו ובעד כל־עם הארץ פר חטאת: ושבעת ימי־החג יעשה עולה ליהוה שבעת פרים ושבעת אילים תמימם ליום שבעת הימים וחטאת שעיר עזים ליום: ומנחה איפה לפר ואיפה לאיל יעשה ושמן הין לאיפה: בשביעי בחמשה עשר יום לחדש בחג יעשה כאלה שבעת הימים כחטאת כעלה וכמנחה וכשמן: כה־אמר אדני יהוה שער החצר הפנימית הפנה קדים יהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת יפתח וביום החדש יפתח: ובא הנשיא דרך אולם השער מחוץ ועמד על־מזוזת השער ועשו הכהנים את־עולתו ואת־שלמיו והשתחוה על־מפתן השער ויצא והשער לא־יסגר עד־הערב: והשתחוו עם־הארץ פתח השער ההוא בשבתות ובחדשים לפני יהוה: והעלה אשר־יקריב הנשיא ליהוה ביום השבת ששה כבשים תמימם

ואיל

הפטרת פרשת החודש

וְאַיִל תָּמִים׃ וּמִנְחָה אֵיפָה לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים מִנְחָה מַתַּת יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃
וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ פַּר בֶּן־בָּקָר תְּמִימִם וְשֵׁשֶׁת כְּבָשִׂם וָאַיִל תְּמִימִם יִהְיוּ׃ וְאֵיפָה
לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה מִנְחָה וְלַכְּבָשִׂים כַּאֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃
וּבְבוֹא הַנָּשִׂיא דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר יָבוֹא וּבְדַרְכּוֹ יֵצֵא׃ וּבְבוֹא עַם־הָאָרֶץ לִפְנֵי
יְהוָה בַּמּוֹעֲדִים הַבָּא דֶּרֶךְ שַׁעַר צָפוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֺת יֵצֵא דֶּרֶךְ־שַׁעַר נֶגֶב וְהַבָּא
דֶּרֶךְ־שַׁעַר נֶגֶב יֵצֵא דֶּרֶךְ־שַׁעַר צָפוֹנָה לֹא יָשׁוּב דֶּרֶךְ הַשַּׁעַר אֲשֶׁר־בָּא בוֹ כִּי נִכְחוֹ
יֵצְאו יצא קרי׃ וְהַנָּשִׂיא בְּתוֹכָם בְּבוֹאָם יָבוֹא וּבְצֵאתָם יֵצֵאוּ׃ וּבַחַגִּים וּבַמּוֹעֲדִים
תִּהְיֶה הַמִּנְחָה אֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים מַתַּת יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃
וְכִי־יַעֲשֶׂה הַנָּשִׂיא נְדָבָה עוֹלָה אוֹ־שְׁלָמִים נְדָבָה לַיהוָה וּפָתַח לוֹ אֶת־הַשַּׁעַר
הַפֹּנֶה קָדִים וְעָשָׂה אֶת־עֹלָתוֹ וְאֶת־שְׁלָמָיו כַּאֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וְיָצָא
וְסָגַר אֶת־הַשַּׁעַר אַחֲרֵי צֵאתוֹ׃ וְכֶבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ תָּמִים תַּעֲשֶׂה עוֹלָה לַיּוֹם לַיהוָה
בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ׃ וּמִנְחָה תַעֲשֶׂה עָלָיו בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר שִׁשִּׁית הָאֵיפָה
וְשֶׁמֶן שְׁלִישִׁית הַהִין לָרֹס אֶת־הַסֹּלֶת מִנְחָה לַיהוָה חֻקּוֹת עוֹלָם תָּמִיד׃ וַעֲשׂוּ יעשו ק׳
אֶת־הַכֶּבֶשׂ וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֶת־הַשֶּׁמֶן בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר עוֹלַת תָּמִיד׃

כאן מסיימין הספרדים

כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִֹה כִּי־יִתֵּן הַנָּשִׂיא מַתָּנָה לְאִישׁ מִבָּנָיו נַחֲלָתוֹ הִיא לְבָנָיו תִּהְיֶה
אֲחֻזָּתָם הִיא בְּנַחֲלָה׃ וְכִי־יִתֵּן מַתָּנָה מִנַּחֲלָתוֹ לְאַחַד מֵעֲבָדָיו וְהָיְתָה לּוֹ עַד־
שְׁנַת הַדְּרוֹר וְשָׁבַת לַנָּשִׂיא אַךְ נַחֲלָתוֹ בָּנָיו לָהֶם תִּהְיֶה׃ וְלֹא־יִקַּח הַנָּשִׂיא
מִנַּחֲלַת הָעָם לְהוֹנֹתָם מֵאֲחֻזָּתָם מֵאֲחֻזָּתוֹ יַנְחִל אֶת־בָּנָיו לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יָפֻצוּ
עַמִּי אִישׁ מֵאֲחֻזָּתוֹ׃

מנהג ספרדים אם חל ר"ח ניסן ביום א׳ אומר אחר הפטרת החודש פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חודש · ואם חל ר"ח בשבת אומרים פסוק ראשון ואחרון של הפטרת שבת ור"ח :

סדר פרשיות ויקהל ופקודי חבוריהן והפרדתן

אחר ידיעת סימן השנה · ונרשמו בו גם כן סימני הפסקת ארבע פרשיות :

שנים פשוטות			שנים מעוברות		
בחג	מחוברות	(בו)	בחה	נפרדות	(דד)
בשה	מחוברות	(דד)	בשז	נפרדות	(וביו)
גכה	מחוברות	(דד)	גכז	נפרדות	(וביו)
הכז	מחוברות	(וביו)	החא	נפרדות	(זטו)
השא	נפרדות	(זטו)	השג	נפרדות	(בו)
זחא	מחוברות	(זטו)	זחג	נפרדות	(בו)
זשג	מחוברות	(בו)	זשה	נפרדות	(דד)

אלו הן הפרשיות הנהוגות להתחבר בחלק זה ושאר הפרשיות הנהוגות להתחבר כל אחד על מקומו יבוא בגליון :

אסתר א

א א וַיְהִ֖י בִּימֵ֣י אֲחַשְׁוֵר֑וֹשׁ ה֣וּא אֲחַשְׁוֵר֗וֹשׁ הַמֹּלֵךְ֙ מֵהֹ֣דּוּ וְעַד־כּ֔וּשׁ שֶׁ֛בַע וְעֶשְׂרִ֥ים וּמֵאָ֖ה מְדִינָֽה׃ ב בַּיָּמִ֖ים הָהֵ֑ם כְּשֶׁ֣בֶת ׀ הַמֶּ֣לֶךְ אֲחַשְׁוֵר֗וֹשׁ עַ֚ל כִּסֵּ֣א מַלְכוּת֔וֹ אֲשֶׁ֖ר בְּשׁוּשַׁ֥ן הַבִּירָֽה׃ ג בִּשְׁנַ֤ת שָׁלוֹשׁ֙ לְמָלְכ֔וֹ עָשָׂ֣ה מִשְׁתֶּ֔ה לְכָל־שָׂרָ֖יו וַעֲבָדָ֑יו חֵ֣יל ׀ פָּרַ֣ס וּמָדַ֗י הַֽפַּרְתְּמִ֛ים וְשָׂרֵ֥י הַמְּדִינ֖וֹת לְפָנָֽיו׃ ד בְּהַרְאֹת֗וֹ אֶת־עֹ֙שֶׁר֙ כְּב֣וֹד מַלְכוּת֔וֹ וְאֶ֨ת־יְקָ֔ר תִּפְאֶ֖רֶת גְּדוּלָּת֑וֹ יָמִ֣ים רַבִּ֔ים שְׁמוֹנִ֥ים וּמְאַ֖ת יֽוֹם׃ ה וּבִמְל֣וֹאת ׀ ובמלאות קרי הַיָּמִ֣ים הָאֵ֗לֶּה עָשָׂ֣ה הַמֶּ֡לֶךְ לְכָל־הָעָ֣ם הַנִּמְצְאִים֩ בְּשׁוּשַׁ֨ן הַבִּירָ֜ה לְמִגָּ֧דוֹל וְעַד־קָטָ֛ן מִשְׁתֶּ֖ה שִׁבְעַ֣ת יָמִ֑ים בַּחֲצַ֕ר גִּנַּ֥ת בִּיתַ֖ן הַמֶּֽלֶךְ׃ ו ח֣וּר ׀ כַּרְפַּ֣ס וּתְכֵ֗לֶת אָחוּז֙ בְּחַבְלֵי־ב֣וּץ וְאַרְגָּמָ֔ן עַל־גְּלִ֥ילֵי כֶ֖סֶף וְעַמּ֣וּדֵי שֵׁ֑שׁ

ח' רבתי

תולדות אהרן ויהי בימי אחשורוש · מגלה פ"א: הוא אחשורוש המלך · שם: מהדו ועד כוש · שם: שבע ועשרים ומאה מדינה · שם: בימים ההם · שם: כשבת · שבוע למלכו · שם: חיל פרס ומדי · שם: בהראותו את עשר כבוד מלכותו · שם ואת יקר תפארת · שם: ובמלאת ה' ימים האלה · שם: בחצר גנת ביתן המלך · שם: חור כרפס ותכלת · שם: על גלילי כסף ועמודי שש · שם

רש"י

(א) **ויהי** בימי אחשורוש · מלך פרס היה שמלך תחת כורש לסוף שבעים שנה של גלות בבל: הוא אחשורוש · הוא ברשעו מתחלתו ועד סופו: המולך · שמלך מעצמו ולא היה מזרע המלוכה: מהודו ועד כוש וגו' · המולך על מאה ועשרים ושבע מדינות כמו שמולך מהודו ועד כוש שעומדים זה אצל זה וכן כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה שהיה רודה בכל עבר הנהר כמו שהוא רודה מתפסח ועד עזה: (ב) כשבת המלך אחשורוש וגו' · כשנתקיים המלכות בידו ורבותינו פירשוהו בענין אחר במסכת מגילה: (ג) הפרתמים · שלטונים בלשון פרס: (ד) ימים רבים · עשה להם משתה: (ה) גנת · מקום זרעוני ירקות: ביתן · נטוע באילנות: (ו) חור כרפס ותכלת · מיני בגדים צבועים פירש להם למצעות: אחוז בחבלי בוץ וארגמן · מרוקמים בפתילי בוץ וארגמן אותן פרש להם על גלילי כסף ועל עמודי שש: מטות

אבן עזרא

לַשֵּׁם אֵל יָאֲתָה כָּל הַגְּדֻלָּה · מְאֹד הוּא נַעֲלָה עַל כָּל תְּהִלָּה
לְאַבְרָהָם בְּנוֹ מֵאִיר יִצַו עֹז · אֲשֶׁר הוֹאִיל לְפָרֵשׁ הַמְּגִלָּה:

נאם אברהם הספרדי הנקרא אבן עזרא · אין עזרה כי אם מהשם החוקק חיקת עולם על לב המשכיל בחקיו גם בחלום ידבר בו ובו יתמוך בהתהילו לעשות כל מעשה גם יזכרנו תמיד טרם מוצאי פיו · והנה אין במגילה הזאת זכר השם והיא מספרי הקדש ורבים השיבו כי הוא ממקום אחר וזה איננו נכון כי לא נקרא השם מקום בכל ספרי הקדש רק נקרא מעון שהוא לעולם נכון · וקדמונינו ז"ל קראוהו מקום בעבור שכל מקום מלא כבודו · ועוד מה טעם למלת אחר · והנכון בעיני כי זאת המגילה חברה מרדכי וזה טעם וישלח ספרים וכולם משנה ספר אחד שהוא המגילה כטעם פתשגן והעתיקו הפרסיים ונכתבה בדברי הימים של מלכיהם והם היו עובדי עבודת גלולים והיו כותבין תחת השם הנכבד והנורא שם תועבתם כאשר עשו הכותים שכתבו תחת בראשית ברא אלהים ברא אשימא והנה כבוד השם שלא יזכרנו מרדכי במגילה:

(א) ויהי בימי · זה אחשורוש היה אחרי כורש וזרובבל עם הגולה בנית שני רק לא נבנה הבית ולפי דעתי שהוא ארתחשסתא וזה פירוש ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כאשר אפרש בספר עזרא · וטעם ויהי בימי על כל הדברים התלוים בספר במגלה הזאת · וטעם הוא אחשורוש · איננו כמו אברם הוא אברהם ויתכן שהיה במלכי פרס בקדמונים מלך שמו אחשורוש ושניהם היו מלכים על פרס ומדי רק זה אחשורוש השני מלך על מדינות אחרות שהן בין הודו ובין כוש כי ארץ מדי ופרס צפונית לארץ ישראל והודו רק כוש דרומית: (ב) וטעם בימים ההם · אחר שאמר בימי אחשורוש תחלת הדברים הראשון כלל · וטעם כשבת המלך אחשורוש שנשקט ממלחמות הודו וכוש כי נגזר היה וככה כתוב במגלה על כן בשנת שלש למלכו: בשושן הבירה · שם הארמון כמו כי לא לאדם הבירה וזה הארמון היה בתוך עילם המדינה כתוב בספר דניאל וכאשר תמצא במגלה הזאת שושן שהוא שם מדינה קרובה אל עילם ורוב המדינה ישראל כאשר אפרש: (ג) עשה משתה · רבים אמרו כי עשה משתה בעבור שחשב כפי חשבונו וראה שלא יגאלו ישראל · וי"א שנשקט ממלחמות · וי"א שנולד לו בן והוא היה בעיני: הפרתמים · מזרע המלוכה ולא נדע אם המלה עברית או פרסית כי לא מצאנוה רק בספר דניאל ובמגילה: (ה) הנמצאים · מלה זרה בדקדוק כי היה הנד"י ראוי להיותו קמוץ בקמ"ץ גדול כמשפט · ופשט הנמצאים בארמון הם משרתיו ומשרתי משרתיו: ביתן · מגזרת בית והוא סמוך וגם מוכרת וטעמו כמו לפנים וכן מבית ומחוץ והוא דרך קצרה ביתן בית המלך: (ו) חור כרפס · זה הפסוק דבק עם אשר למעלה בהראותו ובכאן פסוק ובמלאת הימים כמו אמר לגער ויעבור לפנינו: חור · ענין והוא לבן מגזרת חורי יהודה וככה בלשון ארמית: כרפס · ענין כדמותו בלשון קדר גם תכלת ידוע והלה עינים במשי ובעד אחוז: בחבלי · פתוח החי"ת בפת"ח גדול איננו כמו חבלי יולדה: בוץ · הוא הבד ממיני פשתים במצרים גם ארגמן כאמר: גלילי · כמו גלגלי כאשר אפרש במשכן שלמה: ועמודי שש ·

כמו

מִטּ֣וֹת ׀ זָהָ֣ב וָכֶ֗סֶף עַ֛ל רִֽצְפַ֥ת בַּהַט־וָשֵׁ֖שׁ וְדַ֥ר וְסֹחָֽרֶת׃ ז וְהַשְׁקוֹת֙ בִּכְלֵ֣י זָהָ֔ב
וְכֵלִ֖ים מִכֵּלִ֣ים שׁוֹנִ֑ים וְיֵ֥ין מַלְכ֛וּת רָ֖ב כְּיַ֥ד הַמֶּֽלֶךְ׃ ח וְהַשְּׁתִיָּ֥ה כַדָּ֖ת אֵ֣ין אֹנֵ֑ס כִּי־
כֵ֣ן ׀ יִסַּ֣ד הַמֶּ֗לֶךְ עַ֚ל כָּל־רַ֣ב בֵּית֔וֹ לַעֲשׂ֖וֹת כִּרְצ֥וֹן אִישׁ־וָאִֽישׁ׃ ס ט גַּ֚ם וַשְׁתִּ֣י
הַמַּלְכָּ֔ה עָשְׂתָ֖ה מִשְׁתֵּ֣ה נָשִׁ֑ים בֵּ֚ית הַמַּלְכ֔וּת אֲשֶׁ֖ר לַמֶּ֥לֶךְ אֲחַשְׁוֵרֽוֹשׁ׃ י בַּיּוֹם֙
הַשְּׁבִיעִ֔י כְּט֥וֹב לֵב־הַמֶּ֖לֶךְ בַּיָּ֑יִן אָמַ֡ר לִ֠מְהוּמָן בִּזְּתָ֨א חַרְבוֹנָ֜א בִּגְתָ֤א וַאֲבַגְתָא֙
זֵתַ֣ר וְכַרְכַּ֔ס שִׁבְעַת֙ הַסָּ֣רִיסִ֔ים הַמְשָׁ֣רְתִ֔ים אֶת־פְּנֵ֖י הַמֶּ֥לֶךְ אֲחַשְׁוֵרֽוֹשׁ׃ יא לְ֠הָבִיא
אֶת־וַשְׁתִּ֧י הַמַּלְכָּ֛ה לִפְנֵ֥י הַמֶּ֖לֶךְ בְּכֶ֣תֶר מַלְכ֑וּת לְהַרְא֨וֹת הָֽעַמִּ֤ים וְהַשָּׂרִים֙ אֶת־
יָפְיָ֔הּ כִּֽי־טוֹבַ֥ת מַרְאֶ֖ה הִֽיא׃ יב וַתְּמָאֵ֞ן הַמַּלְכָּ֣ה וַשְׁתִּ֗י לָבוֹא֙ בִּדְבַ֣ר הַמֶּ֔לֶךְ אֲשֶׁ֖ר
בְּיַ֣ד הַסָּרִיסִ֑ים וַיִּקְצֹ֤ף הַמֶּ֙לֶךְ֙ מְאֹ֔ד וַחֲמָת֖וֹ בָּעֲרָ֥ה בֽוֹ׃ ס יג וַיֹּ֣אמֶר הַמֶּ֔לֶךְ לַחֲכָמִ֖ים
יֹדְעֵ֣י הָֽעִתִּ֑ים כִּי־כֵן֙ דְּבַ֣ר הַמֶּ֔לֶךְ לִפְנֵ֕י כָּל־יֹדְעֵ֖י דָּ֥ת וָדִֽין׃ יד וְהַקָּרֹ֣ב אֵלָ֗יו כַּרְשְׁנָ֤א
שֵׁתָר֙ אַדְמָ֣תָא תַרְשִׁ֔ישׁ מֶ֥רֶס מַרְסְנָ֖א מְמוּכָ֑ן שִׁבְעַ֞ת שָׂרֵ֣י ׀ פָּרַ֣ס וּמָדַ֗י רֹאֵי֙ פְּנֵ֣י
הַמֶּ֔לֶךְ הַיֹּשְׁבִ֥ים רִאשֹׁנָ֖ה בַּמַּלְכֽוּת׃ טו כְּדָת֙ מַה־לַּעֲשׂ֔וֹת בַּמַּלְכָּ֖ה וַשְׁתִּ֑י עַ֣ל ׀ אֲשֶׁ֣ר
לֹֽא־עָשְׂתָ֗ה אֶֽת־מַאֲמַר֙ הַמֶּ֣לֶךְ אֲחַשְׁוֵר֔וֹשׁ בְּיַ֖ד הַסָּרִיסִֽים׃ ס טז וַיֹּ֣אמֶר מומכן (ממוכן קרי)
לִפְנֵ֤י הַמֶּ֙לֶךְ֙ וְהַשָּׂרִ֔ים לֹ֤א עַל־הַמֶּ֙לֶךְ֙ לְבַדּ֔וֹ עָוְתָ֖ה וַשְׁתִּ֣י הַמַּלְכָּ֑ה כִּ֤י עַל־כָּל־הַשָּׂרִים֙
וְעַל־כָּל־הָ֣עַמִּ֔ים אֲשֶׁ֕ר בְּכָל־מְדִינ֖וֹת הַמֶּ֥לֶךְ אֲחַשְׁוֵרֽוֹשׁ׃ יז כִּֽי־יֵצֵ֤א דְבַר־הַמַּלְכָּה֙

ת"א בהט ושש ודר · מגלה יב : וסחרת · שם : והשקות בכלי זהבי שם : ויין מלכות רב · שם : והשתיה כדת אין אונס · שם : לעשות כרצון איש ואיש · שם : גם ושתי המלכה · שם : ביום השביעי כטוב לב המלך ביין · שם : ותמאן המלכה ושתי · שם : ויקצף המלך מאד · שם' : וחמתו בערה בו · שם : אמר המלך לחכמים · שם : והקרב אליו · שם : שבעת שרי פרס ומדי ראי פני המלך · מגילה כב סנהדרין י' : ויאמר מומכן · שם יב :

רש"י

זהב וכסף · ערך לישב עליהם לסעודה : על רצפת · קרקעות של בהט ושש וגו' מיני אבנים טובות פירשו רבותינו ולפי משמעות המקרא כך שמם : (ז) והשקות בכלי זהב · כמו ולהשקות : שונים · משונים זה מזה וכן ודתיהם שונות ור"ד מה שדרשו : ויין מלכות רב · הרבה ורבותינו אמרו שהשקה אותם כל אחד ואחד יין שהוא זקן ממנו : (ח) כדת · לפי שיש סעודות שכופין את המסובין לשתות כלי גדול ויש שאינו יכול לשתותו כי אם בקושי אבל כאן אין אונס : יסד · לשון יסוד כלומר כן תקן וצוה : על כל רב ביתו · על כל שרי הסעודה שר האופים ושר הטבחים ושר המשקים : לעשות כרצון איש ואיש · לכל אחד ואחד רצונו : (י) ביום השביעי · רבותינו אמרו שבת היה : (יב) ותמאן המלכה ושתי · רבותינו אמרו לפי שפרחה בה צרעת כדי שתמאן ותהרג לפי שהיתה מפשטת בנות ישראל ערומות ועושה בהן מלאכה בשבת נגזר עליה שתפשט ערומה בשבת : ויקצף · ששלחה לו דברי גנאי : כי כן דבר המלך · כי כן מנהג המלך בכל משפט לשום את הדבר לפני כל יודעי דת ודין : (יד) והקרוב אליו · לערוך דבריו לפניהם אלו הם כרשנא שתר וגו' : (טו) כדת מה לעשות · מוסב על ויאמר המלך לחכמים : (טז) עותה · לשון עון : (יז) כי יצא דבר המלכה על כל הנשים · זה שביזתה את המלך על כל הנשים להבזות אף הן את בעליהן :

אבן עזרא

כמו שיש וככה עם ועיש וכמה סגלגלים היו בין עמוד לעמוד ומקצתם מכוסים במזכרים : רצפת · כמו מרצפת אבנים וכם כי יש מלמטה : בהט · גם דר וסחרת אבנים יקרות : (ז) שונים · מגזרת שנוי והוא שם שתואר כדמות פעול וכן ועם שונים : כיד המלך · ככח כי הכח ביד יראה : (ח) והשתיה · על משקל בכח האכילה כי דגשות היו"ד בעבור היו"ד המובלע שהוא תחת ה"א השורש : כדת · כחוק והיא לשון נקבה ותזכרה על הזכרים כמו נשים ופילגשים : אונס · מכריח וקרוב מטעם וכל רז לא אנס לך : רב ביתו · גדול כמו ורבי המלך : (ט) בית המלכות · חסר בי"ת כמו הנמצא בית ה' : (י) כטוב לב המלך · פועל עבר יחיד מגזרת מה טובו אהליך : מהומן · רבים פירשו שהיה הרבו של המן במסרס כי לא כמו עתה · גם יש במדרש שהיה אליהו · והטעם שדבר טוב ועשה כמעשה אליהו · והאמת כי אלה השמות הנזכרים במגלה הם פרסיים כן ממוכן ואחר מתורגם כדסה ואילו היו השמות עברים לא נוכל לדעת טעמם כי אין בשמות נמצאים על מתכונת אחת כי הנה ברעה שהבי"ת איננו שורש אמרו בריעה ונא מן יתתנו ושמואל מגזרת שאול כאשר אפרש במקומו · והמלך צוה להראות יופי המלכה ג"כ מנהג ארץ אדום ויתכן היות ושתי ממלכות שמנהג הנשים להסתתר או הבבה שהוא בכור : (יב) לבא בדבר המלך · בעבור כן ויקצף המלך מאד וחמתו בערה בו הטעם שהוסיפה כאש : (יג) יודעי העתים · חכמי המזלות או כעתים שעברו על המלכים הקדמונים : (יד) רואי פני המלך · יש מקומות בלא יראה המלך לכל אנשיו ובספר מלכי פרס כתוב כי ארבע מעלות הם השרים במערכה הראשונה יושבת בתחלה לפני המלך וזה הטעם היושבים ראשונה במלכות במערכת המלכות : (טז) עותה · ישרת עמו ואחר עמו וכן הוא כי על כל השרים

על־כל הנשים להבזות בעליהן בעיניהן באמרם המלך אחשורוש אמר להביא את־ושתי המלכה לפניו ולא־באה: יח והיום הזה תאמרנה ׀ שרות פרס־ומדי אשר שמעו את־דבר המלכה לכל שרי המלך וכדי בזיון וקצף: יט אם־על־המלך טוב יצא דבר־מלכות מלפניו ויכתב בדתי פרס־ומדי ולא יעבור אשר לא־תבוא ושתי לפני המלך אחשורוש ומלכותה יתן המלך לרעותה הטובה ממנה: כ ונשמע פתגם המלך אשר־יעשה בכל־מלכותו כי רבה היא וכל־הנשים יתנו יקר לבעליהן למגדול ועד־קטן: כא וייטב הדבר בעיני המלך והשרים ויעש המלך כדבר ממוכן: כב וישלח ספרים אל־כל־מדינות המלך אל־מדינה ומדינה ככתבה ואל־עם ועם כלשונו להיות כל־איש שרר בביתו ומדבר כלשון עמו: ב א אחר הדברים האלה כשך חמת המלך אחשורוש זכר את־ושתי ואת אשר־עשתה ואת אשר־נגזר עליה: ב ויאמרו נערי־המלך משרתיו יבקשו למלך נערות בתולות טובות מראה: ג ויפקד המלך פקידים בכל־מדינות מלכותו ויקבצו את־כל־נערה־בתולה טובת מראה אל־שושן הבירה אל־בית הנשים אל־יד הגא סריס המלך שמר הנשים ונתון תמרוקיהן: ד והנערה אשר תיטב בעיני המלך תמלך תחת ושתי וייטב הדבר בעיני המלך ויעש כן: ס ה איש יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי בן יאיר בן־שמעי בן־קיש איש ימיני: ו אשר הגלה מירושלים עם־הגלה אשר הגלתה עם יכניה מלך־יהודה אשר הגלה נבוכדנצר מלך בבל: ז ויהי אמן את־הדסה היא אסתר בת־דדו כי אין לה אב ואם והנערה יפת־תאר וטובת מראה ובמות

ת"א ונשמע פתגם המלך · מגילה ט: וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן · שם: להיות כל איש שרר בביתו · שם יב: אחר הדברים האלה כשך · שם: ויפקד המלך פקידים · שם: איש יהודי · שם יב יח ויט: אשר הגלה מירושלים · שם יג: ויהי אומן את הדסה · שם י: כי אין לה אב ואם · שם יג: ובמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו · שם:

רש"י

(יח) תאמרנה שרות פרס ומדי לכל שרי המלך · את הדבר הזה והרי זה מקרא קצר: וכדי בזיון · ויש בדבר הזה הרבה בזיון וקצף: (יט) דבר מלכות · גזרת מלכות של נקמה שצוה להורגה: ויכתב בדתי פרס ומדי · בספרי חוק מנהג המלכות: ולא יעבור · חוק זה מביניהם שיהא זה חוק ודת לכל הבוזה את בעלה: אשר לא תבא ושתי · ולכך נהרגה: (כב) ומדבר כלשון עמו · כופה את אשתו ללמד את לשונו אם היא בת לשון אחר:

(א) זכר את ושתי · את יפיה ונעצב: (ג) ויפקד המלך פקידים · לפי שכל פקיד ופקיד ידועות לו נשים היפות שבמדינתו: תמרוקיהן · הן דברים המחליקין כמו ומורק ושוטף שמן ערב ומיני סמנים ובשמים המטהרים ומעדנין את הבשר: (ה) איש יהודי · על שגלה עם גלות יהודה כל אותן שגלו עם מלכי יהודה היו קרוים יהודים בין הגוים ואפילו משבט אחר הם: איש ימיני · מבנימין היה כך פשוטו ורבותינו דרשו מה שדרשו: (ז) לו

אבן עזרא

הברים שתה ומה הוא העוות שיצא וישמע זה הדבר: (יח) והיום הזה · יהיה אמור והוא פעול: וכדי בזיון · ודי זה הבזיון והקצף שיהיה בין איש לאשתו: (יט) ולא יעבר · שלא יסור זה החוק: לרעותה · הוי"ו תחת יו"ד רעיתי שהוא תחת ה"א השורש: (כ) פתגם · כמו דבר וכן בקהלת ובארמית: כי רבה · אע"פ שהיא רבה כמו כי עם קשה עורף הוא: יתנו יקר · שב אל מלת כל איש: (כב) שורר בביתו · מושל באשתו · ולא ישנה ממנהג אנשי לשונו אפילו לדבר בלשון אחרת · ויש אומרים כי ערב דבר אחר עם זה המעשה שלא יהיה קלון למלך: (א) כשוך · שם הפועל מספלי הכפל: זכר את ושתי · בפה ויתכן שזכר את יפיה על כן וי"ו ואת אשר עשתה: נגזר · מגזרת בין הגזרים: (ב) יבקשו · כנוח הפי"ן ואלוי להדגש ורבים כמוהו והחסר מלת מבקשים כמו אשר ילדה אותה ללוי: (ג) תמרוקיהן · כמו המרוק ברע: (ה) איש יהודי · בעבור היותו ממלכות יהודה נקרא כן: בשושן הבירה · כי נבער המלך היה קודם דבר אסתר על כן הוא דר בארמון: בן קיש · היה גדול באבותיו ואילו היה אבי שאול היה מזכיר שאול כי הוא מלך ולא אביו על כן לא נדע אם מרדכי היה מבני שאול אם לא: ימיני · חסר בן דרך קצרה: (ז) יפת תואר · תואר כל אבר ומראה הכל טוב או על

אָבִיהָ וְאִמָּהּ לְקָחָהּ מָרְדֳּכַי לוֹ לְבַת׃ ח וַיְהִי בְּהִשָּׁמַע דְּבַר־הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ וּבְהִקָּבֵץ נְעָרוֹת רַבּוֹת אֶל־שׁוּשַׁן הַבִּירָה אֶל־יַד הֵגָי וַתִּלָּקַח אֶסְתֵּר אֶל־בֵּית הַמֶּלֶךְ אֶל־יַד הֵגַי שֹׁמֵר הַנָּשִׁים׃ ט וַתִּיטַב הַנַּעֲרָה בְעֵינָיו וַתִּשָּׂא חֶסֶד לְפָנָיו וַיְבַהֵל אֶת־תַּמְרוּקֶיהָ וְאֶת־מָנוֹתֶהָ לָתֵת לָהּ וְאֵת שֶׁבַע הַנְּעָרוֹת הָרְאֻיוֹת לָתֶת־לָהּ מִבֵּית הַמֶּלֶךְ וַיְשַׁנֶּהָ וְאֶת־נַעֲרוֹתֶיהָ לְטוֹב בֵּית הַנָּשִׁים׃ י לֹא־הִגִּידָה אֶסְתֵּר אֶת־עַמָּהּ וְאֶת־מוֹלַדְתָּהּ כִּי מָרְדֳּכַי צִוָּה עָלֶיהָ אֲשֶׁר לֹא־תַגִּיד׃ יא וּבְכָל־יוֹם וָיוֹם מָרְדֳּכַי מִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי חֲצַר בֵּית־הַנָּשִׁים לָדַעַת אֶת־שְׁלוֹם אֶסְתֵּר וּמַה־יֵּעָשֶׂה בָּהּ׃ יב וּבְהַגִּיעַ תֹּר נַעֲרָה וְנַעֲרָה לָבוֹא ׀ אֶל־הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ מִקֵּץ הֱיוֹת לָהּ כְּדָת הַנָּשִׁים שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ כִּי כֵּן יִמְלְאוּ יְמֵי מְרוּקֵיהֶן שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בְּשֶׁמֶן הַמֹּר וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בַּבְּשָׂמִים וּבְתַמְרוּקֵי הַנָּשִׁים׃ יג וּבָזֶה הַנַּעֲרָה בָּאָה אֶל־הַמֶּלֶךְ אֵת כָּל־אֲשֶׁר תֹּאמַר יִנָּתֵן לָהּ לָבוֹא עִמָּהּ מִבֵּית הַנָּשִׁים עַד־בֵּית הַמֶּלֶךְ׃ יד בָּעֶרֶב ׀ הִיא בָאָה וּבַבֹּקֶר הִיא שָׁבָה אֶל־בֵּית הַנָּשִׁים שֵׁנִי אֶל־יַד שַׁעַשְׁגַז סְרִיס הַמֶּלֶךְ שֹׁמֵר הַפִּילַגְשִׁים לֹא־תָבוֹא עוֹד אֶל־הַמֶּלֶךְ כִּי אִם־חָפֵץ בָּהּ הַמֶּלֶךְ וְנִקְרְאָה בְשֵׁם׃ טו וּבְהַגִּיעַ תֹּר־אֶסְתֵּר בַּת־אֲבִיחַיִל ׀ דֹּד מָרְדֳּכַי אֲשֶׁר לָקַח־לוֹ לְבַת לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ לֹא בִקְשָׁה דָּבָר כִּי אִם אֶת־אֲשֶׁר יֹאמַר הֵגַי סְרִיס־הַמֶּלֶךְ שֹׁמֵר הַנָּשִׁים וַתְּהִי אֶסְתֵּר נֹשֵׂאת חֵן בְּעֵינֵי כָּל־רֹאֶיהָ׃ טז וַתִּלָּקַח אֶסְתֵּר אֶל־הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אֶל־בֵּית מַלְכוּתוֹ בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי הוּא־חֹדֶשׁ טֵבֵת בִּשְׁנַת־

ת"א ותלקח אסתר אל בית המלך · ראש השנה ז : ואת שבע הנערות הראיות · מגילה יג : ואת נערותיה · שם : ובהגיע תר נערה ונערה · ע"ידה שער ס : ששה חדשים בשמן המר · שבת ס פסחים מג מגילה יג מנחות פו : בערב היא באה · מגילה יג : ובהגיע תר אסתר · עקידה שער ס : ותהי אסתר נשאת חן · מגלה שם : ותלקח אסתר · שם :

רש"י

לבת · רבותינו פירשו לבית לאשה : (ט) ויבהל את תמרוקיה · זריז וממהר בשלה משל כולן : הראיות לתת לה · לשרתה וכן עושין לכולן ורבותינו דרשו מה שדרשו : וישנה · שינה אותה : (י) אשר לא תגיד · כדי שיאמרו שהיא ממשפחה בזויה וישלחוה שאם ידעו שהיא ממשפחת שאול המלך היו מחזיקים בה : (יא) ומה יעשה בה · זה אחד מב' צדיקים שניתן להם רמז ישועה דוד ומרדכי דוד שנאמר גם את הארי גם הדוב הכה עבדך אמר לא בא לידי דבר זה אלא לסמוך עליו להלחם עם זה וכן מרדכי אמר לא אירע לצדקת זו שתלקח למשכב ערל אלא שעתידה לקום להושיע לישראל לפיכך היה מחזר לדעת מה יהא בסופה : (יב) תר · זמן : (יג) כל אשר תאמר · כל שחוק ומיני זמר : (יד) אל בית הנשים שני · השני : (טז) בחדש העשירי · עת צנה שהגוף נהנה מן הגוף זימן הקב"ה אותו עת צינה כדי לחבבה עליו :

אבן עזרא

שפין · ודרשו ירקרוקת מטעם הדסה : לבת · לולי שהיתה בתולה לא היה מרדכי מסכן בה כי לא יאמן על מעשה גם אולי דרש לבית שהיה במחשבתו בעבור יפיה לקחתה לאשה : (ט) ותשא חסד · החסד תשא עמה לא יבור ממנה : ויבהל · כטעם מהירות : מנותיה · חלקים כמו מנה אחת בדברי האכילה להיותה שמינה : ושבע הנערות · משרתות אותה : הראויות · הלשון כזה ידוע כדברי רז"ל : וישנה · שינה המתנות לעשות לה טובה · וטעם בית הנשים · דבק עם וישנה כי שינה מנותיה ונערותיה והיא בבית הנשים עם חברותיה · יש אומרים כי מרדכי לא עשה נכונה שצוה על אסתר שלא תגיד עמה כי פחד שלא יקחנה המלך לאשה אם ידע שהיא מהגולה · ואחרים אמרו כי בדרך נבואה או בחלום ידע שתבא התשועה על ידה לישראל · והנכון בעיני כי עשה זה מרדכי בעבור שתשמור תורת השם בסתר שלא תאכל נבילות ותשמור השבתות ולא ירגישו המשרתים כי אם יודע הדבר שמא המלך יכריחנה או יהרגנה כי בעל כרחה נתפשה וידענו כי מרדכי היה מגדולי ישראל כי הנה הוא שלישי לשרים העולים עם זרובבל וכאשר ראה כי לא נכנס בבית בא אל עילם והיה בשער המלך באדרמון והיא מעלה גדולה · והנה דניאל הפקיד חביריו על מלכות בבל והוא בשער המלך ואולי שהיה מרדכי קודם מעשה אסתר ממשרתי המלך לא עזבוהו המשרתים להתהלך לפני חצר בית הנשים : (יא) את שלום אסתר · אם היא צריכה לרפואים : (יב) תור נערה · כמו עת ויש אומרים מגזרת תור כי הוא יבא לעת מזומנת כטעם וקול התור : מקץ היות לה · סוף מקץ שבע שנים תחלה : שמן המור · הושם נחמד ועליו יש מחלוקת : (יג) ובזה · כדבר זה כי יש לה רשות לבקש מה שתרצה וזה בעבור שלא תבא לידי מחשבה ותהיה כחושה : (יד) אל בית הנשים שני · הטעם פעם שני ובא הטעם לשון זכר כמו אך בפעם הזה : וטעם שומר הפילגשים · כי אחר ששכב המלך עמה לא ישכב עמה אדם אחר כי הרשה היא למלך רק שהיה מהפילגשים רק אם לא מצא המלך טובה ממנה או ימליכנה : (טו) לא בקשה דבר · גם זה לאות על שכלה : (טז) הוא חדש טבת · כן יקרא בלשון כשדים ונקראו החדשים בלשון הקדש על המספר בעבור אביב :

וכנתם

שבע למלכותו׃ יז ויאהב המלך את־אסתר מכל־הנשים ותשא־חן וחסד לפניו
מכל־הבתולות וישם כתר־מלכות בראשה וימליכה תחת ושתי׃ יח ויעש
המלך משתה גדול לכל־שריו ועבדיו את משתה אסתר והנחה למדינות
עשה ויתן משאת כיד המלך׃ יט ובהקבץ בתולות שנית ומרדכי ישב בשער
המלך׃ כ אין אסתר מגדת מולדתה ואת־עמה כאשר צוה עליה מרדכי ואת־
מאמר מרדכי אסתר עשה כאשר היתה באמנה אתו׃ ס כא בימים ההם ומרדכי
יושב בשער־המלך קצף בגתן ותרש שני־סריסי המלך משמרי הסף ויבקשו
לשלח יד במלך אחשורוש׃ כב ויודע הדבר למרדכי ויגד לאסתר המלכה
ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי׃ כג ויבקש הדבר וימצא ויתלו שניהם על־
עץ ויכתב בספר דברי הימים לפני המלך׃ ס ג א אחר ׀ הדברים האלה
גדל המלך אחשורוש את־המן בן־המדתא האגגי וינשאהו וישם את־כסאו
מעל כל־השרים אשר אתו׃ ב וכל־עבדי המלך אשר־בשער המלך כרעים
ומשתחוים להמן כי־כן צוה־לו המלך ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה׃ ג ויאמרו
עבדי המלך אשר־בשער המלך למרדכי מדוע אתה עובר את מצות המלך׃
ד ויהי באמרם כאמרם ק׳ אליו יום ויום ולא שמע אליהם ויגידו להמן לראות
היעמדו דברי מרדכי כי־הגיד להם אשר־הוא יהודי׃ ה וירא המן כי־אין
מרדכי כרע ומשתחוה לו וימלא המן חמה׃ ו ויבז בעיניו לשלח יד במרדכי
לבדו כי־הגידו לו את־עם מרדכי ויבקש המן להשמיד את־כל־היהודים אשר

ת"א ויאהב המלך את אסתר · שם : ויעש המלך משתה גדול · שם : ובהקבץ בתולות שנית · שם : אין אסתר מגדת · שם : ואת מאמר מרדכי אסתר עשה · שם : בימים ההם · שם : ויודע הדבר למרדכי · שם : ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי · שם טו אבות ו חולין קד : ויבקש הדבר וימצא · מגלה יג : אחר הדברים האלה · שם : ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה · שם יט : ויבז בעיניו לשלח יד במרדכי לבדו · שם יג :

רש"י

(יז) מכל הנשים · הבעולות שאף נשים בעולות קבץ : (יח) והנחה למדינות עשה · לכבודה הניח להם מן המס שעליהן : ויתן משאת · שלח דורונות להם והכל כדי לפהותה אולי תגיד מולדתה ואעפ"כ · (כ) אין אסתר מגדת מולדתה · לפי שמרדכי יושב בשער המלך המזרזה והמרמזה על כך : (כא) לשלוח יד · להשקותו סם המות : (כב) ויודע הדבר למרדכי · שהיו מספרים דבריהם לפניו בל' טורסי ואין יודעים שהיה מרדכי מכיר בע' לשונות שהיה מיושבי לשכת הגזית : (כג) ויכתב בספר דברי הימים · הטובה שעשה מרדכי למלך : (א) אחר הדברים האלה · שנבראת רפואה זו להיות לתשועה לישראל: גדל המלך וגו׳ את המן · שהקב"ה בורא רפואה למכתן של ישראל קודם שיביא המכה עליהם : (ב) כורעים ומשתחוים · שעשה עצמו אלוה לפיכך ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה : (ד) היעמדו דברי מרדכי · שאומר שלא ישתחוה עולמית כי הוא יהודי והוזהר על עבודת

אבן עזרא

(יח) והנחה · שם כמו מנוחה בעבור שמחתו באסתר : משאת · מנחה כמו משאת בנימן : (יט) ובהקבץ בתולות שנית · בטעם היה זאת הפעם השנית ככר היה יושב מרדכי בשער המלך כי זה בשנת שבע למלכותו והמשתה על דבר ושתי היה בשלש ואמרו חכמים כי נתחייבו ישראל מיתה בעבור שאכלו בשלחן המלך ושתו מיין משתיו : (כ) אין אסתר מגדת מולדתה · למלך ולא לסריסים שהעמיד לפניה : באמנה · מגזרת כאשר ישא האומן והוא שם כמו חכמה · אמנה : (כא) משומרי הסף · בחצר הפנימית והכתוב לא הזכיר למה קצפו ואיך ידע הדבר מרדכי ויש אומרים כי הוא היה מסנהדרין והיה יודע שבעים לשון וזה טעם מרדכי בלבן ואין טעם בלבן כי אם אדם אחד : (כג) ויתלו · על אשר מצאו כמו ויקבר בערי גלעד : (א) אחר · אחר חמש שנים יש אומרים כי זה המן הוא ממוכן : מעל כל השרים · הטעם מעל כל כסאות השרים כי לכל שר יש לו כסא בבית המלכות : (ב) יכרע וישתחוה · ידועים . ונכון מה שאמרו רז"ל כי צורת צלם וע"ז היו בבגדיו או על מצנפתו : (ד) כי הגיד להם אשר הוא יהודי · כי הוא אסור לו : ויש לשאול למה הכניס מרדכי עצמו בסכנה גם הכניס כל ישראל היה ראוי שידבר לאסתר והסירנו משער המלך ולא ירא את המן אחר שהלא שבשער מתחתה לו · והתשובה כי לא יוכל לסור משער המלך כי אם יסור בלא מצות המלך יש ברשו

בְּכָל־מַלְכוּת אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ עַם מָרְדֳּכָי׃ ז בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן הוּא־חֹדֶשׁ נִיסָן בִּשְׁנַת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הִפִּיל פּוּר הוּא הַגּוֹרָל לִפְנֵי הָמָן מִיּוֹם ׀ לְיוֹם וּמֵחֹדֶשׁ לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר׃ ס ח וַיֹּאמֶר הָמָן לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ יֶשְׁנוֹ עַם־אֶחָד מְפֻזָּר וּמְפֹרָד בֵּין הָעַמִּים בְּכֹל מְדִינוֹת מַלְכוּתֶךָ וְדָתֵיהֶם שֹׁנוֹת מִכָּל־עָם וְאֶת־דָּתֵי הַמֶּלֶךְ אֵינָם עֹשִׂים וְלַמֶּלֶךְ אֵין־שֹׁוֶה לְהַנִּיחָם׃ ט אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב יִכָּתֵב לְאַבְּדָם וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים כִּכַּר־כֶּסֶף אֶשְׁקוֹל עַל־יְדֵי עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה לְהָבִיא אֶל־גִּנְזֵי הַמֶּלֶךְ׃ י וַיָּסַר הַמֶּלֶךְ אֶת־טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ וַיִּתְּנָהּ לְהָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא הָאֲגָגִי צֹרֵר הַיְּהוּדִים׃ יא וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְהָמָן הַכֶּסֶף נָתוּן לָךְ וְהָעָם לַעֲשׂוֹת בּוֹ כַּטּוֹב בְּעֵינֶיךָ׃ יב וַיִּקָּרְאוּ סֹפְרֵי הַמֶּלֶךְ בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר יוֹם בּוֹ וַיִּכָּתֵב כְּכָל־אֲשֶׁר־צִוָּה הָמָן אֶל אֲחַשְׁדַּרְפְּנֵי־הַמֶּלֶךְ וְאֶל־הַפַּחוֹת אֲשֶׁר ׀ עַל־מְדִינָה וּמְדִינָה וְאֶל־שָׂרֵי עַם וָעָם מְדִינָה וּמְדִינָה כִּכְתָבָהּ וְעַם וָעָם כִּלְשׁוֹנוֹ בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרֹשׁ נִכְתָּב וְנֶחְתָּם בְּטַבַּעַת הַמֶּלֶךְ׃ יג וְנִשְׁלוֹחַ סְפָרִים בְּיַד הָרָצִים אֶל־כָּל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר וּשְׁלָלָם לָבוֹז׃ יד פַּתְשֶׁגֶן הַכְּתָב לְהִנָּתֵן דָּת בְּכָל־מְדִינָה וּמְדִינָה גָּלוּי לְכָל־הָעַמִּים לִהְיוֹת עֲתִדִים לַיּוֹם הַזֶּה׃ טו הָרָצִים יָצְאוּ דְחוּפִים בִּדְבַר הַמֶּלֶךְ וְהַדָּת נִתְּנָה בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה וְהַמֶּלֶךְ וְהָמָן יָשְׁבוּ לִשְׁתּוֹת וְהָעִיר שׁוּשָׁן נָבוֹכָה׃ ס

ת"א בחדש הראשון הוא חדש ניסן · ראש השנה ז : הפיל פור הוא הגורל · שם מגלה יג : ישנו עם אחד מפזר · שם : אם על המלך טוב · שם : ויסר המלך את טבעתו · שם יד :

רש"י

כוכבים : (ז) הפיל פור · הפיל מי שהפיל ולא פירש מי ומקרא קצר הוא : הוא הגורל · הכתוב מפרש ומהו הפור הוא גורל הפיל הגורל באיזה חדש יצליח : מיום ליום · באיזה יום בחדש יצליח : (ח) ואת דתי המלך · לתת מס לעבודת המלך : אין שוה · אין חשש כלומר אין בצע : (ט) יכתב לאבדם · יכתב ספרים לשלוח לשרי המדינות לאבדם : (י) ויסר המלך את טבעתו · הוא מתן כל דבר גדול שישאלו מאת המלך להיות מי שהטבעת בידו שליט בכל דבר המלך :

(יג) ונשלוח ספרים · ויהיו נשלחים ספרים אישטר"א טרמי"ש בלע"ז והוא נגזרת אם נלחום נלחם הנגלה נגליתי נדמה נדמיתי : בשלושה עשר לחדש שנים עשר · ביום י"ג לאותו חודש שהוא י"ב לחדשי השנה : (יד) פתשגן · לשון ארמי ספור הכתב דריטמנ"ט בלע"ז : להנתן דת · ציווי הכתב שהיה אומר להנתן חוק גזירת המלך : גלוי לכל העמים · דבר זה : (טו) והדת נתנה בשושן · מקום שהיה המלך שם ניתן החוק בו ביום להיות עתידים ליום י"ג לחדש אדר לכך

אבן עזרא

ברכתו : (ז) הפיל פור · זאת המלה פרסית ופירושה גורל והנה זה הפך הוא חדש ניסן · ויש אומרים כי בחר להשמיד את ישראל בחדש אדר כי בו נאסף אל עמו משה אדונינו ולא ידע כי בו נולד · ואחרים אמרו בעבור חבור העליונים במזל גדי שהוא שנים עשר למזל דלי שהוא מזל ישראל · והנכון שכן יצא בגורלו כי מהשם משפטו והשם האריך הזמן עד שיעשו ישראל תשובה וימלטו : נו"ן ישנו · נוסף ויש אומרים גם הוי"ו : מפוזר ומפורד בין העמים · שיפרד איש מעל אחיו כל כך הוא רע כולו ולא די שדתיהם שונות אלא שלא ישמרו הדתים והחקים שיצוה המלך וסנה כל עם ועם ישמרו חוץ מהן : (ט) אין שוה · איננו דבר נכון או איננו תועלת:(י) ועשרת אלפים ככר כסף · הוא חסר וכן הוא ועשרת אלפים אלפי ככר כסף כמו והנכואה עודד הנביא : גנזי המלך · אוצרות וכמוהו אחר גזי המלך והנו"ן מובלע וכן ובגנזי ברומים : (יא) הכסף נתון לך · והעם לעשות בו חפצך · והנה הספרים נכתבו בי"ג לניסן והנה המן נתלה בניסן · וחכמינו אמרו שהתענה מרדכי בימי הפסח ויתכן שלא נשמע הדבר ביום שנכתבו הספרים בו : (יב) אחשדרפנים · מלה פרסית מתשע אותיות ואין גם תואר כמספרו במקרא ולא ישרו בעיני דברי האומרים שהם שתי מלות : הפחות · חסר תי"ו השורש והנכון שאחד פחה בה"א פחת יהודה סמוך ומלת פחת כמו להיות פחם בארץ יהודה כמו עובר בשוק אצל פנה והמ"ם סימן רבים : (יג) ונשלוח ספרים · גם התואר מבנין נפעל כמו נשאול נשאל דוד : (יד) פתשגן · כמו נוסחה : גלוי · שלא יהיה בסתר : עתידים · נכונים לעתיד מגזרת ועתדה בשדה לך : (טו) דחופים · כדמות דחופים במהירות : והעיר שושן · שהם היהודים נבוכה כי מה התוש הבירה כי כולה היא משרתי המלך ואין שם יהודי רק מרדכי לבדו : נבוכה · פעל עבר על כן הוא מלעיל מגזרת נבוכים הם בארץ כאדם שהשתגע ולא ידע מה יעשה :

ומרדכי

ד א ומרדכי ידע את כל אשר נעשה ויקרע מרדכי את בגדיו וילבש שק
ואפר ויצא בתוך העיר ויזעק זעקה גדולה ומרה: ב ויבוא עד לפני שער המלך
כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק: ג ובכל מדינה ומדינה מקום אשר
דבר המלך ודתו מגיע אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד שק ואפר יצע
לרבים: ד ותבואינה ק' ותבואנה נערות אסתר וסריסיה ויגידו לה ותתחלחל
המלכה מאד ותשלח בגדים להלביש את מרדכי ולהסיר שקו מעליו ולא
קבל: ה ותקרא אסתר להתך מסריסי המלך אשר העמיד לפניה ותצוהו על
מרדכי לדעת מה זה ועל מה זה: ו ויצא התך אל מרדכי אל רחוב העיר
אשר לפני שער המלך: ז ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו ואת פרשת
הכסף אשר אמר המן לשקול על גנזי המלך ביהודיים יתיר י' לאבדם: ח ואת
פתשגן כתב הדת אשר נתן בשושן להשמידם נתן לו להראות את אסתר
ולהגיד לה ולצוות עליה לבוא אל המלך להתחנן לו ולבקש מלפניו על
עמה: ט ויבוא התך ויגד לאסתר את דברי מרדכי: י ותאמר אסתר להתך
ותצוהו אל מרדכי: יא כל עבדי המלך ועם מדינות המלך ידעים אשר כל איש
ואשה אשר יבוא אל המלך אל החצר הפנימית אשר לא יקרא אחת דתו
להמית לבד מאשר יושיט לו המלך את שרביט הזהב וחיה ואני לא נקראתי
לבוא אל המלך זה שלושים יום: יב ויגידו למרדכי את דברי אסתר: יג ויאמר
מרדכי להשיב אל אסתר אל תדמי בנפשך להמלט בית המלך מכל היהודים:
יד כי אם החרש תחרישי בעת הזאת רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר
ואת ובית אביך תאבדו ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות: טו ותאמר

ת"א ומרדכי ידע את כל אשר נעשה · מגילה טו: כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק · ברכות שם: ותתחלחל המלכה
מאד · מגילה טו סוטה כ נדה עא: ותקרא אסתר להתך · מגילה טו בתרא ד: ויגידו למרדכי את דברי אסתר · מגילה טו:

רש"י

(א) ומרדכי ידע · בעל החלום אמר לו שהסכימו העליונים על כך לפי שהשתחוו לצלמו של נבוכדנצר ושנהנו מסעודת אחשורוש: (ב) כי אין לבוא · אין דרך ארץ לבוא אל שער המלך בלבוש שק: (ג) דבר המלך ודתו · כשהשלוחים נושאי הספרים עוברים שם נתנה הדת בעיר: (ז) פרשת הכסף · פירוש הכסף: (יג) אל תדמי בנפשך · אל תחשבי כמו והיה כאשר דמיתי: אל תדמי בנפשך · אל תהא סבורה והעיר שושן נבוכה היהודים שבה: להמלט ביום ההריגה בבית המלך שאין את רוצה לסכן את עצמך עכשיו על הספק לבוא אל המלך שלא ברשות: (יד) ומי יודע אם לעת כזאת הגעת · ומי יודע אם יחפוץ בך המלך לשנה הבאה שהוא זמן ההריגה: לעת כזאת · שהוא היה עומד בניסן וזמן ההריגה באדר לשנה הבאה: הגעת למלכות · אם תגיעי לגדולה שאת בה עכשיו:

אבן עזרא

(א) ומרדכי · כאשר ידע זה הדבר מיד קרע בגדיו: ויצא בתוך העיר · כי היא עילם המדינה: (ב) כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק · כי הוא דרך בזיון המלכות: (ג) ומספד · קינות: יוצע · הכבד הדגוש הנוסף והאות חסר הוא יו"ד כיו"ד אלא הוא והנכון בעיני כי היו"ד שרש כיו"ד אשר יולד לו והוא מבנין הכבד הדגוש שלא נקרא שם פועלו · יש בדברי יחיד שהוא הוא היאל והקרוב אלי כי לא נמשכו ימיו עד מלוך אחשורוש כי זקן היה ומעלת החכמה לא תסור: (ד) ותתחלחל · מגזרת חיל אחז יושבי פלשת מהפעלים השניים שם כפולים: (ו) פרשת · מגזרת לפרוש להם שביאר להם דבר הכסף: ביהודים · בעבור היהודים: לאבדם · והטעם למחות שמם: (ח) אשר נתן · בנין נפעל והנו"ן מובלע בתי"ו: (ט) בשושן להשמידם · הטעם כתב דת אשר נתן להשמיד את כל אשר בשושן כי הוא עיר היהודים: (יא) ועם מדינות המלך · אפילו העם יודעים זה: אחת דתו · אחת היא דת המלך לכל להמית: לעולם לבד · יבא עם מ"ם או מאחריו או מלפניו לבד מאחד ואם לבד כן נזכיר שמך: יושיט · לשון תרגום כמו ישלח ואין לו ריע במקרא: שרביט · מלה רביעית והטעם כשבט ויש אומרים שהרי"ש נוסף כרי"ש שרברת ואיננו אמת כי הרי"ש איננה מהותיות שמשרתות רק נכפל ככפל פ"א ונאסופים עם רי"ש סגריר: (יג) אל תדמי · תחשבי מגזרת כאשר דמיתי ושניהם מגזרת דמיון במחשבת הנפש: (יד) דגשות נו"י והנלוה לאסרון נו"ן השורש והטעם שיעמוד רוח והצלה ליהודים מדרך אחרת ולא על ידך ואם תחשבי שתמלטי האחד וכל בית אביך עמך: ומי יודע אם לעת כזאת · הטעם מי יודע שמא לא הגעת למלכות אלא בעבור העת הזאת שתושיעי את ישראל·

אסתר להשיב אל־מרדכי: טז לך כנוס את־כל־היהודים הנמצאים בשושן
וצומו עלי ואל־תאכלו ואל־תשתו שלשת ימים לילה ויום גם־אני ונערתי
אצום כן ובכן אבוא אל־המלך אשר לא־כדת וכאשר אבדתי אבדתי:
יז ויעבר מרדכי ויעש ככל אשר־צותה עליו אסתר: ה א ויהי ׀ ביום השלישי
ותלבש אסתר מלכות ותעמד בחצר בית־המלך הפנימית נכח בית המלך
והמלך יושב על־כסא מלכותו בבית המלכות נכח פתח הבית: ב ויהי כראות
המלך את־אסתר המלכה עמדת בחצר נשאה חן בעיניו ויושט המלך לאסתר
את־שרביט הזהב אשר בידו ותקרב אסתר ותגע בראש השרביט: ג ויאמר
לה המלך מה־לך אסתר המלכה ומה־בקשתך עד־חצי המלכות וינתן לך:
ד ותאמר אסתר אם־על־המלך טוב יבוא המלך והמן היום אל־המשתה אשר־
עשיתי לו: ה ויאמר המלך מהרו את־המן לעשות את־דבר אסתר ויבא המלך
והמן אל־המשתה אשר־עשתה אסתר: ו ויאמר המלך לאסתר במשתה
היין מה־שאלתך וינתן לך ומה־בקשתך עד־חצי המלכות ותעש: ז ותען
אסתר ותאמר שאלתי ובקשתי: חצי הספר בפסוקים ח אם־מצאתי חן בעיני המלך
ואם־על־המלך טוב לתת את־שאלתי ולעשות את־בקשתי יבוא המלך והמן
אל־המשתה אשר אעשה להם ומחר אעשה כדבר המלך: ט ויצא המן ביום
ההוא שמח וטוב לב וכראות המן את־מרדכי בשער המלך ולא־קם ולא־זע
ממנו וימלא המן על־מרדכי חמה: י ויתאפק המן ויבוא אל־ביתו וישלח ויבא

ת"א לך כנוס את כל היהודים · שם : וצומו עלי וגו' ואל תשתו · יבמות קכא : וכאשר אבדתי אבדתי · מגלה ו : ויעבר מרדכי · שם : ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות · שם יד זוהר פ' חקת · ותעמד בחצר בית המלך הפנימית · מגלה פ"א דף ע"ו : ויהי כראות המלך את אסתר המלכה · שם : ויאמר לה המלך מה לך · שם : יבא המלך והמן · שם :

רש"י

(טז) אשר לא כדת · שאין דת ליכנס אשר לא יקרא · ומ"א אשר לא כדת שעד עתה באונס ועכשיו ברצון : וכאשר אבדתי אבדתי · וכאשר התחלתי לילך לאבוד אלך ואמות · ומ"א וכאשר אבדתי מבית אבא אובד ממך שמעכשיו שאני ברצון נבעלת לעובד כוכבים אני אסורה לך: (יז) ויעבור מרדכי · על דת להתענות בי"ט ראשון של פסח שהתענה י"ד בניסן וט"ו וט"ז שהרי ביום י"ג נכתבו הספרים : (א) מלכות · בגדי מלכות ורבותינו אמרו שלבשתה רוח הקודש כמה דאת אמר ורוח לבשה את עמשי : (ג) עד חצי המלכות · דבר שהוא באמצע ובחצי המלכו' הוא בהמ"ק שהתחילו לבנותו בימי כורש וחזר בו וצוה לבטל המלאכה ואחשורוש שעמד אחריו גם הוא בטל המלאכה ופשוטו של מקרא אף אם תשאלי ממני חצי המלכות אני אתן לך: (ד) יבוא המלך והמן · רבותינו אמרו טעמים הרבה בדבר מה ראתה אסתר שזימנה את המן כדי לקנאו במלך ובשרים שהמלך יחשוב שהוא חושק אליה ויהרגנו ועוד טעמים רבים : (ה) אל המשתה · כל סעודה נקראת על שם היין שהוא עיקר : ומחר אעשה כדבר המלך · מה שבקשת ממני כל הימים לגלות לך את עמי ואת מולדתי : (י) ויתאפק · נתחזק לעמוד על כעסו כי היה ירא להנקם בלא רשות ויתאפק

אבן עזרא

ישראל: (טז) לך כנוס · אסוף וכמוהו לכנוס את הגרים: הנמצאים בשושן · בעיר: וצומו עלי · בעדי: שלשת ימים · עד יום השלישי והנה לא אכלו בערב והתענו שני ימים ושני לילות כי הכתוב הוא לילה ויום והנה אסתר נעתה כאלהיה על כן התענתה ולא בטחה ביופיה כי פני המתענה משתנים אף כי יום השלישי: וכאשר אבדתי · שאינני יושבת עם עמי אובד לגמרי ובא פועל עבר תחת עתיד והטעם על מחשבתה וכמוהו וכאשר שכלתי שכלתי: (א) ותלבש אסתר מלכות · הטעם לבוש מלכות כי מלת והלבש לעדה נכנסה אל החצר הפנימית ושומרי השער לא יכלו לדבר לה מאומה כי היא המלכה: (ג) ויתן לך · חפצך או דברך: (ה) מהרו את המן · הנה הוא פועל יוצא ויתכן להיות כן מהר המלט שמה והטעם מהר נסך: (ח) ומחר אעשה · שאומר שאלתי ולפי דעתי שאיחרה אסתר לדבר ביום הראשון במשתה היין בעבור שלא ראתה אות אוה שהידע השם בעבור תענית ישראל וכאשר עשה ביום השני דבר גדולת מרדכי חזק לבה: (ט) ולא זע · והוא חסר ס"א כמו וביום רד מאד מגורת יתגרו בזוע והנכון בעיני שהוא מן השניים כמו ביום שיזועו כטעם פחד ושטעה: (י) ויתאפק המן · שלא גילה סודו לאדם עד בואו אל ביתו והוא מגזרת להתאפק וקרוב מטעם לבבול:

ורוב

את אהביו ואת־זרש אשתו: יא ויספר להם המן את־כבוד עשרו ורב בניו ואת כל־אשר גדלו המלך ואת אשר נשאו על־השרים ועבדי המלך: יב ויאמר המן אף לא־הביאה אסתר המלכה עם־המלך אל־המשתה אשר־עשתה כי אם־אותי וגם־למחר אני קרוא־לה עם־המלך: יג וכל־זה איננו שוה לי בכל־עת אשר אני ראה את־מרדכי היהודי יושב בשער המלך: יד ותאמר לו זרש אשתו וכל־אהביו יעשו־עץ גבה חמשים אמה ובבקר ׀ אמר למלך ויתלו את־מרדכי עליו ובא־עם־המלך אל־המשתה שמח וייטב הדבר לפני המן ויעש העץ: ס ו א בלילה ההוא נדדה שנת המלך ויאמר להביא את־ספר הזכרנות דברי הימים ויהיו נקראים לפני המלך: ב וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי על־בגתנא ותרש שני סריסי המלך משמרי הסף אשר בקשו לשלח יד במלך אחשורוש: ג ויאמר המלך מה־נעשה יקר וגדולה למרדכי על־זה ויאמרו נערי המלך משרתיו לא־נעשה עמו דבר: ד ויאמר המלך מי בחצר והמן בא לחצר בית־המלך החיצונה לאמר למלך לתלות את־מרדכי על־העץ אשר־הכין לו: ה ויאמרו נערי המלך אליו הנה המן עמד בחצר ויאמר המלך יבוא: ו ויבוא המן ויאמר לו המלך מה־לעשות באיש אשר המלך חפץ ביקרו ויאמר המן בלבו למי יחפץ המלך לעשות יקר יותר ממני: ז ויאמר המן אל־המלך איש אשר המלך חפץ ביקרו: ח יביאו לבוש מלכות אשר לבש־בו המלך וסוס אשר רכב עליו המלך ואשר נתן כתר מלכות בראשו: ט ונתון הלבוש והסוס על־יד־איש משרי המלך הפרתמים והלבישו את־האיש אשר המלך חפץ ביקרו והרכיבהו על־הסוס ברחוב העיר וקראו לפניו ככה יעשה

ת"א ויספר להם המן · שם: אף לא הביאה אסתר · זוכר פ' תצוה: וכל זה איננו שוה לי · מגלה שם: בלילה ההוא נדדה שנת המלך · שם ויט: ויאמר להביא את ספר הזכרונות · מגלה טו: לא נעשה עמו דבר · שם טז: הכין לו · שם: ויאמר המן בלבו · שם:

פת"ח באתנח — רש"י — דגש אחר שורק

רש"י

אינפני"ר בלע"ז: (יג) איננו שוה לי · איני חש לכל הכבוד אשר לי: בכל עת וגו' · אמרו רבותינו שהיה מראה לו שטר מכירה שמכר עצמו לעבד על חוסר מזונות כשנתמנו ראשי גייסות מרדכי והמן במלחמה אחת: (א) נדדה שנת המלך · נס היה ויש אומרים שם את לבו על שזימנה אסתר את המן שמא נתנה עיניה בו ויהרגהו: להביא את ספר הזכרונות · דרך המלכים כשישנתן נודדת אומרים לפניהם משלים ושיחות עד שישנתן חוזרת עליהם · ורבותינו אמרו מתוך שנתן לבו על המן ואסתר אמר א"א שלא ידע אדם שהוא אוהבי עליהם ויגלה לי ואמר ואמר שמא עשה לי אדם טובה ולא גמלתיו ואין חוששין עוד לי לפיכך ויאמר להביא את ספר הזכרונות: (ט) ונתון הלבוש והסוס על יד איש · ואת הכתר לא

אבן עזרא

(יא) ורוב בניו · אמרו המדקדקים כי פירושו גדולת בניו כמו קרית מלך רב כי איך יגיד לאשתו היו לו בנים רבים ולפי דעתי שכן הוא כפר לאוהביו עם אשתו מזלו הטוב ויש לו עושר רב ובנים רבים וכל זה לא ישוה בעיניו מאומה אע"פ שהמלך גדלו ומרוב גדולתו שתה עם המלכה וישתה עוד מחר: (יג) וטעם יושב בשער המלך · בעבור שהיא מעלה גדולה והוא מכעיס אותי: (א) בלילה ההוא · בדרש שנת מלכו של עולם והטעם שהשם לא יישן רק שומר ישראל וסבב סיבות וכיוצא מעשים שעברו בעבור שנדדה שנת המלך · יש אומרים כי טעם להביא ספר דברי הימים להתענג בשמיעת דבריו שעברו ויש אומרים בעבור שנדדה שנתו שמא עונש הוא על דבר שנדר ולא קיימו וזה קרוב אלי: (ג) יקר · הוא שם ולעולם הוא קמץ רק אם היה סמוך כמו ואת יקר תפארת גדולתו ואם היה שם התואר והיה היו"ד קמוץ כקמץ גדול וכאשר יסמך יתערב עם השם הסמוך יקר רוח איש תבונה והטעם יקרים בעיניהם: (ו) חפץ ביקרו · המלך חפץ לעשות יקר לו: ויאמר המן בלבו · יש בדברי יחיד כי מזה הכתיב נלמוד כי בנבואה נכתבה זאת המגלה כי מי יודע תעלומות לב כי אם השם שיגלה סודו אל עבדיו הנביאים · ואחרים אמרו כי היה דרך סברא כי המן גילה סודו אחר כן או ביום ענשו וכמוהו ויאמר עשו בלבו · והאמת כי זאת המגלה ברוח הקדש נכתבה · מגלה למי יחפוץ וגם ודרכו יחפוץ שני משקלים: (ח) יביאו · כמשמעו: ואשר נתן כתר מלכות בראשו · יש אומרים שהרגיש שחרה המלך על כתר המלכות בעבור כבוד המלכות על כן אמר ונתון הלבוש והסוס ולא הזכיר הכתר והנכון בעיני שנ"ע בראשו של הסוס כי יש סוס של מלך שישימו כתר מלכות בראשו

לאיש אשר המלך חפץ ביקרו: י ויאמר המלך להמן מהר קח את־הלבוש ואת־הסוס כאשר דברת ועשה־כן למרדכי היהודי היושב בשער המלך אל־תפל דבר מכל אשר דברת: יא ויקח המן את־הלבוש ואת־הסוס וילבש את מרדכי וירכיבהו ברחוב העיר ויקרא לפניו ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו: יב וישב מרדכי אל־שער המלך והמן נדחף אל־ביתו אבל וחפוי ראש: יג ויספר המן לזרש אשתו ולכל־אהביו את כל־אשר קרהו ויאמרו לו חכמיו וזרש אשתו אם מזרע היהודים מרדכי אשר החלות לנפל לפניו לא־תוכל לו כי־נפול תפול לפניו: יד עודם מדברים עמו וסריסי המלך הגיעו ויבהלו להביא את־המן אל־המשתה אשר־עשתה אסתר: ז א ויבא המלך והמן לשתות עם־אסתר המלכה: ב ויאמר המלך לאסתר גם ביום השני במשתה היין מה־שאלתך אסתר המלכה ותנתן לך ומה־בקשתך עד־חצי המלכות ותעש: ג ותען אסתר המלכה ותאמר אם־מצאתי חן בעיניך המלך ואם־על־המלך טוב תנתן לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי: ד כי נמכרנו אני ועמי להשמיד להרוג ולאבד ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי כי אין הצר שוה בנזק המלך: ה ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה מי הוא זה ואי־זה הוא אשר־מלאו לבו לעשות כן: ו ותאמר אסתר איש צר ואויב המן הרע הזה והמן נבעת מלפני המלך והמלכה: ז והמלך קם בחמתו ממשתה היין אל־גנת הביתן והמן עמד לבקש על־נפשו מאסתר המלכה כי ראה כי־כלתה אליו הרעה מאת המלך: ח והמלך שב מגנת הביתן אל־בית ו משתה

ת"א ועשה כן למרדכי · מגלה טז: ויקח המן את הלבוש · שם: ויקרא לפניו ככה יעשה · שם: וישב מרדכי · שם: ויספר המן · שם: אם מזרע היהודים · שם עקידה שער כז: וסריסי המלך · מגלה שם: אם מצאתי חן בעיניך · שבת בשאלתה עקידה שער מד: כי נמכרנו אני ועמי · מגילה שם: כי אין הצר שוה בנזק המלך · זוהר פ' תצוה: ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה · מגלה פ"א דף טז: איש צר ואויב המן · שם דף יב וטז: והמלך קם · מגילה פ"א דף טו: והמלך שב · שם:

ל' דגושה

רש"י

מכיר שראה עינו של מלך רעה על שאמר שיתנו הכתר בראש אדם: (יב) וישב מרדכי · לשקו ולתעניתו: אבל וחפוי ראש · רבותינו פירשו הדבר במסכת מגילה: (יג) אשר החלות לנפול וגו' · אמרה אומה זו נמשלו לכוכבים ולעפר כשהם יורדים יורדים עד לעפר וכשהם עולים עולים עד לרקיע ועד הכוכבים: (ג) תנתן לי נפשי · שלא אהרג בי"נ באלדר שנגזרת גזרת הריגה על עמי ומולדתי: ועמי · ינתן בבקשתי שלא יהרגו ואם תאמר מה איכפת לך כי איככה אוכל וראיתי וגו': כי אין הצר שוה בנזק המלך · איננו חושש בנזק המלך שאילו רודף אחר הנאתך היה לו לומר מכור אותם לעבדים ולשפחות וקבל הממון או החיה אותם להיות לך לעבדים הם וזרעם: (ה) ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה · כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר שני פעמים אינו אלא למדרש ומדרשו של זה בתחלה היה מדבר עמה ע"י שליח עכשיו שידע שממשפחת מלכים היא דבר עמה הוא בעצמו: (ז) כי כלתה · נגמרה הרעה

אבן עזרא

כאשר ירכב עליו המלך ואין אחד מעבדי המלך ראוי לרכוב עליו וזה דבר ידוע: (יב) נדחף · מעצמו והוא אבל וחפוי ראש פעול והטעם שכסה ראשו והעד ופני המן חפו והוא מגזרת ויחפו ואם הוא בבנין אחר: (יג) ויאמרו לו חכמיו בבוא איד הרשע לא יתכנהו אוהביו עליו טוב: (ג) תנתן לי נפשי · הטעם היא שאלתי כי אם נפשי ומה שכבד טעם תנתן לי: כי נמכרנו · מבנין נפעל והטעם אחר מכרנו והנה והתמכרתם שהם ימכרו עצמם ואין קונה: (ד) ואלו · כמו ואלו חיה אלף שנים והאל"ף נוסף והטעם כי נמכרנו להשמיד ואלו נמכרנו להיותנו עבדים ושפחות הייתי מחרשת כי אין הצרה הזאת שבאה עלינו שוה בעינינו מאומה אע"פ שאין למעלה ממנה אחר הריגה כדי שלא יבא המלך לידי נזק במחשבתו והנה הצר שם כמו צר ומצוק מצאוני או פי' הצר שם הסוחר כי אין האויב שוה שיבא נזק למלך ומלת נזק בלשון ארמית לא לבוי ניזק: (ה) ויאמר המלך אחשורוש ויאמר · פעמים לסורות שהמלך כעס מיד ומרוב כעסו אמר נמבירות מי הוא זה פעמים כאומרו בכעסו מי זה את אמור מי זה אמור מהרה: (ו) תי"ו נבעת · שורש והטעם כמו נבהל מגזרת והנה בעתה: (ז) כי כלתה · כמו כי כלה היא: (ח) והמן נופל · שהיה מתחנן ומשתחוה לרגליה וכראותו כי שב המלך נפל מרוב פחדו

הַיַּ֫יִן וְהָמָן֙ נֹפֵ֔ל עַל־הַמִּטָּה֙ אֲשֶׁ֣ר אֶסְתֵּ֣ר עָלֶ֔יהָ וַיֹּ֣אמֶר הַמֶּ֔לֶךְ הֲ֠גַם לִכְבּ֧וֹשׁ אֶת־
הַמַּלְכָּ֛ה עִמִּ֖י בַּבָּ֑יִת הַדָּבָ֗ר יָצָא֙ מִפִּ֣י הַמֶּ֔לֶךְ וּפְנֵ֥י הָמָ֖ן חָפֽוּ׃ ס ט וַיֹּ֣אמֶר חַ֠רְבוֹנָה אֶחָ֨ד
מִן־הַסָּרִיסִ֜ים לִפְנֵ֣י הַמֶּ֗לֶךְ גַּ֣ם הִנֵּה־הָעֵ֣ץ אֲשֶׁר־עָשָׂ֣ה הָמָ֡ן לְֽמָרְדֳּכַ֞י אֲשֶׁ֧ר דִּבֶּר־
ט֣וֹב עַל־הַמֶּ֗לֶךְ עֹמֵד֙ בְּבֵ֣ית הָמָ֔ן גָּבֹ֖הַּ חֲמִשִּׁ֣ים אַמָּ֑ה וַיֹּ֥אמֶר הַמֶּ֖לֶךְ תְּלֻ֥הוּ עָלָֽיו׃
י וַיִּתְלוּ֙ אֶת־הָמָ֔ן עַל־הָעֵ֖ץ אֲשֶׁר־הֵכִ֣ין לְמָרְדֳּכָ֑י וַחֲמַ֥ת הַמֶּ֖לֶךְ שָׁכָֽכָה׃ ס ח א בַּיּ֣וֹם
הַה֗וּא נָתַ֞ן הַמֶּ֤לֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ֙ לְאֶסְתֵּ֣ר הַמַּלְכָּ֔ה אֶת־בֵּ֥ית הָמָ֖ן צֹרֵ֣ר הַיְּהוּדִ֑יים
יתיר יו"ד וּמָרְדֳּכַ֗י בָּ֚א לִפְנֵ֣י הַמֶּ֔לֶךְ כִּֽי־הִגִּ֥ידָה אֶסְתֵּ֖ר מַ֥ה הוּא־לָֽהּ׃ ב וַיָּ֨סַר הַמֶּ֜לֶךְ
אֶת־טַבַּעְתּ֗וֹ אֲשֶׁ֤ר הֶֽעֱבִיר֙ מֵֽהָמָ֔ן וַֽיִּתְּנָ֖הּ לְמָרְדֳּכָ֑י וַתָּ֧שֶׂם אֶסְתֵּ֛ר אֶֽת־מָרְדֳּכַ֖י עַל־
בֵּ֥ית הָמָֽן׃ ג וַתּ֣וֹסֶף אֶסְתֵּ֗ר וַתְּדַבֵּר֙ לִפְנֵ֣י הַמֶּ֔לֶךְ וַתִּפֹּ֖ל לִפְנֵ֣י רַגְלָ֑יו וַתֵּ֣בְךְּ וַתִּתְחַנֶּן־ל֗וֹ
לְהַֽעֲבִיר֙ אֶת־רָעַת֙ הָמָ֣ן הָֽאֲגָגִ֔י וְאֵת֙ מַחֲשַׁבְתּ֔וֹ אֲשֶׁ֥ר חָשַׁ֖ב עַל־הַיְּהוּדִֽים׃ ד וַיּ֤וֹשֶׁט
הַמֶּ֙לֶךְ֙ לְאֶסְתֵּ֔ר אֵ֖ת שַׁרְבִ֣ט הַזָּהָ֑ב וַתָּ֣קָם אֶסְתֵּ֔ר וַֽתַּעֲמֹ֖ד לִפְנֵ֥י הַמֶּֽלֶךְ׃ ה וַתֹּ֡אמֶר
אִם־עַל־הַמֶּ֨לֶךְ ט֜וֹב וְאִם־מָצָ֧אתִי חֵ֣ן לְפָנָ֗יו וְכָשֵׁ֤ר הַדָּבָר֙ לִפְנֵ֣י הַמֶּ֔לֶךְ וְטוֹבָ֥ה אֲנִ֖י
בְּעֵינָ֑יו יִכָּתֵ֞ב לְהָשִׁ֣יב אֶת־הַסְּפָרִ֗ים מַחֲשֶׁ֜בֶת הָמָ֤ן בֶּֽן־הַמְּדָ֙תָא֙ הָאֲגָגִ֔י אֲשֶׁ֣ר כָּתַ֗ב
לְאַבֵּד֙ אֶת־הַיְּהוּדִ֔ים אֲשֶׁ֖ר בְּכָל־מְדִינ֥וֹת הַמֶּֽלֶךְ׃ ו כִּ֠י אֵיכָכָ֤ה אוּכַל֙ וְֽרָאִ֔יתִי בָּֽרָעָ֖ה
אֲשֶׁר־יִמְצָ֣א אֶת־עַמִּ֑י וְאֵֽיכָכָ֤ה אוּכַל֙ וְֽרָאִ֔יתִי בְּאָבְדַ֖ן מוֹלַדְתִּֽי׃ ס ז וַיֹּ֨אמֶר הַמֶּ֤לֶךְ
אֲחַשְׁוֵרֹשׁ֙ לְאֶסְתֵּ֣ר הַמַּלְכָּ֔ה וּלְמָרְדֳּכַ֖י הַיְּהוּדִ֑י הִנֵּ֨ה בֵית־הָמָ֜ן נָתַ֣תִּי לְאֶסְתֵּ֗ר וְאֹתוֹ֙
תָּל֣וּ עַל־הָעֵ֔ץ עַ֛ל אֲשֶׁר־שָׁלַ֥ח יָד֖וֹ בַּיְּהוּדִֽיים יתיר יו"ד ׃ ח וְאַתֶּ֡ם כִּתְב֣וּ עַל־הַיְּהוּדִים֩
כַּטּ֨וֹב בְּעֵינֵיכֶ֜ם בְּשֵׁ֣ם הַמֶּ֗לֶךְ וְחִתְמ֖וּ בְּטַבַּ֣עַת הַמֶּ֑לֶךְ כִּֽי־כְתָ֞ב אֲשֶׁר־נִכְתָּ֣ב בְּשֵׁם־
הַמֶּ֗לֶךְ וְנַחְתּ֛וֹם בְּטַבַּ֥עַת הַמֶּ֖לֶךְ אֵ֥ין לְהָשִֽׁיב׃ ט וַיִּקָּרְא֣וּ סֹפְרֵֽי־הַמֶּלֶךְ֩ בָּעֵֽת־הַהִ֨יא

ת"א והמן נפל על המטה · שם סנהדרין קח : הגם לכבוש את המלכה · פסחים ק : וחמת המלך · ר"ה הבנה יב מגלה טו סנהדרין קח זבחים קיג : ותשם אסתר את מרדכי על בית המן · מגילה י : ותאמר אם על המלך טוב · קדושין נג : ויקראו ספרי המלך · ר"ה הבנה ז :

רש"י

והשנאה והנקמה : (ח) והמן נופל · המלאך דחפו : על המטה אשר אסתר עליה · דרכן היה לישב בסעודה על לידן ע"ג המטות כמו שאמר בראש הספר מטות זהב וכסף לבני המשתה : הגם לכבוש · לשון תימה הוא · לכבוש לאנוס בחזקה כמו ונכבשה הארץ : (ט) גם הנה העץ · גם רעה אחרת עשה שהכין העץ לתלות אוהבו של מלך שהציל המלך מסם המות :

(א) מה הוא לה · איך הוא קרוב לה : (ג) להעביר את רעת המן · שלא תתקיים עצתו הרעה : (ז) הנה בית המן וגו' · ומעתה הכל רואים שאני חפץ בכם וכל מה שתאמרו יאמינו הכל שמאתי הוא לפיכך אין צריכין אתם להשיבם אלא כתבו ספרים אחרים כטוב בעיניכם : (ח) אין להשיב · אין נאה להשיבו ולעשות כתב

אבן עזרא

ודרך הדרש ידועה : לכבוש את המלכה · כינוי לשכיבה שתהיה תחת רשותו והנה יכריתנה וכמוהו וכבשוה · וטעם עמי בבית ראיתי זה : חפו · המשרתים והטעם כסו פניו כי כן משפט מלכי פרס שיכסו עבדי המלך פני מי שכעס עליו המלך שלא יראהו עוד המלך וזה דבר ידוע בספרי פרס : (ט) חרבונה · יש אומרים כי אליהו ז"ל נדמה למלך כדמות פרסי · (י) והטעם וחמת המלך שככה · שלא נחה חמתו עד תלות המן מגזרת והשכותי מעלי ואם הם שני בניינים : (א) מה הוא לה · שהוא דודה : (ג) העביר · מלה יוצאה כעבור שהוסר מאחד וניתן לאחר וכמוהו ואת העם העביר אותו · ומרדכי מושל על בית המן כי עושר רב היה לו גם עבדים ושפחות כי אין אחר המלך גדול ממנו : וטעם ותוסף לספר · בעבור כי כל שאלתה היתה להשמיד המן : (ה) וכשר · כמעט טוב וכמוהו אי זה יכשר כבוטרות : (ו) כ"ף איככה אוכל · כפול ויש אומרים שהם שתי מלות כמו איכה כי מצאנו איכה הרעה שטעמו כטעם איכה איככה אוכל לחיות : נו"ן נאבדן במקום מ"ם הוא לשון נקבות והטעם באבדן נפשות מולדתי ויותר טוב היות באבדן שם הפועל כמו מכת חרב והרג ואבדן והנו"ן נוסף כי משקלי שמות הפעלים משתנים : (ח) ונחתום · שם הפעל , והטעם ונחתום נחתם במשקל כי נכסף נכספתה · יש לשאול למה כתב מרדכי להרוג שונאי היהודים ורב לו ולהם שימלטו · דע כי חכם גדול היה והנה אחשורוש אמר לו עשה כל מה שתוכל כדי למלט עמך כי הספרים הראשונים שכתב המן נכתבו בשמי ונחתמו בטבעתי לא אוכל להשיבם כי כן דת מדי ופרס והעד בדברי דניאל שלא היה יכול דריוש להצילו והנה הוצרך מרדכי לכתוב כן ועוד בעבור שהיה משנה למלך שיכתוב בשם המלך וניתן לו המלך טבעתו לחתום גם שיהרגו היהודים את אויביהם כאשר עשו להרג אתם והנה המן הפך הדבר שיהרגו היהודים ביום הנזכר וכאשר ידע המלך מתחבולתו הרשע

עליהן

בחדש השלישי הוא־חדש סיון בשלושה ועשרים בו ויכתב ככל־אשר־צוה מרדכי אל־היהודים ואל האחשדרפנים והפחות ושרי המדינות אשר ׀ מהדו ועד־כוש שבע ועשרים ומאה מדינה מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשנו ואל־היהודים ככתבם וכלשונם: י ויכתב בשם המלך אחשורוש ויחתם בטבעת המלך וישלח ספרים ביד הרצים בסוסים רכבי הרכש האחשתרנים בני הרמכים: יא אשר נתן המלך ליהודים ׀ אשר בכל־עיר־ועיר להקהל ולעמד על־נפשם להשמיד להרג כס"ס כ"י ולהרוג כו"ו ונספח מינס לדינה ולאבד את־כל־חיל עם ומדינה הצרים אתם טף ונשים ושללם לבוז: יב ביום אחד בכל־מדינות המלך אחשורוש בשלושה עשר לחדש שנים־עשר הוא־חדש אדר: יג פתשגן הכתב להנתן דת בכל־מדינה ומדינה גלוי לכל־העמים ולהיות היהודים (יתיר יו"ד) עתודים (עתידים קרי) ליום הזה להנקם מאיביהם: יד הרצים רכבי הרכש האחשתרנים יצאו מבהלים ודחופים בדבר המלך והדת נתנה בשושן הבירה: ס טו ומרדכי יצא ׀ מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור ועטרת זהב גדולה ותכריך בוץ וארגמן והעיר שושן צהלה ושמחה: טז ליהודים היתה אורה ושמחה וששן ויקר: יז ובכל־מדינה ומדינה ובכל־עיר ועיר מקום אשר דבר־המלך ודתו מגיע שמחה וששון ליהודים משתה ויום טוב ורבים מעמי הארץ מתיהדים כי־נפל פחד־היהודים עליהם: ט א ובשנים עשר חדש הוא־חדש אדר בשלושה עשר יום בו אשר הגיע דבר־המלך ודתו להעשות ביום אשר שברו איבי היהודים לשלוט בהם ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשנאיהם: ב נקהלו היהודים בעריהם בכל־מדינות המלך אחשורוש לשלח יד במבקשי רעתם ואיש לא־עמד בפניהם כי־נפל פחדם על־כל־

ת"א מהדו ועד כוש · מגילה כ: מדינה ומדינה ככתבה · שם : ככתבם וכלשונם · שם : האחשתרנים בני הרמכים · שם ס"ג : ומרדכי יצא מלפני המלך · מגלה טז : והעיר שושן צהלה ושמחה · שם יא : ליהודים היתה אורה ושמחה · שם טז עקרים מ"ב פכ"ם : ובכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר · שם דף כ : שמחה וששון ליהודים · סוכה נח :

נ"א בלמ"ד מ"ש

רש"י

כתב המלך בזיוף : (ט) ככתבם · באותיות שלה : כלשונו · הוא הדיבור : (י) ביד הרצים · רוכבי סוסים שטוב להם לרוץ : האחשתרנים · מין גמלים הממהרים לרוץ : (יא) ושללם לבוז · כאשר נכתב בראשונות והם בבזה לא שלחו את ידם שהראו לכל שלא נעשה לשם ממון : (יג) פתשגן · אגרת מפורש : (יד) מבוהלים · ממהרים אותם לעשות מהרה לפי שלא היה להם פנאי שהיה להם להקדים רצים הראשונים להעבירם : (טו) ותכריך בוץ · מעטה בוץ סגית העשוי להתעטף : (יז) מתיהדים · מתגיירים :

אבן עזרא

תלוהו על העץ על אשר שלח ידו ביהודים הפך רצון המלך וזה פירוש ובכותה לפני המלך כאשר אפרש והנה כעד הנאמן שנתלה המן. ונוה המלך לכתוב ספרים אחרים ונחתמו בטבעתו כרצונו הראשון וזהו ונהפוך הוא : (ט) מהודו · סוף גבולות מלכותו : (י) רכבי הרכש · מרכוב המלך שאין כמותם : האחשתרנים · י"א הפרדים : הרמכים · בן הסוסות ובן בלשון ישמעאל ברוב מתכונתה כדרך לשון הקדש ובני הסוסיות הוקים מבני האתונות : (טו) ותכריך · זאת הלשון ידועה בדברי קדמונינו ז"ל והטעם כאדרת ביעולף בה : בוץ · הוא הבד והוא מין ממיני פשתים במצרים והוא דק ויקר: והעיר שושן · שם היהודים : והעיר שושן צהלה ושמחה · פירוש צהלה כטעם אורה כאדם שהוא יושב בחושך ויצא לאויר העולם שהוא הפך בלא תמצאי כן היה דבר ישראל : (יז) מגיע · מבנין נוסף רק הוא פועל עומד וכן הגעת למלכות : מתיהדים · מלה זרה ויאמר רבי יונה המדקדק כי מוצאה המלה נלמוד כי מלת תורמין נכונה כי יו"ד יהודה איננה עיקר והנה של במלת מתיהדים שורש גם הוסיף ואמר מדיח ומגיח הנו כמו את מוצאך ואת מובאך כי היה ראוי להיותו מבואך רק בא על דרך חבריו ולא אמר כלום כי וי"ו מבואך אם נוסף איננו המה כי אותיות אהו"י נמצאו נוספים בין בראש המלה ובין באמצע ובין בסוף גם יעדרו ואין כן מ"ם מדיח ומגיח ותשובה על מלת תורמין מה שאמרו רבותינו ז"ל לשון מקרא לחוד ולשון תלמוד לחוד ויתכן היות מתיהדים שיתיחסו על שבט יהודה והנה יהיה בדקדוק יפה : (א) אשר שברו · כמו עיני כל אליך ישברו : ונהפוך הוא · שם התואר מבנין נפעל : (ב) נקהלו היהודים · לאות כי אין להם עריס בשוש :

הָעַמִּים: ג וְכָל־שָׂרֵי הַמְּדִינוֹת וְהָאֲחַשְׁדַּרְפְּנִים וְהַפַּחוֹת וְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ מְנַשְּׂאִים אֶת־הַיְּהוּדִים כִּי־נָפַל פַּחַד־מָרְדֳּכַי עֲלֵיהֶם: ד כִּי־גָדוֹל מָרְדֳּכַי בְּבֵית הַמֶּלֶךְ וְשָׁמְעוֹ הוֹלֵךְ בְּכָל־הַמְּדִינוֹת כִּי־הָאִישׁ מָרְדֳּכַי הוֹלֵךְ וְגָדוֹל: ה וַיַּכּוּ הַיְּהוּדִים בְּכָל־אֹיְבֵיהֶם מַכַּת־חֶרֶב וְהֶרֶג וְאַבְדָן וַיַּעֲשׂוּ בְשֹׂנְאֵיהֶם כִּרְצוֹנָם: ו וּבְשׁוּשַׁן הַבִּירָה הָרְגוּ הַיְּהוּדִים וְאַבֵּד חֲמֵשׁ מֵאוֹת איש בראש דף ואת בסוף ואין לכותבם כמין שירה כהאזינו וכדף אחד לבדו אִישׁ: ז וְאֵת ׀ פַּרְשַׁנְדָּתָא וְאֵת ׀ דַּלְפוֹן וְאֵת ׀ אַסְפָּתָא: ח וְאֵת ׀ פּוֹרָתָא וְאֵת ׀ אֲדַלְיָא וְאֵת ׀ אֲרִידָתָא: ט וְאֵת ׀ פַּרְמַשְׁתָּא וְאֵת ׀ אֲרִיסַי וְאֵת ׀ אֲרִדַי וְאֵת ׀ וַיְזָתָא: י עֲשֶׂרֶת בְּנֵי הָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא צֹרֵר הַיְּהוּדִים הָרָגוּ וּבַבִּזָּה לֹא שָׁלְחוּ אֶת־יָדָם: יא בַּיּוֹם הַהוּא בָּא מִסְפַּר הַהֲרוּגִים בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ: יב וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה הָרְגוּ הַיְּהוּדִים וְאַבֵּד חֲמֵשׁ מֵאוֹת אִישׁ וְאֵת עֲשֶׂרֶת בְּנֵי־הָמָן בִּשְׁאָר מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ מֶה עָשׂוּ וּמַה־שְּׁאֵלָתֵךְ וְיִנָּתֵן לָךְ וּמַה־בַּקָּשָׁתֵךְ עוֹד וְתֵעָשׂ: יג וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב יִנָּתֵן גַּם־מָחָר לַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּשׁוּשָׁן לַעֲשׂוֹת כְּדָת הַיּוֹם וְאֵת עֲשֶׂרֶת בְּנֵי־הָמָן יִתְלוּ עַל־הָעֵץ: יד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְהֵעָשׂוֹת כֵּן וַתִּנָּתֵן דָּת בְּשׁוּשָׁן וְאֵת עֲשֶׂרֶת בְּנֵי־הָמָן תָּלוּ: טו וַיִּקָּהֲלוּ הַיְּהוּדִיִּים יתיר י׳ אֲשֶׁר־בְּשׁוּשָׁן גַּם בְּיוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֲדָר וַיַּהַרְגוּ בְשׁוּשָׁן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אִישׁ וּבַבִּזָּה לֹא שָׁלְחוּ אֶת־יָדָם: טז וּשְׁאָר הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בִּמְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ נִקְהֲלוּ ׀ וְעָמֹד עַל־נַפְשָׁם וְנוֹחַ מֵאֹיְבֵיהֶם וְהָרוֹג בְּשֹׂנְאֵיהֶם חֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים אָלֶף וּבַבִּזָּה לֹא שָׁלְחוּ אֶת־יָדָם: יז בְּיוֹם־שְׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֲדָר וְנוֹחַ בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר בּוֹ וְעָשֹׂה אֹתוֹ יוֹם מִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה: יח וְהַיְּהוּדִיִּים יתיר י׳ אֲשֶׁר־בְּשׁוּשָׁן נִקְהֲלוּ בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר בּוֹ וּבְאַרְבָּעָה עָשָׂר בּוֹ וְנוֹחַ בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר בּוֹ וְעָשֹׂה אֹתוֹ יוֹם מִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה: יט עַל־כֵּן הַיְּהוּדִים הַפְּרוֹזִים הפרזים קרי הַיֹּשְׁבִים בְּעָרֵי הַפְּרָזוֹת עֹשִׂים אֵת יוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ

ת"א ואת פרשנדתא מגלה טז: ויזתא· שם: עשרת בני המן· שם: ובבזה לא· שם: ויאמר המלך לאסתר המלכה· שם: יום משתה ושמחה· פסחים סח: על כן היהודים הפרוזים מגלה ב ויט:

רש"י

(ג) ועושי המלאכה· אותם שהיו ממונים לעשות צרכי המלך: (י) עשרת בני המן· ראיתי בסדר עולם אלו עשרה שכתבו שטנה על יהודה וירושלים כמ"ש בספר עזרא ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים ומה היא השטנה לבטל העולים מן הגולה בימי כורש שהתחילו לבנות את הבית והלשינו עליהם הכותים והבדילום וכשמת כורש ומלך אחשורוש והתנשא המן דאג שלא יתעסקו אותן שבירושלים בבנין ושלחו בשם אחשורוש לשרי עבר הנהר לבטלן: ובבזה לא שלחו את ידם· שלא יתן המלך עין צרה בממון: (יג) ואת עשרת בני המן יתלו על העץ· אותן שנהרגו: (יד) ותנתן דת· נגזר חוק מאת המלך: (יט) הפרזים· שאינם יושבים בערי חומה בי"ד ומוקפים חומה בט"ו כשושן והיקף זה צריך שיהיה מימות יהושע בן נון כך דרשו ולמדו רבותינו: ומשלוח· שם דבר כמו משמר משמע

אבן עזרא

(ד) הולך וגדול· שם הפועל מבנין הקל והנה בוא כשם התואר: (ו) ואבד חמש מאות איש· שם הפועל כמו הנה לא ידעתי דבר היו הכמים בספרד וטמתו על טעם ארידתא וכן פורתא והם השמתים ללא דבר כי אלה השמות הם פרסיים לא עבריים: (י) ובבזה לא שלחו· שם מפעלי הכפל על משקל רנה גם זאת עצה טובה שהיתה הבזה לאוצרות המלך לרצותו: (יב) בשושן הבירה הרגו היהודים· הם אנשי מרדכי הם היהודים אשר בשושן הרגו אויביהם בשושן על כן אמר הכתוב ליהודים אשר בשושן ותנתן גם בשושן ויקהלו היהודים אשר בשושן ולא הזכיר הבירה: (טו) וטעם ויקהלו· שהיו מפוזרים נפטלות: ועמוד על נפשם· ונוח מאויביהם והרוג· שמות הפעלים: (יט) הפרזים· כמו חדלו פרזון: ומשלוח· שם בקובץ

אדר שמחה ומשתה ויום טוב ומשלוח מנות איש לרעהו : כ ויכתב מרדכי את־הדברים האלה וישלח ספרים אל־כל־היהודים אשר בכל־מדינות המלך אחשורוש הקרובים והרחוקים : כא לקים עליהם להיות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר ואת יום חמשה עשר בו בכל־שנה ושנה : כב כימים אשר־נחו בהם היהודים מאיביהם והחדש אשר נהפך להם מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב לעשות אותם ימי משתה ושמחה ומשלח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים : כג וקבל היהודים את אשר־החלו לעשות ואת אשר־כתב מרדכי אליהם : כד כי המן בן־המדתא האגגי צרר כל־היהודים חשב על־היהודים לאבדם והפל פור הוא הגורל להמם ולאבדם : כה ובבאה לפני המלך אמר עם־הספר ישוב מחשבתו הרעה אשר־חשב על־היהודים על־ראשו ותלו אתו ואת־בניו על־העץ : כו על־כן קראו לימים האלה פורים על־שם הפור על־כן על־כל־דברי האגרת הזאת ומה־ראו על־ככה ומה הגיע אליהם : כז קימו וקבל וקבלו קרי היהודים עליהם ועל־זרעם ועל כל־הנלוים עליהם ולא יעבור להיות עשים את־שני הימים האלה ככתבם וכזמנם בכל־שנה ושנה : כח והימים האלה נזכרים ונעשים בכל־דור ודור משפחה ומשפחה מדינה

ת"א שמחה ומשתה ויום טוב · מגלה ה : ומשלח מנות איש לרעהו · מגילה ז : להיות עשים את יום ארבעה עשר · מגילה ב · כימים אשר נחו בהם היהודים · שם : לעשות אותם ימי משתה ושמחה · שם דף ה : וקבל היהודים · זוהר פ' כי תשא : ותלו אותו ואת בניו על העץ · מגילה יט : ומה ראו על ככה ומה הגיע · שם : קימו וקבל היהודים · שבת פח מגילה ז שבועות לט : ולא יעבור · מגלה ב' : להיות עשים את שני הימים האלה · שם יז : בכל שנה ושנה · שם דף ד ודף ו : והימים האלה · מגילה יז ודף יח כ : משפחה ומשפחה מדינה ומדינה ועיר ועיר · שם ב' ג' :

רש"י

לפיכך השי"ן נקודה רפי : (כ) ויכתוב מרדכי · היא המגלה הזאת כמו שהיא : (כד) כי המן בן המדתא · חשב לסומם ולאבדם : (כה) ובבאה · אסתר אל המלך להתחנן לו : אמר עם הספר · אמר המלך בפיו וצוה לכתוב ספרים שתשוב מחשבתו הרעה בראשו : (כו) על כן על כל דברי האגרת הזאת · נקבעו הימים האלה ולכך נכתבה לדעת דורות הבאים : ומה ראו · עושי המעשים האלו שעשאום : ומה הגיע אליהם · מה ראה אחשורוש שנשתמש בכלי הקודש ומה הגיע אליהם שבא שטן ורקד ביניהם והרג את ושתי ומה ראה המן שנתקנא במרדכי ומה הגיע אליו שתלו אותו ואת בניו ומה ראה מרדכי שלא יכרע ולא ישתחוה ומה ראתה אסתר שזימנה להמן : (כז) הנלוים עליהם · גרים העתידים להתגייר : ככתבם · שתהא המגילה כתובה כתב אשורית : (כח) נזכרים · בקריאת מגילה : ונעשים · משתה ושמחה וי"ט לתת מנות

אבן עזרא

המאחר מנינן הככד הנוסף בעבור תוספת המ"ס ומלאכו הנני מבליח כך : מנות · חלקים כמו מנה אחת אפים : (כ) ויכתוב מרדכי · לבדו לקיים בשנה ההיא וככה כל השנים שמחת ימי הפורים : (כב) וטעם כימים אשר נחו בהם היהודים · בעבור שחשבון שנותינו יותחשב בסוף המחזור בשנת החמה רק הדשינו הם אחר הלבנה והנה פירוש כימים שיהיו הימים קרובים בערך לימים הראשונים שהיו בהם הפורים וזה יתכן לנו תוספת אדר שני על כן הוצרך הכתוב לומר והחדש אשר נהפך להם ולעולם יהיה הסמוך לניסן בשנה פשוטה או מעוברת ומפרשים אמרו כי טעם והחדש על אדר שני ואחרים אמרו כי הימים יום ארבעה עשר וחמשה עשר ואם כן היה ראוי שיאמר והחדש ולא והחדש : (כג) וקבל · כמו לשון ארמית ובא לשון יחיד בכל אחד ואחד קבל כמו בנות צעדה או שהחסר מלת כל והראשון הוא הנכון ומדקדק אמר כי וקבל שב למרדכי והוא יוצא לשנים פעולים א"כ מה טעם את אשר החלו לעשות רק הוא שקבלו אשר עשו בתחלה כי עשו בשנה ההיא פורים : ואת אשר כתב מרדכי · לעשות כן בכל שנה ושנה : (כד) כי המן בן המדתא · הטעם דין הוא שיקבלו זה כי לולי זאת התשועה נמחה שמם ושם זרעם ויזכרו אותה בכל שנה להודות השם אשר לו נתכנו עלילות : דגשות מ"ם להמם · להסרון מ"ם הכפל : (כה) ובבאה לפני המלך · הטעם כי המן חשב לאבד היהודים וכאשר באה אסתר אל המלך והתנקש על עצמה אמר המלך שיכתוב עם הספר ישוב מחשבתו הרעה על כן בטלו הספרים הראשונים פירוש על כן השני : (כו) על כל דברי האגרת הזאת · מגזרת אגרה בקציר מאכלה והטעם מחברת המלים : ומה ראו · בעבור שראו הפלאים : ומה הגיע · במאמצעות האזנים : (כז) הנלוים · הם הגרים : ולא יעבור · אין רשאי יהודי לעוברו : ככתבם · הטעם שתקרא המגלה בעבור שצורת כסופר הפסיק הפסוקים ולא היה אחר שנים רבות ליוו חכמינו ז"ל שלא יפסוק הקורא אלא בסוף הפסוק : בכל שנה ושנה · פשוטה או מעוברת והנה עתה הזכיר מה שקימו היהודים כאשר כתב מרדכי לקיים עליהם : (כח) והטעם והימים האלה חכרים ונעשים · לעשות כן כל המשפחות וכל המדינות שלא יחשוב אדם כי אינו חייב מי שהוא במקום שלא

ומדינה ומדינה ועיר ועיר וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם: ס כט ותכתב אסתר המלכה בת אביחיל ומרדכי היהודי את כל תקף לקים את אגרת הפרים הזאת השנית: ל וישלח ספרים אל כל היהודים אל שבע ועשרים ומאה מדינה מלכות אחשורוש דברי שלום ואמת: לא לקים את ימי הפרים האלה בזמניהם כאשר קים עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה וכאשר קימו על נפשם ועל זרעם דברי הצומות וזעקתם: לב ומאמר אסתר קים דברי הפרים האלה ונכתב בספר: ס י א וישם המלך אחשרש אחשורוש קרי מס על הארץ ואיי הים: ב וכל מעשה תקפו וגבורתו ופרשת גדלת מרדכי אשר גדלו המלך הלוא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס: ג כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש וגדול ליהודים ורצוי לרב אחיו דרש טוב לעמו ודבר שלום לכל זרעו:

ת׳ רבתי

סכום פסוקי מגילת אסתר מאה ושבעים ושבעה וסימן על כן קראו לימים האלה פורים • וחציו עשרה וכסימן בא נר ותציו ותתן אסתר ופאשר:

ת״א וימי הפורים האלה לא יעברו • שם ז: וזכרם לא יסוף מזרעם • עקידה שער סט: ותכתב אסתר המלכה וגו׳ ומרדכי • שם יט: לקים את אגרת הפורים הזאת השנית • מגילה ו: דברי שלום ואמת • שם טז: ומאמר אסתר קים • שם: וישם המלך אחשורוש מס על הארץ • מגילה יא חגיגה ח: על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס • מגילה ז ודף יב: כי מרדכי היהודי • מגילה טז:

רש״י

ומתנות: משפחה ומשפחה • מתאספין יחד ואוכלין ושותין יחד וכך קבלו עליהם שימי הפורים לא יעברו: וזכרם • קריאת מגלה: לא יסוף • תרגום של יהוס דמתרגם עד תום עד דסף וא״א לו להיות מגזרת פן תספה מגזרת עתה אספה יום אחד שא״כ היה לו לכתוב לא יספה מזרעם: (כט) את כל תוקף • תוקפו של נס של אחשורוש ושל המן ושל מרדכי ושל אסתר: השנית • לשנה השניה חזרו ושלחו ספרים שיעשו פורים: (לב) ומאמר אסתר קיים וגו׳ • אסתר בקשה מאת חכמי הדור לקבעה ולכתוב ספר זה עם שאר הכתובים וזהו ונכתב בספר: (ג) לרוב אחיו • ולא לכל אחיו מלמד שפירשו ממנו מקצת סנהדרין לפי שנעשה קרוב למלכות והיה בטל מתלמודו: לכל זרעו • שונא על עמו לכל זרע עמו: חסלת מגלת אסתר

אבן עזרא

היה עם יהודי בימי הנסים או במדינה הזאת: יסוף • יכלה כמו יחדו יסופו והם מאמינים כי המגלה בצלותי בלא״ד והנה זאת הפרשה תגידה שאמרו ישראל זאת המגלה ואחר כך נעשה על כן הוצרך מרדכי שהכתוב אסתר בעבור שהיא מלכה: (כט) את כל התוקף • כמו חוזק וכמוהו ואם יתקפו האחד והנה התוקף היא והוא: וטעם השנית • בעבור אגרת מרדכי שכתב בראשונה: (ל) וטעם דברי שלום • שלא יפחדו בעבור שעזבו מצות פורים: וטעם אמת • שהם חייבים לשמור הפורים כאשר קבלו על נפשם והעד על זה הפי׳ שהוא אמת ואמר אסתר קיים דברי הפורים והנה לא נתקיים על יד מרדכי לבדו עד שכתבה אסתר וטעם קיימו על נפשם ועל זרעם דברי הצומות על דעת רבים על יום תענית אסתר והמכחישים אמרו כי על שלשה ימים שהתענו בניסן הכתוב מדבר וכל ישראל ראויין להתענות כן תמיד ולפי דעתי שחכמים ז״ל קבעו התענית יום הספד וטעם דברי הצומות על הנזכרים בספר זכריה שהן בתמוז ואב ותשרי וטבת והטעם כי קיימו היהודים על נפשם לצום בימי הפורים כאשר קיימו על נפשם ועל זרעם להתענות בימי אבלם כאשר הוקבעו השיר ושרף הבית כי הגבית לא יום שיתענו כאשר אפרש במקומו ואתנו חייבים שלא נסיג גבול ראשונים: (לא) וטעם וזעקתם • להתפלל ולזעוק אל השם בימי התענית: (לב) ומאמר אסתר • שב אל דברי לא אל הפורים: ונכתב בספר • בפרשת הבי״ת הוא הידוע בימיהם ואבד הספר כאשר לא מצאנו מדרש עדו וספרי שלמה וספרי דברי הימים למלכי ישראל וספר מלחמות ה׳ וספר הישר: (א) וישם המלך אחשורוש מס על הארץ • שאיננה תחת מלכותו רק פחדו ממנו וכן על איי הים הרחוקים ממנו והזכיר זה הכתוב להודיע כי הצליח בכל דרכיו וגדלה גבורתו אחר היות מרדכי לו למשנה: (ב) תקפו • כמו את כל תוקף: ופרשת • מגזרת כי לא פורש: המלך • כאחד בתשבון שאין דומה לו והמשנה כמספר שנים והשלישי תחתיו בשלשה: (ג) ורצוי לרוב אחיו • כי אין יכולת באדם לרצות הכל בעבור קנאת האחים: דורש טוב לעמו • הוא שיעשה טוב לאשר ידרשנו מעמו והנה הוא היה דורש לעשות טוב: זרעו • הם בניו ובני בניו ולעולם הבנים יפחדו מאביהם והוא היה דובר שלום בתחלה אפילו לבניו שהם כעבדיו ואף כי לעמו והנה הזכיר הכתוב גודל מעלתו ומעשותו כאשר הזכיר כן על משה אדונינו והאיש משה ענו מאד מכל האדם:

נשלם מגלת אסתר בעזרת הא׳ל תבירך

קצור תקון סופרים על מגלת אסתר. מספר שערי אפרים

אחשורוש כולם מלאים בשני ווי"ן רק ארבעה חסרים וא"ו בתרא ואחד חסר שני הווי"ן בכתיבה וסימנם שלח יד במלך אחשורש סימן ב' פסוק כ"א · בשם המלך אחשורש סימן ג' פסוק י"ב · ויאמר המלך אחשורש לאסתר המלכה ולמרדכי סימן ח' פ' ז' · ויכתוב בשם המלך אחשורש ויחתם סימן ח' פסוק י' · וישם המלך אחשרש כתיב אחשורוש קרי סי' י"ד פסוק א' : אמן את הדסה סי' ב' פסוק ז' אמן חסר וא"ו : אותי וגם למחר סימן ה' פסוק י"ב אותי מלא בוא"ו : מרדכי · חסר יו"ד אחר הרי"ש : ביהודיים סי' ח' פסוק ז' ביהודיים בשני יודי"ן : גנזי המלך · סי' ה' פסוק י"ד גנזי חסר וא"ו : הגלה · אשר הגלתה סי' ב' פסוק ו' הגלה חסר וא"ו : היושב בשער המלך סי' ו' פסוק י' היושב מלא ו' : הזכרנות דברי הימים סי' וא"ו פסוק א' הזכרנות חסר ו' אחר הרי"ש ומלא ו' אחר הנו"ן : החיצונה · סי' ו' פסוק ד' ומלא יו"ד ומלא וא"ו : החלות · סימן וא"ו פסוק י"ג מלא וא"ו : היהודיים ומרדכי בא סי' ח' פסוק א' היהודיים בשני יודי"ן וכן להיות היהודיים עתודים סי' ח' פסוק י"ג בשני יודי"ן ושאר תיבות היהודים שבמגילה נכתבים ביו"ד אחד לבד : הולך וגדול סי' ט' פסוק ד' הולך מלא בוא"ו : הגורל להמם ולאבדם סימן ט' פסוק כ"ד הגורל מלא בוא"ו : הפורים האלה ונכתב סי' ט' פסוק ל"ב הפורים חסר ו' : ויבזה סימן ג' פסוק ט' ויבזה בה"א י' אחר הנו"ן : ותבואינה סימן ד' פסוק ד' מלא ו' ויו"ד : ויבוא אל ביתו סי' ה' פסוק יו"ד ויבוא מלא בוא"ו : ושתן ויקר סי' ח' פסוק ט"ז ושתן חסר וא"ו : ושתן ליהודים סי' ח' פסוק י"ז ושתן מלא בוא"ו : והפוך הוא סימן ט' פסוק א' והפוך מלא בוא"ו : ומשלח מנות איש לרעהו סי' ט' פסוק י"ט ומשלח חסר ו' : ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים סי' ט' פסוק כ"ב ומשלוח מלא וא"ו : ומתנות לאביונים גם ומתנות מלא וא"ו : ובכתבה סימן ט' פסוק כ"ה ובכתבה חסר ו' : ודבר שלום סימן י' פסוק ג' ודבר חסר ו' · תרבונא · בגתא סי' א' פסוק י' באל"ף בסוף : חרבונה · אחד מן הסריסים סימן ז' פסוק ט' בה"א בסוף : יושב בשער המלך קמץ סי' ב' פ' כ"א יושב מלא בוא"ו : יושב בשער המלך ותאמר כו' סי' ה' פסוק י"ג יושב מלא : כלבושו סימן א' פסוק כ"ב וסימן ג' פסוק י"ג כלבושו מלא ו' : כלבשו סי' ח' פסוק ט' כלבשו חסר ו' : לבוא כדבר המלך סי' א' פסוק י"ב לבוא מלא ו' : לנפול לפניו סימן ו' פסוק י"ג לנפל חסר ו' : לרוץ אחיו סימן י' פסוק ג' לרוץ מלא ו' : מנוחה סימן ט' פסוק ט' מלא ו' וחסר יו"ד אחר התי"ו : מבהלים ודחופים סי' ח' פ' יו"ד מבהלים חסר ו' : מנות לרעהו סימן ט' פסוק י"ט ופסוק כ"ב מנות מלא ו' : מהדו ועד כוש סימן א' וסימן ח' פסוק ט' מהדו חסר ו' אחר הה"א : נערותיה לטוב סי' ב' פסוק ט' נערותיה מלא בוא"ו : ספרי המלך סי' ח' פסוק ט' ספרי חסר וא"ו : עתודים ליום הזה סימן ח' פסוק י"ג עתודים בוא"ו אחר התי"ו כתיב ועתידים ביו"ד קרי · וקדמאה סימן ג' פסוק י"ד עתדים : פרשנדתא ה' קטנה · פרמשתא ש' קטנה · ויזתא וא"ו גדולה וזיי"ן קטנה : לכל היהודים בכל המגילה כתוב חסר וא"ו : רחוב סימן ד' פסוק וא"ו רחוב מלא בוא"ו : שטות מכל עם סימן ג' פסוק ח' שטות חסר וא"ו אחר השי"ן : תכלת וחור סימן א' פסוק י"ט תכלת חסר וא"ו : תר נערה סי' ב' פסוק י"ב ופסוק ט"ו תר חסר וא"ו : תלוהו סי' ז' פסוק ט' תלהו חסר וא"ו אחר הלמ"ד :

תרגום שני על מגלת אסתר

א והוה ביומי אחשורוש הוא אחשורוש חד מן עסר מלכין די מלכו ועתידין בעלמא ואלין אינון עסר מלכין: מלכותא קדמיתא דמלך מלכיא יי צבאות דבעגלא תתגדל מלכותיה עלן · תנינא דנמרוד · תליתאה דפרעה מלכא דמצרים · רביעאה דישראל חמישתא דנבוכדנצר מלכא דבבל · שתיתאה דאחשורוש · שביעאה דיון · תמינאה דרומי · תשיעאה דבן דוד משיחא · עשירתא דמלך מלכיא יי צבאות דבעגלא תתגלי מלכותיה עלן ועל כל דירי ארעא · כד כטת מלכות בבל למובדא מן ארעא ושולטניה יעדי מניה לא הוו ידעין אנשי מדינתא מן ישוון עליהון למלכא וכד מית נבוכדנצר מלכא דבבל קם אויל מרודך בריה בתריה ולא הוו צבין אנשי מדינתיה למוקמיה עליהון ברם מתיבין ואמרין ליה נבוכדנצר אבוך לא הוה מדוריה עם אנשא ואיך טקמין אנהנא יתך מלכא עלינן כבר מתפני אבוך נבוכדנצר ואתי עלנא וקטל יתן · וכד שמע אויל מרודך ית פתגמי הדין דאנשי מדינתיה אמרין ליה · מתיב ואמר להון נבוכדנצר אבא מית וטריד מן עלמא ועד כען לית אתון מהמנין · מתיבין ואמרין ליה נבוכדנצר אבוך ארגיז ית ארעא כלה וית מלכיא כולהון דעלוי מפרש כתבא הזה האיש מרגיז הארץ מרעיש ממלכות · מה עבד אויל מרודך בההיא שעתא על לבי גנזי מלכא ואפיק מתמן שלשון דפרזל ודי נחש ורמא בעקבוי דנבוכדנצר אבוי ונגד ואפיק יתיה מקבריה דהכדין מפרש עלוהי כתבא

פתשגן הכתב

(א) ויהי בימי אחשורוש · הוא אחשורוש אחד מעשרת המלכים אשר מלכו ואשר הם עתידים בעולם · ואלה הם העשרה המלכים · המלכות הראשונה למלך מלכי המלכים ה' צבאות במהרה תתגדל מלכותו עלינו · המלכות השנית לנמרוד · השלישית לפרעה מלך מצרים · הרביעית לישראל · החמישית לנבוכדנצר מלך בבל · הששית לאחשורוש · השביעית ליון · השמינית לרומי · התשיעית למשיח בן דוד · העשירית למלך מלכי המלכים ה' צבאות במהרה תגלה מלכותו עלינו ועל כל יושבי הארץ · כאשר הגיע מלכות בבל להאבד מן העולם וממשלתו לסור ממנו לא היו יודעים אנשי מדינתו מי ישימו עליהם למלך וכמות נבוכדנצר מלך בבל קם אויל מרודך בנו תחתיו ולא היו חפצים אנשי מדינתו להקימו עליהם למלך עוד ואמרו לו הלא נבוכדנצר אביך לא היה גר עם אנשים ואיככה מקימים אנחנו אותך מלך עלינו · כבר פנה נבוכדנצר אביך ויבוא עלינו ויהרוג אותנו · וכשמוע אויל מרודך את הדברים האלה אשר אנשי מדינתו דוברים אליו ענה ויאמר אליהם נבוכדנצר אבי מת ועבר מן העולם ועד עתה אינכם מאמינים · ענו ואמרו לו נבוכדנצר אביך הרגיז את כל הארץ ואת כל הממלכות אשר עליו הכתוב מפרש הזה האיש מרגיז הארץ מרעיש ממלכות מה עשה אויל מרודך בעת ההיא בא אל גנזי המלך ויוציא משם כבלי ברזל ונחשת וישלך אותם בעקבות נבוכדנצר אביו ויסחבהו ויעלהו מקברו כאשר מפרש הכתוב עליו ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב · וכאלות אנשי

תרגום שני

ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב · וכד חזו אנשי מדינתא דעבד אויל מרודך רעות אבוי
דבשמיא קמו כולהון בהדוא רבא ואלבישו ית אויל מרודך ארגונא טבא דמלכותא ויהבו ליה
יקר סגיא ורבו יתירא · מתיב דניאל גברא דתחמדתא ואמר ליה לאויל מרודך הא כל יומי
דנבוכדנצר אבוך לא נפק אסירא מן ביתיה לעלם דהיכדין כתבא מפרש עליה אסיריו לא פתח
ביתה · וכד אתחיבו סנאיהון דיהודאי אתגבר וסליק עליהון נבוכדנצר אבוך ואחריב ית ארעא
דישראל ובזז ית קרתא ירושלם ואוקיד ית בית מקדשא בנורא ואגלי ית עמא דישראל ואיתי
יתהון לבבל ואגלי עמהון ית יהויכין מלכא דבית יהודה ואסר יתיה בבית אסירי תלתין ושבע
שנין מן קדם דלא שם עלוי רעות אבוי דבשמיא ואף נבוכדנצר אתגבר בלבביה ואמר לית מלך
ושליט אלא אנא דהכי מפרש כתבא עלוהי אעלה על במתי עב אדמה לעליון · ביה שעתא עבד
אויל מרודך רעות אבוי דבשמיא ועל לבית אסירי ואפיק מתמן ית יהויכין בר יהויקים מלך
שבטא דבית יהודה ונפקו עמיה כל אסיריא מה עבד אויל מרודך בההיא שעתא על לבי גנזי
מלכא ואפיק מתמן כל משחנין טבן וכל מיני בוסמין ואסחי יתיה ומשח יתיה ואלביש יתיה
לבושא דמלכותא ואכל להם תדירא קדמוהי כל יומי חיוהי ודריוש מדאה קבל מלכותא · הוא
אחשורוש מלכא פרסאה בר דריוש מלכא מדאה הוא אחשורוש דאמר למיתי חמרא מן מאה
ועסרין ושבע מדינן למאה ועסרין ושבע מלכין דגנין קדמוהי דישתי כל גבר וגבר מן חמר
מדינתיה דלא יתנזק · הוא אחשורוש מלכא מעותא הוא אחשורוש מלכא טפשא דאמר תבטל
מלכותי ולא תבטל גזרתי · הוא אחשורוש דמתקלקלן עצתיה ולא תקנן גזרתיהי הוא אחשורוש
דאמר לאגלא ית ושתי מלכתא ערטילתא קדמוהי ולא עלת · הוא אחשורוש דביומוהי איזדבנו
דבית ישראל כגן בלא כסף כדכתיב חנם נמכרתם · הוא אחשורוש דאשתחרו ביומוהי אפוהי
דבית ישראל כשולי קדרה · הוא אחשורוש דאמר למיתי ארזי מן לבנון ודהב מאופיר ולא מיתי ·
הוא אחשורוש דביומוי אתקיים על בית ישראל מה דכתיב בספר אוריתא דמשה בבקר תאמר
מי יתן ערב · הוא אחשורוש · חמשא כתיב בהון הוא ואתקרין רשיען · וחמשא כתיב בהון הוא
ואתקרין צדיקיא · אברם הוא אברהם · הוא אהרן ומשה · הוא משה ואהרן · הוא חזקיהו · הוא
עזרא אלין חמשא צדיקין · וחמשא רשיען · קדמאה נמרוד דכתיב ביה הוא היה גבור ציד · הוא עשו
אבי אדום · הוא דתן ואבירם · הוא המלך אחז · הוא אחשורוש · ועל דאמר ולא עבד אתקצרו
יומוי ברם מלך מהודו ועד כוש מהודו דמערבא ועד כוש דמדינחא על מאה ועסרין ושבע מדינן

פתשגן הכתב

המדינה שעשה אויל מרודך רצון אביו שבשמים קמו כולם בשמחה רבה וילבישו את אויל מרודך לבוש מלכות תכלת וארגמן
ויתנו לו יקר וגדולה וכבוד במאד מאד · עמד דניאל איש חמודות ויאמר אל אויל מרודך הנה כל ימי נבוכדנצר אביך לא
הוציא אסירים ביתה כאשר מפרש עליו הכתוב אסיריו לא פתח ביתה · וכאשר נתחייבו ישראל התגבר ויעל עליהם נבוכדנצר
אביך והחריב את ארץ ישראל · ויבוזו את ירושלים עיר הקודש · וישרוף את בית המקדש באש · ויגל את בני ישראל מארצם ·
ויבא אותם לבבל · ויגל עמהם את יהויכין מלך יהודה ויאסור אותו בבית האסורים שבע ושלשים שנה על אשר לא שם אל
לבו לעשות רצון אביו שבשמים · וגם כ"כ התגאה בלבבו לאמר אין מלך ושליט כי אם אני · כאשר מפרש עליו הכתוב
אעלה על במתי עב אדמה לעליון · בעת ההיא עשה אויל מרודך רצון אביו שבשמים ויבוא אל בית האסורים ויוציא משם את
יהויכין מלך יהודה ויצאו עמו כל האסורים כולם · מה עשה אויל מרודך בעת ההיא בא עוד אל גנזי המלך ויוציא משם כל
מיני שמן המשחה הטובים וכל מיני בשמים וירחץ אותו וימשח אותו וילבש אותו בגדי מלכות ואכל לחם תמיד לפניו כל ימי
חייו ודריוש המדי ישב על כסא מלכותו · הוא אחשורוש המלך הפרסי בן דריוש מלך מדי · הוא אחשורוש אשר צוה להביא יין
משבע ועשרים ומאה מדינה · להשקות את שבע ועשרים ומאה מלכים היושבים לפניו ולמען ישתה כל אחד ואחד מיין מדינתו
ולא יוזק · הוא אחשורוש מלך משוגע הוא אחשורוש מלך טפש אשר אמר תבטל מלכותי ולא תבטל גזרתי · הוא אחשורוש
שהופרו עצותיו ולא קמו גזרותיו · הוא אחשורוש אשר אמר להביא את ושתי המלכה ערומה לפניו ולא באה · הוא אחשורוש
שבימיו נמכרו בית ישראל חנם בלא כסף ככתוב חנם נמכרתם · הוא אחשורוש שבימיו השחירו פניהם של ישראל כשולי קדרה ·
הוא אחשורוש אשר צוה להביא ארזים מן לבנון וזהב מאופיר ולא הובאו · הוא אחשורוש שבימיו נתקיים בבית ישראל מה שכתוב
בספר תורת משה בבקר תאמר מי יתן ערב · הוא אחשורוש · חמשה נאמר בהם הוא · ונקראו רשעים · וחמשה נאמר בהם
הוא · ונקראו צדיקים · אברם הוא אברהם · הוא אהרן ומשה · הוא משה ואהרן · הוא חזקיהו · הוא עזרא · אלה הם החמשה
הצדיקים · וחמשה הרשעים · הראשון נמרוד שכתוב בו הוא היה גבור ציד · הוא עשו אבי אדום · הוא דתן ואבירם · הוא
המלך אחז · הוא אחשורוש · ועל אשר אמר ולא עשה קצרו ימיו רק מלך מהודו ועד כוש · מהודו אשר במערב ועד כוש אשר
במזרח על שבע ועשרים ומאה מדינה · הוא אחשורוש אשר המית אשתו בעבור אוהבו · הוא אחשורוש אשר הרג אוהבו בעבור

בעבור

תרגום שני

הוא אחשורוש דקטל אתתיה מטול רחמוי · הוא אחשורוש דקטל רחמוי המן מטול אתתיה · הוא אחשורוש המלך מהודו ועד כוש והלא הודו וכוש קריבין הויאן חדא לחדא אלא היך דהוה שליט בהודו וכוש דהוון קריבין ליה הכי הוה שליט על מאה ועסרין ושבע מדינן ואפרכיא די להון · דכותיה את משפט דשלמה מלכא שליט בכולי עבר נהרא מתפסח ועד עזה והלא תפסח ועזה קריבין הוין חדא לחדא אלא היך דהוה שליט על תפסח ועזה די הוין קריבין הכי הוה שליט על כולי עבר נהרא עלמא · ארבע הנון דשליטו מסוף עלמא ועד סופיה תרין מן אומי עלמא ותרין מן ישראל · שלמה ואחאב מן ישראל · בשלמה כתיב כדאמרית · באחאב כתיב אם יש גוי וממלכה · ונבוכדנצר ואחשורוש · אלא אחשורוש אתקצרת מלכותיה ולא הוה שליט אלא על מאה ועסרין ושבע מדינן ולמה זכה די שליט על מאה ועסרין ושבע מדינן אלא אמר קודשא בריך הוא עתיד הוא למסבה לאסתר דהיא מן בנת בנתא דשרה דחיית מאה ועסרין ושבע שנין תיעול בת בנתא דשרה דחיית מאה ועסרין ושבע שנין ותמלוך על מאה ועסרין ושבע מדינן : (ב) בימים ביומיא האנון כד הוה יתיב מלכא אחשורוש על כורסיה דהוה מזומן ליה בשושן בירנתא הא כורסיה לא דידיה ולא דאבהתוי אלא כורסיה דמלכא שלמה דאתקין יתיה חירם בר אתתא ארמלתא דצור בחכמה רבא · הוא שלמה מלכא רבא דאמליך יתיה קודשא בריך הוא מסוף עלמא ועד סופיה בתר יי ביה עד דלא אתיליד ממעי אמיה רחם יתיה גלא ליה רזין מסירין ואחוי ליה סתרין עמיקין דעתא וחוכמתא יהב ליה ובינות לבא מן בראשית · הוא הוה מסתכל בבעלי דינא כד הוו אתין למידן קדמוי ועד אנון לא יכילין למללא קדמוי מלי דשקרא מן קדם דהוה ידע בין זכאה ובין חייבא · זיוא והדרא אשתפיך עלוהי וכתרא דמלכותא אתיהיב ברישיה תנא והדרא אלביש יתיה כמא דאלביש לדוד אבוי · כל יומין עבר כבר תלת עסרי שנין ביומא קדמאה דקביל ית מלכותיה ידידיה הוו קרו ליה מטול דהוה רחים למלך עלמא יי צבאות דהיכדין כתבא מפרש וישלח ביד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה · שלמה הוו קרון ליה מטול שלמא דהוה ביומוי דהכן כתבא מפרש ואמר וישב יהודה וישראל לבטח · בן הוו קרין ליה משום דהוה בני ית מקדשא דיי צבאות דהיכדין כתיב בנה בניתי בית זבול לך · איתיאל הוו קרון ליה משום דמימר אלהא הוה בסעדיה דכן כתיב ויחכם מכל האדם · יקה הוו קרון ליה דהוה רב ושליט על כל מלכי ארעא כדינחא ומערבא דכן כתיב ושלמה ישב על כסא דוד אביו · כל מלכיא דחילו מניה כחדא אומיא ולישניא ליה ישתמעון · מסין הוו

פתשגן הכתב

בעבור אשתו · הוא אחשורוש המולך מהודו ועד כוש · והלא הודו וכוש קרובים היו זה לזה · אבל כאשר היה מושל על הודו וכוש הקרובים לו כן היה מושל על שבע ועשרים ומאה מדינה ואייהם · וככה אתה מוצא כתיב בשלמה המלך אשר היה רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה והלא תפסח ועזה קרובים היו זה לזה · אלא כאשר היה רודה על תפסח ועזה אשר היו קרובים כן היה רודה על כל עבר נהר העולם · ארבעה הם אשר מלכו מקצה העולם ועד קצהו שנים מן האומות ושנים מישראל · שלמה ואחאב מישראל בשלמה כתיב כאשר אמרנו · באחאב כתיב אם יש גוי וממלכה · ונבוכדנצר ואחשורוש · אבל אחשורוש קצר מלכותו ולא היה מושל כי אם על שבע ועשרים ומאה מדינה · ומדוע זכה למשול על שבע ועשרים ומאה מדינה · כי כן אמר הקב"ה עתיד הוא לקחת את אסתר לאשה אשר היא מזרע של שרה ואשר היו ימי חייה שבע ועשרים ומאה שנה · תבא בת בתה של שרה אשר חיתה מאה ועשרים ושבע שנים ותמלוך על שבע ועשרים ומאה מדינה : (ב) בימים ההם · כשבת המלך אחשורוש על הכסא המזומן לו בשושן הבירה זה הכסא לא היה לו ולא לאבותיו כי אם כסא אשר למלך שלמה ואשר הכינו חירם בן אשה אלמנה מצור בחכמה רבה הוא שלמה המלך הגדול אשר המליך אותו הקב"ה מקצה העולם ועד קצהו · בחר ה' בו טרם נולד ממעי אמו אהב אותו · גלה לו נסתרי סודות · ויגד לו סתרים עמוקים · חכמה ודעת נתן לו · ובינות לב מימי בראשית · הוא היה מסתכל בבעלי הדין כאשר היו באים לדון לפניו · ואף גם הם לא היו יכולים לדבר לפניו דברי כזב · כי הוא היה יודע להבחין בין זכאי ובין חייב · הוד והדר נשפך עליו · וכתר מלכות נתן בראשו · חן וחסד הלביש אותו כאשר הלביש את דוד אביו · והימים אשר עבר טרם ימלוך בן שלש עשרה שנה · ביום הראשון השבת על כסא מלכותו היו קוראים לו ידידיה · על אשר היה אוהב אותו מלך העולם ה' צבאות שמו · כאשר הכתוב מפרש וישלח ביד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה · שלמה היו קוראים לו על אודות השלום · אשר היה בימיו שכן כתוב וישב יהודה וישראל לבטח · בן היו קוראים לו יען אשר בנה את מקדש ה' צבאות שכן כתוב בנה בניתי בית זבול לך · איתיאל היו קוראים לו בעבור אשר רוח אלהים בו שכן כתוב ויחכם מכל האדם · יקה היו קוראים לו על כי היה רב ושליט על כל מלכי ארץ מזרח ומערב שכן כתוב ושלמה ישב על כסא דוד אביו · כל המלכים היו יראים ממנו · יחד האומות והלשונות היו שומעים לו · מסים היו נותנים לו

כל

תרגום שני

מסקין ליה נוני ימא ועופי שמיא כחדא בעירא וחיות ברא סלקין ואתי לבי טבחא למתנכסא מנהון לשירות שלמה · עתיר ותקיף וקנא נכסין כספא ודהבא סגין לחדא · פשר מהלין ומתני טמירין ומהודע רזין דלית להון סוף · סנאוי ובעלי דבבוי הוין רחמוי וכל מלכותא ישתמען ליה · קמו כולהון למחמי אפוהי ומתחמדין למשמע מכלל דעתיה · רמא ומנטלא רומם יתיה בדיל עבדיה דוד אבוי · שמיה מהלך בגו מלכותא וגבורתיה בגו חכימין תמים וקשוט · סטי מן ביש ידע ברזי שמיא ורכים · אלהא אתקף מלכותיה מן כל מלכותא וסוכלתנותיה מכל בני מחול · שמעו שמעיה ומכלל דעתיה כחדא כולהון אתו למשאל בשלמיה רחימו יתיה כל מלכיא אתרעדן מניה כל שלטוניא קריבו ליה בניהון ובנתיהון למהוי עבדין ואמהן רהטין קדמוי צבין למתב קדמוי ומתחמדין למשמע מלי פומיה והוכמתיה כד פתח פומיה למללא כרעין וסגדין קדמוי כל דמתיתדין אינון די עלון (ס"א די צלון) קדמוי ופקדן יבסרון כל ברכיהון וכנאין אינון אתריהון ומדינתיהון ואתין למשמע מלי חוכמתא ונעימת פומיה איך מאחא דיהיב (ס"א מודה ויהיב) תושבחתא למרי מלכין מפתח פומיה בחצוצרתא כרוכם ומשבח למלכא רמא : ליה אתיהיב כפתחא רבא דפתחין ביה כל תרעי חוכמתא ובינת לבא ידע ושמע מלי עופא כחדא בעירא וחיות ברא טבין ואילין רהטין קדמוי אריון ונמרין אחידי זיוא · חכים בלישניה מן כל אומיא כחדא סבר כל מתיבתא זעין מניה כל מלכיא וכל מלכותא רתיתא אחידו כל שלטוניא · ליה אתיהיב כליל ריש דנצחין ורמא שעבוד על כל אנשא הוא הוה ריש כל מלכיא · ומלכותא לקביל חברתה לא נשא זיוא כל מלכיא אתרעדו מניה וכל מדינן גלא ליה רזין וידע כל רזי בני אנשא בגין דעבד ויהב צדקתא ועבד גמילות חסדא מן בראשית הוא זכה בעלמא הדין למהוי מלכא ואף הוא זכי לעלמא דאתי · הוא שלמה מלכא עבד כורסיה רבא דמלכותא חפי יתיה דהבא טבא דאופיר מקבע באבנא בורלא ומשקע באבני ציצא ושישא ומקובעין ביה זמרגדין וכדכודנין ובולין ומרגלין וכל מינן טבין לכל מלך לא אתעביד כותיה וכל מלכותא לא יכלין למתקנא כורסיא דדמי ליה · ודין הוא עובדא דכורסיא קימין עלוי תרין עסר אריון דדהבא ולקבליהון תרין עסר נשריא דדהבא אריא לקביל נשרא ונשרא לקביל אריא מכונין אלין לקביל אלין ידא דאריא דדהבא דימינא לקביל גפי נשרא דדהבא דשמאליה וגפי נשרא די דהבא דשמאליה לקביל ידא דאריא די דהבא דימינא וסכום אריון שבעין ותרין ונשרא שבעין ותרין וריש סגלגל הוה לכורסיא כלעיל אתר בית מותביה דמלכא וליה שתא דרגין

פתשגן הכתב

כל דגי הים ועוף השמים בהמות וחיות הארץ עולות ובאות יחד לבית המטבחיים להיות שחוטות לסעודת שלמה העשיר והאדיר · קונה כסף וזהב ונכסים לרוב מאוד · פותר משלים · הגיד מסתרים · וגלה סודות עד אין קץ · אויביו ומשנאיו היו אוהבים אותו · כל המלכים שומעים אליו ועומדים כולם לראות פניו ותוהים לשמוע רוח שפתיו · רם ונשא הרים אותו · בעבור דוד אביו עבדו · שמו הולך בין המלכים ותקפו בין החכמים · תם וישר היה וסר מרע יודע רזי שמים ורכים · אלהים הגדיל מלכותו מכל המלכים ושכלו מכל בני מחול · כשמוע העמים שמעו ואמרי פיו היו מתקבצים ובאים יחד לשאול לו לשלום ואוהבים אותו · כל המלכים רעדים מאימתו · כל השרים והמושלים היו מקריבים לו בניהם ובנותיהם להיותם לעבדים ולשפחות · רצים היו לפניו ותאבים לעמוד לפניו ומתאוים לשמוע דבר שפתיו וחכמתו · כאשר היה פותח פיו לדבר היו כורעים ומשתחוים לפניו כל המוכנים לראות פניו · כל שרי המדינות והפקידים היו מגזים עריהם ומקומותם · ומשאים מנחתם ופירותם · ובאים לשמוע דברי חכמתו וטעם אמרותיו · וכאשר היה נותן שבח והודאה למלך מלכי המלכים היה פותח פיו בשמחה ובחצוצרות ובתופים ומשבח למלך הכבוד · בידו נמסר המפתח הגדול אשר בו פותחים כל שערי חכמה ובינת לב · ידע ושמע לצפצוף העופות · יחד בהמות וחיות הארץ נבאים ואילות השדה רצים לפניו אריות ונמרים אוחזים חרב · חכם היה בלשון מכל העמים · יחד מבין כל התשובות · המלכים והממלכות כולם רגזו ממנו · היה אחוז לכל שרי הארץ · לו נכון ניתן עטרת הנצחות · וירם אתו על כל האנשים · הוא היה ראש לכל המלכים ולא הרים מלך לקראת אחיו את כלי מלחמתו · כל המלכים והמדינות פחדו ממנו מגלה עמוקות גלה לו רזים · והיה יודע מצפוני בני אדם עקב אשר עשה משפט וצדקה חסד ואמת עם האלהים · משמש ימי בראשית זכה להיות מלך בעולם הזה ובעולם הבא · הוא המלך שלמה אשר עשה כסא גדול למלכותו · לפה אותו זהב טהור במלא באבני שוהם ומשבץ באבני נכון ושש ומלא אותו מלואות אבני לשם ושבדם וכל מיני מרגליות טובות כגוונו לא היה נעשה לכל מלך ואין כל ממלכה יכולים לתכין ולעשות כסא כדומה לו וזה מעשה הכסא · עומדים עליו י"ב אריות זהב · ולעומתם שנים עשר נשרי זהב · אריה לעומת נשר ונשר לעומת אריה מקבילים איש אל אחיו · יד אריה זהב בימינו לעומת כנף נשר זהב בשמאלו וכנף נשר זהב בשמאלו לעומת יד אריה זהב בימינו · מספר האריות שבעים ושנים והנשרים שבעים ושנים · וראש עגול לכסא ממעל למקום מושב המלך · ולו שש מעלות

תרגום שני

דדהבין דכתיב ויעש המלך כסא שן ושש מעלות לכסא וכן על דרגא קדמיתא רביע תורא די דהבא ולקבליה רביע אריא די דהבא ועל דרגא תנינא רביע דיבא די דהבא · ולקבליה רביע אימרא די דהבא · ועל דרגא תליתאי רביע נמרא די דהבא · ולקבליה אינקא די דהבא · ועל דרגא רביעאה רביע נשרא די דהבא ולקבליה רביע טוסא די דהבא · ועל דרגא חמישתא רביע שונרא די דהבא ולקבליה רביע תרנגולא די דהבא · ועל דרגא שתיתאה רביע בר נצא די דהבא ולקבליה יונה די דהבא ועל ריש כורסיא קימא יונה די דהבא אחידא בר נצא בידיה · ועל מריש כורסיא קימא מנרתא די דהבא מתקנא בתקונהא ובבוציניהא ובחזורהא ובצביתהא ובמחתיתהא וכלידהא ובשושנהא וקימין לקביל סטרא דמנרתא שבעא קנין דמנרתא די דהבא דציירין עלה שבעת אבהת עלמא אלין שמהתהון אדם קדמאה ונח ושם רבא ואברהם יצחק ויעקב · ואיוב ביניהם · ולקביל סטרא תנינא דמנרתא קימין קנין אוחרנין דציירין עליהון שבעא חסידי עלמא ואלין שמהתהון לוי קהת עמרם משה ואהרן ואלדד ומידד וחור (ס"א וחגי נביא) ביניהון ועל ריש מנרתא קביע כדנא דדהבא דמליא משחא דזיתא דכיא דמנה מדלקא דלקא לבית מקדשא ותחות מנה קביעא אגנתא רבתא די דהבא דמליא משחא דזיתא דכיא דמקריבין מניה משחא לבוציניא דמנרתא וצייר עלה עלי כהנא רבא ותרתין שבלין דדהבא נפקין מן אגנתא רבתא דציירין עלוי תרין בנוי דעלי חפני ופינחס ובגו שבלין די דהבא נפקין תרין צנתרין דדהבא דציירין עליהון תרין בנוי דאהרן נדב ואביהוא ותרין מותבנין דדהבא חד לכהנא רבא וחד לסגן כהניא ועיל מן ריש כורסיה קביעין שבעין כורסון די דהבא די עליהון יתבין שבעין סנהדרין דינין דינא קדם מלכא שלמה ותרתין בנת יונא יתבין מן תרתין אודנוי דמלכא שלמה דלא יזדעזע · ועל מרישי כורסיא קביעין ביה עסרין וארבעא גפנין די דהבא דעבדין טללא למלכא שלמה · וכדבעי מלכא שלמה למיזל לכל אתר די הוא צבי כורסיא במוכני אזל תחותוי ומשים ית רגליה על דרגא קדמיתא תורא די דהבא פשיט יתיה על דרגא תנינא ומן תנינא לתליתאה ומתליתיתא לרביעתא ומרביעתא לחמישתא ומחמישתא לשתיתיתא ומשתיתיתא עד דנחתין נשרין וחטפין ית מלכא שלמה מסקין ומותבין יתיה על ריש כורסיא ותנינא דכספא חד במוכני · וכד שמעו מלכיא ית שמעיה דכורסא דמלכותא שלמה מתכנשין כולהון ואתון כחדא ואשתחוו קדמוי ואמרין לכל מלכיא לא אתעבד היך כורסא הדא וכל אומא ואומא לא יכלא למתקנא כוותיה וכד חזו מלכיא שבחיה דכורסיא נהרו ושבחו למן די ברא עלמא כוליה · וכד הוה סליק

פתשגן הכתב

זהב ככתוב ויעש המלך כסא שן ושש מעלות לכסא · וכן על המעלה הראשונה רובץ שור זהב ולעומתו אריה זהב · על המעלה השנית רובץ זאב זהב ולעומתו כבש זהב · על המעלה השלישית רובץ נמר זהב ולעומתו גמל זהב · על המעלה הרביעית רובץ נשר זהב ולעומתו טווס זהב · על המעלה החמישית רובץ חתול זהב ולעומתו תרנגול זהב · ועל המעלה הששית רובץ נץ זהב ולעומתו יונה זהב ועל ראש הכסא נצבת יונה זהב ובידה אוחזת נץ זהב · וממעל לראש הכסא עומדת מנורת זהב ערוכה בכל מערכותיה · בנרותיה · בכפתוריה · במלקחיה · במחתותיה · בגביעיה · ופרחיה · ויוצאים מצד האחד שבעת קני מנורת זהב המצויירים עליהם שבעת אבות העולם ואלה שמותם · אדם · נח · שם · אברהם · יצחק · יעקב · ואיוב ביניהם · ומצד השני יוצאים שבעה קנים אחרים המצויירים עליהם שבעה חסידי העולם ואלה שמותם · לוי · קהת · עמרם · משה ואהרן · אלדד ומידד · וחור (נ"א וחגי הנביא) ביניהם · ועל ראש המנורה קבוע כד זהב ומלא שמן זית זך אשר ממנו מעלים נרות בית המקדש · ותחתיה קבוע אגן זהב גדול מלא שמן זית זך אשר ממנו מקריבים שמן לנרות המנורה · והיה מתואר עליו עלי הכהן הגדול · ושתי שבלי זהב יוצאות מן האגן הגדול המצויירות עליו שם בני עלי חפני ופינחס · ומבין שתי שבלי הזהב יוצאות שתי צנתרות זהב המצויירות עליהן שני בני אהרן נדב ואביהוא ושני מושבי זהב אחד לכהן גדול ואחד לסגן הכהנים וממעל לראש הכסא היו קבועים שבעים כסאות זהב אשר בם יושבים שבעים סנהדרין שופטי משפט לפני המלך שלמה ושני דגי היו יושבים מצדי אזני המלך שלמה למען לא יזוע ממקום השבת ומעל לראש הכסא קבועים בו ארבעה ועשרים גפני זהב המטים צל למלך שלמה · וכשרצה המלך שלמה ללכת לכל מקום אשר הוא חפץ · הכסא הולך תחתיו במכונה הידועה לו · וכאשר ישים רגלו על המעלה הראשונה שור הזהב היה מגביה אותה על המעלה השנית · ומן השנית לשלישית · ומן השלישית לרביעית · ומן הרביעית לחמישית · ומן החמישית לששית · ומן הששית עד אשר ירדו הנשרים ולוקחים את המלך שלמה ומעלים ומושיבים אותו על ראש הכסא · ותנין זהב אחד היה מתוקן בכסא כדמות גלגל המתגלגל : וכאשר היו שומעים המלכים כולם את שמע כסא המלך שלמה מתקבצים ובאים יחד ומשתחוים לפניו ואומרים לכל הממלכות לא נעשה כסא כזה · ואין כל אומה ולשון יכולה להכין כמוהו

וכאשר

תרגום שני

מלכא שלמה ויתיב על כורסיא דמלכותא הוה חזר נשרא רבא ונסיב כתרא דמלכותא ויהיב
ית כתרא ברישיה · ומן בתר כן הוה תנינא רבא מפקע במנגנון תהון אריון ונשרין מקמן
במנגנון ומטלין על רישי מלכא שלמה ויונה די דהבא הוה נחתא מן עמודא ופתחת ארונא
ונסבא ספרא דאוריתא ויהבא ליה בידוי דמלכא שלמה למוקמא מה דאמר משה והויה עמו
וקרא בו כל ימי חייו ותהי עמיה ויהי קרי ביה כל יומי חיוהי בדיל דיסגון יומוי על מלכותיה
הוא ובנוי בגו ישראל · וכד אתא כהנא רבא למשאל בשלמא דמלכא שלמה וכל סבא די
יתבין מן ימינא דכורסיה ומן שמאליה ודינין דינא דעמא וכד הוו עלין סהדיא די בתין
שקרא קדם מלכא שלמה הוו מנגנון פקעין גלגליא חזרין תורין געין אריותא נהמין דובין תמן
אמרין פעין גמרין בעין אנקין בכין שונרין מיסין מוסין מיללין תרנגולין מקרקרין בני נצן מתפחין
צפורין מיללין למהטוף לבהון דסהדיא דלא יסהדון סהדותא דשקרא והוו סהדיא אמרין בלבהון
נסהיד סהדותא דקושטא ואילא (ואי לא כצ"ל שתי תיבות) בגינן עלמא מתעקר הין אריותא הלין
בוסמנן במסקיה דמלכא שלמה למיתב על כורסיא דמלכותא והיך כורסיא דמלכא שלמה לא
הוה לכל מלכיא · וכד אתחייבו סנאיהון דישראל אתגבר וסליק עליהון נבוכדנצר רשיעא מלכא
דבבל אחריב ית ארעא דישראל בז יהיב ית קרתא דירושלם וקלי ית בית מקדשא בנורא
ואגלי ית בית ישראל ואיתי יתהון לרבלה די בארעא חמת ואגלי עמהון ית כורסיא דמלכא
שלמה וכד בעי מלכא נבוכדנצר רשיעא דיסק ויתיב עלוי לא הוה ידע די במנגנון הוו סלקין
ליה אפרים ית רגליה על דרגא קדמאה ואריא דדהבא פשיט ית איטמיה דימינא ומחא יתיה על
איטמיה דשמאליה והוה מחגיר מניה עד יום מותיה ומבתר נבוכדנצר מלכא דבבל אתא
אלכסנדרוס מוקדון ושבא ית כורסיא דשלמה מלכא ואוביל יתיה למצרים וכד חזא יתיה שישק
מלכא דמצרים ית שבחיה דכורסיה דהוה משבח מן כל כורסי דמלכיא הוה מתחמיד דיסק ויתיב
עלוהי ולא הוה ידע די במנגנין סלקין ליה אפרים ית רגליה על דרגא קדמאה ואריא די דהבא
פשט איטמיה דימינא ומחא יתיה על איטמיה דשמאלא והוה מתקרי פרעה חגירא עד יום מותיה
וכד אתא אניפונים בר אנטיוכוס מלכא וסליק על ארעא דמצרים ואחריב יתה ושבא ית כורסא
דמלכא שלמה ואיתי יתיה בספינן ואשתמטת כרעיה דכורסיה בשושילתא די דהבא ואיתי כל
אומני דעלמא וכל קיניא למתקנא ית כרעיה דכורסיא ולא יכילו למיתקנא יתיה עד יומא
הדין · וכד בטילת מלכותיה וקם כורש פרסאה בתרוהי ובזכות די איתעסק בבית מקדשא זכה

פתשגן הכתב

כאשר המלכים היו רואים שבח הכסא ותבונתו היו משבחים ומהללים למי שברא העולם כולו · וכשהיה שלם המלך שלמה ויושב
על כסא מלכותו · היה שר הנשר הגדול ולוקח כתר מלכות ונותנו בראשו · ואחרי כן התנין הגדול היה מתגלגל בגלגלים
שבתוכו בחכמה · ואז האריות והנשרים מתגלגלים בחכמה ועולים להיות צל על ראש המלך שלמה · ויונה הזהב יורדת מן העמוד
ופותחת הארון ולוקחת ספר תורה ונותנת ביד המלך שלמה לקיים מה שאמר משה בתורתו והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו
למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל · וכשבא הכהן הגדול לשאול לשלום המלך שלמה וכל הזקנים יושבים מימין
הכסא ומשמאלו ודנים את העם · וכשהיו עדי שקר באים לפני המלך שלמה · היו הגלגלים נעשים בחכמה מתגלגלים והשורים
אז השוורים גועים · האריות שואגים · הזאבים טורפים · הכבשים פועים · הנמרים צועקים · הגמלים בוכים · החתולים
מיללים · הסוסים מיבבים · התרנגולים קוראים · הגדיים מלפלפים · והצפרים כלם נוהים וצועקים לחטוף לב העדים למען לא
יעידו עדות שקר · והיו העדים אומרים בלבבם נעיד עדות אמת ואם אין יעקר העולם בשבילנו · ובעלות המלך שלמה לשבת על
כסא מלכותו אשר כמוהו לא היה ולא נעשה לכל הממלכות היו האריות זורקים ומפזרים כל מיני בשמים בעליתו : **ובאשר** נתחייבו
ישראל · התגבר ועלה עליהם נבוכדנצר מלך בבל והחריב את ארץ ישראל · נתן את עיר ירושלים לבז · שרף את בית המקדש
באש · הגלה את בית ישראל · הביא אותם לרבלתה אשר בארץ חמת ויגל עמהם את כסא המלך שלמה · וכשבקש נבוכדנצר המלך
לעלות ולשבת עליו · לא היה יודע כי בחכמת הגלגלים המתגלגלים היו עולים בו · פרש רגלו על המעלה הראשונה והאריה הזהב
נשא ידו הימנית והכהו על ירכו השמאלית · והוא צולע על ירכו עד יום מותו · ואחר נבוכדנצר מלך בבל בא אלכסנדרוס
מוקדון **וישב** את כסא המלך שלמה והביאהו למצרים · וכראות שישק מלך מצרים את שבח הכסא ותבונתו אשר היה מבוחר מכל
כסאות המלכים התאוה לעלות ולשבת עליו ולא היה יודע ג"כ כי בחכמת הגלגלים המתגלגלים היו עולים בו ופרש
רגלו על המעלה הראשונה והאריה הזהב נשא ידו הימנית והכהו על ירכו השמאלית והוא צולע על ירכו **ויקרא** שמו פרעה
נכה עד יום מותו · וכשבא אניפונים בן אנטיוכוס המלך ויעל על ארץ מצרים ויחרב אותה · **וישב** את כסא המלך
שלמה ויביאהו באניות ונשמטת רגל הכסא בשרשרות הזהב ובא להביא כל חרשי העולם העושים במלאכת הכסף והזהב
למען יכינו את רגל הכסא הנשמטת ולא יכלו להכינה עד היום הזה · ויהי כבקוע ממלכתו ויקם כורש הפרסי ויען שהתעסק
ונזכה

תרגום שני

דיסק ויתיב על ההוא כורסיא דמלכא שלמה דכותיה לא הות לכולהון מלכיא : (ג) בשנת בשנת
תלת למלכותיה דנבוכדנצר הון בית ישראל בכין מתאנחין ומתמהין ואמרין וי לן אתגבר עלן
שנאה בזית ארעא אחריב ית מדינתן בגלותא אגלי יתן ודלא כשר עבד בן סבינא בשושילתא
אסר ורברבינן בגלותא אגלי עולמיהן בחרבא קטיל וטפלינן אוביל בשביא כליל דתושבחתן
אתנסיב מנן וכד קמו מלכיא דבית דוד דאינון מלכו על עלמא כוליה ומן בתר דוד קם שלמה
בריה ואמליך יתיה קודשא בריך הוא על חיות ברא ועל עופי שמיא ועל ריחשא דארעא והוה
ידע ממלל כולהון ואינון ידעין בממלליה דהיכדין כתיב וידבר על העצים וכד שפר לביה
דמלכא שלמה בחמרא שדר וזמן לכל מלכיא מדינחא ומערבא דהוו סמיכין ליה לארעא דישראל
ואנגני יתהון בגו טרכונא בבית מלכותיה ותוב כד שפר לביה דמלכא שלמה בחמריה אמר
למעלה נבלין וצלצלין ותופין וכנרין דהוה מזמר בהון דוד אבוי ותוב כד שפר לביה דמלכא
שלמה בחמריה אמר לאיתאה חיות ברא ועוף שמיא וריחשא דארעא למרקדא קדמוי לאחזיי
רבותיה לכל מלכיא דגנין קדמוי וספרין דמלכא קרין יתהון בשמהתהון וכולהון מתכנשין
ואתין לותיה בדלא אסירין ובדלא זקיקין ובדלא אנש דדבר יתהון · בה שעתא אתבעי תרנגולא
ברא ביני עופיא ולא אשתכח ופקיד עלוי מלכא דאיתי יתיה ברוגזא ובעא למחבלא יתיה
מתיב תרנגול ברא קדמוי דמלכא שלמה ואמר ליה שמע מרי מלכא דארעא אצית באודנך
ושמע פתגמי הלא תלת ירחין די הבית עיטא בלבי ומלכין קשיטין עם מילתי מזוני לא אכלית
ומוי לא שתיתי ומן קדם דחזית וטיכית בעלמא כוליה ואמרית אידא היא מדינתא או שליטתא
דלא משתמע ליה למרי מלכא אסתכלית אנא וחזאית מדינתא חדא כרכא דקיטור שמהא
בארעא מדינתא עפרה יקיר מן דהבא וכספא כזביל בשוקין ואילנין מן בראשית תמן נציבין ·
ומגנתא דעדן אנון שתין מיא אית תמן אוכלוסין סגיאין כלילן ברישיהון מן תמן נציבין מן
גינתא דעדן למיקום בקרבא לית הינון ידעין למימחי בקושטא לא יכלין ברם בקושטא חמיתי
איתתא חדא שליטא בכולהון ושמה מלכת שבא כען אין שפר עלך מרי מלכא איסר חרצי היך
גברא ואיקום ואיזיל לכרכא דקיטור למדינת שבא מלכיהון בשושילתא איסר ושולטניהון בכבלין
דפרזל ואיתי יתהון לות מרי מלכא ושפר פתגמא קדם מלכא ואתקרין ספרוי דמלכא וכתבו
אגרתא וקטרו ית אגרתא בגפי דתרנגול ברא וקם וסליק לשמי מרומא וצניף צניפא והוה נצח
ופרח ביני עופיא ופרחו בתריה ואזלו לכרכא דקיטור למדינת שבא והוה לעדן צפרא נפקת

פתשגן הכתב

ובזכות אשר אמר לבנות את בית ה' · זכה לעלות ולשבת על כסא המלך שלמה · אשר כמוהו לא נעשה לכל הממלכות : (ג) בשנת
שלש למלכות נבוכדנצר היו בית ישראל בוכים ונאנחים · ומשתוממים ואומרים אוי נא לנו כי גברה עלינו יד האויב החריב
את ארצנו ואת עירנו · הגלה אותנו בגולה · ומעשים אשר לא יעשו עשה בנו · זקנינו בכבלי ברזל אסר · נערינו בגולה הגלה ·
בחורינו ובתולותינו בחרב הרג · וטפנו הוליך בשבי · עטרת תפארתנו לוקחה ממנו : ויהי כאשר מלכו בית דוד למלך
על כל העולם כולו · ויקם שלמה בנו וימלך אותו הקב"ה על חית הארץ ועל עוף השמים · ועל הרמש הרומש על הארץ ·
ויהי הוא יודע שפת כולם · והם יודעים שפתו · וכן כתוב וידבר על העצים · וכטוב לב המלך ביין שלח ויקרא את כל מלכי
מזרח ומערב הקרובים לו לארץ ישראל · והושיבם בבית היכל המלך · ועוד כטוב לב המלך שלמה ביין צוה לקחת נבלים
וצלצלים תפים וכנורות · אשר בהם היה מנגן דוד אביו · ועוד כטוב לב המלך שלמה ביין אמר להביא עוף השמים · חית
הארץ ורמש האדמה · ויהיו מרקדים מפזזים ומכרכרים לפניו · להראות המלכים היושבים לפניו את יקר תפארת
גדולתו · וסופרי המלך היו קוראים אותם בשמותם · וכולם מתקבצים ובאים אליו לא בזקים ולא בכבלי ברזל · ולא בכח אדם
הנוהג · בעת ההיא בקש ונדרש זיז שדי (הוא התרנגול הבר) בין העופות ולא נמצא · ויצו עליו המלך בחמתו להביאו
ליסרו · ויען זיז שדי לפני המלך ויאמר לו · הסכת ושמע אדוני מלך כל הארץ ויבואו דברי באזניך · הלא שלשה חדשים אשר
נתתי עצה בלבי ועלות ישרות נתיעצתי · לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי כי אמרתי אעופפה ואראה בעולם כולו היש מלכות או
ממשלה אשר לא ישמע לאדוני המלך · הסתכלתי וראיתי מדינה אחת אשר שם עירה קיטור בארץ מזרח אדמתה זהב יקרה ·
והכסף בחוצות כזבל · ועצי השדה שתולים שם מששת ימי בראשית · ושותים מים מגן עדן · חיל גדול ונזר רב בראשם ·
ועטרת זהב בראשם · אין בידם לערוך מלחמה ואין ביכלתם לסבות ולירות בקשת · [illegible] · אף אמנם ראיתי
אשה אחת מושלת ומולכת עליהם · ושמה מלכת שבא · ועתה אם מצאתי חן בעיניך וכשר הדבר לפני אדוני המלך · אאזור
כגבור חלצי ואקום ואלך לעיר קיטור למדינת שבא · אאסור מלכיהם בזקים ונכבדיהם בכבלי ברזל ואביאם אל אדוני המלך ·
וייטב הדבר למלך ויקראו סופרי המלך ויכתבו מכתב · ויענדו ויקשרו אותה בכנף זיז שדי ויקם ויעל לשמי מרומים · ויעף
ויצף בין העופות · ונסיעתו פורח ועופף · פרחו ועופפו כל העופות אחריו וילכו לעיר קיטור למדינת שבא · ויהי לעת בוקר

תרגום שני

מלכת שבא למסגד ליומא ואחשיכו עופיא ית שמשא ורמת ידה על לבושה ובזעת יתהון והות
תמיהא ומתמהא (וכד תמהת) נדת לותה תרנגול ברא וחזת והא אגרתא קטירת בגפיה · שרת
וקרת יתיה ומה הוה כתיב בגוה מני מלכא שלמה שלם ליכי שלם לרברבניכי די את ידעת דאמליך
יתי קודשא בריך הוא על חיות ברא ועל עוף שמיא וכל מלכיא דמדינחא ומערבא דרומא וצפונא
אתין ושאלין בשלומי · כען אין תצבין ותיתין ותשאלין בשלמי יקר סגיא אנא עביד לך מן כל
מלכיא דגנין קדמי ואם לא תצבין ולא תיתין ולא תשאלין בשלומי אשדר עליכי מלכין ולגיונין
ופרשין ואין תימרין מה מלכין ולגיונין ופרשין אית ליה למלכא שלמה חיות ברא אינון מלכין ולגיונין
ופרשין ואין תימרין מה פרשין עופי שמיא אנון פרשין חילי אנון לגיונין דחנקין יתכון על
ערסתיכון בגו בתיכון וחיות ברא קטלין יתכון בחקלא עופי שמיא אכלין ית בסרכון מנכון וכד
שמעת מלכת שבא ית פתגמי אגרתא תוב תנית רמת ידה על לבושה ובזעת יתהון שלחת וקרת
לסביא ולרברבניא ואמרת לון לא ידעתון מה שלח לי מלכא שלמה מתיבין ואמרין לית אנחנא
ידעין למלכא שלמה ולא חשבין ית מלכותיה והיא לא אתרחיצת ולא שמעת מליהון ושלחת
וקרת לכל ספני ימא ואטעינת יתהון אשכרין ומרגלין ואבני טבין ושדרת ליה שתא אלפי טלין
וטליתא וכלהון בני שתא חדא וכלהון בני ירחא חד וכלהון בני יומא חד וכלהון בני שעא חד
וכולהון בני קומא חד וכולהון בני קציצא דדא וכולהון לבושין לבושא ארגונא וכתבת אגרתא
ושדרת ליה למלכא שלמה בידיהון מן כרכא דקיטור לארעא דישראל מהלך שבע שנין כען
בצלותך בבעותך דאבעי מן קדמך איתי לותך לסוף תלת שנין והוה לסוף תלת שנין אתת
מלכת שבא לות מלכא שלמה וכד שמע מלכא שלמה דאתת מלכת שבא אפיק לותה ית בניהו
בר יהוידע דדמי לצפרפרא דנפיק בעדן צפרא ודמי לכוכב נוגהא דמנהיר וקאים ביני כוכביא
ודמי לשושנה דקאים על פרצידי דמיא וכד חזת מלכת שבא ית בניהו בר יהוידע אתרכינת מן
רכובהא · מתיב בניהו בר יהוידע ואמר למא אתרכינת מן רכוביך · מתיבא ואמרה ליה לית
את מלכא שלמה · מתיב ואמר לה לית אנא מלכא שלמה אלא חד מן משמשיא דקיימין
קדמוהי · ומיד אהדרא אפהא לאחורה ומתלת מתלא לרברבניא אין לא חזי לכון אריא אתון
חזון מרבעותיה ואין לא חזיתון מלכא שלמה אתון חזון שפר דגבר דקאים קדמוי ואיתי יתה
בניהו בר יהוידע לקדם מלכא וכד שמע מלכא דאתת לותיה קם ואזיל ויתיב בבית זוגיתא וכד
חזת מלכת שבא דמלכא בבית זוגיתא יתיב מחשבה בלבה ואמרה דמלכא במיא יתיב וחליזת

פתשגן הכתב

והנה מלכת שבא להשתחות לשמש כמשפטה · והנה חשך השמש מפני העופות · ותשלח ידה בבגדים ותקרעם · ותהי כמשתוממת ·
ובהיותה מתשוממת ירד אליה זיז שדי והנה והנה אגרת קשורה בכנפו · פתחה האגרת ותקרא · וזאת היא ענינה · מאת המלך
שלמה שלום לך ושלום לשריך · הלא ידעת אם לא שמעת · כי המליך אותי הקב"ה על חית הארץ · ועל עוף השמים · וכל מלכי
מזרח ומערב צפון ודרום · באים ושואלים לשלומי · עתה אם יש נפשכם לבא אלי ולשאול בשלומי כבוד גדול אתן לכם מכל המלכים
היושבים לפני · ואם תמאנו ומריתם ולא תשאלו לשלומי · אשלח עליכם מלכים · חיילים · פרשים · ואם תאמרו מי הם המלכים
חיילים והפרשים אשר למלך שלמה · חיות השדה המה המלכים · עוף השמים הם הפרשים · חיות השדה יהרגו אתכם בשדה ·
ועוף השמים יאכלו את בשרכם מעליכם · וכשמוע מלכת שבא את דברי האגרת הזאת · שבה ותשלח ידה שנית בבגדיה ותקרעם ·
ותצו לקרוא לזקנים ולשרים ותאמר אליהם · הלא ידעתם אם לא שמעתם מה שלח אלי המלך שלמה · ויענו יחדו ויאמרו אליה
אין אנו יודעים את המלך שלמה · ובמלכותו אין אנו חפצים · והיא לא שמה לבה גם לדבריהם ולא שמעתם · אך שלחה ותקרא
אל כל תופשי משוט ומורדי הים אשר לה · ותצו לעמוס ולטעון האניות בעצי ברושים ובכל מיני מרגליות טובות ותשלח למלך
שלמה ששת אלפים נערים ונערות · כלם בני שנה אחת · כלם בני חדש אחד · כלם בני יום אחד · כלם בני רגע אחד · כלם
בני קומה אחת · כלם בני קצב אחת · וכלם לבושים לבוש ארגמן · ותכתוב אגרת · ותשלח בידיהם למלך שלמה · מעיר קיטור
עד ארץ ישראל מהלך שבע שנים · עתה אבקש ממך והרצה פניך · ואבא אליך מקץ שלש שנים · ויהי מקץ שלשת השנים ·
ותבא מלכת שבא אל המלך שלמה ירושלימה · וכשמוע המלך שלמה כי באה אליו מלכת שבא הוציא לקראתה את בניהו בן
יהוידע הדומה לצפורה היוצאת לעת בוקר · ולאילת השחר העומדת והמבהקת בין הכוכבים · והדומה לשושנה היושבת על
פלגי מים · ויהי כראותו המלכת שבא · ירדה מעל המרכבה · עמד בניהו בן יהוידע ויאמר לה למה ירדת מעל מרכבתך ·
ותען המלכה ותאמר לו · האם אתה המלך שלמה · ויען בניהו בן יהוידע ויאמר אליה · אין אני המלך שלמה כי אם אחד
מעבדיו היושבים לפניו ותהפך פניה אחורנית · ותשא משלה לשריה ותאמר · אם לא ראיתם את האריה אתם ראיתם את רבצו ·
ואם לא ראיתם המלך שלמה אתם ראיתם את מראה האיש היפה העומד לפניו · ויבא אותה בניהו בן יהוידע אל המלך שלמה ·
וכאשר שמע עוד כי באה אליו המלכה שבא ותגיע אל בית מלכותו · קם המלך מכסאו וילך וישב בבית זכוכית אשר לו ·

ותחשוב

תרגום שני

חילווה דתעבר וחזא לה סערא ברגלה · מתיב מלכא ואמר לה שופרך שופרא דנשי וסערך סער דגברא וסער לגברא שפר ולאתתא גנאי מתיבא מלכת שבא ואמרת ליה מרי מלכא אמתיל לך תלתא מתלין דאין תפשר יתהון לי ידעית אנא דגבר חכים את · ואי לא את כשאר בני אנשא מתיבא ואמרת ליה מהו נרגרין דעא ודולין דפרזל דדלא אבניא ומשקי מיא מתיב ואמר לה גובתא דכוחלא · מתיבא ואמרת ליה מהו עפר מן האדמה יצא ומאכלו עפר מן הארץ נשפך כמים ומביט לבית · מתיב ואמר לה נפטא · מתיבא ואמרת ליה מהו ארקלין אזיל בריש כלהון וצוות צווחא רבא ומרירא וסגיד רישיה כאגמון שבח לחורין גנאי למסכנן שבח למתים גנאי לחיין חדיי לצפורין נסים לנונין · מתיב ואמר לה כתנא · מתיבא ואמרת ליה לא האמנתי לדברים עד אשר באתי ותראינה עיני והנה לא הוגד לי החצי הוספת חכמה וטוב על השמועה אשר שמעתי אשריך ואשרי אנשיך ואשרי עבדיך אלה ואעיל יתה בגו טרכונא בבית מלכותא וכד חזת מלכת שבא רבותיה ויקריה (דמלכא שלמה) יהבת שבחא למאן די ברא יתיה ואמרת יהי יי אלהך ברוך דאתרעי בך למתב יתך על כורסיה דמלכותא למעבד צדקתא ודינא ויהבת מלכא דהבא וכספא טבא (סגי לחדא) ויהב לה מלכא כל מה דצבת · ומלכי מערבא ומדינחא צפונא ודרומא כד שמעו שמעיה כלהון כחדא מזדעזעין ואתון מן אתריהון ביקר רב וברבו רבא ובדהב ובכסף ובאבניא טבין ומרגלין · וכד אתחיבו סנאיהון דישראל הוה ירמיה נביא מתנבא נבואן סגיאין עליהון ולא מקבלין מניה אלהין שבישת יתיה רוחא דקודשא ואובילת יתיה לארעא שבט בנימין דהכין כתיב ויצא ירמיה מירושלים ללכת ארץ בנימין ואיך דהוה ירמיה נביא בגו ירושלם הוה בעי רחמי מן קדם אבוי דבשמיא ולא אתמסירת קרתא ירושלם בידיהון דכשדאי ולא אחריבון יתה אלא איך ירמיה הוה בארע שבט בנימין אתגבר וסליק עליהון נבוכדנצר מלכא דבבל ואחריב ית ארעא דישראל בז ית קרתא דירושלם וקלי ית בית מקדשא בנורא ועד נבוכדנצר רשיעא יתיב באנטוכיא רבלתה שלח על ירושלם ביד נבוזראדן רב קטוליא ותרעי ית שורי דקרתא ירושלם וכד אתא ירמיה נביא וחזא ית קרתא ירושלם דאתחרב וחילותא דכשדאי מקפין לה הוה ירמיה נביא צווח בקלא רמא ובכי בכיא רבא ומרירא מתיב וכן אמר פתיתני יי ואפת וגו' שבשתני יי ואשתבשית תקיפתא יתי ויכילתא וכד שמע נבוכדנצר רשיעא מלכא דבבל דאתכבישת קרתא ירושלם כניש כל חילותא דכשדאי ואתא וקם על בית מקדשא ומניד ברישיה ומוביל ומייתי בידיה מן קדם די הוה ידע מה דהוה בסוף משך תית דסנחרב כד

פתשגן הכתב

ותחזור המלכה ללכת כאשר ראתה · ותאמר · המלך בראותה כמים הוא יושב אז הגביהה שולי בגדיה לעבור ונראו לה שערות ברגלים · ענה המלך בלעג ויאמר לה יופיך הוא יופי הנשים ושערך הם שערות האנשים ושער יפה לאנשים וגופי לנשים · ויען המלכה ותאמר לו אדוני המלך אחודה לך שלש חידות · אם תפתור אותן לי אדע כי איש חכם אתה · ואם לא כיתר האנשים אתה לי · ותשא משלה ותאמר באר עץ ודלי ברזל השואב אבנים ומקום מים · מה הוא · ענה המלך ויאמר לה · זאת היא שפופרת הקנה אשר נותנים בה הכחול · ענתה המלכה ותאמר · עפר מן האדמה יצא ומאכלו עפר מן הארץ נשפך כמים ומביט לבית · מה הוא · ענה המלך ויאמר לה · זה הוא הנפט · ויען המלכה ותאמר · רוח סערה הולך בראש כולם וזועק זעקה גדולה ומרה · כופף ראשו כאגמון · שבח לעשירים · ודופי לאביונים · שבח למתים · ויגון לחיים · שמחה לעופות · ואבל לדגים · מה הוא · ויען המלך ויאמר זאת היא הפשתה · ותדבר אליו המלכה כדברים האלה · לא האמנתי לדברים עד אשר באתי ותראינה עיני והנה לא הוגד לי החצי הוספת חכמה וטוב אל השמועה אשר שמעתי · אשרי אנשיך ואשרי עבדיך אלה ויבא אותה המלך אל תוך היכל מלכותו · ובראות מלכת שבא את יקר תפארת גדולתו נתנה שבח והודאה למי שברא אותו · ותאמר יהי ה' אלהיך ברוך אשר חפץ בך לתתך על כסא המלכות לעשות צדקה ומשפט ותתן למלך זהב וכסף הרבה מאד · ויתן לה המלך את כל חפצה · ומלכי ימה וקדמה וצפונה ונגבה כאשר שמעו את שמעו קמו וזעו כולם יחד · ובאו ממקומותיהם בכבוד גדול ובעושר רב בזהב ובכסף ובאבנים טובות ומרגליות : וכאשר נתחייבו ישראל היה ירמיה הנביא מתנבא נבואות רבות עליהם ואין שומעים אותו · אבל כתה אותו רוח אלהים והוליכו אל ארץ בנימין שכן כתוב ויצא ירמיהו ללכת ארץ בנימין · ובהיות ירמיה הנביא בירושלים היה מתפלל ומתחנן לפני אביו שבשמים שלא תמסר עיר ירושלים ביד הכשדים ולא יחריבו אותה · אך בהיות ירמיה הנביא בארץ בנימין גבר ועלה עליהם נבוכדנצר מלך בבל · ויחרב את ארץ ישראל בז את ירושלים עיר הקדש וישרוף את מקדשו באש ובהיות נבוכדנצר באנטוכיא רבלתה שלח את נבוזראדן רב הטבחים על ירושלים וינתוץ את החומות · ובבא ירמיה ירושלימה וירא והנה נחרבה העיר וגדודי כשדים סובבים אותה נשא ירמיהו הנביא את קולו בבכי תמרורים ויצעק צעקה גדולה ומרה ויאמר פתיתני ה' ואפת חזקתני ותוכל · וכשמוע נבוכדנצר מלך בבל · כי נכבשה עיר הקדש קבץ את כל חיל כשדים ויבא ויעמוד על בית האלהים וינע ראשו וינף ידו כי היה יודע כל התלאות אשר קרו

את

תרגום שני

אשתלח עליהון מלאכיא מן מרומא וקטל בהון תמני עסר רבוא והמשא אלפין פרשין ולא
אשתייר במשריתיה דסנחריב אלא הוא בלחודוי · ונפקת תוב בת קלא ואמרת ליה נבוכדנצר
מלכא דבבל קום איזיל ותוב לרבלה בארע חמת קלקל בחצים שאל בתרפים · ושדא גירא
למערבא והדר ונפל לגו ירושלם שדא גירא למדינחא והדר ונפל לגו ירושלם שדא גירא לקרתא
היבתא והדר ונפל לגו ירושלם וקם ושדר רברבנוי על ירושלם ומה שמהתהון נרגל שראצר סמגר
נבו שרסכים רב סרים רב מג · וקם ואזל בתר רברבנוי ועל לבית מקדשא : כתיב וכן אמר אנת
הוא אלהא רבא דארגישתין ואיתיתין על קרתך ועל היכלך וכד חזא פתחא דבית מקדשא דעמא
מסאבא קיימין לקבליה סתם נפשיה ולא צבא למפתחא ואתון כל חילותא דכשדאי ואייתין
עמהון תלת מאה ושתין גמלין טעינין נרגין די פרזל ובלעת אינון פגרתא (בתי"ק פרותא)
בריאתא דבית מקדשא ועד כען לא יהבין נפשתהון לאתפתחא עד דאתא פרניטוס ונכס
חזירא וזרק מן דמיה על בית מקדשא וסאיב יתיה מן בתר דאסתאיב פתח נפשיה ועל נבוכדנצר
רשיעא לבית מקדשא ואזל ויתיב על עזרתא דזכריה בר יהוידע כהנא רבא וחמא נבוכדנצר
לדמיה דמירתע בארעא ושאל לסביא דישראל ואמר להון הדין דמן גברא הוא · מתיבין
ואמרין ליה נביא חד הוה ביננא והוה מוכח לן ולא קבילנא מניה וקימנא וקטלנא יתיה בבית
מקדשא · וכד שמע נבוכדנצר רשיעא ית פתגמא הדין אמר לון זילו איתו לי ארבעת אלפי
כהני בחירי ונכס יתון עלוי דההוא דמא עד כען לא אתבלע בארעא עד דנזיף ביה נבוכדנצר
ואמר ליה כולא אמתך תתרוב עלך ובתר כן אתבלע · וכד חזא כהנא רבא ית כהניא דאתקטילו
לבש ית מעיליה ואתקין באפודיה ונסב ית מפתחי מקדשא בידיה וסליק וקם על איגרא
דהיכלא עני וכן אמר יהיב ביהא ומשלם למרוי ונטריא לא הוינא ביה · ורמא נפשיה לגו נורא
ויקד וכד חזו שאר כהניא כהנא רבא דליק בנורא אף אינון נסיבו ית נבליהון וית כנריהון
וכל מאני זמריהון ונפלו לגו נורא ויקידו · וכד בעא נבוכדנצר למיעל לבית קודש קודשיא
אסתתימו תרעי היכלא ולא פתחין נפשיהון עד נפקת בת קלא משמי מרומא ואמרת ליה
פתח לבנון דלתיך ובתר כן פתח נפשיה ועל נבוכדנצר רשיעא מסאבא לבית קודש קודשיא
(וחזא) שבחי דמלך כל עלמיא יי צבאות · וחזא ית מאני קדישיא (דאשתמשו בהון כהניא
ומלכיא דבית דוד) דאתבלעו מן קדמוי רגז רוגזא רבא ונפק מן תמן כד מבהל וקטל קטלא רבא
ושבא שביא רבא ואפיק ית עמא ישראל כד אסירין בשילשלין דפרזלא ואוביל יתון ערטילאין

פתשגן הכתב

את מחנה סנחריב · כאשר שלח עליהם הקב"ה את מלאכי מרום · ויהרגו בהם הרג רב שמונה עשרה רבוא וחמשה אלפים
פרשים · ולא נשאר במחנה סנחריב כי אם הוא לבדו · יצאה בת קול ואמרה לנבוכדנצר מלך בבל · קום לך ושוב ברבלתה אשר
בארץ חמת · קלקל בחצים שאל בתרפים · ירה חץ למערב ונפל בירושלים · ירה חץ למזרח ונפל בירושלים · ירה חץ לעיר
ונפל בירושלים · קם ושלח את שרי גבאותיו לירושלים ואלה שמותם · נרגל · שראצר · סמגר נבו · שרסכים · רב סריס ·
רב מג · ויקם וילך אחריהם ויבא אל בית תפארתנו · ויען נבוכדנצר ויאמר · אתה הוא האל הגדול אשר הרגזתני והבאתי
על עירך ועל היכלך · וכאשר ראו שערי בית מקדשנו כי עובד כוכבים טמא נגד לפניהם · נסגרו הדלתות מאליהן ולא אבו
לפתח ויבואו כל גדודי כשדים ויביאו עמהם שלש מאות וששים גמלים נושאים קרדומי ברזל ומקבות · ותב.ע אותם שער
החיצון אשר לבית אלהינו · ובכל זאת לא אבו עצמם להפתח · עד אשר בא פרניטוס ושחט את החזיר ויזרוק מדמו על בית
המקדש ויטמאהו · ואחר שנטמא נפתח הדלת · ויבא נבוכדנצר אל בית אלהינו · וילך וישב על עזרת זכריה בן יהוידע
הכהן הגדול · וירא והנה דמו רותח ומתנענע בארץ · שאל אל זקני ישראל ויאמר אליהם למי הדם הזה · ויענו ויאמרו אליו
נביא אחד היה בינינו · והוכיחנו אותנו יום יום ולא שמענו אליו וקמנו עליו והרגנוהו בבית אלהינו · וכשמוע נבוכדנצר את
הדברים האלה אמר אליהם לכו והביאו אלי ארבעת אלפים פרחי כהונה וישחט אותם על הדם הזה · ועודנו לא נבלע בארץ ·
עד אשר גער בו נבוכדנצר ויאמר אליו · עליך תהרג כל עמך · ואחר נבלע · ויהי כראות הכהן הגדול את הכהנים הנהרגים
והנשחטים · לבש את מעילו · ויאפוד בו את האפוד · ויקח את מפתחות המקדש בידו · ויקם ויעל על גג ההיכל · וישא [illegible]
קולו ויאמר נמסר הבית ושלם לבעליו והשומרים לא יהיו בו · ונפל לתוך האש ונשרף · וכאשר ראו יתר הכהנים את הכהן
הגדול נשרף באש · לקחו גם הם כנורותיהם ונבליהם וכל כלי זמירותיהם ונפלו לתוך האש ונשרפו · וכשבקש נבוכדנצר לבא
אל בית קדש הקדשים · שערי ההיכל ננעלו ולא נפתחו אותם · עד אשר יצאה בת קול משמי מרומים ויאמר אליהם ·
פתח לבנון דלתיך ואחרי כן נפתחו מאליהם · ויבא נבוכדנצר אל בית קדשי הקדשים · וירא את שבח המלך ה' צבאות מי
עולמים ואת הדרו · וירא את כלי הקדש אשר שרתו בהם הקדש הכהנים ומלכי בית דוד כי נבלעו מפניו · קם [illegible]
ג"ול ויצא משם כמבוהל ויהרוג הרג רב וישב שבי גדול ויוציא את בית ישראל האסירים בכושרות ובכבלי ברזל ויולך אותם
ער מים ונושאים הול על צוארם · וירמיה ·· הנביא הלך עמהם עד שהגיע אל קברי אבותינו ויצעק בבכי ובקול גדול
ויאמר

תרגום שני

כד טעינין על צואריהון הלא · וירמיה נביא אזיל עמהון · עד דמטא לקברי אבהתא וצוח ובכא
ועני וכן אמר אבהתא מרחמני אברהם יצחק ויעקב קומו מגו קבריכון וחזו ית בניכון עמא דבית
ישראל דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא · מתיבא רוח קדישא ואמרת ליה כבר אמרית לך ירמיה
נביא כי אספתי את שלומי · קם מקברי אבהתא ואזל ונפל על קברי אמהתא · עני וכן אמר
אמהתא מהימניא (ובתי"ק מרחמניא) שרה ורבקה רחל ולאה קומו מגו קבריכון וחזון ית בניכון
ובנתיכון עמא דישראל דרביתון יתהון בקושטא דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא דלא מסאנא ·
מתיבא רוח דקודשא וכן אמרת קול ברמה נשמע · קם מקברי אמהתא ואזל ונפל על קברי נביא
עני וכן אמר נביא נביא מרחמוני משה ושמואל קומו מקבריכון וחזון ית עמא בני ישראל
דדברתון יתהון בקושטא דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא דלא כסאנא · מתיבא רוחא דקודשא
וכן אמרת כבר אמרית לך ירמיה נביא אם יעמוד משה ושמואל לפני · קם מקברי נביא (ואזל)
ונפל על קברי (מרזחיא) עני וכן אמר אוכלין יתי לחים אבלין ואשקיאן יתי כסא דתנחומין די
אנא מתאבל על עמא דישראל דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא · מתיבא רוחא דקודשא
ואמרת אל תבא בית מרזח · והוה ירמיה ספיד ובכי ומילל על בית ישראל דאזלין בשביא
ומהלכין בגלותא ערטילאין וטעינין הלא על צואריהון אינון ומלכיהון ורברבניהון ושלטוניהון
עד דמטון לאתרא דשמיה בית כורו ואפיקו לבושין ואלבישו יתהון · עני ירמיה נביא ואמר
לנבוכדנצר רשיעא ולכל חילותיהון דכשדאי דאתון עמיה דלמא תיזלון לבתר טעותכון ותשבחון
יתהון בקושטא תדעון עמא קטילא קטילתון ועמא שביא שביתון · והוו מדברין ואזלין עד די מטו
להוא מדינתא והוה ירמיה נביא בכי ומתנח ונתרו מן עינוי תרתין דמען והוו תמן תרין מבועין
דמיא עד יומא הדין וכד אתון ומטון לנהרותא דבבל עני מלכא נבוכדנצר רשיעא ואמר לון לבית
ישראל אינון זמריא אלין דהויתון זמרין קדם מריכון רבא די בירושלם ייתון ויזמרון קדמי ·
וכד שמעו לואי נטלו ית כנוריהון בערבתא דקימין על נהרואתא דבבל דהכין כתיב על
נהרות בבל וגו' על ערבים בתוכה וגו' ועניאו לואי ואמרין ליה לנבוכדנצר רשיעא אין אנן
עבדינן רעות אבונא די בשמיא והוינן משבחין קדם אבונן דבשמיא בירושלם בידא דידך
לא איתמסרינן · השתא איך נשבח קדמך שבחא די מרנן · דהיכדין כתבא מפרש ואמר
איך נשיר את שיר יי' · כד שמע נבוכדנצר רשיעא ית פתגמא הדין עני וכן אמר קטלו יתהון
על דעברו על גזרת מלכא · עני פלטיה בר יהוידע חד מן ישראל ואמר ענא די מסרה מרא
ביד רעיא ואתא דיבא ונסב מן ענא מן מאן מתבעיא עני ואמר ליה מן רעיא הוא מתבעיא

פתשגן הכתב

ויאמר אבותינו אהובי עליון אברהם יצחק ויעקב קומו מקבריכם וראו את בניכם בית ישראל ההולכים בגולה והמתהלכים
בשבי · ענתה רוה"ק ותאמר לו · הלא אמרתי לך ירמיה הנביא כי אספתי את שלומי · קם מקברי האבות וילך ויפול על קברי
האמהות וישא את קולו בבכי ויאמר · אמהות רחמניות ונאמנות שרה רבקה רחל ולאה · קומנה מקבריכן וראינה את בניכן
ואת בנותיכן בית ישראל אשר טפחתן ורביתן באמונה איכה הולכים בגולה ומתהלכים בשבי עיפים ויחפים · השיבה רוח הקודש
ותאמר לו · קול ברמה נשמע · קם מקברי האמהות וילך ויפול על קברי הנביאים · וכן אמר נביאים נביאים ידידים · משה
ושמואל קומו מקבריכם וראו את עם בני ישראל אשר נהיתם באמונה ההולכים יחפים בגולה · ומתהלכים בשבי · השיבה רוח הקודש
ואמרה · הלא אמרתי לך ירמיה הנביא אם יעמוד משה ושמואל לפני · קם מקברי הנביאים וילך ויפול על קברי האבלים האומללים
ויען ויאמר האכילוני לחם אבלים והשקוני כוס תנחומים · כי אני מתאבל על עם בני ישראל ההולכים בגולה והמתהלכים בשבי ·
השיבה עוד רוח הקודש ותאמר אל תבוא בית מרזח · ויהי ירמיהו סופד ובוכה ומיבב בקול מר על בני ישראל · ההולכים בגולה
והמתהלכים בשבי · ערומים ויחפים וטעונים חול על צוארם · המה מלכיהם שריהם וכהניהם · עד אשר הגיעו למקום ההוא הנקרא
בית כורו ויוציאו בגדים וילבישו אותם · פתח ירמיה הנביא את פיהו ויאמר לנבוכדנצר ולכל גדודי כשדים הבאים עמו · אולי
הלכו אל בית אלהיכם והללתם אותם באמרם ידכם עשתה זאת · תדעו נאמנה כי עם הרוג הרגתם · וגוי שבוי שביתם · ויהיו
הולכים ובאים עד שהגיעו למדינה הזאת · אשר בהיותו ירמיה בוכה ונאנח נזלו מעיניו שתי דמעות ויהיו שם שני מבועי מים
עד היום הזה · וכבואו ויגיעו אל נהרות בבל ענה המלך נבוכדנצר ויאמר אל בית ישראל · אלה הזמירות אשר אתם זמרתם
לפני אלהיכם בירושלים בואו וזמרו לפני · וכשמוע הלוים אותו תלו כנורותיהם בערבים אשר בנהרות בבל שכן כתוב על נהרות
בבל וגו' על ערבים בתוכה וגו' וענו הלוים ואמרו לנבוכדנצר המלך · לולי היינו עושין רצון אבינו שבשמים ומהללים את שמו
בירושלים לא היינו נתונים ומסורים בידך · ועתה איך נהלל לפניך את תהלות אלהינו · שכן כתיב איך נשיר את שיר ה' · כשמוע
נבוכדנצר את הדברים האלה ענה ואמר לנגשיו הרגו אותם על אשר עברו על מאמר המלך · ויען אחד מהיהודים ששמו פלטיה

תרגום שני

עני ואמר ליה ישמעון אודנך מה דאמר פומך ופקיד מלכא ואיתי לצדקיה מלכא ואעבירו
מניה ית שלשלן דפרזל ונחש ושני ית לבושי יקריה : (ג) בשנת בשתא תליתא למלכותיה
עבד משתיא לכל רברבנוי ועבדוי אוכלוסי פרס ומדי אסטרטיגין ורבנין די ממנן על פלכיא
עטיפן באצטלון דמילת לבישין ארגונין אכלין ושתן וחדין קדמוי : (ד) בהראותו לא כתיב
די אחזי ית עותריה אלא כתיב בהראותו את עושר כבוד מלכותו והוא עותריה די אתי
דבית מקדשא הוה ולבשרא ודמא לית עותרא · כליה עותרא דקודשא בריך הוא דהכין
כתיב דידי כספא ודידי דהבא אמר יי מרי חילותא · שתא בי גנזי הוה מחזי להון בכל יומא
מאה ותמנין יומין דכתיב עשר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדלתו הא שתא וכד חמון תמן
ישראל מאני דבית מקדשא לא הוו צבין למגני קדמוי ואמרו ליה למלכא לא צבין יהודאין
לכנני מטול דחזין מאני דבית מקדשא ואמר מלכא עיבידו להון סמכא חורנא לגרמיהון :
(ה) ובמלאת ובמשלם יומיא האלין אמר מלכא השתא אעביד משקיא לבני אתרוי (לכל עמא
דהשכחון בשושן למזעירא ועד רבא משקיא שבעא יומיא) ואעלינון לדרת גנתא דנציבא
אילני דפירי ודבוסמני מה עבד כף אילנא לאילנא ועבד כיפין ותבר אילני דבוסמני ואותיבינון
ואשרו קדמיהון אבנין טבתא ומרגליתא ואילני מטללין : (כאן חסר פסוק ו') : (ז) והשקות
ושתיאן במאני דדהבא ובכסי דדהבא ודהוי שתי בכסא לא הוה תני ושתי ביה תוב אלא
מעלין ליה להוא כסא ומפקין חורנא (חדתא) והוו תמן קומקומי וכסי לא הוו דמין להדדי
מטול כן כתיב ומאני מן מאני משנין אלא כד הון מפקין למאני דבית מקדשא ומזיגו בהון
הינון אימי עלמא הוה משתני זיויהון ומטול כן כתיב וכלים מכלים שונים והמרא דמלכא
רב (הוה) מן כאן דשתוי ומטול כן דהוה שתוהי הוה משאיל ליה לגברא בר כמה שנין אנת
והוא אמר ליה בר ארבעין שנין והוה משקי ליה חמרא בר ארבעין וחד שנין ודכוותיה
לכל גברא וגברא ומטול כן כתיב ויין מלכות רב כיד המלך : (ח) והשתיה ושתיאן
כנימוסא ולית דמתנזיק ולמא לא הוו מתנזיקין מן מטול כסא דאנשי פרסאה כד הוו איתו
לון כסא רבא דהוה למוד ארבעא חמשא המינון והוה מתקרי שמיה פתקא והון משקין
ביה לכל גברא חד ולא הוו שבקין ליה עד דשתיאו ביה חד · ומוזגא דהוה מזיג לון לפרסאי
עותרא רבא הוה עתיר איך הוה עתיר הוה מזיג ליה לגברא ועד דלא הוה משפת גברא

פתשגן הכתב

בן יהוידע ויאמר · לאן ממסר בעליו ביד הרועה ובא הזאב וטרף מן הצאן מיד מי ידרש הצאן · ויען המלך ויאמר מן הרועה
ידרש · אמר פלטיה · ישמעו אזניך הדברים אשר יצאו מפיך · ויצו המלך ויביאו את צדקיהו המלך ויעבירו ממנו את כבלי
הברזל והנחשת · ושנה את בגדי כבודו : (ג) בשנת שלש למלכו עשה משתה לכל שריו ועבדיו חיל פרס ומדי הפרתמים ושרים
המפקדים על המדינות העטופים בכתונת הבסים · הלבושים ארגמן · האוכלים ושותים ושמחים לפניו : (ד) בהראותו אין
כתיב בהראות את עשרו · אך בהראותו את עושר כבוד מלכותו והעושר ההוא אשר הראה הוא עושר בית אלהים ·
ואין עושר לבשר ודם · כי כל העושר לה' נאות כמו שכן כתוב לי הכסף ולי הזהב אמר ה' צבאות · ששה אוצרות וגנזי המלך
היה מראה אותם בכל יום ויום במונים ומאת יום · כהוב עושר כבוד מלכותו יקר תפארת גדולתו · הלא הם ששה · כראותם
שם בני ישראל את כלי בית ה' לא היה בהם חפץ לשבת לפניו · ויאמרו לו אל המלך אין חפץ ביהודים לשבת פה מפני אשר
ראו את כלי בית ה' ויאמר המלך עשו להם מקום אחד מיוחד לסעוד בו : ובמלאת הימים האלה אמר המלך עתה אעשה
משתה לבני מקומי לכל העם הנמצאים בשושן הבירה למגדול ועד קטן משתה שבעת ימים ויביאם אל גנת הביתן אשר בו שתולים
כל עצי בשמים ופירות · מה עשה כסף עץ לעץ ויעש בהם כעין כילת תאנים ויכרות עצי בשמים ויושיבם עליהם · ויעמד
לפניהם טורי אבנים טובות ומרגליות ועצי צללים : (ו) חור כרפס ותכלת אחוז בחבלי בוץ וארגמן על גלילי כסף ועמודי
שש מטות זהב וכסף על רצפת בהט ושש ודר וסוחרת : (ז) והשקות והיו שותים בכלי זהב ובכוסות זהב · ואשר היה שותה
בכוס אחד לא היה שונה ושותה בו עוד · אבל היו מוציאים אותו מלפניו ויוציאו אחר תחתיו ויהיו שם גביעים וכוסות שונים
ולכן הכתוב אומר וכלים מכלים שונים · וכאשר היו מוציאים את כלי בית המקדש ושותים בהם הלכו מראות הכלים · היו פניהם משתנים
ולכן הכתוב אומר וכלים מכלים שונים · ויין מלכות היה רב מהשותה אותו · מפני שהיו שואלים לאיש השותה אותו כמה שני
חייך · והוא אומר כמשל שני חיין ארבעים שנה · והיו משקים אותו יין בן אחד וארבעים שנה · וכן יעשו לכל איש ואיש ולכן
כתיב ויין מלכות רב כיד המלך : (ח) והשתיה והיו שותים כדת בלתי בנזקם · ולמה בלתי בנזקם כי אצל הפרסיים היה
להם כוס אחד גדול יכיל ארבע או חמש מדות ידועות · ושמו פתקא והיו מביאים אותו אל המשתה והיו משקים בו לכל איש
ואיש כוס אחד לאיש · ואין מסירין את הכוס מלפני האיש טרם ישתהו כולו · ושר המשקים המשקה את הפרסיים עשיר גדול
היה · והמשקה היה עשיר · על אשר היה משקה לאיש אחד הכוס הידוע ועל אשר לא נמצא איש אשר ישתהו · והיה האיש כאשר
עורס

תרגום שני

דושתי רמיז ליה למזוגא עבירוהי מנאי ולך זיפלן זוזין מטול דלא הוה משכח דשתי אלא
אמר אחשורוש לא יעלון הני כסי לשיתויי אלא איך דצבי כל גברא וגברא ישתי מטול כן
כתיב והשתיה כדת : (ט) גם להוד ושתי מלכתא עבדת משקיא לנשיא והות מזגא להון
חמרא אוכמא ואותיבת יתהון בפלטין מטול דתחזי להון עותרא דמלכא והוין משאלין לה
היך דמיך מלכא והוה מחוא להון למא נשי בען דידען כל מידי והות אמרה להון מגניא
דמלכא לכא אכיל ולכא שתי ולכא דמיך מטול כן כתיב בית המלכות : (י) ביום ביומא שביעאה
כד שפר לביה דמלכא בחמרא ולבהון דמאה ועסרין ושבע מלכין דהוו עמיה דהוו קטרין
כלילא דמלכותא הוה תגרא ומצו ביניהון בטעם חמריהון הוו מתעסקין בזנותא · מלכי
מערבא הוו אמרין נשי דילן שפירן (וכולן הוו אמרין דילן שפירין) ואוף מלכא אחשורוש
בטעם חמריה מתיב ואמר להון לית נשי בעלמא דשפירן אלא נשי בבליתא ואין לית אתון
מהימנין לי הא בבליתא חדא מותבת בגו טורכנא דמלכותא דילי אשלח ואקרי יתה לקדמי
ולקדמיכון ותחזון יתה דהיא שפירא מן כל נשיא (דילכון) בההיא שעתא שלח עלה מלכא
אחשורוש שבעה כריסיא (משמשיא דקדם מלכא) : (יא) להביא מתיב ואמר לון זילו ואמרו לה
לושתי מלכתא קומי מן כורסי מלכותיך ושלוחי ערטליא ורמי תגא ברישך וכסא די דהבא
ביד ימינך וכסא די דהבא ביד שמאליך ועולי לקדמי ולקדמי דמאה ועסרין ושבע מלכין
קטרי תגי דיחזון יתיך דאנת שפירא מכל נשיא : (יב) ותמאן כתיבא ושתי מלכתא ואמרת לון
לשבעה סריסיא גנאי זילו ואמרו ליה למריכון שטיא דאוף אתון שטיתון כותיה אנא היא
ושתי מלכתא בת מלכיא דמלכי בבל מן שריותא בלשצר אבא לקביל אלפא חמרא שתי
ולא אטעי יתיה חמרא למימר מלין דלא כשרין כותך · בההיא שעתא אזלו ואמרו ליה
למלכא פתגמא דושתי מלכתא וכד שמע מלכא ית פתגמיא האלין רגז רוגזא רבא ורוגזיה
דליק בלביה ות״ב שלח לה ביד שבעתי סריסיא דמלכותא דיתבין קדמוי במלכותא כען
אזילו ואמרו לושתי מלכתא אין לא תשמעי מלי ולא תעלין לקדמי ולקדמי מלכיא האלין
קטילנא ומובדינא ית שופריך מניך · וכד אזלו רברבני דמלכא ואמרו לה ולא ספנת יתהון אלא
מתיבא ואמרת לון אזילו ואמרו למלכא טפשא דמקלקלין עצתיה ולא תקינן גזרתיה הלא אנא
היא ושתי מלכתא ברת אויל מרודך ברתיה דבריה דנבוכדנצר מלכא דבבל מן יומא דאתבריתי
עד כען לא חזא אנש גופי אלא אנת מלכא (בלחודך ואין) כען עילא אנא לקדמך ולקדמיהון

פתשגן הכתב

מורה בהלבנשוטין אל המשקה לאמר כשעבר הכוס הזה מלפני ואני אתן לך מנה אחת זהב · בגלל הדבר הזה עשיר גדול היה
והמלך אחשורוש אמר לא יביאו הכוסות האלה אל המשתה לשתות בם · רק כל איש ואיש ישתה כרצונו · ולכן כתיב והשתיה
כדת : (ט) גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים והיו משקה להן יין אדום ותושיבנה בהיכל המלך להראותן את עושר המלך ·
ותביינה שואלות איכה המלך שוכב והיא היתה מגדת להן כל מה שלבן חפץ · כי היו הנשים מבקשות לדעת כל שעשועי ותענוגי
המלך והיא אומרת להן פה המלך שוכב פה אוכל ופה שותה ולכן כתוב בית המלכות : (י) ביום השביעי כטוב לב המלך
ולב השבעה ועשרים ומאה מלכים אשר אתו ביין · ואשר כתר מלכות בראשם · נפלה מלה ומריבה ביניהם על אודות היין והיו
מדברים דברי זנות · מלכי מערב היו אומרים נשינו יפות תאר הן וכן כולם היו משבחים ומהללים נשיהם וגם המלך אחשורוש
בטעם היין אמר אין נשים יפות בעולם כנשי בבל · ואם אינכם מאמינים אותי · הנה בבלית אחת יש לי היושבת תוך היכל
מלכותי · אשלח ואקראה לפני ולפניכם · וראיתם אותה כי היא יפה מכל הנשים אשר לכם · בעת ההיא שלח אליה המלך אחשורוש
בשבעה הסריסים המשרתים את פני המלך : (יא) להביא ויען ויאמר אליהם לכו ואמרו לה אל ושתי המלכה · קומי מכסא
מלכותך ובגדי ערומים תפשיטי · ושימי כתר זהב בראשך · כוס זהב בידך הימנית וכוס זהב בידך השמאלית · ובואי לפני ולפני
השבעה ועשרים ומאה מלכים המוכתרים · למען יראו אותך כי יפה את מכל הנשים : (יב) ותמאן ותען המלכה ושתי אל שבעת
הסריסים ותדבר אליהם דופי · לכו ואמרו לאדוניכם משוגע אתה ואתם משוגעים כמוהו · אני היא ושתי המלכה ובת מלכים
ממלכי בבל אני · בלשצר אבי מבראשונה היה שותה יין כנגד אלפי איש · ולא הטעה אותו היין לאמר דברים אשר לא טובים
כמוך · בעת ההיא הלכו ואמרו אל המלך כדברים האלה דברה ושתי המלכה · וכשמוע המלך את הדברים האלה קצף קצף גדול
וחמתו בערה בלבו · וישלח עוד אליה ביד שבעת סריסי המלך היושבים לפניו במלכות · לכו נא ואמרו לושתי המלכה · אם לא
תשמעי את דברי ולא תבואי לפני ולפני השבעה ועשרים ומאה מלכים האלה אהרוג אותך והאבדתי את יפיך ממך · ובבואם סריסי
המלך לאמר אליה כדברים האלה · לא שתה לבה אליהם רק השיבה להם דבר ותאמר אליהם · לכו ואמרו למלך טפש הזה אשר
עצתו הופכר וגזרתו לא תקום · הלא אני היא ושתי המלכה בת בנו דנבוכדנצר מלך בבל · ומעודי עד היום הזה
לא ראה איש את בשרי כי אם אתה המלך לבדך · ואם אבוא עתה לפניך ולפני השבעה ועשרים ומאה מלכים המוכתרים · גם

אותי

תרגום שני

דמאה ועסרין ושבע מלכין קטרי תגא קטלין יתך וגסבין יתי לאינתא · מתיבא רבתא דפרסאה
ואמרת לה לושתי מלכתא אין קטיל יתיך מלכא ומוביד ית שופריך מניך לא תפרסמי ית שמא
דיליך וית שמא דאבהתיך ולא תחזין גופיך וגויתיך לכל בר נש אלא למלכא בלחודוהי דתא
שעתא כד אמרו רברבני למלכא דסריבת ושתי מלכתא למיעל היכמא די אמר מלכא די שלח
ביד סריסיא ורגיז מלכא להדא וחימתיה תקיפת עלוהי : (יג) ויאמר ואמר מלכא לחכימיא
ידעי זימנא ארום כן פתגמי דמלכא קדם כל ידעי גזרין ודינין : (יד) והקרוב ודקריבין ליה
בעיצתא דרחיקין ודקריבין כרשנא מן אפריקי · שתר מן הנדקי · אדמתא מן אדום · תרשיש
מן מצרים · מרס מרסנא מן מרס כארעא רחיקא · ממוכן מן ירושלם · שבעתי רברבניא
דפרסאי (ומדאי) דחזין אפוי דמלכא אינון דיהבין קדמאה במלכותא · פקדניה דמלכא אחשורוש
די שלח ביד סריסיא : (טז) ויאמר ואמר ממוכן הוא דניאל ולמא אתקרי שמיה ממוכן כד
דכד גלון שבטא דבית יהודה לבבל גלון עמהון חנניה מישאל ועזריה והוה דניאל בגלותא
ואתעביד על ידוי נסין וגבורן והוב על ידי דדניאל אתגזר מן מרומא דתתקטיל ושתי מלכתא
בכן אתקרי שמיה ממוכן מתקנן ואמר ממוכן קדם מלכא ושלטוניא דהכין הוה גזרת מלכא
בזמנא דהוו יתבין עיצין עיטא הוו שליטין זעירין עיצין קדמוי ואין שפירת עיטתא עבדין
יתה · ואין לא שפירת עיטתא · די רברבין מנהון הוו עיצין וממוכן הוה זעירא דכלהון והוא
יהב עיטא קדמיא קדם מלכא והוה ממוכן שקיל אתתא פרסיאתא והות עתירא מניה ולא
הות צביה מתמליל עמיה אלא בלישנה ואמר ממוכן בגרמיה כד אשתכח עלעיתא למכבש
על נשיא דאינהון מוקרין לגובריהון בכן אמר ממוכן קדם מלכא ושלטוניא לא על מלכא
בלחודוי אסטת ושתי מלכתא אלא על כל עממיא ושליטיא דאית בכל מדינתא דמלכא
אחשורוש : (יז) כי ארום יפוק פתגמי דמלכתא על כל נשיא כלהון למהוי שיטן בעליהון
בעיניהון ותהוי כל אתתא אמרה לבעלה דלמא את יקיר מן מלכא דאחשורוש די אמר דתיתי
ושתי מלכתא קדמוי ולא צבית למיתי : (יח) והיום ויומא הדין אמרין שלטונתא דפרס ומדי
דשמעין ית מליא דמלכתא לכל שלטוניא דמלכא במיסת די תהוי בסירא למרגז עלוהי :
(יט) אם ובזמן דגזר ממוכן גזרתא הדא דחיל מן נפשיה ואמר דלמא לא יעביד מלכא גזרתא
דא (וכד תיעול) ושתי ותשמע גזרתא די גזרית עלה ותידון יתי דינין בישין ותקטול יתי אלא
אנא אחזי דמלכא אחשורוש לא תיעול ושתי קדמוי ואומי יתיה במומתא דפרסאי ומדאי
דהינון דחלין מנהון לכן אמר ממוכן אין על מלכא שפר יפוק דין פתגמא מן קדמוי ויכתוב

פתשגן הכתב

אותך יהרגנו ואותי יקחו לכם לאשה · ותען הגדולה שבפרסיים ואמרה לה לושתי המלכה · אם יהרגך המלך ויאביד את יפיך
ממך לא תפרסמי שמך ושם אבותיך בעולם · וגופך ועצמך לא תראה לכל אדם כי אם למלך לבדו · בעת ההיא כאשר אמרו הסריסים
אל המלך כי מאנה ושתי המלכה לבוא כדבר המלך אשר שלח ביד הסריסים ויקצוף המלך מאד וחמתו תקפה עליו : (יג) ויאמר המלך
לחכמים יודעי העתים כי כן דבר המלך לפני כל יודעי דת ודין : (יד) והקרוב והקרובים אליו לעצתו הקרובים והרחוקים ·
כרשנא מאפריקי · שתר מהודו · אדמתא מאדום · תרשיש ממצרים · מרס מרסנא ממרס ארץ רחוקה · ממוכן מירושלים · שבעת
שרי פרס ומדי רואי פני המלך היושבים ראשונה במלכות · פקודת המלך אחשורוש אשר שלח ביד הסריסים : (טז) ויאמר ממוכן
הוא דניאל · ולמה נקרא שמו ממוכן · כי כאשר גלו שבט יהודה לבבל גלו עמהם חנניה מישאל ועזריה · ודניאל היה בגולה
ונעשו על ידיהם נסים ונפלאות · ועוד נגזר מן השמים כי ושתי המלכה תהרג ע"י דניאל · ע"כ נקרא שמו ממוכן מזומן ·
ויאמר ממוכן לפני המלך והשרים כי כן דבר המלך בעת שהיו יושבים בעצה · השרים הצעירים היו יועצים לפניו בתחלה ואם
העצה טובה היא יעשו אותה · ואם לא טובה היא · הגדולים שבהם היו יועצים וממוכן היה הצעיר שבכולם והוא נתן העצה
בתחלה לפני המלך ויהי לו לממוכן אשה פרסית אשר היתה עשירה ממנו · ותמאן לדבר עמו כי אם בלשונה · ויאמר ממוכן
בלבו כאשר ימצא עלילת דברים · להיות כל איש שורר על הנשים ואשר יתנו יקר לבעליהן ולכן אמר ממוכן לפני המלך והשרים
לא על המלך לבדו עותה ושתי המלכה כי על כל השרים ועל כל העמים אשר בכל מדינות המלך אחשורוש : (יז) כי יצא דבר
המלכה על כל הנשים כלן להבזות בעליהן בעיניהן · ותהי האשה אומרת לבעלה · אולי גדול אתה מן המלך אחשורוש אשר אמר
הבוא ושתי לפניו ותמאן לבוא : (יח) והיום הזה תאמרנה שרות פרס ומדי אשר שמעו את דבר המלכה לכל שרי המלך וכדי
אשר יהיה בזיון ולקצוף עליה : (יט) אם ובעת אשר גזר ממוכן הגזרה הזאת · חרד על נפשו לאמר · אולי לא יעשה המלך
כדבר הזה · ובבואה ושתי ותשמע הגזרה הזאת אשר גזרתי עליה ותשפוט אותי משפטים רעים וקשים ותהרוג אותי · אמנם אני
אראה עצה בלבי למען לא יביא המלך אחשורוש את ושתי המלכה לפניו · ואשביע אותו בשבועת פרס ומדי אשר הם יראים
ממנה · ולכן אמר ממוכן אם על המלך טוב יצא הדבר הזה מלפניו ויכתב בשבועה בדתי פרס ומדי ולא יעבור אשר לא תבוא

ושתי

תרגום שני

מומי בגזרתיה דמדאי ופרסאי ולא יתבטל דלא תיעול ושתי קדמי דמלכא אחשורוש ומלכותה יתן מלכא לרעותה דטבת מנה : (כ) ונשמע וישתמע פתגמא דמלכא די יעבד בכל מלכותיה ארום סניאה היא וכל נשיא יהנין יקרא לבעליהון למן רברבניא ועד זעיריא : (כא) וייטב ושפר פתגמא בעיני מלכא ושלטוניא ועבד כפתגמי (מלוי) ממוכן : (כב) וישלח ושדר מלכא אגרתא על כלהון מדינתא דמלכא על מדינתא ומדינתא היך כתבה ועל עמא ועמא היך לישניה למהוי כל גברא מתיקר בביתיה ומתמלל היך לישן עמיה : ב (א) אחר בתר פתגמיא האלין כד נח רוגזא דמלכא אחשורוש שדר וקרא לכל רברבנוהי ואמר לון לא על ושתי אנא רגיז אלא עליכון אנא רגיז ומטול דאין אנא אמרית מילתא בחמרא אתון למא (רגזיתון) עלי למקטול ית ושתי מלכתא ואעביר שמה מן מלכותא אוף לכון אנא קטיל מעבר שמכון מן מלכותא ובתר דאתקטלו רברבנוהי דמלכא אדכרת ושתי וית מה דאתגזרת עלה דלא הות שויא לגזרתא דדינא דקטלא אלא מן מרומא הוה דיסוף זרעיה דנבוכדנצר מלכא דבבל : (ב) ויאמרו ואמרין עולימוי דמלכא שלטנוי ומשמשנוי יבעון למלכא עולימן בתולתא יאין שפירן בחיזוא : (ג) ויפקד וימני מלכא שליטין ומהימנין על כל מדינת מלכותיה ויכנשון ית כלהון עולימן בתולתן דשפירן בחיזוא לשושן בירנתא לבית נשיא על ידוי הגא סריסיה דמלכא נטיר נשיא ויתיהבו תקוניהון : (ד) והנערה ועולמתא דתשפר (באנפוי) דמלכא תמליך חלפוי ושתי ושפר פתגמא באנפוי דמלכא ועבד כן : (ה) איש גברא יהודיא הוה בשושן בירנתא ושמיה מרדכי ולמא אתקרי שמיה דגברא יהודאה אלא דהוה דחיל מן חטאה דעלוהי איתנבי דוד ואמר יומא הדין ימות גברא מישראל ומן ההוא גברא דין הוא גברא מרדכי בר יאיר בר שמעי בר שמידע בר בענה בר אילה בר מיכה בר מפיבשת בר יהונתן בר שאול בר קיש בר אביאל בר צרור בר בכורת בר אפיח בר שחרים בר עוזיהו בר ששק בר מיכאל בר אליאל בר עמיהוד בר שפטיה בר פתואל בר פיתון בר מליך בר ירבעל בר ירוחם בר חנניה בר זבדי בר אלפעל בר שמרי בר זכריה בר מרימות בר חשים בר שחורה (בר גזא) בר עזה בר גרא בר בלע בר בנימין בר בריה דיעקב בוכרא די אתקרי שמיה ישראל ומה חמא מרדכי די אתקרי בר שמעי אלא אקיל שמעי לדוד מלכא דישראל ואמר שמעי לדוד פוק לך גברא רשיעא וגברא דחיב קטלא עני אבישי בר צרויה ואמר לדוד אזיל אסב רישיה דשמעי כניה · אסתכל דוד מלכא בנביאותיה וחמא דמרדכי קאים מניה וכד חמא דוד מלכא פקיד לשלמה בריה ואמר ליה בשעתא דיפסוק שמעי מלמילד בר · קטול

פתשגן הכתב

ושתי לפני המלך אחשורוש ומלכותה יתן המלך לרעותה הטובה ממנה : (כ) ונשמע פתגם המלך אשר יעשה בכל מלכותו כי רבה היא וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן למגדול ועד קטן : (כא) וייטב הדבר בעיני המלך והשרים ויעש המלך כדבר ממוכן : (כב) וישלח ספרים אל כל מדינות המלך אל מדינה ומדינה ככתבה ואל עם ועם כלשונו להיות כל איש שורר בביתו ומדבר כלשון עמו : ב (א) אחר הדברים האלה כשוך חמת המלך אחשורוש · שלח ויקרא לכל שריו ועבדיו ויאמר אליהם · לא על ושתי אני כי אם עליכם על אשר דברתי דברי בטעם היין · ואתם הקצפתם אותי להמית את ושתי המלכה ולהעביר את שמה מן המלכות · גם אני אהרוג אתכם ואעביר את שמכם מן המלכות · ואחר שנהרגו שרי המלך זכר את ושתי ואת אשר נגזר עליה · כי לא היתה ראויה להגזר עליה משפט מות · אך מן השמים היה הדבר לכלות את זרע נבוכדנצר מלך בבל : (ב) ויאמרו נערי המלך שריו ומשרתיו יבקשו למלך נערות בתולות יפות וטובות מראה : (ג) ויפקד המלך פקידים בכל מדינות מלכותו ויקבצו את כל נערה בתולה טובת מראה אל שושן הבירה אל בית הנשים אל יד הגא סרים המלך שומר הנשים ונתון תמרוקיהן : (ד) והנערה אשר תיטב בעיני המלך תמלוך תחת ושתי וייטב הדבר בעיני המלך ויעש כן : (ה) איש יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי · ולמה נקרא שמו איש יהודי · עקב אשר היה ירא חטא · ועליו נבא דוד המלך ויאמר היום ימות איש מישראל · ומי הוא האיש הזה הוא האיש מרדכי בן יאיר · בן שמעי · בן שמידע · בן בענה · בן אילה · בן מיכה · בן מפיבשת · בן יהונתן · בן שאול · בן קיש · בן אביאל · בן צרור · בן בכורת · בן אפיח · בן שחרים · בן עוזיהו · בן שישק · בן מיכאל · בן אליאל · בן עמיהוד · בן שפטיה · בן פתואל · בן פיתון · בן מליך · בן ירובעל · בן ירוחם · בן חנניה · בן זבדי · בן אלפעל · בן שמרי · בן זכריה · בן מרימות · בן חושים · בן שחורה · (בן גזא) · בן עזה · בן גרא · בן בלע · בן בנימין · בן בנו של יעקב הבכור הנקרא שמו ישראל · ומה ראה מרדכי אשר נקרא בן שמעי על כי שמעי קלל את דוד מלך ישראל · ויאמר לו צא צא איש הדמים ואיש הבליעל · ויען אבישי בן צרויה ויאמר לדוד אעברה נא ואסירה את ראשו · חזה דוד המלך בנבואתו כי מרדכי יצא ממנו וכראות דוד המלך כן צוה לשלמה בנו ויאמר לו · כאשר יעמוד שמעי מלהוליד תהרגהו למען

יתיה די יזכי לעלמא דאתי ומטול דקאים כניה ברא צדיקא די על ידוי אתעבידו נסן וגבורן לישראל בארבע גלוותהון והוא מרדכי מירא דכיא בר יאיר בר שמעי בר קיש מן שבטא דבנימין ושמעי הוה חייב דיתקטיל בדינא כמא דכתיב באורייתא דמשה דינא דקושטא לא תצער ורבא בעמך לא תלוט והוא אקיל לדוד מלכא דישראל וחס עלוהי דוד דלא למקטל יתיה דחמא דקימין מניה הני תרי צדיקיא ומתפרקין על ידיהון בית ישראל: (ו) אשר מרדכי ואסתר הוין מירושלם בגלותהא דגלת עם יכניה מלכא שבטא דבית יהודה וחזר וסליק מרדכי עם עמא דיתנדבון ויסקון ויבנון לבית מקדשא תניינות ותוב אגלי יתיה נבוכדנצר מלכא דבבל זמנין תרתין ותיב בארע בני גלותא לא נחת נפשיה מן נסן וגבורן: (ז) ויהי והוה (מרדכי) מרבי ית הדסה היא אסתר והדסה הוה שמה כמא דאסא היך מטול דבסים ריחיה דהדס בגו עלמא אף היא אסתר כדין הות עבדא עובדין טבין בגו עלמא היא אסתר דהיך שמה כדין הוין עובדהא ואתקרי שמה הדסה בלישנא עבראה ולמא אתקרי שמה הדסה מטול דצדיקיא מתילין כהדסה די עלה אתנבי ישעיה נביא (ואמר) תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס מהו נעצוץ הינתא היא חילוף היגתא יסק ברותא וחלוף מרדכי צדיקא יסק המן רשיעא לזקיפא וסרפד היא אורבינא וחלוף אורבינא יסק אסא וחלוף ושתי המלכה אסתר ובגין אסתר גלה מרדכי דאמר מוטב דאזיל בגלותא ואירבי לאסתר דמן דאתי בארעא דישראל · איתקרי שמה אסתר בשם כוכב נוגהא (יוונית אסתירא) והדסה אתקרית בשם צדיקיא וכן אתאמר על חנניה מישאל ועזריה והוא קאים בין הדסיא די בגלותא · ומצולה היא בבל דכן כתיב האמר לצולה חרבי ואסתר אתקרי שמה הדסה בשם אסא היך דלא יבש אסא קיטא וסיתוא אוף צדיקיא אית להון חולקא בעלמא הדין ולעלמא דאתי והיא אסתר הות בת אחוי דאבוי דמרדכי · היא אסתר בטליותה והיא בסיבותה ולא פסקת מן עובדין טבין ולא הוה לה אבא ואמא וטלותא הות יאיא ברויא ושפירא ותסידא בחיזוא וכד מית אבוהא ואמה נסבה מרדכי ליה לברתא: (ח) ויהי והוה כד אשתמעו פתגמי דמלכא וגזרתיה וכד אתכנשו עולמתא סגיאתא לשושן בירנתא על ידוי דהגי מריסיה דמלכא נטיר נשיא וכד שמע מרדכי דבתולתא מתבעין שקל וכנשא לאסתר מן רברבנוהי (שלוחיא) דמלכא אחשורוש דנפקי למבעי בתולתא דלא ייתון וידברונה וטמרה בגו קיטון דלא יחמון יתה שלוחיא דמלכא ובנת עממיא כד הוון שלוחיא עברין (תמן) הוון מרקדין ומחזין שופריהון מן כותיא ונפקו

פתשגן הכתב

למען תגות נפשו · ויזכה לעולם הבא · ועל אשר יצא ממנו בן צדיק אשר על ידיו יעשו נסים ונפלאות לישראל בארבע גליות והוא מרדכי מר דרור בן יאיר בן שמעי בן קיש משבט בנימין ושמעי היה בן מות כדכתוב בתורת משה · אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאור והוא קלל את דוד מלך ישראל וחס עליו דוד ולא המיתו · כי ראה כי יצאו ממנו שני צדיקים ויושעו בני ישראל על ידיהם : (ו) אשר מרדכי ואסתר מירושלים היו עם הגולה אשר הגלתה עם יכניה מלך יהודה · וחזר ועלה מרדכי עם העם אשר התנדבו לעלות ולבנות את בית המקדש שני · ועוד הגלה אותו נבוכדנצר מלך בבל פעמים שנים · ועוד בהיותו בארץ הגולה לא נמנעו ממנו נסים ונפלאות : ויהי מרדכי אומן את הדסה היא אסתר והדסה היתה שמה כהדס הזה שנודף ריחו בעולם כך היתה אסתר עושה מעשים טובים בעולם · היא אסתר כשמה כן מעשיה · ונקראת שמה הדסה בלשון עברית · ולמה נקראת שמה הדסה · על כי הצדיקים נמשלים להדס · אשר עליו נבא ישעיה הנביא ויאמר · תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס · מה הוא נעצוץ מיני קוצים · תחת הנעצוץ יעלה ברוש תחת מרדכי הצדיק יעלה המן הרשע על העץ · והסרפד הוא מין ערבה · ותחת הסרפד יעלה הדס תחת ושתי תמלוך אסתר · ועל אודות אסתר גלה מרדכי · כי אמר טוב לי ללכת בגולה ולהיות אומן את אסתר מחוצה לארץ ישראל · ונקראת שמה אסתר על שם הכוכב הנקרא בלשון מקרא אילת השחר · ובלשון יונית אסתירא ונקראת שמה הדסה בשם הצדיקים וכן נאמר על חנניה מישאל ועזריה והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה · ומצולה היא בבל · שכן כתיב האומר לצולה חרבי ואסתר נקראת שמה הדסה בשם הדס · וכאשר ההדס אינו יבש לא בקיץ ולא בחורף · כן לצדיקים יש להם חלק בעוה"ז ובעוה"ב ואסתר היתה בת אחי אבי מרדכי היא אסתר בילדותה והיא אסתר בזקנותה · ולא נמנעה ממעשים טובים · ואין לה אב ואם והנערה יפת תואר וטובת מראה ונאה כמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו לבת: (ח) ויהי בהשמע דבר המלך ודתו ובהקבץ נערות רבות אל שושן הבירה אל יד הגי שומר הנשים · ובשמוע מרדכי שהבתולות נתבקשו לקח ויאסוף את אסתר ביתה מפני הצירים פקידי המלך היוצאים לבקש הבתולות אשר לא נאו ולקח אותם ויחביאה תוך החדר פן יראו אותה פקידי המלך · ובנות העמים כראותן הפקידים עוברים שם היו מרקדות ומראות יפין מן החלונות ויצאו פקידי המלך ויביאו בגלות

כנוס

שלוחיא דמלכא ואיתיאו בתולתן סגיאן מן מדינתא ושלוחיא דמלכא הון ידעין לה לאסתר וכד חמו דלית לאסתר עם הנן בתולתא אמרין חד לחד מנן לעינן במדינתא אית הכא לנא במדינתא טלותא חדא יאא בריוא ושפירא בחיזוא והסודא יתיר מן כלהון בתולתא דאיתינן כד אתבעית אסתר ולא אשכחת אודיעו למלכא וכד שמע מלכא כתב בדיטגמים דכל בתולתא דתטשי מן קדם שלוחי מלכא חדא היא גזירתא דתתקטיל וכד שמע מרדכי פוקדנא דמלכא דחיל ואפקה ואיתה לאסתר בת אחוי דאבוי לשוקא ואדברת אסתר לבית מלכא על ידוהי דהגי נטיר נשיא : (ט) ותיטב ושפירת טלותא בעינוי ואתגמלת חסדא קדמוי ואוחי ית צביאתהא וית מנותהא למתן לה וית שבעתי עולמתהא די חזין למתן לה מן ביתיה דמלכא ומנותה דהון יהבין לאסתר הות יהבא להון לפום עולמתא עממיתא מטול דלא דות טעמא אסתר מיין ביתיה דמלכא ושני יתה וית עולמתהא לטב מכל נשיא : (י) לא לא חויאת אסתר ית עמהא וית תלדותהא ארום מרדכי פקיד עלהא די לא תחוי : (יא) ובכל ובכל יומא ויומא מרדכי מהלך קדם דרתא דבית נשיא למידע ית שלמא דאסתר ומא נסין אתעבדון על ידהא : (יב) ובהגיע וכד מטא זימנא דרביתא ורביתא למיעול לות מלכא אחשורוש מטול דהות לה · כגזרת נשיא תרי עסר ירחין ארום כדין ישלמין יומהא דציבתהון מטול דאיבסמת שתא ירחין במשחא דמירא ושתא ירחין בבוסמניא ובתקוני נשיא : (יג) ובזה ובהדנא רביתא עלת קדם מלכא ית כל מא דהות אמרה הוה מתיהיב לה למיעל עמה מבית נשיא עד בית מלכא : (יד) בערב ברמשא הות עילא ובצפרא הית תיבא לבית נשיא תנינות על ידוהי דשעשגז סריסיה דמלכא נטר נשיא ושמה מתכתב ולא הות עלת תוב לותיה דמלכא אלא אין אתרעי בה מלכא ומתקריא בשמה : (טו) ובהגיע וכד מטא זמנא דאסתר בת אביחיל אחוי דאבוי דמרדכי די דבר יתה ליה והוה מרבי לה מן קושטא היך ברתיה למיעל לות מלכא ולא בעית כל מדעם אלא מידוי דהגי בעי סריסי דמלכא נטיר נשיא והות אסתר גמילת חנא וחסדא קדם כל חזיאה : (טז) ותלקח ואדברת אסתר לות מלכא אחשורוש לבית מלכותיה לפלטין בירהא עשיראה דהוא ירח טבת בשתא שבע למלכותיה : (יז) ויאהב ורחים מלכא ית אסתר מכלהון נשיא ואתגמלת חנא וחסדא קדמוי מכלהון בתולתן ויהב תגא דמלכותא ברישה ואמליך יתה חלף ושתי : (יח) ויעש ועבד מלכא שירותא רבתא לכל שלטנוי ועבדוי ית משתיתא דאסתר (ומתנן למדינתא יהב) ואמר לה חוי לי היידין עמיך והיידין תולדותיך ואמרת לית אנא חכימא לא עמי ולא תולדותי דמטול דכד אנא טליתא מית אבא

פתשגן הכתב

רבים מן המדינות · ופקידי המלך היו יודעים את אסתר · וכראותם כי אין אסתר בין הבתולות · אמרו איש אל אחיו לריק יגענו במדינות האלו · יש פה במדינתנו בתולה אחת יפת תואר וטובת מראה ונושאת חן מכל הבתולות אשר הבאנו · וכאשר נתבקשה אסתר ולא נמצאה · הודיעו למלך · והמלך כשמעו כתב פתגם אשר כל בתולה ובתולה אשר תסתר מפני פקידי המלך אחת דתה להמית · וכשמוע מרדכי פתגם המלך ודתו אזל ויצא ויוציא את אסתר בת אחי אביו ויביאה חוצה · ותלקח אסתר אל בית המלך אל יד הגי שומר הנשים : (ט) ותיטב הנערה בעיניו ותשא חסד לפניו ויבהל את תמרוקיה ואת מנותיה לתת לה ואת שבע הנערות הראויות לתת לה מבית המלך · ומנותיה אשר היו נותנים לאסתר היא נותנת אותן לנערות העמים · כי אין אסתר טועמת מיין בית המלך וישנה ואת נערותיה לטוב בית הנשים : (י) לא הגידה אסתר את עמה ואת מולדתה כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד : (יא) ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים לדעת את שלום אסתר ומה נסים ונפלאות יעשו על ידה : (יב) ובהגיע תור נערה ונערה לבא אל המלך אחשורוש מקץ היות לה כדת הנשים שנים עשר חדש כי כן ימלאו ימי תמרוקיהן · יען אשר היו מתקשטות ששה חדשים בשמן המור וששה חדשים בבשמים ובתמרוקי הנשים : (יג) ובזה הנערה באה אל המלך את כל אשר תאמר ינתן לה לבוא עמה מבית הנשים עד בית המלך : (יד) בערב היא באה ובבקר היא שבה אל בית הנשים שני אל יד שעשגז סריס המלך שומר הפילגשים ושמה היה נכתב ולא תבוא עוד אל המלך כי אם חפץ בה המלך ונקראה בשם : (טו) ובהגיע תור אסתר בת אביחיל דוד מרדכי אשר לקח אותה לו ואשר היה אומן אותה באמונה כבת לבוא אל המלך · לא בקשה דבר כי אם מיד הגי המבקש סריס המלך שומר הנשים · והיה אסתר נושאת חן וחסד בעיני כל רואיה : (טז) ותלקח אסתר אל המלך אחשורוש אל היכל בית מלכותו בחדש העשירי הוא חדש טבת בשנת שבע למלכותו : (יז) ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים ותשא חן וחסד לפניו מכל הבתולות וישם כתר מלכות בראשה וימליכה תחת ושתי : (יח) ויעש המלך משתה גדול לכל שריו ועבדיו את משתה אסתר והנחה למדינות עשה · ויאמר לה הגידי נא לי מה זה עם את ואיזו היא ארץ מולדתך · ותאמר אין אני יודעת את עמי ואת מולדתי · כי בהיותי נערה מת אבי ואמי ועזבוני ·

וכשמוע

תרגום שני

ואמא ושבקין יתי וכד שמע מלכא אחשורוש מלהא הזר ושבק שביקין לכולי עלמא ומתן
למדינתא יהב מטול דחשיב מלכא בלביה ואמר בגרמיה הא אנא מוטיב לכלהון אומיא
ומלכותא מטול די עמא דאסתר ביניהון איתיו: (יט) ובהקבץ וכד אתכנשון בתולן תנינות ולא
אתכנשון בתולן תנינות אלא מטול אסתר דיתבא בפלטין דמלכא ומלכא רחם יתה מכל נשיא
ושוי תגא דמלכותא ברישה ובתולתן האלין למא אתכנשו תנינות מטול דאמרו שליטין למלכא
דאין בעית דתיגליא לך אסתר עמהא ותולדותה קנאתא בנשי אוחרניתא והיא גליא לך
עמהא ותולדתה מטול הכין כתיב ובהתכנשות בתולן תנינות ומרדכי יתיב בתרע מלכא:
(כ) אין ולית אסתר מחויא ית עמה ותולדותה היך מה דפקד עלה מרדכי ואוף כד אתכנשו
בתולתא לא גלית אלא היך דפקדה מרדכי וית מימריה דמרדכי אסתר עבדת היא אסתר
בטליותא מכיכתא וכד עלת למלכות במכיכותא עלת מטול הכין אמר כתבא וית מימריה
דמרדכי אסתר עבדת היך כמא דהות מתרביא עמיה: (כא) בימים ביומיא האינון ומרדכי יתיב
בתרע בית מלכא רגז בגתנא ותרש תרין סריסי דמלכא כנטרי מניא ובעו לאושטא ידיהון
דיקטלון למלכא אחשורוש ויהבון עיטא ביניהון דשויאו חויא חורמנא בכוזא די דהבא דהוה
שתי בה אחשורוש די בדבעי מלכא משתי ביה יתנון ליה וימחיה חויא ויקטליה: (כב) ויודע
בכן אתחוי פתגמא ברוח קודשא למרדכי ואזל מרדכי ותני לאסתר מלכתא ואמרת אסתר
למלכא בשמיה דמרדכי: (כג) ויבקש ואתבעי פתגמא ואשתכח מהימן ואתלון תרויהון על קיסא
ואתכתיב בספר דכרן יומתא קדם מלכא: ג (א) אחר בתר פתגמיא האלין רבי מלכא אחשורוש
ית המן בר המדתא אגגיא בר סרח בר בוזה בר אפלוטס בר דיוסף בר דיוסים בר פרוס בר
מעדי בר בלעקן בר אנתימרום בר הרידום בר שגר בר נגר בר פרמשתא בר ויזתא (בר אגג
בר סומקי) בר עמלק בר לחינתיה דאליפז בוכריה דעשו ורבי יתיה ונטל יתיה ושוי ית כורסיה
לעיל מן כל רברבנוי ועבדוי: (ב) וכל עבדי וכל עבדוי דמלכא די (יתבין) בתרע בית מלכא
כרעין וסגדין להמן כמטול דהכין פקד עלוי מלכא ומרדכי לא היה כרע קדמוי ולא הוה
שאיל בשלמיה: (ג) ויאמרו ואמרו עבדוי דמלכא די בתרע בית מלכא למרדכי מה רבותא
אית לך יתיר עלינן דאנן כרעין וסגדין קדם המן ואת לא כרעת קדמוי · מטול מה את מעבר
על פוקדנא דמלכא׳ ענה מרדכי ואמר להון טפשיא חסירי לבא שמעון מני מלתא הדא ואמרו
לי מאן פחימא איתוי לבר נשא די הוא מתגאה ומתרברב הוא ילוד מן אתתא ויומין זעירין
ובהולדותיה בכיא ואליא וריבותיה עקתא ואינתתא וכל יומוי מלי חימתא וסופיה הדר לעפרא

פתשגן הכתב

ובשמוע המלך אחשורוש הדברים האלה · גם ויתן מתנות לכל העמים ולכל המדינות · כי חשב המלך בלבו הנני מטיב את כל העמים והממלכות על כי עם אסתר יושב בקרבם: (יט) ובהקבץ בתולות שנית ואינן נקבצות הבתולות שנית כי אם בשביל אסתר היושבת בהיכל המלך · והמלך אהבה מכל הנשים · וישם כתר מלכות בראשה · והבתולות האלו למה נקבצו שנית · כי אמרו השרים למלך אם חפץ אתה שתגלה לך אסתר את עמה ואת מולדתה תקנא אותה בנשים נכריות והיא תגיד לך עמה ומולדתה ולכן כתיב ובהקבץ בתולות שנית ומרדכי יושב בשער המלך: (כ) אין אסתר מגדת עמה ומולדתה כאשר צוה עליה מרדכי · ובהקבץ הבתולות לא הגידה · רק כאשר צוה עליה מרדכי ואת מאמר מרדכי אסתר עושה היא אסתר בילדותה ענוה היתה ובעלותה למלכות בענוה עלתה · ולכן הכתוב אומר ואת מאמר מרדכי אסתר עושה כאשר היתה באמנה אתו: (כא) בימים ההם ומרדכי יושב בשער המלך קצף בגתן ותרש שני סריסי המלך משומרי הסף ויבקשו לשלוח יד במלך אחשורוש ולהמיתו ויתנו עצה ביניהם לשום נחש פתנים בכוס הזהב אשר ישתה בו אחשורוש והיה כאשר יחפוץ המלך לשתות בו יתנוהו לו וישכהו הנחש וימיתהו: (כב) ויודע הדבר ברוח הקודש למרדכי ויגד לאסתר המלכה · ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי: (כג) ויבקש הדבר וימצא נאמן ויתלו שניהם על העץ ויכתב בספר ד"ה לפני המלך: ג (א) אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש את המן בן המדתא האגגי · בן סרחי בן בוזי בן אפלוטס · בן יוסף · בן דיוסים · בן פרוס · בן מעדי · בן בלעקן · בן אנתימרום · בן הרידום · בן שגר · בן נגר · בן פרמשתא · בן ויזתא · בן אגג · בן סומקי · בן עמלק · בן פילגש אליפז בכור עשו · ויגדל אותו וינשאהו וישם את כסאו מעל כל שריו ועבדיו: (ב) וכל עבדי המלך היושבים בשער בית המלך כורעים ומשתחוים להמן כי כן צוה לו המלך ומרדכי לא היה כורע לפניו ולא היה שואל בשלומו: (ג) ויאמרו עבדי המלך אשר בשער בית המלך למרדכי · על מה התגדלת עלינו · כי אנחנו כורעים ומשתחוים לפני המן ואתה לא תכרע לפניו · מדוע אתה עובר את מצות המלך · ויען מרדכי ויאמר אליהם פתאים וחסרי לב שמעוני דבר אחד ואמרו לי · היש פחות מבני אדם אשר הוא מתגאה ומתגדל והוא ילוד אשה וימיו מעטים · בהולדו בכיה ויללה · ובגידולו צרה ואנחה · כל ימיו מלא חמה וכעס וקצו לעפר ישוב · ואני אשתחוה לפניו · לא · אמנם אני כורע ומשתחוה לאל הגדול חי וקים · אשר הוא יחיד ומיוחד

בשמים

תרגום שני

ואסגוד אנא קדמוי לא · אלא סגיד אנא לאלהא רבא חיא וקימא די הוא חד בשמיא די הוא אשא אכלא אשא מלאכוי נורא תלא ארעא באדרעיה ומתח רקיעא בגבורתיה : בצביוניה מחשיך שמשא ברעותיה מנהיר חשיכא ובחכמתיה עבד ימא וסגיתיה בחלא · במזופתיה שוי טעים מיי במלחא ורוחא לגלוי · בחומרא אסר יתיה (היך זיקין סכריה) פתוריה באוצרי תהומא בגין דלא יסק לארעא (יתיה) רעיש ולא עבר תחומיה · במימריה ברא רקיעא ומתח יתיה איך ענגא באוירא פריש איך ערפילא על עלמא מגין היך משכנא על אפי ארעא טעין בחיליה דלעיל ודלרע · רהטין קדמוי שמשא וסיהרא וכימה וכוכביא ומזליא לא בטילין שעא חדא לא ניחין אלא (כלהון) רהטין קדמוי כאזגדין אזלין לימינא ולשמאלא למעבד רעותיה · למן די ברא יתון ליה יאי לשבחא ולמסגד קדמוי · ענין ואמרין ליה למרדכי והא אשכחינן דאבהתך סגדו קדם אבהתי דהמן ענא מרדכי ואמר להון מן איתוי דסגיד קדם אבהתיה דהמן אמרין ליה לא כרע אבוך יעקב קדם עשו אחוי די הוא אבוי דהמן : אמר לון אנא מזרעית דבנימין וכד סגיד יעקב קדם עשו בנימין לא ילוד הוה ולא סגיד קדם אנש מן יומוי מטול כדין נטר יתיה קים עלמא במעי אמיה עד עידן דיסקון לארעא דישראל ויתבני בית מקדשא בארעיה ותשרי שכינתיה בתחומיה וכל בית ישראל יהדון תמן ועממין כרעין וסגדין בארעיה ואנא לית אנא כרע וסגיד קדם המן רשיעא בעיל דבבא הדין : (ד) ויהי והוה כד הוון אמרין ליה יומא ויומא ולא שמע לון ותניאו להמן דיחזון אין קימין מלוי דמרדכי מטול דאמר לון דהוא יהודאי : (ה) וירא והזא המן ארי לא צבי מרדכי למכרע ולמסגוד קדמוי ואתמלי המן על מרדכי חמתא : (ו) ויבז והוה קליל בעינוי למשיטא ידא במרדכי בלחודוהי מטול דחויאו ליה ית עמא דמרדכי ובעא המן לשיצאה ית כל יהודאי די בכל מלכות דאחשורוש עמיה דמרדכי : (ז) בחודש בירחא קדמאה הוא ירחא דניסן בשתא תריסר למלכות אחשורוש צבע פיסא לשיצאה עמא קדישא נפלת ברת קלא מן שמיא וכן אמרת לא תדחלון כנשתא דישראל דאין תהדרין בתיובתא איהו יהא עדב חולקך בכן שרי שמשי ספרא לצבעא פיסא דעדבין קדם המן מן יומא ליומא · שרי מן חד בשבא ולא אסתיע מן בגלל די ביה אתבריאו שמיא וארעא · בתרין בשבא לא על מן בגלל די ביה אתברי רקיעא · בתלת בשבא לא על מן בגלל די ביה אתברי גנתא דעדן · בארבע בשבא לא על מן בגלל די ביה אתבריאו שמשא וסיהרא ושבעא כוכביא ותריסר מזליא · בחמשא בשבא לא על מן בגלל די ביה אתבריאו לויתן ותרנגול ברא דאתעתדו לכנשתא דישראל לסעודת יומא רבא · בשתא בשבא לא על מן בגלל

פתשגן הכתב

בשמים · והוא אש אוכלה אש · משרתיו אש לוהט · תלה ארץ בזרועו · וימתח הרקיע בגבורתו · בחפצו מחשיך השמש · ומאיר החשך ברצונו · בחכמתו עשה הים ויגבלהו בחול · בגערתו נתן טעם מלח למימיו · ועוז הרוח לגליו · בתקפו אסר אותו בזיקים בסכרו באוצרות תהום לבלתי עלות על הארץ · ברגיזו ולא עבר גבולו · במאמרו ברא שחקים · וימתחם כעננים על פני רקיע השמים · ויפרשם כערפל על העולם · ומגינים כאהל על פני הארץ · נתן בכחותיו ממעל ומתחת לרקיע · שמש · וירח · כימה · כוכבים ומזלות · רצים לפניו ואינם שוקטים ונחים רגע אחד · אמנם כלם רצים ושבים כבזק ימין ושמאל לעשות רצונו · למי שברא אלה נאה לשבח ולהשתחות לפניו · ויענו ויאמרו אל מרדכי והנה מצאנו כי אבותיך השתחוו לפני אביו של המן · ויען מרדכי ויאמר אליהם מי הוא זה אשר השתחוה לפני אביו של המן · אמרו לו והלא אביך יעקב השתחוה ויכרע לפני עשו אחיו אשר הוא אבי המן · אמר להם מזרע בנימין אני · ובהשתחות יעקב לפני עשו · בנימין לא היה נולד · ומימיו לא השתחוה לפני איש · על זאת נצר עולמים שמר אותו במעי אמו · עד אשר יעלו בניו לארץ ישראל ויבנה בית המקדש בחלקו וישכון שכינתו בגבולו · וכל בית ישראל ישמחו שם · וכל גויי הארץ כורעים ומשתחוים בארצו · ואני אינני כורע ומשתחוה לפני המן הרשע הצורר והאויב הזה : (ד) ויהי כאמרם אליו יום ויום ולא שמע אליהם ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי כי הגיד להם אשר הוא יהודי : (ה) וירא המן כי אין מרדכי חפץ לכרוע ולהשתחות לפניו וימלא המן על מרדכי חמה : (ו) ויבז בעיניו לשלוח יד במרדכי לבדו כי הגידו לו את עם מרדכי ויבקש המן להשמיד את כל היהודים אשר בכל מלכות אחשורוש עם מרדכי : (ז) בחדש הראשון הוא חדש ניסן בשנת שתים עשרה למלך אחשורוש הפיל פור להשמיד עם קדוש · יצאה בת קול מן השמים וכן אמרה · אל תיראי כנסת ישראל · אם אתם שבים בתשובה הוא יפול בגורל תחתיכם · אז החל שמשי הסופר להפיל גורלות לפני המן מיום ליום · החל מיום הראשון · ולא עלה על ידו · כי בו נבראו שמים וארץ · ביום השני לא · כי בו נברא הרקיע · ביום השלישי לא · כי בו נברא גן עדן · ביום הרביעי לא · כי בו נבראו השמש והירח · שבעת הכוכבים · ושנים עשר המזלות · ביום החמישי לא · כי בו נבראו לויתן וזיז שדי העתידים והמזומנים לכנסת ישראל לסעודת יום הגדול · ביום הששי לא · כי בו נברא אדם וחוה · בשבת לא · כי הוא אות בין ה' ובין עמו ישראל ·

תרגום שני

די ביה אתבריאו אדם וחוה · בשבא לא על מן בגלל דאיהו קים בין מימרא דיי ובין עמא
דישראל · פסק מן יומיא שרי בירחיא · בניסן לא על מן בגלל זכותא דפסחא · באייר לא על
מן בגלל די ביה נחת מנא · בסיון לא על מן בגלל די ביה אתיהבת אוריתא בסיני · בתמוז
לא על מן בגלל די ביה אתפקע שור ירושלם ולא חזי למיקם עקתא תרין זמנין · באב לא על מן
בגלל די ביה פסקו מתי מדברא וביה הדרת שכינת מרי עלמא ומלילת עם משה · באלול לא
על מן בגלל די ביה סליק משה בטורא דסיני למיסב תרין לוחין אוחרניתא · בתשרי לא על מן
בגלל די ביה משתבקין חוביהון דישראל · במרחשון לא על מן בגלל די ביה נחת מבולא
ואשתזיב נח ובנוי וכל דהוו עמיה · בכסלו לא על מן בגלל די ביה אתיסד בית מקדשא · בטבת
לא על מן בגלל די ביה סליק נבוכדנצר רשיעא על ירושלם ומיסת הוו לעקתא ההיא · בשבט
לא על מן בגלל די ביה הוא ריש (ירחא) שתא לאילניא די מנהון מקרבין בכוריא · כד מטא
לסוף תריסר ירחי שתא דאיהו ירחא דאדר חדי ואמר בליען אינון בידי היך נוני ימא ולא הוה
ידע דבנוי דיוסף מתילן לנוני ימא · דהיכדין כתיב וכנוני ימא יסגון בגו בני אנשא על ארעא:
(ה) ויאמר ואמר המן למלכא אחשורוש אית עמא חד יהודאי מבדר ומטלטל ביני עממיא בכל
מדינן מלכותא גיזתנין ורוחין רבא מלקטין פישרי דטבת ויתיבין בהצבי תמוז ועובדיהון שנן
מכל עם ונימוסיהון מכל מדינן ובנימוסנא לא מהלכין ובעובדנא לא צביא נפשיהון · ועבידתיה
דמלכא לית אינון עבדין וכד חזין לנא רקיקין בארעא וחשבן לנא כמדעם מסאבא וכד אנחנא
נפקין למיפר למשמר בעובדתיה דמלכא מנהון סלקין בשורין ופרצין גדרין (וסלקין) ועלין
בהדרין ונפקין בפריצין וכד אנחנא רחמין מתכוס יתון · מהדרין וקימין מבריקין עיניהון ותרקין
בשניהון ומבטשן ברגליהון ומבהלין יתנא ולית אנחנא יכלין למתפס יתהון · מן בנתיהון לית
אנחנא נסבין ומן בנתנא לא נסבין להון ומן דדבר מנהון למעבד עבידתיה דמלכא מפיק ליומא
ההוא בש"הי פ"הי · ויומא דאינון צבין למיזבן מננא אמרין לנא יומא שריא הוא ויומא די אנחנא
צבין למיזבן מנהון אמרין עלן שוקין · ואמרין מן יומא אסירא הוא (ס"א אמרין יומא אסירא הא
עלן ואמרין שוקין) · בשעתא קדמיתא אמרין שמע קרינן · בתנינתא אמרין צלויי מצלינן ·
בתליתיתא אמרין לחמא אכלינן · ברביעתא אמרין לאלהא די בשמיא מברכינן דיהב לנא לחמא
ומיא · בחמישיתא נפקין · ובשתיתיתא תיבין · ובשביעתא נפקין לאפיהון נשיהון ואמרין איתא
גרוסיא דעקת לכון בעובדתא דמלכא רשיעא · חד לשבעא יומין עבדין שבא עלן לבית
כנשתהון קרין בספריהון מתרגמין בנביאיהון וליטין למלכנא ותברין לשולטננא ואמרין הדין

פתשגן הכתב

עוז סימנים ויח' בחדשים · בחדש ניסן לא עלה בידו · על אודות זכות הפסח · באייר לא · כי בו ירד המן · בסיון לא ·
כי בו ניתנה התורה על הר סיני · בתמוז לא · כי בו נבקעו חומות ירושלים ואינו ראוי לקום פעמים צרה · באב לא · כי
בו תמו מתי מדבר ובו שב וירד כבוד ה' ודבר עם משה · באלול לא · כי בו עלה משה על הר סיני לקחת את שני לוחות
האחרונות · בתשרי לא · כי בו יסופרו עונות בית ישראל · במרחשון לא · כי בו ירד המבול ונשאר אך נח ובניו וכל אשר אתו
בתיבה · בכסליו לא · כי בו הוסד המקדש · בטבת לא · כי בו עלה נבוכדנאצר על ירושלים ודי להם בצרה ההיא · בשבט לא ·
כי בו ראש השנה לאילנות ומהם מקריבים הבכורים · וכהגיע לקץ השנה לחדש י"ב הוא חדש אדר שמח ואמר נבלעים הם בידי
כדגי הים · ולא ידע כי בניהם של יוסף נמשלים לדגי הים · שכן כתיב וידגו לרוב בקרב הארץ: ויאמר המן למלך אחשורוש
ישנו עם אחד יהודים מפוזר ומפורד בין העמים בכל מדינות המלך · והם גאים וגבוהי לב מתענגים בפושרים בימי טבת ·
ויושבים במקרות בימי תמוז · ומעשיהם משונים מכל עם ודתיהם מכל המדינות · ובדתינו אינם הולכים ובמעשינו נפשם לא
חפצה · ומלאכת המלך אינם עושים · וכשרואים אותנו הם רוקקים בארץ וחושבים אותנו כדבר טמא · וכאשר יוצאים אנחנו
לאמר להם לעבוד עבודת המלך · הם עולים בחומות ופורצים גדרות · ומהם באים בחדרים ויוצאים בפרצות · וכאשר אנחנו
מרחמים מתפיסים אותם מתהדרים ועומדים ונוצצים בעיניהם · וחורקים בשיניהם ובועטים ברגליהם ומבהלים אותנו · ואין אנחנו
יכולים לתפוש אותם · מבנותיהם אין אנו לוקחים · ומבנותינו אינם לוקחים · ואיש הנלקח מהם לעבוד עבודת המלך מתעצל
באמרו · שבת היום · פסח היום · וביום אשר הם חפצים בו לקנות ממנו אומרים היום הזה מותר לנו ובהגיענו חפצים לקנות
מהם אוסרים עלינו השוקים ואומרים היום הזה אסור הוא לנו · בשעה הראשונה אומרים שמע אנו קוראים · בשעה השנית
אומרים תפלה אנו מתפללים · בשלישית אומרים לחם אנו אוכלים · ברביעית אומרים לאלהינו שבשמים אנו מברכים שנתן לנו
לחם ומים · בחמישית יוצאים · בששית שבים · ובשביעית נשיהם יוצאות לקראתם ואומרות אנו בגריסין כי לך הם עמלים
במלך הרע הזה · יום אחד לשבעת הימים עושים שבת באים לבהכ"נ קוראים בספריהם מתרגמים בנביאיהם ומקללים מלכנו

[illegible]

תרגום שני

(הוא יומא שביעאה) דנח ביה אלהא רבא · ונדתהון לשבעא יומין נפקין בפלגות ליליא נשיהון
ומסאבן ית מיא · ולתמניא יומין גזרין ערלת בניהון ולא היסין עליהון ואמרין דנהוי שנן כבני
עממיא · ולתלתין יומין קרין ירחא ואמרין חד חסר וחד מלא · בירח ניסן תמניא יומין טבין
עבדין ביה ועבדין הדליקה ומדכותא · וגרפין חמירא מן קדם פטירא ואמרין דין הא יומא
דאתפריקו ביה אבהתנא מן מצרים וקרין יתיה יומא דפסחא ועלין לבית כנשתא קרין בספריהון
ומתרגמין בנביאיהון ולייטין למלכנא ותברין לשולטננא ואמרין כהיכדין דמתגרף חמירא מן
קדם פטירא היכדין תתגרף מלכותא דרשיעיא מן בינגא וכן יתעבד לנא פורקנא מן מלכא טפשא
הדין · בירח סיון תרי יומין טבין עבדין ביה ועלין לבי כנשתהון קרין שמע ומצלין וקרין
באורייתהון ומתרגמין בנביאיהון לייטין למלכנא ותברין לשולטננא וקרין יומא דעצרתא וסלקין
לאגר בית אלההון ושדין חזורי תפוחים ומלקטין יתהון ואמרין היך מה דמלקטין חזורי היכדין
יתלקטו בניהון מן בנגא ואמרין דין הוא יומא דאתיהיבת אוריתא לאבהתנא על טורא דסיני ·
לעידן בעידן ריש שתא קרין בחד בתשרי עלין לבית כנשתהון קרין בספריהון ומתרגמין
בנביאיהון ולייטין למלכנא ותברין לשולטננא ותוקעין בחצוצרן ואמרין יומא הדין על דכרן
אבהתנא קדם אבונא די בשמיא די לנא לטב יעול ודבעלי דבבנא לביש יעולי וכד כטא
בתשעה ביה נכסין היוין ואוזין ואכלין ושתין ומתפנקין אינון נשיהון ובניהון ובנתיהון · בעשרא
ביה קרין יתיה צומא רבא וצימין אינון נשיהון ובניהון ובנתיהון ומעיקן אוף טפליהון ויניקיא
ולא חיסין עליהון ואמרין יומא הדין מתכפרין חובנא וחובי די לנא מתכנשין ומתוספין על חובי
בעלי דבבנא ועלין לבי כנשתהון וקרין בספריהון ומתרגמין בנביאיהון ולייטין למלכנא ותברין
לשולטננא ואמרין כדין תתכפר מלכותא הדין טפשיא מעלמא ובעין רחמין ומתחננין דימות
מלכא ויתבר שלטוניה · בחמשא עשר ביה מטללין מטלתא כאיגר ביתיהון ונפקין לבוסתננא
ושממין לולבננא וקטפין אתרוגננא ומפשחין הלפוננא ותרבין בוסתננא · ועקרין סיגיהון ולא
חיסין ועבדין הושענא · ואמרין כמדעם דעבד מלכא בגו סדרי אנחנא עבדין · ועלין לבי
כנשתהון וקרין בספריהון ומצלין והדין והדרין בהושענא ושורין ומרקדין היך גדין ולא ידעינן
אם מילט לייטין לנא ואם מברכא מברכין לנא וקרין יתיה חגא דמטללתא ולא עבדין עבידתא
דמלכא אמרין לן יומא אסרא הוא ומפקין לשתא בשדי פירי לא יעבדון בה עבידתא דמלכא ·
להמשין שנין קרין יובלא · לשבעא שנין קרין שבועא · לתרי עשר ירחין קרין שתא · להלתין

פתשגן הכתב

וברינו ואומרים זה הוא היום השביעי אשר בו שבת האל הגדול · ונשותיו לילה נדות שלהם יוצאות לשבעת הימים לנדתן ומטמאות
את המים ובשמונת הימים כורתים ערלת בניהם ואין מרחמים עליהם ואומרים כדיה שונים מבני העמים · לשלשים יום
קוראים חדש ואומרים אחד חסר ואחד מלא · בחדש ניסן עושין בו שמונת ימים טובים ועושים הגעלה לכל כליהם מבערים
את החמץ מפני המצה ואומרים זה הוא היום שנגאלו אבותינו ממצרים וקוראים אותו חג הפסח ובאים לבתי כנסיות שלהם קוראים
בספריהם ומתרגמים בנביאיהם ומקללים למלך ולשרים ואומרים כמו שאנו מבערים החמץ מפני המצה כן ה' אלהינו תבער את
המלכות מקרבנו והושיענו מיד המלך הטפש הזה · בחדש סיון עושים שני ימים טובים ובאים לבהכ"נ שלהם וקוראים שמע
ומתפללים וקוראים בספרי תורותיהם ומתרגמים בנביאיהם ומקללים למלך ולשרים וקוראים אותו עצרת או חג שבועות ועולים
על גג בית הכנסת שלהם ומשליכים שושנים ותפוחים ומלקטים אותן ואומרים כמו שאנו מלקטים השושנים והתפוחים כך כך
יתלקטו בניהם מבינינו ואומרים זה הוא היום שניתנה התורה לאבותינו בהר סיני · ובעת לעת קוראים ר"ה · באחד בתשרי
באים לבתי כנסיות שלהם וקוראים בספריהם ומתרגמים בנביאיהם ומקללים למלך ולשרים שלנו ותוקעים בחצוצרות ואומרים היום
הזה עלה זכרון אבותינו לפני אבינו שבשמים זכרוננו יעלה לטובה וזכרון שונאינו לרעה · ובתשיעי לו' בו שוחטים בהמות
חיות ועופות ואוכלים ושותים ומתענגים הם נשיהם ובניהם ובנותיהם · בעשרה בו קוראים אותו יום צום הגדול וצמים הם
נשיהם ובניהם ובנותיהם וגם מענים את טפיהם ואת יונקיהם ואין חסים עליהם ואומרים היום הזה עונותינו מכופרים והעם
מתקבצים ונוספים על עונות שונאינו ובאים לבתי כנסיות וקוראים בספריהם ומתרגמים בנביאיהם ומקללים למלך ולשרים ו ואומרים
כך יכופר המלך הטפש הזה מן העולם · מבקשים רחמים ומתחננים שימות המלך ותקרע ממשלתו · בחמשה עשר בו מצלים על גל
גגי בתיהם ויוצאים לגנות ולפרדסים וכורתים לולבים וקוטפים אתרוגים ומבקעים הערבות ומחריבים הגנות והפרדסים ועוקרים
הענפים ואינם חסים ועושים הושענא ואומרים כאשר המלך עושה במלחמה ככה אנחנו עושים ובאים לבתי כנסיות שלהם וקוראים
בספריהם ומתרגמים בנביאיהם ומקללים למלך ולשרים ושמחים ומתפללים ומקיפים בהושענא ומרקדים כגדיים · ואנחנו לא נדע
אם מקללים אותנו ואם מברכים אותנו וקוראים אותו חג הסוכות · ואינם עושים עבודת המלך ואומרים לנו יום איסור מלאכה
הוא · ומוציאים השנה בשנת היום פסח היום ועבודת המלך אינם עושים · לחמשים שנה קוראים יובל · לשבעת השנים קוראים
במטה

תרגום שני

יומין קרין ירחא · ועבדין יומא טבא · לשבעא יומין קרין שבתא ועבדין ליה יומא טבא דנחת
כרי מלכא ביהי כד הוה מלכותהון קימא עליהון קם מנהון מלכא חד דוד הוה שמיה וחשב
עלינן מחשבין בישין ובעא לשציא יתנא ולאובדנא מן עלמא קטל יתנא תרתין פטין וחד
שבק ודי שבק לעבדין יתהון שבק דהיכדין כתיב וימדדם בחבל השכב אותם ארצה · ובתרוהי
קם מלכא חד מן מלכיא די הוו קדמך נבוכדנצר הוה שמיה סליק עליהון ואחריב ית מקדשהון
ובזז ית קרתהון ואיתי יתהון בגלותא ועדין רוחיהון רמה ועד כען לא שבקין גסותיהון ואמרין
בני אבהתנא אנחנא דמן עלמא למלכא לית אנחנא פלחין וסגדין · לשולטניא לית אנחנא
משתמעין ולכל אתר ואתר אגרתהון אזלין ומטין לכבעי רחמין קדם אלהא דימות מלכא ויתמני
שולטננא · ולית אנחנא ידעין כד נחיתו אבהתהון למצרים לא נחיתו תמן אלא בשבעין נפשן
וכד סליקו מתמן סליקו בשתין רבבן והשתא דאיתנו בגלותא לית להון כדעם ואמרין בני
חסידן וטבין אנחנא דמן עלמא ולית מסכינין וחסורין בעלמא כוותהון ועמא הדין מבדר בין
קרייתא מנהון מזבני קירא ומנהון תלין בוצין ומנהון רברבין כל דמזבנין מזבנין בעוטקא ...
זבנין בשויאו ובניכוס מלכא לא מהלכין וית גזרתיה דמלכא לית הינון עבדין ולמלכא לא שוה
למקימא ולמשבקה יתהון בחיי׃ (ט) אם אם קדם מלכא ישפר יתכתיב להובדיהון ועל כל חד
וחד מנהון אנא יהיב לך מאה זוזי דסכום אבהתהון כד נפקו ממצרים הוו שית מאה אלפי
גברי וסכום שית מאה אלפי זוזי הוין עשרת אלפין כברין דכסף והשתא אין צבי מלכא איתין
מבית גנזי דילי לבית גנזי דילך לחוד קולמוסא יתיהיב לי וכספא (אתקול) יהי מתיריב על ידוי
דעבדי מטבעא לאעלא לבי גנזי דמלכא עני מרי עלמא וכן אמר הא כבר יהבו סלעא לגולגלתא
כד נפקו ישראל ממצרים דסכום סלעא הוו מאה כברין ואלף ושבע מאה ושבעין ושבע סלעין
ולית לך רשו למזבנהום ולית רשו לאחשורוש לזבונהון׃ (י) ויסר ואעבר מלכא ית עזקתיה
מעילוי ידיה ויהב יתה להמן בר המדתא אגגיא מעיקהון דיהודאי׃ (יא) ויאמר ואמר מלכא להמן
כספך יהיב לך ועמא למעבד ביה מה דשפיר בעינך ואת מלכא אחשורוש לא היך זבונא ולא
היך מזבננא עבדתא · זבונא יהיב דהבונא ומזבננא שקיל דהבונא את לא זבונא ולא מזבננא
ויהבת עזקתך להמן ואמרת ליה כספך יהיב לך ועמא למעבד ביה כמה דשפיר בעינך קלך
אתקים כתבא דכתיב קדשא דדהבא בנחיריה דחזירתא כמה דלא שפירא קדשיא לחזירא כדין
לא יאיא לך מלכותא ואת דמי לאתתא דשפירא וסריא טעמא׃ (יב) ויקראו ואתקריאו ספרי

פתשגן הכתב

בחדש · לבנים עבר חדש קורחים בנה · לבלבים יום קורחים חדש ועושים חותו יו"ט · לשבעת סימים קורחים שבת ועושים בו יו"ט שבכת בו חדון העולם · וכשהיתה מלכותם קיימת עליהם קם מלך חחד ודוד שמו חשב עלינו מחשבות רעות ובקש להשמידנו ולחבד חותנו מן העולם · ושני החלקים הרג בנו והחחד החיר וחשר החיר לעבדים ולשפחות החיר שכן כתוב וימדדם בחבל השכב חותם חרצה · וחחריו קם מלך חחד מן המלכים חשר היו לפניך נבוכדנצר שמו עלה עליהם ויחרב חת מקדשם ובזז חת עריהם · ויבית חותם בגולה ועוד ידם נטויה · ועד הנה לח עזבו גחותם וזדון לבם וחומרים בני חבותינו חנחנו מכל מעולם חין חנו עובדים ומשתחוים למלכים · ולשלטונים חין חנחנו שומעים ולכל מקום ומקום הולכים מכתביהם ומגיעים לבקש רחמים לפני החל למען ימות המלך ויעבירו השלטונים מן החרץ · והלח יודעים חנחנו כשירדו חבותם מצרימה לח ירדו כם כי חם בשבעים נפש · וכשעלו משם יצחו בששים רבוח · ועתה שהם בגולה חין להם מחומה · וחומרים בני חסידים וטובים חנחנו מעולם · וחין עניים ומדולדלים כמותם בעולם · והעם הזה מפוזר ומפורד בין העמים · מהם מוכרים חגב ומהם הולים נרות · ומהם גדולים ושרים כל מה שמוכרים מוכרים בעושק וחינם קונים בערך שוה · ונכסי המלך חינם הולכים וחת דתי המלך חינם עושים ולמלך חין שוה להניח חותם ולהמליחם בחיים׃ (ט) אם על המלך טוב יכתב לחבדם ועל כל חחד וחחד מהם חני חתן לך מחה רבע שקל כסף ומספר חבותם כשיצחו ממצרים שש מחות חלף הגברים ומספר שש מחות חלף רבע שקל כסף הם עשרת חלפים ככרי כסף ועתה חם חפץ המלך חביחם מבית גנזי לבית גנזי המלך חך יתן עט סופר והכסף חשקול והנתן על ידי עושי המלחכה להביח חל גנזי המלך · חמר לו הקב"ה הנה כבר נתנו בקע לגולגלת כחשר יצחו בני ישרחל ממצרים ומשקל הכסף הוח מחה ככר וחלף ושבע מחות ושבעים ושבעה שקל וחין לך רשות לקנותם וחין רשות לחחשורוש למכרם׃ (י) ויסר המלך חת טבעתו מעל ידו ויתנה להמן בן המדתח החגגי צורר היהודים׃ (יח) ויאמר המלך להמן הכסף נתון לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך · וחתה המלך חחשורוש לח כקונה ולח כמוכר עשית הקונה נותן זהבו והמוכר לוקח חותו לח קנית ולח מכרת · ונתת טבעתך להמן וחמרת לו הכסף נתון לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך עליך נתקיים הכתוב נזם זהב בחף חזיר · וכשם שחינו יפה נזם זהב בחף חזיר כמו לח נחה לך המלוכה ודומה חתה לחשה יפה וסרת טעם׃ (יג) ויקראו סופרי המלך בחדש הרחשון הוח חדש ניסן בי"ג יום בו ויכתב ככל חשר צוה המן על היהודים חל חחשדרפני
סגלן

תרגום שני

דמלכא בירחא קדמאה בתלת עשר יומין ביה דהוא ירח ניסן ואתכתיב כל מה די פקיד המן על
יהודאי ועל יקרוי דמלכא ועל רברבנוהי דאית בכל מדינתא ומדינתא ועל כל שלטוני עמא ועמא
כדינתא ומדינתא היך כתבה ועמא ועמא היך לישניה בשום דמלכא אחשורוש אתכתיב ואתחתים
בעזקתיה דמלכא : (יג) ונשלוח ואשתדרין אגרתא בידוי רהיטיא לכלהון מדינאתא דמלכא
למשציא למקטול ולאובדא ית כל יהודאי מן טלאי ועד סבי טפליא ונשיא ביומא חד בתלת
עשר יומין לירחא דתרי עסר דהוא ירח אדר ואוף בתיהון לביזו: (יד) פתשגן ואתפרש כתבא
ואתפרסמת מילהא לכל מדינתא ומדינתא אתגלי לכל עממיא די הוון איטומת עבידין ליומא
חדין · על כל דין למדעא יתך דמדה במדה לא בטיל · אתון הוון אחוי דיוסף על דזבנוי לארעא
נוכריתא בני בניהון אזדבנין לארעא נוכריתא · ובנימין לא אשתותף עם אחוי · מטול כן נפקו
מן בני בנוי פריקין לישראל הוא מרדכי ואסתר : (טו) הרצים רהטיא נפקו טרידין ודחיפין במלתיה
דמלכא ודיתמא אתפרסמת בשושן בירנתא ומלכא והמן יתיבו למיכל ולמשתי וקרתא דשושן
הוות בכיא : (א) ומרדכי ומרדכי צדיקא חזא ברוח קודשא ית כל מה דאתעביד דשדר מלכא
להיכליה ביד עבדוהי צדיקיא לות חגי זכריה ומלאכי דיתבון בלשכת הגזית ומתנבאין המן על
שורא רבא דירושלם ומן בתר דאתבניאו ביה שבעין ותרין מגדלין · שדר אחשורוש רשיעא ואיתי
מאה ועשרין ושבעא סופרין מן מאה ועשרין ושבעא מדינן גבר גבר מגילתיה ופינקסיה בידיה
ויתיבו בתרעי שושן וכתבו ושלחו גזרתא קשיתא על יהודאי ועל נימוסיהון ואגרתא קדמאה
כתבו ליה בשמיה דמלכא וחתמו לה בעזקתיה דמלכא ושדרין יתה ביד רהטיא והיכדין הוה
כתיב באגרתא ובפוגני ניגמי (נעימי בתי"ק) אינון דכתבי מלכא אחשורוש לכל עממיא ואומיא
ולישניא די דירין בכל ארעא שלמכון יסגי מהודעינא לכון דגברא חד אתא לותנא לא מן אתרנא
ולא מן מדינתנא הוא ואתא לאתוספא עלנא ולאתגברא על בעלי דבבנא בדקנא ביה והמן
שמיה בר אגג מלכא בר עמלק רבא (בר רעואל) בר אליפז בוכרא דעשו בר שליטין ומרי
נכסין ועתירי ארעאן · ושאל מני שאלתא זעירא וקלילא וחוי לי על יהודאי ועל מליהון ועל
נימוסיהון ועל דלא כשרין ואמר לי כד נפקו ממצרים שתין רבבן גבריהון ואנא אתן לך שתין
רבבן מני דכספא מנה ומנה לכל גבר וגבר ועמא הדין זבינית ליה לקטול כען אנא מלכא
אחשורוש סגי הדיתי ודעתי שפרית עלי וכספא נסיבית מניה ועמא זבינית ליה לקטלא כען
אכולו ושתו וחדו כמה דאנא אכיל ושתי וחדי דאחיד בקשתא ליחוד בקשתא ודאחיד בסיפא
ליחוד בסיפא ופוקו ושלופו בהון (לארבעת עשר ולחמש עשר) לירח אדר דלישננא ולא תחוסון

פתשגן הכתב

המלך ואל הפחות אשר בכל מדינה ומדינה ואל שרי עם ועם מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשונו בשם המלך אחשורוש
נכתב ונחתם בטבעת המלך : (יג) ונשלוח ספרים ביד הרצים אל כל מדינות המלך להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים
מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד בשלשה עשר לחדש שנים עשר הוא חדש אדר · וגם בתיהם לבוז : (יד) פתשגן ויגלה
הכתב ויודע הדבר אל כל מדינה ומדינה גלוי לכל העמים להיות מוכנים ועתידים ליום הזה · על כל זאת להודיע אותך
כי מדה כנגד מדה לא בטל · אתם האחים אחי יוסף על אשר מכרו אותו לארץ נכריה בני בניהם נמכרו בארץ נכריה ובנימין לא
נשתתף עם אחיו על כן יצאו מזרעו מושיעים לישראל והם מרדכי ואסתר : (טו) הרצים יצאו מבוהלים ודחופים בדבר המלך
והדת נתנה בשושן הבירה והמלך והמן ישבו לשתות והעיר שושן היתה בוכיה : ד (א) ומרדכי הצדיק ראה ברוח
הקודש את כל אשר נעשה אשר שלח המלך אל היכל בית אלהינו · ביד עבדיו הצדיקים אל חגי זכריה ומלאכי היושבים בלשכת
הגזית ומתנבאים שם על חומה הגדולה אשר בירושלים ואחרי שנבנו בו שנים ושבעים מגדלות ואת אשר שלח אחשורוש ויביאו
שבע ועשרים ומאה סופרים משבעה ועשרים ומאה מדינות איש איש ומגלתו וספרו בידו וישבו בשערי שושן ויכתבו אגרות
וישלחו גזירות קשות על היהודים ועל דתיהם · והאגרת הראשונה כתבוה בשם המלך ויחתמוה בטבעת המלך וישלחו אותה ביד
הרצים וכן כתוב באגרת הזאת ובדברים קשים ומרים כאלה : ממני המלך אחשורוש לכל העמים הגוים והלשונות היושבים בכל
ארצנו שלומכם ירבה · יוודע לכם כי בא אלינו איש אחד לא ממקומנו ולא מארצנו הוא ויבוא להתוסף בנו ולהתגבר על
שונאינו · חקרנו אותו והמן שמו · בן אגג המלך בן עמלק הגדול · (בן רעואל) · בן אליפז בכור עשו בן אלופים בעלי נכסים
ועשירי ארצות · וישאל ממני שאלה קטנה ובזויה · ויגד לי על היהודים על ענייניהם · ועל דתיהם · ועליהם שאינם טובים ·
ויאמר לי בצאתם ממצרים היו ששים רבות הגברים ואני אתן לך שש מאות אלף שקל כסף · שקל לאיש אחד · ואמכור את העם
הזה לו לטבח ועתה אני המלך אחשורוש מאוד שמחתי וייטב לבי עלי · הכסף לקחתי ממנו והעם מכרתי לו להרוג ולטבחם ·
אכלו נא ושתו ושמחו · כאשר אני אוכל ושותה ושמח · האוחז בקשת יאחזה · והשולף בחרב ישלפה · ואלו ואלו בהם בבואם

עבר

תרגום שני

לא על מלכיהון ולא על שליטיהון ולא על רברבניהון ולא על דרדקיהון אלהן יהון כמות
וכמניהון בזוו גבר גבר לנפשיה דמני מלכא אחשורוש לכל עממיא ואומיא ולישניא ולכל אתר
ואתר ולכל מדינה ומדינה ולכל שבטא ושבטא ולכל זרעי ולכל קריא וקריא די משתכחת תמן
עבדא יהודאי או אמתא יהודאיתא יתכבשון רברבניהון על תרעי דההוא קריא מטול דלא קבילו
גזרתא דמלכא די אנא אחשורוש צבי דלא ישתכח יהודאי על אפי מלכותי · וכד חזא מרדכי
צדיקא ית גזרתא די אתגזרת וית אגרתא דאתחתימת צרא לבושוי מן קדמוי ומן אחורוי
יאתכסי שקא ואתפלפל בקטמא וארים בקליה ואמר · וי מה רבא היא גזרתא הדא דאתגזר
עלנא די גזר מלכא והמן לא על פלגא גזר ופלגא שבקי · ולא על תלתא ולא על רבעא אלהן
על כל גופנא כלא גזר עלנא מלכא והמן למעקר ולשציא יתנא מן שרשוי · וכד חזו עמא דבית
ישראל ית מרדכי צדיקא דרב וחשיב עליהון · כלהון אתכנשו ואתון לותיה עד דהוה קהל רב
ועם סגיא לחדא דלית להון מנין קם מרדכי על תליה בגו קהלא עני וכן אמר לון עמא בית
ישראל חביבא ויקירא קדם אבוי די בשמיא לא ידעיתון מה דהוה ולא שמעיתון מה דגזר
עלנא מלכא והמן לאובדא יתנא מעילוי אפי ארעא ולשיצאה יתנא מתחות שמיא לית לן מלכא
דנסתמיך עלוי · אוף לא נביא דיבעי רחמין עלנא · אתר לית לנא למערוק · אוף לא מדינתא
דנשתזיב תמן בכל אתר ואתר אתכתיב עלנא ובכל מדינה ומדינה אשתדר עלנא · הוינא
כענא דלית לה רעי · וכספינתא בימא דלית לה מדברנא · והוינא כיתמין דלית להון אבא
וכד אינון ינקין מיתת אמהון · בה שעתא אפיקו ית ארונא לתרעי שושן · ואפיקו עלוי ספרא
דאוריתא כד מכרך בסקא ומפלפל בקטמא והוון קרן ביה בצר לך ומצאוך וגו' כי אל רחום יי
אלהיך · קם מרדכי על רגליה בגו קהלא עני וכן אמר עמא בית ישראל עמא חביבא ויקירא
דחביב ויקיר קדם אלהיה ניקום ונהוי מן אנשי נינוה כד אשתלח עליהון יונה בר אמתי נביא
למהפך ית קרתא דנינוה ומטא פתגמא לות מלכא דנינוה · וקם מכורסי יקריה ואעדי תגא
דמלכותא מניה · ואתכסי שקא ואתפלפל בקטמא ואכריז בנינוה ואמר מן גזרתיה דמלכא
ורברבנוי למיכר אנשא ובעירא תורי ועאנא לא תפקון למרעי ומיא לא ישתון · ותבו מן אורחתהון
בישתא ומן חטופא די בידיהון ותב יי במימריה מן בישתא דחשיב למעבד להון ולא עבד·
ואוף אנחנא נעביד כותהון ונגזור צומין ונקרא תעניתא דגלינן מירושלם וכד אתחייב שנאיהון
דבית ישראל אתא ברת קלא וקרת ליה לנבוכדנצר מלכא דבבל ואמרת ליה מלכא נבוכדנצר

פתשגן הכתב

עבר והרכבה עבר לחדש הנקרא בלשוננו אדר · ולא תחוסו לא על מלכיהם · ולא על שריהם · לא על גדוליהם ולא על
קטניהם · אך תהרגו אותם ורכושם איש איש לנפשו תבוזו · כי ממני המלך אחשורוש אל כל העמים · הגוים · והלשונות ·
אל כל מקום ומקום אל כל מדינה ומדינה אל כל שבט ושבט · אל כל משפחה ומשפחה ואל כל עיר ועיר אשר ימצא שם עבד
יהודי או אמה יהודית יבחנו שריהם על שערי העיר ההיא יען אשר לא קבלו גזירת המלך · ואני אחשורוש חפץ שלא ימצא
יהודי על פני ארץ מלכותי : ובאשר ראה מרדכי הצדיק הגזירה שנגזרה ואת האגרת שנחתמה · קרע בגדיו מלפניו ומאחריו
וילבש שק ויתפלש באפר וירם קולו ויאמר · אוי כמה גדולה גזירה זו שנגזרה עלינו שגזרו המלך והמן · לא על חצינו גזרו
ותצינו הניחו לא על שלישיתנו ולא על רביעיתנו כי אם על הגפן כולה גזר המלך והמן לעקור ולהכרית אותנו מן השורש · וכאשר
ראו בית ישראל את מרדכי הצדיק הגדול והחשוב עליהם · כולם התקבצו ויבואו אליו עד שהיה קהל רב ועם עצום מאד אשר
אין להם מספר · עמד מרדכי על רגליו בתוך הקהל · ויען ויאמר אליהם בית ישראל עם אהוב ויקר לפני אביו שבשמים הלא
ידעתם מה שהיה · אם לא שמעתם מה שגזרו עלינו המלך והמן להשמיד אותנו מעל פני הארץ · ולהאביד אותנו מתחת השמים
אין לנו מלך שנסמוך עליו · גם לא נביא שיבקש רחמים עלינו · ואין לנו מקום לנוס · גם לא מדינה אשר נמלט שמה
בכל מקום ומקום נכתב עלינו · ובכל מדינה ומדינה נגלה עלינו היינו כצאן אשר אין להם רועה · וכאניה בלב ים אשר אין
לה חובל · ויתומים היינו באין אב · וכיונקים אשר מתה אמם · בעת ההיא הוציאו הארון אל שערי שושן ויוציאו עליו ספר
תורה מעוטף בשק ומגולל באפר · ויקראו בו בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' אלהיך · והמשך
בקולו כי אל רחום ה' אלהיך וגו' · קם מרדכי על רגליו בתוך הקהל ויען ויאמר · בית ישראל עם אהוב ויקר לפני אלהיו
נקומה ונראה מאנשי נינוה כאשר באה עליהם יונה בן אמתי הנביא להפוך את עיר נינוה · וכהגיע הדבר אל המלך קם מעל
כסאו ויסר כתר מלכות מעליו ויתכסה בשק ויתפלש באפר ויקרא בנינוה ויאמר מטעם המלך וגדוליו לאמר האדם והבהמה הבקר
והצאן אל יטעמו מאומה אל ירעו ומים אל ישתו ויתכסו שקים האדם והבהמה ויקראו אל אלהים בחזקה וישובו איש מדרכו
הרעה ומן החמס אשר בכפיהם · וינחם אלהים על הרעה אשר דבר לעשות להם ולא עשה · וגם אנחנו נעשה כמו כן ונגזור צום
ונקרא תענית אשר גלינו מירושלים · וכשנתחייבו שונאיהם של ישראל יצאה בת קול וקראה לנבוכדנצר מלך בבל ותאמר לו נבוכדנצר
מלך

תרגום שני

כשדאה קום וסק על ירושלם ואחריב יתה וקלי ית בית מקדשא בנורא · בהא שעתא מניד נבוכדנצר ברישיה ומוביל ומיתי בידיה מן קדם דהוה ידע מה דהוה בסוף משריתיה דסנחריב · כד אשתלח עליהון מלאכא משמי מרומא וקטל מנהון תמנת עשר רבבן וחמשא אלפין ולא אשתיר במשריתיה דסנחריב אלא הוא בלחודוי בכן (כד אידכר) בזע מרדכי ית לבושוי ולבש שקא ויתיב בעפרא ואתפלפל בקטמא ושרי למהתא דמעין וכן אמר בריש בכיתא חבל עליכון בית ישראל מן גזר דינא הדין די נפק עליכון · ונפק בגו קרתא וצוח צוחתא רבתא ומרירא עד לחדא : (ב) ויבא ואתא לקדם תרע פלטרין דמלכא מטול גזרתא דאתגזרת דלא ייתי אנש לתרעא בית מלכא בלבושא דסקא · הוה גברא מדבית ישראל אזיל לגבר עממיא ואמר ליה בעי אנא מנך נהוי אנא ובנוי ואנתתי לך לעבדין ובלחוד נשתזיב מן הדין קטלא · אמר ליה גברא עממיא לבר ישראל לא חזית מה כתיב בדיטגמא דפרס מלכא אחשורוש דכל גברא עממיא דמשתכח גבוי גברא יהודאי יתקטיל כותיה · בכן הוה גברא ישראל אזל ליה לביתיה בעקתא רבא · ביה שעתא אתקים על דבית ישראל מה דכתיב בספרא דמשה ותזדבנון תמן לבעלי דבביכון לעבדין ולאמהן ולית דקני ובכל יומא ויומא הוה כל גברא וגברא אזיל וקרי בדיטגמא דפרס מלכא אחשורוש ומנה הוו ידעין כמה אית להון ניחא בגו עלמא בכן אתקים על בית ישראל מה דכתיב באוריתא דמשה ויהון חייכון תלאין לך מלקבלא ותזדעזעון יממא ולילייא ולא תהימנון בחייכון · בצפרא תימר אימת יהוי רמשא וברמשא תימר אימת יהוי צפרא מן זיעתא דלבכון די תזועון ומחיזו עיניכון די תחזון : (ג) ובכל ובכל מדינתא ומדינתא ובכל אתר ואתר די פתגמא דמלכא וגזרתיה מטי אבלא תקיף ליהודאי וצומא ובכיא ואליא וספדא וסקיא וקטמא משכבא לסגיאין : (ד) ותבואנה ואתין עולמתהא דאסתר וסריסהא וחויאו לה ואתזעזעת מלכתא לחדא ושדרת לבושין למלבשא ית מרדכי ולמעבר סקיא מניה ולא קביל : (ה) ותקרא וקרת אסתר להתך חד מסריסי מלכא די הוה קאים קדמאה ופקידית יתיה על מרדכי למדע מה דין ועל מה דין : (ו) ויצא ונפק התך לות מרדכי לאשקקי (לפותיא) דקרתא די אית קדם תרע בית מלכא : (ז) ויגד וחוי ליה מרדכי ית כל דערע יתיה וית פירוש כספא די אמר המן למתקול לבית גנזי דמלכא מטול יהודאי להובדא יתהון : (ח) ואת וית פירוש כתבא ודיטגמא דפרים בשושן למשציא יתהון יהב ליה למחזיא (לאסתר) ולמתניא לה ולמפקד עלה למיעל לות מלכא ולמתחננא מניה ולמבעי מן קדמוי מטול עמה : (ט) ויבא ואתא התך ותני לאסתר ית מלוי דמרדכי : (י) ותאמר ואמרת אסתר להתך ופקדתיה מטול מרדכי : (יא) כל כל עבדוי דמלכא ועמא די במדינתי

פתשגן הכתב

מלך כשדים קום ועלה על ירושלים · והחריב אותה · ושרוף את בית המקדש באש · בעת ההיא נבוכדנצר בניע ראש · וינף ידו · על כי הוא יודע כל מה שקרה אל מחנה סנחריב · כאשר שולח עליהם מלאכים משמי מרומים ויהרגו בהם י"ח עשר רבוא וה' אלפים ולא נשאר במחנה סנחריב כי אם הוא לבדו ונזכרו אז מרדכי את הדבר הזה קרע את בגדיו וילבש שק וישב בעפר ויתפלש באפר · ויחל להוריד דמעות וכן אמר בתחלת בכייתו אוי עליכם בית ישראל מגזר דין הזה אשר יצא עליכם · ויצא בתוך העיר ויזעק זעקה גדולה ומרה עד מאד : (ב) ויבא לפני שער היכל המלך על הגזירה הנגזרה כי אין לבוא איש אל שער בית המלך בלבוש שק · והיה איש ישראל הולך לעובד כוכבים ואומר לו · מבקש אני ממך להיותנו אני ובני ואשתי לך לעבדים רק נגול מן המות הזאת · והיה אומר לו העובד כוכבים לאיש ישראל לא ראית מה שכתב המלך אחשורוש בדתו הכתובה כי כל איש עובד כוכבים אשר ימצא אצלו איש יהודי יהרג כמוהו · אז היה הולך איש ישראל לביתו בצרה גדולה · בעת ההיא נתקיים על בית ישראל מה שכתוב בספר תורת משה והתמכרתם שם לאויביכם לעבדים ולשפחות ואין קונה · ובכל יום ויום היה כל איש ואיש הולך וקורא הדת אשר נתן המלך אחשורוש וממנה היו יודעים כמה ימי שני חייהם בעה"ז אז נתקיים על בית ישראל מה שכתוב בתורת משה והיו חייך תלואים לך מנגד ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחייך · בבקר תאמר מי יתן ערב ובערב תאמר מי יתן בקר מפחד לבבך אשר תפחד וממראה עיניך אשר תראה : (ג) ובכל מדינה ומדינה ובכל מקום ומקום אשר דבר המלך ודתו מגיע אבל גדול ליהודים וצום ובכי ויללה מספד שק ואפר יוצע לרבים : (ד) ותבאנה נערות אסתר וסריסיה ויגידו לה ותתחלחל המלכה מאד ותשלח בגדים להלביש את מרדכי ולהסיר שקו מעליו ולא קבל : (ה) ותקרא אסתר להתך אחד מסריסי המלך העומד לפניה · ותצוהו על מרדכי לדעת מה זה ועל מה זה : (ו) ויצא התך אל מרדכי אל רחוב העיר אשר לפני שער המלך : (ז) ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו ואת פרשת הכסף אשר אמר המן לשקול על גנזי המלך ביהודים לאבדם : (ח) ואת פתשגן כתב הדת אשר נתן בשושן להשמידם נתן לו להראות את אסתר ולהגיד לה ולצות עליה לבוא אל המלך להתחנן לו ולבקש מלפניו על עמה : (ט) ויבא התך ויגד לאסתר את דברי מרדכי : (י) ותאמר אסתר להתך ותצוהו אל מרדכי : (יא) כל עבדי המלך ועם מדינות המלך יודעים אשר כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך אל החצר

מבוזמים

תרגום שני

דמלכא ידעין די כל גבר ואתתא די יעול לות מלכא לפלטירין גויתא בדלא מתקרי הדא היא גזרתיה לקטל אלהין אושיט ליה מלכא ית שרביטא דדהבא ויחי ואנא הא תלתין יומין מללא די לא יבעי יתי מלכא ויהטי יתי דכד הוית מתרביא לותך הויתא אמר לי דכל אתתא מן בנת ישראל דתיזיל ותשכבי עם עממיא מן צבת נפשה לית לה חולק ואחסנתא ביני שבטיא דישראל ועל דהוה התך שליחא בין אסתר למרדכי תקיף רוגזיה דהמן (עלוי) וקטל יתיה: (יב) ותנו ותניאו למרדכי בכתבין ית פתגמי אסתר: (יג) ויאמר ואמר מרדכי לאתבא טעמא לאסתר הלא הדמין בנפשך ותימרין די אנא אזדמנית למלכות למהוי מלכתא ודלמא תחשבין בלבך והיכן לית צנא צריכא למבעי רחמין על בית ישראל דאין תגליה דחד מן יהודאי מהנקפא לא תחשבין בנפשיך דאנת משתזבא מן כל יהודאי מחמת שאול אבוי דאבוך דגרם להון לישראל בישתא הדא דאם קים מדעם דאמר ליה שמואל נביא לא נפיק עלנא המן רשיעא מזרעיה דבית עמלק ואם קטל יתיה שאול לאגג מלכא לא נפיק עלנא בר המדתא הדין ולא זבין יתנא בעשרא אלפין ככרי כספא מן ידוי דמלכא אחשורוש ולא מסר קודשא בריך הוא ית ישראל בידא דתרין רשיעין דמן שירויא לא אתא עליהון דבית ישראל אלא עמלק אבוי דאבוי דהמן רשיעא ואגח קרבא עם יהושע בר נון ברפידים ובצלותא דצלי משה רבינו אתמחי דעמלק מן עלמא ברם קומי ובעי רחמין מן קדם אבוך די בשמיא על עמא דבית ישראל דמן דעביד דינא בקדמאי הוא יעביד דינא בבתראי מן מאן הוא תקיף המן רשיעא או מן מאן יתקים גזרתיה מן עמלק אבוי דאבוי דאתא עליהון על דבית ישראל וטרד יתיה קודשא בריך הוא מן עלמא מן מאן הוא תקיף מן תלתין וחד מלכיא הוא תקיף דאתין עליהון על דבית ישראל ונפק עליהון יהושע בר נון בבלתא דשמיא וקטל יתהון מן מאן הוא תקיף מן סיסרא הוא תקיף דאתא עליהון על דבית ישראל בתשע מאה ארתיכין דפרזלא ואחד עליהון נגבין דמיא בכדעם דלא יטבלון ולא יזלון נשיא לבעליהון ולא יפשון ולא יסגון בעלמא ומסר יתיה קודשא בריך הוא ביד אתתא וקטלת יתיה מן מאן הוא תקיף המן רשיעא מן גלית דאתא והסיד ית סדרי קרביא דישראל ואתמסר ביד דוד וקטל יתיה מן מאן הוא תקיף מן בנהא דערפה הוא תקיף דאתו ואגחו קרבא עם דבית ישראל ואתמסרו ביד דוד וביד עבדוי וקטלו יתהון ברם לא תתמנעין פומיך מן צלו ושפותיך מן למבעי רחמין מן בריך ומלצלי דבזכות אבהתנא אשתזבו ישראל מן קטלא ומאן דעבד לישראל נסין בכל עדן ועדן היא ימסור ית סנאנא בידנא ונעביד בהון כרעות נפשנא ברם לא תדמין בנפשיך אסתר דאנת משתזבא בבית

פתשגן הכתב

הפנימית אשר לא יקרא אחת דתו להמית לבד מאשר יושיט לו המלך את שרביט הזהב וחיה · ואני הני שלשים יום מתמלא למען לא יבקשני המלך ויחטיא אותי · כי כאשר הייתי בהמנה אתך היית אומר לי כל אשה מבנות ישראל ההולכת ושוכבת עם עובד כוכבים מרצון נפשה · אין לה חלק ונחלה בתוך שבטי ישראל · ויען אשר היה התך שליח בין אסתר ובין מרדכי חרה המן בערה בו ויהרגהו: (יב) ויגידו למרדכי בכתב את דברי אסתר: (יג) ויאמר מרדכי להשיב דבר אל אסתר · אולי תדמי בלבבך ותאמרי · אני מוכנת למלכות להיות מלכה · ואולי תחשבי בלבך ותאמר אין אני צריכה לבקש רחמים על בני ישראל · אם המעט רגל אחת מבני ישראל אל תדמי בנפשך להמלט מכל היהודים על דבר שאול אבי אביך אשר התגולל עליהם על ישראל את הרעה הזאת · שאם היה מקיים את הדבר אשר צוהו שמואל הנביא · לא היה יוצא עלינו המן הרשע מזרע עמלק · ולא היה שאול הורג את אגג המלך לא היה בא עלינו בן המדתא הזה ולא היה קונה אותנו בעשרת אלפים ככרי כסף מיד המלך אחשורוש · ולא היה מוסר הקב"ה את ישראל ביד שני הרשעים האלה · ובתחלה לא בא איש על ישראל כי אם עמלק אבי אבי המן הרשע וילחם עם יהושע בן נון ברפידים · ובתפלה אשר התפלל משה רבינו נמחה זכר עמלק מן העולם · אמנם קומי ובקשי רחמים מלפני אביך שבשמים על עמך בית ישראל · והשופט אשר עשה משפט בראשונים הוא יעשה משפט באחרונים · ממי הוא חזק המן הרשע · או ממי יקום גזרתו · מעמלק אבי אביו אשר בא על בית ישראל · ויגרש אותו הקב"ה מן העולם · ממי הוא חזק משלשים ואחד המלכים אשר באו על בית ישראל · ויצא עליהם יהושע בדבר ה' ויהרגם · ממי הוא חזק מסיסרא אשר עלה על בני ישראל בתשע מאות רכב ברזל · ויסגור עליהם באמרו מים למען לא יטבלו ולא ילכו נשיהם אל בעליהם ולא יפרו וירבו על הארץ וימסור אותו הקב"ה ביד אשה ותהרגהו · ממי הוא חזק המן הרשע · מגלית אשר בא ויחרף מערכות אלהים וימסר ביד דוד ויהרגהו · ממי הוא חזק · מבני ערפה הוא חזק אשר באו ויערכו מלחמה עם ישראל וימסרו ביד דוד וביד עבדיו ויהרגום · ולכן לא תמנע פיך מלהתפלל ושפתיך מלבקש רחמים ותחנונים מבוראך · כי בזכות אבותינו נמלטו בני ישראל מחרב · ומי שעשה נסים לישראל בכל עת ועת · הוא ימסור את אויבינו בידינו ונעשה בהם כרצוננו ולא

תרגום שני

מלכא מן כל יהודאי: (יד) כי אלא אם משלא תשלין בעידנא הדא · קדישיהון ופורקניהון דיהודאי (דבכל שעתא) מצבת להון פורקנא כאתר אוחרן ואת ובית אבוך תיבדון ומן ידע דלכא דחשבין חובי בית אבוך קריבת למלכותא: (טו) ותאמר ואמרת אסתר בכתבא לאתבא פתגמא למרדכי: (טז) לך איזיל כנוש ית יהודאי דאשתכחו בשושן וצומו עלי ולא תיכלון ולא תשתון תלתא יומין ותלתא לילואתא ואוף אנא ועולמתי אצום כותהון ובכן איעול לות מלכא בלא פוקדנא ואין איבדא מן עלמא הדין בגללכון אית לי חולקא לעלמא דאתי · ועד השתא אזלית לות מלכא בלא רעותי השתא ברעותי · ובת ישראל דאניסא מן בר עממין שריא לבעלה: ניפוק חתנא מבית משכביה בדסקא אסיר וכלתא מבית גנינה כד רישה מפלפל בקיטמא · ואנשי ובעירי ותורי ועאנא לא יטעמון מדעם · ואפרישו ינקין מן חדי אמהתהון · בההיא שעתא ברירו ביה בקהלא ואשכחו ביה תרין עסר אלפי כהנא בחירי ואנקיטו יתהון שיפורי בימיניהון ואורייתא בשמאליהון · בכין ועגין וכן אמרין כלפי לעילא · אלהא דישראל הא אורייתא די יהיבת לנא הא עמא רחימא בטיל מן עלמא מאן קאים וקרי ביה ומדכר על שמך · שמשא וסיהרא יחשוך נהוריהון ולא ינהור דהא לא אתבריאו אלא בדיל עמך ישראל ונפלו על אפיהון ואמרין עננו אבינו עננו · עננו מלכנו עננו · ושפורי תקעין עמהון ועמא עונאין בתריהון עד די בכון חילי שמיא ונדו אבהתנא מן קבריהון: (יז) ויעבר ועבר מרדכי ועבד כל כה דפקדת עלוי אסתר: ה (א) ויהי והוה ביומא תליתאה כד צמית אסתר תלתא יומין צומא בתר צומא קמת מן עפרא ומן קיטמא כד כפיפה קומתה ולא פשיטא · ואתקנת בתיקונהא כמדעם דמתקנן מלכאתא לבשה לבושי דמלכותא מטקס בדהבא טבא דאופיר היא שיראה פרגנן טבא דמטקס באבנין טבין ומרגלין די איתין יתיה ממדינת אפריקי ואחתת ברישה כלילא טבא דדהבא ושמת בריגלה מסאנא דאובריזין ובתר כן אסתר בצלותא מצליא וכן אמרת אנת היא אלהא רבא דאברהם יצחק ויעקב ואלהיה דבנימין אבא לא מן דשפירא אנא קדמך אנא עלית קדם מלכא טפשא הדין · אלהן על עמך בית ישראל דלא ייבדון מן עלמא דמטול ישראל בראת ית עלמא כליה דאין ישראל ייבדון מן עלמא מאן יימר קדמך קדוש קדוש קדוש בכל יומא ויומא תלת זמנין · כמדעם דשזבתא חנניה מישאל ועזריה מן אתון נורא יקדתא וית דניאל מן גובא דאריוותא כן צית שזיב יתי מן ידי דמלכא טפשא הדין וגמול עמי חנא וחסדא בעינוי · בדמעין אמרת אסתר מלהא ובתחנונין סדרת צלותא בבעו מנך שמע צלין שמע צלותי בעידנא הדין · גלינן וטרדינן מן ארענא · ובדיל חובנא מסרתא יתנא די יתקיים בנא פתגמא דכתיב ותזדבנון

פתשגן הכתב

אדמי בנפשך לאמלט בית המלך מכל היהודים: (יד) כי אם החרש תחרישי בעת הזאת קדושם ומושיעם של ישראל יעמיד להם ישועה ממקום אחר ואת ובית אביך תאבדו · ומי יודע כי על אשר נפקדו עונות בית אביך הגעת למלכות: (טו) ותאמר אסתר בכתב להשיב דבר אל מרדכי: (טז) לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים ושלשה לילות · וגם אני ונערותי אצום כמוהם ובכן אבוא אל המלך אשר לא כדת ואם אובד נאבדה בגללכם מן העוה"ז יש לי חלק לעוה"ב כי עד עתה באתי אל המלך בלתי רצוני ועתה אבוא ברצוני ובת ישראל האנוסה מעובד כוכבים מותרת לבעלה · ויצא החתן מחדרו חגור שק והכלה מחופתה וראשה מעוללת בעפר · ואדם ובהמה שור וצאן · אל יטעמו מאומה · ויפרדו יונקים משדי אמם · בעת ההיא בחרו מתוך הקהל ומצאו בו י"ב אלף כהנים בחירי ה' וצוו אותם לקחת שופרות בימינם · וס"ת בשמאלם · ויענו בקול בכיה ויאמרו נכח פני ה' אנא אלהי ישראל זאת היא התורה אשר נתת לנו · הנה העם האהוב יבטל מן העולם מי יקום ויקרא בה ויזכיר שמך · השמש והירח יחשכו אורם ולא יגהו כאשר הם לא נבראו כי אם בגלל עמך ישראל · ויפלו על פניהם ויאמרו עננו אבינו עננו · עננו מלכנו עננו · והשופרות תוקעים עמהם והעם עונים אחריהם עד אשר בכו צבאות השמים · ויניעו אבותינו מקברם: (יז) ויעבור מרדכי ויעש ככל אשר צותה עליו אסתר: (א) ויהי ביום השלישי כצום אסתר שלשה צומות צום אחר צום · קמה מן העפר ומן האפר בכפיפת קומה ולא בזקיפה · ותעדה בעדיי מלכות ותלבש לבוש מלכות מרוקם בזהב מופז · וכתונת פסים טובה ממולאת באבנים טובות ומרגליות אשר הביאו לותה מארץ אפריקא · ותתן כתר זהב טוב בראשה ותשם נעלי זהב אופיר ברגליה ואחר כן הרימה קולה בתפלה ותאמר: אתה הוא האל הגדול אלהי אברהם יצחק ויעקב ואלהי בנימין אבי לא מפני שטובה אני לפניך באה אני לפני המלך הטפש הזה · כי אם על עמך בית ישראל שלא יאבדו מן העולם כי בעבור ישראל בראת את העולם כולו · ואם ישראל יאבדו מן העולם מי יאמר לפניך קדוש קדוש קדוש בכל יום ויום ג' פעמים · כאשר הצלת חנניה מישאל ועזריה מתוך כבשן האש ואת דניאל מבור האריות כן תצילני מיד המלך הטפש הזה וגמול לי חן וחסד בעיניו · בדמעות אמרה אסתר הדבר ובתחנונים סדרה תפלתה · בבקשה ממך שומע תפלות שמע תפלתי בעת הזאת · גלינו ונטרדנו מארצנו ובעונותינו מכרתנו למען יתקיים בנו מקרא שכתוב והתמכרתם שם לאויביך לעבדים

תרגום שני

המן לבעלי דבביכון לעבדין ולאמהן ולית דקני · ודתא נפקא לקטלא וכלנא מהמסרין להדם
לקטולא ולשציא גמירא כחדא · זרעיה דאברהם לבושין סקין וקטמא רמי להון על רישיהון ·
אין חטו אבהתנא מה חטו בניא · אם נשתיצי · מן מודי קדמך · טפליא אם חטו ואתניא מה
עבדו ינקי תדיא (מה חטו קדמך) · יתבי ירושלם געי מן קבריהון דמסרת בניהון למתנכסא ·
כעני שמיא את מעבר יהנאכא קלילין אינון יומא הדוהן להמן רשיעא · מכרתא יהנא לבעלי
דבבנא לאתנכסא · כדכרא אנא קדמך עובדי דהיכך · מן אברהם אישרי למיכר נסיתא יהנא
בכל נסיונין בדקתא יהיה ואשתכח מהימן סעיד וסמיך לבני רהימוי דתעיל יהון בתותם קם
עולבנא תבע מן המן ופורענותא מן בר המדתא פרע מניה על ידא דעבדך ישראל די קם
לשיצי יהנא כחדא איכר צר ומשניק לעמך הוה לעקא להון לכל אתריהון קים עלמא קומא
עמנא עקדת יצחק תקוף יהנא רמא המן כספא למלכא למזבן יתנא בעשר אלפין ככרין דכסף
שמע בקלנא ועני יהנא ואפיק יהנא מן עקא לרווחא תבר תקיפין תבר ית המן ולא תהוי תקומה
למסלקיה ואריכת אסתר קלא וצוחת צווחא רבא ויללת יללא מרירא בבכיא ובדמעין אמרת
מלתא וברהגונין כדרת צלותה גרונה אהדר מן קדם צוחת פומא ועינהא אסתמין מן דמשתהא
דמית אסתר בלבה ואמרת דלמא איעול קדם מלכא ולא יקבל מני הא אנא עלת קדם מלכא
למבעי רחמין על אחסנתי ומלאך דרחמין יקדים יתי ויעול עמי חנא והדא זכותא דאברהם
תיעול קדמי עקידת יצחק תקוף יתי · וחסדא דיעקב תתיהב בפומי והניה דיוסף על לישני :
כוביה לאנש דמתרהין עלוי ולא בהית כל דרחיץ ביה ימיניה ושמאליה תפשוט לי דבהון ברא
עלמא כליה כל ישראל בעיו עלי רחמין (דעל טיבתכון אנא קא סכינא) עליכון אנא בעיא
רחמין דמדעם דיתהון אנש קדם קודשא בריך הוא משתמע צלותיה בעידן עקתיה · נתי
ונעביד כעובדי אבהתנא ונעביד כוותהון והוא יעביד לנא ית בעותנא שמאליה דאברהם אחידא
בצואריה דיצחק וימיניה על סכינא עבד ברעוא רעותא מיכרך ולא עכיב מן שליחותך ברתא
רביעא בוין בוין למהן אהר למלאכי מרומא צווחין במרר ובן אמרין הבל לעלמא אם בן יעביד
אנא קריא קדמך עני יתי דאת עני לכל מאן דדחיק ליה ולכל מאן דעיקין ליה · ואת חיי לכל
דנפש דרבנא והנגא אתקריתא מרחיק רגז ובכני למעבד טיבו וכשוט שביק לעוון ולהובין נטר
קימא והדא לרחמוי ולנטרי פקודי אוריתא לאלפי דרין ואף לאבהתנא די לנא רחום אתקריתא
הדין הוא קימא דקיימתא עמהון · שמע בקל יונה · דהיא בכיא ויתיבת כאתתא על כתברא :
שמע בקלנא ועני יתנא ואפק יהנא מן צרה לרווחה · תלתא צומין צמית קדמך כמאן ואילך

פתשגן הכתב

לעבדים ולשפחות ואין קונה · והדת ניתנה להרגנו וכלנו נמסרנו לחרב והרג ואבדן וכליה גם רב כלה · זרע של אברהם לובשים שקים
ואפר על ראשיהם · אם חטאו האבות מה חטאו הבנים · אם נאבד מי יהיה מודה לפניך · הנה אם חטאו והכשילו מה
יונקי שדים · יושבי ירושלים יגעו מקברם על כי מסרת בניהם לטבח · כעיני שמים אתה מעביר אותנו · כמה מעטים הם ימי שמחת
של המן הרשע · נתת אותנו ביד אויבינו להרגנו · מכרת אתנו לכבש מעשה אבותיך · מאברהם התחלת לאמר · נסית אותו בכל נסיונות
בהבת אותו ונמצא נאמן לפניך כועד וסומך · היה לבני אהוביך והכנים אותם בגלות גרית · ריבה ריבנו את המן ונקום נקמתנו
בבן המדתא ע"י עבדך ישראל · הצר והמציק לעמך כדי לכלותנו כאחד · ויהי לאויב להם בכל מקומותיהם · בשבעת ברית עולם
כשבעת עמנו · עקידת יצחק הגיה אותנו · זרק המן את הכסף לפני המלך לקנות אותנו בעשר אלפים ככרי כסף · שמע קולנו
והוצא אתנו מצרה לרוחה · שובר אויבים שבור את המן ולא תהיה תקומה למפלתו · ותשא אסתר את קולה ותצעק צעקה גדולה ותילל יללה
מרה בבכי ובדמעות אמרה דבריה ובתחנוניה סדרה תפלתה · גרונה נחר מצעקת פיה · ועיניה כלו מדמעותיה · חשבה אסתר בלבה
ותאמר אולי אבוא לפני המלך ולא יקבלני · ואני הנני באה לפני המלך לבקש רחמים על נחלתו · ומלאך רחמים יקדימני ויבוא עמי
בחן ובחסד · זכות אברהם תבוא לפני · עקידת יצחק תרוממני · וחסד יעקב תנתן בפי · וחן יוסף על לשוני · אשרי הגבר אשר יבטח
בה' ולא יבוש כל הבוטח בה' ימינו ושמאלו ישמוך עלי אשר בהם ברא עולם כולו · כל ישראל מבקשים עלי רחמים ובטובתם אני
בוטחת מבקשת אני רחמים עליכם כי יש השומע לפני אלהיו תפלתו בשעת צרתו · נעשה מעשה אבותינו ונעשה כמהם וה' יעשה
לנו את בקשתנו · שמאלו של אברהם אחוזה בצואר של יצחק וימינו במאכלת · עשה ברצון טוב רצונך ולא התרשל משליחותך ·
פתחת הרקיע הגונות לאת מקום למלאכי מרום צועקים במר וכן אומרים אוי לו לעולם אם ככה יעשה ·
ענני כי אתה עונה לכל אשר לו צר ולוחצו · ואתה רואה נפש נפשו רחום וחנון נקראת ארך אפים ורב חסד · נושא עון ופשע
ופשע · שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור וגם לאבותינו · רחום נקראת · וזאת היא השבועה אשר נשבעת להם
כן · כאשר בשמעת בקול יונה כמעי הדגה כן תשמע לקול ישראל המצולים לרוחה · הצומות ויושבים כאשה על משבר · שמע קולנו

תרגום שני

כיה אביל למעבד · רבון כל עלמא משכחת הויתי צום ארבעא וחמשא א"א צמית תלתא יומין לקביל תלתא יומין דאזל אברהם למעקד בריה על גב מדבחא קדמך וקימתא ליה קיימא ואמרת ליה די בכל א מת דנעלין בנך לאננקי אידכר להון עקידתיה דיצחק אבוהון ופרוק יתהון והוב צמית תלתא יומין לקביל תלתא אומין דקמו כהניא לואי וישראל בשפולי (דטורא) סיני ואמרו כל די מליל יי נעביד ונקביל ופרוק יתהון מן עקא הדין · ועגת אסתר ואמרת אלהא מרי חלתא בדיק לבבין וכלין אדכר בשעתא הדא זכותיה דאברהם דיצחק ודיעקב ומן שאלתי לא אתהדר ומן בעותי לא אתעכב: ותלבש ולבשת אסתר לבושא דמלכותא וקמת בתרע בית מלכא דרא גויתא לקביל בית מלכא ומלכא הוה יתיב על כורסיה דמלכותא בבית מלכותא לקביל תרע בית מלכא: (ב) ויהי והוה כד חזא מלכא ית אסתר מלכתא קימא בדרתא ואתגמלת חנא וחסדא קדמוי וקמו אספקלטורי דמלכא למיתי לקטול ית אסתר ואושיט מלכא לאסתר ית שרביטא דדהבא די בידיה וקריבת אסתר וכמת בריש א דשרביטא: (ג) ויאמר ואמר לה מלכא מה ליך אסתר מלכתא ומה בעותיך דמן לפלגא דמלכותא ואתן לך: (ד) ותאמר וכד שמעת אסתר מליא האלין אתרתטא ואמרת אסתר לית אנא בעיא מנך מדעם אלהין אין על מלכא ישפר ייעול מלכא והמן יומא דין למשתיא דעבדית ליה: (ה) ויאמר ואמר מלכא קרון ית המן (וסרהיבו) יתיה למעבד ית פתגמא דאסתר ואתא מלכא והמן לשירותא די עבדת אסתר: (ו) ויאמר ואמר מלכא לאסתר במשקיא דחמרא מה שאלתיך אסתר מלכתא ואתן לך ומה בעותיך דמן לפלגא דמלכותא ואעביד: (ז) ותען ועגת אסתר ואמרת שאלתי ובעותי: (ח) אם מצאתי ענת מלכתא ואמרת צנת מלכא אין קדמך מלכא טב ואין אשכחית חנא והסדא ורחמין קדמך ואין על מלכא שפיר למתן ית שאלתי ולמעבד ית בעותי ייתי מלכא והמן לשירותא די אעביד לכון · ולמחר אעביד איך מלוי דמלכא · ומטול תלתא פתגמין זמינת אסתר ית המן לשירותא · פתגמא קדמאה דידעת אסתר והמת היך קטל המן ית הרך דהוה הליך בשליחותא בין אסתר למרדכי ואמרת אזמין ית המן לשירותא · פתגמא תניגא מטול דאעקור סינאתא מלביה ותוב אירמי טנאנא בין אחשורוש להמן דיימר מלכא מה היא הדא מלתא דמכלהון שלטוניא דידי לא קרית אסתר לשירותא אלא המן · פתגמא תליתאה אמרת אסתר כלהון דבית ישראל עיניהון עלי תלין דאיבעי מן מלכא אחשורוש למקטליה להמן אלא אזמין יתיה לשירותא מטול דנתהפיך לבהון דבית ישראל ונתפנן לות אבוהון די בשמיא ויבעון רחמין מקדמוי: (ט) ויצא ונפק המן ביומא ההוא חדי ושפיר לבא וכד חמא המן ית

פתשגן הכתב

מננו וסילאנו מצרה לרוחה · שלשה אומות נמתי לפניך · ומן היום הזה ושלשה מה אוכל לעשות · רבון העולמים יכולה הייתי לצום ד' או ה' ימים · אבל צמתי ג' ימים כנגד ג' ימים אשר הלך אברהם לעקוד את בנו על גבי המזבח לפניך ונשבעת לו בשבועה ואמרת לו כי בכל עת אשר יבואו בניך בצרה הזכור עקידת יצחק אביהם ותושיע אותם · וגם צמתי ג' ימים כנגד כהנים לוים וישראלים אשר עמדו לפניך בתחתית הר סיני ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע והצילם מן הצרה הזאת · ותען אסתר ותאמר אלהי הצבאות בוחן לבות וכליות זכור נא בעת הזאת זכות אברהם יצחק ויעקב ואל תשיבני ריקם משאלתי · ומבקשתי אל תעזבני · ותלבש אסתר לבוש מלכות ותעמוד פתח בית המלך בחצר הפנימית נכח בית המלך והמלך יושב על כסא מלכותו בבית המלכות נכח פתח בית המלך: (ב) ויהי כראות המלך את אסתר המלכה עומדת בחצר ותשא חן וחסד לפניו · ויקומו שרי הטבחים אשר למלך לבא ולהרוג את אסתר ויושט המלך לאסתר את שרביט הזהב אשר בידו ותקרב אסתר ותגע בראש השרביט: (ג) ויאמר לה המלך מה לך אסתר המלכה ומה בקשתך עד חצי המלכות וינתן לך: (ד) ותאמר וכשמוע אסתר הדברים האלה חרדה אסתר ותאמר אינני מבקשת ממך מאומה רק אם על המלך טוב יבא המלך והמן אל המשתה אשר עשיתי לו: (ה) ויאמר המלך קראו את המן ומהרו אותו לעשות את דבר אסתר · ויבא המלך והמן אל המשתה אשר עשתה אסתר: (ו) ויאמר המלך לאסתר במשתה היין מה שאלתך אסתר המלכה וינתן לך ומה בקשתך עד חצי המלכות ותעש: (ז) ותען אסתר ותאמר שאלתי ובקשתי: (ח) אם מצאתי ענתה המלכה ותאמר · אתה המלך אם לפניך המלך טוב · ואם מצאתי חן וחסד ורחמים לפניך · ואם על המלך טוב לתת את שאלתי · ולעשות בקשתי · יבא המלך והמן אל המשתה אשר אעשה להם ומחר אעשה כדבר המלך · ועל ג' דברים הזמינה אסתר את המן על המשתה · האחד כי ידעה אסתר וראה איכה הרג המן את התך על כי היה הולך בשליחות בינה ובין מרדכי · ואמרה אזמין את המן אל המשתה · השני למען תעקור השנאה מלבו · ועוד תפילה קנאה בין אחשורוש ובין המן ולמען יאמר המלך מה זאת הדבר הזה אשר מכל השרים אשר לי לא קראה אסתר אל המשתה כי אם המן · השלישי אמרה אסתר כל בית ישראל עיניהם תלוים עלי · כי אבקש מאת המלך אחשורוש להרוג את המן אך אזמין אותו אל המשתה למען יתהפך לבב כל ישראל · ויפנו אל אביהם שבשמים ויבקשו רחמים מלפניו: (ט) ויצא המן ביום ההוא שמח וטוב לב וכראות המן את מרדכי יושב בשער בית המלך ולא קם ולא

תרגום שני

מרדכי יתיב בתרע בית מלכא ולא קם ולא זע מניה ואתמלי המן על מרדכי חמתא: (י) ויתאפק ואתחמם המן ועל לגו ביתיה ושדר וקרא לרחימוי ולזרש אנתתיה: (יא) ויספר ותני להון המן ית יקריה דעותריה ורבותא דבנוי וית כל מה דרומם יתיה מלכא וית כל מה דנטיל יתיה על מן כל רברבניא ועבדוי דמלכא: (יב) ויאמר המן ואמר המן אוף לא זמינת אסתר מלכתא עם מלכא לשירותא די עבידת אלא יתי ואוף למחר אנא אזדמנית לה עם מלכא: (יג) וכל כדין לא כליק חדותא (קדמי) ולא שפר עלי בכל זמן די אנא חמי ית מרדכי יהודאי דיתיב בתרע מלכא: (יד) ותאמר ואמרת ליה זרש אנתתיה וכל רחימוי בנורא לא תיכול למרמיה דאשתזיב מנה אברהם אבוי · בסיפא לא תיכול למקטליה דאשתזיב מניה יצחק אבוי · במיא לא תיכול לשנקיה דאשתזיבו מנהון משה ובני ישראל · בגוב אריוותא לא תיכול למרמי יתיה דאשתזיב מנה דניאל נביא · ברם עביד זקיף המשין אמין ובצפרא אמר למלכא ויצלבון ית מרדכי עלוהי ועול כדין לא אתנסי חד מנהון בצליבת קיסא ואשתזיב · מן בתר כן עול עם מלכא לבית משתיא בחדוא ושפר פתגמא קדם המן ועבד קיסא לגרמיה:

ו (א) בליליא ההוא סליקת קבילת ריביא דבית ישראל לרקיעא ואשתמעת מקדם מרי עלמא היך קל גדיין ועזין עד דאתנדדו כל אנגלי מרומא וקמו מתבהלין ואמרין אלין לאלין דלמא אתא זמנא למהוי עלם חרוב הא בכן אתכנשו ואזלו קדם מרי עלמא ענו רבון עלמא ואמר להון מה דין קל גדיין די אנא שמע ענת מדת רחמין וכן אמרת לא קל גדיין אנת שמע אלהן קל ריביא דבית ישראל דאזדמנו למהוי קטילין על גזרת המן רשיעא מן יד אתמלי מרי עלמא רחמין וטיבו על עמיה ואמר לבזע ית סיטומתא דאתחתמא לביש על בית ישראל ופקד למלאכא די ממנא על שיגושתא ונחת ושגיש ית אחשורוש ונדד ית שינתיה דמלכא דאחשורוש ואקדים בצפרא נסים אפין ואמר לשמשי ספרא לאיתאה ספרא דכרניא פתגמי יומיא מה דערע לכל מלכיא די לפרס ומדי ומן זמות עלם וכד הוא שמשי ספרא ית מה דחוי מרדכי על בגתן ותרש הוה מהפך ית פצימי ספרא ולא הוה צבי למקרי והוה רעוא מן קדם מרי עלמא ואתגלו פצימיא מאליהון והוו מתקרן מליא מן גו פצימיא קדם מלכא: (ב) וימצא והוי מסתכל וחמי כה דכתיב בספר דכרניא דחוי מרדכי על בגתנא ותרש תרין שלטוני דמלכא נטרי רישיה דמלכא דבעון לאושטא ידיהון למקטל למלכא אחשורוש: (ג) ויאמר ואמר מלכא מה אתעביד יקרא ורבותא למרדכי מטול הדין מלתא ואמרו עולימוי דמלכא משומשנוי לא אתעביד עמיה מדעם: (ד) ויאמר ואמר מלכא מן בדרתא והמן על לדרת בית מלכא בריתא

פתשגן הכתב

זע ממנו וימלא המן על מרדכי חמה: (י) ויתאפק המן ויבא אל ביתו וישלח ויקרא אל אוהביו ואל זרש אשתו: (יא) ויספר להם המן את כבוד עשרו ורוב בניו ואת כל אשר גדלו המלך ואת אשר נשאו מעל כל השרים ועבדי המלך: (יב) ויאמר המן אף לא הזמינה אסתר המלכה עם המלך אל המשתה אשר עשתה כי אם אותי וגם למחר אני קרוא לה עם המלך: (יג) וכל זה איננו עולה שמחה לפני · ואיננו טוב בעיני בכל עת אשר אני רואה את מרדכי היהודי יושב בשער המלך: (יד) ותאמר לו זרש אשתו וכל אוהביו · באש לא תוכל להפילו כי ניצל ממנו אברהם אביו · בחרב לא תוכל להרגו · כי נמלט ממנו יצחק אביו · במים לא תוכל לטבעו · כי ניצלו ממנו משה ובני ישראל · בבור האריות לא תוכל להשליכו · כי נושע ממנו דניאל · אך יעשו עץ גבוה חמשים אמה ובבוקר אמור למלך ויתלו את מרדכי עליו · כי עד הנה לא נסה אחד מהם בתליית עץ ונמלט · ואח"כ בא עם המלך אל המשתה שמח וייטב הדבר לפני המן ויעש לו העץ: ו (א) בלילה ההוא עלתה זעקת נערי בני ישראל לרקיע · ונשמעה לפני אדון העולמים כקול גדיים ועזים · עד שהתנודדו כל מלאכי מרום ויקומו מבוהלים · ויאמרו זה לזה אולי בא הקץ להיות העולם חרב · אז התקבצו וילכו לפני אדון העולמים · ויען צור עולמים ויאמר אליהם · ומה קול גדיים האלה אשר אני שומע · ענתה מדת הרחמים וכן אמרה · לא קול גדיים אתה שומע · כי אם את קול נערי בני ישראל הנועדים לשחט על דבר המן הרשע · מיד נתמלא אדון העולמים רחמים וטוב על עמו · ויאמר לקרוע החותם אשר נחתם לרעה על בית ישראל ויצו את המלאכים הממונים על המהומה ועל הבהלה · וירדו ויבהלו את אחשורוש ויקם בבקר ופניו זועפים · ויאמר לשמשי הסופר להביא את ספר הזכרונות דברי הימים ולדעת מה שקרה למלכי מדי ופרס מימי קדם · וכהיות שמשי הסופר את אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש היה מהפך דלתות הספר ולא היה חפץ לקרותן · וכרצון אדוני האדונים התגוללו הדלתות מאליהן ונקראו הדברים אשר תוך הדלתות לפני המלך: (ב) וימצא והיה מתבונן ורואה מה שכתוב בספר הזכרונות · אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש שני סריסי המלך משומרי ראש המלך · אשר בקשו לשלוח יד לבהרוג את המלך אחשורוש: (ג) ויאמר המלך מה נעשה יקר וגדולה למרדכי על זה ויאמרו נערי המלך משרתיו לא נעשה עמו דבר: (ד) ויאמר המלך

מי

למימר למלכא למצלב ית מרדכי על זקיפא דאתקין ליה: (ה) ויאמרו ואמרו עולימוי מלכא לותיה הא המן קאים בדרא ואמר מלכא ייעול: (ו) ויבא ועל המן ואמר ליה מלכא מה ליעבד לגברא די מלכא צבי ביקריה וחשיב המן בלביה מאן בכל עבדוי דמלכא יקיר כותי ולמאן יתרעי מלכא למעבד יקרא יתיר מני: (ז) ויאמר ענה המן ואמר למלכא גברא די מלכא צבי ביקריה: (ח) יביאו ייתון לבושא דמלכותא די הוה לביש ביה מלכא וסוסיא די הוה רכיב עלוי מלכא ואתיהב כתרא דמלכותא ברישיה: (ט) ונתון ויתנון לבושא וסוסא על ידוי דגברא פרתונאי מן שליטי דמלכא וילבשון ית גברא די מלכא צבי ביקריה וירכבינון יתיה על סוסיא באישקק דקרתא ויהון מכרזין קדמוי ויימרון כדין יתעביד לגברא די מלכא צבי ביקריה בכן אסתכל מלכא וחזא ית המן וחשיב בלביה ואמר המן למקטלי בעי ונמליך חלופי בעי כמה די הוית בחזווא: (י) ויאמר ואמר מלכא להמן סרהיב ועול לבית גנזי דמלכא וסב מתמן חד מן כסויא דארגונא טבין וסב מתמן (לבושא) שיראה טבא פרגינן דמטקס באבנין טבין ומרגלין והלין בארבע קרנתיה דידיה וזגא דדהבא ורמונא לכל רוחא ורוחא · וסב מתמן כלילא רבא דדהבא מוקדוניא דאיתיאו יתיה לי מן קרין מדינתא ביומא קדמאה דקמית במלכותא וסב מתמן ספסירא ושריאנא דילי דאתין לי יתיה מן כוש מדינתא ותרין רדינין די לבושיהון לבושא דמלכותא דגרגליהא דאיתיון יתון לי ממדינת אפריקא ופוק לאוריא דמלכא ודבר מתמן סוסיא דמלכא דקאים ברישיה דאוריתא די שמיה שיפרגז די עלוי רכיבית ביומא קדמאה דקמית במלכותא · ואלין כאני יקרא ורבותא דאמרית לך תיזיל ותעביד למרדכי · ענה המן ואמר למלכא אית יהודאין סגיאין בשושן בירנתא ושומהון מרדכי להידין מנהון איזיל אמר ליה (מלכא) למרדכי יהודאי די אמר טבתא על מלכא דיתיב על תרעא דילי · וכד שמע המן ית פתגמא הדין סגיא באיש עלוי וזיויה אשתני ועינוי אתחשכא ופומא אסתליף ורעיונוי אשתגישו וקטרי חרציה משתרין וארכובתיה דא לדא נקשן · ענה המן ואמר למלכא מרי מלכא נפישין אינון מרדכי דאית בעלמא ולית אנא ידע על הידין מרדכי את אמר לי · ענה מלכא ואמר להמן הלא אמרית על מרדכי דיתיב בתרע דילי · ענה המן ואמר למלכא מרי מלכא נפישין אינון תרעי דמלכא ולית אנא ידע על הידין תרעא את אמר לי · ענה מלכא ואמר להמן הלא אמרית לך על תרעא דעלין מבית נשיא ועד בית מלכא · ענה המן ואמר למלכא גברא ההוא סנאה דילי וסנאה דאבהתי עשרא אלפין כברין כספא יתיהיבון ליה והדין יקרא לא יתעביד ליה · ענה מלכא ואמר להמן עשרא אלפין ככרי כספא זיל הב ליה ועל כל ביתיך אנא משליט

פתשגן הכתב

מי בחצר והמן בא לחצר בית המלך החיצונה לאמר למלך לתלות את מרדכי על העץ אשר הכין לו: (ה) ויאמרו נערי המלך אליו הנה המן עומד בחצר ויאמר המלך יבוא: (ו) ויבוא המן ויאמר לו המלך מה לעשות באיש אשר המלך חפץ ביקרו ויחשוב המן בלבו מי בכל עבדי המלך יקר כמוני ובמי יחפוץ המלך לעשות יקר יותר ממני: (ז) ויאמר ויען ויאמר המן למלך איש אשר המלך חפץ ביקרו: (ח) יביאו לבוש מלכות אשר לבש בו המלך וסוס אשר רכב עליו המלך ואשר נתן כתר מלכות בראשו: (ט) ונתון הלבוש והסוס על יד איש משרי המלך הפרתמים והלבישו את האיש אשר המלך חפץ ביקרו והרכיבוהו על הסוס ברחוב העיר וקראו לפניו ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו · אז התבונן המלך וירא את המן ויחשוב בלבו ויאמר הנה המן חפץ להרגני ולמלוך תחתי כאשר ראיתי בחלומי: (י) ויאמר המלך להמן מהר ובוא אל גנזי המלך וקח משם כסות ארגמן טוב ולבוש פסים טוב מרוקם מצופה אבנים טובות ומרגליות ותלויים בארבע קצותיו פעמון זהב ורמון לכל פנה ופנה · וקח משם כתר זהב גדול אשר הביאו אותו לי מעיר מדינת מקדוניא ביום הראשון למלכותי · וקח שם חרבי ושריוני אשר הביאו אותם לי ממדינת כוש ושני רדידי מרגליות אשר לבושיהם לבוש מלכות אשר הביאו לי אותם ממדינת תרשיש · ולך לארות סוסי המלך וקח משם הסוס המושב בראש הארוה ששמו שיפרגז אשר רכבתי עליו ביום הראשון בשבתי על כסא מלכותי ואלה כלי יקר וגדולה אשר אמרתי לך תלך ותעשה למרדכי · ויען המן ויאמר למלך הרבה יהודים יש בשושן הבירה ושמם מרדכי לאיזה מהם אלך · אמר לו המלך למרדכי היהודי אשר דבר טוב על המלך היושב בשער ביתי · וכשמוע המן את הדברים האלה רע בעיניו מאד · ופניו נשתנו · ועיניו כהו · ושפתיו נלגמו · ומחשבותיו נבהלו · וקשרי חלציו הותרו · וברכיו דופקות זו לזו · ויען המן ויאמר למלך · אדוני המלך הרבה מרדכי יש בעולם ואיני יודע על איזה מרדכי אתה אומר לי · ויען המלך ויאמר להמן הלא אמרתי לך על מרדכי היושב בשער המלך · ויען המן ויאמר למלך אדוני המלך שערים רבים יש בבית המלך ואיני יודע על איזה שער אתה אומר לי · ויען המלך ויאמר להמן הלא אמרתי לך על השער הבא מבית הנשים עד בית המלך ויען המן ויאמר למלך האיש ההוא אויבי ואויב אבותי הוא · י' אלפים ככרי כסף יתנו לו ואל יעשה לו הכבוד הזה · ויען המלך ויאמר להמן הנה לך והן לו עשרת אלפים ככרי כסף ואני הפקידהו על ביתך · והכבוד הזה אל ימנע ממנו · ויען המן

ויאמר

תרגום שני

ליה · והדין יקרא לא יתמנע מניה · עני המן ואמר למלכא עשרא בנין דאית לי יהבין קדם
סוסיא (בתי"ק כורסיא) דידך והדין יקרא לא יתעביד ליה · עני מלכא ואמר להמן את ובנך
ואתתך עבדין יהון למרדכי והדין יקרא לא יתמנע מניה · עני המן ואמר למלכא גבר הדיוט
הוא מני יתיה על מדינתא הדא או על ריסתקא חדא והדין יקרא לא יתעביד ליה · עני מלכא
ואמר להמן על מדינן ומחוזין אנא משליט יתיה וכל מלכותי ימא ויבשתא ישתמעון ליה והדין
יקרא לא יתמנע מניה · עני המן ואמר למלכא טבעי וטבעך אזיל בכל מדינתא טבעך וטבעיה
ייזיל (בכל מדינתיה) בכל עלמא והדין יקרא לא יתעביד ליה · עני מלכא ואמר להמן גברא די
אמר טבתא על מלכא ושזיב רישיה דמלכא מן קטלא טבעי וטבעיה ייזיל (בכל עלמא) בכל
מדינתא והדין יקרא לא יתמנע מניה · עני המן ואמר למלכא פרודתקינן ואגרתא אשתדרא לכל
מדינת מלכא לאובדא ית עמיה דמרדכי (יתבטלון) והדין יקרא הדך יתעביד ליה · עני מלכא
ואמר להמן איגרן ופרודתקינן די שדרית אנא מבטל יתון וכל הדין יקרא לא יתמנע מניה
תניינות נזף ביה מלכא ואמר ליה (המ) המן בעגלא בעגלא לא תבטל פתגמא מן כל מה
דאמרית : (יא) ויקח וכד חזא המן רשיעא דפתגמוי לא מתקבלין קדם מלכא וכל מלוי לא
משתמעין על לבי גנזי דמלכא כד כפיפא קומתיה ולא פשיטא כד אביל וחפי רישיה כד אודני
מרטשן וכד עינוי מחשכן וכד פומיה מסתליף וכד לביה מטמטם וכד מעוהי מבזען וכד קטרי
חרציה משתרין וארכבתיה דא לדא נקשן · ונסיב מתמן לבושא דמלכא דאיתיאו יתיה ביומא
קדמאה די קם במלכותא ונסיב מתמן כל מאני מלכותא כמדגם דאתפקד · ונפק מתמן כד
מבהל ועל לאוריא דמלכא ונסיב מתמן סוסיא דקאי בריש אוריא דמתלין ביה מהטפין דדהבא
ואחד ברסניה דסוסיא וכל מאני מלכותא טען על כתפוי ומתקטרין קטרוי ומהלזון הילזוי ואזל
וקם על מרדכי צדיקא עני ואמר ליה קום לך מרדכי צדיקא בר אברהם יצחק ויעקב קדים לך
סקך וקטמך לעברא אלפי ככרי כספא די אמרית לאעלא מבית גנזי דמלכא ולא אתקבלון מן
קדם דאיתיכון רחימין מן קדם אבוכון דבשמיא די בכל עדן דאתון מצלין קדמוי הוא מקבל
צלותכון ופריק יתכון מיד בעלי דבביכון והשתא קים לך מרדכי צדיקא מן סקך ומן קטמך ולבש
לבושא דמלכותא · ורכיב על סוסיא דמלכותא · עני מרדכי צדיקא ואמר ליה להמן רשיעא בר
זרעא דבית עמלק אוריך שעה חדא ואיכול לחמא דגידין ואשתי מיא דמרירן · ובתר כן אפיק
יתי וצלוב יתי על צליבא · עני המן ואמר למרדכי קום לך מרדכי צדיקא בר זרעא טבא מן
יומיכון נסין רברבין מתעבדין לכון צליבא דאתקינית לבישתי אתקינית יתיה · השתא קום לך

פתשגן הכתב

ויאמר למלך י' בנים יש לי ירוצו לפני סוסיך והכבוד הזה לא יעשה לו · ויען המלך ויאמר להמן אתה ובניך ואשתך יהיו
עבדים למרדכי והכבוד הזה לא ימנע ממנו · ויען המן ויאמר למלך איש הדיוט הוא הפקידהו על מדינה אחת
או על מחוז אחד ואל יעשה לו הכבוד הזה · ויען המלך ויאמר להמן על המדינות ועל המחוזות אמשילהו וכל מלכות הים
והיבשה ישמעו לו והכבוד הזה אל ימנע ממנו · ויען המן ויאמר למלך מטבעי ומטבעך הולך בכל המדינות מטבעך ומטבעו ילך
בכל המדינות ובכל העולם והכבוד הזה לא יעשה לו · ויען המלך ויאמר להמן איש אשר דבר טוב על המלך ויצלם ראש
המלך מחרב רעה מטבעי ומטבעו ילך בכל המדינות ובכל העולם · והכבוד הזה אל ימנע ממנו · ויען המן ויאמר למלך
ספרים ואגרות שולחו בכל מדינות המלך לאבד את עם מרדכי · יושבו הספרים והאגרות האלה ואת הכבוד הזה לא יעשה לו ·
ויען המלך ויאמר להמן הספרים והאגרות אשר שלחתי אני מבטל אותם · וכל הכבוד הזה אל ימנע ממנו · ויגער בו המלך
שנית ויאמר לו · המהר המן חיש ומהר אל תפל דבר מכל אשר דברת : (יא) ויקח וכראות המן הרשע כי דבריו אינם
נשמעים לפני המלך בא אל גנזי המלך בכפיפת קומה ולא בזקיפה כאבל וחפוי ראש · באזניו נבקעות בעיניו כהות בשפתיו
נלבטות · בלבו אטום · במעיו מבוקעים · בקשרי חלציו מותרים · וברכיו דופקות זו לזו · ויקח משם לבוש מלכות אשר הביאו
אותו ביום הראשון אשר קם למלכותו · ויקח משם כל כלי מלכות כאשר נוה · ויצא משם במבהל ויבא אל הארות מרבי המלך ·
ויקח משם הסוס אשר היה בראש הארוות ואשר היה תלוי בו רביד הזהב · ויאחז ברסנו וישא בכתפו לסבול כל כלי המלכות ויאסר
קשריו וירם שולי בגדיו · וילך ויעמוד לפני מרדכי הצדיק ויען ויאמר לו קום לך מרדכי הצדיק בן אברהם יצחק ויעקב · שק
ואפרך הקדימו לעשרת אלפים ככרי כסף אשר אמרתי להביא מבית גנזי המלך ולא קבלו · מפני שיושבם אהובים
מלפני אביכם שבשמים · ובכל עת אשר אתם מתפללים אליו הוא מקבל תפלתכם ומושיע אתכם מאויביכם · ועתה קום לך
מרדכי הצדיק משקך ומאפרך ולבש לבוש מלכות ורכב על סוס המלך · ויען מרדכי הצדיק ויאמר להמן · המן הרשע
מזרעת עמלק כתר לי זעיר ואוכל לחם לענה ואשתה מי ראש ואח"כ הוציאני ותתלה אותי על העץ · ויען המן ויאמר למרדכי
קום לך מרדכי הצדיק בן זרע טוב · למימי אבותיכם נעשו לכם אותות ומופתים גדולים ועצומים · העץ אשר הכינותי לשמי
הכינותיו

תרגום שני

(מרדכי) לבש לבושא דמלכותא ורכיב על סוסיא דמלכותא ופתגמי דמלכא לא תבטל · ענה מרדכי ואמר להמן מאן דאיתא תלתא יומין ותלתא לילון בצומא היכדין רכיב על סוסיא דמלכא כד שמע המן ית פתגמא הדין על לבי גנזי דמלכא ואפיק מתמן כל מיני בוסמין ומשתנין טבין ומשח יתיה ואסחי יתיה ואלביש יתיה לבושא דמלכותא ותקין יתיה שפיר בכל תקוני מלכותא ואוכיל יתיה מן סעודתא דשדרת ליה אסתר מלכתא ומן קדם דרכיב על סוסיא דמלכותא אשתדרא ליה מן בית מלכא עשרין ושבעא אלפין עולימוי בחירי וכסין דדהבא בימיניהון וכוזא דדהבא בשמאליהון (דמכרזין) ומשבחין ואזלין קדם מרדכי צדיקא ואמרין כדין יתעביד לגברא דמלכא צבי ביקריה · וכד חזון בית ישראל אזלו מן ימיניה ומן שמאליה ועניין ואמרין היכדין יתעביד לגברא דמלכא די ברא שמיא וארעא צבי ביקריה · ואדיקת אסתר וחזת ית מרדכי בר אחוי דאבוהא דלביש לבושא דמלכותא וכתרא דמלכותא יהיב ברישיה ורכיב על סוסיא דמלכותא אודיאת ושבחית לאלהא דשמיא על פורקנא הדין · כד יהיב מרדכי סקא על גושמא וקטמא יהיב על רישיה לעני מעיקין ובהא שעתא דחזיתיה למרדכי בר אחוי דאבוהא ענתה ואמרת ליה עלך אתקיים כתבא דכתיב בכתיבי קדישי מקים מעפרא מסכינא ומן קלקלתא למסכיכי רוחא למותבא יתון עם שליטינין וכורסא יקרא מחסין יתון ואוף מרדכי שבח ואמר הפכתא כספדא דידי לחדותא עברת סקא מני ואלבישת יתי לבושא דמלכותא · אשבחה יתך יי על פורקני ולא חדית ית (לבהון) בעלי דבבי : (יב) וישב ובכן הדר מרדכי לתרע בית מלכא ביקר וברבו כניאה · והמן אתחסף ואזל לביתיה אביל ורישיה מכסי ובההיא שעתא הוה בידוי דהמן ארבע אומנן ספרא דספריה למרדכי ובאניא דאסחי יתיה · גוליר דהוה נגיד לסוסיא · כרוזא דהוה מכריז קדמוי ואמר כדין יתעביד לגברא דמלכא צבי ביקריה: (יג) ויספר ותני המן לזרש אנתתיה ולכל רחימוי ית כל מה די ערע יתיה ואמרין ליה חכימוי וזרש אנתתיה לא שמיע לך מן קדמיתא דהוון תלתא גוברין יהודאין במדינת בבל חנניה מישאל ועזריה ועל דלא שמעו למלוי (מלכא) דנבוכדנצר שדא יתהון לאתונא דנורא ונפקו מן שלהוביתא דנורא ומומא לא הוה בהון אלא נפק לישנא דנורא מגו אתונא ועוקד למן דאכלו קורציהון ואתון חנניה מישאל ועזריה פלטון מן אתון נורא יקידתא · והשתא אין איתוי מרדכי מן בניהון דגובריא האינון עובדוי דמיין להד מנהון היך דאת שרית למיפל קדמוי לא תיכול ליה ארי מיפל תיפל ולא תקום: (יד) עודם עוד הינון ממללין עמיה ושלטונוי דמלכא קריבו וסרהיבו למהיא ית המן

פתשגן הכתב

סליכותיו · עתה קום מרדכי הצדיק ולביש אותך לבוש מלכות ורכב על סוס המלך ודבר המלך לא יוסר · ויען מרדכי ויאמר להמן · היושב בתענית שלשה ימים וג' לילות איככה ירכב על סוס המלך · וכשמוע המן את הדברים האלה בא אל גנזי המלך ויוציא משם כל מיני בשמים ושמן המשחה · וימשח אותו וירחץ אותו וילבש אותו לבוש מלכות ויעדה אותו היטב בעדי מלכים ויאכיל אותו מן המשתה אשר שלחה לו אסתר המלכה · וטרם ירכב על סוס המלך שולח לו מבית המלך כ"ז א' ף נערים בחורים · וכוס זהב בימינם וגביע זהב בשמאלם · והיו קוראים ומהללים והולכים לפני מרדכי הצדיק ואומרים ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו · וכראותם בני ישראל את מרדכי הלכו בימינו ובשמאלו ויענו ויאמרו ככה יעשה לאיש אשר המלך הבורא שמים והארץ חפץ ביקרו · ותבט אסתר ותרא את מרדכי בן אחי אביה לבוש בלבוש מלכות וכתר מלכות בראשו ורוכב על סוס מלכות · ותשבח ותהלל את אלהי השמים על התשועה הזאת ואשר עשה אותו כעת נראהו אחר אשר ראתה אותו לבוש שק על בשרו ואפר על ראשו · ובעת הזאת אשר ראתה אסתר את מרדכי בן אחי אביה ענתה ואמרה לו · עליך נתקיים מה שכתוב בכתבי הקדש · מקים מעפר דל מאשפות ירים אביון להושיבי עם נדיבים וכסא כבוד ינחילם · וגם מרדכי נתן שבח והודאה ויאמר הפכת מספדי למחול לי וגו' ותלבישני לבוש מלכות · אודך ה' על תשועתי ולא שמחת את לב אויבי עלי : (יב) וישב מרדכי אל שער המלך ביקר וגדולה רבה והמן נחפז ונכלם וילך אל ביתו אבל וחפוי ראש · ובעת ההיא היה בידי המן ארבע כלי האומנות · המעט אשר גלח בו את מרדכי · האגן אשר רחץ אותו בו · הסגל אשר בו היה מובך את הסוס · וכלי ההולכות אשר בם היה קורא לפניו ואומר ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו : (יג) ויספר המן לזרש אשתו ולכל אוהביו את כל אשר קרהו ויאמרו לו חכמיו וזרש אשתו הלא ידעת אם לא שמעת מה קדם שהיו במדינת בבל ג' אנשים יהודים והם חנניה מישאל ועזריה · כי על אשר לא שמעו את דבר המלך נבוכדנצר בענין עבודת גלולים השליך אותם אל תוך כבשן האש ויצאו מלבת האש ומום לא היה בם אך יצאה לשון אש מתוך הכבשן ותשרוף את האנשים אשר השליכו אותם · וחנניה מישאל ועזריה באו כל טוב מתוך כבשן האש הבוער · ועתה אם יש מרדכי אחד מבני האנשים האלה מעשיו דומים לאחד מהם · כאשר החלות לנפול לפניו לא תוכל לו כי נפול תפול ולא תקום : (יד) עודם מדברים עמו וסרי המלך הגיעו ויבהילו להביא את המן אל המש..:

אשר

תרגום שני

למשקיא די עבדת אסתר: ז א) ויבא ועל מלכא והמן למשתי עם אסתר מלכתא: (ב) ויאמר
ואמר מלכא לאסתר אוף ביומא תנינא במשקי דחמרא מה שאלתך אסתר מלכתא ויתיהיב לך
ומה בעותיך דמן פלגות דמלכותא ויתעביד: (ג) ותען ועַנת אסתר מלכתא ואמרת אין אשכחית
חסדא ורחמין קדמך מלכא ואין על מלכא שפר תתיהב לי נפשי בשאלתי ועמי בבעותי: (ד) כי
ארום אזדבנית אנא ועמי לשיציא ולמתקטלא ולמובדא ואלו לעבדין ולאמהן אזדבנא
שתקא הוינא ארום לית בעיל דבביה דמלכא שוי בטנגא דמלכא: (ה) ויאמר ואמר מלכא
אחשורוש לתורגמניה ואמר תורגמניה לאסתר מלכתא כה יהדן וכר מן יודן גברא דהשיב לבה
למעבד כדין: (ו) ותאמר ואמרת אסתר גברא בישא ובעיל דבבא המן בישא הדין ולמה אתקרי
שמיה המן הא כן בעא למפשט ידיה באומתהון דיהודאי דאתקרון בנוי דמרי כולא והוא בעי
למקטל יתהון והמן אזדעזע מן קדם מלכא ומלכתא: (ז) והמלך ומלכא קם בחימתיה מן משקיא
דחמרא ועל לגנת ביתן והוו מקצצין קדמוי אילנין טבין דתגוה חמתיה מניה ולא נחת והמן
קם למבעי על נפשיה מן אסתר מלכתא כטול דחזא ארום שלימת עלוי בישתא מן קדם מלכא:
(ח) והמלך ומלכא תב מגנת ביתנא לבית משקיא דחמרא כסתכל וחמי ית המן רמי על דרגשא
דהות אסתר יתיבא עלה ואמר ליה מלכא אוף למכבש ית מלכתא עמי בטרקלינא את בעית
פתגמא נפק כן פומא דמלכא ואפוי דהמן הוין חפין: (ט) ויאמר ואמר חרבונה חד מן רבניא
קדם מלכא והא חרבונה דכיר לבישתא אלא על הדא דכיר לטב מטול דגם המן הוה
בעיטתיה די נסיב (עיטא) למעבד צליבא למרדכי וכד חמא דשלימת בישתא על המן ועל
ביתיה אזיל אוף הוא לגרמיה ואמר ליה למלכא אוף לך מלכא בעי המן נקטול ונסב ית מלכותא
מנך ואם לא כדייכנת לי שדר וחזי ית צליבא דעבד המן למרדכי דמליל טבתא על מלכא והא
קאים בביתיה רומיה חמשין אמין · עני מלכא ואמר למרדכי צלוב יתיה עלוי · ועל מרדכי
אתקיים מה דכתיב בכתבי קדישי · כד רעי מן קדם יי ארחתיה דגברא · אף בעלי דבבוי
תמכון עמיה · עני מלכא ואמר למרדכי יהודאי די שיזב למלכא מקטול קום אזיל וסב ית
המן בעיל דבבא בישא מעיקניהון דיהודאי וצלוב יתיה על צלובא דאתקין לנפשיה ודון יתיה
דינין בישין ועביד ביה היך דשפיר באפיך · בהא שעתא נפק מרדכי מן מלכא ונסב ית המן
מן תרע בית מלכא · עני מרדכי ואמר להמן איתא לך עמי המן סנאה ובעיל דבבא בישא (דידי)
ומעיקניהון דיהודאי ונצלוב יתך על צליבא די אתקינתא לגרמך: (י) ויתלו עני המן רשיעא
ואמר למרדכי צדיקא קדם עד לא יסקון יתי על צליבא · בבעו מנך מרדכי צדיקא לא

פתשגן הכתב

אשר עשתה אסתר: ז (א) ויבוא המלך והמן לשתות עם אסתר המלכה: (ב) ויאמר המלך לאסתר גם ביום השני במשתה
היין מה שאלתך אסתר המלכה ותנתן לך ומה בקשתך עד חצי המלכות ותעש: (ג) ותען אסתר המלכה ותאמר אם מצאתי
חסד ורחמים לפניך המלך ואם על המלך טוב שתתן לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי: (ד) כי נמכרנו אני ועמי להשמיד
להרוג ולאבד ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי כי אין האויב שוה בנזק המלך: (ה) ויאמר המלך אחשורוש למליץ
ויאמר המליץ לאסתר המלכה מי הוא זה ובן מי הוא זה האיש אשר מלאו לבו לעשות כן: (ו) ותאמר אסתר איש צר ואויב
המן הרע הזה · ולמה נקרא שמו המן (הא מן) הנה הוא מי בקש לשלוח ידו בעם יהודים אשר נקראו בני אל חי והוא בקש
להרוג אותם · והמן נבעת מלפני המלך והמלכה: (ז) והמלך קם בחמתו ממשתה היין ויבוא אל גינת הביתן והיו כורתים
לפניו עצי פירות טובות אשר בכה תשוך חמתו ממנו ולא שככה והמן עמד לבקש על נפשו מאסתר המלכה כי ראה כי כלתה אליו
הרעה מאת המלך: (ח) והמלך שב מגינת הביתן אל בית משתה היין · ראה והסתכן את המן נופל על המטה אשר אסתר
יושבת עליה · ויאמר לו המלך הגם לכבוש את המלכה עמי בבית אתה מבקש · הדבר יצא מפי המלך ופני המן חפו:
(ט) ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים לפני המלך · והנה חרבונה זכור לרע אך על זאת זכור לטוב · כי הוא עם המן היה
בעצתו אשר בקש לעשות העץ למרדכי וכראותו כי כלתה הרעה על המן ועל ביתו הלך גם הוא בעצמו ויאמר למלך גם לך המלך
בקש המן להרוג ולקחת מלכותך ממך ואם אין אתה מאמין לי שלח וראה את העץ אשר עשה המן למרדכי · על אשר דבר טוב
על המלך והנה הוא עומד בביתו גבוה חמשים אמה · ויען המלך ויאמר למרדכי תלוהו עליו · ועל מרדכי נתקיים מה שכתוב
בכתבי הקדש ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו · ויען המלך ויאמר למרדכי היהודי אשר הציל את המלך ממות ·
קום לך וקח את המן האויב הרע צורר היהודים ושפטהו במשפטים רעים ועשה בו כטוב בעיניך · בעת ההיא יצא מרדכי מאת
המלך ויקח את המן משער בית המלך ויען מרדכי ויאמר להמן בוא עמי המן השונא האויב הרע אשר לי וצורר היהודים
ונתלה אותך על העץ אשר הכינות לעצמך · ויען המן הרשע ויאמר למרדכי הצדיק טרם יעלו אותי על העץ אבקש ממך מרדכי

בגדים

תרגום שני

תצליבוני כהדין דצליבין לגברין הדיוטין · גברי עלמא לא ספנית יתון ורברבנן מדינתא אשתעבידו קדמי ארגישת מלכין במימר פומי ובמלל ספותי אבהילית מדינן · ואנא המן פתשגר דמלכא הוה שמי והויתי מתקרי אבא למלכא · זיע אנא מנך דלא תעביד לי היך מה דחשיבת למעבד לך · חוס על יקרי ולא תקטלני ותחבלני כאגג אבא סב · את מרדכי עביד היך טיבותך בקטול נפש לא תקטלני כמא דלית בכון קטולי נפש · לא תדכר לך סנאתא דאגג וקנאתא דעמלק ולא תקני בבעיל דבבוי בלבך ולא תנטר לי כמא דנטר ונקם עשו אבא · נסין רברבין אתעבידו לך כמא דאתעבידו לאבהתך כד עברו בימא · עיני כהתן למחמי אפך (ופומי לית) אנא יכיל למפתח מן קדמך · על די נסיבית עלך עיטא מן רחימי ומן זרש אתתי · בבעו מנך חוס על נפשי מרי מרדכי צדיקא לא תמחי שמי בפריע כעמלק אבא וסיבותי על צליבא לא תצלוב והיך די את בעי קטול יתי · רישי תעדי בסיפיה דמלכא די ביה מתקטלין כל רברבני דמדינתא · שרי המן צוח ובכי ולא ארכין מרדכי אודניה ליה וכד חזא המן דלא משתמעין מלוי נטל אליא ובכיתא על נפשיה במציעות גנת ביתנא מתיב וכן אמר אציתו לי אילניא וכל שתיליא די שתילית כן יומי בראשית דבר המדתא בעי מסוק לאכסנדריא דבר פנדירא אתכנשו כולהון ועטו עיטא מן דרומיה חמשין אמין יצטליב המן על רישיה · גופנא אמר קוצרא אנא ולית אנא יכלא דיצטליב ברישי מחמת דמני נסכין חמר דנסוכין · אידרא אמר יצטליב ברישי לא יכילנא דיצטליב ברישי דמני נסבין לבכוריא ומני לבש אדם וחוה · זיתא אמר יצטליב ברישי לא יכילנא דיצטליב ברישי דמני נסבין משחא למנרתא · תכים רזיא ברא יתי למפרע שטרא דעובדיה נביא · סב הרינא דיצטליב ברישיה · אמר דיקלא קדם נטוריה ידעין כל בני אנשא דהוא המן רשיעא בר בריה דאגג בר בריה דעמלק כל מלכיא יודון קדמך דאת הוא אלהא ולית בר מנך ולך יאה למפרק בניא כמא דפריקתא ית אבהתנא · מתיב קודשא בריך הוא ישר חילך כל כה דאמרת נסיב יתך בעצה דלא יצטליב ברישך דאת זוגא לכנשתא דציון סבירא · אמרת אתרוגא דיצטליב ברישי (לא יכילנא) די עלי אתו כל עמיא כולהון למסב מן אבי לשבחא קדמך · פתח אסא פומיה ואמר די יצטליב ברישי לא יכילנא · די עלי אמרין ששון ושמחה ועוד די אנא שותף עם אתרוגא · צוח בלוטא ואמר די יצטליב ברישי לא יכילנא דדבורה מניקתא דרבקה קבורה תחותי · קרא בוטמא ואמר די יצטליב ברישי לא יכילנא דאבשלום בריה דדוד אצטליב ברישי · רומנא אמר די יצטליב ברישי לא יכילנא דצדיקיא מתילין לקבלי · שמעו

פתשגן הכתב

כצדיק שלא תתלה אותי כאשר יתלו האנשים הפחותים · אנשי העולם אשר מעולם היו כאין נגדי · והאנשים ותמו נחשבו לי · שרי המדינות נשתעבדו לפני · הרגזתי ממלכות בשבט פי · ובדבור שפתי הבהלתי מדינות · אני המן משנה למלך היה שמי · ואב למלך נקראתי · ירא אני ממך שלא תעשה לי כאשר זממתי לעשות לך · חוסה נא על כבודי ולא תהרגני ותשחיתני כאגג אבי הזקן · אתה מרדכי עשה כטובך ולא תהרוג נפשי כאשר אין בכם הורגי נפש · אל תזכור לי שנאת אגג וקנאת עמלק ואל תקנא לי בלבך כאויב · ואל תטור אותי כאשר נקם ונטר עשו אבי · נסים גדולים נעשו לך כאשר נעשו לאבותיך בעברם בים סוף · עיני כהו מראות פניך ואין לי פ"ה לפניך · אחרי אשר לקחתי עליך עצה מאוהבי ומזרש אשתי · בבקשה ממך חוסה נא על נפשי אדוני מרדכי הצדיק ולא תמחה את שמי במהרה כעמלק אבי ושיבתי לא תתלה על העץ · והרגני כאשר אתה חפץ · כרות ראשי בחרב המלכות אשר בה נהרגים כל גדולי המדינות · ויוחל המן לצעוק ולבכות ולא הטה מרדכי את אזנו אליו · וכראות המן כי אין דבריו נשמעים נשא קולו ביללה ובכיה אל תוך גינת הביתן · וכן אמר האזינו לי עצי הגן והנטעים אשר נטעתי מימי בראשית כי בן המדתא מבקש לעלות לאלכסנדריא של בן פנדירא התקבצו כולם לעצה ויאמרו מי שהוא גבוה חמשים אמה יתלה המן עליו · הגפן אמרה קצרה אני ואין כי יכולת לתלותו עלי וממני לוקחים היין לנסכים · התאנה אמרה אין אני יכולה לתלותו עלי כי ממני לוקחים הפירות לבכורים וממני לבשו אדם וחוה · הזית אמר עלי לא יוכל להתלות כי ממני לוקחים השמן למאור · והמגלה סודות ברא אותי לגלות נבואת עובדיה הנביא · ויוקח נא עץ אחר ויתלה עליו · אמר התמר לפני שומריו · כל האנשים יודעים כי זה הוא המן הרשע בן בנו של אגג ומזרע עמלק כל המלכים מודים לפניך כי אתה הוא האלהים ואין עוד מלבדך ולך נאה להציל הבנים כאשר הצלת האבות · השיב הקב"ה יישר כחך על מה שאמרת לקחת אותך בעצה לבלתי התלות עליך כי את רעיה לכנס ציון הרצויה · האתרוג אמר לא יוכל להתלות עלי כי באו כל העמים לי לקחת מפריי להלל ולשבח לפניך · פתח ההדס את פיהו ואמר איננו יכול להתלות עלי כי עלי אומרים ששון ושמחה · עוד שאני חבר עם האתרוג · צעק האלון ויאמר איננו יכול להתלות עלי כי תחתי נקברה דבורה מינקת רבקה · קראה האלה ואמרה לא יוכל להתלות עלי כי אבשלום בן דוד נתלה עלי · הרמון אומר איננו יכול להתלות עלי כי הצדיקים מכונים בי · בשמעוני אמר הארז

פתח

מני אמר ארזא זקיפו יתיה להמן רשיעא ולעברא בנוי עלי על זקיפא די אתקין לנפשיה: (י) ויתלו וזקיפו ית המן על קיסא דאתקין למרדכי והכתיה דמלכא דשרי במרוכא נחת ועל מרדכי אתקיים מה דכתיב בכתבי קדישין · צדיקא מן עקתא אשתזיב ועל רשיעא תלפוי:

ח (א) ביום ביומא ההוא יהיב מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא ית ביתיה דהמן בעיל דבבי דיהודאי ומרדכי על קדם מלכא מטול דחויאת אסתר מה הוא לה: (ב) ויסר ואעבר מלכא ית עזקתיה די אעביר מהמן ויהבה למרדכי ושויאת אסתר ית מרדכי על ביתיה דהמן: (ג) ותוסף ואוסיפת אסתר ומלילת קדם מלכא ונפלת קדם רגלוי ובכת ואתחננת ליה לאעברא ית בישא דהמן בר המדתא אגגיא וית מחשבתיה די חשב על יהודאי: (ד) ויושט ואושיט מלכא לאסתר ית שרביטא דדהבא וקמת אסתר ועלת קדם מלכא: (ה) ותאמר ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר ואין אשכחית חסדא ורחמין קדמוי וכשר פתגמא קדם מלכא ותקנא אנא בעינוי יתכתיב כתבא למבטל ית אגרתא מחשבתיה דהמן בר המדתא אגגיא דכתב להובדא ית יהודאי דאיתו בכל מדינתי דמלכא: (ו) כי כמול דהיך אנא יכילא למחמי בבישתא די תערע ית עמי והיך אוכל למחזי באבדנא דתולדתי: (ז) ויאמר ואמר מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא ולמרדכי יהודאי הא אנת ברתא מן שירויא דשאלתיך ואמרת ליך מן היידי אומא איתיך אעביד מניך מלכין ושליטין ומן היידי זרעיתא אעביד מנהון הגמונים ופולימרכין ואמרת לי לית חכימא אנא דידעה אבא ואמא מיתן וטליתא זעירתא שבקין יתי · והשתא הא ביתיה דהמן יהבית לאסתר ויתיה צליבו על צליבא על דפשט ידיה ביהודאי: (ח) ואתם ואתון כתבון על יהודאי כד שפיר בעיניכון בשמיה דמלכא והותימו בעזקתיה דמלכא מטול דכתבא דאתכתבא בשמיה דמלכא ומתחתים בעזקתיה דמלכא לא בטיל: (ט) ויקראו ואתקריאו ספרוי דמלכא בזמנא ההיא בירחא תליתאה די הוא ירח סיון בעסרין ותלתא יומין ביה ואתכתיב בכל מה די פקיד מרדכי על יהודאי ועל יקירוי דמלכא ועל רברבנוי ועל שלטונוי דמדינתא דאית מהנדקי ועד כוש למאה ועסרין ושבע מדינן מדינא ומדינא היך כתבא ועמא ועמא היך לישנה ועל יהודאי היך כתביהון והיך לישנהון: (י) ויכתוב וכתב בשמיה דמלכא אחשורוש וחתים בעזקתיה דמלכא ואשתדרין איגראתא ביד רהטיא בסוסותא רוכבי רכשא ערטולי בני רמכיא: (יא) אשר די יהב מלכא ליהודאי דאית בכל קריתא וקריתא למתכנשא ולמיקם על נפשיהון לשיציא ולמקטל ולמובדא ית כל חלותא עמא ומדינתא די מעיקין יתהון טפליא ונשיא ואף בתיהון ועובדיהון ניבוזון: (יב) ביום ביומא חדא בכל מדינתא דמלכא אחשורוש בתלתא עסר

פתשגן הכתב

תלו עלי את המן הרשע ואת עשרת בניו תלו על העץ אשר הכין לו: (י) ויתלו את המן על העץ אשר הכין למרדכי וחמת המלך שוכבה בשמים שככה · ועל מרדכי נתקיים מה שכתוב בכתבי הקודש צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו: ח (א) ביום ההוא נתן המלך אחשורוש לאסתר המלכה את בית המן צורר היהודים ומרדכי בא לפני המלך כי הגידה אסתר מה הוא לה: (ב) ויסר המלך את טבעתו אשר העביר מהמן ויתנה למרדכי ותשם אסתר את מרדכי על בית המן: (ג) ותוסף אסתר ותדבר לפני המלך ותפול לפני רגליו ותבך ותתחנן לו להעביר את רעת המן האגגי ואת מחשבתו אשר חשב על היהודים: (ד) ויושט המלך לאסתר את שרביט הזהב ותקם אסתר ותעמוד לפני המלך: (ה) ותאמר אסתר אם על המלך טוב ואם מצאתי חן לפניו וכשר הדבר לפני המלך וטובה אני בעיניו יכתב להשיב את הספרים מחשבת המן בן המדתא האגגי אשר כתב לאבד את היהודים אשר בכל מדינות המלך: (ו) כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי ואיככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי: (ז) ויאמר המלך אחשורוש לאסתר המלכה ולמרדכי היהודי · הנה את אשת מהולה אשר באמתין אשר אמרתי לך מאיזה עם את · ואהיה עושה מהם מלכים ושרים ומאיזה משפחה את ואהיה עושה מהם הגמונים [illegible] · ואת אמרת לי אין אני יודעת כי במות אבי ואמי עזבו אותי ילדה וקטנה · ועתה הנה בית המן נתתי לאסתר ואותו תלו על העץ אשר שלח ידו ביהודים: (ח) ואתם כתבו על היהודים כטוב בעיניכם בשם המלך וחתמו בטבעת המלך כי כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתם בטבעת המלך אין להשיב: (ט) ויקראו סופרי המלך בעת ההיא בחדש השלישי הוא חדש סיון בשלשה ועשרים בו ויכתב ככל אשר צוה מרדכי אל היהודים ואל האחשדרפנים והפחות ושרי המדינות אשר מהודו ועד כוש אל שבע ועשרים ומאה מדינה מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשונו ואל היהודים ככתבם וכלשונם: (י) ויכתב בשם המלך אחשורוש ויחתום בטבעת המלך וישלח ספרים ביד הרצים בסוסים רוכבי הרכש האחשתרנים בני הרמכים: (יא) אשר נתן המלך ליהודים אשר בכל עיר ועיר להקהל ולעמוד על נפשם להשמיד להרוג ולאבד את כל חיל עם ומדינה הצרים אותם טף ונשים וגם בתיהם ובזזם לבוז: (יב) ביום אחד בכל מדינות המלך אחשורוש בשלשה עשר לחדש שנים עשר הוא חדש אדר:

פתשגן

ליַרחא תרי עסר דהוא ירחא דאדר: (יג) פתשגן פירוש כתבא ודיטגמא אתפרסמת מלכא
אחשורוש שדר אגראתא על יתבי ימא ויבשתא · ועל ארכוני מחוזאי ועל רברבנוי ועל חילותא
די דיירין בכל ארעא שלמכון יסגא · כתבא כתבית למחויא לכון רבו מטול די בעממין סגיאן
שליטית ועל יתבי ימא ויבשתא אמליכית וביה במלכותא לא נתרברב אלא ברוחא ניחתא
ומכיכותא נהלך כל יומין ובשלמא סגיאה למשויא יתכון שלמא סגי · וכל דדיירין תחות
מלכותי וכל דצבי למתגרא בימא וביבשתא למתהפכא בין עמא לעמא ובין לישנא ללישנא
חד אנא מן סופא דארעא ועד סופא · כדין כתבית למחויא לכון על תמימותן וקשיטותן דהינון
רחימין לכל עממיא ומוקרין לכל מלכיא ועבדין טב עם כל שליטני ארעא · ואית גוברין דמקרבין
למלכותא ומלכותא אתמסרת בידיהון · ובנכליהון ובשקרותיהון אטעין ית מלכותא וכתבו ית
אגראתא דלא תקנין קדם שמיא ואוף בבני אנשא בישין · ועל מלכותא הינון קשין והוא שאלתא
דשאילו מן מלכא נקטלון גוברין צדיקין ודמא זכיא סגיאה נשפכון כד בישתא לא עבדו ודינא
דקטלא לא הוו חייבין ואתהון הינון גוברין צדיקין · אסתר די משבחא בכל הדרא ומרדכי
דחכים בכל חוכמתא ומומא לא אשתכחית בהון ולא באומתהון ואנא חשיבית בגרמי דאומתא
אחריתא שאיל מני ואנא לא הויתי ידע דיהודאי שאיל מני דמקרין בנין למרי כולא די הוא
ברא שמיא וארעא ובמלכין רברבין ותקיפין מני דבר יתהן וית אבהתהון · מטול אוף דהמן בר
המדתא מהגדיא הוה ומן זרעיה דבית עמלק הוה ואתא לותן וחזא מינן טבתא רבתא ושבחא
סגיאה ורבותא ורבינן יתיה (ויקרינון יתיה) וקרינן יתיה אבא דמלכא ומן ימיניה דמלכא הוא
יתיב והוא לא ידע למסוברא ית יקריה אוף למקבלא מלכותא אלא הוה מהרהר בלביה
למקטל ית מלכא ולמיסב מניה ית מלכותא מטול דהמן בר המדתא צליבינן יתיה וכל דהוה
שוי אסקינן ברישיה · ומאן די ברא שמיא וארעא אסיק מחשבתיה ברישיה: (יד) הרצים רהטיא
רוכבי רכשא ושליטוני נפקו טרידין ודחיפין בגזרתיה דמלכא ודיטגמא אתפרסמת בשושן
בירנתא: (טו) ומרדכי ומרדכי נפק מן קדם מלכא בלבושא דמלכותא תכלא ותירי והמניכא
די דהבא רבתא וגלימא דבוץ וארגון טב וקרתא דשושן בדחא וחדיא: (טז) ליהודים ליהודאי
הות נהורא וחדותא ודיצא ויקרא: (יז) ובכל ובכל מדינתא ומדינתא ובכל קריתא וקריתא
אתר די פתגמוי דמלכא וגזרתיה מטין חדותא ודיצא ליהודאי ומשתיא ויומא טבתא וסגיאן
מן עממי דארעא מתגיירין מטול דנפל דחלתא דיהודאי עליהון: ט (א) ובשנים ובתרי עסר
ירחא הוא ירח אדר בתלת עסר יומין ביה דמטין פתגמוי דמלכא וגזרתיה למתעבדא ביומא

פתשגן הכתב

(יג) פתשגן הכתב להנתן דת מאת המלך אחשורוש אשר שלחתי ספרים על יושבי הים והיבשה · ועל שלטוני המדינות והשרים ועל החיילים היושבים בכל ארצי שלומכם ירבה · כתבתי כתבי להודיע לכם גדולתי אשר משלתי בגוים רבים · ואשר מלכתי על יושבי הים והיבשה ובמלכותי לא גאיתי והתגדלתי אך בענוה וברוח נמוכה התהלכתי כל ימי ובשלום רב למען תת שלום רב בכם · וכל היושבים תחת ממשלתי · והחפצים לסחור בין בים ובין ביבשה · ולהתהפך בין עם לעם ובין לשון ללשון · אחד אני מקצה הארץ ועד קצהו · לכן כתבתי להגיד לכם על תמימותם ועל נאמנותם אשר הם האוהבים את כל העמים ומוקירים כבוד לכל המלכים ועושים טוב עם כל שרי הארץ · ויש אנשים קרובים למלכות · והמלכות נמסר בידם ובנכליהם ובקריהם התעו את המלכות ויכתבו את הספרים אשר לא טובים לפני האלהים וגם הם רעים לפני האנשים · והם קשים במלכות · וזאת היא השאלה אשר שאלו מאת המלך להרוג אנשים צדיקים ודם נקי רב לשפוך · על לא חמס בכפם ואינם בני מות · ואלה הם האנשים הצדיקים אשר אתם · אסתר המשובחת בכל יופי ומרדכי המחוכם בכל החכמות · ומום לא נמצא בם ולא בעמם ואני חשבתי בעצמי כי שאל ממני עם אחר ולא הייתי יודע כי היהודים המה אשר שאל ממני · הנקראים בנים לאדון הכל אשר ברא שמים וארץ · ויוכל אותם ואת אבותם במלכים גדולים ועצומים ממנו · ואף גם כי המן בן המדתא היה מהודו ומזרע עמלק ויבא אלינו ויקבל ממנו טובה הרבה ויקר וגדולה במאד מאד וגדלנו אותו וקראנו אותו אב למלכות ולימין המלך היה יושב · והוא לא ידע להתנהג בגדולתו ויקרו · גם לא לקבל המלכות · אמנם חשב בלבו להרוג את המלך ולקחת המלכות ממנו על כן תלינו אותו על העץ והשיבונו גמולו בראשו · ומי אשר ברא את השמים ואת הארץ השיב מחשבתו בראשו: (יד) הרצים רוכבי הרכש והאחשתרנים יצאו מבוהלים ודחופים בדבר המלך והדת נתנה בשושן הבירה: (טו) ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור ועטרת זהב גדולה ותכריך בוץ וארגמן והעיר שושן צהלה ושמחה: (טז) ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר: (יז) ובכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע שמחה וששון ליהודים משתה ויום טוב ורבים מעמי הארץ מתיהדים כי נפל פחד היהודים עליהם: ט (א) ובשנים עשר חדש הוא חדש אדר בשלשה עשר יום בו אשר הגיע דבר המלך ודתו לעשות ביום אשר שברו אויבי היהודים לשלוט בהם ביום הזה נהפכו היהודים וישלטו בשונאיהם

תרגום שני

די סברו בעלי דבביהון (דיהודאי) למשלט בהון ביה ביומא אתהפיכו יהודאי ושליטו בסנאיהון:
(ב) נקהלו ואתכנשו יהודאין בקרויהון בכל מדינתי דמלכא אחשורוש למשלט ידיהון לקטלא
לאנשי דבעו בישתהון וגבר לא קם מן קדמיהון מטול די נפלת אימתהון על כל עממיא: (ג) וכל
וכל שליטוני מדינתא וסנטרני ורברבניא ועבדי עבידתא די למלכא משבחין ית יהודאי
מטול דנפלת אימתיה דמרדכי עלויהון: (ד) כי גדול מטול דתקיף מרדכי בביתיה דמלכא
ושמעיה אזלין בכולהון מדינתא מטול דגברא מרדכי אזיל ותקיף: (ה) ויכו וקטילו יהודאין בכל
בעלי דבביהון מחתא דחרבא דקטלא ודשיציא ועבדו אוף בסנאיהון היך צביוני נפשהון
וכרעותיהון: (ו) ובשושן ובשושן בירנתא קטילו יהודאין וגמרו חמש מאה גוברין: (ז) ואת
עשרתי בנוי דהמן בר המדתא דהוה מעיק ליהודאין קטלו ובבזתא לא אושיטו ית ידיהון:
(יא) ביום ביומא ההוא על מנייניא דקטיליא בשושן בירנתא קדם מלכא: חסרים כאן שני פסוקים
מלאתים בתרגום ישן על קלף ואין בהם שנוי מתרגום הראשון ואין תועלת ועיין שם: (יד) ויאמר ואמר מלכא למתעבדא
וכדין ודיתגמא אתפרשת בשושן · המן איצטליב על תלת אמין · פרשנדתא רחיק מניה אמתא
חדא · פרשנדתא איצטליב על תלת אמין · דלפון רחיק מניה אמתא חדא · דלפון איצטליב
על תלת אמין · אספתא רחיק מניה אמתא חדא · אספתא איצטליב על תלת אמין · פורתא
רחיק מניה אמתא חדא · פורתא איצטליב על תלת אמין · אדליא רחיק מניה אמתא חדא ·
אדליא איצטליב על תלת אמין · ארידתא רחיק מניה אמתא חדא · ארידתא איצטליב על תלת
אמין · פרמשתא רחיק מניה אמתא חדא · פרמשתא איצטליב על תלת אמין · אריסי רחיק
מניה אמתא חדא · אריסי איצטליב על תלת אמין · ארידי רחיק מניה אמתא חדא · ארידי
איצטליב על תלת אמין · ויזתא רחיק מניה אמתא חדא · ויזתא איצטליב על תלת אמין די הוא
עשיראה (וית) עשרתי בנוי דהמן איצטליבו על צליבא · והות צליבא משקעא בארעא תלת
אמין · ובריה הוה רחיק מן ארעא תלת אמין · והוה אורכיה די צליבא ארבעין וארבע אמין ·
והינון צליבין בריש(י)יה · הרי סכום דכולהון חמשין אמין · ואתא מרדכי וחזא להמן ולבנוי
דצליבין על צליבא ענה מרדכי ואמר להמן את חשבת למעבד בישתא (לעמא בית ישראל)
וידע סתיראתא וגליאתא אסיק מחשבתך ברישך · את בעית למקטל יתן ולשיציא יתן מן תחות
כנפי דאבונן די בשמיא והשתא עבדינן עמך ולבנך טבתא וצליבנן יתך ובניך תחות כנפך:
(טו) ויקהלו ואתכנשו יהודאי די הוו בשושן (בירנתא) תוב ביומא ארבעת עשר לירחא דאדר ·

פתשגן הכתב

בשונאיהם: (ב) נקהלו היהודים בעריהם בכל מדינות המלך אחשורוש לשלוח יד במבקשי רעתם ואיש לא עמד בפניהם כי נפל
פחדם על כל העמים: (ג) וכל שרי המדינות והאחשדרפנים והפחות ועושי המלאכה אשר למלך מנשאים את היהודים כי נפל
פחד מרדכי עליהם: (ד) כי גדול מרדכי בבית המלך ושמעו הולך בכל המדינות כי האיש מרדכי הולך וגדול: (ה) ויכו היהודים
בכל אויביהם מכת חרב והרג ואבדן ויעשו בשונאיהם כרצונם: (ו) ובשושן הבירה הרגו היהודים ואבד חמש מאות איש:
(ז) ואת פרשנדתא · ואת דלפון · ואת אספתא · ואת פורתא · ואת אדליא · ואת ארידתא · ואת פרמשתא ·
ואת אריסי · ואת ארידי · ואת ויזתא: (י) עשרת בני המן בן המדתא צורר היהודים הרגו ובבזה לא שלחו את ידם:
(יא) ביום ההוא בא מספר ההרוגים בשושן הבירה לפני המלך: (יב) ויאמר המלך לאסתר המלכה בשושן הבירה הרגו היהודים
ואבד חמש מאות איש ואת עשרת בני המן בשאר מדינות המלך מה עשו ומה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך עוד ותעש:
(יג) ותאמר אסתר אם על המלך טוב ינתן גם מחר ליהודים אשר בשושן לעשות כדת היום ואת עשרת בני המן יתלו על
העץ: (יד) ויאמר המלך להעשות כן ותנתן דת בשושן הבירה · המן נתלה על שלש אמות · פרשנדתא רחוק ממנו אמה
אחת · פרשנדתא נתלה על שלש אמות · דלפון רחוק ממנו אמה אחת · דלפון נתלה על שלש אמות · אספתא רחוק
ממנו אמה אחת · אספתא נתלה על שלש אמות · פורתא רחוק ממנו אמה אחת · פורתא נתלה על שלש אמות · אדליא
רחוק ממנו אמה אחת · אדליא נתלה על שלש אמות · ארידתא רחוק ממנו אמה אחת · ארידתא נתלה על שלש אמות ·
פרמשתא רחוק ממנו אמה אחת · פרמשתא נתלה על שלש אמות · אריסי רחוק ממנו אמה אחת · אריסי נתלה על שלש
אמות · ארידי רחוק ממנו אמה אחת · ארידי נתלה על שלש אמות · ויזתא רחוק ממנו אמה אחת · ויזתא והוא [illegible]
נתלה על שלש אמות ואת עשרת בני המן תלו על העץ · ויהי העץ תקוע בארץ שלש אמות · והנה היה רחוק מן הארץ [illegible]
אמות · והורך עץ התלייה מ״ד אמה · והם תלוים עליו · הנה מספר כולם חמשים אמה · ויבא מרדכי וירא את המן ואת בניו
תלוים עליו · ויען ויאמר להמן אתה חשבת לעשות הרע עם בני ישראל · ויודע הנסתרות והנגלות השיב מחשבתך בראשך · אתה
בקשת להרוג אותנו ולהשמידנו מתחת כנפי אבינו שבשמים · ועתה עשינו עמך ועם בניך טוב ותלינו אותך ואת בניך תחת
כנפך: (טו) ויקהלו היהודים אשר בשושן גם ביום י״ד לחודש אדר ויהרגו בשושן שלש מאות איש ובבזה לא שלחו את ידם:

תרגום שני

וקטלו בשושן תלת מאה גוברין ובביזתא לא אושיטו ית ידיהון : (טו) ושאר ושארא יהודאי די במדינתא דמלכא אתכנשו וקמו והוו מארי בנפשיהון ואתנחו מן בעלי דבביהון וקטלו בסנאיהון שבעין וחמשא אלפין ובביזתא לא אושיטו ית ידיהון ואלו הינון גוברין דקטלו יהודאי בשושן הינון סנאיהון דישראל די הוו אמרין לדבית ישראל מכא ועד דקליל יומין (כדין) קמיינן לכון וטרפינון בניכון לארעא : (יז) ביום ביום תלת עסר יומין לירחא דאדר ואתנחו בארבעה עסר ביה ועבדו יתיה יומא חדותא ומשקיא : (יח) והיהודים ויהודאי די הוו בשושן אתכנשו בתלת עסר ביה ובארבע עסר ביה ואתנחו בחמשא עסר ביה ועבדו יתיה יומא דחדותא ומשקיא : (יט) על כן מטול הדין יהודאי די הוו בכפרוניא די יתבין בקרוי דקיקתא עבדו ית יומא דארבע עסר לירחא דאדר חדותא ומשקיא ויומא טבא ומשדרינן מנן גבר לחבריה : (כ) ויכתוב וכתב מרדכי ית פתגמיא האלין ושדר אגרתא על כולהון יהודאי דאית בכולהון מדינתא דמלכא אחשורוש דקריביא ורחיקיא : (כא) לקים למקימא גזרתא עליהון למהוי עבדין ית יומא דארבע עסר לירחא דאדר וית יומא דחמש עסר ביה בכל שתא ושתא : (כב) כימים כיומיא היך די אתנחו בהון יהודאי מן בעלי דבביהון ובירחא די אתהפיך להון מן עקתא לחדותא ומן אבלא ליומא טבא למהוי עבדין יתון יומתא דמשקיא וחדותא ומשדרין מנן (ודורון) גבר לחבריה ויהבין מתנאתא למסכניא : (כג) יקבל וקבילו יהודאי עליהון ית כל מה דשריא למעבד וית מה דכתב מרדכי בגיניהון : (כד) כי מטול דהמן בר המדתא (דמזרעא) אגג מעיקהון דכל יהודאי דחשיב על יהודאי למגמרא יתהון (צבע פיסא רמא כלתא הוא עדבא לשגשיהון) ולמשיציא יתהון וכד חזו (לבלריא דמלכא) דהמן ובנוי צליבין על צליבא יומין סגיאין אמרין למא אסתר עברה על מה דכתיב באוריתא לא תבית נבלתיה על צליבא ענת אסתר אמרת לון על דקטל שאול מלכא לגיורי גבעונאי הון בנוי צליבין על צליבא מן שירוי חצדא סערין עד יומא דנחת מטרא עליהון הון שתא ירחי וכד הון דבית ישראל סלקין נתחזון בבי מקדשא הון אמרין לון עממיא למא אלין צליבין עני בית ישראל ואמרין לון על דפשט אבוהון ידיה בגיורי גבעונאי וקטל יתהון הכן רשיעא די בעא למשיציא לכל בית ישראל על חד כמה כמה יהוי הוא ובנוי צליבין על צליבא כל יומי עלמא : (כה) ובבואה ובמיעלה אסתר קדם מלכא אמרת מה דכתיב בספרא משיציא תשיצון ית דכרניא דעמלק מתחות שמיא וקם המן מזרעיתיה דבית עמלק וחשב מחשבתא בישא על דבית ישראל ומחשבתיה בישא ברישיה סלקת וצליבו יתיה ית בנוי על צליבא : (כו) על כן מטול דקרו להון כדין קרו ליומתא האלין פוריא על שום פיסא

פתשגן הכתב

(טו) ושאר היהודים אשר במדינות המלך נקהלו ועמוד על נפשם ונוח מאויביהם והרוג בשונאיהם חמשה ושבעים אלף בבזה לא שלחו את ידם והאנשים האלה אשר הרגו בשושן הם שונאיהם של ישראל ואשר היו אומרים לבני ישראל מהיום הזה עד ימים אחדים נהרוג אתכם ואת בניכם נלכה ונשליכם על הארץ : (יז) ביום שלשה עשר לחדש אדר ונוח בארבעה עשר בו ועשה אותו יום משתה ושמחה : (יח) והיהודים אשר בשושן נקהלו בשלשה עשר בו ובארבעה עשר בו ונוח בחמשה עשר בו ועשה אותו יום משתה ושמחה : (יט) על כן היהודים הפרזים היושבים בערי הפרזות עושים את יום ארבעה עשר לחדש אדר שמחה ומשתה ויום טוב ומשלוח מנות איש לרעהו : (כ) ויכתב מרדכי את הדברים האלה וישלח ספרים אל כל היהודים אשר בכל מדינות המלך אחשורוש הקרובים והרחוקים : (כא) לקים עליהם להיות עושים את יום ארבעה עשר לחדש אדר ואת יום חמשה עשר בו בכל שנה ושנה : (כב) כימים אשר נחו בהם היהודים מאויביהם והחודש אשר נהפך להם מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב לעשות אותם ימי משתה ושמחה ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים : (כג) וקבל היהודים את אשר החלו לעשות ואת אשר כתב מרדכי אליהם : (כד) כי המן בן המדתא האגגי צורר כל היהודים חשב על היהודים לאבדם והפיל פור הוא הגורל להומם ולאבדם והראות סופרי המלך כי המן ובניו תלוים על העץ ימים רבים · אמרו מדוע עברה אסתר על מה שכתוב בתורה לא תלין נבלתו על העץ · ותען אסתר ותאמר אליהם על אשר הרג שאול המלך את גרי הגבעונים היו בני בניו תלוים על העץ מתחלת קציר שעורים עד ימי הגשמים ששה חדשים ובעלות ישראל לראות את פני האדון ה' בירושלים היו אומרים להם העמים על מה האנשים האלה תלוים והיו בני ישראל עונים ואומרים אליהם על אשר שלח אביהם את ידו בגרי הגבעונים ויהרגם · המן הרשע אשר בקש להשמיד את כל בני ישראל על אחת כמה וכמה שיהיו הוא ובניו תלוים על העץ כל ימי העולם : (כה) ובבואה אסתר לפני המלך אמרה מה שכתוב בספר תורת מחה תמחה את זכר עמלק מתחת השמים · ויקם המן מזרע עמלק ויחשוב מחשבות רעות על בני ישראל · וישב מחשבתו בראשו ויתלו אותו ואת בניו על העץ : (כו) על כן קראו לימים האלה פורים על שם הפור והגורל אשר מצאו להם בכתוב ומפורש במגלת אסתר · וזה מה שראו אבותינו לקבוע ימים

תרגום שני

ועקתא דערע יתהון כדין כתיב ומפרש באגרתא הדא (מה דחזו אבהתנא למקבע יומא ...
נסיא דעבד להון מריה דשמיא ומטול הכין עבדו דידעון בניהון) על כדין מה דערע יתהון:
(כז) קימו קיימו (עילאי מה) דקבילו יהודאי עליהון ועל בניהון ועל כל (גיוריא) די מתוספין עליהון
דלא יפסקו למהוי עבדין ית תרין יומיא דאלין היך כתביהון והיך זמניהון בכל שתא ושתא:
(כח) והימים ויומיא האלין נדכרין ונתעבדין בכל דרא ודרא זרעיתא וזרעיתא מדינתא ומדינתא
קריתא וקריתא ויומי פוריא האלין לא יעברון מגו יהודאין ודכרניהון לא (יספון ולא) יפסקון מן
בניהון: (כט) ותכתוב וכתבת אסתר מלכתא ברתיה דאביחיל ומרדכי יהודאי ית כל תוקפא
למקיימא ית איגרתא דפוריא הדין תניינות מטול דאין הוי שתא עבורא לא יקרון מגלתא באדר
קדמיא אלא באדר בתראה יקרון יתה: (ל) וישלח ושדר אגרתא על כלהון יהודאי על מאה
ועסרין ושבע מדינן מלכותא דאחשורוש מלי דשלמא ודקושטא: (לא) לקים למקימא ית יומי
דפוריא האלין בזמניהון היך מה דקימו עליהון מרדכי יהודאי ואסתר מלכתא היך מה דקיימו על
נפשיהון ועל בניהון מלי דצומתא וצלותיהון: (לב) ומאמר ומימרא דאסתר אתקים מלי יומיא
האלין ואתכתב בספרא דמגלתא: י (א) וישם ושוי מלכא אחשורוש תמהא על (דירי) ארעא
וכד ידע אחשורוש עמא דאסתר ותולדתיה שוי יתהון בני חורין בגו עלמא ושעבד יתהון כלהון
אומתא וכלהון מלכותא ושוי תמהא על ארעא ועל תגארי ימא: (ב) וכל וכל עובדי תוקפיה
וגבורתיה ופירוש רבותיה דמרדכי די רבי יתיה מלכא הלא אינון כתיבין על ספרא מלי יומיא
למלכי מדי ופרסאי: (ג) כי מטול מרדכי יהודאה פתשגר דמלכא אחשורוש גזברא וסבא דיהודאי
רב על כל עממיא מסוף עלמא ועד סופיה אשתמע שומעיה וכל מלכיא דחילו מקמיה וכד חמן
ליה מזדעזעין מניה הוא מרדכי (דאמתיל למירא דכיא) ודמי לכוכב נוגהא דמזהר ([illegible])
ביני כוכביא ודמי לשפרפרא די נפיק בעדן צפרא והוא רבהון דיהודאי ורעי בסגיאותהון
דאחוי ותבע טבתא לעמיה וממלל שלמא לכל זרעיתיה:

פתשגן הכתב

על הנסים שעשה להם אדון השמים · ועל כן עשו שיהיו בניהם יודעים על ככה · ומה הגיע אליהם : (כז) קימו קיימו
מה שקבלו היהודים עליהם ועל בניהם ועל כל הגרים הנוספים עליהם · ולא יעברו להיות עושים את שני הימים האלה ככתבם
ובזמנם בכל שנה ושנה : (כח) והימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור משפחה ומשפחה מדינה ומדינה ועיר ועיר וימי
הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם : (כט) ותכתוב אסתר המלכה בת אביחיל ומרדכי היהודי
את כל תוקף לקיים את אגרת הפורים הזאת השנית · ואם תהיה השנה מעוברת לא יקראו המגילה באדר הראשון כי אם באדר
השני יקראו אותה : (ל) וישלח ספרים אל כל היהודים אל שבע ועשרים ומאה מדינה מלכות אחשורוש דברי שלום ואמת:
(לא) לקים את ימי הפורים האלה בזמניהם כאשר קיים עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה וכאשר קימו על נפשם ועל
זרעם דברי הצומות וזעקתם : (לב) ומאמר אסתר קים דברי הפורים האלה ונכתב בספר המגילה : י (א) וישם המלך
אחשורוש מס על יושבי הארץ · וכאשר ידע אחשורוש עם אסתר ומולדתה שם אותם חפשים בעולם · והעביד להם כל האומות
וכל הממלכות וישם מס על הארץ ואיי הים : (ב) וכל מעשה תקפו וגבורתו ופרשת גדולת מרדכי אשר גדלו המלך הלא הם
כתובים על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס : (ג) כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש פקיד וזקן ליהודים · גדול
על כל העמים מקצה העולם ועד קצהו · וכשמוע המלכים את שמעו יראו ממנו וכראותו חרדו מפניו · הוא מרדכי הנמשל
למר דרור · והדומה לאילת השחר המאירה והמבהקת בין הכוכבים · ולאשמורת הבוקר היוצאה בעת שחר והוא גדול ליהודים
והתפאר בגדולתו על אחיו דורש טוב לעמו ודובר שלום לכל זרעו :

איני צריך . עדור לי תחת גפן זו והוא אינו צריך כלומר שהוא אינו מתכוין אלא לפרך ולשבר את גופו .
ומה שדרש בהגדת ליל פסח ואת עמלנו אלו הבנים כמו שנאמר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו כלומר שטרחנו
היה לשוא ולחנם ודומה לו ורהבם עמל ואון . תחת לשונו עמל ואון · ומאדמה לא יצמח עמל . כלומר החרס
השקר והשוא . ולשון בני אדם הוא לומר לשוא טרחנו . וכן מקרא מלא בישעיה על הבנים לא ייגעו לריק
ולא ילדו לבהלה כי זרע וגו' : וידע אלהים . ואמר במימריה למפרקהון פירוש הוא לפי הענין :

ג (א) וינהג את הצאן אחר המדבר . לאתר שפר רעיא : (ב) והסנה איננו אכל . מתאכיל . לא יבער לא
מיתוקד · ותצא אש מלפני ה' ותאכל את העולה . ואכלת . ותאכל בקצה המחנה . ושיצאת . כי אש קדחה
באפי . ותיקד . ושיצי . ותאכל ארץ ויבולה . אסיף . וזה אפשר שנה לשונו מפני שסמוך לו ותלהט מוקדי
הרים שתרגם ושיצי . ונראה כי אותם שהם לשון השחתה והכרתה תרגם לשון שיצי . וזה יפול על האבנים
והאדמה גם כן אע"פ שאין נשרפין ממש ולפי' תרגם בזה הלשון . ותאכל בקצה המחנה כי אפשר שילחה
גם בתיהם ומקומות מושבותם . או אפשר שהיתה שריפת נשמה וגוף קיים . אבל הדבר הנשרף ממש קרא
ותרגום לשון אכילה הוא . אבל שריפה בלשון הקדש לשון יקידא תרגום . [בוער באש הביא במשפטים] . הסנה
בוער באש בָּעֵר . מדוע לא יבער . מיתוקד . לא תבערו אש . לא תבערון . ותבער בם . ודליקת בהון .
על מוקדה . עלתא דמתוקדא . מוקד תהי יקדא . ובער עליה הכהן . ויבָעֵר . ויקד עד שאול תחתית .
ושיצי . ובמדרש ואלה שמות רבה וירא והנה הסנה בוער באש מכאן אמרו האש של מעלה לולבין ושורפת
ואינה אוכלת ושחורה היא . האש של מטה אינה מעלה לולבין והיא אדומה . ואוכלת ואינה שורפת . ולמה
הראהו הקב"ה כענין זה לפי שהיה מחשב בלבו ואומר שמא יהיו המצרים מכלים את ישראל כו' . אמר לו
כשם שהסנה בוער באש ואיננו אכל כך המצרים אינם יכולים לכלות את ישראל . כתבתיו כדי לדקדק אם יש
בו רמז לענין התרגום : (ג) אסורה נא ואראה . איתפני וכן כי סר לראות . וצ"ע אם מצאנו בתרגום סר
מתורגם בלשון הזה . ואפשר שהוא כדי לרמוז מה שאמרו בו במדרש ואלה שמות רבה לפי שהיה הקב"ה מדבר
עם משה ולא היה מבקש לבטל מלאכתו והראה אותו אותו דבר כדי שיהפך ויראה וידבר עמו כו' עד ריש לקיש
אמר הפך לאחוריו והביט . ובמס' קדמאה אתפְּנֵי נרי . תניינא אתפני חירק : [וירא ה' הביא בבראשית] :
(ה) של נעליך . שרי . וכן ואלה נעלו . שריה . וכן בית חלוץ הנעל . שרא . אבל ונעלך לא בלתה .
ומסאנך תרגום . וכן ורגליך לא בצקה . ומסאנך . ואפשר כי שרא ר"ל הרצועה שקושרים בה הנעל . וע"י
התרתה הנעל ניתר וחולצים אותו כי בודאי התרת הרצועה לבד לא יועיל במקום זה אם לא יחלוץ הנעל .
וכן נראה דרך לשון התרגום להסב התרתה אל הרצועה . כי בה גוף ההתרה ולא על הדבר האחר הניתר
בהתרת הרצועה כמו הנעל . וראיה לזה ויפתח הגמלים . שתרגם ושרא מן גמליא . פי' התיר זמם שלהם .
הנה שהסב ההתרה אל הזמם לא אל הגמלים . ומסאנא הנעל עצמו . ושינא הרצועה . ובל' הלועזים ג"כ
קרובים זה לזה כי הנעל קורין שבצא והרצועה שבצירא . ובפ' מצות חליצה תמצא שצריך שהיא תתיר והיא
תחלוץ ואם לאו החליצה פסולה . והביאו בעטור בגט חליצה ותרגום של נעלך . שרי . שהוא לשון התרת קשר וכן
כל לשון חליצה שבפ' חליצה . אבל וחלצו את האבנים וכל הדומים לו באותה פרשה מתורגמין לפי ענינם . וכן
בדברי רז"ל התיר לו מנעלו ובכלם לא אמרו לשון שליפת המנעל כי אם התרתו ואפשר לומר כי המנעלים
הגדולים של הולכי דרכים תדיר נקראים . מסאני . והאחרים של יושבי עירות שהם למדת רגליהם ואינם גדולים
ביותר נקראים סינא . ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר משאנא דרב מכרעאי לא בעינא . ואע"פ שיש פתחון
פה לבעל הדין לחלוק ולומר מאחר שאמר דרב מכרעאי מכלל דסתמיה לא הוי רב מכרעא . ואע"פ שמשה
היה רועה ונוהג הצאן אחר המדבר לא היה הולך מהלך רב כמו הולך דרכים . ומ"מ בדברי רז"ל איני יודע
כי אם משאנא . ובואלה שמות רבה של נעליך כל מקום שהשכינה נגלות אסור בנעילת הסנדל . וכן ביהושע
וכן הכהנים לא שמשו במקדש אלא יחפים . של נעלך מלשון חליצה . שרי . כמו אותם שבפרשת חליצה .
ונשל הברזל . ושתליף . ישל זיתך . יתרין . וכן גם שול תשולו לה מן הצבתים תרגום מיתר תיתרון . ר"ל
שיתירו לה מן הצבתים הקשורים באגודה כל א' תרגמו לפי ענינו . אדמת קדש . אתר . [קדש הוא .
הביא בהקדמתו] : (ו) ויסתר משה פניו . וכבשינון . נסתר איש מרעהו . נתכסי . הסתר אסתיר . ויאמר
אסתירה פני לשון סלוק וכן כל לשון עליה אצל שכינה לשון סלוק : (ז) מכאוביו . גלי קדמי כִּיבְהוֹן לשון
יחיד . מאחר שלא תרגם גלי קדמי . כמו הלא הוא כמוס עמדי . וישא העם את בצקו לישהון . אבל בשותם
כותבים כל חקיפו עליהון כיבהון צריך שיהיה לשון רבים וכתבתיו במקומו : (יח) נקרה עלינו . אתגלי . דרך
שלשת ימים נלך . מהלך . לשון ארמית הוא גם כן . כל ההולך בשדה . דמהלך [נלכה הביא במי] :
(כא) את חן העם הזה . תרגום המוקדם מאוחר . וכן ואת שתי קצות שתי העבותות . וכן כשש מאות
אלף רגלי הגברים . גברא רגלאה . ולפי שמוש הלשון :

ד (ג) לנחש . לחוי . צ"ע למה לא תרגם לחויא . ואפשר כי הוא ראוי לתרגם הנחש כמו טהור . דכי . הטהור
דכיא . ולחויא לשון יחיד הוא . וכן כחויי חרמן ישרי על ארחא . אבל הנחשים דזאת חקת חיון או חִיוָיָא . [שלח
ידך . הביא בס' משפטים] . [תיקד הביא בס' בהעלותך]: (ו) מצורעת כשלג . כתלגא בדגש . וכן תרגום יקראו לו
שניר . טור תלגא : (ז) והנה שבה כבשרו . תבת הות כבשריה . היסיף הות כדי לרמוז מה שדרשו בו
כמו שהביא רש"י : (י) לא איש דברים . מלול תרגום . אבל שאר דבר דברים . פתגמא . פתגמין . וכל

טועל

ספר ואלה שמות

א (יא) שרי מסים. לא תרגם רבנין. כמו שרי אלפים. אלא שלטונין כתרג' נוגשים מפלחין פי' מריעין שהיו עושים להם רעות ולא לגבות מהם מס אחר כי גם כל זה לא היו עושים להנאתם אלא כדי להרע לישראל כמו שהעיד הכתוב למען ענותו. ופן ירבה. ע"א. שרי מסים. מסלקין. ונראה שנשאו מלשון נמס כדונג. לא היו מתכוונים אלא להרע להם ולהמס את גופם : (יב) וכאשר יענו אותו. דמענין. כן ירבה. שגן. ולא אמר סגין. שהוא מנחי הלמ"ד : וכן יפרוץ. תקפין. ולא אמר תקיפין לפי שהוא מהשלמים. ויקוצו. ועקת למצראי. צריך לפרש לשון הקצבה על מה הוא מוסב. וי"ל שהוא מוסב אל הרוח כלומר קצרה רוחם או נפשם. וכן ויקץ מואב. ונפשו קצה. וכן דרך הפסוק ותקצר נפשו. ואף כתב קצו בחייהם. ואלו אמר בחיהם היה לשון נקבה. אבל חיים לשון זכר הם : (יד) בפרך. פי' כלומר שלא היו מתכוונים אלא לפרך אותם. ושמעתי כי רבינו סעדיה כתב בו בתפסיד. לשון בחנם. וכן דרשו ז"ל על לא תרדה בו בפרך. בעבודה קשה. קשיא. וכן בפרשה והיה כי תבא. קשיא. ואת בני ישראל מן העבודה דהוה קְשֵׁי. וכן מקצר רוח ומעבודה דותנא. ומפולחנא דהוה קשי עליהון : אשר עבדו בהם. דאפלחו. וכן ויעבידו מצרים ואפלחו. וגם את הגוי אשר יעבודו דְיִפְלְחוּן בהון : (יז) ותיראן המילדות את האלהי'. מן קדם. כי יראו המילדות את. קדם תרגום. לית ביה מן. כי יראו המילדות את. כל דחילא קדם. ובפ' ותתחנן למען תירא את ה'. קדם. את ה' אלקיך תירא. ית. ואפשר מפני שאין לו ואותו תעבוד. וקדמוהי. ותרגום יִרְאָה יָרֵאָה הוא דחילת. כמו לא נחקתי כי יראה : כאשר דבר אליהם. עמהון וכ"ע : בטרם תבא אליהן המילדת. עלא לוותהן חיתא. עלא לשון רבות הוא. וליחידה יאמר עלת וכן חיתא לפי שהיו רבות או שתים לפחות לפי מה שאמרז"ל. ואעפ"י שבלשון הקדש הוא לשון יחידה. וכן אם יהיה נדחך שתרגמו לשון רבים. ואחרים כמוהו. ואפשר שהוא שם כלל כמו סוס פרעה לפי תרגום : (כא) ויעש להם בתים. לכן תרגום. כפי מה שדרשו רז"ל בתי כהונה ולויה ומלכות. והוא מוסב על המילדות ולא על הילדים. (כב) כל הבן הילוד. דיתליד ליהודאי. זה כנגד הדרש שהביא רש"י :

ב (א) וילך איש מבית לוי. מדבית לוי תרגום. וכן בהפטרת עוד היום. דבית אפרים לא יקנא בדבית יהודה ודבית יהודה לא יעקון לדבית אפרים. ואילו אמר מבית לוי. היה משמע כי היה ממש. והמסורת עליו מבית לוי. מדבית לוי. ויקח את בת לוי. בת קרא ותרגום. כן נראה שהוא סמוך כמו ושם בת אשר שרח. וכן בתולת ישראל. דמוציא שם רע. בתולתא בת ישראל. יוכבד בת לוי. אלישבע בת עמינדב. בת פוטיפרע בת איש כנעני. את בת בגה ואת בת בתה : ותצפנהו. ואטמרתיה. ויטמנהו. וטמריה : (ג) ותשם בסוף. ושויתה. נ"א ושויתָהּ. דגש התי"ו : (ו) והנה נער בוכה. שליא. וכן ונערותיה הולכות. והוא נער את בני בלהה. רבי. הילד. דרביא. הילדים אשר חנן. ודסמיכן ליה בניא : (ט) היליכי. הא ליכי. ולא תרגם אוביליי כמו והולך מהרה. כדי לרמוז מה שדרשו בו. הא שליכי : (יא) מכה איש עברי. לגבר. למה תכה רעך. לחברך. וכן מכה אביו. לאבוהי. אבל ומקלל אביו. אבוהי. וכ"ע. ומכה בהמה. ומכה אדם. ודיקטול בעירא. ודיקטול אינשא. ואין בהם למ"ד ואין דומה כלל הכאה שאין בה מיתה להכאה שיש בה מיתה בתרגום : (יז) ויגרשום. וטרדינון. ויושיען. ופרקינון. וכן משפטם : (כ) למה זה עזבתן את האיש. למה דנן. למה זה שלחתני. למה דנן. ויש לפרש כי כשהם מדבר על משה אמר דין. ולמה דנן מוסב על הנערות או הרעות המוצאות אותם. ואעפ"י שלא הוזכרו בפסוק : (כג) ויהי בימים הרבים ההם. תרגום ביומיא סגיאיא. הייתי סבור שהוא שגגת סופר. ואלו היה רצוי להיות יומא ועשה יומיא הייתי אומר דאשגרת לישן שגה הסופר. אבל עכשיו הוא בהפך. ויש לתת טעם בכונה תרגמו כך. אח"כ מצאתי במדרש ואלה שמות רבה. ויהי בימים הרבים ההם. ימים של צער היו. לפיכך קורא אותם רבים. כלומר ימים מועטים היו. אלא מפני שהיו של צער קורא אותם רבים. גם כן התרגום אין בו שום סימן כדי שנוכל להכיר שנעשה בכונה. ותעל שועתם וגו'. מן העבודה. מן פולחנא. לא ידעתי למה עשה הטרחא במן : (כה) וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים. תרגום וירא וגו'. וכן וירא ה' את עניו. ראיתי את הלחץ. נראה כי כל אלו על דברים שבסתר הוא מדבר. כגון פרישות דרך ארץ שהיו פורשין מנשותיהם כמו שמצינו בעמרם. מסורת העבודה שהיו עיפים ויגעים. ואפשר מתורגמים לשון וגלא. שאלו על העבודה לא הוצרך לתרגם אותם אלא לשון וחזא. שהרי היה הדבר נראה לבריות וגבר לעין כל. ולשון וגלא הוא כענין גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם. וראיה לדבר זה שאנו אומרים בהגדת ליל פסח. וירא את עניינו זו פרישות דרך ארץ כמו שנאמר וירא אלהים את בני ישראל ומה ראיה מפסוק זה. אלא כמו שכתבנו. ומצאתי סעד לדבר זה במדרש ואלה שמות רבה בסוף פרשה א' דבר אחר וירא ה' פרישות שביניהם. ואפשר לומר גם על העבודה ולפי שלא היתה עקר כונתם בשביל עסק העבודה אלא היתה מלאכה שאינה צריכה לגופה. כדכתיב הבה נתחכמה לו. ולפיכך נתחייבו עליה. ולכן תרגם ראיתי. וגם ראיתי את הלחץ מתורגם בלשון גלי וזה היתה כונת אונקלוס בזה כלומר גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם עקר כונתם שלא היתה אלא כדי שלא יפרו וירבו וזהו שכתב רבינו סעדיה בתפסיד במקום מלת בפרך. בחנם. כמו שפי' רז"ל לא תרדה בו בפרך שלא יאמר לו החם לי כוס של חמין והוא

פועל כגון דַבֵּר דִּבֵּר לשון מלול . וקראת אליה לשלום . מלין דשלם . דברי שלום . פתגמי : כי כבד פה וכבד לשון אנכי . צריך לבאר למה תרגם הראשון יקיר והשני עמיק וי"ל כי מצאנו על הלשון לשון עומק . עם עמקי שפה . ושפה עניינו לשון בתרגום כמו הן עם אחד ושפה אחת . ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו . ואמר ג"כ אשר לא תשמע לשונו ואולי היה יכול לומר עמיק ממלל ג"כ . אלא שלא לכפול לשונו כמו תרגום נתונים נתונים . מסירין יהיבין . או פקח . פקיחא . והוא בין חרש ועור מפני שהוא הפך שניהם : (יב) והורתיך . ואלפינך : (יג) ביד תשלח . ביד מאן דכשר למשלח . והורתי אתכם . ואליף . והיה דינו אאלף . והוא מלרע מפני שהוא להבא . ואם היה והורתי מלעיל היה משמעו לשעבר . והיה תרגומו ואליפית . וצ"ע איך יהיה תרגום והורה והוריתי אתכם ואליף . צ"ע איך לא תרגם ויליף מאחר שאמר מימרי ואע"פ שיש לישבו . ועוד מה בין זה לתרגום וְיַלֵּד . י"ל ואליף . וצ"ע ולמדה את בני ישראל : (יח) העודם חיים . העד כען . צ"ע איך חסר איתון : (יט) המבקשים את נפשך . תרגם לפי עניינו . (כג) ותמאן לשלחו . ומסרב את . [ויפגשהו ה' . הביא בוירא] : (כה) חתן דמים . התרגום הקדים בו את המאוחר בשני הפסוקים : (כז) ויפגשהו בהר . וערעיה . ויפגשהו ה' וערע ביה . פן יפגענו . כי יפגשך עשו . ויפגעו את משה . ויפגע במקום . כי תפגע שור . אשר קרך . כי יקרא . ויקר ה' אל בלעם . אולי יקרה . יש מהם נקשרים בבי"ת ויש שאינם נקשרים [נלכה נא . הביא בחיי על כי תבא אל משפחתי] .

ה (ד) לכו לסבלותיכם . לפולחנכון : (ח) על כן הם צועקים . מצווחין נראה לפרש כלומר מתרעמים כל היום ואלו אמר צווחין היה משמע שצועקים בקול רם כמו ויזעק זעקה גדולה . אבל אם צעק יצעק אלי שמוע אשמע צעקתי . והיה כי יצעק אלי תרגמם לשון קבלה לפי העניין . אלין דבלשון כבדות מתורגמין בלשון תקוף : (ט) תכבד העבודה . יתקיף . וכן וינהגהו בכבדות . בתקיף . ואברם כבד מאד דלך לך . תקיף . אבל כבד . תקיף . וכל לשון חוזק לשון תקיף תרגום וכן ויחזק הרעב . כי חזק הרעב . כל אלה לשון כבדות . בעם כבד וביד חזקה . מקנה כבד מאד דבא אל פרעה . סגי . אבל כבד לב פרעה . ואכבדה בפרעה לשון כבוד הוא . ופי' כבד לב פרעה יקר רוח ויש לו גסות . וצריך ליישב כי כבד ממך שתרגמו ארי יקיר . וידי משה כבדים . ועיני ישראל כבדו . יקרא . וכתבתי מזה בפ' וארא [כה אמר . הביא בוישלח] : (טו) למה תעשה כה . למא מתעביד . אפשר שלפי שהיה הדבר הווה תמיד תרגם זה . וצועקים דלעיל מצווחין במ"ש וזה וצווחו תרגום . או תרגום זה מתעביד לפי שלא היה הוא בעצמו עושה אלא שהיה נעשה על פי מצותו . או מפני יראה או שחלקו כבוד למלכות . ולא רצו לומר על פניו שהוא העושה להם הרעה . ואע"פ שבלשון הקדש נאמר כן . לא רצה אונקלוס לתרגמו אלא לפי שראוי שיאמר בלשון הארמית לפי העניין . או אפשר כי בדרך חכמה ראוי שיאמרו כן שיתלו הדבר בעבדיו ולא יאמרו שהוא היה עושה לראות מה ישיב להם . ואע"פ שהיו יודעים שהכל מאתו : (כא) ירא ה' עליכם . יתגלי . יענה את שלום פרעה . איתתב . ומצאתי במדרש ואלה שמות רבה . ירא ה' עליכם וישפוט אם באמת באתם משמו של הקב"ה ישפוט בינינו ובין פרעה . ואם מעצמכם באתם . ישפוט ה' בינינו וביניכם . ונראה שאחז לו אנקלוס הדרך הראשון שהרי כבר כתוב ויאמן העם . ואע"פ שכתוב כאן נצבים לקראתם ודרשו כל מקום שנאמר נצים ונצבים אינם אלא דתן ואבירם . מ"מ נראה שהיו שם אנשים אחרים הרבה מישראל ואע"פ שאמרו אשר הבאשתם את ריחינו הכל נדרש שם ולא להתרים כנגד משה ואהרן אמרו אליו שהיו קובלים . ואין אדם נתפש על צערו : אשר הבאשתם את ריחינו . תרגום כמו הרעותה אבאשתון : (כג) הרע לעם הזה . איתבְאַשׁ כלומר נעשה פרעה רע להם יותר משהיה למפרע . או מפני שפרעה בעצמו לא היה עושה אבל מ"מ כיון שהוא היה המצוה . הרי הוא כאלו היה עושה בעצמו . ואלו גזר עליהם גזרה ולא התחילו בה עדיין . היה אומר בל' עתיד . וכן שמעתי מפרשים מה שאנו אומרים בהגדת ליל פסח . וירעו אותנו המצרים כמה שנאמר הבה נתחכמה לו פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שונאינו כלומר עשו אותנו המצרים במחשבתם כרעים שחשדו אותנו בדבר רע . או לחלוק כבוד למלכות . ואין זה שהרי לא היו מדברים עמו . וצ"ע שהרי אמר כלפי מעלה למה הרעותה לעם . ולא כן כתב רש"י :

ו (א) עתה תראה אשר אעשה וגו' . ביד תקיפא כו' :

סדר וארא

(ה) [**מעבידים** הביא בלך לך] [מקולר הביא?]: (ח) אשר נשאתי את ידי . דקיימית במימרי תרגם אותו כמו שנשבעתי מלשון לא תשא דעשרת הדברות שהוא לשון שבועה [ויצום אל בני . הביא בויחי] :

ז (ט) תנו לכם מופת . אתא אך יש עליו נקודה בתרגום ספרדי כאלו הוא טעות סופר . כי ונתן אליך אות או מופת . תרגום מופתא . וכן כל לשון מופת . מופתא תרגום : (יד) כבד לב פרעה . אתיקר . ויחזק לב פרעה . ואיתקף . והרעב כבד בארץ . תקיף . וינהגהו בכבדות . בתקוף אע"פ שמצאנו לשון יקיר בענין כבדות לפי הפשט . כמו כי כבד ממך הדבר . כי כבד פה . אפשר לפרשו אבל כבד לב פרעה מלשון כבוד כלומר נחה דעתו עליו והיה נכבד בעיניו . ובמדרש ואלה שמות רבה . א"ל הקב"ה בלשון שהכבדת

נו בלשון אני נתכבד עליך שנאמר וידעו מצרים כי אני ה' בהכבדי בפרעה : (כח) ובודר משכך . ובאדרון . ומחדרים אימה . ומתווניא :

ח (ג) ויעלו את הצפרדעים. ואסיקו. ואין לתרגמו וסליקו. מפני מלת את שהיא באה להורות על הפועל. שלא יש בייך את : (יז) ומלאו בתי מצרים את הערוב . ויתמלון : הנה אנכי יוצא מעמך . דערוב . מעמך . קאי והרגום : (כו) ויצא מעם פרעה . כלם מתורגמין מלות . י"ל מפני שהוא היה מדבר הלך כמו למלכות לפי לשון הארמית . ואע"פ שלא יורש לשון הקדש על זה כמו שכבר כתבתי בפסוק למה תעשה כה לעבדיך . דואלה שמות . ולא תרגמו מלותך משמעות מאלך . ומשמעות מעמך אינו מורה כ"כ שהם קרוב אלו . ובהרבה מקומות תמצא שתקן הלשון לפי משמעות לשון התרגום ולפי ענין שכסיסי מחוס תן ארץ ובאבול כי דרכיה דרכי נועם :

ט (ד) ולא ימות מכל לבני ישראל . מכלא ואפשר כדי לרמוז מה שנדרש בו במדרש ואלה שמות רבה . וזהו מהו מכל לבני ישראל אפי' בהמה שהיתה ביד גוי . והיה לו לישראל תרשומת עליה שיש לו הגג בה . היתה עוללת . ובכך ידעו דינו של ישראל או אפשר כדי להראות בו הדגש שהוא בלשון הקדש . וכן בפ' האזינו מחת לו לא . האחרון דגש . ותרגום לא ליה הראשון דגש כמו שנדגש בלשון הקדש [*] : (טו) כי עתה שלחתי את ידי . קרב קדמי דשלחית פון . לו יש חרב בידי . אלופון אולי נטתה מפני אלולפון . כמשפט שכב . פון שכב . לולי כעס אויב אגור . אלו לא פון . ואבלך בשמחה ובשירים . ושלחתך פום זו הביאו התרגום בפרשת כי תבא עם אותם שהם במ"ש שאינם בכתוב והם בתרגום . כל תופש כנור . לא יומתו אבות ב' בפסוק לא תחסום שור . ואכלת חמאת היום . אלו פון . ונשמחתם בם . ותשתאבון פון בהון . כי לא התמהמהנו . אלו לא פון . ויש ספרים אלו לפון תיבה אחת . ומי יתן כל עם ה' נביאים . רעינא פון כלומר כבר הייתי רוצה . עוד מעט וסקלוני . עוד זעיר פון ורגמ̇ב̇י נראה פירושו מלשון פנה . או יהיה ענינו בארמית כמו כבר בלשון הקדש כלומר כבר עשיתי זה או נעשה זה . ומזה יקראו רז"ל לכל דבר שעובר הדבר שקדמו כבר ספון כמו שכתבתיו בקונטרים הפסוקים . ואשר צריך לישב יותר פה ונשמחתם בם . ונראה שכך פירושו ונשמחתם עתה בשביל שנשמחתם כבר בעוד שהייתם במצרים ויבקש שנאמר אותו הרגל הרע . ואלו לא רצה לומר אלא ונשמחתם כבר היה לו לומר ואישתאבתון מאחר שתרגם ותשתאבון יש לנו לפרשו כן וזהו שדרשו רז"ל בפ' איזהו נשך מאי שנא דכתיב המעלה אתכם גבי שרצים . אמר הקב"ה אלמלא לא העליתי את ישראל ממצרים אלא בשביל דבר זה . דיי . ואפשר שלכך נכתב שבר ונשמחתם לפי שלא היתה טומאה ודאית כמו טומאת נבלות ושרצים מתים . אלא אכילת דבר המרוחק שהרי עדיין לא נתנה התורה . ויש שפי' שהוא דבר המטמטם את הלב . ומלת לו נראה שמשפטה לבא על זה המשמעות כלומר אם כבר היה דבר זה או כבר עשית דבר זה או כבר היית רוצה דבר זה כמו לו הקשבת למצותי . לו חכמו . ופי' לו יש חרב בידי כלומר אם כבר היה חרב בידי שלקחתי בלאתי מביתי כבר הרגתיך . אולי נטתה מפני כלומר אם לא שכבר נטתה מפני כבר היית הרוג עתה . וזהו מלת עתה כלומר עתה כבר היה עשוי . וצ"ע לו חכמו שתרגם אלו למה לא תרגם אלו פון . ואפשר שלא רצה לתרגמו בלשון כבר במוחלט לפי שצריך שהיה נכלל בו גם ההווה והעתיד שאלו חכמו למפרע ועכשיו לא יחכמו ולא ישכילו . היאך הדרך הטובה מה יועיל להם וכן פירשתי ספון כי הוא לשון סתירה כמו סמי מכאן . ופון ר"ל לשעבר . וכן כתב רש"י ז"ל כי כל דבר הקודם דבר שקדמו נקרא ספון כמו שובר השבר או מום המקח . (יז) עודך מסתולל בעמי . עד כען כבישת ליה לעמי . צ"ע למה הוצרך ליה . ואפשר כי יתכן כן לפי הלשון כמו ותשיטו להון : (כ) הנים . כנם . לפי הענין . (לא) והפשתה גבעול . גבעולין . רפה הלמ"ד . וכן יאמר מן מגעול מגעולין רפה הלמ"ד :

סדר בא

י (א) למען שיתי אותותי . אתי הרגום נראה לפי שלא היה מדבר כי אם על ג' מכות העתידות לבא . (ב) ואת אותותי אשר שמתי . אתוותי . שהיה כולל עשר מכות . וצ"ע שהרי תרי כמאה ומאה כתרי . ואפשר כי ישתנה מפני הטעמים : (ה) הצומח לכם . דצומח לכון מן חקלא . וצ"ע למה לא תרגם דצמח . ואנו אמר דהצמח לכון חקלא לא היה קשה כל כך כמו היוצא השדה דפרשה עשר העשר דיפק חקלא . ואם ימעט הבית יזער ביתא ודומה לזה בלשון רז"ל עיר המוציאה . או אפשר מפני מה שדרשו בו רז"ל נמנין ומושכין ידיהם ממנו על שיפחתו כלומר כשבא להתמעט ולמשוך ידו מלהתמנות עמהם : (ו) ומלאו בתיך . ויתמלון . וכן מלא את המשכן דסוף אלה פקודי . אתמלי : (ח) ויושב את משה ואת אהרן . ואתתב משה ואהרן לפי שמדבר בלשון התפעל . שהוא עצמו פועל לא הוצרך את להורות על הפעול . ואע"פ שנכתב בעברי . התרגום

לא

[*כ"ל פתרונו כדי שלא לערב שני למדי"ן הרצופות . למ"ד מכל ולמ"ד לבני כי יש נקדנים שמדגשין האחת מן שעושים רוב הנקדנים במלת בן נון שיש דגש במלת נון שלא להבליע האחת בחברתה וכן בשחת לו לא שלא להבליע שני למדי"ן באחת הדגישו האחרונה והאחרונה בכתוב היא ראשונה בתרגום שתרגום לו לא נא ליה כו']

לא נאה לכהוב . וכן בהרבה מקומות : מי ומי ההולכים . אזלין : (ט) בבנינו ובבנותינו . בבְנָנָא תרגום : ולא הבנתי למה לא תרגם בִּבְנָנָא . והרגום בננו זה ברנא : (י) יהי כן ה' עמכם . יהי כען : ראו כי רעה נגד פניכם . כתב רש"י כתרגומו . נראה חולק שאלו היה מתרגמו בהווייתו לא היה כותם אלא מפרש וכן סתם דבריו אצל ויפת אל המדבר פניו . ארי בישא אהון סבירין למעבד לית קביל אפיכון לאסתחלא . נראה שכינה הדבר מפני כבודן של ישראל . ובמדרש ואלה שמות רבה · אותה שאתם מחשבים שיש בדעתכם לברוח היא תשוב על פניכם שלא תלאו . פן יבולע למלך כענין מרד אבשלום . דלמא יתהגי למלכא תרגם יונתן ב"ע . ויש תמהים על זה ואומר אני שהוא כנוי מפני כבודו של דוד ואע"פ שיש לפרשו על אבשלום כלומר שמא יכנס בלבו דבר אחיתופל ועצתו ע"י אנשים שיטעימוהו הדבר כאדם הבולע הדבר שהוא חפץ לאכול וקראו מלך כי גם דוד קראו מלך . [רעה הביא בשלח . ביפתא] : (כב) חשך אפלה חשך קְבָל וימשך חשך קְבִיל . [פרסה . הביא בראה] . [כה אמר. הביא בוישלח] . [איש מתחתיו . הביא בבשלח ובפינחס . גבר . אינש] :

רא [מעלי . הביא בוירא] (ה) אשר אחר הרחים . דבבית ריחיא . ומסורת עליו דאיק : (ו) כמוהו לא נהיתה . דכותה לא הות . כי נחותא לשון נקבה היא :

רב (ג) שה לבית אבות שה לבית . אימר לבית אבא אמרא לביתא : (ה) זכר בן שנה . בר שתיה כמו בן שנתו : מן הכבשים ומן העזים . מן אמריא ומן בני עזיא . וי"ל כי תרגום שה ג"כ אמרא . אבל עזיא היא משמע הנקבות כמו עזים מאתים : (ו) קהל עדת ישראל . קהלא כנשתא דישראל . ושל פרשה שלח לך . קהל כנשתא דבני ישראל : (יא) ומקלכם בידכם . וחוטריכון כמו ומקליכם בשביל שאומר נעליכם ולרבים היה מדבר . ואע"פ שתרגם בידכון בלשון יד אחת : (כ) תאכלו מצות . פטירא . עגות מצות פטירן והוא האר לעגות אבל פטירא הוא שם דבר . צלי אש ומצות ופטיר . וכן ומצות אפה ויאכלו וכן ושל מצות דכדר נשא : (יז) לדורותיכם חקת עולם . עלם תרגום ולבניך עד עולם עלמא : (יח) עד יום האחד ועשרים . יומא חד ועשרין ובפרשה נח בשבעה ועשרים יום לחדש יבשה הארץ . בעשרין ושבעה נ"ע מה בין זה לזה : (יט) בגר ובאזרח הארץ . בגוריא וביציביא : (כא) משכו וקחו . אתנגידו . אפשר שתרגמו כן כפי הדרש שהביא רש"י משכו ידכם מע"ז או אפשר כי כן יתכן לפי במום משמעות הלשון כי בלשון הקדש ישתמשו בלשון פעל קל . כלומר משכו עצמכם מן המקום אשר אתם בו והרי הוא כאלו אמר לכו וקחו אבל בארמית ישתמשו בו בלשון התפעל כאלו אמר המשכו . וכן במלת פנה . שכח . ויבאו . ואהילו . וכן תרגום וימשוך האורב דפלגם בנבעה . ואתנגיד ובדברי רז"ל אתנגיד ואיתנח . אבל וימשכו ויעלו את יוסף . ונגדו הרגום לפי שהוא יוצא . [מן . הביא בוישב] . [בנקו . הביא בשמות על ידעתי את מכאוביו] : (כב) איש מפתח ביתו . איגב : העבודה הזאת . פולחנא הדין : (לד) משארותם . מוהר לצותהון . כמו שדרשו בו שירי מצה ומרור אבל ובמשארותיך ברוך טנלך ומשארהך לא הרגום מוהר . [רגלי . הביא בשמות] . [מקנה . הביא בנח] : (מב) ליל שמורים . לילי הרגום . הוא הלילה הזה . ליליא הרגום . או יומם ולילה ויום ולילה לא ישבותו . ויימם ולילי . השבו יומם ולילה . ללכת יומם ולילה בימנא ובליליא . וכן לא ימיש עמוד הענן וגו' . ונראה כשרוצה לומר בלשון ההרגום כענין שאומר בלשון הקדש ביום ובלילה בדגש . שהוא כענין ידיעה אז מהורגם יממא וליליא . וכשהוא ר"ל כענין יום ולילה בלא דגש שיורה על ענין בזולת ידיעה אז מתורגם ויימם ולילי : (מג) ויאמר ה' אל משה ואהרן זאת חקת הפסח . למשה ולאהרן : (מו) לא תוציא מן הבית . מן ביתא . ורש"י פי' מן החבורה : (מח) וכי יגור אתך . עמכון : (מט) יהיה לאזרח ולגר הגר . הדא ליציבא ולגיורא דיתגירון :

רג (ח) בעבור זה עשה . בדיל דא . ויש מסורת . אך לא בזה הפסוק . וי"ל שהוא מוסב על ההגדה בשביל שיגידו ישראל לבניהם ושיזכירו הסדי ה' ויעבדו לבם לשמים עשה להם הקב"ה בנאתם ממצרים כל הטובות ההם כדכתיב למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים . וכתיב וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים. הרי הפסוק מזהירם כל שעה שיזכירו יציאת מצרים בכל עת . והגדה בלשון הרגום הדיה לשון נקבה . או כדי שנעשה לו הודאה בהזכירנו את הנסים . או הוא מוסב אל המצוה כלומר בשביל שאקיים מצוה זו . וע"ד זו הלך רש"י אלא שכתב מצותיו וכן זאת אמר ללוים כלומר מצוה זאת . והיה יכול לומר בשביל שאקיים דבר זה אלא מפני התרגום . ולא נוכל לומר כי התרגום מוסב אל העבודה שהזכיר כי בהרגום הוא לשון זכר . ואפשר שהוא מוסב אל מַצות שהזכיר . ומצה היא לשון נקבה . ולפיכך אנו הומרים בהגדה בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך ואע"פ שנכלל עמה מרור שהוא ל' זכר . מ"מ עקר זכר החרות הוא המצה ע"ש שלא הספיק בצקן להחמיץ עד שנגאלו . אבל המרור זכר לשעבוד . ויהיה פי' בעבור זה לפי לשון הפסוק בעבור הדבר הזה שעשה ה' לי . והתרגום הסב אותו אל המצה . כלומר חייבים אנו לראות את עצמנו כאלו מצה זו היא אותה המצה שהוצאנו ממצרים לכך אנו מגביהים אותה ומראים אותה כשאנו אומרים מצה זו . וכן מרור זה . ולפיכך סומך לזה בכל דור ודור כו' עד ואותנו הוציא משם . ופי' בעבור זה שתרגמו בדיל דא . בשביל שתהיה לנו מצה זו זכר לאותה מצה שהוציאו אבותינו ממצרים . שלא הספיק בצקן להחמיץ . עשה ה' לי בצאתי ממצרים בהוציאנו בהפזון בבצק שלא החמיץ כדי שיהיה לי זכר באכילת מצה זו לנכת בכורים שהיתה סבה לאותו חפזון כדכתיב והחזק מצרים על העם למהר לשלחם וגו' עם שאר

חסדי

חסדי המקום שעד אותה השעה לא היו מניחים אותם לצאת מתחת ידם . וכשהגיעה אותה השעה שלחום ביד חזקה . וגרשום מביניהם כמו שהבטיחנו הקב"ה . עד כדי שלא היה שהות לבצקנו להחמיץ ואפי' היה בדעתו ליצאר לא היו מניחים אותם . וזהו חסד על חסד וטובה כפולה ומכופלת . ואלו בטובה ונחת ובלחם לפי והוא חמץ או בבצק שהחמיץ יצאנו משם לא היה לנו זכרון לאותו הנס בלחם שאנו אוכלים הלילה הזה . כי כל השנה ג"כ כל העולם רגילים לאכול חמץ . ורא"יה לדבר עגות מצות כי לא חמץ כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה מכלל שאם היה להם פנאי היתה עיסתם חמץ . ומעתה בכל עקר אכילתנו הלילה הזה יש לנו בו מאמר הגלות זכר ליציאת מצרים . בלחם ובבשר ובירקות . ומצת הלילה שנגאלנו בו ולויית הפסח ג"כ סימן להכרת החפזון כדכתיב וככה תאכלו אותו . ואכלתם אותו בחפזון . ולפי שהיה גלוי וידוע לפני מאמר והיה העולם שיצאו בחפזון ומשארותם על שכמם ועתידים להצטוות לאכול מצה זכר לאותו חפזון . מצוה ג"כ באותו הלילה לאכול מצה ומרור עם הפסח . ומה שאנו אומרים מצה זו שאנו אוכלים על שום שלא הספיק בצקן להחמיץ כו' כלל הוא שאנו כוללין זאת המצה : (י) ושמרת את החקה הזאת למועדה . לזמנים . תרגום נראה שמשמע לו שמרת לשון המתנה ולפי' לא תרגם בזמניה וכן למועד חדש האביב דומה המפרשים. לזמן : וערפתיה . ותקפיה . דגש הפ"א . ול"ע בתרגום אחר : (יד) כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת . לא יתכן לומר מה העבודה שהרי אמרו שהוא שאלת הבן רשע . ואע"פ שיש מפרשים כי בשביל מלת לכם אמרו כן . ועוד כי תרגומו פולחנא שהוא ל' זכר . ויש לפרש מה המצוה הזאת . ובפ' ערבי פסחים בעבור זה . למצה ומרור הוא דאתא . מבית עבדים . מבית עבדותא :

סדר בשלח

יג (יט) **ויקח** משה . ואסיק . יש לפרש לפי שהעלהו מגלום כמו שדרשו בו רז"ל . אבל ויקח יתרו חותן משה עולה וקריב . תרגום לפי ענינו . פקד יפקוד . מדכר דכיר . וכן תכרו דוכי יעקב והוא נכון כמו שכתבתי בפ' נח . נבוכים . מערבלין . וכן בדברי רז"ל מאן דאכיל תמרי באבלגא . אייתי הרבלא והוה מחרביל . ובפ' אלו מרפות מרביל הוא דרביל ליה . ויש בהרבה מקומות בדברי רז"ל שינא בלשון ערבוב . ואפשר שהם שתי לשונות כענין אחד . [את להאיר . הביא במספסים את ועם] . [ימים . הביא בלך לך על אחר עבר] :

יד (ה) כי ברח העם . אזל : ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם . בעמא . וכן ותשא אשת אדוניו את עיניה אל יוסף . ביוסף תרגום . מעבדנו . מפולחנא . ולפי ענינו כמו רוקם . ולא אחר דקדוק לשון המקרא . וכן יוצאים ביד רמה . נפקו : (ט) חונים על הים . שרן . אבל תרגום של חנות נראה שהם שריין : (י) ויצעקו בני ישראל . וזעיקו שאינו לשון תפלה ולא לשון תרעומות אלא כמי שצועק מפני הפחד : (יב) חדל ממנו . שבוק . כי חדל המשר . ויחדלו הקולות לשון מניעה : (יג) וראו את ישועת . וְחַזוּ . אבל וַחֲזוּ הוא תרגום של ויראו : אשר יעשה לכם היום . די עָבֵד . עד עולם . עלמא תרגום . ילחם לכם . יגיח לכון קדם . וכתבתיו באלה הדברים [ילחם הביא בדברים] : (טז) הרם את מטך . ונטה את ידך . טול ית חוטרך ואריס . בואריה שנה לשונו כי וירם במטה תרגום ואריס . וכן וסלחת לעוננו ולחטאתנו. [ואכבדה . הביא בשמות] : (כא) ברוח קדים . פאת קדמה . קדומה . מקדם לעין . ממדנח וכן אור הקדש הבאים אחריהם . דעלא . לשון נקבות רבות . אבל הבאה לנקבה יחידה נראה שתרגום דעלת : (כו) מת על שפת הים . מיתין . והוא ע"ד הדרש שהביא הרא"ב"ד בדרשת יום ויושע . וכן כלם מתים . בגלות נפשה כי מתה . מיתא . וכן ואם אין מתה אנכי :

טו (ג) שמו דאיש מלחמה שמו קרא והרגום . וכן קנא שמו . וכן והידים ידי עשו : (ד) ומבחר שלישיו ומַבחר . כ"א ושפר . ואינה דוקא . ונראה הטעם כי ושפר תרגום של וייטב בעיני הדבר . ואל טוב אדוניו בידו אין תרגומו שפר אלא טוב קרא ותרגום : [יכסיומו יכסמו הביא בנח על ויכסו את ערות] . [הוריבמו הביא בויגש] : (ח) וברוח אפך . ובמימר פומך . צריך לבאר אפך כמו פיך כענין שמצאנו ובחוח בפתיו ימית רשע ואיך כנה פה אל הבורא יתע' והוא דרכו לברוח מזה : (יג) נהלת בעזך . כתב רש"י ז"ל בשם אנקלוס סוברתי . ובתרגום ספרדי הוא בחלוף גסחאות . וכתב דברהי . דוקא : [אימתה הביא בלך על והנה אימה] : (יח) לעולם ועד . לעלמיא :

טז (ג) מי יתן מותנו . לוי דמיתנא . וכן מי יתן והיה לבבם זה ומסורת עליו . אבל מי יתן ערב מי יתן בקר . מי יתן תרגו' : לשובע . ושבעין . לפי שמוש הלשון ולא אחר לשון המקרא . שאנו היה כן היה לו לתרגמו לסיבעא כמו שבע גדול . אבל למשבע הוא תרגום מלת לשבוע שהוא בפרשה זו:(ז) כי תלינו.מתרעמיתן כלומר מתרעמין אתון . ונראה כי לכך לא תרגם תתרעמון שהיה משמע להבא . ורצה לתרגמו לשון הוה . ואפשר כי להתמדת הענין יפול בו לשון זה כמו הם צועקים דומה שמות מלוחין : (ט) כי שמע את תלונותיכם שמיען קדמוהי תורעמתכון · שמעתי את תלונות . שמיע קדמי תורעמ' תרגמו כמו תלונת . [דק הביא בנקן על דקות בשר] : דק ככפור כתב רש"י בשם אנקלוס כגיר כגלידא ולא כן מצאנוהו בתרגום ספרדי אלא דגיר כגלידא פי' סגלגל ועגול כמו המרים חמרים שתרגמו דגורין דגורין . וכן עד הגל הזה תרגום דגורא וקרא

וזכרא גל על שם סבובו כי שרשו גלל וכל מה שהוא משרש דגר הוא מענין זה . וכן תמצא בספר השרשים . ולמה שכתב רש"י צריך לדקדק שאין רמז לגיר בכתוב כלל . ועוד כי גיר לשון הקדש הוא ולא ארמית ואלו היה ארמית משפטו לומר גירא כמו שמצאנו בדניאל וכן מן סיד יאמר סידא וכן יבאו כל אשר במשקלם ויש לתמוה כי כאן תרגם ככפור כגלידא . ובמסכת מקואות שנינו השלג והגליד והכפור . ואפשר שהשמות מתחלפות לפי הסמכים זה לזה כמו בגרב ובחרס שכ' רש"י ז"ל. וכן חלקו רז"ל בין קידה לכריעה ואנו מתרגמין ויקד וכרע . ומה שתרגם כאן דעדק ותרגם עד אשר דק לעפר דקיק וכן ושחקת ממנה הדק . ותדיק לפי שלא היה דק כ"כ . וצריך לפרש מה הוא שכפל דק פעמים בעברי ובתרגום כי דק הראשון נראה מיותר . וי"ל שאם לא אמר כי אם דק השני הייתי אומר שלא דמהו לכפור כי אם לדבר אחר או לדקותו אעפ"י שלא יהיה סגלגל או להיותו סגלגל אע"פ שלא יהיה דומה לו בדקותו לכך נאמר דק שני פעמים ללמדך שהיה דומה לו בשני עניינים בדקותו ובהיותו עגול כמוהו . או אף בהיותו גם כן מחספס ולבן כמוהו . ואלו אמר דק מחספס ככפור הייתי אומר שלא דמהו אלא להיותו מחוספס לבד . וצריך לפרש לאיזה ענין דמהו לזרע גד . וגרסינן בפ' יום הכפורים והמן כזרע גד הוא וגו' א"ר יוסף עגול כגידא ולבן כמרגלית . וכמו כן כתב רש"י ויסת אל המדבר פניו כתרגומו ובתרגום ושוי למדברא אפוהי וכן נהלת בעזך סוברתי . ובתרגום ים אלוף נסחאות וכתב דבריהי דוקא : (טו) כי לא ידעו מה הוא . לא ידעין לשון הוה . אבל יָדְעוּ היה משמע לשעבר . וכן הידעתם את לבן ויאמרו ידענו . (כ) ויותירו אנשים . גבריא . נ"ע איך לא תרגם גברין . כי גבריא תרגום האנשים :

(כב) שני העמר . תרין עמרין : מאנתם . אתון מסרבין ולא תרגם מסרבין אתון . לפי שמוש הלשון :

(כט) שבו איש תחתיו אל יצא איש . שניהם אינש תרגום . ובפרשה בא לא ראו איש אחיו ולא קמו איש מתחתיו . הראשון גבר . והרגו איש את אחיו ואיש את רעהו ואיש . גבר וגבר . אלא שבאחרון יש במסורת אית דאמרי ואינש . ונראה שאינה דוקא : (ל) וישבתו העם ביום השביעי . ושבתו תרגום לפי שהוא שביתת שבת . וכן כל אשם שהוא קרבן אשם קרא ותרגום . ושארא לשון חובתא תרגום : (לב) מלא העמר . הראשון מלא עומרא . ויש בו מסורת . מלא קרא ותרגום חד כתוב וחד לא כתיב . זה הדבר . ושמן זית . והשני עומר מְלָא . וכן מלא ביתו . בית מלָא . וכן שמעתי שפירשו החכם ר' אברהם ן' עזרא בית מלא . והביא לו חבר מלא כל הארץ כבודו . והוקשה לי על זה מה שאמרו בפ' שני דייני גזירות . אמר רבא היכא דאמר ליה מלא עשרה כדי שמן יש לי בידך . שמן קא טעין ליה . קנקנים לא קא טעין ליה . עשרה כדין מלאים שמן יש לי בידך שמן וקנקנים קא טעין ליה . וי"ל דלשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד . האכלתי אתכם . אוֹכֵילית . צנצנת אחת . צלוחי . ובדברי רז"ל צלוחית : [והנח . הביא בויחי על ראש מנשה] :

(לה) עד בואם אל ארץ נושבת . דעלו . ודבהרוהי דאתו פי' הראשון עד שנכנסו לארץ ישראל . ופי' השני עד שבאו להתחלת הגבול של ארץ ישראל שהיתה ארץ כנען . וכל אחד מהראשים נקרא קצה . כי ראש המזרחי נקרא קצה למי שמתחיל מהמערב . וראש המערב נקרא קצה למי שמתחיל במזרח . ונראה שלפי זה הוצרך לפרש מה שפי' רש"י בראש מקץ . כי מפסוק דאל קצה ארץ כנען היה נראה כי קץ לשון תחלה הוא . וכז"ל הקשו זה הפסוק דפ"ק דקדושין כתיב עד בואם אל ארץ נושבת . וכתיב עד בואם אל קצה ארץ כנען כו' . אל ארץ נושבת . יתיבתא . אל ארץ גזרה לא יתבא :

יז (ב) מה תנסון . מה תנסון . נסן . מנסן . אבל ויהי ידיו אמונה תרגום פריסן . והוא לשון נקבה . והטעם לפי שהוא מהשלמים שרשו פרש . אבל נסן הוא מנחי הלמ"ד ואלו היה לנקבות היה אומר נסיין . [וסקלוני הביא בוארא] . [ריב. הביא במשפטים] : (ח) וילחם . ואגיח . הלחם . אגח : [ונא הביא בנח על נא מן התיבה . (ט) אנבי נגב . קאים . והתיצבו . ואתעתדון . וכן ויתיצבו : [וידים משה ידו הביא בויגש על ישית ידו] . [כבדים . הביא בשמות על תכבד העבודה] : (יד) כתוב זאת זכרון . דא תרגום . ואע"פ שדוכרנא משמע שאינו לשון נקבה כלומר זאת המצוה או זאת הפרשה : ושים באזני יהושע ושו קדם . צריך לבאר למה לא תרגמו כמו וישם לפניהם וסדר קדמיהון . וי"ל שלא יתכן גם כן באזני אין ממש כמו ונתת באזנו ובדלת ואחרים הרבה לפי שאינו שימה ממש באזן : (טז) כי יד על כס יה וגו' בשבועה אמירה דא צ"ע היכן מצינו אלא קדם בתרגום לשון שבועה והלא כלם מתורגמים לשון קיום כמו אשר נשבעתי לאבותם . וכן אשר נשאתי ידי שהוא לשון שבועה . וזהו מן קדם דחילא דשכינתיה כו' . וכן דעתיד דיתגח קרבא קדם ה' כלומר כמצות ה' . כמו ועבר לכם כל חלוץ לפני ה' ונראה כי יתגח מוסב אל קרבא שהוא לשון זכר ולא אמר דיגיח קרבא בדבית עמלק . כמו שמצינו בתרגום ה' ילחם לכם שתרגום ה' יגיח לכון :

סדר יתרו

יח [ויקח יתרו הביא ברים בשלח] : (ו) אני חותנך יתרו בא אליך . אתית . יש בו מסורת דוקא כלומר באתי כמו שאמר למעלה ויבא יתרו וגו' לפי שהיה קרוב . ויגנוס בלע"ז . ואינו לשון הווה וכן ואבא היום אל העין . ואתית : (ט) ויחד יתרו על כל הטובה . שבהא : (יא) כי גדול ה' מכל האלהים . ולית בר מניה כל זה דרך כבוד של מעלה כמו שתרגם אלהים אחרים שלא רצה לקרותם אלוהות ואע"פ שאמר אחרים :

(יג) ויעמוד העם על משה . עלוהי דמשה : (יד) נצב עליך . עילוך : (כב) והקל . ויקלון :

ומשה

יט (ג) ומשה עלה אל . לקדם : (ד) ואשא אתכם . ונטלית כמו וינטלם וינשאם כל ימי עולם .
ותרגום ויטל יעקב רגליו . ותרגום וישא שוים הם . וכן לעבוד ולמשא . כמו ולמטען ולא רצה לתתו
ונטלית מפני שלא היה דרך כבוד של מעלה כמו שכתב רש"י ז"ל והוא שכתב שתרגומו ואטילית עם
ואשיע . וכן ויסע משה את ישראל . ואטיל ולא כן נמצא בתרגום . אלא ונטלית כאלו היה ואשיא . שיש
הדבר לדרך כבוד של מעלה : (ט) [אנכי בא . הביא בוירא] „ [בא אליך . הביא בלך על הסגד
מעלי] „ (יב) עלות בהר . במסורה . יעלו בהר למסורה : (יג) לא תגע בו יד . לא תקרב ביה ידא . של
יד העדים שהוא סמוך ידא תרגום : (טו) אל אשה . לגד אתתא :

כ (טז) ואל ידבר עמנו אלהים . ולא יתמלל עמנא מן קדם ה' . וכן בפרשת בהעלותך מה יצוה ה'
מה דמתפקד מן קדם ה' [בהא . הביא במשפטים] : (כב) כי חרבך הנפת . לא תרים לא תניף
עליהם ברזל . ותרגם לא תניף . לא תרים :

סדר משפטים

כא (ג) אם בגפו . אם בלחודוהי ולא אמר בלחודיה וכן יהיה ממכרו זביניה : (ד) **לאדוניה** .
לרבוננה . לשון יחיד : בעליו . מריה . לבעליו למריה . לבדו בלחודוהי . כמוהם לבדם בלחודיהון :
(ו) והגישו קדמוהי ויקרבניה . תניגא . ויקרבינה : ועבדו לעולם . לעלם תרגום ולא פי' בו התרגום
לעולמו של יובל : (ח) אם רעה . אם בישת . וכן והלאים רעים דפרשת חבא . בישין . טוב ברע או
רע בטוב . ביש תרגום . המוסה היא אם רעה . בישא . והנשי כמוס רעים . בישין : **אשר לא יעדה** .
התרגום כפי הקרי . וכן בכל כתיב וקרי . וצריך לפרש משמעות הכתוב כי מאחר שיעדה מהו והשם .
ומה צריך לה פדיון אחר שיעדה הלא היא כאשתו ארוסה . ואמנם רש"י כתב שהיה לו ליעדה : **לעם**
נכרי . לגבר אוחרן . צ"ע משמעות הכתוב . ומצאתי במכילתא מכאן שאין ב"ד רשאין למכור לגוי : **בבגדו**
בה . במשלטיה בה . נראה שתרגמו לפי עניינו . וצ"ע לאיזה ממדרשי רז"ל היתה כוונתו לענין אחר .
והר"ם כתב בהלכות עבדים שאין האדון רשאי למכור עבד עברי או אמה העבריה לא לרחוק ולא לקרוב
שנאמר לעם נכרי וגו' וצריך לראות אם הוא במכילתא [אין כסף . הביא בלך על עירירי] : (יד) **וכי יזיד**
איש . יזיד תרגום ויש מסורת קרא ותרגום . ונראה כדי לרמוז מה שדרשו בו רז"ל בפרק בן סורר ומורה
איש מזיד ומזריע . ואין קטן מזיד ומזריע . או מה שדרשו בה פ' היו בודקין שהתרו בו ועדיין מזיד :
(טז) וגונב איש . נפשא מבני ישראל . וכן גונב נפש . נפשא תרגום . ואע"ג שבמלת איש נכללים זכרים
ונקבות מ"מ גדולים משמע . אבל בכלל נפשא אפי' קטנים : (יז) ומקלל אביו ואמו . אבוהי ואמיה צריך
לפרש למה לא אמר לאבוהי ולאמיה כמו שאמר במכה אביו ואמו ומכה איש ומת . וכן מכה איש עברי .
למה תכה רעך . והטעם כי משמעות הלמ"ד באלה המקומות להורות על הפעול או על דבר שבא ממקום
זה למקום אחר כמו כי יגח שמביא הקרן ומגיעו אל האיש המוכה . אבל אלל ומקלל לא יפול זה הלשון .
וכן דייקא לא תקלל . וצ"ע ומקדשי תירא שהיא ולבית מקדשי . וגר לא תונה . ולגיורא . וי"ל לפי שהוא
כולל דברים שיש בהם מעשה . וצ"ע : (כ) בשבט . בשולטן . וכן לא יסור שבט : (כב) **וכי ינצו. ינצון.**
וכן כי ינצו דפ' כי תצא . ינצון . ויש בו מסורת . ואע"פ שנראה בעניינם אחד . י"ל כי ינצון תרגום של
ירצון שהוא מפעל קל . ויצון לרמוז בו גזרת בנין נפעל : (כה) כי יריבון . ינצון . כמו על ריב בני
ישראל . דינו . מה תריבון . ודומיהם . בפלילים . ממימר דיינא . וכן כאדם דמו ישפך יד תחת יד
וגו' לא פי' בו התרגום דבר בכל אותו הפסוק ממה שדרשו רז"ל שאינו משלם אלא ממון . וכן זה הענין
בפרשת אמור . וכן ונוקב שם ה' וגו' שתרגום ויפרש . ובפ' ד' מיתות דרשו בו שאינו ר"ל מפרש .
ונראה שתרגמו כן לדרך כבוד של מעלה שאין לתרגם דרך קללה ממש ח"ו . ושאר לשון קללה שנפרשה
שהיא תרגם לשון הכעסה והקפה . ולפי' הוצרך לשנות לשונו בזה . אלא שצ"ע שמשמעותו כנגד פשט
הגמרא . וכן ועבדו לעולם לא פי' בו שאינו לעולם ממש אלא לעולמו של יובל . וכן לא תבשל גדי . לא
רמז התרגום באחד מהם לשון בשול . וי"ל כי בכל מקום שיש בו נגלה ונסתר . רמז הנסתר כי הפשט ידוע
הוא . ואין מקרא יוצא מידי פשוטו . ומאחר שתרגם האחד לשון אכילה לא יתכן לשנות האחרים :
(כח) וגם בעליו יומת . במריה . כמו שדרז"ל כמיתת הבעלים כך מיתת השור . מה מיתת בעלים בעשרים
ושלשה אף מיתת השור בעשרים ושלשה : (לה) או בן יגח . לבר . וכן בהרבה מקומות . וצריך לפרש
איך לא אמר בכי יכה איש את עין עבדו וגו' לעינא . כמו שאמר במכה אביו ואמו . ואפשר לפי שנדרש
בו אחד מאבריו :

כב (ב) אין לו דמים . לית ליה דם : דמים לו . דמא ליה . אפשר שישתנה כן לפי הטעמים . וכן
בהרבה מקומות : אם זרחה השמש . עינא דסהדיא . כתב הר"ם בסוף הלכות גנבה וז"ל . וכן נגנב
שגנב ויצא או שלא גנב ונמצא יוצא מן המחתרת . הואיל ופניו עורף ואינו רודף יש לו דמים . וכן אם
הקיפוהו עדים או בני אדם אע"פ שהוא עדיין ברשות זה שבא עליו אינו נהרג . ואע"ל אם בא לב"ד שאינו
נהרג ע"כ : (ג) **חיים** שנים ישלם . תרגום אינון היין . ומסורת נ"א כל אינון ואינה דוקא . ונראה שבו
ע"פ

ע"פ מה שאמרו רז"ל אחייה לקרן כעין שגנב דאלו בשעת גנבה שויא שיתא ובשעת העמדה בדין שויא ארבעה משלם שיתא . אבל תשלומי כפל בשעת העמדה בדין וזהו אינון כלומר השור והשה שהוזכרו למעט התשלומין ודוגמתו כף אחת עשרה זהב שתרגם היא דדהב כלומר היא של זהב . אבל משקלה למשקל הכסף וכן תמצא שם בפי' רש"י ז"ל . ובמכילתא משור עד חמור שאין ת"ל חיים אלא להביא את החיה . חיים שנים ישלם ולא מתים . ובפרק מרובה אמרינן שמדת תשלומי כפל נוהגת בין בדבר שיש בו רוח חיים בין בדבר שאין בו רוח חיים ומדת תשלומי ארבעה וחמשה אינה נוהגת אלא בשור ושה בלבד : (ה) כי תצא אש . יתפק נור לשון זכר . אישא לשון נקבה . אלין דתרגום נור דנור בנורא . באש תשרפנו . ושרפת את הנותר באש דאתם תלוה · גלי אש ומנות · באש השרופו דסמיך ליה . ואת בשר הפר ואת עורו ואת פרשו תשרוף באש. וישרוף באש דעגל . ואשליכהו באש . בדניאל כורסייה שביבין דנור גלגלוהי נור דליק . באש תשרף דבת כהן באש ישרפו אותו ואתהן . כל דבר אשר יבא באש . וכל אותם שבפסוק באש תשרף שבסוף פסוק וכל חטאת וגו' . ועוד יש אחרים הרבה . ואלין אינון אישא או אישתא תרגום . והתהלך אש ארצה וההר בוער באש . ואש מתלקחת . ואצל העקדה . את האש ואת המאכלת. הנה האש והעצים . בעמוד אש להאיר להם . ועמוד האש לילה . בעמוד אש וענן ויהם . אשר ירד עליו ה' באש . לא תבערו אש . כי בערה בם אש . אש אוכלה . כאש אוכלת בראש ההר . ואש תהיה לילה בו . מדבר מתוך האש . גחלי אש . גומרין דאשא . כי אש קדחה באפי . ואש המזבח תוקד בו וכל הפרשה כלה . וכן בתחלת פרשת ויקרא ונתנו בני אהרן הכהן אש וגו' וכל פרשות אחריו . ויתנו בהן אש . אש זרה . ותצא אש וכל הפרשה . וכן ותנו בהן אש דקרח וכל עדתו וכל הפרשה . ואש יצאה . ואת האש זרה הלאה . כי אש יצאה מחשבון . ועוד יש אחרים הרבה . והיה צריך לכתוב כלם . מזה ומזה . ואחר שיתחברו כלם יחד יתברר הדבר היטב . ונראה כי עקר הדבר כך הוא כי יסוד האש בעצמו נקרא אישא . וכשהוא נאחז ונדבק בעצים או בדבר אחר אז נקרא נור . וראיה לדבר גחלי אש שתרגם גומריה דאשא וצריך ליישב את האש ואת המאכלת למה לא קראו נור . וי"ל כי היה מוליך בידו עצים ואבנים להוציא מהם אור כדרך הולכי דרכים ומדברות שמוליכין בידם אבנים וברזל שמוציאין מהם את האש . וכמו שדרשו רז"ל אור היוצא מן העצים ומן האבנים . וכן לא תבערו אש כי איך יאמר לא תבערון נור והלא אינו נקרא נור עד שהוא בוער בדבר אחר ואע"פ שכשהוא נור שנאחז בעצים או בשום דבר אסור להבעירו בדבר אחר . מ"מ תחלת הדבר כך הוא שמבערים האש היוצא מן העצים ומן האבנים תחלה בדבר אחר ואותו דבר אחר בדבר אחר ומפירוש הר"ן פ' כיצד צולין משמע כי גחלים עוממות אינן נקראין אש . אבל לוחשת נקראות אש . וכ"ש שלהבת . ואפשר כי אותם שתרגם אישתא היתה כונתו סדור מערכת אש כמו על העצים אשר על האש . ואשר תרגם נור הכונה בהם הדבר השורף כמו בת כהן בפתילה של אבר · וצ"ע : ומצאה קוצים . כובין כפ"י . וקוץ ודרדר כובין בדגש . וצ"ע : (ז) אם לא שלח ידו . ב' בענינא . תרגום שניהם אושיט . וצ"ע . כי שלח ידך ואחז שהוא נוי תרגם ג"כ אושיט : במלאכת רעהו במה דמסר ליה חבריה לפי ענינו . [שלמה. הביא בגה] : (יב) הטרפה . דתביר . טרפה לא הבאתי אליך . דתבירא . ונראה שתרגם כאן לשון זכר לפי שתחלת הפסוק לשון זכר . (יג) בעליו אין עמו . מריה . ישלם לבעליו . למרוהי . אפשר מפני סוף פסוק . מכשפה . חרשא . אפשר שהוא לשון נקבה ויהיה ג"כ תרגום מכשף או המכשף ודוגמתו טהור טהורים . טמא טמאה . וכתבתיים במקום אחד : (כד) אם כסף תלוה את עמי את העני . בעמי . לעניא : צריך לבאר למה תרגם עמי בבי"ת . והעני בלמ"ד . והלוית גוים רבים . ותוזיף לעממין וכן בפרשה ראה והעבטת גוים וגו' . [שמלתו . הביא בגה] : (כז) אלהים לא תקלל . דיינא לא תקיל נראה שתרגמו כן ואע"פ שאנו למדין ממנו אזהרה למברך את השם דילמד חמור מן הקל כדאיתא פ"ד מיתות · וצ"ע איך תרגם לא תקיל ולא תרגם כמו ומקלל אביו ואמו . לא תקלל חרש . וי"ל כדי שלא לכפול את לשונו שהרי סמוך לו לא תאור שתרגמו לא תלוט . ולא תקיל משמע ליה נמי לשון קללה . כדאיתא פ"ד מיתות . א"כ לימא קרא לא תקיל . מאי לא תקלל . ש"מ תרתי . הלא שצ"ע כי אין זה לשון ארמית כענין קללה. אלא כלשון בזיון כמו ואקל בעיניה . ונקלה אחיך לעיניך . מקלה אביו ואמו . ואמת כי הקללה בזיון היא . וכן ומה חטאתי לך . חטית . ואע"פ שאין זה הלשון מורגל בתרגום. [מלאתך . הביא בהקדמתו]: (ל) ובשר בשדה . ובשר תליש מן חיוא חייא ולא כן כתב רש"י בזה ובאחרים הרבה כזה הסדר . כמו שנמצאים בתרגום . ונראה כי חיוא בלשון תרגום כלל לבהמה או לחיה . וכן בכל התלמוד דהוו מסרי ליה חיותא . לגברא דחיותא ורבים אין מספר . אבל כשרוצה לומר חיה דוקא ולא בהמה מתורגמין חיתא . או חית כשהוא סמוך וכן היתת אחתא אבל בין היתא לאחתא לא ברריתי עדין . כמו פן תרבה עליך חית השדה . חית ברא . והשלחתי בכם את חית השדה . חית ברא . והשבתי חיה רעה חיתא בישתא . זאת החיה . חיתא · דרשו בו בהמה בכלל חיה . רש"י כתב מה דמתבעי לך על דינא . חיות ברא :

כג (כו) והמותי . ואשגש . ולא כן נמצאו בתרגום . בתר סגיאי שלם דינא : התביר שהוא במלת לנטות שינה ממקומו במלת אחרי מפני תוספת התרגום וכן מנהגו בהרבה מקומות וכתובים מקצתם בפ' נח בטופס הראשון : (ד) כי תפגע . ארי תפגע . ויש מסורת קרא ותרגום . אבל ויפגע במקום . וארע . והטעם לרמוז מה שנדרש בו בסוף פ' אלו מציאות ובמכילתא . ואכתוב אותו לפנים בע"ה . ולפי זה כי

תראה

הראה הסמוך לו היה ראוי קרא ותרגום אלא כיון שזה מוכיח על זה והם סמוכים זה לזה די לו לרמוז באחד מהם : (ז) ונקי וצדיק · ודיזכי ודנפק זך מן דינא · כלומר שיצא מתחת ידך פטור מן הדין · ואין לפרש דכי כי הוא תרגום של טהור · אבל התגום של נקי · זכאי · כמו זה וכמו ואל תתן דם נקי · ובערת דם הנקי · זכאי · ונקהה דסוטה · והסוק זכאה · הנקי · הואי זכאה : (יז) יראה כל זכורך אל פני · יתחזון כל דכורך קדם · צריך לפרש למה לא אמר לקדם · והטעם שאין משפט הלמ"ד בלשון הארמית לבא אלא לשון ראייה · כמו זה · אלא אחר לשון ביאה או לשון עלייה שרוצה לומר יבא או יעלה משם לכאן כמו ואל משה אמר עלה · סק לקדם · עלה אלי ההרה · דפרשה זו · לקדמי : (יח) ולא ילין חלב חגי עד בקר · ולא יביתון בר ממדבחא תרבי נכסת חגא עד צפרא · ושל פ' ראה אתה דכי תשא ולא ילין לבקר זבח חג הפסח · ולא יביתון לצפרא תרבי נכסת חגא דפסחא הוסיף בו תרבי ואעפ"כ לא אמר בר ממדבחא · ונ"ע ובתרגום אחד ספרדי הוגה בר ממדבחא · ועייניתי במכילתא ובתורת כהנים בפ' צו ולא מצאתי מזה · ונלע"ד לומר כי הראשון בא לומר שאין ליכא מועלת בראשו של מזבח · והשני בא ללמד שאין ליכא מועלת אלא בעמוד של שחר דאלו מן הראשון הוא אמינא עד ולא עד בכלל לכך כתב כאן לבקר · ומ"מ צריכים אנו לומר יגיד עליו רעו ובמקצת תרגומי' ספרדים נמצא בכיהם בר ממדבחא אלא שאינם מדוקדקים כל כך : (כה) וברך את לחמך ואת מימיך · מיברך זה יורה לשון רבים · אבל משתייך נראה שהוא לשון יחיד כמו תרגום של משתה : (ל) עד אשר תפרה · דתסגי · ונ"ע למה לא תרגם דתיפוש כמו פרו ורבו פושו וסגו · והפריתי אתכם · ואפיש · וי"ל לפי שאם סמוך להם ורבו · והרביתי שתרגום לשון סגי · אבל צ"ע ופריתו · למה לא תרגם ויסגיננא :

כד (א) [עלה אלי · הביא בשלח] : (ג) ויען כל העם קול אחד ויאמרו · ואתיב ואמרו · צ"ע כי אין מנהגו לתרגם קצת הפסוק לשון יחיד ומקצתו לשון רבים · ובפרשת אתם נצבים מצאתי כיוצא בזה · וי"ל לפי שהזכיר עם שהוא לשון יחיד : (ה) ויזבחו זבחים שלמים · לשון זביחה יש מקומות שתרגמו לשון נכסתא כמו וטבוח טבח · ויזבחו זבחים שלמים דפרשה זו · ויזבח יעקב זבח · ויזבח בלק בקר וצאן · מאת זובחי הזבח · אל זבח תודת שלמיו · וכן כל לשון זבח שלמים שבתורה · אשר חלב זבחימו · וכן כל שחיטה · ויש לשון דיבחא · כגון ויזבח זבחים דויגש אליו · ודבח דבחין · זבחו לאלהיכם בארץ דפרעה · חבחתם דפרעה נלכה נזבחה כי תועבת מצרים לזבח · וי"ל כי כל לשון זביחה שהוא לשם עבודת קרבן תרגומו לשון דיבחא · ואפי' אצל ע"ז · ואשר איננה לשם עבודת קרבן תרגם נכסתא שאינו מורה כי אם שחיטת הבהמה ומיתתה לבד כי כן בהם המלה כי בכל אותם שתרגם לשון דיבחא מפורש בהם שם שמים וכן זובח לאלהים יחרם מפורש בו בלתי לה' לבדו ואשר הם אצל הקרבנות ומתורגמין לשון נכסתא בכלם פירש נכסת קודשא כלומר שחיטת הקדשים ולכך תרגם ויזבח יעקב זבח · נכסתא כי לא היה אלא לשם אכילה כמו שכתוב ויקרא לאחיו לאכול לחם · בתרגום אחד ספרדי מצאתי וזריק על מדבחא לכפרא על עמא · ובמס' כריתות בפ' ארבעה מחוסרי כפרה מה אבותיכם לא נכנסו בברית אלא במילה וטבילה והרצאת דמים · טבילה דכתיב ויקח משה את הדם ויזרוק על העם ואין הזאה בלא טבילה ונראה שזה חצי הדם שהיה באגנות · ודעת אונקלוס לא הבנתי · שהרי כבר נאמר וחצי הדם זרק על המזבח · ומה חזר כאן · ועוד לדבריו הדם שבאגנות לא פי' הכתוב מה עשה ממנו : (י) ויראו את אלהי ישראל · ויחזו מתורגמים וחזו · צריך לבאר למה לא תרגם בלשון גלא : (יא) ויאכלו וישתו · כאלו אָכְלִין וְשָׁתָן פי' כאלו הם אכולים ושתוים כאדם שהוא שבע ושמח במה שאכל ושתה וכן קראו רז"ל למי ששתה שתוי אל יתפלל שתוי יין · והוא שם התאר · או הוא מוסב אל הקרבנות והנסכים פי' כאלו היו הקרבנות אוכלים ושותים שא"כ היה לו לומר אָכְלִין וְשָׁתָן כמו תרגום אשר חלב זבחימו יאכלו ונו' האוכלים אתו דויהי מקץ דאכלין : (יד) מי בעל דברים יגש אליהם · לקדמיהון · וכן כל הגשה והגישו אדוניו · וכל לשון קריבה שהיא אצל דייניס לא תמצא בהם לות · והוא דרך מוסר וכבוד כלפי הדיינים :

סדר תרומה

כה (ב) ויקחו לי תרומה · יש חלוף נסחאות · ויפרשון · אשר תקחו מאתם תקחו את תרומתי · הסבין : (ה) ועורות תחשים · ססגונא פי' רז"ל ששש ומתפאר בגוונין שלו · ונ"ע כי שם לשון הקדש הוא ולא לשון ארמית ואע"פ שמצאנו כיוצא בזה מלשון הקדש בתרגום כמו שבארתיס · ונראה לומר כי שם ענינו תולעת כמו יאכלם סס · ובירושלמי דמסכת י"ט ססא דקצא מניה וביה · ויהיה ענינו שדומה לתולעת כמשמר בגוונים שכן נמצאים הרבה מן התולעים הנומרים ומצוירים היטב בגוונין הרבה · ולפיכך תרגם בכל מקום משכי ססגונא ולא תרגם משכי דססגונא לפי שלא היה מהססגונא עצמו אלא שדומה לו · ואלו היה שם החיה עצמה כן · היה לו לומר דססגונא כמו שאמר משכי דדכרי מסמקי בכל מקום · וכן ואת עורות גדיי העזים · דגדיי · והדברים שטעמו לומר שהם של זהב במלאכת המשכן · דדהב · או דדהבא · ובשמעם אות דלת בתרגום במקומות אלו כן שמושה בלשון לעז · ובלשון רז"ל של : [ולא יסורו · הביא בתצוה] : (כ) פורשי כנפים · פריסן גדפיהון לפי הענין · ועל דרך הפסוק האמור בנביאים וכנפיהם פרושות מוסב אל הכנפים אבל לפי דקדוק לשון המקרא מוסב אל הכרובים והיה לו לתרגם פרסין · ואפשר

שלקדק

שדקדק לתרגמו כך לפי שהם עצמם אינם פורשים אותם שאינם בעלי החיים . אלא שהן פרושות ע"י אחר והוא האומן שעשאם ולא אחז בו דרך לשון המקרא וכן מנהגו בהרבה מקומות ועד"ז נראה שהיתה כונתו כשתרגם הגה רחבת ידים . פתיות . לפי שהארץ בעצמה אינה רחבת ידים אבל כשהיא טובה רוחב הידים נמצא בפני אדם שדרים בה ואע"פ שאין זה משמעות לשון הקדש כי לפעמים ישתמש לשון הקדש במלה מושאלת או במשמעות אחר שלא ישתמש בו התרגום . [סוככים. הביא בנח] : (כט) וקשותיו . וקסותיה . הביא לו רש"י ראיה מלשון הערבי . (לא) ועשית מנרת זהב טהור . דדהב דכי כלומר היא עצמה של זהב . וצפית אותו זהב טהור . דהב דכי כלומר הצפוי היה של זהב אבל הוא עצמו לא היה של זהב לפי' לא תרגם אותו דדהב . ועד"ז נראה שתרגם את כלם אלא שצריך לעיין בענין וחשקיהם זהב וחשקיהם כסף בכל הפרש' האלה : (לה) שני הקנים ממנה . דמנה : (לו) זהב טהור דדהב דכי . ככר זהב טהור דדהבא דכיא : (לא) ירכה וקנה . שדה וקנה תרגום אבל לדה אינו ארמית כי אם ל' הקדש ותרגום של לד . ססר •

(לח) ומלקחיה . וצבתהא כלשון רז"ל צבת . ואע"פ שיראה לפי משמעות לשון הקדש וסבתהא בסמ"ך בתרגום לשון לקיחה וכן ונסרפה לשרפה לתרגום רבי' האיי ז"ל• וכן לכל המורה הגדול . חזוגא תרגמו לפי ענינו ולא לפי דקדוק ל' הקדש וכבר כתבתי בו טעם אחד . ונראה לומר כי משפט המלה בארמית להיות צוות בואו מענין שאמרז"ל ליהוי עותא לחבריה לפי שהם שוים כמו שקראו למספרים זוגא או זווא . והטילו בו הגלדי בשביל ענין זה והבי"ת בשביל ענין נסיבא . כדי שיהיה מורכב משניהם :

כו (ו) קרסי זהב . פורפין הפ"א ראשונה דגושה . והשנית רפה . בקרסים . בפורפיא . הראשונה רפה והשנית דגושה לפי שאין מנהג בג"ד כפ"ת לבא אחר שוא נע בדגש . והוסלה תועתה על השנית :

(ז) לאהל על המשכן . לְפָרָסָא לפי הענין ולפי שמוש הלשון שהאוהל היה מאהיל כמו רוקם שתרגם ציור . כי הרוקם עשה מעשה רקימה וכן רומש . ריחשא . בואתהן . ויש נסחא אחרינא דוקא לְפָרָסָא ולא אחר דקדוק לשון המקרא . ועוד מה שתר' רוקם ציור שלא האמר שהקפידה תורה שלא יעשה הענין כי אם ע"י אומן הרגיל בדבר אלא אפי' חרש אבן שלא עשה מלאכה כזו בימיו עד עתה כשר . ובלבד שיהיו מעשה רקימה : (לב) עמודי שטים מצופים . מְחַפַּן . אבל מחפין היה תרגום של מצפים . ומחפן לשון זכרים הוא ואלו היה לשון נקבות היה מתורגם מְחַפְּיָן וצ"ע תרגום של מצופות ומצפות : (לו) מעשה רוקם . ציור . וכן מעשה רוקח בוסמנו :

כז (ג) ועשית סירותיו פסכתירוותיה : בשבתנו על סיר הבשר . דודי : והובא את בדיו למזבח . ויעיל : (יד) וחמש עשרה אמה קלעים וגו' . עמודיהם שלשה ואדניהם שלשה עמודיהון וסמכיהון וצ"ע איך לא תרגם עמודיהן וסמכיהן שהרי הכנוי מוסב אל אמה או אל קלעים והם לשון נקבות . וכן צ"ע בפסוק שלאחריו :

סדר תצוה

כח (י) על האבן האחת . קדמאה על אבנא חדא . אין בו הגלוף . על האבן השנית . הגלוף על אבנא תנייתא . והטעם שלא הוצרך כן בראשון לפי שאמר בפסוק של מעלה ממנו והגלוף עליהן שמהת בני ישראל : (יא) מעשה חרש אבן . אומן אבן טבא להוציא שאינו חרש אבני בנין אלא של אבנים טובות ומרגליות [פתוחי חותם דאפוד וכלין הביא בפקודי] : (כ) תרשיש . כרום ימא . ובפרק גיד הנשה וגויתו כתרשיש כתב רש"י יש שמו תרשיש כדמתרגמינן תרשיש כרום ימא . מראה הים . וכתיב אניה באה תרשיש ע"כ . ונראה שזהו המדרש שדרשו ככרום זלות : משבצים זהב יהיו במלואותם . מוסב אל הטורים שהם לשון זכר . וכן בתרגום מרמצין . ואלו היה מוסב אל האבנים היה לשון נקבה מרמצן : (כה) ואת שתי קצות שתי העבותות . וית תרתין גדילן דעל תרין סטרוהי . המאוחר בלשון הקדש מוקדם בתרגום . וכן רקועי פחים . טסין רדידין . לפי שבלשון הקדש נראה כמו הפוך ויש לו חברים רבים במקרא . וכן כשש מאות אלף רגלי הגברים . גבראה רגלאה . שחת לו לא הוא שקול . ואפשר כי מפרסת פרסה ושוסעת שסע . כמו אלה . והטעם כי בתחלת יצירתה תהיה שוסעת שסע ואח"כ יהיו לה פרסות כמו שאמרו לענין יצירת הולד . גמרו סימניו שעריו וצפרנו לאפוקי מידי נפל וזה אינו . כמו שכתבתי בפ' ראה . וכן כי כמוך כפרעה : (לב) והיה פי ראשו . ויהי פומיה . צ"ע למה לא הרגם ראשו . ובעטייה כתיב ופי המעיל בתוכו . ואין בו ראש . ואפשר שלא על בית הצואר בלבד אמר כי על כל שפאותיו כדי שלא יקרע : שפה יהיה לפיו סביב . תורא . בדגש הרי"ש כן מצאתיו בטואה ובעטייה . ואפשר כדי להפריש בין זה ובין הרגום של שור . ובלשון לעז נקרא אֶנְתוֹרֶן . מה שישימו סביב הבגד לחזקו : לא יקרע . דלא יתבזע . ובמסכת יומא גרסי' המקרע בגדי כהונה לוקה שנאמר לא יקרע . ודלמא הכי קאמר רחמנא עביד ליה שפה כי היכי דלא יקרע . מי כתיב שלא יקרע . וי"ל מדלא כתיב קרא כפשט דמשמעותיה . נפקא ליה ההיא דרשא מיה . מ"מ אין מקרא יוצא מידי פשוטו . וכן ולא יזח החשן . דלא יתפרק . לא יסורו ממנו . דלא יעידון מניה : (לו) קדש לה' דלין . קרא והרגום : הרגום אשר כופר בהם דאתכפר . ויש מסורת וכן כתב רש"י ז"ל אשר כֻּפַּר בהם . כל זרות והעוב . ואלו היה מוסב על המתכפר היה לו לומר דאתכפרו . כמו שאמר ויכלון לשון רבים . וגם אם היה עתיד היה צריך לומר דיתכפרון [הערף בהב . והנותר באש . הביא במשפטים] :

כל

כט (לז) כל הנוגע במזבח יקדש. יתקדש. וכן וקדש הוא ובגדיו לפי דרך לשון הארמית: (מג) ונועדתי שמה לבני ישראל. דפרשת וזה אשר תעשה על המזבח. ואזמין מימרי לכון לבני ישראל ואפשר שהוא שגגת סופר שגגת לישן דפסוק שלמעלה ממנו שיש בו דאיזמין מימרי לכון תמן: ונקדש בכבודי. ואפשר צריך לעיין בספרים אחרים אם הוא כן [מקטר. הביא בקרח]:

סדר כי תשא

ל (כא) חק עולם. עלם. [הין. הביא בשלח]: (כה) מעשה רוקח. בוסמנו. כמו מעשה חושב. ציור. אבל מעשה חושב. אומן. מחשבות. אמנון: (לב) לא ייסך. יתנסך. ושמן לא תסך. תשוף: לא תעשה כמוהו. ודכוותיה. האחד תרגום כוותיה. והאחד דכוותיה. כתב רש"י ממולח יהיה טהר יהיה וקדש. אפשר שכתב כן להוציא ממשמעות התרגום שכתב דכי לקודשא. ותרגם אונקלוס על הפסוק שבסוף פרשיות אלו. ואת קטרת הסמים לקדש כמו שפי' שם רש"י [הדק. הביא במקץ]: (לז) קדש תהיה לך. לכון תרגום. לפי שאמר לא תעשו לכם. ובפסוק שלמעלה ממנו קדש קדשים תהיה לכם. לכון. ואע"פ שאמר אועד לך. ולא נוכל לומר מפני שהדבור לא היה אלא למשה שאעפ"כ מצאנו אשר אועד לכם: בל חכם לב. חכימי לבא:

לא (ח) ואת המנורה הטהורה. דכיתא. וצ"ע הטהורה והטמאה דאחרי מות וקדושים תהיו. ותורה כי תזריע. ודזאת תהיה:

לב (ב) והביאו אלי. דמעשה העגל. ואיתו. וצ"ע תרגום ובואו אלי: (ו) ויגישו שלמים נכסן לשון נקבות כמו נכסתא: (יב) ברעה הוציאם. בבישא כלומר בשעה רעה: והנחם על הרעה. יש חלוף נוסחאות. דחשיבתא. דמלילתא. וכן בפסוק שלאחריו דחשיב. דמליל. אשר דבר לעשות: (טז) חרות על הלוחות. כמו חרוץ ותרגמו לפי ענינו. וכן תרגם פתוחי חותם. אבל כתובת קעקע. ורושמין חריתין. הגשין דמתברין: (כ) ויטחן עד אשר דק. ושף. ואטות אותו טחון. ושפית יתיה בשופינא. וטחנו ברחים דבהעלותך דלכי טחין [דק. הביא במקץ]: (כב) ידעת את העם כי ברע. יָדַעַת תרגום. וכן ואם ידעת ויש בהם אנשי חיל. יָדַעַת. אבל כי על כן ידעת חנותנו דבהעלותך. ידעתָ. ובפרשה שלאחריו. אשר ידעת כי הם דידעת. והטעם כי הראשונים הם לשון הווה כלומר אתה יודע. אבל ידעת הוא לשון עבר. ופי' אשר ידעת. שידעת כבר שנהמנו עליהם במצרים בעבודת פרך והיו מרחמים עליהם ולוקין על ידם. שנאמר ויכו שוטרי בני ישראל וגו' שכתב רש"י. אתה ידעת את עבודתי ודבתריה אתה ידעת את אשר עבדתיך. ידעת. וצ"ע בתרגום אחר: כי ברע הוא בים: (כז) איש את אחיו ואיש את רעהו ואיש את קרובו. יש חלוף באחד מהם. ובריש סדר במדבר כיני איש איש למטה איש ראש לבית אבותיו. גברא גברא גבר. איש את אחיו וגו' כלם גבר. כאשר ידבר איש אל רעהו. גברא: (כח) ולתת עליכם היום ברכה. ברכן לשון רבים. וכן קללה ולא ברכה. לווטין. ברכן: ויעשו להם אלהי זהב. וצ"ע למה לא תרגם טעוון כמו אלהי העמים וחבריו. אבל אלה אלהיך. עשה לנו אלהים אפשר שתרגם דחלן שהיו כן דברי העם. ויש לפרש בכך כלה לומר שהם עשאוהו לשם ירא״ה. אם תשא. שָׁבְקַתְּ:

לג (ג) לא אעלה בקרבך. אסלק שכינתי מבינך. וכן אעלה בקרבך והוא נגד כשם הכתוב ולא כן כתב רש"י: (ה) הורד עדיך. תקון זינך. וכן ואת עדיים. לא יהיה כלי גבר על אשה. תקון זין דגבר. בא נא כליך. זינך [מהני. הביא בנשא]: (ח) עד באו האהלה. דעליל. וכן עד באו לדבר אתו. (ט) ודבר עם משה. ומתמליל. ודבר ה' עם משה דפסוק דבתריה. וממליל ויש בו מסורת. ולא כן כתב רש"י ז"ל. ונראה הטעם לפי שבראשון לא כתב מי המדבר והוא מוסב על הקול כמו מדבר אליו דסוף פרשת נשא. או על עמוד הענן. אבל בשני כתוב כי ה' היה מדבר: (טו) ויאמר אליו אם אין פניך הולכים וגו' קדמוהי הרגום. וכן שמן משחת קדש יהיה זה לי. וכן מי אשר חטא לי. וכן ה' ירצה לו השה. קדש. וכן כל אל ואליו דסמיך לקודשא [אירא. הביא בתולדות] [אחון. הביא בויצא]:

לד (ה) וירד ה' בענן. ואתגלי. וכן כל ירידה שבתורה דסמיך לקודשא. [ויכד ה' הביא בוירא וכן את אחורי על ותבט אשתו מאחריו]: ויקרא בשם ה'. וקרא [בשמא הבשם] לפי שהוא מוסב אל המקום ית'. ואלו היה מוסב אל משה היה מתורגם ואלי כמו ויקרא בשם ה' דפרשת לך לך. וקרא בשמא השם ורש"י כתב בדל"ת: (ו) ארך אפים. מרחיק רגז. ולא תרגמו לשון אריכות. כמו למען יאריכון ימיך וכל לשון אריכות שבתורה: (ז) נושא עון. שביק לעויין: (ח) לעוננו ולחטאתנו. לחובנא ולחטאנא. ובפרשת כי תבא את ענינו ואת עמלנו. עמלנא וגיאותנא. עשה התרגום למלת עמלנו הרגוס ענינו. וצ"ע היכן מצינו עמל לשון הרגוס. וי"ל בענבון האכלנה בעמל הרגוס אבל חטא. היכן מצינו בלשון הרגוס: (ז) ונקה לא ינקה. סלח לדתייבין לאורייתיה ודלא תייבין לא מזכי. צ"ע היכן מצינו לשון זה שהוא לשון הרגוס. איך לא הרגס או שניהם סלח או שניהם מזכי. וי"ל שרצה לשנות הלשון שלא לכופלו כמו נהוגים כתונים. מסירין יהיבין וממילא שמעי' מדכלה לדהייבין דאלא תייבין לא סלח. ומדאלא תייבין לא מזכי מכלל

מכלל דלדהייבין מזכי . ואפשר כי בשביל זה תרגם מה הטאתי לך . מה חטית לך . כי חטאה גדולה דסמיך ליה תרגם חובא רבא . ואע"פ שכתבנו בו טעם אחר יפה . וצ"ע כי אנקלוס הפריש ונקה לא ינקה לבהי מדות . ויונתן ב"ע עשאם מדה אחת והרגמו בענין אחד שתרגם ונקה לא אנקך . ושיאלה לא אשיניך. וי"ל כי ונקה לא ינקה הכל מדה אחת כמו עשה לא יעשה . אבל הטעם שבמלת ונקה מפסיק הוא . ובא כאן לרמוז כי לפעמים היא מנקה . ועכ"פ הוצרך לנו לומר כי לשבים הוא שמנקה ולשאינם שבים אינו מנקה אבל בספר ירמיהו לא בא ביניהם פסק . ואע"פ שבא בו הפסק טעם מרחא אפשר שאינו מפסיק כל כך. ולפיכך עשאם מדה אחת אבל מ"מ צ"ע למה לא תרגם וזכאה לא אזכינך . ויבא על נכון לפי מה שאמור למעלה ויסרתיך למשפט . וי"ל כי מאחר שייסר אותם למשפט יזכה אותם בודאי ומ"מ עכ"ז היה יכול לומר וזכאה לא אזכינך . ויהיה משמעו בלא יִסוּר משפט (ח) לעוננו ולחטאתנו . כתבהיו בוירא . וכן בפרשת האזינו . הפי . והשכח . אתנשיתא . שבקתא : (יד) קנא שמו . קרא והרגום : (יח) וכל מקנך תזכר . תקדיש דכרין . אפשר שהיתה כונתו שהיא תי"ו איתן לבעל המקנה לנכח . או אפשר שלפי ענינו הרגמו כן ולא אחר דקדוק לשון המקרא . אבל רש"י כתב אשר תזכר בפטר שור ושה וצ"ע כי מקנה לשון זכר הוא כמו ומקנה רב . וכ"ל שהוא מוסב אל הנקבה ואע"פ שלא הוזכרה בפסוק : (כ) ולא יראו פני . קדמי . (כג) את פני האדון . קדם . לראות את פני . קדם : (כב) תקופת השנה . מפקה דשתא . בצאת השנה דואלה המשפטים במפקה דשתא . (כה) ולא ילין לבקר וגו' כתוב בואלה המשפטים : (ל) מגשת אליו מלאיתקרבא :

סדר ויקהל

לה (א) ויקהל וכנש . ולא כן אמר רש"י . וטעם התרגום כי לא ישתמשו בו בלשון הפעיל ואע"פ שהוא בעצמי יאספם יאמר עליו בלשון הקדש לשון הפעיל ולא בלשון פעל קל . וכן הסב את מטה לוי דויקת קרח בלשון הפעיל . ואע"פ שהוא בעצמו הסיבו ורבים כמוה . [תבערו. הביא בשמות]. [אם. הביא במשפטים]: (יד) כנורת המאור . דאנהורי . שמן המאור . דאנהורותא : (כא) נשאו לבו . אהרעי לביה כמו הרגום: נדיב לב . נדבה רוחו · אשלימת : (כב) ויבאו האנשים על הנשים . וּמַיְתָן גבריא עם נשיא . לפי הענין ומפני תקון הלשון : (כד) כל מרים תרומת כסף ונחשת . כל דארים ארמות . תרומת ה' באותו פסוק עצמו . אפרשות . מרים תרומת . ארמות . הביאו את הרומת . איתיאו ית אפרשותא :

לו (ז) הותה דים . מסת : (לז) ויעש מסך לפתח האהל . פרסא להרע משכנא . מסך הפתח למשכן דפרשת ביום החדש הראשון . פרסא דתרע . לתרע משכנא . וישם את מסך הפתח למשכן . פרסא דתרע למשכנא . בארבע הקצות דמזבח העלה . בארבע זויתיה :

סדר פקודי

לט (ו) פתוחי חותם . בגוואה דאפוד פתוחי חותם . תפתח ומתורגם כתב מפרש בגלף דעזקא ומסורת כתב מפרש בגלף דעזקא . ב' . דמשתבשין בהון . והאבנים ודומיהם . ולא הבנתי זאת המסורת ובעשייה מפותחות פתוחי חותם גליפין כתב מפורש על שמהת בני ישראל . ואין בו בגלף דעזקא וצ"ע בשאר הספרים . ובחשן בגוואה ובעשייה פתוחי חותם איש על שמו ומתורגמין כתב מפרש בגלף דעזקא . ובגוואה דציץ ופתחת עליו פתוחי חותם . ותגלוף עלוהי כתב מפרש . ובעשייה ויכתבו עליו מכתב פתוחי חותם וכתבו עלוהי כתב מפרש . בציץ אין בו בגלף דעזקא . לא בגוואה ולא בעשייה . והטעם כי פתוח הציץ אינו עשוי כפתוח חותם המטבעת . כי בחותם הטבעת חורתין וחוקקין ממש צורת האותיות . והם שוקעות שם · וכשמניחין אותם על שעוה או על דבר רך האותיות בולטות בשעוה . ובציץ לא היה כן כדתניא התם במסכת גיטין פרק המביא תניא ציץ לא היה כתבו שוקע אלא בולט כדנרי זהב כו' . ופי' מפרש כמו הרות על הלחות דמתרגם מפרש על לוחיא :

לט (ד) על שני קצותיו חֻבָּר. מלפף : (לג) ויביאו את המשכן אל משה . לות . [וסכות . הביא באמר]: (לד) וערכת את ערכו . כתב רש"י שתים מערכות של לחם הפנים . הוזקק לפרש כך ואע"פ שאינו צריך מפני התרגום שכתב סדרוהי . [מלא . הביא בבא]: (לח) ואש תהיה לילה . ותיזו אישתא :

חזק

ספר אבי עזר

והוא באור על פירוש אבן עזרא מספר שמות .

(א) בפסוק ואלה שמות) · אמר המחבר דלא חשיב הפסוק לפי סדר תולדותם · אשר הוזכרו בפ' ויצא · להשלים כתוב
לאמוציתו · לכן חשיב בריאה בני לאה · כי הם נולדו ראשונה · ואח"כ בני רחל · ואחר כך בני השפחות
לפי סדר תולדותם · ועיין בדברי הרב פ' במדבר בד"ה לבני יוסף וגו' : (ח) (ויקם מלך חדש וגו') הרב נקט שיטה
הדם הוראתו שלא בא מזרע מלוכה · וע"כ פרושו כמשמעו בלא תוספת · דהיינו שאין הוראת חדש שהוסיף גזרות
חדשות · ולא נעלם ממך פלוגתא דרב ושמואל : (ט) (הנה עם בני ישראל וגו') עיין פ' שופטים פירש הרב מים כל זה
רע·פירש עוש·וכן כאן בני ישראל הוא פירש כל עם : שם (כל ממנו בספרי אנשי מזרח) הנה הרב מצדיק אנשי מערב בפרוש
דגושים בין ממנו ליחיד נסתר ובין ממנו לרבים נמצאים · גם ממני ליחיד נמצא · והקשה לעצמו הלא כל כינוי מי נסתר
כמו נחני ה' · והיה ממני הסף הכנסת לבדגישו · ותירץ דהסר נו"ן כי במכתב · דהוי למכתב מממני · אחת למלת מן
והאחת לכינוי · לכן קאמר הרב · כי הנו"ן הראשון תבוא עם אות הם"ם כאלו הוא מן וכו' · והדר קאמר הטעם ממנו לרבים
נמצאים · גם שם חסר נו"ן נו · והדר קאמר טעם ממנו ליחיד נסתר להתבלע הה"א בחסרון · כי לרוב נאמר יאמרכו ·
כמו מאויבים מנהו · והקא אני במן מנהו · ודע במצינו כינוי מן ליחיד נמצא במ"ם אחת · כמו שמו מני אמרד · אבל
כירו מני דרך · כמו מני הורה בצירי כנוני"ן · אין היו"ד מורה על הכינוי · רק היא מתוספת שאנשי"ו · עיין רד"ק ·
ומה שכתב הרב רק יאמרכו דרך קצר · הוא מלתא בפני עצמו · והקיל וטרי בענין כינוי הפעלים אשר בהם הה"א או
הנו"ן או בבני נוני"ן או בנו"ן עם ה"א · במענה ועתה די לך · ועיין קהלת אאריך ארך : (י) (דע כי כל הפעלים) דהיינו
הם המקרה הוא חסר · ולפעמים נכתב אחריו · כמו הכך נסך · לא יקדמו קרהם · כי ידור נדר · וכולם נדרבים יפה
בגמרא : (יג) (ולומד פרוכים אינו נכון) אומר אני שנכון כיון בעל הפיוט · כמו מן מלת מלוחים · וכן
כראה שנאמר מן סרת העורף · וכרותים על עיבותם : (יד) (וגזרת עבד בלא בי"ת) קמל"ן דגזרת עבד פעמים קאי
על הנעבד · ופעמים קאי על העובד · כמו נשה פעמים קאי אלוה ופעמים אמלוה · כי גם בם הלוי' אלמלא אם נכתב
אחריו בי"ת : (טז) (ומלת וחיה קשה) דברי הרב פשוטים והיים הם למוצאיהם · מדייק דלאו אפשר להיות חיים מהפועלים ·
כי פעל עתיד ממנה אינו דומה לבעולים כלל · וניפה יותר לבעלי ה"א בתחרונה · גם לא מצאנו יו"ד שורש בסוף
התיבה · כמו שלא מצינו וי"ו בסוף התיבה · וזה תוכן דבריו · וכן יתכן לפי דבריו יהי ויהי היו"ד בשוא · כמו הינה
יהי ויהי · והכה ביאר אותו הרב לעיל בד"ה ויהי כל נפש : (כא) (ודע כי זו המלה) · על כן ירא את ה' הוא הרצון ·
דעת הרב דכאן הוראת את · פירש מלפני ה' · כי את בכל מקום מורה על הפעול · וכאן לא שייך · כיון שאיש ירא
ואינו עומד כהאמרן · ומסיים הרב על כן מלת נולד איננה בבנין נפעל · כמו נולד נשבר ונדכה · כי נולד נקשה הפעולה
מן המוליד אותו · וכן נשבר ודוגמתו · אבל הדבר אשר האדם ירא ממנו לא נעשה בו פעולה כלל · ודעת הרב
נכונים מאד בדעת השכל : (ג) (ולא נדגש לדי"ק הלמ"ד) אבל במכלול כתב שהדי"ק נדגש לתפארת · כמו
מקדש ה' · וכן הובא במאור תורה בשם המסורה · על כן לא מסתפינא למחוק תיבת ולא · וצריך להיות
ונדגש לדי"ק הלמ"ד · וכן אם יקדך שון נדגש הקו"ף לתפארת · כמו מקדש ה' · ואף שמלת יקדך מבנין
הקל · ומה שכתב הרב בעבור היות הלדי"ק בוא נע נרפא הה"א · שהיה ראוי להדגיש · והוא אם הפועל מבנין
הכבד כנוסף וכו' · פירש כיון שהלדי"ק נדגש · א"כ בוא כשולה שבניה הוא שוא נע · כדרך בני שואין רצופין · ולא
שייך אחרי דגש קל · אבל אם לא הי' דגש בלדי"ק היה הלדי"ק שוא נח ולאו גבוה אחריו דגש קל · כמו שבלך הפסק :
(ד) (ותתצב אחתו) · והיא בנויה על בנין התפעל · ויתגבל הוגב · ויסי לנזה : שם (כי תי"ו לנדה וכו') · כי לפקוד
הספי נון ונחי פ"א יו"ד דין אחד להם · להוסיף תי"ו בסופה תחת נו"ן או יו"ד בתחלתה : (יז) (ויבואו הרועים
ויגרשום) לתקן דברי בעל מבין חידות · שצריך למחוק תיבת נעתיד · והטעם דלא תתערב עם המלה וגו הדבקין · וכה
הענין · בהענין מאותיות האמנתיו הנוספים להרבה · ולא ידענו את מי גרשו הרועים · לכן נאמר במ"ם · וכתב לכן
מלא בנירסא הובא ברד"ק ע"ל · אבל בין כך ובין כך דברי הרב דחוקים : (כב) (וגם ספר אלדד הדני) זה לשון המאור
בשם רבינו ברוך · ראיתי בהלכות שחיטה שהביא ר' אלדד הדני הנה מעברת השבטים · אמר יהושע מפי משה מפי
הגבורה · כי הוכחת ל"ס ואינו יודע הלכות שחיטה וכו' ע"ש · ע"כ המתי דברי הרב נראים מדברי רבינו ברוך :
(כד) (וישמע · טעם ויזכור) · דבריו עולים לפי דעת חכמינו ז"ל · כי קוצי השעבוד הגלים לגאולם · ולכן היה הפקידה
קודם הזמן · וזה שכתב הרב טעם על ויזכור קודם זמנו · לפי ששמע נאקתם וחמל עליהם : (ב) (הסנה · אמר
הגאון) כן ראיתי מפרשי ראב"ע דברו הרבה בחקירות פילוסופיות בענין הסנה · ואנכי לא אוכל להמלא לכתוב מהבלאי
בענין הזה רמז נכבד · הנה כאשר ראה משה · שהיו עובדי ע"ז במצרים · כאשר הוזכרו ביחזקאל · גם מבואר בדברי
רבותינו ז"ל · וכן מבואר ברש"י בד"ה אכן נודע הדבר · וראה העולם סובב והולך · על דרך תועה אחד מאבד הרשע
טובים הרבה בן למות בן לענש נכסין · לכן אמרו טעמי הסדום במצרים עד הנה כי רשעי הדור היו מעכבין · את
ברא הסנה בוער באש · והוא הפועל יוצא כמו שפירש הרב · בוער כל סביב · דהיינו הרשע במשל לסנה ולקוץ שאש
בוער · שורף טובים ורעים סביבו · והוא איש אחד לא נוגע בעונו · וזה הסנה עצמו איננו אוכל · לכן השיב משה בלבו ·
על מה באתנו הצרה הזאת יתמו חטאים והבער את בעדם (ועיין בבבא קמא דף ס"ג) ולהבינך מאמר של כשלך וגו' ·
אקדים לך מאמר חכמינו ז"ל · חיי בני ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא · ולהבין הענין אומר והאמת · הו
ידוע · אם היטב ה' לצדיקים בעולם הזה · ופרע לרשעים בזה העולם הלא או נהפך הבחירה להכרח אבל אם בראים
אנשים וטוב להם הכל כפי התולדה וכפי ערכתה ואין כח באדם לשנות מהתולדה מרע לטוב רק בני עליי הדבקים בה' כמו
אבותינו הקדושים מרוב הדבקות כן הנה עקרות בתולדותן ונפתחו · ולהבינך אקדים לך להשכילך בהוראת תיבת בחירה
דע שתיבת בחירה נופלת על שני ענינים שהאחד מהם מובחר יותר משני וצריך השכלה לידע במושכל איזה מהם טובה ·
אבל אם אחד משני החלקים לא יגליה לכל לא שייך תיבת בחירה · ולהבינך יותר קח משל מתינוק דלא מבחין

אבר

אשר יתן לו מרקחת או דבר מתוק גם יתן לו מטבע זהב אחת לבחור לו אחת משתי אלה שלא יבחר לו מיני מתיקה כי לא ידע מוצא הכסף והזהב ושברו · לא כן בר הכיר בחר לו מטבע זהב אשר יוכל לקנות בהם מרקחת ומתק לנפשו עד בלי די · ונקרא דעת התינוק בחירה · אולם אם התינוק אינו מתאוה כלל למרקחת עבור כאב שינים שיש לו · ומרוב בהלתו אותו לא יוכל לראות אותו · לא נכלל בבחירה ואין בחירה · כי אם יתן לו אף פרוטה אחת חפץ בו יותר ממרקחת · אשר לא פנה לבו כלל לזאת · כן הנהנו עלי ארץ · איש אויל בחר במטעמים ובתאוות מדומות · ולא חפץ במוסר ובמסן מצות · אשר עושים יזכו לרב טוב · כי לא הבין כלל · אולם איש ישר הולך ביותר בטוב ומואס בתאוות המדומות · לא כן בני עלי' · אשר עובדים מאהבה גדולה את ה' ולא נחשב בעיניהם כלל תאוות העולם הזה · ולא יבקשו בעבית המצוה · אם כי גדולים מתאוות העולם הזה או לאו כי אינם חפצים בהם · ואף אם יודעים שיקבלו יסורין תחת המצות · יעשו ולא יתפתו בתאוות המדומות · כי פשטו מהם הגשמות · הנה עליהם אמרתי · כי נפלה הבחירה כיון שהחלק שבני לא נחשב בעיניהם כלל · ולא שייך בחירה · והמה יוצאים מגדר התולדות והמערכות · כי המה הולכו והוסדו רק לבטל בחירה לבל יסור בחירתו · אבל מי שהוא למעלה מן הבחירה · לא עליהם יעבור שבט המזלות · לכן זכו אמותינו העקרות להפקת ממאסרם · ומה גם כי עיקר שאלתם לבנים בשביל קיום המין ועלות הלויות בכן · ואחר הדברים האלה הבין · שאי אפשר להתפלל על אדם רשע שימות כי הולדתו ומערכתו גרמו לו חיים ארוכים · אך בזאת יש תקוה · אם הצדיקים השלמים דבקו נפשם במדרגה עליונה ופשטו גשמות ויוצאים למעלה מבחירה · ואז מבטל הקב"ה סדר התולדה אשר הולכים לשבור הבחירה · וברגע יפול רשע ואין · וזה מאמר הגמרא השכם והערב לבהמ"ד והם כלים מאליהם · וזה רמז הכתוב שבכל מעשיך יכין רצונו ביום ובלילה · ועשר גשמך בנמשל לערב וחשך · וזה שכתב הקב"ה למשה בסנה של נעליך וגו' כי אדמת קודש הוא · כי ידוע שהרגל מכוונה לנכסים ומלב הענין · כן לבטל הי כן להכות הדבר · ועתה מעמדך ומלבך ובוטחך · אשר עתה עולה בבינתך להדבק בה' כנגר ופשוט גשמותיך עוד יותר לצאת למעלה מבחירה · וזה של נעלך · כי המנעל הוא מלביש גשמי לרגל ובסים הרוחני · ועיין במפרשים מסכת תענית פ"ג ר' יהודה כי הוה שליף חד מסאני אתי מטרא · גם הארכתי לדבר במאמר רבה פ"א חגיגה · דדריש על פסוק מה יפו פעמיך בנעלים · עתה הוכל לבוא מעלה מעלה · כי גם המקום מוכן לכך · כמו שכתב הרב על פסוק מה נורא המקום הזה · ואז הם כלים מאליהם · כאשר מצינו שמתו בשלשת ימי האפילה · וידוע כי רגיל בפי הרב לומר · כאשר ידבק הכל בכל · יחדש בכל אותות ומופתים :

(ב) (הסנה בה"א הדעה) וכ"כ הרב על פסוק הר אלהים חורבה המה דברי משה · ופירש מקור חיים כי לא נקרא הר אלהים עד אחר המעמד שיגיד ה' עליו · ולקמן וירא ה' כי סר לראות · כתב ג"כ אלה דברי משה · אמר המחבר יען וביען אשר אהבתי דברי הרב · לכן אספוק עליהם באפי אדברם ולא איראנו · ברוב מקומות שהוזכר בדברי הרב אלה דברי משה הוא נגד דעת חז"ל · עיין שבת פ"ט מימרא דר' יהושע בן לוי · אמרו מ"ה מה לילוד אשה בינינו וכו' ועיין נדרים ס"ד · שבע דברים נבראו קודם שנברא העולם · גם מתנגדים דברי הרב נגד כמה מקומות בזוהר הקדוש · ועיין בפ' חלק כי דבר ה' בזה וכו' · ואם תלמיד טועה בתבם כמו לחיי · ואם כתבם הרב · שגגה הוא לפניו וה' יסלח לו : שם (אוכל) · כם ההותר · ועיין לחות דף למ"ד וז"ל ומה נכבד דקדוק ר' משה כהן וכו' · כי מלת הרבה פועלים בכל המקרא · ואין להם תמיהי שבאו על משקל פועלים והם פעולים ואלו הם אם תראה אותי לוקח · והסנה איננו אוכל וכו' · ובספר מאזנים האריך הרב יותר : (ו) (ואין לוי כולל) · טעות סופר הוא · צ"ל ובן לוי כולל · ותימה על המפרשים שלא הגיהו :

(יא) (ויאמר מי אנכי) הנה דברי הרב נכתבים בקיצור נמרץ · ובעל מקור חיים הרבה לפרש בו ולבנות הגירסא ואחנה אף אני חלקי עוסם דברי הרב דאין חילוק בין אני לאנכי לכינוי מדבר בעדו בלי זכר הפועל או הפעול כי המקום יכיר המדבר אם אני פועל או פעול ואם אתם פועלים או פעולים גם דעת הרב שאהם ואתם מגזרת אנת או אנה כדעת כמה מדקדקים כמה שכתב · ואתם בהתבלע הנו"ן מגזרת אן הלכתם · ואחר חזר הרב לפרש הסבר דאנכי שלש אותיות שרשיות כמה אנך ובאר בשתי כנוים כינוי המלה וכינוי היו"ד כמו שמצינו בכינויים לא הקפיד הכתוב לכתוב כינוי עם ידיעה אחריו · כמו אין משקל לנחושתם כל הכלים (ירמיה נ"ב) כן לא הקפיד כינוי אנך עם כינוי יו"ד אולם נמצא דברי הרב מפורשים היטב רק המדפיס טעה לכתוב נחושתיך תחת נחושתם · ואני ראיתי כי פירושי הוכל דברי הרב יותר מכל אשר קדמוני המפרשים לפני · אולם אחרי רואי דברי הרב אברבנאל בפ' יתרו בפסוק בלא אני ה' ואנכי אהיה עם פיך ראיתי כי דברי הרב פשוטים וזה לשון אברבנאל · כי המיד שם אנכי הנזכר מורה הוראה מיוחדת על מציאותו כמחויב · ואין כן מלת אני · כי מלת אנכי מורה על עצמות הדבר · כמו אנכי מגן לך · אנכי אלהי אברהם אביך · אנכי ה' אלהיך · ויהיה זה ג"כ מענין מקבולת הגדול לבנאי שהוא עיקר המעמיד והבנין כמעט ובידו אנך · כן אנכי הוא עצמות המדבר והמעמיד · ואף בו יתברך שהוא ראש וראשון הכונה בשמים מעליותיו · כמ"ש אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה עכ"ל אברבנאל · נמצא דברי הרב פשוטים אנכי מגזרת אנך על דרך נחושתיך · כמו שפירשו המפרשים בעצמות הדבר נקרא נחושתים כמו והרס נחושתיך · וזה שכתב הרב בעבור שאמר והוציא הוכיח מי אנכי המורה על עצמות המעמיד והמחזיק והקטין עצמו · ודברי הרב נכונים לפי הדקדוק ולפי הענין : (יג) (ולא ימצא עוד בכל התורה) אף כי נמצא (דברים ג') ה' אלהים אתה החלות · ושם (ט') ה' אל תשחת עמך · אך הם נאמר באל"ף דלי"ת · ועיין פ' וארא : (כב) (ונגלתם כמו ודברתם) כי יתכן להיותם הבנין מנפעל · כמו ונגפתם וכו' · כי מן דגש הלדי"ק אין הכרע אם הוראתו על נו"ן נפעל או על הבנין · אבל פתרונם ועינה וגם תיבת את מורים כי אתם אביה היא ממשפחת פיעל : (כד) (ויבקש המיתו ור' שמואל בן חפני וכו') · פלוגתא היא בנדרים פ"ג · דעת הרב אתי' כר' יהושע בן קרחה · ודעת ר' שמואל כר' שמעון בן גמליאל · ובעיני יפלא בעלם מהם גמרא ערוכה מרב ושמואל :

פרשת וארא

(י) וידבר לאמר למשה) המציין במקרא יראה שהוראת לאמר מתחלק לכמה גוונין · עיין ברש"י דברים · ואמר אליהם בעת ההיא לאמור · ועיין במזרחי שם · ועיין ברש"י תהלים ויקרא מאהל מועד לאמר · ועיין רמב"ם בס' שמות ויצו פרעה לכל עמו לאמר · ולדעתי יותר נראה שכל לאמר שבתורה הוא התחלת הדבור · כמו שנאמר

בלשון

בלשון העמים קודם התחלת הענין [שאלגענה] · כי הוא מקור ואין לו שייכות כלל עם עתיד הנוסף לעבר · ועיין סוטה כ"ז ע"ב · ועיין ברכות כ"ג אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר וכו' · ועיין יומא ס"א מאמר ר' מנשיא · וכבר נפל מחלוקת בין המדקדקים בדגשות הלמ"ד לאמר הרד"ק סובר אחר מלה דגושה ולא כן אחר אהרן · ואור תורה חלק עליו בשקלא · ובעל יסוד הניקוד סובר דלעולם אינו דגושה · וכבר הארכתי לדבר בו בחבורי אם מעשים : (כח) (יש לעשות אל המשנה) צריך להיות למה לא דבק וכן ויהי כיום כלות משה לכתוב · עיין בפ' דברים · אבל בתרגום יונתן מבואר שפיר דקאי פסוק ויהי ביום דבר לפרשה שלפניה ע"ש · ועיין מש"כ הרב פ' במדבר בד"ה והזר הקרב : (ה) (יש הבדל בין וידעו) הוכן דברי הרב בכל מקום שנאמר וידעו בצירי היוד"י הוא יו"ד העמ"ד ויו"ד השורש נבלע בצירי · והיו"ד הוא וי"ו הפעיוף : (יט) (והנה שבת מי הירדן) · פירש יכרתו הוא לשון רבים · ואפ"ה נאמר מי · כמלא אין ראיה כלל : (כב) (ויעשו כן וגו' כי ה"א איננה מאותיות המבך עכ"ל) דאי אפשר להיות מן בלהטיהם שהרבו להם · ואין הה"א נמבך מן התנועה כמו שאר אותיות אהו"י · כמו שכתב הרב לעיל פ' שמות על מיבת היליכי לכן כתב הרבו נוסף אל פני הלוע : (כד) (ולפי דעתי כי מכת הדם) ואנו אין לנו אלא דברי רבותינו ז"ל כי מכת דם כשתשו ישראל · ואפילו נכרי וישראל שותין בספל אחת כי' מציו דם ואלי' מים · ולפי דעתי תלמיד טועה ועני בדעת כתב הדברים האלה · וכבר גליתי לך ברית נראשית שתלמידים טועים הקו פליליס : (ה) (תעשה לך תפארת) ההכון שהוא מקור מבנין התפעל · כאלו נאמר הנני אקבל על עצמי להסיר הצפרדעים בתפלתי · וכן דרך החכמים המקבלים דבר על עצמם אומרים בלשון התפארות · וכיון שמשה רבינו אמר זאת רק בדרך שבני אדם מדברים והוא לא כן יתשוב להתפארות · לכן נאמר בלשון התפעל · על דרך יש מתעשר : (יג) (ויפת אמר וכו') עיין יהושע ז' ויעמוס בסוך האכלו · גם שם נאמר ה"א הדעת עם הכינוי · ואלה שניהם זרים הפה : (יז) (מגליה מלה זרה) ולדעתי יש לו אחים ורעים · עיין ביחזקאל בני מגליה · ועיין בפ' בחקותי והצלחתי בהם · כהב הרב כמו הנני מגליח בך : (כז) (מלת ויסר זרה) דברי הרב מבוססים · כי דעתו להאורה שהיא מבנין הכבד · ונכון להיותו ויסר בסגו"ל הסמ"ך · לכן קאמר הנה בא ויבר בפת"ח פתח ויכר בסגו"ל · כמו ויסר את אופן · כי גם היא זרה · והדר קאמר הרב דנכון להיותו מבנין הקל · וא"כ שפיר ויסר בפת"ח אבל לקמן בפ' בשלח ויסר זרה :

פרשת בא

(א) בפסוק בא אל פרעה) דע דמנית בלשון בחד כמלה הליכה על הריחוק כמו והלכת אליו · ומלת בא על הקירוב כמו בא אלי הענד · בוא אלי · ולא נכון לומר לך אלי או בוא אליו · אולם אבל הנה ב"ה לא שייך ריחוק כלל כי מלא כל הארץ · ע"כ על נכון נאמר בוא אל פרעה · כי ריחוק וקירוב אצלו שוים ונוכל להשתמש בשתים מלה שנרצה ומה שכתב הרב בדקדוק שיהו בינו שימו · כבר פירש בעל המכלול בסוף מגלת הפעלים מה שיש בו די · גם הרז"ה בקורי עכביש שנה ופירש דבריו והמה נכוחים : (ו) (ומלאו זו המלה) דעת הרב כי ענינה מנפעל כמו בתרגום תפרש ויתמלון בתיך ובתי כל עבדיך ובניגה מקל · וכן דרך כל אחיו ורעיו · והנכון שהסר אם · כמו וכנוד ה' מלא את המשכן · גם תשובה בדקדוק מלאו ארבע בדום מים · שבנינו דגוש וניקודהו מקל כמו מלאו ידכם היום לה' · כי מלינו ומלאו את המים בימים : (יד) (על פי נכוהה וכו') · לא ידעתי מאי רבותא מבמיע הרב בזה · כי גם לפניו לא היה כן נכתב על פי נכוהה · וכל אות ונקודה שבתורה נכתב על פי נבואה נאסקלרי' המאירה · כמו שכפירש התורה ואחריו לא קם · ולדעתי גם בדברים האלה שנה תלמיד הטועה כתב רבינו הנגאל ז"ל מעת עתרם מרע"ה ועד עכשיו אין ארבה מפסיד בכל גבול מצרים ואם יפול בארץ ישראל ויבא ויכנס בגבול מצרים אינו אוכל מכל יבול הארץ כלום · וזה דבר ידוע לכל · עיין מכלול לרד"ק : (כא) (וימש הופך כמו וימיש) דהיינו שהוא מנחי עי"ן והוראתה לשון השרה · כמו שפירש התרגום · ודע מה שנכתב לפנינו בדברי הרב וידע ויבא וכו' הוא טעות בעל המדפיס או הכותב · ומה שכתב הרב ויש אומרים שחסר אל"ף וכו' · ואין טעם לפירושם עד כאן לשונו · פי' אף שהמלה סובל הוראתו · אבל אין לו פתרון לפי הענין · וכתב הרב ואין טעם בעבור שהוא מהפעלי הכפל וכו' · להאורה קושיות הרב כיון שלא נכתב בני שי"ן · ואף שרוב הפעלים מלינו בהוא אחת כמו ויסב ויגל · אבל טעמו הרב כיון דשורש מהש לרוב נכתב בשני שי"ן כמו וימשש לבן · כמו משמת מששה נלפרים · כאשר ימשש · ובנולה ימששו · וכל אחיו ובית אביו באו כן · לכן כתב הרב דאין זו טעות · כיון שמלינו פעם בשי"ן אחת לא היפשת לן · ואף לדעת האומרים שהוראתו מששה אף על פי כן גזרתו מוש מנחי עי"ן ע"ש · ואין זה רחוק : (כח) (המות · אמם הכים חייב מיתה) כי ידוע שיש בני מיני עתיד · המצוה ועתיד המורשה · כמו שהוזכרו בספר אבל משה · וכאן לא שייך עתיד המצוה · לפי שהוא פועל לא עומד ויוצא · ע"כ פירש הרב אתה הכים חייב מיתה · לפי שמרדת במלכות · ולאחר העיון ראיתי כי הדברים האלה נפרבים מכל צד · ודברי הרב כפשוטו במפרש מלת כי הוא נתינת טעם כמה דתימר אם תוסיף עוד ראות פני תמות לפתיחך : (ד) (כחצות הלילה וגו') הנה הרב הלך בעקבי חכמינו ז"ל שדרשו כשו סמוך לו לפניו או לאחריו · כדי שלא יאמרו אצטגניני פרעה משה בדאי הוא · אף במשה אמר בבליתות כשם ואין ספיקא קמי קב"ה אעפ"כ טוב לאחוז בלשון אינו יודע כמו שכתב המזרחי בדברי רש"י ז"ל · לכן לא ישר בעינין לפרש מחצות בם הפועל · באמצע הלילה ממש · כי אין יכולת ביד אדם לברר על נכון אמצע הלילה · ולא נכון שבשם יבלם בליתות לבני אדם בזמן מה אשר לא יוכלן לעמוד על הזמן ההוא · לכן דעת הרב שחצות הוא שם דבר כאשר יעבור חצי לילה הראשונה · ואז מתחלת חצי הלילה השנית · וזה ויהי בחצי הלילה · וכן חצות לילה אקום · הוא חצות לילה שניה · ולא דקדק הכתוב כלל לשער דוקא בזמן חצות לילה · ועיין רש"י · ודברי הרב נכונים מאד בתק השכל : שם (ויצא אני יוצא) כלא שאול הוא מלת יוצא לה' עבור גזרתו · וכן כתב הרב לקמן בפסוק ועברתי בארץ מצרים ח"ל · כי כח השם וגבורתו הם העוברים כאלו השם עובר · ועיין מה שכתבתי בתיבה וירד ה' ונסקהו עיניך · ועמהם אין צורך לדברי אבל יוסף · שכתב דהרב חולק על בעל הגדה · וכן פירש הרב בפרשת בשלח וה' הולך לפניהם וגו' : (ה) (אינם שומרים המצות) עיין לקמן בפסוק ויהי בחצי הלילה · אמר יפת · ותבין דברי הרב האמרים פה : (ו) (נומר כמוהו לא נהיתה) הנה בעל אבל יוסף מפרש · כיון דכמהו לשון זכר ונהיתה לשון נקבה ע"ש · אבל באמת הקושיא במקומה

עומדת

עומדת · כי הדקדוק הזה אינו מתורץ כדברי הרב · ואפשר דקשה לרב · חדא דלא מצינו במקרא מלה כמוך עם וי"ו השרוק · ועוד דמלת כמוני כמוך כעם ככהן · שהי הכ"ף המה להדמות זה לזה · וכאן אי אפשר להדמות זה לזה בדבר שלא היה כלל ולא נברא · לכן מפרש דוי"ו משמש תחת על · ומצינו כן שימוש הוי"ו בכמה מקומות · גם כמוהו הראשון אין לו שייכות כלל עם כמוהו השני כמבואר בדבריו : (ז) (לא יחרץ כלב) דעתו שאף שהיה מהומה גדולה במצרים לא ישלחו יד להנזק בבני ישראל · כי יפול ויהם לבב מצרים · ודברי המפרשים אינם עולים יפה · וזה היה פלא גדול שני הפכים בנושא אחד · שהשם חזק לב פרעה ואמץ את לבבו ולא פנה לבו בראותו כל המכות · ואעפ"כ ירא על עצמו לשלוח יד בישראל · אשר על ידם נעשתה לו כל המכות האלה · וזה פלא גדול : (ב) ראש חדשים וגו' כי תיבת אחד מורה על יום הראשון בחודש ומלת ראש למותר · ואחרים טענו עליו מן באחד לחודש · גם טענו עליו מן ובראשי חדשיכם · ולפי דבריו הוה לומר ובחדשיכם · והוא על חודש ניסן ידבר · כי הוא ראש לחדשים · ולפי דבריו אין תוקעין בשאר חדשים ע"כ השיג הרב שהוא נגד סברת רבותינו ז"ל ומכריע שבין חדש או ראש חדש הדא ענינא להם · ועיין בפ' פינחס בד"ה ובראשי חדשכם : (ה) (כי משקל ערבי') ומזה נלמנו אחד נוסחא הישנה לומר המעריב ערבים · אף כי יש הגורסים ערבים ברבוי זוגית · כי משקל ערבים בקמץ הבי"ת הולך דלשיח על זוגות · ואין כן כוונת תפלתנו רק על כל ערבים של כל ימות העולם · לכן נכון לומר ערבים בקמ"ץ הרי"ש · ואין לחוש שתהיה הוראתו על ערבים יבלי מים · כי שגרונו לפי ענינו · ויותר נכון להגדיל ההוראה בלשון דמשתמע על ערבים הרבה כל ימי הארץ : (ז) (ומלת בתים זרה) ורד"ק כתב בטעם שנקדו בדגש · שלא התערב השלם עם ואשיתהו בתה שהוא ענין שממה · ומה שכתב הרב ומלת על הבתים יורנו כי הוא מלעיל וכו' · כי בכל המקרא מלת בתים מלרע כמו שכתב הבחור · ובזה מבוא הרב ראיה לחזק דבריו · כיון שהתיבת הבתים מלעיל · כי תמיד מושב הנגינה בעי"ן הפעל · ומודה בזה כי בתים עי"ן הפעל יו"ד · ומיהו אין צורך להזק הדברים · כי ידוע מעצמו שהרשה בי"ת · וגם הנגינה נכונה בכל מקום מלרע במלת בתים · כיון שנח נראה ונסתר באים כאחת ובמלת על הבתים נכון מאד שעומד השר מלרע ושברת אלה כידוע לבעלי הטעמים : (ל) (ויקם · הוא בעצמו) דבריו שבוטים בדרש מלת הוא · שהכבר נאמר ויקם פרעה · וכא מלת הוא לדרשא · שהוא בעצמו התעורר לקום · ולא הקימו עבדיו כדרך המלכים · וכן ועבד הלוי נאמר הוא להראות כי הוא בעצמו עבד העבודה : (לו) (גזרת הצלה) דעתו כי מצינו בינוני פעול מהפעיל · כמו הוד מצל מאש · אבל בדגש לא מצינו בינוני כלל · ודברי מטוע אין להם שחר · כי ענר מרוח הדקדוק אל רוח דרום : (ב) (רחם זרה) כי משקלו בשש נקודות · כמו הנה ארץ אבן · וגם עי"ן הפעל אחה"ע נאמרה בפת"ח · כמו לבב שחל שער לכן מלת רחם זרה :

פרשת בשלח

(יח) **ויסב** מפעלי הכפל) כי משקלו סוהל שהרשו נסב · כמו ויסב את אחיו · ויגש · אולם אחיו ובית אביו מעידים עליו כי הוא מהכפולים : (ב) (ויאר את הלילה) דברי הרב הנים שמלת ויאר הוא הפך תחך · אבל מה שכתב שלא מצינו לשמש דבר והפכו · כלפי לייא · מצינו ערו עד היסוד ומתערה כאזרח רענן · ודשנו את המזבח · ולדברי האקקוולטי ושהב בלשה פילגש אביו · אבל הדין דין אמת · כי ויחשך את הלילה אין ענין לכאן כלל · ודברי ר' מרינס בטלין : (כה) (ויכר · מבנין הכבד) וכבר הזכיר הרב דקדוקו בפ' וארא בד"ה ויעש וכו' : (ל) (והים לא השליכו) נעלם מן הרב מדרש ילקוט ש"ל אחד העמיד כלבו על צוארי מצרי מת ואומר לו אכול מן היד שהיעבד בי אכול מן הזרוע לקיים מה שנאמר לשון כלביך מאויבים מנהו · גם נעלם ממנו מימרא דר' הונא ורבה בר מרי בפ' ערבי פסחים על פסוק וימרו על ים סוף : (ו) (נאדרי · היו"ד נוסף) וכן יו"ד פרירי · והיבת נאדרי תואר מבנין נפעל · ומ"ש הרב והנה נאדרי בכח הוא שם הנכבד · כיון דמלת יד מכונה ברוב בלשון נקבה · לכן מפרש הרב דמלת נאדרי שהוא בלשון זכר · קאי אכח או אמלת ימין · והאמת כי גם ימין מושאל לכח כביכול · כמו שכתב הרב לקמן : (ט) (ומלת תמלאמו נפשי) וכן פן תשבענו והקאותו · פן תשבע ממנו · ולפי פירושו הוא דבק שפיר עם אחלק שלל · ולפי פירוש השני של הרב הוא דבק עם תורישמו ידי : (י) (מגזרת מצולה) · ולי לא מהתפיסה הייתי מוחק הוי"ו לגרוס מצלות · כמו על מצלות הסוס קודש · שהוא לשון קול פעמון · וכן לקול צללו : (יד) (יושבי ארץ) דלא תוכל לומר פלשת קאי על אומה פלשתים · מדקאמר קרא בסמיכות יושבי · שפע מניה שהסר ארץ · וכן יושבי כנען · יושבי ארץ כנען : שם (תפל עליהם) כי כנען לחם עמם · רק קאי על אדום ועל מואב · וכן בעמוד ענן קאי על מחנה אהרן ולא על המואל · וכן וישם דמי מלחמה קאי על אבנר ולא על עמשא · עיין מטוש · וכל האימה היתה בעבור שעברו עליהם קודם ונפל פחדים עליהם · כמו שכתב הרב בנחות לשונו : (טז) (תבאמו ותטעמו) נראין דברי הרב דלא כדעת הבחור שכתב דוי"ו נוספת כמו שביאם והטעם · ברם מצינו כינוי נסתרים במ"ם וי"ו · כמו כסמו ים · וכן וגרשתמו · וכמוהו רבים : (יז) (מקדש כמו מקדש) צ"ל בדברי הרב ומלת מקדש כמו מטהרו (תהלים פ"ט) כי דגש הטי"ת להפארה ואין לו שום הוראה · כן דגש הקו"ף במלת מקדש והיא לתפארת בעלמא · ומה שכתב בעבור שהיה בקו"ף שו"א נע נגרסה הדל"ת וכו' · היינו שאין בדל"ת דגש קל כדין אחר שוא נח · אבל כיון שנדגש הקו"ף ודינה כשני אותיות והשני נע לא יתכן אחריה דגש קל · וכן אם יקרך עון · וכן הנסינו נדגש כלדי"ק להפארת · והרב קא מבמע לן דזוה אמינא כיון שהדגש אין לו הוראה כלל והוא כאלו אינו אפ"ה דוחה הדגש קל כאלו היה לו הוראה · כן אמת אפילו אין לו הוראה לכפול אות רק הוראת הבנין ג"כ לא יבוא דגש אחריו · אולם הרב דבר בהווה · כי בפ"א הפעל לא שייך הוראת הבנין כלל : (יח) (ה' ימלוך וגו') · דעת הרב כיון שחסר תיבת העולם הוא על דרך קצרה ואף שמלת עד תמיד היא לפניה או לאחריה · כמו לעולמי עד · עד עולם · ואתה הקורא לא נעלם ממך מימרא דרבי אליעזר בן יעקב (עירובין נ"ד) כל מקום שנאמר נצח סלה ועד אין לו הפסק לעולם ולעולמי עולמים וכו' דכתיב ה' ימלוך לעולם ועד ע"ש · ושפיר מדוקדק תיבת עד · ומה שכתב הרב ומשפט לשון הקודש וכו' מדבר מן הסגו"ל על עי"ן ועד · שנקרא בפי המדקדקים פתח קטן לפי שהוי"ו כלפניה בקמץ כמו חלב ודבש · שור ושה · וכן בפעלים הקבצתי ואשמע · ומה שכתב הרב הנה אמר ואוכל וכו' · בא להרן אמאי הזכיר הכתוב בדרך קצרה ועד · ולא נאמר ועד עולם · על כן מביא ראיה · באמצע הפסוק נאמר ואוכל מכל · ובסוף הפסוק נאמר רק השיאני ואוכל · ולא נאמר ואוכל ממנו · רק בדרך קצרה · כי כן דרך המקראות לקצר בסוף פסוק

דסמוך

דסמוך על המכין : (יא) (זה דרגשות הנו״ן) כי ידוע דנח עם הדגש לא יבואו יחדו · והראוי בפלס תנועה קטנה · וכן זרים דוגמתה ויסיו בניסה ערומים · ובגדי ערומים תפשיט · לנער היולד · ועל כולם סודות נפלאים מנפלאי הדקדוק : (כג) (ועלה שבה הדקדוק) מדכתיב מדי שבת בשבתו בדגש התי״ו · וכן חדשו ושבתו · שמע מיניה דדגש בא לתקן תי״ו למ״ד הפעל · ואם היה ממשקל גנב היה הכינוי בדגש שבתו שבקה התי״ו רפה · אלא ודאי בשיא ממשקל שבתה · ולרוב השתמשו בה חסר תי״ו אחת · ולא כן עשו במשקל רעותים כמו פתחת דלקת שבאו מעטים במקרא · וכן היום אחם היה בשלומה אחת אבל דעת הכהור שהוא מן הדגושים על משקל גנב ועיין רד״ק : (כו) (הפסוק כל המחלה אשר שמתי במצרים וגו׳) הנה ידעת אף שהסמים טובים מאד לא יועילו אל החולי כלל אם אין לבבו שלם להאמין שהרופא יודע ומבין ברפואות ורצונו הטוב לרפאות אותו בכל כחו עיין בספרי מוסר ודבריהם אינם רחוקים מגדר השכל כי שראוס הענין מדמה צורות שונות מבהילות לאיש הרך והמשכיל ההולך בדרך יחידי בלילה מרוב הפחד ידמה מרחוק אילן גדול לאיש ענק נורא מאד ומרוב פחדו יוכל לפול ברע וכן לבב איש כשתגבר עליו מרה שחורה ידמה לו דברים מבהילים קרובים לספחד גופו · כן לבב כל חלי וכל מוכה בעת חליו ידאג מאד · ומרוב הדאגה ומאימת מות תחסר הכרון אמונה אומן שהרופא יודע ומכיר ברפואתו · הוא משים על לבו · ולא יועילו לו כל הרפואות · לא כן אם ישים ויאמין באיש אומן וישמח במעשיו במהרה יפעלו הסמים והולכים בדרכיהם אשר המה שלוחים · וזה שאמר הקב״ה אם שמע תשמע וגו׳ · אם תעסוק ברפואות שתעשה מלות ה׳ והישר בעיניו · ושמר את כל החוקים · אז תהיה תמיד כי אני ה׳ ולא יבוא אליך כל מחלה וכל נגע · אבל אם יבואו אליך וירפאך ה׳ · כמאמר חז״ל בפ׳ חלק אף לא יועיל לך ברפואות במעשים טובים ובורא · רק אשר תדע ותסמוך לבך על הרופא · כי כל החלאים והפרטים הוא יודע והוא רוצה ברפואתך · לא כן אם יהיה בלבך מחשבות און הוללה לפקפק במעשה ה׳ כל הסמים לא יעילו לך · לכן נאמר הפסוק הזה בלשון יחיד להורות על ענין הנכבד הזה בהשגחה הכוללת על כל פרט ופרט · והמשכילים יבינו את הכרזו אשר ר׳ ינאי קרא בחיל מאן בעי למזבן סם חיי וכו׳ :

פרשת יתרו

(ד) (וישם האחד) כי ברוב נאמר ואת שם השני · לכן מביא ראיה שהם מליצו על השני בלשון אחד · כמו שם האחד בולן ושם האחד סנה : שם (ויתחכר מלת אמר) כי אמר הראשון אבל גרשון מושך אליעזר עמו : (ז) (ודקדוק וישתחו) כבר דברו בו המדקדקים מה היה בו די · ולא נמצא כן אלא עם וי״ו המשפטם ליחיד כי לא מצינו שאמרו ישתחו · רק לרבים מצינו אף בלא וי״ו כמו ישתחוו לך בני אביך · ולא תשתחוו להם : (ח) (ויספר · זה הפסוק וכו׳) לעיל בפסוק למשה ולישראל פירש הרב הלמ״ד הוא בעבור משה וישראל · והטעם על המכות וטביעת פרעה · ועתה מעורר הרב בפירושו אמת מן הסוד משה לחתנו אשר עשה אלהים לפרעה ולמצרים אודות ישראל · ומצינו הרבה למ״ד במקרא שיתשמשו לשון בעבור : (ט) (ויחד מגזרת חדוה) המדקדקים הרבו לדבר בענין שני שורשים בסוף התיבה · כי מצאנו כן כמה תיבות מגזרת נחי למ״ד ה״א כמו ויבך ישמעאל ויפת בבתי · והרב רבינו יונה בשאו כן להריץ המלה לאחר זה · והתימה בלא כאו כן שאר גזרת נחי למ״ד ה״א · כמו ויפן ויקן · לכן כתב הרד״ק טעם אחר לזה · ואכן לא נפקא לן מידי : (יח) (עבדו מלה זרה) הרבה גזרות הן שנראה בהם הה״א ובמקך כגנת כמה גבה גגה תמה · אבל במלות הזה לא נראית וע״כ הה״א בתיבה עבהו הוא לשימוש ואינה מן היסוד כמו ישמרנהו יצרנהו · אשר המחבר פי׳ הרב לקמן ז״ל פרי אלפים יש לתמוה וכו׳ יהיה מספרם יותר מששים אלף וזה רחוק וכו׳ ע״ש וכבר מילתא אמורה בדברי חז״ל סנהדרין י״ח ומנס לא תזוע וכל החקירות והחכמות בטלות נגד דבריהם הקדושים ואמת : (כג) (עמוד עם הפועל) גם הטועה ועורה והגורם על חלאים לדעת הרב המה מקוריים בתוספת · אבל דעת רד״ק שהמה בלשון ציווי בתוספת ה״א : (כו) (ישפוטו הם) הנה הרב בא לפרש · מדוע נאמר פעם ראשונה בוא · ובפעם השני ישפוטו בהול״ם · ועיקר דברי הרב באין כח אתנחתא בכח סוף פסוק · כי באתנחתא לא ישתנו התנועה כמה פעמים · כמו עמים תחתיך יפלו · כי על ימינך · טוב עשית עם עבדיך · בהמה באתנחתא לא מבנים את הפקודים · אבל בכה לא ימצא בסוף פסוק · לכן המה הראשון נאמר ישפטו בוא כיון שהוא באתנחתא לא הם מגיה הלשון לינקד בחולם או במלאפום · גם מתרץ הרב · דלא תקשי · הלא גם בפעם השנית תיבת ישפטו אינה בסוף פסוק · לזה מתרץ דמלת הם נחשב כאלו הוא תיבה אחת עם ישפטו · כמו מלת בו בפסוק התלו בו · הנה אלה עומדים דברי הרב · ולדעתי דברי רש״י ז״ל נכונים יותר · כי לדברי הרב מלת ישפטו את הוא נזרים : (יג) (במשך היובל) דעת הרב דשופר ההיה הסר לא היה מקרן הכבש · והעלה ממנו מה היה · כי על כן הבאת היה · והפסוק במשוך היובל קאי על שופר אחר הנעשה מקרן הכבש לאסוף את העם כמו תמונות · אולם המפרשים לא אבו בדרכיו ההלך · ועיין בפ׳ בהר בפסוק יובל היא : (כג) (לא יוכל העם) אשר המחבר לא יתכן לתמות מוסר מלכים כלפי שמיא · כי לא מצינו שהשיב הנביא לאמר עשיתי שליחותך · ואם מצינו כמה פעמים בתורה הוא לדרשה · כמו ויעש אהרן ובניו להגיד שבחן · ובפ׳ אחרי ויעש כאשר צוה ה׳ אמרו להגיד שבחו של אהרן · וילכו ויעשו להגיד שבחן של ישראל · ובפ׳ יום הכפורים אמר ר׳ יוחנן וכו׳ אי עבדת כר פקדון לא מבעי לך לאסהודי ע״ש · מבה מראה דלא כהרב : (א) (והנה בני הדור) אשר המחבר הרב מדמה דברים הכתובין בידינו אל דברי אלקים חיים · וחלילה לנו ולבנינו להאמין שכן נפלו במקרה מלאים וחסרים והכל בכתב מיד ה׳ המשכיל הוא יבין הדבר · ע״כ אחשיב כי גם הדברים האלה תלמיד טועה כתבום · ודברי מקור חיים גם המה יצאו בטועה : שם (אמר הגאון זכור) הנה להתר כל הקושיות בעזר הרב · אומר אני קושיא קאי · שהדברים כפשוטן כאשר קבלנו מרבותינו · ואם כל מעמד הר סיני היה בנסים ונפלאות מדוע נחקורם ונהרס אל הנה הזה בדרך חקירה טבעית · ועיין ברמב״ן בהעלותך נשא שלהתכם וגו׳ : (יד) (לא תחמוד וגו׳) ולדעתי נראה בליווי לא תחמוד וכן לא תתאוה שהמה באים בסוף הדברות · כמו מוכיח אדם על הוגן שומעו · מזכיר תחלה הפרטים ואחר כן כולל בסוף ענין אחד הכולל כל הפרטים וכשאמר מה לא אשר מזכיר בסוף נשאר מכל הפרטים · כי ידוע דעיקר ורוב עבירות באים מתחמוד ממון או תאוה זנות וטרם עובר עבירה חומד בלבו תכלית ממון המגיע ממנה · כמו עדות שוא ושקר ושבועת שקר וגנבות מתהלכה בשבת ורצוה · וכן ותאוה תמיד ממון פוגע בכבוד יולדיו · ולפעמים עובד ע״ז למצוא חן בעיני העובדים לפרנס אותו · וזה כולל כל התאוות כולם אשר

הבאים

וכלל ה בו פרטי הדברות לא תחמוד אשת רעך · ואף שהוא פועל עומד בעצמו ולא שייך בו אזהרה · אולם הכתוב הזהיר להכין עצמו בהכנות ידועות ובהמים ידועים בירא׳ה ובמוסר למען כל יבוא חמדה ותאוה בלבו כלל :

פרשת משפטים

(ב) שבאו שניה מהרתים) כי לא יבואו כינוי עם ה״א הדעת יחדו ע״כ סובר הרב שבאו בה שני ידיעות · וגם כאן באו יו״ד השבי ולמד ליחס והמלה בה כתואר לבן חורין · ואף כי לא מצינו כלל הלמ״ד ליחס · והנוה הרב מלה זרה לזרה אתוספה והדברים דחוקים : (ב) (אם אדוניו יתן) והנה מלת אלוה · כי נאמר בכינוי יחיד בלשון רבים דרך כבוד אלהים · ומה שנאמר זו כתו לאלוהו הוא דרך בזיון · הנה גם היום דרך לשון העמים לדבר אל אדון בפניו בלשון רבים : (י) (ועונתה · מגזרת עת) כמו אמת מגזרת אמן · לכן נדגש תי״ו אמתו ותי״ו עתה להורא׳ על נו״ן החסרה · והיא מגזרת ענה · ועונתה נכתב בשלמות כאשר יקרה לחסרי נו״ן · שפעמים באו בשלמות והוראתה על זמנה ועתה הידוע : (יא) (אתו דרך קצרה) לא יתכן דבקות בשם המספר · כי תמיד נסמך המספר לנספר או הנספר למספר בין שבאו במשקל הדבקות או במשקל הנפרד · אמנם לפעמים בא בסמיכות על דרך קצרה : (יד) (טעם לסרגו) דמקור בא במקום המהשבה וכן כי תחל לזנות · תקהנו למות · והדר מפרש הרב אגב אורחא טעם על תחל הנכתב בשני צרוי״ן וק״ל : (יט) (ורפא ירפא) כונתו על מה שכתב לקמן · כי חולאים הפנימים באים מרבוי מאכל · או משינוי אויר · והדבק בהם יחזק החום והליחה בכח הכבחה ואז יחיה האדם יותר מזמן קצב · נמצא חולי הפנימי ביד האדם לרפא את עצמו ולהדבק בנשמתו והיא הגעדנו אל היים ובריאת גופו · לכן בחולאים האלה מהוך למות קודם זמנו הקצוב כמו מיתת מלחמה או רעהו מכהו בשגג · ועיין בירושלמי פ׳ במה מדליקין מימרא דר׳ חייא על פסוק כי תלא מהנה על אויביך ונשמרת · ואם דבק בשם יצילנו מכל אלה · ותחת אשר האיש כמוכה לא עבד את ה׳ בתמימות ונוהן הבחירה תמשיח ביד רעהו או אדונו להכות אותו פצעים והבורות צריך ליקח רופא לרפאותו · לכן קאמר בלשון כבד ורפא ירפא ע״י אחר תחת אשר לא רפא את עצמו : (כא) (הנה יוקם שהוא מבנין) לכאורה דברי הרב מתנגדים נגד המדקדקים השמים מרחק רב בין בנין פועל הדגש לנפעל·אך הרב בא במתק שפתיו להורות שהוא מחסרי נו״ן·ולא תאמר שהוא על דרך הוקם המשכן מנחי עי״ן · לכך קאמר שהיא מחסרי נו״ן אשר נחסר מקומו מהבנין הזה אבל הוראתו כאלו נכתב יונקם · כמו יוצק מים על זרע · ואי לא מסתפינא מתקאי שלא היכום (שהוא מבנין נפעל) וקרי ביה כמו יונקם : (כד) (אמר בן זונא) כי יש שני מיני סמיכות·אחת אשר של· והשני הבה עם התואר · כמו נהר פרת · ותשב בן זונא כי שור רעהו הוא ממין השני · והשיב לו הרב שהוא דומה לסמיכות הראשון · כמו שור איש המורה שור של איש כן שור של איש רעהו וה״ה גדי ומלה במשמע וק״ל · ולא נעלם ממך חלוק נכון בין זרע מרעים לזרע ברוכי ה׳ : (ז) (במלאכת רעהו היינו ממון) או כל דבר מה שיוכל אדם לעשות בכחו וברשותו · וכן פירש הרב שם : (ד) (שור אויבך) הרב מחלק בין אויבך בחירק לבין אויבך בסגול · וכן בין המוד שנאך בפתח לבין שונאך בסגול · כי מפרש תיבת אויבך הוא בינוני פועל מקל וראיה שיש לו פועל כי הוא יוצא לשני כי מצינו ואיבתי את אויביך שהוא יוצא וכן מפרש בתיבת שונאך בפת״ח · זו טופס דברי הרב · אבל אינם מתישבים היטב על אופן דבריו · והיודע יפרש בענין אחר : (ח) (דברי צדיקים) כבר ידעת הפרש בין עצם הסמוך בסמיכות אל תואר שאחריו · כמו דבר גדול שהוא פרושו דבר של גדול · אף שהדבר בעצמו קטן · אבל עם העצם מתואר בתואר שאחריו · כמו דבר גדול בקטן · פרושו דבר שהוא בעצמו גדול · לכן לא אבה הרב דעת הגאון · כי לפי דברי הגאון פרושו דברים מצודקים · אבל הוא נגד חק הדקדוק כיון שהוא סמוך פרושו דברים של אנשים צדיקים וק״ל : (טו) (רבים חשבו כי לא יראו) עיין לקמן פ׳ ראה שם המצא מבואר דברי הרב היטב : (יט) (גדי מגזרת מגד) ולא נוכל לומר דמ״ם מאותיות האמנתי״ו · א״כ אמאי נבתנה התנועה ברבוי ראה תראה מגוה המ״ם נוספת נאמר ברבים מגוים ובסמיכות מגות ולא נשתנה תנועת המ״ם כמו שבחן הרד״ק בתיבת מנחה לכן שפיר דייק הרב נגד דעתם דגדי אינה מגזרת מגד : (כא) (ומלת אל תמר בו) ביותר נקל בעיני המדקדקים שני שמות שונות מורים על ענין אחד ונקראים נרדפים מבני שפלים או שמות שוים בקלת אותיות ונפרדים בקלתם : (כה) (והסה הנכבד כהן המורה) עיין פ׳ חוקת בענין נחש הנחושת ותבין קלת מדברי הרב כי גליתי לך טפח : (כו) (לכל א״ם זמן קצוב) עיין פ׳ שופטים מה שאכתוב בס״ד בענין זה : (ב) (ונגש אל השמים וכו׳ · ולא אמר ונגשת וכו׳) גמרא ערוכה היא שהשיב כן ר׳ ישמעאל בר׳ יוסף לרבי מיגא סנהדרין ל״ח :

פרשת תרומה

(ב) מלת ויקחו מגזרת הורה) כי גזרת הור הוראתו על התרחקות כמו הורה ממני · אבל לפעמים מורה על התקרבות בלשון קצרה · כמו הורה אלי פרושו שיהור ממקומו ויבוא אלי · וכן גזרת ויקחו הוראתו כמו ויתנו · אך היא משמשת בלשון קצרה · הוראה אחת שהיא שתים · היינו ויקחו מהאנשים הנותנים ויתנו לי · והנכון אלי בתיבת ויקחו לי על דרך לך לך · פסל לך · וקחו לכם צאן וכדומה · ועיין בדברי הרב בפ׳ בהעלותך בפסוק תקח לחטאת : (ו) (לצורך המאור המשפה) · הנה הרב מפרש בקיצור נמרץ על פתחות הלמ״ד המורה במקום ה״א הדעת · כיון שידוע שהיה דולק תמיד להאיר בלילה · כמו שנאמר לבערם המשפט · ושייך בזה פתחות הלמ״ד כמשפט הדקדוק · ואחר כך משיג הרב על הסוברים בסמים במבור קטורת · כי סוברים שלא היה בשמים בקטורת · וסמים ובשמים לא היה אלא לשמן המשחה בלבד · ואנחנו מצינו בפ׳ ויקהל את השבם ואת השמן למאור ולשמן המשחה ולקטורת הסמים · הלמא דגם בשמים היה לקטורת הסמים כדמסיים הרב בלישנא · ועיין בדברי הרב פ׳ תצוה בד״ה כהות למאור : (טו) (לא כתב תמה ספר) כי לא נכתבה עד סוף הארבעים קודם מותו · עיין מזרחי · ומה שכתב הרב וספר התורה שמוכו מצד בחוץ · פלוגתא בגמרא · דבבא בתרא · ועיין רש״י האזינו : (יח) (כי צורת כרובים) הנה הרב ר״א מזרחי כתב על דברי הרב לא דבר נכונה ע״ש : (כא) (ואל הארון כמשפט הלשון) כי פתח הה״א נחלף לקמץ להשלים דגש הבא אחר ה״א הדעת · חס שכתב הרב כמשפט הלשון : (כב) (לא אבין איך יכהיש) הנה מהרץ דברי רש״י שכתב שבני כתובים והשלישי

מכריע

מכריע ביניהם · כתב הרב שאין צריך להכרעה · כי אהל מועד כולל משכן ואת כל אשר בו · ומה שכתב הרב ר"ל ואת כל אשר אצוה וכו' · וכן נמצא ברש"י · ותימא שלא נמצא כן לפנינו בכל ספרי הגולה ואף בעל אור תורה והאל מגיהים לא הביאו כלל גירסא זו : (ו) (עלת מראה זרה ואיננו כדרך מוצלח) עכ"ל דלא תוכל לומר שהוא בינוני שאל מהפעיל והשורק נהפך לקמץ החטף על דרך ויקם אברהם והמת שרם שנגזרם ראה הוא מהפעלים עומדים ואין לו פעול כלל כי אם נראה לבד פירוש הוא הרואה והוא הנראה כי הרואה איננו פועל רק מקבל דמות · כי הנה הוכר כדעת הרבינו בצורת מותא לא על העין ונפרשנו המוחבים נהלק בנו כח הראות מן העין ואין כן דעת גאליהם ושאר המקרים :

פרשת תצוה

(ט) **ומלאת** דעת המתרגם) דברי הרב קשים מאד · שלא מצינו גזרה אחת מצורף לשמה הוראות · וכן גזרת מלא יוכל להורות על הקרבה ועל הריגה · כמו (יחזקאל מ"ג) שבעת ימים יכפרו וגו' ומלאו את ידו · הוראתו הקרבה · ובפ' כי תשא ומלאו ידכם היום · הוראתו הריגה לפי דעת המפרשים · והמתחזק לי שמוש הרב נעלם ממנו : (כ) (כהן ורבים כהונים) כנס יתכן מן כהן שלא יסור החו"ס פ"א הפעל אף ברבוי · כמו מן אהל אהלים · גם משקל כהן הוא זר · כי נכון שיתרחב הסגול לפתח · כמו הוהר · שהם · מהר · וכן הדין בכל משקל פעל בעי"ן הפעל אות אהח"ע · לכן הייתה נורה בכהלים · ודברי הרב נכונים שיש לה שני משקלים · הנפרד מן בכונות כוהן בקמ"ץ הכי"ם והוא הכ"א · כמו גדול רחוק קרוב · נאמר ממנו גדולים רחוקים קרובים · וברבוי מן כהן כמו מן פועל יבאירו עוללות: (לא) (יכבלה נלוי) הרב מפרש אף שהוא מבנין פיעל הפ"ס יוצא לשלישי ואין צורך לכל בפלאו · כמו והכית בצור שהוא מבנין הפעיל · ומבנה אם הפקידה ואינו יוצא לשלישי · דכמיהם שולחים זה מזה את המפרשם · ולראים ויבן שלמה מבנין הקל ויוצא לשלישי ודוק : (לט) (את הכתנת) תימא על הרב שקרא אתם האלהד אחד · והנה הכגים הנמור בקוצי זו כפרושו על הרד"ק · אולם דבריו בצדק נאמרים בפ' פינחס ושם מקום התנמס :

פרשת כי תשא

(ב) **בבואם** ירחצו) פירש שחסר תיבת רחצם כי ידיהם ורגליהם רוחצו ולא המים ונכתב בקוצר כאלו נכתב בעים : (כג) (ויעם סמאליו) דבריו קשים לפולמס אף שאין שוקלין נסכרעם למכור · אבל זאת היתה נדבה ושקל מבה שני הכרעות בטוב עין כמו שנוויה בכריתות · ועיין רש"י : (לב) (לא ייסך אמר ר' מריגם כן גזרתו סוף מנחי עי"ן והכינו מבנין שלא נזכר שם פועלו וזמנו עתיד והומרה הוי"ו ביו"ד ושורק בחירק) · ויש עוד למהדקדקים רוח אחרית בזה : (ב) (ועל דרך הפשט וכו') אומר אני על דברי הרב ועל דברי מקור חיים לא ניחא למריהו לומר הכי · כי גמ' פרוכה היא בפרק בן סורר כי כלב בן יפונה הוא כלב בן חצרון ויש לו בני במות · וגם נקרא בשם מרד כמבואר בפ' כהן גדול י"ט · ולא נעלם מחכמינו פסוקים בדברי הימים אשר כונת הרב בנויים עליהן · כי כמה נדרשים יפה במדרשים · ואנחנו בני אל חי אשר במנו לגמרא ומדרשים פינו לא נאמין בדרכי ההקירה כלל המכחיש דבריהם · ואם גם עתה לא ראינו מוליד בן שמונה שנה · אבל בימים הראשונים הולידו וגם עשו פרי בנים האלה וכל דבריהם כנתלי אש : (יב) (כל נאמר עם וידבר) וכן פירש הרב לעיל בפרשת וארא · וכבר כתבתי דעתי בס : (טו) (ונא מלא ימצא) כי הכוון העשה לנקבה · לכן כתב שחסר מלת כל או חסר סמוך : (יז) (ואמר וינפש כי ששת וכו') · שאין כח בכנתינו להבין רק בלשון בני אדם · לכן נאמר וינפש · כי גם אם נאמר בבניתי לא עשה הוא נגד הכנתינו · כי כמו שנפשים ברצונו כן עומדים תמיד ברצונו עד היום · לכן נקרא עושה שמים בלשון בינוני · כיון שעומדים תמיד ברצונו לפניו ולאהבינו · על כן אל התמה על מלת וינפש שדברה תורה בלשון בני אדם · ולדעתי נאמרה הרבה פעמים בתורה תיבת גשמיות בכונה · כי בתיבות דקות יוכל הטועה לטעות בכן יותר : (יא) (אסיר לומר אליסך) · דעת הרב שאסור לומר כן אם איננו מקובר עם פנים · כיון שלא מצינו ברש אלה בלשון תפלה שאינו מקושר עם פנים · ומדברי הרב למדו המדקדקים לדבר עתק על מסדרי תפלותינו · שנכתב בסדר סליחות באי לחלותך בנפש מרה · ואחשוב אני כי הכלל הזה לא נתן עסיני · כי מצינו אחלי יכונו דרכי ולא נקבר עם פני · ועוד דלמא איפכא אין תיבת פני נקשר רק עם זיחל · שלא מצינו ויעתר פני ה' ויהפלל פני ה' וינש פני ה' ויסגע פני ה' · ויחנן פני ה' · אבל תיבת חלה לבדו נוכל לדבר אף בלא מלת פני · ולדקי דברי רבותינו מסדרי תפלותינו · כי הם ידעו דקדוק הלשון · ואם בעבור הסמיכות על אות השימוש יהיה לגרה התלת באי לחלותך ירבו הזרות בתנ"ך לאלף ולרבבה : (כב) (אל יחר אף אדוני) · לעיל כתב הרב · מדלא נכתב כי רע הוא כוונת אהרן רק על הערב רב דהיינו המעוררין ברע והמה דמו לכוונה שוא אשר לא היה כן מחשבת בני עמינו · וזה שכתב הרב שהכה ויאמרו לי ויאמר להם הכל קאי על אותן החוטאים ולא על רוב ישראל · ועיין לעיל בדברי הרב ותמצא מסורת באריכות : (כט) (מלא דקדוקו זר) · כי מצינו ומלאו את המים בימים ועיין פ' נח : (לד) (וביום תחלת כל הבנה) · כן המפרשים הפרו בעמק בענין רע וטוב היורד ובחקירתם עד לשמים יגיעו · ואנחנו נעבוד את ה' עד בואנו שמה · וכי ישגבנו המחקר לא נדרשנו ובמסלות המלך נעבר : (כג) (ופני לא יראו) · כי יראה הוא מבנין נפעל · וקאי הנפעל על תיבת פני · אבל ולא יראו פני · הנפעל על הזכרים · ואף שאינו נפעל ממש אולם ממש הוראתו במקום תואר : (ו) (נושא עון וגו') · הרב המאריך קצת לסגיא ראיה שנושא עון הוא לשון מחילה · ואף במצאנו לגנאי כמו ונשא עונם · כי מצינו ג"כ באה לשון סביבה ומבגל ולשון הוא איש אל רעהו · וכן תיבת נשיא · ברוב מכיא ראיה בהלשון מדוקדק לפי הטעם ולא לפי המלה :

פרשת ויקהל

(א) **ופירש** אלה הדבורים) · כי דבר ס פועל ענינים וגם דבורים · וזה דמפרש הרב באל תחשוב המשך הפסוק אלה הדברים אשר צוה · דהיינו שבת ימים · דאם כן לא שייך תיבת אותם · אבל פירוש הדברים על ענייני המשכן וכליו

וכליו · וטעמו אלה עניינים אשר צוה ה' שתעשו במקדש לא התרתי לך אלא ששת ימים ולא ביום השבת : (ה) (קחו מאתכם) · לאו דוקא תרומתו הנו · אלא דמשמע שתי תרומות יחדו ליקח מאחד וליתנו לאחר והוא בלשון קצרה · וכן מוכח בדברי הרב בפס"ק ויקחו לי תרומה : (ח) (ולא תוקד זית) · כבר כתבתי בדברי הרב פרשת תרומה ושמן למאור עם פתח הדעת · כיון שהיא דבר ידוע להאיר בלילה · וכן כאן כתב הרב כיון דידוע היה ע"כ למאור כמנהג : (יד) (והזכיר שמן המאור) דעתו כיון דהצווי היה לעשות לכל מלאכת המשכן דבר אומנות לא נאמר פה לחם הפנים ושמן למאור רק מפני הכלים הנעשים בעבור לחם הפנים להניח על השולחן וכן השמן להאיר בתוך המנורה · וכן הבינו גם המפרשים בדברי הרב · אולם לדעתי כדבריו כפשוטן · כי גם לחם הפנים ושמן היו צריכין אומן לתקנם · וכן נאמר את שמן המשחה ואת קטורת הסמים · כי גם הם צריכים תיקון ואומנות : (כב) (כל נדיב לב) והפסוק הזכיר האנשים כי הם העיקר וגם נדבת הנשים נקרא על שם האנשים · וכל מה שאשה עושה לבעלה : שם (וכומז בזרוע) לא כן דעת רבותינו ז"ל : (ב) (ה"א לקרנה נוסף) כי כן משפט המקור להוסיף לפעמים ה"א האמנתי"ו · והכה גדול טעה הה"א לעמדה כי אפשר לבניו הגירסא בלא מפיק ועיין יחזקאל י"ז : (ה) (ומ"ם מדי עתר) פי' יותר מדאי · וכן מכל מלמדי : (ז) (וטעם והוסר סופירה) פירש כיון שהמלאכה נאמר בלשון נקבה שייך לומר סופירה · ודברי מטוע להוקים משמש : (ח) (מספר אחד כמשכון מסוכה) כבר דברו בו המדקדקים מה שיש בו די · אולם מקור חיים לא דרך בעקבות המדקדקים : (לג) (לבנות מבנין הקל) והוא פעל הנגזר משם בריח · ודעת הרב שתורתו כמו בנין הכבד הנוסף · וכן מצאתי כמה פעמים בדברי הרב שאמר שהם מבנין הכבד ודעתו על הנוסף · כי סמך עצמו על המבין · ועיין פ' נשא בד"ה הזירו :

פרשת פקודי

(כא) **טעם** פקודי הכלים כי לא תאמר משכן העדות קאי על הארון אשר בו לוחות העדות רק תורתו סובל על כל המשכן · ולזה נקרא משכן עדות · משום שעומדים בו לוחות העדות כתובים באצבע אלהים · ועיקר תכלית המשכן היה לכך · וזה כונת הלשון · וכל העבודות סובבים על קוטב האמצעי לשמור ככל הכתוב בלוחות העדות · לכן נקרא משכן העדות · רק היא דרך קצרה · והוי למכתב משכן לוחות העדות וזה שכתב הרב והנה אחז דרך קצרה · ותירץ הרב וזה האמת · בעבור מכתב אלהים כי הפסוק אותו האמת בכלים מה שהכלים והלוחות הכל בשבילו : (לג) (ויביאו את המשכן) כבר הביא הרב ראיות בפסוק את עמודיו עומד מצינו זכר ונקבה בדבר אחר · כאי רוח גדולה וחזק :

א (ה) שמות · ויהי · והואה ג׳ · כל נפש · ויהי ידיו · מאת ככר : (י) (הוא · אנון ה׳ · בשגם בבראשית אנון פתי׳) (אמר שד״ל בבראשית ו׳ ג׳) : (יב) (מגראי דלית ליה קרא ב׳ · ויהי השק · ודין) : (טז) (ג׳ כד י״א · בילדכן · בנסותי · בנגפו · בשלא · בשבתנו באכלנו · בפקד · בפקד · ברעה · ברדת · ובבוא) : (יז) עשו · (עבדא ב׳ כן עשו בנות ודין) : (יח) לְהֵין (ה׳ בא׳) : (יט) מצַרְיָתָא (נוסחא אחרינא רפי) · (יהודיתא נוסחא אחרינא רפי) : (כא) להין (ס׳ בא׳) :

ב (א) מדבית (נ״א מבית ואי׳ דוק׳) : (יח) אותיתון (נ״א אותיתון) : (יט) מיד רעיא (נ״א מידא דרעיא) : (כב) קַבֵּלְתְּהוֹן (נ״א קַבֵּלְתְּהוֹן) : (כה) שַׁעְבוּדָא (נוסחא אחרינא שִׁעְבוּדָא · לְמִפְרְקְהוֹן (חסף) (אמר שד״ל נראה שהכונה שהגיה בק״ח) :

ג (א) המדבר · למדברא ב׳ · והעמלקי והכנעני · ודין) : (ה) שְׁרֵי (נוסחא אחרינא שָׁרֵי) אַתְרָא (נ״א אָתִיר) : (ו) בְּקֵצִית (לגה׳ בגיד) (אמר שד״ל בחומש הזה כתוב בפנים בגית וכתוב ע״ג בלות׳ קמס לס׳ כלו׳ לסוראי ובגליון לנהרדאי בגיד · ובספרינו וגם במתורגמן הוא בתי״ו ובוקסטורף מפר׳ מש׳ עא והוא שבוש גדול · כי לא נמצא שרש זה בלשון ארמית · ובעל המתורגמן טעה לומר שהתי״ו ת׳ דל״ת והענין לגדא · כמו אל תגשו אל אשה ת׳ לגיד אתתא · ובאו״ג קי״ם חשבתי כי כל לגית אינו אלא טעות וצ״ל בדל״ת ואם הייתי יודע שהיא מחלוק׳ סו׳ ונהרדאי לא הייתי אומר כך · ועדיין הדבר צ״ע) : (ז) (ידעתי גלי קדמי ג׳ · כי דבר ידבר · את יגרו · ודין) : (ט) (ראיתי גלי קדמי ה׳ · אשר לבן · עני עמי · העם הזה · ודומי׳ ודין) : (יג) מה · (מַן ב׳ · מה שמך ודין) : (יט) יתן · (ישבוק ב׳ · ועבר ס׳ · ודין) : (כא) ריקן (נוסחא אחרינא ריקָן) : (כב) (מגרים· קרא ותרגום ג׳ דמטעין נהון · ומלאו דערוב · ויגלגו · ודין) :

ד (ב) מאן דין דבידך (נ״א הי בידך דוק׳) : (טז) אלהים · (רב ב׳ · נתתיך ודין) : (כא) חָזֵי (נ״א חָזֵי) · וַאנא (נ״א וְאנא) (אמר שד״ל ל׳ ארמי שבדניאל ועזרא ובפס׳ א׳ בתורה ובירמיה יש בו חטף פתח חטף סגל וחטף קמץ · והשוא הראוי לבא לפניהם משתנה לתנועת החטף כגון וַאֲנָא · אבל הסוריים אין להם חטפין · אך הם מניחים אהח״ע בלא ניקוד כמו חזֵא · או מחליפים השוא .או החטף בתנועה ואומרים אֲלהא · אֲנא ת׳ אֲנָא · והנה ניקוד התרגום הוא נוהג על הרוב כדרך הת׳ שבתנ״ך אך לפעמים הוא נוהג מנהג הסוריים · כגון אֱינש · דְּעָבַד (כ״ה בסביוניטא וזולתו מן הספרים העתיקים · והאחרונים חשבו לתקן ע״פ מה שמצאו בדניאל ועזרא ונקדו אֱנָשׁ דַּעֲבַד) וכן וַאֲנָא הוא ע״ד הניקוד הנמצא בדניאל ועזרא וַאֲנָא · וְאֶנָא הוא נוטה לדרכי הסוריים · אף על פי שאיננו כמנהגם ממש · ובזה יובן הנוסח הזר המובא למעלה (בבראשית ל״ד ד׳) לִיחָמוֹר · כי אותם שלא היו רוצים להכניס בל׳ תרגום את החטפים · יען אינם נוהגים בכתיבת הארמיים · לא היו כותבים חֲמוֹר אלא חְמוֹר ובבוא לפניו למ״ד היו מנקדים אותה בחירי״ק כמשפט לפני שוא (אע״פ שגם חירק זה איננו נוהג בכתיבת הסוריים) והיו אומרים לִחְמוֹר · וכשהיו כותבים בלי נקודות היו מוסיפים יו״ד · כגון אִיחָזֵי (בראשית ל״ב כ׳ בסביוניטא) והדברים ארוכים ודי לי עתה ברמזי פרקים) : (כה) (הקרבה לקדמוהי ת׳ ג׳ · להקריב · להקריב ודין) :

ה (ח) תִּמְנְעוּן (נ״א תימנעון) : (ט) (תי״ו דמי׳ יו״ד י״ז וכל תי״ו דגבי נפש כותי׳) :

ו (ג) אודעית (נ״א אודעית) : (ט) (נ״א אלהין מעיק רוח) : (יד) בוכריה · א״ד בוכרא : (יח) קְהָת (נ״ד כול׳ חטף קמץ קֳהָת) :

ז (א) חָזֵי (נ״א חָזֵי) : (יב) לתנינא (א״ד לתנינין) : (יד) (כל כבד תקיף ת׳ · בר מן הדין אסיקר ת׳) : (יט) (וגמה ואֲרִים ת׳) כְּנִישַׁת (א״ד כְּנָשׁוּת) : (כ) (וירם וים וְאָרִים ת׳) : (כא) (נ״א דוקא רס כלהו למשתי) : כג) ואתפְּנִי (נ״א ואתפנַי) : (כח) (חס״ק נ״א וּבְאַצְוָתָךְ) :

ח (ד) (וְיִסַּר ויעדי · וסרי וְיִעְדּוֹן · ויסר ואעדי) : (ה) לְאִימְתַי (נ״א לְאֵימָתַי) (ה ו ז׳) יִשְׁתָּאֲרוּן (דאיק) : (ח) דְּשַׁוֵּי (נ״א דְּשַׁוֵּי) : (יג) קִלְמָתָא (נ״א קילמתא ואי׳ דוק׳) : (טז) (סי׳ ונגמה ואתעתד · והתילב ואתעתד · והתילבו ואתעתדון · והתילבו באהל ואתעתדו) : (יז) אֵשְׁלֵת (נ״א מגרה) : (כ) תַּקִּיף (נ״א תַּקִּיף)

ט (ג) בְּגַמְלֵי (רפה) (כבד · סגי ב׳ · וגם ערב רב · ודין) : (ו) (כל ת׳ אורי׳ ביומא דבתרוהי · לית ביה מיומא דבתריה) : (כ) (את : מ׳ ה׳ · את למה · את עינו · את דמם · את אביה · ודין) כל דגבי אדם

ובהמה כנס ושארא כנים) : (כח) וסני (נ"א סגי) : (כט) יְדֵי (נ"א יָדַי) : (לד) לְמִיחֲטֵי (נ"א לְמֶחְטֵי) :

י (ג' ו ז') אִמְּתִי (נ"א אֵימְתַי) : (ו) ואתפני (נ"א ואתפְּנֵי) : (ז) וְיִפְלְחוּן (נ"א ויפּילחון) :
(ח) אִיזִילוּ (נ"א אֵיזִילוּ) :

יב (לז) מִרַעְמְסֵס (מרעמסס מרמון מחרדה מעייס מֵי קרא מִי א') :

טו (ג) שמו · קרא והרגום ב' · ה' שמו · קרא שמו (אמר שד"ל וכן בסביוניטא שְׁמֵיהּ בת' כמו בעב' והוא ע"ד בגלס אלהים שהוא קרא ות' ע' או"ג ל') :

כא (לו) יְשַׁלֵּם (קרא ותרגום) :

כב ת' יבא · ייעול ג' · אם בגפו · על נפש מת · יבא לדבר שניהם : (טז) בתולתא (דאיק) : (כ) (וגר · וְלגיורא ב' · תלחץ ודין) : (כג) והיו · ויהוויין ו' · והיו נשיכם · עשה לך · ובני אהרן · להם לשבת · מְגוּאַל · לאחד מבני שבטי : (כז) תְקִיל (דאיק) : (ל) קדש · קדישין ג' · ואנשי קדש · והיו קדש· מרכבת :

כג (ד) תפגע (קרא ותרגום) : (כט) לא איתריכינון (סי' כתיב ביה) סי' תפמא · תוליד · תגרע · תוסיף · תגור · תסור · בקרא הלין מימעא · ומית' ברובא :

כד (טז) וחפא (נ"א ויחפא) :

כה (כה) גְּדַנְפָּא · לְגְדַנְפֵיהּ (חשף) (לה) (ממגה · דמגה ו' · הדין פסוק ג' בו והב' ג' בו) :

כו (א) כרובים · צורת כרובין ד' · פרוכת · כל חכם לב · ויעש את הפרכת ודין) : (ד) (אכלא דתכלא ת' ג"פרשא·פרוכתא ודין) : (יא) נחשת · דנחש · נחש ד' קרסי · ודומיהם·כל מרים· ונחשת התנופה (אמר שד"ל הכוונה כי בד' מקומות מת' נְחָשׁ או דְנָחָשׁ · ובאחר מקראות מת' נחשא · ומל' ודומיהם רומזות על קרסי נחשת דויקהל (ל"ו י"ח) ויותר היה ראוי לומר וחברו) : (יז) סי' משלבות חד לקביל חד · מקבילות חדא לקביל חדא · וחברת ויתחבר חדא עם חדא : (כו) עֲבָרֵי (כ"ל עברין ת' · בר מן דין) : (כז) בריחיה כלהון עברין בר מן חד ועשית בריחים עצי עברי ת' :

כח (ג) הוכמה קרא ותרגום ה' מלאתיו· ואמלא· וימלא אותו · וכל השפים · ויהושע בן נון : (ד) (ואבנט · והמייכין ג' · והגרת ויקרא דויקרא · ודין) (אמר שד"ל הכוונה כי מלת אבנט או ואבנט מת' בל"ר בג' מקומות · ובמקום ויקרא צ"ל וַיְקָרֵב והוא בספר ויקרא ח' י"ג) : (יז) בַּרְקָן (נ"א וברקן) : (יח) (קדמאה אזמרגדין · תני' אזמרגדין) (אמר שד"ל וכ"ה בסביוניטא · כאן בזי"ן ובויקהל בדל"ת) : (ל) לפני · לקדם ג' · בבאו לפני ה' · בבאו אל הקדש · והקרבת : (לו) קדש קרא ותרגום ד' · ועשית ציץ · ויעש את ציץ · הלוים · וכל דגבי קדשים כו' (אמר שד"ל כל דגבי קדשים ענינו כ"מ שכתוב קדש קדשים מל' קדש נאמרת בהוייתה גם בת' · ותוספת כו' אולי הוא לכלול גם קדש הקדשים · אבל הלוים אינו אלא טעות סופר · וצ"ל הלולים והכוונה על פסוק קדש הלולים : (מב) (לגלות לכסות · עיריא) : (מג) (ומתו · ולא ימותון ג' · וכלה אהרן ולא יבאו לראות ודין) :

כט (ד) תקריב · תקרב ב' · ואת אהרן ואת בניו ודומיהם (אמר שד"ל הכוונה על ואת בניו תקריב האמור עד ב' פעמים למטה פסוק ח' · מ' י"ד) :

ל (א) (מדבחא לאקטרא · אהרן לאסקא) (אמר שד"ל אהרן לאסקא הוא רמז לפסוק זכרון לבני ישראל במדבר י"ז ה') קטורת בוסמין י"ד והקטיר · ובהעלות · קטרת זרה · והקטרת אשר · ועשית מזבח · ויקחו בני אהרן · ולקח מלא המחתה · ותנו בהן אש · ויקחו · זכרון לבני ישראל · ושים קטרת · ושימו עליהן :
(ט) ונסכין (נ"א ונסוך דוקא) :

לא (ג) (אותו · עמיה ג' · ואמלא · נדבה · וימלא) :

לב (יד) (על · מן ב' · למה יאמרו · ודין) : (כט) ידכם ידיכון ג' · מלאו ידכם · ימלא את ידכם · ומלאת יד אהרן : (לה) עשיה דמי' שמבולא ב' · אשר עשו בחרן · אשר עשה אהרן :

לג (ח) (אחורי · ב' · אחרי המשכן · אחרי דקך ודין) :

לד (י) (נגד · קדם · ד' · נגד אחינו · נגד אחי · נגד כל ישראל ודין) (כ) תִּפְרוֹק (כל את' וס"פ כו' אמר שד"ל אולי צ"ל כל אתנח וס"פ רו ר"ל תפרוק כי ג' תפרוק שבפ' זה · שאינם באתנח וס"פ הם בסביוניטא בחולם · אבל י"ג י"ג וכל בכור אדם בבניך תפדה · בשורק · גם במדבר י"ח ט"ו אך פדה תפדה תפרוק · שמאה הפדה בסו"פ תפרוק · וכן שמות י"ג ט"ו אפדה איפרוק) : (כו) תבשל · תיבלין · ג' · ראשית בכורי · וחברו · לא תאכלו כל : (כט) ידע · ידע ה' · והאדם ידע · בגוה לוט · ב' בבנין · ומשה לא ידע · ולא ידע איש (אמר שד"ל הכוונה כי בה' מקומות אלו היוד בחיר"ק ע"ד

ע"ד ל' סורי · עיין או"ג ל"ה · ובקלת מקראות אחרים מצאתיה שוא (בראשית לא' טו' · ויקרא ה' י"ז י"ח) ע"ד הנקוד בדניאל ועזרא · ובקצת מקומות בקמץ ע"ד הבינוני (בראשית ל"א ל"ב · ל"ט ו' י"ח · ושד נב' מקומות מצאתי בסביוניטא בחירי"ק (ויקרא ה' ג' וד') אבל אין גם ב' יודי"ן · וג' שהחירי"ק אינו אלא ס"ס שהרי גם בסביונ' נמסר על והאדם ידע ה') :

לה (ב) יֵעָשֶׂה · תתעביד · ג'· ששת ימים דכי תשא · והבאתי את המנחה · וכל אשר יפל (אמר אל"נ לא אדע למה נכתב זה כאן והיה מקומו למעלה ל"א ט"ו) : (כ) (סי' מן ויצאו עד ויעשו כל חכם לב · כל הביאו איתיאו ת' · במ"א ולית מיתן ליה עוד) וכל אותו אותם אותה · עמיה עמהון עמהן ו' ואמלא וימלא · נדבה רוחו · נדב לבן אתה · לבם אותם · מלא אותם :

לז (יד) (היו · הואה · ג' · לעמת קרנותיו ודומיהן) : (טז) (סי' קדמאה דיתנסך והדין דמנסכין) :

(כט) מן ביום החודש פָּתַח · בתרע ג' דמשתכנין בהון · ואת מזבח העולה שם · תשבו יומם ולילה · **מ** והמה בוכים :

חזק

תקונים לנתינה לגר בס׳ שמות

דף	שורה	תחת	קרא
ט	2	(וכפי	וכפי
כב	2	אתמלי	אף אתמלי
לט	2	ואחות	ואחית
—	4	למילת	למלת
—	14	נרו	נור
מא	5	שתו	שתו
מב	1	יתרות המלות	עין הרעא
מה	5	לדעתו	ולדעתו
נ	3	בל"ר נס	בל"ר אבל נס
נה	6	היו	היה
עז	6	וכ"כ	וכ"ה
פב	10	ידו	ידי
צג	4	ויוסי	יוסי
—	5	והמופלא	המופלא
קיא	16	טי וכא	טיובא
קיב	3	(כא)	(כב)
קיד	6	פ"ו מייה	פרק יו"ד מ"ה
קיז	1	ג׳ ד׳	ג׳ ע"ב
—	2	במא	במה
קיח	11	טעה	פעא
קסט	3	אולי	המאמר הזה שייך בויקרא י"ט י"ב
קנא	8	Toraz	Topaz
קע	1	שבת	שבת, וע׳ במס׳ יומא פ"ה ע"ב
קעז	7	שרשו	שרשי
קעד	1	ודרשת רז"ל	ודרשת רז"ל שמות רבה פמ"א
קעה	1	התלמוד	ת"י איוב ל"ד כ"א
קעט	1	(ח)	(ז)
קפה	5	תורא	תור
קפז	1	בש"ס	בש"ס זבחים פ"ז ע"א
קצו	2	ב׳ נוואה	בנוואה
קצט	5	פה	ופה

כללים בדברי רשי זכרונו לברכה · שמורה בכל טוב וערוכה · לקוחים מדברי המפרשים · זה אומר ככה · וזה אומר ככה :

א כל מקום שפירש רש"י כתרגומו · הנה הוא סותר את העברי · פירוש שאין הפשט כמו העברי

ב ואונקלוס תרגם · או אינו סותר התרגום אלא מפרש דעתו של אונקלוס :

ג כמתרגם · בכל מקום שהוא · או סותר התרגום שהוא פשוט :

ד ותרגומו · או מביא רש"י ראיה לפירושו שכן הוא :

ה וכשהוא כותב כתרגום · כגון דהילו או כיוצא בו ואינו אומר כתרגומו או תרגום · או אינו קשה על העברי אלא רוצה ליישב ולפרש לשון התרגום כגון בחלתים הוא מפרש שהוא לשון הולאה :

ו וכשהוא אומר ואונקלוס תרגם בפנים אחרים או לשון המקרא נופל על לשון התרגום אך שמאריך בלשון :

ז וכשהוא כותב העברי וגם התרגום כגון כבד תרגום יקיר ולא אתיקר או הוא מפרש הפעולה בלא הפשט אחר העברי לומר שהוא צווי אלא גם דבר כתו כי כבד ממך הדבר · וגם כשמשנה לשון תרגום מן העברי לפי לשון התרגום

יא לומר כגון ופריצו בארץ וניפוש כארעא פריצו עבר והתרגום מכשכו לכבא · או נקנה שכרך · תרגום פרש אבך שלא נאמר שכנו"ן במות :

אלה שמות הטעמים

פַּשְׁטָא֙ מֻנַּ֣ח זַרְקָא֮ מֻנַּ֣ח סֶגּוֹל֒ מֻנַּ֣ח ׀ מֻנַּ֣ח רְבִ֗יעִ֗י מַהְפַּ֤ךְ

פַּשְׁטָא֙ זָקֵף־קָטֹ֔ן זָקֵף־גָּד֕וֹל מֵרְכָ֥א טִפְּחָ֖א מֻנַּ֣ח אֶתְנַחְתָּ֑א

פָּזֵ֡ר תְּלִישָא־קְטַנָּה֩ תְּלִישָא־גְדוֹלָה֠ קַדְמָ֨א וְאַזְלָ֨א אַזְלָא־

גֵּ֜רֵשׁ גֵּרְשַׁ֞יִם דַּרְגָּ֧א תְּבִ֛יר יְ֚תִיב פְּסִ֣יק ׀ סוֹף־פָּסֽוּק

שַׁלְשֶׁ֓לֶת קַרְנֵי־פָרָ֟ה מֵרְכָא־כְפוּלָ֦ה יֵרַח־בֶּן־יוֹמ֪וֹ :

תפלת שחרית של שבת

כשנכנס לבית הכנסת יאמר זה

מַה טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל: וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ: יְיָ אָהַבְתִּי מְעוֹן בֵּיתֶךָ וּמְקוֹם מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ: וַאֲנִי אֶשְׁתַּחֲוֶה וְאֶכְרָעָה אֶבְרְכָה לִפְנֵי יְיָ עֹשִׂי: וַאֲנִי תְפִלָּתִי לְךָ יְיָ עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ:

אֲדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מָלַךְ · בְּטֶרֶם כָּל יְצִיר נִבְרָא: לְעֵת נַעֲשָׂה בְחֶפְצוֹ כֹּל · אֲזַי מֶלֶךְ שְׁמוֹ נִקְרָא: וְאַחֲרֵי כִּכְלוֹת הַכֹּל · לְבַדּוֹ יִמְלוֹךְ נוֹרָא: וְהוּא הָיָה וְהוּא הֹוֶה · וְהוּא יִהְיֶה בְּתִפְאָרָה: וְהוּא אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי · לְהַמְשִׁיל לוֹ לְהַחְבִּירָה: בְּלִי רֵאשִׁית בְּלִי תַכְלִית · וְלוֹ הָעֹז וְהַמִּשְׂרָה: וְהוּא אֵלִי וְחַי גֹּאֲלִי · וְצוּר חֶבְלִי בְּעֵת צָרָה: וְהוּא נִסִּי וּמָנוֹס לִי · מְנָת כּוֹסִי בְּיוֹם אֶקְרָא: בְּיָדוֹ אַפְקִיד רוּחִי · בְּעֵת אִישַׁן וְאָעִירָה: וְעִם רוּחִי גְּוִיָּתִי · יְיָ לִי וְלֹא אִירָא:

יִגְדַּל אֱלֹהִים חַי וְיִשְׁתַּבַּח · נִמְצָא וְאֵין עֵת אֶל מְצִיאוּתוֹ: אֶחָד וְאֵין יָחִיד כְּיִחוּדוֹ · נֶעְלָם וְגַם אֵין סוֹף לְאַחְדּוּתוֹ: אֵין לוֹ דְמוּת הַגּוּף וְאֵינוֹ גוּף · לֹא נַעֲרוֹךְ אֵלָיו קְדֻשָּׁתוֹ: קַדְמוֹן לְכָל דָּבָר אֲשֶׁר נִבְרָא · רִאשׁוֹן וְאֵין רֵאשִׁית לְרֵאשִׁיתוֹ: הִנּוֹ אֲדוֹן עוֹלָם לְכָל נוֹצָר · יוֹרֶה גְדֻלָּתוֹ וּמַלְכוּתוֹ: שֶׁפַע נְבוּאָתוֹ נְתָנוֹ · אֶל אַנְשֵׁי סְגֻלָּתוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ: לֹא קָם בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה עוֹד · נָבִיא וּמַבִּיט אֶת תְּמוּנָתוֹ: תּוֹרַת אֱמֶת נָתַן לְעַמּוֹ אֵל · עַל יַד נְבִיאוֹ נֶאֱמַן בֵּיתוֹ: לֹא יַחֲלִיף הָאֵל וְלֹא יָמִיר דָּתוֹ · לְעוֹלָמִים לְזוּלָתוֹ: צוֹפֶה וְיוֹדֵעַ סְתָרֵינוּ · מַבִּיט לְסוֹף דָּבָר בְּקַדְמָתוֹ: גּוֹמֵל לְאִישׁ חֶסֶד כְּמִפְעָלוֹ · נוֹתֵן לְרָשָׁע רָע כְּרִשְׁעָתוֹ: יִשְׁלַח לְקֵץ הַיָּמִין מְשִׁיחֵנוּ · לִפְדּוֹת מְחַכֵּי קֵץ יְשׁוּעָתוֹ: מֵתִים יְחַיֶּה אֵל בְּרֹב חַסְדּוֹ · בָּרוּךְ עֲדֵי עַד שֵׁם תְּהִלָּתוֹ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדָיִם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּחָכְמָה וּבָרָא בוֹ נְקָבִים נְקָבִים חֲלוּלִים חֲלוּלִים גָּלוּי וְיָדוּעַ לִפְנֵי כִסֵּא כְבוֹדֶךָ שֶׁאִם יִפָּתֵחַ אֶחָד מֵהֶם אוֹ יִסָּתֵם אֶחָד מֵהֶם אִי אֶפְשַׁר לְהִתְקַיֵּם וְלַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ (אֲפִילוּ שָׁעָה אֶחָת): בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ רוֹפֵא כָל בָּשָׂר וּמַפְלִיא לַעֲשׂוֹת:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לַעֲסוֹק בְּדִבְרֵי תוֹרָה:

וְהַעֲרֶב נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת דִּבְרֵי תוֹרָתְךָ בְּפִינוּ וּבְפִי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְצֶאֱצָאֵינוּ וְצֶאֱצָאֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלָּנוּ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ וְלוֹמְדֵי תוֹרָתֶךָ לִשְׁמָהּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְלַמֵּד תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְבָרְכוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר לָהֶם: יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: וְשָׂמוּ אֶת־שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם:

אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם שִׁעוּר הַפֵּאָה וְהַבִּכּוּרִים וְהָרֵאָיוֹן וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְתַלְמוּד תּוֹרָה: אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאָדָם אוֹכֵל פֵּרוֹתֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לָעוֹלָם הַבָּא וְאֵלּוּ הֵן כִּבּוּד אָב וָאֵם וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְהַשְׁכָּמַת בֵּית הַמִּדְרָשׁ שַׁחֲרִית וְעַרְבִית וְהַכְנָסַת אוֹרְחִים וּבִקּוּר חוֹלִים וְהַכְנָסַת כַּלָּה וּלְוָיַת הַמֵּת וְעִיּוּן תְּפִלָּה וַהֲבָאַת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ וְתַלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם:

אֱלֹהַי · נְשָׁמָה שֶׁנָּתַתָּ בִּי טְהוֹרָה הִיא אַתָּה בְרָאתָהּ אַתָּה יְצַרְתָּהּ אַתָּה נְפַחְתָּהּ בִּי וְאַתָּה מְשַׁמְּרָהּ בְּקִרְבִּי וְאַתָּה עָתִיד לִטְּלָהּ מִמֶּנִּי וּלְהַחֲזִירָהּ בִּי לֶעָתִיד לָבֹא כָּל זְמַן שֶׁהַנְּשָׁמָה בְקִרְבִּי מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי רִבּוֹן כָּל הַמַּעֲשִׂים אֲדוֹן כָּל הַנְּשָׁמוֹת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר נְשָׁמוֹת לִפְגָרִים מֵתִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר נָתַן לַשֶּׂכְוִי בִינָה לְהַבְחִין בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי גּוֹי:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה שֶׁלֹּא עָשַׂנִי עָבֶד:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה שֶׁלֹּא עָשַׂנִי אִשָּׁה:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה פּוֹקֵחַ עִוְרִים:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה מַלְבִּישׁ עֲרֻמִּים:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה מַתִּיר אֲסוּרִים:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה זוֹקֵף כְּפוּפִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה רוֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה שֶׁעָשָׂה לִי כָּל צָרְכִּי:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה הַמֵּכִין מִצְעֲדֵי גָבֶר:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה אוֹזֵר יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָה:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה עוֹטֵר יִשְׂרָאֵל בְּתִפְאָרָה:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״ה הַנּוֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּעֲבִיר שֵׁנָה מֵעֵינָי וּתְנוּמָה מֵעַפְעַפָּי:

וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּרְגִּילֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבְּקֵנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְאַל תְּבִיאֵנוּ לֹא לִידֵי חֵטְא וְלֹא לִידֵי עֲבֵרָה וְעָוֹן וְלֹא לִידֵי נִסָּיוֹן וְלֹא לִידֵי בִזָּיוֹן וְאַל תַּשְׁלֶט בָּנוּ יֵצֶר הָרָע וְהַרְחִיקֵנוּ מֵאָדָם רָע וּמֵחָבֵר רָע וְדַבְּקֵנוּ בְּיֵצֶר הַטּוֹב וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים וְכוֹף אֶת יִצְרֵנוּ לְהִשְׁתַּעְבֶּד לָךְ וּתְנֵנוּ הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל רוֹאֵינוּ וְתִגְמְלֵנוּ חֲסָדִים טוֹבִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתַּצִּילֵנִי הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם מֵעַזֵּי פָנִים וּמֵעַזּוּת פָּנִים׃ מֵאָדָם רָע׃ וּמֵחָבֵר רָע׃ וּמִשָּׁכֵן רָע׃ וּמִפֶּגַע רָע׃ וּמִשָּׂטָן הַמַּשְׁחִית׃ מִדִּין קָשֶׁה וּמִבַּעַל דִּין קָשֶׁה׃ בֵּין שֶׁהוּא בֶן בְּרִית וּבֵין שֶׁאֵינוֹ בֶּן בְּרִית:

וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת־אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: וַיֹּאמֶר קַח־נָא אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק וְלֶךְ־לְךָ אֶל־אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ: וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים: בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַמָּקוֹם מֵרָחֹק: וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו שְׁבוּ־לָכֶם פֹּה עִם־הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד־כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם: וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־עֲצֵי הָעֹלָה וַיָּשֶׂם עַל־יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת־הָאֵשׁ וְאֶת־הַמַּאֲכֶלֶת וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו: וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי בְנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים וְאַיֵּה הַשֶּׂה לְעֹלָה: וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה־לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו: וַיָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים וַיִּבֶן שָׁם אַבְרָהָם אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים וַיַּעֲקֹד אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיָּשֶׂם אֹתוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לָעֵצִים: וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת־יָדוֹ וַיִּקַּח אֶת־הַמַּאֲכֶלֶת לִשְׁחֹט אֶת־בְּנוֹ: וַיִּקְרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יְהוָה מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם׀ אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: וַיֹּאמֶר אַל־תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל־הַנַּעַר וְאַל־תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה כִּי׀ עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־יְרֵא אֱלֹהִים אַתָּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ מִמֶּנִּי: וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־אַיִל אַחַר נֶאֱחַז בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו וַיֵּלֶךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת־הָאַיִל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַּחַת בְּנוֹ: וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא יְהוָה׀ יִרְאֶה אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהַר יְהוָה יֵרָאֶה: וַיִּקְרָא מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־אַבְרָהָם שֵׁנִית מִן־הַשָּׁמָיִם: וַיֹּאמֶר בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם־יְהוָה כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידֶךָ: כִּי־בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ וְהַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחוֹל אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת הַיָּם וְיִרַשׁ זַרְעֲךָ אֵת שַׁעַר אֹיְבָיו: וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקֹלִי: וַיָּשָׁב אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו וַיָּקֻמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל־בְּאֵר שָׁבַע וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע:

לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם יְרֵא שָׁמַיִם בְּסֵתֶר וּבְגָלוּי וּמוֹדֶה עַל הָאֱמֶת וְדוֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ וְיַשְׁכֵּם וְיֹאמַר:

רִבּוֹן כָּל הָעוֹלָמִים לֹא עַל צִדְקוֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים׃ מָה אֲנַחְנוּ מֶה חַיֵּינוּ מֶה חַסְדֵּנוּ מַה צִּדְקוֹתֵינוּ מַה יְשׁוּעָתֵנוּ מַה כֹּחֵנוּ מַה גְּבוּרָתֵנוּ מַה נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ הֲלֹא כָּל הַגִּבּוֹרִים כְּאַיִן לְפָנֶיךָ וְאַנְשֵׁי הַשֵּׁם כְּלֹא הָיוּ וַחֲכָמִים כִּבְלִי מַדָּע וּנְבוֹנִים כִּבְלִי הַשְׂכֵּל כִּי רוֹב מַעֲשֵׂיהֶם תֹּהוּ וִימֵי חַיֵּיהֶם הֶבֶל לְפָנֶיךָ׃ וּמוֹתַר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אָיִן כִּי הַכֹּל הָבֶל:

אֲבָל אֲנַחְנוּ עַמְּךָ בְּנֵי בְרִיתֶךָ · בְּנֵי אַבְרָהָם אֹהַבְךָ שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ לּוֹ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה · זֶרַע יִצְחָק יְחִידוֹ שֶׁנֶּעֱקַד עַל גַּב הַמִּזְבֵּחַ עֲדַת יַעֲקֹב בִּנְךָ בְּכוֹרֶךָ שֶׁמֵּאַהֲבָתְךָ שֶׁאָהַבְתָּ אוֹתוֹ וּמִשִּׂמְחָתְךָ שֶׁשָּׂמַחְתָּ בּוֹ קָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל וִישֻׁרוּן :

לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיָּבִים לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְשַׁבֵּחֲךָ וּלְפָאֶרְךָ וּלְבָרֵךְ וּלְקַדֵּשׁ וְלָתֵת שֶׁבַח וְהוֹדָיָה לִשְׁמֶךָ · אַשְׁרֵינוּ מַה טּוֹב חֶלְקֵנוּ וּמַה נָּעִים גּוֹרָלֵנוּ וּמַה יָּפָה יְרֻשָּׁתֵנוּ · אַשְׁרֵינוּ שֶׁאֲנַחְנוּ מַשְׁכִּימִים וּמַעֲרִיבִים עֶרֶב וָבֹקֶר וְאוֹמְרִים פַּעֲמַיִם בְּכָל יוֹם :

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ יְהוָֹה · אֶחָד :

בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד :

אַתָּה הוּא עַד שֶׁלֹּא נִבְרָא הָעוֹלָם אַתָּה הוּא מִשֶּׁנִּבְרָא הָעוֹלָם אַתָּה הוּא בָּעוֹלָם הַזֶּה וְאַתָּה הוּא לָעוֹלָם הַבָּא קַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ עַל מַקְדִּישֵׁי שְׁמֶךָ וְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בְּעוֹלָמֶךָ וּבִישׁוּעָתְךָ תָּרִים וְתַגְבִּיהַּ קַרְנֵנוּ : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בָּרַבִּים :

אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ וּבִשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם הָעֶלְיוֹנִים · אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין אֱלֹהִים · קַבֵּץ קֹוֶיךָ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ · יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל בָּאֵי עוֹלָם כִּי אַתָּה הוּא הָאֱלֹהִים לְבַדְּךָ לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ · אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וּמִי בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ בָּעֶלְיוֹנִים אוֹ בַתַּחְתּוֹנִים שֶׁיֹּאמַר לְךָ מַה תַּעֲשֶׂה · אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם עֲשֵׂה עִמָּנוּ חֶסֶד בַּעֲבוּר שִׁמְךָ הַגָּדוֹל שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ וְקַיֶּם לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מַה שֶּׁכָּתוּב בָּעֵת הַהִיא אָבִיא אֶתְכֶם וּבָעֵת קַבְּצִי אֶתְכֶם כִּי אֶתֵּן אֶתְכֶם לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה בְּכֹל עַמֵּי הָאָרֶץ בְּשׁוּבִי אֶת שְׁבוּתֵיכֶם לְעֵינֵיכֶם אָמַר יְיָ :

וַיְדַבֵּר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר : וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם : וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם : בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ־מַיִם וְלֹא יָמֻתוּ אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת לְהַקְטִיר אִשֶּׁה לַיהוָֹה : וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמֻתוּ וְהָיְתָה לָהֶם חָק־עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם :

וַיְדַבֵּר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר : צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ : וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָֹה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד : אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם : וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִת הַהִין : עֹלַת תָּמִיד הָעֲשֻׂיָה בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָֹה : וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיהוָֹה : וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָֹה :

וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְהוָֹה וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב :

אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קַיָּם · כַּאֲשֶׁר צִוִּיתָ אוֹתָם עַל יַד מֹשֶׁה נְבִיאֶךָ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ :

וַיֹּאמֶר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ סַמִּים נָטָף · וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה סַמִּים וּלְבֹנָה זַכָּה בַּד בְּבַד יִהְיֶה : וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ מְמֻלָּח טָהוֹר קֹדֶשׁ : וְשָׁחַקְתָּ מִמֶּנָּה הָדֵק וְנָתַתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם : וְנֶאֱמַר וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת סַמִּים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהֵיטִיבוֹ אֶת־הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה : וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן אֶת־הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם יַקְטִירֶנָּה קְטֹרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יְהוָֹה לְדֹרֹתֵיכֶם :

תָּנוּ רַבָּנָן פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת כֵּיצַד · שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וּשְׁמוֹנָה מָנִים הָיוּ בָהּ · שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וַחֲמִשָּׁה כְּמִנְיַן יְמוֹת הַחַמָּה · מָנֶה לְכָל יוֹם פְּרַס בְּשַׁחֲרִית וּפְרַס בֵּין הָעַרְבַּיִם · וּשְׁלֹשָׁה מָנִים יְתֵרִים שֶׁמֵּהֶם מַכְנִיס כֹּהֵן גָּדוֹל מְלֹא חָפְנָיו בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים · וּמַחֲזִירָם לְמַכְתֶּשֶׁת בְּעֶרֶב יוֹם

הכפורים

הַכִּפּוּרִים · וְשׁוֹחֲקָן יָפֶה יָפֶה כְּדֵי שֶׁתְּהֵא דַקָּה מִן הַדַּקָּה · וְאַחַד עָשָׂר סַמָּנִים הָיוּ בָהּ · וְאֵלּוּ הֵן הַצֳּרִי וְהַצִּפֹּרֶן הַחֶלְבְּנָה וְהַלְּבוֹנָה מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה · מוֹר וּקְצִיעָה שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה · הַקֹּשְׁטְ שְׁנֵים עָשָׂר וְקִלּוּפָה שְׁלֹשָׁה וְקִנָּמוֹן תִּשְׁעָה בֹּרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין · יֵין קַפְרִיסִין סְאִין תְּלָתָא וְקַבִּין תְּלָתָא וְאִם לֹא מָצָא יֵין קַפְרִיסִין מֵבִיא חֲמַר חִוַּרְיָן עַתִּיק מֶלַח סְדוֹמִית רֹבַע הַקָּב מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל שֶׁהוּא · רַבִּי נָתָן הַבַּבְלִי אוֹמֵר אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל שֶׁהוּא וְאִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ וְאִם חִסַּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה :

רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר הַצֳּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף בֹּרִית כַּרְשִׁינָה לָמָּה הִיא בָאָה כְּדֵי לְיַפּוֹת בָּהּ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה · יֵין קַפְרִיסִין לָמָּה הוּא בָא כְּדֵי לִשְׁרוֹת בּוֹ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עַזָּה וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בַּמִּקְדָּשׁ מִפְּנֵי הַכָּבוֹד :

תַּנְיָא רַבִּי נָתָן אוֹמֵר כְּשֶׁהוּא שׁוֹחֵק אוֹמֵר הָדֵק הֵיטֵב הֵיטֵב הָדֵק מִפְּנֵי שֶׁהַקּוֹל יָפֶה לַבְּשָׂמִים פִּטְּמָהּ לַחֲצָאִין כְּשֵׁרָה לִשְׁלִישׁ וְלִרְבִיעַ לֹא שָׁמַעְנוּ · אָמַר רַבִּי יְהוּדָה זֶה הַכְּלָל אִם כְּמִדָּתָהּ כְּשֵׁרָה לַחֲצָאִין וְאִם חִסַּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה :

תַּנְיָא בַּר קַפָּרָא אוֹמֵר אַחַת לְשִׁשִּׁים אוֹ לְשִׁבְעִים שָׁנָה הָיְתָה בָאָה שֶׁל שִׁירַיִם לַחֲצָאִין · וְעוֹד תָּנֵי בַר קַפָּרָא אִלּוּ הָיָה נוֹתֵן בָּהּ קוֹרְטוֹב שֶׁל דְּבַשׁ אֵין אָדָם יָכוֹל לַעֲמוֹד מִפְּנֵי רֵיחָהּ וְלָמָּה אֵין מְעָרְבִין בָּהּ דְּבַשׁ מִפְּנֵי שֶׁהַתּוֹרָה אָמְרָה כִּי כָל שְׂאֹר וְכָל דְּבַשׁ לֹא תַקְטִירוּ מִמֶּנּוּ אִשֶּׁה לַייָ :

ג״פ יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה : ג״פ יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ :
ג״פ יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ : אַתָּה סֵתֶר לִי מִצַּר תִּצְּרֵנִי רָנֵּי פַלֵּט תְּסוֹבְבֵנִי סֶלָה :
וְעָרְבָה לַייָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָיִם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת :

אַבַּיֵּי הֲוָה מְסַדֵּר סֵדֶר הַמַּעֲרָכָה מִשְּׁמָא דִגְמָרָא וְאַלִּבָּא דְאַבָּא שָׁאוּל מַעֲרָכָה גְדוֹלָה קוֹדֶמֶת לְמַעֲרָכָה שְׁנִיָּה שֶׁל קְטֹרֶת · וּמַעֲרָכָה שְׁנִיָּה שֶׁל קְטֹרֶת קוֹדֶמֶת לְסִדּוּר שְׁנֵי גִזְרֵי עֵצִים וְסִדּוּר שְׁנֵי גִזְרֵי עֵצִים קוֹדֵם לְדִשּׁוּן מִזְבֵּחַ הַפְּנִימִי וְדִשּׁוּן מִזְבֵּחַ הַפְּנִימִי קוֹדֵם לַהֲטָבַת חָמֵשׁ נֵרוֹת וַהֲטָבַת חָמֵשׁ נֵרוֹת קוֹדֶמֶת לְדַם הַתָּמִיד וְדַם הַתָּמִיד קוֹדֵם לַהֲטָבַת שְׁתֵּי נֵרוֹת וַהֲטָבַת שְׁתֵּי נֵרוֹת קוֹדֶמֶת לִקְטֹרֶת וּקְטֹרֶת קוֹדֶמֶת לְאֵבָרִים וְאֵבָרִים לְמִנְחָה וּמִנְחָה לַחֲבִתִּין וַחֲבִתִּין לִנְסָכִין וּנְסָכִין לְמוּסָפִין וּמוּסָפִין לְבָזִיכִין וּבָזִיכִין קוֹדְמִין לְתָמִיד שֶׁל בֵּין הָעַרְבָּיִם שֶׁנֶּאֱמַר וְעָרַךְ עָלֶיהָ הָעֹלָה וְהִקְטִיר עָלֶיהָ חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים עָלֶיהָ הַשְׁלֵם כָּל הַקָּרְבָּנוֹת כֻּלָּם :

ספלת ר׳ נחוניא בן הקנה ויש בה מ״ב תיבות כנגד שם של מ״ב אותיות ובה ז׳ שמות כל שם בן ו״ו תיבות :

אָנָּא בְּכֹחַ גְּדֻלַּת יְמִינְךָ תַּתִּיר צְרוּרָה : קַבֵּל רִנַּת עַמְּךָ שַׂגְּבֵנוּ טַהֲרֵנוּ נוֹרָא : נָא גִבּוֹר דּוֹרְשֵׁי יִחוּדְךָ כְּבָבַת שָׁמְרֵם : בָּרְכֵם טַהֲרֵם רַחֲמֵם צִדְקָתְךָ תָּמִיד גָּמְלֵם : חֲסִין קָדוֹשׁ בְּרוֹב טוּבְךָ נַהֵל עֲדָתֶךָ : יָחִיד גֵּאֶה לְעַמְּךָ פְּנֵה · זוֹכְרֵי קְדֻשָּׁתֶךָ : שַׁוְעָתֵנוּ קַבֵּל וּשְׁמַע צַעֲקָתֵנוּ יוֹדֵעַ תַּעֲלֻמוֹת : בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד :

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ : עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ :

לר״ח וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם : וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד : וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה : וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה : וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיהוָה עַל עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ :

אֵיזֶהוּ מְקוֹמָן שֶׁל זְבָחִים קָדְשֵׁי קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן פָּר וְשָׂעִיר שֶׁל יוֹם הַכִּפּוּרִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל בֵּין הַבַּדִּים וְעַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת: שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב: פָּרִים הַנִּשְׂרָפִים וּשְׂעִירִים הַנִּשְׂרָפִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת ׳ שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב אֵלּוּ וָאֵלּוּ נִשְׂרָפִין בְּבֵית הַדָּשֶׁן: חַטֹּאת הַצִּבּוּר וְהַיָּחִיד אֵלּוּ הֵן חַטֹּאת הַצִּבּוּר שְׂעִירֵי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים וְשֶׁל מוֹעֲדוֹת שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן אַרְבַּע מַתָּנוֹת עַל אַרְבַּע קְרָנוֹת: כֵּיצַד עָלָה בַכֶּבֶשׁ וּפָנָה לַסּוֹבֵב וּבָא לוֹ לְקֶרֶן דְּרוֹמִית מִזְרָחִית ׳ מִזְרָחִית צְפוֹנִית ׳ צְפוֹנִית מַעֲרָבִית ׳ מַעֲרָבִית דְּרוֹמִית ׳ שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד דְּרוֹמִי ׳ וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת:

הָעוֹלָה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָהּ בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָהּ בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָהּ טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע וּטְעוּנָה הַפְשֵׁט וְנִתּוּחַ וְכָלִיל לָאִשִּׁים:

זִבְחֵי שַׁלְמֵי צִבּוּר וַאֲשָׁמוֹת ׳ אֵלּוּ הֵן אֲשָׁמוֹת אֲשַׁם גְּזֵלוֹת אֲשַׁם מְעִילוֹת אֲשַׁם שִׁפְחָה חֲרוּפָה אֲשַׁם נָזִיר אֲשַׁם מְצוֹרָע אָשָׁם תָּלוּי ׳ שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן ׳ וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת:

הַתּוֹדָה וְאֵיל נָזִיר קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע ׳ וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת: הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם:

שְׁלָמִים קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה ׳ וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע ׳ וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד: הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם:

הַבְּכוֹר וְהַמַּעֲשֵׂר וְהַפֶּסַח קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן מַתָּנָה אַחַת וּבִלְבָד שֶׁיִּתֵּן כְּנֶגֶד הַיְסוֹד ׳ שִׁנָּה בַאֲכִילָתָן הַבְּכוֹר נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים וְהַמַּעֲשֵׂר לְכָל אָדָם ׳ וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר בְּכָל מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד: הַפֶּסַח אֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא בַלַּיְלָה וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא עַד חֲצוֹת וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא לִמְנוּיָו וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא צָלִי:

רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר בִּשְׁלשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת הַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת: מִקַּל וָחֹמֶר וּמִגְּזֵרָה שָׁוָה ׳ מִבִּנְיַן אָב מִכָּתוּב אֶחָד ׳ וּמִבִּנְיַן אָב מִשְּׁנֵי כְתוּבִים ׳ מִכְּלָל וּפְרָט וּמִפְּרָט וּכְלָל ׳ כְּלָל וּפְרָט וּכְלָל אִי אַתָּה דָן אֶלָּא כְּעֵין הַפְּרָט ׳ מִכְּלָל שֶׁהוּא צָרִיךְ לִפְרָט ׳ וּמִפְּרָט שֶׁהוּא צָרִיךְ לִכְלָל: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא מִן הַכְּלָל לְלַמֵּד לֹא לְלַמֵּד עַל עַצְמוֹ יָצָא אֶלָּא לְלַמֵּד עַל הַכְּלָל כֻּלּוֹ יָצָא: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טוֹעַן אֶחָד שֶׁהוּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וְלֹא לְהַחֲמִיר: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טוֹעַן אַחֵר שֶׁלֹּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וּלְהַחֲמִיר: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִדּוֹן בַּדָּבָר הֶחָדָשׁ אִי אַתָּה יָכוֹל לְהַחֲזִירוֹ לִכְלָלוֹ עַד שֶׁיַּחֲזִירֶנּוּ הַכָּתוּב לִכְלָלוֹ בְּפֵרוּשׁ ׳ דָּבָר הַלָּמֵד מֵעִנְיָנוֹ ׳ וְדָבָר הַלָּמֵד מִסּוֹפוֹ ׳ וְכֵן שְׁנֵי כְתוּבִים הַמַּכְחִישִׁים זֶה אֶת זֶה עַד שֶׁיָּבֹא הַכָּתוּב הַשְּׁלִישִׁי וְיַכְרִיעַ בֵּינֵיהֶם:

יהי רצון מלפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות:

מִזְמוֹר שִׁיר חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד: אֲרוֹמִמְךָ יְיָ כִּי דִלִּיתָנִי וְלֹא שִׂמַּחְתָּ אֹיְבַי לִי: יְיָ אֱלֹהָי שִׁוַּעְתִּי אֵלֶיךָ וַתִּרְפָּאֵנִי: יְיָ הֶעֱלִיתָ מִן שְׁאוֹל נַפְשִׁי חִיִּיתַנִי מִיָּרְדִי בוֹר: זַמְּרוּ לַייָ חֲסִידָיו וְהוֹדוּ לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ: כִּי רֶגַע בְּאַפּוֹ חַיִּים בִּרְצוֹנוֹ בָּעֶרֶב יָלִין בֶּכִי וְלַבֹּקֶר רִנָּה: וַאֲנִי אָמַרְתִּי בְשַׁלְוִי בַּל

אֶמּוֹט לְעוֹלָם: יְיָ בִּרְצוֹנְךָ הֶעֱמַדְתָּה לְהַרְרִי עֹז הִסְתַּרְתָּ פָנֶיךָ הָיִיתִי נִבְהָל: אֵלֶיךָ יְיָ אֶקְרָא וְאֶל
אֲדֹנָי אֶתְחַנָּן: מַה בֶּצַע בְּדָמִי בְּרִדְתִּי אֶל שָׁחַת הֲיוֹדְךָ עָפָר הֲיַגִּיד אֲמִתֶּךָ: שְׁמַע יְיָ וְחָנֵּנִי יְיָ הֱיֵה
עֹזֵר לִי: הָפַכְתָּ מִסְפְּדִי לְמָחוֹל לִי פִּתַּחְתָּ שַׂקִּי וַתְּאַזְּרֵנִי שִׂמְחָה: לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם
יְיָ אֱלֹהַי לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ:

הֲרֵינִי מְזַמֵּן אֶת פִּי לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל וּלְשַׁבֵּחַ אֶת בּוֹרְאִי לְשֵׁם יִחוּד קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּיהּ
עַל יְדֵי הַהוּא טָמִיר וְנֶעְלָם בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל:

בָּרוּךְ שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם · בָּרוּךְ הוּא · בָּרוּךְ עֹשֶׂה בְרֵאשִׁית · בָּרוּךְ אוֹמֵר
וְעֹשֶׂה · בָּרוּךְ גּוֹזֵר וּמְקַיֵּם · בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הָאָרֶץ · בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת ·
בָּרוּךְ מְשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב לִירֵאָיו · בָּרוּךְ חַי לָעַד וְקַיָּם לָנֶצַח · בָּרוּךְ פּוֹדֶה וּמַצִּיל
בָּרוּךְ שְׁמוֹ · בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הָאֵל הָאָב הָרַחֲמָן הַמְהֻלָּל בְּפִי עַמּוֹ
מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר בִּלְשׁוֹן חֲסִידָיו וַעֲבָדָיו וּבְשִׁירֵי דָוִד עַבְדֶּךָ · נְהַלֶּלְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ
בִּשְׁבָחוֹת וּבִזְמִרוֹת נְגַדֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וְנַזְכִּיר שִׁמְךָ וְנַמְלִיכְךָ מַלְכֵּנוּ אֱלֹהֵינוּ ·
יָחִיד חֵי הָעוֹלָמִים מֶלֶךְ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר עֲדֵי עַד שְׁמוֹ הַגָּדוֹל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ
מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת:

הוֹדוּ לַייָ קִרְאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו: שִׁירוּ לוֹ זַמְּרוּ לוֹ שִׂיחוּ בְּכָל נִפְלְאֹתָיו:
הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ יִשְׂמַח לֵב מְבַקְשֵׁי יְיָ: דִּרְשׁוּ יְיָ וְעֻזּוֹ בַּקְּשׁוּ פָנָיו תָּמִיד: זִכְרוּ נִפְלְאֹתָיו
אֲשֶׁר עָשָׂה מֹפְתָיו וּמִשְׁפְּטֵי פִיהוּ: זֶרַע יִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִירָיו: הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּכָל
הָאָרֶץ מִשְׁפָּטָיו: זִכְרוּ לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר: אֲשֶׁר כָּרַת אֶת אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ
לְיִצְחָק: וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם: לֵאמֹר לְךָ אֶתֵּן אֶרֶץ כְּנָעַן חֶבֶל נַחֲלַתְכֶם:
בִּהְיוֹתְכֶם מְתֵי מִסְפָּר כִּמְעַט וְגָרִים בָּהּ: וַיִּתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל גּוֹי וּמִמַּמְלָכָה אֶל עַם אַחֵר: לֹא
הִנִּיחַ לְאִישׁ לְעָשְׁקָם וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים: אַל תִּגְּעוּ בִּמְשִׁיחָי וּבִנְבִיאַי אַל תָּרֵעוּ: שִׁירוּ לַייָ כָּל
הָאָרֶץ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם אֶל יוֹם יְשׁוּעָתוֹ: סַפְּרוּ בַגּוֹיִם אֶת כְּבוֹדוֹ בְּכָל הָעַמִּים נִפְלְאֹתָיו: כִּי גָדוֹל יְיָ
וּמְהֻלָּל מְאֹד וְנוֹרָא הוּא עַל כָּל אֱלֹהִים: כִּי כָּל אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים כאן צריך להפסיק וַייָ שָׁמַיִם
עָשָׂה: הוֹד וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְחֶדְוָה בִּמְקֹמוֹ: הָבוּ לַייָ מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ לַייָ כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַייָ
כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ מִנְחָה וּבֹאוּ לְפָנָיו הִשְׁתַּחֲווּ לַייָ בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ: חִילוּ מִלְּפָנָיו כָּל הָאָרֶץ אַף תִּכּוֹן
תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ: יִרְעַם הַיָּם וּמְלוֹאוֹ יַעֲלֹץ
הַשָּׂדֶה וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ: אָז יְרַנְּנוּ עֲצֵי הַיָּעַר מִלִּפְנֵי יְיָ כִּי בָא לִשְׁפּוֹט אֶת הָאָרֶץ: הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב
כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְאִמְרוּ הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְקַבְּצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ מִן הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ
לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל
לַייָ: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ
כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ:
אַתָּה יְיָ לֹא תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנִּי חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנִי: זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם
הֵמָּה: תְּנוּ עֹז לֵאלֹהִים עַל יִשְׂרָאֵל גַּאֲוָתוֹ וְעֻזּוֹ בַּשְּׁחָקִים: נוֹרָא אֱלֹהִים מִמִּקְדָּשֶׁיךָ אֵל יִשְׂרָאֵל
הוּא נוֹתֵן עֹז וְתַעֲצֻמוֹת לָעָם בָּרוּךְ אֱלֹהִים: אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: הִנָּשֵׂא שֹׁפֵט הָאָרֶץ
הָשֵׁב גְּמוּל עַל גֵּאִים: לַייָ הַיְשׁוּעָה עַל עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ סֶּלָה: יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי
יַעֲקֹב סֶלָה: יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ: הוֹשִׁיעָה
אֶת עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד הָעוֹלָם: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַייָ עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא:
כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ: הַרְאֵנוּ יְיָ
חַסְדֶּךָ וְיֶשְׁעֲךָ תִּתֶּן לָנוּ: קוּמָה עֶזְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן חַסְדֶּךָ: אָנֹכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ

מִצְרָיִם

מִצְרָיִם הַרְחֶב פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ׃ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו׃ וַאֲנִי בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ אָשִׁירָה לַייָ כִּי גָמַל עָלָי׃

לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ׃ יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר וְלַיְלָה לְּלַיְלָה יְחַוֶּה דָּעַת׃ אֵין אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם׃ בְּכָל הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם אֹהֶל בָּהֶם׃ וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח׃ מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם מוֹצָאוֹ וּתְקוּפָתוֹ עַל קְצוֹתָם וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ׃ תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת יְיָ נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי׃ פִּקּוּדֵי יְיָ יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי לֵב מִצְוַת יְיָ בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם׃ יִרְאַת יְיָ טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד מִשְׁפְּטֵי יְיָ אֱמֶת צָדְקוּ יַחְדָּו׃ הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים׃ גַּם עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב׃ שְׁגִיאוֹת מִי יָבִין מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי׃ גַּם מִזֵּדִים חֲשׂךְ עַבְדֶּךָ אַל יִמְשְׁלוּ בִי אָז אֵיתָם וְנִקֵּיתִי מִפֶּשַׁע רָב׃ יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי׃

לְדָוִד בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת טַעְמוֹ לִפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ וַיְגָרְשֵׁהוּ וַיֵּלַךְ׃ אֲבָרְכָה אֶת יְיָ בְּכָל עֵת תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי׃ בַּייָ תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי יִשְׁמְעוּ עֲנָוִים וְיִשְׂמָחוּ׃ גַּדְּלוּ לַייָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו׃ דָּרַשְׁתִּי אֶת יְיָ וְעָנָנִי וּמִכָּל מְגוּרוֹתַי הִצִּילָנִי׃ הִבִּיטוּ אֵלָיו וְנָהָרוּ וּפְנֵיהֶם אַל יֶחְפָּרוּ׃ זֶה עָנִי קָרָא וַייָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָיו הוֹשִׁיעוֹ׃ חֹנֶה מַלְאַךְ יְיָ סָבִיב לִירֵאָיו וַיְחַלְּצֵם׃ טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי טוֹב יְיָ אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר יֶחֱסֶה בּוֹ׃ יְראוּ אֶת יְיָ קְדֹשָׁיו כִּי אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו׃ כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ וְדֹרְשֵׁי יְיָ לֹא יַחְסְרוּ כָל טוֹב׃ לְכוּ בָנִים שִׁמְעוּ לִי יִרְאַת יְיָ אֲלַמֶּדְכֶם׃ מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים אֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב׃ נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה׃ סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ׃ עֵינֵי יְיָ אֶל צַדִּיקִים וְאָזְנָיו אֶל שַׁוְעָתָם׃ פְּנֵי יְיָ בְּעֹשֵׂי רָע לְהַכְרִית מֵאֶרֶץ זִכְרָם׃ צָעֲקוּ וַייָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָם הִצִּילָם׃ קָרוֹב יְיָ לְנִשְׁבְּרֵי לֵב וְאֶת דַּכְּאֵי רוּחַ יוֹשִׁיעַ׃ רַבּוֹת רָעוֹת צַדִּיק וּמִכֻּלָּם יַצִּילֶנּוּ יְיָ׃ שֹׁמֵר כָּל עַצְמוֹתָיו אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נִשְׁבָּרָה׃ תְּמוֹתֵת רָשָׁע רָעָה וְשׂנְאֵי צַדִּיק יֶאְשָׁמוּ׃ פּוֹדֶה יְיָ נֶפֶשׁ עֲבָדָיו וְלֹא יֶאְשְׁמוּ כָּל הַחוֹסִים בּוֹ׃

תְּפִלָּה לְמשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲדֹנָי מָעוֹן אַתָּה הָיִיתָ לָּנוּ בְּדֹר וָדֹר׃ בְּטֶרֶם הָרִים יֻלָּדוּ וַתְּחוֹלֵל אֶרֶץ וְתֵבֵל וּמֵעוֹלָם עַד עוֹלָם אַתָּה אֵל׃ תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד דַּכָּא וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי אָדָם׃ כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר וְאַשְׁמוּרָה בַלָּיְלָה׃ זְרַמְתָּם שֵׁנָה יִהְיוּ בַּבֹּקֶר כֶּחָצִיר יַחֲלֹף׃ בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף לָעֶרֶב יְמוֹלֵל וְיָבֵשׁ׃ כִּי כָלִינוּ בְאַפֶּךָ וּבַחֲמָתְךָ נִבְהָלְנוּ׃ שַׁתָּה עֲוֹנֹתֵינוּ לְנֶגְדֶּךָ עֲלֻמֵנוּ לִמְאוֹר פָּנֶיךָ׃ כִּי כָל יָמֵינוּ פָּנוּ בְעֶבְרָתֶךָ כִּלִּינוּ שָׁנֵינוּ כְמוֹ הֶגֶה׃ יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן כִּי גָז חִישׁ וַנָּעֻפָה׃ מִי יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ וּכְיִרְאָתְךָ עֶבְרָתֶךָ׃ לִמְנוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע וְנָבִא לְבַב חָכְמָה׃ שׁוּבָה יְיָ עַד מָתָי וְהִנָּחֵם עַל עֲבָדֶיךָ׃ שַׂבְּעֵנוּ בַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וּנְרַנְּנָה וְנִשְׂמְחָה בְּכָל יָמֵינוּ׃ שַׂמְּחֵנוּ כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ שְׁנוֹת רָאִינוּ רָעָה׃ יֵרָאֶה אֶל עֲבָדֶיךָ פָעֳלֶךָ וַהֲדָרְךָ עַל בְּנֵיהֶם׃ וִיהִי נֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ׃

יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן׃ אֹמַר לַייָ מַחְסִי וּמְצוּדָתִי אֱלֹהַי אֶבְטַח בּוֹ׃ כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ מִדֶּבֶר הַוּוֹת׃ בְּאֶבְרָתוֹ יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת כְּנָפָיו תֶּחְסֶה צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ׃ לֹא תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם׃ מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם׃ יִפֹּל מִצִּדְּךָ אֶלֶף וּרְבָבָה מִימִינֶךָ אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ׃ רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה׃ כִּי אַתָּה יְיָ מַחְסִי עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ׃ לֹא תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ׃ כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָּךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ׃ עַל כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ פֶּן תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ׃ עַל שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין׃ כִּי בִי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי יָדַע שְׁמִי׃ יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה אֲחַלְּצֵהוּ וַאֲכַבְּדֵהוּ׃ אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי׃ ארך ימים וגו'

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ: שֶׁעֹמְדִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ: הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב יְיָ זַמְּרוּ לִשְׁמוֹ כִּי נָעִים: כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי גָדוֹל יְיָ וַאֲדֹנֵינוּ מִכָּל אֱלֹהִים: כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ יְיָ עָשָׂה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ בַּיַּמִּים וְכָל תְּהֹמוֹת: מַעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה מוֹצֵא רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו: שֶׁהִכָּה בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה: שָׁלַח אוֹתֹת וּמֹפְתִים בְּתוֹכֵכִי מִצְרָיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל עֲבָדָיו: שֶׁהִכָּה גּוֹיִם רַבִּים וְהָרַג מְלָכִים עֲצוּמִים: לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן וּלְכֹל מַמְלְכוֹת כְּנָעַן: וְנָתַן אַרְצָם נַחֲלָה נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר: כִּי יָדִין יְיָ עַמּוֹ וְעַל עֲבָדָיו יִתְנֶחָם: עֲצַבֵּי הַגּוֹיִם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יַאֲזִינוּ אַף אֵין יֶשׁ רוּחַ בְּפִיהֶם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם: בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּרְכוּ אֶת יְיָ בֵּית אַהֲרֹן בָּרְכוּ אֶת יְיָ: בֵּית הַלֵּוִי בָּרְכוּ אֶת יְיָ יִרְאֵי יְיָ בָּרְכוּ אֶת יְיָ: בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ:

הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הוֹדוּ לֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הוֹדוּ לַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְעֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם בִּתְבוּנָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְרֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אֶת הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אֶת הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת בַּלָּיְלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְגֹזֵר יַם סוּף לִגְזָרִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם סוּף כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: נֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּייָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: הוֹדוּ לַייָ בְּכִנּוֹר בְּנֵבֶל עָשׂוֹר זַמְּרוּ לוֹ: שִׁירוּ לוֹ שִׁיר חָדָשׁ הֵיטִיבוּ נַגֵּן בִּתְרוּעָה: כִּי יָשָׁר דְּבַר יְיָ וְכָל מַעֲשֵׂהוּ בֶּאֱמוּנָה: אֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט חֶסֶד יְיָ מָלְאָה הָאָרֶץ: בִּדְבַר יְיָ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם: כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם נֹתֵן בְּאֹצָרוֹת תְּהוֹמוֹת: יִירְאוּ מֵייָ כָּל הָאָרֶץ מִמֶּנּוּ יָגוּרוּ כָּל יֹשְׁבֵי תֵבֵל: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: אַשְׁרֵי הַגּוֹי אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהָיו הָעָם בָּחַר לְנַחֲלָה לוֹ: מִשָּׁמַיִם הִבִּיט יְיָ רָאָה אֶת כָּל בְּנֵי הָאָדָם: מִמְּכוֹן שִׁבְתּוֹ הִשְׁגִּיחַ אֶל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם הַמֵּבִין אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם: אֵין הַמֶּלֶךְ נוֹשָׁע בְּרָב חָיִל גִּבּוֹר לֹא יִנָּצֵל בְּרָב כֹּחַ: שֶׁקֶר הַסּוּס לִתְשׁוּעָה וּבְרֹב חֵילוֹ לֹא יְמַלֵּט: הִנֵּה עֵין יְיָ אֶל יְרֵאָיו לַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: לְהַצִּיל מִמָּוֶת נַפְשָׁם וּלְחַיּוֹתָם בָּרָעָב: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַייָ עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ:

מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת: טוֹב לְהֹדוֹת לַייָ וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן: לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: עֲלֵי עָשׂוֹר וַעֲלֵי נָבֶל עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר: כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְיָ בְּפָעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן: מַה גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ: אִישׁ בַּעַר לֹא יֵדָע וּכְסִיל לֹא יָבִין אֶת זֹאת: בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי עַד: וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְיָ: כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יְיָ כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ יִתְפָּרְדוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן: וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן: וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי: צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה: שְׁתוּלִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ: עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ: לְהַגִּיד כִּי יָשָׁר יְיָ צוּרִי וְלֹא עַוְלָתָה בּוֹ:

יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז מֵעוֹלָם אָתָּה: נָשְׂאוּ נְהָרוֹת יְיָ נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם: מִקֹּלוֹת מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי יָם אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְיָ: עֵדֹתֶיךָ נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נַאֲוָה קֹדֶשׁ יְיָ לְאֹרֶךְ יָמִים:

יְהִי כְבוֹד יְיָ לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר: יְיָ בַּשָּׁמַיִם הֵכִין כִּסְאוֹ וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ: יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: יְיָ מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד אָבְדוּ גוֹיִם מֵאַרְצוֹ: יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב אִישׁ וַעֲצַת יְיָ הִיא תָקוּם: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: כִּי בָחַר יְיָ בְּצִיּוֹן אִוָּהּ לְמוֹשָׁב לוֹ: כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי לֹא יִטֹּשׁ יְיָ עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:

אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו: תְּהִלָּה לְדָוִד אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: בְּכָל יוֹם אֲבָרְכֶךָּ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר: דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ: הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדִבְרֵי נִפְלְאֹתֶיךָ אָשִׂיחָה: וֶעֱזוּז נוֹרְאוֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ וּגְדֻלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה: זֵכֶר רַב טוּבְךָ יַבִּיעוּ וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ: חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל חָסֶד: טוֹב יְיָ לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו: יוֹדוּךָ יְיָ כָּל מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה: כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ: לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר וָדֹר: סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל הַכְּפוּפִים: עֵינֵי כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן לָהֶם אֶת אָכְלָם בְּעִתּוֹ: פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן: צַדִּיק יְיָ בְּכָל דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל מַעֲשָׂיו: קָרוֹב יְיָ לְכָל קֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת: רְצוֹן יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם: שׁוֹמֵר יְיָ אֶת כָּל אֹהֲבָיו וְאֵת כָּל הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד: תְּהִלַּת יְיָ יְדַבֶּר פִּי וִיבָרֵךְ כָּל בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ: אֲהַלְלָה יְיָ בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי: אַל תִּבְטְחוּ בִנְדִיבִים בְּבֶן אָדָם שֶׁאֵין לוֹ תְשׁוּעָה: תֵּצֵא רוּחוֹ יָשֻׁב לְאַדְמָתוֹ בַּיּוֹם הַהוּא אָבְדוּ עֶשְׁתֹּנֹתָיו: אַשְׁרֵי שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שִׂבְרוֹ עַל יְיָ אֱלֹהָיו: עֹשֶׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם הַשֹּׁמֵר אֱמֶת לְעוֹלָם: עֹשֶׂה מִשְׁפָּט לַעֲשׁוּקִים נֹתֵן לֶחֶם לָרְעֵבִים יְיָ מַתִּיר אֲסוּרִים: יְיָ פֹּקֵחַ עִוְרִים יְיָ זֹקֵף כְּפוּפִים יְיָ אֹהֵב צַדִּיקִים: יְיָ שֹׁמֵר אֶת גֵּרִים יָתוֹם וְאַלְמָנָה יְעוֹדֵד וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים יְעַוֵּת: יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב זַמְּרָה אֱלֹהֵינוּ כִּי נָעִים נָאוָה תְהִלָּה: בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם יְיָ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס: הָרוֹפֵא לִשְׁבוּרֵי לֵב וּמְחַבֵּשׁ לְעַצְּבוֹתָם: מוֹנֶה מִסְפָּר לַכּוֹכָבִים לְכֻלָּם שֵׁמוֹת יִקְרָא: גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב כֹּחַ לִתְבוּנָתוֹ אֵין מִסְפָּר: מְעוֹדֵד עֲנָוִים יְיָ מַשְׁפִּיל רְשָׁעִים עֲדֵי אָרֶץ: עֱנוּ לַייָ בְּתוֹדָה זַמְּרוּ לֵאלֹהֵינוּ בְכִנּוֹר: הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם בְּעָבִים הַמֵּכִין לָאָרֶץ מָטָר הַמַּצְמִיחַ הָרִים חָצִיר: נוֹתֵן לִבְהֵמָה לַחְמָהּ לִבְנֵי עֹרֵב אֲשֶׁר יִקְרָאוּ: לֹא בִגְבוּרַת הַסּוּס יֶחְפָּץ לֹא בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶה: רוֹצֶה יְיָ אֶת יְרֵאָיו אֶת הַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: שַׁבְּחִי יְרוּשָׁלַיִם אֶת יְיָ הַלְלִי אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן: כִּי חִזַּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיִךְ בֵּרַךְ בָּנַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ: הַשָּׂם גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ: הַשֹּׁלֵחַ אִמְרָתוֹ אָרֶץ עַד מְהֵרָה

רוץ דברו: הנתן שלג כצמר כפור כאפר יפזר: משליך קרחו כפתים לפני קרתו מי יעמד: ישלח דברו וימסם ישב רוחו יזלו מים: מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל: לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום הללויה:

הללויה הללו את יי מן השמים הללוהו במרומים: הללוהו כל מלאכיו הללוהו כל צבאיו: הללוהו שמש וירח הללוהו כל כוכבי אור: הללוהו שמי השמים והמים אשר מעל השמים: יהללו את שם יי כי הוא צוה ונבראו: ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבור: הללו את יי מן הארץ תנינים וכל תהומות: אש וברד שלג וקיטור רוח סערה עשה דברו: ההרים וכל גבעות עץ פרי וכל ארזים: החיה וכל בהמה רמש וצפור כנף: מלכי ארץ וכל לאמים שרים וכל שפטי ארץ: בחורים וגם בתולות זקנים עם נערים: יהללו את שם יי כי נשגב שמו לבדו הודו על ארץ ושמים: וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרבו הללויה:

הללויה שירו ליי שיר חדש תהלתו בקהל חסידים: ישמח ישראל בעשיו בני ציון יגילו במלכם: יהללו שמו במחול בתף וכנור יזמרו לו: כי רוצה יי בעמו יפאר ענוים בישועה: יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם: רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם: לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאמים: לאסר מלכיהם בזקים ונכבדיהם בכבלי ברזל: לעשות בהם משפט כתוב הדר הוא לכל חסידיו הללויה:

הללויה הללו אל בקדשו הללוהו ברקיע עזו: הללוהו בגבורתיו הללוהו כרב גדלו: הללוהו בתקע שופר הללוהו בנבל וכנור: הללוהו בתף ומחול הללוהו במנים ועגב: הללוהו בצלצלי שמע הללוהו בצלצלי תרועה: כל הנשמה תהלל יה הללויה: כה"ת י"ה:

ברוך יי לעולם אמן ואמן: ברוך יי מציון שכן ירושלים הללויה: ברוך יי אלהים אלהי ישראל עשה נפלאות לבדו: וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן:

ויברך דויד את יי לעיני כל הקהל ויאמר דויד ברוך אתה יי אלהי ישראל אבינו מעולם ועד עולם: לך יי הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש: והעשר והכבוד מלפניך ואתה מושל בכל ובידך כח וגבורה ובידך לגדל ולחזק לכל: ועתה אלהינו מודים אנחנו לך ומהללים לשם תפארתך: אתה הוא יי לבדך אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם ואתה מחיה את כלם וצבא השמים לך משתחוים: אתה הוא יי האלהים אשר בחרת באברם והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם: ומצאת את לבבו נאמן לפניך.

וכרות עמו הברית לתת את ארץ הכנעני החתי האמרי והפרזי והיבוסי והגרגשי לתת לזרעו ותקם את דבריך כי צדיק אתה: ותרא את עני אבותינו במצרים ואת זעקתם שמעת על ים סוף: ותתן אותות ומופתים בפרעה ובכל עבדיו ובכל עם ארצו כי ידעת כי הזידו עליהם ותעש לך שם כהיום הזה: והים בקעת לפניהם ויעברו בתוך הים ביבשה ואת רדפיהם השלכת במצולת כמו אבן במים עזים:

ויושע יהוה ביום ההוא את־ישראל מיד מצרים וירא ישראל את־מצרים מת על־שפת הים: וירא ישראל את־היד הגדלה אשר עשה יהוה במצרים וייראו העם את־יהוה ויאמינו ביהוה ובמשה עבדו:

אז ישיר־משה ובני ישראל את־השירה הזאת ליהוה ויאמרו לאמר אשירה ליהוה כי־גאה גאה סוס ורכבו רמה בים: עזי וזמרת יה ויהי־לי לישועה זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארממנהו: יהוה איש מלחמה יהוה שמו: מרכבת פרעה וחילו ירה בים ומבחר שלשיו טבעו בים־סוף: תהמת יכסימו ירדו במצולת כמו־אבן: ימינך יהוה נאדרי בכח ימינך יהוה תרעץ אויב: וברב גאונך תהרס קמיך תשלח חרנך יאכלמו כקש: וברוח אפיך נערמו מים נצבו כמו־נד

נזלים

נִזְּלִים קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב־יָם: אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי: נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים: מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָה מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה־פֶלֶא: נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ: נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם־זוּ גָּאָלְתָּ נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל־נְוֵה קָדְשֶׁךָ: שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת: אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן: תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהוָה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ קָנִיתָ: תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְהוָה מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ: יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְהוָה מַלְכוּתֵהּ קָאֵם לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא: כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו בַּיָּם וַיָּשֶׁב יְהוָה עֲלֵהֶם אֶת־מֵי הַיָּם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם: כִּי לַיהוָה הַמְּלוּכָה וּמוֹשֵׁל בַּגּוֹיִם: וְעָלוּ מוֹשִׁיעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיהוָה הַמְּלוּכָה: וְהָיָה יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

נִשְׁמַת כָּל חַי תְּבָרֵךְ אֶת שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְרוּחַ כָּל בָּשָׂר תְּפָאֵר וּתְרוֹמֵם זִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד· מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם אַתָּה אֵל· וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ· פּוֹדֶה וּמַצִּיל וּמְפַרְנֵס וּמְרַחֵם בְּכָל עֵת צָרָה וְצוּקָה· אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה: אֱלֹהֵי הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים· אֱלוֹהַּ כָּל בְּרִיּוֹת· אֲדוֹן כָּל תּוֹלָדוֹת· הַמְהֻלָּל בְּרוֹב הַתִּשְׁבָּחוֹת· הַמְנַהֵג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד· וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים· וַייָ לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן· הַמְעוֹרֵר יְשֵׁנִים וְהַמֵּקִיץ נִרְדָּמִים· וְהַמֵּשִׂיחַ אִלְּמִים· וְהַמַּתִּיר אֲסוּרִים· וְהַסּוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְהַזּוֹקֵף כְּפוּפִים· לְךָ לְבַדְּךָ אֲנַחְנוּ מוֹדִים· אִלּוּ פִינוּ מָלֵא שִׁירָה כַּיָּם וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה כַּהֲמוֹן גַּלָּיו· וְשִׂפְתוֹתֵינוּ שֶׁבַח כְּמֶרְחֲבֵי רָקִיעַ· וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת כַּשֶּׁמֶשׁ וְכַיָּרֵחַ· וְיָדֵינוּ פְרוּשׂוֹת כְּנִשְׁרֵי שָׁמָיִם· וְרַגְלֵינוּ קַלּוֹת כָּאַיָּלוֹת· אֵין אֲנַחְנוּ מַסְפִּיקִים לְהוֹדוֹת לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וּלְבָרֵךְ אֶת שְׁמֶךָ עַל אַחַת מֵאָלֶף אֶלֶף אַלְפֵי אֲלָפִים וְרִבֵּי רְבָבוֹת פְּעָמִים הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשִׂיתָ עִם אֲבוֹתֵינוּ וְעִמָּנוּ: מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ· בְּרָעָב זַנְתָּנוּ· וּבְשָׂבָע כִּלְכַּלְתָּנוּ· מֵחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ· וּמִדֶּבֶר מִלַּטְתָּנוּ· וּמֵחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים דִּלִּיתָנוּ: עַד הֵנָּה עֲזָרוּנוּ רַחֲמֶיךָ· וְלֹא עֲזָבוּנוּ חֲסָדֶיךָ· וְאַל תִּטְּשֵׁנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לָנֶצַח: עַל כֵּן אֵבָרִים שֶׁפִּלַּגְתָּ בָּנוּ· וְרוּחַ וּנְשָׁמָה שֶׁנָּפַחְתָּ בְּאַפֵּינוּ· וְלָשׁוֹן אֲשֶׁר שַׂמְתָּ בְּפִינוּ· הֵן הֵם יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ· כִּי כָל פֶּה לְךָ יוֹדֶה· וְכָל לָשׁוֹן לְךָ תִשָּׁבַע· וְכָל בֶּרֶךְ לְךָ תִכְרַע· וְכָל קוֹמָה לְפָנֶיךָ תִשְׁתַּחֲוֶה· וְכָל לְבָבוֹת יִירָאוּךָ· וְכָל קֶרֶב וּכְלָיוֹת יְזַמְּרוּ לִשְׁמֶךָ· כַּדָּבָר שֶׁכָּתוּב כָּל עַצְמוֹתַי תֹּאמַרְנָה יְיָ מִי כָמוֹךָ· מַצִּיל עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגֹּזְלוֹ· מִי יִדְמֶה לָּךְ וּמִי יִשְׁוֶה לָּךְ וּמִי יַעֲרָךְ לָךְ· הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן קוֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: נְהַלֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וּנְבָרֵךְ אֶת שֵׁם קָדְשֶׁךָ· כָּאָמוּר לְדָוִד בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ וְכָל קְרָבַי אֶת שֵׁם קָדְשׁוֹ:

הָאֵל בְּתַעֲצֻמוֹת עֻזֶּךָ· הַגָּדוֹל בִּכְבוֹד שְׁמֶךָ· הַגִּבּוֹר לָנֶצַח וְהַנּוֹרָא בְּנוֹרְאוֹתֶיךָ· הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא:

שׁוֹכֵן עַד מָרוֹם וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ· וְכָתוּב רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּייָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: בְּפִי יְשָׁרִים תִּתְהַלָּל· וּבְדִבְרֵי צַדִּיקִים תִּתְבָּרַךְ· וּבִלְשׁוֹן חֲסִידִים תִּתְרוֹמָם· וּבְקֶרֶב קְדוֹשִׁים תִּתְקַדָּשׁ:

וּבְמַקְהֲלוֹת רִבְבוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יִתְפָּאַר שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר שֶׁכֵּן חוֹבַת כָּל הַיְצוּרִים · לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבֵּחַ לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדֵּר לְבָרֵךְ לְעַלֵּה וּלְקַלֵּס עַל כָּל דִּבְרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבְּחוֹת דָּוִד בֶּן יִשַׁי עַבְדְּךָ מְשִׁיחֶךָ :

יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ כִּי לְךָ נָאֶה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שִׁיר וּשְׁבָחָה הַלֵּל וְזִמְרָה עֹז וּמֶמְשָׁלָה נֶצַח גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת · בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל בַּתִּשְׁבָּחוֹת אֵל הַהוֹדָאוֹת אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה מֶלֶךְ אֵל חֵי הָעוֹלָמִים : ח״ק

חזן בָּרְכוּ אֶת יְיָ הַמְבֹרָךְ :

קו״ח בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת הַכֹּל :

הַכֹּל יוֹדוּךָ וְהַכֹּל יְשַׁבְּחוּךָ · וְהַכֹּל יֹאמְרוּ אֵין קָדוֹשׁ כַּיְיָ : הַכֹּל יְרוֹמְמוּךָ סֶּלָה יוֹצֵר הַכֹּל · הָאֵל הַפּוֹתֵחַ בְּכָל יוֹם דַּלְתוֹת שַׁעֲרֵי מִזְרָח · וּבוֹקֵעַ חַלּוֹנֵי רָקִיעַ · מוֹצִיא חַמָּה מִמְּקוֹמָהּ וּלְבָנָה מִמְּכוֹן שִׁבְתָּהּ · וּמֵאִיר לָעוֹלָם כֻּלּוֹ וּלְיוֹשְׁבָיו שֶׁבָּרָא בְּמִדַּת רַחֲמִים : הַמֵּאִיר לָאָרֶץ וְלַדָּרִים עָלֶיהָ בְּרַחֲמִים · וּבְטוּבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית : הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמָם לְבַדּוֹ מֵאָז · הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפֹאָר וְהַמִּתְנַשֵּׂא מִימוֹת עוֹלָם : אֱלֹהֵי עוֹלָם בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים רַחֵם עָלֵינוּ · אֲדוֹן עֻזֵּנוּ צוּר מִשְׂגַּבֵּנוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ מִשְׂגָּב בַּעֲדֵנוּ : אֵין כְּעֶרְכֶּךָ וְאֵין זוּלָתֶךָ · אֶפֶס בִּלְתְּךָ וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ · אֵין כְּעֶרְכְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה · וְאֵין זוּלָתְךָ מַלְכֵּנוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא · אֶפֶס בִּלְתְּךָ גּוֹאֲלֵנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ · וְאֵין דּוֹמֶה לְּךָ מוֹשִׁיעֵנוּ לִתְחִיַּת הַמֵּתִים :

אֵל אָדוֹן עַל כָּל הַמַּעֲשִׂים · בָּרוּךְ וּמְבֹרָךְ בְּפִי כָּל נְשָׁמָה · גָּדְלוֹ וְטוּבוֹ מָלֵא עוֹלָם · דַּעַת וּתְבוּנָה סוֹבְבִים אוֹתוֹ : הַמִּתְגָּאֶה עַל חַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ · וְנֶהְדָּר בְּכָבוֹד עַל הַמֶּרְכָּבָה · זְכוּת וּמִישׁוֹר לִפְנֵי כִסְאוֹ · חֶסֶד וְרַחֲמִים לִפְנֵי כְבוֹדוֹ : טוֹבִים מְאוֹרוֹת שֶׁבָּרָא אֱלֹהֵינוּ · יְצָרָם בְּדַעַת בְּבִינָה וּבְהַשְׂכֵּל · כֹּחַ וּגְבוּרָה נָתַן בָּהֶם · לִהְיוֹת מוֹשְׁלִים בְּקֶרֶב תֵּבֵל : מְלֵאִים זִיו וּמְפִיקִים נֹגַהּ · נָאֶה זִיוָם בְּכָל הָעוֹלָם · שְׂמֵחִים בְּצֵאתָם וְשָׂשִׂים בְּבוֹאָם · עֹשִׂים בְּאֵימָה רְצוֹן קוֹנָם : פְּאֵר וְכָבוֹד נוֹתְנִים לִשְׁמוֹ · צָהֳלָה וְרִנָּה לְזֵכֶר מַלְכוּתוֹ · קָרָא לַשֶּׁמֶשׁ וַיִּזְרַח אוֹר · רָאָה וְהִתְקִין צוּרַת הַלְּבָנָה : שֶׁבַח נוֹתְנִים לוֹ כָּל צְבָא מָרוֹם · תִּפְאֶרֶת וּגְדֻלָּה שְׂרָפִים וְאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ :

לָאֵל אֲשֶׁר שָׁבַת מִכָּל הַמַּעֲשִׂים · בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי הִתְעַלָּה וְיָשַׁב עַל כִּסֵּא כְבוֹדוֹ · תִּפְאֶרֶת עָטָה לְיוֹם הַמְּנוּחָה עֹנֶג קָרָא לְיוֹם הַשַּׁבָּת · זֶה שֶׁבַח שֶׁל יוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבּוֹ שָׁבַת אֵל מִכָּל מְלַאכְתּוֹ · וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי מְשַׁבֵּחַ וְאוֹמֵר מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת טוֹב לְהוֹדוֹת לַיְיָ · לְפִיכָךְ יְפָאֲרוּ וִיבָרְכוּ לָאֵל כָּל יְצוּרָיו · שֶׁבַח יְקָר וּגְדֻלָּה יִתְּנוּ לָאֵל מֶלֶךְ יוֹצֵר כֹּל הַמַּנְחִיל מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ בְּיוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ : שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִתְקַדַּשׁ · וְזִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ יִתְפָּאַר · בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת · תִּתְבָּרַךְ מוֹשִׁיעֵנוּ עַל שֶׁבַח מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְעַל מְאוֹרֵי אוֹר שֶׁעָשִׂיתָ יְפָאֲרוּךָ סֶּלָה :

תִּתְבָּרַךְ צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְגֹאֲלֵנוּ בּוֹרֵא קְדוֹשִׁים יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ יוֹצֵר מְשָׁרְתִים וַאֲשֶׁר מְשָׁרְתָיו כֻּלָּם עוֹמְדִים בְּרוּם עוֹלָם וּמַשְׁמִיעִים בְּיִרְאָה יַחַד בְּקוֹל דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם : כֻּלָּם אֲהוּבִים כֻּלָּם בְּרוּרִים כֻּלָּם גִּבּוֹרִים וְכֻלָּם עֹשִׂים בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה רְצוֹן קוֹנָם : וְכֻלָּם פּוֹתְחִים אֶת פִּיהֶם בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה בְּשִׁירָה וּבְזִמְרָה וּמְבָרְכִים וּמְשַׁבְּחִים וּמְפָאֲרִים וּמַעֲרִיצִים וּמַקְדִּישִׁים וּמַמְלִיכִים : אֶת שֵׁם הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא : וְכֻלָּם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם זֶה מִזֶּה · וְנוֹתְנִים רְשׁוּת זֶה לָזֶה לְהַקְדִּישׁ לְיוֹצְרָם בְּנַחַת רוּחַ בְּשָׂפָה בְרוּרָה וּבִנְעִימָה קְדֻשָּׁה כֻּלָּם כְּאֶחָד עוֹנִים וְאוֹמְרִים בְּיִרְאָה :

קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ :

והאופנים

וְהָאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ בְּרַעַשׁ גָּדוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים: בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:

לָאֵל בָּרוּךְ נְעִימוֹת יִתֵּנוּ. לַמֶּלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם זְמִרוֹת יֹאמֵרוּ וְתִשְׁבָּחוֹת יַשְׁמִיעוּ. כִּי הוּא לְבַדּוֹ פּוֹעֵל גְּבוּרוֹת עֹשֶׂה חֲדָשׁוֹת. בַּעַל מִלְחָמוֹת. זוֹרֵעַ צְדָקוֹת מַצְמִיחַ יְשׁוּעוֹת. בּוֹרֵא רְפוּאוֹת. נוֹרָא תְהִלּוֹת. אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת. הַמְחַדֵּשׁ בְּטוּבוֹ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: כָּאָמוּר לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אוֹר חָדָשׁ עַל צִיּוֹן תָּאִיר וְנִזְכֶּה כֻלָּנוּ מְהֵרָה לְאוֹרוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ יוֹצֵר הַמְּאוֹרוֹת:

אַהֲבָה רַבָּה אֲהַבְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ חֶמְלָה גְדוֹלָה וִיתֵרָה חָמַלְתָּ עָלֵינוּ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּעֲבוּר אֲבוֹתֵינוּ שֶׁבָּטְחוּ בְךָ וַתְּלַמְּדֵם חֻקֵּי חַיִּים כֵּן תְּחָנֵּנוּ וּתְלַמְּדֵנוּ: אָבִינוּ הָאָב הָרַחֲמָן הַמְרַחֵם רַחֵם עָלֵינוּ וְתֵן בְּלִבֵּנוּ לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל לִשְׁמֹעַ לִלְמֹד וּלְלַמֵּד לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם אֶת כָּל דִּבְרֵי תַלְמוּד תּוֹרָתֶךָ בְּאַהֲבָה: וְהָאֵר עֵינֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבֵּק לִבֵּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְיַחֵד לְבָבֵנוּ לְאַהֲבָה וּלְיִרְאָה אֶת שְׁמֶךָ וְלֹא נֵבוֹשׁ לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא בָּטָחְנוּ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתֶךָ: וַהֲבִיאֵנוּ לְשָׁלוֹם מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ. וְתוֹלִיכֵנוּ קוֹמְמִיּוּת לְאַרְצֵנוּ. כִּי אֵל פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת אָתָּה וּבָנוּ בָחַרְתָּ מִכָּל עַם וְלָשׁוֹן. וְקֵרַבְתָּנוּ לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה בֶּאֱמֶת לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְיַחֶדְךָ בְּאַהֲבָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה:

יחיד אומר אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ יְהֹוָה ׀ אֶחָד:

בלחש בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

וְאָהַבְתָּ אֵת יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל־לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ: וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה אַף־יְהֹוָה בָּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהֹוָה נֹתֵן לָכֶם: וְשַׂמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהֹוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ:

וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְהֹוָה וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא־תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל־מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: אֲנִי יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם:

אֱמֶת וְיַצִּיב וְנָכוֹן וְקַיָּם וְיָשָׁר וְנֶאֱמָן וְאָהוּב וְחָבִיב וְנֶחְמָד וְנָעִים וְנוֹרָא וְאַדִּיר וּמְתֻקָּן וּמְקֻבָּל וְטוֹב וְיָפֶה הַדָּבָר הַזֶּה עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: אֱמֶת אֱלֹהֵי עוֹלָם מַלְכֵּנוּ צוּר יַעֲקֹב מָגֵן יִשְׁעֵנוּ. לְדֹר וָדֹר הוּא קַיָּם וּשְׁמוֹ קַיָּם וְכִסְאוֹ נָכוֹן וּמַלְכוּתוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לָעַד קַיֶּמֶת: וּדְבָרָיו חָיִים וְקַיָּמִים נֶאֱמָנִים

ונחמדים

ונחמדים לעד ינשק הציצית ויסירם ולעולמי עולמים על אבותינו ועלינו על בנינו ועל דורותינו ועל כל דורות זרע ישראל עבדיך:

על הראשונים ועל האחרונים דבר טוב וקים לעולם ועד אמת ואמונה חוק ולא יעבר: אמת שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו מלכנו מלך אבותינו גאלנו גאל אבותינו יוצרנו צור ישועתנו פודנו ומצילנו מעולם שמך אין אלהים זולתך:

עזרת אבותינו אתה הוא מעולם מגן ומושיע לבניהם אחריהם בכל דור ודור: ברום עולם מושבך ומשפטיך וצדקתך עד אפסי ארץ: אשרי איש שישמע למצותיך ותורתך ודברך ישים על לבו: אמת אתה הוא אדון לעמך ומלך גבור לריב ריבם: אמת אתה הוא ראשון ואתה הוא אחרון ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע: ממצרים גאלתנו יי אלהינו ומבית עבדים פדיתנו · כל בכוריהם הרגת ובכורך גאלת וים סוף בקעת וזדים טבעת וידידים העברת ויכסו מים צריהם אחד מהם לא נותר: על זאת שבחו אהובים ורוממו אל ונתנו ידידים זמרות שירות ותשבחות ברכות והודאות למלך אל חי וקים: רם ונשא גדול ונורא משפיל גאים ומגביה שפלים מוציא אסירים ופודה ענוים ועוזר דלים ועונה לעמו בעת שועם אליו: תהלות לאל עליון ברוך הוא ומברך · משה ובני ישראל לך ענו שירה בשמחה רבה ואמרו כלם: מי כמכה באלם יי מי כמכה נאדר בקדש נורא תהלת עשה פלא:

שירה חדשה שבחו גאולים לשמך על שפת הים יחד כלם הודו והמליכו ואמרו · יי ימלוך לעולם ועד:

צור ישראל קומה בעזרת ישראל ופדה כנאמך יהודה וישראל · גאלנו יי צבאות שמו קדוש ישראל: ברוך אתה יי גאל ישראל:

צריך לסמוך גאולה לתפלה ולא יפסיק אפי' בעניית אמן:

אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך:

ברוך אתה יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא אל עליון גומל חסדים טובים וקונה הכל וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה:

בש"ת זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים וכתבנו בספר החיים למענך אלהים חיים:

מלך עוזר ומושיע ומגן: ברוך אתה יי מגן אברהם:

אתה גבור לעולם אדני מחיה מתים אתה רב להושיע:

בחורף משיב הרוח ומוריד הגשם:

מכלכל חיים בחסד מחיה מתים ברחמים רבים סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים ומקים אמונתו לישני עפר · מי כמוך בעל גבורות ומי דומה לך מלך ממית ומחיה ומצמיח ישועה:

בש"ת מי כמוך אב הרחמים זוכר יצוריו לחיים ברחמים:

ונאמן אתה להחיות מתים: ברוך אתה יי מחיה המתים:

בחזרת הש"ץ אומרים זה:

נקדש את שמך בעולם כשם שמקדישים אותו בשמי מרום · ככתוב על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר: קדוש קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו: אז בקול רעש גדול אדיר וחזק משמיעים קול מתנשאים לעמת שרפים לעמתם ברוך יאמרו: ברוך כבוד יי ממקומו: ממקומך מלכנו תופיע ותמלוך עלינו כי מחכים אנחנו לך מתי תמלוך בציון בקרוב בימינו לעולם ועד תשכון: תתגדל ותתקדש בתוך ירושלים עירך לדור ודור ולנצח נצחים: ועינינו תראינה מלכותך כדבר האמור בשירי עזך על ידי דוד משיח צדקך: ימלך יי לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה:

לדור

לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד · כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל (בש״ת הַמֶּלֶךְ) הַקָּדוֹשׁ :

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ : (בש״ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ) :

יִשְׂמַח מֹשֶׁה בְּמַתְּנַת חֶלְקוֹ · כִּי עֶבֶד נֶאֱמָן קָרָאתָ לּוֹ · כְּלִיל תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשׁוֹ נָתַתָּ (לוֹ) בְּעָמְדוֹ לְפָנֶיךָ עַל הַר סִינַי · וּשְׁנֵי לוּחוֹת אֲבָנִים הוֹרִיד בְּיָדוֹ · וְכָתוּב בָּהֶם שְׁמִירַת שַׁבָּת וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ :

וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם : בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִיא לְעֹלָם כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְיָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ :

וְלֹא נְתַתּוֹ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא הִנְחַלְתּוֹ מַלְכֵּנוּ לְעוֹבְדֵי פְסִילִים · וְגַם בִּמְנוּחָתוֹ לֹא יִשְׁכְּנוּ עֲרֵלִים · כִּי לְיִשְׂרָאֵל עַמְּךָ נְתַתּוֹ בְּאַהֲבָה לְזֶרַע יַעֲקֹב אֲשֶׁר בָּם בָּחָרְתָּ · עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ · וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ · זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית :

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ וְיָנוּחוּ בוֹ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת :

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם וְהָשֵׁב אֶת הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל : וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ :

בשבת ראש חודש אומרים זה :

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ · יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ · וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ · וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ · לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה : זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה · וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה · וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים · וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה :

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן :

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ · אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת · עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם · הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ :

מודים דרבנן

מודים אנחנו לך שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי כל בשר יוצרנו יוצר בראשית ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש על שהחייתנו וקיימתנו כן תחיינו ותקיימנו ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך לשמור חקיך ולעשות רצונך ולעבדך בלבב שלם על שאנחנו מודים לך · ברוך אל ההודאות :

בשבת חנוכה אומרים זה :

עַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל
הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה :

בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנַאי וּבָנָיו כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת אַנְטִיוֹכוּס עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ · וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת

צרתם

צָרָתָם רַבְתָּ אֶת רִיבָם דַּנְתָּ אֶת דִּינָם נָקַמְתָּ אֶת נִקְמָתָם מָסַרְתָּ גִּבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה וְאַחַר כֵּן בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וּפִנּוּ אֶת הֵיכָלֶךָ וְטִהֲרוּ אֶת מִקְדָּשֶׁךָ וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל:

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

בש"ת וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת · הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

לש"ץ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בָּרְכֵנוּ בַבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ · הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁךָ כָּאָמוּר: יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ · בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ: בספר

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

בש"ת בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם:

אֱלֹהַי נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי וְכֹל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ · עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ · עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ · עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ · לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי: עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות: וערבה ליי מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות:

סדר הלל

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לִקְרוֹא אֶת הַהַלֵּל:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: מִי כַּייָ אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת: הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: מְקִימִי מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן: לְהוֹשִׁיבִי עִם נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ: מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ:

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז: הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו: הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מַה לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב: הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ מָיִם:

בשבת חנוכה אומרים לא לנו

לֹא לָנוּ יְיָ לֹא לָנוּ כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל חַסְדְּךָ עַל אֲמִתֶּךָ: לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה נָא אֱלֹהֵיהֶם: וֵאלֹהֵינוּ בַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ עָשָׂה: עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ אַף לָהֶם וְלֹא יְרִיחוּן: יְדֵיהֶם

ולא

וְלֹא יְמִישׁוּן רַגְלֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּכוּ לֹא יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם: יִשְׂרָאֵל בְּטַח בַּיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: יִרְאֵי יְיָ בִּטְחוּ בַיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: ע״כ

יְיָ זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת בֵּית אַהֲרֹן: יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְיָ הַקְּטַנִּים עִם הַגְּדֹלִים: יֹסֵף יְיָ עֲלֵיכֶם עֲלֵיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם: בְּרוּכִים אַתֶּם לַיְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַיְיָ וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם: לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּ יָהּ וְלֹא כָּל יֹרְדֵי דוּמָה: וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

בשבת חנוכה אומרים אהבתי

אָהַבְתִּי כִּי יִשְׁמַע יְיָ אֶת קוֹלִי תַּחֲנוּנָי: כִּי הִטָּה אָזְנוֹ לִי וּבְיָמַי אֶקְרָא: אֲפָפוּנִי חֶבְלֵי מָוֶת וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא: וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא אָנָּה יְיָ מַלְּטָה נַפְשִׁי: חַנּוּן יְיָ וְצַדִּיק וֵאלֹהֵינוּ מְרַחֵם: שֹׁמֵר פְּתָאִים יְיָ דַּלּוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ: שׁוּבִי נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי כִּי יְיָ גָּמַל עָלָיְכִי: כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת אֶת עֵינִי מִן דִּמְעָה אֶת רַגְלִי מִדֶּחִי: אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְיָ בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים: הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד: אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי כָּל הָאָדָם כֹּזֵב: ע״כ

מָה אָשִׁיב לַיְיָ כָּל תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי: כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַיְיָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: יָקָר בְּעֵינֵי יְיָ הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו: אָנָּה יְיָ כִּי אֲנִי עַבְדֶּךָ אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן אֲמָתֶךָ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי: לְךָ אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַיְיָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: בְּחַצְרוֹת בֵּית יְיָ בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּ אֶת יְיָ כָּל גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל הָאֻמִּים: כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת יְיָ לְעוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמְרוּ נָא בֵית אַהֲרֹן — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמְרוּ נָא יִרְאֵי יְיָ — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

מִן הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ: יְיָ לִי לֹא אִירָא מַה יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם: יְיָ לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי: טוֹב לַחֲסוֹת בַּיְיָ מִבְּטֹחַ בָּאָדָם: טוֹב לַחֲסוֹת בַּיְיָ מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים: כָּל גּוֹיִם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי גַם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי כִדְבוֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: דַּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַיְיָ עֲזָרָנִי: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה: קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל: יְמִין יְיָ רוֹמֵמָה יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל: לֹא אָמוּת כִּי אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ: יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי: פִּתְחוּ לִי שַׁעֲרֵי צֶדֶק אָבֹא בָם אוֹדֶה יָהּ: זֶה הַשַּׁעַר לַיְיָ צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ: אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה: אודך אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה: אבן מֵאֵת יְיָ הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ: מאת זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְיָ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ: זה

אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא: אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא:
אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא: אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא:

בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְיָ בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְיָ: ברוך אֵל יְיָ וַיָּאֶר לָנוּ אִסְרוּ חַג בַּעֲבֹתִים עַד קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ: אל אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ: אלי הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הודו

יְהַלְלוּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ (עַל) כָּל מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ צַדִּיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנֶךָ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ כִּי לְךָ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשִׁמְךָ נָאֶה לְזַמֵּר כִּי מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה אֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת: קדיש שלם

אין כמוך באלהים אדני ואין כמעשיך: מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור: יי מלך יי מלך יי ימלוך לעולם ועד: יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום:

אב הרחמים היטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלים: כי בך לבד בטחנו מלך אל רם ונשא אדון עולמים: ומוציאין ס"ת ואומרים ויהי בנסוע

ויהי בנסע הארן ויאמר משה קומה יי ויפצו איביך וינסו משנאיך מפניך: כי מציון תצא תורה ודבר יי מירושלים: ברוך שנתן תורה לעמו ישראל בקדשתו:

בריך שמה דמרא עלמא · בריך כתרך ואתרך · יהא רעותך עם עמך ישראל לעלם · ופורקן ימינך אחזי לעמך בבית מקדשך · ולאמטויי לנא מטוב נהורך · ולקבל צלותנא ברחמין · יהא רעוא קדמך דתוריך לן חיין בטיבותא ולהוי אנא פקידא בגו צדיקיא למרחם עלי ולמנטר יתי וית כל די לי ודי לעמך ישראל · אנת הוא זן לכלא ומפרנס לכלא אנת הוא שליט על כלא · אנת הוא דשליט על מלכיא · ומלכותא דילך היא · אנא עבדא דקודשא בריך הוא דסגידנא קמה ומקמא דיקר אוריתה בכל עדן ועדן · לא על אנש רחיצנא ולא על בר אלהין סמיכנא אלא באלהא דשמיא · דהוא אלהא קשוט · ואוריתה קשוט · ונביאוהי קשוט · ומסגא למעבד טבון וקשוט · בה אנא רחיץ · ולשמה קדישא יקירא אנא אמר תושבחן יהא רעוא קדמך דתפתח לבי באוריתא ותשלים משאלין דלבי ולבא דכל עמך ישראל לטב ולחיין ולשלם אמן:

חו"ק שמע ישראל יי אלהינו יי אחד:

חו"ק אחד אלהינו גדול אדונינו קדוש שמו:

חזן גדלו ליי אתי ונרוממה שמו יחדו:

לך יי הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ: לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש: רוממו יי אלהינו והשתחוו להדם רגליו קדוש הוא: רוממו יי אלהינו והשתחוו להר קדשו כי קדוש יי אלהינו:

על הכל יתגדל ויתקדש וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא שמו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא: בעולמות שברא העולם הזה והעולם הבא· כרצונו וכרצון יראיו וכרצון כל בית ישראל: צור העולמים אדון כל הבריות אלוה כל הנפשות: היושב במרחבי מרום השוכן בשמי שמי קדם: קדשתו על החיות וקדשתו על כסא הכבוד: ובכן יתקדש שמך בנו יי אלהינו לעיני כל חי · ונאמר לפניו שיר חדש ככתוב · שירו לאלהים זמרו שמו סלו לרוכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו: ונראהו עין בעין בשובו אל נוהו ככתוב: כי עין בעין יראו בשוב יי ציון: ונאמר ונגלה כבוד יי וראו כל בשר יחדו כי פי יי דבר:

אב הרחמים הוא ירחם עם עמוסים ויזכור ברית איתנים ויציל נפשותינו מן השעות הרעות ויגער ביצר הרע מן הנשואים ויחון אותנו לפליטת עולמים · וימלא משאלותינו במדה טובה ישועה ורחמים:

כשמגביהין ספר תורה אומרים זה:

וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל על פי יי ביד משה: עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאשר: דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום: ארך ימים בימינה בשמאולה עשר וכבוד: יי חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר:

יקום פורקן מן שמיא · חנא וחסדא ורחמי וחיי אריכי ומזוני רויחי · וסייעתא דשמיא ובריות גופא ונהורא מעליא · זרעא חיא וקימא · זרעא די לא יפסוק ודי לא יבטול מפתגמי אוריתא: למרנן ורבנן חבורתא קדישתא · די בארעא דישראל ודי בבבל· לרישי כלי ולרישי גלותא ולרישי מתיבתא ולדייני די בבא: לכל

תַּלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל מָאן דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא · מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יָתְהוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיהוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיהוֹן וְיִתֵּן אַרְכָה לִשְׁנֵיהוֹן וְיִתְפָּרְקוּן וְיִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישִׁין · מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּהוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן וְנֹאמַר אָמֵן :

יְקוּם פּוּרְקָן מִן שְׁמַיָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא וּבַרְיוּת גּוּפָא וּנְהוֹרָא מַעַלְיָא · זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא · זַרְעָא דִּי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא : לְכָל קְהָלָא קַדִּישָׁא הָדֵין רַבְרְבַיָּא עִם זְעֵרַיָּא טַפְלָא וּנְשַׁיָּא · מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יָתְכוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיכוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיכוֹן וְיִתֵּן אַרְכָה לִשְׁנֵיכוֹן וְתִתְפָּרְקוּן וְתִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישִׁין · מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּכוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן וְנֹאמַר אָמֵן :

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב · הוּא יְבָרֵךְ אֶת כָּל הַקָּהָל הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה עִם כָּל קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ · הֵם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם · וּמִי שֶׁמְּיַחֲדִים בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת לִתְפִלָּה · וּמִי שֶׁבָּאִים בְּתוֹכָם לְהִתְפַּלֵּל · וּמִי שֶׁנּוֹתְנִים נֵר לַמָּאוֹר וְיַיִן לְקִדּוּשׁ וּלְהַבְדָּלָה וּפַת לָאוֹרְחִים וּצְדָקָה לָעֲנִיִּים · וְכָל מִי שֶׁעוֹסְקִים בְּצָרְכֵי צִבּוּר בֶּאֱמוּנָה · הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְשַׁלֵּם שְׂכָרָם וְיָסִיר מֵהֶם כָּל מַחֲלָה וְיִרְפָּא לְכָל גּוּפָם וְיִסְלַח לְכָל עֲוֹנָם · וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם עִם כָּל יִשְׂרָאֵל אֲחֵיהֶם וְנֹאמַר אָמֵן :

תפלה בעד שלום הקיסר יר״ה

הנותן תשועה למלכים וממשלה לנסיכים מלכותו מלכות כל עולמים הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה הוא יברך וישמור וינצור ויעזור וירומם ויגדל וינשא למעלה את אדונינו הקיסר **אלכסנדר ניקאלאיעוויטש** ירום הודו עם אשתו הקיסרית הכבודה **מאריא אלכסנדראוונא** ובנו יורש עצר **אלכסנדר אלכסנדראוויטש** ואת רעיתו הגבירה **מאריא טעאדאראוונא** ואת כל בית מלכנו הרם יר״ה · מלך מלכי המלכים ברחמיו יחייהו וישמרהו ומכל צרה ויגון ונזק יצילהו וידבר עמים תחת רגליו ויפיל שונאיו לפניו ובכל אשר יפנה יצליח · מלך מלכי המלכים ברחמיו יתן בלבו ובלב כל יועציו ושריו רחמנות לעשות טובות עמנו ועם כל ישראל · בימיו ובימינו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח ובא לציון גואל וכן יהי רצון ונאמר אמן :

כשמברכין החודש יש נוהגין לומר זה

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּחַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה · וְתִתֶּן לָנוּ חַיִּים אֲרוּכִים · חַיִּים שֶׁל שָׁלוֹם · חַיִּים שֶׁל טוֹבָה · חַיִּים שֶׁל בְּרָכָה · חַיִּים שֶׁל פַּרְנָסָה · חַיִּים שֶׁל חִלּוּץ עֲצָמוֹת · חַיִּים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם יִרְאַת שָׁמַיִם וְיִרְאַת חֵטְא · חַיִּים שֶׁאֵין בָּהֶם בּוּשָׁה וּכְלִמָּה · חַיִּים שֶׁל עוֹשֶׁר וְכָבוֹד · חַיִּים שֶׁתְּהֵא בָנוּ אַהֲבַת תּוֹרָה וְיִרְאַת שָׁמַיִם · חַיִּים שֶׁיִּמָּלְאוּ מִשְׁאֲלוֹת לִבֵּנוּ לְטוֹבָה אָמֵן סֶלָה :

נכון לידע המולד בשעה שמברכין החודש :

מִי שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ וְגָאַל אוֹתָם מֵעַבְדוּת לְחֵרוּת · הוּא יִגְאַל אוֹתָנוּ בְּקָרוֹב · וִיקַבֵּץ נִדָּחֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ · חֲבֵרִים כָּל יִשְׂרָאֵל וְנֹאמַר אָמֵן :

הש״ץ לוקח ס״ת בידו ואומר ראש חודש פלוני ביום פלוני הבא עלינו ועל כל ישראל לטובה :

יְחַדְּשֵׁהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָלֵינוּ וְעַל כָּל עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל · לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם · לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה · לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה · וְנֹאמַר אָמֵן : אשרי וכו׳

שחרית

כשמברכין החודש אין אומרים זה.

אב הרחמים שוכן מרומים · ברחמיו העצומים הוא יפקוד ברחמים · החסידים והישרים והתמימים · קהלות הקדש שמסרו נפשם על קדשת השם · הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו · מנשרים קלו ומאריות גברו · לעשות רצון קונם וחפץ צורם: יזכרם אלהינו לטובה · עם שאר צדיקי עולם · וינקום נקמת דם עבדיו השפוך: ככתוב בתורת משה איש האלהים · הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום · ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו: ועל ידי עבדיך הנביאים כתוב לאמר ונקיתי דמם לא נקיתי · ויי שכן בציון: ובכתבי הקדש נאמר · למה יאמרו הגוים איה אלהיהם יודע בגוים לעינינו נקמת דם עבדיך השפוך: ואומר כי דורש דמים אותם זכר לא שכח צעקת ענוים: ואומר ידין בגוים מלא גויות מחץ ראש על ארץ רבה: מנחל בדרך ישתה על כן ירים ראש: אשרי וכו׳

כשמברכין בה״ב יאמר הש״ץ זה:

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן דוד ושלמה הוא יברך את כל מי שיקבל עליו להתענות תענית שני וחמישי ושני בשכר זה הקדוש ברוך הוא ישמרהו ויצילהו מכל צרה וצוקה ומכל נגע ומחלה וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם ויקבל תפלותיהם ויאזין שועותיהם עם כל ישראל אחיהם ונאמר אמן:

חזן יהללו את שם יי כי נשגב שמו לבדו:

והקהל אומרים הודו על ארץ ושמים: וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרובו הללויה:

מזמור לדוד הבו ליי בני אלים הבו ליי כבוד ועוז: הבו ליי כבוד שמו השתחוו ליי בהדרת קדש: קול יי על המים אל הכבוד הרעים יי על מים רבים: קול יי בכח קול יי בהדר: קול יי שבר ארזים וישבר יי את ארזי הלבנון: וירקידם כמו עגל לבנון ושריון כמו בן ראמים: קול יי חצב להבות אש: קול יי יחיל מדבר יחיל יי מדבר קדש: קול יי יחולל אילות ויחשף יערות ובהיכלו כלו אמר כבוד: יי למבול ישב וישב יי מלך לעולם: יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום:

ובנחה יאמר שובה יי רבבות אלפי ישראל: קומה יי למנוחתך אתה וארון עזך: כהניך ילבשו צדק וחסידיך ירננו: בעבור דוד עבדך אל תשב פני משיחך: כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו: עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאשר: דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום: השיבנו יי אליך ונשובה חדש ימינו כקדם: ח״ק

מוסף לשבת ולשבת ראש חודש

כי שם יי אקרא הבו גדל לאלהינו: אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך:

ברוך אתה יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא אל עליון גומל חסדים טובים וקונה הכל וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה:

בש״ת זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים וכתבנו בספר החיים למענך אלהים חיים:

מלך עוזר ומושיע ומגן: ברוך אתה יי מגן אברהם:

אתה גבור לעולם אדני מחיה מתים אתה רב להושיע:

בחורף משיב הרוח ומוריד הגשם:

מכלכל חיים בחסד מחיה מתים ברחמים רבים סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים ומקים אמונתו לישני עפר · מי כמוך בעל גבורות ומי דומה לך מלך ממית ומחיה ומצמיח ישועה:

בש״ת מי כמוך אב הרחמים זוכר יצוריו לחיים ברחמים:

ונאמן אתה להחיות מתים: ברוך אתה יי מחיה המתים:

נעריצך

מוּסַף לְשַׁבָּת

כשש"ץ חוזר הש"ע אומרים זה

נַעֲרִיצְךָ וְנַקְדִּישְׁךָ כְּסוֹד שִׂיחַ שַׂרְפֵי קֹדֶשׁ · הַמַּקְדִּישִׁים שִׁמְךָ בַּקֹּדֶשׁ כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר : קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ : כְּבוֹדוֹ מָלֵא עוֹלָם מְשָׁרְתָיו שׁוֹאֲלִים זֶה לָזֶה אַיֵּה מְקוֹם כְּבוֹדוֹ · לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ : בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ : מִמְּקוֹמוֹ הוּא יִפֶן בְּרַחֲמִים וְיָחוֹן עַם הַמְיַחֲדִים שְׁמוֹ עֶרֶב וָבֹקֶר בְּכָל יוֹם תָּמִיד פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה שְׁמַע אוֹמְרִים : שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד : הוּא אֱלֹהֵינוּ הוּא אָבִינוּ הוּא מַלְכֵּנוּ הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ וְהוּא יַשְׁמִיעֵנוּ בְּרַחֲמָיו שֵׁנִית לְעֵינֵי כָּל חָי לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים · אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם : וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר : יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ : לש"ץ לדור ודור וכו'

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ : (בש"ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ) : בשבת ר"ח מתחילין כאן אתה יצרת *)

תִּכַּנְתָּ שַׁבָּת רָצִיתָ קָרְבְּנוֹתֶיהָ · צִוִּיתָ פֵּרוּשֶׁיהָ עִם סִדּוּרֵי נְסָכֶיהָ · מְעַנְּגֶיהָ לְעוֹלָם כָּבוֹד יִנְחָלוּ · טוֹעֲמֶיהָ חַיִּים זָכוּ · וְגַם הָאוֹהֲבִים דְּבָרֶיהָ גְּדֻלָּה בָּחָרוּ · אָז מִסִּינַי נִצְטַוּוּ עָלֶיהָ · וַתְּצַוֵּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְהַקְרִיב בָּהּ קָרְבַּן מוּסַף שַׁבָּת כָּרָאוּי : יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ · וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ · תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם · וְאֶת מוּסַף יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר :

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ : עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ :

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג · עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ · וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ (בּוֹ) וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית :

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ

ושמחנו

לשבת וראש חודש

*) אַתָּה יָצַרְתָּ עוֹלָמְךָ מִקֶּדֶם כִּלִּיתָ מְלַאכְתְּךָ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ וְרָצִיתָ בָּנוּ וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל הַלְּשׁוֹנוֹת וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ · וַתִּתֶּן לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים לְכַפָּרָה · וּלְפִי שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ חָרְבָה עִירֵנוּ · וְשָׁמֵם בֵּית מִקְדָּשֵׁנוּ וְגָלָה יְקָרֵנוּ וְנֻטַּל כָּבוֹד מִבֵּית חַיֵּינוּ · וְאֵין אֲנַחְנוּ יְכוֹלִים לַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ בַּבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו מִפְּנֵי הַיָּד הַשְּׁלוּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ : יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם : וְאֶת מוּסְפֵי יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה · נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר :

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ : עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ : (זֶה קָרְבַּן שַׁבָּת וְקָרְבַּן הַיּוֹם כָּאָמוּר) :

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַייָ פָּרִים בְּנֵי בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם :

וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כִּמְדֻבָּר · שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל · וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ · וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ וְשָׂעִיר לְכַפֵּר וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם :

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג · עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ · וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ (בּוֹ) וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית :

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ וְחַדֵּשׁ עָלֵינוּ בְּיוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה

ולברכה

וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ וְיָנוּחוּ בוֹ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת: רצה וכו׳ · אין כאלהינו

לשבת וראש חודש

וְלִבְרָכָה · לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה · לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה · לְפַרְנָסָה וּלְכַלְכָּלָה · לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם · לִמְחִילַת חֵטְא וְלִסְלִיחַת עָוֹן · (בשנת העיבור וּלְכַפָּרַת פָּשַׁע): כִּי בְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בָּחַרְתָּ מִכָּל הָאֻמּוֹת · וְשַׁבַּת קָדְשְׁךָ לָהֶם הוֹדַעְתָּ וְחֻקֵּי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לָהֶם קָבָעְתָּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים: רצה ומודים וכו׳

קַוֵּה אֶל יְיָ חֲזַק וְיַאֲמֵץ לִבֶּךָ וְקַוֵּה אֶל יְיָ: אֵין קָדוֹשׁ כַּייָ כִּי אֵין בִּלְתֶּךָ וְאֵין צוּר כֵּאלֹהֵינוּ: כִּי מִי אֱלוֹהַּ מִבַּלְעֲדֵי יְיָ וּמִי צוּר זוּלָתִי אֱלֹהֵינוּ:

אֵין כֵּאלֹהֵינוּ · אֵין כַּאדוֹנֵינוּ · אֵין כְּמַלְכֵּנוּ · אֵין כְּמוֹשִׁיעֵנוּ: מִי כֵאלֹהֵינוּ · מִי כַאדוֹנֵינוּ · מִי כְמַלְכֵּנוּ · מִי כְמוֹשִׁיעֵנוּ: נוֹדֶה לֵאלֹהֵינוּ · נוֹדֶה לַאדוֹנֵינוּ · נוֹדֶה לְמַלְכֵּנוּ · נוֹדֶה לְמוֹשִׁיעֵנוּ: בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ · בָּרוּךְ אֲדוֹנֵינוּ · בָּרוּךְ מַלְכֵּנוּ · בָּרוּךְ מוֹשִׁיעֵנוּ: אַתָּה הוּא אֱלֹהֵינוּ · אַתָּה הוּא אֲדוֹנֵינוּ · אַתָּה הוּא מַלְכֵּנוּ · וְאַתָּה הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ · אַתָּה הוּא שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים:

פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת הַצֳּרִי וְהַצִּפֹּרֶן הַחֶלְבְּנָה וְהַלְּבוֹנָה מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה · מוֹר וּקְצִיעָה שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה · הַקֹּשְׁטְ שְׁנֵים עָשָׂר וְקִלּוּפָה שְׁלֹשָׁה וְקִנָּמוֹן תִּשְׁעָה בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין · יֵין קַפְרִיסִין סְאִין תְּלָתָא וְקַבִּין תְּלָתָא וְאִם אֵין לוֹ יֵין קַפְרִיסִין מֵבִיא חֲמַר חִוַּרְיָן עַתִּיק · מֶלַח סְדוֹמִית רֹבַע הַקָּב · מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל שֶׁהוּא · רַבִּי נָתָן אוֹמֵר אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל שֶׁהוּא · וְאִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ · וְאִם חִסֵּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה:

רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר הַצֳּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף · בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה שֶׁשָּׁפִין בָּהּ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה · יֵין קַפְרִיסִין שֶׁשּׁוֹרִין בּוֹ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עַזָּה · וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בָּעֲזָרָה מִפְּנֵי הַכָּבוֹד:

הַשִּׁיר שֶׁהַלְוִיִּם הָיוּ אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ · בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן הָיוּ אוֹמְרִים לַייָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיוֹשְׁבֵי בָהּ: בַּשֵּׁנִי הָיוּ אוֹמְרִים גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ הַר קָדְשׁוֹ: בַּשְּׁלִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט: בָּרְבִיעִי הָיוּ אוֹמְרִים אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: בַּחֲמִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים הַרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ הָרִיעוּ לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: בַּשִּׁשִּׁי הָיוּ אוֹמְרִים יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: בַּשַּׁבָּת הָיוּ אוֹמְרִים מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת מִזְמוֹר שִׁיר לֶעָתִיד לָבֹא לְיוֹם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים:

תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא שנאמר הליכות עולם לו אל תקרי הליכות אלא הלכות:

אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם · שנאמר וכל בניך למודי יי ורב שלום בניך: אל תקרי בניך אלא בוניך: שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול: יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך: למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך: למען בית יי אלהינו אבקשה טוב לך: יי עוז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום:

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל הֲמוֹנָם: וַאֲנַחְנוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: שֶׁהוּא נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ · וְכִסֵּא כְבוֹדוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל · וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים · הוּא אֱלֹהֵינוּ אֵין עוֹד: אֱמֶת מַלְכֵּנוּ אֶפֶס זוּלָתוֹ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ · וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד:

עַל כֵּן נְקַוֶּה לְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן הָאָרֶץ וְהָאֱלִילִים

כְּרוֹת יִכָּרֵתוּן · לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי וְכָל בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ · לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל רִשְׁעֵי אָרֶץ · יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל כִּי לְךָ תִּכְרַע כָּל בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל לָשׁוֹן · לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ · וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ · וִיקַבְּלוּ כֻלָּם אֶת עוֹל מַלְכוּתֶךָ · וְתִמְלוֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד : כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד : כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד : וְנֶאֱמַר וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ · בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד :

אַל תִּירָא מִפַּחַד פִּתְאֹם וּמִשֹּׁאַת רְשָׁעִים כִּי תָבֹא : עֻצוּ עֵצָה וְתֻפָר דַּבְּרוּ דָבָר וְלֹא יָקוּם כִּי עִמָּנוּ אֵל : וְעַד זִקְנָה אֲנִי הוּא וְעַד שֵׂיבָה אֲנִי אֶסְבֹּל אֲנִי עָשִׂיתִי וַאֲנִי אֶשָּׂא וַאֲנִי אֶסְבֹּל וַאֲמַלֵּט : קדיש יתום

שיר היחוד ליום השבת

חזן אָז בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נַחְתָּ · יוֹם הַשַּׁבָּת עַל כֵּן בֵּרַכְתָּ :

קהל וְעַל כָּל פּוֹעַל תְּהִלָּה עֲרוּכָה · חֲסִידֶיךָ בְּכָל עֵת יְבָרְכוּכָה :

ח' בָּרוּךְ יְיָ יוֹצֵר כֻּלָּם · אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם :

ק' כִּי מֵעוֹלָם עַל עֲבָדֶיךָ · רֹב רַחֲמֶיךָ וַחֲסָדֶיךָ :

ח' וּבְמִצְרַיִם הַחִלּוֹתָ · לְהוֹדִיעַ כִּי מְאֹד נַעֲלֵיתָ :

ק' עַל כָּל אֱלֹהִים בַּעֲשׂוֹתְךָ בָהֶם · שְׁפָטִים גְּדוֹלִים וּבֵאלֹהֵיהֶם :

ח' בְּבָקְעֲךָ יַם סוּף עַמְּךָ רָאוּ · יָד הַגְּדוֹלָה וַיִּירָאוּ :

ק' נִהַגְתָּ עַמְּךָ לַעֲשׂוֹת לָךְ · שֵׁם תִּפְאֶרֶת לְהַרְאוֹת גָּדְלָךְ :

ח' וְדִבַּרְתָּ עִמָּם מִן הַשָּׁמַיִם · וְגַם הֶעָבִים נָטְפוּ מָיִם :

ק' יָדַעְתָּ לֶכְתָּם בַּמִּדְבָּר · בְּאֶרֶץ צִיָּה אִישׁ לֹא עָבַר :

ח' פִּתָּה לְעַמְּךָ דְּגַן שָׁמַיִם · וְכַעֲפַר שְׁאֵר וּמִצּוּר מָיִם :

ק' תְּגָרֵשׁ גּוֹיִם רַבִּים עַמִּים · וַיִּירְשׁוּ אַרְצָם וַעֲמַל לְאֻמִּים :

ח' בַּעֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקִּים וְתוֹרוֹת · אִמְרוֹת יְיָ אֲמָרוֹת טְהוֹרוֹת :

ק' וַיִּתְעַדְּנוּ בְּמִרְעֶה שָׁמֵן · וּמֵחַלָּמִישׁ צוּר :

ח' בְּנוּחָם בָּנוּ עִיר קָדְשֶׁךָ · וַיְפָאֲרוּ בֵּית מִקְדָּשֶׁךָ :

ק' וַתֹּאמֶר פֹּה אֵשֵׁב לְאֹרֶךְ יָמִים · צֵידָהּ בָּרֵךְ אֲבָרֵךְ :

ח' כִּי שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי צֶדֶק · אַף כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק :

ק' וּבֵית הַלֵּוִי נְעִימוֹת יְזַמֵּרוּ · לְךָ יִתְרוֹעֲעוּ אַף יָשִׁירוּ :

ח' בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיִרְאֵי יְיָ · יְכַבְּדוּ וְיוֹדוּ שִׁמְךָ יְיָ :

ק' הֱטִיבוֹתָ מְאֹד לָרִאשׁוֹנִים · כֵּן תֵּיטִיב גַּם לָאַחֲרוֹנִים :

ח' יְיָ תָּשִׂישׂ נָא עָלֵינוּ · כַּאֲשֶׁר שַׂשְׂתָּ עַל אֲבוֹתֵינוּ :

ק' אוֹתָנוּ לְהַרְבּוֹת וּלְהֵיטִיב · וְנוֹדֶה לְּךָ לְעוֹלָם כִּי תֵיטִיב :

ח' יְיָ תִּבְנֶה עִירְךָ מְהֵרָה · כִּי עָלֶיהָ שִׁמְךָ נִקְרָא :

ק' וְקֶרֶן דָּוִד תַּצְמִיחַ בָּהּ · וְתִשְׁכּוֹן לְעוֹלָם יְיָ בְּקִרְבָּהּ :

ח' וְזִבְחֵי צֶדֶק שָׁמָּה נִזְבְּחָה · וְכִימֵי קֶדֶם תֶּעֱרַב מִנְחָה :

ק' וּבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ בְּאוֹר פָּנֶיךָ · כִּי חֲפֵצִים לַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ :

ח' וּבִרְצוֹנְךָ תַּעֲשֶׂה חֶפְצֵנוּ · הַבֶּט נָא עַמְּךָ כֻלָּנוּ :

ק' בְּחַרְתָּנוּ לִהְיוֹת לְךָ לְעַם סְגֻלָּה · וְעַל עַמְּךָ בִּרְכָתְךָ סֶּלָה :

ח' וְתָמִיד נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ · וּנְהַלֵּל לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ :

ק' וּמִבִּרְכָתְךָ עַמְּךָ יְבוֹרָךְ · כִּי אֶת כָּל אֲשֶׁר תְּבָרֵךְ מְבוֹרָךְ :

ח' וַאֲנִי בְעוֹדִי אֲהַלְלָה בוֹרְאִי · וַאֲבָרְכֶכָה כָּל יְמֵי צְבָאִי :

ק' יְהִי שֵׁם יְיָ מְבוֹרָךְ לְעוֹלָם · מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם :

שִׁיר הַיִּחוּד לְיוֹם הַשַּׁבָּת

כַּכָּתוּב בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם · וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַייָ: עָנֵה דָנִיֵּאל וְאָמַר לֶהֱוֵא שְׁמֵהּ דִּי אֱלָהָא מְבָרַךְ מִן עָלְמָא וְעַד עָלְמָא דִּי חָכְמְתָא וּגְבוּרְתָא דִּי לֵהּ הִיא: וְנֶאֱמַר וַיֹּאמְרוּ הַלְוִיִּם יֵשׁוּעַ וְקַדְמִיאֵל בָּנִי חֲשַׁבְנְיָה שֵׁרֵבְיָה הוֹדִיָּה שְׁבַנְיָה פְתַחְיָה קוּמוּ בָּרְכוּ אֶת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם מִן הָעוֹלָם עַד הָעוֹלָם וִיבָרְכוּ שֵׁם כְּבוֹדֶךָ וּמְרוֹמַם עַל כָּל בְּרָכָה וּתְהִלָּה: וְנֶאֱמַר בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן הַלְלוּיָהּ: וְנֶאֱמַר וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יְיָ לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם:

שִׁיר הַכָּבוֹד

פותחין הארון

חזן אַנְעִים זְמִירוֹת וְשִׁירִים אֶאֱרוֹג · כִּי אֵלֶיךָ נַפְשִׁי תַעֲרוֹג:

קהל נַפְשִׁי חָמְדָה בְּצֵל יָדֶךָ · לָדַעַת כָּל רָז סוֹדֶךָ:

ח׳ מִדֵּי דַבְּרִי בִּכְבוֹדֶךָ · הוֹמֶה לִבִּי אֶל דּוֹדֶיךָ:

ק׳ עַל כֵּן אֲדַבֵּר בְּךָ נִכְבָּדוֹת · וְשִׁמְךָ אֲכַבֵּד בְּשִׁירֵי יְדִידוֹת:

ח׳ אֲסַפְּרָה כְבוֹדְךָ וְלֹא רְאִיתִיךָ · אֲדַמְּךָ אֲכַנְּךָ וְלֹא יְדַעְתִּיךָ:

ק׳ בְּיַד נְבִיאֶיךָ בְּסוֹד עֲבָדֶיךָ · דִּמִּיתָ הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ:

ח׳ גְּדֻלָּתְךָ וּגְבוּרָתֶךָ · כִּנּוּ לְתֹקֶף פְּעֻלָּתֶךָ:

ק׳ דִּמּוּ אוֹתְךָ וְלֹא כְּפִי יֶשְׁךָ · וַיְשַׁוּוּךָ לְפִי מַעֲשֶׂיךָ:

ח׳ הִמְשִׁילוּךָ בְּרוֹב חֶזְיוֹנוֹת · הִנְּךָ אֶחָד בְּכָל דִּמְיוֹנוֹת:

ק׳ וַיֶּחֱזוּ בְךָ זִקְנָה וּבַחֲרוּת · וּשְׂעַר רֹאשְׁךָ בְּשֵׂיבָה וְשַׁחֲרוּת:

ח׳ זִקְנָה בְּיוֹם דִּין וּבַחֲרוּת בְּיוֹם קְרָב · כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָדָיו לוֹ רָב:

ק׳ חָבַשׁ כּוֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ · הוֹשִׁיעָה לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ:

ח׳ טַלְלֵי אוֹרוֹת רֹאשׁוֹ נִמְלָא · קְוֻצּוֹתָיו רְסִיסֵי לָיְלָה:

ק׳ יִתְפָּאֵר בִּי כִּי חָפֵץ בִּי · וְהוּא יִהְיֶה לִּי לַעֲטֶרֶת צְבִי:

ח׳ כֶּתֶם טָהוֹר פָּז דְּמוּת רֹאשׁוֹ · וְחַק עַל מֵצַח כְּבוֹד שֵׁם קָדְשׁוֹ:

ק׳ לְחֵן וּלְכָבוֹד צְבִי תִפְאָרָה · אֻמָּתוֹ לוֹ עִטְּרָה עֲטָרָה:

ח׳ מַחְלְפוֹת רֹאשׁוֹ כְּבִימֵי בְחֻרוֹת · קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחוֹרוֹת:

ק׳ נְוֵה הַצֶּדֶק צְבִי תִפְאַרְתּוֹ · יַעֲלֶה נָּא עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתוֹ:

ח׳ סְגֻלָּתוֹ תְּהִי בְיָדוֹ עֲטֶרֶת · וּצְנִיף מְלוּכָה צְבִי תִפְאֶרֶת:

ק׳ עֲמוּסִים נְשָׂאָם עֲטֶרֶת עִנְּדָם · מֵאֲשֶׁר יָקְרוּ בְעֵינָיו כִּבְּדָם:

ח׳ פְּאֵרוֹ עָלַי וּפְאֵרִי עָלָיו · וְקָרוֹב אֵלַי בְּקָרְאִי אֵלָיו:

ק׳ צַח וְאָדוֹם לִלְבוּשׁוֹ אָדוֹם · פּוּרָה בְדָרְכוֹ בְּבוֹאוֹ מֵאֱדוֹם:

ח׳ קֶשֶׁר תְּפִלִּין הֶרְאָה לֶעָנָיו · תְּמוּנַת יְיָ לְנֶגֶד עֵינָיו:

ק׳ רוֹצֶה בְעַמּוֹ עֲנָוִים יְפָאֵר · יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת בָּם לְהִתְפָּאֵר:

ח׳ רֹאשׁ דְּבָרְךָ אֱמֶת קוֹרֵא מֵרֹאשׁ · דּוֹר וָדוֹר עַם דּוֹרֶשְׁךָ דְּרוֹשׁ:

ק׳ שִׁית הֲמוֹן שִׁירַי נָא עָלֶיךָ · וְרִנָּתִי תִּקְרַב אֵלֶיךָ:

ח׳ תְּהִלָּתִי תְּהִי לְרֹאשְׁךָ עֲטֶרֶת · וּתְפִלָּתִי תִּכּוֹן קְטֹרֶת:

ק׳ תִּיקַר שִׁירַת רָשׁ בְּעֵינֶיךָ · כַּשִּׁיר יוּשַׁר עַל קָרְבָּנֶיךָ:

ח׳ בִּרְכָתִי תַעֲלֶה לְרֹאשׁ מַשְׁבִּיר · מְחוֹלֵל וּמוֹלִיד צַדִּיק כַּבִּיר:

ק׳ וּבְבִרְכָתִי תְנַעֲנַע לִי רֹאשׁ · וְאוֹתָהּ קַח לְךָ כִּבְשָׂמִים רֹאשׁ:

ח׳ יֶעֱרַב נָא שִׂיחִי עָלֶיךָ · כִּי נַפְשִׁי תַעֲרוֹג אֵלֶיךָ:

לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: מִי יְמַלֵּל גְּבוּרוֹת יְיָ יַשְׁמִיעַ כָּל תְּהִלָּתוֹ: ק״י

ספר תורת אלהים

חומש

ויקרא

עם עשרה פירושים

תרגום	תולדת אהרן
פירש"י	ספורנו
אבן עזרא	מסורת התרגום
רמב"ן	פתשגן
רשב"ם	נתינה לגר
בעל הטורים	אבי עזרי

ווילנא

בדפוס האלמנה והאחים ראם

שנת ה' תרל"ד ליצירה

ХУМЕШЪ Пятикнижіе Моисея съ коментаріями. Часть III.
Новое исправленное изданіе съ Вѣнскаго изданія 1859 г.

ВИЛЬНА. Въ тип. Вдовы и братьевъ Роммъ. Жмуд. пер. въ домахъ №№ 327 и 328
1874.

Дозволено цензурою, 2 Іюля 1874 г. Вильна.

ספר

ויקרא

עם תרגום אונקלוס.

התרגום אונקלוס נדפס ע"פ תרגום שנמצא בכ"י מנוקד מר' ישעיה הנקדן ז"ל בשנת ה' אלפים ס"ד ליצירה, וע"פ התרגום שהגיה הרוו"ה מכ"י ישנים.

ועם עשרה פירושים

א) פירש"י מאת רבינו שלמה יצחקי ז"ל (נדפס ע"פ פרש"י שהגיה הרוו"ה מכ"י ישנים).

ב) אבן עזרא מאת רבינו אברהם בן מאיר ן' עזרא ז"ל (הוגה ע"פ מק"ג ד' וויניציא).

ג) רמב"ן מאת רבינו משה ב"ר נחמן גירונדי ז"ל (ע"פ הרמב"ן ד' ווילמרשדארף).

ד) רשב"ם מאת רבינו שמואל ב"ר מאיר ז"ל (עם הגהות חדשות ומועילות).

ה) בעל הטורים מאת רבינו יעקב ב"ר אשר ז"ל (נדפס בשלימות והוספות מס' עטור בכורים).

ו) ספורנו מאת רבינו עובדיה ב"ר יעקב ספורנו ז"ל (כמש"ג בוויניציא).

ז) מסורה על התרגום שהיתה גנוזה בכ"י, עם באורים מבעל ס' אוהב גר.

ח) פתשגן באור נפלא על תרגום אונקלוס ממחבר קדמון אשר לא נודע שמו, והיה ספון בכ"י עד כה, ונכתב בשנת יא"ר (ובס' אוהב גר מכנהו בשם ספר יא"ר).

ט) אבי עזרי באור על פי' אבן עזרא, מהרב הג' מו"ה שלמה הכהן ז"ל מליסא.

י) נתינה לגר באור על תרגום אונקלוס, ממני הצעיר נתן בלאאמ"ו הה"ג מהור"ר מרדכי אדלר הכהן זצ"ל, שומר משמרת הקודש בק"ק לונדן והמדינות.

ועוד נקבצו בו ענינים רבים ומעלות רבות.

א) ספר תולדות אהרן מראה מקומות הכתובים בש"ס ובזוה"ק ובהרבה ספרי ראשונים, נדפס עם הרבה הוספות מספר בית אהרן. ב) כל ההקדמות מכל המפרשים הנ"ל נדפסו בראש הספר. ג) החמש מגילות נדפסו עם פרש"י והראב"ע וספורנו ותולדות אהרן. ד) כל המלות הלועזות אשר ברש"י נתקנו שבושיהם והוצגו בקצה הדפים באותיות צרפתיות כפי שיבטאו אותם בימינו, ומתורגמות בלשון אשכנז צחה. ה) תפלות לשבת עם דגושים ומתגים, נלוו בסוף כל ספר.

ווילנא

בדפוס האלמנה והאחים ראם

שנת תרל"ד לפ"ק

כוונות התורה

מהגאון הכולל האלהי מוהר"ר עובדיה ספורנו אביר הרופאים זצ"ל

בהיות שגדל מעלת כל פועל משכיל כיון רב למעט כפי מעלת תכלית המכוון ממנה הנה ראוי שהמכוון בתורת אל עליון אשר כתב להורות גדלו וטובו יהיה תכלית נכבד מאד מאד כידוע. והמודיע באשר באר היות כן בפועל באמרו ית' אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי: ובכן ראוי להתבונן כי אמנם התורה אשר שם משה מצוה ועושה לפני בני עמנו היה המכוון בה לקדש ישראל להיותם נצחיים ומאושרים בחיי עולם ברצון לפני אל עליון מקדשם וזה בהדמותם אליו כפי האפשר בעיון ובמעשה כאשר היה המכוון מאתו בכל המין האנושי באמרו ית' נעשה אדם בצלמנו כדמותנו: ולמען השיג זה נתן בתורתו חלק עיוני הנקרא תורה בראשונה ובעצמותה. וחלק מעשי הנקרא מצוה באמת כאמרו ית' והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם ועמהם חלק ספוריי מגיד דרכי טובו וחסדיו וקצת נפלאות עשה אשר קצתם שם זכר לנו מיד ולדורות כענין רקיע של יום שני השארתי בירידת המטר וגבול הים על החול ולא יעברנהו. ומקום השמש בגלגל רביעי שהיה מקומו לפי טבע מעלתו בשמיני וכל אלה במעשי בראשית. וענין נטיית מהלך השמש כענין המבול וענין והשמותי אני את הארץ בגלות ישראל ממנו שלא יכחישנו זולתי הוא עקב מבקש להכחיש את המותם. ומודיע קצת פעולות ראשונים ואיך קצתם השיגו ארחות חיים וקצתם נפלו בהפכם למען יתבונן קורא בם איזה הדרך שכן אור: אמנם המכוון בחלק העיוני ממנו הקודם בזמן במעלה ובסבה כאמרם ז"ל נמנו וגמרו תלמוד גדול. הוא בלי ספק להבין ולהורות במופתים שכליים את מציאות האל ית' ושהוא עצם משכיל נבדל מהחומר ממציא כל זולתו בלתי נושא קודם. יודע כל זולתו בידיעת עצמו. ובזה החלק יהיה הוא ית' נורא תהלות אצל המעיין לא מיראת עונש. אלא בהכיר רוב גדלו. אמנם כידוע על היותו גומל ועונש תהיה יראתו יראת עונש ותקות שכר בלבד: ומזה החלק העיוני הוא להתבונן בדרכי טובו ורחמיו על כל מעשיו ובפרט על המין האנושי אשר ברא בצלמו כדמותו למען ישתדל המעיין בבחירתו להדמות לבוראו כפי האפשר ולדבקה בו לרצון לפניו כי חפץ חסד הוא. ומזה ימשך היות האדם אוהב לאל ית' בלי ספק בפרט עם קרובו אשר בחר בו ברחמיו וברוב חסדיו. ובידיעת שתי אלה יקנה המתבונן חיי עולם בעשותו את שכלו השכלי אשר אין לו מציאות בפעל בהולדתו זולתי בכח בלבד שיקנה בהתבוננותו עצמות שכלי נמצא בפועל ויהיה עוד נצחי כפי טבעו כאמרו ית' כי הוא חייכם: וממנה כמו כן ימשך השתדל המתבונן ללכת בדרכי טובו ית' להדמות אליו בפרט להיטיב אל זולת כפי האפשר לרצון לפניו ולדבקה בו כאמרו ית' והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ואמרו ז"ל זה אלי ואנוהו מה הוא חנון וכו' וזה שהבינו מלת ואנוהו אני והוא כלומר אהיה כמותו ובזה יאושר לחיי עולם יותר מכל זולתו כאמרו הן לה' אלהיך השמים וגו' רק באבותיך חשק ובכן אמרו ז"ל גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת ובזה יושג התכלית המכוון מאתו ית' במין האנושי ובפרט בעמו וכל אלה החלקים היו אצל אבותינו הקדושים ובקצת צדיקי הדורות קודם מתן תורה ובכן מצאו חן לפניו כמשפט לאוהבי שמו: אמנם המכוון בחלק המעשי ממנה הוא על צד כוונה שנית וזה לכונן האדם. בפרט האומה ישראלית ולהדריכם אל הכונה הראשונה והנמשך ממנה

והנה זאת הכונה השנית בחלק המעשי הלז אלה עמודיה שבעה:

א כי אמנם קצת המצות כמו תבנית המקדש וקדושיו ולבושי משרתיו ועבודת קדושיו וטהרתם ומתנות המשרתים שם. הם כלם לכונן לב עובד. אל הכונה הראשונה בהכנעת מביא הקרבן בהסתכלו עליו ובכונתו בפרטי העבודה בו. ובתפלתו ווידויו בעת סמיכתו על ראש הקרבן ולהרחיק כל מעיק ומטמא כמו הברת השדים ורוח הטומאה וזולתם ולעורר לתשובה בכל אלה ווידוי י"ה ועינויו: **ב** ומהם להרחיק דעות משובשות כמו הרחקת ע"ג וחקות עובדי כוכבים וקצת מלבושיהם ומיני תכשיטם ואופני עבודתם בפרט ובשמירת מקראי קדש לקרוא בהם בשם ה' גם לאמון להרחיק מהם דעות משובשות ולהודיעם קבע אמרי אמת ודעות אמתיות ואופן שמירת מצות האל ית' והדמות אליו כפי מה שמקבלים בגמילות חסדים וזולתה: **ג** ומהם לתקן משרתי השכל בתולדה כענין באסורי עריות ונדה וזבה וזולתם: **ד** ומהם לתקנם בענין מזונם כאסורי מאכלות: **ה** ומהם לאות כי חלק ה' עמו כענין מילה ושבת: **ו** ומהם לזכרון לשוכב כענין ציצית ותפלין ומזוזה: **ז** ומהם בתקון הנהגת הבית והמדינה כענין המשפטים וזולתם:

והמכוון בחלק הספוריי בה. הוא להודיע בנסיון הקדמונים ארחות חיים למעלה למשכיל וזה בהודיע דרכי צדיקי הדורות ופרטי פעולתם אשר גם מצאו חן בעיני האל ית' למען ילך האדם בעקבותיהם ולהודיע כמו כן קצת פעולות רשעי הדורות אשר סרו מן הדרך המכוון מאת האל ית' אל הסכו למציא עונם לנצח למען ירחק המעיין מכל דרכיהם ויתן תמים דרכו ולהודיע כמו כן הנסיון הנעשה לצדיקים מאתו ית' לפעמים להודיע בקהל קדושיו ומלאכיו ולהגיד כי ישר ה' כתתו לצדיקים מעלה על מ"ה ובכן אמר המלאך לאברהם כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ממני בהכירך וזה כי לא חשכת את בנך את יחידך וע"ז הדרך אמר למען אנסנו ואמר למען נסותך להיטיבך באחריתך ואמר כי מנסה ה' אלהיכם אתכם לדעת וזהו שידעו מלאכי השרת צדק דיני בשתי נכס מעלה עליהם. ולהודיע איך רשעי הארץ סבבו וגרמו ברב רשעם לדורות רעות רבות וצרות כענין בחטא אדם הראשון שנקנסה מיתה על ידו וחטא דור המבול שהיה סבה להשתנות הזמנים וקלקול היסודות והמזונות וקצור הימים וחטא דור הפלגה שסבב בלבול הלשונות והוספת קצור ימי חייהם. וחטא סדום ובנותיהם שהיו אז מבחר הישוב ונערכו עם כל פנים וחטא ישראל בעגל אחר שהשיבם במתן תורה למדרגת אדם הראשון קודם חטאו כאמרו ז"ל פ"ק דעבודת כוכבים חרות על הלוחות חירות ממלאך המות ומשעבוד מלכיות. ולמען דעת צדקות ה' ודרכי טובו הודיע איך ברב רחמיו בעת כלפי חסד לתקן את אשר עותו בצד מה ותקן קצת ענין אדם הראשון בהוציא להם מן הארץ צאות למזונו מכל זולתו להאריך ימיו בצד מה כאמרם ז"ל (פסחים קי"ח ע"א) בשא"ל הקב"ה ואכלת את עשב השדה זלגו עיניו דמעות אמר לפניו רבונו של עולם אני וחמורי נאכל באבוס אחד כיון שאמר לו תאכל לחם נתקררה דעתו. ובענין דור המבול תקן קצת בהתירו למין האנושי למזונו את בשר כל בעלי חיים זולתו ובהטיל אימתו על שאר בעלי חיים. ותקן ענין ישראל בחטא העגל בהשיב שכינתו בתוכם באופן מה וזה בעשיית משכן וכליו ומשרתיו וקרבנותיו ובהרחיק כל מיני הטומאה ובמיני הטהרה מהם בטבילה והזאת מי חטאת וכפרת קצת הטמאים בקרבן למען ישיב שכינתו בתוכם כאמרו ית' ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ככל אשר אני מראה אותך וזה עם תבנית המשכן וכליו כו' ולא באופן אחר ועם כל זה אמר יתעלה השוכן אתם בתוך טמאתם: ובכן ראוי להתבונן כי אמנם קודם לחטא העגל ואף אחר מתן תורה לא היו ישראל צריכים לכל אלה למען השרות שכינתו בתוכם ולא נצטוו על עשיית משכן וכליו וכהניו ומשרתיו ולא על שום קרבן חובה צבור או יחיד כלל זולתי אחר מעשה העגל כאמרו ית' כי לא דברתי

את

את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח אבל הודיעם אז תכף שאינם צריכים לכל אלה ולשום אמצעי להשרות שכינתו בתוכם ולא שהתחייבו לשום זבח ולא משכן וכליו ואמר שאם יתנדבו עולות ושלמים יספיק מזבח אדמה ואמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי והוא כל מקום שיקרא באמת בית אלהים כענין בתי מדרשות וזולתם אבא אליך וברכתיך · וכל אלה ביאר תכף אחר מתן תורה כאמרו כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם וגו' ואחרי כן תכף נתן המשפטים · וכן כדעת משה רבינו אז מן הסר אל העם אשר עמדו מרחוק בידאתם הגיד להם את כל דברי ה' אשר בפרשת כה תאמר הנזכר ואת המשפטים אשר תכף אחריה ולא הגיד דבר ממצות משכן וכליו ועבודתיו ומשרתיו כלל · אבל בנה מזבח והקריבו הבכורות עולות ושלמים בלבד ועליהם כרת הברית ועלה אז הוא והזקנים וראו את אלהי ישראל בעודם מתעמים בתוכיהם כאמרו ויאכלו וישתו : אמנם אחר חטאם בעגל גם כי בתפלת משה בחירו נעתר נשאת חטאתם ולהשרות שכינתו בתוכם עכ"ז אמר ועשו לי מקדש וגו' ולא באופן אחר כי לא השיבם כלל אל מדרגת מעלתם בהיו בה קודם : ובכן הורה באופן תבנית המשכן וכליו ומקומם ומשרתיו וקרבנותיו ומיני טהרות על היות תכלית המכוון מאתו שישיגו בני עמו שלמות הנפש השכלית עד הדמותה לבוראה כפי האפשר בעיון ובמעשה למען יזכו לחיי עולם · ואיסורם הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו : והורה על אופן השגת זה בצוותו לעשות ארון עץ שטים על גוף נפסד על נקלה מצופה זהב מבית ומחוץ להורות על חכם בתורת קדשו המאיר בפעולותיו ודרכי טובו לזולתו ועל היותו תוכו כברו כאמרם ז"ל (יומא פרק כא לו) כל ת"ח שאין תוכו כברו אינו ת"ח שנאמר מבית ומחוץ תצפנו ובתוכו שם לוחות העדות אשר בהם כללי התורה והמצוה · ועליו כפרת עם כרובים מורים על עצמים נבדלים מחומר כמו שנראים לנביאים והם פורשים כנפים מלמעלה להורות על התבונן בענין האל ית' וגדלו וטובו · ופניהם איש אל אחיו מורה על היות שלמות שכל נקנה על ידי פועל והתפעלות וזה בהשפעת המוביל אל הכח השכלי מן המדמה וקבלתו על אופן מופשט מהחומר והם פונים אל הכפרת להורות על היות זה השלמות נקנה אל נכון בהביט אל התורה המכוסה בכפורת כענין גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך ויעיד על הראות השכינה שם במקום קנין השלמות ההוא כאמרו ונועדתי לך שם וקרוב לזה מה שאחז"ל אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד : ובכן צוה שיהיה מקומו בית קדש הקדשים ולא יושם שם זולתו וצוה שיהיו סביביו יריעות עם הכרובים ולפניו מסך מבדיל בינו ובין כל זולתו כמו כן עם כרובים : וחוצה לו מקום הקדש עם יריעות וכרובים ובתוכה מנורה בדרום שהוא ימין מורה על התלמידים מעלים נר תמיד בעיון ומזבח לקטרת מורה על היותם נותנים ריח במדות ובמושכלות ושלחן בצפון שהוא שמאל מורה על מזונם המבוקש בשמאלם ע"ד הכונה השנית ולפני הקדש מסך בלתי כרובים מבדיל בינו ובין החצר אשר בו ההמון וכל זה נקרא משכן ה' · וסביב למשכן מרחוק חצר המשכן אשר שם מקום ההמון בתוכו מזבח העולה לכפרת פשעיהם לכל חטאתם וזה בתשובה ווידוי בעת הסמיכה וזולתו ובמיני הקרבנות עם כוונת המביא והכנעתו · ולו קרנות מורים להרים קרן לעמו ולידות את קרנות עובדי כוכבים ועמים יגנה ומורדי אור · ומקומו לפני ה' כי לפניו לפני פתח ההיכל ולו כבש בדרומו : ושם משרתי המקדש הכהנים והלוים · ובראשם הכהן הגדול לבוש בגדי קדש לכבוד ולתפארת וזה לכבוד קונו ושיהיה מפואר ונחשב בעיני תלמידיו אשר שמות אבותם לבין שתי כתפיו ועל לבו מפותחים על האבנים · אמנם האבנים אשר על לבו הם במלואותם מורים על תלמידים שהגיעו להוראה בשלמותם ולא כן האבנים אשר על כתפיו וכן על האבנים אשר על לבו אמר ית' לזכרון לפני ה' תמיד וקראם משפט בני ישראל כי בגללם יהיה לפניו משפט בני ישראל לזכות : ואחרי כן הראש הכהנים ההדיוטים והלוים שכולם בכלל תלמידיו יפוצו מעינותיו חוצה להמון בעיון ובמעשה כאמרו יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל : ובכן עבודת הקרבנות ומשמרת הקדש סרו מן הבכורות מאז שחטאו בעגל וניתנה עבודת הקרבנות לכהנים בלבד ומשמרת הקדש גם ללוים עם עבודת עבודה בכיר : ולזה נתן ללוים מאת בני ישראל מעשר דגן תירוש ויצהר חלף עבודתם ולכהנים מתנות כהונה ותרומות כל על היותם מכפרים על כלם במיני עבודת הקרבנות וזולתם : אמנם מיני הקרבנות הם עולה וחטאת ואשם ושלמים והתמיד ממיני הבהמות · ותורים ובני יונה מן העוף לחטאת ולעולה בלבד · וסולת חטים וקמח שעורים ושמן ולבונה למיני מנחות ועל הכל מלח : וראוי להתבונן כי נבחרו לזבחים ממיני הבהמות המינים היותר נמצאים ומועילים לאדם בהמציא לו לחם ושמלה ומזון וחלב והיותר נאותים בבשרם למזונו בהיות מזגם וכח החיוני דומה למזג האדם יותר ממזג שאר בע"ח · ולזה יאות שיהיה דמם הנושא לכח החיוני שלהם הוא בנפש מכפר · וממיני העוף נבחרו כמו כן היותר נמצאים ונאותים למזון האדם וזה בהיותם יותר דומים לו במזגם ובמזג דמם וכחם החיוני וכלם נרדפים ובלתי רודפים כלל כמו שהזכירו רז"ל (ב"ק צ"ג) : ויחד לעולה שהיא כלה לגבוה הזכר בכל מין ולשלמים שהם קדשים קלים הן זכר הן נקבה · ויחד לחטאת בחטא הגדולים שבדור והם הכהן המשיח והסנהדרים את הפר שהוא הנכבד מכל מיני הנזבחים בגדלו וכחו ותועלתו לאדם והדמותו למזגו הנזכר ולבעבור תולדתו ולחטאת המלך וחטאות הצבור (ברגלים) יחד שעיר עזים כי אמנם מין העזים רב ההיזק לאדם בשדות וכרמים כאשר הוא מפורסם אצל עובדי האדמה ואולי לזה נקראו השדים שעירים לרב היזקן לאדם במה שאפשר להם ולזה קראום רבותינו ז"ל מזיקין ולזה נבחר מן העזים לכפר על חטא המזיק בלי ספק למען יכופר בזביחתו ודמו עם כונת המקריב בהכירו נזק החטא עם היותו מסכים להכניע יצרו הרע או לאבדו מכאן ולהלאה ונבחר זכר בעזים השלם במינו לחטאת המלך והצבור · ולחטאת עם הארץ אשר הוא למטה מחטאת המלך והצבור יחד כבשה או שעירה : אמנם קרבן עולה ויורד הושם בחטא שבועות וטומאת מקדש וקדשיו · ויולדת ומצורע כי הם יקרו הרבה בבכורי דליה הנכשלים בכמו אלה לתשוב אל ה' תועה ולתת תפלה בארת עניים ומרודים : ובענין פרטי עבודת הקרבנות עם כונת המקריב ראוי להתבונן שהכונה בהם היא שיקנה מביא הקרבן קביעות התכונה בנפשו בהתישבו על קרבנו והיותו מכוון אל פרטי הנעשה אז בפעל יותר ממה שיקנה בציורו ובמחשבתו בזולת אלה כי אמנם הפעולות בעת העשותן בפעל להורות על דבר יעוררו המדמה גם אחרי כן להוביל אל הכח השכלי ולהתבונן בדבר אשר הורו עליו ובכן יקבעו התכונה בנפש כענין קנין סודר לקיים כל דבר : ובכן נדבר הכפרה בדם ראוי להתבונן · שהכונה בשפיכת לכח החיוני הוא שאיד הדק הנמצא בדם · שנית שהכח החיוני הוא שרש לכל כחות הבע"ח · ג' כי בכל אלה מותר האדם מן הבהמה אין והנה בהתבונן מקריב הקרבן שאין יתרונו על הבהמה זולתי שוב הכח החיוני בו והנאצל ממנו ישרתו בו לשלמות צלם אלהים אשר בו ע"ד הכונה הראשונה ולקיום המצות אשר על צד הכונה השנית ובכן יסכים לכוננו לזה מכאן ואילך וזה יצייר בתת בפעל הדם על המזבח ובכן ראוי שיהיה זה כופר נפשו בלי ספק כאמרו כי הדם הוא בנפש יכפר : ואחריו הקטרת החלב הנועה למותר בבע"ח יותר משאר חלקיו באופן שיוכל להיות חי בריא זולתו · או

כמעט

במעט ממנו · הנה יכוין המקריב בהתו אותו למזבח שראוי שיהיה העודף אצלו על ההכרחי לו ללחם ושמלה נתון לכבוד קונו כענין בדוד כאמרו ואני בעניי הכינותי לבית אלהים זהב ככרים מאה אלף וגו׳ : ואחריו אברי החוש והתנועה והמזון אשר גם יתבונן המקריב שראוי שתהיינה כל פעולותם מכוונות לרצון לפני ה׳ בעיון ובמעשה וכזה ידבק בו כענין בדוד כאמרו אשר הלך דוד אחרי בכל לבבו לעשות רק הישר בעיני : והנה קודם מעשה העגל היו הקרבנות באים נדבה בלבד כמו שנהגו בהם צדיקי הדורות אמנם אחר העגל היו קצתם חובה לצבור כענין התמיד והמוספין ומנחתם ונסכיהם וקצתם חובה ליחיד ולצבור והם החטאות וקצתם ליחיד בלבד וכם האשמות אמנם נסכי יחיד וקרבן צבור בע״ז נצטוו אחר ענין המרגלים שהיו אז יותר מקולקלים : ובלעדי אלה ראוי להתבונן שבקצת קרבנות נתן דמם על בין הבדים ועל הפרוכת ועל מזבח הזהב להזכיר זכות חכמי הדור השלמים אשר יורה עליהם הארון והם אשר תכלית כל פעולתם לכבוד קונם להבין נפלאות מתורתו ולהיותם דומים לו ית׳ כפי האפשר ע״ל הכונה הרצויה וזה בהבין יראת ה׳ ודעת קדושים מדרכיו שהם העצמים נבדלים אשר יורו עליהם הכרובים : ובקצתם יהיה מתן הדם על הפרכת ועל מזבח הזהב להזכיר זכות התלמידים שיורו עליהם העומדים שם את פני ה׳ כנזכר והיו הזאות בקצתם שבע להזכיר עסקם גם בשבע מיני המעשיות אשר ע״ל הכונה השנית כנזכר ושירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון אשר נגד ההיכל להזכיר זכות ההמון השעוסקים בחלק המעשי גם כי אולי יהיה עסקם בו ע״ל ההרגל בלבד : אמנם בכל חטאות אלה הפנימיות יהיה עורם בשרם ופרשם למאכולת אש חוץ למחנה שבינם · ואל המזבח לא יעלו להורות על כובד אשמת ההמון אשר פעולותם מכוונות לחיי שעה ולבקשת מותרות אבל הענין האלהי בעיון ובמעשה ובריית שביעתו כהוכם רחוק מכליותיהם ולא יעלו על לב אלהם כלל : ובקצת הקרבנות יהיה הדם על מזבח החיצון בלבד. מהם העולה אשר דמה על המזבח סביב בזריקת שתי מתנות שהם ד׳ · ובהם יתבונן מביא הקרבן שראוי שתהיינה כל פעולות הכח החיוני סובבות לכבוד קונו כענין ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה׳ · ובכן תהיינה כל פעולות אברי הגוף וחלקיו מכוונות לעבודת האל ית׳ ובזה יהיו לריח ניחוח : ואחר הקטרת האיד הדק מן העולה על המזבח יהיה קצת העב שבגוף לתרומת הדשן אצל המזבח · וקצתו היותר שרוף יוצא אל מחוץ למחנה שבינם אך אל מקום טהור להורות על הבדל מדרגות אישי ההמון בענין היות לרצון לפני ה׳ : וממיני הקרבנות קרבן החטאת הבא על חייבי כרת אשר נתן ד׳ מתנות על ד׳ קרנות המזבח מדמו שהם שתים במערב נגד ההיכל הנקרא לפני ה׳ מורים להרים קרן לעמו ולשבי פשע ולכן לא הבדיל מקום שחיטה בין החטאת לעולה כדבריהם ז״ל ושתים מהן במזרח נגד הון מורים לידות את קרנות עובדי כוכבים והבלתי שבים : ואף גם זאת מביא המקריב עם העולה וכן עם השלמים מנחה ונותן לכהנים מורי צדק ומשברים בעבודתם ונסכי יין שנצטוו לצבור אחר מעשה העגל בקרבנותם ונצטוו גם בקרבן יחיד אחר מעשה המרגלים מורים על היות מביא הקרבן מכאן והלאה מבליך מנגד כל תאות הענוג בלתי הכרחי לרצון לו לפני ה׳ · לא כן בחטאת ואשם בהיות מביא הקרבן בכאלו נזוף קצת : ושירי דם החטאת היה שופך על יסוד דרומי לא על יסוד מערבי או צפוני שהם לפני ה׳ ובזה יכוין מביא הקרבן שיצטרך לעשות לב חדש ודם חדש לרוח חדשה להבא שיהיה ראוי להיות קרב אל משכן ה׳ ולא ישוב לכסלה : ומהם האשם אשר דמו ניתן בשתי מתנות שהן ארבע כמו העולה והשלמים לא על קרנותיו כמו החטאת ולא ישפוך שירי הדם *) כי אינו בא על חיוב כרת אבל על מעילה בקדשים בלבד שהיא למטה מחיוב כרת : ובחטאת ובאשם ובשלמים צוה להקטיר על המזבח החלב והכליות והיותרת שהיא הסמך בין אברי הנשימה ואברי המזון המניע את אברי הנשימה והכליות שהם ראשית אברי הזרע להורות על היות מביא הקרבן נותן כל אלה בגופו בפעולתם מכוונות לעבודת האל ית׳ מכאן ואילך והכהנים משלחן גבוה קא זכו בשירי הקרבן ולזה נאכל לכהנים מורי צדק במקום קדוש אשר שם עדת אל מורים מיסרים בתורת חסד על לשונם בשלחן אשר לפני ה׳ ויהיה בזה תשלום כפרה למביא הקרבן כאז״ל (פסחים נ״ט) הכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים: ומהם השלמים אשר כלם דורון לאל ית׳ בהכיר המקריב המתנדב דרכי טובו והגמולות עלינו תמיד: ובכן דמם ניתן על המזבח סביב בשתי מתנות שהן ד׳ כמו העולה והאימורים למזבח כמו בחטאת ואשם עם הכונה בהם כמו הכונה בחטאת ואשם וזה בהכיר בעל הקרבן כמה קטן מכל החסדים אשר גמל עליו האל יום יום · ומבשר הקרבן זכו הכהנים בחזה אחר התנופה המורה על קבלתם הדבר מאתו ית׳ ובשוק נותן הוא יתעלה לבעלים לשמוח בו על מדת טובו ית׳ והבעלים ירימו מחלקם את השוק תרומה לכהן ובכלם מנחה ונסכים כמו בעולה עם כונת המקריב בהם כמו בעולה : ואם על תודה יקריב שהיא להורות על איזה נס וחסד פרטי שקיבל מביא הקרבן ירבה בה לחם המנין ומלה להרבות הוללין להשמיע בקול תודה ולהורות בחמץ על התשועה הגשם הנפסד בתחלת ה׳ עליו : ובכל הנאכלים קבע זמן לאכילתם נאות לזה שלא יחלל בו עוב הכונה הראויה · באכילה הסיא · ובכן האריך זמן שלמים בכור מעשר פסח לשתהם · כי ישמח ישראל בעושיו ויאריך יותר זמן הכונה בהם ובתודה אמנם שהיא על נס פרטי קיצר הזמן כי לא תארך כ״כ הכונה בו : ועורות כל הזבחים שבלתי נשרפים הם לכהנים שיוכלו לכתוב עליהם ספרי קדש ללמוד וללמד למען יעמדו ימים רבים : אמנם מיני מנחות נדבה הם כלם דורון לאל ית׳ שיתן למשרתיו והוא רחום מורה על היות המנחה לרצון לפניו בהקטרת קומץ ולבונה ע״ג המזבח ושירי המנחה נותן לכהנים משרתיו · והנה מיני מאפה תנור מרחשת ומחבת הם כפי הממון שהוא יותר חביב אצל המקריב ונותן לדורון את היותר חביב בעיניו כמשפט · אפס כי במנחות חוטא וסוטה שהם לכפרה לא יהיה שמן ולבונה · ומנחת העומר שעורים לתת תודה על הבכורים ומנחת סוטה קמח שעורים לכפר על מעשה בהמה שהסתרה גם אם לא קלקלה · אבל במנחות הבאה עם הזבחים אין בה מיני מאפה תנור ומרחשת ומחבת אלא סולת שמן ולבונה אשר הקומץ מהם והלבונה למזבח והשאר לכהנים ורבאים לאכלם בכל מאכל כרצונם כי אין ענינם תלוי ברצון המקריב : ועל כל מיני הזבחים והמנחות צוה לתת

מלח

*) [א״ה לדברי הגאון ז״ל אינו צריך שפיכת שירים רק בחטאת · ולא בעולה ושלמים ובוודאי פשטא דקרא משמע הכי · כי לא נכתב שפיכת שירים כ״א בחטאת פנימית וחיצונית ולא בקרבן אחר · אבל באמת הלמוד ערוך הוא בידנו כי כל הקרבנות טעונין שפיכת שירים על יסוד המזבח · והוא בזבחים ד׳ נ״א · תן יסוד למזבח של עולה · פי׳ רש״י תן תורת שפיכת שירים להלכות מזבח של עולה שיהא המזבח טעון בעולה ובכל דמים הניתנין עליו שפיכת שירים אל היסוד · ומשיים ומשום דבעולה לא כתיב שפיכת שירים וכו׳ הרי מפורש כי כל הקרבנות טעונין שירים כמו חטאת · וכן פסק הרמב״ם ה׳ מעה״ק פ״ה ה״ו שכולן נשפכין אל יסוד דרומי · וכן ההלכה רווחת בישראל · ומה שלא נכתב בפירוש שפיכת שירים אצל שום קרבן רק בחטאת נגד כבר מבואר טעם לזאת בפי׳ אדרת אליהו פ׳ ראה פסוק „ודם זבחיך ישפך" וע״ש · ובאמת אין להאמין על פה קדוש שהיה מן גאוני קדמאי כאשר הראה בקיאותו בכל הפירוש שלו שיאמר ח״ו שיסתור התלמוד וספרי פ׳ ראה ואין זה רק תלמיד טועה העתיק דברי בורות ותלה בהגאון ז״ל וה׳ יצילנו משגיאות].

אלא להורות על היות התכלית המכוון בהם דבר בלתי נפסד אבל נצחי ומ"ש מן ההפסד כענין המלח : אמנם המלואים
היו חטאת עולה ושלמים אפס כי נשרף החטאת שלא היה ראוי שיתכפרו באכלם הם עצמם את חטאתם הבא לכהן אותם
וכמו כן נתן השוק ע"ג המזבח כי לא היה שם כהן זולתם שיהיה ראוי שירימו השוק לתת לו תרומה : אמנם בעניני
קרבנות המוספין ראוי להתבונן כי עם היות בכולם לעולה פרים אילים וכבשים ושעיר לחטאת ומנחה ונסכים הנה במוסף
שבת אין בו קרבן חטאת כלל כי אם עולות כבשים לכפל התמיד להיות בו להם משנה למזבח להורות על מעלת השבת
בברכה וקדוש על כל שאר הימים להיותו יום מיוחד לתכלית המכוון בכל ששת ימי בראשית ומעשיהם אשר כלו בו ובכן
היה מן הראוי ליחדו להשתדל בו להשיג אותו התכלית · ובכן ראוי להתבונן מן המוספין אשר בהם פרים אילים וכבשים
לעולה ושעיר לחטאת ומספרם : אמנם ראוי להתבונן כי מין השור הוא היותר נכבד מכל מיני הבהמות שנבחרו לקרבן
וזה בגודל גופו וכחו כאמרם ז"ל מלך בבהמות שור וכמו כן תועלתו למין האנושי כאמרו ורב תבואות בכח שור ובטוב
מזונו כאמרם ז"ל מובחר שבבהמות שור · ואחריו במעלה הוא מין האיל ברב תועלתו למין האנושי באמרו לצמרו ומזונו
וגם בקרנותיו ועצמותיו כמו שהזכירו הז"ל בשלשי קינין · ואחריו במעלה הכבש שהוא ממין האיל שהוא בלתי שלם אמנם
הוא נכבד מן העז בתועלתו לאדם ויותר נבחר לקרבן מן העז כאמרם ז"ל כבשים קודמים לעזים · ואחריהם מין העזים
ובכן נבחר לחטאת בפרט בחטאת נשיא ובחטאות צבור : ובכן במוסף ר"ח ובחג המצות ובחג השבועות היו פרים שנים
מורים על שני החלקים הראשונים המכוונים בתורה בכללה ע"ל בכונה הראשונה כנזכר שהם יראת האל ית' ואהבתו
הנמשכים לחלק העיוני ממנה · והאיל אשר אחריהם במעלה מורה על החלק השלישי בכונה הראשונה והוא התכונה בנפש
ללכת בדרכיו בפרט במשפט ובצדקה למען הדמות אליו כפי האפשר לרצון לפניו · והכבשים אשר הם אחריו במעלה הם
שבעה במספר להורות על שבעה חלקי המעשי הנזכר לעיל אשר הם ע"ל הכונה השנית · ואחריהם במעלה מין העזים והוא
נבחר להעביר את רעת חטאת הצבור בפרט בטומאת מקדש וקדשיו כמו שאמרו ז"ל : אמנם בר"ה ויוה"כ יהיה הפר במוספין
אחד בלבד כי היה עיקר העסק בהם בחלק יראת ה' בלבד ולא בהלל וזמרה אשר הם מאהבה כמו בשאר המועדים כאמרם
ז"ל (ר"ה ל"ב) אפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים נפתחים לפניו וישראל אומרים שירה : ובן בשמיני עצרת
אשר הוא מורה על ימות המשיח או העולם הבא אין שם אלא פר אחד בלבד וזה כי אמנם יהיה רב העסק אז באהבתו ית' בלבד
כאמרם (פסחים נ') העולם הבא כלו ביו"ד ה"א שהוא מדת רחמים שממנה האהבה ואמרז"ל והתהלכתי בתוככם אטייל עמכם
בגן עדן ולא תהיו מזדעזעים מפני : וענין הכבש לעולה בהניף את העמר הוא דורון לאל ית' על ראשית הקציר לסתירו
להדיוט כענין ברכת הנהנין : וענין קרבן שתי הלחם שהוא ביום מתן תורה שהיה ענינו ואופן הגלותו ית' לשבב לנו
יראת גדלו כמו שבאר באמרו ובעבור תהיה יראתו על פניכם והיה כן כמו שהעיד באמרו מי יתן והיה לבבם זה להם
ליראה אותי לכן היה הקרבן מוסף שלהם פר אחד בלבד ובהיות כי אז היה לישראל ההדמות לאל ית' לא בלבד בתכונת הנפש
להיטיב לזולת אבל גם בהיותם אז נמצא בלתי נפסד כנזכר לכן היו האילים אז שנים והשבעה כבשים להורות על שבעה
חלקי המעשי הנזכר על צד הכונה השנית : וזבח השלמים היה שם לשמחה על הבכורים המהירים החדש למנחות לחלק
המזבח ולחלק הכהנים : וענין חטאת כהן גדול והצבור ביום הכפורים עם עולותיהם והקטורת לפני ולפנים היה שיזכה
כהן גדול להכנס ולכפר בעדו ובעד העם הכפרה הצריכה ביום גזר הדין כי באופן אחר לא הורשה כהן גדול להכנס שם
כאמרו בזאת יבא אהרן אל הקדש : ומכוונות שעיר המשתלח הוא להודיע להמון את כובד פשעיהם שיצטרך לתת אותם
על ראש השעיר בסמיכת הכהן המשיח ובתפלתו ולזה ירה יירה השעיר המורתם להמיתו במיתה משונה חמורה ולטמא
המשלחו להטעינו כבוס בגדים ואל המזבח לא יעלה לריח ניחוח שום חלק ממנו ולהגיד כי חסיד האל ית' ומגביר עלינו
חסדו ומדת רחמיו לתת נפש תחת נפש : אמנם מיעוט פרי החג עד שבעה הורה על היות ידיעת החלק העיוני הולכת
ומתמעטת בהמון עד מוצאי שביעית שבן דוד בא והכבשים היו כפל בו ממה שהיו בשאר המועדות להורות כי יוכפל בהמון
עסק הכונה השנית ברוב קרבנותם ונגזרות דרבנן במעט הבטה אל הכונה הראשונה : ובענין פרה אדומה ראוי להתבונן
איך היא מטמאה כל העוסקים בה ומטהרת את הטמאים בעפר שרפתה בלבד וזה באותם שהם טמאים לנפש אדם בלבד
זולתי המזה והמקדש את העפר במים שהם טהורים כפי מה שקבלו רבותינו ז"ל עם היות כל אלה חקת התורה לא נודעו
אלינו כל טעמי פרטיה אל נכון עד שאז"ל שעליה אמר שלמה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני ועם כל זה אין לנו רשות
להרהר אחריה בטובה היא אם רעה כי מצות המלך היא הטוב והמטיב בלי ספק : אמנם כי אלינו דבר יגונב ונקח שמץ
מנהו כאשר נתבונן איך ענינה מעורר אל התשובה והטהרה מן המות הנצחי · וזה כי הנה יקרה בענינה כמו שיקרה ברפואת
הגופות והנפשות כאשר נבקש למשכם מן הקצה אל הקצה כדי להעמידם על הממוצע וזאת ההנהגה גם מה שהרפאת את החולה
תזיק לבריאים בלי ספק וזה כי המשכם מן הממוצע אשר הם עליו והדחה אותם אל אחת הקצוות הבלתי נאותים כאמרו
ועקש דרכים יפול באחת : ובכן ראוי להתבונן כי הפרה באדמימותה הורה על החטא אשר לפעמים נחשב בעיני ההמון
כתועלת בו להכר מהיר ומועיל בחיי שעה כענין ע"ב לאיש לחם שקר והוא אמנם אם אוכלה לגוף ולנפש ובכן דימה הנביא
את החטא לשני כאמרו אם יהיו חטאיכם כשנים : וכמו כן ראוי להתבונן איך עץ הארז והאזוב הם שתי קצוות בגובה
ושפלות ועמהם שני התולעת המורה על היות שניהם החטא ושכל נשרף עם הפרה : ובכן ראוי שכל המתעסקים באלה המורים
על חטא בהיותם קצוות יהיו טמאים · ונבחרו לטהר מי חטאת המורכבים משני הקצוות שהם מים ואפר שרפה המורים על
אופן המשיכה אל הממוצע ולזה ראוי שהמקדש והמזה שניהם יורו על המלמדים דרכי התשובה יהיו טהורים
ושתהיה ההזאה באזוב המורה על שפלות הרוח והנטיה אל ההכנעה לפניו ית' כאמרו זבחי אלהים רוח נשברה · ושתהיה
ההזאה בשלישי ובשביעי להורות על הכרת קביעות זאת התכונה בנפש · וכל אלה לא יצטרכו זולתי בטומאת מת
המורה על העסק בנפסדים בלבד : ובהיות כל כוונת המקדש וקדשיו לתכלית נצחי בכונת לב טהור מכוון לדרכי חיי
עולם ראוי להרחיק בהם כל מיני הטמאות המביאות לידי רוח הטומאה אשר ענינה לכלוך כונת לב טהור והעתקתו מן
התכלית הנצחי אל תכלית נפסד בהגדת עתידות להשתדל להשיג מותרות בחיי שעה ואל סברות ודעות משובשות כפירה
כאמרו אל הנביאים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ : ובכן ראוי להתבונן איך בטומאה ובכל טמא יתחברו השדים
שהם מדיחים את האדם מן הדרך כפי האפשר אללם ומשרים עליו רוח הטומאה במקומות הטומאה אשר שם רב משכנם כמו
שהזכירו רז"ל פ' ד' מיתות הלן בבית הקברות כדי שתשרה עליו רוח הטומאה : ונראה שהשדים הם נשמות רשעי ארץ
ובדלות זו מזו לרוע כפי מה שהיה רב רשעם בעולם הזה ולזה אמרו רז"ל בעירובין פ"ב כל ק"ל שנה שהיה אדם הראשון
בנדוי הוליד שדין רוחין ולילין ולזה נטו קצת קדמוני הפלוסופים לאומות : ושהם לבושים גוף מורכב מאש ואויר כדברי הרמב"ן
ז"ל

ז"ל בפרשת אמור וזה לזמן קצוב להם בגזרת האל ית' כפי מדרגת רשעם למען ישאו את עונש ברעב ובצמא ובחלאים ובשבר
רוח כאמרו הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו וגו' ואתם תצעקו מכאב לב וגו': ושבהיותם מורכבים משני יסודות הם
מתים בהפרד הרכבתם או בהריסת אותם ובהיות אותם היסודות דקים וקלים ובלתי סובלים שום אחד מהמראות הם בלתי
נראים ושעין האויר כדברי רבותינו ז"ל פ"ק דחגיגה ובהיות האוכל האוירי בהם נתך מן החלק האשיי בהם הם בבחינת
אוכלים ושותים תמורת הנתך כדאיתא התם: ובכן נראה שמיני המזונות הנתונים להם מאת השופט יתעלה הם מיני
אבות הטומאה בראשם להות האדם אחר מותו: ובין כל המין האנושי היותר נבחרים אצלם הם מתי ישראל בהיות מיני
בלחות בהם יותר נקיות בתולדתם בהשמרם ממיני הנדות ובמזוגם בהרחיקם אסורי מאכלות עד שיבחרו גם כאלה העולם
מהם באהל המת · ויבחרו כמו כן בקצת לאות המין הישראלי בחייהם כמו נדה וזבה זב ומצורע ובכן היתה טומאתו
מטמאה מדרס ואחריהם בעל קרי המטמא במגע בלבד: ואחר המין הישראלי יבחרו בליאות עובדי כוכבים אחר מותם
בלבד בהיותם ממין האדם וזה במגע בלבד לא באהל ובכן לא יטמאו באהל: וכמו כן לא יבחרו במותרות להיותם
בחייהם ובכן לא יטמא דם נדותם וזובתם ושכבת זרע שלהם מדאורייתא כמו שאמרו חכמים ז"ל: ואחר ליאות המין
האנושי יבחרו בליאות כל בהמה וחיה ומיני השרצים אשר בהם דם והם הח' שרצים הכתובים בתורה כאשר באמרו הם
ז"ל (שבת פרק שמונה שרצים) אמנם יבחרו יותר בנבלת בהמה וחיה שיש בהם רבות הדם והעפוש גם בחייהם ובכן מטמאות
במגע ובמשא בלבד לא במדרס: ולזה נראה שהם מתחברים לכל טמא ליהנות בריח טומאתו ויותר לטמא לנפש אשר טומאתו
יותר נבחרת אצלם ובקרבם מפריח רוח הטומאה על הלן בבית הקברות להודיעו איזה דבר נודע אצלם להשיג מותרות לחיי שעה
ולפתותו בזה לאבדו וזה בעוד רשעם בו ואין אצלם דרך לתשובה: ובהיות כל תכליתם הפכית לקדושת דרכי חיי העולם המכוונים
במקדש וקדשיו אסרה התורה האלהית בהם כל מיני הטומאה: ובהיות היותר נבחרת אצל השדים היא טומאת מת אסרה אותה
תורת אלהינו לכהנים גם חוץ למקדש וצותה להיות הטהרה ממנה בהזאת מי חטאת בשלישי ובשביעי ולא כן הצריכים לעשות בשאר
מיני הטומאות: אמנם גזרות הטומאות מדרבנן רבו בבית שני בהיות השדים מצויים אצלם כמו שהעידו הם ז"ל במסכת
מעילה פרק קדשי מזבח וזה להעדר שכינה בבית שני כדאיתא שלהי פ"ק דיומא: ובמו כן ראוי להתבונן בכמו שנשמות
רשעי ארץ במות גופם תלבשנה מיני גויות למשפטם ברעב ובצמא ובכאב לב וצרות כפי רשעם · כן נשמות הצדיקים היכף
אחרי מות גופם ילבשו בגדי ישע בגוף טהור וזך · בו יתענגו זמן ונשמתם עולה ויורדת להרגיל עצמן אל האור והטוב
הנצחי הראוי להם בעולם הנשמות ולא יעתקו מן הקצה אל הקצה כאמרם ז"ל פרק שואל תניא כל י"ב חודש גופם
קיים ונשמתם עולה ויורדת וכזה היתה ביאת רבינו הקדוש אל ביתו אחר המות כדאיתא פרק הנושא · ואולי בכמו זה או
זך מזה מאוד הוא הניתן לאליהו ולמלאכי השרת בהראותם לנביאים וטהורי לב כמש"כ הרמב"ן ז"ל בפ' וירא באמרו
שזה יקרא אצל היודעים לבוש: ונראה כי כמו אלה יקרה לצדיקים אחר תחיית המתים אשר המכוון ממנו הוא אישור
חיי העוה"ב אשר קראוהו עולם שכולו שבת (ס"ס ר"ה) ועליו פירשו בספרא דבי רב · והתהלכתי בתוככם אטייל עמכם
בגן עדן ולא תהיו מזדעזעים מפני ונראה שעל זה אמר לעשות את השבת לדורותם: ונראה שזה הוא תכלית החיים
המאושרים המכוונים מאתו ית' למין האנושי בבריאת עולם ולישראל במתן תורה ולצדיקי הדורות אחר תחיית המתים
אשר תכליתו חיי העולם הבא כאמרו ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ולזה אמרו ריש פרק חלק שהכופר
בתחיית המתים אין לו חלק לעולם הבא: ועל זה האופן מהחיים אשר בתכלית האישור האפשרי למין האנושי אמרו
ז"ל פרק הקומץ רבה שהצדיקים שבו מועטים ובושים זה מזה מפני שאין מעשיהם דומין זה לזה · ועליו נראה שאמרו
בברכות פרק היה קורא מרגלא בפומיה דרב עולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה וכו' אלא צדיקים יושבים
ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה · וכמו כן נראה שעל זה אמרו פרק לולב וערבה דמסתכלי באספקלריא
המאירה ועילאי · ועליהם אמר ר' שמעון שהם מעטים עד שנסתפק אם שנים הם ולא יפול זה בעולם הנשמות דלא בציר
עלמא מתלתין ושיתא צדיקי דמקבלי פני שכינה בכל יום כדאיתא התם: הן כל אלה יפעל ברוב חסדיו הוא יורה בני
עמו ועבדיו לעבדו שכם אחד עד מהרה יבינו אורחות חיים נצחיים עם תכלית האישור המכוון מאתו לרצון לפניו כי
חפץ חסד הוא: ובהיות כוונת התורה בראשונה ובעצמותה היות האדם בפרט ישראל דומה לבוראו כפי האפשר בעיון
ובמעשה להשיג הנצחיות המאושר וביאר הוא יתברך היות זה המכוון מאתו בכל מין האנושי במעשה בראשית כאמרו
נעשה אדם בצלמנו כדמותנו · ואחרי כן במתן תורה ביאר היות המכוון להשיג הנצחיות לעמו כמו שהעיד יתברך
באמרו בתחלתו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש ובסוף התורה באמרו וה' האמירך ולתתך עליון ולהיותך עם
קדוש ובכמה מקומות נדר לישראל הקדושה אשר הוא בלי ספק הנצחיות כמש"ז"ל תנא דבי אליהו מתים שעתיד הקב"ה
להחיות אינם חוזרים לעפרם שנאמר והיה הנשאר בציון וגו' קדוש יאמר לו מה קדוש לעולם קיים אף הם לעולם קיימים:
הנה התבאר שכל יעודי התורה לטוב והפכם בחיי שעה אינם לגמול המצות ולא לעונש העבירות כאמרם ז"ל היום
לעשותם ולא היום ליטול שכרם · אבל יעודי הטוב הם הכנות ההכרחי לאדם בחיי שעה בלא בצער שבהם יוכל לקיים
התורה והמצוה כאמרו ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חקיו ותורותיו: אמנם יעודי הרע הם
הסרות אותן ההכנות מהם בסורם מן הדרך ויסתיר פניו והיו לאכול לאומות ולמקרי המערכות המוכנים תמיד להרס
ולאבדם · ולפעמים יהיו ע"ז עונש איזה עבירה לבלתי השמדם עדי עד כאמרו רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה
על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם או לעורר על התשובה כענין ויסרתי אתכם ויספתי ליסרה אתכם · והוא רחום
יכפר עון ויתן מציון ישועת ישראל: וגם כי בענין הגמול הנצחי והפכו אין אתנו יודע עד מה זולתי קול דברים בלתי
ציור נכון כאמרם ז"ל אבל עה"ב עין לא ראתה וכו' אמנם ראוי להשתדל כפי האפשר למצוא דברי חפץ איזה ציור נאות
ממנו כי היכי דנמטי לן שיבא מכוורא וזה בהמצאות הקרוב אלינו במוחשות אצלנו למען דעת צדקת ה' ויספו ענוים
בה' שמחה: והנה מן המפורסם הוא כי תכלית כל גומל הוא שישיג מקבל הגמול הטוב איזה תענוג גופניי או נפשיי
כמו שהורה הנביא באמרו ותתענג בדשן נפשכם וכן הורה באמרו אז תתענג על ה': אמנם ממיני התענוגים הנפשיים
אצלנו הם השמחה והכבוד עד שישתדל כל מדיני בהשגתם יותר ממה שישתדל בהשגת המאכל והמשתה והמשגל וזולתם
מן התענוגים הגשמיים בפרט בזמן שלא יהי' צורך להם הכרחי נגד מה: והנה השמחה היא אצלנו כשישיגנו דבר
אשר נרצה בו והפכה הוא העיצבון כאשר יהי' הפכו · וע"ז הדרך יחס המשורר השמחה לאל יתברך באמרו ישמח ה'
במעשיו וזה בהיותם עושים רצונו וראויים לגמול כי חפץ חסד הוא · ועל היפך זה אמר ויתעצב אל לבו כי לא יחפוץ
במות המת: אמנם הכבוד הוא אצלנו כשישיגנו מעלה על זולתנו וע"ז הדרך יחס המשורר את הכבוד בהחלט לאל

יתברך

יתברך בהיות לו מעלה בהלצת על כל זולתו כאמרו ה׳ צבאות הוא מלך הכבוד : והפכו והוא קלון יאמר על אופן מציאות גרוע ושפל מזולתו ועז״ז כדרך אמר שלמה המלך ע״ה כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים קלון · ואין ספק כי בהיות כל חי הוא כח מוכן לפעולה המיוחדת לו ובהיות הפעולה המיוחדת לעצם השכלי כאשר הניתן לאדם הנקרא גם אלהים הוא ההשתדלות להשיג בפעל אותו השלמות אשר בו בכח והוא ההדמות לבוראו כפי האפשר אלינו בעיון ובמעשה · הנה כאשר יושג לו זה יושג לו היות נאות כאמרו ית׳ כי הוא חייכם וכל אחד מאישי האדם נגדל במעלת מזולתו הנה כפי מעלת המושג בבחירתו בפחות וביותר כאמרם ז״ל כל צדיק וצדיק עושה לו הקב״ה חופה לפי כבודו :
ובהיות כי כשתשיג בזמן שלא נהיה צריכים מן המאכל והמשתה והמשגל ושאר התאוות הגשמיות ביותר נכבד אצלנו הוא הענין הכבוד וזה בהשיגנו מעלה על זולתנו והענוג השמחה אשר הוא השגת איזה דבר אשר נרצה בו · והנה השמחה הראויה ליחס אל העצם השכלי הנקרא אלהים בהשיגו חיי עולם כאמרו אני אמרתי אלהים אתם אשר הוא אז בלי ספק בלתי צריך להשגות כלי החוש גשמית · הוא בהשיגו שלמות באור פני מלך כענין במשה כאמרו כי קרן עור פניו בדברו אתו · בפרט בהשיגנו מה שלא היה יוכל עליו בהיותו בחיי שעה כאמרו ית׳ כי לא יראני האדם וחי ולזה אמרו ז״ל עה״ב אין בו לא אכילה ולא שתיה וכו׳ אלא צדיקים יושבים ועטרותיהן בראשיהם ונהנין מזיו השכינה :
והכבוד לעצם השכלי לחיי עולם הוא בהשיגו המעלה אשר היה לצדיקים איש על חבירו ועל מלאכי השרת · כאמרם ז״ל גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת : ואין ספק כי מדרגת זה התענוג מהשמחה והכבוד לא תהיה שוה בכל הצדיקים אבל תהיה נבדלת ברב ובמעט אז זולת זה כפי מדרגת השלמות המושג אצלם בבחירתם בחיי שעה כאמרם ז״ל אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו ולזה אמרו בפ״ק דתענית בענין מדרגות השמחה לא הכל לאורה ולא הכל לשמחה צדיקים לאורה וישרים לשמחה ובב״ב פרק השפינה אמרו בענין מדרגת הכבוד כל צדיק וצדיק עושה לו הקב״ה חופה לפי כבודו וכל אחד נכוה מחופתו של חבירו אמרו במנחות פרק הקומץ רבה שהצדיקים בעולם הבא בושים זה מזה מפני מעשיהם שאינם דומים זה לזה אמנם הנה אלהינו זה קוינו לו הוא בעשותינו כל האפשר אצלנו לעשות רצונו בעיון ובמעשה הן והכבוד יתן ברב חסדיו כאמרם ז״ל פ״ק דברכות אמאי קא בכיה אי משום תורה דלא אפשת שנינו אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוון לבו לשמים :

למען לא יחסר כל בחומשים אשר זכה ה׳ אותנו להוציא לאור אמרנו להביא פה גם דברי
רבינו ר׳ אברהם ן׳ עזרא אשר כתב בספר העצמים בענין הנבואה והקרבנות ז״ל :

אמנם מה שנאצל מהעולם העליון על הכוחות ההם · והם הכוחות הנפשות הוא על ד׳ פנים :

הראשון בהשגה שכלית מבלי הצטרף לאחד החושים אלא לזכור שם המושג כמורה אמתת פועל מפעולות הבורא ית׳ · ותעשה בו פעולות ומעשים לגודל כח ההוא · ומהירות פעולתו וממשלתו בכל הכחות והטבעים וזהו עניני השמות שהם עמה אצל ההמון בספר האמת ורחוק ממנו :

והפן השני הוא אצילות כבוד השכלים הנפרדים על הכח השכלי עד שיתעלם בעצמותם · ויצטייר בצורתם · ר״ל צורת השכל וישוב שכלי בתכלית מה שכחו לשוב להיות משיג ומשער ומרגיש ומבין הדברים העתידים ונדמות הדברים במבחן הדמיון והזך והשלם מלהטעות כל מה שיכול להיות · ובאצילות ובהשגה הזאת יקנה המדות הגשמיות והשכליות בפועל כי יוסיף בהיות הנאצל עליו דעת ובכל מיוהר מאשר עותד והוכן אליו קודם · ואשר היה מוכן בטבעו בתחלת בריאתו · כי לא יתכן האצילות ההוא אלא למי שהזדמן לו מתחלת הוייתו מזג נכון לקבל אותו הכח · ולהוציא לפועל בהתבונן ובהתעתד לכך · ויגלה בכחו ענינים שיתבונן מהם דברים רבים שאין ביכולת אדם זולתו לדעתם · ולא שיתבונן מהם מה שהוא יבין בשום פנים בעולם · וזה הרוחני הוא עליון שבכל הרוחניים במעלה · והוא השכל הפועל שקראו השכינה · ובו ישיג המורידו הבורא ית׳ · והוא ילמדנו בעת התבודדות ובחלום ברמזים · כם אליו כמו התשובות על שאלותיו ממנו · והוא יפרסם ויבדרה בהקיץ בסדר וענין המיוחד והמובן בלשון אנשי זמנו · ובמשלות · והמלות המנהגות ובהתמשבות באותו הלשון ובמנהג הנוהג בו · ולא לדבר בו במעלה עליונה מן הנאצלים מזה הרוחני והם הנביאים :

ויש נביא שנאצל עליו בהקיץ מבלי שיקליתהו או יתיש כחו או ירדם · ואם לא יהיה יודע ובקי בהורדתו ובעבודתו וקרבנותיו יחרגהו · ולא מצאנו אחד מן הנביאים שלם בזה הענין ממשה ע״ה · וע״כ נאמר בו שהיה מתנבא באספקלריא המאירה · והנביאים האחרים באספקלריא שאינה מאירה והטעם כי הוא היה נאצל עליו בהיותו בהקיץ · וזה למיעוט התעסקו בדברים החושים · והאחרים לא כן כי הם היו מתעסקים בעניני העולם · נוסף למה שלא היו מעותדים כמוהו · ולכן לא נאצל עליהם בכל עת ולא על הצורה שהיה נאצל על משה ע״ה · רק בחלום · או במראות מבהילות ומפחידות · וכבר נאמר על שם אריסטו׳ שאמר דבר · וזה נוסחו · אמנם השמות האלהיות שהם הכחות ההוות מכח במותיו אשר הם השכלים · והכחות השמימיים מסודרים מעלה תחת מעלה כמלך והשופט · ומה שתהיו מן השוטרים · ומה שתחת השוטרים הם השמשים העושים מצותם · כי כאשר יגבר על הרוחנים כח ההורדה ינוהו למטה לעשות מה שיבוקש מהם ויברכו המורידים כשלא יהיה בקי לעשות ההורדה הנכונה לכל רוחני ורוחני בכל הצריך לו · מהמקום · והקטורת · והקרבנות · והמלבושים · והמאכלים · והמאמרים · וזה וכדומה לו כל מי שהשיג איזה מעלה מהם · יהיה עניינו עמו · כאלו מדבר עמו בקול מבלי שישמע לו · ומבלי הגה יבין ממנו רמזים כנגד ענינים אשר ידרוש ממנו · והשאלות כנגד הענינים המבוקשים · ועצות שישאל בהם ממבוכתו ועניו וצרתו · והעורר אותו לדברים עמוקים יפרסם הוא בהקיץ · וישער הסברות היותם ואמתתם · וזה ג״כ יהיו בעתידים גשמים ומתחייבים עם מה שזכרנו מן ההקטרות והמקומות הראוים לו · ולפעמים לא ימצא לו ענין ולא הסברות בכל אלו התנאים לבלבול דעת ומחשבה או מקרה שיארע באמצע ויהיה נבוך מבוכה חזקה ויעור להורידו ויתחנן לו בעת שמסתפק לו הענין · וישתהר ממנו הן שישמע לו ויתיר לו ספקותיו אם לאו · וכבר אירע כזה לרבן של הנביאים ע״ה על מי מריבה וכבר רמזתי לך בפסוק ודברתם אל הסלע וזולתו :

והפן השלישי הוא למטה מזה במעלה · ואף כי הוכן במעשה אחד והוא הורדת רוחניות הכוכבים · וזה כי יעבוד המוריד את הכוכב המושל על מזלו וילבש המלבושים שהם מחלקו · ויאכל המטעמים שהם

מהלכו · ושיעיין אליו ויביטנו בהיותו בנקודת גובהו והוא באמצע השמים מאיר באור עצמו · ולא יעכב כוכב אחר ויקטירון הקטורת אשר מחלקו · ויקראוהו בקריאות הנאותים לפעולותיו כמו שיקראו לשמש שהוא מאיר והמושל גדול בממשלה והדומה לזה · ולמאדים שהוא הגבור והנוצח והמשדד המחבר והדומה לו · וירבה התחנה אליו והכונה · ויראה הרוחני ההוא עצמו בצורה הנראית ויבהלנו · וידבר עמו בקול שיהיה כהגה שיבין ממנו רמיזות והערות · ישתכל בהם וישיג מבוקשו · ולפעמים יתן לו מתנות · ומורה לו מקומות שבהם מטמונות · ואלה הרוחניות כלם יארע בעת הורדתם מבלי דעת ועתוד האימה והשכה · ומות. והרדמה · ושנוי צורה או הרבות או אלמות או עורות או בעל אברים · ולפעמים שריפה כמו שיקרה מאבני אלגביש השורפים וזה כשיהיה מטבע החום · או קפאון כשיהיה מטבע הקור :

והפן הרביעי והוא השפל והשת במעלתו והוא שיתחדש באויר מכח רוחניות אלה הכוכבים · רוחות אחרות שבאות בעולם ויבואו לבעלי חיים ברוב העתים · ותצייר להם בצירה מצורות בעלי חיים המורה עליו הכוכב הנאצל ממנו · אם מנוגה יהיה בתואר אשה · ואם ממאדים בצורת פרש או איש מלחמה או כגוון האש תחזור על האדם ותודיענו בדברים שיהיו מהם אמת · ומהם שקר · ורוב מהם מה שנאצלת על בעלי חיים שהתחברו אבריו ונרכבו בהתחלת בריאתם במזג אותו הכוכב ותהיה צורת המזג ההוא נוטה לסגולות רוחניות אותו הכוכב ואלה הרוחניים הרעים נאצלים מן הרוחניים הקדושים כאצילות הצל מן הגשם ואין צריך להם עתוד ולא הורדה רק הוא מתדבק במי שיפגע מאשר מדמה להם בצירת מזגו · ולפעמים תבוא לזולתו כשיורידנה והם הנקראים שדים · וברוב ישבו צורות בעליהם ויבטלו איבריו · ויחליאוהו ויהרגוהו וידברו עמו ויטעון עליו בטענות ובהיות · והוא ג"כ ידבר על לשונו בשעת הטונה · ואמנם שתדבקם בבעלי חיים שאמרנו יהיו בהיותו עושה שום מעשה שדרך העושים בהורדה לעשותו · והוא הן שיהיה עושה הוא מבלי כונה או בכונה · אלה הם הארבעה פנים שבהם יהי' האצילות על הכח הדמיוני ועל השכלי מה שנאצל להם מן הרוחניות עד כאן : עוד כתב הר"א ן' עזרא ז"ל בספר העצמים והוא זה : הנא"בה והכ"וע והכלד"יים וכל האחרים שהיו קודם המבול כדעת המפורסם אצל כולם היה · שכחות הכוכבים הם פועלים בנו · והם המנהיגים אותנו לרוב פעולתם בכל הנמצאות אשר בעולם השפל ומהם התמדת קיומנו · ושהם הסבה בנו ושהם סבת העדרנו והפסדנו וזה אמת אין בו ספק שהדבר כן · מלבד מי שאלהיו ההשגחה · והיא פעולה יותר חזקה במשגחת בו · ואם הכוכב הוא מחייב רעה לבוא עלינו · תבטל אותו ההשגחה האלהית · ואם תחייב טובה עלינו תחזיק פעולתה. ואלה הם כדמות משה ואליהו ע"ס · ולפיכך היו העמים הנזכרים עובדים הכוכבים וכוחותם ומגדילים אותם · ומשתחוים להם ביום אשר מזל מ אותו הכוכב וקוראים אותם בשמותם ויקריבו להם קרבנות · ויזבחו להם זבחים ויקטירו להם הקטרות הנאותות כפי עת היותם בכל מזל ומזל ויורידו כוחותם · ובנא"בה היו מכינים להם הכנות אחרות · והיו בונים להם בתים · והיו פורשים ומלבישים בהם הבגדים אשר יאותו לטבע אותו כוכב וטבע אותו מזל אשר בו הכוכב ההוא · ומי שהיה עובד לשבתאי בעת שהיה רוצה לעמוד ולבקש מלפניו הבקשה והורדת רוחניותו היה מצפה עד עת היותו בבית כבודו ומעלתו · והוא מזל מאזנים או אחד מהבתים שלו והוא מזל דלי · והוא המעולה שבהם . וג"כ מזל גדי · ושיהיה מיושר ההליכה מזרחי ברבוע הזכר כתלי השמים נקי מכל רע · אז היו מכינים לו הקטורת אשר יאותו לטבעו · וילבש בגדים שחורים אשר הם מחלקו · ומנעלים שחורים ובידו טבעת של ברזל · ויכוין לו שכלו ודעתו ויהיו בגדיו טהורים נקיים מכל טנוף · וירבה לו בצום ותפלה בעת הראותו · ושירית ריהיו אשר גם מחלקו · ושיאכל המזון אשר הוא מחלקו · ולא יסור מזה הדרך לעולם · והוא עושה כל מאודו לעולם להתנפל ולהתחנן לו מעט מעט עד שירגילוהו וישגיח בו · והוא עם כל זה משתחוה ומתפלל ומבקש מהאל יתברך שימלא בקשתו · ואם אחר שנשלם חפצו רוחק ממנו כל מה שאותו כוכב אינו מרחיק · יסור מעליו ולא ישגיח בו · אך יהרגהו · אע"פ שלא יהיה מבקש ממנו שום דבר · לפי שימלאהו בהפך טבעו ואינו מוכן ומזומן לו לקבל ממנו · והוא נבכה אליו · וכל זה מבואר מאד אצלם בנסיון · ולכן היה המוריד רוחניותו מתמיד בעבודתו ובעת שהיה רוצה הצלחה ממנו על הצד שאמרנו היה מכין לו מוגמר עשוי מאבנים אשר הם מחלקו · ויעשה לו ג"כ צורה * תלוי ירכיב אותו על צורתו ר"ל הצורה הנאותה לבקשתו · אם היתה בקשתו על ענין מלחמה ירכיב אותו * בתלוי על צורת סוס או אריה או נחש · או אם רוצה לעלות למדרגה ירכיב אותו על כסא או הדומה לו · אבל אמרו לעשות צורתו * לפי שלא נדע לרוחני תבנית אלא שהוא בעל גרם · והתבנית נכרא בכל נברא בעל גוף וכל בעל גוף נופל תחת תבנית גוף * לפי שיש בו אורך ורוחב ועומק · והם מרחקי כל בעל גשם · כדי שלא ירחיקהו הכוכב לפי שאי אפשר לו מבלתי שיהיה לו אחד מאלו המרחקים השלשה · ונוקבים בראש המוגמר נקבים סביב סביב כדי שיעבור ממנו עשן הקטורת ויעשו זאת ההקטרה לעולם במקום טהור ונקי מכל טנוף · והוא גלוי אין בו תקרה ולא מסך מבדיל בינו לשמים · ויפרשו על זה המקום בגדים שחורים ומלבושים שחורים ומר שחור נקי כל זה מטבע שבתאי · ולא יערבו עם זה שום דבר מהבגדים ולא מן האבנים אחרים וינית * בראש המוגמר כדי שיהיה העשן עולה ממנו ויעברהו · והאמרו שהוא מגיע העשן הקטורת עד הכוכב בחוי השמים · לפי שהקוים היוצאים ממנו בהיותו באותו הענין הם מגיעים עד נקודת הארץ יתהפכו אור כוכב אחר · והנהגו לא באנו עתה לומר האיך היה דרך הצלחתו עד שתבקש ממני שאומר לך האיך יתהוך עליו כוכב אחר או כוכבים · וחלילה לי מזה · וגם אני איני ירא שיש חשד עלי באמונתי לפי שאני מפרש אלו הענינים שאיני מדבר עם מי שלא הכירני ולא ידע אמונתי ולבי · והאיך הוא ברגל עמי מעודי עד היום הזה בין בסתר ובין בגלוי · ושאסיה מפני זה גורע שום ענין מאלו · ומעלים עיני מלאמרו או שאחשיב דברי בזה שעשיתי שלא כהוגן · לכן לא אמנע עצמי מלהעמידך על עניניו ומעשיהם · לפי שמזה תקיף והעמוד על תורת ישראל וענין משה רע"ה השקפה אמתית יעידו לך כל הספוקים · כל אחד ואחד באמתות זה · ויוסיף לך במה שאמת לך אמונתי בהכל · ויסורו ממך כל הספקות · ותהיה מאמין באל ית' ובתורתו הקדושה אמנה מופתית לא ע"ד הקבלה כמו שהם מאמינים בו ההמון . ובפרט החסידים תמם :

ובעת שהוא מעלה זה העשן מגיע עשן הקטורת עד הכוכב · ולפי תשוקת הכוכב לזה העשן ירד לו · ויתחבר לעמו · ובעת שנדבק השפל בעליון נתחייב להתדבק העליון בשפל :

המשל בזה במעשים הנראים שאם נדליק ב' נרות ונניחם זה למעלה מזה מקבילים זה לזה אם יכבה הנר השפל מהשתי נרות והגיע עשנו לנר העליון ירד האור העליון על הדרך בעצמו שעלה לו העשן וידליק הנר אשר תחתיו והנר השפל

---

*) לידע פרטי · זאת הצורה ועיין בפי' מקור חיים על תראב"ע פ' ויצא ·

בשכל ג"כ יש לו תשוקה גדולה לנר העליון · והוא בתכלית ההכנה לקבל אורו · ויגיע לו אור מנר העליון ונדלק · וג"כ את הרוחניים והוא הכח הנפשי בעת שיגיע בגולמי יעבור ויכנס בו עד שיגיע לחללו לפי שהשפע יעבור ויכנס בחומרו אם הוא מטבעו ויתחזק בו להתדבקותו בו · וכשיתחבר לו והוא כלי מוכן לא יסבול אותו ויהרגהו כמו שזכרנו · ומי שירצה לעמוד על אחר הורדת רוחניות כוכבים אחרים יעמוד עליו בספרי העבודה המצרית · ומספר החכם הרשע"ו ומספר עיגא"כי הנכש"י שזה כולו כבר נאמר באלו הספרים ואין תועלת לשנותו · אמנם יחדתי לזכור הורדת כוכב שבתאי · תבין אחר הכוכבים לפי שממשלתו על ישראל ופעולתו בכלליו ופרטיו · לפי שעל דרך כל יפעל בהכרח בחלק. והאל ית' הוא המייסר לאות עכ"ל רא"ע. ע"כ אתה הקורא אם תבין ההקדמה ר"ע ספירנו אשר פי' על הענין את ה' השוכן אתם בתוך טומאתם כי מעשה המשכן והקרבנות היו לרפאות חטאת חטא העגל וכולו חי ואולי · ע"כ לא תרחיק דעת מורנו הרמב"ם ז"ל אשר שפט כי עניין הקרבנות היה להרחיקם מעבודת כוכבים אשר היו להוטים אחר עבודת מצרים · ע"ז מכרהו בעלי חזיון להקשות א"כ למה היה צריך כ"כ פרטים עם הכונות ויחוד מקום. ואנשים מיוחדים · והתחלפות בגדים כ"א במשמרתו ועל כל ענין קרבן מיוחד · ובפרט אשר פירש הרמב"ם ז"ל על ענין כי כל שאור וכל דבש וז"ל · מפני שעובדי עבודת כוכבים לא היו מקריבים לחם אלא שאור · והיו בוחרים להקריב העניינים המתוקים ומלכלכים קרבנותיהם בדבש · וכן לא תמצא מקרבנותיהם מלח · מפני זה הזהיר ית' מהקריב כל שאור ודבש · וצוהו בהתמדת המלח וכו' עכ"ל והיה נגד דעת הקורא וכי התורה הזהירה מלעבות מעשה שוטים :

ע"כ היה הקרבן עולה · כולה כליל אופן הראשון מדרכי הנבואה להוריד ע"פ את השכל ולבטל פעולת הגשם · וזה א"א אלא אחר הסרת החטא · ע"כ החטאת קידם כמאמר חז"ל · מתחלה מחויב לבוא המכפר וכדר הדורן · וזה רמז רא"ע ס ד העולה כי ה א דרך להתעתד בו פי' לידע העתידות :

והפן הב' מדרכי הנבואה היו קרבנות קדשי קדשים אשר היה נאכל בחצר אה"מ לכהנים מורי התורה עם זכות נפשם ועהרת גופם ומהם היו חוזים ובעלי רוח הקודש · ע"פ הפרטים האלוהים להדביק השגחת הי"ת ולהוריד דרכי הנבואה :

והפן הג' היו הקרבנות קדשים קלים אשר כולם היו נהנים מהם · נגד שמוש הכוכבים והם ממוצעים בין השכלים ובין בעלי הגשם ובהם מתוסף דעת עובד אלהים לאשר לא עבדו · ומהם היה קרבן תודה עם חלת שאור והוא חלק היצר הרע כף מעול ומחמץ · וזה הנמסר בידו ונצל ממנו היפך הסר מפעלות עבודת כוכבים אשר היו מענשים אותו צותה התורה להגלל מהם ולהביא חלקם בפרסום רב ולהביא מלח אשר הלקי המים היה לאבן · והוא להיפוך הכנת מורידי את הכוכבים · וע"י השלמים היה לצרף החלקים ולקשר אותם לסיבה הראשונה ויהיו כולם לעבודתו ית' · וע"כ היה הקטורת עם הכונות האלוהים ע"פ הדרכים מדרכי ה' וע"י הכהנים מסוגלים להוריד שפע עליונה להעשיר ג"כ העוסק בזה כמאמר חז"ל ברך ה' חילו וגו' · ולהיפוך נענשו עדת קרח וגם עוזיה המלך · וכמו שהכוכבים מקנאים שמתחבר עמהם ומתחיל להשתמש בהם ואינו עושה ע"פ הדרכים · או הסר מהם אשר לא היתה כונתו רק לצורך שעה · על אחת כמה וכמה אנו בחיריו אשר בחר בנו והנחיל לנו דת אמת · ובהם נחיה חיים ארוכים ולא יזיק אחד מאיברנו · ולאות כל מום לא יקרב · וכן הקרבן בעל מום מרוחק כי תורת ה' תמימה וגו' :

ובעת מתן תורתנו אשר היינו בבחינת הפן הא' · צותה עלינו התורה להקריב שתי הלחם שאור כי שם אין שטן או פגע רע · לקיים מאוהות השמים לא תחתו וגו' כי אין להם שליטה עלינו · וכמו שבגלות אין לנו קרבן ולא כהן וכו' ואנו עובדים ה' בלא תועלת ראות עינינו ואין בידינו הכח ההורדה · כן נזכה לחזות נועם ה' ולבקר בהיכלו להיות בגדר הפן הא' לקיים כעת יאמר ליעקב ולישראל וגו' ולא נצטרך לפעולת החוטים וע"ז תורה לנו בכורים והם מדבש תמרים · ככתוב צדיק כתמר יפרח ודבש אחד משמים כמן ומן הוא להם המלאכים אשר אינם צריכים לערב פעולת הגוף :

ופשיטא דאסור לנו הפן הד' שמוש העתידות ע"י השדים כי אין לנו חלק עמהם · וכל מום רע וכל כלבול או עירוף מחלקם הוא :

ואולי רמזו חז"ל לחלק בחינת קיום העולמות ע"י ד' בחינות היינו אצילות בריאה יצירה עשיה · ואם כי אנחנו מגדר עשיה שבקדושה צוהם עלינו התורה להתקשר עם ג' בחינות העליונות להגיע ע"י מעשינו עד המקו"ר העליון ·

ובהיום יהיה בהקדמת ר"ע ספירנו קודם סדר ויקרא להבין חלק תורת כהנים בע"ה · וע"ז רמזו לנו חז"ל בעת אשר התפלות במקום תמידים תקנו · נתחלק לד' בחינות · חלק הראשון עד ברוך שאמר כנגד עשיה · ונכלל בזה ג"כ חלק הקרבנות ופטום הקטורת ופרק איזהו מקומן · מן ברוך שאמר עד ברכו הוא נגד חלק יצירה וכו נכללו פסוקי דזמרה ובפרט המזמור הללו את ה' מן השמים וגו' ובזה נכלל שירת הים לאות על שדוד המערכת · ויוצר אור וכו' וקבלת מלכות שמים עד גאל ישראל נגד בחינת בריאה והם בחינת השכלים כי הם רוחנים נגד מערכות השמים להנהיגם בכוונתם. ותפלת העמידה נגד בחינת אצילות מקום המחשבה וזה בחינת הפן הא' והוא מקום הדבקות כאשר היו ב"י בגדר מתן תורה ובזה יהיה מבואר דברי קדמונינו אשר אלו ואלו דברי אלהים חיים :

א א וַיִּקְרָא א׳ זעירא

אֶל־מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֵלָיו מֵאֹהֶל מוֹעֵד לֵאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אָדָם כִּי־יַקְרִיב מִכֶּם קָרְבָּן לַיהוָה מִן־הַבְּהֵמָה מִן־הַבָּקָר וּמִן־הַצֹּאן תַּקְרִיבוּ אֶת־

ת"א ויקרא אל משה · יומא ד סנהדרין קא: וידבר ה׳ · יומא מ: דבר אל · ערכין נו ר"ה לג חגיגה ז קדושין לו מנחות סא: אדם כי · סוכה ל מנחות קד: מכם · ערכין כט חולין ה יג: קרבן לה׳ · נדרים י׳: מן הבהמה · נזיר לט ב"ק מ זבחים לד מנחות ס ל:

רש"י

(א) ויקרא אל משה · לכל דברות ולכל אמירות ולכל ציווים קדמה קריאה לשון חבה לשון שמלאכי השרת משתמשין בו שנאמר וקרא זה אל זה אבל לנביאי עובדי כוכבים נגלה עליהם בלשון עראי וטומאה שנאמר ויקר אלהים אל בלעם: ויקרא אל משה · הקול הולך ומגיע לאזניו וכל ישראל לא שומעין יכול אף להפסקות היתה קריאה ת"ל וידבר לדבור היתה קריאה ולא להפסקות ומה היו הפסקות משמשות ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין ק"ו להדיוט הלומד מן ההדיוט: אליו · למעט את אהרן · רבי יהודה אומר י"ג דברות נאמרו בתורה למשה ולאהרן וכנגדן נאמרו י"ג מיעוטין ללמדך שלא לאהרן נאמרו אלא למשה שיאמר לאהרן ואלו הן י"ג מיעוטין לדבר אתו מדבר אליו ונועדתי לך כולן בת"כ יכול שמעו את קול הקריאה (הרא"ם גורס הדבור) ת"ל קול לו קול אליו משה שמע וכל ישראל לא שמעו (מ"כ בשם הר"ן שדיוקו דרש"י ממה שהתיבה המיוחדת הדיבור מורגשת במבטא יותר מאילו היה כתוב לו שגם כן הורה על יחוד הדבור אבל אינה מורגשת וכתב אליו שג"כ היא תיבה המייחדת הדבור והיא מורגשת במבטא יותר להורות יחוד יותר והוא שמשה שמע וכל ישראל לא שמעו ודו"ק מצאתי): מאהל מועד · מלמד שהיה הקול נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל יכול מפני שהקול נמוך ת"ל את הקול מהו הקול הוא הקול המפורש בתהלים קול ה׳ בכח קול ה׳ בהדר קול ה׳ שובר ארזים א"כ למה נאמר מאהל מועד מלמד שהיה הקול נפסק · כיוצא בו וקול כנפי הכרובים נשמע עד החצר החיצונה יכול מפני שהקול נמוך ת"ל כקול אל שדי בדברו א"כ למה נאמר עד החצר החיצונה שכיון שמגיע שם היה נפסק: מאהל מועד לאמר · יכול מכל הבית ת"ל מעל הכפורת יכול מעל הכפורת כולה ת"ל מבין שני הכרובים: לאמר · צא ואמור להם דברי כבושין בשבילכם הוא נדבר עמי שכן מצינו שכל ל"ח שנה שהיו ישראל במדבר כמנודים מן המרגלים ואילך לא נתייחד הדבור עם משה שנאמ׳ ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות וידבר ה׳ אלי לאמר אלי היה הדבור-ד"א צא ואמור להן דברי והשיבני אם יקבלום כמו שנאמר וישב משה את דברי העם וגו׳: (ב) אדם כי יקריב מכם · כשיקריב בקרבנות נדבה דבר הענין: אדם · למה נאמר מה אדם הראשון לא הקריב מן הגזל שהכל היה שלו אף אתם לא תקריבו מן הגזל: הבהמה · יכול אף חיה בכלל ת"ל בקר וצאן: מן הבהמה · ולא כולה להוציא את הרובע ואת הנרבע: מן הבקר · להוציא את הנעבד: מן הצאן · להוציא את המוקצה: ומן הצאן ·

אבן עזרא

(א) ויקרא · מצאנו ברית יחיד בעבור שני דברים גם יתכן להיות מצוה אחת בעבור דברים רבים כמצות העולה והקרבן כי באת כל חלק בעתו ימלט החלק שיש לו חלק לעולה הבא על כן פירוש לכפר לאת כופר והעד מההלת כי תבא על כן כתוב פן יפגענו בדבר גם יש בעולות הודות לעתידות גם יתבונן מכל קרבן סוד התולדת והחטאות והמצות להחיות מורי התורה · וטעם ויקרא אל משה · אחר ולא יכול משה בהכבוד קראו מאהל מועד שיבא שם ושם ידבר עמו והכבוד לפנים מהפרכת ושם היה משה נכנס כי כן כתוב וזה טעם ותמונת ה׳ יביט · וטעם להזכיר הקרבנות קודם המצות כי השכינה תבוא אל מקומה אם לא ישמרו תורת העולה וכן היה וחלילה חלילה להצטרך לעולה וכן כתוב אם ארעב לא אומר לך רק יש לו סוד: (ב) מכם · מאוחר וכן הוא אדם מכם כי יקריב קרבן וכמוהו רבים או יהיה מכם ממאונכם או יהיה מכם רמז להוציא את הגזול כי כן כתוב שונא גזל בעולה: מן הבהמה · יהיה הקרבן כלל ואחר כן מן הבקר

רשב"ם

וזה יסוד רבינו שמואל ברבי מאיר נכדו · ואשר שם לבו לדבר יוצרינו אל יזוז מעמוקי זקני רבינו שלמה ואל ימוש מהם כי רוב הלכות ודרשות בהם קרובים לפשוטי המקראות והלשון ויש ללמוד כולם וטוב אשר תאחוז בזה אשר פירשתי וגם מזה אל תנח ידיך **ספר ויקרא** הלכות ארוכות בו והתבוננו החכמים בפירושי זקני כי לא אאריך אלא במקומות שיש לפרש פשוטי מקראות:

(א) **ויקרא** אל משה · לפי שכתב למעלה בסוף הספר ולא יכול משה לבא אל אהל מועד וגו׳ לכך קראהו הקב"ה מתוך אהל מועד · וכן פירוש המקרא ויקרא אל משה מאהל מועד וידבר אליו לאמר: מאהל · מוסב על ויקרא כמו ויקרא אליו ה׳ מן ההר לאמר · וישמע את הקול מדבר מאהל · מעל האהל שמע את הקול · ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה לאמר · כפל לשון של וידבר כמו שפרשתי בפרשת נח · כאשר יאמר דבר אל אהרן ואמרת · כן יאמר וידבר למשה לאמר למשה: (ב) כי יקריב · כשיתנדב קרבן שאינו

אונקלוס

א וּקְרָא לְמשֶׁה וּמַלִּיל יְיָ עִמֵּהּ מִמַּשְׁכַּן זִמְנָא לְמֵימָר: ב מַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֱנָשׁ אֲרֵי יְקָרֵב מִנְּכוֹן קָרְבָּנָא קֳדָם יְיָ מִן בְּעִירָא מִן תּוֹרֵי וּמִן עָנָא

בעל הטורים

(א) ויקרא אל משה · כתוב לעיל ולא היה בו וכמיך ליה ויקרא אל משה לומר מתוך שקרא לו ודבר עמו היו פניו בוערות כאש: בכל מסעיהם · ויקרא אל משה לומר שבכל מסעיהם קרא למשה לאחר שיסעו כדכתיב על פי ה' יסעו:
אל"ף דויקרא זעירא שמשה לא רצה לכתוב אלא ויקר כדרך שנאמר בבלעם כאלו לא נראה לו השם אלא במקרה וא"ל הקב"ה לכתוב גם האל"ף וכתבה קטנה · ויקרא אל משה ר"ת אמו בעטרה שעטרה לו אמו [ועפ"ד דהענית] · הקדים משה לשם כביכול כאהד שמדבר עם חבירו ומקדימו דרך מוסר · המשה אלפי"ן בפסוק כנגד ה' חומשי תורה והשבע תיבות יש בו וכן יש ע' תיבות בפ' אנכי ה' אלהיך לומר שכל כלומד תורה כאלו מקריב כל הקרבנות וכן ע' תיבות בפסוק זאת התורה

רמב"ן

הספר הזה הוא תורת כהנים והלוים יבאר בו עניני הקרבנות כולן ומשמרת המשכן כי כאשר היה ספר אחד בענין הגלות והגאולה ממנו והשלימו בענין אהל מועד וכבוד השם אשר מלא את המשכן צוהו בקרבנות ובשמירת המשכן שיהיו הקרבנות כפרה להן ולא יגרמו העונות לסלוק השכינה וצוה בכהנים הנגשים אל ה' שיתקדשו שהזהיר כל טומאת מקדש וקדשיו וגם שלא יהרכו לעלות אל ה' כמו שאמר דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת אל הקדש מבית לפרוכת אל פני הכפרת אשר על הארון ולא ימות כי בענן אראה על הכפרת כאזהרת פן יהרסו אל ה' לראות ונפל ממנו רב ואחר כך יגביל המשכן כהגבלת הר סיני בעת היות שם כבוד אלהי ישראל · והנה רוב הספר הזה בקרבנות בתורת הקרבן והמקריבים ובמקום שיתקרב בו ויבואו בו קצת מצות נגררות עם אלה כי מתחלה צוה בקרבנות הנדבה ואסר החלב והדם בעבורם ואחרי כן בקרבנות החטאת ונגרר אחר זה להזכיר המאכלים האסורים בעבור שהם מטמאים והאוכל או הנוגע בהם בכל קדש לא יגע ואל המקדש לא יבא ואם נכנס שם בטומאה יהיה חייב קרבן עולה ויורד שהזכירו כבר והוצרך להזכיר תורת המצורע ומשפטי היולדת והזב והזבה לחייב אותם בקרבן ולהזהיר עוד מטומאתם כאשר אמר בסופה והזהרתם את בני ישראל מטמאתם ולא ימותו בטמאתם בטמאם את משכני אשר בתוכם ונגרר אחר זה שיזהיר על העריות כי משכבם מטמא ועונש יקרא טומאה גורמת לסלוק השכינה ולעלות' ועוד כי השוגג בהן מחויב החטאת שהזכיר כבר בואם נפש אחת תחטא בשגגה ואחרי כן הזכיר מצות השבת ומועדי ה' בעבור הקרבן כמו שאמר אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש להקריב אשה לה' עולה ומנחה זבח ונסכים דבר יום ביומו ורוב פרשיות הספר הזה ידבר בהן עם הכהנים דבר אל אהרן ואל בניו צו את אהרן ואת בניו ובפרשת קדושים תהיו קצת מצות לבני ישראל רובן נגררות עם עניני הקרבנות או בדומים להם ובמקומם אכרם בעזרהו של הקב"ה:

אמר הכתוב בכאן ויקרא אל משה וידבר ה' אליו · ולא כן בשאר המקומות בעבור שלא היה משה יכול לבא אל אהל מועד להיותו נגש אל המקום אשר שם האלהים רק בקריאה שיקרא אותו שכבר נאמר למשה ודברתי אתך מעל הכפורת אשר אועד לך שמה וכיון שידע שהשם יושב הכרובים שם נתירא לבא באהל כלל עד שקרא אליו כאשר בהר סיני שנאמר ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן או שלא היה משה יודע שהכבוד באהל ושיהיה לו הדבור משם כי לא כסהו הענן עד יום השמיני כדעת רבותינו ואחרי הקריאה בא משה באהל לפני לפנים כמו שדרשו אהרן בכל יבא ואין משה בכל יבא וזה דרך פשט בכתוב הזה וכבר פירשתיו למעלה ורבותינו אמרו כי לכל הדברות ולכל האמירות ולכל הציווים קדמה קריאה כלומר שיאמר אליו משה משה ויאמר הנני וזה דרך חבה וזרוז למשה והנה על דעתם הזכיר זה בכאן בעבור שהוא התחלת הדבור אשר היה אליו מאהל מועד ללמד על כלם כי כן יהיה משפטו כל הימים בכל התורה ומאהל מועד לדעתם הוא מוקדם ויקרא אליו מאהל מועד וידבר ה' אליו באהל כי משה שם היה ושיעור הכתוב כפי פשוטו ומשמעו ויקרא ה' אל משה וידבר אליו מאהל מועד ועל דרך האמת הוא כמו ואל משה אמר עלה אל ה' סודו ידוע ממעמד הר סיני ועשרת הדברות וכבר רמזתי לו: (ב) אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מן הבהמה · שיעור הכתוב הזה אדם מכם כי יקריב מן הבהמה קרבן לה' מן הבקר ומן הצאן תקריבו והענין בעבור שיצוה אחרי כן בקרבן העוף ובקרבן המנחה אמר כאן כי כשיקריב אדם קרבן בהמה יקריב מאלה השנים לא חיה ולא שאר בהמות והנה זה לאו הבא מכלל עשה במקריב חיה כמו שאמרו בזבחים פרק שליטי המעלה איברי חיה

ספורנו

(א) ויקרא אל משה · המיד מתוך הענן כענין בהר סיני כאמרו ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן כי לא יכנס שם לעולם בלי רשות: מאהל מועד · שלא נכנס אז משה באהל מועד בעוד הכבוד שם וזה הי' ביום שכלה משה את הקמת המשכן שאז ירד הכבוד לקדש את המקום ומשרתיו כאמרו ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי · וקדשתי את אהל מועד ואת המזבח ואת אהרן ואת בניו וכן עשה במקדש שלמה כאמרו ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד ה' את בית ה' ובזה קדש את המקום כאמרו הקדשתי את הבית הזה אשר בניתה · אבל מן ביום הראשון ואילך נכנס משה באהל מועד מחוץ לפרוכת וכו' אליו הדבור מעל הכפרת כאמרו ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת: (ב) אדם כי יקריב מכם · כי יקריב מעצמכם בודוי דברים והכנעה על דרך ונשלמה פרים שפתינו וכאמרו זבחי אלהים רוח נשברה כי אין חפץ בכסילים המקריבים בלתי הכנעה קודמת וכבר אמרו ז"ל מכם ולא כלכם להוציא את המומר לע"ג: מן הבהמה · אם יקריב בהמה לא יהי' רק ממין בקר או

קָרְבַּנְכֶם׃ ג אִם־עֹלָה קָרְבָּנוֹ מִן־הַבָּקָר זָכָר תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד יַקְרִיב אֹתוֹ לִרְצֹנוֹ לִפְנֵי יְהוָה׃ ד וְסָמַךְ יָדוֹ עַל רֹאשׁ הָעֹלָה וְנִרְצָה לוֹ לְכַפֵּר עָלָיו׃ ה וְשָׁחַט אֶת־בֶּן הַבָּקָר לִפְנֵי יְהוָה וְהִקְרִיבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־הַדָּם וְזָרְקוּ אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב אֲשֶׁר־פֶּתַח אֹהֶל

ת"א אם עלה · מנחות נא: קרבנו · ב"ק סו סז מנחות לד: זכר תמים · בכורות מא מב: יקריב אותו · ר"ה ו' יבמות קו קדושין נ בהרא מת ערכין כא כריתות ז: לרצונו · ערכין כא: לפני ה' · זבחים קיט: וסמך · ערובין לו יומא ז כו מגלה כ חגיגה י קדושין לו זבחים לב לג קיט חולין ב מנחות יט נג: ונרצה לו · פסחים סב יומא ה זבחים ד חולין ב מנחות נג: ושחט · יומא כז מגלה ח כ זבחים לב לג מז מנחות יט חולין יג יז: לפני ה' · זבחים לב מז: והקריבו בני · ברכות לג יומא כז חגיגה יא קדושין לו זבחים יג לב לה פא מנחות י יט: וזרקו את · זבחים כו קיט מנחות יט: סביב · זבחים כג כז סב:

רש"י

להוציא את הנוגח בהמית כשהוא אומר למטה מן העזין מן הבקר שאין ת"ל להוציא את הטריפה: הקריבו · מלמד ששנים מתנדבים עולה בשותפות: קרבנכם · מלמד שהיא באה נדבת צבור היא עולת קיץ המזבח הבאה מן המותרות: (ג) זכר · ולא נקבה כשהוא אומר זכר למטה שאין ת"ל זכר ולא טומטום ואנדרוגינוס: תמים · בלא מום: אל פתח אהל מועד · מטפל בהבאתו עד העזרה מהו אומר יקריב יקריב אפילו נתערבה עולת ראובן בעולת שמעון יקריב כל א' לשם מי שהוא וכן עולה בחולין ימכרו החולין לצרכי עולות והרי הן כולן עולות ותקרב כל אחד לשם מי שהוא יכול אפילו נתערבה בפסולין או בשאינו מינו ת"ל יקריבנו: יקריב אותו · מלמד שכופין אותו יכול בעל כרחו ת"ל לרצונו הא כיצד כופין אותו עד שיאמר רוצה אני: לפני ה' וסמך · אין סמיכה בבמה: (ד) על ראש העלה · להביא עולת חובה לסמיכה ולהביא עולת הצאן: העלה · פרט לעולת העוף: ונרצה לו · על מה הוא מרצה לו א"ת על כריתות ומיתות ב"ד או מיתה בידי שמים או מלקות הרי עונשן אמור הא אינו מרצה אלא על עשה ועל לאו שניתק לעשה: (ה) ושחט והקריבו הכהנים · מקבלה ואילך מצות כהונה למד על השחיטה שכשרה בזר: לפני ה' · בעזרה: והקריבו · זו קבלה שהיא הראשונה ומשמעה לשון הולכה למדנו שתיהן (ס"א ששתיהן) בבני אהרן: בני אהרן · יכול חללים ת"ל הכהנים: את הדם וזרקו את הדם · מה ת"ל דם דם שני פעמים להביא את שנתערב במינו או בשאינו מינו יכול אף בפסולים או בחטאות הפנימיות או בחטאות החיצוניות שאלו למעלה והיא למטה ת"ל במקום אחר את דמו: וזרקו · עומד למטה וזורק מן הכלי לכותל המזבח למטה מחוט הסיקרא כנגד הזוית לכך נאמר סביב שיהא הדם ניתן בארבע רוחות המזבח או יכול יקיפנו כחוט ת"ל וזרקו ואי אפשר להקיף בזריקה· אי וזרקו יכול בזריקה אחת ת"ל סביב · הא כיצד נותן ב' מתנות שהן ד': אשר פתח אהל מועד ·

רמב"ן

ר' יוחנן אומר עובר בעשה: הקריבו · מלמד ששנים מתנדבים עולה בשותפות קרבנכם מלמד שהיא באה נדבת צבור היא עולת קיץ המזבח הבאה מן המותרות לשון רש"י פי' הרב כן לומר שאם יתנדבו רבים להביא עולה עולת השותפין היא מה בין שנים המשתתפין בקרבן ובין עשרה ואע"פ שנשתתפו בו אבל קיץ המזבח הבאה מן המותרות לב ב"ד מתנה עליהן ולפיכך היא עולת צבור · והנה לדעתו כל עולה שיביאו רבים חוץ מן המותרות דינה כדין השותפין ומעונה סמיכה בכלם ונסכים קרבים משלהם ואולי לדעתו עולת העוף שהיא באה נדבת שנים ואינה באה נדבת צבור וכן השלמים שאמרו בהם שהשותפין מביאין אותם נדבה ואין הצבור מביא אותם נדבה בכלן יכולין הרבים להתנדב להם בתחלה דעולת השותפין היא נקראת ושלמי שותפין הם נקראין לא מעטו אלא שלא יביאו אותן מן הקופות ואפשר שנא'

אבן עזרא

ומן הצאן שהם מין כבש ועז פרט גם מ"ת קרבנכם כלל: (ג) אם עלה קרבנו · פרט ועולה מפורשת: מן הבקר · גדול או קטן אחר שמונת ימים ובעבור היות העולה קרבש כלה לגבוה היא מהנבחרת והזכר נבחר מהנקבה על כן אין בעולה נקבה: תמים · בלא מום · ואחר שאמר יקריבנו פירש אל המקום אשר יקריב אותו כי יכנס בחצר אהל מועד: לפני ה' · דבק בטעם אם אל פתח אהל מועד יקריב אותו: לרצונו לפני ה' · שיקריבנו ברצונו ולא באונס: (ד) וסמך ידו · היה נראה מהמשפט שבידו האחת יסמוך כי דרך שעיר המשתלח איננו כדרך כל קרבן על כן שנה הכתוב רק כאשר מצאנו המעתיקים שהעתיקו שכל סמיכה בשתי ידים סמכנו עליהם והגוף הקרב לכפר על העולה על הרוח יקרא עולה גם כן הקרב בעבור חטאת ואשם יקרא חטאת ואשם: ונרצה לו · יפיק רצון מהשם: לכפר עליו · להיות כופר עונש שיש עליו · (ה) לפני ה' · כמו עולת הצאן: על ירך המזבח צפונה · כנגד השלחן: וטעם ושחט · שכהן שישחטנו אחד ויזרקו רבים את הדם וכן כתוב וימצאו בני אהרן: וטעם אשר פתח

רשב"ם

שאינו חובה בשביל חטא: (ג) אם עלה · שהתנדב בלשון זה · ולפנינו מפרש ואם זבח שלמים: לרצנו · אם זכר תמים יקריבנו ולפתח אהל מועד אז יהיה לו לרצון · אבל בחולה ובעל מום כתיב הירצך או הישא פניך · וכן מנחה לא ארצה מידכם: (ה) והקריבו · קבלת הדם והולכתו כדי לזרקו אל המזבח · וגם רבותי

כך

תְּקָרְבוּן יָת קֻרְבַּנְכוֹן: ג אִם עֲלָתָא קֻרְבָּנֵהּ מִן תּוֹרֵי דְּכַר שְׁלִים יְקָרְבִנֵּהּ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא יְקָרֵב יָתֵהּ לְרַעֲוָא לֵהּ קֳדָם יְיָ: ד וְיִסְמוֹךְ יְדֵהּ עַל רֵישׁ עֲלָתָא וְיִתְרְעֵי לֵהּ לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי: ה וְיִכּוֹס יָת בַּר תּוֹרֵי קֳדָם יְיָ וִיקָרְבוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כָּהֲנַיָּא יָת דְּמָא

נתינה לגר

א (ג) לרצנו. לרעוא לה. ונרצה, ויתרעי לה. סובר שקאי על המקריב וכדדרשת רז"ל, כופין אותו

בעל הטורים

לשלם: (ה) בן בקר. עולה שנ"ד. שצריך לטוות בן שנה [וכתם שנה שנ"ד ימים]. וזרקו את הדם. בבן הבקר כתיב את

רמב"ן

שאם רצו צבור להפריש בתחלה לנדבה וינבו אותה כאשר ינבו השקלים לתמידין ומוספין שתהיה נדבת צבור כעולת בהמה ואין בה סמיכה שנתרבה מן הכתוב הזה וכל זמן שיתנדבו בו רוב ישראל היא נדבת צבור ואינה כעולת העוף ולא כשלמים ומטומן נדונין כיחידים והוא העיקר: (ד) וסמך ידו. בשתי ידיו כי מצאנו וסמך אהרן ובניו את ידיהם על ראש הפר וכמכו אהרן ובניו את ידיהם על ראש האיל ודרכו בו ידי כל יחיד ויחיד והנה היא בשתי ידיו ובשעיר המשתלח מפורש וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעיר ולא ידעתי א"כ למה הכתוב כתב בכל שאר הסמיכות את ידו ואולי להוציא ממנו מה שלרשו ידו ולא יד שלוחו כי שמא היה במשמע ידיו להביא את שתיהן ולא נמעט בו השליח אבל עכשיו שהסמיכה בשתי ידיו לא כתב לשון יחיד אלא למעט השליח שאף על פי ששלוחו כמותו בשאר המקומות לא נדון כן בסמיכה ובתורת כהנים וסמך אהרן את שתי ידיו מלמד שהסמיכה בשתי ידים בנין אב לכל הסמיכות שההיו בשתי ידים: ונרצה לו לכפר עליו. על מה הוא מרצה לו אם תאמר על כריתות ומיתות ב"ד או מיתה בידי שמים או מלקות הרי ענשן אמור הא אינו מרצה אלא על עשה ועל לאו שניתק לעשה לשון רש"י וברייתא היא בת"כ ואני תמה וכי היכן ענשו אמור כי הקרבנות בשוגגין הן מרצין ונוכל לומר שיכפרו על חייבי מיתה בידי שמים שוגגין ועל חייבי מלקות שוגגין ועל חייבי מיתות בית דין שוגגין באותן שאין חייבין עליהם חטאת כגון מכה אביו ואמו ומקלל בשם שהחטאת מכפרת בחייבי כריתות שוגגין. ואולי בעבור שפירש הכתוב בחייבי מיתות ב"ד ובחייבי כריתות עונשן אמזיד ובשוגג ופירש בחייבי מיתה בידי שמים עונשן במזיד למיתה ובחייבי לאוין למלקות ולא פירש להם שום עונש בשוגג נראה להם לחכמים שכל העונש שבהם פרשו הכתוב כי למה יפרש עונשן של אלו במזיד ובשוגג ויפרש עונש האחרים במזיד ולא יפרש אותו בשוגג ויאמר שיהא מחוייב להביא בהן עולה ולכך ראוי שאין בחייבי מיתה בידי שמים ובחייבי מלקות אלא עונשן המפורש בהן במזיד אבל בשוגג אין עליהם נשיאות חטא ואין צריכין רצוי כלל. וזהו שאמרו כבר ענשן אמור שכל העונש שרצה להטיל עליהם כבר אמרו הכתוב אבל על עשה ועל לא תעשה הניתק לעשה המזידין שלא הזכיר בו שום עונש ואי אפשר שלא יענש בהם בזה ירצה בעולה הזו אם יביאנה בנדבת נפשו ויתכן לומר כי בעבור שלא הזכיר בקרבנות הנדבה לכפר עליו על שגגתו אשר שגג כאשר בקרבנות שחטא ואמר ונרצה היה לרבותינו במשמעות הזה שיכפר על המזידים שאינה רצויה לפניו כי השוגג אע"פ שחטא רצוי השם הוא אם כן אי אפשר לכפר לו במזידים זולתי על עשה ועל לא תעשה שניתק לעשה שלא נגזר בהם עונש אלא שאינם רצויים למלך שעברו על מצותו ובמה יתרצו אל אדוניהם בדורון הזה. וראיתי באגדה בויקרא רבה תני רבי שמעון בן יוחאי אין העולה באה אלא על הרהורי עבירת הלב. אמר רבי לוי מקרא מלא הוא והעולה על רוחכם היה לא תהיה העולה מכפרת על העולה על רוחכם וכן באיוב הוא אומר והעלה עולות מספר כולם כי אמר איוב אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם הדא אמרה אין העולה באה אלא על הרהורי הלב והטעם שלפי שהוא חטא שאין מכיר בו אלא ה' לפיכך כולה כליל לה' ולשון ונרצה לו יחזיר אל השם הנכבד הנזכר שיתרצה לו בקרבן הזה לכפר עליו מלשון ובמה יתרצה זה אל אדוניו ואור פניך כי רציתם וכן רבים ויתכן כי ונרצה כנוי לחטא שנרצה לו הטאו לכפר עליו מלשון כי נרצה עונה עד רצתה הארץ את שבתותיה והם ירצו את עונם לשון השלמה ויתכן שהוא כענין הראשון כאלו העון רצוי לפני השם לא יחר אפו בו עוד: (ה) ושחט והקריבו הכהנים. מקבלה ואילך מצות כהונה למד על השחיטה שכשרה בזר והקריבו זו קבלה ושמעה לשון הולכה למדנו ששתיהן בבני אהרן לשון רש"י ואינו נכון אבל מדרש רבותינו והקריבו

ספורנו

צ"ן ולא שום מין חיה אע"פ שהיא בכלל בהמה כאמרו זאת הבהמה אשר תאכלו וגו' איל וצבי וגו'. והמכוון באלה הפרשיות הוא לפרט מיני מביאי הקרבן ומיני הנקרבים ומיני הקרבנות וסבות ההקרבה. ופירש שקרבנות נדבה מקבלים אותם מכל אדם אפי' מן עכו"ם. כמו שביאר אחר כן באומרו ומיד בן נכר לא תקריבו את לחם אלהיכם מכל אלה כי משחתם בם מום בם והנה התועים גרועים מן העכו"ם בפרט התועי' לעכו"ם ולהלל שגגות בפרשה ופירש שמיני הנקרבים הם בקר וצאן בבהמה ותורים ובני יונה בעופות וסלת ושמן ולבונה. ופירש שמיני הקרבן מהם עולה ושלמי' ומנחה שבאים לפעמים נדבה ומהם חטאת ואשם שאינם באים אלא חובה. ומזה התבאר ענין קין ואל קין ואל מנחתו לא שעה כי הוי' הוא מכת האפיקורסין שאין מקבלין מהם קרבן כמו שבוכית סופו על התוהו ושהיתה מנחת ממין בלתי ראוי להקרבה וכן בנח באמרו וירח ה' את ריח הניחוח אמר שקבל אותו החלק מקרבנותיו שהיה ראוי לרי;

ניחוח

מוֹעֵד׃ ו וְהִפְשִׁיט אֶת־הָעֹלָה וְנִתַּח אֹתָהּ לִנְתָחֶיהָ׃ ז וְנָתְנוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְעָרְכוּ עֵצִים עַל־הָאֵשׁ׃ ח וְעָרְכוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֵת הַנְּתָחִים אֶת־הָרֹאשׁ וְאֶת־הַפָּדֶר עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ ט וְקִרְבּוֹ וּכְרָעָיו יִרְחַץ בַּמָּיִם וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ־

ת"א והפשיט · זבחים קג חולין כז : ונתח אותה · זבחים פה חולין יא : ונתנו בני · ערובין סג יומא כא כו מה נג זבחים יח : וערכו עצים · יומא כו : וערכו בני · שם כו זבחים יח חולין כז : את הראש · יומא סח : הפדר · חולין כז : על העצים · זבחים סב מנחות כב כו כז תמיד כט : וקרבו · יומא סח : אשה ריח · שבועות טו מנחות קי עקידה שער לב :

רש"י

ולא בזמן שהוא מפורק: (ו) והפשיט · מה ת"ל העולה לרבות את כל העולות להפשט וניתוח: אותה לנתחיה · ולא נתחים לנתחים: (ז) ונתנו אש · אף על פי שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט: בני אהרן הכהן · כשהוא בכהונו הא אם עבד בבגדי כהן הדיוט עבודתו פסולה: (ח) בני אהרן הכהנים · כשהם בכיהונם הא כהן הדיוט שעבד בשמונה בגדים עבודתו פסולה: את הנתחים את הראש · לפי שאין הראש בכלל ההפשט שכבר הותז בשחיטה לפיכך הוצרך למנותו לעצמו: ואת הפדר · למה נאמר ללמדך שמעלהו עם הראש ומכסה בו את בית השחיטה וזהו דרך כבוד של מעלה: אשר על המזבח · שלא יהיו הגזירין יוצאין חוץ למערכה: (ט) עלה · לשם עולה יקטירנו: אשה · כשישחטנו יהא שוחטו לשם האש וכל אשה לשון אש פויי"ר בלע"ז(1): ניחוח · נחת רוח לפני

רמב"ן

זו קבלת הדם שאין לשון והקריבו קריבת הדם למזבח שהיא ההולכה אבל הוא לשון קרבן שיעשו מן הדם קרבן והוא לקבלו ולזרקו על גבי המזבח כי הזכיר בבעל הקרבן הבאה וסמיכה ושחיטה ואחרי השחיטה הזכיר בני אהרן מיד אם כן אף הקבלה עצמה מצות כהונה ואינה אלא בכהן כשר ובכלי שרת מכל שכן הולכה וזריקה ועוד שהולכת אברים לכבש פסולה לזר שכך דרשו והקריב הכהן את הכל והקטיר המזבחה זו הולכת אברים לכבש אם כן אף הולכת הדם צריכה כהן בכיהונו: (ו) והפשיט את העלה · מצוה שיפשיטנה כולה ואחרי כן ינתח אותה ואמר והפשיט ונתח כי בבעל הקרבן ידבר כאשר אמר וסמך ושחט כי ההפשטה והנתוח אינן עבודות וכשרות בזר · ולכך חזר אח"כ ואמר ונתנו בני אהרן וכן רחיצת הקרבים כשרה בזר ולכך אמר וקרבו וכרעיו ירחץ במים בעל הקרבן ואחרי כן והקטיר הכהן ואמר לשון רבים ונתנו וערכו כי בכל מצות הכהונה יאמר כן בעבור שהכהנים רבים יאספו בבית השם לעשות העולה וברב עם הדרת מלך אבל איננו עכוב שהרי למד למטה וערך הכהן אותם והפשיט ונתח ונתנו בני אהרן אש אין זה הסדר שהראוי שיערכו הכהנים המערכה ואחרי כן ינתחו העולה וכך היה סדר המערכה בתמיד וכן מה שאמר וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים את הראש ואת הפדר על העצים אשר על האש ואחרי כן והקרב והכרעים ירחץ במים אין המצוה שיעשה בסדר הזה כי העריכה היא הקטרת הנתחים כצוה למטה והקטיר הכהן את הכל ואם כן אין הסדר שיעלה הנתחים והראש והפדר על האש שבמזבח ואחרי כן ירחץ הקרב והכרעים ויקטירם אבל התחלה ינתח וירחץ ואחרי כן יעלה הכל על האש ויקטיר אבל ענין הכתוב בהקדים זריקת הדם ללמד שהיא קודמת לכל דבר ואחרי כן צוה בהקטרת האברים ואמר שיפשיט וינתח להעריך אותם על האש אחרי רחיצת הקרב והכרעים ולא יקטיר הכל כאחת וזהו שאמר את הכל והכונה שנה הכתוב באברים לומר וערכו על האש והקטיר ללמד שאחר שיסדרם על האש לא יניחם עד שיבער בהם האש ויאכל אותם ותעלה מהם הקטורת וכן מה שהקדים הפשט ונתוח למערכת האש ללמד שאין בעולת הנדבה חובה להקדים לה מערכה כעולת התמיד שנצטוינו ובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר והיא קודמת לכל דבר במזבח כמו שמפורש במסכת יומא: (ח) ואת הפדר · תרגם אונקלוס תרבא וכן

אבן עזרא

אהל · להוציא מזבח הקטרת: (ו) והפשיט · כהן או הלוי נלוה אליו: (ז) ונתנו בני אהרן · שלא יגשו הלוים וזאת מצוה על הכהנים ולא פחותים משנים: (ח) הפדר · רבים חכמי הדור פירשוהו הגוף והנכון בעיני שהיה הפדר החלבים וכן הוא וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים שהם נתחי הגוף את הראש ואת הפדר שהם החלבים ויחסר אות וי"ו שהוא כמנהג הלשון אודם פטדה וברקת ונתח אותו לנתחיו ולנתחי הגוף את ראשו ואת פדרו או יהיה פירוש את הראש עם הראש וכמוהו רבים וטעם הנאמן ויקטר מהם את הראש ואת הנתחים ואת הפדר: וערכו · על כן הבקר כי הוא גדול ועל הכבש וערך: (ט) ירחץ במים · כהן או לוי על כן הוצרך לסוסיף עם והקטיר מלת הכהן: אשה · שם התאר וטעמו

רשב"ם

כך פירשוהו : אשר פתח אהל מועד · ולא מזבח הזהב שבתוך אהל מועד : (ח) הפדר · חלב : (ט) וכרעיו ·

1) feu פייער

ויזרקון ית דמא על מדבחא סחור סחור די בתרע משכן זמנא: י ויִשלח ית עלתא ויפלג יתה לאיברהא: ז ויתנון בני אהרן כהנא אשתא על מדבחא ויסדרון אעיא על אשתא: ח ויסדרון בני אהרן כהניא ית איבריא ית רישא וית תרבא על אעיא די על אשתא די על מדבחא: ט וגווה וכרעוהי יחלל במיא ויסק כהנא ית

נתינה לגר

על שיאמר רוצה אני". (ז) בני אהרן הכהן, בני אהרן כהנא. ולא כהניא כמ"ש בקצת חומשים, וכ"ה בחומשי רוו"ס. (ח) הפדר, תרבא. עמ"ש הרמב"ן שפדר הוא חלב הפרוס ומבדיל בין הקרבים אבל הת"א אין לו הפרש. (ט) ירחץ, יחלל. בכל הדברים הצריכים רחיצה ית' "יסחי" ובדברים המטונפים הצריכים נקיון רב ית' "חלל" מל' "דחליל בי מבחא" בפ"ש (חולין קי"ג ע"א).

בעל הטורים

הדם ובצאן כתיב את דמו לפי שדמו של צאן דומה לדם האדם לכך כתיב דמו שמעלה עליו כאלו הקריב דמו: (ט) בבן בקר כתיב וקרבו וכרעיו ובצאן כתיב והקרב והכרעים ואיתא בתנא דבי אליהו [עי' ברכה פ"ב] לפי כשמהלכת בהמה דקה מגבהת כרעיה כמו בתי ועבר אבל בהמה גסה מגבהת כרעיה לצדדים ולכך בהמה דקה מבהמה מחלצ' בבטנה וע"כ ואתם ג"כ מבונה מבהמה גסה. בבן בקר לא כתיב אלא והקטיר ובצאן כתיב והקריב והקטיר לפי שצאן הוא מועט ומקריב ומקטיר הכל בפעם אחת. בבן בקר לא כתיב הוא ובצאן ובעוף כתיב עולה הוא לפי שעולת העוף בא תחת הכבש בדלות יכול אם

רמב"ן

דברי כל המפרשים פה אחד ואין למלה חבר. ולפי דעתי שאיננו שם לחלבים כולם רק לחלב הדק הפרוס ומבדיל בין הקרבים והמלה מן הכפולים פדר פרד שמפריד בין הקרבים העליונים לתחתונים. ולכך אמרו רבותינו שיהא פורס הפדר על בית השחיטה שזהו דרך כבוד של מעלה שהחלב ההוא ראוי לפרסו ולכסות בו וכן נהגו חשובי האומות לפרסו על הכלי ואם יהיה שם לחלבים כולם יקרא החלב כן בעבור שהוא השומן הנפרד מן הבשר וכן הוא כנויו בפי חכמי הטבע כאשר אזכיר: (ט) עולה. לשם עולה: אשה. כשישחטנו יהא בוחש לשם האש וכל אשה לשון אש: ניחוח. נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני לשון רש"י ולא פי' הרב מהו לשם האש. ובגמרא אמרו לאפוקי גבבא דלא ופירשו בו שישחטנו על מנת להעלותו על גבי אש בוערת במערכה לא להעלות על גבי גחלים אוממות שמתכבות והולכות ולי נראה שצריך לכוין שתאכלנו האש לגמרי לא שיעלה שם מעט וזהו מלשון בבן סורר ומורה בבשר כיבא דאכלי גנבי ובמסכת ערובין ונכביב וגיכול ויש שגורסין שם לאפוקי גבבא דלא שיתכוין להעלותו על גבי אש של עצים כדכתיב על העצים אשר על האש ולא יחשוב להעלותו על גבי אש של קש ושל גבבא כענין ששנינו כירה שהסיקוה בקש ובגבבא. והנה בכתוב הזה טעם הקרבנות שהם אשה ריח ניחוח לה' ואמר הרב במורה הנבוכים כי טעם הקרבנות בעבור שהמצרים והכשדים אשר היו בישראל גרים ותושבים בארצם מעולם היו עובדים לבקר ולצאן כי המצרים עובדים מזל טלה והכשדים עובדים לשדים אשר יראו להם בדמות שעירים ואנשי הודו עד היום לא ישחטו בקר לעולם בעבור כן צוה לשחוט אלה השלשה מינין לשם הנכבד כדי שיודע כי הדבר שהיו חושבים כי הם בתכלית העבודה הוא אשר יקריבו לבורא ובו יתכפרו העונות כי כן יתרפאו האמונות הרעות שהם מדוי הנפש כי כל מדוי וכל חולי לא יתרפאו כי אם בהפכן אלה דבריו ובהם האריך והנה הם דברי הבאי ירפאו שבר גדול וקושיא רבה על נקלה יעשו שולחן ה' מגואל שאיננו רק להוציא מלבן של רשעים ושטפי עולם והכתוב אמר כי הם לחם אשה לריח ניחוח וגם כי לפי שטותם של מצרים לא תתרפא מחלתם בזה אבל תוסיף מכאוב כי מחשבת הרשעים הנזכרים לעבוד למזל טלה ומזל שור שיש להם כח בהם כפי מחשבתם. ולכן לא יאכלו אותם לכבוד כחם ויסודם אבל אם יזבחו אותם לשם הנכבד זה כבוד

ספורנו

ניחוח בהיותו מן המין הראוי להקרבה אבל לא קבל כל קרבנות שהיה מכל הבהמה הטהורה ומכל העוף הטהור. ויובן ג"כ מה שרצה באמרו זבח ומנחה לא חפצת אזנים כרית לי ובאמרו למה לי רוב זבחיכם ואלה רבים בספרי הקדש כי אמנם ראוי שיהיה המביא הקרבן אדם כשר להביא ובוחר במין הראוי לקרבן הנאות להשיג התכלית אשר בשבתו בא להקריב ויסמוך את ידו על קרבנו כמתנפל ומתפלל שיהיה עונו על ראש הקרבן כענין בשעיר המשתלח ובזה יוציא לאיזה פעל של הכנעה את מחשבת התשובה אשר בלבו ונרצה לו לכפר עליו. ובהיות מיני החטא קצתם במחשבת הלב בלבד וקצתם גם במעשה הנה לכפרת הרהור הלב יהיה אותו החלק אשר יעלה בלהב המזבח והם העולה ואימורי הקרבנות ואזכרת המנחות ולכפרת המעשה יהיו חלקי הקרבן הנתן לכהנים וזה לתמורת איברי החוטא שהתעסקו בפעולת הרע יתן חלק איברי הקרבן לעובדי האל המתעסקים בעבודתו כאמרו ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה לכפר עליהם וכן אז"ל שהכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים ובהיות הפועל הרע הראוי להתכפר בקרבן קצתו עם כובד עון כמו חייבי כריתות וקצתו קל מזה אבל עם איזה חלול בקדש. הנה לחלק הראשון יהיה החטאת להעלות את הנפש שנטמאה בחיוב כרת כאמרו ונכרתה הנפש ההיא. ולחלק הב' יהיה האשם להעביר חלול אשר אשם לו וזה בהכנעת הקרבן עם התשובה והודאה אחת להם אמנם קרבן השלמים הוא כמשתתף הבעלים עם משרתי האל לעבדו שכם אחד ובהיות החוטאים על מדרגות מתחלפות מהם מוכנים להכשל בחטא ומהם רחוקים מזה ויקרה בהם על המעט היה הדבור בהם על אופנים מתחלפים

קרבנותיהם

נִיחֹחַ לַיהוָה׃ ס י וְאִם־מִן־הַצֹּאן קָרְבָּנוֹ מִן־הַכְּשָׂבִים אוֹ מִן־הָעִזִּים לְעֹלָה זָכָר תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ׃ יא וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְהוָה וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ יב וְנִתַּח אֹתוֹ לִנְתָחָיו וְאֶת־רֹאשׁוֹ וְאֶת־פִּדְרוֹ וְעָרַךְ הַכֹּהֵן אֹתָם עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ יג וְהַקֶּרֶב וְהַכְּרָעַיִם יִרְחַץ בַּמָּיִם וְהִקְרִיב הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּל וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ פ שני יד וְאִם מִן־הָעוֹף עֹלָה קָרְבָּנוֹ לַיהוָה וְהִקְרִיב מִן־הַתֹּרִים אוֹ מִן־בְּנֵי הַיּוֹנָה אֶת־קָרְבָּנוֹ׃ טו וְהִקְרִיבוֹ הַכֹּהֵן אֶל־הַמִּזְבֵּחַ וּמָלַק אֶת־רֹאשׁוֹ וְהִקְטִיר

ת"א ואם מן הצאן · נזיר לה זבחים מו בכורות מא : זכר תמים · בכורות מא מב : ושחט אותו · זבחים מז מט נח סב קיט מנחות נה ; וזרקו בני אהרן · פסחים כב זבחים פא : ואת ראשו · יומא כה זבחים נא חולין כז : והקרב והכרעים · זבחים כב נה : והקריב הכהן · פסחים סה יומא עו חגיגה יא זבחים ד יד כד פו מנחות י חולין ל : עלה הוא · זבחים יב : ואם מן העוף · קדושין כד : והקריב מן · זבחים סה חולין כב : והקריבו הכהן · זבחים סה סו חולין כא כריתות ט : ומלק את ראשו · קדושין לו זבחים סה חולין כא כב :

רש"י

שאמרתי ונעשה רצוני : (י) ואם מן הצאן · וי"ו מוסיף על ענין ראשון ולמה הפסיק ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה : מן הצאן מן הכשבים או מן העזים · הרי אלו ג' מעוטים פרט לזקן לחולה ולמזוהם : (יא) על ירך המזבח · על צד המזבח : צפנה לפני ה' · ואין צפון בבמה : (יד) מן העוף · ולא כל העוף לפי שנאמר תמים זכר בבקר בכשבים תמות וזכרות בבהמה ואין תמות וזכרות בעופות · יכול אף מחוסר אבר תלמוד לומר מן העוף : תורים · גדולים ולא קטנים : בני יונה · קטנים ולא גדולים : מן התורים או מן בני היונה · פרט לתחלת הציהוב שבזה ושבזה שהוא פסול שגדול הוא אצל בני יונה וקטן אצל תורים : (טו) והקריבו · אפילו פרידה אחת יביא : הכהן ומלק · אין מליקה

רמב"ן

להם ומעלה והם עלמם כך הם נוהגים כמו שאמר ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים ועושי העגל יזבחו לו והרב מזכיר שהיו מקריבים ללבנה בכל ראשי חדשיהם ולשמש בעלותם במזלות הידועים להם בספריהם ויותר תתרפא התחלה באכלינו מהם לשובע שהוא אסור להם ומגונה בעיניהם ולא יעשו כן לעולם והנה נח בצאתו מן התיבה עם שלשת בניו אין בעולם כשדי או מצרי הקריב קרבן וייטב בעיני ה' ואמר בו וירח ה' את ריח הניחוח וממנו אמר אל לבו לא אוסיף עוד לקלל את האדמה בעבור האדם והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן וישע ה' אל הבל ואל מנחתו ולא היה עדיין בעולם שמץ ע"ז כלל ובלעם אמר את שבעת המזבחות ערכתי ואעל פר ואיל במזבח ואין דעתו עתה לשאול ממנו המונות רעות כי לא נחשו בכך אבל עשה כן לקרבה אל האלהים כדי שיחול עליו הדבור ולשון הקרבנות את קרבני לחמי לאשי ריח ניחוח · וחלילה שלא יהא בהם שום תועלת ורצון רק שוללת לעבודת כוכבים מדעת השוטים ויותר ראוי לשמוע הטעם שאומרים בהם כי בעבור שמעשה בני אדם נגמרים במחשבה ובדבור ובמעשה צוה השם כי כאשר יחטא ויביא קרבן יסמוך ידיו עליו כנגד המעשה · ויתודה בפיו כנגד הדבור · וישרוף באש הקרב והכליות שהם כלי המחשבה · והתאוה והכרעים כנגד ידיו ורגליו של אדם העושים כל מלאכתו · ויזרוק הדם על המזבח כנגד דמו בנפשו כדי שיחשוב אדם בעשותו כל אלה כי חטא לאלהיו בגופו ובנפשו וראוי לו שישפך דמו וישרף גופו לולא חסד הבורא שלקח ממנו תמורה · וכפר הקרבן הזה שיהא דמו תחת דמו נפש תחת נפש וראשי אברי הקרבן כנגד ראשי אבריו והמנות להחיות בהן מורי התורה שיתפללו עליו וקרבן התמיד בעבור שלא ינצלו הרבים מחטוא

אבן עזרא

קרבן אש והוא תאר למלת הכל : ניחוח · מפורש : (יא) על ירך המזבח · מחוץ וכן ירכתי צפון כי רבים טעו ואמרו במגדל ציון היה בתוך ירושלים : (יד) מן התרים · גדולים ולא קטנים : בני היונה · להוציא את הגדולים על כן לא אמרו יונים : (טו) ומלק · אין לו את במקרא ומשפט המליקה

רשב"ם

רגליו : (טו) ומלק · חכמים פירשו היאך מדכתיב ומלק את ראשו ולא כתיב ומלק אותו כמו שכתב ושחט אותו

אונקלוס

כלא למדבחא עלתא קרבן דמתקבל ברעוא קדם יי׃ ואם מן ענא קרבנה מן אמריא או מן בני עזיא לעלתא דכר שלים יקרבנה׃ יא ויכוס יתה על צדא דמדבחא צפונא קדם יי ויזרקון בני אהרן כהניא ית דמה על מדבחא סחור סחור׃ יב ויפלג יתה לאברוהי וית רישה וית תרבה ויסדר כהנא יתהון על אעיא די על אשתא די על מדבחא׃ יג וגווא וכרעיא יחלל במיא ויקרב כהנא ית כלא ויסק למדבחא עלתא הוא קרבן דמתקבל ברעוא קדם יי׃ יד ואם מן עופא עלתא קרבנה קדם יי ויקרב מן שפניניא או מן בני יונתא ית קרבנה׃ טו ויקרבנה כהנא למדבחא וימלק ית רישה ויסק

נתינה לגר

(י) מן העזים, מן בני עזיא. ר"ל זכרים, כי עז בל' ארמית מוסב רק על נקבה. (יא) ירך, צדא. לעיל (שמות מ' כ"ב) הגהנו „סדא" ופה נ"ע, אבל המעיין היטב בתרגומים יראה כי מלת „לידא" בארמית תורה על ההתקרבות אל הדבר ולא כמלת „צד" בעברית ולכן נראה להגיה גם פה „סדא", ובכ"י שלי „לידא"

בעל הטורים

עבאו כבשים יפה כבר ת"ל הוא · בבן בקר כתיב לרצונו ולא בצאן ובעוף לפי שמרבה לסניא: (יא) צפונה · כדי להגין מפני שנאמר מצפון תפתח הרעה · כתיב צפון בצאן כנגד יצחק שאסרו צפון · וכן בעזים כתיב צפון כנגד יעקב שנאמר בו ואת עורות גדיי העזים (בראשית כ"ז): (טו) ומלק את ראשו · מליקה מן העורף לפי שהיונה כשהיא פורחת מחזרת הסימנין על גבי

רמב"ן

תמיד והלא דברים מתקבלים מושכים הלב בדברי אגדה ועל דרך האמת יש בקרבנות סוד נעלם תכנס בו ממה שאמרו רבותינו בספרי ובסוף מנחות אמר שמעון בן עזאי בא וראה מה כתיב בפרשת הקרבנות שלא נאמר בהם לא אל ולא אלהיך ולא אלהים ולא שדי ולא צבאות אלא יו"ד ה"א שם המיוחד שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק ושמא תאמר לאכילה הוא צריך תלמוד לומר אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלואה לא אמרתי לכם זבחו אלא כדי שיאמר ויעשה רצוני ובתחלת ת"כ רבי יוסי אומר כל מקום שנאמר קרבן אמור ביו"ד ה"א שלא ליתן פתחון פה למינים לרדות אלו דבריהם ז"ל ואמת כי בפרשת הקרבנות לא נאמר לא אל ולא אלהים אבל מצאנו והעלית עולות לה' אלהיך וכתיב לחם אלהיהם הם מקריבים וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב וכתוב במזמור הנזכר זבח לאלהים תודה ועוד כתוב כי מעלו אבותינו ועשו הרע בעיני ה' גם סגרו דלתות האולם ויכבו את הנרות וקטרת לא הקטירו ועולה לא העלו בקדש לאלהי ישראל אבל הענין כלו מבואר בתורה שנאמר את קרבני לחמי לאשי ואמר לחם אשה שהם לחם לאשי וממנו לאשים ואשה לשון אש ואמר ר"א אשה שם התואר וטעמו קרבן אש והוא תואר למלות הכל ובמנחה שאמר והקטיר הכהן את אזכרתה אשה ריח ניחוח לה' יהיה תואר לקומץ אבל אשה שם כמו אש ועולה אשה כמו עולת אש ריח ניחוח לה' וכן כלם כי טעמם כמו לחם אשה אבל לא אמר אש ואמר אשה כמשמעו כאשר הראה אותך בסוד במתן תורה והנה הקרבן במדת הדין והזביחה לשם ה' לבדו שלא יתכוין לדבר אחר בעולם רק לשם ה' לבדו וזה טעם עולה הוא אשה הוא ולכך אמר הכתוב כי את אשה ה' לחם אלהיהם הם מקריבים והיו קדש כי לאשה ה' קרבן אלהים ולכך אמרו שלא יזכיר בצואות של קרבנות לא אל ולא האלהים אלא אשה לה' ריח ניחוח לה' כי הכונה לה' לבדו תהיה לא יכוין המקריב ולא יעלה במחשבתו רק לשם המיוחד · והוא מאמר החכמים ריקן כל העבודות כלן לשם המיוחד בת"כ לה' לשם מי שעשה את העולם והוא מה שאמר המזמור זבח לאלהים תודה ושלם לעליון נדריך כי ה' עליון נורא מלך גדול על כל אלהים · ואין נודרין אלא לשמו המיוחד והוא מה שאמר אלהים אלהיך אנכי לא על זבחיך אוכיחך כאשר אמר אנכי ה' אלהיך וזה טעם המזמור כולו שאמר אל אלהים ה' דבר ויקרא ארץ וגו' שהזכיר שם מלא על עולם מלא והזכיר בהם הקרבנות והוא שנאמר יעלו על רצון מזבחי ובית תפארתי אפאר לאמר שיהיו הקרבנות על הרצון שהוא מזבחו ובית תפארתו יפאר בעלותם לריח ניחוח מן נחה רוח אליהו על אלישע ותנח עליהם הרוח וכל קרבן לשון קריבה ואחדות ולכך אמר ועולה לא העלו בקדש לאלהי ישראל כי העולה בקדש תהיה לאלהי ישראל והמלאך למד למנוח ענין הקרבנות אמר אם תעצרני לא אוכל בלחמך שאם יעשה לו לחם לא יקבל ממנו כי הוא פגול וזבח תועבה לשם אבל אם תעשה עולה לה' לבדו תעלנה ותהיה לרצון על אשה ה' ואז עלה בלהב המזבח והנה הענין מפורש ומבואר וה' הטוב יכפר בעד: (י) ואם מן הצאן קרבנו · הפרשה זו בעולת הצאן ודינה כדין עולת הבקר בכל מעשה ולכך קצר בצאן ולא הזכיר וסמך ונרצה והוסיף לומר על ירך המזבח צפונה לפני ה' לבאר כי לפני ה' שכתוב בבן הבקר הוא ירך המזבח בצפון ופי' ירך המזבח צדו והוא בצפון למד כי כבש המזבח בדרום ושם פני המזבח שנאמר בהן לפני ה' אל פני המזבח וטעם השחיטה שהיא בצפון כבר פרשתי ואמר שם על המזבח סביב כי הוא המזבח הנזכר אשר פתח אהל מועד ולא הזכיר והפשיט שכבר הוזכר ואמר וערך הכהן אותם ללמד כי די בכהן אחד כמו שפירשתי כי הפרשיות למדות זו מזו מה שיחסר באחת יבאר באחרת: (טו) והקריבו הכהן

הַמִּזְבֵּחָה וְנִמְצָה דָמוֹ עַל קִיר הַמִּזְבֵּחַ: טז וְהֵסִיר אֶת־מֻרְאָתוֹ בְּנֹצָתָהּ וְהִשְׁלִיךְ אֹתָהּ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ קֵדְמָה אֶל־מְקוֹם הַדָּשֶׁן: יז וְשִׁסַּע אֹתוֹ בִכְנָפָיו לֹא יַבְדִּיל וְהִקְטִיר אֹתוֹ הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ עֹלָה הוּא אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה: ס ב א וְנֶפֶשׁ כִּי־תַקְרִיב קָרְבַּן מִנְחָה לַיהוָה סֹלֶת יִהְיֶה קָרְבָּנוֹ וְיָצַק עָלֶיהָ שֶׁמֶן וְנָתַן עָלֶיהָ

ת"א ונמצה דמו · זבחים כה: והסיר את מראתו · זבחים סה מעילה יב: ושסע אתו · זבחים סה: בכנפיו · בבא קמא קח: לא יבדיל · זבחים סה: עלה הוא · זבחים סו: אשה ריח ניחוח · מנחות יג: ונפש כי תקריב · מנחות ה: קרבן מנחה · זבחים לא מנחות כ קו: ויצק עליה שמן · פסחים לו סוטה יד מנחות ט:

רש"י

בכלי אלא בעצמו של כהן קוצץ בצפרנו ממול העורף ותותך מפרקתו עד שמגיע לסימנים וקוצצן: ונמצה דמו · לשון מיץ אפים (משלי ל') · כי אפס המץ (ישעיה ט"ז) כובש בית השחיטה על קיר המזבח והדם מתמצה ויורד: ומלק והקטיר ונמצה · אפשר לומר כן מאחר שהוא מקטיר הוא מוצה אלא מה הקטרה הראש בעצמו והגוף בעצמו וכו' אף מליקה כן ופשוטו של מקרא מסורס הוא ומלק והקטיר וקודם הקטרה ונמצה דמו כבר: (טז) מראתו · מקום הריעי זה הזפק: בנוצתה · עם בני מעיה ונוצה לשון דבר המאוס כמו כי נצו גם נעו וזהו שתרגם אונקלוס באוכליה וזהו מדרשו של אבא יוסי בן חנן שאמר נוטל את הקורקבן עמו ורבותינו ז"ל אמרו קודר סביב הזפק בסכין כמו ארובה ונוטלה עם הנוצה שעל העור · בעולת בהמה שאינה אוכלת אלא באבוס בעליה נאמר והקרב והכרעים ירחץ במים והקטיר · בעוף שניזון מהגזל נאמר והשליך את המעים שאכלו מן הגזל: אצל המזבח קדמה · במזרחו של כבש: אל מקום הדשן · מקום שנותנין שם תרומת הדשן בכל בקר ודישון מזבח הפנימי והמנורה וכולם נבלעים שם במקומן: (יז) ושסע · אין שיסוע אלא ביד וכן הוא אומר בשמשון וישסעהו כשסע הגדי: בכנפיו · עם כנפיו אינו צריך למרוט כנפי נוצתו: בכנפיו · נוצה ממש פלומ"א בלע"ז[1]) והלא אין לך הדיוט שמריח ריח רע של כנפים נשרפים ואין נפשו קצה עליו ולמה אמר הכתוב והקטיר כדי שיהא המזבח שבע ומהודר בקרבנו של עני: לא יבדיל · אינו מפרקו לגמרי לב' חתיכות אלא קורעו מגבו · נאמר בעוף ריח ניחוח ונאמר בבהמה ריח ניחוח לומר לך אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין את לבו לשמים: (א) ונפש כי תקריב · לא נאמר נפש בכל קרבנות נדבה אלא במנחה מי דרכו להתנדב מנחה עני אמר הקב"ה מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו: סלת יהיה קרבנו · האומר הרי עלי מנחה סתם מביא מנחת סלת שהיא הראשונה שבמנחות ונקמצת כשהיא סלת כמו שמפורש בענין לפי שנאמרו כאן ה' מיני מנחות וכולן באות אפויות קודם קמיצה חוץ מזו לכך קרויה מנחת סלת: סלת · אין סלת אלא מן החטין שנאמר סלת חטים ואין מנחה פחותה מעשרון שנאמר ועשרון סלת למנחה עשרון לכל מנחה: ויצק עליה שמן · על כולה: ונתן עליה לבנה · על מקצתה מניח קומץ לבונה עליה לצד אחד ומה ראית לומר כן שאין ריבוי אחר ריבוי בתורה אלא למעט · ד"א שמן על כולה מפני שהוא נבלל עמה ונקמץ עמה כמו שנא' מסלתה ומשמנה ולבונה על מקצתה שאינה נבללת עמה ולא נקמצת עמה שנאמ' על כל לבונתה שלאחר שקמץ מלקט את הלבונה כולה ומעלה ומקטירה: ויצק ונתן והביאה · מלמד שיציקה ובלילה כשרים

רמב"ן

הכהן אל המזבח · שהקרבה הזו היא העלאה שיעלה נעוף אל המזבח ושם ימלוק אותו שהמליקה אינה אלא בראשו של מזבח ומפני זה דרשו הכהן וכי עולה על הלב שזור קרב לגבי המזבח א"כ למה נאמר הכהן ומלק מלמד שלא תהא המליקה אלא בעצמו של כהן ומלק והקטיר ונמצה אפשר לומר כן

אבן עזרא

מדברי הקבלה: ונמצה דמו · מבנין נפעל מגזרת מצית: (טז) מראתו · ידוע וכמוהו הוי מוראה ונגאלה: בנוצתה · עם הנוצה שלו וכן מלא הנוצה: אצל המזבח · מחוץ: קדמה · כי הוא רחוק ממקום הכבוד: אל מקום הדשן · גם שם ישימוהו: (יז) ושסע · מגזרת ושוסעת שסע כטעם נקוע: (א) ונפש כי תקריב · נפש אדם והזכיר הנפש שהמנחה נדבה גם הנפש תקרא נדיבה ורוח נדיבה תסמכני: סלת · קמח חטה נקיה והיא הנקראת בלשון קדר סמי"ד והנה אין ראוי להיות מנחה לגבוה

רשב"ם

אותו · פירש דונ"ש · כי ראיה הוא לדברי רבותינו שראו עבודת בית המקדש כי הוא חותך בצפורנו שדרה ומפרקת מאחריו עד שמגיע לצואר ויורד וקוצץ עד שמגיע לסימנין וקוצצן: ונמצה · בדבר רך ראוי לומר כך כדכתיב את קובעת כוס התרעלה שתית מצית · אך שמריה ימצו: (טז) מראתו · כמו ושמתיך כראי · הוי מוראה · ונגאלה · ענין טנוף המה · ותרגומו זפקיה · והוא כריעי וזבל · בנצתה · גם הנוצה עם הזפק: (א) מנחה · כבר פירשתי לשון דורון בבראשית · מגזרת נחה את העם: (ב) מלא קמצו · חכמים פירשו

למדבחא ויתמצי דמה על כותל מדבחא: טז ויעדי ית זפקה באוכלה וירמי יתה לסטר מדבחא קדומא לאתר דמושדין קטמא: יז ויפרק יתה בגדפוהי לא יפרש ויסק יתה כהנא למדבחא על אעיא די על אשתא עלתא הוא קרבן דמתקבל ברעוא קדם יי: א ואנש ארי יקרב קרבן מנחתא קדם יי סלתא יהי קרבנה ויריק עלה משחא

נתינה לגר

בלד"י. (טז) והסיר את מראתו בנצתה, ויעדי ית זפקה באוכלה. ערש"י שפי' "זפקה" הוא תרגום "מראתו" ונצתה יתורגם במלת "אוכלה" מפני שהוא מל' "כי נצו" באיכה, כי הדבר הנמאס קרוי נוצה, והרמב"ן האריך בסתירת פירושו, וכ' שדעת המת' כדעת חכמים (זבחים ס"ד ע"ב) שאינו מסיר רק הזפק בנוצתה עם האוכל הכנוס בו שהוא המוראה, ולדעתו "זפקה" הוא ת' "נוצתה" ואוכלה הוא תרגום "מראתו" ופירושו כאילו היה כתוב "והסיר את נוצתה במראתו" לפי שהכהן תופס בזפק ומסיר בו את המוראה, ועי' ברא"ם שהקשה על הרמב"ן דלדעתו הויה דעת המת' דלא כמאן, לא כדעת תנא דמתני' בזבחים (ס"ד ע"ב) שנוטל את המוראה ואת הנוצה ואת בני המעיים, ולא כדעת אבא יוסי שנוטל את הקורקבן עמה ומלבד זה לא אבין כי לפי דעתו במלת "נוצתה" הוא הזפק, ומוראתו הוא האוכל, היה צריך להיות במקרא "והסיר את נוצתו במוראתה" כי הקרבן יכונה בכל הכתובים בל"ז "והקריבו, ומלק את ראשו, ונמצה דמו" וכו' ורק הזפק תכונה בל"נ "והשליך אותה". ודעת רש"י מתאמת יותר את הפשט, שגם רש"י סובר שדעת הת"א שמוראה כולל הזפק עם הנוצה ואוכלה הוא הקורקבן, ולכן גם במס' זבחים פי' ונוטל את קורקבנה ונוצה ל' מאוס כמו כי נצו, וע"ש. אל מקום הדשן, לאתר דמושדין קטמא. כ"ה בני' הנכונה,

בעל הטורים

הזוהר · ועולת העוף למעלה (נעשה למעלה מחוט הסיקרא) על שם יצחק שנקרא יונת אלם שהועלה למעלה על המזבח: (א) ונפש כי תקריב קרבן מנחה · אמר נפש במנחה לפי שנפש היא בלה שהעני עורת בנפשו עד שהשיג להביאה · בעוף ובמנחה לא

רמב"ן

מאחר שהוא מקטיר הוא מולה אלא מה הקטרה הראש בעצמו והגוף בעצמו אף מליקה הראש בעצמו והגוף בעצמו ופשוטו של מקרא מסורס הוא ומלק והקטיר וקודם הקטרה ונמצה דמו כבר לשון רש"י ולא יתכן לומר שימלוק את הראש ויקטירנו ואחרי כן ונמצה דם הגוף על קיר המזבח והקטיר אותו לפי שאין מקריבים אברים לעולם בשום קרבן אלא לאחר הוצאת דמים כי הדם הוא בנפש יכפר בכל הקרבנות · ולפי' דרשו כן שלא בא הכתוב אלא להקיש מליק' להקטר' שיהא בשניהם הראש בעצמו והגוף בעצמו · אבל פשוטו של מקרא ומלק את ראשו להקטיר המזבח ילמד על המליקה שתהיה להקטיר הראש כאשר יקטיר הגוף כמו שאמר והקטיר אותו הכהן כי דרך הכתוב בכל הקרבנות לומר כן כמו שפירשתי בנתתי בעולה · אבל אמר בכאן והקטיר אותו הכהן ולא אמר והקטיר את הכל כי שתי הקטרות הן יקטיר הראש ויסיר המוראה וישסע אותו ויקטיר הגוף כמו ששנינו בזבחים: (טז) והסיר את מראתו בנצת' · מקום הריעי זה הזפק בנוצתא עם בני מעיה ונוצה לשון דבר מאוס וכן כי נצו גם נעו וזהו שתרגם אונקלוס באוכלי' וזהו מדרשו של אבא יוסי בן חנן שאמר נוטל את הקרקבן עמה ורבותינו אמרו קודר את הזפק בסכין כעין ארובה ונוטלו עם הנוצה לשון רש"י · ואיננו נכון שאין נוצה בשום מקום אלא נוצה ממש וכי נצו גם נעו יאמר כי העלו נוצה לעופף ממקומותם אל הגולה וגם ינועו שם שלא מצאו מנוח וכמוהו כי נצא הצא והמתרגם הירושלמי אמר בו ארי יתקוטפו אף יטלטלו עמאו מן כי יגלו אגבים יאמר כי הם נצים בכל העמים ונודדים מהם ולא יוסיפו לגור בתוכם ויפה פי' · אבל לשון נוצה לא ימצא כדברי הרב ומדרשו של אבא יוסי שאצריך ליטול אף הקרקבן עמה מפני שהזפק והושט עם הקרקבן כלי המאכל בכלל מראתו כי בקרקבן יעשה הריעי ולא חלק אבא יוסי כלל למה שאמר תנא קמא ישלכו עם הנוצה שהרי שנינו במשנה במסכת זבחים פרק ששי בא לו לגוף והסיר את המראה ואת הנוצה ואת בני מעים היוצאים עמה והשליכם לבית הדשן ומשנה זו משנת אבא יוסי הוא וקתני נוצה · דעת אונק' כדעת הכמים שאינו מסירו רק הזפק בנוצתו עם האוכל הכנוס בו שהוא המוראה ולפי שהכהן תופס בזפק ומסיר בו את המוראה אמר ית זפקיה באוכלי' כאלו הוא אוכליה בזפקי' כי אוכליה תרגום מוראתו וזפקיה תרגום נוצתה שהכתוב אמר שיסיר המוראה שהוא האוכל בנוצה שעליה נוטל הזפק בעורו ובנוצה שעליו וכך אמר אונקל' ארי בשמי מימריה וכפי העברי יאמר ארי שמי במימריה אבל הפך תרגומו לצורך דבר שידע בו ותרגם ואת שתי קנות שתי העבותות כן בהפוך וית תרתין גדילן דעל תרין סטרוהי וכן רבים: (יז) בכנפיו · עם כנפיו אינו צריך למרוט כנפי נוצתו כנפיו נוצה ממש לשון רש"י ואיננו נכון שאם כן לא יזכיר הכתוב מאיזה מקום ישסע אותו אם מלפניו או מגבו · אבל פירושו ושסע אותו במקום כנפיו כי הבי"ת בי"ת הכלי כאמרך בארון בבית או בבדה ואין כנפיו נוצה אבל הוא בכלל כנפים שכתוב כל צפור כל כנף יפרוש כנפיו להימין וכן בכנף מעילו ונוצה הוא השער אשר על גוף העוף כענין שכתוב הנשר הגדול גדול הכנפים ארך האבר מלא הנוצה · וכן שנינו הכנפים והנוצה שמאות ומטמאות ומצטרפות ואמרו פרט לחרטום ולצפרנים לכנפים ולנוצה: (א) ויצק ונתן והביאה · מלמד

לְבֹנָה׃ ב וֶהֱבִיאָהּ אֶל־בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים וְקָמַץ מִשָּׁם מְלֹא קֻמְצוֹ מִסָּלְתָּהּ וּמִשַּׁמְנָהּ עַל כָּל־לְבֹנָתָהּ וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־אַזְכָּרָתָהּ הַמִּזְבֵּחָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ ג וְהַנּוֹתֶרֶת מִן־הַמִּנְחָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו קֹדֶשׁ קָדָשִׁים מֵאִשֵּׁי יְהוָה׃ ס ד וְכִי תַקְרִב קָרְבַּן מִנְחָה מַאֲפֵה תַנּוּר סֹלֶת חַלּוֹת מַצֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן׃ ס ה וְאִם־מִנְחָה עַל־הַמַּחֲבַת קָרְבָּנֶךָ סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן מַצָּה תִהְיֶה׃ ו פָּתוֹת אֹתָהּ פִּתִּים וְיָצַקְתָּ עָלֶיהָ שָׁמֶן מִנְחָה הִוא׃ ס שלישי ז וְאִם־מִנְחַת מַרְחֶשֶׁת קָרְבָּנֶךָ סֹלֶת בַּשֶּׁמֶן תֵּעָשֶׂה׃ ח וְהֵבֵאתָ אֶת־הַמִּנְחָה אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה מֵאֵלֶּה לַיהוָה וְהִקְרִיבָהּ אֶל־הַכֹּהֵן וְהִגִּישָׁהּ אֶל־הַמִּזְבֵּחַ׃ ט וְהֵרִים הַכֹּהֵן מִן־הַמִּנְחָה אֶת־אַזְכָּרָתָהּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ י וְהַנּוֹתֶרֶת מִן־הַמִּנְחָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו קֹדֶשׁ קָדָשִׁים מֵאִשֵּׁי יְהוָה׃ יא כָּל־הַמִּנְחָה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָה לֹא תֵעָשֶׂה חָמֵץ כִּי כָל־

ת"א והביאה אל בני · פסחים שם סוטה שם קדושין לו מנחות ט יח : וקמץ · זבחים סג מנחות ב ח : מלא קמצו · יומא מז מנחות יא יט כז : מסלתה ומשמנה · סוטה יד מנחות כז מעילה ט בכורות מא תמורה כח כט נדה מא : אשה ריח ניחח · שבועות טו : והנותרת מן המנחה · יומא כא סוטה טו מנחות ס מעילה ח ט : וכי תקריב · מנחות סג : מאפה תנור · שם : חלות מצות · שם עה : ורקיקי מצות · שם עב : קרבנך · שם עד : סלת בלולה · שם עה : מצה תהיה · נג : פתות אותה · שם עה : ואם מנחת · שם עד : מרחשת · שם סג : והבאת את · שם ס : והקריבה אל · סוטה יד מנחות ח סב : והגישה אל · סוטה שם זבחים סג סד מנחות ס : והרים הכהן · מנחות ט סא : כל המנחה · מנחות נז : לא תעשה · שבת קיא מנחות נה נו :

רש"י

זר : (ב) הכהנים וקמץ · מקמיצה ואילך מצות כהונה : וקמץ משם · ממקום שרגלי הזר עומדות ללמדך שהקמיצה כשרה בכ"מ בעזרה אף בי"א אמה של מקום דריסת רגלי ישראל : מלא קמצו · יכול מבורץ ומבלבץ ויוצא לכל צד תלמוד לומר במקום אחר והרים ממנו בקומצו לא יהא כשר אלא מה שבתוך הקומץ אי בקומצו יכול חסר ת"ל מלא הא כיצד חופה ג' אצבעות על פס ידו וזהו קומץ במשמע ל' העברית : על כל לבנתה · לבד כל הלבונה יהא הקומץ מלא : לבנתה והקטיר · אף הלבונה בהקטרה : מלא קמצו מסלתה ומשמנה · הא אם קמץ ועלה בידו גרגיר מלח או קורט לבונה פסולה : אזכרתה · הקומץ העולה לגבוה הוא זכרון המנחה שבו נזכר בעליה לטובה ולנחת רוח : (ג) לאהרן ולבניו · כ"ג נוטל חלק בראש שלא במחלוקת וההדיוט במחלוקת (ת"כ) : קדש קדשים · היא להם : מאשי ה' · אין להם חלק בה אלא לאחר מתנת האשים : (ד) וכי תקריב וגו' · שאמר הרי עלי מנחת מאפה תנור ולימד הכתוב שיביא או חלות או רקיקין החלות בלולות והרקיקין משוחין ונחלקו רבותינו במשיחתן י"א מושחן וחוזר ומושחן עד שיכלה כל השמן שבלוג שכל המנחות טעונות לוג שמן וי"א מושחן כמין כ"י ושאר השמן נאכל בפני עצמו לכהנים מה ת"ל בשמן בשמן ב"פ להכשיר שמן שני ושלישי היוצא מן הזיתים וא"צ שמן ראשון

רשב"ם

במסכת יומא שקומץ בשלש אצבעותיו האמצעיים : אזכרתה · לשון זכר רגיל לומר בלבנה מפני הריח העולה וכן כתיב מזכיר לבנה · וכן והיתה ללחם לאזכרה · מיני מנחות הכתובות כאן מפורשים במנחות מנין חלותיהם וכמה לבנה וכמה שמן בכל אחת ומהו מחבת ומה היא מרחשת : מרחשת · כלי עמוק ומעשיה רוחשין.

ויתן עלה לבנתא: ב ויתינה לות בני אהרן כהניא ויקמוץ מתמן מלי קמצה מסלתה וממשחה על כל לבנתה ויסק כהנא ית אדכרתה למדבחא קרבן דמתקבל ברעוא קדם יי: ג ודאשתאר מן מנחתא לאהרן ולבנוהי קדש קודשין מקרבניא דיי: ד וארי תקרב קרבן מנחתא מאפה תנורא סלתא גריצן פטירן דפילן במשח ואספוגין פטירין דמשיחין במשח: ה ואם מנחתא על מסרתא קרבנך סלתא דפילא במשח פטיר תהי: ו בצע יתה בצועין ותריק עלה משחא מנחתא היא: ז ואם מנחת רדתא קרבנך סלתא במשח תתעבד: ח ותיתי ית מנחתא די תתעבד מאלין קדם יי ויקרבנה לות כהנא ויקרבנה למדבחא: ט ויפרש כהנא מן מנחתא ית אדכרתה ויסק למדבחא קרבן דמתקבל ברעוא קדם יי: י ודאשתאר מן מנחתא לאהרן ולבנוהי קדש קודשין מקרבניא דיי: יא כל מנחתא די תקרבון קדם יי

נתינה לגר

וכ"ה בכ"י שלי ורק בכ"י א' נמצא באתר. ב (ז) ברחשת, דרתא. ס"ס וצ"ל „רדתא" וכ"ה בערוך וכ"ה בחומשי

בעל הטורים

כאמר לפני ה' כמו בכן בקר לפי שעניים מביאים אותה מתביישים להביא אותה לפני הכל לכך אמר במנחה לאהרן ולבניו

רש"י

אלא למנורה שנאמר בו זך ושנינו במנחות כל המנחות האפויות לפני קמיצתן נקמצות ע"י פתיתה כולן באות עשר עשר חלות והאמור בה רקיקין באה עשר רקיקין: (ה) ואם מנחה על המחבת. שאמר הרי עלי מנחת מחבת וכלי הוא שהיה במקדש שאופין בו מנחה זו על האור בשמן והכלי אינו עמוק אלא צף ומעשה המנחה שבתוכה קשין שמתוך שהיא צפה האור שורף את השמן וכולן טעונות ג' מתנות יציקה ובלילה ומתן שמן בכלי קודם לעשייתן: סלת בלולה בשמן. מלמד שבוללן בעודן סולת: (ו) פתות אותה פתים. לרבות כל המנחות הנאפות קודם קמיצה לפתיתה: ויצקת עליה שמן מנחה היא. לרבות כל המנחות ליציקה יכול אף מנחת מאפה תנור כן ת"ל עליה אוציא את החלות ולא אוציא את הרקיקין ת"ל היא: (ז) מרחשת. כלי הוא שהיה במקדש עמוק ומתוך שהיא עמוקה שמנה צבור ואין האור שורפו לפיכך מעשה מנחה העשויין לתוכה רוחשין כל דבר רך על ידי משקה נראה כרוחש ומנענע: (ח) אשר יעשה מאלה. מאחד מן המינים הללו: והקריבה. בעלים אל הכהן: והגישה. הכהן: אל המזבח. מגישה לקרן דרומית מערבית של מזבח: (ט) את אזכרתה. הוא הקומץ: (יא) וכל

אבן עזרא

כי אם מהמין שאין למעלה הימנו: (ב) וקמץ. מגזרת לקמצים וקדמונינו פירשו קמץ מלא והדברים אמת: מסלתה. מעט ממנה וכן מהשמן רק כל הלבונה יקטיר: אזכרתה. האל"ף נוסף והטעם מה שהיה לו לזכרון לפני השם בעבור מנחתו ורבים פירשוהו כריח קטורת כמו זכרו כיין לבנון: (ג) לאהרן ולבניו. ולכל הכהנים בשוה: (ד) חלות. עבות ויש אומרים עגולות מל' חלילה כדברי קדמונינו: (ה) מחבת. קערה מכוסה בקערה והתי"ו תחת ה"א כתי"ו ובבת לנביא: (ז) מרחשת. מעשה מטוגן ויש מפרשים מגזרת רחש לבי והטעם בעבור שישמיע קול: (י) לאהרן ולבניו. ההווי והטעם

רמב"ן

מלמד שיציקה ובלילה כשרה בזר: (ב) הכהנים וקמץ מקמיצה ואילך מצות כהונה לשון רש"י. וצריך שנבאר שאין מצות כהונה מתחלת בקמיצה שהרי הגשה קודמת לקמיצה והיא פסולה בזר כמו שאמר והקריבה אל הכהן והגישה אל המזבח ואח"כ והרים הכהן את אזכרתה שהוא הקומץ הרי שהכהן הוא מגישה אל המזבח לקרן מערבית דרומית ואח"כ קומץ. וכך שנינו הסמיכות והתנופות וההגשות והקמיצות נוהגות באנשים ואין נוהגות בנשים. ואמר הגשות דכתיב זאת תורת המנחה הקרב אותה בני אהרן ולא בנות אהרן א"כ ההגשה בבני אהרן היא. אבל מה שאמרו מקמיצה ואילך מצות כהונה כוונתם כי מקמיצה זו הכתובה בפסוק הזה ואילך מצות כהונה לא בדברים שהקדים הכתוב בכאן לקמיצה שהרי בפרשה זו הזכיר יציקה ונתינת לבונה והבאה אל הכהן וקמיצה ולא הוזכרה כאן הגשה אל המזבח ונמצא שכל האמורין כאן קודם קמיצה כשרין בזר שהם יציקה ובלילה והבאה: (יא) כל המנחה אשר תקריבו לה' לא תעשה חמץ. אסר להביא המנחה חמץ ואחר כך אמר לא תקטירו ממנו לאסור שלא יחמוץ הקומץ ויקטירנו ויכנס בכלל לא תקטירו ממנו אשה כל הקטרה לשון קטרת הסמים שהספמי' אומרים יפה היה הדבש לקטרת אלא שאסרתו התורה ואמר ממנו לאסור מקצתו כלומר חצי קומץ וכן על עירובו לוקה מריבוי הכתוב שאמר כי כל שאור וכל דבש כמו שמפורש במנחות ובפסחים. וטעם הכתוב שיזכיר מנחה היא ויכתוב הוא וכן בכל מקום מפרשת הנה אנכי שולח מלאך וכן האשה ההיא בעבור שהנקבה בכלל הזכר בכח. וטעם השאור והדבש יתכן שהוא כדברי הרב במו"נ אמר שמצא בספריהם שהמנהג היה בעובדי עבודת כוכבים להקריב כל מנחתם חמץ ולערב הדבש בכל קרבניהם ולכן אסרם לגבוה. וכזה אמרו רבותינו במצבה שהיתה

שאר וכל־דבש לא־תקטירו ממנו אשה ליהוה: יב קרבן ראשית תקריבו אתם ליהוה ואל־המזבח לא־יעלו לריח ניחח: יג וכל־קרבן מנחתך במלח תמלח ולא תשבית מלח ברית אלהיך מעל מנחתך על כל־קרבנך תקריב מלח: ס יד ואם־תקריב מנחת בכורים ליהוה אביב קלוי באש גרש כרמל תקריב את מנחת בכוריך: טו ונתת עליה שמן ושמת עליה לבנה מנחה הוא: טז והקטיר הכהן את־אזכרתה מגרשה ומשמנה על כל־לבנתה אשה ליהוה: פ רביעי ג א ואם־זבח שלמים קרבנו אם מן־הבקר הוא מקריב אם־זכר אם־נקבה תמים יקריבנו

ת"א כי כל שאר · פסחים מג יומא מז נזיר לו סוטה כג שבועות יב זבחים עו מנחות נז נח: לא תקטירו · מנחות קו תמורה ז: קרבן ראשית · זבחים עו מנחות נז נח פד: ואל המזבח · זבחים עז מנחות נז: לריח ניח ח · יומא מז סוטה כג זבחים עו מנחות קו: וכל קרבן · סוטה יד מנחות כ כא: ולא תשבית · ברכות ה ס' הזוהר פ' ויחי: על כל קרבנך · מנחות כ: ואם תקריב · מנחות סח עב: אביב קלוי באש · מנחות כו סוטה כד: כרמל · שבת קה מנחות סד: תקריב את · מנחות פג פד: ונתתה עליה שמן · מנחות נט: והקטיר הכהן · סוטה טו: מגרשה ומשמנה · מנחות יג: על כל לבונתה · מנחות כז: ואם זבח שלמים · זבחים ד תמורה יח: שלמים · מועד קטן טו זבחים לט: קרבנו · מנחות לב ערכין כ עב תמורה ב: אם מן הבקר · בכורות סא: אם זכר אם נקבה · בכורות כו מב תמורה יז יח:

רש"י

דבש · כל מתיקת פרי קרויה דבש: (יב) קרבן ראשית תקריבו · מה יש לך להביאו מן השאור ומן הדבש קרבן ראשית שתי הלחם של עצרת הבאה מן השאור שנאמר חמץ תאפינה ובכורים מן הדבש כמו בכורי תאנים ותמרים: (יג) מלח ברית · שהברית כרותה למלח משששת ימי בראשית שהובטחו המים התחתונים ליקרב במזבח במלח וניסוך המים בחג: על כל קרבנך · על עולת בהמה ועוף ואימורי כל הקדשים כולן: (יד) ואם תקריב · הרי אם משמש בלשון כי שהרי אין זה רשות שהרי במנחת העומר הכתוב מדבר שהיא חובה וכן ואם יהיה היובל וגו': מנחת בכורים · במנחת העומר הכתוב מדבר שהיא באה אביב בשעת בישול התבואה ומן השעורים היא באה נאמר כאן אביב ונאמר להלן כי השעורה אביב: קלוי באש · שמייבשין אותה על האור באבוב של קלאים (פי' רש"י במנחות שם הכלי של מוכרי קליות) שאלולי כן אינה נטחנת ברחיים לפי שהיא לחה: גרש כרמל · גרוסה בעודה לחה · גרש לשון שבירה וטחינה גורסה ברחיים של גרוסות כמו ויגרס בחצץ וכן גרסה נפשי: כרמל · בעוד הכר מלא שהתבואה לחה ומלאה בקשין שלה וע"כ נקראים המלילות כרמל וכן כרמל בצקלונו: (א) שלמים · שמטילים שלום בעולם · ד"א שלמים שיש

רמב"ן

שהיתה נבחרת בימי האבות ואחר כך שנאה השם מפני שעשאוה חוק לעבודת כוכבים כמו שאמר אשר שנא ה' אלהיך · וטעם המלח אמר כן בעבור שהם ימאסו אותו ולא יקריבוהו כלל · ויתכן מפני שאינו דרך כבוד להיות לחם השם שפל מבלי מלח כטעם

אבן עזרא

לכהן המקריב כי כן כתוב על שתי המנחות: (יא) שאור · הוא המחמיץ גם כן הדבש ורבים אמרו שפירושו דבש התמרים וכן כל ארץ זבת חלב ודבש ויש להם כדמות ראיה בספר עזרא: (יב) קרבן ראשית תקריבו אתם לה' · כטעם שתים בני עשרונים המונפים לפני השם בחג השבועות וזה פירוש לה' אע"פ שהם קדש לה' הם למאכל הכהן: (יג) ברית אלהיך · הכנסתיך בברית והשבעתיך שלא תקריב השפל ולא יאכל כי הוא דרך בזיון: (יד) ואם תקריב מנחת בכורים · רבים אמרו שמלת אם חיוב ולפי דעתי כי אין צורך כי החיוב הוא ראשית בכורים ולא הבכורים והרוצה להביא מנחה מבכורים נדבה יביא: אביב · נקרא כן בעבור שהוא ראשון והוא מגזרת אב: גרש · טעמו ידוע וקרוב מגזרת גרסה נפשי ואם הוא בסמ"ך: כרמל · כמו וכרמל בצקלונו: (א) שלמים · מפורש:

רשב"ם

רוחשין · אבל מחבת אינו עמוק וכולן באות מצה כמ"ש בצו את אהרן: (יא) וכל דבש · פירות האילן תמרים קרויין דבש: (יב) קרבן ראשית · שתי הלחם בעצרת הקרויין מנחה הדשה · ובכורי פירות המפורשים בכי תבא: תקריבו אותם לה' · בעזרה תביאו אותם לתנופה ולא לקרבן המזבח: (יד) ואם תקריב · לכשתקריב מנחת העומר: גרש · כמו ויגרס בהצין שיהא טחון ברחים של גרוסות: (א) שלמים · מאחר שאינו לשון עולה אינו בליל אלא לשון שלמים · שמשמע לשון נדר וצריך לשלם את נדריו שהוא לשון תשלומים אז

יהא

לא תתעבד חמיע ארי כל חמיר וכל דבש לא תסקון מנה קרבנא קדם יי׃ יב קרבן קדמי תקרבון יתהון קדם יי ולמדבחא לא יסקון לאתקבלא ברעוא׃ יג וכל קרבן מנחתך במלחא תמלח ולא תבטל מלח קים אלהך מעל מנחתך על כל קרבנך תקרב מלחא׃ יד ואם תקרב מנחת בכורין קדם יי אביב קלי בנור פירוכן רכיכן תקרב ית מנחת בכורך׃ טו ותתן עלה משחא ותשוי עלה לבנתא מנחתא היא׃ טז ויסק כהנא ית אדכרתה מפירוכה וממשחה על כל לבנתה קרבנא קדם יי׃ א ואם נכסת קודשיא קרבנה אם מן תורי הוא מקריב אם דכר אם

נתנה לגר

רוו"ס · ועי' במנחות (ס"ג ע"א). (יב) קרבן ראשית, קרבן קדמי, לא ידעתי למה לא ת' "רישיתא" כמו שת' (שמות כ"ג י"ט) ועמ"ש רש"י (משלי ח' כ"ב) ובבאורנו בתחלת בראשית. (יד) גרש כרמל, פירוכין רכיכין. ולקמן (פסוק ט"ז) "מגרשה" בחומש רוו"ה "מגרכה" בת"א, והוא תימה, ולכן נראה שם הגי' יותר נכונה "מפרוכה" וכ"ה בכ"י שלי. והנה לדעת הת"א, כרמל טעם לגרש, שלמה גורסין אותו לשברים מפני שהעומר בא כרמל ר"ל מלילות רכות ואם יטחן דק דק יתערבו בו הסובין וזהו שאמרו רבותינו (מנחות ע"ב א') "מצוה להביא מן הלח" ופרש"י דכתיב כרמל, רק לפ"ז צ"ע על הת"א שת' (לקמן כ"ג י"ד) "וקלי וכרמל, וקלי ופירוכן" ולמה לא ת' "רכיכין" וצ"ע.

בעל הטורים

שאינו בפרהסיא · והזכיר לאהרן לומר שאף הכהן הגדול לא יבזה מנחת הדל: (יא) לא תעשה חמץ · לפי שיצר הרע דומה לשאור ומטעם זה ג"כ הזהיר על הדבש שיצר הרע מתוק לאדם כדבש: (יג) וכל קרבן מנחתך במלח תמלח וגו' · ג' פעמים הזכיר מלח בפסוק כנגד דבשלשה מקומות המלח נתון בלשכת המלח · ועל הכבש · ועל המזבח: תקריב מלח · בגימטר'

רמב"ן

הקריבהו לא לפתחך ולפיכך מעטו הפלים והדם שאין טעונין מלח או שיש בכל אלה כוד נעלם ממנו ואמר הכתוב בשאור ודבש לשון רבים כי עם אהרן ובניו ידבר · וחזר ואמר וכל קרבן מנחתך במלח תמלח כי יחזור אל מביא המנחה שאמר בו בתחלת הפרשה ואם מנחת מרחשת קרבנך · והטעם כי המליחה כשרה בזר כמו יציקה ובלילה · וטעם על כל קרבנך על כל קרבנותיך שכל הקרבנות טעונין מלח כמו המנחה: (יג) ולא תשבית מלח ברית אלהיך · שהברית כרותה למלח מששת ימי בראשית שהובטחו המים התחתונים ליקרב במזבח במלח ונסוך המים בחג לשון רש"י · ומדרש חכמים הוא · ור"א אמר על דרך הפשט הכנסתיך בברית והשבעתיך שלא תקריב טפל ולא יאכל כי הוא דרך בזיון ובעבור שהוא ברית בקרבנות יעשה הכתוב זאת הברית אב לכל הבריתות ויאמר במתנות כהונה ובמלכות דוד ברית מלח כי הוא קיים בברית מלח בקרבנות · אבל ר' אברהם פירש ברית כרותה מגזרת ארץ מלחה ומקום המלח נכרת · ואין טעם לדבריו ומפני שאמר בכאן ברית אלהיך ולא אמר ברית ה' כלשון הפרשה וכדרך כל הקרבנות או שיאמר ברית ה' אלהיך אני סובר בו ענין שהמלח מים ובכח השמש הבא בהם יעשה מלח והמים בתולדותם ירוו הארץ ויולידו ויצמחו ואחרי היגתם מלח יכריתו כל מקום וישרפו לא תזרע ולא תצמיח והנה הברית כלולה מכל המדות והמים והאש באים בה ועליה תאתה ובאה הממשלה הראשונה ממלכת השם כמלח שיתן טעם בכל המאכלים ותקיים ותברית במליחותם והנה המלח כברית · ולכן אמר הכתוב הלא לכם לדעת כי ה' אלהי ישראל נתן ממלכה לדוד על ישראל לעולם לו ולבניו ברית מלח עולם כי הוא גם כן מדתו של דוד ולכן אמר בקרבנות ברית מלח עולם היא כי הברית מלח שעולם בו יתקיים ויכרת וכבר הוריתיך להתבונן מדברינו במקומות אחרים פי' שלש תיבות הללו ברית מלח עולם היא: (יד) ואם תקריב מנחת בכורים · עד ואם זבח הרי אם משמש בלשון כי שהרי אין זה רשות שהרי במנחת העומר הכתוב מדבר שהיא חובה וכן אם יהיה היובל לבני ישראל לשון רש"י · והנכון כי בעבור שלא יצוה עתה לעשות המצוה הזאת אמר כן יאמר כי תקריב מנחת המחבת תעשה כן ואם תקריב מנחת מרחשת ככה תעשה ואם מנחת בכורים תהיה המנחה אשר תקריב כמשפט הזה תעשה אותה · והנה האם כפשוטו וטעם ואם יהיה היובל לבני ישראל כי אמרו גם אם ינחלו בני ישראל את הארץ כל הימים ויזכו לקדש את שנת היובל לא תחזיר לנו הנחלה · ואפשר גם כן שאמר ואם תקריב מנחת בכורים כן תעשה כאומר אם יביאך ה' אלהיך אל הארץ ותקצור את קצירה ותביא מנחת בכורים כן תעשה אותה כי ירושת הארץ בתנאי יזכירנה להם כמו שאמר אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת והוריש ה' את כל הגוים מלפניכם וכן במקומות רבים: (א) ואם זבח שלמים קרבנו אם זכר אם נקבה · עד והקטירו אותו הטעם בעולה שיהיה זכר ובשלמים שיהיו אם זכר אם נקבה ובחטאת שתהיה נקבה דבר ברור הוא כי העולה כשמה והשלמים מלשון וכל חפצי ישלים אבנים שלימות והחטאת לכפר פניו במנחה ההולכת לפניו וכבר כתבתי זה והאשם זכר בעבור כי החטאת בחייבי הכריתות שהשוב הנפש אל האלהים אשר נתנה והאשם לא יבא על חיוב כרת וכאלו הוא לריח ניחח

בעולם

לִפְנֵי יְהוָה׃ ב וְסָמַךְ יָדוֹ עַל־רֹאשׁ קָרְבָּנוֹ וּשְׁחָטוֹ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ ג וְהִקְרִיב מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אִשֶּׁה לַיהוָה אֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב׃ ד וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיוֹת יְסִירֶנָּה׃ ה וְהִקְטִירוּ אֹתוֹ בְנֵי־אַהֲרֹן הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֹלָה אֲשֶׁר עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ ו וְאִם־מִן־הַצֹּאן קָרְבָּנוֹ לְזֶבַח שְׁלָמִים לַיהוָה זָכָר אוֹ נְקֵבָה תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ׃ ז אִם־כֶּשֶׂב הוּא־מַקְרִיב אֶת־קָרְבָּנוֹ וְהִקְרִיב אֹתוֹ לִפְנֵי יְהוָה׃ ח וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ עַל־רֹאשׁ קָרְבָּנוֹ וְשָׁחַט אֹתוֹ לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ ט וְהִקְרִיב מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אִשֶּׁה לַיהוָה חֶלְבּוֹ הָאַלְיָה תְמִימָה לְעֻמַּת הֶעָצֶה יְסִירֶנָּה

ת"א את קרבנו · ערכין ב תמורה ב : ושחטו פתח · ערובין ב יומא סב נזיר מה קדושין נז זבחים נה כג מנחות ח : את החלב · חולין מט : ואת שתי הכליות · בכורות לט : יסירנה · שם : והקטירו · פסחים סד : והקטירו אותו · קדושין לו מנחות ט : ואם מן הצאן · זבחים ח ט מנחות סג תמורה ב : אם כשב · פסחים נו לו לז זבחים ט נז מנחות פג תמורה יח כריתות כח : ושחט אותו · קדושין נז נח זבחים נה : וזרקו בני · ערובין נז : חלבו האליה · זבחים כ חולין יא קיז : לעמת העצה · חולין יא :

רש"י

בהם שלום למזבח ולכהנים ולבעלים : (ג) ואת כל החלב וגו' · להביא חלב שעל הקיבה דברי רבי ישמעאל רע"א להביא חלב שעל הדקין: (ד) הכסלים · פלנקי"ן בלע"ז 1) שהחלב שעל הכליות כשהבהמה חיה היא בגובה הכסלים והם מלמטה וזהו החלב שתחת המתנים שקורין לונבילו"ש בלע"ז 2) לובן הנראה למעלה בגובה הכסלים ובתחתיתו הבשר חופהו: היותרת· הוא דופן המסך שקורין איברי"ש ובלשון ארמי חצרא דכבדא: על הכבד · שיטול מן הכבד עמה מעט ובמ"א הוא אומר ואת היותרת מן הכבד : על הכבד על הכליות · לבד מן הכבד לבד מן הכליות יסירנה לזו : (ה) על העולה · מלבד העולה למדנו שתקדים עולת תמיד לכל קרבן על המערכה : (ז) אם כשב · לפי שיש באימורי הכשב מה שאין באימורי העז שהכשב אליתו קריבה לכך נחלקו לב' פרשיות : (ח) וזרקו · שתי מתנות שהן ד' וע"י הכלי הוא זורק ואינו נותן באצבע אלא חטאת : (ט) חלבו · המובחר שבו ומהו זהו האליה התמימה : לעמת

רמב"ן

בעולה ושעיר הנשיא בעבור כי הוא המולך אשר לו המשפט והלוחם מלחמות השם ועל חרבו יחיה כדרך בעירי עבודת כוכבים: (ה) והקטירו אותו בני אהרן · עד והקריב מזבח השלמים אשה לה' והוא טוב עם מה שאמר למטה והקטירם כי שם ירמוז לכל האמורין ומדרשו והקטירו והקטירם מה ת"ל והקטירו

אבן עזרא

(ד) על הכסלים · ידוע והוא מגזרת כוכבי השמים וכסיליהם : על הכליות · כמו ויבואו האכבים על הגשים וטעמו עם · ונקראו כליות בעבור כח תאות המשגל והיא מגזרת נכספה וגם כלתה נפשי : (ט) חלבו האליה התמימה · טעמו כאשר היא שהאליה תקרא חלב והטעו הצדוקים כאשר אפרש לך בפרשה השנית גם טעה הגאון שאמר כי הוא חלבו והאליה כי מדקדוק הלשון לא יתכן כי יהיה ראוי להיות חלבו ואליתו או החלב והאליה : העצה · ידוע ממקומו ואין לו אח ויש מי

רשב"ם

יהא דינו כמו שמפרש והולך ורבותינו פירשו לשון שלום שהכל זבין בו אימוריו לגבוה חזה ושוק לכהנים בשרו נאכל לבעלים: (ד) היתרת · שמייתר וגדל על הכבד :

1) flancs דיא וויי.ע 2) lombes לענדען

נקבא שלים יקרבנה קדם יי׃ ב ויסמוך ידה על ריש קרבנה ויכסנה בתרע משכן זמנא ויזרקון בני אהרן כהניא ית דמא על מדבחא סחור סחור׃ ג ויקרב מנכסת קודשיא קרבנא קדם יי ית תרבא דחפי ית גוא וית כל תרבא די על גוא׃ ד וית תרתין כלין וית תרבא די עליהן די על גססיא וית חצרא דעל כבדא על כליתא יעדנה׃ ה ויסקון יתה בני אהרן למדבחא על עלתא די על אעיא די על אשתא קרבן דמתקבל ברעוא קדם יי׃ ו ואם מן ענא קרבנה לנכסת קודשיא קדם יי דכר או נקבא שלים יקרבנה׃ ז אם אמר הוא מקרב ית קרבנה ויקרב יתה קדם יי׃ ח ויסמוך ית ידה על ריש קרבנה ויכוס יתה קדם משכן זמנא ויזרקון בני אהרן ית דמה על מדבחא סחור סחור׃ ט ויקרב מנכסת קודשיא קרבנא קדם יי תרבה אליתא שלמתא לקבל שזרתא יעדנה וית תרבא דחפי ית גוא וית כל

בעל הטורים

זה יביא מלא מפל לבור׃ (ב) וסמך ידו · כתיב בבקר ובצאן ובעז כתיב את ידו לפי שהבקר חזק ויכול לסבול הסמיכה שצריך לסמוך עליו בכל כחו מה שאין כן בצאן ובעז לכך כתיב את דמשמע ברפיון (כי את מורה לפעמים על דבר שאינו עיקר כדדרשינן בכ״מ את הטפל) · בבקר כתיב אם זכר אם נקבה ובצאן כתיב זכר או נקבה לפי שהוצרך לכתוב או לרבות הפלגס ואם לא משמע ריבוי ובעז לא הזכיר כלל זכר ונקבה לפי שהעז מנהגו לעולם להוליד זכר ונקבה ביחד ומסתמא ישתוט הזכר וישאיר הנקבה לפרנסת ביתו · בבן בקר כתיב והקטירו אותו בני אהרן לבון רבים ובצאן כתיב והקטירו הכהן לפי שבן בקר צריך הרבה כהנים׃ (ג) את החלב המכסה את הקרב · לפי שבא לכפר על החטא שעשה מחמת רוב שומנו כדכתיב שמנת עבית כשית (האזינו) · וכתיב וישמן ישורון ויבעט (שם) לכך מביא החלב וכאלו הקריב חלבו׃ (ז) אם כשב והוא יותר גדול כדכתיב והכשבים הפריד יעקב (בראשית) · כשב בא״ת ב״ש לבש על שם לבשו כרים הצאן (תהלים)

רמב״ן

אותו הכשר ולא הפסול והקטירו שלא יערב חלבים בחלבים והקטירם כלם אחת׃ (ט) חלבו האליה · עד ואם עז קרבנו שם חלב בלשון הקדש השומן הנפרד שאינו עם הבשר בדבר אחד כי השומן המתערב בבשר שאינו נפרד ממנו יקרא שומן כענין שאמר הכתוב וישמן ישורון ויאכלו וישבעו וישמינו השמן לב העם הזה ובשרי כחש משמן והיה דשן ושמן כמו חלב ודשן תשבע נפשי וכן בכל מקום והחלב הוא הנפרד עליו קרום ונקלף לא יתערב הלשון בהן בשום מקום כאמרנו בשר שמן לא בשר חלב וכן בשאר לשונות הגוים שמותיהן חלוקין ויאמר דרך השאלה ככתוב בהרימכם את חלבו ממנו כי הטוב אשר יורם מן התבואה יכנה אותו בחלב כאשר החלב מורם בקרבנות חלב כליות חטה ידמה החטה לכליות ואת החלב אשר בם כאשר יאמר ודם ענב תשתה חמר ואין היין דם ואכלו את חלב הארץ שיאכלו כל חלב שור וכשב ועז וכל החיה דרך משל זה והנה אין באליה חלב כלל אבל יש בה שומן שאינו נפרד כמו שיש בכל נתח טוב ירך וכתף וכן ידעו הרופאים בטבעיהם שאין החלב נעשה לעולם סמוך לעור ולא בשבר שינוע תמיד ואמרו כי טבע השומן שאינו נפרד מן הבשר בגלעות ובגלדין ובאליה הוא חם ולח והנפרד מן הבשר כמו אשר על הכליות קר ולח וגם ועבה וקשה להתבשל באסטומכה וממהר לכלות ויוליד לחה לבנה ושותם וא״כ הכתוב שאמר כל חלב וכל דם לא תאכלו אין שומן שעל גבי האליה בכלל כי איננו חלב בשמו ובטבעו ואם היה כל שומן חלב א״כ יאסר כל שומן שבבהמה בכתפות ובגלדין כי הכתוב לא אמר כל חלב אשר יקריבו לה׳ לא תאכלו אבל אמר כי כל בהמה אשר תקרב על המזבח יאסר כל חלב שבה ולא יתכן שנאמר שאסר מה שנקריב מן הבהמה שאם כן יהיו הכליות והיותרת על הכבד אסורים אבל כל הנקרא חלב נאסר אע״פ שאינו קרב למזבח כגון החלב אשר על המחול ושאינו נקרא חלב מותר אעפ״י שהוא קרב כגון הכליות והיותרת מן הכבד וכן האליה וכן אמר הכתוב במלואים בגווי ולקחת מן האיל החלב והאליה ובמעשה ויקח את החלב ואת האליה כי אין האליה חלב והכתוב הזה שאמר חלבו האליה תמימה פי׳ שיקריב ממנו חלבו באליה תמימה כי כאשר יסיר האליה תמימה עד העצה יוסר עמה חלב רב אשר הוא מחובר בה בצד הפנימי וכן אמרו בת״כ להביא את החלב הסמוך לאליה וזהו חלב שבין הפקוקלות ועל דעתי עוד שיעור הכתוב הזה כמו הכתוב האחר ואת כל חלבו יקריב ממנו את האליה אף כאן יאמר והקריב מזבח השלמים אשה לה׳ כל חלבו בשני הפסוקים יכלול תחלה שיקריב כל חלבו ואחרי כן פרט והזכיר כל מה שיקריב ממנו ואין כל הנפרטים חלב כי שתי הכליות והיותרת על הכבד אינן בכלל חלב כלל וכך אמרו בפרשה ביום השמיני ואת החלב ואת הכליות ואת היותרת מן הכבד הזכיר החלב לבדו ושאר הקרבים לבדו כאשר אמר מן האיל החלב והאליה א״כ אף האליה איננה קריבה בכלל חלבו אבל אמר שיקריב מזבח השלמים כל חלבו וא״כ פי׳ כל הקרבים אשר הם חלב ואשר אינם חלב והכתוב שאמר בחטאת ואת כל חלבה יסיר כאשר הוסר חלב מעל זבח השלמים אין ענינו בחלב לבדו שאם כן לא יהיו הכליות והיותרת על הכבד קרבים בחטאת· אבל ענינו שיסיר החלב עם כל המוכרים עמו בזבח השלמים· וכן ואת כל חלבה יסיר כאשר יוסר חלב הכשב מזבח השלמים

שיסירנו

וְאֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־
הַקֶּרֶב׃ י וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵהֶן אֲשֶׁר
עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיֹת יְסִירֶנָּה׃
יא וְהִקְטִירוֹ הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה לֶחֶם אִשֶּׁה לַיהוָה׃ פ יב וְאִם־
עֵז קָרְבָּנוֹ וְהִקְרִיבוֹ לִפְנֵי יְהוָה׃ יג וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ עַל־
רֹאשׁוֹ וְשָׁחַט אֹתוֹ לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת־
דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ יד וְהִקְרִיב מִמֶּנּוּ קָרְבָּנוֹ אִשֶּׁה
לַיהוָה אֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל־הַחֵלֶב
אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב׃ טו וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר
עֲלֵהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־
הַכְּלָיֹת יְסִירֶנָּה׃ טז וְהִקְטִירָם הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה לֶחֶם אִשֶּׁה
לְרֵיחַ נִיחֹחַ כָּל־חֵלֶב לַיהוָה׃ יז חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכָל
מוֹשְׁבֹתֵיכֶם כָּל־חֵלֶב וְכָל־דָּם לֹא תֹאכֵלוּ׃ פ חמישי
ד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לֵאמֹר נֶפֶשׁ כִּי־תֶחֱטָא בִשְׁגָגָה מִכֹּל מִצְוֹת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא
תֵעָשֶׂינָה וְעָשָׂה מֵאַחַת מֵהֵנָּה׃ ג אִם הַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ יֶחֱטָא
לְאַשְׁמַת הָעָם וְהִקְרִיב עַל חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא פַּר בֶּן־בָּקָר

ת"א אשה לה'· כריתות כג: ואם עז· פסחים לו לז זבחים ט מנחות פג תמורה כ כריתות כח: וסמך אתו· קדושין נז כח: כל חלב לה'· חולין קיז תמורה לב מעילה טו: חקת עולם· כריתות ד: כל חלב· שם ד כג: נפש כי תחטא· יומא לו: ועשה מאחת· שבת ע קג: אם הכהן· מגילה ט: לאשמת העם· יבמות ט:

רש"י

העלה· למעלה מן הכליות היועצות: (יא) לחם אשה לה'· לחמו של אש לשם גבוה: לחם· לשון מאכל וכן נשחיתה עץ בלחמו· עבד לחם רב· לשחוק עושים לחם: (יז) חקת עולם· יפה מפורש בת"כ כל הפסוק הזה: (ב) מכל מצות ה'· פירשו רבותינו אין חטאת באה אלא על דבר שזדונו לאו וכרת ושגגתו חטאת: מאחת מהנה· ממקצת אחת מהן כגון הכותב בשבת שם משמעון נח מנחור דן מדניאל: (ג) אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם· מדרשו אינו חייב אלא בהעלם דבר עם שגגת מעשה כמ"ש לאשמת העם ונעלם דבר מעיני הקהל ועשו· ופשוטו לפי אגדה כשכהן גדול חוטא אשמת העם הוא זה שהן תלויין בו לכפר עליהם ולהתפלל בעדם ונעשה מקולקל: פר· יכול זקן ת"ל בן אי בן יכול

רשב"ם

(י) הכליות· חכמים פירשו בשחיטת חולין היאך מסירין אותו: (יז) בכל מושבותיכם כל חלב וכל דם לא תאכלו· אפילו בכל מושבותיכם שנאכלין חולין ואין שם קרבן וחלב ודם למזבח: (ב) אשר לא תעשינה· בכל חייבי כריתות שהם בלא תעשה פירשו חכמים בכריתות ובהוריות חוץ מפסח ומילה שהם מצות עשה: מאחת מהנה· פירשו חכמים מקצת של אחת מהנה כגון שם משמעון: (ג) אם הכהן המשיח יחטא· בהוראתו גם להחטיא את העם עמו: לאשמת העם· חכמים דרשו הרי משיח כציבור בהוריות· אך לפי הפשט משמע לפי שבכהנים נאמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל וכל שכן כהן גדול שהוא מומחה לרבים: והקריב על חטאתו וגו' על שפך הדשן· דכתיב בצו את אהרן והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה:

תַּרְבָּא דִּי עַל גַּוָּא: י וְיָת תַּרְתֵּין כָּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִּי עֲלֵיהֶן דִּי עַל גִּסְסַיָּא וְיָת חִצְרָא דְּעַל כַּבְדָּא עַל כָּלְיָתָא יֶעְדִּנַּהּ: יא וְיַסְּקִנֵּהּ כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא לְחֵם קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ: יב וְאִם מִן בְּנֵי עִזָּא קֻרְבָּנֵהּ וִיקָרְבִנֵּהּ קֳדָם יְיָ: יג וְיִסְמוֹךְ יָת יְדֵהּ עַל רֵישֵׁהּ וְיִכּוֹס יָתֵהּ קֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִזְרְקוּן בְּנֵי אַהֲרֹן יָת דְּמֵהּ עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר: יד וִיקָרֵב מִנֵּהּ קֻרְבָּנֵהּ קֻרְבַּן קֳדָם יְיָ יָת תַּרְבָּא דְּחָפֵי יָת גַּוָּא וְיָת כָּל תַּרְבָּא דִּי עַל גַּוָּא: טו וְיָת תַּרְתֵּין כָּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִּי עֲלֵיהֶן דִּי עַל גִּסְסַיָּא וְיָת חִצְרָא דִּי עַל כַּבְדָּא עַל כָּלְיָתָא יֶעְדִּנַּהּ: טז וְיַסְּקִנּוּן כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא לְחֵם קֻרְבָּנָא לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא כָּל תַּרְבָּא קֳדָם יְיָ: יז קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן כָּל תַּרְבָּא וְכָל דְּמָא לָא תֵיכְלוּן: א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב מַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אֱנָשׁ אֲרֵי יֶחוֹב בְּשָׁלוּ מִכֹּל פִּקּוֹדַיָּא דַּיְיָ דִּי לָא כָשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא וְיַעְבֵּד מִן חַד מִנְּהוֹן: ג אִם כַּהֲנָא רַבָּא יֶחוֹב לְחוֹבַת עַמָּא וִיקָרֵב עַל חוֹבְתֵהּ דִּי חָב תּוֹר בַּר תּוֹרֵי

נתינה לגר

ד (ב) אשר לא תעשינה, די לא כשרין לאתעבדא. באשר הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ולאדם נתנה הבחירה לעשות מה שלבו חפץ רק שמה שלא ייטב בעיני האלהים לא נכון לאדם לעשות. ע"כ ת' „די לא כשרין לאתעבדא" (וכן לעיל בבראשית [ל"ד ז'] „וכן לא יעשה" תרגם „וכן לא כשר דיתעבד").
(ג) הכהן המשיח, כהנא רבא. תרגם כבעברית, כי „רבא" בפה אין ענינו גדול רק הוא ת' „משיח"

אבן עזרא

שהוליא מגזרת עז בדרך רחוקה: (יא) לחם אשה. כבר פירשתי לחם שהוא מאכל וימלא על כפרי ועל סבבר: (יב) ואם עז. ממין העז זכר או נקבה כמשפט הכבש וכבן שבקר לא הזכיר האליה כי אם בכבש כי האליה בעז ובשור קטנה ועוד כי הכבשים שבן בארץ ישראל יש להם אליה גדולה וזה דבר ידוע: (טז) כל חלב לה'. זה הכלל ואחר שהחלב והדם לגבוה הם אסורים לכם ונפרשה הבניה אחריך לנאר חוקת עולם: (ב) נפש כי תחטא לעשות בשגגה אחת ממצות לא תעשה שיש עליהם כרת או מלקות. ומלת נפש כלל לישראל ולגר כי כן כתוב. ואחר כן פרט והחל מהכהן הגדול והוא הכהן המשיח: (ג) לאשמת העם. שהורה שלא כהוגן ואשם העם וכלם שוגגים או פירוש לאשמת העם כאשמת כל בני אדם וגזכר כן בעבור שהכהן הוא נושא התורה והוא עצמו נשמר וקדוש לשם: על חטאתו. בעבור חטאתו וכאשר הוא גדול יקריב הפר שהוא הגדול מכל הקרבים על גבי המזבח:

רמב"ן

שיכירנו בהכרתו בזבח השלמים עם כל המוסרים שם לרבות האליה בחלבה וכן וישימו את החלבים על החזות ויקטר את החלבים המזבחה עם כל המוסרים עמהם והוצרכתי להאריך בזה לסתום פיהם של לדוקים ימחה שמם כי בדברי תורה נאמר ענה כסיל כאולתו ואמרו הוי שקוד ללמוד תורה כדי שתשיב לאפיקורוס והגאון רב סעדיה ברח להם שאמר כי חלבו האליה יחסר וי"ו והאליה ור"א השיב שהיה ראוי להיות חלבו אליתו או החלב והאליה ואינה תשובה כי מלינו וכל ישראל וזקניו ושופטיו ושוטריו ועוד הזכיר טעות גדולה שטעה ר"א בטעותיו עמהם הרע לומר מהם אבל פירוש הגאון איננו נכון וכ"ש שאיננו מוכרח להתיר בו והמדרש שעשו רבותינו כל חלב שור וכשב ועז שלא אסר אלא חלב השוה בכלם מדרש הגון הוא אבל שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק הוצרכנו לראיות וטענות שכתבנו: (יב) ואם עז קרבנו עד לדבר אל וכו'. נפש כי תחטא הזכיר המין אם ממין העזים קרבנו כלעת אונקלוס שאמר מן בני עזיא וכן מה שאמר בשולה מן הכבשים או מן העזים ממינם ועל דעתי לא יקפיד לשון הקדש בשם הבהמות כי ברובם שם אחד לזכר ולנקבה כגמל וחמור ושפן וארנבת וחזיר ובעופות יונה ותור וגם במינים אשר להם שמות לזכר ולנקבה כגון שור ופרה כשב כשבה תיש ועז לא יקפיד ואמר כשב שור לנקבה כענין שכתוב ושור או שה אותו ואת בנו והוא בפרה וכשבה בלבד כלעת האומר אין חוששין לזרע האב וכן מן העזים זכר תמים יקריבנו מן התישים ואם עז קרבנו זכר או נקבה וכן אם לא תגיע ידו די שה כשבה או שעירת עזים: (ב) נפש כי תחטא בשגגה. עד ונודעה החטאת וכו' בעבור היות המחשבה בנפש והיא השוגגת הזכיר כאן נפש. וטעם הקרבנות על הנפש השוגגת מפני שכל העונות יולידו גנאי בנפש והם מום בה ולא תזכה להקביל פני יוצרה רק בהיותה טהורה מכל חטא ולולי זה היו טפשי העולם זוכים לבא לפניו ולכן הנפש השוגגת תקריב קרבן שתזכה לקרבה אל האלהים אשר נתנה ובעבור זה גם כן הזכיר נפש ורבותינו דרשו נפש לרבות הגרים והעבדים. ולא הזכיר בחטאת כהן המשיח וכפר עליו ונסלח לו כאשר הזכיר באשר החוטאים בקהל ובנשיא ובהדיוט אולי לרוב מעלתו לא יתכפר ונסלח לו לגמרי עד שיתפלל ויתחנן לאלהיו כי מלאך ה' צבאות הוא וצריך להיותו נקי וטהר ידים ולא הזכיר כאן בפרים הנשרפים בהקטרת

ספורנו

(ג) אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם. כלומר שלא תקרה לו שגגת הטאת זולתי ממוקשי עם כאמרם (ברכות פ' אין עומדין) המתפלל וטועה סימן רע וקרבנותיהם מתחלפין ולכן על הכהן המשיח מפני שהוא רחוק שיכשל בחטא אמר:

תמים ליהוה לחטאת: ד והביא את־הפר אל־פתח אהל מועד לפני יהוה וסמך את־ידו על־ראש הפר ושחט את־הפר לפני יהוה: ה ולקח הכהן המשיח מדם הפר והביא אתו אל־אהל מועד: ו וטבל הכהן את־אצבעו בדם והזה מן־הדם שבע פעמים לפני יהוה את־פני פרכת הקדש: ז ונתן הכהן מן־הדם על־קרנות מזבח קטרת הסמים לפני יהוה אשר באהל מועד ואת | כל־דם הפר ישפך אל־יסוד מזבח העלה אשר־פתח אהל מועד: ח ואת־כל־חלב פר החטאת ירים ממנו את־החלב המכסה על־הקרב ואת כל־החלב אשר על־הקרב: ט ואת שתי הכלית ואת־החלב אשר עליהן אשר על־הכסלים ואת־היתרת על־הכבד על־הכליות יסירנה: י כאשר יורם משור זבח השלמים והקטירם הכהן על מזבח העלה: יא ואת־עור הפר ואת־כל־בשרו על־ראשו ועל־כרעיו וקרבו ופרשו: יב והוציא את־כל־הפר אל־מחוץ למחנה אל־מקום טהור אל־שפך הדשן ושרף אתו על־עצים באש על־שפך הדשן ישרף: פ יג ואם כל־עדת ישראל ישגו ונעלם דבר מעיני הקהל ועשו אחת מכל־מצות יהוה אשר לא־תעשינה ואשמו: יד ונודעה החטאת

ת"א מזבח קטרת. יומא נח: ואת עור הפר. יומא סז: וקרבו ופרשו. שם סח: ראשו וכרעיו. שם: והוציא את. שם נ ג, והוציא את. יומא סח: אל שפך. זבח: ושרף אותו. פסחים עה: על שפך. שם עג יומא סח: מעיני. יבמות ט: ונודעה החטאת. שם ט עא:

רש"י

קטן ת"ל פר הא כיצד זה פר בן ג': (ה) אל אהל מועד. למשכן ובית עולמים להיכל: (ו) את פני פרכת הקדש. כנגד מקום קדושתה מכוון כנגד בין הבדים ולא היו נוגעים דמים בפרכת ואם נגעו נגעו: (ז) ואת כל דם. שירי הדם: (ח) ואת כל חלב פר. חלבו היה לו לומר מה ת"ל פר לרבות פר של יום הכפורים לכליות ולחלבים ויותרת: החטאת. להביא שעירי עבודת כוכבים לכליות ולחלבים ויותרת: ירים ממנו. מן המחובר שלא ינתחנו קודם הסרת חלבו. ת"כ: (י) כאשר יורם. מאותן אימורין המפורשין בשור זבח השלמים וכי מה פירש בזבח השלמים שלא פירש כאן אלא להקישו לשלמים מה שלמים לשמן אף זה לשמו ומה שלמים שלום לעולם אף זה שלום לעולם ובשחיטת קדשים מצריכין ללמוד הימנו שאין למדין למד מן הלמד בקדשים בפ' איזהו מקומן: על הכבד על הכליות על ראשו ועל כרעיו. כולן לשון תוספת הן כמו מלבד: (יב) אל מקום טהור. לפי שיש מחוץ לעיר מקום מוכן לטומאה

רשב"ם

(ו) את פני פרכת. לפי פשט את פני הפרכת הקדש. פרכת המבדיל בין הקדש ובין קדשי הקדשים. ומה הפרש שם פרכת הקדש כשמוע שיהיו ההזאות כנגד אמצעות הפרוכת כבה"ץ שכנגד ארון הקודש שמבפנים:

אבר

שלים קדם יי לחטאתא : ד וייתי ית תורא לתרע משכן זמנא לקדם יי ויסמוך ית ידיה על ריש תורא ויכוס ית תורא קדם יי : ה ויסב כהנא רבא מדמא דתורא וייתי יתיה למשכן זמנא : ו ויטבול כהנא ית אצבעיה בדמא וידי מן דמא שבע זמנין קדם יי מן קדם פרכתא דקודשא : ז ויתן כהנא מן דמא על קרנת מדבחא דקטרת בוסמין קדם יי די במשכן זמנא וית כל דמא דתורא ישוד ליסודא דמדבחא דעלתא די בתרע משכן זמנא : ח וית כל תרב תורא דחטאתא יפרש מנה ית תרבא דחפי על גוא וית כל תרבא די על גוא : ט וית תרתין כלין וית תרבא די עליהן די על גססיא וית חצרא דעל כבדא על כליתא יעדנה : י כמא די מתפרש מתור נכסת קודשיא ויסקנון כהנא על מדבחא דעלתא : יא וית משך תורא וית כל בסרה על רישה ועל כרעוהי וגוה ואכלה : יב ויפק ית כל תורא מברא למשריתא לאתר דכי לאתר בית מישד קטמא ויוקיד יתיה על אעיא בנורא על אתר בית מישד קטמא יתוקד : יג ואם כל כנשתא דישראל ישתלון ויהי מכסא פתגמא מעיני קהלא ויעבדון חד מכל פקודיא דיי די לא כשרין לאתעברא ויחובון : יד ותתידע חובתא די חבו עלה ויקרבון קהלא תור בר תורי לחטאתא ויעלון

נתינה לגר

ומה שה' לקמן (ו' ט"ו) „המשיח , דיתרבא" מכוס ששב סס על „תחתיו מבניו" דלבתריס . אף שנס כהן משות מלחמה דינו כן כלמוכח בש"ס (מגילה ט', הוריות י"ב) וכן לקמן (פסוק כ"ז) „מעס הארץ, תרגס „מעמא דארעא" אף שנס כהני הדיוט וסנהדרין בכלל .

בעל הטורים

(בשם הפענח רזא כ"מ שנא' כהן הוא גדול כ"מ שנא' כהן הוא קטן) : (ז) מזבח קטרת הסמים · בפ' כהן משיח כתיב קטרת הסמים ובפרשה שאחריה כתיב מזבח הקטרת לפי שכה"ג מתעבר בקטורת הוסיף לומר סמים · בכל הכפרות כתיב כפרה וסליחה חוץ מכה"ג לפי ששגגת תלמוד עולה זדון : (יב) על שפך הדשן ישרף · זותה תורה לשרוף קרבנו של כהן משיח בפרהסיא בחוץ על שפך הדשן שלא יתבייש אדם להתוודות על חטאו שהרי כה"ג חטא ומתודה ומביא קרבן על חטאו : (יג) ישגו · ב' במסורה הכא ואידך ישגו לאלי ביחזקאל על רועי ישראל המתעים את העם הכא נמי איירי בצבור ששגגו ע"פ ב"ד שטעו בהוראה : מעיני · ד' הכא ואידך כהאי עינינו אם מעיני העדה ונעלמה מעיני איכה ונעלמו מעיני כל חי (איוב כ"ח) איירי בתורה דכתיב לעיל מיניה והחכמה מאין תמצא הכי נמי נעלמה החכמה מעיני ב"ד שטעו בהוראה ונעלם מעיני איפה זה היא שאמרו חז' שמע מעוף הפורח באויר שנטמאת שוב אין המים בודקין אותה זה הוא ונעלמה מעיני כל חי מעוף השמים שאפילו שמע מעוף השמים והעלים עינו כאלו לא ידע שוב אין המים בודקין אותה : (יד) ונודעה · ב' הכא ואידך ונודעה יד ה' את עבדיו וזעם את אויביו (ישעיה ס"ו) שאפילו על השוגג שיש לו להביא חטאת ולא הביא הקב"ה נפרע

רש"י

להפליג אבנים מנוגעות ולבית הקברות הוצרך לומר מחוץ למחנה זה שהוא חוץ לעיר שיהא המקום טהור : מחוץ למחנה · חוץ לשלש מחנות ובבית עולמים חוץ לעיר כמו שפירשוהו רבותינו במסכת יומא ובסנהדרין : אל שפך הדשן · מקום ששופכין בו הדשן המסולק מן המזבח כמו שנאמר והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה : על שפך הדשן ישרף · שאין ת"ל אלא ללמד שאפילו אין שם דשן : (יג) עדת ישראל · אלו סנהדרין : ונעלם דבר · טעו להורות באחד מכל כריתות שבתורה שהוא מותר : הקהל ועשו ·

אבן עזרא

(ז) וטבל הכהן · הוא המשיח בעצמו · וטעם שבע פעמים · תמלאהו כפרשת וירא בלק ובעבור גודל מעלת הכהן הגדול יזה מדם חטאתו על פרכת הקדש ועל קרנות מזבח הקטרת וכל הפר חוץ מהחלבים ישרוף בחוץ כי איננה עולה : (יב) על שפך הדשן · שיהיה נשרף במקום שיש שם דשן המזבח : (יד) ונודעה החטאת · וכן משפט הכהן הגדול ואם איננו נזכר כי אם לא הודע אליו חטאתו לא יקריב פר החטאת · ויש אומרים כי בכל שנה יקריב כן שמא חטא · והזכיר עם כל עדת ישראל ונודעה החטאת שהכהן יתכן שיודיעם ואין מי שיודיע לכהן רק מעצמו · וחטאת הקהל כחטאת הכהן

רמב"ן

האמורים ריח ניחוח ולא אשה לה' · והטעם בעבור היות מהם חלק בחוץ איננו לאשה לה' ובשעיר הנשיא הזכיר כפרה ולא הזכיר אשה ריח ניחוח לה' בעבור היות הקרבן שעיר · ובחטאת היחיד הזכיר לריח ניחוח לה' ולא הזכיר אשה · כי בידוע שהוא אשה כי הכוונה כולה באשה לה' והמשכיל יבין : (יד) ונודעה החטאת אשר חטאו עליה · עד אשר נשיא בידוע שלא יקריבו חטאת עד שידעו שחטאו אבל דרך הלשון

ספורנו

רע לו ואם ש"ל הוא סימן רע לשולחיו · וקרבנו נשרף ואין לכהן שום חלק בו ולכן לא כתב בו ואשם כמו שכתב בכל שאר החוטאים כי אמנם באמרו ואשם יורה אזהרה על התשובה וזה לא יפול על הכהן המשיח כי לא מלבו היה החטא כלל אבל קרה לו לאשמת העם ובשגגת סנהדרין שהוא ג"כ רחוק אמר : (יג) ישגו ונעלם מעיני הקהל · בשם היותם

אֲשֶׁר חָטְאוּ עָלֶיהָ וְהִקְרִיבוּ הַקָּהָל פַּר בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת וְהֵבִיאוּ אֹתוֹ לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד׃ טו וְסָמְכוּ זִקְנֵי הָעֵדָה אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה וְשָׁחַט אֶת־הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה׃ טז וְהֵבִיא הַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ מִדַּם הַפָּר אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד׃ יז וְטָבַל הַכֹּהֵן אֶצְבָּעוֹ מִן־הַדָּם וְהִזָּה שֶׁבַע פְּעָמִים לִפְנֵי יְהוָה אֵת פְּנֵי הַפָּרֹכֶת׃ יח וּמִן־הַדָּם יִתֵּן ׀ עַל־קַרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר בְּאֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת כָּל־הַדָּם יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד מִזְבַּח הָעֹלָה אֲשֶׁר־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ יט וְאֵת כָּל־חֶלְבּוֹ יָרִים מִמֶּנּוּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה׃ כ וְעָשָׂה לַפָּר כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְפַר הַחַטָּאת כֵּן יַעֲשֶׂה־לּוֹ וְכִפֶּר עֲלֵהֶם הַכֹּהֵן וְנִסְלַח לָהֶם׃ כא וְהוֹצִיא אֶת־הַפָּר אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׂרַף אֹתוֹ כַּאֲשֶׁר שָׂרַף אֵת הַפָּר הָרִאשׁוֹן חַטַּאת הַקָּהָל הוּא׃ פ כב אֲשֶׁר נָשִׂיא יֶחֱטָא וְעָשָׂה אַחַת מִכָּל־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהָיו אֲשֶׁר לֹא־תֵעָשֶׂינָה בִּשְׁגָגָה וְאָשֵׁם׃ כג אוֹ־הוֹדַע אֵלָיו חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא בָּהּ וְהֵבִיא אֶת־קָרְבָּנוֹ שְׂעִיר עִזִּים זָכָר תָּמִים׃ כד וְסָמַךְ יָדוֹ עַל־רֹאשׁ

ת"א זקני העדה. סוטה מד: ואת כל הדם. יומא מה נו נט: אל יסוד. פסחים כה: אל מחוץ. סנהדרין מב: ושרף אותו. יומא סח סנהדרין מב: ועשה אחת. הוריות ע יא כריתות כו: אשר לא. שבת סט יומא פ הוריות ב יא חולין ס: או הודע. כריתות יט כו: או הודע אליו חטאתו. יבמות פו שבועות יח כריתות ז יא: אשר חטא בה. כריתות יט: וסמך ידו. זבחים מט מנחות נב צג:

רש"י

שעשו לבור על פיהם: (יז) את פני הפרכת. למעלה הוא אומר את פני פרכת הקדש משל למלך שסרחה עליו מדינה אם מיעוטה סרחה פמליא שלו מתקיימת ואם כולה סרחה אין פמליא שלו מתקיימת אף כאן כשחטא כהן משיח עדיין שם קדושת המקום על המקדש משחטאו כולם ח"ו נסתלקה הקדושה: (יח) יסוד מזבח העולה אשר פתח אהל מועד. זה יסוד מערבי שהוא כנגד הפתח: (יט) ואת כל חלבו ירים. ואע"פ שלא פירש כאן יותרת ושתי כליות למדין הם מועשה לפר כאשר עשה וגו' ומפני מה לא נתפרשו בו תנא דבי ר"י משל למלך שזעם על אוהבו ומיעט בסרחונו מפני חיבתו: (כ) ועשה לפר. זה: כאשר עשה לפר החטאת. כמו שמפורש בפר כהן משיח להביא יותרת ושתי כליות שפירש שם ומה שלא פירש כאן ולכפול במצות העבודות ללמד שאם חסר אחת מכל המתנות פסול לפי שמצינו בניתנין על המזבח החיצון שנתנן במתנה אחת כפר הוצרך לומר כאן שמתנה אחת מהן מעכבת: (כב) אשר נשיא יחטא. ל' אשרי. אשרי הדור שהנשיא שלו נותן לב להביא כפרה על שגגתו קל וחומר שמתחרט על זדונותיו: (כג) או הודע. כמו אם הודע הדבר. הרבה או יש משמשין בלשון אם ואם במקום או וכן או נודע כי שור נגח הוא: הודע אליו. כשחטא היה סבור שהוא היתר ולאחר מכאן נודע לו שאיסור היה:

רשב"ם

(כב) אשר נשיא יחטא. כמו ואשר ניתן כתר מלכות בראשו. כמו וכתר מלכות אשר ניתן בראשו: מצות ה' אלהיו. כלומר אם ירא שמים הוא ולא במזיד אלא בשוגג: (כג) או הודע. כמו אם הודע. כך ראלין לפרש. ואני אומר ואשם או הודע אליו על ידי אחרים:

יתה לקדם משכן זמנא: טו ויסמכון סבי כנשתא ית ידיהון על ריש תורא קדם יי ויכוס ית תורא קדם יי: טז ויעל כהנא רבא מן דמא דתורא למשכן זמנא: יז ויטבול כהנא (ב׳ אצבעה מן דמא וידי שבע זמנין לקדם יי (ית) קדם פרכתא: יח ומן דמא יתן על קרנת מדבחא די קדם יי די במשכן זמנא וית כל דמא ישוד ליסודא דמדבחא דעלתא די בתרע משכן זמנא: יט וית כל תרבה יפרש מנה ויסק למדבחא: כ ועבד לתורא כמא די עבד לתורא דחטאתא כן יעבד לה ויכפר עליהון כהנא וישתבק להון: כא ויפק ית תורא למברא למשריתא ויוקיד יתה כמא די אוקיד ית תורא קדמאה חטאת קהלא הוא: כב די רבא יחוב ויעבד חד מכל פקודיא דיי אלהה די לא כשרין לאתעבדא בשלו ויחוב: כג או אתידע לה חובתה די חב בה וייתי ית קרבנה צפיר בר עזין דכר שלים: כד ויסמוך ידה על רישא דצפירא ויכוס יתה באתר דיכוס ית עלתא קדם יי חטאתא הוא:

נתינה לגר

(כב) אשר נשיא, אם רבא. עי׳ בנתס״ש שהביא מברייתא שקאי על המלך, ואמר שגם כדעת נוסה כן, בהתורה קבעה בג׳ פרשיות חלוקי קרבנות לג׳ חוטאים שגדלם ה׳ על עמו, א) כהן גדול, ב) ב״ד גדול, ג) מלך, אבל מהת״א לא משמע כן, ומשמע שסובר שקאי על נשיא, וע׳ לקמן (כ״א ד׳) בעל צעמיו״ סת׳ „רבא בעמא״ ואולי כוונתו גם פה גם שם על המרובה בנדים, כי אין בין מרובה בגדים למשוח (ע׳ מגילה ט׳ ע״ב) לדעת רבנן.

בעל הטורים

מתנו וזהו ונודעה יד ה׳ את עבדיו מי שחטא ומביא קרבן וזעם את מי שאינו מביא: והביאו אותו לפני אהל מועד ד׳ במסרה · והביאו אבנים אחרות גבי מצורע · והביאו בניך בחוצן (בס מ״ט) והביאו את כל אחיכם (בס ס״ו) לומר מי שמחוייב להביא קרבן לה׳ ואינו מביאו לכהן סוף שצריך כהן שיבא לראות נגעי ביתו ואם הוא מביאו זכה למה שנאמר והביאו בניך בחוצן הביאו את כל אחיכם מכל וכו׳: (כא) חטאת הקהל הוא [אולי ר״ל דהו״ל ליכתב היא כדמלינו כ״מ אבל חטאת וכתיב הוא בוא״ו] וסמיך ליה אשר נשיא יחטא לומר לך כל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה מעלה עליו כאלו הוא חטא: (כג) את קרבנו · נא׳ בקרבן נשיא ריבוי לומר שיביא קרבן שמן וגדול לפי שבכל יום אוכל פטומות ולא יהא שלחנו מלא ושלחן רבו ריקם · בעז כתיב שעיר עזים זכר שעירת עזים נקבה לפי שאין בשמו חילוק לזכר ולנקבה שבכל

אבן עזרא

שגדול בכל משפטים · והנה הכהן הגדול שקול כנגד כל ישראל: (טו) זקני העדה · הם המנהיגים והם יסמכו את ידיהם בעדם ובעד כל ישראל כי לא יתכן שיסמכו כל ישראל: (כא) חטאת הקהל הוא · הפר ואם ישגו ישראל ולא יעשו אחת ממצות עשה יקריבו פר לעולה ושעיר לחטאת: (כב) אשר נשיא יחטא · הסוף וכן הוא אשר יחטא הנשיא והוא דבק באשר למעלה ואם כל עדת ישראל כאילו אמר ואם אשר יחטא הוא נשיא שבט או נשיא בית אב: (כג) או הודע אליו · אחז הכתוב דרך קצרה כמו לכהן והטעם שידע הנשיא מעצמו שחטא או הודיעו אדם אחר שחטא · דקדוק הודע אליו פועל עבר כמו והגד לך ויחסר המודיע כמו אשר ילדה אותה ללוי ויאמר רבי משה הכהן כי הוא מהבנין שלא נקרא שם פועלו כי החולם והשורק יתחלפו והוא על משקל ויוסף הורד מצרימה והנשיא יקריב שעיר מטעם זרזיר מתנים או תיש כפירוש הגאון בספר משלי והוא זכר למעלת הנשיא רק לא יובא את דמה לפנים מהקדש והכהנים יאכלו חטאת הנשיא לכפר בעדו כי כן כתוב ולא יאכל הכהן הגדול חטאתו:

רמב״ן

שיאמר וכאשר יודע להם שחטאו יביאו קרבנם ולא הזכיר כן במשיח כי אין צורך · ויתכן שיהיה שלא יתחייבו בחטאת הזו אלא בידיעה לא על הספק כאשם תלוי · ורבותינו דרשו שאם ידעו שהורו ולא ידעו מה הורו יכול יהיו חייבים ת״ל ונודעה החטאת ולא ידעו החוטאים ולא הזכירו כן במשיח בעבור שאמר לאשמת העם הרי משיח כצבור: (כב) אשר נשיא יחטא · לשון אשרי · אשרי הדור שהנשיא מביא כפרה על שגגתו · (תורת כהנים) · או הודע אליו אם הודע הרבה או יש משמש בלשון אם ואם במקום או · וכן או נודע כי שור נגח הוא לשון רש״י · ור״א כתב אשר נשיא יחטא כמו הפך אשר יחטא נשיא והוא דבק למעלה ואם כל עדת בני ישראל ישגו כאלו אמר ואם אשר יחטא הוא הנשיא או הודע אליו חטאתו הכתוב אחז דרך קצרה · והטעם שיודע לנשיא מעצמו אשר חטא · או הודע אליו הודיע איש אחר שראהו · ויהיה דקדוק הודע כפעל עבר כמו והגד לך ויחסר המודיע כמו אשר ילדה ללוי ואין צריך לכל זה כי שימוש אשר רבים יש מהם יורו על הזמן כגון כאשר בא יוסף אל אחיו כאשר כלו לאכול את השבר ודומיהם · אף כאן כאשר נשיא יחטא ויחסר כ״ף הדעת וכן את הברכה אשר תשמעו אל מצות ה׳ אלהיכם כאשר

ספורנו

היותם עיני הקהל הראוים לראות בעד אחרים לא היטיבו לראות לעצמם וג״כ עליהם אמר: (כא) חטאת הקהל הוא · כי לא יקרה זה בלתי עון הדור גם כן · אמנם כתב בהם ואשמו להזהירם על התשובה קודם שיקריבו והטאתם גם כן כשרפת ולכובד עון שניהם הובא דמם אל הקדש פנימה · ועל עון הנשיא אמר: (כב) אשר נשיא יחטא · כי אמנם זה דבר מצוי שיחטא כאמרו וישמן ישורון ויבעט · ואמר בו ואשם · שמעצמו יכיר עונו: (כג) או הודע אליו · ע״י אחרים

הַשָּׂעִיר וְשָׁחַט אֹתוֹ בִּמְקוֹם אֲשֶׁר־יִשְׁחַט אֶת־הָעֹלָה לִפְנֵי יְהוָה חַטָּאת הוּא: כה וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל־קַרְנֹת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־דָּמוֹ יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד מִזְבַּח הָעֹלָה: כו וְאֶת־כָּל־חֶלְבּוֹ יַקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה כְּחֵלֶב זֶבַח הַשְּׁלָמִים וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן מֵחַטָּאתוֹ וְנִסְלַח לוֹ: פ

ששי כז וְאִם־נֶפֶשׁ אַחַת תֶּחֱטָא בִשְׁגָגָה מֵעַם הָאָרֶץ בַּעֲשֹׂתָהּ אַחַת מִמִּצְוֺת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא־תֵעָשֶׂינָה וְאָשֵׁם: כח אוֹ הוֹדַע אֵלָיו חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא וְהֵבִיא קָרְבָּנוֹ שְׂעִירַת עִזִּים תְּמִימָה נְקֵבָה עַל־חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא: כט וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ עַל רֹאשׁ הַחַטָּאת וְשָׁחַט אֶת־הַחַטָּאת בִּמְקוֹם הָעֹלָה: ל וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל־קַרְנֹת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־דָּמָהּ יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ: לא וְאֶת־כָּל־חֶלְבָּהּ יָסִיר כַּאֲשֶׁר הוּסַר חֵלֶב מֵעַל זֶבַח הַשְּׁלָמִים וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן וְנִסְלַח לוֹ: פ לב וְאִם־כֶּבֶשׂ יָבִיא קָרְבָּנוֹ לְחַטָּאת נְקֵבָה תְמִימָה יְבִיאֶנָּה: לג וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ עַל רֹאשׁ הַחַטָּאת וְשָׁחַט אֹתָהּ לְחַטָּאת בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁחַט אֶת־הָעֹלָה: לד וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל־קַרְנֹת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־דָּמָהּ יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ: לה וְאֶת־כָּל־חֶלְבָּהּ יָסִיר כַּאֲשֶׁר יוּסַר חֵלֶב הַכֶּשֶׂב

ת"א ושחט אותו · זבחים מט : חטאת הוא · זבחים ו י : ולקח הכהן · זבחים ח יד כד מט מנחות א ג : קרנת · זבחים לז : וכפר · סנהדרין ד זבחים לח : מחטאתו ונסלח לו · שבת עא זבחים ח : ואם נפש אחת · שבת לג הוריות ב ז ח : מעם הארץ · שבת כט הוריות יא חולין ה : בעשתה · שבת ג לב הוריות ב : ממצות ה׳ · הוריות ח כריתות כו : ואשם · הוריות ח : והביא קרבנו · שבת עא נזיר כז כח כריתות כז : על חטאתו · נזיר כח : ושחט את החטאת · זבחים מט : קרנת · זבחים לז : ואת כל דמה ישפך · יומא נז זבחים לד : ושחט אותה · זבחים ד ב ז ח ט מנחות ג ד כט : קרנת · זבחים לז : ואת כל דמה · יומא נז זבחים לד : וכפר עליו · סנהדרין ד זבחים דף לח : ונפש כי · סוטה לג שבועות לד לה לו זבחים מח כריתות ט : והוא עד או · סנהדרין ל לז שבועות לג לד ערכין יז יח :

רש"י

(כד) במקום אשר ישחט את העולה · בצפון שהוא מפורש בעולה: חטאת הוא · לשמו כשר שלא לשמו פסול: (כה) ואת דמו · שירי הדם: (כו) כחלב זבח השלמים · כאותן אימורין המפורשין בעז האמור אצל שלמים:(לא) כאשר הוסר חלב מעל זבח השלמים · כאימורי עז האמורים בשלמים: (לג) ושחט אותה לחטאת · שתהא שחיטתה לשם חטאת: (לה) כאשר יוסר חלב הכשב · שנתרבו אימורין באליה אף חטאת

רשב"ם

(כה) מזבח העולה · החיצון ולא על הפנימית כמשיח וציבור : (לה) כאשר יוסר חלב הכשב · חלבו האליה תמימה

מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֹתָם הַמִּזְבֵּחָה עַל אִשֵּׁי יְהוָה וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן עַל־חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר־חָטָא וְנִסְלַח לוֹ׃ פ

ה א וְנֶפֶשׁ כִּי־תֶחֱטָא וְשָׁמְעָה קוֹל אָלָה וְהוּא עֵד אוֹ רָאָה

אונקלוס

כה ויסב כהנא מדמא דחטאתא באצבעיה ויתן על קרנת מדבחא דעלתא וית דמה ישוד ליסודא מדבחא דעלתא: כו וית כל תרביה יסק למדבחא כתרב נכסת קודשיא ויכפר עלוהי כהנא מחובתיה די חב וישתבק ליה: כז ואם אנש חד יחוב בשלו מעמא דארעא במעבדיה חד מפקודיא דיי די לא כשרין לאתעבדא ויחוב: כח או יתידע ליה חובתיה די חב ויתי קרבניה צפירת בר עיזי שלמתא נקובתא על חובתיה די חב: כט ויסמוך ית ידיה על ריש חטאתא ויכוס ית חטאתא באתר דעלתא: ל ויסב כהנא מדמה באצבעיה ויתן על קרנת מדבחא דעלתא וית כל דמה ישוד ליסודא דמדבחא: לא וית כל תרביה יעדי כמא דיתעדי תרב מעל נכסת קודשיא ויסק כהנא למדבחא לאתקבלא ברעוא קדם יי ויכפר עלוהי כהנא וישתבק ליה: לב ואם אמר ייתי קרבניה לחטאתא נקבתא שלמתא ייתנה: לג ויסמוך ית ידיה על רישא דחטאתא ויכוס יתה לחטאתא באתרא די יכוס ית עלתא: לד ויסב כהנא מדמא דחטאתא באצבעיה ויתן על קרנת מדבחא דעלתא וית כל דמה ישוד ליסודא דמדבחא: לה וית כל תרבה יעדי כמא די מתעדא תרב אמרא מנכסת קודשיא ויסק כהנא יתהון למדבחא על קרבניא דיי ויכפר עלוהי כהנא על חובתיה די חב וישתבק ליה: א ואנש ארי יחוב וישמע קל מומי והוא סהיד או חזא או ידע אם לא יחוי

בעל הטורים

גיכרא עז לכך צריך לפרש זכר או נקבה אבל כבש יש חילוק כבש לזכר כבשה לנקבה: (כז) בעשתה · בגימט' אם כולה ולא מקצתה: (א) הוכר · ב' בכא והידך ומעט הוסר התמיד (דניאל י"ב) לומר במעט הוסר התמיד הוסר כל הלב בבזותו נשתלה ברכה

רש"י

כשביא בהם כבשה טעונה אליה עם האימורין: על אשי ה' · על מדורות האש העשויות לשם פוא"לו"ש בלע"ז[1]: (א) ושמעה קול אלה · בדבר שהוא עד בו שהשביעוהו שבועה באם יודע לו בעדות שיעיד לו:

אבן עזרא

(כז) מעם הארץ · והם כל ישראל והכהנים ההדיוטים וכל הגוים: ואשם · פעל עבר כמו כי זקן יצחק: (כח) שעירת עזים נקבה · כי מעלתו נקלה ממעלת הנשיא: וטעם ונסלח לו בפרשת שלא לך: (לב) ואם כבש · ואם הביא ממין הכבש לחטאת יביא נקבה כמו שעירת עזים · וטעם כאשר יוסר חלב הכבש · להביא האליה כי אין עם השעירה אליה: (א) ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה · הוא החרם וכן ואת אלת וככתוב אהו דרך קצרה והזכיר שחייב העד להגיד כי אם לא יגיד יש עליו עונש מהשם שישא עונו ואם שבת

רמב"ן

תשמעו · אשר ראיתם את מצרים היום לא תוספו לראותם עוד כאשר ראיתם · שבעת ימים תאכל מצות אשר צויתיך כאשר צויתיך · ובפעמים תחסר המלה הזו בי"ת ויסירה מגבירה אשר עשתה מפלצת לאשרה כאשר עשתה מפלצת לאשרה כטעם בעבור כמו כאשר את אשתו · וטעם או הודע אליו על האשם יאמר כשיעשה אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשנה ואשם להיות עליו עונש או יודע אליו ויתכפר לו בקרבן

והטעם או יהיה אשם או יביא קרבן ויתכפר לו · וטעם ה' אלהיו לומר כי אע"פ שהוא המלך האדון שאין עליו מורא בשר ודם יש לו לירא מה' אלהיו כי הוא אדוני האדונים וכן למען ילמד ליראה את ה' אלהיו כלומר שישים אל לבו כי יש עליו עליון שהוא אלהיו אשר בידו נפשו וממלכתו: (כח) ואת דמו ישפוך אל יסוד מזבח העולה · הוא הנזכר אבל דרך הלשון להזכיר השם במקום הידועה וכן וסמך את ידו על ראש הפר ושחט את הפר ולרבותינו בהם מדרשים כי תורת ה' תמימה אין בה חסר ויתור: (ה) והוא עד או ראה או ידע · אינם שלשה ענינים כי אין עד בלא ראיה ובלא ידיעה אבל יאמר אם

ספורנו

והאיל"ם במלת הודע הוא בו המורגש הסור"ק · ואמר ועל עם הארץ: (כז) ואם נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ: כי זה אפשרי קרוב שאחד מעם הארץ יחטא · וכזה ובענין חטא הנשיא אמר ואשם בהיא אזהרה על תשובה קודמת לקרבן

[1] poêle אפען

אוֹ יָדָע אִם־לוֹא יַגִּיד וְנָשָׂא עֲוֺנוֹ׃ ב אוֹ נֶפֶשׁ אֲשֶׁר תִּגַּע בְּכָל־דָּבָר טָמֵא אוֹ בְנִבְלַת חַיָּה טְמֵאָה אוֹ בְּנִבְלַת בְּהֵמָה טְמֵאָה אוֹ בְּנִבְלַת שֶׁרֶץ טָמֵא וְנֶעְלַם מִמֶּנּוּ וְהוּא טָמֵא וְאָשֵׁם׃ ג אוֹ כִי יִגַּע בְּטֻמְאַת אָדָם לְכֹל טֻמְאָתוֹ אֲשֶׁר יִטְמָא בָּהּ וְנֶעְלַם מִמֶּנּוּ וְהוּא יָדַע וְאָשֵׁם׃ ד אוֹ נֶפֶשׁ כִּי תִשָּׁבַע לְבַטֵּא בִשְׂפָתַיִם לְהָרַע ׀ אוֹ לְהֵיטִיב לְכֹל אֲשֶׁר יְבַטֵּא הָאָדָם בִּשְׁבֻעָה וְנֶעְלַם מִמֶּנּוּ וְהוּא־יָדַע וְאָשֵׁם לְאַחַת מֵאֵלֶּה׃ ה וְהָיָה כִי־יֶאְשַׁם לְאַחַת מֵאֵלֶּה וְהִתְוַדָּה אֲשֶׁר חָטָא עָלֶיהָ׃ ו וְהֵבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ לַיהוָה עַל חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא נְקֵבָה מִן־הַצֹּאן כִּשְׂבָּה אוֹ־שְׂעִירַת עִזִּים לְחַטָּאת וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן מֵחַטָּאתוֹ׃ ז וְאִם־לֹא תַגִּיעַ יָדוֹ דֵּי שֶׂה וְהֵבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ אֲשֶׁר חָטָא שְׁתֵּי תֹרִים אוֹ־שְׁנֵי בְנֵי־יוֹנָה לַיהוָה אֶחָד לְחַטָּאת וְאֶחָד לְעֹלָה׃ ח וְהֵבִיא אֹתָם

יתיב מ"ש

ת"א אם לא יגיד · יומא עד בבא קמא נז סנהדרין ל לג שבועות לה מנחות ד' ערכין יח : ונשא עונו · הוריות ח : בכל דבר · שבועות יח : חיה טמאה · שבועות ז : או בנבלת · חולין ע : או בנבלת שרץ טמא · שבועות יד יח : ונעלם ממנו · שבועות ד ה כריתות יט נדה כח : או כי יגע · שבועות ז : לכל טמאתו · שבועות ז נדה נה : ונעלם ממנו · שבועות ד ה כריתות יט : או נפש כי תשבע · מציעא לה שבועות כ כו : להרע או להיטיב · נדרים יז נזיר סב בב"ק נא שבועות כה כו כז : לכל אשר יבטא · שבועות כ כו : ונעלם ממנו · שם כו לא : והיה כי יאשם · שם לג לד הוריות ח ט : והתודה · כריתות יב : מחטאתו · כריתות כו : ואם לא תגיע · הוריות ט : והקריב את אשר · פסחים נט הוריות יג זבחים צ : ומלק את ראשו · זבחים סה חולין יט כז : והזה מדם החטאת · זבחים סד :

רש"י

(ב) או נפש אשר תגע וגו' · ולאחר הטומאה הזו יאכל קדשים או יכנס למקדש שהוא דבר שזדונו כרת במסכת שבועות נדרש כן : ונעלם ממנו · הטומאה : ואשם · באכילת קדש או בביאת מקדש : (ג) בטומאת אדם · זו טומאת מת : לכל טומאתו · לרבות טומאת מגע זבין וזבות : אשר יטמא · לרבות הנוגע בבועל נדה : בה · לרבות בולע נבלת עוף טהור : ונעלם · ולא ידע בשכח הטומאה : ואשם · באכילת קדש או בביאת מקדש : (ד) בשפתים · ולא בלב : להרע · לעצמו או להיטיב לעצמו כגון אוכל ולא אוכל אישן ולא אישן : לכל אשר יבטא · לרבות לשעבר : ונעלם ממנו · ועבר על שבועתו כל אלה בקרבן עולה ויורד כמפורש כאן אבל שבועה שיש בה כפירת ממון אינה בקרבן זו אלא באשם : (ח) והקריב את אשר לחטאת ראשונה · חטאת קודמת לעולה למה"ד לפרקליט שנכנס לרצות רצה פרקליט נכנס דורון אחריו : ולא יבדיל · אינו מולק אלא סימן אחד : עורף · הוא גובה הראש המשופע לצד הצואר : מול עורף · מול הרואה את העורף והוא אורך כל אחורי הצואר : (ט) והזה מדם החטאת · בעולה לא הטעין

רמב"ן

שמע קול אלה שהשביעו עליו להעלותו בדבר שהוא עד בין בראיה בין בידיעה אם לא יגיד יש עליו עון והנה לא יתחייב בקרבן הזה אלא אם כן יודע עדות שיזכה ממנו המשביע בדינו · ולכך פירשו רבותינו כי

אבן עזרא

ולא הגיד ואחר כן נזכר לו : (ב) או נפש אשר תגע · בנבלת הארבעה הנזכרות והם הזיר וחביריו : או בנבלת בהמה טמאה · למאכל כסוס וחמור ושרץ טמא מהשמונה הנזכרים : ונעלם ממנו · ואחר כך ידע או נגע בזב וטמא מת וזבה ונדה : (ד) לבטא בשפתים · דבור שפה : להרע · למי שהוא חייב או לפ' הגאון להתענות · וטעם להזכיר אלה שבועת חייב להודות ועל האחרות שכן מנות לא תעשה לא יתודה לפני הכהן והקרבן אחד : (ז) ואם לא תגיע ידו · כי היד היא שעושה כל מלאכה והיא הקונה רמז למי שאין לו : אחד לחטאת ואחד לעולה · ויאמר רב יצחק כי טעם אחד עולה

רשב"ם

תמימה לעמת העצה : (ב) ונעלם והוא טמא ואשם · על ששכח שהוא טמא ונכנס למקדש או אכל קדש ששניהם במזיד בכרת : (ג) והוא ידע ואשם · שנודע לו עכשיו שהוא טמא ויודע שהוא אשם :

ולא

אֶל־הַכֹּהֵן וְהִקְרִיב אֶת־אֲשֶׁר לַחַטָּאת רִאשׁוֹנָה וּמָלַק אֶת־רֹאשׁוֹ מִמּוּל עָרְפּוֹ וְלֹא יַבְדִּיל׃ ט וְהִזָּה מִדַּם הַחַטָּאת

אונקלוס

וִיקַבֵּל חוֹבֵיהּ: ב אוֹ אֱנָשׁ דִּי יִקְרַב בְּכָל מִדַּעַם מְסָאַב אוֹ בְנִבְלַת חַיְתָא מְסָאֲבָא אוֹ בְּנִבְלַת בְּעִירָא מְסָאֲבָא אוֹ בְּנִבְלַת רִחֲשָׁא מְסָאַב וִיהֵי מְכַסָּא מִנֵּיהּ וְהוּא מְסָאַב וִיחוֹב: ג אוֹ אֲרֵי יִקְרַב בְּסוֹאֲבַת אֱנָשָׁא לְכָל סוֹבְתֵיהּ דְּאִסְתָּאַב בַּהּ וִיהֵי מְכַסָּא מִנֵּיהּ וְהוּא יְדַע וְחָב: ד אוֹ אֱנָשׁ אֲרֵי יְקַיֵּם לְפָרָשָׁא בְסִפְוָן לְאַבְאָשָׁא אוֹ לְאוֹטָבָא לְכֹל דִּי יְפָרֵשׁ אֱנָשָׁא בְּקִיּוּם וִיהֵי מְכַסָּא מִנֵּיהּ וְהוּא יְדַע וְחָב לַחֲדָא מֵאִלֵּין: ה וִיהֵי אֲרֵי יְחוֹב לַחֲדָא מֵאִלֵּין וִיוַדֵּי דִּי חָב עֲלַהּ: ו וְיַיְתֵי יָת חוֹבְתֵיהּ קֳדָם יְיָ עַל חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב נֻקְבְּתָא מִן עָנָא אִמַּרְתָּא אוֹ צְפִירַת עִזִּין לְחַטָּאתָא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא מֵחוֹבְתֵיהּ: ז וְאִם לָא תַמְטֵי יְדֵיהּ מִסַּת שֵׂיתָא וְיַיְתֵי יָת חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב תַּרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ תְרֵין בְּנֵי יוֹנָה קֳדָם יְיָ חַד לְחַטָּאתָא וְחַד לַעֲלָתָא: ח וְיַיְתֵי יָתְהוֹן לְוָת כַּהֲנָא וִיקָרֵב יָת דִּי לְחַטָּאתָא קַדְמֵיתָא וְיִמְלוֹק יָת רֵישֵׁהּ מִלָּקֳבֵל קְדָלֵהּ וְלָא יַפְרֵשׁ: ט וְיַדֵּי מִדְּמָא

נתינה לגר

ה (ו) והביא את אשמו, וייתי ית חובתה. צ"ע למה לא ת' "ית אשמה" כדלקמן (פסוק ט"ו) בקרבן מעילה, וגם בס' לחם ושמלה התקשה בזה, ע"ש, וביב"ע ת' "אשמה", וכן הוא בחומשי רוו"ה, אבל הרמב"ן הוכיח כי קרבנו איננו אשם רק חטאת ע"ש ומכונים בזה דברי הת"א. ז

בעל הטורים

בכל: (א) אם לוא יגיד ונשא עונו · אם לוא יגיד מלא וי"ו קרי בי אם לו יגיד בוי"ו פירוש שהגיד לו כבר גם שוב אינו

רמב"ן

יש עדות שמועיל בראיה בלא ידיעה ויש שמועיל בידיעה בלא ראיה כיצד מנה הלויתי לך בפני פלוני ופלוני וטוען לא היו דברים מעולם יבואו ויעידו זה היא ראיה בלא ידיעה · מנה הודית לי בפני פלוני ופלוני יבואו ויעידו זה היא ידיעה בלא ראיה ועל דרך הפשט אין צריך לראיה בלא ידיעה אבל או ראה שהוא ראה ההלואה או המקח לגמרי או ידע ששמע אותם מודים במעשה ההוא בפני עדים ולא ראה המעשה: ולא אמר כאן ונעלם ממנו כי הוא חייב במזיד או בשגגת השבועה עם זדון העדות אבל אם היה שכוח בעדות בשעת שבועה אין עליו כלום: (ב) ונעלם ממנו והוא טמא · עד והיה כי יאשם וכו' והתודה שנעלמה ממנו הטומאה ואשם באכילת קדשים או ביאת מקדש לשון רש"י · ואין הכונה שיהיו אכילת קדשים וביאת מקדש נלמדים מן ואשם כי בכל הקרבנות למעלה נאמר כן אבל הפרשה הזו תקצר בדבר המובן כי מפני שאין בנגיעת נבלה ושרץ חטא ולא הוזהרו ממנה אפילו הכהנים אי אפשר שיחייב הכתוב בנגיעתם קרבן אבל אמר כי כאשר יטמא האדם ונעלם ממנו הטומאה או כאשר ישבע ונעלם ממנו השבועה ויחטא בהעלמה של אחת מאלה יתחייב להביא קרבן וידוע שאין בהעלמת הטומאה חטא זולתי שיאכל קדשים או יבא למקדש אין בהעלמת השבועה חטא זולתי שיעבור עליה וזה ישוב פשוטו של מקראות בפרשה זו ולרבותינו בה עוד מדרשים לחזק הענין הזה: (ה) והתודה אשר חטא עליה והביא את אשמו · עד ואם לא וכו' אין הסדר כן אבל הוא מביא החטאת וסומך עליה והתודה כענין שנאמר להלן וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעיר החי והתודה עליו את כל עונות בני ישראל אבל לא אמר כאן וסמך ידו בעבור שפירש בכל החטאות למעלה שהם טעונים סמיכה וכן בקרבנות הנדבה ולא פירש הוידוי למעלה בשאר החטאות · ועל דרך הפשט יראה שאמר בכאן והתודה בעבור כי בשבועת העדות יביאו קרבן על זדונה וכן בשבועת הפקדון הזכיר והתודו את חטאתם אשר עשו אבל בחטאת השגגה לא יזכיר וידוי · אבל על דעת רבותינו והתודה אשר חטא עליה על כל הנזכרים בפרשה אף טומאת מקדש וקדשיו ושבועות ביטוי שהן בשוגג ושאר כל חטאות למדנו מכאן אם הזכיר הוידוי בכאן מפני ששבועת העדות ושבועת ביטוי אין בזדונן כרת והצריכו וידוי וכ"ש למעלה בחטאות קבועות שיתודה על חייבי כריתות ורבותינו אמרו כי והתודה את אשר חטא עליה כלל לכל חטאות שטעונה וידוי והכתוב בפ' נשא ואשמה הנפש ההיא והתודו את חטאתם אשר עשו להביא כל האשמות כך מפורש בספרי ושם דרשו ואשמה הנפש ההיא והתודו בנין אב לכל המתים שיטענו וידוי: (ז) ואם לא תגיע ידו די שה · הקל הכתוב על הטומאה באלו להביא קרבן עולה ויורד ויתכן שהטעם בשבועות מפני שאינן חייבי כריתות ובטומאת מקדש וקדשיו מפני שהוא טועה בדבר מצוה כי הכהן

שאוכל

עַל־קִיר הַמִּזְבֵּחַ וְהַנִּשְׁאָר בַּדָּם יִמָּצֵה אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ חַטָּאת הוּא׃ י וְאֶת־הַשֵּׁנִי יַעֲשֶׂה עֹלָה כַּמִּשְׁפָּט וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן מֵחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר־חָטָא וְנִסְלַח לוֹ׃ ס שביעי יא וְאִם־לֹא תַשִּׂיג יָדוֹ לִשְׁתֵּי תֹרִים אוֹ לִשְׁנֵי בְנֵי־יוֹנָה וְהֵבִיא אֶת־קָרְבָּנוֹ אֲשֶׁר חָטָא עֲשִׂירִת הָאֵפָה סֹלֶת לְחַטָּאת לֹא־יָשִׂים עָלֶיהָ שֶׁמֶן וְלֹא־יִתֵּן עָלֶיהָ לְבֹנָה כִּי חַטָּאת הִוא׃ יב וֶהֱבִיאָהּ אֶל־הַכֹּהֵן וְקָמַץ הַכֹּהֵן ׀ מִמֶּנָּה מְלוֹא קֻמְצוֹ אֶת־אַזְכָּרָתָהּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה עַל אִשֵּׁי יְהוָה חַטָּאת הִוא׃ יג וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן עַל־חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר־חָטָא מֵאַחַת מֵאֵלֶּה וְנִסְלַח לוֹ וְהָיְתָה לַכֹּהֵן כַּמִּנְחָה׃ ס יד וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ טו נֶפֶשׁ כִּי־תִמְעֹל מַעַל וְחָטְאָה בִּשְׁגָגָה מִקָּדְשֵׁי יְהוָה וְהֵבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ לַיהוָה אַיִל תָּמִים מִן־הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ כֶּסֶף־שְׁקָלִים בְּשֶׁקֶל־הַקֹּדֶשׁ לְאָשָׁם׃ טז וְאֵת אֲשֶׁר חָטָא מִן־הַקֹּדֶשׁ יְשַׁלֵּם וְאֶת־חֲמִישִׁתוֹ יוֹסֵף עָלָיו וְנָתַן אֹתוֹ לַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן יְכַפֵּר עָלָיו בְּאֵיל הָאָשָׁם וְנִסְלַח לוֹ׃ פ יז וְאִם־נֶפֶשׁ כִּי תֶחֱטָא וְעָשְׂתָה אַחַת מִכָּל־מִצְוֺת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא תֵעָשֶׂינָה וְלֹא־יָדַע וְאָשֵׁם וְנָשָׂא עֲוֺנוֹ׃ יח וְהֵבִיא אַיִל תָּמִים

ת"א והנשאר בדם ימצה · שם לז נב סד מעילה ח: ואת השני יעשה · פסחים כט הוריות יג זבחים ל חולין כא כב: וכפר · כריתות כו: מחטאתו · מנחות קא כריתות כז: ואם לא תשיג · הוריות ט: לא ישים · סוטה טו זבחים סב מנחות ד נב נט ס קח: וכפר עליו · הוריות ט מנחות קא כריתות כז: והיתה לכהן · מנחות עג: נפש כי תמעל · תמורה ג נג כריתות יח מעילה יט יח טו: וחטאה · פסחים לג זבחים מה: איל תמים · כריתות י כב: ואת אשר · מציעא נט הוריות י כריתות כו: באיל האשם · זבחים מט: ואם נפש כי · כריתות יט כב: מכל מצות ה' אשר לא · הוריות ח זבחים מח כריתות יז כה: ולא ידע ואשם · נזיר כג קדושין פא הוריות ח כריתות יט:

רש"י

אלא מצוי ובחטאת הזאה ומצוי אוחז בעורף ומתיז והדם ניתז והולך למזבח: חטאת הוא · לשמה כשרה שלא לשמה פסולה: (י) כמשפט · כדת האמורה בעולת העוף של נדבה בראש הפרשה: (יא) כי חטאת הוא · ואין בדין שיהא קרבנה מהודר: (יב) חטאת הוא · נקמצה ונקטרה לשמה כשרה שלא לשמה פסולה: (יג) על חטאתו אשר חטא · כאן שנה הכתוב שהרי בעשירות ובדלות נאמר מחטאתו וכאן בדלי דלות נאמר על חטאתו דקדקו רבותינו מכאן שאם חטא כשהוא עשיר והפריש מעות לכשבה או שעירה והעני יביא ממקצתן שתי תורים הפריש מעות לשתי תורים והעני יביא ממקצתן עשירית האיפה (לכך נאמר מחטאתו) הפריש מעות לעשירית האיפה והעשיר יוסיף עליהן ויביא קרבן עשיר לכך נאמר כאן על חטאתו: מאחת מאלה · מאחת משלש כפרות האמורות בענין · או בעשירות או בדלות או בדלי דלות ומה תלמוד לומר שיכול החמורים שבהם יהיו בכשבה או שעירה והקלין יהיו בעוף

רשב"ם

(ח) ולא יבדיל · סימן אחד מלק ולא שנים: (ט) והזה מדם החטאת · אוחז בכף ומזה מרחוק והנשאר ימצה אבל עולת העוף אין בו הזייה אלא ונמצה: (יג) מאחת מאלה · על אחת משלש עבירות אלה: ושמעה קול אלה · ושבועת ביטוי · וטומאת מקדש וקדשיו: (טו) מקדשי ה' · נהנה מן הקדש וזהו אשם מעילות: (טז) ונתן אותו לכהן · את איל אשם יתן לכהן לכפר בו: (יז) ולא ידע ואשם · באשם תלוי,

מדבר

דחטאתא על כתל מדבחא ודאשתאר בדמא יתמצי ליסודא דמדבחא חטאתא הוא: י ויות תנינא יעבד עלתא כדחזי ויכפר עלוהי כהנא מחובתה די חב וישתבק לה: יא ואם לא תדבק ידה לתרין שפנינין או לתרין בני יונה וייתי ית קרבנה די חב חד מן עסרא בתלת סאין סלתא לחטאתא לא ישוי עלה משחא ולא יתן עלה לבנתא ארי חטאתא היא: יב וייתנה לות כהנא ויקמוץ כהנא מנה מלי קמצה ית אדכרתה ויסק למדבחא על קרבניא דיי חטאתא היא: יג ויכפר עלוהי כהנא על חובתה די חב מחדא מאלין וישתבק לה ותהי לכהנא כמנחתא: יד ומליל יי עם משה למימר: טו אנש ארי תשקר שקר ויחוב בשלו מקודשיא דיי וייתי ית אשמה קדם יי דכר שלים מן ענא בפרסנה כסף סלעין בסלעי קודשא לאשמא: טז וית די חב מן קודשא ישלם וית חמשה יוסף עלוהי ויתן יתה לכהנא וכהנא יכפר עלוהי בדכרא דאשמא וישתבק לה: יז ואם אנש ארי יחוב ויעבד חדא מכל פקודיא דיי די לא כשרין לאתעבדא ולא ידע וחב ויקבל חובה: יח וייתי דכר

נתינה לגר

(טו) בערכך, בפרסנה. כל ערך מתורגם „פורסנא" והכ"ף האחרונה פרשית (וכמ"ש רש"י לקמן כ"ז ג' „ערכך כמו ערך וכפל הכפי"ן לא ידעתי מאיזה לשון הוא") ולא כמ"ש הראב"ע (בכ) שהנוכח שב אל

רש"י

והקלין שבקלין יהיו בעשירית האיפה ת"ל מאחת מאלה להשוות קלין לחמורין לכשבה ושעירה אם השיגה ידם ואת החמורין לקלין לעשירית האיפה בדלי דלות: והיתה לכהן כמנחה. ללמד על מנחת חוטא שיהיו שיריה נאכלין זהו לפי פשוטו. ורבותינו דרשו והיתה לכהן ואם חוטא זה כהן הוא תהא כשאר מנחת נדבת כהן שהיא בכליל תהיה לא תאכל: (טו) כי תמעול מעל. אין מעילה בכל מקום אלא שינוי וכן הוא אומר וימעלו באלהי אבותיהם ויזנו אחרי אלהי עמי הארץ וכן הוא אומר בסוטה ומעלה בו מעל: וחטאה בשגגה מקדשי ה'. שנהנה מן ההקדש והיכן הוזהר נאמר כאן חטא ונאמר להלן חטא בתרומה ולא ישאו עליו חטא מה להלן הזהיר אף כאן הזהיר אי מה להלן לא הזהיר אלא על האוכל אף כאן לא הזהיר אלא על האוכל ת"ל תמעול מעל ריבה: קדשי ה'. המיוחדים לשם יצאו קדשים קלים: איל. ל' קשה כמו ואת אילי הארץ לקח אף כאן קשה בן שתי שנים: בערכך כסף שקלים. שיהא שוה שתי סלעים: (טז) ואת אשר חטא מן הקדש ישלם. קרן וחומש להקדש: (יז) ולא ידע ואשם והביא. הענין הזה מדבר במי שבא ספק כרת לידו ולא ידע אם עבר עליו אם לאו כגון חלב ושומן לפניו וכסבור ששתיהן היתר ואכל את האחת אמרו לו אחת של חלב היתה ולא ידע אם זו של חלב אכל ה"ז מביא אשם תלוי ומגין עליו כ"ז שלא נודע לו בודאי חטא ואם יודע לו לאחר זמן יביא חטאת: ולא ידע ואשם ונשא עונו. רבי יוסי הגלילי אומר הרי הכתוב ענש את מי שלא ידע עאכ"ו שיענש את שידע. ר' יוסי אומר אם נפשך לידע מתן שכרן של צדיקים צא ולמד מאדם הראשון שלא נצטוה אלא על מצות ל"ת ועבר עליה ראה כמה מיתות נקנסו עליו ולדורותיו וכי איזו מדה מרובה של טובה או של פורענות הוי אומר מדה טובה אם מדת פורענות המעוטה ראה כמה מיתות נקנסו לו ולדורותיו מדה טובה המרובה היושב לו מן הפיגולין והנותרות והמתענה ביו"כ על אחת כמה וכמה שיזכה לו

אבן עזרא

בעבור שלא הגיע ידו אולי עלה על רוחו מחשבה והקרוב אלי שהא' כנגד האמורים והשני תחת כמשפט: (יא) עשירת האיפה. תאכל לאיש אחד ביום אחד: (טו) המעל מעל. דבר שנתכסה עליו מגזרת מעיל והטעם כי תחטא הוא בקדשי השם יביא איל שהוא שוה כסף שקלים ומעוט רבים שנים: (טז) וישלם אשר חטא מן הקדש עם תוספת חמישתו וזה היה אשם בשגגה בתחלה ואחר כך ידע: (יז) ואם נפש כי תחטא. ועשה אחת ממצות לא תעשה ולא ידע אם הוא אסור יביא איל ודעת רבים שזה אשם תלוי לא ידע אם עשה אם לא עשה והחטאת שבתחלה לא ידע ואחר כן ידע והנה החטאת שלא ידע שהוא אסור עד שהודע והאשם ידע שהוא

רמב"ן

האוכל קדשים והבא למקדש להשתחוות או להקריב קרבן עוסק הוא במצוה ודעתו לשמים ולפיכך אע"פ שהטא בהעלמת הטומאה ריבה לו הכתוב כפרות ואמר ר"א כי טעם אחד לעולה שיקריב על המזבח כנגד האמורין בחטאת הבהמה ויפה פירש: (טו) והביא את אשמו לה'. עד סוף כל הפרשה נקרא הקרבן הזה אשם כמו שאמר בשקל הקדש לאשם אבל והביא את אשמו לה' האמור למעלה בקרבן עולה ויורד טעמו והביא את קרבנו לה' כי

ספורנו

לקרבן ובשעיהם ובכל האשמות נתן חלק לכהנים כי אכילת הכהנים תועיל בהם לכפרת החוטאים: (יז) ואשם ונשא עונו. כאשר קבלו ז"ל (יומא פרק יוה"כ) שזה מדבר באשם תלוי שאינו יודע אם חטא ואם לאו ועל זה אמר ונשא עונו כפי הראוי

מִן־הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ לְאָשָׁם אֶל־הַכֹּהֵן וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן עַל שִׁגְגָתוֹ אֲשֶׁר־שָׁגָג וְהוּא לֹא־יָדַע וְנִסְלַח לוֹ׃ יט אָשָׁם הוּא אָשֹׁם אָשַׁם לַיהוָה׃ פ כ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כא נֶפֶשׁ כִּי תֶחֱטָא וּמָעֲלָה מַעַל בַּיהוָה וְכִחֵשׁ בַּעֲמִיתוֹ בְּפִקָּדוֹן אוֹ־בִתְשׂוּמֶת יָד אוֹ בְגָזֵל אוֹ עָשַׁק אֶת־עֲמִיתוֹ׃ כב אוֹ־מָצָא אֲבֵדָה וְכִחֶשׁ בָּהּ וְנִשְׁבַּע עַל־שָׁקֶר עַל־אַחַת מִכֹּל אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה הָאָדָם לַחֲטֹא בָהֵנָּה׃ כג וְהָיָה כִּי־יֶחֱטָא וְאָשֵׁם וְהֵשִׁיב אֶת־הַגְּזֵלָה אֲשֶׁר גָּזָל אוֹ אֶת־הָעֹשֶׁק אֲשֶׁר עָשָׁק אוֹ אֶת־הַפִּקָּדוֹן אֲשֶׁר הָפְקַד אִתּוֹ אוֹ אֶת־הָאֲבֵדָה אֲשֶׁר מָצָא׃ מפטיר כד אוֹ מִכֹּל אֲשֶׁר־יִשָּׁבַע עָלָיו לַשֶּׁקֶר וְשִׁלַּם אֹתוֹ בְּרֹאשׁוֹ וַחֲמִשִׁתָיו יֹסֵף עָלָיו לַאֲשֶׁר הוּא לוֹ יִתְּנֶנּוּ בְּיוֹם אַשְׁמָתוֹ׃ כה וְאֶת־אֲשָׁמוֹ יָבִיא לַיהוָה אַיִל

קמץ בז"ק

ת"א על שגגתו אשר שגג · כריתות יח : בערכך · זבחים מח : וכפר עליו הכהן · הוריות ז ח : והוא לא ידע · כריתות כד : אשם הוא אשם · שקלים ט זבחים יב קג תמורה יז יח : נפש כי תחטא · סוטה לג שבועות לד לה כריתות ט : ומעלה מעל · כתובות מב קדושין גב ב"ק קמא יב יג בתרא קכג זבחים קיד בכורות נג תמורה ח : וכחש בעמיתו · כתובות מב קיז מציעא מה נה שבועות לב לז : בפקדון או בתשומת יד · ב"ק קג מציעא מח : או מצא אבדה · כתובות מב ב"ק קג קה : והיה כי יחטא ואשם · מציעא מח : והשיב את הגזלה · ב"ק ס' כז לד לח קד קיב מכות טז חולין קמא תמורה ו : או לכל אשר · מציעא מח : בראשו · ב"ק סה : וחמשתיו יוסף עליו · שם קח מנחות מז : לאשר הוא לו · ב"ק קג מציעא מג : ואת אשמו · ב"ק סה ערכין ד :

רש"י

ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות · רע"א הרי הוא אומר ע"פ שני עדים או שלשה עדים וגו' אם מתקיימת העדות בשנים למה פרט לך הכתוב בג' אלא להביא שלישי להחמיר עליו ולעשות דינו כיוצא באלו לענין עונש והזמה אם כך ענש הכתוב לנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה עאכו"כ שישלםשכר טוב לנטפל לעושי מצוה כעושי מצוה ראב"ע אומר כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה הרי הוא אומר למען יברכך וגו' קבע הכתוב ברכה למי שבאת על ידו מצוה בלא ידע אמור מעתה היתה סלע צרורה בכנפיו ונפלה הימנו ומצאה העני ונתפרנס בה הרי הקב"ה קובע לו ברכה : (יח) בערכך לאשם · בערך האמור למעלה : אשר שגג והוא לא ידע · הא אם ידע לאחר זמן לא נתכפר לו באשם זה עד שיביא חטאת הא למה זה דומה לעגלה ערופה שנתערפה ואח"כ נמצא ההורג הרי זה יהרג :

(יט) אשם הוא אשם אשם · הראשון כולו קמץ שהוא שם דבר והאחרון חציו קמץ וחציו פתח שהוא ל' פעל וא"ת מקרא שלא לצורך הוא כבר דרוש הוא בת"כ : אשם אשם · להביא אשם שפחה חרופה שיהא איל בן שתי שנים יכול שאני מרבה אשם נזיר ואשם מצורע ת"ל הוא : (כא) נפש כי תחטא · אמר ר"ע מה ת"ל ומעלה מעל בה' לפי שכל המלוה והלוה והנושא והנותן אינו עושה אלא בעדים ובשטר לפיכך בזמן שהוא מכחש מכחש בעדים ובשטר אבל המפקיד אצל חבירו ואינו רוצה שתדע בו נשמה אלא שלישי שביניהם לפיכך כשהוא מכחש מכחש בשלישי שביניהם : בתשומת יד · ששם בידו ממון להתעסק או במלוה : או בגזל · שגזל מידו כלום : או עשק · הוא שכר שכיר : (כב) וכחש בה · שכפר על אחת מכל אלה אשר יעשה האדם לחטא · ולהשבע על שקר לכפירת ממון : (כג) כי יחטא ואשם · כשיכיר בעצמו לשוב

רשב"ם

מדבר כמו שנאמר על שגגתו אשר שגג : (יח) והוא לא ידע · כשנתחלף לו חלב בשומן ואכלו ולא ידע שיש כאן חלב · אבל לבסוף כשהוא שמע שספק חלב כספק שומן אכל ואשם והביא איל תמים מן הצאן לאשם עד שנודע שודאי חלב אכל יביא חטאת : (כא) וכחש בעמיתו וגו' · אשם גזילות בפרשה זו : (כד) ביום אשמתו · כשיתודה לשוב מחטאתו על אחד מכל האמורים למעלה פקדון או גזל או עושק או אבידה :

שלים מן ענא בפרסנה לאשמא לות כהנא ויכפר עלוהי כהנא על שלותה דאשתלי והוא לא ידע וישתבק לה: יט אשמא הוא על חובתה דהוא חב אשמא יקרב קדם יי: כ ומליל יי עם משה למימר: כא אנש ארי יחוב וישקר שקר קדם יי ויכדב בחבריה בפקדונא או בשותפות ידא או בגזלא או עשק ית חבריה: כב או אשכח אבדתא ויכדב בה וישתבע על שקרא על חדא מכל די יעבד אנשא למיחב בהון: כג ויהי ארי יחטי ויחוב ויתיב ית גזלא די גזל או ית עשקא די עשק או ית פקדונא די אתפקד עמה או ית אבדתא די אשכח: כד או מכל דאשתבע עלוהי לשקרא וישלם יתה ברישה וחמשה יוסף עלוהי לדי הוא דילה יתנניה ביומא דחובתה: כה וית אשמה ייתי קדם יי דכר שלים מן ענא בפרסנה לאשמא לות

נתינה לגר

ככהן. (יט) אשם אשם לה׳, על חובתה דהוא הב אשמא יקרב קדם ה׳. לדעתי מלת „אשמא״ יתרה היא. (כא) בתשומת יד, בשותפת ידא. הוא כמ״ש רש״י (והוא מגמרא) שמושם בידו לעשות כרצונו. ויותר נראה שכוונתו על מלוה כמ״ש בת״כ, וכיון שיד לוה ומלוה בהלואה נקרא שותפות. או עשק את עמיתו, עשק ית חברה. הנוסחא הזאת נכונה, כי גם לקמן בפסוק כ״ג „העושק אשר עשק״ ית׳ „עושקא די עשק״ ובתרגומים אחרים גם בחומשי רו״ה הנוסחא „אניס״ ולא נסירא שמלבד שהוא נגד דעת הז״ל שלא תעשוק את רעך קאי על כובש שכר שכיר, הנה הת״א בעצמו ית׳ הפעל „גזל״ בפעל „אניס״ (לקמן י״ט י״ג). (כד) וחמשתיו, וחומשה. צ״ע מדוע לא ת׳ בל״ר כפשטות הקרא וכקבלת רז״ל (ב״ק ס״ס ע״א) שהתורה רבתה חמישיות הרבה לקרן אחת.

בעל הטורים

מוזר ומגיד: (כא) בה׳ וכחש בעמיתו הואיל וכחש בין בה׳ ובין בעמיתו שמכחש בדבר שאינו יודע בו אלא הקב״ה וחבירו: (כד) לאשר הוא לו יתננו · ב׳ במס׳ ככה ואידך (ולאדם שלא) עמל בו, יתננו חלקו (קהלת ב׳) והיינו כדאי׳ בגוזל הגוזל מחבירו אפי׳ שוה פרוטה יוליכנו אחריו אפילו למדי:

רש״י

בתשובה ולדעת ולהתודות כי יחטא ואשם: (כד) בראשו · הוא הקרן ראש הממון: וחמישיתיו · רבתה תורה חמישיות הרבה לקרן אחת שאם כפר בחומש ונשבע והודה חוזר ומביא חומש על אותו חומש וכן מוסיף והולך עד שיתמעט הקרן שנשבע לו פחות משוה פרוטה: לאשר הוא לו · למי שהממון שלו: הסלת פרשת ויקרא

אבן עזרא

אסור ושכח ואחר כן נזכר או אשם תלוי: (יט) אשם אשם לה׳ · הוא פירושו אשם הוא: (כ) ומעלה מעל בה׳ · שעבר על מצות לא תעשה מדבר שהוא בינו ובין אדם: (כא) או בתשומת יד · בותפות שיש ידו עמו: בגזל · בחזקה כמו ויגזול את החנית: עשק · בסתר: ועמיתו · רעהו · ויסכן שהוא בעומתו · וכ״א בהנה נוסף: (כב) ונשבע על שקר · פירושו או נשבע על ממון שיבקש אדם ממנו והעד או מכל אשר ישבע עליו לשקר: (כד) בראשו · בעצמו או מה שהוא שוה · וחמישיתיו · מיעוט רבים שנים והנה הם שני חמישיות ועוד אפרשנו: ביום אשמתו · טעמו ביום שובו מאשמתו

רמב״ן

הקרבן ההוא חטאת הוא כמו שאמר כשבה או שעירת עזים לחטאת · ולא נתברר מה טעם יהיה שם הקרבן האחד חטאת ושם האחד אשם וכולן יבאו על חטא ולא נוכל לומר בעבור שהחטאת נקבה כי יש חטאת זכר שעירים ופרים ואין לומר שיהא מפני חומר החטא כי הנה המצורע מביא שני קרבנות שם האחד חטאת והשני אשם · והנראה בעיני כי שם אשם מורה על דבר גדול אשר הענשו יתחייב להיות שמם נאבד בו מלשון האשימם אלהים ויאשמו נאות מדבר וכן תאשם שומרון כי מרתה באלהיה וכן אשמים נענשים וחטאת מורה על דבר נטה בו מן הדרך מלשון אל השערה ילא יחטיא והנה אשם גזלות ואשם שפחה חרופה בעבור שהם באים אף על המזיד יקרא קרבנם אשם וכן אשם הנזיר אבל אשם מעילות אע״פ שהוא בשוגג בעבור שהוא בקדשי ה׳ יקרא הקרבן אשם כי החטא הגדול יתחייב להיותו אשם בו כאשר יקרא מעילה וענין המצורע בעבור שהמצורע חשוב כמת והנה הוא כבר שמם בה · ויקרא קרבנו הראשון אשם שינין עליו מן האשמה אשר הוא שמם בה והשני חטאת שהוא מכפר שגגותיו וטעם אשם תלוי מפני שבעליו סבור שאין עליו עונש כי לא נודע

ספורנו

בראוי לו אם חטא בשוגג או לא נפל בחטא אבל היה עונו שלא נזכר עד שנפל בספק וכפי עונו ישא העונש: (יט) אשם הוא · אע״פ שלפעמים יובא זה הקרבן והוא לא נכשל באותו החטא לא יחשוב החושב שמכניס בזה חולין לעזרה כי אמנם הוא קרבן אשם עכ״פ אע״פ שלא נכשל באותו החטא שנפל בו הספק והטעם הוא כי אשם אשם לה׳ כשלא נזכר בדבר עד שנפל בספק: (כג) והשיב את הגזלה · ואת אשמו יביא · שאין הקרבן מכפר אלא א״כ פיים את הניזק קודם הבאת הקרבן כאמרם ז״ל (שם) הביא את אשמו עד שלא הביא גזלו לא יצא:

תָּמִים מִן־הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ לְאָשָׁם אֶל־הַכֹּהֵן׃ כו וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה וְנִסְלַח לוֹ עַל־אַחַת מִכֹּל אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה לְאַשְׁמָה בָהּ׃ פ פ פ קי"א · דעוא"ל · ליוה סימן :

ומפטירין עם זו יצרתי לי בישעיה סימן מ"ג :

סדר צו

ו א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב צַו אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו לֵאמֹר זֹאת תּוֹרַת הָעֹלָה הִוא הָעֹלָה עַל מוֹקְדָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ כָּל־הַלַּיְלָה עַד־הַבֹּקֶר וְאֵשׁ הַמִּזְבֵּחַ תּוּקַד בּוֹ׃ ג וְלָבַשׁ הַכֹּהֵן מִדּוֹ בַד וּמִכְנְסֵי־בַד יִלְבַּשׁ עַל־

מ' זעירא

ת"א בערכך · זבחים מח כריתות מב : צו את אהרן · ס' הזוהר פ' פקודי : זאת תורת · זבחים כז סח סט פד כג מנחות ז כו ודף מט נדה מ : היא העלה על מוקדה · יומא לג מה סנהדרין לד הוריות ג זבחים כז פג ודף פד תמורה יד : כל הלילה עד הבקר · מגילה כא חגיגה י זבחים כז : מדו בד · פסחים סה יומא כג : ומכנסי בד ילבש · יומא כג ערכין ו :

רש"י

(א) צו את אהרן · אין צו אלא לשון זירוז מיד ולדורות אר"ש ביותר צריך הכתוב לזרז במקום שיש בו חסרון כיס : זאת תורת העלה וגו' · הרי הענין הזה בא ללמד על הקטר חלבים ואיברים שיהא כשר כל הלילה וללמד על הפסולין אי זה אם עלה ירד ואי זה אם עלה לא ירד שכל תורה לרבות הוא בא לומר תורה אחת לכל העולים ואפילו פסולין שאם עלו לא ירדו : הוא העולה · למעט את הרובע ואת הנרבע וכיוצא בהן שלא היה פסולן בקדש שנפסלו קודם שבאו לעזרה : (ג) מדו בד · היא הכתונת ומה

רמב"ן

שחטא מפני זה החמיר עליו הכתוב בספקו יותר מודאי והצריכו איל בכסף שקלים ואלו נודעו חטאו היה מביא חטאת בת דנקא וקראו אשם לאמר שהוא בשני הלעים כאשמות האמורים לרמוז לו שלא יהיה נקל בעיניו ולא יביא כפרתו יהיה שמם בעונו וזה טעם אשם הוא אשם אשם לה' יאמר כי הקרבן הזה אע"פ שהוא בא על הספק אשם הוא כי אשם אשם לה' היודע כל תעלומות ואם אולי חטא לא יעניש ·

אבן עזרא

יביא איל : (כה) בערכך · כראשון ותוסיף חומשים בעבור שזה האשם הוא בזדון ודברי יחיד הם שגם זה האשם תלוי : לאשמה בה · שם מהבנין הקל תחת שם הפועל :

חסלת פרשת ויקרא

(ב) הוא העלה · נקראת כן בעבור שהיא עולה כלה על המזבח וככה רמז שלא יעלה עולה בלילה רק היא תהיה על מוקדה כל הלילה · וה"א מוקדה נוסף או מוקד ומוקדה הם בנים שמות : ואש המזבח תוקד בו · ולא חוץ ממנו : (ג) מדו · חלוק והחכמים אמרו שהוא חלוק כנגד מדתו : על

וכן מה שאמר למעלה והביא את אשמו בעבור כי מן הנזכרים מזידין כגון שבועת העדות יזכור בו אשם והוא חטאת · ועל דרך האמת עוד הקרבן הבא נקבה על חטא יקרא חטאת והזכר יקרא אשם השעירים והפרים יקראו גם כן חטאת בעבור שהם לחטאת : חסלת פרשת ויקרא

(ב) אמר הכתוב בפרשה דבר אל בני ישראל · כי שם יצוה בהבאת הקרבנות וישראל מביאים אותם וכאן אמר צו את אהרן · כי ידבר במעשה הקרבנות והכהנים יעשו אותם · וכתב רש"י אין צו אלא זרוז מיד ולדורות אמר רבי שמעון ביותר היה צריך הכתוב לזרז במקום שיש בו חסרון כיס · ומדרשו של רבי שמעון אינו על זו הצואה כי כאן אין בו חסרון כיס לבני אהרן המצווים בה אבל יש להם ריוח ושכר בכל הקרבנות גם בעולה אבל אמר תנא קמא אין צו אלא זירוז מיד ולדורות לומר שהפרשיות שירלה הכתוב לזרז בהם ולומר שיעשה מיד וינהג הדבר לדורות יאמר בהן צו ובשאר הפרשיות יאמר דבר אל בני ישראל או אמור להם · ובא רבי שמעון לחלוק ולומר שפעמים יבא הלשון הזה בדבר שאינו מיד ולדורות בעבור שיש בו חסרון כיס כגון הצואה האמורה בשמן המאור וכגון שאמר הכתוב צו את בני ישראל ונתנו ללוים ערים לשבת · ויתכן שנאמר שיש כאן זה חסרון כיס לכהנים בעבור זה קרבן אהרן ובניו הנמשך בצואה זו אבל בתחלת ספרי בענין

רשב"ם

(ב) צו את אהרן · זאת תורת העולה · כל הקרבנות האמורים בפרשת ויקרא חוזר וגומר כל דיניהם : הוא העלה · הנקטרת ביום · כדכתיב ביום זבחכם ביום הקריבו את זבחו : כל הלילה · תמור הקטרתה : ואש המזבח תוקד בו · בלילה כמו ביום : (ג) מדו · כמו בגדו · ומדיו קרועים לשון בגדים : והרים את הדשן · וזהו מצותה בכל יום לתמיד של שחר אבל והוציא את הדשן הוא לזמן מרובה לפנות את המזבח מרוב דשן

כהנא: כו ויכפר עלוהי כהנא קדם יי וישתבק ליה על חדא מכל די יעבד למיחב בה:

א ומליל יי עם משה למימר: ב פקד ית אהרן וית בנוהי למימר דא אוריתא דעלתא היא עלתא על דמתוקדא*) על מדבחא כל ליליא עד צפרא ואשתא דמדבחא תהא יקדא ביה: ג וילבש כהנא לבושין דבוץ ומכנסין דבוץ

*) וכנ"י דמוקדא

נתינה לגר

ד (ב) על מוקדה, על דמתיקדא. משמע שמפרש "מוקדה" לפעל, והוא "אתפעל" מש' "יקד" כלקמן (יו"ד ס"ו) "סרף אתוקד" ולא שם. (ג) מדו בד, לבושין דבוץ. מד"ז "לבושין" בל"ר ס"מ לכאורה דלא סבר כר"ל ביומא (כ"ג ע"ב) דהרמת הדשן היתה בב' בגדים דהיינו כתונת ומכנסים אלא כר' יוחנן (שם) שסובר שצריכה ארבעה בגדים דגלי רחמנא כתונת ומכנסים וה"ה למצנפת ואבנט, ואפשר דיליף ממדו רק אי לא כ' רחמנא "ילבש" ה"א דמדו היינו כתונת לבד כ' רחמנא "ילבש" נגלות

בעל הטורים

(ב) משה לאמר צו את ס"ת תורה צוה אותם שיעסקו בתורה · צו את אהרן מה כתיב לעיל מיניה ואשמה בה צו את אהרן לומר שיהיו זריזין בתורה ובמצות בשגגת תלמוד עולה זדון · זאת תורת העולה היא העולה לומר כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה הקרבנות נקראו אשה ותורה נקראת אש שנא' (ירמיה כ"ג) הלא כה דברי כאש · מימינו אש דת למו אותיות תלמוד [זה ראי' על תושבע"פ] הקרבנות נקראו לחם את קרבני לחמי והורה נקראת לחם לכו לחמו בלחמי (משלי ט') כשם שא"א לעולם בלא לחם כך א"א לעולם בלי תורה: (ג) מדו בד · ב' הכא ואידך ויואב חגור מדו לבושו (ש"ב כ')

רמב"ן

מחלוקת היא שניה שם: זאת תורת העלה הרי הענין הזה בא ללמד על הקטר חלבים ואברים שהוא כשר כל הלילה וללמד על הפסולים איזה מהם אם עלה ירד ואי זה מהם אם עלה לא ירד שכל תורת לרבות הוא תורה אחת לכל העולים ואפי' פסולים שאם עלו לא ירדו לשון רש"י ואין התורה הזו לכל העולים אלא לכל העולות שהנסכי' אם עלו ירדו ואפי' נסכים כשרים והזבח פסול או הזבח כשר ונסכים פסולי' וכ"ש שניהם פסולים בכולן הזבח לא ירד ונסכים ירדו שזהו ריבויו של מקרא תורת העולה תורה אחת לכל העולות ולא לנסכים ולא לדם כדברי ר' יהושע והנה הכתוב הזה מלמד שלא נקריב העולה בלילה אבל אם נשחטה וזרק דמה ביום נקטיר אבריה כל הלילה וכן חלבי השלמים פי' היא העולה כמו תהיה העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה ואמר היא למיעוט שדרשו בו וכפי המדרש אין הכתוב מלמד שנעלה האברים מן הארץ למזבח בלילה שכבר למדו זה מפסוק אחר לא ילין חלב חגי עד בקר כי משם ילמדו שיהיו פסולין בלילה על גבי הרצפה ומעלן כל הלילה וכאן ידבר באברים שהן כבר על גבי המזבח ביום שמהפכין בהן כל הלילה עד הבקר ולכך אמר העולה שכבר עולה על גבי המזבח ולמד עוד שאפילו פסולין לא ירדו ובלבד שיהו פסולין בקדש ושהנסכים ירדו וכן הדם כמו שכתבתי: ואש המזבח תוקד בו · יאמר שתוקד במזבח כל הלילה כי מצוה שישימו ביום עצים הרבה כדי שלא יתאכלו לגמרי ויכבה האש ממנו · ולפי דעתי מה שאמר אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה מצוה לכהנים בקיום האש כמו שאמר ובער עליה הכהן עצים וגוה שיזהרו בזה ויערכו אש ועצים הרבה שתוקד האש תמיד כל היום וכל הלילה והזהיר בלאו שלא תכבה לעולם והנה אם נתעצלו הכהנים וכבתה האש עברו בלאו ומפני זה אמרו רבותינו שהיתה מערכה שניה לקיום האש · ומה שאמר והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה מקרא יתר ונדרש לרבותינו בכל אדם מלמד שכל המכבה עובר בלא תעשה ואפילו כבה מן המערכה גחלת אחת לוקה · בין שכבה אותה בראשו של מזבח בין שהורידה וכבה אותה למטה · וכמדומה לי שאינו עובר אלא בלאו אחד: (ג) ולבש הכהן מדו בד · היא הכתונת ומה ת"ל מדו שתהא כמדתו על בשרו שלא יהא דבר חוצץ בנתיים לשון רש"י והנה תרומת הדשן צריכה בגדי כהונה · ואין עבודה בשני הבגדים מהם · אבל הזכיר אלה השנים לדבר שנתחדש בהם כאן · לומר שתהא הכתונת כמדתו · והענין לומר שאם היו מסולקין קצרים ואינן מגיעין עד רגליו ועבד בהן עבודתו פסולה · ולמד שלא יהא בינו ולא בין המכנסים לבשרו כלום · והוא הדין שצריכה כל בגדי כהונה כי כיון שהזכיר הכתוב שהיא צריכה בגדים למדנו שהיא צריכה ארבעה להדיוט ושמנה לכהן גדול · וכן מפורש במסכת יומא בפרק שני ובתורת כהנים מה ת"ל ילבש להביא

ספורנו

(ב) צו את אהרן · זאת תורת העלה · אחר שהגיד מעשה הקרבנות אמר התורה הראויה לכל אחד ואחד אשר בה רמז חלק עיוני בהם · ואין ספק כי יש הבדל רב בין בני אל חי בפעולותיהם וכונותיהם דומה לסבל אשר בין מיני הקרבנות · והזכיר בעולה שכולה על המזבח לריח ניחוח אמנם קראה עולה ולהבה המזבח ואמר שהיא העולה באמת והחלק ממנה אל המזבח והוא הדשן שיש בה קצת לחלוחית באופן שהאש בוערת בו עם אותו החלק בעולה באמת כאמרו הדשן אשר תאכל האש את העולה וקצת ממנה והוא הדשן הגמור יוציאוהו אל מחוץ למחנה בבגדים פחותים מכל מקום יביאו מוצאו אל מקום טהור והזכיר תורה במנחה ואמר שיגישו כולה לפני המזבח כי לאל ית' בלבד הביא המקריב את כל קרבנו והכהנים משלחן גבוה קא זכו · ושחלק מועט מכולה הוא הנבחר לריח ניחוח ושהחלק הכהנים גם הוא מכפר ונאמר מחמוץ כמו חלק גבוה ושמנחת הכהן כלה לגבוה לא חלק מועט ממנה בלבד כמו שהוא במנחת הסמון · והזכיר טורח בחטאת ואמר שאותו החטאת אשר לכובד עונו לא יכופר זולתי בהכנס דמו אל הקדש פנימה לא תהיה בו כפרה באכילת

בְּשָׂרוֹ וְהֵרִים אֶת־הַדֶּשֶׁן אֲשֶׁר תֹּאכַל הָאֵשׁ אֶת־הָעֹלָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְשָׂמוֹ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ׃ ד וּפָשַׁט אֶת־בְּגָדָיו וְלָבַשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְהוֹצִיא אֶת־הַדֶּשֶׁן אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה אֶל־מָקוֹם טָהוֹר׃ ה וְהָאֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ תּוּקַד־בּוֹ לֹא תִכְבֶּה וּבִעֵר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן עֵצִים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר וְעָרַךְ עָלֶיהָ הָעֹלָה וְהִקְטִיר עָלֶיהָ חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים׃ ו אֵשׁ תָּמִיד תּוּקַד עַל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא תִכְבֶּה׃ ס ז וְזֹאת תּוֹרַת הַמִּנְחָה הַקְרֵב אֹתָהּ בְּנֵי־אַהֲרֹן לִפְנֵי יְהוָה אֶל־פְּנֵי הַמִּזְבֵּחַ׃ ח וְהֵרִים מִמֶּנּוּ בְּקֻמְצוֹ מִסֹּלֶת הַמִּנְחָה וּמִשַּׁמְנָהּ וְאֵת כָּל־הַלְּבֹנָה אֲשֶׁר עַל־הַמִּנְחָה וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחַ רֵיחַ נִיחֹחַ אַזְכָּרָתָהּ לַיהוָה׃

ת"א והרים · יומא כ כד זבחים פו : אשר תאכל האש · זבחים פג מנחות כו : ופשט את בגדיו ולבש · יומא כג : והוציא את הדשן · יומא סח סנהדרין מב זבחים קס מעילה יב : ושמו אצל המזבח · פסחים כו כז זבחים מו חולין קיז תמורה לד כריתות ו מעילה יא יב : ופשט את · שבת קיד : והאש על המזבח · יומא מה : ובער עליה הכהן · פסחים נט יומא כו לג : וערך עליה העולה · פסחים כח יומא לד ב"ק קיא מנחות מט תמיד כח : והקטיר עליה · פסחים נט יומא לג : אש תמיד תוקד · יומא מה : וזאת תורת המנחה · סוטה יד קדושין לו זבחים ט מנחות ג ד יט כג : בני אהרן · קדושין לו זבחים קיט : לפני ה' אל פני המזבח · זבחים סג מנחות יט : והרים ממנו · יומא כד מז זבחים סג מנחות יא יט פא קו : ואת כל הלבונה · סוטה יד מנחות יא כז :

רש"י

ת"ל מדו שתהא כמדתו : על בשרו · שלא יהא דבר חוצץ בינתיים : והרים את הדשן · היה חותה מלא המחתה מן המאוכלות הפנימיות ונותן במזרחו של כבש : הדשן אשר תאכל האש את העולה · ועשאתה דשן מאותו דשן ירים תרומה : ושמו אצל המזבח · (על המזבח מלא איברים שעדיין לא נתאכלו מחזירן על המזבח לאחר שחתה גחלים אילך ואילך ונטל מן הפנימיות שנאמר את העולה על המזבח · בר"י) : (ד) ופשט את בגדיו · אין זה חובה אלא ד"א שלא ילכלך בהוצאת הדשן בגדים שהוא משמש בהן תמיד בגדים שבישל בהן קדירה לרבו אל ימזוג בהן כוס לרבו לכך ולבש בגדים אחרים פחותין מהן : והוציא את הדשן · הצבור בתפוח כשהוא הרבה ואין מקום למערכה מוציאו משם · ואין זה חובה בכל יום אבל התרומה חובה בכל יום : (ה) והאש על המזבח תוקד בו · ריבה כאן יקידות הרבה על מוקדה ואש המזבח תוקד בו והאש על המזבח תוקד בו אש תמיד תוקד על המזבח כולן נדרשו במסכת יומא שנחלקו רבותינו במנין המערכות שהיו שם : וערך עליה העולה · עולת תמיד היא תקדים : חלבי השלמים · אם יביאו שם שלמים ורבותינו למדו מכאן עליה על עולת הבקר השלם כל הקרבנות כולם מכאן שלא יהא דבר מאוחר לתמיד של בין הערבים : (ו) אש תמיד · אש שנאמר בה תמיד היא שמדליקין בה את הנרות שנאמר בה להעלות נר תמיד אף היא מעל מזבח החיצון תוקד : לא תכבה · המכבה אש על המזבח עובר בשני לאוין : (ז) וזאת תורת המנחה · תורה אחת לכולם להטעינן שמן ולבונה האמורין בענין · שיכול אין לי טעונות שמן ולבונה אלא מנחת ישראל שהיא נקמצת · מנחת כהנים שהיא כליל מנין ת"ל תורת : הקרב אותה · היא הגשה בקרן מערבית דרומית : לפני ה' · הוא מערב שהוא לצד אהל מועד : אל פני המזבח · הוא הדרום שהוא פניו של המזבח שהכבש נתון לאותו הרוח : (ח) והרים ממנו · מהמחובר שיהא עשרון שלם בשעת קמיצה (בר"י) : בקמצו · שלא יעשה מדה לקומץ : מסלת המנחה ומשמנה · מכאן שקומץ ממקום שנתרבה שמנה : המנחה · שלא תהא מעורבת באחרת : ואת כל הלבונה אשר על המנחה והקטיר · מלקט את לבונתה לאחר קמיצה ומקטירו ולפי שלא פירש

רמב"ן

את המצנפת ואת האבנט · ואונקלוס תרגם מדו לבושין ונראה כי אלו מדו יכלול גם כל בגדיו כאלו אמר ולבש הכהן בגדי בד וכן מדיו קרועים שיורד על פי מדותיו על פי מלבושיו חגור מדו לבושו ויהיה זה כדעת האומר אבנטו של כהן הדיוט לא זהו אבנטו

אבן עזרא

בשרו · כנוי לערוה וכן זב מבשרו · אשר תאכל האש : הנשאר מאכילת האש : אצל המזבח · מחוץ לפאת מזרח : (ה) והאש על המזבח תוקד בו · טעם שנית להוסיף · לא תכבה · ביום · וטעם בבקר בבקר · בכל בקר ובקר · ובתחלה יעלה העולה ואחר כן אימורי השלמים : (ו) אש תמיד תוקד · טעם זה הפסוק להוסיף תמיד : (ז) הקרב אותה ·

ילבש על בסרה ויפרש ית קטמא די תיכול אשתא ית עלתא על מדבחא וישוניה בסטר מדבחא: ד וישלח ית לבושוהי וילבש לבושין אחרניין ויפק ית קטמא למברא למשריתא לאתר דכי: ה ואשתא על מדבחא תהי יקדא בה לא תטפי ויבער עלה כהנא אעיא בצפר בצפר ויסדר עלה עלתא ויסק עלה תרבי נכסת קודשיא: ו אשתא תדירא תהי יקדא על מדבחא לא תטפי: ז ודא אוריתא דמנחתא דיקרבון יתה בני אהרן קדם יי לקדם מדבחא: ח ויפרש מנה בקמצה מסלתא דמנחתא וממשחה וית כל לבנתא די על מנחתא ויסק למדבחא לאתקבלא ברעוא אדכרתא קדם יי: ט ודאשתאר מנה יכלון אהרן ובנוהי פטיר תתאכל באתר קדיש

נתינה לגר

דמדו היינו כל הבגדים, אבל הרמב"ן כ' דס"ל לא סבר כמ"ד דיליף מילבש, והדין עמו דלת"א ע"כ אבנט של כהן הדיוט היה מבוץ דבד כתיב, ולר"י מוכח (ביומא דף ו' ומהסוגיא הנ"ל דף כ"ג ע"ב) שסובר אבנט של כ"ג היה אבנט של כהן הדיוט ובניהם כלאים, ובדרך אגב אעורר שמ"ש הרמב"ן בסמוך „אבל יש מרבותינו (שם במס' יומא) אומרים שאין הוצאת הדשן צריכה בגדי כהונה" והקשה המל"מ (בפ"ב מה' תמידין) שאין שום הנא שסובר כן, לע"ד ברור שהרמב"ן סובר כדעת החסיד ז"ל הובאה בריטב"א ביומא דף כ"ג דלר"א שסובר אחרים היינו בעלי מומין לא היו לובשין בגדי כהונה ע"ש, וזהו כוונת הרמב"ן שאמר „יש מרבותינו" היינו ר"א וכמ"א הוכחתי שהסוגיא משמע כדעת החסיד דאל"כ קשה קושית התוס' ד"ה יש, שמקשים ומ"ש פסיל ת"ק, ועוד לר"י דצריך ד' בגדים, איסור כלאים דאבנט בשעת הוצאת הדשן לר"א דלאו עבודה היא היאך הוא עובר, לא מבעיא לדעת הרמב"ם (בפ"ח מה' כלי המקדש) שסובר דבשלא בשעת עבודה אפי' במקדש עובר, אלא אפי' לדעת הראב"ד (שם) שרק חוץ לירושלים אסור, הלא הוצאת הדשן היתה חוץ לירושלים, א"ו כדעת החסיד ז"ל שלא היו לובשין בגדי כהונה, עכ"פ ברור שהרמב"ן סובר כן לדעת ר"א ודו"ק היטב. (ח) והקטיר המזבח, ויסק

בעל הטורים

שבגדי כהונה היו כעין בגדי מלחמה וכן שמעיל כפי תהרא ובזכותם היו מתגברים במלחמה: (ד) ושמו · בגי' ונבלע במקומו · אחרים והוציא בגי' כהנים בעלי מומין [אולי צ"ל שכהנים ועי' מעילה ד' י"ב שדרשו כן מפשטא דקרא] שבעל מום כשר להוציא הדשן: (ה) והאש · ג' שכלא ואידך והאש ירדה מן השמים (ד"ה כ' ז') מהאש יצאו והאש תאכלם (יחזקאל ט"ו) רמז לע"ד שמתו נדב ואביהוא על שהורו לפני רבם · ואמרו אע"פ שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט וזהו והאש ירדה מן השמים אעפ"כ והאש על המזבח תוקד בו שצריך להביא מן ההדיוט על כן מהאש יצאו שהורו בלא והאש תאכלם · והאש על המזבח תוקד בו שהוא כמו סולם למלאכים לעלות כענין שנא' (שופטים י"ג) ויעל מלאך ה' בלהב המזבח וכן (ביחזקאל ט') והנה ששה אנשים וגו' ויעמדו אצל מזבח הנחושת וע"כ היה נהובת על שם וגוללים כעין נחשת קלל (שם א') אבל מזבח הפנימי כנגד שכינה דכתיב ידיו גלילי זהב · ולכן כל דם אם נכנס בפנים לא תאכל אותה החטאת

רמב"ן

אבנטו של כהן גדול: (ד) ופשט את בגדיו עד וזאת תורת המנחה אין זה חובה אלא דרך ארץ שלא ילכלך בגדים שהוא משמש בהם בהוצאת הדשן בגדים שבשל בהן קדרה לרבו אל ימזוג בהן כוס לרבו לכך אמר ולבש בגדים אחרים פחותים מהם לשון רש"י · והכונה לרבותינו בזה לומר שהוצאת הדשן צריכה בגדי כהונה ואין בגדים אחרים בגדי חול אבל לא ידעתי מנין אמר הרב שאינה חובה כי נראה שמצוה היא על הכהן שהבגדים שיעשה בהם הקרבנות גם הרמת הדשן יהיו בגדים נקיים לא ישמש באותן אשר הוציא הדשן והמצוה מדרך מוסר העבד לרבו · ולכך יהיו לכהנים הבגדים החמודים לעבודות והפחותים להוצאת הדשן וכל זה לפי הסברא הזו שכתבה הרב אבל יש מרבותינו שם במס' יומא אומרים שאין הוצאת הדשן צריכה בגדי כהונה ויאמר ולבש בגדים אחרים בגדי חול ופשוטו של מקרא בכך הוא ושיוה עליו שלא ילכלך בגדי הבד בגדי הקדש בהוצאת הדשן אבל ילבש בגדי חול: (ז) וזאת תורת המנחה עד וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל אהרן ואל בניו לאמר זאת תורת החטאת הוסיפה הפרשה הזו כפי פשוטה ארבע מצות במנחה שתהא נאכלת מצות ושתהא נאכלת בחצר אהל מועד ושיאכל אותה כל זכר בבני אהרן ושיקדש כל אשר יגע בהן וכפי מדרשו דברים הרבה מחודשים בה שאפילו מנחת כהנים נקמצת ושיגיש אותה לפני ה' שהוא קרן מערבית ואל פני המזבח שהוא קרן

ספורנו

באכילת כהנים כאשר חטאות אבל תהיה בשריפתו · ובהאשם אע"פ שאינו על חטא מחייבי כריתות כמו החטאת · כנה להיות הטאו מעילה בקדש הורה אחת להם · ואמר וזאת תורת זבח השלמים והודיע שאעפ"י שכל השלמים קדשים קלים מ"מ יש חלוק ביניהם באם הם על הודות הודאה יהיה עמהם לחם בתוכו מין חמץ · כי אמנם סבת הסכנה אשר עליה ההודאה הוא שאור שבעיסה מ"מ מיני המצה רבות עליו וברבות הלחם יתפרסם הנס לאוכלים רבים וכלם נאכלים בזמן קדשי קדשים שהם ליום ולילה · אבל כשהם שלמים פשוטים בלא לתודה זמנן לשני ימים ולילה אחד ועם היות כלם קדשים קלים נאסרה הטומאה באוכלים ובנאכלים והיוב הכרת הוא בטמא שאכל את הטהור הקרב לאכול מהקדש הטהור וטמאתו עליו

ט וְהַנּוֹתֶרֶת מִמֶּנָּה יֹאכְלוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מַצּוֹת תֵּאָכֵל בְּמָקוֹם קָדֹשׁ בַּחֲצַר אֹהֶל־מוֹעֵד יֹאכְלוּהָ׃ י לֹא תֵאָפֶה חָמֵץ חֶלְקָם נָתַתִּי אֹתָהּ מֵאִשָּׁי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא כַּחַטָּאת וְכָאָשָׁם׃ יא כָּל־זָכָר בִּבְנֵי אַהֲרֹן יֹאכְלֶנָּה חָק־עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם מֵאִשֵּׁי יְהוָה כֹּל אֲשֶׁר־יִגַּע בָּהֶם יִקְדָּשׁ׃ פ שני יב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יג זֶה קָרְבַּן אַהֲרֹן וּבָנָיו אֲשֶׁר־יַקְרִיבוּ לַיהוָה בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ עֲשִׂירִת הָאֵפָה סֹלֶת מִנְחָה תָּמִיד מַחֲצִיתָהּ בַּבֹּקֶר וּמַחֲצִיתָהּ בָּעָרֶב׃ יד עַל־מַחֲבַת בַּשֶּׁמֶן תֵּעָשֶׂה מֻרְבֶּכֶת תְּבִיאֶנָּה תֻּפִינֵי מִנְחַת פִּתִּים תַּקְרִיב רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה׃ טו וְהַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ תַּחְתָּיו מִבָּנָיו יַעֲשֶׂה אֹתָהּ חָק־עוֹלָם לַיהוָה כָּלִיל תָּקְטָר׃ טז וְכָל־מִנְחַת כֹּהֵן כָּלִיל תִּהְיֶה לֹא תֵאָכֵל׃ פ יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יח דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר זֹאת תּוֹרַת הַחַטָּאת בִּמְקוֹם אֲשֶׁר תִּשָּׁחֵט הָעֹלָה תִּשָּׁחֵט הַחַטָּאת לִפְנֵי יְהוָה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא׃ יט הַכֹּהֵן הַמְחַטֵּא אֹתָהּ

ת״א והנותרת ממנה · מנחות נב פב : מצות תאכל · יבמות לט מ : במקום קדש · זבחים נו סג מנחות עט : לא תאפה · שבת קיא יבמות מ סוטה טו שבועות טו מנחות נג נה : קדש קדשים · זבחים י יב מנחות כה : כל זכר בבני · סוטה כג זבחים קב : יקדש · זבחים לו : זה קרבן · יומא ה הוריות ט מנחות נב עח : מנחה תמיד · מנחות ח ודף ב נא נב : תעשה · מנחות נא : תפיני · שם : והכהן המשיח · הוריות יא יב מנחות נא כריתות ה : חק עולם · מנחות ח כא כו : וכל מנחת כהן · שקלים ב סוכה נג מנחות מו נא עג עד חולין קלא קלב ערכין ד : זאת תורת החטאת · זבחים ס נב מנחות ג יג : במקום אשר · זבחים מט מנחות נה עקידה שער נט : תשחט · זבחים לב : קדש קדשים · שם ל לה : הכהן המחטא · שם י נב לב נג קב :

רש״י

כן אלא באחת מן המנחות בויקרא הוצרך לשנות פרשה זו לכלול כל המנחות כמשפטן : (ט) במקום קדוש · ואיזהו בחצר אהל מועד : (י) לא תאפה חמץ חלקם · אף השירים אסורים בחמץ : כחטאת וכאשם · מנחת חוטא הרי היא כחטאת ולפיכך קמצה שלא לשמה פסולה מנחת נדבה הרי היא כאשם לפיכך קמצה שלא לשמה כשרה : (יא) כל זכר · אפילו בעל מום · למה נאמר אם לאכילה הרי כבר אמור להם אלהיו מקדשי הקדשים וגו׳ אלא לרבות בעלי מומין למחלוקת : כל אשר יגע וגו׳ · קדשים קלים או חולין שיגעו בה ויבלעו ממנה : יקדש · להיות כמוה שאם פסולה יפסלו ואם כשרה יאכלו כחומר המנחה : (יג) זה קרבן אהרן ובניו · אף הדיוטות מקריבין עשירית האיפה ביום שהן מתחנכין לעבודה אבל כהן גדול בכל יום שנאמר מנחה תמיד וגו׳ והכהן המשיח תחתיו מבניו וגו׳ חק עולם וגו׳ : (יד) מרבכת · חלוטה ברותחין כל צרכה : תפיני · אפויה אפיות הרבה אחר חליטתה אופה בתנור וחוזר ומטגנה במחבת : מנחת פתים · מלמד שטעונה פתיתה : (טו) המשיח תחתיו מבניו · המשיח מבניו תחתיו : כליל תקטר · אין נקמצת להיות שיריה נאכלין אלא כולה כליל וכן כל מנחת כהן של נדבה כליל תהיה : (טז) כליל · כולה שוה לגבוה : (יט) המחטא אותה · העובד עבודותיה שהיא נעשית חטאת על ידו : המחטא אתה

רשב״ם

שעליו : (ט) בחצר אהל מועד · בעזרה ולא בירושלים : (יא) יקדש · קודם הנגיעה יהיה טהור : (יג) זה קרבן אהרן ובניו · לפי הפשט · בני אהרן הכהנים הגדולים העומדים תחתיו · וחכמים דרשו על כהן הדיוט כשעושה עבודה ראשונה צריך חינוך במנחה : (יד) מרבכת · לפי ענינו רכה בשמן ולפי שהיה מאפה תנור צריך לרכבה בשמן : תפיני · לשון אפייה · אלף הסירה · והרבה יש · ולא יהל שם ערבי · ולא יאהל · וימש חשך

כמו

בדרת משכן זמנא יכלנה: י לא תתאפי חמיע חלקהון יהבית יתה מקרבני קדש קודשין היא כחטאתא וכאשמא: יא כל דכורא בבני אהרן יכלנה קים עלם לדרתיכון מקרבניא דיי כל דיקרב בהון יתקדש: יב ומליל יי עם משה למימר: יג דין קרבן אהרן ובנוהי די יקרבון קדם יי ביומא דירבון יתה חד מן עסרא בתלת סאין סלתא מנחתא תדירא פלגותה בצפרא ופלגותה ברמשא: יד על מסריתא במשח תתעבד רביכא תיתנה תופיני מנחת בצוע תקרב לאתקבלא ברעוא קדם יי: טו וכהנא דתרבי תחותוהי מבנוהי יעבד יתה קים עלם קדם יי גמיר תתסק: טז וכל מנחתא דכהנא גמיר תהי לא תתאכל: יז ומליל יי עם משה למימר: יח מלל עם אהרן ועם בנוהי למימר דא אוריתא דחטאתא באתרא די תתנכס עלתא תתנכס חטאתא קדם יי קדש קודשין היא: יט כהנא דמכפר יתה*)

*) נ"א בדמה・

נתינה לגר

למדבהא. הוסיף הל' "למדבחא" אף שבקרא לא כתיב "המזבח" לבאר פשוטו של מקרא. (יד) מרבכת, רביכא. אולי כוונתו כהדעה הב' שהביא הרא"ע שפי' "במהרה" ואפשר שהוא מורה בל' ארמית גם ל' "רכה" וכ"ה במס' תמיד (כ"ח ב') "חמין לרביכה". תפיני, תופיני. ת' כנעברית לרמז על דרשת רז"ל (מנח"ת נ' ע"ב) "תופיני תאפינה נאה ר' אומר תאפינה נאה ר' יוסי אומר תאפינה רבה אית ליה נא ואית ליה נאה". (טו) המשיח תחתיו, דמתרבי תחותוהי. תרגם אחר ל' הקרא ולא כמ"ש רש"י. (יט) המחטא אתה, דמכפר בדמה. ובנ"א "דמכפר יתה" הוא הזורק, ואפשר שסובר כמ"ש המבאר בנתה"ש שבני ביתו בכלל המחטא, ע"ש שאין יתרון לזורק הדם על שאר כהני בית אב

בעל הטורים

שאין אכילה למעלה: (ט) בחצר・ בגימ' זו העזרה: (י) תאפה חמץ חלקם・ ס"ת מצה שלא תאפה אלא מצה: (יג) זה קרבן אהרן ובניו・ בגי' זכו מחצה לאהרן ומחצה לבניו・ עשירית・ בגימ' עשרון מחלה שהיה מביא עשרון שלם וחוצהו ומביא מחצה בבוקר ומחצה בערב・ מחציתה בגימ' מחצה מחצה: (יד) מרבכת (תביאנה) בגי' רותחין・ שהולשין אותה ברותחין כל צרכה:

אבן עזרא

שם הפועל וטעם הקרב יקריבו אותה בני אהרן וטעמו אחד מבני אהרן על כן והרים ממנו והוספה זאת הפרשה על הכתובה בפרשת ויקרא・ מצות מאכל במקום קדוש・ וכנה שתים מצות・ ולא זכר שלישית・ וטעם לא תאפה・ הוא כעיקר במצות פסח: (י) כחטאת וכאשם・ כן המנחה: (יח) כל אשר יגע・ במנחה ובחטאת ובאשם הוא קדש לשם: (יב) זה קרבן אהרן・ או אחד מבניו התחיו: (יג) ביום המשח אותו・ אשר יוצק על ראשו שמן המשחה ורבים אמרו כי זה בי"ת תחת מ"ם והטעם כי מיום המשח אותו הנה זה חייב להקריב תמיד מנחתו: (יד) מרבכת・ אין לו אח ויש מי שאומרים רכה ויש מי שאומרים במהרה・ ותי"ו תביאנה סימן לאהרן וכן תי"ו תקריב・ ועל דעתי כי כן הוא תי"ו תפיני וטעמו תקון ואין ריע לו והקדמונים אמרו שהיא שתי מלות תאפה נא・ ויאמר רבי יונה שמדקדק שהוא על משקל דוכיפת וזה המשקל מעקל: (טו) כליל・ כמו כלה כליל תהיה לשם: (טז) לא תאכל・ ככל המנחות כי איך יאכל הכהן מנחתו או הטאתו

רמב"ן

דרומית ונמצא שמעגה הנשה לקרן מערבית דרומית והרים ממנו מן המחובר שלא יביא עשרון אחד בשני כלים ושלא יעשה מדה לקומץ ואמר לא תאפה חמץ להקים כל מלאכות לאפיה שאף לישתה ועריכתה וכל מעשה ומעשה שבה עובר בלאו ולוקה עליו בפני עצמו: (י) חלקם נתתי אתה מאשי・ שאף חלקם אינם רשאין אלא לאחר מתנות האשים ומכאן למדנו לכל הקדשים דכתיב כי קדש קדשים היא לא תאפה חמץ חלקם שאף השיורים אסורים בחימוץ כחטאת וכאשם לימד מה חטאת מן החולין ביום וביד הימנית אף זו מן החולין ביום וביד הימנית וכל זכר בבני אהרן שאפילו בעלי מומין במחלוקת והוסיפה בכהנים: (טז) וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל・ ואמר הרב במורה הנבוכים כי טעם בעבור שכל כהן מקריב קרבנו הוא בעצמו ואם יקריב מנחה ויאכלנה הוא בעצמו כאילו לא הקריב דבר כי מנחת יחיד לא יקריב ממנה כי אם הלבונה והקומץ ולא די מיעוט זה הקרבן אלא שיאכלנה וידמה שלא הקריב קרבן כלל ולכך ישרפו את כלה: (יח) זאת תורת החטאת・ היה לווי בסדר ויקרא עולה ומנחה וזבח ושלמים והחטאת והאשם כי בתחלה דבר בקרבנות הנדבה ואחרי כן בקרבנות החובה על החוטא אבל בכאן היה הביאור לעולה ולמנחה ואח"כ בחטאת ובאשם כי רצה לבאר דיני קדשי קדשים כי המשפט אחד להם כמו שאמר במנחה קדש קדשים היא כחטאת וכאשם ואחרי כן יבאר דין קדשים קלים・ ידרש בפרשה זו דברים רבים זאת תורת החטאת תורה אחת לכל החטאות שלף חטאות הפנימיות דמן מעון כיבוס יכול אף חטאת העוף ת"ל זאת ואמר במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת לפני ה' שכל החטאות לא תהא שחיטתן אלא בצפון לפי שלא נאמר כן בפרשת ויקרא אלא בחטאת נשיא ויחיד・ וכאן נתרבו כולן חטאות הצבור וחטאות הפנימיות・ עוד דרשו קדש קדשים לרבות שלמי הציבור שלא תהא שחיטתן אלא בצפון לפי שבכל קדשי הקדשים הטעון צפון הוא פרט לתודה ואיל נזיר・ ועוד נתן טעם בשר החטאות

לבני

יֹֽאכְלֶנָּה בְּמָקוֹם קָדֹשׁ תֵּאָכֵל בַּחֲצַר אֹהֶל מוֹעֵד׃ כ כֹּל אֲשֶׁר־יִגַּע בִּבְשָׂרָהּ יִקְדָּשׁ וַאֲשֶׁר יִזֶּה מִדָּמָהּ עַל־הַבֶּגֶד אֲשֶׁר יִזֶּה עָלֶיהָ תְּכַבֵּס בְּמָקוֹם קָדֹשׁ׃ כא וּכְלִי־חֶרֶשׂ אֲשֶׁר תְּבֻשַּׁל־בּוֹ יִשָּׁבֵר וְאִם־בִּכְלִי נְחֹשֶׁת בֻּשָּׁלָה וּמֹרַק וְשֻׁטַּף בַּמָּיִם׃ כב כָּל־זָכָר בַּכֹּהֲנִים יֹאכַל אֹתָהּ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא׃ כג וְכָל־חַטָּאת אֲשֶׁר יוּבָא מִדָּמָהּ אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לְכַפֵּר בַּקֹּדֶשׁ לֹא תֵאָכֵל בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף׃ פ ז א וְזֹאת תּוֹרַת הָאָשָׁם קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא׃ ב בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁחֲטוּ אֶת־הָעֹלָה יִשְׁחֲטוּ אֶת־הָאָשָׁם וְאֶת־דָּמוֹ יִזְרֹק עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ ג וְאֵת כָּל־חֶלְבּוֹ יַקְרִיב מִמֶּנּוּ אֵת הָאַלְיָה וְאֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב׃ ד וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיֹת יְסִירֶנָּה׃ ה וְהִקְטִיר אֹתָם הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה אִשֶּׁה לַיהוָה אָשָׁם הוּא׃ ו כָּל־זָכָר בַּכֹּהֲנִים יֹאכְלֶנּוּ בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ יֵאָכֵל קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא׃ ז כַּחַטָּאת כָּאָשָׁם תּוֹרָה אַחַת לָהֶם הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יְכַפֶּר־בּוֹ לוֹ יִהְיֶה׃ ח וְהַכֹּהֵן

ת"א במקום קדוש תאכל · שם לב: כל אשר יגע · פסחים מה נזיר לז זבחים צז חולין קח: ואשר יזה · זבחים צג צג מעילה ה: מדמה · זבחים צב צג: על הבגד · זבחים צג צד: אשר יזה עליה תכבס · שם צג צד: תכבס במקום · שם צד: וכלי חרש · שם צה: ישבר · שם צו: ואם בכלי נחשת · שם צד צו: כל זכר בכהנים · שם צו צז צט קב: וכל חטאת · פסחים פג זבחים פב: לכפר בקדש · שם פג: בקדש באש תשרף · פסחים כד זבחים פג: וזאת תורת האשם · שם מח מנחות קי כריתות כב: קדש קדשים · זבחים נ: במקום אשר ישחטו · שם מח: ואת דמו יזרוק · שם כ: אשם הוא · נזיר כט זבחים ה י יב: יהיה · שם פו קג: כל זכר · שם צח קב: קדש קדשים · שם יא כט: כחטאת כאשם · שם י יא כט פא פו: לו יהיה · שם קג:

רש"י

יאכלנה · הראוי לעבודה יצא טמא בשעת זריקת דמים שאינו חולק בבשר וא"א לומר שאוכל שאר כהנים באכילתה חוץ מן הזורק דמה שהרי נאמר למטה כל זכר בכהנים יאכל אותה: (כ) כל אשר יגע בבשרה · כל דבר אוכל אשר יגע ויבלע ממנה: יקדש · להיות כמוה אם פסולה תפסל ואם היא כשרה תאכל כחומר שבה: ואשר יזה מדמה על הבגד · ואם הוזה מדמה על הבגד אותו מקום דם שבבגד אשר יזה עליה תכבס בתוך העזרה: אשר יזה · יהא נזה כמו לא יטה לארץ מנלם יהא נטוי: (כא) ישבר · לפי שהבליעה נבלעת בו נעשית נותר והוא הדין לכל הקדשים: ומרק · לשון תמרוקי הנשים אשקורמנ"ט בלע"ז 1) : ומרק ושטף · לפלוט את בליעתו אבל כלי חרס למדך הכתוב כאן שאינו יוצא מידי דופיו לעולם: (כב) כל זכר בכהנים יאכל אותה · הא למדת שהמחלקה אותה האמור למעלה לא להוציא שאר הכהנים אלא להוציא את שאינו ראוי לחלוק: (כג) וכל חטאת וגו' · שאם הכניס מדם חטאת החיצונה לפנים פסולה וכל לרבות שאר הקדשים: (א) קדש קדשים הוא · הוא קרב ואין תמורתו קריבה: (ב) ישחטו · ריבה לנו שחיטות הרבה לפי שמצינו אשם בצבור נאמר ישחטו רבים ותלאו בעולה להביא עולת צבור לצפון: (ג) ואת כל חלבו וגו' · עד כאן לא נתפרשו אימורין באשם לכך הוצרך לפרשם

רשב"ם

כמו ייאמש: (כ) תכבס · שלא יהא נאסר בנותר שבשרפה: (כג) וכל חטאת אשר יובא מדמה וגו' · חטאות הפנימיות · פר כהן המשיח ופר העלם דבר של צבור ופר ושעיר של יום הכפורים ושעירי עבודת כוכבים כל

1) escarer ריין מלכנן

אלו

יכלנה באתר קדיש תתאכל בדרת משכן זמנא: כ כל די יקרב בבסרה יתקדש ודי ידי מדמה על לבוש די ידי עלה תחור באתר קדיש: כא ומן דחסף די תתבשל בה יתבר ואם במנא דנחשא תתבשל ויתמרק וישתטף במיא: כב כל דכורא בכהניא יכול יתה קדש קודשין היא: כג וכל חטאתא די מתעל מדמה למשכן זמנא לכפרא בקודשא לא תתאכל בנורא תתוקד: א ודא אוריתא דאשמא קדש קודשין הוא: ב באתרא די יכסון ית עלתא יכסון ית אשמא וית דמה יזרק על מדבחא סחור סחור: ג וית כל תרבה יקרב מנה ית אליתא וית תרבא דחפי ית גוא: ד וית תרתין כלין וית תרבא דעליהון די על גססיא וית חצרא דעל כבדא על כליתא יעדנה: ה ויסק יתהון כהנא למדבחא קרבנא קדם יי אשמא הוא: ו כל דכורא בכהניא יכלנה באתר קדיש יתאכל קדש קודשין הוא: ז כחטאתא כאשמא אוריתא חדא להון כהנא די יכפר בה דילה יהא: ח וכהנא דמקרב ית

נתינה לגר

ולקמן ח' ט' „ויתפאל" ת' „ודכי" ול"ע ובכ"י גם פה הנוסח דמדכי. (כ) ואשר יזה, ודי ידי. הוא בבנין הקל, אבל לקמן (ח' ל') „ויז" שהוא מהפעיל, ת' גם פה"א „ואדי" באפעל. ועיין רש"י ונתה"ש. (כא) ומרק ושטף, ויתמרק וישתטף. משמע בסובר כרבי דפליג על החכמים (זבחים צ"ו) שמריקה ושטיפה בצונן והגעלה בחמין, ולכן ת' „ויתמרק" וע' בנתה"ש שפי' לשון „מרק" על ב' פנים, על ההגהה, ועל הסרקה להוציא הבלוע בו, ואמר כי לפי' הא' „מרק" הוא בצונן, ולפי' הב' „מרק" הוא בחמין, ולדעתו זאת היא

בעל הטורים

(א) וזאת תורת האשם · ס"פ כתיבי אשם בפרשה כנגד ה' אמות ודאים :

רש"י

אין אבל חטאת כבר נתפרש בה בפרשת ויקרא: את האליה · לפי שאשם אינו בא אלא איל או כבש ואיל וכבש נתרבו באליה: (ה) אשם הוא · עד שינתק שמו ממנו לימד על אשם שמתו בעליו או שנתכפרו בעליו אע"פ שעומד להיות דמיו עולה לקיץ המזבח אם שחטו סתם אינו כשר לעולה קודם בנתק לרעייה ואינו בא ללמד על האשם שיהא פסול אלא לשמו כמו שדרשו הוא הכתוב בחטאת לפי שאשם לא נאמר בו אשם הוא אלא לאחר הקטרת אימורין והוא עצמו שלא הוקטרו אימוריו כשר: (ו) קדש קדשים הוא · בתורת כהנים הוא נדרש: (ז) תורה אחת להם · בדבר זה: לכהן אשר יכפר בו · הראוי לכפרה חולק בו פרט

אבן עזרא

חטאתו · מקום שחיטת כל חטאת לפונה: (יח) קדש קדשים · כי הוא כאחד הקדשים: (יט) הכהן המחטא · טעמו הזורק דם כאילו אמר המסיר חטא החוטא ורבים המפרשים אמרו כי טעם המחטא רוחץ או מטהר וכן אחטאנה באזוב ואטהר: (כ) כל אשר יגע · בבשר החטאת יהיה קדש לבם והכהן יאכלנו לכן הלך הזורק כחלק כל אחיו: יזה · א"ר משה הכהן שהוא כמו יעש מבנין קל ובפתחות היו"ד מהכבד והאות המובלע נו"ן וכן ויז מדמה על הקיר כתיר"ק עם ויז בפתח רק במלת נטה מראה על הקיר בחיר"ק עם ויז הוא בגר"י בבנין הקל וכן מאחנו ויז נאחס מבנין הקל ויפה דקדק ובעבור שהחטאת קדש נוה השם לכבס המקום שנפל מדמה על הבגד במקום קדוש הוא חצר אהל מועד כי יש הפרש בין קדוש וטהור: אשר יזה עליה · ויחסר מקום או · והטעם או אם יזה אחר עליה שהוא הבשר יכבס הבשר הכהן ואחר כך יאכלנו או פירושו המקום אשר יזה מהדם תכבס ויהיה בגד לשון נקבה וזכר וכמוהו אשר תשיג ידו ותי"ו תכבס לכהן: (כא) תבשל בו · גם בשלה ומורק ושוטף מבנין שלא נקרא שם פועלו ובא ומורק בחול"ם בעבור הרי"ש שלא תדגש כי אם במקומות מועטים במשקל נא זורק עליו מגזרת מרקו הרמחים כי המ"ם שרש · וטעם קדש קדשים · היא עם כל זכר שאין ראוי לאכול המטאת שהקריבו ממנו והובא לכפר כי אם התמימים והזכר תמים מהנקבה ואפילו קטן יקרא זכר והזכר שהוא בן שלש עשרה שנה כאשר העתיקו אבותינו :

רמב"ן

לבני אהרן ונוה שיאכלנה בחצר אהל מועד הזכרים מהן ולא בנות אהרן ואידם דינין הרבה בנבלעים מן החטאת: (כ) תכבס במקום קדש עד וכל חטאת · החמיר הכתוב בדם הנבלע בבגד לעשותו כאשר היה קודם הזיה שלא יצא חוץ לקלעים ואמר וכלי חרש אשר תבשל בו ישבר ואף במקום קדוש הוא נשבר והחרסים נבלעים במקומם ואין עושין בו מריקה ושטיפה כלל וכן המריקה והשטיפה בכלי נחשת במקום קדוש הוא כי כל הכתובים נמשכים אל מקום קדיש שהזכיר: (כג) וכל חטאת אשר יובא מדמה על והכהן המקריב · שאם הכניס מדם חטאת החיצונה לפנים פסולה לשון רש"י · וכפי הדעת הזו מה שאמר לכפר בקדש אינו כמשמעו שזו אינה מכפרת שהרי נפסלה בהבאה זו ומפני זה הפסול שלה היא נשרפת אבל אמר לכפר שאם הכניסה לפנים על דעת לכפר שיזה ממנה שם כמעשה חטאת פנימית אע"פ שלא כפר בה כלומר שלא הזה מדמה כלום נפסלה מבעת כניסה ותשרף ואפשר שאם הכניסה

(כג) וכל חטאת אשר יובא מדמה וגו' לכפר בקדש · והנה מקום הפרכת יקרא קדש כי ההיכל ואם שיא קדש כנגד אהל מועד חוץ הנה גם יקרא לפנים הפרכת קדש כנגד אהל מועד כמו בזאת יבא אהרן אל הקדש וזאת החטאת היא חטאת כהן הגדול או הקהל: (א) וזאת תורת האשם · כבר הודעתיך ההפרש בין חטאת ואשם אע"פ שהכתוב יאמר בחטאת אשם

המקריב את־עלת איש עור העלה אשר הקריב לכהן לו יהיה: ט וכל־מנחה אשר תאפה בתנור וכל־נעשה במרחשת ועל־מחבת לכהן המקריב אתה לו תהיה: י וכל־מנחה בלולה־בשמן וחרבה לכל־בני אהרן תהיה איש כאחיו: פ שלישי יא וזאת תורת זבח השלמים אשר יקריב ליהוה: יב אם על־תודה יקריבנו והקריב ׀ על־זבח התודה חלות מצות בלולת בשמן ורקיקי מצות משחים בשמן וסלת מרבכת חלת בלולת בשמן: יג על־חלת

ת"א עולת איש. שם קג: עור העולה. שם: אשר הקריב. שם: וכל מנחה. קדושין נג מנחות סב סג: לכהן המקריב. זבחים קב מנחות כג: וכל מנחה. קדושין שם מנחות ג עב עג קג: ותרבה. שם עג ל: ותרבה לכל בני אהרן. קדושין שם מנחות יג: איש כאחיו. קדושין שם מנחות שם: וזאת תורת. זבחים כ קב: אם על תודה. קדושין שם זבחים נ מנחות עז עט תמורה יח: והקריב על זבח. מנחות עט פ: חלות מצות. מנחות עו עח: סלת מרבכת. זבחים נא: על חלות. שם נז מנחות עס עז עח:

רש"י

לטבול יום ומחוסר כפורים ואונן: (ח) עור העולה אשר הקריב לכהן לו יהיה. פרט לטבול יום ומחוסר כפורים ואונן שאין חולקים בעורות: (ט) לכהן המקריב אותה וגו'. יכול לו לבדו ת"ל לכל בני אהרן תהיה יכול לכולן ת"ל לכהן המקריב הא כיצד לבית אב של אותו יום שמקריבין אותה: (י) בלולה בשמן. זו מנחת נדבה: וחרבה. זו מנחת חוטא ומנחת קנאות שאין בהן שמן: (יב) אם על תודה יקריבנו. אם על דבר הודאה על נס שנעשה לו כגון יורדי הים והולכי מדברות וחבושים בבית האסורים וחולה שנתרפא שהן צריכין להודות שכתוב בהן יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם ויזבחו זבחי תודה. אם על אחת מאלה נדר שלמים הללו שלמי תודה הן וטעונות לחם האמור בענין ואינן נאכלין אלא ליום ולילה כמו שמפורש כאן: והקריב על זבח התודה. ד' מיני לחם. חלות ורקיקין ורבוכה ג' מיני מצה וכתיב על חלת לחם חמץ וגו' וכל מין ומין י' חלות כך מפורש במנחות ושיעורן ה' סאין ירושלמיות שהם שש מדבריות כ' עשרון: מרבכת. לחם

רמב"ן

על דעת שלא להזות ממנה כלל שתהא כשרה וכלדברי ר' שמעון אינה פסולה אע"פ שדמה שעשה בה הזיות כמעשה חטאת פנימית ולכך אמר הכתוב לכפר לא שכפרה אלא שהוא הביא מדמה לכפר בה וכפר כפי מחשבתו ופי' לפנים שהכניס הדם להיכל וכן הכניס מדם פר כהן משיח והעלם דבר ושעירי עבודת כוכבים לפני ולפנים שכולן לפנים ממקומן הכניסן ופסולין ואמר מדמה שאפילו מקצת דמה פוסל שאם קבל דמה בשני כוסות והכניס אחת מהן לפנים פסולה. ועל דרך הפשט אין הכתוב מדבר אלא בחטאות הפנימיות שצוה כבר בשריפתן ובא כאן ליתן לא תעשה על אכילתן כי הפרשה נסמכים דינ החטאות וזהו מדרשו של ר' יוסי הגלילי בתורת כהנים ובזבחים: (ח) והכהן המקריב את עולת איש. הדין הזה נוהג בכל הקדשים. ואמר הכתוב עולה והוא הדין לחטאת ואשם הנזכרים למעלה ואין זבחי השלמים כן ולכך הזכיר הכתוב משפחת הכהנים באמצע הקרבנות קודם שידבר בשלמים ומדרשו בתורת כהנים אין לי אלא עולה עורות קדשי קדשים מנין ת"ל אשר יקריב או יכול שאני מרבה עורות קדשים קלים ת"ל עולה מה עולה מיוחדת קדשי קדשים יצאו קדשים קלים. ועל דרך הפשט לא הוצרך לומר כן בחטאת ואשם שהם מתנות כהונה והכהנים זוכים בבשר וזוכים בעור אבל בעולה הוצרך לומר שיזכו

אבן עזרא

ונאכלת החטאת. וטעם להזכיר זאת הפרשה להזכיר כאילים שאין להם זכר בתורת החטאת: (ח) עלת איש. מלעיל בעבור היות הטעם בראשית כמלה האחרונה כמשפט. וטעם לו. אחר שאמר לכהן תוספת ביאור שלא יתן העור לכהן אחר: (ט) וכל נעשה. שם התאר לשון נקבה כמו אין אבן נראה כי לשון זכר ואשר היה נעשה ליום אחד: (י) וחרבה. כמנחת היורד ומנחת הקנאות: (יב) אם על תודה. טעמו שיתן תודה לשם שנמלט מצרה: חלות מצות. כדמותו אך לא שהותים משנים וכן רקיקי מצות: מרבכת. כנכתר בפירושים בעיני שהיא מובחרת. והלות מצות ורקיקים אפויים ותנת המרבכת אינה כן: (יג) על חלת. כמו ויבאו האנשים על

רשב"ם

אלו כתיב בדם מהנות לפנים בהיכל על הפרכת ומזבח הזהב. וזהו פשוטו: (י) וחרבה. מנחת חוטא ומנחת קנאות: (יב) אם על תודה. שנדר בלשון תודה. ולא הזכיר לשון שלמים. נכתם תודה מביא קרבן על שניצל מצרותיו כמו שאמרו חכמים ארבעה צריכין להודות. ורבותינו פירשו כל החלות ארבעים הם ופירשו שמנן

כמה

עֲלַת גְּבַר מְשַׁךְ עֲלָתָא דִּי יְקָרֵב לְכַהֲנָא דִּילֵהּ יְהֵא : ט וְכָל מִנְחָתָא דִּי תִתְאֲפֵי
בְּתַנּוּרָא וְכָל דְּתִתְעֲבֵד בִּרְדִתָּא וְעַל מַסְרֵיתָא לְכַהֲנָא דִּמְקָרֵב יָתַהּ דִּילֵהּ תְּהֵא :
י וְכָל מִנְחָתָא דְּפִילָא בִמְשַׁח וּדְלָא פִילָא לְכָל בְּנֵי אַהֲרֹן תְּהֵי גְּבַר כְּאָחוּהִי : יא וְדָא
אוֹרַיְתָא דְּנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּי יְקָרֵב קֳדָם יְיָ : יב אִם עַל תּוֹדְתָא יְקָרְבִנַּהּ וִיקָרֵב עַל
נִכְסַת תּוֹדְתָא גְּרִיצָן פַּטִּירָן דְּפִילָן בִּמְשַׁח וְאֶסְפּוֹגִין פַּטִּירִין דִּמְשִׁיחִין בִּמְשָׁח
וְסֻלְתָּא רְבִיכָא גְּרִיצָן דְּפִילָן בִּמְשָׁח : יג עַל גְּרִיצָן דִּלְחֵם חֲמִיעַ יְקָרֵב קֻרְבָּנֵהּ עַל

נתינה לגר

הפלוגתא שבין ר' והחכמים. ז (ח) עלת איש, עלת גבר, בכמה מקומות ת' "גבר" למעט אשה, אבל פה קשה דבה"כ מרבה פה עולת אשה, וצ"ל דה' "גבר" למעט קטן. (י) וחרבה, ודלא פילא. לכאורה צ"ע למה לא ת' "ומנגבא" כמ"ש יב"ע, או "ודלא מבח" כי באמת לא היה שמן במנחת קנאות כלל, ודאיתי בס' לחם ושמלה שאמר שכוונת הת"א לרבות מאפה תנור כמ"ש רז"ל (מנחות ע"ב ע"ב) "אם אינו ענין לחרבה של חטין" (ופרש"י מאפה תנור) אבל זה דחוק מאד, וביותר יקשה מדוע לא ת' "חרבא" כמו בעברי (ישעיה י"ט) "חרבו ויבשו" ע"כ נ"ל שכוונתו על הברייתא (הובאה בת"כ פ' ד' ובמנחות ע"ב ובקדושין כ"ג מ"א) "יכול לא יחלקו מחבת כנגד מרחשת ומרחשת כנגד מחבת שזו מעשיה רכים (כי מרחשת היתה עמוקה ונבלע השמן בעובי החלות) וזו מעשיה קשים (כי האור שורף את השמן) ת"ל והרבה לכל בני אהרן תהיה שלא יחלקו", ומזה תראה שעיקר המיעוט על מנחת מחבת אף שבלולה בשמן מ"מ

בעל הטורים

(י) לכל בני אהרן תהיה איש כאחיו וסמיך ליה וזאת תורת לומר שבנים שעוסקין בתורה נעשים כאחים ואף אם מקטרגים זה את זה כדדרשינן את והב בסופה :

רמב"ן

בעור וזהו מדרשו של רבי שאמר כל עצמנו לא נצרכנו אלא לעור העולה שבכל מקום העור מהלך אחר הבשר וכן בתורת כהנים : (ט) וכל מנחה אשר תאפה בתנור עד וזאת תורת זבח השלמים. דרך הפשט ידוע בזה ביאור בנודר אחת משלש מנחות מאפה התנור והמרחשת והמחבת שיהיה לכהן כלם המקריב אותם לבדו ויאמר בכל שאר המנחות כגון הנודר מנחה כתם שהוא מביא סלת ובמנחת הבכורים שהן בלולות ובמנחת חוטא וסוטה שהן חריבות שיהו נתחלקות לכל בני אהרן כלומר לכל בית אב שלהם ופירוש וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה מנחה שאין בה אלא סולת בלולה או חרבה לא מאלה הנזכרות ויהיה טעם ההפרש ביניהן מפני טרח הכהן באפייתם וראוי להרבות שכרו אבל רבותינו לא רצו בכך מפני שאמר וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה שכל המנחות שבעולם יכלול זה שהם כולם בלולות או חרבות ולכך ראוי שפי' לכהן המקריב אותה לכהנים הטהורים הנמצאים שם וכן מה שאמר את עולת איש והכהן אשר יכפר בו לו יהיה כולם לא באו אלא לומר שלא יהיו לבעלים אבל יהיו בשכר ההקרבה לכהנים הטהורים הנמצאים שם שכלם הם מקריבים ביד או בלווי כי היחיד מהם או השנים ושלשה המקריבים ברשות כולם הם עושים ובשליחותם כולם עומדים על הקרבן כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדו יחלוקו ואחר שאמר שיהיו לכהנים בשכר עבודתם הזו ובאר וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה שהוא כלל המנחות לכל בני אהרן המקריבים הנזכרים. תהיה איש כאחיו כלומר לבית אב הטהורים מהם שכלם הם המקריבים הנזכרים והזכיר הכתוב למנחות בשמותם מאפה תנור ומרחשת ומחבת ואחר כך חזר וכלל לומר איש כאחיו שלא יהא לזה אלא ממה שיש לזה ואפילו מנחת הסולת בה יחלוקו ואמר הכתוב כי הדין הזה במנחות וכל שכן בשאר הקרבנות שדמיהן מרובין והקבלה הכריע ותקנת הכהנים היא ושלום הבית. ויתכן שיהיה שיעור הכתוב כפי הדעת הזו וכל מנחה אשר תאפה בתנור וכל נעשה במרחשת ועל מחבת לכהן המקריב אותה לו תהיה וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה כן ולכל בני אהרן תהיה איש כאחיו : (יב) והקריב על זבח התודה. בכאן מתחיל וזאת תורת זבח השלמים עד והקריב ממנו פי' עם זבח התודה וכן על חלות לחם חמץ עמהן. והנכון שהוא על חלות לחם כמשמעו שיוסיף על הזבח לחם וכן על חלות לחם חמץ יקריב קרבנו שיביא חלות לחם חמץ ועליהם יוסיף להביא קרבנו שהוא לחם המצה הנזכר והכל יביא על הזבח ועשה עיקר לחם החמץ ושאר הלחם עליו בעבור שהוא מרובה כנגד כל שאר המינין ושינה הכתוב לומר על זבח תודת שלמיו למה שדרשו בו שאין הלחם קדוש קדושת הגוף עד שישחט הזבח ושישחט עליו כלומר על מנת שיקדש הלחם עמה. וכתב רש"י והקריב על זבח התודה ארבעה מינים לחם חלות ורקיקים ורבוכה שלשה מיני מצה וכתיב על חלות לחם חמץ וכל מין ומין עשר חלות כך מפרש במנחות ושיעורן חמש סאין ירושלמיות שהן שש מדבריות עשרים עשרון ולא הזכיר הרב בעשרים עשרונות הללו שמהן עשרה לחמץ עשרון לחלה. ועשרה למצה שלש חלות לעשרון דרשו כן מן שכתוב כזה על חלות לחם חמץ כנגד חמץ הבא מצה כמלאו עשרים עשרון עשרה לחמץ ועשרה למצה עשרה לחמץ עשרון לחלה עשרה למצה שלש חלות לעשרון

כמלאו

לֶחֶם חָמֵץ יַקְרִיב קָרְבָּנוֹ עַל־זֶבַח תּוֹדַת שְׁלָמָיו׃ יד וְהִקְרִיב
מִמֶּנּוּ אֶחָד מִכָּל־קָרְבָּן תְּרוּמָה לַיהוָה לַכֹּהֵן הַזֹּרֵק אֶת־דַּם
הַשְּׁלָמִים לוֹ יִהְיֶה׃ טו וּבְשַׂר זֶבַח תּוֹדַת שְׁלָמָיו בְּיוֹם קָרְבָּנוֹ
יֵאָכֵל לֹא־יַנִּיחַ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר׃ טז וְאִם־נֶדֶר ׀ אוֹ נְדָבָה
זֶבַח קָרְבָּנוֹ בְּיוֹם הַקְרִיבוֹ אֶת־זִבְחוֹ יֵאָכֵל וּמִמָּחֳרָת וְהַנּוֹתָר
מִמֶּנּוּ יֵאָכֵל׃ יז וְהַנּוֹתָר מִבְּשַׂר הַזָּבַח בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בָּאֵשׁ
יִשָּׂרֵף׃ יח וְאִם הֵאָכֹל יֵאָכֵל מִבְּשַׂר־זֶבַח שְׁלָמָיו בַּיּוֹם
הַשְּׁלִישִׁי לֹא יֵרָצֶה הַמַּקְרִיב אֹתוֹ לֹא יֵחָשֵׁב לוֹ פִּגּוּל יִהְיֶה
וְהַנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת מִמֶּנּוּ עֲוֺנָהּ תִּשָּׂא׃ יט וְהַבָּשָׂר אֲשֶׁר־יִגַּע

ת"א על זבח · מנחות יט כז עו עח : והקריב ממנו אחד · פסחים לז מנחות עז עח : הזורק את דם · זבחים ד קב : ובשר זבח · שם ד ז לו : לא יניח ממנו · זבחים לו : ואם נדר · פסחים עא ר"ה ה : ביום הקריבו · זבחים נו : והנותר מבשר · פסחים ג זבחים כח פב : ואם האכל יאכל · שם יג כז כח כט מד מנחות יז חולין פא : לא ירצה · זבחים כג כט מנחות כה : המקריב אתו · ר"ה ו זבחים יג : לא יחשב · פסחים יז יומא ז נדרים לו זבחים כג כט מנחות כה : פגול הוא · זבחים כה : והנפש האוכלת ממנו · מנחות יג תמורה ג כריתות ה : והבשר אשר יגע · פסחים יו כד פה פג חגיגה כד יבמות עד סוטה כט זבחים לד מו חולין לו :

רש"י

לחם חלוט ברותחין כל צרכו : (יג) יקריב קרבנו על זבח · מגיד שאין הלחם קדוש קדושת הגוף ליפסל ביוצא וטבול יום ומלאתא לחולין בפדיון עד שישחט הזבח : (יד) אחד מכל קרבן · לחם אחד מכל מין ומין יטול תרומה לכהן העובד עבודתו והשאר נאכל לבעלים ובשרה לבעלים חוץ מחזה ושוק שבה כמו שמפורש למעה תנופת חזה ושוק בשלמים והתודה קרויה שלמים : (טו) ובשר זבח תודת שלמיו · יש כאן ריבויין הרבה לרבות חטאת ואשם ואיל נזיר וחגיגת י"ד שיהו נאכלין ליום ולילה : ביום קרבנו יאכל · וכזמן בשרה זמן לחמה : לא יניח ממנו עד בוקר · אבל אוכל הוא כל הלילה א"כ למה אמרו עד חצות כדי להרחיק האדם מן העבירה : (טז) ואם נדר או נדבה · שלא הביאה על הודאה של נס אינה טעונה לחם ונאכלת לב' ימים כמו שמפורש בענין : וממחרת והנותר ממנו · בראשון יאכל · (ס"א והנותר ממנו יאכל) · וי"ו זו יתירה היא ויש כמוהו הרבה במקרא כגון ואלה בני צבעון ואיה וענה (בראשית ל"ו) תת וקדש וצבא מרמס (דניאל ח') : (יח) ואם האכל יאכל וגו' · במחשב בשחיטה לאכלו בשלישי הכתוב מדבר

רמב"ן

כמלאו ארבעים חלות : (יד) והקריב ממנו אחד מכל קרבן · חלה אחת שלימה כמלא נוטל תרומה ארבע חלות · ואני תמה כשהוציא הכתוב מלאו השאור קרבן ראשית תקריבו למה לא אמר גם כן וקרבן תודה וזו אינה שאלה כי הכתוב אמר ואל המזבח לא יעלו לריח ניחוח ולחם התודה אין ממנו למזבח כלום שאינו אלא טעון תנופה ואע"פ שאמר בלחם הפנים שעובר עליו בחמוצו מפני שהלבונה שעליו שהיא ללחם לאזכרה אשה לה' אבל לחם התודה אין ממנו למזבח כלום ואולי לא הוצרך הכתוב לשיור הזאת אלא בעבור הדבש שלא נתפרש בבכורים שיבאו מן הדבש וכלל השאור עמו ואמר בשניהם קרבן ראשית תקריבו אותם אבל בשאור המפורש במקומו אין צורך לפרוש אותו כי לא יתנה

אבן עזרא

הנזים וכטעם עם הלות : (יד) והקריב ממנו אחד מכל קרבן · כנס ארבע חלות כפחותים וכאמת שם עשרה : (טו) ביום קרבנו יאכל · שיאכלנו המקריב אותו וביתו ומי שהוא טהור כי גם השלמים קדש ואם הם קדשים קלים : (טז) ואם נדר · שנשא בשפתיו בצר לו : ונדבה · שנדבה רוחו אותו להביא זבח לשם לא לנדר ולא לתודה : ביום הקריבו · שם הפעל מהבנין הכבד הנוסף וממחרת אותו היום : וי"ו והנותר ממנו · כפ"א רס"ה בלשון ישמעאל וכמוהו ויעזוב את עבדיו גם והארץ היתה תהו ובהו : (יז) באש ישרף · כאשר נשרפו האימורים רק לא ישרף על גבי המזבח : (יח) וטעם המקריב אותו לא יחשב · אחר שיהיו האימורים קרבים לגבוה הנה כל הנשאר קדש וכן אבני המזבח באחר שהם קדושים אין ראוי שישאר ממנו לחול על כן אבנים שלמות : פגול · כדברי המתרגם ארמים וכן ומרק פגולים כליהם · ויש אומרים אחר שעלה ריח ניחוח איך לא יחשב והטעם על המחשבה כי משפט השלמים להיות קדש והפגול איננו קדש ועוד בעבור שלא שמר את המצוה יצא שכרו בהפסדו אם הוא שלמים ואם נדר התהדש

רשב"ם

כמה וכמה עשרונים : (טז) ואם נדר או נדבה · שאמר הרי עלי שלמים שזהו לשון נדר ותשלומים כמו שפרשתי למעלה · כלומר שאינו תודה אלא נדר : ביום הקריבו · ביום שהקריב הוא כבר את זבחו יאכל לאחר הקרבה : (יח) ואם האכל יאכל · חכמים עקרוהו מפשוטו · ופירשוהו במחשב לאכול מזבחו ביום השלישי באחד מד'

עבודות

נִכְסַת תּוֹדַת (נִכְסַת) קוּדְשׁוֹהִי: יד וִיקָרֵב מִנֵּהּ חַד מִכָּל קֻרְבָּנָא אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לְכַהֲנָא דְּיִזְרַק יָת דַּם נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּילֵהּ יְהֵא: טו וּבְסַר נִכְסַת תּוֹדַת נִכְסַת קוּדְשׁוֹהִי בְּיוֹם קֻרְבָּנֵהּ יִתְאֲכֵל לָא יַצְנַע מִנֵּהּ עַד צַפְרָא: טז וְאִם נִדְרָא אוֹ נְדַבְתָּא נִכְסַת קֻרְבָּנֵהּ בְּיוֹמָא דִּי יְקָרֵב נִכְסְתֵהּ יִתְאֲכֵל וּמִיּוֹמָא דְּבַתְרוֹהִי וּדְאִשְׁתְּאַר מִנֵּהּ יִתְאֲכֵל: יז וּדְאִשְׁתְּאַר מִבְּסַר נִכְסְתָא בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה בְּנוּרָא יִתּוֹקַד: יח וְאִם יִתְאֲכָלָא יִתְאֲכֵל מִבְּסַר נִכְסַת קוּדְשׁוֹהִי בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה לָא יְהֵא לְרַעֲוָא דִּמְקָרֵב יָתֵהּ לָא יִתְחֲשֵׁב לֵהּ מְרַחַק יְהֵא וְנַפְשָׁא דְּתֵיכוֹל מִנֵּהּ חוֹבֵהּ יְקַבֵּל: יט וּבְסַר קוּדְשָׁא*)

*) בכ"י הנוסח ובשרא

נתינה לגר

נקראה הרבה נגד מנחת מרחשת, וזהו כוונת המת' "דלא פילא" כמנחת מרחשת, וע"ש. (טז) **וממחרת, וביומא דבתרוהי.** מלשונו משמע שכוונתו דלא כרש"י שמפרש "ו' יתרה היא" רק שסובר שהנותר הוא **פי'** וממחרת, ר"ל רק מה שהותיר ביום א' יאכל ביום ב', אבל מצוה לאכלו ביום א' כמ"ש הרמב"ן. ומשכים עם הפסח כמ"ש בס' תל"ע סי' של"ח. (יח) עונה תשא, חובה יקבל. כל "עון" ית' "עויה" ופה ת' "חובא" הוא כדעת רז"ל שהוא עון כרת. ולהסביר הדבר נאמר כי העברי ישמש במלה אחת לפעמים על הדבר והמסובב היוצא ממנו, כמו "צדקה" הונחה על המעשה הטוב, ועל השכר הנכון לבעלים, וכן "משפט" הונח על שתיהם יחד, דוק ותשכח, וכאלה רבות, וכן גם השם "עון" הונח

רמב"ן

שכתוב במחלליה מות יומת חוץ מעבודת הקרבנות ובערות אשת אחיך חוץ מן היבמה: (טו) ובשר זבח תודת שלמיו. יש כאן רבויין הרבה לרבות חטאת ואשם ואיל נזיר וחגיגת ארבע עשר שהיו נאכלין ליום ולילה לשון רש"י. ואין זה נכון שחגיגת ארבעה עשר נאכלת לשני ימים ולילה אחד כשאר שלמים וכן שנינו במסכת פסחים אשר תזבח בערב ביום הראשון בחגיגת ארבעה עשר הכתוב מדבר בנאכלת לשני ימים ולילה אחד בכשהוא אומר ביום הראשון עד בקר הרי בקר שני אמור. ורש"י עצמו כתב זה בסדר ראה הכי אבל בכאן סבר הרב כדברי בן תימא דאמר חגיגה ארבעה עשר שהיא באה עם הפסח הרי היא כפסח ונאכלת ליום ולילה ואינה נאכלת אלא צלי עד חצות ואינה נאכלת אלא בלילה אבל לדברי בן תימא אינה באה בריבויין הללו אלא שהיא כפסח לכל דבר ואינה באה אלא מן הצאן וזכר ובן שנה מדכתיב ולא ילין לבקר זבח חג הפסח וגו' כדאיתא התם אבל כתב הרב זה מברייתא השנויה בתורת כהנים דקתני ובשר זבח תודת שלמיו ביום קרבנו יאכל הרי זה בא ללמד על הנאכלין ליום אחד שיהיו נאכלין ליום אחד אין לי אלא תודה ומנין לרבות את הלחם תלמוד לומר קרבני ומנין לרבות את הוולדות ואת התמורות תלמוד לומר ובשר ומנין לרבות חטאות ואשמות ת"ל זבח ומנין לרבות שלמי נזיר ושלמים הבאים מחמת הפסח תלמוד לומר שלמיו זו היא הברייתא הזו ופי' הרב בשלמים הבאים מחמת הפסח שהיא חגיגת ארבעה עשר שהיא באה עם הפסח וכן מצאתי במסכת פסחים בפרק מי שהיה שפי' לשם שני לשונות בשלמים הבאים מחמת הפסח וכתב לשון אחר חגיגת ארבעה עשר וזו שמעתי וסמך הרב בכאן על שמועתו ואין הדבר כן אלא שלמים הבאים מחמת הפסח היינו מותר הפסח כגון תמורתו ופסח שנתכפרו בעליו באחר דכיון שמתחלתו אינו נאכל אלא ליום ולילה אין סופו כן אבל חגיגת ארבעה עשר נאכלת היא לשני ימים כדברי חכמים וכן שנינו בתורת כהנים באותה ברייתא גופה דקתני סופה וממחרת הרי זה בא ללמד על הנאכלים לשני ימים שיהיו נאכלים לשני ימים אין לי אלא שלמים מנין לרבות את החגיגה שבאה בזמנה ארבה את החגיגה שבאה בזמנה מנין לחגיגה הבאה עם הפסח וכו': (טז) וממחרת והנותר ממנו יאכל. וא"ו יתרה היא זו ויש כמוהו הרבה במקרא כגון ואלה בני צבעון ואיה וענה וכן הת וקדש וצבא מרמס לשון רש"י וכן פי' ר"א. ולפי דעתי ענין שאמר הכתוב הזה בעבור שאמר ביום הקריבו את זבחו יאכל וממחרת והיה במשמע שתהיה מצוה שיאכל בשני ימים יאכל מקצתו ביום הראשון ויניח מקצתו למחר ולפיכך חזר לבאר והנותר ממנו בראשון יאכל וממחרת לא שישאר ממנו בכונה ולא שיהא רשאי להניח כולו ליום המחרת אבל מצות שיאכל ממנו בראשון והנותר במקרה יאכל במחרת הנזכר והענין הזה מדברי רבותינו למדנוהו אמרו בתורת כהנים ביום הקריבו יאכל מצוה לאכל ממנו יום ראשון יכול כולו ת"ל וממחרת יכול מצוה לאכלו בשני ימים ת"ל והנותר אם הותיר הותיר אי והנותר יכול אם הותיר כולו לשני ימים יצא פסול ת"ל יאכל אפי' כלו ואם העשה הוי"ו יתרה ג"כ יתפרש וממחרת הנותר ממנו יאכל לא שיותיר לדעת ולא ידעתי למה היתה הוי"ו בהת וקדש וצבא מרמס יתרה אבל רש"י כי ענין הכתוב שישאל עד מתי תת הפשע שומם ועד מתי קדש וצבא מרמס: (יז) והנותר מבשר הזבח ביום השלישי עד ונפש כי תגע בכל טמא. אין ענין הכתוב שיהיה הנותר ליום השלישי נשרף ויאכל בלילה שכבר למדו רבותינו מן הכתוב בפרשת קדושים תהיו והנותר ביום השלישי באש

בְּכָל־טָמֵא לֹא יֵאָכֵל בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף וְהַבָּשָׂר כָּל־טָהוֹר
יֹאכַל בָּשָׂר׃ כ וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־תֹּאכַל בָּשָׂר מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים
אֲשֶׁר לַיהוָה וְטֻמְאָתוֹ עָלָיו וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃
כא וְנֶפֶשׁ כִּי־תִגַּע בְּכָל־טָמֵא בְּטֻמְאַת אָדָם אוֹ בִּבְהֵמָה
טְמֵאָה אוֹ בְּכָל־שֶׁקֶץ טָמֵא וְאָכַל מִבְּשַׂר־זֶבַח הַשְּׁלָמִים
אֲשֶׁר לַיהוָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃ כב וַיְדַבֵּר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כג דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר כָּל־חֵלֶב
שׁוֹר וְכֶשֶׂב וָעֵז לֹא תֹאכֵלוּ׃ כד וְחֵלֶב נְבֵלָה וְחֵלֶב טְרֵפָה
יֵעָשֶׂה לְכָל־מְלָאכָה וְאָכֹל לֹא תֹאכְלֻהוּ׃ כה כִּי כָּל־אֹכֵל
חֵלֶב מִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יַקְרִיב מִמֶּנָּה אִשֶּׁה לַיהוָה וְנִכְרְתָה

ת"א והבשר כל טהור · פסחים כד לה עא סוטה כט מנחות כה : והנפש אשר תאכל · פסחים כד לה יבמות ז מכות יד מנחות כה כריתות ב : אשר לה' · פסחים לו זבחים לו מנחות כה : וטמאתו עליו · מכות יד זבחים לג לד מג מו : בבהמה טמאה · שבועות ו חולין עא : ואכל מבשר · זבחים מב מד : כל חלב · יומא עד זבחים ע חולין קיז כריתות ד כא : וחלב נבלה · זבחים סט חולין לז : יעשה לכל · פסחים כג : ואכל לא · זבחים ע : כי כל אוכל · פסחים מג בכורות טו כריתות ד : ונכרתה הנפש · חולין קכ :

רש"י

יכול אם אכל ממנו בשלישי יפסל למפרע ת"ל המקריב אותו לא יחשב בשעת הקרבה הוא נפסל ואינו נפסל בשלישי וכן פירושו בשעת הקרבתו לא תעלה זאת במחשבה ואם חשב פגול יהיה : והנפש האוכלת ממנו · אפילו בתוך הזמן עונה תשא : (יט) והבשר · של קדש שלמים אשר יגע בכל טמא לא יאכל : והבשר · לרבות אבר שיצא מקצתו שהפנימי מותר : כל טהור יאכל בשר · מה ת"ל לפי שנאמר ודם זבחיך ישפך והבשר תאכל (דברים י"ב) יכול לא יאכלו שלמים אלא הבעלים לכך נאמר כל טהור יאכל בשר : (כ) וטומאתו עליו · בטומאת הגוף הכתוב מדבר אבל טהור שאכל את הטמא אינו ענוש כרת אלא אזהרה והבשר אשר יגע בכל טמא וגו' · ואזהרת טמא שאכל את הטהור אינה מפורשת בתורה אלא חכמים למדוה בגזירה שוה ג' כריתות אמורות באוכלי קדשים בטומאת הגוף ודרשום רבותינו בשבועות אחד לכלל ואחד לפרט ואחד ללמד על קרבן עולה ויורד שלא נאמר אלא על טומאת מקדש וקדשיו: (והבשר כל טהור יאכל בשר · כלומר כל מה שאמרתי לך בחטאת ואשם שאם יצאו חוץ לקלעים אסורין כמו שכתוב בחצר אהל מועד יאכלוה בבשר זה אני אומר לך כל טהור יאכל בשר אפילו בכל העיר) : (כד) יעשה לכל מלאכה · בא ולימד על החלב שאינו מטמא טומאת נבלות : ואכל לא תאכלוהו · אמרה תורה יבא איסור נבלה וטרפה ויחול על איסור חלב שאם אכלו יתחייב אף על לאו של נבלה ולא

אבן עזרא

עליו עון כנגד הראשון אם לא ישלם נדרו : עונה תשא · עונש ולא הזכירו הכתוב · וכרת על טמא שיאכל בשר קדש : (כ) וטעם וטומאתו · להיותו טמא מעצמו כזב ומצורע גם בעבור מקרה לילה כי כן כתב כי אמר מקרה הוא או שיהיה טמא בעבור אחר כטומאת אדם מת או חי והוא זב ומצורע או בבהמה טמאה שאינה נאכלת ושקץ טמא מהעוף והשרץ · וטעם אחת באו אני נדוקי אחד ושאלני אם החלים אסורה מן התורה ואען ואומר אמת כי החלים תקרא חלב כי כן כתיב הלבו החלים תמימה רק קדמונינו הסירוה ואסרו כל חלב אז ענה שלא כל חלב אסור מן התורה כי כן כתוב כל חלב וכל דם לא תאכלו ובתחלה כתיב חקת עולם לדורותיכם גם אני עניתיו כי זה הפסוק דבק עם זבח השלמים ואין מלת חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם ראיה גמורה כי הנה כתוב ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלהיכם ושם כתוב חקת עולם וא"כ לא נאכל לחם בגלות כי לא הקרבנו קרבן העומר וגם הוא הביא כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו גם אני השיבותי כי גם זה הפסוק דבק עם זבח השלמים והעד כי כל אוכל חלב מן הבהמה אשר יקריבו ממנה להוציא חלב כל בשר שאיננו קרב לשלמים והכלל בשר חול על כן הזכיר בפרשה הזאת וחלב נבלה וחלב טרפה יעשה לכל מלאכה ואכול לא תאכלוהו ויודע כי בשר הנבלה והטרפה אסורות והאסור כולו כבשר ובעבור שאין החלב קרב לגבי המזבח שמא יחשוב אדם שהוא מותר על כן הזכיר ואכול לא תאכלוהו ובעבור זה לא הזכיר הדם ובאה זאת הפ' לבאר עונש האוכל חלב בשר קדש וכן כל דם הוסיף לעוף על כן חלב העוף מותר והראיה

רשב"ם

עבודות שחישב בשחיטה או בהולכת הדם או בקבלה או בזריקה : (יט) כל טהור יאכל בשר · טהור : (כה) מן הבהמה אשר יקריב · ממין אותה הבהמה : אשה לה' · ואפילו חולין :

בבל

דִּי יִקְרַב בְּכָל מְסָאָב לָא יִתְאֲכֵל בְּנוּרָא יִתּוֹקַד וּבְסַר קוּדְשָׁא כָּל דִּדְכֵי לְקֻדְשָׁא
יֵיכוֹל בְּסַר קוּדְשָׁא׃ כ וֶאֱנָשׁ דִּי תֵיכוֹל בִּסְרָא מִנִּכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּי קֳדָם יְיָ וְסוֹבְתֵהּ
עֲלוֹהִי וְיִשְׁתֵּיצֵי אֲנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּהּ׃ כא וֶאֱנָשׁ אֲרֵי תִקְרַב בְּכָל מְסָאָב בְּסוֹאֲבַת
אֱנָשָׁא אוֹ בִּבְעִירָא מְסָאֲבָא אוֹ בְּכָל שִׁקְצָא מְסָאָב וְיֵיכוֹל מִבְּסַר נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּי
קֳדָם יְיָ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֲנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּהּ׃ כב וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ כג מַלֵּל עִם
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר כָּל תְּרַב תּוֹר וְאִמַּר וְעִזָּא לָא תֵיכְלוּן׃ כד וּתְרַב נְבִילָא וּתְרַב
תְּבִירָא יִתְעֲבֵד לְכָל עֲבִדְתָּא וּמֵיכַל לָא תֵיכְלֻנֵּהּ׃ כה אֲרֵי כָּל דְּיֵיכוֹל תַּרְבָּא מִן בְּעִירָא

נתינה לגר

בלס"ק, כן על העבירה, וכן על העונש הכרוך בעקביה, וכמוהו בארמית השם „חובא" הונח ג"כ על העבירה ועל העונש, כמו „חטאה גדולה" [בראשית כ' ט'] מתורגם „חובא רבא" „ואלוה לא ישים תפלה" [איוב כ"ד י"ב] מתו' ג"כ „ואלהא לא ישוי חובא" ושם הוראתו „עונש" כפשט הכתוב וכפי' המפרשים. לא כן השם „עויא" בארמית הונח רק על העבירה ולא על העונש, ע"כ בחר לו המת' השם „חובא" במקום הזה. (יט) והבשר, ובשר קודשא. הוא כמ"ש רש"י „בשר של קדש שלמים" וכן „והבשר" הב' שבפסוק זה. (כא) מעמיה, מעמה, ת' ל' זכר כי שב על אנשא, עמ"ש לקמן (י"ח כ"ט) וכ"ה בכל המקומות, ובחומשי רוו"ס בטעות.

בעל הטורים

(יט) והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל · הפסוק מתחיל בבשר ומסיים בבשר לומר שאם נטמא הבשר מקצתו נטמא כולו:

רמב"ן

ישרף שכל מה שישאר מב' ימים כלל מעון שרפה אבל ביום השלישי אינו דבוק עם והנותר אבל הוא דבוק עם באש תשרף יאמר כי הנותר מבשר הזבח שלא נאכל ביום הקריבו וממחרת ישרף באש ביום השלישי בבקר זהו שאמרו נאכלין לשני ימים ולילה אחד כי בלילה השני אינו נאכל ולא נשרף כי הצריך הכתוב לשריפת פסולי המוקדשים הללו שתהיה ביום כמו שהקרבת הכשרים ביום: (כא) או בבהמה טמאה · אחז הכתוב דרך קצרה והזכיר קצת הטמאים והוא הדין לכולן כי אף בנבלת בהמה טהורה אם נגע בה ואכל קדשים חייב הכרת הזה וענין הכריתות אבאר אותו בפרשת עריות בע"ה: (כה) כי כל אוכל חלב · בכאן מתחיל וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל לאמר כל חלב וגו' עד וידבר ה' וגו' דבר אל בני ישראל המקריב מן הבהמה אשר יקריב ממנו לא יתכן שיהיה פירוש מן הבהמה שהיא עצמה קרבן ולהוציא את החולין כי הכתוב כבר אסר בסדר ויקרא סתם כל חלב ואין שם תנאי ושיור וגם כאן אסר תחלה כל חלב שור וכשב ועז ואסר חלב הנבלה והטרפה באסור החלב ואינן קרבנות לשם ועוד שאמר שם חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם ולא ימצא בכל עניני הקרבנות בכל מושבותיכם ובמתנות כהונה אמר לחק עולם פעמים רבות ולא הזכיר בכל מושבותיכם מפני שאין הקרבנות חקת עולם בכל מושבותיכם רק במשכן ובמקום אשר יבחר ה' ואל יעור עיני המשתבש בפסוק ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלהיכם חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם כי החדש אסור מן התורה בכל מקום כי אמר הכתוב שלא נאכל לחם וקלי וכרמל לעולם בכל מושבותיכם עד עצם היום שנביא הקרבן בבית הבחירה ואם אין קרבן לא יאסר מכאן ואילך כי לא אמר לא תאכלו עד הביאכם את קרבן אלהיכם אבל האיסור הוא עד עצם היום הזה בלבד אבל פירש עד עצם היום הזה שתביאו הקרבן כשתוכלו להביא אותו והוא טעם כדי שיהיה הקרבן מנחה חדשה ויתכן שיהיה היום נמשך עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלהיכם והראיה הגמורה שפי' מן הבהמה אשר יקריבו ממנה קרבן לה' מן המין הקרב כי כן נאמר בערכין ואם בהמה אשר יקריבו ממנה קרבן לה' כל אשר יתן ממנה לה' יהיה קדש ופי' בהמה שמקריבין ממנה קרבן לה' וכן ואם כל בהמה טמאה אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה' ואמר בפירוש מן הבהמה הטמאה שאין מקריבין ממנה ואין הפרש ושום חילוק בין שמזכיר בלשון רבים אשר יקריבו ואשר לא יקריבו ובין שיאמר בלשון יחיד אשר יקריב כי פי' אשר יקריב אדם ממנה וכן אמר וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה המין הנאכל לא שהיא עצמה תאכל ולפי שאסר כל חלב מן הבהמה אשר יביא הקרבן ממנו לא מן המין שלא יתקרב ושמא יעלה על הדעת לומר כי הנבלה והטרפה יחשבו כמין שלא יתקרב ממנו הוצרך להזכיר שיהא אסור וזהו שנאמר ואכול לא תאכלוהו שיהיו בכרת כשאר כל חלב כי כל המין הקרב יאסור ואפילו הנבלות והטרפות ממנו ואמר יעשה לכל מלאכה לומר שאין בו טומאת נבלות כי יאמר בנבלות ובנבלתם לא תגעו ובחלב שלהן יאמר שינעו בו ויעשה ממנו כל מלאכה ואם היה אסור החלב בקרבנות בלבד למה הוצרך לומר בו כל חלב לא תאכלו שם בפרשת ויקרא וכבר צוה שיעלה על המזבח לריח ניחוח ואיך נאכל אשה ה' ולמה לא הזכיר גם ביותרת הכבד ושתי הכליות מן הקרבנות

הַנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת מֵעַמֶּיהָ׃ כו וְכָל־דָּם לֹא תֹאכְלוּ בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם לָעוֹף וְלַבְּהֵמָה׃ כז כָּל־נֶפֶשׁ אֲשֶׁר־תֹּאכַל כָּל־דָּם וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃ פ כח וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כט דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הַמַּקְרִיב אֶת־זֶבַח שְׁלָמָיו לַיהוָה יָבִיא אֶת־קָרְבָּנוֹ לַיהוָה מִזֶּבַח שְׁלָמָיו׃ ל יָדָיו תְּבִיאֶינָה אֵת אִשֵּׁי יְהוָה אֶת־הַחֵלֶב עַל־הֶחָזֶה יְבִיאֶנּוּ אֵת הֶחָזֶה לְהָנִיף אֹתוֹ תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃ לא וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־הַחֵלֶב הַמִּזְבֵּחָה וְהָיָה הֶחָזֶה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו׃ לב וְאֵת שׁוֹק הַיָּמִין תִּתְּנוּ תְרוּמָה לַכֹּהֵן מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵיכֶם׃ לג הַמַּקְרִיב אֶת־דַּם הַשְּׁלָמִים וְאֶת־הַחֵלֶב מִבְּנֵי אַהֲרֹן לוֹ תִהְיֶה שׁוֹק הַיָּמִין לְמָנָה׃ לד כִּי אֶת־חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְאֵת ׀ שׁוֹק הַתְּרוּמָה לָקַחְתִּי מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵיהֶם וָאֶתֵּן אֹתָם לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וּלְבָנָיו לְחָק־עוֹלָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לה זֹאת מִשְׁחַת אַהֲרֹן וּמִשְׁחַת בָּנָיו מֵאִשֵּׁי יְהוָה בְּיוֹם הִקְרִיב אֹתָם לְכַהֵן לַיהוָה׃ לו אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לָתֵת לָהֶם בְּיוֹם מָשְׁחוֹ אֹתָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם׃ לז זֹאת הַתּוֹרָה לָעֹלָה לַמִּנְחָה וְלַחַטָּאת וְלָאָשָׁם וְלַמִּלּוּאִים וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים׃ לח אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה בְּהַר סִינָי בְּיוֹם צַוֹּתוֹ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

ת"א וכל דם לא · כריתות ד כא כב : ולבהמה · שם כא : דבר אל בני · קדושין לו מנחות סא : ידיו תביאנה · סוכה מז סוטה יט קדושין לו מכות יח מנחות סא נג : את החלב על · מנחות סב : להניף · קדושין לו : לפני ה' · מנחות פא חולין קל : והקטיר הכהן · פסחים נט : המקריב את דם · זבחים ד לא קב מנחות ב ג חולין קלב בכורות ל : מבני אהרן · חולין קלג : שוק הימין · שם קלד : כי את חזה התנופה · יבמות פז : שלמיהם · מנחות סב : ואתן אותם · חולין קל : זאת משחת אהרן · ס' הזוהר פ' ויקרא : זאת התורה · זבחים ד ה ח נו מנחות פב קי : ביום צותו · שבת קלב מגילה כ זבחים ז יח מנחות פג :

רש"י

האמור אין איסור אלא על איבור : (כו) לעוף ולבהמה · פרט לדם דגים וחגבים : בכל מושבותיכם · לפי שהיא חובת הגוף ואינה חובת קרקע נוהגת בכל מושבות ובמסכת קדושין בפ"א מפרש למה הוצרך לומר : (ל) ידיו תביאינה וגו' · שתהא יד הבעלים מלמעלה והחלב והחזות נתונין בה ויד כהן מלמטה ומניפן : את אשי ה' · ומה הן האשים את החלב על החזה : יביאנו · כשמביאו מבית המטבחים נותן החלב על החזה וכשנותנו ליד הכהן המניף נמצא החזה למעלה והחלב למטה וזהו האמור במקום אחר שוק התרומה וחזה התנופה על אשי החלבים יביאו להניף וגו' ולאחר התנופה נותנו לכהן המקטיר ונמצא

רשב"ם

(כו) בכל מושבותיכם · אע"פ שודאי הן חולין בגבולין : (לה) זאת משחת אהרן ובניו · שכר משחת אהרן ובניו כמו שנאמר בצו את אהרן עור העולה בשר חטאת ואשם לחמי תודה והחזה ושוק של שלמים הנותרת מן המנחה :

ויהי

דיקרב מנה קרבנא קדם יי וישתיצי אנשא די תיכול מעמיה: כו וכל דמא לא תיכלון בכל מותבניכון לעופא ולבעירא: כז כל אנשא די תיכול כל דמא וישתיצי אנשא ההוא מעמיה: כח ומליל יי עם משה למימר: כט מליל עם בני ישראל למימר דמקרב ית נכסת קודשוהי קדם יי ייתי ית קרבניה לקדם יי מנכסת קודשוהי: ל ידוהי ייתינה ית קרבניא דיי ית תרבא על חדיא ייתניה ית חדיא לארמא יתיה ארמותא קדם יי: לא ויסק כהנא ית תרבא למדבחא ויהי חדיא לאהרן ולבנוהי: לב וית שוקא דימינא תתנון אפרשותא לכהנא מנכסת קודשיכון: לג דמקרב ית דם דקודשיא וית תרבא מבני אהרן לה תהי שוקא דימינא לחלק: לד ארי ית חדיא דארמותא וית שוקא דאפרשותא נסבית מן בני ישראל מנכסת קודשיהון ויהבית יתהון לאהרן כהנא ולבנוהי לקים עלם מן בני ישראל: לה דא רבות אהרן ורבות בנוהי מקרבניא דיי ביומא דיקרב יתהון לשמשא קדם יי: לו די פקיד יי למתן להון ביומא דרבי יתהון מן בני ישראל קים עלם לדריהון: לז דא אוריתא לעלתא למנחתא ולחטאתא ולאשמא ולקרבניא ולנכסת קודשיא: לח די פקיד יי ית משה בטורא דסיני ביומא דפקדיה ית בני ישראל לקרבא ית

בעל הטורים

(ל) להניף אותו · בגי' מוליך ומביא מעלה ומוריד לכן בפרשה ג' פעמים תנופה ואחד מהם התנופה וה"א אתי לרבויי עוד אחד ויהיה ארבע במוליך ומביא לארבע רוחות וב' פעמים תרומה שמעלה ומוריד:

רש"י

החזה למטה וזהו שנאמ' וישימו את החלבים על החזות ויקטר החלבים המזבחה למדנו שג' כהנים זקוקים לה כך מפורש במנחות: את החלב על החזה יביאנו · ואת החזה למה מביא להניף אותו הוא מביאו ולא שיהא הוא מן האשים לפי שנאמר את אשי ה' את החלב על החזה יכול שתהא אף החזה לאשים לכך נאמר את החזה להניף וגו': (לא) והקטיר הכהן את החלב · ואחר כך והיה החזה לאהרן למדנו שאין הבשר נאכל בעוד שהאימורים למטה מן המזבח: (לב) שוקימן הפרק של ארכובה הנמכרת עם הראש עד הפרק האמצעי שהוא סובך של ירך [נ"א רגל]: (לג) המקריב את דם השלמים וגו' מי שהוא ראוי לזריקתו ולהקטיר חלביו יצא טמא בשעת זריקת דמים או בשעת הקטר חלבים שאינו חולק בבשר: (לד) התנופה · התרומה מוליך ומביא מעלה ומוריד: (לז) ולמלואים · ליום חנוך הכהונה

אבן עזרא

הנמורים שאמר בספר אלה הדברים בבשר תאוה שהוא חול שיאכלנו כלו ולא הוציא רק את דמו לבדו בשלשה מקומות ואין זכר לחלב כלל אז פקח הצדוקי עיניו ופלה בשפתיו בבוטם שלא יסמוך על דעתו בפירוש המצות רק ישען על העתקת הפירושים: (לג) שוק הימין · לזורק הדם והחזה לכל הכהנים: (לה) זאת · זאת בשר משחת אהרן או משחה בנין נגידות: (לו) ביום משחו · מיום וכן בבשר ובלחם: (לז) ולמלואים · ככתוב בפרשת ואתה תצוה: (לח) להקריב את

רמב"ן

ועוד למה הוצרך להזכיר שור וכשב ועז כי בידוע שלא יביא קרבן אלא מהן וממה שאמר הכתוב בכסולי המוקדשין רק את דמו לא תאכל ולא הזכיר החלב יגיעני המקום למקומו ואפרשנו: (ל) את החלב על החזה · הנראה מן הכתוב הזה על דרך פשט שהחזה שהוא מונף עם החלבים ולא השוק והכתוב שאמר ואת החזות ואת שוק הימין הניף אהרן תנופה כי אחרי כן יחזור ויניפם בפני עצמם · ורבותינו אמרו שהיה נותן החלבים על יד הבעלים וחזה ושוק למעלה מהן ולדעתם הזכיר התנופה בחזה לבדו לדרוש מה שאמר בטמאתו ונשתייר אחד מהם מנין שהוא טעון תנופה תלמוד לומר חזה להניף אותו: (לו) לתת להם ביום משחו אותם עד אשר צוה ה' את משה · שיעורו אשר צוה ה' ביום משחו אותו לתת להם מאת בני ישראל חקת עולם ופי' ביום משחו בעת המשיחה וכן ביום הקריב אותם לכהן בעת ההיא כאשר הבדילם ורבי אברהם אמר כי ביום משחו מיום משחו וכן הנותר בבשר ובלחם: (לח) אשר צוה ה' את משה בהר סיני · על דרך רבותינו כי כל המצות נאמרו למשה בהר סיני כללותיהן ופרטיהן ודקדוקיהן ושנו מהן באהל מועד והגה מצות ויקרא שנויות ועל דרך הפשט שיעורו אשר צוה ה' משה בהר סיני

ספורנו

עליו שהוא מחלל את הקדש: (ל) ידיו תביאינה את אשי ה' · לפי שהאמר לבעלים הנה הבאתם הורה שהבעלים נוהגים לה' את הכל החלב והחזה והשכנים מאלהן גבוה קא זכו: את החזה להניף אתו · אע"פ שנותן החלב על החזה בשעת תנופה מ"מ עיקר התנופה היא בשביל החזה להודיע שהוא כהון לגבוה · אמנם החלב כבר ידוע הוא שהוא לה' שהרי הוא קרב ע"ג המזבח: (לב) ואת שוק הימין תתנו תרומה לכהן · מהלך בעלים כמקדמים פני המשרת במנחה לכבוד המלך

להקריב את־קרבניהם ליהוה במדבר סיני: פ רביעי

ח א וידבר יהוה אל־משה לאמר: ב קח את־אהרן ואת־בניו אתו ואת הבגדים ואת שמן המשחה ואת ׀ פר החטאת ואת שני האילים ואת סל המצות: ג ואת כל־העדה הקהל אל־פתח אהל מועד: ד ויעש משה כאשר צוה יהוה אתו ותקהל העדה אל־פתח אהל מועד: ה ויאמר משה אל־העדה זה הדבר אשר־צוה יהוה לעשות: ו ויקרב משה את־אהרן ואת־בניו וירחץ אתם במים: ז ויתן עליו את־הכתנת ויחגר אתו באבנט וילבש אתו את־המעיל ויתן עליו את־האפד ויחגר אתו בחשב האפד ויאפד לו בו: חצי התורה בפסוקים ח וישם עליו את־החשן ויתן אל־החשן את־האורים ואת־התמים: ט וישם את־המצנפת על־ראשו וישם על־המצנפת אל־מול פניו את ציץ הזהב נזר הקדש כאשר צוה יהוה את־משה: י ויקח משה את־שמן המשחה וימשח את־המשכן ואת־

ת"א ויאמר משה אל העדה · יומא ה: ויחגור אתו · שם: ויקח משה · כריתות ה:

רש"י

הכהונה: (ב) קח את אהרן · פרשה זו נאמרה שבעת ימים קודם הקמת המשכן שאין מוקדם ומאוחר בתורה: קח את אהרן · קחנו בדברים ומשכהו: ואת פר החטאת וגו' · אלו האמורים בענין צואת המלואים בואתה תצוה ועכשיו ביום ראשון למלואים חזר וזרזו בשעת מעשה: (ג) הקהל אל פתח אהל מועד · זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה: (ה) זה הדבר · דברים שתראו שאני עושה לפניכם צוני הקב"ה לעשות ואל תאמרו לכבודי ולכבוד אחי אני עושה כל הענין הזה דפרשת המלואים פירשתי בואתה תצוה: (ח) את האורים · כתב של שם המפורש: (ט) וישם על המצנפת · פתילי תכלת

רמב"ן

וביום צותו את בני ישראל במדבר סיני להקריב את קרבניהם לה' כי צוה במלואים בהר סיני וכן בעולה וחטאת וצוה במנחה ואשם ובזבחי השלמים במדבר סיני באהל מועד · ויתכן כי טעם בהר סיני במקום הזה לפני הר סיני והוא באהל מועד וכן עולת תמיד העשויה בהר סיני כי איננו בהר ממש כי עולת התמיד לא התחילו בה רק באהל מועד וכתיב ואת אשר תעשה על המזבח וגו' וכן ויסעו מהר ההר דרך וגו' וכן רב לכם שבת בהר הזה · והטעם בכל אלה כי ישראל חנו לפני הר סיני בקרוב לו דכתיב ויחן שם ישראל נגד ההר ושם עמדו עד נסעם משם למדבר פארן והנה עשו אהל מועד והקימו אותו לפני ההר במזרחו ושם התחילו בעולת התמיד ובשנה השנית נצטוו על הדגלים והעמידו האהל בתוך המחנות בנסעם ולפיכך אמר הכתוב בכאן כי זאת התורה לעולה ולכל הקרבנות שצוה השם בהר סיני

אבן עזרא

את קרבניהם לה' במדבר סיני · כי לא הקריבו קרבן עד שבאו אל הר סיני וכבר הראיתיך שהמזבח שבנה משה על תלונת עמלק הוא בחורב והוא הר סיני ושם ישבו ישראל שנה פחות עשרה ימים כי כן כתוב ובמדבר לא הקריבו עולות כי כן אמר הנביא הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה בית ישראל גם לא עשו פסח כי אם במצרים ושנית בהר סיני כי במדבר לא היו להם מקנה ואחר שנסעו מהר סיני לא מלו בדרך והנה רובם ערלים ובעבור אכילת פסח מל אותם יהושע: (ב) ואת פר החטאת · בה"א כי כבר הזכירו וכן האלים וכן המצות: (ג) ואת כל העדה · ראשי השבטים והזקנים: ויאפד · כמו ויחגור ואשר צין הזהב איננו המצנפת כן האורים והתומים אינם אבני החושן וכן הלוחות בארון על כן כתוב ויתן אל החשן: (ו) ויקרב משה את אהרן · אל הכיור: וירחץ אותם · בצווי: (י) ויקח משה את שמן המשחה

קרבניהון קדם יי במדברא דסיני: א ומליל יי עם משה למימר: ב קרב ית אהרן וית בנוהי עמה וית לבושיא וית משחא דרבותא וית תורא דחטאתא וית תרין דכרין וית סלא דפטיריא: ג וית כל כנשתא אכניש לתרע משכן זמנא: ד ועבד משה כמא די פקיד יי יתיה ואתכנישת כנשתא לתרע משכן זמנא: ה ואמר משה לכנשתא דין פתגמא די פקיד יי למעבד: ו וקריב משה ית אהרן וית בנוהי ואסחי יתהון במיא: ז ויהב עלוהי ית כתונא וזרז יתיה בהמינא ואלביש יתיה ית מעילא ויהב עלוהי ית אפודא וזרז יתיה בהמין אפודא ואתקין ליה ביה: ח ושוי עלוהי ית חושנא ויהב לחושנא ית אוריא וית תומיא: ט ושוי ית מצנפתא על רישיה ושוי על מצנפתא לקבל אפוהי ית ציצא דדהבא כלילא דקודשא כמא די פקיד יי ית משה: י ונסיב משה ית משחא דרבותא ורבי ית משכנא וית כל די ביה וקדיש

רמב"ן

סיני ביום צוותו במדבר סיני יגיד כי היה בהר סיני ובמדבר סיני להודיע שלא היתה בהר ממש במקום הכבוד שם דבר עמו עשרת הדברות ולא במדבר סיני אחרי שנסעו מלפני ההר אבל היה במדבר סיני מלפני ההר בתחומו וקרוב לו ושם אהל מועד כמו שאמר בתחלת הענין ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד הודיע אותנו עתה מקום אהל מועד: (ב) קח את אהרן עד ויקרב משה · פרשה זו נאמרה שבעת ימים קודם הקמת המשכן שאין מוקדם ומאוחר בתורה לשון רש"י · ולמה נהפכו דברי אלהים חיים ועוד כי צוה בפרשה ביום החדש הראשון בכל הקמת המשכן ובלבישת אהרן ובניו ובמשיחת כולם וספר שם מעשה משה בענין ההקמה ולא הזכיר באהרן ובניו דבר עד המקום הזה ואיך הפרים ענין אחד בשתי פרשיות ואיחר המוקדם אבל הנכון שנאמר כי נצטוה בהקמת המשכן בכ"ג באדר והקים אותו וכאשר עמד המשכן על מעמדו מיד קרא לו הש"י שהוא יושב הכרובים וצוה אותו על מעשה הקרבנות כל הפרשיות האלה שמתחלת ויקרא עד כאן כי רצה ללמדו מעשה כל הקרבנות ומשפטיהם קודם שיקריב מהם כלל כי יש בקרבנות המלואים חטאת ועולה ושלמים ולא יודעו כל דיניהם רק מן הפרשיות האלה שהקדים ואחר כן אמר לו קח את אהרן ואת בניו אתו לזרז אותו במעשה ובשעת מעשה במה שאמר לו מתחלה וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם לכהן לי וגו' והוסיף לו בכאן ואת כל העדה הקהל אל פתח אהל מועד שיעשה במעמד כלם שידעו שהש"י בחר באהרן ובזרעו · ועל דרך הישר נצטוה משה במלאכת המשכן קודם למעשה העגל וכשנתרצה לו הקב"ה והבטיחו שישרה שכינתו בתוכם ידע מעצמו שגלות המשכן במקומה עומדת וצוה לישראל עליה כמו שפירשתי בפרשת ויקהל ואחרי שהשלימו המלאכה נאמר לו פרשת ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן אהל מועד ושם נאמר לו והקרבת את אהרן ואת בניו וגו' והנה ידע שגם אהרן ובניו במעלתם ובחיבתם לפני המקום ועכשו חזר וזרזו ביום ראשון של מלואים ובשעת מעשה והנה כל הפרשיות כסדרן אלא שהקדים ויכם הענן את אהל מועד שהוא ביום שמיני למלואים כדעת רבותינו לסדר כל ענין הקמת המשכן כי כן דרך הכתובים בכל מקום להשלים ענין אשר התחיל בו: (ו) וירחץ אתם במים · הקרוב אלי שספר הכתוב כי לכלם רחץ אבל לא היתה רחיצתם כאחת אבל רחץ אהרן והלבישו בגדיו ומשחו אחרי כן רחץ בניו וילבישם: (ז) ויתן עליו את הכתנת ויחגור אותו באבנט עד ויקח משה את שמן המשחה · זה היה הסדר שעשה בו משה אבל בצואה אמר והלבשת את אהרן את הכתנת את מעיל האפוד כי רצה שם לכלול את האבנט בכלם בצואה אחת ואמר וחגרת אותם אבנט אהרן ובניו והנה הלבישו הכתונת עם האבנט ואחר כן המעיל והאפוד כסדר האמור שם והקדים בכאן ויחגור אותו בחשב האפוד קודם שישים עליו החשן כי משה יודע דרך הלבישה כי לעולם הבגדים תכף ללבישת הבגד יחגור אותו בחגורה העשויה לו באבנט תכף לכתונת ובחשב תכף לאפוד ואין ראוי שתהיה לבישת האפוד בהפסקות אבל שם נ"מר ואת האפוד ואת החשן ואפדת לו בחשב האפוד לפי שקצר שם בענין החשן ולא אמר שיתן אותן באפוד ולא שישים שם האורים והתומים שכבר צוה כל זה במעשה האפוד והחשן: (י) ויקח משה את שמן המשחה · כשמשח את המשכן ויצוק משמן המשחה על ראש אהרן · גם זה עשה משה בסדר נכון כי

ספורנו

המנך: (ב) ואת פר החטאת ואת שני האילים · הקדים פר החטאת כאמרם ז"ל כל חטאת קודמת לעולה הבאה עמה כי עד אשר שיכופר החטא אין מקום כלל לעולה כאמרו עולה וחטאה לא שאלת והיתה חטאתו אחר המחתו פר כמשפט כהן משיח אבל לא נכנס דמו לפנים כי לא היה חטאו במדרגת רוע שיצטרך לזה כמו שהיה צריך בהוראת כהן משיח והוראת ב"ד בהתטיאו · ופר ושעיר של יוה"כ שמכפרים על טומאת מקדש ועל חטאים עונות ופשעים כמו שמבואר בענין · והקדים העולה למלואים כי גם בעולה תהיה איזו כפרה כאמרו ונרצה לו לכפר עליו ואחר שלמות הכפרה נעשו ראוים למלא את ידם להשלימה לעבודה · והנה בכל השלמים יהיה שוק הימין לכהן ובשלמי נזיר יהיה לכהן

בשוק

כָּל־אֲשֶׁר־בּוֹ וַיְקַדֵּשׁ אֹתָם׃ יא וַיַּז מִמֶּנּוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ שֶׁבַע פְּעָמִים וַיִּמְשַׁח אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ לְקַדְּשָׁם׃ יב וַיִּצֹק מִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה עַל רֹאשׁ אַהֲרֹן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ לְקַדְּשׁוֹ׃ יג וַיַּקְרֵב מֹשֶׁה אֶת־בְּנֵי אַהֲרֹן וַיַּלְבִּשֵׁם כֻּתֳּנֹת וַיַּחְגֹּר אֹתָם אַבְנֵט וַיַּחֲבֹשׁ לָהֶם מִגְבָּעוֹת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָֹה אֶת־מֹשֶׁה׃ חמישי יד וַיַּגֵּשׁ אֵת פַּר הַחַטָּאת וַיִּסְמֹךְ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ פַּר הַחַטָּאת׃ טו וַיִּשְׁחָט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם וַיִּתֵּן עַל־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב בְּאֶצְבָּעוֹ וַיְחַטֵּא אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־הַדָּם יָצַק אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ וַיְקַדְּשֵׁהוּ לְכַפֵּר עָלָיו׃ טז וַיִּקַּח אֶת־כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב וְאֵת יֹתֶרֶת הַכָּבֵד וְאֶת־שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־חֶלְבְּהֶן וַיַּקְטֵר מֹשֶׁה הַמִּזְבֵּחָה׃ יז וְאֶת־הַפָּר וְאֶת־עֹרוֹ וְאֶת־בְּשָׂרוֹ וְאֶת־פִּרְשׁוֹ שָׂרַף בָּאֵשׁ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָֹה אֶת־מֹשֶׁה׃ יח וַיַּקְרֵב אֵת אֵיל הָעֹלָה וַיִּסְמְכוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל׃ יט וַיִּשְׁחָט וַיִּזְרֹק מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ כ וְאֶת־הָאַיִל נִתַּח לִנְתָחָיו וַיַּקְטֵר מֹשֶׁה אֶת־הָרֹאשׁ וְאֶת־הַנְּתָחִים וְאֶת־הַפָּדֶר׃ כא וְאֶת־הַקֶּרֶב וְאֶת־הַכְּרָעַיִם רָחַץ בַּמָּיִם וַיַּקְטֵר מֹשֶׁה אֶת־כָּל־הָאַיִל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא לְרֵיחַ־נִיחֹחַ

ת״א ויצק משמן · הוריות יא יב כריתות ה: ויחגר אותם · יומא ה :

רש״י

הקבועים בציץ כתן על המצנפת נמצא הציץ תלוי במצנפת: (יא) ויז ממנו על המזבח · לא ידעתי היכן נצטוה בהזאות הללו: (יב) ויצק וימשח · בתחלה יוצק על ראשו ואחר כך נותן בין ריסי עיניו ומושך באצבעו מזה לזה: (יג) ויחבש · לשון קשירה: (טו) ויחטא את המזבח · חטאו וטהרו מזרות ליכנס לקדושה: ויקדשהו · בעבודה זו: לכפר עליו · מעתה כל הכפרות: (טז) ואת יותרת הכבד · לבד

רמב״ן

כלומר במעשה השמן ומשחת בו את האהל וגו' ואת אהרן ואת בניו תמשח על כן לא רצה למשוח המשכן עד שהלבישם אהרן ומשחו אותו כאחד כדי שיהיה המקריב כמזומן לעבוד לבא אל המקדש והיה די באהרן שהוא קדוש ה' אע״פ שכתוב במלות הקמת המשכן ומשחת את המשכן ואת כל אשר בו ואח״כ והקרבת את אהרן ואת בניו ורחצת אותם והלבשת אהו דרך קצרה: (יז) שרף באש · יש אומרים הוא בעצמו

אבן עזרא

טעמו וכבר לקח קודם משיחת אהרן: (יג) ויקרב משה את בני אהרן · פעם שנית בעבור שארכו הדברים או טעמו כאשר הקריב משה את בני אהרן הלבישם כתנות · ומלת וילבישם · יוצאה לשנים פועלים: (טו) ויחטא · כבר פירשתיו: ויקדשהו · לכפר עליו כל העונות: (טז) ויקח את כל החלב אשר על הקרב · והכתוב בתחלה המכסה את הקרב והכתוב אחר אומר המכסה את הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב דע כי החלב המכסה הוא רב מאד ואת כל החלב אשר על הקרב הוא מעט מפה ומפה גם המכסה הוא על הקרב לכן הכתוב ויש אומרים כלווי והעשייה כאשר צוה ה' את משה ואיננו כן ה

יתהון: יא ואדי מנה על מדבחא שבע זמנין ורבי ית מדבחא וית כל מנוהי וית כיורא וית בסיסה לקדשותהון: יב ויריק ממשחא דרבותא על רישא דאהרן ורבי יתה לקדשותה: יג וקריב משה ית בני אהרן ואלבשנון כתונין וזרז יתהון המינין ואתקן להון קובעין כמא די פקיד יי ית משה: יד וקרב ית תורא דחטאתא וסמך אהרן ובנוהי ית ידיהון על ריש תורא דחטאתא: טו ונכס ונסיב משה ית דמא ויהב על קרנת מדבחא סחור סחור באצבעה ודכי ית מדבחא וית דמא אריק ליסודא דמדבחא וקדשה לכפרא עלוהי: טז ונסיב ית כל תרבא די על גווא וית חצר כבדא וית תרתין כלין וית תרבהן ואסק משה למדבחא: יז וית תורא וית משכה וית בסרה וית אכלה אוקיד בנורא מברא למשריתא כמא די פקיד יי ית משה: יח וקריב ית דכרא דעלתא וסמכו אהרן ובנוהי ית ידיהון על ריש דכרא: יט ונכס וזרק משה ית דמא על מדבחא סחור סחור: כ וית דכרא פליג לאברוהי ואסק משה ית רישא וית אברייא וית תרבא: כא וית גווא וית כרעיא חליל במיא

נתינה לגר

ח (יג) אבנט, המינין. אף שבעברית הוא לי׳, ת׳ כמו „כתנות" ומגבעות שלפניו ולאחריו · וכדרכו של המת׳ לת׳ את השם המין ההא בעברית לפעמים גם על הרבים בל"י תמיד בל"ר, כמו „ויהי לי שור וחמור"

רמב"ן

את אהרן כי שם הסדיר כל הנעשה לאהרן ולבניו כאחת: (יא) ויז ממנו על המזבח עד ויבחש ויקח משה את הדם · כתב רש"י ולא ידעתי היכן נצטוה בהזאות הללו · ואפשר כי מה שאמר במזבח וקדשת את המזבח והיה המזבח קדש קדשים ביוסיף עליו הקדוש הזה בהזאות ואיננו במשיחה בלבד כי והיה המזבח קדש קדשים שיוסיף אליו קדוש יותר משאר הנמשחים במשכן וכל כליו נעשים לו קידוש כקידוש אשר נצטוה לעשות במקריבים שאמר והזית על אהרן ועל בגדיו כי אין המזבח שהוא כלי לקרבנות פחות מכלי שמקריבים וק"ו הדבר וכן נאמר ביום הכפורים והזה עליו מן הדם באצבעו שבע פעמים וטהרו וקדשו מטומאות בני ישראל שכל קדוש המזבח בהזאות וכ"ש בתחלה שצריך קדוש מטומאה וזרות ולא הזכיר בכאן משיחת בניו כי בידוע שעשה להם כאשר עשה לאביהם כאשר נצטוה ומשחת אותם כאשר משחת את אביהם וכלל זה במה שאמר בבנים כאשר צוה ה׳ את משה · והנראה בעיני כי לא היתה משיחת הבנים ביציקת שמן על ראשם כי לא נאמר זה אלא באהרן ויצקת על ראשו ומשחת אותו ולא הזכיר שם משיחת הבנים כלל שלא היתה ביציקה כמוהו ויתכן שלא היתה בבנים משיחה זולתי ההזאות שהזה משמן המשחה על בניו ועל בגדיהם וכן תראה בפרשת וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם שצוה למשוח האב ולקחת את שמן המשחה ויצקת על ראשו ולא צוה למשוח הבנים כלל לא ביציקה ולא במשיחה · אבל בפרשת הקמת המשכן אומר ומשחת אותם כאשר משחת את אביהם שלא הזכיר שם הזאות כלל · וכן בפרשת השמן · ולא הוזכרו משיחה והזאות בבנים במקום אחר לכך אני אומר שלא עשה בהם אלא אחת מהן והן ההזאות: (טו) ויחטא את המזבח · חטאו וטהרו מזרות ליכנס עד כל הכפרות לשון רש"י · ואם כן הכתוב יספר כי בזה נתקדש וראוי לכפר עליו מכאן ואילך וזה כענין שנאמר ביחזקאל שבעת ימים יכפרו את המזבח וטהרו אתו ומלאו את ידיו ויכלו את הימים והיה ביום השמיני והלאה יעשו הכהנים על המזבח את עולותיכם ואת שלמיכם ורציתי אתכם נאם ה׳ · וילמד בכאן כי בדם נעשה זה ואין הקטרת האמורים מעכבת בחנוך המזבח שכן לדורות אינה מעכבת בכפרה · אבל בתוספתא של פרשת מלואים ראיתי כפרה זו איני יודע מה היא מנין אתה אומר שלא היתה כפרה זו אלא שאמר משה בשעה שיצא הכרוז להנדב במקדש דחקו ישראל איש ואשה והביאו שלא במוכתן תהא כפרה זו שלא יתנדבו דבר גזול למקדש · וכן הוא אומר כי אני ה׳ אוהב משפט שונא גזל בעולה וכבר הזכיר רש"י גם זה בפרשת ואתה תצוה: (יז) ואת הפר ואת עורו ואת בשרו ואת פרשו · יכלול בפר הקרב שאינו בכלל בשרו עצמות וגידים קרנים וטלפים שהם מלבד עורו ובשרו ופרשו · או יהיה הוא"ו מן המשפטין ביותר · והוא כמו ושרף את הפרה לעיניו את עורה ואת בשרה ואת דמה על פרשה ישרוף: (כ) ואת האיל נתח לנתחיו · אין נתוח אלא לאחר הפשט אבל קצר בהפשטה בכאן שכבר צוה בזה בפרשת העולה ואמר ויקטר משה את הראש ואת הנתחים בזמן ההקטרה והוא אחר ואת הקרב ואת הכרעים רחץ במים · וזהו שאמר ויקטר משה את כל האיל כי הכל הקטיר כאחת אחר הרחיצה אלא שהפרידם

ספורנו

השוק והזרוע שהם כיד והרגל ובאלו המלואים היה השוק על גבי המזבח כי אמנם הזר המקריב על הרוב יתן השוק שהוא עם הרגל לכהן הנכנס לפנים ממחיצת הזר המקריב · והנזיר יתן גם הזרוע שהוא היד כמוכר לכהן את פועל ידיו

שביה

אִשֶּׁה הוּא לַיהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ששי
כב וַיַּקְרֵב אֶת־הָאַיִל הַשֵּׁנִי אֵיל הַמִּלֻּאִים וַיִּסְמְכוּ אַהֲרֹן
וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל׃ כג וַיִּשְׁחָט ׀ וַיִּקַּח מֹשֶׁה
מִדָּמוֹ וַיִּתֵּן עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן־אַהֲרֹן הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ
הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית׃ כד וַיַּקְרֵב אֶת־בְּנֵי אַהֲרֹן
וַיִּתֵּן מֹשֶׁה מִן־הַדָּם עַל־תְּנוּךְ אָזְנָם הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדָם
הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלָם הַיְמָנִית וַיִּזְרֹק מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם עַל־
הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ כה וַיִּקַּח אֶת־הַחֵלֶב וְאֶת־הָאַלְיָה וְאֶת־כָּל־
הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב וְאֵת יֹתֶרֶת הַכָּבֵד וְאֶת־שְׁתֵּי
הַכְּלָיֹת וְאֶת־חֶלְבְּהֶן וְאֵת שׁוֹק הַיָּמִין׃ כו וּמִסַּל הַמַּצּוֹת
אֲשֶׁר ׀ לִפְנֵי יְהוָה לָקַח חַלַּת מַצָּה אַחַת וְחַלַּת לֶחֶם שֶׁמֶן
אַחַת וְרָקִיק אֶחָד וַיָּשֶׂם עַל־הַחֲלָבִים וְעַל שׁוֹק הַיָּמִין׃
כז וַיִּתֵּן אֶת־הַכֹּל עַל כַּפֵּי אַהֲרֹן וְעַל כַּפֵּי בָנָיו וַיָּנֶף אֹתָם
תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃ כח וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֹתָם מֵעַל כַּפֵּיהֶם וַיַּקְטֵר
הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֹלָה מִלֻּאִים הֵם לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה הוּא
לַיהוָה׃ כט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הֶחָזֶה וַיְנִיפֵהוּ תְנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה
מֵאֵיל הַמִּלֻּאִים לְמֹשֶׁה הָיָה לְמָנָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ שביעי ל וַיִּקַּח מֹשֶׁה מִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּמִן־הַדָּם אֲשֶׁר
עַל־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּז עַל־אַהֲרֹן עַל־בְּגָדָיו וְעַל־בָּנָיו וְעַל־בִּגְדֵי
בָנָיו אִתּוֹ וַיְקַדֵּשׁ אֶת־אַהֲרֹן אֶת־בְּגָדָיו וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־
בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ׃ לא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו
בַּשְּׁלוּ אֶת־הַבָּשָׂר פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְשָׁם תֹּאכְלוּ אֹתוֹ וְאֶת־
הַלֶּחֶם אֲשֶׁר בְּסַל הַמִּלֻּאִים כַּאֲשֶׁר צִוֵּיתִי לֵאמֹר אַהֲרֹן
וּבָנָיו יֹאכְלֻהוּ׃ לב וְהַנּוֹתָר בַּבָּשָׂר וּבַלָּחֶם בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ׃

ת״א ומסל המצות · מנחות עח : מאיל המלואים · זבחים קא : בשלו את · זבחים נו :

רש״י

שהכבד שהיה נוטל מעט מן הכבד עמה : (כב) איל המלואים · איל השלמים שהמלואים לשון שלמים שממלאין ומשלימין את הכהנים בכהונתם : (כו) וחלת לחם שמן · היא רבוכה שהיה מרבה בה שמן כנגד החלות והרקיקין · כך מפורש במנחות : (כח) ויקטר המזבחה · משה שימש כל ז׳ ימי המלואים בחלוק לבן : על העלה · אחר העולה ולא מצינו שוק של שלמים

וְאַסֵּק מֹשֶׁה יָת כָּל דִּכְרָא לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא הוּא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֻרְבָּנָא הוּא קֳדָם יְיָ כְּמָא דִּי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: כב וְקָרִיב יָת דִּכְרָא תִנְיָנָא דְּכַר קֻרְבָּנַיָּא וּסְמַכוּ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ דִּכְרָא: כג וּנְכַס וּנְסִיב מֹשֶׁה מִן דְּמֵהּ וִיהַב עַל רוּם אוּדְנָא דְאַהֲרֹן דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵהּ דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רַגְלֵהּ דְּיַמִּינָא: כד וְקָרִיב יָת בְּנֵי אַהֲרֹן וִיהַב מֹשֶׁה מִן דְּמָא עַל רוּם אוּדְנֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רַגְלֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וּזְרַק מֹשֶׁה יָת דְּמָא עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר: כה וּנְסִיב יָת תַּרְבָּא וְיָת אֲלִיתָא וְיָת כָּל תַּרְבָּא דִּי עַל גַּוָּא וְיָת חֲצַר כַּבְדָּא וְיָת תַּרְתֵּין כָּלְיָן וְיָת תַּרְבְּהֶן וְיָת שׁוֹקָא דְּיַמִּינָא: כו וּמִסַּלָּא דְפַטִּירַיָּא דִּי קֳדָם יְיָ נְסִיב גְּרִצְתָּא פַּטִּירָא חֲדָא וּגְרִצְתָּא דִלְחֵם מְשַׁח חֲדָא וְאֶסְפּוֹג חַד וְשַׁוִּי עַל תַּרְבַּיָּא וְעַל שׁוֹקָא דְּיַמִּינָא: כז וִיהַב יָת כֹּלָּא עַל יְדֵי אַהֲרֹן וְעַל יְדֵי בְנוֹהִי וַאֲרֵים יָתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ: כח וּנְסִיב מֹשֶׁה יָתְהוֹן מֵעַל יְדֵיהוֹן וְאַסֵּק לְמַדְבְּחָא עַל עֲלָתָא קֻרְבָּנַיָּא אִנּוּן לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֻרְבָּנָא הוּא קֳדָם יְיָ: כט וּנְסִיב מֹשֶׁה יָת חַדְיָא וַאֲרָמֵהּ אֲרָמָא קֳדָם יְיָ מִדְּכַר קֻרְבָּנַיָּא לְמֹשֶׁה הֲוָה לַחֲלָק כְּמָא דִּי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: ל וּנְסִיב מֹשֶׁה מִמִּשְׁחָא דִרְבוּתָא וּמִן דְּמָא דִּי עַל מַדְבְּחָא וְאַדִּי עַל אַהֲרֹן עַל לְבוּשׁוֹהִי וְעַל בְּנוֹהִי וְעַל לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּהּ וְקַדִּישׁ יָת אַהֲרֹן יָת לְבוּשׁוֹהִי וְיָת בְּנוֹהִי וְיָת לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּהּ: לא וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי בַּשִּׁילוּ יָת בִּסְרָא בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתַמָּן תֵּיכְלוּן יָתֵהּ וְיָת לַחְמָא דִּי בְּסַל קֻרְבָּנַיָּא כְּמָא דִּי פַקֵּדִית לְמֵימַר אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יֵיכְלֻנֵּיהּ: לב וּדְאִשְׁתְּאַר בְּבִשְׂרָא וּבְלַחְמָא בְּנוּרָא תּוֹקְדוּן: לג וּמִתְּרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא

נתינה לגר

(כרפסית ל"ב ה') ת' „תורין וחמורין" וערש"י שם. ורק נכ"י גרס והמיינא ביחיד. (לא) צויתי, אתפקדית.

בעל הטורים

(כח) מלאים חסר · [ר"ל] ח"ו כתיב כי נכסף להם להוגה [במתו נדב ואביהוא] :

אבן עזרא

ראים כי כן דרך לשון הקדש : (כב) ויקרב את האיל השני איל המלואים · ויסמכו אהרן ובניו · ובכתוב הראשון וסמך אהרן ובניו והנה אין הפרש בין וסמך אהרן ובניו ובין ויסמכו אהרן ובניו כי מדקדק גדול טעה שאמר כי טעם וסמך הוא לבדו ואחר כן בניו וסמכו כלם יחד : (כג) הימנית כמו הפנימית · וטעם על תנוך · וכבר בפרשה זאת תהיה והנה הדם יכפר על נפש אהרן וכן כי הדם הוא בנפש יכפר וטעמו בנפש שיש בו לכפר והנה נפש תחת נפש וקרוב מזה פשעם ותנעם לרגליו : (כו) חלת מצה אחת · היא ככר להם אחת ויתכן היות ככר משקל ואיננו כמשקל הכסף והזהב : וישם על החלבים · ולא הזכיר יותרת הכבד והכליות כי היותרת היא קטנה ופירוש המלה כמו מה יתרון לאדם והכליות גם עם חלביהן כי לא יתכן שיקראו הכליות חלב רק האליה היא חלב : (כז) וינף אותם · הניף אהרן ובניו כאשר יניף אהרן את הלוים : (לא) בשלו את הבשר · הם בעצמם כי ובשלו את בשרו בגווי : (לג) והנותר בבשר ובלחם · עד בקר

רמב"ן

ללמד שאין הנתחים טעונין רחיצה : (כב) ויקרב את האיל השני איל המלואים · וכבר פי' כי ענין המלואים שתהיה להם יד שלמה לעבוד את עבודת ה' ויאמר כן במזבח עצמו והעובדים · והנה כל הקרבנות האלו באים למלא את ידם כדכתיב וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם לכהן לי לקח פר אחד בן בקר אילים שנים תמימים · אבל נקרא האיל השני איל המלואים בעבור שהוא סוף קרבנות הללו ובו תמלא ידם וכהנו לפניו יתברך כי כלם מעכבין בענין · ויתכן כי החטאת לכפר על המזבח ולקדשו כי כן כתיב והעולה להרצאה על הכהנים בכפרה כל עולת נדבה והשלמים תודה לשם שנתן להם בביתו ובחומותיו יד ושם והנה השלמים לבדם באים על מלוי הידים · ולכך יקראו מלואים ויאמר מלואים ולא מלוי בעבור כי החלבים והשוק גם תרומת הלחם הכל קרב : (ל) ויקח משה משמן המשחה ומן הדם אשר על המזבח · לא ידעתי אם מערבן להזאות הללו כמו ולקח מדם הפר ומדם השעיר ונתן על קרנות המזבח · וכן לא נתברר לי מה טעם איחר הזאות הללו לאחר הקטרת של מלואים · כי בצואה הקדים ההזאות ואח"כ אמר ולקחת מן האיל החלב והאליה · ואולי בעבור שאמר שם וקדש הוא ובגדיו ובניו ובגדי בניו אתו למד משה כי הוא הדבר המאוחר הנעשה בהם שבו יהיו קדושים לגמרי כי לא הזכיר שם במשיחה קדוש ולא במתן בהונות · וכאן אמר וימשח אותו לקדשו לא שיקדש לגמרי עד שעשה ההזאות ואמר בהן ויקדש את אהרן ואת בניו והנה השלים קדושת האב והבנים כאחת בהזאות הללו · וכך אמרו בת"כ ויקדש את אהרן הא למדת שלא שלם קדוש אהרן והבנים אלא בהזאת דם : (לב) והנותר בבשר ובלחם · הבי"ת בשתי המלות תשמש כמו מ"ם

והנותר

מפטיר לג וּמִפֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא תֵצְאוּ שִׁבְעַת יָמִים עַד יוֹם מְלֹאת יְמֵי מִלֻּאֵיכֶם כִּי שִׁבְעַת יָמִים יְמַלֵּא אֶת־יֶדְכֶם׃ לד כַּאֲשֶׁר עָשָׂה בַּיּוֹם הַזֶּה צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃ לה וּפֶתַח אֹהֶל מוֹעֵד תֵּשְׁבוּ יוֹמָם וָלַיְלָה שִׁבְעַת יָמִים וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְהוָה וְלֹא תָמוּתוּ כִּי־כֵן צֻוֵּיתִי׃ לו וַיַּעַשׂ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ ס ס ס צ"ו סימן׃

ומפטירין כה אמר ה' גו' עולותיכם גו' בירמיה סימן ז'׃

סדר שמיני

ט א וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי קָרָא מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו וּלְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ב וַיֹּאמֶר אֶל־אַהֲרֹן קַח־לְךָ עֵגֶל בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת וְאַיִל לְעֹלָה תְּמִימִם וְהַקְרֵב לִפְנֵי יְהוָה׃ ג וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר קְחוּ שְׂעִיר־עִזִּים לְחַטָּאת וְעֵגֶל וָכֶבֶשׂ בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם לְעֹלָה׃ ד וְשׁוֹר וָאַיִל לִשְׁלָמִים לִזְבֹּחַ לִפְנֵי יְהוָה וּמִנְחָה בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן כִּי הַיּוֹם יְהוָה נִרְאָה

ת"א כאשר עשה · יומא ג ג ד׃ תשבו · סוכה מג׃ ויהי ביום · מגילה יח׃ קח לך · יומא ג׃ ואל בני ישראל תדבר · שם עב׃

רש"י

שלמים קרב בכל מקום חוץ מזה: (לד) צוה ה' לעשת · כל שבעת הימים ורבותינו ז"ל דרשו לעשות זה מעשה פרה לכפר זה מעשה יום הכפורים וללמד שכהן גדול טעון פרישה קודם יום הכפורים שבעת ימים וכן הכהן השורף את הפרה: (לה) ולא תמותו · הא אם לא תעשו כן הרי אתם חייבים מיתה: (לו) ויעש אהרן ובניו · להגיד שבחן שלא הטו ימין ושמאל:

הכלת פרשת צו

(א) ויהי ביום השמיני · שמיני למלואים הוא ראש חדש ניסן שהוקם המשכן בו ביום ונטל עשר עטרות השנויות בסדר עולם: ולזקני ישראל · להשמיעם שעל פי הדבור אהרן נכנס ומשמש בכהונה גדולה ולא יאמרו מאליו נכנס: (ב) קח לך עגל · להודיע שמכפר לו הקדוש ברוך הוא ע"י עגל זה על מעשה העגל שעשה: (ד) כי היום ה' נראה אליכם · להשרות שכינתו במעשה ידיכם

רמב"ן

והנותר מן הבשר ומן הלחם וכן ביום השמיני והלאה בשנה היא שמונה עשרה שנה ולא פי' הכתוב והנותר עד הבקר כי כבר למדו משפט הקרבנות וידעו שהשלמים כלנו נדונין כחמורין שהן נאכלין ליום ולילה · או שקצר הכתוב כאן בעבור שהוא מפורש באותה ואם יותר מבשר המלואים עד הבקר: (לה) ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים ושמרתם את משמרת ה' ולא תמותו · על דעת הברייתא של תורת כהנים ענין הפסוק הזה שלא יצאו מפתח אהל מועד יומם ולילה בשעת עבודה · כלומר עד שישלימו כל העבודה המוטלת עליהם באותו העת והיא מצוה הנוהגת לדורות שלא יניח כהן עבודה ויצא וחייבין עליה מיתה · והוא שאמר בכהן גדול ומן המקדש לא יצא ולא יחלל אמרו אימתי אינו יוצא ואינו מחלל הוי אומר בשעת עבודה ודרשו כן תמותו ממשמע לאו אתה שומע הן אין לי אלא אהרן ובניו שנמשחו משמן המשחה שאם יצאו בשעת עבודה חייבין מיתה מנין לכל הכהנים שבכל הדורות

רשב"ם

(א) ויהי ביום השמיני · למלואים שהוקם המשכן ונתחנכו כבר אהרן ובניו לעבודה: (ד) כי היום ה' נראה ויוציא אש מן השמים להקטיר קרבנות:

לָא תִפְּקוּן שִׁבְעָא יוֹמִין עַד יוֹם מִשְׁלַם יוֹמֵי קֻרְבָּנֵיכוֹן אֲרֵי שִׁבְעָא יוֹמִין יְקָרֵב יָת קֻרְבָּנְכוֹן: לד כְּמָא דִי עֲבַד בְּיוֹמָא הָדֵין פַּקִּיד יְיָ לְמֶעְבַּד לְכַפָּרָא עֲלֵיכוֹן: לה וּבִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא תֵּיתְבוּן יְמָמָא וְלֵילְיָא שִׁבְעָא יוֹמִין וְתִטְּרוּן יָת מַטְּרַת מֵימְרָא דַייָ וְלָא תְמוּתוּן אֲרֵי כֵן אִתְפַּקָּדִית: לו וַעֲבַד אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דִי פַקִּיד יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה:

א וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְּמִינָאָה קְרָא מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי וּלְסָבֵי יִשְׂרָאֵל: ב וַאֲמַר לְאַהֲרֹן סַב לָךְ עֵגַל בַּר תּוֹרֵי לְחַטָּאתָא וּדְכַר לַעֲלָתָא שַׁלְמִין וְקָרֵב קֳדָם יְיָ: ג וְעִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּל לְמֵימַר סִיבוּ צְפִיר בַּר עִזִּין לְחַטָּאתָא וְעֵגֶל וְאִמַּר בְּנֵי שְׁנָא שַׁלְמִין לַעֲלָתָא: ד וְתוֹר וּדְכַר לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא לְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ וּמִנְחָתָא דְּפִילָא

נתינה לגר

ת' כמו „צַוֵּיתִי" לקמן פ' ל"ט; ונראין הדברים כאשר לא מצינו בפרשה מקודש שאוה אותם ע"ז, ע"כ פי' כאלו היה כתוב בבנין פוּעַל, אבל בחומשי רוו"ה ת' „פקדית". (לה) משמרת ה', מטרת מימרא דה'. הוסיף מלת „מימרא" לבאר הענין, משמרת התורה.

בעל הטורים

(לד) לעשת · חסר וי"ו דאמר בפר"ק דיומא לעשות זו מעשה פרה שהיו מזין עליו כל שבעה הימים ולא היו מזין עליו בשבת: (א) ויהי ביום השמיני קרא משה · בגימ' היה ביום ראש חודש ניסן; אמר משה לפי ששרבתי ז' ימים בשנה לכן לא זכיתי לשמש אלא ז': (ב) עגל בן בקר · בגי' לכפר חטא העגל: (ג) ועגל וכבש כנגד לכנוס מעשה עגל ואיל שהיה

אבן עזרא

כי כן כתוב: (לג) ימלא את ידכם · תחסר מלת קץ כאילו אמר כי קץ שבעת ימים או זמן · יש אומרים לא תצאו שבעת ימים ובלילה היו יוצאים לצרכם והנכון בעיני שיצאו בשעת הצורך ביום ובלילה וחכם גדול אמר כי חסרו מקום בחצר אהל מועד וזהו רחוק והכתוב אמר ויבכו בני ישראל את משה שלשים יום כאילו אין שם רגע שלא היו בוכים רק הכתוב דבר שישבו פתח אהל מועד יום ולילה והטעם שלא יתעסקו בדבר ולא ילכו אל מקום אחר וכן ומן המקדש לא יצא כאשר אפרש: (לד) כאשר עשה ביום הזה · פ' וכאשר עשה ביום הזה משה כן צוה ה' לעשות שבעת ימי המלואים והיה ראוי להיות כאשר עשיתי אלא כי כן דרך לשון הקדש כמו והיה יתחזקאל לכם · ואת יפתח ואת שמואל והעד שפירש צוה ה' לעשות כן ועשית לאהרן ולבניו ככה ככל אשר צויתי אותכה שבעת ימים ועוד ופר חטאת תעשה ליום כמו שנים ליום עולה תמיד וכתוב שם וחטאת על המזבח ומשחת אותו בכל יום עד סוף המלואים ועוד שבעת ימים תכפר על המזבח ולא הזכיר את שני האילים כי אחז דרך קצרה ודעת רבים כי פר חטאת לבדו יעשה בכל יום ולפי דעתי שטעם להזכיר הפר בעבור שיתן מדם איל העולה על אהרן ובניו והאיל השני יאכל בשרו רק פר החטאת הוא לכפר על המזבח וכן כתוב על הכפורים וטעמו בעבור כפורים: (לה) ופתח אהל מועד תשבו · להזכיר ולא תמותו: צויתי · פועל שלא נקרא שם פועלו ויש אומרים כי כן צויתי וכו ככל אשר צויתי אותכם ואם לא פירש שם לשבת פתח אהל מועד:

חסלת פרשת צו

(א) ויהי ביום השמיני · היה נראה לנו כי ביום השמיני שמיני לניסן כי המשכן הוקם באחד לחדש רק המעתיקים אמרו שהיה ראש חדש ניסן ובשבעת ימי המלואים היה משה מקים את המשכן בכל יום וסותרו כדי להרגיל בו וללמד: קרא משה לאהרן ולבניו · ויצאו מפתח אהל מועד או העדה נכנסה על החצר: (ב) עגל בן בקר · בשבעת ימי המלואים היה פר חטאת גם איל לעולה ולא הזכיר עם עגל בן בקר אם הוא בן שנה והקרוב אלי שפר כמו עגל בלא זכר שנה: (ג) תמימים · על העגל ועל האיל ופרי המלואים להטא את המזבח וזה העגל לכפר על אהרן וכבר פירשתי זאת במלה: שעיר עזים לחטאת. על הקהל ועגל שאין לו שנה התימה וכן כבש לעולה: (ד) ושור ואיל · גדולים: ומנחה ·

רמב"ן

ת"ל כי שמן משחת ה' עליכם פי' שלא אמר כי בשמן משחת ה' אתם משוחים · אמר עליכם כמו והיתה להיות להם משחתה לכהונת עולם לדורותם: (לו) ויעש אהרן ובניו את כל הדברים האלה אשר צוה ה' ביד משה · אמר בכל מקום כאשר צוה ה' את משה אבל בכאן מפני שהוסיפו על המצוה לא אמר כן כי לא נעשו כאשר צוה ה' אבל עשו כל הדברים אשר צוה ה' · ועוד נוסף עליהם מה שאמר באש זרה אשר לא צוה אותם: חסלת פרשת צו

(ב) ויאמר אל אהרן קח לך עגל בן בקר · נצטוה משה רבינו בקרבנות הללו כמו שאמר בסוף זה הדבר אשר צוה ה' תעשו ואם לא נזכר זה · וכן ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' מלא העומר ממנו למשמרת · וכן אנכי האל בית אל · ספר יעקב זה ואם לא נזכרה האמירה לו · וכבר הראיתיך בפרשיות של מצות הפסח כאלה רבות וטעם ואל בני ישראל תדבר לאמר שיאמר להם אהרן כן כי רצה שיהיה אהרן המצווה בשם ה' והוא המקריב הקרבנות לגדלו בעיני העם · והנכון שטעמו ואל בני ישראל תדבר אתה והזקנים הנזכרים כי לכך קראם שידברו לישראל כדרך ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם משכו או אמר לכל אחד מן הזקנים ואל בני ישראל תדבר ושיעור הפרשה ויאמר אל אהרן קח לך ואל הזקנים אמר ואל בני ישראל תדבר לאמר כי המדבר לרבים יאמר סתם לכל אחד מטתו כדרך ואנו אתכם בעת ההיא לאמר חלוצים תעברו וכן

ספורנו

שהיה עד הנה להזיר לה' אמנם במלואים אשר היה קרבן מכשיר לכהן להכנס לפנים נתן השוק ע"ג המזבח: (לה) יומם ולילה · כי היריעות לא הפסיקו כמבואר למעלה:

(א) ויהי ביום השמיני · כי היום ה' נראה אליכם · כבר נראה במעשה ידיכם כאמרו וכבוד ה' מלא את המשכן וראוי

אֲלֵיכֶם׃ ה וַיִּקְחוּ אֵת אֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה אֶל־פְּנֵי אֹהֶל מוֹעֵד
וַיִּקְרְבוּ כָּל־הָעֵדָה וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי יְהוָה׃ ו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה
הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה תַּעֲשׂוּ וְיֵרָא אֲלֵיכֶם כְּבוֹד יְהוָה׃
ז וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן קְרַב אֶל־הַמִּזְבֵּחַ וַעֲשֵׂה אֶת־
חַטָּאתְךָ וְאֶת־עֹלָתֶךָ וְכַפֵּר בַּעַדְךָ וּבְעַד הָעָם וַעֲשֵׂה אֶת־
קָרְבַּן הָעָם וְכַפֵּר בַּעֲדָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה׃ ח וַיִּקְרַב אַהֲרֹן
אֶל־הַמִּזְבֵּחַ וַיִּשְׁחַט אֶת־עֵגֶל הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ׃ ט וַיַּקְרִבוּ
בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת־הַדָּם אֵלָיו וַיִּטְבֹּל אֶצְבָּעוֹ בַּדָּם וַיִּתֵּן עַל־
קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־הַדָּם יָצַק אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ׃ י וְאֶת־
הַחֵלֶב וְאֶת־הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת מִן־הַכָּבֵד מִן־הַחַטָּאת
הִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ יא וְאֶת־
הַבָּשָׂר וְאֶת־הָעוֹר שָׂרַף בָּאֵשׁ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃ יב וַיִּשְׁחַט
אֶת־הָעֹלָה וַיַּמְצִאוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֵלָיו אֶת־הַדָּם וַיִּזְרְקֵהוּ עַל־
הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ יג וְאֶת־הָעֹלָה הִמְצִיאוּ אֵלָיו לִנְתָחֶיהָ וְאֶת־
הָרֹאשׁ וַיַּקְטֵר עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ יד וַיִּרְחַץ אֶת־הַקֶּרֶב וְאֶת־
הַכְּרָעָיִם וַיַּקְטֵר עַל־הָעֹלָה הַמִּזְבֵּחָה׃ טו וַיַּקְרֵב אֵת קָרְבַּן
הָעָם וַיִּקַּח אֶת־שְׂעִיר הַחַטָּאת אֲשֶׁר לָעָם וַיִּשְׁחָטֵהוּ
וַיְחַטְּאֵהוּ כָּרִאשׁוֹן׃ טז וַיַּקְרֵב אֶת־הָעֹלָה וַיַּעֲשֶׂהָ כַּמִּשְׁפָּט׃

ת"א ויקריבו בני· מועד קטן כח : ויקרב את העלה· ביצה כ' מנחות נג :

רש"י

לכך הקרבנות הללו באין חובה ליום זה: (ז) קרב אל המזבח· שהיה אהרן בוש וירא לגשת אמר לו משה למה אתה בוש לכך נבחרת: את חטאתך· עגל בן בקר: ואת עלתך· איל: קרבן העם· שעיר עזים ועגל וכבש כל מקום שנאמר עגל בן שנה הוא ומכאן אתה למד: (יא) ואת הבשר ואת העור וגו'· לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו ושל מלואים וכלן על פי הדבור: (יב) וימציאו· לשון הושטה והזמנה: (טו) ויחטאהו· עשהו כמשפט חטאת: כראשון· כעגל שלו: (טז) ויעשה כמשפט·

רמב"ן

רבים במשנה תורה· ור"א אמר כי טעם ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' תעשו שכבר אמר להם משה זה הדבר· ואם כן יתכן שיהיה שיעור הפסוקים האלה כך קרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' אותי תעשו וירא אליכם כבוד ה' ויאמר אל אהרן קח לך עגל וגו' ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו לכם שעיר עזים· והנה קצר בתחלה ופירש בסוף· ואיננו נכון· אבל אחר שהזכיר להם הקרבנות ויקחו את אשר צוה משה חזר ואמר

אבן עזרא

היא סלת לכל אחד ואחד: (ו) וטעם ויאמר משה כאשר הראיתיך ואשאל אותה וטעמו כבר אמר להם משה זה הדבר עשו שיתנו שעיר ועגל וכבש ושור ואיל אז יראה לכם כבוד ה' והטעם על האש שיצא: (ז) וכפר בעדך ובעד העם· שהיא מצוה שתכפר על נפשך ועל כל הקהל וכפר בחטאת תכפר בעדך ואח"כ תעשה קרבן העם וכפר בעדם כי לא יוכל אדם לכפר על אחר עד היותו טהור מכל חטא: (ח) אשר לו· משלו היה וכן פר יום הכפורים: (ט) ואת הדם· הנשאר יצק: (י) ואת החלב· המכסה ואשר על הקרב ועל הכליות: (יב) וימציאו· מגזרת מצא שמצאו בשעת הצורך: (טו) ויקרב את קרבן העם· על המזבח: ויחטאהו כראשון· הוא עגל החטאת וטעם

במשח ארי יומא דין יקרא דיי אתגלי לכון: ה ונסיבו ית די פקיד משה לקדם משכן זמנא וקריבו כל כנשתא וקמו קדם יי: ו ואמר משה דין פתגמא די פקיד יי תעבדון ואתגלי לכון יקרא דיי: ז ואמר משה לאהרן קרב למדבחא ועבד ית חטאתך וית עלתך וכפר עלך ועל עמא ועבד ית קרבן עמא וכפר עליהון כמא די פקיד יי: ח וקרב אהרן למדבחא ונכס ית עגלא דחטאתא די לה: ט וקריבו בני אהרן ית דמא לה וטבל אצבעה בדמא ויהב על קרנת מדבחא וית דמא אריק ליסודא דמדבחא: י וית תרבא וית כליתא וית חצרא מן כבדא מן חטאתא אסק למדבחא כמא די פקיד יי ית משה: יא וית בשרא וית משכא אוקיד בנורא מברא למשריתא: יב ונכס ית עלתא ואמטיאו בני אהרן לה ית דמא וזרקה על מדבחא סחור סחור: יג וית עלתא אמטיאו לה לאברהא וית רישא ואסק על מדבחא: יד וחליל ית גווא וית כרעיא ואסק על עלתא למדבחא: טו וקרב ית קרבן עמא ונסיב ית צפירא דחטאתא די לעמא ונכסה וכפר בדמה כקדמאה: טז וקרב

נתינה לגר

ט (יד) וירחץ, והליל. לעיל (ח' ו') ת' וירחץ, ואסחי' כי באדם לא שייך רחיצה בגופו (במדבר י"ט ח') משא"כ בבהמה לאחר מיתתה שצריך למרק את הלכה מזבל שייך הפעל חלל' כמו חללי בי פנחס' בתלמוד. ורק בכ"י הנוסח פה ואסחי. (טו) ויחטאהו, וכפר בדמה. עמ"ש לעיל ד' י"ט.

בעל הטורים

מיקד לפניהם כאיל והיינו דכתיב ויקריבם כמו עגל: (ז) קרב אל המזבח. ב' הגין על ר' [וכה' שגגת רזא משמע שהתגין על הק' נוטריקון קדושה] שהיה אהרן מתבייש ואמר ליה משה אהרן בנבחר ותקרב קרב כי בך בחר ה' ועוד שנראה לו המזבח כקרני השור בשביל חטא העגל: וכפר ג' [הכא בחד פסוקא להד חשיבי לענין הרמז] ואידך וכפר על העם גבי קטרת וכפר על חטאתינו לומר כמו שקרבן מכפר על חטא כך הקטרת מכפר על הטא: (טז) ויעשה. ב' הכא ואידך (ש"ב י"ב) ויעשה לאיש הבא אליו גבי דוד בענין ולרש אין כל כי אם כבשה פי' ויעשה כמשפט שהוא בעצמו הרג משפטו ואת

רמב"ן

ואמר להם זה הדבר אשר צוה ה' תעשו שיקרבו הקרבנות על הסדר שיצוה ואחר כך יראה להם הכבוד ובעבור שאמר כי היום ה' נראה אליכם חזר ואמר שיראה להם בכבודו והנה הקרבנות האלו לא הוזכרו בפרשת זה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם לכהן לי כי שם לא צוה רק על המלואים ושבעת הימים וקרבנותיהם מלאו ימי מלואיהם כי עתה ביום השמיני הם עצמם יקריבו הקרבנות. והנה הקרבנות הללו כחנוכה להם כענין מנחת חביתים לדורות ביום המשח אותו ויתכן כי לכפר על מעשה העגל הוסיף להם עתה הקרבנות הללו. כי כאשר צוה וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם עדין לא נעשה העגל כאשר פירשתי לכך לא הזכירם שם. ולא כדברי רש"י שאמר שם כי הפר לכפר על מעשה העגל אבל היו הפרים ההם לחטאת על המזבח ועל אהרן ועל בניו לקדש אותם והעגל הזה ביום השמיני לכפר על מעשה העגל והנה קרבן אהרן כקרבנו ביום הכפורים בשור וחטאת העם כחטאתם ביום הכפורים שעיר עזים אחד לחטאת וכן אמר בתוספתא של פרשת מלואים בת"כ שהעגל הזה לכפר על מעשה העגל. ודרשו כי מה ראו ישראל להביא יותר מאהרן אלא אמר להם יש בידכם בתחלה ויש בידכם בסוף יש בידכם בתחלה שנאמר וישחטו שעיר עזים ויש בידכם בסוף שנא' עשו להם עגל מסכה יביאו שעיר עזים ויכפר על מעשה שעיר יביאו עגל ויכפר על מעשה העגל. ונראה כי בעבור היות טעם החטאת של אהרן כטעמו ביום הכפורים שרף אותו כאשר ישרף של יום הכפורים. אף על פי שהיה זה חטאת חיצונה כי לא פירש משה שיעשה כן. ואולי נצטוה בכך והכתוב לא רצה להאריך כי לא יעשה רק מה שיאמר משה ולא יאמר משה רק מה שצוה ה': (ז) וטעם קרב אל המזבח ויקרב אהרן אל המזבח וישחט. ועל דעתי בדרך הפשט יאמר קרב אל צפון המזבח ועשה שם החטאת והעולה כי הם שחיטתן בצפון. ואמר משה כן בדרך קצרה שכבר ידע אהרן זה. אבל בת"כ נתעוררו רבותינו בזה ומשלו משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שנשא אשה והיתה מתביישת מלפניו נכנסה אצלה אחותה אמרה לה אחותי למה נכנסת לדבר זה לא שתשמשי את המלך הכניסי דעתך ובואי שמשי את המלך כך אמר לו משה לאהרן אחי למה נבחרת להיות כהן גדול לא שתשרת לפני המקום הנס דעתך ובוא ועבוד עבודתך. ויש

ספורנו

שיכבדוהו בקרבן זה על גלוי שכינתו: (ו) זה הדבר אשר צוה ה' תעשו. לסמוך ידיכם על החטאת ועל העולה של צבור: וירא אליכם כבוד ה'. מלבד גלוי השכינה שהיה במשכן כאמרו וירא כבוד ה' אל כל העם: (יג) וימציאו. כדי שיתחנכו בהתעסקם בקרבן אישים: (טו) כראשון. שנשרף אע"פ שהיתה חטאת חיצונה: (טז) כמשפט. שבני

שני יז וַיַּקְרֵב אֶת־הַמִּנְחָה וַיְמַלֵּא כַפּוֹ מִמֶּנָּה וַיַּקְטֵר עַל־הַמִּזְבֵּחַ מִלְּבַד עֹלַת הַבֹּקֶר׃ יח וַיִּשְׁחַט אֶת־הַשּׁוֹר וְאֶת־הָאַיִל זֶבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לָעָם וַיַּמְצִאוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת־הַדָּם אֵלָיו וַיִּזְרְקֵהוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ יט וְאֶת־הַחֲלָבִים מִן־הַשּׁוֹר וּמִן־הָאַיִל הָאַלְיָה וְהַמְכַסֶּה וְהַכְּלָיֹת וְיֹתֶרֶת הַכָּבֵד׃ כ וַיָּשִׂימוּ אֶת־הַחֲלָבִים עַל־הֶחָזוֹת וַיַּקְטֵר הַחֲלָבִים הַמִּזְבֵּחָה׃ כא וְאֵת הֶחָזוֹת וְאֵת שׁוֹק הַיָּמִין הֵנִיף אַהֲרֹן תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה׃ כב וַיִּשָּׂא אַהֲרֹן אֶת־יָדָו ידיו קרי אֶל־הָעָם וַיְבָרְכֵם וַיֵּרֶד מֵעֲשֹׂת הַחַטָּאת וְהָעֹלָה וְהַשְּׁלָמִים׃ כג וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וַיֵּצְאוּ וַיְבָרְכוּ אֶת־הָעָם וַיֵּרָא כְבוֹד־יְהוָה אֶל־כָּל־הָעָם׃ שלישי כד וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי יְהוָה וַתֹּאכַל עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֶת־הָעֹלָה

ת"א ויקרב את · מנחות ט יט: וישימו את החלבים על · מנחות סב: וישא אהרן את ידיו · מגילה יח סוטה לח תמיד לג: וירד מעשות החטאת · סוטה לח:

רש"י

המפורש בשלת נדבה בויקרא: (יז) וימלא כפו · היא קמיצה: מלבד עולת הבקר · כל אלה עשה אחר עולת התמיד: (יט) והמכסה · חלב המכסה את הקרב: (כ) וישימו את החלבים על החזות · לאחר התנופה נתנו כהן המניף לכהן אחר להקטירם נמצאו העליונים למטה: (כב) ויברכם · ברכת כהנים יברכך יאר ישא: וירד · מעל המזבח: (כג) ויבא משה ואהרן וגו' · למה נכנסו מצאתי בפרשת מלואים בברייתא הנוספת על ת"כ שלנו · למה נכנס משה עם אהרן ללמדו על מעשה הקטרת או לא נכנס אלא לדבר אחר הריני דן ירידה וביאה טעונה ברכה מה ירידה מעין עבודה אף ביאה מעין עבודה הא למדת למה נכנס משה עם אהרן ללמדו על מעשה הקטרת ד"א כיון שראה אהרן שקרבו כל הקרבנות ונעשו כל המעשים ולא ירדה שכינה לישראל היה מצטער ואומר יודע אני שכעס הקב"ה עלי ובשבילי לא ירדה שכינה לישראל אמר לו למשה משה אחי כך עשית לי שנכנסתי ונתביישתי מיד נכנס משה עמו ובקשו רחמים וירדה שכינה לישראל: ויצאו ויברכו את העם · אמרו ויהי נועם ה' אלהינו עלינו יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם לפי שכל שבעת ימי המלואים שהעמידו משה למשכן ושימש בו ופרקו בכל יום לא שרתה בו שכינה והיו ישראל נכלמים ואומרים למשה משה רבינו כל הטורח שטרחנו שתשרה שכינה בינינו ונדע שנתכפר

רמב"ן

אומרים היה אהרן רואה את המזבח כתבנית שור והיה מתירא ממנו ונכנס משה אצלו אמר לו אהרן אחי לא תירא ממה שאתה מתירא הגס דעתך ובא קרב אליו לכך אמר קרב אל המזבח ויקרב אל המזבח בזריזות · וטעם זה כי בעבור שהיה אהרן קדוש ה' ואין בנפשו חטא זולתי מעשה העגל היה החטא ההוא קבוע לו במחשבתו כענין שנאמר וחטאתי נגדי תמיד והיה נדמה לו כאלו צורת העגל שם מעכב בכפרותיו ולכך אמר לו הגס דעתך שלא יהיה שפל רוח כל כך שכבר רצה אלהים את מעשיו ·

אבן עזרא

וטעם ויחטאהו · כפר בו החטאת: (כ) וישימו את החלבים · עם הכליות ויותרת הכבד כאשר פרשתיך: (כא) ואת החזות · חזה השור גם חזה האיל: ואת שוק הימין: מזה ומזה ושוק סמוך אל הפאה או הכף: (כב) וישא אהרן את ידיו אל העם · אל פי' רא"ע נכחם וקדמונינו העתיקו מכאן צורת נשיאות כפים: וירד · כאשר פרשתיך רבים וככה ירד מעשות חטאת העם ועולתם והשלמים: וטעם וירד · בעבור המזבח שהיה שלש אמות קומתו ואחר כן באו משה ואהרן אל אהל מועד ויתכן שבאו להתפלל על האש שתצא ובצאתם ברכו שניהם את העם: (כד) את העולה · עולת אהרן ועולת העם ועולת תמיד כי כן כתוב מלבד עולת הבקר: ואת החלבים · מהעגל ואיל אהרן והשעיר והשור והאיל:

רשב"ם

(יז) ויקטר על המזבח · שם אותם על המזבח ובבא אש מעלה נקטר: (כג) ויבא משה ואהרן אל אהל מועד · להתפלל שתרד האש: וירא כבוד ה' אל כל העם · כיצד: (כד) ותצא אש מלפני ה' · מבית קודש הקדשים דרך מזבח הזהב להקטיר קטורת שהוא קודם להקטרת תמיד כדאמר במסכת יומא · ושם מצא בני אהרן

אצל

ית עלתא ועבדה כדחזי: יז וקריב ית מנחתא ומלא ידה מנה ואסיק על מדבחא
בר מעלת צפרא: יח ונכס ית תורא וית דכרא נכסת קודשיא די לעמא ואמטיאו
בני אהרן ית דמא לה וזרקה על מדבחא סחור סחור: יט וית תרביא מן תורא
ומן דכרא אליתא וחפי גוא וכליתא וחצר כבדא: כ ושויאו ית תרביא על חדותא
ואסיק תרביא למדבחא: כא וית חדותא וית שוקא דימינא ארים אהרן ארמא
קדם יי כמא די פקיד משה: כב וארים אהרן ית ידוהי על עמא וברכנון ונחת
מלמעבד חטאתא ועלתא ונכסת קודשיא: כג ועל משה ואהרן למשכן זמנא
ונפקו ובריכו ית עמא ואתגלי יקרא דיי לכל עמא: כד ונפקת אשתא מן קדם יי

נתינה לגר

(יט) והמכסה, וחפי גוא. הוא כמ"ש רש"י ,החלב המכסה את הקרב" ולא כמ"ש רמב"ן ע"ש, ובכ"י הנוסח

בעל הטורים

בכבשים ישלם ארבעתים: (כא) תנופה וסמיך ליה וישא ידיו שהנושא כפיו צריך להניף בידיו: (כב) וישא אהרן את ידיו. זכה במתנות כהונה: ויברכם. ג' ברכות ברכם כנגד ג' מיני קרבנות ברכה אחד כנגד חטאת וישמרך מן החטא שנאמר

רמב"ן

ואחרים מפרשים שהיה השטן מראה לו כן כמו שאמרו שם אהרן אחי אף על פי שנתרצה המקום לכפר עונותיך צריך אתה ליתן לתוך פיו של שטן שמא ישטינך בביאתך למקדש וכו' בתורת כהנים: וטעם וכפר בעדך ובעד העם יאמר קרב אל המזבח לעשות כל הקרבנות ועשה תחלה את חטאתך ואת עולתך וכפר בעדך תחלה בקרבנותיך. ובעד העם אחרי כן שתעשה קרבן העם וכפר בעדם בקרבנם לימד אותו שיבא זכאי ויכפר על החייב: (יז) מלבד עולת הבקר. הוצרך הכתוב להזכיר זה בכאן ללמד שאין עולת העם פוטרת עולת התמיד ולא קודמת לה לא הוצרך להזכיר כן בימי המלואים לפי שהם קרבנות יחיד למלא יד הכהנים וידוע שלא פטרו את התמיד ולא קדמו אליו. ובתורת כהנים שנו ויקטר על המזבח מלבד עולת הבקר מה בא זה ללמדנו אם ללמד שאם לא מצא מנחה יביא בהמה והלא כבר נאמר ויקרב את העולה ויעשה כמשפט אם כן למה נאמר ויקטר על המזבח מלבד עולת הבקר מלמד ששתי מנחות היו שם אחת על העולה ואחת בפני עצמה ופירושו שאלו אמר ויקרב את העולה ויעשה כמשפט מלבד עולת הבקר היה ללמד שהתמיד קודם כמו שאומר בפרשת המוספין על עולת התמיד יעשה ונסכו מלבד עולת התמיד. אבל כשהזכיר המנחה ויקרב את המנחה וימלא כפו ממנה ויקטר על המזבח מלבד עולת הבקר נראה שעל המנחה הוא אומר. ולפיכך דקדקו שאם בא לומר שהקריב זו המנחה לבדה ולא הקריב מנחת נסכים להתמיד ולא לעולת העם שלא מצא אלא לנדבה זו. והלא כבר נאמר ויקרב את העולה ויעשה כמשפט שקרבה כמשפטה בנסכים ואם כן למה נאמר ויקטר על המזבח מלבד עולת הבקר לומר שהקריב המנחה הזו מלבד עולת הבקר ומנחתה שאין המנחה הזו מנחת נסכים אלא מנחת נדבה של ישראל: (יט) והמכסה. חלב המכסה את הקרב לשון רש"י ואיננו נכון בעיני כי למה יזכיר החלב הזה ולא יזכיר החלבים האחרים. אבל על דעתי המכסה שם לכלם. כי כל חלב שיקרב לגבי המזבח הוא מכסה כי האחד חלב המכסה את הקרב והשני כל החלב אשר על הקרב וגם הוא מכסה והחלב אשר על הכליות יכסה עליהן. וכן אשר על הכסלים. וכמו שאמרו חלב שהבשר חופה אותו מותר שעל הכסלים אמר רחמנא ולא שבתוך הכסלים והנה הכתוב הזה נמשך למעלה וימציאו בני אהרן אליו את הדם של שור ואיל הנזכרים ואת החלבים מן השור. אבל מן האיל המציאו אליו האליה והחלב ומכסיהם הכליות ויותרת הכבד ואמר וישימו את החלבים על החזות כי האליה והכליות ויותרת הכבד יתנו למטה והחלבים עליהן והכל על החזות והנה החלבים לבדם יראו למעלה והוא דרך כבוד בהקטרה ויקטר החלבים המזבחה עם שאר הנזכרים. אבל בעבור היות ההקטרה גדולה בחלבים יזכירם וכן ותאכל על המזבח ואת העולה ואת החלבים: (כב) וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם. ברכת כהנים יברכך. יאר. ישא. לשון רש"י ואם כן יהיה פרשת דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כה תברכו את בני ישראל שבחומש הפקודים מוקדמת לזה ואולי כן הוא כי יסמך למה שנאמר שם ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן ויתכן לומר כי אהרן פרש כפיו השמים וברך את העם כאשר עשה שלמה שנאמר ויעמד שלמה לפני מזבח ה' ויפרוש כפיו השמים ושם נאמר ויעמד ויברך את כל קהל ישראל קול גדול לאמר ולפיכך לא הזכיר הכתוב שצוה אותו משה לעשות כן ובברייתא של פרשת מלואים בת"כ ראיתי ויברכם זו ברכה סתומה שאי אתה יודעה חזר הכתוב ופירש להלן יברכך ה' וישמרך. יאר ה' פניו אליך ויחנך. ישא ה' פניו אליך וגו' ועדיין יש לי לומר שכך אמרו ברכה זו שברך אהרן את העם

ספורנו

שבני אהרן זרקו וערכו והקטירו: (יז) מלבד עלת הבקר: מלבד מנחת עולת הבוקר: (יח) וימציאו. התחנכו גם בזאת

וְאֶת־הַחֲלָבִים וַיַּרְא כָּל־הָעָם וַיָּרֹנּוּ וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם׃ י א וַיִּקְחוּ בְנֵי־אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אִישׁ מַחְתָּתוֹ וַיִּתְּנוּ בָהֵן אֵשׁ וַיָּשִׂימוּ עָלֶיהָ קְטֹרֶת וַיַּקְרִבוּ לִפְנֵי יְהוָה אֵשׁ זָרָה אֲשֶׁר לֹא צִוָּה אֹתָם׃ ב וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי יְהוָה וַתֹּאכַל אוֹתָם וַיָּמֻתוּ לִפְנֵי יְהוָה׃ ג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן הוּא אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה ׀ לֵאמֹר בִּקְרֹבַי אֶקָּדֵשׁ וְעַל־פְּנֵי כָל־הָעָם אֶכָּבֵד וַיִּדֹּם אַהֲרֹן׃ ד וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־מִישָׁאֵל וְאֶל אֶלְצָפָן בְּנֵי עֻזִּיאֵל דֹּד אַהֲרֹן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם קִרְבוּ שְׂאוּ אֶת־אֲחֵיכֶם מֵאֵת פְּנֵי־הַקֹּדֶשׁ אֶל־מִחוּץ

הקורא יטעים הגריש קדם התלשא

ת״א ותאכל אותם · סנהדרין נב: וימותו לפני ה׳ · שם: הוא אשר דבר · זבחים קטו: וידם אהרן · שם:

רש״י

לגו עון העגל לכך אמר להם זה הדבר אשר צוה ה׳ תעשו וירא אליכם כבוד ה׳ · אהרן אחי כדאי וחשוב ממני שע״י קרבנותיו ועבודתו תשרה שכינה בכם ותדעו שהמקום בחר בו: (כד) וירנו · כתרגומו: (ב) ותצא אש · ר׳ אליעזר אומר לא מתו בני אהרן אלא על ידי שהורו הלכה בפני משה רבן · ר׳ ישמעאל אומר שתויי יין נכנסו למקדש תדע שאחר מיתתן הזהיר הנותרים שלא יכנסו שתויי יין למקדש משל למלך שהיה לו בן בית וכו׳ כדאיתא בויקרא רבה: (ג) הוא אשר דבר וגו׳ · היכן דבר ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי א״ת בכבודי אלא במכובדי א״ל משה לאהרן אהרן אחי יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של מקום והייתי סבור או בי או בך עכשיו רואה אני שהם גדולים ממני וממך: וידום אהרן · קבל שכר על שתיקתו ומה שכר קיבל שנתיחד עמו הדבור שנאמרה לו לבדו פרשת שתויי יין: בקרובי · בבחירי: ועל פני כל העם אכבד · כשהקב״ה עושה דין בצדיקים מתיירא מתעלה ומתקלס אם כן באלו כ״ש ברשעים וכן הוא אומר נורא אלהים ממקדשיך אל תקרי ממקדשיך אלא ממקודשיך: (ד) דד אהרן · עזיאל אחי עמרם היה שנאמר ובני קהת וגו׳: שאו את אחיכם וגו׳ · כאדם האומר לחבירו העבר את

אבן עזרא

וירנו · הרמת קול וכן ותעבור הרנה במחנה: (א) איש מחתתו · כל איש לקח מחתתו ולפי דעתי שזה הדבר היה גם ביום השמיני והעד הן היום הקריבו את חטאתם: ויתנו בהן אש · לא מהאש שיצאה וזה טעם אש זרה: וטעם אשר לא צוה אותם · שמדעתם עשו ולא בצווי להקטיר קטורת גם באש זרה: (ב) וימותו לפני ה׳ · כי חשבו שעשו דבר רצוי לפניו: (ג) הוא אשר דבר ה׳ · כבר אמר לי השם שהוא יראה קדושתו בקרובים אליו כטעם רק אתכם ידעתי וכאשר אראה בם קדושתי אז אהיה נכבד ועל פני כל העם אכבד וייראו ממני: (ד) שאו את אחיכם מאת פני הקדש · יש

רשב״ם

אצל מזבח הזהב ושרפם ואחר כך יצא ובא לו על המזבח ותאכל על המזבח את העולה ואת השלמים: (א) ויקחו בני אהרן נדב ואביהוא · קודם שיצא האש מלפני ה׳ כבר לקחו איש מחתתו להקטיר קטורת לפנים על מזבח הזהב שהרי קטורת של שחר קודמת לאיברים ונתנו בהן אש זרה אשר לא צוה אותם משה ביום הזה שאע״פ שבשאר ימים כתיב ונתנו אהרן הכהן אש על המזבח היום לא צוה ולא רצה משה שיביאו אש של הדיוט לפי שהיו מצפים לירידת אש גבוה ולא טוב היום להביא את זה כדי להתקדש שם שמים שידעו הכל כי אש באה מן השמים · כמו שאמר אליהו ואש לא תשימו לפי שהיה רוצה לקדש שם שמים בירידת האש מלמעלה: (ב) ותצא אש מלפני ה׳ ותאכל אותם · והוא ותצא אש של פסוק ראשון · כמו שפירשתי אצל וישב משה את דברי העם · וכן וישב את הכסף לאמו · שכתוב שני פעמים בפסל מיכה ששניהם אחד הם · אף כאן שני הפסוקים אחד הם · כשיצא האש ותאכל את השלמים של מזבח החיצון כשלקחו בני אהרן והקריבו אש זרה על המזבח הפנימי ותצא אש מלפני ה׳ להקטיר קטורת לפנים תחלה ופגעה בני אהרן שם ומתו ואחר כך יצאה משם ובאה אל מזבח החיצון ותאכל את העולה: וימותו לפני ה׳ · ומיד כששמע אהרן היה רוצה להניח העבודה ולהתאבל על בניו: (ג) ויאמר משה אל אהרן · אל תתאבל ואל תבכה ואל תחדל מן העבודה · כי הדבר הזה אשר אני אומר לך הוא אשר דבר ה׳ בקרובי אקדש · בכהנים גדולים הקרובים אלי לשרתני אני רוצה להתקדש ולא שיתחלל שמי ועבודתי שכן אמר לי הקב״ה והכהן הגדול מאחיו וגו׳ את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרם · ומן המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלהיו · הא אם לא יצא קודש · ואין מוקדם ומאוחר בתורה · ולכך אל תניח העבודה שאתה כהן גדול ולא תצא ולא תהלל אלא יתקדש הקב״ה ועבודתו על ידך: ועל פני כל העם אכבד · זהו כבוד השכינה שרואה בניו מתים ומניח אבלו בעבודת בוראו: וידום אהרן · מאבלותו ולא בכה ולא התאבל שכן כתיב ביחזקאל בן אדם הנני לוקח ממך את מחמד

עיניך

וְאֲכָלַת עַל מַדְבְּחָא יָת עֲלָתָא וְיָת תַּרְבַּיָּא וַחֲזָא כָּל עַמָּא וְשַׁבַּחוּ וּנְפָלוּ עַל אַפֵּיהוֹן: א וּנְסִיבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא גְּבַר מַחְתִּיתֵהּ וִיהַבוּ בְהֵן אֶשָּׁתָא וְשַׁוִּיאוּ עֲלַהּ קְטֹרֶת בּוּסְמִין וְקָרִיבוּ קֳדָם יְיָ אֶשָּׁתָא נוּכְרֵיתָא דִּי לָא פַקִּיד יָתְהוֹן: ב וּנְפַקַת אֶשָּׁתָא מִן קֳדָם יְיָ וַאֲכָלַת יָתְהוֹן וּמִיתוּ קֳדָם יְיָ: ג וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן הוּא דִּי מַלִּיל יְיָ לְמֵימַר בְּקָרִיבַי אֶתְקַדַּשׁ וְעַל אַפֵּי כָל עַמָּא אֶתְיַקַּר וּשְׁתִיק אַהֲרֹן: ד וּקְרָא מֹשֶׁה לְמִישָׁאֵל וּלְאֶלְצָפָן בְּנֵי עֻזִּיאֵל אַח אֲבוּהִי דְאַהֲרֹן וַאֲמַר לְהוֹן קְרִיבוּ טוּלוּ יָת אֲחוּכוֹן מִן קֳדָם

נתינה לגר

ודהפי לגד. (כד) וירנו, ושבחו. כמו „רננו צדיקים בה'" ולא הרמת קול כמ"ש הראב"ע, ולכן כתב רש"י כתרגומו". י (א) קטרת, קטרת בוסמין. עמ"ש הרמב"ן (במדבר ט"ז ז') וז"ל „וראיתי באונקלוס שת' כל קטורת הנזכרת בפרשה „קטרת" כלשונו, לא אמר בו קטרת בוסמין כמנהגו, נראה שסובר שלא היה קטורת הסמים של הקדש אבל לנוגה וכיוצא בה שהקטיר לנסיון, וכן עשה בבני אהרן כו'", ואולי לא ירצה אונקלוס לשבח הקטורת להוסיף בו בוסמין רק בהעשות עניינו במצוה" עכ"ל, ומזה נראה שהיה לפניו הנוסחא בפסוק זה בלא מלת „בוסמין" וכ"ה בחומשי רוו"ס. (ג) וידם,

בעל הטורים

דגלי חסידיו ישמור · יאר כנגד עולה שנאמר בעלותך נראות · שלום כנגד שלמים: (א) אשר לא צוה אין לומר לא צוה להביא אש זרה וגם לא צוה שלא להביאו אלא פירש אשר צווי של לא · צוה אותם [פי' שא"ל שלא היה ציווי כלל על שהבאה כן להביא כן שלא להביא דא"כ למה מהו אלא פי' אשר צוה אותם לא פי' שאמר להם בפי' שלא להביא · וכ"ה בפי' אשר לא צויתי בס' שופטים עי' פירש"י שם] וכן לכל זבח השמים אשר לא צויתי: (ב) ותאכל אותם · בגימ' זה הכנס אותם מלא וי"ו · שמתאו בשתה דברים · אש זרה · הורו בפני רבם · שתויי יין · בנים לא היו להם [וזה פי' ע"י שלא הי"ל בנים עי' יבמות דס"ד] נתנו עיניהם בפרנסות · לא נטלו עצה: (ג) וידם · ב' במס' · הבא ואידך וידום השמש (יהושע י') רמז למה שאגרו מאורות לוקין על אב ב"ד במת ובני אהרן היו אב ב"ד: (ד) קרבו · יש בו שני טעמים מלמד שלא

רמב"ן

כנעלמו משונה היא ולא פירש לנו הכתוב מה היא אבל ברכה שנצטוו הכהנים לדורות נתפרשה והיא שוה בכל הכהנים לעולם או שהם סבורים שכאן צוה אותו בנשיאות כפים ליום זה ולהלן נתנה ברכה זו לו ולבניו לדורות: (ב) ותצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח · טעם מלפני ה' כמו מאת פני ה' והמשכיל יתבונן שכבר פירשתי זה החטא בנדב ואביהוא תדענו כמה שאמר ויקריבו לפני ה' אש זרה ולא אמר ויקריבו לפני ה' קטרת אשר לא צוה אותם · והנה הם שמו קטרת על האש כענין שאמר הכתוב ישימו קטורה באפך ולא שתו לבם רק לזאת · והנה לא היה אשה ריח ניחוח · וזה טעם וישימו עליה קטרת שלא אמר וישימו עליהן כאשר נאמר בעדת קרח ותנו בהן אש ושימו עליהן קטרת ושם עוד ונתתם עליהן קטרת אבל אמר בכאן עליה לרמוז כי על האש בלבד שמו קטרת ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם ויתכן שירמוז לזה מה שאמר לא תעלו עליו קטרת זרה שלא יעשוה זרה והוא מה שנאמר בקרבתם לפני ה' וימותו כי בהקריבם לפניו מתו: (ג) הוא אשר דבר ה' לאמר · היכן דבר ונקדש בכבודי אל תקרי בכבודי אלא במכובדי אמר לו משה לאהרן אהרן אחי יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של הקב"ה והייתי סבור או בי או בך עכשיו אני רואה שהם קדושים ממני וממך לשון רש"י ממדרש רבותינו ואם כן יהיה טעם ונקדש בכבודי שיהיה קדוש בעיני כל העם ובמכובדי וידעו כי אני שוכן בו · ור"א נ"כ אמר הוא אשר דבר ה' לאמר כבר אמר לי השם שיראה קדושתו בקרובים אליו כטעם רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה וכאשר אראה בם קדושתי זו אז אהיה נכבד על פני כל העם ויראו ממני ואם כן הוא דבור ולא נכתב כי השם הודיעו דרכיו שכך המדה הזאת לפניו · ולדעתי בדרך הפשט אין צורך לכל זה כי דבר השם גזרותיו ומחשבתו וענין דרכיו והדבור יאמר בכל אלה דברתי אני עם לבי חשבתי מחשבה זו וכן וזה הדבר אשר מל יהושע וזה הענין על דבר הכסף וכן ותהי אשה לבן אדניך כאשר דבר ה' גזר וכמוהו באבירם בכורו יסדה ובשגוב צעירו הציב דלתיה כדבר ה' אשר דבר ביד יהושע בן נון והנה אמר משה המקרא הזה הוא אשר גזר השם לאמר אל לבו בקרובי אקדש שלא יהרסו אל קדושתי ועל פני כל העם אכבד שיהיו נוהגים כבוד במשכני וטעם וידום אהרן שהיה בוכה בקול ואז שתק · או כטעם ואל תדום בת עיניך: (ד) קרבו שאו את אחיכם · מצאתי בת"כ בפרשת מלואים רבי אליעזר אומר לא מתו בני אהרן אלא בחוץ מקום שהלוים מותרין שם ליכנס

ספורנו

בשלמי צבור: (א) ויקחו בני בני אהרן איש מחתתו · חשבו שכמו שאחר התמיד אשר בו תשרה שכינה כאמרו עולת תמיד לדורותיכם פתח אהל מועד לפני ה' אשר אועד לכם שמה תבא הקטרת כך היה ראוי להקטיר קטרת חדשה עתה על הגלות כבוד ה' אל כל העם ועל ירידת האש ולכן הקריבוהו לפני ה' במזבח הפנימי שנא' בו ולא תעלו עליו קטרת זרה וגם אם ראוי לעשות כך אם היו מצווים בזה הטעו לעשותו עתה: אשר לא צוה אותם · כאמרם ז"ל שהורו הלכה בפני משה רבם: (ג) וידום אהרן · שהתנחם בקדוש ה' שנקדש במותם: פרק הדר

בכתנתם

לַמַּחֲנֶה׃ ה וַיִּקְרְבוּ וַיִּשָּׂאֻם בְּכֻתֳּנֹתָם אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה׃ ו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר ׀ בָּנָיו רָאשֵׁיכֶם אַל־תִּפְרָעוּ ׀ וּבִגְדֵיכֶם לֹא־תִפְרֹמוּ וְלֹא תָמֻתוּ וְעַל כָּל־הָעֵדָה יִקְצֹף וַאֲחֵיכֶם כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת־הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְהוָה׃ ז וּמִפֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא תֵצְאוּ פֶּן־תָּמֻתוּ כִּי־שֶׁמֶן מִשְׁחַת יְהוָה עֲלֵיכֶם וַיַּעֲשׂוּ כִּדְבַר מֹשֶׁה׃ פ ח וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן

ת"א ראשיכם אל · מ"ק יד יט כד: ובגדיכם לא · שם טו:

רש"י

המת מלפני הכלה שלא לערבב את השמחה: (ה) בכתנותם · של מתים מלמד שלא נשרפו בגדיהם אלא נשמתם כמין שני חוטין של אש נכנסו לתוך חוטמיהם: (ו) אל תפרעו · אל תגדלו שער מכאן שאבל אסור בתספורת אבל אתם אל תערבבו שמחתו של מקום: ולא תמותו · הא אם תעשו כן תמותו: ואחיכם כל בית ישראל · מכאן שצרתן של ת"ח מוטלת

רמב"ן

שנאמר ויקרבו וישאום בכתנותם אם כן למה נאמר וימותו לפני ה' נגפם המלאך והוציאם לחוץ רבי עקיבא אומר לא מתו אלא בפנים שנאמר וימותו לפני ה' אם כן למה נאמר ויקרבו וישאום בכתנותם שהטילו בהם הכות של ברזל וגררום והוציאום לחוץ עד כאן בברייתא · והטעם שאע"פ שגם הכהנים אסורין לבא בהיכל אלא בשעת עבודה אינו אלא לביאה ריקנית אבל להוציא משם טומאה או לבדק הבית יכנס שכך שנינו בתורת כהנים יכול לא יכנס לעשות רקיעות תלמוד לומר אך כך היא מלותן הכהנים נכנסין שם אם אין שם כהנים נכנסין שם לוים אם אין טהורים נכנסין שם תמימים אם אין תמימים נכנסין שם בעלי מומין · ועכשיו היום הזה אין שם כהנים שהרי נאסרו שלא יטמאו להם · אבל כיון שהיה אפשר בחכות ובגרירה לא היו רשאין ליכנס שם ועל דעת רבי אליעזר מפני שאמר הכתוב ויקרבו סבר שהיא בחוץ ולכן לא אמר ויגררם בכתנותם וטעם בכתנותם כי היו לובשים בגדי כהונה והנה צוה משה להוציא אותם אל מחוץ למחנה ושם יפשיטום בגדי הכהונה וילבישום תכריכי המתים ויקברו אותם כמנהגם כשאר המתים במדבר והנה אחר כן טהרו הבגדים הקדושים והיו לשאר הכהנים: (ו) אל תפרעו · אל תגדלו שער מכאן שאבל אסור בתספורת אבל אתם אל תערבבו שמחתו של מקום ולא תמותו הא אם תעשו תמותו לשון רש"י · וזה שאמר מכאן שאבל אסור בתספורת אסמכתא בעלמא היא ועוד כי לפי זה לא ידרש הא אם תעשו תמותו אבל יהיה רשות בבני אהרן שיאמר איננם חייבין לפרוע ראשיכם ולקרוע בגדיכם כשאר האבלים ולא תמותו שלא תהיו חייבין מיתה בכך כי שאר האבלים חייבים מיתה אם לא עשו כן וכך אמרו בגמרא במסכן אבל שלא פרע ושלא פרם חייב מיתה שנאמר ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרומו ולא תמותו הא אחר שלא פרע ושלא פירם חייב מיתה · וכל זה כדרך האסמכתות בתלמוד · ואין פריעה ופרימה באבלות אלא מדברי סופרים או שיהיה יום ראשון הלכה למשה מסיני נלמד מן האונינות כפי דעת הגאונים אבל עיקר הכתוב הזה אזהרה בבני אהרן ושמא פירושו כבר אמרו רבותינו שכהן גדול מקריב אונן ואינו אוכל ואם מת לו מת אסור לפרוע ולפרוס עליו ולהטמא לו שנאמר את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום ועל

אבן עזרא

אומרים כי הקטורת היתה לפני מזבח העולה והלוים נכנסים שם ויש אומרים שהיתה על מזבח הקטורת ומשה הוציאם מאהל מועד: פני הקדש · הוא ההיכל כנגד המחנה כאשר פירשתי: (ו) ראשיכם אל תפרעו · יש אומרים לגדל פרע: תפרומו · תקרעו והנכון שהוא מן בגדיו יהיו פרומים וראשו יהיו פרוע ורבים אמרו מכוסה ואחרים אמרו מגולה והאמת דברי הקבלה: ולא תמותו · מלת ולא מושכת עצמה כמו ולא למדתי חכמה וכן הוא ולא על כל העדה יקצוף כי אתם הכפרו בעדם · וטעם ואחיכם כל בית ישראל · תמצאנו רמוז בפרשת ראה אנכי: (ח) וידבר ה' אל אהרן · כי נביא היה וי"א ע"י משה כמו דבר אל אחיו והזהירו שיאמר הוא ובניו שלא ימותו

רשב"ם

עיניך במגפה וגו' האנק דום מתים אבל לא תעשה · אף כאן וידום ממה שהיה רוצה להתאבל ולבכות · וזה מוסר ואמיתת פשוטו · אבל האגדה שאומר שהיה מנחמו משה לאהרן על שאמר לו הקב"ה ונקדש בכבודי וסבור הייתי או אני או אתה עכשיו תדע שהם גדולים ממני וממך אין זה לפי הפשט וכי היה מבשר הקב"ה למשה עשו לי משכן ובו ביום ימותו הגדולים שבכם: (ו) ראשיכם אל תפרעו וגו' · כך אמר לאלעזר ולאיתמר · אע"פ שכהנים הדיוטים אתם ואין אתם מצווים בפריעת ראש ובפרימת בגדים כי בכהן גדול כן ולא בהדיוט הרי אתם היום ככהן גדול לדורות · למה · (ז) כי שמן משחת ה' עליכם · אתם נמשחים מחדש עם אביכם ובכהן גדול כתיב טעם זה ראשו לא יפרע וגו' ומן המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלהיו · כי נזר

שמן

אונקלוס

(אַפֵּי) קוּדְשָׁא לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא: ה וּקְרִיבוּ וּנְטָלְנוּן בְּכִתּוּנֵיהוֹן לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא כְּמָא דִי מַלִּיל מֹשֶׁה: ו וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר בְּנוֹהִי רֵישֵׁיכוֹן לָא תְרַבּוּן פֵּרוּעַ וּלְבוּשֵׁיכוֹן לָא תְבַזְּעוּן וְלָא תְמוּתוּן וְעַל כָּל כְּנִשְׁתָּא יְהֵי רוּגְזָא וַאֲחֵיכוֹן כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּן יָת יְקִידְתָא דִי אוֹקִיד יְיָ: ז וּמִתְּרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לָא תִפְּקוּן דִּילְמָא תְמוּתוּן אֲרֵי מְשַׁח רְבוּתָא דַיְיָ עֲלֵיכוֹן וַעֲבַדוּ כְּפִתְגָמָא דְמֹשֶׁה:

נתינה לגר

ושתיק · הוא שתיקה מבכיה כמ"ש הרמב"ן, או השקטת הנפש כפי' המפרשים. (ח) אל אהרן, לאהרן. כל „אל" שאצל אמירה תרגם בלמ"ד וכל שאצל דבור תרגם „עם" ופה ת' „לאהרן" משמע מזה שסובר שהדבור לא היה לאהרן בעצמו כ"א ע"י משה וכן משמע מהנגינה שבאה לרוב במרכא טפחא ופה בזקף קטן אבל באמת מלאתי שבכ"מ שהדבור איננו בדרך נווי אל הנוכח, לא יבא במרכא טפחא כ"א בז"ק, והראיה מן „וידבר משה אל ה' לאמר" (במדבר כ"ז ט"ו) שגם שם הוא בז"ק, וע' בתקון סופרים ע"פ למטה אפרים [שם י"ג ח'] שלא שת לבו אל הפסוק ההוא ועמ"ש לקמן י"א א'.

בעל הטורים

קרבו אליהם להיכל אלא כשילו בהם חנות של ברזל וגרירום והוציאו אותם לחוץ (כי הת"ג נקרא תרסא הוא מלשון תריס ותכית · וגרם הוא מלשון גרירה): (ה) וישאום · ב' במסרה · הכא ואידך וישאום בני קים אחיהם (ד"ה א' כ"ג) הנושא אשה חייב להלבישם כדכתיב וכסותה לא יגרע וזהו וישאום בני קים וישאם בכתנותם שכיון שנשאום נתחייבו בכתנותם: (ו) ויאמר משה אל אהרן ולאלעזר ולאיתמר · הפך פניו כנגד אהרן ודבר עמו פה אל פה ולכך כתוב אל אהרן אבל לא הפך פניו כנגד אלעזר ואיתמר ולכך לא נאמר בהם אל: ולאיתמר בניו פסק (ר"ל שיש פסיק ביניהם) לומר שאף הם היו ראויים אלא שפסקם מהם הנזירים וזה הוא שנאמר בסיני וגם הכהנים ה' כהנים אלו אהרן וד' בניו אלא שבזכות אהרן ניצולו: תפרעו · ב' במסרה הכא ואידך שמעו מוסר וחכמו ואל תפרעו (משלי ח') בשביל שלא שמעו מוסר ופרעו שהורו בפני רבם או שהכניסו אש זרה גרמו לנשארים שנצטוו באל תפרעו: ועל כל העדה יקצוף · לפי שהיו שלוחי צבור ושליח צבור שטעה סימן רע לשולחיו: ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השרפה · שתלמיד חכם שמת הכל נעשים קרוביו:

רמב"ן

כל נפשות מת לא יבא ובעבור שהוא רשאי להיות מקריב כשהוא אונן אמר בו הכתוב ומן המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלהיו הטעם שיזהיר אותו שלא יצא מן המקדש ויניח העבודה כי זה חלול ה' הוא · והנה זה האזהרה שלא יצא מן המקדש בשעת העבודה נוהגת בכל הכהנים אבל למד בכהן גדול שמקריב אונן וכיון שכן הוא אם הניח העבודה ויצא באנינות יתחייב ככל כהן שמניח עבודה ויוצא לרצונו · והנה משה הזהיר כאן לאהרן שלא יפרע ושלא יפרום כי היא מצוה נוהגת בו לדורות שהוא הכהן הגדול · אבל בניו שהיו משאר הכהנים לא היו רשאין להקריב ביום הזה כי היו אוננין ואונן שעבד חלל והיו חייבים להטמא לאחיהם · וכן היו רשאין או חייבין לפרוע ולפרום ומשה הזהירם מכל זה הוראת שעה ולכן צוה אל מישאל ואלצפן שיטמאו למתים הם ולא הכהנים · וצוה להם שלא יפרעו ושלא יפרומו כאביהם ולא יבכו כלל: וזה טעם ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השרפה ולא אתם והנה הכל שלא לערבב שמחתו של מקום והחמיר בזה להיות להם חיוב מיתה אם יערבבו השמחה כלל · ויתכן שנצטוה משה בכך מפי הגבורה ואע"פ שלא נכתב או שלמד זה ממה שנצטוה ושמרתם את משמרת ה' ולא תמותו כי משמרת ה' יוסיף גם היום השמיני והנה גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם כי עתידין בני אהרן להיות אוננין ואע"פ כן צוה שלא יניחו המקדש א"כ לא יטמאו ולא יתאבלו כלל · והנה בני אהרן הכהנים המשוחים אע"פ שהם כהנים הדיוטים עשה דינם בימי המלואים כדין משוח מלחמה לדורות שהוא אינו פורע ואינו פורם ולא מיטמא לקרובים ככהן גדול אבל אינו מקריב אונן וגם הם לא הקריבו באותו היום כמו שדרשו הן היום הקריבו את חטאתם וכי הם הקריבו שהם הדיוטות אני הקרבתי שאני כהן גדול והנה בכל המקרא הזה לא נתבטל דבר במלואים שכבר קרבו הקרבנות ולערב אכלו כלם הראוי לאכילה · ואפשר שיהיה זה נוהג בכל ימיהם באלעזר ואיתמר שיהיה דינם כמשוח מלחמה בעבור שנמשחו בשמן המשחה ויהיה זה טעם כי שמן משחת ה' אליכם וכבר הזכרתי הברייתא של תורת כהנים שאמרו ומפתח אהל מועד לא תצאו יכול בשעת העבודה ושלא בשעת העבודה ת"ל ומן המקדש לא יצא ולא יחלל אימתי לא יצא ואינו מחלל הוי אומר בשעת העבודה: (ז) פן תמותו · ממשמע לאו אתה שומע הן: כי שמן משחת ה' עליכם · מה ת"ל שיכול אין לי אלא אהרן ובניו שנמשחו בשמן המשחה שאם יצאו בשעת העבודה חייבין מיתה מנין לכל הכהנים שבכל הדורות ת"ל כי שמן משחת ה' עליכם · וכן ראיתי עוד בתוספתא של סנהדרין אמרו לו לר' יהודה אין מן המקדש לא יצא אלא בשעת עבודה בלבד · והנה לפי זה האזהרה הזו והעונש היו באהרן ובניו שאם יצאו מפתח אהל מועד בשעת עבודה יהיו חייבין ואהרן היה מקריב ביום הזה והזהירו שלא יניח העבודה ויצא אבל בניו

ספורנו

(ה) בכתנתם אל מחוץ למחנה · שלא חששו לפשט את כתנות הקדש מאחר שכבר נטמאו: (ו) ראשיכם אל תפרעו · אע"פ שהיו המתים מהקרובים שמטמא להם כהן הדיוט צוה החמיר על אלה מפני שהיו משוחים כאמרו כי שמן משחת ה' עליכם: כל בית ישראל

לאמר: ט יין ושכר אל־תשת אתה ובניך אתך בבאכם אל־אהל מועד ולא תמתו חקת עולם לדרתיכם: י ולהבדיל בין הקדש ובין החל ובין הטמא ובין הטהור: יא ולהורת את־בני ישראל את כל־החקים אשר דבר יהוה אליהם ביד־משה: פ רביעי יב וידבר משה אל־אהרן ואל־אלעזר ואל־איתמר בניו הנותרים קחו את־המנחה הנותרת מאשי יהוה ואכלוה מצות אצל המזבח כי קדש קדשים הוא: יג ואכלתם אתה במקום קדוש כי חקך וחק־בניך הוא מאשי יהוה כי־כן צויתי: יד ואת חזה התנופה ואת שוק התרומה תאכלו במקום טהור אתה

ת"א יין ושכר אל. תענית יז נזיר ד מציעא צ סנהד' כב פג זבחים יז כריתות יג: חקת עולם. זבחים יח: ולהבדיל בין. מציעא צ זבחים יז שבועות יח זבחים יז יח כריתות יג: ולהורות. שבועות יח כריתות יג: וידבר משה אל אהרן. ברכות סא יומא פז תענית יז: ואכלוה מצות. זבחים ס: ואכלתם אותה. שם נה: כי כן צויתי. יומא ס זבחים קא: ואת חזה. זבחים נה: שוק התרומה. מנחות סב:

רש"י

מוטלת על הכל להתאבל בה: (ט) יין ושכר. יין דרך שכרותו: בבואכם אל אהל מועד. אין לי אלא בבואם להיכל בגשתם למזבח מנין נאמר כאן ביאת אהל מועד ונאמר בקידוש ידים ורגלים ביאת אהל מועד מה להלן עשה גישת מזבח כביאת אהל מועד אף כאן עשה גישת מזבח כביאת אהל מועד: (י) ולהבדיל. כדי שתבדילו בין עבודה קדושה למחוללת הא למדת שאם עבד עבודתו פסולה: (יא) ולהורות. למד שאסור שכור בהוראה. יכול יהא חייב מיתה ת"ל אתה ובניך אתך ולא תמותו כהנים בעבודתם במיתה ואין חכמים בהוראתן במיתה: (יב) הנותרים. מן המיתה מלמד שאף עליהם נקנסה מיתה על עון העגל הוא שנאמר ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו ואין השמדה אלא כלוי בנים שנאמר ואשמיד פריו ממעל. ותפלתו של משה בטלה מחצה שנאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא: קחו את המנחה. אע"פ שאתם אוננין וקדשים אסורים לאונן: את המנחה. זו מנחת שמיני ומנחת נחשון: ואכלוה מצות. מה ת"ל לפי שהיא מנחת צבור ומנחת שעה ואין כיוצא בה לדורות הוצרך לפרש בה דין שאר מנחות: (יג) וחק בניך. אין לבנות חק בקדשים: כי כן צויתי. באנינות יאכלוה: (יד) ואת חזה התנופה. של שלמי צבור: תאכלו במקום טהור. וכי את הראשונים אכלו במקום טמא אלא הראשונים שהם קדשי קדשים הוזקקו אכילתם במקום קדוש אבל אלו אין צריכים תוך הקלעים אבל צריכין הם לאכול תוך מחנה ישראל שהוא טהור מליכנס שם מצורעים מכאן שקדשים קלים נאכלים בכל העיר: אתה ובניך ובנתיך. אתה ובניך בחלק אבל בנותיך לא בחלק אלא אם תתנו להם מתנות רשאות הן לאכול בחזה ושוק או אינו אלא אף הבנות בחלק

רמב"ן

ביום הזה אוננין היו ואיכה עובדין ואיך יהיו בכלל זה. ואולי נאמר שמשה אמר לכלם ומפתח אהל מועד לא תצאו בשעת עבודה פן תמותו והם היודעים כי אהרן מקריב אונן והוא באזהרתו מעתה ובניו בכלל האזהרה והעונש כשיהיו ראויים לעבודה מיום זה והלאה. ומפני זה אמר בכאן סתם ומפתח אהל מועד לא תצאו ולא פירש עד מתי אם עד הערב או למחרתו כי הכונה שלא יניחו העבודה והיא מצוה נוהגת לדורות. ויתכן שיהיה לבניו הוראת שעה שלא יצאו משם ביום הזה כאביהם לכבוד השמחה אבל הכהנים שבכל הדורות מוזהרים שלא יניחו

אבן עזרא

ימותו כאשר מתו בניו הגדולים: (ט) ושכר. הנעשה ממין תמר או דבש או תמרים כי היין משחית הדעת לשותיו ויתערבו לו הדברים: (י) על כן ולהבדיל כי אתה כהן גדול ותבדיל בין מקום הקדש ובין החול והוא מלשון הבדל גם יתכן בין יום קודש לחול: בין הטמא ובין הטהור. בבהמה ובשרץ המים ובעוף על כן נכתבה אחרי זאת הפרשה פרשת זאת החיה ואחר כן טומאת היולדת וצרעת אדם ובגד ובית ובעל קרי וזב וזבה ונדה וזה טעם ובין הטמא ובין הטהור: (יא) ולהורות את בני ישראל. שאר המצות וכן בכל אשר יורו אתכם הכהנים: (יג) קחו את המנחה. אחר שהקטירו ממנה לגבוה אין ראוי לאכול הנשאר כי הם מקודשים ועתה אתם תאכלו החוק שנתן לכם השם שתקחו תמיד מאשי ה' ופירושו כל מנחה שהקטירו ממנה לשם במקום טהור ואם הוא חוץ המחנה והחזה והשוק תאכלו זכרים ונקבות כי כן

רשב"ם

שמן משחת אלהיו עליו אני ה': (י) ולהבדיל. ולהורות. כמו שאמרו חכמים שכור אל יורה:

ואת

ח וּמַלֵּיל יְיָ לְאַהֲרֹן לְמֵימָר: ט חֲמַר וּמְרַוֵּי לָא תִשְׁתֵּי אַתְּ וּבְנָךְ עִמָּךְ בְּמֵעַלְכוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וְלָא תְמוּתוּן קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן: י וּלְאַפְרָשָׁא בֵּין קוּדְשָׁא וּבֵין חֻלָּא וּבֵין מְסָאֲבָא וּבֵין דַּכְיָא: יא וּלְאַלָּפָא יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת כָּל קְיָמַיָּא דִּי מַלֵּיל יְיָ לְהוֹן בִּידָא דְמֹשֶׁה: יב וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִם אַהֲרֹן וְעִם אֶלְעָזָר וְעִם אִיתָמָר בְּנוֹהִי דְּאִשְׁתְּאָרוּ סִיבוּ יָת מִנְחָתָא דְּאִשְׁתְּאָרַת מִקֻּרְבָּנַיָּא דַּייָ וְאִכְלוּהָ פַּטִּיר בִּסְטַר מַדְבְּחָא אֲרֵי קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא: יג וְתֵיכְלוּן יָתַהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ אֲרֵי חֳלָקָךְ וַחֲלַק בְּנָיךְ הִיא מִקֻּרְבָּנַיָּא דַּייָ אֲרֵי כֵן אִתְפַּקֶּדִית: יד וְיָת חֶדְיָא דַּאֲרָמוּתָא וְיָת שׁוֹקָא דְּאַפְרָשׁוּתָא תֵּיכְלוּן

נתינה לגר

(ט) יין ושכר, חמר ומרוי. לכאורה צ"ע דלקמן בפ' נזיר (במדבר ו' י"ג) "מיין ושכר "ת' "מחמר חדת ועתיק" ולמה שינה פה? ונלע"ד דכיון דת"ק ור"י ור"א פליגי בש"ס (כריתות י"ג ע"ב) דר"א מצריך דוקא יין המשכר ולא מנתו, ת' "ומרוי" שהוא משכר ובפרט שת' מפי (או לפני) ר"א וכן הלכה, וכמ"ש הרמב"ם (בפ"א מס' ביאת מקדש) שצריך רביעית יין חי בבת אחת משא"כ בנזיר ואולי נוכל לומר ע"פ פשוטו, יען כי מלת "מרוי" כולל כל דבר המשכר, ע"כ לא יכול לת' בנזיר נ"כ "מרוי" כאשר הפי' אחר כן הפזהרה "מכל אשר יצא מגפן היין וגו' לא יאכל, שלא לצורך, משא"כ הכא.
(יב) מצות, פטיר. עמ"ש לעיל (שמות י"ב ח').

בעל הטורים

(ט) יין ושכר· ואם שתה כדי רביעית יין אסור להורות· תשת נוטריקון ת"פלת ש"כור תו"עבה· אתה ובניך· בני' יצאו השלנים ובעלי מומין: יין ושכר אין פסוק מתחיל יין אלא זה שהביא יללה בעולם כמ"ד שתויי יין היו ולכך מתו: (י) החל· ב' הכא ואידך כוכד האבן ונטל החול (משלי כ"ז) כיון שנבדל בין קודש לחול למוצאי שבת איכא כובד האבן ונטל החול שאדם כבד במוצאי שבת בשביל נשמה שאבדה (דהייא קליל ממיהא): יין ושכר וסמיך ליה ולהבדיל שמבדילין על היין: (יא) ולהורת אותיות ולתורה אליהם בגימטריא זהו הלכה (עם כ' התיבות והכולל)· ביד משה בגי' הוא המקרא (כנ"ל):

רמב"ן

עבודה מן הכתוב שאמר ומן המקדש לא יצא ולא יחלל כי כל כהן שיצא וניית עבודתו מחלל ולא הוצרכו ללמוד מכאן אלא העונש שנתרבה כל מניח עבודה ויוצא למיתה מכי המן משחת ה' עליכם שהמשיחה לדורות היא עליהם שנאמר והיתה להם משחתם לכהונת עולם לדורותיכם· וכך שנו שם בברייתא של תורת כהנים מכאן אמרו הרוני ב"ד אין מתעסקין עמהן לכל דבר שמא תאמרו הרי אנו הולכים לבתינו ומתאבלין אוננין ובוכין והלא כבר פקדנו המקום שלא תצאו מן המקדש נראה מכאן שהיתה הוראת שעה שיהיו המתים בב"ד של מעלה כנהרגין בב"ד על העבירות שבאין ושואלין בשלום הדיינין ובשלום העדים· אף כאן יעמדו לפני השם ביום חתונתו וביום שמחת לבו ביום חתונתו זה יום סיני וביום שמחת לבו זה אהל מועד: (ט) יין ושכר אל תשת· יין דרך שכרותו לשון רש"י ופירושו שאם הפסיק בו או שנתן לתוכו מעט מים פטור ודעתו של הרב שלא הוזהרו אלא על היין לא שאר המשכרים ונלמוד שכר מן המיר וכן הדבר לפי דעתי אבל על דעת הרב ר' משה על שאר המשכרים באזהרה ושכר כפשוטו והטעם באזהה הזאת עתה שלא יתעה הכהן בשכרות היין ויבא לידי מחשבה שאינה כהוגן וימות בה כאשר עשו בניו· ויתכן כי מה שדרשו שהיו נדב ואביהוא שתויי יין לומר כי מפני ייגם מעו באש זרה לא שיהיה העונש מפני היין כי עדיין לא הוזהרו ממנו אבל שנפש טעו באש ה' כאשר רמזתי: בבאכם אל אהל מועד· אין לי אלא בבואם להיכל בגשתם למזבח מנין נאמר כאן ביאת אהל ונאמר בקדוש ידים ורגלים ביאת אהל מה להלן עשה גישת מזבח כביאת אהל אף כאן עשה גישת מזבח כביאת אהל לשון רש"י ותורת כהנים· והנראה לפי ההיקש הזה שאין הכהן חייב מיתה בגישת המזבח ולא בביאת האהל אלא אם כן עבד שם עבודה כדרך קידוש ידים שאין האזהרה שם אלא שלא יעבוד כדרך שנאמר או בגשתם אל המזבח לשרת להקטיר אשה לה' ובלשון הזה שנוי שם בספרא· רבי אומר נאמר כאן בבאכם אל אהל מועד ונאמר להלן בבואם אל אהל מועד מה להלן עשה את היציאה כביאה ואת המזבח כאהל מועד ואינו חייב אלא בשעת העבודה אף כאן עשה את היציאה כביאה ואת המזבח כאהל מועד ואינו חייב אלא בשעת העבודה כלומר שאין החיוב אלא שלא יעבוד בין שנכנס שכור או ששתה שם ועבד· ושם אמרו חקת עולם לרבות היציקות והבלילות והתנופות וההגשות הקמיצות וההקטרות המליקות וההזיות· כי מפני שאמר הכתוב להקטיר אשה לה' הוצרכו אלו לרבותם· ונראה עוד שאין החיוב הזה במקריב בבמה ולכך יאמרו שם אין לי אלא אהל מועד מנין לרבות שילה ובית עולמים ת"ל חקת עולם כי האזהרה לכהנים בעבודתם ואין כהן מקריב בבמה· והנה פי' בבאכם כאשר תעבדו עבודה· ואמר בלשון הזה כי כל העבודות שם היו או בתוך האהל או במזבח העולה אשר פתח אהל

ספורנו

ישראל יבכו· שאסרו שני צדיקים גדולים ובכן לא יגרע יקרא דבכי: (י) ולהבדיל ולהורות· כי יין ותירוש יקח לב כאמרו

וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ אִתָּךְ כִּי־חָקְךָ וְחָק־בָּנֶיךָ נִתְּנוּ מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ טו שׁוֹק הַתְּרוּמָה וַחֲזֵה הַתְּנוּפָה עַל אִשֵּׁי הַחֲלָבִים יָבִיאוּ לְהָנִיף תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה וְהָיָה לְךָ וּלְבָנֶיךָ אִתְּךָ לְחָק־עוֹלָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה׃ חמישי טז וְאֵת ׀ שְׂעִיר הַחַטָּאת דָּרֹשׁ חצי התורה בתיבות דרש מכא ודרש מכא דָּרַשׁ מֹשֶׁה וְהִנֵּה שֹׂרָף וַיִּקְצֹף עַל־אֶלְעָזָר וְעַל־אִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן הַנּוֹתָרִם לֵאמֹר׃ יז מַדּוּעַ לֹא־אֲכַלְתֶּם אֶת־הַחַטָּאת בִּמְקוֹם הַקֹּדֶשׁ כִּי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא וְאֹתָהּ ׀ נָתַן לָכֶם לָשֵׂאת אֶת־עֲוֹן הָעֵדָה לְכַפֵּר עֲלֵיהֶם לִפְנֵי יְהוָה׃ יח הֵן לֹא־הוּבָא אֶת־דָּמָהּ אֶל־הַקֹּדֶשׁ פְּנִימָה אָכוֹל תֹּאכְלוּ אֹתָהּ בַּקֹּדֶשׁ כַּאֲשֶׁר צִוֵּיתִי׃ יט וַיְדַבֵּר אַהֲרֹן אֶל־מֹשֶׁה הֵן הַיּוֹם הִקְרִיבוּ אֶת־חַטָּאתָם וְאֶת־עֹלָתָם לִפְנֵי יְהוָה

ת"א כאשר צוה ה'. יומא ה זבחים קא: ואת שעיר. זבחים קא: דרש דרש. קדושין ל: והנה שורף. פסחים כד: מדוע לא. פסחים פב זבחים קא: ואותה נתן. שבועות ט י זבחים קא מנחות ד: הן לא הובא. פסחים פב: פג זבחים פב קא: אכול תאכלו. זבחים קא: כאשר צויתי. יומא ה זבחים קא: הן היום. זבחים יז קא:

רש"י

ת"ל כי חקך וחק בניך נתנו חק לבנים ואין חק לבנות: (טו) על אשי החלבים. מכאן שהחלבים למטה בשעת תנופה ויישוב המקראות שלא יכחישו זה את זה כבר פירשתי את שלשתן בצו את אהרן: (טז) שעיר החטאת. שעיר מוספי ר"ח ושלשה שעירי חטאות קרבו בו ביום שעיר עזים ושעיר נחשון ושעיר ר"ח ומכולן לא נשרף אלא זה ונחלקו בו חכמי ישראל. י"א מפני טומאה שנגעה בו נשרף וי"א מפני אנינות נשרף לפי שהוא קדשי דורות אבל בקדשי שעה סמכו על משה שאמר להם במנחה ואכלוה מצות: דרש דרש. ב' דרישות הללו מפני מה נשרף זה ומפני מה (לא) נאכלו אלו כך הוא בת"כ: על אלעזר ועל איתמר. בשביל כבודו של אהרן הפך פניו כנגד הבנים וכעס: לאמר. אמר להם השיבוני על דברי: (יז) מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש. וכי חוץ לקדש אכלוה והלא שרפוה ומהו אומר במקום הקדש אלא אמר להם שמא חוץ לקלעים יצאה ונפסלה: כי קדש קדשים היא. ונפסלת ביוצא והם אמרו לו לאו אמר להם הואיל ובמקום הקדש היתה מדוע לא אכלתם אותה: ואותה נתן לכם לשאת וגו'. שהכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים (והא דלא היו בעת ההיא בעלים דבעלים הם הכהנים באותו פעם מבואר בסוד הגלגול על פי בוצינא קדישא האלהי מהור"ר יצחק לוריא זלה"ה): לשאת את עון העדה. מכאן למדנו ששעיר ר"ח היה שהוא מכפר עון טומאת מקדש וקדשיו שחטאת שמיני וחטאת נחשון לא לכפרה באו: (יח) הן לא הובא וגו'. שאילו הובא היה לכם לשרפה כמו שנאמר וכל חטאת אשר יובא מדמה וגו': אכול תאכלו אתה. היה לכם לאכלה אף על פי שאתם אוננים: כאשר צויתי. לכם במנחה: (יט) וידבר אהרן. אין ל' דבור אלא ל' עז שנאמר וידבר העם וגו'. אפשר משה קצף על אלעזר ועל איתמר ואהרן מדבר הא ידעת שלא היתה אלא מדרך כבוד אמרו אינו בדין שיהא אבינו יושב ואנו מדברים לפניו ואינו בדין שיהא התלמיד משיב את רבו יכול מפני שלא היה באלעזר להשיב ת"ל ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא וגו' הרי כשרצה דבר לפני משה ולפני הנשיאים זו מצאתי בספרי של פנים שני: הן היום הקריבו. מהו אומר אלא אמר להם משה שמא זרקתם דמה אוננין שהאונן שעבד חילל אמר לו אהרן וכי הם הקריבו שהם

רשב"ם

(טז) ואת שעיר החטאת. חכמים פירשו בשעיר של ר"ח שהוא קדשי דורות. אבל שעיר העדה ושעיר נחשון נאכלו: (יז) לשאת את עון העדה. טומאת מקדש וקדשיו. כמפורש בשבועות: (יח) הן לא הובא את דמה אל הקדש פנימה בהיכל. שכל חטאת הפנימיות נשרפין כמו שכתוב וכל חטאת אשר יובא מדמה אל אהל מועד לכפר בקדש לא תאכל באש תשרף. אבל זו חטאת חיצונה היא: (יט) הן היום הקריבו את חטאתם ואת עולתם. היא העולה והחטאת של אהרן ובניו שכתוב למעלה קח לך עגל בן בקר לחטאת ואיל לעולה

תמימם

באתר דכי את ובניך ובנתיך עמך ארי חלקך וחלק בניך אתיהיבו מנכסת קודשיא דבני ישראל: טו שוקא דאפרשותא וחדיא דארמותא על קרבני תרביא ייתון לארמא ארמא קדם יי ויהי לך ולבניך עמך לקים עלם כמא די פקיד יי: טז וית צפירא דחטאתא מתבע תבעי משה והא אתוקד ורגז על אלעזר ועל איתמר בני אהרן דאשתארו למימר: יז מדין לא אכלתון ית חטאתא באתר קדיש ארי קדש קודשין היא ויתה יהב לכון לסלחא על חובי כנשתא לכפרא עליהון קדם יי: יח הא לא אתעל ית דמה לבית קודשא לגוא מיכל תיכלון יתה בקודשא כמא די פקדית: יט ומליל אהרן עם משה הא יומא דין קריבו ית חטאתהון וית עלתהון קדם יי

נתינה לגר

(יח) אל הקדש, לבית קודשא. לפי שגם העזרה היתה קדש לכן ה' ,לבית קודשא' להורות שהכוונה אל ההיכל , ובמשכן שלא היתה עזרה היה החצר קדש

אבן עזרא

כתוב כל טהור בביתך יאכל אותו וכן קנין כסף ויליד בית ואלמנה ששבה וכאשר תאכלו עתה השוק והחזה יהיה לכם לחק לקחתו מכל זבחי השלמים: (טז) שרף · מהבנין שלא נקרא שם פועלו כמו ומורק ושוטף: (יז) במקום הקדש · פתח אהל מועד כי כן כתוב ואותה נתן השם לכם כי כאשר תאכלו אתם את החטאת כשם ישא את עון העדה או פירושו אתם תשאו את החטאת והטעם כי על ידכם יכופר עונם על כן לכפר: (יח) הן לא הובא את דמה אל הקדש פנימה · כפר הבא על כל המצות שהוא לכהן ולקהל · ואם ישאל שואל הנה פר חטאת שורף ולא הובא את דמו לפנים בקדש והטעם הפרכת ומזבח הזהב דע שפר חטאת הוא לחטאת על המזבח ושעיר החטאת הוא לעם ובשר החטאת לכהן: אכול תאכלו · היה ראוי שתאכלו אותה: (יט) יש מדקדקים שאמרו שהה"א של התימה לא יהיה אחריו דגש עם אחד מהז' מלכים כי אם עם השוא הנע ימצא והה"א פתוח בעבור שלא יהכן להתחבר שני שואי"ן נעים ובעבור במלאו יו"ד הייטב דגוש אמרו כי זה הה"א לידיעה כה"א השבה עם נעמי הנמצאו פה העיר הבוללה והנה הכי"ן במקום אשר הנה כן פירוש הייטב ועוד

רמב"ן

מועד · והכלל כי האזהרה והעונש באלו אינם אלא בלא יעבוד שתוי יין או שאינו רחוץ ידים ורגלים וכן מחוסר בגדים · אבל על הכניסה אין בה בתורה שום מניעה מאלו · ומה ששנינו רבי יוסי אומר בחמשה דברים בין האולם ולמזבח שוה להיכל שאין בעלי מומין ופרועי ראש ושלא רחוץ ידים ורגלים נכנסין לשם וכולה מתני' מעלות דרבנן הם · וע"ד הרב ר' משה יש בכניסה בלא עבודה לאו שאין בו מיתה: (טו) שוק התרומה וחזה התנופה · לשון אשר הונף ואשר הורם תנופה מוליך ומביא תרומה מעלה ומוריד · ולמה חלקן הכתוב התרומה בשוק ותנופה בחזה לא ידענו ששניהם בהרמה והנפה לשון רש"י · והנראה אלי בטעם זה כי במלואים היה השוק תרומה לה' והוקטר עם הלחם ועם החלבים והמורם מן השלמים יקרא הרומה כמו שנאמר והקריב ממנו אחד מכל קרבן תרומה לה' וכל שכן אלו שהעלו אותם לגבוה שהם כלם תרומת ה' ולא יקרא בשם תנופה כי תנופתו היתה עם החלבים והלחם כדי להקטירם לה' · אבל החזה הונף בפני עצמו ולא היה חלוק משאר הבשר אלא בתנופה ובתנופה זו בלבד נתקדש וזכה בו משה להיות לו למנה · ומפני שזכות אהרן ובניו בחזה ושוק לדורות היה מיום המלואים וזכו בשוק בתרומתו לה' ובחזה בתנופתו ושאר הבשר לבעלים יקרא לעולם השוק תרומה והחזה תנופה כאשר היה בהם ביום הזכות: על אשי החלבים · כמו על חלבי האשים מכאן שהחלבים למטה בשעת תנופה לשון רש"י · ואין צורך כי אשי תואר להלבים כמו שאמר אשי ה' ונחלתו יאכלון · ופירוש הכתוב הזה שהוא טעם למה שאמר כי חקך וחק בניך נתנו מזבחי שלמי בני ישראל ואמר שוק התרומה וחזה התנופה על אשי החלבים יביאו אותם בני ישראל הנזכרים להניף תנופה לפני השם שיהיו קדושים לפניו ויהיו לך ולבניך לחק עולם כי הנואה בהנופה אין זה מקומה אבל לפי דרכנו למדנו בה שהחלבים למטה בשעת תנופה: (טז) שעיר החטאת · שעיר מוספי ר"ח · ושלשה שעירים קרבו בו ביום קחו שעיר עזים לחטאת ושעיר נחשון ושעיר ר"ח ומכלם לא נשרף אלא זה · ונחלקו בדבר חכמי ישראל י"א מפני טומאה שנגעה בו נשרף · ויש אומרים מפני אנינות נשרף לשון רש"י · ועל דעת האומר מפני טומאה נשרף כתב הרב בפסוק ואכלתי חטאת היום הכור אבל אנינות לילה מותר שאין אונן אלא יום קבורה כי לפי זה אם מפני אנינות היה להם לאכלו בערב אלא קסבר אנינות לילה דאורייתא: (יט) הן היום הקריבו · מהו אומר אלא אמר להם משה שמא זרקתם דמה אוננין שהאונן שעבד חלל אמר לו אהרן וכי הם הקריבו שהם הדיוטות אני הקרבתי שאני כה"ג · ומקריב אונן לשון רש"י · וכך הוא בגמ' בפ' טבו"י ודלמא אקריבתיה ופסלתיה · ואני

ספורנו

כאמרו אל למלכים שתו יין ולרוזנים אי שכר פן ישתה וישכח מחוקק: (טו) יביאו להניף והיה לך ולבניך · שלא הזכו בהם עד אחר הנפה שאז הזכו בהם משלחן גבוה: (טז) ואת שעיר החטאת · אותו השעיר שהיה לחק עולם והוא שעיר ר"ח שהיה קדשי דורות: (יז) ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה · אע"פ שבנהגה לכם לא היה לכם רשות לשרפה כי לא נתנה לכם אלא לאכלה לשאת את עון העדה: (יט) הן היום הקריבו · כמו הן ישלח איש את אשתו · הן ישא איש בשר קדש · וטעמו אם היה הענין כן שהיו אלה מקריבים חטאתם של חובה ואת עולתם של נדבה אע"פ שאינם קדשי

נגור

וַתִּקְרֶאנָה אֹתִי כָּאֵלֶּה וְאָכַלְתִּי חַטָּאת הַיּוֹם הַיִיטַב בְּעֵינֵי יְהוָה׃ כ וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיִּיטַב בְּעֵינָיו׃ פ ששי יא א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר אֲלֵהֶם׃ ב דַּבְּרוּ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֹאת הַחַיָּה אֲשֶׁר תֹּאכְלוּ מִכָּל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ׃ ג כֹּל ׀ מַפְרֶסֶת פַּרְסָה וְשֹׁסַעַת שֶׁסַע פְּרָסֹת מַעֲלַת גֵּרָה בַּבְּהֵמָה אֹתָהּ תֹּאכֵלוּ׃ ד אַךְ אֶת־זֶה

ת"א ותקראנה אותי. זבחים קא: ואכלתי חטאת. שם: וישמע משה. שם קא: זאת החיה. חולין מב ע"א: מכל הבהמה. שם ע"א: וכל בהמה מפרסת פרסה. מכות יח חולין שם: אותה תאכלו. זבחים כד: אך את זה לא. בכורות ו ז ע"ב:

רש"י

הדיוטות אני הקרבתי שאני כהן גדול ומקריב אונן: ותקראנה אותי כאלה. אפילו לא היו המתים בני אלא שאר קרובים שאני חייב להיות אונן עליהם כאלו כגון כל האמורים בפ' כהנים שהכהן מטמא להם: ואכלתי חטאת. ואם אכלתי הייטב וגו': היום. אבל אנינות לילה מותר שאין אונן אלא יום קבורה: הייטב בעיני ה'. אם שמעת בקדשי שעה אין לך להקל בקדשי דורות: (כ) וייטב בעיניו. הודה ולא בוש לומר לא שמעתי: (א) אל משה ואל אהרן. למשה אמר שיאמר לאהרן: לאמר אליהם. אמר שיאמר לאלעזר ולאיתמר או אינו אלא לאמר לישראל כשהוא אומר דברו אל בני ישראל הרי דבור אמור לישראל הא מה אני מקיים לאמר אליהם לבניו לאלעזר ולאיתמר: (ב) דברו אל בני ישראל. את כולם השוה להיות שלוחים בדבור זה לפי שהושוו בדממה וקבלו עליהם גזירת המקום מאהבה: זאת החיה. לשון חיים לפי שישראל דבוקים במקום וראויין להיות חיים לפיכך הבדילן מן הטומאה וגזר עליהם מצות ולעובדי כוכבים לא אסר כלום משל לרופא שנכנס לבקר את החולה וכו' כדאיתא במדרש רבי תנחומא: זאת החיה. מלמד שהיה משה אוחז בחיה ומראה אותה לישראל זאת תאכלו וזאת לא תאכלו: את זה תאכלו וגו'. אף בשרצי המים אחז מכל מין ומין והראה להם וכן בעוף את אלה תשקצו מן העוף וכן בשרצים וזה לכם הטמא: זאת החיה מכל הבהמה. מלמד שהבהמה בכלל חיה: (ג) מפרסת. כתרגומו סדיקא: פרסה. פלאנט"ה בלע"ז(1): ושסעת שסע. שמובדלת מלמעלה ומלמטה בשתי צפרנין כתרגומו ומטלפן טלפין שיש שפרסותיו סדוקות מלמעלה ואינן שסועות ומובדלות לגמרי שלמטה מחוברות: מעלת גרה. מעלה ומקיאה האוכל ממעיה ומחזרת אותו לתוך פיה לכתשו ולטחנו הדק: גרה. כך שמו ויתכן להיותו מגזרת מים הנגרים שהוא נגרר אחר הפה ותרגומו פשרא שעל ידי הגרה האוכל נפשר ונמוח: בבהמה. תיבה יתירה היא לדרשה להתיר את השליל הנמצא במעי אמו: אתה תאכלו. ולא בהמה טמאה והלא באזהרה היא אלא לעבור

רמב"ן

תמה שהרי קודם האנינות נעשו כל הקרבנות דכתיב וירד מעשות החטאת והעולה והשלמים. ואחר כן נכנסו לאהל מועד והתפללו. ואחרי כן ירדה האש לקרבנות ואז הקטירו נדב ואביהוא קטרת זו ושמא לא היה משה רואה את מעשיהם וחשש שמא מצאו דם השעיר הזה שלא נזרק עדיין וזרקוהו. ואהרן אמר לו הלא הזריקה שלי היא וכשנזרקה מידי נזרקה ולא נפסלה באנינות ומשא ומתן של הלכה היה אבל לא נעשה בכן דבר באנינות כלל: (א) אל משה ואל אהרן עד דברו אל בני ישראל. והמצות בפרשיות האלה נוהגות בישראל ובכהנים. אבל ענינם מרובה כי בכהנים הם צריכים להשתמר תמיד מנגיעת הטומאה בעבור שיצטרכו לבא במקדש ולאכול בקדשים ועוד כי אם שגגו ישראל בהם חייבין להביא עליהם קרבן שיקריבוהו הכהנים. ועוד שצוה אותם להבדיל בין הקדש ובין החול ובין הטמא ובין הטהור. והנה הם צריכים להורות לישראל הטמא והטהור שיזהרו בהם. על כן היה הדבור בזה

רשב"ם

תמימים והבנים סייעו לאהרן בקבלת הדם כאמור למעלה. וכן אמר אהרן למה קצפת על בני הלא היום הזה הקריבו אני ובני קרבנותינו שנתחנכנו בהם לעבודה ובתוך הגדולה הזאת באה לנו צרה גדולה ותקראנה אותי כאלה והאיך אוכל חטאת של קדשי קדשים ביום הזה שנתקלקל ונתערבה שמחתנו דוגמת עלובה כלה שזינתה תוך חופתה: (א) לאמר אליהם. למשה ולאהרן. ומזה יש להוכיח על כל לאמר הכתוב וידבר ה' אל משה כי פירושו לאמר למשה ולפי שמלמעלה נתיחד הדבור לאהרן לבדו נאמר כאן לאמר אליהם לשניהם: (ג) מפרסת פרסה. ציפורן אחד כעין מנעל ולא צפרנים בכל אצבע כארנבת ושפן: ושסעת שסע. מובדלת הפרסה לשנים ולא פרסה אחת שלימה כסוס וחמור. ולפי פשוטו של מקרא ותשובת המינים. כל הבהמות והחיות והעופות והדגים ומיני ארבת ושרצים שאסר הקב"ה לישראל מאוסים הם ומקלקלים ומחממים את הגוף ולפיכך נקראו טמאים. ואף בתלמוד. עובדי כוכבים שאוכלים שקצים ורמשים חבול גופייהו: מעלת גרה. מעלת את מאכלה בגרגרת לאחר אכילתה:

1) plante פלאנטא

נַעֲרָעָא יָתִי עָקָן כְּאִלֵּין אִלּוּ פוֹן אֲכָלִית חַטָּאתָא יוֹמָא דֵין הֲתַקִּין קֳדָם יְיָ: כ וּשְׁמַע מֹשֶׁה וּשְׁפַר בְּעֵינוֹהִי: א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימַר לְהוֹן: ב מַלִּילוּ עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דָּא חַיְתָא דִּי תֵיכְלוּן מִכָּל בְּעִירָא דִּי עַל אַרְעָא: ג כֹּל דִּי סְדִיקָן פַּרְסָתָא וּמַטִּלְפָן טִלְפִין פַּרְסָתָא מַסְּקָא פִשְׁרָא בִּבְעִירָא יָתַהּ תֵּיכְלוּן: ד בְּרַם יָת

נתינה לגר

(יט) כאלה, עקן כאלין. ר"ל צרות כאלה, והוסיף בתרגומו את החבר ומובן ממלת „ותקראנה" אבל לא אדע מדוע ת' „וערעא" בל"י, ולא „וערעון" בל"ר. ואכלתי, אלו פון אכלית. ר"ל אם אכלתי, ומה שת' „היישב, התקן" בל' עבר שלא כבעברית, משום שמשמעותו לשעבר, כאלו היה אומר „כלום היה טוב בעיני ה'". יא (א) אל משה ואל אהרן, עם משה ולאהרן. עמ"ש בעל אוג"ר „ובכל הספרים המדוייקים הגיהו לאהרן לרמוז שהי' הדבור למשה שיאמר לאהרן כמדרש „וכמו שפי' רש"י בפסוק זה „למשה אמר שיאמר לאהרן" אבל לפ"ז קשה למה לא ת' כן בכל הי"ג דברות שנאמרו בתורה למשה ולאהרן שחשב הת"כ בפרק שני? ועוד קשה דלעיל (י' א') שהי' הדבור רק לאהרן לבדו, מדוע ת' „ולאהרן"? ולקמן (במדבר י"ח א') שינה את דרכו לת' „עם אהרן"? אולם! אחר העיון מצאתי דבר פלא, דהנה בת"כ פ' הנ"ל „אמר ר"י ב"ב י"ג דברות נאמרו בתורה למשה ולאהרן וכנגדן נאמרו בתורה י"ג מיעוטין ללמדך שלא לאהרן נאמרו אלא למשה שיאמר לאהרן" ע"ש, וכ' בעל קרבן אהרן מבוארים המה ונתנו סימנים, מופת, תפניכם, החדש, ויאסף אל ב"י, החיה, ארץ אחוזתכם, זב, איש על דגלו, נשא, אל הכריתו, עד מתי, הבדלו, פרה, עכ"ל, ולפ"ז ערבבו פה הנאמר בל' דבור עם הנאמרו בל' אמירה, ובאמת הבא למנות את הכתובים יראה שי"ט פעמים נאמר למשה ולאהרן, ג' פעמים לאהרן בלבד, ופעם א' נאמר „ויאמר ה' אל משה ולאהרן" וכמה קושיות הקשה הק"א למה לא מזכיר הדבורים שלאהרן לבדו? לכן נלע"ד שכוונת הת"כ רק על י"ג הדברות, היינו הבאים בתורה בל' „דבור" ולא בל' „אמירה" לא וחשוב ותמצא, י"א נאמרו למשה ולאהרן וב' נאמרו לאהרן לבדו, ואלה סימניהן: א' „ויאסף" (שמות ו' י"ג) ב' „יין ושכר" (לעיל יו"ד ח') ג' „החיה" (פה) ד' „שאת" (לקמן י"ג א') ה' „ארץ אחזתכם" (לקמן י"ד ל"ד) ו' „זב" (לקמן ט"ו א') ז' „איש על דגלו" (במדבר ב' א') ח' „נשא" (שם ד' א') ט' „אל הכריתו" (שם שם י"ז) י' „עד מתי" (שם י"ד כ"ו) י"א „הבדלו" (שם ט"ז כ') י"ב „הנה נתתי" שנאמר לאהרן לבדו (שם י"ח ח') י"ג „פרה" (שם י"ט א') וזה ברור לענ"ד ומתורצות כל הקושיות שהבי' הק"א, ולכן צריך להגיה בתרגום בכל המקומות האלה „מלל לאהרן". (ג) פרסה, פרסתא. הוא לשון רבים כלקמן „פרסות" שתרגם נ"כ „פרסתא" אף שבעברית הוא בל' יחיד, להשפיע הענין ואפשר שבעבור בהיותה מפרסת פרסה הנה היא נחלקת לשתים, היא בעיני המת' כרבוי הזוגי „מלקחים מספרים". וכן ושסעת שסע, ומטלפא טלפין. ע' אוצ"ר על שנוי הנוסחאות בשוא או בפתח, וכוונתו שצריכין להיות פרסותיו סדוקות מלמעלה ומלמטה בשתי צפרניו. מעלת גרה, מסקא פשרא. הוא ל' נמוק ונמחה, כמ"ש רש"י ומסיק פשרא ר"ל הבהמה סהורה

בעל הטורים

(כ) אשר תאכלו• בגי' אים אכול ושאינם חיה לא תאכל אשר תאכלו מכל הבהמה אשר על הארץ למעוטי שור היה תורא דימא אסור:

אבן עזרא

אמרו כי ואכלתי פועל עבר ואילו היה עתיד היה מלרע כמו ודברתי אל הנביאים ודכרתי אתך והטעם כי בני הנשרפים היום הקריבו את חטאתם ואת עולתם כי העגל והאיל בעד אהרן ובניו: ותקראנה אותי כאלה• פירושו צרות או דאגות על מות הבנים ובעבור זה לא יכולתי לאכול כל חטאת רק אכלתי ממנה מה שייטב בעיני השם והטעם מה שיוצאתי לידי חובה על דעת המעתיקים שה"א הייטב לתימה והוא מלה זרה גם על הפירוש שהזכרתי היא זרה כי לא מצאנו בכל המקרא ה"א הדעת עם פועל עתיד• ומלת ואכלתי חטאת• כאילו אמר ואילו אכלתי חטאת גם מצאנו מלות לעתיד והן מלעיל פן אורש וגנבתי והטעם כי הייתי אונן ואין אונן אוכל חטאת כטעם לא אכלתי באוני: (א) וידבר ה' אל משה ואל אהרן• בעבור שהוא הכהן המורה המבדיל בין הטמא ובין הטהור: (ג) מפרסת• שם התואר וכן מקרין מפריס והטעם כל שהיא מהוברת שהיא בעלת פרסה: ושוסעת שסע• שם התאר והטעם שפרסותיה שסועות: מעלת גרה• מגזרת

רמב"ן

אל משה ואל אהרן שניהם או למשה שיאמר לאהרן• וטוה לשניהם דברו אל בני ישראל• ולכך נאמרו בספר תורת כהנים• ויזהיר בפרשה באכילה ובטומאה שלא יטמאו המשכן וקדשיו: (ב) מכל הבהמה אשר על הארץ• פשוטו מכל הבהמה אשר על פני הארץ כטעם מכל אשר בעולם• ומדרשו מפני שיש חיות בים ואין תורתן בסימנין הללו אלא כדגים• לפיכך אמר אשר על הארץ להוציא מה שבים: (ג) כל מפרסת פרסה ושוסעת שסע מעלת גרה• טעם

ספורנו

צבור לדורות והיינו אוכלים החטאת היום בהיותנו אוננים: הייטב בעיני ה'• שנאכל קדשי דורות כאנינות• הלא דבר ידוע הוא שאין אכילת אונן בכוונה רצויה לכפר כאמרו בקדשים קלים לא אכלתי באוני ממנו ואע"פ שמצות שנאכל באנינות את המנחה שהיא קדשי שעה לא יתחייב זה בקדשי דורות: (כ) וייטב בעיניו• שמח על טוב סברת אחיו ובניו בהיטיבו לראות ולהורות: (ב) זאת החיה אשר תאכלו• הנה אחר שהתגאלו ישראל את עדים הרוחני שקנו במתן תורה אשר בו היו ראוים לברות שכינה עליהם בלתי אמצעי כאמרו בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך

כמו

לא תאכלו ממעלי הגרה וממפריסי הפרסה את־הגמל כי־מעלה גרה הוא ופרסה איננו מפריס טמא הוא לכם: ה ואת־השפן כי־מעלה גרה הוא ופרסה לא יפריס טמא הוא לכם: ו ואת־הארנבת כי־מעלת גרה הוא ופרסה לא הפריסה טמאה הוא לכם: ז ואת־החזיר כי־מפריס פרסה הוא ושסע שסע פרסה והוא גרה לא־יגר טמא הוא לכם: ח מבשרם לא תאכלו ובנבלתם לא תגעו טמאים הם לכם: ט את־זה תאכלו מכל אשר במים כל אשר־לו סנפיר וקשקשת במים בימים ובנחלים אתם

ת"א וממפרסי · בכורות יו : את הגמל · חולין כט בכורות ו ז : ואת השפן · בכורות ו : ואת הארנבת · שם : ואת החזיר · חולין שם בכורות שם : תאכלו מכל · חולין סו סז : מכל אשר · שבועות ה : סנפיר וקשקשת · חולין סג נדה נא :

רש"י

עליה בעשה ולא תעשה : (ח) מבשרם לא תאכלו · אין לי אלא אלו שאר בהמה טמאה שאין לה שום סימן טהרה מנין אמרת ק"ו ומה אלו שיש בהן קצת סימני טהרה אסורות וכו' : מבשרם · על בשרם באזהרה ולא על עצמות וגידים וקרנים וטלפים : ובנבלתם לא תגעו · יכול יהו ישראל מוזהרים על מגע נבלה ת"ל אמור אל הכהנים וגו' כהנים מוזהרין ואין ישראל מוזהרין ק"ו מעתה ומה טומאת מת חמורה לא הזהיר בה אלא כהנים טומאת נבלה קלה לא כ"ש ומה ת"ל לא תגעו ברגל (וזהו שאמרו חייב אדם לטהר עצמו ברגל) : (ט) סנפיר · אלו ששט בהם : קשקשת · אלו קליפין הקבועים בו כמו שנאמר ושריון

רמב"ן

הכתוב הזה שכל בהמה שיהיו בה שני הסימנין הללו תאכלו אבל לא תאכלו באחד מהם והיה ראוי שיאמר כן בדרך כלל אלא שפרט הגמל והשפן והארנבת בגרה והחזיר בפרסה מפני שאין אחרים בעולם בסימן האחד לבדו · וחזר ואמר מבשרם לא תאכלו ללאו · וכתב רש"י אין לי אלא אלו שאר בהמה טמאה שאין לה שום סימן טהרה מנין אמרת ק"ו מה אלו שיש בהם קצת סימני טהרה וכו' ולשון סיפרא מה אלו שיש בהם סימני טהרה הרי הם בלא תעשה על אכילתם · שאר בהמה טמאה שאין בה סימן טהרה אינו דין שתהא בלא תעשה על אכילתה נמצאו הגמל והשפן והארנבת והחזיר מן הכתוב ושאר בהמה טמאה מקל וחומר נמצאת מצות עשה שלהן מן הכתוב מצות לא תעשה מק"ו ע"כ הברייתא · אבל לפי דעתי אינה עולה כהוגן לפי סוגיות התלמוד· שאם כן לא יהא לוקה על שאר בהמה טמאה שאינה בלאו אלא מדין ק"ו שאין מזהירין מן הדין וכך אמרו בת"כ באחותו שאמר הכתוב אחותו בת אביו או בת אמו והוצרך לרבות בכתוב אחותו שהיא בת אביו ובת אמו אע"פ שבאה בק"ו ויש בה שם שתיהן לומר שאין מזהירין מן הדין כדאיתא ביבמות בפ' כיצד אבל הברייתא הזו או שהיא שנויה כדברי האומר עונשין מן הדין במס' סנהדרין או שאינה מתרצתא והטעם במלקות שאר בהמה טמאה מפני שאמר הכתוב באיסור השפן מפני שאין מפריס פרסה ובחזיר מפני שאינו מעלה גרה א"כ כל שאינו מעלה גרה ומפריס פרסה הוא בשם האיסור הזה אין צורך לק"ו כלל : אותה תאכלו · ולא בהמה טמאה והלא באזהרה היא אלא לעבור עליה בעשה ולא תעשה לשון רש"י וכך היא בת"כ והרב רבי משה אמר שהוא למעט בשר האדם אותה תאכלו ולא אדם · בשרו וחלבו בעשה ולא מצינו שידרש כן לרבותינו ושמא חשב זה ממה ששנינו שם בת"כ יכול אף בשר מהלכי שתים חלב מהלכי שתים יהיו בלא תעשה על אכילתן ת"ל זה לא תאכלו זה בלא תעשה על אכילהן ואין בשר מהלכי שתים וחלב מהלכי שתים בלא תעשה על אכילתן וידון הרב מזה שאינו בלא תעשה אבל הוא בעשה

אבן עזרא

גרון ומעלת פועל · והזכיר הגמל והשפן והארנבת והחזיר בעבור שיש לכל אחד הסימן האחד ודרך לשון הקדש להזכיר הזכר מכל מין כי הנקבה בכלל הזכר היא והזכיר ארנבת יש אומרים לפי שלא ימצא הזכר מהם וי"א שהזכר ישוב נקבה והפך הדבר והראשון קרוב אלי : (ח) ובנבלתם לא תגעו · והכתוב לא הזכיר הנוגע שיטמא עד הערב רק מדברי הקבלה ידענו זה והנה הנוגע בזדון יש עליו מלקות כי הוא עבר על לא תעשה : (ט) ולא רדפנו אחרי הכתוב לבדו בלי העתקה הנה לא הוזכר הדג שהוא באגמים כי הכתוב פרט בימים ובנחלים : סנפיר וקשקשת · כדברי המתרגם ארמית :

ברן

רשב"ם

(ח) ובנבלתם לא תגעו · בשעה שאתם צריכים ליגע בקודש או לאכול קודש כדכתיב כל הנוגע בהם יקדש · יקדש את עצמו · גם בכלי שרת גם במזבח גם בבשר חטאת כולם כתיב כל הנוגע בהם יקדש ויטהר תחלה · שאם נגע בנבילה או בשאר טמאות הכתובות בתורה יקדש ויטהר ויטבול תחלה קודם נגיעתו בקודש :

ההולד

דין לא תיכלון ממסקי פשרא וממסדיקי פרסתא ית גמלא ארי מסיק פשרא הוא ופרסתא לא סדיקא מסאב הוא לכון: ה וית טפזא ארי מסיק פשרא הוא ופרסתא לא סדיקא מסאב הוא לכון: ו וית ארנבא ארי מסקא פשרא היא ופרסתא לא סדיקא מסאבא היא לכון: ז וית חזירא ארי סדיק פרסתא הוא ומטלפן טלפין פרסתה והוא פשרא לא פשר מסאב הוא לכון: ח מבסרהון לא תיכלון ובנבלתהון לא תקרבון מסאבין אנון לכון: ט ית דין תיכלון מכל די במיא כל די לה ציצין

נתינה לגר

מסיק פעם שנית המאכל הנלעס ונמוח בלעיסה. (ד) את הגמל, ית גמלא. המעיין יראה שהת"א ית' לפעמים את המלה „את" המורה בל"ע ליחס הפעול, ולפעמים לא יתרגמה כלל, כמו „ית גמלא וית טפזא וית ארנבא וגו'" ולפעמים לא תרגמה כמו „נשרא וער ועזיא וגו'". (ו) הארנבת, ארנבא. ערמב"ן, והנה המתחכמים הבלתי מהללים רק מהללים תורתנו הקדושה אומרים כי הארנבת הנקראה בל"א „האזע" ובלשון אנגלית Hare איננה מעלת גרה, ובאמת אף באמתנו לא נדע מה היא, וידוע כי הע"ב זקנים (מגלה א' ט') כתבו „צעירת" (או „שעירת") הרגלים, הבקי בנהוג הבהמות יודע כי אף מי שאין לה שני בקים להעלות המאכל, יש לה בק אחד ומשם העלה המאכל הנלעס כמ"ש לעיל בתרגום „מסיק פשרא" כי גרה היא הלעיסה בעבור שהלועס מגרר בשניו ומפרר המאכל כבמגרה, ודברי אלהים חיים המה. (ט) כנפיר, ציצין. נ"ע שת' בל"ר נגד פשט הכתוב ונגד כונית הש"ס (חולין

בעל הטורים

(ד) ממעלי הגרה מלא יו"ד (ר"ל ממעלי היא ביו"ד ולא בה"א) י' מינין מעלה גרה שור כשב ועז וז' מיני חיות (כדאיתא בס' ראה): (ח) טמאים הם לכם וסמיך ליה את זה תאכלו רמז המרא דימא שרי: לא הזכיר בדגים שמות לפי שמכוסים

רמב"ן

ודרשו מן הכתוב אותה תאכלו ואין הדבר כן שבפי' אמרו חכמים בדם מהלכי שתים וחלב מהלכי שתים שאפי' מצות פירוש מדבריהם אין בו ואם היה בשרו אסור כל היוצא מן הטמא טמא ודם הארץ ודם האדם מעטו אותן חכמים מאיסור דם ואמר דם הארץ בבשרו לוקה עליו משום שרץ שאין בו משום דם ועשאוהו כבשר. אבל מה שאמרו שאין בלא תעשה על אכילתן לומר שלא המעט ממנו והן מותרין. אבל לפי דעתי יהיה זה בבשר מן החי. אבל המת למדו בו ג"ש מנבלה טרופה שאסור בהנאה: (ו) ואת הארנבת. מין שיקראו כן בלשון הקדש הזכר והנקבה ממנו וכן היענה ובעופות היונה אין שם הזכר חלוק מן הנקבה ויש רבים שמותם בלשון זכר ואין לנקבותיהם שם אחר גמל שפן חזיר דוב עורב פרה ודוב תרעינה וכן תור בעופות. ולכך אמר הכתוב שתי תורים או שני בני יונה יזכיר בתורים שהן בלשון זכר שתי וביונה שני להודיע שאין קפידא בהם. ואל תשיב עלי מלשון רבותינו שאמרו פרה וחזירה ויאמרו גמל הבא מן הנמלה כי ישאילו בהם לשון לבאר כוונתם ומעט האסור באלו שאין בעלי שני הסימנין: (ח) ובנבלתם לא תגעו. איננה אזהרה לאסור לנו הנגיעה. אבל יאמר ובנבלתם לא תגעו כי טמאים הם לכם כלומר לא תגעו בהם בלתי אם תטמאו. והענין לומר שיחשוב כל נוגע בהם שהוא טמא ויזהר מן המקדש ומן הקדשים וטמא המדרש שאמרו רבותינו ובנבלתם לא תגעו ברגל כלומר שלא תגעו בו בשעה שאתם חפצים להיות טהורים כי טמאים הם ולא תעלו בהם לרגל אבל אין הנגיעה נמנה בלאו שאין הנוגע בנבלה ברגל מן הלוקין את הארבעים. ומה שאמר חייב אדם לטהר עצמו ברגל מצוה מדברי סופרים. ואין בזה מן התורה עשה או לא תעשה זולתי מצות העלייה או שיהא ובנבלתם לא תגעו ברגל אסמכתא כשאר אסמכתות הרבה ששנויות שם בת"כ ועוד שנוי שם אחרים אומרים יכול אם נגע אדם בנבלה ילקה ארבעים ת"ל ובאלה תטמאו. יכול אם ראה אדם את הנבלה ילך ויטמא ת"ל ובנבלתם לא תגעו והא כיצד הוי אומר רשות וזה עיקר הדין מן התורה: (י) סנפיר וקשקשת. סנפירים אלו השט בהם קשקשת אלו הקבועים בו לשון רש"י וכן הוא בגמ' במס' חולין. אבל לא תבין מלשונם

ספורנו

כמו שיהיה הענין לעתיד לבא כאמרו ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם. מאז הואיל ית' אח"כ מהשרות עוד שכינתו ביניהם כלל כאמרו כי לא אעלה בקרבך והשיג משה רבינו בתפלתו איזה תקון שתשרה השכינה בתוכם באמצעות משכן וכליו ומשרתיו וזבחיו עד שהשיגו וזכו אל וירא כבוד ה' אל כל העם ואל ירידת אש מן השמים וכן ראה לתקן מזגם שיהיה מוכן לאור באור החיים הנצחיים וזה בתקון המזונות והתולדה. ואסר את המאכלים המטמאים את הנפש במדות ובמושכלות כאמרו ונטמתם בם וכאמרו אל תשקצו את נפשותיכם וכאמרו ולא תטמאו את נפשותיכם בכל השרץ. כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים והתקדשתם והייתם קדושים פי' נצחיים מהדמים לבורא ית' כאמרו כי קדוש אני. ואסר הנדה והזבה והיולדת לקדש את הזרע ולטהרו מכל טומאה כאמרו והזרתם את בני ישראל מטומאתם ולא ימותו בטומאתם בטמאם את משכני אשר בתוכם. והזכיר ל' טומאה בנבלת בהמה וחיה טמאה ובח' שרצים ובנבלת בהמה טהורה שבכל א' מאלו יש טומאת מגע ובקצתם טומאת משא. אמנם המטמאים את הנפש בלבד והם דגים ועופות והגבים ושאר שרצים שאין בהם טומאת מגע כלל יזכור בהם שקוץ כאמרו שקץ הם לכם:

תֹּאכֵלוּ׃ י וְכֹל אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת בַּיַּמִּים וּבַנְּחָלִים מִכֹּל שֶׁרֶץ הַמַּיִם וּמִכֹּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר בַּמָּיִם שֶׁקֶץ הֵם לָכֶם׃ יא וְשֶׁקֶץ יִהְיוּ לָכֶם מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכֵלוּ וְאֶת־נִבְלָתָם תְּשַׁקֵּצוּ׃ יב כֹּל אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת בַּמָּיִם שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם׃ יג וְאֶת־אֵלֶּה תְּשַׁקְּצוּ מִן־הָעוֹף לֹא יֵאָכְלוּ שֶׁקֶץ הֵם אֶת־הַנֶּשֶׁר וְאֶת־הַפֶּרֶס וְאֵת הָעָזְנִיָּה׃ יד וְאֶת־הַדָּאָה וְאֶת־הָאַיָּה לְמִינָהּ׃ טו אֵת כָּל־עֹרֵב לְמִינוֹ׃ טז וְאֵת בַּת הַיַּעֲנָה וְאֶת־הַתַּחְמָס וְאֶת־הַשָּׁחַף וְאֶת־הַנֵּץ לְמִינֵהוּ׃ יז וְאֶת־הַכּוֹס וְאֶת־הַשָּׁלָךְ וְאֶת־

ת"א במים בימים · שבועות ה: ואת נבלתם · חולין סו: וכל אשר אין · שם: ובנבלתם לא · ר"ה י"ו: נשר · חולין סא: את הפרס · חולין סב: דאה · שם סג: איה · שם עב: למינה · שם סג: את כל עורב · שם סב סג: ואת בת · שם סד: הנץ · שם סג: למינהו · שם: השלך · שם:

רש"י

קשקשים הוא לבוש: שרץ · בכ"מ משמעו דבר נמוך שרוחש ונד על הארץ: (יא) ושקץ יהיו · לאסור את עירוביהם אם יש בו בנותן טעם: מבשרם · אינו מוזהר על הסנפירים ועל העצמות: ואת נבלתם תשקצו · לרבות יבחושין שסיננן יבחושין מושיילו"ש בלע"ז(1): (יב) כל אשר אין לו וגו' · מה ת"ל שיכול אין לו שיהא מותר אלא המעלה סימנין שלו ליבשה השירן במים מנין ת"ל וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת במים הא אם היו לו במים אע"פ שהשירן בעלייתו מותר: (יג) לא יאכלו · לחייב את המאכילן לקטנים שכך משמעו לא יהיו נאכלין על ידך או אינו אלא לאסרן בהנאה ת"ל לא תאכלו באכילה אסורין בהנאה מותרין·כל עוף שנאמ' בו למינה למינו למינהו יש באותו המין שאין דומין זה לזה לא במראיהם ולא בשמותיהם וכולן מין אחד: (טז) הנץ · אישפרוי"ר(2): (יז) השלך · פירשו רבותינו זה השולה (פי' רוש מגביה)דגים מן הים

רמב"ן

שהן קבועים בגופם ממש ודבוקים בעור הדג אבל קראום קבועים שאין נדין ממנו ולא מזדעזעין בו כבנפיר והם הקליפין העגולין שנלדה דומה לצפורן שהם נפשטין מעור הדג ביד או בסכין אבל כל שהוא קבוע ודבוק בעור הדג ואינו נעדר מן העור כלל אינו קשקשת ובעליו אסור הוא ולכך אמרו בגמ' דקשקשת לבושא הוא ולשון תוספתא אלו הן הקשקשים שמלובש בהן והכפירים ששט בהן וזהו תרגומו של אונקלוס שאמר קלפין שהן קליפין שעל העור נפשטין ונקלפין ממנו כקליפי האילנות והפירות · וכן ענין הכתוב שאמר ושריון קשקשים הוא לבוש · שהשריונות כולן עשויים מן הטבעות ויש שעושים בהם קלפים לסתום פיות הטבעות שלא יכנס בהן חץ דק והקליפין ההם נקראו קשקשים · וכך הזכירו חכמים בגמ' בפ' חלק לבושי שריון קליפה ויונתן ב"ע תרגם ושריון גלבין מלשון תער הגלבים הם הרלעגין יתכוין לומר כי היה כסוי פי טבעת השריון ההוא כקליפי עור בדג שמבדלין העור החזק ומכסים השריונות בהן כי כן עושים גם היום והבן זה ומעם הסנפיר והקשקשת כי בעליהן שוכנים לעולם בעליון המים ובגלוליהן ויקבלו גידול באויר הנכנס שם ולכן יש בהם קצת חום

אבן עזרא

(י) שרץ המים · הם הקטנים שיבראו מן המים ובמים נפש חיה מזכר ונקבה · ואחר שאמר שקץ הם לכם אמר ושקץ יהיו לכם לפרש מה שהוא שקץ וכוא מבשרם לא תאכלו והנה הדג יקרא בשר רק מה שאמרו חז"ל בנדרים הוא על מנהג דברי אנשי הדורות והוסיף כל אשר אין לו סנפיר וקשקשת להיות כלל לכל מים כי לא הזכיר בתחלה רק הימים והנחלים: (יג) הנשר · ידוע גם זה עוף שיקרא כן בלשון ישמעאל יש כדמות ראיה שהוא כן בעבור היות שתי הלשונות קרובות: העזניה · אף על פי שיש דברי יחיד שאיננה כיישוב טעם הגאון שתרגם אותה אלענקא כי זה השם בלשון ישמעאל על דבר שלא נמצא בעולם ולא היה ולא נברא אלא למשל וכן יודו חכמי לשונם אם כן לא יתכן שיאסר השם הדבר שלא היה: (יד) הדאה · שם כלל לשני מינים והם דאה ודיה כמו ואת הצפור לא בתר עם תור וגוזל והנה נלכו המעתיקים שאמרו כי ראה היא דאה והנה טענת רבי יונה שאמר איך יתכן לאמר השמר לך מהאחרים והלים · ויש אומרים שהנשר מן אשורנו ופרס מן הלא פרס לרעב · ועזניה מן עוז והנו"ן נוסף והוא הנקרא עק"בא ודאה מן כאשר ידאה הנשר ואיה שמנהגה לשבת באיים ידועים · ועורב מלשון ערב בעבור שחרותו: (טז) בת היענה · יש אומרים שהוא מין שלא ימצאו זכרים כמו הארנבת ואין מלת כיענים טענה כי אינם זכרים רק הם נקבות כמו יפלים ורחלים: ואת התחמס · מגזרת חמס: ואת השחף · מוליד השחפת: והנץ · יש לו נוצה רבה והקרוב שהוא הידוע שפורש כנפיו תמיד לפאת דרום כי יבקש מקום חם: (יז) הכוס · כבוס חרבות וי"א שהוא נכסה מעין אדם על כן ישכון במקום שאין שם יישוב: השלך · י"א עוף מנהג תולדתו להשליך ילדיו

(1 moucherons מיקקן. (2 esprevier שפערבער.

וְקַלְפִין בְּמַיָּא בְּיַמְמַיָּא וּבְנַחֲלַיָּא יָתְהוֹן תֵּיכְלוּן : י וְכֹל דִּי לֵית לֵהּ צִיצִין וְקַלְפִין בְּיַמְמַיָּא וּבְנַחֲלַיָּא מִכֹּל רִחֲשָׁא דְמַיָּא וּמִכֹּל נַפְשָׁתָא חַיְתָא דִּי בְמַיָּא שִׁקְצָא אִנּוּן לְכוֹן : יא וְשִׁקְצָא יְהוֹן לְכוֹן מִבִּסְרְהוֹן לָא תֵיכְלוּן וְיָת נִבְלַתְהוֹן תְּשַׁקְּצוּן : יב כֹּל דִּי לֵית לֵהּ צִיצִין וְקַלְפִין בְּמַיָּא שִׁקְצָא הוּא לְכוֹן : יג וְיָת אִלֵּין תְּשַׁקְּצוּן מִן עוֹפָא לָא יִתְאַכְלוּן שִׁקְצָא אִנּוּן נִשְׁרָא וְעָר וְעַזְיָא : יד וְדַיְתָא וְטָרְפִיתָא לִזְנַהּ : טו יָת כָּל עוּרְבָא לִזְנֵהּ : טז וְיָת בַּת נַעֲמִיתָא וְצִיצָא וְצִפַּר שַׁחְפָּא וְנָצָא לִזְנוֹהִי : יז וְקַרְיָא

נתינה לגר

דף נ"ט ע"א) ? ואולי גם סנפיר אחד בהיותו כלול מנוצות אחדות נקרא בל"א „ציצין" אולם , מה שת' „קשקשת , קלפין" בל"ר הוא נגד הספרא „סנפיר אחד וקשקשת אחת". (יד) ואת הדאה , ודיתא . ולקמן „והראה ואת האיה והדיה" (דברים י"ד י"ג) ת' „ובת כנפא וטרפיתא ודיתא" וכן בישעיה ל"ד ט"ו „נקבצו דיות" ת"י ג"כ „דַּיָּתָא" משמע שסובר „דאה , ודיה" אחת היא , ולא „דאה , וראה" והו נגד סוגית הש"ס (חולין דף ס"ג) וצ"ע . (יז) ואת הכוס , וקריא . הוא כמ"ש רש"י (נדה דף כ"ג ע"א) „עוף הצועק בלילה" , והוא מל' „קורא" וכ"ה הני' בש"ס (ברכות נ"ז ע"ב) „קריא" בר' , אבל הערוך ערך „קדיא" גורס בברכות שם ובנדה שם „קדיא" בד' וכ"ה גם בחומשי רוו"ה פה , וכן

בעל הטורים

מפני אדם אין להם שמות : (יג) את הנשר · פתח בנשר שהוא מלך בעופות : נשר נושר נוצתו דכתיב תתחדש כנשר נעוריכי : (טו) עורב למינו בגימט' זרזור : בשרצים לא התיר בהם כלום בשביל הנחש שהוא מהם : (טז) התחמס חומס ואוכל · כנץ נעל עלה הרבה ומגלה שאר העופות ותופשם : (יז) הכוס כוס חרבות ונכסה מן העין : השלך · שמשלה דגים מן הים :

רמב"ן

קם דוחה מהם שפעת הלחות כאשר יעשה הצמר והשער וגם הצפרנים באדם ובבהמה ואין לו סנפיר וקשקשת ישכון לעולם בתחתיות המים ובעכוריהם ולרוב הלחות ואפיסת החום לא ידחה מהם דבר ועל כן הם בעלי לחה קרה דבקה קרובה להמית והיא מתה בקצת המימות כאגמים המעופשים : מכל שרץ המים · אמר ר"א כי שרץ הקטנים שיבראו מן המים ונפש החיה מזכר ונקבה ולפי דעתי כי שרץ המים כלל לדגים השטים במים כי כל לשון שריצה תנועה ומכל נפש החיה הם חיות שבים שיש בהם רגלים והולכות עליהם כחיות השדה והנה לכלם דין אחד · ומדרש ת"כ חיה זו חית הים נפש להביא בן הסירט יכול יהא מטמא באהל כדברי בן חכינאי ת"ל שקץ תשקצו : (יא) ואת נבלתם תשקצו · לרבות יבחושין שסיננן יבחושין שקורין מושקליונ"ש בלע"ז לשון רש"י · ואני תמה בו שהמין ההוא פורש מן היין תמיד ופורח באויר ונח על הארץ ואפילו מבעת פריחתו נאסר כדאמרי' בפ' אלו טרפות בעי רב יוסף פרשה לאויר העולם מהו וכ"ש שהוא נח על הכלים ועל הארץ למרחוק בכל בית האוצר כל היום תדיר וקרינא ביה השורץ על הארץ אבל המין ההוא יתוש שמו ונעשה ביין כדאמרי' באגדה של טיטוס הרשע . והיבחושים שהוזכרו כאן מין שממון במים ובוחשין אותו בכף ומוציאין אותו מלשון אין בוחשים את השתית בשבת ובגמ' דזבחים פרק שני אמר כל המשלים למי מקוה משלים למי כיור לרביעית אין משלים · ואלא אי למעוטי יבחושים אדומים אפי' בעיניהו נמי דתניא רשב"ג אומר כל שתחלתו מן המים מטבילים בו שהוא מין שתחלתו מן המים וכן נמי נמצאים בשמרי יין תדיר הולעים לבנים מאד שהם נבראים מנגסות היין ומכניסין אותן וראיתי בפרושיו שם שכתוב יבחושים אדומים כמין יתושים בלא כנפים כדרך שגדלים בגולי חביות יין שלא מבחוץ יבחושים דקים אף כן נבראו מן המים · ואולי בכך נתכוין בכאן למין שאין לו כנפים ואינו נפרש מן המים אלא ע"י סינון · וגם הם באותו שם הלעז הם נקראים אצל הרב אבל בפי' מסכת חולין כתב יבחושים כמו יתושים דקים הנמצאים במרתפות של יין והכלל שהוא מין שאינו שורץ על הארץ כלל : (יג) ואת אלה תשקצו מן העוף · לא נאסרו מכל העופות אלא אלו הנזכרים בפרשה זו בלבד עם מיניהם כאותן שנא' בהם למינו ולמינה כי הכתוב לא הזכיר סימן בעוף טמא לאיסור או בטהור להיתר אבל אמר ואת אלה תשקצו מן העוף לא אחרים מלבד אלה וכן בשרצים הטמאים שהזכירם בפרט אינן כדין הזה בלתי אלה הנקובים בפרשה בשמות ורבותינו למדו סימנים בעופות והן להכיר בהן שאין בעל אותן הסימנין מן המינין האלה האסורים והסימן הגדול בעופות היא הדריסה שכל עוף הדורס לעולם טמא כי התורה הרחיקתהו מפני שדמו מחומם לאכזריותו ושחור וגם ומוליד המרירה השרופה השחרחורת ונותן אכזריות בלב ואין בכל העולם עוף שידרוס מלבד הנזכרים בפרשה והנה כל עוף שידרוס ידוע שהוא מאלו הנזכרים ואם בידוע שאינו דורס ודאי מותר שאין בכל האסורים עוף שאינו דורס זולתי אחד והוא פרס או עזניה ולא חשו לו חכמים מפני שאינו מצוי בישוב אלא במדברות הוא שוכן תמיד ואולי מפני שהוא שוכן בחרבות דמו נשרף ורע כדורסין ואסרתו תורה עמהם · ועוד מנו חכמים בסימנין שאם נמצא עוף שיש לו אצבע יתירה וזפק וקרקבן נקלף בידוע טהור הוא כי ידוע להם שאינו דורס · אבל כשיש בו שני סימנין מן השלשה הנזכרים נאסור אותו כי

הַיַּנְשׁוּף׃ יח וְאֶת־הַתִּנְשֶׁמֶת וְאֶת־הַקָּאָת וְאֶת־הָרָחָם׃
יט וְאֵת הַחֲסִידָה הָאֲנָפָה לְמִינָהּ וְאֶת־הַדּוּכִיפַת וְאֶת־
הָעֲטַלֵּף׃ כ כֹּל שֶׁרֶץ הָעוֹף הַהֹלֵךְ עַל־אַרְבַּע שֶׁקֶץ הוּא
לָכֶם׃ כא אַךְ אֶת־זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל שֶׁרֶץ הָעוֹף הַהֹלֵךְ עַל־
אַרְבַּע אֲשֶׁר־לא לו קרי כְרָעַיִם מִמַּעַל לְרַגְלָיו לְנַתֵּר בָּהֵן
עַל־הָאָרֶץ׃ כב אֶת־אֵלֶּה מֵהֶם תֹּאכֵלוּ אֶת־הָאַרְבֶּה
לְמִינוֹ וְאֶת־הַסָּלְעָם לְמִינֵהוּ וְאֶת־הַחַרְגֹּל לְמִינֵהוּ
וְאֶת־הֶחָגָב לְמִינֵהוּ׃ כג וְכֹל שֶׁרֶץ הָעוֹף אֲשֶׁר־
לוֹ אַרְבַּע רַגְלָיִם שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם׃ כד וּלְאֵלֶּה תִּטַּמָּאוּ

ת"א תנשמת · חולין סג: קאת · שם: רחם · שם: חסידה · שם: האנפה · שם: למינה · שם: דוכיפת · שם: אשר לו כרעים · שם סה: לנתר בהם · ב"ק לה: את אלה מהם · חולין סה: הארבה · שם סו: למינהו · שם: סלעם · שם:

רש"י

וזהו שתרגם אונקלוס ושלי נונא: כוס וינשוף · הם צואטי"ש 1) הצועקים בלילה ויש להם לסתות כאדם · ועוד אחר דומה לו שקורין ייב"ן 2): (יח) התנשמת · היא קלב"א סורי"ץ 3) ודומה לעכבר הפורח בלילה ותנשמת האמורה בשרצים היא דומה לה ואין לה עינים וקורין לה טלפ"ה 4): (יט) החסידה · זו דיה לבנה ציגוני"ה 5) ולמה נקרא שמה חסידה שעושה חסידות עם חברותיה במזונות: האנפה · היא דיה רגזנית ונ"ל שהיא שקורין אותה היירו"ן 6): הדוכיפת · תרנגול הבר וכרבלתו כפולה ובלע"ז הרופ"א 7) ולמה נקרא שמו דוכיפת שהודו כפות וזו היא כרבלתו ונגר טורא נקרא על שם מעשיו כמו שפירשו רבותינו במסכת גיטין בפרק מי שאחזו: (כ) שרץ העוף · הם הדקים הנמוכים הרוחשין על הארץ כגון זבובים וצרעין ויתושים וחגבים: (כא) על ארבע · על ד' רגלים: ממעל לרגליו · סמוך לצוארו יש לו כמין שני רגלים לבד ארבע רגליו וכשרוצה לעוף ולקפוץ מן הארץ מתחזק באותן שתי כרעים ופורח ויש מהן הרבה באותן שקורין לנגושט"א 8) אבל אין אנו בקיאין בהם שארבע סימני טהרה נאמרו בהם ארבע רגלים וארבע כנפים וקרסולין אלו כרעים הכתובים כאן וכנפיו חופין את רובו וכל סימנים הללו מצויים באותן שבינותינו אבל יש שראשן ארוך ויש שאין להם זנב וצריך שיהא שמו חגב ובזה אין אנו יודעים להבדיל ביניהם: (כג) וכל שרץ העוף וגו' · בא ולמד שאם יש לו חמש טהור: (כד) ולאלה · העתידין להאמר בענין למטה: תטמאו · כלומר בנגיעתם יש טומאה: וכל

רמב"ן

העורב יש בו אצבע יתרה וקרקבן נקלף ואנו חוששין לו ולמיניו שהם כולם בעלי שני סימנין ואין צריך לומר שאם לא היה לו אלא סימן אחד מן השלשה הללו הנזכרים שנאסור אותו כי שאר העופות האסורין כולן כך הם בסימן אחד בלתי הנשר שאין בו אחד מכל אלו השלשה · וענין הדריסה הוא הצד ליד שידרוס העופות ויתפוש חיים וידרסם בידיו ויאכל אותם כאשר יעשה הנץ הגס הנקרא אסטור והנץ הדק הנקרא אספרווי"ר בלע"ז ובערבי בי"ז וזה משפט העופות באסורם והתירם על הדרך הנכון והמתהוור בגמרא ואשר חקרנוהו ומצאנוהו כן בבדיקת העופות והנה טעם אסור העופות מפני אכזריות תולדותם והבהמות יתכן שיהיו כן מפני שאין בבעלי הגרה והפרסה השסועה דורס והשאר כלם יטרופו והנה נמצא בתולדותם שנוי מה שהזכירו חכמים שכל חלב הטהורים עומד וחלב הטמאים כלם איננו נקפא ולא יתגבן לעולם והנה הם משונים ויתכן מזה שיזיקו באיברי הזרע המתאסף מן הלחה שבהם קרה ולחה ולא תוליד כלל או לא תוליד בטוב ונכון מלבד שיש במותרים טובה ידועה בדרך הרפואות וראיתי בקצת ספרי הנסיונות שחלב החזיר אם ינק היונק ממנו יהיה מצורע וזה לאות שיש בכולם סגולות רעות מאד: (כ) שרץ העוף · הן הדקין הנמוכים ורוחשין על הארץ כגון זבובין וצרעין ויתושין וחגבין לשון רש"י · ואיננו נכון אצלי כי לא יקרא העוף שרץ בעבור קטנו ולא יהיה שמו עוף סתם בעבור גודל

רשב"ם

(כא) ההולך על ארבע · כעין דבורים: לנתר · כתרגום ויתר גוים · כמו וינתר · כמו ויפל · מן נפל: על כפיו · כגון הדוב והכלב: (כד) ולאלה תטמאו הנגע בנבלתם ומפרשי והולך בהמות טמאות · הבהמה אע"פ שהיא מפרכת פרסה · אבל שסע אינה סדוקה כגון סוס וחמור: וגרה

1) chouettes נאכטאייל׳ען. 2) hibou קייללין. 3) saure-souris פלעדערמויז · 4) tauqe מוילווארף. 5) cycogne שטארך. 6) heron רייהער. 7) herupé וויעדעהאפף. 8) langouste הייאשרעקקע.

וְשַׁלֵי נוּנָא וְקִפּוֹפָא: יח וּבוֹתָא וְקָאתָא וְיַרְקְרְקָא: יט וְחַוָּרִיתָא וְאִבּוּ לִזְנַהּ וְנַגַּר טוּרָא וַעֲטַלֵּפָא: כ כֹּל רִחֲשָׁא דְעוֹפָא דִּמְהַלֵּךְ עַל אַרְבַּע שִׁקְצָא הוּא לְכוֹן: כא בְּרַם יָת דֵּין תֵּיכְלוּן מִכֹּל רִחֲשָׁא דְעוֹפָא דִּמְהַלֵּךְ עַל אַרְבַּע דִּי לֵהּ קַרְצוּלִין מֵעִלָּוֵי רַגְלוֹהִי לְקַפָּצָא בְהֵין עַל אַרְעָא: כב יָת אִלֵּין מִנְּהוֹן תֵּיכְלוּן יָת גּוֹבָא לִזְנֵהּ וְיָת רָשׁוֹנָא לִזְנוֹהִי וְיָת חַרְגּוֹלָא לִזְנוֹהִי וְיָת חֲגָבָא לִזְנוֹהִי: כג וְכֹל רִחֲשָׁא דְעוֹפָא דִּי לֵהּ אַרְבַּע רַגְלִין שִׁקְצָא הוּא לְכוֹן: כד וּלְאִלֵּין תִּסְתָּאֲבוּן כָּל דְּיִקְרַב בִּנְבִלְתְּהוֹן יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא:

נתינה לגר

הביא הל"ר לעווי מברעסלויא במדרש המלים שלו בנוסחא הראשונה. (יח) ואת התנשמת, וכותא. בערוך ערך „בותא" משמע שהוא פ"ס ונ"ל „בותא" בב', וכ"ה בש"ס (חולין דף ס"ג ע"א) „באות שבטופות". ולפי הערוך ערך הנ"ל הגי' בגמ' בו' קודם ל"א „בותא". ואין להקשות היאך קורא אונקלוס „בותא" הלא לפי הגמ' הנ"ל „באות שבטופות" הוא „קיפוף" וכבר ת' „ינשוף, קפופא" שכבר כי שתו' שם ד"ס „באות" שיש שלשה מיני קפוף, ובת' שמבוטי שי"א הגי' פה „ובותא" ובחומשי רוו"ה הנוסחא „זביתא" ועתה ראיתי במדרש מלים שהבאתי בפסוק הקודם, ג' נוסחאות „בותא, בוּתָא, בַּבְתָא". ואת הקאת, וקתא. ובחומשי רוו"ס פה „קאתא" וכ"ה לקמן [דברים י"ד ע"ז] ובתהלים [ק"ב ז'] „דמיתי לקאת מדבר" יש נוסחאות „אדמית לקקתא דמדברא" בגמ' דחולין הנ"ל משמע שהוא „קוק" או „קיק" וכ"ה בתיב"ע. ואת הרחם, וירקרקא. בגמ' הנ"ל משמע שהוא „שרקרק" בש', וכ"ה בתיב"ע, וע' ערוך ע' „שרקרק". והיא היא, כי ע"ש מראה הירוק אשר לה, נקראת „ירקרק" וע"ש לפגופה שמלפלפת תמיד „רקרק" נקראת „שרקרק". (יט) ואת הדוכיפת, ונגר טורא. ע' במס' חולין (ס"ג ע"א) שהודו כפות והוא נגר טורא, וכפירש"י. האנפה, ואבו. הוסיף ו' התבור אף שבעברית איננו, כדי להשוות עם הכתוב במשנה תורה (דברים י"ד י"ח) בשם הוא בו', וע' במס' חולין ס"ג ע"ב. (כב) הארבה, גובה. שוא הנובאי שהובא בש"ס (חולין ס"ה ע"א). הסלעם, רשינא. ע' באונ"ר נוסחא „דשינא" בד', וכתב „והוא טעות" וכ"ה בחולין (שם) וכ"ה בתיב"ע וכ"ה בערוך ערך „רשין" וכן „וילק ואין מספר" [תהלים ק"ה ל"ד] ת' „ורשינא ולית מנין", אבל במוסף הערוך הביא „דשין" בד', אך תרגל והגב לא ת' כלל ורק הוסיף עליהם א' בסוף („חרגולא וגובא") הבא בארמית בסוף לסי' הידיעה כהה"א בעברית ובגמרא (חולין דף ס"ה, ובספרי) „חרגל זה גפל" (וכ"ה בת' ירושלמי)

בעל הטורים

הינשוף עף בנשף ואינו נראה ביום מפני אור השמש: (יח) התנשמת כל הרואה אותה ישום· הקאת דרכו לסקיא מאכלו: הרחם שמרחם על בניו:

אבן עזרא

ילדיו: ינשוף· עוף יעופף בנשף כי לא יראה ביום מפני להט אור השמש: (יח) התנשמת· כל רואהו ישום גם זה השם כמלא בשרלים: הקאת· י"א שיש עוף מנהג תולדתו להקיא מאכלו: הרחם· אמר הגאון שהוא כלבון קדר בחלוף הי"ת בכ"ף כי בכתב' אות אחד להם והאחרים אמרו שהוא עוף מרחם על בניו: (יט) החסידה· היא הנראית למועדים ידועים בשנה וי"א שהיא מפזרת חסד בדרך רחוקה: האנפה· שיתאנף מהרה: הדוכיפת· אמרו הצדוקים שהיא התרנגולת ואלה טפשי עולם כי מי הגיד להם: העטלף· עוף קטן יעוף בלילה והוא מלה מרובה· ר"ל בת ד' אותיות: (כ) ודע כי מלת תשקצו מן השוף· בדקדוק הטעם היא מעט רחוקה ממלת אל תשקצו את נפשותיכם כי הנפשות פעולים ובעוף טעמו שתדעו שהם שקץ ויהיו נחשבים לכם לשקץ וכל שרץ קטן שיעוף פעם ופעם הולך על ארבע שקץ: (כא) אשר לא כרעים· העיקר להיות לו עם וי"ו: לנתר· אין לו את והמתרגם אמר לקפצא בהון כמו מקפץ וטעם דולג ואמת תרגם: (כב) נקרא ארבה· מלשון ריבוי: הסלעם· מין יעלה בסלעים: החרגול· אם היא מרובעת אין לו אח ואם היא שתי מלות כמלת לשלמוני המדבר תהיה תולדתו הפך תולדת הסלעם: החגב· ידוע מלשון ישמעאל: (כג) וטעם אשר לו ארבע רגלים· וכבר נכתב ההולך על ארבע שיתכן שיש שרץ יש לו ד' רגלים ולא ילך כהן רק יעוף לבדו: (כד) ולאלה תטמאו· לכל שרץ העוף בעל ד' רגלים ואת אלה תשקצו מן העוף ודעת אחרים שפי' אלה לכל הבהמה וכל הולך על כפיו ולפי דעתי שמלת אלה על כל הנזכרים למעלה: תטמאו· מבנין התפעל ודגשות הטי"ת להתבלע התי"ו

רמב"ן

גופו והעטלף קטן הרגלים ורבים ממיני הארבה אשר רגליו גדולים ממנו ולמה לא יקרא שרץ העוף כהם· אבל שרץ העוף פירוש בגדו ההולך על ארבע כי כל עוף שילך על שני רגלים גופו זקוף וראשו למעלה וסומך על כנפיו המעופף תמיד ולכן יקרא עוף כנף ועוף סתם אבל בעלי ד' רגלים הולכים נמוכים וגופם וראשם למטה כשרצים ולכך יקראו שרץ העוף כאשר פירשתי בסדר בראשית· וכן חזר כאן ופי' וכל שרץ העוף אשר לו ארבע רגלים שקץ הוא לכם ופי' כאומר כל שרץ העוף אשר לו ארבע רגלים בלבד ואין לו כרעים הנזכרים שקץ הוא לכם· ומדרשו בת"כ רבי אומר וכל שרץ העוף אשר לו ארבע רגלים הא אם יש חמש טהור והנה אין בפרשה הזו בשרץ העוף אלא מצות עשה· אבל במשנה התורה נאמרה בו אזהרה וכל שרץ העוף טמא הוא לכם לא יאכלו משם לוקים עליו: (כד) ולאלה תטמאו· לאלה העתידין להאמר למטה בענין תטמאו כאן למדך שנבלת בהמה טמאה מטמאה ובענין שבסוף הפרשה פירש על בהמה טהורה לשון רש"י וא"כ למה חלקן הכתוב ולמה פרש בהם היה ראוי שיאמר כל הנוגע בנבלת בהמה טהורה לרש"י יטמא

כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּנִבְלָתָם יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ כה וְכָל־הַנֹּשֵׂא מִנִּבְלָתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ כו לְכָל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר הִוא מַפְרֶסֶת פַּרְסָה וְשֶׁסַע ׀ אֵינֶנָּה שֹׁסַעַת וְגֵרָה אֵינֶנָּה מַעֲלָה טְמֵאִים הֵם לָכֶם כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהֶם יִטְמָא׃ כז וְכֹל ׀ הוֹלֵךְ עַל־כַּפָּיו בְּכָל־הַחַיָּה הַהֹלֶכֶת עַל־אַרְבַּע טְמֵאִים הֵם לָכֶם כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּנִבְלָתָם יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ כח וְהַנֹּשֵׂא אֶת־נִבְלָתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב טְמֵאִים הֵמָּה לָכֶם׃ ס כט וְזֶה לָכֶם הַטָּמֵא בַּשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ הַחֹלֶד וְהָעַכְבָּר וְהַצָּב לְמִינֵהוּ׃ ל וְהָאֲנָקָה וְהַכֹּחַ וְהַלְּטָאָה וְהַחֹמֶט וְהַתִּנְשָׁמֶת׃ לא אֵלֶּה הַטְּמֵאִים לָכֶם בְּכָל־הַשָּׁרֶץ כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהֶם בְּמֹתָם יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ לב וְכֹל אֲשֶׁר־יִפֹּל־עָלָיו מֵהֶם ׀ בְּמֹתָם יִטְמָא מִכָּל־כְּלִי־עֵץ אוֹ בֶגֶד אוֹ־עוֹר אוֹ שָׂק כָּל־כְּלִי אֲשֶׁר־יֵעָשֶׂה מְלָאכָה

ת"א וכל הולך על · חולין ע : וזה לכם הטמא · מנחות כט כריתות ד כב מעילה יז : בשרץ השרץ · חולין קכז : עכבר · חולין קכו : הצב · שם : למינהו · שם קכב : אלה הטמאים · שם ודף קכו : כל הנוגע · חגיגה יא נזיר נא נדה נו : במותם יטמא · חולין עד קכח נדה נו : יפול עליו · חגיגה יא נזיר נא חולין עד נדה נו : או בגד · שבת סג : או בגד או עור · בס סד מנחות לט : או שק · שבת סד : כל כלי · שם :

רש"י

(כה) וכל הנשא מנבלתם · כל מקום שנאמרה טומאת משא חמורה מטומאת מגע שהיא טעונה כבוס בגדים : (כו) מפרסת פרסה ושסע איננה שסעת · כגון גמל שפרסתו סדוקה למעלה אבל למטה היא מחוברת כאן למדך שנבלת בהמה טמאה מטמאה ובענין שבסוף הפרשה פי' על בהמה טהורה : (כז) על כפיו · כגון כלב ודוב וחתול : טמאים הם לכם · למגע : (כט) וזה לכם הטמא · כל טומאות הללו אין לאיסור אכילה אלא לטומאה ממש להיות טמא במגען ונאסר לאכול תרומה וקדשים וליכנס במקדש : החולד · מוסטיל"ה 1) : והצב · פוי"ס 2) שדומה לצפרדע : (ל) אנקה · הריצו"ן 3) : הלטאה · לייסרד"א 4) : חומט · לימצ"א 5) : תנשמת · טלפ"ה : (לב) במים יובא · ואף לאחר

אבן עזרא

הה"ו וכן וישמע את הקול מדבר אליו וכבס המטהר : יטמא עד הערב · אחז הכתוב דרך קצרה כי הוא צריך שירחץ במים : (כח) והנושא · חמור מהנוגע על כן יכבס בגדיו אף כי גופו וכן משפט כל בהמה גם פה אחז דרך קצרה וכן הוא ושסע שוסעת וגרה איננו מעלה או גרה מעלה ושסע איננו שוסעת וכבר אמר ובנבלתם לא תגעו טמאים הם לכם : (כו) וטעם כל הנוגע בהם · והם הנבלות הנזכרות למעלה יטמא כמשפט הנזכרים שהוא עד הערב ויש מין ממין הצדוקים שאמרו כי כל הנוגע בהם והם חיים יטמא ואין צורך להשיב על דברי שגעון כי הכתוב לא אסר כי אם בשרם ואמר ובנבלתם לא תגעו : (כז) וכל הולך על כפיו · בתחלה המשפט אחד וכן הנושא את נבלתם וזה הפסוק יישר פירושי במלת ונאלה תטמאו כי שם כתוב וכל הנושא מנבלתם והניהם בפרשה אחת · וטעם טמאים המה לכם · להכנים כל ישראל אנשים ונשים וטף משפט אחד להם : (כט) וזה לכם הטמא · במגע גם אלה השמנה לא נוכל לדעתם באמת גם העופות כי אם מדברי קבלה : (לא) וטעם אלה הטמאים לכם בכל השרץ אלה לבדם הם הטמאים שיטמאו במותם : וטעם יטמא עד הערב ·

רשב"ם

(כו) וגרה איננה מעלה · כל הנוגע בהן · בין מתים בין שחוטים וכאן לא פירש במותם · אבל בבהמה טהורה כתיב לפנינו וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה וגו' דוקא מתה אבל שחוטה טהורה ואפילו טריפה : (כח) והנושא · מסיט ממקומה אע"פ שלא נגעו · אבל אם טענוהו נבילה על כתיפו ולא נגע ולא זז ממקומו אינו טמא · וכן שנינו במסכת זבחים · ואפי' מת מוטל על המטה ותחתיו נייר המפסיק בין המת לכלים שתחתיו טהורים הם שמת אינו מטמא אלא במשא שהוא היסט וכן שנינו שם · ובתרגום ירושלמי מתורגם נושא מסיט : (לב) מכל כלי עץ · ולא כלי אבנים ולא כלי אדמה : שק · טלית של נוצת עזים : אשר יעשה

1) mustela וויזעל . 2) craput קרעטע . 3) hirudo איגעל . 4) laisarde איידעקסע . 5) limace שנעקע .

כה וכל דיטול מנבלתהון יצבע לבושוהי ויהי מסאב עד רמשא : כו לכל בעירא די היא סדיקא פרסתא וטלפין ליתהא מטלפא ופשרא ליתהא מסקא מסאבין אנון לכון כל דיקרב בהון יהי מסאב : כז וכל דמהלך על ידוהי בכל חיתא דמהלכא על ארבע מסאבין אנון לכון כל דיקרב בנבלתהון יהי מסאב עד רמשא : כח ודיטול ית נבלתהון יצבע לבושוהי ויהי מסאב עד רמשא מסאבין אנון לכון : כט ודין לכון מסאבא ברחשא דרחיש על ארעא חלדא ועכברא וצבא לזנוהי : ל וילא וכחא וחלטיתא וחמטא ואשותא : לא אלין דמסאבין לכון בכל רחשא כל דיקרב בהון במותהון יהי מסאב עד רמשא : לב וכל די יפל עלוהי מנהון במותהון יהי מסאב מכל מאן דאע או לבוש או משך או שק כל מאן די תתעבד עבידא בהון במיא

נתינה לגר

ותנא זה גדיאן, ובתיב"ע „גדנייא" כגי' הערוך. (ל) והאנקה, וילא. ע' בערוך ערך „יילא" ובמס' שבת (כ"ד ע"ב) „דלא לימלו יאלי" בא' קודם הל' ופירש"י „עלוקה" והד"ר לעווי מברעסלוי הביא נוסחא ליסאבונה משנת רנ"א „וילא". והלטאה, והלטיתא. ע' באוג"ר שהביא הנוסחא הזאת ועוד נוסחא „והלמאה" בה'. ולא ידע להכריע, ומהערוך ערך „למאה" משמע שסובר שני' „הלמאה" היא העקרית, והה"א היא ה' הידיעה. ומהעברית נראה כן מהדגש הבא בל'. גם הביא במשנה „וזנב של למאה" אף שבספרינו הנוסחא במשנה (אהלות פ"א משנה ו) בה' (והד"ר לעווי הנ"ל הביא ג"כ נוסחאות אחדות בתרגום „חלטתא" „חולטיתא" או „הלטתא"). והתנשמת, ואשותא. בחולין דף ס"ג משמע שבאות שבשרצים הוא קרסלאי וע' בערוך ערך אשת וברש"ם פכ"א מ"ג דכלים וכן „נפל אשת בל חזו שמש" [תהלים נ"ח ט') ת"י „היך נפילא ואשותא די סמיין" והדר' לעווי הנ"ל הביא נוסחא

בעל הטורים

(כז) בנגע בנבלתם יטמא · בגי' זהו כנוגע אפילו כעדשה (ע"ה) : (כט) השורץ בגי' כשעורה בשיעורו* כשעורה [אולי צ"ל כעדשה וזה גימ' על הארץ ע"ס במלת הארץ] :

רמב"ן

עד הערב וכל הנושא מנבלתם יכבס בגדיו וטמא עד הערב והנכון כי כאן הזכיר בנבלתם סתם ולא הזכיר בהם מיתה ללמד שאין בהם שחיטה וכל הנוגע בהן בזמן שאינם חיים יטמא · אבל שם אמר וכי ימות מן הבהמה לומר שאם נשחט אינה מטמאה · ועניין הפרשה הזכיר ולאלה תטמאו לומר שאין בנזכרים בדגים ובעופות ובחגבים הטומאה הזו רק לאלה אשר יזכיר והם הבהמה אשר איננה שוסעת שסע ומעלת גרה · ואמר טמאים כל הנוגע בהם יטמא בטומאה הנזכרת וחזר ואמר שכל הולך על כפיו בחיה גם כן יטמא הנוגע עד הערב והנושא יוסיף לכבס בגדיו וכן וזה להם הטמא בשרץ על העתיד להזכיר ונשתבש רבי אברהם בכאן והנה למעלה בענין אסור המאכל הזכיר הבהמה שאינה שוסעת שסע ומעלת גרה ולא הזכיר הולך על כפיו בחיה אולי בעבור שאין דרך לאכלם לא פרט בהם והכניסם בתוך הכלל שאמר שנאכל הבהמה המפרסת פרסה ושוסעת שסע ומעלת גרה ולא אחרת וחיה בכלל בהמה כמו שנאמר זאת הבהמה אשר תאכלו איל וצבי ויחמור ולרבותינו בתורת כהנים בפרשת כל המדרשים לכל הבהמה טמאים הם לכם באבר מן החי וכל הולך על כפיו באבר מן המת כי יאריך הכתוב ויזכיר בהם טומאות רבות לרמוז שיטמאו כלם ומקצתם במיתת כל הגוף ובמיתת האבר ממנו כשיתלש מן הגוף החי וטעם יטמא עד הערב בכל הפרשה כי בערב יטהר אם רחץ בשרו במים אבל קצר ברחיצה בעבור שהזכיר כבוס בגדי הנושא שהוא הטבילה וכ"ש שירחץ גופו וכשהבלים להזכיר כל הטמאות בנבלות ובשרצים הזכיר הטבילה במים יובא וטמא עד הערב וטהר והוא הדין לאדם כי ממנו נלמוד לפרשה אחרת פי' וכל הנפש אשר תאכל נבלה וטרפה באזרח ובגר וכבס בגדיו ורחץ בשרו במים וטמא עד הערב והזכיר גם העונש ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ ונשא עונו והוא כלל לכל טומאות הנבלות וממנו נלמוד לשרצים וכבר הוזכרה כאן הרחיצה בשרצים כמו שכתבתי והחמיר הכתוב במשא יותר מן המגע בכבוס הבגדים מפני שדרך הנוגעים ליגע בידו בנחת אבל הנושא אותם ודרך משא שיכביד עליו ובגדיו יסייעו אותו ברוב הפעמים : (לב) וכל אשר יפול עליו · מהם במותם יטמא מכל כלי עץ הקרוב אלי בזה כי מהם במותם ירמוז לכל הנזכרים למעלה בבהמה טמאה ושרץ וחיה כי למה יזכיר טומאת הכלים והבגדים בשרצים ביחוד והיא נוהגת גם בנבלות וכן כל המשפטים אשר יזכיר בהכשר האוכלין כולן שוין בכל הטומאות ובכללן דבר הכתוב ואל יקשה עליך היות בהם במותם שבכתוב הראשון בשרצים ומהם במותם בכתוב השני בכולן כי כן במקומות רבים · ויתכן לומר שהמתין הכתוב עד שהזכירו כל הטמאים בבהמה ובחיה בשרצים ואח"כ בסוף הזכיר הטומאה בכלים כאחד אשר ישלים בו ללמוד ממנו לכל האחרים כי דעת רבותינו שיהיה מהם במותם בשרצים ולמדו על הארץ שהוא מטמא

בכעדשה

בָּהֶם בַּמַּיִם יוּבָא וְטָמֵא עַד־הָעֶרֶב וְטָהֵר׃ שביעי לג וְכָל־כְּלִי־חֶרֶשׂ אֲשֶׁר־יִפֹּל מֵהֶם אֶל־תּוֹכוֹ כֹּל אֲשֶׁר בְּתוֹכוֹ יִטְמָא וְאֹתוֹ תִשְׁבֹּרוּ׃ לד מִכָּל־הָאֹכֶל אֲשֶׁר יֵאָכֵל אֲשֶׁר יָבוֹא עָלָיו מַיִם יִטְמָא וְכָל־מַשְׁקֶה אֲשֶׁר יִשָּׁתֶה בְּכָל־כְּלִי יִטְמָא׃ לה וְכֹל אֲשֶׁר־יִפֹּל מִנִּבְלָתָם ׀ עָלָיו יִטְמָא תַּנּוּר וְכִירַיִם יֻתָּץ טְמֵאִים הֵם וּטְמֵאִים יִהְיוּ לָכֶם׃ לו אַךְ מַעְיָן וּבוֹר מִקְוֵה־מַיִם יִהְיֶה טָהוֹר וְנֹגֵעַ בְּנִבְלָתָם יִטְמָא׃ לז וְכִי יִפֹּל מִנִּבְלָתָם עַל־כָּל־זֶרַע זֵרוּעַ אֲשֶׁר יִזָּרֵעַ טָהוֹר הוּא׃

ת"א במים יובא · יבמות עה: וכל כלי חרש · פסחים יח סוטה כז חולין כד: תוכו · נדה מב: כל אשר בתוכו יטמא · פסחים כ סוטה כז חולין כד לג: מכל האוכל אשר יאכל · שבת קלח פסחים יח כ יומא פ מנחות קא חולין לו קכט בכורות ע: וכל משקה · שבת יד פסחים יז יח: וכי יפול · חולין קכז: תנור וכירים יותץ · שבת קכה חולין קיח: וטמאים יהיו לכם · שבת קכה: אך מעין ובור · פסחים יז נזיר כד זבחים כה חולין פד: על כל זרע · שבת לא זבחים קה מנחות ע חולין קיז קיח קיט כריתות כא נדה נא:

רש"י

לאחר טבילתו טמא הוא לתרומה עד הערב ואחר כך וטהר בהערב השמש: (לג) אל תוכו · אין כלי חרס מטמא אלא מאוירו: כל אשר בתוכו יטמא · הכלי חוזר ומטמא מה שבאוירו (ס"א צ"ל בתוכו): ואתו תשברו · למד שאין לו טהרה במקוה: (לד) מכל האכל אשר יאכל · מוסב על מקרא העליון וכל אשר בתוכו יטמא מכל האכל אשר יאכל אשר באו עליו מים והוא בתוך כלי חרס הטמא יטמא (וכן כל משקה אשר ישתה בכל כלי והוא בתוך כלי חרס הטמא יטמא) למדנו מכאן דברים רבים · למדנו שאין אוכל מוכשר ומתוקן לקבל טומאה עד שיבואו עליו מים פעם אחת ומשבאו עליו מים פעם אחת מקבל טומאה לעולם ואפילו נגוב והיין והשמן וכל הנקרא משקה מכשיר זרעים לטומאה כמים שכך יש לדרוש המקרא אשר יבוא עליו מים או כל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא האוכל ועוד למדו רבותינו מכאן שאין ולד הטומאה מטמא כלים שכך שנינו יכול יהיו כל הכלים מיטמאין מאויר כלי חרס ת"ל כל אשר בתוכו יטמא מכל האוכל אוכל ומשקה מיטמאין מאויר כלי חרס ואין כל הכלים מיטמאין מאויר כלי חרס לפי שהשרץ אב הטומאה והכלי שנטמא ממנו ולד הטומאה לפיכך אינו חוזר ומטמא כלים שבתוכו ולמדנו עוד שהשרץ שנפל לאויר התנור והפת בתוכו ולא נגע השרץ בפת התנור ראשון והפת שני ולא נאמר רואין את התנור כאילו מלא טומאה ותהא הפת תחלה שאם אתה אומר כן לא נתמעטו כל הכלים מליטמא מאויר כלי חרס שהרי טומאה עצמה נוגעת בהן מגבן ולמדנו עוד על ביאת מים שאינה מכשרת זרעים אלא אם כן נפלו עליהם משנתלשו שאם אתה אומר מקבלין הכשר במחובר אין לך שלא באו עליו מים ומהו אומר אשר יבוא עליו מים ולמדנו עוד שאין אוכל מטמא אחרים אלא אם כן יש בו כביצה שנאמר אשר יאכל אוכל הנאכל בבת אחת ושיערו חכמים אין בית הבליעה מחזיק יותר מביצת תרנגולת: (לה) תנור וכירים · כלים המטלטלים הם והם של חרס ויש להן תוך ושופת על נקב החלל את הקדירה ושניהם פיהם למעלה: יותץ · שאין לכלי חרס טהרה בטבילה: וטמאים יהיו לכם · שלא תאמר מצווה אני לנותצם ת"ל וטמאים יהיו לכם אם רצה לקיימן בטומאתן רשאי: (לו) אך מעין ובור מקוה מים · המחוברים לקרקע אין מקבלין טומאה · ועוד יש לך ללמוד יהיה טהור הטובל בהם מטומאתו: ונוגע בנבלתם יטמא · אפי' הוא בתוך מעין ובור ונוגע בנבלתם יטמא שלא תאמר ק"ו אם מטהר את הטמאים מטומאתם ק"ו שיציל את הטהור מליטמא לכך נאמר ונוגע בנבלתם יטמא: (לז) זרע זרוע · זריעה של מיני זרעונים: זרוע · שם דבר הוא כמו ויתנו לנו מן הזרעים: טהור הוא · למדך הכתוב שלא הוכשר ונתקן לקרות אוכל לקבל טומאה עד

רשב"ם

יעשה מלאכה בהם · ולא תשמיש כיסוי שאין עושין בתוכם כלום: (לד) אשר יבא עליו מים יטמא · מי שרוצה לתת טעם במצות לפי דרך ארץ ולתשובת המינין לא הזקיק הקב"ה טומאה למיני אוכלים ומשקין עד שתיקנם לצורך מאכל ונהיגת מים היא תחלת תיקונם ועיקר השיבותם לצורך אכילה: (לו) אך מעין ובור · לפי הפשט אין מקבלים טומאה מים המכונסים בקרקע אלא כמו שפירש למעלה וכל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא: (לז) אשר יזרע טהור · כל המחובר לקרקע אינו מקבל טומאה: זרע זרוע · זרע של זרעונים · כמו ויתנו מן הזרעונים בדניאל לשון רבים · זרוע לשון יחיד:

וכי

יתנעל ויהי מסאב עד רמשא וידכי: לג וכל מאן דחסף די יפל מנהון לגוה כל די בגוה יסתאב ויתה תתברון: לד מכל מיכלא דמתאכל דיעול עלוהי מיא יהי מסאב וכל משקה די ישתתי בכל מאן יהי מסאב: לה וכל די יפל מנבלתהון עלוהי יהי מסאב תנור וכירים יתרעון מסאבין אנון ומסאבין יהון לכון: לו ברם מעין וגוב בית כנישות מיא יהי דכי ודיקרב בנבלתהון יהי מסאב: לז וארי יפל מנבלתהון

נתינה לגר

אחת פה ,ואשוהא׳ . (לג) כל אשר בתוכו יטמא , כל דבגוה יסתאב . לכאורה צ״ע מדוע ת׳ בכל הפסוקים ,יטמא , יהא מסאב״ ופה ת׳ יסתאב . והפשר באשר פה אינו טמא מעצמו רק נעשה טמא

בעל הטורים

(לז) (זרע זרוע) אשר יזרע טהור (כוא) בגימ׳ זרעים שזרען טהורות :

אבן עזרא

אשר שירקן : (לב) במים יובא · כנגד הו כשק או ככלי שהיא מקבל טומאה וצריכין אנו למסורת : (לג) אשר יפול מהם אל תוכו · מאהד מהם כמו ויקבר בערי גלעד : (לד) וכל משקה · שם ואני הייתי משקה פועל והנה התנור נאמש לאפות והכירים לבשל כבשר יותצו כי טמאים הם וזאת גזרת מלך : (לו) נאשר כלשון הקדש לשון נקבה והיא הנוכפת וכן כהקיר ביר מימיה ובור קרוי או חפור למטר השמים אם כן הסיה שבאר כמו מעיין ואין צורך להזכיר הנהל ויהיה מקוה מים סמוך אל בור כי יש בור אין בו מים ויש אומרים כי הוא הסר וי״ו כמו ראובן שמעון שמש ירח : ונוגע בנבלתם המים הנוגעים בנבלתם יהיו טמאים : (לז) זרוע · שם בתאר כמו פעול או הם ב׳ שמות והעד ונתן לנו זרעונים :

רמב״ן

בכשדשה וכן נהג הכתוב בטבילה שהזכיר בסוף הטומאות טומאת הכלים וטבילתן וממנו נלמוד לאדם וכלים בכל שאר הטומאות המזכרות במים יובא ואף לאחר טבילתו טמא הוא להרומה עד הערב השמש ואח״כ הוא נטהר בהערב שמשו לשון רש״י ומדרש בת״כ וטמא עד הערב יכול לכל ת״ל וטהר אי וטהר יכול לכל דבר ת״ל וטמא עד הערב הא כיצד טהור לחולין מבעוד יום ולתרומה משתחשך ושיעור הכתוב לפי המדרש במים יובא וטמא עד הערב ועל דרך הפשט במים יובא וטמא עד הערב וטהר בערב והנה הזכיר בכל הפרשיות עד הערב כי יתפוס הטהרה לתרומת הקדשים כמו שאמר וטמא עד הערב ולא יאכל מן הקדשים כי אם רחץ בשרו במים ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים כי לחמו הוא אבל הטהרה לחולין או למעשר הוא בטבילה בלבד ולא יזכירנה בכאן כי איננו מצוה להטהר לחולין ואם רצה אוכלן בטומאה : (לד) מכל האוכל אשר יאכל · פי׳ רש״י הכתוב הזה כפי מדרשו ולמד בו דברים הרבה למדנו שאין אוכל מוכשר ומהוקן וכו׳ ועוד למדו רבותינו מכאן שאין ולד הטומאה מטמא כלים שכך שנינו וכו׳ ולמדנו עוד על ביאת מים שאינו מכשרת וכו׳ ובכללם אמר ולמדנו עוד שאין אוכל מטמא אחרים אא״כ יש בו כביצה שנאמר יאכל אכל הנאכל בבת אחת ושיערו חכמים אין בית הבליעה מחזיק יותר מביצת תרנגולת זה לשון הרב ויש בו קצור כי הכתוב הזה בטומאת האוכלין עצמה הוא ואיננו מדבר בטומאתן לאחרים אבל הוציא הרב זה ממה שאמרו בת״כ אכל יטמא מלמד שמטמא בכל שהוא יכול יטמא לאחרים בכל שהוא תלמוד לומר אשר יאכל · הא איננה מטמאה אלא בכביצה וכבר חלקו על הרב והביאו ראיות שאין האוכלין מקבלין טומאה מן התורה כלל אלא בכביצה והמדרש בת״כ הסמכתא מדבריהם שהרי הוכיחו שיקבלו טומאה בכל שהוא ועיקר הכתוב ידרש במה שאמר שם האוכל להוציא אוכלי בהמה מכל האוכל להביא אוכל בהמה שחשב עליהם למאכל אדם אשר יאכל פרט לאוכל סרוח : (לה) תנור וכירים יותץ · בא הכתוב ללמד שיהיה דין התנור והכירים שהן עשויין מן הטיט ומסיקין האור בתוכן ואופין הפת בהן בחבורן לקרקע כדין כלי חרס שהן הקדרות והקיתוניות האפויין בכבשן והן מטלטלין שאף הם יקבלו טומאה ואין להם טהרה במקוה ואמר יותץ ולא אמר ישבר ללמד שאין צריך לשברן על שלא ימלא במכתתו חרש לחתות אש מיקוד אלא יהרסם ולא יבנם לעשות מלאכתם וללמד עוד שהם מקבלין טומאה אף ע״פ שמחוברין בארץ ויהוץ אשר בנה כי ענין נתיצה הריסת בנין כמו ונתצו הבתים ונתץ הבית אך מעין ובור מקוה מים יהיה טהור יאמר שאין המים במקום מקבלין טומאה בחבורם לקרקע אם יפול בהן הטומאה: (לו) ואמר · והנוגע בנבלתם יטמא · שיעורו ומים אשר נוגע בנבלתם יטמא כי המים התלושים אשר יגעו בהם בנבלתם יטמאו כי במקוה לא יגעו המים בנבלתם אבל נבלתם יפול אל תוכו · והזכיר המים בלשון יחיד כדרך מי נדה לא זורק עליו · או שיאמר הכתוב וכל נוגע בנבלתם יטמא · והכונה לרבות המים והמשקים הנזכרים · ועל הכלל כי בא זה ללמד על המים שהם מקבלין טומאה בתלוש ולא במחובר שלא הוזכר זה עד עתה · ובת״כ רבי יוסי הגלילי אומר הנוגע בנבלתם יטמא במגע הן מטמאין ולא במשא וגם זה יתכן שיחזור אל כל הענינים הנזכרים ויאמר שאין לשרצים רק טומאת מגע · ועוד לרבותינו בכתוב הזה מדרשים ביתור הלשון וכלם הלכה למשה מסיני · והזכיר טהרת המקוה והמים המחוברים בשרצים והוא הדין הנבלות אך המתין עד שהשלים להזכיר כל מיני המטמאין · או בעבור שדרך השרצים למות במעין ובור וכבר הזכרתי דעתי : (לז) זרע זרוע · זרע של מיני זרעונים זרוע שם דבר ויהנו לנו מן הזרעונים : טהור הוא · למדך

שלא

לח וְכִי יֻתַּן־מַיִם עַל־זֶרַע וְנָפַל מִנִּבְלָתָם עָלָיו טָמֵא הוּא לָכֶם׃ ס לט וְכִי יָמוּת מִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר־הִיא לָכֶם לְאָכְלָה הַנֹּגֵעַ בְּנִבְלָתָהּ יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ מ וְהָאֹכֵל מִנִּבְלָתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב וְהַנֹּשֵׂא אֶת־נִבְלָתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ מא וְכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ שֶׁקֶץ הוּא לֹא יֵאָכֵל׃ מב כֹּל הוֹלֵךְ עַל־גָּחוֹן ו"ו דגחון חצי התורה באותיות והוי"ו רבתי וְכֹל ׀ הוֹלֵךְ עַל־אַרְבַּע עַד כָּל־מַרְבֵּה רַגְלַיִם לְכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ לֹא תֹאכְלוּם כִּי־שֶׁקֶץ הֵם׃ מג אַל־תְּשַׁקְּצוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ וְלֹא תִטַּמְּאוּ בָּהֶם וְנִטְמֵתֶם בָּם׃ מד כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אָנִי וְלֹא תְטַמְּאוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל־הַשֶּׁרֶץ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ׃ מפטיר מה כִּי ׀ אֲנִי יְהוָה הַמַּעֲלֶה אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם

ת"א וכי יתן · שבת יא ערובין פז פסחים יח חגיגה יח קדושין נט מליעא כב חולין יג יז לו קיח קכא כריתות טו מכשירין טו טז עג : וכי ימות מן הבהמה · שבת קלו זבחים סט חולין לז ע עד פה קיח קכח נדה נו : הנוגע בנבלתה · שם קיז קכד קכט קכו : והאוכל מנבלתה · שם עא נדה מב : והנושא את נבלתה · חולין קכד קכט : וכל השרץ · ביצה ו נזיר סד חולין סד סז : שקץ הוא לא יאכל · פסחים כג : גחון · קדושין ל חולין סז : לא תאכלום · יבמות קיד : אל תשקצו · שבת צ מכות יז : בכל השרץ השרץ · שם : ולא תטמאו · יומא לט עקרים מג סח : והתקדשתם שבועות יח :

רש"י

(לח) וכי יתן מים על זרע · לאחר שנתלש שא"ת יש הכשר במחובר אין לך זרע שלא הוכשר : מים על זרע · בין מים בין שאר משקים בין הם על הזרע בין זרע נופל לתוכן הכל נדרש בת"כ : ונפל מנבלתם עליו · אף משנגב מן המים שלא הקפידה תורה אלא להיות עליו שם אוכל ומשירד עליו הכשר קבלת טומאה פעם אחת שוב אינו נעקר הימנו : (לט) בנבלתה · ולא בעצמות וגידים ולא בקרנים וטלפים ולא בעור : (מ) והנשא את נבלתה · חמורה טומאת משא מטומאת מגע שהנושא מטמא בגדיו והנוגע אין בגדיו טמאין שלא נאמר בו וכבס בגדיו : והאכל מנבלתה · יכול תטמאנו אכילתו כשהוא אומר בנבלת עוף טהור נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה בה אתה מטמאה בגדים באכילתה ואין נבלת בהמה מטמאה בגדים באכילתה בלא משא כגון אם תחבה לו חבירו בבית הבליעה אם כן מה תלמוד לומר האוכל ליתן שיעור לנושא ולנוגע כדי אכילה והוא כזית : וטמא עד הערב · אע"פ שטבל צריך הערב שמש : (מא) השורץ על הארץ · להוציא את היתושין שבכליסין ושבפולין ואת הזיזין שבעדשים שהרי לא שרצו על הארץ אלא בתוך האוכל אבל משיצאו לאויר ושרצו הרי נאסרו : לא יאכל · לחייב על המאכיל כאוכל ואין קרוי שרץ אלא דבר נמוך קצר רגלים שאינו נראה אלא כרוחש ונד : (מב) הולך על גחון · זה נחש ולשון גחון שחייה שהולך שח ונופל על מעיו : כל הולך · להביא השלשולין ואת הדומה לדומה : הולך על ארבע · זה עקרב : כל · להביא את החפושית אשקרי"ט בלע"ז 1) ואת הדומה לדומה : מרבה רגלים · זה נדל שרץ שיש לו רגלים מראשו ועד זנבו לכאן ולכאן וקורין ציינטפיד"ש 2) : (מג) אל תשקצו · באכילתן שהרי כתיב נפשותיכם ואין שיקוץ נפש במגע וכן אל תטמאו באכילתם :

רשב"ם

(לט) וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה וגו' · אבל אם נשחטה אינה נבלה ואפילו נמצאת טרפה אבל בנבלת בהמה טמאה לא הזכיר בה מיתה לפי שאפי' אם נשחטה היא נבלה ומטמאה · וחכמים דרשו מן הבהמה מקצת בהמה מטמא ומקצתה אינה מטמאה · זו טריפה ששחטה טהורה מידי נבלה : (מ) והאוכל מנבלתה · פירשו חכמים שיעור הוא שאם נושא שיעור אכילה או נוגע טמא · וזהו כזית · ולפי הפשט אוכל טמא אע"פ שלא נגע בידיו כמו שכתוב נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה :

1) escarbet קאַעפער · 2) centpiede קונדערע פיסלער ·

על כל (בר) זרע זרוע די יזדרע דכי הוא : לח וארי יתיהבון מיא על (בר) זרעא ויפל מנבלתהון עלוהי מסאב הוא לכון : לט וארי ימות מן בעירא די היא לכון למיכל דיקרב בנבלתה יהי מסאב עד רמשא : מ ודייכול מנבלתה יצבע לבושוהי ויהי מסאב עד רמשא ודיטול ית נבלתה יצבע לבושוהי ויהי מסאב עד רמשא : מא וכל רחשא דרחיש על ארעא שקצא הוא לא יתאכל : מב כל דמהלך על מעוהי וכל דמהלך על ארבע עד כל סגיאות רגלאין לכל רחשא דרחיש על ארעא לא תיכלנון ארי שקצא אנון : מג לא תשקצו ית נפשתיכון בכל רחשא דרחיש ולא תסתאבון בהון ותסתאבון פון בהון : מד ארי אנא יי אלהכון ותתקדשון ותהון קדישין ארי קדיש אנא ולא תסאבון ית נפשתיכון בכל רחשא דרחיש על ארעא : מה ארי אנא

נתינה לגר

מסכלי, ע"כ שינה לת' בהתפעל. (מג) ונטמתם, והסתאבון פון. הוא כמו "פון תסתאבון" ור"ל אם תטמאו אולי גם נפשותיכם תטמאו, או כמ"ש רז"ל שמטמאו בעוה"ב, ולכל הפי' חסר א' הל"ם, ולא

רש"י

ונטמתם בם · אם אתם מטמאין בהן בארץ אף אני מטמא אתכם בעוה"ב ובישיבת מעלה : (מד) כי אני ה' אלהיכם · כשם שאני קדוש שאני ה' אלהיכם כך והתקדשתם קדשו את עצמכם למטה : והייתם קדשים לפי שאני אקדש אתכם למעלה ובעוה"ב : ולא תטמאו וגו' · לעבור עליהם בלאוין הרבה וכל לאו מלקות וזהו שאמרו בגמרא אכל פוטיתא לוקה ארבע נמלה לוקה חמש צרעה לוקה שש : (מה) כי אני ה' המעלה אתכם · על מנת שתקבלו מצותי העליתי אתכם (ד"א כי אני ה' המעלה אתכם בכולן כתיב והוצאתי וכאן כתיב המעלה תנא דבי רבי ישמעאל אלמלי לא העליתי את ישראל ממצרים אלא בשביל

אבן עזרא

(לח) וכי יותן מים · שישרו את הבדה ונפל מנבלתם על הזרע וי"א על המים ובא במלת יותן שהוא לשון יחיד עם מים וכן מי נדה לא זורק עליו ומלת יותן כמו יוקח נא מעט מים מהבנין הכבד הנוסף : (לט) אשר היא לכם · מותרת לאכול : יטמא עד הערב · אחר ירחץ במים והאוכל תמור כמו הנושא כי שניהם נושאים זה בתוך וזה בפנים · וטעם כל השרץ השורץ על הארץ · כל שרץ הארץ ובכלל שמונה שרצים הנזכרים והזכיר שלא יאכלו : (מב) גחון · כמו על גחונך תלך : וכל הולך על ארבע · בשרץ שהוא קטן כאשר פירשתי בשרץ מים : מרבה רגלים · שם התאר והוא סמוך : (מג) אל תשקצו את נפשותיכם · להיותם מטונפות ומגואלות · ולא תטמאו בהם כי ידוע כי הגוף הנאכל ישוב בשר בגוף האוכל : ונטמתם בם · חסר אל"ף כמו מרבית הבנה וי"א בהם שני

רמב"ן

שלא הוכשר ונתקן להיות אוכל לקבל טומאה עד שיבא עליו מים לשון רש"י והנה למעלה הזכיר הכתוב מכל האוכל אשר יאכל אשר יבא עליו מים ללמד על ההכשר אבל שם אמרו שאין האוכל מטמא מאויר כלי חרס אלא בהכשר מים וכאן הוסיף שאף מן השרצים עצמם אין מקבל טומאה אלא בהכשר כך מפורש בת"כ · ויתכן עוד לומר כי מכל האוכל אשר יאכל הנזכר למעלה הבשר והמאכלים הנזכרים וכאן אמר שאף הזרעים כאשר יוציא אותם לזריעה יטמאו בהכשר מים · וטעם ההכשר בעבור כי לכלוך השרץ והמטמאים ידבק במאכלים בלחות ולא כן ביבשים ועשתה התורה הרחקה יתירה לטמא המוכשרים במים וגנבו שלא ניתן דבריו לשיעורין · והנה גם דין הכשר נוהגת בטומאת הנבלות והזכיר הכתוב כאן לענין שאמרנו : (מ) והאוכל מנבלתם · על דרך הפשט ידבר באוכל כדרך האוכלים שנוגע ונושא מה שהוא אוכל ונטמא במגע ובמשא והוצרך להזכיר זה שלא יעלה על דעת שתהיה טומאתו יותר גדולה בעבור האכילה · והזכיר זה בבהמה טהורה בעבור שימצא אדם בה ויאכלנה שיחשוב שהיא שחוטה · ואין דרך לטעות כל כך במינים האסורים ודרך התורה לדבר בהווה · וכפי מדרשו שבא ליתן שיעור לנוגע ולנושא כדי אכילה והיא כזית גם כן הזכיר זה בנבלת בהמה טהורה והוא הדין לטומאה הנזכרת כי השלים כאן דין הטומאות · ועל דעת מדרש תורת כהנים כל טומאת נבלות נתרבו מכאן ופרשה שלמעלה בדברים הוא וכבר הזכרתי מזה : (מא) וכל השרץ השורץ על הארץ · טעם הכתוב הזה כי הזכיר למעלה השרצים לענין הטומאה ופרט הטמאים ולא דבר שם בענין איסור אכילה כלל ולכך אמר עתה וכל השרץ השורץ על הארץ שקץ הוא לא יאכל לומר כי בענין האכילה

ספורנו

(מב) לא יאכלו שקץ הם · שקץ הוא לא יאכל לא האכלום כי שקץ הם : (מג) ולא תטמאו בהם ונטמתם בם כי אני ה' אלהיכם · והתקדשתם אל תטמאו בהם באופן שתהיו טמאים ומטומטמים בם וזה יקרה באכילתם כי אמנם בהיותי אלהיכם חפצתי שתתקדשו ותכינו עצמכם אל הקדושה : (מד) והייתם קדושים כי קדוש אני · כדי שתהיו קדושים ונצחיים בהכירכם את בוראכם והלכתם בדרכיו וזה חפצתי כדי שתדמו אלי כי קדוש אני · וכל זה תשיגו כשתתקדשו ותשמרו מאסורים מאכלות כאמרם ז"ל (יומא סוף פרק אמר להם הממונה) אדם מקדש עצמו מעט מקדשים אותו הרבה וכו' : (מה) כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים · וראוי לכם שתעשו זה ההשתדלות להתקדש ולהיות קדושים

לִהְיֹת לָכֶם לֵאלֹהִים וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אָנִי׃ מו זֹאת תּוֹרַת הַבְּהֵמָה וְהָעוֹף וְכֹל נֶפֶשׁ הַחַיָּה הָרֹמֶשֶׂת בַּמָּיִם וּלְכָל־נֶפֶשׁ הַשֹּׁרֶצֶת עַל־הָאָרֶץ׃ מז לְהַבְדִּיל בֵּין הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהֹר וּבֵין הַחַיָּה הַנֶּאֱכֶלֶת וּבֵין הַחַיָּה אֲשֶׁר לֹא תֵאָכֵל׃ פ פ פ צ"ז פסוקים עזבד"ה סימן ומפטירין ויסף עוד דוד בשמואל ב' סימן ו':

סדר תזריע

יב א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִשָּׁה כִּי תַזְרִיעַ וְיָלְדָה זָכָר וְטָמְאָה שִׁבְעַת יָמִים כִּימֵי נִדַּת דְּוֺתָהּ תִּטְמָא׃ ג וּבַיּוֹם

ת"א זאת תורת · פסחים מט זבחים סט חולין כז: ולהבדיל בין · שבועות יח: ובין החיה · חולין מב: דבר אל בני ישראל · יבמות עד כריתות ז: אשה כי תזריע · ברכות ס שבת קלה שבועות יח כריתות ז נדה כד: וילדה זכר · בתרא קכז נדה כז לא מ: כימי נדת דותה תטמא · שם לה לז:

רש"י

שאין מטמאין בשרצים כמו מצרים וכנענים דייס ומעליותא היא לגבייהו והוא לשון מעלה): (מז) להבדיל · לא בלבד השונה אלא שתהא יודע ומכיר ובקי בהן: בין הטמא ובין הטהור · צריך לומר בין חמור לפרה והלא כבר מפורשים הם אלא בין טמאה לך לטהורה לך בין נשחט חציו של קנה לנשחט רובו: ובין החיה הנאכלת · צריך לומר בין צבי לערוד והלא כבר מפורשים הם אלא בין שנולד בה סימני טרפה כשרה לנולד בה סימני טרפה פסולה: חסלת פרשת שמיני

(ב) **אשה** כי תזריע · א"ר שמלאי כשם שיצירתו של אדם אחר כל בהמה וחיה ועוף במעשה בראשית כך תורתו נתפרשה אחר תורת בהמה חיה ועוף: כי תזריע · לרבות שאפי' ילדתו מחוי שנמחה ונעשה כעין זרע אמו טמאה לידה: כימי נדת דותה תטמא · כסדר כל טומאה האמורה בנדה מטמאה בטומאת לידה ואפילו נפתח הקבר בלא דם: דותה · לשון דבר הזב מגופה לשון אחר לשון מדוה וחולי שאין אשה רואה דם שלא תחלה ראשה

רמב"ן

אין הפרש ביניהן בכולן אסורין · וחזר ופרט בהן והרבה בהן לאוין למלקיות כמו שהזכיר רש"י: (מז) להבדיל בין הטמא ובין הטהור · שנבדיל מכל הנזכרים בין הטמאים לטהורים לענין הטומאה ובין החיה הנאכלת נמשך לנפש הנזכרת ובין נפש החיה הנאכלת ויאמר שנבדיל לענין אכילה בנפש החיה הנאכלת על פי התורה במים ועל הארץ ובין החיה אשר לא תאכל בהם ובתורת כהנים אמרו חכמים אומרים בין החיה אשר לא תאכל ליתן אזהרה לחיה ואם כן הוא לאו: ולשון רש"י בין הטמא ובין הטהור צריך לומר בין פרה לערוד והלא כבר מפורשין הן אלא בין טמאה לך לטהורה לך בין שנשחט חציו של קנה לנשחט רובו וקתני התם וכמה הוא בין רובו לחציו כמלא שערה ולא תקום בזה ממה שאמרו בגמ' רוב הנראה לעינים בענין שאין פירושו אלא להוציא מדברי האומר מחצה על מחצה כרוב · ולכך אמרו דבעי שיהא השחוט רוב ממש כדי שיראה לעינים לא המחצה שנחשוב אותו בלבנו כרוב ונאמר רוב הוא השחוט מאחר שאין במה שלא נשחט יותר ממנו · אבל כל שישחטנו ממנו יותר מן החצי כשר הוא ואפי' כמלא חוט השערה כדמפורש בזו הברייתא ואף בגמ' כך הוא עולה: חסלת פרשת שמיני

(א) אשה כי תזריע וילדה וכו' · כתב רש"י לרבות ילדתו מחוי שנמחה ונעשה כעין זרע אמו טמאה לידה ופירוש שענין שנוצר הולד כצורת אדם ואחר כך נמוח שכל מי שאין בו מצורת אדם אינו ולד וכל מי שאינו ראוי לבריית נשמה אינו ולד אבל בשעת הלידה אפי' מהוי מטמא אם אינן מכירין צורתו כגון שפיר מרוקם טמאה ודאי ואם לאו בספק וזהו רבוי של מקרא זה כדברי רבותינו ובמשמעותו אמרו אשה כי תזריע אשה מזרעת תחלה יולדת זכר ואין כוונתם שיעשה הולד מזרע האשה כי האשה אע"פ שיש לה ביצים כביצי זכר או שלא יעשה בהן זרע כלל או שזרע הוות נקפא ולא שוהה דבר בעובר אבל אמרם מזרעת על דם הרחם שיתאסף בשעת גמר ביאה באם ומתאחז בזרע הזכר כי לדעתם הולד נוצר מדם הנקבה ומלובן

רעב"ם

(ב) **אשה** כי תזריע · כי תתעבר בין זכר בין נקבה: אם זכר תלד · יהא דינו כך · ואם נקבה תלד · כך וכך דינה · כולל ואחר כך מפרש · שבעת ימים · אפילו לא ראתה דם: כימי נדת דותה · כימי ריחוק הלייה המפורש לפנינו על ידי ראיית דם טמא ראיית דם לידה: נדת · לשון נדוד ומרוחק מבעלה:

יְיָ דְּאַסֵּק יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהּ וּתְהוֹן קַדִּישִׁין אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא: מו דָּא אוֹרַיְתָא דִבְעִירָא וְדְעוֹפָא וּדְכֹל נַפְשָׁתָא חַיְתָא דְּרָחֲשָׁא בְּמַיָּא וּלְכָל נַפְשָׁא דְּרָחֲשָׁא עַל אַרְעָא: מז לְאַפְרָשָׁא בֵּין מְסָאֲבָא וּבֵין דַּכְיָא וּבֵין חַיְתָא דְמִתְאַכְלָא וּבֵין חַיְתָא דִּי לָא מִתְאַכְלָא:

א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב מַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אִתְּתָא אֲרֵי תְעַדֵּי וּתְלִיד דְּכַר וּתְהֵי מְסָאֲבָא שִׁבְעָא יוֹמִין כְּיוֹמֵי רִחוּק סוֹבְתַהּ תְּהֵי מְסָאֲבָא:

נתינה לגר

כמ"ש הראב"ע שב' שרשים הם, והוא מגל"ה כמו "נטמינו בעיניכם" (איוב י"ח י"ג) כי לפי הת"א הוא מגל"א וה"א חסר כמו "מראשית השנה", שהכתיב הוא "מרשית".

יב (ב) תזריע, תעדי. עיין ברמב"ן שפירש דעת המתרגם שהוא כמו זרועים תצמיח, יען כי הפעל "עדי" בארמית כשבא בפיעל הוראתו על הזריעה ולכן בא תמיד גם על ההריון. ועיין מ"ש על פסוק וחרב לא תעבור בארצכם, ורומז למ"ש רז"ל (ברכות ס', נדה כ"ה, כ"ח ול"א) "אשה מזרעת תחלה יולדת זכר". נדת דותה, רחוק סובתה. נראה שמפרש "נדה" מש' "נדד" (והוא על משקל "פִּלָּה" כמו "כִּדָּה", מש' "מדד") יען שהיא מנודדת ומרוחקת מבעלה, ומלת "דותה" דלא כרש"י שפי' מל' "זיבה" או "מדוה" רק כמ"ש הרמב"ן שהוא נגע וצער ומומאה באשה, וכמו

בעל הטורים

(מז) להבדיל. הפסוק מתחיל בלמ"ד ומסיים בלמ"ד רמז לרוב איסורין שביעורן בה': ובין החיה הנאכלת (ובין החיה אשר לא תאכל בגי' זה מבמנה עשר טרפות:

(ב) אשה כי תזריע. סמך והתקדשתם לאשה כי תזריע שצריך לקדש עצמו בשעת תשמיש. וכתיב לעיל אל תשקצו את נפשותיכם ודרשי' מיניה שלא ישהה את נקביו רמז לבא מבית הכסא אל ישמש מטהו מיד: להבדיל בין הטמא ובין הטהור וסמיך אשה כי תזריע שצריך להמתין ג' חדשים להבחין בין זרע לזרע ולפרוש ממנה סמוך לוסתה. תזריע וילדה בגימ' צורת אדם. זכר בגימ' ברכה. וטמאה שבעת ימים וכן ז' ימי אבילות כל עומת שבא כן ילך: (ג) וביום

אבן עזרא

שרשים והעד נטמינו בעיניכם וטעמו כאדם שאין לו דעת: (מה) והייתם קדושים כי קדוש אני. על כן אמרתי לכם ולא תטמאו והוי"ו כפ"א רפה בלשון ישמעאל וכן ויעזוב את עבדיו ורבים כמוהו. וטעם כי אני ה'. כי לא העליתי אתכם מארץ מצרים כי אם להיות לכם לאלהים והם לא תהיו קדושים לא אהיה לכם לאלהים על כן אם רצונכם שאהיה לכם לאלהים היו קדושים: (מז) להבדיל בין הטמא. בעוף ושרץ המים: הנאכלת. המותרות לאכילה: אשר לא תאכל. ע"פ התורה:

חסלת פרשת שמיני

(ב) אשה כי תזריע. אחר שהשלים תורת הטהור והטמא בנאכלין הזכיר ט"א אדם והחל מן האשה היולדת כי הלידה היא תחלה ורבים אמרו שהאשה מזרעת תחלה יולדת זכר על כן וילדה זכר ועל כן דעת חכמי יון שהזרע לאשה וזרע הזכר מקפיא וכל הבן מדם האשה והנה פי' תזריע תתן זרע כי הוא כמו הארץ. וי"ו וטמאה. כפ"א רפה בלשון ישמעאל: והנה טומאתה שבעת ימים עד שובה אל המרובע וכן ימצא בימי החולי כי השנוי יראה עד סוף כל ז': נדת. שם במשקל בית והם שניהם מפעלי הכפל: דותה. טעמו כמו הולי כמו מדוה מצרים כי הדם היוצא הוא חולי בבשר האשה: (ג) וביום השמיני. אמרו חז"ל ביום ולא בלילה והנה הנולד תוי שעה קודם שקיעת החמה יהיה נמול לשבה

רמב"ן

האיש ולשניהם יקראו זרע וכך אמרו ג' שותפין יש בו באדם איש מזריע בו לובן שממנו גידים ועצמות ולובן שבעין אשה מזרעת אודם שממנו עור ובשר ודם ושער ושחור שבעין וגם דעת הרופאים ביצירה כך היא וע"ד פילוסופי היונים כל גוף העובר מדם האשה אין בו לאיש אלא הכח הידוע בלשונם היולי שהוא נותן צורה בחומר כי אין בין ביצת התרנגולת הבאה מן הזכר לנולדת מן המתפלשת בעפר שום הפרש וזו תגדל אפרוח וזו לא תזרע ולא תצמיח בהמגע ממנו החום היסודי שהוא לה היולי וא"כ יהיה מלת תזריע כמו זרועיה תצמיח וכן אמר אונקלוס ארי תעדי: (ב) דותה. לשון דבר הזב מגופה לשון מדוה וחולי שאין אשה רואה דם שלא תחלה וראשה ואיבריה כבדין עליה לשון רש"י ולא ידעתי מאיזה מולא יהיה דותה לשון דבר הזב בלשון הקדש. אבל יתכן שיהיה לשון מדוה ממה שאמרו וראשה ואיבריה כבדין עליה וכן דעת ר"א שאומר כי דותה שם וטעמו חולי כי הדם היוצא חולי באשה ובאמת שהוא ניקוי במוהרות ומפני שראשה ואיבריה כבדין עליה הולי יקרא הולי. והנכון לשון מדוה שהוא כמו נגע וצער כמו עלי לבי דוי היה דוה לבנו כמו נגע לבנו והנה הזיבה נגע באשה אע"פ שהוא בתולדתה וכן על ערש

ספורנו

קדושים כדי להפיק רצוני כי אמנם כונתי כשהוצאתי אתכם מארץ מצרים היה כדי שתשיגו זה שאהיה לכם לאלהים בלתי אמצעי ושתהיו קדושים ונצחיים בהדמותכם אלי במדות ובמושכלות כי קדוש אני: (מו) זאת תורת הבהמה והעוף. זאת היא כונת וטעם איסורי מאכלות שהזכיר למעלה:

(ב) אשה כי תזריע וילדה זכר. כבר אמרו (במסכת נדה סוף פרק המפלת) אשה מזרעת תחלה יולדת זכר וזה כי אמנם זרע האשה והיא הליחות הנפלט ממנה לפעמים בעת החיבור לא יכנס ביצירת הזכר כלל אבל דמה יתפעל ויקפא בזרע האיש וכאשר יכנס מזרעה הליחותיו בדמה הנקפא יהיה בו ללחות מותריו ויהיה הולד נקבה: כימי נדת דותה. כי בז' ימים הראשונים יגר הנדות אשר לא התעפש עדיין ולא הפסיד צורת טומאתו: (ג) וביום השמיני ימול. כי

אז

הַשְּׁמִינִי יִמּוֹל בְּשַׂר עָרְלָתוֹ׃ ד וּשְׁלֹשִׁים יוֹם וּשְׁלֹשֶׁת יָמִים
תֵּשֵׁב בִּדְמֵי טָהֳרָה בְּכָל־קֹדֶשׁ לֹא־תִגָּע וְאֶל־הַמִּקְדָּשׁ
לֹא תָבֹא עַד־מְלֹאת יְמֵי טָהֳרָהּ׃ ה וְאִם־נְקֵבָה תֵלֵד
וְטָמְאָה שְׁבֻעַיִם כְּנִדָּתָהּ וְשִׁשִּׁים יוֹם וְשֵׁשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב
עַל־דְּמֵי טָהֳרָה׃ ו וּבִמְלֹאת ׀ יְמֵי טָהֳרָהּ לְבֵן אוֹ לְבַת
תָּבִיא כֶּבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה וּבֶן־יוֹנָה אוֹ־תֹר לְחַטָּאת
אֶל־פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד אֶל־הַכֹּהֵן׃ ז וְהִקְרִיבוֹ לִפְנֵי יְהוָה
וְכִפֶּר עָלֶיהָ וְטָהֲרָה מִמְּקֹר דָּמֶיהָ זֹאת תּוֹרַת הַיֹּלֶדֶת לַזָּכָר
אוֹ לַנְּקֵבָה׃ ח וְאִם־לֹא תִמְצָא יָדָהּ דֵּי שֶׂה וְלָקְחָה שְׁתֵּי־
תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה אֶחָד לְעֹלָה וְאֶחָד לְחַטָּאת וְכִפֶּר

ת"א וביום השמיני ימול · שבת קלב קלג קלה פסחים ד יומא כח לד מגילה כ יבמות ב בתרא קכז סנהדרין נט נדה כד : ערלתו · שבת קח : יום · כריתות י : תשב · בתרא קכז נדה לו לח מ : בכל קדש לא תגע · יבמות עה מכות יד שבועות ז זבחים לב לג לד : ואל המקדש לא תבא · שבועות יז : עד מלאת ימי טהרה · יבמות עד עה נזיר סד : לבת · כריתות ח : כבש בן שנתו · בכורות כו ערכין יח : ואם נקבה תלד · בכורות מז כריתות ז נדה ל : וטמאה שבועים כנדתה · זבחים לג לה נדה לו לח : וששים יום · כריתות י : וששת ימים · שם : ובמלאת ימי טהרה · נזיר סד : לבן או לבת · נדה מ : כבש בן שנתו · שם מז : ובן יונה · כריתות כח : ולקחה שתי · יומא מא : וטהרה ממקר · נדה יט לה : זאת תורת · נדרים לה כריתות ע נדה מ : ולקחה שתי · כריתות כח :

רש"י

ואיבריה כבדין עליה : (ד) תשב · אין תשב אלא ל' עכבה כמו ותשבו בקדש · וישב באלוני ממרא : בדמי טהרה · אע"פ שרואה טהורה : בדמי טהרה · לא מפיק ה"א והוא שם דבר כמו טוהר : ימי טהרה · מפיק ה"א ימי טוהר שלה: לא תגע · אזהרה לאוכל וכו' כמו ששנויה ביבמות : בכל קדש · לרבות את התרומה לפי שזו טבולת יום ארוך שטבלה לסוף שבעה ואין שמשה מעריב לטהרה עד שקיעת החמה של יום ארבעים שלמחר תביא את כפרת טהרתה : (ז) והקריבו · למדך שאין מעכבה לאכול בקדשים אלא אחד מהם ואי זה הוא זה חטאת שנאמר וכפר עליה הכהן וטהרה מי שהוא בא לכפר בו הטהרה תלויה : וטהרה · מכלל שעד כאן קרויה טמאה : (ח) אחד לעולה ואחד לחטאת · לא הקדימה הכתוב

רמב"ן

דוי : (ד) תשב · אין לשון ישיבה אלא לשון עכבה כמו ותשבו בקדש וישב באלוני ממרא לשון רש"י וא"כ יאמר ושלשים יום ושלשת ימים תמתין עוד עד שלא תגע בכל קדש ולא תבא למקדש אע"פ שהם ימי טוהר אל הבעל וזה טעם בדמי טהרה · ואמר בלשון הזה להודיע כי אפילו לא תראה בימים האלה תמתין בהן מפני הלידה · ויתכן כי לשון תשב בכאן כמו ימים רבים תשבי לי לא תזני ולא תהיה לאיש כי האשה השוכבת עם בעלה תקרא יושבת לו ולפי שאמר בשבעה וטמאה שבעת ימים כימי נדת דותה תטמא שתטמא לבעל ולקדשים כל שבעה אמר כי אחרי השבעה תשב לבעלה שלשים ושלשה ימים בדמי טוהר אבל לא תגע בקדש ולא תבא אל המקדש אע"פ שלא תראה ותשב עם בעלה אע"פ שתראה והנכון בעיני כי האשה בימי ראייתה תקרא נדה בעבור שינדוה וירחיקוה כל בני אדם והאנשים והנשים ירחקו ממנה ויושבת בדד לא

אבן עזרא

ימים וחצי יום כי יום התורה אינו מעת לעת : ימול · מבנין נפעל כמו לא יכון והיה מגזרת מולים היו ויתכן להיותו חסר נו"ן מגזרת ונמלתם כמו איש כי ידור נדר ויחסר הפ"א כמו אביו או בית דין : ערלתו · ידועה כי היא בערוה ואין כאן ערלת לב ושפה ואזן כי כלם סמוכים : (ה) ה"א טהרה · נח נעלם והיה ראוי להראות כה"א ויקרא לה נבח : וטעם דמי טהרה · שהוא דם טוהר כנגד דם נדה ואיננו מטמא והשם גזר על הזכר כמספר הזכר אשר תשלים צורתו בבטן והנקבה כפלים וזה דבר ברור ומנוסה : (ד) בכל קדש לא תגע · כמו המעשר והתרומה ובשר שלמים : ואל המקדש · אל חצר אהל מועד או אל העזרה בבית המקדש : (ו) בדמי טהרה · או על דמי טהרה אחד הוא : בן שנתו · לולי הקבלה מי היה מפרש לנו בן שנתו אם הוא בן שנה תמימה לא יותר או פחות או תוספות וי"א שטעם הכבש לעולה שמא עלתה שום מחשבה על רוחה בשעת לדתה מרוב הצער חטאת שמא דברה בפי' : (ז) והקריבו · זה וזה הכבש והתור או בן יונה והכתוב אחז דרך קצרה וכן לא הזכיר מליקת חטאת העוף כי הכהן איננו אוכל חטאת עוף : וכפר עליה · כאשר פירשתי : וטהרה ממקור דמיה · זה אות כי לא תטהר בתולדתה עד הימים הספורים : (ח) תמצא ידה · כטעם ואין ידו משגת :

רשב"ם

דותה · לשון חולי · כמו לבי דוי : (ד) בדמי טהרה · שאינו דם נידות · פשוטו כמאן דאמר שני מעיינות הן זה

ג וּבְיוֹמָא תְּמִינָאָה יִגְזַר בְּסְרָא דְעָרְלְתֵיהּ: ד וּתְלָתִין וּתְלָתָא יוֹמִין תְּתֵיב בִּדַם דְּכֵי בְּכָל קוּדְשָׁא לָא תִקְרַב וּלְמַקְדְּשָׁא לָא תֵעוֹל עַד מִשְׁלַם יוֹמֵי דְכוּתַהּ: ה וְאִם נְקוּבְתָּא תְלִיד וּתְהֵי מְסָאֲבָא אַרְבְּעָה עֲסַר כְּרִחוּקַהּ וְשִׁתִּין וְשִׁתָּא יוֹמִין תֵּיתֵב עַל דַּם דְּכֵי: ו וּבְמִשְׁלַם יוֹמֵי דְכוּתַהּ לִבְרָא אוֹ לִבְרַתָּא תַּיְתֵי אִמַּר בַּר שַׁתֵּהּ לַעֲלָתָא וּבַר יוֹנָה אוֹ שַׁפְנִינָא לְחַטָּאתָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לְוָת כַּהֲנָא: ז וִיקָרְבִנֵּהּ קֳדָם יְיָ וִיכַפַּר עֲלַהּ וְתִדְכֵּי מִסּוֹאֲבַת דְּמַהָא דָא אוֹרַיְתָא דִילֶדְתָּא לִדְכַר אוֹ לְנוּקְבָא: ח וְאִם לָא תַשְׁכַּח יְדַהּ כְּמִסַּת אִמְּרָא וְתִסַּב תְּרֵין שַׁפְנִינִין אוֹ תְרֵין בְּנֵי יוֹנָה חַד

נתינה לגר

שת' לקמן (ט"ו כ"ה) „זב טומאתה„ דוב סאובתה" וכן כמה פעמים. (ז) ממקר דמיה, מסואבת דמהא. גם הכא ת' „מסואבת" שאינה טמאה עד שראתה דם ממקור, ור"ל כי לא הטהר בשלימות

בעל הטורים

השמיני • פסוק זה יש בו תיבות ואותיות כמו שבפסוק ויכולו לומר שמילה דוחה שבת • וביום השמיני ימול בשר בגימ' בכל היום יהיה כשר למול: (ד) ושלשים • בגימ' כלם סמוכים ולא מפוזרים: (ו) ובן יונה או תור • בכל מקום מקדים תורים לבני יונה חוץ מכאן לפי שאינו מביא אלא אחד • ואם ימצא יונה לא יקח תור לפי שבן זוגו מתאבל עליו ואינו מזדווג לאחר: (ז) ממקר • חסר אותיות מרקם וסמיך ליה וטהרה רמז כתמים הבאים מרקם טהורים: וטהרה ממקר דמיה • בגי' חמשה מיני דמים טמאים הם • ממקור ב' הכא • ואידך ה' ממקור ישראל (ריש' דקרא במקהל' וגו') דורש מכאן שברכת חתנים בעשרה משום דכתיב וטהרה ממקור דמיה איזו דמים טהורים הוי אומר דם בתולים אלמא דאיירי בחתן • דמים • ג' במס' • הכא ואידך ואית גלתה את מקור דמים • וגלתה הארץ את דמיה ולא תכסה על הרוגים (ישעיה כ"ו) דאיתקש

רמב"ן

תספר עם בני אדם כי גם דבורה טמא אומר והעפר אשר תדרוך טמא להם כעפר רקב עצמות המת והזכירו גם זה רבותינו ואף מבט שלה מוליד היזק וכבר הזכרתי זה בסדר ויצא יעקב והיה משפט הנדות לשבת באהל מיוחד והוא מאמר רחל לאביה כי לא אוכל לקום מפניך כי דרך נשים לי כי מנהגן שלא תלך ולא תדרוך כף רגלה על הארץ • ולכך החמירה התורה במושב הנדה והמשכב יותר מן המגע וכן אמר הכתוב במצורע בדד ישב מחוץ למחנה מושבו ולא אמר כאשר אמר בשאר הטמאים ויצא אל מחוץ למחנה לא יבא אל תוך המחנה כי הזכיר בו ישיבה שלא ילך כלל כי ריחו והבלו מזיקים ולכך אמר הכתוב בכאן כי גם שלשים ושלשת ימים תשב בדמי טהרה על מושבה אשר ישבה בימי נדות הלידה • והזהיר בלאו שלא תגע בקדש ולא תבא אל המקדש • ומדרשו תשב להביא המקשה בימי אחד עשר שתהא טהורה מן הזיבה יכול תהא טהורה מן הנדה תלמוד לומר דותה תטמא: ומעם דמי טהרה • על דעת רש"י לומר שאע"פ שראתה טהורה מן התורה וכך אמר ר"א כי הטעם שהוא דם טוהר כנגד דם הנדה ואינו מטמא • והשם גזר על הזכר כמספר הימים שהשלים צורתו בבטן והנקבה כפלים וזה דבר ברור ומגונה ולפי דעתי כי טעם טהרה נקיון כלשון זהב טהור צרוף ומזוקק וכן וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וזקק אותם • והענין כי לוה ביולדת זכר שתטמא שבעה בנדתה כי המנהג שתהיה שופעת דם מן המקור ולזה שתוחיל עוד שלשים ושלשה ימים השב בביתה לנקות גופה כי בכל אלה תוציא תמצית הדמים והלחות העכורות המשופעות הבאות מתמצית הדם ואז תנקה מלידה ומבטן ומהריון ותבא בית ה' • ורבותינו קבלו שהיא טהורה לבעלה בימים האלו מפני שאמר בשבעה שהם כימי נדת דותה באלה אמר שתטמא לקודש ולמקדש לא לחולין ולא לבעל וכמו שאמרו בעלה חולין הוא ומעם הכפל בנקבה או כדברי ר"א על דעת ר' ישמעאל שאמר שהזכר נגמר לארבעים ואחד יום והנקבה לשמונים ואחד אבל לדעת חכמים שאמרו אחד זכר ואחד נקבה לארבעים ואחד הטעם בעבור כי טבע הנקבה קר ולח והלבנה ברחם האם רבה מאד וקרה ועל כן ילדה נקבה וע"כ צריכה נקיון גדול מפני רבוי הלחות והדם המעופש שבהן ומפני קרירות כידוע כי הלחים הקרים צריכין בנקיון אריכות זמן יותר מן החמים: (ז) והקריבו לפני ה' וכפר עליה וטהרה ממקור דמיה • יאמר שתקריב כופר נפשה לפני ה' שתטהר ממקור דמיה כי האשה בלדתה תהיה לה מעין נרפש מקור משחת • ואחרי עמדה בימי הנקיון או בימי לידת הולד לזכר או לנקבה תביא כופר נפשה שיעמד מקורה ושתטהר כי השם ית' רופא לבשר ומפליא לעשות • ורבותינו אמרו בשעת שכורעת לילד קופצת ונשבעת לא אזקק עוד לבעלי • ועיקר הכוונה בזה כי בעבור שהיא נשבעת מתוך הצער ואין השבועה ראויה להתקיים מפני היותה משועבדת לבעלה רצתה התורה לכפר

ספורנו

אז נתעכל דם הנדות הטמא אשר ממנו מזון הולד במעי אמו וטהר הולד להכנס בברית קדש: (ד) בדמי טהרה • כי אם היותו דם נדות אינו מהוסף של עכביו אבל הוא מן הוספות שקדמו בימי ההריון שכבר נתעפשה ונפסדה צורת דם אותם הוספות וטומאתם: שבועים • כי המותרות ירבו בלידת הנקבה: (ז) וכפר עליה • כי כל ימי זוב טומאתה תהיינה כל מחשבותיה פונות אל עסקי כלי הרע ופעולתם ולא תהיה ראויה למקדש וקדשיו עד שתביא כפרתה והפנה אל הקדש:

אדם

עָלֶיהָ הַכֹּהֵן וְטָהֵרָה׃ פ יג א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ ב אָדָם כִּי־יִהְיֶה בְעוֹר־בְּשָׂרוֹ שְׂאֵת אוֹ־סַפַּחַת אוֹ בַהֶרֶת וְהָיָה בְעוֹר־בְּשָׂרוֹ לְנֶגַע צָרָעַת וְהוּבָא אֶל־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אוֹ אֶל־אַחַד מִבָּנָיו הַכֹּהֲנִים׃ ג וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע בְּעוֹר־הַבָּשָׂר וְשֵׂעָר בַּנֶּגַע הָפַךְ ׀ לָבָן וּמַרְאֵה הַנֶּגַע עָמֹק מֵעוֹר בְּשָׂרוֹ נֶגַע צָרַעַת הוּא וְרָאָהוּ

ת"א וכפר עליה הכהן וטהרה · יבמות עד סנהדרין תג זבחים יע : אדם כי יהיה · הוריות י ערכין ג נדה מד : והובא אל אהרן הכהן · סנהדרין לד נדה נ :

רש"י

אלא למקראה אבל להקרבה חטאת קודם לעולה כך שנינו בזבחים בפרק כל התדיר : (ב) שאת או ספחת וגו' · שמות נגעים הן ולבנות זו מזו : בהרת · חברבורות עיי"א בלע"ז 1) וכן בהיר הוא בשחקים : אל אהרן וגו' · גזירת הכתוב הוא שאין טומאת נגעים וטהרתן אלא ע"פ כהן : (ג) ושער בנגע הפך לבן · מתחלה שחור והפך ללבן בתוך הנגע ומיעוט שער שנים : עמק מעור בשרו · כל מראה לבן עמוק הוא

רמב"ן

לה מעלות רוחה ומחשבות השם ית' עמוקות ורחמיו מרובים שהוא רוצה להצדיק בריותיו : (א) אל משה ואל אהרן · בעבור כי על פי הכהן יהיה כל ריב וכל נגע היה הדבור גם אל אהרן או למשה שיאמר לאהרן על דעת רבותינו · ולא אמר בכאן דבר אל בני ישראל כי הכהנים בראותם הסימנים יכריחום להסגר ולהטהר ואמר בפרשת הטהרה אל משה לאמר זאת תהיה תורת המצורע כי אין צריך להזהיר ישראל בטהרה וגם לא לכהן להקריב הקרבנות כי ברצון יעשו כן · ובפרשת הזב אמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם בעבור שהוא דבר סתום ואין מכיר בו יזהירם שיודיע כל אחד חליו לכהן : (ב) שאת או ספחת או בהרת · שמות נגעים הם ולבנים זה מזה לשון רש"י · ואמר ר"א כי שאת לשון שריפה מן והמשאת החלה וישאם דוד · ויתכן שנקרא כן בעבור שהאש בתולדתה להגשא למעלה · וספחת מגזרת ספחני נא ונספחו על בית יעקב · חולי שיתחבר אל מקום אחד · בהרת מגזרת בהיר הוא בשחקים שיעשה כדמות אות וסימן וא"כ תהיה שאת שם הנגע הנעשה מן המרה הירוקה הנשרפת · והבהרת מן הליחה הלבנה והספחת הנאכפת משתיהן · ורבותינו אמרו אין שאת אלא לשון גבוהה וכן הוא אומר על ההרים הרמים ועל הגבעות הנשאות · ואין ספחת אלא טפלה · וכן הוא אומר ספחני נא : (ג) עמוק מעור בשרו · כל מראה לבן עמוק הוא כמראה חמה עמוקה מן הצל לשון רש"י · ומפני זה כשהגיע הרב אל הכתוב השני שאמר ואם בהרת לבנה היא ועמוק אין מראה מן העור כתב הרב לא ידעתי פירושו פי' הוקשה אצלו כיון שהיא בהרת לבנה אי אפשר לו שלא יהיה מראה עמוק כמראה חמה עמוקה מן הצל · והנה אנחנו יכולין לתקן הקושיא הזו שלא יאמר הכתוב במראה נגע שיהיה עמוק מן העור אלא כשיהפך בהן שער לבן אבל כשאמר והשערה לא הפך לבן יאמר ועמוק אין מראה מן העור שכן מראה החמה אם יהיה במקום ההוא דבר שחור מפוזר בו לא יהיה המראה להם להסתכל בו עמוק והנה השער בתולדתו שחור ומבטל עומק הנגע וכשיהפוך לבן או צהוב יהיה הלובן כלו מזהיר ויראה כעמוק לכל מביט בו מרחוק · עם כל זה מה שאמר הרב כל מראה לבן עמוק הוא אינו נכון בעיני שהרי אמרו אין שאת אלא לשון גבוהה והשאת לבנה היא כדכתיב שאת לבנה ואמרו שאת כצמר לבן שניה לה כקרום ביצה והנה היא לבנה הרבה · וראוי שתהיה עמוקה · ולמה יקראוה גבוהה והכתוב גם כן לא אמר במראה

רשב"ם

זה של ל"ג ימים מעיין טהור הוא : (ח) וטהרה · לאכול קדשים · כך פירשו חכמים · כי מחוסר כפורים הוא אוכל תרומה מבערב · כשהעריב שמשו · אבל בקדשים אינו אוכל עד לאחר כפרה : (ב) אדם כי יהיה בעור בשרו · כל פרשיות נגעי אדם ונגעי בגדים ונגעי בתים ומראותיהן וחשבון הסגרים ושערות לבנות ושער שחור וצהוב אין לנו אחר פשוטו של מקרא כלום ולא על בקיאות דרך ארץ של בני אדם אלא המדרש של חכמים ותקותיהם וקבלותיהן מפי החכמים הראשונים הוא העיקר : (ד) כי יהיה בעור בשרו · לפי שלפנינו יאמר כי יהיה בו נגע בראש או בזקן הוצרך כאן לומר בעור בשרו : שאת · לשון גובה · שאינה לבנה כל כך כבהרת · אבל הבהרת לבנה היא כדכתיב בהיר הוא בשחקים ונראית עמוקה יותר מבהרת (נ"ל מעור) כמראה חמה עמוקה מן הצל : (ז) ספחת · טפילה לשאת · או טפילה לבהרת · תולדת שאת · וגם יש תולדת לבהרת להצטרף עמה כדכתיב ספחני נא אל אחת הכהונות · לשון טפילה וצירוף · כך פירשו חכמים : (ט) לנגע צרעת · שיהיה מקום הנגע בשר לבן כדכתיב מצורעת כשלג · כך נקרא הנגע כשהוא לבן : (ג) ומראה הנגע עמוק · לבן · ועמוק אין

1) t [illegible] 1e פלעקקען

לַעֲלָתָא וְחַד לְחַטָּאתָא וִיכַפַּר עֲלַהּ כַּהֲנָא וְתִדְכֵּי׃ א וּמַלֵּיל יְיָ עִם משֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימָר׃ ב אֱנַשׁ אֲרֵי יְהֵי בִמְשַׁךְ בִּסְרֵהּ עַמְקָא אוֹ עֲדְיָא אוֹ בַהֲרָא וִיהֵי בִמְשַׁךְ בִּסְרֵהּ לְמַכְתַּשׁ סְגִירוּ וְאִיתֵיתֵי לְוָת אַהֲרֹן כַּהֲנָא אוֹ לְוָת חַד מִבְּנוֹהִי כַּהֲנַיָּא׃ ג וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא יָת מַכְתָּשָׁא בִמְשַׁךְ בִּסְרָא וְשֵׂעָר בְּמַכְתָּשָׁא אִתְהֲפֵיךְ לְמִחְוַר וּמֶחֱזֵי מַכְתָּשָׁא עַמִּיק בִּמְשַׁךְ בִּסְרֵהּ מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא הוּא וְיֶחֱזֵנֵהּ כַּהֲנָא וִיסָאֵב יָתֵהּ׃ ד וְאִם בַּהֲרָא

נתינה לגר

עד שתספור הימים ותביא קרבן, ובתיב"ע "מבוע". יג (ב) שאת, עמקא. המפרשים התקשו מאד בלי התרגום הזה בת' היפוך העברית שאת הוא הפך העמקות, ולע"ד נראה שכוונתו כיון ששאת הוא כאמר לבן שהוא הגבוה מכלן כגל שנבוה מן החמה ממילא הנגע הוא העמוק וכמ"ש בה"כ "מראה הנגע עמוק, מראה עמוק ואין ממשו עמוק" ולכן בבהרת אף שהיא בהירה יותר משאת שהיא עזה כשלג מ"מ מַרְאֶהָ עמיק רק קצת מן השבר, ולכן אם אינו עמוק כלל צריך הסגר, ורש"י (פסוק ד') על ועמוק אין מראה כתב "לא ידעתי פירושו" משום שא"א שלא יהיה דבר לבן עמוק קצת, ומ"ש הוא דברי הברייתא בת"כ "שאת מובהקת כמראה הגל שגבוה ממראה החמה ועמוק הוא מראה החמה שעמוק מן הגל", וכ"ה בש"ס (חולין ס"ג) למה נקרא עורב עמוק שלבן ביותר כמראה החמה העמוק מן הגל ע"ש, ועי' היטב בירושלמי שבועות (פ"א הלכה א') וברמב"ן וברא"ש, אבל התיב"ע כתב כפשוטו "שומא זקיפא" משום שאין שאת אלא לשון גובה, ואפשר שהיה קשה להת"א קו' הר"ש בפ"א דנגעים, למה לא כתב הקרא בהרת קודם לשאת שבהרת עזה כשלג או כסיד, ושאת הוא כאמר לבן או כקרום ביצה, ולכן סובר הת"א, אף שבהרת יותר מזהירה ומאירה משאת, ולכן אמרו בש"ס (שבועות ו' ע"ב) "בהרת עמוקה" מ"מ מראה החמה העמוק מן הגל יותר בשאת מן בהרת ולכן קדמה שאת לבהרת כי בשאת הלובן זך וטהור ואינו מזהיר כאור החמה או כבהרת וגבוה מזהיר ומאיר בבחינת הגל ועמוק כשם ותוך בבחינת החמה ומעיקרא אמינא שהוא ט"ס בת"א וצ"ל "כעמרא" ר"ל כצמר לבן כי צמר ת' "עמרא" אבל זה דחוק מאד, כי גם לקמן (פסוק ט"ז ובסוק י"ט) "שאת לבנה" ת' "עמקא חורא" וגם א"א לומר הטעם הזה. ולכן צ"ל כמ"ש. לנגע צרעת, למכתש סגירו. אין כוונתו כמ"ש בעל מוסף הערוך שמשמעו מצורע מוסגר, כי גם במצורע מוחלט כתיב "נגע צרעת" רק הכוונה שעליו יסגר מחוץ למחנה ובדד ישב ומה לנו עדות נאמנה על דברינו אלה, מאשר ת"י "וישב בית החפשית" [דה"ב כ"ו כ"א] "ויתב בית סגירותא". (ג) הפך לבן, אתהפיך למיחור · טעות סופר וצריך להיות "למחור", וכ"ה לקמן (פסוק ט"ז), אבל לא ידעתי למה ת' פה ולקמן (שם) "למחור" ובפסוק י' ת' "לחיור" ואולי בפסוק זה שהשער נהפך מעצמו, וכן לקמן פסוק ט"ז שהבשר החי נהפך מעצמו, ת' "למחור" ר"ל להיות לבן, אבל בפסוק י' פי' המת' "והיא הפכה" לפעל יוצא, ר"ל השאת הפכה את השער השחור ללבן, ת' "לחור" כשם התאר [ורק בכ"י הגוסחא שם התהפיכת וגם גרס שם לביחור]. עמק מעור בשרו, עמיק במשך בסרה, לא ידעתי למה לא ת' "ממשך" כמו

אבן עזרא

וכפר עליה הכהן וטהרה · זה יורה אם לא יכפר עליה הכהן לא תטהר וזה תלוי בקרבן : (א) וידבר ה' אל משה ואל אהרן · וטעם אהרן · כי על פיו יהיו כל נגעי אדם מי ביטהר ומי ביטמא : (ב) אדם · ולא אמר איש איש מבית ישראל להכניס הגרים וכן אדם כי יקריב מכם כי תורה אחת לאזרח ולגר בקרבנות גם כן והכנים הגר שלא יטמא אחר כי הצרעת היא מהחליים הנדבקים מהחולה אל השלם : והובא · ברצונו ושלא ברצונו כי הרואה בו אחד מסימנים אלו יכריחנו שיבא : או אל אחד מבניו הכהנים · טעם אהרן הוא הכהן המשיח תחתיו וטעם אחד מבניו הכהנים ההדיוטים שימלאו תוך למקדש ככהני פנחות : וטעם הכהנים · שלא יהיו מהפסולים : ומלת שאת · כמו שרפה וכן והמשאת החלה וישאם דוד ויתכן שנקרא כן בעבור שהיא תולדתה להנשא למעלה : ספחת · מגזרת ספחני·

רמב"ן

השאת עמוק מן העור · ובתורת כהנים אמרו מה לשון שאת מוגבהת כמראה הגל שהן גבוהין ממראה החמה ואם כל מראה לובן עמוק הנה הדבר בהפך · ואולי נאמר שלשון שאת מוגבהת הוא כנגד הבהרת שאם הקיף את שתיהן תהיה הבהרת כמראה החמה והשאת גבוהה כמראה הגל שהן כנגד העור שתיהן עמוקות אבל הכתוב לא אמר כמראה השאת עמוק מן העור · אבל כך נראה לי הענין הזה שיש לובן

ספורנו

(ב) אדם כי יהיה בעור בשרו · וזה יהיה ברוב אם לא יטהר הזרע מדם הנדות : שאת או ספחת או בהרת · כלם מיני צרעת ומראיהן לבן כמו שבא בקבלה · ואין בהן ממיני הצרעת שבספרי הרופאים זולתי המורפיא"ה והלבא"רס והנתק · אמנם שאר מיני הצרעת החזקים שבספרו שהם סרטן לכל הגוף בכלל והם נוטים אל האודם והשחרות לא תטמאם התורה כלל · כי אלה הד' מראות לבדנה שבספרו ז"ל שהן שאת ותולדתה בהרת ותולדתה באות בתוכחות על עון כאמרם ז"ל (ברכות פ"ק) כל שיש בו אחד מד' מראות הללו אינן אלא מזבח כפרה אבל שאר מיני הצרעת שבספרו הרופאים לא יהיו בעמנו כלל על צד מזבח כפרה אם לא יהיה עמנו בתכלית הקלקול ח"ו כבאר מדוי מצרים הרעים או מצד חטא בהנהגת המאכל והמשתה וזולתם ולא תהיה בהם טומאה כלל : והובא · כי כל מי שילך אל מקום להתפעל לא יקרא בא אז · אבל יקרא מובא כענין תובל למלך רעותיה מובאות לך · והגישו אדוניו והביא האיש את אשתו · והכסף ונגשו אל המשפט ונקרב בעל הבית · עד האלהים יבא דבר שניהם : (ג) נגע צרעת הוא · הנה אמר לפעמים נגע צרעת הוא · ופעמים

הכהן וטמא אתו: ד ואם־בהרת לבנה הוא בעור בשרו ועמק אין־מראה מן־העור ושערה לא־הפך לבן והסגיר הכהן את־הנגע שבעת ימים: ה וראהו הכהן ביום השביעי והנה הנגע עמד בעיניו לא־פשה הנגע בעור והסגירו הכהן שבעת ימים שנית: שני ו וראה הכהן אתו ביום השביעי שנית והנה כהה הנגע ולא־פשה הנגע בעור וטהרו הכהן מספחת הוא וכבס בגדיו וטהר: ז ואם־פשה תפשה המספחת בעור אחרי הראתו אל־הכהן לטהרתו ונראה שנית אל־הכהן: ח וראה הכהן והנה פשתה המספחת בעור וטמאו הכהן צרעת הוא: פ ט נגע צרעת כי תהיה באדם והובא אל־הכהן: י וראה הכהן

לא מפיק ה"א

ת"א ואם בהרת · שבועות ו: כהה · כתובות עה: וטהרו הכהן · מגילה ח:

רש"י

כמראה חמה עמוקה מן הצל: וטמא אתו · יאמר לו טמא אתה שהשער לבן סימן טומאה הוא גזירת הכתוב: (ד) ועמק אין מראה · לא ידעתי פירושו: והסגיר · יסגירנו בבית אחד ולא יראה עד סוף השבוע ויוכיחו סימנים עליו: (ה) בעיניו · במראהו ובשיעורו הראשון: והסגירו שנית · הא אם פשה בשבוע ראשון טמא מוחלט: (ו) כהה · הוכהה ממראיתו הא אם עמד במראיתו או פשה טמא: מספחת · שם נגע טהור: וכבס בגדיו וטהר · הואיל ונזקק להסגר נקרא טמא וצריך טבילה: (ח) וטמאו הכהן · ומשטמאו הרי הוא מוחלט וזקוק לצפרים ולתגלחת ולקרבן האמור בפרשת זאת תהיה: צרעת היא · המספחת הזאת: צרעת · לשון נקבה: נגע · לשון זכר

רמב"ן

נותן זוהר ולטישות בעינים כמראה החמה והעין איננו מקבל גוון הלובן ההוא ולכן יראה אלו כעומק כמראה החמה שהיא עמוקה מן הצל בעבור שהעין מקבל גוון השחרות ונקבע בו וגוון הלובן מפזר כח הראות ויתרחק לו ולכן יראה כעמוק והנה לובן הבהרת שהוא בהיר ועז כשלג הראותו נחלש ממנו כאשר יחלש במקום החמה ובלבד שלא יהיה בו שער שחור כי אז יתפשט כח הראות בשחרות וממנו יתפשט בכל מקום הנגע ולא יברח ממנו והשאת היא לבנה אבל אין הלובן מזהיר ולא יחליש הראות ויתפשט ויתקרב אליו ויראה כקרובה אלו ומוגבהת כענין מראות בכוכבים שהן נראים כמו נגוהין ברקיע והזכיר הכתוב בשאין שני מראות שאת לבנה או בהרת בתוכה באדמימות ואמר בה מראה שפל לא עמוק כי הבהרת ההיא אע"פ שהיא לבנה עזה כאדמדמות שבתוכה מגרע ממנו העומק ויחזור לשפלות מעט · ועל דרך הפשט לא יחזור והנה מראה שפל מן העור רק לבהרת אבל בשאת לבנה לא יאמר כן · ואמר בשתיהן ואם אין בה שער לבן ושפלה איננה מן העור והיא כהה כי בעבור שיש בה מראה האדמדמות ושחרות השער אבד ממנה גם השפלות והיא כהה והזכיר במכוה לבנה אדמדמת או לבנה ואמר מראה עמוק על הלבנה וחזר ואמר והנה אין בבהרת שער לבן ושפלה איננה מן העור כי הזכיר ענין השפלות ללבנה אדמדמת ללמד כי העומק והשפלות שניהם סימן טומאה ואין בהם טהרה רק כשאין בהן שפלות כלל והיא כהה והתורה רצתה בטהרת ישראל ובנקיות גופם והרחקת החולי הזה בתחלתו כי המראות האלו אינן עדיין צרעת גמורה · אבל תבאנה לידי כך ויאמרו הרופאים בספריהם הבהרות נראה מהן מהצרעת ולכך יאמר הכתוב בהן בתחלתן נגע צרעת הוא כלומר מכה של צרעת איננה צרעת גמורה ובהיות סימני הטומאה גמורין לאחר ההסגר שיאמר צרעת היא יתכן שהיא צרעת גמורה ופעם יאמר בטומאה וטמאו הכהן נגע צרעת היא והכונה לומר שיטמא בו מעכשיו כי הוא נגע צרעת שיבא ודאי לידי צרעת וראוי להבדל מעתה מן הטעם וכן וטמא הכהן אותו נגע הוא ואמר שהוא נגע גדול

רשב"ם

אין מראהו · שאינו לבן מאחד ממראות נגעים המפורש במסכת נגעים: (ח) צרעת היא · ומוחלט היא וישב בדד

חורא היא במשך בסרה ועמיק לית מחזהא מן משכא ושערא לא אתהפיך מיחור ויסגר כהנא ית מכתשא שבעת יומין: ה ויחזניה כהנא ביומא שביעאה והא מכתשא קם כד הוה לא אוסיפת מכתשא במשכא ויסגריניה כהנא שבעא יומין תנינות: ו ויחזי כהנא יתה ביומא שביעאה תנינות והא עמיא מכתשא ולא אוסיפת מכתשא במשכא וידכיניה כהנא עדיתא היא ויצבע לבושוהי וידכי: ז ואם אוספא תוסף עדיתא במשכא בתר דאתחזי לכהנא לדכיותיה ויתחזי תנינות לכהנא: ח ויחזי כהנא והא אוספת עדיתא במשכא ויסאביניה כהנא סגירותא היא: ט מכתש סגירותא ארי תהי באנשא ויתיתי לות כהנא: י ויחזי כהנא והא עמקא חורא במשכא והיא הפכת

נתינה לגר

בעברית? (ואולי באשר שגם הנגע הוא בעור בשרו, ע"כ להטעים הענין ת' „במשך בסרה" ר"ל מראה הנגע במשך בשרה הוא עמוק מיתר המקומות זולתו), (ד) בעור, במשכא. ס"ס וצ"ל „במשך" וכ"ה בחומשי רוו"ה. (ה) בעיניו, כד הוה. הוא כמ"ש רש"י „במראהו ובשעורו הראשון".

בעל הטורים

גילוי עריות לשפיכות דמים דכתיב כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה: (ה) והנה הנגע לשון והנה נופל על דבר שלא נודע קודם לכן כמו בכאן שהיה כגור עד עתה וכן (ויהי בבקר) והנה היא לאה (עי' מגלה ד' י"ג): (ט) באדם. ד' הבא והיך או באדם אשר יטמא לו (פ' אמר) ובוגדים באדם תוסיף (משלי כ"ג) אשר בלע האדם (נאדם). ובוגדים באדם תוסיף איירי באשה זרה שמפתה האדם עד שישמע לה וזהו אשר בלע האדם באדם שהיא בולעת בו ואם ישמע לה סוף יבלק' בצרעת ויטמא כמת. סוך נגעים ליולדת לומר שכל מי שאינו שומר נדות הולד מצורע. (הוא כמו ד"א) הקב"ה אומר נולד אם הטיב מעשיך ראם מה בראתי למעלה ממך בהמה וחיה למאכלך ואם הרעות מעשיך הרי נגעים

אבן עזרא

לא נגששו על בית יעקב אולי שיתחבר אל מקום אחד: (ד) בהרת. מגזרת בהיר הוא בשחקים והוא נודע שיעשה בדמות אות וסימן: הפך לבן. טעמו נהפך ללבן: עמוק. יוסר יש בעמקו מעומק העור ואיננו כמו שפל: וטמא אותו. בדבור שיאמר שהוא טמא: והסגיר הכהן את הנגע שבעת ימים. האדם יהיה נסגר והוא ייחל עד שבעת ימים כי רובי החליים ישתנו ביום השביעי: (ה) עמד בעיניו. הטעם במראהו כי המראה הוא בעין וכל המפרשים אמרו שטעמו בעצמו והטעם כאשר היה: פשה. כענין נפוש: (ו) שנית. פעם שנית: כהה הנגע. רבים החכמים אמרו כמו חשך ועדותם ותכהין עיניו מראות ואמרו כי כהוה לבנות פירושו כמו לבנה אדמדמת שיהיו בו שניהם ולפי דעתי מלת כהה הפך פשה ומגזרת ותכהין עיניו והקרוב אליו ולא כהה בם וטעם לא פשה הנגע במקום אחר והנה הם שני סימנים שכהה המקום הנוגע ולא פשה בשלם: וטהרו. יאמר שהוא טהור כי מספחת היתה ואם פשתה אחר כן הנו טמא: (ט) והובא. האדם כאחרו: והיא

רמב"ן

שלא יתרפא אבל ינדל כל היום ויפשה כאשר פשה עתה. ומה שאמר רש"י בשער לבן שהוא סימן טומאה וגזרת הכתוב הוא דלא פשריה דמלתא וגזירת עילאה היא די מטא על נברא ההוא כי הנגע שלא יהפוך השער ללובן איננו אלא כיעור בעור לא ליחה שתחליא כלל: (ה) והנה הנגע עמד בעיניו. במראהו ובשיעורו הראשון לשון רש"י וכמוהו ועינו כעין הבדולח וכן כעין הקרח הנורא אבל בתורת כהנים שנינו אין לי אלא בעיני עצמו בעיני תלמידו מנין ת"ל ואם בעיניו עמד הנגע א"כ פי' ואם בעיני הכהן הנזכר עמד הנגע כלומר שעמד על עמדו לא שינה את מקומו ולא פשה לעיני מראה הכהן ולשון מורגל בדברי חכמים כך נראה בעיני וכן ועתה תיקר נא נפשי בעיניך בדעתך ובמחשבתך. וירמוז הכתוב כי לפי מראות עיניו ישפוט בפשיון אינו צריך למדוד את הנגע: (ו) והנה כהה הנגע ולא פשה הנגע. כתב רש"י כהה שהוכהה ממראיתו הא אם עמד במראיתו ולא פשה טמא הוא והוא באמת משמעות הכתוב. אבל לפי מדרש רבותינו אינו כן שהרי שנינו להסגיר את העומד בסוף שבוע ראשון ולפטור את העומד בסוף שבוע שניה ובביאור אמרו בת"כ שבבגדים עומדים בראשון מסגיר ובשני שורף ובאדם עומד בראשון מסגיר ובשני פוטרו ועוד אמרו במגלה יצא מצורע מוסגר שאין צרעתו תלויה בגופו אלא בימים ואלו היה צריך שתהיה כהה היתה טהרתו תלויה בגופו ורש"י עצמו פי' שם כלשון הזה שאין תלויה בגופו שאם לא ימלא בשביעי סימן טומאה שער לבן או פשיון יטהרנו אע"פ שנגעו עומד בעיניו כגון בסוף שבוע שניה. אבל כך אמרו חכמים שבסוף שבוע שניה בין שכהה הנגע ממראה השלג

ספורנו

צרעת היא. ופעמים צרעת נושנת היא. כי אמנם יש לצרעת כמו שאמר האלהים עתות התחלה ותוספת והכלית ואם לא ירפא החולי תהיה לו ירידה ג"כ ויקרא להתחלה נגע בלבד ולתוספת נגע צרעת ולהכלית צרעת וכאשר תחשן הקרא צרעת נושנת וכאשר תהיה בירידה יאמר נרפא הנגע נרפא הנתק. ובהיות זה המין מן החולי לעונש כאמרם ז"ל אינו אלא מזבח כפרה נתן זמני ההסגר לעורר אל התשובה כאמרו ויגל אזנם למוסר ויאמר כי ישובון מאון: (ד) ועמוק אין מראה מן העור. אע"פ שאמרו כל מראה לבן עמוק הוא כמראה חמה העמוקה מן הצל מ"מ בהיות גם העור באיזו מדרגה מן הלובן לא יהיה כל לבן עמוק אצלו זולתי בהיותו עובר גבול הלובן של עור עד שיהיה יחס לובן העור אליו כיחס הצל אל החמה: (ה) וראהו הכהן. גזרת הכתוב שלא תהיה טומאת נגעים וטהרתן אלא ע"פ כהן כי שפתי כהן ישמרו דעת ויורו למנוגע לפשפש במעשיו ויתפלל על עצמו ויתפלל גם הכהן עליו ובלעדי זאת בהיות

על

וְהִנֵּה שְׂאֵת־לְבָנָה בָּעוֹר וְהִיא הָפְכָה שֵׂעָר לָבָן וּמִחְיַת
בָּשָׂר חַי בַּשְׂאֵת׃ יא צָרַעַת נוֹשֶׁנֶת הִוא בְּעוֹר בְּשָׂרוֹ
וְטִמְּאוֹ הַכֹּהֵן לֹא יַסְגִּרֶנּוּ כִּי טָמֵא הוּא׃ יב וְאִם־פָּרוֹחַ תִּפְרַח
הַצָּרַעַת בָּעוֹר וְכִסְּתָה הַצָּרַעַת אֵת כָּל־עוֹר הַנֶּגַע מֵרֹאשׁוֹ
וְעַד־רַגְלָיו לְכָל־מַרְאֵה עֵינֵי הַכֹּהֵן׃ יג וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה
כִסְּתָה הַצָּרַעַת אֶת־כָּל־בְּשָׂרוֹ וְטִהַר אֶת־הַנָּגַע כֻּלּוֹ הָפַךְ
לָבָן טָהוֹר הוּא׃ יד וּבְיוֹם הֵרָאוֹת בּוֹ בָּשָׂר חַי יִטְמָא׃
טו וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַבָּשָׂר הַחַי וְטִמְּאוֹ הַבָּשָׂר הַחַי טָמֵא
הוּא צָרַעַת הוּא׃ טז אוֹ כִי יָשׁוּב הַבָּשָׂר הַחַי וְנֶהְפַּךְ לְלָבָן
וּבָא אֶל־הַכֹּהֵן׃ יז וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה נֶהְפַּךְ הַנֶּגַע לְלָבָן
וְטִהַר הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע טָהוֹר הוּא׃ פ שלישי יח וּבָשָׂר כִּי
יִהְיֶה בוֹ־בְעֹרוֹ שְׁחִין וְנִרְפָּא׃ יט וְהָיָה בִּמְקוֹם הַשְּׁחִין שְׂאֵת
לְבָנָה אוֹ בַהֶרֶת לְבָנָה אֲדַמְדָּמֶת וְנִרְאָה אֶל־הַכֹּהֵן׃
כ וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה מַרְאֶהָ שָׁפָל מִן־הָעוֹר וּשְׂעָרָהּ הָפַךְ
לָבָן וְטִמְּאוֹ הַכֹּהֵן נֶגַע־צָרַעַת הִוא בַּשְּׁחִין פָּרָחָה׃ כא וְאִם ׀
יִרְאֶנָּה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה אֵין־בָּהּ שֵׂעָר לָבָן וּשְׁפָלָה אֵינֶנָּה מִן־
הָעוֹר וְהִיא כֵהָה וְהִסְגִּירוֹ הַכֹּהֵן שִׁבְעַת יָמִים׃ כב וְאִם־פָּשֹׂה
תִפְשֶׂה בָּעוֹר וְטִמֵּא הַכֹּהֵן אֹתוֹ נֶגַע הִוא׃ כג וְאִם־תַּחְתֶּיהָ

השי"ן רפה פ"ש

ת"א מראשו ועד רגליו · זבחים נ ערכין יח: לכל מראה · מ"ק ח' סנהדרין לד ערכין יח נדה נ: כלו הפך לבן · סנהדרין לז נדה יט: וביום הראות · מ"ק ז ח סנהדרין לד נדה נ: ונרפא · סוטה ה: שאת לבנה · שבועות ו: ואם תחתיה · תמורה כו:

רש"י

זכר: (י) ומחית · שנימינ"ט בלע"ז 1) שנהפך מקצת הלובן שבתוך השאת למראה בשר אף הוא סימן טומאה שער לבן בלא מחיה מחיה בלא שער לבן ואע"פ שלא נאמרה מחיה אלא בשאת אף בכל המראות ותולדותיהן הוא סימן טומאה: (יא) צרעת נושנת הוא · מכה ישנה היא תחת המחיה וחבורה זו נראית בריאה מלמעלה ותחתיה מלאה לחה שלא תאמר הואיל ועלתה מחיה אטהרנה: (יב) מראשו · של אדם: ועד רגליו לכל מראה עיני הכהן · פרט לכהן שחשך מאורו: (יד) וביום הראות בו בשר חי · אם נמחה בו מחיה הרי כבר פירש שהמחיה סימן טומאה אלא (הרי) שהיה הנגע בא' מעשרים וארבעה ראשי איברים שאין מטמאין משום מחיה לפי שאין נראה הנגע כולו כאחת שמשופעין אילך ואילך וחזר ראש האבר ונתגלה בפושו ע"י שומן כגון שהבריא ונעשה רחב ונראית בו המחיה למדנו הכתוב שהטמא: וביום · מה ת"ל ללמד יש יום שאתה רואה בו ויש יום שאין אתה רואה בו מכאן אמרו חתן נותנין לו כל ז' ימי המשתה לו ולאיצטליתו ולכסותו (ולביתו) וכן ברגל נותנין לו כל ימי הרגל: (טו) צרעת הוא · הבשר ההוא · בשר לשון זכר: (יח) שחין · ל' חימום שנתחמם הבשר בלקוי הבא לו מחמת מכה שלא מחמת האור: ונרפא ·

רשב"ם

בדד עד שיתרפא ויביא צפרים: (י) ומחית בשר חי. לא כמו בשר מבושל כי אם חי שגדלה חתיכת בשר בתוך הנגע: (יח) שחין · פירשו רבותינו שבא על ידי חמימות מלקות שהכוהו אבל שחין של מכות אש הוא

1) Sainement פריזע

שבא

שער לחור ורשם בסרא חיתא בעמקתא: יא סגירות עתיקא היא במשך בסרה ויסאבנה כהנא לא יסגרנה ארי מסאב הוא: יב ואם אסגא תסגי סגירותא במשכא ותחפי סגירותא ית כל משך מכתשא מרישה ועד רגלוהי לכל חיזו עיני כהנא: יג ויחזי כהנא והא חפת סגירותא ית כל בסרה וידכי ית מכתשא כלה אתהפיך למחור דכי הוא: יד וביומא דאתחזי בה בסרא חיא יהי מסאב: טו ויחזי כהנא ית בסרא חיא ויסאבנה בסרא חיא מסאב הוא סגירות הוא: טז או ארי יתוב בסרא חיא ויתהפיך למחור ויתי לות כהנא: יז ויחזנה כהנא והא אתהפיך מכתשא למחור וידכי כהנא ית מכתשא דכי הוא: יח ובסרא ארי יהי בה במשכה שחנא ויתסי: יט ויהי באתר שחנא עמקא חורא או בהרא חורא סמקא ויתחזי לכהנא: כ ויחזי כהנא והא מחזהא מכיך מן משכא ושערה אתהפיך למחור ויסאבנה כהנא מכתש סגירותא היא בשחנא סגיאת: כא ואם יחזנה כהנא והא לית בה שער חור ומכיכא ליתהא מן משכא והיא עמיא ויסגרנה כהנא שבעא יומין: כב ואם אוספא תוסף במשכא ויסאב כהנא יתה מכתשא היא: כג ואם באתרהא קמת

נתינה לגר

(י) ומחית, ורשם. היינו בשר בריא המרגיש שמגיח לאחר רפואתו רושם, אבל הנגע מקיפו, ונס „צרבה" (לקמן פסוק כ"ג) ת' „רושם" וצ"ע שמניהם ת' במלה אחת אף שמשמעותם רחוקות זו מזו?.
(יט) לבנה אדמדמת, חורא סמקא. לא תרגם „מתערבין" כבתיב"ע כי חלוק ופתוך משמאות כמ"ש בברייתא דת"כ „בהרת משמאה חלקה כו'".

בעל הטורים

כלדך. עוד בגימ' לבן: (יב) פרוח תפרח. ב' במסרה. הכא ואידך פרוח תפרח ותגל (ישעיה לה) לומר כשפרחות תפרח

רש"י

השחין העלה ארוכה ובמקומו העלה נגע אחר: (יט) או בהרת לבנה אדמדמת. שאין הנגע לבן חלק אלא פתוך ומעורב בשתי מראות לובן ואודם: (כ) מראה שפל. ואין ממשה שפל אלא מתוך לבנינותו הוא נראה שפל ועמוק כמראה חמה עמוקה מן הצל: (כב) נגע הוא. השאת הזאת או הבהרת:

אבן עזרא

(י) ושאת הפכה. השער השחור ללבן: ומחית. פירוש בשר חי וכמו הבשר שלא ירגיש אינו כן: (יא) נושנת. קדמונית. מלת יסגירנו. יוצאה לשנים פעולים והטעם שילום שיסגר: (יג) וטהר את הנגע. כי כבר יצא הנגע כולו לחוץ. והוא סר ממנו. וטעם: וטהר את הנגע. בדבור שאותו הנגע לא יטמא אחרים: (טז) או כי ישוב. שיתכן שישוב: (יט) לבנה אדמדמת. מעורבת משני העינים או קרוב כן. מלת: צרעת. מהלה וכן ושלחתי את הצרעה ואין מלת ושלחתי שענה כי הנה ישלח דברו אני שולח את כל מגפותי ישלח בם חרון אפו: (כ) והנה מראה. לא יתכן בדקדוק מראה בקמץ גדול תחת האל"ף והה"א במפיק כמו ידה רגלה כי לא נמצא כן בבעלי הה"א כנח הנעלם בסוף סמלה ודגשות נו"ן ירפאנה כמו יסגירנה לחסרון הה"א הנוסף וכן מלת ממנה וממנו: (כג) ואם תחתיה. אם עמדה במקומה כי יש נגע שיפשה ממקום אל

רמב"ן

לסיד ההיכל או שידמה לקרום ביצה ואפילו העזה שהיתה כסיד וחזרה לשלג וכ"ש עמדה במראיתה כל שלא פשה מטהרה וא"כ פי' שכתוב והנה כהה הנגע שחזר למראה נגע אחר כגון משלג לסיד שואיל ולא פשה מספחת היא שלא תאמר כיון שנשתנית הנגע למראה נגע אחר תראה כתחלה בא שכתוב ולמד שהוא טהור והוא הדין אם שעזה שכבר למדך הכתוב שאין השנוי ממראה למראה סימן טומאה אלא בעומד בעיניו הוא וכל שלא פשה טהור הוא ואם תשאל ולמה לא הזכיר הכתוב העזה וכל שכן כהה בא ללמדך שאע"פ שכהה אם פשה טמא ופי' כהה שהוכהה לא' ממראות נגעים כגון משלג ועד קרום ביצה שעדיין נגע הוא אבל למטה ממראות נגעים כבר נתרפא ואין כאן נגע ואין פשיון בזה מטמאו כלל וכענין זה הוא מתבאר בתורת כהנים: (י) והנה שאת לבנה בעור והיא הפכה שער לבן. פי' הכתוב הזה אינו שיהיה צריך שניהם לשער לבן ומחיה שהרי טמא הכתוב בשער לבן לבדו בפרשה הראשונה וכן שמחיה לבדה סימן טומאה היא אם כן פירושו והיא הפכה שער לבן או מחית בשר חי בשאת והזכיר שער לבן בשאת אע"פ שכבר הזכירו בבהרת ללמד שבשתיהן הוא סימן טומאה. ורבותינו דרשו ליתן שיעור למחיה שתהא כדי לקבל שער לבן שהוא שתי שערות: (יב) ואם פרוח תפרח הצרעת בעור וכסתה הצרעת את כל עור הנגע. הנה הפריחה איננה סימן טהרה עד שתפרח בכל הגוף חוץ מן המקומות שמנו חכמים

ספורנו

על פיהם כל נגע יקנו טביעות עין במדרגות המראות להבחין בין נגע לנגע: (יט) והיה במקום השחין שאת לבנה. שאין אותו המקום נדון בסימני עור בשר של מעלה וכן מקום מכות אש כי אמנם העור שנעשה שנאבד בשחין או במכות

תַּעֲמֹד הַבַּהֶרֶת לֹא פָשָׂתָה צָרֶבֶת הַשְּׁחִין הִוא וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן׃ ס רביעי שני כשהן מחוברין כד אוֹ בָשָׂר כִּי־יִהְיֶה בְעֹרוֹ מִכְוַת־אֵשׁ וְהָיְתָה מִחְיַת הַמִּכְוָה בַּהֶרֶת לְבָנָה אֲדַמְדֶּמֶת אוֹ לְבָנָה׃ כה וְרָאָה אֹתָהּ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה נֶהְפַּךְ שֵׂעָר לָבָן בַּבַּהֶרֶת וּמַרְאֶהָ עָמֹק מִן־הָעוֹר צָרַעַת הִוא בַּמִּכְוָה פָּרָחָה וְטִמֵּא אֹתוֹ הַכֹּהֵן נֶגַע צָרַעַת הִוא׃ כו וְאִם ׀ יִרְאֶנָּה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה אֵין־בַּבַּהֶרֶת שֵׂעָר לָבָן וּשְׁפָלָה אֵינֶנָּה מִן־הָעוֹר וְהִוא כֵהָה וְהִסְגִּירוֹ הַכֹּהֵן שִׁבְעַת יָמִים׃ כז וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי אִם־פָּשֹׂה תִפְשֶׂה בָּעוֹר וְטִמֵּא הַכֹּהֵן אֹתוֹ נֶגַע צָרַעַת הִוא׃ כח וְאִם־תַּחְתֶּיהָ תַעֲמֹד הַבַּהֶרֶת לֹא־פָשְׂתָה בָעוֹר וְהִוא כֵהָה שְׂאֵת הַמִּכְוָה הִוא וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן כִּי־צָרֶבֶת הַמִּכְוָה הִוא׃ פ חמישי כט וְאִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה בוֹ נָגַע בְּרֹאשׁ אוֹ בְזָקָן׃ ל וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע וְהִנֵּה מַרְאֵהוּ עָמֹק מִן־הָעוֹר וּבוֹ שֵׂעָר צָהֹב דָּק וְטִמֵּא אֹתוֹ הַכֹּהֵן נֶתֶק הוּא צָרַעַת הָרֹאשׁ אוֹ הַזָּקָן הוּא׃ לא וְכִי־יִרְאֶה הַכֹּהֵן אֶת־נֶגַע הַנֶּתֶק וְהִנֵּה אֵין־מַרְאֵהוּ עָמֹק מִן־הָעוֹר וְשֵׂעָר שָׁחֹר אֵין בּוֹ וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת־נֶגַע הַנֶּתֶק שִׁבְעַת יָמִים׃ לב וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּתֶק וְלֹא־הָיָה בוֹ שֵׂעָר צָהֹב וּמַרְאֵה הַנֶּתֶק אֵין עָמֹק מִן־הָעוֹר׃ לג וְהִתְגַּלָּח וְאֶת־הַנֶּתֶק לֹא יְגַלֵּחַ וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּתֶק

ג׳ רבתי

ת"א מכות · פסחים עה : מכות לד · שם : ומראה עמק· בהרא פד שבועות ו חולין סג בכורות מה : ואיש או אשה· קדושין לה : והתגלח · שם ל :

רש"י

(כג) תחתיה · במקומה : צרבת השחין · כתרגומו רושם שיחנא אינו אלא רושם החימום הניכר בבשר כל צרבת ל׳ רגיעת עור הנרגע מחמת חימום כמו ונצרבו בה כל פנים ריטרי"ר בלע"ז(1): צרבת · רייטיסמנ"ט בלע"ז(2): (כד) מחית המכוה · שינמי"ט כשחיתה המכוה הפכה לבהרת פתוכה או לבנה חלקה וסימני מכוה וסימני שחין שוין הם ולמה חלקן הכתוב לומר שאין מצטרפין זה עם זה נולד חצי גריס בשחין וחצי גריס במכוה לא ידונו כגריס : (כט) בראש או בזקן · בא הכתוב לחלק בין נגע שבמקום שער לנגע שבמקום בשר שזה סימנו בשער לבן וזה סימנו בשער צהוב : (ל) ובו שער צהוב · שנהפך שער שחור שבו לצהוב : נתק הוא · כך שמו של נגע שבמקום שער : (לא) ושער שחור אין בו · הא אם היה בו שער

רשב"ם

שבא על ידי המימות אש : (ל) נתק · צרעת מקום שער קורא נתק שעל כך מתנתק השער : (לא) ושער שחור אין בו · והכגיר שאם היה בו שער שחור הרי הוא טהור לגמרי ואין צריך הסגר שכך כתוב לפנינו ושער שחור צמח בו נרפא הנתק טהור הוא וטהרו הכהן :

1) rétrécir רייטרומפפין. 2) retrecissement רייטרומספונג

צרעת

בבהרתא לא אוספת רשם שחנא היא וידכנה כהנא: כד או בסרא ארי יהי במשכה כואה דנור ותהי רשם כואה בהרא חורא סמקא או חורא: כה ויחזי יתה כהנא והא אתהפיך שער חור בבהרתא ומחזהא עמיק מן משכא סגירותא היא בכואה סגיאה ויסאב יתה כהנא מכתש סגירותא היא: כו ואם יחזנה כהנא והא לית בבהרתא שער חור ומכיכא ליתהא מן משכא והיא עמיא ויסגרנה כהנא שבעא יומין: כז ויחזנה כהנא ביומא שביעאה אם אוספא תוסף במשכא ויסאב כהנא יתה מכתש סגירותא היא: כח ואם באתרהא קמת בהרתא לא אוספת במשכא והיא עמיא עמק כואה היא וידכנה כהנא ארי רשם כואה היא: כט וגבר או אתתא ארי יהי בה מכתשא ברישא או בדקן: ל ויחזי כהנא ית מכתשא והא מחזוהי עמיק מן משכא ובה שער סמק דעדק ויסאב יתה כהנא נתקא הוא סגירות רישא או דקנא הוא: לא וארי יחזי כהנא ית מכתש נתקא והא לית מחזוהי עמיק מן משכא ושער אכם לית בה ויסגר כהנא ית מכתש נתקא שבעת יומין: לב ויחזי כהנא ית מכתשא ביומא שביעאה והא לא אוסף נתקא ולא הוה בה שער סמק ומחזי נתקא לית עמיק מן משכא: לג ויגלח סחרני נתקא ודעם נתקא

נתינה לגר

לג) והתגלח ואת הנתק לא יגלח, ויגלח סחרני נתקא ודעם נתקא לא יג לח. הוא כמ"ש רש"י והוא ממתני' (נגעים פ"י) המגלח הולך לו ומניח ב' שערות, ואת הנתק פי' כמו „עם הנתק"

בעל הטורים

בצרעת בכולו יגיל כי אז יטהר: (ל) הזקן. ג' במס' הכא ואידך הזקן זקן אהרן. וגם את הזקן תספה במשלא סנחריב (ישעיה ז') מלמד שלקו בצרעת ובכליל שאהרן רואה את הנגעים ומטהרם בלוג שמן זכה לשמן הטוב של שמן המשחה שיורד על זקנו: (לג) והתגלח. גימ"ל גדולה. שג' צריכין גילוח גדול בכל מקום שיש שער [מצח"כ ביאת הוהר] מיר ומצורע.

רש"י

שחור טהור ואין צריך להגיד שהשער שחור סימן טהרה הוא בנתקים כמו שנאמר ושער שחור צמח בו וגו': (לב) והנה לא פשה וגו'. הא אם פשה או היה בו שער צהוב טמא: (לג) והתגלח. סביבות הנתק: ואת הנתק לא יגלח. מניח שתי שערות סמוך לו סביב כדי שיהא ניכר אם פשה [שאם יפשה

אבן עזרא

מקום: צרבת. כמו ונצרבו בו כל פנים כטעם מוקד וחום ולהבת: (כד) או לבנה. לבדה: (כח) ואם תחתיה תעמוד הבהרת ופי' כהה. כאשר פירשתי ולא הזכיר כן בפסוק ואם החתי' תעמד הבהרת הראשון בעבור שעמדה הבהרת כאשר היתה: (כט) וטעם להזכיר ואיש או אשה. בעבור הזקן ועוד כי הוא צריך לאמר על הקרח והגבח איש ולא אדם כלל הוציא האשה והנה פי' (פי' מ"ח ואיש או אשה ר"ל אחר שלקח לשון איש שאינו כולל לאשה כמו מלת אדם. הוצרך לומר אשה בעבור הראש לא בעבור הזקן כי הזקן שב לאיש ולא לאשה והקרח והגבחת אמר כמו שאמר ואיש כי ימרט ראשו ולא הזכיר בו אשה כי לא תמצא קרחה וגבחת באשה מפני בלחות שבה כמו שמפרש למטה. ומה שאמר ולא אדם. ר"ל ולא אמר אדם שהוא כלל לאיש ולאשה ע"כ) כי יהיה בו נגע בראש או בזקן לאיש: (ל) צהוב. בלשון ישמעאל קרוב מעין הזהב: נתק הוא. מגזרת כאשר ינתק פתיל הנעורת והטעם על השער: (לג) והתגלח. הראש או הזקן ומקום הנתק לא יגלח

רמב"ן

במשנה שאין מטהרין את ההופך כולו לבן אם כן מהו את כל עור הנגע אבל פירושו וכסתה הצרעת את כל עור הנגע מראשו ועד רגליו יאמר שהפך לבן מקום הנגע וכל הגוף הא אם הפך לבן כל הגוף ומראה הנגע חזר לבהק או נתרפא טמא הוא: (כט' ל) בראש או בזקן. בא הכתוב לחלק בין נגע שבמקום שער לנגע שבמקום בשר שזה סימנו בשער לבן וזה סימנו בשער צהוב שנהפך שער שחור שבו לצהוב נתק הוא כך שמו של נגע שבמקום שער לשון רש"י. והנראה מן הלשון הזה שההפרש שבין נגע הראש והזקן לנגע עור הבשר הוא זה שהזכיר כגון השער הלבן והצהוב כי הנגע בארבע מראותיו כשהוא בתוך שער הראש והזקן אם נהפך בו שער טמא כאשר הוא טמא בעור הבשר אם הוא לבן וכי היאך אפשר לומר כן ושלא הוא עצמו כתב כמראה צרעת עור בשר שמטמא בארבע מראות ולא כמראה נתקים של מקום שער שאין מטמאים בארבע מראות שאת ותולדתה בהרת ותולדתה ואם בארבע מראות אין מטמא באיזה מראה ובאיזה ענין הוא מטמא ולא הזכיר בו הכתוב אלא בסימני החלוטה שבסוף שער צהוב ופשיון

ספורנו

לא ישוב עוד כמאז אבל יולד במקומו דבר דומה לעור שאין עור מחליף כדאיתא בפרק בא סימן. וכמו שספרו הרופאים: (ל) נתק הוא. שיש בתוך מקום שער איזה מקום שנתק ממנו השער בכח החולי לא בכח אדם ולא בכח סם ואע"פ שאין שם שום מראה כמו שקבלו ז"ל וכן הוא מין צרעת אצל הרופאים. אמר אם כן שאע"פ שתהיינה במקום הנתק מראות

טמאות

שִׁבְעַת יָמִים שֵׁנִית: לד וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּתֶק בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּתֶק בָּעוֹר וּמַרְאֵהוּ אֵינֶנּוּ עָמֹק מִן־הָעוֹר וְטִהַר אֹתוֹ הַכֹּהֵן וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְטָהֵר: לה וְאִם־פָּשֹׂה יִפְשֶׂה הַנֶּתֶק בָּעוֹר אַחֲרֵי טָהֳרָתוֹ: לו וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה פָּשָׂה הַנֶּתֶק בָּעוֹר לֹא־יְבַקֵּר הַכֹּהֵן לַשֵּׂעָר הַצָּהֹב טָמֵא הוּא: לז וְאִם־בְּעֵינָיו עָמַד הַנֶּתֶק וְשֵׂעָר שָׁחֹר צָמַח־בּוֹ נִרְפָּא הַנֶּתֶק טָהוֹר הוּא וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן: ס לח וְאִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה בְעוֹר־בְּשָׂרָם בֶּהָרֹת בֶּהָרֹת לְבָנֹת: לט וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה בְעוֹר־בְּשָׂרָם בֶּהָרֹת כֵּהוֹת לְבָנֹת בֹּהַק הוּא פָּרַח בָּעוֹר טָהוֹר הוּא: ס ששי שלישי כשהן מחוברין

מ וְאִישׁ כִּי יִמָּרֵט רֹאשׁוֹ קֵרֵחַ הוּא טָהוֹר הוּא: מא וְאִם

רש"י

יעבור השערות ויבא למקום הגילוח]: (לה) אחרי טהרתו· אין לי אלא פושה לאחר הפטור מנין אף בסוף שבוע ראשון ובסוף שבוע שני ת"ל פשה יפשה: (לז) ושער שחור· מנין אף הירוק והאדום שאינו צהוב ת"ל ושער· ולשון צהוב דומה לתבנית הזהב· צהוב כמו זהוב אורפל"א בלע"ז[1]: טהור הוא וטהרו הכהן· הא טמא שטהרו הכהן לא טהור: (לח) בהרת· הברבורות: (לט) כהות לבנות· שאין לובן שלהן עז אלא כהה: בהק· כמין לובן הנראה בבשר אדם אדום שקורין רוס"ו[2] בין חברבורות אדמימותו קרוי בהק כאיש עדשן שבין עדשה לעדשה מבהיק הבשר בלובן לח: (מ) קרח הוא טהור הוא· טהור מטומאת נתקין שאינו נדון בסימני ראש וזקן שהן מקום שער אלא בסימני נגע עור בשר (שער לבן) ומחיה ופשיון: (מא) ואם מפאת פניו· משיפוע קדקד כלפי פניו קרוי

רמב"ן

אבל חשב הרב שנגע הראש והזקן הודיעו הכתוב בשמו שאמר נתק הוא והוא השם הידוע לו ובשם הזה הוא נכר והזכיר בנגעים שמותם ומראיהן בהרת לבנה שאת לבנה ובראש הזכיר שמו ובשמו הוא נודע וכל השם הזה הוא טמא הכתוב וחזר ופירש סימני ההליטה בסוף· זו היא סברת הרב בנתק וכן נראה עוד מדבריו כי טעם הפרשה השניה: (מ) ואיש כי ימרט ראשו· לומר כי כאשר ימרט הראש שיגזר השער ויקרח יהיה טהור מטומאת נתקים מראש ואין מטמא בהוהו נגע הנקרא נתק ויהיה נדון כדיני עור בשר שאת והולדתה בהרת והולדתה דכיון שאין כאן שער יצא מכלל דין ראש וזקן וכל זה איננו כן שהראש או הזקן בעוד שער בהן אינן מטמאין במראות נגעים כלל אבל כאשר ימרט מקום בראש וינשר השער שבו מעיקרו עד שנעשה המקום חלק ופנוי מכל שער ונולד במקום הנתוק ההוא שער צהוב ודק הוא הנגע הטמא ולכך נקרא נתק בעבור שנתק משם השער לא שהוא שם בלבד ·כמו שאמר הרב ז"ל אבל כשמו כן הוא שצריך נתוק השער ההוא כנרים ואחר נתוק השער הראשון התולדי מן המקום ההוא אם נולד שם השער הזה הצהוב הדק הלקוי הוא סימן טומאה לא כשנולד תחלה קודם הנתוק· וכן שנינו נולד בראש או בזקן חזר הראש והזקן ונקרחו הראש והזקן עד שלא העלו שער והעלו שער ונקרחו רבי אליעזר בן יעקב מטמא שתחלתן וסופן טמא וחכמים מטהרין ולענין שער צהוב הקודם נמי שנינו שער צהוב שקדם לנתק טהור ורבי יהודה מטמא ר"א בן יעקב אומר לא מטמא ולא מציל וכן הענין הזה כלו עוד שנוי בספרא וטעם הכתוב שלא הזכיר הנתוק בתחלה מפני שהזכיר נגע בראש או בזקן במראה עמוק ושער צהוב ולא יתכן שיהיה המראה עמוק כמראה חמה עמוקה מן הצל בעוד השער כשחור התולדתי עליו ולפיכך תפש כתם בנהוג בבני אדם כי בבא הנגעים בראשים ינתקו מתחלה ויולד בנתק נגע ויצמח בו השער הצהוב הדק הקצר ואח"כ פירש נתק הוא לבאר בפירוש שלא יטמא עד שיהיה נתוק ודעת רובי המפרשים שהנגע הזה שהוא הנתק איננו צריך ש הא בו בהרת ושאת ולא תולדותיהן ולא שום שנוי בעור הראש אבל כיון שניתק השער כנריב בראש או בזקן ויעקר משרשו לגמרי הוא הנגע ואם נולד בו שער צהוב דק טמא וזהו נרעת הראש או הזקן שהרי טמא הכתוב בתחלה מראהו עמוק בשער צהוב

1) oreflave גאלדגעלב. 2) rouge רויטה

לא יְגַלַּח וְיַסְגַּר כַּהֲנָא יָת נִתְקָא שִׁבְעָא יוֹמִין תִּנְיָנוּת: לד וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא יָת נִתְקָא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְהָא לָא אוֹסִיפַת נִתְקָא בְּמַשְׁכָּא וּמֶחֱזוֹהִי לֵיתוֹהִי עֲמִיק מִן מַשְׁכָּא וִידַכֵּי יָתֵהּ כַּהֲנָא וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיִדְכֵּי: לה וְאִם אוֹסָפָא אוֹסֵף נִתְקָא בְּמַשְׁכָּא בָּתַר דָּכוּתֵהּ: לו וְיֶחֱזְנֵהּ כַּהֲנָא וְהָא אוֹסִיפַת נִתְקָא בְּמַשְׁכָּא לָא יְבַקַּר כַּהֲנָא לְשֵׂעַר סָמֹק מְסָאַב הוּא: לז וְאִם בְּעֵינוֹהִי קָם נִתְקָא וְשֵׂעַר אֻכָּם צְמַח בֵּהּ אִתַּסִּי נִתְקָא דְּכֵי הוּא וִידַכְּנֵהּ כַּהֲנָא: לח וּגְבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרֵי יְהֵי בִמְשַׁךְ בִּסְרְהוֹן בַּהֲרַן בַּהֲרַן חִוְּרָן: לט וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא וְהָא בִמְשַׁךְ בִּסְרְהוֹן בַּהֲרַן עָמְיָן חִוְּרָן בַּהֲקָא הוּא סְגֵי בְּמַשְׁכָּא דְּכֵי הוּא: מ וּגְבַר אֲרֵי יִתַּר שְׂעַר רֵישֵׁהּ קְרַח הוּא דְּכֵי הוּא: מא וְאִם מִלְּקֳבֵל אַפּוֹהִי

בעל הטורים

ולויים: (לו) לא יבקר· ב׳ במס׳· הכא ואידך לא יבקר בין טוב לרע · בשביל לא יבקר בין טוב לרע על כן לא יבקר

אבן עזרא

יגלח: (לד) וכבס בגדיו · ואין צורך לאמר שירחץ במים: (לו) לא יבקר הכהן · הטעם יבקש וכן ובקרתם וקרוב מלשון הבדלה וכן לא יבקר בין טוב לרע: (לט) בהק הוא · זאת המלה ידועה בלשון חז״ל ואין ריע לו במקרא: (מ) ימרט · כמו ולחיי למורטים בעבור השער שהוא סביב הלחיים: קרח · מגזרת לא תשימו קרחה · וטעם: ראשו · כלו: (מא) גבח ·

רמב״ן

להוב וחזר והזכיר בשאיננו עמוק הסגר וטמא הוהו בפשיון ומשמעות זה שאין מראה הנתק עמוק ולא משונה כלל בודאי שני הסימנים האלו שהן הפשיון והשער הצהוב שוים הם בדינם וא״כ באו הכתובים ללמד שבין מראהו עמוק כמראה הבהרת או שאיננו עמוק ולא משונה כלל כיון שנתק מטמא בשער צהוב או בפשיון ובריייתות הרבה שנויות בספרא בענין הזה אבל היה נראה שאחר שימרט המקום בראש איננו נגע עד שתוליד במקום החלק בהרת ותולדתה או שאת ותולדתה ואז תטמא הבהרת והשאת בשער צהוב כמו שתטמא בעור הבשר ההפך לבן כי הכתוב שהזכיר נגע בראש או בזקן ואמר והנה מראהו עמוק מן העור ירמוז למראות הנגעים המזכרים למעלה והזכיר בהרת ותולדתה וכן שאת ותולדתה ואין הפרשה הזאת אלא לטעון טעם אחר שלא כענינו והוא שלא יטמאו מראות נגעים בראש אלא אחרי הנתוק ויש בו להקל ולהחמיר להקל שלא יטמאו בשער לבן ולהחמיר שידונו בשער צהוב והכתוב שאמר וכי יראה הכהן את נגע הנתק והנה אין מראהו עמוק מן העור ושער שחור אין בו והסגיר את נגע הנתק פי׳ כמו ואם בהרת לבנה היא בעור בשרו ועמוק אין מראה מן העור כי נגע הנתק ירמוז שהיו מראות נגעים בנתוק וזה צריך עיון בתוספתא במסכת נגעים לפי שנוגו שם והנתקים מטמאים בכל מראה ואפילו לבנים בשחור ושחורים בלבן ומטמאים בשער צהוב דק שמראיו כהבנית הזהב ע״כ נראה מזה שצריך שיהיה בנתוק מראה נגע או לבן בעור הראש השחור כעין מראות הנגעים או אפי׳ נגע שחור בעור הראש הלבן כעין המורפיאה השחורה שהזכירו הרופאים כי הכתוב לעולם מזכיר נגע הנתק שצריך שיהיה נגע בנתק אבל לא ייחד להם מראות כמו בעור הבשר והפרשה השניה ואיש כי ימרט ראשו לימדך כי אין דין הנתקין אלא כאשר ימרט אמצעות הראש וישאר השער מקיף את הנתק מכל צד אבל אם ימרט אחורי הראש או פאת הפנים וינתק מכל הצד ההוא איננו נידון בסימני הראש וזקן אלא בסימני עור ובשר והטעם כי בטבעי בני אדם רבים שיקרה להם מיעוט השער בצדדי הראש לאחור או לפנים ואין הנתוק בהם חולי אחר אלא הרי הוא כשאר הגוף אבל כאשר ינתק השער באמצעות מקום השער איננו אלא נגע והוא הנגע שקורין לעוזות שלנו פיי״א ובערבי אל כעפה ומיעוט הכתוב שנמרט מפאת פניו ומאחריו שכן דרך בני אדם להקרח: וטעם הכתוב שאמר דוכי יהיה בקרחת או בגבחת נגע לבן אדמדם · שיטמא כשאר הגוף במראות נגעים בפתוך ובחלק ואמר כמראה צרעת עור בשר שיהיה מוחלט במחיה או בפשיון שהוא מראה הצרעת החלוטה בעור הבשר והזכירו רבותינו שאינו מטמא בשער לבן כמו שבינו שהמחיה מטמאה בקרחת או בגבחת מפא״כ בשער לבן וידרוש כן בת״כ ויש מן המפרשים שאומרים כי טעם הפרשיות להבדיל בין הנתוק ובין המריטה והענין הוא כי קרחת וגבחת הוא שיעקר השער בענין שאינו עתיד לחזור כגון שסך בשער ראשו בסם משיר השער או שנעקר בטבעו ביבום הליחה וענין הפרשה כפי הדעת הזו כי מתחלה דבר הכתוב בנתק והוא שנשר השער וגכרת מלשון ונתוק וכרות נתקו כפות רגלי הכהנים ואח״כ אמר כי כאשר ימרט ראשו שיעקר השער במריטה שישאר הראש חלק ומלובן כעין נחשת ממורט וכענין שכתוב למען יהי׳ לה ברק מרוטה שבידוע שלא יחזור בם שער לעולם אין זה נתק אבל האיש הזה קרח הוא או גבח כדרך בני אדם הקרחים וטהור הוא אבל יהיה אם בקרחת או בגבחת ממראות הנגעים יהיה טמא כמראה צרעת עור בשר ובסימניהון מחיה ופשיון אלא שמיעטו חכמים ממנו במדרשם שער לבן וטעם הדבר לפי שכבר נמרט הראש ואין ראוי לגדל שער כלל ואם יולד שם מעט שער במקרה לעולם לא יהיה שחור ולא בתכונת שער אלא לקוי ולבן וזה דעת חכמי הצרפתים בפירוש מסכת נגעים וענין המשניות והברייתו׳ השנויות שם נוטה לדבריהם וא״כ יהיה הנתק חולי הקטפה או החליים הידועים

ספורנו

עמאות ופשיון המחליטין שלא במקום שער הנה השער השחור מציל במקום שער מן המראה לבן ומן הפשיון: (לט) כהות לבנות

מִפְּאַת פָּנָיו יִמָּרֵט רֹאשׁוֹ גִּבֵּחַ הוּא טָהוֹר הוּא׃ מב וְכִי־יִהְיֶה בַקָּרַחַת אוֹ בַגַּבַּחַת נֶגַע לָבָן אֲדַמְדָּם צָרַעַת פֹּרַחַת הִוא בְּקָרַחְתּוֹ אוֹ בְגַבַּחְתּוֹ׃ מג וְרָאָה אֹתוֹ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה שְׂאֵת־הַנֶּגַע לְבָנָה אֲדַמְדֶּמֶת בְּקָרַחְתּוֹ אוֹ בְגַבַּחְתּוֹ כְּמַרְאֵה צָרַעַת עוֹר בָּשָׂר׃ מד אִישׁ־צָרוּעַ הוּא טָמֵא הוּא טַמֵּא יְטַמְּאֶנּוּ הַכֹּהֵן בְּרֹאשׁוֹ נִגְעוֹ׃ מה וְהַצָּרוּעַ אֲשֶׁר־בּוֹ הַנֶּגַע בְּגָדָיו יִהְיוּ פְרֻמִים וְרֹאשׁוֹ יִהְיֶה פָרוּעַ וְעַל־שָׂפָם יַעְטֶה וְטָמֵא ׀ טָמֵא יִקְרָא׃ מו כָּל־יְמֵי אֲשֶׁר הַנֶּגַע בּוֹ יִטְמָא טָמֵא הוּא בָּדָד יֵשֵׁב מִחוּץ לַמַּחֲנֶה מוֹשָׁבוֹ׃ ס מז וְהַבֶּגֶד כִּי־יִהְיֶה בוֹ נֶגַע צָרָעַת בְּבֶגֶד צֶמֶר אוֹ בְּבֶגֶד פִּשְׁתִּים׃ מח אוֹ בִשְׁתִי אוֹ בְעֵרֶב לַפִּשְׁתִּים וְלַצָּמֶר אוֹ בְעוֹר אוֹ בְּכָל־מְלֶאכֶת עוֹר׃ מט וְהָיָה הַנֶּגַע יְרַקְרַק ׀ אוֹ אֲדַמְדָּם בַּבֶּגֶד

ת״א בקרחתו · שם עב נדה יט : איש צרוע הוא · סוטה כג ערכין ג כריתות ח : ועל שפם · מ״ק טו סנהדרין כו : וטמא טמא יקרא · שבת סז מ״ק ה סוטה לב ב״ק נח חולין עח נדה סו : כל ימי אשר · מגילה ח : בדד ישב · ברכות כה פסחים סז זבחים קיז ערכין טז : בגד צמר או בגד פשתים · שבת כו כז מנחות לט בכורות יז :

רש״י

קרוי גבחת אף הצדעין שמכאן ומכאן בכלל ומשיפוע קדקד כלפי אחוריו קרוי קרחת : (מב) נגע לבן אדמדם · פתוך מנין שאר המראות ת״ל כמראה צרעת עור בשר כמראה הצרעת האמור בפרשת עור בשר אדם כי יהיה בעור בשרו ומה אמור בו שמטמא בארבע מראות ונדון בשתי שבועות ולא כמראה צרעת האמור בשחין ומכוה שהוא נדון בשבוע א׳ ולא כמראה נתקין של מקום שער שאין מטמאין בארבע מראות שאת ותולדתה בהרת ותולדתה : (מד) בראשו נגעו · אין לי אלא נתקין מנין לרבות שאר המנוגעים ת״ל טמא יטמאנו לרבות את כולן ועל כולן הוא אומר בגדיו יהיו פרומים וגו׳ :

(מה) פרמים · קרועים : פרוע · מגודל שער : ועל שפם יעטה · כאבל · שפם שער השפתים גרני״ן בלע״ז[1] : וטמא טמא יקרא · משמיע שהוא טמא ויפרשו ממנו : (מו) בדד ישב · שלא יהיו שאר טמאין יושבין עמו ואמרו רבותינו מה נשתנה משאר טמאים לישב בדד הואיל והוא הבדיל בלשון הרע בין איש לאשתו ובין איש לרעהו אף הוא יבדל : מחוץ למחנה · חוץ לשלש מחנות : (מח) לפשתים ולצמר · של פשתים או של צמר : או בעור · זה עור שלא נעשה בו מלאכה : או בכל מלאכת עור · זה עור שנעשה בו מלאכה : (מט) ירקרק · ירוק שבירוקין : אדמדם · אדום שבאדומים

רמב״ן

הנקראים מחלת שועל ושבילי הנחש וכל חליים יש להם עזר והמריסה היא הקרחות ואין לה עזר ורפואה כלל : (מג) והתגלח ואת הנתק לא יגלח · כפי פשוטו יזהיר שלא יעביר תער על מקום הנתק שאע״פ שאין בו שער אם יעביר התער על המקום ההוא יתגרר העור והנה סבה להצמיח בו שער שכן דרך בעלי חספין שברא״ש וכל המסירי שערותיהן לגרור המקום וגם לעשות בהן באזמיל חבורות חתיכות · אבל בת״כ דרשו ואת הנתק לא יגלח וכי מה יש בו כלומר והלא ניתק השער ממנו אלא סמוך לנתק לא יגלח הא כיצד מגלח חוצה לו ומניח שתי שערות סמוך לנתק כדי שיהא ניכר אם פשה וזהו שתרגם אונקלוס ויגלח סחרני נתקא ודעם נתקא לא יגלח שיניח בכל סביביו שתי שערות להכיר בהם הפשיון ויהיה טעם ואת כמו ויגש דוד את העם וישאל להם לשלום שבא סמוך להם ולא בא בתוכם או טעמו כטעם עם ויחסר מלת אשר יאמר ואשר עם הנתק לא יגלח וכמוהו רבים : (מז) והבגד כי יהיה בו נגע צרעת · זה הענין איננו בטבע כלל ולא הווה בעולם וכן נגעי הבתים אבל בהיות ישראל שלמים לה׳ יהיה רוח השם עליהם תמיד להעמיד גופם ובגדיהם ובתיהם במראה טוב וכאשר יקרה באחד מהם חטא ועון יתהוה כיעור בבשרו או בבגדו או בביתו לראות כי השם סר מעליו · ולכן אמר הכתוב ונתתי נגע צרעת

בבית

[1] grenon קנעבעלבארט

יתר שער רישה גלוש הוא דכי הוא: מב וארי יהי בקרחותה או בגלושותה מכתש
חור סמוק סגירות סגיא היא בקרחותה או בגלושותה: מג ויחזי יתה כהנא והא
עמיק מכתשא חורא סמקא בקרחותה או בגלושותה כמחזי סגירותא משך בסרא:
מד גבר סגיר הוא מסאב הוא סאבא יסאבנה כהנא ברישה מכתשה: מה וסגירא
די בה מכתשא לבושוהי יהון מבזעין ורישה יהי פריע ועל שפם כאבלא יתעטף
ולא תתאבלון ולא תסתאבון יקרי: מו כל יומי די מכתשא בה יהי מסאב מסאב
הוא בלחודוהי יתיב מברא למשריתא מותבה: מז ולבושא ארי יהי בה מכתש
סגירו בלבוש עמר או בלבוש כתן: מח או בשתיא או בערבא לכתנא ולעמרא או
במשכא או בכל עבידת משך: מט ויהי מכתשא ירוק או סמוק בלבושא או במשכא

נתינה לגר

וע' בנתיבות השלום. (מה) פרוע, פריע. לעיל (י' ו') גבי כהנים ת' „לא תרבון פירוע" ופה לא ת' „ירבו"? נראה בעליל שסובר דלא כר"א בת"כ, רק כר"ע שהוא חוץ לגוף ר"ל שלא יגלוף ראשו במגלפת ויתפאר בכובע כשאר בני אדם אלא שיהיה ראשו מכוסה כאבל, כך פי' הראב"ד על הברייתא בת"כ, ח"ל וראשו יהיה פרוע לגדל פרע דברי ר"א ר"ע אומר נאמר הויה בראש ונאמר הויה בבגדים מה הויה הנאמר בבגדים חוץ מגופו אף הויה בראש דברים שהם חוץ מגופו ודלא כרש"י, אבל באמת מלעיל (י' ו') אינו ראיה כי המעיין בת"כ יראה שהם גם ר"ע מודה שמשמעו רבוי פרע (וע' לקמן (במדבר ה' י"א).
ועל שפם יעטה, ועל שפם כאבלא יתעטף. ה"ז בא ללמד ונמצא למד, שעטיפת הראש באבל היינו עד גובי דדיקנא, וכר"נ בגמ' (מ"ק כ"ד ע"א) ועי' בריטב"א (שם) שהביא התרגום הזה שדבר גדול בא ללמדנו באבל וע' ברש"י ובאור (שם"ס א' ז'). ומשמע שאונקלוס סובר שעטיפת ראש באבל דאורייתא היא ודלא כמסקנת הפוסקים, וע' במו"ק דף ט"ו ובטור יורה דעה סי' שפ"ו. וטמא טמא יקרא, ולא תסתאבון יקרי. שכל את ידיו לומר שהמצורע יקרא להרחיק ממנו שלא יטמא, משום דר' יהושע בן לוי (פסחים ג' ע"א) „לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מתוך פיו כו'" וזהו פירוש הברייתא בת"כ „טמא יקרא אומר פרוש" ר"ל טמא לאו דוקא רק קורא שירחיקו ממנו, וע'

בעל הטורים

הכהן ויטמאנו שעל ז' דברים נגעים באים (רבה ר"פ מצורע): (מד) טמא ב' במסרה · הכא ואידך · למען טמא את מקדשי (פ' קדושים) רמז לזר שזימש שלוקה בצרעת פי' למען טמא את מקדשי בזר שנכנס בו לעבוד ע"א יטמאנו והיינו דכתיב בעזיהו (ד"ה ב' כ"ו) ובידו מקטרת להקטיר והצרעת זרחה במצחו: נגעו · ב' במס' הכא ואידך אשר ידעו איש נגעו בענין (תפלת שלמה) (ד"ה ב' ו') פירוש בראשו נגעו בתחלת הענין צריך שידע נגעו ויטהר ממנו בתשובה קודם שיתפלל: (מה) וראשו · ד' במס' · הכא ואידך מגדל וראשו בשמים · וראשו מגיע השמימה · וראשו לעב יגיע (איוב כ') בשביל שהגיע ראשו עד לשמים על כן נגעים באים עליו וראשו יהיה פרוע: (מו) בדד ישב לפי שהטיל מדנים בין אחים נלבון הרע וגרם

אבן עזרא

אין לו חבר חוץ מהפרשה הזאת והוא שם התאר ולפי דעתי שקרח הוא במעלה של הראש ולא הזכיר האשה בעבור הלחה הרבה שיש בה לא יקרח ראשה כי השער הוא כדמות עשב: (מג) כמראה צרעת עור בשר · אחר הגוף: (מה) בגדיו יהיו פרומים · כמו קרועים להכירו ללכת במנהג תשובה או טעמו כענין אבל על כן בגדיו יהיו פרומים וראשו פרוע והטעם שיתאבל על רוע מעשיו כי בעבור מעשיו בא לו זה הנגע: ועל שפם · למעלה מהשפה וה"מ מהשרש והעד ולא עשה שפמו: יעטה · בבגדיו מגזרת עוטה אור והטעם שלא יזיק בהות פיו: וטמא · פעמים שיאמר כן תמיד בעברו במסלה שיש שם ישוב שישמרו בני אדם ולא יגעו בו: (מו) כל ימי אשר הנגע בו יטמא · כי טמא הוא בהמת מלת בדד מפורשת במגלת איכה: (מח) או בשתי או בערב · ידועים ויתכן להיות גזרת בשתי מגזרת והשופי שת שהוא יסוד והעד כי השתות יהרסון וטעם ערב שיתערב עם השתי: או בעור כאשר הוא: בכל מלאכת עור · כמו מכבר ונאד: (מט) ירקרק · מגזרת ירק כי הפין כמוהו וזה כפול לחסרון וכן שהרהרת

רמב"ן

בבית ארץ אחוזתכם כי היא מכת השם בבית ההוא · והנה איננו נוהג אלא בארץ שהוא נחלת ה' כמו שאמר וכי תבאו אל ארץ כנען אשר אני נותן לכם לאחוזה · ואין הדבר מפני היותו חובת קרקע אבל מפני שלא יבא הענין ההוא אלא בארץ הנבחרת אשר השם הנכבד שוכן בתוכה · ובת"כ דרשו עוד שאין הבית מטמא אלא אחר כבוש וחלוק ושיהא כל אחד ואחד מכיר את שלו · והטעם כי אז נתיסבה דעתם עליהם לדעת את ה' ותשרה שכינה בתוכם · וכן אני חושב בנגעי הבגדים שלא ינהגו אלא בארץ ולא הוצרך למעט מהן חוצה לארץ כי לא יארעו שם לעולם ומפני זה עוד אינם נוהגים אלא בבגדים לבנים לא בצבועים כי אולי הצבע הוציא הכיעור ההוא במקום ההוא בטבעו ולא אצבע אלהים היא

ספורנו

לבנות · למטה ממראה קרוש כיצה שבו תכמים: (מז) והבגד כי יהיה בו נגע צרעת · ממה שאין ספק בו שלא יהיה זה בטבע בשום פנים כי בבגד לא יקרו אלה המראות המבוגות אם לא מצד מלאכה תשימם בו בצבעים שונים בכונה או שלא בכונה וזה מצד איזה חטא שיקרה בסמים הצובעים או במלאכה האומן או בהתפעלות הבגד הצבוע וכבר באה הקבלה שלא ידונו בנגעי בגדים וולתי הלבנים בלתי צבועים כ"ל · אמנם העיד הכתוב שלפעמים יהיה זה בפלא בבגדים ובבתים
וזה

אוֹ בָעוֹר אוֹ־בַשְּׁתִי אוֹ־בָעֵרֶב אוֹ בְּכָל־כְּלִי־עוֹר נֶגַע צָרַעַת
הוּא וְהָרְאָה אֶת־הַכֹּהֵן׃ נ וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנָּגַע וְהִסְגִּיר
אֶת־הַנֶּגַע שִׁבְעַת יָמִים׃ נא וְרָאָה אֶת־הַנֶּגַע בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
כִּי־פָשָׂה הַנֶּגַע בַּבֶּגֶד אוֹ־בַשְּׁתִי אוֹ־בָעֵרֶב אוֹ בָעוֹר לְכֹל
אֲשֶׁר־יֵעָשֶׂה הָעוֹר לִמְלָאכָה צָרַעַת מַמְאֶרֶת הַנֶּגַע טָמֵא
הוּא׃ נב וְשָׂרַף אֶת־הַבֶּגֶד אוֹ אֶת־הַשְּׁתִי ׀ אוֹ אֶת־הָעֵרֶב
בַּצֶּמֶר אוֹ בַפִּשְׁתִּים אוֹ אֶת־כָּל־כְּלִי הָעוֹר אֲשֶׁר־יִהְיֶה בוֹ
הַנָּגַע כִּי־צָרַעַת מַמְאֶרֶת הִוא בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף׃ נג וְאִם
יִרְאֶה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּגַע בַּבֶּגֶד אוֹ בַשְּׁתִי אוֹ
בָעֵרֶב אוֹ בְּכָל־כְּלִי־עוֹר׃ נד וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְכִבְּסוּ אֵת אֲשֶׁר־
בּוֹ הַנָּגַע וְהִסְגִּירוֹ שִׁבְעַת־יָמִים שֵׁנִית׃ שביעי רביעי כהן מחוברין
נה וְרָאָה הַכֹּהֵן אַחֲרֵי ׀ הֻכַּבֵּס אֶת־הַנֶּגַע וְהִנֵּה לֹא־הָפַךְ
הַנֶּגַע אֶת־עֵינוֹ וְהַנֶּגַע לֹא־פָשָׂה טָמֵא הוּא בָּאֵשׁ תִּשְׂרְפֶנּוּ
פְּחֶתֶת הִוא בְּקָרַחְתּוֹ אוֹ בְגַבַּחְתּוֹ׃ נו וְאִם רָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה

ת"א או בעור · שבת כח : ושרף את · יבמות קג : בקרחתו או · זבחים נ נדה יט :

רש"י

שבאדומים : (נא) צרעת ממארת · לשון סלון ממאיר פויינ"ט בלע"ז[1]) ומדרשו תן בו מארה שלא תהנה הימנו : (נב) בצמר או בפשתים · של צמר או של פשתים זהו פשוטו · ומדרשו יכול יביא גיזי צמר ואניצי פשתן וישרפם עמו תלמוד לומר היא באש תשרף אינה צריכה דבר אחר עמה א"כ מה תלמוד לומר בצמר או בפשתים להוציא את האומריות שבו שהן ממין אחר · אומריותיו לשון שפה כמו אימרא : (נד) את אשר בו הנגע · יכול מקום הנגע בלבד ת"ל את אשר בו הנגע יכול כל הבגד כולו טעון כבוס ת"ל הנגע הא כיצד יכבס מן הבגד עמו : (נה) אחרי הכבס · לשון העשות : לא הפך הנגע את עינו · לא הכהה ממראיתו : והנגע לא פשה · שמענו שאם לא הפך ולא פשה טמא ואצ"ל לא הפך ופשה הפך ולא פשה איני יודע מה יעשה לו ת"ל והסגיר את הנגע מ"מ לדברי ר' יהודה וחכמים אומרים וכו' כדאיתא בת"כ ורמותיה כאן ליישב המקרא על אופניו : פחתת הוא · לשון גומא כמו באחת הפחתים כלומר שפלה היא · נגע שמראיו שוקעין : בקרחתו או בגבחתו · כתרגומו בשחיקותיה או בחדתותיה : קרחתו · שחקים ישנים ומפני המדרש שהולך לגזרה שוה מנין לפריחה בבגדים שהיא טהורה נאמר קרחת וגבחת באדם ונאמר קרחת וגבחת בבגדים מה להלן פרח בכולו טהור אף כאן פרח בכולו טהור לכך

רמב"ן

ולפיכך הצבועים בידי שמים מטמאין כדברי ר"ש · ועל דרך הפשט מפני זה יחזירו הכתוב בכל פסוק ופסוק הבגד או העור או השתי או הערב כי הדבר נס ולרבותינו בהם מדרשים וכלם בתורת כהנים : (נא) צרעת ממארת היא · לשון סלון ממאיר · ומדרשו תן לו מארה שלא תהנה ממנו לשון רש"י · ואונקלוס תרגם סגירות מחזרא שעשאו כן מן סלון

אבן עזרא

וי"א הפך הדבר : (נא) ממארת · כמו סלון ממאיר ואחר שסלון כמו קוץ יהי' ממאיר כמו מכאיב והמ"ם כב' במלת ממארת שורש ואינה מגזרת מארה : וטעם שלא הזכיר משי וצמר גפן יתכן שדבר הכתוב על ההוה כנמצא כטעם כי הרסה חמור שולך וכן משפט הסוס והפרד או יתכן שלא יארע הנגע כי אם בצמר ופשתים ; (נה) הכבס את הנגע · שם הפעל שלא נקרא שם פועלו מהבנין הכבד הנוסף : פחתת · אין לה אח במקרא והיא ידועה בלשון חז"ל וטעמו חסרון הוא שאירע בקרחת הבגד או בגבחתו והגאון אמר שפירש בקרחת האדם

רשב"ם

(נא) צרעת ממארת · כמו כלון ממאיר וקוץ מכאיב · וכן המארה והמהומה לשון קללה וחסרון ;
(נה) פחתת · לשון מאירה שמפחת ומחסר ;

1) pointant בטעכענד

או בשתיא או בערבא או בכל מאן דמשך מכתש סגירותא הוא ויתחזי לכהנא: נ ויחזי כהנא ית מכתשא ויסגר ית מכתשא שבעא יומין: נא ויחזי ית מכתשא ביומא שביעאה ארי אוסיפת מכתשא בלבושא או בשתיא או בערבא או במשכא לכל די יתעבד משכא לעבידא סגירות מחזרא*) מכתשא מסאב הוא: נב ויוקיד ית לבושא או ית שתיא או ית ערבא בעמרא או בכתנא או ית כל מאן דמשך די יהי ביה מכתשא ארי סגירות מחזרא*) היא בנורא תתוקד: נג ואם יחזי כהנא והא לא אוסיפת מכתשא בלבושא או בשתיא או בערבא או בכל מאן דמשך: נד ויפקד כהנא ויחורון ית די ביה מכתשא ויסגרנה שבעא יומין תנינות: נה ויחזי כהנא בתר דחורו ית מכתשא והא לא שנא מכתשא מן כד הוה ומכתשא לא אוסף מסאב הוא בנורא תוקדניה תברא היא בשחיקותיה או בחדתותיה: נו ואם

*) ובכ"י מחסרא

נתינה לגר

במס' ב"ק (דף ו' ע"ב) והוא"ו של „ולא תסתאבון" השני נ"ע, אולי דעתו שצריך לקרוא „לא תסתאבון ולא תסתאבון" שתי פעמים לגודל ההרחקה, ויותר נראה שכוונתו כמ"ש בת"כ "לרבות אחר עמאים" שגם הם צריכין לקרוא „לא תסתאבון" ובכ"י הנז' יסתאבון ש"פ. (נב) כלי העור, מן דמשך. אפשר שהוא ט"ס וצ"ל „מאן" בא"ף (כי רק לפעמים רחוקות בא היחיד בלא א"ף). (נה) בקרחתו, בשחיקותה. ע' ברש"י שכ' „שחקים"

בעל הטורים

ליטב לזה לבד ולזה לבד: (נב) ושרף את הבגד · הפסוק מתחיל ומסיים בשריפה לומר שכל האסורים בהנאה טעונין שריפה [מיסורא דקרא קדרש · אך הני כללא נ"ד פי' סוף תמורה]: (נד) וכבסו · בגי' כל אדם · השווי כהן והדיוט בכל אדם: (נה) בקרחתו · אלו השחקים כשנשחק הבגד נושר השער ונעשה כמו קרח: בגבחתו · אלו החדשים שהשחות חדש שערותיו בולטות [וגבח מענין גבהות וכ"ה בת"י] · י"פ כתיב נגע צרעת בכי תזריע ובפ' זאת תהיה שע"י יו"ד דברים נגעים באים [עי' וי"ר פי"ז]:

רמב"ן

ממאיר שכן קורין בארמית לקוצים המכאיבים חזרי כחזרא בגבבא דעמרא שקילי סיבותך ושדי אחזרי והאמת שהוא לשון מארה כלומר שהיא קללת אלהים בבגד ובבית כאשר הזכרתי · והמדרש שאמר שהוא אסור בהנאה מיתור הלשון וכן הדין בבית המנוגע ונלמד מנותץ את הבית וכך מצאתי במסכת ערלה ירושלמי אבנים המנוגעות שעשאן סיד אית תניי תני עלו מידי טומאתן ואית תניי תני לא עלו מידי טומאתן מאן דאמר עלו מותרות ומאן דאמר לא עלו אסורות דכתיב צרעת ממארת היא תן בו מארה ואל תהנה בו · רבי אבהו אמר בשם רבי יוחנן כל הנשרפין אפרן מותר חוץ מעפר עבודת כוכבים איתיב

ספורנו

וזה להעיר אזן הבעלים על עבירות שבידם כמו שספרו ז"ל שיקרה בענין השביעית כאמרם בוא וראה כמה קשה אבקה של שביעית אדם נושא ונותן בפירות שביעית סוף מוכר את מטלטליו לא הרגיש סוף מוכר שדהו וכו' · וכ"ז בחמלת ה' על עמו שומרי מצותיו וכן קבלו חז"ל · שאין בגדי עובדי כוכבים מטמאין בנגעים וזה כי אמנם המין האנושי הוא התכלית המכוון במציאות בפרט במציאות הנפסדים כי הוא לבדו מוכן מכלם להיות דומה לבורא במושכלות ובמעשיות כאשר העיד הוא ית' באמרו בצלמנו כדמותנו ויצדק זה בכל אחד מאישי האדם בשכלו האישיי הנקרא צלם אלהים ובכחו הבחיריי הנקרא דמות אלהים כי האדם לבדו בנבראים הוא בעל בחירה ובאשר יתעורר להתבונן מציאות בוראו וגדלו וטובו אשר בו הוא רב חסד ואמת ובהם עושה צדקה ומשפט · ואחר שהתבונן והכיר זה ילך בדרכיו לעשות רצונו כרצונו הנה זה בלי ספק דומה לבוראו יותר מכל שאר הנבראים והוא התכלית המכוון מאת הבורא הממציא כאמרו וצדיק יסוד עולם · וכאשר לב הותל הטה את האדם מזה בהיותו נמשך אל הכח המתאוה הגשמיי בכל פעולותיו או בקצתם להתרצל מרצון בוראו או להתקומם עליו יהיה העונש עליו נאתי או בלתי נאתי כפי המשפט האלהי כאמרו כי לא אצדיק רשע וכאשר יקרה זה לאדם כשגגה שיוצא מאתו הנה יתייסר בממונו או בגופו כפי החכמה האלהית להעיר אזנו כאמרו ויגל אזנם למוסר אמנם הנרדמים אשר לא ידעו כלל ולא התעוררו כלל לדעת דבר מזה והם כל בני עובדי כוכבים ורוב האומה הישראלית זולתי יחידי סגולה הם בלי ספק תחת הנהגת הטבע והגרמים השמימיים הנכבדים מאותם בני אדם כשאר מיני בעלי חיים אשר לא הפול השגחה אלהית באישיהם אבל במיניהם בלבד כי בהם השלם כוונת הממציא ית' · וכאשר בחר באומה הישראלית כאומרו בך בחר ה' אלהיך להיות לו לעם סגולה וזה מפני שתקות המכוון מאתו ית' היא יותר ראויה ומצויה באישי זאת האומה ממה שהיה באישי זולתה כי אמנם מציאות הבורא והאדותו נודע בקצתם ומקובל בכולם מהאבות כאמרו נודע ביהודה אלהים וגו' · כתב להורותם התורה והוא החלק העיוני והמצוה והוא החלק המעשי כאשר העיד באמרו והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם והזהיר שבנטותם מזה יעיר אזנם ביסורין כאמרו אם שמוע תשמע כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך ובהמלאו עליהם כשיהיה הרוב מהם לרצון לפניו אמר לעורר היחידים מהם ראשונה בנגעי בגדים אשר עליהם באה הקבלה שאין בגדי עובדי כוכבים מטמאין בנגעים וכאלה יספיק זה יעוררם בנגעי בתים אשר בהם ג"כ לא יבא נגע צרעת בטבע כלל · ולזה ראוי שלא יהיו בגדי עובדי כוכבים מטמאין ולא בתיהם מטמאים בנגעים כלל כמו שקבלו חז"ל וכאשר לא עלו הדורות למדרגה ראויה להמלה זו אין זכרון לראשונים שמצאו לעולם נגעי בתים עד שאמרו קצתם ז"ל שלא היו לעולם:

וכוכא

כֵּהָה הַנֶּגַע אַחֲרֵי הֻכַּבֵּס אֹתוֹ וְקָרַע אֹתוֹ מִן־הַבֶּגֶד אוֹ מִן־הָעוֹר אוֹ מִן־הַשְּׁתִי אוֹ מִן־הָעֵרֶב׃ מפטיר נז וְאִם־תֵּרָאֶה עוֹד בַּבֶּגֶד אוֹ־בַשְּׁתִי אוֹ־בָעֵרֶב אוֹ בְכָל־כְּלִי־עוֹר פֹּרַחַת הִוא בָּאֵשׁ תִּשְׂרְפֶנּוּ אֵת אֲשֶׁר־בּוֹ הַנָּגַע׃ נח וְהַבֶּגֶד אוֹ־הַשְּׁתִי אוֹ־הָעֵרֶב אוֹ־כָל־כְּלִי הָעוֹר אֲשֶׁר תְּכַבֵּס וְסָר מֵהֶם הַנָּגַע וְכֻבַּס שֵׁנִית וְטָהֵר׃ נט זֹאת תּוֹרַת נֶגַע־צָרַעַת בֶּגֶד הַצֶּמֶר ׀ אוֹ הַפִּשְׁתִּים אוֹ הַשְּׁתִי אוֹ הָעֵרֶב אוֹ כָּל־כְּלִי־עוֹר לְטַהֲרוֹ אוֹ לְטַמְּאוֹ׃ פ פ פ ס"ז' בני"ה סימן׃

ומפטירין ואיש בא מבעל שלישה במלכים ב' סימן ד'׃

סדר מצורע

יד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב זֹאת תִּהְיֶה תּוֹרַת הַמְּצֹרָע בְּיוֹם טָהֳרָתוֹ וְהוּבָא אֶל־הַכֹּהֵן׃ ג וְיָצָא הַכֹּהֵן אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה נִרְפָּא נֶגַע־הַצָּרַעַת מִן־הַצָּרוּעַ׃ ד וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְלָקַח לַמִּטַּהֵר שְׁתֵּי־צִפֳּרִים חַיּוֹת טְהֹרוֹת וְעֵץ אֶרֶז וּשְׁנִי תוֹלַעַת

ת"א והבגד או · זבחים לד : והכבס שנית · חולין לא : לטהרו או · נזיר סה : או · יומא מא כריתות כח : זאת תהיה · מגילה כא נדרים לו מנחות ס יב כו כריתות ט : ויצא הכהן · מגילה ח : שתי צפרים · חולין קמ : ושני תולעת · מנחות מב :

רש"י

אחז הכתוב לשון קרחת וגבחת ולענין פירושו ותרגומו זהו משמעו קרחת לשון ישנים וגבחת לשון חדשים כאילו נכתב באחריתו או בקדמותו שהקרחת לשון אחורים והגבחת ל' פנים כמ"ש ואם מפאת פניו וגו' והקרחת כל ששופע ויורד מן הקדקוד ולאחריו כך מפורש בת"כ : (נו) וקרע אותו · יקרע מקום הנגע מן הבגד וישרפנו : (נז) פרחת הוא · דבר החוזר וצומח : באש תשרפנו · את כל הבגד : (נח) וסר מהם הנגע · אם כשכבסוהו בתחלה על פי כהן סר ממנו הנגע לגמרי : וכבס שנית · לשון טבילה תרגום של כבוסין שבפרשה זו לשון לבון ויתחוור חוץ מזה שאינו ללבון אלא לטבול לכך תרגומו ויצטבע וכן כל כבוסי בגדים שבכן לטבילה מתורגמין ויצטבע :

חסלת פרשת תזריע

(ב) **זאת** תהיה תורת המצרע ביום וגו' · מלמד שאין מטהרין אותו בלילה : (ג) אל מחוץ למחנה · חוץ לשלש מחנות שנשתלח בהם בימי חלוטו : (ד) חיות · פרט לטרפות : טהרות · פרט לעוף טמא לפי שהנגעים באין על לשון הרע שהוא מעשה פטפוטי דברים לפיכך הוזקקו לטהרתו צפרים שמפטפטין תמיד בצפצוף קול : ועץ ארז · לפי שהנגעים באין על גסות הרוח : ושני תולעת ואזוב · מה תקנתו ויתרפא ישפיל

אבן עזרא

באחרת כי בגבחת היא מפאת פני הבגד אם כן יהיה קרחת מאחור הראש ויפה פירש : (נז) ואם תראה עוד · הפשתה וכן פורחת היא ואחר שאמר תשרפנו באר כי מקום הנגע לבדו ישרף : (נח) וכבס שנית · מגזרת לכבסו פעמים : וסר מהם הנגע · וכבר סר מהם הנגע וכבר בארתיך רבים כמוהו ומלת וכבס פעל שלא נקרא שם פועלו : (נט) זאת תורת נגע צרעת בגד הצמר · ארבע סמוכים ויש במקרא המש גבורי חיל מלאכת עבודת בית ה' וכלם סמוכים אל השם שהוא סומך לכל הנופלים : חסלת פרשת תזריע

(א) אמר וידבר ה' כי יהל תורת המטהר ואמר ר' יונה הספרדי המדקדק כי נרפא נגע הצרעת מן הצרוע הוא הפוך היה ראוי להיותו נרפא הצרוע מנגע הצרעת ולמה נהפוך דברי אלהים חיים בעבור חוסר דעתנו וסלא שם כתוב כי נרפא הנתק טהור הוא ועוד כי נרפא הנגע : וטעם והובא · כמו תביריו כי אחר שיסור נגע הצרעת לא ירצה לבא אל מה שמחוייב : (ג) ויצא הכהן אל מחוץ למחנה · אע"פ שטהרו הכהן לא יכנס אל המחנה או במדינה עד שיתן טהרתו וישלם כל אשר צוה : ויצא הכהן · איננו כהן גדול והנה נתברר פי' או אל אחד מבניו הכהנים : (ד) ולקח למטהר · הכהן יקח משלו ויש לומר המצורע יתנם והי"ו השפעל מוצלע בדגשות הבי"ת והוא על משקל איש מתהלל : שתי צפרים · כל עוף יקרא צפור והנה יקח כל עוף בימנא : חיות · ולא מתות :

יחזי כהנא והא עמיא מכתשא בתר דחוורו יתה ויבזע יתה מן לבושא או מן משכא או מן שתיא או מן ערבא: נז ואם תתחזי עוד בלבושא או בשתיא או בערבא או בכל מאן דמשך סגיא היא בנורא תוקדנה ית די בה מכתשא: נח ולבושא או שתיא או ערבא או כל מאן דמשך די יתחור ויעדי מנהון מכתשא ויצטבע תנינות וידכי: נט דא אוריתא דמכתש סגירו בלבוש עמר או כתנא או שתיא או ערבא או כל מאן דמשך לדכיותה או לסאבותה:

א ומליל יי עם משה למימר: ב דא תהי אוריתא דסגירא ביומא דדכותה ויתתי לות כהנא: ג ויפוק כהנא למברא למשריתא ויחזי כהנא והא אתסי מכתש סגירותא מן סגירא: ד ויפקד כהנא ויסב למדכי תרתין צפרין חיין דכין ואעא

נתינה לגר

ישנים" וע' בנתה"ש. (נח) תְּכַבֵּס, די יתחור, וְכֻבַּס, ויצטבע. הראשון שהוא ל' נקיות ת' כדרכו תמיד בל' „חור" והשני שהוא לטהרה ת' „ויצטבע" וכ"פ רש"י, ומה שת' „די יתחור" באתפעל, ולא „די תְּחַוַּר" בפיעל כבעברית, הוא רק להטעים הענין, באשר הכבוס יכול להיות ע"י מי שיהיה. ובכ"י בשניהם הנוסח יצטבע.

בעל הטורים

זאת תורת נגע · תורת המצורע · תורת אשר בו · זאת התורה · תורת הצרעת · ה"פ כנגד ה' חומשים לומר שהמספר לשה"ר כאלו עובר על ה' חומשי תורה · עשרה פרשיות של נגעים הם בין נגעי אדם ובין נגעי בגדים ונגעי בתים [בהרת · שאת · שחין · מכוה · נתק הראש · נתק הזקן · קרחת · גבחת · בגדים · בתים] שאם יקיימו יו"ד דברות ינצלו מאלו יו"ד: (ב) זאת תהיה תורת המצורע · שתי צפרים ע"ש כצפור נודדת מן קנה כן איש נודד ממקומו דכתיב ביה

רמב"ן

רבי חייא בר יוסי קמי רבי יוחנן הרי אפר הבית אינו בא מחמת עבודת כוכבים והימר אסור אמר ליה שניה היא דכתיב ביה נתיצה:

חסלת פרשת אשה כי תזריע

(ב) והובא אל הכהן · יאמר שתהיה זאת תורת המצורע בהם שירצה להטהר שיובא אל הכהן כי אין לו טהרה לעולם אלא על פיו · ואח"כ פי' כי הכהן יצא אל מקום מושבו מחוץ למחנה והוא לא יבא אליו אע"פ שנתרפא · ומדרשו בתורת כהנים והובא אל הכהן שלא ישהה ואם כן יאמר כי ביום שיטהר שיתרפא מנגעו יובא על כרחו אל הכהן וכן וכי יטהר הזב מזובו ואם טהרה מזובה כשיפסקו ויהיו מנוקים ממנו כאשר פירשתי והוא הנכון: (ד) חיות · פרט לטרפות טהורות פרט לעוף טמא לפי שהנגעים באים על לשון הרע שהוא מעשה פטפוט לפי' הוצרכו בטהרתו צפרים שמפטפטין תמיד בצפצוף קול ל' רש"י ומפני שאמר טהורות פרט לעוף טמא נלמד שאין הצפרים מין ידוע אבל הוא שם כולל כל העופות אם כן מהו הפטפוט הזה שמצאו להם כי עופות רבים אין בהם פוצה פה ומצפצף · ועוד כי מדרש חיות פרט לטרפות יבא במחלוקת ולמאן דאמר טרפה חיה אינו כן ובתורת כהנים חיות לא שחוטות טהורות לא טמאות טהורות לא טרפות · ובעלי הפשט אומרים כי כל עוף יקרא צפור ממה שאמר צפור שמים ודגי הים כל צפור כל כנף בן אדם אמור לצפור כל כנף וכן ואת הצפור לא בתר על תורים ובני יונה והנכון בעיני שהשם צפור כלל לעופות הקטנים המשכימים בבקר לצפצף ולשורש מלשון ארמית צפרא · וכן ישוב וצפור יעביס בבקר · אמר צפור שמים עליהם כי הם לרובם יגביהו לעוף בשמים וכל צפור כל כנף שני מינין כל הקטנים וכל הגדולים כי יקרא קן צפור לפניך הם הקטנים שהן רבים שאפילו בקטניהם יחוס וכן אשר שם צפרים יקננו כי הם השוכנים בענפי ארזי הלבנון · אמור לצפור כל כנף שיתאספו אפי' הקטנים עליהם כי הטורפים יבאו מעצמם · וכן התשחק בו כצפור ותקשרנו לנערותיך כי דרך הנערים לשחק בעוף הקטן · ולשון חכמים כך הוא כל שיש בידו מקל או צפור · האורג מעשר הנזיר כמלא הסיט בבגד כצפורתא ואמרו צפירת כרמים ואמרו בשר צפרים מחזירין החולה לחליו · ואמר בכתוב כל צפור טהורה תאכלו על המינין הרבים ההם ונתרבה של מצורע מכל · ואמר וזה אשר לא תאכלו מהם כאומר ואלה אשר לא תאכלו מבשרם · ולכך דרשו טהורות לא טמאות · ומכל מקום כלם בעלי פטפוט הם · וכן גם כן גם צפור מצאה בית ודרור קן לה כך נראה שאינו שם כולל העופות כולם · וכן אשר שם צפרים יקננו חסידה ברושים ביתה · והנראה מדברי רבותינו שכל עופות טהורים נקראים צפור אבל מצותו של מצורע בצפרי דרור דתניא בתורת כהנים ושלח את הצפור החיה אל מחוץ לעיר אל פני השדה רבי יוסי הגלילי אומר צפור שחיה חוץ לכל עיר ואי זו זה דרור · ומן המדרש הזה הזכירו הפטפוט ויתכן שאינו אלא למצוה ודיעבד כלם כשרין בו · ולפיכך הוצרכו בת"כ למעט טמאות וכן שנינו במשנת מסכת נגעים ומביא שתי צפרים דרור ושנו עוד שם שתי צפרים מצותן שיהיו שוות במראה בקומה ובדמים ולקיחתן כאחת אע"פ שאין

ספורנו

(ב) והובא אל הכהן · אל מקום קרוב חוץ למחנה שיוכל הכהן ככבוד ובלי רב טורח ללכת לראותו:

ואזב: ה וצוה הכהן ושחט את־הצפור האחת אל־כלי־חרש על־מים חיים: ו את־הצפר החיה יקח אתה ואת־עץ הארז ואת־שני התולעת ואת־האזב וטבל אתם ואת הצפר החיה בדם הצפר השחטה על המים החיים: ז והזה על המטהר מן־הצרעת שבע פעמים וטהרו ושלח את־הצפר החיה על־פני השדה: ח וכבס המטהר את־בגדיו וגלח את־כל־שערו ורחץ במים וטהר ואחר יבוא אל־המחנה וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים: ט והיה ביום השביעי יגלח את־כל־שערו את־ראשו ואת־זקנו ואת גבת עיניו ואת־כל־שערו יגלח וכבס את־בגדיו ורחץ את־בשרו במים וטהר: י וביום השמיני יקח שני־כבשים תמימם וכבשה אחת בת־שנתה תמימה ושלשה

ת"א ושחט את · סוטה טו יו: וטבל אותם · סוטה יו: וגלח את · קדושין נז: וישב מחוץ · מ"ק ז טו חולין קמא כריתות ח: והיה ביום השביעי יגלח · סוטה יו: את ראשו · יבמות ה נזיר מא נז: ואת זקנו · יבמות ה נזיר מ מא נח: ורחץ את בשרו במים · סוכה ו חגיגה יא קדושין כה ב"ק פב: וביום השמיני · שבת קלב: יקח שני · יומא סב:

רש"י

עצמו מגאוהו כתולעת וכאזוב: עץ ארז · מקל של ארז: שני תולעת · לשון של צמר צבוע זהורית: (ה) על מים חיים · נותן אותם תחלה בכלי כדי שיהא דם צפור ניכר בהם וכמה הן רביעית: (ו) את הצפר החיה יקח אתה · מלמד שאינו אוגדה עמהם אלא מפרישה לעצמה אבל העץ והאזוב כרוכין יחד בלשון הזהורית כענין שנאמר ואת עץ הארז ואת שני התולעת ואת האזוב קיחה אחת לשלשתן יכול כשם שאינה בכלל אגודה כך לא תהא בכלל טבילה ת"ל וטבל אותם ואת הצפור החיה החזיר את הצפור לכלל טבילה: (ח) וישב מחוץ לאהלו · מלמד שאסור בתשמיש המטה: (ט) את כל שערו וגו' · כלל ופרט וכלל להביא כל מקום כנוס שער ונראה: (י) וכבשה אחת · לחטאת: ושלשה עשרונים · לנסכי שלשה כבשים הללו בחטאתו ואשמו

רמב"ן

שות כשרות שחט את מהן ונמצאת שלא דרור יקח זוג לשניה · והטעם בזה שאף על פי שבדיעבד כלן כשרות כשהן שני מינים פסולות · ובפרק אלו טרפות אמרו עוף המסרס כשר לטהר בו את המצורע וזו היא סוגיות לבנה שנחלקו בה רבי אליעזר וחכמים ומכאן שאין צפרי המצורע מין אחד בלבד ושאין מטהרין בכל עוף טהור אבל מצותו בכל עוף דרור כלומר שדרה בבית כבשדה · ולפיכך אמרו בסוגיות דכיון שהיא טהורה לדעת חכמים כשרה לטהר בה שהיא בכלל דרור · ומכל מקום כל הטהורין כשרים בדיעבד שכלן בכלל שתי צפרים טהורות · ושנו בסיפרי אמר ר' יאשיה כל מקום שנאמר צפור בטהורה הכתוב מדבר ואמר רבי יצחק עוף טהור נקרא עוף ונקרא צפור וטמא לא נקרא אלא עוף וכך הזכירו ב מרא בפרק שלוח הקן ושם העלו כי חיות שהיין ראוי

אבן עזרא

טהורות · שלא יקח מהטמאות: ועץ ארז ואזוב · הוא הגדול והקטן במיני הצמחים והעד מדברי חכמת שלמה ואין צורך לחפש על האזוב כי הוא ידוע בקבלה · והנה המצורע והבית במגעו ושומאת המת קרובים והנה גם הם כדמות פסח מצרים: (ה) וצוה הכהן ושחט · כהן אחר או ישראל וי"א המצורע והוא רחוק: אל כלי חרש · כמו על וכן אל הנער הזה התפללתי: מים חיים · לקוחים ממקום נובע: (ו) וטבל אותם · הארז והשני והאזוב: על המים · שהדם מעורב עמם: (ז) והזה · מהדם המעורב אחר טבול גם הצפור החיה והנזכרים: על פני השדה · מקום שאין שם יישוב שלא תדבק הצרעת · והשלשה בשלשתן או כאזוב נגדו כטומאת המת: (ח) וכבס וגלח את כל שערו · כלל: ורחץ במים וטהר · בערב כמשפט ואחר כן שב לפרש כי זה יהיה אחר ימים שבעה וכן היה משפט שבעה של מרים ופרש כי יגלח את כל שערו ביום השביעי וביאר כל שערו את ראשו ואת זקנו ואת גבות עיניו וזאת המלה קרובה מגזרת גב: (ט) ואת כל שערו · שער הרגלים וי"א אף זרועיו ושוקיו והחזה: (י) שני כבשים וכבשה אחת · בעבור היות נגע הצרעת מוסר על מעשה הלשון על כן יקריב כבש אחד לעולה כמשפט כל העולה על הרוח ואחד אשם

רשב"ם

(ז) (זאת תהיה) · והזה שבע פעמים · על אותו המטהר מצרעתו:

דארזא וצבע זהורי ואזובא: ה ויפקד כהנא ויכוס ית צפרא חדא למאן דחסף על מי מבוע: ו ית צפרא חיתא יסב יתה וית אעא דארזא וית צבע זהורי וית אזובא ויטבול יתהון וית צפרא חיתא בדמא דצפרא דנכיסא על מי מבוע: ז וידי על דמדכי מן סגירותא שבע זמנין וידכניה וישלח ית צפרא חיתא*) על אפי חקלא: ח ויצבע דמדכי ית לבושוהי ויגלח ית כל שערה ויסחי במיא וידכי ובתר כן יעול למשריתא ויתב מברא למשכניה שבעא יומין: ט ויהי ביומא שביעאה יגלח ית כל שערה ית רישיה וית דקניה וית גביני עינוהי וית כל שערה יגלח ויצבע ית לבושוהי ויסחי ית בסריה במיא וידכי: י וביומא תמינאה יסב תרין אמרין שלמין

*) בכ"י הנוסח היא

נתינה לגר

יד (ה) מים חיים, מי מבוע. ר"ל מי מעין, והוא כמ"ש בת"כ „לא מי כוברים ולא מי מלוחים ולא מי מכזבים כו'. (ו) השחוטה, דנכסתא. ר"ל כמו שהיא שחוטה, ולא כמו שת'

בעל הטורים

בדד ישב · לכך טהרתו בצפרים: (ה) על מים חיים · כמו שמצינו בנעמן שנתרפא מצרעתו במים חיים · ולכן זה צריך טבילה במים חיים משא"כ בשאר טמאים · שצריך להתרפאות ע"י מים חיים · על מים חיים בגימ' לא במים מלוחים: (ז) והזה על המטהר שבע פעמים · כנגד ז' דברים שנגעים באים עליהם מזה עליו ז' פעמים: ושלח את הצפור · רמז שהפרת ממנו הצרעת · וצפור אחת שחוטה כן לא הכוה עוד הצרעת וא' מגולחת לומר שאם יוסיף לחזור תחזור הצרעת כמו הצפור

רמב"ן

אברים שלהם למעוטי מחוסרות אבר וכן הטרפות פסולות בהן ודרשו טהורות למעט אסורות כגון צפרי עיר הנדחת ועוף שהרג את הנפש והחליפן בעבודה זרה ומדרשם זה שם מן הלשון עצמו שאין צפור אלא עוף טהור ומשמע מכאן שכל עוף טהור בכלל צפור · וראיתי עוד בירושלמי במסכת נזיר שאמרו וכי נזיר טמא צפרים הוא מביא תורים ובני יונה הוא מביא אית תניי תני כל עוף טהור קרוי צפרים אית תניי תני כל העופות בין טמא ובין טהור קרוי צפרים והנה נשאר בידינו ממנו מחלוקת ומכל מקום יתכן שיהיה השם בקטנים בלבד ובגמרא כך הוא נראה ממה שאמרו במסכת סוטה הבא מים שדם צפור ניכר בהם וכמה הם רביעית ואלו גדולה שדוחה את המים קטנה ונדחת מפני המים מהו ופירשו כל שיעורי חכמים כך הם בצפור דרור שערו חכמים אין לך גדולה שדוחה את המים ואין לך קטנה שנדחית מפני המים ואלו היה כל עוף טהור נכשר בו היה מהם מי שדמו דוחה כמה לוגין · ואולי אמרו כן בצפור דרור שהוא מצוה לכתחלה ממדרשו של ר' יוסי הגלילי · וכבר הזכירו בגמרא ודילמא צפורא רבא חזא ואסיק שמיה גמל · והנכון שיעלה מכל זה הוא שנאמר שכל צפור שאינו דרור פסול אפילו בדיעבד מן המדרש הזה · שלא שנו במשנתו מצותן שיהיו דרור אע"פ שאין דרור כשרות כמו ששנינו בשוות וכל הדרורים בעלי פספוס הם ומה שאמרו בת"כ לא טמאות מפני שיש אף בטמאין מינין שהם דרור כגון הסנונית לרבי אליעזר או יהיה פירושו למעט טמאות לך שהן האסורות והטרפות כמו שהעלו בגמרא בפרק שלוח הקן וזהו הנכון בעיני · ובהגדה דרבה אמר רבי יהודה בר' סימון אילין צפרייא קולנין זה האומר לשון הרע אמר הקב"ה יבא קול ויכפר על קול · ור' יהושע בן לוי אמר צפרים צפרי דרור שאכלה מפתו ושתה מן מימיו והלא דברים קל וחומר וכו':

ועץ ארז ושני תולעת ואזוב · אמר ר' אלעזר הוא הגדול והקטן במיני הצמחים והעד מדברי חכמת שלמה והנה המצורע ותורת הבית המנוגע וטומאת המת קרובים והנה הם כדמות פסח מצרים · וטעם על פני השדה מקום אשר אין שם ישוב שלא תדבק הצרעת · ובת"כ אמרו אל פני השדה שלא יעמוד ביפו וישלחנה לים שלא יעמוד בגינת וישלחנה למדבר· ואם כן יהיה הטעם כסוד השעיר המשתלח וגם ישתלח לעזאזל המדברה וכאן לפורחות השדה ועוד אפרש זה בע"ה: (ח) את כל שערו · כלל ופרט וכלל להביא כל מקום כנוס שער הנראה לשון רש"י · אבל בת"כ וגלח את כל שערו יכול אף בית הסתרים תלמוד לומר גבות עיניו מה גבות עיניו בנראה אף כל שערו בנראה פרט לבית הסתרים · אי מה גבות עיניו מקום כנוס שער בנראה אף כל מקום כנוס שער בנראה מנין כנוס שער בשאינו נראה פזר שער בנראה פזר שער בשאינו נראה ת"ל את כל שערו יגלח אבל הרב הפסק מדרשו של ר' ישמעאל מה הביא שער הרגלים ומה הוציא דבית השחי ודכולי גופא אבל בכאן הלכה מגלח כדלעת · או מפני שהלכה עוקבת את המדרש · או מפני שהלכה כר"ע · וריבה דכולי גופא ומיעוט שבתוך החוטם בלבד וכן שנינו במשנתנו והעביר שער על כל בשרו · ומפורש בפ"ב דסוטה: (י) יקח שני כבשים תמימים וכבשה אחת · לא פי' הכתוב מה יעשה בשני הכבשים וכבשה אבל הזכיר בכבש האחד שיקריב אותו לאשם והזכיר שיעשה החטאת ואחר ישחט העולה · וזה בעבור שכבר הזכיר

ספורנו

(ז) וטהרו · מענין פריצה ופרימה: (ח) ורחץ במים וטהר · מענין מתוך לחתום מושבו: (ט) ורחץ את בשרו במים וטהר · מענין

עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְלֹג אֶחָד שָׁמֶן׃
יא וְהֶעֱמִיד הַכֹּהֵן הַמְטַהֵר אֵת הָאִישׁ הַמִּטַּהֵר וְאֹתָם לִפְנֵי
יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ יב וְלָקַח הַכֹּהֵן אֶת־הַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד
וְהִקְרִיב אֹתוֹ לְאָשָׁם וְאֶת־לֹג הַשָּׁמֶן וְהֵנִיף אֹתָם תְּנוּפָה
לִפְנֵי יְהוָה׃ שני יג וְשָׁחַט אֶת־הַכֶּבֶשׂ בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁחַט
אֶת־הַחַטָּאת וְאֶת־הָעֹלָה בִּמְקוֹם הַקֹּדֶשׁ כִּי כַּחַטָּאת
הָאָשָׁם הוּא לַכֹּהֵן קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא׃ יד וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם
הָאָשָׁם וְנָתַן הַכֹּהֵן עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן הַמִּטַּהֵר הַיְמָנִית וְעַל־
בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית׃ טו וְלָקַח הַכֹּהֵן
מִלֹּג הַשָּׁמֶן וְיָצַק עַל־כַּף הַכֹּהֵן הַשְּׂמָאלִית׃ טז וְטָבַל
הַכֹּהֵן אֶת־אֶצְבָּעוֹ הַיְמָנִית מִן־הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּפּוֹ
הַשְּׂמָאלִית וְהִזָּה מִן־הַשֶּׁמֶן בְּאֶצְבָּעוֹ שֶׁבַע פְּעָמִים לִפְנֵי
יְהוָה׃ יז וּמִיֶּתֶר הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּפּוֹ יִתֵּן הַכֹּהֵן עַל־תְּנוּךְ
אֹזֶן הַמִּטַּהֵר הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ
הַיְמָנִית עַל דַּם הָאָשָׁם׃ יח וְהַנּוֹתָר בַּשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּף
הַכֹּהֵן יִתֵּן עַל־רֹאשׁ הַמִּטַּהֵר וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה׃
יט וְעָשָׂה הַכֹּהֵן אֶת־הַחַטָּאת וְכִפֶּר עַל־הַמִּטַּהֵר מִטֻּמְאָתוֹ
וְאַחַר יִשְׁחַט אֶת־הָעֹלָה׃ כ וְהֶעֱלָה הַכֹּהֵן אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־

ת"א בלולה · מנחות נא: והעמיד הכהן · סוטה ח: והקריב אתו · יומא סא מנחות סא: ושחט את · יבמות ז זבחים כ: כחטאת וכאשם · יומא סא יבמות שם זבחים מז מנחות עג: ולקח הכהן · יומא סא זבחים מז: ולקח הכהן · מנחות ע: וטבל הכהן · מנחות י: ומיתר השמן · יומא סא: תנוך אזן · קדושין טו: רגלו · יבמות קד: על דם האשם · מנחות י: ועשה הכהן · זבחים שם: וכפר על · שם: והעלה הכהן · פסחים נט מנחות נא: ואם דל הוא · ערכין יז כריתות כח: ואין ידו משגת · ערכין יז:

רש"י

של מצורע טעונין נסכים: ולוג אחד שמן. להזות עליו ז' וליתן ממנו על תנוך אזנו ומתן בהונות: (יא) לפני ה'. בשער נקנור ולא בעזרה עצמה לפי שהוא מחוסר כפורים: (יב) והקריב אתו לאשם. יקריבנו לתוך העזרה לשם אשם: להניף. שהוא טעון תנופה חי: והניף אותם. את האשם ואת הלוג: (יג) במקום אשר ישחט וגו'. על ירך המזבח בצפון ומה ת"ל והלא כבר נאמרה בתורת אשם בפרשת צו את אהרן שהאשם טעון שחיטה בצפון לפי שיצא זה מכלל אשמות לידון בהעמדה יכול תהא שחיטתו במקום העמדתו לכך נאמר ושחט וגו' במקום אשר ישחט וגו': כי כחטאת. כי ככל החטאות האשם הזה הוא לכהן בכל עבודות התלויות בכהן הוקש אשם זה לחטאת שלא תאמר הואיל ויצא דמו מכלל שאר אשמות ליתן על תנוך ובהונות לא יהא טעון מתן דמים ואימורים לגבי מזבח לכך נאמר כי כחטאת האשם הוא לכהן יכול יהא דמו ניתן למעלה כחטאת תלמוד לומר וכו'. בתורת כהנים: (יד) תנוך. גדר אמצעי שבאוזן ולשון תנוך לא נודע לי והפותרים קורים לו טנדרו"ס[1]: בהן. גודל: (יח) לפני ה'. כנגד בית קדשי הקדשים: (כ) ואת המנחה. מנחת נסכים של בהמה: (כא) ועשרון

סלת

1) tanpron קנארפעל

הַמִּנְחָה הַמִּזְבֵּחָה וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן וְטָהֵר׃ ס שלישי חמישי

כשן מחוברין כא וְאִם־דַּל הוּא וְאֵין יָדוֹ מַשֶּׂגֶת וְלָקַח כֶּבֶשׂ אֶחָד

אונקלוס

וְאִמַּרְתָּא חֲדָא בַּת שַׁתַּהּ שַׁלְמְתָא וּתְלָתָא עֶשְׂרוֹנִין סָלְתָּא מִנְחָתָא דְּפִילָא בִמְשַׁח וְלֻגָּא חַד דִּמְשַׁחָא׃ יא וִיקִים כַּהֲנָא דְּמַדְכֵּי יָת גַּבְרָא דְּמִדַּכֵּי וְיָתְהוֹן קֳדָם יְיָ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ יב וְיִסַּב כַּהֲנָא יָת אִמְּרָא חֲדָא וִיקָרֵב יָתֵהּ לַאֲשָׁמָא וְיָת לֻגָּא דִּמְשַׁחָא וִירִים יָתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ׃ יג וְיִכּוֹס יָת אִמְּרָא בְּאַתְרָא דִּי יִכּוֹס יָת חַטָּאתָא וְיָת עֲלָתָא בַּאֲתַר קַדִּישׁ אֲרֵי כְּחַטָּאתָא אֲשָׁמָא הוּא לְכַהֲנָא קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא׃ יד וְיִסַּב כַּהֲנָא מִדְּמָא דַּאֲשָׁמָא וְיִתֵּן כַּהֲנָא עַל רוּם אוּדְנָא דְּמִדַּכֵּי דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵהּ דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רַגְלֵהּ דְּיַמִּינָא׃ טו וְיִסַּב כַּהֲנָא מִלֻּגָּא דִּמְשַׁחָא וְיָרִיק עַל יְדָא דְּכַהֲנָא דִּסְמָאלָא׃ טז וְיִטְבּוֹל כַּהֲנָא יָת אֶצְבְּעֵהּ דְּיַמִּינָא מִן מִשְׁחָא דִּי עַל יְדֵהּ דִּסְמָאלָא וְיַדֵּי מִן מִשְׁחָא בְּאֶצְבְּעֵהּ שְׁבַע זִמְנִין קֳדָם יְיָ׃ יז וּמִשְּׁאָר מִשְׁחָא דִּי עַל יְדֵהּ יִתֵּן כַּהֲנָא עַל רוּם אוּדְנָא דְּמִדַּכֵּי דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵהּ דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רַגְלֵהּ דְּיַמִּינָא עַל דְּמָא דַּאֲשָׁמָא׃ יח וּדְאִשְׁתְּאַר בְּמִשְׁחָא דִּי עַל יְדָא דְּכַהֲנָא יִתֵּן עַל רֵישׁ דְּמִדַּכֵּי וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ׃ יט וְיַעְבֵּד כַּהֲנָא יָת חַטָּאתָא וִיכַפַּר עַל דְּמִדַּכֵּי מִסּוֹאַבְתֵּהּ וּבָתַר כֵּן יִכּוֹס יָת עֲלָתָא׃ כ וְיַסֵּק כַּהֲנָא יָת עֲלָתָא וְיָת מִנְחָתָא לְמַדְבְּחָא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא וְיִדְכֵּי׃ כא וְאִם מִסְכֵּן הוּא וְלֵית יְדֵהּ מַדְבְּקָא וְיִסַּב

אבן עזרא

במשפט כל אשם ונקבה לחטאת כמשפט כל חטאת ושלשה עשרונים כמשפט עשרון לכבש: ולוג אחד. מדה ואין לו אח וטעם יאותם הכבשים והכבשה גם זה כאשם גם זאת החטאת לכהן יוק מהאמירים; (יד) על תנוך. טעמו ידוע ממקומו והנה המטהר מהצרעת שהוא נגוף כמו הכהן שימלא ידו כי כעון כמו הצרעת בנפש והכהן מקום הכור והוא עקר כל המעשים האימנית בעבור כח כלד הימין והתנוך זכר לשמוע אשר נוה: (טו) על כף הכהן השמאלית. היא כף הכהן המטהר רק כן דרך לחות בלשון הקדש והעד הפסוק הבא אחריו: (טז) לפני ה'. אל פתח אהל מועד: (יז) אל מקום דם האשם. שהוא תנוך ובבוהנות: (יט) ועשה הכהן את החטאת. היא הכבשה בתירת כל חטאת: (כ) והעלה את העולה. היא הכבש ומנחתו שהוא עשרון ויש אומרים שכל המנח' יקריב לעולה ובחתלם כהאשם שהוא כחמור: וטהר. אז היה טהור ככל הטהורים: (כא) דל. יש נגוף כמו דלות ורעות אחרי משכיל אל דל

רמב"ן

בפרשת ויקרא בחטאת שתהיה נקבה והזכיר בכל עולה שהוא זכר לכך לא הוצרך להאריך כי בידוע שהכבש השני יהיה העולה והכבשה היא החטאת: (יח) יתן על ראש המטהר וכפר עליו הכהן לפני ה'. במעשה דם האשם והשמן תהיה הכפרה הזאת וכן לכפר עליו לפני ה' ובתורת כהנים והנותר בשמן אשר על כף הכהן יתן על ראש המטהר לכפר אם נתן כפר ואם לא נתן לא כפר דברי רבי עקיבא רבי יוחנן בן נורי אמר שירי מצוה הם בין שנתן בין שלא נתן כפר. וא"כ על דעת ר' יוחנן בן נורי יהיה לכפר עליו על האשם. והנה אמר הכתוב באשם וכפר וחזר ואמר בחטאת וכפר על המטהר מטומאתו. ואמר עוד בעולה ובמנחה וכפר עליו הכהן וטהר ולא ידענו מה ענין הכפרות הללו כולן. אולי האשם יכפר על מעלו אשר מעל קודש נגעו והחטאת על חטאו אשר חטא בימי הנגע אולי בצערו נתן תפלה לאלהים. וזה טעם מטומאתו. והעולה והמנחה יהיו לו כופר נפש שיזכה לטהר וישוב אל אהלו ולכך אמר וכפר עליו הכהן וטהר. ובת"כ ועשה הכהן את החטאת וכפר מה תלמוד לומר לפי שנאמר והעלה הכהן את העולה ואת המנחה המזבחה יכול יהו כולן מעכבים אותו ת"ל ועשה הכהן את החטאת וכפר מלמד שכפרה תלויה בחטאת ויתכן כי וכפר עליו הכהן וטהר רמז לכל הנעשה בו כי גם

ספורנו

ויצא מתוך אהלו: (יב) והקריב אותו לאשם. כבר התבאר שענין האשם הוא על מעל בקדש כמו החטאת על חיוב כרת. וכבר אמרו שהצרעת היא על לשון הרע ועל גסות הרוח שמניסם מעילה בקדש. כי אמנם לשון הרע עקרו בסתר כמעמיק מה' לסתיר עצה כאמרם (בברכות) העובר עבירה בסתר כאילו דוחק רגלי שכינה ועל המתגאה נאמר גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל. אמר הקב"ה זה גונב מלבושי אין אני והוא יכולים לעמוד בעולם אחד וכבר ספר הכתוב על עוזיהו באמרו ובחזקתו גבה לבו עד להשחית וימעול מעל בה' אלהי אבותיו והצרעת זרחה במצחו: (כ) וכפר עליו הכהן וטהר. לקדשים ולביאת מקדש כאמרם ז"ל (פס פ"ק) הביא כפרתו אוכל בקדשים:

ופנו

אשם לתנופה לכפר עליו ועשרון סלת אחד בלול בשמן
למנחה ולג שמן׃ כב ושתי תרים או שני בני יונה אשר
תשיג ידו והיה אחד חטאת והאחד עלה׃ כג והביא אתם
ביום השמיני לטהרתו אל־הכהן אל־פתח אהל־מועד
לפני יהוה׃ כד ולקח הכהן את־כבש האשם ואת־לג
השמן והניף אתם הכהן תנופה לפני יהוה׃ כה ושחט
את־כבש האשם ולקח הכהן מדם האשם ונתן על־תנוך
אזן־המטהר הימנית ועל־בהן ידו הימנית ועל־בהן רגלו
הימנית׃ כו ומן־השמן יצק הכהן על־כף הכהן
השמאלית׃ כז והזה הכהן באצבעו הימנית מן־השמן
אשר על־כפו השמאלית שבע פעמים לפני יהוה׃
כח ונתן הכהן מן־השמן ׀ אשר על־כפו על־תנוך אזן
המטהר הימנית ועל־בהן ידו הימנית ועל־בהן רגלו
הימנית על־מקום דם האשם׃ כט והנותר מן־השמן
אשר על־כף הכהן יתן על־ראש המטהר לכפר עליו
לפני יהוה׃ ל ועשה את־האחד מן־התרים או מן־בני
היונה מאשר תשיג ידו׃ לא את אשר־תשיג ידו את־
האחד חטאת ואת־האחד עלה על־המנחה וכפר הכהן
על המטהר לפני יהוה׃ לב זאת תורת אשר־בו נגע צרעת
אשר לא־תשיג ידו בטהרתו׃ פ רביעי ששי כשהן מחוברין
לג וידבר יהוה אל־משה ואל־אהרן לאמר׃ לד כי תבאו
אל־ארץ כנען אשר אני נתן לכם לאחזה ונתתי נגע
צרעת בבית ארץ אחזתכם׃ לה ובא אשר־לו הבית והגיד
לכהן לאמר כנגע נראה לי בבית׃ לו וצוה הכהן ופנו את־
הבית בטרם יבא הכהן לראות את־הנגע ולא יטמא כל־

אשר

ת"א לתנופה לכפר · יומא ה מנחות לג לד : ועשרון סלת · מנחות פט קו : על תנוך אזן · יכמות קד : ועל בהן ידו ·
מנחות ט : באצבעו · זבחים כד : על מקום דם · מנחות י נגעים מה : והנותר מן · יומא סא זבחים ו נגעים כם :
אשר לא תשיג · ערכין יז כריתות ט : לאחוזה · יומא יב : ונתתי נגע · הוריות י : בבית ארץ · יומא יא יב מגילה כו גיטין
פב ב"ק פב : ובא אשר לו · יומא יא יב ערכין טז : כנגע נראה לי · נגעים מד : וצוה הכהן · מ"ק ז ח ערכין טז נגעים מד :

אמר חד אשמא לארמא לכפרא עלוהי ועסרונא סלתא חד דפיל במשח למנחא ולגא דמשחא: כב ותרין שפנינין או תרין בני יונה די תדבק ידה ויהי חד חטאתא וחד עלתא: כג וייתי יתהון ביומא תמינאה לדכיותה לות כהנא לתרע משכן זמנא לקדם יי: כד ויסב כהנא ית אמרא דאשמא וית לגא דמשחא וארים יתהון כהנא ארמא קדם יי: כה ויכוס ית אמרא דאשמא ויסב כהנא מדמא דאשמא ויתן על רום אודנא דמדכי דימינא ועל אליון ידה דימינא ועל אליון רגלה דימינא: כו ומן משחא יריק כהנא על ידא דכהנא דשמאלא: כז וידי כהנא באצבעה דימינא מן משחא די על ידה דשמאלא שבע זמנין קדם יי: כח ויתן כהנא מן משחא די על ידה על רום אודנא דמדכי דימינא ועל אליון ידה דימינא ועל אליון רגלה דימינא על אתר דמא דאשמא: כט ודישתאר מן משחא די על ידא דכהנא יתן על רישא דמדכי לכפרא עלוהי קדם יי: ל ויעבד ית חד מן שפניניא או מן בני יונה מדי תדבק ידה: לא ית די תדבק ידה ית חד חטאתא וית חד עלתא על מנחתא ויכפר כהנא על דמדכי קדם יי: לב דא אוריתא די בה מכתש סגירו די לא תדבק ידה בדכותה: לג ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר: לד ארי תעלון לארעא דכנען די אנא יהב לכון לאחסנא ואתן מכתש סגירו בבית ארעא אחסנתכון: לה וייתי דדילה ביתא ויחוי לכהנא למימר כמכתשא אתחזי לי בביתא: לו ויפקד כהנא ויפנון ית ביתא עד לא ייעול כהנא למחזי ית מכתשא ולא יסתאב כל די בביתא ובתר כן ייעול כהנא למחזי ית

נתינה לגר

צפור הטיב' חיתא, שהוא שם תאר. (כא) ועשרון סלת אחד בלול, ועסרונא סלתא חד דפיל. ע' כהה"ש, ומהת"א שת' „דפיל" משמע במפ' דאחד קאי על עשרון. (כב) אשר תשיג ידו, די תדבק ידה. משמע שסיגר באם ידו משגת להוריס אל יביא בני יונה, ודלא כהמבאר נתה"ש שכתב „מה

בעל הטורים

ספלותם [עי' במפרש לה"ו]: (לה) נראה לי · ב' במס' · הכא ואידך מרחוק ה' נראה לי וזהו שאמרו חכמינו ז"ל שאפילו ת"ח ובקי בנגעים לא יאמר נגע אלא כנגע וזהו מרחוק נראה שיקח הדבר מרחוק (ר"ל כמו העומד מרחוק לא יוכל להחליטו

רש"י

כלת אחד · לכבש זה שהוא אחד יביא עשרון אחד לנסכיו: ולוג שמן · לתת ממנו על הבהונות · ושמן של נסכי המנחה לא הוזקק הכתוב לפרש: (כג) ביום השמיני לטהרתו · שמיני לצפרים ולהזאת עץ ארז ואזוב ושני תולעת: (כה) על מקום דם האשם · ואפילו נתקנח הדם למד שאין הדם גורם אלא המקום גורם: (לד) ונתתי נגע צרעת · בשורה היא להם שהנגעים באים עליהם לפי שהטמינו אמוריים מטמוניות של זהב בקירות בתיהם כל מ' שנה שהיו ישראל במדבר ועל ידי הנגע נותץ הבית ומוצאן: (לה) כנגע נראה לי בבית · אפי' הוא חכם ויודע שהוא נגע ודאי לא יפסוק דבר ברור לומר נגע נראה לי אלא כנגע נראה לי: (לו) בטרם יבא הכהן וגו' · שכל זמן שאין כהן נזקק לו אין שם תורת טומאה:

אבן עזרא

ככה דל בן המלך ויש דל שאין לו ממון: (לג) וידבר ה' אל משה ואל אהרן · הטעם נבאר צרעת הבית: וטעם כי תבאו אל ארץ כנען · כי זה נוהג בארץ לבדה בעבור גודל מעלת הארץ כי המקדש בתוכם והכבוד בתוך המקדש: (לד) ונתתי · הדבר תלוי בנהיגת ה' · ובא אשר לו הבית · מלוה שיבא אל הכהן: (לו) ופנו את הבית · בעל הבית וכל אנשי ביתו · וטעם נכון רבים לפנותו מהרה: בטרם יבא הכהן · כי עוד

רמב"ן

הצפרים יבואו לכפרה ולטהרה כי כן אמר בנגע הבית וכפר על הבית וטהר: (לד) אמר הכתוב בנגעי הבתים ונתתי נגע צרעת · לרמוז כי יד ה' תעשה זאת לא טבע כלל כמו שפירשתי ואמר כי תבואו אל הארץ בבית ארץ אחוזתכם כי עם כל ישראל ידבר והיה ראוי אחרי וידבר ה' אל משה ואל אהרן שיאמר דברו אל בני ישראל אבל יקצר הכתוב במובן או שידבר עמהם במקום כל ישראל · וירמוז כי אין הכונה עתה רק ללמד להם דיני הצרעת כולם ושילמדו אותם לכהנים ולא יזהיר משה עתה את ישראל בה רק בבואם לארץ

ספורנו

(לו) ופנו את הבית בטרם יבא · ולא יבא קודם לכן ובין כך יהיה זמן תשובה ותפלה לבעלים וזמן תפלה לכהן · וגם זה נתן זמן הסגר · ובאגדה אמרו בכל זה רמז למורינו הראשון ותקונו בשני · וסתירתו בהרבן שני וטהרתו בבנין שלישי שיבנה

אשר בבית ואחר כן יבא הכהן לראות את־הבית׃ לז וראה את־הנגע והנה הנגע בקירת הבית שקערורת ירקרקת או אדמדמת ומראיהן שפל מן־הקיר׃ לח ויצא הכהן מן־הבית אל־פתח הבית והסגיר את־הבית שבעת ימים׃ לט ושב הכהן ביום השביעי וראה והנה פשה הנגע בקירת הבית׃ מ וצוה הכהן וחלצו את־האבנים אשר בהן הנגע והשליכו אתהן אל־מחוץ לעיר אל־מקום טמא׃ מא ואת־הבית יקצע מבית סביב ושפכו את־העפר אשר הקצו אל־מחוץ לעיר אל־מקום טמא׃ מב ולקחו אבנים אחרות והביאו אל־תחת האבנים ועפר אחר יקח וטח את־הבית׃ מג ואם־ישוב הנגע ופרח בבית אחר חלץ את־האבנים ואחרי הקצות את־הבית ואחרי הטוח׃ מד ובא הכהן וראה והנה פשה הנגע בבית צרעת

ת"א ויצא הכהן · נדרים נו חולין י נגעים מד: והסגיר את · נדרים נו: ושב הכהן · ערובין נא יומא ב יבמות יז נזיר ס מכות יג הוריות ח מנחות ד מה חולין סה בכורות לב נדה כב: וחלצו את האבנים · יבמות קב נגעים מד: ולקחו אבנים אחרות · נגעים מד: ועפר אחר יקח וטח · שם: ובא הכהן · ערובין נא יומא ב יבמות יז נזיר ס מכות יג הוריות ח חולין סה בכורות לב נדה כב:

רש"י

ולא יטמא כל אשר בבית · שאם לא יפנהו ויבא הכהן ויראה הנגע מקק להסגר וכל מה שבתוכו יטמא ועל מה חסה תורה אם על כלי שטף יטבילם ויטהרו אם על אוכלין ומשקין יאכלם בימי טומאתו הא לא חסה תורה אלא על כלי חרס שאין להם טהרה במקוה: (לז) שקערורות · שוקעות במראיהן: (מ) וחלצו את האבנים · כתרגומו ויחלצון יטלם משם כמו וחלצה נעלו לשון הסרה: אל מקום טמא · מקום שאין טהרות משתמשות שם · למדך הכתוב שהאבנים הללו מטמאות מקומן בעודן בו: (מא) יקציע · רדוני"ר בלע"ז[1]) ובלשון משנה יש הרבה: מבית · מבפנים: סביב · סביבות הנגע בת"כ נדרש כן שיקלוף הטיח שסביב אבני הנגע: הקצו · ל' קצה אשר קצעו בקצוע הנגע סביב: (מג) הקצות · לשון העשות וכן הטוח אבל חלץ את האבנים מוסב הלשון אל האדם שחלצן והוא משקל לשון כבד כמו כפר דבר: ואם ישוב הנגע וגו' · יכול חזר בו ביום יהא טמא ת"ל ושב הכהן ואם ישוב מה שיבה האמורה להלן בסוף שבוע אף שיבה האמורה כאן בסוף שבוע: (מד) ובא הכהן וראה והנה פשה · יכול לא יהא החוזר טמא אא"כ פשה נאמר צרעת ממארת בבתים ונאמר צרעת ממארת בבגדים מה להלן טמא את החוזר אף על פי שאינו פושה אף כאן טמא את החוזר אע"פ שאינו פושה אם כן מה תלמוד לומר והנה פשה אין כאן מקומו של מקרא זה אלא ונתץ את הבית היה לו לכתוב אחר ואם ישוב הנגע וראה והנה פשה הא לא בא ללמד אלא על נגע העומד בעיניו בשבוע ראשון ובא בסוף שבוע שני ומצאו שפשה שלא פירש בו הכתוב למעלה כלום בעומד בעיניו בשבוע ראשון ולמדך כאן בפשיון זה שאינו מדבר אלא בעומד בראשון ופשה בשני ומה יעשה לו יכול יתצנו כמו שסמך לו ונתץ את הבית ת"ל ושב הכהן ובא הכהן נלמד ביאה משיבה מה שיבה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע אף ביאה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע ואם חזר נותץ לא חזר טהור ומנין שאם עמד בזה ובזה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע ת"ל (ובא)

רשב"ם

(לז) שקערורות · מין אחד מן המראות הוא שחביריו מוכיחים עליו ירקרקות אדמדמות · בזברים כמו שמצינו אמוצים ברודים · בתרי עשר מיני מראות: (מא) יקציע · יקליף · כמו ועשהו במקצועות · ובתלמוד המקצע מבולן טפח: אשר הקצו · הקצית את הבית · מחטופי פעל היה הוא · מן קצה יאמר הקצו · וי"ל שפתרונו לשון קיצוע מדכתיב אחרי הקצות את הבית נמצא שהקיצוע קרוי הקצות שהרי הלשון כתוב למעלה ואת הבית

1) raser radere אבקראצען

ביתא: לז ויחזי ית מכתשא והא מכתשא בכתלי ביתא פחתין ירקן או סמקן ומחזיהון מכיך מן כתלא: לח ויפוק כהנא מן ביתא לתרע ביתא ויסגר ית ביתא שבעא יומין: לט ויתוב כהנא ביומא שביעאה ויחזי והא אוסיפת מכתשא בכתלי ביתא: מ ויפקד כהנא וישלפון ית אבניא די בהן מכתשא וירמון יתהן למברא לקרתא לאתר מסאב: מא וית ביתא יקלפון מגיו סחור סחור וירמון ית עפרא די קליפו למברא לקרתא לאתר מסאב: מב ויסבון אבניא אחרנין ויעלון באתר אבניא ועפר אחרן יסב וישוע ית ביתא: מג ואם יתוב מכתשא ויסגי בביתא בתר דישלפון ית אבניא ובתר כן יקלפון ית ביתא ובתר דיתשע: מד וייעול כהנא

נתינה לגר

שינה תחלה לידו". (לז) שקערורת, פחתן. ובכ"י "פחתין" וכ"ה בחומשי רוו"ס, והדר' לעווי מברעבלויא הביא שתי הנוסחאות. לא ידעתי מהו לשון "פחתן" הן לדעת הת"כ שהובאה ברש"י, שהוא שוקעות במראיהן, א"כ אינן פוחתין והולכין במראה רק שוקעות הן, גם לדעת המבאר ששוקעות בפנים ואינן סלע, אינו נופל ל' "פחתין" ע"ז, ולכן נ"ל שט"ס הוא וצ"ל "פתכן" בכ' אחר הז', ר"ל שהמראות ירוק או אדום (הנזכרות בפסוק אח"ז) הן מתערבות עם מראות אחרות, וכמו בכ' הרמב"ם, ותיבת "פתך" הוא בכנעים הפתוך שבשלג, וצ"ע עוד. (מב) ועפר אחר יקח וטח, ועפר אוחרן יסב וישוע. לגאורים קשה למה לא שנה גם פה לת' בל"ר אף אם בכתוב בא בל"י, כדרכו בכמה מקומות? ואפשר כמ"ש בעל ס' עושה אור שכוונתו על דרשת חז"ל שאין חברו מטפל עמו בטיחה.

בעל הטורים

מה הוא רואה) ולא יפסק לומר נגע: (לו) ואחר כן · ב' במס' · הבא ואידך ואחר כן תבא אליה ובעלתה כמו הבא שמפנה

אבן עזרא

יסגיר הבית בעבור הספק וטרם בואו ספקו: (לז) שקערורות · אין אחות למלה הזאת ולא נדע אם היא מרובעת כפול' האות האחרון או מחמשת אותיות ופירושים לפי טעם המקום וי"א כדמות סימנין או חופין וי"א שהיא מלה מורכבת מטעם ותשקע האש ורורות מגזרת רר בשרו וזה רחוק: ומראיהן · ומראה כל אחד מהם שפל: (מ) וחלצו את האבנים · יסירו וכן חלצנו ה' מאדם רע: אל מקום טמא · שלא יקחם משם אדם שיהיו ניכרים שהם טמאים: (מא) ואת הבית יקציע · מגזרת מקצעות וכן מר וקציעות וטעמו פעולות וי"א שיפלו במקצוע ואין זה נכון כי כבר פשה הנגע בבית רק יקציע כל הבית: וטעם מבית · מבפנים: הקצו · מגזרת קצה כי קצתו הטיט למעלה הסירו לבדו: (מב) וטח · הטך יקציע והוא מגזרת טחים אותו טפל: (מג) אחר חלץ · אחר שחלץ ואחרי הקצות את הבית בתחלה: ומלא ולקחו והביאו · רבים במזרם: ועפר אחר יקח · בעל הבית שיראה לדור בו ואם

רמב"ן

יזהיר השמר בנגע הצרעת לשמור מאד וגו' כי להם נוה מתחלה במשפטים האלה: (מג) ואם ישוב הנגע ופרח בבית · הנה הנגע הזה שבא באבנים האחרות ובעפר האחר איננו הנגע הראשון ואיננו דומה לפריחה האמורה באדם ולפשיון שהוא שב למקומו הראשון שהוא שב בטבעו כי פעמים רבים תסתתר הליחה תחת העור ותשוב אל פנימי הגוף ואחרי כן תשוב ותמשך אל העור ואל חיצוניו אבל הענין הוא כאשר כתבתי בסדר אשה כי תזריע שהוא נגע ומכת אלהים שתהיה רוח ה' רעה במקום ההוא · ובת"כ אמרו ואם ישוב הנגע ופרח בבית משל חזר איש פלוני למקומו והכוונה לומר שאין ופרח האמור כאן פשיון כמו ואם פרוח תפרח הצרעת בעור אלא שהוא צומח במקום ההוא כענין פרח מטה אהרן והמשל שהזכירו לרמוז הענין שאמרנו שאין זה נגע נולד ופושה אלא צומח וחוזר וצומח כאיש שהלך לו וחזר לישב למקומו הראשון בכסא אחר אשר הוכן לו שם · וטעם הפריחה כבר פירשתיה וכן צרעת פורחת היא בבגדים ולא אמר הכתוב ואם ישוב הנגע ופרח באבנים ההם אלא אפי' נולד במקום אחר מן הבית ואפי' ממראה אחר שאינו כמראה הנגע הראשון נדון אותו כחוזר ופורח ואיני נדון כנגע הנולד מתחלה · וזהו טעם בבית כי בכל הבית יהיה דינו כן · והטעם כי הרוח הרעה לא תסור מן הבית ההוא אבל תמיד תהיה בבית ההוא באחת המקומות להבעית את בעליו · וכן אמר בת"כ אין לי אלא מקומו מנין לרבות את כל הבית ת"ל בבית אין לי אלא במראיו שלא במראיו מנין ת"ל ופרח וענין הכתובים האלה כפי המדרש ואם ישוב הנגע ביום הז' וחזר בבית אחר חלץ את האבנים והקצות והטוח או בא הכהן ביאה שנית וראה והנה עתה פשה הנגע בבית כמשפט הראשון צרעת ממארת היא ונתץ את הבית לומר כי הפושה בראשון או הפושה בשני משפט אחד להם · ולא הוצרך לומר ובא הכהן וראה והנה פשה הנגע בבית ונוה וחלצו את האבנים וכל הפרשה כי הכתוב נמשך למעלה לומר אם ישוב הנגע אחר חלץ האבנים בראשון או בשני כאשר בא הכהן וראה הפשיון צרעת ממארת היא · ואמר עוד ואם בא יבוא הכהן בביאה השנית הנזכרת וראה והנה לא פשה הנגע בבית אחרי הטוח את הבית וטהר הכהן את הבית כאשר נרפא הנגע ממנו כלומר שלא חזר בו ונלמד עתה שהעומד בעיניו בראשון ובשני חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע ואם חזר נותץ · וזה תקון המקראות במדרשם שאי אפשר לחתכם שהכין להקדים ולאחר בדבר שאינו כלל במשמע ויתכן עוד שנאמר בתקון הענין הזה כי פשה במקום הזה כטעם פרח ושניהם ענין צמיחה כי כשים שם נגע יאמר פשה בנגדלו והתפשטו וכשאין שם נגע יאמר פשה בצמיחתו ובזו כי הכל ענין גדול וכן אונקלוס פתר בכולן אוסיף ולשון תוספת יאמר

בדבר

מַמְאֶרֶת הִוא בַּבַּיִת טָמֵא הוּא׃ מה וְנָתַץ אֶת־הַבַּיִת אֶת־אֲבָנָיו וְאֶת־עֵצָיו וְאֵת כָּל־עֲפַר הַבָּיִת וְהוֹצִיא אֶל־מִחוּץ לָעִיר אֶל־מָקוֹם טָמֵא׃ מו וְהַבָּא אֶל־הַבַּיִת כָּל־יְמֵי הִסְגִּיר אֹתוֹ יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ מז וְהַשֹּׁכֵב בַּבַּיִת יְכַבֵּס אֶת־בְּגָדָיו וְהָאֹכֵל בַּבַּיִת יְכַבֵּס אֶת־בְּגָדָיו׃ מח וְאִם־בֹּא יָבֹא הַכֹּהֵן וְרָאָה וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּגַע בַּבַּיִת אַחֲרֵי הִטֹּחַ אֶת־הַבָּיִת וְטִהַר הַכֹּהֵן אֶת־הַבַּיִת כִּי נִרְפָּא הַנָּגַע׃ מט וְלָקַח לְחַטֵּא אֶת־הַבַּיִת שְׁתֵּי צִפֳּרִים וְעֵץ אֶרֶז וּשְׁנִי תוֹלַעַת וְאֵזֹב׃ נ וְשָׁחַט אֶת־הַצִּפֹּר הָאֶחָת אֶל־כְּלִי־חֶרֶשׂ עַל־מַיִם חַיִּים׃ נא וְלָקַח אֶת־עֵץ־הָאֶרֶז וְאֶת־הָאֵזֹב וְאֵת ׀ שְׁנִי הַתּוֹלַעַת וְאֵת הַצִּפֹּר הַחַיָּה וְטָבַל אֹתָם בְּדַם הַצִּפֹּר הַשְּׁחוּטָה וּבַמַּיִם הַחַיִּים וְהִזָּה אֶל־הַבַּיִת שֶׁבַע פְּעָמִים׃ נב וְחִטֵּא אֶת־הַבַּיִת בְּדַם הַצִּפּוֹר וּבַמַּיִם הַחַיִּים וּבַצִּפֹּר הַחַיָּה וּבְעֵץ הָאֶרֶז וּבָאֵזֹב וּבִשְׁנִי הַתּוֹלָעַת׃ נג וְשִׁלַּח אֶת־הַצִּפֹּר הַחַיָּה אֶל־מִחוּץ לָעִיר אֶל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה וְכִפֶּר עַל־הַבַּיִת וְטָהֵר׃ חמישי נד זֹאת הַתּוֹרָה לְכָל־נֶגַע הַצָּרַעַת וְלַנָּתֶק׃ נה וּלְצָרַעַת הַבֶּגֶד וְלַבָּיִת׃ נו וְלַשְׂאֵת וְלַסַּפַּחַת וְלַבֶּהָרֶת׃ נז לְהוֹרֹת

השי"ן רפה

ת"א ונתץ את הבית. יבמות קג: והוצא את הבית. חולין כז נדה נא: ובלה את. נגעים מב: ולשאת ולספחת. שבת סב סוטה ד קדושין ע שבועות ו:

רש"י

ואם לא יבא. במה הכתוב מדבר אם בפושה בראשון הרי כבר אמור אם בפושה בשני הרי כבר אמור הא אינו אומר (ובא) ואם בא יבא אלא את שבא בסוף שבוע ראשון ובא בסוף שבוע שני וראה והנה לא פשה זה העומד מה יעשה לו יכול יפטר וילך כמ"ש כאן וטהר את הבית ת"ל כי נרפא הנגע לא טהרתי אלא את הרפוי מה יעשה לו ביאה אמורה למעלה ביאה אמורה למטה מה בעליונה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע דגמר לה זהו שנה זהו ביאה אף בתחתונה כן וכו' כדאיתא בת"כ גמרו של דבר אין נתיצה אלא בנגע החוזר אחר חליצה וקיצוע וטיחה ואין החוזר צריך פסיון וסדר המקראות כך הוא ואם ישוב ונתץ. והבא אל הבית והאוכל בבית ובא הכהן וראה והנה פשה. ודבר הכתוב בעומד בראשון שנותן לו שבוע שני להסגרו ובסוף שבוע שני להסגרו בא וראהו שפשה ומה יעשה לו חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע חזר נותץ לא חזר טעון צפרים שאין בנגעים יותר מג' שבועות: (מח) ואם בא יבא. לסוף שבוע שני: וראה והנה לא פשה. מקרא זה בא ללמד בעומד בעיניו בראשון ובשני מה יעשה לו יכול יטהרנו כמשמעו של מקרא וטהר הכהן את הבית ת"ל כי נרפא הנגע לא טהרתי אלא את הרפוי ואין רפוי אלא הבית שהוקצה ונטח ולא חזר הנגע אבל זה טעון חליצה וקיצוי וטיחה ושבוע שלישי וכן המקרא נדרש ואם בא יבא בשני וראה והנה לא פשה יטיחנו ואין טיחה בלא חילוץ וקיצוי ואחרי הטוח את הבית וטהר הכהן את הבית אם לא חזר לסוף השבוע כי נרפא הנגע ואם חזר כבר פירש על החוזר שטעון

רשב"ם

הבית יקציע: (נו) ולבהרת. ה"א אחה"ע גורמת להפך את התיבה באתנחתא. וכוף הפסוק בהרת בהרת השעיר:

וְיֶחֱזֵי וְהָא אוֹסֵף מַכְתָּשָׁא בְּבֵיתָא סְגִירוּת מְחַזְרָא*) הִיא בְּבֵיתָא מְסָאַב הוּא: מה וְיִתָרַע יָת בֵּיתָא יָת אַבְנוֹהִי וְיָת אָעוֹהִי וְיָת כָּל עֲפַר בֵּיתָא וְיַפֵּק לְמִבְּרָא לְקַרְתָּא לַאֲתַר מְסָאָב: מו וּדְיֵיעוֹל לְבֵיתָא כָּל יוֹמִין דְּיַסְגַּר יָתֵהּ יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: מז וּדְיִשְׁכּוֹב בְּבֵיתָא יְצַבַּע יָת לְבוּשׁוֹהִי וּדְיֵיכוּל בְּבֵיתָא יְצַבַּע יָת לְבוּשׁוֹהִי: מח וְאִם מֵיעַל יֵיעוֹל כַּהֲנָא וְיֶחֱזֵי וְהָא לָא אוֹסֵף מַכְתָּשָׁא בְּבֵיתָא בָּתַר דִּישׁוּעַ יָת בֵּיתָא וִידַכֵּי כַהֲנָא יָת בֵּיתָא אֲרֵי אִתַּסִּי מַכְתָּשָׁא: מט וְיִסַּב לְדַכָּאָה יָת בֵּיתָא תַּרְתֵּין צִפְּרִין וְאָעָא דְאַרְזָא וּצְבַע זְהוֹרִי וְאֵזוֹבָא: נ וְיִכּוֹס יָת צִפְּרָא חֲדָא לְמָאן דַּחֲסַף עַל מֵי מַבּוּעַ: נא וְיִסַּב יָת אָעָא דְאַרְזָא וְיָת אֵזוֹבָא וְיָת צְבַע זְהוֹרִי וְיָת צִפְּרָא חַיְתָא וְיִטְבּוֹל יָתְהוֹן בִּדְמָא דְצִפְּרָא דִנְכִיסָא וּבְמֵי מַבּוּעַ וְיַדֵּי לְבֵיתָא שְׁבַע זִמְנִין: נב וִידַכֵּי יָת בֵּיתָא בִּדְמָא דְצִפְּרָא וּבְמֵי מַבּוּעַ וּבְצִפְּרָא חַיְתָא וּבְאָעָא דְאַרְזָא וּבְאֵזוֹבָא וּבִצְבַע זְהוֹרִי: נג וִישַׁלַּח יָת צִפְּרָא חַיְתָא לְמִבְּרָא לְקַרְתָּא לְאַפֵּי חַקְלָא וִיכַפַּר עַל בֵּיתָא וְיִדְכֵּי: נד דָּא אוֹרַיְתָא לְכָל מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא וּלְנִתְקָא: נה וּלְסְגִירוּת לְבוּשָׁא וּלְבֵיתָא: נו וּלְעַמְקָא וּלְעַדְיָא

*) בכ"י מחסרא

רש"י

נתיצה: (מו) כל ימי הסגיר אתו · ולא ימים שקלף את נגעו יכול שאני מוציא המוחלט שקלף את נגעו ת"ל כל ימי: יטמא עד הערב · מלמד שאין מטמא בגדים יכול אפילו שהה בכדי אכילת פרס ת"ל והאוכל בבית יכבס את בגדיו אין לי אלא אוכל שוכב מנין ת"ל והשוכב · אין לי אלא אוכל ושוכב לא אוכל ולא שוכב מנין ת"ל יכבס יכבס ריבה · א"כ למה נאמר אוכל ושוכב ליתן שיעור לשוכב כדי אכילת

אבן עזרא

הנגע ישוב יבא הכהן: (מה) ונתץ את הבית · בלווי וכן וסוליא והקרוב שסגור יהיה בשבעת ימים רק הכתוב אחז דרך קצרה והעד ובא אל הבית כל ימי הסגיר אותו בראשונה ובשניה: (מו) יטמא עד הערב · אחר שירחץ בשרו כמשפט: (מז) והשוכב · המור על כן יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב ולא הזכירו הכתוב כי כל שוכב והאוכל הוא בא בבית: (מט) ולקח · בהזכירו: כיום הטמא · ביום שיהיה

רמב"ן

בדבר הגדול ונוסף על האחר כגון ונוסף גם הוא על שונאינו ונוספה נחלתן ויאמר בדבר החוזר כגון יוסיף ה' שנית ידו ויתנבאו ולא יספו לא חזרו עוד להנבא · והנה ענינו שחזר הנגע והנה אחר חלץ האבנים כשיזכיר הכתוב פשיון יהיה ענינו כטעם צמיחה כאשר הזכרתי במלת פריחה וא"כ יאמר הכתוב ואם ישוב הנגע וצמח בבית אחר חלץ האבנים ובא הכהן וראה והנה צמח הנגע בבית ונתץ אותו כי כל נגע החוזר טמא מוחלט ואם בא יבוא הכהן וראה שלא צמח הנגע כלל בבית אחרי הטוח יטהרנו כי נרפא בחליצה וטיחה והנה נתפרש כאן דין הבית בנושה הראשון שהולך וקולה וטח ונותן לו שבוע ואם חזר טמא ואם לא חזר טהור אבל העומד בעיניו בראשון ופושה בשני לא נתפרש בתורה דינו אבל נדון בו ג"ש זו היא ביאה זו היא שיבה לומר שדין הביאה שהיא אמורה בסוף שבוע שניה כדין השיבה שהיא אמורה בסוף שבוע ראשון שבשתיהן אם פשה בו חולץ וקולה וטח ונותן לו שבוע וכן העומד בעיניו בראשון ובשני ופושה בשלישי לא הוזכר · תורה אבל נלמד מגז"ש אחרת שאמר ואם בא יבא הכהן שנדון ביאה שלישית כביאה שניה והנה הכתובים כמשמעם והמדרשות למדו אותן מגז"ש למשה בסיני ומה שאמרו בת"כ במה הכתוב מדבר וכו' כמנך מדבריהם שירצו להזכיר בכתוב הענין המקובל להם בגז"ש וכן מה שאמרו שם אם כופנו לרבות את החוזר אע"פ שאינו פושה מה ת"ל ובא הכהן וראה והנה פשה הנה לו לומר שנניח הכתוב כמשמעותו ונלך אחר המדרש לא שנעקור הכתוב ממקומו ונקבענו במקום אחר · זהו הנראה אלי בעניין הפרשה הזאת כדי שיהיו דברי חכמים קיימים והוא דבר נאה ומתקבל: (נג) וכפר על הבית וטהר · הנה הכפרה הזאת בצפור המשתלחת שתשא הצפור את כל עונותיו אל מחוץ לעיר אל פני השדה כענין הכפרה בשעיר המשתלח · ובעבור שאין עונש הנגע הנראה בביתו של אדם כעונש הנגע שבגופו לא הצריכו הכתוב לאשם וחטאת כי די לו בכפרה הראשונה שיביא המצורע לטהרתו שהם הצפרים ועץ הארז והאזוב: (נד) זאת התורה לכל נגע הצרעת · הוא צרעת השחין והמכוה · והזכירם בכאן תחלה מפני תדירותן ואחרי כן הזכיר הנתק שהוא ג"כ מצוי ואחרי כן הזכיר צרעת הבגד והבית ואחרי

ספורנו

שיבנה ויתכונן בב"א: (נד) זאת התורה · מי שיבא להורות בנגעים צריך שידע להבדיל בין שני מינים אע"פ שהם אחד בסוג כאמרו בין נגע לנגע: לכל נגע הצרעת ולנתק · שאע"פ ששניהם צרעת בעור האדם מ"מ הם נבדלים בזה שהנתק נדון בלתי מראות אבל דינו כנשירת שער וכשער שחור ושאר כל מיני הצרעת אינם נדונים בלתי מראות: (נה) ולצרעת הבגד ולבית · שאע"פ ששניהם שוים במראה ירקרק או אדמדם ושניהם על אופן בלתי טבעי מ"מ הם נבדלים בזה שהפושה בבגד בסוף שבוע ראשון נשרף כלו והפושה בבית בסוף שבוע ראשון חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע: (נו) ולשאת ולספחת ולבהרת · אע"פ שהם דומים בזה שכל אחד מהם לבן ושדיניהם שוים ומצטרפים כפי מה שבא בקבלה מ"מ צריך שהבא להורות בנגעים יהיה בקי במדרגות לובנן ובקומותיהם כי מקום שחין ומכוה נדונים במראות מעורבות וצרבת ומקום שער אינו

בְּיוֹם הַטָּמֵא וּבְיוֹם הַטָּהֹר זֹאת תּוֹרַת הַצָּרָעַת׃ פ
טו א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ ב דַּבְּרוּ
אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַרְתֶּם אֲלֵהֶם אִישׁ אִישׁ כִּי יִהְיֶה זָב
מִבְּשָׂרוֹ זוֹבוֹ טָמֵא הוּא׃ ג וְזֹאת תִּהְיֶה טֻמְאָתוֹ בְּזוֹבוֹ רָר
בְּשָׂרוֹ אֶת־זוֹבוֹ אוֹ־הֶחְתִּים בְּשָׂרוֹ מִזּוֹבוֹ טֻמְאָתוֹ הִוא׃
ד כָּל־הַמִּשְׁכָּב אֲשֶׁר יִשְׁכַּב עָלָיו הַזָּב יִטְמָא וְכָל־הַכְּלִי
אֲשֶׁר־יֵשֵׁב עָלָיו יִטְמָא׃ ה וְאִישׁ אֲשֶׁר יִגַּע בְּמִשְׁכָּבוֹ
יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ ו וְהַיֹּשֵׁב עַל־
הַכְּלִי אֲשֶׁר־יֵשֵׁב עָלָיו הַזָּב יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא
עַד־הָעָרֶב׃ חצי הספר ז וְהַנֹּגֵעַ בִּבְשַׂר הַזָּב יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ
בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ ח וְכִי־יָרֹק הַזָּב בַּטָּהוֹר וְכִבֶּס
בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ ט וְכָל־הַמֶּרְכָּב אֲשֶׁר
יִרְכַּב עָלָיו הַזָּב יִטְמָא׃ י וְכָל־הַנֹּגֵעַ בְּכֹל אֲשֶׁר יִהְיֶה תַחְתָּיו
יִטְמָא עַד־הָעָרֶב וְהַנּוֹשֵׂא אוֹתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם
וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ יא וְכֹל אֲשֶׁר יִגַּע־בּוֹ הַזָּב וְיָדָיו לֹא־
שָׁטַף בַּמָּיִם וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃

ת"א דברו אל בני · שבת פג: איש איש כי · ערכין ג כריתות ח נדה לב לד מג ומד: מבשרו · חולין כא נדה ב: זובו טמא הוא · נדה לד נה נו: וזאת תהיה · בב"ק כד נה נו: טמאתו בזובו · נדה מג: רר בשרו את · נדה מג נז: או החתים · שם מג: וכל המשכב · שבת פד נדה לג: הזב · נדה נד: אשר ישב · שבת נט: ואיש אשר יגע · שבת פד בב"ק סו נדה לג: והישב על · חגיגה כג נדה מט: וכי ירוק הזב · שבת סו נדה נה נו: בטהור · נדה נה: וכל הנוגע · שם לב: והנושא · שם לג נה: וכל אשר יגע · קדושין כה חולין קו נדה מג:

רש"י

פרס: (נז) להורות ביום הטמא · איזה יום מטהרו ואיזה יום מטמאו: (ב) כי יהיה זב · יכול זב מכל מקום יהא טמא ת"ל מבשרו ולא כל בשרו אחר שחלק הכתוב בין בשר לבשר זכיתי לדין טמא בזב וטמא בזבה מה זבה ממקום שהיא מטמאה טומאה קלה נדה מטמאה טומאה חמורה זיבה אף הזב ממקום שמטמא טומאה קלה קרי מטמא טומאה חמורה זיבה: זובו טמא · למד על הטיפה שהיא מטמאה · זוב דומה למי בצק של שעורין ודחוי ודומה ללובן ביצה המוזרת שכבת זרע קשור כלובן ביצה שאינה מוזרת: (ג) רר · לשון ריר שזב את בשרו: את זובו · כמו ריר שילא גלול: או החתים · שיולא עב וסותם את פי האמה ונסתם בשרו מטפת זובו זהו פשוטו · ומדרשו מנה הכתוב הראשון ראיות שתים וקראו טמא שנאמר זב מבשרו זובו טמא הוא ומנה הכתוב השני ראיות שלש וקראו טמא שנאמר טומאתו בזובו רר בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו טומאתו היא הא כיצד שתים לטומאה והשלישית מזקיקתו לקרבן: (ד) כל המשכב · הראוי למשכב יכול אפילו מיוחד למלאכה אחרת ת"ל אשר ישכב אשר שכב לא נאמר אלא אשר

רשב"ם

השעיר החי · באתנחתא השעיר החי · כזה וכזה תאכל החרב: וכבסו בגדיהם והטהרו · והטהרו בלא אתנחתא: (ב) זב מבשרו · רבותינו פירשו מראה זוב ומראה קרי: (ג) רר בשרו את זובו · כמו ויורד רירו על זקנו · כלומר אם מריר ומטפטף בשרו את זובו · שהזוב קלוש כעין קרי: או החתים · שהוא מודבק על הבשר: (ד) אשר ישכב עליו · אפילו הוא תחת האבן שלא נגע בו כלל · כללו של דבר זב וזבה ונדה כולן מטמאין מה שתחתיהם טומאה חמורה לטמא אדם ובגדים אם הכלים שתחתיו מיוחדין לישיבה אע"פ שלא נגע בהם כלל: (יא) וידיו לא שטף במים · הזב לא טבל · כך דרשו חכמים · ולי נראה לפי פשוטו לפי שאמר למעלה
רר

אונקלוס

וּלְבַהֲרָא : נז לְאַלָּפָא בְּיוֹמָא מְסָאֲבָא וּבְיוֹמָא דַכְיָא דָּא אוֹרַיְתָא דִסְגִירוּתָא : א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימָר : ב מַלִּילוּ עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימְרוּן לְהוֹן גְּבַר גְּבַר אֲרֵי יְהֵי דָּאִיב מִבִּשְׂרֵיהּ דּוֹבֵיהּ מְסָאַב הוּא : ג וְדָא תְּהֵי סוֹבְתֵיהּ בְּדוֹבֵיהּ רָר בִּשְׂרֵיהּ יָת דּוֹבֵיהּ אוֹ חָתִים בִּשְׂרֵיהּ מִדּוֹבֵיהּ סוֹבְתֵיהּ הִיא : ד כָּל מִשְׁכְּבָא דִּי יִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי דּוֹבָנָא יְהֵי מְסָאַב וְכָל מָנָא דְּיֵיתֵב עֲלוֹהִי יְהֵי מְסָאַב : ה וּגְבַר דִּי יִקְרַב בְּמִשְׁכְּבֵיהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא : ו וּדְיֵיתֵב עַל מָנָא דְּיֵיתֵב עֲלוֹהִי דּוֹבָנָא יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא : ז וּדְיִקְרַב בִּבְסַר דּוֹבָנָא יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא : ח וַאֲרֵי יָרוֹק דּוֹבָנָא בְּדַכְיָא וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא : ט וְכָל מֶרְכְּבָא דִּי יִרְכּוּב עֲלוֹהִי דּוֹבָנָא יְהֵי מְסָאַב : י וְכָל דְּיִקְרַב בְּכֹל דִּי יְהֵי תְחוֹתוֹהִי יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא וּדְיִטּוֹל יָתְהוֹן יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא : יא וְכֹל דִּי יִקְרַב בֵּיהּ דּוֹבָנָא וִידוֹהִי לָא שְׁטַף בְּמַיָּא וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא : יב וּמָאן

בעל הטורים

כלים נאים שלא יטמאו אף התם נמי צריכה להסיר כלים הנאים מעליה כדי שתתגנה בעיניו ולא יטמא בה : (ב) דברו אל בני ישראל · ובפרשת נגעים לא אמר דברו לפי שע"י העגל שעשה אהרן באו נגעים על ישראל · וסמך פ' זב למצורע לפי שע"י הנחש נתקללה האשה בזיבה והנחש נצטרע : (ג) חתים בשרו מזובו · בגימ' זה בחתימת פי האמה * : ישכב עליו · בגי' זה מיוחד לשכיבה [ע"ס] : (ד) וכל הכלי · בגי' אבל לא האבן : (ו) ורחץ במים · בגי' ובארבעים סאה ד"א במים במי מ' פי' מ' סאה : (יא) שטף · ב' · הכא ואידך וחלף ביהודה שטף ועבר (ישעיה ח') שזב צריך מים חיים (דלעיל מיניה כתיב מי הנהר) :

רש"י

ישכב המיוחד תמיד לכך יצא זה שאומרים לו עמוד ונעשה מלאכתנו : אשר ישב · ישב לא נאמר אלא אשר ישב עליו הזב במיוחד תמיד לכך : (ה) ואיש אשר יגע במשכבו · למד על המשכב שחמור מן המגע שזה נעשה אב הטומאה לטמא אדם לטמא בגדים והמגע שאינו משכב אינו אלא ולד הטומאה ואינו מטמא אלא אוכלין ומשקין : (ו) והיושב על הכלי · ואפילו לא נגע אפי' עשרה כלים זה על זה כולן מטמאין משום מושב וכן במשכב : (ח) וכי ירוק הזב בטהור · ונגע בו או נשאו · שהרוק מטמא במשא : (ט) וכל המרכב · ואע"פ שלא ישב עליו כגון התפוס של סרגא שקורין לו ארצו"ן[1] טמא משום מרכב והאוכף שקורין אליו"ש[2] טמא טומאת מושב : (י) וכל הנוגע בכל אשר יהיה תחתיו · של זב בא ולימד על המרכב שיהא הנוגע בו טמא ואין טעון כיבוס בגדים והוא חומר במשכב מבמרכב : והנושא אותם · כל האמור בענין הזב זובו ורוקו וש"ז ומימי רגליו והמשכב והמרכב משאן מטמא אדם לטמא בגדים : (יא) וידיו לא שטף במים · בעוד שלא טבל מטומאתו ואפי' פסק מזובו וספר שבעה ומחוסר טבילה מטמא בכל טומאותיו

אבן עזרא

האדם או הבגד או הבית טמא או טהור : (א) וידבר ה' אל משה ואל אהרן · כי הכהנים יפרישו בין זבה לנדה כאשר אמרו ז"ל בין דם לדם ועתה יחל לבאר הטמאים מדבר נסתר כי הצרעת נגע גלוי : (ב) זב · כמו זבת חלב כדמות טפות נוטפות : מבשרו · כנוי לערות הזכר : זובו · שם : (ג) זאת תהיה טומאתו · הטעם כי הזוב הוא על ב' דרכים : רר בשרו · מגזרת ויורד רירו על זקנו : או החתים · כמו נסגר מגזרת כי התום הוא והטעם שהתחבר הזוב ונקרש ולא יצא הקרי בשכבו עם האשה וגזרה אחת למשכב ולמושב וכן הנוגע בא' מהם משפט אחד לו : (ז) והנוגע בבשר הזב · באיזה אבר שיהיה : (ח) ירק · ידוע מפעלי הכפל והעד דגשות קו"ף רקי הנה גם רוקו יזיק כי הזוב מהחליים הנדבקים ואין מנהג האדם שירוק בפני חברו רק איננו בכוונה כי הזב זרק רוקו ונפל על הטהור : (ט) וכל המרכב · שהוא מקבל טומאה כדברי המעתיקים : (י) בכל אשר יהיה תחתיו · תחת המרכב יטמא טומאה קלה וטומאת הנושא אותם יותר חמורה : (יא) וידיו לא שטף במים · היה נראה לנו כי כל מאכל והדומה לו שיגע בו הזב והנגיעה היא בידים וידיו

רמב"ן

כן אמר ולשאת ולספחת ולבהרת הם הנגעים הראשונים שפתח בהם אדם כי יהיה בעור בשרו וגו' ובכל מקום יאחר הבהרת בעבור שהיא העזה והקשה שבכולן : (יא) וידיו לא שטף במים · יקרא הכתוב הטבילה שטיפה במים כמו שאמר בכאן וכל כלי עץ ישטף במים וכן יקראנה בבגדים כבוס וכבס שנית וטהר והטעם בעבור כי הטבילה צריכה שלא יהא בה דבר חוצץ אלא ישטוף גופו במים כלשון ומורק ושוטף במים · וכן נחל שוטף · וענין הכתוב בעבור כי הנגיעה בידים אמר כי כאשר יגע בו הזב בידיו ועדין לא שטף אותם בשטיפת כל גופו במים יהא טמא כאלו אמר וכל אשר יגע בו הזב בידיו ועדין לא רחץ במים ביום טהרתו יכבס בגדיו והוצרך לומר לשון שטיפה ללמד על הרחיצה שיזכיר ורחץ בשרו במים חיים שתהיה

ספורנו

אינו נדון במראה כלל : (נז) זאת תורת הצרעת · אין להוסיף ולהחמיר לטמא נגעי עור בשר אחרים אע"פ שהם אצלנו מיני צרעת רבים מאלה כאמרו אל תוסף על דבריו כי אמנם עם כל רעתם לא נדון אותם כדין צרעת כלל כמו שהעיר הכתוב בהפך כולו לבן שעבר גבול הצרעת הטמא לרוע כענין הטומאה הנצרפת שנפסדה צורתם : (ב) זב מבשרו · כבר באה הקבלה מבשרו ולא מחמת אנסו וזה שיהיה הזב שותת בקבת בשרו שהוא כנוי לאמה או לכלי הזרע ולא מחמת

1) arçon זאטטעלבויגען 2) selle זאטטעל

יב וּכְלִי־חֶרֶשׂ אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַזָּב יִשָּׁבֵר וְכָל־כְּלִי־עֵץ יִשָּׁטֵף בַּמָּיִם׃ יג וְכִי־יִטְהַר הַזָּב מִזּוֹבוֹ וְסָפַר לוֹ שִׁבְעַת יָמִים לְטָהֳרָתוֹ וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בְּמַיִם חַיִּים וְטָהֵר׃ יד וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִקַּח־לוֹ שְׁתֵּי תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה וּבָא ׀ לִפְנֵי יְהוָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וּנְתָנָם אֶל־הַכֹּהֵן׃ טו וְעָשָׂה אֹתָם הַכֹּהֵן אֶחָד חַטָּאת וְהָאֶחָד עֹלָה וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה מִזּוֹבוֹ׃ ס ששי שביעי כשהן מחוברין טז וְאִישׁ כִּי־תֵצֵא מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת־זָרַע וְרָחַץ בַּמַּיִם אֶת־כָּל־בְּשָׂרוֹ וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ יז וְכָל־בֶּגֶד וְכָל־עוֹר אֲשֶׁר־יִהְיֶה עָלָיו שִׁכְבַת־זָרַע וְכֻבַּס בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ יח וְאִשָּׁה אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אִישׁ אֹתָהּ שִׁכְבַת־זָרַע וְרָחֲצוּ בַמַּיִם וְטָמְאוּ עַד־הָעָרֶב׃ פ יט וְאִשָּׁה כִּי־תִהְיֶה זָבָה דָּם יִהְיֶה זֹבָהּ בִּבְשָׂרָהּ שִׁבְעַת יָמִים תִּהְיֶה בְנִדָּתָהּ וְכָל־הַנֹּגֵעַ בָּהּ יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ כ וְכֹל אֲשֶׁר תִּשְׁכַּב עָלָיו בְּנִדָּתָהּ יִטְמָא וְכֹל אֲשֶׁר־תֵּשֵׁב עָלָיו יִטְמָא׃ כא וְכָל־הַנֹּגֵעַ בְּמִשְׁכָּבָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ כב וְכָל־הַנֹּגֵעַ בְּכָל־כְּלִי אֲשֶׁר־תֵּשֵׁב עָלָיו יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־

ת"א וכי יטהר הזב. מגילה ח נדה לז: ובא לפני ה'. נזיר מד: לטהרתו. שם לג: וכבס בגדיו. מגילה ח: ורחץ בשרו. ערובין יד: ועשה אותם. יומא מא: וכפר עליו. מגילה ח: ואיש כי תצא. בב"ק פב האלילים כא נדה מג: ירחץ במים. ערובין ד: כל בגד וכל. שבת סד פו בב"ק כה: אתה שכבת. יבמות לד: ורחצו במים. נדה מא מב: ואשה. שם לב מד: ואשה כי תהיה זבה. שם לו עג: דם יהיה זובה. שם מ נד נח: בבשרה. שם כא סא נז: שבעת ימים. פסחים ל: אשר היא יושבת עליו. נדה נד: ותהי נדתה עליו. יבמות מט קדושין סח שבועות יח נדה לג: וטמא. שבעת ימים. נדה שם:

רש"י

וזה שהוציא הכתוב טבילת גופו של זב בלשון שטיפת ידים ללמדך שאין בית הסתרים טעון ביאת מים אלא אבר הגלוי כמו הידים: (יב) וכלי חרש אשר יגע בו הזב. יכול אפי' נגע בו מאחוריו כו' כדאיתא בת"כ עד איזהו מגעו שהוא ככולו הוי אומר זה הסיטו: (יג) וכי יטהר. כשיפסוק: שבעת ימים לטהרתו. שבעת ימים טהורים מטומאת זיבה שלא יראה זוב וכולן רצופין: (יח) ורחצו במים. גזירת מלך היא שתטמא האשה בביאה ואין הטעם משום נוגע בשכבת זרע שהרי מגע בית הסתרים הוא: (יט) כי תהיה זבה. יכול

רשב"ם

רר בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו שהוגלד ונדבק על בשרו. לכך דבר לשון נקיה וידיו לא שטף במים שאם לא שפשף יפה את בשרו וגם פי האמה שהחתים כמפורש במסכת נדה אע"פ שטבל עדיין טמא הואיל ולא שפשף יפה קודם טבילה כל הנוגע בו יטמא. ולפי שדרך פי האמה הזב יוצא וצריך שישפשף דיבר לשון שטיפת ידיו למשל כעין מה שכתוב אצל זונה אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי און. וכן אך מסיך הוא את רגליו. לפי שמדבר על יציאת חוץ. אף כאן שטיפת ידים על מקום יציאת הזוב מאותו מקום. וגם לשון שטף מוכיח שהוא להעביר לכלוך שום דבר ממקומו. כמו ומורק ושוטף במים. להעביר שומן של חטאת בכלי. וכן מים כבירים שוטפים. וכן תשטף ספיחיה עפר ארץ. אף כאן להעביר את הזוב שעל בשרו: (יט) דם יהיה זבה. אדמדמות מטמא בה ולא לובן כזוב ושכבת זרע שהם לבנים:

ואם

דְחַסַף דִי יִקְרַב בֵּהּ דּוֹבָנָא יִתְּבַר וְכָל מָאן דְאָע יִשְׁתְּטֵף בְּמַיָא : יג וַאֲרֵי יִדְכֵּי דּוֹבָנָא מִדּוֹבֵהּ וְיִמְנֵי לֵהּ שִׁבְעַת יוֹמִין לִדְכוּתֵהּ וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בִשְׂרֵהּ בְּמֵי מַבּוּעַ וְיִדְכֵּי : יד וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה יִסַּב לֵהּ תְּרֵין שַׁפְנִינִין אוֹ תְרֵין בְּנֵי יוֹנָה וְיֵיתֵי לִקֳדָם יְיָ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִתְּנִנּוּן לְכַהֲנָא : טו וְיַעְבֵּד יָתְהוֹן כַּהֲנָא חַד חַטָּאתָא וְחַד עֲלָתָא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ מִדּוֹבֵהּ : טז וּגְבַר אֲרֵי תִפּוֹק מִנֵּהּ שִׁכְבַת זַרְעָא וְיַסְחֵי בְמַיָא יָת כָּל בִּשְׂרֵהּ וִיהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא : יז וְכָל לְבוּשׁ וְכָל מְשַׁךְ דִי יְהֵי עֲלוֹהִי שִׁכְבַת זַרְעָא וְיִצְטַבַּע בְּמַיָא וִיהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא : יח וְאִתְּתָא דִי יִשְׁכּוּב גְּבַר יָתַהּ שִׁכְבַת זַרְעָא וְיַסְחוּן בְּמַיָא וִיסָאֲבוּן עַד רַמְשָׁא : יט וְאִתְּתָא אֲרֵי תְהֵי דָיְבָא דָם יְהֵי דּוֹבַהּ בִּבְשָׂרַהּ שִׁבְעָא יוֹמִין תְּהֵי בְרִחוּקַהּ וְכָל דְיִקְרַב בַּהּ יְהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא : כ וְכֹל דִי תִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי בְּרִחוּקַהּ יְהֵי מְסָאָב וְכֹל דִי תֵיתֵב עֲלוֹהִי יְהֵי מְסָאָב : כא וְכָל דְיִקְרַב בְּמִשְׁכְּבַהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָא וִיהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא : כב וְכָל דְיִקְרַב בְּכָל מָנָא דִי תֵיתֵב עֲלוֹהִי יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָא וִיהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא :

נתינה לגר

טו (יד) ובא לפני ה׳, וייתי לקדם ה׳. ומה שלא תרגם „ויעול" שהוא ג"כ התרגום של הפעל „בוא" בעברית, מפני שהוא בא ע"פ הרוב רק על ההפך מש׳ „נפק" כאשר יבא הפעל הזה בעברית על

בעל הטורים

(יג) יגע · בגימ׳ השיט · איזהו מגע שאינו ניכר כולו זה השיטו : (יד) ובא לפני ה׳ אל פתח · בגי׳ הנה מלמד שהזב ס"א טובל מבעוד יום : תצא ממנו · בגי׳ זה זרע יורה כחץ : (טז) כי תצא ממנו · בגי׳ זרע לא לא יבש : ורחץ במים את כל בשרו · בגי׳ ולא יהא בו חציצה בבשרו ובשערו : (יט) דם יהיה זובה בבשרה · בגימ׳ ה׳ דם נדה מטמאים לא ויבש ·

רש"י

מאחר מכל איבריה ת"ל והיא גלתה את מקור דמיה אין דם מטמא אלא הבא מן המקור : דם יהיה זובה בבשרה · אין זובה קרוי זוב לטמא אלא א"כ הוא אדום : בנדתה · כמו ומתבל ינדוהו שהיא מנודה ממגע כל אדם : תהיה בנדתה · אפילו לא ראתה אלא ראיה

אבן עזרא

בשטופות איננו טמא בעבור שלא נגע במקום הזוב רק כאשר רא נו כל אבותינו פי׳ וידיו כגופו קבלנו דבריהם ועל דרך הפשט כי כל טהור שיגע בו הזב וידיו שטופות הוא יטמא ולא בגדיו ואם לא היו שטופות יטמאו בגדיו וזה כמו הנוגע בכל אשר יהיה תחתיו : (יג) לטהרתו · מיום טהרתו והקרבן עולה וחטאת בעבור כי הזוב מוסר על עון : (טז) כי הצא ממנו · שלא כלונו : שכבת זרע · כמו שכבת הטל מגזרת מי ישכיב · היה נראה לנו שצריך רחיצה הבגד או העור אם היה בו זרע לח או יבש והאמת כדברי הקבלה והנאים דבר הזכר ועתה יחל בנקבה · ופי׳ ואם על המשכב הוא שב אל הכלי אשר תשב עליו והנה הכלי על המשכב או כלי על כלי על כן הטומאה קלה ולא הזכיר לאשה מרכב כי (בהמה) (ס"א בהווה) דבר הכתוב והמשכב אחד : (יט) בבשרה · ערות האשה וטעו המפרשים

רמב"ן

בשטיפה ושפשוף להסיר החלילה כמו שפירשתי · ואיננו נכון שיאמר כי אשר יגע בו הזב אחרי שישטוף ידיו במים לא יטמא שכבר אמר כי כל הנוגע בבשר הזב באי זה מקום שיהיה ממנו יטמא וכן במשכבו ומרכבו ובכלי אשר ישב עליו עד אשר יטהר מזובו ורחץ בשרו במים חיים וטהר אבל הכתוב ירמוז לטהרתו בטבילה גמורה כמו שפירשתי · ורבותינו אמרו שהוציא הכתוב טבילת גופו של זב בלשון שטיפת ידים ללמדך שאין בית הסתרים טעון ביאת מים אלא אבר הגלוי כמו הידים : וטעם טומאת הזוב באים · מפני היותו חולה חולי כבד מן החליים הדבקים וצריך קרבן לתת הודאה לשם שריפא אותו וטהרו · וצריך חטאת לכפר על חטאו שלא יגרום לו עוד חולי : וטעם טומאת שכבת זרע · אע"פ שהוא בטבע התולדה כטעם טומאת המת כי המקור מושחת והשוכב לא יודע אם ישחית זרעו או יהיה ממנו ולד נוצר ובזכרי טומאת המת בעזרת הממית והמחיה יתבאר לך הקרי ועוד אזכיר בנדה טומאת עקרים הקל הכתוב בזוב האשה בעת נדתה ולא חייב בה

ספורנו

הנה אמרה מגרת את הזוב וכאשר פירשו ז"ל שהזוב הוא כמו לובן ביצה המוזרת וכאשר יקרה זה מגברו שהוא בסבת חולי כלי הזרע בלבד הנה זה יורה על חולשתם והסרון עכולם אשר יקרה על הרוב בסבת רוב התמדת המשגל והרהוריו אשר בו לא תחדל זמת אולת חטאת ובכן ראוי שיספור ז׳ נקיים אשר בם יסורו הרהוריו מלבו ויטבול מן הטומאה ויכפר בחטאת ועולה על מה שפעל והרהר : (יח) ואשה אשר ישכב איש אותה · לא כתב ואיש כי ישכב את אשה כי העיד על האשה שלא הטמא מחמת שום זוב בלתי אדום או קרי כמו שטמא באיש אמנם טומאת האשה בקרי לא תהיה אלא כאשר ישכב איש אותה אע"פ שהוא בית הסתרים : (יט) ואשה כי תהיה זבה דם · לימד דיני הנדה והזבה והטעין את הזבה קרבן חטאת ועולה ובזה העיד כי לא יקרה זה בגבות עמו זולתי להעיר אונן על מרי קדם בפועל ובמחשבה כי הוא אמנם הרבות העונש בענב את חוה על פעולתה ומחשבתה שנכלל באמרו הרבה ארבה עצבונך ובכן ראוי שתספור ז׳ נקיים

הערב: כג ואם על־המשכב הוא או על־הכלי אשר־הוא
ישבת־עליו בנגעו־בו יטמא עד־הערב: כד ואם שכב
ישכב איש אתה ותהי נדתה עליו וטמא שבעת ימים
וכל־המשכב אשר־ישכב עליו יטמא: ס כה ואשה כי־
יזוב זוב דמה ימים רבים בלא עת־נדתה או כי־תזוב על־
נדתה כל־ימי זוב טמאתה כימי נדתה תהיה טמאה הוא:
כו כל־המשכב אשר־תשכב עליו כל־ימי זובה כמשכב
נדתה יהיה־לה וכל־הכלי אשר תשב עליו טמא יהיה
כטמאת נדתה: כז וכל־הנוגע בם יטמא וכבס בגדיו
ורחץ במים וטמא עד־הערב: כח ואם־טהרה מזובה
וספרה לה שבעת ימים ואחר תטהר: שביעי כט וביום
השמיני תקח־לה שתי תרים או שני בני יונה והביאה
אותם אל־הכהן אל־פתח אהל מועד: ל ועשה הכהן את־
האחד חטאת ואת־האחד עלה וכפר עליה הכהן לפני
יהוה מזוב טמאתה: מפטיר לא והזרתם את־בני־ישראל
מטמאתם ולא ימתו בטמאתם בטמאם את־משכני
אשר בתוכם: לב זאת תורת הזב ואשר תצא ממנו

כצ"ל מ"ש

ת"א ואם · שם מד: כי יזוב זוב דמה · שם כב לו לח: בלא עת נדתה · שם עג: או כי יזוב · שם: על נדתה · שם: כל ימי זוב · שם לח עג: כל ימי זובה · מגילה כ סוריות ד: כמשכב נדתה · שבת פד נדה עג: מזובה · נדה לו: וספרה לה שבעת ימים · כתובות עב סוריות כד: ואחר תטהר · נדה נג לז כז סח: והזהרתם את בני ישראל · מ"ק ס שבועות יח נדה סג: זאת תורת · מגילה כ נדרים לה נדה כב לד לה:

רש"י

ראיה ראשונה: (כג) ואם על המשכב הוא. השוכב או היושב על משכבה או על מושבה אפילו לא נגע בה אף הוא בדת טומאה האמורה במקרא העליון שטעון כיבוס בגדים: על הכלי. לרבות את המרכב: בנגעו בו יטמא. אינו מדבר אלא על המרכב שנתרבה מעל הכלי: בנגעו בו יטמא. ואינו טעון כבוס בגדים שהמרכב אין מגעו מטמא אדם לטמא בגדים (אבל משאו מטמא אדם לטמא בגדים): (כד) ותהי נדתה עליו. יכול יעלה לרגלה שאם בא עליה בחמישי לנדתה לא יטמא אלא שלשה ימים כמותה ת"ל וטמא שבעת ימים ומה ת"ל ותהי נדתה עליו מה היא מטמאה אדם וכלי חרס אף הוא מטמא אדם וכלי

רשב"ם

(כג) ואם על המשכב הוא וגו' השוכב או היושב על מדרס שלו אע"פ שאינו נוגע בו יטמא עד הערב לטמא אוכלין ומשקין כמ"ש בנגעו בו וטמא עד הערב כמו ששנינו במסכת נדה שעליונו של זב מטמא אדם לטמא אוכלין ומשקין: בנגעו בו יטמא עד הערב · כלומר או אפילו נגע במרכב יטמא עד הערב · ולא יטמא לטמא בגדים שהמרכב חלק מגעו ממשאו · שהנושאו מטמא אדם לטמא בגדיו ולא הנוגע מטמא אלא האדם ולא בגדים: אשר היא ישבת עליו · פירשו חכמים במרכב: (כד) אשר ישכב עליו יטמא · אוכלין ומשקין · תחתונו של בועל נדה כעליונה של זב · בפרק בנות כותים: (כה) בלא עת נדתה · לאחר ימי נדתה · כמפורש במסכת נדה או אשה קרויה זבה להביא קרבן אלא לאחר שבעת ימי נדה בין אם תראה ג' ימים רצופים בתוך אחד עשר יום בתחלתו בין בסופו צריך שבעת ימים נקיים רצופים וקרבן בשמיני:

כג וְאִם עַל מִשְׁכְּבָא הוּא אוֹ עַל מָנָא דִּי הִיא יָתְבָא עֲלוֹהִי בְּמִקְרְבֵהּ בֵּהּ יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: כד וְאִם מִשְׁכַּב יִשְׁכּוּב גְּבַר יָתַהּ וּתְהֵי רִחוּקַהּ עֲלוֹהִי וִיהֵי מְסָאַב שִׁבְעַת יוֹמִין וְכָל מִשְׁכְּבָא דִּי יִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי יְהֵי מְסָאַב: כה וְאִתְּתָא אֲרֵי יְדוּב דּוֹב*) דְּמַהּ יוֹמִין סַגִּיאִין בְּלָא עִדַּן רִחוּקַהּ אוֹ אֲרֵי תְדוּב*) עַל רִחוּקַהּ כָּל יוֹמֵי דּוֹב סוֹבְתַהּ כְּיוֹמֵי רִחוּקַהּ תְּהֵי מְסָאֲבָא הִיא: כו כָּל מִשְׁכְּבָא דִּי תִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי כָּל יוֹמֵי דּוֹבַהּ כְּמִשְׁכַּב רִחוּקַהּ יְהֵי לַהּ וְכָל מָנָא דִּי תֵיתֵב עֲלוֹהִי מְסָאַב יְהֵי כְּסוֹאֲבַת רִחוּקַהּ: כז וְכָל דְּיִקְרַב בְּהוֹן יְהֵי מְסָאַב וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: כח וְאִם דְּכִיאַת מִדּוֹבַהּ וְתִמְנֵי לַהּ שִׁבְעַת יוֹמִין וּבָתַר כֵּן תִּדְכֵּי: כט וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה תִּסַּב לַהּ תְּרֵין שַׁפְנִינִין אוֹ תְרֵין בְּנֵי יוֹנָה וְתַיְתֵי יָתְהוֹן לְוָת כַּהֲנָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: ל וְיַעְבֵּד כַּהֲנָא יָת חַד חַטָּאתָא וְיָת חַד עֲלָתָא וִיכַפַּר עֲלַהּ כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ מִדּוֹב סוֹבְתַהּ: לא וְתַפְרְשׁוּן יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִסּוֹאֲבָתְהוֹן וְלָא יְמוּתוּן בְּסוֹאֲבָתְהוֹן כְּסָאֳבְהוֹן יָת מַקְדְּשִׁי דִּי בֵינֵיהוֹן:

*) נכ"י תזוב זוב: תזוב.

נתינה לגר

הכפך מש' "יגא", ובכ"י הנוסח ויעול. (לא) ולא ימתו בטומאהם, ולא ימותון בסואבתהון, מדלא ת' "ולא ישתלון" כמו שת' בכרת (לקמן י"ח כ"ט ובכמה מקומות) ש"מ שסובר שזר הנכנס למקדש בטומאה חייב רק מיתה בידי שמים, ולא כרש"י שכתב "הכרת של מטמא מקדש קרוי מיתה" והחלוק בין כרת למיתה בידי שמים כתב התוס' שלהי מו"ק ד"ה ומיתה, ובעל מבנה למלך בפ"ג מה' ביאת המקדש שכרת חמור ממיתה בידי שמים, ובאמת כתלמיד לפני רבו לא ידעתי מנ"ל לרש"י שזר הנכנס למקדש חייב כרת, דמ"ש הרא"ם דיליף מן הכתוב "את מקדש ה' טמא ונכרתה" (במדבר י"ט כ')

בעל הטורים

הסים בנדתה [עם האותיות] בגימ' עד שביא תבא במים [עם התיבות]: (כו) כטמאת · ב' · הכא ואידך כטומאת הנדה היתה וגו' כדאיתא במדרש · שמדמה אותן לטומאת נדה מה נדה יש לה טהרה במים אף ישראל יש להן טהרה שנאמר וזרקתי עליכם מים וגו' · אי נמי מה נדה הכהן נכנס עמה בבית אף ישראל אע"פ שהן טמאים שכינה ביניהם שנא' השוכן אתם בתוך טומאותם ולא כמת שאין הכהן נכנס עמו בבית · י"א פעמים כתיב בפרשה זבה זובו זובה נגד י"א יום שבין

רש"י

חרס: (כה) ימים רבים · שלשה ימים: בלא עת נדתה · אחר שיצאו שבעת ימי נדתה: או כי תזוב · את שלשת הימים הללו: על נדתה · מופלג מנדתה יום אחד זו היא זבה ומשפטה חרוץ בפרשה זו ולא כדת הנדה שזו טעונה ספירת שבעה נקיים וקרבן והנדה אינה טעונה ספירת שבעה נקיים אלא שבעת ימים תהיה בנדתה בין רואה בין שאינה רואה ודרשו בפרשה זו י"א יום שבין סוף נדה לתחלת נדה שכל שלשת רצופין שתראה באחד עשר יום הללו תהא זבה: (לא) והזרתם · אין נזירה אלא פרישה וכן נזורו אחור וכן נזיר אחיו: ולא ימותו בטמאתם · הרי הכרת של מטמא מקדש קרוי מיתה: (לב) זאת תורת הזב.

אבן עזרא

בבעל קרי את כל בשרו כאשר נגדו והעד כל: (כד) ואם שכב ישכב איש אתה · בלא זדון רק שוכב עמה בשוגג והנה באה נדתה והיתה עמו וזה טעם עליו כי כרת יש על השוכב עם נדה בזדון וכן הוא משפט הזנה ואם לא נזכר: וכל המשכב אשר ישכב עליו יטמא · כי הוא טמא טומאת שבעה וגם יטמא אחרים ואם לא נכתב: (כה) ימים רבים בלא עת נדתה · לכל אשה עתים ידועות או יארע לה זוב על נדתה: (כט) והביאה אותם · מגרע והיא מגזרת זרה: (לא) והזרתם · יש מפרשים בו והזכרתם בחסרון הה"א וזה לא יתכן כי הה"א איננו מאותיות המשך כי לא יהיה נה נעלם כי אם בסוף המלה רק פירושו כמו וינזרו מקדשי בני ישראל כעין והרחקתם וממנו נזיר שהרחיק נפשו מתאות העולם ומשקלו והפלתם את הארץ כי הנו"ן מובלע בדגש: בטמאתם · בעבור טומאתם ופירושו

רמב"ן

קרבן בעבור שהוא בטבעה ולא נתרפאת מחולי וטמא אותה שבעת ימים בין שתראה יום אחד או כל השבעה אבל הנשים בטבען לא תהיה בהן יותר משבעה זולתי בהיות בהן שפע יתר בחולי אבל כי יזוב זוב דמה ימים רבים בלא עת הידוע לה או שתוסיף על העת ויזוב זוב דמה ימים רבים אחרי השבעה ההם הנה הוא חולי כזוב האיש והצריך אותה קרבן בהתרפאותה כדין הזב ולא הזכיר הכתוב טבילה באשה כי הזכיר זוב האיש וטומאתו ואמר בסוף ורחץ בשרו במים חיים וטהר וחזר ואמר באשה ואשה כי תהיה זבה כאיש הזב דם יהיה הזוב שלה לא לובן כאיש והזכיר הטומאה בנדה ובזבה ואחרי כן הזכיר בזבה ואם טהרה מזובה כאשר יטהר הזב מזובו וכפרה לה שבעת ימים כאשר יספור הזב ואחר תטהר כטהרת הזב · ועל דרך הפשט שתהיה צריכה רחיצה במים חיים כזב · אבל רבותינו הקלו בטהרת הזבה שתטהר כדרך שאר הנטהרים מטומאתם במי מקוה ·

ספורנו

נקיים עד יערה עליה רוח השובה וטהרה ואז תטבול ותכופר בהטאת על פעולת הרע ובעולה על המחשבה: (לג) זאת תורת הזב · זה הוא מה שראוי לעיין בכל אלה לאשובה שבהיות הזב טעון קרבן חטאת יורה שבא על חטא במעשה ובמחשבה

שִׁכְבַת־זֶרַע לְטָמְאָה־בָהּ׃ לג וְהַדָּוָה בְּנִדָּתָהּ וְהַזָּב אֶת־זוֹבוֹ לַזָּכָר וְלַנְּקֵבָה וּלְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב עִם־טְמֵאָה׃ פ פ פ

צ׳ פסוקים · עיד״ו סימן : ומפטירין וארבעה אנשים במלכים ב׳ סימן ז׳ :

סדר אחרי

טז א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אַחֲרֵי מוֹת שְׁנֵי בְּנֵי אַהֲרֹן בְּקָרְבָתָם לִפְנֵי־יְהוָה וַיָּמֻתוּ׃ ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאַל־יָבֹא בְכָל־עֵת אֶל־הַקֹּדֶשׁ מִבֵּית לַפָּרֹכֶת אֶל־פְּנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־הָאָרֹן וְלֹא יָמוּת כִּי בֶּעָנָן אֵרָאֶה עַל־הַכַּפֹּרֶת׃ ג בְּזֹאת יָבֹא אַהֲרֹן אֶל־הַקֹּדֶשׁ בְּפַר בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת וְאַיִל לְעֹלָה׃

ת״א והדוה בנדתה · שבת סד שבועות יח נדה לד : והזב את זובו · נזיר כט סה קמא כד ערכין ג נדה כח לה : לזכר ולנקבה · נדה לב לד לה מד : אחרי מות · יומא נג סח מגילה ל לא סוטה מ שבועות יח : דבר אל אהרן · מנחות כז : ולא ימות · יומא נג : כי בענן · יומא יט כג : בזאת יבא · יומא ג ד נ : בפר · יומא סט נ מנחות טז :

רש״י

בעל ראיה אחת ומהו תורתו ואשר תצא ממנו ש״ז הרי הוא כבעל קרי טמא טומאת ערב : (לג) והזב את זובו · בעל שתי ראיות ובעל שלש ראיות שתורתן מפורשת למעלה :

חסלת פרשת מצורע

(א) **וידבר** ה׳ אל משה אחרי מות שני בני אהרן וגו׳ · מה ת״ל (ס״א אין אנו יודעים מה נאמר לו בדבור ראשון) היה רבי אלעזר בן עזריה מושלו משל לחולה שנכנס אצלו רופא א״ל אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב בא אחר ואמר לו אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב שלא תמות כדרך שמת פלוני זה זרזו יותר מן הראשון לכך נאמר אחרי מות שני בני אהרן : (ב) ויאמר ה׳ אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא · שלא ימות כדרך שמתו בניו : ולא ימות · שאם בא הוא מת : כי בענן אראה · כי תמיד אני נראה שם עם עמוד ענני ולפי שגלוי שכינתי שם יזהר שלא ירגיל לבא זהו פשוטו · ומדרשו לא יבא כי אם בענן הקטורת ביום הכפורים : (ג) בזאת · גימטריא שלו ארבע מאות ועשר רמז לבית ראשון : בזאת יבא אהרן וגו׳ · ואף זו לא בכל עת כי אם ביום הכפורים כמו שמפורש

רמב״ן

והטעם להם מפני שלא היה צריך להזכיר כלל ואחר תטהר שבכלל האיש היא שלא בא הכתוב אלא להזכיר החלוק שבין הזכר לנקבה שיהיה זובה בדם ולחלק בין עת נדתה ובין שלא עתה ולפיכך כפרו שבא הכתוב לרבות לה טהרה לומר ואחר תטהר כשטהרים בתורה גם שלא מים חיים : חסלת סדר מצורע :

(א) וטעם אחרי מות שני בני אהרן · כי מיד כאשר מתו בניו הזהיר את אהרן מן היין ומן השכר שלא ימות · ואמר עוד למשה שיזהיר אותו שלא ימות בקרבתו לפני ה׳ והקרוב שהיו שתי המצות האלה ביום המחרת למיתתם כי בו ביום אונן היה ואין רוח הקדש שורה מתוך עצבות · ואזהרת היין הדבור לאהרן היה ובאותו היום היתה גם זאת המצוה למשה · אבל הקדים הכתוב האזהרות בהזהיר את ישראל שלא ימותו בטומאתם בטמאם את משכני

אבן עזרא

בטמאם את משכני : (לב) לטמאה בה · שמלוה היא שישכב טמא ועוד אפרש זה : וטעם לזכר · פירושו זאת תורת הזב : וטעם עם טמאה · זכר או נדה : חסלת פרשת מצורע

(א) אחרי מות · אחר שהזהיר את ישראל שלא ימותו אמר השם למשה שיזהיר גם לאהרן שלא ימות כאשר מתו בניו וזאת הפרשה להורות כי בני אהרן הכניסו קטרת לפנים מהפרכת · ומלת בקרבתם · שם הפעל וה״א לקרבה אל המלאכה שהם היו כמנהג ה״א הנקבה וטעה רבי ישועה שאמר שהוא שם במבטל חכמתם : (ב) אל הקדש · כנגד אהל מועד : כי בענן · הטעם שלא יכנס כי אם בקטרת · שיעשה ענן ולא יראה הכבוד פן ימות והנה טעמו לא אהיה נראה אליו כי אם בענן ויש אומרים כי פי׳ כי בענן בעבור כי אני דר בענן על הכפורת כטעם ה׳ אמר לשכון בערפל : (ג) בפר בן בקר · אין פירושו שיביא הפר אל הקדש רק שיתן משנו פר בהאלה

רשב״ם

(א) **אחרי** מות · הזהיר את אהרן שלא ימות כבניו על ביאת מקדש שלא כדת : (ב) כי בענן אראה על הכפורת · לפיכך פשוטו שהרי מתוך עמוד הענן אני נראה כל שעה על הכפורת כדכתיב ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובים ואם יראה הכהן ימות · לפיכך כשנכנס ביום הכפורים צוהו הקב״ה להקטיר קטורת בפנים תחלה להחשיך את הבית בענן הקטורת ואח״כ יביא דם הפר ודם השעיר והקריב אהרן בעורה את פר החטאת אשר לו וכפר בעדו יתוודה עליו מיד · ולפי הפשט יביאנו בעזרה כדי להקריב אותו לכפרה

לב דא אוריתא דדובנא ודי תפוק מנה שכבת זרעא לסאבא בה: לג ולדסובתה ברחוקה ולדאיב ית דובה לדכר ולנקבא ולגבר די ישכוב עם מסאבא:

א ומליל יי עם משה בתר דמיתו תרין בני אהרן בקרוביהון אשתא נוכריתא קדם יי ומיתו: ב ואמר יי למשה מלל עם אהרן אחוך ולא יהי עלל בכל עדן לקודשא מגיו לפרכתא לקדם כפרתא די על ארונא ולא ימות ארי בענגא אנא מתגלי על בית כפרתא: ג בדא יהי עלל אהרן לקודשא בתור בר תורי

נתינה לגר

תמוס, דסס איירי בכהן כדמוכח במסכת שבועות (ט"ז ע"ב) ובמס' יבמות (ל"ב ע"ב) כתבו התוס' ד"ה בעל מוס, הא דלא נקט זר היינו משום דאטומאה לא הוזהרו זרים אלא כהנים דכתיב דבר אל בני אהרן ואל בניו וינזרו" ע"ש, גם מסוגיא דהוריות (ח' ע"ב, ט' ע"א) מוכח שהזר אינו חייב כרת, גם מספרא בפסוק שלפנינו לא משמע כן, וצע"ג. (לג) והדוה, ולדסאובתא. ולקמן (כ' י"ח) ת' מלת דוה „מסאבא" וצ"ע, ועמ"ש שם בהכס שד"ל וג"ם לחם ושמלה ובכ"י הנוסח ולסובתא.

טז (א) בקרבתם, בקרוביהון אשתא נוכריתא. לא ת' כפשוטו שנענשו על שנכנסו לפנים כדעת ריה"ג „על הקרבה מתו ולא על ההקרבה" רק כדעת ר"ע בת"כ שהוא כמו „בהקריבם". (ב) על הכפרת, על בית כפרתא. לא ת' „כפרתא" כלעיל בפסוק זה, אפשר להורות כי מלת

בעל הטורים

נדה לנדה: (לג) ולאיש · ג' במסרה · הבא והידך (יחזקאל א') ולאיש שתים מכות לנגה (ש"ב כ') ולאיש בושת בן שאול כי הם ג' תיבות ולאיש אשר ישכב יש לו להתביים כדכתיב ולאיש בושת וכילד יעשה כמו שמצינו ברבי אלעזר שהיה מגלה טפח ומכסה טפחים ודומה כמו שבפאו בד וזהו ולאיש שתים מכות:

(א) ויהי אחרי מות · כתיב לעיל ולאיש אשר ישכב עם טמאה וסמיך ליה אחרי מות רמז למה שאמרו המשמש עם הטהורה ופירשה נדה מתחיו לא יפרוש באבר חי אלא ימתין עד שימות האבר ויפרוש · ועוד כתיב לעיל זאת תורת וסמיך ליה אחרי מות מלמד שמתו על שהורו הלכה בפני רבן · ועוד כתיב לעיל משכבי אשר בתוכם וסמיך ליה אחרי מות רמז למה שנאמר בקרבי אקדש · וסמיך פר' יום הכפורים לפרשת נדה לומר מה נדה הבא ז' ימים קודם שתטהר אף ביוה"כ מפרישין הכהן ז' ימים קודם שיכנס לפנים: (ב) ויאמר ה' אל משה וכלא כבר נאמר וידבר אלא הדבור הא' לומר לו מעשה פרה שגם היא צריכה פרישה ז' ימים קודם · אחרי מות שני ר"ת בגימ' פרה אדומה: (ג) בזאת עולה ת"י רמז

רמב"ן

אשר בתוכם · ואחרי כן כתב אזהרת היחוד ועל דעתי כל התורה כסדר שבל המקומות אשר בהם יאחר המוקדם יפרש בו כגון וידבר ה' אל משה בהר סיני בספר הזה וכגון ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן בספר השני וכיולא בהן · ולכך אמר בכאן אחרי מות להודיע כי היה זה אחרי מותם מיד · ועל דברי רבותינו שאמרו שלא תמות כדרך שמת פלוני זה זרזו יותר מן הראשון יהיה טעם הכתוב שאמר השם למשה בלשון הזה אחרי שמתו שני בני אהרן בקרבתם לפני ה' אמור אליו שלא יבא בכל עת אל הקדש ולא ימות: (ב) וטעם אחיך · שתזהירנו כי אחיך הוא ואע"פ שאתה איך בכל יבא אהרן אחיך בכל יבא · ואמר ר"א בזאת הפרשה לאות כי בני אהרן הכניסו אש הקטרת לפנים · ואינו כן על דעתי כי הכתוב שמזכיר תמיד הטעון אומר בהקריבם אש זרה · ואם תהיה ראיה שנכנסו לפנים בעבור האזהרה שהזהיר למשה על אחיהם שלא ימות כל שכן שתהיה ראיה שנכנסו שתויי יין בעבור האזהרה שנאמרה לאהרן עצמו מיד · ועוד כי איך עלה על דעתם לבא היום אל המקום אשר לא נכנס שם אביהם כי אהרן הקטיר הקטורת על מזבח הפנימה ולמה יכניסו הם הקטורת שלהם לפנים משלו · וכבר רמזתי

ספורנו

ובמתבבה · וכאשר תלא ממנו שכבת זרע לטמאה בה · כי אמנם טעם טומאת הקרי הוא שבונת המוציאו הוא לטמאה בה בעטיו של נחש לא לקיום המין שלולי זה לא היתה בזרע שום טומאה כמו שאין טומאה בפרש ובשתן: (לג) והדוה בנדתה · כי דותה מורה שהיא זה על חטא ולפיכך היא טמאה: והזב · והעיון בדבר הזב הוא שהוא להעיר אזן על חטא שקדם את זובו: לזכר ולנקבה · ועם זה ראוי להתבונן הבדל זוב הזכר מזוב הנקבה כי זוב הנקבה לא יטמא זולתי באדום וזוב הזכר לא יטמא זולתי בהיותו בלתי אדום: ולאיש אשר ישכב עם טמאה · ג"כ ראוי להתבונן בעל האיש השוכב עם טמאה אשר והוא נדתה עליו ולא כן יאמר על הטהורה שישכב הזב אותה כי בזה יורה שהזכר מתקלקל יותר בשכיבת הדוה ממה שתתקלקל האשה בשכיבת החולה כמו שבא הנסיון במצורעת וזולתה:

(א) וידבר ה' אל משה אחרי מות · הנה היבת וידבר בלשון הקדש לא תפול ברוב על חלקי הדבור אבל תפול על משך הדבור בכללו ולכן אחר לשון הדבור יבא ברוב לשון האמירה הפרטית · אמר אם כן וידבר ה' אל משה אחרי מות ויאמר אליו דבר אל אהרן אחיך ומפני שהאריך בספור אחרי מות לא כתב ויאמר אליו אבל חזר והזכיר האל ית' באומר ומשה השומע · אמנם לדברי קצת מרבותינו ז"ל היו שני דבורים ויהיה שעור הכתוב וידבר ה' אל משה ויאמר אליו דבר אל אהרן ואל יבא ולא ימות ואחרי מות שני בני אהרן אמר למשה דבר אל אהרן ולא יבא שלא יכנס יותר ממה שצוה ולא ימות כדרך שמתו בניו בהיותם הורסים לעשות קטרת יותר ממה שצוו וזה לזרזו יותר מן הראשון: (ב) כי בענן אראה · בזה הדור לדבר למשה ובשאר הדורות לקרוא למוכנים לנבואה כענין שמואל כאמרו ושמואל שוכב בהיכל ה' אשר שם ארון אלהים ויקרא ה' אל שמואל: (ג) בזאת יבא בפר בן בקר · בהקדשת פר לחטאת ואיל לעולה ולבישת בגדים שאין בהב

ד כְּתֹֽנֶת־בַּד קֹדֶשׁ יִלְבָּשׁ וּמִֽכְנְסֵי־בַד יִהְיוּ עַל־בְּשָׂרוֹ
וּבְאַבְנֵט בַּד יַחְגֹּר וּבְמִצְנֶפֶת בַּד יִצְנֹף בִּגְדֵי־קֹדֶשׁ הֵם
וְרָחַץ בַּמַּיִם אֶת־בְּשָׂרוֹ וּלְבֵשָׁם׃ ה וּמֵאֵת עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
יִקַּח שְׁנֵי־שְׂעִירֵי עִזִּים לְחַטָּאת וְאַיִל אֶחָד לְעֹלָה׃ ו וְהִקְרִיב
אַהֲרֹן אֶת־פַּר הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד בֵּיתוֹ׃
ז וְלָקַח אֶת־שְׁנֵי הַשְּׂעִירִם וְהֶעֱמִיד אֹתָם לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח
אֹהֶל מוֹעֵד׃ ח וְנָתַן אַהֲרֹן עַל־שְׁנֵי הַשְּׂעִירִם גֹּרָלוֹת גּוֹרָל

ת"א כתנת בד קדש ילבש · יומא לב זבחים יח יט : ומכנסי בד · יומא כה סנהדרין מט : בשרו · יומא יב : בגדי קדש הם · יומא יט זבחים פא : ומאת עדת בני ישראל · יומא ג כב שבועות יד : איל אחד · יומא ג ע : ולקח את שני · שבועות יג חולין יא : ונתן אהרן · יומא לז קדושין יד :

רש"י

בסוף הפרשה בחדש השביעי בעשור לחדש : (ד) כתנת בד וגו' · מגיד שאינו משמש לפנים בשמונה בגדים שהוא משמש בהם בחוץ שיש בהם זהב לפי שאין קטיגור נעשה סניגור אלא בארבעה ככהן הדיוט וכולן של בוץ : קדש ילבש · שיהיו משל הקדש : יצנף · כתרגומו יחת בריסה יניח בראשו כמו ותנח בגדו אחתיה : ורחץ במים · אותו היום טעון טבילה בכל חליפותיו וה' פעמים היה מחליף מעבודת פנים לעבודת חוץ ומחוץ לפנים ומשנה מבגדי זהב לבגדי לבן ומבגדי לבן לבגדי זהב ובכל חליפה טעון טבילה ושני קדושי ידים ורגלים מן הכיור : (ו) את פר החטאת אשר לו · האמור למעלה ולמדך כאן שמשלו הוא בא ולא משל צבור : וכפר בעדו ובעד ביתו · מתודה עליו עונותיו ועונות ביתו : (ח) ונתן אהרן על שני השעירים גרלות · מעמיד אחד לימין ואחד לשמאל ונותן שתי ידיו בקלפי ונוטל גורל בימין וחברו בשמאל ונותן

רמב"ן

על חטאם ולשון הכתובים יורה עליו של מלת בקרבתם כפי הפשט כמו או בקרבתם אל המזבח לשרת אמר כי בשרתם לפני ה' מתו אם כן יזהיר אהרן שלא ישרת אלא במקום אשר יצוה ובעת אשר יצוה · ויתכן שיהיה טעמו כטעם שאמרו רבותינו שיהיו מליזין אחרי הקטרת בעל ידו מתו נדב ואביהוא וכו' ויאמר כי אחרי מות שני בני אהרן בקרבתם לפני ה' בקטרת אמר לאהרן כי היא יקרב יותר מהם אל ה' בקטרת וימות אם יבא אל הקדש זולתי בקטרת כי בו יכנס תחלה כמו שאמר והביא מבית לפרכת וכסה ענן הקטרת את הכפורת אשר על העדות ולא ימות וזה טעם כי בענן אראה על הכפרת שלא יכנס רק בקטרת שיעלה עמו שם כמו שאמר וכסה ענן הקטרת את הכפרת : וטעם בכל עת · בעבור שכבר הזכיר יום הכפורים שאמר (בפרשת הגוה) וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה מדם חטאת הכפורים אחת בשנה אמר בכאן ואל יבא בכל עת אל הקדש רק בזאת כלומר ביום אשר יקריב הקרבנות האלה לכפורים ואחרי כן יפרש בפרשה במה יכנס כמו שאמר והביא מבית לפרוכת ויפרש היום שיהיה בעבור לחדש השביעי ויחזור ויאמר כי יהיה אחת בשנה · וסוד בזאת יבא אהרן אל הקדש כסוד זאת אות הברית אשר הקימותי וכבר פירשתיו · ורבותינו רמזו בו אמרו בויקרא רבה רבי יודן פתר קריה בכהן גדול בכניסתו לבית קדשי הקדשים חבילות חבילות של מצות יש בידו · בזכות התורה וזאת התורה ובזכות מילה וזאת בריתי אשר תשמרו · בזכות שבת אשרי אנוש יעשה זאת · בזכות ירושלים זאת ירושלים · בזכות שבטים וזאת אשר דבר להם אביהם · בזכות יהודה וזאת ליהודה · בזכות כנסת ישראל זאת קומתך דמתה לתמר · בזכות התרומה וזאת התרומה · בזכות המעשרות ובחנוני נא בזאת · בזכות הקרבנות בזאת

אבן עזרא

חטאת לכפר עליו ועל הכהנים ויש אומרים גם הלוים בעבור שמצאנו ואת שם אהרן תכתוב על מטה לוי וזה רחוק רק הלוים יחשבו עם ישראל : (ד) כתנת בד קדש · ולא הזכיר האפוד והחשן ומעיל האפוד כי כבר הזכיר ונשמע קולו בבואו אל הקדש ומזה הכתוב למדו אנשי בית שני שמשו בלא אורים ותומים גם נביאים היו שם : (ו) והקריב אהרן את פר החטאת · אל פתח אהל מועד כמשפט : וטעם וכפר בעדו · כי בו יכפר בעדו ובעד ביתו אחר שישחטנו וי"א כי העמדתו היא כפרה : (ח) גרלות · ידועים מדברי קבלת אבותינו · אמר הגאון כי עזאזל שם הר ונקרא כן בעבור שהוא תקיף כי טעם זכר השם כטעם הררי אל יקותיאל והגאון הלוי פשט כי האל"ף במלת עזאזל בין זי"ן לזי"ן ויש אומרים שהוא הר סמוך אל הר סיני והשם הזה להוליך השעיר ולהעלותו שם עד שישחט ואחר כן היו מוליכים אותו בבית המקדש להר אחר והעד שאמר ויעש אהרן וכן בחג שבועות לפי דעתי כאשר אפרש במקומו וי"א כי עבודת בית שני לא היתה כראשון כי היה הכהן מחוסר בגדים ואין כפרת וזה המפרש אמר כי השעיר ישלח במדבר כי כן כתוב ושלח את השעיר במדבר וטעמו כטעם לפור המשלח מהצרעת שהוא על פני השדה מקום שאין שם ישוב והעד אל ארץ גזרה ואבותינו העידונו כי השעיר ישלחו במדבר כאשר הוא כתוב וירדוף אחריו עד שיברח ויפול על הצור על כן אמרו חז"ל ודוחפו ויאמר רב שמואל אע"פ שכתוב בשעיר החטאת שהוא לשם גם השעיר המשתלח הוא לשם ואין צריך כי המשתלח איננו קרבן כי לא ישחט ואם יכולת להבין הסוד שהוא אחר מלת עזאזל תדע סודו וסוד שמו כי יש לו חברים במקרא ואני אגלה לך קצת הסוד ברמז בהיותך בן

לְחַטָּאתָא וּדְכַר לַעֲלָתָא: ד כִּתּוּנָא דְבוּצָא קוּדְשָׁא יִלְבַּשׁ וּמִכְנְסִין דְּבוּץ יְהוֹן עַל בִּסְרֵהּ וּבְהֶמְיָנָא דְבוּצָא יֵסַר וּבְמִצְנֶפְתָּא דְבוּצָא יָחֵית בְּרֵישֵׁהּ לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא אִנּוּן וְיַסְחֵי בְּמַיָּא יָת בִּסְרֵהּ וְיִלְבְּשִׁנּוּן: ה וּמִן כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יִסַּב תְּרֵין צְפִירֵי עִזִּין לְחַטָּאתָא וּדְכַר חַד לַעֲלָתָא: ו וִיקָרֵב אַהֲרֹן יָת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא דִּי לֵהּ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְעַל אֱנָשׁ בֵּיתֵהּ: ז וְיִסַּב יָת תְּרֵין צְפִירִין וִיקִים יָתְהוֹן קֳדָם יְיָ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא:

נתינה לגר

„בענן" בלפנים, לא קאי על ענן הקטרת, רק כמעט „ה' אמר לשכן בערפל" כפי' הי"א בהראב"ע „כי אני דר בענן וכו'". (ד) יחגר, יַסַּר. בכל המקומות ית' „חגורה" בל' „זרוז" וכן לעיל (ח' ז') והכא ת' בל' „אסר" אפשר שט"ס הוא וכן „לא יחגרו ביזע" (יחזקאל מ"ד י"ח) שבנוסחא שלפנינו הוא „ולא יסרון" נורס הרד"ק „ולא יזרזון" וב"ס לחם ושמלה רצה להבדיל שכשהוא פעל עומד ית' „אסר" וכשהוא יוצא ית' „זרוז" ולא ידעתי מה יענה על „לא יסרון" שביחזקאל שגם הוא ג"כ פעל יוצא? ע"ש. יצנף, יחות ברישה. ערש"י שפי' „יניח בראשו" וערמב"ן שהקשה למה תרגם בהנחה ולא בצניפה, ולע"ד כוונת הת"א כריב"א (בתוס' יומא י"ב ד"ה אלא לאו ודף כ"ה ד"ה נוטל) דמצנפת לאו היינו מגבעות שת"א כובעין, וזה דוקא בכל השנה, אבל ביוה"כ שאין לו לא ציץ ולא תפילין, מצנפת ומגבעת שוין · ומתורצת קו' התוס', והוכחתי מסוגיא הנ"ל דלר' דוסא בגדי כ"ג כשרין לכהן הדיוט ומה עשה במצנפת? אלא ודאי דביוה"כ מצנפת ומגבעות שוין. וע' ברש"י בפ' תלוש ד"ה מצנפת, וברא"ש שהוא כיפה של צמר, והתכם רו"ס במוסף של שבועות תמה ע"ז, וע' ברמב"ם ובראב"ד (פ"ח וריש פ"י מה'

בעל הטורים

לבית ראשון שעמד ת"י שנה: (ד) ולבשם · אותיות כלו בם שטעונין גניזה [עי' יומא ד' י"ב]: וכפר · בגימ' זה בודוי דברים

רמב"ן

יבא אהרן · וזה צריך פירוש ארוך אבל כבר הכל מבואר בדברינו: (ד) כתנת בד קדש ילבש · שיהיו משל קדש לשון רש"י ויאמר בגדי קדש הם שיהיו כן כולם של קדש · ובת"כ קדש ילבש שיהיו משל קדש · אין לי אלא אלו בלבד מנין לרבות שאר בגדי כהונה גדולה ובגדי אחיו הכהנים · תלמוד לומר בגדי קודש הם בנין אב לכל הבגדים שיהיו משל קדש · ועל דרך הפשט כאשר אמר ועשו בגדי קדש לאהרן אחיך בשמונה הבגדים יאמר בגם אלה בגדי קדש · ושודם כמו היום לבוש הבדים ולכך הודיעו כי בגדי קדש הם ובויקרא רבה כשירות של מעלן כך שירות של מטן · מה שירות של מעלן איש אחד בתוכם לבוש בדים · כך שירות של מטן כתנת בד קדש: ילבש · יחגור יצנוף נדרש בת"כ לפי שסופינו לרבות לו כלים אחרים · בין הערבים אין לו · יכול לא ילבש של שחרית תלמוד לומר ילבש יחגור יצנוף וכתב רש"י ז"ל יצנוף יחית בריש"ה יניח בראשו וכמו והנח בגדו אצלה ואחתתיה · ולא נתברר לי דעת אונקלוס בזה כי הצניפה סבוב שיגלגלנה בראשו כצניף ולמה יתרגם אותה בהנחה בלבד ולא יתרגם בה הלשון שמיוחד לו לצניפה ממש ואולי איננו בלשון הארמית כי גם הצניפות והרדידים שבישעיה תרגם יונתן ב"ע כתריא ואין לשניהם לשון בצניף ובמצנפת רק לשון הקדש שניהם מצנפתא: (ח) וגורל אחד לעזאזל · הר גבוה צוק קשה שנאמר ארץ גזרה לשון רש"י ובת"כ לעזאזל למקום הקשה שבהרים יכול בישוב תלמוד לומר המדברה · ומנין שיהא צוק ת"ל אל ארץ גזרה · ולפי זה יהיה פירוש מלת לעזאזל לקשה והוא כפול הזי"ן כמו עזוז וגבור · ור"א כתב אמר רב שמואל אע"פ שכתוב בשעיר החטאת שהוא לשם גם השעיר המשתלח הוא לשם ואין צורך כי המשתלח איננו קרבן שלא ישחט ואם יכלת להבין הסוד שהוא אחר מלת עזאזל תדע סודו וסוד שמו כי יש לו חברים במקרא ואני אגלה לך קצת הסוד ברמז בהיותך בן שלשים ושלש תדענו והנה ר"א נאמן רוח מכסה דבר אבל אני הרכיל מגלה סודו שכבר גלו אותו רבותינו במקומות רבים אמרו בבראשית רבה ונשא השעיר עליו זה עשו שנאמר הן עשו אחי איש שעיר את כל עונותם עונות תם שנאמר ויעקב איש תם ומפורש מזה בפרקי רבי אליעזר הגדול לפי' היו נותנין לו לסמאל שוחד ביום הכפורים שלא לבטל את קרבנם שנאמר גורל אחד לה' וגורל אחד לעזאזל גורלו של הקב"ה לקרבן עולה וגורלו של עזאזל שעיר החטאת וכל עונותיהם של ישראל עליו שנאמר ונשא השעיר עליו ראה סמאל שלא נמצא בהם חטא ביום הכפורים אמר לפני הקב"ה רבון כל העולמים יש לך עם אחד בארץ כמלאכי השרת שבשמים מה מלאכי השרת יחפי רגל כך הן ישראל יחפי רגל ביום הכפורים מה מלאכי השרת אין בהם אכילה ושתיה כך ישראל אין בהם אכילה ושתיה ביום הכפורים מה מלאכי

ספורנו

זבע ולא ציור מלאכותי כי אמנם לא יאחר כהן גדול להכנס לפנים עד אחר הקרבת העולה אבל יכנס להקטיר הקטורת היכף אחר שחיטת החטאת: (ד) בגדי קדש הם · בכמותם יראו המלאכים אל הנביאים כי הם נראים אז בלבושי הבדים: (ה) שני שעירי עזים לחטאת · כראשון על הטמאת במקדש והמשתלח על שאר חטאי נבזר אשר לרב טומאתו לא יאות לזבח ומטמא משלחו: (ח) גרלות · כי הגורל בפרט על ידי איש חבידו הוא כאשר ישאל איש בדבר האלהים כאמרו בחיק יוטל את הגורל ומה'

אֶחָד לַיהוָה וְגוֹרָל אֶחָד לַעֲזָאזֵל׃ ט וְהִקְרִיב אַהֲרֹן אֶת־הַשָּׂעִיר אֲשֶׁר עָלָה עָלָיו הַגּוֹרָל לַיהוָה וְעָשָׂהוּ חַטָּאת׃ י וְהַשָּׂעִיר אֲשֶׁר עָלָה עָלָיו הַגּוֹרָל לַעֲזָאזֵל יָעֳמַד־חַי לִפְנֵי יְהוָה לְכַפֵּר עָלָיו לְשַׁלַּח אֹתוֹ לַעֲזָאזֵל הַמִּדְבָּרָה׃ יא וְהִקְרִיב אַהֲרֹן אֶת־פַּר הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד בֵּיתוֹ וְשָׁחַט אֶת־פַּר הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ׃ יב וְלָקַח מְלֹא־הַמַּחְתָּה גַּחֲלֵי־אֵשׁ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ מִלִּפְנֵי יְהוָה וּמְלֹא חָפְנָיו קְטֹרֶת סַמִּים דַּקָּה וְהֵבִיא מִבֵּית לַפָּרֹכֶת׃ יג וְנָתַן אֶת־הַקְּטֹרֶת עַל־הָאֵשׁ לִפְנֵי יְהוָה וְכִסָּה ׀ עֲנַן הַקְּטֹרֶת אֶת־הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדוּת וְלֹא יָמוּת׃ יד וְלָקַח מִדַּם הַפָּר וְהִזָּה בְאֶצְבָּעוֹ עַל־פְּנֵי הַכַּפֹּרֶת קֵדְמָה וְלִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת יַזֶּה שֶׁבַע־פְּעָמִים מִן־הַדָּם בְּאֶצְבָּעוֹ׃ טו וְשָׁחַט אֶת־שְׂעִיר

ת"א לעזאזל. יומא סז: את השעיר. יומא מ: ועשהו חטאת. יומא מ מא קדושין יד חולין כד כריתות כח: והשעיר אשר. יומא לט: יעמד חי. יומא מ סד סה עא: לכפר עליו. יומא מ סה: לעזאזל המדברה. יומא סז: אשר לו. שם נא שבועות יד: ושחט את פר. מנחות יט: אשר לו. שבועות יד: ולקח מלא המחתה. יומא מה מט זבחים נח: גחלי אש. פסחים עה: ומלא חפניו. יומא מו מז זבחים קט: והביא מבית. יומא מז מט מנחות יא: ונתן את הקטרת. יומא נג: וכסה ענן. שם נג: על פני הכפרת. שם נה סנהדרין ס מנחות כז: ולפני הכפרת יזה. יומא נה:

רש"י

עליהם את שכתוב בו לשם הוא לשם ואת שכתוב בו לעזאזל משתלח לעזאזל: עזאזל. הוא הר עז וקשה צוק גבוה שנאמר ארץ גזרה חתוכה: (ט) ועשהו חטאת. כשמניח הגורל עליו קורא לו שם ואומר לה' חטאת: (י) יעמד חי. כמו יועמד חי ע"י אחרים ותרגומו יתקם כד חי. מה ת"ל לפי שנאמר לשלח אותו לעזאזל ואיני יודע שילוחו אם למיתה אם לחיים לכך נאמר יעמד חי עמידתו חי עד שישתלח מכאן ששילוחו למיתה: לכפר עליו. שיתודה עליו כדכתיב והתודה עליו וגו': (יא) וכפר בעדו וגו'. וידוי שני עליו ועל אחיו הכהנים שהם כולן קרויים ביתו שנאמר בית אהרן ברכו את ה' וגו' מכאן שהכהנים מתכפרים בו וכל כפרתן אינה אלא על טומאת מקדש וקדשיו כמו שנאמר וכפר על הקדש מטומאות וגו': (יב) מעל המזבח. החיצון: מלפני ה'. מצד שלפני הפתח והוא צד מערבי: דקה. מה תלמוד לומר דקה והלא כל הקטרת דקה היא שנאמר ושחקת ממנה הדק אלא שתהא דקה מן הדקה שמערב יום הכפורים היה מחזירה למכתשת: (יג) על האש. שבתוך המחתה: ולא ימות. הא אם לא עשאה כתקנה חייב מיתה: (יד) והזה באצבעו. הזאה אחת במשמע: ולפני הכפרת יזה שבע. הרי אחת למעלה ושבע למטה:

רמב"ן

השרת אין להם קפיצה כך ישראל עומדין על רגליהם ביום הכפורים מה מלאכי השרת שלום מתווך ביניהם כך הן ישראל שלום מתווך ביניהם ביום הכפורים מה מלאכי השרת נקיים מכל חטא כך הן ישראל נקיים מכל חטא ביום הכפורים והקב"ה שומע עדותן של ישראל מן הקטיגור שלהם ומכפר על המזבח ועל המקדש ועל הכהנים ועל כל עם הקהל שנאמר וכפר את מקדש הקדש וגו' ע"כ אגדה זו והנה

אבן עזרא

שלשים וש"ש תדענו: (ט) ועשהו חטאת. שיחטנו: (י) יעמד חי. מהבנין הכבד שנוסף שלא נזכר שם פועלו והיה היו"ד ראוי להיותו מאופס בשור"ק רק נרחב בעבור אות הגרון וכן יחרם כל רכושו: לכפר עליו. כי הכפור יהי עליו ופירושו לשלח אותו: (יא) והקריב אהרן. בעבור שאחרו דברי השעירים הוסיף לאמר אחר שהקריב הפר ושני השעירים אל אהל מועד יחל לשחוט את הפר שלו: (יב) המחתה. ידועה היא: חפניו. שניהם: קטרת סמים. היא הנזכרת היה נראה לנו כי על פני הכפורת ולפני הכפורת כמשמעו והמעתיקים אמרו כי על פני הכפורת הוא על בין הבדים ולפני הכפורת ידוע מדבריהם

רשב"ם

לכפרה כמו שמפרש לפנינו ושחט את פר החטאת אשר לו: (י) לשלח אותו לעזאזל המדברה. לפי פשוטו לשלח אותו חי אל ההרים אשר במדבר כמו שמצינו בצפורי מצורע ושלח את הצפור החיה על פני השדה לטהרו מטומאתו. אף כאן לטהר את ישראל מעונותם משלחו אל המדבר והוא מקום מרעה הבהמות כדכתיב

וינהג

ח ויתן אהרן על תרין צפירין עדבין עדבא חד לשמא דיי ועדבא חד לעזאזל: ט ויקרב אהרן ית צפירא די סליק עלוהי עדבא לשמא דיי ויעבדנה חטאתא: י וצפירא די סליק עלוהי עדבא לעזאזל יתקם כד חי קדם יי לכפרא עלוהי לשלח יתה לעזאזל למדברא: יא ויקרב אהרן ית תורא דחטאתא די לה ויכפר עלוהי ועל אנש ביתה ויכוס ית תורא דחטאתא די לה: יב ויסב מלי מחתיתא גומרין דאשא מעלוי מדבחא מן קדם יי ומלי חפנוהי קטרת בוסמין דקיקין ויעל מגיו לפרכתא: יג ויתן ית קטרת בוסמיא על אשתא לקדם יי ויחפי עננא קטרתא ית כפרתא די על סהדותא ולא ימות: יד ויסב מדמא דתורא וידי באצבעה על אפי כפרתא קדומא ולקדם כפרתא ידי שבע זמנין מן דמא באצבעה: טו ויכוס ית צפירא דחטאתא

נתינה לגר

כלי המקדש הלכה א׳) ודו״ק היטב. (ח) לה׳, לשמא דה׳. וכן בפסוק שאח״ז, אבל „לעזאזל״ ת׳ כבעברית, נראה שסובר לא כהראב״ע ולא כהרמב״ן, ורק כפירש״י „הר עז וקשה״. (יב) ומלא חפניו, ומלי חפנוהי. ת׳ לשון רבים, וע׳ במס׳ יומא (מ״ו מ״ז) וברמב״ם פ״ד מהל׳ עיוה״כ הלכה א׳ שדווקא ביד אחת, ועי׳ מ״ש בהקדמה כוללת, והתמה על המתרגם האשכנזי שתרגם „ביידע האנדע

בעל הטורים

שמתודה על פרו: (ח) וגורל - ב׳ במסרה - הכא ואידך (ישעיה י״ז) וגורל לבוזזינו דהיינו כמו שנא׳ בו ויבז בעיניו והפיל גורלות על ישראל ואמר הקב״ה אינו שוה לך כבר הפלתי גורלות ונפל חבלי בישראל מכל ע׳ אומות וזהו שכתוב גורל אחד לה׳ וגורל אחד לעזאזל שמכפר עונותיהם של ישראל דכתיב ונשא עונותם עונות תם הוא מכפר. ג״פ כתיב לעזאזל [נ״ל דלא חשיב דמגלה] כנגד נושא עון ופשע וחטאה שבזכות שלשה אבות: (יב) ומלא חפניו - ב׳ הכא - ואידך ומלא החבל להחיות גבי יואב על מלחמות מואב (ש״ב ח׳) שבזכות עבודת יום כפור היו נוצחים במלחמה. סמים דקה בגי׳ דקה מדקה - דקה ב׳ הכא ואידך ואחר האש קול דממה דקה (מ״א י״ט) וזהו כי בענן אראה על הכפרת פי׳ כי בענן הקטרת שנא׳ בה דקה יהיה קול דממה דקה וירא כבוד ה׳: (יד) יזה - ב׳ הכא - ואידך כן יזה גוים רבים בפרשת הנה ישכיל עבדי (ישעיה נ״ב) שמדבר בענין משיח שעתיד הקב״ה להחזיר ב׳ המשפחות - שכשיבא מלך המשיח החזיר ג״כ משפחת כהונה לעבודתם [ומשפחת בית דוד]: ולפני הכפרת יזה ז׳ פעמים למה מזה א׳ למעלה וז׳ למטה כי די להדיוטים שיהיה אחד משבעם

רמב״ן

הודיענו במו ימעשהו וזה סוד הענין כי היו עובדי אלהים אחרים הם המלאכים עושים להם קרבנות והם להם לריח ניחוח כענין שנאמר ושמני וקטרתי נתת לפניהם ולחמי אשר נתתי לך סולת ושמן ודבש האכלתיך ונתתיהו לפניהם לריח ניחוח ויהי להם נאם ה׳ אלהים. ואתה צריך להתבונן בכתוב במקרא ובמסורת והנה התורה אסרה לגמרי קבלת אלהותם וכל עבודה להם. אבל צוה הקב״ה ביום הכפורים שנשלח שעיר במדבר לשר המושל במקומות החרבן והוא הראוי לו מפני שהוא בעליו ומאצילות כחו יבא חורב ושממון כי הוא העילה לכוכבי החרב והדמים והמלחמות והמריבות והפצעים והמכות והפירוד והחרבן והכלל נפש לגלגל מאדים וחלקו מן האומות עשו שהוא עם היורש החרב והמלחמות ומן הבהמות השעירים והעזים ובחלקו עוד השדים הנקראים מזיקין בלשון רבותינו ובלשון הכתוב שעירים כי כן יקרא הוא ואומתו שעיר ואין הכונה בשעיר המשתלח שיהיה קרבן מאתנו אליו חלילה אבל שתהיה כונתנו לעשות רצון בוראנו שצונו בכך והמשל בזה למי שעשה סעודה למלך וצוה המלך את ה׳יה העושה תן מנה אחת לעבדי פלוני שאין העושה הסעודה נותן כלום משלו לעבד ההוא ולא לכבודו יעשה עמו רק הכל נתן למלך והמלך נותן פרס לעבדו ושמר זה מצותו ועשה לכבוד המלך כל אשר צוהו ואמנם המלך לחמלתו על בעל הסעודה רצה שיהיו כל עבדיו נהנין ממנה שיספרו בשבחו ולא בגנותו וזה טעם הגורלות כי אלו היה הכהן מקדיש אותם בפה לה׳ ולעזאזל היה כעובד אליו ונודר לשמו אבל היה מעמיד אותם לפני ה׳ פתח אהל מועד כי שניהם מתנה לה׳ והוא נתן מהם לעבדו החלק אשר יבא לו מאת השם הוא הפיל להם גורל וידו חלק להם כענין שנאמר בחיק יוטל את הגורל ומה׳ כל משפטו וגם אחרי הגורל היה מעמידו לפני ה׳ לומר שהוא שלו ואין אנחנו מכוונים בשלוחו אלא לרצון השם כמו שאמר יעמד חי לפני ה׳ לכפר עליו לשלח אותו וגו׳ ולכך לא נשחוט אותו אנחנו כלל ותרגם אונקלוס לשמא דהשם ולעזאזל כי האחד לשם ה׳ ולא לו והשני לעזאזל ולא לשמו של עזאזל ומפני זה אמרו רבותינו אם בחקתי דברים שיצר הרע מקטרג בהם ואומות העולם משיבין עליהם לבישת שעטנז ופרה אדומה

ספורנו

ומה׳ כל משפטו: (ט) ועשהו חטאת - הגורל יעשה את השעיר חטאת כאמרם ז״ל הגורל עושה חטאת ואין השם עושה חטאת: (יא) וכפר בעדו - כבר בא בקבלה ששתי הכפרה בעדו הם כפרת דברים בודוי ולפיכך הם קודם שחיטת החטאת: (יב) ולקח מלא המחתה - כי תיכף שנשחט חטאת והתודה וכפר עונו נעשה מוכן לאור באור פני מלך והנה המלך יראה לכל מוכן לאורו כאמרו כי בענן אראה וראוי לכבדו בקטרת כמו כענין אחר התמידים כאמרו עולת תמיד לדורותיכם פתח אהל

מועד

הַחַטָּאת אֲשֶׁר לָעָם וְהֵבִיא אֶת־דָּמוֹ אֶל־מִבֵּית לַפָּרֹכֶת וְעָשָׂה אֶת־דָּמוֹ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְדַם הַפָּר וְהִזָּה אֹתוֹ עַל־הַכַּפֹּרֶת וְלִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת׃ טז וְכִפֶּר עַל־הַקֹּדֶשׁ מִטֻּמְאֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִפִּשְׁעֵיהֶם לְכָל־חַטֹּאתָם וְכֵן יַעֲשֶׂה לְאֹהֶל מוֹעֵד הַשֹּׁכֵן אִתָּם בְּתוֹךְ טֻמְאֹתָם׃ יז וְכָל־אָדָם לֹא־יִהְיֶה ׀ בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּבֹאוֹ לְכַפֵּר בַּקֹּדֶשׁ עַד־צֵאתוֹ וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד בֵּיתוֹ וּבְעַד כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל׃ שני יח וְיָצָא אֶל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר לִפְנֵי־יְהוָה וְכִפֶּר עָלָיו וְלָקַח מִדַּם הַפָּר וּמִדַּם הַשָּׂעִיר וְנָתַן עַל־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ יט וְהִזָּה עָלָיו מִן־הַדָּם בְּאֶצְבָּעוֹ שֶׁבַע פְּעָמִים וְטִהֲרוֹ וְקִדְּשׁוֹ מִטֻּמְאֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כ וְכִלָּה מִכַּפֵּר אֶת־הַקֹּדֶשׁ וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְהִקְרִיב אֶת־הַשָּׂעִיר הֶחָי׃ כא וְסָמַךְ אַהֲרֹן אֶת־שְׁתֵּי יָדָו ידיו קרי עַל־רֹאשׁ הַשָּׂעִיר הַחַי וְהִתְוַדָּה עָלָיו אֶת־כָּל־עֲוֺנֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־כָּל־פִּשְׁעֵיהֶם לְכָל־חַטֹּאתָם וְנָתַן אֹתָם עַל־רֹאשׁ הַשָּׂעִיר וְשִׁלַּח בְּיַד־אִישׁ עִתִּי הַמִּדְבָּרָה׃ כב וְנָשָׂא הַשָּׂעִיר

ת"א אשר לעם · שבועות יג יד : ועשה את דמו · יומא נה : והזה אתו · שם : וכפר על הקדש · מכות ז ח יב : ומפשעיהם לכל · מכות ז ח כריתות כה : ולקח מדם הפר ומדם השעיר · יומא נז נח זבחים פא מנחות כב חולין לח תמורה ג : וטהרו וקדשו · יומא נט : וכלה מכפר את הקדש · יומא נז ס סא זבחים מ נב : וסמך אהרן · מנחות צג : החי · שם צג : והתודה עליו · יומא לו כריתות כה : ואת כל · כריתות כה כו : איש עתי · יומא סו כריתות יד : המדברה · יומא סז יבמות יג :

רש"י

(טו) אשר לעם · מה שהפר מכפר על כהנים מכפר השעיר על ישראל והוא השעיר שעלה עליו הגורל לשם : כאשר עשה לדם הפר · אחת למעלה ושבע למטה : (טז) מטמאת בני ישראל · על הנכנסין למקדש בטומאה ולא נודע להם בסוף שנאמר לכל חטאתם וחטאת הוא שוגג : ומפשעיהם · אף הנכנסין מזיד בטומאה : וכן יעשה לאהל מועד · כשם שהזה משניהם בפנים אחת למעלה ושבע למטה כך מזה על הפרכת מבחוץ משניהם אחת למעלה ושבע למטה : השכן אתם בתוך טמאתם · אע"פ שהם טמאים שכינה ביניהם : (יח) אל המזבח אשר לפני ה' · זה מזבח הזהב שהוא לפני ה' בהיכל ומה ת"ל ויצא לפי שהזה ההזאות על הפרוכת ועמד מן המזבח ולפנים והזה ובמתנות המזבח הזקיקו לצאת מן המזבח ולחוץ ויתחיל מקרן מזרחית צפונית : וכפר עליו · ומה היא כפרתו ולקח מדם הפר ומדם השעיר מעורבין זה לתוך זה : (יט) והזה עליו מן הדם · אחר שנתן מתנות באצבעו על קרנותיו מזה שבע הזאות על גגו : וטהרו · ממה שעבר : וקדשו · לעתיד לבא : (כא) איש עתי · המוכן לכך

אבן עזרא

והוא אמת : (טו) ושחט את שעיר החטאת אשר לעם · ועתה ישחטנו בלאחו כי י"א שהוא ישחוט קודם הפר ואיננו אמת : (טז) וכפר על הקדש · הוא קדש הקדשים : וכן יעשה לאהל מועד · שיזה שבע פעמים לפני הכפרת ועל קרנות מזבח הקטורת : וטעם וכפר על הקדש · להיות הדם כופר שלא ישחת בעבור טומאת הטמאים : (יז) וכל אדם · מהכהנים · לכפר בקדש · בפנים : וכפר בעדו ובעד ביתו · בפר חטאתו : ובעד כל קהל ישראל · בשעיר החטאת : (יח) ויצא אל המזבח · הוא מזבח העולה : (כא) ונתן אותם · אחר שיסורו מישראל כאילו נתונים הם על ראש השעיר והולכים אל מקום שלא יזכרו עוד והכתוב דבר להבין הכל : עתי · מזומן לעתו או מנהגו ללכת בכל עת בכפורים והיו"ד להתיחס לעת כמו פנימי והמערבים

רשב"ם

וינהג את הצאן אחר המדבר · ובתלמוד מדבריות בייתיות · במסכת ביצה : לעזאזל · למ"ד יתירה כלמ"ד בית ארבאל שהוא מלשון וארב לו · וכן מ"ם של ריקם וחנם יתירה לתיקון פעולה כמו נו"ן של שגעון ועצבון ועשרון : (כא) ביד איש עתי · איש הבקי בדרכים ובמדברות ורגיל בכל עת ששולחין אותו :

די לעמא ויעל*) ית דמה למגיו לפרכתא ויעבד ית דמה כמא די עבד לדמא דתורא וידי יתה על כפרתא ולקדם כפרתא: טז ויכפר על קודשא מסואבת בני ישראל וממרדיהון לכל חטאיהון וכן יעבד למשכן זמנא דשרי עמהון בגו סואבתהון: יז וכל אנש לא יהי במשכן זמנא במעלה לכפרא בקודשא עד מפקה ויכפר עלוהי ועל אנש ביתה ועל כל קהלא דישראל: יח ויפוק למדבחא די קדם יי ויכפר עלוהי ויסב מדמא דתורא ומדמא דצפירא ויתן על קרנת מדבחא סחור סחור: יט וידי עלוהי מן דמא באצבעה שבע זמנין וידכנה ויקדשנה מסואבא בני ישראל: כ וישיצי מלכפרא ית קודשא וית משכן זמנא וית מדבחא ויקרב ית צפירא חיא: כא ויסמוך אהרן ית תרתין ידוהי על ריש צפירא חיא ויודי עלוהי ית כל עוית בני ישראל וית כל חוביהון לכל חטאיהון ויתן יתהון על ריש צפירא וישלח ביד גבר דזמין למהך למדברא: כב ויטול צפירא עלוהי ית כל חוביהון

כל"י כנוסח ואיתי

נתינה לגר

פאלל" וביותר על בעל הכתב והקבלה. (כא) איש עתי, גבר דזמין. הוא כדעת רז"ל "המוכן לכך" ואפשר אים מעיר "עת" המובאה ביהושע (י"ט י"ג) והוא כמו מן "גת" "גתי" אבל חז"ל מאנו בזה מב' טעמים, הא' כי ע"פ דקדוק הלשון גם "נתה" גם "עתה" שבפסוק ההוא כן שמותם, כי לו היו ההבי"ן במקום ל' בתחלתן היו באים מלעיל, והב' באשר כי במקומות אשר המתואר מובן מאליו יבא התאר לבד

בעל הטורים

בעליונים וכן אמר דוד ז' הללו את ה' מן השמים וא' הללו את ה' מן הארץ וכן משה לא הזכיר השם בהאזינו אלא לאחר כ"א תיבות אמר די שאהיה מז' המלאכים שמזכירים השם אחר ג' תיבות · ע"ז הזאות על הכפרת [ר"ל בין הבדים דפר ודשעיר] כנגד ע"ז בריתות שנכרתו בסיני · וע"ז על הפרכת כנגד ע"ז שבאהל מועד [כדעת ר"ע סוטה ל"ז וע"ש כל הענין] ע"ז על מזבח הזהב עם שירי הדם שעל מזבח החיצון כנגד ע"ז שבערבות מואב והיינו דכתיב דם הברית · וה' טבילות כנגד ה' עבודת שמשנה מחוץ לפנים ומפנים לחוץ וכנגד ה' תפלות והן כנגד ה"פ מלך הכבוד שבמזמור לה' הארץ ומלואה ובאות לכפר על הנפש שיש לה ה' שמות ועשרה קדושין כנגד י"פ שמזכיר השם בו ביום ובפרשה י"פ השם עד לפני ה' תטהרו [צ"ל דלא עד בכלל] וכ"ד כפרות כתובים בענין יה"כ בואתה תלוה ובהר סיני וכאן ובאמור אל הכהנים ובפינחס לכפר על כ"ד עבירות שביחזקאל בפרשת הודע את ירושלים וכ"ד עריות הכתובים בזה הסדר: (טז) השכן אתם בתוך ·

רמב"ן

והשעיר המשתלח ולא מצאו בקרבנות תשובה לאומות העולם עלינו כי הם על אשי ה' אבל בשעיר המשתלח ישיבו עלינו כי יחשיבו שאנו עושים כמעשיהם וכן בפרה אדומה מפני שהיא נעשית מחוץ למחנה ועניינה דומה לענין שעיר המשתלח להעביר רוח הטומאה כענין שנאמר בעתיד ואת הגלולים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ ומזה תבין מעט כבוס בגדי המשלח את השעיר לעזאזל והשורף את הפרה ומה שהזכירו רבותינו בכבוס הבגדים של פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים · והנה רמז לך ר"א שתדע סודו כשתגיע לפסוק ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים והמלה מורכבת. וחביריה רבים והנה הענין מבואר זולתי אם תחקור מהענין לשכלים הנבדלים ולרוחות בקרבן וזה יודע ברוחות בחכמת נגרומ"נציא ויודע גם בשכלים ברמזי התורה למבין סודם ולא אוכל לפרש כי היינו צריכים לחסום פי המתחכמים בטבע הנמשכים אחרי היוני אשר הכחיש כל דבר זולתי המורגש לו והגיס דעתו לחשוב הוא ותלמידיו הרשעים כי כל ענין שלא השיג אליו הוא בסברתו איננו אמת: (יח) ויצא אל המזבח אשר לפני ה' וגו' · הזאות שלפני הכפרת מכפרות על טומאת מקדש וקדשיו של לפני ולפנים והזאות שעל הפרכת באהל מועד מכפרת על טומאת היכל וקדשיו כגון מנורה ושלחן ולחם הפנים ופרוכת עצמה ומתנות מזבח הפנימי והזאות שעליו מכפרת על טומאת מזבח עצמו וקדשיו כגון הקטרת ולכן הכתוב מחלק כאן ומזכיר כל כפרה לבדה · ובת"כ דורש זה מן הכתוב בסוף וכלה מכפר את הקדש וגו' · ואמרו מכפר את הקדש זה לפני ולפנים אהל מועד זה היכל המזבח הפנימי מלמד שכל אחד כפרה בפני עצמו מכאן אמרו נתן מקצת מתנות שבפנים ונשפך הדם יביא דם אחר ויתחיל בתחלה במתנות שבפנים גמר את המתנות מבפנים ונשפך הדם יביא דם אחר ויתחיל בתחלה במתנות שבחוץ גמר מתנות שבחוץ ונשפך הדם יביא דם אחר ויתחיל בתחלה במתנות המזבח וכו': (כא) ונתן אתם על ראש השעיר · לא נאמר בפרו של אהרן ולא בשעיר החטאת של שם ולא בשום סמיכה שבקרבנות כלשון הזה מפני שהקרבנות לרצון על אשי ה' והנה מרצים ומכפרים אבל זה שאינן לשם והמקבלו איננו מכפר ולא מרצה איננו אלא נושא עונותם ועונה אמן בעל כרחו ובהיות ישראל נקיים מכל חטא ופשע הוא ישא הטאתם:

ספורנו

מועד אשר אועד לכם שמה ובזה טעו בני אהרן בהקריבו אשר לא צוה אותם: (טו) העאת אשר לעם · אחר שהשלים לכפר.

בעדי

עָלָיו אֶת־כָּל־עֲוֺנֹתָם אֶל־אֶרֶץ גְּזֵרָה וְשִׁלַּח אֶת־הַשָּׂעִיר בַּמִּדְבָּר׃ כג וּבָא אַהֲרֹן אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וּפָשַׁט אֶת־בִּגְדֵי הַבָּד אֲשֶׁר לָבַשׁ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ וְהִנִּיחָם שָׁם׃ כד וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַמַּיִם בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ וְלָבַשׁ אֶת־בְּגָדָיו וְיָצָא וְעָשָׂה אֶת־עֹלָתוֹ וְאֶת־עֹלַת הָעָם וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד הָעָם׃ שלישי שני כשהן מחוברין כה וְאֵת חֵלֶב הַחַטָּאת יַקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה׃ כו וְהַמְשַׁלֵּחַ אֶת־הַשָּׂעִיר לַעֲזָאזֵל יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְאַחֲרֵי־כֵן יָבוֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה׃ כז וְאֵת פַּר הַחַטָּאת וְאֵת ׀ שְׂעִיר הַחַטָּאת אֲשֶׁר הוּבָא אֶת־דָּמָם

ת"א אל ארץ גזרה · יומא סז: במדבר · שם: ובא אהרן אל · שם לב ע: ופשט את · שם עא: ורחץ את בשרו · שם ג: ולבש את · שם עא: והניחם שם · פסחים כו יומא יב כד זבחים מו חולין קטו כריתות ו מעילה יח: ויצא ועשה · יומא ע עא: ואת חלב · שם עא: והמשלח את · שם סו עא: ואת פר · שם ס זבחים פג:

רש"י

לכך מיום אתמול: (כג) ובא אהרן אל אהל מועד · אמרו רבותינו שאין זה מקומו של מקרא זה ונתנו טעם לדבריהם במסכת יומא ואמרו כל הפרשה כולה נאמרה על הסדר חוץ מביאה זו שהיא אחר עשיית עולתו ועולת העם והקרבת אימורי פר ושעיר הנעשים בחוץ בבגדי זהב וטובל ומקדש ופושטן ולובש בגדי לבן: ובא אל אהל מועד · להוציא את הכף ואת המחתה שהקטיר בה הקטרת לפני ולפנים: ופשט את בגדי הבד · אחר שהוציאם ולובש בגדי זהב לתמיד של בין הערבים וזהו סדר העבודות · תמיד של שחר בבגדי זהב · ועבודת פר ושעיר הפנימים וקטרת של מחתה בבגדי לבן · ואילו ואיל העם ומקצת המוספים בבגדי זהב · והוצאת כף ומחתה בבגדי לבן · ושעירי המוספים ותמיד של בין הערבים וקטרת ההיכל שעל מזבח הפנימי בבגדי זהב · וסדר המקראות לפי סדר העבודות כך הוא · ושלח את השעיר במדבר ורחץ את בשרו במים וגו' ויצא ועשה את עולתו וגו' ואת חלב החטאת וגו' וכל הפרשה עד ואחר יבא אל המחנה ואחר כך ובא אהרן: והניחם שם · מלמד שטעונין גניזה ולא ישתמש באותן ארבעה בגדים ליום הכפורים אחר: (כד) ורחץ את בשרו וגו' · למעלה למדנו מורחץ את בשרו ולבשם שכשהוא משנה מבגדי זהב לבגדי לבן טעון טבילה (שבאותה טבילה פושט בגדי זהב שהוא עבד בהן עבודת תמיד של שחר ולובש בגדי לבן לעבודת היום) וכאן למדנו שכשהוא משנה מבגדי לבן לבגדי זהב טעון טבילה: במקום קדוש · המקודשת בקדושת העזרה והיא היתה בגג בית הפרוה וכן ד' טבילות הבאות הובא ליום אבל הראשונה היתה בחול (ס"א בחיל): ולבש את בגדיו · ח' בגדים שהוא עובד בהן כל ימות השנה: ויצא · מן ההיכל אל החצר שמזבח העולה שם: ועשה את עולתו · איל לעולה האמור למעלה בזאת יבא אהרן וגו': ואת עולת העם · ואיל לעולה האמור למעלה ומאת עדת בני ישראל וגו': (כה) ואת חלב החטאת · אימורי פר ושעיר: יקטיר המזבחה · על מזבח החיצון דאילו בפנימי כתיב לא תעלו עליו קטרת זרה ועולה ומנחה: (כז) אשר הובא את דמם · להיכל ולפני ולפנים:

וכפר

רמב"ן

כאשר בא בפסוקים רבים בתורה ובנביאים וזהו ונשא השעיר עליו ולכך לשון של זהורית מלבין בשעת שלוחו של שעיר בדחייהו לצוק כשנעשה אברים אברים כמו שמוזכר בדברי חכמים: (כג) ובא אהרן אל אהל מועד · אמרו רבותינו שאין זה מקומו של מקרא זה ונתנו טעם לדבריהם במסכת יומא ואמרו כל הפרשה כלה נאמרה על הסדר חוץ מביאה זו שהיא אחר עשיית עולתו ועולת העם והקטרת אמורי פר ושעיר שנעשין בחוץ בבגדי זהב וטובל ומקדש ופושטן ולובש בגדי לבן ובא אל אהל מועד להוציא את הכף ואת המחתה שהקטיר בה את הקטורת לפני ולפנים ופשט את בגדי הבד אחר שהוציאם ולובש בגדי זהב לתמיד של בין הערבים לשון רש"י · ובאמת

אבן עזרא

אותו חכם איננו נכון בעיני ורז"ל אמרו שנכונה הוא כאן ודבריהם אמת: (כד) במקום קדוש · בחצר אהל מועד ושם היו פורשין לו: בגדיו · שישמש בהן בכל יום וי"א שהם הנזכרים והעד שלא נכתב ולבש בגדים אחרים: עולתו · הוא האיל ואיל העם ושר העם ובשבעה כבשים כי כן כתוב: (כה) ואת חלב החטאת · חלב פר החטאת וחלב שעיר החטאת גם חלב שעיר העזים שהוא חטאת לכהן כמשפט ואיננו נשרף וזה כפרשת פינחס: ורחץ את בשרו במים · ודי לו כי לא יטמא

רשב"ם

(כב) גזרה · ארץ חרבה שאין בה שום תבואה שהיא גזורה ונכרתת מכל טוב:

וכפר

לארעא דלא יתבא וישלח ית צפירא למדברא: כג וייעול אהרן למשכן זמנא וישלח ית לבושי בוצא די לבש במעלה לקודשא ויצנענון תמן: כד ויסחי ית בסרה במיא באתר קדיש וילבש ית לבושוהי ויפוק ויעבד ית עלתה וית עלת עמא ויכפר עלוהי ועל עמא: כה וית תרבא דחטאתא יסק למדבחא: כו ודמוביל ית צפירא לעזאזל יצבע לבושוהי ויסחי ית בסרה במיא ובתר כן ייעול למשריתא: כז וית תורא דחטאתא וית צפירא דחטאתא די אתעל מדמהון לכפרא בקודשא

נתינה לגר

והמהופך יחסר כידוע למדקדקים, והיה ראוי לכתוב לפ"ז „עתי" ויובן כי רק ע"י איש ישולח. (כב) אל ארץ גזרה, לארעא דלא יתבא. הוא בלי ישוב, כמ"ש רז"ל „לצוק". (כג) ובא אהרן, ויעיל אהרן. הנה רש"י כתב „אמרו רבותינו שאין זה מקומו של מקרא" והוא מהגמ' (יומא ל"ב ע"א) „וכל הפרשה כולה נאמרה על הסדר חוץ מפסוק זה מ"ט גמירי ה' טבילות וי' קדושין ואי כסדרן לא משכחת אלא ג' טבילות וששה קידושין" ומקשים שם תוס' בד"ה ואי למה צריך הרווייהו הפסוק ובא אהרן וגם גמירי? וצ"ל דהנה הרב בעל ת"א כתב בשם הגר"ז מווילנא דלהכי לא התחילה הפרשה מנחדש השביעי משום דמצינו במדרש רבה (פ' כ"א) והובא בילקוט „אר"י ב"ש בכל שעה שרוצה ליכנס יכנס רק שיכנס כסדר הזה" וכן הוא בשמות רבה פ' תצוה „אהרן היה נכנס בכל שעה לבית קה"ק" והא דכתיב שם וכפר אהרן אחת בשנה, ר"ל אחת בשנה מחויב לכפר, ודלא כרש"י (לעיל פסוק ג') „ואף זו לא בכל עת אלא ביום הכפורים" ולכן כל סדר העבודה עד פסוק כ"ט נאמרה לאהרן אפילו על כל ימות השנה אמנם מפסוק כ"ט מתחיל הנהגת כה"ג ביוה"כ לבד, ולפ"ז נאמר הפסוק „ובא אהרן" במקומו שבכל ימות השנה לא היו באמת אלא ג' טבילות וששה קידושין, ולפ"ז דוקא ביוה"כ גמירי שצריך ה' טבילות ולכך צריכין הרווייהו הפסוק והל"מ, ומהורגת קו' התוס' הנ"ל, ובזה תתורץ גם קו' התוס' (עירובין ס"ג ע"א) ד"ה מאי שהקשו לדעת ר"ע שבני אהרן נתחייבו מיתה רק על הקריבם אש זרה, איך הלכו בשעת המלואים לפני ולפנים מה שלא הורשה לאביהם ליכנס בכל ימות השנה, דבאמת לדעת ר"ע הורשה לאהרן ליכנס בכל ימות השנה כמ"ש במ"ר הנ"ל, וריה"ג בסבר שעל הקרבה מתו כבר שאפילו לאהרן לא הורשה בכל ימות השנה, ואפשר שמ"ש בת"כ סוף פ"ח „מנין שכל הפרשה אמורה

בעל הטורים

בגימטריא אע"פ שהם היו טמאים השכינה ביניהם: (כג) והניחם שם · אותיות וי"ת מנה בבקר היה לבוש בגדים של י"ת

רמב"ן

שהכתוב הזה אומר לנו דרשני שלא יתכן בשום פנים שיהיה שיבא אהרן אל אהל מועד ללא דבר רק לפשוט שם בגדיו ולהיותו ערום בהיכל ה' ולהניחם שם לרקבון אבל על כרחנו ובא אהרן אל אהל מועד לעבוד עבודה לא הוצרך הכתוב להזכירה והיא הוצאת הכף והמחתה · וטעם הכתוב כי הזכיר בתחלה ונתן את הקטרת על האש לפני ה' וכסה ענן הקטרת את הכפורת אשר על העדות ולא ימות לומר שיתן הקטרת על האש עד שיעלה ענן הקטרת ויצא מיד והנה הכף והמחתה שם ועל כל פנים יצטרך להוציאם ולכך אמר ובא אהרן אל אהל מועד לבא אל מבית לפרכת למה שהניח שם והנה הפרשה לא הזכירה כלל מה שיעשה הכהן בתחלה בבגדי זהב כגון תמיד של שחר אבל התחילה בעבודת היום בבגדי לבן וסדרה הפרשה שיעשה בהם קטרת שלפני ולפנים ופר ושעיר הפנימי וענין השעיר המשתלח וכל זה עשוי בסדר אחד ולא נשאר לעשות בבגדים האלו לבד הוצאת הכף והמחתה · ודרך הכתובים בכל מקום להשלים הענין אשר התחיל בו · אעפ"י שיש בו קצת ענין מאוחר למה שיזכיר אחר כן ולכך אמר ובא אהרן אל אהל מועד בבגדים האלה להשלים עבודותיו והיא בהם הוצאת הכף והמחתה שהוא צריך להוציאם משם ופשט אחרי כאשר את בגדיו אשר לבש בבקר בעת בואו אל הקדש והניחם שם במקום אשר יפשיטם ללמוד שלא ילבש אותם ביום הכפורים אחר והנה נשלם כל הנעשה בבגדי לבן בכל היום בסדר אחד וחזר ואמר ורחץ את בשרו במים ולבש את בגדיו הידועים לו שבהם ויעבוד כל השנה ללמוד שהוא טעון טבילה בין בגדים לבגדים ואמר ויצא ועשה את עולתו כי כל הנעשה קודם לזה בבגדי הלבן הכל מעשה פנים ואילו ואיל העם שיזכיר הם נעשים על המזבח החיצון · והנה הזכירה הפרשה הלבישה הראשונה של בגדי הלבן והצריך בה טבילה והזכירה הפשיטה האחרונה והצריך בה טבילה ולמדנו שהוא טעון טבילה בכל חליפות בגדים · ועל דעת רש"י תהיה הטבילה הזאת של הוצאת כף ומחתה

ספורנו

בעדו בהטאתו כענין התקושו וקושו ועם זה נראה את פני המלך: (כג) והניחם שם · כי הקריבם לפני ה' ויקדשו קודשם יתירה ולא ישום אפילו לכהן גדול אחר שעברה שעת מעלתו: (כד) ורחץ את בשרו · אחר שסמך על השעיר המשתלח: ועשה את עלתו · אחר שכפר בעדו בחטאתו ובעד העם בב' החטאות שגם שעיר המשתלח נקרא חטאת כאמרו שני שעירי עזים לחטאת ושניהם יקדמו לעולת העם כמשפט כל חטאת שקודמת בכ"מ לעולה כמו שבא בקבלה: וכפר בעדו ובעד

לְכַפֵּר בַּקֹּדֶשׁ יוֹצִיא אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׂרְפוּ בָאֵשׁ אֶת־עֹרֹתָם וְאֶת־בְּשָׂרָם וְאֶת־פִּרְשָׁם׃ כח וְהַשֹּׂרֵף אֹתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְאַחֲרֵי־כֵן יָבוֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה׃ כט וְהָיְתָה לָכֶם לְחֻקַּת עוֹלָם בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ תְּעַנּוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם וְכָל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ הָאֶזְרָח וְהַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכְכֶם׃ ל כִּי־בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְהוָה תִּטְהָרוּ׃ לא שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן הִיא לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם׃ לב וְכִפֶּר הַכֹּהֵן אֲשֶׁר־יִמְשַׁח אֹתוֹ וַאֲשֶׁר יְמַלֵּא אֶת־יָדוֹ לְכַהֵן תַּחַת אָבִיו וְלָבַשׁ אֶת־בִּגְדֵי הַבָּד בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ׃ לג וְכִפֶּר אֶת־מִקְדַּשׁ הַקֹּדֶשׁ וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ יְכַפֵּר וְעַל הַכֹּהֲנִים וְעַל־כָּל־עַם הַקָּהָל יְכַפֵּר׃ לד וְהָיְתָה־זֹּאת לָכֶם לְחֻקַּת עוֹלָם לְכַפֵּר עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִכָּל־חַטֹּאתָם אַחַת בַּשָּׁנָה וַיַּעַשׂ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ רביעי יז א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר

ת"א לכפר בקדש · זבחים פג : יוציא אל מחוץ למחנה · יומא סח זבחים קד : את ערתם ואת בשרם · יומא סו : והשרף · שם סח עא זבחים פג : תענו את נפשותיכם · יומא עד נדרים פ : כי ביום הזה · יומא לה מא פו : שבת שבתון · שם עו חולין קא : ועניתם את נפשותיכם · יומא עד : וכפר הכהן · שם ה :

רש"י

(לב) וכפר הכהן אשר ימשח וגו' · כפרה זו של יוה"כ אינה כשרה אלא בכהן גדול לפי שנאמרה כל הפרשה באהרן הוצרך לומר בכהן גדול הבא אחריו שיהא כמוהו : ואשר ימלא את ידו · אין לי אלא המשוח בשמן המשחה מרובה בגדים מנין ת"ל ואשר ימלא את ידו וגו' והן כל הכהנים גדולים שעמדו מיאשיהו ואילך שבימיו נגנזה צלוחית של שמן המשחה : לכהן תחת אביו · ללמד שאם בנו ממלא את מקומו הוא קודם לכל אדם : (לד) ויעש כאשר צוה וגו' · כשהגיע יום הכפורים עשה כסדר הזה ולהגיד שבחו של אהרן

רמב"ן

אחרי אילו ואיל העם בין המוספין לתמיד של בין הערבים וכן דעת כל הגאונים · וכן יראה מן הברייתא השנויה בת"כ בפשוטה · אבל אנו מצאנו בירושלמי אמר רבי יוחנן הכל מודים בהוצאת הכף והמחתה שהיא לאחר תמיד של בין הערבים וכן כתב הרב ר' משה וכן הסדר השנוי במשנתנו קדש ופשט וירד וטבל הביאו לו בגדי זהב נכנס להקטיר את הקטורת אלא כך הוא הסדר סדר היום בבגדי לבן ואילו ואיל העם והמוספין ואמורי החטאת ותמיד של בין הערבים בבגדי זהב בטבילה שלישית והוצאת כף ומחתה בבגדי לבן בטבילה רביעית קטרת חביתים ונסכים ונרות בבגדי זהב בטבילה חמישית · והטעם בזה לפי שאינה עבודה ואחרו אותה לאחר כל מעשה היום ובלבד שנקיים בה חמש טבילות · ולכך הפסיק בסדר התמיד של בין הערבים ומוציאין כף ומחתה בין התמיד לקטרת : (כז) יוציא אל מחוץ למחנה · יוציאו אהרן הנזכר בלווי על דעת ר"א והנכון יוציא המוציא וכן ושרפו השורפים ואמר הכתוב ושרפו בלשון רבים ללמד שאם נתעסקו רבים בשריפה אחד מביא את האור ואחד מסדר עצי המערכה ואחד מבעיר את

רשב"ם

(לב) וכפר הכהן אשר ימשח אותו · לפי שאמר בזאת יבא אהרן · ואם אין אהרן תהיה עבודת יום הכפורים בכהן המשיח תחתיו : (לד) ויעש · אהרן כשהגיע יום הכפורים כאשר צוה ה' את משה :

יתפקון למברא למשריתא ויוקדון בנורא ית משכיהון וית בסרהון וית אכליהון: כח ודמוקיד יתהון יצבע לבושוהי ויסחי ית בסרה במיא ובתר כן ייעול למשריתא: כט ותהי לכון לקים עלם בירחא שביעאה בעשרא לירחא תענון ית נפשתיכון וכל עבידא לא תעבדון דיציבא וגיורא דיתגיר ביניכון: ל ארי ביומא הדין יכפר עליכון לדכאה יתכון מכל חוביכון קדם יי תדכון: לא שבת שבתא היא לכון ותענון ית נפשתיכון קים עלם: לב ויכפר כהנא די רבי יתה ודי יקרב ית קרבנה לשמשא תחות אבוהי וילבש ית לבושי בוצא לבושי קודשא: לג ויכפר ית מקדש קודשא וית משכן זמנא וית מדבחא יכפר ועל כהניא ועל כל עמא דקהלא יכפר: לד ותהי דא לכון לקים עלם לכפרא על בני ישראל מכל חוביהון חדא בשתא ועבד כמא די פקיד יי ית משה: א ומליל יי עם משה למימר: ב מלל עם אהרן

נתינה לגר

כסדר כו" כוונתו ג"כ על כל ימות השנה, והארכתי בסוגיא הזאת ואין כאן מקומו. והניחם שם, ויצנעינון תמן. הוא כדעת רז"ל שצריכין גניזה. (כט) האזרח והגר, יציביא וגיוריא. ת' נ"ר כדרכו ובחומשי רוו"ה הנוסחא "יציבא וגיורא" בל' יחיד. (ל) מכל חטאתיכם, מכל חוביכון. לא ת' "חטאיכון" (כמו שת' לעיל פסוק כ"א ובשאר מקומות) מפני שהשעיר יוה"כ מכפר אפילו על המזיד, וע' באונ"ר ע"פ "ונשא השעיר עליו את כל עונותם", שכ' אולי בחר אונקלוס במלת "חוביהון" לכלול גם העונות גם הפשעים גם החטאים, כי אחר שאמר שיתודה על ג' מינים האלה, היה הלשון תמוה שיאמר שהשעיר ישא עליו א' מן הג' בלבד.

אבן עזרא

עד הערב: (כז) יוציא אל מחוץ למחנה. בצווי: ושרפו. הכהנים וכל אחד מהשורפים ירחץ במים ומיד יבא אל המחנה והטעם שאמר ואחרי כן יבא אל המחנה כי מה צורך לאמרו: (כט) והיתה לכם לחקת עולם. זאת העבודה: בחדש השביעי בעבור לאדם תענו את נפשותיכם. אחר שהכתוב אומר והתענג בדשן נפשכם ידענו כי הענוי הפך התענוג והוא הצום ועוד ונפש נענה תשביע שטעמו כמו והפק לרעב נפשך כי דרך דברי הנביאים להכפל ואחר שיש לנו קבלה אין צורך לחפש ואין ענותי בצום נפשי ראיה בעבור זכר צום והכלל כל עינוי שימצא במקרא דבק עם נפש הוא הצום: האזרח והגר הגר בתוככם. לא נשבנו לעשות מלאכה ולא נכריחנו על הצום: (ל) יכפר עליכם. הכהן על כן אמרו המפרשים על השעיר המשתלח כי יעמד חי לכפר עליו כי העמדתו היא כפרה: מכל חטאתיכם. כאשר פירשתי שהם חטאת שם כלל על כן תמצא על השגגה ועל הזדון: (לא) שבת שבתון. יש אומרים שביתה לנפש ולגוף ואחרים אמרו שהוא שביתה שביתה שאין למעלה ממנה ושניהם שמות פעם יבא זה קודם זה והם שוים ואינו רחוק: חקת עולם. להתענות: (לב) וכפר הכהן. שב עתה לפרש על כל מה שיכפר: אשר ימשח אתו. המושח בשמן כמשה אחר שמלא את ידו: ולבש. הוא הלובש אלה בגדי קדש כי אחר לא ילבשם: (לג) את מקדש הקדש. היא מבית לפרכת: ועל הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר. עמם הלוים כי הם לא יקראו כהנים רק כל כהן הוא לוי ואין כל לוי כהן: (לד) והיתה זאת לכם. וכבר אמר כן להוסיף אחת בשנה: ויעש. אהרן: (ב) דבר אל אהרן ואל בניו. כי הם השוחטים לישראל אילו היה כתוב במחנה מותר לשחטו מחוץ למחנה וזו המצוה תלויה גם בבית המקדש רק בכל מקום שהוא קרוב לירושלים והקרוב

רמב"ן

האש לא יטמאו בגדים אלא המצית האור בפרים עצמם משיציתנו ברוטו ולכך חזר ואמר בלשון יחיד והשורף אותם: (כט) תענו את נפשתיכם. כבר ביאר רבי אברהם כי כל ענוי שימצא במקרא דבק עם הנפש הוא הצום לשתום פיהם של הקראים מחוקי שם: (לב) ואשר ימלא את ידו. שיכול אין לי אלא המשוח בשמן המשחה מרובה בבגדים מנין ת"ל ואשר ימלא את ידו ללבוש את הבגדים והן כל הכהנים הגדולים שעמדו מיאשיהו ואילך שבימיו נגנזה הצלוחית של שמן המשחה לשון רש"י ואין הכונה לרב שלא יהא במקדש כהן גדול מרובה בבגדים אלא מיאשיהו ואילך שהרי בגמרא אמרו משוח בשמן המשחה ומרובה בבגדים איזה מהן קודם ואמרו במיתת כולן הוא חוזר או במיתת אחד מהן הוא חוזר שכלן נמצאים בזמן א' אבל בכל הזמנים אם נתרבה בבגדים כשר לעבודת יום הכפורים שהרי לעולם מתקנין כהן אחר ביום הכפורים ואין מושחין אותו ואם אירע פסול בכהן גדול משמש זה תחתיו שהוא כשר ברבוי הבגדים בלא משיחה. וטעם ויעש כאשר צוה ה' את משה שקיים אהרן כל מה שנצטווה ונזהר כל ימיו שלא יבא אל מבית לפרוכת זולתי ביום הכפורים ועשה ביו"ה קרבנותיו ככל

ספורנו

בעם. כפלת הרהורי הלב הראויה לנקיי כפים וברי לבב וזה בשובה: (כט) לחקת עולם. אע"פ שיש מקדש לעבודה מ"מ צריך שתקיימו גם שביתה וענוי: (ל) כי ביום הזה יכפר. והטעם שתצטרכו עם זה גם לשביתה וענוי הוא כי אמנם הכהן בעבודתו יכפר בלבד וענין הכפור הוא הקטנת החטא והכנתו לקבל סליחה: לפני ה' תטהרו. אבל השגת הטהרה והסליחה הגמורה תהיה לפני ה' בלבד וזה בוידוי ותשובה שהוא לבדו ידע אמתתם ובשביל כך שבת שבתון היא לכם. על הפך מן ביום צומכם תמצאו חפץ: (לא) חקת עולם. וגם בזמן שאין בית המקדש קיים תשמרו שביתה וענוי: (לב) ואשר ימלא את ידו ולבש. אף המרובה בגדים בלבד יכפר: (לד) והיתה זאת לכם לחקת עולם. לכפר שהיום עצמו יכפר אע"פ שלא

אל־אהרן ואל־בניו ואל כל־בני ישראל ואמרת אליהם זה הדבר אשר־צוה יהוה לאמר: ג איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או־כשב או־עז במחנה או אשר ישחט מחוץ למחנה: ד ואל־פתח אהל מועד לא הביאו להקריב קרבן ליהוה לפני משכן יהוה דם יחשב לאיש ההוא דם שפך ונכרת האיש ההוא מקרב עמו: ה למען אשר יביאו בני ישראל את־זבחיהם אשר הם זבחים על־פני השדה והביאם ליהוה אל־פתח אהל מועד אל־הכהן וזבחו זבחי שלמים ליהוה אותם: ו וזרק הכהן את־הדם על־מזבח יהוה פתח אהל מועד והקטיר החלב לריח ניחח ליהוה: ז ולא־יזבחו עוד את־זבחיהם לשעירם אשר הם זנים אחריהם חקת עולם תהיה־זאת להם לדרתם: חמישי שלישי

קמץ בז"ק

ת"א זה הדבר · נדרים עח בתרא קכ זבחים קו: איש איש מבית ישראל · יומא סב זבחים קז קח: שור או כשב · שם קטו: במחנה · שם קז: או אשר ישחט · שם: מחוץ למחנה · שם: ואל פתח אהל מועד · יומא סב קדושין נז חולין נא זבחים קו קז קיב קיג קטו תמורה ו יג: קרבן לה' · יומא סב זבחים קיג: לה' · יומא שם זבחים קח קיג: לפני משכן ה' · שם קיב: דם יחשב · קדושין מג סנהדרין לד זבחים קז קח: ונכרת האיש · קדושין מג: למען אשר · חולין יח נא זבחים קו: והביאם לה' · חולין שם זבחים כו מה קו תמורה יב: וזרק הכהן · זבחים קח קיח: והקטיר החלב · פסחים עט זבחים קיט מנחות כו: ולא יזבחו עוד · סנהדרין סא חולין נא זבחים קו: חקת עולם · שם: לדרתם · בתרא קכ:

רש"י

שלא היה לובשן לגדולתו אלא כמקיים גזירת מלך: (ג) אשר ישחט שור או כשב · במוקדשין הכתוב מדבר שנאמר להקריב קרבן: במחנה · חוץ לעזרה: (ד) דם יחשב · כשופך דם האדם שמתחייב בנפשו: דם שפך · לרבות את הזורק דמים בחוץ: (ה) אשר הם זובחים · אשר הם רגילים לזבוח: (ז) לשעירים ·

רמב"ן

אשר יגוף השם את מגפה: (ב) דבר אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל · בעבור היות הפרשה אזהרה להקריב כל הקרבנות באהל מועד יזהיר הכהנים שהם המקריבים הקרבן שלא יקריבום בחוץ ויזהיר גם ישראל שיביאום להם שם ולא יקריבו אותם בחוץ על ידי עצמם · והנכון בפרשה מה שהזכירו רבותינו שאסר בשר תאוה לישראל במדבר ולא יאכלו רק שלמים שיעשו על מזבח ה' · ולכך אמר שכל מי שישחוט משלשת מיני הבהמות אשר מהן יביאו כל הקרבנות שהם שור וכשב ועז שיביאום כולם אל פתח אהל מועד ויעשו אותם זבחי שלמים ולהקריב החלב והדם על מזבח ה' ואז יאכל הוא הבשר כמשפט ואמר שאם ישחטם במקום אחר יהיה חייב כרת · והקרוב בלשון הכתוב כי מתחלה חייב כרת כל שוחט בחוץ אפילו החולין והוא האיסור בבשר התאוה · ונתן הטעם בעבור שיקדישום לה' ויזרוק הכהן הדם על מזבח ה' ויקטיר עליו החלב · ואחרי כן הזהיר שלא יעשה מזבח לה' בחוץ ויקריב עליו השלמים הנזכרים או עלה

אבן עזרא

ידענו מדברי קבלה כי אם היה במקום רחוק יזבח ויאכל בשר כי כן כתוב ורבים אמרו כי הבשר אסור בגלות ויפרשו בשר ויין לא בא אל פי בשר דג ולא דברו נכונה ואיני רוצה להאריך להשיב עליהם: למען אשר יביאו · זה הטעם על המצוה הזאת ופירוש על פני השדה ולא יזבחו עוד את זבחיהם: (ז) לשעירים · הם השדים ונקראו כן בעבור שיתעור הגוף הרואה אותם והקרוב בעבור שיראו אותם המשוגעים כדמות שעירים ומלת עוד תורה שכן היו ישראל עושין במצרים: אשר הם זונים · כי כל מי שמבקש אותם ומאמין בהם הוא זונה מתחת אלהיו היתכן כי יש מי שייטיב או ירע חוץ מהשם הנכבד והנורא · וזו הפרשה לא הזכיר הגר כי המצוה על ישראל בזבחים ובעולות והזכיר הגר שלא יעזבו ישראל שיזבח הגר לעבודת כוכבים בארץ ישראל וכן משפט כל דם שהוא אסור בעבור שהוא הנפש כי הבשר בדם הוא והאמת כי הנפש

רשב"ם

(ד) דם יחשב לאיש ההוא דם שפך · חיוב מיתה · יחשב משמים לאיש ההוא אותו דם ששפך בשעת שחיטת חוץ: (ה) אשר הם זבחים על פני השדה · ויש מהם שטועים לשעירים ולא לשמים:

נבשנו

ועם בנוהי ועם כל בני ישראל ותימר להון דין פתגמא די פקיד יי למימר: ג גבר גבר מבית ישראל די יכוס תור או אמר או עזא במשריתא או די יכוס מברא למשריתא: ד ולתרע משכן זמנא לא איתיה לקרבא קרבנא קדם יי קדם משכנא דיי דמא יתחשב לגברא ההוא דמא אשד וישתיצי אנשא ההוא מגו עמיה: ה בדיל די ייתון בני ישראל ית דבחיהון די אנון דבחין על אפי חקלא וייתינון לקדם יי לתרע משכן זמנא לות כהנא וידבחון דבחי קודשין קדם יי יתהון: ו ויזרוק כהנא ית דמא על מדבחא דיי בתרע משכן זמנא ויסק תרבא לאתקבלא ברעוא קדם יי: ז ולא ידבחון עוד ית דבחיהון לשדין די אנון טען בתריהון קים

נתינה לגר

ין (ד) מקרב עמו, מעמה. נ"ל בס"ס הוא וצ"ל „מגו עמה" כדרכו בכ"מ, וכ"ה בת' סמנבסי סי"ח, וכ"ה בחומשי רוו"ס. (ה) זבחיהם אשר הם זבחים, דבחיהון די אנון דבחין, שכל את ידיו להבחין ולחלק בין זבחי קדש שת' „נכסת" לזבחי חולין וע"ז בה' „דבחי" וע' נתה"ש שמאריס לא היו אוכלין בשר תאוה, וכוונת הת' ג"כ שלא יאכלו כ"א בשר שלמים. (ז) לשעירם, לשדין. עי' הראב"ע שפי' שנקראו כן, שישתער גוף הרואם ויאחז שער, וע' בנתה"ש.

בעל הטורים

מנה: (ב) ואמרת אליהם · מלא יו"ד לומר לך שצריך לפרסם הדבר בעשרה: (ג) אשר ישחט מחוץ למחנה · סמך פרשת שחוטי חוץ לשעיר המשתלח לומר אע"פ שהתרתי לך שעיר המשתלח בחוץ בדחייתו לצוק ופירש צוק הם סלעים שיש להם כמין שינים בולטין וזו היא שחיטתו אעפ"כ השמר בשאר קדשים לשוחטן בחוץ: (ה) והביאם · ג' במסרה · הכא ואידך (ירמיה כ') והביאום בבלה בנבואת ירמיה על הגולה ואידך (ישעיה י"ד) ולקחום עמים והביאום אל מקומם בשביל שהיו מביאים זבחים

רמב"ן

כענין הנעשה במוקדשין בשעת היתר הבמות רק בפתח אהל מועד יעלה אותם לשם והנה ריקן כל השחיטות בחולין ובמוקדשין להיות כלן בפנים ולכך אמר במשנה תורה ועברתם את הירדן וישבתם בארץ וגו' והיה המקום אשר יבחר ה' שמה תביאו עולתיכם וזבחיכם ואמר השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה כי אם במקום וגו' להיות איסור שחוטי חוץ במוקדשין עומד במקומו בשעת בית הבחירה אבל התיר אותו בחולין זהו שאמר רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר וגו' לומר שלא תתנהג בארץ המניעה הנאמרת כאן שלא ישחוט חולין כלל ושיעשה הכל זבחי שלמים על מזבח ה' ופירש שם הטעם כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך וגו' לומר כי היה האיסור מתחלה בהיותם במדבר שיקל עליהם להביא כל זבחיהם אל פתח אהל מועד אבל אחרי שירחיב גבולם יאכלו בשר תאוה וישחטו בשעריהם אך לא המוקדשין וזה טעם מה שהזכיר בכאן אשר ישחט במחנה או אשר ישחט מחוץ למחנה יזכיר גם השוחטים מחוץ למחנה שיהיו חייבים להביא אותם אל פתח אהל מועד כי אע"פ שיתיר בשר תאוה כשירחיב השם גבולם מפני שאינם במקום המקדש לא יתיר כן במדבר אפי' חוץ למחנה לפי שאינם רחוקים מן המזבח כאשר יהיו בארץ שירחיב השם גבולם כי אז יתיר להם בשר תאוה והוא הגאות בכתוב וזהו דעתו של ר' ישמעאל בפרשיות הללו·ומכאן אמר דמעיקרא איתסר להו בשר תאוה והוא הגאות בכתוב על דרך הפשט וזהו מאמרם בהגדה רבנן·אמרין הרבה דברים אסר אותם הקב"ה וחזר והתירם במקום אחר· תדע לך אסר הקב"ה לשחוט ולאכול לישראל עד שיביאנו פתח אהל מועד מנין שנא' ואל פתח אהל מועד וגו' מה כתיב שם דם יחשב לאיש ההוא וגו'· וכאן חזר והתירו להם שנאמר בכל אות נפשך תאכל בשר מנין ממה שקראו בענין כי ירחיב ה' אלהיך·ומה שכתב רש"י במוקדשין הכתוב מדבר וגו' הוא מדרשו של האומר בשר תאוה לא איתסר כלל· ועל דעתו נשנית הברייתא שבתורת כהנים אבל דרך ישוב המקראות על אופניהם ולרך חכמים בהגדות וברוב המקומות כמו שפירשנו: (ד) וטעם דם יחשב ממעשה בראשית יאמר הנה בכל בעלי חיים זולתי אדם עשיתי דמם כמים ולחומם כגללים כמו שאמר כירק עשב נתתי לכם את כל· אבל אם ישחט מחוץ למחנה יחשב כשופך דמים: (ז) לשעירים· לשדים· וכן הוא אומר ושעירים ירקדו שם לשון רש"י בת"כ· ואמר ר"א שנקראו השדים כן בעבור שישתער הגוף הרואה אותם· והקרוב בעבור שיראו אותם המשוגעים

ספורנו

יהיה מקדש ועבודה כאמרם התשובה תולה ויום הכפורים מכפר: (ג) זה הדבר· כשאמר והזרתם את בני ישראל מטומאתם הזהיר שיפרישם ג"כ מטומאת רוח הטומאה והשדים: (ד) דם יחשב· כמו שהיה הענין קודם המבול שלא הותר להם להרוג בעלי חיים לאכלם: (ז) חקת עולם תהיה זאת· שלא יזבחו לשעירים אע"פ שלא היו מקבלים אותם לאלוה כשום פנים אבל היו חפצים בחברתם להיות השדים להם משרתים ומסייעים בעסקיהם או שליחותם אל ארץ רחוקה כמו שהזכירו (חולין פרק כל הבשר) על יוסף שדא ועל שדא דהוה שכיח בי רב אשי· אמנם בדבר השדים אשר לא נזכרה בריאתם ראוי להתבונן שהם ז"ל קראום מזיקים והזכירו שהם אוכלים ושותים פרים ורבים ומתים ועל"ז רואים ואינם נראים וכל אלו לא יאות וכהם זולתי בהיותם מורכבים מעצמים דקים נעדרי המראה ובהיותם אוכלים ושותים יהיה בהכרח מזונם עם

כאן מתחילין ח ואלהם תאמר איש איש מבית ישראל ומן־
הגר אשר־יגור בתוכם אשר־יעלה עלה או־זבח: ט ואל־
פתח אהל מועד לא יביאנו לעשות אתו ליהוה ונכרת
האיש ההוא מעמיו: י ואיש איש מבית ישראל ומן־הגר
הגר בתוכם אשר יאכל כל־דם ונתתי פני בנפש האכלת
את־הדם והכרתי אתה מקרב עמה: יא כי נפש הבשר
בדם הוא ואני נתתיו לכם על־המזבח לכפר על־
נפשתיכם כי־הדם הוא בנפש יכפר: יב על־כן אמרתי
לבני ישראל כל־נפש מכם לא־תאכל דם והגר הגר
בתוככם לא־יאכל דם: יג ואיש איש מבני ישראל ומן־
הגר הגר בתוכם אשר יצוד ציד חיה או־עוף אשר יאכל

ת"א ואליהם תאמר · זבחים קז קיט : איש איש · שם קח : אשר יעלה עלה · שם קט קטו : או זבח · שם קז : ואל פתח אהל מועד · שם קו קט : לעשות אתו · שם קז קח קט : לה' · שם קח תמורה ו : כל דם · חולין פד : כל נפש מכם · פסחים כב יבמות קיד חולין קכ : כי נפש כל בשר · יומא נט זבחים כו מז חולין קיז מעילה יא : כי הדם הוא · פסחים סה יומא פ זבחים ו מו מנחות נג חולין קיז כריתות כב מעילה יא : אשר יצוד · חולין פד : חיה או עוף · חולין פד פו : אשר יאכל · שם פה :

רש"י

לשדים כמו ושעירים ירקדו שם: (ח) אשר יעלה עולה · לחייב על המקטיר איברים בחוץ (ועי' ברא"ם) כשוחט בחוץ שאם שחט אחד והעלה חברו שניהן חייבין: (ט) ונכרת · זרעו נכרת וימיו נכרתים: (י) כל דם · לפי שנאמר בנפש יכפר יכול לא יהא חייב אלא על דם המוקדשים ת"ל כל דם: ונתתי פני · פנאי שלי פונה אני מכל עסקי ועוסק בו: (יא) כי נפש הבשר · של כל בריה בדם היא תלויה ולפיכך נתתיו (על המזבח) לכפר על נפש האדם תבא נפש ותכפר על הנפש: (יב) כל נפש מכם · להזהיר גדולים על הקטנים: (יג) אשר יצוד · אין לי אלא ציד · אווזין והרנגולין מנין תלמוד לומר ציד מ"מ

רמב"ן

כדמות שעירים · ומלת עוד תורה שכן היו ישראל עושים במצרים · אשר הם זונים כי כל מי שמבקש אותם ומאמין בהם הוא זונה מתחת אלהיו שיחשוב כי יש מי שמטיב או ירע חוץ מהשם הנכבד והנורא וכבר רמז ר"א במלת עוד · האמת כאשר כתבתי למעלה וכן שם השעירים יתברר לך משם ויקראו שדים בעבור שמשכנם במקום שדוד כגון המדבר ועיקר מציאותם בקצוות כגון פאת צפון החרב מפני הקור ודע כי כאשר הבריאה מתחלה במעשה בראשית בגוף האדם וכל בעלי הנפש והצמחים והמתכות מארבע יסודות ונתחברו ארבעתם בכח אלהי להיות מהן גוף גם מורגש לכל חמש ההרגשות לעביו ולגסותו כך היתה יצירה משתי יסודות מן האש והאויר והיה מהם גוף איננו מורגש ולא מושג לאחת מן ההרגשות כאשר נפש הבהמה איננה מושגת להרגשות לדקותה והגוף הזה הוא רוחני ישוט לדקותו וקלותו באש ובאויר וכאשר ההרכבה בכל דבר סבת ההויה וההפסד במורכבים מארבע יסודות כך היא במורכבים האלו משני היסודות כי בהתחברותם יהיה בעל הגוף חי ובהתפרדם יהיה כמת וכך אמרו רבותינו ששה דברים נאמרו בשדים · שלשה כמלאכי השרת · ושלשה כבני אדם · שלשה כמלאכי השרת · יש להם כנפים כמלאכי השרת וטסים כמלאכי השרת ויודעין מה שעתיד לבא כמלאכי השרת · יודעין ס"ד · אלא אימא שומעין מה שעתיד להיות · שלשה כבני אדם · אוכלין ושותין כבני אדם · פרין ורבין כבני אדם · ומתים כבני אדם · וסבת המיתה פירוד התבור היא הסבה בכל המורכבים וסבת הסיסה בקלות יסודותם כאשר נראה גם בעוף כי מפני שנגברו עליו האש והאויר והיסודות האחרים בו מעטים הוא שט ופורח · וכ"ש אלו שאין בהם

אבן עזרא

שנה יחיה האדם הוא בדם הלב : (יא) בנפש יכפר · בנפש שיש בו יכפר · והטעם נפש תחת נפש וי"מ כמו על נפשותיכם ואין לו טעם אחר שאמר לכפר על נפשותיכם : (יג) אשר יצוד ציד חיה · כאיל וצבי : או עוף אשר יאכל · גם מזה שכתוב נלמוד שלא נעזוב הגר שיאכל בארצנו חזיר או סוס או עוף דורס שהוא טמא ויהכן בעבור שלוה שלא יאכל דם ולא יראה דם נשפך חוץ מהמזבח השם צוה לכסות כל דם שאינו קרב לגבי המזבח שלא יחשוב הרואה בראותו והוא דם איל וצבי או עוף כי זבח זובח לעבודת כוכבים ונפרשת ראה אנכי אפרש סוד זה הפסוק :

עלם תהי דא להון לדריהון: ח ולהון תימר גבר גבר מבית ישראל ומן גיורא דיתגיר ביניכון די יסק עלתא או נכסת קודשיא: ט ולתרע משכן זמנא לא יעליניה למעבד יתה קדם יי וישתיצי אנשא ההוא מעמה: י וגבר גבר מבית ישראל ומן גיורא דיתגיר ביניכון*) די ייכול כל דמא ואתן רוגזי באנשא דייכול ית דמא ואשיצי יתה מגו עמה: יא ארי נפש בסרא בדמא היא ואנא יהבתה לכון על מדבחא לכפרא על נפשתיכון ארי דמא הוא בנפשא מכפר: יב על כן אמרית לבני ישראל כל אנש מנכון לא ייכול דמא וגיורא דיתגיר ביניכון לא ייכול דמא: יג וגבר גבר מן בני ישראל ומן גיורא דיתגיר ביניכון די יצוד

*) נכ"י כנוסח ביניהון נתינה לגר

(יא) בנפש יכפר, על נפשא מכפר. הוא כמ"ש רש"י ,הנא נפש ותכפר על נפש".

רמב"ן

מן היסודות הכבדים כלום שטיסתן גדולה ישוטו ולא ינעו ועניין האכילה ללחך מן המים והאש הריחות והליחות כענין האש שתלחך המים אשר בתעלה והוא ענין הקטרות שיעשו בעלי נגרומנסיאה לשדים סבתה היובש אשר תיבש האש אשר באויר בגופן. וצריך להחזירה כאשר היא האכילה באדם לצורך מה שנתך ממנו · וענין מה שאמרו שומעין מה שעתיד להיות כי מטיסתן באויר השמים יקבלו העתידות משרי המזלות הכוכבים באויר והם מגידי התלי ומשם יגידו שם בעלי הכנפים בעתידות כאשר הוא מנוסה בנחשים וכאשר אפרש במקומו בע"ה ואלו אינם יודעים במה שעתיד להיות לימים רבים ולעתים רחוקות רק יודיעו בעתיד להיות בקרוב כי ידעוהו בנסיונותם שיקבלו מן השדים בנגזר לבא ולכך תרגם אונקלוס יזבחו לשדים לא אלוה · דבחו לשדין דלית בהון צרוך · יאמר שאין בהם שום צורך כי לא ימנעו הנזק העתיד ולא יעשו שום תועלת וגם לא יודיעו ברחוק שישתמר ממנו האדם בדעתו והוא לשון הכתוב גם כן לא אלוה כאלו אמר לא כח וממשלה כי אלהים לשון אילות וכח אלהים · ויאמר שאין בשדים אילות ושום כח ולכך אין צורך להם כי לא ידעו גם היטב אין אותם: (יא) כי נפש הבשר בדם הוא ואני נתתיו לכם על המזבח · המשמע מן הכתוב הזה שיאמר שיאסר לנו הדם מפני שנתנו לנו להיות על המזבח לכפר על נפשותינו והוא חלק הדם כטעם החלב · ואם נקשה למה אסר דם החיה והעוף אשר לא יקרב · נדחה את השואל לאמר לו שרצה להרחיקנו מכל דם שלא נשנה בו אע"פ שלא עשה כן בחלב כי נכר הוא · והרב כתב במורה הנבוכים כי היו הכשדים מואסים הדם ויחשבוהו להם לטומאה אבל יאכלו ממנו הרוצים להתחבר לשדים ולהנבא מהם העתידות והתורה תכוין להם לעולם להרוס בעניני סכלותם להפוך מחשבותיהם ולכך אסרה הדם באכילה ובחרה בו להטהר בהזאות ולזרקו על המזבח לכפרה ולכך אמר ונתתי פני בנפש האוכלת את הדם כמו שאמר בנותן מזרעו למולך שהוא מביא למין ממיני עבודה זרה כי לא נאמר כן במצוה אחרת ואילו דברים מיושבים אבל לשון הכתובים לא יורו כן שהם יאמרו תמיד בטעם האסור כי נפש כל בשר דמו בנפשו כי נפש הבשר בדם הוא והחזיר במשנה תורה רק חזק לבלתי אכול הדם כי הדם הוא הנפש ולא תאכל הנפש עם הבשר והראוי שנפרש בטעם איסורו כי השם ברא כל הנבראים התחתונים לצורך האדם כי הוא לבדו בהם מכיר את בוראו ואף ע"פ כן לא התיר להם באכילה מתחלה רק הצומח לא בעלי הנפש כאשר בא בפרשת בראשית שנאמר הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וגו' · וכאשר היה במבול שנצולו בזכותו של נח והקריב מהם קרבן והיה לרצון לא התיר להם השחיטה כמו שאמר כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה

ספורנו

מורכב דק מאד שישתנה לעצם המזון ואין במורכבים אצלנו יותר דק מאותו אד הדם אשר ממנו יתהוה רוח נושא לכח החיוני וזה הכח הנשוא בו הוא נפש החי כאשר הוא חי ובהיות שזה הכח לא יהיה בלתי זה הנושא יקרא זה הנושא לפעמים נפש כאמרו כי הדם הוא הנפש ובהיותו מזון לשדים הנה המקריב להם דם אשר בו זה העצם שאין כח בידם לקחתו כאמרם (שם) כל מידי דצייר וחתים ושקיל ומני לית לן רשות למשקל יקנה אהבתם והאוכלו יקנה מזג נוטה לטבעם ויאהבו חברתו וכאשר היו רבים הפתאים באהבת השדים ואהבתם כדי שיסייעוהו בהשגת הערב הבלתי מועיל אשר תאותו נקנית באכילת עץ הדעת היו מגישים דם למנחה לשדים ואוכלים אותו להתחבר עמם וקצתם היו אוכלים אצל בית מקוה דמים בחשבם שהשעירים יקרבו שם כדי להמשיך אהבתם והתחברות עמם · וכאשר קדשנו האל ית' והרחיק את עמו כפי האפשר מרדוף אחרי ערב בלתי מועיל הרחיק מהם את השדים וחברתם בהיותם מזיקים באמת כמו שקראום ז"ל ואסר את הדם וענש עליו כרת כמו שענש מיתה על אכילת עץ הדעת ונתן טעם לזה באמרו כי נפש הבשר בדם היא כי אמנם הכח אשר הוא הנפש החיוני הוא נשוא בחלק האדי והדק שבדם ואותו החלק האדי הנושא הנקרא ג"כ נפש הוא בעצם כל הדם והוסיף ואמר ואני נתתיו לכם על המזבח ואני לא בחרתי בו לכפר מפני היותו אהוב אצלי אבל בהיותו נפש כנגד נפש ויכפר על הנפש כענין הקטר שאר אברי הנקרב לכפר על אברי המקריב: (יג) אשר יצוד ציד · בהיות מקום הציד על הרוב שומם ומוכן להמצא שם שדים כאמור ושכנו שם בנות יענה ושעירים ירקדו שם אשר להניח שם דם מגולה וצוה לכסותו בעפר להסיר הכנת המצא השדים

וְשָׁפַךְ אֶת־דָּמוֹ וְכִסָּהוּ בֶּעָפָר׃ יד כִּי־נֶפֶשׁ כָּל־בָּשָׂר דָּמוֹ
בְנַפְשׁוֹ הוּא וָאֹמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דַּם כָּל־בָּשָׂר לֹא תֹאכֵלוּ
כִּי נֶפֶשׁ כָּל־בָּשָׂר דָּמוֹ הִוא כָּל־אֹכְלָיו יִכָּרֵת׃ טו וְכָל־נֶפֶשׁ
אֲשֶׁר תֹּאכַל נְבֵלָה וּטְרֵפָה בָּאֶזְרָח וּבַגֵּר וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ
בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעֶרֶב וְטָהֵר׃ טז וְאִם לֹא יְכַבֵּס וּבְשָׂרוֹ
לֹא יִרְחָץ וְנָשָׂא עֲוֺנוֹ׃ פ יח א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם׃ ג כְּמַעֲשֵׂה אֶרֶץ־מִצְרַיִם אֲשֶׁר יְשַׁבְתֶּם־בָּהּ לֹא
תַעֲשׂוּ וּכְמַעֲשֵׂה אֶרֶץ־כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה

ת"א ושפך את דמו · חולין פד פז שבת כב ביצה ז ב"ק נה : וכסהו בעפר · חולין ל סג פד פח : כי נפש כל בשר · חולין פו : ואמר לבני ישראל · שם פז : והנפש אשר תאכל נבלה וטרפה · זבחים סט ע :

רש"י

אם כן למה נאמר אשר יצוד שלא יאכל בשר אלא בהזמנה זאת : אשר יאכל · פרט לטמאים : (יד) דמו בנפשו הוא · דמו הוא לו במקום הנפש שהנפש תלויה בו : כי נפש כל בשר דמו הוא · הנפש היא הדם · דם ובשר לשון זכר · נפש לשון נקבה : (טו) אשר תאכל נבלה וטרפה · בנבלת עוף טהור דבר הכתוב שאין לה טומאה אלא בשעה שנבלעת בבית הבליעה ולמדך כאן שמטמאה באכילתה ואינה מטמאה במגע וטרפה האמורה כאן לא נכתבה אלא לדרוש וכן שנינו יכול תהא נבלת עוף טמא מטמאה בבית הבליעה ת"ל טרפה מי שיש במינו טרפה יצא עוף טמא שאין במינו טרפה : (טז) ונשא עונו · אם יאכל קדש או יכנס למקדש חייב על טומאה זו ככל שאר טומאות : (טז) ובשרו לא ירחץ ונשא עונו · על רחיצת גופו ענוש כרת ועל כבוס בגדים במלקות : (ב) אני ה' אלהיכם · אני הוא שאמרתי בסיני אנכי ה' אלהיך וקבלתם עליכם מלכותי מעתה קבלו גזרותי רבי אומר גלוי וידוע לפניו שסופן לנתק בעריות בימי עזרא לפיכך בא עליהם בגזירת אני ה' אלהיכם דעו מי גוזר עליכם דיין ליפרע ונאמן לשלם שכר : (ג) כמעשה ארץ מצרים · מגיד שמעשיהם של מצרים ושל כנענים מקולקלים מכל העובדי כוכבים ואותו מקום שישבו בו ישראל מקולקל מן הכל : אשר אני מביא אתכם שמה · מגיד שאותן עובדי כוכבים שכבשו ישראל מקולקלים יותר מכולם :

רמב"ן

כירק עשב נתתי לכם את כל כי היותם בעבור האדם · והנה התיר גופה אשר הוא חי בעבור האדם שיהיה להנאתו ולצרכו של אדם · ושתהיה הנפש שבהם לכפרה לאדם בקרבם לפניו ית' לא שיאכלוהו כי אין ראוי לבעל נפש שיאכל נפש כי הנפשות כלן לאל הנה כנפש האדם וכנפש הבהמה לו הנה ומקרה אחד להם כמות זה כן מות זה ורוח אחד לכל ועל הדרך שיראוהו חוקרי היונים מן השכל הפועל התוצך זיו וזוהר לא מאד ובהיר וממנו יצא נצוץ נפש הבהמה והנה היא נפש גמורה בלא מן הפנים · ולכך יש בה דעת לברוח מן הנזק וללכת אחרי הנאות לה והכיר ברגילים ואהבה להם כאהבת הכלבים לבעליהן · והכר מופלא באנשי דעת בעליהם וכן ליונים דעת והיכר מן הידוע עוד כי הנאכל ישוב בגוף האוכל והיו לבשר אחד ואם יאכל אדם נפש כל בשר והוא התחבר בדמו והיו לאחדים בלב תהיה עובי וגסות בנפש האדם ותשוב קרוב לטבע הנפש הבהמות אשר בנאכל כי הדם לא יצטרך עכול כשאר הנאכלים שישתנו בעכולים ויתלה בו נפש האדם בדם בהמה והכתוב אומר מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה ורות

אבן עזרא

(יד) דמו בנפשו · הוא דבק עם הנפש כי ידוע שהגידים היוצאים מפאת שמאל הלב מחולקים בחצי לדם וחצי לרוח כדמות שמן זית עם האור : ואמר לבני ישראל · טעמו וכבר אמרתי והיא הפרשה הנזכרת ובעבור שהזכיר חיה שאיננה קרבן וכן עוף הזכיר כל נפש אשר תאכל נבלה שאיננה קרבן גם היא גם הזכירה בעבור הגיד אם בזדון הוא עובר בלאו וילקה ואם בשגגה יביא חטאת ואם עשן טוען והלא הכתוב אמר לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה התשובה כי זה גר תושב וכן כתוב והגר הגר בתוככם לא נעזבנו שיאכל נבלה רק הנכרי שיבוא בשערינו נתן אותה לו ויאכל אותה לחוץ : (טז) ונשא עונו · תמיד והוא ישלם עונו בעונש שיביא כשם עליו ובעבור שהזכיר דברי בעריות שהיו עושים במצרים נסמכה זו הפרשה והעריות על מעשה ארץ כנען כי כן מפורש בסוף : וטעם אני ה' אלהיכם · על זה התנאי אהיה אלהיכם : (ג) ובחקתיהם לא

רשב"ם

(יג) וכסהו בעפר · כי אז לא יהא ראוי לאכילה : (טו) אשר תאכל נבלה · אפי' קטן יטמא : (טז) ונשא עונו · אם יאכל קודש או נכנס למקדש :

צידא חיתא או עופא די מתאכל וישוד ית דמה ויכסניה בעפרא : יד ארי נפש כל בשרא דמה בנפשה הוא ואמרית לבני ישראל דם כל בשרא לא תיכלון ארי נפש כל בשרא דמה היא כל דיכלניה ישתיצי : טו וכל אנש די ייכול נבילא ותבירא ביציבא ובגיורא ויצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא וידכי : טז ואם לא יצבע ובסריה לא יסחי ויקבל חוביה : א ומליל יי עם משה למימר : ב מליל עם בני ישראל ותימר להון אנא יי אלהכון : ג כעובדי עמא דארעא דמצרים די יתבתון בה לא תעבדון וכעובדי עמא דארעא דכנען די אנא מעיל יתכון תמן

בעל הטורים

לשעירים שהיו עע"ז והביאום בבלם ומיד כשיעשו הבונים יחזרו כדכתיב והביאום אל מקומם : (יג) ושפך את דמו וכסהו בעפר · דם חיה ועוף טעונין כסוי שאין מקריבין ממנו על המזבח [חוץ מתורים ובנ"י ולא פלוג בעופות] שלא הבא מדם"ד

רמב"ן

שבהמה היורדת היא למטה לארץ ולכך אמר כי נפש כל בשר בדם היא כי לכל בשר באדם ובבהמה נפש בדם ואין ראוי לערב הנפש הנכרתת בנפש הקיימת · אבל תהיה לה כפרה על המזבח לרצון לפני ה' · וזה טעם על כן אמרתי לבני ישראל בעבור שהדם הוא הנפש ואין ראוי שתאכל הנפש את הנפש · ואני חמלתי על נפש האדם ונתתיו להם על המזבח שתהיה נפש הבהמה מכפרת על נפשו · ושנו בספרי רק חזק לבלתי אכול הדם רבי יהודה אומר מגיד שהיו שטופים בדם וכו' כי הדם הוא הנפש להגיד מה גרם · ולא תאכל הנפש עם הבשר זה אבר מן החי · זה רמז וראיה למה שפירשנו · ולכך צוה עוד לכסות כל דם בחיה ובעוף כי לא יתקרב דמם על המזבח · כי גם בעופות לא יקרב מהם רק שני מינין בלבד וגם הם אינם נשחטים אבל בבהמות רוב המצויים נשחטים לשם הנכבד ודמם לכפר ואין ראוי לכסותו ולא חשש לכסות דם החולין בבהמה כי אין חולין במדבר וגם אחרי כן על הרוב יצוה : (יד) דמו בנפשו הוא · דמו לו במקום נפש · כי הנפש תלויה בו לשון רש"י ואיננו נכון · אבל אפשר לפרש שיהיה בנפשו בכאן כגופו · יאמר כי נפש כל בשר דמו בגופו הוא וכן ברזל באה נפשו שבעים נפש על נפש מת לא יבא הגוף כי גוף בעל נפש יקרא נפש · ועל דעתי הזכיר הכתוב בדם שלשה דברים והם טעם אחד · אמר תחלה כי נפש הבשר בדם היא · אחר כך הפך ואמר כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא לומר כי הדם בנפש והנפש היא בדם ששניהם מעורבין יחד יהיה זה כענין יין המזוג במים שהמים ביין והיין במים כל אחד בחבירו · ואח"כ פירש כי הדם הוא הנפש עצמו לומר שהיו לבשר אחד לא יתפרדו · לא ימצא דם בלא נפש ולא נפש בלא דם · כי ידוע ברות אשר תחלתו מן הלב שהוא היולי לרוחות כולן· וממנו יבא הזן שעשה הדם והדם הוא המולידו והמקיימו כענין הגולם והצורה בכל בעלי הגוף שלא ימצא האחד בלתי האחר ורבותינו דרשו שלשה כריתות בדם אחת לדם הנפש · ואחת לדם שחיטה · ואחת לדם כסוי · וזה טעמם לכריתות אבל הטעם בשטי הלשון בנפש ובדם כאשר פירשתי : (ב) אמר בעריות דבר אל בני ישראל בלבד בעבור היות אזהרת העריות שוה בכל ישראל לא יתיחדו בה הכהנים ולכן כללם כאחד · ואמר בתחלה אני ה' אלהיכם כטעם בעשרת הדברות · וטעם דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני ה' אלהיכם כאלו הוא ואמרת אליהם בשמי אני ה' אלהיכם וכן קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם · ואפשר כי הטעם כי בצאת משה מלפני השם בלא מצוה ויצא ודבר אל בני ישראל את אשר יצוה איננו צריך לומר להם כה אמר ה' כי ידוע להם כי רוחו ידבר בו ומלתו על לשונו לא ידבר מעצמו וכן במקומות רבים במשנה תורה כך ידבר עמו כמו והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום ונתתי מטר ארצכם ונתתי עשב בשדך ואין משה הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות ומצמיח עשב בשדה אלא ה' יתברך וכן ולא נתן ה' לכם לב לדעת ואולך אתכם במדבר לחם לא אכלתם ומים לא שתיתם למען תדעון כי אני ה' אלהיכם · וטעם לאהבה את ה' אלהיכם · כאשר נתפרש · ועל דעת ר"א הזכיר כמעשה ארץ מצרים על השעירים הנזכרים וכמעשה ארץ כנען על העריות שהיו הכנענים בהם רעים וחטאים ואשר אמר בסוף כי את כל התועבות ההם עשו אנשי הארץ ועל דעת רבותינו בת"כ היו גם המצריים שטופים בזמה בכל העריות ובזכור ובבהמה והוא האמת כי גם קדש היה בארץ בזכור מאז ועד עתה והכתוב מעיד בהן בני מצרים

ספורנו

שם · ואמר (יד) כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא · כי נפש בעל חי הוא דמו רוצה לומר האד הדמיי : בנפשו · עם הכח החיוני הנשוא בו וזה כי אמנם הדם באדיו והדק שבו הוא נושא לכח החיוני ובהיותו הדק שבגרמים הנפסדים הוא מזון לשדים בלי ספק ולמבקשים חברתם : ואמר לבני ישראל · ובלעדי זאת אע"פ שהזהרתי לבני נח אסרתיו לישראל למעלה בפרשה לו מפני שהיה נפש החי בחייו ומשיב הנזון ממנו אל טבעו הבהמי : (טו) וכל נפש אשר תאכל נבלה וטרפה · אמר שכתב ענין אסור הדם המוכן חברת השדים דבר על האוכל נבלה וטרפה המוכן שתשרה עליו רוח טומאה כאמרם בסנהדרין פרק ד' מיתות והדורש אל המתים זה הלן בבה"ק בשביל שתשרה עליו רוח טומאה : (טז) ונשא עונו · כפי שיתעת

לֹא תַעֲשׂוּ וּבְחֻקֹּתֵיהֶם לֹא תֵלֵכוּ׃ ד אֶת־מִשְׁפָּטַי תַּעֲשׂוּ וְאֶת־חֻקֹּתַי תִּשְׁמְרוּ לָלֶכֶת בָּהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ה וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־חֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם אֲנִי יְהוָה׃ ס ששי ו אִישׁ אִישׁ אֶל־כָּל־שְׁאֵר בְּשָׂרוֹ לֹא תִקְרְבוּ לְגַלּוֹת עֶרְוָה אֲנִי יְהוָה׃ ס ז עֶרְוַת אָבִיךָ וְעֶרְוַת אִמְּךָ לֹא תְגַלֵּה אִמְּךָ הִוא לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ׃ ס ח עֶרְוַת אֵשֶׁת־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה עֶרְוַת אָבִיךָ הִוא׃

ת"א ובחקותיהם לא תלכו · סנהדרין נב הלכות יא חולין מא : את חקתי · יומא סז : ושמרתם את · עקרים מד מב : אשר יעשה · ב"ק לח סנהדרין נט מכות כג הלכות ג : וחי בהם · יומא פה סנהדרין עד הלכות כז עקידה שער ע : אני ה' · יומא סז : איש איש אל כל שאר בשרו · שבת יג חגיגה יא כתובות מז סנהדרין נו הלכות יז : ערות אביך · סנהדרין נד : וערות אמך · שם עג נד : אמך הוא · שם עא עה : ערותה · שם נג : ערות אשת · שם נד :

רש"י

ובחקותיהם לא תלכו · מה הניח הכתוב שלא אמר אלא אלו נמוסות שלהן דברים החקוקים להם כגון טרטיאות ואצטדיאות ר"מ אומר אלו דרכי האמורי שמנו חכמים : (ד) את משפטי תעשו · אלו דברים האמורים בתורה במשפט שאילו לא נאמרו היה כדאי לאמרן : ואת חקותי תשמרו · דברים שהן גזירת המלך שיצר הרע משיב עליהן למה לנו לשמרן ועובדי כוכבים משיבין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז וטהרת מי חטאת לכך נאמר אני ה' גזרתי עליכם אי אתה רשאי ליפטר : ללכת בהם · אל תפטר מתוכם · שלא תאמר למדתי חכמת ישראל אלך ואלמד חכמת המצריים והכשדים : (ה) ושמרתם את חקותי · לרבות שאר דקדוקי הפרשה שלא פרט הכתוב בהם · ד"א ליתן שמירה ועשייה לחוקים ושמירה ועשייה למשפטים · לפי שלא נתן אלא עשייה למשפטים ושמירה לחוקים : וחי בהם · לעולם הבא שאם תאמר בעולם הזה והלא סופו הוא מת : אני ה' · נאמן לשלם שכר : (ו) לא תקרבו · להזהיר הנקבה כזכר לכך נאמר ל' רבים : אני ה' · נאמן לשלם שכר : (ז) ערות אביך · זו אשת אביך או אינו אלא כמשמעו נאמר כאן ערות אביך ונאמר להלן ערות אביו גלה מה להלן אשת אביו אף כאן אשת אביו : וערות אמך · להביא אמו שאינה אשת אביו : (ח) ערות אשת אביך · לרבות לאחר מיתה

רמב"ן

ערלי בשר ואומר אשר בשר חמורים בשרם וזרמת סוסים זרמתם והבשר כנוי וכן זב מבשרו דם יהיה זובה בבשרה : (ד) את משפטי תעשו · אלו דברים האמורים בתורה שאלו לא נאמרו היו כדאי לאומרן לשון רש"י ובת"כ אלו דברים הכתובים בתורה שאלולי לא נכתבו הדין היה לכתבן כגון הגזלות והעריות ועבודת כוכבים ושפיכות דמים וקללת השם ועל דרך הפשט משפטי כמשמעו הדינין האמורים בפרשת ואלה המשפטים ובכל התורה ולכך יאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם כי הדינים נתנו לחיי האדם ביסוב המדינות ובשלום האדם שלא יזיק איש את רעהו ולא ימיתנו וכן יחזקאל הזכיר פעמים רבות במשפטים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם · ובשבתות אומר להיות לאות ביני וביניכם וכן בעזרא ובמשפטיך חטאו בם · אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ורבותינו אמרו וחי בהם ולא שימות בהם ללמד על פקוח נפש שדוחה המצות ומדרשו עוד וחי בהם לעולם הבא אם תאמר בעולם הזה והלא סופו הוא מת ואם כן יחזור אשר יעשה אותם האדם גם על חוקותי · ודע כי חיי האדם במצות כפי הכנתו להם כי העושה המצות שלא לשמן ע"מ

אבן עזרא

תלכו · שלא ירגיל אדם ללכת בדרך הזה עד שיהיה לו חק : וכמעשה ארץ מצרים · על המשפטים והראיה את משפטי תעשו הם הכתובים על ספר הברית המפורש בפרשת אלה המשפטים : (ד) אני ה' אלהיכם · אז אהיה אלהיכם : וטעם ושמרתם את חקתי ואת משפטי · לבאר שהם חיים לעושיהם בשני עולמות כי המבין סודם חי העולם יחיינו ולא ימות לעולם על כן כתוב אני ה' אלהיכם כאשר פירשתיו : (ו) איש איש · כל איש ואיש ובעבור שלא הזכיר מבית ישראל לא נעזוב הגר שיעשה אחת מהתועבות הנזכרות בארצנו שלא יטמא את הארץ : אל כל שאר בשרו · שם כלל לכל העריות ואחר כן פרט · ורב אהרן הכהן אמר שפירושו להוציא שכבת זרע לבטלה : לא תקרבו · כטעם לשכיבה וכן ואקרב אל הנביאה וקרוב ממלת אל תגשו אל אשה : ערוה · דבר מגונה נחשף וצריך להתכסות : וטעם אני ה' · שהשם אוהב הנבדל לעבדו ולשמוע דברו וסר סיני לעד גם הראשון והוא סוד האדם ובעבור שיצר לב האדם כבהמות לא יתכן לאסור כל הנקבות והנה אסר כל הנמצאות עמו בכל עת ובפרשה כי תצא מהנה אגלה לך סוד סתום ותתום והנה כל המתגאל ירחק משם השם המקובל על כן הזכיר אני ה' : (ז) ערות אביך · והגאל מסתבב שהוא קודם הבן ואמר באסור הוא כל מי שהיא ערות אב ואם והנה היא האם ברמז ואח"כ ערות אשת אב ואיננה אם ואח"כ האחות שהיא בת אביו או

רשב"ם

(ה) וחי בהם · אבל אם לא יעשה · ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם :

מולדת

לָא תַעְבְּדוּן וּבְנִימוֹסֵיהוֹן לָא תְהָכוּן: ד יָת דִּינַי תַּעְבְּדוּן וְיָת קְיָמַי תִּטְּרוּן לִמְהָךְ בְּהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: ה וְתִטְּרוּן יָת קְיָמַי וְיָת דִּינַי דִּי יַעְבֵּד יָתְהוֹן אֱנָשָׁא וְיֵחֵי בְהוֹן חַיֵּי עָלְמָא אֲנָא יְיָ: ו גְּבַר גְּבַר לְכָל קָרִיב בִּסְרֵהּ לָא תִקְרְבוּן לְגַלָּאָה עֶרְיְתָא אֲנָא יְיָ: ז עֶרְיַת אֲבוּךְ וְעֶרְיַת אִמָּךְ לָא תְגַלֵּי אִמָּךְ הִיא לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתַהּ: ח עֶרְיַת

נתינה לגר

יח (ה) וחי בהם, ויחי בהון חיי עלמא. הוא כמ"ש רש"י, וע' בהרא"ב"ע, אבל במס' יומא (דף פ"ה ע"ב) ילפינן מיניה שפקוח נפש דוחה שבת, ואולי ת' נגד סוגית הש"ס כדי לנטוע

בעל הטורים

מקטרגת אין דם יאכל דם לכך לוס לכסותו: סמך לפרשת דם (ג) ובחקותיהם לא תלכו · רמז שאין שוחטין בתוך הגומא שלא יתקה את המינין בחילין · [ר"ל במס' חולין מבואר זה]: (ה) וחי בהם · וסמיך ליה לא תקרבו לגלות ערוה לומר אע"פ שאומר וחי בהם לא תקרבו לגלות ערוה כי בגילוי עריות יהרג ואל יעבור: (ו) אני ה' ערות אביך וערות אמך ·

רמב"ן

לקבל פרס יחיה בהן בעולם הזה ימים רבים בעושר ובנכסים וכבוד ועל זה נאמר ובשמאלה עושר וכבוד · ופירשו למשמאילים בה עושר וכבוד · וכן אותם אשר הם מתעסקין במצות על מנת לזכות בהן לעולם הבא שהם העובדים מיראה זוכים בכוונתם להנצל ממשפטי הרשעים ונפשם בטובה ילין · והעוסקין במצות מאהבה כדין וכראוי עם עסקי העולם הזה כענין הנזכר בתורה בפרשת אם בחקותי והשיג לכם דיש את בציר וגו' יזכו בעולם הזה לחיים טובים כמנהגו של עולם ובחיי העולם הבא זכות שלמה שם · והעוזבים כל עניני העולם הזה ואינם משגיחים עליו כאלו אינם בעלי גוף וכל כוונתם ומחשבתם בבוראם בלבד כאשר היה הענין באליהו בהדבק נפשם בשם הנכבד יחיו לעד בגופם ובנפשם כנראה בכתוב באליהו ובידוע ממנו בקבלה וכמו שבא במדרשים בחנוך ובבני העולם הבא העומדים בתחיית המתים · ולכך יאמרו הכתובים בשכר המצות למען יאריכון ימיך למען תחיה והארכת ימים כי הלשון יכלול מיני החיים כולם כפי הראוי לכל אחד ואחד: (ו) אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה · טעם איסור העריות בשאר הבשר איננו מפורש · והרב אמר במורה הנבוכים כי הוא למעט המשגל ולמאוס אותו ולהסתפק ממנו במעט · והנשים האלה אשר הכתוב בשאר האשה הן המצויות עמו תמיד וכן בשאר עצמו מצויות לו והוא נסתר עמהן · וכטעם הזה יעיד הרב על כולן · וכבר כתב ר"א גם כן כי בעבור היות יצר לב האדם כבהמות · לא יתכן לאסור כל הנקבות והנה אסר כל המצאות עמו בכל שעה · וזה טעם תלוש מאד שיחייב הכתוב כרת על אלה בעבור המצאן עמו לפעמים והתיר שישא אדם נשים רבות למאות ולאלפים ומה יזיק אם ישא את בתו לבדה כמותר לבני נח · וישא שתי אחיות כיעקב אבינו · ואין לאדם נשואים הגונים כמו שישיא את בתו לבנו הגדול ממנה וינחילם בנחלתו ויפרו וירבו בביתו כי הארץ לא תהו בראה לשבת יצרה ואין בידנו דבר מקובל בזה אבל כפי הסברא יש בענין סוד מסודות היצירה דבק בנפש והוא מכלל סוד העבור שכבר רמזנו לו ודע כי המשגל דבר מרוחק ונמאס בתורה זולתי לקיום המין ואשר לא יולד ממנו הוא אסור · וכן אשר איננו טוב בקיום ולא יצלח בו תאסור אותו התורה וזה טעם אל כל שאר בשרו כי את שארו הערה ירחיק הדבר מפני השאר והלשון נגזר מן השאר בניון והנותר בירושלם ולכך יאמר שארה הנה זמה היא כלומר אינם נשואין ואישות כי לא יצליח אבל היא זמה מחשבת תאוה בלבד והנה העריות מכלל החוקים דברים שהם גזירת מלך והגזרה הוא הדבר העולה על דעת המלך שהוא החכם בהנהגת מלכותו והוא היודע הצורך והתועלת במצוה ההיא שיצוה בה ולא יגיד אותו לעם זולתי לחכמי יועציו: (ז) ערות אביך וערות אמך · לשון רש"י ערות אביך זו אשת אביך: וערות אמך · להביא אמו שאינה אשת אביו ערות אשת אביך לרבות לאחר מיתה וכן פירוש ערות אחי אביך לא תגלה ומהו ערותו אל אשתו לא תקרב · וכן הוא אומר באמת כפי משמעות הכתוב · אבל בגמרא במסכת סנהדרין העלו כי ערות אביך וערות אחי אביך על הזכרים ממש ולחייבו בשוגג שתים ואני תמה לדעתם למה לא יזהיר כן בבן ובאח עם ערות נקיבות אולי חששה התורה בכבוד הזקנים יותר אבל כל פסוק ופסוק בפרשה אזהרה אחת לא באו בפרשה שתי אזהרות בלאו אחד כי האחיות כלן וכן הבנות אחת הנה · והנכון בעיני על דרך הפשט כי ערות אביך וערות אמך לאו אחד הוא ואזהרה אחת ימנע שלא יבא על אמו כי בבואו עליה יגלה ערות אביו

ספורנו

בטומאתו הם שיאכל קדש או יגע בלבד או יטמא טהרות של חולין: (ו) איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו · הנה התולדות בהוה משאר בשר בהיות אז הפועל והמתפעל קרובים במזג ראוי שתהיה יותר הגונה וממוזגת כמו שקרה בתולדות משה ואהרן ומרים מעמרם ויוכבד דודתו וכמו שאמרו ז"ל על נשואי בת אחותו וזה יצדק כאשר יהיו הפועל והמתפעל מכוונים להפיק רצון קונם בלבד · אפס כי זה יקרה על המעט כי אמנם מה שיקרה בכל המין האנושי הוא ברובו כזה הוא שיהיו מכוונים לתענוג בלבד כאמרו הן בעוון חוללתי ובחטא יחמתני אמי ובהיות שאר הבשר מוכן מאד בהרהור והתענג בו רב מאד הנה כאשר יהיו מותרים שניהם בחבורם בלתי אסור ירבה ההרהור והחבור ביניהם לתענוג בלבד ובכן יזנו ולא יפרו ומלאה הארץ זמה ולכך אמר לגלות ערוה כי אמנם תענוג הגלוי בלבד הוא המכוון ברוב ובכן אסרה

ס ט ערות אחותך בת־אביך או בת־אמך מולדת בית או מולדת חוץ לא תגלה ערותן: ס י ערות בת־בנך או בת־בתך לא תגלה ערותן כי ערותך הנה: ס יא ערות בת־אשת אביך מולדת אביך אחותך הוא לא תגלה ערותה: ס יב ערות אחות־אביך לא תגלה שאר אביך הוא: ס יג ערות אחות־אמך לא תגלה כי־שאר אמך הוא: ס יד ערות אחי־אביך לא תגלה אל־אשתו לא תקרב דדתך הוא: ס טו ערות כלתך לא תגלה אשת בנך הוא לא תגלה ערותה: ס טז ערות אשת־אחיך לא תגלה ערות אחיך הוא: ס יז ערות אשה ובתה לא תגלה את־בת־בנה ואת־בת־בתה לא תקח לגלות ערותה שארה הנה זמה הוא: יח ואשה אל־אחתה לא תקח לצרר לגלות

ת"א ערות אחותך · יבמות כב כג: ערות בת בנך · שם כב לז: ערות בת אשת אביך · שם כב: ערות אחות אביך · שם נד: שאר אביך הוא · בתרא קט: שאר אמך הוא · שם: ערות אחי אביך · סנהדרין כח: ערות כלתך לא תגלה · יבמות כא: אשת בנך הוא · סנהדרין נג עו: ערות אשת אחיך · יבמות נה: ערות אחיך הוא · שם: ערות אשה ובתה · שם כב לז: את בת בנה · שם כא: שארה הנה · חגיגה יא יבמות ג כריתות ה: זמה הוא · חגיגה יא יבמות ג סנהדרין עה כריתות ה טו: ואשה אל אחותה · יבמות ג יט כח קדושין כ: לצרר עליה בחייה · יבמות ח ע יג:

רש"י

מיהא: (ט) בת אביך · אף בת אנוסה במשמע: מולדת בית או מולדת חוץ · בין שאומרים לו לאביך קיים את אמה ובין שאומרים לו הוצא את אמה כגון ממזרת או נתינה: (י) ערות בת וגו' בתך וגו' · בבתו מאנוסתו הכתוב מדבר ובתו ובת בתו מאשתו אנו למדים מערות אשה ובתה שנאמר בהן לא תגלה בין שהיא ממנו בין שהיא מאיש אחר: ערות בת בנך · ק"ו לבתך אלא לפי שאין מזהירין מן הדין למדוה מגזירה שוה במסכת יבמות: (יא) ערות בת אשת אביך · לימד שאינו חייב על אחותו משפחה ועובדת כוכבים לכך נאמר בת אשת אביך הראויה לקדושין: (יד) ערות אחי אביך לא תגלה · ומה היא ערותו אל אשתו לא תקרב: (טו) אשת בנך הוא · לא אמרתי אלא כשיש לבנך אישות בה פרט לאנוסה ושפחה ועובדת כוכבים: (יז) ערות אשה ובתה · לא אסר הכתוב אלא על ידי נשואי הראשונה לכך נאמר לא תקח לשון קיחה וכן לענין העונש אשר יקח את אשה ואת אמה לשון קיחה אבל אנס אשה מותר לישא בתה: שארה הנה · קרובות זו לזו: זמה · עצה כתרגומו עצת חטאין שיצרך יועצך לחטוא: (יח) אל אחותה ·

רמב"ן

וערות אמו וזהו שאמר אמך היא כי עשית בה שתים רעות שגלית ערות אם וערות אב ואחרי שהזהיר על ערות אביו שהיא אמו חזר והזהיר על ערות אשת אביו שאינה אמו ואמר אשת אביו ערות אביך היא · וכן ערות אחי אביך לא תגלה פירושו אל אשתו לא תקרב ולכך לא אמר וגו': (ט) מולדת בית או מולדת חוץ · בין שאומרים לאביך קיים את אמה בין שאומרים לאביך הוצא את אמה כגון ממזרת או נתינה לשון רש"י · ואינו נכון כי יצא מזה שאחותו מן הערוה לא תהיה בכלל האיסור הזה והן כולן בכרת חוץ מן הנולדת משפחה ונכרית ואני תמה על הרב שהרי בגמרא במסכת יבמות בפרק שני' מפורש ואימא פרט לאחותו מחייבי לאוין אמר רב פפא חייבי לאוין תפסי בהו קידושין דכתיב כי תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה וכי יש אהובה לפני המקום ויש שנואה לפני המקום אלא אהובה אהובה בנשואיה שנואה שנואה בנשואיה ואמר רחמנא כי תהיין לאיש ואימא פרט לאחותו מחייבי כריתות א"ר אמר קרא ערות אחותך בת אביך או בת אמך מולדת בית או מולדת חוץ בין שאומרין

רשב"ם

(ט) מולדת בית או מולדת חוץ · פנויה כך נראה בעיני לפי פשוטו: (יח) לצרר · כמו וכעסתה צרתה · שתי נשים לאיש אחד נקראות צרות זו לזו:

קדשים

אתת אבוך לא תגלי ערית אבוך היא: ט ערית אחתך בת אבוך או בת אמך דילידא מן אבוך מן אתת אחרי או מן אמך לגבר אחרן לא תגלי עריתהן: י ערית בת בנך או בת ברתך לא תגלי עריתהן ארי עריתך אנין: יא ערית בת אתת אבוך דילידא מן אבוך אחתך היא לא תגלי עריתה: יב ערית אחת אבוך לא תגלי קריבת אבוך היא: יג ערית אחת אמך לא תגלי ארי קריבת אמך היא: יד ערית אח אבוך לא תגלי לאתתה לא תקרב אתת אח אבוך היא: טו ערית כלתך לא תגלי אתת בנך היא לא תגלי עריתה: טז ערית אתת אחוך לא תגלי ערית אחוך היא: יז ערית אתתא וברתה לא תגלי ית בת ברה וית בת ברתה לא תסב לגלאה עריתה קריבן אנין עצת חטאין היא: יח ואתתא עם אחתה לא תסב

נתינה לגר

בלב טעם אמונת טהרת הנפש נגד הצדוקים, וע' בהקדמה כוללת. (ט) בת אביך או בת אמך מולדת בית או מולדת חוץ, בת אבוך או בת אמך דילידא מן אבוך מן אתת אחרי או מן אמך לגבר אוחרן. ר"ל כיון שהאב הוא עיקר הבית נקראה בתו „מולדת בית" כמ"ש „ומולדתך כו'" ובהיות דרך האשה שאם תנשא לבעל השני אחרי מות עליה בעלה הראשון, ללכת מבית בעלה הראשון, נקראה בתה „מולדת חוץ" ולדעת המת' כתב רחמנא (פסוק י"א) „ערות בת אשת אביך" לחייב משום אחותו ומשום בת אשת אביו לרבנן (יבמות כ"ב ע"ב) או למעט אנוסה לריב"י, וע' ברש"י שפי' „בת אביך אף בת אנוסה במשמע", וע' ברא"ס. (יח) ואשה אל אחותה לא תקח לצרור לגלות ערותה עליה בחייה, ואתתא עם אחתה לא תסב לאעקא לה לגלאה עריתא עלה בחיהא ת' כמו שמסור לנו בתורה שבע"פ שאחות האשה אסורה רק בחיי אחותה ולאחר מיתה מותרת כמבואר

אבן עזרא

בת אם: (ט) מולדת בית. שנולדה על משפט בית ישראל אחר אירוסין וקדושין: מולדת חוץ. חוץ מהמנהג ויש אומרים כי פירוש מולדת כמו יולדו על ברכי יוסף שגדלה עמך בבית או היא במקום אחר ומדינה אחרת וגדלה בחוץ מבית האב עמך. ואחר כן הזכיר בת בנך: (יא) ערות בת אשת אביך. יש אומרים שהוא האחות מאב ואם ואנחנו ידענו כי השוכב עמה עובר על שני לאוין ויש אומרים כי זה הפסוק לחזוק והצדוקים אמרו שאיננה בת אם ויפרשו מולדת אביך שגדלה אביך והטעם שלקח האב אשה והיתה לה בת קטנה וכן יפרשו על תמר והראיתם כי לא ימנעני ממך רק לא היתה מולדת דוד ואחר שהמעתיקים אמרו כי בת אשת אב מותרת אין צורך להשיב על הבודאים מלבם ויתכן לשיות בת אשת אביך בת אנוסה. ומלת שאר ובשר. קרובים בטעם: (יד) דודתך היא. חשובה היא כדודתך וכן הנה המהלל דודי והנה מה יעשו הסומכים במצות על התורה לבדה כי לא אסר הכתוב אשת אחי האם ולא אם האב ולא אם האם על כן אנחנו צריכים לקבלה ויתכן שלא הזכיר אשת אחי האם כי נלמוד מאשת אחי האב והזכירה בפרשת קדושים גם הנזכרות שלא הזכירם הכתוב דבר על ההוה: (טז) ערות אשת אחיך. בפרשת כי ישבו אחים והאומר למה לא הזכיר הכתוב הבת והיא מפורשת ערות אשה ובתה בהו או שאיננה בת וכי אחר ששכב עם האם נאסרה הבת: (יז) שארה הנה. הם שני שמות שאר עם שארה. שארה היה הלא"ף ראוי לנות כלמ"ד שלמה לולי שהיא מהגרון: (יח) לצרור. מגזרת

רמב"ן

לאביך קיים בין שאומרין לאביך הוליא ואמר רחמנא אחותך היא והנה פירושו שאומר לו הוליא שהוליאה מביתך שאינה אשתך ואין קדושין תופסין בה שהם חייבי כריתות ומיתות בית דין ואעפ"כ חייב עליה משום אחותו אבל אחותו מן השפחה ומן הנכרית איננה בכלל האיסור הזה מפני שהולד כמוה ועל דרך הפשט יאמר ערות אחותך בת אמך מולדת מן הנשואין שהכניסה האיש לו לבית או מולדת חוץ שמצא איש אותה בחוץ ותפשה ושכב עמה וילדה לו לא תגלה ערותה הזכיר בבת אמו בין שהולד מן הנשואין או מן הזנות כי אע"פ שכל אחת משתיהן בת אמו ולא בת אביו יעלה על הדעת שראוי לנהוג כבוד האחוה במולדת מן הנשואין ולא בבאים מן הזנות שהכל הפקר ולכך הולרך הכתוב להזהיר על הכל ועוד הזכיר באחותו מן האב כתוב אחר ערות בת אשת אביך מולדת אביך והיא אחותו בת אביו מן הנשואין או מן הזנות והולרך להזכיר זה בעבור שהזכיר ערות אחותך בת אביך שהם' ופי' בבת אמו מולדת בית בנשואין או מולדת חוץ בזנות ויחשב מזה בבת האב מן הזנות שתהיה מותרת כי אולי לא תחוש התורה לשאר האיש הבא מן הזנות בעבור שאין הנולדים ידועים לו ולכך ביאר ואמר ערות בת אשת אביך מולדת אביך להגיד כי בת אביו הנזכרת בתחלה איננה בת אשת אביו ובעבור שהיה בבני נח איסור באחוה מן האם ולא מן האב יפרש הכתוב כי בישראל כולן שוות באיסור. והנכון בפשט הכתוב הזה מה שאמרו חכמים בגמרא במסכת יבמות הבא על אחותו והיא בת אשת אביו שאינה אמו חייב משום אחותו ומשום

ספורנו

תורה בשאר בשר כל יוצא ירך והקרובים לזה הקו במדרגה אחת. ומדרגות הקורבה התשגם התורה מן האיש והאשה בבעלה ולזה אסר אחות האב שהיא במדרגה ראשונה אצל האב והתיר בת האח שהיא במדרגה שנית אצלו ואסר אשת האב ואשת האח ואשת הדוד אפי' לאחר מיתת בעליהן אע"פ שאינן שאר בשר כלל מפני שהן נחשבות במדרגת בעליהן. וע"ז הדרך נראה היות אסור כל העריות: (יז) זמה הוא. חבור נולד מהרהור עבירה בלבד: (יח) לא תקח לצרר. אמר כי לולא זה לא היה אוסר אחות אשה מאחר שאינה יוצאת ירך האשה ושהאשה עצמה מותרת אבל אוסר אותה כדי שלא תהיינה צרות ולכן לא אסרם

עֶרְוָתָהּ עָלֶיהָ בְּחַיֶּיהָ׃ יט וְאֶל־אִשָּׁה בְּנִדַּת טֻמְאָתָהּ לֹא תִקְרַב לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ׃ כ וְאֶל־אֵשֶׁת עֲמִיתְךָ לֹא־תִתֵּן שְׁכָבְתְּךָ לְזָרַע לְטָמְאָה־בָהּ׃ כא וּמִזַּרְעֲךָ לֹא־תִתֵּן לְהַעֲבִיר לַמֹּלֶךְ וְלֹא תְחַלֵּל אֶת־שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה׃ שביעי רביעי כשהן מחוברין כב וְאֶת־זָכָר לֹא תִשְׁכַּב מִשְׁכְּבֵי אִשָּׁה תּוֹעֵבָה

ת"א לגלות ערותה עליה · הוריות ח: ואל אשה בנדת · שבת יג מכות יד שבועות יח כריתות ב: לא תקרב · שבועות יח: ומזרעך לא תתן · מגילה כה סנהדרין סד: משכבי אשה · יבמות פג סוטה כו קדושין כב סנהדרין נד נה הוריות ד:

רש"י

שתיהן כאחת: לצרור · לשון צרה לעשות את זו צרה לזו: בחייה · למדך שאם גרשה לא ישא את אחותה כל זמן שהיא בחיים: (כא) למולך · עבודת כוכבים היא ששמה מולך וזו היא עבודתה שמוסר בנו לכומרים ועושין שתי מדורות גדולות ומעבירין את הבן ברגליו בין שתי מדורות האש: לא תתן · זו היא מסירתו

רמב"ן

בת אשת אביו ומפרש שם מכדי כתיב ערות אחותך בת אביך בת אשת אביך מולדת אביך למה לי שמע מינה לחייבו משום אחותו ומשום בת אשת אביו ויכפול הכתוב בלאוין לחייב על כל שם ושם כי אפילו בשרצים יכפול לאוין רבים בשם אחד ללקות עליהם: (יז) זמה היא · תרגום אונקלוס עצת חטאין היא · וכתב רש"י שיצרך יועצך לחטוא ולא ידעתי טעם לזה שכל העריות גם העבירות האחרות היצר יועצו לחטוא אבל הענין הוא כי שם זמה גזרו מן כאשר זמם לעשות לאחיו ולמחשבה ההגונה יקראנו מזמה ולא יבצר ממך מזמה ולזנות העשוי במחשבה בסתר יקרא זמה כענין אם נפתה לבי על אשה כי הוא זמה והוא עון פלילי וכן זמתך ותזנותיך וזמת זנותך הניאוף בסתר ובגלוי ולפי דעתי אמר הכתוב זמה באשה ובבתה ואשה ואמה לגנות הענין לומר כי כשישכב עם אחת שהיא אשתו יחשוב באחרת בעבור קרבתם ודמיונם והנה תהיה שכבת שניהם לו זמה והוא הענין שהזכירו רבותינו וברותי מכם הפושעים והמורדים כי אלו בני תשע מדות וכו' ולכך אמר הכתוב ערות אשה ובתה וכן יאמר ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה זמה היא ולא אמר ערות בת אשתך לא תגלה וערות אם אשתך וטעם הכתוב כי מתחלת הפרשה אמר איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו כי אסר הקרובות לו משום שארו · ונתן בהם טעם כי ערותך הנה ועכשיו כשאסר קרובות אשתו אמר שארה הנה לומר שגם המה אסורות מפני שהן שאר זו לזו ותהיה משכבן בשתיהן זמה כמו שפירשתי וכן אמר הכתוב ואיש את כלתו שמא בזמה שממאה לבעלה כי גם בהיותה עמו תחשוב באביו בעבור דמיונם וקרא הכתוב שכיבת הבהמה תבל הוא שיבלבל זרע אדם וזרע בהמה וכן אמר בשכיבת הכלה תבל הוא שיתערב האב והבן להיות לה כאיש אחד תשכב עם שניהם יחד במחשבה: (יח) לצרור לגלות ערותה עליה בחייה · בכאן יפרש הכתוב טעם האיסור יאמר שאינו ראוי שתקח אשה אל אחותה לצרור אותן זו לזו כי הן ראויות שתהיינה אוהבות זו את זו לא שתהיינה צרות ולא אמר כן באשה ובתה ואשה ואמה כי הנה שאר ואסורות אפי' לאחר מיתה: (יט) ואל אשה בנדת טמאתה · אסר הכתוב הנדה מפני טעם שהזכרתי שלא התיר התורה המשכב רק לקיום הזרע והנה הולד נוצר מדם האשה כולו או רובו כאשר הזכרתי כבר ומדם הנדות לא יהיה נוצר כלל ואיך יעשה ממנו ולד והוא סם המות ימית כל בעלי חיים שישתה אותו או יאכלנו והנה בהיות ברחם דם נדה הרבה לא תתעבר ממנו כי לא יוצר כלל ואף אם תתעבר מדם אחר ויהיה מזון מזה הוא ימיתנו וכבר הזכירו הרופאים עוד שאם יהיה מזון מדם משובח וכל מזונו מדם טוב אלא שנשתקע בתוכו מדם הנדות יחמיץ אותו ויוליד בולד שחין ואצבעות למיניהם · ועל דעת רבותינו אם ישאר ממנו בגופו קצת יהיה הולד מצורע · ומכל הענינים האלו ראוי שתרחיק התורה משכב הנדה · ועוד הגידו בו נסיון אמיתי והוא מנפלאות תמים דעים בתולדה כי הנדה בתחלת זובה אם תביט במראה ותאריך לראות בה יראו במראה טיפות אדומות כטיפות דם וכ"ש במראה של ברזל הבהיר כי הטבע הרע המזיק שבה תולד בנאדי ורוע האויר ידבק במראה · והנה היא כאפעה הממית בהבטתו וכל שכן שתזיק לשוכב עמה אשר תדבק גופה ומחשבתה בו ובמחשבתו ועל כל הפנים האלה ראוי שתרחיק התורה משכב הנדה ולכך גזר עליו הכתוב ותהי נדתה עליו כי רעתה רוע מתדבק והוא שאמר בנדת טומאתה יאמר טומאת הנדה כי יזכיר בה לעולם טומאה שהיא כשרץ וכאיש המצורע שטומאה להם בגופם · ויתכן שזהו טעם ואת מקורה הערה והוא גלתה את מקור דמיה כי המקור המשחת הוא ראוי להסתם לא שיגלה וישאבו ממנו מים הרעים המזיקים מאד והנה נאסר זרע הקדש כל ימי טומאתה עד שתטבול במים כי אז תטהר גם במחשבתה ותהיה נקיה לגמרי: (כ) ואל אשת עמיתך לא תתן שכבתך לזרע · אמר ר"א כי המשגל לשלשה חלקים נחלק האחד לפריה ורביה והשני להקל מלחות הגוף והשלישי לתאוה הנמשלת לתאות הבהמות · ואמר הכתוב לזרע

וטעמו

לְאַעְקָא לְגַלָּאָה עֶרְיַתְהֵן עֲלַהּ בְּחַיַּהָא: יט וּלְאִתְּתָא בְּרִחוּק סוֹבְתַהּ לָא תִקְרַב לְגַלָּאָה עֶרְיְתַהּ: כ וּלְאִתַּת חַבְרָךְ לָא תִתֵּן שְׁכָבְתָּךְ לְזַרְעָא לְאִסְתַּאָבָא בַהּ: כא וּמִבְּנָךְ לָא תִתֵּן לְאַעְבָּרָא לְמֹלֶךְ וְלָא תְחַלֵּל יָת שְׁמָא דֶאֱלָהָךְ אֲנָא יְיָ: כב וְיָת דְּכוּרָא לָא תִשְׁכּוּב

נתינה לגר

בש"ס (יבמות מ"ט ע"א ובכמה מקומות) ובתרגום סמארטאני ת' כמו „ירישות חוברות אשה אל אחותה" ור"ל לאסור שתי נשים · ופי' זה משובש מעיקרו, כי התורה התירה שתי נשים בפ' כי תלא ובכמה מקומות, ואחד מן המהבילים פי' שפסוק זה חוזר על הפסוק הקודם, וכוונתו שערות אשה ובתה רק בחייה אסורה ולא אחר מות האם או הבת, ומלבד שהוא נגד הקבלה, הוא גם נגד השכל הישר, כי לפי דעתם שתי אחיות אסורות גם אחרי מות האחת, וזו מותרת לאחר מיתה, יציבא בארעא כו'? וע' לקמן (פ' י"ב) וברור הוא שפשט כהקבלה וכפירוש המת'. (כא) ומזרעך, ומבניך. לכאורה קשה דלקמן (כ' ג') ת' „מזרעו, מזרעה" וכן כפל שם כמה פעמים, ובעל אוצ"ר הגיה בפסוק זה נ"כ „ומזרעך" אבל דוחק הוא לשבש כל הספרים, [ורק בכ"י מצאתי הנוסח ומזרעך], ויותר נראה לקיים הגי' „ומבניך" כי בכל ס' בראשית ת' „זרע" בל' „בן" ואפשר לומר דהכא שינה לת' „ומבניך" שלא תטעה לומר שהוא זרע ממש כמ"ש בספרא פ' קדושים ע"ש, ופי' הראב"ד שהוא זרע ממש, או שלא תטעה לומר שהוא „לאעברא בארמיותא" שמשתקין את האומר בנזיפה כמבואר במסכת מגילה (דף כ"ה ע"א), ומזה יש קצת ראיה שלא פי' כת"י וכפי' הערוך ערך „ארם" דתנא דבי ר' ישמעאל הובר כן באמת ומוסיף אחר ע"א, דא"כ היה לו לת' „ומזרעה" ובאמת בירושלמי (מגילה פ"ד הלכה י') הגי' לא כבבלי, בן לע"א הכתוב מדבר, רק זה שהוא כותי ארמית וכו' מעמיד אויבים למקום, והא דקתני במסכת מגילה במתני' האומר „ומזרעך לא תתן וכו'" אינו ראיה לסתור דברינו, שהמלות „ומזרעך לא תתן" עבריות הנה והן לשון הפסוק ולא התרגום, ובריי"ף לא גרס שם מלות „לא התן" רק פעם אחת, וזה פשוט, וע"ש במהרש"א חידושי אגדות, והנה ראיתי מבוכה בתרגום, שבס' בראשית ת' „זרע" בל' „בן" ובפ' קדושים ואמור ובשאר מקומות ת' „זרעא" וגם בס' בראשית עצמו יש חלופים רבים, למשל „זרע אחר" (שם ד' כ"ה) ת' „בר אחרן" „לא נתתה זרע" (שם ט"ו ג') ת' „לא יהבת ולד" „לא לו יהיה הזרע" (שם ל"ח ט') ת' „לא על

בעל הטורים

כי שלשה שותפין יש באדם: (יח) עליה בחייה · [דרש חסרי י'] בגימ' אף יבום: (יט) ואל אשה · ב' במסרה · הכא ואידך ואל אשה נדה לא יקרב (יחזקאל י"ח) וכן בנדת ב' הכא ואידך (בעזרא ט') בנדת עמי הארצות שאם לא יקרב אל

אבן עזרא

ובפסחה נרתה והנה לא הזכיר בפרשת קדושים עונש השוכב עם שתי אחיות כאשר לא הזכיר עונש השוכב עם בת בנו ועם בת בתו וטעם המפרש כי רתב ולהם לא היו אחיות וראייתו כי את כל התועבות האל וזו איננה ראיה גמורה והשואל איך יענים בשם על דבר שלא הזהיר יש מבינים כי בני נח נלטוו על העריות האלה ואחרים אמרו אע"פ שהכתוב אמר כל התועבות האל בשם כלל אין הפירוש על כולם כי אם על רובם ודעתי הדעים בפרשת וילך משה והשוכב עם הנדה תבוא מהעריות: (כ) ואל אשת עמיתך · להוציא השבויים ויש אומרים כי כבר היתה אסורה ואשר גברה תאות יגרם על דעת לנם תנו בפי' לזרע וידענו כי המשגל נחלק לג' חלקים האחד לפריה ורביה בלא תאוה והשני להקל מלאות הגוף והשלישי לתאוה הנמשלת לתאות הבהמה ואחר שאמר הכתוב לזרע שטעמו אפי' לזרע הנה היא אסורה אסור חמור ומזרעך לא התן הבא אחריו לעד · והוסיף לטמאה בה כי לא ינקה כל הנוגע בה והוא טמא לעולם ובפ' הזה לא חסר הנכרית כלל ואין טענה מהשבויים כי היא מתייהדת: (כא) למלך · שם נלם ודרשו חז"ל שהוא שם כלל כל מי שימליכנו עליו ויתכן שהוא תועבת בני עמון · ומלת

רמב"ן

ומעמו אפילו לזרע והיא אסורה לגמרי ואפשר שאמר לזרע להזכיר טעם באיסור כי לא יודע הזרע למי הוא ויבאו מזה תועבות גדולות ורעות לשניהם ולא הזכיר זה בעונש כי אפילו הערה בה ולא הוציא זרע יתחייב ולכך אמר ושכב איש אותה שכבת זרע כי בעבור הזרע תהיה קנאתו וכן בשפחה חרופה הזכיר שכבת זרע כי האסור בעבור שיוליד זרע מן השפחה · והנכון בעיני כי בעבור היות אשת עמיתו אסורה לו לגמרי לא ינקה כל הנוגע בה הוצרך לומר לזרע שאם אמר לא תתן שכבתך בלבד היה נראה שיזהיר אפי' השוכב עמה לחבק ולנשק וכאן בחייבי כריתות יזהיר על כן הוצרך להזכיר שכיבה לזרע לפרש כי במשגל יזהיר והוא הטעם בשפחה חרופה שהיא כאשת איש וכן יאמר באשת איש אשר ינאף את אשת רעהו ולא אמר ישכב כי לא בשכיבה לבד יזהיר ולא אמר בכאן לגלות ערותה כי לא יזכיר כן רק בשאר הבשר ובנדה והאסור בהן בעבור הגלוי כמו שאמר כי את שארו הערה · ורבותינו דרשו באשת איש למעט משמש באבר מת ואמרו בשפחה חרופה שאינו חייב אלא בגומר ביאתו כמו שמפורש ביבמות: (כא) למלך · ע"ז ששמה מולך והזכירו הכתוב בשם היד עם כי היה במצרים וידוע להם ור"א אמר כי יתכן שהוא מלכום תועבת בני עמון · וכן נראה כי כתוב אז יבנה שלמה במה לכמוש שקוץ מואב ולמולך שקוץ בני עמון וגם הוא

ספורנו

אסרה זולתי בחיי אחותה ולא כן בכל שאר העריות: (כא) ומזרעך לא תתן להעביר למלך ולא תחלל את שם אלהיך · כי אתם בהקריבכם לאל יתב' שאר בעלי חיים ולמולך תקריב את הבן הנה יראה מזה שיהיה המולך רב המעלה ממנו ח"ו: אני ה' · לא שניתי שנשבעתי להיות אלהיך כאמרי לאברהם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך ומפני שדבר על העריות להכשיר הזרע שיהיה ראוי לחול עליו שמו הגדול דבר על המולך שהיו עובדיו חושבים להכשיר בעבודתו את שאר הזרע אל האלהות

הֽוּא׃ כג וּבְכָל־בְּהֵמָה לֹא־תִתֵּן שְׁכָבְתְּךָ לְטָמְאָה־בָהּ וְאִשָּׁה לֹא־תַעֲמֹד לִפְנֵי בְהֵמָה לְרִבְעָהּ תֶּבֶל הֽוּא׃ כד אַל־תִּטַּמְּאוּ בְּכָל־אֵלֶּה כִּי בְכָל־אֵלֶּה נִטְמְאוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־אֲנִי

ת"א ובכל בהמה לא תתן · סנהדרין נד : אל תטמאו בכל אלה · סנהדרין פא מכות נד :

רש"י

לכומרים : להעביר למולך · זו העברת האש : (כג) תבל הוא · לשון קדש וערוה וניאוף וכן ואפי על תבליתם ·

רמב"ן

היה ידוע להם · וכתב רש"י וזו היא עבודתה שמוסר בנו לכומרים והכומרים עושין שתי מדורות גדולות ומעבירין את הבן ברגליו בין שתי מדורות אש : לא תתן · זהו מסירתו לכומרים : להעביר למלך · והוא העברת מדורת האש · וזה אינו נכון שהרי אמרו בגמרא סנהדרין העבירו ברגל פטור אלא כמשוורתא דפוריא שהוא מעבירו בתוך האש ממש · והזכיר בו הכתוב נתינה והעברה באש שאינו חייב עד שימסרנו לכומרים והעבירו באש כמו שמפורש בסנהדרין · וכן מה שאמר הרב שמוסרו לכומרים והם מעבירין אותו וכך כתב אף בפירושיו במסכת סנהדרין ואינו נראה כן מלשונם שם בגמרא · ועוד איך יתחייב הוא מיתה בעבודת אחרים · ולשון הכתוב עצמו מעביר בנו ובתו כך נדרש שהאב בעצמו מעבירו · אבל הענין כך הוא שהאב עצמו מוכרו לכומרים לשם בקולם · וזהו שכתב נתן למולך כגון שנעשין בפנים כדכתיב ונתנם אל הכהן ואולי הכומרים עושין בו תנופה או הגשה לפני המולך והם מחזירין אותו לידי האב והוא לוקחו ומעבירו בלהב האש וזהו מעביר בנו ובתו באש וכך אמרו בירושלמי לעולם אינו חייב עד שימסרנו לכומרים ויטלנו ויעבירנו כלומר שיטלנו מהם ויעבירנו הוא אבל לא היה שורפו שהרי אמרו המעביר את עצמו פטור אע"פ שהוא חי אף לאחר העברה וכך פי' רש"י · ועם כל זה הנראה בעיני מהכרע הפסוקים כי היה הבן למאכולת האש שהכתוב אומר וגם את בניהם העבירו באש לאכלה · וגם נאמר ותשחטם את בניהם לגלוליהם שהיו מעבירין אותו באש עד שישרף או שימות באש והיא שחיטתו כי הלשון הזה העבירו להם למולך במולך הוא ואמר בו הכתוב לאכלה · והזכיר בו שחיטה אם כן מה שאמר כמשוורתא דפוריא לומר שהיו מעבירין אותו על השלהבת פעמים רבות והוא מת בלהב האש · והנה הוא חייב בדין ההורה משעת העברה הראשונה משתמשול בו האור כגון שנתפש האש באחד מאיבריו · ולכך הוצרכו לומר שהמעביר עצמו פטור אבל היה האש אוכלת בו פטור כי זה היה קרבנם למולך ולשון מעביר באש יאמר בכל מקום על הדבר שהוא בוער באש ואיננו אוכל מפני שנותנים אותו באש ומעבירים אותו ממנו ואינו נעשה אפר כנשרפים כענין כלי הגוים במלבנין אותו באש שנאמר בכן תעבירו באש וטהר ואמר בבני עמון והעביר אותן במלבן לומר ששרף אותן כאשר יעשו הלבנים במלבן אם כן מעביר בנו ובתו באש היא נתינתו באש שתמשול בו האור לא העברה בעלמא והיא העברה המזכרת במולך שהיא באש על דעת רבותינו שלמדו בג"ש העברה העברה מה להלן באש אף כאן באש מה כאן למולך אף להלן למולך וראיה לדבריהם שכתוב ביאשיה וטמא את התפת אשר בגיא בן הנום לבלתי העביר א"ש את בנו ואת בתו באש למולך אם כן העברה הנזכרת במולך היא באש וכן כתוב במנשה והוא העביר את בניו באש בגיא בן הנום · ומלאתי שכתוב באחז וגם את בנו העביר באש כתועבות הגוים אשר הוריש ה' אותם מפני ישראל · ובדברי הימים נאמר ויבער את בניו באש כתועבות הגוים אשר הוריש אם כן ההעברה היא ההעברה באש ממש · ומה שאמר הכתוב והספרוים שורפים את בניהם לאדרמלך וענמלך אלהי ספרוים והיא עבודת כוכבים אחרת שעבודתה לשרוף אותה לגמרי כעולה וכן היו עושין לבעל כמו שכתוב בירמיהו ויצאת אל גיא בן הנום · ושם כתיב ומלאו את המקום הזה דם נקיים ובנו את במות הבעל לשרוף את בניהם באש עולות לבעל אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי · ועוד כתיב ויבנו את במות הבעל אשר בגיא בן הנום להעביר את בניהם ואת בנותיהם למולך אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי לעשות התועבה הזאת אבל מפני שבני הפסוקים האלה בבמות הבעל ושניהם בגיא בן הנום והאזכרה בשניהם אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי ושם במקום ההוא הטמא היה שם מולך כמו שכתוב ביאשיהו נראה מכל זה שהיו שורפין את בניהם עולות למולך והוא הבעל ושניהם לשון קרוב מלכות ואדנות ואיננו בעל פעור ובעל זבוב כי זה יקרא הבעל סתם כאשר יקרא המולך · אבל הזכיר בו הכתוב העברה כי עיקר עבודתו בהעברה משתמשול בו האור ותקרא שריפה כי ימותו שם ולכך יקראו עולות. וכן אני סובר כי אלהי ספרוים הוא המולך כי הכנוי בהם מלך אבל היו שניהם נעבדים כנו לאחד אדר בלשון כבוד ולשני מלשון עונה ושתפו בשניהם מלך והוא כמו מולך והשריפה היא מיתתם באש כאשר פירשתי · ואם נאמר שהשקולים האלה אינה המולך · יתכן כי בעבור היות עבודתם בבנים ובבנות להביאם באש כענין שאמר במולך ישתפו בהם שמו מלך ובעל ואין עבודתם שוה כי המולך בהעברה ואלהי ספרוים בשריפה והבעל בשחיטה ושריפה כעולות ונאמר שהיו במקום התופת אשר בגיא בן הנום במות לבעל וגם נאמר עוד מולך ·

ומה

משכבי אתתא תועבתא היא: כג ובכל בעירא לא תתן שכבתך לאסתאבא בה ואתתא לא תקום קדם בעירא למשלט בה תבלא הוא: כד לא תסתאבון בכל

נתינה לגר

שמה מתקרי זרעא" ולהפך כפ' אמור שמת' המיד "זרעא" שינה את דרכו לת' "וזרע אין לה" (ויקרא כ"ב י"ג) "ובר לית לה" ומתחלה חשבתי לומר שבמקום שכוונת הכתוב על הדור הראשון בלבד ית' "בר" או "בנין" ובמקום שכוונת הכתוב גם על הדורות הבאים ית' "זרעא" אבל לפ"ז עדיין יקשה למה ת' "וזרע אין לה, ובר לית לה"? הלא במשנה (יבמות דף ס"ט) מבואר "אפי' זרע זרעה" ועוד קשה למה לא ה' שם "ולד" דהוא כולל בן ובת? והנה לקמן (כ"א כ"ב, כ"ב ג') "זרע אהרן" ית' "זרעא דאהרן" ולא "בנין"?? והרב ש"ר ז"ל (בכרם חמד) מיישב התרגום, כי ביחס הבנים לאבותם ית' בל' "בנין" וביחס האבות לבניהם ית' בל' "זרעא" אבל גם זה אינו משפט וכלל מוחלט, והדבר צריך

אבן עזרא

להעביר · כמו לשרוף כי זאת היתה עבודתו וי"א כי יעביר הבן על האש ויש מי שיחיה ויש מי שימות ואחר ה פי' בעבור שאין בפסוק זכר אש להעביר מתורת השם לדת המולך וחללת השם שהוא נקרא עליך שהוא אלהיך בתתך מזרע קדש למולך והגאון אמר כי הנאוף על שמנה מעלות והקשה שבכלם הבהמה שהיא ממין אחר ואחריה הזכר שהוא המין אסור ואחריה ערות אשת אב וחביריה שהן אסורות בכל עת ולא אאריך כי לא יועילו אלו הדברים כי הכתוב אמר על כלם ונכרתו הנפשות העושות: (כב) ואת זכר · אחר שמצאנו הן שכבתי אמש את אבי הנה אזהרה לשוכב ולנשכב ויאמר רב חננאל ז"ל כי יש מי שיהדם בגופו כצורת בשר אשה וזה לא יתכן בתולדה וי"א אנדרוגינוס וכל הנעשר הזה בעבור היות משכבי אשה לשון רבים ודברי יחיד בני משכבים והנכון בעיני כי המלה כפשוטה גם אנשי התושים חייבו מיתה עליה והכתוב אחז דרך כבוד לאמר כמו לא תקרב ואמר שהזכר נברא לעשות והנקבה להעשות הזכיר הכתוב בלא תוספת דברי השם ויש משכב להוציא הזרע על כן מלת משכבי לשון רבים ואין ראוי להאריך · והזכיר תועבה היא כי הוא דבר נתעב לנפש קדושה אפי' בתולדת · ומלת שכבתך · כבר פירשתיה ויתכן להיותו שכבתך משכיבה כי עם השכיבה יקרה קרי וכמו שאמר באשת איש לטמאה בה כן אמר בבהמה: (כג) ובכל בהמה · נקבה: לפני בהמה · זכר: לרבעה · שב אל הבהמה כי האשה הוא הנרבעת וזאת המלה מגזרת ארבעה: תבל הוא · אנשי הדקדוק אמרו שזאת המלה מהכפל כמו המס ימלוך והתי"ו נוסף ואמרו כי טעמה כמו השחתה ויש אומרים כי גם מבול ממנו וקרוב מגזרת בלל ה' שפת כל הארץ וזה הכלל אסר הכתוב כל מין שיוכל אדם להתייחד עמה אשת איש ונכריה ואשר לא יוליד כי מין לא יוליד כי אם ממינו וכמינו: (כד) אל תטמאו · דגשות הטי"ת להבלע הי"ו התפעל ולא נו"ן בנין נפעל והעד דגשות המ"ם כמשפט והנה הזכיר על כלם שהם

רמב"ן

ומה שאמר הכתוב ויבנו את במות הבעל אשר בגיא בן הנום להעביר את בניהם למולך יהיה פירושו ולהעביר את בניהם למולך ורבותינו אמרו אף חזקיה מלך יהודה בקש אביו לעשות לו כן שישרוף אותו באש אלא שסכתו אמו בשמן סלמנדרא והנה אחז למולך העביר אותו כדכתיב וגם את בנו העביר באש כתועבות הגוים אשר הוריש ה' מפני בני ישראל וזהו הלשון הכתוב במולך א"כ הוא העברה שתשלט בו האור וימות וניצל הצדיק בסלמנדרא הזו שבראה הקב"ה בעבורו ועל דרך הפשט אמרו כי מעביר בנו ובתו באש מין ממיני הכשפים כי בענין הכשוף נאמר לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף ואמר במנשה והוא העביר את בנו באש בגיא בן הנם ועונן ונחש וכשף ועשה אוב וידעוני וכתיב ויעבירו את בניהם ואת בנותיהם באש ויקסמו קסמים וינחשו · והמולך היא עבודת כוכבים שמקריבין לו הקטנים אבל אחר שמצאנו כתוב לבלתי להעביר איש את בנו ואת בתו באש למולך נאמרו דברי רבותינו שהכל למולך באש · אבל יתכן שהיתה העבודה ההיא להם לקסום שוא והיו מתנבאים בה כפי סכלותם והם נביאי הבעל המקריבים לו הבנים והבנות · ויראו להם חלומות שוא ומקסם כזב · ולכן תיחס התורה ענין המולך בענין הקסמים כי בכאן סמך אל הנפש אשר תפנה אל האובות ואל הידעונים ובמשנה תורה כל הפרשה במתנבאים לדעת העתידות בשקר · והנה הזכיר הכתוב כי העברת הזרע למולך הוא חלול השם ובפרשה האחרת הוסיף למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי · ואולי טעמו למען טמא את העם המקודש לשמי שצויתי והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ה' מקדשכם ולחלל את שם קדשי בעברכם על העבירה החמורה לפני כי כן יאמר בעבירה החמורות איש ואביו ילכו אל הנערה למען חלל את שם קדשי ויתכן שיאמר כן מפני שהמקריב מזרעו למולך ואחר כן יבא אל מקדש ה' להקריב קרבן מטמא את המקדש כי קרבנותיו טמאים ותועבה לשם והוא עצמו טמא לעולם שנטמא ברעה בעבה כמו שאמר באוב וידעוני לטמאה בהם וכתיב ובגלוליהם טמאוה והזכיר בו חלול השם כי כאשר ישמעו הגוים שכבד את המולך בזרעו ויקריב מבהמתו קרבן לשם הוא חלול השם וזהו שאמר הנביא וגם את בניהם אשר ילדו לי העבירו להם לאכלה עוד זאת עשו לי טמאו את מקדשי ביום ההוא ואמר ובשחטם את בניהם לגלוליהן ויבאו אל מקדשי ביום ההוא לחללו והנה כה עשו בתוך ביתי ועל דרך האמת ישראל זרע הקדש נולדים בבית ה' וזה טעם אשר ילדו לי והנה המקריב אותו למולך מטמא מקדשו ומחלל שמו הגדול כלשון ולא יחלל זרעו בעמיו ולכך אמר בו ואני אתן את פני באיש ההוא ושמתי אני את פני באיש ההוא והמשכיל יבין וטעם הזכר והבהמה מפורסם כי הוא דבר נתעב ואיננו בקיום המינין כי אדם ובהמה לא יולידו וכתב ר' אברהם אחר שמצאנו הן שכבתי אמש את אבי הנה לא השכב אזהרה לשוכב ולנשכב · ואם כדבריו למה לא היתה נכלל ובכל בהמה לא

ספורנו

הסגלחות ואמר כי בעבודתו יהיה חלול השם וגורם לסלוק שכינתו מעל שאר הזרע: (כד) אל תטמאו בכל אלה · אפי' בקריבה לגלות ערוה: כי בכל אלה נטמאו הגוים · כי הגלת פשעי הכנענים בעריות לא היה בפועל ממש אבל היה בקריבה בלבד

מְשַׁלֵּחַ מִפְּנֵיכֶם׃ כה וַתִּטְמָא הָאָרֶץ וָאֶפְקֹד עֲוֺנָהּ עָלֶיהָ וַתָּקִא הָאָרֶץ אֶת־יֹשְׁבֶיהָ׃ כו וּשְׁמַרְתֶּם אַתֶּם אֶת־חֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי וְלֹא תַעֲשׂוּ מִכֹּל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה הָאֶזְרָח וְהַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכְכֶם׃ כז כִּי אֶת־כָּל־הַתּוֹעֵבֹת הָאֵל עָשׂוּ אַנְשֵׁי־הָאָרֶץ אֲשֶׁר לִפְנֵיכֶם וַתִּטְמָא הָאָרֶץ׃ מפטיר כח וְלֹא־תָקִיא הָאָרֶץ אֶתְכֶם בְּטַמַּאֲכֶם אֹתָהּ כַּאֲשֶׁר קָאָה אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר לִפְנֵיכֶם׃ כט כִּי כָּל־אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה מִכֹּל הַתּוֹעֵבֹת

ת"א ותטמא הארץ. שבת לג: ושמרתם אתם. סנהדרין ס: כי את כל. שבת לג יבמות כא בתרא פח תמורה כט: ולא תקיא. שבת לג: כי כל אשר. יבמות ח לד קדושין סז בתרא פח בכורות נו כריתות עב:

רש"י

ד"א תבל הוא לשון בלילה וערבוב זרע אדם וזרע בהמה: (כח) ולא תקיא הארץ אתכם. משל לבן מלך שהאכילוהו דבר מאוס שאין עומד במעיו אלא מקיאו כך ארץ ישראל אינה מקיימת עוברי עבירה ותרגומו

רמב"ן

תתן שכבתך כי הנשים בכלל בכל האזהרות שבכל התורה אבל הטעם כן שכבתי אמש את אבי בעבור שהן השוכבות כדי שיצא ממנו הזרע כידוע שהזרע יצא מן ההנאה או מן הגוף כולו כמו שיתהוה הקצף בפיות הסוסים במרוצתם או שיוליד בגידים הקרובים ויאסף שם בחמום התנופה ויצא ואם לא שכבו אותו לא יצא ממנו זרע כי היה כאבן דומם בשכרותו: (כה) ותטמא הארץ ואפקד עונה עליה ותקיא הארץ. החמיר הכתוב בעריות בעבור הארץ שתטמא בהן ותקיא הנפשות העושות והנה העריות חובת הגוף ואינן תלויות בארץ אבל סוף הדבר בכתוב שאמר בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים וגו' כי חלק ה' עמו וגו' והענין כי השם הנכבד ברא הכל ושם כח התחתונים בעליונים ונתן על כל עם ועם בארצותם לגוייהם כוכב ומזל ידוע כאשר נודע באצטגנינות. וזהו שנאמר אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים כי חלק לכלם מזלות בשמים וגבוהים עליהם מלאכי עליון נתנם להיותם שרים עליהם כענין שכתוב ושר מלכות פרס עומד לנגדי וכתיב והנה שר יון בא ונקראים עליהם מלאכים כדכתיב ואני נותרתי שם אצל מלכי פרס. והנה השם הנכבד הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים לכל העולם אבל ארץ ישראל אמצעות הישוב היא נחלת ה' מיוחדת לשמו לא נתן עליה מן המלאכים קצין שוטר ומושל בהנחילו אותה לעמו המיחד שמו זרע אוהביו וזהו שאמר והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ. וכתיב והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלהים לא שתהיו אתם אל אלהים אחרים כלל והנה קדש העם היושב בארצו בקדושת העריות וברובי המצות להיות לשמו ולכך אמר ושמרתם את כל חקותי ואת כל משפטי ועשיתם אותם ולא תקיא הארץ אתכם. וכתיב ואמר לכם אתם תרשו את אדמתם ואני אתננה לכם לרשת אותה. אני ה' אלהיכם אשר הבדלתי אתכם מכל העמים יאמר כי הבדיל אותנו מכל העמים אשר נתן עליהם שרים ואלהים אחרים בתתו לנו את הארץ שיהיה הוא יתברך לנו לאלהים ונהיה מיוחדים לשמו. והנה הארץ שהיא נחלת השם הנכבד תקיא כל מטמא אותה ולא תסבול עובדי עבודת כוכבים ומגלים עריות. והפרשה הזאת הזכירה המולך בכלל עובדי כוכבים עם זכרון העריות ועל כלם אמר אל תטמאו בכל אלה כי בכל אלה נטמאו הגוים ותקיא הארץ את יושביה וכן אמר בפרשה השנית ואבדיל אתכם מכל העמים להיות לי שהוא חומר איסור עבודת כוכבים ולכך אמר כי מפני שהם מיוחדים לשמו בעבור כן נתן להם הארץ שנאמר ואומר לכם אתם תירשו את אדמתם ואני אתננה לכם לרשת אותה אני ה' אלהיכם אשר הבדלתי אתכם מכל העמים והנה בחוצה לארץ אע"פ שהכל לשם הנכבד אין טהרה בה שלמה בעבור המשרתים המושלים עליה והעמים תועים אחרי שריהם לעבוד גם אותם ולכך יאמר הכתוב אלהי כל הארץ יקרא כי הוא אלהי האלהים המושל על הכל והוא יפקוד בסוף על צבא המרום במרום להסיר ממשלת העליונים ולהרום מערכת המשרתים. ואחרי כן יפקוד על מלכי האדמה

באדמה

אבן עזרא

מטמאים הנפש: משלח מפניכם. טעמו מהארץ הטהורה מהם או מגורשים: (כה) ותקיא הארץ. כל מה שיקיא האדם הוא נתעב בעיניו ואליו לא ישוב: (כו) ושמרתם את חקתי. אלה שאמרתי לכם אלה שהיינה אסורות: ואת משפטי תעשו: שתעשו כמשפט שאלוה על העובר על אחת מהן וטעם ולא תעשו מכל התועבות האלה שנית להכניס הגר כי זאת המצוה היא שוה לאזרח ולגר בעבור שהוא דר בארץ ישראל ואם יש לך לב תוכל להבין כי בימי יעקב שלקח שתי אחיות בחרן ואחריו עמרם שלקח דודתו במצרים לא נטמאו בהם: וטעם כי את כל התועבות האל. שתדעו זה גם אתם גם בניכם שתשמרו אותם ותהיה הארץ טהורה ולא תקיא הארץ אתכם: (כז) האל. עם האלה שוה כמו ההם ההמה ואין זאת דעת הגאון: (כח) כאשר קאה. פועל עבר מגזרת שמו ובכרו וקיו כי אותיות אהו"י מתחלפים ויש ארץ לשון זכר נעשה ארץ ולא נשא אותם הארץ או חסר מלת היא כאילו הוא כאשר היא קאה כמו נאה עם

אִלֵּין אֲרֵי בְּכָל אִלֵּין אִסְתְּאָבוּ עַמְמַיָּא דִּי אֲנָא מַגְלֵי מִן קֳדָמֵיכוֹן: כה וְאִסְתְּאָבַת אַרְעָא וְאַסְעָרִית חוֹבַהּ עֲלַהּ וְרוֹקִינַת אַרְעָא יָת יָתְבַהָא: כו וְתִטְּרוּן אַתּוּן יָת קְיָמַי וְיָת דִּינַי וְלָא תַעְבְּדוּן מִכֹּל תּוֹעֲבָתָא הָאִלֵּין יַצִּיבָא וְגִיּוֹרָא דְּיִתְגַּיַּר בֵּינֵיכוֹן: כז אֲרֵי יָת כָּל תּוֹעֲבָתָא הָאִלֵּין עֲבַדוּ אֲנָשֵׁי אַרְעָא דִּי קֳדָמֵיכוֹן וְאִסְתְּאָבַת אַרְעָא: כח וְלָא תְרוֹקֵן אַרְעָא יָתְכוֹן בְּסָאָבֵיכוֹן יָתַהּ כְּמָא דְּרוֹקִינַת יָת עַמְמַיָּא דִּי קֳדָמֵיכוֹן: כט אֲרֵי

רמב"ן

כאדמה וזהו ענין הכתוב שאמר בגזרת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאלתא. יאמר כי הדבר הרעה הנגזר על נבוכדנצר היא גזרת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאלתא שנגזרו על הכחות הנאצלין מהן לעשות כך ויקראו עירין כי מאצילותם תעוררו הכחות בכל הפעולות כמו שאמר וארו עיר וקדיש מן שמיא נחית קרא בחיל וכן אמר גודו אילנא וגו' ומאמר קדישין שאלתא כלומר ששאלו מה הרצון העליון עליו ואחרי כן גזרו להעשות כן וזהו שאמר לו דניאל וגזרת עילאה היא כי הכל מאתו יתברך והנה השם הנכבד יתברך אלהי האלהים בחוצה לארץ ואלהי ארץ ישראל שהיא נחלת ה' וזהו טעם וזנה אחרי אלהי נכר הארץ כי האלהות נכרים בארץ השם ובנחלתו וזהו שנאמר לא ידעו את משפט אלהי הארץ וישלח בם את האריות והנה ממיתים אותם כאשר אינם יודעים את משפט אלהי הארץ והנה הכותיים לא היו ענושים בארצם בעבדם את אלהיהם לשלח בהם את האריות ובבואם בארץ השם ועשו שם כמעשיהם הראשונים שלח בהם האריות הממיתים אותם וכן שנו בספרא ולא תקיא הארץ אתכם וגו' ארץ ישראל אינה כשאר ארצות אינה מקיימת עוברי עבירה ובספרי ואין עמו אל נכר שלא תהא רשות לאחד משרי עובדי גלולים לבא לשלוט בכם כענין שנאמר ואני יוצא והנה שר יון וגו' והוא מאמרם כל הדר בחוצה לארץ וכו' שנאמר לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים ואומר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים ואמרו בתוספתא דע"ז הרי הוא אומר ושבתי בשלום אל בית אבי והיה ה' לי לאלהים ואומר לתת לכם את ארץ כנען כל זמן שאתם בארץ כנען הייתי לכם לאלהים אין אתם בארץ כנען כביכול אין אני לכם לאלהים וכן הוא אומר בארבעים אלף חלוצי צבא עברו לפני ה' ואומר ונכבשה הארץ לפני השם ולפני עמו וכי תעלה על דעתך שישראל מכבשין את הארץ לפני המקום אלא כל זמן שהן עליה כאלו היא כבושה באו אינם עליה אינה מכובשת. ומן הענין הזה אמרו בספרי ואבדתם מהרה אף על פי שאני מגלה אתכם מן הארץ לחוצה לארץ היו מצויינין במצות שכשתחזרו לא יהיו עליכם חדשים משל למלך שכעס על אשתו ושלחה לבית אביה אמר לה הוי מתקשטת בתכשיטים שכשתחזרי לא יהיו עליך חדשים כן אמר ירמיה הציבי לך ציונים אלו המצות שישראל מצויינין בהם והנה הכתוב שאמר ואבדתם מהרה ושמתם את דברי אלה וגו' אינו מחייב בגלות אלא בחובת הגוף כתפילין ומזוזות ופירשו בהן כדי שלא יהיו חדשים עלינו כשנחזור לארץ כי עיקר כל המצות ליושבים בארץ ה' ולפיכך אמרו בספרי וירשתה וישבת בה ושמרת לעשות ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצות שבתורה וכך הוא בתוספתא דע"ז וזו היא מחשבת הרשעים שהיו אומרים ליחזקאל רבינו יחזקאל עבד שמכרו רבו יש עליו כלום שנאמר והעולה על רוחכם היה לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים כמשפחות האדמה לשרת עץ ואבן וזו הוא מצות יעקב אבינו לביתו ולכל אשר עמו בשעת ביאתם לארץ הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם והטהרו והשם לו לבדו נתכנו עלילות במתה רחל בדרך בתחלת בואה בארץ כי בזכותה לא מתה בחוצה לארץ ובזכותו לא ישב בארץ עם שתי אחיות והיא היתה הנשאת באיסור האחות ונראה שנתעברה מבנימין קודם בואם בשכם ולא נגע בה בארץ כלל מפני הענין שהזכרנו אמר הנביא ושלמתי ראשונה משנה עונם וחטאתם על חללם את ארצי בנבלת שקוציהם ותועבותיהם מלאו את נחלתי והענין הזה הוא במקומות רבות בכתובים ותראנו מפורש בהם אחר שפקחתי בו עיניך וכתב ר"א בפרשת וילך ידענו כי השם אחד והשנוי יבא מהמקבלים והשם לא ישנה מעשיו כי כלם הם בחכמה ומעבודת השם לשמור כת הקבול כפי המקום על כן כתוב את משפט אלהי הארץ ואמר ביעקב הסירו את אלהי הנכר והפך המקום הדבק בעריות שהם שאר והמשכיל יבין אלו דבריו ז"ל ואל תשיב עלי מפסוק מיכאל שרכם כי הוא שר משרת לבקש רחמים על ישראל לא שר מלכות וממשלה וכן היה שר צבא הנראה ליהושע בירחו הראה לו כי ה' שלחו ללחום מלחמותיהם כענין בחזקיהו וגם שהיה זה בהיותנו בחוצה לארץ ואין רשות לפרש בענין הארץ יותר מזה אבל אם תזכה להבין הארץ הראשונה הנזכרת

ספורנו

בלבד: (כה) ותטמא הארץ. ומן הקריבה באו לידי כך שנטמאה הארץ בגלוי עריות ממש: (כו) ושמרתם אתם את חקותי. שלא תקרבו לגלות ערוה: ואת משפטי. להעניש את החוטאים: ולא תעשו מכל התועבות. ובזה האופן לא תעשו שום אחת מחקות התועבות: (כז) כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ. כי הכנענים אשר לא נשמרו מהקריבה ולא ענשו את החוטאים בגלוי עריות עשו את כל התועבות כי מרעה אל רעה יצאו וכן תעשו גם אתם אם לא תשמרו את כל חקותי ומשפטי אלה לכן שמרו אותם: (כח) ולא תקיא הארץ אתכם כאשר קאה את הגוי. ובזה האופן לא תקיא הארץ אתכם באותו

ענין

הָאֵלֶּה וְנִכְרְתוּ הַנְּפָשׁוֹת הָעֹשֹׂת מִקֶּרֶב עַמָּם׃ ל וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־מִשְׁמַרְתִּי לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת מֵחֻקּוֹת הַתּוֹעֵבֹת אֲשֶׁר נַעֲשׂוּ לִפְנֵיכֶם וְלֹא תִטַּמְּאוּ בָּהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

פ פ פ פ' פסוקים כ"י כ"ל סימן או עד"ו סימן

ומפטירין הלא כבני כושיים בעמוס סי' ט' הגה שהיא כתובה בפ' קדושים מ"מ משמעות הרמ"א ס"ס תכ"ח שהיא הפטרת אחרי :

סדר קדשים

יט א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם קְדֹשִׁים

ת"א ונכרתו · קדושין כ בב"ק לב מכות כג כריתות כ : ושמרתם את · מועד קטן ה חגיגה יא יבמות כא שבועות ז : לבלתי עשות · חגיגה יא שבועות ז : קדשים תהיו · עקידה שער כד :

רש"י

ולא תרוקן לשון ריקון תריק עלמא מהם : (כט) הנפשות העושות · הזכר והנקבה במשמע : (ל) ושמרתם את משמרתי · להזהיר ב"ד על כך : ולא תטמאו בהם אני ה' אלהיכם · הא אם תטמאו איני אלהיכם ואתם נפסלים מאחרי ומה הנאה יש לי בכם ואתם מתחייבין כליה לכך נאמר אני ה' אלהיכם:

חסלת פרשת אחרי מות

(ב) דבר אל כל עדת בני ישראל · מלמד שנאמרה פרשה זו בהקהל מפני שרוב גופי תורה תלויין בה: קדשים תהיו · הוו פרושים מן העריות

רמב"ן

בפסוק בראשית והנזכרת בפרשת אם בחקותי תדע סוד גדול ונעלם ותבין מה שאמרו רבותינו בית המקדש של מעלה מכוון כנגד בית המקדש של מטה וכבר רמזתי לך בפסוק כי לי הארץ והנה הזכיר הכתוב כי אנשי ארץ כנען נענשו בעבור העריות ורבותינו אמרו שהוזהרו עליהן מעת היצירה לאדם ולנח שלא ענש אלא אם כן הזהיר אבל הכתוב לא יזכיר האזהרה אבל יאמר כי הארץ תקיא אותם כי הארץ תתעב כל התועבות האל · והנה לא אנשי ארץ כנען בלבד היו מן המוזהרים והפרשה הזכיר במעשה ארץ מצרים שהיו גם הם עושים ככל התועבות האלה ולא הקיא אותם ארץ מצרים ולא שאר ארצות הגוים את גוייהם אבל הענין כולו למעלת הארץ וקדושתה · ואמר הכתוב ותקיא הארץ כי מעת שפקד עונה עליה שנגזר על הכנענים להכרת כאלו כבר הקיאה אותם או והקיא למעלה כענין כר נלה מעליהם : (כט) ונכרתו הנפשות העשת מקרב עמם · זרעו נכרת וימיו נכרתין לשון רש"י · והנה בכריתות בתורה שלשה ענינים האחד הנאמר בו ונכרת האיש ההוא · והשני הנאמר בהן ונכרתו הנפשות העושות ונכרתה הנפש ההיא מלפני · והשלישי הנאמר בהן הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה ואמר ביום הכפורים והאבדתי את הנפש ההיא מקרב עמה ואמרו בכיפרא לפי שהוא אומר כרת בכל מקום ואיני יודע מה הוא וכשהוא אומר והאבדתי למד על הכרת שאינו אלא אבדן וביאור הענין כי האוכל חלב או דם והוא צדיק ורובו זכיות אבל נברה תאותו עליו ונכשל בעבירה ההיא יכרתו ימיו וימות בנעורים קודם שיגיע לימי זקנה והם ששים שנה ואין נפשו בהכרת אבל יהיה לו חלק לעולם הבא הוא העולם שאחרי התחיה ובזה אמר ונכרת האיש ההוא ואמר עם החטא החמור ההוא יהיו עונותיו מרובין מזכיותיו עינש הכרת שבעבירה החמורה מגיע לנפש החוטאת לאחר שתפרד מן הגוף והיא נכרתת מחיי עולם הנשמות ובמחויבי הכרת הזה רומז הכתוב ונכרתה הנפש ההיא מלפני וכתיב והאבדתי את הנפש ההיא מקרב עמה ואלו אין להם כרת בגופם אלא פעמים שיחיו ויגיעו לימים רבים וגם עד זקנה ושיבה כענין שכתוב ויש רשע מאריך ברעתו וזהו מה שאמרו רבותינו · אבל מי שעונותיו מרובין מזכיותיו ובכללן עון פושעי אומות העולם בגופן ואמר רב ספא בעבירה כלומר בערוה מן העריות יורדים לגיהנם ונדונין שנים עשר חדש לאחר שנים עשר חדש גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח מפזרתן תחת כפות רגלי הצדיקים וכו' ויש כרת חמור שנכרת גופו ונפשו והוא הנאמר בו כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה ודרשו הכרת בעולם הזה תכרת לעולם הבא לומר שהוא ימות בנוער וחיתו בקדשים שלא תחיה נפשו בתחיית המתים ואין לה חלק לעולם

אבן עזרא

הגאון : ונכרתו הנפשות העשת · בפרהסיא בתמיהות ואם בסתר אני אכריתם : (ל) ושמרתם את משמרתי · זאת המשמרת והיא לבלתי עשות : וטעם אשר נעשו לפניכם · שלא יאמר אדם הואיל ועשו כן הקדמונים אעשה כן גם אני : וטעם אני ה' אלהיכם · דבק עם משמרתי שלא ישאל אשר לב למה זאת המשמרת כי אני ה' אלהיכם עשו כל אשר אצוה אתכם :

חסלת פרשת אחרי מות

(א) טעם אל כל עדת בני ישראל · להכנים את הגרים בעבור שהם נזהרים על העריות כישראלים וטעם להזכיר

רשב"ם

(ב) קדשים תהיו · מפני שהרבה מצות הוזהרו להתקדש ולשמור :

ואף

כָּל דִּי יַעְבֵּד מִכֹּל תּוֹעֲבָתָא הָאִלֵּין וְיִשְׁתֵּיצוּן נַפְשָׁתָא דְּיַעְבְּדוּן מִגּוֹ עַמְּהוֹן : ל וְתִטְּרוּן יָת מַטְּרַת מֵימְרִי בְּדִיל דְּלָא לְמֶעְבַּד מִנִּימוֹסֵי תּוֹעֲבָתָא דְּאִתְעֲבִידוּ קֳדָמֵיכוֹן וְלָא תִסְתַּאֲבוּן בְּהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן :

א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר : ב מַלֵּל עִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן

נתינה לגר

עדיין תלמוד. (כט) הנפשות העושות, נפשתא דיעבדן. בכל המקומות שנזכר כרת בתורה ית׳ „וישתלי אנשא" הכל בל״ז, ופה ת׳ „נפשתא" אפשר שהוא כמ״ש הרמב״ן שהעריות חמורות לענין כריתות (ורוצה לפרש בזה על שתי הנפשות החלוקות בפעולותיהן הזכר והנקבה, וכמ״ש ב״ם לחם ושמלה) ומפשטות תרגומו נראה שאין דרכו לומר „אינשין" במכרת רק בסמוך כמו „הנשי שם" שת׳ „אינשי שמהא" ולכן ת׳ פה „די עבדון" בל״ז ולא „עבדן" בל״נ כבעברית כי נפשתא הוא כמו אינשין.

בעל הטורים

אשה נדה כתיב ביה (יחזקאל יח) צדיק הוא חיה יחיה אבל אם יקרב אליה בנדת טומאתה הרי הוא כנדת עמי הארצות :
(כט) הנפשות העשת · כתיב חסר לומר שחייב אפילו בלא התראה :
(ב) קדשים תהיו · לעיל כתיב ושמרתם את משמרתי וסמיך ליה קדושים תהיו שאם ישמור עצמו מן החטא שוב אין הטא

רמב״ן

הנה ואין כפל הכרת הזה הנאמר בתורה אלא בעניני ע״ג ומגדף ורבותינו דרשו בו עוד במסכת שבועות כי דבר ה׳ בזה זה הפורק עול ומגלה פנים בתורה ואת מצותו הפר זה המפר ברית בשר אבל אינו בכל הכריתות וגם מבואר זה בגמרא שאין הכפל של הכרת תכרת בשאר חייבי כריתות שבתורה אלא באלו הנדרשים מן הכתוב הזה כי הכתוב הוא במגדף ועובד ע״ג וגם הוסיפו במדרשם הכיפרים בעיקר והרשעים המוחלפים וכמו שנאמר בהם בקבלה כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והם אותם שמנו במשנה ובברייתא ואלו שאין להם חלק לעולם הבא · וכן נראה שאין כל חייבי כריתות בעבירות אין כרת לזרעם אלא באותן שהכתוב בהן ערירים · ויתכן שהוקשו כל העריות זו לזו אבל בשאר הכריתות כגון חלב ודם אין לנו · כתב ר״א יש הפרש בין והאבדתי ובין ונכרתה ולא אוכל לפרש יהשוב החכם כי האובדת תאבד והנכרתת תכרת ולא ישא אלהים נפש ותדע ותשכיל כי הכריתות הנזכרים בנפש בספוןגדול בקיום הנפשו׳ אחרי המיתה ובמתן השכר בעולם הנשמות כי באמרו יתברך ונכרתה הנפש ההיא מקרב עמה ונכרתה הנפש ההיא מלפני יורה כי הנפש החוטאת היא תכרת בעונה ושאר הנפשות אשר לא חטאו תהיינה קיימות לפניו בזיו העליון · ולכך הוא מפרש הנפש ההיא עונה בה כי העון אשר בה הוא יכריתנה · וטעם זה הענין כי נשמת האדם נר ה׳ אשר נופחה באפינו מפי עליון ונשמת שדי כמו שנאמר ויפח באפיו נשמת חיים · והנה היא בעינה ולא תמות ואיננה מורכבת שתפרד הרכבתה ותהיה לה סבת הויה והפסד במורכבים אבל קיומה ראוי והוא עומד לעד בקיום השכלים הנבדלים ולכך לא יצטרך הכתוב לומר כי בזכות המצות יהיה קיומה אבל יאמר כי בעונש העבירות תתגאל ותטמא ותכרת מן הקיום הראוי והוא הלשון שתפסה בהן התורה כרת כענף הנכרת מן האילן שממנו יחיה שרשו · הוא מה שאמרו רבותינו מקרב עמה ועמה בשלום כי הכרת של הנפש החוטאת יורה על קיום שאר הנפשות שלא חטאו והם עמה שהם בשלום · וכבר פירשנו כי כל היעודים שבתורה בהבטחות או בהתראות כולם מופתיים מן הנסים הנסתרים בדבר מופתי תבעית ותזהיר התורה לעולם וכן תזהיר בכאן בכרת שהוא ענין נסי ולא תבעית בקיום שהוא ראוי והנה הכריתות שבתורה הם שלשים ושש ומהם רבים באיסורי הערוה ר״ל על בעילה האסורה וכן מיתות ב״ד בענין הבעילה שש עשרה ואין באיסור המאכלים מיתה כלל והטעם בהיות העונשין הגדולים במיתת ב״ד והכרת בעניני הבעילה מפני שגלוי העריות דבר נמאס מאד אצל התורה כנזכר בזאת הפרשה ובמקומות רבים בכתוב וחכמים מזכירין לעולם ע״ג וגלוי עריות ושפיכות דמים יזכירו אותה אחר ע״ג וקודם שפיכות דמים וכמו שאמרו אלהיהם של אלו שונא זמה הוא ויש לענין סוד גדול בסוד היצירה והרב אמר במורה הנבוכים בעבור היות יצר האדם גדול בענין המשגל והתאוה בו רבה והדברים שהם רבי המכשולות צריכים עונש גדול ליסר אותם וגם זה אמת : חסלת פרשת אחרי מות

(ב) אל כל עדת בני ישראל · כבר אמרו רבותינו שהפרשה הזו נאמרה בהקהל מפני שרוב

ספורנו

ענין רע שהיא קאה עתה את הכנענים : (כט) כי כל אשר יעשה מכל התועבת האלה ונכרתו הנפשות · והטעם שבעשותכם אחת מכל אלה הקיא אתכם הארץ באותו אופן רע הוא כי כל אחת מאלה ראוים לעונש כרת : (ל) ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחקות התועבת · שמרו גם את המצות שצויתי לשמירה וגדר שלא תכשלו בכל אלה כמו איסורי מאכלות וטומאת נדה וזבה ויולדת וזולתם ובזה האופן לא תטמאו בהם :

(ב) דבר אל כל עדת · קדשים תהיו · אחר שהסבירה שכינתו בישראל לקדשם לחיי עולם כמו שהיתה הכונה באמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש ובאמרו כי אני ה׳ המעלה אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים והייתם קדושים

תִּהְי֑וּ כִּ֣י קָד֔וֹשׁ אֲנִ֖י יְהוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃ ג אִ֣ישׁ אִמּ֤וֹ וְאָבִיו֙ תִּירָ֔אוּ וְאֶת־שַׁבְּתֹתַ֖י תִּשְׁמֹ֑רוּ אֲנִ֖י יְהוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃ ד אַֽל־תִּפְנוּ֙ אֶל־הָ֣אֱלִילִ֔ם וֵאלֹהֵי֙ מַסֵּכָ֔ה לֹ֥א תַעֲשׂ֖וּ לָכֶ֑ם אֲנִ֖י יְהוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃ ה וְכִ֧י תִזְבְּח֛וּ זֶ֥בַח שְׁלָמִ֖ים לַיהוָ֑ה לִֽרְצֹנְכֶ֖ם

ת״א איש אמו ואביו תיראו · יבמות ה ו קדושין כט ל מציעא לב כריתות כח: ואת שבתתי תשמרו · שבת סט יבמות ו: אל תפנו אל האלילים · שבת קמט:

רש״י

ומן העבירה שבכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה · אשה זונה וחללה · אני ה׳ מקדשכם · ולא יחלל זרעו · אני ה׳ מקדשו · קדושים יהיו · אשה זונה וחללה: (ג) איש אמו ואביו תיראו · כל אחד מכם תיראו אביו ואמו זהו פשוטו ומדרשו אין לי אלא איש אשה מנין כשהוא אומר תיראו הרי כאן שנים א״כ למה נאמר איש שהאיש סיפק בידו לעשות אבל אשה רשות אחרים עליה: אמו ואביו תיראו · כאן הקדים אם לאב לפי שגלוי לפניו שהבן ירא את אביו יותר מאמו ובכבוד הקדים אב לאם לפי שגלוי לפניו שהבן מכבד את אמו יותר מאביו מפני שמשדלתו בדברים: ואת שבתתי תשמרו · סמך שמירת שבת למורא אב לומר אע״פ שהזהרתיך על מורא אב אם יאמר לך חלל את השבת אל תשמע לו וכן בשאר כל המצות: אני ה׳ אלהיכם · אתה ואביך חייבים בכבודי לפיכך לא תשמע לו לבטל את דברי איזהו מורא לא ישב במקומו ולא ידבר במקומו ולא יסתור את דבריו ואיזהו כבוד מאכיל ומשקה מלביש ומנעיל ומכניס ומוציא: (ד) אל תפנו אל האלילים · לעובדם · אליליס · לשון אל כלא הוא חשוב: ואלהי מסכה · תחלתן אלילים הם אם אתה פונה אחריהם סופך תעשה אותם אלהות: לא תעשו לכם · לא תעשו לאחרים ולא אחרים לכם וא״ת לא תעשו לעצמכם אבל אחרים עושין לכם הרי כבר נאמר לא יהיה לך לא שלך ולא של אחרים: (ה) וכי תזבחו וגו׳ · לא נאמרה פרשה זו אלא ללמדך שלא תהא זביחתן אלא ע״מ ליאכל בתוך הזמן הזה שאם לקבוע להם זמן אכילה הרי כבר נאמר ואם נדר או נדבה זבח קרבנו וגו׳: לרצונכם תזבחהו · תחלת זביחתו תהא ע״מ נחת רוח שיהא לכם לרצון שאם תחשבו עליו מחשבת פסול לא ירצה עליכם לפני: לרצונכם · אפייזמנט[1]

זהו

רמב״ן

נופי תורה תלויין בה רש״י · וזה טעם אל כל עדת בני ישראל · אבל הוזכרה כאן בתורת הכהנים מפני שידבר בה על קרבן התודה ומפני שיזכיר בה המשפט שלוה לעשות בעושי התועבות הנזכרות והעריות והתועבות הוזכרו בספר הזה מפני הטעם שכתבנו בתחלת הספר: קדשים תהיו · היו פרושים מן העריות ומן העבירה שבכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה לשון רש״י אבל בת״כ ראיתי סתם פרושים הםיו וכן שנו שם והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ה׳ כשם שאני קדוש כך אתם תהיו קדושים כשם שאני פרוש כך אתם תהיו פרושים ולפי דעתי אין הפרישות הזו לפרוש מן העריות כדברי הרב אבל הפרישות היא המוזכרת בכל מקום בתלמוד שבעליה נקראים פרושים והענין כי התורה הזהירה בעריות ובמאכלים האסורים והתירה הביאה איש באשתו ואכילת הבשר והיין א״כ ימצא בעל התאוה מקום להיות שטוף בזמת אשתו או נשיו הרבות ולהיות בסובאי יין ובזוללי בשר למו וידבר כרצונו בכל הנבלות שלא הוזכר איסור זה בתורה · והנה יהיה נבל ברשות התורה לפיכך בא הכתוב אחרי שפרט האיסורים שאסר אותם לגמרי וצוה בדבר כללי שנהיה פרושים מן המותרות ימעט במשגל כענין שאמרו שלא יהיו

אבן עזרא

זאת הפרשה אחרי העריות שלא יחשבו כי בעבור שמירת העריות לבדם יעמדו בארץ אמר להם שגם יש מצות אחרות אם לא תשמרום תגורשו מן הארץ והם עשרת הדברים הנזכרים כי הנה אזהרה על עבודת כוכבים אחר שאמר כי קדוש אני ה׳ כי היא כנגד הדבור הראשון על דעת רבים ולא תשבעו בשמי · הוא דבור לא תשא: (ג) ואת שבתתי תשמרו · זכור את יום השבת · גם איש אמו ואביו תיראו הוא דבור כבד את אביך ואת אמך · גם לא תעמוד על דם רעך · דבור לא תרצח · ודבר השפחה הנחרפת אזהרת לא תנאף עם שכיבת השפחה · גם לא תגנובו ולא תכחשו ולא תשקרו ולא תעשוק את רעך כנגד השלשה הנשארים וכבר אמרתי לך בפרשת ואלה המשפטים שכל מצוה ומצוה עומדת בפני עצמה לכן יש בדמות סמך להדביק הפסוקים · והנה פי׳ קדושים תהלתו איש אמו ואביו תיראו והנה אמר כי יאריכון ימי המכבד אם כן יקצרון ימי המקלה על כן אמר תיראו · וטעם להזכיר האם קודם האב כי הקטן איננו מכיר בתחלה כי אם אמו ואחר כן אביו ואחר כן שבת כי מצוה על הקטן לשמור את השבת ואין ככה שאר המועדים ואחר כן יכיר אלהיו ששבת ביום השביעי ואחריו אל תפנו אל האלילים ומורא האבות ידוע מהקבלה · ואמר איש פעם אחת דרך קצרה · ואמר תיראו לשון רבים כי חייבים הרואים ללמדו ולהכריחו וכן בשמירת שבת: וטעם אני ה׳ אלהיכם · שתעשו כמוני ששבתי מכל מלאכה: (ד) אל תפנו · אפי׳ בלב להסתכל: האלילים · הם הפסילים ונקראו כן כי הם דבר שקר כמו רופאי אליל כלכם ויתכן להיותו מגזרת אל והטעם שאיננו יש: ואלהי מסכה · לקבל כח העליונים כי אין צורך לאלוה אחר עמי על כן כתוב אני ה׳ אלהיכם ובלשון רבים תפנו גם תעשו כי הרואה ולא יגלה הדבר הוא משתתף עמו: (ה) וכי תזבחו זבח שלמים · דבק עם הכתוב למעלה בעבור שלא יזבחו לשדים לא

רשב״ם

(ג) ואת שבתותי השמרו · כשם שבעשרת הדברות נאמר כבוד אב ואם אצל שמירת שבת שהושוו כבודם לכבוד המקום אף כאן ממכן הכתוב · לפי פשוטו: (ה) לרצנכם · שיהא תמימים לסמיכה ולכל משפטיו של

[1]) appaisement בעגיטיגונג

קַדִּישִׁין תְּהוֹן אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: ג גְּבַר מִן אִמֵּהּ וּמִן אֲבוּהִי תְּהוֹן דָּחֲלִין וְיָת יוֹמֵי שַׁבַּיָא דִילִי תִּטְּרוּן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: ד לָא תִתְפְּנוּן בָּתַר טַעֲוָן וְדַחֲלָן דְּמַתְּכָא לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: ה וַאֲרֵי תִכְּסוּן נִכְסַת קוּדְשַׁיָא קֳדָם יְיָ

נתינה לגר

יט (ג) אמו ואביו תיראו, מן אמה ומן אבוהי תהון דחלין. נ"ע דבאיזה מקומות, נקשר בת"א הפעל „דחל" עם מלת „מן" ובאיזה מקומות עם מלת „ית" ובאיזה מקומות עם אות ל', כלקמן פסוק ל'? (וע' מה שהעירותי לעיל [שמות י"ד ל"א] ויתכן גם פה, כי על יראת הטובה לא יפול נווי כ"א ביראת ה', וליראה מן האדם אם יש בידו לעשות, א"נ נווי). שבתתי, יומי שביא דילי. כוונתו על כל ימי השבתות המעידים על חדוש העולם שבת בראשית ושמטת הארץ וכל המועדים שנקראו ג"כ שבת, כמ"ש הראב"ע (שם ל"א י"ג).

בעל הטורים

בא על ידו ומקדשין אותו מלמעלה: אני ה' אלהיכם׳ וסמיך ליה דבר אל [כל עדת] בני ישראל לומר שבני ישראל ייחדו השם ויאמרו ה' אחד: עדת בני ישראל׳ וסמיך ליה קדושים שדבר שבקדושה צריך עשרה דהיינו עדה׳ וכן ר"פ אני ה' אלהיכם בפ' זו: אני ה' אלהיכם איש אמו ואביו תיראו׳ לומר ששקול כבוד אב ואם ומוראם לכבוד השם ומוראו: וסמיך ליה (ג) ואת שבתותי תשמורו׳ שאם אמר לו אביו לחלל שבת אל ישמע לו׳ וסמיך לשבת עבודת כוכבים שהשקולים הם מנסך יין לעבודת כוכבים ומחלל שבת כדאיתא בפ"ק דחולין: אלהיכם׳ וסמיך ליה (ד) אל תפנו׳ כלומר אל שעשיתם מדעתיכם אל תפנו לו: ה' אלהיכם: (ה) וכי תזבחו׳ שצריך לזבוח לשם:

רמב"ן

תלמידי חכמים מצויין אצל נשותיהן כתרנגולין ולא ישמש אלא כפי הצריך בקיום המצוה ממנו ויקדש עצמו מן היין במיעוטו כמו שקרא הכתוב הנזיר קדוש ויזכור הרעות הנזכרות ממנו בתורה בנח ובלוט וכן יפריש עצמו מן הטומאה אע"פ שלא הוזהרנו ממנה בתורה כענין שהזכירו בגדי עם הארץ מדרס לפרושים וכמו שנקרא הנזיר הקדוש בשמרו מטומאת המת ג"כ וגם ישמור פיו ולשונו מהתגאל ברבוי האכילה הגסה ומן הדבור הנמאס כענין שהזכיר הכתוב וכל פה דובר נבלה ויקדש עצמו בזה עד שיגיע לפרישות כמה שאמרו על רבי חייא שלא שח שיחה בטלה מימיו באלו ובכיוצא בהן באה המצוה הזאת הכללית אחרי שפרט כל העבירות שהן אסורות לגמרי עד שיכנס בכלל זאת הצואה הנקיות בידיו וגופו כמו שאמרו והתקדשתם אלו מים ראשונים והייתם קדושים אלו מים אחרונים כי קדוש זה שמן ערב׳ כי אע"פ שאלו מצות מדבריהם עיקר הכתוב בכיוצא בזה יזהיר שנהיה נקיים וטהורים ופרושים מהמון בני אדם שהם מלכלכים עצמם במותרות ובכיעורים׳ וכן דרך התורה לפרוט ולכלול בכיוצא בזה כי אחרי אזהרת פרטי הדינין וכל משא ומתן שבין בני אדם לא תגנוב ולא תגזול ולא תונו ושאר האזהרות אמר בכלל ועשית הישר והטוב שיכניס בעשה היושר והשווי' וכל לפנים משורת הדין לרצון חבריו כאשר אפרש בהגיעי למקומו ברצון הקב"ה׳ וכן בענין השבת אסר המלאכות בלאו והטרחים בעשה כללי שנאמר השבות׳ ועוד אפרש זה בע"ה׳ וטעם הכתוב שאמר כי קדוש אני ה' אלהיכם׳ לומר שאנחנו נזכה לדבקה בו בהיותנו קדושים והנה זה כענין הדבור הראשון בעשרת הדברות וצוה איש אמו ואביו תיראו כי שם צוה על הכבוד וכאן יצוה על המורא ואמר ואת שבתותי תשמורו כי שם צוה על הזכירה וכאן על השמירה וכבר פירשנו ענין שניהם ואמר אל תפנו אל האלילים והוא מלשון ואם יפנה לבבך אשר לבבו פונה היום יאמר שלא יפנה לבו באלילים להאמין שיהיה בהם תועלת או שיבאו העתידות אשר יתנבאו מהם אבל יהיו הם וכל מעשיהם אפס ותוהו בעיניו ולא תבא עתידה רק בגזרת עליון וכך אמרו רבותינו דיוקנות עצמן אסור להסתכל בהן משום שנאמר אל תפנו אל האלילים הכניסו אפי' ההסתכלות בהן בכלל האיסור שלא יתן דעתו בעניים כלל ואמר ואלהי מסכה לא תעשו לכם להזהיר עליהם מטעת עביה והאזהרות בע"ג יבאו בתורה במקומות רבים ובמדרש ויקרא רבה הזכירו על הפרשה הזו רב לוי אומר מפני שעשרת הדברות כלולין בתוכה

ספורנו

קדושים והבדילם מטומאת המאכלות והזרע כטומאת הנדה והנגעים הנמשכין ממנה ומטומאת הזבה וטומאת החטאים כאמרו מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו ומתכרת הבדים ורוח הטומאה ומטומאת העריות כאמרו אל תטמאו בכל אלה׳ אמר עתה שהכונה בכל אלה האזהרות היא שיהיו קדושים וזה כדי שידמו ליוצרם כפי האפשר כמו שהיתה הכונה בבריאת האדם כאמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו׳ וזה באר עתה באמרו כי קדוש אני ה' אלהיכם וראוי שתדמו אלי כפי האפשר בעיון ובמעשה ולהשיג זה ההדמות באר שנצטרך לשמור את המצות הכתובות בלוח הראשון שכל הכוונה בהם היא לחיי עולם בלבד כמו שבאר בסופם כאמרו למען יאריכון ימיך כאשר התבאר במקומו והתחיל לבאר כבוד אב ואם ואמר איש אמו ואביו תיראו להורות שלא יהיה הכבוד בהם על אופן שיהיה לבו גס בהם אע"פ שיכבדם במאכל ובמשקה ובמלבוש כמו שהזכירו ז"ל (פ"ק דקדושין) כאמרו יש מאכיל אביו פסיוני ועורדו מן העולם אבל יהיה כבודו להם כמכבד נוראים אשר למעלתם עליו׳ ואח"כ באר ענין שבת יאמרו ואת שבתותי תשמורו שלא על שבת בראשית בלבד הזהיר אבל על כל מיני השבת שהם שבת בראשית ושבת הארץ ושמטת כספים המעידים על חדוש העולם ובאמרו אח"כ אל תפנו אל האלילים באר שכאשר הזהיר ואמר לא תעשה לך פסל שלא בלבד אסר לקבלם עליו לאלוה אבל אסר אפילו לכבדם ולעשות מסכה בשעות ידועות להשיג בם הצלחות קנינים מדומים וזולתם: (ה) וכי תזבחו׳ באר שכאשר אמר אנכי ה' אלהיך שיקבלו לאלוה אותו

תזבחהו: ו ביום זבחכם יאכל וממחרת והנותר עד־יום השלישי באש ישרף: ז ואם האכל יאכל ביום השלישי פגול הוא לא ירצה: ח ואכליו עונו ישא כי־את־קדש יהוה חלל ונכרתה הנפש ההוא מעמיה: ט ובקצרכם את־קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך לקצר ולקט קצירך לא תלקט: י וכרמך לא תעולל ופרט כרמך לא תלקט לעני ולגר תעזב אתם אני יהוה אלהיכם: יא לא תגנבו ולא־תכחשו ולא־תשקרו איש בעמיתו: יב ולא־תשבעו בשמי לשקר וחללת את־שם אלהיך אני יהוה: יג לא־תעשק את־רעך ולא תגזל לא־תלין פעלת שכיר אתך

ת"א לרצונכם תזבחהו · זבחים מז מנחות קי חולין יג כט: ביום זבחכם יאכל · פסחים ג מגילה כ: והנותר עד יום · זבחים נו: השלישי · שם כח כט: לא ירצה · פסחים עז יומא ז: ואכליו עונו ישא · זבחים כח תמורה ג כריתות ה: כי את קדש ה' חלל · זבחים כח מד מה: לא תכלה · שבת כג חולין קמא תמורה ו: פאת שדך · נדרים ו: לקצור · חולין קלז: וכרמך לא · פאה י חולין קלא: לא תלקט · גיטין יב חולין קלא קלד: תעזב · יומא לו ב"ק לד תמורה ו: לא תגנבו · מציעא סא סנהדרין פו: ולא תשקרו · ב"ק קה שבועות כו: לא תשבעו · שבת לג שבועות כ כא לו: לא תעשק · מציעא קיא: ולא תגזל · מציעא כו קיג מכות טז שבועות מה חולין קמא תמורה ו: לא תלין פעלת שכיר · ב"ק נט מציעא קי קיא קיב שבועות מה: אתך · מציעא קיא:

רש"י

זהו לפי פשוטו · ורבותינו למדו מכאן למתעסק בקדשים שפסול שצריך שיתכוין לשחוט: (ו) ביום זבחכם יאכל · כשתזבחוהו תשחטוהו ע"מ זמן זה שקבעתי לכם כבר: (ז) ואם האכל יאכל וגו' · אם אינו ענין לחוץ לזמנו שהרי כבר נאמר ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו וגו' תנהו ענין לחוץ למקומו: יכול יהיו חייבין כרת על אכילתו ת"ל והנפש האוכלת ממנו עונה תשא ממנו ולא מחבירו יצא השוחט במחשבת חוץ למקומו: פגול · מתועב כמו ומרק פגולים כליהם: (ח) ואוכליו עונו ישא · בנותר גמור הכתוב מדבר ואינו ענוש כרת על השוחט חוץ למקומו שכבר מיעטו הכתוב וזה בנותר גמור מדבר ובמסכת כריתות למדוהו מגזירה שוה: (ט) לא תכלה פאת שדך · שיניח פאה בסוף שדהו: ולקט קצירך · שבלים הנושרים בשעת קצירה אחת או שתים אבל שלש אינן לקט: (י) לא תעולל · לא תטול עוללות שבה והן ניכרות איזהו עוללות כל שאין לה לא כתף ולא נטף: ופרט כרמך · גרגרי ענבים הנושרים בשעת בצירה: אני ה' אלהיכם · דיין ליפרע ואיני גובה מכם אלא נפשות שנאמר אל תגזל דל וגו' כי ה' יריב ריבם וגו': (יא) לא תגנבו · אזהרה לגונב ממון אבל לא תגנוב שבעשרת הדברות אזהרה לגונב נפשות דבר הלמד מענינו דבר שחייבין עליו מיתת ב"ד: ולא תכחשו · לפי שנאמר וכחש בה משלם קרן וחומש למדנו עונש אזהרה מנין ת"ל לא תכחשו: ולא תשקרו · לפי שנאמר ונשבע על שקר ישלם קרן וחומש למדנו עונש אזהרה מנין ת"ל ולא תשקרו · לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו ולא תשבעו · אם גנבת סופך לכחש סופך לשקר סופך לישבע לשקר: (יב) ולא תשבעו בשמי · למה נאמר לפי שנאמר לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא יכול לא יהא חייב אלא על שם המיוחד מנין לרבות כל הכנויין ת"ל ולא תשבעו בשמי לשקר כל שם שיש לי: (יג) לא תעשק · זה הכובש שכר שכיר: לא תלין · לשון נקבה מוסב

רמב"ן

אנכי ה' אלהיך וכתיב הכא אני ה' אלהיכם · לא יהיה לך וכתיב הכא ואלהי מסכה לא תעשו לכם · לא תשא וכתיב הכא ולא תשבעו בשמי לשקר · זכור את יום השבת וכתיב הכא את שבתותי תשמורו · כבד את אביך ואת אמך וכתיב הכא איש אמו ואביו תיראו · לא תרצח וכתיב הכא לא תעמוד על דם רעך · לא תנאף וכתיב הכא אל תחלל את בתך להזנותה · לא תגנוב וכתיב הכא לא תגנבו · לא תענה

רשב"ם

קרבן וכמו שמפרש והולך: (ז) ואם האכל יאכל · במחשבה לאוכלו חוץ ממקומו פירשו חכמים: (י) לא תעולל · פאה משמע כדכתיב עולל יעוללו בגפן: (יא) לא תגנבו · ממון: לא תכחשו · כפירת הממון המופקד בידו · כדכתיב וכחש בה: לא תשקרו · ממון שהלוהו: (יב) ולא תשבעו · אפי' בלא כפירת ממון: (יג) לא תעשק · עושק שכר שכיר ובמוגר: לא תגזול · כעין ויגזול את החנית מידו: ולא תלין · שכיר לילה:

לרעוא לכון תכסנה: ו ביומא דיתנכס יתאכל ומיומא דבתרוהי ודאשתאר עד יומא תליתאה בנורא יתוקד: ז ואם אתאכלא יתאכל ביומא תליתאה מרחק הוא לא יהי לרעוא: ח ודייכלנה חובה יקבל ארי ית קודשא דיי אחל וישתיצי אנשא ההיא מעמה: ט ובמחצדכון ית חצדא דארעכון לא תשיצי פאתא דחקלך למחצד ולקטא דחצדך לא תלקט: י וכרמך לא תעלל ונתרא דכרמך לא תלקט לעניי ולגיורי תשבוק יתהון אנא יי אלהכון: יא לא תגנבון ולא תכדבון ולא תשקרון אנש בחברה: יב ולא תשבעון בשמי לשקרא ותחל ית שמא דאלהך אנא

נתינה לגר

(י) ופרט, ונתרא. ר"ל דבר הנושר, וכן „נבל ציץ" (ישעיה מ' ז') ת"י „נתר ניצא". (יג) לא תבית אגר אגירא לותך, מלשונו משמע לכאורה שלא תלין גם כל הפעולה פעלת שכיר אתך, לא תבית אגר אגירא לותך, מלשונו משמע לכאורה שלא תלין גם כל הפעולה (אולם לפ"ז היה לו לת' „ולא יביה" בל"ז, כי „אגרא" הוא גם זכר), וכוונתו „לא תבית" לא הלין את

בעל הטורים

תזבחהו · הסר וי"ו שלא יהיו שנים שוחטין זבח אחד: (ח) ונכרתה · וסמיך ליה ובקצרכם מי שגוזל את העניים וקבע את קובעיהם נפש: (ט) ובקצרכם · קרי ביה ובקציר כם שצריך להניח א' מסמ"ך שהוא שיעור של פאה וד"פ לבון קציר בפסוק למעוטי קצורו לסטים וכרסמוהו נמלים שברהו הרוח אכלוהו בהמה: פאת שדך · בגי' הפאה א' מששים: לא תלקט · וסמיך ליה (יא) לא תגנבו · להזהיר לבעל הבית שלא יגנוב ממה שראוי לעניים · וכן להזהיר לעני שלא יגנוב משל בעה"ב יותר מהראוי כדתנן ב' לקט ג' אינו לקט: לא תגנובו · וסמיך ליה לא תכחשו (וגו') שהגונב בא לידי לא תכחשו ולידי לא תשקרו ולידי לא תשבעו: (יג) לא תלין פעלת שכיר ·

אבן עזרא

אלוה כי אם לשם לבדו · וטעם לשון רבים תזבחהו כי על הרוב דבר הכתוב שיתחברו אנשים על זבח אחד: וטעם לרצונכם · שיבואו הזבח ברצונכם ולא בהכרח: (ח) ואכליו · כל אחד מאוכליו וכן ולדיקים ככפיר יבטח: כי את קדש ה' חלל · אחר שהקריב האימורים לגבוה הנה כל הבשר קדש · וחלל מגזרת חול שאין לו טעם כדמות חלל ובפרשה הזאת באר שישא העון ונכרתה הנפש ההיא: וטעם ובקצרכם · אחר זבח שלמים כאשר נתן לכם האימורים כן תתנו מקציר ארצכם לכבוד השם לעני ולגר · ודקדוק בקצרכם זר והיא שם הפעל מן הקל: (ט) פאת שדך · שיעזוב פאה בשדה: ולקט · ידוע: (י) תעולל · תכרית העוללות שהם הקטנים כמו עולל גם יראו יונקות וזאת המלה כמו ורשך מארץ חיים בטעמו יכרית בשרש וכן מסעף פארה יכרות הסעיף: ופרט · ידוע בדברי קבלה מגזרת הפורטים על פי הנבל: לעני · ישראל: ולגר · הגר אתכם: (יא) וטעם לא תגנבו · אחר כך · כי כן צויתיך שתתן משלך אל העניים לכבוד השם אף שתקח מה שהוא לאחרים: וטעם תגנבו · כי הרואה ומחריש גם הוא גנב: תכחשו · בפקדון מופקד אצלך וביודע ואיננו מעיד גם הוא מכחש: תשקרו · שיבקש ממון ממי שאין לו אצלו כלום · וטעם ולא תשבעו בשמי לשקר אחר לא תגנובו כי המבוד בגנבה ופקדון ישבע: וטעם תשבעו · להכניס המשביע: וטעם וחללת · שהנשבע לשקר מכחש השם כאשר פירשתיו: (יג) לא תעשק את רעך · בסתר: ולא תגזול · בגלוי בחזקה: פעלת · כמו שכירות וכן ופעולתו לפניו ויתכן היותו דרך קצרה והטעם שכר פעולתו ורבים פירשוהו על שכיר יום שיאמרו לו גם תשבת בבקר ובבקר אתן לך שכר שני ימים והמעתיקים אמרו כי הוא שכיר יום כי שכיר לילה לא הבוא עליו השמש · וכן לא תקלל

רמב"ן

וכתיב הכא לא תלך רכיל בעמך · לא תחמוד וכתיב הכא ואהבת לרעך כמוך ע"כ במדרש ואמר וכי תזבחו זבח שלמים כי אחרי שאסר הזביחה וכל עבודה לאלילים ואלהי מסכה וריקן כל העבודות כלן לשם המיוחד אמר כי כאשר תזבחו לשם לא תזבחו לו אלא לרצונכם שתהיה עבודתכם לרצון לפניו וירצה בכם כעבד יתרצה אל אדניו בעשותו כל אשר יצונו כלשון ונרצה לו לכפר עליו ואור פניך כי רציתם · והטעם שלא תחשבו שיהיה בעבודת השלמים שום תועלת ולא תעשו עבודת ה' כעבד ע"מ לקבל פרס אלא לעשות רצונו כי רצונו הפשוט הוא הראוי והמחייב ואמר זה בשלמים שהם הקדשים קלים הנאכלים לבעלים בעלמם שיאמרו במחשבותם להיותם בכונה רצויה וכ"ש בקדשי הקדשים או מפני שהשלמים מדהן של ישראל כמו שאמרו רבותינו לא הקריבו בני נח שלמים והמשכיל יבין ורבותינו אמרו לרצונכם זבוחו לדעתכם זבוחו שהמתעסק בקדשים פסול: (יב) ולא תשבעו בשמי לשקר · למה נאמר לפי שנאמר לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא יכול לא יהא חייב אלא על השם המיוחד מנין לרבות כל הכנוין ת"ל לא תשבעו בשמי לשקר כל שם שיש לי לשון רש"י מה"כ · ועל דרך האמת לא תשבעו בשמי הוא השם המיוחד וחללת את שם ה' אלהיך הוא האלהים שממנו נתרבו כל הכנוין ושם נאמר וחללת

ספורנו

לבדו כמו שקבלו ביציאת מצרים באמרם זהו אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו לא בלבד אמר שישמרו מצותיו וירוממוהו כראוי למקובל למלך ושיתפללו אליו לבדו בכל צרותם אבל הזכיר עם זה שיחושו על כבודו מאד באופן שלא יחללו את קדשיו אפי' במחשבה: (ט) ובקצרכם · לעני ולגר תעזוב אתם · כאמר באמר שקבלנו אותו לאלהים ראוי לנו ללכת בדרכיו לעשות צדקה ומשפט וממיני הצדקה הם לקט שכחה ופאה האמור בענין וזה באר באמרו אני ה' אלהיכם · כלומר ומכיון שאני אלהיכם וכל ארחותי חסד ואמת ראוי לכם לשמור מיני הצדקה אלה הרצויים לפני · ואח"כ באר מיני המשפט שקצתם בין פרטי ההמון וקצתם בין שופט להמון וקצתם בין ראשי העם · ועל ההמון אמר בין פרטי ההמון הזהיר שלא יזיק אדם את חבירו בממון וזה באמרו לא תגנובו ולא תכחשו ולא תשקרו שכל זה בממון וכן באמרו. ולא תשבעו בשמי לשקר להפטר מחיוב ממון · ולזה הוסיף ואמר וחללת את שם אלהיך כלומר עם זה שתזיק לחברך בהפטרך מחיובו לשקר הנה תחלל את שם אלהיך ·

עַד־בֹּקֶר׃ יד לֹא־תְקַלֵּל חֵרֵשׁ וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה׃ שני חמישי כשהן מחוברין טו לֹא־תַעֲשׂוּ עָוֶל בַּמִּשְׁפָּט לֹא־תִשָּׂא פְנֵי־דָל וְלֹא תֶהְדַּר פְּנֵי גָדוֹל בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט עֲמִיתֶךָ׃ טז לֹא־תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ

ת"א לא תקלל חרש. סנהדרין סו שבועות לו תמורה ד: ולפני עור לא תתן מכשול. פסחים כב מ"ק ה יז נדרים סב קדושין לב מציעא עה ל ע"ב ו כב חולין ז נדה נז: ויראת מאלהיך. ס' הזוהר פ' ויקהל: בצדק תשפוט עמיתך. סנהדרין ח לב שבועות ל: לא תלך רכיל. כתובות מו סנהדרין ל לא:

רש"י

על הפעולה: עד בקר. בשכיר יום הכתוב מדבר שיציאתו משתשקע חמה לפיכך זמן גבוי שכרו כל הלילה ובמקום אחר הוא אומר ולא תבא עליו השמש מדבר בשכיר לילה שהשלמת פעולתו משיעלה עמוד השחר לפיכך זמן גבוי שכרו כל היום לפי שנתנה תורה זמן לבעל הבית עונה לבקש מעות: (יד) לא תקלל חרש. אין לי אלא חרש מנין לרבות כל אדם ת"ל בעמך לא תאור א"כ למה נאמר חרש מה חרש מיוחד שהוא בחיים אף כל שהוא בחיים יצא המת שאינו בחיים: ולפני עור לא תתן מכשול. לפני הסומא בדבר לא תתן עצה שאינה הוגנת לו אל תאמר מכור שדך וקח לך חמור ואתה עוקף עליו ונוטלה הימנו: ויראת מאלהיך. לפי שהדבר הזה אינו מסור לבריות לידע אם דעתו של זה לטובה או לרעה ויכול להשמט ולומר לטובה נתכוונתי לפיכך נאמר בו ויראת מאלהיך המכיר מחשבותיך וכן כל דבר המסור ללבו של אדם העושהו ואין שאר הבריות מכירות בו נאמר בו ויראת מאלהיך: (טו) לא תעשו עול במשפט. מלמד שהדיין המקלקל את הדין קרוי עול שנאוי ומשוקץ חרם ותועבה שהעול קרוי תועבה שנאמר כי תועבת ה' כל עושה עול והתועבה קרוי שקץ וחרם שנאמר ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמוהו שקץ תשקצנו וגו': לא תשא פני דל. שלא תאמר עני הוא זה והעשיר חייב לפרנסו אזכנו בדין ונמצא מתפרנס בנקיות: ולא תהדר פני גדול. שלא תאמר עשיר הוא זה בן גדולים הוא זה היאך אביישנו ואראה בבשתו עונש יש בדבר לכך נאמר ולא תהדר פני גדול: בצדק תשפוט עמיתך. כמשמעו דבר אחר הוי דן את חבירך לכף זכות: (טז) לא תלך רכיל. אני אומר על שם שכל משלחי מדנים ומספרים לשון הרע הולכים בבתי רעיהם לרגל מה יראו רע או מה ישמעו רע לספר בשוק נקראים הולכי רכיל הולכי רגילה אשפיונמ"ש בלע"ז[1] וראיה לדברי שלא מצינו רכילות שאינו כתוב בלשון הליכה לא תלך רכיל הולכי רכיל נחושת וברזל ושאר לשון הרע אין כתוב בו הליכה מלשני בסתר רעהו לשון רמיה לשון מדברת גדולות לכך אני אומר שהלשון הולך ומרגל שהכ"ף נחלפת בגימ"ל שכל האותיות שמוצאיהם ממקום אחד מתחלפות זו בזו בי"ת בפ"א וגימ"ל בכ"ף וקו"ף בכ"ף ונו"ן בלמ"ד וזיי"ן בצד"י וכן וירגל בעבדך רגל במרמה לאמר עלי רעה וכן לא רגל על לשונו וכן רוכל הסוחר ומרגל אחר כל סחורה וכל המוכר בשמים להתקשט בהם הנשים על שם שמחזר תמיד בעיירות נקרא רוכל לשון רוגל ותרגומו לא תיכול קורצין כמו ואכלו קורציהון די יהודאי אכל ביה קורצא בי מלכא ונראה בעיני שהיה משפטם לאכול בבית המקבל דבריהם איזה הלעטה והוא גמר חזוק שדבריו מקויימים ומעמידם על האמת ואותה הלעטה נקראת אכילת קורצין לשון קורץ בעיניו שכן דרך כל הולכי רכיל לקרוץ בעיניהם ולרמוז דברי רכילותן שלא יבינו

רמב"ן

שם ה' אלהיך וכי לא ינקה ה' בשמו הגדול המיוחד וזה טעם וחללת כי כאשר ישבע בשם המיוחד בשקר יהיה מחלל שם אלהיו: (יד) לא תקלל חרש. אין לי אלא חרש מנין לרבות כל אדם ת"ל בעמך לא תאור א"כ למה נאמר חרש מה חרש מיוחד שהוא בחיים יצא המת שאינו בחיים לשון רש"י והוא שנוי בת"כ אבל המדרש בגמרא אינו כן אלא הזהיר הכתוב בנכבדים בעם הדיין והנשיא שאמר אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאור. וחזר והזהיר באמללים שבעם והוא החרש ומהם ילמדו בנין אב אל כל שאר העם כי מן הראש ועד הסוף הכל בכלל האזהרה ומלת בעמך נדרש בעושה מעשה עמך להוציא הרשעים ועל דרך הפשט הזכיר החרש בקללה כי אע"פ שלא ישמע ולא יתקצף בקללתו הזהירה התורה עליו ואין צריך לומר בשומעים שיתביישו ויחר לנפש מאד.

אבן עזרא

חרש בעבור שיש לך כח. וכן ולפני עור: (יד) ויראת מאלהיך. שהוא יכול להעניש לשומך חרש ועור: (טו) לא תעשו עול. על הדיינים והעדים ידבר: פני גדול. כממון כברזילי: (טז) רכיל. כמו רכולתך מכל אבקת רוכל והטעם שמלשין כי הרוכל מעתיק יקנה מזה וימכור לזה והרכיל יגלה

רשב"ם

(יד) לא תקלל חרש. בהווה דבר הכתוב. וטעמו ברי"ש כי משקל דגש הוא. כמו עור גבן: (טז) לא תלך רכיל. המחזר בעיירות מהלך לומר לשון הרע מזה אל זה. ותרגום לא תיכול קורצין. לא תכריז רכילות. וכן בדניאל. אכלו קורציהון דיהודאי. הכרזו. וכן ירעם משמים מתורגם אכלי מן שמיא. לשון השמעת קול:

1) espionner אויסשפעהען

ולא

יְיָ: יג לָא תַעֲשׁוֹק יָת חַבְרָךְ וְלָא תְנִיס לָא תְבִית אַגְרָא דַאֲגִירָא עִמָּךְ עַד צַפְרָא: יד לָא תְלוּט דְּלָא שָׁמַע וּקְדָם דְּלָא חָזֵי לָא תְשִׁים תַּקְלָא וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ אֲנָא יְיָ: טו לָא תַעְבְּדוּן שְׁקַר בְּדִינָא לָא תִסַּב אַפֵּי מִסְכֵּנָא וְלָא תֶהְדַּר אַפֵּי רַבָּא בְּקוּשְׁטָא תְּדִינֵהּ לְחַבְרָךְ: טז לָא תֵיכוּל קוּרְצִין בְּעַמָּךְ לָא תְקוּם עַל דְּמָא דְחַבְרָךְ אֲנָא יְיָ:

נתינה לגר

הפעולה, ותחת אשר יאמר העברי „שכור אתו" יאמר הארמי „אגירא לות". (יד) לא תקלל חרש, לא תלוט דלא שמע, הוא כמ"ש רז"ל „לרבות כל אדם" (וכן „ולפני עור" ת' „וקדם דלא חזי" הוא כמ"ש רז"ל והובא ברש"י „לפני הסומא בדבר לא תתן עצה שאינה הוגנת לו"). (טז) לא תלך רכיל, לא תיכול קורצין. עמ"ש רש"י ע"ז ורמב"ן שפי' דהוא הרמת קול, ואפשר שמלת „קורצין" היא מלשון „קרצו ומרקו" במס' יומא, וכוונתו כי ההולך רכיל ומלשין על חבירו יאכל חצי בשרו, כמו שיאמר האשכנזי (צערפלייסען), והאנגלי cut to pieces.

בעל הטורים

וסמיך ליה (יד) לא תקלל · כי אף אם ילין שכרך אל תקללהו אלא תתבעהו בב"ד: לא תתן מכשל · חסר וי"ו לומר אפי' אינו נותן מכשול ממש אלא אפי' ליעצו לפי דרכו: ויראת מאלהיך · וסמיך ליה (טו) לא תעשו עול במשפט · כי לא לאדם תשפוטו כי אם לה': בצדק תשפוט עמיתך · רמז שב"ד יושבין בשני ובחמישי · בצדק סי' במזל צדק וצדק משמש ביום ב' וביום ה' בהתלתו: בצדק תשפוט עמיתך · וסמיך ליה (טז) לא תלך רכיל · אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה ולא יאמר אני מזכה וחבירי מחייבין: רכיל בעמיך · מלא יו"ד שהרכיל עובר בי' הדברות · בירושלמי מותר לומר לשון הרע על בעלי מריבה באמ' לא תלך רכיל [בעמיך בעושה מעשה עמך כ"ל] אבל לא תעמוד על דם רעך וכן מצינו בנתן הנביא

רמב"ן

ועוד כי יזהיר בזה שאדם מקלל החרש ומכשיל העור שלא יירא מהם כי לא ידעו ולא יבינו על כן ויראת מאלהיך שהוא רואה הנסתרות והוסיף לאו אחר במושלים הנשיא והדיין בעבור שדרך האנשים לקללם בחדרי משכבם כאשר בהשפטו יצא רשע ובקללת הנשיא והדיין תקלות רבות כי המון העם בשכלותם ישנאו אותם ויתעוררו לקום עליהם והם בהשפטם יעמידו ארץ: (טז) לא תלך רכיל בעמך · ואומר אני על שם שכל משלחי מדנים ומספרי לשון הרע הולכים בבית ריעיהם לרגל מה יראו רע או מה ישמעו רע לספר בשוק נקראים הולכי רכיל הולכי רגילה וכו' · וכן תרגם אונקלוס לא תיכול קורצין אכלו קורציהון דיהודאי אכלו קורצא בי מלכא נראה בעיני שהיה משפטם לאכול בבית המקבל דבריהם שום הלעטה והוא גמר חזוק שדבריו מקויימים ויעמידם על האמת ואותה הלעטה נקראת אכילת קורצין לשון קורץ בעיניו שכן דרך הולך רכיל לקרוץ בעיניו ולרמוז דברי רכילות שלא יבינו השומעים כל זה לשון הרב ואין במה שפי' בתרגום הזה טעם או ריח כי השומע מן הרכיל לא ישבע לו שיאמין דבריו ולא יתן לו אות ומופת גם המלשין עבד אל אדוניו לא יבטיחנו האדון שישמע אליו ומה טעם לאכילה הזאת ונבוכדנאצר בהוראת הצדיקים עשה מה שעשה להאכילם למלשינים ולא נשבע להם גם לא האמין להם אבל שאל שדרך מישך ועבד נגו שישתחוו מכאן ואילך והיה מעביר על מה שעבר ודריוש לא היה מאכיל לו למלשיני דניאל רק לענה וראש וכתוב בהן די אכלו קרצוהי די דניאל ואפי' אם אמת הדבר שיעשו כן בזמנים ההם אחר שהכתוב אמר לא תלך רכיל בעמך למה יזכיר אונקלוס מנהג השטות ההוא ואין לאזהרה ענין בו אבל עיקר לשון הארמית בכאן איננו אלא לשון השמעת קול והוא מורגל בדברי חכמים ועיזא לאו אכלויי מכלוליה ולאו גברא בעי לאכלויי ות"י קרא בגרון אכלי ושרק לו מקצה הארץ ויכליליה ויכהוס עליו כנהמת ים ויכלי עליהון וכן במקומות רבים והנה הוא לשון כל משמיע קול שיודיע תפלו בלא חתוך מלות ולכן יאמר כן בצועק לעזים הנכנסות בשדה ויתרגמו כן השורק והנוהם והצועק ודרך הרכילים לבא ברבים או לפני המושל ויכהמו בגרונם ויקרצו בעיניהם לרמוז כי שמעו דברים עד שיפצרו בהם ויגידו אותן על כן נקראים אוכלי קורצין נוהמים ברמזים · ואונקלוס תרגם רכילות עיני וכן שמו בלשון הארמית ולא חשש לפרש לשון הכתוב וכן דרכו תמיד כי להבין הענין הוא מתכוין אבל בלשון הקדש היו קורין אותם הולכי רכיל מן אבקת רוכל רכלתך כי הרוכל הולך כל היום קונה מכאן ומכאן · והולך ומוכר במקומות אחרים בכאן ובכאן כמו שמזכירין חכמים רוכלין המחזירין בעיירות· וזה טעם בעמך כי הוא הולך ברבים ולהבדיל בין שניהם היה שם זה רוכל פועל ושם זה רכיל שם תאר בעצמו כמו סרים נזיר ירמוז השם כי בנפשו הוא

ספורנו

אח"כ הזהיר שלא יזיקהו בחלול כבודו וזה באמרו לא תקלל חרש ואח"כ הזהיר שלא יגרום בנזקיו וזה באמרו ולפני עור לא תתן מכשול שאע"פ שלא תזיק בידים הנה תגרום הנזק · ואח"כ באר חלק שמשפט הנופל בין השופטים לשמון ואמר לא תעשו עול במשפט שלא יהא רך לזה וקשה לזה אחד עומד ואחד יושב וכל הדומים לאלה ואח"כ אמר כחלק הנופל בין השופט ובין ראשי העם והוא השנאה והרכילות למלך כענין דואג וחבריו שהלשינו דוד לשאול וממנו ימשך לעמוד על דמו להנקם ולנטור כמו שהעיד הנביא באמרו אנשי רכיל היו בך למען שפך דם והורס כלל גדול על אלה באמרו ואהבת לרעך כמוך · אהוב בעד רעך מה

לא תעמד על־דם רעך אני יהוה: יז לא־תשנא את־אחיך בלבבך הוכח תוכיח את־עמיתך ולא־תשא עליו חטא: יח לא־תקם ולא־תטר את־בני עמך ואהבת לרעך כמוך אני יהוה: יט את־חקתי תשמרו בהמתך לא־תרביע כלאים שדך לא־תזרע כלאים ובגד כלאים שעטנז לא

ת"א לא תעמד על דם רעך · סנהדרין עג : לא תשנא · פסחים קיג נדרים סה סוטה ג ערכין טז : הוכח תוכיח · מציעא לא : לא תקם ולא תטר · יומא כג : ואהבת לרעך כמוך · פסחים עה כתובות לז נדרים סה סוטה ח קדושין מא ב"ק נא סנהדרין נה נח פד נדה יז עקרים מד מה פ עקידה שער ח ושער כג : את חקתי תשמרו · קדושין לט מציעא לא סנהדרין ס חולין קטו : שדך לא תזרע · מ"ק ב מכות כא ע"ג כד : ובגד כלאים שעטנז · יבמות ד נדה סא :

רש"י

באר כשומעים : לא תעמד על דם רעך · לראות במיתתו ואתה יכול להצילו כגון טובע בנהר וחיה או לסטים באים עליו : אני ה' · נאמן לשלם שכר ונאמן להפרע : (יז) ולא תשא עליו חטא · לא תלבין את פניו ברבים : (יח) לא תקום · אמר לו השאילני מגלך א"ל לאו למחר א"ל השאילני קרדומך אמר לו איני משאילך כדרך שלא השאלתני זו היא נקימה ואיזו היא נטירה א"ל השאילני את קרדומך א"ל לאו למחר אמר לו השאילני מגלך אמר לו הא לך ואיני כמותך שלא השאלתני זו היא נטירה שנוטר האיבה בלבו אע"פ שאינו נוקם : ואהבת לרעך כמוך · א"ר עקיבא זה כלל גדול בתורה : (יט) את חקתי תשמרו · ואלו הן בהמתך לא תרביע כלאים וגו' חוקים אלו גזרת מלך שאין טעם לדבר : ובגד כלאים · למה נאמר לפי שנאמר לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו יכול לא ילבש גיזי צמר ואניצי פשתן ת"ל בגד מניין לרבות הלבדים ת"ל שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז ואומר אני נוז לשון דבר הנמלל ושזור זה עם זה לחברו מיבטי"ר בלע"ז[1] כמו חזיין לגאזי דאית בהון שאנו מפרכין לשון כמוש פליבטר"א[2] ולשון שעטנז פי' מנחם

רמב"ן

ועליו תשוב : (יז) לא תשנא את אחיך בלבבך · ובעבור שדרך השונאים לכסות את שנאתם בלבם כמו שאמר בשפתיו ינכר שונא הזכיר הכתוב בהווה ואמר הוכח תוכיח את עמיתך מצוה אחרת ללמדו תוכחות מוסר · ולא תשא עליו חטא שיהיה עליך אשם כאשר יחטא ולא הוכחת אותו · ולזה יטה לשון אונקלוס שאמר ולא תקבל על דליה חובא שלא תקבל אתה עונש בחטא שלו ואחרי כן צוה שתאהוב אותו · והנה השונא את רעהו עובר בלאו והאוהב לו מקיים עשה · והנכון בעיני כי הוכח תוכיח כמו והוכיח אברהם את אבימלך · ויאמר הכתוב אל תשנא את אחיך בלבבך בעשותו לך שלא כרצונך אבל הוכיחנו מדוע ככה עשית עמדי ולא תשא עליו חטא לכסות שנאתו בלבך ולא תגיד לו כי בהוכיחך אותו יתנצל לך או ישוב ויתודה על חטאו והכפר לו · ואחרי כן יזהיר שלא תנקום ממנו ולא תטור בלבבך מה שעשה לך כי יתכן שלא ישנא אותו · אבל יזכור החטא בלבו ולפיכך יזהירנו שימחה פשע אחיו וחטאתו מלבו · ואחרי כן יצוה שיאהוב לו כמוהו וטעם ואהבת לרעך כמוך הפלגה כי לא יקבל לב האדם שיאהוב את חבירו כאהבתו את נפשו ועוד

אבן עזרא

לזה מה ששמע מזה : ולא תעמד על דם רעך · שלא יתחבר עם אנשי דמים וידוע כי כמה נרצחו ונהרגו בעבור המלשינות ודואג האדומי לעד : וטעם אני ה' · רואה מה שאתה עושה בסתר : (יז) לא תשנא את אחיך · הסך ואהבת לרעך והנה אלה המצות כולם נטועות בלב ובהשמרם ישבו בארץ כי על שנאת חנם חרב בית שני : הוכח תוכיח · שמא תחשדנו בדבר ולא היה כן וזה טעם ולא תשא עליו חטא כי עונש יהיה לך בעבורו : (יח) לא תקם ולא תטר · מפורש בדברי חז"ל : ואהבת לרעך · על דעת רבי' שהלמ"ד נוסף כלמ"ד לאבנר ועל דעתי שהוא כמשמעו שיאהב הטוב לחברו כמו לנפשו : וטעם אני ה' · כי אני אלוה אחד בראתי אתכם · וטעם להזכיר אחר אלה המצות בהמתך לא תרביע כלאים · להזהיר אחר כיותך קדוש שלא תטעה המם לבן אדם כמוך גם לא תטעם לנהמם לשנות מעשה השם על כן כתוב את חקתי תשמרו לשמור כל מין שלא יתערב מין עם מין : (יט) כלאים · שני מינים ועוד אפרש מלת כלאים · וטעם השדה והבגד להיות לזכרון כי יש מצות רבות לזכר כחג המצות וסוכות וציצית ושופר ומזוזה ותפילין ופה ארמוז לך סוד דע כי השם שם אחד על כן כתוב באברהם וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי : שעטנז · המעתיקים אמרו שהיא מלה מלות או מחוברת ופירושה מעורב והוא שם

רשב"ם

ולא העמוד על דם רעך · לא תעמוד מנגד אלא ניהן להצילו בנפשו של רודף : (יז) לא תשנא את אחיך בלבבך · אם גמלך רעה לא תתראה לפניו כאוהב · ובקרבו ישים אורבו לא טוב אל תשנאהו בלבך אלא הוכח תוכיהו על מה שעשה ומתוך כך יהיה שלום : ולא תשא עליו חטא · בלבבך : (יח) לא תקם · לגמול לו רעה תחת רעה : ולא תטר · אפי' בלבבך אלא עבור על מדתך : ואהבת לרעך כמוך · רעך הוא אם טוב הוא אבל לא אם הוא רשע כדכתיב יראת ה' שנאת רע : (יט) בהמתך לא תרביע כלאים · לפי דרך ארץ ותשובת המינין · כשם שצוה הכתוב שכל אחד וא' יוציא פרי למינהו במעשה בראשית כך צוה להנהיג את העולם בבהמות בשדות ואילנות וגם בחרישת שור וחמור · שהם שני מינים · וגם בצמר ופשתים אחר שזה מין בהמות וזה מין קרקע וגידוליו · ולמינים אמרתי הצמר צבוע והפשתן אינו צבוע וקפיד בבגד של שני מראות וחכמי הדור הודו לי :

1) tisser וועבען 2) flétrir פערוועלקען . נחרפת

יז לא תשני ית אחוך בלבך אוכחא תוכח ית חברך ולא תקבל על דילה חובא: יח לא תקום ולא תטר דבבו ית בני עמך ותרחם לחברך כותך אנא יי: יט ית קימי תטרון בעירך לא תרכב ערובין חקלך לא תזרע ערובין ולבוש ערובין שעטנזא

נתינה לגר

(יז) ולא תשא עליו חטא, ולא תקבל על די לה חובא. ר"ל כדי שלא תקבל אתה המוכיח — אם לא תוכיח — את חטאיו, כמ"ש הרמב"ן שכוונת אונקלוס הוא שמקבל על עצמו החטא. (יח) ולא תטר, ולא תטר דבבו. הוסיף מלת „דבבו" מפני שפעל „נטר" בארמית, מורה רק על שמירה לבד, וע' בדרשות הר"ן מ"ש על בני עמך. (יט) לא תרביע כלאים, לא תרכיב עירובין. אפשר שת' בלשון הרכבה לרמז שאם הנהיג ב' מינים יחד אפי' לא עשו שום מלאכה חייב משום הנהגה והרכבה, ובי"ד סי' רצ"ז יש בזה מחלוקת הפוסקים, וע"פ פשוטו יש לומר שההרבעה נקראת הרכבה בלשון חכמים, כמו „הנולדין מן הכלאים אם היו אמותיהן מין אחד מותר להרכיבן זה ע"ז" וכן בכמה דוכתי.

בעל הטורים

ואני אבא אחריך ומלאתי את דבריך: ולא תשא עליו חטא · וסמיך ליה (יח) לא תקם · רמז לה"ח שאינו נושא הטא אם נוקם ונוטר: ואהבת לרעך כמוך · וסמיך ליה (יט) לא תרביע כלאים · כאוהב אשתו לא יבמת עמה ועיניו נאשה אחרת ·

רמב"ן

בכבר בא רבי עקיבא ולמד חייך קודמין לחיי חבירך אלא מצות התורה שיאהב חבירו בכל ענין כאשר יאהב את נפשו בכל הטוב ויתכן בעבור שלא אמר ואהבת את רעך כמוך והשוה אותם במלת לרעך · וכן ואהבת לו כמוך דגר שיהיה פירוש להשוות אהבת שניהם בדעתו כי פעמים שיאהב אדם את רעהו בדברים ידועים להטיבו בעושר ולא בחכמה וכיוצא בזה ואם יהיה אוהבו בכל יחפוץ שיזכה רעהו האהוב לו בעושר ובנכסים וכבוד ובדעת וחכמה ולא שישוה אליו · אבל יהיה חפץ בלבו לעולם שיהיה הוא יותר ממנו בכל טובה ויצוה הכתוב שלא תהיה פחיתות הקנאה הזאת בלבו אבל יאהב ברבות הטובה לחבירו כאשר אדם עושה לנפשו ולא יתן שיעורין באהבה וע"כ אמר ביהונתן כי אהבת נפשו אהבו בעבור שהסיר מדת הקנאה מלבו ואמר כי אתה תמלוך על ישראל וגו' · וענין הנקימה והנטירה כבר פירשוהו רבותינו שהוא בדבר שאין בו חיוב ממון השאילני קרדומך כי בדבר שנתחייב לו חברו ממון כגון בנזקין וכיוצא בהן אינו מחויב להניח לו · אבל יתבענו בב"ד וישולם ממנו מפסוק כאשר עשה כן יעשה לו והוא מעצמו חייב לשלם כאשר ישלם מה שלוה או מה שגזל וכל שכן בענין נפש שיהיה נוקם ונוטר לו עד שינאל דמי אחיו מידו על פי ב"ד המורים במשפטי התורה: (יט) את חקתי תשמרו · ואלו הן בהמתך לא תרביע כלאים וגו' · חקים אלו גזרות מלך שאין טעם לדבר לשון רש"י · ולא הזכירו רבותינו שיהיה הטעם נעלם ושיהו יצר הרע ואומות העולם משיבים עליהם אלא בלבישת שעטנז לא בכלאי הבהמה ואין הכונה בהם שתהיה גזרת מלך מלכי המלכים בשום מקום בלא טעם כי כל אמרת אלוה צרופה רק החקים הם גזירת המלך אשר יחוק במלכותו בלי שיגלה תועלתם לעם הארץ ואין העם נהנים בהם אבל מהרהרין אחריהם בלבם ומקבלים אותם ליראת המלכות וכן חוקי הקב"ה הם הסודות אשר לו בתורה שאין העם במחשבתם נהנים בהם כמשפטים אבל כלם בטעם נכון והועלת שלימה · והטעם בכלאים כי השם ברא המינים בעולם בכל בעלי הנפשות בצמחים ובבעלי נפש התנועה ונתן בהם כח התולדה שיתקיימו המינים בהם לעד כל זמן שירצה הוא יתברך בקיום העולם וצוה בכחם שיוציאו למיניהם ולא ישתנו לעד לעולם שנאמר בכלם למינהו · והנה סבת שמשכב שנרביע הבהמות זו עם זו לקיום המינין כאשר יבואו האנשים על הנשים לפריה ורביה · והמרכיב שני מינין משנה ומכחיש במעשה בראשית כאלו יחשוב שלא השלים הקב"ה בעולמו כל הצורך ויחפוץ הוא לעזור בבריאתו של עולם להוסיף בו בריות והמינים בב"ח לא יולידו מין משאינו מינו וגם הקרובים בטבע שיולדו מהם כגון הפרדים יכרת זרעם כי הם לא יולידו · והנה מלד הדברים האלה פעולת ההרכבה במינים מעשה נמאס ובטל · וגם הצמחים אשר יתרכבו מין בשאינו מינו אין פרי צומח אחרי כן ויהיו באיסורם שני טעמים המזכרים · וזה טעם שדך לא תזרע כלאים שהוא בהרכבה על דעת רבותינו · ואסר אף כלאי זרעים מפני שישתנו בטבעם גם בצורתם בהיותם יונקים זה מזה · ויהיה כל נרעין ממנו כאלו הורכב משני מינין · ואסור לחרוש בשור ובחמור מפני שדרך כל עובד אדמתו להביא צמדו ברפת אחת ויבאו לידי הרכבה ומחברינו מי שמוסיף בטעם הכלאים כי הוא שלא לערבב הכחות המגדלים הצמחים להיות יונקים זה מזה ממה שאמרו בב"ר · אמר רבי סימון אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל ברקיע ומכה אותו ואומר לו גדל הה"ד

ספורנו

שהיית אוהב בעדך אם היה מגיע למקומו · ובהיות שמכלל יראת האל ית' היה שמירת החוקים כי אמנם השומרם למען לא יהטא לו לא יהיה זה אלא שכבר הכיר גדלו ושאין ראוי למרות את דברו ושכבר הכיר טובו יודע שלא יצוה אלא הראוי והטוב אע"פ שלא נתפרסם טעם המצוה אמר את חקותי תשמורו · והזכיר חוקים במלאכת המרעה ובעבודת האדמה ובמלבוש ובמשגל ובמאכל ובמשתה ובהגדת העתידות שבכל אלה היתה הנהגת חייבם אז · והנה רב מה שאמר הם ענינים מנגדים לכוונת

הטבע

יַעֲלֶה עָלֶיךָ׃ כ וְאִישׁ כִּי־יִשְׁכַּב אֶת־אִשָּׁה שִׁכְבַת־זֶרַע וְהִוא שִׁפְחָה נֶחֱרֶפֶת לְאִישׁ וְהׇפְדֵּה לֹא נִפְדָּתָה אוֹ חֻפְשָׁה לֹא נִתַּן־לָהּ בִּקֹּרֶת תִּהְיֶה לֹא יוּמְתוּ כִּי־לֹא חֻפָּשָׁה׃ כא וְהֵבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ לַיהוָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֵיל

הה"א רפה

ת"א לא יעלה עליך · יומא סט ביצה יד תמיד כז: ואיש כי ישכב את אשה · סנהדרין סט כריתות ט יא: שכבת זרע · שם יא: והוא שפחה · קדושין ו כריתות יא: והפדה לא נפדתה · גיטין לט מא כריתות יא: בקרת תהיה · שם: לא יומתו · גיטין מג כריתות שם: והביא את · שם: איל אשם · שם כב:

רש"י

מחברת למר ופשתים: (כ) נחרפת לאיש · מיועדת ומיוחדת לאיש ואיני יודע לו דמיון במקרא ובשפחה כנענית שחציה שפחה וחציה בת חורין המאורסת לעבד עברי שמותר בשפחה הכתוב מדבר: והפדה לא נפדתה · פדויה ואינה פדויה וסתם פדיון בכסף: או חפשה · בשטר: בקרת תהיה · היא לוקה ולא הוא יש על בית דין לבקר את הדבר שלא לחייבו מיתה כי לא חופשה ואין קדושיה גמורין ורבותינו למדו מכאן שמי שהוא במלקות תהא בקריאה שהדיינים המלקין קורין על הלוקה אם לא תשמור לעשות וגו' והפלא ה' את מכותך וגו': כי לא חפשה · לפיכך אין חייב עליה מיתה שאין קדושיה קדושין הא אם

רמב"ן

הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ · והנה המרכיב כלאים או זורען בכדי שיקנו זה מזה מבטל חקות שמים · ולכך אמר בהם את חקותי תשמורו כי הם חקות שמים וכך אמר רבי חנינא משום רבי פינחס משום חקים שחקקתי בהם את עולמי · וכבר כתבתי בסדר בראשית שהצומחים כולם יסודותם בעליונים ומשם צוה להם השם את הברכה חיים עד העולם · והנה המערב כלאים מכחיש ומערבב במעשה בראשית: ובגד כלאים שעטנז · למה נאמר לפי שנאמר לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו יכול לא ילבש גיזי צמר ואניצי פשתן תלמוד לומר בגד מנין לרבות את הלבדים תלמוד לומר שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז ואומר אני נוז לשון דבר הנמלל ושזור זה עם זה לחברו לשון רש"י ואינו נכון בעיני שהלבדים אין איסורם מדברי תורה אלא מדברי סופרים שאינן אלא שוע בלבד וכך שנינו הלבדים אסורים מפני שהן שוע · ובגמרא אמרו ואימא או שוע או טווי או נוז והעלו והלכתא כמר זוטרא מדאפקינהו רחמנא בחד לישנא אבל הברייתא השנויה בת"כ אין לי אלא בגד ומנין לרבות הלבדים תלמוד לומר שעטנז בא לרבות הדברים שאינן בגד מלא תלבש שעטנז שלא הזכיר בגד והמדרש הוא עיקר שאפי' דבר שאינו בגד אסור בכלאים מן התורה כגון הקולע חוטין ועושה מהן חגורה וכיוצא בזה ובלבד שיהו שוע וטווי ונוז והפס לן הלבדים לאסמכתא בעלמא שהם אסורים מדבריהם ואינן בגד · וכן מה שפירש הרב בשוע שהוא דבר הנמלל ושזור זה עם זה וכפירוש הזה כתב עוד בפירושיו בגמרא כבר השיבו עליו שאין פירושו עולה ממה שאמרו ש"מ קשר העליון בציצית דאורייתא דאי ס"ד לאו דאורייתא כלאים דשרא רחמנא בציצית למה לי הא קיימא לן התוכף תכיפה אחת אינו חבור · והנה גלו לנו שהבגד שהוא מין פשתים ונקשור בו ציצית של צמר בשני קשרים הוא כלאים מן התורה אע"פ שאינו נמלל ושזור זה עם זה · אבל הענין כך הוא שאמר הכתוב ובגד כלאים שעטנז לומר שכל בגד הנעשה מחוט שהוא שוע וטווי ושזור לא נלבש אותו כלאים שהוא ערובים ובמשנה תורה הוסיף לבאר שלא נלבש שוע טווי ונוז מצמר ופשתים שיהיו יחדו כלומר מחוברים יחד בשתי תכיפות לומר שהצמר והפשתים שכל מין מהם שוע טווי ונוז בפני עצמו לא נחברם יחדו כי יחדו הוא הכלאים כמו שאמר לא תחרוש בשור ובחמור יחדו כלומר קשורים ומחוברים · והחבור בבגדים בשתי תכיפות כי מלשון יחדו למדו כן כי שתי תכיפות הן חבור ומשם למדו שהכלאים אסורים אע"פ שאינן בגד אלא אפילו בקולע החוטין מעשה עבות ועושה מהן אבנטים אף על פי שאינו ארוג וכענין ששנינו לא יקשור סרט של צמר בשל פשתן לחגור בו את מתניו ולשון נוז מלה מקוצרת בתיבה המורכבת הזאת כמו השווי שאין ממנו בה אלא השי"ת ועניינה כפי דעתי כל ז מלשון תועבת ה' נלוז מטה ומעקש דרכיו · ונלוזים במעגלותם פתלתולים ומשים כי כן הדבר השזור פתול ומעוקם וכמו ששנינו רבי שמעון אומר נלוז ומליז אביו שבשמים עליו מפה השם הנכבד מדרכי רחמיו עליו כענין שנאמר וגם עקש תתפל ובלשון חכמים ישמשו בו בקולר לבן מלכים שנוז לבו עליו ונטל את הגלפורן לחתור על אביו שנטה לבו לדרך רעה ומזה אמרו בתלמוד סנהדרין מנזייתיה דמר לא אמרי ביה ולא מידי כלומר אם היית רוצה להתעקש ולהטות הדברים לא היינו יודעים לנגדך כלום נזייתיה כמו נלוזייתיה כלומר הטייתו וזהו האמת

רשב"ם

(כ) נחרפת · מסורה ומיוחדת לעבד עברי אם אדוניו יתן לו אשה · ודומה לו עם חרף נפשו למות מסר נפשו · וגם בתרגום: לא נפדתה · שאינה משוחררת · ואינה כאשת איש לידון בחנק: בקרת תהיה · כמו לא יבקר הבה:

לָא יִסַּק עֲלָךְ: כ וּגְבַר אֲרֵי יִשְׁכּוּב עִם אִתְּתָא שִׁכְבַת זַרְעָא וְהִיא אַמְתָא אֲחִידָא לִגְבַר וְאִתְפְּרָקָא לָא אִתְפְּרִיקַת בְּכַסְפָּא אוֹ חֵרוּתָא לָא אִתְיְהִיבַת לַהּ בִּשְׁטָר בִּקְרְתָּא תְהֵי לָא יוּמְתוּן אֲרֵי לָא אִתְחָרָרַת: כא וְיַיְתֵי יָת אֲשָׁמֵיהּ קֳדָם יְיָ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא

נתינה לגר

(כ) בקרת תהיה, בקרתא תהא בה, ערמב"ן ומיני הרגומא שלדעתם סובר המת' שהוא מלקות, ופי' "בקרת" תהא בקראי כדעת ר' יצחק בש"ס (כריתות י"א) ואיירי בחציה שפחה, ולענ"ד דדעת המת' כר' ישמעאל שקרא איירי בשפחה וודאית המאורסה לעבד עברי, והפדה לא נפדתה כו' דברה תורה כלשון ב"א, או כאחרים (ע' בכריתות בסוגיא הנ"ל) ולכן ת' "אמתא" לא עברית רק כנענית שלא נפדתה לא בכסף ולא בשטר (כמו שת' "ואתפרקא לא אתפרקת בכספא או חרותא לא אתיהיבת לה בשטר") "בקרתא תהי" הו מל' "בקור" או "באקראי תהא" (ובחומשי רוו"ה מלת "בה" איננה) ומה שהקשה בעל מ"ת על רש"י שכ' "ורבותינו למדו מכאן שמי שהוא במלקות תהא כו'" הלא לא מצינו שלמדו רבותינו מכאן כו' ואדרבה בסוגיא הנ"ל הוכיח הש"ס שהיא במלקות מדכתיב בקרת תהיה, ומנין כו'? במחכ"ת נעלמו ממנו דברי הת"י בסוגיא הנ"ל ד"ה תהא בקראי "מנ"ל אם לא מכאן, ואפשר שהיה הלמ"מ שצריך קריאה בכל מלקות ואסמכוהו אקרא "בקרת" והא ראיה לרב אשי שם דיליף שצריך בקור דהיינו שיאמדו כמה יכול לקבל נמי מהכא משמע, ובזה מתורצים כל קושיותיו, גם אתפלא בזה על הראב"ע שכתב "והמעתיקים אמרו שהוא מלקות ברצועה של בקר", שזה לא כר' יצחק שאמר "בקראי תהא" ולא כרב אשי שאמר "בבקור תהא" ובאמת רצועת

בעל הטורים

ולא יכשנה להשיאם: לא תרביע כלאים · וסמיך ליה (כ) ואיש כי ישכב את אשה שכבת זרע והוא שפחה נחרפת · דהיינו כמו כלאים שהיא חציה שפחה וחציה בת חורין · וסמך לשפחה חרופה ערלהו את פריו לומר שהבועל שפחה חרופה הפרי יהיה רשע · ועוד דאמרינן (ביצה כ"ה ע"ב וע"ב) נטיעה מקטע רגליהון דבועלי נדות כמו זה שלא היה יכול להמתין עד שנשתחררה: והפדה לא נפדתה · בגימ' יהיה בכסף ובשוה כסף:

אבן עזרא

לבדו במקרא: (כ) והוא שפחה · אמרו המכחישים כי איננה יהודית והנכון על דרך הפשט שהיא הנזכרת בפרשת וכי ימכור איש את בתו לאמה והיא ישראלית והטעם שהוא יעדה שיקחנה אדוניה או בנו ואיננה מאורשה וזה טעם כי לא חפשה איננה חפשית עד שתהיה מאורסה כמשפט הבנות: ומלת נחרפת · על דעת רבים יעודה לפי דעתי שהמלה מגזרת חרפה בעבור היותה שפחה והיא בתולה ברבות אחר ואיננה מאורשה: והפדה · שם הפועל מהבנין שלא נקרא שם פועלו מהכבד כמוסף והטעם שלא פדאה אביה או אחד ממשפחתה קודם היותה בוגרת: או חפשה · שהורק מקום קמץ חטף כי האחד חופש והטעם שהיה המנהג לכתוב לה גט חופש אם מכרה האב עד זמן קצוב והמעתיקים אמרו שחציה חפשית וחציה אמה והוא אמת: בקרת תהיה · יש אומרים שפירושו כמו פילגש אמרו כי כן בנות מלכים ביקרותיך ולא פרשו נכון כי ביקרותיך טעמו השפחות היקרות ונעלם היו"ד בעבור האות המשרת בהיר"ק והיה בחיר"ק בעבור המחוברות בני שואי"ן נעים האחד תחת האות המשרת והשני תחת האות הראשון של השרש בלשון הקבית ואין כח בלשון להזכיר ככה וכן משפט כל הלשון ואין מלה זרה חוץ ממלת ורבים מישני אדמת עפר יקיצו על קריאת בן נפתלי · ויש אומרים בקורת מגזרת לא יבקר הכהן והטעם שיחפש הדבר והמעתיקים אמרו כי יש עליו מלקות ברצועה של בקר וזה אמת מדברי קבלה והמלה כדמות אסמכתא · וטעם להזכיר זאת הפרשה כי הוא עוסק אדני השפחה ע"כ יביא איל

רמב"ן

והנכון בענין הזה ולפיכך הוצרך להתיר כלאים בציצית אע"פ שאין הציצית ארוג ואינו בגד וזהו דין תורה אבל חכמים אסרו אפילו מה שאינו עשוי אלא באחד מהם או שוע או טווי או נוז ולפירוש שניו הלבדים אסורין מפני שהן שועים פיף של צמר בשל פשתן אסורין מפני שהן חוגרין בארוג והכל מדרבנן וטעם כלאי הבגדים להרחיק התערובות במינין ואשר הרגילים לעשות מהן בגד · והרב אמר במורה הנבוכים שעם הטעם מפני שהיה בזמן ההוא בגד ידוע לכומרי בעלי הכשפים שבהם היו עושים כל מעשיהם ואמר שמצא זה כתוב בספריהם ולפי שהיה ענין גדול ורצוי להם מאד שיפעלו בו פעולתם הידועות לעבודה זרה ולשדים תרחיק אותו התורה מכל אדם כי התורה תבא למחות מעשיהם ולהכחיד זכרם: (כ) והוא שפחה נחרפת לאיש · מיועדת לאיש ואינו יודע לו דמיון במקרא לשון רש"י והנראה אלי כי הוא מלשון כאשר הייתי בימי חרפי בימי נעורי וכן לא יחרף לבבי מימי שלא יהיה לי לב נער ויקראו ימי הנעורים ימי חרף כי החרף בראשית השנים · וימי הזקנה כנגד הקיץ שהם ימי האסיף יאמר הכתוב שהיא שפחה נערה לאיש ידוע כי הפילגש אשר היא משרת את האיש וישכב עמה תקרא נערה לו כי גם כל משרת האדם יקרא נערו ומורגל בלשון חכמים לאמר על השוכבת עם האיש משמשת עמו והיא נחרפת שנעשית נערה לאיש וידועה לו כמסיפד"ה בלע"ז וכן בלשון חכמים דקרו לה רביתא דפלניא והענין שאינה אשתו לגמרי אבל נתן לה קדושין והיא לו לנערה משמשת: בקרת תהיה · יש על בית דין לבקר הדבר שלא לחייבו מיתה כי לא חפשה ואין קדושיה גמורין לשון רש"י · וכן אמרו כל המפרשים ואם כן יזהיר

ספורנו

הטבע המכוונת מאת האל יתעלה בהסדרו · אמנם על ענין שפחה חרופה עם היותו חק שהיא לוקה והוא אינו לוקה ושהוא מביא קרבן על המזיד ושתי אלו לא יקרו בכל שאר מצות שבתורה · מ"מ נתן קצת טעם לדבר באמרו כי לא חפשה · כלומר החטא נקל בזה שלא תפסו קדושי המאורס ועקר החטא אינו אלא שחלל את קדש ה' לקרב אל אמי שפחה · ובהיות הפשע הזה נגד כבוד האיש הפועל לא נגד כבוד האשה המתפעלת אין ספק שהיא הרגילתו והאויה ללקות · והנה המזיד בזה בעצה

אָשָׁם׃ כב וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן בְּאֵיל הָאָשָׁם לִפְנֵי יְהוָה עַל־חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא וְנִסְלַח לוֹ מֵחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא׃

שלישי פ כג וְכִי־תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ וּנְטַעְתֶּם כָּל־עֵץ מַאֲכָל וַעֲרַלְתֶּם עָרְלָתוֹ אֶת־פִּרְיוֹ שָׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֲרֵלִים לֹא יֵאָכֵל׃ כד וּבַשָּׁנָה הָרְבִיעִת יִהְיֶה כָּל־פִּרְיוֹ קֹדֶשׁ הִלּוּלִים לַיהוָה׃ כה וּבַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁת תֹּאכְלוּ אֶת־פִּרְיוֹ לְהוֹסִיף לָכֶם תְּבוּאָתוֹ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ כו לֹא תֹאכְלוּ

כצ"ל בל"י מ"ש

ת"א באיל האשם · ב"ק קיא זבחים מט כריתות ט : ונטעתם · פסחים כג סוכה לה : וערלתם · ברכות לו יומא פא קדושין נו ב"ק קא חולין קכא : ערלתו · שבת קח : שלש שנים · ר"ה ט : ערלים לא · פסחים כב קדושין נו ב"ק קא : ובשנה הרביעית · ר"ה י : קדש הלולים לה' · ברכות לה ב"ק סט : ובשנה החמישית · ר"ה י : להוסיף לכם תבואתו · ברכות לה : לא תאכלו על הדם · ברכות יא מ"ק יד סנהדרין סג ס' הזוהר פ' ויקהל :

רש"י

חופשה קדושיה קדושין וחייב מיתה : (כב) ונסלח לו מחטאתו אשר חטא · לרבות את המזיד כשוגג : (כג) וערלתם ערלתו · ואטמתם אטימתו יהא אטום ונסתם מליהנות ממנו : שלש שנים יהיה לכם ערלים · מאימתי מונה לו משעת נטיעתו יכול אם הצניעו לאחר שלש שנים יהא מותר ת"ל יהיה בהוייתו יהא : (כד) יהיה כל פריו קדש · כמעשר שני שכתוב בו וכל מעשר הארץ וגו' : קדש לה' · מה מעשר שני אינו נאכל חוץ לחומת ירושלים אלא בפדיון אף זה כן ודבר זה הלולים לה' הוא שנושאו שם לשבח ולהלל לשמים : (כה) להוסיף לכם תבואתו · המצוה הזאת שתשמרו תהיה להוסיף לכם תבואתו שבשכרה אני מברך לכם פירות הנטיעה היה רבי עקיבא אומר דברה תורה כנגד יצר הרע שלא יאמר אדם הרי ארבע שנים אני מצטער בו חנם לפיכך נאמר להוסיף לכם תבואתו : אני ה' · אני ה' המבטיח על כך ונאמן לשמור הבטחתי : (כו) לא תאכלו על הדם · להרבה פנים נדרש בסנהדרין אזהרה שלא יאכל מבשר קדשים לפני זריקת דמם ואזהרה לאוכל מבהמת חולין עד שתצא

רמב"ן

הכתוב בבקור הזה מפני שהיא דומה לאשת איש אולי ישנו בה ואין פירושם מתוק בפי כי בידוע שיבוקר הדבר ולא ימיתו האדם חנם · וכן יבקרו בכל חייבי המיתות ואני סבור שהיא מלה יחידית בכתוב אבל היא מורגלת בלשון ארמית ובדברי רבותינו מלשון הפקר כי עיקר הלשון הבקר כמו שאמרו ב"ש אומרים הבקר לעניים הבקר וב"ה אומר עד שיפקיר אף לעשירים כשמטה ותנן נמי אוכלין על המובקר אבל לא על השמור ותרגם יונתן אנשים רקים ופוחזין סריקין ובקרין כלומר בעלי הבקר בשקריהם ובפחזותם ובקריתהון ואמרו כי תשמטנה ונטשתה תרגומו הירושלמי ותבקרנה · וכן בכל מקום במשנה הלשון בבי"ת אבל הרגילו בגמרא לומר ממנו הפקר · כי האותיות האלה מתחלפות אצלם תמיד כאשר אומרים מן עפשו פרודות עבשו וכן בכתוב במקומות הרבה כמו שהזכרתי בפסוק כשפת ברוחך ופירוש הפסוק הזה שאמר בשפחה הזאת אע"פ שהיא נחרפת לאיש לא תהיה לו לאשה כי בקרת תהיה לו כלומר מופקרת תחשב אצלו ולא

אבן עזרא

אשם ועוד על דרך דרש שזאת השכינה כמו כלאים חשבי עם שפחה : (כב) ונסלח לו · אפרשנו עוד · וטעם להזכיר ערלת הפרי · בעבור שהזכיר זרע השדה וזרע האשה שהיא כארץ הזכיר גם הנטוע וידוע כי הפרי הבא עד שלש שנים אין בו תועלת ומזיק כאשר יזיק לגוף כל דג שאין לו סנפיר וקשקשת ויזיק לנפש החכמה בשר כל עוף דורס והבהמות הטמאות והמשכיל יבין · וטעם (כג) וערלתם ערלתו · שאותו הפרי הוא חשוב כערלה שהיא מזקת ולא הועיל כערלת שפה ואזן וערלת בשר · וטעם וערלתם · שיהיה נחשב בעיניכם כדבר ערלה גם יפה הוא מתורגם בארמית : יהיה לכם ערלים · פירוש וערלתם : (כה) קדש הלולים · להלל השם והכהן יאכלנו · וטעם להוסיף לכם תבואתו · תבואתו דבק עם קדש הלולים ואם הוא רחוק וכן שלם ישלם ואם אין לו דבוק עם המשה בקר ישלם תחת השור ורבים כמוהם · וטעם אני ה' אלהיכם · שאוסיף ברכה בתבואה : (כו) לא תאכלו על הדם · דבוק עם הכתוב למעלה כי הזהיר על עץ נטוע שלא יאכלנו מפריו עד השנה החמישית גם כן כל בשר טהור לא יאכל עד שיזרוק דמו על מזבח השם אם היה קרוב אל מקום הקדש ובעד הנאמן דברי הגאון כי הארון היה עמו כי כן כתוב הנה אוכלים על הדם כאילו אוכלים זבחים לשעירים כאשר פירשתי שהיה כן מנהגם במצרים לזבות בשם השדים כי אחר שלא נזרק הדם על המזבח לשם השם הנה הדבר ברור על כן דבק עמו לא תנחשו כי במצרים היו אוכלים על הדם וזונים אחרי השדים ובארץ כנען מנחשים ומעוננים כי כן כתוב גם זה כמעשה ארץ מצרים

רשב"ם

הכהן · כן פתרוהו דונ"ש ומנחם · יהקרו ב"ד אם לא חופשה לא יחייבו מיתה כאשת איש : (כג) וערלתם · לשון כתימה ואטימה והרחקה · ערלה אזנם · ערל לב · שתה גם אתה והערל : (כד) קודש הלולים · קדש כמעשר שני לאוכלו בירושלים ולהלל לבורא שכן מצינו במעשר שני שיאכלוהו במקום אשר יבחר למען תלמד ליראה את ה' אלהיך כל הימים : (כה) להוסיף לכם תבואתו · לכך תזכו אם תעשו כאשר צויתי : (כו) לא תאכלו

על

דכר לאשמא : כב ויכפר עלוהי כהנא בדכרא דאשמא קדם יי על חובתה די חב וישתבק לה מחובתה די חב : כג וארי תעלון לארעא ותצבון כל אילן דמיכל ותרחקון רחקא ית אבה תלת שנין יהי לכון מרחק לאבדא לא יתאכל : כד ובשתא רביעתא יהי כל אבה קדש תשבחן קדם יי : כה ובשתא חמישתא תיכלון ית אבה לאוספא לכון עללתה אנא יי אלהכון : כו לא תיכלון על דמא לא תנחשון ולא

נתינה לגר

ענל ילפינן בש"ס (מכות כ"ג) מידע שור כו', ואפשר מ"ש הרמב"ע "רצועה של בקר" היא הוספה מדעתו · גם מ"ש "והמכחישים אמרו כי איננה יסודית" מאד יקשה הלא אחרים סוברים כן בברייתא דכריתות כנ"ל ? ואם נאמר שהוא ט"ס וצ"ל "מעתיקים" כמו שמשמע מדבריו אח"כ שכתב "אבל לפי הפשט כו'", יקשה הלא רבנן ור"ע לא סברי כן, ודע שמ"ש המת' "והיא אמתא אחידא לגבר" היינו כמ"ש בש"ס (גיטין דף ע"ג ע"א) לר' ישמעאל מאי מאורסה מיוחדת, וזה ראיה למ"ש שהת"א סובר כר' ישמעאל, ועי' בירושלמי פ"א דקדושין תרגם עקילס הגר כו' וע' בהקדמה ועי' בספרא. (כג) ערלים, מרחק לאבדא. נ"ל שב' פירושים התערבו בת', הא' "מרחק" (והוא כמו שת' "ותרחקון") והב' "לאבדא" ואפשר

בעל הטורים

(כב) ונסלח לו מחטאתו אשר חטא · וסמיך ליה (כג) וכי תבאו אל הארץ · לומר כל הדר בא"י שרוי בלא עון : כל עץ מאכל · בגימט' זה כפלפלין : סמך (כו) לא תאכלו על הדם · לערלה לומר שאסור לאכול בלא ברכה כערלה בלא חילול :

רמב"ן

יומתו כמשפט הנואף והנואפת באשת איש כי לא חפשה להיות אשתו גמורה אבל יביא זה עליה אשם בעבור שהיא נחרפת אליו · ואונקלוס שאמר בקורתא תהא לשונו כלשון יונתן ב"ע במלת בקרין : (כג) וערלתם ערלתו את פריו · ואטמתם אטימהו יהא אטום וגפתם מליהנות בו לשון רש"י ויפה פירש ואם כן יהיה ערל לב סגור לב כמו שנאמר ואקרע סגור לבם וכן ערלה אזנם שהיא סגורה ואטומה אין הקול נכנס בה · וערל שפתים סגור שפתים כי העלגות אוטם וכגירות בגידי הלשון ופעמים בגידי השפתים שלא יפתחו כראוי והדבור יקרא פתיחה פתח פיך לאלם פתח איוב את פיהו ומפתח שפתי מישרים משוכבת חיקך שמור פתחי פיך · והזכיר הכתוב אטומות בפרי הבא בתוך שלש שנים לאסרו בהנאה ולא יאמר כן בשאר אסורי הנאה כי ביאת הפרי בתחלתו יקרא פתיחה כמו שאמר פתח הסמדר ולכך אמר שלש שנים יהיה לכם ערלים כאלו הפירות סגורים באילנות לא הוציאו פרח ולא פתחו סמדר : וטעם המצוה הזאת · לכבד את ה' מראשית כל תבואתנו מפרי העץ ותבואת הכרם ולא נאכל מהם עד שנביא כל פרי שנה אחת הלולים לה' והנה אין הפרי בתוך שלש שנים ראוי להקריבו לפני השם הנכבד לפי שהוא מועט ואין האילן נותן בפריו טעם או ריח טוב בתוך שלש שנים ורובן הם נרקבים ורובן לא יוציאו פירות כלל עד השנה הרביעית · ולכך נמתין לכולן עד שתעבור השנה הרביעית ולא נטעום מהם עד שנביא מן הנטע שנטענו כל פריו הראשון המשובח קדש לפני השם ושם יאכלוהו ויהללו את שם ה' והמצוה הזאת דומה למצות הבכורים ואמת הדבר עוד כי הפרי בתחלת נטיעת האילנות רב הלחות דבק מאד מזיק לגוף ואיננו טוב לאכלה כדג שאין לו קשקשת והמאכלים הנאסרים בתורה שהם רעים גם לגוף והרב נתן בזה טעם במורה הנבוכים כטעמו ברוב המצות כי היו לחרטומים ולמכשפים בזמן ההוא מיני כשוף יעשו אותם בעת נטיעות האילנות ויחשבו כי בהם ימהר האילן להוציא פריו קודם זמנו הידוע במנהגו של עולם ובבאו יקריבו את הפרי לפני הע"ג שעשו בשמה הכשוף ההוא ולכך צותה התורה באסור הפרי הבא קודם לשלש שנים שלא יבאו לעשות המעשים הרעים ההם כי רובי האילנות יביאו פירות בשנה הרביעית ושנאכלהו לפני השם הפך אכלם אותו לפני ע"ג : (כו) לא תאכלו על הדם · להרבה פנים נדרש בסנהדרין לשון רש"י · והעולה משם לפי הסוגיא בהם כולם מן התורה שכלל הכתוב כל אכילות הדם בלאו אחד ואם כן מה שאמר הכתוב בשאול הנה העם חוטאים לה' לאכול על הדם שהיו חוטאים באחד מן השמות הנכללים בלאו הזה · כי היו אוכלים מן הבהמה קודם שתצא נפשה זהו מה שאמר ויעט העם אל השלל שהוא כעיט הדורס ואוכל · ויקחו צאן ובקר וגו' וישחטו ארצה ויאכל העם על הדם כי ברוב השלל בבהמות כשהיו שופכים דמם ארצה היו תולשים אבריהם ואוכלין קודם שימותו · ועל דרך הפשט הוא מין ממיני הכשוף או הקסמים כי הוא דבר למד מעינו והיו שופכים הדם ומאספים אותו בגומא והשדים מתקבלים שם כפי דעתם ואוכלין על שולחנם להגיד להם העתידות · וכאשר היו ישראל עם שאול במחנה ההוא היו מתפחדים מאד מן הפלשתים ולא היה שאול עושה דבר בלתי שאלת אורים ותומים כמו שנאמר נקרבה

ספורנו

זה ההכלות לחלל את עצמו הוא קרוב לשוגג ומקריב אשם על חלול הקדש : (כו) לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תעוננו · כל אלה היו דרכים אצלם בהגדת העתידות בסורם מדרכי רוח טהרה ונבואה לדרכי רוח הטומאה ובהיות מדרכי האל וכבודו
שלא

עַל־הַדָּם לֹא תְנַחֲשׁוּ וְלֹא תְעוֹנֵנוּ׃ כז לֹא תַקִּפוּ פְּאַת רֹאשְׁכֶם וְלֹא תַשְׁחִית אֵת פְּאַת זְקָנֶךָ׃ כח וְשֶׂרֶט לָנֶפֶשׁ לֹא תִתְּנוּ בִּבְשַׂרְכֶם וּכְתֹבֶת קַעֲקַע לֹא תִתְּנוּ בָּכֶם אֲנִי יְהוָה׃ כט אַל־תְּחַלֵּל אֶת־בִּתְּךָ לְהַזְנוֹתָהּ וְלֹא־תִזְנֶה הָאָרֶץ וּמָלְאָה הָאָרֶץ זִמָּה׃ ל אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ וּמִקְדָּשִׁי תִּירָאוּ אֲנִי יְהוָה׃ לא אַל־תִּפְנוּ אֶל־הָאֹבֹת וְאֶל־

ת"א לא תנחשו ולא תעוננו · סנהדרין סו : לא תקיפו פאת ראשכם · יבמות ס נזיר מא כז קדושין כט לט מכות כ : ולא תשחית · שבת סג קכט נזיר נח קדושין כט לב לה ב"ק צא מכות כא חולין ז : ושרט לנפש לא תתנו · מכות כ : וכתבת קעקע · שם כא : אל תחלל את בתך · סנהדרין עו : ומלאה הארץ זמה · יומא יח יבמות לז נזיר מ : את שבתתי תשמרו · ס' כזוהר פ' בראשית :

רש"י

שתלא נפשה ועוד הרבה : לא תנחשו · כגון אלו המנחשין בחולדה ובעופות פתו נפלה מפיו צבי הפסיקו בדרך : לא תעוננו · לשון עונות ושעות שאומר יום פלוני יפה להתחיל מלאכה שעה פלונית קשה לצאת : (כז) לא תקיפו פאת ראשכם · זה המשוה צדעיו לאחורי אזנו ולפדחתו ונמצא היקף ראשו עגול סביב שעל אחורי אזניו עיקרי שערו למעלה מצדעיו הרבה : פאת זקנך · סוף הזקן וגבוליו והן חמש שתים בכל לחי ולחי למעלה אצל הראש שהוא רחב ויש בו שתי פאות ואחת למטה בסנטרו מקום חבור שני הלחיים יחד : (כח) ושרט לנפש · כן דרכן של אמוריים להיות משרטין בשרם כשמת להם מת : וכתבת קעקע · כתב המחוקה ושקוע שאינו נמחק לעולם שמקעקעו במחט והוא משחיר לעולם : קעקע · לשון והוקע אותם והוקעגוס תוחבין עץ בארץ ותולין אותם עליהם ונמצאו מחוקין ותחובין בקרקע תורפויינ"ט בלע"ז(1) : (כט) אל תחלל את בתך להזנותה · שמוסר בתו פנויה לביאה שלא לשם קדושין : ולא תזנה הארץ · אם אתה עושה כן הארץ מזנה את פירותיה לעשותן במ"א ולא בארצכם וכן הוא אומר וימנעו רביבים וגו' : (ל) ומקדשי תיראו · לא יכנס לא במקלו ובמנעלו ובאפונדתו ובאבק שעל רגליו ואע"פ שאני מזהירכם על המקדש את שבתותי תשמורו שאין בנין בית המקדש דוחה שבת : (לא) אל תפנו אל האובות · אזהרה לבעל אוב וידעוני בעל אוב זה פיתום המדבר משחיו · וידעוני המכניס עצם חיה ששמה ידוע לתוך

רמב"ן

הלום אל האלהים והעם היו שואלין בשדים או בכשפים לדעת דרכם ומעשיהם ואוכלים על הדם לעשות המעשה ההוא ולכך אמר הכתוב ויגידו לשאול לאמר הנה העם חוטאים לה' לאכול על הדם ויאמר בגדתם לומר הנה העם עשה לכם תשועה גדולה היום ואתם שואלים ללא אלהים בנידה סיא זו · ועוד אפרש איסור מעונן ומנחש : (כט) אל תחלל את בתך להזנותה · במוסר בתו פנויה שלא לשם קדושין ולא תזנה הארץ אם אתה עושה כן הארץ מזנה את פירותיה לעשותה במקום אחר ולא בארצכם וכן הוא אומר וימנעו רביבים ומלקוש לא היה ומצח אשה זונה היה לך וגו' לשון רש"י ולא הבינותי דעתו שאין זנות בתורה בפנויה שהלכה פסוקה היא פנוי הבא על הפנויה שלא לשם אישות לא עשאה זונה · ומפורש אמרו בסנהדרין ובת איש כהן כי תחל לזנות יכול אפי' פנויה · והקשו יחא לזנות כתיב · ותירצו כרבי אליעזר דאמר פנוי הבא על הפנויה שלא לשם אישות עשאה זונה וכן אמרו אשה זונה וחללה לא יקחו שאינו בפנויה אלא גיורת ומשוחררת או שנבעלה בעילת זנות מפני שאין קדושין תופסין בה כמו שמפורש ביבמות ובסיפרא אשה זונה רבי יהודה אומר זו אילונית · וחכמים אומרים אין זונה אלא גיורת ומשוחררת ושנבעלה בעילת זנות · רבי אליעזר אומר אף פנוי הבא על הפנויה שלא לשם אישות וכך אמרו לענין ולא תביא אתנן זונה שאינו בפנויה כלל אבל הברייתא השנויה בת"כ והנזכרת במס' סנהדרין או שהיא כר' אליעזר ואינה הלכה או שהיא במוסר את בתו למי שאין לו אישות כגון עובד כוכבים ועבד וחייבי כריתות ומיתות ב"ד שזה נקרא זנות לדעת חכמים וזהו שאמרו במוסר את בתו פנויה שלא לשם אישות כלומר למי שאי אפשר להיות אישות ביניהם וכן מה ששנינו שם בסיפרא ולא תזנה הארץ מזנים הם הפירות והוא דרך אגדה נדרש ממלת הארץ מדלא כתיב ולא יזנו אנשי הארץ אבל עיקר הכתוב שהוא לאו שני וכבר מנאו בעל הלכות גדולות בחשבון הלאוין והיא אזהרה לאיש הזונה ולבת עצמה שלא תמסור עצמה לשם זנות ומכאן הוא שאמרו שם בברייתא וכן היא המוסרת עצמה שלא לשם אישות וטעם הכתוב כי

רשב"ם

על הדם · לפי פשוטו דבר למד מעניינו : לא תנחשו ולא תעוננו · אף זה יעשו כחקות הגוים שאוכלים על קבר ההרוג לשם מכשפות שלא ינקום או מכשפות אחר בעין שאנו אומרים במסמר מן הצלוב · ורבותינו דרשוהו בכמה ענינים במסכת סנהדרין : (כט) להזנותה · זנות של פנויה להיות בקדשה :

1) pointant אייגגראבענד

תעונון: כז לא תקפון פאתא דרישכון ולא תחבל ית פאתא דדקנך: כח וחבול על מית לא תתנון בבסרכון ורושמין חריתין לא תתנון בכון אנא יי: כט לא תחל ית ברתך לאטעיותה ולא תטעי ארעא ותתמלי ארעא עצת חטאין: ל ית יומי שביא דילי תטרון ולבית מקדשי תהון דחלין אנא יי: לא לא תתפנון בתר בדין ודכורו

נתינה לגר

שכלם יחד להשמופינן שאסור בהנאה. (כז) וכתבת קעקע, ורושמין חריתין. מל' חרות על הלחות" וכמ"ש חז"ל שרושם לורות בגופו במחט. (ל) ומקדשי תיראו, ולבית מקדשי תהון דחלין. אפשר שהוסיף מלת "ולבית" לבלי תטעה לומר שהוא כמו "ומקודשי" כדרשת רז"ל (שבת דף כ"ה ע"א) ע"פ "וממקדשי תחלו". (לא) האובות, בדין. וכן "מפר אותות בדים" [ישעיה מ"ד כ"ה] ת"י "מבטל אותות בדין" ועי' במס' ברכות (נ"ט ע"א) "אובא טמיא" מה שפירש"י ולכן קאמר הגמ' בם אובא טמיא כדיב הוא ומילים כדיבין. ידעני, דכורו. הוא מל' "זכרות" וכמו שמלינו בש"ס [סנהדרין ס"ה ע"ב] "המעלה בזכורו" ופרש"י שם, שמעלה את המת בזכרותו, והראיה שבשמואל א' כ"ח ג' "את האובות ואת הידעונים" ת' "בידין וזכורו" כו', וכן בת' ירושלמי "שאלי בידין ומסקי זכורו" ע' בסנהדרין (שם) תוד"ה מעלה, ובעל מערכי לשון כותב שמ"ש הגמ' שם שהוא פיתוס בל' יוני Python רק מ"ש שאוב הוא רק באשה

בעל הטורים

לא תאכלו על הדם · וסמיך ליה לא תנחשו שלא ינחשו באכילה כדרך שעושין הרולחים שאוכלין לחם על ההרוג שלא ינקמו גואלי ההרוג: (כז) לא תקפו · בגימ' אחד המקיף וא' הניקף חייבים הם: ולא תשחית · בגימ' זהו תער ולא מספרים: פאת זקניך · וסמיך ליה (כח) ושרט לנפש · לומר כשם שחייב על השחתה בה' פאות כך חייב אם שרט ה' שריטות בה' אלבעות: קעקע · בגי' שם שכותב שם הטומאה [כדאיתא במס' מכות כ"א]: (כט) ומלאה הארץ זמה · וסמיך ליה (ל) את שבתותי · לומר שקנא דשתא ריגלא [תבורה של כל השנה הרגל כלומר כיון שאוכלין ושותין ובטלין ממלאכתן מיהדין ובאין לידי עבירה עון] · ופירש"י (קדושין דף פ"א ע"א) שאוכלין ושותין ושמחין בשבתות · והיינו דכתיב זנות יין ותירוש יקח לב · סמך שבתותי תשמרו לאל תפנו אל האבת שבשואל אוב אינו מודה בשבת [שידוע שאינו מודה בשבת כדאיתא בסנהדרין (דף ס"ה) ואעפ"כ הוא

אבן עזרא

יכמעשה ארץ כנען · ומלת מנחש · מגזרת כמו נחשתי ויברכני ה' כי נחוש בלורות ובמקלות ובמעשים ובתנועות ובימים ובשעות: תעוננו · יש אומרים מלשון עונה שיחשוב בלבו דבר ויטה אזניו לשמוע מה יענה המדבר ולא הבין הדקדוק וי"א מעונן לבון ועונתה לא יגרע והנכון בעיני מגזרת ענן כי ידוע כי יש מי שימונן שיסתכל בעננים ובדמותם ובתנועתם ויתכן להיות העונה מפעלי השכל כמו תסובבנו כי מנאצו ועוננים כפלשתים כי יתכן היותו מבנין הכפול והפעל ומעונן ומנחש · וטעם להזכיר לא תקפו פאת ראשיכם כמעשה הגוים להיות מובדלים מהם ואחר שפער הראש והזקן לתפארת נכרא אין ראוי להשחיתו וי"א כי זה הפסוק דבק עם ושרט לנפש כי יש מי שישחית פאת ראשו גם פאת זקן בעבור המת: (כח) ושרט · גם הפאה בראש ובזקן ידועים מדברי קבלה · ומלת לנפש · הגוף המת וכן מתורגם והוא באמת ולא נדגש הנו"ן להקל על הלשון: וכתבת קעקע · יש אומרים שהוא דבק עם ושרט לנפש כי יש מי שירשום גופו בלורה הידועה בא על המת ויש עוד היום רושמים בנערותם בפניהם להיות ניכרים · ומלת קעקע · כפולה כמו רוקע הארץ ולאלאים והוא מגזרת והוקע אותם ועל דעת המתרגם גם היא מלה זרה גם הוא הנכון · וטעם להזכיר אל תחלל את בתך · בעבור שרט לנפש שלא התגלה לעיני הכל כי קול שבאשה ערוה ואף כי שרט: (כט) ולא תזנה הארץ · הטעם זנות אנשי הארץ כמו ארץ כי תחטא לי: וטעם להזכיר (ל) את שבתותי תשמרו · בעבור המת שאין אבל בשבת · וטעם ומקדשי תיראו · על הכהן הגדול שלא יהיה כשאר האבלים וכן הזהרה על כל אנשי המקדש · וטעם אני ה' · שאם לא ייראו ממקדשו ויתנו לו כבוד יעניסם · וטעם להזכיר האובות וידעונים · בעבור המת וכן כתוב הישעיה בעד החיים אל המתים: (לא) האבת · מגזרת והאובות חדשים כי הם עיקר

רמב"ן

בעבור שהבת ברשות אביה והוא רשאי בנעוריה לקדש אותה ולהכניסה לחופה והאונס והמפתה אותה נותן קנסה לאביה פירוש הכתוב שאיננו רשאי למוסרה למי שיהיה זנות · והזהירו מזה בלאו · ואחרי אזהרת האב הזהיר גם הזונים עצמם האיש והאשה ורש"י כתב בפרשת אמור אל הכהנים · זונה שנבעלה בעילת ישראל האסור לה כגון חייבי כריתות או נתין או ממזר וזו הוראה ממנו שאין זנות בפנויין אלא שהוא מרבה בה אף חייבי לאוין · וזה דעתו גם בפירושיו בגמרא וגם זה איננו נכון אלא מחייבי כריתות ועובד כוכבים ועבד שאין להם קדושין בה היא נעשית זונה וכהן לוקה עליה משום זונה אבל מחייבי לאוין ממזר וגר ועמוני ומואבי אינה זונה ואינו לוקה עליה אלא שנפסלה מן התרומה ומן הכהונה דכתיב כי תהיה לאיש זר כיון שנבעלה לפסול לה פסולה ומחייבי לאוין שבכהונה נעשית חללה: (ל) את שבתתי תשמרו · האזהרות בשבת רבות בתורה כמו בעבודת כוכבים מפני שגם היא שקולה כנגד כל המצות כי מי שאינו משמר אותה מכחיש במעשה בראשית ואין לו תורה כלל · ולרבותינו בזה מדרש אמרו בכאן יכול יהא בנין בית המקדש דוחה שבת תלמוד לומר את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו אני ה' בת"כ ועל דרך האמת

ספורנו

שלא לחלל גופות עמו אשר קדש לעבדו אמר לא תקפו וזה שלא יתללם בהקפת הראש כמעשה שוטים ובכורים · ולא בגלוח הזקן כאמרם הדרת פנים זקן: ולא בשרט לנפש כמחשיבים מאד מיתת האדם ומתאבלים מאד עליו · וכן בכתובת קעקע לתת אות בבשרנו מלבד אות הברית · ולא להזנות הבת אפי' פנויה אשר הוא חלול לה ולאביה כענין כי תחל לזנות את אביה היא מחללת · ואחר שהזכיר מהענינים המחללים צוה לכבד את כל הימים והמקומות והאנשים הקדושים · ואמר (ל) את שבתתי תשמרו · שהם השבת ומקרא קדש: ומקדשי תיראו · והוא כל מקום מקודש לתורה ולתפלה ולעבודה · ובהיות הדרישה באובות היה אצל הכנענים דרישה אלהית בעד החיים אל המתים · אמר (לא) אל תפנו אל האבת · אל תפנו אליהם

הַיִּדְּעֹנִים אַל־תְּבַקְשׁוּ לְטָמְאָה בָהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ לב מִפְּנֵי שֵׂיבָה תָּקוּם וְהָדַרְתָּ פְּנֵי זָקֵן וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה׃ ס רביעי ששי כשהן מחוברין לג וְכִי־יָגוּר אִתְּךָ גֵּר בְּאַרְצְכֶם לֹא תוֹנוּ אֹתוֹ׃ לד כְּאֶזְרָח מִכֶּם יִהְיֶה לָכֶם הַגֵּר הַגָּר אִתְּכֶם וְאָהַבְתָּ לוֹ כָּמוֹךָ כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ לה לֹא־תַעֲשׂוּ עָוֶל בַּמִּשְׁפָּט בַּמִּדָּה בַּמִּשְׁקָל וּבַמְּשׂוּרָה׃ לו מֹאזְנֵי צֶדֶק אַבְנֵי־צֶדֶק אֵיפַת צֶדֶק וְהִין צֶדֶק יִהְיֶה לָכֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ לז וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־כָּל־חֻקֹּתַי וְאֶת־כָּל־מִשְׁפָּטַי

המ"ם דגושה מ"ש

ת"א מפני שיבה תקום והדרת · מגילה יז קדושין לב לג : זקן ויראת מאלהיך · שם לב לג מציעא נח : וכי יגור אתך גר · מגילה יז יבמות מו : בארצכם לא תונו אותו · מציעא נט : לא תעשו עול במשפט · מציעא סא בתרא פט : מאזני צדק סנהדרין לט : הין צדק · מציעא מט :

רש"י

פיו והעלם מדבר: אל תבקשו · להיות עסוקים בם שאם תתעסקו בם אתם מיטמאין לפני ואני מתעב אתכם: אני ה' אלהיכם · דעו את מי אתם מחליפין במי: (לב) מפני שיבה תקום · יכול זקן אשמאי ת"ל זקן אין זקן אלא שקנה חכמה: והדרת פני זקן · איזהו הידור לא ישב במקומו ולא יסתור את דבריו · יכול יעצים עיניו כמי שלא ראהו לכך נאמר ויראת מאלהיך שהרי דבר זה מסור ללבו של עושהו שאין מכיר בו אלא הוא וכל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך: (לג) לא תונו · אונאת דברים לא תאמר לו אמש היית עובד עבודת כוכבים ועכשיו אתה בא ללמוד תורה שניתנה מפי הגבורה: (לד) כי גרים הייתם · מום שבך אל תאמר לחברך: אני ה' אלהיכם · אלהיך ואלהיו אני: (לה) לא תעשו עול במשפט · אם לדין הרי כבר נאמר לא תעשו עול במשפט ומהו במשפט השנוי כאן היא המדה והמשקל והמשורה מלמד שהמודד נקרא דיין שאם שקר במדה הרי הוא כמקלקל את הדין וקרוי עול שנאוי ומשוקץ חרם ותועבה וגורם לחמשה דברים האמורים בדיין מטמא את הארץ ומחלל את השם ומסלק את השכינה ומפיל את ישראל בחרב ומגלה אותם מארצם: במדה · זו מדת הארץ: במשקל · כמשמעו: ובמשורה · היא מדת הלח (והיבש): (לו) אבני צדק · הם המשקלות ששוקלין כנגדן: איפה · היא מדת היבש: הין · זו היא מדת הלח: אשר הוצאתי אתכם · על מנת כן · ד"א אני הבחנתי במצרים בין טיפה של בכור לטיפה

רמב"ן

ינוה בשבת הגדול ובשבת שהוא מקדשו ונוה בו במורה ומורא דהנה אין מלאכת בית המקדש דוחה השבת והמקדש ואם תשכיל תבין: (לב) מפני שיבה תקום · לשון רש"י יכול מפני זקן אשמאי ת"ל זקן אין זקן אלא שקנה חכמה ולשון ת"כ והוא השנוי בגמרא במסכת קדושין ת"ל זקן אין זקן אלא חכם שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל · ור' יוסי הגלילי אומר אין זקן אלא שקנה חכמה שנאמר ה' קנני ראשית דרכו והנה לדברי שניהם אין המצוה אלא בחכם · ואונקלוס אמר מן קדם דסבר באורייתא תקום ותהדר אפי סבא · ומשמעות דבריו שגם הוא סובר כן ועם כל זה העולה מן הגמרא לפי פסק הלכה אינו כן שהרי אמרו איסי בן יהודה אומר כל שיבה במשמע ואמר רבי

אבן עזרא

זאת האומנות: והידעונים · מגזרת דעת שיבקשו לדעת העתידות וריקי מוח אמרו לולי שהאובות אמת גם כן דרך הכשוף לא אסרה הכתוב ואני אומר הפך דבריהם כי הכתוב לא אסר האמת רק השקר ובעד התרפים והפסילים ולולי שאין רצוני להאריך הייתי מבאר דבר בעלת אוב בראיות גמורות · וטעם אל תפנו · ליודע האומנות · וטעם אל תבקשו · לשאול כשאול · וטעם אני ה' אלהיכם · שלא תבקשו כי אם השם לבדו והנה הזכיר לטמאה כי נפש הפונה והמבקש טמאה היא כי איננה דבקה בשם · וטעם להזכיר מפני שיבה תקום · בעבור המת כי הזקן קרוב למיתה כי גופו כמת נחשב והנה טעמו כל זקן וכל איש שיבה · וטעם ויראת מאלהיך · שיענישך בימי הזקנה: (לג) וכי יגור אתך גר · הזכירו אחר הזקן והטעם כאשר הזהרתיך לכבד הזקן הישראלי בעבור שאין לו כח כך אזהירך על הגר שכחך גדול מכחו או בעבור שאין לו כח שהוא נאלץ ברשותך: (לד) ואהבת לו · מפורש · וטעם לא תעשו עול · בעבור הגר כטעם ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו וכן במדה שלא תעשה מרמה במדת האמות גם האמות משתנות ויתכן להיות פי' כמשפט הידוע בארץ: (לו) מאזני צדק אבני צדק · פי' במשקל: איפת צדק · ביבש: והין צדק · בלח פי' במשורה:

רשב"ם

(לה) במדה · במדת קרקע: ובמשורה · מדת הלח · כמו שאמרו ומים במשורה תשתה: (לו) והין · מדת הלח:

דמיו

לא תתבעון לאסתאבא בהון אנא יי אלהכון: לב מן קדם דסבר באוריתא תקום ותהדר אפי סבא ותדחל מאלהך אנא יי: לג וארי יתגייר עמכון גיורא בארעכון לא תונון יתה: לד כיציבא מנכון יהי לכון גיורא דיתגייר עמכון ותרחם ליה כותך ארי דיירין הויתון בארעא דמצרים אנא יי אלהכון: לה לא תעבדון שקר בדין במשחתא במתקלא ובמכלתא: לו מאזנון דקשוט אבנין דקשוט מכילן דקשוט והינין דקשוט יהון לכון אנא יי אלהכון די אפקית יתכון מארעא דמצרים: לז ותטרון ית

נתינה לגר

וידעוני באיש לא ידעתי מנין הוא לו? (ואולי מפני סימן הרבות והרבים הבאים בסופה). (לב) מפני שיבה, מן קדם דסבר באוריתא. משמע שסובר כר' יוסי הגלילי (קדושין ל"ב ע"ב) „אפי' יניק וחכים" וצ"ע שם, ועיין מה שכתב הרמב"ן שיתכן שתהיה דעת אונקלוס דאתי זקן (שבסוף הפסוק) וגלי בשיבה שמשמעותה בין שיבת התורה בין שיבת הימים, אבל באמת עדיין קשה, הלא ריה"ג פליג ארבנן רק בזה, דהם סבירא להו דזקן הוא רק שקנה חכמה. והוא סבר דזקן מרבה נמי יניק וחכים, אבל שיבה לכ"ע זקן ממש, ומנ"ל להמתרגם לת' שיבה „דסבר באוריתא" לכן נלע"ד לומר דהת"א סובר כרבנן דאמרי זקן היינו רק זקן וחכם, וכמ"ש הש"ס שם, דאס"ד כדקאמר ריה"ג א"כ נכתוב רחמנא כו' ש"מ חד הוא, וכמ"ש שם בתוד"ה ש"מ, ובהרא"ש, דלהתירוץ הראשון של הרא"ש צריך שיבה דצריך זקן ומופלג, ולהתי' השני אפי' אינו מופלג, ולכן מ"ש הת"א „דסבר באורייתא" הפי' דגמיר וסביר, היינו דצריך חכם וה"ה זקן דצריך כתי' ראשון, ואפשר שצ"ל „סבא דסביר באוריתא" (וכתיב"ע שת' „סבי דסבירין באוריתא") ורק התיב"ע סובר כדעת ריה"ג דשיבה היינו זקן ולא מופלג, אבל עכ"פ צריך גם חכמה, ולא אפי' זקן אשמאי כמ"ש רש"י ד"ה אס"ד, ולכן ת' בזקן „ותיקר אפי חכימא" אבל הר"ן בפ"ק דקדושין סובר דהת"א פסק כאיסי, ות' „שיבה, דסבר באוריתא" אף לכל התנאים שיבה כל שיבה אי לאו דגלי עלייהו, ועשה כן כדי לסמוך קימה אצל ת"ח, או שהוא חולק על כל התנאים, וצ"ע (ורמז לת"א דסמך לזה „אל תפנו אל האובות" וגו' אל תפנו לעושי מעשה כשוף ושמות, רק לחכם ויודע תורה תפנו ותקומו מפניו) ומתחלה חשבתי אולי יש ט"ס בת"א וצ"ל „סבי דארמאה" תחת „סבר באורייתא" וסובר כדעת תוד"ה מאי, דאיסי דסובר כל שיבה במשמע, היינו אפי סבי דארמאה כדמוכח שם דף ל"ג, דר"י הוה קאי מקמיה, וכבר כתבתי כ"פ דגיורא עד עשרי דרי כו', אבל אח"כ יראתי לשלוח יד בזה ולהגיה כזאת, שיותר נכון להגיה ולומר שצ"ל על שיבה סבי, ועל זקן דסבר באוריתא, ואתי ככ"ע אפי' לאיסי, ויותר נראה שסובר כת"ק וכריה"ג ולא כאיסי, וקאמר „דסבר באורייתא" למעט זקן אשמאי, שסובר כרש"י דאשמאי הוא מל' „אשם" ופי' רשע וע"ה, ורש"י או או קאמר כדמוכח מפירושו ד"ה דאס"ד, דאל"כ היינו איסי, וכוונת הת"א „דסבר באוריתא" ר"ל סביר ולא גמיר שלא מכלל ע"ה, וזקן גלי על שיבה דאפי' יניק וחכים קאת צריך לקום מפניו, וזקן היינו כל זקן, ואפשר דזהו כוונת הרמב"ן, ועי' היטב בסוגיא שם. (לה) ובמשורה, ובמכלתא. רש"י כתב, שמשורה היא מדת הלח ואיפה מדת היבש, אבל מהת"א לא משמע כן, שהוא תרגם „איפת, מכילן" [ורק בכ"י העתקת איפת מתקלין] ובאמת מלת „מכלהא" כוללת כל מיני המדות באשר שהיא „כולי" שהוא גם בעברית גם בארמית „מדידה" והראיה כי נמצא בתרגום ירושלמי [בראשית ל"ח כ"ו] וכן [שם ל"ה ט'] „במכלתא דאיגא מכיל בה מתכל, במכילת רחמיך".

בעל הטורים

שואל באוב פ"כ שאינו מודה בשבת]: אני ה'. וסמיך ליה (לב) מפני שיבה תקום. אמר הקב"ה אני כבדתי זקנים שנא' ונגד זקניו כבוד: זקן ויראת. אזהרה לזקן שלא יטריח: מפני שיבה תקום. וסמיך (לג) וכי יגור אתך גר. לומר אפי' מפני זקן אשמאי: אני ה'. וסמיך ליה וכי יגור אתך גר לומר כל המטה דינו של גר כאילו מטה דינו של הקב"ה: (לה) במדה. ב'. דין ואידך אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה (יהושע ג') במדה הראשונה באורך (ד"ה ב' ג') מה כתב אייירי במדת קרקע: (לו) והין צדק יהיה לכם. וסמיך ליה (לז) ושמרתם את כל חקותי. לומר שהמשעות המדות כאילו עובר על המצות כלם:

ספורנו

אבל תתנו עורף ולא פנים אין צריך לומר שלא תכבדום: אל תבקשו לטמאה בהם. אל תבקשו אותם כדי להטמא בהם אבל תבקשו לדעת טובם להורות כאמרם ז"ל לא תלמד לעשות אבל אתה למד להבין ולהורות: (לב) מפני שיבה תקום. אבל תהדרו קדושי עליון ומהם השיבה כאמור כאמרו עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא: והדרת פני זקן. והם תופשי התורה כמו שאמרו רבותינו ז"ל איזה זקן מי שקנה חכמה. ואחר שהזהיר על כבוד הקדושים הזהיר מלבזות את השפלים. ואמר (לג) וכי יגור אתך גר לא תונו אותו. אפילו אונאת דברים והוסיף ואמר לא תעשו עול במשפט במדה ובמשקל ובמשורה. וזה כי בהיות בכלל אונאה גם אונאת ממון הזכיר מן האונאה הכללית לאזרח ולגר והם מדות הלח והיבש ומשקלותם: (לז) ושמרתם את כל חקתי ואת כל משפטי. העיינו בהם ותכירו היותם הגונים: ועשיתם אותם. ובזה האופן תעשו אותם: אני ה'. באר שכל שמירת החוקים והמשפטים ראוי שתהיה בלי תוספת ובלי גרעון כי אמנם מעשי ה' ומצותיו

ועשיתם אתם אני יהוה: פ חמישי כ א וידבר יהוה אל־משה לאמר: ב ואל־בני ישראל תאמר איש איש מבני ישראל ומן־הגר הגר בישראל אשר יתן מזרעו למלך מות יומת עם הארץ ירגמהו באבן: ג ואני אתן את־פני באיש ההוא והכרתי אתו מקרב עמו כי מזרעו נתן למלך למען טמא את־מקדשי ולחלל את־שם קדשי: ד ואם העלם יעלימו עם הארץ את־עיניהם מן־האיש ההוא בתתו מזרעו למלך לבלתי המית אתו: ה ושמתי אני את־פני באיש ההוא ובמשפחתו והכרתי אתו ואת כל־הזנים אחריו לזנות אחרי המלך מקרב עמם: ו והנפש אשר תפנה אל־האבת ואל־הידענים לזנת אחריהם

ת"א אשר יתן · חגיגה יא: כי מזרעו · סנהדרין כד: למען טמא · שבועות ז: ואם העלם · כתובות ל: בתתו מזרעו · סנהדרין סד: ושמתי אני · שבועות לט: והכרתי אותו · שם לו:

רש"י

שהיא של בכור ואני הנאמן ליפרע ממי שטומן משקלותיו במלח להונות את הבריות שאין מכירין בהם: (ב) ואל בני ישראל תאמר · עונשין על האזהרות: מות יומת · בב"ד ואם אין כח בב"ד · עם הארץ מסייעין אותן: עם הארץ · עם שבגינו נבראת הארץ (ד"א עם) שעתידין לירש את הארץ ע"י מצות הללו: (ג) אתן את פני · פנאי שלי פונה אני מכל עסקי ועוסק בו: באיש · ולא בצבור שאין כל הצבור נכרתין: כי מזרעו נתן למולך · לפי שנאמר מעביר בנו ובתו באש בן בנו ובן בתו מניין ת"ל כי מזרעו נתן למולך זרע פסול מניין ת"ל בתתו מזרעו למולך: למען טמא את מקדשי · את כנ"י שהיא מקודשת לי כלשון ולא יחלל את מקדשי: (ד) ואם העלם יעלימו · אם העלימו מדבר אחד סוף שיעלימו בדברים הרבה אם העלימו סנהדרי קטנה סוף שיעלימו סנהדרי גדולה: (ה) ובמשפחתו · א"ר שמעון וכי משפחה מה חטאה אלא ללמדך שאין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כלם מוכסין שכלם מחפין עליו: והכרתי אתו · למה נאמר לפי שנאמר ובמשפחתו יכול תהיה כל המשפחה בהכרת ת"ל אותו אותו בהכרת ולא כל המשפחה בהכרת אלא ביסורין: לזנות אחרי המולך · לרבות שאר עבודת כוכבים שעבדה בכך ואפילו אין ע

רמב"ן

יוחנן הלכה כאיסי בן יהודה והנה יצוה בכל שיבה אפי' על אשמאי שהוא הבור ויחזור ויצוה על הזקן שהוא הקונה חכמה ואפי' ינוק וחכים ויתכן שיהיה ג"כ דעת אונקלוס אבל יתרגם ינוק וחכים בשיבה דאתא זקן וגלי בשיבה שבכללה כל השיבות בין שיבת התורה בין שיבת הימים: (ג) למען טמא את מקדשי · לשון רש"י את כנסת ישראל שהיא מקודשת לי · וכבר רמזתי זה איך תטמא כנסת ישראל שהיא מקודשת לשמו הגדול באיש אחד אשר יחטא וכבר אמרו זה במדרשים שאמרו כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה כאילו גוזל להקב"ה וכנסת ישראל שנאמר גוזל אביו ואמו וגו' אין אביו אלא הקב"ה · ואין אמו אלא כנסת ישראל · חבר הוא לאיש משחית חבר הוא לירבעם בן נבט שהחטיא את ישראל לאביהם שבשמים כי החפץ ביצירה שיברכו עליה לשמו הגדול משם יהיה קיום העולם ואם לאו יתעלה בשמו הגדול ותסתלק השכינה

מישראל

אבן עזרא

וטעם אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם · בעבור שהזכיר כי גרים הייתם בארץ מצרים על כן אתם חייבין לשמור חקותי ומשפטי בלבבכם ועשיתם אותם · וטעם אני ה' · שתרדפו אחרי החקות ששמתי בהם כי כלם צדק: וטעם (א) וידבר ה' אל משה לאמר · בעבור כי אלה המצות חיוב על כל ישראל ואין גר עמהם על כן כתוב בתחלה אל כל עדת ישראל וטעם יחל להזכיר עונש הזנות על כל מי שהוא דר בארץ ישראל אזרח או גר תושב והחל מהקשה שבכלם והוא אשר יתן מזרעו למולך והטעם לבבו עם עובדת עבודת כוכבים וטעם עם הארץ שהוא דר בה אזרח או גר וזה בפרהסיא: (ג) ואני אתן את פני באיש ההוא · אם היה בסתר וי"א כי טעמו להכרית זרעו: למען טמא את מקדשי · שהוא בתוך ארץ ישראל: ולחלל את שם קדשי · שישמעו הגוים והיה נראה לנו כי טעם באבן שם המין כמו ויהי לי שור וחמור ודברי הקבלה נכונים והם אמת · ויאמר רבי יונה המדקדק הספרדי נ"ע כי פי' ובמשפחתו קרובים אליו ומי הביאנו בדרך הזאת רק פי' כמשמעו כי עם הארץ יעלימו עיניהם בעבור שהם ממשפחתו: וטעם (ה) ואת כל הזונים אחריו · באש לא יומת יזנו אחרים: (ו) והנפש אשר תפנה אל האבת · טעמו כאשר אכרית הנותן מזרעו למולך בסתר או בגלוי אם לא ימיתוהו עם הארץ כן אכרית הזונה

מאחרי

כָּל קְיָמַי וְיָת כָּל דִּינַי וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ׃ א וּמַלִּיל יְיָ עִם משֶׁה לְמֵימָר׃ ב וְעִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּל גְּבַר גְּבַר מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן גִּיּוֹרָא דְּיִתְגַּיַּר בְּיִשְׂרָאֵל דִּי יִתֵּן מִזַּרְעֵהּ לְמֹלֶךְ יִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל עַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל יִרְגְּמֻנֵּהּ בְּאַבְנָא׃ ג וַאֲנָא אֶתֵּן יָת רוּגְזִי בְּגַבְרָא הַהוּא וְאֲשֵׁיצֵי יָתֵהּ מִגּוֹ עַמֵּהּ אֲרֵי מִזַּרְעֵהּ יְהַב לְמֹלֶךְ בְּדִיל לְסָאָבָא יָת מַקְדְּשִׁי וּלְאַחֲלָא יָת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי׃ ד וְאִם מִכְבַּשׁ יִכְבְּשׁוּן עַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל יָת עֵינֵיהוֹן מִן גַּבְרָא הַהוּא בְּדִיְהֵב מִזַּרְעֵהּ לְמֹלֶךְ בְּדִיל דְּלָא לְקַטָּלָא יָתֵהּ׃ ה וְאֲשַׁוֵּי אֲנָא יָת רוּגְזִי בְּגַבְרָא הַהוּא וּבְסַעֲדוֹהִי וְאֲשֵׁיצֵי יָתֵהּ וְיָת כָּל דְּטָעַן בַּתְרוֹהִי לְמִטְעֵי בָּתַר מֹלֶךְ מִגּוֹ עַמְּהוֹן׃ ו וֶאֱנַשׁ דִּי יִתְפְּנֵי בָּתַר בִּדִּין וּדְכוּרוּ לְמִטְעֵי בַתְרֵיהוֹן וְאֶתֵּן יָת רוּגְזִי

נתינה לגר

כ (ב) עם הארץ, עמא בית ישראל. לעיל (בראשית כ"ג ז', ויקרא ד' כ"ז) ת' „עמא דארעא" ? אולי שינה פה לרמז על דרשת רז"ל בת"כ „עם הארץ שבגינו נבראת הארץ" ע"ש, ועוד שמעתי טעם ע"ז לרמז כי הסנהדרין יעלימו לפעמים עיניהם מהמעביר בנו ובתו למולך, כדדרשו בש"ס (סנהדרין ס"ז ע"ב) „מזרעו ולא כל זרעו" ולכן לא יחייבוהו סקילה אולי יעביר כל זרעו ואז יהיה באסור מיתה ואפשר לומר ע"פ פשוטו, כי גם' בראשית שהבאנו למעלה, לא יכול לת' „עמא בית ישראל" כי מוסב שם על בני חת, גם לעיל ד' כ"ז לא ת' „עמא בית ישראל" כי באהבתו ובנפיתו השבעית אל בני נח [כאשר כתבנו למעלה בראשית ס' י'] רמז כי גם הנכרי אשר לא מבני ישראל יוכל להתרצות אל אלהינו באשמיו ובקרבנותיו. (ה) ובמשפחתו, ובסעדוהי. אולי ת' כן להרץ קושית ר' שמעון בספרא „וכי משפחה מה חטאה" ? וירושלמי ת' „ובגנוסיה די מחפיין יתיה" כיון גם לתירוצו של ר' שמעון שם, ויש נוסחא בכ"י „ובזרעיתה".

בעל הטורים

(ג) ואני אתן · ב' במסרה · ואני אתן את פני באיש ההוא ואני אתן את שכרך שאם חזר בתשובה ואני אתן שכרך שעונותיו

רמב"ן

מישראל וכ"ש כשיקריב הכהו למולך שהוא מתעב את גאון יעקב ומשכנו · וזה טעם עם הארץ ירגמוהו באבן כי לא אמר מות יומת באבן ירגמו אותו כאשר אמר בכנען אלא הזכיר עם הארץ לומר שכל אנשי הארץ כל ישראל חייבין להקדים ולסקלו כי לכולם יזיק כי גורם לשכינה שהסתלק מישראל ולכך תרגם אונקלוס עמא בית ישראל כי הארץ ירמוז לכל ארץ ישראל לא לארץ אשר העובד יושב בה בלבד וכענין כי לי כל הארץ · ועוד תוכל להבין כונו ממה שהזכיר הכתוב בכרת המולך ואני נתתי את פני באיש ההוא וכן ושמתי אני את פני כי שמי הגדול והנורא יכרית אותו ולא הזכיר בכרת אוב וידעוני מלת אני ולא בשום כרת אחר וכבר הודעתי טעם זה לכל מבין: (ה) לזנות אחרי המלך · לרבות שאר עבודת כוכבים שעבדה בכך ואפי' אין זו דרך עבודתה לשון רש"י וכבר כתב עוד בסדר אחרי מות שהמולך היא עבודת כוכבים ששמה מולך וזו היא עבודתה שמוסר בנו לכומרים וכו' וכל זה איננו עולה ומתוקן כהוגן לפי העולה בגמרא כי לדברי האומר מולך עבודת כוכבים הוא אין עבודתו של אותו עבודת כוכבים בהעברת הבנים לה שאם כן לא הוצרך הכתוב להזכיר זה כלל שהרי הוא באזהרת עובד עבודת כוכבים שבאו בה כמה אזהרות בתורה כלליות והוא גם כן בכלל העונש הנאמר בפרשת כי ימצא בקרבך איש או אשה אשר יעשה את הרע בעיני ה' אלהיך לעבור בריתו וילך ויעבוד אלהים אחרים וישתחו להם אבל על כרחנו נדרוש שכל עיקר לא בא הכתוב אלא לחייב על העבודה הזאת של העברת הזרע בשלא כדרכה וכך אמרו בגמ' ולמאן דאמר מולך עבודת כוכבים הוא כרת דמולך למה לי למעביר בנו שלא כדרכה והוא הדין לעונש ואזהרה האמורין בו שלא הוצרכו אלא למעביר בנו שלא כדרכה · ונראה שלפי הדעת הזו לשון מולך איננו שם לפסל ולצלם מיוחד

ספורנו

ומצותיו הם בתכלית שלמות אשר עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע: (ב) אשר יתן מזרעו למלך · אחר שבאר הכוונה האלהית לקדש את ישראל למען ידמו אליו כפי האפשר והורה אותם את הדרך אשר בה תושג התכלית המכוונה מאת האל יתברך והזכיר בהפכה דבר בעונש המתטמאים באחת מג' מיני טומאות המנגדות לקדושה הנזכר · האחת היא הטומאה בדעות כענין המולך שאמר בו למען טמא את מקדשי וכענין האובות והידעונים שאמר עליהם למעלה אל תבקשו לטמאה בהם · והשנית היא הטומאה בזרע וזה בעריות שאמר עליהם למעלה אל תטמאו בכל אלה כי בכל אלה נטמאו הגוים ותטמא הארץ · והג' הטומאה במאכלות האסורות שאמר עליהם בסוף זאת הפרשה אשר הבדלתי לכם לטמא · אמנם בפ' אמור דבר על הטומאה במת וחלול הזרע והמומין והמעילה אשר אין להם ענין זולתי בקדשים בלבד והתחיל לדבר במולך ואמר עם הארץ ירגמוהו באבן וזה יעשה ההמון בקנאו לכבוד קונו וזה כבית עדים והתראה: (ג) ואני אתן את פני באיש ההוא · אם לא ישוב מרשעו באופן שלא תהא מיתתו כפרתו: והכרתי אתו · וזה בהכרת יובן לחיי עולם אחר שרגמוהו באבן שאין להכריתו עוד בעולם הזה: למען טמא את מקדשי · לסלק השכינה מישראל וראוי שהם ירגמוהו: ולחלל את שם קדשי · לפיכך אתן פני בו אע"פ שאינה עבודת כוכבים: (ה) ובמשפחתו · כי לא תסיר העלמת עיני עם הארץ זולתי

מיד

וְנָתַתִּי אֶת־פָּנַי בַּנֶּפֶשׁ הַהִוא וְהִכְרַתִּי אֹתוֹ מִקֶּרֶב עַמּוֹ׃ ז וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ששי שביעי כשהן מחוברין ח וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־חֻקֹּתַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃ ט כִּי־אִישׁ אִישׁ אֲשֶׁר יְקַלֵּל אֶת־אָבִיו וְאֶת־אִמּוֹ מוֹת יוּמָת אָבִיו וְאִמּוֹ קִלֵּל דָּמָיו בּוֹ׃ י וְאִישׁ אֲשֶׁר יִנְאַף אֶת־אֵשֶׁת אִישׁ אֲשֶׁר יִנְאַף אֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ מוֹת־יוּמַת הַנֹּאֵף וְהַנֹּאָפֶת׃ יא וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת־אֵשֶׁת אָבִיו עֶרְוַת אָבִיו גִּלָּה מוֹת־יוּמְתוּ שְׁנֵיהֶם דְּמֵיהֶם בָּם׃ יב וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת־כַּלָּתוֹ מוֹת יוּמְתוּ שְׁנֵיהֶם תֶּבֶל עָשׂוּ דְּמֵיהֶם בָּם׃ יג וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת־זָכָר מִשְׁכְּבֵי אִשָּׁה תּוֹעֵבָה עָשׂוּ שְׁנֵיהֶם מוֹת יוּמָתוּ דְּמֵיהֶם בָּם׃ יד וְאִישׁ אֲשֶׁר יִקַּח אֶת־אִשָּׁה וְאֶת־אִמָּהּ זִמָּה הִוא בָּאֵשׁ

ת"א והתקדשתם · ברכות נג יומא לט יבמות ס : איש איש · סנהדרין פה שבועות כז : אביו ואמו · מגילה לד סנהדרין פה שבועות כז חולין עח : ואיש אשר · קדושין יט סנהדרין נא נב : איש אשר · שם נד : ערות אביו · שם עא : דמיהם בם · שם כריתות ה : ואיש אשר ישכב את זכר · סנהדרין שם : את אשה ואת · חגיגה יא יבמות ג סנהדרין עה ע"ב יז כריתות ה :

רש"י

עבודתה : (ז) והתקדשתם · זו פרישות עבודת כוכבים : (ט) אביו ואמו קלל · לרבות לאחר מיתה : דמיו בו · זו סקילה וכן כל מקום שנאמר דמיו בו דמיהם בם ולמדנו מאוב וידעוני שנאמר בהם באבן ירגמו אותם דמיהם בם · ופשוטו של מקרא כמו דמו בנפשו אין נענש על מיתתו אלא הוא שהוא גרם לעצמו שיהרג : (י) ואיש · פרט לקטן : אשר ינאף את אשת איש · פרט לאשת קטן למדנו שאין לקטן קדושין ועל איזו אשת איש חייבתי לך : אשר ינאף את אשת רעהו · פרט לאשת עובד כוכבים למדנו שאין קדושין לעובד כוכבים : מות יומת הנואף והנואפת · כל מיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק : (יב) תבל עשו · גנאי · ל"א מבלבלין זרע האב בזרע הבן : (יג) משכבי אשה · מכניס כמכחול בשפופרת :

רמב"ן

אלא שם לכל נעבד בכללם כל שתמליכהו ותקבלנו עליך כאלוה והנה כפי הדעת הזו יקראו בני עמון לשקוץ שלהן מולך כי הוא מלכם והוא שם כולל לכל נעבד כי הוא מלשון מלכות ולא כדברי הרב ז"ל שאמר שהוא עבודת כוכבים ששמה מולך ועבודתה בכך · וכן מה שכתוב שהוצרך לזנות אחרי המולך לרבות שאר עבודת כוכבים שעבדה בכך ואפי' אין זו דרך עבודתה גם כן אי אפשר מן הטעם שהזכרנו שכל עצמו לא נאמר הכרת במולך אלא לחייבו בשאין דרכו וכל ע"ג במשמע ולא יתכן שתאמר חייב הכתוב כרת באותה ע"ג ששמה מולך במעביר לו שלא כדרכו וחזר ורבה בו אף פעור ומרקולים לכרת כי למה יאריך הכתוב לכך מאי שנא אותה ע"ג משאר כל הע"ג שבעולם · ועוד שאם כן היה צריך לרבות עוד מעביר בנו לפעור ומרקולים בסקילה כשם שריבה אותו לכרת אלא לא הזכיר הכתוב מולך כל עיקר בין באזהרה בין בעונש כרת וסקילה אלא במעביר בנו בשלא כדרכה לכל ע"ג שבעולם ובין שתאמר שהמולך הוא שם לכל ע"ג כמו שפירשנו או שתאמר שהיא ע"ג ידועה שתקרא כך הזכיר הכתוב אותה ע"ג בשלא כדרכה והוא הדין לכולן שהחומר הזה הוא בעבור העבודה הקשה הזו וכן מוכיח כל זה בגמרא במסכת סנהדרין לפי הדעת הזו שכתב הרב שהמולך ע"ג הוא · אבל משנתנו היא שנויה כדברי האומר מולך לאו ע"ג היא כלומר שאינו נעבד שיקובל עליהם כאלוה כלל אבל הוא כמעשה כישוף לדרוש בעד החיים אל הכלב המת ההוא · ולפי הדעת הזו העביר בנו לפעור או למרקולים פטור גם דברי רש"י בפירושיו בסנהדרין כך הם כמו שכתבנו וסברייתא השויה בתורת כהנים :

רשב"ם

(ט) דמיו בו · דמיו בראשו · הוא חייב עצמו מיתה : (י) את אשת רעהו · ולא עובד כוכבים :

בְּגַבְרָא הַהוּא וְאֱשֵׁיצֵי יָתֵהּ מִגּוֹ עַמֵּהּ: ז וְתִתְקַדְּשׁוּן וּתְהוֹן קַדִּישִׁין אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: ח וְתִטְּרוּן יָת קְיָמַי וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן: ט אֲרֵי גְּבַר גְּבַר דִּי יְלוּט יָת אֲבוּהִי וְיָת אִמֵּהּ יִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל אֲבוּהִי וְאִמֵּהּ לַט קְטָלָא חַיָּב: י וּגְבַר דִּי יְגוּף יָת אִתַּת גְּבַר דִּי יְגוּף יָת אִתַּת חַבְרֵהּ יִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל גַּיָּפָא וְגַיַּפְתָּא: יא וּגְבַר דִּי יִשְׁכּוּב עִם אִתַּת אֲבוּהִי עֶרְיְתָא דַאֲבוּהִי גַּלִּי יִתְקְטָלָא יִתְקַטְלוּן תַּרְוֵיהוֹן קְטָלָא חַיָּבִין: יב וּגְבַר דִּי יִשְׁכּוּב עִם כַּלְּתֵהּ יִתְקְטָלָא יִתְקַטְלוּן תַּרְוֵיהוֹן תִּבְלָא עֲבָדוּ קְטָלָא חַיָּבִין: יג וּגְבַר דִּי יִשְׁכּוּב עִם דְּכוּרָא מִשְׁכְּבֵי אִתְּתָא תּוֹעֶבְתָּא עֲבָדוּ תַּרְוֵיהוֹן יִתְקְטָלָא יִתְקַטְלוּן קְטָלָא חַיָּבִין: יד וּגְבַר דִּי יִסַּב יָת אִתְּתָא וְיָת אִמַּהּ עֵצַת חִטְאִין הִיא בְּנוּרָא

נתינה לגר

(יא) דמיהם בם, קטלא חיבין. (וכן לעיל פסוק ט' „דמיו בו" ת' „קטלא חיב") הוא כמ"ש רז"ל „כ"מ שנאמר דמיו בו דמיהם היינו חיוב סקילה". (יד) את אשה ואת אמה, ית אתתא וית אמה. הנה בש"ס (יבמות צ"ד ע"ב, ובסנהדרין ע"ו) יש פלוגתא בין ר"י ור"ע לר"י את אחת מהן, ולר"ע את שתיהן, וקאמר אביי דמשמעות דורשין איכא בינייהו, לר"י היינו חמותו בלבד ולר"ע היינו חמותו ואם חמותו ורבא אמר חמותו לאחר מיתה איכא בינייהו, דלתרווייהו אתהן היינו אחת מהן, רק דלר"י אפי' באין שתיהן קיימות חמותו בשריפה, ולר"ע דוקא בשתיהן קיימות, אבל לאחר מיתה (לרש"י בסנהדרין ע"ו) איגה אסורה רק מאחור שוכב עם חותנתו, ולתוס' שם ד"ה מאיסורא חייב כרת וכ"מ לכאורה מסוגיא דיבמות שם, ולפ"ז לכאורה קשה דאונקלוס ת' דלא כמאן, אי כר' ישמעאל, הלא לאביי אתהן היינו אחת מהן, דהן בל' יוונית אחת, והוא ת' „יתהן" דמשמע שתיהן, ולר"ע

בעל הטורים

כתשבין בזכיות: (ח) אני ה' מקדשכם· סמך אצל אביו ואמו כי ג' שותפין יש באדם: סמך (י) איש אשר ינאף את אשת רעהו למקלל אביו ואמו· לפי שהממזר אינו יודע מי אביו ומקללו:

אבן עזרא

מאחרי לפנות אל האובות ומאחנו נפשים גם כל נפש הרגעה עשר וכן והכרתי אותו: (ז) והתקדשתם כי אני ה' אלהיכם· קדש ונתתי לכם חקת לשמרם כדי לקדשכם וכבר הזכיר זה הכתוב והטעם להכניס את הגרים השוכבים עם ישראל שהם חייבים להיותם קדושים בעבור שידורו בארץ קדושה· והחל להזכיר עונש הכתובים בתחלת הפרשה מהחל כאשר החל איש אמו ואביו תיראו· וטעם להזכיר האב קודם האם בעבור כבודו ואיננו כמו איש אמו ואביו תיראו כי לא יומת אם לא היה בר מצוה: (ט) אשר יקלל את אביו· מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא ואשר יקלל את אמו· וטעם אביו ואמו קלל· כאומר תועבה גדולה עשה: דמיו בו· כמו דמו בראשו והנסקלים גם הנחנקים דמיהם בם וכ"ל אומר בכל המיתות כי צריכים אנחנו למסורת אבותינו כי לא נוכל להוציאם להמיתם מהכתוב גם כן לא נכתב בן כמה שנים יהיה בר מצוה ואחר כן הזכיר ואיש אשר ינאף את אשת איש כי אסורה היתה· וטעם אשר ינאף את אשת רעהו· כמו אביו ואמו קלל כי עשה דבר רע: (י) והנאפת· אם היתה אנוסה לא תקרא בשם הזה: (יא) ערות אביו גלה· דבר גדול עשה: (יב) כלתו· אשת בנו: תבל· פירשתיו: (יג) תועבה עשו· אם הנשכב איננו אנוס: (יד) ואיש אשר יקח את אשה וגו' זמה היא· כטעם זנות

רמב"ן

והכרתי אותו ואת כל הזונים אחריו לזנות אחרי המולך· לרבות שאר ע"ג בהכרת ואין לזנות אחרי המולך מיותר כמשמע מדברי הרב אבל יאמר כי הכרת הזה כולו מיותר הוא ונדרוש אותו לשאר ע"ג· והוא מה שאמרו בגמרא שלש כריתות בע"ג למה· אחת כדרכה ואחת לשלא כדרכה כלומר לזבוח וקטור ונסוך והשתחויה שנתרבו שלא כדרכה במיתה ומחייב אותן בכאן בהכרת ואתת למולך ולמאן דאמר מולך ע"ג הוא למעביר בנו שלא כדרכה כלומר בכל ע"ג שבעולם כמו שהזכרנו: (ט) וטעם כי איש אשר יקלל את אביו ואת אמו· יחזור לראש הפרשה שאמר איש אמו ואביו תיראו· ואמר כאן כי איש איש אשר לא ישמע וכו' ומקלל אביו ואמו מות יומת· ועל דרך האמת בעבור שאמר והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ה' אלהיכם ואומר אני ה' מקדישכם כי השם הנכבד הוא המקדש אותנו כי הוא אבינו ונואלנו מעולם הוא שמו אם כן המקלל את המשתתפין ביצירה חייב מיתה וזה טעם מספע הנואף והנואפת אשר סמך לכאן והקדימו לכל העריות· וכבר רמזתי זה למעלה· והזכיר הכתוב קצת העריות לחייב בהם מיתה והן אשת איש ואשת אב והכלה והזכר ואשה ואמה והוא הדין אשה ובתה ובת בתה כי הזכיר קצת שאר האשה

ספורנו

מיד משפחתו המחזיקים בידו: (ז) והתקדשתם· בפרישה מן העריות: והייתם קדושים· שיהיה הזרע מוכן להשרות שכינה בתוכו כאמרם ז"ל (קדושין פ' עשרה יוחסין) שאין השכינה שורה אלא על משפחות מיוחסות: כי אני ה' אלהיכם· שאמרתי לאברהם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך לזרע המיוחס אחריך כמו שבארו ז"ל (שם): (ח) ושמרתם את חקתי ועשיתם אותם· ובזה האופן שתתקדשו בפרישה מן העריות תשמרו ותעשו לדורות כי אם לא תקדשו אתם ימרו גם הבנים בלי ספק בהיותם נולדים בהטא כענין הן בעוון חוללתי: אני ה' מקדשכם· כי אמנם מה שאסרתי בעריות הוא לקדשכם לעבודתי: (ט) כי איש איש אשר יקלל· והאות על שאני מקפיד כל כך שתהיה הקדושה בזרע שהרי ענשתי מיתת ב"ד את המקלל הוריו שזה יקרה על הרוב בהיות פסול בזרע כי אז הוא בלתי מוכן אל מה שכתוב שמע בני מוסר אביך וכו'·

יִשְׂרְפוּ אֹתוֹ וְאֶתְהֶן וְלֹא־תִהְיֶה זִמָּה בְּתוֹכְכֶם׃ טו וְאִישׁ אֲשֶׁר יִתֵּן שְׁכָבְתּוֹ בִּבְהֵמָה מוֹת יוּמָת וְאֶת־הַבְּהֵמָה תַּהֲרֹגוּ׃ טז וְאִשָּׁה אֲשֶׁר תִּקְרַב אֶל־כָּל־בְּהֵמָה לְרִבְעָה אֹתָהּ וְהָרַגְתָּ אֶת־הָאִשָּׁה וְאֶת־הַבְּהֵמָה מוֹת יוּמָתוּ דְּמֵיהֶם בָּם׃ יז וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִקַּח אֶת־אֲחֹתוֹ בַּת־אָבִיו אוֹ בַת־אִמּוֹ וְרָאָה אֶת־עֶרְוָתָהּ וְהִיא־תִרְאֶה אֶת־עֶרְוָתוֹ חֶסֶד הוּא וְנִכְרְתוּ לְעֵינֵי בְּנֵי עַמָּם עֶרְוַת אֲחֹתוֹ גִּלָּה עֲוֺנוֹ יִשָּׂא׃ יח וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִשְׁכַּב אֶת־אִשָּׁה דָּוָה וְגִלָּה אֶת־עֶרְוָתָהּ אֶת־מְקֹרָהּ הֶעֱרָה וְהִוא גִּלְּתָה אֶת־מְקוֹר דָּמֶיהָ וְנִכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם מִקֶּרֶב עַמָּם׃ יט וְעֶרְוַת אֲחוֹת אִמְּךָ וַאֲחוֹת אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה כִּי אֶת־שְׁאֵרוֹ הֶעֱרָה עֲוֺנָם יִשָּׂאוּ׃ כ וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת־דֹּדָתוֹ עֶרְוַת דֹּדוֹ גִּלָּה חֶטְאָם יִשָּׂאוּ עֲרִירִים יָמֻתוּ׃ כא וְאִישׁ

במקף א"ת

ת"א באש ישרפו · יבמות לב נה סנהדרין עו : ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה · שם תמורה כח : ואת הבהמה תהרגו · סנהדרין ב : והרגת את האשה ואת הבהמה · שם טו : ואיש אשר יקח · יבמות עז סנהדרין מ מכות ה יד : חסד הוא · עקידה שער סד : ערות אחתו · מכות יד כריתות ב טו : ואיש אשר ישכב את · יבמות נד מכות יד נדה מא : את מקרה · הוריות ד : והיא גלתה · נדה יט : וערות אחות אמך · יבמות נד : ערות דדו · שם : ערירים ימותו · שם נה : ואיש אשר · שם נד :

רש"י

(יד) ישרפו אותו ואתהן · אי אתה יכול לומר אשתו הראשונה ישרפו שהרי נשאה בהיתר ולא נאסרה עליו אלא אשה ואמה הכתובין כאן שתיהן לאיסור שנשא חמותו ואמה ויש מרבותינו שאומרים אין כאן אלא חמותו ומהו אתהן את אחת מהן · ולשון יוני הוא הן אחת : (טו) ואת הבהמה תהרגו · אם אדם חטא בהמה מה חטאה אלא מפני שבאה לאדם תקלה על ידה לפיכך אמר הכתוב תסקל ק"ו לאדם שיודע להבחין בין טוב לרע וגורם תקלה לחבירו לעבור עבירה · כיוצא בדבר אתה אומר אבד תאבדון את כל המקומות הרי דברים ק"ו ומה אילנות שאינן רואין ואינן שומעין על שבאת תקלה על ידם אמרה תורה השחת שרוף וכלה המטה את חבירו מדרך חיים לדרכי מיתה על אחת כמה וכמה : (יז) חסד הוא · לשון ארמי חרפה חסודה ומדרשו א"ת קין שנשא אחותו חסד עשה המקום לבנות עולמו ממנו שנאמר עולם חסד יבנה : (יח) הערה · גלה וכן כל לשון ערוה גלוי הוא והוי"ו יורדת בתיבה לשם דבר כמו זעוה מגזרת לא קם ולא זע וכן אחוה מגזרת את והערה זו נחלקו בה רבותינו יש אומרים זו נשיקת שמש ויש אומרים זו הכנסת עטרה : (יט) וערות אחות אמך · שנה הכתוב באזהרתן לומר שהוזהר עליהם בין על אחות אביו ואמו מן האב בין על אחיותיהן מן האם אבל ערות אשת אחי אביו לא הוזהר אלא על אשת אחי אביו מן האב : (כ) אשר ישכב את דודתו · המקרא הזה בא ללמד על כרת האמור למעלה שהיא בעונש הליכת ערירי : ערירים · כתרגומו בלא ולד ודומה לו ואנכי הולך ערירי · יש לו בנים קוברן אין לו בנים מת בלא בנים לכך שנה בשני מקראות אלו ערירים ימותו ערירים יהיו · ערירים ימותו אם יהיו לו בשעת עבירה לא יהיה לו כשימות לפי שקוברן בחייו · ערירים יהיו שאם אין

רמב"ן

והוא הדין לכל המוכרים שם באזהרה וכל שכן שאר עצמו בת בנו ובת בתו הנזכרים ואין צריך לומר בתו ובכל זה עוד מדרשים רבים לחייב אותה וכן הזכיר חיוב הרביעה במיתה וחזר והזכיר כרת אחר נדה לחייבו בהערא בלא גמר ביאה · הוא שאמר את מקורה הערה וכן באחות אם ואחות אב כי את שארו הערה והזכיר דודתו וכן אשת אחיו לחייבם בערירות בין שלא היו לו בנים או היו לו והכרת

רשב"ם

(יז) חסד הוא · כמו פן יחסדך שומע וכן וחסד לאומים חטאת · קלון לאומים על ידי חטאת וכן תרגם יוסף והיסוד דעמא חטאוהי : (כ) ערירים ימותו · לא יניחוהו מהשמים להחיות להוליד בנים :

אמר

יוקדון יתה ויתהן ולא תהי עצת חטאין ביניכון: טו וגבר די יתן שכבתה בבעירא יתקטלא יתקטל וית בעירא תקטלון: טז ואתתא די תקרב לכל בעירא למשלט בה ותקטול ית אתתא וית בעירא יתקטלא יתקטלון קטלא חיבין: יז וגבר די יסב ית אחתה בת אבוהי או בת אמה ויחזי ית עריתה והיא תחזי ית עריתה קלנא הוא וישתיצון לעיני בני עמהון עריית אחתה גלי חובה יקבל: יח וגבר די ישכוב עם אתתא מסאבא ויגלי ית עריתה ית קלנה גלי והיא תגלי ית סואבת דמהא וישתיצון תרויהון מגו עמהון: יט ועריית אחת אמך ואחת אבוך לא תגלי ארי ית קריבה גלי חובהן יקבלון: כ וגבר די ישכוב ית אתת אח אבוהי עריית אח אבוהי גלי חובהון יקבלון בלא ולד ימותון: כא וגבר די יסב ית אתת אחוהי מרחקא

נתינה לגר

אשה היא חמותה, והוא ת' „אחתה"? ודוחק לומר דגם „יתהן" בארמית, היינו אחת (או דסבר כר"ע וכמו שנוכל לכלול [לדעת ר"ע] חמותו במלת „אשה" כן נכלל במלת „אחתה") דבאמת בתורה מדשינה לכתוב „אתהן" ולא „אותן" כבכל המקומות ש"מ „את אחת מהן" אבל בארמית ית' תמיד לנסתרות „יתהן" א"כ דוחק לומר דהכא משמע אחת מהן, וע"ע ופ' ביבמות נ"ח ע"ב, ובריטב"א שם. (יח) מקורה, קלנה. ומקור דמיה, ת' „סואבת דמהא"? שינה פה לת' מפום שהבושה היא לו ולא לה (ר"ל שהוא נרם לה הבושה בשכבו עמה בעת נדתה, ומלד אתפלא על אשר שינה לת' „והיא גלתה" שהוא ל' עבר „והיא תגלי" שהוא ל' עתיד? ובכ"י באמת הגוסח גליאת). וב"ס לחם ושמלה אמר כי המת' הסב הלשון אל „וגלה" הקודם. ולדעתו נמשך הוי"ו המהפך ממלת „וגלה גם על הפעל גלתה" ולא יתכן. כי כבר בא באמצע הפעל „הערה" בעבר שגם הוא ת' „גלי" ואולי פי' הת"א את כל המאמר „וגלה את ערותה את מקרה הערה" למאמר מוסגר [וגם מהנחת הטעמים משמע כן] ושעור הכתוב „ואיש אשר ישכב את אשה דוה" והיא גלתה את מקור דמיה ולכן ת' „תגלי" בל' עתיד להשוותו עם הפעל „דישכוב" שבא מקודם.

בעל הטורים

(יז) ואיש אשר יקח את אחתו · סמך אחותו לבהמה לפי שבניהם מצויין עמו בבית · וסמיך ליה נדה שגם היא מצויה עמו תמיד: והיא תראה את ערותו ונכרתו לעיני בני עמם · רמז למה שאמרו המסתכל באותו מקום הויין לו בנים שומין זהו וראה את ערותה שהמסתכל באותו מקום ונכרתו לעיני בני · שהבנים יכרתו עיניהם: (יח) דוה ג' · הכא · ואידך הזרם כמו דוה (ישעיה ל') · כל היום דוה (איכה א') שעבודת כוכבים מטמאה כנדה · ובעון שעבדו עבודת כוכבים גרמו להיות כל היום דוה: מקרה · ב' · הכא ואידך והובשתי את מקורה (ירמיה נ"א) שבשביל שהערה את מקורה בא מקורה כדכתיב ערירים יהיו ולא תוליד: הערה · ג' · הכא ואידך כי את שארו הערה · אשר הערה למות נפשו (ישעיה נ"ג) שבשביל שהערה שארו הערה למות נפשו שנתחייב מיתה בעדים והתראה: מקור דמיה · קרי ביה דמי ה'.

אבן עזרא

בתחבלה: ואתהן · זאת או זאת אם היתה כאם אשתו תשרף בת וכן הפך הדבר: (טו) ואת הבהמה תהרגו · שלא תחטיא אחר ויש אומרים להסתיר הקלון: (טז) לרבעה · שם הפעל וא' כוא בחירק כמו בשברי לכם כי משקלי שמות הפעלים הם משתנים: (יז) ואיש אשר יקח את אחתו · במקום שאינם יודעים בו והא"כ נודע הדבר · וטעם וראה את ערותה · או ראה כמו אביו ואמו קלל וראה כמו גלה · וטעם והיא תראה את ערותו · שהסכימו שניהם על זה: חסד הוא · מגזרת פן יחסדך שומע וטעמו הוספת בזנות: ערות אחתו גלה · באונס: עונו ישא לבדו · וטעם להזכיר אלה הדברים באחות בעבור שגדלו יחד והם נערים משחקים וכל עת יתייחד עמה ולא הזכיר הכתוב עונש בת הבן או בת הבת כי סמך על תורה שבעל פה גם יתכן שלא הזכירם בעבור הוסר אחות האב כי הוא בא בימים בזמן שתהיה לו בת בוגרת ועל כן לא הזכיר הכתוב אם האב ואם האם כי הן זקנות: (יח) דוה · היא חולה בעבור הדם · וטעם מקרה הערה · שעשה תועבה גדולה · וטעם והוא גלתה · ברצונה כי אם היה אונס לבדו יכרת: (יט) וערות אחות אמך · טעמו כבר הזכרתי לא תגלה והנה המגלה את הערות הערה שארו: עונם ישאו · אם הדבר ברצונם לא הזכיר עונש אחות האב גם לא הזכיר כלל עונש שתי אחיות והמשכיל יבין גם דברי הקבלה אמת: (כ) את דדתו · היא אשת דודו: ערירים ימותו · אמרו הצדוקים שהוא כמו ערומים ופי' ימותו כמו יומתו ולא אמרו אמת והנכון שהוא כדברי המתרגם ארמית וכבר פירשתי כתבו את האיש הזה ערירי כי הוא כמו הולך ערירי · ואמר על אשת אח נדה והטעם רחוי

שירחק

רמב"ן

הבא באחותו הוא מיותר ונדרש לרבותינו למה יצא כרת באחותו וכו' · ועל דרך הפשט הוסיף בכרת לעיני בני עמם לומר שתמות בנוער נפשם בענין שיראו ויבינו וישכילו יחד כי יד ה' עשתה זאת וקדוש ישראל בזרה · וטעם עונו ישא שיהיה החטא ההוא דבק בו מן העת ההוא מעשיו לא יצליחו ורבצה בו האלה כי יכהו השם בתחלואים רעים עד השמידו בכרת כענין שאמרו סימן לעבירה הדרוקן ולא הוצרך להזכיר חייבי הכרת האחרים כגון אמו ואחות אשה שכבר למדנו מן הנזכרים כל הצריך: (יז) ואיש אשר יקח את אחתו · הזכיר הכתוב קיחה באחותו אע"פ שאין לו בה קידושין בעבור כי האח עם אחותו בבית אחד שוכבים יחד וכאשר יגבר עליו תאוותו יקחנה וימשוך אותה אליו ואינו צריך לבוא אליה כבא אל אשה זונה וכן דרך הכתוב להזכיר קיחה בכל המתיחדים כי אשה ואמה ובת בנה ובת בתה ואשה ואחותה ואשת אחיו כולן עמו בבית וכן לא יקח איש את אשת אביו · ואמר וראה את ערותה דרך מוסר כי הכתוב יכנה בעריות פעם יקרא הבעילה גלוי ערוה כאשר יאמר ברובן

לא

אשר יקח את־אשת אחיו נדה הוא ערות אחיו גלה
ערירים יהיו׃ כב ושמרתם את־כל־חקתי ואת־כל־
משפטי ועשיתם אתם ולא־תקיא אתכם הארץ אשר אני
מביא אתכם שמה לשבת בה׃ שביעי כג ולא תלכו בחקת
הגוי אשר־אני משלח מפניכם כי את־כל־אלה עשו
ואקץ בם׃ כד ואמר לכם אתם תירשו את־אדמתם ואני
אתננה לכם לרשת אתה ארץ זבת חלב ודבש אני יהוה
אלהיכם אשר־הבדלתי אתכם מן־העמים׃ מפטיר
כה והבדלתם בין־הבהמה הטהרה לטמאה ובין־העוף
הטמא לטהר ולא־תשקצו את־נפשתיכם בבהמה
ובעוף ובכל אשר תרמש האדמה אשר־הבדלתי לכם
לטמא׃ כו והייתם לי קדשים כי קדוש אני יהוה ואבדל
אתכם מן־העמים להיות לי׃ כז ואיש או־אשה כי־יהיה
בהם אוב או ידעני מות יומתו באבן ירגמו אתם דמיהם
בם׃ פ פ פ ס"ד׳ וג"ה׳ מ"י זס"ב סימן׃

ומפטירין לאשכנזים התשפוט ביחזקאל סי׳ כ"ב׳ ולספרדים הלדרוש אותי גו׳ שם כ׳ :

ת"א ערות אחיו׳ יבמות נה : ערירים יהיו׳ שם נה : והבדלתם בין׳ מעילה טז : תרמש האדמה׳ מכות טז : איש או אשה׳ סנהדרין סו : אוב או ידעני׳ ברכות כא סנהדרין סה : מות יומתו באבן׳ סנהדרין נג נד כו כריתות ה :

רש"י

לו בשעת עבירה יהיה כל ימיו כמו שהוא עכשיו: (כא) נדה היא׳ השכיבה הזאת מנודה היא ומאוסה ורבותינו דרשו לאסור הערוה בה כנדה שהערוה מכורשת בה את מקורה הערה: (כג) ואקוץ׳ לשון מיאוס כמו קצתי בחיי כאדם שהוא קץ במזונו : (כה) והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה׳ אין צריך לומר בין פרה לחמור שהרי מובדלין וניכרין הם אלא בין טהורה לך לטמאה לך בין שנשחט רובו של סימן לנשחט חציו וכמה בין רובו לחציו מלא שערה : אשר הבדלתי לכם לטמא׳ לאסור : (כו) ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי׳ אם אתם מובדלין מהם הרי אתם שלי ואם לאו הרי אתם של נבוכדנצר וחבריו ותנלו מארץ הקדושה ראב"ע אומר מנין שלא יאמר אדם נפשי קצה בבשר חזיר אי אפשי ללבוש כלאים אבל יאמר אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי ת"ל ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי שתהא הבדלתכם מהם לשמי פורש מן העבירה ומקבל עליו עול מלכות שמים : (כז) כי יהיה בהם אוב וגו׳ : כאן נאמר בהם מיתה ולמעלה כרת עדים והתראה בסקילה מזיד בלא התראה בכרת ושגגתם חטאת וכן בכל חייבי מיתות שנאמר בהם כרת :

השלמת פרשת קדשים

רמב"ן

לא הגלה ערותה וזה ממנהג הזונים שהם מגלים שוליה כענין שנאמר וגליתי שוליך על פניך ופעם יכנה אותה ביאה כענין ובא אליה ושנאה לבא עלינו ויבא אליה ותהר לו ופעמים רבים יקראנה שכיבה ובכאן יכנה אותה בראיה כי האח עם אחותו ישנים יחד ואין צריך לגלות שוליה וכן יכנה אותה בידיעה כלשון והאדם ידע את חוה אשתו׳ ולא יסף עוד לדעתה בתולה ואיש לא ידעה ואמר והיא תראה את ערותו׳ שגם היא חמדה בלבה ערותו : ורצתה לעשות כן והזכיר זה באחות בלבד בעבור כי כל העריות כאשר יקרב האיש לגלות ערותה לרצונה הוא כי אם לא יהיה לרצונה תתרחק ממנו ותצעק

אבל

היא עריתא דאחוהי גלי בלא ולד יהון: כב ותטרון ית כל קימי וית כל דיני ותעבדון יתהון ולא תרוקן יתכון ארעא די אנא מעיל יתכון תמן למתב בה: כג ולא תהכון בנימוסי עממיא די אנא מגלי מן קדמיכון ארי כל אלין עבדו ורחיק מימרי בהון: כד ואמרית לכון אתון תירתון ית ארעהון ואנא אתנניה לכון למירת יתה ארעא עבדא חלב ודבש אנא יי אלהכון די אפרשית יתכון מן עממיא: כה ותפרשון בין בעירא דכיא למסאבא ובין עופא מסאבא לדכי ולא תשקצון ית נפשתיכון בבעירא ובעופא ובכל די תרחש ארעא די אפרשית לכון לסאבא: כו ותהון קדמי קדישין ארי קדיש אנא יי ואפרש יתכון מן עממיא למהוי פלחין קדמי: כז וגבר או אתתא ארי יהי בהון בדין או דכור יתקטלא יתקטלון באבנא ירגמון יתהון קטלא חיבין:

בעל הטורים

בה' דמים שמאים בהבה · בכלם לא נאמר ינאף אלא על אבת רעהו שהקב"ה מלא עליו אף שהבורה על גמלה: (כד) אשר הבדלתי אתכם · שבעים מלות בפרשת קדושים [כ"ה ברבה ונ"ע גם בס] כנגד ע' אומות שהבדלתי אתכם מהם: (כו) ואבדיל אתכם מן העמים · וסמיך ליה איש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני · כי אני הבדלתי אתכם מן העמים והבריתי שבינתי ביניכם ואינכם צריכים לאוב וידעוני כאשר עובדי גלולים שאין עמהם נביא ולא יודע עד מה ולכך צריכין לאוב ולידעוני:

אבן עזרא

שירתק ממנה וכן אמרו אחיכם שונאיכם מנדיכם והנה אין בעריות זכר נדה כי אם באשת אח והנדה אסורה גם תבוא עת להיות מותרת גם כן יתכן באשת האח כאשר אפרש בפרשה כי ישבו אחים יחדו ואשר אמרו כאשר היא אחות האב אסורה כן אסור לאשה שתנשא לדודה לא זה הדרך כי בעריות בזכרים הם המכריתים ואין מי יכריתם ואם בדרך שקול דעתם התכרים ירלה לנו למה לא נקבל עדות שתים נשים ואם על הערכים תהיינה ארבעת נשים כמו שני עדים על כן אנחנו צריכים לקבלה: (כב) ושמרתם את כל חקתי · שלא לעבור על אלה העריות: ואת כל משפטי · משפטי העונש · וטעם ולא תקיא הארץ · אפרש בפרשת וילך; (כג) ואקץ בם · דרך משל כמו והקאל נפשו · וטעם ארץ זבת חלב · שאין כמוה: (כד) אשר הבדלתי אתכם מן העמים · באלה החקים ועוד שתבדילו בין הבהמה · וטעם הטהרה · העברה הנזכרים וכל האחרים טמאים · וטעם העוף הטמא · הנזכר וכל האחרים טהורים · וטעם לטמא · שתדעו שהוא טמא במחשבה ובדבור וכן תשקצו מן העוף על כן גר תושב לא יאכל טמא בארץ הטורים כי על זה התנאי ידור בתוכנו ואם תשמרו כל אשר צויתי אתכם אז תהיו קדושים כי חייבים אתם ללכת אחרי כי קדוש אני · וטעם ואיש או אשה · בעבור שאמר על האבות לטמאה בהם אמר היו קדושים והמיתו אשר יטמא נפשו באוב ובידעוני כי עד הם לא הזכיר עונש פונה אל אוב בפרבסיא · וטעם להזכיר האשה כי זאת האומנות ביד הנשים יותר וכן מכשפה לא תחיה: חסלת פרשת קדושים

רמב"ן

אבל באח היבן עמה אולי שלא מדעתה יערה בה · על כן הזכיר שהיא גם היא הראה ערותו: ומעם חסד הוא · על דעת המכרשים חרפה כי האנשים כלם בטבעם יהיה להם בושת וכלימה בחטא המכוער הזה והוא כלשון ארמית שתרגם אונקלוס כי חרפה הוא לנו ארי חסודה היא · וי"מ ושמתיה חרפה חיסודא · ובלשון חכמים מפני שחסדו ברבים וכן פן יחסדך שומע יעבה לך חרפה בגלותך סוד אחר · ומעם ונכרתו לעיני בני עמם לאמר אתה העשה זה בכהד וה' יגלה עונך בהביאו עליך עונש לעיני כל בני עמך והזכיר כן בחטא הנעשה בחדרי חדרים והוא הדין בכל הכריתות כאשר הזכרתי: ומעם ערות אחותו גלה עונו ישא · ואם גלה ערות אחותו באונס עונו ישא הוא לבדו כדברי ר"א · ועל דעתי טעמו כי ערות אחותו גלה עונו ישא כל אחד מן הנזכרים כמו כי את שארו הערה עונם ישאו והנכון בעיני במלת חסד שהוא כמשמעו וכן דעת רבותינו ז"ל יאמר כי שאר האחים חסד הוא ואין ראויין לגלוי ערוה כי בקרובים יזכיר טעם מפני שאר הבשר ובאחים יזכיר החסד אשר ביניהם ויהיה איש מושך עמו ואחר עמו או הוא כדרך ואני תפלה כי חמודות אתה הנני אליך זדון שיחסר מהן מלת איש או שיכנה האיש בתארו יאמר ואיש אשר יקח את אחותו וראה את ערותה איש חסד הוא ונכרתו כי ערות אחותו גלה עונו ישא הזכיר כי היה ראוי להיותו גומל נפשו איש חסד והוא עוכר שארו אכזרי כי היה ראוי שיעשה עמה החסד שעשו האחרים להשיאה לבעל והוא פוגם ועוכר אותה והכתוב יתלה הסרחון בזכר כמו ערות אחיו גלה ערירים יהיו · וכן על דעתי פן יחסדך שומע יסיר ממך כל חסד שלא שמרת חסדך את רעך שמסר לך סודו · כמלת לדשנו ובכל תבואתי תשרש וכיוצא בהן כי רחוק הוא אלי להיות מלת חסד בלשון הקדש משמש בהפוכים האלה והכתובים

ספורנו

ואיש כזה לא יגמור הקים והמשפטים כי לא יקבלם מאביו ומאמו כלל: (כה) ולא תשקצו את נפשותיכם בבהמה ובעוף ובכל אשר תרמוש האדמה · ממיני הטמאים אשר הבדלתי לכם מן הטהורים · לטמא · בענין שיהיה השקוץ מטמא את הנפש באכילתו לא במגע ובמשא בלבד: (כז) ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני · ומאחר שהיתה הכוונה בכל אלה לקדש את ישראל הנה מי שיסור מזה באוב או ידעוני אשר ענינם כלו ברוח טומאה לתעב הנפש על הפך כל המכוון ראוי שיסקל בלי הפסק:

כא

א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי אַהֲרֹן וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם לְנֶפֶשׁ לֹא־יִטַּמָּא בְּעַמָּיו: ב כִּי אִם־לִשְׁאֵרוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו לְאִמּוֹ וּלְאָבִיו וְלִבְנוֹ וּלְבִתּוֹ וּלְאָחִיו: ג וְלַאֲחֹתוֹ הַבְּתוּלָה הַקְּרוֹבָה אֵלָיו אֲשֶׁר לֹא־הָיְתָה לְאִישׁ לָהּ יִטַּמָּא: ד לֹא יִטַּמָּא בַּעַל בְּעַמָּיו לְהֵחַלּוֹ: ה לֹא־יִקְרְחָה יקרחו קרי קָרְחָה בְּרֹאשָׁם וּפְאַת

ת"א אמר אל הכהנים בני אהרן · ר"ה עז יבמות פה סוטה כג קדושין לה לו : אמור ואמרת · יבמות קיד : לנפש לא יטמא בעמיו · סוטה ג קדושין כא סנהדרין מז : כי אם לשארו · יבמות כב סוטה ג : לאמו ולאביו · נזיר מג מד זבחים ק : ולאחתו · ברכות יט מגילה ג נזיר מח זבחים ק : ולאחתו הבתולה · יבמות ס : לה יטמא · נזיר מג סוטה ג : לא יטמא · יבמות כב ל קדושין עז זבחים ק : להחלו · נזיר מג : לא יקרחו · קדושין לו מכות כ : ופאת זקנם · יבמות ה נזיר מ מח נח קדושין לה מכות כא :

רש"י

(א) **אמור** אל הכהנים · אמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים : בני אהרן · יכול חללים ת"ל הכהנים · בני אהרן · אף בעלי מומין במשמע · בני אהרן · ולא בנות אהרן : לא יטמא בעמיו · בעוד שהמת בתוך עמיו יצא מת מצוה : (ב) כי אם לשארו · אין שארו אלא אשתו : (ג) הקרובה · לרבות את הארוסה : אשר לא היתה לאיש · למשכב : לה יטמא · מצוה : (ד) לא יטמא בעל בעמיו להחלו · לא יטמא לאשתו פסולה שהוא מחולל בה בעודה עמו וכן פשוטו של מקרא לא יטמא בעל בשארו בעוד שהיא בתוך עמיו שיש לו קוברין שאינה מת מצוה ובאיזה שאר אמרתי באותו שהוא להחלו להתחלל הוא מכהונתו : (ה) לא יקרחו קרחה · על מת והלא אף ישראל הוזהרו על כך אלא לפי שנאמר בישראל בין עיניכם יכול לא יהא חייב על כל הראש ת"ל בראשם וילמדו ישראל מהכהנים בגז"ש נאמר כאן קרחה ונאמר להלן בישראל קרחה מה כאן כל הראש אף להלן כל הראש במשמע כל מקום שיקרח

רמב"ן

משבחים ומתפללים במלת חסד אבל חיסודא בלשון ארמית לשון אחרת וגם אותו הלשון מבדיל ביניהם זה מתורגם חסדא וזה מתורגם חיסודא וכתב רבינו חננאל כי חסד לאמים חטאת לשון חרפה · ולפי דעתי גם זה לשון תהפוכות · כי צדקה וחסד נזכרים בפסוק ההוא והם האחים התאומים הנזכרים בכל מקום כמו רודף צדקה וחסד אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ אבל פשט הכתוב על דעתי צדקה תרומם גוי כאשר יעשה וחסד לאומים חטאת כאשר לא יעשוהו יאמר כי בצדקה ובחסד רוממות כל גוי ומכשולם או יאמר צדקה תרומם הגוי המיוחד שיעשנה ולאמים רבים חוטאים בחסד ואינם עושים אותו · ודמיון הפסוק הזה הוא סמוך לו בלב נבון תנוח חכמה ובקרב כסילים תודע · שפירשו תודע שאינה בקרבם · כי כל רואיהם יכירום במעשיהם כי כסילים הם ואין בהם תבונה והם שניהם בשוללות הענין : השלמת סדר קדושים

(א) אמר ואמרת · להזהיר גדולים על הקטנים לשון רש"י מדברי רבותינו והאזהרה הזאת לומר שלא נסייע בטומאת הקטנים בידים ובאו בזה אזהרות רבות בתורה כפי מדרש רבותינו בדם ובשרצים ובטומאה ומהם ללמוד לכל איסורין שבתורה שלא נסייע באחת מהם שיעברו עליו הקטנים אבל אם יעשו הם לדעת עצמן אין אנו מצווין עליהם להפרישם וטעם הכתוב על פי מדרשו אמור אל הכהנים ותחזור ותאמר אליהם שלא יטמאו ורבוי האזהרות שיצוה להזהירם שיהיו כל בני אהרן נשמרים מזה גם הקטנים ואמר ר"א בדרך הפשט אמור אל הכהנים הפרשה הנזכרת למעלה כי הם מורי התורה והמזהירים את העם ואמרת להם המצות שהם לבדם חייבים לשמרם ואינו נכון · ועל דעתי בפשט הכתוב טעם אמור כמו דבר · אמרי האזינה ה' דברי וכן אמרים אמת · וכן כי היא שמעה את כל אמרי ה' וכתיב בא אל פרעה ודברת אליו כמו ואמרת וידבר משה אל אהרן ואל בניו קחו את המנחה כמו ויאמר וכן במקומות הרבה דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם והוא נאמר בפרשיות אשר ירצה להזהיר להם מאד או לחומר הענין או להיותם מורגלים לחטוא בהם וכן יאמר אמור אל הכהנים ואמרת אליהם וכמוהו

רשב"ם

(א) **לנפש** לא יטמא בעמיו · איש בעם הכהנים לא יטמא לנפש אדם · כמו בתולה מעמיו יקח אשה · אבל אילו היה כתוב לעמיו היה משמע לא יטמא לעמיו · כמו שכתוב לנפש לא יטמא : לאחיו ולאחותו לא יטמאו להם · ולא נאמר להם · גם יש לפרש לנפש הנמצא בעמיו לא יטמא : (ד) לא יטמא בעל בעמיו · שום בעל בעם הכהנים לא יטמא לאשתו : להחלו · שהרי מתחלל מכהונתו · ולפי דברי חכמים · לא מטמא לאשתו פסולה והללה אבל מטמא לאשתו כשרה : (ה) לא יקרחו · על מת · והוא הדין לישראל :

וחללה

א וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה אֵימַר לְכָהֲנַיָּא בְּנֵי אַהֲרֹן וְתֵימַר לְהוֹן עַל מִית לָא יִסְתָּאַב בְּעַמֵּהּ׃ ב אֱלָהֵן לְקָרִיבֵהּ דְּקָרִיב לֵהּ לְאִמֵּהּ וְלַאֲבוּהִי וְלִבְרֵהּ וְלִבְרַתֵּהּ וְלַאֲחוּהִי׃ ג וְלַאֲחָתֵהּ בְּתֻלְתָּא דְּקָרִיבָא לֵהּ דִּי לָא הֲוַת לִגְבַר לַהּ יִסְתָּאַב׃ ד לָא יִסְתָּאַב רַבָּא בְּעַמֵּהּ לְאַחֲלוּתֵהּ׃ ה לָא יִמְרְטוּן מְרַט בְּרֵישְׁהוֹן וּפָאתָא דְּדִקְנְהוֹן לָא יְגַלְּחוּן

נתינה לגר

כא (ד) בעל בעמיו, רבא בעמה. נ"ל שחסר ל' וצ"ל „לרבא בעמה" ור"ל שאפילו לנשיא וכהן גדול אסור לכהן הדיוט להטמא (כי „רבא" משמעו „גדול ומשוח" כמ"ש לעיל ד' ג') שהוא אמינא שלגדולים כמוהם בפלא כהונה (וכמ"ש הר' חיים כהן בתוס' בכתובות ק"ג ע"ב ד"ה אותו יום שזהו דוקא בטומאה דרבנן אבל לא בטומאה דאורייתא) וקרוב לזה כתב החזקוני, ועיין רמב"ן שכתב „וטעם בעל בעמיו כמו ובעלי יהודה כו' הנכבדים בהם כו' יאמר לא יטמא כהן הנכבד בעמיו להחל את כבודו כו', יזהירנו שלא לחלל מעלתו לעולם בטומאת המתים כו' וכן ת' של אונקלוס לא יסתאב רבא בעמה לאחלותה" ע"ש, ועי' ביבמות (דף כ"ב ע"ב) משמע לאשתו כשרה

בעל הטורים

(א) אמר אל הכהנים · סמך אזהרת כהנים שלא יטמאו לאוב שגם בו נאמר אזהרה שלא לטמא בו · אי נמי שלא יטמא הכהן למת כשירצה לשאול באוב שצריכים ליטמא כששואלין בו · א"נ להכי סמך אמור אל הכהנים לאוב וידעוני שאם תאמרו ממי נדע העתידות הרי לא נדרש באוב וידעוני לכך סמך לו אמור אל הכהנים הרי לך כהן שישאל לך באורים ותומים והכי איתא בתנחומא ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב וידעוני זה שאול ואשה בעלת אוב וסמך לו אמור אל הכהנים · א"ר לוי יפה היה לך לשאול באורים ותומים האמורים למטה ולא באוב האמור למעלה · לעיל מיניה כתיב דמיהם בם וסמיך ליה לא יטמא · שאם יטמא דמיו בו · והיינו דאמרינן כהן שמת בטומאה אחיו הכהנים מפצעים את מוחו : אל הכהנים · בגי' זה לא חללים : בני אהרן · בגי' זהו גם בעלי מומין למה אמר בני אהרן ולא בנות אהרן לפי שהם גרמו מיתה לדורות : אמור אל הכהנים בני אהרן ואמרת · ואמרת בגי' לדורות : ואמרת · הם אותיות אמרו"ת טהורות : אמור ואמרת · אמירה ראשונה כדי שלא ליטמא במת ואמירה שניה לטמא למת מצוה : לנפש לא · בגי' בדם המת : (ה) לא יקרחה · כתיב בה"א לחייב על ה' קרחות אפי' קרח חמישתן בבת אחת [ר"ל אפי' בחדא התראה ועי' מכות דף כ' דרשוהו מיתורא דקרא והרמז בא לגלות

אבן עזרא

(א) אמר אל הכהנים · אחר שהזכיר ישראל ובני אהרן בכלל להיותם קדושים הזכיר בני אהרן שהם חייבים להשמר מדברים אחרים בעבור שהם משרתי השם ויתכן להיות פי' אמור אל הכהנים כל הפרשה הנזכרת כי התורה בידם : ואמרת אליהם · טעמי המצות שהם חייבים לשמרם לבדם : לנפש · הוא המת : מלת יטמא · מבנין התפעל ודגשת הצ"ת להתבלע התי"ו : וטעם בעמיו · בכל ישראל שהם עמיו : (ב) כי אם לשארו הקרוב אליו · היה נראה לנו כי פירושו כמו איש איש אל כל שאר בשרו שם כלל ואחר כן פרט לאמו ולאביו : וטעם בעל בעמיו · שלא יטמא הבעל באשתו ובאשר ראינו שהעתיקו רבותינו כי יטמא לאשתו ושמו לשארו כדרך אסמכתא כאשר פירשתי במלת לעם נכרי ואמרו כי פי' בעל גדול שהעם ברשותו כמו בעליו אין עמו בעל הפי' הראשון · וטעם להזכיר אמו קודם האב כי הזכר חי יותר מהנקבה ברוב : הקרובה אליו · להיות אחותו מאב והנה לא יטמא בעל בעמיו בכהנים או בישראלים חוץ מנזכרים : להחלו · דגשות הלמ"ד להתבלע אחר והוא שם הפעל מבנין נפעל : (ה) לא יקרחו קרחה בראשם · על המת : ופאת זקנם · על המת כמנהג מקומות

רמב"ן

כה אמר ה' אלהי ישראל הלוך ואמרת אל צדקיהו מלך יהודה כה אמר ה' וגו' שטעמו דבר אל צדקיהו · וכן ותאמר האשה התקועית אל המלך ותפול על פניה ארצה ותשתחו ותאמר הושיעה המלך כמו ותדבר האשה אל המלך ותאמר הושיעה המלך והנה טעם אמור אל הכהנים ואמרת אליהם כטעם דבר אל הכהנים ואמרת אליהם דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ועניינו דבר אל העם בשמי ותאמר להם ככה כענין בא אל פרעה ואמרת אליו · ורבים יאמרו כי טעם דבר אל בני ישראל כטעם קריאה דבר אל בני ישראל שיתאספו אליך ותאמר אליהם ככה וכן אמור אל הכהנים שיקבצו וישמעו : וטעם הכהנים · כי במצות אשר הם בעניני הקרבנות יאמר אל אהרן ואל בניו · ולא יזכירם בשם הכהנים כי הענינים ההם בקרבנות או במעלות הקדש אבל בכאן יזהיר שלא יטמאו במת לעולם אפי' בעת שלא יבואו במקדש והוא מעלה להם בעצמם ולכך הזכיר הכתוב הכהנים לאמר כי בעבור שהם כהני ה' ומשרתי אלהינו יאמר להם שיתגהגו כבוד וגדולה בעצמם ולא יטמאו לעולם והנה החללים מוציאים מן הכלל הזה : וטעם לא יטמא שתאמר להם שלא יטמא אחד מהם לנפש בעמיו או ימשך אל בעל בעמיו המוזכר למטה ושיעורו לנפש לא יטמא הבעל בעמיו

ספורנו

(א) ויאמר ה' אל משה אמר אל הכהנים · מה שנאמר למעלה להבין ולהורות כל מיני הטומאות ולהבדיל בין הבהמה הטהורה לטמאה ובין העוף הטמא לטהור כי זה יאות יותר לכהנים כאמרו ולהבדיל בין הקדש ובין החול ובין הטמא ובין הטהור ולהורות : ואמרת אליהם · שצריכים הם ליזהר בלעדי אלה גם מטומאת מת ותלול הזרע שהם מעלות קדושה לכהנים בלבד : לנפש לא יטמא בעמיו · שום אחד מהכהנים לא יטמא לנפש בעמיו שהוא כל מת מן ההמון שאינו קרובו אלא שהוא מעמו בלבד : (ד) לא יטמא בעל בעמיו להחלו · והטעם שלא יטמא הכהן כ"א לקרוביו הוא כי אמנם הכהן הוא בעל בעמיו להבין ולהורות כי שפתי כהן ישמרו דעת וכו' וראוי לאיש כזה לנהוג נשיאות כי היכי דלישתמען מיליה ואין ראוי שיחלל הכנתו אל מקדש וקדשיו כדי לכבד המתים הבלתי קרובים כאמרם ז"ל (סנהדרין פ' כ"ג) שהקבורה וההספד למת הם יקרא דשכבי אמנם לקרובים התיר להטמא כי כבודם הוא כבודו : (ה) לא יקרחו · אע"פ שהתרתי להם הטומאה על מתיהם לכבודם לא התרתי שיפליגו באבלות להרבות כבוד מתיהם ע"י קרחה ושריטה כאמרם ז"ל מה נהגן

על

זקנם לא יגלחו ובבשרם לא ישרטו שרטת: ו קדשים יהיו לאלהיהם ולא יחללו שם אלהיהם כי את־אשי יהוה לחם אלהיהם הם מקריבם והיו קדש: ז אשה זנה וחללה לא יקחו ואשה גרושה מאישה לא יקחו כי־קדש הוא לאלהיו: ח וקדשתו כי־את־לחם אלהיך הוא מקריב קדש יהיה־לך כי קדוש אני יהוה מקדשכם: ט ובת איש כהן כי תחל לזנות את־אביה היא מחללת באש תשרף: ס י והכהן הגדול מאחיו אשר־יוצק על־ראשו שמן המשחה ומלא את־ידו ללבש את־הבגדים את־ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרם: יא ועל כל־נפשת מת לא יבא לאביו ולאמו לא יטמא: יב ומן־המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלהיו כי נזר שמן משחת אלהיו

ה"א קדושים יהיו · יבמות כ סנהדרין נג סג זבחים יז: הם מקריבים · סנהדרין נא: ואשה גרושה · יבמות נג נג נד גיטין פב קדושין עח: גרושה · יבמות כד: לא יקחו · יבמות פד פה: וקדשתו · מ"ק כח יבמות פח נדרים סב גיטין נט הוריות יג: ובת איש כהן · סנהדרין נ נא סו עז: את אביה היא מחללת · שם נ נב עו: באש תשרף · פסחים עה: והכהן הגדול מאחיו · יומא יח הוריות ט יב חולין קל"ד: את ראשו לא יפרע · הוריות יב יג: ועל כל נפשות מת לא · סנהדרין ד הוריות יב מז מח מט נב חולין עב: לאביו · נזיר מז: לאביו ולאמו לא יטמא · שם מח: ומן המקדש לא יצא · סנהדרין יח יט פד זבחים טז: כי נזר שמן · הוריות יב:

רש"י

קרחה ומה להלן על מת אף כאן על מת: ופאת זקנם לא יגלחו · לפי שנאמר בישראל לא תשחית יכול לקטן במלקט ורהיטני לכך נאמר לא יגלחו שאינו חייב אלא על דבר הקרוי גלוח ויש בו השחתה וזהו תער: ובבשרם לא ישרטו שרטת · לפי שנאמר בישראל ושרט לנפש לא תתנו יכול שרט חמש שריטות לא יהא חייב אלא אחת ת"ל לא ישרטו שרטת לחייב על כל שריטה ושריטה שתיבה זו יתירה היא לדרוש שהיה לו לכתוב לא ישרטו ואני יודע שהיא שרטת: (ו) קדושים יהיו · על כרחם יקדישום בית דין בכך: (ז) זונה · שנבעלה בעילת ישראל האסור לה כגון חייבי כריתות או נתין או ממזר: חללה · שנולדה מן הפסולים שבכהונה כגון בת אלמנה מכהן גדול או בת גרושה (וחלוצה) מכהן הדיוט וכן שנתחללה מן הכהונה על ידי ביאת אחד מן הפסולים לכהונה: (ח) וקדשתו · על כרחו שאם לא רצה לגרש הלקהו ויסרהו עד שיגרש: קדוש יהיה לך · נהוג בו קדושה לפתוח ראשון בכל דבר ולברך ראשון בסעודה: (ט) כי תחל לזנות · כשתתחלל על ידי זנות שהיתה בה זיקת בעל וזנתה או מן האירוסין או מן הנשואין ורבותינו נחלקו בדבר והכל מודים שלא דיבר הכתוב בפנויה: את אביה היא מחללת · חיללה ובזתה את כבודו שאומרים עליו ארור שזו ילד ארור שזו גדל: (י) לא יפרע · לא יגדל פרע על אביו ואיזהו גדול פרע יותר מל' יום: (יא) ועל כל נפשת מת · באהל המת: נפשת מת · להביא רביעית דם מן המת שמטמאה באהל: לאביו ולאמו לא יטמא · לא בא אלא להתיר לו מת מצוה: (יב) ומן המקדש לא יצא · אינו הולך אחר המטה ועוד מכאן למדו רבותינו שכהן גדול מקריב אונן וכן משמעו אף אם מתו אביו ואמו אינו צריך לצאת מן המקדש אלא עובד עבודה: ולא יחלל את מקדש · שאינו מחלל בכך את העבודה שהתיר

רמב"ן

וטעם בעל בעמיו כמו מבעלי יהודה בעלי גוים הנכבדים בהם או האדוגים מלשון בעליו אין עמו · בעל הבית · כי הנכבדים יקראו אדונים יאמר לא יטמא נכבד בעמיו לחלל את כבודו ידרש הכתוב כי למעלת הכהן בעבור שהוא ראוי להיות הגדול והנכבד בעמיו יזהירנו שלא יחלל מעלתו לעולם טומאת המתים ויתכוין הכתוב בזה שלא יעלה על דעתו לומר שאין האזהרה אלא בבואם אל אהל מועד

רשב"ם

(ז) וחללה · באותן שכתוב בהן ולא יחלל זרעו: (ט) ובת איש כהן · ארוכה · ומפורש בסנהדרין:

חרם

וּבִבְשַׂרְהוֹן לָא יְחַבְּלוּן חִבּוּל: ו קַדִּישִׁין יְהוֹן קֳדָם אֱלָהֲהוֹן וְלָא יְחַלּוּן שְׁמָא דֶאֱלָהֲהוֹן אֲרֵי יָת קֻרְבָּנַיָא דַייָ קֻרְבַּן אֱלָהֲהוֹן אִנּוּן מְקָרְבִין וִיהוֹן קַדִּישִׁין: ז אִתְּתָא מַטְעֲיָא וּמְחַלְּלָא לָא יִסְּבוּן וְאִתְּתָא דִמְתָרְכָא מִבַּעְלַהּ לָא יִסְּבוּן אֲרֵי קַדִּישׁ הוּא קֳדָם אֱלָהֵהּ: ח וּתְקַדְּשִׁנֵּהּ אֲרֵי יָת קֻרְבַּן אֱלָהָךְ הוּא מְקָרֵב קַדִּישׁ יְהֵי לָךְ אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן: ט וּבַת גְּבַר כָּהֵן אֲרֵי תִתְחַל לְמִטְעֵי מְקַדֶּשֶׁת אֲבוּהָא הִיא מִתַּחֲלָא בְּנוּרָא תִּתּוֹקַד: י וְכַהֲנָא דְאִתְרַבָּא מֵאֲחוֹהִי דִּיתָּרַק עַל רֵישֵׁהּ מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וִיקָרֵב יָת קֻרְבָּנֵהּ לְמִלְבַּשׁ יָת לְבוּשַׁיָּא יָת רֵישֵׁהּ לָא יְרַבֵּי פֵרוּעַ וּלְבוּשׁוֹהִי לָא יְבַזַּע: יא וְעַל כָּל נַפְשָׁת מֵתָא לָא יֵיעוֹל לַאֲבוּהִי וּלְאִמֵּהּ לָא יִסְתָּאָב: יב וּמִן מַקְדְּשָׁא לָא יִפּוֹק וְלָא יַחֵל יָת מַקְדְּשָׁא דֶאֱלָהֵהּ אֲרֵי כְּלִיל מְשַׁח רְבוּתָא דֶאֱלָהֵהּ עֲלוֹהִי אֲנָא

נתינה לגר

כו׳ „וּבַת׳ כביוכיפי ס״ת „ברבא״. (ט) תחל, התחל. נראה בגם הת״א מפרש כדעת רש״י והרא״ס שפרשו „חלל״ ולא ל׳ התחלה שאלו היה דעתו מל׳ התחלה היה מתרגם „תשרי״ רק מ״ש „מקדושת אבוהא״ אולי המ׳ „מקדושת״ יהרס היא. ואפשר שהוא כדין, כי גם „התחל״ היא באתפעל, ונקודתה נ״ל „תִתְחַל״ וכן אח״כ „היא מִתַּחֲלָא״ הוא כאלו היה כתיב בעברית „מתחללת״ מפני שהיה דוחק בעיניו לה׳ „ית אבוהא היא מחללא״ אחר כי הוא לא נעשה חלל ופסול לכהונה ע״י זה, ע״כ פי׳

בעל הטורים

שחייב ב׳ בפ״א]: ופאת זקנם • בגי׳ זו בתער: (ח) וקדשתו • ג׳ קדושות בפסוק לפתוח ראשון ולברך ראשון וליתן לו מנה יפה ראשון: (ט) באש תשרף • לפי שכל מעשה הכהנים באש לפיכך מיתתה באש: (י) והכהן הגדול • ה׳ גדול מאחיו • בנוי • בכח • בעושר • בחכמה • ובשנים: יוצק • ב׳ במס׳ • הכא ואידך (איוב כ״ב) ונהר יוצק יסודם • מלמד ששמן המשחה אשר עשה משה היה מובך ככהר וממנו היו מושחין כל המלכים: ללבש • ב׳ • הכא ואידך ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש • כדדרשינן גדלהו משל אחיו וזהו כיון שמלא ידו ללבוש הבגדים אז ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש: (יא) ועל כל נפשות מת

אבן עזרא

נאהרן כשדים והנה התבאר פי׳ את פאת זקנך: וטעם שרטת • אפי׳ אחת וכבר נזהרו ישראל על אלה: וטעם הזכירם כי כלם מוקרח וזקן מגולח ובשר שרוט לא ישמח לפני השם: (ו) ולא יחללו שם אלהיהם • פי׳ כי את אשי ה׳: (ז) אשה זנה • לא מצאנו על דרך הפשט בכל המקרא זונה כי אם כמשמעה גם כן ויהנו את הילד בזונה כאשר פירשתיו: וחללה • שאינה מפורסמת כזונה ולפי הפשט היה נראה מדברי יחזקאל כי אלמנות כהן מותרות לכהנים לכן דברי הקבלה הוא הנכון: (ח) וקדשתו • במחשבה ובדבור: לחם אלהיך • מאכל שהוא קרב לשם: אני ה׳ מקדשכם • כלכם: (ט) כי תחל • לדעת רבים מגזרת תחלה ולפי דעתי מלשון חלול רק הוא משכנין ככבד כנוסף כמו לא יחל דברו ועל שני הפירושים המלה היא מפעלי הכפל רק היא זרה ויתכן שתהיה זרה כחל גם החל שלא יתערבו עם טעם תחלה בעבור היות ההי״ו קמוץ • בקמץ קטן וכן לנלהי החל: ובת כהן • אם חללה עצמה בזנות בעבור שחללה כבוד אביה: באש תשרף • בעולה או ארוכה: (י) את הבגדים • והם בגדי קדש: את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרם • מזה הכתוב נלמוד מה שהעתיקו חז״ל במשפט האבלות: (יא) ועל כל נפשת מת לא יבא • גוף מת והגוף חסר כי מת שם התאר וכן ועביר יענה עזות ומאכלו בריאה תחסר בה: וטעם לא יבא • באהל או בבית שם המת: וטעם לאביו ולאמו • שהיא מלוה עליו לכבדם בחייהם ובמותם ואף כי לאחיו ולבנו: (יב) ומן המקדש לא יצא • אמרו המעתיקים אחר המת והוא הנכון ויש אומרים בשבעת ימי המלואים וזה לא יתכן כי כבר נשא ומלא את ידו

רמב״ן

לשרת בקדש וכן בכל הפרשה יזהיר כי הכל למעלתם את אביה היא מחללת ולא יחלל זרעו וכן תרגומו של אונקלוס לא יסתאב רבא בעמיה לאחלותיה ובהורת כהנים נדרש בבעל באשתו כמו שכתב רש״י: (ו) קדשים יהיו לאלהיהם • הקדושה היא הפרישות כאשר פירשתי בסדר של מעלה יאמר שאפי׳ במותר לישראל יהיו הכהנים פרושים יבדלו מטומאת המתים ונשואי הנשים שאינם הגונות להם בטהרה ובנקיות וטעם כי אני ה׳ מקדשכם עם הכהנים ידבר כאשר החל אמור אל הכהנים או אני ה׳ מקדשכם כלכם הכהנים והעם והטעם כי מאחר שהוא מקריב לחם אלהיך קדוש יהיה לך כי על ידו אני מקדש את כלכם ומשרה שכינתי במקדשכם ויתכן על דרך האמת שיחזור לראש הפסוק וכבר נתפרש: (י) את ראשו לא יפרע וגו׳ • ועל כל נפשות מת נמשך לפניו עם נפשות מת יאמר שלא יפרע ולא יפרום על כל נפשות מת ולא יבא עליו: (יב) ומן המקדש לא יצא • איננו הולך אחר המטה ועוד נוכל למדו רבותינו שכהן גדול מקריב אונן וכן משמעו אף אם מתו אביו ואמו איננו צריך לצאת מן המקדש אלא עובד עבודה: ולא יחלל את מקדש אלהיו • שאינו מחלל בכך את העבודה אם עבד כשהוא אונן שהתיר לו הכתוב לעבוד הא כהן הדיוט שעבד אונן חלל לשון רש״י ושני המדרשים הללו חלוקים הם זה על זה שאם הכתוב התיר שכהן גדול שאינו צריך לצאת

ספורנו

על מת אף כאן על מת: (ו) ולא יחללו את שם אלהיהם • ואע״פ שכל אלה לכבודו אין לו רשות למחול על כבודו כי אמנם הכוונה בכבוד הכהנים הוא לכבוד האל ית׳ וכשימחלו על זה יחללו את שמו: (ז) כי קדוש הוא לאלהיו • כל זרע הכהונה שהוא בעל בעמיו הוא מקודש לאלהיו ואם יבא את אלה הנשים יחלל את כבודו וזרעו שלא יהיה ראוי לאותה הקדושה: (יב) ומן המקדש לא יצא • בשביל המת: ולא יחלל את מקדש אלהיו • שיראה שהוא מחשיב יותר כבוד המת

מכבוד

עָלָיו אֲנִי יְהוָה׃ יג וְהוּא אִשָּׁה בִבְתוּלֶיהָ יִקָּח׃ יד אַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה וַחֲלָלָה זֹנָה אֶת־אֵלֶּה לֹא יִקָּח כִּי אִם־בְּתוּלָה מֵעַמָּיו יִקַּח אִשָּׁה׃ טו וְלֹא־יְחַלֵּל זַרְעוֹ בְּעַמָּיו כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשׁוֹ׃ ס שני טז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יז דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר אִישׁ מִזַּרְעֲךָ לְדֹרֹתָם אֲשֶׁר יִהְיֶה בוֹ מוּם לֹא יִקְרַב לְהַקְרִיב לֶחֶם אֱלֹהָיו׃ יח כִּי כָל־אִישׁ אֲשֶׁר־בּוֹ מוּם לֹא יִקְרָב אִישׁ עִוֵּר אוֹ פִסֵּחַ אוֹ חָרֻם אוֹ שָׂרוּעַ׃ יט אוֹ אִישׁ אֲשֶׁר־יִהְיֶה בוֹ שֶׁבֶר רָגֶל אוֹ שֶׁבֶר יָד׃ כ אוֹ־גִבֵּן אוֹ־דַק

ת"א והוא אשה בבתוליה יקח · יבמות נט כתובות לז סוריות יב : אלמנה · יבמות נט : אלמנה וגרושה וחללה · שם ס כתובות כט קדושין סד עז עח תמורה ה : בתולה מעמיו יקח אשה · יבמות עא עז קדושין עז : יקח אשה · יבמות סא : ולא יחלל זרעו בעמיו · יבמות ס סט כתובות כט נזיר מב סוטה כג כו מד קדושין סד סח עז עח בכורות נו תמורה ה כט : איש מזרעך · חולין כד : איש עור · בכורות מד : או חרם · שם : שבר רגל · שם מה : או גבן או דק · מגילה כט בכורות מג :

רש"י

לו הכתוב הא כהן הדיוט שעבד אונן חלל: (יד) חללה · שנולדה מפסולי כהונה : (טו) ולא יחלל זרעו · הא אם נשא אחת מן הפסולות זרעו הימנה חלל מדין קדושת כהונה : (יז) לחם אלהיו · מאכל אלהיו כל סעודה קרויה לחם כמו עבד לחם רב : (יח) כי כל איש אשר בו מום לא יקרב · אינו דין שיקרב כמו הקריבהו נא לפחתך : חרום · שחוטמו שקוע בין שתי העינים שכוחל שתי עיניו כאחת : שרוע · שאחת מאיבריו גדולה מחברתה עינו אחת גדולה ועינו אחת קטנה שוקו אחת ארוכה מחברתה: (כ) או גבן · שורציל"ש בלע"ז[1]) שגביני עיניו שערן ארוך ושוכב: או דק · שיש לו בעיניו דוק שקורין טיל"א[2]) כמו הנוטה

רמב"ן

מן המקדש מפני אנינותו כהדיוט אבל יכול הוא לעבוד כשהוא אונן אם כן אין בכאן אזהרה כלל שלא יצא אחר המטה וכן לא יחלל את מקדש אלהיו כפי הלשון הזה אינו אלא לומר שאין עבודתו מחוללת וללמד שהדיוט שעבד אונן חלל וא"כ הכתוב הזה הוא שלילות לא אזהרה ובעלי הלכות מנאוהו בלאוין בהלכות גדולות ועוד שכבר כתבתי הברייתא שהיא שנויה בתורת כהנים ומפורש בה שהוא לאו גמור כדקתני ומפתח אהל מועד לא תצאו יכול בשעת עבודה ושלא בשעת עבודה תלמוד לומר ומן המקדש לא יצא ולא יחלל אימתי אינו יוצא ואין מחלל הוי אומר בשעת עבודה וקתני אין לי אלא אהרן ובניו שנמשחו בשמן המשחה שאם יצאו בשעת עבודה חייבין מיתה מנין לכל הכהנים שבכל הדורות וכו' והרי הוא לאו גמור אזהרה שלא יניח עבודה ויצא לפיכך אני אומר כדי לקיים כל דברי חכמים שעיקר הכתוב הזה יזהיר בכהן גדול שלא יצא מן המקדש בשעת עבודה על כל נפשות מת ולא יחלל את המקדש שיעזוב עבודתו לכבוד המת אבל יהיה כבוד המקדש ועבודתו גדול עליו מכבוד המת ואהבתו אותו וכ"ש שאם מניח עבודתו ללא דבר ויוצא שעובר בלאו הזה אבל הזהירו הכתוב בענין המת להתיר לו העבודה כשהוא אונן ומאחר שהיא מותרת לו אם יניחנה מרצון עצמו יהיה חלול המקדש · וזה הוא פי' הכתוב הזה וכבר כתבתיו בסדר ויהי ביום השמיני · ועוד מצינו שנחלקו רבותינו בפרק שני של מסכת זבחים ואמרו אונן מנא לן דמיחיל עבודה דכתיב ומן המקדש לא יצא ולא יחלל הא אחר שלא יצא חלל ור' יהודה אמר מהכא הן היום הקריבו את חטאתם ואת עולתם אני הקרבתי מכלל דאי איגהו אקרבו שפיר וכו' ורבי אלעאי נ"ם לא אמר ומן המקדש לא יצא אמר לך מי כתיב הא אחר שלא יצא חלל · והענין לומר כי כיון שאמר הכתוב אזהרה בכה"ג שלא יצא ולא יחלל העבודה בהניחו אותה אין לכהן הדיוט במשמעות הזה שיחלל כשיעבוד · ומכאן ראיה עוד שאינו רשות להתיר העבודה לכה"ג ולהודיעו שאין עבודתו מחוללת בכך כי היה יוצא מזה בודאי שכהן הדיוט מחלל אותה · והנה יראה מזה בפשוטו כי על דעת הפירוק הראשון הוא שלילות בכהן גדול שאינו מחלל עבודתו

אבן עזרא

ג"כ יתכן שלא יצא מן המקדש כי אם לדבר מצוה: (יג) בבתוליה · יש שמות בלשון הקדש לא יפרדו לעולם כמו נעורים וזקונים ועלומים ובתולים ויש שמות בלשון הקדש שלא יתחברו כסף וכסף וזהב וברזל : (יד) אלמנה וגרושה · כלל מכהן או מישראל : וחללה זונה · חסר וי"ו הדבק כמו שמש ירח עמד זבולה : וטעם להוסיף כי אם בתולה · להזכיר עמיו כי הבתולה השבויה והמתייהדת אסורה לו : (טו) ולא יחלל זרעו · פי' אלמנה וגרושה בעבור כי את כל אלה לא יקח בגלוי ואחר שהזכיר קדושת הכהנים החל להזכיר המומין : (טז) לחם אלהיו · הוא קרבן המזבח ואלה הכהנים הדיוטים על כן אמר כל מי שהוא מזרע אהרן הכהן : (יח) חרם · ספק שרוע והנה חרם מגזרת חרם : שרוע · מגזרת מהשתרע : (כ) או גבן · קרוב מגזרת הרים גבנונים והגו"ן שרש והוא שם התאר וכן

רשב"ם

(יח) חרם ושרוע · מפורש בבכורות :

[1]) Sourcils [2]) אויגענברויען tela פעלל

יְיָ: יג וְהוּא אִתְּתָא בִּבְתוּלְתַהָא יִסַּב: יד אַרְמְלָא וּמְתָרְכָא וְחַלְּלָא מְטַעְיָא יָת אִלֵּין לָא יִסַּב אֱלָהֵן בְּתֻלְתָּא מֵעַמֵּהּ יִסַּב אִתְּתָא: טו וְלָא יַחֵל זַרְעֵהּ בְּעַמֵּהּ אֲרֵי אֲנָא יְיָ מְקַדְּשֵׁהּ: טז וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: יז מַלֵּל עִם אַהֲרֹן לְמֵימַר גְּבַר מִבְּנָיךְ לְדָרֵיהוֹן דִּי יְהֵי בֵהּ מוּמָא לָא יִקְרַב לְקָרָבָא קֻרְבָּנָא קֳדָם אֱלָהֵהּ: יח אֲרֵי כָּל גְּבַר דִּי בֵהּ מוּמָא לָא יִקְרַב גְּבַר עֲוִיר אוֹ חֲגִיר אוֹ חָרִים אוֹ שְׁרִיעַ: יט אוֹ גְבַר דִּי יְהֵי בֵהּ תְּבַר רַגְלָא אוֹ תְּבַר יְדָא: כ אוֹ גְבִין אוֹ דְקָא אוֹ חִלִּין בְּעֵינֵהּ אוֹ גַרְבָן אוֹ חֲזָזָן אוֹ

נתינה לגר

מלת „את" בעברית כמו „מן" כאשר מצאנו כן [לעיל שמות ט' כ"ט] „כצאתי את העיר". (טו) כי אני, ארי אנא. בספרים שלנו חסרה מלת „ארי" והוא טעות. (יח) שרוע, שריע. לקמן (כ"ב כ"ג) בשור ושה שרוע וקלוט. מלת „שרוע" משמע שהשוק שרוע כמומי אדם הוא מום אחר והוא מל' „סרוח" שאבר אחד גדול מחבירו. (כ) או גבן, או גבין. במתני' דבכורות (מ"ג ע"ב) „אין לו גבינין וכו' זה גבן

בעל הטורים

וגו' - כל הפסוק האותיות של סופי תיבות כפולות רמז לרביעית דם הבא משני מתים שמטמא: (יג) והוא אשה בבתוליה - והוא עולה י"ס רמז בן י"ח שנים לנושא. וכן והוא כחתן יוצא מחופתו: בבתוליה - בי"ת ויו"ד יתירין דהוי מצי למכתב בתולה רמז עד י"ב שנים בתוליה שלמים:

רמב"ן

כלשון רש"י אבל מפני שהבריותא מפורשת שהוא הזהרה נאמר שהם יסברו כי מאחר שאין האזהרה אלא בכהן גדול ומכלל שההדיוט יוצא ומניח העבודה מזה נלמוד שהיא מחוללת ואלו היתה כשרה לא יתיר לו להניחה. וכך שנויה בתורת כהנים בפרשה הזאת: ומניין שאם עבד עבודתו כשרה תלמוד לומר ולא יחלל את מקדש אלהיו הא כהן הדיוט שעבד עבודתו פסולה. והסוגיא ששנויה בסנהדרין ומן המקדש לא יצא שאינו יוצא אחר המטה עמהם אלא הם נכנסין והוא נגלה הם נגלין והוא נכסה דברי רבי מאיר ורבי יהודה אומר אינו יוצא מן המקדש כלל שנאמר ומן המקדש לא יצא. ופירושו כטעמו של רבי מאיר. ומן המקדש מקדושתו לא יצא וכיון דאית ליה היכירא לא אתי למנגע ורבי יהודה אגב פרדיה דילמא מיקרי ונגע כל זה אסמכתא מדבריהם. הנה הנהיגו סילסול בכהן גדול שלא יצא אחר המטה לפי שהוא מטמא לקרובים ואדם בהול על מתו שמא יגע בהן כענין ויפול יוסף על פני אביו אבל כהן הדיוט על קרוביו הוא מטמא ועל אחרים אינו בהול שיטמא להן וכל זה בכהן גדול מעלה מדבריהם וסמכו אותה לכתוב הזה כדרך האסמכתות בתלמוד וכך מצאתי בתוספתא בסנהדרין אמר לו רבי יהודה אין מן המקדש יצא אלא בשעת עבודה בלבד ועוד שם בירושלמי ראיות אין כאן מקום הזכרתם: (יג) והוא אשה בבתוליה יקח. פירש אבל לא בעולה והוא לאו הבא מכלל עשה. ואחרי כן הזהיר בלאו על האלמנה והפסולות. ואמר כי אם בתולה מעמיו יקח אשה לצוות עליו שיקחנה וזהו שאמרו רבותינו מוזהר על האלמנה ומצווה על הבתולה וכך שנו בתורת כהנים כי אם בתולה מלמד שהוא מצווה על הבתולה: (טו) ולא יחלל זרעו בעמיו. הא אם נשא אחת מן הפסולות זרעו ממנה חלל מדין קדושת כהונה לשון רש"י פירשו הרב לשלילות בלבד את אלה לא יקח שלא יתחלל זרעו. ועל דעת רבותינו הוא לאו שני. וכך אמרו קדש ובעל לוקה שתים אחת משום לא יקח ואחת משום לא יחלל ואמרו בעל ולא קדש לוקה משום לא יחלל והנה הם שני לאוין ונדרש להם גם כן כטעם קדש ולא בעל אינו לוקה מה טעם לא יקח משום לא יחלל אם כן פירוש את אלה לא יקח כי אני מזהירו בלא יחלל זרעו ומאליגו נלמוד שהזרע מן הפסולות הוא מחולל: (יז) דבר אל אהרן איש מזרעך. לא אמר בכאן דבר אל אהרן ואל בניו כאשר יאמר בפרשיות כלן והטעם כי שם צוה בפרשיות הקרבנות זאת תורת העולה וזאת תורת החטאת והאשם וכיוצא בזה אבל בכאן אם אמר דבר אל אהרן ואל בניו ראוי שיאמר איש מכם לדורותיכם ולא ירצה להזהיר את אהרן עצמו בתורת המומין כי אהרן קדוש ה' כולו יפה ומום לא יהיה בו אבל יזהירנו על זרעו שיורם ויזהיר אותם לדורותם ובפרשת הטומאה בסמוך דבר אל אהרן ואל בניו וינזרו מקדשי בני ישראל כי יתכן שגם באהרן יארע טומאת המגע במת או בשרץ. וכאשר בא להזכיר הצרעת והזוב חזר ואמר איש איש מזרע אהרן כי לא יארע זה בגופו כי מלאך ה' צבאות הוא ואמר בסוף הפרשה וידבר משה אל אהרן ואל בניו שרצה משה להזהיר גם את בניו שיקחו מפיו תורה ואמר כן לבני ישראל להזהיר ב"ד של ישראל על כך. ובת"כ מצאתי כל איש מה ת"ל לפי שנאמר זרע אהרן אין לי אלא זרעו אהרן עצמו מנין ת"ל כל אשר בו מום וכן שנו שם זרע אהרן אין לי אלא זרעו אהרן עצמו מנין תלמוד לומר והוא צרוע או זב ופי' אהרן עצמו הכהן גדול תחתיו מבניו כי בעבור שהתיר האנינות לכהן גדול אולי יתיר לו המום והצרעת והוצרך לרבות או שתרמוז

ספורנו

מכבוד המקדש והקודש שנהגה לו: (יח) כי כל איש אשר בו מום לא יקרב. לעמוד לשרת בשם ה' כענין כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק: איש עור. והם המומים אשר בתולדה מתקלון החומר או הכה המצייר: (יט) שבר רגל. והם מומים

אוֹ תְבַלֻּל בְּעֵינוֹ אוֹ גָרָב אוֹ יַלֶּפֶת אוֹ מְרוֹחַ אָשֶׁךְ׃ כא כָּל־
אִישׁ אֲשֶׁר־בּוֹ מוּם מִזֶּרַע אַהֲרֹן הַכֹּהֵן לֹא יִגַּשׁ לְהַקְרִיב
אֶת־אִשֵּׁי יְהוָֹה מוּם בּוֹ אֵת לֶחֶם אֱלֹהָיו לֹא יִגַּשׁ לְהַקְרִיב׃
כב לֶחֶם אֱלֹהָיו מִקָּדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים וּמִן־הַקֳּדָשִׁים יֹאכֵל׃
כג אַךְ אֶל־הַפָּרֹכֶת לֹא יָבֹא וְאֶל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא יִגַּשׁ כִּי־מוּם
בּוֹ וְלֹא יְחַלֵּל אֶת־מִקְדָּשַׁי כִּי אֲנִי יְהוָֹה מְקַדְּשָׁם׃ כד וַיְדַבֵּר
מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו וְאֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ
כב א וַיְדַבֵּר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן
וְאֶל־בָּנָיו וְיִנָּזְרוּ מִקָּדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וְלֹא יְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם
קָדְשִׁי אֲשֶׁר הֵם מַקְדִּשִׁים לִי אֲנִי יְהוָֹה׃ ג אֱמֹר אֲלֵהֶם
לְדֹרֹתֵיכֶם כָּל־אִישׁ ׀ אֲשֶׁר־יִקְרַב מִכָּל־זַרְעֲכֶם אֶל־
הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יַקְדִּישׁוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לַיהוָֹה וְטֻמְאָתוֹ עָלָיו

ת"א או תבלל· בכורות לח מד: בעינו· שם מד: או גרב· בכורות מא מג: או מרוח אשך· שם מד: כל איש אשר בו מום· שם מג: לחם אלהיו· זבחים קא קב: אך אל הפרכת· עירובין קה: ולא יחלל· בכורות מג: דבר אל אהרן· סנהדרין פג זבחים טו עז יז תמורה ג: בני ישראל· זבחים מה: ולא יחללו· שבת לג מס' ע"ג כז כד זבחים מד מה: אמר אליהם· בתרא קב: אשר יקרב· זבחים מה מעילה י:

רש"י

כדוק: או תבלל· דבר המבלבל את העין כגון חוט לבן הנמשך מן הלבן ופוסק בשחור שהוא עוגל המקיף את השחור שקורין פרוניל"א (1) והחוט הזה פוסק את העוגל ונכנס בשחור ותרגום תבלול חיליז לשון חלזון שהוא דומה לתולעת אותו החוט וכן כינוהו חכמי ישראל במומי הבכור חלזון נחש עינב: גרב או ילפת· מיני שחין הם: גרב· זו החרס שהיא יבש מבפנים ומבחוץ: ילפת· היא חזזית המצרית ולמה נקראת ילפת שמלפפת והולכת עד יום המיתה והוא לח מבחוץ ויבש מבפנים ובמקום אחר קורא לגרב שחין הלח מבחוץ ויבש מבפנים שנאמר בגרב ובחרס כשסמך גרב אצל חרס קורא לילפת גרב וכשהוא סמך אצל ילפת קורא לחרס גרב כך מפורש בבכורות: מרוח אשך· לפי התרגום מרס פחדין שפחדיו מרוססין שביצים שלו כתותין· פחדין כמו גידי פחדיו ישורגו: (כא) כל איש אשר בו מום· לרבות שאר מומין: מום בו· בעוד מומו בו פסול הא אם עבר מומו כשר: לחם אלהיו· כל מאכל קרוי לחם: (כב) מקדשי הקדשים· אלו קדשי הקדשים: ומן הקדשים יאכל· אלו קדשים קלים ואם נאמרו קדשי הקדשים למה נאמרו קדשים קלים אם לא נאמרו הייתי אומר בקדשי הקדשים יאכל בעל מום שמצינו שהותרו לזר שאכל משה בשר המלואים· אבל בחזה ושוק של קדשים קלים לא יאכל שלא מצינו זר חולק בהן לכך נאמרו קדשים קלים כך מפורש בזבחים: (כג) אך אל הפרכת· להזות שבע הזאות שעל הפרוכת: ואל המזבח· החיצון ושניהם הוצרכו ליכתב ומפורש בת"כ: ולא יחלל את מקדשי· שאם עבד עבודתו מחוללת ליפסל: (כד) וידבר משה· המצוה הזאת: אל אהרן וגו' ואל כל בני ישראל· להזהיר ב"ד על הכהנים: (ב) וינזרו· אין נזירה אלא פרישה וכן הוא אומר וינזרו מאחרי· נזורו אחור· יפרשו מן הקדשים בימי טומאתן· ד"א וינזרו מקדשי בני ישראל אשר הם מקדישים לי ולא יחללו את שם קדשי סרס המקרא ודרשהו: אשר הם מקדישים לי· לרבות קדשי כהנים עצמן: (ג) כל איש אשר יקרב· אין קריבה זו אלא אכילה וכן מצינו שנאמרה אזהרת אכילת קדשים בטומאה בלשון נגיעה בכל קדש לא תגע אזהרה לאוכל ולמדוה רבותינו מג"ש וא"א לומר שחייב על הנגיעה שהרי נאמר כרת על האכילה בצו את אהרן שתי כריתות זו אצל זו ואם על הנגיעה חייב לא הוצרך לחייבו על האכילה וכן נדרש בת"כ וכי יש נוגע חייב א"כ מה ת"ל יקרב משיכשר

רשב"ם

(כ) מרוח אשך· מעוך ביצים: (ב) וינזרו· מאכילת קדשים בטומאת הגוף: (ג) אשר יקרב· לאבול ; בבלה

(1 prunelle אויגענשטערן

מרם פחדין: כא כל גבר די בה מומא מזרעא דאהרן כהנא לא יקרב לקרבא ית קרבניא דיי מומא בה ית קרבן אלהה לא יקרב לקרבא: כב קרבן אלהה מקדש קודשיא ומן קודשיא ייכול: כג ברם לפרכתא לא ייעול ולמדבחא לא יקרב ארי מומא בה ולא יחל ית מקדשי ארי אנא יי מקדשהון: כד ומליל משה עם אהרן ועם בנוהי ועם כל בני ישראל: א ומליל יי עם משה למימר: ב מלל עם אהרן ועם בנוהי ויפרשון מקודשיא דבני ישראל ולא יחלון ית שמא דקודשי די אנון מקדשין קדמי אנא יי: ג אמר להון לדריכון כל גבר די יקרב מכל בניכון*) לקודשיא די יקדשון בני ישראל קדם יי וסאבתה עלוהי וישתיצי אנשא

*) נ"א כנוסח ורעכון

נתינה לגר

כאמור בתורה ר' דוסא אומר שגביניו שוכבין ר"ח ב"א אומר שיש לו שתי גבין ושתי שדראות, ואפשר שמלת „גבין" בארמית כולל שלשה פירושים יחד, ועי' בתיב"ע ובירושלמי. תבלול, חיליז. עי' בכפרא מה שתמה הראב"ד על התרגום שאינו שוה למדרש חכמים, וג"ע הלא גם רש"י בלא זו מלפרש התיד נמקום הנוגע להלכה מדברי הקבלה פי' פה נ"כ חלזון ?. מרוח אשך, כרים פהדין. הוא כר' ישמעאל (בכורות מ"ד ע"ב) ולכן ת' „פחדין" בל"ר, ולא ת' כת"ק או כר"ע משום דרק ממשמעות דורשין איכא בינייהו כמ"ש הכ"מ בפ"ז מהל' בעלי מומין, ועי' לקמן (כ"ב כ"ד) בת"א.

בעל הטורים

(כב) לחם אלהיו · הפסוק מתחיל בל' ומסיים בל' רמז לשלשים מומין באדם: (כג) אך אל הפרכת לא יבא · אך מיעוטא היא שלפעמים יבא עכסיא דאמר אם אין כהנים נכנסין לויים · אם אין טהורין נכנסין טמאים אם אין טמאים נכנסין בעלי מומין:

רש"י

ליקרב שאין חייבים עליו משום טומאה אא"כ קרבנו מתירין. ואם תאמר שלש כריתות בטומאת כהנים למה · כבר נדרשו במסכת שבועות אחת לכלל ואחת לפרט וכו': וטמאתו עליו · וטומאת האדם עליו יכול בבשר הכתוב מדבר וטומאתו של בשר עלין ובטהור באוכל את הטמא הכתוב מדבר על כרחך ממשמעו

אבן עזרא

דק והוא כמשמעו להיות דק קצר קומה: תבלול בעינו · יש אומרים מגזרת הבל עשו בשתם ויש אומרים מגזרת בלולה בשמן ובסי"ן על שני הפירושים נוסף גם גרב בעין על דעת רבים כן: ילפת · כטעם דבק מגזרת וילפת שמשון וי"א עות מגזרת ויהרד האיש וילפת וסיו"ד נוסף כיו"ד יצהר: מרוח · שם התאר מגזרת רוח: אשך · הביצה ואחר שפרש אמר כלל כל איש אשר בו מום: וטעם מום בו · כמו אכיו זאמו קלל: (כב) לחם אלהיו · לחם הפנים והאשם והחטאת שהם קדשי הקדשים כנגד השלמים כי גם השלמים קדש: ומן הקדשים · המעשר והבכור: (כג) אך אל הפרכת לא יבא · להיותו כהן גדול גם אל המזבח לא יקרב: (כד) וטעם ואל כל בני ישראל · שלא יזבח להם שלמים בעלי מום עלי הקבלה ונעבור שהזכיר כי בעל מום יאכל קדש הזכיר שיהיה האוכל טהור: (ב) וינזרו · כמו והזרתם והוא מבנין נפעל והטעם ירחקו ויבדלו מגזרת נזיר: ולא יחללו · מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא ולא יחללו את שם קדשי ולא יחללו אשר הם מקדישים לי: וטעם אני ה' · קדוש · וטעם מלפני אני ה' · כי אחר שיכרת מלפני השם לא יעמוד כאשר פירשתי בסוד

רמב"ן

דין אהרן עצמו כי לא הסמוך התורה באזהרותיה על הגם אבל כסתה על אהרן לכבודו ולרמוז לנו שלא יהרע לו כן: (יח) חרום או שרוע · כל שחוטמו שקוע בין שתי העינים שכוחל שתי עיניו כאחת לשון רש"י ובתורת כהנים ובגמרא דבכורות שנינו חרום שחוטמו שקוע חוטמו בלום חוטמו סולד חוטמו נוטף מניין תלמוד לומר או חרום אבא יוסי אומר אין חרום אלא הכוחל שתי עיניו כאחת אמרו לו הפלגת אע"פ שאינו יכול לכחול שתי עיניו כאחת ולשון תרגום מלשון כל חרם אשר יחרם והחרמתי עריהם ענין חרבן ויקרא חרום כי החוסם הדרת פנים כמו שאמר אין מעידין אלא על כרצוף פנים עם החוטם ואשר אין חוטמו כאשר בני האדם נורהו חרבה · וטעם · (כ) או גבן · נמשך אל מלת בעינו או שהוא גבן בעינו או דק או תבלול בעינו והוא שגבות עיניו שוכבות עליהן מלשון גב המזבח על גבי חרשו חורשים והזכיר תחלה המום בחסרון האברים עור או פסח · ואחרי כן בקטנות כגון החרום ובגודל כגון השרוע ואח"כ בשברון העצמות אע"פ שכל אבריו עמו כגון שנשבר העצם שבור ואח"כ שכל אפי' בכיעור התואר כגון הגבן בעיניו ואשר בעיניו הגרעינין ואח"כ בבשר הגוף כי צריך שיהיה נקי וחלק ואח"כ הוסיף בעל הרוח אשר ביציו נפוחים בו אע"פ שהוא חולי נהוג בזקנים ואינו מום בעצם או בבשר ורבותינו ביארו מומים רבים נלמדם מאלה כי הנזכרים בתורה אבות להן: (ב) ולא יחללו את שם קדשי אשר הם מקדישים לי · סרס המקרא ודרשהו וינזרו מקדשי בני ישראל אשר הם מקדישים לי ולא יחללו את שם קדשי אשר הם מקדישים לי לרבות קדשי כהנים עצמן לשון רש"י ואם נפרש

ספורנו

מומים שאים מסבות חוץ לגוף: (כ) או גבן · והם מומים שאים ממקרה בלחות הגוף והפסדה: (ב) וינזרו מקדשי בני ישראל · שלא יחשבו שלגודל מעלתם יהיו קדשי העם כחולין אצלם כענין מנודה לתלמיד אינו מנודה לרב (מכות פ' אלו הן הגולין): ולא יחללו את שם קדשי אשר הם מקדישים לי · ולא יחללו את שם אותו ההקדש שישראל מקדישין לי שקראו עליו

שם

וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִלְּפָנַי אֲנִי יְהוָה׃ ד אִישׁ אִישׁ מִזֶּרַע
אַהֲרֹן וְהוּא צָרוּעַ אוֹ זָב בַּקֳּדָשִׁים לֹא יֹאכַל עַד אֲשֶׁר יִטְהָר
וְהַנֹּגֵעַ בְּכָל־טְמֵא־נֶפֶשׁ אוֹ אִישׁ אֲשֶׁר־תֵּצֵא מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת־
זָרַע׃ ה אוֹ־אִישׁ אֲשֶׁר יִגַּע בְּכָל־שֶׁרֶץ אֲשֶׁר יִטְמָא־לוֹ אוֹ
בְאָדָם אֲשֶׁר יִטְמָא־לוֹ לְכֹל טֻמְאָתוֹ׃ ו נֶפֶשׁ אֲשֶׁר תִּגַּע־בּוֹ
וְטָמְאָה עַד־הָעָרֶב וְלֹא יֹאכַל מִן־הַקֳּדָשִׁים כִּי אִם־רָחַץ
בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם׃ ז וּבָא הַשֶּׁמֶשׁ וְטָהֵר וְאַחַר יֹאכַל מִן־
הַקֳּדָשִׁים כִּי לַחְמוֹ הוּא׃ ח נְבֵלָה וּטְרֵפָה לֹא יֹאכַל
לְטָמְאָה־בָהּ אֲנִי יְהוָה׃ ט וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמַרְתִּי וְלֹא־
יִשְׂאוּ עָלָיו חֵטְא וּמֵתוּ בוֹ כִּי יְחַלְּלֻהוּ אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשָׁם׃
י וְכָל־זָר לֹא־יֹאכַל קֹדֶשׁ תּוֹשַׁב כֹּהֵן וְשָׂכִיר לֹא־יֹאכַל
קֹדֶשׁ׃ יא וְכֹהֵן כִּי־יִקְנֶה נֶפֶשׁ קִנְיַן כַּסְפּוֹ הוּא יֹאכַל בּוֹ
וִילִיד בֵּיתוֹ הֵם יֹאכְלוּ בְלַחְמוֹ׃ יב וּבַת־כֹּהֵן כִּי תִהְיֶה לְאִישׁ
זָר הִוא בִּתְרוּמַת הַקֳּדָשִׁים לֹא תֹאכֵל׃ יג וּבַת־כֹּהֵן כִּי
תִהְיֶה אַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה וְזֶרַע אֵין לָהּ וְשָׁבָה אֶל־בֵּית אָבִיהָ

ת"א איש איש מזרע אהרן. חגיגה ד יבמות ע עא עב עד מכות יד בכורות ג: עד אשר יטהר. יבמות עד עה: והנוגע בכל טמא נפש. ב"ק כה: או איש אשר תצא. שבת סד ב"ק שם בתרא ע נדה מג: או איש אשר יגע. שבת שם ב"ק שם בתרא שם נדה מג: נפש אשר תגע בו. יבמות עג מכות יט: ולא יאכל מן הקדשים. יבמות עד: ובא השמש וטהר. ברכות ב שבת יד יבמות עה: ואחר יאכל מן הקדשים. יבמות עד: נבלה וטרפה. חולין ק נדה מב: ושמרו את. סנהדרין פג: ולא ישאו. זבחים מח: ומתו בו. יבמות פו סנהדרין פג ל חולין קיג קלו כריתות ז: אני ה'. סנהדרין פג: וכל זר לא יאכל קדש. פסחים כג יבמות סח ע עא כתובות כח קדושין סט סנהדרין פג מכות יח כריתות ד: תושב כהן. יבמות ע עא קדושין ד זבחים פב: וכהן כי יקנה. יבמות נז סו כתובות נז: קנין כספו. יבמות סז כתובות נח גיטין מב פא קדושין ה: ויליד ביתו. גיטין מג נדה מד: ובת כהן. יבמות סח סט עז כתובות כה סוטה כו סנהדרין נא ספר הזוהר פ' משפטים ופ' קדושים ופ' ויקרא: הוא בתרומת הקדשים. יבמות פז קדושין סט: ובת כהן כי תהיה אלמנה. יבמות סח סוטה כו קדושין עד: וזרע אין לה. יבמות ע קדושין ד עד נדה מד: ושבה אל בית אביה. יבמות סח פו סנהדרין נא נדה מד:

רש"י

אתה למד במי שטומאתו פורחת ממנו הכתוב מדבר וזהו האדם שיש לו טהרה בטבילה: ונכרתה. יכול מצד זה לצד זה יכרת ממקומו ויתישב במקום אחר ת"ל אני ה' בכל מקום אני: (ד) בכל טמא נפש. במי שנטמא במת: (ה) בכל שרץ אשר יטמא לו. בשיעור הראוי לטמא בכעדשה: או באדם. במת: אשר יטמא לו. בשיעורו לטמא וזהו כזית: לכל טומאתו. לרבות נוגע בזב וזבה נדה ויולדת: (ו) נפש אשר תגע בו. באחד מן הטמאים הללו: (ז) ואחר יאכל מן הקדשים. נדרשת ביבמות בתרומה שמותר לאכלה בהערב השמש: מן הקדשים. ולא כל הקדשים: (ח) נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה. לענין הטומאה הזהיר כאן שאם אכל נבלת עוף טהור שאין לה טומאת מגע ומשא אלא טומאת אכילה בבית הבליעה אסור לאכול בקדשים וצריך לומר טרפה מי שיש במינו טרפה יצא נבלת עוף טמא שאין במינו טרפה: (ט) ושמרו את משמרתי. מלאכול תרומה בטומאת הגוף: ומתו בו. למדנו שהיא מיתה בידי שמים: (י) לא יאכל קדש. בתרומה הכתוב מדבר שכל הענין דבר בה: תושב כהן ושכיר. תושבו של כהן ושכירו לפיכך תושב זה נקוד פתח לפי שהוא דבוק ואיזהו תושב זה נרצע שהוא קנוי לו עד היובל ואיזה שכיר זה קנוי קנין שנים שיוצא בשש בא הכתוב ולמדך כאן שאין גופו קנוי לאדוניו לאכול בתרומתו:

רשב"ם

(ח) נבלה וטרפה לא יאכל. אע"פ שמליקת העוף הותרה להם. שדומה לנבלה: (י) וכל זר לא יאכל קדש. תרומה

ההוא מן קדמי אנא יי: ד גבר גבר מזרעא דאהרן והוא סגיר או דאיב בקודשיא לא ייכול עד די ידכי ודיקרב בכל טמא נפשא או גבר די תפוק מנה שכבת זרעא: ה או גבר די יקרב בכל רחשא די יסתאב ליה או באנשא די יסתאב ליה לכל סאבתיה: ו אנש די יקרב ביה ויהי מסאב עד רמשא ולא ייכול מן קודשיא אלהן אסחי בשריה במיא: ז ובמעל שמשא וידכי ובתר כן ייכול מן קודשיא ארי לחמיה הוא: ח נבילא ותבירא לא ייכול לאסתאבא בה אנא יי: ט ויטרון ית מטרת מימרי ולא יקבלון עלוהי חובא וימותון ביה ארי יחלניה אנא יי מקדשהון: י וכל חלוני לא ייכול קודשא תותבא דכהנא ואגירא לא ייכול קודשא: יא וכהן ארי יקני נפש קנין כספיה הוא ייכול ביה ויליד ביתיה אנון ייכלון בלחמיה: יב ובת כהן ארי תהי לגבר חלוני היא באפרשות קודשיא לא תיכול: יג ובת כהן ארי תהי ארמלא ומתרכא ובר לית לה ותתוב לבית אבוהא כרביותהא מלחמא

נתינה לגר

כב (ד) **מזרע אהרן, מזרעא דאהרן.** ולעיל (כ"א י"ז) יש נוסחאות בת"א „מבניך" אפשר שגם שמדבר מעבודת הכהונה שהיא רק בזכרים ת' „מבניך" אבל הכא שמדבר מאכילת הקדשים שמותר גם לבנות הכהנים ת' „מזרע" אבל לפ"ז יקשה מדוע ת' בפסוק שלפני זה [בנ"א „בניכון"] הלא גם שם מיירי באכילה כמ"ש רש"י, והוא מסוגית הש"ס [שבועות דף ז'] ועי' לעיל י"ח כ"א מ"ש שם. (י) **תושב הן, תותבא דכהנא.** משמע שהוא גר תושב, וכדעת הרמב"ם (פ"ו מה' תרומות) ועי' בכה"ש. (יג) **וזרע אין לה, ובר לית לה.** נ"ע שלא ת' „ולד" כמו שת' לעיל (בראשית ס"ו ג') ועי' ברמב"ם

בעל הטורים

(י) תושב כהן ושכיר · [עם התיבות] בגימ' [זהו] קנוי קנין עולם [וקנוי] קנין שנים : (יא) וכהן · ב' במסורה · הכא ואידך ויגאך בועם אפו מלך וכהן · זהו שאמרו בה' מקום שנהגו ד' לוותות לוחה עזרה · שאו שערים ראשיכם ויכנס ישמעאל בן פיאבי וישמש בכהונה גדולה שהיה לדיק ורבים אוכלי בלחמו ולא נמצא נותר בימיו · וזהו וכהן כי יקנה שהיה לו הרבה קניני כספות ולכך הוא ראש פסוק שהיה לדיק · אבל ויגאך בזעם אפו הוא יגאי המלך שהיה רשע לכן הוא סוף פסוק · ד"א לפי שהיו מהם כהנים רשעים לקנות כהנים מאשר לא להם על כן ויגאך בזעם אפו מלך וכהן : בלחמו · ג' במס' · הכא ואידך נשחיתה עץ בלחמו (ירמיה י"א) (על כן) בלחמו קדמו נודד (ישעיה כ"א) (שע"כ הלכו) שהלכו בגולה מפני קשת דרוכה

רש"י

(יא) וכהן כי יקנה נפש · עבד כנעני שקנוי לגופו : ויליד ביתו · אלו בני השפחות · ואשת כהן אוכלת בתרומה מן המקרא הזה שאף היא קנין כספו ועוד למד ממקרא אחר כל טהור בביתך וגו' בספרי : (יב) לאיש זר · ללוי וישראל : (יג) אלמנה וגרושה · מן האיש הזר : וזרע אין לה · ממנו : ושבה · הא אם

אבן עזרא

הגם : (ד) עד אשר יטהר · ימי טהרתו : (ה) אשר יטמא לו · דשבילו. כמו אמרי לי אחי הוא כל אלה הנזכרים יטמאו עד הערב : (ז) ובא השמש וטהר · ידוע כי וטהר שב אל הטמא כמו. והפך עליו הכהן וטהרה כי אין בפסוק זכר יום רק חז"ל העתיקו אפי' ביאת השמש לא יאכל עד שיר האור וזמו זה הפסוק לאסמכתא כאשר פירשתי בפסוק לעם נכרי על כן אמרו טבל יומא : כי לחמו · מאכלו וכבר פירשתיו וריקי מוח יפרשו הפסוק שהוא בספר יחזקאל והוא כל נבלה וטרפה מן העוף ומן הבהמה לא יאכלו הכהנים כל מה שנבלוהו וטרפוהו עופות או בהמות וזה הבל כי הנה בתורה כתוב כל נבלה וטרפה לא יאכל והטעם שאם יאכל לא יטמא : (ט) ושמרו את משמרתי · רמז למקדש על כן ולא ישאו עליו חטא ומתו בו : (י) וכל זר · שאינו מזרע אהרן : (יא) הם יאכלו בלחמו · זכרים ונקבות : (יב) בתרומת הקדשים · השוק והחזה :

רמב"ן

אשר הם מקדישים לי בכהנים עצמן אין צריך לסרוס הזה אבל יאמר הכתוב וינזרו מקדשי בני ישראל ולא יחללו בהן את שם קדשי אשר הם מקדישים לי שלא יחללו את אשר אהרן ובניו הם עצמם מקדישים לי ובתורת כהנים כך הוא נדרש וינזרו מקדשי בני ישראל על קדשי בני ישראל חייבים משום פיגול נותר וטמא ואין חייבים על קדשי עו"ג משום פיגול נותר וטמא · קדשי ישראל אין לי אלא קדשי ישראל קדשי עצמן מנין · ת"ל אשר הם מקדישים לי אני ה' לרבות את כולם ולא הוזכר שם סרוס המקרא כלל ועל דרך האמת אשר הם מקדישים לי אני ה' שלא יחללו השם המקודש לו כי שמו במקדש ה' וכבר רמזתי זה בפרשת ויקחו לי תרומה : (ח) נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה · יאמר שיזהר מאכילת נבלה וטרפה שלא יטמא בה · ויצטרך להנזר מן הקדשים · ולא יאכל בהם עד שירחץ בשרו במים ובא השמש וטהר · והטעם בעבור שהזכיר טומאת האדם לכל טומאותיו כי הזכיר הצרעת והזוב שיכלול הזכר והנקבה וטומאת המת ושכבת הזרע והשרץ וחזר להזהיר מן הקדשים בטומאת הנבלות והזכיר

ספורנו

הם קדש : (ז) כי לחמו הוא · ולא יצטרך להמתין על כפרתו קודם שיאכל לחמו כאמרם ז"ל (פ"ק דברכות) העריב שמשו אוכל בתרומה : (ט) אני ה' מקדשם · אני קדשתי אותם הקדשים מכיון שהקדישים ישראל וראוי שיעשו הכהנים על חלולם : והביאו

כנעוריה מלחם אביה תאכל וכל־זר לא־יאכל בו׃ יד ואיש כי־יאכל קדש בשגגה ויסף חמשיתו עליו ונתן לכהן את־הקדש׃ טו ולא יחללו את־קדשי בני ישראל את אשר־ירימו ליהוה׃ טז והשיאו אותם עון אשמה באכלם את־קדשיהם כי אני יהוה מקדשם׃ פ שלישי
יז וידבר יהוה אל־משה לאמר׃ יח דבר אל־אהרן ואל־בניו ואל כל־בני ישראל ואמרת אלהם איש איש מבית ישראל ומן־הגר בישראל אשר יקריב קרבנו לכל־נדריהם ולכל־נדבותם אשר־יקריבו ליהוה לעלה׃

ת"א מלחם אביה תאכל · יבמות פז : זר לא יאכל בו · שם סח : ואיש כי יאכל · פסחים לג יומא פ מעילה יח : ויסף חמשיתו עליו · יבמות פו מעילה כד חולין קלו : ונתן לכהן את הקדש · פסחים לג מעילה נד : ולא יחללו · סנהדרין פג זבחים ג יב מה מו תמורה ג נדה לב : והשיאו אותם עון אשמה · סנהדרין ל : וידבר ה' אל משה לאמר · פסחים מב תמורה ז : איש איש מבית ישראל · נזיר סב מנחות עג חולין יג : אשר יקריב קרבנו · מנחות קד : לכל נדריהם ולכל נדבותם · נזיר כה : אשר יקריבו לה' · מנחות עג : לעלה · נזיר כח :

רש"י

יש לה זרע ממנו אסורה בתרומה כל זמן שהזרע קיים : וכל זר לא יאכל בו · לא בא אלא להוציא את האונן שמותר בתרומה זרות אמרתי לך ולא אנינות : (יד) כי יאכל קדש · תרומה : ונתן לכהן את הקדש · דבר הראוי להיות קדש שאינו פורע לו מעות אלא פירות של חולין והן נעשין תרומה : (טו) ולא יחללו וגו' · להאכילם לזרים : (טז) והשיאו אותם · את עצמם יטענו עון באכלם את קדשיהם שהובדלו לשם תרומה וקדשו ונאסרו עליהן ואונקלוס שתרגם במיכלהון בסואבא שלא לצורך תרגמו כן : והשיאו אותם · זה אחד משלשה אתים שהיה רבי ישמעאל דורש בתורה שמדברים באדם עצמו וכן ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו · הוא יביא את עצמו · וכן ויקבור אותו בגי · הוא קבר את עצמו · כך נדרש בספרי : (יח) נדריהם · הרי עלי : נדבותם · הרי זו : לרצונכם

רמב"ן

בהם דרך התראה באכילתן · והטעם כי בעבור שנפש האדם קצה באכילת השרצים ולא תקוץ בנבלה ובטרפה הזהיר על הטומאה בזוה והטרפה הנזכרת כאן טרפת הארי והדוב שהמית אותה בשדה כי מתיים לא תטמא כי מעת שתטרף הבהמה מן הארי תקרא טרפה בין מחיים בין לאחר שתמות והנה הזכיר כאן כל הטומאות כלם כי הבהמה הטמאה אחרי שאמר בה שאין לה שחיטה כאשר פירשתי בסדר ויהי ביום השמיני הנה היא בכלל נבלה וזה דרך פשוטו ומדרשו גם כן לענין הקדשים בטומאה והזכיר כאן ובנבלת עוף טהור הכתוב מדבר שאין לה טומאת מגע ומשא אלא טומאת בית הבליעה ואסרו לאכול בקדשים וצריך לומר וטרפה מי שיש במינו טרפה יצא נבלת עוף טמא שאין במינו טרפה לשון רש"י ובטומאת שאר נבלות ריבו אותם בת"כ אשר יגע בשרץ אין לי אלא השרץ מנין לרבות את הנבלה ת"ל בכל : (יד) ונתן לכהן את הקדש · דבר הראוי להיות קדש שאין פורע לו מעות אלא פירות של חולין והן נעשים תרומה לשון רש"י והנה טעם הכתוב כי יאכל קדש ויסף חמישיתו על הקדש ההוא ונתן לכהן את הקדש הזה שהוא הקרן והחומש ומפני שקראו קדש למדנו שהוא נעשה כתרומה בדבר הראוי לכך וזהו הנכון בפשוטו ומדרשו וכך כתב ר"א ונתן לכהן את הקדש טעמו עם הקדש או שתהיה מלת ונתן מושכת עצמה ואחרת עמה וכן הוא אומר ויסף חמישיתו עליו ונתן לכהן את

אבן עזרא

(יג) מלחם אביה תאכל · כמו בראשונה : וכל זר לא יאכל בו · על כן אם יש לה ובעבורו לא תאכל היא : (יד) ונתן לכהן את הקדש · טעמו עם הקדש או תהיה מלת ונתן לכהן מושכת עצמה ואחרת עמה וכן פירושו ויסף חמישיתו עליו ונתן לכהן ונתן את הקדש ולפי דעתי שאין צורך בעבור מלת עליו : (טו) והשיאו אותם · פעל יוצא לשנים פעולים והטעם שיזהירו ויורום עד שלא ישגו ואחרי שהזכיר קדשי בני ישראל הזהיר שלא יביאו הקדשים מבעלי המומין : וטעם (יח) ומן הגר · כי משפט אחד לנודר ולמתנדב לישראל ולגר כי כן כתוב והחכמים הפרישו בין נדר ובין נדבה וכל נדר נדבה ואין כל נדבה נדר וכל קרבן שיעלה כלו על המזבח ראוי לסיותו

רשב"ם

תרומה : (יד) כי יאכל קדש · תרומה : (טז) באכלם · הזרים : את קדשיהם · תרומה וקלוש

דאבוהא תיכול וכל חלוני לא ייכול בה: יד וגבר ארי ייכול קודשא בשלו ויוסף חומשיה עלוהי ויתן לכהנא ית קודשא: טו ולא יחלון ית קודשיא דבני ישראל ית די יפרשון קדם יי: טז ויקבלון עליהון עוין חובין במיכלהון*) ית קודשיהון ארי אנא יי מקדשהון: יז ומליל יי עם משה למימר: יח מליל עם אהרן ועם בנוהי ועם כל בני ישראל ותימר להון גבר גבר מבית ישראל ומן גיורא בישראל די יקרב קרבניה לכל נדריהון ולכל נדבתהון די יקרבון קדם יי לעלתא: יט לרעוא

*) נ"א במיכלהון בסואבא וכן גרס רש"י · עיין פירושו ·

נתינה לגר

(פ"ז מס' תרומות הלכה י"ג), ובפירושו למשניות (סוף פ"ז דיבמות) הביא את הברייתא „וזרע אין לה אין לי אלא בנה, בתה ובת בנה ובת בתה ובן בתה בן בת בתה מנין ת"ל וזרע אין לה, עיין עליה" ר"ל שתדון על זרעה וזרע זרעה עד הסוף ע"ש, וכיון שפשט הכתוב מורה רק על בן לבד, ת' כפשוטו והוא כמ"ש בהקדמה כוללת שבכ"מ שאין הצדוקין חולקין על הקבלה הניח המת' את הכתוב כפשוטו, וכן כתבתי כבר בכמה מקומות. ושבה, ותתוב. משמע שמפרש „ושבה" שיכולה לשוב, ואיננו תנאי כמ"ש בת"י וע' בנתה"ש. (טז) באכלם, במיכלהון בסואבא. ערש"י שכתב „שלא לצורך תרגמו כן" ועי' ברמב"ן שמשיג על רש"י בזה ומפ' דעת המת' ע"פ דעת ר' ישמעאל שהביא רש"י שדרש אותם בלשון עצמם, ועי' ברא"ם, ובאמת צ"ע על רש"י דמסוגית הש"ס (בסנהדרין פ"ג ע"א וזבחים ריש פרק כל הזבחים, ותמורה דף ג') משמע דעל אכילת תרומה בטומאת הגוף קאי, ורש"י בגמרא הביא התרגום?

בעל הטורים

ואין נעושה: (יג) כנעוריה · מלא וי"ו לומר לך שאין בין נערות לבגרות אלא ששה חדשים בלבד: (טו) והשיאו · ב' · הכא ואידך (ש"ב י"ז) והשיאו כל ישראל אל העיר בענין אבשלום בעצה שנתן לו חושי שיעץ לו לרעתו וזהו והשיאו אותם עון אשמה · י"א פעמים הזכיר קדשים בזאת הפרשה [מן איש איש מזרע אהרן שמדבר בתרומה עד כי אני ה' מקדשם דחד לצריך גופים] כנגד י' דברים שבין תרומה לקודש (עפ"ג דחגיגה מ"א כ' ג'): באכלם · ב' · הכא ואידך באכלם מעבור הארץ (יהושע ה') דאוכל תרומה בטומאת הגוף · (עי' קדושין דף ל"ד):

רמב"ן

קדש ולפי דעתי אין צריך בעבור מלת עליו: (טו) ולא יחללו את קדשי בני ישראל · להאכילם זרים: (טז) והשיאו אותם עון אשמה · את עצמם ישאו עון באכלם את קדשיהם שהובדלו לשם תרומה וקדשו ונאסרו עליהן ואונקלוס שת' במיכליהון בסואבא שלא לצורך תרגמו כן לשון רש"י ז"ל ולא הבינותי דעתו כי יראה מדבריו שזה שלאו אזהרה בכהנים הוא שלא יאכילו התרומה לזרים ואם כן ראוי שנפרש שיהיה והשיאו אותם כנוי לישראל שיטעינו הכהנים את ישראל עון אשמה כאשר יאכלו הקדשים ולמה הוצרך רבי ישמעאל לדרשו בעצמם ועוד שלא הוזכר זה הלאו בתלמוד אלא הוא אסור לעשות כן כבשאר כל האיסורין אבל טעם הכתוב כי בני ישראל נמשך למעלה ולא יחללו את קדשי בני ישראל את אשר ירימו לה' והוא אזהרה שנית בזר שלא יאכל קדש בעבור שירצה להזכיר בו העונש ואמר והשיאו את עצמם וגו' כאשר יאכלו את קדשיהם ורבותינו דרשו מפני יתורי באוכל טבל אמרו מנין לאוכל טבל שהוא במיתה שנאמר ולא יחללו את קדשי בני ישראל את אשר ירימו לה' בעתידין לתרום הכתוב מדבר ויליף חלול חלול מתרומה אבל בת"כ מצאתי ולא יחללו להביא את הסך ואת השותה את קדשי בני ישראל על קדשי בני ישראל חייבין קרן וחומש ואין חייבין על קדשי עו"ג קרן וחומש יכול יהיו חייבין על התרומה שבטבל ת"ל את אשר ירימו לה' על המורם הם חייבין ואין חייבין על התרומה שבטבל והשיאו אותם עון אשמה מלמד שאף על הטבל חייבין מיתה וזה איננו כדרך הגמרא אלא שאני אומר רבוי הסך והשותה אסמכתא כי שתייה בכלל אכילה וסיכה מדרבנן כך מפורש בירושלמי ומפני שאמר בטבל ולא יחללו את קדשי בני ישראל בעבור שהם עתידין להרים ממנו לה' דרשו מזה שהמורם היא הנקראת קדש לא הטבל וא"כ איננו בכלל כי יאכל קדש בשגגה שיתחייב בחומש ולכך חזר ושנה והשיאו אותם עון אשמה מלמד שאף על הטבל חייבין מיתה כי התרומה שבטבל היא שהזכיר כאן והכלל כי הכתוב הזה בטבל והזהיר וענש תחלה על הקדש המורם וחזר והזהיר על שירימו בעתיד כפי מדרש רבותינו: (יח) לכל נדריהם ולכל נדבותם · נדריהם האומר הרי עלי נדבותם האומר הרי זו לשון רש"י · והנראה בעיני בעבור שאמר הכתוב לפלא נדר או לנדבה וכן יאמר בכל מקום בפרשת נסכים וכן כי יפליא נדר בערכך נפשות וכן בפרשת נזיר כי הנדר הוא הבא על דבר שיפליא ממנו שידור לה' בנדר לו אם

ספורנו

(טז) והשיאו אותם עון אשמה · הם עצמם כשהקדישו ההקדש עשו שיהיו אשמים כשיהיו מועלים בו ליהנות ממנו ולא נאמר בפה שאסר הוא בפה שהתיר והטעם בזה הוא כי אני ה' מקדשם שכיון שהקדישו את הדבר אני ה' מקדשו ואין לאל ידם להפקיע את קדושתו: (יח) אשר יקריב קרבנו · אחר שדבר בכהנים המקריבים וקדושתם דבר בתנאי הנקרבים ואמר

יט לִרְצֹנְכֶם תָּמִים זָכָר בַּבָּקָר בַּכְּשָׂבִים וּבָעִזִּים׃ כ כֹּל אֲשֶׁר־בּוֹ מוּם לֹא תַקְרִיבוּ כִּי־לֹא לְרָצוֹן יִהְיֶה לָכֶם׃ כא וְאִישׁ כִּי־יַקְרִיב זֶבַח־שְׁלָמִים לַיהוָה לְפַלֵּא־נֶדֶר אוֹ לִנְדָבָה בַּבָּקָר אוֹ בַצֹּאן תָּמִים יִהְיֶה לְרָצוֹן כָּל־מוּם לֹא יִהְיֶה־בּוֹ׃ כב עַוֶּרֶת אוֹ שָׁבוּר אוֹ־חָרוּץ אוֹ־יַבֶּלֶת אוֹ גָרָב אוֹ יַלֶּפֶת לֹא־תַקְרִיבוּ אֵלֶּה לַיהוָה וְאִשֶּׁה לֹא־תִתְּנוּ מֵהֶם עַל־הַמִּזְבֵּחַ לַיהוָה׃ כג וְשׁוֹר וָשֶׂה שָׂרוּעַ וְקָלוּט נְדָבָה תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ וּלְנֵדֶר לֹא יֵרָצֶה׃ כד וּמָעוּךְ וְכָתוּת וְנָתוּק וְכָרוּת לֹא תַקְרִיבוּ לַיהוָה וּבְאַרְצְכֶם לֹא תַעֲשׂוּ׃ כה וּמִיַּד בֶּן־נֵכָר לֹא תַקְרִיבוּ אֶת־לֶחֶם אֱלֹהֵיכֶם מִכָּל־אֵלֶּה כִּי

ת"א כל אשר בו מום · תמורה ה ו : כי לא לרצון · מנחות כה : תמים יהיה לרצון · מנחות נו בכורות לג לט : כל מום · ביצה כז מנחות נו בכורות לג : עורת או שבור · סוטה מו בכורות יד תמורה ו : או חרוץ · בכורות מא : או גרב או ילפת · שם : ואשה לא תתנו מהם · יומא סג : על המזבח · תמורה ז : ושור ושה שרוע · פסחים מב חולין פ : נדבה תעשה אתו · תמורה ז : ולנדר לא ירצה · שם ה : ומעוך וכתות · שבת קיא קדושין כה מנחות נו בכורות לג לט תמורה ז : לא תקריבו · שם : ובארצכם לא תעשו · חגיגה יד : ומיד בן נכר · סוטה מו תמורה ז :

רש"י

(יט) לרצונכם · הביאו דבר הראוי לרצות אתכם לפני שיהא לכם לרצון אפיימנ"ט בלע"ז(1) ואיזהו הראוי לרצון תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים אבל בעולת העוף אין צריך תמות וזכרות ואינו נפסל במום אלא בחסרון אבר : (כא) לפלא נדר · להפריש בדבורו : (כב) עורת · שם דבר של מום עורון בלשון נקבה שלא יהא בו מום של עורון : או שבור · לא יהיה : חרוץ · ריס של עין שנסדק או שנפגם וכן שפתו שנסדקה או נפגמה : יבלת · ורוא"ה בלע"ז(2) : גרב · מין חזזית וכן ילפת ולשון ילפת כמו וילפות שמשון שאחוזה בו עד יום מיתה שאין לה רפואה : לא תקריבו · שלש פעמים להזהיר על הקדשן ועל שחיטתן ועל זריקת דמן : ואשה לא תתנו · אזהרת הקטרתן : (כג) שרוע · אבר גדול מחבירו : קלוט · פרסותיו קלוטות : נדבה תעשה אותו · לבדק הבית : ולנדר · למזבח : לא ירצה · איזה הקדש בא לרצות הוי אומר זה הקדש המזבח : (כד) ומעוך וכתות ונתוק וכרות · בביצים או בגיד : מעוך · ביציו מעוכין ביד : כתות · כתותים יותר ממעוך : נתוק · תלושין ביד עד שנפסקו חוטין שתלויין בהן אבל נתונים הם בתוך הכיס והכיס לא נתלש : וכרות · כרותין בכלי ועודן בכיס : ומעוך · תרגומו ודי מריס זהו לשונו בארמית לשון כתישה : וכתות · כתרגומו ודי רסיס כמו הבית הגדול רסיסים בקיעות דקות וכן קנה המרוסס : ובארצכם לא תעשו · דבר זה לסרס שום בהמה וחיה ואפי' טמאה לכך נאמר בארצכם לרבות כל אשר בארצכם שאי אפשר לומר לא נצטוו על הסירוס אלא בארץ שהרי סירוס חובת הגוף הוא וכל חובת הגוף נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ : (כה) ומיד בן נכר · עובד כוכבים שהביא קרבן ביד כהן להקריבו לשמים לא תקריבו לו בעל מום ואע"פ שלא נאסרו בעלי מומים לקרבן בני נח אלא אם כן מחוסרי אבר זאת נוהגת בבמה שבשדות אבל על המזבח שבמשכן לא תקריבו אבל תמימה תקבלו מהם

רמב"ן

תעשה עמי להפליא להצילני מן הצרה הזאת אביא עולה ושלמים כענין וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי וידר ישראל נדר לה' ויאמר אם נתון תתן וידרו נדרים וכן כולם ורבותינו אמרו איזהו נדר האומר הרי עלי עולה נדבה האומר הרי זו עולה ומה בין נדר לנדבה נדר מת או נגנב חייב באחריותו וכו' להגיד החלוק שביניהם כי דרך הנודרים בצרתם לאמר אם יהיה אלהים עמדי בזה עלי לעשות

אבן עזרא

בלא מום : (כא) לפלא · לפרש : (כב) עורת · שם התאר לעין וי"א כי שבור ביד וחרוץ ברגל וחרוץ מגזרת כן משפטך אתה חרצת כמו גזור : יבלת · כמו תבלול וכללו של דבר אנחנו נסמוך על הקבלה ולא נשען על דעתנו החסרה : לא תקריבו אלה לה' · לפלא נדר ולא יקח מאלה השמורים : (כג) שרוע · כראשון וקלוט הפכו והוא מגזרת עיר מקלט : (כד) ומעוך · מגזרת מעכו שדיהן : וכתות · מגזרת והכות אותו טחון ושניהם בביצים : ונתוק · מגזרת כאשר ינתק פתיל הנעורת : ובארצכם לא תעשו · לשנות מעשה השם : (כה) ומיד בן נכר · שלא יחשוב בלבו הואיל והוא קרבן בן

רשב"ם

(כג) וקלוט · פרסותיו קלוטות : נדבה תעשה · לבדק הבית : ולנדר · לקרבן :

1) apaisement בעזענפטיגונג 2) verrue ווארצע

אשר

לכון שלים דכורא בתורי באמריא ובעניא: כ כל די ביה מומא לא תקרבון ארי לא לרעוא יהי לכון: כא וגבר ארי יקרב נכסת קודשיא קדם יי לפרשא נדרא או לנדבתא בתורי או בענא שלים יהי לרעוא כל מומא לא יהי ביה: כב עויר או תביר או פסיק או יבלן או גרבן או חזזן לא תקרבון אלין קדם יי וקרבנא לא תתנון מנהון על מדבחא קדם יי: כג ותור ואמר יתיר וחסיר נדבתא תעביד יתיה ולנדרא לא יהי לרעוא: כד ודי מריס ודי רסיס ודי שליף ודי גזיר לא תקרבון קדם יי ובארעכון לא תעבדון: כה ומן בר עממין לא תקרבון ית קרבן אלהכון

נתינה לגר

ובחומשי רוו"ה יש נוסחא א' בלא מלת „בסואבא" ובת' סביונטא בי"ח „בסובא". (כג) שרוע וקלוט יתיר וחסיר. עי' במסכת בכורות (דף מ"ו), ולעיל (כ"א י"ח) תרגם „סריע"? אפשר דהכל נכלל במלת „שרוע" שהוא מן „קצר המצע מהשתרע" (ישעיה כ"ח כ') ועי' בס' לחם ושמלה, ולדעתי

בעל הטורים

(כד) ובארצכם לא תעשו· וסמיך ליה ומיד בן נכר לומר שאסור לסרס אפי' ע"י נכרי:

רמב"ן

עולה או זבח וזה לא יקרא נדבה סתם ואשר יפריש ויתן מיד הוא נדבה כי בעת המתן נדבה רוחו אותו והנה אומר הכתוב כי בין שיקריב עולה או שלמים אשר נדר על נדרו או שיקריב אותם בנדבת רוחו יהיה תמים אולי נחשוב כי הנדר ראוי להיותו תמים יותר מן הנדבה וזה טעם הכתוב: נדבה תעשה אתו· לבדק הבית ולנדר לא ירצה למזבח אי זהו הקדש שבא לרצות הוי אומר זה הקדש מזבח לשון רש"י ולפי זה צריך שנדרוש נדבה תעשה אותו ולנדר לא ירצה יאמר שנעשה אותו נדבה או נדר לבדק הבית אבל לא לרצון על המזבח כי אין בין נדר ונדבה בענין הזה כלום שניהם מותרין לבדק הבית ואסורין למזבח וכבר הזכיר זה הכתוב בעולה לכל נדריהם ולכל נדבותם ובשלמים לפלא נדר או לנדבה וכן מדרש רבותינו בת"כ ויתכן שנתכן בישוב לשון המקרא כי בעבור שרוב הנדבות לבדק הבית כמו שאמר במשכן כל נדיב לב יביאו את תרומת ה' וכן במקדש אני ביושר לבבי התנדבתי וכן בבית שני עם הנדבה לבית אלהים וכן כתוב בבדק הבית כל כסף אשר יעלה על לב איש להביא בית ה' והוא הנדבה והטעם כי אין בענין בדק הבית חיוב רק נדבת הנפש ומנהג הנותנים לבדק הבית כי בנדבה יביאו הרי זו לבנין לפיכך כל מקום שיזכיר נדבה סתם הוא לבדק הבית עד שיפרש בו לעולה או לזבח שלמים כמו שהזכיר למעלה והנדר יאמר סתם לקדשי המזבח לך אזבח זבח תודה נדרי לה' אשלם נגדה נא לכל עמו בחצרות בית ה' אבא ביתך בעולות אשלם לך נדרי עלי אלהים נדריך אשלם תודות לך והנותנים במזבח בנדרים יביאו אם יצליחני אלהים אבא לפניו בעולה ולפיכך יאמר הכתוב בכאן ושור ושה שרוע וקלוט נדבה תעשה אותו לכל אשר ידבנו לבו ולנדר לה' לא ירצה כמו שאמר לא תקריבו כי לא לרצון יהיה לכם כי לא אמר הכתוב נדבה תקריב אותו כלשון הבא בכל הפרשה אבל אמר תעשה אותה כלומר תעשה אתה ממנו כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך אבל לנדר לרצון לא יהיה והוצרכו חכמים לאמר כך· כי לא יתכן בשום פנים שיהיו המומים כלם הגרב והילפת ואפילו המעוך והכתות אסורין בכל קרבן בין בנדר בין בנדבה· ויהיה השרוע והקלוט אסורין במקצתן ומותרין במקצתן ולא ימצא ככה בתורה במומי המקריבים ובטומאה לחלק בקרבנות· ולכך אמרו כי תעשה אותו איננו כמו תקריב אותו

ספורנו

לכל נדריהם ולכל נדבותם שאע"פ שהם קרבנות נדבה ויחשוב שכל מה שיתנדב אפי' בעל מום יהיה לרצון כיון שלא היה זה שנתן חובה עליו כמו שחשבו קצת מישראל והראה טעותם הנביא באמרו וכי תגישון עור לזבוח אין רע וכי תגישו פסח וחולה אין רע הקריבהו נא לפחתך: (יט) לרצונכם· לקרבן שיהיה לרצון לכם ולא לבדק הבית: תמים זכר· שיהיה תמים כי אמנם הצור תמים פעלו ותמים ירצה וזה באר באמרו כל אשר בו מום לא תקריבו כי לא לרצון יהיה לכם כענין הירצך או הישא פניך· ואחר שהזהיר על העולה שהיא קדשי קדשים שיהיה זכר ושלא יהיה בו מום ובאר שזה איננו מחויב זולתי בבקר ובצאן כאמרם ז"ל תמות וזכרות בבהמה ואין תמות וזכרות בעופות· אמר· (כא) ואיש כי יקריב זבח שלמים לה'· באר שאע"פ שהם קדשים קלים ובהם לא יתחייב זכרות כמו שבאר למעלה באמרו אם זכר אם נקבה מכל מקום יתחייב בהם התמות ובאר הטעם בזה באמרו לא תקריבו אלה לה' שאין ראוי להקריב בעל מום לאל ית'· והוסיף טעם שני באמרו ואשה לא תתנו מהם על המזבח לה' אם אולי נפל בו מום אחר שהקדישוהו הבעלים לא יעלו האימורים למזבח כי אין ראוי שיהיה בקרבן מום הנמאס לפניו: (כג) נדבה תעשה אותו· אע"פ שהם מומין נראים הרבה ויחשוב החושב שאפי' לבדק הבית אינן ראוים אמר שלנדבת בדק הבית הם ראוים כמו שבא בקבלה מאחר שאין למזבח חלק בהם ואין קדושה עליו אלא קדושת דמים שימכר ויצא לחולין: (כד) ומעוך וכתות· אחר שדבר במומים המקריים אשר ענינם בקדשים בלבד שאסור להקריב בעלי מומין למזבח והטיל בהם מום אחר בקדשן דבר על מומים מלאכותיים שאסור להטילם אפי' בבהמת חולין: (כה) ומיד בן נכר לא תקריבו· אע"פ שמקבלין מהם נדרים ונדבות לא נקבל מהם בעלי מומין אפי' ע"י סרוס אע"פ שיהיו הסריסים בבהמות מעיבתים אצלם ושאין בזה מגונה הקריבהו נא לפחתך והטעם שלא יהיה הסרים ראוי למזבח בזה:

כי

מָשְׁחָתָם בָּהֶם מוּם בָּם לֹא יֵרָצוּ לָכֶם׃ ס כו וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כז שׁוֹר אוֹ־כֶשֶׂב אוֹ־עֵז כִּי יִוָּלֵד וְהָיָה שִׁבְעַת יָמִים תַּחַת אִמּוֹ וּמִיּוֹם הַשְּׁמִינִי וָהָלְאָה יֵרָצֶה לְקָרְבַּן אִשֶּׁה לַיהוָה׃ כח וְשׁוֹר אוֹ־שֶׂה אֹתוֹ וְאֶת־בְּנוֹ לֹא תִשְׁחֲטוּ בְּיוֹם אֶחָד׃ כט וְכִי־תִזְבְּחוּ זֶבַח־תּוֹדָה לַיהוָה לִרְצֹנְכֶם תִּזְבָּחוּ׃ ל בַּיּוֹם הַהוּא יֵאָכֵל לֹא־תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר אֲנִי יְהוָה׃ לא וּשְׁמַרְתֶּם מִצְוֹתַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם אֲנִי יְהוָה׃ לב וְלֹא תְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃ לג הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה׃ פ רביעי

ת"א כי משחתם בהם מום בם · יומא סד ע"ג כג זבחים עז חולין כג בכורות נז תמורה כח : שור או כשב · ב"ק סה עז עה חולין לח עח בכורות יב יז נז נדה מ מא : והיה שבעת · זבחים יב חולין פא בכורות יב נד נז נדה מ מא : ומיום השמיני · שבת קלא זבחים יב חולין פא : ירצה לקרבן · יומא סג : ושור ושה אותו ואת בנו · חולין עח עט פב קטו : לא תשחטו · יומא סד חולין פב: ביום אחד · חולין פג : ולא תחללו · סנהדרין עד : ונקדשתי · ברכות כא מגילה כג סנהדרין עד :

רש"י

לכך נאמר למעלה איש איש לרבות את העובדי כוכבים שנודרים נדרים ונדבות כישראל : משחתם · חבולהון : לא ירצו לכם · לכפר עליכם : (כז) כי יולד · פרט ליוצא דופן : (כח) אתו ואת בנו · נוהג בנקבות שאסור לשחוט האם והבן או הבת ואינו נוהג בזכרים ומותר לשחוט האב והבן : אתו ואת בנו · אף בנו ואותו במשמע : (כט) לרצונכם תזבחו · תחלת זביחתכם הזהרו שתהא לרצון לכם ומהו הרצון ביום ההוא יאכל לא בא להזהיר אלא שתהא שחיטה על מנת כן אל תשחטוהו ע"מ לאכלו למחר שאם תחשבו בו מחשבת פסול לא יהא לכם לרצון · ד"א לרצונכם לדעתכם מכאן למתעסק שפסול בשחיטת קדשים ואע"פ שפרט לנאכלים לשני ימים חזר ופרט לנאכלים ליום אחד שתהא זביחתן על מנת לאכלן בזמנן : (ל) ביום ההוא יאכל · לא בא להזהיר אלא שתהא שחיטה על מנת כן שאם לקבוע לה זמן אכילה כבר כתוב ובשר זבח תודת שלמיו וגו' : אני ה' · דע מי גזר על הדבר ואל יקל בעיניך : (לא) ושמרתם · זו המשנה : ועשיתם · זה המעשה : (לב) ולא תחללו · לעבור על דברי מזידין ממשמע שנאמר ולא תחללו מה ת"ל ונקדשתי מסור עצמך וקדש שמי יכול ביחיד ת"ל בתוך בני ישראל וכשהוא מוסר עצמו ימסור עצמו על מנת למות שכל המוסר עצמו על מנת הנס אין עושין לו נס שכך מצינו בחנניה מישאל ועזריה שלא מסרו עצמן על מנת הנס שנאמר והן לא ידיע להוא לך מלכא וגו' · מציל ולא מציל ידיע להוא לך וגו' : (לג) המוציא אתכם · על מנת כן : אני ה' · נאמן לשלם שכר :

דבר

רמב"ן

והוא האמת בלי ספק ויתכן שאמר כי שור ושה שרוע וקלוט מותר לעשותו נדבה לאמר ה"ז אבל אם נדר הרי עלי שור או שה אם יביאנו משחת לא ירצה לו ואיננו פטור מנדרו והזכיר הכתוב היתר הנדבה לבדק הבית בשרוע וקלוט שהן מומין ביצירה מן הבטן וכל שכן מומי המקרה הקטנים : (כב) עורת או שבור · אשר בו עורון בשכהתה עינו והשבור ואין צריך לומר בעל הגרב והילפת ויתכן כי הכתוב דבק עורת או שבור או חרוץ או יבלת או גרב או ילפת וכל שור ושה שרוע וקלוט נדבה תעשה לכל אחד מאלה ולנדר לא ירצה אחד מהן שאפילו עלו ירדו ובת"כ מנין לרבות כל הפסולין שבשור ושה

אבן עזרא

נכר לא יחוש להקריבו : משחתם · המ"ם נוסף והתי"ו שרש מגזרת השחתה ומ"ם להיות לכם משחתם שרש והתי"ו נוסף : ירצו · מבנין נפעל ואחר שהזכיר לא ירצו הזכיר כי כל קרבן שיקרב קודם יום השמיני גם הוא לא ירצה : (כז) שור או כשב או עז · נקראים על שם סופם כמו ובגדי ערומים תפשיט יומת המת כי יפול הנופל או הטעם זכר המין · וטעם ומיום השמיני כמו הנמול עד המרובע : והלאה · אחריו והעד חן יהונתן : (כח) ושור או שה · פירשתיו והמצוה על זכר ונקבה : וטעם (כט) וכי תזבחו זבח תודה · שיאכל ביום אחד בעבור שהזכיר ושור או שה שלא ישחט ביום אחד והוסיף על הפרשה הכתוב בלו את אהרן מל' לרצונכם : וטעם אני ה' · להיות התודה שלימה : (לא) ושמרתם מצותי · בלב : ועשיתם אתם אני ה' · שאחקור מה שיש בלב ואראה כל הנשוי : וטעם (לב) ולא תחללו את שם קדשי · עם בני אהרן ידבר כי הפרשה דבקה והם המצווים שלא ישחטו לכם או לישראל אם ובן ביום אחד גם יתכן שמצות וכי תזבחו זבח תודה לכהנים והעד שהחל בפרשה אחרי כן דבר אל בני ישראל ועד שני ונקדשתי בתוך בני ישראל : (לג) המוציא אתכם

מִכֹּל אִלֵּין אֲרֵי חִבּוּלְהוֹן בְּהוֹן מוּמָא בְהוֹן לָא לְרַעֲוָא יְהֵי לְכוֹן: כו וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: כז תּוֹר אוֹ אִמַּר אוֹ עֵזָא אֲרֵי יִתְיְלִיד וִיהֵי שִׁבְעָא יוֹמִין בָּתַר אִמֵּהּ וּמִיּוֹמָא תְּמִינָאָה וּלְהַלָּא יִתְרְעֵי לְקָרָבָא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ: כח וְתוֹרְתָא אוֹ שֵׂיתָא לַהּ וְלִבְרַהּ לָא תִכְּסוּן בְּיוֹמָא חַד: כט וַאֲרֵי תִכְּסוּן נִכְסַת תּוֹדְתָא קֳדָם יְיָ לְרַעֲוָא לְכוֹן תִּכְּסֻנֵּהּ: ל בְּיוֹמָא הַהוּא יִתְאֲכֵל לָא תַשְׁאֲרוּן מִנֵּהּ עַד צַפְרָא אֲנָא יְיָ: לא וְתִטְּרוּן פִּקּוֹדַי וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ: לב וְלָא תְחַלְּלוּן יָת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי וְאֶתְקַדַּשׁ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן: לג דְּאַפֵּיק יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֶהֱוֵי לְכוֹן

נתינה לגר

הוא בא מן „סרח" בעברית בחלוף אותיות בנות מוצא אחת, וכוראתו ממש כמוהו. (כח) ושור או שה, והורתא או רחלתא. הוא כדעת רז"ל במס' חולין דאותו ואת בנו אינו נוהג בזכרים, ובנוסחאות המדויקות וכן בחומשי רוו"ס „והורתא או שיתא". אותו ואת בנו, לה ולברה, הוא דלא כחנני', עי' ברא"ש פ' אותו ואת בנו סי' ב', ובתוספות חולין ע"ט ד"ה ע"ל שהביאו נוסחת הת' „תורתא או

בעל הטורים

(כז) שור או כשב או עז · סמך לכן נכר לומר שאין מקבלין קרבן חובה אלא מישראל: והיה שבעת ימים וכו' · אמר הקב"ה אם ישחוט ביום א' יהא נראה כשוחט לשם שמים וארץ שנבראו ביום א' ואם ביום ב' יהא נראה כאילו שוחט לרקיע שנעשה ביום ב' וביום ג' לים וליבשה וביום ד' לשם מאורות וביום ה' לשם שרצים וביום ו' לשם אדם אלא ימתין עד ז' ימים וידע שבראתי העולם בו' ימים ונחתי בז' וישחט לשמי: (כח) (אתו) ואת בנו · ב' · הכא ואידך (ירמיה כ"ז) ועבדו אותו (וגו') ואת בנו גבי נבוכדנצר בשביל שאמר (בו) אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד והוא לא עשה כן אלא שחט בני צדקיהו לעיניו ע"כ נאמר בו ועבדו אותו (וגו') ואת בניו עד בא (עת) ארצו גם הוא עבדו בו גוים רבים שנהרג בלשצר וניטלה ממנו המלכות · סמך אותו ואת בנו לשור או כשב לומר שהנוהג במוקדשין: (כט) וכי תזבחו · סמך לאותו ואת בנו רמז למה שאמרו ד' פרקים בשנה צריך להודיע אמו מכרתי היום לשחוט והם הפרקים ברגלים (עי' חולין פ"ה מ"ג) לכך סמך אותו לרגלים: (ל) לא תותירו ממנו עד בקר · וסמיך ליה אני ה' ושמרתם מצותי לומר שאין מעבירין על המצות כלומר לא תותירו המצות: (לב) ונקדשתי בתוך בני ישראל · בגי' זהו אין אומרים קדושה פחות מעשרה: בתוך בני ישראל · וסמיך ליה מועדים שבמועדים מתקבצים כדי להתפלל ולהלל להקב"ה שברוב עם הדרת מלך: מקדשכם · וסמיך ליה מועדי ה' חייב אדם לטהר

רמב"ן

תלמוד לומר ושור ושה שרוע וקלוט לרבות כל הפסולין שבשור ושה וכללו רבותינו עוד בכלל נדבה תעשה אותו שהוא יעשה לנדבה לכל אשר ירצה אבל לא התמימים שהמקדים אותן לבדק הבית עובר בעשה: (כח) אותו ואת בנו · נוהג בנקבה שאסור לשחוט האם והבן או האם והבת ואינו נוהג בזכרים ומותר לשחוט האב והבן לפון רש"י פוסק הרב הלכה כדברי האומר אין חוששין לזרע האב וכן דעת אונקלוס והוא הנכון בגמרא בדין אותו ואת בנו אבל דרך הכתוב כשמזכיר הנקבה ביחוד לקרות אותה פרה ואם כן היה ראוי שיאמר הכתוב ופרה או כשבה אותה ואת בנה אלא מפני שהזכיר שור או כשב או עז כי יולד והזכיר האם והבן והיה שבעת ימים תחת אמו אמר כי במינין הנזכרים האלו שהם שור ושה עוד מצוה אחרת בהן כי אותו ואת בנו הנזכרים לא ישחטו ביום אחד: (לא) וטעם ושמרתם מצותי · בכאן יזהיר את ישראל לשמור המצות שיזהרו בקרבנות במומים ובמחוסרי הזמן קודם שבעה ויום שנשחטה האם ולעשות הזבחים והתודה ולשחטם לרצון ויכלול כל המצות ביחד וכבר הזכיר למעלה בחקים ובמשפטים ושמרתם את חקותי ואת כל משפטי ואמר לא תחללו את שם קדשי להיות בכם נוכל וזובח משחת לה' כמו שאמר בבני אהרן ולא יחללו את שם קדשי שיזהיר בקרבנות מן הטומאה או מן המומין: (לב) וטעם ונקדשתי בתוך בני ישראל · על דעת רבותינו מצות עשה שנקדש

ספורנו

כי משחתם בהם מום בם · שאע"פ שהוא מום שבשהר הוא משחיתם משלימותם המכוון והוא שיוכל להוליד כדומה: (כז) שור או כשב · אחר שהזכיר כל מיני המומים בקדשים והרחיק אותם מן המזבח אע"פ שלפעמים יהיה התמים שוה בלע והבעל מום טוב שתים לגדלו ובמנו ושלפעמים יהיה מום נחשב עילוי למנחת מלך כו"ד וזה כי הצור תמים פעלו הפך בתמימות ושלמות הנקרב והמקריב שיהיה הנקרב על שלימותו הטבעי והמקריב על שלימותו האלהי להדמות ליוצרו כפי האפשר אמר שכמו כן בענין גבול הזמנים שהגביל עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע · והזכיר איסור מחוסר זמן ואיסור שחיטת אותו ואת בנו ביום אחד ואיסור מחשבת חוץ לזמנו אפי' בקדשים קלים · והזכיר התודה שאע"פ שהיא מכלל השלמים הוגבל זמנה ליום ולילה אחד בלבד ולא לב' ימים ולילה כשאר השלמים: (כט) לרצונכם תזבחו ביום ההוא יאכל · יהי רצונכם וכוונתכם בעת שתזבחו שביום ההוא יאכל · וזה אני ה' · פועל פעולתי תמימה ונותן גבול על שלמות בלתי מקבל הפחות והיתר: (לב) ולא תחללו את שם קדשי · ומאחר שאתם רואים את פעולתו על זה השלמות א"כ אתם המקודשים ללכת בדרכי אל תחללו את שם קדשי בפעולות הסרות ומגונות כענין ויבא אל הגוים אשר באו שמה ויחללו את שם קדשי: ונקדשתי בתוך בני ישראל · לעשות עמהם נפלאות כמו שנדרתי באמרי הנה אנכי כורת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות והטעם בזה כי אמנם אני ה' מקדשכם המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים להיות מנהיג אתכם בלתי אמצעי כמשפט הנבדלים מחומר בהיותכם הולכים בדרכי קדושתי כאמרו אל דרך הגוים אל תלמדו ומאותות השמים אל תחתו: אני ה' · לא שניתי ולעשה כמאז אם לא יהיו עונותיכם מבדילים ביניכם ובין אלהיכם כאמרו כימי צאתך מארץ מצרים

ארדנו

כג א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם מוֹעֲדֵי יְהוָה אֲשֶׁר־תִּקְרְאוּ אֹתָם
מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֵלֶּה הֵם מוֹעֲדָי׃ ג שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה
מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־
מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ שַׁבָּת הִוא לַיהוָה בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם׃ פ
ד אֵלֶּה מוֹעֲדֵי יְהוָה מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֲשֶׁר־תִּקְרְאוּ אֹתָם

ת"א אשר תקראו · ר"ה כד : אלה הם מועדי · שם : שבת הוא · חולין קא : אלה מועדי ה' · ר"ה כא כב כד כה :

רש"י

(ב) דבר אל בני ישראל וגו' מועדי ה' · עשה מועדות שיהיו ישראל מלומדים בהם שמעברים את השנה על גליות שנעקרו ממקומם לעלות לרגל ועדיין לא הגיעו לירושלים : (ג) ששת ימים · מה ענין שבת אצל מועדות ללמדך שכל המחלל את המועדות מעלין עליו כאילו חלל את השבתות וכל המקיים את המועדות מעלין עליו כאילו מקיים את השבתות : (ד) אלה מועדי ה' · למעלה מדבר בעבור שנה וכאן מדבר

רמב"ן

את שמו במצות ליהרג עליהן ולא נעבור וזה טעם המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים שהוא טעם יכלול כל המצות שראוי לקדש שמו עליהם בעבור שאנחנו עבדיו אשר גאלנו ממצרים : (ב) דבר אל בני ישראל · אין לכהנים עסק בענין המועדות יותר מאשר לישראל בהם על כן לא הזכיר בפרשה הזאת אהרן ובניו רק בני ישראל שיכלול את כלם כאחד כי לא פי' קרבנות המוספים בפרשה הזאת אבל הזכיר המועדים כאן בתורת כהנים בעבור שהם ימי הקרבנות וירמוז אליהם כמו שאמר והקרבתם אשה לה' ואמר בסוף הפרשה אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש להקריב אשה לה' עולה ומנחה זבח ונסכים אבל לא האריך לבאר המוספים שלא רצה שינהגו להם במדבר ואחרי שמנה באי הארץ בחומש הפקודים וצוה לאלה תחלק הארץ ביאר המוספים כלם בפרשת פינחס שיעשו אותם בארץ מיד ולדורות ועל כן אמר ביום הכפורים ויעש כאשר צוה ה' את משה שעשה כן במדבר והזכיר בפרשה הזו כבש העומר וכבשי עצרת כי בידוע שלא ינהגו אלא בארץ שהן באים בגלל הלחם שאמר בו כי תבאו אל הארץ וקצרתם את קצירה וגו' אבל הימים עצמם נוהגים מיד והזכיר השבת במועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש שגם הוא יוםמועד ונקרא אותו מקרא קדש ואחרי כן הבדיל שאר המועדות ממנו ואמר אשר תקראו אותם במועדם כלומר באיזה יום מן השבוע שיגיעו בו כי השבת קבוע הוא ביומו יבא ולא נצטרך לקרוא אותו במועדו ועל דעת רבותינו אשר תקראו אותם במועדם רמז לעבורים שתקראו אותם להם מועדים והנכון בעיני כי פירוש אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש אלה הם מועדי על הנזכרים למטה בפרשיות בחדש הראשון וגו' ולכן

אבן עזרא

אתכם · והסוף אני ה' שהוא הדבור הראשון והוא עיקר כל המצות ואחר שהזכיר קדשי בני ישראל הזכיר הימים שיקריבו בהם העולות והאל מהשבת : (ב) וטעם אלה הם מועדי · בעבור היות שבתות רבות בשנה : (ג) בכל מושבותיכם · בארצכם וחוץ מארצכם בבית ובדרך : וטעם שבת הוא לה' · פירשתיו · ואחר כן הזכיר המועדים ואמר בשבת אלה הם מועדי ובמועדים אמר במועדם והטעם באיזה יום שיהיה מהשבוע והנה אני נותן לך כלל בדברי המועדים כי בזמן שבהמ"ק קיים היו המועדים נמסרים לבית דין הלא תראה כי אמר על פסח חזקיהו ויועץ המלך ואחר שקבע ר"ח ניסן עבר השנה ובזה תפשוהו חכמינו ז"ל כי היה ראוי שלא יעבר ניסן בניסן והמעתיקים אמרו כי ב"ד היה מסתכל בדברים רבים בקביעות השנה ואמרו על ר"ע שקבע שתי שנים מעוברות שנה אחר שנה לפי צורך השעה ואין בכל המקרא ראיה איך היו ישראל קובעים החדשים והמועדים ומה שאמר הגאון כי על חשבון העיבור היו נסמכים איננו אמת כי במשנה גם בתלמוד ראיות שהיה פסח בבד"ו גם שני מעשיות שם ועבור השנים קרוב מתוספת שנת החמה על הלבנה ואיננו על דרך הקדמונים ותחלת החשבון וי"ד פי' שים עם לבהר"ד ד"ת תתע"ו יצא המולד וי"ד כי שנה נוספה להאל מחשבון בהר"ד בעבור חמשה הימים שהיו קודם בריאת האדם ויום בשנה חשוב שנה וזה לא יזיק על כן לא תוכל לקחת תוספת שנה נוספה כי לא היתה והנה העבור אחר שנה ותלי שנה והעבור בנוי על המהלך התיכון על כן אמרו פעמים שבא בארוכה ובקצרה ואין הקביעות רודף אחר ראית הלבנה בירושלים או בקצה מזרח או במערב כלל והעד מקום המחברת התיכונה כי הנה היא על ירושלים ועוד שראינו פעמים רבות הלבנה בחדש ניסן בליל שני וכן היתה נראית בכל העולם וקביעות החדש היה ליל שלישי וכן אירע לשלשה חדשים קודם ניסן וזה נתקן בשנת גער"ד בעבור הדחיה גם פעמים היה הקביעות בתשרי יום חמישי ולא נראית הלבנה בליל שבת והיה האויר זך וזה יקרה בכל שנה שהמולד קרוב מחצי היום והיתה הלבנה בחצי גלגל הגבוה גם אין הקביעות בנוי על עת התחברות המאורות אפי' במהלך האמצעי כי הנה בעור"ד גם בטר"ד יוכיחו ולולי שלא אאריך הייתי מפרש סוד העיבור וסוד ההלכה המורה שהוא נולד קודם חצות והכלל שחז"ל העתיקו לנו שנסמוך על העיבור בגלות וכן קבלנו מפי נביאים ולא נוכל לעשות דבר אחר טוב ממנו וזה שעשינו ב' ימים בגלות והוא על דבר ספק והמתענים יום הכפורים שני ימים מה יועילם בעבור הדחיות כי בשנת גער"ד

רשב"ם

(ב) אשר תקראו אותם מקראי קדש · אשר תזמנו אותם זמני קדש · כל לשון קריאה שאצל מועדים לשון קביעת זמן הוא · כמו קרא עלי מועד · וכן התרגום מערעי קדיש · ולשון במקרה הבס"ל :

ממחרת

לֵאלָהָא אֲנָא יְיָ: א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב מַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן זִמְנַיָּא דַּיְיָ דִּי תְעָרְעוּן יָתְהוֹן מְעָרְעֵי קַדִּישׁ אִלֵּין אִנּוּן זִמְנָי: ג שִׁתָּא יוֹמִין תִּתְעֲבֵד עֲבִידָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שְׁבַת שַׁבְּתָא מְעָרַע קַדִּישׁ כָּל עֲבִידָא לָא תַעְבְּדוּן שַׁבְּתָא הִיא קֳדָם יְיָ בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן: ד אִלֵּין זִמְנַיָּא דַּיְיָ מְעָרְעֵי קַדִּישׁ דִּי תְעָרְעוּן

נתינה לגר

שיהא לה ולכרס״ . **כג** (ד) תקראו אתם מקראי קדש , תערעון יתהון מערעי קדיש. לעד״נ כמ״ש הרמב״ן שהוא מלשון „את אשר יקרא אתכם״ (בראשית מ״ט א׳) כי כל המועדים הם ביום שיערעו שהלוין בבית דין ובקביעתם , וכמ״ש רז״ל (ר״ה כ״ה ע״א) „אתם ואפילו שוגגין אתם ואפילו מזידין אתם ואפילו מוטעין״ ולכן לא מצאנו „מקרא קדש״ על השבת מפני שהוא קדוש ועומד , ואל תשיבני מהפסוק הסמוך „וביום השביעי שבת שבתון מקרא קדש״ שאפשר דפירושו כמ״ש המהרש״א בחידושי אגדות והנר״א „ששת ימים״ ר״ל ששת ימי המועדים״ (ב׳ ימי הפסח , יום א׳ שבועות , יום א׳ ראש השנה , ב׳ ימי הסוכות) תעשה מלאכת אוכל נפש „וביום השביעי״ ר״ל יוה״כ כל מלאכה לא תעשו , ר״ל אפילו מלאכת אוכל נפש , ובזה נ״ל ליישב דוחק הר״ת בפסחים (דף ק״ד ע״א) תו׳ ד״ה בעי למימר , למצוא שבע הבדלות בהבדלה יתרה „ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת וכו׳״ הלא כבר אמר „בין יום השביעי לששת ימי המעשה״ ודחק ר״ת דהיינו חוה״מ , ולפי דברי הגאונים הנ״ל כוונתו „ואת יום השביעי״ ר״ל יוה״כ , „מששת ימי המעשה״ ר״ל ששת ימי המועדים שמותרים במעשה אוכל נפש הבדלת וקדשת , וזה נכון מאד , ועמ״ש לעיל שמות י״ב ט״ז ע״פ מקרא

בעל הטורים

את עצמו ברגל : (ב) מועדי ה׳ · מלא וי״ו על ו׳ חדשים שלוחים יוצאים : (ג) מקרא קדש · בגימט׳ משתה : מקרא קדש · בגי׳ במאכל בכסות נקיה :

רמב״ן

חזר שם פעם אחרת אלה מועדי ה׳ בעבור שהפסיק בענין השבת והנה אמר אלה מועדי ה׳ אשר תקראו אותם מקראי קדש אלה הם מועדי במלאכת עבודה אבל השבת תשמרו לעשות אותה שבת שבתון מכל מלאכה שבעולם כי יזכיר בשבת פעמים רבות וירמוז עד בכאן כי גם בבואו באחת מן המועדים לא תדחה לעשות בה אוכל נפש וכמוהו אלה הדברים אשר צוה ה׳ לעשות אותם על המשכן וכליו אשר יזכיר בפרשה השניה והפסיק בשבת ששת ימים תעשה מלאכה וגו׳ וחזר ואמר זה הדבר אשר צוה ה׳ קחו מאתכם תרומה והוא המצוה הראשונה כי בעבור שהפסיק בה הוצרך לחזור ולהתחיל בראשונה וראיה לפירוש הזה שלא הזכיר בשבת והקרבתם אשה לה׳ כאשר יזכיר בכל מועד ומועד ואמר בסוף הפרשה אלה מועדי ה׳ מקראי קדש להקריב אשה לה׳ מלבד שבתות ה׳ שאין שבתות בכלל מועדי ה׳ וראיה עוד כי לא אמר בפרשה השניה וידבר ה׳ אל משה לאמר כאשר אמר בכל מועד ומועד כי הדבור הראשון הוא היה מצות המועדים אלא שהזכיר קודם להם השבת לכלול ממנו דין המועדים לא לבאר מצותיו ותורותיו ולכן לא אמר בו והקרבתם אשה לה׳ כאשר אמר במועדים והזכירה בסוף עם הנדרים והנדבות שלא נזכרו כאן כאשר פירשתי וזהו מדרש חכמים שאמרו מה ענין שבת אצל המועדות וכו׳ כי אין השבת בכלל מועדי ה׳ כלל רק ממנו הכתוב להם וטעם מקראי קדש שיהיו ביום הזה כולם קרואים ונאספים לקדש אותו כי מצוה היא על ישראל להקבץ בבית האלהים ביום מועד לקדש היום בפרהסיא בתפלה והלל לאל בכסות נקיה ולעשות אותו יום משתה כמו שנאמר בקבלה לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדונינו ואל תעצבו כי חדות ה׳ היא מעוזכם · והנה מקרא קדש מלשון קרואי העדה ואחרי כן יאכלו הקרואים וכן על מכון הר ציון ועל מקראיה המקומות שנקראים שם שיתקבצו בהם קרואי העדה ואונקלוס עשאו מלשון אשר יקרא אתכם באחרית

ספורנו

ארצנו נפלאות : (ב) מועדי ה׳ אשר תקראו אותם מקראי קדש · אחר שדבר בענין הקרבנות ומקריביהם שהכונה בהם השראת השכינה בישראל כאמרו עולת תמיד לדורותיכם פתח אהל מועד לפני ה׳ אשר אועד לכם שמה · דבר במועדים אשר בהיותם יכוין לשבות ממעשה הדיוט בקצתם לגמרי כענין בשבת ויום הכפורים ולעסוק בכולם בתורה ועסקי קדש כאמרו ששת ימים תעבוד וכו׳ ויום השביעי שבת שתשבות ממלאכתך ויהיה עסקך כלו לה׳ אלהיך ובקצתם תהיה השביתה ממלאכת עבודה בלבד כמו שהוא הענין בשאר המועדים · והכוונה בהם שעם שמחת היום שישמח ישראל בעושיו יהיה העסק בקצתו בעסקי קדש כאמרם ז״ל יום טוב חציו לה׳ וחציו לכם ובזה תהיה שכינה על ישראל בלי ספק כאמרו אלהים נצב בעדת אל אמר אותם מועדים שתקראו אותם מקראי קדש פי׳ אסיפות עם לעסקי קדש כי אספת העם תקרא מקרא כמו חדש ושבת קרוא מקרא וכן על מכון הר ציון ועל מקראיה : אלה הם מועדי · הם אותם המועדים שארצה בם אמנם כשלא תקראו אותם מקראי קדש אבל יהיו מקראי חול ועסק בחיי שעה ותענוגות בני האדם בלבד לא יהיו מועדי ה׳ אבל יהיו מועדיכם שנאה נפשי : (ג) שבת היא לה׳ · הוא היוצר אור ובורא חשך קובע אותה בכל מושבותיכם · אע״פ שתשתנה תחלת היום והלילה כפי השתנות האורך בגלילות מתחלפות ועם זה היתה השבת הראשונה מסוערת כפי איזה אורך מיוחד בהכרח מ״מ ההיה התחלת השבת וסופה בכל אחד מהגלילות ליושביו כפי התחלת היום והלילה בגליל ההוא : (ד) אלה מועדי ה׳ · אחר שדבר

בְּמוֹעֲדָם: ה בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ בֵּין
הָעַרְבָּיִם פֶּסַח לַיהוָה: ו וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה
חַג הַמַּצּוֹת לַיהוָה שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ: ז בַּיּוֹם
הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא
תַעֲשׂוּ: ח וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה שִׁבְעַת יָמִים בַּיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ: פ

ת"א ובחמשה עשר יום · סוכה כז כח:

רש"י

בקדוש החדש: (ה) בין הערבים · משש שעות ולמעלה: פסח לה׳ · הקרבת קרבן ששמו פסח: (ח) והקרבתם אשה וגו׳ · הם המוספין האמורים בפרשת פינחס ולמה נאמרו כאן לומר לך שאין המוספין מעכבין זה את זה: והקרבתם אשה לה׳ · מכל מקום אם אין פרים הבא אילים ואם אין פרים ואילים הבא כבשים: שבעת ימים · כל מקום שנאמר שבעת שם דבר הוא שבוע של ימים שפיי"א בלע"ז[1] וכן כל לשון שמונת ששת חמשת שלשת: מלאכת עבודה · אפילו מלאכות החשובות לכם עבודה וצורך שיש חסרון כיס בבטלה שלהן כגון דבר האבד כך שנויה בתורת כהנים דקתני יכול אף חולו של מועד יהא אסור במלאכת

רמב"ן

הימים לשון מאורע בכל יום שיארעו תעשו אותם קדש: ורז"ל אמרו הרעם במאכל ובמשתה ובכסות נקיה כלומר שלא יהא חוקה אלך כחק שאר הימים אבל תעשה להם מקרא של קדש לשנות במאכל ובמלבוש מחול לקדש ונם זה דעת אונקלוס: (ז) כל מלאכת עבודה · אפי׳ המלאכות החשובות לכם עבודה וצורך שיש חסרון כיס בבטלה שלהן כגון דבר האבד כך שנויה בתורת כהנים דקתני יכול אף חולו של מועד יהא אסור במלאכת עבודה וכו׳ לשון רש"י איננו נכון כלל כי מה טעם שיאמר הכתוב לא תעשה מלאכה לדבר האבד ויבאו שאר המלאכות מק"ו ואם כן ראוי שיאמר אף בשבת כן ועוד שא"כ הרי חולו של מועד רמוז בתורה שמותר בדבר האבד והם אמרו לא מסרה הכתוב אלא לחכמים שאין בתורה רמז איזו מלאכה מותרת ואיזו מלאכה אסורה ולשון עבודה כולל הוא כל המלאכות והשמושים עובד אדמתו ישבע לחם עבדך שש שנים ועבדת את אויביך ואינו משמש בשום מקום בדבר האבד בלבד שאם לא תעשה היום תעשה למחר אבל פירוש מלאכת עבודה כל מלאכה שאינה לצורך אוכל נפש כענין שנאמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתיך ובכל עבודה בשדה ונעבדתם ונזרעתם וקין היה עובד אדמה ומלאכה שהיא באוכל נפש היא מלאכת הנאה לא מלאכת עבודה וזה מתבאר בתורה כי בחג המצות שאמר תחלה כל מלאכה לא יעשה לכם הוצרך לפרש אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם · ובשאר כל ימים טובים יקצר ויאמר כל מלאכת עבודה לא תעשו לאסור כל מלאכה שאיננה אוכל נפש ולהודיע שאוכל נפש מותר בהן · ולא יאמר הכתוב לעולם באחד מכל שאר ימים טובים כל מלאכה ולא יפרש בהם היתר אוכל נפש כי מלאכת עבודה ילמד על זה אבל בפרשת כל הבכור בחג המצות אמר וביום השביעי עצרת לה׳ אלהיך לא תעשה מלאכה והטעם מפני שכבר התיר בו בפירוש אוכל נפש ולא הוצרך לאמר בו כל מלאכת עבודה והזכיר מלאכה סתם ולא אמר כל מלאכה כמו שנאמר בשבת ויום הכפורים הכונה לא תעשה מלאכה אשר הזהרתיך עליה וכתב ר"ח כל מלאכת עבודה מגיד שאינו מתיר אלא במלאכת אוכל נפש כדכתיב בענין הזה במקום אחר וביום הראשון מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכה לא יעשה בהם ומפני שמזכיר שם כל מלאכה הוצרך לפרש אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם · פירוש מלאכת עבודה מלאכה המשתמרת לעבודת קנין כגון זריעה וקצירה והפירה וכיוצא בהם אבל אוכל נפש אינה מלאכת עבודה זה לשונו · והברייתא שבתורת כהנים כך היא שנויה בנוסחאות המדוקדקות כל מלאכה לא תעשו הרי זה בא ללמד על ימי מועד שהן במלאכה יכול יהו אסורין בכל מלאכת עבודה ת"ל הוא · הוא אסור בכל מלאכת עבודה ואין ימי מועד אסורין בכל מלאכת עבודה דברי ריה"ג ר"ע אומר מה ת"ל אלה מועדי ה׳ אשר תקראו אותם מקראי קדש אם לענין ימים טובים הרי כבר ימים טובים אמורים א"כ למה נאמר אלה מועדי ה׳ אשר תקראו אותם מקראי קדש אלו ימי מועד שהן אסורין בעשיית מלאכה · יכול יהו אסורין בכל מלאכת עבודה תלמוד לומר הוא וכו׳ ופירושה של רבי יוסי הגלילי דורש לא תעשו אלה מועדי ה׳ לומר שהכתוב אוסר עשייה במועדי ה׳ כולם · יכול שיהו כולן שוין באיסור ויאסרו בכל מלאכת עבודה כראשון ושמיני ונדרוש כל מלאכת עבודה לא תעשו אלה מועדי ה׳ שהמקרא נדרש לפניו ולפני פניו · מיעט הכתוב עצרת היא כל מלאכת עבודה לא תעשו שמיני עצור כמוהו בכל מלאכת עבודה ואין חולו של מועד אסור כמוהו בכל מלאכת עבודה אלא במלאכה בלבד עד שאמר
לא

[1] Septaine אין זיבענלינג

יָתְהוֹן בְּזִמְנֵיהוֹן: ה בְּיַרְחָא קַדְמָאָה בְּאַרְבְּעַת עַשְׂרָא לְיַרְחָא בֵּין שִׁמְשַׁיָּא פִּסְחָא קֳדָם יְיָ: ו וּבְחַמְשַׁת עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא הָדֵין חַגָּא דְּפַטִּירַיָּא קֳדָם יְיָ שִׁבְעָא יוֹמִין פַּטִּיר תֵּיכְלוּן: ז בְּיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פָּלְחָן לָא תַעְבְּדוּן: ח וּתְקָרְבוּן קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ שִׁבְעָא יוֹמִין בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ

אבן עזרא

אם אל המולד היה ראוי שיעשנה בתמונה לקביעותנו וכי למה נפוות אנחנו החשבון בהחנו בעבור שנה אחרת וכן יקדם להם על כראיה: (ה) בין הערבים. פירשתיו: (ח) אשה לה'. בפרשת פינחס. וטעם להזכיר כי הבאו אל האהרן בעבור שישמרו כל השבתות במדבר ופסח בהר סיני כי

רמב"ן

לא תעשו ולא הזכירה הכתוב ולא רמז לה כלל ומסרה לחכמים. ולפי גרסת רש"י גם כן כך היא מתפרשת. והברייתא הזו היא השנויה בגמרא במסכת חגיגה דקתני כל מלאכת עבודה לא תעשו. לימד על חולו של מועד שאסור בעשיית מלאכה דברי ר' יוסי הגלילי ר"ע אומר וכו' ושם שנו עוד מה שביעי אסור אף ששי אסור. אי מה שביעי אסור בכל מלאכה אף ששי אסור בכל מלאכה ת"ל השביעי שביעי עצור בכל מלאכה ואין הששי עצור בכל מלאכה שלא מסרן הכתוב אלא לחכמים וכו'. שנו בגמרא בכל מלאכה ושנו בת"כ בכל מלאכת עבודה שתפסו להם במדרש לשון הכתוב שאין לומר ביום טוב בכל מלאכה אלא בכל מלאכת עבודה. ושניהם לדבר אחד נתכונו. שיום טוב אסור בכל מלאכת עבודה וחולו של מועד אינו אסור בכל מלאכת עבודה. אבל אסור הוא בכל מלאכה שלא נתפרשה בתורה ומסרה הכתוב לחכמים. ובספרי רבי ישמעאל אומר לפי שלא למדנו שימי מועד אסורין במלאכה תלמוד לומר ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת. מה שביעי עצור אף ששי עצור אי מה שביעי עצור בכל מלאכה אף ששי עצור בכל מלאכה. תלמוד לומר השביעי שביעי עצור בכל מלאכה ואין הששי עצור בכל מלאכה. וגם זו כפי השטה שאמרנו הרי הערכנו הברייתות השניות בענין הזה להעלות דברי הרז"ל עם הפירוש הברור והנכון מה שאמרנו בכתובים האלו ועם כל זה מצאתי קושיא על דברינו מברייתא השנויה בספרי כל מלאכת עבודה לא תעשו מגיד שאסור בעשיית מלאכה מנין להתיר בו אוכל נפש נאמר כאן מקרא קדש ונאמר להלן מקרא קדש מה להלן להתיר בו אוכל נפש אף כאן להתיר בו אוכל נפש ונראה לי כי עבודה אצל רז"ל טורח ועמל שאדם עובד בו לאחר מלבון עבדות עבד עבדים יהיה לאחיו עבדו את כדרלעומר וכן עבודת עבודה ועבודת משא עבודת כל טורח שבאהל ועבודת משא בכתף ואם כן היה באפשר שמלאכות קלות שאדם עושה להנאת עצמו מותרות ואע"פ שאינה אוכל נפש ושיהיה אוכל נפש מרובה שהטמש עובד בו לרבנו אסור. ועל כן שאל מנין שההיתר הזה הוא באוכל נפש עד שנתיר כל אוכל נפש אפילו בטורח ונאסור כל שאר המלאכות שאפילו הקלות שבהם מלאכת עבודה איקרו ת"ל מקרא קדש לג"ש ששם באת כל מלאכה לאיסור וכל אוכל נפש להתיר. וראיתי במכילתא דתני אך אשר יאכל לכל נפש. כל אוכל נפש דוחה י"ט. ואין כל עבודה דוחה י"ט ויהא מקלת אוכל נפש דוחה שבת והדין נותן ומה אם במקום שאין כל עבודה דוחה י"ט כל אוכל נפש דוחה י"ט מקום שמקלת עבודה דוחה שבת אינו דין שיהא מקלת אוכל נפש דוחה את השבת ת"ל אך אשר יאכל לכל נפש מקלת עבודה דוחה את השבת ואין מקלת אוכל נפש דוחה את השבת ופי' מקלת עבודה כגון חובת היום תמידין ומוספין ואין כל עבודה דוחה י"ט נדרים ונדבות או עולת נדבה אבל מקלת אוכל נפש לא נתברר לי פירושו אלא שירמוז למה שאמרנו שיבא בטורח גדול בדומה לעבודה יהיה בכלל איסור ויבא בנקל כמנהגו של אדם לעצמו יהיה מותר או מקצתו כדי חייו ומקצתו תבשילין מרובין להענוג והכלל במלאכה עבודה שהוא להתיר אוכל נפש: (ח) והקרבתם אשה לה' שבעת ימים. יאמר שיהיו כל שבעת הימים חג להקריב אשה לה' לא לאסור במלאכה כראשון ושביעי ולא פירש האשה כי הוא עתיד להזכירו בפרשה מיוחדת לכל אשה המועדים כאשר רצה שיתנהגו בהן וכפי מה

ספורנו

בשבת שמועדה כבר נקבע כאמרם ז"ל (פסחים פרק ע"פ) שבת היא דקבעה אושפזה התחיל בענין המועדות אשר מועדם הוא ע"י קריאת ב"ד כמו שבא בקבלה (ר"ה פ' א"מ) אתם אפי' שוגגין אפי' מזידין אפי' מוטעין: (ה) בין הערבים פסח לה'. הזכיר ענין הפסח אע"פ שאין יומו מקרא קדש כי היא סבת השמחות וזמני המועדים כי אמנם היות הכוונה שיהיה זמן זבח הפסח לדורות מכוון עם הזמן שהיה הזבח של אותה השנה שנעשית בחצי אותה הלילה בכוון היא סבה שיהיה זה מסור לב"ד ועבוריהם והשבונם כמו שבאר באמרו שמור את חדש האביב ועשית פסח לה' אלהיך וכו' ובאה הקבלה על זה שיקבעו חדוש הלבנה של פסח שיהיה באביב: (ח) והקרבתם אשה לה' שבעת ימים. להודיע שאין חול המועד חול לגמרי כי בהיות בהם קרבן צבור נוסף על התמיד כמו ביום מקרא קדש הוא מכלל החג בלי ספק ולא באר ענין המוספין בזה שאין זאת הכוונה עתה כמו שלא באר ענינם גם בבאור המועדים ובזה האופן כתב בחג הסכות להורות על קדושת חול המועד אמנם בר"ה הזכיר ג"כ אשה לה' להורות שיש מוסף נוסף על של ר"ח כאמרו מלבד עולת החדש ומנחתה אבל בשבת וחג השבועות ויום הכפורים לא הזכיר ענין המוספים כלל כי מה שכתב ביה"כ והקרבתם אשה לה' הם עולות וחטאות הכ"ג והצבור המפורשים בפ' אחרי מות וכלל שבת והפסח וחג המצות בדבור אחד כי בשלשתם נצטוו קודם מתן תורה אבל בשאר המועדות ייחד לכל מועד דבור לעצמו והתחיל דבור חג השבועות מן העומר כי מאז מתחיל קציר העומר וספירת השבועות שהם מעניין החג הנקרא חג קציר וחג השבועות שבו נתן הודאה לאל ית' על שבועות חקות קציר שמר לנו כי אמנם מכוונת הרגלים הם התפלה וההודאה כמו במועד חדש האביב התפלה לאל על האביב וההודאה על הגאולה. ובהיות כי הצלחת

בקציר

ט וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ י דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי־תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם וּקְצַרְתֶּם אֶת־קְצִירָהּ וַהֲבֵאתֶם אֶת־עֹמֶר רֵאשִׁית קְצִירְכֶם אֶל־הַכֹּהֵן׃ יא וְהֵנִיף אֶת־הָעֹמֶר לִפְנֵי יְהוָה לִרְצֹנְכֶם מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת יְנִיפֶנּוּ הַכֹּהֵן׃ יב וַעֲשִׂיתֶם בְּיוֹם הֲנִיפְכֶם אֶת־הָעֹמֶר כֶּבֶשׂ תָּמִים בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה לַיהוָה׃ יג וּמִנְחָתוֹ שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן אִשֶּׁה לַיהוָה רֵיחַ נִיחֹחַ וְנִסְכֹּה ונסכו קרי יַיִן רְבִיעִת הַהִין׃ יד וְלֶחֶם וְקָלִי וְכַרְמֶל לֹא תֹאכְלוּ עַד־עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה עַד הֲבִיאֲכֶם אֶת־קָרְבַּן אֱלֹהֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם׃

ת״א כי תבאו אל הארץ · מנחות פד : וקצרתם · חגיגה יז מנחות עא : והבאתם את · שבת קלא מנחות סט עב פג פד : קצירכם · פסחים כג ר״ה יג : ביום הניפכם · מגילה כ : ומנחתו שני · מנחות כט : ונסכה יין · שם : ולחם וקלי · פסחים כג כריתות ה : עד עצם היום · סוכה מא ר״ה ל מנחות סח : עד הביאכם · שם שבת קלא : לדרתיכם · מנחות פד :

רש״י

עבודה וגו׳ : (י) ראשית קצירכם · שתהא ראשונה לקציר : עמר · עשירית האיפה כך היתה שמה כמו וימדו בעמר : (יא) והניף · כל תנופה מוליך ומביא מעלה ומוריד · מוליך ומביא לעצור רוחות רעות · מעלה ומוריד לעצור טללים רעים : לרצנכם · אם תקריבו כמשפט זה יהיה לרצון לכם : ממחרת השבת · ממחרת יום טוב הראשון של פסח שאם אתה אומר שבת בראשית אי אתה יודע איזהו : (יב) ועשיתם וגו׳ כבש · חובה לעומר הוא בא : (יג) ומנחתו וגו׳ · מנחת נסכיו : שני עשרונים · כפולה היתה : ונסכו יין רביעית ההין · אע״פ שמנחתו כפולה אין נסכיו כפולים : (יד) וקלי · קמח עשוי מכרמל רך שמייבשין אותו בתנור : כרמל · הן קליות שקורין גריילי״ש1) : בכל מושבתיכם · נחלקו בו חכמי ישראל יש שלמדו מכאן שהחדש נוהג בחוצה לארץ וי״א לא בא אלא ללמד שלא נצטוו על החדש אלא לאחר ירושה וישיבה

רמב״ן

בפירש ומדרש רבותינו לומר שנקריב בהן אשה מכל מקום אף על פי שאין לנו כל המוספין שלמים ונכון הוא : (י) דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבאו אל הארץ · בעבור שיחדש בכאן בכל אחד מן המועדים מצוה חדשה מלבד השבתון · ומקרא קודש תתיחד בכל מועד פרשה בפני עצמה שיזהיר בה דבר אל בני ישראל ומפני שחג השבועות זמנו תלוי בעומר אמר הכל בפרשה אחת בעבור שיום הזכרון ויום הכפורים בחדש אחד ושניהם מענין אחד בדין העונות וכפרתם לשבים · לא אמר ביום הכפורים דבר אל בני ישראל כי יספיק לו בדבור הראשון ועשה מהן שתי פרשיות שהם ענינים שונים : וטעם וקצרתם את קצירה שלא תקצרו בארץ קציר עד שתקצרו העומר ותביאו אותו ראשית קצירכם אל הכהן וכן מהחל חרמש בקמה תחל לספור מהחל לך חרמש בשום קמה כי אסור להניף חרמש על הקמה עד יום שתחל לספור : (יא) ממחרת השבת יניפנו הכהן · ממחרת יום טוב הראשון של פסח שאם אתה אומר שבת בראשית אי אתה יודע

אבן עזרא

זו הפרשה סמוכה להקמת המשכן : וטעם דבר אל בני ישראל · שיתחברו ואחר כן ואמרת אליהם : (יא) ממחרת השבת · אמרו הז״ל ממחרת יום טוב והמכחישים אמרו שהוא כמשמעו והמאמינים הביאו ראיות משנת השמטה והיובל והצום הגדול ויום תרועה שכתוב בו שבתון וכן שבתון נאמר בראשון של סוכות ובשמיני ואמרו כי שבע שבתות שבועות וכמוהו בחי השבת עם יוצאי השבת והם שנים פירושים בפסוק אחד והנה שלשים עיירים וראייתם תמימות ואנשים ברומי הביא ראיה ממחרת הפסח מצות וקלוי ולא ידע כי בנפשו הוא כי הפסח ביום ארבעה עשר וממחרתו יום *חמשה עשר וכן כתוב ויסעו מרעמסס בחדש הראשון ולאכול קלי אסור עד עבור תנופת העומר · והגאון אמר שבני פסחים הם פסח ה׳ ופסח ישראל ופסח ה׳ בליל חמשה עשר והנה ממחרת הפסח ביהושע יום ששה עשר ויהיה פי׳ ממחרת הפסח הכתוב בתורה ממחרת זבח הפסח ולא אמר כלום כי לא נקרא החג פסח רק בעבור שפסח השם על הבתים וממחרתו הוא לבקר יום חמשה עשר וכן כתוב כל היום ההוא וכל הלילה וכל יום המחרת · ועוד אמר הגאון שמצות וקלוי היה מהישן וזה איננו רחוק כי הכתוב אמר על תנופת העומר שתהיה מהחל חרמש בקמה ואם תנופת העומר היתה יום חמשה עשר מתי קצרו ועשו מצות ועוד כי אין קציר כי הוא ראשית קציר שעורים גם יש

*עיין ר״ה דף י״ג תוס׳ ד״ה דאקריבו וגו׳

רשב״ם

(יא) ממחרת השבת · ממחרת יום ראשון של פסח :

1) grain קרן

מנחו:

כל עבידת פלחן לא תעבדון: ט ומליל יי עם משה למימר: י מלל עם בני ישראל ותימר להון ארי תעלון לארעא די אנא יהיב לכון ותחצדון ית חצדה ותיתון ית עומרא ריש חצדכון לות כהנא: יא וירים ית עומרא קדם יי לרעוא לכון מבתר יומא טבא ירימנה כהנא: יב ותעבדון ביומא דארמותכון ית עומרא אמר שלים בר שתה לעלתא קדם יי: יג ומנחתה תרין עשרונין סלתא דפילא במשח קרבנא קדם יי לאתקבלא ברעוא ונסכה חמרא רבעות הינא: יד ולחם וקלי ופרוכן לא תיכלון עד כרן יומא הדין עד איתואיכון ית קרבן אלהכון קים עלם לדריכון

נתינה לגר

קדש. (יא) ממחרת השבת, מבתר יומא טבא, וכן לקמן (פסוק ט"ז) "ממחרת השבת השביעית" ת' "מבתר שבועתא שביעתא" כבר העירונו לעיל (שמות כ"ג י"ט) שאע"פ שאונקלוס ת' בכ"מ ע"פ פשוטו של מקרא ולא נטה אחרי הדרש. הנה במקום שיש לבעל דין להלוק על קבלת רז"ל, שמה שמר את לעדי הקבלה להוציא מלב העם את דעת הצדוקים, לכן בבשר בחלב ת' ג"פ "לא תיכלון בשר בחלב" להוציא מדעת המכחישים שרק בישול גדי אסור, וכן בתפילין, וכן בד' מינים, הכל לחזק תורה שבע"פ, וכן פה ת' ג"כ "מבתר יומא טבא, מבתר שבועתא שביעתא" להוציא מדעת הצדוקים המונים מיום ראשון

בעל הטורים

(י) קצירה · ב' וקצרתם את קצירה ביבש קצירה (ישעיה כ"ז) שאם הביאו העומר וקצרתם את קצירה ואם לאו ביבש

אבן עזרא

כדמות ראיה על פירושו שאמר מעבור הארץ ויתכן שזה השם נקרא על התבואה שיש לשנה שעברה · וטעם מעבור הארץ ארץ סיחון ועוג והעד שאמר אחר כן מתבואת ארץ כנען ועוד כי קלוי איננו כמו קלי והכתוב אמר ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו ואין פסוק קלוי באש טענה כי הוא אחר המעשה כי אביב קלוי באש יקרא קלוי ועוד יש להשיב מאין נדע כי הניף הכהן בעבר הירדן תנופת העומר כי הכתוב אמר אשר אני נותן לכם ועוד לא נתנה להם ולא בא הכתוב להזכיר מצות וקלוי רק בעבור שבתת המן וכן טעם כל הפסוק ועוד אמר הגאון אם השבת כמשמעה מאיזה שבת נחל לספור ותשובה השיב כי שמנה עשר ימים הם שיש בהם קרבן וקראו מועדים מלבד השבתות ואחר שיש קרבן ביום תנופת העומר לאות ולעד כי התנופה באחד מימות מועד האביב והנה שבת קרבנות ראשי חדשים שלא נזכרו ועוד כי הכתיב אמר כאלה תעשו ליום שבעת ימים והיה ראוי שיאמר מלבד תנופת העומר גם זאת איננה טענה עלינו כי אנחנו נסמוך במצות על הקבלה והנה ביום שבועות ולא הזכיר בפרשת פינחס מלבד כבשי השלמים ולמעלה פר בן בקר אחד ואילים שנים ובפינחס פרים שנים ואיל אחד גם יוכל המאמין להשיב כי בדרך נבואה ידע היום שיהיה בו תנופת העומר שיום השבת יהיה הקביעות והעד מערך הלחם שהיה בשבת והזכיר הכתוב איך יחשבו בשנה הראשונה ואז הקריבו שלמים והעולה הנזכרת ואחר כן הנזכרת בפינחס ואח"כ אמר בשבועותיכם שבעה שבועות ולא אמר שבתות ואין ראיה כי תחלת השבוע יום ראשון וטעמא שבועים יוכיח והנה לרמוז לך סוד אחד שכל המועדים תלוים ביום ידוע מהחדש ולא נאמר בחג השבועות (מספר) (ס"א יום מועד) בעבור הספירה שהיא מצוה ואז"ל העתיקו כי בחג שבועות היה מתן תורה ועליו נאמר כי חג ה' לנו : יש אומרים כי כל לרצונכם פירושו להיות לכם לרצון בעבור והניף את העומר לפני ה' לרצונכם וטעמו שתניפו ברצונכם והטעם שתקנו כבש בן שנתו כדי שתהיו נרצים והמכחישים אמרו כי בן שנה איננו כבן שנתו כי בן שנתו עוד אין לו שנה ובן שנה שיש לו שנה תמימה והנה לא קראו בחנוכת המזבח כבש אחד בן שנתו לעולה ובפרשה אחרונה כבשים בני שנה שנים עשר : (יד) ולחם · מחדש והעד כי הפסח יאכלו על מצות ומרורים לולי הקבלה היה נראה כי ספירת הימים כשנות

רמב"ן

אינהו ל' רש"י · ובאמת שזו גדולה שבראיות בגמרא כי מה טעם שיאמר הכתוב כי תבאו אל הארץ וקצרתם את קצירה תביאו העומר ממחרת שבת בראשית כי יש במשמע שבאיזה זמן מן השנה שנבוא לארץ ונקצור קצירה יניף הכהן העומר ממחרת השבת וכי יש במשמע שבאיזה זמן מן השנה הראשונה שתהיה אחרי ביאתנו לארץ · והנה אין לחג השבועות זמן שנמנה ממנו ועוד על דרך הזה לא נדע בשנים הבאות אחרי כן מתי נחל לספור רק מיום החל חרמש בקמה כפי רצוננו ואלה דברי תוהו אבל אם יהיה ממחרת השבת יום טוב כפי קבלת רבותינו יבוא הענין כהוגן כי נוה הכתוב תחלה שנעשה בחדש הראשון חג המצות שבעת ימים וביום הראשון שבתון וביום השביעי שבתון וכל מלאכת עבודה לא נעשה ואחר כן אמר כי כאשר נבוא אל הארץ נביא ממחרת השבת הזאת הנזכרת עומר התנופה והיא השבת הראשונה הנזכרת כאן ולימד שלא ינהג העומר במדבר ובחוצה לארץ אבל ממחרת השבת השביעית ושבע שבתות לא יתכן לפרש אותם יום טוב · אבל אמר בו אונקלוס לשון שבוע וא"כ יהיו שתי לשונות בפסוק אחד · והמפרשים אמרו כי הוא דרך לחות כמו רוכבים על שלשים עיירים ושלשים עיירים להם ובמקום אחר פירש שבעה שבועות וכן בא השבת עם יוצאי השבת שבוע וכן מתי יעבור החדש ונשברה שבר והשבת ונפתחה בר כי בעבור שיש בכל שבעה ימים שבת אחת והשבון הימים ממנו יקרא שבוע אחד שבת אחד והוא לשון ידוע ומורגל בדברי רבותינו שפעמים בשבת בתי דינין יושבין בעירות · ויתכן שיהיה כל השבת הנזכר בפ' שבוע · ויהיה טעם ממחרת השבת לומר כי ביום

ספורנו

הקציר תהיה כפי מזג הזמן מתחלת האביב עד הקציר כאמרו שבועות חקות קציר ישמור לנו היה העומר הודאה על האביב כמקריב בכורי השדה לבעלים והיה הקרבן עמו לתפלה על העתיד והיתה הספירה זכרון לתפלת יום יום והיה חג הקציר הודאה על טוב הקציר. וחג האסיף על טוב האסיף: (יד) ככל מושבותיכם · אסור החדש עד עלות יום ששה עשר בניס,

ס טו וּסְפַרְתֶּם לָכֶם מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת מִיּוֹם הֲבִיאֲכֶם אֶת־עֹמֶר הַתְּנוּפָה שֶׁבַע שַׁבָּתוֹת תְּמִימֹת תִּהְיֶינָה׃ טז עַד מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת הַשְּׁבִיעִת תִּסְפְּרוּ חֲמִשִּׁים יוֹם וְהִקְרַבְתֶּם מִנְחָה חֲדָשָׁה לַיהוָה׃ יז מִמּוֹשְׁבֹתֵיכֶם תָּבִיאוּ ׀ לֶחֶם תְּנוּפָה שְׁתַּיִם שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת תִּהְיֶינָה חָמֵץ תֵּאָפֶינָה בִּכּוּרִים לַיהוָה׃ יח וְהִקְרַבְתֶּם עַל־הַלֶּחֶם שִׁבְעַת כְּבָשִׂים תְּמִימִם בְּנֵי שָׁנָה וּפַר בֶּן־בָּקָר אֶחָד וְאֵילִם שְׁנָיִם יִהְיוּ עֹלָה לַיהוָה וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה׃ יט וַעֲשִׂיתֶם שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת וּשְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי

א׳ דגושה

ת״א וספרתם · מנחות סה : ממחרת השבת · שם שם : מיום הביאכם · שם סו : שבע שבתות · שם סה סו : תספרו המשים · חגיגה יז מנחות סה : מנחה חדשה · מנחות פג פד : ממושבתיכם תביאו לחם תנופה · זבחים נז מנחות מו נז סט עז עח פג פד : סלת תהיינה · מנחות מח עז : והקרבתם על הלחם · מנחות מה : יהיו עלה · שם : ועשיתם שעיר עזים אחד לחטאת · זבחים נח :

רש״י

משכבשו וחלקו : (טו) ממחרת · ממחרת יום טוב : תמימת תהיינה · מלמד שמתחיל ומונה מבערב שאם לא כן אינן תמימות : (טז) השבת השביעית · כתרגומו שבועתא שביעתא : עד ממחרת השבת השביעית תספרו · ולא עד בכלל והן ארבעים ותשעה יום : חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה לה׳ · ביום החמשים הקריבו ואומר אני זהו מדרשו אבל פשוטו עד ממחרת השבת השביעית שהוא יום חמשים תספרו ומקרא מסורס הוא : מנחה חדשה · היא המנחה הראשונה שהובאה מן החדש וא״ת הרי קרבה מנחת העומר אינה כשאר כל המנחות שהיא באה מן השעורים : (יז) ממושבותיכם · ולא מחוצה לארץ : לחם תנופה · לחם תרומה המורם לשם גבוה וזו היא המנחה החדשה האמורה למעלה : בכורים · ראשונה לכל המנחות אף למנחת קנאות הבאה מן השעורים לא תקרב מן החדש קודם לשתי הלחם : (יח) על הלחם · בגלל הלחם חובה ללחם : ומנחתם ונסכיהם · כמשפט מנחה ונסכים המפורשים בכל בהמה בפרשת נסכים שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש זו היא המנחה והנסכים חצי ההין לפר ושלישית ההין לאיל ורביעית ההין לכבש : (יט) ועשיתם שעיר עזים · יכול שבעת הכבשים והשעיר האמורים כאן הם שבעת הכבשים והשעיר האמורים בחומש הפקודים כשאתה מגיע אצל פרים ואילים אינן הן אמור מעתה

רמב״ן

הנפת העומר יתחיל לעבות השבוע במניינו אם כן יהיה היום ההוא ממחרת השבוע שעבר כאלו אמר יהיה יום התנופה מחרת שבוע לימים העוברים וראשון לשבועות שיספור עד שישלים שבע שבתות · ובעבור שהזכיר ובחמשה עשר יום אמר שיניף את העומר ממחרת השבוע הנזכר ויספור ממנו שבע שבתות ואין לטעות ביום ארבעה עשר כי לא הזכיר ממנו רק בין הערבים ׳וטעם תמימות תהיינה כי השבת עם ששת ימים הקרא שבת שלימה׳ ופי׳ ממחרת השבת כמו במתרת השבת וכן עד ממהרת השבת השביעית תספרו · וכן ביום ההוא יאכל וממחרת ואמרו כי לא יבא בי״ת במלת מחר ומחרת ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם · ויעש ה׳ את הדבר הזה ממחרת וכן כולם : (טו) וטעם וספרתם לכם · כמו ולקחתם לכם שתהא ספירה ולקיחה לכל אחד ואחד שימנה בפיו ויזכיר חשבונו כאשר קבלו רבותינו ואין כן וספר לו וספרה לה דזבין שהרי אם רצו עומדים בטומאתם אלא שלא יסכחוהו וכן וספרת לך דיובל שתזהר במספר

אבן עזרא

היובל והמכהישים אמרו כי טעם תמימות שלא תעלם במספר השבת הראשונה שיחל ממחרתה : (טז) תספרו המשים יום · כי כן מספר התורה וכן וביום השמיני בכל מקום : מלת (יז) הביאו · זרה בעבור דגשות האל״ף כי לא נדע לו טעם : ממושבתיכם · צריכים אנו לקבלה מאיזה מקום יוקח ומתי יבוקש : לחם תנופה · לכהן עם כבשי השלמים ויתכן שהנה כתוב בשנה הראשונה בעבור שהיא תחלת ההחלה ויש אומרים כי יקרב פר והאילים שנים או שני פרים ואיל אחד כרצון הכהן ועוד לא ראינו מצות כזאת ונכנסם אפרש האמת ואחר שחיטת השלמים ביום חג שבועות והוא יום מקרא קדש הנה מותר לשחוט בכל המועדים הפך דברי הצדוקים : וטעם להזכיר ובקצרכם את קציר ארצכם פעם שנית בעבור כי חג שבועות בכורי קציר חטים הזכיר שלא תשכח מה שצויתיך לעשות בימים ההם · וטעם להזכיר וידבר ה׳ עם יום התרועה בעבור כיוהו מועד בפני עצמו כי חג שבועות תלוי מיום תנופת העומר וכן הזכיר עם הצום הגדול ועם חג הסוכות :

רשב״ם

(טז) מנחה חדשה · להתיר חדש במקדש כי הוא זמן בישול תבואות :

בְּכָל מוֹתְבָנֵיכוֹן: טו וְתִמְנוּן לְכוֹן מִבָּתַר יוֹמָא טָבָא מִיּוֹם אַיְתוֹאֵיכוֹן יָת עוּמְרָא דַּאֲרָמוּתָא שִׁבְעָא שָׁבוּעִין שַׁלְמִין יְהֶוְיָן (נ"א תְּהֶוְיָן): טז עַד מִבָּתַר יוֹמָא טָבָא שְׁבִיעָאָה תִּמְנוּן חַמְשִׁין יוֹמִין וּתְקָרְבוּן מִנְחָתָא חֲדַתָּא קֳדָם יְיָ: יז מִמּוֹתְבָנֵיכוֹן תַּיְתוּן לְחֵם אֲרָמוּתָא תַּרְתֵּין (גְּרִיצָן) תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין סֻלְתָּא יְהֶוְיָן חֲמִיעַ יִתְאַפְיָן בִּכּוּרִין קֳדָם יְיָ: יח וּתְקָרְבוּן עַל לַחְמָא שִׁבְעָא אִמְּרִין שַׁלְמִין בְּנֵי שְׁנָא וְתוֹר בַּר תּוֹרֵי חַד וְדִכְרִין תְּרֵין יְהוֹן עֲלָתָא קֳדָם יְיָ וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: יט וְתַעְבְּדוּן צְפִיר בַּר עִזֵּי חַד לְחַטָּאתָא וּתְרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא

נתינה לגר

שבשבוע, ושמור כלל זה בידך. (יז) שתים, תרתן גריצן. ר"ל שתי לחם ובחומשי רוו"ס, מלת

בעל הטורים

קצירם: (יח) על הלחם. ב' במס'. הכא ואידך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם על כן והקרבתם על הלחם שבעה כבשים כי אכילת המזבח מעין אכילת אדם כדאמרי' גבי נסכים (פ"ח דמגילה) מה אכילת אדם אכילה מרובה משתיה וכו':

רמב"ן

שלא תשכח. ובת"כ וכפרת לך בב"ד ולא ידעתי אם לומר שיהיו ב"ד הגדול חייבין לספור שנים ושבועות בראש כל שנה ולברך עליהן כמו שנעשה בספירת העומר או לומר שיזהרו ב"ד במנין ויקדשו שנת החמשים. והנה מספר הימים מיום התנופה עד יום מקרא קדש כמספר השנים משנת השמיטה עד היובל והטעם בהם אחד על כן תספרו חמשים יום שיספור שבע שבתות תשע וארבעים ויקדש יום החמשים הנספר בידו כמו שאמר ביובל. וזה טעם תמימות שתהיינה מכוונות לא פחות ולא יותר כטעם תמימים יהיו שהיתר כמו החסר איננו תמים. והנה טעם הפרשה שיתחיל לספור בתחלת קציר שעורים ויביא ראשית קצירו וכרמל מנחה לשם ויקריב עליו קרבן וישלים מספרו מתחלת קציר חטים כעלות גדיש בעתו ויביא ממנו סולת חטים מנחה לשם ויביא קרבן עליו. ולכך הזכיר הקרבנות האלה בפרשה כי הם בגלל המנחות שהם העיקר בחג הזה ולא הזכיר המוספין בהן כאשר לא הזכירם בשאר המועדים: (טז) וטעם מנחה חדשה. שלא יובא בית ה' מנחה עד שיביאו זאת כמו שפירשו רבותינו והוצרך לומר חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם באיסור החדש ובשביתת חג השבועות מפני שהוא תלוי בהנפת העומר ובמנחה חדשה לומר שאפי' אחרי גלותנו בחוצה לארץ שאין עומר ומנחה ינוה בהם כי החדש אסור מן התורה בכל מקום ולא הוצרך להזכיר כן ביום הזכרון וכן בחג הסוכות לא הזכיר בכל מושבותיכם והזכיר כן ביום הכפורים כי בעבור שתלה כפרתנו בקרבנות כאשר הזכיר בפרשת אחרי מות אמר בכאן כי איסורו נוהג בכל מקום כי יום כפורים הוא לכפר עליכם בעינוי ובשביתת המלאכה ואין הקרבנות מעכבין כפרה ממנו וכן לא הוזכר בכאן בחג המצות חקת עולם בכל מושבותיכם לדורותיכם אבל בפרשת החדש הזה לכם הזכיר כן מפני שתלה שם הדבר בפסח על מצות ומרורים יאכלוהו הוצרך לומר שיהיה חקת עולם בכל מושבותיכם והזכיר בשבת בכל מושבותיכם. והטעם מפני שהותרה מלאכה במקדש בתמידין ומוספין אמר שינהג האיסור בכל מושבותינו כי לא נאמר בו חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם כי איננו אלא לומר בכל מושבותיכם לא בבית השם וכך אמרו במכילתא במושבות אי אתה מבעיר אבל אתה מבעיר בבית המקדש וכן נאמר חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם באיסור חלב ודם כי הוא נאסר מפני הקרבנות וכן אמרו במסכת קדושין מושבותיכם דכתב רחמנא בחלב ודם למה לי סד"א הואיל ובעיניא דקרבנות כתיב בזמן דאיכא קרבן אין בזמן דליכא קרבן לא קמ"ל. ופס אמרו מושבותיכם דכתב רחמנא בשבת למה לי סד"א הואיל ובעיניא דמועדות כתיבא תיבעי קדוש בית דין כמועדות קמ"ל והכלל כי לא יזכיר בתורה כן בכל המצות שהן חובת הגוף רק מפני צורך ענין. ואין ממושבותיכם תביאו לחם תנופה כמו מכל מושבותיכם אבל טעמו מארץ מושבותיכם להוציא חוצה לארץ כמו שנאמר כי תבואו אל ארץ מושבותיכם אשר אני נותן לכם. וכך שנינו כל קרבנות הצבור והיחיד באין מן הארץ וחוצה לארץ חוץ מן העומר ושתי הלחם ואפילו לדברי האומר עומר בא מחוצה לארץ מודה בשתי הלחם שאינן באין אלא מן הארץ: (יז) חמץ תאפינה. צוה הכתוב שתהיינה חמץ לפי שהם תודה לשם כי חקות קציר שמר לנו וקרבן התודה יבוא על לחם חמץ. והולי אסור החמץ מפני שירמוז אל מדת הדין כי נקרא חמץ כאשר יקרא היין אשר יקהה חומץ יין וחומץ שכר והלבון נגזר מלבון מעול וחומץ כי נגזל מהם טעמם ולא יאכלו וכן כי יתחמץ לבבי יכעוס ויאבד טעמו ממנו. ובעבור שהקרבנות לרצון לשם הנכבד לא יובאו מן הדברים אשר להם היד החזקה לשנות הטבעים וכן לא יובאו מן הדברים המתוקים לגמרי כגון הדבש רק מן הדברים המזוגים כאשר אמרו בבריאת העולם שיתף מדת רחמים במדת הדין וברא. והנה בחג השבועות

ספורנו

אע"פ שאין קרבן ולא מקדש: (יז) חמץ תאפינה בכורים. העומר היה בכורי שעורים ואלה היו בכורי קציר החטים על שם נקרא החג יום הבכורים כאמרו וביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה. ואמר לה' כי בהם הותר החדש לקרבן ובהיות

שָׁנָה לְזֶבַח שְׁלָמִים׃ כ וְהֵנִיף הַכֹּהֵן׀ אֹתָם עַל לֶחֶם
הַבִּכֻּרִים תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה עַל־שְׁנֵי כְּבָשִׂים קֹדֶשׁ יִהְיוּ
לַיהוָה לַכֹּהֵן׃ כא וּקְרָאתֶם בְּעֶצֶם׀ הַיּוֹם הַזֶּה מִקְרָא־קֹדֶשׁ
יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ חֻקַּת עוֹלָם בְּכָל־
מוֹשְׁבֹתֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם׃ כב וּבְקֻצְרְכֶם אֶת־קְצִיר אַרְצְכֶם
לֹא־תְכַלֶּה פְּאַת שָׂדְךָ בְּקֻצְרֶךָ וְלֶקֶט קְצִירְךָ לֹא תְלַקֵּט
לֶעָנִי וְלַגֵּר תַּעֲזֹב אֹתָם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ פ חמישי
כג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כד דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לֵאמֹר בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם שַׁבָּתוֹן
זִכְרוֹן תְּרוּעָה מִקְרָא־קֹדֶשׁ׃ כה כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא

ת"א והניף הכהן אתם · מנחות סב: על שני כבשים · שם מה מו סב: קדש יהיו · ערכין כט: וקראתם · חגיגה יז: ובקצרכם · שם חולין קלז: לא תכלה פאת · מכות טז חולין קלז: שדך · שם קלט: בקצרך · שם קלז: ולקט קצירך · שם קלז: תעזב · ב"ק לד תמורה ו: בחדש השביעי באחד לחדש · מגילה ל: שבתון זכרון תרועה · ר"ה יא טו כח כט לב לד: כל מלאכת עבדה לא תעשו · שם כט:

רש"י

אלו לעצמן ואלו לעצמן אלו קרבו בגלל הלחם ואלו למוספין: (כ) והניף הכהן אותם תנופה · מלמד שטעונים תנופה מחיים יכול כולם ת"ל על שני כבשים: קדש יהיו · לפי ששלמי יחיד קדשים קלים הוזקק לומר בשלמי צבור שהן קדשי קדשים: (כב) ובקצרכם · חזר ושנה לעבור עליהם בשני לאוין א"ר אבדימי ברבי יוסף מה ראה הכתוב ליתנה באמצע הרגלים פסח ועצרת מכאן וראש השנה ויוה"כ (וחג) מכאן ללמדך שכל הנותן לקט שכחה ופאה לעני כראוי מעלין עליו כאילו בנה בהמ"ק והקריב עליו קרבנותיו בתוכו: תעזב · הנח לפניהם והם ילקטו ואין לך לסייע לאחד מהם: אני ה' אלהיכם · נאמן לשלם שכר: (כד) זכרון תרועה · זכרון פסוקי זכרונות ופסוקי שופרות לזכור להם

רמב"ן

שהוא יום מתן תורה יביא הקרבן בדין תודה כי הוא יום העצרת והמשכיל יבין וזה סוד מה שאמרו רבותינו כל הקרבנות בטלין וקרבן תודה אינו בטל לעולם וכו' כי בו מצה וחמץ כענין בעולם הבא: (כב) ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה · לשון רש"י · חזר ושנה בהם לעבור עליהם בשני לאוין · ור"א אמר כי הטעם בעבור כי חג השבועות בכורי קציר חטים הזהיר שלא תשכח מה שצויתיך לעשות בימים ההם · והנכון בעיני כי ובקצרכם את קציר ארצכם רמז לקציר הנזכר בראש הפרשה יאמר כי כשתבואו אל הארץ וקצרתם את העומר ראשית קצירכם לא תכלה פאת השדה ההוא לצורך העומר ולא תלקט הלקט לומר שלא תדחה המצוה ההיא את הלאוין האלה: (כד) יהיה לכם שבתון · שיהיה יום שביתה לנוח בו · ואמרו רבותינו שבתון עשה הוא · והנה העושה מלאכה בי"ט עובר בלאו ועשה והשובת בו מקיים עשה · ועל דעתם המועדות כולם הוקשו זה לזה כי לא נאמר שבתון בחג המצות ולא בעצרת · ובמכילתא ראיתי בפרשת החדש ושמרתם את היום הזה למה נאמר והלא כבר נאמר כל מלאכה לא יעשה בהם אין לי אלא דברים שהן משום מלאכה · דברים שהן משום שבות מנין תלמוד לומר ושמרתם את היום הזה להביא דברים שהן משום שבות · יכול אף חולו של מועד יהא אסור משום שבות והדין נותן תלמוד

אבן עזרא

(כד) בחדש השביעי · כי תחלת החשבון מניסן כי בו יצאנו ממצרים ועוד כי אביב השעורים תחלה ואחר כן בכורי קציר חטים ואחר כך באספך את מעשיך ואלה המועדים הלוים להיותם בימים הנזכרים ואחר שאמר לתקוע בחצוצרות בכל חדש הנה זכרון תרועה גם יום תרועה מצוה לתקוע בשופר וכן ביום הכפורים ואני הנה ארמוז לך סודות ושים לבך אולי תבינם: אמרו המעתיקים · שיום ר"ה יום הדין וטעם התרועה זכר למלכיות השם ואחר שהעיקר כל ר"ח היה ר"ח ניסן נכבד כי בו הוקם המשכן ובעתיד אמר יחזקאל בראשון באחד לחדש וכן העשה בשבעה בעבור המרובע והנה חמשה עשר לנכח ויום שביעי גם מרובע ופסח שני יתחלפו הגדול והקטן על כן יום ראש השנה גדול מכולם אע"פ שהוא יום דין אסור להתענות בו ועזרא יוכיח ויום הכפורים הקטן במחברת והנה סכות כחג פסח רק שמיני ואין שביעי ומזה יתברר לך הסוד

רשב"ם

(כב) ובקצרכם · ממחרת הפסח לאחר הקרבת העומר: (כד) זכרון תרועה · ע"י התרועה תזכרו למקום · כדכתיב והרעותם בחצוצרות וגו' ונזכרתם וגו':

לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָא: כ וִירִים כַּהֲנָא יָתְהוֹן עַל לְחֵם בִּכּוּרַיָא אֲרָמוּתָא קֳדָם יְיָ עַל תְּרֵין אִמְּרִין קוּדְשָׁא יְהוֹן קֳדָם יְיָ לְכַהֲנָא: כא וּתְעָרְעוּן בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פָּלְחָן לָא תַעְבְּדוּן קְיָם עָלַם בְּכָל מוֹתְבָנֵיכוֹן לְדָרֵיכוֹן: כב וּבְמֶחְצַדְכוֹן יָת חֲצָדָא דְאַרְעֲכוֹן לָא תְשֵׁיצֵי פָּאתָא דְחַקְלָךְ בְּמֶחְצְדָךְ וּלְקָטָא דַחֲצָדָךְ לָא תְלַקֵּט לַעֲנִיֵּי וּלְגִיּוֹרֵי תִּשְׁבּוֹק יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: כג וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: כד מַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּחַד לְיַרְחָא יְהֵי לְכוֹן נְיָחָא דּוּכְרַן יַבָּבָא מְעָרַע קַדִּישׁ: כה כָּל עֲבִידַת פָּלְחָנָא לָא תַעְבְּדוּן וּתְקָרְבוּן

נתינה לגר

,גריזין" בשני חלאי לגנה. (כד) זכרון תרועה, דוכרן יבבא. הוא דלא כרש"י שכוונת הפסוק

בעל הטורים

(כד) שבתון זכרון תרועה. בשבת אין תוקעין שאין תקיעת שופר דוחה שבת ואין בו אלא זכרון תרועה אבל במקדש תוקעין. תקעו שופר בציון. ר"ת שבת שבציון תוקעין אפי' בשבת: זכרון. ג' במס' זכרון תרועה ואידך אין זכרון לראשונים ואידך כי אין זכרון לחכם עם הכסיל כנגד ג' ספרים שנפתחים בר"ה על כן בשנים כתיב אין זכרון דהיינו צדיקים ורשעים שאין צריכין להזכירם יותר אלא אלו נחתמין מיד לחיים ואלו למיתה. והיינו אין זכרון להכם וגם בשנו בשני כתיב אין זכרון שהוא כנגד הרשעים אבל בפסוק שלישי כתיב זכרון שהוא כנגד הבינונים שתלויין ועומדין וגו',

רמב"ן

לומר ביום הראשון שבתון והנה ידרשו שבתון לשבות בו לגמרי אפילו מדברים שאינן מאבות מלאכות ותולדותיהן אבל לא נתברר לי זה שאם תאמר שהוא אסמכתא מה טעם שיאמרו בלשון הזה כי שבות בלשונם נאמר לעולם על שם דבריהם והיאך יתכן לומר דברים שהן אסורין משום שבות של דבריהם מנין שיהו אסורין מן הכתוב ודרך האסמכתות לשנות שהם מן התורה לא שיאמרו דבר זה שהוא מדברי סופרים מנין מן התורה אבל היה לו לומר דברים שאינן מלאכה מנין ת"ל שבתון ונראה לי שהמדרש הזה לומר שנצטוינו מן התורה להיות לנו מנוחה בי"ט אפי' מדברים שאינן מלאכה לא שיטרח כל היום למדוד התבואות ולשקול הפירות והמתנות ולמלא החביות יין ולפנות הכלים וגם האבנים מבית לבית וממקום למקום ואם היתה עיר מוקפת חומה ודלתות נעולות בלילה יהיו עומסים על החמורים ואף יין וענבים ותאנים וכל משא יביאו בי"ט ויהיה השוק מלא לכל מקח וממכר ותהיה החנות פתוחה והחנוני מקיף והשלחנים על שלחנם והזהובים לפניהם ויהיו הפועלים משכימין למלאכתן ומשכירים עצמם כחול לדברים אלו וכיוצא בהן והותרו הימים הטובים האלו ואפילו השבת עצמה שבכל זה אין בהם משום מלאכה. לכך אמרה תורה שבתון שיהיה יום שביתה ומנוחה לא יום טורח ממלאכה וזה פי' טוב ויפה. ואחרי כן ראיתי במכילתא אחריתי דרבי שמעון בן יוחאי ששנו בה לשון אחר אין לי אלא מלאכה שחייבין על מינה חטאת מלאכה שאין חייבין על מינה חטאת מנין שאין עולין באילן ולא רוכבים על גבי בהמה ולא שטין על פני המים ולא מספקים ולא מטפחין ת"ל כל מלאכה אין לי אלא ברשות במלוש מנין שאין מקדישין ואין מעריכין ואין מחרימין ואין מגביהין תרומה ומעשרות. ת"ל שבתון שבות וכענין זה היא שנויה בת"כ ביום הכפורים. ואע"פ שהלו הברייתות חלוקות בלשון ובמדרשיהן שמא לדבר אחד נתכונו להביא אסמכתא לשבות דרבנן. ומכל מקום בין שיהיה פירש הברייתא הראשונה כמו שאמרנו או שהן כולן אסמכתות. אבל פירוש שבתון כך הוא שתהיה לנו מנוחה מן הטורח והעמל כמו שביארנו. והוא ענין הגון וטוב מאד. והנה הוזהרו על המלאכות בשבת בלאו ועונש כרת ומיתה והכריהם והעמל בעשה הזה ובי"ט המלאכה בלאו והטורח בעשה. וממנו אמר הנביא מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר וכן שבת שבתון יהיה לארץ שבת של מנוחה שלא יחרוש ולא יעבוד אותה כלל וזהו מה שדרשו שאין בחולו של מועד משום שבות וזה מן התורה שאלו מדבריהם כל דבר שאינו עושה אינו אומר לגוי ועושה שאפילו בשבות דאמירה התמירו בו: זכרון תרועה. פסוקי זכרונות ופסוקי שופרות לזכור להם עקדת יצחק שקרב תחתיו איל לשון רש"י. והיה צריך הרב להביא גם פסוקי המלכיות מן המדרש שלא יתכן שיזכיר הכתוב פסוקי הזכרונות ושופרות ולא יזכיר המלכיות. וכבר דרשו אותם מפסוק והיו לכם לזכרון לפני ה' אלהיכם שאין ת"ל אני ה' אלהיכם ומה ת"ל אני ה' אלהיכם אלא זה בנין אב כל מקום שאתה אומר זכרונות אתה סומך להם את המלכיות כדאיתא בת"כ ובמסכת ראש

ספורנו

ובהיות זה כענין הודאה על שבועות חקות הקציר שבהם היתה סכנת התבואה היו שתי הלחם חמץ קרבות עם כבשי שלמים כמו שהיה הענין בשלמי תודה על חלות לחם חמץ: (כא) חקת עולם בכל מושבותיכם. אע"פ שאין קרביה מיני הקרבן במושבות ת"ל לא יהדל ענין הספירה וענין מקרא קדש: (כב) ובקצרכם. אחר ההודאה על הקציר והצלחתו הזהיר על מצות לקיום הממון המושג בהצלחה וזה על לקט ופאה כאמרם מלח ממון חסר ואמרי לה חסד: אני ה' אלהיכם. אלהי הקוצרים ואלהי המלקטים הלקט והפאה לעניים ואיטיב למטיבים להם כדי לעשות רצוני: (כד) זכרון תרועה. זכרון תרועת מלך בה יגילו מלכם כאמרו הרנינו לאלהים עוזנו הריעו וזה מפני היותו יושב אז על כסא דין כמו שבא בקבלה

כאמרו

תַּעֲשׂוּ וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה׃ ס כו וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כז אַךְ בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה יוֹם הַכִּפֻּרִים הוּא מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה׃ כח וְכָל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה כִּי יוֹם כִּפֻּרִים הוּא לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ כט כִּי כָל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר לֹא־תְעֻנֶּה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה וְנִכְרְתָה מֵעַמֶּיהָ׃ ל וְכָל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה כָּל־מְלָאכָה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה וְהַאֲבַדְתִּי אֶת־הַנֶּפֶשׁ הַהִוא

ת"א אך בעשור · יומא עג פו סוטה מ שבועות יג כריתות ז ס' הזוכר פ' הלוס : יום הכפרים הוא · שבועות יג חולין קא : ועניתם את · יומא פא : וכל מלאכה לא תעשו · שם : כי כל הנפש אשר לא תענה · שם : לא תעונה · שם יבמות מ : וכל הנפש אשר תעשה · יומא פא : והאבדתי את · יומא פד :

רש"י

להם עקידת יצחק שקרב תחתיו איל : (כה) והקרבתם אשה · המוספין האמורין בחומש הפקודים : (כז) אך · כל אכין ורקין שבתורה מיעוטין הן מכפר הוא לשבים ואינו מכפר על שאינם שבים : (ל) והאבדתי · לפי,

רמב"ן

השנה · אבל כל זה הסמכתא מדבריהם ומפורש אמרו הולכין למקום שתוקעין ואין הולכין למקום שמברכין פשיטא הא דאורייתא והא דרבנן לא צריכה דאע"ג דהא ודאי והא ספק אבל זכרון תרועה כמו יום תרועה יהיה לכם · יאמר שנריע ביום הזה ויהיה לנו לזכרון לפני השם כמו שנאמר להלן ותקעתם בחצוצרות והיו לכם לזכרון לפני השם אלהיכם ובעבור שאמר שם וביום שמחתכם ובמועדיכם ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם וכאן צוה בתרועה סתם במועד הזה בלבד ואחרי כן אמר והקרבתם אשה · הנה התרועה הזאת איננה התרועה ההיא שהיא בחצוצרות על הקרבן · וזאת איננה על הקרבן אבל היא חובה בכל ישראל והיא בשופר · כי לא צוהו עדיין לעשות חצוצרות וסתם כל תרועה בשופר היא כמו שנאמר והעברת שופר תרועה · ולא פי' הכתוב טעם המצוה הזאת למה התרועה ולמה נצרך זכרון לפני השם ביום הזה יותר משאר הימים · ולמה יצוה להיותו מקרא קדש כלל · אבל מפני שהוא בחדשו של יום הכפורים בראש חדש נראה שבו יהיה דין לפניו יתברך · כי בם ידין עמים בראש השנה ישב לכסא שופט צדק · ואחרי כן בעשרת הימים ישא לפשע עבדיו נרמז בכתוב הענין כאשר נודע בישראל מפי הנביאים ואבות קדושים ועל דרך האמת תרועה היא שעמדה לאבותינו ולנו שנאמר אשרי העם יודעי תרועה וכענין שכתוב תרועת מלחמה .כי השם איש מלחמה אם כן יום תרועה יהיה לכם שיהיה היום לתרועה לנו וכן זכרון תרועה מקרא קדש שיהיה הזכרון בתרועה ולפיכך הוא מקרא קדש ולא הוצרך להזכיר שופר כי השופר רמז ביום והתרועה בו והנה הוא יום הדין ברחמים לא תרועת מלחמה ומפני זה הזכיר הכתוב התרועה שכבר קבלה ביד רבותינו וכל ישראל רואים עד מפי משה רבינו שכל תרועה פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה · ולמה הזכיר הכתוב תרועה ולא יזכיר התקיעות כלל לא בראש השנה ולא ביום הכפורים אבל התקיעה היא הזכרון והוא השופר והתרועה כשמה · ומפני שהיא כלולה מן הרחמים תקיעה לפניה ולאחריה ולפיכך אמר ביודעי תרועה כי בצדקה ירומו כי תפארת עוזמו אתה · והנה זה מבואר כי הכל תלוי בתשובה אלא בראש השנה מתיחד במדת הדין ומנהיג עולמו וביום הכפורים במדת הרחמים והוא מאמרם מלך יושב על כסא דין וכו' ראש השנה יום דין ברחמים ויום הכפורים יום רחמים בדין ומן הענין שפירשנו תבין טעם הכתוב במסעות תרועה יתקעו למסעיהם ובהקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו כי במסעיהם כתוב ויסע מלאך האלהים וכתיב ויפוצו אויביך וינוסו משנאיך מפניך כטעם פני ה' בעושי רע ובהקהיל את הקהל נאמר שובה ה' רבבות · כטעם

אבן עזרא

וסוד השבת : וטעם אך בעשור · בעבור שיום מקרא קדש יום שמחה וכן כתוב בספר עזרא לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים : (כז) ועניתם · פירשתיו : (כח) לכפר עליכם · פירוש כי יום כפורים עליכם לנגדכם : (כט) כי כל הנפש אשר לא תענה · זה מהבנין שלא נקרא שם פועלו וזה אות כי מי שנגע שאינו בומר זו כמצוה כאשר נשמרנו נכריתנו להתענות : וטעם שלא יעשו מלאכה · שלא תהיינה הנפשות מתעסקות חוץ מבקשת כפור העונות : (ל) והאבדתי · יש הפרש

רשב"ם

(כז) אך בעשור וגו' · בשאר ימים טובים הותרה מלאכת אוכל נפש ונאסרה מלאכת עבודה · אבל יום הכפורים שהוא יום עינוי כל מלאכה אסורה כשבת : והקרבתם אשה · כדכתיב באחרי מות ובפינחס :

אמר

קָרְבָּנָא קֳדָם יְיָ: כו וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: כז בְּרַם בְּעַשְׂרָא לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה הָדֵין יוֹמָא דְכִפּוּרַיָּא הוּא מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן וּתְעַנּוֹן יָת נַפְשָׁתֵיכוֹן וּתְקָרְבוּן קָרְבָּנָא קֳדָם יְיָ: כח וְכָל עֲבִידָא לָא תַעְבְּדוּן בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אֲרֵי יוֹמָא דְכִפּוּרַיָּא הוּא לְכַפָּרָא עֲלֵיכוֹן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן: כט אֲרֵי כָל אֱנָשָׁא דִּי לָא מִתְעַנֵּי בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין וְיִשְׁתֵּיצֵי מֵעַמֵּיהּ: ל וְכָל נַפְשָׁתָא דִּי תַעְבֵּד כָּל עֲבִידָא בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין וְאוֹבֵד

בעל הטורים

להזכירם עוד ביום הכפורים: (כז) אך בעשור לחדש. אך מיעוט הוא מכפר לשבים ואינו מכפר לשאינן שבים וחמשה עינוים כן. אכילה ושתיה. ורחיצה. וסיכה. ונעילת הסנדל. ותשמיש המטה. כנגד ה"פ נפש דכתיבי בו' וכנגד ה'

רמב"ן

ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד. ועשרת הימים שבין ראש השנה ליום הכפורים ירמוז לעשר ספירות כי ביום הכפורים יתעלה בהם וינצח ה' צבאות במשפט כידוע בקבלה וגם יש בזה אות בשמים שהחדש הזה מזלו מאזנים כי בו פלס ומאזני משפט לה': (כז) אך בעשור לחדש. כל אכין ורקין שבתורה מעוטין מכפר הוא על השבים ואינו מכפר על שאינן שבים לשון רש"י מדברי רבותינו ואם כן יהיה טעם הכתוב כי באחד לחודש יהיה לכם לכולכם יום זכרון תרועה שתהיו כולכם נדונין לפניו אך יהיה למקצתכם בעשור לחדש הזה יום הכפורים. והנה הוא כטעם בלבד וכן שא נא חטאתי אך הפעם ופן הרק אך במשה הבלבד במשה וכן אך בחמשה עשר יום לחודש השביעי הזה יאמר בלבד בחמשה עשר תחוגו את חג ה' שבעת ימים לא רצופים שאין חגיגה דוחה שבת ובדרך הזה תפרשנו בכל המצות כפי קבלת רבותינו וכמוהו אך טרף טרף שלא נעשה בו ענין אחר לבד הטרף. וכן כי היו בני ישראל ובני יהודה אך עושים הרע בעיני ה' מנעורותיהם כי בני ישראל אך מכעיסים אותי בלא יעשו דבר אחר. ועל דרך הפשט אך טעמו אכן לאמת הענין אכן נודע הדבר אכן כאדם תמותון אכן בעשור לחודש יום הכפורים הוא בשמחה באמתת הענין יאמר באחד לחודש יום הדין אמנם בעשור לחודש יום כפירים על כן תענו את נפשותיכם וכל מלאכה לא תעשו. וכן אך עצמי ובשרי אתה אך מלך ישראל הוא. אך טוב לישראל אלהים לברי לבב. וככה פי' אך את שבתותי תשמרו הנה צויתי אתכם במלאכת המשכן אכן את שבתותי תשמרו לעולם וכן כולם יתפרשו לך בדרך הזה אם תשכיל בהם: (כח) בעצם היום הזה. אמרו המפרשים שפירושו בגוף היום הזה וכן ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד גוף היום הזה. וכן וכעצם השמים לטוהר גוף השמים. ולא נוכל לפרש שירמוז אל עצם היום הזה וכחו כמו שאמרו רבותינו בפסוק בעצם היום הזה בא נח. בעצם היום הזה הוציא ה' את צבאותיכם. כי כתוב בתשעה לחודש בערב מערב עד ערב וכן וקראתם בעצם היום הזה מקרא קודש גם הלילה בכלל והנה לא הזכיר בעצם היום הזה בשבת ולא במועדים רק בחג השבועות וביום הכפורים וכן באיסור החדש אמר עד עצם היום הזה והנראה בטעם הדבר כי בעבור שאמר בשבועות מיום הביאכם את עומר התנופה תספרו חמשים יום. יאמר והקרבתם מנחה חדשה. ממושבותיכם תביאו ונגמר הענין שהאריך לצוות בקרבנות הוצרך לומר וקראתם בעצם היום הזה מקרא קדש כי גוף היום הוא קדוש והאסור בעשיית מלאכה איננו תלוי בעומר ולא בקרבנות וכן ביום הכפורים מפני שאמר ועניתם את נפשותיכם והקרבתם אשה לה' ובפרשת אחרי מות הלא עוד הכפרה בקרבנות ובשעיר המשתלח מפני כן הוצרך לומר וכל מלאכה לא תעשו בגוף היום הזה כי יום כפורים הוא בגופו לכפר עליכם מלבד כפרת הקרבנות. וכן עד עצם היום הזה בחדש עד גוף היום הזה שהוא יום הביאכם את קרבן אלהיכם שאפילו לא יבא הקרבן המצוה נוהגת בגוף היום הזה להיות החדש אסור לפניו ומותר לאחריו. וזה טעם אמרו חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם כמו שפירשתי ומצאנו עוד שהזכיר הכתוב בעצם היום הזה בעניינים נגזרים לעתים מזומנים אמר בנח בעצם היום הזה בא נח וגו' ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה עלה אל הר העברים והטעם באלו מפני שיתכן שהכניס נח בתיבה קודם לכן הרבה מן החיה והעוף וכן יתכן שיצאו מקצת ישראל ממצרים קודם לכן וביום ההוא נגמר הענין וכן קודם ליום ההוא היתה צואה למשה רבינו בעלייה

ספורנו

כאמרו תקעו בחדש שופר בכסא ליום חגנו כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב וראוי לנו לשמוח אז יותר על שהוא מלכנו שוטה כלפי חסד ויזכה אותנו במשפטו כאמרו כי ה' שופטנו ה' מחוקקנו ה' מלכנו הוא יושיענו: (כז) אך בעשור לחדש השביעי. אע"פ שבאמר מקראי קדש ראוי לשמוח ולהתענג גם באכילה ושתיה כאמרו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדונינו מכל מקום בעשור לחדש הוא יום הכפורים להודות ולהתאונן גבר על חטאיו ואינו יום שמחה והענוג אבל הוא יום ענוי כאמרו ועניתם את נפשותיכם והקרבתם אשה והוא ענין קרבנות כהן גדול וקרבנות צבור הבאים לכפרה: (כח) וכל מלאכה לא תעשו כי יום כפרים הוא. כי ראוי ביום כזה לפנות מכל עסקים לתת לב להשיב מחילה ובפרט על כפך הן ביום צומכם תמצאו חפץ וכל עצביכם תנגשו. ובהיות ברוב מי שיחטא בענין העינוי יעשה זה להתאונן בלבד ורוב מי שיחטא בעשות מלאכה חוטא להכעיס. ענש כרת על הגלוי

הטעם

מִקֶּרֶב עַמָּהּ׃ לא כָּל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ חֻקַּת עוֹלָם
לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם׃ לב שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן הוּא לָכֶם
וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב מֵעֶרֶב
עַד־עֶרֶב תִּשְׁבְּתוּ שַׁבַּתְּכֶם׃ פ ששי לג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ לד דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּחֲמִשָּׁה
עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה חַג הַסֻּכּוֹת שִׁבְעַת יָמִים
לַיהוָה׃ לה בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלֶאכֶת
עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ לו שִׁבְעַת יָמִים תַּקְרִיבוּ אִשֶּׁה לַיהוָה
בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה
לַיהוָה עֲצֶרֶת הִוא כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ לז אֵלֶּה
מוֹעֲדֵי יְהוָה אֲשֶׁר־תִּקְרְאוּ אֹתָם מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ לְהַקְרִיב
אִשֶּׁה לַיהוָה עֹלָה וּמִנְחָה זֶבַח וּנְסָכִים דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ׃
לח מִלְּבַד שַׁבְּתֹת יְהוָה וּמִלְּבַד מַתְּנוֹתֵיכֶם וּמִלְּבַד כָּל־

ת"א שבת שבתון · שם פו : ועניתם את נפשתיכם · ברכות ח פסחים סח יומא פא ר"ה ט : תשבתו · יומא פא : בחמשה עשר · סוכה כז כח : חג הסכות · שם ט ביצה ל : ביום הראשון · פסחים ה חגיגה יח : כל מלאכת עבדה לא תעשו · שם : עלה ומנחה · מנחות מד : זבח ונסכים · שם בכורות יג תמורה יד : מלבד שבתות ה' · שם :

רש"י

שהוא אומר כרת בכל מקום ואיני יודע מה הוא כשהוא אומר והאבדתי למד על הכרת שאינו אלא אבדן : (לא) כל מלאכה וגו' · לעבור עליו בלאוין הרבה או להזהיר על מלאכת לילה כמלאכת יום : (לה) מקרא קדש · ביוה"כ קדשהו בכסות נקיה ובתפלה ובשאר ימים טובים במאכל ובמשתה ובכסות נקיה ובתפלה : (לו) עצרת היא · עצרתי אתכם אצלי כמלך שזמן את בניו לסעודה לכך וכך ימים כיון שהגיע זמנן ליפטר אמר בני בבקשה מכם עכבו עמי עוד יום אחד קשה עלי פרידתכם : כל מלאכת עבודה · אפי' מלאכה שהיא עבודה לכם שאם לא תעשוהו יש חסרון כיס בדבר : לא תעשו · יכול אף חולו של מועד יהא אסור במלאכת עבודה ת"ל היא : (לז) עולה ומנחה · מנחת נסכים הקריבה עם העולה : דבר יום ביומו · חק

רמב"ן

שהיא וביום ההוא עלה · לכך פירש הכתוב בכולן שהיו בגוף היום ההוא לא שהותחל בהם מתחלה ונשלם עניינם ביום ההוא רק הכל היה בגוף היום הזה וכן בעצם היום הזה נמול אברהם וגו' שנמולו עם רב ביום אחד להגיד זריזותו במצות וכן נראה לי עוד כי עצם כל דבר כחו ותקפו נגזר מלשון כחי ועוצם ידי עוז ותעצומות · וכן זה ימות בעצם תומו בתוקף שלמותו · ובעבור שהעצמות מוסדות הגוף ותקפו יקראו כן · והנה כעצם השמים לטוהר שמורת הדבר שראו ברורה וחזקה כחוזק טוהר השמים · ולכך יזכיר בימים הנזכרים עצם היום כי הענין בהם בעצמם לא בדבר אחר נוסף בהם שהוא הקרבנות אשר יקריבו בהם וכן אמר אונקלוס בקרן יומא הדין בקרנו של יום בגופו וכחו מלשון וכל קרני רשעים אגדע מגני וקרן ישעי כי בעבור שהכח בקרנים יקראו גוף הדבר קרנו ובלשון חכמים משלם את הקרן · ואינו משלם את החומש · ויש גורסין בתרגום בכרן

אבן עזרא

בינו ובין ונכרתה ולא הוכל לפרש : וטעם (לא) כל מלאכה · לא תעשו פעם אחרת להוסיף חקת עולם לדורותיכם : (לב) תשבתו שבתכם · זה יום השבת לא יקרא שבת ישראל כי אם שבת ה' : (לו) שבעת ימים תקריבו אשה · ואם איננו שוה כאשה חג פסח : עצרת הוא · יש אומרים שטעמו קהלה כטעם עצרת בוגדים והטעם התחברות כל ישראל לשלש רגלים ולא דברו נכונה כי הנה כתוב בפסח וביום השביעי עצרת וכתוב ופנית בבקר והלכת לאהליך והקרוב שהוא כמו נעצר לפני ה' שיהיה בטל מכל עסקי העולם ופירוש עצרת היא כל מלאכת עבודה לא תעשו וכן כתוב בעצרת מועד הפסח : (לז) אלה מועדי ה' · שאתם חייבים להקריב בהם אשה ופי' כי בכולם יש בהם עולה ומנחה זבח ונסכים כי עד עתה לא הזכיר רק אשה לבד ויתכן להיות עולה לבדה או מנחה לבדה : (לח) מתנותיכם · בג' רגלים ונדרי הנזור והיחיד ונדבותיכם · וטעם אך בעבור שהזכיר בפרשה שהיא קודש זאת ענוי הנפש אשר

אונקלוס

יָת אֱנָשָׁא הַהִיא מִגוֹ עַמַּהּ: לא כָּל עֲבִידָא לָא תַעְבְּדוּן קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן: לב שְׁבַת שְׁבָתָא הִיא לְכוֹן וּתְעַנּוּן יָת נַפְשָׁתֵיכוֹן בְּתִשְׁעָה לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא מֵרַמְשָׁא עַד רַמְשָׁא תְּנוּחוּן נְיָחֲכוֹן: לג וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: לד מַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּחַמְשָׁא עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה הָדֵין חַגָּא דִמְטַלַּיָא שִׁבְעַת יוֹמִין קֳדָם יְיָ: לה בְּיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ כָּל עֲבִידַת פָּלְחָן לָא תַעְבְּדוּן: לו שִׁבְעָא יוֹמִין תְּקָרְבוּן קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ בְּיוֹמָא תְמִינָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן וּתְקָרְבוּן קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ כְּנֵישׁ תְּהוֹן כָּל עֲבִידַת פָּלְחָן לָא תַעְבְּדוּן: לז אִלֵּין זִמְנַיָּא דַייָ דִּי תְעָרְעוּן יָתְהוֹן מְעָרְעֵי קַדִּישׁ לְקָרָבָא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ עֲלָתָא וּמִנְחָתָא נִכְסַת קוּדְשִׁין וְנִסְכִּין פִּתְגַם יוֹם בְּיוֹמֵהּ: לח בַּר מִן שַׁבַּיָּא דַייָ וּבַר מִן מַתְּנָתֵיכוֹן

נתינה לגר

זכרון פסוקי תרועה, ופי' ברמב"ן. (לו) עצרת היא, כנש תהון. הוא לא כפרש"י „עצרתי אתכם אצלי" ולא כפי' רשב"ם „עצירת מלאכה" רק לשון אסיפה, כמו „קדשו עצרה" או עצרת בוגדים" וכמ"ש הראב"ע אבל לא ידעתי מדוע שינה לת' „תהון" ל' רבים ואפשר ב"ל „כנישין" לשון רבים כלקמן [במדבר

רמב"ן

נכתן בכ"ף · והכל אחד כי בכתוב כובע וקובע שוים וישתמשו חכמים בכל לשון עכבה בכ"ף נגזר מולא יעקבם כי ישמע קולו ויאמרו מתקשט מן תכשיטין ואמרו קרסמוה נמלים מן יכרסמנה חזיר מיער והנאמר במקומות הנזכרים בעצם היום הזה גם כן פירושו בכח היום ההוא שהם ענינים לא יעשו ביום אחד כמנהגו של עולם לפיכך אמר כי כל החיה וכל הבהמה וכל העוף וכל רומש על האדמה נאספו בכח היום ההוא בגזרת האל עליהם כי פיו הוא צוה ורוחו הוא קבצן וכן לא יאספו שש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף ויצאו כאיש אחד מארץ מצרים רק בכח היום הנגזר עליו כן מפי עליון וכן בענין משה רבינו להגיד כי ביום שנשלמה השירה וכתבה ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם ויכל לדבר את כל הדברים האלה נגזר עליו שיעלה בכח היום ההוא שנגזרה בו אל הר העברים ואמר וזאת הברכה ועלה שם והוא ענין ראוי לימים רבים אבל נעשה בכחו ובעצמו של יום · וכן מלת שלש מאות ושמנה עשר איש ביום אחד בבית אברהם מה' היא ואמר יחזקאל המה ואבותם פשעו בי עד עצם היום הזה להכנים היום בכלל ההוא וכן עד עצם היום הזה דחדש שהוא עד ועד בכלל כי גוף הדבר כחו ותקפו · ורבותינו דרשו מלשון בעצם היום הזה דמועדים עצומו של יום · כלומר מעת צאת הכוכבים עד צאתם בליל המחרת למען התוספת שלמדו להוסיף מחול על הקודש וידרשו בנח וביציאת מצרים ומשה: בעצומו של יום בחצי היום כדאיתא בספרי וכתבו רש"י בפרשת האזינו: (לו) עצרת הוא · עצרתי אתכם לפני כמלך שזימן את בניו לסעודה לכך וכך ימים כיון שהגיע זמן ליפטר אמר בבקשה מכם עכבו עמי יום אחד קשה עלי פרידתכם לשון רש"י · ודברי אגדה הם בויקרא רבה ועל דרך האמת ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי הוא שבת ואין לו בן זוג וכנסת ישראל היא בת זוגו שנאמר ואת הארץ · והנה היא שמינית עצרת היא כי שם נעצר הכל וזה בחג המצות שבעה ימים בקדושה לפניהם ולאחריהם כי כולם קדושים ובתוכם ה' ומנה ממנו תשעה וארבעים יום והשבועות כימי עולם וקדש יום שמיני כשמיני של חג והימים הספורים בנתים כחולו של מועד בין הראשון והשמיני בחג והוא יום מתן תורה שהראם בו את אשו הגדולה ודבריו שמעו מתוך האש · ולכך יקראו חכמים בכל מקום חג השבועות עצרת היא כי הוא כיום שמיני של חג שקראו הכתוב כן וזהו מאמרם שמיני רגל בפני עצמו הוא לענין פז"ר קש"ב ותשלומין דראשון הוא כי גם הוא אצילות הראשונים ואינו כאחדות שלהם ולכך יזכיר

ספורנו

מתענה ועונש אבדן הנפש על עשיית מלאכה: (לח) בכל מושבותיכם · אע"פ שאין שם כפרת מזבח שהוא חובת היום כמו שקרה בח"ל: (לו) עצרת הוא · ענין העצירה הוא לא בלבד לשבות ממלאכת הדיוט אבל היא עם זה אזהרת עמידה איזה זמן במקומות הקדש לעבוד במקומות ההם את האל ית' בתורה או בתפלה או בעבודה כענין ושם איש מעבדי שאול נעצר לפני ה' ביום ההוא והוא אמרו קדשו צום קראו עצרה ועל זה הדרך אמר יהוא קדשו עצרה לבעל · אמר א"כ שזה ביום אחר חג הסכות אשר בו שלמו כל שמחות הרגלים הוא קדש להיות יום עצרת שיעצרו במקומות הקדש והכינו בנחתו שמחה של תורה ומעשים טובים כאמרו ישמח ישראל בעושיו וזה כענין ויהי כי הקיפו ימי המשתה וישלח איוב ויקדשם והשכים בבקר והעלה עולות מספר כולם כי אמר איוב אולי חטאו בני וכו' · וזה מפני השמחה הקודמת ובהיות שביום שביעי של פסח נעצרו ישראל עם משה יחדו לשורר לאל ית' כאמרו אז ישיר משה ובני ישראל · קדש אותו היום להיות עצרת לה' אע"פ שלא היתה השמחה בתחלת היום וזה באר במשנה תורה באמרו וביום השביעי עצרת לה' אלהיך לא תעשה מלאכה ובהיות שהיה יום החמשים ליציאת מצרים יום מתן תורה אשר בו נעצרו ישראל יחדו לעבודת האל ית' קראוהו רבותינו ז"ל (מועד קטן ס' ואלו מגלחין) עצרת אמנם בתורה לא הוזכר אותו היום בזה השם כלל וזה

מפני

נִדְרֵיכֶם וּמִלְּבַד כָּל־נִדְבֹתֵיכֶם אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַיהוָה׃ לט אַךְ בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאָסְפְּכֶם אֶת־תְּבוּאַת הָאָרֶץ תָּחֹגּוּ אֶת־חַג־יְהוָה שִׁבְעַת יָמִים בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן שַׁבָּתוֹן וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי שַׁבָּתוֹן׃ מ וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר כַּפֹּת תְּמָרִים וַעֲנַף עֵץ־עָבֹת וְעַרְבֵי־נָחַל וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם שִׁבְעַת יָמִים׃ מא וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג לַיהוָה שִׁבְעַת יָמִים בַּשָּׁנָה חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם

ת"א בחמשה עשר יום לחדש · ר"ה ז: ביום הראשון שבתון · פסחים ה: ולקחתם לכם ביום הראשון · שם לא סוכה יא כ כט ל לג לד מא מג מגילה כ מנחות כו ס' הזוהר פ' נח ענין נחמד על ד' מינים בלולב שבאים לרצות על המים ופ' תצוה ופ' ויקרא: פרי עץ הדר · ברכות כז סוכה לד לה: כפת תמרים · שם לא לב לד מה: וענף עץ עבות · שם לב: וערבי נחל · שם לג מד: ושמחתם לפני ה' אלהיכם · שבת קלא פסחים כ סוכה מג: וחגתם אותו חג לה' · פסחים ע חגיגה ט י:

רש"י

הכתוב בחומש הפקודים דבר יום ביומו · הא אם עבר יומו בטל קרבנו: (לט) אך בחמשה עשר יום תחוגו · קרבן שלמים לחגיגה יכול תדחה את השבת ת"ל אך הואיל ויש לה תשלומין כל שבעה: באספכם את תבואת הארץ · שיהא חודש שביעי זה בא בזמן אסיפה מכאן שנצטוו לעבר את השנים שאם אין העבור פעמים שהוא באמצע הקיץ או החורף: תחגו · שלמי חגיגה: שבעת ימים · אם לא הביאה בזה יביאה בזה יכול יהא מביאן כל שבעה ת"ל וחגותם אותו יום אחד במשמע ולא יותר ולמה נאמר שבעה לתשלומין: (מ) פרי עץ הדר · עץ שטעם עצו ופריו שוה: הדר · הדר באילנו משנה לשנה וזהו אתרוג: כפת תמרים · חסר וי"ו למד שאינה אלא אחת: וענף עץ עבות · שענפיו קלועים כעבותות וכחבלים וזה הדס העשוי כמין

רמב"ן

בפרשת כל הבכור בשלש רגלים חג המצות וחג השבועות וחג הסוכות שבעת ימים ולא יזכיר השמיני כי שם אמר יראה כל זכורך וגו' והנה זה מבואר: (לט) באספכם את תבואת הארץ · שיהא חדש שביעי זה בזמן אסיפה מכאן שנצטוו לעבר את השנים שאם אין העבור פעמים שהוא בא באמצע הקיץ או החורף לשון רש"י ולשון ת"כ עבר את השנים שתעשה החג באסיפת הפירות יכול באסיפת כל הפירות ת"ל מגרנך ומיקבך · מגרנך לא כל גרנך · ומיקבך לא כל יקבך · אי באספך מגרנך · יכול מקצת ת"ל באספכם את תבואת הארץ הא כיצד השתדל לעבר את השנה שתעשה החג ברוב אסיפת כל הפירות · וכבר למדו העבור מחדש האביב אבל שם לימד על האביב וכאן לימד על פירות האילן שכך שנו חכמים על שלשה דברים מעברין את השנה על האביב ועל פירות האילן ועל התקופה והנה העבור נלמד מאליו שהחג הזה בזמן אסיפה אבל ענין שמת הכתוב שיאמר אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם כלם מקראי קדש להקריב בכולם אשה לה' אכן ביום חמשה עשר לחדש השביעי הזה בעבור שהוא עת אספכם את תבואת הארץ תחוגו את חג השם שבעת ימים והוסיף לומר בכאן ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון שתשבתו ותנוחו בהם כאשר פירשתי ואמר עוד שהוסיפו לשמוח לפני השם בלולב והאתרוג שבעת ימים כי הוא זמן שמחה שברכך השם אותך בכל תבואתך ובכל מעשה ידיך והיית אך שמח לפניו · וטעם תחוגו את חג ה' שתחוגו לפניו לתת הודאה לשמו על מעשיכם אוסף כי בא וחזר ואמר עוד וחגותם אותו חג לה' לסמוך אליו בסוכות תשבו וטעמו וחגותם אותו חג שבעת ימים בשנה שתשבו

אבן עזרא

אשר להתענות בחג הסכות כי בו תשובות ושמחה ובשמחתם והיית אך שמח: (לט) באספכם את תבואת הארץ · שדות וכרמים: תחגו · מפעלי הכפל וכטעם על הזבחים: ביום הראשון שבתון · שם ויחסר יהיה לכם ואילו היה שם התאר היה ה"א תחת בי"ת: (מ) ולקחתם לכם · אנחנו נאמין כדברי המעתיקים כי לא יכחישו הכתוב אע"פ שמצאנו ויקחו לכם איש שה לבית אבות גם הם העתיקו כי פרי עץ הדר הוא אתרוג ובאמת כי אין פרי עץ יותר הדר ממנו ודרשו בו הדר באילנו בדרך אסמכתא כאשר פירשתי בפסוק לעם נכרי והצדוקים אמרו כי מאלה תעשו סוכות והביאו ראיה מספר עזרא ואלה עורי לב הלא יראו כי אין בספר עזרא ערבי נחל ולא פרי עץ הדר רק עלי חמשה מינים ואין זכר לעלי הדס ועלי עץ עבות טענה על קדמונינו וכן מין הדס אין אילנו גבוה והנה הם שני מינים גבוה ונמוך והגבוה מארץ הדר לארץ אדום

רשב"ם

(לט) אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה · אע"פ שראש השנה ויום הכפורים באים לזכרון לכפרה אבל סוכות בא לשמחה ולהודאה על שמילא בתיהם כל טוב בימי אסיפה: עצרת: עצירת מניעת מלאכה: (מ) וענף עץ עבות · קמץ הוא · כמו קדוש · טהור · עמוק · גדול · כלומר ענף של עץ מעובה הרבה:

כל

וּבַר כָּל נִדְרֵיכוֹן וּבַר כָּל נִדְבָתֵיכוֹן דִּי תִתְּנוּן קֳדָם יְיָ: לט בְּרַם בְּחַמְשָׁא עֲשַׂר יוֹמָא לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּמִכְנַשְׁכוֹן יָת עֲלַלַת אַרְעָא תֵּחֲגוּן יָת חַגָּא קֳדָם יְיָ שִׁבְעָא יוֹמִין בְּיוֹמָא קַדְמָאָה נְיָחָא וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה נְיָחָא: מ וְתִסְּבוּן לְכוֹן בְּיוֹמָא קַדְמָאָה פֵּרֵי אִילָנָא אֶתְרוֹגִין וְלוּלְבִין וַהֲדַסִּין וְעַרְבִין דְּנַחַל וְתֶחֱדוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן שִׁבְעַת יוֹמִין: מא וּתְחַגּוּן יָתֵהּ חַגָּא קֳדָם יְיָ שִׁבְעַת יוֹמִין בְּשַׁתָּא קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה

נתינה לגר

כ"ס ל"ס] ות' כפי הטונה, וכ"ה בכמה נוסחאות. (מ) פרי עץ הדר כפת תמרים, פרי אילנא אתרוגין ולולבין. עי' ברמב"ן שכתב, והנכון בעיני כי האילן הנקרא בלשון ארמית אתרוג נקרא שמו בלה"ק הדר כי פי' אתרוג חמדה כדמתרגמינן ונחמד למראה דמרגג למחזי כו', ולשון חמדה והדר שוים בטעם כו'" ועמ"ש הרב מו"ה שי"ר בספרו ערך מלין ערך אתרוג, ובכ"ח, והא שת' לשון רבים הייטו משום שהתורה אמרה ולקחתם והלקיחה צריך להיות ביד כל אחד ואחד כמ"ש בספרא

בעל הטורים

חמש שיש לנפש וחמש טבילות לכה"ג וחמש תפלות: (מ) פרי עץ הדר כפת תמרים · פרי עץ הדר בגימט' אתרוגים:
כפת · חסר וי"ו בשביל שש דברים הפסולים בו ואלו הן יבש גזול אשירה עיר הנדחת נקטם ראשו ושל עבודת כוכבים:
כפת תמרים · היינו לולב · לולב בגימט' חיים לכך יבש פסול · עץ חיים היינו לולב בעולם כמנין חיים וכן הודיעני אורח

רמב"ן

בסוכות וכל האזרח בישראל ישבו בהם לומר שיעשו חג שבעה בלולב ובשמחה ובסוכה ומדרשו וחגותם אותו חג לה' מה ת"ל לפי שנאמר שבעת ימים תחוג לה' אלהיך יכול ימעון חגיגה כל שבעה ת"ל אותו וגו' ובתורת כהנים: (מ) פרי עץ הדר שטעם עצו ופריו שוה · הדר הדר באילנו משנה לשנה וזה אתרוג לשון רש"י והן אסמכתות שעשו רבותינו לקבלתם ור"א כתב והאמת אמרו כי אין פרי עץ יותר הדר ממנו ודרשו בו הדר באילנו אסמכתא · והנכון בעיני כי האילן הנקרא בלשון ארמית אתרוג נקרא שמו בלשון הקודש הדר כי פי' אתרוג חמדה כדמתרגמינן ונחמד למראה דמרגג למיחזי לא תחמוד לא תרוג ואמרינן מכל שפר ארג נכסין ולשון חמדה והדר שוים בטעם ונקרא העץ והפרי בשם אחד כי כן המנהג ברוב הפירות תאנה אגוז רמון זית וזולתם וכן זה שם העץ והפרי שניהם בארמית אתרוג ובלשון הקודש הדר · ופשוטו של מקרא יאמר שנקח לנו פרי עץ הדר ונקח כפות תמרים וענף אחד מעץ עבות וענף אחד מערבי נחל והנה הם אחד מכל מין כי כפות תמרים מחובר אל ולקחתם לכם שהם הרבים כי הלכה היא כרבי עקיבא באומר כשם שלולב אחד ואתרוג אחד כך הדס אחד וערבה אחת · ולכך תרגם אונקלוס בכלן בלשון רבים מחובר אל ולקחתם לכם שהם הרבים וטעם המצוה הזאת אמרו על דרך האגדות שהמינין הללו באין לרצות על המים · ועל דרך האמת פרי עץ הדר הוא הפרי שבו רוב התאוה ובו חטא אדם הראשון שנאמר ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל ותקח מפריו ותאכל · והנה החטא בו לבדו ואתנו נרצה לפניו עם שאר המינים וכפות תמרים הוא הראש קו אמצעי כפול וגבוה על כולם וענף עץ עבות רמז לשלש הפירות בבד אחד כענין שנאמר מידי אביר יעקב וערבי נחל כענין שנאמר סולו לרוכב בערבות כי יתערבו במדת הדין ובמדת הרחמים ומכאן תבין ותדע שאין האתרוג עמהם באגודה והוא מעכב בהם כי הוא כנגד העטרת שהוא רגל בפני עצמו ותשלומין דראשון והנה הם אחד בכח ולא אחד בפועל וכבר פרשתי מעט זה והנה טעם כל הפרשה תחוגו את חג השם הגדול שבעת ימים שבמעש' בראשית והסמכו להם השמיני עצרת כענין שנאמר למנצח על השמינית וגם באותן השבעה תקחו בהם פרי עץ הדר והלולב באגודה ולכך הקדים האתרוג אבל בשמיני אינו צריך כי הוא עצמו הדר וזה טעם וחגותם אותו חג לה' שבעת ימים בשנה שתחוגו שבעת הימים עם השנה ענין סבוב והקפה מלשון וחוג שמים ובמחוגה יתארהו וכן המון חוגג וכבר רמזו רבותינו הסוד הזה · אמרו בויקרא רבה פרי עץ הדר זה הקב"ה שנאמר הוד והדר לפניו כפות תמרים זה הקב"ה שנאמר צדיק כתמר יפרח וענף עץ עבות זה הקב"ה שנאמר והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה · וערבי נחל זה הקב"ה כד"א סולו לרוכב בערבות ובמדרשו של רבי נחוניה בן הקנה מאי פרי עץ הדר כדמתרגמינן פרי אילנא אתרוגין ולולבין · ומאי הדר הינא הדר הכל והיינו הדר שיר השירים דכתיב בה מי זאת הנשקפה כמו שחר וגו' ולמה נקרא שמו הדר אל תיקרי הדר אלא הדור זה אתרוג שהוא נפרד מאגד הלולב ואין מצות לולב קיימת אלא בו והוא אגוד עם הכל בעט כל אחד

ספורנו

מפני שקלקלו ישראל את המושג בעבירתם ויתנצלו את עדים מהר חורב: (לט) אך בחמשה עשר יום · אחר שהזכיר את הדברים הכללים שכל המועדים מסכימים בהם וזה במה שבכלם מקראי קדש וטעונים קרבן מוסף כאמרו אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש להקריב אשה וכו' · אמר אך בחמשה עשר יום וכו' · והודיע שחג הסוכות נבדל משאר המועדים ראשונים שהשמיני שלו מקרא קדש כאמרו וביום השמיני שבתון לא כן בימי השבועות ובימי חג המצות וכן בחדשים ובשנים שבהם קדש השביעי לא השמיני · שנית במה שזה החג טעון שנוי דירה כאמרו בסכות תשבו · שלישית שטעון נענוע ארבע

ארבע

בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי תָּחֹגּוּ אֹתוֹ׃ מב בַּסֻּכֹּת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים כָּל־הָאֶזְרָח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ בַּסֻּכֹּת׃ מג לְמַעַן יֵדְעוּ דֹרֹתֵיכֶם כִּי בַסֻּכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ מד וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־מֹעֲדֵי יְהוָה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ שביעי כד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ שֶׁמֶן זַיִת זָךְ כָּתִית לַמָּאוֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד׃ ג מִחוּץ

ת"א בחדש השביעי תחגו אתו · חגיגה ט: בסכת תשבו · סוכה ב ו ט כו כז כח לו לז קדושין לד סנהדרין ד זבחים לג ערכין ג ס' הזוהר פ' בראשית ופ' תצוה: כל האזרח בישראל · סוכה כז כח זבחים לז: למען ידעו דרתיכם · עירובין ג סוכה ב זבחים לז: כי בסכות הושבתי · סוכה יא: וידבר משה את מעדי ה' · ר"ה כד מגילה לא לב נדרים עח בתרא קכ מנחות עב:

רש"י

קליעה: (מב) האזרח · זה אזרח: בישראל · לרבות את הגרים: (מג) כי בסכות הושבתי · ענני כבוד: (ב) צו את בני ישראל · זו פרשת מצות הנרות ופרשת ואתה תצוה לא נאמרה אלא על סדר מלאכת המשכן לפרש צורך המנורה וכן משמע ואתה סופך לצוות את בני ישראל על כך: שמן זית זך · שלשה שמנים יוצאים מן הזית הראשון קרוי זך והן מפורשין במנחות ובת"כ: תמיד · מלילה ללילה כמו עולת תמיד שאינה אלא

רמב"ן

הוא ועם כולם יחד הוא ומאי לולב כנגד חוט השדרה · וענף עץ עבות שענפיו חופין את רובו משל לאדם שבזרועותיו יגן על ראשו ענף לשמאל עבות לימין כמלא עץ באמצע ולמה נאמר בו עץ שפאת שורש האילן ומאי ערבי נחל על שם המקום שהם קבועים בו ששמו נחל דכתיב כל הנחלים הולכים אל הים וגו' ומאי ניהו יש הוי אומר זה אתרוג ומנא לן דכל מדה ומדה מכל אלו השבעה איקרי נחל שנאמר וממתנה נחליאל אל תקרי נחליאל אלא נחלי אל וכו' · והמדרש הזה על דעת שלשה הדסים ושתי ערבות לולב אחד ואתרוג אחד והיא הלכה לדברי הגאונים והראשונים כולם: (מב) אזרח · זה אזרח האזרח להוציא את הנשים שלא תלמוד מחמשה עשר של חג המצות לחייבן בסוכה כמלה · בישראל לרבות הגרים לשון רש"י · ובת"כ אזרח זה אזרח האזרח להוציא את הנשים כל האזרח לרבות את הגרים ועבדים משוחררים ופשוטו של מקרא על דרך הקבלה מפני שאמר הכתוב תורה אחת יהיה לכם לגר ולאזרח הארץ ואמר ככם כגר יהיה לפני ה' לא יצטרך להשיב ולהזכיר בכל מקום כל האזרח והגר ואמר כל האזרח בישראל כלומר כל אשר הוא מישראל מגדולים ועד קטנים שלא יהיה די באחד מבני הבית לדור בסוכה והשאר ישבו בבתים אבל כלם ישבו בסוכות · ויתכן שיאמר כל האזרח כל אשר כאזרח רענן בביתו להוציא מפרשי ימים והולכי על דרך: (מג) כי בסכות הושבתי את בני ישראל · ענני כבוד לשון רש"י · והוא הנכון בעיני על דרך הפשט

אבן עזרא

אם יש לו עינים ידע סוד המצוה הזאת: (מג) כי בסכות · שהיו עושים אחר שעברו ים סוף סוכות ואף כי במדבר סיני שעמדו שם קרוב משנה וכן מנהג כל המחנות והנה גם זה המועד זכר ליציאת מצרים ואם ישאל שואל למה בתשרי זאת המצוה יש להשיב כי ענן ה' היה על המחנה יומם והשמש לא יכם ומימות תשרי החלו לעשות סוכות בעבור הקור: (מד) אל בני ישראל · ולא כל בני ישראל כי לא יוכל לדבר עם כלם וכן כתוב דבר אל בני ישראל ואין טענה מפסוק אל כל עדת בני ישראל כי כל ישראל לא יקרא עדה וטעם להזכיר פרשת שמן זית זך בעבור שהזכיר אשה כל מועד והוא צריך להזכיר שלחם

רשב"ם

(מב) כל האזרח · אפילו אותן שיש להם בתים · ישבו בסוכות: (מג) למען ידעו דורותיכם · פשוטו כדברי האומרים במסכת סוכה · סוכה ממש · וזה טעמו של דבר חג הסוכות תעשה לך באספך מגרנך ומיקבך באספך את תבואת הארץ ובתיכם מלאים כל טוב דגן ותירוש ויצהר · למען תזכרו כי בסוכות הושבתי את בני ישראל במדבר ארבעים שנה בלא יישוב ובלא נחלה ומתוך כך תתנו הודאה למי שנתן לכם נחלה ובתים מלאים כל טוב ואל תאמרו בלבבכם כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה · וכסדר הזה נמצא בפרשת עקב תשמעון · וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' אלהיך זה ארבעים שנה וגו' ויאכילך את המן וגו' · ולמה אני מצוה לך לעשות זאת · כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ הטובה ואכלת ושבעת · ורם לבבך ושכחת את ה' וגו' ואמרת בלבבך כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה · וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל · ולכך יוצאים מבתים מלאים כל טוב בזמן אסיפה ויושבין בסוכות לזכרון שלא היה להם נחלה במדבר ולא בתים לשבת · ומפני הטעם הזה קבע הקב"ה את חג הסוכות בזמן אסיפת גורן ויקב · לבלתי רום לבבו על בתיהם מלאים כל טוב פן יאמרו ידינו עשה לנו את החיל הזה: (ב) ויקחו אליך שמן זית זך · פרשה זו נשנית לפי שהמנורה נוכח השלחן להאיר אל השלחן שעליו לחם הפנים שמפורש כאן שכל זה מתיקון השלחן והמנורה ·

השמן

תְּחַגּוּן יָתֵהּ: מב בִּמְטַלַּיָא תֵּיתְבוּן שִׁבְעַת יוֹמִין כָּל יַצִּיבָא בְּיִשְׂרָאֵל יִתְבוּן בִּמְטַלַּיָא: מג בְּדִיל דְּיִדְּעוּן דָּרֵיכוֹן אֲרֵי בִּמְטַלַּת עֲנָנֵי אוֹתֵבִית יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאַפָּקוּתִי יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם אֲנָא יְיָ אֱלָהָכוֹן: מד וּמַלִּיל מֹשֶׁה יָת סִדְרֵי מוֹעֲדַיָּא דַייָ וְאַלְּפִנּוּן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב פַּקֵּד יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְּבוּן לָךְ מְשַׁח זֵיתָא דַּכְיָא כְּתִישָׁא לְאַנְהָרָא לְאַדְלָקָא בוֹצִינַיָּא תְּדִירָא: ג מִבָּרָא לְפָרֻכְתָּא

נתינה לגר

(פ' מ"ז), וע' ת"ש לעיל פסוק י"א. (מג) כי בסכות, ארי במטלת ענני. בת"כ "ר"א אמר סוכות ממש, ור"ע אומר ענני כבוד" ולכן יקשה הלא אונקלוס אמר תרגומו מפי ר"א ור"י רבותיו (מגילה דף ג') ולמה ת' פה כר"ע ולא כר"א רבו? ועוד שאותה הפלוגתא עצמה נמצאה גם במכילתא פ"פ "ויסעו מרעמסס סכתה" רא"א סוכות ממש ורע"א ענני כבוד, ושם ת' כר"א רבו שהוא שם מקום מפני שהוא פשט הכתוב, ולכן נראה עיקר גי' הש"ס (סוכה י"א ע"ב) "ר"א אומר ענני כבוד" (וערש"י פה ד"ה פ"מ). (מד) מועדי ה', סדר מועדיא דה'. מפני שסמוך אל דבור, לכך הוסיף מלת "סדרי" ומה שהוסיף מלת "ואלפנון" ערמב"ן שכתב דקאי על סדר העבור, שהיה קשה להרמב"ן, הלא כבר נאמר לעיל פסוק ב' "וידבר ה' וגו' דבר אל ב"י וגו'" (וע' בת"כ), ובאמת היה להם בריתא הנקראה סוד העבור כדמוכח במס' ר"ה (כ' ב'), ואפשר שהוסיף מלת "סדר" לענין בל תאחר (עי' ביצה י"א) ולדעת הת"כ "ואלפנון" סדר חג בחג.

בעל הטורים

חיים: (מב) בסכות תשבו שבעת ימים · כנגד שבעה ענני כבוד וכנגד שבעת הימים שישראל יושבין בסוכות זוכין לז' חופות ואלו הן ענן עשן נוגה אש להבה · כבוד שכינה וסכות לויתן וזהו לעשות סוכות בתחלת החורף שאם היו עושים אותם בקיץ לא היה ניכר אלא היה נראה שעושין אותן לצל: (מג) למען ידעו כי בסוכות הושבתי · מנין על כ"ף דבסוכות דעד כ' אמה אדם יודע שיושב בצל סוכה: (ב) ויקחו אליך שמן זית · לסוכה לומר שגומרין הלל כל שמונה ימי חנוכה כדרך שגומרין אותו כל ח' ימי החג: להעלות נר · ואח"כ כתיב נרות והיינו כבית הלל שבליל ראשון מדליק נר אחד ומוסיף והולך: (ג) מחוץ לפרכת העדות · וכן בואתה תצוה אשר על העדות וזהו שאמרו חז"ל שנר מערבי הוא עדות שהשכינה.

רמב"ן

כי לזה שידעו הדורות את כל מעשה ה' הגדול אשר עשה עמהם להפליא ששכן אותם בענני כבודו בסוכה כענין שנאמר וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חופה וסוכה תהיה לצל יומם מחרב וגו' ומפני שכבר פירש בענן ה' עליהם יומם ועמוד האש לילה אמר כאן כי בסוכות הושבתי שעשיתי להם ענני כבודי סכות להגן עליהם והנה לוה בתחלת ימות החמה בזכרון יציאת מצרים בחדשו ובמועדו ולוה בזכרון הנס הקיים הנעשה להם כל ימי עמידתם במדבר בתחלת ימות הגשמים ועל דעת האומר סוכות ממש עשו להם החלו לעשותן בתחלת החרף מפני הקור כמנהג המחנות ולכן לוה בהן בזמן הזה והזכרון שידעו ויזכרו שהיו במדבר לא באו בבית ועיר מושב לא מצאו ארבעים שנה והשם היה עמהם לא חסרו דבר: (מד) וטעם וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל · כי הפרשיות של מעלה אזהרות באהרן ובניו ומשה ידבר בהן אל אהרן ואל בניו ופעמים יזכיר אחריהם גם בני ישראל כמו שאמר בסוף פרשת מומין · וידבר משה אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל כי אע"פ שלא נצטוה אלא דבר אל אהרן איש מזרעך רצה להזהיר ב"ד של ישראל על כך · ואולי הטעם מפני שאדם מכסה על מומיו ואין הכהן חפץ עוד להפסל מן העבודה כי בושת היא לו וכלימה · ועל כן יזהיר ב"ד בענין הזה אבל בכאן אמר שדבר את מועדי ה' אל בני ישראל לכלם כאחד לא ייחד בהם בני אהרן והטעם מפני שהאזהרה בכולם שוה כי עיקר הפרשיות לשבות בשבתות ובמועדים ולקרותם מקרא קדש ולא נזכר בהן מן הקרבנות לבד קרבן העומר ושתי הלחם שהם הגורמים ובפרשת עיקר הקרבנות של יום הכפורים אמר דבר אל אהרן אחיך · ורבותינו דרשו בו וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל מלמד שהיה משה אומר להם לישראל הלכות פסח בפסח והלכות עצרת בעצרת והלכות החג בחג בלשון שהוא שומע בו כלשון ההוא אומר להם כל הפרשיות · ואונקלוס גם הוא נתכוין לזה שאמר ומליל משה ית סדר מועדיא דה' ואלפינון והנראה כי דעתי לרמוז שלמדם סדר המועדות בתקוני העבור הנמסר לנו על פה בסיני ונרמז כאשר תקראו אותם מקראי קדש והוא למדם על פה כל הסדר המקובל בסוד העבור: (ב) צו את בני ישראל · זו פרשת מצות הנרות ופרשת ואתה תצוה לא נאמרה אלא על סדר מלאכת המשכן לפרש צורך המנורה וכך משמעה ואתה סופך לצוות את בני ישראל על כך לשון רש"י ואיננו נכון בעיני שאין הפרשה ההיא סמוכה לפרשת המנורה וכבר נאמר ויעל הנרות לפני ה' כאשר צוה ה' את משה · והנה המצוה והמעשה נזכרים ונעשים כבר · אבל צורך הפרשה הזאת לשני דברים שהם צוה ויקחו

ספורנו

ארבע מינים כאמרו ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וכו': (מג) אני ה' אלהיכם · באר שכל אלה לתכלית נאות לנו מכוון מאתו ית' כי הוא אלהינו לא יגרע ממנו עיניו: (ב) צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן גו' · אחר שכלה השמן שהתנדבו

לְפָרֹכֶת הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד יַעֲרֹךְ אֹתוֹ אַהֲרֹן מֵעֶרֶב עַד־
בֹּקֶר לִפְנֵי יְהוָה תָּמִיד חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם: ד עַל הַמְּנֹרָה
הַטְּהֹרָה יַעֲרֹךְ אֶת־הַנֵּרוֹת לִפְנֵי יְהוָה תָּמִיד: פ ה וְלָקַחְתָּ
סֹלֶת וְאָפִיתָ אֹתָהּ שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה חַלּוֹת שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים יִהְיֶה
הַחַלָּה הָאֶחָת: ו וְשַׂמְתָּ אוֹתָם שְׁתַּיִם מַעֲרָכוֹת שֵׁשׁ
הַמַּעֲרָכֶת עַל הַשֻּׁלְחָן הַטָּהֹר לִפְנֵי יְהוָה: ז וְנָתַתָּ עַל־
הַמַּעֲרֶכֶת לְבֹנָה זַכָּה וְהָיְתָה לַלֶּחֶם לְאַזְכָּרָה אִשֶּׁה לַיהוָה:
ח בְּיוֹם הַשַּׁבָּת בְּיוֹם הַשַּׁבָּת יַעַרְכֶנּוּ לִפְנֵי יְהוָה תָּמִיד מֵאֵת
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם: ט וְהָיְתָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו וַאֲכָלֻהוּ
בְּמָקוֹם קָדֹשׁ כִּי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא לוֹ מֵאִשֵּׁי יְהוָה חָק־
עוֹלָם: ס י וַיֵּצֵא בֶּן־אִשָּׁה יִשְׂרְאֵלִית וְהוּא בֶּן־אִישׁ מִצְרִי
בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּנָּצוּ בַּמַּחֲנֶה בֶּן הַיִּשְׂרְאֵלִית וְאִישׁ

ת"א מערב עד בקר · זבחים יב מנחות פט : על המנרה · מנחות כט : ולקחת סלת · מנחות סו לח : שני עשרונים · מנחות לד לט : ושמת אותם · מנחות לד נה : על השלחן · חגיגה כה מנחות כט כ : ונתת על · סוטה לז מנחות סב נו לח : ביום השבת · יומא לד : מאת בני ישראל ברית · מנחות כא : והיתה לאהרן · יומא יז בתרא קמג סנהדרין כא ע"ב י : חק עולם · מנחות עו :

רש"י

מיום ליום : (ג) לפרכת העדות · שלפני הארון שהוא קרוי עדות · ורבותינו דרשו על נר מערבי שהוא עדות לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל שנותן בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מתחיל ובה היה מסיים : יערך אותו אהרן מערב עד בקר · יערוך אותו עריכה הראויה למדת כל הלילה ושיערו חכמים חצי לוג לכל נר ונר והן כדאי אף ללילי תקופת טבת ומדה זו הוקבעה להם : (ד) המנרה הטהרה · שהיא זהב טהור · ד"א על טהרה של מנורה שמטהרה ומדשנה תחלה מן האפר : (ו) שש המערכת · שש חלות המערכת האחת : השלחן הטהור · של זהב טהור ד"א על טהרו של שלחן שלא יהיו הסניפין מגביהין את הלחם מעל גבי השלחן : (ז) ונתת על המערכת · על כל אחת מב' מערכות היו ב' בזיכי לבונה מלא קומץ לכל אחד : והיתה · הלבונה הזאת : ללחם לאזכרה · שאין מן הלחם לגבוה כלום אלא הלבונה נקטרת כשמסלקין אותו בכל שבת ושבת והיא לזכרון ללחם שעל ידה הוא נזכר למעלה כקומץ שהוא אזכרה למנחה : והיתה · המנחה הזאת שכל דבר הבא מן התבואה בכלל מנחה היא : (ט) ואכלהו · מוסב על הלחם שהוא לשון זכר : (י) ויצא בן אשה ישראלית · מהיכן יצא ר' לוי אומר מעולמו יצא בן ברכיה אומר מפרשה של מעלה יצא לגלג ואמר ביום השבת יערכנו דרך המלך לאכול פת חמה בכל יום שמא פת צוננת של תשעה ימים בתמיה · ומתניתא אמרה מבית דינו של משה יצא מחוייב בא ליטע אהלו בתוך מחנה דן אמרו לו מה טיבך לכאן אמר להם מבני דן אני אמרו לו איש על דגלו באותות לבית אבותם כתיב נכנס לבית דינו של משה ויצא מחוייב עמד וגדף : בן איש מצרי · הוא המצרי שהרג משה : בתוך בני ישראל · מלמד שנתגייר : וינצו במחנה · על עסקי המחנה : ואיש הישראלי · זה שכנגדו שמיחה בו מטע

רמב"ן

אליך שמן זית זך מאת בני ישראל כלומר מאת כל איש אשר נשאו אתו שמן זית זך למאור עם שאר תרומת המשכן וכן עשו כמו שנאמר והנשיאים הביאו וגו' את הבושם ואת השמן למאור · ואע"פ שאמר שם חקת עולם לדורותיכם הוא על ההדלקה ועכשיו כלה השמן ההוא שהביאו הנשיאים נדבה וצוה שיקחו בני ישראל משל צבור לדורותם שמן זית זך כתית כשמן הראשון כטעם ויקחו אליך פרה אדומה שיקחו אותה ויביאוה הצבור · וגם עוד לא אמר אלא יערוך אותו אהרן ובניו וגו' והיה במשמע על המנורה או בלא מנורה אם תשבר או תאבד כאשר היה בשובם מן הגולה · ועכשיו אמר בפי' על המנורה הטהורה שלא ידליקו אלא על מנורה הטהורה ומדרש רבותינו על המנורה הטהורה על טהרה של מנורה שלא

דְסַהֲדוּתָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא יַסְדַּר יָתֵהּ אַהֲרֹן מֵרַמְשָׁא עַד צַפְרָא קֳדָם יְיָ תְּדִירָא קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן: ד עַל מְנָרְתָּא דָכִיתָא יַסְדַּר יָת בּוֹצִינַיָּא קֳדָם יְיָ תְּדִירָא: ה וְתִסַּב סָלְתָּא וְתֵיפֵי יָתַהּ תַּרְתָּא עַשְׂרֵי גְּרִיצָן תְּרֵין עֶסְרוֹנִין תְּהֵי גְּרִיצְתָּא חֲדָא: ו וּתְשַׁוֵּי יָתְהוֹן תַּרְתֵּין סִדְרִין שִׁית סִדְרָא עַל פָּתוֹרָא דַכְיָא קֳדָם יְיָ: ז וְתִתֵּן עַל סִדְרָא לְבֻנְתָּא דָכִיתָא וּתְהֵי לִלְחֵם לְאַדְכָּרְתָּא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ: ח בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא יַסְדְּרִנֵּהּ קֳדָם יְיָ תְּדִירָא מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קְיָם עָלַם: ט וּתְהֵי לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי וְיֵיכְלֻנֵּהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ אֲרֵי קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא לֵהּ מִקֻּרְבָּנַיָּא דַיְיָ קְיָם עָלַם: י וּנְפַק בַּר אִתְּתָא בַת יִשְׂרָאֵל וְהוּא בַּר גְּבַר מִצְרַי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּנְצוֹ

בעל הטורים

בישראל: מחוץ לפרכת · הפסוק מתחיל במ"ם ומסיים במ"ם שההיכל היה ארכו מ' אמה · (וכן הפרוכת היה מדתה מ"ם): יערך אותו אהרן · ובואתה תצוה כתיב אהרן ובניו לפי שאחר שמתו נדב ואביהוא בהכנסה להיכל לא הניח אהרן לבניו ליכנס לבדם אלא היה נכנס עמהם ומ"מ היה פורש בשעת הקטרה: (ה) ואפית אותה · בגימט' כמין תיבה פרוצה וגימט' ספינה רוקדת (עי' מנחות דף צ"ד) בלחם הפנים כ"ד עשרונים והם י"ב חלות כנגד י"ב מזלות שחוזרין תלויה בכ"ד שעות ביום והם שש שש מערכות כנגד ששת ימי בראשית שבהן נברא העולם שהכל מתקיים בזכות ישראל: (י) ויצא בן אשה ישראלית · סמך מקלל ליום השבת לומר שהמקלל ומחלל שבת כמחלל כופר בעיקר: וינצו · ב' · הכא ואידך וינצו שניהם בשדה (ש"ב י"ד) רמז למאן דאמר שיצא חייב מב"ד של משה על שבא ליטע אהלו במחנה דן וזהו

אבן עזרא

והמנורה כנגד השלחן והוסיף בפרשה הזאת על המנורה הטהורה היא הידועה (טעו) (נ"ל זהב) כלה מעשה בצלאל ולא אחרת ואשר עשה מברזל בשעת הצורך על פי הנביאים עשוה: (ה) ולקחת סלת · בצווי וכן ואפית אותה ובאה זו במלה מלרע והיא זרה: (ו) שתים מערכות · במספר השבטים בסוד האפוד והחשן או שני עשרונים כמספר המערכות: על השלחן הטהר · כנגד שלחנות אחרים שיש שם והוא לבדו מצופה זהב וזרו זהב והלבונה שהיתה עם הלחם הוא אשה לשם והלחם לכהן ויתכן שהזכיר זאת הפרשה בעבור שיש חיוב על ישראל לתת עולות המועד ושמן ולחם תמיד: (ט) לאהרן ולבניו · כל בני ביתו: (י) ויצא בן אשה ישראלית · מאהלו כמו יצאו נצבים פתח אהליהם: בן איש מצרי · מהיכד: ואיש הישראלי · כמו לאיש העשיר את יום השביעי ולא נדע למה נסמכה זאת הפרשה אולי דבר המקלל דברים אשר לא כן בעבור הלחם

רמב"ן

שלא יסמכם בקסמים ובצלורות יערוך את הנרות לפני ה' שלא יתקן מבחוץ ויכניס: תמיד · אף בשבת התמיד אף בטומאה: (ט) והיתה לאהרן ולבניו · המנחה הזאת שכל דבר הבא מן התבואה בכלל מנחה הוא · ואכלוהו מוסב על הלחם לשון רש"י ויתכן כי והיתה על כל אחת מן המערכות ועל דרך האמת והיתה לאהרן ולבניו ברית עולם כלדרך בריתי היתה אתו החיים והשלום: (י) ויצא בן אשה ישראלית · טעמו ויצא בתוך בני ישראל וכן ויצא בתוך העיר כי יצא מביתו או ממקום מושבו אל תוך העיר וכן זה יצא מאהלו ממקומו ובא בתוך העם וינצו שם וטעם במחנה כי היתה המריבה במחנה ושמע רבים ותפשו בו ויביאו אותו אל משה האהלה וטעם הזכיר זה בכאן כדברי האומר מפרשה של מעלה יצא כי חטא בשפתיו על השם ה' והוכיחו האיש הישראלי וינצו שניהם ויחר אפו וקלל בנפשו וטעם בן הישראלית ואיש הישראלי להורות כי הגוי הבא על בת ישראל הולד אינו ישראל · ואע"פ שפסקנו בגמרא דגוי הבא על בת ישראל הולד כשר בין בפנויה בין באשת איש הרי אמרו מזהמין את הולד שהוא פגם לכהונה וכל שכן שאיננו ישראלי בשמו לענין היחס בדגלים ובנחלת הארץ כי לשמות מטות אבותם כתוב בהן ומה שאמר בת"כ בתוך בני ישראל מלמד שנתגייר אינו שיצטרך בגירות אלא ככל ישראל שנכנסו לברית במילה וטבילה והרצאת דמים בשעת מתן תורה אבל נתכוונו לומר שהלך אחרי אמו ונדבק בישראל שהיה עמהם ולא רצה ללכת אחרי אביו להיות מצרי וכן מה שאמרו בת"כ אע"פ שלא היו ממזרים באותה שעה הוא היה כממזר כדברי יחיד היא שנויה והלכה הולד כשר והצרפתים אומרים כי טעם הגרות מפני שהיה קודם מתן תורה והיה משפטו לילך אחר הזכר ממה שאמרו באומות הלך אחר הזכר וכאשר נולד זה לא מלו אותו כי מצרי היה בדינו אבל כשגדל נתגייר לדעתו ונמול ואין דעתי כך כי מעת שבא אברהם בברית היו ישראלים ובגוים לא יתחשבו וכמו שאמר בעשו ודלמא ישראל עובד דתו שאני וק"ו הדבר אם לאחר מתן תורה שהגוי הבא על בת אברהם מחייבי לאוין ואין לו בה קידושין הוא מקום טהורה לאומות להכשיר את ולדה להיות כמוה לא כל שכן קודם מתן התורה שהאם מעברת ולדה להיות כמוה לחייבו במילה כזרעו של אברהם ויהיה מכלל בני ישראל:

ספורנו

שהתנדבו במלאכת המשכן צוה שיביאו לדורות: (ג) יערך אותו אהרן · אע"פ שהיתה הדלקת הנרות וכן קטרת התמיד כשרה בכהן הדיוט לדורות כפי מה שקבלו ז"ל מכל מקום נאמר בשניהם אהרן כי אמנם כל ימי המדבר היה ענין המשכן בכל יום כעניננו לדורות ביוה"כ שנאמר בו כי בענן אראה על הכפרת וזה כי בכל ימי המדבר נאמר כי ענן ה' על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו וכו' ולכן היה מן הראוי שיהיו מעשה הקטרת והדלקת הנרות בו הנעשים בפנים נעשים ע"י כה"ג כמו שנעשים לדורות ביוה"כ: (ה) ולקחת סלת · גם זה נראה שנא' אחר ששלמה קצבת לחם הפנים של נדבת המשכן המבואת בספור ויביאו את המשכן אל משה: (י) והוא בן איש מצרי · ובכן העז פניו לנקב את השם דישראל לא פקירי כולי האי:

כי

הַיִּשְׂרְאֵלִי: יא וַיִּקֹּב בֶּן־הָאִשָּׁה הַיִּשְׂרְאֵלִית אֶת־הַשֵּׁם
וַיְקַלֵּל וַיָּבִיאוּ אֹתוֹ אֶל־מֹשֶׁה וְשֵׁם אִמּוֹ שְׁלֹמִית בַּת־דִּבְרִי
לְמַטֵּה־דָן: יב וַיַּנִּיחֻהוּ בַּמִּשְׁמָר לִפְרֹשׁ לָהֶם עַל־פִּי יְהוָה: פ
יג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: יד הוֹצֵא אֶת־הַמְקַלֵּל
אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְסָמְכוּ כָל־הַשֹּׁמְעִים אֶת־יְדֵיהֶם עַל־
רֹאשׁוֹ וְרָגְמוּ אֹתוֹ כָּל־הָעֵדָה: טו וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר
לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ כִּי־יְקַלֵּל אֱלֹהָיו וְנָשָׂא חֶטְאוֹ: טז וְנֹקֵב
שֵׁם־יְהוָה מוֹת יוּמָת רָגוֹם יִרְגְּמוּ־בוֹ כָּל־הָעֵדָה כַּגֵּר
כָּאֶזְרָח בְּנָקְבוֹ שֵׁם יוּמָת: יז וְאִישׁ כִּי יַכֶּה כָּל־נֶפֶשׁ אָדָם
מוֹת יוּמָת: יח וּמַכֵּה נֶפֶשׁ־בְּהֵמָה יְשַׁלְּמֶנָּה נֶפֶשׁ תַּחַת
נָפֶשׁ: יט וְאִישׁ כִּי־יִתֵּן מוּם בַּעֲמִיתוֹ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה כֵּן
יֵעָשֶׂה לּוֹ: כ שֶׁבֶר תַּחַת שֶׁבֶר עַיִן תַּחַת עַיִן שֵׁן תַּחַת שֵׁן
כַּאֲשֶׁר יִתֵּן מוּם בָּאָדָם כֵּן יִנָּתֶן בּוֹ: מפטיר כא וּמַכֵּה בְהֵמָה

ת"א ויקב את ה'. סנהדרין נו: הוצא את המקלל. שם מב מג נו: ורגמו אותו. סוטה כב סנהדרין מה: איש כי יקלל אלהיו. חגיגה יא קדושין ל סנהדרין נז שבועות לו: ונשא חטאו. פסחים נג: ונקב שם ה'. סנהדרין נו שבועות לו: כגר כאזרח. סנהדרין נו: בנקבו שם יומת. שם סו שבועות לו: ואיש כי יכה. קמא פג סנהדרין עח נדה מד: ומכה נפש בהמה. ביצה כא כתובות לה נזיר מה ב"ק יב פג: נפש תחת נפש. שם פד: ואיש כי יתן מום. כתובות לה ב"ק כו לג פג פד: כאשר עשה כן יעשה לו. כתובות לב קמא פד: עין תחת עין. כתובות לב קמא שם: כאשר יתן מום באדם. קמא שם עקידה שער מו: כן ינתן בו. כתובות לב קמא פד: ומכה בהמה. כתובות לה לג קמא י לה פג סנהדרין פד:

רש"י

מטע אהלו: (יא) ויקב. כתרגומו ופריש שנקב שם המיוחד וגדף והוא שם המפורש ששמע מסיני: ושם אמו שלומית בת דברי. שבחן של ישראל שפרסמה הכתוב לזו לומר שהיא לבדה היתה זונה: שלומית. דהוה פטפטה שלם עלך שלם עליכון מפטפטת בדברים שואלת בשלום הכל: בת דברי. דברנית היתה מדברת עם כל אדם לפיכך קלקלה: למטה דן. מגיד שהרשע גורם גנאי לו גנאי לאביו גנאי לשבטו כיוצא בו אהליאב בן אחיסמך למטה דן שבח לו שבח לאביו שבח לשבטו: (יב) ויניחהו. לבדו ולא הניחו מקושש עמו ששניהם היו בפרק אחד ויודעים היו שהמקושש במיתה שנא' מחלליה מות יומת אבל לא פורש להם באיזו מיתה לכך נאמר כי לא פורש מה יעשה לו אבל במקלל הוא אומר לפרוש להם שלא היו יודעים אם חייב מיתה אם לאו: (יד) השמעים. אלו העדים: כל. להביא את הדיינים: את ידיהם. אומרים לו דמך בראשך ואין אנו נענשים במיתתך שאתה גרמת לך: כל העדה. במעמד כל העדה מכאן ששלוחו של אדם כמותו: (טו) ונשא חטאו. בכרת כשאין התראה: (טז) ונקב שם. אינו חייב עד שיפרש את השם ולא המקלל בכינוי: ונקב. ל' קללה כמו מה אקב: (יז) ואיש כי יכה. לפי שנאמר ומכה איש וגו' אין לי אלא שהרג את האיש אשה וקטן מנין ת"ל כל נפש אדם: (כ) כן ינתן בו. פירשו רבותינו שאינו נתינת מום ממש אלא תשלומי ממון שמין אותו כעבד לכך כתוב בו ל' נתינה דבר הנתון מיד ליד: (כא) ומכה בהמה ישלמנה. למעלה דבר בהורג בהמה וכאן דבר בעושה בה חבורה: ומכה אדם יומת. אפי' לא הרגו אלא עשה בו חבורה שלא נאמר כאן נפש ונמכה אביו ואמו דבר הכתוב ובא להקישו למכה בהמה מה מכה בהמה מחיים אף מכה אביו ואמו מחיים פרט למכה לאחר מיתה לפי שמצינו שהמקלל לאחר מיתה חייב הוצרך לומר במכה שפטור ומה בבהמה בחבלה שאם

רשב"ם

השמן להאיר. והפת לערוך: (יא) ויקב. הזכיר את השם ואח"כ ברכו: (טו) איש איש כי יקלל אלהיו. סתם בכינוי בלא פירוש שם המובהק ומפרש השם המובהק יתברך שמו. ואחר כך מקללו: (טז) מות יומת. לפי פשוטו יש לפרש כן: (יח) ומכה נפש בהמה. ממיתה לגמרי: (כא) ומכה בהמה ישלמנה. חובל. אע"פ שאינו ממיתה לגמרי:

במשריתא בר אתתא בת ישראל וגברא בר ישראל: יא ופרש בר אתתא בת ישראל ית שמא וארגז ואיתיאו יתה לות משה ושום אמה שלמית בת דברי לשבטא דדן: יב ואסרוהי בבית מטרא עד דיתפרש להון על גזרת מימרא דיי: יג ומליל יי עם משה למימר: יד אפק ית דארגז למברא למשריתא ויסמכון כל דשמעו ית ידיהון על רישה וירגמון יתה כל כנשתא: טו ועם בני ישראל תמלל למימר גבר גבר די ירגז קדם אלהה ויקבל חוביה: טז ודי יפרש שמא דיי יתקטלא יתקטל מרגם ירגמון בה כל כנשתא כגיורא כיציבא בפרשותה שמא יתקטל: יז וגבר ארי יקטול כל נפשא דאנשא יתקטלא יתקטל: יח ודיקטול נפש בעירא ישלמנה נפשא חלף נפשא: יט וגבר ארי יתן מומא בחבריה כמא די עבד כן יתעבד לה: כ תברא חלף תברא עינא חלף עינא שנא חלף שנא כמא די יתן מומא באנשא כן יתיהב בה: כא ודיקטול נפש בעירא ישלמנה ודיקטול אנשא יתקטל:

נתינה לגר

כד (יא) ויקב, ופרש. כשה לכבוד ה' ית' הנכבד והנורא, וכן „ויקלל" ת' „וארגז" מטעם זה, וכ"כ

בעל הטורים

ויכלו בשדה על עסקי שדה: (יא) ויקב · ב' במס' · מתרי ליבני ויקב את כשם ויקב חור בדלתו (מ"ב י"ב) וכיינו דאיתא בסנהדרין (דף נ"ו וע"ש ולע"ק) ואימא דכרזיה מנרז מלמד שכתים רעות עסה: ויקלל · ד' במס' · ככא ואידך ושמעי כלך בגלע כהר הלוך ויקלל (ש"ב ט"ז) ויקלל הפלשתי את דוד (ש"א י"ז) ויקלל את יומו (באיוב ג') דאיתקש קללת נשיא לקללת השם כדכתיב אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאור על כן נהרג שמעי והפלשתי אבל איוב שלא רצה לקלל כדכתיב באחת הנבלות תדברי ולא קלל רק את יומו על כן ויוסף ה' לאיוב למשנה: (יב) ויניחהו · ב' במס' · הכא ואידך ויניחהו מחוץ לעיר גבי לוט ויניחוהו מחוץ לעיר למה ויניחהו במשמר כדי לשמרו: (טז) בנקבו שם · וסמיך ליה איש כי יכה רמז למה שאמרו יכה יוסי את יוסי ד"א בנקבו שם ואיש כי יכה לומר כל השוטר לועו של ישראל וכו' ·

אבן עזרא

והשמן והקרבנות: (יא) ויקב · יש אומרים שפירושו ויפרש כמו אשר פי ה' יקבנו אשר נקבו בשמות ויש אומרים שהוא כמו מה אקוב והראשון קרוב לפי דעתי: (יב) במשמר · במקום ידוע במחנה: (יד) וסמכו כל השומעים · בעבור כי על פי עדותם יסקל: (טו) כל העדה · הם גדולי הארץ שהם גדולי ישראל ויש אומרים כי יקלל אלהיו בסתר והנכון שמלת אלהים שם התאר והמלאכים יקראו אלהים וכן הדיינים ומי יוכל לדעת מה יש בלב המקלל אך אם יפרש השם הנכבד שאינו שם התאר ולא יתערב עם שם כי הוא לבדו והנה הטעם בעת שיקלל אם יפרש השם יומת בנקבו שם כאשר עשה בן המצרי ולמען כבוד השם לא נזכר ואחר כגר כאזרח יומת ויתכן שהבו אלה הנצים זה את זה על כן נכתבה זאת הפרשה וכבר הזכירה רק הוסיף כגר כאזרח יהיה והאל כי יכה כל נפש אדם בזדון ולא במלחמה מגר או אזרח: (יח) ומכה בהמה ישלמנה · והנה נפש תחת נפש משמש לשניה הפסוקים: (יט) כן יעשה לו · ואמר שמעון כן עשיתי להם והגאון הביא ראיות משקול הדעת כי לא יתכן להיות שבר תחת שבר כמשמעו כי הראשון בא בלא כוונה ואיך יתכן לעשות שבר כמוהו ואם הוא במקום מסוכן הנה ימות וכן בעין ומי השר שלישית אור עינו איך יוכל לעשות כן בעין החובל על כן דברי הקבלה אמת כי פי' כל אלה שיש עליו כופר וראוי להוציא עינו אם לא יפדנו ואם טענו עלינו אם היה החובל עני והשיבותינו כי על הרוב דבר הכתוב ומה יעשיר העני גם זאת התשובה על הטוענים אם היה חובל סעין עור: (כ) כן ינתן בו · יש בי"ת תחת על כמו אשר אני רוכב בה ורבים כן או פירושו כן ינתן בו אם לא יפדה: וטעם ומכה בהמה · פעם אחרת להזכיר כגר כי נתינת המום הוא בישראל כי כן כתוב בעמיתו רק מכה אדם

רמב"ן

(יח) אין נפש תחת נפש · בבהמה ממש שיצטרך לקנות לו בהמה כבהמתו אבל שישלם לו דמים בשווי הנזק אשר עשה לו וכן שבר תחת שבר עין תחת עין

ספורנו

(טו) כי יקלל אלהיו · ויעבור על לאו אלהים לא תקלל: ונשא חטאו · ישא העונש הראוי לו כפי המקלל והמקולל בפרט כשלא קלל בשם או שגדף ובזה בלבד כהרגימו דיינין לא תקלל: (טז) ונקב שם ה' מות יומת · אבל נוקב שם ה' לא יהיה עונשו כעונש קללת שאר אלהים ולא ממין אותו העונש גם עם רבוי מניע אבל הוא במיתה: כגר כאזרח · ואין זה העונש לזה המברך עתה מפני היותו גר כי בזה גם האזרח היה שוה לו בנקבו שם: (יז) ואיש כי יכה כל נפש אדם · בהיות קללת אלהים אלא קלת אומות דבר נקל מאד כאמרו והתקוף וקלל במלכו ובאלהיו וכאמרם ז"ל (בסנהדרין) השומע אזכרה כו' בזה אין אתה אומר כן נתמלא כל הבגד כלו קרעים ועם זה נראה שיהיה דבור המקלל בזה דבור בטל בהיות כל קללה נמנעת במציאות האל ית' · באר הטעם ואמר כי אמנם הפועל הרע כאשר יהיה נעשה בנושאים מתחלפים אע"פ שהוא פועל אחד בעצמו יתחלף ענשו כפי חלוף אותם הנושאים עד שיהיה העונש בהיות החטא בהיזק נושא עונש בגוף או עונש מיתה וכאשר יהיה בנושא אחר למטה ממנו יהיה העונש ממון · ועל זה נתן שלשה ראיות אחד בהורג שההורג נפש אדם היה חייב מיתה וההורג בהמת חבירו חייב ממון בלבד · שנית בחובל שהחובל אדם היה ראוי ליענש בגוף לולי חסרון יכלתנו לשפוט כמו שקבלו רז"ל (קמא פרק החובל) והוצרך לענשו ממון · ועם כל זה הנה הממון רב שחייב בחמשה דברים כמו שקבלו הם ז"ל ומכה בהמה יהיה ענשו ממון מועט · שלישית בחובל אדם שחובל באביו ובאמו חייב מיתה והחובל באדם אחר חייב ממון ואין צריך לומר מכה בהמה בזה האופן שיהיה ענשו מועט מאד ולא הזכיר קללת אביו ואמו כי היא בלתי דומה לזאת הקללה שהוא דבור בטל לגמרי ולא כן קללת האב:

כגר

יְשַׁלְּמֶנָּה וּמַכֵּה אָדָם יוּמָת׃ כב מִשְׁפַּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם כַּגֵּר כָּאֶזְרָח יִהְיֶה כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ כג וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיּוֹצִיאוּ אֶת־הַמְקַלֵּל אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וַיִּרְגְּמוּ אֹתוֹ אָבֶן וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ פ פ קכ"ד · עוזיא"ל סימן :

ומפטירין והכהנים הלוים בני צדוק ביחזקאל סימן מ"ד :

סדר בהר

כה א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּהַר סִינַי לֵאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תָבֹאוּ

ת"א ומכה אדם יומת · סנהדרין פד : משפט אחד · יבמות קכב כתובות לג קמא פד סנהדרין ג כח לב : ויוציאו את · סנהדרין מב מג : וירגמו אתו · שם מג : ובני ישראל עשו · שם :

רש"י

אין חבלה אין תשלומין אף מכה אביו ואמו אינו חייב עד שיעשה בהם חבורה : (כב) אני ה' אלהיכם · אלהי כלכם כשם שאני מייחד שמי עליכם כך אני מייחדו על הגרים : (כג) ובני ישראל עשו · כל המצוה האמורה בסקילה במקום אחר דחייה רגימה ותלייה :

חסלת פרשת אמר

(א) בהר סיני · מה ענין שמיטה אצל הר סיני והלא כל המצות נאמרו מסיני אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני אף כולן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני כך שנויה בת"כ · ונ"ל שכך פירושה לפי שלא מצינו שמיטת קרקעות שנשנית בערבות מואב במשנה תורה למדנו

רמב"ן

על דעת רבותינו : (כג) ובני ישראל עשו כאשר צוה ה' את משה · אף לסמיכה אף לדחייה אף לתלייה אף ללא תלין נבלתו על העץ תורת כהנים ור"א אמר כפשוטו של מקרא כי עשו מאותו היום והלאה כמשפט הזה בחובל ואינו נכון שיהיה כתוב על העתיד ופשוטו וירגמו אותו אבן כי עשו בני ישראל המצוה אשר צוה ה' את משה כי כן יכפול בכל הגומרים מצות השם כמו שנאמר בפרשת הפסח · וכמו שאמר בפרשת הפקודים ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו וכן במטות הנשיאים ויעש משה כאשר צוה ה' אותו כן עשה והנכון בעיני בכאן מפני שפרש בתחלה הסקילה ואחר כן חזר ואמר ובני ישראל עשו כי טעם הכתוב לומר כי כאשר דבר משה אל בני ישראל הוציאו מיד את המקלל ורגמו אותו ועשו כן כל בני ישראל לשמור ולעשות כאשר צוה השם את משה לא לשנאת בן המצרי שנלה עם הישראלי אלא לבער הכנוס מתוכם : הסלת סדר אמור

(א) וידבר ה' אל משה בהר סיני · מה ענין שמטה לענין הר סיני והלא נאמרו כל המצות מסיני אלא מה שמטה נאמרו כללותיה ופרטיה ודקדוקיה מסיני אף כולן נאמרו כללותיהן ופרטיהן ודקדוקיהן מסיני כך שנויה בת"כ ונראה לי שכך פירושו לפי שלא מצינו שמטת קרקעות שנשנית בערבות מואב למדנו שכללותיה ופרטיה כולן נאמרו מסיני ובא הכתוב ולימד כאן על כל דיבור שנדבר למשה בסיני שמסיני היו כללותיהן ודקדוקיהן וחזרו ונשנו בערבות מואב לשון רש"י ואינו נכון בעיני כלל שהרבה מצות נשנו במשנה שלא נשנו בערבות מואב ונדע בהן שנאמרו כללותיהן ופרטיהן מסיני או באהל מועד · ועוד מנין שהוקשו אחר הדברות שנשנו בערבות מואב לשמטה ולא יהיו כללותיהן מסיני ופרטיהן בערבות מואב וכן היה ראוי יותר לומר כי השנות נשנו לבאר פרטיהן כי לא נאמרו בסיני אלא כללותיהן אבל בברייתא בת"כ פי' ברור שהשמטה נאמרו כללותיה מסיני דכתיב בפרשת ואלה המשפטים והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך וגו' ואלו דיני השמטה בדרך כלל ובכאן חזר ואמר כי בהר סיני עוד נאמרו כל פרטיה שהרי כלם

אבן עזרא

ובהמה משפט אחד לכם כגר כאזרח וכבר הודעתיך כי בהתחבר שנים כפי"ן היא דרך קצרה גם הכתוב אחז דרך קצרה שלא הזכיר עם מכה אדם ומת כי ידוע הוא כי המכה לא יומת עד מות המוכה · ופירוש אחר הזכיר בתחלה נפש והטעם שהכהו במקום מסוכן ואחר כן אמר כלל מי שימית יומת בין שיכה במקום מסוכן או שאינו מסוכן על כן לא הזכיר נפש : וטעם אלהיכם · אלהי האזרח ואלהי הגר : (כג) ובני ישראל עשו · מאותו היום כמשפט הזה נהגו : חסלת פרשת אמר

(א) בהר סיני · אין מוקדם ומאוחר בתורה וזו הפרשה קודם ויקרא וכל הפרשיות שבא אחריו כי הדבור בהר סיני ועתה כרת הברית הכתוב בפרשת ואלה המשפטים והזכירה במקום הזה להבר תנאי הארץ וכאשר אמר על העריות כי בעבור' תקיא הארץ אותם וכן אמר בפרשת אם בחקתי על

רשב"ם

(א) בהר סיני · קודם שהוקם אהל מועד :

ושבתה

כב דִינָא חֲדָא יְהֵי לְכוֹן כְּגִיוֹרָא כְּיַצִיבָא יְהֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: כג וּמַלִיל מֹשֶׁה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאַפִּיקוּ יָת דְּאַרְגֵּז לְמִבְּרָא לְמַשְׁרִיתָא וּרְגָמוּ יָתֵהּ אַבְנָא וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדוּ כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה:

א וּמַלִיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּטוּרָא דְסִינַי לְמֵימָר: ב מַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי תֵעֲלוּן לְאַרְעָא דִי אֲנָא יָהֵב לְכוֹן וְתַשְׁמֵט אַרְעָא שְׁמִטְתָא קֳדָם יְיָ:

נתינה לגר

גם בעל אוהב גר בנתיב הרביעי. (כא) ומכה אדם, ודיקטול אנשא. ערש"י שכתב דקאי על עושה בו חבורה, ולא ידעתי למה לא ת' כפי הפשט וכדרשת רז"ל (סנהדרין פ"ד ע"ב)? ואפשר שסובר כתנא דבי חזקיה (כתובות ל"ה ע"א), (וע' מה שהעירונו לעיל בפ' לא תרצח שבדברות הראשונות, שתרגם „קטל" כשבא בלא מלת „נפש" אחריו, מורה גם על ההכאה הבלתי מביאה מיתה אחריה).

בעל הטורים

סמך מקלל לפרשת בהר סיני לומר לך שהמקלל קלל השם ששמע בסיני ועוד כאשר צוה ה' את משה וסמיך ליה בהר סיני לומר כאשר צוה למשה בסיני סקול יסקל וירה יירה כן עשה לו:

(א) בהר סיני · סמך מקלל לבהר סיני לפי שבסיני שמעו לא תשא ונזדעזע כל העולם וזה שמע ולא נזהר ועוד כדאיתא בקדושין שם בן ד' אותיות חכמים מוסרין אותו לתלמידיהם פעם אחת בשבוע לכך סמך לו שמטה:

רמב"ן

נזכרו בפרשה הזאת ובסוף הענין כתיב אלה המצות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני להקים כל המצות אל השמטה המכרת שכלן היו כן שנאמרו בכלל ופרט והכל מסיני וכן שנו שם בת"כ אלה המצות אין נביא רשאי לחדש עוד דבר מעתה אשר צוה ה' את משה כדי השליח לשלחו את משה אל בני ישראל זכות ישראל גרמה בהר סיני שכולם נאמרו מסיני עד כאן בת"כ אבל ענין ערבות מואב שנלמוד שם משה לבאר התורה לבניס כך נראה לי וזה כפתור ופרח ומנין הפרשה הזאת שנכתב בכאן אמר ר"א כי זאת הברית הכתובה בפרשת ואלה המשפטים וכשקבלו על נפשם נעשה ונשמע אז נכרתה הברית ואמר להן כל הפרשה הזאת והזכירה במקום הזה לחבר תנאי הארץ כי כאשר אמר על העריות כי בעבורה תקיא אותם הארץ כן אמר בפרשת אם בחקותי על שבתות הארץ והוצרך תחלה להזכיר השבתות · ולפי דעתי כי נכתבה כאן בסדר נכון כי פי' בהר סיני בעלותו שם לקבל לוחות שניות וביאור הענין כי בתחלת ארבעים יום הראשונים של לוחות הראשונות כתב משה בספר הברית את כל דברי ה' ואת כל המשפטים הנאמרים שם ויזרוק דם הברית על העם' וכחטאו בעגל ושתברו הלוחות כאלו נתבטלה הברית ההיא אבל הב"ה וכשנתרצה הב"ה למשה בלוחות שניות צוהו בברית חדשה שנאמ' הנה אנכי כורת ברית והחזיר שם המצות החמורות שנאמרו בסדר ואלה המשפטים בברית הראשונים ואמר כתב לך את הדברים האלה כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל ורצה הקב"ה להחמיר אליהם בברית הזאת השנית שתהיה עליהם באלות ובקללות ושתהיה כראשונה על כל המצות הראשונות ועל כל המשפטים כמו שנאמר בברית הראשונה את כל דברי ה' ואת כל המשפטים ולפיכך אמר בכאן בסוף התוכחות אלה החקים והמשפטים והתורות אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד משה היא רומז אל כל המצות והמשפטים שנאמרו בברית הראשונה בסדר ואלה המשפטים שהיו כלן בברית הזאת והנה בספר הברית הראשון נאמרה השביעית בכלל כמו שהזכרתי שנאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה וכו' ועתה בברית הזאת השנית נאמרה בפרטיה ודקדוקיה ועונשיה ובעת הברית הראשונה שהוא בארבעים יום ראשונים נצטוה משה אל המשכן וכשנתרצה לו הקב"ה וצוהו לכרות להם ברית שניה ירד משה ויצום את כל אשר צוה ה' אותו בהר סיני והיה מעשה המשכן מכללם ואז הקהיל משה את כל עדת בני ישראל ואמר להם כבתחלה אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם במלאכת המשכן והנה קבלו הדבר בשמחה ויצאו מלפניו מיד ובאו כלם ונתנו הנדבה ועשו המשכן והשלימו מלאכתו וכאשר הוקם מיד ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד וצוהו בקרבנות ובכל תורת כהנים ומשה צוה הכל אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל מיד וכאשר השלים אמר להם עוד צוה אותי השם בהר סיני לפרש לכם השמטה והיובל ולכרות לכם על כל המצות והמשפטים ברית חדשה באלה ובשבועה ולא הוצרך עתה שיזבח זבחים ויזרוק חצי הדם על העם וחצי הדם על המזבח כאשר עשה בראשונה אבל קבלו עליהם הברית הראשונה באלות ובקללות אלה וזה

ספורנו

(כב) כגר כאזרח יהיה · כי אני ה' אלהיכם אלהי הגר ואלהי האזרח ולא נכר שוע לפני דל: (כג) ובני ישראל עשו כאשר צוה ה' את משה · בלא רגמוהו מפני שנאה על שהיה גר ושהתגרה באזרח אבל עשו לבלתי סור מן המצוה:

(א) וידבר ה' אל משה בהר סיני · הנה לא יזכיר בשום מצוה מקום הצווי זולתי כאשר קרה הדבר אז באותו המקום אבל באר שכשאמר האל יתעלה בסיני והשביעית השמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך ויתרם כו' · פירש למשה אז כל דיני השביעית האמורים בזה המקום וזה להבין ולהורות שזה בעצמו היה בכל שאר המצות שבת"ע שנאמר בקצתם מקרא מועט היה הביאור אז רחב באר היטב כאמרם ז"ל מה ענין שמטה לענין הר סיני אלא מה שמטה נאמרו כללותיה

אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם וְשָׁבְתָה הָאָרֶץ שַׁבָּת לַיהוָה׃ ג שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע שָׂדֶךָ וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְמֹר כַּרְמֶךָ וְאָסַפְתָּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ׃ ד וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ שַׁבָּת לַיהוָה שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע וְכַרְמְךָ לֹא תִזְמֹר׃ ה אֵת סְפִיחַ קְצִירְךָ לֹא תִקְצוֹר וְאֶת־עִנְּבֵי נְזִירֶךָ לֹא תִבְצֹר

ת"א שש שנים · נדרים כא : ובשנה השביעית · ר"ה ח מ"ק ג : שדך לא תזרע · ר"ה ט מ"ק ג מכות ח :

רש"י

שכללותיה ופרטותיה כולן נאמרו מסיני ובא הכתוב ולמד כאן על כל דבור שנדבר למשה שמסיני היו כולם כללותיהן ודקדוקיהן וחזרו ושנו בערבות מואב : (ב) שבת לה' · לשם ה' כשם שנאמר בשבת בראשית : (ד) יהיה לארץ · לשדות ולכרמים : לא תזמר · שקוצצין זמורותיה ותרגומו לא תכסח ודומה לו קוצים כסוחים · שרופה באש כסוחה : (ה) את ספיח קצירך · אפילו לא זרעתה ועלה מאליה מן הזרע שנפל בה בעת הקציר הוא קרוי ספיח : לא תקצור · להיות מחזיק בו כשאר קציר אלא הפקר יהיה לכל : נזירך · שהנזרת והפרשת בני אדם מהם ולא הפקרתם : לא תבצר · אותם אינך בוצר

רמב"ן

טעם אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל בהר סיני כי הוא הנותן להם הברית הזאת כי מחל להם על פי התנאים האלו כמו שפירשתי בסוף כי תשא וכן ברית ערבות מואב כן היה שקבלו עליהם התורה באלות ובקללות ההם והיא הברית כמו שנאמר אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכרות את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב ואמת אמרו כי בתנאי הארץ השמטה והיובל כאשר יזכיר בתוכחות ועל כן נתפרשו בברית הזאת השנית : (ב) שבת לה' · לשם ה' כשם שנאמר בשבת בראשית לשון רש"י ורבותינו לא כך נתכוונו במדרשים כי כל השבתות גם במועדים לשם ה' הן ולא יאמר באחד מהם לה' אבל יאמר יהיה לכם שבתון ואמר ביום הכפורים שבת שבתון הוא לכם ולשון הברייתא בתורת כהנים שבת לה' כשם שנאמר בשבת בראשית כך נאמר בשביעית שבת לה' אבל פירוש שבת לה' אלהיך הוא האמור בשבת בראשית כי בו שבת וינפש על כן לא תעשה כל מלאכה ולכך אמרו כי כן נאמר בשמטה כי היא שביעית בשנים · והנה בכאן עוררו אותנו בסוד גדול מסודות התורה כבר רמז לו ר"א שכתב וטעם שבת לה' ביום השבת וכוד ימות עולם רמוז במקום הזה · וכוף אזך לשמוע מה שאני ראוי להשמיעך ממנו בלשון אשר השמיעך ואם הזכה התבונן · כבר כתבתי בסדר בראשית כי ששת ימי בראשית הם ימות עולם ויום השביעי שבת לה' אלהיך כי יהיה שבת לשם הגדול כמו ששנינו בשביעי מה היו אומרים מזמור שיר ליום השבת לעתיד לבא שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים · והנה הימים רמז לאשר ברא במעשה בראשית והשנים ירמזו לאשר יהיה בבריאת כל ימי עולם ועל כן החמיר הכתוב בשמטה יותר מכל הייבי לאוין וחייב הגלות עליה כמו שהחמיר בעריות שנאמר אז תרצה הארץ את שבתותיה והחזיר הענין פעמים רבות כל ימי השמה השבות ונאמר והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתותיה וכן שנינו גלות באה על עיכוי הדין ועל עוות הדין ועל שמטת הארץ מפני שכל הכופר בה אינו מודה במעשה בראשית ובעולם הבא וכן החמיר הנביא וגזר גלות על שלות עבדים בשנה השביעית שנאמר אנכי כרתי ברית את אבותיכם מקץ שבע שנים וגו' כי גם בעבור שביעית ויובל והיובל יודע עוד מבראשית עד ויכולו כי ישובו ביובל הכל איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו כי הוא מוסד המאמין יחרים וזהו שנאמר ושבתה הארץ שבת וקראתם דרור בארץ כי היא ארץ החיים הנרמזת בפסוק הראשון שבה נאמר והארץ אזכור וכבר זכרתי זה פעמים · ואמא לזה רמזו רבותינו באמרם חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכולם נמסרו למשה חוץ מאחד כי כל שמטה שער בית אחד והנה הודיעוהו כל ההויה מתחלה ועד סוף חוץ מן היובל קדם : (ג) שש שנים תזרע שדך · דרך הכתוב לומר כן ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך בשת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבות ועל דרך רבותינו שש שנים תזרע שדך ולא בשביעית והוא לאו הבא מכלל עשה שהוא עשה ונמצא הזורע בשביעית עובר בעשה זה ובלא תעשה ומדרש אגדה ר' ישמעאל אומר כשישראל עושין רצונו של מקום עושין שמטה אחת בשבוע אחד שנאמר שש שנים תזרע שדך וכשאין עושין רצונו של מקום עושין ד' שמיטין בשבוע אחד כילד נרה שנה וזורעה שנה נרה שנה נמצאו ארבע שמיטין בשבוע אחד : (ה) את ספית

אבן עזרא

שבתות הארץ והזכיר בתחלה פי' השבתות : (ב) ושבתה הארץ שבת לה' · מצוה על ישראל שלא יעזוב גר לזרוע שנת השבת כאשר לא נעזבנו לעשות מלאכה בשבת כי הוא ברשותנו : וטעם שבת לה' · כיום השבת וסוד ימי עולם רמוז במקום הזה : (ג) את תבואתה · שב אל הארץ הנזכרת בפסוק הראשון : (ד) שבת שבתון · פירשתיו : (ה) ספיח · ידוע שהוא מגזרת

רשב"ם

(ב) ושבתה · לשון ביטול : (ג) ואספת · שלא תפקיר :

ג שית שנין תזרע חקלך ושית שנין תכסח כרמך ותכנוש ית עללתה: ד ובשתא שביעתא ניח שמטתא יהי לארעא שמטתא קדם יי חקלך לא תזרע וכרמך לא תכסח: ה ית כתא דחצדך לא תחצד וית ענבי שבקך לא תקטוף שנת שמטתא

בעל הטורים

(ה) ענבי. ב' במסו'. הכא ואידך ענבימו ענבי רוש שאם תבצור בשביעית יהיו ענבי רוש שבעון שביעית גלו ישראל:

רמב"ן

קצירך. אפי' לא זרעת והיא צמחה מן הזרע שנפל בשעת הקציר והוא קרוי ספיח לא תקצור להיות מחזיק בו כשאר קציר אלא הפקר יהיה לכל. נזירך שהנזרת והפרשת אותם מבני אדם ולא הפקרתם. לא תבצור אותם אינך בוצר אלא מן ההפקר לשון רש"י. והכונה לרב בזה שהוא בוצר שהשומר שדהו ופירותיו בשביעית אין הפירות נאסרין וכן כתב בפירושיו במסכת יבמות ובמסכת סוכה וכן הדבר הזה כדין התורה בראיות ברורות וזו ששנויה בתורת כהנים ואת ענבי נזירך לא תבצר מן השמור בארץ אין אתה בוצר אבל בוצר אתה מן המופקר יפרש הרב לומר ענבי נזירות לא תבצור אותם בנזירותם אבל תפקירם הכל ותבצר עם העניים. והנכון בפי' הכתוב שענבי נזירך כמו ספיח קצירך לא תבצור כמו לא תקצור כי הענין בכל הפרשה יכפול הדין בשניהם ויזהיר בשדה ויזהיר בכרם תזרע שדך ותזמור כרמך שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור וכן ושש שנים תזרע את ארצך והשביעית תשמטנה ונטשתה כן תעשה לכרמך ופירוש הכתוב כי הצומח מאליו בשדה מבלי חרישה וזריעה לדעת יקרא ספיח קצירו שהוא נספח אל קציר השנה שעברה מגזרת ונספחו על בית יעקב והגפן שלא עבדו ולא חפר ולא זמר אותו יקרא נזיר כי הזירו והפרישו ממנו כאילו אינו שלו מגזרת אשר נזורו מעלי בגלוליהם פירשו ממנו וכן וינזרו מקדשי בני ישראל ואמר אונקלוס שבקך שהנחת אותם לשמיר ושית היו ויתכן כי המנהג בישראל שהכרם אשר הוא בתם לא יזמר ולא יעבד ועלה שמיר ושית יקראו לו נזיר כלומר שהוא כרם הנזיר מפני שהנזיר אסור ביין ובענבים לחים ויבשים ואינו עובד כרמו כי כן יקראו השער הארוך על שם הנזיר גזי נזרך והשליכי וזה טעם ענבי נזירך והכלל שהם הצומחים מבלי עבודת הכרם והנה אמר הכתוב כי הספיח הנולד מאליו בשדה לא יקצור אותם והענבים הצומחים בכרם מבלי עבודה לא יבצור אותן ופי' הלאוים שלא תקצור אותן אתה לבדך לצורך עצמך ולא תבצור אותן לעצמך אבל תהיה שנת שבתון לארץ מן הזריעה והזמירה ותהיה שבת הארץ כל אשר הוציאה בשביעתה מן הספיח והנזיר לכולכם יחד לאכלה לך ולעבדך ולחיה ולבהמה. ועכשיו אשוב לפרש הברייתות השנויות בת"כ בענין הזה שנו שם בפסוק הן לא נזרע ולא נאסוף את תבואתנו אם אין זורעין מה אוספין אמר רבי עקיבא מכאן סמכו לספיחין שהן אסורין בשביעית ושנה לזו בגמרא בפ' מקום שנהגו וקתני בת"כ וחכמים אומרים אין ספיחים אסורין מדברי תורה אלא מדברי סופרים א"כ למה נאמר הן לא נזרע ולא נאסוף אמרת לנו לא תזרעו מה אנו אוספין ואין מכניסין לקיום אמרת לנו בערוהו מה אנו אוכלין מן הביעור ואילך עד כאן. הרי לדברי חכמים אין איסור הספיחים אלא מדבריהם כלומר שגזרו בהן לאוסרן לגמרי משום חשד שלא יזרעו ויאמרו ספיחים הם ולכך אמרו בירושלמי אמר ר' ינאי כל הספיחים אסורין חוץ מן העולים בשדה בור בשדה ניר בשדה כרם בשדה זרע שדה בור דלא משגח עליה שדה ניר דהוא בעי מתקני חקליה שדה כרם שלא לאסור כרמו שדה זרע שאינו רוצה בקיומו ומן המחלוקת הזה שנו שם בת"כ את ספיח קצירך לא תקצור מכאן סמכו לספיחים שיהיו אסורין בשביעית שנו משנתנו כדברי ר' עקיבא דלא תקצור כלל כדברי חכמים שלא תעשה אותם קציר לעצמך ולא תעשה אותם בציר לעצמך אלא נוהג בהם מנהג הפקר וכן לא נאסוף את תבואתנו שלא נאסוף אל בתינו פירות האילן והספיחים כי נפקירם לעניים ולחיה ולבהמה ובביעור לא נוכל לחיות בהן והספיחים האלו האסורים הם הגדלים בזמן האסור בתבואה כל שהביאה שליש בשביעית וכן הירקות כל שצמחו בשביעית אסורין מן התורה לדברי רבי עקיבא ולדברי חכמים אסורין מדברי סופרים חוץ מן העולים באותן שדות שהזכירו בירושלמי שכתבנו למעלה אבל הירקות שצמחו בששית ונלקטו בשביעית יש בהן משום קדושת שביעית לכל דיניה להפסד ולקרבנות ולסחורה ולביעור. ואע"פ שגדלו לגמרי בששי מפני שאנו הולכים אחר לקיטה בירק בין למעשר בין לשביעית אבל אין בהם משום

ספורנו

כללותיה ופירושיה ודקדוקיה מסיני אף כל המצות נאמרו מסיני כללותיהם ודקדוקיהם ופירושיהם. והזכיר משה רבינו זאת הפרשה בזה המקום כי חשב שיכנסו היכף לארץ כמו שהעיד באמרו נוסעים אנחנו אל המקום. והזכיר על שמיטת קרקע בפרט כי בהעלם בשמירתה יגלו ממנה כמו שהעיד באמרו אז תרצה הארץ את שבתותיה וכן העיד בסוף ד"ה באמרו עד רצתה הארץ את שבתותיה: (ב) כי תבאו אל הארץ. אל גליל הגוים: ושבתה הארץ. הקרקעות המוכנות לעבודת האדמה: שבת לה'. שתהיה כל השנה בטלה מעבודת האדמה מוכנת לעבודתו כמו שכיון בשבת בראשית באמרו שבת לה' אלהיך: (ג) שש שנים תזרע שדך. אז תוכל לזרוע שדה אחד בעצמו שש שנים רצופות שלא כמשפט עבודת האדמה כי אמנם המנהג בה הוא שיהיה נרה שנה וזורעה שנה כמו שהזכירו רבותינו ז"ל (מציעא): ואספת את תבואתם. שלא כמנהג עבודת האדמה שאם יזרעו חלקה אחת בעצמה שנים רצופות לא תוסיף תת כחה: (ד) שבת שבתון יהיה לארץ. גם מכל מכבירי עבודת האדמה כגון זומת הנטיעות ומשיחת ונקיבת הפגים וזולתם שהזכירו ז"ל:

שְׁנַ֥ת שַׁבָּת֖וֹן יִהְיֶ֥ה לָאָֽרֶץ׃ ו וְֽהָ֨יְתָ֜ה שַׁבַּ֨ת הָאָ֤רֶץ לָכֶם֙ לְאָכְלָ֔ה לְךָ֖ וּלְעַבְדְּךָ֣ וְלַאֲמָתֶ֑ךָ וְלִשְׂכִֽירְךָ֙ וּלְתוֹשָׁ֣בְךָ֔ הַגָּרִ֖ים עִמָּֽךְ׃ ז וְלִ֨בְהֶמְתְּךָ֔ וְלַֽחַיָּ֖ה אֲשֶׁ֣ר בְּאַרְצֶ֑ךָ תִּהְיֶ֥ה כָל־תְּבוּאָתָ֖הּ לֶאֱכֹֽל׃ ס ח וְסָפַרְתָּ֣ לְךָ֗ שֶׁ֚בַע שַׁבְּתֹ֣ת שָׁנִ֔ים שֶׁ֥בַע שָׁנִ֖ים שֶׁ֣בַע פְּעָמִ֑ים וְהָי֣וּ לְךָ֗ יְמֵי֙ שֶׁ֚בַע שַׁבְּתֹ֣ת

ת"א לכם. ב"ק קב: לאכלה. פסחים נב סוכה מא קמא קח קב ע"ג כב מנחות פד בכורות יב: ולבהמתך. פסחים נב תענית ו: תהיה. קמא כא נדה נא: שבתת שנים. עקידה שער נט:

רש"י

בוצר אלא מן המופקר: (ו) והיתה שבת הארץ וגו'. אע"פ שאסרתים עליך לא באכילה ולא בהנאה אסרתים אלא שלא תנהוג בהם כבעל הבית אלא הכל יהיו שוים בה אתה ושכירך ותושבך: שבת הארץ לכם לאכלה. מן השבות אתה אוכל ואי אתה אוכל מן השמור: לך ולעבדך ולאמתך. לפי שנאמר ואכלו אביוני עמך יכול יהיו אסורים באכילה לעשירים ת"ל לך ולעבדך ולאמתך הרי בעלים ועבדים ושפחות אמורים כאן: ולשכירך ולתושבך. אף הגרים: (ז) ולבהמתך ולחיה. אם חיה אוכלת בהמה לא כל שכן שמזונותיה עליך מה ת"ל ולבהמתך מקיש בהמה לחיה כל זמן שחיה אוכלת מן השדה האכל לבהמתך מן הבית כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך מן הבית: (ח) שבתת שנים. שמטות שנים יכול יעשה ז' שנים רצופות שמטה ויעשה יובל אחריהם ת"ל ז' שנים ז' פעמים הוי אומר כל שמטה ושמטה בזמנה: והיו לך ימי שבע וגו'. מגיד לך שאע"פ שלא עשית שמטות עשה יובל לסוף מ"ט שנה ופשוטו של מקרא יעלה לך חשבון שנות השמטות

רמב"ן

ספיחים שאינם ספיחי שביעית שהרי בששית למחו ואפילו הוסיפו בשביעית אין בהן דין כספיחים ובהם שנינו האומר לפועל הילך איסר זה ולקט לי ירק היום וכו' וכן שנינו לא יהא לוקט ירקות שדה ומוכר בשוק אבל לוקט הוא ובנו מוכר על ידו ותנן נמי הפיגם והירבוזין וכולה מתני' עד וניקחים מכל אדם בשביעית שאין כיוצא בהם נשמר וי"א שאלו הנזכרים וכל כיוצא בזה שאין דרך בני אדם לזורען אבל הם מאיליהן יוצאים בהרים ובנהרות אין בהן איסור ספיחים כלל אע"פ שצמחו בשביעית שלא גזרו אלא בנזרעים כדי שלא יבאו לזורעם וכן נראה זה מן הגמרא מירושלמי וזהו ענין הספיחים שהזכירו חכמים בכל מקום וכן מן התורה שלא יהא אדם שומר שדהו ונועל בפני עניים בשביעית ואפי' רוצה להפקיר אותן בשעת לקיטה אלא יהא השדה כל השנה מזומן ומופקר לעניים כך שנו במכילתא ואכלו אביוני עמך וכי מפני מה אמרה תורה לא שיאכלו אותה עניים הרי אני מכניסם ומחלקם לעניים ת"ל והשביעית תשמטנה ונטשתה מגיד שהוא פורץ בה פרצות אלא שגדרו חכמים מפני תקון העולם והנדר שגדרו חכמים שלא יפרצו פרצות בשדה ובכרם אבל לא שיהא הוא משמר שדהו ומכניס הפירות לעבור על דברי תורה ולא עוד אלא שגזרו שלא ליקח פירות מן המשומר ולא מן החשוד בכך וזהו ששנינו ונלקחין מכל אדם בשביעית שאין כיוצא בהן נשמר ואמרו במסכת סוכה שאין מוסרים דמי פירות שביעית לעם הארץ יותר ממזון שלש סעודות בד"א בלוקח מן המופקר אבל בלוקח מן המשומר אפי' כחלי איסר אסור או שידוע שהביאם מן המקום המופקר והטעם מפני שהלוקח מן המופקר כלומר דברים שדרך בני אדם להביאם מן ההפקר בהיתר הוא לוקח ממנו אלא שאם ירבה לו בדמים יותר מסעודתו לבו ביום חוששין בעם הארץ שמא יעשה בהן סחורה אבל לוקח דברים שדרכן להשמר אפי' בכחלי איסר חוששין שמא שמרן ואסור ליקח ממנו הא בלוקח בפרוטה ופחות מכחלי איסר לא גזרו מפני שדרך בני אדם ללקטן בכל מקום ואפי' בשאר שני שבוע וזה שאמרו עו"ג שהיה מוכר פירות בשוק ואמר פירות הללו של ערלה הם של עזיקה הם לא אמר כלום לא נתכוין זה אלא להשבית מקחו ופירש"י בשם הראשונים מפרדס מעוזק וגדר לו סביב והיא שנה שביעית ואם היו נאמנים לו היה אסור ליקח ממנו בעיר שרובה ישראל שמא הוא ארוס לישראל ומשמר לו שדהו או חוששין שמא משל ישראל לקט ומוכר או שהפירות של ישראל ומוכר על ידו או שמא אין קנין לגוי בארץ ישראל להפקיע דיני השביעית וגזרו עליו כישראל ומכל מקום לא אסרו חכמים פירות השדה המשומר לכל אדם אלא שלא יקחו אותם מן המשומר ולכך שנו בת"כ ואת ענבי נזירך לא תבצור מן השמור בארץ אי אתה בוצר אבל אתה בוצר מן המופקר לא תבצור כדרך הבוצרים מכאן אמרו תאנים של שביעית אין קוצין אותן במקצע ואין דורכין ענבים בגת אבל דורך בעריבה ופירשו מדלא כתיב ענבי הנזיר לא תבצור וכתיב נזירך לדרוש לא תבצור אותם כדרך נזיר שלך אבל תבצור אותם עם העניים כדרך שהם בוצרים לומר שלא ישמרם לעצמו אבל ילקוט אותם עם העניים בהפקר ויהנו בהם ע"כ

אבן עזרא

ספחני נא גם נזירך ידוע שהוא מגזרת נזיר: שנת שבתון. הטעם כי שנת שבתון היא לארץ והטעם שהארץ תנוח ברשותך בשנה הזאת: (ו) והיתה שבת הארץ. כטעם כל מה שהוציאה מעצמה: וטעם לכם. לכל העולם: וטעם לך. שיש רשות לבעל האדמה לאכול הספיחים: (ז) ולבהמתך. שהיא ברשותך:

יְהֵי לְאַרְעָא: ו וּתְהֵי שְׁמִטַּת אַרְעָא לְכוֹן לְמֵיכַל לָךְ וּלְעַבְדָּךְ וּלְאַמְתָךְ וְלַאֲגִירָךְ וּלְתוֹתָבָךְ דְּדַיְרִין עִמָּךְ: ז וְלִבְעִירָךְ וּלְחַיְתָא דִּי בְאַרְעָךְ תְּהֵא כָל עֲלַלְתַּהּ לְמֵיכָל: ח וְתִמְנֵי לָךְ שְׁבַע שְׁמִטִּין דִּשְׁנִין שְׁבַע שְׁנִין שְׁבַע זִמְנִין וִיהוֹן לָךְ יוֹמֵי שְׁבַע שְׁמִטִּין

רמב"ן

ג"כ כדרך שהעניים נוהגין לדורכן בעריבה וקתני התם והיתה שבת הארץ לכם לאכלה מן השבות בארץ אתה אוכל אבל אי אתה אוכל מן השמור מכאן אמרו שדה שנטייבה ב"ש אומר אין אוכלין פירותיה בשביעית וב"ה אומרים אוכלין כלומר כיון שאמרה תורה שיהא השבות לנו לאכלה ולא השמור אמרו ב"ש שהפירות עצמן נאסרין וב"ה סוברין שאין הפירות נאסרין שלא בא הכתוב אלא לאסור לנו שלא נשמור ויהיו לנו הפירות מן השבות וכן הענין שאמרו שאין קוצצין התאנים במקצע ולא דורכין הענבים בגת נדר ואסמכתא מדבריהם כדי שלא יבואו לידי שימור ואסיפת הפירות ויגזלו אותם מן העניים וזה הענין השנוי כאן בברייתות הללו והוא דרך טוב ומחוור בסוגיות שבגמרא הבבלית והירושלמית והתם הבקי ישכיל וימצא: (ו) והיתה שבת הארץ לכם לאכלה. בעבור שאמר שבת שבתון יהיה לארץ אמר שתהיה השביתה הנזכרת לכם לאכלה ותהיו בה כלכם אתה ועבדך והבהמה והחיה שתהיו כולכם מאשר תוציא הארץ מעצמה בשביתתה או שהשנה תקרא שבת הארץ כאשר יקרא היום שבת ה' ושבת לכם והטעם על תבואת השבת כי השבת לא תאכל: (ז) ולבהמתך ולחיה. אם חיה אוכלת בהמה לא כל שכן שמזונותיה עליך ומה ת"ל ולבהמתך הקש בהמה לחיה כל זמן שחיה אוכלת מן השדה האכל לבהמתך מן הבית כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך מן הבית לשון רש"י מת"כ. והכילוי הזה לא פי' הרב מהו ענינו שיכלה הפירות אחר זמן מביתו להפקירן והוא שביעית שהזכירו חכמים בכל מקום ואין הענין שיהיו הפירות אחר זמן הביעור אסורין בהנאה ובאכילה ויהא מחויב לאבדם ולא מנו חכמים במשנה פירות שביעית לא מן הנשרפים ולא מן הנקברים ואינו אלא שהוא צריך לבערם מרשותו ולהפקירם לעניים ולכל אדם כענין בערתי הקדש מן הבית וכן שנינו העניים אוכלין אחר הביעור אבל לא העשירים דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אוכלין אחר הביעור ופירוש עניים כל שלקטו הפירות משדות של אחרים מן ההפקר ועשירים בעלי השדות עצמן שלקטו אותן מן השדות שלהן בהפקרם ורבי יהודה אסרן להם מדבריהם מפני חשד ור' יוסי מתיר והלכה כדבריו ושנו בת"כ בתוספתא בראשונה היו שלוחי ב"ד מחזרין על פתחי עיירות כל מי שמביא פירות לתוך ידו היו נוטלין אותן ממנו ונותנין לו מזון שלש סעודות והשאר מכניסין אותו לאוצר שבעיר הגיע זמן תאנים שלוחי ב"ד שוכרין פועלים ועודרים אותן ועושים אותם דבילה וכו' הגיע זמן זיתים שלוחי ב"ד שוכרין פועלים ומוסקים אותן וטוענין אותן בבית הבד וכונסין אותן בחביות ומכניסין אותם באוצר שבעיר הגיע זמן ענבים שלוחי ב"ד שוכרים פועלים ובוצרים אותם ודורכים אותם בגת וכונסים אותם בחביות ומכניסין אותם באוצר שבעיר ומחלק להן מהן בערבי שבתות כל אחד ואחד לפי ביתו הגיע שעת הביעור עניים אוכלין אחר הביעור אבל לא עשירים דברי רבי יהודה ר' יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אוכלין אחר הביעור רבי שמעון אומר עשירים אוכלין מן האוצר אחר הביעור מי שיש לו פירות לחלק מחלקן לעניים מי שיש לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור מחלק מהן לשכניו ולקרוביו ולמיודעיו ומוציא ומניח על פתח ביתו ואומר אחינו בית ישראל כל מי שצריך ליטול יבא ויטול וחוזר ומכניס לתוך ביתו ואוכל והולך עד שעה שיכלו כל זה שנוי בתוספתא. ולמדנו מפורש שאין ביעור אלא לבער הפירות מרשותו ולהפקירן ועשו להם תקנות מדבריהם בראשונה היו בית דין עושין אוצר בכל עיר ועיר מתחלת יציאת הפירות היו נוטלין אותם מיד מביאיהם ומכניסין אותן לאוצר וכשיבא זמן לקיטות כל אותו המין כגון שבא זמן של קציר ועת הבציר הגיע ב"ד שוכרים פועלים ובוצרין ומוסקים ולוקטים כל אותו המין ודורכים ומוסקים בגת ובבית הבד כדרך שאר השנים ונותנים לאוצר שלהן ואלו הפירות המכונסים לאוצר בית דין אינן צריכין ביעור אחר שכבר מבוערין הם מן הבית ואחד עניים ואחד עשירים מותרין לאחר הביעור לקבל מהם מיד ב"ד ולאכלן וכל זו התקנה והטורח של ב"ד מפני חשד שלא יבאו לעכבם או לעשות מהם סחורה וכשאין אוצר בעיר ולא ב"ד והפירות ביד המלקט אותה מן ההפקר הוא צריך לבערם מן הבית בשעת הביעור ומפקירם על פתח ביתו ואוכלין והולכין לעולם וזו היא שביעית שאוסרת במינה במשהו לביעור כמו שמוזכר במסכת נדרים מפני שיש לה היתר בביעור מביתו ומצאתי לשון רש"י שכתב במסכת פסחים וזהו ביעורם שמפקירה במקום דריסת רגלי אדם ובהמה אולי חשב הרב שצריך שיהא מפקירם גם לחיה ולבהמה לקיים בהם ואכלו אביוני עמך ולבהמתך ולחיה אשר בארצך והפליג ומכל מקום אינן נאסרין באכילה כלל וכבר שנו בתוספתא שביעור שביעית כביעור מעשר שני לא שיהא בהם חילוק באיסור אכילה והרב רבי משה

ספורנו

שבת לה'. שגם עובדי האדמה כאשר ישבתו בשנה ההיא יתעוררו לדרוש את ה' באופן מה: (ח) והיו לך ימי שבע שבתות השנים וגו'. לא תמנה ליובלות את שנות הלבנה פשוטות לחשבון שנים עבר הדמים לבנה אבל תכיינה פשוטות ומעוברות כתקון חכמים באופן שיכוונו עם תשע וארבעים שנות חמה כמו שהענין בשביעית בלי ספק בהיותה תלוים

הַשָּׁנִים תֵּשַׁע וְאַרְבָּעִים שָׁנָה׃ ט וְהַעֲבַרְתָּ שׁוֹפַר תְּרוּעָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִעִי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בְּיוֹם הַכִּפֻּרִים תַּעֲבִירוּ שׁוֹפָר בְּכָל־אַרְצְכֶם׃ י וְקִדַּשְׁתֶּם אֵת שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וּקְרָאתֶם דְּרוֹר בָּאָרֶץ לְכָל־יֹשְׁבֶיהָ יוֹבֵל הִוא תִּהְיֶה לָכֶם וְשַׁבְתֶּם אִישׁ אֶל־אֲחֻזָּתוֹ וְאִישׁ אֶל־מִשְׁפַּחְתּוֹ תָּשֻׁבוּ׃ יא יוֹבֵל הִוא שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה תִּהְיֶה לָכֶם לֹא תִזְרָעוּ וְלֹא תִקְצְרוּ אֶת־סְפִיחֶיהָ וְלֹא תִבְצְרוּ אֶת־נְזִרֶיהָ׃ יב כִּי

ת"א והעברת שופר. שבת לו ר"ה כז לג לד ספר הזוהר פ' אמור: בחדש השביעי. שם לג: ביום הכפרים. שבת קלא ר"ה ח ל לג ערכין כח: וקדשתם את. ר"ה ח כד נדרים סא סנהדרין י: וקראתם דרור. ר"ה ט קדושין לח ערכין לג: ושבתם איש. קדושין טו:

רש"י

למספר מ"ט: (ט) והעברת. לשון ויעבירו קול במחנה לשון הכרזה: ביום הכפרים. ממשמע שנאמר ביום הכפרים איני יודע שהוא בעשור לחדש אם כן למה נאמר בעשור לחדש אלא לומר לך תקיעת בעשור לחדש דוחה שבת בכל ארצכם ואין תקיעת ראש השנה דוחה שבת בכל ארצכם אלא בב"ד בלבד: (י) וקדשתם. בכניסתה מקדשין אותה בבית דין ואומרים מקודשת השנה: וקראתם דרור. לעבדים בין נרצע בין שלא כלו לו שש שנים משנמכר אמר רבי יהודה מהו לשון דרור כמדייר בי דיירא וכו' שדר בכ"מ שהוא רוצה ואינו ברשות אחרים: (יא) יובל היא. שנה זאת מובדלת משאר שנים בנקיבת שם לה לבדה ומה שמה יובל שמה על שם תקיעת שופר: ושבתם איש אל אחזתו. שהשדות חוזרות לבעליהן: ואיש אל משפחתו תשובו. לרבות את הנרצע: יובל הוא שנת החמשים שנה. מה ת"ל לפי שנאמר וקדשתם וגו' כדאיתא בר"ה ובת"כ: את נזריה. את הענבים המשומרים אבל בוצר אתה מן המופקרים כשם שנאמר בשביעית

רמב"ן

והרבה מן החכמים סבורין שהביעור אסור לגמרי וטעונין שריפה או מפזר וזורה לרוח או מטיל לים ואינו כן כמו שנתבאר אבל עם עכבה בביתו אחר הביעור כדי לאכלן אסורין הם באכילה לגמרי וזו היא שביעית שאוסרת בנותן טעם לאחר הביעור שאין לה מתירין והסבר שהאיסור הזה מדבריהם הוא ואולי אפי' הביעור כולו חומרא מדברי סופרים והברייתות השנויות בת"כ בענין הביעור אסמכתא מדרבנן ועל דרך זו תתפרש יפה משנת הכובש שלשה כבשים בחבית אחד וכו' וכן משנת שלש ארצות לשביעית דקתני כל שהחזיקו עולי בבל מארץ ישראל עד כזיב לא נאכל ולא נעבד כל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד הנהר ועד אמנה נאכל אבל לא נעבד הקלו באכילה לאחר הביעור יותר מן העבודה והוזכר בירושלמי חד בר נש הוה חשיד על שמטתא אמר לאתתיה אפקין חלתה אמרה ליה ההוא גברא חשיד על שמטתא ואמרת אפקין חלתה אמר לה חלה דבר תורה שביעית מן ר"ג וחביריו אותו ריקה היה חשוד לעכב פירות שביעית ולאכלן אחר הביעור ואמר שאיסור אכילת הטבל והביעור מן התורה ואיסור אכילת פירות שביעית אחר הביעור מן ר"ג וחביריו או שהביעור מן התורה ואיסור האכילה מדבריהם ולא היה חושש אלא שלא יאכל איסור תורה וכיון שהזכירו חכמים דבריו נראה שהוא אמת או שמא אותו רשע סבר כדברי רבי שמעון דאמר בשתי שמטות הכתוב מדבר ושביעית בזמן הזה דרבנן אע"פ שהלכה דאורייתא: (ט) ביום הכפרים. ממשמע שנאמר ביום הכפרים איני יודע שהוא בעשור לחדש א"כ למה נאמר בעשור לחדש אלא תקיעה בעשור לחדש דוחה שבת בכל ארצכם ואין תרועת ראש השנה דוחה שבת בכל ארצכם אלא בבית דין בלבד לשון רש"י והנה הרב מפני בקיאותו בתלמוד והכל לפניו כשולחן ערוך אינו חושש וסותם הברייתות והן מטעות לשאר בני אדם שידוע הוא וברור בגמרא כי התקיעות כולן של ר"ה ויום הכפורים ואפילו של רשות מותרות הן בשבת לפי שהיא חכמה ואינה מלאכה ותוקעין היו בדין תורה בשבת של ר"ה ושל יוה"כ בכל מקום וענין התקיעה בב"ד תקנת ר"י בן זכאי היא משחרב בהמ"ק לפי שגזרו בה מפני שהכל חייבין בתקיעת שופר ואין הכל בקיאין בתקיעת שופר שמא יטלנו בידו וילך אצל בקי ללמוד ויעבירנו ארבע אמות ברה"ר והתיר לנו רבי יוחנן בן זכאי בב"ד בלבד ואין לזה עיקר בענין הכתוב כלל ומה שהזכירו תקיעה בעשור דוחה שבת לומר שהיא נעשית בכל יוה"כ כי הדחיה ביום הכפורים שחל להיות בשבת ושחל להיות בחול

רשב"ם

(י) ושבתם איש לירושתו. כמו שמפורש לפנינו שהמוכר שדה חוזר לו בחנם ביובל: ואיש אל משפחתו. עבד עברי חוזר חפשי ביובל: (יא) נזריה. גידולי ענבים שנשרו לא תבצרו. וכן ספיחים בתבואה:

דְּשְׁנִין אַרְבְּעִין וְתֵשַׁע שְׁנִין: ט וְתַעֲבַר שׁוֹפַר יַבָּבָא בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּעַשְׂרָא לְיַרְחָא בְּיוֹמָא דְכִפּוּרַיָּא תַּעְבְּרוּן שׁוֹפָרָא בְּכָל אַרְעֲכוֹן: י וּתְקַדְּשׁוּן יָת שְׁנַת חַמְשִׁין שְׁנִין וְתִקְרוֹן חֵרוּתָא בְּאַרְעָא לְכָל יָתְבָהָא יוֹבֵלָא הִיא תְּהֵי לְכוֹן וּתְתוּבוּן גְּבַר לְאַחְסַנְתֵּיהּ וּגְבַר לְזַרְעִיתֵיהּ תְּתוּבוּן: יא יוֹבֵלָא הִיא שְׁנַת חַמְשִׁין שְׁנִין תְּהֵי לְכוֹן לָא תִזְרְעוּן וְלָא תַחְצְדוּן יָת כַּתָּהָא וְלָא תִקְטְפוּן יָת שִׁבְקָהָא: יב אֲרֵי יוֹבֵלָא הִיא קוּדְשָׁא

בעל הטורים

(ט) בחדש השביעי · חסר יו"ד לומר שבשבע במצות: תעבירו שופר בכל · ר"ת שבת לומר דוקא תקיעת יובל שהוא בכ"ד (צ"ל בזמן שיושבין במקומן תוקעין בכ"מ ועי' רש"י פ' זו ובר"ה דף ל') דוחה שבת: (י) דרור · עולה במנין ת"י רמז שמנין דרור שנים היו דרורים בארץ משנבנה הבית: (יא) ספיחיה · ב' · הכא ואידך (איוב י"ד) תשטוף ספיחיה עפר ארץ והיינו דאיתא בתוספתא בשביעית פורץ אדם כרמו וסותר גדרו והיינו דכתיב (שם) אבנים שחקו מים תשטוף ספיחיה עפר ארץ שאפי' אם יש לה גדר אבנים ישחקנו ואף אם בא על שדהו שטף מים לא יגדור אותה: נזיריה · ב' במסרה · הכא ואידך זכו נזיריה משלג רמז שהוא שהוא אומרים לנזירא לכרמא לא תקרב זכו נזיריה שלא תבצרו את נזיריה · שבעים שמיטות ויובלות בטלו ישראל בארץ וכנגדם גלו שבעים שנה וזה הוא וטמאה כנדתה שבעים שבעים כתיב חסר וכתיב בתריה כנדתם על כן היו כנדה דכתיב סביביו צריו היתה ירושלים לנדה ביניהם כמנין נדה דיום אחד של שנה האחרון חשוב שנה

אבן עזרא

ואלהיך · שאינה ברשותך: (ט) והעברת שופר תרועה · יש מחלוקת אם נברא העולם בניסן או בתשרי ואין צורך להאריך כי מעתיקי הדת תקנו לנו בתפלות ראש השנה זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון והנה ראינו תקיעת שופר בשנת היובל בתשרי בתחלת השנה ועוד בפרשת הקהל את העם לקרוא בתורה בחג הסוכות וכתוב למען ישמעו ולמען ילמדו ולא יתכן להיות אחר חצי השנה (ועוד וחג האסף בצאת השנה וכן תקופת השנה) (נמ"ט אינו) ועד הנאמן שנת השבת שכתוב לא תזרעו ובמרחשון יחלו בארץ ישראל לזרוע ואם היתה התחלת השנה מניסן הנה לא יקצרו אשר זרעו בשנה השבית ולא יזרעו כי הנה שנת השמטה היא ואחר שלא יקצרו זרע שנה שבית לא יזרעו פעמים והכתוב אמר לא תזרעו בשנה השביעית לבדה ויהודה הפרסי אמר כי ישראל היו מונים מחשבון השמש ואילו היה זה נכון הנה לא פירש משה מהלך שנה התמימה כי חכמי המזלות לא יכלו עד הנה להוציאה לאור כי חכמי הודו מוסיפים על רביעית היום חומש שעה והלמי וחבריו אומרים כי יחסר חלק משלש מאות ביום והוא קרוב ממהלך העבור ובעלים אחריו אמרו חלק ממאה ושש ואחרים מאה ועשר ואחרים מאה ושלשים גם מאה ושמונים כי יש מי שהיא שנהו לחשבון המזלות מנקודה נראית ויש מנקודת הגלגל הנטוי לימין ולשמאל והנחנו צריכים לקבלה ועוד כי פי' חדש יכחיש הפרסי והצדוקים האומרים שהדת על שנת הלבנה · דע כי אין ללבנה שנה כלל רק בקשו המחשבים מספר חדשים קרובים לשנת החמה ומצאום י"ב כאשר אין לחמה חדש והמחשבים בקשו מספר לחדש שיהיה נחלק קרוב לחדש מימות חדשי הלבנה ע"כ חדשינו הם ללבנה ושנותינו ישובו בסוף לשנות החמה על כן העתיקו הז"ל כי לעולם היה בית דין עושה שבעה עבורים בכל המחזור הלכה למשה מסיני אע"פ שהיו קובעים בכל חדש על פי ראיית הלבנה וסוד המחזור ידוע מחכמת המזלות וטעם תעבירו שיתקעו שופר בכל המקומות: (י) וקדשתם את שנת החמשים · בעבודת הארץ וכל יושביה: דרור · ידועה שהוא כמו חפשי וכדרור לעוף עוף קטן מנגן כשהוא ברשותו ואם הוא ברשות אדם לא יאכל עד שימות: יובל · כמו שלוח והז"ל אמרו שפירוש יובל כבש והראיה שופרות היובלים ונקראה השנה בשם השופר: וטעם תהיה לכם · לישראלים לבדם: ושבתם איש אל אחזתו · כאשר יפרש כי בשנת היובל תשוב הארץ הנמכרת לבעליה: ואיש אל משפחתו · העבד הנמכר לישראל: (יא) יובל הוא · אחר שהיא שנת

רמב"ן

אחת היא ביום הכפורים כשבת לכל מלאכה בין להוצאה בין לכל המלאכות ומכל מקום ראה הרב ללמדנו שתקיעת שופר ביום הכפורים נעשית בכל מקום שפירש העבירו שופר בכל ארצכם ללמד שכל יחיד חייב לתקוע ואין התקיעה בבית דין בלבד כמו הספירה: (י) יובל הוא · שנה זו נבדלת משאר השנים בנקיבת שמה לבדה ומה שמה יובל שמה על שם התקיעה בשופר לשון רש"י וכן דעת המפרשים מלשון בקרן היובל שופרות היובלים ואינו מחוור לי בעבור תהיה לכם כי מה טעם שיאמר בשנה תקיעה היא תהיה לכם ושבתם ואולי יאמר הכתוב יובל הוא מקובה בשם הזה שקראתי לה ותהיה לכם לכלכם ידועה בתקיעה שתקעו בה להזכיר ענינה שתשובו בה איש אל אחזתו ואיש אל משפחתו וכן יובל הוא שנת החמשים שנה תהיה לכם שתהיה לכם יובל שלא תזרעו ולא תקצרו כלומר ידועה בשם להיות בה ככה וכל זה איננו נכון בעיני כי פי' שופרות היובלים קרני האילים וגם תרגום יונתן שופרא דקרן דכרא וכן בגמרא מאי משמע דהאי יובלא לישנא דדיכרא הוא שכן בערבי קורין לדיכרא יובלא והשופר ביום הכפורים אינו מיוחד להיותו מהאיל אבל כל השופרות כשרין בו ועל דעת משנתנו וכל התנאין מצותו בשל יעלים א"כ למה תקרא השנה שנת האיל ור"א אמר כי יובל כטעם שלוח ולפי דעתי לא קראו הכתוב יובל על התקיעה רק על הדרור כי לא הזכיר השם הזה בכתוב הראשון שאמר והעברת שופר תרועה אבל אמר וקראתם דרור בארץ לכל יושביה שיהיו כולם בני חורין לדור בכל מקום שירצו ואמר יובל הוא שבה יובל כל איש אל אחזתו ואל משפחתו יובילוהו רגליו מרחוק לגור ונשתמשו בלשון הזה בענינים רבים יובל שי לה' אלהים צבאות ואמרו ועל יובל ישלח שרשיו פלגים יבלי מים הם המעמיקים שאם יובלו

ספורנו

בהריסה וזריעה כמו שהתבאר בה: (ט) שופר תרועה · לשמחת חירות העבדים והשבת השדות לבעליהם: (י) יובל הוא תהיה לכם · שתהיו גם אתם בני חורין משעבוד האומות על הפך מה שאמר אתם לא שמעתם אלי לקרוא דרור איש לאחיו הנני קורא לכם דרור נאם ה' אל החרב ואל הרעב ואל הדבר: (יא) יובל הוא שנת החמשים שנה תהיה לכם · כמו שיצאה הקרקע לחירות מיד הקונים כן תהיה בלתי משועבדת ביד הבעלים הבנים אליה שלא ישתמשו בה כדרך בעלים באותה בשנה

יוֹבֵל הִוא קֹדֶשׁ תִּהְיֶה לָכֶם מִן־הַשָּׂדֶה תֹּאכְלוּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ׃ יג בִּשְׁנַת הַיּוֹבֵל הַזֹּאת תָּשֻׁבוּ אִישׁ אֶל־אֲחֻזָּתוֹ׃ שני יד וְכִי־תִמְכְּרוּ מִמְכָּר לַעֲמִיתֶךָ אוֹ קָנֹה מִיַּד עֲמִיתֶךָ אַל־תּוֹנוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו׃ טו בְּמִסְפַּר שָׁנִים אַחַר הַיּוֹבֵל תִּקְנֶה מֵאֵת עֲמִיתֶךָ בְּמִסְפַּר שְׁנֵי־תְבוּאֹת יִמְכָּר־לָךְ׃ טז לְפִי ׀ רֹב הַשָּׁנִים תַּרְבֶּה מִקְנָתוֹ וּלְפִי מְעֹט הַשָּׁנִים

ת"א כי יובל הוא · סוכה מ ר"ס ח ט קדושין לח נב נח ע"ג נד : בשנת היובל · סוכה מ קדושין כ בכורות נב ערכין ל נח : וכי תמכרו · סוכה מ קדושין כ כו מליעא מו נא נח בכורות יג ערכין ל : או קנה · מליעא מז נו נח בכורות יג : אל תונו איש את אחיו · מליעא נא נח בכורות יג : במספר שנים · גיטין מח מליעא קו ערכין יד יח כט ל נג נדה מז : לפי רוב השנים · ערכין כט :

רש"י

כך נאמר ביובל נמצאו שתי שנים קדושות סמוכות זו לזו שנת מ"ט שמטה ושנת החמשים יובל : (יב) קדש תהיה לכם · תופסת דמים כהקדש יכול תצא היא לחולין ת"ל תהיה בהווייתה תהא : מן השדה תאכלו · ע"י השדה אתה אוכל מן הבית שאם כלה לחיה מן השדה אתה צריך לבער מן הבית כמו שנאמר בשביעית כך נאמר ביובל : (יג) תשובו איש אל אחזתו · והרי כבר נאמר ושבתם איש אל אחזתו אלא לרבות המוכר שדהו ועמד בנו וגאלה שחוזרת לאביו ביובל : (יד) וכי תמכרו וגו' · לפי פשוטו כמשמעו ועוד יש דרשה מנין כשאתה מוכר מכור לישראל חברך ת"ל וכי תמכרו ממכר לעמיתך מכור ומנין שאם באת לקנות קנה מישראל חברך ת"ל או קנה מיד עמיתך : אל תונו · זו אונאת ממון : (טו) במספר שנים אחר היובל תקנה · זהו פשוטו ליישב המקרא על אופניו על האונאה בא להזהיר כשתמכור או תקנה קרקע דע כמה שנים יש עד היובל ולפי השנים ותבואת השדה שהיא ראויה לעשות ימכור המוכר ויקנה הקונה שהרי סופו להחזירה לו בשנת היובל ואם יש שנים מועטות וזה מוכרה בדמים יקרים הרי נתאנה לוקח ואם יש שנים מרובות ואכל ממנו תבואות הרבה הרי נתאנה מוכר לפיכך צריך לקנותה לפי הזמן וזה שנאמר במספר שני תבואות ימכר לך לפי מנין שני התבואות שתהא עומדת ביד הלוקח תמכור לו · ורבותינו דרשו מכאן שהמוכר שדהו אינו רשאי לגאול פחות משתי שנים שתעמוד שתי שנים ביד הלוקח מיום ליום ואפי' יש שלש תבואות באותן שתי שנים כגון שמכרה לו בקמותיה ושני אינו יוצא מפשוטו כלומר במספר שנים של תבואות ולא של שדפון ומיעוט שנים שנים : (טז) תרבה מקנתו · תמכרנה ביוקר: תמעיט מקנתו ·

רמב"ן

המים ונתנה הארץ יבולה ואין יבול בנפנים ענין הבאה ג"כ כמו שיקרא תבואה וכן בארמית והולך מהרה הרגומו ואוביל בפריע ויהיה פירוש יובל היא ותהיה כן לכם הבאה היא ותהיה כן לכולכם כי תבאו ותשובו איש אל אחזתו ואיש אל משפחתו וחזר ואמר יובל היא שנת החמשים שנה תהי' לכם שתהי' לכם שנת החמשים ליובל ולא לדבר אחר ולא תזרעו ולא תקצרו אבל תהיה קדש ותשובו איש אל אחזתו להיות לכלכם יובל כשמה ועל דרך האמת דרור מלשון דור הולך ודור בא וכן יובל שישוב אל היובל אשר שם שרשיו והוא תהיה לכם : (יב) מן השדה תאכלו · על ידי השדה תאכלו מן הבית שאם כלה לחיה מן השדה אתה צריך לבער מן הבית כמו שנאמר בשביעית לשון רש"י ואם כן לא יהיה הפסוק מחובר אבל יאמר לא תזרעו ולא תקצרו כי יובל היא קדש תהיה לכם ומן השדה תאכלו את תבואתה לא מן הבית ור"א אמר מן השדה תאכלו ממה ביוציא השדה מעצמו תאכלו כלכם ככתוב בשנת השמטה ולדעתו אמר לא תקצרו ולא תבצרו בשנה הזאת כי יובל היא וקדש תהיה לכם מן השדה תביאו התבואה ותאכלו שתצאו השדה ללקוט ולאכול עם עניים ואביונים החיה והבהמה לא שיהיה לכם עת קציר ובציר ותאספו לכם אל הבית ואל האוצרות כתבואת שאר השנים ומה ששנו בת"כ ומכאן אמר הכובש שלשה כבשים בחבית אחת ר' אלעזר אומר אוכלין על הראשון ורבי יהושע אומר אף על האחרון רבן גמליאל אומר כל שכלה מינו מן השדה יבער מינו מן הבית והלכה כדבריו ר' שמעון אומר כל ירק אחד לביעור וכל זה מדרש מפני שלא אמר מן השדה תביאו ותאכלו וכמך האכילה בשדה שלא יאכלו אלא בו ויתכן שהוא סמך מדבריהם ולכך היה

אבן עזרא

יובל לא תזרעו : (יב) קדש תהיה לכם · כי הוא מפורשת בינות השנים : מן השדה תאכלו · מה שיוציא השדה מעצמו תאכלו כלכם כמו בשנת השמטה : (יג) בשנת היובל הזאת · טעמו בתחלת השנה : (יד) או קנה · שם הפעל ויחסר מקום קניהם קנה וכן זכור את יום השבת ורבים כמוהם : וטעם תמכרו · לשון רבים על פי עדים : וכן טעם אל תונו · רק כמספר שנים : (טז) תרבה מקנתו · הפך תמעיט : וטעם אל

רשב"ם

(יב) מן השדה תאכלו · ולא מן הנאסף אל הבית שאסור לאוספו ·

כי

תְּהֵי לְכוֹן מִן חַקְלָא תֵּיכְלוּן יָת עֲלַלְתַּהּ: יג בְּשַׁתָּא דְיוֹבֵלָא הָדָא תְּתוּבוּן גְּבַר לְאַחְסַנְתֵּהּ: יד וַאֲרֵי תְזַבְּנוּן זְבוּן לְחַבְרָךְ אוֹ תִזְבְּנוּן מִידָא דְחַבְרָךְ לָא תוֹנוּן גְּבַר יָת אֲחוּהִי: טו בְּמִנְיַן שְׁנַיָּא בָּתַר יוֹבֵלָא תִּזְבֵּן מִן חַבְרָךְ בְּמִנְיַן שְׁנֵי עֲלַלְתָּא יְזַבֵּן לָךְ: טז לְפוּם סְגִיאוּת שְׁנַיָּא תַּסְגֵּי זְבִינוֹהִי וּלְפוּם זְעֵרוּת שְׁנַיָּא תַּזְעֵר זְבִינוֹהִי אֲרֵי מִנְיַן

בעל הטורים

(פרש"י): (יג) איש אל אחוזתו · וסמיך ליה וכי תמכרו ממכר לעמיתך לומר נכסים שאין להם אחריות נקנין עם נכסים שיש להם אחריות ועוד סמך אל הונו איש לאחוזתו לומר שגם הקרקע יש בו אונאה עד כדי דמיו: (יד) קנה · ג' · הכא ואחרי בני דוד לא כי קנה אקנה בכסף מלא (ד"ה א' כ"א) כי קנו אקנה מאותך במחיר (ש"ב כ"ד) כשקנה הגורן מארונה אע"ג דדרשינן או קנה מיד עמיתך שתקנה מיד ישראל ולא מיד נכרים אעפ"כ קנה דוד הגורן מארונה כיון שלא היה יכול לקנות מישראל: אל תונו איש את אחיו · וסמיך ליה במספר לומר לך דבר שבמדה ומשקל אין בו אונאה:

רמב"ן

ר' יהושע מיקל בו ורבן גמליאל מיקל בטעמו וכבר כתבתי זה למעלה ואפשר לדברי ר"ג שמצות הביעור מן התורה אבל הטעם כיון שנבלע מתחלה מבוער הוא: (יד) אל תונו · זו אונאת ממון · במספר שנים אחר היובל פשוטו של מקרא על אופניו על האונאה בא להזהיר כשתמכור או תקנה קרקע דע כמה שנים יש עד היובל ולפי השנים ימכור המוכר ויקנה הקונה שהרי סופו להחזיר לו בשנת היובל ואם יש שנים מועטות וזה מוכרה בדמים יקרים הרי נתאנה לוקח ואם יש שנים מרובות ויאכל ממנה תבואות הרבה צריך לקנותה לפי הזמן וזהו שנאמר במספר שני תבואות ימכר לך לפי מנין שני התבואות שתהא עומדת ביד הלוקח תמכור לו ורבותינו דרשו מכאן שהמוכר שדהו אינו מותר לגאול פחות משתי שנים אפי' יש שלש תבואות בהותה שתי שנים ואינו יוצא מפשוטו מספר שנים של תבואות ולא של שדפון ומעוט שנים שתים לשון רש"י ובאמת שהוא הנכון ביישוב המקרא אבל רבותינו אמרו שאין אונאה לקרקעות שנאמר או קנה מיד עמיתך דבר הנקנה מיד ליד והמקרא הזה כפי פשוטו ולפי מדרשו לדברי הרב בקרקעות הוא אבל על כרחנו נצטרך להפוך מקראות מפשוטן ונאמר שיהיה כל פסוק עומד בעצמו יאמר וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך דבר הנקנה מיד ליד אל תונו איש את אחיו ויחזור ויאמר במספר שנים אחר היובל תקנה מאתו התבואות וכמספר שני התבואות ימכרם לך לפי השנים תרבה ותמעיט כי על כל פנים תשיבנו לו ביובל וכל זה אזהרה ביובל שיזהרו בו לעולם ואחר ואמר ולא תונו איש את עמיתו בדברים · ואני חושב עוד סברא שולתי המאנה את חבירו לדעת עובר בלאו בין במטלטלים בין בקרקעות שבכאן דבר הכתוב אל תונו איש את אחיו במספר שנים אחר היובל שהוא מזהיר שיקנו וימכרו לפי השנים ולא תונו איש את אחיו אבל רבותינו דרשו באונאת התשלומים בשתות המקח וביטול מקח ביותר משתות ומזה בלבד מעטו הקרקעות לפי שהאונאה בהם אפי' ביתר משתות מחילה כמו שהוא מחילה במטלטלים בפחות משתות אע"פ שהוא אסור להונות כן לדעת אבל אין דרך בני אדם לבטל ממכרם מפני אונאה מועטת כזו ודרשו חכמים מפני שאמר הכתוב וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה דבר הנקנה מיד ליד אל תונו איש את אחיו למדנו שיש באונאה דין מיוחד במטלטלים שאינו נוהג בקרקעות והוא חזרת הממון אבל אזהרת הלאו נוהגת בכולן ולכך אמר וכי תמכרו ממכר לכון רבים למוכר הקרקעות ולמוכר המטלטלין או קנה מיד עמיתך היחיד מהם המוכר מטלטלין מיד ליד ואמר לכולן אל תונו וכיון שיחד והפריש המטלטלין ריבה בהן דין אונאה והוא בחזרת התשלומין וזה הדבר נכון כפי המדרשים שקבלו רבותינו ברמזי התורה ואולי יהיה כל זה אסמכתא כי הלאו אזהרה בין בקרקע בין במטלטלין וחזרת הממון מידם קבלה במטלטלין ולא בקרקעות כמו שאמרו דבר שבוה לכל כסף כי השיעורים כלם בשתות ויתר על שתות כפי דעות בני אדם ולמה לא יוציאו הקרקעות מן הדין הזה והם הוציאו ממנו כלי בעל הבית ואמרו לא שנו אלא בלוקח מן התגר אבל בלוקח מבעל הבית אין לו אונאה מפני שדרך בעלי בתים שלא ימכרו כלי תשמישן · וגם יתכן לומר כי הכתוב יזהיר שידעו מספר השנים עד היובל ולפיהם ימכרו בהם ויקנו

ספורנו

השנה: (יב) קדש תהיה לכם מן השדה תאכלו · אע"פ שאסרתי לבעלים להשתמש בה בזריעה וקצירה ושלא יאסיף כל פירות השדה אליו כשאר השנים כאמרו ולא תקצרו את ספיחיה ולא תבצרו · לא אסרתי לבעלים לאכול מפריה אבל מותרים הם לאכול פירותיה כשאר כל אדם כמו בשביעית: (יג) תשבו איש אל אחוזתו ומותר לבעלים השבים אליה להחזיק בה לאחוזה ולהשתמש בה בבנין בתים ובורכים וגדרות צאן וזולתם חוץ מעבודת האדמה ושמירת פירותיה: (יד) וכי תמכרו · בשום ממכר לא תהיה שום מין אונאה כמו שאמרו (מציעא פרק הזהב) לא יבור על פי המגורה שלא יגנוב את העין: או קנה · כאשר לא ידע המוכר שווי של דבר אע"פ שכבר היה הדבר בידו והיה לו שהות להראותו לתגר או לקרובו: אל תונו · ואע"פ שאמרו (שם) אין אונאה לקרקעות מ"מ במספר שנים תקנה לא תהיה האונאה במנין השנים כאמרם ז"ל (שם) כל דבר שבמדה ושבמשקל ושבמנין אפי' פחות מכדי אונאה חוזר: (טו) אחר היובל תקנה · שאין ראוי לקנות ביובל שאיפן שלפעמים לא תשוב ביד הבעלים השבים אליה שום זמן והיו כלא היו שנים אל אחוזתם כלל: שני תבואות · ולא שני שדפון וירקון כמשפט בשכירת קרקע והכירותו: (טז) הרבה מקנתו · תקנה ביותר ממה שהיה ראוי לקרקע בתורת שכירות לשנים כי אמנם כשתקנה לשנים רבות עד היובל תוכל לעשות בה לשנים רבות וגדרות צאן ובורכים וזולתם מלבד התבואה: תמעיט

מקנתו

תַּמְעִיט מִקְנָתוֹ כִּי מִסְפַּר תְּבוּאֹת הוּא מֹכֵר לָךְ׃ יז וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת־עֲמִיתוֹ וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ יח וַעֲשִׂיתֶם אֶת־חֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וִישַׁבְתֶּם עַל־הָאָרֶץ לָבֶטַח׃ שלישי שני כשהן מחוברין יט וְנָתְנָה הָאָרֶץ פִּרְיָהּ וַאֲכַלְתֶּם לָשֹׂבַע וִישַׁבְתֶּם לָבֶטַח עָלֶיהָ׃ כ וְכִי תֹאמְרוּ מַה־נֹּאכַל בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת הֵן לֹא נִזְרָע וְלֹא נֶאֱסֹף אֶת־תְּבוּאָתֵנוּ׃ כא וְצִוִּיתִי אֶת־בִּרְכָתִי לָכֶם בַּשָּׁנָה הַשִּׁשִּׁית וְעָשָׂת אֶת־הַתְּבוּאָה לִשְׁלֹשׁ הַשָּׁנִים׃ כב וּזְרַעְתֶּם אֵת הַשָּׁנָה הַשְּׁמִינִת וַאֲכַלְתֶּם מִן הַתְּבוּאָה יָשָׁן עַד ׀ הַשָּׁנָה הַתְּשִׁיעִת עַד־בּוֹא תְּבוּאָתָהּ תֹּאכְלוּ יָשָׁן׃ כג וְהָאָרֶץ לֹא תִמָּכֵר לִצְמִתֻת כִּי־לִי הָאָרֶץ כִּי־גֵרִים וְתוֹשָׁבִים אַתֶּם עִמָּדִי׃ כד וּבְכֹל אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם

ת"א ולא תונו איש את עמיתו · מציעא נח נט : ויראת מאלהיך · שם נח : הן לא נזרע · פסחים נא : ועשת את התבואה · ר"ה יג נדרים סא : וזרעתם את השנה השמינית · ר"ה שם : ואכלתם מן התבואה ישן · בתרא נא : עד בוא תבואתה · שם : והארץ לא תמכר לצמתת · מציעא עט סנהדרין קו ערכין טו: כי לי הארץ · גיטין מז: ובכל ארץ אחזתכם גאלה · קדושין כא :

רש"י

תמעיט בדמיה : (יז) ולא תונו איש את עמיתו · כאן הזהיר על אונאת דברים שלא יקניט איש את חבירו ולא ישיאנו עצה שאינה הוגנת לו לפי דרכו והנאתו של יועץ וא"ת מי יודע אם נתכוונתי לרעה לכך נאמר ויראת מאלהיך היודע מחשבות הוא יודע כל דבר המסור ללב שאין מכיר אלא מי שהמחשבה בלבו נאמר בו ויראת מאלהיך : (יח) וישבתם על הארץ לבטח · שבעון שמטה ישראל גולים שנאמר אז תרצה הארץ את שבתותיה והרצת את שבתותיה וע' שנה של גלות בבל כנגד ע' שמטות שבטלו היו : (יט) ונתנה הארץ וגו' וישבתם לבטח עליה · שלא תדאגו בשנת בצורת : ואכלתם לשבע · אף בתוך המעים תהא בו ברכה : (כ) ולא נאסף · אל הבית : את תבואתנו · כגון יין ופירות האילן וספיחין הבאים מאליהם : (כא) לשלש השנים · לקצת הששית מניסן ועד ר"ה ולשביעית ולשמינית שיזרעו בשמינית במרחשון ויקצרו בניסן : (כב) עד השנה התשיעית · עד חג הסוכות של תשיעית שהוא עת בוא תבואתה של שמינית לתוך הבית שכל ימות הקיץ היו בשדה בגרנות ובתשרי הוא עת האסיף לבית ופעמים שהיתה צריכה לעשות לארבע שנים בששית שלפני השמטה השביעית שהן בטלין מעבודת קרקע שתי שנים רצופות השביעית והיובל ומקרא זה נאמר בשאר השמטות כולן : (כג) והארץ לא תמכר · ליתן לאו על חזרת שדות לבעלים ביובל שלא יהא הלוקח כובשה : לצמתת · לפסיקה למכירה פסוקה עולמית : כי לי הארץ · אל תרע עינך בה שאינה שלך . (כד) ובכל ארץ אחזתכם · לרבות בתים ועבד עברי ודבר זה מפורש בקדושין בפרק ראשון ולפי פשוטו

אבן עזרא

תונו איש את עמיתו · הזהיר למוכר כי הראשון לקונה : (יז) כי אני ה' אלהיכם · ואחר שאני אלהיכם אדע מבניכם מאשר יונה עמיתו ואם תעשו חקותי תתן הארץ פריה · וטעם להזכיר זה בעבור מספר תבואות אמרו הצדוקים כי תבואתנו ראיה כי תחלת השנה מניסן ואין זו ראיה כי יתכן להיות פי' תבואתה מה שתוציא הארץ מעצמה ואם אמרו לא תקרא תבואה כי אם ספית הנה לנגדם מן השדה תאכלו את תבואתה ועוד יודיענו איך יעשו בשנת היובל כי לא יזרעו בששית ובשביעית ובשמינית רק יזרעו בתשיעית ויקצרו בעשירית ולמה לא הזכיר הכתוב זה כי אמר לשלש השנים לבדם והנכון בעיני שפירוש ועשת את התבואה שאתן ברכה בששית שיספיק ויוסיף עוד שנה ובשנת היובל יכין שלש שנים בלא תוספת ומלא ועשת זכר כמו משרת את המלך כי בעבור התחברות שני תוי"ן חסרו האחד להקל על הלשון : (כב) ישן · שב אל מן וטעמו כעלם וכן מן הכפרת תעשו את הכרובים : (כג) לצמתות · כמו כריתות והתי"ו שרש מגזרת יצמיתם ה' אלהינו : כי לי הארץ · זה טעם נכבד וכן אמר משה בתפלתו ה' מעון אתה היית לנו אתה כמו מעון עומד ודור הולך ודור בא :

רשב"ם

(יז) כי מספר תבואות · שעד היובל הוא מוכר ולא גוף הקרקע : (כא) לשלש השנים · לפי הפשט · זריעת ששית תפרנס ששית · ושביעית ושמינית יזרעו ויאכלו מתבואת ששית עד תחלת תשיעית שיתפרנסו מתבואה

עללתא הוא מזבן לך: יז ולא תונון גבר ית חבריה ותדחל מאלהך ארי אנא יי אלהכון: יח ותעבדון ית קימי וית דיני תטרון ותעבדון יתהון ותיתבון על ארעא לרחצן: יט ותתן ארעא אבה ותיכלון למשבע ותיתבון לרחצן עלה: כ וארי תימרון מא ניכול בשתא שביעתא הא לא נזרע ולא נכנוש ית עללתנא: כא ואפקד ית ברכתי לכון בשתא שתיתתא ותעבד ית עללתא לתלת שנין: כב ותזרעון ית שתא תמינאה ותיכלון מן עללתא עתיקא עד שתא תשיעאה עד מיעל עללתה תיכלון עתיקא: כג וארעא לא תזדבן לחלוטין ארי דילי ארעא ארי דיירין ותותבין

בעל הטורים

(יז) איש את עמיתו ויראת · ס"ת שתות לומר לך באונאה עד שתות: אני ה' אלהיכם · וסמיך ליה ועשיתם את חקותי יעשה המצוה לשם פועלם: וישבתם לבטח · בטח בא"ת ב"ש של"ם שתכון של"ם עמד הבית וישבו בטח: (כג) כי גרים ותושבים

רמב"ן

ולא יונו בהם איש את אחיו להטעותו במספר או להטעותו במכירה שיחשוב בה שהוא לחלוטין וישטהו בכך אבל ידעו שניהם ויודיעו זה לזה המספר כי המכירה היא במספר שנים עד היובל שגם בקרקעות יש אונאה בטועים במדה ובמנין ואפי' בפחות משתות וכל שכן במטלטלין: (יח) ועשיתם את חקותי ואת משפטי תשמרו · יזהיר בחוקים מפני השמטה והיובל הנזכרים לפי שהם מכלל החוקים והמשפטים מפני דין חזרת הממכרים והעבדים ביובל והאונאה ואמר וישבתם על הארץ לבטח שבעון שמטה ויובל ישראל גולים וחזר ואמר ונתנה הארץ פריה וישבתם לבטח עליה שלא תצטרכו לצאת ממנה בשביעית לגור בארץ אחרת מפני חוסר לחם: (כ) וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית · כמו מסורס וכי תאמרו בשנה השביעית מה נאכל כי הדאגה להם בעבור השמינית כי כיון שתחלת שנות השמטה והיובל מתשרי מפירות הששית יאכלו בשביעית כמנהג בכל השנים לאכול עד אחרי הקציר שהוא בחג השבועות וגם אחרי כן עד כלות מלאכת התבואות לזרות ולהבר ועל כן הנכון בפירוש ועשת את התבואה לשלש השנים בעבור שנת היובל שתעשה הששית לכל שנת השמטה והיובל והשנה שאחרי היובל כי כולה ישן יאכלו והבטיח הכתוב כי תפחדו בשנה השביעית לאמר מה נאכל אני אצוה את ברכתי בשנה הששית שתעשה התבואה לשלש השנים הבאים אחריהם והיא תוספת ברכה כדי שהספיק גם בשמטה והיובל ואמר וזרעתם את השנה השמינית לומר שתזרעו בשנה השמינית כמנהג הארץ ולא תמהרו לחרוש ולזרוע ולא לקצור כי עד בא תבואתה לבית בעת אוסף השנים בחג הסוכות תאכלו ישן · ובתורת כהנים לשלש השנים לששית ולשביעית ולמוצאי שביעית דבר אחר לשלש השנים לשביעית וליובל ולמוצאי יובל: (כג) והארץ לא תמכר לצמתת · ליתן לאו על חזרת שדות לבעלים ביובל שלא יהא לוקח כובשה לשון רש"י · ואם כן למה יזהיר במכירה והראוי לא תקנה לצמתת ואולי יאמר לא תמכר לכם לצמתת וכן לא ימכרו ממכרת עבד הזהרה בלוקח שיוציאנו ביובל כפי פשוטו · ויתכן שיהיה לא תמכר לצמתת לאו במוכר שלא ימכור אותם לחלוטין לומר הריני מוכרה לך לעולמים גם אחרי היובל ואע"פ שהיובל מפקיעה הזהיר הכתוב למוכר או לשניהם שלא יעשו ממכרם לצמתת ואם אמרו כן יעברו בלאו הזה ולא יועיל להם כי תחזור ביובל וכך פירשו הרב רבי משה והטעם בזה בידוע כי בדעות בני אדם שאם יעשו ממכרם מתחלה כמספר שנים עד היובל יקל בעיניהם הענין ואם יקנה לחלוטים תקשה בעיניו החזרה מאד ויהיה כענין שאמרו במאי דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני ולקי משום דעבר אהורמנא דמלכא · הנכון בעיני שאין זה לאו ללוקח עליו אבל הוא טעם יאמר הניחו ביניכם היובל ואל יקשה בעיניכם כי לי הארץ ואיני רוצה שתמכר לצמיתות כאשר הממכרים וזו היא כונתם בת"כ לצמיתת לחלוטין כי לי הארץ אל תרע עיניך בה כי גרים ותושבים אתם אל תעשו עצמכם עיקר אתם עמדי דיו לעבד שיהא כרבו כשהיא שלי הרי היא שלכם וטעם כי לי הארץ על דרך האמת כמו ויקחו לי תרומה וזה' שרמזו כאן דיו לעבד שיהא כרבו כי יהיה היובל נוהג בעולם והמשכיל יבין: (כד) ובכל ארץ

ספורנו

מקנתו · שלא תקנה לפי חשבון ממה שהיית שוכר ואין צריך לומר קונה לשנים מועטות · והטעם כי מספר תבואות הוא מוכר לך · כי כשתקנה לשנים מועטות לא תוכל להשתמש בה אלא בתבואה לבדה ולא בדבר מכחיש את הארץ באופן שלא תשוב לאיתנה כשתשוב השדה לבעלים כאמרם ז"ל (מציעא פרק המקבל) המקבל שדה מחבירו לשנים מועטות לא יזרענה פשתן: (יז) ולא תונו · אפי' בדברים וגניבת דעת ועלות רשות אפי' בלתי שום דררא דממונא: כי אני ה' אלהיכם · אלהי הקונה ואלהי המוכר ומקפיד אני על הונאת כל אחד מהם: (יח) את חקותי · ענין השביעית והיובל: ואת משפטי תשמרו · בענין הממכר והמקנה למנין היובל וזולתו שלא תהיה שם אונאה: וישבתם על הארץ לבטח · שלא תגלו ממנה על הפך והרץ את שבתותיה בהשמה מהם ועל הפך בעון בצעו קצפתי: (יט) ואכלתם לשבע · שיהיו הפירות רבי המזון כענין שהיה בעומר שהיה מספיק לגדול כמו לקטן כאמרם ז"ל אוכל קמעא ומתברך במעיו ויספיקו פירות הששית גם לשביעית: וישבתם לבטח עליה · ולא תשאו חרפת רעב שלא תצטרכו ללכת בארצות אחרות לקנות התבואה: (כ) וכי תאמרו מה נאכל · וכאשר יסופק זה אצלכם ולא תבטחו שיהיה המעט מספיק באיכותו: (כא) ועשת את התבואה · באופן שתשבע עין מראות והראו שיספיק בכמות: (כג) והארץ לא תמכר לצמתת · הקרקע הנעבד: כי לי הארץ · סגולה הוא ארץ ה':

גְּאֻלָּה תִּתְּנוּ לָאָרֶץ׃ ס רביעי כה כִּי־יָמוּךְ אָחִיךָ וּמָכַר מֵאֲחֻזָּתוֹ וּבָא גֹאֲלוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו וְגָאַל אֵת מִמְכַּר אָחִיו׃ כו וְאִישׁ כִּי לֹא יִהְיֶה־לּוֹ גֹּאֵל וְהִשִּׂיגָה יָדוֹ וּמָצָא כְּדֵי גְאֻלָּתוֹ׃ כז וְחִשַּׁב אֶת־שְׁנֵי מִמְכָּרוֹ וְהֵשִׁיב אֶת־הָעֹדֵף לָאִישׁ אֲשֶׁר מָכַר־לוֹ וְשָׁב לַאֲחֻזָּתוֹ׃ כח וְאִם לֹא־מָצְאָה יָדוֹ דֵּי הָשִׁיב לוֹ וְהָיָה מִמְכָּרוֹ בְּיַד הַקֹּנֶה אֹתוֹ עַד שְׁנַת הַיּוֹבֵל וְיָצָא בַּיֹּבֵל וְשָׁב לַאֲחֻזָּתוֹ׃ ס חמישי שלישי כשהן מחוברין כט וְאִישׁ כִּי־יִמְכֹּר בֵּית־מוֹשַׁב עִיר חוֹמָה וְהָיְתָה גְּאֻלָּתוֹ עַד־תֹּם שְׁנַת מִמְכָּרוֹ יָמִים תִּהְיֶה גְאֻלָּתוֹ׃ ל וְאִם לֹא־יִגָּאֵל עַד־מְלֹאת לוֹ שָׁנָה תְמִימָה וְקָם הַבַּיִת אֲשֶׁר־בָּעִיר אֲשֶׁר־לֹא לו קרי חֹמָה לַצְּמִיתֻת לַקֹּנֶה אֹתוֹ לְדֹרֹתָיו לֹא יֵצֵא בַּיֹּבֵל׃ לא וּבָתֵּי הַחֲצֵרִים אֲשֶׁר אֵין־לָהֶם חֹמָה סָבִיב עַל־שְׂדֵה הָאָרֶץ יֵחָשֵׁב גְּאֻלָּה תִּהְיֶה־לּוֹ וּבַיֹּבֵל יֵצֵא׃ לב וְעָרֵי הַלְוִיִּם בָּתֵּי עָרֵי אֲחֻזָּתָם גְּאֻלַּת עוֹלָם תִּהְיֶה לַלְוִיִּם׃ לג וַאֲשֶׁר יִגְאַל

ת"א כי ימוך אחיך · קדושין כ ערכין ל : ומכר מאחזתו · קדושין ט : וגאל את · שם כא : ואיש כי לא יהיה לו גאל · שם : גאלתו · שם כ כא ערכין ל : וחשב את שני ממכרו · ערכין שם : והשיב את העדף · שם : לאיש אשר מכר לו · שם : ויצא ביובל · שם כט : ושב לאחזתו · שם יד : ואיש כי ימכר · מגילה ג קדושין כ ערכין לא לג : עד תם שנת · שם יח : לא נדה מז : ימים תהיה · כתובות נג קדושין כ כא : עד מלאת לו שנה · ערכין לא : תמימה · שם : וקם הבית אשר בעיר · קמא כב ערכין ל לא לב : אשר לא חמה · מגילה ג ה י שבועות טז ערכין לב : לקונה אתו · שם לא : לא יצא ביובל · שם כט לא : ובתי החצרים · שם לג : על שדה הארץ יחשב · קדושין כא ערכין שם : גאלה תהיה לו · קדושין כ ערכין ל לג : גאלת עולם תהיה ללוים · שם לג : אשר יגאל מן הלוים · שם :

רש"י

סמוך לפרשה שלאחריו שהמוכר אחוזתו רשאי לגאלה לאחר שתי שנים או הוא או קרובו ואין הלוקח יכול לעכב : (כה) כי ימוך אחיך ומכר · מלמד שאין אדם רשאי למכור שדהו אלא מחמת דוחק עוני : מאחזתו · ולא כולה למדה תורה דרך ארץ שישייר שדה לעצמו : וגאל את ממכר אחיו · אין הלוקח יכול לעכב : (כו) ואיש כי לא יהיה לו גואל · וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים אלא גואל שיוכל לגאול ממכרו : (כז) וחשב את שני ממכרו · כמה שנים היו עד היובל כך וכך בכמה מכרתיה לך בכך וכך עתיד היית להחזירה ביובל נמצאת קונה מספר התבואות כפי חשבון של כל שנה אכלת אותה שלש שנים או ארבע הוצא את דמיהן מן החשבון וטול את השאר וזהו והשיב את העודף בדמי המקח על האכילה שאכלה ויתנהו ללוקח : לאיש אשר מכר לו · המוכר הזה שבא לגאלה : (כח) די השיב לו · מכאן שאינו גואל לחצאין : עד שנת היובל · שלא יכנס לתוך אותה שנה כלום שהיובל משמט בתחלתו : (כט) בית מושב עיר חומה · בית בתוך עיר המוקפת חומה מימות יהושע בן נון : והיתה גאלתו · לפי שנאמר בשדה שיוכל לגאלה משתי שנים ואילך כל זמן שירצה ובתוך שתי שנים הראשונות אינו יכול לגאלה הוצרך לפרש בזה שהוא חלוף שאם רצה לגאול בשנה ראשונה גואלה ולאחר מכאן אינו גואלה : והיתה גאלתו · של בית : ימים · ימי שנה שלימה קרוים ימים וכן תשב הנערה אתנו ימים : (ל) וקם הבית לצמיתת · יצא מכחו של מוכר ועומד בכחו של קונה : (אשר לא חומה · לו קרינן אמרו רבותינו ז"ל אע"פ שאין לו עכשיו · הואיל והיתה לו קודם לכן ועיר נקבה היא והוצרך לכתוב לה אלא מתוך שצריך לכתוב לו בפנים תקנו לו במסורת זה נופל על

רשב"ם

מתבואה הנזרעת בשמינית : (כד) גאלה תתנו לארץ · אם ירצה המוכר לפדותה לפני היובל : (כז) והשיב את העודף · מן השנים עד היובל שלא אכל עדיין העודף · המעדיף · תדע על שנים שאכל כבר : (לג) ואשר יגאל מן הלוים · כמו שנאמר גאולת עולם תהיה ללוים · והוא ירצה לגאול · ואין לו בזה לגאול · ויצא ממכר בית וגו'

אַתּוּן קֳדָמָי: כד וּבְכֹל אֲרַע אַחְסָנַתְכוֹן פֻּרְקָנָא תִּתְּנוּן לְאַרְעָא: כה אֲרֵי יִתְמַסְכַּן אֲחוּךְ וִיזַבֵּן מֵאַחְסַנְתֵּהּ וְיֵיתֵי פָּרִיקֵהּ דְּקָרִיב לֵהּ וְיִפְרוֹק יָת זְבִינֵי אֲחוּהִי: כו וּגְבַר אֲרֵי לָא יְהֵי לֵהּ פָּרִיק וְתַדְבֵּק יְדֵהּ וְיַשְׁכַּח כְּמִסַּת פֻּרְקָנֵהּ: כז וִיחַשֵּׁב יָת שְׁנֵי זְבִינוֹהִי וְיָתֵב יָת מוֹתָרָא לִגְבַר דְּיִזְדַּבַּן לֵהּ וִיתוּב לְאַחְסַנְתֵּהּ: כח וְאִם לָא תַשְׁכַּח יְדֵהּ כְּמִסַּת דְּאָתֵיב לֵהּ וִיהֵי זְבִינוֹהִי בִּידָא דִּזְבַן יָתֵהּ עַד שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא וְיִפּוֹק בְּיוֹבֵלָא וִיתוּב לְאַחְסַנְתֵּהּ: כט וּגְבַר אֲרֵי יְזַבֵּן בֵּית מוֹתַב קַרְתָּא מַקְּפָא שׁוּר וּתְהֵי פֻּרְקָנֵהּ עַד מִשְׁלַם שַׁתָּא דִּזְבִינוֹהִי עִדָּן בְּעִדָּן תְּהֵא פֻּרְקָנֵהּ: ל וְאִם לָא יִתְפְּרַק עַד מִשְׁלַם לֵהּ שַׁתָּא שְׁלֶמְתָּא וִיקוּם בֵּיתָא דִּי בְקַרְתָּא דִּי לֵהּ שׁוּרָא לַחֲלוּטִין לְדִי זְבַן יָתֵהּ לְדָרוֹהִי לָא יִפּוֹק בְּיוֹבֵלָא: לא וּבָתֵּי פַּצְחַיָּא דִּי לֵית לְהוֹן מַקַּף שׁוּרִין סְחוֹר סְחוֹר עַל חֲקַל אַרְעָא יִתְחַשַּׁב פֻּרְקָנָא תְּהֵי לֵהּ וּבְיוֹבֵלָא יִפּוֹק: לב וְקִרְוֵי לֵיוָאֵי בָּתֵּי קִרְוֵי אַחְסַנְתְּהוֹן פֻּרְקַן עָלַם תְּהֵי לְלֵיוָאֵי: לג וְדִי יִפְרוֹק מִן לֵיוָאֵי וְיִפּוֹק זְבִין בֵּיתָא וְקַרְתָּא אַחְסַנְתֵּהּ

נתינה לגר

כה (כט) ימים תהיה גאולתו, עדן בעדן תהא פרקנה. ר"ל בנה מיום ליום, וכמ"ש רז"ל וכ"ת (בראשית כ"ד נ"ה) ולא ידעתי מדוע שינה לתרגם „מימים ימימה" (שמות י"ג י') „מזמן

בעל הטורים

אתם עמדי · סמיך ליה ובכל ארץ אחוזתכם לומר שבכל מקום שגלו שכינה עמהם: (כח) מצאה · ב' במס' · הכא ואידך גם צפור מצאה בית והדרור קן לה פי' אם לא מצאה ידו שאינו יכול לגאול ישאר ביד הלוקח עד שנת הדרור וזה הוא מצאה

רש"י

זה): לא יצא ביובל · אמר רב ספרא אם פגע בו יובל בתוך שנתו לא יצא: (לא) ובתי החצרים · כתרגומו פצחין עיירות פתוחות מאין חומה ויש הרבה בספר יהושע הערים וחצריהם · בחצריהם ובטירותם: על שדה הארץ יחשב · הרי הן כשדות הנגאלים עד היובל ויוצאין ביובל לבעלים אם לא נגאלו: גאלה תהיה לו · מיד אם ירצה ובזה יפה כחו מכח שדות שהשדות אין נגאלות עד שתי שנים: וביובל יצא׳ בחנם: (לב) וערי הלוים · מ"ח עיר שנתנו להם: גאלת עולם · גואל מיד אפילו לפני שתי שנים אם מכרו שדה משדותיהם הנתונות להם באלפים אמה סביבות הערים או אם מכרו בית בעיר חומה נואלין לעולם ואינו חלוט לסוף שנה: (לג) ואשר יגאל מן הלוים · ואם יקנה בית או עיר מהם: ויצא ביבל · אותו ממכר של בית או של

אבן עזרא

(כד) ארץ אחזתכם · שירשתם בארץ כנען גם בארץ האמורי: (כה) ימוך · מהפעלים השנים הנראים וגם נעלם בניינם וטעמו כמו דל ואביון: הקרב אליו · ממשפחתו: (כז) וחשב · ישכין כבד הדגוש: (כח) ויצא · הממכר · והנה שם הזה האמר שנים ורבים כמוהו ואחר שהזכיר בית מושב ידענו כי ומכר מאחזתו שדה או כרם: (כט) עיר חומה · עיר מוקפת: ימים · שנה עד שוב הימים מקור וחום וקיץ והורף כאשר היו כי סבתם שוב השמש למקומה והנה אנחנו צריכים לקבלה על שנה תמימה אם לחמה אם ללבנה ואם מעוברת: (לא) על שדה הארץ יחשב · כמו ויבואו האבנים על הנבים ופי' עם: גאלה תהיה לו · לכל בית ובית כמו בנות לעדה על שור וכמו על בניה כי איננו: (לב) גאלת עולם · נלחי ובעבור שאמר גאלת עולם אמר ואשר יגאל והטעם כמו יקנה וי"א אפילו אם היה

רמב"ן

אחזתכם · לרבות בתים ועבד עברי ודבר זה מפורש בקדושין בפרק ראשון ולפי פשוטו סמוך על פרשה של אחריו שהמוכר רשאי לגאלה לאחר שתי שנים או הוא או קרובו ואין הלוקח יכול לעכב לשון רש"י ואינו נכון בעיני שיכלול בפרשת היובל ובכל ארץ אחזתכם תתנו גאולה ויאמר בפרשה השניה כי"ל כי ימוך אחיך וגו' והנכון בעיני שיאמר ובכל ארץ אחוזתכם הארץ אשר אני נותן לכם לאחוזה תתנו הגאולה הזאת של היובל ואמר גאולה כמו גאל ה' עבדו יעקב שהוציא עבדו מיד המחזיקים בו וכן וגאלתי אתכם בזרוע נטויה אף זה תתנו גאולה לארץ שאני רוצה לגאול ארצי מיד המחזיקים בה שלא נתתיה אני להם בחלק אחוזתם והוצרך לומר כן בעבור שאמר כי לי הארץ והנה כל הארץ לו היא לפיכך חזר ואמר שינהוג היובל בארץ אחוזתינו בלבד לא בחוצה לארץ ואמר ובכל שהיא תנהג בכל אחוזתינו גם בעבר הירדן ובכל מקום האחוזה לא בארץ ה' אשר שם המקדש בלבד: (כט) ואיש כי ימכר בית מושב עיר חומה · בעבור שממכר ביתו של אדם קשה בעיניו מאד ויבוש ממנו בעת שימכרנו רצתה התורה שיגאלנו בתוך השנה הראשונה ובעבור כי האדם לשדה נעבד וממנו יצא לחם למחיתו רצה שיצא השדה ביובל אבל הבית לאחר היאוש שנת דירתו ועמד שנה בבית אחר לא יזיק לו כי לא תמעט מחיתו אם יחלט ובתי החצרים עשוים לשמירת השדות ולהיותם מושב לעובדי האדמה ועל כן דינם כשדה הארץ: (לג) ואשר יגאל מן הלוים · הנראה בפשוטו של פסוק זה כי אמר גאלת עולם תהיה ללוים לגאול מיד ולגאול לעולם ולא פירש בהם אם

ספורנו

כי גרים ותושבים אתם עמדי · באותו הגליל שאינו בכלל והארץ נתן לבני האדם: (כד) ובכל ארץ אחזתכם גאלה תתנו לארץ

מִן־הַלְוִיִּם וְיָצָא מִמְכַּר־בַּיִת וְעִיר אֲחֻזָּתוֹ בַּיֹּבֵל כִּי בָתֵּי עָרֵי הַלְוִיִּם הִוא אֲחֻזָּתָם בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לד וּשְׂדֵה מִגְרַשׁ עָרֵיהֶם לֹא יִמָּכֵר כִּי־אֲחֻזַּת עוֹלָם הוּא לָהֶם׃ ס לה וְכִי־יָמוּךְ אָחִיךָ וּמָטָה יָדוֹ עִמָּךְ וְהֶחֱזַקְתָּ בּוֹ גֵּר וְתוֹשָׁב וָחַי עִמָּךְ׃ לו אַל־תִּקַּח מֵאִתּוֹ נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ וְחֵי אָחִיךָ עִמָּךְ׃ לז אֶת־כַּסְפְּךָ לֹא־תִתֵּן לוֹ בְּנֶשֶׁךְ וּבְמַרְבִּית לֹא־תִתֵּן אָכְלֶךָ׃ לח אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לָתֵת לָכֶם אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים׃ ס ששי רביעי כשהן מחוברין לט וְכִי־יָמוּךְ אָחִיךָ עִמָּךְ וְנִמְכַּר־לָךְ לֹא־תַעֲבֹד בּוֹ עֲבֹדַת עָבֶד׃ מ כְּשָׂכִיר

ת"א ויצא ממכר בית · ערכין לג: כי בתי ערי הלוים · שם: ושדה מגרש עריהם · שם: כי אחזת עולם · שם כח לג: וכי ימוך אחיך · קדושין כ מציעא פא קיד ערכין ל: אל תקח מאתו נשך ותרבית · קדושין כ ב"ק קיב מציעא סא עא עה ערכין ל: את כספך לא תתן לו בנשך · מציעא ס סא עה: ויראת מאלהיך וחי אחיך עמך · מציעא עא תמורה ו נדרים סב מציעא סב סו: לתת לכם · כתובות קי: וכי ימוך אחיך עמך · קדושין כ מציעא עא ערכין ל:

רש"י

עיר ויצא ללוי שמכרו ולא יהיה חלוט כשאר בתי ערי חומה של ישראל וגאולה זו לשון מכירה · ד"א לפי שנאמר גאולת עולם תהיה ללוים יכול לא דבר הכתוב אלא בלוקח ישראל שקנה בית בערי הלוים אבל לוי שקנה מלוי יהיה חלוט ת"ל ואשר יגאל מן הלוים אף הגואל מיד לוי גואל גאולת עולם: ויצא ממכר בית · הרי זו מצוה אחרת ואם לא גאלה יוצאה ביובל ואינו נחלט לסוף שנה כבית של ישראל: כי בתי ערי הלוים היא אחזתם · לא היה להם נחלת שדות וכרמים אלא ערים לשבת ומגרשיהם לפיכך הם להם במקום שדות ויש להם גאולה כשדות כדי שלא יופקע נחלתם מהם: (לד) ושדה מגרש עריהם לא ימכר · מכר גזבר שאם הקדיש בן לוי את שדהו ולא גאלה ומכרה גזבר אינה יוצאה לכהנים ביובל כמו שנאמר בישראל ואם מכר את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד אבל בן לוי גואל לעולם: (לה) והחזקת בו · אל תניחהו שירד ויפול ויהא קשה להקימו אלא חזקהו משעת מוטת היד · למה זה דומה למשאוי שעל החמור עודהו על החמור אחד תופס בו ומעמידו נפל לארץ ה' אין מעמידין אותו: גר ותושב · אף אם הוא גר או תושב ואיזהו תושב כל שקיבל עליו שלא לעבוד עבודת כוכבים ואוכל נבלות: (לו) נשך ותרבית · חד שווינהו רבנן ולעבור עליו בשני לאוין: ויראת מאלהיך · לפי שדעתו של אדם נמשכת אחר הרבית וקשה לפרוש הימנו ומורה לעצמו היתר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלו הוצרך לומר ויראת מאלהיך או התולה מעותיו בעובד כוכבים להלוותם לישראל ברבית הרי זה דבר המסור ללבו של אדם ומחשבתו לכך הוצרך לומר ויראת מאלהיך: (לח) אשר הוצאתי וגו' · והבחנתי בין בכור לשאינו בכור אף אני יודע ונפרע מן המלוה מעות לישראל ברבית ואומר של עובד כוכבים הם ד"א אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים ע"מ שתקבלו עליכם מצותי אפילו הן כבדות עליכם: לתת לכם את ארץ כנען · בשכר שתקבלו מצותי: להיות לכם לאלהים · שכל הדר בארץ ישראל אני לו לאלהים וכל היוצא ממנה כעובד עבודת כוכבים: (לט) עבודת עבד · עבודה של גנאי שיהא ניכר בה כעבד שלא יוליך כליו אחריו לבית המרחץ ולא ינעול לו מנעליו: (מ) כשכיר כתושב · עבודת

רמב"ן

יגאלו הקרובים ולא אם יהנו בהם יובל לפיכך חזר ואמר ואשר יגאל מן הלוים יהיה הגואל שיגאל הוא מעצמו או הלוי הקרוב אליו ויצא ממכר בית ועיר אחוזתו ביובל מיד הקונה על דעת כן יגאל שיחשוב שני ממכרו והשיב את העודף לומר שהיובל נוהג בהם והיה גאולת הלוים כאשר אמר בישראל וחשב את שני ממכרו וגו' ורבותינו אמרו שהכתוב מדבר בלוי שקנה מלוי ולפי דבריהם יראה לי בפירוש הפסוק כי היה לפניס בישראל כשצריך אדם למכור שדהו שיבא הקודם בירושתו ויקנה אותם והוא הנקרא גאולה שנאמר קנה לך את שדי אשר בענתות כי לך משפט הגאולה לקנות וכן מפורש שם בענין

רשב"ם

וגו' כלומר תשוב לו בחנם: ושדה מגרש · כמפורש באלה מסעי: (לט) עבדת עבד · לרדותו בפרך כעבד כנען

או

ביובלא ארי בתי קרוי ליואי היא אחסנתהון בגו בני ישראל: לד וחקל רוח קרויהון לא יזדבן ארי אחסנת עלם הוא להון: לה וארי יתמסכן אחוך ותמוט ידה עמך ותתקף בה דיר ותותב ויחי*) עמך: לו לא תסב מנה חבוליא ורביתא ותדחל מאלהך ויחי אחוך עמך: לז ית כספך לא תתן לה בחבוליא וברביתא לא תתן מיכלך: לח אנא יי אלהכון די אפקית יתכון מארעא דמצרים למתן לכון ית ארעא דכנען למהוי לכון לאלה: לט וארי יתמסכן אחוך עמך ויזדבן לך לא תפלח בה פלחן עבדין: מ כאגירא כתותבא יהי עמך עד שתא דיובלא יפלח עמך:

*) כרמב"ן גרס ידור ויתותב ויחי. עיין פירושו.

בעל הטורים

בית ודרור שבשנת הדרור יצאו ביתו: (לג) ושדה · ב' במס' · הכא ואידך (ש"ב א') ושדי תרומות היינו דאמרי' בערכין (דף ל"ג) שדה מגרש עריהם לא ימכר פי' לא ישונה · וכמו כן שדי תרומות לא ישונה כדכתיב (שם) אל טל ואל מטר: (לו) וחי אחיך עמך · וסמיך ליה אל תקח מאתו נשך ותרבית רמז שכל המלוה ברבית אינו חי וכה"א (יחזקאל י"ח) בנשך נתן וגו' חיה לא יחיה נשך בגימ' זה נחש לעתיד לבא אין הנחש מתרפא כדכתיב ונחש עפר לחמו כן הלוקח רבית לא יחיה · ד"א שדומה רבית לנחש שנושך כנחש · רבית עולה תרי"ב שמקול כנגד תרי"ב מצות (עי' רבה שמות פ' מ"א): (מ) כשכיר · ב' במס' · הכא ואידך עד ירצה כשכיר יומו (איוב י"ד) רמז למה שאמרו חכמים פועל חוזר אפי' בחצי היום פי' כשכיר

אבן עזרא

כגואל לוי · וי"ו ויצא כפ"א רפה בלשון ישמעאל · בית או עיר כמשפט אחד: (לה) ומטה ידו · מגזרת לא ימוט וכמ"ש שרש וכמוהו אם אמרתי מטה רגלי: אחיך · ישראל: עמך · שאתה חייב לנמצא עמך שאתה רואה: גר ותושב · ואם הוא מארצך או גר ותושב: וחי · כמו יהיה: והחזקת בו · הפך ומטה ידו שלא יפול: (לו) נשך ותרבית · מפורש בדברי הקבלה · פי"ו תרבית נוסף כמו הרמית והוא מגזרת רב רק הוא מהפעלים שלמ"ד שלהם נח נעלם כמו תכלית שאחר ואחר כן פי' כנשך והתרבית גם מ"ם מרבית נוסף כמו מ"ם ואכן משכית: (לח) וטעם אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים · שהייתם גרים והנה נתתי לכם אחוזה והטעם דבק עם גר ותושב וחי עמך גם עם כל הפרשה הנזכרת בעבור גאלת הארץ · והזכיר פרשת ומטה ידו עמך בעבור שיזכיר כישראלי שיהיה לו צורך רב עד שימכור עצמו שילא ביובל והנה כל פרשת כסדר דבקה: (לט) ונמכר לך · הוא מעצמו

רמב"ן

בועז ונראה בעיני שהיו דנים לו דין קדימה כאשר הנהיגו לנו רבותינו בדינא דבר מצרא והיו קונים מן הגואל הראשון בקנין כודר כמו שעשה בועז והנה יאמר הכתוב בכאן כי כאשר יגאל הלוי נחלת לוי קרובו כלומר שיקנה אותה ממנו כדין הגאולה יצא הממכר ההוא ביובל לימד שיהא יובל נוהג בהם בגאולה כמכירה אחרת ולא היה צריך להזכיר הדין במכירה לבדה כי הם בכלל ישראל אלא שיפה כחם בגאולת עולם והדין הזה של גאולה גם בישראל יהיה נוהג אבל הזכירו הכתוב בלוים שלא תאמר לא נתנו הערים אלא לשבט הלוי כלו ולכן יצאו מישראל אבל לא מלוי וכל שכן מגואל קרוב שאנחנו חייבנוהו לקנות ולכך אמר שאף הגאולה תצא ביובל ומן הלוי נלמד בישראל ואפשר גם כן שאין הלוים רשאין למכור בעריהם לישראל בשום מכר ולכן מקרא כל קנייתן גאולה: (לו) וטעם וחי אחיך עמך · שיחיה עמך והיא מצות עשה להחיותו שממנה נצטוינו על פקוח נפש במצות עשה ומכאן אמרו וחי אחיך עמך זו דרש בן פיטירי שנים שהיו מהלכין בדרך וביד אחד קיתון של מים אם שותה הוא מגיע ליישוב ואם שניהם שותים שניהם מתים דרש בן פוטירי מוטב ישתו שניהם וימותו ולא יראה אחד במיתתו של חבירו עד שבא רבי עקיבא ולמד וחי אחיך עמך חייך קודמים לחיי חבירך וחזר ואמר וחי אחיך עמך לחזק ולהזהיר ומדרשו אהדר ליה רבית דליחיי עמך נוה בהחזרת רבית קצוצה כענין שאמר בגזל והשיב את הגזלה אשר גזל ואונקלוס עשה גר ותושב וחי עמך הכל מן המלוה ידור ויתותב ויחי עמך אבל על דעת רבותינו בגמרא והחזקת בו ובגר ותושב וחי כל אחד מהם עמך: נשך והרבית · חד שויוה רבנן ולעבור עליו בשני לאוין לשון רש"י · ולפי פשוטו נראה בעיני כי הנשך הוא שילונו מנה ליתן לו ברביתו חמשת שקלים בכל שנה ויקרא כן בעבור כי אחריתו כנחש ישך שמבלבין ועולה · התרבית הוא שילונו עד זמן פלוני ואז יפרענו ויתן לו רבית חמשה שקלים ואין בו רבית אחר הזמן ההוא כי זה איננו נושך שלא יעלה יותר מן הסך ההוא אבל הוא רבית ולכך אמר את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך כי המנהג להלוות את הכסף בנשך בכל שנה יתן כך והאוכל ילונו עד הקציר ואז יפרענו מגרנו בתוספת קצוב: (מ) וטעם כשכיר כתושב יהיה עמך · שלא יהיה עמך בביתך כעבד אלא כשכיר שנה שהוא הנשכר לעבודת בני חורין ולא יכבידו עליו או כתושב שדרך התושבים הבאים לגור בארץ שיעבדו את בעל הבית אשר הם מתגוררים עמם לרצון כענין יעקב עם לבן

ספורנו

לארץ · אבל בח"ל אין שם דין שמטין ויובלות: (לה) והחזקת בו · להקימו: (לו) אל תקח מאתו · כי זה דרך נאות להקימו כשתלוהו בלי נשך והרבית: וחי אחיך עמך · וזה תעשה כשיש לאל ידך די להיות אתה ולהלותו כאמרם ז"ל (מציעא פ' איזהו נשך) חייך קודמים לחיי חברך: (לח) להיות לכם לאלהים · שיהיה התכלית המכוון ממנו מושג בין כלכם ולכן ראוי שיהיה סדר המדינות בכם באופן שתוכלו כלכם לחיות זה עם זה ותעזרו זה את זה להשלים המכוון: (מ) כשכיר

כְּתוֹשָׁב יִהְיֶה עִמָּךְ עַד־שְׁנַת הַיֹּבֵל יַעֲבֹד עִמָּךְ׃ מא וְיָצָא מֵעִמָּךְ הוּא וּבָנָיו עִמּוֹ וְשָׁב אֶל־מִשְׁפַּחְתּוֹ וְאֶל־אֲחֻזַּת אֲבֹתָיו יָשׁוּב׃ מב כִּי־עֲבָדַי הֵם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לֹא יִמָּכְרוּ מִמְכֶּרֶת עָבֶד׃ מג לֹא־תִרְדֶּה בוֹ בְּפָרֶךְ וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ׃ מד וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ אֲשֶׁר יִהְיוּ־לָךְ מֵאֵת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיכֶם מֵהֶם תִּקְנוּ עֶבֶד וְאָמָה׃ מה וְגַם מִבְּנֵי הַתּוֹשָׁבִים הַגָּרִים עִמָּכֶם מֵהֶם תִּקְנוּ וּמִמִּשְׁפַּחְתָּם אֲשֶׁר עִמָּכֶם אֲשֶׁר הוֹלִידוּ בְּאַרְצְכֶם וְהָיוּ לָכֶם לַאֲחֻזָּה׃ מו וְהִתְנַחַלְתֶּם אֹתָם לִבְנֵיכֶם אַחֲרֵיכֶם לָרֶשֶׁת אֲחֻזָּה לְעֹלָם בָּהֶם תַּעֲבֹדוּ וּבְאַחֵיכֶם בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אִישׁ בְּאָחִיו לֹא־תִרְדֶּה בוֹ בְּפָרֶךְ׃ ס שביעי מז וְכִי תַשִּׂיג יַד גֵּר וְתוֹשָׁב עִמָּךְ וּמָךְ אָחִיךָ עִמּוֹ וְנִמְכַּר לְגֵר תּוֹשָׁב עִמָּךְ אוֹ לְעֵקֶר מִשְׁפַּחַת גֵּר׃ מח אַחֲרֵי נִמְכַּר גְּאֻלָּה תִּהְיֶה־לּוֹ אֶחָד מֵאֶחָיו יִגְאָלֶנּוּ׃ מט אוֹ־דֹדוֹ אוֹ בֶן־דֹּדוֹ יִגְאָלֶנּוּ אוֹ־מִשְּׁאֵר בְּשָׂרוֹ

ת"א עד שנת היובל יעבד עמך · קדושין כ: ויצא מעמך הוא ובניו עמו · קדושין כב: ושב אל · שם טו כא מגילה את מכות יג: לא ימכרו ממכרת עבד · סנהדרין פו עקידה שער ס: וגם מבני · יבמות מו עח סוטה ג גיטין לח קדושין סו: אשר הולידו · יבמות עח סוטה כ: והתנחלתם · מגילה כג כתובות מג נזיר סא גיטין לט קדושין טז כב בתרא קי: לרשת אחזה · בכורות יג: לעלם בהם תעבדו · ברכות מז סוטה ג גיטין לח קדושין כב נדה מז: וכי תשיג · קדושין יד: לגר תושב עמך או לעקר · שם כ ב"ק קיג ערכין ל: אחד מאחיו · קדושין כא: או דדו או בן דדו יגאלנו · יבמות נד קדושין טו כא:

רש"י

קרקע ומלאכת אומנות כשאר שכירים התנהג בו: עד שנת היבל · אם פגע בו יובל לפני שש שנים היה היובל מוציאו: (מא) הוא ובניו עמו · אר"ש אם הוא נמכר בניו מי מכרן אלא מכאן שרבו חייב במזונות בניו: ואל אחזת אבותיו · אל כבוד אבותיו ואין לזלזלו בכך: אחזת · חזקת: (מב) כי עבדי הם · שטרי קודם: לא ימכרו ממכרת עבד · בהכרזה כאן יש עבד למכור ולא יעמידנו על אבן הלקח: (מג) לא תרדה בו בפרך · מלאכה שלא לצורך כדי לענותו אל תאמר לו החם לי את הכוס הזה והוא אינו צריך עדור תחת הגפן עד שאבוא שמא תאמר אין מכיר בדבר אם לצורך אם לאו ואומר אני לו שהוא לצורך הרי הדבר הזה מסור ללב לכך נאמר ויראת: (מד) ועבדך ואמתך אשר יהיו לך · א"ת אם כן במה אשתמש בעבדי איני מושל בעובד כוכבים איני נוחל שהרי הזהרתני לא תחיה כל נשמה אלא מי ישמשני: מאת הגוים · הם יהיו לך לעבדים: אשר סביבתיכם · ולא שבתוך גבול ארצכם שהרי בהם אמרתי לא תחיה כל נשמה: (מה) וגם מבני התושבים · שבאו מסביבותיכם לישא נשים בארצכם וילדו להם הבן הולך אחר האב ואינו בכלל לא תחיה אלא אתה מותר לקנותו כעבד: מהם תקנו · אותם תקנו: (מו) והתנחלתם אותם לבניכם · החזיקו בהם לנחלה לצורך בניכם אחריכם ולא יתכן לפרש הנחילום לבניכם שאם כן היה לו לכתוב והנחלתם אותם לבניכם: והתנחלתם · כמו והתחזקתם: איש באחיו · להביא נשיא בעמו ומשרתיו שלא לרדות בפרך: (מז) יד גר ותושב · גר והוא תושב כתרגומו ערל תותב וסופו מוכיח ונמכר לגר תושב: וכי תשיג יד גר ותושב עמך · מי גרם לו שיעשיר דבוקו עמך: ומך אחיך עמו · מי גרם לו שימוך דבוקו עמו ע"י שלמד ממעשיו: משפחת גר · זה הוא עובד כוכבים כשהוא אומר לעקר זה הנמכר לעבודת כוכבים עצמה להיות לה שמש ולא לאלהות אלא לחטוב עצים ולשאוב מים: (מח) גאולה תהיה לו · מיד אל תניחהו שיטמע עד שנת היובל

רשב"ם

(מז) או לעקר · שנעקר מזה המלכות רחוק מארצכם · לא תושב ולא גר ולא גוי ואזרח:

משבית

מא וְיִפּוֹק מֵעִמָּךְ הוּא וּבְנוֹהִי עִמֵּהּ וִיתוּב לְזַרְעִיתֵהּ וּלְאַחְסָנַת אֲבָהָתוֹהִי יְתוּב׃ מב אֲרֵי עַבְדַּי אִנּוּן דִּי אַפֵּקִית יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם לָא יִזְדַּבְּנוּן זְבִינֵי עַבְדִּין׃ מג לָא תִפְלַח בֵּהּ בְּקַשְׁיוּ וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ׃ מד וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ דִּי יְהוֹן לָךְ מִן עַמְמַיָּא דִּי בְסַחְרָנֵיכוֹן מִנְּהוֹן תִּקְנוּן עַבְדִּין וְאַמְהָן׃ מה וְאַף מִבְּנֵי תוֹתָבַיָּא עָרְלַיָּא דְּדָיְרִין עִמְּכוֹן מִנְּהוֹן תִּקְנוּן וּמִזַּרְעִיתְהוֹן דְּעִמְּכוֹן דִּי אִתְיְלִידוּ בְּאַרְעֲכוֹן וִיהוֹן לְכוֹן לְאַחְסָנָא׃ מו וְתַחְסְנוּן יָתְהוֹן לִבְנֵיכוֹן בַּתְרֵיכוֹן לְמֵרַת אַחְסָנָא לְעָלַם בְּהוֹן תִּפְלְחוּן וּבַאֲחֵיכוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר בַּאֲחוּהִי לָא תִפְלַח בֵּהּ בְּקַשְׁיוּ׃ מז וַאֲרֵי תַדְבֵּק יַד עָרֵל וְתוֹתָב עִמָּךְ וְיִתְמַסְכַּן אָחוּךְ עִמֵּהּ וְיִזְדַּבַּן לְדַיַּר וְתוֹתָב עִמָּךְ אוֹ לַאֲרַמַּי זַרְעִית גִּיּוֹרָא׃ מח בָּתַר דְּיִזְדַּבַּן פֻּרְקָנָא תְּהֵי לֵהּ חַד מֵאֲחוֹהִי יִפְרְקִנֵּהּ׃ מט אוֹ אַח אֲבוּהִי אוֹ בַר

נתינה לגר

זמן" ולא „מעדן לעדן"? (מה) התושבים, תותביא ערליא, הוא כמ"ש רז"ל בש"ס (קדושין דף כ"ז) ופרש"י שכתב „מבני התושבים שבאו מסביבות לישא נשים כו'" ואינו בכלל לא תחיה אלא אתה מותר לקנותו כעבד, ופרמב"ן. (מז) לגר תושב, לערל ותותב. מרש"י משמע שהיה לפניו הגי' בת"א „ערל תותב" בלא ו', אבל בת"כ דרשינן, גר היינו גר צדק, תושב זה גר תושב, ודלא כהת"א ובכונית הש"ס (ערכין ל' ע"ב) משמע אם נאמר גר לחוד הייתי אומר גר צדק וכת"א (וגם בחומשי רוו"ה בנוסחא בתרגום „לערל תותב"). לעקר, לארמי. היינו כמ"ש בת"כ „לעובד ע"א בנמכר לְשַׁמֵּשׁ כמ"ש רז"ל שם בערכין ובלשון רז"ל רגיל לומר „קפילא ארמאי" „מסה ארמית" ולעקר היינו לשרש כמ"ש הראב"ע.

בעל הטורים

יהיה עמך עד שירצה ואפי' ביומו אם ירצה יחזור: (מז) הולידו ג' במס' הכא ואידך אשר הולידו בנים בהוככם (ביחזקאל מ"ז) בענין חלוקת הארץ שצוה ליתן לגרים חלק בארץ שלע"פ שבביאת הארץ לא נטלו גרים חלק בארץ לעת"ל יטלו חלק בארץ: (מו) והתנחלתם אותם לבניכם ב' הכא ואידך והתנחלתם את הארץ זה שאמרו חכמים דעבד איתקש לקרקעות לקנות בכסף בשטר ובחזקה: (מט) בן דדו ח"נ אותיות בן דוד:

רש"י

שהרי כל עצמו לא קנאו אלא לעבדו עד היובל שהרי ביובל יצא כמו שנאמר למטה ויצא בשנת היובל ובעובד כוכבים שתחת ידך הכתוב מדבר ואעפ"כ לא תבוא עליו בעקיפין מפני חילול השם אלא כשבא ליגאל ידקדק בחשבון לפי המגיע בכל שנה ושנה ינכה לו העובד כוכבים מן דמיו אם היה כ' שנה משנמכר עד היובל וקנאו בכ' מנים נמצא שקנה העובד כוכבים עבודת שנה במנה ואם שהה זה אצלו ה' שנים ובא ליגאל ינכה

אבן עזרא

או גנב ממך ומכרוהו בבית דין: (מא) הוא ובניו עמו. זה שהעתיקו החכמים ועבדו לעולם: (מב) וטעם כי עבדי הם. כי אני קניתים מבית עבדים: (מג) הרדה בו. כטעם ממשלה: בפרך — כדברי המתרגם ארמית: (מד) מאת הגוים אשר סביבותיכם. כעמון ומואב ואדום וארם: (מה) וגם מבני התושבים. הדרים בארץ כנען שהיא ארצכם והם מהגוים הנזכרים או מצרים וכל עם הון משבעת הגוים כי הכתוב הזכיר עליהם לא תחיה כל נשמה והנה אסור אפילו להשאילם ויתכן שחז"ל אמרו עבד כנעני על הגר הגר בארץ כנען ואיננו כנעני בייחוסו או הם ידעו להוציא זה הדבר לאמתו כי דעתנו קלה כנגד דעתם: (מו) והתנחלתם. מבנין התפעל וכמוהו והתאויתם לכם: לעולם בהם תעבדו. מוהרים רק אשר מצאנו חז"ל שאמרו כי היא מצוה קבלנוה: וטעם ובאחיכם בני ישראל. שהעשה הפרש בין אחיך ובין הנכרי: (מז) או לעקר. כמו שרש והטעם שבב לדת ישראל הוא ממשפחת גר ואין ריע לו רק הוא כמו מלת ושרשן הפך

רמב"ן

שאמר הכי אחי אתה ועבדתני חנם הגידה לי מה משכרתך. ובת"כ כשכיר מה שכיר ביומו תתן שכרו אף זה ביומו תתן שכרו כתושב מה תושב בשוב לו לא תינכו אף זה בשוב לו לא תוננו: יהיה עמך. עמך במאכל עמך במשתה עמך בכסות נקיה וכו': (מז) משפחת גר. זה עובד כוכבים כשהוא אומר לעקר זה הנמכר לעבודת כוכבים עצמה להיות לה שמש ולא לאלהות אלא להטוב לה עצים ולשאוב לה מים לשון רש"י מת"כ. ואם כן יאמר או לעקר ומשפחת גר וקרא עבודת כוכבים עקר בעבור שאדם חייב לשרש אחריה ולעקרה. ואונקלוס תרגם לארמאי והוא הנכון והזכיר הכתוב נמכר לגר התושב עמנו והנמכר לעקר משפחת הגר שהוא עובד כוכבים עצמו. והוא מלשון עקר שרשוהי. ואמר משפחת גר שהגר ותושב שהשיגה ידו עמנו הוא חבור כאחד שמך עמו שימכר לעקר משפחתו וצוה הכתוב שתהיה לו גאולה והיא מצות עשה לכל ישראל שנגאל אותו ואחר כך צוה בקרובים שהם קודמים. וטעם המצוה ברור. כדי שלא ישמע וילמד ממעשיהם כי בשאר הנמכרים הגאולה בקרובים רשות. ולכך אמר כאן

ספורנו

כתושב יהיה עמך. הקנוי קנין שש שנים יהיה אצלך כשכיר שנה בשנה והקנוי קנין יובל יהיה אצלך כשכיר שהתישב עמך לשנים רבות: (מב) כי עבדי הם. אע"פ שהלך זה וקנה אדון לעצמו היה ראוי לכל שעבוד מכל מקום מצד מה שהוא עבדי אין בידו למכור עצמו לעבדות מוחלט: (מה) אחרי נמכר גאלה תהיה לו. כבר נאמרו ז"ל (סנהדרין) שלא תאמר

ממשפחתו יגאלנו או־השיגה ידו ונגאל: נ וחשב עם־קנהו משנת המכרו לו עד שנת היבל והיה כסף ממכרו במספר שנים כימי שכיר יהיה עמו: נא אם־עוד רבות בשנים לפיהן ישיב גאלתו מכסף מקנתו: נב ואם־מעט נשאר בשנים עד־שנת היבל וחשב־לו כפי שניו ישיב את־גאלתו: נג כשכיר שנה בשנה יהיה עמו לא־ירדנו בפרך לעיניך: נד ואם־לא יגאל באלה ויצא בשנת היבל הוא ובניו עמו: מפטיר נה כי־לי בני־ישראל עבדים עבדי הם אשר־הוצאתי אותם מארץ מצרים אני יהוה אלהיכם:

כו א לא־תעשו לכם אלילם ופסל ומצבה לא־תקימו לכם ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה כי אני יהוה אלהיכם: ב את־שבתתי תשמרו ומקדשי תיראו אני יהוה: פ פ פ כ"ז׳ חטי"ל׳ נאחוז"ה סימן:

ומפטירין ויאמר ירמיהו בירמיה סימן ל"ב:

ת"א או השיגה ידו׳ קדושין טו: ממשפחתו יגאלנו׳ יבמות נד קדושין טו כא: וחשב עם קנהו׳ שם יז ית קמא קיג: כימי שכיר׳ קדושין כ כא ערכין ל: אם עוד רבות בשנים׳ קדושין כ ערכין ל: ישיב גאלתו׳ קדושין ח טז: מכסף מקנתו׳ קדושין ח יד טו ערכין ל: ואם מעט נשאר בשנים׳ קדושין כ: כפי שניו׳ קדושין שם ערכין שם: ואם לא יגאל באלה׳ קדושין שם: ויצא בשנת היובל׳ שם: כי לי בני ישראל עבדים׳ שם כב קמא קיז מציעא י בתרא ו: ואבן משכית לא תתנו בארצכם׳ מגילה כב:

רש"י

לו ה' מנים ויתן לו העבד ט"ו מנים וזהו והיה כסף ממכרו במספר שנים: (נ) כימי שכיר יהיה עמו׳ חשבון המגיע לכל שנה ושנה יחשוב כאילו נשכר עמו כל שנה במנה וינכה לו: (נא) אם עוד רבות בשנים׳ עד היובל: לפיהן׳ הכל כמו שפירשתי: (נג) לא ירדנו בפרך לעיניך׳ כלומר ואתה רואה: (נד) ואם לא יגאל באלה׳ באלה הוא נגאל ואינו נגאל בשש: (הוא ובניו עמו׳ הגוי חייב במזונות בניו): (נה) כי לי בני ישראל עבדים׳ שטרי קודם: אני ה' אלהיכם׳ כל המשעבדן מלמטה כאילו משעבדן מלמעלה: (א) לא תעשו לכם אלילים׳ כנגד זה הנמכר לעובד כוכבים שלא יאמר הואיל ורבי מגלה עריות אף אני כמותו הואיל ורבי עובד עבודת כוכבים אף אני כמותו הואיל ורבי מחלל שבת אף אני כמותו לכך נאמרו מקראות הללו ואף הפרשיות הללו נאמרו על הסדר בתחלה הזהיר על השביעית ואם חמד ממון ונחשד על השביעית סופו למכור מטלטליו לכך סמך לה וכי תמכרו ממכר (מה כתיב ביה או קנה מיד וגו' דבר הנקנה מיד ליד) לא חזר בו סוף מוכר אחוזתו לא חזר בו סוף מוכר את ביתו לא חזר בו סוף לוה ברבית כל אלו האחרונות קשות מן הראשונות לא חזר בו סוף מוכר את עצמו לא חזר בו לא דיו לישראל אלא אפילו לעובד כוכבים: ואבן משכית׳ לשון כסוי כמו ושכותי כפי שמכסין הקרקע ברצפת אבנים: להשתחות עליה׳ אפילו לשמים לפי שהשתחואה בפישוט ידים ורגלים היא ואסרה תורה לעשות כן חוץ מן המקדש: (ב) אני ה'׳ נאמן לשלם שכר:

חסלת פרשת בהר

אבן עזרא

ובן ואת סוסיהם תעקר: (מט) או השיגה ידו׳ שמצא אבדה או ירש ממון מת ממשפחתו׳ והזכיר בתחלה האח והמשפחה כי הוא הדבר הנמצא ברוב: (נ) קנהו׳ בה"א ובלא ה"א בוה: ממכרו׳ עם הפעל מבנין נפעל והשנים שיעמוד עמו כימי שכיר יהיה: (נא) וי"ו אם עוד רבות בשנים׳ ואם מעט נשאר בשנים׳ כפ"א רפה בל' ישמעאל והטעם בין היות השנים הנשארות רבות או מועטות: לפיהן ישיב גאלתו׳ על כסף מקנתו כן יחשב לו: (נג) כשכיר שנה׳ לכוסיף לא ירדנו בפרך לעיניך לא

רשב"ם

(א) משכית׳ מן שכה כמו מרבית מן רבה׳ ואינו מוצא לו חבר כי אם חברו עברו משכיות לבב׳ לשון ראיות לבבו׳ אף כאן אבן רואה שיש לו בה צלמים וציורים להסתכל בהן:

אַח אֲבוּהִי יִפְרְקִנֵּהּ אוֹ מְקָרִיב בִּשְׂרֵהּ מִזַּרְעִיתֵהּ יִפְרְקִנֵּהּ אוֹ דְתַדְבֵּק יְדֵהּ וְיִתְפָּרַק׃ נ וְיִחַשֵּׁב עִם זָבְנֵהּ מִשַּׁתָּא דְּאִזְדַּבַּן לֵהּ עַד שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא וִיהֵי כְּסַף זְבִינוֹהִי בְּמִנְיַן שְׁנַיָּא כְּיוֹמֵי אֲגִירָא יְהֵי עִמֵּהּ׃ נא אִם עוֹד סְגִיוּת בִּשְׁנַיָּא לְפוּמְהֵן יָתֵיב פֻּרְקָנֵהּ מִכְּסַף זְבִינוֹהִי׃ נב וְאִם זְעֵר יִשְׁתָּאַר בִּשְׁנַיָּא עַד שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא וְיִחַשֵּׁב לֵהּ כְּפוּם שְׁנוֹהִי יָתֵב יָת פֻּרְקָנֵהּ׃ נג כַּאֲגִיר שְׁנָא בִּשְׁנָא יְהֵי עִמֵּהּ לָא יִפְלַח בֵּהּ בְּקַשְׁיוּ לְעֵינָיךְ׃ נד וְאִם לָא יִתְפָּרַק בְּאִלֵּין וְיִפּוֹק בְּשַׁתָּא דְיוֹבֵלָא הוּא וּבְנוֹהִי עִמֵּהּ׃ נה אֲרֵי דִילִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עַבְדִין עַבְדַי אִנּוּן דִּי אַפֵּקִית יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ א לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן טַעֲוָן וְצֵלֶם וְקָמָא לָא תְקִימוּן לְכוֹן וְאֶבֶן סִגְדָא לָא תִתְּנוּן בְּאַרְעֲכוֹן לְמִסְגַּד עֲלַהּ אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ ב יָת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִילִי תִּטְּרוּן וּלְבֵית מַקְדְּשִׁי תְּהוֹן דָּחֲלִין אֲנָא יְיָ׃

נתינה לגר

כו (א) ואבן משכית, ואבן סגדא. אפשר שסובר כרש"י שהוא לשון כסוי, רק ת' ע"ש התכלית שהיא השתחויה, וע' מ"ש רש"י (במדבר ל"ג כ"ב) שהוא לשון סך שמסככין את הקרקע ברצפה של שיש להשתחוות עליה.

בעל הטורים

(נא) אם עוד רבות בשנים · רבות בגי' יוצא בגרעון כסף : (נג) שניו ב' · הבא ואידך (קהלת ו') ורב שיהיו ימי שניו (איוב ל"ו) תספר שניו ולא חקר פי' כפי שניו בין אם הם רבים כדכתיב ורב שיהיו ימי שניו או מועטים כמו מהי מספר לעולם ישיב גאולתו · י"ד פעמים כתיב יובל כנגד י"ד יובלות שהיו בארץ עד שגלו בימי הושע בן אלה ותשעה עשר פעמים גאולה יגאלנו ונגאל כנגד תשעה עשר ברכות לכן צריך לסמוך גאולה לתפלה: (א) ופסל · הס"א עקומה לומר לך המודה בעבודת כוכבים כאילו כופר בכל התורה כולה שנתנה מנשיקות פיהו של הקב"ה : (ב) את שבתותי תשמרו · סמך לעבודת כוכבים ששקול שבת כנגד עבודת כוכבים וסמיך לו את מקדשי תיראו שאין בהמ"ק דוחה שבת: את שבתותי תשמרו · הרי שכתב שמירה אחר השבת שמור את יום השבת הרי שמירה לפניו שצריך שמירה בין מלפניו בין מלאחריו תוספות מחול על הקודש :

אבן עזרא

כמשוב הגר לרדות בו בפרך : (נד) ואם לא יגאל באלה · בשנים הנשארות ליובל וי"א על ידי אלה הנזכרים : (נה) כי לי בני ישראל · טעם שהודיעו כן הגר הקונה העבד הישראלי : (א) לא תעשו לכם אלילים · בעבור שנמכר לגוי הזהיר על עבודת כוכבים שלא ישמש אדוניו בפסל ולא יעבוד אדוניו בשבת וכזה יקנהו הנכרי : (ב) ומקדשי תיראו · שיבא למקדש שלש רגלים ויתכן להיות טעם לא תעשו לכם אלילים בעבור שאמר עבדי הם ואחר שהם עבדי יעבדו אותי לבדי ולא אחרים : ופסל · ידוע · ומצבה לפסל : משכית · שם כמו מרבית וטעמו אבן מצויירת מגזרת עברו משכיות לבב שכיות החמדה : לא תתנו בארצכם · זה משפט עבודת כוכבים במרקולים : כי אני ה' אלהיכם · לי תשתחוו ובתרגום ירושלמי כן : (ב) את שבתותי תשמרו · שבות השמיטה : ומקדשי תיראו · שנת היובל · כי כן כתוב קדש תהיה לכם ולפי דעתי שהזכיר את שבתותי מטעם ומדי שבת בשבתו יבא כל בשר להשתחוות לפני ולא בעבור שהזכירה להשתחוות עליו

רמב"ן

כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם לומר אע"פ שאין הגר תושב והעקר חייבין במצות היובל לא יקנו את עבדי להם לעבדים : (א) לא תעשו לכם אלילים · כנגד זה הנמכר לגוי הכתוב מדבר שלא יאמר הואיל ורבי עובד עבודת כוכבים אף אני אעבוד עבודת כוכבים הואיל ורבי מגלה עריות אף אני אגלה עריות הואיל ורבי מחלל שבת אף אני אחלל שבת ת"ל לא תעשו לכם אלילים : (ב) את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו · הזהיר כן הכתוב על המצות לשון ת"כ · ופירושה שהזכיר הכתוב ע"ג ושבת שיזהיר בהן העבד הנמכר לגוי ומורא המקדש שיבא שם ברגלים ויירא ממנו והוא הדין לכל המצות · אבל הזכיר אלה שהן אבות ללמד על כולן ויש גורסין הזהיר כאן

ספורנו

מאחר שהלך זה ונעשה משמש לע"ג אדאה אבן אחר הנופל ת"ל אחרי נמכר גאולה תהיה לו : (נ) וחשב עם קונהו · אע"פ שהקונה הוא כותי כבוש תחת ידך וקנה שלא כהוגן לא ימשכנו ויצא : (נא) אם עוד רבות בשנים · אין ספק שאחר שהיה העבד בבית אדוניו זמן רב תהיה פעולתו יותר מעולה ממה שהיתה בתחלת הכנסו לעבוד לכך אמר שאע"פ שיש זמן הרבה עד סוף זמן ממכרו ואין ספק שלא היתה פעולתו על אותו השלימות שהיתה עתידה להיות אם היה שוהה כל הזמן מ"מ יגרע מדמי המכר כפי כסף מקנתו כאמרם ז"ל בפ"ב מערכין נתרבה כספו מכסף מקנתו : (נב) ואם מעט נשאר · באופן שהשכר שני הפעולה הטובה שעברו עודף על הראוי כפי תשבון המכר יגרע הראוי לפעולת השנים שעברו כאמרם שם נתמעט כספו כפי שניו : (א) לא תעשו לכם · אע"פ שתשתעבדו לאומות כמו שעשה זה שמכר עצמו לעו"ג לא תמירו כבודכם בלא יועיל וזה שלא יטעו כמו שהזכירו ז"ל שטעו רבים בעת הגולה שאמרו לנביאים עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה יש לזה על זה כלום · וזה כי אפילו אחר כל שעבוד אתם עבדי כמו שהזכירו חז"ל שהשיבו הנביאים ע"ז כאמרם כורש עבדי נבוכדנצר עבדי עבד שקנה נכסים עבד למי נכסים למי : כי אני ה' אלהיכם · אפי' בימי השעבוד כאמרו ואף גם זאת לא מאסתים כי אני ה' אלהיכם : (ב) את שבתתי תשמרו · אף בימי השעבוד אע"פ שהמנוחה בהם וכר לחרות אף בימי גלותכם מארץ אבותיכם : ומקדשי תיראו · המקומות המקודשים בגלות והם בתי כנסיות ובתי מדרשות אע"פ שחרב בה"מ כאמרו ואהי להם למקדש מעט ואמרו ז"ל (מגלה פ' בני העיר) אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות :

אם

ג אִם־בְּחֻקֹּתַי תֵּלֵכוּ וְאֶת־מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם׃ ד וְנָתַתִּי גִשְׁמֵיכֶם בְּעִתָּם וְנָתְנָה הָאָרֶץ יְבוּלָהּ וְעֵץ הַשָּׂדֶה יִתֵּן פִּרְיוֹ׃ ה וְהִשִּׂיג לָכֶם דַּיִשׁ אֶת־בָּצִיר וּבָצִיר יַשִּׂיג אֶת־זָרַע וַאֲכַלְתֶּם לַחְמְכֶם לָשֹׂבַע וִישַׁבְתֶּם לָבֶטַח בְּאַרְצְכֶם׃ שני ו וְנָתַתִּי שָׁלוֹם בָּאָרֶץ וּשְׁכַבְתֶּם וְאֵין מַחֲרִיד וְהִשְׁבַּתִּי חַיָּה רָעָה מִן־הָאָרֶץ וְחֶרֶב לֹא־תַעֲבֹר בְּאַרְצְכֶם׃ ז וּרְדַפְתֶּם אֶת־אֹיְבֵיכֶם וְנָפְלוּ לִפְנֵיכֶם לֶחָרֶב׃ ח וְרָדְפוּ מִכֶּם חֲמִשָּׁה מֵאָה וּמֵאָה מִכֶּם רְבָבָה יִרְדֹּפוּ וְנָפְלוּ אֹיְבֵיכֶם

ת"א אם בחקתי תלכו · קדושין סא בתרא פח ע"ג ס: ונתתי גשמיכם בעתם · תענית כב: ונתתי שלום בארץ · שם: וחרב לא תעבר · שם:

רש"י

(ג) **אם** בחקותי תלכו · יכול זה קיום המצות כשהוא אומר ואת מצותי תשמרו וגו' הרי קיום המצות אמור הא מה אני מקיים אם בחקותי תלכו שתהיו עמלים בתורה: ואת מצותי תשמרו · היו עמלים בתורה ע"מ לשמור ולקיים כמו שנאמר ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם: (ד) בעתם · בשעה שאין דרך בני אדם לצאת כגון (בלילי רביעית · רש"י ישן) בלילי שבתות: ועץ השדה · הן אילני סרק ועתידין לעשות פירות: (ה) והשיג לכם דיש את בציר · שיהא הדיש מרובה ואתם עסוקים בו עד הבציר ובבציר תתעסקו עד שעת הזרע: ואכלתם לחמכם לשבע · אוכל קימעא והוא מתברך במעיו: (ו) ונתתי שלום · שמא תאמרו הרי מאכל והרי משתה אם אין שלום אין כלום ת"ל אחר כל זאת ונתתי שלום בארץ מכאן שהשלום שקול כנגד הכל וכן הוא אומר עושה שלום ובורא את הכל: וחרב לא תעבר בארצכם · אין צריך לומר שלא יבאו למלחמה אלא אפילו לעבור דרך ארצכם ממדינה למדינה: (ז) לפניכם לחרב · איש בחרב רעהו: (ח) ורדפו מכם · מן החלשים שבכם ולא מן הגבורים שבכם: חמשה מאה ומאה רבבה · וכי כך הוא החשבון והלא לא היה צריך לומר אלא מאה מכם שני אלפים ירדופו (יש מדקדקים בלשון רש"י שהוא כמו כפל והריבות וכי כך הוא החשבון והלא לא היה צ"ל וכמו כן מדקדקים כל גדולי המפרשים ותשוביהם בלשון רש"י בפרשת בראשית לא היה צריך להתחיל ומה טעם פתח שג"כ כפל וע"ש בישובם וכאן נראה לפרש למורי הגאון המופלג מוהר"ר משה חריף נר"ו שמלת רבבה סובל ב' פירושים פי' אחד י' אלפים וע"ז מקשה רש"י וכי כך הוא החשבון ופי' השני רבבה מספר מרובה על שם רבוי וזה הפי' בולל רש"י באומרו והלא לא

רמב"ן

ואם הגרכא כך רמזו שכל המצות בכלל השבת והמקדש והמשכיל יבין: השלמת סדר בהר

(ד) ונתתי גשמיכם בעתם · הקדים דבר הגשמים כי בבואם בעתם כאשר יאות יהיה האויר זך וטוב והמעינות והנהרות טובים ויהיה זה סבת בריאות לגופים והפירות כלם ירבו ויתברכו בהן כאשר יאמר ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו והנה עם זה לא יחלה האדם ולא יהיה בהם משכלה ועקרה ובבהמתם וימלאו ימיהם כי בהיות הגופים גדולים ובריאים יתקיימו כימי האדם והנה היא גדולה שבברכות והנה אמר כי השמים יענו את הארץ בגשמים בעתם והארץ תענה את יבולה והיא הצמח ובעלי נפש התנועה בהמה וחיה ורמש ועוף גם הדגים כי הארץ תכלול הכדור התחתון כלו כמו בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ ויכלו השמים והארץ וכן הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות וכן ברוב מקומות הכתוב והנה כל התולדות שבתחתונים יבול הארץ: (ו) ונתתי שלום

אבן עזרא

והטעם שתבואו בכל שבת להשתחוות לפני ולא על אבן משכית רק מקדשי והנה הזכיר היום הנבחר כי הוא נבחר לעבודת השם כאשר פירשתי וגם הזכיר המקום הנבחר: וטעם אני ה' · ששבתי מכל מלאכה בשבת וכבודי דר במקדש על כן הזכיר מלת תיראו: השלמת פרשת בהר סיני

(ג) אם בחקתי · תשמרו ועשיתם · מצוה ללמוד וללמד ולעשות · וי"ו ונתתי כוי"ו והארץ היתה תהו ובהו ולעולם כאשר תמצא מלרע עם וי"ו הטעם הוא לעתיד ואם מלעיל עבר חוץ מאתי מעט: (ד) יבולה · מן כי בול כרים יבאו לו ולא נדע אם היו"ד שרש או אינו שרש כמלת יקום: (ה) דיש את בציר · והנה התבואר כאסף את מעשיך מן השדה ובכרם: לשבע · שם הפועל: לבטח · בלמ"ד ובחסרונו שוה וכן מלת לבדד והנה הזכיר בתחלה השובע שהוא עיקר: וטעם וישבתם לבטח · כי בימי הרעב יגלו בני אדם ממקומם כטעם לא הוסף תת כחה לך נע ונד: (ו) ונתתי שלום בארץ · בניכם: ואין מחריד · לא מחיה רעה ולא מאויב רק אתם הרדפו האויב ויפול לפניכם והתמה כי מתי מעט מכם ירדפו מתי רב מהאויבים וכבר הודעתיך בספר מאזנים כי עשרה ומאה ואלף ורבבה שהיא עשרת אלפים סף חשבון ומנהג המדבר לומר אחד לעשר כמו כי עתה כמונו עשרת אלפים ופה הוסיף כי במאה ירדפום חמשה והנה כפל מנהג המדבר וכל אחד מהמאה ירדוף מאה וי"א כי בעבור התחברות האחדים יוסיף המספר וכן איכה ירדוף אחד אלף ואין צורך: (ח) ונפלו אויביכם

ג **אם** בקימי תהכון וית פקודי תטרון ותעבדון יתהון: ד ואתן מטריכון בעדנהון ותתן ארעא עללתה ואילן חקלא יתן אבה: ה ויערע לכון דישא לקטפא וקטפא יערע לאפוקי בר זרעא ותיכלון לחמכון למשבע ותיתבון לרחצן בארעכון: ו ואתן שלמא בארעא ותשרון ולית דמניד ואבטל חיתא בשתא מן ארעא ודקטלין בחרבא לא יעדון בארעכון: ז ותרדפון ית בעלי דבביכון ויפלון קדמיכון בחרבא: ח וירדפון מנכון חמשא למאה ומאה מנכון לרבותא יעירקון ויפלון

נתינה לגר

(ה) זרע, בר זרעא. לא אדע למה לא ת' כמשמעו זמן זריעה, כמו שת' לעיל (בראשית ח' כ"ב) "זרוע" ואפשר שהוא להפלגת הברכה. (ו) וחרב לא תעבר, ודקטלין בחרבא לא יעדון. וכ"ה בכ"י. והנה רבים תמהו על התרגום הזה מפני שסברו שהוא התרגום של מות בעברית, ועי' בס' קרבן נתנאל, וסברו שהוא ט"ס, (ובאמת אך למותר להאריך בזה, כי שרש "עדה" בארמית, הוא ממש כש' "עבר" בעברית, וכמו שת' "אשר עבר בין הגזרים" [בראשית ט"ו י"ז] "דעדא בין פלגיא" [וגם פה צריך

בעל הטורים

(ג) אם בחקתי (תלכו) • בגימט' עמלים בדברי תורה • סמך אם בחקתי לשבת ועבודת כוכבים לומר ששקולים הם כל המצות והחקים ועוד סמך שבתות לונתתי גשמיכם בעתם דהיינו בלילי שבתות: אם בחקתי תלכו • ר"ת אבת שהלכו בדרכי אבות: בחקתי תלכו • היא היראה וכתיב יראת ה' היא אוצרו • אם תמלאו אוצרותי אמלא אוצרותיכם יפתח ה' לך את אוצרו: ועשיתם אתם • אותיות אמת אי נמי שתתעסקו בתורה דכתיב בה עשייה שכל טוב לכל עושיהם • עשרה פסוקים מאם בחקתי (ר"ל מן ונתתי וק"ל) עד ואולך אתכם קוממיות • כנגד עשרה ברכות שבויתן לך • וכנגד עשרת הדברות: (ה) לשבע • ד' במסרה • הכא (ואידך ואכלתם לשבע דפ' בהר) ואידך בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשבע ואידך לידה שלא להם לשבע בכולן מזכיר שובע על הלחם או על הפירות בשביל שהוא כתוב על מקום ייסוב אכל כפיו במדבר אומר לידה שלא להם לשבע שהוצרך ליתן כל לידתם לשבע: לשבע • בגימט' אפילו אוכל קימעא: (ו) שלום • אותיות לשמו ששמו שלום: והשבתי חיה רעה • (עם התיבות) בגימט' אלו ארבעה מלכיות בבל מדי יון אדום: ורדפו מכם • בגימט' אלפים שבכם: (ח) רבבה • ד' • הכא ואידך אחותנו את היי לאלפי רבבה • רבבה כצמח השדה: ובניס יניסו רבבה • שהאפללו

רמב"ן

שלום בארץ • שיהיה שלום ביניכם ולא תלחמו איש באחיו • או השלום הוא שישבית חיה רעה מן הארץ וחרב לא תעבור בארצכם כלל אבל אתם תרדפו את אויביכם לצאת אליהם למלחמה וינוסו • ועל דרך האמת שיתן השלום מחובר בארץ והוא שלום הכל השקול כנגד הכל: והשבתי חיה רעה מן הארץ • על דעת ר' יהודה שאמר מעבירן מן העולם הוא כפשוטו שלא יבואו חיות רעות בארצכם כי בהיות השבע וברכות הטובה והיות הערים מלאות אדם לא תבאנה חיות בישוב ועל דעת רבי שמעון שאמר משביתן שלא יזיקו יאמר והשבתי חיה רעה מן הארץ והוא הנכון כי תהיה ארץ ישראל בעת קיום המצות כאשר היה העולם מתחלתו קודם חטאו של אדם אין חיה ורמש ממית האדם כמו שאמרו אין ערוד ממית אלא חטא ממית וזה שאמר הכתוב ושעשע יונק על חור פתן וכן פרה ודוב תרעינה ואריה כבקר יאכל תבן כי לא היה הטרף בחיות הרעות רק מפני חטאו של אדם כי נגזר עליו להיות טרף לשניהם והושם הטרף טבע להם גם לטרוף זו את זו בידוע כי בטרפם האדם פעם אחת יוסיפו להיות רעים יותר וכן אמר הכתוב וילמד לטרוף טרף אדם אכל והנה בבריאתו של עולם נאמר בחיות שנתן להם העשב לאכלה דכתיב ולכל חית הארץ ולכל עוף השמים ולכל רומש על הארץ אשר בו נפש חיה את כל ירק עשב לאכלה ואמר הכתוב ויהי כן כי הוא הטבע אשר הושם בהם לעד ואחר כך למדו הטרף מפני החטא הממית כאשר פירשתי וכשהותר שחיטת בעלי החיים לבני נח אחרי המבול והזהיר על האדם ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש את נפש האדם ולא נפש חיה מיד חיה בחברתה נשארו על מנהגם לטרוף ובהיות ארץ ישראל על השלמות תשבות רעת מנהגם ויעמדו על הטבע הראשון אשר הושם בהם בעת יצירתם • וכבר הזכרתי מזה בסדר תולדות נח • ועל כן אמר הכתוב על ימי הגואל היוצא מגזע ישי שישוב השלום בעולם ויחדל הטרף ודעת הבהמה וכל חיה ורמש כאשר היה בטבעם מתחלה והכוונה היתה בו על חזקיהו שבקש הקב"ה לעשותו משיח ולא עלתה זכותם לכך ויהיה המעשה על המשיח תחלה לעתיד לבא: (ח) ונפלו איביכם לפניכם לחרב • הבטיח תחלה כי ירדפו את אויביהם ויפלו בחרבם וחזר וכפל ונפלו

ספורנו

(ג) אם בחקתי תלכו • חוקות הם גזרות מלך שינהג האדם בהם בהשתדלות עסקי חייו והתנהג בהם יקרא הליכה כאמרו בחקותיהם לא תלכו וכן ואת חקותי תשמרו ללכת בהם וכן בחקות החיים הלך: ואת מצותי תשמרו • הנה השמירה במצות היא ההשגחה באופן עשייתם ובמכוון מהם וזה בעיון נאות כאמרם ז"ל שמור זו משנה • אמר א"כ אם תתנהגו בדרכי האל ית' הכוללים בחלק המעשי בתורתו ותעיינו במצות לדעת אופן עשייתן ותכליתן ובזה תשלימו כונתו להיותכם בצלמו כדמותו: ועשיתם אתם • ואז יהיה לכם זה השלימות בקנין באופן שתעשו אותם כמו פועלים הטוב ברצון נפשכם לא כמצווים ועושים מיראה אשר בזה יהיה העושה מתפעל כנגד מה אבל תעשו מאהבה חפצים ברצון האל יתברך כאמרם (אבות פ"ב) עשה רצונו כרצונך: (ז) ורדפתם את אויביכם • חוץ לגבולכם: ונפלו לפניכם לחרב • בזולת מלחמתכם

כאמרו

לִפְנֵיכֶם לֶחָרֶב׃ ט וּפָנִיתִי אֲלֵיכֶם וְהִפְרֵיתִי אֶתְכֶם וְהִרְבֵּיתִי אֶתְכֶם וַהֲקִימֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם׃ שלישי חמישי כשהן מחוברין י וַאֲכַלְתֶּם יָשָׁן נוֹשָׁן וְיָשָׁן מִפְּנֵי חָדָשׁ תּוֹצִיאוּ׃ יא וְנָתַתִּי מִשְׁכָּנִי בְּתוֹכְכֶם וְלֹא־תִגְעַל נַפְשִׁי אֶתְכֶם׃ יב וְהִתְהַלַּכְתִּי

ת"א ואכלתם ישן · בתרא לא : ונתתי משכני · ערובין כ שבועות טז :

רש"י

היה צריך לומר וכו' ודו"ק) אלא אינו דומה מועטין העושין את התורה למרובין העושין את התורה : ונפלו אויביכם וגו' · שיהיו נופלים לפניכם שלא כדרך הארץ : (ט) ופניתי אליכם · אפנה מכל עסקי לשלם שכרכם משל למה הדבר דומה למלך ששכר פועלים וכו' כדאיתא בת"כ : והפריתי אתכם · בפריה ורביה : והרביתי אתכם · בקומה זקופה : והקימותי את בריתי · ברית חדשה לא כברית הראשונה שהפרתם אותה אלא ברית חדשה שלא תופר שנאמר וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית וגו' :

(י) ואכלתם ישן נושן · הפירות יהיו משתמרים וטובים להתישן שיהא ישן הנושן של שלש שנים יפה לאכול משל אשתקד : וישן מפני חדש תוציאו · שיהיו הגרנות מלאות חדש והאוצרות מלאות ישן וצריכים אתם לפנות האוצרות למקום אחר לתת החדש לתוכן : (יא) ונתתי משכני · זה בית המקדש : ולא תגעל נפשי · אין רוחי קצה בכם כל געילה לשון פליטת דבר הבלוע בדבר כמו כי שם נגעל מגן גבורים לא קבל המשיחה שמושחין מגן של עור בחלב מבושל כדי להחליק מעליו מכת חץ או חנית שלא יקוב העור : (יב) והתהלכתי בתוככם ·

רמב"ן

אויביכם לפניכם לחרב שיתן להם אומץ לב וגבורה לרדוף חמשה מאה ויתן מורך בלב האויבים שינוסו מאה מפני חמשה ויפלו כולם בחרב החמשה כי יתכן שינוסו מפני החרב ומפני פחדם ולא יוכלו להמית אותם בחרב מפני מיעוטם ור"א אמר כי הכפל שיפלו פעם אחר פעם תמיד בלי תקומה וטעם והפריתי שיעשו כולם פירות פרי הבטן לא יהיה בהם עקר ועקרה · והזר ואמר והרביתי שיעשו פירות רבים ולא ישכלו וימלאו ימיהם ולכך יהיו עם רב: (יא) ונתתי משכני בתוככם · זה בית המקדש ולא תגעל נפשי אתכם אין רוחי קצה בכם · כל געילה לשון פליטת דבר הבלוע בדבר כגון כי שם נגעל מגן גבורים לא קבל המשיחה שמושחין מגן של עור מבושל כדי להחליק מעליו מכות חץ או חנית שלא יקוב העור לשון רש"י ולא ידעתי מה הטעם בזה שיאמר הקב"ה כי בשמרנו כל המצות ועשותנו רצונו לא ימאס אותנו בגעול נפשו וכן בעברנו על בריתו ועשותנו נאצות גדולות אמר לא מאסתים ולא געלתים · ואמר הנביא בשעת הקללה המאוס מאסת את יהודה אם בציון געלה נפשך · אבל הענין סוד מסתרי התורה אמר שיתן משכנו בתוכנו והנפש אשר ממנה יבא המשכן לא תגעל אותנו ככלי שמגעילין אותו ברותחין אבל בכל עת יהיו בגדינו לבנים והדשים כי הגעילה פליטה כדברי רש"י מלשון שורו עבר ולא יגעיל תפלט פרתו ולא תשכל · ואמר נפשי כדרך נשבע ה' אלהים בנפשו והנביא אמר בתמיה אם בציון עלמה געלה נפשך שהיא עיר ואם בישראל והשלכת אותה מלפניך להיות כל בניה לבושים בגדים צואים ונאלים · והנה הברכות האלה כפי פשוטן עם היותן רבות כלליות כענין המטר והשובע והשלום ופריה

ורביה אינן כמו הברכות שנברך כבר בקראה וברך את לחמך ואת מימיך והסירותי מחלה מקרבך כי שם יבטיח במאכל ומשתה שיהיה לברכה עד שלא יארע שום חולי בגופינו ועל כן היו כלי הזרע שלמים ובריאים ונוליד כהוגן ונחיה ימים מלאים כמו שאמר לא תהיה משכלה ועקרה בארצך את מספר ימיך אמלא וכן אמר התלה כי אני ה' רופאך · והטעם בזה כי הברכות הכן אע"פ שהם נסים הם מן הנסים הנסתרים שכל התורה מלאה מהן כאשר פירשתי והם אפילו ליחיד שעובר כי כאשר יהיה האיש החסיד שומר כל מצות ה' אלהיו ישמרהו השם מן החולי והעקרות והשכול וימלאו ימיו בטובה · אבל אלו הברכות שבפרשה הזאת הן כלליות בעם והן בהיות כל עמינו כלם צדיקים · ולכך יזכיר תמיד בכאן הארץ ונתנה הארץ וגו' לבטח בארצכם שלום בארץ חיה רעה מן הארץ לא תעבור בארצכם וככל בארנו כי כל אלה הברכות כולם נסים אין בטבע שיבאו הגשמים ויהיה השלום לנו מן האויבים ויבא מורך בלבבם לנוס מאה מפני חמשה בעשותנו החוקים והמצות ולא שיהיה הכל הפך מפני זרענו השנה השביעית ואע"פ שהם נסים נסתרים שעולם כמנהגו נוהג עמהם · אבל הם מתפרסמים מצד היותם תמיד לעולם בכל הארץ כי אם הצדיק האחד יחיה ויסור ה' מחלה מקרבו וימלא ימיו יקרה נס זה בקצת רשעים אבל שתהיה ארץ אחת כלה ועם אחד תמיד ברדת הגשם בעתו ושובע ושלוה ושלום ובריאות ונבור' ושברון האויבים בענין שאין כמוהו בכל העולם יודע לכל כי מאת ה' היתה זאת ועל כן אמר וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך והפך זה יהיה בקללות בעונש הארץ שאמר והיו שמיכם כברזל ועינכי החולי כמו שאמר וחלאים רעים ונאמנים

רשב"ם

(י) וישן מפני חדש תוציאו · מהגרנות למכור כדכתיב תוציא את כל מעשר תבואתך ונתת ללוי וגו' :

בעלי דבביכון קדמיכון לחרבא: ט ואתפני במימרי לאוטבא לכון ואפש יתכון ואסגי יתכון ואקים ית קימי עמכון: י ותיכלון עתיקא דעתיק ועתיק מן קדם חדתא תפנון: יא ואתן מקדשי ביניכון ולא ירחק מימרי יתכון: יב ואשרי שכינתי

נתינה לגר

לגרוס "יעדון" בקל] וכאשר השרש "עבר" כשיבא בעברית בהפעיל, מורה על הסרה, כן גם הש' "עדה" בהפעיל יבא להוראה הזאת, כמו שת' "והסר צעיפה, והעדיאת עיפה" [בראשית ל"ח י"ט] להסיר אתה, "לאעדאה יתה" [שם מ"ח י"ח], כי בבוא הפעל "עבר" בפיעל בעברית, הוראתו על ההריון, כמו "עורו"

בעל הטורים

עלים שישים זרעם מאותם שנאמר בהם רבבה כלמת ורבבה ירדופו (וע"ל פ' חיי): (ט) ופניתי אליכם פני ת"י · שת"י שנים שעמד הבית היו פני שם כדכתיב והיו עיני ולבי שם כל הימים אבל לאחר שגלו אנה פנה דודך: (יא) ונתתי משכני · מנין שנים של משכנ"י עמד בית שני וסמיך ליה ואכלתם ישן שבזכות בהמ"ק בא השובע: (יב) והתהלכתי · ב' · הכא ואידך התהלכתי באמתך בזכות והתהלכתי באמתך והתהלכתי בתוככם · אמם בתקותי עד קוממיות כל האלפא ביתא חוץ ממ"ך

אבן עזרא

איביכם · פעם אחרת שיפלו פעם אחר פעם בלי תקומה: (ט) ופניתי אליכם · להטבות עושיכם ולפרות ולהרבות אתכם בבנים ובבנות והטעם בעיני להיות והפריתי הפך עוצר רחם: והקימותי את בריתי אתכם · להיותכם ככוכבי השמים לרוב וכעפר הארץ: (י) ואכלתם ישן נושן · כטעם שתהיו רבים ומרוב התבואה יאכל מי שירצה ישן גם נושן יותר מהישן והוא מבנין נפעל ויש מי שיאמר שישן מגיעו מפני החדש כי אין לו מקום לבואו שם ומפרש אמר כי טעם תוציאו אל השדה: (יא) ונתתי משכני · ולא תפחדו שתבואו לעולם לידי חסרון כי כבודי דר עמכם ואיננו כבן אדם שתגעל נפשו לשבת במקום אחד ועוד כי בלכתי אל ארץ אויביכם והמקדש איננו עמכם יתהלך כבודי בתוככם והנה אני אהיה לכם לאלהים ואתם

רמב"ן

שיקולל המאכל ויחליא ויתפרסם הנס בהיותו תמיד קיים בכולם על כן כתוב ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו מאחריכם והנכרי אשר יבא מארץ רחוקה וראו את מכות הארץ ההיא ואת תחלואיה שלא יתמהו באיש ההוא אשר רבצה בו כל האלה כי כן יהיה פעמים רבים במנהגו של עולם בכל האומות שיבאו מקרים רעים באיש אחד רק בארץ ההיא יתמהו וישאלו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת כי כלם יראו וידעו כי יד ה' עשתה זאת ויאמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם והכלל כי בהיות ישראל שלמים והם רבים לא יתנהג ענינם בטבע כלל לא בגופם ולא בארצם לא בכללם ולא ביחיד מהם כי יברך השם לחמם ומימם ויסיר מחלה מקרבם עד שלא יצטרכו לרופא ולא להשתמר בדרך מדרכי הרפואות כלל כמו שאמר כי אני ה' רופאך וכן היו הצדיקים עושים בזמן הנבואה גם כי יקרם עון שיחלו לא ידרשו ברופאים רק בנביאים כאשר היה ענין אסא וחזקיהו בחלותו ואמר הכתוב גם בחליו לא דרש את ה' כי אם ברופאים ואלו היה דבר הרופאים נהגו בהם מה טעם שיזכיר הרופאים אין האשם רק בעבור שלא דרש השם אבל הוא כאשר יאמר אדם לא אוכל מצה בחג המצות כי אם המן אבל הדורש השם בנביא לא ידרוש ברופאים ומה חלק לרופאים בבית עושי רצון השם אחר שהבטיח וברך את לחמך ואת מימיך והסירותי מחלה מקרבך והרופאים אין מעשיהם רק על המאכל והמשקה להזהיר ממנו ולצוות עליו וכך אמרו כל עשרין ותרתין שנין דמלך רבה בר רב יוסף אפי' אומנא לביתיה לא קרא והמשל להם · תרעא דלא פתיח [למצותא פתיח] לאסיא פתיח והוא מאמרם שאין דרכם של בני אדם ברפואות אלא שנהגו שאלו לא היה דרכם ברפואות יחלה האדם כפי אשר יהיה עליו עונש חטאו ויתרפא ברצון ה' אבל הם נהגו ברפואות והשם הניחם למקרה הטבעים וזו היא כוונתם באמרם ורפא ירפא מכאן שנתנה רשות לרופא לרפאות לא אמרו שנתנה רשות לחולה להתרפאות אלא כיון שחלה החולה ובא להתרפאות כי נהג ברפואות והוא לא היה מעדת השם שחלקם בחיים אין לרופא לאסור עצמו ברפואתו לא מפני חשש שמא ימות בידו אחרי שהוא בקי במלאכה ההיא ולא בעבור שיאמר כי השם לבדו הוא רופא כל בשר שכבר נהגו ועל כן האנשים הנצים שהכו זה את זה באבן או באגרוף יש על המכה תשלומי הרפואה כי התורה לא תסמוך דיניה על הנסים כאשר אמרה כי לא יחדל אביון מקרב הארץ מדעתו שכן יהיה אבל ברצות השם דרכי איש אין לו עסק ברפואות: (יב) וטעם והתהלכתי בתוככם · שתהיה

ספורנו

כאמרו כי באש ה' נשפט ובחרבו את כל בשר ורבו חללי ה': (ט) ופניתי אליכם · אחר אבדן האומות כי אעשה כלה בכל הגוים ואותך לא אעשה כלה: והקימותי את בריתי · אותו הברית שאמרתי להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך: אתכם · אקימהו עמכם בזכותכם לא בזכור לכם ברית אבות בלבד כאמרו וכרתי להם ברית שלום ברית עולם יהיה אותם וכאמרו וברית שלומי לא תמוט: (י) ואכלתם ישן נושן · אחר שימעטו אכריכם וכורמיכם ירבה הדגן מבנה אחת לשנים כדי שיספיק המעט משארית העו"ב לצרכם לאסוף תבואות וזולת זה התפרנסו שלא בצער כענין יהי פסת בר בארץ בראש הרים ירעש כלבנון פריו וכאמרם (פ' בתרא דכתובות) עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת: וישן מפני חדש תוציאו · יהיה לכם מהמזון די צרכיכם אע"פ שמאז שיהיה ישן תוציאו ממנו לפלטת האומות לפרנסם כאמרו כי הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך וגו', והטעם שתוציאו דבר שיש בו חיי נפש מארצכם אל האומות הוא מפני שכבר בא החדש ולא תדאגו שיחסר לכם כמו שהיה כאמרם (כתובות פ' שני דייני גזרות) לא היו מוציאין מארץ ישראל דבר שיש בו חיי נפש כגון יינות שמנים וסלתות: (יא) ונתתי משכני בתוככם · תהיה שכינתי בתוככם בכל מקום שתהיו כמו שיעד קודם העגל באמרו בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך: ולא תגעל נפשי אתכם · לעולם כאמרו לא יוסיף להגלותך וכאמרו כן נשבעתי מקצוף עליך ומגער בך: (יב) והתהלכתי בתוככם · ענין המתהלך הוא ההולך אנה ואנה לא אל מקום אחד בלבד · אמר א"כ

בתוככם והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו־לי לעם: יג אני יהוה אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהית להם עבדים ואשבר מטת עלכם ואולך אתכם קוממיות: פ יד ואם־לא תשמעו לי ולא תעשו את כל־המצות האלה: טו ואם־בחקתי תמאסו ואם את־משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשות את־כל־מצותי להפרכם את־בריתי: טז אף־אני אעשה־זאת לכם והפקדתי עליכם בהלה את־השחפת ואת־הקדחת מכלות עינים

ת"א ואולך אתכם קוממיות · בתרא פה כה סנהדרין ק: ואם לא תשמעו לי · מגילה לא: ואם בחקתי תמאסו · קדושין סא בתרא פח: אף אני אעשה · שבת לב:

רש"י

אטייל עמכם בגן עדן כאחד מכם ולא תהיו מזדעזעים ממני יכול לא תיראו ממני ת"ל והייתי לכם לאלהים: (יג) אני ה' אלהיכם · כדאי אני שתאמינו בי שאני יכול לעשות כל אלה שהרי הוצאתי אתכם מארץ מצרים ועשיתי לכם נסים גדולים: מטת · כמין יתד בשני ראשי העול המעכבים המוסרה שלא תצא מראש השור ויתיר הקשר כמו עשה לך מוסרות ומוטות קביליי"א בלע"ז1): קוממיות · בקומה זקופה: (יד) ואם לא תשמעו לי · להיות עמלים בתורה ולדעת מדרש חכמים יכול לקיום המצות כשהוא אומר ולא תעשו וגו' הרי קיום המצות אמור הא מה אני מקיים ואם לא תשמעו לי להיות עמלים בתורה ומה ת"ל לי אין לי אלא זה המכיר את רבונו ומתכוין למרוד בו · וכן כנמרוד גבור ציד לפני ה' שמכירו ומתכוין למרוד בו · וכן באנשי סדום רעים וחטאים לה' מאד מכירים את רבונם ומתכוונים למרוד בו: ולא תעשו · משלא תלמדו לא תעשו הרי שתי עבירות: (טו) ואם בחקתי תמאסו · מואס באחרים העושים: משפטי תגעל נפשכם · שונא החכמים: לבלתי עשות · מונע את אחרים מעשות: את כל מצותי · כופר שלא צויתים לכך נאמר את כל מצותי ולא נאמר את כל המצות: להפרכם את בריתי · כופר בעיקר הרי שבע עבירות הראשונה גוררת השניה וכן עד השביעית ואלו הן · לא למד ולא עשה מואס באחרים העושים שונא את החכמים מונע את האחרים כופר במצות כופר בעיקר: (טז) והפקדתי עליכם · וצויתי עליכם: שחפת · חולי שמשחף את הבשר אנפולי"ש בלע"ז2) דומה לנפוח שהוקלה נפיחתו ומראית פניו זעופה: קדחת · חולי שמקדיח את הגוף ומחממו ומבעירו כמו כי אש קדחה באפי: מכלות עינים ומדיבות נפש ·

רמב"ן

הנהגתי בכם מפורסמת כמלך מתהלך בקרב מחנהו מספיק להם כל צרכם וזה דרך דברי הברית כפשוטן והוא אמת וכך יעשה בהן בודאי ולא הזכיר הכתוב בכאן שכר קיום הנפשות בעולם הנשמות ובעולם הבא אחרי תחית המתים כי קיומן מחויב בדרך היצירה כמו שפירשתי בכריתות והעונש הוא שמכרית החייבים מהם והשאר כולם יתקיימו ביסוד יצירתם אבל על דרך האמת הברכות האלה עוד הם ברכות שמים בעליונים כמו שפירשתי ונתתי שלום בארץ ולא תגעל נפשי אתכם וכן והתהלכתי בתוככם רמז למדה שקראו רבותינו שכינה וכן ונתתי משכני בתוככם ואמר שכינה שורה בישראל ואמרו בב"ר עיקר שכינה בתחתונים היתה והנה הוזכר כאן גן עדן והעולם הבא ליודעיו ואלה הברכות בהצלומיהן לא תהיינה רק בהיות כל ישראל עושין רצון אביהם ובנין שמים וארץ שלם על מכונתא ואין בתורה ברכות שלמות כאלה שהם דברי הברית והתנאים אשר בין הקב"ה ובינינו · ודע כי לא השיגו ישראל מעולם לברכות

אבן עזרא

עמי כי על כן הוצאתי אתכם מארץ מצרים: (יג) מטת עולכם · משל כפר החורש שיעבוד אדמת בעליו וישראל שהתעבדו בבנין האדמה כי כן כתוב: קוממיות · בקומה זקופה וריקי מות אמרו כי הקללות רבות מהברכות ולא אמרו אמת רק נאמרו הברכות כלל ונאמרו בקללות פרטים ליראה ולהפחיד השומעים והמשכיל היטב יתברר לו דברי: (יד) את כל המצות · אלה הכתובים: (טו) להפרכם · מלה זרה בדקדוק כי משקלי שמות הפעלים משתנים: (טז) והפקדתי עליכם · כאדם פקיד על אחר יעשה הפצו בו: בהלה את השחפת ואת הקדחת · חליים ידועים: וטעם את · עם: וטעם בהלה · שתבהלו ולא תדעו מה תעשו וי"א כי בהלה כפתאום ורבים אמרו כי השחפת והקדחת שנים חליים בזרע כמו השדפון והירקון כי כן כתוב בעבור וזרעתם לריק ואין צורך כי פירושו שיבואו להם חליים והם בעו שוללים לכפרים יאכלו הזרע כי אין מי שיצא אליהם לגרשם: וטעם מכלות עינים · שאלה החליים יתכבו עינים וידאבו הנפש והאל"ף חסר ממלא ומדיבות נפש וכן ממלא שקר מזין וי"א כי העינים מן הגוף בעבור ומדיבות נפש ואין

רעב"ם

(יג) מטת עלכם · כדכתיב עשה לך מוסרות · היא הרצועה שקושרין בה העול של עץ הקרוי מוטות · לפי שמטה ומרכין את צואר השור: קוממיות · כשהוסר העול זוקף את ראשו:

1) Cebillots · ספערהעלצער. 2) enflé גשוואללען.

בֵּינֵיכוֹן וְאֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהּ וְאַתּוּן תְּהוֹן קֳדָמַי לְעָם: יג אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אַפֵּקִית יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִלְּמֶהֱוֵי לְהוֹן עַבְדִּין וְתַבָּרִית נִיר עַמְמַיָּא מִנְּכוֹן וְדַבָּרִית יָתְהוֹן לְחֵרוּתָא: יד וְאִם לָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי וְלָא תַעְבְּדוּן יָת כָּל פִּקּוֹדַיָּא הָאִלֵּין: טו וְאִם בִּקְיָמַי תְּקוּצוּן וְאִם יָת דִּינַי תְּרַחֵק נַפְשְׁכוֹן בְּדִ'ל דְּלָא לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּקּוֹדַי לְאַשְׁנָיוּתְכוֹן יָת קְיָמִי: טז אַף אֲנָא אֶעְבֵּד דָּא לְכוֹן וְאַסְעַרִית עֲלֵיכוֹן בַּהֲלְתָּא יָת שַׁחֶפְתָּא וְיָת קַדַּחְתָּא מְחַשְּׁכָן עַיְנִין וּמַפְּחָן נְפַשׁ וְתִזְרְעוּן לְרֵיקָנוּ זַרְעֲכוֹן וְיֵיכְלֻנֵּהּ

נתינה לגר

עַבְדִּי [איוב כ"א י'] וכן כשיבוא הש' „עדה" בארמית בפיעל מורה ג"כ על ההריון [בראשית ד' א', פ"ז ד', יי"ם ל"ו]. (יג) קוממיות, להירותא. הוא כמ"ש רש"י והרא"ב"ע.

בעל הטורים

ופ"א (ר"ל ף') וכן בויתן לך חסר סמ"ך ופ"א (וכגם שבם חסר ג"כ זיי"ן וקו"ף היכי דאיכא למדרש דרשינן) כי אין שט"ן ולא אף וקצף ונגף ואף בברכות אלו: (יג) קוממיות · [ג] (ג) תגין על הקו"ף שעתידים להיות קומתן ק' אמה ולמ"ד

רמב"ן

האלה בשלמותן לא הרבים ולא היחידים מהם שלא עלתה זכותם לכך כמו שאמרו על דוד והוא עורר את חניתו על שמונה מאות חלל והיה מצטער על מאתים יצתה בת קול ואמרה לו רק בדבר אוריה החתי ועל כן תמצא לרבותינו שיזכירו בפסוקים האלה לעתיד לבוא מלמד שתינוק מישראל עתיד להיות מושים וכו' עתיד הקב"ה לטייל עם הצדיקים לעתיד לבוא כי לא נתקיים אבל יתקיים עמנו בזמן השלמות: (טו) ואם בחקתי תמאסו· בעבור היות החקים מצות לא נתגלה טעמם להמון ימאסו אותם הכסילים יאמרו מה החפץ לשם שלא אלבש הבגד הזה המרוקם ברקמי שש ותכלת ומה נועיל כי נשרוף הפרה ונזרוק עלינו האפר אבל המשפטים הכל הפצים בהם והכל צריכים אותם אין ישוב לעם ומדינה בלתי משפט ולא תגעל נפש שום אדם משפט מכה איש ומת וכי ינצו ודיני השור והבור והשומרים וכיוצא בהם אבל המשפט אשר נעשה בעוברי המצות כאיש אשר יבעול העריות או יחלל השבת ויעשה אוב וידעוני בזה יקוצו מפני המצות שהן עול כבד על הרשעים ולכך אמר ואם את משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשות את כל מצותי כי הגעילה במשפטים כדי שלא יעשו המצות: וטעם להפרכם את בריתי · שתופר הברית לגמרי ויהיו בלא תורה להתיר לעצמם עריות בפרהסיא וכל תאוה תערב לנפשם ועל דרך האמת שתופר זאת הברית ותבטל הפך ונתתי שלום בארץ והוא מה שאמר אשר המה הפרו את בריתי ואנכי בעלתי בם כי בעבור שבטלו את בריתי שלום בעלתי בם בעצמם: (טז) וטעם אף אני אעשה זאת לכם · על דרך האמת כמו בהפוך אף אני זאת אעשה לכם וזהו שמזכיר תמיד בפרשה אני והלכתי אף אני והכיתי אתכם גם אני ויסרתי אתכם גם אני והשמותי אני אף אני אלך עמם ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה לא די שאני אדון הדין אלא אף אני אייסר וכו' והכלל כי הקב"ה כורת הברית לזאת וזה

ספורנו

אתהלך בתוככם כי לא אל מקום אחד בלבד ירד שפע הכבוד כמו שהיה במשכן ובמקדש כאמרו ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם כלומר בזה האופן ובאותו המקום בלבד אשכון בתוכם ובאר זה באמרו אשר אועד לך שמה ונועדתי שמה לבני ישראל אבל אתהלך בתוככם ויראה כבודי בכל מקום שתהיו שם כי אמנם בכל מקום שיהיו שם צדיקי הדור הוא קדוש משכני עליון שבו השלם כוונתי כאמרו השמים כסאי והארץ הדום רגלי ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי: והייתי לכם לאלהים · אהיה לאלהים מיוחד לכם לא יהיה לכם אלהים ומנהיג זולתי ובכן יהיה נצחיות מציאותכם ממני בלתי אמצעי וכמו שהוא לנבדלים הנצחיים בהיותכם אז בצלמי כדמותי כמו שהיתה הכוונה בבריאת האדם ובמתן תורה ולזה אמר ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים כי אמנם במתן תורה לולי שחטאו היתה הכוונה לשום אותם במעלת ימות המשיח ועולם הבא כיעד בזאת הפרשה בלי ספק · אמנם בפרשת אתם נצבים אמר שהכוונה שיקים אותם לעם כדי שיהיה הוא לאלהים אבל לא יעד שיהיה כן אז אבל פעולת התמיד של משכן כאמרו ושכנתי בתוך בני ישראל והייתי להם לאלהים יעד בכל ענין זאת הפרשה אבל בשאר המקומות אמר להיות לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם שתהיה כל מגמת פניכם לעשות רצוני ולעבדני שכם אחד בלי ספק כמו שראוי שיעשה כל עם למלכו באמת: (יג) קוממיות · על הפך אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה ותשימי כארץ גוך: (יד) ואם לא תשמעו לי · ללכת בחקותי כמבואר למעלה: ולא תעשו את כל המצות האלה · ומאשר שלא הלכו בחקותי לא תעשו את כל המצות אלא תעשו מהם הנראים בעיניכם בלבד: (טו) ואם בחקתי תמאסו · שלא בלבד תבטלום אבל תמאסו גם: ואם את משפטי תגעל נפשכם · תגעל אותם כמו שמקיא אדם בכוונה מוסכמת מבלי אין דרך למאום אותם בהיות טעמם נודע והגון: לבלתי עשות את כל מצותי · וזאת הגעילה למשפטים לא תהיה אלא כדי לפרוק מעליכם עול כל המצות כאמרם ז"ל (סנהדרין פ' ד' מיתות) יודעים היו ישראל בעבודת כוכבים שלא היה בה ממש ולא עבדו עבודת כוכבים אלא כדי להתיר להם עריות בפרהסיא וכן העיד הנביא באמרו לא יתנו מעלליהם לשוב אל אלהיהם כי רוח זנונים בקרבם: להפרכם את בריתי · כדי להיות כשאר ע"ג המולכות בעולם הזה בלי שום עול תורה ומצות כאומרו העולה על רוחך היו לא תהיה נאם ה' לאמר נהיה כגויי הארץ לשרת עץ ואבן: (טז) אף אני אעשה זאת לכם · אעשה מה שחשבתם לעשות שיהיה הברית מופר ובטל גם אני כמו שאמרתי שבהיותכם לי לעם אהיה לכם לאלהים בלתי אמצעי: והפקדתי עליכם בהלה · אמנה עליכם פקידי בהלה כענין ולאלה אמר באזני עברו בעיר אחריו והכו אל

וּמְדִיבֹת נָפֶשׁ וּזְרַעְתֶּם לָרִיק זַרְעֲכֶם וַאֲכָלֻהוּ אֹיְבֵיכֶם׃
יז וְנָתַתִּי פָנַי בָּכֶם וְנִגַּפְתֶּם לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם וְרָדוּ בָכֶם שֹׂנְאֵיכֶם
וְנַסְתֶּם וְאֵין־רֹדֵף אֶתְכֶם׃ יח וְאִם־עַד־אֵלֶּה לֹא תִשְׁמְעוּ
לִי וְיָסַפְתִּי לְיַסְּרָה אֶתְכֶם שֶׁבַע עַל־חַטֹּאתֵיכֶם׃ יט וְשָׁבַרְתִּי
אֶת־גְּאוֹן עֻזְּכֶם וְנָתַתִּי אֶת־שְׁמֵיכֶם כַּבַּרְזֶל וְאֶת־אַרְצְכֶם
כַּנְּחֻשָׁה׃ כ וְתַם לָרִיק כֹּחֲכֶם וְלֹא־תִתֵּן אַרְצְכֶם אֶת־
יְבוּלָהּ וְעֵץ הָאָרֶץ לֹא יִתֵּן פִּרְיוֹ׃ כא וְאִם־תֵּלְכוּ עִמִּי קֶרִי
וְלֹא תֹאבוּ לִשְׁמֹעַ לִי וְיָסַפְתִּי עֲלֵיכֶם מַכָּה שֶׁבַע

ת"א ושברתי את גאון עוזכם. גיטין נו:

רש"י

העינים צופות וכלות לראות שיקל וירפא וסוף שלא ירפא וידאבו הנפשות של משפחתו במותו. כל תאוה שאינה באה ותוחלת ממושכה קרויה כליון עינים: וזרעתם לריק. תזרעו ולא תצמח ואם תצמח ואכלוהו אויביכם: (יז) ונתתי פני. פנאי שלי פונה אני מכל עסקי להרע לכם: ורדו בכם שונאיכם. כמשמעו ישלטו בכם. אגדת ת"כ מפרשה זו: אף אני אעשה זאת. איני מדבר אלא באף וכן אף אני אלך עמכם בקרי: והפקדתי עליכם. שיהיו המכות פוקדות אתכם מזו לזו עד שהראשונה פקודה אצלכם אביא אחרת ואסמכנה לה: בהלה. מכה המבהלת את הבריות ואיזו זו מכת מותן: את השחפת. יש לך אדם שהוא חולה ומוטל במטה אבל בשרו שמור עליו ת"ל שחפת שהוא נשחף או עתים שהוא נשחף אבל נוח ואינו מקדיח ת"ל ואת הקדחת מלמד שהוא מקדיח או עתים שהוא מקדיח וסבור הוא בעצמו שיחיה ת"ל מכלות עינים או הוא אינו סבור בעצמו שיחיה אבל אחרים סבורים שיחיה ת"ל ומדיבת נפש: וזרעתם לריק זרעכם. זורעה ואינה מצמחת ומעתה מה אויביכם באים ואוכלים ת"ל ואכלוהו אויביכם הא כיצד זורעה שנה ראשונה ואינה מצמחת שנה שניה מצמחת ואויבים באים ומוצאים תבואה לימי המצור ושבפנים מתים ברעב שלא לקטו תבואה אשתקד. ד"א וזרעתם לריק זרעכם. כנגד הבנים והבנות הכתוב מדבר שאדם עמל בהן ומגדלן והחטא בא ומכלה אותם וכה"א אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם: ונתתי פני בכם. כמו שנאמר בטובה ופניתי אליכם כך נאמר ברעה ונתתי פני משלו משל למלך שאמר לעבדיו פונה אני מכל עסקי ועוסק אני עמכם לרעה: ונגפתם לפני אויביכם. שיהא המות הורג אתכם מבפנים ובעלי דבביכון מקיפין אתכם מבחוץ: ורדו בכם שנאיכם. שאיני מעמיד שונאים אלא מכם ובכם שבשעה שעובדי כוכבים עומדים על ישראל אינם מבקשים אלא מה שבגלוי שנאמר והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק ובני קדם וגו' ויחנו עליהם וישחיתו את יבול הארץ אבל בשעה שאעמיד עליכם מכם ובכם הם מחפשים אחר המטמוניות שלכם וכן הוא אומר ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו וגו': ונסתם. מפני אימה: ואין רדף אתכם. מבלי כח: (יח) ואם עד אלה. ואם בעוד אלה לא תשמעו: ויספתי. עוד יסורין אחרים: שבע על חטאתיכם. שבע פורעניות על שבע עבירות האמורות למעלה: (יט) ושברתי את גאון עזכם. זה בית המקדש וכן הוא אומר הנני מחלל את מקדשי את גאון עזכם: ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה. זו קשה משל משה שמשה הוא אומר והיו שמיך אשר על ראשך נחשת וגו' שיהיו השמים מזיעין כדרך שהנחשת מזיעה והארץ אינה מזיעה כדרך שאין הברזל מזיע והיא משמרת פירותיה אבל כאן השמים לא יהיו מזיעין כדרך שאין הברזל מזיע ויהא חורב בעולם והארץ תהא מזיעה כדרך שהנחשת מזיעה והיא מאבדת פירותיה: (כ) ותם לריק כחכם. הרי אדם שלא עמל שלא חרש שלא זרע שלא נכש שלא כסח שלא עדר ובשעת הקציר בא שדפון ומלקה אותו אין בכך כלום אבל אדם שעמל וחרש וזרע ונכש וכסח

רשב"ם

(יח) שבע על חטאתיכם. כלומר הרבה מכות על חטאתיכם. כמו שבע יפול צדיק וקם. ואור החמה יהיה שבעתים. והחזיקו שבע נשים: (יט) ושברתי את גאון עזכם. כדכתיב בשברי לכם מטה לחם. ובדכתיב גאון שבעת לחם היה לה. ובאגדה. היא בית המקדש. כדכתיב הנני מחלל את מקדשי גאון עזכם. לפי הפשט כמו שפירשתי שכך מוכיח סוף המקרא. ונתתי את שמיכם וגו': (כ) כחכם. כי האדמה לא תוסף לתת את כחה לכם: (כא) ואם תלכו עמי קרי. מנחם פי' לשון מניעה מגזרת הוקר רגלך. והבל הוא. כי הוקר מגזרת חטופי פ"א הפעל כמו הושב את אביך. מן אברם ישב. וקרי מן קרה. מגזרת אקרה כה. וזהו פירושו. אם תלכו עמי במקרה ולא תדיר כאדם שאינו הולך תדיר אצל בוראו:

בעלי דבביכון: יז ואתן רוגזי בכון ותתברון קדם בעלי דבביכון וירדון בכון סנאיכון ותעירקון ולית דרדיף יתכון: יח ואם עד אלין לא תקבלון למימרי ואוסף למרדי יתכון שבע על חוביכון: יט ואתבר ית יקר תקפכון ואתן ית שמיא די עליכון תקיפין כפרזלא מלאחתא מטרא וארעא דתחותיכון חסינא כנחשא מלמעבד פירין: כ ויסופון לריקנו חיליכון ולא תתן ארעכון ית עללתה ואילן ארעא לא יתן אבה: כא ואם תהכון קדמי בקשיו ולא תאבון לקבלא במימרי ואוסף לאיתאה עליכון מחא שבע כחוביכון: כב ואגרי בכון ית חית ברא ותתכל יתכון וישיצי ית בעירכון ותזער יתכון ויצדין אורחתכון: כג ואם באלין לא תתרדון קדמי ותהכון קדמי בקשיו: כד ואהך אף אנא עמכון בקשיו ואלקי

נתינה לגר

(יט) כברזל, כפרזלא מלאחתא מטרא, הוא כמ"ש רש"י „השמים לא יהיו מזיעין כו' ויהא חורב בעולם" (אבל בסוף הפסוק אין תרגומו מסכים עם פי' רש"י, כי לפי פירש"י היה לו לת' „לאבדא פירין" אולם! דרך המת' הזה בקדש, נעלה הוא מדרכי כל המפרשים הבאים אחריו, וכל מלותיו ספורות ומנויות, ולמטרה אחת תקלענה, ואין כאן המקום להאריך).

בעל הטורים

(סנהדרין דף ק') ר' אמה לכך יש בה שני תגין: (יז) ורדו · ב' במס' · הכא ואידך ורדו בנוגשיהם (ישעיה י"ד) עכשיו שלא זכיתם ורדו בכם שונאיכם: (יח) ואם עד אלה · סופי תיבות מדה שאמדוד לכם מדה כנגד מדה: ואכלוהו · ג' במס' · ואכלוהו אויביכם ואכלוהו במקום קדוש ואכלוהו ויכלוהו (ירמיה י') פי' אני אמרתי ואכלוהו במקום קדוש שתשמרו מצותי ותאכלו בארץ במקום קדוש ואתם לא עשיתם כן על כן ואכלוהו ויכלוהו ואת נוהו השמו ואכלוהו אויביכם: (יט) את גאון · בגימט' זה המקדש: את גאון עזכם · בגימט' זה ירושלים:

רש"י

ועדר ובא שדפון ומלקה אותו הרי שיניו של זה קהות: ולא תתן ארצכם את יבולה · אף מה שאתה מוביל לה בשעת הזרע: ועץ הארץ · אפילו מן הארץ יהא לקוי שלא יחניט פירותיו בשעת החנטה: לא יתן · משמש למעלה ולמטה לעץ ולפרי: לא יתן פריו · כשהוא מפרה משיר פירותיו הרי שתי קללות ויש כאן שבע פורעניות: (כא) ואם תלכו עמי קרי · רבותינו אמרו עראי במקרה שאינו אלא לפרקים כן תלכו עראי במצות ומנחם פירש לשון מניעה וכן הוקר רגלך וכן יקר רוח וקרוב לשון זה לתרגומו של אונקלוס לשון קושי שמקשים לבם להמנע מלהתקרב אלי: שבע כחטאתיכם · שבע פורעניות אחרים במספר שבע

אבן עזרא

זורך: (יז) ונתתי פני · קאפי ואפי כמו ופניה לא היו לה · והטעם כי הנשארים שאין להם חניים אם יצאו אל האויבים ינגפו לפניהם ופעם ינוסו ואין רודף כטעם מתנה ארס: (יח) ואם עד אלה · המכות: שבע · בעבור היותו חשבון שלם נאמר על לשון רבים וכן כי שבע יפול צדיק וקם עד עקרה ילדה שבעה ואין על חטאתיכם להוסיף שבעה רק ויספתי פעם אחרת כמו קול גדול ולא יסף: וטעם על חטאתיכם · בעבור חטאתיכם וי"א שהחשבון כמשמעו והראשון נכון כי אם נחשוב ושברתי אחד שמיכם כברזל שנים וארץ כנחושה ותם לריק ויבול הארץ ופרי העץ הנה שש ומכת חית השדה הנה שבע: (יט) גאון עוזכם · השובע כטעם וישמן ישורון ובגאוה אם ישבר יפול ויבא: (כ) ותם לריק כחכם · שיגעתם בעבודת האדמה: (כא) קרי · אמרו רבים שפירושו גבורה וגאוה כאיש שיחזק לבו ולא יפחד למען שלא ינוצח ואין ריע לו וי"א שהוא מגזרת כל המקרות והטעם שאמר בדברי הפלשתים כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא ועל שני הפירושים יחסר בי"ת כמו כי ששת ימים או יהי כן תלכו עמי בליכת קרי כאשר הראיתיך רבים כאלה והנה כתוב כחטאתיכם ולא יוסיף עליכם ועל חטאתיכם דבק עם ליסרה אתכם וטעם בעבור חטאתיכם:

רמב"ן

טעם שבע על חטאתכם שבע כחטאתיכם והאלות הן אלות הברית כי הדבור מפי הגבורה ובלשון עצמו אעשה יסרתי הכיתי ולכך אמר אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל כי הוא בשמו הגדול נתן הברית הזאת אבל במשנה תורה אמר אם לא תשמע בקול ה' אלהיך לשמור לעשות את כל מצותיו ויזכיר שם תמיד לשון ארירה ופתח כאן ארור אתה כי הברכה נעדרת מהם ואמר יתן ה' וזהו מאמר רבותינו קללות שבת"כ בלשון רבים ומשה כי אמרן מפי הגבורה אמרן ובמשנה תורה בלשון יחיד ומשה כי אמרן מפי עצמו אמרן הגבורה עשתה משה שליח בינה ובין כל ישראל · ודע והבן כי האלות האלה ירמזו לגלות הראשון כי בבית הראשון היו כל דברי הברית הזאת הגלות והגאולה ממנו שכן תראה בתוכחות שאמר אם בחקתי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם ואמר להפרכם את בריתי והזכיר בהם במות וחמנים וגלולים כי היו עובדי עבודת כוכבים ועושים כל הרעות והוא שאמר והשמותי את מקדשיכם ולא אריח בריח ניחוחכם יתרה בהם לסלק מהם מקדשו וקבול הקרבנות שהיו לרצון לו במקדש

ספורנו

תחוס עיניכם ואל תחמלו: ואכלוהו אויביכם · כמו שהיה הענין בימי השופטים כאמרו והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק וכל בני קדם: (יט) ושברתי את גאון עוזכם · בהרבן משכן שילה כאמרו ויתן לשבי עזו:

והבאתי

כְּחַטֹּאתֵיכֶם׃ כב וְהִשְׁלַחְתִּי בָכֶם אֶת־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְשִׁכְּלָה
אֶתְכֶם וְהִכְרִיתָה אֶת־בְּהֶמְתְּכֶם וְהִמְעִיטָה אֶתְכֶם וְנָשַׁמּוּ
דַּרְכֵיכֶם׃ כג וְאִם־בְּאֵלֶּה לֹא תִוָּסְרוּ לִי וַהֲלַכְתֶּם עִמִּי קֶרִי׃
כד וְהָלַכְתִּי אַף־אֲנִי עִמָּכֶם בְּקֶרִי וְהִכֵּיתִי אֶתְכֶם גַּם־אָנִי
שֶׁבַע עַל־חַטֹּאתֵיכֶם׃ כה וְהֵבֵאתִי עֲלֵיכֶם חֶרֶב נֹקֶמֶת
נְקַם־בְּרִית וְנֶאֱסַפְתֶּם אֶל־עָרֵיכֶם וְשִׁלַּחְתִּי דֶבֶר בְּתוֹכְכֶם
וְנִתַּתֶּם בְּיַד־אוֹיֵב׃ כו בְּשִׁבְרִי לָכֶם מַטֵּה־לֶחֶם וְאָפוּ עֶשֶׂר
נָשִׁים לַחְמְכֶם בְּתַנּוּר אֶחָד וְהֵשִׁיבוּ לַחְמְכֶם בַּמִּשְׁקָל
וַאֲכַלְתֶּם וְלֹא תִשְׂבָּעוּ׃ ס כז וְאִם־בְּזֹאת לֹא תִשְׁמְעוּ לִי
וַהֲלַכְתֶּם עִמִּי בְּקֶרִי׃ כח וְהָלַכְתִּי עִמָּכֶם בַּחֲמַת־קֶרִי
וְיִסַּרְתִּי אֶתְכֶם אַף־אָנִי שֶׁבַע עַל־חַטֹּאתֵיכֶם׃ כט וַאֲכַלְתֶּם
בְּשַׂר בְּנֵיכֶם וּבְשַׂר בְּנֹתֵיכֶם תֹּאכֵלוּ׃ ל וְהִשְׁמַדְתִּי אֶת־
בָּמֹתֵיכֶם וְהִכְרַתִּי אֶת־חַמָּנֵיכֶם וְנָתַתִּי אֶת־פִּגְרֵיכֶם עַל־
פִּגְרֵי גִּלּוּלֵיכֶם וְגָעֲלָה נַפְשִׁי אֶתְכֶם׃ לא וְנָתַתִּי אֶת־

ת"א והשלחתי · שבת לג: ואם באלה לא תוסרו לי · שם סנהדרין כב: והבאתי עליכם חרב · שם: בשברי לכם · שבת לג: ואפו עשר · פסחים לז: בחמת קרי · ס' הזוכר פ' הרומה: ונתתי את פגריכם · שבת לג סנהדרין סג סד:

רש"י

כחטאתיכם: (כב) והשלחתי · לשון גרוי: ושכלה אתכם · אין לי אלא חיה משכלת שדרכה בכך בהמה שאין דרכה בכך מנין ת"ל ושן בהמות אשלח בם הרי שתים ומנין שתהא ממיתה בנשיכה ת"ל עם חמת זוחלי עפר מה אלו נושכין וממיתין אף אלו נושכין וממיתין כבר היו שנים בארץ ישראל חמור נושך וממית ערוד נושך וממית: ושכלה אתכם · אלו הקטנים: והכריתה את בהמתכם · מבחוץ: והמעיטה אתכם · מבפנים: ונשמו דרכיכם · שבילים גדולים ושבילים קטנים הרי שבע פורעניות שן בהמה ושן חיה חמת זוחלי עפר ושכלה והכריתה והמעיטה ונשמו: (כג) לא תוסרו לי · לשוב אלי: (כד) נקם ברית · ויש נקם שאינו בברית כדרך שאר נקמות וזהו סמוי עיניו של צדקיהו · ד"א נקם ברית נקמת בריתי אשר עברתם כל הבאת חרב שבמקרא הוא מלחמת חיילות אויבים: ונאספתם · מן החוץ אל תוך הערים מפני המצור: ושלחתי דבר בתוככם · על ידי הדבר ונתתם ביד האויבים הצרים עליכם לפי שאין מלינים את המת בירושלים וכשהם מוציאים את המת לקברו נתנין ביד אויב: (כו) מטה לחם · לשון משען כמו מטה עוז: בשברי לכם מטה לחם · אשבור לכם כל מסעד אוכל והם חלי רעב: ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד · מחוסר עצים: והשיבו לחמכם במשקל · שתהא התבואה נרקבת ונעשית פת נפולת ומשתברת בתנור והן יושבות ושוקלות את השברים לחלקם ביניהם: ואכלתם ולא תשבעו · זהו מארה בתוך המעים בלחם · הרי שבע פורעניות חרב מצור דבר שבר מטה לחם חוסר עצים פת נפולת מארה במעים · ונתתם אינה מן

רשב"ם

(כה) נקם ברית · שעברתם · כמו שכתוב למעלה להפרכם את בריתי: (כו) עשר נשים · כלומר הרבה · כמו זה עשר פעמים תכלימוני: בתנור אחד · כי אשה אחת לא תוכל למלא את התנור פת: והשיבו לחמכם במשקל · כי במשקל הביאוהו לתנור ובמשקל השיבוהו להאכילו לבעלים ובמשקל ובצמצום לחם צר ומים לחץ · כדכתיב בן אדם הנני שובר מטה לחם בירושלים ויאכלו לחם במשקל ובדאגה ומים במשורה · אף כאן כתיב בשברי לכם מטה לחם יאפה ויאכל במשקל: ואכלתם ולא תשבעו · כי במשקל ובצמצום יאכלוהו · וגם י"ל שאותו לחם אע"פ שאוכל ממנו הרבה לא ישביע מסעד האדם כי מארה תמצא בו: (כט) ויסרתי · מן ייסר איש את בנו יאמר ויסרתי · ובן ויכרו אותו · וכן מן ישב יאמר וישבו טירותיהם כך ביחזקאל: (ל) על פגרי גלוליכם · כי בבית במותיכם תהרגו · כדכתיב בירמיה כי אם גיא ההרגה וקברו בתופת מאין מקום:

ושממו

יְתְכוֹן אַף אֲנָא שְׁבַע עַל חוֹבֵיכוֹן : כה וְאַיְתֵי עֲלֵיכוֹן דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא וְיִתְפָּרַע מִנְּכוֹן פֻּרְעֲנוּתָא עַל דַּעֲבַרְתּוּן עַל פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא וְתִתְכַּנְשׁוּן לְקִרְוֵיכוֹן וַאֲגָרֵי מוֹתָנָא בְּכוֹן וְתִתְמַסְרוּן בִּידָא דְסָנְאָה : כו בִּדְאֶתְבַּר לְכוֹן סְעִיד מֵיכְלָא וְיֵפְיָן עֲסַר נְשִׁין לַחְמְכוֹן בְּתַנּוּרָא חַד וִיתִיבוּן לַחְמְכוֹן בְּמַתְקְלָא וְתֵיכְלוּן וְלָא תִשְׂבְּעוּן : כז וְאִם בְּדָא לָא תְקַבְּלוּן בְּמֵימְרִי וּתְהָכוּן קֳדָמַי בְּקַשְׁיוּ : כח וַאֲהָךְ עִמְּכוֹן בִּתְקוֹף רְגַז וְאַלְקֵי יָתְכוֹן אַף אֲנָא שְׁבַע עַל חוֹבֵיכוֹן : כט וְתֵיכְלוּן בְּשַׂר בְּנֵיכוֹן וּבְשַׂר בְּנָתֵיכוֹן תֵּיכְלוּן : ל וְאֶשֵּׁיצֵי יָת בָּמָתֵיכוֹן וַאֲקַצֵּץ יָת חֲנִיסְנְסֵיכוֹן וְאֶתֵּן יָת פִּגְרֵיכוֹן עַל פִּגּוּר טַעֲוָתְכוֹן וִירַחֵיק מֵימְרִי יָתְכוֹן : לא וְאֶתֵּן יָת קִרְוֵיכוֹן צָדְיָא וְאֶצְדֵּי יָת

נתינה לגר

(כה) נקמת נקם ברית, פורענותא על דעברתון על פתגמי אוריתא. ר"ל עונש על עברכם על המצות שבאתם עליהם בבריתי. (כח) בחמת קרי, בתקוף רגז. אף שת' „קרי" „בקשיו" היינו פה לגלי הכפל ב' שמות נרדפים „תקוף וקשיו" לענין אחד". (ל) חמניכם, חניסנסיכון. הוא ת' של „רעל" ע בערוך (והנה ע"פ „והרעלות" [יש עיה ג' י"ט] ת' „וחניסנסיא" וכן „והחמנים" [שם י"ז ח'] ת' „וחניסנסיא" ומזה נוכל לשפוט בצדק, כי תחלת הוראת „חנסנס" בארמית הונחה על השֶׁמֶשׁ, ואח"כ ס. חז נס על הפסילים אשר העמידו לשמש, גם על ה לטיפים שהנשים נושאות על פניהן להגן בעד השמש).

בעל הטורים

(כה) כתשאתיכם· בגימט' בין בשוגג בין במזיד: (כה) נקם· ב' במס'· נקם ברית נקם אחת משתי עיני גבי שמשון (שופטים ט"ז) כדאיתא בסוטה שעברו פלשתים על שבועתם וזה הוא נקם ברית דהיינו שבועה דבשביל השבועה שעברו אנקמה

רש"י

המנין היא החרב: (ל) במתיכם· מגדלים ובירניות: חמניכם· מין עבודת כוכבים שמעמידין על הגגות ועל שם שמעמידין בחמה קרויין חמנים: ונתתי את פגריכם· תפוחי רעב היו ומוציאין יראתם מחיקם ומנשקים אותם וכרסו נבקעת ונופל עליה: וגעלה נפשי אתכם· זה סילוק שכינה: (לא) ונתתי את

אבן עזרא

(כו) ובשלחתי בכם· מגזרת הנני משליח בך: ושכלה אתכם· בבריאת קטנים: והמעיטה אתכם· בבריאת הגדולים: ונשמו דרכיכם· כי אין דרך בגוות מפחד החיות שאינה ברבות אדם כאשר פירשתי: (כג) הוסרו· עתיד מבנין נפעל: (כד) על חטאתיכם· דבק עם והכיתי: (כה) נקם ברית· על כן אמרתי כי זאת הברית הכרותה בסיני הכתובה בפרשת אלה המשפטים יום קבלו על נפשם ואמרו נעשה ונשמע אז נכרתה הברית ואמר להם כל הפרשה הזאת: ונאספתם אל עריכם· מפני החרב ושם אשלח הדבר והרעב עד שתרצו לנתן ביד האויב וזה טעם ונתתם ביד אויב והיא מלה מבנין נפעל: (כו) בשברי· שם הפעל ונח שבור כמו בשכבה ובקומה וטעם השבור בעבור מטה לחם והוא דרך משל וביטעיה משען לחם כי הלחם לבב אנוש יסעד: עשר נשים· כי הוא סך חשבון כי מנהג ישראל היה לאפות כל בית תנור לעצמו שיאכלו כל השבוע ומערכת השבת הוכיח: והשיבו לחמכם במשקל· בעבור שהיא מעט: ואכלתם ולא תשבעו· יש רעב וישבע האוכל ממעט ואתם מאוכל הרבה לא ישבעו: (כז) ואם בזאת· במכה הזאת: וכן אם בזאת· בזאת המכות הנזכרות: (כח) על חטאתיכם· דבק עם ויסרתי: (כט) ואכלתם בשר בניכם ובשר בנתיכם· אין למעלה מן הרעב הזה ולא יהיה לכם מקום לזעוק ולהתפלל להושע מהרעב כי אשמיד במותיכם מקום הזבחים: (ל) חמניכם· מגזרת חמה כתים העשויים להם זחות לשמש והנו"ן נוסף כנו"ן נשים רחמניות: פגריכם· גופותיכם כמו פגר מובס: גלולים· שם גנאי לעבודת כוכבים מגזרת פאשר יבער הגלל והטעם כי בהתחברכם לבתי עבודת כוכבים שם הרגו ויאשיתו אויביכם לורת גלוליכם ואני לא אושיעכם: וגעלה נפשי אתכם· שתסור השכינה אז תחרבנה עריכם ונשמו מקדשים שלכם והטעם בהחלה היו

רמב"ן

ההוא והעונשים עליהם חרב וחיה רעה ודבר ורעב וגלות בסוף כי כל זה היה שם כאשר בא בפירוש בספר ירמיהו ואמר בגלות אז תרצה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה תשבות את אשר לא שבתה שהיו שנות הגלות כשנים אשר בטלו השמטות וכן אמר הכתוב בגלות ההוא למלאת דבר ה' מפי ירמיה עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאת שבעים שנה כן התרה בהם וכן הגיע אליהם א"כ דבר ה' ברור הוא שעל הגלות ההוא דבר הכתוב· ותסתכל עוד בענין הגאולה ממנו שאינו מבטיח רק שיזכור ברית אבות וזכירת הארץ לא ימחול עונם ויכלה חטאתם ויוסיף אהבתם כקדם ולא שיאסוף את נדחיהם כי היה כן בעלותם מבבל שלא שבו רק יהודה ובנימין והגלוים עליהם מעט מקלת השבטים אשר גלו לבבל ושבו בדלות ועבודה מלכי פרס וגם לא אמר שישובו בתשובה שלימה לפניו רק שיתודו בעונם ועון אבותם ומלינו אנשי

ספורנו

(כה) והבאתי עליכם חרב· כמו שהיה הענין בימי מלכי ישראל כאמרו כי ידעתי אשר תעשה לבני ישראל רעה מבצריהם תשלח באש ובחוריהם בחרב תהרוג: נקמת נקם ברית· נוקמת באותה הנקמה הכתובה בספר הברית כאמרם ז"ל (סנהדרין פ"ד) אע"פ שבטלו סנהדרין דין ד' מיתות לא בטלו: ונתתם ביד אויב· כענין עשרת השבטים ביד מלך אשור: (ל) ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם· בהיות העיר במצור כמו שספרו על אליהו הצדיק שמצא תינוק מוטל ברעב וכשאמר לו אמור שמע ישראל ותחיה השיב הס כי לא להזכיר בשם ה' והוציא יראתו מחיקו ונשקה ומת עליה: (לא) ונתתי

עָרֵיכֶם חָרְבָּה וַהֲשִׁמּוֹתִי אֶת־מִקְדְּשֵׁיכֶם וְלֹא אָרִיחַ בְּרֵיחַ נִיחֹחֲכֶם׃ לב וַהֲשִׁמֹּתִי אֲנִי אֶת־הָאָרֶץ וְשָׁמְמוּ עָלֶיהָ אֹיְבֵיכֶם הַיֹּשְׁבִים בָּהּ׃ לג וְאֶתְכֶם אֱזָרֶה בַגּוֹיִם וַהֲרִיקֹתִי אַחֲרֵיכֶם חָרֶב וְהָיְתָה אַרְצְכֶם שְׁמָמָה וְעָרֵיכֶם יִהְיוּ חָרְבָּה׃ לד אָז תִּרְצֶה הָאָרֶץ אֶת־שַׁבְּתֹתֶיהָ כֹּל יְמֵי הֳשַׁמָּה וְאַתֶּם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיכֶם אָז תִּשְׁבַּת הָאָרֶץ וְהִרְצָת אֶת־שַׁבְּתֹתֶיהָ׃ לה כָּל־יְמֵי הָשַּׁמָּה תִּשְׁבֹּת אֵת אֲשֶׁר לֹא־שָׁבְתָה בְּשַׁבְּתֹתֵיכֶם בְּשִׁבְתְּכֶם עָלֶיהָ׃ לו וְהַנִּשְׁאָרִים בָּכֶם וְהֵבֵאתִי מֹרֶךְ בִּלְבָבָם בְּאַרְצֹת אֹיְבֵיהֶם וְרָדַף אֹתָם קוֹל

השי"ן דגושה פ"ש

ת"א והשמותי את • שבת שם מגילה כח : ואתכם אזרה • שבת שם : אז תרצה הארץ • שם עקידה שער סח : כל ימי השמה • שבת שם לג :

רש"י

עריכם חרבה • יכול מאדם כשהוא אומר והשמותי אני את הארץ הרי אדם אמור הא מה אני מקיים חרבה מעובר ושב: והשמותי את מקדשיכם • יכול מן הקרבנות כשהוא אומר ולא אריח הרי קרבנות אמורים הא מה אני מקיים והשמותי את מקדשיכם מן הגדודיות שיירות של ישראל שהיו מתקדשות ונועדות לבא שם הרי שבע פורעניות אכילת בשר בנים ובנות השמדת במות הרי שתים כריתת חמנים אין כאן פורעניות אלא על ידי השמדת הבירניות יפלו החמנים שבראשי הבנות ויכרתו ונתתי את פגריכם וגו' הרי שלש סילוק שכינה ארבע חרבן ערים שממון מקדש הן הגדודיות ולא אריח קרבנות הרי שבע: (לב) והשמותי אני את הארץ • זו מדה טובה לישראל שלא ימצאו האויבים נחת רוח בארצכם שתהא שוממה מיושביה: (לג) ואתכם אזרה בגוים • זו מדה קשה שבשעה שבני מדינה גולים למקום אחד רואים זה את זה ומתנחמים וישראל נזרו כבמזרה כאדם הזורה שעורים בנפה ואין אחת מהן דבוקה בחברתה: והריקתי • כששולף החרב מתרוקן הנדן ומדרשו הרב הנשמטת אחריכם אינה חוזרת מהר כאדם שמריק את המים ואין סופן לחזור: והיתה ארצכם שממה • שלא תמהרו לשוב לתוכה ומתוך כך עריכם יהיו חרבה נראית לכם חרבות שבשעה שאדם גולה מביתו ומכרמו ומעירו וסופו לחזור כאילו אין כרמו וביתו חרבים כך שנויה בת"כ: (לד) אז תרצה • תפייס את כעס המקום שכעס על שמטותיה: והרצת • למלך את שבתותיה: (לה) כל ימי השמה • לשון העשות (ומ"ם דגש במקום כפל שממה): את אשר לא שבתה • שבעים שנה של גלות בבל הן היו כנגד שבעים שנות השמטה ויובל שהיו בשנים שהכעיסו ישראל בארצם לפני המקום ד' מאות ושלשים שנה • שלש מאות ותשעים היו שני עונם משנכנסו לארץ עד שגלו עשרת השבטים ובני יהודה הכעיסו לפניו ארבעים שנה משגלו עשרת השבטים עד חרבות ירושלים הוא שנאמר ביחזקאל ואתה שכב על צדך השמאלית וגו' וכלית את אלה וגו' ושכבת על צדך הימנית ארבעים יום ונשאת את עון בית יהודה ונבואה זו נאמרה ליחזקאל בשנה החמישית לגלות המלך יהויכין ועוד עשו שש שנים עד גלות צדקיהו הרי ארבעים ושש ואם תאמר שנות מנשה חמשים וחמש היו מנשה עשה תשובה שלשים ושלש שנה וכל שנות רשעו עשרים ושתים כמו שנאמר באגדת חלק ושל אמון שתים ואחת עשרה ליהויקים וכנגדו לצדקיהו צא וחשוב לארבע מאות ושלשים ושש שנה שמיטין ויובלות שבהם (והם שש עשרה למאה י"ד שמיטין וב' יובלות) הרי לד' מאות שנה ששים וארבע לשלשים ושש שנה חמש שמיטות הרי שבעים חסר אחת ועוד שנה יתירה שנכנסה בשמיטה המשלמת לשבעים (כ"א ואותו יובל שגלו שלא נגמר בעונם נחשב להם) ועליהם נגזר שבעים שנה שלמים וכה"א בדברי הימים עד רצתה הארץ את שבתותיה גו' למלאות שבעים שנה: (לו) והבאתי מרך • פחד ורך

רשב"ם

(לב) ושממו עליה אויביכם • כשבאים לשבת בה כדכתיב כל עובר עליה ישומו וישרוק על מכותיה: (לה) כל ימי השמה תשבות • כל שבעים שנה של גלות בבל • פירשו רבותינו כנגד שנים שהיה לה לשבות ולא שבתה • תשבות מלאפום באתנחתא • אבל בלא אתנחתא • אז תשבת הארץ פתח • וכן וימת וינם באתנחתא כולם מלאפום • וימת • הים ראה וינם: (לו) מרך בלבבם • אינו לשון רך הלבב • ואל הרך לבי • כי המ"ם של מרך עיקר שהרי הניגון במ"ם • כמו אהל אובל בכסף • וקראת לשבת עונג • ואין חבר כי אם בתלמוד בשחיטת חולין נתמרך באלו טרפות :

מקדשיכון ולא אקביל ברעוא קרבן כנשתכון: לב ואצדי אנא ית ארעא ויצדון עלה בעלי דבביכון דיתבין בה: לג ויתכון אבדר בין עממיא ואגרי בתריכון דקטלין בחרבא ותהי ארעכון צדיא וקרויכון יהון חרבא: לד בכן תרעי ארעא ית שמטהא כל יומין די צדיאת ואתון בארע בעלי דבביכון בכן תשמט ארעא ותרעי ית שמטהא: לה כל יומין די צדיאת תשמט ית די לא שמטת בשמטיכון כד הויתון יתבין עלה: לו ודישתארון בכון ואעל תברא בלבהון בארעתא דסנאיהון וירדוף יתהון קל טרפא דשקיף ויערקון כד מעירוק מן קדם דקטלין

נתינה לגר

(לא) ניחחכם, קרבן כנשתכון. ר"ל קרבן עדתכם, ות' כדרכו לת' בכ"מ „ריח ניחח" וטיטב אבר דבר בזה הרב השלם מוה' יהודה בעהאק [הובאו דבריו בספר לחם ושמלה] כי מליצת „ולא אריח בעצרותיכם" [עמוס ה' כ"א] היתה נגד עיני המת' הלזה, וכת"י שם. (לו) איביהם, דסנאיהון. בכמה מקומות ה' „בעלי דבבא" (כלעיל פסוק ל"ב ול"ד, ולקמן פסוק ל"ז ול"ח) וכאן בלשון „סנאה"? ואולי כוונת המת' הוא כמ"ש קצת מבעלי הלשון, כי הש' „אויב" בא בעברית רק על האיש המגלה שנאתו וסש' „שונא" גם על המסתיר שנאתו, וכן יחשוב המת' להבדיל בין „בעלי דבבא" שהוא הת' של „אויב" ובין „סנאה" שהוא תרגום של „שונא" ולזאת בכל דברי הקללות ית' „בעלי דבביכון" לא כן בפסוק זה שאמר „והבאתי מרך בלבבם וגו'", ונפלו ואין רודף" ת' „סנאיהון" יען כי לא הראו שום שנאה אליהם, ובכל זאת

בעל הטורים

נקם אחת: (לג) ואתכם אזרה • הזיי"ן עקומה לומר לך שנתתי לכם ארץ ז' עממין לקיים התורה שאלכם עמודיה שבעה (כדפרבי' שבת דף קט"ז) ואתר שבעה תועבות בלבבכם לכן אתכם אזרה: והריקותי • ב' במסו' • הכא ואידך והריקותי לכם ברכה עד בלי די (מלאכי ג') אני אמרתי והריקותי לכם ברכה עד בלי די אתם לא רציתם לקיים מצותי ע"כ והריקותי אחריכם חרב • ו"פ כתיב בברכה עון ועונם וכנגדם גלו ו"פ ג' ע"י סנחריב וג' ע"י נ"נ:

אבן עזרא

מקדשי: (לא) ולא אריח בריח • והטעם כי כבוד השם מלא שמים וארץ וכתוב על נח וירח ה' את ריח הניחוח והטעם שלא אקבל עולה אחרי כן מכם • ואחר שאמר עריכם ומקדשיכם אמר את הארץ כל ארץ ישראל: (לב) ושממו עליה • כל כך תהיה שממה שגם האויבים הדרים ישומו עליה הפך מבוא לכל הארץ: (לג) אזרה • מבנין הכבד הדגוש ולא די שתזרו עד אשר אריק אחריכם חרב: וטעם אריק • מנדנה: והיתה ארצכם • דבק עם הפסוק הבא אחריו והטעם כאשר תהיה ארצכם שממה אז תרצה הארץ וזאת המלה כמו תבלים וכן עד ירצה כשכיר יומו כי נרצה עונם: (לד) שבתותיה • שמיטות ויובלים וכן כתוב עד רצתה הארץ את שבתותיה ושם פירשתיו: השמה • שם ומשקלו השמות משתנים: וטעם כל ימי השמה ואתם בארץ איביכם • שתהיה שממה מכם אז תשבת ותמצא מנוחה למלאת שבתותיה: וטעם (לה) כל ימי השמה תשבות • מספר השנים שתשבות וביחזקאל מפורש: (לו) והנשארים בכם • בעבור שאמר והריקותי אחריכם חרב: מרך • מפעלי הכפל וכן במועל ידיהם מגזרת ורך הלבב ויפחדו עד שירדפם קול עלה נדף והוא שם התאר מבנין נפעל ונו"ן הסרת

רמב"ן

בית שני עושים כן כמו שיתודה דניאל חטאנו ועוינו והרשענו ומרדנו וסור ממצותיך עד למלכינו לשרינו ולאבותינו וכתיב כי בחטאינו ובעונות אבותינו ירושלים ועמך לחרפה וכן נחמיה התודה ועזרא אמר מלכינו שרינו כהנינו ואבותינו לא עשו תורתך כי כולם למדו מן התורה שיתוודו עונם ועון אבותם וכל אלה דברים ברורים בברית הזאת שהוא באמת ירמוז לגלות הראשון והגאולה ממנו אבל הברית שבמשנה תורה רמז לגלותנו זה ולגאולה שנגאל ממנו כי הסתכלנו תחלה שלא נרמז שם קץ וקצב ולא הבטיח בגאולה רק תלה אותם בתשובה ולא הזכיר בעבירות ההם שיעשו אשרים וחמנים ויעבדו עבודת כוכבים כלל אבל אמר והיה אם לא תשמעו בקול ה' אלהיך לשמור לעשות את כל מצותיו וחקיו ומשפטיו לומר כי מפני שיעברו על קצת מצותיו שלא ישמרו ויעשו את כולן יענשו שכך היה בבית שני כמו שאמרו שבית ראשון מפני מה חרב מפני עבודת כוכבים וגלוי עריות ושפיכות דמים בית שני שאנו בקיאים בהם שהיו עוסקין בתורה ובגמילות חסדים מפני מה חרב מפני שנאת חנם שהיתה ביניהם ולא הזכיר שם המקדש וריח ניחוח כאשר הזכיר כאן שלא היתה האש יורדת ואוכלת הקרבנות בבית שני כמו שהעידו במסכת יומא ושם אמר בקללות ישא ה' עליך גוי מרחוק מקצה הארץ כאשר ידאה הנשר שבאו עליהם עם רומי הרחוקים מהם מאד ואמר שם אל גוי אשר לא ידעת גוי אשר לא תשמע לשונו מפני רוב רחוקם מארצנו וכן בדברי הברית הזאת מפני שגלו לבבל ואשור שהם קרובים לארץ ונלחמים בהם תמיד ויחוס ישראל משם היה יודעים לשונם כענין שנאמר דבר נא אל עבדיך ארמית כי שומעים אנחנו וכן והפיצך ה' בכל העמים

ספורנו

את עריכם חרבה • על ידי מלך בבל ושריו: והשמותי את מקדשיכם • ע"י נבוזראדן: ולא אריח בריח ניחוחכם • אע"פ שהיו בו אז הכהנים בני צדוק שהיה קרבנם ריח ניחוח בלי ספק מ"מ לא היה לרצון לאשמת העם: (לג) ואתכם אזרה בגוים • בלכתם למצרים אחר החרבן: והריקותי אחריכם חרב • חרב נבוכדנצר במצרים כאמרו החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם בארץ מצרים: (לד) אז תרצה הארץ • תשלם ותפרע: את שבתותיה • שמטין ויובלות כמו שנאמר כאמרו עד רצתה הארץ

עָלֶה נִדָּף וְנָסוּ מְנֻסַת־חֶרֶב וְנָפְלוּ וְאֵין רֹדֵף׃ לז וְכָשְׁלוּ
אִישׁ־בְּאָחִיו כְּמִפְּנֵי־חֶרֶב וְרֹדֵף אָיִן וְלֹא־תִהְיֶה לָכֶם
תְּקוּמָה לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם׃ לח וַאֲבַדְתֶּם בַּגּוֹיִם וְאָכְלָה אֶתְכֶם
אֶרֶץ אֹיְבֵיכֶם׃ לט וְהַנִּשְׁאָרִים בָּכֶם יִמַּקּוּ בַּעֲוֺנָם בְּאַרְצֹת
אֹיְבֵיכֶם וְאַף בַּעֲוֺנֹת אֲבֹתָם אִתָּם יִמָּקּוּ׃ מ וְהִתְוַדּוּ אֶת־
עֲוֺנָם וְאֶת־עֲוֺן אֲבֹתָם בְּמַעֲלָם אֲשֶׁר מָעֲלוּ־בִי וְאַף אֲשֶׁר־
הָלְכוּ עִמִּי בְּקֶרִי׃ מא אַף־אֲנִי אֵלֵךְ עִמָּם בְּקֶרִי וְהֵבֵאתִי
אֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם אוֹ־אָז יִכָּנַע לְבָבָם הֶעָרֵל וְאָז יִרְצוּ
אֶת־עֲוֺנָם׃ מב וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי יַעֲקוֹב וְאַף אֶת־בְּרִיתִי

הקו"ף דגושה מ"ש

ת"א וכשלו איש באחיו. סנהדרין כז שבועות לט: ואבדתם. מכות כד: ואכלה אתכם: שם: ואף בעונת אבתם אתם. סנהדרין כז: וזכרתי את בריתי יעקוב. ס' הזהר פ' ויקרא:

רש"י

לבב מ"ם של מורך יסוד נופל הוא כמו מ"ם של מועד ושל מוקש: ונסו מנוסת חרב. כאילו רודפים הורגים אותם: עלה נדף. שהרוח דוחפו ומכהו על עלה אחר ומקשקש ומוציא קול וכן תרגומו קל טרפא דשקיף (לשון חבטה שדופות קדים שקיפן קדום לשון משקוף מקום חבטת הדלת) וכן תרגומו של חבורה משקופי: (לז) וכשלו איש באחיו. כשירצו לנוס יכשלו זה בזה כי יבהלו לרוץ: כמפני חרב. כאילו בורחים מלפני הורגים שיהא בלבבם פחד וכל שעה סבורים שאדם רודפם. ומדרשו וכשלו איש באחיו זה נכשל בעונו של זה שכל ישראל ערבין זה לזה: (לח) ואבדתם בגוים. כשתהיו פזורים תהיו אבודים זה מזה: ואכלה אתכם. אלו המתים בגולה: (לט) בעונת אבתם אתם. כשעונות אבותם אתם כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם: ימקו. לשון המסה כמו ימסו וכמו תמקנה בחוריהן. נמקו חבורותי: (מא) והבאתי אתם. אני בעצמי אביאם זו מדה טובה לישראל שלא יהיו אומרים הואיל וגלינו בין העובדי כוכבים נעשה כמעשיהם אני איני מניחם אלא מעמיד אני את נביאי ומחזירן לתחת כנפי שנאמר והעולה על רוחכם היו לא תהיה וגו' חי אני אם לא ביד חזקה וגו': או אז יכנע. כמו או נודע כי שור נגח הוא אם אז יכנע. ל"א אולי שמא אז יכנע לבבם וגו': ואז ירצו את עונם. יכפרו על עונם ביסוריהם: (מב) וזכרתי את בריתי יעקוב. בחמשה מקומות נכתב מלא ואליהו חסר בחמשה מקומות יעקב נטל אות משמו של אליהו ערבון שיבא ויבשר גאולת בניו: וזכרתי את בריתי יעקוב. למה נמנו אחורנית כלומר כדאי הוא יעקב הקטן לכך ואם אינו כדאי הרי יצחק עמו ואם אינו כדאי הרי אברהם עמו שהוא כדאי ולמה לא נאמרה זכירה ביצחק אלא

רמב"ן

מקצה הארץ ועד קצה הארץ היא גלותנו היום שאנו מפוזרים מסוף העולם ועד סופו ואמר והשיבך ה' מצרים באניות ובגלותנו זה היה שמילא טיטוס מהם ספינות וכן כתוב בספר הרומיים וכן מה שאומר שם בניך ובנותיך נתונים לעם אחר ועיניך רואות בנים ובנות תוליד ולא יהיו לך כי ילכו בשבי איננו הגלות שגלו אבות ובנים רק השבי ההוא לבנים לבדם והאבות נשארים בארץ ולא נאמר כן בברית הראשון מפני שגלו גלות שלמה אבל בברית השני הזכיר כן שהיו הרומיים מושלים בארצנו ולוקחים הבנים והבנות כרצונם וכן ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה' בך ברעב ובצמא היא עבדותנו שעבדנו הרומיים בארצנו ושריהם מושלים בארץ ומכבידים עליהם עול כבד ולוקחים גופם וממונם כאשר הוא ידוע בספרים ועוד ראיה שאמר יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבותיך כי

אבן עזרא

מובלע: (לז) איש באחיו. בעבור אוהבו: תקומה. מבנין כבד נוסף מגזרת עי"ן וי"ו בעבור התי"ו וכן תרומה: (לח) ואכלה אתכם. מנהג כל הגולים למקום אחר בהשתנות האויר עליהם והמים ימותו רובם: (לט) והנשארים. מהנשארים ימקו בעונם על משקל יסבו ובניהם מפעלי הכפל מגזרת המק בשרו מק יהיה: ואף בעונות אבותם אתם ימקו. כטעם אבותינו חטאו ובמגלת איכה פירשתיו: (מ) והתודו. מבנין התפעל: במעלם אשר מעלו בי. אבותם: ואף אשר הלכו עמי. אלה בניהם בקרי: (מא) אף אני. כן עשיתי עמהם ויסרתים להביאם אל ארץ אויביהם עד שיכנע לבבם הערל ועוד אפרשנו: ואז ירצו את עונם. ישלימו ויפרעו: (מב) וזכרתי את בריתי. מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא

רשב"ם

(לט) ימקו. מן נמקו חבורותי כמו כן נבע ישעו: (מב) וזכרתי וגו'. אם יכנע לבבם:

והא

בְּחַרְבָּא וְיִפְּלוּן וְלֵית דְּרָדִיף : לז וְיִתַּקְלוּן גְּבַר בְּאָחוּהִי כְּמִקֳּדָם דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא וְרָדִיף לֵית וְלָא תְהֵי לְכוֹן תְּקוּמָה קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן : לח וְתֵיבְדוּן בֵּינֵי עַמְמַיָּא וּתְגַמַּר יָתְכוֹן אֲרַע בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן : לט וּדְיִשְׁתַּאֲרוּן בְּכוֹן יִתְמַסּוּן בְּחוֹבֵיהוֹן בְּאַרְעָתָא בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן וְאַף בְּחוֹבֵי אֲבָהָתְהוֹן בִּישַׁיָּא דַּאֲחִידִין בִּידֵיהוֹן עִמְּהוֹן יִתְמַסּוּן : מ וִיוַדּוּן יָת חוֹבֵיהוֹן וְיָת חוֹבֵי אֲבָהָתְהוֹן בְּשִׁקְרוּתְהוֹן דְּשַׁקַּרוּ בְמֵימְרִי וְאַף דְּהַלִּיכוּ קֳדָמַי בְּקַשְׁיוּ : מא אַף אֲנָא אֲהַךְ עִמְּהוֹן בְּקַשְׁיוּ וְאָעֵיל יָתְהוֹן בַּאֲרַע בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן אוֹ בְכֵן יִתָּבַר לִבְּהוֹן טַפְשָׁא וּבְכֵן יִרְעוּן יָת חוֹבֵיהוֹן : מב וְדָכִירְנָא יָת קְיָמִי דְעִם

נתינה לגר

יפחלו ויחתו מהם. [ורק בכ"י הנוסח בכתוב פ"ז, ל"ד, ל"ט, הוא סנאיכון ופה הנוסח דבעלי דבביהון]. (לט) בעונת אבתם אתם, בחובי אבהתהון בישיא דאהידין בידיהון, ר"ל כשאוחזין מעשי אבותיהם בידיהם, כמ"ש רש"י וכדעת רז"ל, וזהו פירושו של מלת „אתם" וע' בנתה"ש וע' בהקדמה. (מ) והתודו, ויודון. אפשר שמפרש שאף בהתודותם על עונם ועון אבותם, הנה אנכי אלך עוד עמם בקרי, מפני שהוא רק ודוי פה ולא חרטה ועזיבת החטא, כי שבו במעלם, והם כטובל ושרץ בידו. (מא) או אז, או בכן. ערש"י שפי' כמו „אם" או כמו „שמא" והת"א לא שינה מל' המקרא

בעל הטורים

(לז) ורודף · ג' במס' · הכא ואידך (ישעיה א') כולו אוהב שוחד ורודף שלמונים ואידך (הושע י"ב) אפרים רועה רוח ורודף קדים בשביל שהם רודף שלמונים ורודף קדים על כן וכשלו איש באחיו כמפני חרב ורודף אין : (מב) וזכרתי את בריתי יעקוב · ביצחק לא כתיב ביה זכירה לפי שאפרו צבור ומונח לפני הקב"ה · האבות מנויין למפרע אומר הקב"ה אני זוכר אתכם מלין בהם ומונה וממשמש היחס עד למעלה עד בן יעקב בן יצחק בן אברהם · בכולם כתיב אף חוץ מיעקב שהיתה מטתו שלימה ולא יצא ממנו פסולת : וזכרתי · הפסוק מתחיל בזכירה ומסיים בזכירה שלעולם יזכור זכות אבות · אברהם נקרא עבדו

רמב"ן

הלך אגריפס המלך בסוף בית שני לרומי ועל הליכתו שם נחרב הבית ולא אמר הכתוב המלך אשר ימלוך עליך אבל אמר מלכך אשר תקים רמז לנו יהברך שלא היה ראוי למלוך ואסור היה להיות מלך על ישראל מדין תורה אבל הקימו עליהם הוא ואבותיו שלא כדת כמו שהזכיר זה במסכת סוטה וכל אלה רומזים כאלו יזכירו בפירוש ענין גלותנו זה והגאולה בברית ההיא השנית גאולה שלמה מעולה על כלנו אמר והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה וגו' והבטיח והטיבך והרבך מאבותיך שהיא הבטחה לכל שבטי ישראל לא לשבית העם ושם הבטיח שיכרת ויכלה אשר הגלה אותנו שנאמר ונתן ה' אלהיך את כל האלות האלה על אויביך ועל שונאיך אשר רדפוך והנה אויביך ושונאיך רמז לב' האומות אשר רדפו תמיד אחרינו ואלה דברים יבטיחו בגאולה העתידה הבטחה שלמה מכל חזיונות דניאל · וכן מה שאמר בכאן ושממו עליה אויביכם היא בשורה טובה מבשרת בכל הגליות שאין ארצנו מקבלת את אויבינו וגם זו ראיה גדולה והבטחה לנו כי לא תמצא בכל הישוב ארץ אשר היא טובה ורחבה ואשר היתה נושבת מעולם והיא חרבה כמוה כי מאז יצאנו ממנה לא קבלה אומה ולשון וכלם משתדלים להושיבה ואין לאל ידם והנה הברית הראשונה אשר בפרשה הזאת הקב"ה כרת אותה כי כן היה שמו הגדול עמנו בבית הראשון והברית השניה שבפרשה והיה כי תבוא מפי משה לסלק שכינתו לגמרי שלא היה בבית שני דרך כבוד שמו שנאמר וארצה בו ואכבדה ותוספת הה"א רמז לשניה שבשם הגדול וכבר דרשו בו מדרש אחר ג"כ רמז לחמשה דברים שהיה הבית השני חסר וכו' : (מא) או אז יכנע לבבם הערל · כמו או נודע כי שור נגח הוא לשון אחר אולי שמא אז יכנע לבבם הערל ואז ירצו את עונם יכפרו על עונם ביסוריהם לשון רש"י · והנכון בעיני שיאמר והבאתי אותם בארץ אויביהם או עד זמן יכנע לבבם הערל או עד זמן ירצו את עונם באורך הגלות · והנה אחר והתודו את עונם היה ראוי שיאמר וזכרתי את בריתי יעקב כי מה טעם והבאתי אותם בארץ אויביהם עכשיו במקום הזה ואין עתה הזמן שיגלה אותם ויביאם בארץ אויביהם · ופירש ר"א אף אני כן עשיתי עמהם ויכרתים להביאם בארץ אויביהם להכניע לבבם הערל והזכיר זה בכאן כי התודו את עונם בעבור שאני המסבב להם כי גם בדעת קלקלתם נתכוונתי בהם שיעשו תשובה ויתודו ועל דעתי ירמוז כי אחר הוידוי ילך עמם בקרי ויביא אותם עוד בארץ אויביהם עד שיכנע לבבם הערל והוא רמז שהביאם אל הארץ ולא נכבשה לפניהם אבל היו להם צרים ואויבים שם כמו שנאמר ויאמרו צרינו ויהי כאשר שמעו אויבינו והארץ ביד העמים היתה כמו שאמר עזרא בתפלתו הנה אנחנו היום עבדים והארץ אשר נתת לאבותינו הנה אנחנו עבדים עליה ותבואתה מרבה למלכים אשר נתתה עלינו בחטאתינו ועל גויתינו מושלים ובבהמתנו כרצונם ובצרה גדולה אנחנו : (מב) וזכרתי את בריתי יעקוב ·

ספורנו

הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאת שבעים שנה : (מ) והתודו את עונם · קצתם כמו דניאל ועזרא וזולתם : (מא) והבאתי אתם בארץ אויביהם · כשחזרו בני הגולה לא"י במצות כורש מלך פרס היתה הארץ ההיא ממשלת האומות כאמרו והארץ אשר נתת לאבותינו לאכול את פריה ואת טובה הנה אנחנו עבדים עליה ותבואתה מרבה למלכים אשר נתת עלינו בחטאתינו : (מב) וזכרתי את בריתי · בבנין בית שני :

והארץ

יִצְחָק וְאַף אֶת־בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֶזְכֹּר וְהָאָרֶץ אֶזְכֹּר׃
מג וְהָאָרֶץ תֵּעָזֵב מֵהֶם וְתִרֶץ אֶת־שַׁבְּתֹתֶיהָ בָּהְשַׁמָּה מֵהֶם
וְהֵם יִרְצוּ אֶת־עֲוֹנָם יַעַן וּבְיַעַן בְּמִשְׁפָּטַי מָאָסוּ וְאֶת־חֻקֹּתַי
גָּעֲלָה נַפְשָׁם׃ מד וְאַף־גַּם־זֹאת בִּהְיוֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם
לֹא־מְאַסְתִּים וְלֹא־גְעַלְתִּים לְכַלֹּתָם לְהָפֵר בְּרִיתִי אִתָּם כִּי
אֲנִי יְהוָֹה אֱלֹהֵיהֶם׃ מה וְזָכַרְתִּי לָהֶם בְּרִית רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר
הוֹצֵאתִי־אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם לִהְיוֹת לָהֶם
לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָֹה׃ מו אֵלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים וְהַתּוֹרֹת
אֲשֶׁר נָתַן יְהוָֹה בֵּינוֹ וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינַי בְּיַד־
מֹשֶׁה׃ פ רביעי ששי כשהן מחוברין כז א וַיְדַבֵּר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ כִּי
יַפְלִא נֶדֶר בְּעֶרְכְּךָ נְפָשֹׁת לַיהוָֹה׃ ג וְהָיָה עֶרְכְּךָ הַזָּכָר
מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וְעַד בֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה וְהָיָה עֶרְכְּךָ חֲמִשִּׁים

ת"א והארץ את שבתתיה · עקידה שער סא: יען וביען · שבת לג: געלה נפשם · בתרא פח: ואף גם זאת · ס' הזוהר פ' האזינו: לא מאסתים ולא געלתים · מגילה יא: דבר אל בני · נזיר סא ערכין ה: איש כי יפלא · נזיר סא תמורה ב ג: כי יפלא · חגיגה י: כי יפלא נדר · נזיר סב בכורות לא: בערכך נפשת · ערכין ב כ: והיה ערכך · ערכין ד נדה כח: הזכר · שבת קלו בכורות מב:

רש"י

אפרו של יצחק (נראה לפני) צבור ומונח על המזבח: (מג) יען וביען · גמול ובגמול אשר במשפטי מאסו: (מד) ואף גם זאת · ואף אפילו אני עושה עמהם זאת הפורעניות אשר אמרתי בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים לכלותם ולהפר בריתי אשר אתם: (מה) ברית ראשונים · של שבטים: (מו) והתורת · אחת בכתב ואחת בעל פה מגיד שכולם נתנו למשה מסיני: (ב) כי יפלא · יפריש בפיו: בערכך נפשות · ליתן ערך נפשו לומר ערך דבר שנפשו תלויה בו עלי: (ג) והיה ערכך וגו' · אין ערך זה לשון דמים אלא בין שהוא יוקר בין שהוא זול כפי שניו הוא הערך הקצוב עליו בפרשה זו: ערכך · כמו ערך וכפל הכפי"ן לא

רמב"ן

אמר ר"א כי הוא מוסך עלמו ואחר עמו וזכרתי את בריתי ברית יעקב · וכן והנבואה עודד הנביא ראשיכם שבטיכם: והארץ אזכר · טעמו אזכור הארץ שפרעה השבתות ונעזבה מהם ואזכור שהם רלו את עונם · ויתכן על דרך האמת שיאמר וזכרתי יעקב ויצחק ואברהם שהם בני ברית שכל המדות נקראו כן בהיותם בברית והארץ הכלולה מהם אזכור בכלל ורבותינו רמזו כן אמרו ולמה הוא מזכיר זכות הארץ עמהם אמר רבי שמעון בן לקיש משל למלך שהיו לו

אבן עזרא

וזכרתי את בריתי את ברית יעקב כמו והנבואה עודד הנביא שהוא כמו והנבואה נבואת עודד הנביא ראשיכם שבטיכם שהוא ראשיכם ראשי שבטיכם ויאמר הגאון כי טעם להזכיר בתחלה יעקב בעבור היות בנותיו כלם בברית: (מג) והארץ תעזב מהם · טעמו אזכור גם הארץ שפרעה את השבתות ונעזבה מהם וגם אזכור שהם הרלו את עונם: יען וביען · האחד כנגד משפטי מאסו והשני ובחקותי געלה נפשם והבי"ת נוסף כבי"ת בראשונה: (מד) ואף גם זאת · לשון נחות והאחד יספיק וכל המקרא כך וכן הרק אך במשה המגלי אין קברים: לא מאסתים לכלתם · רק ליסרם עד שיכנע לבם: געלת ם · סרתי מהם או כאלם נפשי מהם: להפר בריתי ·

רשב"ם

(מג) והארץ תעזב · כחשבון ביטול שבועות שיתרצה ויכופר עונם · ואז וזכרתי וגו' · ותרץ · מן רצה כמו ויבן מן בנה: (מה) ברית ראשונים · אשר למענם הוצאתי אותם: (מו) בהר סיני ביד משה · שכן התחילה פרשת שמטה וידבר ה' אל משה בהר סיני · וגם גמר התוכחות האלה בשביל השמטה הם כדכתיב כל ימי השמה תשבות כי כל מצות של פרשת בהר סיני בשמטות ויובלות מדבר ושליחות עבדים וחזרת קרקעות לכך נאמר כאן התוכחות של עבירות השמטות בהר סיני הכל בפעם אחת: (ב) כי יפליא · יבדיל כמו לשון מפרש שהנודר צריך לפרש באיזה הענין הוא נודר וכמה הוא נודר: (ג) ערכך · שני הכפי"ן כפל הוא כמו שתאמר מאודם

אדמומות

יַעֲקוֹב וְאַף יָת קְיָמִי דְעִם יִצְחָק וְאַף יָת קְיָמִי דְעִם אַבְרָהָם אֲנָא דָכִיר וְאַרְעָא אֲנָא דָכִיר: מג וְאַרְעָא תִתְרְטֵשׁ מִנְּהוֹן וְתִרְעֵי יָת שְׁמִטְּהָא בִּדְצַדְיָאַת מִנְּהוֹן וְאִנּוּן יִרְעוּן יָת חוֹבֵיהוֹן לְוָטִין חֲלָף בִּרְכָן אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן דִּבְדִינַי קָצוּ וְיָת קְיָמַי רַחֵיקַת נַפְשְׁהוֹן: מד וְאַף בְּרַם [בְּ]דָא בְּמֶהֱוֵיהוֹן בַּאֲרַע בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן לָא אַרְטֵשִׁנּוּן וְלָא אַרְחֲקִנּוּן לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן לְאַשְׁנָאָה קְיָמִי עִמְּהוֹן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲהוֹן: מה וְדָכִירְנָא לְהוֹן קְיָם קַדְמָאֵי דִּי אַפֵּקִית יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְעֵינֵי עַמְמַיָּא לְמֶהֱוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהָא אֲנָא יְיָ: מו אִלֵּין קְיָמַיָּא וְדִינַיָּא וְאוֹרָיְתָא דִּי יְהַב יְיָ בֵּין מֵימְרֵהּ וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּטוּרָא דְסִינַי בִּידָא דְמשֶׁה: א וּמַלִּיל יְיָ עִם משֶׁה לְמֵימַר: ב מַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן גְּבַר אֲרֵי יַפְרֵשׁ נְדַר בְּפֻרְסַן נַפְשָׁתָא קֳדָם יְיָ: ג וִיהֵי פֻּרְסָנֵהּ דְּכוּרָא מִבַּר עֶסְרִין שְׁנִין וְעַד בַּר שִׁתִּין שְׁנִין וִיהֵי פֻּרְסָנֵהּ חַמְשִׁין סִלְעִין דִּכְסַף

נתינה לגר

למען יסבול כל הפירושים. (מא) יען וביען, לוטין חלף ברכן. ר"ל מדה כנגד מדה, וכמ"ש בת"כ ,ראה ברא"ה" משום שמאסו במשפטו וכ"ה בת' ירושלמי. (מו) והתורת, ואוריתא. נ"ל ,וְאוֹרָיְתָא• בקמ"ץ תחת הי' מפני שהוא לשון רבים (וכ"ה מנוקד בחומשי רוו"ה). **כז** (ב) בערכך, בפרסן. ע'

בעל הטורים

כדכתיב זכור לעבדיך וסמיך ליה לאברהם וכן ביעקב כתיב יעקב עבדי משא"כ ביצחק לפי שאברהם ויעקב קיימו המצות בין בא"י בין בח"ל משא"כ ביצחק (שלא סותר לו ליצא לח"ל) אברהם ויעקב הוזכרו ראש לאבות ויצחק לא הוזכר בשום מקום בראש לפי שרצה לומר לעשו הוי גביר לאחיך לעבותו ראש ליעקב: (מג) והארץ תעזב מהם. זיי"ן עקומה שז' שנים נתקיים בא"י גפרית ומלח. מתחלת התוכחה עד נגעלה נפשם ש"ן תיבות כנגד ש"ן שנים שהטאו עשרה שבטים ובכלם לא הוזכר בהם שם לפי שאמרו אין להם חלק באלהי ישראל ולכן כתיב (כד"ה י"א ט"ז) ובבועתו ליצחק (ובתהלים ק"ה) כתיב לישחק שנשבע הקב"ה כל זמן שלא חטאו בניו יותר מש"ן שנים שלא יגלה: (ג) בפרשת ערכין יש נ' שקלים ול' שקלים וכ' שקלים וי' שקלים וה' שקלים וג' שקלים וט"ו שקלים וי' שקלים בין זכר לנקבה שהוא סך הכל קמ"ג שקלים לכפר על מ"ט קללות שבת"כ ונ"ח שבמשנה תורה שהם בין הכל קמ"ג ולכן סמך ערכין לקללות:

אבן עזרא

שנשבעתי להם ואף הם הפרו את בריתי כי כן כתוב. אני לא אפר בריתי אתם כי אלהים אני: (מה) וזכרתי להם. לעולם: ברית ראשונים. זאת הברית הכרותה בסיני וקרא זה הדור ראשונים כנגד הבנים שיגלו בארץ אויביהם וי"א על אבות העולם: וטעם אשר הוצאתי אתם. אותם שנשבעתי לאבותם להוציא בניהם מעבדות והראשון נכון בעיני: (מו) אלה החקים והמשפטים. הם הכתובים בפרשת ויסמע ואלה המשפטים ופרשת בהר סיני: אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל. רמז לברית הר סיני כי אחר שנעשה המשכן והיה הכבוד באהל מועד לא עלה משה בהר סיני גם הזכיר הפרשה כל הערכין בעבור שנאמרה בהר סיני כי כן כתוב באחרונה כי תחלת ספר וידבר ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד בספר ויקרא: (ב) יפליא. יפריש ויבאר: בערכך נפשת. הטעם שידור נדר לאמר אם השם יעשה לי כך אפדה נפשי כדי ערכי או ערך בני או ערך בהמה וכ"ף בערכך על דעת כל המדקדקים נוסף והטעם בערך וי"א כי הכ"ף לנכח הכהן ויפרש בערכך הכהן כערכך אתה והס"א יקרא לו ה"א הקריאה ואמר על הערכך בהיא מלה זרה כמו בהוך האהלי ולפי דעתי בהוא האהל שלי וכן הערכך: וטעם נפשות. כלל לאדם ולבהמה: (ג) מבן עשרים שנה. שאז משהוא נכנס בפקודים: בן ששים. זקן ודעת רבים כי זו גזרת מלך כי מבן חדש עד

רמב"ן

שלש בנות ושפחה אחת מגדלתן כל זמן שהמלך שואל בשלום בנותיו היה אומר שאלו לי בשלום מגדלתן. ופירוש והארץ תעזב מהם כי גם אחרי הזכירה תעזב מהם רמז כי אחרי פקודת כורש נעזבה מהם ורצתה השמטות עד אחרי תשע עשרה שנה שנבנה הבית וקדשו העיר בשתי תודות וחזרה קדושת הארץ וכרתו אמנה ויאמרו ונטש את השנה השביעית ומשא כל יד. כל הקורות אותם רמוזות בפרשה הזאת: (מה) וטעם וזכרתי להם ברית ראשונים. שאזכור להם כן בין בארץ בין בחוצה לארץ בגלות הנרמזות כאן ובכל הדורות וזה טעם לעיני הגוים כי יעשה בהם בעבור שמו הגדול שלא יתחלל בגוים ולא למענכם כי לא עשו תשובה ולא נתכפרו עונותם. וכך אמרו רבותינו לא מאסתים בימי אספסינים ולא געלתים בימי מוקדן לכלותם להפר בריתי אתם בימי המן כי אני ה' אלהיכם בימי גוג ומגוג: (א) וידבר ה' אל משה לאמר איש כי יפליא. גם זו הפרשה דבקה שהיתה בהר סיני מחוברת אל התוכחות כי היא במשפטי היובל כמו שהזכיר במקדיש שדה מקנה ושדה אחוזה אלא שכלל משפטי כל הנדרים בפרשה אחת ולכך אמר בסוף אלה המצות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני על כל הנאמרות למעלה כי מכאן ואילך ידבר במצות אהל

ספורנו

(מג) והארץ תעזב מהם. בהרבנו: (מה) וזכרתי להם. בקבוץ גליות: אשר הוצאתי וגו' להיות להם לאלהים. בהוצאתים כדי שאהיה להם לאלהים כאמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש ומה שהשחיתו אז יתוקנו אחר קבוץ גליות לימות המשיח ועוה"ב: אני ה'. לא שניתי ולא היה הקלקול זולתי מהם ואשלים כוונתי בהסיר כל קלקולם לעתיד לבא: (מו) אלה החקים. כל המצות שנאמרו קודם שהתחיל פרשת אם בחקותי הם החקים והמשפטים והתורות שעליהם נכרתה הברית בברכות וקללות וזה הוא הברית שהזכיר באמרו מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב: בינו ובין בני ישראל. שנדר

שֶׁ֖קֶל כֶּ֥סֶף בְּשֶׁ֖קֶל הַקֹּֽדֶשׁ׃ ד וְאִם־נְקֵבָ֖ה הִ֑וא וְהָיָ֥ה
עֶרְכְּךָ֖ שְׁלֹשִׁ֥ים שָֽׁקֶל׃ ה וְאִ֨ם מִבֶּן־חָמֵ֜שׁ שָׁנִ֗ים וְעַד֙ בֶּן־
עֶשְׂרִ֣ים שָׁנָ֔ה וְהָיָ֧ה עֶרְכְּךָ֛ הַזָּכָ֖ר עֶשְׂרִ֣ים שְׁקָלִ֑ים וְלַנְּקֵבָ֖ה
עֲשֶׂ֥רֶת שְׁקָלִֽים׃ ו וְאִ֣ם מִבֶּן־חֹ֗דֶשׁ וְעַד֙ בֶּן־חָמֵ֣שׁ שָׁנִ֔ים
וְהָיָ֤ה עֶרְכְּךָ֙ הַזָּכָ֔ר חֲמִשָּׁ֥ה שְׁקָלִ֖ים כָּ֑סֶף וְלַנְּקֵבָ֣ה עֶרְכְּךָ֔
שְׁלֹ֥שֶׁת שְׁקָלִ֖ים כָּֽסֶף׃ ז וְאִם֩ מִבֶּן־שִׁשִּׁ֨ים שָׁנָ֤ה וָמַ֙עְלָה֙ אִם־
זָכָ֔ר וְהָיָ֣ה עֶרְכְּךָ֔ חֲמִשָּׁ֥ה עָשָׂ֖ר שָׁ֑קֶל וְלַנְּקֵבָ֖ה עֲשָׂרָ֥ה
שְׁקָלִֽים׃ ח וְאִם־מָ֥ךְ הוּא֙ מֵֽעֶרְכֶּ֔ךָ וְהֶֽעֱמִידוֹ֙ לִפְנֵ֣י הַכֹּהֵ֔ן
וְהֶעֱרִ֥יךְ אֹת֖וֹ הַכֹּהֵ֑ן עַל־פִּ֗י אֲשֶׁ֤ר תַּשִּׂיג֙ יַ֣ד הַנֹּדֵ֔ר יַעֲרִיכֶ֖נּוּ
הַכֹּהֵֽן׃ ס ט וְאִם־בְּהֵמָ֔ה אֲשֶׁ֨ר יַקְרִ֧יבוּ מִמֶּ֛נָּה קָרְבָּ֖ן לַיהוָ֑ה
כֹּל֩ אֲשֶׁ֨ר יִתֵּ֥ן מִמֶּ֛נּוּ לַיהוָ֖ה יִֽהְיֶה־קֹּֽדֶשׁ׃ י לֹ֣א יַחֲלִיפֶ֗נּוּ וְלֹֽא־
יָמִ֥יר אֹת֛וֹ ט֥וֹב בְּרָ֖ע אוֹ־רַ֣ע בְּט֑וֹב וְאִם־הָמֵ֨ר יָמִ֤יר בְּהֵמָה֙
בִּבְהֵמָ֔ה וְהָֽיָה־ה֥וּא וּתְמוּרָת֖וֹ יִֽהְיֶה־קֹּֽדֶשׁ׃ יא וְאִם֙ כָּל־
בְּהֵמָ֣ה טְמֵאָ֔ה אֲ֠שֶׁר לֹא־יַקְרִ֧יבוּ מִמֶּ֛נָּה קָרְבָּ֖ן לַיהוָ֑ה
וְהֶֽעֱמִ֥יד אֶת־הַבְּהֵמָ֖ה לִפְנֵ֥י הַכֹּהֵֽן׃ יב וְהֶעֱרִ֤יךְ הַכֹּהֵן֙ אֹתָ֔הּ
בֵּ֥ין ט֖וֹב וּבֵ֣ין רָ֑ע כְּעֶרְכְּךָ֥ הַכֹּהֵ֖ן כֵּ֥ן יִהְיֶֽה׃ יג וְאִם־גָּאֹ֖ל
יִגְאָלֶ֑נָּה וְיָסַ֥ף חֲמִישִׁת֖וֹ עַל־עֶרְכֶּֽךָ׃ יד וְאִ֗ישׁ כִּֽי־יַקְדִּ֨שׁ אֶת־
בֵּית֥וֹ קֹ֙דֶשׁ֙ לַֽיהוָ֔ה וְהֶֽעֱרִיכוֹ֙ הַכֹּהֵ֔ן בֵּ֥ין ט֖וֹב וּבֵ֣ין רָ֑ע כַּאֲשֶׁ֨ר
יַעֲרִ֥יךְ אֹת֛וֹ הַכֹּהֵ֖ן כֵּ֥ן יָקֽוּם׃ טו וְאִם־הַ֨מַּקְדִּ֔ישׁ יִגְאַ֖ל אֶת־
בֵּית֑וֹ וְיָ֨סַף חֲמִישִׁ֧ית כֶּֽסֶף־עֶרְכְּךָ֛ עָלָ֖יו וְהָ֥יָה לֽוֹ׃ חמישי שביעי
כשהן מחוברין טז וְאִ֣ם ׀ מִשְּׂדֵה֙ אֲחֻזָּת֔וֹ יַקְדִּ֥ישׁ אִישׁ֙ לַֽיהוָ֔ה וְהָיָ֥ה

ת"א ואם נקבה הוא · שבת קנז בכורות מב ערכין ד נדה כח: ואם מבן חמש · ערכין יח: ואם מבן חדש · שם:
ואם מבן ששים שנה · שם ב: ומעלה · כתה קכא בכורות מט: ואם מך הוא מערכך · תענית ז מגילה יא מציעא
קיד ערכין ז כד: והעמידו לפני הכהן · ערכין ד: והעריך אתו הכהן · שם: תשיג יד הנדר · שם ז י: ואם בהמה
אשר יקריבו · תמורה לב: קרבן · שם יח יג: כל אשר יתן ממנו · חולין סט ערכין ד תמורה יא: לא יחליפנו ולא ימיר ·
מציעא מז חולין ב בכורות יד תמורה ב ג ה ט יג: ואם המר ימיר · זבחים ז מנחות לב ערכין ב תמורה א ח: בהמה
בבהמה · שם ט יא: והיה הוא ותמורתו · זבחים ע בכורות יד לא תמורה ה ט יג יז: ואם כל בהמה טמאה · מנחות עא
בכורות לז תמורה יז לב לג: והעריך הכהן אתה · בכורות יד תמורה לג: כערכך הכהן כן יהיה · ערכין יט: ואיש כי יקדש
את ביתו קדש · קמא סח סט ע"ג סג חולין קלט ערכין כה תמורה ע פט: ואם המקדיש יגאל · מציעא נד תמורה ט:
אם משדה · קדושין סא ערכין יד כה:

רש"י

ידעתי מאיזה לשון הוא: (ה) ואם מבן חמש שנים · לא שיהא הנודר קטן שאין בדברי קטן כלום אלא גדול שאמר ערך קטן זה שהוא בן חמש שנים עלי: (ז) ואם מבן ששים שנה · כשמגיע לימי הזקנה האשה קרובה להחשב כאיש לפיכך האיש פוחת בזקנותו יותר משליש ערכו והאשה אינה פוחתת אלא שליש ערכה דאמרי אינשי

בסלעי קודשא: ד ואם נקובתא היא ויהי פרסנה תלתין סלעין: ה ואם מבר חמש שנין ועד בר עסרין שנין ויהי פרסנה דכורא עסרין סלעין ולנקובתא עשרא סלעין: ו ואם מבר ירחא ועד בר חמש שנין ויהי פרסנה דכורא חמשא סלעין דכסף ולנקובתא פרסנה תלתא סלעין דכסף: ז ואם מבר שתין שנין ולעלא אם דכורא ויהי פרסנה חמשא עשרא סלעין ולנקובתא עשרא סלעין: ח ואם מסכן הוא מפרסנה ויקימנה קדם כהנא ויפרוס יתה כהנא על מימר די תדבק ידא דנודרא יפרסנה כהנא: ט ואם בעירא די יקרבון מנה קרבנא קדם יי כל די יתן מנה קדם יי יהי קודשא: י לא יחלפנה ולא יעבר יתה טב בביש או ביש בטב ואם חלפא יחלף בעירא בבעירא ויהי הוא ותלופה יהי קדיש: יא ואם כל בעירא מסאבא די לא יקרבון מנה קרבנא קדם יי ויקים ית בעירא קדם כהנא: יב ויפרוס כהנא יתה בין טב ובין ביש כפרסנא דכהנא כן יהי: יג ואם מפרק יפרקנה ויוסף חמשה על פרסנה: יד וגבר ארי יקדש ית ביתה קודשא קדם יי ויפרסנה כהנא בין טב ובין ביש כמא די יפרוס יתה כהנא כן יקום: טו ואם דאקדש יפרוק ית ביתה ויוסף חומש כסף פרסנה עלוהי ויהי לה: טז ואם מחקל אחסנתה יקדיש

נהיגה לגר

מ"ש לעיל (ה' פ"ו) שהת"א סובר שהכ' האחרונה היא שרשית, וכדעת רש"י, ולא כמ"ש הראב"ע (שם שם) שסב אל הכהן, (ולא אדע לכון מי לחץ אותו לת' תמיד „פרסנה" בכנוי, תחת אשר בעברית איננו בכנוי, וביותר בפסוק ה' ו' „והיה ערכך הזכר" שמלות „ערכך" באות בנסמך לפי הטעם והענין, גם שם ת' בכנוי שלא כמשפט הלשון? וכן בפסוק כ"ה, ששם הכנוי שלא לצורך כלל?). (ח) יד הנדר, ית נדרא. ע"ש, וצ"ל „יד נדרא" (ובחומשי רוו"ה הנוסחא „ידא דנודרא" והוא כמשפט הלשון)·

רש"י

איגשי סגא בגיתא פחא בגיתא סבתא בגיתא סימא בגיתא וסימנא סגא בגיתא: (ח) ואם מך הוא· שאין ידו משגת ליתן הערך הזה: והעמידו· לנערך לפני הכהן ויעריכנו לפי השגת ידו של מעריך: על פי אשר תשיג· לפי מה שיש לו יסדרנו וישאיר לו כדי חייו מטה כר וכסת וכלי אומנות אם היה חמר משאיר לו חמורו: (ט) כל אשר יתן ממנו· אמר רגלה של זו עולה דבריו קיימין ותמכר לצרכי עולה ודמיה חולין חוץ מדמי אותו האבר: (י) טוב ברע· תם בבעל מום או רע בטוב וכ"ש טוב בטוב ורע ברע: (יא) ואם כל בהמה טמאה· בבעלת מום הכתוב מדבר שהיא טמאה להקרבה ולמדך הכתוב שאין קדשים תמימים יוצאין לחולין בפדיון אא"כ הוממו: (יב) כערכך הכהן כן יהיה· לשאר כל אדם הבא לקנותה מיד הקדש: (יג) ואם גאל יגאלנה· בבעלים החמיר הכתוב להוסיף חומש וכן במקדיש בית וכן במקדיש את השדה

אבן עזרא

חמש שנים יתן חמשה שקלים אילו עבר יום אחד נוסף על חדש יתן חמשה שקלים ולפי דעת הגאון שיתן בכל שנה שקל עד חמש שנים שלמות כי אמרו רבים שהם ארבע כחלקי השנים ואחר כן תשע עשרה שלמות ואחר כן תשע וחמשים לשוב אל המקום שהחל ממנו וחמשה עשר להשלמת חמש ושבעים כנגד כד' החלקים ולפי האמת שכל אלה שלמות או יום אחד בשנה השוב שנה ולא נסמוך רק על דברי הקבלה כי מה צורך לחלוק מבן חדש עד חמש ומחמש עד עשרים אחר שיתן לכל שנה שקל ויש להשיב על דבר החדש והנה מי שהוא פחות מחדש ימים אין לו ערך ואחר ששים שב לאחור· ועוד מה יעשה אחר הששים שנה אם יתן כך תמיד וכל אלה שבושים והכלל כי הוא גזרת הכתוב כי אילו היה על דרך תוספת הזכר על הנקבה הנה אחר ששים יוסיף השלישית והנה מחמש עד עשרים יוסיף החצי ומחדש ועד חמש ומעשרים ועד ששים יוסיף על החצי עבירהו: (ח) והעריך· שיושם הנערך במערכה אחת עם כך וכך וכמוהו אין ערוך אליך ומלת העריך מהבנין הכבד הנוסף וכן יעריכנו הכהן להפריש בינו ובין יערכנו לפני ה': והעמידו הכהן· כאילו אמר והעמידו הכהן לפני הכהן כאשר פירשתי וילק על כף הכהן השמאלית ויהיה דרך נהות או יהיה והעמידו שיעמיד הנודר נפשו: (יד) כן יקום· כמו יעמוד: (טז) ואם משדה אחוזתו· שירש עם ישראל: חמר שעורים· וכתוב כי עשרת הבתים חומר וגם כתוב האיפה והבת והנה

ספורנו

הוא יתעלה הברכות לכשיזכו ויקבלו· והם האלות אם לא ישמעו· אבל ערכי אדם ודיני הקדש בית ושדה ובכור ותרומים ומעשר בהמה כלם נאמרו אחר זה הברית אע"פ שנאמרו גם הם בהר סיני כאמרו אלה המצות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני אבל לא נתנו בינו ובין בני ישראל בברית: נשלם ספר ויקרא

רשב"ם

אדמומות מן לבן לבנונית: (ט) כל אשר יתן ממנו לה'· אם הקדישו סתם· יהיה קדש קרבן ולא בדק הבית: (יא) ואם כל בהמה טמאה· של קדש שהוקדשה לקרבן ונעשה טמאה בעלת מום: והעמיד את הבהמה לפני הכהן· ויביא בדמיה קרבן· ואם מכר הגזבר לאיש אחר· לא יוכל בעלה לפדותה עוד אלא מתחלקת לכהנים

עֶרְכְּךָ לְפִי זַרְעוֹ זֶרַע חֹמֶר שְׂעֹרִים בַּחֲמִשִּׁים שֶׁקֶל כָּסֶף׃
יז אִם־מִשְּׁנַת הַיֹּבֵל יַקְדִּישׁ שָׂדֵהוּ כְּעֶרְכְּךָ יָקוּם׃ יח וְאִם־
אַחַר הַיֹּבֵל יַקְדִּישׁ שָׂדֵהוּ וְחִשַּׁב־לוֹ הַכֹּהֵן אֶת־הַכֶּסֶף עַל־
פִּי הַשָּׁנִים הַנּוֹתָרֹת עַד שְׁנַת הַיֹּבֵל וְנִגְרַע מֵעֶרְכֶּךָ׃ יט וְאִם־
גָּאֹל יִגְאַל אֶת־הַשָּׂדֶה הַמַּקְדִּישׁ אֹתוֹ וְיָסַף חֲמִשִׁית כֶּסֶף־
עֶרְכְּךָ עָלָיו וְקָם לוֹ׃ כ וְאִם־לֹא יִגְאַל אֶת־הַשָּׂדֶה וְאִם־
מָכַר אֶת־הַשָּׂדֶה לְאִישׁ אַחֵר לֹא יִגָּאֵל עוֹד׃ כא וְהָיָה
הַשָּׂדֶה בְּצֵאתוֹ בַיֹּבֵל קֹדֶשׁ לַיהוָה כִּשְׂדֵה הַחֵרֶם לַכֹּהֵן
תִּהְיֶה אֲחֻזָּתוֹ׃ ששי כב וְאִם אֶת־שְׂדֵה מִקְנָתוֹ אֲשֶׁר לֹא
מִשְּׂדֵה אֲחֻזָּתוֹ יַקְדִּישׁ לַיהוָה׃ כג וְחִשַּׁב־לוֹ הַכֹּהֵן אֵת
מִכְסַת הָעֶרְכְּךָ עַד שְׁנַת הַיֹּבֵל וְנָתַן אֶת־הָעֶרְכְּךָ בַּיּוֹם
הַהוּא קֹדֶשׁ לַיהוָה׃ כד בִּשְׁנַת הַיּוֹבֵל יָשׁוּב הַשָּׂדֶה לַאֲשֶׁר
קָנָהוּ מֵאִתּוֹ לַאֲשֶׁר־לוֹ אֲחֻזַּת הָאָרֶץ׃ כה וְכָל־עֶרְכְּךָ יִהְיֶה
בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה יִהְיֶה הַשָּׁקֶל׃ כו אַךְ־בְּכוֹר
אֲשֶׁר יְבֻכַּר לַיהוָה בִּבְהֵמָה לֹא־יַקְדִּישׁ אִישׁ אֹתוֹ אִם־שׁוֹר
אִם־שֶׂה לַיהוָה הוּא׃ כז וְאִם בַּבְּהֵמָה הַטְּמֵאָה וּפָדָה
בְעֶרְכֶּךָ וְיָסַף חֲמִשִׁתוֹ עָלָיו וְאִם־לֹא יִגָּאֵל וְנִמְכַּר בְּעֶרְכֶּךָ׃

ת"א אם משנת היבל. ערכין כד: אם אחר היבל. שם: זרע חמר. קדושין סא בתרא קג ערכין ה ז יד כה: ותשב לו הכהן. עירובין יד כה: ונגרע מערכך. שבת פז ערכין כה: ויסף חמשית. ברכות מט שבת קכה עירובין לא פסחים לב קדושין ה יא נד מציעא נד בכורות יא יב ערכין ג: ואם לא יגאל את השדה. שם כה כו: ואם מכר את השדה. שם כו: לא יגאל עוד. שם: והיה השדה בצאתו. שם יד כה כו לג: ביבל קדש. שם כה: כשדה החרם לכהן תהיה. סנהדרין פח ערכין כט לד: לכהן תהיה אחזתו. ב"ק קט ערכין כה כח: ואם את שדה מקנתו. גיטין מח בתרא עב ערכין יד כו כז: וחשב לו הכהן. שם יד: את מכסת. שם: ונתן את הערכך. חולין קלח: בשנת היובל ישוב השדה. ערכין כו: וכל ערכך יהיה בשקל הקדש. בכורות י ערכין ד ז: אך בכור אשר יבכר. בכורות טו: לא יקדיש. ערכין כט תמורה כה: אם שור אם שה. זבחים פא: ואם בבהמה הטמאה. מנחות קא: ואם לא יגאל. בכורות יג:

רש"י

וכן בפדיון מעשר שני הבעלים מוסיפין חומש ולא שאר כל אדם: (טז) והיה ערכך לפי זרעו. ולא כפי שויה אחת שדה טובה ואחת שדה רעה פדיון הקדשן שוה בית כור שעורים בחמשים שקלים כך גזרת הכתוב והוא שבא לגאלה בתחלת היובל ואם בא לגאלה באמצעו נותן לפי החשבון סלע ופונדיון לשנה לפי שאינה הקדש אלא למנין שנות היובל שאם נגאלה הרי טוב ואם לאו הגזבר מוכרה בדמים הללו לאחר ועומדת ביד הלוקח עד היובל כשאר כל השדות המכורות וכשהיא יוצאה מידו חוזרת לכהנים של אותו משמר שהיובל פוגע בו ומתחלקת ביניהם זהו המשפט האמור במקדיש שדה ועכשיו אפרשנו על סדר המקראות: (יז) אם משנת היובל יקדיש וגו'. אם משעברה שנת היובל מיד הקדישה ובא זה לגאלה מיד: כערכך

רשב"ם

לכהנים ביובל. לכהנים של אותה משמר: (כא) ההיה אחוזתו. של מקדיש: (כד) לאשר קנהו מאתו. שהקונה אותו לא היה יכול להקדישו אלא הפירות שיש לו בו עד היובל: (כו) לא יקדיש איש אתו. לקרבן אחר כי הוא עצמו קדוש כבר לקרבן בכור: (כז) ואם בבהמה הטמאה. ממש יקדיש אדם. באותה

גְּבַר קֳדָם יְיָ וִיהֵי פֻּרְסָנֵהּ לְפוּם זַרְעֵהּ בַּר זְרַע כּוֹר שְׂעוֹרִין בְּחַמְשִׁין סִלְעִין דִּכְסַף: יז אִם מִשַּׁתָּא דְיוֹבֵלָא יַקְדֵּשׁ חַקְלֵהּ כְּפֻרְסָנֵהּ יְקוּם: יח וְאִם בָּתַר יוֹבֵלָא יַקְדֵּשׁ חַקְלֵהּ וִיחַשֵּׁב לֵהּ כַּהֲנָא יָת כַּסְפָּא עַל פּוּם שְׁנַיָּא דְּיִשְׁתַּאֲרָן עַד שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא וְיִתְמְנַע מִפֻּרְסָנֵהּ: יט וְאִם מִפְרַק יִפְרוֹק יָת חַקְלָא דְּאַקְדֵּשׁ יָתֵהּ וְיוֹסֵף חֻמֵּשׁ כְּסַף פֻּרְסָנֵהּ עֲלוֹהִי וִיקוּם לֵהּ: כ וְאִם לָא יִפְרוֹק יָת חַקְלָא וְאִם זַבִּין יָת חַקְלָא לִגְבַר אָחֳרָן לָא יִתְפְּרַק עוֹד: כא וִיהֵי חַקְלָא בְּמִפְּקֵהּ בְּיוֹבֵלָא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ כַּחֲקַל חֶרְמָא לְכַהֲנָא תְּהֵי אַחֲסַנְתֵּהּ: כב וְאִם יָת חֲקַל זְבִינוֹהִי דִּי לָא מֵחֲקַל אַחֲסַנְתֵּהּ יַקְדֵּשׁ קֳדָם יְיָ: כג וִיחַשֵּׁב לֵהּ כַּהֲנָא יָת מִנְיַן פֻּרְסָנֵהּ עַד שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא וְיִתֵּן יָת פֻּרְסָנֵהּ בְּיוֹמָא הַהוּא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ: כד בְּשַׁתָּא דְיוֹבֵלָא יְתוּב חַקְלָא לִדְזַבְנֵהּ מִנֵּהּ לִדְדִילֵהּ אַחֲסָנַת אַרְעָא: כה וְכָל פֻּרְסָנֵהּ יְהֵי בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא עֶסְרִין מָעִין יְהֵי סִלְעָא: כו בְּרַם בּוּכְרָא דִּי יִבַכַּר קֳדָם יְיָ בִּבְעִירָא לָא יַקְדֵּשׁ גְּבַר יָתֵהּ אִם תּוֹר אִם אִמַּר קֳדָם יְיָ הוּא: כז וְאִם בִּבְעִירָא מְסָאֲבָא וְיִפְרוֹק בְּפֻרְסָנֵהּ וְיוֹסֵף חֻמְשֵׁהּ עֲלוֹהִי

רש"י

יקום · כערך הזה האמור יהיה חמשים כסף יתן: (יח) ואם אחר היובל יקדיש · וכן אם הקדישה משנת היובל ונשתהה ביד גזבר ובא זה לגאלה אחר היובל: וחשב לו · הכהן את הכסף: על פי השנים הנותרות · כפי חשבון כיצד הרי קצב דמיה של ארבעים ותשע שנים חמשים שקל הרי שקל לכל שנה ושקל יתר על כולן והשקל ארבעים ושמונה פונדיונין הרי סלע ופונדיון לשנה אלא שחסר פונדיון אחד לכלן ואמרו רבותינו שאותו פונדיון קלבון לפרוטרוט והבא לגאול יתן סלע ופונדיון לכל שנה לשנים הנותרות עד שנת היובל: ונגרע מערכך · מנין השנים משנת היובל עד שנת הפדיון: (יט) ואם גאל יגאל המקדיש אתו · יוסיף חומש על הקצבה הזאת: (כ) ואם לא יגאל את השדה · המקדיש: ואם מכר · הגזבר: את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד · לשוב ביד המקדיש: (כא) והיה השדה בצאתו ביבל · מיד הלוקחו מן הגזבר כדרך שאר שדות היוצאות מיד לוקחיהם ביובל: קדש לה' · לא שישוב להקדש בדק הבית ליד הגזבר אלא כשדה החרם הנתון לכהנים שנאמר כל חרם בישראל לך יהיה אף זו תתחלק לכהנים של אותו משמר שיום הכפורים של יובל פוגע בו: (כב) ואם את שדה מקנתו וגו' · חילוק יש בין שדה מקנה לשדה אחוזה ששדה מקנה לא תתחלק לכהנים ביובל לפי שאינו יכול להקדישה אלא עד היובל שהרי ביובל היתה עתידה לצאת מידו לשוב לבעלים לפיכך אם בא לגאלה יגאל בדמים הללו הקצובים לשדה אחוזה ואם לא יגאל וימכרנה גזבר לאחר או אם לא יגאל הוא בשנת היובל ישוב השדה לאשר קנהו מאתו אותו שהקדיש ופן תאמר לאשר קנהו הלוקח זה האחרון מאתו וזהו הגזבר לכך הוצרך לומר לאשר לו אחוזת הארץ מירושת אבות וזהו בעלים הראשונים שמכרוה למקדיש: (כה) וכל ערכך יהיה בשקל הקדש · כל ערך שכתוב בו שקלים יהיה בשקל הקדש: עשרים גרה · עשרים מעות כך היו מתחלה ולאחר מכאן הוסיפו שתות ואמרו רבותינו שש מעה כסף דינר עשרים וארבע מעות לסלע: (כו) לא יקדיש איש אתו · לשם קרבן אחר לפי שאינו שלו: (כז) ואם בבהמה הטמאה וגו' · אין המקרא הזה מוסב על הבכור שאין לומר בבכור בהמה טמאה ופדה בערכך וחמור אין זה שהרי אין פדיון פטר חמור אלא טלה והוא מתנה לכהן ואינו להקדש אלא הכתוב מוסב על ההקדש שהכתוב שלמעלה דיבר בפדיון בהמה טהורה שהוממה וכאן דיבר במקדיש בהמה טמאה לבדק הבית: ופדה בערכך · כפי מה שיעריכנה הכהן: ואם לא יגאל · על ידי בעלים:

אבן עזרא

זרע איפת שעורים בחמשה שקלים וזו גזרת המלך בדמי העבד: (יז) אם משנת היבל · בעלם השנה: (יח) ונגרע מערכך · מה שהלך אחר היובל (יט) וי"ו ואם גאול יגאל כפ"א רפה בלי ישמעאל והוא דבק בטעם הפסוקים שהם למעלה כי השרך עיקר אם יגאל השדה ואם לא יגאל: (כ) ואם מכר · טעמו או מכר ולא יוכל בעל שדה אחוזה שיגאלנו בעבור שמכרו קודש לה': (כא) בצאתו ביבל · הזכיר הכתוב על דרך כל שדה כי ביובל יצא: כשדה החרם · שידור נדר להחרימו גם הוא לכהן והערך לכהן כי הוא מעריך ואין צורך להיותו כהן גדול: (כג) מכסת · כמו מכסת נפשות: (כד) לאשר קנהו מאתו · הוא המוכר והוא מפורש לאשר לו אחזת הארץ: (כו) יבכר לה' · נודע שהוא לשם וזאת המלה מהבנין שלא נקרא שם טעמו ופירושו שאומר אתן הבכור לשם: (כז) ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך · הבכור עם התוספת חמישית בעבור

רמב"ן

מועד: (כו) לא יקדיש איש אתו · לשם קרבן אחר לפי שאינו שלו לשון רש"י · והנכון שיאמר אין צורך להקדיש אותו כי אם הוא שור או שה לה' הוא מעצמו וסנה הוא כמו שלילות ובמשנה תורה אמר כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש לה' אלהיך שיהא קדש ותנהוג בו קדושה שלא תעבוד בו ולא תגוז אותו ותאכלנו לפני השם כאשר יפרש: (כז) ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך · אין מקרא זה מוסב על הבכור שאין לומר

כח אך כל־חרם אשר יחרם איש ליהוה מכל־אשר־לו מאדם ובהמה ומשדה אחזתו לא ימכר ולא יגאל כל־חרם קדש־קדשים הוא ליהוה׃ שביעי כט כל־חרם אשר יחרם מן־האדם לא יפדה מות יומת׃ ל וכל־מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ ליהוה הוא קדש ליהוה׃ לא ואם־גאל יגאל איש ממעשרו חמשיתו יסף עליו׃ מפטיר לב וכל־מעשר בקר וצאן כל אשר־יעבר תחת השבט העשירי יהיה־קדש ליהוה׃ לג לא יבקר בין־טוב

ת"א אך כל חרם · ערכין כח: מכל אשר לו · שם: ובהמה · שם: לא ימכר ולא יגאל · זבחים ע בכורות נג תמורה ה: ולא יגאל · מגילה מז בכורות לא לב תמורה ה: כל חרם קדש קדשים הוא · סנהדרין פח בכורות לב ערכין כח כט תמורה ה לב: כל חרם אשר יחרם · כתובות לז לט ערכין ו: לה' הוא · קדושין מג: וכל מעשר הארץ מזרע הארץ · שם: מזרע הארץ מפרי העץ · קמא סט: ואם גאל יגאל איש · קדושין כ קמא סט זבחים ו ערכין ל: איש ממעשרו · קדושין כד קמא סט מגילה נג: וכל מעשר בקר וצאן · בכורות נג נד ס: כל אשר יעבר · זבחים ט לז מנחות ג בכורות כא מח נז נט תמורה כט מעילה יג: תחת · בכורות יב נד נו: העשירי · מגילה ז זבחים ע חולין קלו בכורות נד נח נט: יהיה קדש · בכורות נב: לא יבקר בין טוב לרע · שם יד לו נג תמורה יג:

רש"י

ונמכר בערכך · לאחרים: (כח) אך כל חרם וגו' · נחלקו רבותינו בדבר יש אומרים סתם חרמים להקדש ומה אני מקיים כל חרם בישראל לך יהיה בחרמי כהנים שפירש ואמר הרי זה חרם לכהן ויש שאמרו סתם חרמים לכהנים: לא ימכר ולא יגאל · אלא ינתן לכהן לדברי האומר סתם חרמים לכהנים מפרש מקרא זה בסתם חרמים והאומר סתם חרמים לבדק הבית מפרש מקרא זה בחרמי כהנים שהכל מודים שחרמי כהנים אין להם פדיון עד שיבואו ליד כהן וחרמי גבוה נפדים: כל חרם קדש קדשים הוא לה' · האומר סתם חרמים לבדק הבית מביא ראיה מכאן והאומר סתם חרמים לכהנים מפרש כל חרם קדש קדשים הוא לה' ללמד שחרמי כהנים חלים על קדשי קדשים ועל קדשים קלים ונותן לכהן כמו ששנינו במסכת ערכין אם נדר נותן דמיהן ואם נדבה נותן את טובתה: מאדם · כגון שהחרים עבדיו ושפחותיו הכנענים: (כט) כל חרם אשר יחרם וגו' · היוצא ליהרג ואמר אחד ערכו עלי לא אמר כלום: מות יומת · הרי הולך למות לפיכך לא יפדה אין לו דמים ולא ערך: (ל) וכל מעשר הארץ · במעשר שני הכתוב מדבר: מזרע הארץ · דגן: מפרי העץ · תירוש ויצהר: לה' הוא · קנאו ה' ומשלחנו צוה לך לעלות ולאכול בירושלים כמו שנאמר ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך וגו': (לא) ממעשרו · ולא ממעשר חבירו הפודה מעשר של חבירו אינו מוסיף חומש ומה היא גאולתו כדי להתירו באכילה בכל מקום והמעות יעלה ויאכל בירושלים כמו שנאמר ונתתה בכסף וגו': (לב) תחת השבט · כשבא לעשרן מוציאן בפתח זה אחר זה והעשירי מכה בשבט צבוע בסיקרא להיות ניכר שהוא מעשר כן עושה לטלאים ועגלים של כל שנה ושנה: יהיה קדש · ליקרב למזבח דמו ואימוריו והבשר נאכל לבעלים שהרי לא נמנה עם שאר מתנות כהונה ולא מצינו שיהא בשרו ניתן לכהנים: (לג) לא יבקר וגו' · לפי שנאמר כל

רמב"ן

בבכור בהמה טמאה ופדה בערכך וחמור אין זה שהרי אין פדיון פטר חמור אלא טלה והוא מתנה לכהן ואינו הקדש אלא הכתוב מוסב על הסקדש שלמעלה דבר בפדיון בהמה טהורה שהוממה וכאן דבר במקדיש בהמה טמאה לבדק הבית לשון רש"י · ויתכן שנתרץ כי לפי שאמר אך בכור אשר יבוכר

אבן עזרא

בעבור שהקדישו גם יתן שם כי כן כתוב אם לא יקדישנו · ונמכר ופטר החמור · בערך גם השה יתן ורבים אומרים לא כן: (כח) מכל אשר לו · שהוא ברשותו: מאדם · כמו והחרמתי את עריהם · יומת ומלת יחרם משנין שלא נקרא שם פועלו כמו יעמד חי: (לב) תחת השבט · שבט הרועה והנה הנזכר הוא הא' והעשירי שוה כמו זה רק העשירי יגאלנו ואין כן הבכור והנה יתן הבכור והעשירי בבהמה ובזרע הארץ שהיא התנואות הבכורים והמעשר: (לג) יבקר ·

רשב"ם

באותה יש פדיון ובבהמה טמאה ממש פירשו חכמים שלמים בבעלי מומים כמו שפירשתי דין אין לו פדיון: (ל) מעשר הארץ · מעשר שני:

הסלת ספר ויקרא מיסוד רבינו שמואל

ואם לא יתפרק ויזדבן בפרסנה: כח ברם כל חרמא די יחרם גבר קדם יי מכל די לה מאנשא ובעירא ומחקל אחסנתיה לא יזדבן ולא יתפרק כל חרמא קדש קודשין הוא קדם יי: כט כל חרמא די יתחרם מן אנשא לא יתפרק אתקטלא יתקטל: ל וכל מעשרא דארעא מזרעא דארעא מפירי אילנא דיי הוא קודשא קדם יי: לא ואם מפרק יפרוק גבר ממעשרה חמשה יוסף עלוהי: לב וכל מעשר תורין ועון כל דיעבר תחות חטרא עשיראה יהי קדיש קדם יי: לג לא יבקר בין

בעל הטורים

(כח) יחרם · ג׳ · הכא ואידך זובח לאלהים יחרם · יחרם כל רכושו (עזרא י׳) לומר מה חייבי מיתות לא נקיל ממונא ונפטרים אף חייבי ממון אין לנו לפוטרו עד שישלם וזהו יחרם כל רכושו דאיירי בחייבי ממון איתקש לזובח לאלהים יחרם

רמב״ן

לה׳ בבהמה לא יקדיש איש אותו חזר ואמר ואם בבהמה הטמאה הוא הבכור שהקדיש ופדה בערכך לפרש שאין בכור נוהג בבהמה טמאה אלא בפטר חמור שבכבר נתפרש דינו ולמד שאילו הקדישו אינו קדוש כדין בכור אלא כשאר הקדש הוא ונפדה ולכך אמר שיפדה אותו המקדיש בתוספת חומש ואחר יקנה אותו בערך והכתוב של מעלה ואם כל בהמה טמאה אשר לא יקריבו ממנה על פי פשוטו בבהמה טמאה ועל מדרש רבותינו הכתוב מיותר בעבור שכבר טמאה אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה׳ לפיכך מדרש ואם כל בהמה טמאה ואשר לא יקריבו ממנה קרבן לה׳ לרבות בעלי מומין קבועים שאין מקריבים מהן קרבן לה׳: (כט) כל חרם אשר יחרם מן האדם · היוצא ליהרג ואמר אחד ערכו עלי לא אמר כלום מות יומת הרי הוא הולך למות לפיכך לא יפדה אין לו דמים ולא ערך לשון רש״י · ורבותינו נחלקו בדבר ויש מהם אומרים שהוא אזהרה לחייבי מיתות שאין לוקחין מהן כופר לפטרן ויתכן שהזכיר זה בכאן לומר שלא יתן ממון לשם כשאר החרמים ויפטר ועל דרך הפשט יאמר הכתוב כי כל המחרים משלו בין אדם בין בהמה ושדה אחוזתו הוא קדש לשם שהן חרמים לכהנים ואין להם פדיון אבל המחרים מן האדם שאינו שלו כגון הנלחמים על אויביהם ונודרים נדר אם נתון תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם ימותו כל האדם הנמצא בהם והטעם שאין דעת הנודר כן להיותו לכהנים רק שיהיה הכל אסור בהנאה כי נתכוין להכרית האויבים ולכלותם ומצינו אנשי יבש גלעד שעברו על שבועת הקהל ולא באו אל המצפה וכתיב וישלחו שם העדה שנים עשר אלף איש לכו והכיתם את יושבי גלעד לפי חרב ואין הסברא נותנת שעשו כל העדה רעה כזאת להמית אנשים רבים מישראל שאינם חייבים מיתה ופינחס היה שם ועל פיו נעשה כל הענין ההוא ועוד מצאתי באגדה בילמדנו הניא רבי עקיבא אומר החרם הוא השבועה והשבועה הוא החרם · אנשי יבש גלעד עברו על החרם ונתחייבו מיתה ולכך אני אומר כי מן הכתוב הזה יוצא לנו הדין הזה שכל מלך בישראל או סנהדרי גדולה במעמיד כל ישראל שיש להם רשות במשפטם אם יחרימו על עיר להלחם עליה וכן אם יחרימו על דבר העובר עליו חייב מיתה והוא תיובן של אנשי יבש גלעד ושל יהונתן שאמר לו אביו כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף כי מות תמות יונתן ומהיכן נתחייבו אלו מיתה מן הדין חוץ מן הכתוב הזה וזה היה טעותו של יפתח בבתו כי חשב כאשר חרם נגיד ישראל חלוקים להמית אנשים והעובר על חרמו חייב מיתה כן אם נדר בעת מלחמה לעשות מאים או אנשים זבח יחול הנדר ולא ידע כי חרם המלך והסנהדרין חל על המורדים לכלותם או על העובר גזירתם ותקנתם אבל לחול הנדר לעשות עולה מדבר שאין ראוי לה׳ ח״ו ולכך אמר בב״ר שאפי׳ הקדש דמים לא היה חייב ונענש בדמה · ואל תהיה נפתה בהבלי ר״א האומר כי פי׳ והעליתיהו עולה לומר אם יהיה היוצא מדלתי ביתי איש או אשה והיה לה׳ קדש שיהיה פרוש מדרכי העולם לעמוד לשרת בשם ה׳ בתפלה והודיות לאלהים ואם יהיה דבר ראוי ליקרב אעלנו עולה ועשה בית לבתו מחוץ לעיר והתבודדה שם וכלכלה כל ימיה ואיש לא ידעה והיתה בתו צרורה שם ואלה דברי רוח כי אם נדר שיהיה לה׳ איננו שיהיה פרוש אבל יהיה כמו שמואל שאמרה אמו ונתתיו לה׳ והיה משרת בבית ה׳ לא פרוש וכפי משפטי התורה אין ביד האדם שידור ביוצאי פתח ביתו שיהיו פרושים כאשר אין בידו להעלותם עולה ואם הדבר כן היתה בתו בוכה על בתולותיה ורעותיה עמה כזונות לקלס אתנן ומ״ו שיהיה חק בישראל לתנות לבת יפתח ד׳ ימים בשנה מפני שלא נשאת לבעל והיתה עובדת את ה׳ בטהרה אבל הדבר כפשוטו וטעותו היה ממה שאמרתי ולדעת רבותינו ז״ל יתכן שיהיה הכתוב הזה כולל דברים רבים כמו לא תאכלו על הדם וכמו לא יומתו אבות על בנים שהם דורשים אותו בפסול עדות הקרובים והכתוב אומר בו עוד רק את בניהם לא המית ככתוב בספר תורת משה אשר צוה ה׳ לאמר לא יומתו אבות על בנים ובנים

לא

לָרַע וְלֹא יְמִירֶנּוּ וְאִם־הָמֵר יְמִירֶנּוּ וְהָיָה־הוּא וּתְמוּרָתוֹ יִהְיֶה־קֹּדֶשׁ לֹא יִגָּאֵל׃ לד אֵלֶּה הַמִּצְוֹת אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינָי׃

חזק

ע"ח· עז"א סימן· ומפטירין ה' עזי ומעזי בירמיה סימן ט"ז:

ת"א והיה הוא ותורתו יהיה קדש· בכורות לג: לא יגאל· קמא יג בכורות לב: אלה המצות· שבת קד יומא פ תמורה ג: אל בני ישראל· עקרים מג יב:

רש"י

כל מבחר נדריכם יכול יהא בורר ומוציא את היפה ת"ל לא יבקר בין טוב לרע בין תם בין בעל מום חלה עליו קדושה ולא שיקרב בעל מום אלא יאכל בתורת מעשר ואסור ליגזז וליעבד:

הסלת ספר ויקרא

סכום פסוקי דספר ויקרא שמנה מאות וחמשים ותשעה נטף סימן· וחציו והנוגע בבשר הזב· ופרשיותיו עשרה בא גד סימן· וסדריו כ"ג ובתורתו יהגה יומם ולילה סימן· ופרקיו כ"ז ואהיה עמך ואברכך סימן: מנין הפתוחות שתים וחמשים· והסתומות ששה וארבעים הכל שמנה ותשעים פרשיות דודי צח ואדום סימן:

אותיות רבתי ואותיות זעירי ואותיות הנקודות שבתורה.

אין בס' ויקרא מאותיות רבתי כ"א שתים, והם הוי"ו של גחון דכל הולך על גחון בפ' שמיני, והגימ"ל של והתגלח בפ' תזריע. ומאותיות הזעירות גם הם שתים בספרא, והם אל"ף של ויקרא דריש ספרא, והמ"ם של היא העולה על מוקדה. ומאותיות הנקודות אין גם אחת מהם בספרא. ויש סופרין שכותבין רבתא הלמ"ד של והלטאה, ואין דעת הדייקנים נוחה מהם.

כללים בדברי רש"י זכרונו לברכה· שמורה בכל טוב וערוכה· לקוחים מדברי המפרשים· זה אומר ככה· וזה אומר ככה:

א כל מקום פירש רש"י כתרגומו· הנה הוא סותר את העברי· פירוש שאין הפשט כמו העברי:

ב ואונקלוס תרגם· אז אינו סותר התרגום אלא מפרש דעתו של אונקלוס:

ג המתרגם· בכל מקום שהוא· אז סותר התרגום שהוא טעות:

ד ותרגומו· אז מביא רש"י ראיה לפירושו שכן הוא:

ה וכשהוא כותב התרגום· כגון דהילו או כיוצא בו ואינו אומר כתרגומו או תרגום· אז אינו קשה על העברי אלא רוצה ליישב ולפרש לשון התרגום כגון בחלתיה הוא מפרש שהוא לשון הנאה:

ו וכשהוא אומר ואונקלוס תרגם בפנים אחרים או לשון המקרא נופל על לשון התרגום אך שמאריך בלשון:

ז וכשהוא כותב העברי וגם התרגום כגון כבד תרגום יקיר ולא אתיקר אז הוא מפרש הפעולה שלא תטעה אחר העברי לומר שהוא צווי אלא שם דבר כמו כי כבד ממך הדבר· וגם כשמשנה לשון תרגום מן העברי לפי לשון התרגום יש לומר כגון ופרינו עבר והתרגום מהפכו להבא· או נקבה בכרך· תרגום פרש אגרך שלא נאמר שהנו"ן שמוש:

טַב לְבִישׁ וְלָא יְחַלְּפִנֵּהּ וְאִם חַלָּפָא יְחַלְּפִנֵּהּ וִיהֵי הוּא וְחִלּוּפֵהּ יְהֵי קוּדְשָׁא לָא יִתְפָּרַק: לד אִלֵּין תַּפְקִידָתָא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּטוּרָא דְסִינָי:

חזק

בעל הטורים

דהיינו מייבי מיתות דבשניהם אני אומר לא יפדה: (לד) אלה המצות · מצות במילוי · מ"ם נד"י וי"ו תי"ו עולה תרי"ב והוא בגימטריא תלמידי חכמים על שם חכם לב יקח מצות (משלי י"ד):

אבן עזרא

כמו יבדיל וכבר פירשתי בשמלה מגזרת בקר: (לד) בהר סיני · פירשתיו בפרשה הזאת ומי שיש לו לב להבין סוד הפוגם אז ידע סוד הבכור והעשירי והנה אברהם נתן מעשר גם כן יעקב אבינו עליו השלום וסוד אגלה קנת הסוד בזכרי מעשר שני אם יעזרני אחד ואין לו שני:

חסלת פרשת בחקתי

רמב"ן

לא יומתו על אבות וכן זה יכלול דין המעריך מחויב מיתה ודין מי שמחרימים אותו בעת הכבוש כמו שאמרנו העובר על החרם של ב"ד הגדול או של מלך ישראל כענין מעשה שאול וזהו שנאמר שם ויפדו העם את יהונתן ולא מת כי לפי שאמרה בו תורה לא יפדה מות יומת אמר שם ויפדו העם את יונתן ולא מת · כי בעבור שאירע נס על ידו ידעו כי בשגגה עשה · וזה טעם אשר עשה הישועה הגדולה הזאת בישראל וכן ת"י בן עוזיאל ארי קדם ה' גלי דבשלו עבד יומא דין ופרקו עמא ית יונתן:

ונשלם ספר תורת הכהנים וקרבנותן ומנותן · ישובב אל עליון דברים להויתן · לוים לשירן וכהנים לעבודתן · וישראל אל נוה איתן · עינינו תראינה ירושלים נוה ביתן · וארמון על משפטו היכל ודביר על מכונתן · וכנות יהודה בשלוותן · וערבה לה' מנחת יהודה כימי עולם וכשנים בקדמותן · יעלו על רצון מזבחו תמידין כסדרן ומוספים כהלכתן:

ספר ויקרא

א (ט) **ירחץ** במים · יחלל במיא · וכן בדברי רז"ל במסכת חולין דחללים בי' טבחא וצריך לפרש משמעו · ונראה לומר כאדם המנבג הדבר אילך ואילך דרך חול וקלות ראש · לפי' קראו בלשון חלול ולא כן היתה התנופה שהיה מוליך ומביא מעלה ומוריד · והיה עושה בנחת ובמורא ואימה ולא בקלות ראש · אבל כאן היה זקוק לענין זה לפי שצריך להדיחן היטב וזו היא דרך מלותו · ובערוך בערך חל אם פקק את הצנור או אם חלל לתוכו · פי' פירשם בגג ליפול עליהם מים · בפ' ג' דמכשירין · ואם נאמר שמכניס מים בחללן לרחצן · תיגח קרב · כרעים מאי איכא למימר · (י) מן הכבשים או מן העזים · מן אמריא או מן בני עזיא · ולא תרגם בני אמריא · שהכבשים עצמם הם קרבין לעולה · אבל לא העזים שהן הנקבות · ולחטאת הוא שקריבה שעירת עזים · וכן ואם עז קרבנו · מן בני עזיא תרגום . ואם מן הצאן · מן ענא · נראה כי בלשון התרגום עז שם לנקבה לבד · כמו רחל בלשון הקדש · ובמקום שנכללים בו זכר ונקבה יש לו לאחוז לשון זכר · לפי' תרגם אם כשב · אימר · נראה כי מן הכבשים ומן העזים הכל בכלל כאן לשון זכר והוא הדין לנקבה כמו שאמר זכר או נקבה שניהם כשרים לזבח שלמים אבל ואם עז תרגום בני עזיא לשון זכר · והנקבה נכללת ובפסוק מן הכבשים או מן העזים שהוא כעולה שאינה כשרה אלא מן הזכרים הוצרך על כל פנים לתרגם בני עזיא · אבל מן הכבשים לא הוצרך לתרגם מן בני אמריא מכיון שאחז לשון זכר : (יא) ירך · שידא : (יז) בכנפיו · בכנפוהי : [והסיר את מוראתו הביא בתזריע] : (טז) אל מקום הדשן · לאתר דמקרין קטמא · א"א לפרשו מלשון קרן כלומר שמסלקו ומניחו לצד אחד כמו בקרן זוית שא"כ היה לו לומר דמקרנין · שהרי הנו"ן יסוד בה · והפועל שלו יאמר קרן כמו מן שלח · משלחין · ומן קרב · מקרבין · ויש לפרשו מלשון מקרין את הפרוכת במועד בפ' משקין שהוא לשון אקראי וערואי · כך זה לאקראי וערואי היו מניחים אותם שם · שהרי היו נבלעים במקומם ולא היו עומדים שם לקבוע · ובתרגום אחד שאינו ספרדי מצאתי דמוקרין · ויש לפרשו מלשון כבוד מענין מכבדו לאמה · וצ"ע שהיה לו לומר מיקרין · או מוקרין :

ב (ג) והנותרת · ודאישתאר · במנחת מרחשת והקריבה · וִיקָרְבִינַהּ · (ח) והקריבה אל הכהן והגישה אל המזבח · לכהנא · למדבחא : (יב) לא יעלו · לא יתסקון · תרגמו כמו יַעֲלוּ לפי ענינו שאינם מעולים מאליהן אלא ע"י אחרים · וכן עד שובך אל האדמה · דתיתתב : (יג) מלח · הראשון מלח · והשני מלחא לפי שהוא סוף פסוק · וכן בהרבה בקומות ישתנה לפי הטעמים :

ג (ט) לעמת העצה · שדרתא · צריך מממעותו לפי מה שפי' רש"י :

ד (יב) אל שפך הדשן · לאתר בית מישד קטמא · הוסיף אתר וכן נגדר מזה · אתרא : (יג) אחת מכל מצות · חד תרגום · וכן אשר לא תעשינה · דלא כשרין · נראה כי פקודיא ל' זכרים אבל תפקדתא לשון נקבה : (יד) ונודעה החטאת · ותתידע חובתא : (כב) אשר נשיא יחטא · אם רבא · ומסורת אשר דמתרגמינן אם ב' באוריתא · את הברכה · ודין : (כה) ישפך אל יסוד המזבח · ישפוך קרא ותרגום :

ה (ב) או בנבלת חיה טמאה · חיתא מסאבתא או בנבלת בהמה טמאה מסאבא כתבתי בפ' נח : (ה) והביא אותם אל הכהן דשתי תורים או שני בני יונה · לות · תרגום : (יח) והביא איל תמים אל הכהן · לות · על כל לשון הבאה שהוא אצל אדם נופל לות · כגון והביא אותם אל הכהן והביאה אל בני אהרן הכהנים דמנחת הסלת והביא איל תמים מן הצאן אל הכהן · לאשם אל הכהן · וכן והבאתם את עומר ראשית קצירכם אל הכהן וכשהוא סמוך אל פתח אהל מועד יהיה תרגומו לתרע · וכשהוא סמוך אל השם יהיה תרגום לקדם · והביאה אל הכהן וקמץ · לות : (כא) בתשומת יד · בשותפות ידא · צ"ע כי הייתי סבור כי רז"ל פירשוהו מלוה · ולפי פי' רש"י בפרשה זו נראה כי עסקא נקרא שותפות לפי שהם שותפים בריוח כי הוא פלגא מלוה ופלגא פקדון : (כג) אשר הפקד אתו · דאתפקד לותיה · צ"ע למה לא תרגם ליה · וי"ל שלא הזכיר כאן נתינה לידו או אפשר לפי שכולל בהמות וענינים אחרים כמו שכתוב כי יתן איש אל רעהו חמור או שור וגו' אעפ"י שהזכיר בהמות אחר שכתוב לשון נתינה לא יפול בו לשון לות ובלשון רז"ל ג"כ הפקידו אצלו : (כה) בערכך לאשם אל הכהן · לות :

סדר צו

ו (ב) צו את אהרן היא העולה על מוקדה · היא עלתא דמיתוקדא : (ג) והרים את הדשן · ויפריש · כל מרים תרומת כסף · כל דארים ארמות : (יג) ביום המשח אותו · דירבון יתיה · כי הוא עצמו פעול · והכהן המשיח · דיתרבא : (כו) לעוף ולבהמה · דעופא ודבעירא : (לא) כאשר צויתי לאמר · כמה דאתפקדית · ומסורת עליו יפה · וצ"ע בתרגום אחר · ואפשר שהוא חלוף שיש ספרים שיש צִוֵּיתִי בקבוץ שפתים · או אפשר שאע"פ שכתוב הוא צִוֵּיתִי בחירק הצד"י · לא ראה לתרגמו אחר לשון המקרא שלא לתלות משה הגואה בעצמו · כי הכל היה מפי הגבורה : (לג) ימלא את ידכם · יתקרב קרבנכון אין בו ית כי הוא פעול :

ט (א) ביום השמיני (יח) זבח השלמים דפסוק וישחט · לנכסת תרגום · והמכסה · וחפי גוא · (כב) וישא אהרן את ידיו · ואריס · מן וישא את קולו · וישא יעקב רגליו · ונטל · וישא עיניו · וזקף · [ותאכל הבית בשמות על איננו אכל] :

י (יא) אשר דבר ה' אליהם ביד משה להון תרגום · וכן בזיקת קרח · וכתבתים בסדר אלה הדברים :
(טו) על אשי החלבים יביאו · יתיתון : (יח) לא הובא את דמה מדמה אל הקדש פנימה · לבית קודשא גואה · כמתק הדגש שהיה באות הוא"ו : (יט) ותקראנה · וארעא · וצ"ע כי נראה שהיה משפטו מלעיל · [ואכלתי הבית בוארא] : הייטב בעיני ה' · התקין · כי אם אכלתי חטאת היום · כלום היה טוב בעיני ה' · ומשמעותו לשעבר · אבל התקין משמעותו להבא · ולא כן דרך הכתוב :

יא (ג) כל מפרסת פרסה ושוסעת שסע פרסות · כל דסדיקא פרסתא ומטילפא טלפין פרסתא · ובספר הפרשים ושוסעת שסע שפרסותיה סדוקות מלמטה כמו מלמעלה · כי יש בהמה שפרסותיה סדוקות מלמעלה ומלמטה דביקות כמו שאמר לכל הבהמה אשר היא מפרסת פרסה ושסע איננה שוסעת כגון הגמל והדוב והכלב והחתול · וזה הענין כתבו רש"י בפירושו אלא בלא כתב אלו הפרטים · ואיך נאמר כי הגמל מפריס פרסה הוא והרי כתוב בו בפירש את הגמל כי מעלה גרה הוא ופרסה לא יפריס · ובמשנה תורה ג"כ את הגמל ואת הארנבת ואת השפן כי מעלה גרה המה ופרסה לא יפריסו · ולפי' רש"י גם כן קשה לי · אם נמצא חיה מעלת גרה ופרסותיה כמו הדוב והכלב ויהיו סדוקים מלמעלה ואין להם טלפים · מנין לנו לאוסרה · ואעפ"י שהוא כתב על ושוסעת שסע כתרגומו · מ"מ כונת הכתוב לפי דעתו בענין ושוסעת שסע לא היתה אלא שיהיו חלוקות מלמטה כמו מלמעלה · ואעפ"י שאפשר שאין חיה כענין זה בעולם מ"מ תימה הוא כי לפי התרגום בעי טלפים · וגם שמעתי כי הגמל יש לו טלפים וסדוקות מלמעלה ואינם סדוקות מלמטה · וא"כ היה לו לכתוב לפי דבריהם את הגמל כי מעלה גרה ומפריס פרסה הוא ובסע איננו שוסע · ואיך כתב ופרסה לא יפריס ולתרגום אונקלוס ג"כ קשה לי מה שכתוב בגמל וארנבת ושפן ופרסה לא הפריסו ותרגום ופרסתהון לא סדיקן ואפי' תהיה סדוקה מלמטה ולמלעלה מה הועיל אם לא יהיו להן טלפים · ובערוך בערך טלף ושוסעת שסע פרסות תרגם ומטילפא טלפין פרסתא · כל פרסה וכל בהמה מפרסת פרסה תרגום ירושלמי ומטילפא טילפין ע"כ :
(ד) אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפריסי הפרסה · וממסדיקי פרסתא : את הגמל כי מעלה גרה הוא ופרסה איננו מפריס · ופרסתיה לא סדיקא · וכן בשפן ופרסה לא יפריס · ופרסתיה לא סדיקא · וכן בארנבת ופרסתא לא סדיקא : (ז) ואת החזיר כי מפריס פרסה הוא ושוסע שסע פרסה · ארי סדיק פרסתא הוא ומטילפן טלפין פרסתיה · (כו) לכל הבהמה אשר היא מפרסת פרסה ושסע איננה שוסעת דהיא סדיקא פרסתא · וטלפין לא איתהא מטילפא · ובפרשת ראה אנכי מפרסת פרסה ושוסעת שסע שתי פרסות · דסדיקא פרסתא ומטילפא טילפין תרתין פרסתא · וממפריסי הפרסה השסועה · ומסדיקי פרסתא מטילפי טילפיא · את הגמל ואת הארנבת ואת השפן כי מעלה גרה המה ופרסה לא הפריסו · ופרסתהון לא סדיקא · ואת החזיר כי מפריס פרסה הוא ולא גרה · ארי סדיק פרסתא הוא וצ"ע מאין יצא לאונקלוס משמעות טלפין במלת ושוסעת שסע · ועיין מה שכתבתי בו בפרשת ראה אנכי :
(טז) ואת התחמס · וצילא · דנש · ואת הנץ · וגלא · (יז) ואת הינשוף · וקיפופא בשורק : (יט) ואת החסידה · וחווריתא · אין בו דגש לא בזה ולא במשנה תורה וכן לבן אדמדם חוור · וכן ולבן שניס אין דגש בתרגומים · ונראה כי כשיש בו דגש הוא יוצא כמו וכבסו את אשר בו הנגע · ויחוורון · האנפה · ואיבו · דגש · וצ"ע כי בפסוק אין ואו והיה לו לתרגם אבו · ובכל התרגומים הוא בואו · וי"ל כי כן יתכן לפי הלשון כמו ואכלתי חטאת היום · אלופון · ואע"פ שלא נכתב כן בפסוק · וכן מנהגו בענינים הדומים לזה · וכתבתי מזה בפרשת והיה עקב : (כב) החגב · חָגבא קמץ הח"ת · הורת כהניס · הולך על כפיו · זה הקוף · כל הולך להביא הקפוד וחולדת הסנאים ואבני השדה וכלב הים · ורש"י ז"ל כתב על כפיו כגון כלב ודוב וחתול : (כט) והצב · וצבא · דגש · ומסורת עליו דאיק: (ל) והלטאה · והלטיתא · אין דגש בלמ"ד · וצ"ע למה כתב בתרגום אות הה"א ולא תרגם הכח והכחא · וגם בשאר מקומות אין מנהגו להראות בו ה"א הידיעה רק בסוף התיבה : (לג) כל אשר בתוכו יטמא · יסתאב · ומכורת עליו יטמא דמתרגמים יסתאב ו' באורייתא · לכל שמאתו · כל אשר בתוכו או איש וחברו · ואיש אשר יטמא · ולא יטמא כל אשר בבית · וכל שאר יטמא שבפרשה זו ומקומות אחרים יהא מסאב · ולא הבנתי החלוק · וי"ל כי משמעות יסתאב כלומר נטמא כזה · אבל במקומות שכונתו לומר דבר זה יהיה בו טמא ולא דבר פלו' שם תרגם יהא מסאב כמו אותם שהם בפסוק שאחר זה · מכל האוכל אשר יאכל שדרשו בו רז"ל אוכלין ומשקין מטמאין מאויר כלי חרס ואין כל הכלים מטמאין מאויר כלי חרס · ואין לסמוך על זה · עד שנעיין את כלם בנ"ה : (לד) מכל האוכל אשר יאכל · דמתאכל : אשר ישתה דישתתי :
(לז) אשר יזרע · דיזדרע : (מב) לא תאכלום · לא תיכלינון · טעם הכפל מפני מלת כי תאכלו תרגומו תיכלון ולא נפלה אותה הנו"ן אפי' מפני הדגש · וכן יערפו טל · וכן מחוץ למחנה תשלחום דפרשת נשא · אבל וישאום בכתנותם · ונטלונון · אין בו כפל נונין כי תרגום וישאו · ונטלו · ובמלות שהם לעתיד הבא בהם זו הנו"ן : [ונטמאתם בם הביא בוארא · הנאכלת הביא בנח] :

אבה

סדר יאר תזריע

יב (ב) אשה כי תזריע · ארי תעדי · ותהר · ואדיעת · ונקתה ונזרעה זרע · ותעדי עדוי · והסיר את מוראתו · ויעדי · והסירה את שמלת שביה · ותעדי · ותסר צעיפה · ויסר את אופן מרכבותיו · צ"ע מה הפרש יש בין לשון הסרה ולשון הריון : נדת דותה · רחוק סאובתה · בנדתה · ברחוקה :
(ד) תשב בדמי טהרה · תתיב תשב הנערה אתנו ימים · תתיב · וצ"ע כי בודאי היה צריך הפרש בין אלו ובין תשב שהוא לנכח לזכר :

יג (ב) שאת · עמקא תרגום הפך משמעות לשון הקדש : (ג) הפך לבן למחור · צ"ע למה לא תר' לחיור : (ז) אחרי הראותו · בתר דיתחזי כלומר אחר שיראה ואלו היה עבר כלומר אחר שנראה היה לו לכתוב דאתחזי באלף אלא שבמקומות אחרים מצאתי שלא דקדק על זה · וצ"ע : (ו) וכבס בגדיו · ויצבע · וכן כל לשון כבוס שמשמעו לטבילה · אבל אשר הם אצל נגעי בגדים כלהון לשון לבון בר מן וכובס שנית וטהר שהוא לטבילה דוקא אלא כל שאינו ללבון מתורגם לשון צביעה לפי שמצאנו בספר דניאל למטר שמיא גשמיה יצטבע ובדברי רז"ל בזמן שצבען בשמן בפ' במה טומנין · וצ"ע איך אמר וכובס שנית מאחר שהראשון לא היה כזה · גם אפשר לומר כי מפני שהוכפל בפסוק · שנה התרגום כמו כהוגים נהוגים · וכל בגד וכל עור אשר יהיה עליו שכבת זרע וכבס במים · ויצטבע · נראה כי בזה נכפל הלבון והטבילה וצ"ע אם צריך הלבון בזה אחר שתהיה הטומאה יבשה ואעפ"י שאמרו רז"ל מטמאין לחים ואין מטמאין יבשים : (ט) והובא אל הכהן · לות · אבל אצל לשון ראיה כגון והראה את הכהן ונראה שנית אל הכהן · לכהנא תרגום . וכתבתי בפ' נח · ונתגם אל הכהן דזאת תהיה · לכהנא תרגום · ואצל לשון הבאה ואצל לשון הליכה כמו הלך אליו מגרר · נופל בו לות · ולא אצל לשון ראיה ונתינה :
(כב) נגע היא · מכתשא היא · ולמעלה תרגמו לשון זכר בפסוק ולא פשה הנגע · וכן וטהר את הנגע כלו הפך לבן וכן נהפך הנגע ללבן טהור הוא · ואפשר שהוא משמש בתרגום זכר ונקבה כמו בלשון הקדש · (כג) ואם תחתיה · ואם באתרהא · לשון יחיד פי' במקומה · אבל באתרהא יהיה לשון רבים פי' במקומותיה : (כה) ומראה עמוק · ומחזהא לשון רבים · וכן ומראהו · וכן לשון רז"ל מראיו שוקעים :
(מה) וטמא טמא יקרא · ולא תסתאבו ולא תסתאבו · צ"ע כי אין בפסוק וא"ו בטמא השני · והר"ם ז"ל זכה וזכה את הרבים הביא בספר המצות בשם ספרי מנין שאר טמאים שנאמר וטמא טמא יקרא במצות עשה קי"ב : (מט) והראה את הכהן · ויתחזי לכהנא לאו למימרא שיהיה הכתוב אל הכהן אלא כי כן יתכן בלשון שתרגום אצל לשון ראייה :

סדר מצורע

יד (לז) זאת תהיה שקערורות ירקרקות · פחתין ירקן · פחתן לשון זכרים וירקן לשון נקבות · ומראיהן ומחזיהן לשון נקבות · (מג) אחרי הטוח את הבית דאיתשע ביתא · ויש מסורת יתה · ולא מפני שאין בפסוק את · אלא מאחר שתרגמו בלשון התפעל אין צריך למלת את שבא להורות על הפעול כי הוא עצמו פעול וכן מנהגו בהרבה מקומות :

טו (ג) או החתים · או חתים : (ה) וכי ירוק הזב · וארי ירוק בדגש הרי"ש : (יט) זבה · דָיְבָא : (כה) יזוב · ידוב : (לג) והדוה בנדתה · ולדסובתא ברחוקה · וללדאיב בשני למדי"ן · ואפשר כדי שלא יכבד על הלשון סמיכות שני דלתי"ן : [עם טמאם · הביא בנח] :

סדר אחרי מות

טז אחרי מות : (ד) [יצנף הביא בקרח] : (ה) גורל וגו' · עדבא חד לשמא דה' ועדבא חד לעזאזל · צ"ע למה לא תר' לשמא ואם היה כותב השם באותיותיו אם לא : (ט) והקריב אהרן את השעיר אשר עלה עליו הגורל לה' · קדם תרגום · נראה שהוא מוסב על והקריב · וצ"ע שהרי כתיב ועשהו חטאת · והיה די בזה · ועוד בפסוק שלאחריו כתוב אשר עלה עליו הגורל לעזאזל וא"כ לא יהיה שניהם במשמעות אחד · ואפשר שדקדק לתרגמו כן · מדכתיב והקריב ולא כתב ולקח או לשון אחר : (יב) [גחלי אש · הביא במשפטים] קטרת סמים דקה דקיקין תרגום מוסב על סמים שלשון הקדש מוסב על קטרת : (יג) ונתן את הקטרת · זה הראשון קטרת בוסמיא · והשני קטורתא · (יד) על פני הכפורת קדמה · קדומא · וצ"ע [למה] לא תרגם מדינחא : (טז) מטמאות בני ישראל · מסואבת צ"ע מה בין זה והתרגום מטמאַת :
(יז) קהל תרגום קהלא · עדה · כנשתא · ותרגום ויקהל וכנש · קהל עדת ישראל בפרשת בא · קהלא · כנשתא דישראל · נראה כי אין לבא סמיכות על סמיכות בלשון התרגום כמו שבא בלשון הקדש :
(כא) והתודה עליו את כל עונות בני ישראל · עוית · את כל עונותם דפסוק שלאחריו · חוביהון :
[גזרה · הביא בבשלח] : (כב) ושלח את השעיר במדבר · במדברא · צ"ע כי לפי משמעות הלשון היה לו לתר' למדברא : (כג) [והניחם · הביא בויחי] : יוציא אל מחוץ למחנה · יתפקון · אפשר לפי שתר' אשר הובא לשון התפעל תרגם זה ג"כ · או אפשר שאינו מוציאם הוא עצמו : (לב) לכהן תחת אביו · תחות אבוהי

אבוהי · והנה קמתם תחת אבותיכם · בתר : רז (יג) [וכסהו הביא בנח] : רח (ג) ובחקתיהם לא תלכו ·
ובנימוסיהון · וכן כל לשון חק שהוא אצל ע"ז ויש לפרש מלשון דבר הנמֵּס הפך לשון חק שמשמעותו
דבר חקוק וקיים לשון קיימא כתרגום ברית שמשמעותו דבר בריא וקיים · ויש שהם לשון גזרה כמו
זאת חקת התורה · לחקת משפט והרגום חקך וחק בניך · חולקך לפי הענין וכנהו אצל ע"ז לנגאי כמו
שאמרו רז"ל בית גליא בית כריא · עין כל עין קוץ · וכן ראוי לכנותו לגנאי בלשון הלעז
ולומר איילורוניסאש כלומר הבל ורוח וריק ותהו ובהו ולפיכך אני אומר כי מה שיסד הפייט הגדול
הרב ר' זרחיה הלוי ז"ל בפיוט טוביה דברייה קרייה מהימן ביתיה כו' לכנשת יעקב יהבת נימוסין לא
יתכן הול · ולפי שנשתמשו רז"ל בזה הלשון הרבה שמו אותם לפעמים אף לדברי תורה אלא שכוונתם
לומר מנהגים · כמו עיילת לקרתא הליך בנימוסהא · ובענין יפתח דלא נימוסא הות בישראל מלקדמין
דלא מסתחרא אחסנתא משבטא לשבטא · או טכסיסין · כמו מרדכי מוכתר בנימוסי הוה בפ"ק דמגלה
כלומר תכסיסי מלכות היה לו ולפיכך קרי ליה יהודאי כלומר משבט יהודא יצאו עקר המלכים והוא
גם הוא כמו מלך היה באחיו · אבל חקי התורה אין לקרותם כן כמו שאין ראוי לקרות ארון הקדש ארנא ·
ובית הכנסת בית עם · ולשון הקדש לעז · וצריך לפרש משמעות תרגום את מזבחותם תתוצון · איגוריהון ·
וי"ל מלשון אגוריות של גוים כלומר כנוס · מלשון אגרה בקיץ כמו שכתב רש"י ז"ל מצבה אבן אחת מזבח
אבנים הרבה · וצ"ע איך לא תר' כנוי בלשון במה את במותיכם כמו שכתוב אצל ובחקותיהם · ובמזבחותיכם ·
וחמניכם ושאר עניני ע"ז · עוד יש באותו פיוט לסלת חובין ונראה שהיה משפטו לכלחא כמו לשאת את
עון העדה או למסלה : (ט) [מולדת בית הביא בוישב] : (יז) שארה הנה · קריבין אינון · צ"ע איך
לא תרגם קריבן כמו הקרובים אליך או הרחוקים · דקריבן · דרחיקן שהוא מוסב אל מטעות שבראש
הפסוק שהוא לשון נקבה · וכן לכל הערים הרחוקות ממך · דרחיקן : (כ) ואל אשת עמיתך · ובאיתת ·
בן יתכן לפי הענין בנקשר בו · ולפי הלשון · וכן ונתת אל האהרן : (כא) ומזרעך לא תתן · ומזרעך ·
ובפרשת קדושים · אשר יתן מזרעו למולך · כי מזרעו בתתו מזרעו לשון זרע תרגום · ובפרשת אמר ·
איש מזרעך · גבר מבנך · כל איש אשר בו מום מזרע אהרן · מזרעא · אשר יקרב מכל זרעכם בזה יש חלוף ·
איש איש מזרע אהרן לשון זרע תרגום · וזרע אין לה ושבה · ובר תרגום · וגם את בן האמה כי זרעך
הוא · ברך · הן לי לא נתת זרע · ולד · כה יהיה זרעך · לזרעך נתתי ולזרעך אחריך · הרבה ארבה
את זרעך · ובין זרעך אחריך · ודסמיך ליה ודפרשה מילה · בנך תרגום · ובמולך ובת כהן מצינו שעשה
בהם זכרים כנקבות וזרע זרעם · ואפי' כסול בזרעם · וכל זרעו שביא אתו מצרימה דפרשת ויגש
בנוהי תרגום · נראה כי בנך או ברך הוציא היוצא מהם לדורות · ולפיכך תר' מזרעך לדורותם מבנך
לדריהון שאם תר' מזרעך לא היה צריך לומר אחרי כן לדורותם : (כב) ואת זכר לא תשכב משכבי
אשה · איתא · ומסורת אשה דמתרגמין איתא ו' באורייתא · ואת זכר · וחברו · דוה · יהיה כלי גבר
ב' בו · וכל איש ואשה ע"כ · וצ"ע כי מצאנו עוד בפרשת נשא · איש או אשה כי יעשו · גבר או איתא ·
וי"ל כי זה בכלל איש ואשה · ובפרשת אתם נצבים פן יש בכם איש או אשה · או איתא ובפרשת ויקהל
כל איש ואשה איש ואשה אל יעשו · ואתתא · ובפרשת שופטים איש או אשה · איתא · או את האשה
ההיא · את האיש או את האשה דאותה פרשה · אתתא · ובפרשת ואלה המשפטים והמית איש או אשה ·
איתא · כי יגח שור את איש או את אשה · אתתא · תניינא איתא : תועבה · היא בפסוק ואת זכר תועבה
תרגום · וכן ולא תעשו מכל התועבות · כי את כל התועבות דפרש' תועבתא תרגום · ובכל שאר מקומות
תרגום לשון ריחוק · וצריך לעיין בכלם : (כג) תבל · הוא דפסוק וכל בהמה · תבלא · וכן תבל עשו ·
מכל התועבות תועבתא תרגום וכן תועבה עשו וצריך לבאר באיזה מקום תר' תועבתא ובאיזה מקום תר'
מרחקא : (כט) ונכרתו הנפשות · תרגמו כלו לשון נקבה · וצ"ע למה לא תר' בלשון זכר כמו שתרגם
והנפש אשר תעשה ביד רמה · ונפש כי תחטא נפש כי תשבע והרבה כאלה : (ל) ושמרתם את משמרתי ·
מטרת מימרי · וכן את משמרת ה' · מימרא · וצריך לבאר למה לא תרגם מטרתי :

סדר קדושים

רט (ג) קדושים תהיו · איש אמו ואביו תיראו · מן אמיה ומן אבוהי · את ה' אלהיך תירא · ית ·
ואת שבתותי תשמרו · צ"ע למה תרגם דילי מה שלא עשה גבי מצותי חקותי ותורותי : (יב) ולא
תשבעו · ולא תשבעון · וכן מכל אשר ישבע עליו · ורבים כמוהם מתורגמים בלשון שבועה · ויש בל'
מומתא · כמו וישבע יוסף · השבע השביע דיוסף · שבועת ה' תהיה בין שניהם ודפר' סוטה והשביע אותה
הכהן · והשביע הכהן את · לאלה ולשבועה · כלם בלשון מומתא · ויש בלשון קיום · ואשר נשבע לי ·
אשר נשבע ה' · ודפרשת נדרים או השבע שבועה · ואשביעך דאברהם זקן · וישביעני אדוני השבעה לי
דאבימלך דיעקב · כי שם נשבעו · וכן וישבעו דיצחק ודאבימלך · וישבע יעקב בפחד · אבי השביעני ·
כאשר השביעך · כי תשבע לבטא · יבטא האדם בשבועה וצ"ע לא תשא אשר ישא דעשרת הדברות למה
תרגם לא תימוי : [וחללת · הביא בסדר בראשית] : (יג) לא תלין פעולת שכיר · לא תבית · כי כן
שאר

שאר הפסוק מוסב אל האדם ולא כן דעת רש"י · והתרגום הוצרך עכ"פ לזה מאחר שתרגם פעולת אגרא
שהוא לשון זכר : (יד) ולפני עור לא תתן מכשול · תשים תרגום · וצ"ע למה לא תרגם לא תתן וא"ת
כי לא יתכן לפי הארמית לשון נתינה בזה המקום אעפ"כ היה לו לתרגם לא תשוי כמו ולא תשים דמים
בביתך וכל שאר לשון שימה חוץ מויעם לפניהם · אשר תשים לפניהם · וסדר די תסדר · לפי ענינו
כי השים אינו לשון ארמית בתרגום אונקלוס אבל בדניאל מצינו במקומות כנון ועל דניאל שם בל לשיזבותה ·
ומני שים טעם · ושומת על פום גובא · לא שם עלך מלכא טעם · ויש לפרשו מלשון ממנון שתרגמו
סימא · כמו שפירשתי אצל ויישם בארון מצריס כלומר לפני העור בדבר לא תטמון מכשול כמו שארז"ל
הוי זהיר במי שיועצך לפי דרכו · ולפיכך נאמר בו ויראת · והביאו רש"י בפי' פסוק זה · וזה שתרגם
כאן וקדם דלא חזי וגבי פקח או עור וכן איש עור או פסח כאשר ימשש העור · תרגם כלם עויר ·
ומזה ארז"ל דבר הסמוי מן העין פי' טמון ומכוסה ונעלם מן העין · ואמרו סבתא בביתא סימא בביתא ·
גבי ערכין פי' סגולה או מרגלית ודבר חשוב : (טז) לא תלך רכיל בעמך · לא תיכול קורצין ·
צ"ע כי של דניאל הוא ואכלו קרציהון בפתח · ופירושו לא תספר רכילות · ובפ"ק דב"ב ולאו נגרא בעי
אכלוי · לנעור ולזעוק להם · אכלוי לשון הרמת קול · כמו ירעם מן שמים · אכלי · וכן כל לשון הכרזה
בהר' יונתן ב"ע · וכן בלשון ישמעאל · ורש"י הביא ראיה מלשון ישמעאל בפסוק אל תאכלו ממנו נא :
(יז) לא תשנא את אחיך · לא תִּסְנֵי כן נמצא בתרגום ספרדי · ונראה שהוא טעות סופר ובתרגום אחר
ספרדי לא תַסְגֵּי : ולא תשא עליו חטא · על דיליה · כלומר בגללו ובשבילו כי משמעות עליו לפי לשון
התרגום יבוא על נכון : (כ) בקורת תהיה · בקורתא תהי בה · כפי מה שדרז"ל היא לוקה · והוא
אינו לוקה · ונראה לפי התרגום שהוא שם לא תאר כי לא היה צריך בה והוא לשון נקבה מאחר שאמר
תהי · וכן תרותא שאמר לא אִתְיְהִיבַת : (כג) ערלים · מרחק לאבדא כלומר אסור הנאה · ולפי שמצאנו
לא תאכל כל תועבה שאינו אלא אסור אכילה הוצרך לפרש כן : (כח) וכתובת קעקע · ורושמין חרותין ·
צ"ע כי חרות על הלוחות תרגמו מפרש · ואיך יהיה חריתין לשון ארמית · וכן שגר אלפיך בקרי תורך
וכן לעזנו ולחצאהנו · לחוכא ולחטאה · שם בהם לשון הקדש במקום תרגום · וכן אל שעריך · לתרע
בית דינך · ולא כן נראה מן הגמ' · ורש"י כתב שהמתרגם כן טועה הוא · וכן ומכה אדם יומת תגינא
דסוף אמור שתרגם ודיקטול · כן לפי פשטא דמלתא נראה שמכה אביו דבר הכתוב שחייב בהכאה לבד
והוא שיהא חבורה · כמו שכתב רש"י · גם צ"ע למה הוצרך לחזור ומכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת
אם אינו מדבר במכה אביו · ואם בשביל להקיש מכה אדם למכה בהמה · ללמדך שהמכה לאחר מיתה
פטור · הרי בתחלת הפרשה הוקשו שנאמר ואיש כי יכה כל נפש אדם וסמיך ליה ומכה נפש בהמה
וגו' · ועוד בלא היקשא נמי פטור דהא נפש כתיב ביה · וצ"ע אם בקרא היקש היכא שאינו בפסוק ·
וצריך ליישב הכל : (ל) ומקדשי תיראו · ולבית מקדשי · איש אמו ואביו תיראו · מן אמיה ומן אבוהי ·
וצ"ע למה לא תרגם או שניהם במ"ם או שניהם בלמ"ד : (לב) כמפני שיבה תקום · דסבר באורייתא ·
וכן בן זקונים · בר חכים · צ"ע איך תרגמו שלא כהלכה וצריך לעיין בגמ' · וכן מרות אשך נראה שתרגמו
כר' ישמעאל דאמר כל שגמרהו אשכיו פי' נמעכו · ר' עקיבא אומר כל שהרות באשכיו וק"ל דהלכה כר'
עקיבא מחברו · וכן פסק הר"ס כר' עקיבא בספר עבודה : **ב** (יא) דמיהם בם · קטלא חייבין · צ"ע מטרף
בני עלית · הרי מדין קטול : (טז) אל כל בהמה · לות בעירא · ובתרגום אחר ספרדי לות כל : (יח) אשר
ישכב את אשה דוה · ית איתא סואבא וכן בתרגום אחר ספרדי ובשאר תרגומים · אבל והדוה בנדתה
דסוף פרשת זאת תהיה · ולדסובתא · ומצאתי בת"כ אשר ישכב את אשה דוה · אין דוה אלא לשון נדה
שנאמר והדוה בנדתה ולאיש אשר ישכב עם טמאה מכל מקום ע"כ · וזה הפסוק השני הוא בסוף פרשת
זאת תהיה ושם דרים ליה בת"כ · והדוה בנדתה הוא עד שתבא במים · ולאיש אשר ישכב עם טמאה
להביא את הבא על שומרת יום כנגד יום · ע"כ · מעתה נראה לומר שלכך תרגמו כאן סואבא כדי שיהא
הכל בכלל · ונראה שכלל בו נדה וזבה · ושומרת יום כנגד יום · אבל שם תרגום והדוה בנדתה ולדסובתא
שלא היה מדבר כי אם על הנדה לבד כדכתיב בנדתה בפירוש וצ"ע למה תרגמו כלשון הקדש ולא תרגם
מסאבתא · ולא בא כי אם להביא שומרת יום כנגד יום · לא רצה לתרגמו כן אלא סואבא כדי שלא תאמר
בנס זה כמוהו · וצ"ע למה לא תר' והדוה ולמסאבתא כמו שמאה · וי"ל כי מסאבתא ר"ל רוב הלחות
והמדוה והחולי · והוא מענין שכתוב בערוך בערך סב · וז"ל בפ' המפלת השותה יין חי עצמותיו שרופין
כלומר שחורין יבשים כעין שרופים · מזוג במים יותר מדאי עצמותיו סבואים פי' מלוחלחין הרבה כמו
סובא · וראיה לדבר דהיא גלתה את מקור דמיה · סואבת דמהא · וצ"ע כי תרגום את מקורה הערה ·
קלנא · ומקור דמיה תרגמו כואבת · והיא גלתה · תגלי · כי את שארו הערה · קריבתיה תרגום · ערירים ·
דלא ולד · כבר כתבתי אצל ואנכי הולך ערירי : (כג) ואקוץ בם · ורחיק מימרי יתהון : (כה) והבדלתם
בין הבהמה הטהורה לטמאה · דכיא למסאבא · ובין העוף הטמא לטהור · מסאבא לדכיא · וכבר כתבנו
כי בעירא נראה שוה לזכר ולנקבה · וכן הטהור תרגום כמו הטהורה · או טהורה · והטמא כמו הטמאה
אבל תרגום טהור · דכי · טמא · מסאב · ואפשר כי לפי הטעמים יתחלף הרבה פעמים : (כז) ידעוני ·
וזכורו צ"ע כי בפרק ד' מיתות איכא בברייתא כי בעל אוב הוא המעלה בזכורו וליכא מאן דאמר ידעוני זכורו

אלא

אלא זה המניח עלם ידוע בפיו · ופי' זכורו מעלה ומושיב את המת בזכרותו ומשמע בזכרותו של מעלה כמו מדבר משחיו · וכן הוא בתרגום יונתן ידעוני זכורו במלכים בפסוק וגם את האובות ואת הידעונים · וגר' לפרש כי תרגום אובות בידין כגוי הוא לגנאי · על שם שהם מבדין ומכחשין כמו שדרך התרגום לכנות בעניינים כאלה לגנאי כמו שכתבתי אצל הרגום ובחוקותיהם לא תלכו · ומלת אוב בעצמה אע"פ שהוא לשון יחיד מתורגם בידין שהוא לשון רבים על שם הדברים שהם כזבים או ע"ש שהם שם מיני כשפים כדאיתא בברייתא דמייתינן בגמרא בעל אוב · אחד המעלה בזכורו ואחד הנשאל בגלגולת וכן דרך לשון הקדש לקרוא ע"ז שקוצים גלולים תועבה · וכן זכורו כנה עלם חיה שמכנים בפיו לדבר של גנאי · והוא שם אבר הזכרות כי הוא הנקרא זכור כמו שכתב רש"י בפרק ד' מיתות · וכן כתב רבי מאיר גבי המעביר שבעה מיני זכור על העין · וגם כי הם עושים עניני מכשפות באבר ההוא להעלות המת באותו מקום · או המעוננים להעבירו על העין · וכי קאמר בברייתא אחד המעלה בזכורו לא שיקרא שם המכשפות כן · אלא שענין אותו מכשפות נעשה כן שמעלה המת בזכורותו · ול"ע כי כל לשון זכר תרגם בדלת דכרא דכרין · וזה בזי"ן · ונראה כי עקר קריאתו המת בזכורו · בהולם הרי"ם כמו המדבר משחיו :

סדר אמור

כא (א) אמור אל הכהנים בני אהרן : (ד) בעמיו בעל ברבא בעמיה : (ז) זונה וחללה דכהן הדיוט מסעיא ומחללא · ושל כהן גדול וחללה זנה · וחלילא מסעיא : (ט) [תחל הביא בס' בראשית] :
(י) [הגדול הביא בבלק] : ומלא את ידו ללבוש את הבגדים· צ"ע מה יהיה משמעות ויקרב ית קורבניה למלבש ית לבושיא · וכן תרגם כל מלוי יד כמו מלאו ידכם היום לה' · להקריב לחם אלהיו קרבנא קדם · את לחם אלהיו קרבן · אין בו קדם · וי"ל כי בשביל מלת את לא יתכן לפי הלשון שיאמר קדם :
(יז) מזרעך הביא באחרי · וכן מזרע מזרעכם] : (יח) או חרום או שרוע · שריע : (כ) או תבלול בעינו · בעינוהי תרגום · תבלול · יש בתרגומים חלוף נסחאות ובערוך בערך חלז · בפ' על אלו מומין · היה בעינו דק תבלול חלזון נחש כו' · גמ' · חלזון מום קבוע לשחוט עליו הוא וזהו נחש שמנומר עינו כנחש · וי"מ חלזון הוא תבלול ותרגום בבלי או חלחיז בעיניה · תרגום ירושלמי חלזוגא · ול"ע כי לפי זה נראה שהתרגום שלנו נקרא תרגום בבלי והלא אונקלוס הגר מפי ר' אליעזר ור' יהושע אמרו וכלם מארץ ישראל היו · ואפשר שלמד לפניהם וירד לבבל · או אפשר שהוא עשה התרגום ירושלמי בעצמו וחכמי בבל העתיקוהו אחר כן לאנוגם : מרוח אשך · מרים פחדין · והיו רגילים רבותי לומר פחדין מלשון גידי פחדיו ישורגו דאיוב · וכן כתב רש"י וכן הביאו בספר השרשים בשרש פחד · אחר כן עיינתי בתרגום אחר ספרדי שהיה [כתוב] פחתין אלא שמחקוהו שישאר בו דלת : אשך יש לפרשו ע"ד נוטריקון · איש כאן · כלומר ששם נכר בין איש לאשה כמו שדרשו כומז וכן שקערורות ירקרקות פחתין · ופי' בשרשים מורכב משתי מלות · ונראה כי פחתין דוקא ולפי שהן פחיתות האדם וחסרונו נקראו כן · כמו שנקראו מבושיו בעבור כלמתו · אבל פחד אינו לשון תרגום כמו ופחד יצחק · אימתה ופחד · לכלם יש תרגום אחר · ואמרו שמפרשים כי לכך נקראו פחדיו בעבור שחליסות הפחד יתראה שם בתחלה · ומה שתרגם מרוח מרים · נראה מלשון מגרח את הראים · וכן תרגום ומעוך :

כב (ב) וינזרו · ויפרשון גר' לפרש יפרישו את עצמם · ובת"א ספרדי וְיִפָּרְשׁוּן : (ד) והנוגע בכל טמא נפש בפרשה זו של אמור טמא נפשא · ובפרשת נשא וישלחו מן המחנה וגו' עד וכל טמא לנפש · לטמא נפשא ובפרשת בהעלותך אשר היו טמאים לנפש אדם · לטמי נפשא דאינשא · והייתי סבור מפני שכתוב בהם אדם אלא שקושיא לי איש איש כי יהיה טמא לנפש דפרשה הסמוכה לה שתרגם גם כן לטמא נפשא דאנשא · כתב הר"ם בהלכות ביאת המקדש פ"ד וז"ל כל קרבנות הצבור קבוע להם זמן לפי' כלם דוחין את השבת ואת טמאת המת וכו' עד כיצד דוחין את הטומאה וכו' עד הרי זה יעשו בטומאה ויתעסקו בו הטמאים והטהורים כאחד ויכנסו כלם לעזרה · אבל הטמאים בטומאה אחרת כגון זבים וזבות נדות וטמאי שרץ ונבלה וכיוצא בהם לא יתעסקו ולא יכנסו לעזרה כו' ולפיכך לא תרגמו דאנשא שאפי' נפש בהמות כגון טומאת נבלות במשמע שאסור באכילת קדשים עד אשר יטהר כדמשמע בספרי בפרשת נזיר על נפש מת לא יבא · שומע אני נפשות בהמה ת"ל לאביו ולאמו · ר' ישמעאל אומר אינו צריך שהרי כבר נאמר בנפשות הטמאות בביאה הכתוב מדבר ואלו הם נפשות אדם · ועיין מה שכתוב בפסוק זה וגם בתורת כהנים וישלחו מן המחנה · אפי בעל קרי משולח מן השתים וטומאת נבלות ושרצים גם כן אסורים ליכנס למקדש · ועוד כי אפי' המת עצמו מותר להכניסו למחנה לויה וכ"ש טמא מת · וצריך לעיין בפ' הנזקין ובפסח שני · אבל ויהי אנשים אשר היו טמאים וגו' לכלהו תנאי בספרי · ודפסח שני טמאי מת הוו · והפסוק מוכיח כן דכתיב לנפש אדם · ואיש איש כי יהיה טמא לנפש דסמיך ליה אע"פ שאחר טמאים נ"כ נדחין לפסח שני ולא נאמר בו לנפש אדם · מ"מ בטומאת מת הכתוב מדבר · ועליה שאל ולפי' תרגמו לטמי נפשא דאנשא והכי איתא בספרי איש איש כי יהיה טמא לנפש זה דבר שאל · או בדרך רחוקה זה דבר

שלא

שלא שאל· כי יהיה טמא לנפש זה טמא מת שאר טמאים מנין · ת״ל או בדרך רחוקה וגו׳ · ולפי זה נראה לפרש טמי נפשא דבר שמטמא אדם כגון אב הטומאה ולטמי נפשא דאנשא · הוסיף לבאר עוד שטומאת מת היתה · מ״מ צ״ע היכן מצינו טמי בלשון ארמית לא מצינו כי אם אלו · ובפסוק ואיש אשר ישכב את אשה דוה שתרגמו טומאה · אבל בטומאת אדם לכל טומאתו אשר יטמא בה · בסואבת סאובתה · ישתאב תרגום ורש״י ז״ל פירוש טמי נפשא · עצמות אדם · ומתחלה כתבתי מה שתמצא בפרשת נשא · ואפשר לומר כי במקומות שתרגמם כלשון הקדש הוא להפלגת הענין או לבאר שהוא הדבר בעצמו כגון שבת ושבתון כשהם אצל שבת שתרגם שבת שבתא וגם ביום הכפורים ואצל י״ט תרגם ניח ניחא· או לכלול בו הרבה ענינים חוץ ממקומות שיש בהם כנוי שהניח הכתוב לרמוז בו כי אינו הדבר בעצמו כגון ה׳ שמו דאיש מלחמה · קנא שמי · וכן ידי עשו : (יא) וכהן כי יקנה נפש קנין כספו · ארי יקני נפש קנין · מהם תקנו עבד ואמה דפרשת בהר סיני ושלאחריו תקנין תרגום · וצ״ע למה לא תרגמם בלשון זביני כמו כי תקנה עבד עברי או קנה מיד עמיתך ורבים כמוהם · וי״ל כי כל קנין שהוא מקח וממכר ממש כגון בכסף או בשטר תרגם כלם זביני · ואשר נכלל בהם דרך אחרת תרגם בלשון קנין · ולפי שיש בעבד כנעני דרך קניה אחרת שהוא נקנה בחזקה או בירושה מאבי אמו ישראל בלא שום דמים ושער תרגמו בלשון קנין מה שאין כן בעבד עברי · וגם האשה שנקנית בדרך אחרת ודבר הכתוב בהווה ולפי׳ תרגום בלשון קנין קונה שמים וארץ · קניתי איש וגו׳ · אבל הלא הוא אביך קנך אמר לו דרך אחרת שלא יתכן אצל הבורא יתברך לשון קניה שהכל שלו ולא יקשה· לזה תרגום קונה שמים וארץ · ומקנת כספו · ומקנת כסף וכיוצא בהם אחר שיש בהם גם כן קנין הכסף יש לתרגמם בלשון זביני · מקנה קנינו · גיתוהי וקניניה כי אינו לשון מקח וממכר ממש אלא בהם קנין האדם ועסקו · ואפילו נפלו לו צאן בירושה והולידו ונתערבו אלו יפול בהם לשון קנין · וצ״ע במלת מקנה · כי במקומות תרגמו בלשון בעיר כמו ואברם כבד מאד במקנה · מקנה אברם · מקנה לוט · ומקנה רב · וכל מקנך הזכר · ורבים כמוהם · ובמקומות לשון גיתי כמו מקנה קנינו · אנשי מקנה · ויביאו את מקניהם ובמקנה הבקר : (יג) ושבה אל בית אביה כנעוריה · כרביותה : (טז) עון אשמה · עויין וחובין · באכלם את קדשיהם · בסובא · בתרגום המדוייק · ונראה דעת אונקלוס דאכהנים אזהר כדכתיב בתחלת הפרשה דבר אל אהרן ואל בניו ואסור טבל נמי חזינן מניה כדאיתא פ׳ אלו הנשרפין ובפ׳ ה׳ דזבחים ואכילת טבל למה חייב הכהנים מיתה אע״פ שהוא טביל לתרומה אם לא מפני שינהגו בו מנהג חולין · ויאכלוהו בטומאה · וזהו ולא יחללו · ולפי זה כהן האוכל את הטבל במיתה כמו ישראל · ואמנם כי רש״י כתב בפ׳ אלו הן הלוקין שהטבל במיתה לזרים · וצ״ע דהא האוכל את הטבל סתמא קתני · ובאידך דתני התם מפרש כהן או זר · ובדברי הר״ם עדיין לא מצאתי בירור לזה · ובפ׳ אלו הן הלוקין גרסינן אמר רב אכל טבל טבול של מעשר שני לוקה · ומדלא פרכינן ולימא מר במיתה כדאמר ליה רב כהנא ורב אשי לרב בפ׳ אלו הן הנשרפין גם זר שאכל את התרומה · ש״מ דוקא מלקות קאמר ולא מיתה מאחר שאינו טבול לתרומה וכן כתב הר״ם בהלכות מעשרות בפ״א והראב״ד הסכים עמו · אבל בירושלמי בפרק האיש מקדש אמר דהוא במיתה · ונראה דפליג אגמרא דילן · ונראה לומר כי והשיאו אותם וגו׳ אזהרה בפני עצמה היא וכשאמר באכלם את קדשיהם על הכהנים אמר כמו הישראלים ואם יאכלו אותם בטהרה ובהיתר הכהנים או הישראלים כגון קדשים קלים ומעשר שני למה אמר כן · אלא ודאי באכלם בטומאה או באיסור דהיינו טומאה אמר כן · פן תקדש תרגם דלמא דסתאב ודרשו בו רז״ל פן תוקד אש כלומר פן יאסר בה הנאה ולא יהיה לו תקנה אלא שריפה · וראיה לדבר ולא תטמאו בהם ונטמתם בם · כי הדבר האסור יקרא טמא וכן טמא הוא וטמאים לחזיר ושפן וגמל וארנבת ושאר מקומות כלם לשון אסור הם · ומתורגמין מסאב מסאבין · וכן משפחה דסוף האשה שנתארמלה ואפשר שבא לרמוז ג״כ מה שאמר בספרי בסוף פרשת ויקח קרח דדרים על פסוק ולא תשאו עליו חטא בהרימכם וגו׳ הרי זו אזהרה לכהנים וללוים דברי ר׳ יאשיה ר׳ עקיבא אומר ואת קדשי בני ישראל לא תחללו ולא תמותו · נראה לדעת ר׳ עקיבא כי כשיש בו את קדשי בני ישראל היא אזהרה לכהנים והכי נמי אמרינן בפרק חלק כל הנותן תרומה לכהן עם הארץ כו׳ · ר׳ יוחנן אמר אף גרם לו מיתה · ר׳ אליעזר בן יעקב אמר אף משיאו עון אשמה שנאמר והשיאו אותם עון אשמה · ופי׳ רש״י עונות הרבה מטעין עליו · באכלם את קדשיהם מתרגמי׳ במיכלהון בסואבא ית קדשיהון · ובפי׳ החומש כתוב שלא לצורך תרגמו כן · נראה שהיה דעתו דאישראל מהדר דכתיב לעיל מנה בסמוך · סוף דבר נראה כי הפסוק הזה אזהרה לכהנים · וכן בתחלת הפרשה הזהיר על קדשי הכהנים דכתיב אשר הם מקדישים לי כמו שהביאו רש״י ז״ל · והפסוק שלמעלה שהוא ולא יחלל את קדשי בני ישראל וראש הפסוק שבתחלת הפרשה שהוא וינזרו מקדשי בני ישראל אזהרה לכהנים על קדשי בני ישראל · או אפשר כי פסוק זה דוהשיאו אותם עונש · וסוף הפסוק שבתחלת הפרשה שהוא אשר הם מקדישים לי הוא אזהרה לזה : (כג) שרוע וקלוט · יתיר · או חרום או שרוע · או שריע · ולנדר לא ירצה · לא יתרעי · לא ירצו לכם דסוף הפרשה לא לרעוא יהון לכן : (כח) או שה · שיתא · ולמה לא תרגם אימרתא כמו שתרגם כל לשון שה אימרא וכבשה אימרתא · וכי תימא כי כל לשון אימר ואימרתא

ואימרתא איט נופל כי אם על הילדים כמו שמלינו שה תמים זכר בן שנה · ואמרו רז"ל כי אינו נק' כבש אלא בתוך שנתו · ולמנין אותו ואת בנו אין הפרש בין ילדים לזקנים · עוד יקשה היכן מלינו בל' הארמית שה ושיתא · לכך נראה שבא חלוף הנוסחא שמתרגמינן רחלא וכן מלאתי בירושלמי פ' אין עומדין גבי על קן לפור יגיעו רחמיך אלין דמתרגמין עמי בני ישראל כמה דאנא רחמין בשמיא כן תהוון רחמנין בארעא · תורתא או רחלא יתה וית ברה לא תכסון תרויהון ביומא חד · לא עבדין טבאות שהם עושים מדותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזרות · אותו ואת בנו לא תשחטו · לה ולברה · צ"ע למה לא תרגם יתה וית ברה · וכן כי אהבך ואת ביתך דעשר תעבר · ולאינש ביתך · ואביו אהבו · רחים ליה · וגם אין כתוב את באהבתו אותה בדרחים יתה :

כג (ב) מועדי ה' · מועדיא תרגום וכן במועדיכם דפינחס במועדיכון לפי שהוא רוצה לומר המועדים עצמן · וצ"ע למה לא תרגם זמניא כמו שאנו אומרים מקדש ישראל והזמנים · אשר תקראו אותם במועדם הסמוך ליה בזמניהון · קריאי מועד · מערעי זמן · למועד אשוב אליך · מועד לאמ' . וי"ל לפי שרלה לקרותם בשמם שנקראים מועדים בלשון הקדש · וכן שבת שבתון דגבי שבת וגם ביום הכפורים · אבל של י"ט ניח ניחא · ולריך לפרש משמעות תקראו אותם · ומקרא · מקראי · קריאי מועד · וקריאי עדה · למקרא העדה · שתרגם לשון ערעא · וי"ל שהוא לשון מקרה ולפי שהם תלוים בקדוש ב"ד ובמדומה לי כי רש"י ז"ל פי' על דרך זה גבי קריאי העדה · אלא שקשה לי שבת שבתון מקרא קדש בפ' זו שתרגמו מערע קדיש כמו של שאר ימים טובים והרי שבת אינו תלוי בקדוש ב"ד · ואפשר לומר שהוא מלשון קריאה ממש ומלינו כיולא בו במסכת שמחות לעולם אל יארע אדם לתוך אזניו של תינוק אלא אם יכנו או ימחול לו · ומעשה באחד כו' · והשיג לכם דים וגו' · ויערע לכון דישא לקטפא · קשר הלמ"ד להורות על הפעול · ובערוך בערך ארע יש מפרשים לרעה ערעיתא וכן תרגום לרעה · ולמה נקראת ערעיתא שעומדת לקראת האדם ומכהו כדכתיב אשר קרך ומתרגמינן דערעך · ביום ההוא תקראו איש אל רעהו דהפטרת רני ושמחי תרגם יונתן תערעון גבר לחבריה לתחות פירי גפנוהי ולתחות פירי תאנתיה · וקראת לשבת עונג שמעתי שתרגום ותערע לשבת וזה סיוע לדברינו שאלו לדברי בעל המלמד לא היה נקשר בלמ"ד · והיה אומר תערעון תחות · וכן וקראת ישועה חומותיך תר' יונתן ויערעון פורקן על שורך ועל תרעון יהון משבחין · נראה באמת כי משמעותו בארמית הוא לשון קריאה ולא לשון פגישה ויורה ע"ז משבחין דבתריה וכן שמעתי שתרגום וקראת לשבת עונג · ואם הוא ל' קריאה היה לו לתרגם גם וקראתם דרור · וטמא טמא יקרא · והוא מלשון תרועה והשמעת קול ודבור · ובספר ישעיה בפ' משא מואב נפשו ירעה לו מענין תרועה והשמעת קול ואע"פ שאינו משרשו · ולריך לראות וקראת לשבת עונג · וצ"ע תרגום לרעה מה משמעותו ואפשר ג"כ כשהיא פורחת · או כשבאה לנשוך משמעת קול · אח"כ ראיתי המלמד בפרשת קדושים תהיו שהאריך בזה · ובמדומה לי שקשה לפירושו אשר תקראו אותם במועדם · כי הוא מפרש מערע קדיש על פגישת איש בחברו וזהו משמעו על היום · ומה שתקן בלשונו על זה אינו מספיק · אשר תקראו אותם מקראי קדש · שבתחלת פרשה זו · ושבפרשה אחרונה של חג הסכות מערע קדיש תרגום · אלה מועדי השם · מערע תרגום · וי"ל כי שאמר תחלה תקראו אותם יתכן לבא אחריו מערע לשון יחיד כלומר הקריאה שתקרא מקרא קדש · תהיה · אבל בהזכיר בתחלה מועדי ה' שהוא ל' רבים לריך לומר מערעי ל' רבים · ואעפ"י שאמר אח"כ אשר תקראו אותם · ואם באנו לומר כי אותו שבתחלת הפרשה מתורגם מערע לפי שמתרגם על עבור השנה שהוא יחידי והשני מדבר בקדוש החדש שהם רבים בשנה אחת כמו שכתב רש"י עדיין יקשה לנו אותו של חג הסכות למה תרגמו בלשון יחיד זה ראוי לכתוב לעיין למה שכתב החכם בעל המלמד לפי שפוגשים איש בחברו הרגמו לשון מאורע קשה שהיה לו לאמר דתערעון בהון ולריך לראות לשונו : (י) והבאתם את עומר · ראשית קצירכם אל הכהן · לות כהנא · נראה כי על לשון הבאה נופל לות וכתבתיו בפ' ויקרא : (טו) שבע שבתות · שבע שבועין · שבעה שבועות דפרשת כל הבכור שבעא שבועין : (יח) [תהייתה · תאפינה · הביא בבראשית על ונפקחו עיניכם] : (כד) יהיה לכם שבתון דראש השנה · נייח · ובאחר נייחא : (מג) כי בסכות הושבתי · במטלת הלמ"ד רפה · אך יש דגש בטי"ת ואפשר שנתחלף לו בין הלמ"ד והטי"ת · וכן בסכות תשבו · במטליא · הלמ"ד רפה · וכן וסכות על הארון · ותטלול · ולא תר' ותטליל בדגש הלמ"ד · ולמקוהו עשה סכות בפרשת וישלח · מטלן · דגושה הלמ"ד וצ"ע בתרגומים אחרים · גם לריך לפרש למה תרגם זה מטלן וזה מטליא · וי"ל כי בסכות זה לשון זכר לפי הטעמים · וכן נמלא בהרבה מקומות · ותרגם סוככין בכנפיהם · מטלן :

כד (ה) יהיה החלה האחת · על לחם הפנים · תהא הויא תרגום · וצ"ע לפי שמלאנו במתניתין במסכת מנחות שתי הלחם נלושות אחת אחת · ונאפות אחת אחת · לחם הפנים נלוש אחד אחד · ונאפה שנים שנים · ואמרי' עלה בגמרא מנא הני מילי דת"ר יהיה החלה האחת מלמד שנלושית אחת אחת · ומנין שנאפות שתים שתים · ת"ל ושמת אותם · יכול אף שתי הלחם כן ת"ל אותם · האי אותם הא אפיקתיה · א"כ לכתוב קרא ושמתם · מ"מ תרתי · ונראה שכך פירושו שבשעת הוייתה דהיינו שעת לישה ועריכה תהא אחת אחת · ואי לאו אחת הוה אמינא הויה אחת לשתים או לכלם מדכתיב

יהיה

יהיה ולא כתיב יהיו או תהיינה · אבל בשתי הלחם כתיב סלת תהיינה חמץ תאפינה דמשמע הוית ואפיות
הרבה ולפיכך גלוסות אחת אחת ונאפות אחת אחת · וצריך לעיין בפרש"י ז"ל במסכת מנחות · אח"כ מצאתי
בת"כ שתים עשרה חלות שיהיו שוות · שני עשרונים שיהיו שוים · החלה האחת · מלמד שלישתה ועריכתה
אחת אחת · מנין אף שתי הלחם שלישתן ועריכתן אחת אחת · ת"ל יהיה החלה · ונראה חולק על הגמרא
דמנחות ומנין שיהיו לתנור שתים שתים · ת"ל ושמת אותם · יכול אף שתי הלחם יהיו לתנור שתים ·
ת"ל ואפית אותה זו נאפית שתים שתים · ושתי הלחם נאפית אחת אחת · ושמת אותם · לטפוס וכו' ·
וזה לשון רש"י במסכת מנחות מנא הני מילי · דלחם הפנים גלוסות אחת אחת · החלה האחת · בלחם
הפנים כתיב · ושמת אותם · שיהא ראשונה שאתה עושה מהם דהיינו בתנור תהא בלשון אותם דמשמע
שתים · שיהא נותן שתים בשני דפוסין יחד בתנור · שתי הלחם כן · דאופין שתים · ת"ל אותם · לחם
הפנים טעונין אפייתם שתים · לאפוקי שתי הלחם ע"כ · ולפי זה נראה שחסר מהספר שלנו ומנין שנאפות
שתים שתים ת"ל אותם · והא אפיקתיה · א"כ ליכתוב קרא ושמתם · מאי אותם · ש"מ תרתי · ויש
לפרש תהא הוית תהא בלישתה תהא בעריכתה · ועוד י"ל בעבור כי הנסמך חסר מן המקרא שאמר
תהיה ולא פירש שתהיה גלוסת או נערכת או נעשית כן · הוצרך לתרגם כן להשלים חסרון הלשון · ופי'
הויא · הוַיָא · כמו יד ה' הויה כלומר בשעת הוייתה · וזו היא לישתה ועריכתה · אבל בשעת אפייה
נאפית שנים שנים ומצאתו ולא ילבש גבר שמלת אשה שתרגם ולא יִתַּקַן גבר · ואלו תרגמו ולא יִתַּקַן היה
צריך לומר ולא יתקן גבר נפשיה · וכן תהא הויה להשלים החסרון כלומר כן תהיה הויתה בכל עת ·
וזו היא מצות עשה לצוואת עליה כאן · אבל עשרים גרה יהיה השקל דאם נתקותי לא אמר בו תהא
אלא הויה שפירושו כן היתה הסלע באותו זמן · שלשים ומאה משקלה דפ' נשיאים · הוי מתקלה · וכן
עשרה עשרה הכף בשקל הקדש · מתקל עשר סלעין הוי מתקלה דבזיכא · כיון שהוצרך להוסיף בשנים הם
סלעין שהכתוב לא כתב רק שלשים ומאה · עשרה עשרה · הוסיף ג"כ הוי · והנה שבה כבשרו · תבת
הות כבסריה · אפשר שאלו לא תרגמו אלא תבת כבשריה שלא היה כ"א לשעה · לכך אמר הות שעמדה
כן בהוייתה · או אפשר שהיה משמעות זה הלשון לפי הארמית · שבה ידו כמו ששב בשרו ובשרו
לא שב שהרי לא נשתנה כלל · ואעפ"י שיש לדקדק כן על לשון הקדש · מ"מ התרגום משפטו לתקן
הלשון בהרבה מקומות והוא כמו פירוש · ומה שתרגם כן גבי לחם הבכורים שתים שני עשרונים ·
הרתין גריצן · הוצרך להוסיף כן בעבור שהזכיר לחם תנופה שהוא ל' זכר · והיה לו לכתוב שנים ·
ומה שחסר הכתוב פי' התרגום : (ז) והיתה ללחם לאזכרה · ותהא לְלְחֵם לְאַדכרה :

סדר בהר

כה (א) בהר סיני : (ב) ושבתה · ותשמיט · והרצת · ותרץ · ותרעי · ואז ירצו · יַרעון · צ"ע
מפני מה לא תרגם ותשמיט ותרעי יִרעון · אשר לא שבתה שמטת · (ד) יהיה לארץ · יהא
לארעא · וצריך לעיין כי שבת לשון נקבה · ומשפטו לתרגם אותו בלשון נקבה · ואע"פ שבלשון נקבה הוא
לשון זכר בלשון הקדש · כמו והיה הנערה · ובתרגום אחר כפרדי תהא : לא תזמור · לא תכסח ·
ויכרתו מגם זמורה · עוברתא : (ה) את ספיחי · ית כתי · רפה · וכן כתהא · ונראה מלשון כת אחת
אומרת בלשון רז"ל · זוג שיש שתי צמיחות לזריעה אחת · ולשון הקדש מוכיח עליו מלשון ספחני נא ·
כלומר דבר שנלוה ומתחבר עם דבר אחר : שנת שבתון יהיה לארץ · לארעא · צ"ע איך תרגמו לשון
זכר ועל מה הוא מוסב · כי שנת ושמטתא לשון נקבה · וי"ל כי לשון יהיה יבא בתרגום על זכר
ועל נקבה כמו שיבא בלשון הקדש והיה הנערה ורבים כמוהו · וזה אינו כי התרגום אמר ותהא :
(יד) וכי תמכרו · תזבין כי כל הפסוק בלשון יחיד · ממכר · זבינין · ממכרו · זבינוהי · ויצא ממכר
בית · זביני · וכן בדברי רז"ל אקום ואהפי זביניא אלין וצ"ע איך לא תרגמו בדגש כמו לא ימכרו ממכרת
עבד · זְבִון : (טו) שני תבואות · כי מספר תבואות · עֲללתה · ובתרגום אחר עֲללת : (טז) לפי
רוב השנים · סגיאות · ורוב דנן · וְסַגְיות · ונסח אחרת וסגיאות : (כא) [ועשת · הביא במקן] : (כג) כי
גרים ותושבים · דיירן · אין בו דגש ביו"ד בתרגום · וצ"ע בספרים אחרים · ובתרגום גר ותושב
אנכי עמכם · דייר · דגש · ואהבתם את הגר · לגר ליתום · לגיורא · גר ותושב אנכי · גר ותושב
וחי עמך · כי גרים הייתם · כי גרים ותושבים · הגרים עמכם · גור בארץ הזאת · דייר · ידור ·
דיירין דדיירין · דור : (כו) ומצא כדי גאולתו · ויסכח · מוסב ועל ואיש לא על ידו ולפי' תר'
לשון זכר : (לג) ואשר יגאל מן הלוים · ודיפרוק · צריך לבאר משמעותו כי רש"י ז"ל כתב גאולה זו לשון
מכירה ויש לפרש לפי דעת התרגום כי הוא מקרא חסר והרי הוא כאלו כתב ואשר יגאל מן הלוים
יגאל · ואשר לא יגאל ויצא ממכר בית וגו' : (לה) והחזקת בו · ותתקף · וכן והחזיקה במבושיו :
גר ותושב דוכי ימוך אחיך · ידור ויתותב : (לו) נשך · חבוליא צריך לבאר משמעותו : (לט) עבודת
עבד (מב) ממכרת עבד · עבדין דגש : (מד) עבד ואמה · עבדין רפה צ"ע אם הוא מפני שהוא
סוף פסוק : (מג) לא תרדה · לא תפלח · ורדו בכם · וירדון · ליסרה · למרדי : (מד) מהם תקנו
עבד

עבד ואמה· תקנון· כי תקנה עבד עברי תזבון· מקנת כסף זְבִין: (מה) אשר הולידו בארצכם· דְּאִתְיְלִדוּ· לפי ענינו· והוא כנגד לשון הפסוק: (נא) רבות בשנים· סניאות: **כו** (ב) [ומקדשי הביא במשפטים]:

סדר בחקותי

אם בחוקתי: (ה) והשיג לכם דיש את בציר· ובציר ישיג· יערע· צריך לפרש מפני מה לא הר וידבק· שהרי תרגם ורבקה בו· וידבקון וכן ואם לא השיג ידו או השיגה ידו· לשון דבוק: (ו) ואין מחריד· דמניד דגש הנו"ן: (ז) לפניכם לחרב· לחרבא צ"ע איך לא תרגם בחרבא· ויש לפרש שיפלו ואח"כ תהרגו אותם כאלו הם מכינים עצמם למיתה: (י) ישן נושן· דעתוק· כלומר שנתישן· אבל עתיק תרגום של ישן: מפני חדש תוציאו· תפנון· לפי שמוש הלשון· וכן בלשון רז"ל מפנין ארבע וחמש קופות וכו': (יג) מהיות להם עבדים· עבדין רפה· ויש אחרים בפרשה זו שהם דגשים הדל"ת: (כב) והכריתה את בהמתכם· ותשיצי· וכן הכרת תכרת· ונכרתה· פן תורש דוינש· תשתצי: (כג) לא תוסרו לי· לא תתרדון למימרי· נראה שלכך לא תרגמו קדמי לפי הסמוך לו והלכתם עמי שתרגמו קדמי· וצ"ע במעלם אשר מעלו בי שתרגמו קדמי וסמוך ליה קדמי פעם' אחרת· לא תוסרו· לא תתרדון· וכן ליסרה· למרדי· וצ"ע למה לא תרגם לאלקאה שהרי תרגם כזה הענין והכיתי אתכם· ואלקי· ויסרו· וילקון· ורדו· וירדון· לא תרדה בו בפרך· לא תפלח· וכן לא ירדנו בפרך: (כה) חרב נוקמת נקם ברית· על דעברתן על אורייתא· אין בו פתגמי· אבל והיה כאשר תריד תרגמו על פתגמי אורייתא· ונראה לפרש כי זה מדבר על עונש בטול תורה ואעפ"י שמקיימים המצות כמו שכתוב בתורת כהנים והביאו רש"י ז"ל בזאת הפרשה· ואם לא תשמעו לי· להיות עמלים בתורה וזהו שאמרו ויש נקם שאינו בברית וזהו סימוי עינים של צדקיהו שהוא עוסק בתורה היה· וכשהזכיר ברית כאלו הזכיר תורה כמו ושמרתם את בריתי· ושמרתם את דברי הברית· ספר הברית כאלו אומר ספר התורה· וחרב הוא הפורענות זאת העבירה כמו שאמרז"ל חרב בא לעולם על עגוי הדין ועל עוות הדין ועל המורים בתורה שלא כהלכה ואיך יורו בה אם לא יעסקו בה ושגגת תלמוד עולה זדון· ועוד דרשו כי רבים חללים הפילה זה תלמוד שלא הגיע להוראה ומורה· וכל מה שאמר בפסוק זה מן העונש הוא מדה כנגד מדה כי יש שמנעים מלישב באהלי התורה ואומרים שיהיה להם שם קוצר רוח ולפיכך הם הולכים לטייל בכפרים· כנגד זה אמר ונאספתם אל עריכם· ויש אומרים כי עפוש האויר יזיק להם ולפיכך הולכים לטייל בשווקים וברחובות· כנגד זה אמר ושלחתי דבר בתוככם ונתתם ביד אויב כלומר על כרחם יעמדו במקום אחד ביד האויב שלא ילכו אנה ואנה· תחת אשר לא עמדו במקום אחד לעסוק בתורה כדכתיב תחת אשר לא עבדת וגו' כי התורה אינה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה שנאמר זאת התורה אדם כי ימות באהל כך דרז"ל· ולשון דעברתון נראה לפרשו כמו אין מעבירין על האוכלים שמניחין והולך לו כאלו אינם חשובים בעיניו וזהו דרך בזיון וכן הענין כשאדם מניח עסק תלמוד התורה ועוסק בדברים אחרים מראה בעצמו כי עסקי הבלי עולם הם חשובים בעיניו יותר מעסק התורה ולא כן היא בעיני הקב"ה כי התורה היא ראשית דרכו: (ל) במותיכם· במתכון תרגום והבא לכנות להם שם לגנאי יאמר ווּשְׁטְרַשׁ בַּאִיְשׁוּרַשׁ בלע"ז· וצ"ע על זאת המלה מדוע לא כנה אותה אלא ע"ז כמו שעשה בכל המלות כמו המניכם· מזבחותיהם· ובחוקותיהם· אלילים· וכל לשון אלהות· ונראה לומר מפני שאין לה ארמית כי התרגום קרוב בה ללשון הקדש· וכל זה איננו בוס כי מלת מזבח נ"כ קרוב התרגום ללשון הקדש· גם צ"ע ומצבותם תשברון ואשריהם תגדעון דפרשת ואתחנן שלא כינה בהם לגנאי· ולא עוד אלא שתרגם במות בעל· לרמת דחלתיה: חמניכם· חֲנִיצְנְסִיכוֹן· חזרתי על כל צדדים ולא מצאתי לו משמעות· ונראה לומר כי משפטו הניצנסיכון מלשון הנץ החמה כדאמרינן נגלה בו רוח הקדש לפי שהיו עובדי השמש עושים אותם· כמו שכתוב בספר הפרשים להיות החמה נראית שם עם זריחתה מיד גם עד שעת שקיעתה· והדבר ידוע כי המאורות שמחה לעולם כמו שאנו אומרים בברכת יוצר אור והתקין מאורות לשמח עולם· ליהודים היתה אורה ושמחה לפי' כינה אותם בלשון חשך וזעם ועצב כמו שתרגם והגם זועפים· נסיסין· אל תעצבו· לא תתנססון וכפל הנוי"ן לחזק כמו ירקרק אדמדם בפ' רש"י ודעת רז"ל והוא העקר· וחלוף הס"א בחי"ת כן משפט אהח"ע וכן תרגום ברעב ובצמא· ובצהותא כמו ובצחותא· וכן וילמא שם ועשה כן בזה המקום שלא יזכר בו זכר להנץ החמה כלל כי מצוה לכנות להם שם לגנאי כמו שכתבנו על תרגום ובחקותיהם לא תלכו· ובלע"ז ווּשְׁטְרַשׁ פּוּקוּרַשׁ· ואלו היה משמעות מלת חמנים בעצמה לשון שמחה· ה ה די לו שיתרגם נסנסיכון· אבל לפי שאינה כן נשארה בו החי"ת שהיא במקום ה"א להודיע העקר שבאה התיבה ממנו מלשון הנץ: (לא) בריח ניחוחיכם· צ"ע למה לא תר' קורבניכון· נראה שרצה לומר שאף קרבנות נבור לא יקרב לו לרצון· ולא יהיה סמוך בענין האמור במקום אחר חבור עצבים אפרים

הנה לו: (לו) בפסוק והנשארים באַרעתא דסנאיכון · ומסורת מטעין · בארעות אויביהם · דסנאיהון וכן בפסוק והנשארים בכם · וכל האחרים שבפרשה זו תרגם בעלי דבביהון · ואפשר שמפני תוספת אות הדל"ת להקל על הלשון · וצ"ע שהרי היה יכול לומר דבעלי ולא יכבד על הלשון: עלה נדף דשקיף · רפי: (לז) וכשלו איש באחיו · ויתקלון · כמו ויכשלו · ואפשר כי כן יתכן לפי שמוש בלשון הארמית: ולא תהיה לכם תקומה קרא ותרגום אבל הקמה או השדה · קמה תרגום: (לט) בעונות אבותם אתם ימקו · בחובי אבהתהון בישיא דאחידין בידיהון יִתִּימְסוֹן · אין בו עמהון כי דאחידין בידיהון הוא תרגום של אתם · ואעפ"י שלא יראה כן לפי פסוק טעמי המקרא · וכן נמצא בהרבה מקומות: (מא) או אז יכנע · או בכן: (מג) תעזב מהם · תתרטש · והוא מלשון נכסין רטושין והיה יכול לתר' תשתביק: במשפטי מאסו · קצו: (מד) לא מאסתים · ולא איטורשינון כמו לא אמאסם · ולא געלתים ארחקינון כמו לא אגעלם תרגום בלשון עתיד · כי הפסוק מדבר על העתיד ואלו היה לשעבר היה ראוי לתרגם ארחיקיתינון · ארטישתנון · אבל ארטשינון הוא תרגום של מאסם · וארחקינון הוא תרגום של הרחיקם או של נעלם:

כז (ט) כל אשר יתן ממנו · מנה · ומסורת עליו דאיק כתבתים בפ' נח: (יב) והעריך הכהן אותה בין טוב ובין רע · הר' אותם יתה · וצריך לפרש בין טב ובין ביש על איזה דבר הוא מוסב שאם על הבהמה היה לו לתרגם בלשון נקבה · ויש לפרש כמו שיאמר הכהן אם טוב ואם רע כן יהיה: (כג) מכסת הערכך · נסיב תרגום וכן כל לשון מכס דראשי המטית · אבל במכסת נפשות · תכוסו על השה · במנין נפשתא תתמנון · ותוכן לבנים · מתכונת הלבנים · ככום תרגום וצריך לפרש מהו לשון נסיב · ואפשר שהוא לשון לקיחה כענין שנאמר אחד אחוז מן החמשים: (כה) [יהיה השקל הביא באמור]: (לד) [אל בני ישראל הביא בויטב]:

חזק

ספר אבי עזר

והוא באור על פירוש אבן עזרא מספר ויקרא

(ב) **מכם** מאוהר) וכן לי יזעקו אלהי ידענוך ישראל מפשטו לי יזעקו ישראל אלהי ידענוך · וכן את חוקך אשמר אל תעזבני עד מאד את חוקיך אשמור עד מאד אל תעזבני: (ד) (ונרצה לו) נראין דברי הרב דלא כדברי כגס"ה בפרקי אבות ונוח לרצות מבנין הקל · כי נכון יותר לרצות מבנין נפעל: (יג) (ירחץ במים) דאם לא כן הוה למכתב וקרבו וכרעיו ירחץ במים והקטיר את הכל המזבחה וגו': (א) (רבב"ם מנחה לשון דורן) · כנה אף שהפסוק נתנה את טעם אין לו הוראה כלל על מתנה ומנחה קבס ג"כ מגד הדקדוק שבחן הרד"ק תיבת מנחה בשמ"ס הוא מן היסוד · כיון שבתנה תנועתה שאנו רגילים לומר כל המנחות בשו"א מ"ס · ולא כן כל המלות שהמ"ס נוספת · ולדברי רשב"ם המ"ס נוספת · ודבריו קשים להבין: (ב) (מסלתה · מעט ממנה) וכן כתב רש"י מאהת מסנה ממקלא אחא מכן דדייק הרב מדלא כתיב מן סלתה · וכן כתב הרב בפ' בראשית על פסוק לא תאכל ממנו אפילו מעט ממנו · וכבר הוזכר בספרי המדקדקים הפרש גדול בין מלת מן ובין מ"ס המשמשת: (ה) (מחבת מגזרת והוא נחבא אל הכלים) · כי תי"ו תחת ה"א · כמו ובבת אל גשיא: (ז) (מרחשת מעשה מטוגן) אחי' כדברי רש"י שכתב כל דבר רך ע"י משקה נראה כרוחש ומנענע · ואם איננה ככה לא ידעתי השמעת קול האיך שייך להכא: (כג) (מטעם זרזיר מתנים) הנה כל המפרשים לא ראו דברי הגאון · לכן הלכו לפרש בחקירות רחוקות · ואני אפרש כפשוטו · דר' יונה פירש כמו תיש · ואפשר דגאון פרשו זרזיר מתנים והוא תיש דהיינו זכר תמים שלא כרסו · וכן בלשון עמים יש שם מיוחד בכל מיני זכריה שלא נסרסו · וזה שמדייק הרב שעיר עזים זכר תמים שהוא כפל רק לדייק היטיב זכר תמים דהיינו שלא סרסו · וכן דרשו רבותינו בלא מום וגם שעירת עזים תמימה נקבה בלא מום ושלא נטלה האם שלה וזו נקראת נקבה תמימה · ודברי הרב נדרשים כפשוטו: (ז) (תגיע ידו) וכן יש נאל ידי · רמה ידך · כביר מצאה ידי · ונוכל לפרש על זה הדרך שים נא ידך תחת ירכי: (יט) (אשם הוא) בתחלה נאמר שם הקרבן נקרא אשם · ואחר כך מפרש הכתוב למה נקרא אשם שאשם לה' בתחלתו וכן כתב הרב כמה פעמים במקרא: (כא) (ועמיתו רעהו) דעת הרב שבם עמיתו נגזר מן מלת עומת כמו לעומת הענפים · ונקרא כן כיון שהוא ממינו · והקרוב אלי לפרש כן אעשה לו עזר כנגדו כמו עמיתו לפי דברי הרב: (כב) (ונשבע על שקר) היינו שנשבע על דבר שאמר שקר · דהיינו ממון או הפך · ובפיר מביא ראיה מכל אשר ישבע עליו לשקר:

פרשת צו

(ז) **הקרב** אותה בם הפועל) הרב גלה דעתו בבני דבריו · הדא דתיבת הקרב הוא מקור · וגם בני אהרן פירש אחד מבני הכהן · דלא נוכל לפרש תיבת הקרב בצווי · והפסיק מדבר כן עם בני אהרן · אתם בני אהרן הקרב אותה

אותה לפני ה׳ · כאשר מפרש הרב כמה פעמים במקרא · כיון שכתב אח״כ בלשון נסתר והריס ממנו · לכן מפרש דתיבת הקרב מקור ובני אהרן פירש אחד מבני אהרן · ושייך שפיר אח״כ והרים ממנו בלשון יחיד · ובאונס דחק הרב לפרש הקרב יקריבו בלשון רבים · כי לפי דבריו נוכל לפרש שפיר הקריב יקריב בלשון יחיד נסתר : (יג) (המשח אותו וגו׳) ורבים אמרו כי בי״ת תחת מ״ם · וכן עם נושע בה׳ · ועיין ערוגת הבושם בשימושי הבי״ת : (יד) (מורבכת אין לו אח) והנכון לדעתי שהוא לשון מעורבת · כמו שהורגל בפי המדקדקים לומר תיבה זו מורכבת משני שרשים או שני בניינים · וכן כאן מורכבת בהיפוך אותיות · כמו מתלעות עול ומלתעות כפירים עולם עלום · ומה שכתב הרב ועל דעתי כי כן הוא תי״ו תופיני וכו׳ · כי רבים אומרים שתיבת תופיני הוא שם על מעשה אופה ודעת ר׳ יונה שהוא על משקל דוכיפת ולדקו דבריו · אולם דברי הרב עולים על כולם · כי נכון מאד בהמשך הפסוק · ודרש רבותינו ז״ל בפ׳ התכלת ידוע · ולקמן כתב הרב על מורבכת · הנזכר בפרושים בעיני שהיא מובהרת עכ״ל · והנזהר יזהר יותר בהפוך אותיות · כדאמרן מהפוכה ומהשתנות אותיותם · ומ״ש הרב לקמן הלא המורבכת תיבה כן · כן כן דברי רש״י בפ׳ הלוה ג״כ נד״ה ולחם מצות · וכן שנוי׳ במנחות בהדי׳ : (יח) (קדש קדשים) דיוקא דרש מדלא כתיב קדש הקדשים · ועיין פ׳ נח בפסוק עבד עבדים יהיה לאחיו : (יט) (הכהן המחטא וגו׳) וכן מצינו בתיבה אחת משמש הדבר והפוכו כמו ודשנו את המזבח · ערו עד היסוד מתערה כאזרח רענן תברש שרשיה וכמוהו הרבה במקרא : (כ) (זה אמר ר׳ משה) המעיין יראה כי נפל טעות בדפוס בדברי הרב מה שכתב נשה מראה על הקיר ותימה על המפרשים שלא דברו מאומה · ועיקר דברי הרב שכתבו נזה כמו נטה ודומה בכל לד בנקודתה בקל ובכבד אבל נשתנו בחיר״ק נאמר ויז בלא ה״א ובצורה נטה רק ויט בציר״י או בפת״ח : שם (אשר יזה עליה) דדחק הרב לאוקמי היבת עליה על הבגד ולשנות את טעמו בלשון נקבה לכן מפרש בתיבת עליה קאי על הבשר ואו או קתני · ואה״כ מפרש דאפשר לאוקמי שפיר גם עליה על הבגד ומצינו במקרא לשון נקבה וזכר כמו אשר תשיג ידו · אולם רש״י ז״ל הלך בדרך אחר בתיבת יזה : (כא) (ובא מורק בחול״ם) כי מצינו ז׳ פעמים בשרי״ק נדגשת ע״פ המסורת גם הודיע לנו הרב שהמ״ם הוא מן היסוד דלא תטעי לומר שהוא בינוני פעול מבנין פיעל שנוסף בהם המ״ם רק הוא מבנין פועל הדגש והמ״ם עיקר וכנ״ל : (ח) (עולת איש מלעיל) כי משפט הנגינה בעי״ן הפעל אולם נשתנה בעלילות נסוג אחור : (ט) (נעשה בה המוהר) ועיין פ׳ בראשית בפסוק נעשה אדם מה שכתבתי בה : (יח) (פגול כדברי המתרגם וכו׳) כי אינו דומה ממש לנותרת יום לכן קאמר דכוס אמינא דתיבת לא יחשב לא קאי על הקרבן אלא על מחשבתו שהיה לו בקרבן יהיה קודש ובאמת הוא פגול וכו׳ וקים לי או שנעלם מהרב דברי חכמינו ב״נהית או שמפרש לפי סלקא דעתיה ואין נפתל בדבריו :

פרשת שמיני

(ו) **ויאמר** משה כאשר הראהיך) דהיינו שמשה כבר אמר זאת לישראל ודוגמתו לקמן בפרשת וירד מעשות החטאת·מיהו דברי הרב אינם מוכרחים כי פסוק ויאמר משה וגו׳ אינו קאי על הלקיחה שכבר לקחו אבל הוסיפה שיקריבו כראוי בכל פרטי המצוה למען יראה להם כבוד ה׳ : (ז) (וכפר בעדך) כיון שנאמר וכפר בעדך ובעד העם למה כאמר שנית ועשה את קרבן העם הלא כבר כפר בחטאת ועולה המוזכר בקרא · לכן מפרש הרב שתיבת וכפר אינו בלשון ציווי רק הכתיב מודיע לו הדרך הנכון בתכפר עליך ועל כל הקהל·גם נכון לכפר עצמו קודם שיכפר על העם·לכן תעשה תחלה חטאתך ועולתך לכפר בעדך ואח״כ תעשה את קרבן העם ועיין פ׳ אחרי : (ב) (וימותו לפני ה׳) הנה רבים יתמהו אם כוונתם לשמים למה נענשו·אבל תדע כי עונש אדם לפי מדרגתו כטעם וסביביו נשערה מאד כי כאשר יגביר השכל על אדם וכאשר ירבה השפע כן ירבה ענשו · לכן ירא יעקב על נפשו באמרו קטונתי מכל החסדים כי חשב כיותו בקודשה עליונה ובמסרה ישגה בדבר קל מה שהוא חשב להיות רצוי לפני הבורא ואין · וכן ראינו באנשים אשר סביב מלך בשר ודם כמו שנענש שר האופים על דבר קל · לכן אל תתמה על ההפך אם מצינו פעם אחת במקרא עונש ותעא בעבור שאמר לא אשאל ולא אנסה את ה׳ ופעם אחרת מצינו עונש עבור באמר תן לי אות ומופת· כי אדם אשר יחזיק מעוזו בשכל צריך לבחון בשכל בטרם שיעשה הדבר אם יצא הדבר רצוי או לאו · ואם שגה בו עונו ישא · ופעמים רוצה הקב״ה ליתן אות ופעמים רצונו להפוך · ואם השכל וקדושה יחדיו ידובקו לא ישגו לעשות דבר הפך רצון הבורא ואם ישגו ונעלם מהם אז פשלו אותם במחשבת חוץ מבלי הוריה על האיש ההוא ידיעה שלימה · הלא אין רחוק בעיניך אם הראה כלי מורה בשעות ורגעים אשר עשה אומן חכם באופנים שונים ורתוקות משולבים יחדיו ויאחדותם איש אל אחיו נדבקו למען הולכים יחדיו הולכים ושובבים להראות זמני היום אף בלילה לא ינוחו הלא תאמין מבלי אפשר שהאופנים יעמדו כל ימי אשר הכל מתוקן על נכון · אולם אם ינתק ציר קטן בפנים אז יעיזודו ולא ישנו בלכתן · כן דרכי איש אם נכונים בשכל ובירא׳ ובקדושה יודעים לראות הבורא ולא יעבטון אורחותם · אולם כי משקלות ומורה שעות ברוב ימים פנים קלקל ונתקו יסודותיה באשר מבשר ודם הוגב דלתיה · לא כן השכל והשפעה לעולם לא ימושו כי ה׳ עמם ויכוננם בלתי אם האדם מעקל דרכו ולא במרה כראוי או אז יעלו תלודה ויבוש מקורם · כן הקרבים אל ה׳ נענשו אשר קלקלו שבלם הוף בדבר מה וע״כ לא הוריהו עליהם כדת וזה היה עונש בני אהרן וכן תמצא עונשים רבים בתורה על אופן זה לא אוכל לפורטם · וזה מדוקדק מאד בפסוק שאמר משה הוא אשר דבר ה׳ לאמר בקרובי אקדש מפני שנענש על דבר קטן ושגגה תוכה שהמה גדולים מאד בעיני המקום כטעם סביביו נשערה · גם הפסוק גלה לדקתם באמרו לפני ה׳ כדברי הרב שכוונתם היה לשמים· אתה הקורא הבט לדברים האלה כי בהמה תמצא תלקך · להבין כמה ענינים במקרא : (ו) (אל הפרעו) על דרך ויגז את ראשו באיוב : (יט) (שמצאו יו״ד היטב דגש) ולפי דברי ל״ס ניחא שפיר שבא אחרי׳ דגש כי תנועת הפת״ח תנועה קלה היא במקום חט״ף וכאשר בא מתג תשוב למדרגת ת״ק גמורה ובא אחריה דגש : (כ) (אל תשקצו וגו׳) ולדעתי נראה פשוט דסולאה שרץ הוא מיאוס ותועבה וזה אל תשקצו את נפשותיכם אל תגעלו נפשיכם · וכן אלה תשקצו תגעלו · ותמאסו אלה העופות הנזכרים נמלא אין ענינם רחוקה :

פרשת תזריע

(ג) **ימול** מבנין נפעל) כבר כתב הרב דקדוקו בפסוק וערל זכר אשר לא ימול ובפסוק ימול לכם כי יש לה שני שרשים מול נמל · וכן כאן דעת הרב שהיא בינוני נפעל מגזרת מול או בניינה קל מגזרת נמל : (ח) (תמצא

ידו) עיין מה שכתב הרב פ׳ ויקרא ואם לא תגיע ידו : (ג) (הפך לבן) בא הרב להגיד לנו כי תיבת הפך מפעלים העומדים וזה שכתב טעמו נהפך מעצמו ללבן ולא כן הפך לבם הפך את מראיהם לדם הפך מגורש הרים : (ה) (עמד בעיניו כטעם במראהו כי המראה הוא בעין) ומכאן יש כדמות ראיה מה שכתבתי לעיל בענין דעות מחולקים אם המראה נופל בעין או שגלגלי עינים סובבים אל המראה : (ו) (כהה הנגע) כי דעת רבים כהה כמו חושך · וכהות לבנות פירושו לפי דברי החכמים מעורב בשחרות ולבנות כמו לבנה אדמדמת מעורבת מלבן ואודם · אבל הרב מפרש כהה לשון מעוט שהנגע נתקטנה וגם לא עברה חק לפרוץ גדר במקום אחר וזו והנה כהה ולא פשה · ודברי הרב נכונים למבין : (ט) (והובא האדם כחבריו) דעת הרב כחביריו העומדים בבנינו שמקבלין פעולתם על ידי שליחי כן כאן והובא וכמו שפירש הרב לעיל בפסוק והובא אל אהרן הכהן · ועיין לקמן בפ׳ מצורע והובא אל הכהן : (מט) (ירקרק מגזרת ירק) כיון שהעי״ן והלמ״ד כפולים וזה כי כעי״ן כמוהו בקולר לשונו ומראה על דיהה ואינו אדום ממש ויש אומרים שכפול להגיד על אדום ביותר ודברי מקור חיים בפירוש דברי הרב כי העי״ן כמוהו גדולים למראה : (נ) (ממארת כמו סלון ממאיר) קשה ליתר שהוראתו על מארת שהוא לשון מגרעת כמו שכתב הרב בכמה מקומות שהברכה תוספת טובה והמארה מגרעת בקשה בדקדוק שיהיה שני ממי״ן נוספים על השרש · ואף שנקודתו מעיד עליו שאינו מלשון מארה לכן כתבו כל המפרשים שהוא מלשון מכאוב ואמרה תורה בלשון הזה כדי שתדרש בו גם כן תן בו מארה · אבל לפי פשוטו הוראתו מכאוב :

פרשת מצורע

(ב) **והובא** כמו הביאו) עיין פ׳ תזריע והובא אל הכהן שפירש הרב שם ברצונו וכן פירש בפסוק והובא אל אהרן הכהן לכן כתב הרב כחביריו : (ג) (ויצא הכהן וגו׳) עיין לעיל פ׳ תזריע כתב הרב או אל אחד מבניו הכהנים הדיוטים שיצא חוץ למקדש כבני עניות ובזה מתוק פרושו : (טו) (על כף הכהן) הרב מתרץ כיון דנאמר שתי פעמים כהן בפסוקי׳ והוא מנחות המלינה והפסוק הבא אחריו יורה דמיירי בכהן אחד : (כא) (ואם דל הוא) וכן שמת הכתוב בלשון מלא כאמרו מי מלא כסף מלא : (מג) (ומלת ולקחו והביאו) כמו שכתב הרב לעיל בפסוק ופנו את הבית בשביל שהציווי לעשות מסר לוה הכתוב בלשון הרבים למסר המלאכה ע״י עוזרים : (יג) (ולקח כחביריו) היינו כמו ונתן את הבית וכוליה הכל בציווי כן ולקח בצווי : (ח) (ירק מפעלי הכפל) עיין בראשית בפסוק כירק עשב נתתי וגו׳ הנה אף כי הוראת רוק מפעלי כפל כמו בלעי רוקי באיוב אבל ואביו ירק מנחי פ״א יו״ד וכן מגוים בשרשים לרד״ק בתוך נחים · ועתה ראה תראה שלשה תיבות דומים בנקודתם וכל אחת פונה להוראה אחרת · ואחר כל ירוק ידרוש שם דבר · ואביו ירוק מקור מקל מנחים וכי ירוק הזב מכפולים באותיות אית״ן : (טז) (כי תצא ממנו שלא ברצונו) דיוקא דרב מדלא נכתב ואיש כי יוציא ושפיר דברי הרב דהפסוק לא מיירי ברשיעי : (לא) (והזרתם וגו׳) ידוע לנו כי לא נמצא בכל המקרא גזרת מעי״ן הפעל פ״א שיהיה נעלם ברבוי או בסמיכות או בכינוי ולא נעלם רק אם למ״ד הפעל ה״א לכן הורה הרב דלא כיש אומרים ומהן יש אומרים מאיר נתיב דקתיב והזרתם בתוך כשלשיים ושגגה היא לפניו ומה שכתב הרב כמו והפלתם וכו׳ כבר מחק המגיה בספר מרגליות טובה תיבת והפלתם וכתב תחתיה בהפלכם כי לא נמצא במקרא והפלתים · אבל הדברים נאמרים באמת כמו הפלתם למצוות והגשתם אל החומה :

פרשת אחרי

(ו) **והקריב** אהרן וגו׳) כאלו נאמר ושחט את פר החטאת וכפר בעדו ובעד ביתו וכן צריך לפרש לקרא בפסוק י״א · וי״א כי בשעמדם יכופר עון · ונפקא מינה בין שני דעות האלה מבואר פ׳ לי וכפ׳ שמיני : (ח) (אמר הגאון כי עזאזל וכו׳) המפרשים דברו הרבה בענין הסוד שכתב הרב בהיותך בן שלשים ושלש תדענו ולדעתי נראה כרמז קאי על בלעם שהי׳ ל״ג שנים כמבואר בחלק כי מצאו כן בפנקסו של בלעם ובמכות אקרא הרשעים לא יחצו ימיהם וזה שנרמז הרב בתיבה שאחרי׳ המדברה כי גם בלעם שת אל המדבר פניו · ועיין ביומא פ״ו תנא דבי ר׳ ישמעאל עזאזל שמכפר על עון עוזא ועזאל · ומצאתי במדרש הגביר הובא בילקוט בראשית שאלו תלמידיו את יוסף מה עזאזל וכו׳ ומסיים שם ולכך היו ישראל מקריבים קרבנות ביום הכפורים אחד לה׳ ואחד לעזאזל שיכפר על עונותיהם של ישראל ביום הכפורים והוא עזאזל שבתורה ע״כ המדרש · וידוע שבלעם למד קסם מן עוזאל ושפיר רמז הרב בלאות לשונו כדאמרן · גם אפשר לומר בדרך אחר לפי המבואר דברי הרב פ׳ ויגש נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש והם היו רק שנים ושלש ונפש יעקב משלים לשלשים ושלש וזה שרמז הרב על יעקב שבא״ת דורן לעשו וגם אנחנו שולחים מנחה לזכרון · ולעורר שלא לקטרג שרו של עשו על בני יעקב ומרומז בתיבת שעיר על שר עשו שיושב בשעיר גם מעורר לזכור כיצתו של יעקב בהוליכו מנחה לאחיו · גם מרמז על הברכה שקבל יעקב מאביו במטעמים · גם מעורר רשעת עשו בשביל מנחה קטנה נזיד עדשים בזה הבכורה וזה רמז ושעיר על רעהו יקרא וזה מרומז בתיבה שלפני עזאזל הוא שעיר שיש לנו חברים במקרא הוראת כבשים וגדיים קטנים והוראת שדים והוראת כל שעיר והוראת איש שעיר וכולהו שייכי הכא · ואתה הקורא אם תראה דברי המפרשים אז תבחר כי דברי נוטים לפשט · ואפשר לפרש כונת הרב שתדע סודו לכשיבנה ירושלים ועיין בפסוק והצלעות צלע על צלע שלש ושלשים פעמים ועיין מימרא דר׳ יוסי לר׳ פפי בבא בתרא ע״ח ועוד תראה בספרי חן ונפקחו עיניך : (י) (לכפר עליו) לא סלקא דעתך לפרש באופן אחר תיבת עליו כי הפסוק מיירי בשעיר לכן מפרש הרב שהכפור יהיה על השעיר הזה כטעם ונשא השעיר · והתיבה לכפר מקור מבנין הכבד עם בכל״ם : (יז) (וכפר בעדו) עיין לעיל פ׳ שמיני ב׳ : (כט) (והיתה לכם לחוקה) הרב בא לפרש מדלא נכתב לענות את הגוף כי הגוף הוא מעונה ולא הנפש אבל הכתוב דבר בחיות הגוף כטעם והדם הוא הנפש כמו שכתב הרב לקמן בפסוק דמו בנפשו והגוף בעצמו כהאיר יבש אם אין לו דם ונפש לכן אחז הכתוב דרך קצרה והרוכה : (ה) (למען אשר יביאו) הרב מפרש עיקר טעם המצוה כדי שלא יזבחו לשעירים אשר היו רגילים במצרים לכן קרבנו אל בית המקדש · וכבר ביארתי שיש לעולות ולשלמים טעמים רבים נסתרים ונגלים וכל יודע בין יכול לומר טעם נכון מסובה ובלבד שיכוין לבו לשמים : (יא) (בנפש יכפר) הרב דוחה דעת יש אומרים שתיבת בנפש קאי על נפש אדם כטעם וכפר להם הדם תחת נפשם אבל הוא כפל לשון לפי שנאמר לכפר על נפשותיכם ·

ודעת

ודעת הרב כי הדם הוא הנפש הבהמה אשר יכפר עליכם וכן מצינו לקמן בפסוק כי נפש כל בשר בדמו ומרוב דביקתו בשאילם הכת ב איש אל אחיו והנפש אשר תאכל כל דם בנפשו נכרת לחמנו : (טז) (ונשא עוון תמיד) אי לא משתפינא כייתי מוחק תיבת יסלח תחת ישא ובאופן אחר אי אפשר לפרשו ועיין פ׳ כי תשא בפסוק ועתה שא נא חטאתי ובפ׳ שמיני בד״ה במקום הקודש ונראה כי הרב גלה לנו מעלות גדולות בהוראת נשיאת חטא ועון לשבח ולגנאי:(ג) (ובחוקותיהם לא תלכו) דקשה לרב תיבת תלכו נאמר להולך בדרך או בעצת רעהו ולא מצינו שמוש במעשה אשר יעשו לכן דחק הרב לומר שלא ירגיל אדם וכו׳ ודברי רבותינו ידועים ופשוטים במקרא : (יז) (שארה הנה) הם שני שמות כמו לדק נדקם מוקד מוקדם לפי דעת הרב ושניהם הוראתם קרבת איש : (יח) (לצרור וגו׳ וזו איננה ראיה) עיין לקמן בפסוק את משפטי תעשו כתב הרב ואם יש לך רב תוכל להבין וכו׳ לכן כתב הרב פה וזו איננה ראיה גמורה כי את כל התועבות קאי על התושבים מבני הארץ ועיין הרמב״ן בפ׳ תולדת ובמזרחי פ׳ קדושים בד״ה אם תאמר קין נשא אחותו וכו׳ : (כא) (להעביר כמו לשרוף) פלוגתא דאביי ורבא בפרק ארבע מיתות ומה שכתב הרב בחילוף על שמונה מעלות עיין פ׳ יתרו תמצא מבוארים היטב כי תועלת לנו מוסר גדול מאמירתן : (כג) (תבל הוא) והמדקדק הבחור׳ נתן סימן ארבעה הם קטני ארץ שם הנה שנא ה׳ ברש״י פ׳ קדושים בד״ה תבל עשו משמע שיש דעות אם שרשו תבל או בלל ועיין מזרחי שסיאבל לפי דברי הרב בפ׳ אמור בד״ה תבלל בעינו אין הכרע לדברי המזרחי כלל וגם רש״י סובר לשני הפרושים דשרשו בלל : (כו) (ואת משפטי תעשו וגו׳) כי משפט כולל הוראת מצות וחוקים וגם כולל הוראת דין ועונש על העוברים כמו ונכריהם כמשפטם חוק׳ כלדק תשפוט דין ׳ ומצינו אגל עונש או שכר לעשות משפט עמו לעשות בהם משפט עשה משפט לעשוקים אבל במקום שהוראתו דין וחוק ומצוה נאמרה לפרקים בלשון שמירה והרב רדף אחר רוב המקרא שהוראתו דין ומשפט אף שהיא הכתוב בלשון שמירה ונעלם מן הרב גמרא יומא בפ׳ שני שעירים תנו רבנן את משפטי תעשון וכו׳ : (כח) (כאשר קאה) דהרב סובר שהוא מגזרת נחי למ״ד ה״א והוראתה לשון זכר ומביא ראיה דמצינו במקרא בלשון זכר כאשר הורגל לומר כל דבר אשר אין בו רוח חיים זכרהו ונקבהו אבל לפירוש השני סובר הרב שהרבה קוא לכן כתב בחסר מלא היה כמו נערב היא בהם וכמו בהם עם הלאן ולא קאמר הרב סתם שהרבה קוא על משקל בהם כי מעורר בלאותו מהן שכתב ככר בכל לשון בינוני הנמצא במקרא שהסר היה כמו ופרעה חולם כתב היה חולם וכן רבקה שומעת וגם כאן מוכח שהיא בינוני מטעם הנגינה וגם הוראתו כי עודנו קאה ומתעב בגוים הסמה לכן כתב בחסר היה והדברים כנים : (ל) (וטעם אני ה׳ אלהיכם) לא ידעתי מדוע שנה המחבר דרכו הרגל לפרש על מאמר אני ה׳ סוף שמיני בפסוק והייתם קדושים ולעיל בפסוק ונשא עונו :

פרשת קדושים

(ב) **איש** פעם אחת׳ בדרך קצרה) כי נאמר איש איש אל כל שאר בשרו איש איש כי תטמא אשתו וכן לצאת המלוה להזוק הדבר בטעם יהיה מי שיהיה בן גדל או קטן וכאן קצר הכתוב ואפשר כיון שנכלל גם אשה לכן דבר הכתוב בקצרה להורות ממנה גם האשה : (יג) (רש״י לא תלין לשון נקבה) דלא מצינו אתך בקמן הכ״ף אלא במשרת או בלשון נקבה אבל בלשון זכר או במפסיק נאמר אתך בקמן התי״ו וכן נאמר ולבנותיך אתך החיה אשר אתך בקמץ הכף וכן י״ד מקומות בתורה והפיל דברי רש״י דקאי על הפעולה לכן נאמר בקמץ הכ״ף והרב מזרחי כתב מפום דלא מצינו גזרת לון יוצא במקרא רק פעם אחת ערום ילין מבלי לבוש לכן מפרש שהיא לשון נקבה נסתר׳ולא הבנתי דבריו הלא מצינו יוצא בהון לא ילין גר ולמה נכריה להוציא המקרא מפשוטו אם מצינו שהורה הזה יוצא פעמיים ושלש ׳ גם דברי באר רחובת רהוקים מגדר הדקדוק והנכון כמו שכתבתי : (ח) (קודש ה׳ חלל) לאו דוקא מגזרת חול אלא מהוראת חול כטעם חולין הוא לך בלשון הגמרא אבל גזרתו מהפועלים כידוע במקרא ואגב ביטפא נקט הרב מגזרת חול : (ט) (בקוצרכם זר) וכבר ידעת כי שמות הפועלים משתנים כי כן כתבו המדקדקים וכן כתב הרב לקמן בפסוק לרבעה אותה : (יז) (בפסוק הוכיח תוכיח וגו׳) ׳ ומה נעמו דברי איוב באמרו האתם מאלוה יצדק כדרך האומרים אם ה׳ יבוא מאמים להוכיח על פניך רק מלוה לאנשים להוכיחם זה לזה ׳ ואם מעושהו יטהר גבר ׳ על דרך זה הארכתי בדברים נכבדים בהקירות שונות בזה הענין ואין כאן מקומם : שם (לא תשנא את אחיך) הנה שנה הכתוב באהבה רעך ובשנאה אחיך כי שניהם מורים על הוראה אחת בשינוי לשון כי ידוע באחוה ורעות יהדיו נדבקו והזהיר בתורה בשני לשונות המורים על הוראה אחת למען הזוק הענין ׳ ועיין בפסוק ונשלו איש באחיו : (יט) (השלם שלם מאד) אמר המחבר סלא זכרתי בפ׳ שמיני בפסוק וימתו לפני ה׳ כי המתכוין לעשות רצון קונו בתמים לא ישיגנו טעות ושגגה עיין שם באריכות ועיין ביומא פ״ג אמר רב אברהם אבינו קיים את כל התורה כולה גם נכון דברתי בפסוק נח איש צדיק תמים עיין בספר משמיע ישועה בישפה דורש פסוק ונחה עליו רוח ה׳ רוח הכמה וכו׳ כי היא קרוב לענין זה : (כ) (והפדה מבנין) משני בניינים כמו טרף טורף יוסף ואתמה מאד על מדקדקים הראשונים אשר כל דבריהם בלאות נמרץ והברואים להזכיר בנין הפעל מזכירים שתי תיבות מהבנין שלא נקראת שם פעלו משכבד הנוסף והיה די להם בתיבה אחת : שם (בקורת תהיה) עיין פ׳ שמות בפסוק לוי ויהודה והמצא ידך לפרש דברי הרב היטב גם לא נעלם ממך כי בני שואין לא יוכלון לנא יהד בראשית התיבה : (לד) (ואהבת לו גם האמות וגו׳) הזהיר התורה שלא להונות את הגר הבא ממדינה אחרת אשר הם מדה קטנה ולא ידע משפט אמות המדינה הזאת או לפעמים נמכר במדינה אחת בתורה ידועה במדה גדולה ושאר במדה קטנה והודיע בתורה שאל יורה היתר להונות רעהו או גר כי על כל נעלם יביאהו אלהים במשפט ועיין בבא בתרא דף פ״ט בעניני המשקולת : (ו) (והנפש אשר תפנה) לשון נקבה ואחר כך והכרתי אותו לשון זכר לכן מפרש הרב דשייך בו לשון זכר נקבה :

פרשת אמור

(ט) **כי** תחל) הנה במאיר נתיב מביא כי תחל בחוך הוראת תחלה וגם בתוך הוראת חלל שמע מינה גם לדידיה לא הובררה הדבר ׳ אבל המורים על חלל בכל המקרא נאמרים בבני למדי״ן ׳ והמורים על התלה נאמרים הסר למ״ד

אחת

אהת במקרא׳ לכן נראה יותר שהוראתו מלשון תחלה ודברי הרב שכתב ויתכן שתהיה זרה לא אוכל לפרש היטב כי שאיני מורה יותר על לשון תחלה כמו שאר רעותיה שמוזכריה׳ והנה כהל הנגף הוא החל להיות נגוף : (יא) (על נפשות מת ובגוף המת וכו׳) ולדעתי לא חסר מאומה כי נפש הוא מושאל לגוף כמו והנפש אשר לא תעונה כל נפש אשר תאכל ובאלו נאמר על .. גוף מת לא יבוא׳ וכבר פרשתי יפה בפסוק בעבור להודע העני את נפשותיכם : (יג) (בבתוליה וגו׳ יש שמות בלשון הקודש שלא יפרדו וכו׳) כי מצינו לעולם בלשון רבים אבת נעורים בן זקונים אבל זהב וכסף לא ימצא בלשון רבים׳ וכבר כתבו המדקדקים טעם נכון שקראו חז״מינו כספים בלשון רבים : (ב) (וינזרו כמו והזהרתם) כי יש סוברים והזהרתם מגזרת השלמים וכבר סתר הרב דעתם כי אין הה״א מאותיות הנעלמים באמצע תיבה ובאמת וינזרו והזהרתם שניהם מגזרת חסרי נו״ן : שם (ולא יחללו) ראיתי כי גם רש״י ז״ל כתב סרס המקרא וכו׳ ולא ידעתי למה יצאו מגדר הפשט שלא יחללו את שם קדשי אשר הם מקדשים אותי בתפלתם ובקרבנותם ואם יגעו בקדשים בימי טומאתם יחללו שמי המקודש ולדיק כל יגיעתם׳ ולכן גדלה תלונת יבע׳ באמרו בתוך עם טמא שפתים אנכי יושב ואת ה׳ צבאות ראו עיני ויראו על נפשו : (כט) (אשר לא תעונה זה מהבנין שלא נקרא שם פועלו וכו׳) וכן כתב הרב לעיל והובא אל הכהן ברצונו ושלא לרצונו כי כן משפט זה הבנין : (לט) (באספכם וגו׳ שם ויחסר יהיה לכם) ואלו היה שם התואר היה ה״א תחת שם השני והוא למכתב דאשון השבתון כמו אגד השבכן׳ ווי העמודים׳ ואינו דומה כלל לנעוד היום גדול והמלאכה גדולה : (י) (איש הישראלי כמו לאיש העשיר וכו׳) דברי הרב פשוטים שאינו מורה על סמיכות של׳ רק על סמיכות שהוא׳ ועיין בדברי הרב בבראשית פסוק ויהי בוקר יום השני ועיין מה שכתבתי שם׳ ויפה נדרשת במסכת שבת פ״ט מימרא דרים לקים יום השני ה״א יתרה למה לי וכו׳ : (יא) (ויקוב יש אומרים וכו׳) והכפולים והסרים קלי מפלגי : (יט) (כן יעשה לו) כבר הזכיר דבריו בפ׳ משפטים והמה נכוחים :

פרשת בהר

(ב) **וסוד** ימי עולם) הלא כבר פקח המחבר עינינו בפ׳ נח בפסוק עוד כל ימי הארץ ומה גם כי המפרשים שוטטו בעיונם לרמוז נכבדות בחקירות עמוקות מה שיש בו די למבינים׳ ואנכי לא אוכל מלט משא החקירות : (ד) (שבת שבתון פרשתיו)׳ עיין פ׳ אחרי שם פירש הרב דעתו : (ה) (שנת שבתון) המדפיסים טעו אשר בעמיד שנת שבתון במקום שנת כי דברי הרב נאמרים על תיבת שנת (ולפנינו מתוקן כבר הלשון) והנה קשה לרב כפל הלשון דנאמר בריפא שנת שבתון יהיה לארץ׳ לכן מפרש עתיד במקום הוה ויהי כמו היא׳ ומיהו אין צורך כלל לדברים האלו כי מצינו הרבה פעמים במקרא באריכות הענין יוכפל הדברים : (י) (יובל כמו בלוה) עיין בפ׳ יתרו בפסוק במשוך היובל : (יד) (קנה שם הפועל) ובתשלומו או קנה תקנו׳ ותיבת קניתם טעות המדפיסים וצ״ל תקנו דומיא דריפא וכי תמכרו : (טז) (תרבה מקנתו) ראיתי למפרשים שהלכו בדרכי החקירה בדברי הרב ולדעתי החקירה אך למותר כי כן רגל הרב לדבר כמה פעמים כמו לא תבנה כפך ואהבת וכן והחזקת בו היפך ומטה ידו׳ ועיקר טעמו דרב לפרש כי כן נאות הפסוק לכתוב בלשון המורה על ההיפוך אף אם יוכל הכתוב לכתוב תיבה אחרת נאה ממנה לענין הזה׳ אבל הדבר והפוכו מאותו הלשון כמו זוג בנקודות והאותיות כן זיוג הוראה והפוכה כי מהראוי לומר תחסר מקנתו לפי דרך הגיוני אולם דבר הכתוב בין רב למעט׳ ואתה הקורא שים לבך בכל המקומות אשר כתב הרב כן ותראה כי נזקי דברי׳ ועיין בפ׳ כסף מלא : (יז) (ומלה ועבת׳ זרה) הבנין ועבתם ונפלה למ״ד הפעל׳ והרב נקט דמיון בעלמא כמו שחבר שם תי״ו לסקל על הלשון כן חסר כאן ה״א : (כב) (יבן שב אל מן) לפי דקדוק הלשון נכון לכתוב מן תבואה הישנה כמו בגדי השרד להם הפנים לכן ס״ם הרב במקרא כאלו נאמר ואכלתם ישן מן התבואה׳ גם מפרש במלת מן מורה על עצם הדבר כי נשלת מן בוראות רבות כמו מן יום ההוא והלאה מן גורן מן השמים וכל אהת הוראה בפני עצמה שים לבך ובין בדברים האלה : (כה) (כי ימוך מפעלים השניה) ולדברי שאר המדקדקים הוא מהשלוים כי משפחתו ובית אביו מהשלוים : (לב) (גאולת עולם) לפי פירוש הראשון הוראת יגאל יקנה ובא כן לזווג התיבות׳ ולפי דעת יש אומרים שהוראתו גאולה ועיין במכלול גרד״ק בפרשה זו : (לה) (חי עמך כמו יחיה) כי הכנהה שהוא פעל עבר אבל התרגום אונקלוס נהפכו לצוה וזה שכתב הרב כמו יחיה ועיין במכלול :

פרשת בחוקותי

(טז) **והפקדתי** עליכם כאדם פקיד על אחר וכו׳) בדברי הפסוק הזה מרומז כי אין רע יורד מלמעלה לכן נאמר והפקדתי מבנין הפעיל וכן אמור שבט אפי והוראת הפקדתי לשון מינוי : (טו) (והפרכם שלה זרה) כי נכון להפירכם על משקל הקימכם השיבכם : (כא) (קרי והנה כתיב כחטאתיכם) הנה הרב מביא ראיה לדבריו שכתב לעיל ואין על חטאתיכם להוסיף שבעה וכו׳ וטעם על חטאתיכם בעבור חטאתיכם וכו׳ ונכון דבריו׳ ומה שאמר ישעיה כי לקחה מיד ה׳ כפלים בכל חטאתיה פרשתי באופן אחר ואף שאינו נוגע לכוונה זה החיבור אפרש לך בחפזון נמרץ אפס קצהו׳ הלא כבר ידעת כי כל עונשים אשר הקב״ה מייסר האדם על חטא העבר מייסרו בעונשים הדומים למין אשר חטא למען יוסר ולמען ידע באמת כי לא מקרה הוא אך יד ה׳ נגעה בו למען סור מאהול נפשו וגם יתן אל לבו שלא לחטוא עוד כהנה׳ אולם אם אדם חטא פעמים רבות והכל עשוי לו כאיתר אז נגעלו לפניו דרכי החקירה בעונשו ומייסר לו ה׳ בעונשים זרים אשר לא יוכל לתת אל לבו כי מפני הרעה נענש רק דמה בנפשו שקר לאמר כי מקרה הוא ולא ה׳ פעל כל זאת וזה שנאמר אם תלכו עמי קרי דהיינו שתחשב בלבך כי אין שכר לעושי טוב ואין רע לעושי רע והכל במקרה אף אני איסר אותך בעונשים שתחשוב שהמה מקרים וכל הצרות אשר יבואו עליך לא יצילוך לתת על לבך לשוב בתשובה׳ כטעם ואני אחזק את לבו׳ וכבר האריכתי לפרש זה הפסוק באופן אחר ועיקר אם ראה אדם היסורים באים עליו יפשפש במעשיו כדי שירגיש כי באים היסורין לחטא שקדם׳ אם איש בינות הוא מפשפש ומוצא הרבה מכדי מדתו וחשב בנפשו להתחרט על כל קוץ וקוץ שעשה בשוגג חשב בעיניו לעון גדול ואף שהקב״ה מחל לו כבר על כל נעלם כי מרוב יראתו חשב כל השיעה והשיעה בכוונתו מעט מדרך היושר לחטא גדול ועון ואף כי היסורין היו

רק

רק על חטא אחד וזה שאמר הנביא כי לקחה מיד ה' כפלים כי בת ישראל כבר הלכו בדרך סלו"ה וקבלו עונשם באשנה ולא חטאו אותם למקרה רק יודעים כי יד ה' נגעה בהם ולקחו את עונשם יותר מכדי מדתם כאשר הזכרנו מא"ש כינוז בשבאנו · וזה לקחה כפלים ובזאת נרצה עונה כי כל לבבות הוא דורש ומרית את ריח ניחוחם כמו שהזכרתי בפ' ויקרא על פסוק ריח ניחוח: (לו) הא לך מה שהשבתי על אשר נשאלתי בדקדוק הרמב"ם בחקותי · בפסוק והבאתי מרך בלבבם מ"ם של מרך עיקר · דע שכוין לרמב"ם וכן לך ב"ע הוא תיבת מרך שם המקרה ולדברי רש"י בגמרא חולין מ"ט בפרשו על נמרך שם משמע דמורך ורכך בני שרשים ולהם הוראה אחת כמו הלך ילך אבל דעת רמב"ם אינו כן כידוע לך מלשונו אם תקרא כתבנו · אלא דעתו בתיבת מרך הוראת שבירה ותרגום יונתן ואונקלוס בעוזריו כי בפסוק הילדים רכים פירשו ויניקא רכיכין ועל מרך פירשו תברא ע"ש · וכן דעת רשב"ם לפרש בגמרא תיבת נמרך ותיבת נמרצה שם · ועתה אנופף ידי לבאר לך דיוקא דרמב"ם דמ"ם מרך מן יסוד התיבה לפי שבחן הרד"ק כי מנהג המ"ם מן היסוד כיון שאנו רגילין לקרות כל המנחות בבוא המ"ם ותשתנה תנועת המ"ם ואלו היה נוספת לא נשתנה תנועתה כמו כל המלוה מלוה והדומה · כן בקראנו נמרצה מוכח שמ"ם מרך הוא מן היסוד כאשר נאמר מן בוקר רועה בפר לבקרים כפרים שורש רחמים גם דייק בפיר לפי שנגינה מלעיל כפי כל המשקלים רעיו אדם קדם כלם מלעיל ואינם מושכים וי"ו והקאדי ליה אין מקום לנגינה למטה וכו' תקשי לך אמאי לא נשתנו הנקודות לומר מרך כמו יוכל יוצר הלא טוב להיות הנגינה באות הראשית כי שם מקומה מלהית באות נוספת וכן מצינו הרבה פעמים שנשתנה הנקודות בשביל הנגינה להכין לה מושבה · גם הודיעך שהמדקדקים האחרונים אתרו והפרו לההוק מעט בשורש מלפוס"ף אותיות האמנתי"ו · תא חזי מה שכתב המקובל בספר אור נערב בתיבת אימתה תביאמו רזין עלאין וזה לשונו ואם הבאל לבעל דקדוק על תי"ו אימתה ועל וי"ו תביאמו יענה בהמה מאותיות האמנתי"ו כל האומר שאותיות יתרים בתורה יותרו שיניו אם בזדון דבר · ואם בשגגה היא באורי ליה מריה ע"כ · לדעתי דברי רמב"ם כנים ונראים שמביא אבן עזרא מן במועל ידיכם לא יוכל לגאה לא יקום עד אחד ופן גם שם המ"ם מן היסוד · ופן יפה לכך להאמין לי הביא עמי גדול המדקדקים מ' יסודם הווג אשר גם הוא הולך בעקבות הרמב"ם עיין רד"ק פעלים בשורש רכך · גם אודיע לך אחי שאין אתנו יודע עד מה בחכמת הנגינה עד יבוא יורה צדק עיין בפ' תליה הרש"י הכהן ההתיו מבניו ועיין שיח יצחק בער הביהם פ"ה ותראה בכל אחד פנה דרך לעצמו והנהגו על שנכה הלכנו עד יערה רוח ממרום · מה שכתבת בדברי רמב"ם שם בפסוק ימקו בעונם שכתוב שהוא מחברי נו"ן ובאמת הוא מן הכפולים מבורר מקק לדקת בדבריך כי בכל פנות שאתה פונה לסיוע לדברי רמב"ם יתנגדו נגדיך שני דגושים אשר בתיבת ימקו ואין זאת אלא מכפולים ודגש המ"ם מורה על נו"ן פעל ודגש הקו"ף מורה על קו"ף השניה · ואין זאת אלא טעות הדפוס או קוצר השגתנו · ואתה שלום ואת אחיך תפקוד לשלום ואת ערובת הדברים האלה תקח בלבבך · עד כמה פעמים אני מפצירך לבל תאר אותי במתוגת החכמים ולפאר אותו בשבחים הלא סיפר לך מחכם אחד אשר ישב תמיד במערה בדבוק הברים להשכיל בחכמות · ובא עליו מלך גדול עם חילו וסבב סביבו לכבד את החכם ולפייסו ואמר לו המלך העמק שאלה או הגבה וכל אשר תשפוך אתן לך והשיב לו שאלה גדולה אני מבקש אל תמנע ממני אם טוב אני בעיניך חדל ממני אתה וחילך · כי עבור צל אגפיך לא אוכל לראות השמש בגבורתו ואם את כל הונך תתן לי לא ישוו בביטול רגע אחת מדברי חכמה כן אתה הכבדת עולך בעשר בורות האורים ושבחים והמה אך למוהר כי לא איש כמוני יתואר בשבחים כאלה · מדי דברי אעידך אתה ורעיך לאמור מלאו הפניכם בש"ס ופוסקים ומלאו בטניכם ויהיו לאכלכם וכי ינטו צללי ערב טרם נראו הכוכבים על הפקינו פת לאת בני ג לכם בקרית תוגות בנגות הברים או הפנו אל הגיונותיכם אלו דייכם ואל תמלאו בה ידכם רק טבלו בהוגות ידיכם כאשר יטבלו הרקחות והאופות במלח ותבלין והמלא תסיעו המו דברי שלמה הכהן: (מב) (וזכרתי את בריתי) דבריו פשוטים כי לא יבואו כמוך עם הכינוי יחדיו ובלאו זאת אין כמשך לתיבת האלה ונכון ג"כ לומר בתשלומו את בריתי אשר כרתי את יעקב כמה שאמר וזכרתי ברית ראשונים: (ב) (בערכך נפשות וגו' והה"א יקרא לו ה"א הקריאה וכו') הנה כבר גלה הרב דעתו בכמה מקומות שאין מסכים כלל על ה"א הקריאה אבל מביא כן דעת יש אומרים והוא לא סבירא ליה וגם לא יאות בדקדוק הלשון לבוא ה"א הקריאה בתיבת הכהן שהוא בסוף המאמר כי תמיד יבא ה"א הקריאה בתחלה כמו הדור אתם ראו ואשר כתב במסכת הערכך זרם ותבירו והכי הכהנים בפ' ואלה כי לא יבוא ידיעה עם כינוי יחדיו ודעת הרב שכתב ולפי דעתי וכו' קשה לדעת אם לא שהוראתו כאלו נחסר תיבה אחת כמו ויעמנם בתוך הקהל אשר לי ועיין (שופטים ז') וכבר דברו בה המדקדקים הרבה גם יודעי חן היו למאורת בכינוי כ"ף ערכך עיין רבינו בחיי מה שכתב ע"ש נסתר: (ח) (להפרים בינו ובין יערכנו) בפ' אמ"ר כי שם הוראתו ענ"ש והכנה וכאן הוראתו שומא והבואה לכן נשתנו לכתוב בחירק גדול: שם (והעמידו הכהן) כיון שפירש הרב לעיל בפסוק בערכך נפשות שכ"ף ערכך לנכח הכהן א"כ כפל הלשון כי הפסוק מדבר עם הכהן ומצינו דוגמתו בפסוק וילך אל כף כהן השמאלית ועיין בדברי הרב שם: (לד) (בהר סיני ומי שיש לו לב להבין וכו') · אמר המחבר כל יודעי חן גלו לנו חשבונות מספר עשרה לכן קמה ונצבה בתהלת שם הגדול כי בעשרה לבושים התאזר וגם ברא מלאכיו המשרתים ביו"ד מדרגות חיות כרובים שרפים אופנים אראלים חשמלים תרשישים מלאכים אלקים אשים וגם עולם הגלגלים נברא ביו"ד עיין בספרי המחקרים היטב ומה נחמד דברי חכמינו ז"ל בעשרה מאמרות נברא העולם ביו"ד מאמרות וכו' שהוא מספר שלם ולא במאמר אחד כדי להפרע מן הרשעים כי אם היה במאמר א"ד יש מקום לטעות ח"ו בענין אחר ועוגם כידוע למתקר וזה כוונת הרב בדברים האמורים פה:

אלה שמות הטעמים

פַּשְׁטָא מֻנַּח זַרְקָא מֻנַּח סֶגּוֹל מֻנַּח | מֻנַּח רְבִיעִי מַהְפַּךְ
פַּשְׁטָא זָקֵף־קָטֹן זָקֵף־גָּדוֹל מֵרְכָא טִפְּחָא מֻנַּח אֶתְנַחְתָּא
פָּזֵר תְּלִישָׁא־קְטַנָּה תְּלִישָׁא־גְדוֹלָה קַדְמָא וְאַזְלָא אַזְלָא־
גֵּרֵשׁ גֵּרְשַׁיִם דַּרְגָּא תְּבִיר יְתִיב פְּסִיק | סוֹף־פָּסוּק
שַׁלְשֶׁלֶת קַרְנֵי־פָרָה מֵרְכָא־כְפוּלָה יֵרַח־בֶּן־יוֹמוֹ׃

ספר מסורת התרגום ויקרא

ויקרא סי׳ ספרא דויקרא דירבין · ספרא דוידבר דרבא (אמר המ״ל ב׳ שהכוונה על הכהן אשר ימשח (ויקרא ע״ז ל״ב) משה במדבר ל״ה כ״ה · אך בסביוניטא הראשון מת׳ דִירַבֵּי והב׳ דְּרַבִּי) :

א (טז) אותה · יתיה · ב׳ · והסיר את מראתו · והכרתי אותה מקרב לאחרי מות :

ב (ח) לקדם ה׳ ז׳ בפ׳ ויקרא · והבאת את המנחה · את הפר · ונודעה החטאת · כשבה · ואם לא תגיע ידו די שה · נפש כי תמעל · ואת אשמו יביא :

ג (א) (מקריב · מְקָרֵב ב׳ · וקדשתו ודין) :

ד (כב) (ב׳ באו׳) אשר · אם ב׳ · אשר נשיא יחטא · את הברכה*) :

ו (ז) הקרב יקריב · דיקרבון · ג׳ · וזאת תורת המנחה · כי כל אוכל חלב · זאת משחת אהרן (אמר המ״ל בפ׳ הראשון הַקָּרֵב · בב׳ (ז׳ כ״ה) יקריב · בג׳ (ז׳ ל״ה) תקריב · ובאחרים מת׳ דיקרבון) :

ז (ב) יִזְּרוֹק (נ״א יזדריק) :

י (יט) חטאתם · חטיתהון ב׳ · הן הקריבו את חטאתם · זה יהיה לך מקדש הקדשים :

יא (כא) (לא · דליה ג׳ · יעדה · חומה · ודין) :

יט (יז) תשני (נ״א תנשי ואיתא דוקא) : יותר מזה לא מצאתי מסורה על התרגום בחומש הנ״ל :

---

*) וכן מצאתי במס׳ דברים (יא) (כ״ז) אם ב׳ אשר נשיא ודין .

עַם־זוּ יָצַרְתִּי לִי תְּהִלָּתִי יְסַפֵּרוּ׃ וְלֹא־אֹתִי קָרָאתָ יַעֲקֹב כִּי־יָגַעְתָּ בִּי יִשְׂרָאֵל׃ לֹא־הֵבֵיאתָ לִּי שֵׂה עֹלֹתֶיךָ וּזְבָחֶיךָ לֹא כִבַּדְתָּנִי לֹא הֶעֱבַדְתִּיךָ בְּמִנְחָה וְלֹא הוֹגַעְתִּיךָ בִּלְבוֹנָה׃ לֹא־קָנִיתָ לִּי בַכֶּסֶף קָנֶה וְחֵלֶב זְבָחֶיךָ לֹא הִרְוִיתָנִי אַךְ הֶעֱבַדְתַּנִי בְּחַטֹּאותֶיךָ הוֹגַעְתַּנִי בַּעֲוֹנֹתֶיךָ׃ אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מֹחֶה פְשָׁעֶיךָ לְמַעֲנִי וְחַטֹּאתֶיךָ לֹא אֶזְכֹּר׃ הַזְכִּירֵנִי נִשָּׁפְטָה יָחַד סַפֵּר אַתָּה לְמַעַן תִּצְדָּק׃ אָבִיךָ הָרִאשׁוֹן חָטָא וּמְלִיצֶיךָ פָּשְׁעוּ בִי׃ וַאֲחַלֵּל שָׂרֵי קֹדֶשׁ וְאֶתְּנָה לַחֵרֶם יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל לְגִדּוּפִים׃ וְעַתָּה שְׁמַע יַעֲקֹב עַבְדִּי וְיִשְׂרָאֵל בָּחַרְתִּי בוֹ׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה עֹשֶׂךָ וְיֹצֶרְךָ מִבֶּטֶן יַעְזְרֶךָּ אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב וִישֻׁרוּן בָּחַרְתִּי בוֹ׃ כִּי אֶצָּק־מַיִם עַל־צָמֵא וְנֹזְלִים עַל־יַבָּשָׁה אֶצֹּק רוּחִי עַל־זַרְעֶךָ וּבִרְכָתִי עַל־צֶאֱצָאֶיךָ׃ וְצָמְחוּ בְּבֵין חָצִיר כַּעֲרָבִים עַל־יִבְלֵי־מָיִם׃ זֶה יֹאמַר לַיהוָה אָנִי וְזֶה יִקְרָא בְשֵׁם־יַעֲקֹב וְזֶה יִכְתֹּב יָדוֹ לַיהוָה וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל יְכַנֶּה׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וְגֹאֲלוֹ יְהוָה צְבָאוֹת אֲנִי רִאשׁוֹן וַאֲנִי אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדַי אֵין אֱלֹהִים׃ וּמִי־כָמוֹנִי יִקְרָא וְיַגִּידֶהָ וְיַעְרְכֶהָ לִי מִשּׂוּמִי עַם־עוֹלָם וְאֹתִיּוֹת וַאֲשֶׁר תָּבֹאנָה יַגִּידוּ לָמוֹ׃ אַל־תִּפְחֲדוּ וְאַל־תִּרְהוּ הֲלֹא מֵאָז הִשְׁמַעְתִּיךָ וְהִגַּדְתִּי וְאַתֶּם עֵדָי הֲיֵשׁ אֱלוֹהַּ מִבַּלְעָדַי וְאֵין צוּר בַּל־יָדָעְתִּי׃ יֹצְרֵי־פֶסֶל כֻּלָּם תֹּהוּ וַחֲמוּדֵיהֶם בַּל־יוֹעִילוּ וְעֵדֵיהֶם נקוד על המה הֵמָּה בַּל־יִרְאוּ וּבַל־יֵדְעוּ לְמַעַן יֵבֹשׁוּ׃ מִי־יָצַר אֵל וּפֶסֶל נָסָךְ לְבִלְתִּי הוֹעִיל׃ הֵן כָּל־חֲבֵרָיו יֵבֹשׁוּ וְחָרָשִׁים הֵמָּה מֵאָדָם יִתְקַבְּצוּ כֻלָּם יַעֲמֹדוּ יִפְחֲדוּ יֵבֹשׁוּ יָחַד׃ חָרַשׁ בַּרְזֶל מַעֲצָד וּפָעַל בַּפֶּחָם וּבַמַּקָּבוֹת יִצְּרֵהוּ וַיִּפְעָלֵהוּ בִּזְרוֹעַ כֹּחוֹ גַּם־רָעֵב וְאֵין כֹּחַ לֹא־שָׁתָה מַיִם וַיִּיעָף׃ חָרַשׁ עֵצִים נָטָה קָו יְתָאֲרֵהוּ בַשֶּׂרֶד יַעֲשֵׂהוּ בַּמַּקְצֻעוֹת וּבַמְּחוּגָה יְתָאֳרֵהוּ וַיַּעֲשֵׂהוּ כְּתַבְנִית אִישׁ כְּתִפְאֶרֶת אָדָם לָשֶׁבֶת בָּיִת׃ לִכְרָת־לוֹ אֲרָזִים וַיִּקַּח תִּרְזָה וְאַלּוֹן וַיְאַמֶּץ־לוֹ בַּעֲצֵי־יָעַר נָטַע אֹרֶן ן׳ זעירא וְגֶשֶׁם יְגַדֵּל׃ וְהָיָה לְאָדָם לְבָעֵר וַיִּקַּח מֵהֶם וַיָּחָם אַף־יַשִּׂיק וְאָפָה לָחֶם אַף־יִפְעַל־אֵל וַיִּשְׁתָּחוּ עָשָׂהוּ פֶסֶל וַיִּסְגָּד־לָמוֹ׃ חֶצְיוֹ שָׂרַף בְּמוֹ־אֵשׁ עַל־חֶצְיוֹ בָּשָׂר יֹאכֵל יִצְלֶה צָלִי וְיִשְׂבָּע אַף־יָחֹם וְיֹאמַר הֶאָח חַמּוֹתִי רָאִיתִי אוּר׃ וּשְׁאֵרִיתוֹ לְאֵל עָשָׂה לְפִסְלוֹ יִסְגָּוד־ יתיר ו׳ לוֹ וְיִשְׁתַּחוּ וְיִתְפַּלֵּל אֵלָיו וְיֹאמַר הַצִּילֵנִי כִּי אֵלִי אָתָּה׃ לֹא יָדְעוּ וְלֹא יָבִינוּ כִּי טַח מֵרְאוֹת עֵינֵיהֶם מֵהַשְׂכִּיל לִבֹּתָם׃ וְלֹא־יָשִׁיב אֶל־לִבּוֹ וְלֹא דַעַת וְלֹא־תְבוּנָה לֵאמֹר חֶצְיוֹ שָׂרַפְתִּי בְמוֹ־אֵשׁ וְאַף אָפִיתִי עַל־גֶּחָלָיו לֶחֶם אֶצְלֶה בָשָׂר וְאֹכֵל וְיִתְרוֹ לְתוֹעֵבָה אֶעֱשֶׂה לְבוּל עֵץ אֶסְגּוֹד׃ רֹעֶה אֵפֶר לֵב הוּתַל הִטָּהוּ וְלֹא־יַצִּיל אֶת־נַפְשׁוֹ וְלֹא יֹאמַר הֲלוֹא שֶׁקֶר בִּימִינִי׃ זְכָר־אֵלֶּה יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל כִּי עַבְדִּי־אָתָּה יְצַרְתִּיךָ עֶבֶד־לִי אַתָּה יִשְׂרָאֵל לֹא תִנָּשֵׁנִי׃ מָחִיתִי כָעָב פְּשָׁעֶיךָ וְכֶעָנָן חַטֹּאותֶיךָ שׁוּבָה אֵלַי כִּי גְאַלְתִּיךָ׃ רָנּוּ שָׁמַיִם כִּי־עָשָׂה יְהוָה הָרִיעוּ תַּחְתִּיּוֹת אָרֶץ פִּצְחוּ הָרִים רִנָּה יַעַר וְכָל־עֵץ בּוֹ כִּי־גָאַל יְהוָה יַעֲקֹב וּבְיִשְׂרָאֵל יִתְפָּאָר׃

הפטרת צו בירמיה סימן ז

כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹלוֹתֵיכֶם סְפוּ עַל־זִבְחֵיכֶם וְאִכְלוּ בָשָׂר׃ כִּי לֹא־דִבַּרְתִּי אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם וְלֹא צִוִּיתִים בְּיוֹם הוֹצִיאִ הוציאי קרי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם עַל־דִּבְרֵי עוֹלָה וָזָבַח׃ כִּי אִם־אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה צִוִּיתִי אוֹתָם לֵאמֹר שִׁמְעוּ בְקוֹלִי וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי לְעָם וַהֲלַכְתֶּם בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אֲצַוֶּה

אֶתְכֶם לְמַעַן יִיטַב לָכֶם׃ וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא־הִטּוּ אֶת־אָזְנָם וַיֵּלְכוּ בְּמֹעֵצוֹת בִּשְׁרִרוּת
לִבָּם הָרָע וַיִּהְיוּ לְאָחוֹר וְלֹא לְפָנִים׃ לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר יָצְאוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
עַד הַיּוֹם הַזֶּה וָאֶשְׁלַח אֲלֵיכֶם אֶת־כָּל־עֲבָדַי הַנְּבִיאִים יוֹם הַשְׁכֵּם וְשָׁלֹחַ׃ וְלוֹא
שָׁמְעוּ אֵלַי וְלֹא הִטּוּ אֶת־אָזְנָם וַיַּקְשׁוּ אֶת־עָרְפָּם הֵרֵעוּ מֵאֲבוֹתָם׃ וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם
אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְלֹא יִשְׁמְעוּ אֵלֶיךָ וְקָרָאתָ אֲלֵיהֶם וְלֹא יַעֲנוּכָה׃ וְאָמַרְתָּ
אֲלֵיהֶם זֶה הַגּוֹי אֲשֶׁר לוֹא־שָׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהָיו וְלֹא לָקְחוּ מוּסָר אָבְדָה הָאֱמוּנָה
וְנִכְרְתָה מִפִּיהֶם׃ גָּזִּי נִזְרֵךְ וְהַשְׁלִיכִי וּשְׂאִי עַל־שְׁפָיִם קִינָה כִּי מָאַס יְהוָה וַיִּטֹּשׁ
אֶת־דּוֹר עֶבְרָתוֹ׃ כִּי־עָשׂוּ בְנֵי־יְהוּדָה הָרַע בְּעֵינַי נְאֻם־יְהוָה שָׂמוּ שִׁקּוּצֵיהֶם בַּבַּיִת
אֲשֶׁר־נִקְרָא שְׁמִי־עָלָיו לְטַמְּאוֹ׃ וּבָנוּ בָּמוֹת הַתֹּפֶת אֲשֶׁר בְּגֵיא בֶן־הִנֹּם לִשְׂרֹף
אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנֹתֵיהֶם בָּאֵשׁ אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִי וְלֹא עָלְתָה עַל־לִבִּי׃ לָכֵן הִנֵּה יָמִים
בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְלֹא־יֵאָמֵר עוֹד הַתֹּפֶת וְגֵיא בֶן־הִנֹּם כִּי אִם־גֵּיא הַהֲרֵגָה וְקָבְרוּ
בְתֹפֶת מֵאֵין מָקוֹם׃ וְהָיְתָה נִבְלַת הָעָם הַזֶּה לְמַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ
וְאֵין מַחֲרִיד׃ וְהִשְׁבַּתִּי ׀ מֵעָרֵי יְהוּדָה וּמֵחֻצוֹת יְרוּשָׁלִַם קוֹל שָׂשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה קוֹל
חָתָן וְקוֹל כַּלָּה כִּי לְחָרְבָּה תִּהְיֶה הָאָרֶץ׃ בָּעֵת הַהִיא נְאֻם־יְהוָה ויוֹצִיאוּ יוציאו קרי
אֶת־עַצְמוֹת מַלְכֵי־יְהוּדָה וְאֶת־עַצְמוֹת שָׂרָיו וְאֶת־עַצְמוֹת הַכֹּהֲנִים וְאֵת ׀ עַצְמוֹת
הַנְּבִיאִים וְאֵת עַצְמוֹת יוֹשְׁבֵי־יְרוּשָׁלִָם מִקִּבְרֵיהֶם׃ וּשְׁטָחוּם לַשֶּׁמֶשׁ וְלַיָּרֵחַ וּלְכֹל ׀
צְבָא הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר אֲהֵבוּם וַאֲשֶׁר עֲבָדוּם וַאֲשֶׁר הָלְכוּ אַחֲרֵיהֶם וַאֲשֶׁר דְּרָשׁוּם וַאֲשֶׁר
הִשְׁתַּחֲווּ לָהֶם לֹא יֵאָסְפוּ וְלֹא יִקָּבֵרוּ לְדֹמֶן עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה יִהְיוּ׃ וְנִבְחַר מָוֶת
מֵחַיִּים לְכֹל הַשְּׁאֵרִית הַנִּשְׁאָרִים מִן־הַמִּשְׁפָּחָה הָרָעָה הַזֹּאת בְּכָל־הַמְּקֹמוֹת
הַנִּשְׁאָרִים אֲשֶׁר הִדַּחְתִּים שָׁם נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃ כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה אַל־יִתְהַלֵּל
חָכָם בְּחָכְמָתוֹ וְאַל־יִתְהַלֵּל הַגִּבּוֹר בִּגְבוּרָתוֹ אַל־יִתְהַלֵּל עָשִׁיר בְּעָשְׁרוֹ׃ כִּי אִם־
בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל הַשְׂכֵּל וְיָדֹעַ אוֹתִי כִּי אֲנִי יְהוָה עֹשֶׂה חֶסֶד מִשְׁפָּט וּצְדָקָה
בָּאָרֶץ כִּי־בְאֵלֶּה חָפַצְתִּי נְאֻם־יְהוָה׃

הפטרת שמיני בשמואל ב סימן ו

וַיֹּסֶף עוֹד דָּוִד אֶת־כָּל־בָּחוּר בְּיִשְׂרָאֵל שְׁלֹשִׁים אָלֶף׃ וַיָּקָם ׀ וַיֵּלֶךְ דָּוִד וְכָל־הָעָם
אֲשֶׁר אִתּוֹ מִבַּעֲלֵי יְהוּדָה לְהַעֲלוֹת מִשָּׁם אֵת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־נִקְרָא שֵׁם
שֵׁם יְהוָה צְבָאוֹת יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים עָלָיו׃ וַיַּרְכִּבוּ אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֶל־עֲגָלָה חֲדָשָׁה
וַיִּשָּׂאֻהוּ מִבֵּית אֲבִינָדָב אֲשֶׁר בַּגִּבְעָה וְעֻזָּא וְאַחְיוֹ בְּנֵי אֲבִינָדָב נֹהֲגִים אֶת־הָעֲגָלָה
חֲדָשָׁה׃ וַיִּשָּׂאֻהוּ מִבֵּית אֲבִינָדָב אֲשֶׁר בַּגִּבְעָה עִם אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וְאַחְיוֹ הֹלֵךְ לִפְנֵי
הָאָרוֹן׃ וְדָוִד ׀ וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל מְשַׂחֲקִים לִפְנֵי יְהוָה בְּכֹל עֲצֵי בְרוֹשִׁים וּבְכִנֹּרוֹת
וּבִנְבָלִים וּבְתֻפִּים וּבִמְנַעַנְעִים וּבְצֶלְצֶלִים׃ וַיָּבֹאוּ עַד־גֹּרֶן נָכוֹן וַיִּשְׁלַח עֻזָּה אֶל־אֲרוֹן
הָאֱלֹהִים וַיֹּאחֶז בּוֹ כִּי שָׁמְטוּ הַבָּקָר׃ וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּעֻזָּה וַיַּכֵּהוּ שָׁם הָאֱלֹהִים עַל־
הַשַּׁל וַיָּמָת שָׁם עִם אֲרוֹן הָאֱלֹהִים׃ וַיִּחַר לְדָוִד עַל אֲשֶׁר פָּרַץ יְהוָה פֶּרֶץ בְּעֻזָּה
וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם הַהוּא פֶּרֶץ עֻזָּה עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ וַיִּרָא דָוִד אֶת־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא
וַיֹּאמֶר אֵיךְ יָבוֹא אֵלַי אֲרוֹן יְהוָה׃ וְלֹא־אָבָה דָוִד לְהָסִיר אֵלָיו אֶת־אֲרוֹן יְהוָה עַל־
עִיר דָּוִד וַיַּטֵּהוּ דָוִד בֵּית עֹבֵד־אֱדֹם הַגִּתִּי׃ וַיֵּשֶׁב אֲרוֹן יְהוָה בֵּית עֹבֵד אֱדֹם הַגִּתִּי

שלשה חדשים ויברך יהוה את־עבד אדם ואת־כל־ביתו׃ ויגד למלך דוד לאמר
ברך יהוה את־בית עבד אדם ואת־כל־אשר־לו בעבור ארון האלהים וילך דוד
ויעל את־ארון האלהים מבית עבד אדם עיר דוד בשמחה׃ ויהי כי צעדו נשאי
ארון־יהוה ששה צעדים ויזבח שור ומריא׃ ודוד מכרכר בכל־עז לפני יהוה
ודוד חגור אפוד בד׃ ודוד וכל־בית ישראל מעלים את־ארון יהוה בתרועה ובקול
שופר׃ והיה ארון יהוה בא עיר דוד ומיכל בת־שאול נשקפה ׀ בעד החלון ותרא
את־המלך דוד מפזז ומכרכר לפני יהוה ותבז לו בלבה׃ ויבאו את־ארון יהוה
ויצגו אתו במקומו בתוך האהל אשר נטה־לו דוד ויעל דוד עלות לפני יהוה
ושלמים׃ ויכל דוד מהעלות העולה והשלמים ויברך את־העם בשם יהוה צבאות׃
ויחלק לכל־העם לכל־המון ישראל למאיש ועד־אשה לאיש חלת לחם אחת ואשפר
אחד ואשישה אחת וילך כל־העם איש לביתו׃ וישב דוד לברך את־ביתו פסקא
באמצע פסוק ותצא מיכל בת־שאול לקראת דוד ותאמר מה־נכבד היום מלך ישראל
אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הרקים׃ ויאמר דוד
אל־מיכל לפני יהוה אשר בחר־בי מאביך ומכל־ביתו לצות אתי נגיד על־עם יהוה
על־ישראל ושחקתי לפני יהוה׃ ונקלתי עוד מזאת והייתי שפל בעיני ועם־האמהות
אשר אמרת עמם אכבדה׃ ולמיכל בת־שאול לא־היה לה ילד עד יום מותה׃
ויהי כי־ישב המלך בביתו ויהוה הניח־לו מסביב מכל־איביו׃ ויאמר המלך אל־
נתן הנביא ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים ישב בתוך היריעה׃
ויאמר נתן אל־המלך כל אשר בלבבך לך עשה כי יהוה עמך׃ ויהי בלילה ההוא
פסקא באמצע פסוק ויהי דבר־יהוה אל־נתן לאמר׃ לך ואמרת אל־עבדי אל־דוד כה
אמר יהוה האתה תבנה־לי בית לשבתי׃ כי לא ישבתי בבית למיום העלתי את־
בני ישראל ממצרים ועד היום הזה ואהיה מתהלך באהל ובמשכן׃ בכל אשר־
התהלכתי בכל־בני ישראל הדבר דברתי את־אחד שבטי ישראל אשר צויתי
לרעות את־עמי את־ישראל לאמר למה לא־בניתם לי בית ארזים׃ ועתה כה־תאמר
לעבדי לדוד כה אמר יהוה צבאות אני לקחתיך מן־הנוה מאחר הצאן להיות
נגיד על־עמי על־ישראל׃ ואהיה עמך בכל אשר הלכת ואכרתה את־כל־איביך
מפניך ועשתי לך שם גדול כשם הגדלים אשר בארץ׃ ושמתי מקום לעמי
לישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא־יסיפו בני־עולה לענותו כאשר
בראשונה׃ ולמן־היום אשר צויתי שפטים על־עמי ישראל והניחתי לך מכל־
איביך והגיד לך יהוה כי־בית יעשה־לך יהוה׃ כי ׀ ימלאו ימיך ושכבת את־
אבתיך והקימתי את־זרעך אחריך אשר יצא ממעיך והכינתי את־ממלכתו׃ הוא
יבנה־בית לשמי וכננתי את־כסא ממלכתו עד־עולם׃ אני אהיה־לו לאב והוא יהיה־
לי לבן אשר בהעותו והכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם׃ וחסדי לא־יסור
ממנו כאשר הסרתי מעם שאול אשר הסרתי מלפניך׃ ונאמן ביתך וממלכתך עד־
עולם לפניך כסאך יהיה נכון עד־עולם׃ ככל הדברים האלה וככל החזיון הזה
כן דבר נתן אל־דוד׃

ואיש בא מבעל שלשה ויבא לאיש האלהים לחם בכורים עשרים־לחם שערים
וכרמל בצקלנו ויאמר תן לעם ויאכלו: ויאמר משרתו מה אתן זה לפני
מאה איש ויאמר תן לעם ויאכלו כי כה אמר יהוה אכול והותר: ויתן לפניהם
ויאכלו ויותרו כדבר יהוה: ונעמן שר־צבא מלך־ארם היה איש גדול לפני
אדניו ונשא פנים כי־בו נתן־יהוה תשועה לארם והאיש היה גבור חיל מצרע:
וארם יצאו גדודים וישבו מארץ ישראל נערה קטנה ותהי לפני אשת נעמן:
ותאמר אל־גברתה אחלי אדני לפני הנביא אשר בשמרון אז יאסף אתו מצרעתו:
ויבא ויגד לאדניו לאמר כזאת וכזאת דברה הנערה אשר מארץ ישראל: ויאמר
מלך־ארם לך בא ואשלחה ספר אל־מלך ישראל וילך ויקח בידו עשר ככרי־כסף
וששת אלפים זהב ועשר חליפות בגדים: ויבא הספר אל־מלך ישראל לאמר
ועתה כבוא הספר הזה אליך הנה שלחתי אליך את־נעמן עבדי ואספתו מצרעתו:
ויהי כקרא מלך־ישראל את־הספר ויקרע בגדיו ויאמר האלהים אני להמית
ולהחיות כי־זה שלח אלי לאסף איש מצרעתו כי אך־דעו־נא וראו כי־מתאנה הוא
לי: ויהי כשמע | אלישע איש־האלהים כי־קרע מלך־ישראל את־בגדיו וישלח אל־
המלך לאמר למה קרעת בגדיך יבא־נא אלי וידע כי יש נביא בישראל: ויבא
נעמן בסוסו בס׳ס׳ו קרי וברכבו ויעמד פתח־הבית לאלישע: וישלח אליו אלישע
מלאך לאמר הלוך ורחצת שבע־פעמים בירדן וישב בשרך לך וטהר: ויקצף
נעמן וילך ויאמר הנה אמרתי אלי | יצא יצוא ועמד וקרא בשם־יהוה אלהיו
והניף ידו אל־המקום ואסף המצורע: הלא טוב אבנה אמנה קרי ופרפר נהרות
דמשק מכל מימי ישראל הלא־ארחץ בהם וטהרתי ויפן וילך בחמה: ויגשו
עבדיו וידברו אליו ויאמרו אבי דבר גדול הנביא דבר אליך הלוא תעשה ואף
כי־אמר אליך רחץ וטהר: וירד ויטבל בירדן שבע פעמים כדבר איש האלהים
וישב בשרו כבשר נער קטן ויטהר: וישב אל־איש האלהים הוא וכל־מחנהו
ויבא ויעמד לפניו ויאמר הנה־נא ידעתי כי אין אלהים בכל־הארץ כי אם־בישראל
ועתה קח־נא ברכה מאת עבדך: ויאמר חי־יהוה אשר־עמדתי לפניו אם־אקח
ויפצר־בו לקחת וימאן: ויאמר נעמן ולא יתן־נא לעבדך משא צמד־פרדים אדמה
כי לוא־יעשה עוד עבדך עלה וזבח לאלהים אחרים כי אם־ליהוה: לדבר הזה
יסלח יהוה לעבדך בבוא אדני בית־רמון להשתחות שמה והוא | נשען על־ידי
והשתחויתי בית רמן בהשתחויתי בית רמן יסלח־נא נא כתיב ולא קרי יהוה לעבדך
בדבר הזה: ויאמר לו לך לשלום וילך מאתו כברת ארץ:

הפטרת מצורע במלכים ב סימן ז

וארבעה אנשים היו מצרעים פתח השער ויאמרו איש אל־רעהו מה אנחנו
ישבים פה עד־מתנו: אם־אמרנו נבוא העיר והרעב בעיר ומתנו
שם ואם־ישבנו פה ומתנו ועתה לכו ונפלה אל־מחנה ארם אם־יחינו נחיה ואם־
ימיתנו ומתנו: ויקמו בנשף לבוא אל־מחנה ארם ויבאו עד־קצה מחנה ארם
והנה אין־שם איש: ואדני השמיע | את־מחנה ארם קול רכב קול סוס קול חיל

גדול

גָּדוֹל וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו הִנֵּה שָׂכַר־עָלֵינוּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶת־מַלְכֵי הַחִתִּים
וְאֶת־מַלְכֵי מִצְרַיִם לָבוֹא עָלֵינוּ׃ וַיָּקוּמוּ וַיָּנוּסוּ בַנֶּשֶׁף וַיַּעַזְבוּ אֶת־אָהֳלֵיהֶם וְאֶת־
סוּסֵיהֶם וְאֶת־חֲמֹרֵיהֶם הַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר הִיא וַיָּנֻסוּ אֶל־נַפְשָׁם׃ וַיָּבֹאוּ הַמְצֹרָעִים
הָאֵלֶּה עַד־קְצֵה הַמַּחֲנֶה וַיָּבֹאוּ אֶל־אֹהֶל אֶחָד וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ וַיִּשְׂאוּ מִשָּׁם כֶּסֶף
וְזָהָב וּבְגָדִים וַיֵּלְכוּ וַיַּטְמִנוּ וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־אֹהֶל אַחֵר וַיִּשְׂאוּ מִשָּׁם וַיֵּלְכוּ וַיַּטְמִנוּ׃
וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ לֹא־כֵן ׀ אֲנַחְנוּ עֹשִׂים הַיּוֹם הַזֶּה יוֹם־בְּשֹׂרָה הוּא וַאֲנַחְנוּ
מַחְשִׁים וְחִכִּינוּ עַד־אוֹר הַבֹּקֶר וּמְצָאָנוּ עָווֹן וְעַתָּה לְכוּ וְנָבֹאָה וְנַגִּידָה בֵּית הַמֶּלֶךְ׃
וַיָּבֹאוּ וַיִּקְרְאוּ אֶל־שֹׁעֵר הָעִיר וַיַּגִּידוּ לָהֶם לֵאמֹר בָּאנוּ אֶל־מַחֲנֵה אֲרָם וְהִנֵּה אֵין־
שָׁם אִישׁ וְקוֹל אָדָם כִּי אִם־הַסּוּס אָסוּר וְהַחֲמוֹר אָסוּר וְאֹהָלִים כַּאֲשֶׁר הֵמָּה׃
וַיִּקְרָא הַשֹּׁעֲרִים וַיַּגִּידוּ בֵּית הַמֶּלֶךְ פְּנִימָה׃ וַיָּקָם הַמֶּלֶךְ לַיְלָה וַיֹּאמֶר אֶל־עֲבָדָיו
אַגִּידָה־נָּא לָכֶם אֵת אֲשֶׁר־עָשׂוּ לָנוּ אֲרָם יָדְעוּ כִּי־רְעֵבִים אֲנַחְנוּ וַיֵּצְאוּ מִן־הַמַּחֲנֶה
לְהֵחָבֵה בְהַשָּׂדֶה בשדה קרי לֵאמֹר כִּי־יֵצְאוּ מִן־הָעִיר וְנִתְפְּשֵׂם חַיִּים וְאֶל־הָעִיר נָבֹא׃
וַיַּעַן אֶחָד מֵעֲבָדָיו וַיֹּאמֶר וְיִקְחוּ־נָא חֲמִשָּׁה מִן־הַסּוּסִים הַנִּשְׁאָרִים אֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ־בָהּ
הִנָּם כְּכָל־הֶהָמוֹן ההמון קרי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ־בָהּ הִנָּם כְּכָל־הֲמוֹן יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־
תָּמּוּ וְנִשְׁלְחָה וְנִרְאֶה׃ וַיִּקְחוּ שְׁנֵי רֶכֶב סוּסִים וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ אַחֲרֵי מַחֲנֵה־אֲרָם
לֵאמֹר לְכוּ וּרְאוּ׃ וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵיהֶם עַד־הַיַּרְדֵּן וְהִנֵּה כָל־הַדֶּרֶךְ מְלֵאָה בְגָדִים וְכֵלִים
אֲשֶׁר־הִשְׁלִיכוּ אֲרָם בְּהֵחָפְזָם בחפזם קרי וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים וַיַּגִּדוּ לַמֶּלֶךְ׃ וַיֵּצֵא הָעָם
וַיָּבֹזּוּ אֵת מַחֲנֵה אֲרָם וַיְהִי סְאָה־סֹלֶת בְּשֶׁקֶל וְסָאתַיִם שְׂעֹרִים בְּשֶׁקֶל כִּדְבַר יְהוָה׃
וְהַמֶּלֶךְ הִפְקִיד אֶת־הַשָּׁלִישׁ אֲשֶׁר־נִשְׁעָן עַל־יָדוֹ עַל־הַשַּׁעַר וַיִּרְמְסֻהוּ הָעָם בַּשַּׁעַר
וַיָּמֹת כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּרֶדֶת הַמֶּלֶךְ אֵלָיו׃ וַיְהִי כְּדַבֵּר אִישׁ
הָאֱלֹהִים אֶל־הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר סָאתַיִם שְׂעֹרִים בְּשֶׁקֶל וּסְאָה־סֹלֶת בְּשֶׁקֶל יִהְיֶה כָּעֵת
מָחָר בְּשַׁעַר שֹׁמְרוֹן׃ וַיַּעַן הַשָּׁלִישׁ אֶת־אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמַר וְהִנֵּה יְהוָה עֹשֶׂה
אֲרֻבּוֹת בַּשָּׁמַיִם הֲיִהְיֶה כַּדָּבָר הַזֶּה וַיֹּאמֶר הִנְּךָ רֹאֶה בְּעֵינֶיךָ וּמִשָּׁם לֹא תֹאכֵל׃ וַיְהִי־
לוֹ כֵּן וַיִּרְמְסוּ אֹתוֹ הָעָם בַּשַּׁעַר וַיָּמֹת׃

הפטרת אחרי מות ביחזקאל סימן כב

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ וְאַתָּה בֶן־אָדָם הֲתִשְׁפֹּט הֲתִשְׁפֹּט אֶת־עִיר הַדָּמִים
וְהוֹדַעְתָּהּ אֵת כָּל־תּוֹעֲבוֹתֶיהָ׃ וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה עִיר שֹׁפֶכֶת דָּם
בְּתוֹכָהּ לָבוֹא עִתָּהּ וְעָשְׂתָה גִלּוּלִים עָלֶיהָ לְטָמְאָה׃ בְּדָמֵךְ אֲשֶׁר־שָׁפַכְתְּ אָשַׁמְתְּ
וּבְגִלּוּלַיִךְ אֲשֶׁר־עָשִׂית טָמֵאת וַתַּקְרִיבִי יָמַיִךְ וַתָּבוֹא עַד־שְׁנוֹתָיִךְ עַל־כֵּן נְתַתִּיךְ
חֶרְפָּה לַגּוֹיִם וְקַלָּסָה לְכָל־הָאֲרָצוֹת׃ הַקְּרֹבוֹת וְהָרְחֹקוֹת מִמֵּךְ יִתְקַלְּסוּ־בָךְ טְמֵאַת
הַשֵּׁם רַבַּת הַמְּהוּמָה׃ הִנֵּה נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ לִזְרֹעוֹ הָיוּ בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ־דָּם׃ אָב
וָאֵם הֵקַלּוּ בָךְ לַגֵּר עָשׂוּ בַעֹשֶׁק בְּתוֹכֵךְ יָתוֹם וְאַלְמָנָה הוֹנוּ בָךְ׃ קָדָשַׁי בָּזִית וְאֶת־
שַׁבְּתֹתַי חִלָּלְתְּ׃ אַנְשֵׁי רָכִיל הָיוּ בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ־דָּם וְאֶל־הֶהָרִים אָכְלוּ בָךְ זִמָּה
עָשׂוּ בְתוֹכֵךְ׃ עֶרְוַת־אָב גִּלָּה־בָךְ טְמֵאַת הַנִּדָּה עִנּוּ־בָךְ׃ וְאִישׁ ׀ אֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ
עָשָׂה תּוֹעֵבָה וְאִישׁ אֶת־כַּלָּתוֹ טִמֵּא בְזִמָּה וְאִישׁ אֶת־אֲחֹתוֹ בַת־אָבִיו עִנָּה־בָךְ׃
שֹׁחַד לָקְחוּ־בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ־דָּם נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית לָקַחַתְּ וַתְּבַצְּעִי רֵעַיִךְ בַּעֹשֶׁק וְאֹתִי

שָׁכַחַתְּ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ וְהִנֵּה הִכֵּיתִי כַפִּי אֶל־בִּצְעֵךְ אֲשֶׁר עָשִׂית וְעַל־דָּמֵךְ אֲשֶׁר הָיוּ בְּתוֹכֵךְ׃ הֲיַעֲמֹד לִבֵּךְ אִם־תֶּחֱזַקְנָה יָדַיִךְ לַיָּמִים אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה אוֹתָךְ אֲנִי יְהֹוָה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי׃ וַהֲפִיצוֹתִי אוֹתָךְ בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִיךְ בָּאֲרָצוֹת וַהֲתִמֹּתִי טֻמְאָתֵךְ מִמֵּךְ׃ וְנִחַלְתְּ בָּךְ לְעֵינֵי גוֹיִם וְיָדַעַתְּ כִּי־אֲנִי יְהֹוָה׃

הפטרת קדשים כמנהג האשכנזים בעמוס סימן ט

הֲלוֹא כִבְנֵי כֻשִׁיִּים אַתֶּם לִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהֹוָה הֲלוֹא אֶת־יִשְׂרָאֵל הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּפְלִשְׁתִּיִּים מִכַּפְתּוֹר וַאֲרָם מִקִּיר׃ הִנֵּה עֵינֵי ׀ אֲדֹנָי יֱהֹוִה בַּמַּמְלָכָה הַחַטָּאָה וְהִשְׁמַדְתִּי אֹתָהּ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה אֶפֶס כִּי לֹא הַשְׁמֵיד אַשְׁמִיד אֶת־בֵּית יַעֲקֹב נְאֻם־יְהֹוָה׃ כִּי־הִנֵּה אָנֹכִי מְצַוֶּה וַהֲנִעוֹתִי בְכָל־הַגּוֹיִם אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר יִנּוֹעַ בַּכְּבָרָה וְלֹא־יִפּוֹל צְרוֹר אָרֶץ׃ בַּחֶרֶב יָמוּתוּ כֹּל חַטָּאֵי עַמִּי הָאֹמְרִים לֹא־תַגִּישׁ וְתַקְדִּים בַּעֲדֵינוּ הָרָעָה׃ בַּיּוֹם הַהוּא אָקִים אֶת־סֻכַּת דָּוִיד הַנֹּפֶלֶת וְגָדַרְתִּי אֶת־פִּרְצֵיהֶן וַהֲרִסֹתָיו אָקִים וּבְנִיתִיהָ כִּימֵי עוֹלָם׃ לְמַעַן יִירְשׁוּ אֶת־שְׁאֵרִית אֱדוֹם וְכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־נִקְרָא שְׁמִי עֲלֵיהֶם נְאֻם־יְהֹוָה עֹשֶׂה זֹּאת׃ הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהֹוָה וְנִגַּשׁ חוֹרֵשׁ בַּקֹּצֵר וְדֹרֵךְ עֲנָבִים בְּמֹשֵׁךְ הַזָּרַע וְהִטִּיפוּ הֶהָרִים עָסִיס וְכָל־הַגְּבָעוֹת תִּתְמוֹגַגְנָה׃ וְשַׁבְתִּי אֶת־שְׁבוּת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וּבָנוּ עָרִים נְשַׁמּוֹת וְיָשָׁבוּ וְנָטְעוּ כְרָמִים וְשָׁתוּ אֶת־יֵינָם וְעָשׂוּ גַנּוֹת וְאָכְלוּ אֶת־פְּרִיהֶם׃ וּנְטַעְתִּים עַל־אַדְמָתָם וְלֹא יִנָּתְשׁוּ עוֹד מֵעַל אַדְמָתָם אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם אָמַר יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ׃

הפטרת קדשים ביחזקאל סימן כ כמנהג הספרדים וכמנהג האיטליאני

וַיְהִי דְבַר יְהֹוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם דַּבֵּר אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הֲלִדְרֹשׁ אֹתִי אַתֶּם בָּאִים חַי־אָנִי אִם־אִדָּרֵשׁ לָכֶם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ הֲתִשְׁפֹּט אֹתָם הֲתִשְׁפּוֹט בֶּן־אָדָם אֶת־תּוֹעֲבֹת אֲבוֹתָם הוֹדִיעֵם׃ וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה בְּיוֹם בָּחֳרִי בְיִשְׂרָאֵל וָאֶשָּׂא יָדִי לְזֶרַע בֵּית יַעֲקֹב וָאִוָּדַע לָהֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וָאֶשָּׂא יָדִי לָהֶם לֵאמֹר אֲנִי יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ בַּיּוֹם הַהוּא נָשָׂאתִי יָדִי לָהֶם לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֶל־אֶרֶץ אֲשֶׁר־תַּרְתִּי לָהֶם זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ צְבִי הִיא לְכָל־הָאֲרָצוֹת׃ וָאֹמַר אֲלֵהֶם אִישׁ שִׁקּוּצֵי עֵינָיו הַשְׁלִיכוּ וּבְגִלּוּלֵי מִצְרַיִם אַל־תִּטַּמָּאוּ אֲנִי יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ וַיַּמְרוּ־בִי וְלֹא אָבוּ לִשְׁמֹעַ אֵלַי אִישׁ אֶת־שִׁקּוּצֵי עֵינֵיהֶם לֹא הִשְׁלִיכוּ וְאֶת־גִּלּוּלֵי מִצְרַיִם לֹא עָזָבוּ וָאֹמַר לִשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם לְכַלּוֹת אַפִּי בָּהֶם בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וָאַעַשׂ לְמַעַן שְׁמִי לְבִלְתִּי הֵחֵל לְעֵינֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־הֵמָּה בְתוֹכָם אֲשֶׁר נוֹדַעְתִּי אֲלֵיהֶם לְעֵינֵיהֶם לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וָאוֹצִיאֵם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וָאֲבִאֵם אֶל־הַמִּדְבָּר׃ וָאֶתֵּן לָהֶם אֶת־חֻקּוֹתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי הוֹדַעְתִּי אוֹתָם אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אוֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם׃ וְגַם אֶת־שַׁבְּתוֹתַי נָתַתִּי לָהֶם לִהְיוֹת לְאוֹת בֵּינִי וּבֵינֵיהֶם לָדַעַת כִּי אֲנִי יְהֹוָה מְקַדְּשָׁם׃ וַיַּמְרוּ־בִי בֵית־יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר בְּחֻקּוֹתַי לֹא־הָלָכוּ וְאֶת־מִשְׁפָּטַי מָאָסוּ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם וְאֶת־שַׁבְּתֹתַי חִלְּלוּ מְאֹד וָאֹמַר לִשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם בַּמִּדְבָּר לְכַלּוֹתָם׃ וָאֶעֱשֶׂה לְמַעַן שְׁמִי לְבִלְתִּי הֵחֵל לְעֵינֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִים לְעֵינֵיהֶם׃ וְגַם־אֲנִי נָשָׂאתִי יָדִי לָהֶם בַּמִּדְבָּר לְבִלְתִּי הָבִיא אוֹתָם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַתִּי זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ צְבִי הִיא לְכָל־הָאֲרָצוֹת׃ יַעַן

בְּמִשְׁפָּטַי מָאָסוּ וְאֶת־חֻקּוֹתַי לֹא־הָלְכוּ בָהֶם וְאֶת־שַׁבְּתוֹתַי חִלֵּלוּ כִּי אַחֲרֵי גִלּוּלֵיהֶם לִבָּם הֹלֵךְ׃ וַתָּחָס עֵינִי עֲלֵיהֶם מִשַּׁחֲתָם וְלֹא־עָשִׂיתִי אוֹתָם כָּלָה בַּמִּדְבָּר׃ וָאֹמַר אֶל־בְּנֵיהֶם בַּמִּדְבָּר בְּחוּקֵּי אֲבוֹתֵיכֶם אַל־תֵּלֵכוּ וְאֶת־מִשְׁפְּטֵיהֶם אַל־תִּשְׁמֹרוּ וּבְגִלּוּלֵיהֶם אַל־תִּטַּמָּאוּ׃ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּחֻקּוֹתַי לֵכוּ וְאֶת־מִשְׁפָּטַי שִׁמְרוּ וַעֲשׂוּ אוֹתָם׃

וְאֶת־שַׁבְּתוֹתַי קַדֵּשׁוּ וְהָיוּ לְאוֹת בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לָדַעַת כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

דגש אחר שורק

הפטרת אמור ביחזקאל סימן מד

וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם בְּנֵי צָדוֹק אֲשֶׁר שָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת מִקְדָּשִׁי בִּתְעוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵעָלַי הֵמָּה יִקְרְבוּ אֵלַי לְשָׁרְתֵנִי וְעָמְדוּ לְפָנַי לְהַקְרִיב לִי חֵלֶב וָדָם נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ הֵמָּה יָבֹאוּ אֶל־מִקְדָּשִׁי וְהֵמָּה יִקְרְבוּ אֶל־שֻׁלְחָנִי לְשָׁרְתֵנִי וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמַרְתִּי׃ וְהָיָה בְּבוֹאָם אֶל־שַׁעֲרֵי הֶחָצֵר הַפְּנִימִית בִּגְדֵי פִשְׁתִּים יִלְבָּשׁוּ וְלֹא־יַעֲלֶה עֲלֵיהֶם צֶמֶר בְּשָׁרְתָם בְּשַׁעֲרֵי הֶחָצֵר הַפְּנִימִית וָבָיְתָה׃ פַּאֲרֵי פִשְׁתִּים יִהְיוּ עַל־רֹאשָׁם וּמִכְנְסֵי פִשְׁתִּים יִהְיוּ עַל־מָתְנֵיהֶם לֹא יַחְגְּרוּ בַּיָּזַע׃ וּבְצֵאתָם אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה אֶל־הָעָם יִפְשְׁטוּ אֶת־בִּגְדֵיהֶם אֲשֶׁר־הֵמָּה מְשָׁרְתִם בָּם וְהִנִּיחוּ אוֹתָם בְּלִשְׁכֹת הַקֹּדֶשׁ וְלָבְשׁוּ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְלֹא־יְקַדְּשׁוּ אֶת־הָעָם בְּבִגְדֵיהֶם׃ וְרֹאשָׁם לֹא יְגַלֵּחוּ וּפֶרַע לֹא יְשַׁלֵּחוּ כָּסוֹם יִכְסְמוּ אֶת־רָאשֵׁיהֶם׃ וְיַיִן לֹא־יִשְׁתּוּ כָּל־כֹּהֵן בְּבוֹאָם אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית׃ וְאַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה לֹא־יִקְחוּ לָהֶם לְנָשִׁים כִּי אִם־בְּתוּלֹת מִזֶּרַע בֵּית יִשְׂרָאֵל וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר תִּהְיֶה אַלְמָנָה מִכֹּהֵן יִקָּחוּ׃ וְאֶת־עַמִּי יוֹרוּ בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל וּבֵין־טָמֵא לְטָהוֹר יוֹדִעֻם׃ וְעַל־רִיב הֵמָּה יַעַמְדוּ לְ*שְׁפֹּט למשפט קרי בְּמִשְׁפָּטַי וּשְׁפָטֻהוּ ישפטהו קרי וְאֶת־תּוֹרֹתַי וְאֶת־חֻקֹּתַי בְּכָל־מוֹעֲדַי יִשְׁמֹרוּ וְאֶת־שַׁבְּתוֹתַי יְקַדֵּשׁוּ׃ וְאֶל־מֵת אָדָם לֹא יָבוֹא לְטָמְאָה כִּי אִם־לְאָב וּלְאֵם וּלְבֵן וּלְבַת לְאָח וּלְאָחוֹת אֲשֶׁר־לֹא־הָיְתָה לְאִישׁ יִטַּמָּאוּ׃ וְאַחֲרֵי טָהֳרָתוֹ שִׁבְעַת יָמִים יִסְפְּרוּ־לוֹ׃ וּבְיוֹם בֹּאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ יַקְרִיב חַטָּאתוֹ נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ וְהָיְתָה לָהֶם לְנַחֲלָה אֲנִי נַחֲלָתָם וַאֲחֻזָּה לֹא־תִתְּנוּ לָהֶם בְּיִשְׂרָאֵל אֲנִי אֲחֻזָּתָם׃ הַמִּנְחָה וְהַחַטָּאת וְהָאָשָׁם הֵמָּה יֹאכְלוּם וְכָל־חֵרֶם בְּיִשְׂרָאֵל לָהֶם יִהְיֶה׃ וְרֵאשִׁית כָּל־בִּכּוּרֵי כֹל וְכָל־תְּרוּמַת כֹּל מִכֹּל תְּרוּמוֹתֵיכֶם לַכֹּהֲנִים יִהְיֶה וְרֵאשִׁית עֲרִיסוֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ לַכֹּהֵן לְהָנִיחַ בְּרָכָה אֶל־בֵּיתֶךָ׃ כָּל־נְבֵלָה וּטְרֵפָה מִן־הָעוֹף וּמִן־הַבְּהֵמָה לֹא יֹאכְלוּ הַכֹּהֲנִים׃

הפטרת בהר בירמיה סימן לב

וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ הָיָה דְּבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ הִנֵּה חֲנַמְאֵל בֶּן־שַׁלֻּם דֹּדְךָ בָּא אֵלֶיךָ לֵאמֹר קְנֵה לְךָ אֶת־שָׂדִי אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת כִּי לְךָ מִשְׁפַּט הַגְּאֻלָּה לִקְנוֹת׃ וַיָּבֹא אֵלַי חֲנַמְאֵל בֶּן־דֹּדִי כִּדְבַר יְהוָה אֶל־חֲצַר הַמַּטָּרָה וַיֹּאמֶר אֵלַי קְנֵה נָא אֶת־שָׂדִי אֲשֶׁר־בַּעֲנָתוֹת אֲשֶׁר ׀ בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִין כִּי־לְךָ מִשְׁפַּט הַיְרֻשָּׁה וּלְךָ הַגְּאֻלָּה קְנֵה־לָךְ וָאֵדַע כִּי דְבַר־יְהוָה הוּא׃ וָאֶקְנֶה אֶת־הַשָּׂדֶה מֵאֵת חֲנַמְאֵל בֶּן־דֹּדִי אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת וָאֶשְׁקֲלָה־לּוֹ אֶת־הַכֶּסֶף שִׁבְעָה שְׁקָלִים וַעֲשָׂרָה הַכָּסֶף׃ וָאֶכְתֹּב בַּסֵּפֶר וָאֶחְתֹּם וָאָעֵד עֵדִים וָאֶשְׁקֹל הַכֶּסֶף בְּמֹאזְנָיִם׃ וָאֶקַּח אֶת־סֵפֶר הַמִּקְנָה אֶת־הֶחָתוּם

המצוה והחקים ואת־הגלוי: ואתן את־הספר המקנה אל־ברוך בן־נריה בן־
מחסיה לעיני חנמאל דדי ולעיני העדים הכתבים בספר המקנה לעיני כל־
היהודים הישבים בחצר המטרה: ואצוה את־ברוך לעיניהם לאמר: כה־אמר
יהוה צבאות אלהי ישראל לקוח את־הספרים האלה את ספר המקנה הזה ואת
החתום ואת ספר הגלוי הזה ונתתם בכלי־חרש למען יעמדו ימים רבים: כי כה
אמר יהוה צבאות אלהי ישראל עוד יקנו בתים ושדות וכרמים בארץ הזאת:
ואתפלל אל־יהוה אחרי תתי את־ספר המקנה אל־ברוך בן־נריה לאמר: אהה
אדני יהוה הנה׀ אתה עשית את־השמים ואת־הארץ בכחך הגדול ובזרעך הנטויה
לא־יפלא ממך כל־דבר: עשה חסד לאלפים ומשלם עון אבות אל־חיק בניהם
אחריהם האל הגדול הגבור יהוה צבאות שמו: גדל העצה ורב העליליה אשר־
עיניך פקחות על־כל־דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו: אשר
שמת אתות ומפתים בארץ מצרים עד־היום הזה ובישראל ובאדם ותעשה־לך
שם כיום הזה: ותצא את־עמך את־ישראל מארץ מצרים באתות ובמופתים
וביד חזקה ובאזרוע נטויה ובמורא גדול: ותתן להם את־הארץ הזאת אשר־
נשבעת לאבותם לתת להם ארץ זבת חלב ודבש: ויבאו וירשו אתה ולא־שמעו
בקולך ובתרותך ובתורתך קרי לא־הלכו את כל־אשר צויתה להם לעשות לא עשו
ותקרא אתם את כל־הרעה הזאת: הנה הסללות באו העיר ללכדה והעיר נתנה
ביד הכשדים הנלחמים עליה מפני החרב והרעב והדבר ואשר דברת היה והנך
ראה: ואתה אמרת אלי אדני יהוה קנה־לך השדה בכסף והעד עדים והעיר נתנה
ביד הכשדים: ויהי דבר־יהוה אל־ירמיהו לאמר: הנה אני יהוה אלהי כל־בשר
הממני יפלא כל־דבר:

הפטרת בחקתי בירמיה סימן טז

יהוה עזי ומעזי ומנוסי ביום צרה אליך גוים יבאו מאפסי ארץ ויאמרו אך־שקר
נחלו אבותינו הבל ואין־בם מועיל: היעשה־לו אדם אלהים והמה לא אלהים:
לכן הנני מודיעם בפעם הזאת אודיעם את־ידי ואת־גבורתי וידעו כי־שמי יהוה:
חטאת יהודה כתובה בעט ברזל בצפרן שמיר חרושה על־לוח לבם ולקרנות
מזבחותיכם: כזכר בניהם מזבחותם ואשריהם על־עץ רענן על גבעות הגבהות:
הררי בשדה חילך כל־אוצרותיך לבז אתן במתיך בחטאת בכל־גבוליך: ושמטתה
ובך מנחלתך אשר נתתי לך והעבדתיך את איביך בארץ אשר לא־ידעת כי־אש
קדחתם באפי עד־עולם תוקד: כה׀ אמר יהוה ארור הגבר אשר יבטח באדם
ושם בשר זרעו ומן־יהוה יסור לבו: והיה כערער בערבה ולא יראה כי־יבוא
טוב ושכן חררים במדבר ארץ מלחה ולא תשב: ברוך הגבר אשר יבטח ביהוה
והיה יהוה מבטחו: והיה כעץ׀ שתול על־מים ועל־יובל ישלח שרשיו ולא ירא*
יראה קרי כי יבא חם והיה עלהו רענן ובשנת בצרת לא ידאג ולא ימיש מעשות
פרי: עקב הלב מכל ואנש הוא מי ידענו: אני יהוה חקר לב בחן כליות ולתת
לאיש כדרכו כדרכיו קרי כפרי מעלליו: קרא דגר ולא ילד עשה עשר ולא במשפט

בחצי

בחצי ימו ימיו קרי יעזבנו ובאחריתו יהיה נבל: כסא כבוד מרום מראשון מקום
מקדשנו: מקוה ישראל יהוה כל־עזביך יבשו יסורי וסורי קרי בארץ יכתבו כי עזבו
מקור מים־חיים את־יהוה: רפאני יהוה וארפא הושיעני ואושעה כי תהלתי אתה:

הפטרת ערב ראש חודש שחל בשבת (בשמואל א׳ סימן כ׳)

ויאמר־לו יהונתן מחר חדש ונפקדת כי יפקד מושבך: ושלשת תרד
מאד ובאת אל־המקום אשר־נסתרת שם ביום המעשה וישבת
אצל האבן האזל: ואני שלשת החצים צדה אורה לשלח־לי למטרה:
והנה אשלח את־הנער לך מצא את־החצים אם־אמר אמר לנער הנה
החצים | ממך והנה קחנו ובאה כי־שלום לך ואין דבר חי־יהוה: ואם־כה
אמר לעלם הנה החצים ממך והלאה לך כי שלחך יהוה: והדבר אשר
דברנו אני ואתה הנה יהוה ביני ובינך עד־עולם: ויסתר דוד בשדה ויהי
החדש וישב המלך על־ אל קרי הלחם לאכול: וישב המלך על־מושבו
כפעם | בפעם אל־מושב הקיר ויקם יהונתן וישב אבנר מצד שאול ויפקד
מקום דוד: ולא־דבר שאול מאומה ביום ההוא כי אמר מקרה הוא בלתי
טהור הוא כי־לא טהור: ויהי ממחרת החדש השני ויפקד מקום דוד
ויאמר שאול אל־יהונתן בנו מדוע לא־בא בן־ישי גם־תמול גם־היום אל־
הלחם: ויען יהונתן את־שאול נשאל נשאל דוד מעמדי עד־בית לחם:
ויאמר שלחני נא כי זבח משפחה לנו בעיר והוא צוה־לי אחי ועתה אם־
מצאתי חן בעיניך אמלטה נא ואראה את־אחי על־כן לא־בא אל־שלחן
המלך: ויחר־אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן־נעות המרדות הלוא ידעתי
כי־בחר אתה לבן־ישי לבשתך ולבשת ערות אמך: כי כל־הימים אשר
בן־ישי חי על־האדמה לא תכון אתה ומלכותך ועתה שלח וקח אתו אלי
כי בן־מות הוא: ויען יהונתן את־שאול אביו ויאמר אליו למה יומת מה
עשה: ויטל שאול את־החנית עליו להכתו וידע יהונתן כי־כלה היא מעם
אביו להמית את־דוד: ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי־אף ולא־אכל
ביום־החדש השני לחם כי נעצב אל־דוד כי הכלמו אביו: ויהי בבקר
ויצא יהונתן השדה למועד דוד ונער קטן עמו: ויאמר לנערו רץ מצא־
נא את־החצים אשר אנכי מורה הנער רץ והוא־ירה החצי להעברו: ויבא
הנער עד־מקום החצי אשר ירה יהונתן ויקרא יהונתן אחרי הנער ויאמר
הלוא החצי ממך והלאה: ויקרא יהונתן אחרי הנער מהרה חושה אל־
תעמד וילקט נער יהונתן את־החצי החצים קרי ויבא אל־אדניו: והנער לא־
ידע מאומה אך יהונתן ודוד ידעו את־הדבר: ויתן יהונתן את־כליו אל־
הנער אשר־לו ויאמר לו לך הביא העיר: הנער בא ודוד קם מאצל
הנגב ויפל לאפיו ארצה וישתחו שלש פעמים וישקו | איש את־רעהו ויבכו

אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יִהְיֶה ׀ בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

הפטרה לשבת וראש חודש (בישעיה סימן ס״ו)

כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי׃ וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃ שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה׃ גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃ שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃ קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃ בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר׃ מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃ הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָה אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלַםִ וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ׃ לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃ כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלַםִ תְּנֻחָמוּ׃ וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא תִפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו׃ כִּי־הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה׃ הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אַחַד אחת קרי בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָה׃ וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃ וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם ׀ פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם מִכָּל־הַגּוֹיִם ׀ מִנְחָה ׀ לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלַםִ אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה׃ וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה׃ כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃ וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ

וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃ וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃ והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר ה׳:

מנהג ספרדים אם חל ר"ח ביום ש"ק וביום א׳ להוסיף פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חודש :

סימן להפסקת הארבע פרשיות

אם חל ר"ח אדר בשנים פשוטות או ואדר בשנים מעוברות ביום שבת הוא **זטו** · אם חל ביום ב׳ הוא **בו** · אם חל ביום ד׳ הוא **דד** · ואם חל ביום ו׳ הוא **ובין** כלומר שתי הפסקות :

קריאה לפרשת זכור

בשבת שלפני פורים מוציאין שני ספרים בראשון קורין בשבוע בפרשת השבוע וקדיש לעילא ובספר שני קורא המפטיר פרשה זו :

זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם׃ אֲשֶׁר קָרְךָ בַּדֶּרֶךְ וַיְזַנֵּב בְּךָ כָּל־הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים׃ וְהָיָה בְּהָנִיחַ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְךָ מִכָּל־אֹיְבֶיךָ מִסָּבִיב בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא תִּשְׁכָּח׃

הפטרת פרשת זכור בשמואל א סימן טו

כאן מתחילין הספרדים

וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל אֹתִי שָׁלַח יְהוָה לִמְשָׁחֳךָ לְמֶלֶךְ עַל־עַמּוֹ עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַתָּה שְׁמַע לְקוֹל דִּבְרֵי יְהוָה׃

כאן מתחילין האשכנזים

כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת פָּקַדְתִּי אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה עֲמָלֵק לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂם לוֹ בַּדֶּרֶךְ בַּעֲלֹתוֹ מִמִּצְרָיִם׃ עַתָּה לֵךְ וְהִכִּיתָה אֶת־עֲמָלֵק וְהַחֲרַמְתֶּם אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ וְלֹא תַחְמֹל עָלָיו וְהֵמַתָּה מֵאִישׁ עַד־אִשָּׁה מֵעֹלֵל וְעַד־יוֹנֵק מִשּׁוֹר וְעַד־שֶׂה מִגָּמָל וְעַד־חֲמוֹר׃ וַיְשַׁמַּע שָׁאוּל אֶת־הָעָם וַיִּפְקְדֵם בַּטְּלָאִים מָאתַיִם אֶלֶף רַגְלִי וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אֶת־אִישׁ יְהוּדָה׃ וַיָּבֹא שָׁאוּל עַד־עִיר עֲמָלֵק וַיָּרֶב בַּנָּחַל׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־הַקֵּינִי לְכוּ סֻּרוּ רְדוּ מִתּוֹךְ עֲמָלֵקִי פֶּן־אֹסִפְךָ עִמּוֹ וְאַתָּה עָשִׂיתָה חֶסֶד עִם־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּעֲלוֹתָם מִמִּצְרָיִם וַיָּסַר קֵינִי מִתּוֹךְ עֲמָלֵק׃ וַיַּךְ שָׁאוּל אֶת־עֲמָלֵק מֵחֲוִילָה בּוֹאֲךָ שׁוּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מִצְרָיִם׃ וַיִּתְפֹּשׂ אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ־עֲמָלֵק חָי וְאֶת־כָּל־הָעָם הֶחֱרִים לְפִי־חָרֶב׃ וַיַּחְמֹל שָׁאוּל וְהָעָם עַל־אֲגָג וְעַל־מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר וְהַמִּשְׁנִים וְעַל־הַכָּרִים וְעַל־כָּל־הַטּוֹב וְלֹא אָבוּ הַחֲרִימָם וְכָל־הַמְּלָאכָה נְמִבְזָה וְנָמֵס אֹתָהּ הֶחֱרִימוּ׃ וַיְהִי דְּבַר יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל לֵאמֹר׃ נִחַמְתִּי כִּי־הִמְלַכְתִּי אֶת־שָׁאוּל לְמֶלֶךְ כִּי־שָׁב מֵאַחֲרַי וְאֶת־דְּבָרַי לֹא הֵקִים וַיִּחַר לִשְׁמוּאֵל וַיִּזְעַק אֶל־יְהוָה כָּל־הַלָּיְלָה׃ וַיַּשְׁכֵּם שְׁמוּאֵל לִקְרַאת שָׁאוּל בַּבֹּקֶר וַיֻּגַּד לִשְׁמוּאֵל לֵאמֹר בָּא־שָׁאוּל הַכַּרְמֶלָה וְהִנֵּה מַצִּיב לוֹ יָד וַיִּסֹּב וַיַּעֲבֹר וַיֵּרֶד הַגִּלְגָּל׃ וַיָּבֹא שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל וַיֹּאמֶר לוֹ שָׁאוּל בָּרוּךְ אַתָּה לַיהוָה הֲקִימֹתִי אֶת־דְּבַר יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל וּמֶה קוֹל־הַצֹּאן הַזֶּה בְּאָזְנָי וְקוֹל הַבָּקָר אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁמֵעַ׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל מֵעֲמָלֵקִי הֱבִיאוּם אֲשֶׁר חָמַל הָעָם עַל־מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר לְמַעַן זְבֹחַ לַיהוָה

אלהיך

אֱלֹהֶיךָ וְאֶת־הַיּוֹתֵר הֶחֱרַמְנוּ׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל הֶרֶף וְאַגִּידָה לְּךָ אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֵלַי הַלָּיְלָה וַיֹּאמְרוּ ויאמר קרי לוֹ דַּבֵּר׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הֲלוֹא אִם־קָטֹן אַתָּה בְּעֵינֶיךָ רֹאשׁ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אָתָּה וַיִּמְשָׁחֲךָ יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּשְׁלָחֲךָ יְהוָה בְּדָרֶךְ וַיֹּאמֶר לֵךְ וְהַחֲרַמְתָּה אֶת־הַחַטָּאִים אֶת־עֲמָלֵק וְנִלְחַמְתָּ בוֹ עַד־כַּלּוֹתָם אֹתָם׃ וְלָמָּה לֹא־שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה וַתַּעַט אֶל־הַשָּׁלָל וַתַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה וָאֵלֵךְ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־שְׁלָחַנִי יְהוָה וָאָבִיא אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וְאֶת־עֲמָלֵק הֶחֱרַמְתִּי׃ וַיִּקַּח הָעָם מֵהַשָּׁלָל צֹאן וּבָקָר רֵאשִׁית הַחֵרֶם לִזְבֹּחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּגִּלְגָּל׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַחֵפֶץ לַיהוָה בְּעֹלוֹת וּזְבָחִים כִּשְׁמֹעַ בְּקוֹל יְהוָה הִנֵּה שְׁמֹעַ מִזֶּבַח טוֹב לְהַקְשִׁיב מֵחֵלֶב אֵילִים׃ כִּי חַטַּאת־קֶסֶם מֶרִי וְאָוֶן וּתְרָפִים הַפְצַר יַעַן מָאַסְתָּ אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיִּמְאָסְךָ מִמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל חָטָאתִי כִּי־עָבַרְתִּי אֶת־פִּי־יְהוָה וְאֶת־דְּבָרֶיךָ כִּי יָרֵאתִי אֶת־הָעָם וָאֶשְׁמַע בְּקוֹלָם׃ וְעַתָּה שָׂא נָא אֶת־חַטָּאתִי וְשׁוּב עִמִּי וְאֶשְׁתַּחֲוֶה לַיהוָה׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל לֹא אָשׁוּב עִמָּךְ כִּי מָאַסְתָּה אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיִּמְאָסְךָ יְהוָה מִהְיוֹת מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּסֹּב שְׁמוּאֵל לָלֶכֶת וַיַּחֲזֵק בִּכְנַף־מְעִילוֹ וַיִּקָּרַע׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו שְׁמוּאֵל קָרַע יְהוָה אֶת־מַמְלְכוּת יִשְׂרָאֵל מֵעָלֶיךָ הַיּוֹם וּנְתָנָהּ לְרֵעֲךָ הַטּוֹב מִמֶּךָּ׃ וְגַם נֵצַח יִשְׂרָאֵל לֹא יְשַׁקֵּר וְלֹא יִנָּחֵם כִּי לֹא אָדָם הוּא לְהִנָּחֵם׃ וַיֹּאמֶר חָטָאתִי עַתָּה כַּבְּדֵנִי נָא נֶגֶד זִקְנֵי עַמִּי וְנֶגֶד יִשְׂרָאֵל וְשׁוּב עִמִּי וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ וַיָּשָׁב שְׁמוּאֵל אַחֲרֵי שָׁאוּל וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁאוּל לַיהוָה׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַגִּישׁוּ אֵלַי אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וַיֵּלֶךְ אֵלָיו אֲגַג מַעֲדַנֹּת וַיֹּאמֶר אֲגַג אָכֵן סָר מַר־הַמָּוֶת׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל כַּאֲשֶׁר שִׁכְּלָה נָשִׁים חַרְבֶּךָ כֵּן־תִּשְׁכַּל מִנָּשִׁים אִמֶּךָ וַיְשַׁסֵּף שְׁמוּאֵל אֶת־אֲגָג לִפְנֵי יְהוָה בַּגִּלְגָּל׃ וַיֵּלֶךְ שְׁמוּאֵל הָרָמָתָה וְשָׁאוּל עָלָה אֶל־בֵּיתוֹ גִּבְעַת שָׁאוּל׃

קריאה לפרשת פרה

בשבת שקודם שבת האחרונה מנ״א אדר (ואם חל ראש חודש ניסן בשבת אזי בשבת האחרונה של אדר) מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא ובשני קורא המפטיר פרשה זו :

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ פָרָה אֲדֻמָּה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין־בָּהּ מוּם אֲשֶׁר לֹא־עָלָה עָלֶיהָ עֹל׃ וּנְתַתֶּם אֹתָהּ אֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא אֹתָהּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׁחַט אֹתָהּ לְפָנָיו׃ וְלָקַח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְהִזָּה אֶל־נֹכַח פְּנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד מִדָּמָהּ שֶׁבַע פְּעָמִים׃ וְשָׂרַף אֶת־הַפָּרָה לְעֵינָיו אֶת־עֹרָהּ וְאֶת־בְּשָׂרָהּ וְאֶת־דָּמָהּ עַל־פִּרְשָׁהּ יִשְׂרֹף׃ וְלָקַח הַכֹּהֵן עֵץ אֶרֶז וְאֵזוֹב וּשְׁנִי תוֹלָעַת וְהִשְׁלִיךְ אֶל־תּוֹךְ שְׂרֵפַת הַפָּרָה׃ וְכִבֶּס בְּגָדָיו הַכֹּהֵן וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְאַחַר יָבֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה וְטָמֵא הַכֹּהֵן עַד־הָעָרֶב׃ וְהַשֹּׂרֵף אֹתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו בַּמַּיִם וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ וְאָסַף אִישׁ טָהוֹר אֵת אֵפֶר הַפָּרָה וְהִנִּיחַ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה בְּמָקוֹם טָהוֹר וְהָיְתָה לַעֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמֶרֶת

לְמֵי נִדָּה חַטָּאת הִוא׃ וְכִבֶּס הָאֹסֵף אֶת־אֵפֶר הַפָּרָה אֶת־בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב
וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם לְחֻקַּת עוֹלָם׃ הַנֹּגֵעַ בְּמֵת לְכָל־נֶפֶשׁ
אָדָם וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים׃ הוּא יִתְחַטָּא־בוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִטְהָר
וְאִם־לֹא יִתְחַטָּא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לֹא יִטְהָר׃ כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּמֵת בְּנֶפֶשׁ
הָאָדָם אֲשֶׁר־יָמוּת וְלֹא יִתְחַטָּא אֶת־מִשְׁכַּן יְהוָה טִמֵּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא
מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה עוֹד טֻמְאָתוֹ בוֹ׃ זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם
כִּי־יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל־הַבָּא אֶל־הָאֹהֶל וְכָל־אֲשֶׁר בָּאֹהֶל יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ וְכֹל
כְּלִי פָתוּחַ אֲשֶׁר אֵין־צָמִיד פָּתִיל עָלָיו טָמֵא הוּא׃ וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה
בַּחֲלַל־חֶרֶב אוֹ בְמֵת אוֹ־בְעֶצֶם אָדָם אוֹ בְקָבֶר יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ וְלָקְחוּ לַטָּמֵא
מֵעֲפַר שְׂרֵפַת הַחַטָּאת וְנָתַן עָלָיו מַיִם חַיִּים אֶל־כֶּלִי׃ וְלָקַח אֵזוֹב וְטָבַל בַּמַּיִם
אִישׁ טָהוֹר וְהִזָּה עַל־הָאֹהֶל וְעַל־כָּל־הַכֵּלִים וְעַל־הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר הָיוּ־שָׁם וְעַל־
הַנֹּגֵעַ בַּעֶצֶם אוֹ בֶחָלָל אוֹ בַמֵּת אוֹ בַקָּבֶר׃ וְהִזָּה הַטָּהֹר עַל־הַטָּמֵא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי
וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְחִטְּאוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר בָּעָרֶב׃
וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִטְמָא וְלֹא יִתְחַטָּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִתּוֹךְ הַקָּהָל כִּי אֶת־מִקְדַּשׁ
יְהוָה טִמֵּא מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא הוּא׃ וְהָיְתָה לָהֶם לְחֻקַּת עוֹלָם וּמַזֵּה מֵי־
הַנִּדָּה יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְהַנֹּגֵעַ בְּמֵי הַנִּדָּה יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַטָּמֵא
יִטְמָא וְהַנֶּפֶשׁ הַנֹּגַעַת תִּטְמָא עַד־הָעָרֶב׃

הפטרת פרשת פרה ביחזקאל סימן לו

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם בֵּית יִשְׂרָאֵל יֹשְׁבִים עַל־אַדְמָתָם וַיְטַמְּאוּ
אוֹתָהּ בְּדַרְכָּם וּבַעֲלִילוֹתָם כְּטֻמְאַת הַנִּדָּה הָיְתָה דַרְכָּם לְפָנָי׃ וָאֶשְׁפֹּךְ
חֲמָתִי עֲלֵיהֶם עַל־הַדָּם אֲשֶׁר־שָׁפְכוּ עַל־הָאָרֶץ וּבְגִלּוּלֵיהֶם טִמְּאוּהָ׃ וָאָפִיץ אֹתָם
בַּגּוֹיִם וַיִּזָּרוּ בָּאֲרָצוֹת כְּדַרְכָּם וְכַעֲלִילוֹתָם שְׁפַטְתִּים׃ וַיָּבוֹא אֶל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ
שָׁם וַיְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי בֶּאֱמֹר לָהֶם עַם־יְהוָה אֵלֶּה וּמֵאַרְצוֹ יָצָאוּ׃ וָאֶחְמֹל עַל־
שֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלְּלֻהוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁמָּה׃ לָכֵן אֱמֹר לְבֵית־
יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אִם־לְשֵׁם־
קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאתֶם שָׁם׃ וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־שְׁמִי הַגָּדוֹל הַמְחֻלָּל
בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה בְּהִקָּדְשִׁי
בָכֶם לְעֵינֵיכֶם׃ וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם מִן־הַגּוֹיִם וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל־הָאֲרָצוֹת וְהֵבֵאתִי
אֶתְכֶם אֶל־אַדְמַתְכֶם׃ וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים וּטְהַרְתֶּם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם
וּמִכָּל־גִּלּוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם׃ וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם
וַהֲסִרֹתִי אֶת־לֵב הָאֶבֶן מִבְּשַׂרְכֶם וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב בָּשָׂר׃ וְאֶת־רוּחִי אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם
וְעָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־בְּחֻקַּי תֵּלֵכוּ וּמִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם׃ וִישַׁבְתֶּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר
נָתַתִּי לַאֲבֹתֵיכֶם וִהְיִיתֶם לִי לְעָם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִים׃ וְהוֹשַׁעְתִּי אֶתְכֶם
מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וְקָרָאתִי אֶל־הַדָּגָן וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן עֲלֵיכֶם רָעָב׃ וְהִרְבֵּיתִי

לפי דעת המ״ש צ״ל לְעֵינֵיהֶם

אֶת־פְּרִי הָעֵץ וּתְנוּבַת הַשָּׂדֶה לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא תִקְחוּ עוֹד חֶרְפַּת רָעָב בַּגּוֹיִם׃
וּזְכַרְתֶּם אֶת־דַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וּמַעַלְלֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־טוֹבִים וּנְקֹטֹתֶם בִּפְנֵיכֶם עַל
עֲוֺנֹתֵיכֶם וְעַל תּוֹעֲבוֹתֵיכֶם׃ לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי־עֹשֶׂה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה יִוָּדַע לָכֶם בּוֹשׁוּ
וְהִכָּלְמוּ מִדַּרְכֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה בְּיוֹם טַהֲרִי אֶתְכֶם מִכֹּל
עֲוֺנוֹתֵיכֶם וְהוֹשַׁבְתִּי אֶת־הֶעָרִים וְנִבְנוּ הֶחֳרָבוֹת׃ וְהָאָרֶץ הַנְּשַׁמָּה תֵּעָבֵד תַּחַת
אֲשֶׁר הָיְתָה שְׁמָמָה לְעֵינֵי כָּל־עוֹבֵר׃ וְאָמְרוּ הָאָרֶץ הַלֵּזוּ הַנְּשַׁמָּה הָיְתָה כְּגַן־
עֵדֶן וְהֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת וְהַנְשַׁמּוֹת וְהַנֶּהֱרָסוֹת בְּצוּרוֹת יָשָׁבוּ׃ וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר
יִשָּׁאֲרוּ סְבִיבוֹתֵיכֶם כִּי ׀ אֲנִי יְהֹוָה בָּנִיתִי הַנֶּהֱרָסוֹת נָטַעְתִּי הַנְּשַׁמָּה אֲנִי יְהֹוָה
דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי׃ כאן מסיימין הספרדים כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה עוֹד זֹאת אִדָּרֵשׁ לְבֵית־
יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת לָהֶם אַרְבֶּה אֹתָם כַּצֹּאן אָדָם׃ כְּצֹאן קָדָשִׁים כְּצֹאן יְרוּשָׁלַםִ
בְּמוֹעֲדֶיהָ כֵּן תִּהְיֶינָה הֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת מְלֵאוֹת צֹאן אָדָם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהֹוָה׃

קריאה לפרשת החודש

שבת שלפני ר"ח ניסן מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא ובספר שני קורא המפטיר בפרשת בא אל פרעה מתחלת החודש הזה לכם עד בכל מושבותיכם תאכלו מצות · ואם חל ר"ח ניסן בשבת מוציאין שלשה ספרים בראשון קורין ששה גברי בפרשת השבוע ולא יאמר קדיש ובספר שני קורא השביעי וביום השבת עד ונסכו וקדיש לעילא ובספר שלישי קורא המפטיר פרשת החודש ומפטירין הפטרת פרשת החודש :

וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם
רֹאשׁ חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ דַּבְּרוּ אֶל־כָּל־עֲדַת
יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְיִקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׂה לְבֵית־אָבֹת שֶׂה לַבָּיִת׃
וְאִם־יִמְעַט הַבַּיִת מִהְיוֹת מִשֶּׂה וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֹב אֶל־בֵּיתוֹ בְּמִכְסַת נְפָשֹׁת
אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ תָּכֹסּוּ עַל־הַשֶּׂה׃ שֶׂה תָמִים זָכָר בֶּן־שָׁנָה יִהְיֶה לָכֶם מִן־הַכְּבָשִׂים
וּמִן־הָעִזִּים תִּקָּחוּ׃ וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְשָׁחֲטוּ
אֹתוֹ כֹּל קְהַל עֲדַת־יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעַרְבָּיִם׃ וְלָקְחוּ מִן־הַדָּם וְנָתְנוּ עַל־שְׁתֵּי
הַמְּזוּזֹת וְעַל־הַמַּשְׁקוֹף עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר־יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם׃ וְאָכְלוּ אֶת־הַבָּשָׂר
בַּלַּיְלָה הַזֶּה צְלִי־אֵשׁ וּמַצּוֹת עַל־מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׃ אַל־תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֵׁל
מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם כִּי אִם־צְלִי־אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל־כְּרָעָיו וְעַל־קִרְבּוֹ׃ וְלֹא־תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ
עַד־בֹּקֶר וְהַנֹּתָר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ׃ וְכָכָה תֹּאכְלוּ אֹתוֹ מָתְנֵיכֶם
חֲגֻרִים נַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמַקֶּלְכֶם בְּיֶדְכֶם וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן פֶּסַח הוּא לַיהֹוָה׃
וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה וְהִכֵּיתִי כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד־
בְּהֵמָה וּבְכָל־אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְהֹוָה׃ וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאֹת עַל
הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׁם וְרָאִיתִי אֶת־הַדָּם וּפָסַחְתִּי עֲלֵכֶם וְלֹא־יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף
לְמַשְׁחִית בְּהַכֹּתִי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכָּרוֹן וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג
לַיהֹוָה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תְּחָגֻּהוּ׃ שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ אַךְ בַּיּוֹם
הָרִאשׁוֹן תַּשְׁבִּיתוּ שְּׂאֹר מִבָּתֵּיכֶם כִּי ׀ כָּל־אֹכֵל חָמֵץ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא
מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם הָרִאשֹׁן עַד־יוֹם הַשְּׁבִעִי׃ וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ וּבַיּוֹם

השביעי

הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלָאכָה לֹא־יֵעָשֶׂה בָהֶם אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל־נֶפֶשׁ הוּא לְבַדּוֹ יֵעָשֶׂה לָכֶם׃ וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַמַּצּוֹת כִּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת־צִבְאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם׃ בָּרִאשֹׁן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בָּעָרֶב׃ שִׁבְעַת יָמִים שְׂאֹר לֹא יִמָּצֵא בְּבָתֵּיכֶם כִּי כָּל־אֹכֵל מַחְמֶצֶת וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל בַּגֵּר וּבְאֶזְרַח הָאָרֶץ׃ כָּל־מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם תֹּאכְלוּ מַצּוֹת׃

הפטרה לפרשת החודש (ביחזקאל סימן מה)

כאן מתחילין האשכנזים

כֹּל הָעָם הָאָרֶץ יִהְיוּ אֶל־הַתְּרוּמָה הַזֹּאת לַנָּשִׂיא בְּיִשְׂרָאֵל׃ וְעַל־הַנָּשִׂיא יִהְיֶה הָעוֹלוֹת וְהַמִּנְחָה וְהַנֵּסֶךְ בַּחַגִּים וּבֶחֳדָשִׁים וּבַשַּׁבָּתוֹת בְּכָל־מוֹעֲדֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הוּא־יַעֲשֶׂה אֶת־הַחַטָּאת וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֶת־הָעוֹלָה וְאֶת־הַשְּׁלָמִים לְכַפֵּר בְּעַד בֵּית־יִשְׂרָאֵל׃

כאן מתחילין הספרדים

כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ תִּקַּח פַּר־בֶּן־בָּקָר תָּמִים וְחִטֵּאתָ אֶת־הַמִּקְדָּשׁ׃ וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת וְנָתַן אֶל־מְזוּזַת הַבַּיִת וְאֶל־אַרְבַּע פִּנּוֹת הָעֲזָרָה לַמִּזְבֵּחַ וְעַל־מְזוּזַת שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית׃ וְכֵן תַּעֲשֶׂה בְּשִׁבְעָה בַחֹדֶשׁ מֵאִישׁ שֹׁגֶה וּמִפֶּתִי וְכִפַּרְתֶּם אֶת־הַבָּיִת׃ בָּרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם הַפָּסַח חָג שְׁבֻעוֹת יָמִים מַצּוֹת יֵאָכֵל׃ וְעָשָׂה הַנָּשִׂיא בַּיּוֹם הַהוּא בַּעֲדוֹ וּבְעַד כָּל־עַם הָאָרֶץ פַּר חַטָּאת׃ וְשִׁבְעַת יְמֵי־הֶחָג יַעֲשֶׂה עוֹלָה לַיהוָה שִׁבְעַת פָּרִים וְשִׁבְעַת אֵילִים תְּמִימִם לַיּוֹם שִׁבְעַת הַיָּמִים וְחַטָּאת שְׂעִיר עִזִּים לַיּוֹם׃ וּמִנְחָה אֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ בַּשְּׁבִיעִי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בֶּחָג יַעֲשֶׂה כָאֵלֶּה שִׁבְעַת הַיָּמִים כַּחַטָּאת כָּעֹלָה וְכַמִּנְחָה וְכַשָּׁמֶן׃ כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית הַפֹּנֶה קָדִים יִהְיֶה סָגוּר שֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת יִפָּתֵחַ וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ יִפָּתֵחַ׃ וּבָא הַנָּשִׂיא דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר מִחוּץ וְעָמַד עַל־מְזוּזַת הַשַּׁעַר וְעָשׂוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־עוֹלָתוֹ וְאֶת־שְׁלָמָיו וְהִשְׁתַּחֲוָה עַל־מִפְתַּן הַשַּׁעַר וְיָצָא וְהַשַּׁעַר לֹא־יִסָּגֵר עַד־הָעָרֶב׃ וְהִשְׁתַּחֲווּ עַם־הָאָרֶץ פֶּתַח הַשַּׁעַר הַהוּא בַּשַּׁבָּתוֹת וּבֶחֳדָשִׁים לִפְנֵי יְהוָה׃ וְהָעֹלָה אֲשֶׁר־יַקְרִב הַנָּשִׂיא לַיהוָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת שִׁשָּׁה כְבָשִׂים תְּמִימִם וְאַיִל תָּמִים׃ וּמִנְחָה אֵיפָה לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים מִנְחָה מַתַּת יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ פַּר בֶּן־בָּקָר תְּמִימִם וְשֵׁשֶׁת כְּבָשִׂים וָאַיִל תְּמִימִם יִהְיוּ׃ וְאֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה מִנְחָה וְלַכְּבָשִׂים כַּאֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ וּבְבוֹא הַנָּשִׂיא דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר יָבוֹא וּבְדַרְכּוֹ יֵצֵא׃ וּבְבוֹא עַם־הָאָרֶץ לִפְנֵי יְהוָה בַּמּוֹעֲדִים הַבָּא דֶּרֶךְ שַׁעַר צָפוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֹת יֵצֵא דֶּרֶךְ־שַׁעַר נֶגֶב וְהַבָּא דֶּרֶךְ־שַׁעַר נֶגֶב יֵצֵא דֶּרֶךְ־שַׁעַר צָפוֹנָה לֹא יָשׁוּב דֶּרֶךְ הַשַּׁעַר אֲשֶׁר־בָּא בוֹ כִּי נִכְחוֹ

יצאו יצא קרי : והנשיא בתוכם בבואם יבוא ובצאתם יצאו : ובחגים ובמועדים תהיה המנחה איפה לפר ואיפה לאיל ולכבשים מתת ידו ושמן הין לאיפה : וכי־יעשה הנשיא נדבה עולה או־שלמים נדבה ליהוה ופתח לו את־השער הפנה קדים ועשה את־עלתו ואת־שלמיו כאשר יעשה ביום השבת ויצא וסגר את־השער אחרי צאתו : וכבש בן־שנתו תמים תעשה עולה ליום ליהוה בבקר בבקר תעשה אתו : ומנחה תעשה עליו בבקר בבקר ששית האיפה ושמן שלישית ההין לרס את־הסלת מנחה ליהוה חקות עולם תמיד : ועשו יעשו ק׳ את־הכבש ואת־המנחה ואת־השמן בבקר בבקר עולת תמיד :

כאן מסיימין הספרדים

כה־אמר אדני יהוה כי־יתן הנשיא מתנה לאיש מבניו נחלתו היא לבניו תהיה אחזתם היא בנחלה : וכי־יתן מתנה מנחלתו לאחד מעבדיו והיתה לו עד־שנת הדרור ושבת לנשיא אך נחלתו בניו להם תהיה : ולא־יקח הנשיא מנחלת העם להונתם מאחזתם מאחזתו ינחל את־בניו למען אשר לא־יפצו עמי איש מאחזתו :

מנהג ספרדים אם חל ר"ח ניסן ביום א׳ לומר אחר הפטרת החודש פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חודש · ואם חל ר"ח בשבת אומרים פסוק ראשון ואחרון של הפטרת שבת ור"ח :

הפטרת שבת הגדול בתרי עשר במלאכי סימן ג

כתוב בש"ע אין מפטירין וערבה אלא כשחל ערב פסח בשבת אבל בכמה מקומות מפטירין אותה בכל שבת הגדול רק כשחל ע"פ בשבת אין מפטירין אותה וכ"ה דעת הגר"א :

וערבה ליהוה מנחת יהודה וירושלם כימי עולם וכשנים קדמניות : וקרבתי אליכם למשפט והייתי ׀ עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר ובעשקי שכר־שכיר אלמנה ויתום ומטי־גר ולא יראוני אמר יהוה צבאות : כי אני יהוה לא שניתי ואתם בני־יעקב לא כליתם : למימי אבתיכם סרתם מחקי ולא שמרתם שובו אלי ואשובה אליכם אמר יהוה צבאות ואמרתם במה נשוב : היקבע אדם אלהים כי אתם קבעים אתי ואמרתם במה קבענוך המעשר והתרומה : במארה אתם נארים ואתי אתם קבעים הגוי כלו : הביאו את־כל־המעשר אל־בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר יהוה צבאות אם־לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד־בלי־די : וגערתי לכם באכל ולא־ישחת לכם את־פרי האדמה ולא־תשכל לכם הגפן בשדה אמר יהוה צבאות : ואשרו אתכם כל־הגוים כי־תהיו אתם ארץ חפץ אמר יהוה צבאות : חזקו עלי דבריכם אמר יהוה ואמרתם מה־נדברנו עליך : אמרתם שוא עבד אלהים ומה־בצע כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדרנית מפני יהוה צבאות : ועתה אנחנו מאשרים זדים גם־נבנו עשי רשעה גם בחנו אלהים וימלטו : אז נדברו יראי יהוה איש אל־רעהו ויקשב יהוה וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי יהוה ולחשבי שמו : והיו לי אמר יהוה צבאות ליום אשר אני עשה סגלה וחמלתי עליהם כאשר

יחמל

יַחְמֹל אִישׁ עַל־בְּנוֹ הָעֹבֵד אֹתוֹ׃ וְשַׁבְתֶּם וּרְאִיתֶם בֵּין צַדִּיק לְרָשָׁע בֵּין עֹבֵד
אֱלֹהִים לַאֲשֶׁר לֹא עֲבָדוֹ׃ כִּי־הִנֵּה הַיּוֹם בָּא בֹּעֵר כַּתַּנּוּר וְהָיוּ כָל־זֵדִים וְכָל־
עֹשֵׂה רִשְׁעָה קַשׁ וְלִהַט אֹתָם הַיּוֹם הַבָּא אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר לֹא־יַעֲזֹב לָהֶם
שֹׁרֶשׁ וְעָנָף׃ וְזָרְחָה לָכֶם יִרְאֵי שְׁמִי שֶׁמֶשׁ צְדָקָה וּמַרְפֵּא בִּכְנָפֶיהָ וִיצָאתֶם
וּפִשְׁתֶּם כְּעֶגְלֵי מַרְבֵּק׃ וְעַסּוֹתֶם רְשָׁעִים כִּי־יִהְיוּ אֵפֶר תַּחַת כַּפּוֹת רַגְלֵיכֶם בַּיּוֹם
אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ זִכְרוּ ז׳ רבתי תּוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי אֲשֶׁר צִוִּיתִי
אוֹתוֹ בְחֹרֵב עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים׃ הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֵת אֵלִיָּה
הַנָּבִיא לִפְנֵי בּוֹא יוֹם יְהוָה הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא׃ וְהֵשִׁיב לֵב־אָבוֹת עַל־בָּנִים וְלֵב בָּנִים
עַל־אֲבוֹתָם פֶּן־אָבוֹא וְהִכֵּיתִי אֶת־הָאָרֶץ חֵרֶם׃

הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום יהוה הגדול והנורא :

סדר הקריאה לר״ח ולת״צ ולפורים

לראש חודש קורין ארבעה גברי בפ׳ פינחס מן את קרבני לחמי לאשי עד יעשה ונסכו ואם חל ר״ח בשבת קורא המפטיר וביום השבת ובראשי חדשיכם עד יעשה ונסכו :

לתענית צבור בשחרית ובמנחה קורין ג׳ גברי בפרשת כי תשא מן ויחל עד לעשות לעמו ומדלגין עד פסל לך וקורין עד אשר אני עשה עמך :

לפורים קורין שלשה גברי בפרשת בשלח ויבא עמלק עד סוף הסדרא :

סדר קריאת הפרשיות לפסח

לפסח ביום ראשון קורין חמשה גברי בסדר בא מן ויקרא משה עד על צבאותם · והמפטיר קורא בפינחס ובחדש הראשון עד עבודה לא תעשו : ביום שני קורין חמשה גברי באמור שור או כשב כמו ביום ראשון של סוכות · והמפטיר קורא בפינחס כדאתמול : ביום ג׳ קורין שלשה גברי בפ׳ בא מן קדש לי כל בכור עד הוציאנו ה׳ ממצרים · והרביעי קורא כדאתמול מן והקרבתם אשה : ביום ד׳ קורין שלשה גברי בפרשת משפטים מן אם כסף תלוה את עמי עד לא תבשל גדי · והרביעי קורא והקרבתם כדאתמול : ביום ה׳ קורין שלשה גברי בפרשת כי תשא מן פסל לך עד לא תבשל גדי · והרביעי קורא והקרבתם כדאתמול · ואם הוא שבת קורין שבעה גברי ומתחילין ראה אתה אומר אלי : ביום ששי קורין שלשה גברי בפרשת בהעלותך מן וידבר ה׳ אל משה במדבר סיני בשנה השנית עד ולגר ולאזרח הארץ · והרביעי קורא והקרבתם : ביום שביעי קורין חמשה גברי בפרשת בשלח מתחלת הסדרא עד אני ה׳ רופאך · ומפטיר קורא והקרבתם : ביום שמיני קורין חמשה גברי כל הבכור ואם חל בשבת מתחילין עשר תעשר כמו שקורין בשמיני עצרת · והמפטיר קורא והקרבתם כדאתמול:

סימן קריאות האלו **משך תורא קדש בכספא פסל במדברא שלח בוכרא** וזה כשחל פסח באחד בשבת או בג׳ בשבת או בשבת · ואם יבא פסח בחמישי מהפכין סדר הקריאות על דרך זה **משך תורא פסל קדש בכספא במדברא שלח בוכרא** ולעולם בשבת חול המועד של פסח קורין ראה אתה אומר אלי פסל לך עד בחלב אמו והמפטיר קורא והקרבתם :

סימני פרשיות **תזריע ומצורע · אחרי מות וקדושים · בהר ובחקותי**

בשנים פשוטות כלן מחוברות · בשנים מעוברות כלן נפרדות · ושאר פרשיות הנהוגות להתחבר כל אחד על מקומו יבא בשלום :

הקדמות על שיר השירים

לפירוש אבן עזרא

זה הספר נכבד וכולו מחמדים ואין בכל שירי שלמה המלך חמשה ואלף כמוהו על כן כתוב שיר השירים אשר לשלמה כי זה השיר מעולה מכל השירים אשר לשלמה ובו סוד סתום וחתום כי החל מימי אברהם אבינו עד ימות המשיח וכן כתב בשירת האזינו בהנחל עליון גוים החל מן דור הפלגה עד שוב ישראל מהגלות אחר מלחמת גוג ומגוג ואל תתמה בעבור שהמשיל כנסת ישראל לכלה והמקום דודה כי כן דרך הנביאים ישעיה אמר שירת דודי לכרמו ועוד כמשוש חתן על כלה יחזקאל אמר שדים נכונו ושערך צמח ואת ערום ועריה ועוד ואכסה ערותך ואעדך עדי וכל הפרשה כולה הושע אמר וארשתיך לי לעולם לך אהב אשה ובספר תהלות משכיל שיר ידידות וכתוב בו שמעי בת וראי והטי אזנך וחלילה חלילה להיות שיר השירים בדברי חשק כי אם על דרך משל ולולי גודל מעלתו לא נכתב בסוד כתבי הקדש ואין עליו מחלוקת כי הוא מטמא את הידים · ולהיותו בדרכיו תמים פירשתיו שלש פעמים · בפעם ראשונה · אגלה כל מלה צפונה · ובפעם השנית יהיה משפטו · על דרך פשוטו · ובפעם השלישית יהיה מפורש · על נתיבות המדרש :

הפעם הראשונה

נאם אברהם ב"ר מאיר הספרדי המחבר · אנשי המחקר הואילו לבאר זה הספר על סוד העולם ודרך התחברות הנשמה העליונה עם הגוף שהוא במדרגה התחתונה · ואחרים פירשוהו על המתכונות ואת כולם ישא רוח כי הבל המה ואין האמת כי אם מה שהעתיקו קדמונינו ז"ל שזה הספר על כנסת ישראל וכן אפרשנו בפעם השלישית ופירוש כל שלמה הוא שלמה המלך בעצמו חוץ מהאלף לך שלמה לכן אפרשנו בפעם השנית על דרך המשל שהוא בדברי חשק גם כל שלמה שיש בו הוא שלמה המלך בעצמו ובעבור שיש בספר הזה מלות קשות הואלתי לבאר אותם בתחלה ואחר כן אבאר עניני המשל והנמשל בו :

הפעם השנית

לא יתכנו דברי חשק במדינה לעיני כל הרואים על כן הוא המשל נערה אחת קטנה מאד שאין לה עדיין שדים היתה נוטרת כרם וראתה רועה עובר ונפל החשק בלב כל אחד מהם :

הפעם השלישית

אין למעלה ממדרש שיר השירים שדרשו רבותינו ז"ל לכן כאשר ראיתי גדולים ועמודי עולם עשו גם הם דרש והוסיפו וגרעו גם אני יצאתי בעקבותיהם וכל שלמה הוא שלמה המלך חוץ מהאלף לך שלמה שהוא המשיח ונקרא שלמה בעבור שהוא בנו כאשר נקרא דוד ודוד עבדי נשיא להם וכן נקראו בני ישראל עבדי יעקב ויתכן היות כמוהו תפלה למשה איש האלהים על דרך רב סעדיה גאון ז"ל באמר שהתפלה היא לדוד והיו מנגנים בה בני משה והנכון שהוא למשה · ודע כי בנות ירושלם שהתקשו בו אנשים רבים אחר שכנסת ישראל היא המדברת מה ענין בנות ירושלם יש אומרים כי שתים הנה אחת בשמים ואחרת בארץ התחתיה כנגדה וענין בנות ירושלם המלאכים של מעלה ואחרים אמרו שהם אומות העולם כטעם ונתתי אתהן לך לבנות והנכון בעיני שהמשל הוא על אשה המדברת עם נפשה ותשיב אמריה לה כאילו האמר עם מחשבותיה וכן בנות ירושלם ואחר שהעיד הפסוק שנראה המקום לשלמה פעמים מה תימה יש בו שיתנבא על דבר עתיד כי ברוח הקדש דיבר זה הספר וכן תמצא באסף המשורר והימן שחברו שירות ברוח הקדש שנקראו נביאים וחוזים וזאת היא הדרך הנכונה לא יוכל לכחש כי אם פתלתול ועקש · ועתה אחל לפרש על פי אשר תשיג ידי · ואתחנן לאל בכל מאדי · ביודע סודי · להשכים כבודי · והוא יהיה עמדי :

לפירוש ספורנו

כבר אמרו חכמים כל השירים קדש ושיר השירים קדש קדשים · והכונה בזה שכל השירים שעשה שלמה המלך שנאמר עליו ויהי שירו חמשה ואלף כלם היו שירי קדש אשר בהם ישמח ישראל בעושיו · וזה שיר השירים הוא קדש קדשים בזה שכל ענינו לכונן את לב ישראל בפרט המתאוננים רע בשעבוד מלכיות לאהוב את האל ית' כאשר יהיה בהכרח אשר ידע האדם אל נכון דרכי טובו בלי ספק כאמרו שמע ישראל וגו' · ואהבת גו' · כי אמנם בידיעת פרשת גדלתו איזה נמצא מן הנמצאות שהוא גדול במעלה ועם זה תהיה לנו ידיעת טובו אשר בו מטיב לזולתו · יהיה אותו הנמצא נאהב בהכרח גם ממי שלא ישפעו עליו חסדי אותו הנמצא וכאשר תהיה מעלת אותו יותר גדולה ונדע שעם זה ישתדל להיטיב לזולתו ולא שקץ ענות עני תהיה בהכרח האהבה יותר גדולה · וענין האהבה הוא שישמח האוהב על מעלת הנאהב ועל השיגו כל חפצו · ויותר מזה ראוי שיאהבוהו אותם הנמצאים אשר ישפעו עליהם חסדיו יותר מעל זולתו · ובכן הגיד המחבר חסדי האל יתברך ורחמיו על כל מעשיו וכי מהם בחר לו זרע אוהביו ויודעי שמו ובכן גבר חסדו על עמו ועל חסידיו ובכן ראוי שיאהבוהו ושתהיה אהבתם יותר גדולה ועצמית ובכן היה כל זה הספר כמגיד דברי עדת ה' ית' אליו בפרט בהיותם בצרת שעבוד מלכיות ותשובתו הרמתה אשר בה הודיע סבת מדת דינו עליהם יותר מעל זולתם וחסדיו עמהם ובפרט בשעבוד מלכיות והתחיל ואמר :

אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי · מקרא אחד יוצא לכמה טעמים וסוף דבר אין לך מקרא יוצא מידי פשוטו ומשמעו ואף על פי שדברו הנביאים דבריהם בדוגמא צריך ליישב הדוגמא על אופניה ועל סדרה כמו שהמקראות סדורים זה אחר זה וראיתי לספר הזה כמה מדרשי אגדה יש סודרים כל הספר הזה במדרש אחד · ויש מפוזרים בכמה מדרשי אגדה מקראות לבדם ואינם מתיישבים על לשון המקרא וסדר המקראות · ואמרתי בלבי לתפוש משמעות המקרא ליישב ביאורם על סדרם והמדרשות מרבותינו אקבעם מדרש ומדרש איש איש במקומו : ואומר אני שראה שלמה ברוח הקדש שעתידין ישראל לגלות גולה אחר גולה חורבן אחר חורבן ולהתאונן בגלות זה על כבודם הראשון ולזכור חבה ראשונה אשר היו סגולה לו מכל העמים לאמר אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה ויזכרו את חסדיו ואת מעלם אשר מעלו ואת הטובות אשר אמר לתת להם באחרית הימים ויסד ספר הזה ברוח הקדש בלשון אשה צרורה אלמנות חיות משתוקקת על בעלה מתרפקת על דודה מזכרת אהבת נעורים אליו ומודה על פשעה אף דודה צר לו בצרתה ומזכיר חסדי נעוריה ונוי יופיה וכשרון פעליה בהם נקשר עמה באהבה עזה להודיעם כי לא מלבו ענה ולא שילוחיה שילוחין כי עוד היא אשתו והוא אישה והוא עתיד לשוב אליה :

שיר השירים א

א א שִׁיר הַשִּׁירִים אֲשֶׁר לִשְׁלֹמֹה: ב יִשָּׁקֵנִי מִנְּשִׁיקוֹת פִּיהוּ כִּי־טוֹבִים דֹּדֶיךָ מִיָּיִן: ג לְרֵיחַ שְׁמָנֶיךָ טוֹבִים שֶׁמֶן תּוּרַק שְׁמֶךָ עַל־כֵּן עֲלָמוֹת אֲהֵבוּךָ: ד מָשְׁכֵנִי

ש' רבתי

ת"א שיר השירים סנהדרין קא ידים פג. ספר הזוהר פ' תרומה: ישקני · באגלילים לא ספר הזוהר פ' נח ופ' תרומה ופ' אחרי מות: כי טובים דודיך מיין · באגלילים כט לה: לריח שמניך · שם: משכני · חגיגה טו עקידה שער ח':

רש"י

(א) שיר השירים אשר לשלמה · שנו רבותינו כל שלמה (דק"ל למה לא מייחסו אחר אביו כמו במשלי וקהלת) האמורים בשיר השירים קדש מלך שהשלום שלו · שיר שהוא על כל השירים אשר נאמר להקב"ה מאת עדתו ועמו כנסת ישראל אמר רבי עקיבא לא היה העולם כדאי כיום שניתן בו שיר השירים לישראל שכל הכתובים קדש ושיר השירים קודש קדשים אמר ר' אלעזר בן עזריה למה הדבר דומה למלך שנטל סאה חטים ונתנה לנחתום אמר לו הוצא לי כך וכך סולת כך וכך סובין כך וכך מורסן וסלית לי מתוכה גלוסקיא אחת מנופה ומעולה כך כל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים שכולו יראת שמים וקבול עול מלכותו : (ב) ישקני מנשיקות פיהו · זה השיר אומרת בפיה בגלותה ובאלמנותה מי יתן וישקני המלך שלמה מנשיקות פיהו כמו מאז לפי שיש מקומות שנושקין על גב היד ועל הכתף אך אני מתאוה ושוקקת להיותו נוהג עמו כמנהג הראשון כחתן אל כלה פה אל פה : כי טובים · לי דודיך מכל משתה יין ומכל עונג ושמחה · ולשון עברי הוא להיות כל סעודת עונג ושמחה נקראת על שם היין כענין שנאמר (אסתר ז') אל בית משתה היין (ישעיה כ"ד) בשיר לא ישתו יין (שם) והיה כנור ונבל וחליל ותוף ויין משתיהם זהו ביאור משמעו ונאמר דוגמא שלו על שם שנתן להם תורתו ודבר עמהם פנים אל פנים ואותם דודים עודם ערבים עליהם מכל שעשוע ומובטחים מאתו להופיע עוד עליהם לבאר להם סוד טעמיה ומסתר צפונותיה ומחלים פניו לקיים דברו וזהו ישקני מנשיקות פיהו : (ג) לריח שמניך טובים · שם טוב נקרא על שם שמן טוב : לריח שמניך טובים · שהריחו בהם אפסי ארץ אשר שמעו שמעך הטוב

אבן עזרא

הפעם הראשונה

(ב) כל נשיקה שהיא בלא למ"ד היא בפה כמו וישקהו ועם הלמ"ד ביד או בכתף או בלחי על פי מנהג המדינות כמו ושקה לי וישק לו וכן וישק יעקב לרחל : דודיך · אהביך יותר ישמחו מהיין והגאון אמר כי הוא הריר שהוא תחת הלשון והביא ראיה מהפסוק לכה נרוה דודים עד הבקר :

הפעם השנית

ישקני · דברי הנערה כאלו מדבר עם נפשה וכל האומה שישק אותה פעמים רבות כי לא השבע מאהבת וכאלו הרגיש הרועה וחזרה מדברת לו : כי טובים דודיך · יותר מיין ירוו וישמחו אהביך או על פירוש הגאון רבינו סעדיה :

הפעם השלישית

ישקני · כאל מאברהם שהוא העיקר ונשיקות הפה הם התורה והמצות כאשר כתוב עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי · ואל תתמה בעבור שאמר ישקני לדבר עבר כי כן דרך המקרא אז ישיר משה יעשו עגל בחורב והפך הדבר אלהים באו גוים ורבים כמוהם : כי טובים דודיך מיין · אהביך כמו שהעיד הכתוב על אהבתו זרע אברהם אוהבי כי הפרש יש בין אוהבי לאהובי :

הפעם הראשונה

(ג) לריח שמניך טובים · יש מפרשים כי הוא הפך וסרוב אלי כי זה המפרש לא סך שמן מימיו וחשב שהוא שמן זית :

ספורנו

(א) שיר השירים אשר לשלמה · וזה שאע"פ שאמרו חכמים ז"ל כל שלמה האמור בשיר השירים קדש חוץ מזה מ"מ שלשלמה הנה בפסוק הזה היתה הכונה על השירים שחיבר שלמה המלך על המלך הקדוש שהשלום שלו כמו שפרשו הם ז"ל כי אמנם מציאות הנמצאות יהיה בשלום בלתי מנגד וההפסד יהיה בהתנגדות הפכו ומאתו הממציא כל נמצא יהיה השלום וההפסד יהיה בהסתיר פניו ממנו כאמרו תסתיר פניך יבהלון גו' ובכן קצת הקדמונים בהגידם תהלת המציאות אמרו עושה השלום והריב ובכן התחיל המחבר כמגיד דברי עדת ה' ותפלתה לאל יתברך באמרה : (ב) ישקני מנשיקות פיהו · כלומר ישקני המלך שהשלום שלו מנשיקות פיהו כדרך הנושק את הנשוק בדבוק הנפש על דרך יאר ה' פניו אליך על הפך והסתרתי פני · ודבר אל המלך בלשון נסתר כענין יראה פרעה ויפקד : כי טובים דודיך מיין · וראוי שתפנה מדת טובך לי יותר מלזולתי · כי טובים דודיך מיין כי אמנם דודיך שהם התורה והמצות אשר כתבת להורות במדת טובך הם טובים ונחמדים אצלי יותר מן היין שהוא ראש לתענוגות בני האדם מצד מה שהוא נאות בטעמו וריחו ומזונו ועם זה הוא פוגם בפשע ובהכיר דרכי טובך אני חביה אהבתי אותך באהבה גדולה מכל אהבת זולתי : (ג) לריח שמניך טובים · כי

אמנם

אַחֲרֶיךָ נָּרוּצָה הֱבִיאַנִי הַמֶּלֶךְ חֲדָרָיו נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בָּךְ נַזְכִּירָה דֹדֶיךָ מִיַּיִן מֵישָׁרִים אֲהֵבוּךָ: ה שְׁחוֹרָה אֲנִי וְנָאוָה בְּנוֹת יְרוּשָׁלָםִ כְּאָהֳלֵי קֵדָר כִּירִיעוֹת שְׁלֹמֹה: ו אַל־תִּרְאוּנִי שֶׁאֲנִי שְׁחַרְחֹרֶת שֶׁשְּׁזָפַתְנִי הַשָּׁמֶשׁ בְּנֵי אִמִּי נִחֲרוּ־בִי שָׂמֻנִי נֹטֵרָה אֶת־

ת"א שחורה · ס' הזוהר פ' אחרי מות ופ' דברים: שאני שחרחרת · ספר הזוהר פ' תזריע: בני אמי · ס' הזוהר פ' ויחי:

רש"י

בעשותך נוראים במצרים: שמן תורק · נקרא שמך להיות נאמר עליך אתה שמן אשר תורק תמיד להיות ריח ערב שלך יוצא למרחוק שכן דרך שמן ערב בכל עת שהוא בצלוחית חתומה אין ריחה נודף פותחה ומריק שמנה לכלי אחר ריחו נודף: על כן עלמות אהבוך · בא יתרו לקול השמועה ונתגייר אף רחב הזונה אמרה (יהושע ב') כי שמענו את אשר הוביש וגו' ועל כן (שם) כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים וגו': עלמות · בתולות לפי שהדבור דימהו לבחור שאהובתו מחבבתו ולפי הדוגמא העלמות הן האומות: (ד) משכני אחריך נרוצה · אני שמעתי משלוחיך רמז שאמרת למשכני ואני אמרתי אחריך נרוצה להיות לך לאשה: הביאני המלך חדריו · וגם היום הזה עודנה לי גילה ושמחה אשר נדבקתי בך: נזכירה דודיך · גם היום באלמנות חיות תמיד אזכיר דודיך הראשונים מכל משתה עונג ושמחה: מישרים אהבוך · אהבה עזה אהבת מישור בלי עקיבה ורכסים [ל' פסוק (ישעיה מ') והיה העקוב למישור והרכסים לבקעה] · אשר אהבוך אני ואבותי באותן הימים זהו פשוטו לפי ענינו · ולפי דוגמתו הם מזכירים לפניו חסד נעורים אהבת כלולות לכתם אחריו במדבר ארץ ציה וצלמות וגם צדה לא עשו להם והאמינו בו ובשלוחו ולא אמרו היאך נצא למדבר לא מקום זרע ומזונות והלכו אחריו והוא הביאם לתוך חדרי היקף ענניו בזו עודם היום גלים ושמחים בו אף לפי עניים וצרתם ומשתעשעים בתורה ושם מזכירים דודיו מיין ומישור אהבתם אותו: (ה) שחורה אני ונאוה וגו' · אתם רעיותי אל אקל בעיניכם אף אם עזבני אישי מפני שחרות שבי כי שחורה אני על ידי שזיפת השמש ונאוה אני בחיתוך איברים נאים · אם אני שחורה כאהלי קדר המשחירים מפני הגשמים שהם פרוסים תמיד במדברות קלה אני להתכבס להיות כיריעות שלמה · דוגמא היא זו אומרת כנסת ישראל לאומות שחורה אני במעשי ונאה אני במעשה אבותי ואף במעשי יש מהם נאים אם יש בי עון העגל יש בי כנגדו זכות קבלת התורה · וקורא לאומות בנות ירושלים על שם שהיא עתידה ליעשות מטרפולין לכולן כמו שנבא יחזקאל (יחזקאל ט"ז) ונתתי אתהן לך לבנות כמו (יהושע ט"ו) עקרון ובנותיה: (ו) אל תראני · אל תסתכלו בי לבזיון [כמו (שמואל א' ו') כי ראו בארון ה']: שאני שחרחרת · לפי שאין שחרותי וכיעורי ממעי אמי אלא על ידי שזיפת

אבן עזרא

תורק · יש אומרים כי הוא שם מקום והנכון שהוא שמן כשמן שיורק שריחו נודף ועודף · ואל תתמה בעבור היות השם לשון נקבה כי כן תמצא כל עמל וכית ומקום במקרא במקום אחד לשון זכר ובמקום אחר לשון נקבה: עלמות · הן נערות קטנות: (ד) נזכירה · יש אומרים שהוא מן אזכרתה וזכרו כיין לבנון: מישרים · אחר היין כמו יתהלך במישרים הולך לדודי למישרים · ומ"ם מיין · ישרת עצמו ואחר עמו · וכן ענינו ממישרים אהבוך · העלמות הנזכרות · וכמוהו וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' ענינו ובשמי ה' ורבים כמוהו · ואחרים שאמרו כי המישרים אהבוך כמו ומגיד מישרים והראשון קרוב אלי: שחורה · יש מפרשים שהיא יפה כמו האשה הכושית כי מרוב יפיה תפקד האשה שתשלוט בה עין רעה על כן תקרא כושית ובתורה אין לנו צורך בפירוש הזה באשה הכושית ולא במלת שחורה כי הנה היא העידה בנפשה ואמרה אל תראוני שאני שחרחורת: ונאוה · כמו נחמדת מן אוה למושב לו והנו"ן לבנין נפעל כמו וכל נעשה במרחשת אין אבן נראה: (ו) שחרחורת · זה הכפל למעט וכן ירקרק או אדמדם: ששזפתני · ראתני והביטה בי וגלתני וכמוהו ולא שזפתו עין איה: נחרו בי · נלחמו בי והנו"ן לבנין נפעל מן ויחר אפו: נטרה · שם

ספורנו

אמנם גם שיהיה קצת מחסידי או"ה שיאהבוך הנה אהבתם היא לריח שמניך טובים השופעים לעולם כלו: שמן תורק שמך · וזכרון שמך הללם הוא בהיותו שמן תורק מריק עליהם שמנים מתוקים שהם החיים והטוב בעולם הזה: על כן עלמות אהבוך · ולריח אותן הטובות הזמניות שבו הכירו היותן מאתך אהבוך חסידי א"ה · ובסור מהם אותן הטובות הסור אהבתם התלויה בדבר כאמרם ז"ל חסיד אחד היה באומות ואיוב שמו התחילו יסורין באים עליו התחיל מחרף ומגדף וזה כי לא שמו לבם לדעת אותך זולתי לריח אותן הטובות הזמניות אבל לא טעמו וראו טובך כי לעולם הבא וגם כי מצד טובך היה תכלית כל המכוון מאתך גם בטובות הזמניות ובהפסם להיטיב לזולתך כי חפץ חסד אתה ובזה ראוי שתהיה נאהב מצד טובך לא בלבד מצד הטוב המושג מאתך לכן אני אומרת: (ד) משכני אחריך · הדריכני באמתך ולמדני כענין אחרי ה' אלהיכם תלכו: נרוצה · כי אמנם דרך מצותיך נרוץ בשמחי לעשות רצון לפניך · וזה כי כבר: הביאני המלך חדריו · בספורי מעשה בראשית וזולתו עם מופתיו חושיים ושכליים אשר בם הודיע התכלית המכוון ממנו: ובכן נגילה ונשמחה בך · על היותך לנו לאלהים: נזכירה דודיך · נזכיר לפניך את דודיך ואהבתך שהם כאבות אשר הם: מיין מישרים אהבוך · אהבו אותך אהבת יושר בלתי תלויה בדבר יותר ממה שיאהב את היין המתענג בו: (ה) שחורה אני ונאוה · הקדים המחבר דבור עדת ה' לאומות הנקראות בנות ירושלים כאמרו ונתתי אתהן לך לבנות להודיע שלא יהיה להן פתחון פה כמה שתבקש היא מאת ה' ית' השגחה פרטית עליה יותר מכל זולתה ותאמרנה שיש משוא פנים בדבר באמרה ראוי הוא שיחפוץ בי האל ית' יותר מכל שאר האומות כי גם שאני שחורה במעשים כמותן מכל מקום אני נאוה בידיעת האל ית' ויראתו ואהבתו יותר מכל זולתי: כאהלי קדר · שהשחרות בהם הוא מקרי לא עצמי כי לא נעשו מבגד שחור אלא מבגד לבן שקרה לו השחרות אבל בעצם אני נאוה: כיריעות שלמה · שהן נאות מצד עצמן בדברים אשר מהם נעשו ומצד מלאכתן וסדרן: (ו) אל תראוני שאני שחרחורת · אל תראו ראייה מצד המעשים שהם מקולקלים לדון אותי לכף חובה על מחשבת הלב כי אמנם

המעשים

הַכְּרָמִים כַּרְמִי שֶׁלִּי לֹא נָטָרְתִּי׃ ז הַגִּידָה לִּי שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי אֵיכָה תִרְעֶה אֵיכָה תַּרְבִּיץ בַּצָּהֳרָיִם שַׁלָּמָה אֶהְיֶה כְּעֹטְיָה עַל עֶדְרֵי חֲבֵרֶיךָ׃ ח אִם־לֹא תֵדְעִי לָךְ הַיָּפָה

ת"א הגידה לי · ספר הזוהר פ' ויקרא ופ' בלק: אם לא תדעי · שבת לג כתובות סז :

רש"י

השמש שאותו שחרות נוח להתלבן כשיעמוד בצל : **בני אמי נחרו בי** · הם בני מצרים שנדלתי בהם ועלו עמי בערב רב הם נחרו בי בהסתם ופתוים עד ששמוני : **נוטרה את הכרמים** · ושם שזפתני השמש והושחרתי כלומר נתנוני ע"א אחרים וכרמי שהיה שלי מאבותי לא נטרתי · מצינו פרנסים נקראים במקרא בלשון כרמים שנאמר (הושע ב') ונתתי לה את כרמיה משם ומתרגמינן ואמני לה ית פרנסהא וכן (איוב כ"ד) לא יפנה דרך כרמים : (ז) **הגידה לי שאהבה נפשי** · עכשיו רוח הקדש חוזר ומדמה אותה לצאן החביבה על הרועה אומרת כנסת ישראל לפניו כאשה לבעלה הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה צאנך בין הזאבים הללו אשר הם בתוכם ואיכה תרביצם בצהרים בגלות הזה שהיא עת צרה להם כצהרים שהיא עת צרה לצאן : **שלמה אהיה כעטיה** · וא"ת מה איכפת לך אין זה כבודך שאהיה כאבילה עוטה על שפה בוכיה על צאני: על עדרי חבריך · אצל עדרי שאר הרועים שהם רועים צאן כמותך כלומר בין גדודי האומות הסמוכים על אלהים אחרים ויש להם מלכים ושרים מנהיגים אותם : (ח) **אם לא תדעי לך** · זו היא תשובת הרועה אם לא תדעי לך לאיכן הלכי לרעות צאנך את היפה בנשים שהדל לו הרועה מלהנהיג אותם : **צאי לך בעקבי הצאן** · הסתכלי בפסיעות דרך שהלכו הצאן והעקבים ניכרי' טראצ"ש בלע"ז וכן הרבה במקרא (תהלים ע"ז) ועקבותיך לא נודעו (ירמיה י"ג) נחמסו עקביך (בראשית מ"ט) והוא יגוד עקב יגוד על עקביו ואותו הדרך לכי : **ורעי** את גדתיך על משכנות הרועים · בין משכנות שאר הרועים שאת אצלם וזה הדוגמא אם לא תדעי לך כנסייתי ועדתי היפה בנשים בשאר אומות איכה תרעי ותנצלי מיד המציקים לך להיות בניהם ולא יאבדו בניך התבונני בדרכי אבותיך הראשונים שקבלו תורתי ושמרו משמרתי ומצותי ולכי בדרכיהם ואף בשכר זאת תרעי גדיותיך אצל שרי האומות וכן אמר ירמיה

אבן עזרא

השוזף ועניינו שומרת : (ז) שאהבה נפשי · יחסר מקום הקריאה כמו אהב : איכה תרעה · הצאן : איכה תרביץ · אותם ויש אומרים שענינו שאלת המקום כמו איכה הם : שלמה · השי"ן מקום אשר : כעטיה · מתערבת והיא פועלת מן ויעט העם אל השלל · ויש אומרים עוטפת והוא רחוק · ויש אומרים נגערת מן ויעט בהם :

הפעם השנית

לריח שמניך · כי שמניך יש להם ריח טוב מרחוק והזוכרת שמך כאלו שמן מור יורק לפניה על כן עלמות אהבוך וא"כ שמניך מרחוק אף כי נשיקות פיך : משכני · וכל אחת מהעלמות מתאוה ואומרת משכני אחריך נרוצה : המלך הדריו · יותר נשמח בך ממה שיביאני המלך חדריו : שחורה · ובעבור שאלה העלמות היו אומרות משכני חזרה הנערה לה ואמרה אינני פחותה מכם אע"פ שיש בי שחרות מעט כאהלי קדר שהם מגולים לשמש תמיד יפה אני כיריעות שלמה : אל תראני · פירושו אל תבזוני או אל תראוני בעין קלון וחסרון כי זה השחרות לא נולדתי בו רק הוא מקרה ויסור וסבת זה המקרה כי כעסו אחי עלי ושמוני נוטרה את הכרמים ובתחלה קודם זה אפילו כרמי שלי לא נטרתי · וחזרה לרועה ואמרה לו הגידה לי אי זה מקום תרעה ותרביץ כי אני רוצה לשוב רועה ולהדבק אחריך :

הפעם השלישית

לריח · היה מלמד מעשיו של המקום ומורה אנשי דורו ובכל מקום שהולך ויקרא שם אברם בשם ה' וזהו שמן תורק שמך : על כן עלמות אהבוך · על כן עלמות שאין להם בעל כן אנשים שלא היה להם אלוה הכניסם תחת הייחוד כענין ואת הנפש אשר עשו בחרן : משכני · שנמשך אחר המקום ויצא מארצו וממולדתו : הביאני המלך חדריו · שהביאו אל ארץ כנען ויתכן שהחכימו ועמד על סודות לפנים · וענין נזכירה דודיך הוא בנין מזבח בכל מקום ונטיעת אשל : שחורה · אהל בשעבוד מצרים אע"פ שאני שחורה בקצת מעשים רעים נאוה אני בשמירת הברית וייחוד השם : אל תראני · השמש הוא גלות מצרים ומי סבב לי שזפני השמש אנשים מבני אמי ששמוני נוטרה שאעבוד דתים נכרים ועזבתי שלי · וכן תמצא בספר יחזקאל שהזכירם הנביא שישובו כי היו מהם עובדים עבודה זרה ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בם בתוך ארץ מצרים : הגידה לי · שחזרו בתשובה ושאלו איך היו רועים האבות ונאחז דרכם ולא נתערב עם אלהים אחרים שיאמרו שהם כמוך וזה ענין על עדרי חבריך :

הפעם הראשונה

(ח) בעקבי הצאן · כמו ועקבותיך לא נודעו האותות שעוקב ההולך אחריו : גדיותיך · כל קטן יקרא גדי ומסמיכתו לעזים

ספורנו

המעשים נעשו לי הרגל במקרה : שזפתני השמש · נקנו מצד ההרגל אצל האומות ורעי כותים שנדלתי בתוכם ובלעדי זאת : בני אמי נחרו בי · הכבידו עלי מסים וארנוניות כענין מצרים ויותר מהמה : ובכן שמוני נוטרה את הכרמים · להשתדל בצרכי חיי שעה : כרמי שלי · שהיה שלי בלבד ואין לזרים אתי והוא העסק בתורה ובמצות : לא נטרתי · לא עסקתי בה מקוצר רוח ומעבודה קשה ובכן קלקלתי מעשי : (ז) הגידה לי · אחר שהגיד גודל טענת האומות שהחיל המתפלל בדברי עדת ה' אליו ותשובתו על דרך דברי אוהבת עוזבה עם אוהבה ואמר : הגידה לי שאהבה נפשי · אתה ה' אבינו שאהבה נפשי אף על פי שהמעשים מקולקלים הגד לי: איכה תרעה · את התלמידים דעה והשכל : איכה תרביץ · את ההמון תחת חכמי הדור שיתנהג על פיהם : בצהרים · בזמן שיהיו שני בני נהר חולקים בהלכה וכל אחד מהם מאיר דבריו בטעם הגון כמו שיקרה בצהרים שהאור מאיר במזרח ומגיע במערב וזה קרה בסבת שכרמי שלי לא נטרתי ולא שמשו כל צרכם : שלמה אהיה כעוטיה על עדרי חבריך · על עדרי אותם החברים החולקים ותלמידיהם שהם שלך ואומרים אלו ואלו שהם דברי אלהים חיים ובכן אהיה כעוטיה על שפם שלא אדע את מי אשאל ויודיעני דבר אל נכון : (ח) אם לא תדעי לך · הלכה פסוקה : היפה בנשים · במדת חסד ופרישות : צאי לך בעקבי הצאן · כיון שהלכה רופפת בידך לכי אחר המנהג : ורעי את גדיותיך · בעתידות להניק כתוך התלמידים העתידים להורות : על משכנות הרועים · במדרשי חכמי הדור לדעת טעמים ויתבונן

איזה

בַּנָּשִׁים צְאִי־לָךְ בְּעִקְבֵי הַצֹּאן וּרְעִי אֶת־גְּדִיֹּתַיִךְ עַל מִשְׁכְּנוֹת הָרֹעִים : ט לְסֻסָתִי בְּרִכְבֵי פַרְעֹה דִּמִּיתִיךְ רַעְיָתִי : י נָאווּ לְחָיַיִךְ בַּתֹּרִים צַוָּארֵךְ בַּחֲרוּזִים : יא תּוֹרֵי זָהָב נַעֲשֶׂה־לָּךְ עִם נְקֻדּוֹת הַכָּסֶף : יב עַד־שֶׁהַמֶּלֶךְ בִּמְסִבּוֹ נִרְדִּי נָתַן רֵיחוֹ : יג צְרוֹר הַמֹּר ׀ דּוֹדִי לִי בֵּין שָׁדַי יָלִין : יד אֶשְׁכֹּל הַכֹּפֶר ׀ דּוֹדִי לִי בְּכַרְמֵי עֵין גֶּדִי : טו הִנָּךְ

ת"א עד שהמלך במסבו · שבת פח גטין לו : נרדי נתן ריחו · ס' הזוהר סוף פ' בראשית ופ' אחרי מות ופ' פקודי : צרור המר דודי לי · שבת שם מנחות נח : אשכול הכפר דודי לי · שבת שם :

רש"י

(ירמיה ל"א) הציבי לך ציונים שיתי לבך למסלה וגו' : (ט) לססתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי · למ"ד זו כמו למ"ד (שם י') לקול תתו המון מים וכמו למ"ד לריח שמניך לקבוצת סוסים הרבה שאספתי מחנותי לצאת לקראתך ברכבי פרעה להושיעך כמו שנאמר (חבקוק ג') דרכת בים סוסיך סוסים הרבה שם דמיתיך רעיתי שתקתיך מלעקתך שנאמר (שמות י"ד) ואתם תחרישון זאת ראיתי בספרי אגדה · דבר אחר דמיתיך רעיתי שם הראיתי לכל שרעיתי את : לססתי קבוצת סוסים ובלשון לע"ז קבליי"שא : דמיתיך · אר"ישמאי בלע"ז כמו (שופטים כ') אותי דימו להרוג כי שם קשטתיך בקישוטים נאים : (י) נאוו לחייך בתורים · שורות נזמי אזן ומלאת זהב : צוארך בחרוזים · ענקי זהב ומרגליות חרוזות בפתילי זהב של בזת הים : (יא) תורי זהב נעשה לך · נמלכנו אני ובית דיני לפני בא פרעה שהשיאנו ואחזק את לבו לרדוף אחריך עם כל שבת גנזי אוצרותיו כדי שנעשה לך תורי קשוטי הזהב : עם נקודות הכסף · שהיה בידך כבר שהוצאת ממצרים שגדולה היתה בזת הים מבזת מצרים : נקודות · כלי כסף מנוקדים ומצויירים בחברבורות וגוונים : (יב) עד שהמלך במסבו · משיבה כנסת ישראל ואומרת כל זה אמת טובה גמלתני ואני גמלתיך רעה כי בעוד המלך על השלחן מסבת הופתו : נרדי נתן ריחו · חילוף להבאיש בעוד שהשכינה בסיני קלקלתי בעגל ולשון חבה כתב הכתוב נתן ריחו ולא כתב הבאיש או הסריח לפי שדבר הכתוב בלשון נקיה · (עיין ברש"י במסכת שבת פרק ר"ע דהשתא דלא כתב הבאיש או הסריח משום חיבה אבן לפירוש התוס' שם ספי' וה"ק מ"מ נתן ולא עזוב זהו משום חיבה · אבן מה שלא כתב הבאיש או הסריח זהו בלאו הכי משום לשון נקיה) : (יג) צרור המר דודי לי · דודי נעשה לי כמו שיש לו צרור המור בחיקו ואמר לו הרי לך צרור זה שיתן ריח טוב מן הראשון שאבדת כך הקדוש ב"ה נתרצה לישראל על מעשה העגל ומצא להם כפרה על עונם ואמר התנדבו למשכן ויבא זהב המשכן ויכפר על זהב העגל : בין שדי ילין · אע"פ שמעלתי בו אמר לשכון שם : בין שדי · בין שני בדי הארון : (יד) אשכול הכופר · יש בושם ששמו כופר כמו (שיר השירים ד') כפרים עם נרדים ועשוי כעין אשכלות : בכרמי עין גדי · שם מקום ושם הוא מצוי

אבן עזרא

היא הראיה : (ט) לסוסתי · היו"ד נוסף כיו"ד מלאתי משפט אהבתי נדום : (י) בתורים · צורות מצויירות כמו תורים : חרוזים · הם הקשורים מאבנים יקרות ואין לו חבר וי"א כי וחרוזים כמרכולתך כמוהו ויתחלף האל"ף בחי"ת וזה איננו נכון כי לא יתחלפו בלשון הקדש חוץ מאותיות יהו"א לבדם : (יא) נקודות הכסף · שיהיו בצורות התורים נקודות הכסף שהוא לבן : (יב) במסבו · כמו מקום מעולה ונכבד כמו ובמסבי ירושלים והקרוב אלי שהוא המקום שיש בו מסבה לשתות כמנהג שותי היין : נרדי · בושם כמין כרכום : (יג) צרור המר · פירוש דבר צרור כמו וצרת הכסף בידך ויש אומרים אתיכה והוא רחוק · ופירוש מור יש אומרים כי מר דרור הוא המוס"ק וזה רחוק בעבור שאמר אריתי מורי והנה הוא בושם ממיני בצמחים שילוקט ועוד וידי נטפו מור והנה הוא נוטף והמוס"ק איננו נוטף וי"א כי מר יתפרש לשני ענינים :

הפעם השנית

השיבה צאי לך בעקבות הצאן ורעי גדיות קטנות כמו שאת קטנה למעלה ממשכנות כי שם הוא מקומי : לססתי · נקבת הסוס : ברכבי · יש רכב עץ ורכב ברזל אמר לה דמיתיך רעיתי בין אותם העלמות שאהבוני כמו הסוסיא בין הרכב ודימה הצעיף שיש על לחיה מצויירה כמו המתג המצוייר בדמות תורים שהוא על לחיי הסוסיא והנה הכתם הם הקשורים כדמות קשורים שישימו על צואר הסוסיא ולא היה ראוי לך שיהיו התורים ש"ך כי אם זהב עם נקודות הכסף · ענתה היא ואמרה אע"פ שריתי נודף ואפילו המלך כשהוא במסבו יתאוה לריח נרדי יוהר טוב ריח נודף יש לדודי שהוא צרור המור והייתי מתאוה שילין בין שדי והייתי חושבת שאני מתבקש אשכול הכופר :

הפעם השלישית

אם לא תדעי · השיבה הנביאה שהנהגת להם במצרים וי"א שהיה אהרן וכן ענין שלא נא ביד תשלח שלח נא ביד אותו בכל עת : את גדיותיך · הם קטני האמנה שאין להם דעת נכונה : לססתי · האל השיבה ואמר לישראל מפי הגבורה לסוסתי ונאוו לחייך בתורים והענין כי תצאי ממצרים בכלי כסף וזהב ושמלות וענתה כנסת ישראל עד שהמלך במסבו והענין כשיבואני אל הר האלהים אז יתן נרדי ריחו והוא ריח הקטורת : בין שדי ילין · בין הכרובים או באמצע מחנה ישראל :

הפעם הראשונה

(יד) אשכל הכפר · יש אומרים שהוא הכותבת והקרוב שהוא

ספורנו

איזה יכשר · אמנם התגלות אמרך שמופתי הממש הוא התגלות בלתי מספיק · כי הנה : (ט) לססתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי · כי כמו שקרה לך בהיותך סוסתי בין רכבי פרעה שנגלה שכינתי עליך כאיש מלחמה ונצחת את כלם כן דמיתיך בין האומות בהיותך רעיתי גוי אחד בארץ כמו שאני יחיד בעולמי וזה כי אמנם ישובו המה אליך ויודו את מעשיך ודעותיך ביסודות תורתי ומופתיה ואתה לא תשוב אליהם ובהיותך על זה האופן · גם כי אז : (י) נאוו לחייך בתורים · בבזת מצרים : צוארך בחרוזים · בבזת הים · עמכו : (יא) תורי זהב נעשה לך · עם תשלומי כל נקודות הכסף · והמעט שנלנו מאתך כאמרו תחת הנחבת אניה זהב : (יב) עד שהמלך במסבו · מסב בינותינו בעמוד אש וענן ושאר נפלאותיו : נרדי נתן ריחו · היו מעשי נותנים ריח טוב · והנה עתה : (יג) צרור המור דודי לי · את אצלי לראש לכל בשמים : שם לו בין שדי ילין · שתגלה שכינתך עלי כמאז ונשוב אליך כמאז אבל אין הענין כן כי : (יד) אשכול הכופר דודי לי בכרמי עין גדי · אשר שם

הפרסמון

יָפָה רַעְיָתִי הִנָּךְ יָפָה עֵינַיִךְ יוֹנִים׃ טז הִנְּךָ יָפֶה דוֹדִי אַף נָעִים אַף־עַרְשֵׂנוּ רַעֲנָנָה׃ יז קֹרוֹת בָּתֵּינוּ אֲרָזִים רַחִיטֵנוּ רהיטנו קרי בְּרוֹתִים׃ **ב** א אֲנִי חֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן שׁוֹשַׁנַּת הָעֲמָקִים׃ ב כְּשׁוֹשַׁנָּה בֵּין הַחוֹחִים כֵּן רַעְיָתִי בֵּין הַבָּנוֹת׃ ג כְּתַפּוּחַ בַּעֲצֵי הַיַּעַר כֵּן דּוֹדִי בֵּין הַבָּנִים בְּצִלּוֹ חִמַּדְתִּי וְיָשַׁבְתִּי וּפִרְיוֹ מָתוֹק לְחִכִּי׃ ד הֱבִיאַנִי אֶל־בֵּית הַיָּיִן וְדִגְלוֹ עָלַי אַהֲבָה׃ ה סַמְּכוּנִי בָּאֲשִׁישׁוֹת רַפְּדוּנִי בַּתַּפּוּחִים כִּי־חוֹלַת

ת"א קרות בתינו ארזים רהיטנו ברותים · יומא לח · אני חבצלת השרון · ס' הזוהר פ' אמור ופ' שמיני : כשושנה בין החוחים · עקידה שער פה ספר הזוהר פ' תולדות ופ' בראשית : כתפוח בעצי היער · שבת פח עקידה וזוהר שם עקרים מג פא : **כן דודי** בין הבנים · ס' הזוהר פ' אחרי מות ופ' לך לך ופ' משפטים ופ' פקודי : ודגלו עלי אהבה · שבת סג : סמכוני באשישות רפדוני בתפוחים · זוהר פ' שמיני · ביצה כה :

רש"י

וראיתי באגדה שאותן כרמים עושין פירות ארבעה או חמשה פעמים בשנה ודוגמא היא לכמה כפרות ומחילות שמחל להן הקב"ה על כמה נסיונות שנסוהו במדבר : (טו) הנך יפה רעיתי · אני הייתי בושה בקלקולי והוא חזקני בדברי רצויים לומר (במדבר י"ד) סלחתי כדברך והרי את יפה ויפה כי עיניך יונים כלומר כלה שעיניה כעורים כל גופה צריך בדיקה ושעיניה נאים אין גופה צריך בדיקה והדוגמא זו היא מחלתי לך על עונך והרי את יפה בנעשה והנך יפה בנשמע יפה במעשה אבות יפה במעשיך : כי עיניך יונים · צדיקים יש בידך שדבקו בי כיונה זו שמשמכרת את בן זוגה איננה מניחתו שיזדווג לאחר כך (שמות ל"ג) ויאספו אליו כל בני לוי ולא שגו בעגל ועוד הנך יפה במלאכת המשכן שנאמר (שמות ל"ט) והנה עשו אותה וגו' ויברך אותם משה הרי שקלסה על כך : (טז) הנך יפה דודי אף נעים · לא היופי שלי אלא שלך אתה הוא היפה : אף נעים · שעברת על פשעי והשרית שכינתך בתוכי וזהו קילוס של ירידת האש (ויקרא ט') וירא כל העם וירונו : אף ערשנו רעננה · ע"י נעימותיך הנה רעננה ערשנו בבנינו ובבנותינו שהיו כולם נקבצים אליך פה שנאמר (שם ח') ותקהל העדה וגו' המשכן קרוי מטה שנאמר הנה מטתו שלשלמה וכן המקדש קרוי מטה שנאמר ביואש (ד"ה ב' כ"ה) בחדר המטות אשר בבית ה' על שהם פריין ורביין של ישראל : (יז) קרות בתינו ארזים · שבח המשכן הוא זה : רהיטנו · לא ידעתי אם לשון קרשים או לשון בריחים אך ידעתי שאף בלשון משנה (*) שנינו רהיטי ביתו של אדם הן מעידים בו : (א) חבצלת · היא שושנה : שושנת העמקים · נאה משושנת ההרים · לפי שמרטבת תמיד שאין כח החמה שולט שם : (ב) כשושנה בין החוחים · שמנקבין אותה ותמיד היא עומדת בנויה ואדמימותה כן רעיתי בין הבנות מפתות אותה לרדוף אחריהם לזנות כמותם אחרי אלהים אחרים והיא עומדת באמונתה : (ג) כתפוח · אילן של תפוחים כשהוא בין אילני סרק הוא חביב מן כולן שפריו טוב בטעם ובריח : כן דודי בין הבנים · בין הבחורים הדוגמא כך הקב"ה מכל האלהים נבחר לפיכך בצלו חמדתי וישבתי ומדרש אגדה התפוח הזה הכל בורחים הימנו לפי שאין לו צל כך ברחו כל האומות מעל הקב"ה במתן תורה אבל אני בצלו חמדתי וישבתי : (ד) אל בית היין · אהל מועד ששם ניתנו פרטיה וביאוריה של תורה : ודגלו עלי אהבה · וקבוצתי שדגלני אליו אהבה היא עלי עודני זוכרת אהבתו ודגלו אשריי"ש בלע"ז : (ה) סמכוני ·

אבן עזרא

כמו בלשון ישמעאל כן בלשון לע"ז כי כוא כמו אשכולות : עין גדי · מקום בארץ ישראל שימצא שם אשכול הכופר : (טו) עיניך יונים · כעיני יונים כי מנהג בני יונה שלא לסתחבר אלא עם הזוג שלה : (טז) רעננה · דומה כעץ רענן : (יז) רהיטנו · מדבכי רבותינו ז"ל : ברותים · אין לו חבר וי"א שהוא ברושים וי"א כי רהיטנו הוא כמו ברהטים בשקתות המים אם כן יהיו ברוגים כמו אבני שיש : (א) חבצלת · י"א שהיא ורד וי"א שהיא למה אחד נכבד יש לו ריח טוב ועינו כעין שחרות : שושנת · י"א שהוא למה לבן ויש לו ריח טוב והוא חם מאד עד שריחו יכאיב הראש ויתכן לביותו כן יהיה פירושו מן שש כי לעולם היא שש עלים לבנים גם בתוכו כדמות בד סעיפים ארוכים גם הם שש ויהיה פירוש שפאותיו שושנים בריח לא בעין : (ג) כתפוח · כאילן תפוח : (ד) ודגלו · מן דגל מחנה יהודה : (ה) באשישות · כלי זכוכית מליאות יין : רפדוני · בלשון

ספורנו

הפרסמון כמו שספרו ז"ל כן אתה מראה מעוט דרכי עונך בתוכנו בערך אל מה שאתה מראה בין האומות : (טו) הנך יפה רעיתי · משיב האל ית' הנה עתה אינך צריכה לאותו אופן גלוי שכינה באותות ומופתים כמאז כי כבר עשיתך יפה בנתינת התורה והמצות אשר כתבתי להורות במופתים שכליים וזה בהיותך רעיתי כנזכר : עיניך · המוריה מחכמי הדורות : יונים · כעיני יונים : יושבות על מלאת · כן יביטו נפלאות התורה ומופתיה בשלמות : (טז) הנך יפה דודי · מכל מקום היית מועיל לנו בזה כי הרחיב לבנו כאשר ילך כבוד בקרבנו כמאז : אף נעים · וסלחת ונחלתנו כמאז : אף ערשנו · יסוד המטה : רעננה · אף על פי ששרו ייצועי בקלקול מעשי כי הסתרת פניך מכל מקום יסוד המטה והוא ידיעת האל ית' ונטית לבבנו אליו הוא חדש ורענן כמאז ומוכן לקבל המגע בשוב ה' ציון כי לא שכחנו שם אלהינו : (יז) קורות בתינו · חכמי הדורות : ארזים · גבוהים בחכמה בתורה ומצות : רהיטנו · תלמידיהם : (א) אני · ההמון : חבצלת השרון · נותנת ריח טוב בקיום קצת מצות : שושנת העמקים · הגדלה בין החוחים כן אני דבקה כך אפילו בשעת גזרות האומות ולכל אלהים ילך נא ה' בקרבנו · משיב האל יתעלה : (ב) כשושנה בין החוחים · שאינה גדלה אלא בתוכם : כן רעיתי בין הבנות · בין האומות המצרות לה כי התן איזה ריוח וזה כי לא הפנה לי באופן אחר כאמרו ה' בצר פקדוך : (ג) כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים · משיבה עדת ישראל ה' הנה ראוי לתוש לכבוד שמך כי אמנם כמו התפוח שהוא נכבד מכל עצי היער ואין שם מכיר מעלתו על השאר כן אין מן האומות מכיר מעלתך על בני האלהים שהם שרי האומות כאמרו וידברו על אלהי ירושלים כעל אלהי גויי הארץ וכן אני לבדי : בצלו חמדתי וישבתי · במתן תורה כאמרו והם תוכו לרגליך : ופריו מתוק

אַהֲבָה אָנִי׃ ו שְׂמֹאלוֹ תַּחַת לְרֹאשִׁי וִימִינוֹ תְּחַבְּקֵנִי׃ ז הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלַםִ בִּצְבָאוֹת אוֹ בְּאַיְלוֹת הַשָּׂדֶה אִם־תָּעִירוּ ׀ וְאִם־תְּעוֹרְרוּ אֶת־הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ׃ ח קוֹל דּוֹדִי הִנֵּה־זֶה בָּא מְדַלֵּג עַל־הֶהָרִים מְקַפֵּץ עַל־הַגְּבָעוֹת׃ ט דּוֹמֶה דוֹדִי לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים הִנֵּה־זֶה עוֹמֵד אַחַר כָּתְלֵנוּ מַשְׁגִּיחַ מִן־הַחַלֹּנוֹת מֵצִיץ מִן־הַחֲרַכִּים׃ י עָנָה דוֹדִי וְאָמַר לִי קוּמִי לָךְ רַעְיָתִי יָפָתִי וּלְכִי־לָךְ׃ יא כִּי־

ת"א השבעתי אתכם · כתובות קיא : קול דודי הנה זה בא · ר"ה השנה יא : דומה דודי לצבי · זוהר פ' בחקותי : משגיח מן החלונות · עקידה שער עב וזוהר פ' פקודי :

רש"י

עתה כמדת החולים באשישי ענבים או באשישות סלת נקיה : רפדוני · רפדו רפידתי סביבותי בתפוחים לריח טוב כדרך החולים כי וחולה אני לאהבתו כי נמאתי לו פה בגלותי רפידה לשון מצע היא כמו (איוב מ"א) ירפד חרוץ עלי טיט : (ו) שמאלו תחת לראשי · במדבר : וימינו תחבקני · דרך ג' ימים נוסע לתור להם מנוחה ובמקום המנוחה מוריד להם מן ושליו כל זה אני זוכרת עתה בגלותי וחולה לאהבתו: (ז) השבעתי אתכם · אתם האומות : בצבאות או באילות · שתהיו הפקר ומאכל כצביים ואיילים · אם תעירו ואם תעוררו את האהבה · שביני לדודי לשנותה ולהחליפה ולבקש ממני להתפתות אחריכם : עד שתחפץ · בכל עוד שהיא תקועה בלבי והוא חפץ בי : עד שתחפץ · כמו עד שהמלך במסבו בעוד שהמלך במסבו : אם תעירו · אם תסיתו כמו (שמואל א' כ"ב) ויסי ערך (דניאל ד') ופשרה לעיבך: ואם תעוררו · כמו המעורר על השדה קלניי"ר בלע"ז· יש מדרשי אגדה רבים ואינם מתיישבים על סדר הדברים כי רואה אני שנתנבא שלמה ודבר על יציאת מצרים ועל מתן תורה והמשכן וביאת הארץ ובית הבחירה וגלות בבל וביאת בית שני וחורבנו : (ח) קול דודי · חוזר המשורר על הראשונות כאדם שקצר דבריו וחוזר ואומר לא אמרתי לפניכם ראשית הדברים הוא התחיל ואמר הביאני המלך חדריו ולא סיפר היאך פקדם במצרים בלשון חבה ועכשיו חוזר ואומר משיכה זו שאמרתי לכם שמשכני דודי ורצתי אחריו כן היתה נואש הייתי אומרת לגאולה עד תם הרבע מאות שנה שנאמרו בין הבתרים : קול דודי הנה זה בא · לפני הקץ כמדלג על ההרים ומקפץ בגבעות : (ט) דומה דודי לצבי · בקלות מרוצתו שמיהר לבא כצבי וכעופר האילים · עופר איל בחור : הנה זה עומד וגו' · סבורה הייתי ליׁשב עגונה עוד ימים רבים והנה הוא הודיע שהיה עומד ומציץ מן חלונות השמים את העשוי לי שנאמר (שמות ג') ראה ראיתי את עני עמי וגו' : (י) ענה · לשון עניה ולשון צעקה קול רם וזה בנין אב לכולם (דברים כ"ז) וענו הלוים : ואמר

אבן עזרא

ישמאלו כמו תזקוני וי"א שימו שיגיע תפוחים מן רפידתו זהב ירפד חרוץ עלי טיט שענינו ענין הצעה והוא כחוק בעיני :

הפעם השנית

הנך · אמר הוא הנך יפה · אמרה היא הנך יפה דודי ויש לי במדינה ערש רעננה ובית נכבד וזה ענין קורות בתינו ארזים : אני · לכן אני עתה כחוץ כמו חבצלת השרון ואין מריח :

כשושנה · אמר הוא :

הפעם השלישית

אשכול הכופר · משל על השכינה · עתה שכינה אחר שכל זה חשבת · יפה את עתה כנסת ישראל עוד אעשה ערש והוא הבית כשתכניסני לארץ ישראל · לכן אני עתה כמו חבצלת שהיא בשרון שהיא מקום מיבור כל אדם ישיגנה וכשושנה בעמק רגל תרמסנה ואני מתפחדה · אמרה שבינה אני אשמור אותה שלא יגע בך רע כשושנה בין החוחים · ענתה כנסת ישראל אם תשמרני לעולם אשב בצלך : וענין פריו · שאשמע כל מצותיו : בית היין · הוא בית ה' מקום נסוך היין · וענין אשישות ותפוחים הם המשוררים שלא הרחה ימשל דברי הנבואה ליין ואלב וכן הכמות נשים בנתה ביתה מסכה יינה ועוד תפוחי זהב :

הפעם הראשונה

(ו) שמאלו תחת לראשי · עולת הערב והבקר : (ח) מקפץ · תרגום לנתר בכן לקפצא בהון : (ט) לצבי · לשון זכרים צבי צבאים וכצבאים על ההרים ולנקבות צבאות : עפר האילים · הוא הקטן : כתלנו · ידוע בלשון תרגום ואע מתאם בתגלויא

ספ נו

לחכי · כאמרו ובמצוו ועשינו: וכן (ד) הביאני אל בית היין · אל ארץ ישראל שהיא מקום כל העינוג ומזון שלא בצער כאמרו זבת חלב ודבש : ודגלו · לכלהם : עלי אהבה · נלהם בעדנו באהבה כאמרו כי לא בחרבם ירשו הארץ וגו' כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם אתם בני האלהים שרי האומות : (ה) סמכוני · עזרוני : באשישות · בקיום המצות שלא יבטלוני גזרות האומות וזה העשו בשלא תלמדו עליכם זכות : רפדוני · היו לי לקרקע קיים שלא יטלטלוני בגזרותם : בתפוחים · בהיותי עוסקת בתורה ועצמה וריחם : שחולת אהבה אני · כי אמנם כל גזרותם נגדי הם בשביל אהבתי את האל ית' : וכבן היה (ו) שמאלו תחת לראשי · שמאלו של דודי הנזכר היה תחת לראשי להקימני משפלות גלותי : וימינו · ימין צדקו להושיע: תחבקני · להשועת עולמים: (ז) וכבן השבעתי אתכם בנות ירושלים · שכן האומות השבעתי בהודיעי שחולת אהבה אני : בצבאות או באילות השדה · שתהיו כצבאות וכאילות שאין להם כח להמלט מיד מתקומם זולתי בנוסם מפניו : אם תעירו · אותה בגזרותיכם להתפלל : ואם תעוררו את האהבה · של דודי לרחם מרוב גזרותיכם עלי : עד שתחפץ · בזכות הדור או לקץ הימין : (ח) קול דודי הנה זה בא · אומרת עדת ה' כמתאוננת על הגלות הנה קול דודי זה שלא השתנה בא בהיותי בשעבוד מצרים : מדלג על ההרים · בשראוהו למשה רבינו על הר האלהים : מקפץ · כאמרו ואחר לגאלו ועתה בשעבוד מלכיות הנה : (ט) דומה דודי לצבי · כמתכר לעמוד מרחוק שלא אשב בצלו : הנה זה עומד אחר כתלנו · גם כי איננו רחוק באמת אבל קרוב לכל קוראיו ומסתתר שלא נרגיש בו עד שנתעורר לבקשו כאמרו ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת : משגיח מן החלונות · שלא יכלונו העומדים עלינו לכליתנו : מציץ מן החרכים · ועם זה ממכון שבתו משגיח כמו מארובות השמים לראות היש משכיל דורש אלהים ומבלנו אין איש ואין מפגיע ומכפר עלינו שבעת של גלות : (י) ענה דודי · הנה

הִנֵּה הַסְּתָו הסתיו קרי עָבָר הַגֶּשֶׁם חָלַף הָלַךְ לוֹ: יב הַנִּצָּנִים נִרְאוּ בָאָרֶץ עֵת הַזָּמִיר הִגִּיעַ וְקוֹל הַתּוֹר נִשְׁמַע בְּאַרְצֵנוּ: יג הַתְּאֵנָה חָנְטָה פַגֶּיהָ וְהַגְּפָנִים סְמָדַר נָתְנוּ רֵיחַ קוּמִי לָכִי לך קרי רַעְיָתִי יָפָתִי וּלְכִי־לָךְ: יד יוֹנָתִי בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע בְּסֵתֶר הַמַּדְרֵגָה

ת"א הנצנים נראו בארץ · תענית כ"ה זוהר פ' בראשית וג' וירא ופ' ויקרא: התאנה חנטה פגיה · נדה מז: יונתי בחגוי הסלע · עקרים מג פב זוהר פ' לך לך אחרי מות ופ' וירא ופ' אמור:

רש"י

לי · ע"י משה: קומי לך · (שמות ג') אעלה אתכם מעוני מצרים: (יא) הנה הסתיו עבר · אין עכשיו מורח בדקדוק ססתיו הורף תרגום חרף סתוא: (יב) הנצנים נראו בארץ · קרבו ימי החמה שהאילנות מוציאין פרחים והולכי דרכים מתענגים לראותם: עת הזמיר הגיע · שהעופות נותנין זמר וקול ערב להולכי דרכים: וקול התור · כמשמעו תורים ובני יונה דקך העופות לביות מעוררים ומצפצפין בימי ניסן: (יג) התאנה הנטה פגיה · כמשמעו: והגפנים סמדר · כשנופל הפרח והענבים מובדלים זה מזה וניכרים כל ענבה לעצמה קרויה סמדר כל הענין הזה לפי פשוטו לשון תיבת פיתוי שבחור מרצה את ארוסתו לילך אחריו כן עשה לי דודי: ענה דודי · ע"י משה: ואמר לי · ע"י אהרן: קומי לך · זרזי עצמך (שמות י"א) וישאלו איש מאת רעהו: כי הנה הסתיו עבר · אלו ארבע מאות שנה דלגתים למנותם משנולד יצחק: הגשם · שהוא ערחותו של כתיו חלף והלך לו כלומר שמונים ושש שנה של קושי השעבוד נגזרו עליכם והלכו להם משנולדה מרים שקשו המצרים השעבוד על ישראל ולכך נקראת מרים על שמררום: הנצנים נראו בארץ · הרי משה ואהרן מוכנים לכם לכל צרכיכם: עת הזמיר הגיע · שאתם עתידים לומר שירה על הים: וקול התור · קול התייר הגדול · ד"א קול התור קול שהגיע זמן יציאתכם ממצרים: התאנה חנטה פגיה · הגיע זמן של בכורים לקרב שתכנסו לארץ: והגפנים סמדר · קרב זמן נסכי היין · דבר אחר כשרים שבכם חנטו והגלו לפני מעשים טובים והריחו ריח טוב: קומי לכי · כתיב יו"ד יתירה קומי לך לקבל עשרת הדברות · דבר אחר התאנה חנטה פגיה אלו פושעי ישראל שכלו בשלשת ימי אפילה: והגפנים סמדר נתנו ריח · אלו הנשארים מהם עשו תשובה ונתקבלו כך נדרש בפסיקתא: (יד) יונתי בחגוי הסלע · זה נאמר על אותה שעה שרדף פרעה אחריהם והשיגם חונים על הים ואין מקום לנוס לפניהם מפני הים ולא להפנות מפני חיות רעות למה היו דומין באותה שעה ליונה שבורחת מפני הנץ ונכנסה לנקיקי הסלעים והיה הנחש נושף בה תכנס לפנים הרי הנחש תצא לחוץ הרי הנץ אמר לה הקב"ה הראיני את מראיך את כשרון פעלתך למי את פונה בעת צרה: השמיעני את קולך · (שמות י"ד) ויצעקו בני ישראל אל ה': בחגוי · בנקיק והוא

אבן עזרא

וכן חרכים תרגום בעד החלון מן חרכיא · וכן הסתיו כתרגום וקין וחרף סתוא: (יא) חלף · נכרת כמו והאלילים כליל יחלוף: (יב) הנצנים · כמו עלתה נצה והנו"ן השני נוסף: הזמיר · כמו וזמיר עריצים יענה ובניגוע זמירות העופות וי"א כי הוא מן וכרמך לא תזמור ואיננו טעו: התור · כמשמעו מן התורים: (יג) חנטה · המתיקה ויש אומר כי עשתה כדמות אבק מן ויחנטו הרופאים: פגיה · הוא הפרי עד שיתבשל וכן הוא בלשון ישמעאל: סמדר · כבואו אין הגפן:

הפעם השנית

אין את נמשלת לשושנת העמק שהיא קרובה לקחתה כי את כשושנה בין החוחים · אמרה כתפוח אלו הפסוקים דבוקים עם מלת חמדתי שהייתי חומדת בלבב בצלו והביאני אל בית היין ויפים דגלו עלי והענין בפרהסיא ויראה אהבתו ויפים שאמלו את צרתי ואשביע בנות ירושלים שלא יעירוני עד שיגיע עת חפץ האהבה וזו השבועה בעבור שידמה תשוקתו לצבים וכן אילת אהבים ויעלת חן בעבור יפים ונקיותם ותאוות עיניהם כאלו אמרה השבעתי אתכם בדומות לכם ביופי: נשלמה זאת הפרשה · והיא הלכה אל ביתה כמו שאמרה לו קורות בתינו והנה הוא בא אחריה בעת צאת בני אדם להתענג להון לראות הנצנים: קול דודי · אמרה כי דודה מדוב דלוגו ומרוצתו שמעה קול רגליו: דומה דודי לצבי · במהירות: ענה דודי · כל הפרשה:

הפעם השלישית

השבעתי אתכם · זה שאמרו רז"ל כי בני אפרים יצאו ממצרים קודם שהגיע הקץ וזה ענין שתחפץ ונהרגו ועליהם כתוב ויתאבל אפרים אביהם וענין בצבאות כמו שדמיהם מותרים לשפוך כך יהיו דמיכם אם תתעוררו קודם הקץ: קול דודי · זהו שנראה במקום בסנה: מדלג על ההרים · על הר סיני: מן החלונות · כמו ממכון שבתו השגיח מחלוני הרקיע כמו ראה ראיתי את עני עמי: ענה דודי · שאמר לישראל ואומר אעלה אתכם: כי הנה הסתיו עבר · משל לגלות וענין הגשם כמו יום המעונן והיא הצרה שהיו בה והעינוי כמו יום ענן וערפל: הנצנים · הם הצדיקים של ישראל: עת הזמיר · שתאמר שירה: קול התור · שהגיע תור ישראל: התאנה חנטה פגיה · בארץ ישראל ועת להביא מנחה בכורים: והגפנים · ליין הנסכים · או ידמה אותה לתאנה שחנטה פגיה · ולגפן כשהיא סמדר כמו שכתוב כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בראשיתה:

הפעם הראשונה

(יד) בחגוי הסלע · מן חוג הארץ שפירושו גלגל הסובב על הארץ והוא הפוך או הם שני שרשים והענין אחד: המדרגה ·

ספורנו

הנה בשעבוד מצרים הוא העיר רוחי ואמר לי קומי לך · ואומר להם איש שקוצי עיניו השליכו: (יא) כי הנה הסתיו · גזרת פרעה על הילדים: הגשם חלף · שבטלה עבודה מאבותינו בר"ה קודם לגאלה: (יב) הנצנים · משה ואהרן שהיו מוכנים לעשות פרי: נראו בארץ · לעזור ולהושיע: עת הזמיר · שירת הים: וקול התור · שהוא כקול מתאונן: נשמע בארצנו · כי אמנם נמוגו כל יושבי כנען: (יג) התאנה חנטה · בארץ כנען באופן שתאכלו פריה מיד כי היתה הכונה שיכנסו לארץ תיכף אחר מתן תורה לולי חטאו בעגל ובמרגלים ועכשו בשעבוד מלכיות אין נביא ומעורר ואין אתנו יודע עד מה: (יד) יונתי בחגוי הסלע · משיב האל ית' הנה בשעבוד מצרים היו צדיקי הדורות מלמדים דעת את העם ומתפללים כאמרו ונצעק אל ה' ויבלח מלאך אבל עתה בשעבוד מלכיות שאת בחגוי הסלע להמלט ולהסתר מגזירות רעות: הראיני את מראיך · כיש משכיל מראה ומורה דרך עץ החיים: השמיעני את קולך · היש מפגיע ומתפלל באמת על הגאלה: כי קולך ערב

הַרְאִינִי אֶת־מַרְאַיִךְ הַשְׁמִיעִנִי אֶת־קוֹלֵךְ כִּי־קוֹלֵךְ עָרֵב וּמַרְאֵיךְ יתיר י׳ נָאוֶה׃ טו אֶחֱזוּ־לָנוּ שׁוּעָלִים שֻׁעָלִים קְטַנִּים מְחַבְּלִים כְּרָמִים וּכְרָמֵינוּ סְמָדַר׃ טז דּוֹדִי לִי וַאֲנִי לוֹ הָרֹעֶה בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃ יז עַד שֶׁיָּפוּחַ הַיּוֹם וְנָסוּ הַצְּלָלִים סֹב דְּמֵה־לְךָ דוֹדִי לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים עַל־הָרֵי בָתֶר׃ ג א עַל־מִשְׁכָּבִי בַּלֵּילוֹת בִּקַּשְׁתִּי אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי בִּקַּשְׁתִּיו וְלֹא מְצָאתִיו׃ ב אָקוּמָה נָּא וַאֲסוֹבְבָה בָעִיר בַּשְּׁוָקִים וּבָרְחֹבוֹת אֲבַקְשָׁה אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי בִּקַּשְׁתִּיו וְלֹא מְצָאתִיו׃ ג מְצָאוּנִי הַשֹּׁמְרִים

ת"א כי קולך ערב. ברכות כה נדה נא: אחזו לנו שועלים. סוטה יב: עד שיפוח היום. ס׳ הזוהר פ׳ ויקרא ופ׳ תזריע: על הרי בתר. זוהר פ׳ ויצא: על משכבי. זוהר פ׳ תזריע: הסובבים בעיר. זוהר פ׳ לך לך:

רש"י

לשון שבר ודומה לו (תהלים ק"ז) יחוגו וינועו (ישעיה י"ט) והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא וכשהן רבים קורא להן חגוי וכן קוה קוי וכן (שמואל ב׳ י׳) ויכרות את מדויהם: המדרגה. אישקלוי"ש בלע"ז כשעושין חריץ סביבות המגדלים ושופכים העפר למעלה להגביה התל סביב עושין אותו מדרגות מדרגות זו למעלה מזו: בסתר המדרגה. פעמים שיש בהן חורים ונכנסים שם נחשים ועופות: (טו) אחזו לנו שועלים. שמע הקב"ה את קולם צוה את הים ושטפם זהו אחזו לנו השועלים הללו הקטנים עם הגדולים שאף הקטנים היו מחבלים את הכרמים בעוד כרמנו סמדר שהענבים דקים כשהיתה בת ישראל יולדת זכר והיא טומנתו והיו המצרים נכנסין לבתיהם ומחפשין את הזכרים והתינוק טמון והוא בן שנה או בן שנתים והן מביאין תינוקות מבית מצרי ותינוק מצרי מדבר והתינוק ישראל עונהו ממקום שטמון שם והיו תופסין ומשליכין אותו ליאור ולמה קרא אותם שועלים מה השועל הזה מביט לפנות לאחוריו לברוח אף מצרים מביטים לאחוריהם שנאמר (שמות י"ד) אנוסה מפני בני ישראל: שועלים קטנים. כתיב חסר וי"ו על שם שהיה נפרע מהם במים שנמדדו בשעלו של מקום: (טז) דודי לי ואני לו. הוא כל צרכיו תבע ממני ולא צוה אלא לי עשו פסח קדשו בכורות עשו משכן הקריבו עולות ולא תבע מאומה אחרת: ואני לו. כל צרכי תבעתי ממנו ולא מאלהים אחרים: הרועה. את צאנו בשושנים במרעה טוב ונוח ויפה: (יז) עד שיפוח היום. מוסב למקרא של מעלה הימנו דודי לי ואני לו עד זמן שגרם העון ושזפתני השמש כחום היום וגבר השרב: ונסו הצללים. חטאנו בעגל חטאנו במרגלים. ונסו הצללים זכיות המגינות עלינו פרקתי עולו: סב דמה לך דודי. גרמתי לו להסתלק מעלי על הרים המופלגים ממני: בתר. לשון חלוקה והפלגה: (א) על משכבי בלילות. בצר לי שישבתי אפילה כל שלשים ושמנה שנה שהיו ישראל נזופים: בקשתיו ולא מצאתיו. (דברים י׳) כי אינני בקרבכם (שמות ל"ג) כי לא אעלה בקרבך: (ב) אקומה נא. ואבקשה (שם) ויחל משה (שם ל"ב) אעלה אל ה׳: (ג) מצאוני השומרים. משה ואהרן:

אבן עזרא

כמו מעלות וכמוהו ונפלו המדרגות וכן תרגם אונקלוס לא תעלה במעלות לא תיסק בדרגין וכן כלשון ישמעאל: ערב. כמו וערבה לה׳ שפירושו טוב ונחמד: נאוה. נאה לעינים: (טו) אחזו. לשון צווי כמו אחזו את ה׳ שחדו בעדי: מחבלים. משחיתים כמו וחבל את מעשה ידיך: (יז) עד שיפוח. היום: הרי בתר. הרי נדוד מן ויבתר אותם בתוך כלומר שיתפרד ממנו: (ב) בשוקים. תרגום חוצות:

הפעם השנית

ועוד יונתי בחגוי הסלע. אמר לה את נסתרת בביתך ולא אוכל לראותך כמו יונה שהיא בחגוי הסלע: הראיני את מראיך. מאחד החרכים או השמיעני את קולך ואמרי לי מה אעשה עתה היא ואמרה לנעריה אחזו לנו שועלים. והענין לכו שמרו את הכרם מן השועלים כי אני רוצה ללון שם עם דודי שהוא הרועה בשושנים בעבור הריח הטוב שיש לשושנים. ואתה דודי עד שיפוח רוח היום ויגדלו הימים וזה ענין ונסו הצללים לך אל הרי בתר והענין כי לא אוכל עתה לצאת חוצה והנה הלך לדרכו כאשר דבר לה: נשלמה הפרשה:

הפעם השלישית

וקרא אותה יונתי בעבור שיצאה ממצרים. וענין בסתר המדרגה שהיו ישראל מסותרים בעננים: הראיני את מראיך. זה הוא ויאמינו בה׳: השמיעני את קולך. אז ישיר משה ובני ישראל. או יהיה פירושו שאמרו נעשה ונשמע והוא יותר נכון: אחזו לנו שועלים. הם עובדי העגל שהשחיתו כרם ה׳ שהם ישראל ועוד הכרם היה סמדר: דודי לי ואני לו. שהרגו עובדי העגל ומבקשים דברי השכינה: בשושנים. הם הצדיקים. וטעם עד שיפוח היום סב דמה לך על הרי בתר סוד שאמרה השכינה כי לא אעלה בקרבך ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה. אמרה כנסת ישראל על משכבי בלילות. אז

ספורנו

ומראך נאוה. כי אמנם אז בשעבוד מצרים היה קולך ערב אלי בתפלה ומראך המורה לצדקה היה נאוה וכגון הוא אהרן ומשה ודומיהם: אבל עכשיו (טו) אחזו לנו שועלים. מתיהרים בלבוש של ת"ח וכל רוח אין בקרבם: שועלים קטנים. שלא הגיעו להוראה: מחבלים כרמים. להורות שלא כהלכה: וכרמינו סמדר. שלא תמצא הלכה ברורה ומשנה ברורה: (טז) דודי לי ואני לו. משיבה עדת ה׳. אף על פי כן לא שכחנו שם אלהינו: הרועה בשושנים. הרועה בצדיקי הדורות שהם בין החוחים וצרות הגלות: (יז) עד שיפוח היום. כחום מכל צד לרב ניצוץ האור המכה בכל צד וזה יהיה בצהרים שתהיה לאור עולם ושלמו ימי אבלנו: ונסו הצללים. מחשכי ארץ בעיון ובמעשה אשר בגלות: סוב. פנה אלינו: דמה לך דודי לצבי. מהר יקדמונו רחמיך: על הרי בתר. עם היותך רחוק מישועתי: (א) על משכבי בלילות. הלא בימים ראשונים חטאתי ובאה מיד אחרי בוזי ועתה לא כן כי אמנם בלילות שהם משכבי ארבעים יום שהיו בכעס: בקשתי את שאהבה נפשי. בודוי ובתפלת משה רבינו וצדיקי הדור: בקשתיו ולא מצאתיו. מפני האף והחמה: (ב) ואסובבה בעיר. בכל מחנה ישראל בקשתיו היש מוצא חן ולא מצאתיו בכל המחנה והיה כל מבקש ה׳ וגו׳: (ג) מצאוני השומרים. משה ואהרן בכהנו ובאלתים

הַסֹּבְבִים בָּעִיר אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי רְאִיתֶם׃ ד כִּמְעַט שֶׁעָבַרְתִּי מֵהֶם עַד שֶׁמָּצָאתִי
אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי אֲחַזְתִּיו וְלֹא אַרְפֶּנּוּ עַד־שֶׁהֲבֵיאתִיו אֶל־בֵּית אִמִּי וְאֶל־חֶדֶר
הוֹרָתִי׃ ה הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלִַם בִּצְבָאוֹת אוֹ בְּאַיְלוֹת הַשָּׂדֶה אִם־תָּעִירוּ ׀
וְאִם־תְּעוֹרְרוּ אֶת־הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ׃ ו מִי זֹאת עֹלָה מִן־הַמִּדְבָּר כְּתִימְרוֹת עָשָׁן
מְקֻטֶּרֶת מֹר וּלְבוֹנָה מִכֹּל אַבְקַת רוֹכֵל׃ ז הִנֵּה מִטָּתוֹ שֶׁלִּשְׁלֹמֹה שִׁשִּׁים גִּבֹּרִים
סָבִיב לָהּ מִגִּבֹּרֵי יִשְׂרָאֵל׃ ח כֻּלָּם אֲחֻזֵי חֶרֶב מְלֻמְּדֵי מִלְחָמָה אִישׁ חַרְבּוֹ עַל־יְרֵכוֹ
מִפַּחַד בַּלֵּילוֹת׃ ט אַפִּרְיוֹן עָשָׂה לוֹ הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מֵעֲצֵי הַלְּבָנוֹן׃ י עַמּוּדָיו עָשָׂה

ת"א מי זאת עלה · זוהר פ' בראשית ופ' וישלח: הנה מטתו שלשלמה · יבמות קט גטין סח סנהדרין כ שבועות לה זוהר פ' אחרי מות: כלם אחזי חרב מלמדי · סנהדרין ז: אפריון עשה לו המלך שלמה · בתרא יד זוהר פ' תרומה:

רש"י

את שאהבה נפשי ראיתם · מה תאמרו בפיו: (ד) כמעט שעברתי מהם · קרוב לפרישתם ממני לסוף ארבעים שנה: עד שמצאתי · שהיה עמי בימי יהושע לכבוש שלשים ואחד מלכים: אחזתיו ולא ארפנו · לא נתתי לו רפיון עד שהביאותיו אל משכן שילה בשביל כל זאת שעשה לי: (ה) השבעתי אתכם · האומות בהיותי גולה ביניכם: אם תעירו ואם תעוררו· אהבת דודי ממני על ידי פתוי והסתה לעוזבו לשוב מאחריו: עד שתחפץ · בעוד שאהבתו חפץ עלי: (ו) מי זאת עלה מן המדבר · כשהייתי מהלכת במדבר והיה עמוד האש והענן הולכים לפני והורגים נחשים ועקרבים ושורפין הקוצים והברקנים לעשות הדרך מישור והיה הענן והעשן עולין ורואין אותן האומות ומתמיהות על גדולתי ואומרות מי זאת כלומר כמה גדולה היא זאת העולה מן המדבר וגו' כתימרות עשן נבוה וזקוף כתמר: מקטרת מר · על שם ענן הקטורת שהיה מתמר מעל מזבח הפנימי: רוכל · בשם המוכר כל מיני בשמים: אבקת · על שם שכותשין אותו ושוחקין הדק כאבק: (ז) הנה מטתו שלשלמה · אהל מועד והארון שהיו נושאין במדבר: ששים גברים סביב לה · ששים רבוא סביב לה: מגבורי ישראל · מיוצאי הצבא לבד הפחותים מבן עשרים והיתרים על בני ששים: (ח) מלמדי מלחמה · מלחמתה של תורה וכן הכהנים הסובבים אותה החונים סביבות המשכן מלמדי סדר עבודתם: איש חרבו · כלי זיינו הן מסורת וסימנים שמעמידים על ידם את הגירסא והמסרה שלא תשכח: מפחד בלילות · פן ישכחוה ויבואו עליהם צרות וכן הוא אומר (תהלים ב') נשקו בר פן יאנף ותאבדו דרך: (ט) אפריון עשה לו · זה אהל מועד שנקבע במשכן שילה עשה לו אפריון חופת כתר לכבוד:

אבן עזרא

חליתי כאשה שוכבת והיא במחשך בלא נר וזה ענין בלילות ובקשתי השכינה שהלך בקרבי · וענין בשוקים וברחובות הוא שעברו ובאו משער לשער:

הפעם הראשונה

(ו) כתמרות · כמו עמודים כמו כרובים ותמ־ות וי"א שהם דומות לאילן התמר: אבקת · מן אבק עפר רגליו: רוכל · סוחר כמו המה רוכליך: (ח) מלמדי · רגילים כמו כעגל לא למד: (ט) אפריון · אין לו דומה ופירושו לפי ענינו בנין נכבד:

הפעם השנית

היתה רואה בחלום וזה ענין על משכבי בלילות שהיתה מבקשת דודה עד שמצאה אותו והביאתו אל בית אמה והיתה משבעת בנות ציון שלא יעירוה וכאשר היה בבקר דפקה הנערה את דודה וכאשר ראה אותה תמה אמר מי זאת עולה מן המדבר · וטעם הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים · כי היה שלמה המלך הולך לגבורים רבים שישמרו מטתו: מפחד בלילות · שמא יתפשו לסטים בעבור יפים ואיך עלתה זאת מן המדבר לבדה ועוד שלמה המלך כאשר לקח את תשוקתו הוצרך לבנות אפריון והוא היה בתוך האפריון:

הפעם השלישית

עד שמצאוני השומרים · והם משה ואהרן · ומעט זמן היה שעברתי והתפרדתי מהם והענין שעלה משה והתפלל בעד ישראל: עד שהבאתיו · אל הארון: השבעתי אתכם · אע"פ שנכנסה השכינה עמכם לא תוכלו להכנס לארץ עד שיגיע הקץ והם אמרו הננו ועלינו והכוב ויכום ויכתום: מי זאת עולה מן המדבר · כנסת ישראל שעלתה מן המדבר ומטה הולכת בכל המדינות וזה ענין מקוטרת מור · וענין הנה מטתו שלשלמה · היא ארץ ישראל שהיא היום מטתו של שלמה · וענין ששים גבורים · ששים רבבות הם הבאים אל הארץ כאשר פקד אותם משה ואלעזר הכהן: מפחד בלילות · היו מלומדי מלחמה והרגו כל נשמה כי היו מפחדים שיביאום לידי גלות:

הפעם הראשונה

(ט) אפריון · ואחר כן עשה שלמה המלך אפריון והוא בית ה':

ספורנו

ושאלתים האמנם: את שאהבה נפשי ראיתם · ואין עונה: (ד) כמעט שעברתי מהם · מאותם הלילות שהיו בכעס: עד שמצאתי גו' · בלוחות שניות: אחזתיו · תיכף בנדבת המשכן: ולא ארפנו · ולא שבתי לכסלה ולהטות: עד שהבאתיו · להשרות שכינתו: אל בית אמי · אל מזבח החיצון בעזרת ישראל אשר שם ראשי העם שהם כמו אם בישראל וזה בירידת האש אחר קרבנותינו: ואל חדר הורתי · אל בית קדש הקדשים אשר שם הורתי תורת הלוחות לבדם המורים לצדקה וזה בתנכת הנשיאים כאמרו ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו ובכן השבעתי את האמות שלא ילחצוני בגזרותם למען יוכלו צדיקי הדורות להתעסק בתורה ותפלה ולהשיב עטרה ליושנה: (ו) מי זאת עלה מן המדבר כתימרות עשן · משיב האל ית' אמת הוא שאז סלחתי בתפלת משה בחירי שעמד בפרץ לפני אך לא לגמרי כי כאשר שנו כונתם בענין המרגלים פקדתי עליהם חטאת העגל כי אמנם קודם ענין המרגלים היתה הכונה שיכנסו לארץ מיד בלתי מלחמה: כתימרות עשן מקטרת · כאמרו קומה ה' ויפוצו אויביך וינוסו אבל אחר עון המרגלים מי זאת עולה באופן זה הנה הוצרכו להלחם גם אחרי כן בארצם היו צריכים לכלי זין באופן שאפילו בימי שלמה שנתתי שלום על ישראל היו צריכים לכלי זין: (ח) מפחד בלילות · מפני הפחד שקנו בלילות מ' יום שהיו בכעס ובליל ט' באב שנפקד אז עליהם גם חטאת העגל כאמרו

התאו

כֶסֶף רְפִידָתוֹ זָהָב מֶרְכָּבוֹ אַרְגָּמָן תּוֹכוֹ רָצוּף אַהֲבָה מִבְּנוֹת יְרוּשָׁלִָם׃ יא צְאֶינָה וּרְאֶינָה בְּנוֹת צִיּוֹן בַּמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בָּעֲטָרָה שֶׁעִטְּרָה־לּוֹ אִמּוֹ בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ וּבְיוֹם שִׂמְחַת לִבּוֹ׃ ד א הִנָּךְ יָפָה רַעְיָתִי הִנָּךְ יָפָה עֵינַיִךְ יוֹנִים מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ שַׂעְרֵךְ כְּעֵדֶר הָעִזִּים שֶׁגָּלְשׁוּ מֵהַר גִּלְעָד׃ ב שִׁנַּיִךְ כְּעֵדֶר הַקְּצוּבוֹת שֶׁעָלוּ מִן־הָרַחְצָה

ת"א רפידתו זהב · מגילה י: צאינה וראינה · תענית כו זוהר פ' משפטים:

רש"י

(י) רפידתו · משכבו ומשכנו על הכפרת שהוא זהב: מרכבו ארגמן · זו הפרכת שהיה תלוי ורוכב על כלונסות מעמוד לעמוד: תוכו רצוף · סדור ברצפת אהבה ארון וכפרת וכרובים ולוחות: מבנות ירושלם · אלו ישראל יראים ושלמים להקב"ה: (יא) בנות ציון · בנים שמצויינין לו במילה ובתפילין ובציצית: בעטרה שעטרה לו אמו · אהל מועד שהוא מעוטר בגוונין תכלת וארגמן ותולעת שני אמר רבי נחוניא שאל רבי שמעון בן יוחאי את רבי אלעזר ברבי יוסי אי אפשר ששמעת מאביך מהו בעטר' שעטרה לו אמו אמר לו משל למלך שהיתה לו בת יחידה והיה אוהבה ביותר לא זז מחבבה עד שקראה בתי שנאמר (תהלים מ"ה) שמעי בת וראי לא זז מחבבה עד שקראה אחותי שנאמר פתחי לי אחותי רעיתי לא זז מחבבה עד שקראה אמי שנאמר (ישעיה נ"א) הקשיבו אלי עמי ולאומי אלי האזינו ולאמי כתיב עמד רבי שמעון בן יוחאי ונשקו על ראשו וכו': ביום חתונתו · יום מתן תורה שעטרוהו להם למלך וקבלו עולו: וביום שמחת לבו · זה שמיני למלואים שנתחנך בו המשכן במדבר: (א) הנך יפה רעיתי · קילסן וריצן וערבו עליו קרבנותיהם: עד שיפוח היום · שחטאו לפני בימי חפני ופינחס: עיניך יונים · גווניך ומראיתך ודוגמתך כיונה הזאת הדבקה בבן זוגה וכשמוחטין אותה אינה מפרכסת אלא פושטת צוארה כך את נתת שכם לסבול עולי ומוראי: מבעד לצמתך · שערך כעדר העזים · הקילוס הזה דוגמת קילוס אשה הנאהבת לחתן מבפנים לקישוריך בערך נאה ומבהיק כצוהר ולבנונית כשער עזים לבנות היורדות מן ההרים ששערן מבהיק מרחוק והדוגמא שדימה כנסת ישראל לכך היא מבפנים למחנותיך ומשכנותיך אף הריקים שביך חביבין עלי כיעקב ובניו שגלשו לרדת מהר הגלעד כשהשיגם לבן שם · ד"א כאותן שנצחו על מדין בעבר הירדן שהיא בארץ גלעד ולשון זה במדרש שיר השירים: מבעד · הוא לשון מבפנים שרוב בעד שבמקרא דבר המסיך ומגין נגד דבר אחר כמו (איוב ט') ובעד כוכבים יחתם (יונה ב') הארץ בריחיה בעדי (איוב כ"ב) הבעד ערפל ומבעד הוא הדבר שהוא מבפנים לאותו בעד לכך הוא אומר מבעד: צמתך · לשון דבר המצומצם השער שלא יפריח לצאת וזו היא השבכה והקישורים ולא יתכן לפרש צמתך לשון צומת שהתא התי"ו מבוררת בתיבה שא"כ היה לה להיות דגושה כשהיא נסמכת לה"א לפעול בה פעולת נקבה או לוי"ו לפעול בו פעולת זכר כמו תי"ו של שבת כשהוא נותנה לנקבה היא מודגשת כמו חגה חדשה ושבתה וכן לזכר עולת שבת בשבתו ותי"ו של צמתך שהיא רפה על כרחנו באה במקום ה"א ויהא שם הקישור צמה וכשהוא סמוך לתתו לזכר או לנקבה תהפך הה"א לתי"ו כגון שפחה תהפך לומר שפחתו שפחתה · וכן אמה אמתו אמתה · ערוה ערותו ערותה · וכן זה צמה צמתו צמתה צמתי צמתך: שגלשו · שנקרחו גבח מתורגם גלוש כשהבהמות יורדות מן ההר נמצא ההר נקרח וממורט מהם: (ב) שניך כעדר הקצובות וגו' · אף קילוס זה בלשון נוי אשה: שניך · דקות ולבנות וסדורות על סדורן כצמר וסדר עדר הרחלים הברורות מאשר הצאן בקצב

אבן עזרא

(י) רפידתו · כיציע שלו: מרכבו · הוא המרכב המסתיר הקורות מבפנים כי כן דרך ארמוני המלכים: רצוף · י"א מן רצפת בהט ושם שעניינו ענין הצעת אבנים בקרקע וי"א שהוא כמו שרוף מן ובידו רצפה שפירושו גחלת והוא הישר בעיני כאשר אפרשנו במקומו: (א) מבעד לצמתך · מבפנים כמו בעד החלון פי' בעד הרב: שגלשו · שנשקפו וי"א או יתדלגו מן הענין וי"א שנקרחו תרגום קרח הוא גליש והוא רחוק בענין: (ב) כעדר הקצובות · יחסר מקום רחלים כמו ומאכלו בריאה שעניינו בה בריאה ועניין הקצובות שיש להן מדה אחת כאלו נחצבות כל אחת כמו חברתה · וכמוהו וקצב אחד וממנו ויקצב

ספורנו

הבאו את עונותיכם: (ט) אפריון עשה לו המלך שלמה · משיבה עדת ה' הנה תורה עטרה ליופיה בבנין בית ראשון שהיה מכוסה בארזים אין אבן נראה עם רב כסף וזהב לכבוד: (י) תוכו רצוף אהבה · שהיו שם בקורות כרובים ותמונות להורות אהבת ה' את עמו: מבנות ירושלים · יותר מכל האומות: (יא) צאינה וראינה בנות ציון · אתם צבאות ה' בנות ציון שהשבתם שמורה עטרה ליופיה צאו וראו ההבדל אשר בין המשכן שהיה קודם המרגלים ובין מקדש ראשון שהיה אחר כך: בעטרה שעטרה לו אמו · עדת הנשיאים שהיו אם בישראל קנויה לאל יתעלה: ביום חתונתו · בחנוכת המשכן: וביום שמחת לבו · ביום חנכת מקדש ראשון כי גם שידבר את בחנכת המקדש מכל מקום גדולה מזו היתה במשכן שלא היה שם רב כסף וזהב ותכנתו קטנה מאד בערך אל מקדש ראשון וזה כי ענן ה' על המשכן גו' ותיכף להנכתו כבא משה אל אהל מועד וישמע את הקול ובכן תבינו שאחר שנשנה העון ולא תהיה שם תשובה מגעת עד כסא הכבוד כמו שתהיה לעתיד כאמרו ושבת עד ה' אלהיך אין שם מחילה גמורה משיבה עטרה ליופיה מכל מקום: (א) הנך יפה רעיתי · בהיותך רעיתי יחידה בעולמה בין כל האומות: הנך יפה · מימי יהושע והזקנים אשר האריכו ימים אחריו: עיניך · שופט וכהן גדול מורה הדור: יונים · דבקים בבוראם כיונה בבעלה: מבעד לצמתך · שהיא תכשיט של שער נכרי: שערך · הטפלים והם מנהגי אבות בם: כעדר העזים · כשער עדר העזים שמכניסים גם אותו למילת: שגלשו · שכל שערן הוא באחורי הראש והוא נאות ויקר: (ב) שניך · אנשי הלכה: כעדר הקצובות · שגזזו שערן כן הם לא לקחו דבר מהשלל עד שחלקוהו ביניהם

שֶׁכֻּלָּם מַתְאִימוֹת וְשַׁכֻּלָה אֵין בָּהֶם׃ ג כְּחוּט הַשָּׁנִי שִׂפְתוֹתַיִךְ וּמִדְבָּרֵךְ נָאוֶה
כְּפֶלַח הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ׃ ד כְּמִגְדַּל דָּוִיד צַוָּארֵךְ בָּנוּי לְתַלְפִּיּוֹת אֶלֶף
הַמָּגֵן תָּלוּי עָלָיו כֹּל שִׁלְטֵי הַגִּבּוֹרִים׃ ה שְׁנֵי שָׁדַיִךְ כִּשְׁנֵי עֳפָרִים תְּאוֹמֵי צְבִיָּה
הָרוֹעִים בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃ ו עַד שֶׁיָּפוּחַ הַיּוֹם וְנָסוּ הַצְּלָלִים אֵלֶךְ לִי אֶל־הַר הַמּוֹר וְאֶל־

ת"א כפלח הרמון רקתך · ברכות נז עירובין יט חגיגה כז סנהדרין לז כמגדל דוד צוארך · ברכות לא זהר פ' ויגש :

רש"י

ומנין נמסרות לרועה הכם והגון ליזהר בצמרן שטובין אותן לבלי מילת ומשמרין אותן מעת לידתן שלא יתלכלך הצמר ורוחצין אותם מיום אל יום : שכלם מתאימות · לשון מתום (תהלים ל"ח) אין מתום בבשרי כלומר תמימות אינטכי"ש בלע"ז : ושכלה · שום שכול ומום אין בהם ונאמר הדוגמא הזו על שם גבורי ישראל השורתים ואוכלים אויביהם בשניהם שבינותם והרי הם מתרחקין מן הגזל של ישראל ומן העריות שלא יתלכלכו בעבירה ונאמר קילוס זה על שנים עשר אלף איש שהלכו על מדין בקלב ומיז שלא נחשד אחד מהם על העריות שנאמר (במדבר ל"א) ולא נפקד ממנו איש ואף על הרהור הלב שאילו כפרתן ואף על הגזל לא נחשדו שהעיד עליהם הכתוב (שם) ויקחו את כל השלל ויביאו אל משה ואל אלעזר הכהן וגו' ולא הבריח אחד מהן פרה אחת או חמור אחד : (ג) כחוט השני שפתותיך · נאות להבטיח ולשמור הבטחתם כמו שעשו המרגלים לרחב הזונה שאמרו לה (יהושע ב') את תקות חוט השני וגו' ושמרו הבטחתם : ומדברך · דבורך והרי הוא מגזרת (יחזקאל ל"ג) הנדברים בך אצל הקירות (מלאכי ג') אז נדברו יראי ה' פרלר"ץ בלע"ז : רקתך · היא גובה הפנים שקורין פומי"לש בלע"ז אצל העינים ובלשון גמרא קורין אותו רומני דאפי ודומין לפלח חצי רמון בחוץ שהוא אדום ובשביל הרי קילוס בנוי אשה והדוגמא פירשו רבותינו ריקנים שביך מלאים מצות כרמון : מבעד לצמתך · מבפנים לקישוריך : (ד) כמגדל דוד צוארך · קומה זקופה נוי באשה והדוגמא כמגדל דוד הוא מצודת ציון שהוא מקום חוזק ועופל ומבצר כך הוא צוארך זו לשכת הגזית שהיתה חזק ומבצרן של ישראל ואותו המגדל בנוי לתלפיות בנוי לנוי להיות הכל מסתכלין בו ללמוד צורותיו ונוי מלאכת הבניתו והוא מגזרת (איוב ל"ה) מלפנו מבהמות ארץ והתי"ו בתלפיות כמו תי"ו שבתרמית ובתבנית : אלף המגן תלוי עליו · כך מנהג השרים לתלות מגיניהם ושלטיהם בכותלי המגדלים : שלטי · אשפות שנותנין בהם חצים כמו (ירמיה נ"א) הברו החצים מלאו השלטים ודומה לו לשכת הגזית שמשם הוראה יוצאה שהתורה מגן לישראל ויש לומר אלף המגן כמו מגן האלף על שם (ד"ה א' ט"ז) דבר צוה לאלף דור : כל שלטי הגבורים · מלינו שהתלמידים נקראים על שם חצים ושלטים כענין שנאמר (תהלים קכ"ז) כחצים ביד גבור כן בני הנעורים אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו מהם : (ה) שני שדיך · המיניקות אותך זה משה ואהרן : כשני עפרים תאומי צביה · דרך צביה להיות יולדת תאומים כך שניהם שוים בקולים זה כזה · דבר אחר שני שדיך על שם הלוחות תאומי צביה שהם מכוונות במדה אחת וחמשה דברות על זו וחמשה דברות על זו מכוונים דבור כנגד דבור אנכי כנגד לא תרצח שהרוצח ממעט את הדמות של הקב"ה · לא יהיה לך כנגד לא תנאף שהזונה אחר עבודת גלולים דרך אשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים · לא תשא כנגד לא תגנוב שהגונב סופו לישבע לשקר · זכור כנגד לא תענה שהמחלל את השבת מעיד שקר בבוראו לומר שלא שבת בשבת בראשית · כבד כנגד לא תחמוד שהחומד סופו להוליד בן שמקלל אותו ומכבד למי שאינו אביו : הרועים · את צאנם בשושנים ומדריכים אותם בדרך נוחה וישרה : (ו) עד שיפוח היום · עד שתתפשט החמה : ונסו הצללים · הוא עת ערב וחום היום אני אלך ואת עריבה עלי :

אבן עזרא

ען : מתאימות · כמו תואמות וי"א שיש לשני כל אחת תאומים : (ג) ומדברך · כמו דיבורך : כפלח הרמון · י"א כחצי והקרוב שהוא מין הרמון האדום ויש מפרשים אותו מלשון פלח דבלה שהוא לשון ביקוע כן זה ביקוע הרמון : רקתך · מין המלה והענין : לצמתך · הוא השער הרב וכמוהו גלי צמתך :

הפעם השנית

רצוף אהבה · כלומר שרוף אהבה על אחת מבנות ירושלים ושם עטרה בראשו וכל זה עשה שלמה המלך אז ראה אותו : הנך · ואת יותר יפה מהשוקתו של שלמה ויכולתי לראותך בלי שאצטרך לעבות אפריון : שערך כעדר העזים · הענין כי מנהג העזים שיתלו בהרים הגבוהים ועומדות ברגליהן ללקט עלים לכאן ולכאן כן דימה שער ראשה שזה על זה נופל : שניך וגו' · וענין מן הרחצה · הלבן : ושכלה · כמו נשברת :

הפעם השלישית

עמודיו רפידתו · ענינו רוב הזהב והכסף וכתוב שליפסו בזהב ובכסף : מרכבו ארגמן · כעין ארגמן או הרכיב מנחון · וטעם אהיה ואהיה · הוא ויקהלו אל המלך שלמה : הנך יפה רעיתי עיניך יונים · שהיו עובדי השם כאשר פירשתי בפעם הראשונה · וענין עיניך · נביאים כי כן יקראו רועים וחוזים · וענין שערך · הם הנזירים : שניך · הם הגבורים : שפתותיך · המשוררים : רקתך · הם הכהנים :

הפעם הראשונה

(ד) לתלפיות · י"א לתלות פיות שהם הרבות וי"א כי התי"ו נוסף ויחסר אל"ף והוא מן מלפנו מבהמות ארץ ומדקדקים

ספורנו

ביניהם כלם כאמרו הלקו שלא אויביכם עם אחיכם : שכלם מתאימות · כן היו אנשי הצבא שלמים בתורה ומ"ט : ושכלה אין בהם · אין ביניהם מורד : (ג) כחוט השני שפתותיך · חכמי הדורות המורים את החלק העיוני : ומדברך · המורים את החלק המעשי · נאוה כי : כפלח הרמון רקתך · המסוכה לפה והם התלמידים מלאו דעה את ה' כפלח הרמון היפה במראה יטוב בטעמו גם שאינו רמון שלם : מבעד לצמתך · שהיא שער נכרי וזה כאשר לא התערבו בגוים : (ד) כמגדל דוד צוארך · ואז היה צוארך בר לבלך בתחת הראש כמגדל דוד המראה כל שלטי גבורי האומות המנוצחים : (ה) שני שדיך · תאמם
אחרי

גִּבְעַת הַלְּבוֹנָה: ז כֻּלָּךְ יָפָה רַעְיָתִי וּמוּם אֵין בָּךְ: ח אִתִּי מִלְּבָנוֹן כַּלָּה אִתִּי מִלְּבָנוֹן תָּבוֹאִי תָּשׁוּרִי מֵרֹאשׁ אֲמָנָה מֵרֹאשׁ שְׂנִיר וְחֶרְמוֹן מִמְּעֹנוֹת אֲרָיוֹת מֵהַרְרֵי נְמֵרִים: ט לִבַּבְתִּנִי אֲחֹתִי כַלָּה לִבַּבְתִּנִי בְּאַחַד באחת קרי מֵעֵינַיִךְ בְּאַחַד עֲנָק מִצַּוְּרֹנָיִךְ: י מַה־יָּפוּ דֹדַיִךְ אֲחֹתִי כַלָּה מַה־טֹּבוּ דֹדַיִךְ מִיַּיִן וְרֵיחַ שְׁמָנַיִךְ מִכָּל־בְּשָׂמִים: יא נֹפֶת תִּטֹּפְנָה שִׂפְתוֹתַיִךְ כַּלָּה דְּבַשׁ וְחָלָב תַּחַת לְשׁוֹנֵךְ וְרֵיחַ שַׂלְמֹתַיִךְ כְּרֵיחַ לְבָנוֹן:

ת"א כלך יפה רעיתי ומום אין בך· יבמות קא קדושין עו סנהדרין לו: אתי מלבנון · זוהר פ' שמות: לבבתני אחתי כלה· שבת פח: דבש וחלב תחת לשונך · חגיגה יג:

רש"י

היום · הוא השמש וכן (בראשית ג') לרוח היום וכן (מלאכי ג') כי הנה היום בא בוער כתנור ומשיפוח היום אלך לי בהר המוריה בבית עולמים בב"ר· כלומר משחטאו אז לפני לחלל את קדשי ולכאן מנחתי בימי חפני ופינחס אסתלק מעליהם ואטוש משכן הזה ואבחר לי בהר המוריה בבית עולמים· ושם כולך יפה ומום אין בך וארצה שם כל קרבנותיך: (ח) אתי מלבנון כלה · כשתגלו מלבנון זה אתי תגלו כי אני אגלה עמכם: אתי מלבנון תבואי · וכשתשובו מן הגולה אני אשיב עמכם ואף כל ימי הגולה בצרתך לי צר ועל כן כתב אתי מלבנון תבואי · כשתגלו מלבנון זה אתי תבואי ולא כתב אתי ללבנון תבואי לומר מטעת יציאתכם מכאן עד שעת ביאתכם כאן אני עמכם בכל אשר תלאו ותבואו: תשורי מראש אמנה · תקבלי את נדחיך תסתכלי ותתבונני מה שכר פעולתך מראשית האמונה שהאמנת בי ללכת אחרי במדבר ומסעותיך וחניותיך על פי וביאתך לראש שניר וחרמון שהיו מעונות אריות סיחון ועוג · ד"א מראש אמנה הר הוא בגבול צפונה של ארץ ישראל ושמו אמנה ובלשון משנה טורי אמנון והר ההר שנאמר בו (במדבר ל"ד) מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר וכשגליות נקבצות ומגיעות שם הם צופים משם ורואין גבול ארץ ישראל ואוירה של ארץ ישראל ושמחים ואומרים הודיה לכך נאמר תשורי מראש אמנה: (ט) לבבתני · משכת את לבי אליך: באחת מעיניך · הרבה דוגמות טובות שביך לולא היתה בך אלא אחת מהן הייתי מחבבך ביותר וכל שכן בכולן וכן באחת ענק מצורוניך באחת מרבידי ענקי קישוטיך הם תכשיטי מצוה שישראל מצויינין בהם · ד"א באחד ענק באחד מאבותיך הוא אחד היה מיוחד וזה אברהם הנקרא ענק האדם הגדול בענקים: (י) מה יפו דדיך · כל מקום שהראית לי שם חבה יפה הוא בעיני גלגל שילה נוב וגבעון ובית עולמים הוא שיכל הבבלי מנוחה ושאר ויעודים מנוחה זו ירושלים ושאר ויעודים ושאר מקום שנתוועדה שם שכינה לישראל: וריח שמניך · שם טוב: (יא) נפת · מתוק: תטפנה שפתותיך · בטעמי תורה: וריח שלמתיך · מצות

אבן עזרא

אמרו אין לו דומה: שלטי · מיני כשק וכן והשלטים ענינו כמו מגינים: (ח) תשורי · כמו אשורנו ולא עתה: (ט) לבבתני · לקחת לבי: ענק · מיני חלי קשורים על הצואר וכמוהו וענקים לגרגרותיך:

הפעם השנית

כמגדל · דימה התרוזים שהם הקשורים שיש על צוארה כמו המגינים שהם תלויים על מגדל דוד: שני שדיך · חוזר למשל: כשני עפרים · שיש להם ריח טוב שהם רועים בשושנים אמר לה את אמרת לי שאלך אל הרי בתר עד שיפוח היום ואני לא הלכתי כי אם אל הר המור: כלך יפה · הטעם כל מה שאמרת יפה הוא בעיני ומום אין בך לכן אתי מלבנון כלה בואי עמי הראי מראש אמנה הוא הר מקום האריות והנמרים והענין ברחי מהמדבר ומאותם המקומות כי הם בסכנה ובואי עמי כי לא אוכל להפרד מעמך כי לבבתני ולא נשאר לי לב:

הפעם השלישית

צוארך · המלך: אלף המגן · הם שריו: שני שדיך · הם שתי תורות תורה שבכתב ותורה שבעל פה כי השדים מוציאין את החלב כענין לכו שברו ואכולו · אמרה השכינה אני אלך לי אל הר המוריה שהוא בית ה' כי שם נבנה הבית וזה הענין מפורש בספר דברי הימים ויבן שלמה את הבית בהר המוריה אשר נראה לדוד אביהו והענין אני אשב בהר המוריה: עד שיפוח היום · עד שתשחתנה הרות והטעם כל זמן שישראל שומרים מצותי אשב בקרבם על כן אמר כלך יפה שהיו כל ישראל כולם בימי שלמה צדיקים: אתי מלבנון · שבאים לרגלים מכל מקום גם מעבר לירדן שהיה שניר · ועוד מי שהיה בארץ ערלים הנמשלים לאריות ולנמרים היו הכל באים: לבבתני · אחר שאמר כלך יפה אמר עתה לבבתני באחת ענק מצורניך זהו שבט יהודה שהלך אחרי השכינה כי רובי מלכי יהוד'

ספורנו

אחרי כן הנה המורים ומלמדים שהם שופט וכהן גדול היו: כשני עפרים · הנלאמים ולא השוו לדעת אחת כענין שספרו ז"ל על פינחס ויפתח: הרועים בשושנים · בין החוחים במלחמות האמות: (ו) עד שיפוח היום · וכל זה נמשך עד שבא אור הבקרים בימי דוד שהדריך את ישראל בעיון ובמעשה כאמרו ונסבה את ארון אלהים אלינו כי לא דרשנוהו בימי שאול: ונסו הצללים · שהעביר השקוצים מן הארץ המונעים אור החיים: ובכן אלך לי אל הר המור · בגרן ארנה: ואל גבעת הלבונה · אל הר הבית בימי שלמה והנה אז היית: (ז) כלך יפה רעיתי · כאמרו אשר בנינו כנטיעים בנותינו כזויות: ומום אין בך · כאמרו אין פרץ ואין יוצאת ומכל זה התבאר שה' עמך כהיותך עמו בלעדי משכן וכליו כאמרם ז"ל כל העוסק בתורה אינו צריך לא עולה ולא מנחה כו' לכן: (ח) אתי מלבנון כלה · אף על פי שלא תשבי בביתי אלא כמו כלה חוץ לביתי או בין האמות פני אלי ואל תשימי לב למקדש אם אינו עם כל גדלו בעצי הלבנון: אתי מלבנון תבאי · בכל המקום אשר אזכיר את שמי: תשורי · להעביר חטאים מן הארץ: מראש אמנה גו' · שהם גבולות הארץ: ממעונות אריות · שמשם ולחוץ מעונות האמות שהן חיות רעות טורפות כי אמנם בימי דוד: (ט) לבבתני באחת מעיניך · שהיה מלך לרצון אבל לא אביתר כ"ג: באחד ענק · בבניהו שהיה על הכרתי והפלתי לא ביואב · כי אמנם בימי שלמה: (י) מה יפו דודיך · שהיו כלם צדיקים המלך וצדוק כ"ג ובניהו בן יהוידע על הצבא: מה יפו דודיך · בעיון ובמעשה: מה טובו דודיך · ללמד דעת את העם: וריח שמניך · כמדות · לכן: (יא) נופת תטופנה שפתותיך כלה · ראוי שתתעסקי גם בגלות בתורה ובמצות

יב גן נעול אחתי כלה גל נעול מעין חתום׃ יג שלחיך פרדס רמונים עם פרי מגדים כפרים עם נרדים׃ יד נרד וכרכם קנה וקנמון עם כל עצי לבונה מר ואהלות עם כל ראשי בשמים׃ טו מעין גנים באר מים חיים ונזלים מן לבנון׃ טז עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני יזלו בשמיו יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו׃ ה א באתי לגני אחתי כלה אריתי מורי עם בשמי אכלתי יערי עם דבשי שתיתי

ת"א גן נעול אחתי כלה · יומא עם עקידה שער ז: שלחיך פרדס · נזיר ג בתרא סח נדה יט עקידה שם: מעין גנים באר מים חיים · זוהר פ' תולדות ופ' בלק: עורי צפון ובואי תימן · זבחים קיו זוהר פ' ויקרא: באתי לגני אחתי כלה · זוהר פ' בראשית ופ' ויקרא ופ' פינחס:

רש"י

במצות הנוהגות בשלמותיך ציצית תכלת בגדי כהונה איסור שעטנז: (יב) גן נעול · על שם צניעות בנות ישראל שאין פרוצות בעריות: גל נעול · יש לפרשו לשון מעין כמו (יהושע ט"ו) גולות עליות ויש לפרשו לשון שער והיא לשון ארמי בתלמוד פרוקו גלי: (יג) שלחיך · ארץ יבשה קרויה בית השלחין וצריך להשקותה תמיד ושדה בית הבעל יפה הימנה וכאן קילס הינה שלחיך הרי הן מלאין כל טוב כפרדס רמונים וזה על שם קטנים שבישראל מרטיבים מעשים טובים כפרדס רמונים: כפרים עם נרדים · מיני בשמים הן: (טו) מעין גנים · כל זה מוסב על שלחיך ומקלסן כמעין המשקה אותן והדוגמא על שם טבילות טוהר שבנות ישראל טובלות: ונוזלים מן לבנון · ממקום נקיות באין עבירת שם: (טז) עורי צפון ובואי תימן · אחר שערב עלי ריחך וגוי מבכונותיך אני מצוה את הרוחות צפון ותימן להפיח בגנך לצאת ריחה טוב למרחוק והדוגמ' על שם שהגליות מתקבצות ומכל הגוים מביאים אותם מנחה לירושלים ובימי הבנין יהיו ישראל נקבצים שם למועדים ולרגלים וישראל מסיבין יבא דודי לגנו אם אתה שם הכל שם: (א) באתי לגני · בימי חנוכת הבית: אריתי · לקטתי והוא לשון משנה כמלא אורה וסלו ואף לשון מקרא (תהלים פ') וארוה כל עוברי דרך ונאמר על שם הקטורת שהקטירו קטורת יחיד הנשיאים על מזבח החיצון ונתקבלה והוא דבר שאינו נוהג לדורות ועל כן נאמר אכלתי יערי עם דבשי יש דבש שהוא גדל בקנים כענין שנאמר (שמואל א' י"ד) ביערת הדבש ויערת היא לשון קנה כמו (שמות ב') ותשם בסוף ושויתיה ביערא ומוצצין הדבש ומשליכין העץ ואני מרוב חיבה אכלתי יערי עם דבשי אכלתי הקנה עם הדבש את שאינו ראוי עם הראוי קטרת נדבה וכן שעירי חטאת שהקריבו הנשיאים ואין חטאת קריבה נדבה ואני קבלתים בו ביום: שתיתי ייני · הם הנסכים: עם חלבי · מתקו ונאו מחלב: אכלו רעים · באהל מועד אהרן

אבן עזרא

היו הסדינים · וענין בעד לצמתך · היא אליהו הנביא שהחזיר ישראל בתשובה ודבקו בשם וזה ענין מה יפו דודיך ושפתותיך מבלעי נדרים ונדבות ושלמותך שפתות:

הפעם הראשונה

(יב) גן נעול · נהר יוצא והוא קטן וכמוהו גלות עליות וגלות התחתיות: (יג) שלחיך · כמו סעיפיך קרוב מן תשלח קציריה עד ים וכן שלוחותיה נטשו: פרדס · כלשון ישמעאל כדמות גן יש בו מין אחד: כפרים · לשון רבים מן אשכול הכופר: (יד) ואהלות · מין בושם וכמוהו כאהלים נטע ה': (א) אריתי מורי · לקטתי וכמוהו וארוה כל עוברי דרך: יערי · מן יערת הדבש: חלבי · י"א שהוא הלובן העולה על היין · ויפרש כמוהו כיין הלבון והוא רחוק כי חלבון הוא שם מקום ואיננו אחר לכן חלבי הוא כמשמעו: (ב) דופק · מכה כמו מתדפקים:

תמתי · התמימה שלי: קוצותי · קצות השער וסוף הסוף: רסיסי לילה · מגזרת לרוס את הסלת:

הפעם השנית

גן נעול · ואת דומה לגן נעול שיש לו ריח טוב מחוץ ולא יוכל אדם להכנס לשם · ואחר בדימה אותה למעין חתום אמר את כמו מעין גנים שהם באר מים חיים · ענתה היא ואמרה עד שיתעורר רוח צפון ויבוא רוח תימן ויפיחו שניהם בגני ויזלו בשמיו · ילך דודי אל הגן שלו ואחר כן יבא: אמר באתי לגני ואריתי מורי והענין שבא אני מכל טוב ולא יחסר לי כי אם דמותך ועוד אל תפחדי כי ריעי שהם הרועים כאשר כתוב בתחלה על עדרי חבריך אכלתים ושכרתים · אמרה אני ישנה אע"פ שאני ישנה לבי כמו ער וזאת אמרה פעם שנית רק בראשונה בקשה ממנו בחלום ועתה בא אליה לגן שלה

ספורנו

כי אמנם: דבש וחלב תחת לשונך · כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ותחת לשונך דבש וחלב הציון והמעשה ללמוד וללמד: וריח שלמותיך · במדות: כריח לבנון · רצוי בעיני אלהים ואדם: (יב) גן נעול אחותי כלה · הלא תראי שאין התשועה מן האויבים תלויה במקדש כי אמנם בימי דוד היה גן נעול לא נודע מקום המקדש: גל נעול · הר הבית: מעין חתום · מקום המזבח ומכל מקום היו בימיו: (יג) שלחיך · שהם קרקעות בלתי נאותות לזריעות: פרדס רמונים · היו כפרדס רמונים כי אמנם עתות בצרת מלחמות האומות היו לו כל ימיו לעושר ולכבוד: עם פרי מגדים · להבין ולהורות כאמרם ז"ל אלמלא דוד עסק בתורה לא עשה יואב מלחמה: כפרים עם נרדים · במדות כאמרו לא ישב בקרב ביתי עושה רמיה וגו': (יד) נרד וכרכום · וכן היה בימי אסא שהשתדל ללמד דעת את העם כאמרו אשר לא ידרוש לאלהי ישראל יומת היו כמו כן שלחיו וצרות מלחמות הכושים לעושר ולכבוד לו: מור ואהלות · וכן יהושפט שהשתדל בזה כאמרו וישיבם אל ה' אלהי אבותיהם היתה לו מלחמת עמון ומואב לעושר ולכבוד: (טו) מעין גנים באר מים חיים · וכן חזקיהו שהיה מעין מתגדל ללמד תורה לישראל עד שאמרו רבותינו ז"ל עליו שבדקו מדן ועד אנטוכיא ולא מצאו עם הארץ היו צרות מלחמת סנחריב לעושר ולכבוד לו: ונוזלים מן לבנון · ומן לבנון ובית המקדש היו נוזלים אגדות לתורה: (טז) עורי צפון · כי הנה אמנם הרבה השתדלות לעורר את ישראל לתשובה כאמרו וילכו הרצים באגרות מיד המלך וגו' לאמר בני ישראל שובו אל ה' אלהי אברהם יצחק וישראל: (א) באתי לגני · לעורר את השבים אלי · ובכן: אריתי מורי · קבלתי כרצון חכמי הדור: עם בשמי · עם תלמידיהם: אכלתי יערי · קבלתי עמי הארץ: עם דבשי · עם בעלי מעשה: שתיתי ייני עם חלבי · מלמדי תינוקות

יֵינִי עִם־חֲלָבִי אִכְלוּ רֵעִים שְׁתוּ וְשִׁכְרוּ דּוֹדִים׃ ב אֲנִי יְשֵׁנָה וְלִבִּי עֵר קוֹל ׀ דּוֹדִי דוֹפֵק פִּתְחִי־לִי אֲחֹתִי רַעְיָתִי יוֹנָתִי תַמָּתִי שֶׁרֹּאשִׁי נִמְלָא־טָל קְוֻצּוֹתַי רְסִיסֵי לָיְלָה׃ ג פָּשַׁטְתִּי אֶת־כֻּתָּנְתִּי אֵיכָכָה אֶלְבָּשֶׁנָּה רָחַצְתִּי אֶת־רַגְלַי אֵיכָכָה אֲטַנְּפֵם׃ ד דּוֹדִי שָׁלַח יָדוֹ מִן־הַחוֹר וּמֵעַי הָמוּ עָלָיו׃ ה קַמְתִּי אֲנִי לִפְתֹּחַ לְדוֹדִי וְיָדַי נָטְפוּ־מוֹר וְאֶצְבְּעֹתַי מוֹר עֹבֵר עַל כַּפּוֹת הַמַּנְעוּל׃ ו פָּתַחְתִּי אֲנִי לְדוֹדִי וְדוֹדִי חָמַק עָבָר

רי"ש דגושה

ת"א אני ישנה ולבי ער· זוגר פ' ברבתית ופ' אמור ופ' האזינו: פשטתי את כתנתי. זוגר פ' ברבתית: פתחתי אני לדודי· זוגר פ' האזינו:

רש"י

ובניו ובית עולמים הכהנים כולם: שתו ושכרו דודים · אלו ישראל אוכלי בשר זבח השלמים שהקריבו לחנוכת המזבח: (ב) אני ישנה · כשהייתי שלוה ושקטה בבית ראשון נואשתי מעבוד הקב"ה כישנה ונרדמת: ולבי ער · זה הקב"ה כך נדרש בפסיקתא: ולבי ער · הקב"ה שהוא צור לבבי וחלקי ער לשמרני ולהיטיב לי: קול דודי דופק · משרה שכינתו על הנביאים ומזהיר על ידיהם השכם ושלוח: פתחי לי · אל תגרמו לי שאסתלק מעליך: שראשי נמלא טל · לשון אדם שבא בלילה דופק על פתח אהובתו אומר כן בשביל חיבתך באתי בלילה בעת הטל או הגשם והדוגמא שראשו נמלא טל שאני מלא רצון ונחת רוח מאברהם אביך שערבו עלי מעשיו כטל שגני בא אליך טעון ברכות ובילוש שכר מעשים טובים אם תשובי אלי: קווצותי רסיסי לילה · אף בידי הרבה קבוצות מיני פורענות ליפרע מעוזבי ומכעיסי · טל הוא לשון נחת: רסיסי לילה · גשמי לילה שהן טורח ועייפות · רסיסי תרגום של רביבים (דברים ל"ב) וכרביבים עלי עשב וכרסיסי מלקושא · קווצות הן דבוקי שערות הראש המדובקים יחד שקורין כלוצי"ש ולפי שאחז המקרא בלשון טל ומטר אחז בלשון ראש וקווצות שהדקדק ומטר לאחוז בשער ובקווצות ויש לפרש טל ורסיסי לילה שניהם לטובה שכר מצות קלות הנוחות לעשות כטל ושכר מצות חמורות הקשות כטורח רסיסי לילה: (ג) פשטתי את כתנתי · כלומר כבר למדתי לעצמי דרכים אחרים לא אוכל לשוב אליך עוד כענין שנאמר (ירמיה מ"ד) ומאז חדלנו לקטר למלאכת השמים וגו' שהיו הדרכים האלה ישרים בעיניהם ולשון פשטתי את כתנתי רחצתי את רגלי לשון תשובת האשה המנאפת שאינה רוצה לפתוח לבעלה הדלת · לפי שפתח הכתוב בלשון אני ישנה קול דודי דופק סיים בלשון התשובה הנופלת על לשון דופק על הדלת בעת משכב השינה בלילות: (ד) דודי שלח ידו מן החור · מאצל הדלת וראיתי ידו ונהפכו עלי המון מעי לשוב לאהבתו ולפתוח לו: (ה) קמתי אני לפתוח לדודי וידי נטפו מור · כלומר בלב שלם ונפש חפיצה כמקשטת עצמה להתאהב על אישה בריח טוב: מור עובר · ריח עובר ומתפשט לכל צד: (ו) ודודי חמק עבר · נסתר ונכסה ממני כמו (שיר ז') חמוקי ירכיך סתרי ירכיך ע"ש שהירך בסתר (ירמיה ל"א) עד מתי תתחמקין תסתרי ותתכסי מחמת בושה שמעלת

אבן עזרא

כאשר אמרה לו עורי צפון · קול דודי דופק · עתה היא פושטת וכל הפרשה כולה מבוארת:

הפעם השלישית

גן נעול · בתולותיהם צנועות: ופרדס רמונים עם עלי בשמים · הם שנים עשר כנגד השבטים · ומעין מעין גנים · על נשי הטבילה: עורי צפון ובואי תימן · באה רוח צפונית וזה עד שיפוח היום והפיחה בגן שהם ישראל והפילה בשמיו לארץ: ברח דודי אל גנו · השכינה שעלתה לשמים כענין אלכה ואשובה אל מקומי · וענין ויאכל פרי מגדיו לא אקריב עולות עוד כענין אשר חלב זבחימו יאכלו · אמרה השכינה באתי לגני ואין לי צורך כענין כי לי כל חיתו יער ואלו הוצרכתי יש לי הכל:

יערי עם דבשי · והייתי מאכיל לרעי שהם המלאכים והענין איך תאכלי ויאכל פרי מגדיו · אחר שעלתה שכינה גלו ישראל לבבל אמרה כנסת ישראל אני ישנה בגלות בבל כאדם שהוא במתכך · וענין ולבי ער · שהייתי מתאוה לחזור עם השכינה כשהייתי: קול דודי · זהו העיר ה' את רוח כורש מלך פרס: שראשי נמלא טל · דרך משל כענין כי לא ישבתי בבית העת אתם לכם לשבת בבתיכם ספונים או טל דמעות של ישראל שעלו:

הפעם הראשונה

(ג) אטנפם · בלשון רבנן ז"ל לשון גיאול: (ד) מן החור · הנקב שיש בין שתי הדלתות: (ו) חמק · כמו הלך מן חמוקי ירכיך וי"א כמוהו עד מתי תתחמקין בענין רחוק:

ספורנו

עם תינוקות של בית רבן: אכלו רעים · וכן אמרתי אכלו רעים כאמרו כי חמאה ודבש יאכל כל הנותר בקרב הארץ: (ב) אני ישנה ולבי ער · משיבה עדת ה' הנה צדקו דברי דודי כי אמנם אני הייתי ישנה מעסוק בתורה ומצות: ולבי · שהם הנביאים והחכמי הדורות התעוררו והעירוני לשוב אל דודי ואנכי מריתי: קול דודי דופק · על ידי נביאיו: פתחי לי · שערי צדק שאוכל להכנס כאמרו שובו אלי ואשובה אליכם: שראשי נמלא טל · קודם זריחת השמש של מלכות בית דוד וזה בימי עלי שהיו בניו ודומיהם בלתי הגונים · נמלא טל בלבד שלא היו ישראל כל כך פרוצים בע"ז וזולתה כמו עכביו אמנם עתה: קווצותי · מלאו: רסיסי לילה · שהם קשים יותר מן הטל כאמרו כי מספר עריך היו אלהיך יהודה ולזה העיד הנביא באמרו כי לכו נא אל מקומי אשר בשילה וראו את אשר עשיתי לו מפני רעת עמי ואתם הרעותם מאבותיכם ואנכי מריתי · אמרתי: (ג) פשטתי את כתנתי · הנכבדת בתורה ומעשים טובים להתענג בתענוגות זמניות: איככה אלבשנה · ללמוד וללמד כאמרם ז"ל שנה ופירש קשה מכלם: רחצתי · לתענוג: איככה אטנפם · כאמרם ז"ל ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל: (ד) דודי שלח ידו מן החור · בימים הראשונים בימי רחבעם על ידי שישק להחזירם בתשובה כאמרו וידעו את עבודתי ואת עבודת מלכי הארצות: ומעי המו עליו · אז ושבו בתשובה כאמרו ובהכנעו שב אף ה' ממנו: (ה) קמתי אני לפתוח לדודי · לעורר את ישראל לתשובה בימי חזקיהו: וידי נטפו מור · באגרות המלך: ואצבעותי מר עובר · באגרות שריו כאמרו וילכו הרצים באגרות מיד המלך ושריו: (ו) פתחתי אני לדודי · בימי יאשיהו כאמרו ויעמוד המלך על עמדו ויכרות את הברית גו' כל ימיו לא סרו מאחרי ה' גו': ודודי חמק עבר · כאמרו אך לא

נפשי יצאה בדברו בקשתיהו ולא מצאתיהו קראתיו ולא ענני: ז מצאני השמרים הסבבים בעיר הכוני פצעוני נשאו את־רדידי מעלי שמרי החמות: ח השבעתי אתכם בנות ירושלם אם־תמצאו את־דודי מה־תגידו לו שחולת אהבה אני: ט מה־דודך מדוד היפה בנשים מה־דודך מדוד שככה השבעתנו: י דודי צח

ת"א נפשי יצאה בדברו · שבת פח: אם תמצאו את דודי · זוהר פ' ויחי:

רש"י

כי: נפשי יצאה בדברו · שאמר לא אבא אל ביתך כי מתחלה לא אבית לפתוח: בקשתיו וגו' מצאני השומרים הסובבים בעיר · והופסין גנבים המהלכים בלילות: הכוני פצעוני · חבלו בי חבורה כל פצע לשון מכת כלי זיין הוא נברדו"א בלע"ז: רדידי · עדיי המרודד והמרוקע עלי וכן כל הענין לשון אשת נעורים המתאוננת על בעל נעוריה ומבקשתו · וזו היא הדוגמא: דודי שלח ידו מן החור · כשאמרתי רחצתי את רגלי ולא אפתח לך ולא אשוב מן ע"ג שבחרתי בה: שלח ידו · והראה נקמתו בימי אחז והביא עליו חיל מלך ארם (ד"ה ב' כח) ויכו בו וישבו ממנו שביה גדולה וגו' ויהרוג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד: ומעי המו עליו · בא חזקיהו בנו ושב בכל לבבו לדרוש להקב"ה וכל דורו שלמים לא קם דור בישראל כמותם כמו שמפורש בחלק בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ מגבת ועד אנטוכיא ולא מצאו איש ואשה שאין בקיאין בהלכות טומאה וטהרה וזהו וידי נטפו מור וגו' אף יאשיהו נאמר בו (מלכים ב' כג) וכמוהו לא היה לפניו מלך כי ראה פורענות שבאה על מנשה ועל אמון לקיים שלח ידו מן החור ומעי המו עליו: פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר · לא ביטל גזירתו שנאמר בחזקיהו (ישעיה לט) הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך וגו' ומבניך אשר תוליד אלו דניאל חנניה מישאל ועזריה ואף ביאשיהו על ידי חולדה הנביאה (ירמיה יט) הנני מביא רעה אל מקום הזה ואל יושביו וגו' ואומר (מלכים ב' ג) וכמוהו לא היה לפניו מלך אך לא שב ה' מחרון אפו הגדול אשר חרה בה על כל הכעסים אשר הכעיסו מנשה ויאמר ה' גם את יהודה אסיר מעל פני כאשר הסירותי את ישראל ומאסתי את העיר הזאת: נפשי יצאה בדברו · יצאה ממני בדברו דבר זה: בקשתיו · ולא מצאתיו · ואם תאמר והלא ירמיה עומד ומתנבא בימי יהויקים וצדקיהו שובו אלי ואשובה אליכם לא לבטל את הגזירה אלא להקל הפורענות ולהכין מלכותם בשובם מן הגולה לנוטעם מאין נטישה ולבנותם מאין הורס: (ז) מצאני השומרים · נבוכדנאצר וחיילותיו: הסובבים בעיר · לנקום נקמתו של מקום: נשאו את רדידי · בית המקדש: שומרי החומות · אף מלאכי השרת שהיו שומרים חומותיה כענין שנאמר (ישעי' ס"ב) על חומותיך ירושלם וגו' הם הציתו בו את האור כענין שנאמר (איכה א') ממרום שלח אש וגו': (ח) השבעתי אתכם · האומות אנשי נבוכדנצר בראותם חנניה מישאל ועזריה מוסרים עצמם לכבשן האש ואת דניאל לגוב אריות על עסקי התפלה ואת דורו של מרדכי בימי המן: אם תמצאו את דודי · לעתיד לבא ליום הדין שיבקש מכם להעיד עלי כענין שנאמר (ישעיה מ"ג) יתנו עדיהן ויצדקו: מה תגידו לו · שתעידו עלי שבשביל אהבתו חליתי ביסורים קשים ביניכם יבא נבוכדנצר ויעיד יבא אליפז וצופר וכל נביאי האומות ויעידו עלי שקיימתי את התורה: (ט) מה דודך מדוד · כך היו שואלין האומות את ישראל מה אלהיכם מכל האלהים שכך אתם נשרפים ונצלבים עליו: שככה השבעתנו · להעיד לו על אהבתך: (י) דודי צח · לבן כמו (איכה ד') צחו מחלב: ואדום · אפרש תחלה כל הענין לפי פשוטו קילוס נוי בחור

אבן עזרא

(ז) רדידי · כלשון ישמעאל כמו צעיף: (י) דגול · מן דגל:

הפעם השנית

ענין דגול מרכבה · כמו הדגל ה א בין חבריו:

הפעם השלישית

פשטתי · שנתעצלו ישראל לעלות ולבנות הבית: דודי שלח ידו מן החור · מחלון הרקיע וזהו שהתנבאו חגי וזכריה בר עדו: קמתי אני לפתוח לדודי · זהו בנין הבית והשבו השכינה הדור עמהם וכן הבטיחום הנביאים ושכנתי בתוכך אלו היו על דרך ישרה והנה השכינה לא נכנסה עמהם וזה ענין בקשתיהו ולא מצאתיהו · וטעם נפשי יצאה בדברו · נפשי תצא כשאזכור דברו כשהיה מדבר עמי בימים הקדמונים: מצאוני השומרים · מלכי יון: הכוני פצעוני נשאו את רדידי · והענין עזבוני ערומה מהמצות ואני בין כך ובין כך דבקה בשם ואולת אהבה ולא עבדתי עבודה זרה: דודי צח · שמעשיו זכים ונתים לזכים ואדום למכעיסיו כענין מדוע אדום ללבושך וענין מרכבה אלף אלפין ישמשוניה:

ספורנו

שב ה' מחרון אפו הגדול גו' לכל הכעסים אשר הכעיסו מנשה: נפשי יצאה בדברו · על ידי חולדה הנביאה כאמרו ותתך חמתי במקום הזה ולא תכבה: בקשתיו · בימי יהויקים כאמרו קראו צום לפני ה' ויקרא ברוך בספר: קראתיו · על ידי ירמיהו כאמרו אם עונינו ענו בנו ה' עשה למען שמך גו': ולא ענני · כאמרו איננו שומע אל רנתם וכאמרו אם יעמוד משה ושמואל לפני אין נפשי אל העם הזה: (ז) השומרים הסובבים בעיר הכוני · כאמרו שריה בקרבה אריות שואגים גו' וכן: נשאו את רדידי מעלי שומרי החומות · נכנסו הגוים שהיו שומרי החומות מבחוץ לבלתי תת יוצא ובא כאמרו כשומרי שדי היו עליה מסביב: ונשאו את רדידי מעלי כאמרו ויבאו ויאכלו ארץ ומלואה עיר ויושבי בה: (ח) אם תמצאו את דודי · בנפלאותיו אשר יעשה בקרבכם כענין כבשן האש: מה תגידו · לאמות: לו · בשבילו · כאמרו אתיא ותמהיא גו' שפר קדמי להחויה: שחולת אהבה אני · הגידו שחולת אהבה אני כאמרו ויהבו גשמהון די לא יפלחון ולא יסגדון לכל אלה להן לאלההון כי בזה תמהו כל האמות ואמרו: (ט) מה דודך מדוד · מה ההבדל אשר בין זה האלה לזולתו מאלהי העמים שתמסרי עצמך לבלתי החליפו באחר: היפה בנשים · בשכל וברחמים ופרישות באופן שתהיי לרצון גם לפני כל אלוה זולתו: שככה השבעתנו · להגיד אמונתך עמו עד מות: (י) דודי צח ואדום · הוא צח כלו בהיותו מטיב במדת רחמיו על כל מעשיו

עם

וְאָדוֹם דָּגוּל מֵרְבָבָה׃ יא רֹאשׁוֹ כֶּתֶם פָּז קְוּצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחֹרוֹת כָּעוֹרֵב׃ יב עֵינָיו כְּיוֹנִים עַל־אֲפִיקֵי מָיִם רֹחֲצוֹת בֶּחָלָב יֹשְׁבוֹת עַל־מִלֵּאת׃ יג לְחָיָו כַּעֲרוּגַת הַבֹּשֶׂם מִגְדְּלוֹת מֶרְקָחִים שִׂפְתוֹתָיו שׁוֹשַׁנִּים נֹטְפוֹת מוֹר עֹבֵר׃ יד יָדָיו גְּלִילֵי זָהָב מְמֻלָּאִים בַּתַּרְשִׁישׁ מֵעָיו עֶשֶׁת שֵׁן מְעֻלֶּפֶת סַפִּירִים׃ טו שׁוֹקָיו עַמּוּדֵי שֵׁשׁ מְיֻסָּדִים עַל־

ת"א דגול מרבבה · חגיגה טז: קוצותיו תלתלים · ערובין כא חגיגה יד חולין סג: לחיו כערוגת הבשם · שבת פח עירובין כד: שפתותיו שושנים · שבת פט פסחים קיז:

רש"י

כשהוא לבן ופניו אדמוניות: דגול מרבבה · נדגל בחיילות הרבה רבים חיילותיו רבבות הרבה קרויין רבבה שנאמר (יחזקאל יז) רבבה כצמח השדה נתתיך: (יא) ראשו · מבהיק ככתם פז · כתם הוא לשון כגולת מלכים שאוצרים בבית גנזיהם וכן (איכה ד) ישנא הכתם הטוב וכן (איוב לא) אמרתי לכתם מבטחי וכן (משלי כה) וחלי כתם: קוצותיו תלתלים · לשון הלויים פנדלוי"ש בלע"ז: שחורות כעורב · כל אלה נוי לבחור: (יב) עיניו כיונים על אפיקי מים · עיניו על אפיקי מים נאות כעיני יונים אפיקי מים עריבים למראה והבחורים יונאים שם לשוט וכן מקלס המשורר עיני דודי כשהוא מביט על אפיקי מים דומות לנוי עיני יונים: רחצות · עיני דודי בחלב: יושבות על מלאת · כל זה לשון נוי לא בולטות יותר מדאי לא שוקעות אלא יושבות על מלאת גומא שלבש העניין (ס"א העין לפי הגומא) לפי הדוגמא והוא לשון כל דבר שעשוי למלאת גומא העשויה לו למושב כמו (שמות כה) אבני מלואים (שם כה) ומלאת בו מלואת אבן: (יג) לחיו כערוגת הבושם · אשר שם בשמים עשויים ערוגות גידולי מרקחים: מגדלות מרקחים · מגדלות של מרקחים גידולי בשמים שמפטמים אותם מעשה רוקח: (יד) גלילי זהב · כאופני זהב: ממלאים בתרשיש · כל לשון מושב אבן יקרה בזהב קרו מלאת: עשת · לשון (ירמיה ה׳ כח) שמנו עשתו קבוץ עב קרוי עשת משמ"יאה בלע"ז: שן · מעצמות פיל: מעלפת ספירים · מקושטת ומתוקנת בספירים לשון ותתעלף דמתרגמינן ואיתקנת: (טו) שוקיו · כעמודי שש המיוסדים על אדני פז: עמודי שש · עמודי שיש וחבירו במגלת אסתר (אסתר א) על גלילי כסף ועמודי

אבן עזרא

הפעם הראשונה

(יא) כתם · דבר עגול ממיני חלי: פז · אבנים יקרות: קווצותיו · קצת שערו: תלתלים · מן תל כמו על הר גבוה ותלול: (יב) על מלאת · על מתכונת כמו ומלאת בו מלואת אבן: (יג) ערוגת · חתיכת מקום בגן: מגדלות · י"א מן גדול והנכון שהוא לשון רבים ממגדל: (יד) גלילי · כמו גלילי וכן על גלילי כסף: ממלאים · כמו ומלאת בו: בתרשיש · אבן יקרה כמו תרשיש שהם וישפה וי"א שהיא כעין השמים: מעיו · בטנו: עשת · כלי עשוי מאבן הפיל שהוא לבן ונקרא עשת בעבור שהוא לא כמו שמנו עשתו: מעלפת · כמו ויתעלף: ספירים · אבן יקרה אדומה ויורים עליו אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם בו כבר משל הלובן כהוא ושלג וטעם המפרש כמעשה לבנת הספיר מן לבן כי אין פירושו אלא מן קח לך לבנה ויורים עליו כמעשה כי מה ענין כמעשה עם הלובן כי היה לו לומר כמראה לבנת: (טו) שש · אבני שיש ומשקל עש ועיש:

הפעם השנית

לחיו · זקנו: מגדלות · הם כמו מגדלות סביבותו לחייו: ממלאים בתרשיש · רמז לשער שעל ידיו: מעיו עשת שן · הגור מתניו אבל מעיו חגורים כי איננו ערום: אדני פז · רגליו ואצבעותיו: מראהו כלבנון · שהוא נחמד למראה:

הפעם השלישית

ראשו כתם פז · הוא כסא הכבוד: שחורות כעורב · כענין ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו: עיניו · כענין בכל מקום עיני ה׳: רחצות בחלב · כענין טהור עינים מראות ברע: לחיו · הם שרי הפנים: שפתותיו · הם המלאכים השלוחים לבני אדם כמו גבריאל: ידיו גלילי זהב · הם האופנים: ועניין בתרשיש · כענין מראה האופנים ומעשיהם כעין תרשיש:

ספורנו

עם היותו אדום במדת הדין ואין זה מפעל שום עצם שכלי כאשר הוא שכלי בלבד כי אמנם פעלתו באמת הוא בחינת האמת מן השקר ולכך היותו צח ואדום גו׳ יורה על היות מציאותו מציאות רביעי ושכלי עצם משכיל נבדל מחמת זולתו פועל בהכרח סדרו ומנוחו בלבד וכן הוא בהכרח: דגול · נודע לבעל דגל נאהון היכולת: מרבבה · מרבבות קדש עושי רצונו: (יא) ראשו כתם פז · ומאותות מדת רחמיו הוא כי ראש דברו בתורת קדשו הוא במעשה בראשית להגיד כח מעשיו לעמו במופתים שכליים וחושיים למען ידעוהו ויזכו לחיי עולם · כי אמנם יאמר על הדבר שהוא שלו בהיות הדבר מסודר מאתו בלבד לא שיהיה חלק ממנו והלק מגופו ח"ו וכן יקרא ברב מקומות בספרי הקדש כענין ברוך כבוד ה׳ ממקומו וזולתו ובזה יסורו ספקות ופקורי התועים: קוצותיו · יסודי תורתו שהם כמו השער בגוף שאינו חלק ממנו וכמו כן ספורי תורתו שאינם מן החלק העיוני גם לא מהמעשי: תלתלים · מספרים ענייני חכמי הדורות שגבה לבם בדרכי ה׳ וצדיקים ילכו בם כמו ענייני האבות וזולתם שהיו לרצון: שחורות כעורב · וכמו כן מספרים ענייני רשעי הארץ שהיו כמו העורב שהוא טמא ומראהו מנגד לאור הלובן כענין דור המבול ודור הפלגה ובני סדום וזולתם ומשפטי פיהו נגדם ובכן שומר נפשו ירחק מהם: (יב) עיניו · וכמו מספרים ענייני המורים לצדקה שהם כמו עינים לזולתם בענין האבות: כיונים על אפיקי מים · להשקות ממעייני הישועה עולמים: רוחצות בחלב · את זולתם בחלב מעשיהם שהם בכל עת לבנים ומאירים להורות לזולתם: יושבות על מלאת · שכל תכלית מכוון בפעלתם היה להשלים עצמם וזולתם לרצון להם לפני ה׳ כאמרו התהלך לפני והיה תמים: (יג) לחיו · וכמו כן מספרים ענין לחייו המגיעים אל הדבור והם נביאיו: כערוגת הבושם מגדלות מרקחים · הנותן טעם וריח וגדולה למרקחות וכמו כן היו כני הנביאים לפני הנביאים כאמרו והאצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם: שפתותיו · בדבור האמון ובדבור שני שהיו פנים בפנים היו: שושנים נוטפות מר עבר · שהעביר מהם מעלה לישראל והוא עדים מהר חורב ובכן קרה למשה רבינו כי קרן עור פניו בדברו אתו וכן לשאול בהתנבאו כאמרו והתנבית עמם ונהפכת לאיש אחר: (יד) ידיו · מצות וקשרתם לאות על ידיך וגם הם כמו גלילי זהב שהם אצעדות בזרוע: ממלאים בתרשיש · כארבע פרשיות שבהם למען תהיה תורת ה׳ בפיך: מעיו · המעים המתוקנים מאתו במצות אסורי מאכלות הם: עשת שן · מנוקים מכל טומאה

אַדְנֵי־פָז מַרְאֵהוּ כַּלְּבָנוֹן בָּחוּר כָּאֲרָזִים׃ טז חִכּוֹ מַמְתַקִּים וְכֻלּוֹ מַחֲמַדִּים זֶה דוֹדִי וְזֶה רֵעִי בְּנוֹת יְרוּשָׁלִָם׃ ו א אָנָה הָלַךְ דּוֹדֵךְ הַיָּפָה בַּנָּשִׁים אָנָה פָּנָה דוֹדֵךְ וּנְבַקְשֶׁנּוּ

ת"א מראהו כלבנון בחור כארזים · סנהדרין ק:

רש"י

שש · ומראהו גבוה כארזי הלבנון: בחור כארזים · נבחר בין הבנים כארז בין שאר עצים: (טז) חכו ממתקים · דבריו ערבים: זה דודי · זה דמות דודי וזה דמות רעי ועל כל אלה חליתי לאהבתו · והדוגמא כלפי הקב"ה כך היא: דודי צח · ולבן להלבין עונתי · צח ולבן כשנראה בסיני נראה כזקן מורה הוראות וכן בשבהו למשפט (דניאל ז) לבושיה כתלג חור ושער רישיה כעמר נקא: ואדום · ליפרע משונאיו כענין שנאמר (ישעיה סג) מדוע אדום ללבושיך: דגול מרבבה · הרבה חיילות מקיפין אותו: ראשו כתם פז · תחלת דבריו שהפיקו ככתם פז וכן הוא אומר (תהלים קיט) פתח דבריך יאיר פתח אנכי ה' אלהיך הראה תחלה שמשפט מלוכה יש לו עליהם ואחר כך גזר עליהם גזירותיו: קוצותיו תלתלים · על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות: שחורות כעורב · על שם שהיתה כתובה לפניו אש שחורה על גבי אש לבנה · ד"א קוצותיו תלתלים כשנראה על הים נראה כבחור נלחם בגבורה: עיניו כיונים על אפיקי מים · כיונים שעיניהן צופות אל ארובותיהם כך עיניו על בתי כנסיות ובתי מדרשות שמשם יוצאה התורה המשולים למים: רחצות בחלב · כשהן צופות במשפט מבררות דין לאמתו להצדיק צדיק לתת לו כצדקתו ולהרשיע רשע לתת דרכו בראשו: יושבות על מלאת · על מלאת של עולם משוטטות בכל הארץ צופות טובים ורעים · ד"א תלמידי חכמים שהקב"ה נותנם עינים להאיר לעולם כמו שהעינים מאירים לאדם כיונים הנודדים משובך לשובך לבקש אוכלם כך הם הולכים ממדרשו של פלוני חכם לבית המדרש של פלוני חכם לבקש טעמי תורה: על אפיקי מים · על בתי מדרשות שהם מוצאי מים של תורה: רחצות בחלב · לפי שקראן עינים והעין לשון נקבה היא רוחצות לשון נקבה הם מגהצי עצמן בחלב של תורה ומלבנים סתריה ושתומותיה: יושבת על מלאת · מישבים דברים על אופניהם · ד"א עיניו עניניו פרשיות של תורה והלכות ומשניות כיונים שהם נאים בהליכתן על אפיקי מים בבתי מדרשות רוחצות בחלב מצוחצחות כחלב כמו שפירשתי: לחיו · דברות הר סיני שהראה להם פנים מסבירות ושוחקות: שפתותיו שושנים · דבורים שנדבר באהל מועד שהם לרצוי ולכפרה ולריח טוב תורת חטאת ואשם ומנחה ועולה ושלמים: ידיו · הלוחות שנתן מימינו ומעשה ידיו המה: גלילי זהב · אלו הדברות שבהן נאמר הנחמדים מזהב ומפז רב · א"ר יהושע בן נחמיה מעשה נסים היו של סנפירינון היו והיו נגללין · ד"א על שם שמגלגלות טובה לעולם: ממלאים בתרשיש · שכלל בעשרת הדברות תרי"ג מצות: מעיו עשת שן · זה תורת כהנים הניתן באמצע חמשה חומשים כמעיים הללו שהם נתונים באמצע הגוף: עשת שן מעלפת ספירים · נראית חלקה כעשת שן והיא סדורה דקדוקים רבים גזירות שוות ובנין אב וקלים וחמורים: מיסדים על אדני פז · אמר רבי אלעזר הקפר העמוד הזה יש לו כותרת למעלן ובסיס למטן אמר רבי שמואל בר גדא פרשיות שבתורה יש להם כותרת למעלן ובסיס למטן וסמוכות לפניהם ולאחריהם כגון פרשיות של שביעית ויובל (ויקרא כה) וכי תמכרו ממכר להודיעך כמה קשה אבקה של שביעי' כדאיתא במסכת ערכין וסוכה וכגון (במדבר טז) יפקוד ה' איש על העדה צו את קרבני לחמי עד שאתה מפקדני על בני פקוד אותם עלי וכן כמה לכך נאמר שוקיו עמודי שש מיוסדים וגו': מראהו כלבנון · המסתכל ומתבונן בדבריו מוצא בהם פרחים ולולבים כיער זה שמלבלב כך דברי תורה ההוגה בהם תמיד מחדש בהם טעמים: בחור · נבחר כארזים הנבחרים לבנין ולחוזק ולגובה: חכו ממתקים · דבריו ערבים (ויקרא יט) ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם · אני ה' נאמן לשלם שכר יש חיך מתוק מזה · אל תחבלו במעשיכם ותקבלו שכר ובשוב רשע מרשעו (יחזקאל יד) ועשה משפט וצדקה עליהם חיה יחיה עונות נחשבו לו לזכיות יש חיך מתוק מזה: (א) אנה הלך דודך · מאנים ומקנטרים האומות את ישראל אנה הלך דודך למה הניח אותך עזובה אלמנה: אנה פנה דודך ·

אבן עזרא

מעיו · היא האפודה האמצעית שיש בה תמונות מכוכבים נקבצים: שוקיו · הוא הגוף שממנו נברא העולם: וענין שש · שיש לו שש קצוות: אדני פז · הם הארץ כענין על מה אדניה הטבעו: ומראהו כלבנון · הענין שיש בלבנון עצים אין מספר להם אלא בני אדם וכשיראם האחד מהם יחשוב שאין כמוהו ולא ילך כי אם מעט כלבנון וימצא יותר מופלא ונכבד ממנו כן מעשה המקום: בחור כארזים · שהוא עומד וכן מעשיו ולא יכלו כי חדשים לבקרים רבה אמונתו:

ספורנו

טמאה ושקוץ כאמרו אל תטמאו ואל תשקצו: מעלפת ספירים · ובזה תהיינה תכונות הנפש החיוניות והנפשיות בהם מוכנות לברר את העצם השכלי לקבל כל חכמה ודעת ותעשה לבנת הספיר: (טו) שוקיו · פעלות הרגלים בעליית רגלים ובהקהל הנה מצותיו אלה כן כמו עמודי שש מיוסדים על אדני פז · שהאדנים נכבדים מן השוקים כן המכוון מהם הוא למען נלמד ליראה ולאהבה כי מציון תצא תורה: מראהו · לראות את פני האדון ה': כלבנון · הוא נכבד מכל הראותנו לפניו גם בבתי כנסיות ובתי מדרשות כי שמה ישבו כסאות סנהדרי גדולה: בחור כארזים · וכמו כן הוא נבחר לתפלה מכל מקום זולתו כאמרו וזה שער השמים: (טז) חכו ממתקים · כאמרו מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו' לטוב לך: וכלו מחמדים · וכל המכוון הוא למען נשיג חיים נצחיים הנחמדים מכל זולתם: זה דודי · כאמרו כי מאהבת ה' אתכם: וזה רעי · לשכנו בתוככו כאמרו כי לא יטוש ה' את עמו: (א) אנה הלך דודך · אמרו א"ה מה היה לו שסלק שכינתו ממך:

אנה

עִמָּךְ: ב דּוֹדִי יָרַד לְגַנּוֹ לַעֲרוּגוֹת הַבֹּשֶׂם לִרְעוֹת בַּגַּנִּים וְלִלְקֹט שׁוֹשַׁנִּים: ג אֲנִי לְדוֹדִי
וְדוֹדִי לִי הָרֹעֶה בַּשּׁוֹשַׁנִּים: ד יָפָה אַתְּ רַעְיָתִי כְּתִרְצָה נָאוָה כִּירוּשָׁלָםִ אֲיֻמָּה
כַּנִּדְגָּלוֹת: ה הָסֵבִּי עֵינַיִךְ מִנֶּגְדִּי שֶׁהֵם הִרְהִיבֻנִי שַׂעְרֵךְ כְּעֵדֶר הָעִזִּים שֶׁגָּלְשׁוּ מִן־
הַגִּלְעָד: ו שִׁנַּיִךְ כְּעֵדֶר הָרְחֵלִים שֶׁעָלוּ מִן־הָרַחְצָה שֶׁכֻּלָּם מַתְאִימוֹת וְשַׁכֻּלָה אֵין
בָּהֶם: ז כְּפֶלַח הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ: ח שִׁשִּׁים הֵמָּה מְלָכוֹת וּשְׁמֹנִים פִּילַגְשִׁים

ת"א הסבי עיניך מנגדי · זוהר פ' קדושים: שערך כעדר העזים · ברכות כה:

רש"י

כשחזר והשי"ת רוחו על כורש ונתן רשות לבנות הבית והתחילו לבנות באו ואמרו להם אנה פנה דודך אם חוזר הוא אליך נבקשנו עמך כענין שנאמר (עזרא ד') וישמעו צרי יהודה ובנימין כי בני הגולה בונים היכל וגו' ויגשו אל זרובבל וגו' נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם וגו' וכוונתם לרעה כדי להשביתם מן המלאכה והם משיבים: (ב) דודי ירד לגנו · צוה לנו לבנות היכלו ויהיה שם עמנו: לערוגות הבשם · מקום מקטר הקטרת: לרעות בגנים · ועוד ירד לרעות צאנו בגנים אשר נפוצו שם אותם שלא עלו מן הגולה מרעה שכינתו עליהם בבתי כנסיות ובבתי מדרשות: וללקט שושנים · שומע ומקשיב נדברים בתורתו ללקוט זכיותיהן ולכתבם בספר זכרון לפניו כענין שנאמר (מלאכי ג) אז נדברו יראי ה' וגו' ומה שאתם אומרים לבקשו עמנו ולבנות עמנו אני לדודי ולא אתם לו ולא תבנו עמנו כענין שנאמר (עזרא ד) לא לכם ולנו לבנות בית אלהינו ואומר ולכם אין חלק וצדקה וזכרון בירושלם: (ג) הרועה בשושנים · הרועה את צאנו במרעה נוח וטוב: (ד) יפה את רעיתי כתרצה · והקדוש ברוך הוא מקלסה על זאת יפה את רעיתי כשאת רצויה לי כך הוא נדרש בספרי: נאוה · את עתה כאשר בראשונה בירושלם: אימה כנדגלות · חיילי מלאכים אימתך מטיל עליהם שלא להלחם ולהשביתכם מן המלאכה כמו שנאמר בעזרא: (ה) הסבי עיניך מנגדי · כבחור שארוסתו חביבה ועריבה עליו ועיניה נאות והוא אומר לה הסבי עיניך מנגדי כי בראותי אותך לבי מתחזק ומתגאה עלי ורוחי גסה כי איני יכול להתאפק: הרהיבוני · הגיסו לבי כמו (תהלים צ) ורהבם עמל ואון (ישעיה ל) רהב הם שבת אישמיי"ר בלע"ז והדוגמא כך הוא אומר הקדוש ברוך הוא במקדש זה אי אפשר להשיב לכם ארון וכפרת וכרובים שהם הרהיבוני בבית ראשון להראותכם חבה יתירה עד שמעלתם בי: שערך כעדר העזים · בקטנים ורכים ודקים שבכם יש שבח הרבה: (ו) שניך · קציניך וגבוריך שביך כולם לטובה: כעדר הרחלים · הרחל הזאת כולה קדושה למרה לתכלת צמרה לקרבן קרניה לשופרות שוקיה לחלילין מעיה לכנורות עורה לתוף אבל הרשעים נמשלו לחיות שאין מהם לקדושה כלום: (ח) ששים המה מלכות · אברהם ויוצאי יריכו בני קטורה שש עשרה · ישמעאל ובניו שלש עשרה · יצחק ובניו שלשה · בני יעקב שנים עשר · בני עשו שש עשרה · בדברי הימים · הרי ששים · ואם תאמר נח מהם תמנע שהיא אשה אברהם מן המנין: ושמנים פילגשים · נח ובניו עד אברהם כל הולדות יוצאי התיבה שמנים המנאם וכשם שהמלכות שהם נשי המלך יתירות בגדולה על הפילגשים כך היו

אבן עזרא

הפעם הראשונה

(ד) כתרצה · שם מדינה תמצאנה בדברי האחב: אימה · שיש אימה ממנה לכל רואים · כמו איום ונורא: כנדגלות · כמחנות בעלות הדגלים: (ה) הרהיבני · חזקו ממני או הסירו כחי וממשלתי כמו המהלבת רהב ורהבם עמל ואון:

הפעם השנית

דודי ירד לגנו · כאשר פירשתי שאמרה לו יבא דודי לגנו וכאשר הקיצה רדפה אחריו וכאשר ראה אותה אמר יפה את רעיתי ואמר שערך ושניך גם כפלח הרמון והטעם כי את הוא תשוקתי הקדמונית ואל תעצבי לי באהבת כי הנה שערך ושניך ורקתך לעדים נאמנים ולא יתכן שתתעצבי באחרת כי אחת את היא בעולם ואין דומה לך גם הנה שלמה יש לו ששים מלכות ושמונים פילגשים ועלמות אין מספר אין כמותך כי אחת את לאמך:

הפעם השלישית

דודי ירד לגנו · זה שעלה למרום: לרעות בגנים וללקוט שושנים · שהוא דר עם המלאכים שהם צדיקים: אני לדודי · אמרה כנסת ישראל אע"פ שירד דודי לגנו אני שלו והוא שלי · ענתה שכינה יפה את · זה שחזרו בבית שני ופי' · הסבי עיניך

ספורנו

אנה פנה · בהסתירו פניו: ונבקשנו עמך · כאמרם נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם: (ב) דודי ירד לגנו · בקהל קדושים אנשי כנסת הגדולה: לרעות בגנים · לשמוח בבתי כנסיות ובתי מדרשות כענין ישמח ה' במעשיו: וללקוט שושנים · שרידי עמו מבין החוחים: (ד) יפה את רעיתי · אמר האל ית' עתה בבנין בית שני אל הוסיפו לסלק שכינתי מתוכך כי אמנם את עתה יפה בחכמת אנשי כנסת הגדולה: נאוה כירושלים · הראשונה שהיתה עיר הצדק כי שמה ישבו כסאות למשפט: אימה · כענין שמעון הצדיק שהשתחוה לפניו אלכסנדרוס: כנדגלות · כמערכות ישראל בנצחונם בכל מקום: (ה) הסבי עיניך · הנביאים כאמרו ויעצם את עיניכם את הנביאים: מנגדי · שלא יפגעו עמל הזון גם שיהיו ראוים לכך: שהם הרהיבוני · הם היו סבה שהתנשאתי להנקם מכם כאשר לא שמעתם: שערך · כי אמנם מנהגי אבות הם נאותים ויקרים כמו שער של עדר העזים המוכן להיות בגד השוב וכן הנהיגו מנהגי נכבדים כאמרם והעמדנו עלינו מצות כו' ואין צריך עוד לנביאים: (ו) שניך · הלוחמים כמו בני חשמונאי וזולתם: כעדר הרחלים · הם צדיקים ויקרים בעיני כעדר הרחלים שמכניסים אותו למלאת: מתאימות · בעיון ובמעשה: ושכלה אין בהם · אין בהם מורד מקדיח תבשילו: (ז) כפלח הרמון רקתך · התלמידים שהגיעו להוראה הקרובים לעיני הדור כמו הרקה לעינים הם כמו פלח הרמון שגם שאינו רמון שלם הוא יצאות בטעמו ומראהו כן מלאו דעה את ה' בעיון ובמעשה: מבעד לצמתך · מהיותם נבדלים מדעות חכמי האמות שהם כמו הצמת שהיא הכביע שער נכרי וזה כי אמנם: (ח) ששים המה מלכות · רבו דעות חכמי האמות החוקרים באלקיות: ושמנים פילגשים ·

ויותר

וַעֲלָמוֹת אֵין מִסְפָּר׃ ט אַחַת הִיא יוֹנָתִי תַמָּתִי אַחַת הִיא לְאִמָּהּ בָּרָה הִיא לְיוֹלַדְתָּהּ רָאוּהָ בָנוֹת וַיְאַשְּׁרוּהָ מְלָכוֹת וּפִילַגְשִׁים וַיְהַלְלוּהָ׃ י מִי־זֹאת הַנִּשְׁקָפָה כְּמוֹ־שָׁחַר יָפָה כַלְּבָנָה בָּרָה כַּחַמָּה אֲיֻמָּה כַּנִּדְגָּלוֹת׃ יא אֶל־גִּנַּת אֱגוֹז יָרַדְתִּי לִרְאוֹת בְּאִבֵּי הַנָּחַל לִרְאוֹת הֲפָרְחָה הַגֶּפֶן הֵנֵצוּ הָרִמֹּנִים׃ יב לֹא יָדַעְתִּי נַפְשִׁי שָׂמַתְנִי מַרְכְּבוֹת עַמִּי נָדִיב׃ ז א שׁוּבִי שׁוּבִי הַשּׁוּלַמִּית שׁוּבִי שׁוּבִי וְנֶחֱזֶה־בָּךְ מַה־תֶּחֱזוּ בַּשּׁוּלַמִּית

ת"א אחת היא יונתי · עקידה שער כא: מי זאת הנשקפה · זוהר פ' תרומה ופ' וישלח · אל גנת אגוז חגיגה יא: שובי שובי השולמית · בשלח טו:

רש"י

אברהם ויוצאי ירכו חשובים גדולים ויתרים בחשיבות על הכל כאשר תרגם הגר בת מלכים היתה תמנע בת שלטונים היתה ונעשית פלגש לעשו ואומר (בראשית יד) אל עמק שוה וגו' השוו כולם בעצה אחת והמליכו את אברהם עליהם: ועלמות אין מספר · לאומות הרבה נחלקו כל אלה: (ט) אחת היא יונתי · ומכולם אחת היא הנבחרת לי ליונה תמה שהיא תמימת לב עם בן זוגה: אחת היא לאמה · לכנסייתה הרבה מחלוקות בבתי מדרשות כלם לבם להבין תורה על מכונה ועל אמתתה: ברה היא ליולדתה · יעקב ראה אותה מטה שלימה בלא פסול והודה וקילס למקום שנאמר (בראשית מז) וישתחו ישראל על ראש המטה: ראוה בנות · את ישראל בגדולתה · ויאשרוה · ומה הוא קילוסן מי זאת הנשקפה עלינו ממקום הגבוה למטה קרויה השקפה כך בית המקדש גבוה מכל הארצות: (י) כמו שחר · הולך ומאיר מעט מעט כך היו ישראל בבית שני בתחלה זרובבל פחת יהודה ולא מלך והיו משועבדים לפרס וליון ואחר כך נצחום בית חשמונאי ונעשו מלכים: אימה כנדגלות · אימה בגבוריה כנדגלות של מלכים כל זה הקב"ה מקלס את כנסת ישראל יפה את רעיתי כתרצה וכל הענין ע"כ: (יא) אל גנת אגוז ירדתי · עוד זה מדברי שכינה הנה באתי אל מקדש שני זה אליך: לראות באבי הנחל · מה לחלוחית מעשים טובים אראה בך: הפרחה הגפן · אם הפריחו לפני ת"ח וסופרים וטובים: הנצו הרמונים · מקיימי מצות מליאי זכיות למה נמשלו ישראל לאגוז מה האגוז זה אתה רואה אותו כולו עץ ואין ניכר בתוכו פולטו ומלאו מלא מגורות מגורות של אוכלים כך ישראל צנועין וענוותנין מעשיהם ואין תלמידים שבהן ניכרים ואין מתפארים להכריז על שבחן בדקתו אתה מוצא אותו מלא חכמה ועוד כמה מדרשות לדבר מה האגוז זה נופל בטיט ואין מה שבתוכו נמאס אף ישראל גולין לבין האומות ולוקין מלקיות הרבה ואין מעשיהם נמאסין: (יב) לא ידעתי · כנסת ישראל מתאוננת לא ידעתי להזהר מן החטא שאעמוד בכבודי בגדולתי ונכשלתי בשנאת חנם ומחלוקת שנגבר במלכי בית חשמונאי הורקנוס ואריסטובלוס עד שהיה מביא אחד מהם את מלכות רומי וקבל מידו המלוכה ונעשה לו עבד ומאז נפשי שמתני להיות מרכבות להרכיב עלי נדיבות שאר אומות: עמי נדיב · כמו עם נדיב יו"ד יתירה כיו"ד של (דברים לג) שכני סנה (בראשית לא) גנובתי יום (איכה א) רבתי עם: נפשי שמתני · אני בעצמי הביאותים עלי כענין שנאמר (ירמיה י"ג) ואת למדת אותם עליך אלופים לראש: (א) שובי שובי השולמית · אומרים אלי שובי שובי מאחר המקום: השולמית · השלימה באמונתך עמו שובי שובי אלינו

אבן עזרא

מנגדו · שנפסקה הנבואה בבית שני כאשר התנבא דניאל ולחתום חזון ונביא כאשר פירשתי בספר דניאל: שערך · שהיו בבית שני נזירים: שניך · גבורים: רקתך · כהנים: ששים המה · מפרשים הוציאו · מספר ששים ושמונים בני נח ובני אברהם עם בני עשו בן בנו: ועלמות אין מספר · שאין להם ייחוס: אחת היא · כמו גוי אחד בארץ:

הפעם הראשונה

(יא) אגוז · ידוע בדברי קדמונינו ז"ל: באבי · כמו בפרי הנחל כמו ואנביה שגיא וכן עודנו באבו לא יקטף וי"א שהיא המשובר ומן אביב ומן אב יוציאנו: (יב) עמי נדיב · בתי מלות ויש אומר כי יו"ד עמי נוסף כיו"ד בני אתונו ויתכן שלא תהיה היו"ד כמלת בני נוסף: (א) השולמית ·

ספורנו

ויותר מהמה החוקרים בטבעיות: ועלמות אין מספר · המורים עניני העולם בהנהגת הבית והמדינה: (ט) אחת היא יונתי · האמה הדבקה בי כיונה לבעלה: תמתי · השלמה מכל אמה זולתה בכל אלה: אחת היא לאמה · לשרה ההוללכה לא לאברהם שילא ממנו ישמעאל: ברה היא ליולדתה · לרבקה אוהבת את יעקב לא את עשו בהכירה את דרכי שניהם: ראוה בנות ויאשרוה · כענין רחב הזונה באמרה כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת: מלכות ופילגשים · כענין מלכת שבא ובפחתיה כאמרה אשרי אנשיך ואשרי עבדיך אלה כו': (י) מי זאת הנשקפה · לכן ראוי לתמוה כי אמנם דניאל וחביריו שהיו בגלות היו מצפים לאור הישועה: יפה כלבנה · המקבלת אור מזולתה כן הוא וחביריו התבוננו בדברי ירמיהו כאמרו אני דניאל בינותי בספרים כו': ברה כחמה · בנבואת חגי זכריה ומלאכי שהתנבאו הם בעצמם על הישועה: אימה · כענין דריוש מלך פרס באמרו ואלהא די שכן שמיה תמה ימגר כל מלך ועם די ישלח ידיה להשניא לחבלא בית אלהא דך די בירושלם והנה אחר כן: (יא) אל גנת אגוז ירדתי · מלאתי עזרא יוחסין שעלו לארץ שהיו רובם פסולים ובלתי ראוים לשריית שכינה: לראות באבי הנחל · מכל מקום ירדתי שם על חגי זכריה ומלאכי לראות במיוחסים שנשארו בבבל: הפרחה הגפן גו' · אם יש בהם חכמים ותלמידים אשר לבבם פונה לבא לארץ ה' להשרות שם שכינתי: (יב) לא ידעתי נפשי · מסיבה עדת ה' הנה לא ידעתי מה היות אז נפשי רצוני ודעתי: שמתני מרכבות עמי נדיב · שבחרתי לשבת בגולה תחת יד פרס ומדי גם שהם בלי ספק עם נדיב כאמרו אשר כסף לא יחשבו אחרי אשר נקראתי מהנביאים לבא אל המלך הקדוש בארצו למען תשרה שכינתו בתוכנו ויוליכנו קוממיות. (א) שובי שובי השולמית · והנה כאשר קראו הנביאים כדבר ה' כאמרם שובו אלי והשובה אליכם הוי הוי ונוסו מארץ צפון הוי ציון המלטי יושבת בת בבל: ונחזה

כִּמְחֹלַת הַמַּחֲנָיִם: ב מַה־יָּפוּ פְעָמַיִךְ בַּנְּעָלִים בַּת־נָדִיב חַמּוּקֵי יְרֵכַיִךְ כְּמוֹ חֲלָאִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָמָּן: ג שָׁרְרֵךְ אַגַּן הַסַּהַר אַל־יֶחְסַר הַמָּזֶג בִּטְנֵךְ עֲרֵמַת חִטִּים סוּגָה בַּשּׁוֹשַׁנִּים: ד שְׁנֵי שָׁדַיִךְ כִּשְׁנֵי עֳפָרִים תָּאֳמֵי צְבִיָּה: ה צַוָּארֵךְ כְּמִגְדַּל הַשֵּׁן עֵינַיִךְ

ת"א מה יפו פעמיך · סוכה מט חגיגה ג: חמוקי ירכיך · סוכה מט מועד קטן טז: שררך אגן הסהר · סוטה מה סנהדרין יד עקידה שער לח:

רש"י

ונחזה בדגליו ממך נדיבים ושלטונים כמו ואתה תחזה מכל העם כך דרש רבי תנחומא · ד"א ונחזה בך נתבונן אליך מה גדולה ניתן לך והיא אומרת מה תחזו בשולמית מה גדולה אתם יכולים לפסוק לי שתהא שוה לגדולתי אפילו לגדולת דגלי מחולות מחנות המדבר: (ב) מה יפו פעמיך בנעלים · הם אומרים לה חפצים אנו שתדבקו בנו בשביל נוי ותשיבות שראינו בך בעודך ביפייך: מה יפו פעמיך · בעליית הרגלים בת נדיבים: חמוקי ירכיך כמו חלאים · קבולת עדיי זהב קרויה חלי כתם אל חלי בלשון ערבי ורבותינו דרשו על נקבי השיתין של נסכים שנעשו מששת ימי בראשית עגולים כמו ירך כמו חלאים לשון חפירה כמו חוליות הבור: מעשי ידי אמן · ידי הקב"ה · במסכת סוכה אמן כמו אומן קילוסו של הקב"ה ישראל מקלסין אותו מלמעלה למטה מתחילין מראשו כתם פז ויורדין ובאין עד שוקיו עמודי שש לפי שהן באין לרצותו להוריד שכינתו מן העליונים לתחתונים והוא מונה קילוסה מלמטה למעלה מה יפו פעמיך הם הרגלים ומונה והולך עד ראשך עליך ככרמל עד שהוא בא למושכה אליו: שררך אגן הסהר · טיבורך כאגן של מים עגולים שרוחצין בהן והוא עשוי מאבני שיש ובלשון ערבי קרוי סהר על שם שהטבור כמו נקב עגול מושלו כאגן עגול והקילוס הזה אינו מענין נוי אשה כקילוס העליון לפי שהעליון דודה מקלסה וזה ריעותי' מקלסות אותה על שם מעשיה לומר הגונה את להתחבר עמנו והדוגמא על שם לשכת הגזית היושבת בטבור הארץ: אל יחסר המזג · לא יכלה משם משקה רוצה לומר לא יכלה ולא יפסוק משם שום דברי הוראה: בטנך ערמת חטים · שהכל צריכין לה: סוגה בשושנים · גדורה ומסויינת בגדר שושנים די לה בגדר קל ואין אחד מהם פורץ בו ליכנס הרי חתן נכנס לחופה לבו מנענעת לחופה ולחיבת חתונין בא ליזקק לה אמרה לו טיפת דם כחרדל ראיתי הרי הופך פניו לצד אחר ולא נשכו נחש ולא עקרב עוקצו הרי שהוא עובר בדרך ראה בכורות בראשי התאנים פשט ידו ליטול אומרים לו של בעלים הם הוא מושך ידו מפני הגזל הרי סוגה בשושנים: (ד) שני שדיך · שתי הלוחות · דבר אחר מלך וכהן גדול: (ה) צוארך · ההיכל והמזבח שהם זקופים וגבוהים ולשכת הגזית גם היא שם עשויה לחוזק ולמגן

אבן עזרא

שהיא מן שלם היא ירושלים ועניינו יראו שלם: כמחולת המחנים · מן תוף וחליל ומחול: (ב) חמוקי ירכיך · י"א שהוא המקום שיסוב הירך וכן יפרש תתחמקין גם חמק עבר: חלאים · לשון רבים מן וחלי כתם כמו צבאים שהוא לשון רבים מן צבי: אמן · חרש וזה הלשון ידוע: (ג) שררך · טבורך כמו רפאות תהי לשרך: אגן · כלי עגול וכן וישם באגנות: הסהר · תרגום ירח וכן השהרונים כדמות ירח וכן יקראו בלשון ישמעאל: המזג · ידוע בלשון רבנן כמו מסכה יינה וי"א שפירושו כפי עניינו וכן אפרשנו במקומו ואין לו ריע דומה: סוגה · כמו כדברי חכמינו סייג: מתהלכות במחולות לקראת המלך והוא עובר באמצע בין שתי המערכות וזה ענין המחנים והיו אומרים מה יפו פעמיך · וענין חמוקי ירכיך · שהיו מכוסים בבגד מצוייר כמיני חלאים: שררך · והענין כשררך אזור בשרירה חגור במתניה יש בו דמות השהרונים ואחר שדימהו ללבנה בשעת היותה מליאה אמרה כי זה הסהר שלך לא יחסר אורו כאשר יחסר אור הסהר אחר היותו שלם: בטנך ערמת חטים · שהיתה נראית בחון כמו ערימת חטים עבה מלמטה ודקה מלמעלה · וענין סוגה בשושנים · אמר כי הערימה לא היתה נראית כי שושנים היו סביבה:

הפעם השנית

אמרה היא כל מי שהיה רואה אותי היה תמיה ואומר מי זאת הנשקפה כמו שחר והשיבותי להם אל גנת אגוז ירדתי וטעם לא ידעתי · אמרה תמיהה אני שלא הרגשתי ולא ידעתי שהייתי הולכת במרוצה אליך כמו מרכבות עמי נדיב הגדול שיש בעמי והיה כל רואי צועק אחרי שובי השולמית והייתי אומרת להם מה תחזו בשולמית שיגאתם כלכם לראותה כאשר תגאנה שתי

הפעם השלישית

מי זאת הנשקפה · כמו מי זאת עולה מן המדבר והענין על התמוגתי שאותו הזמן היתה המלוכה בבית שני · אמרה שכינה אל גנת אגוז ירדתי משל לכנסת ישראל שלא יראה הפרי אלא אחר השברו הפך וישמן ישורון ויבעט · נשקפתי לראות הפרחה הגפן אם יש ישראל צדיקים גמורים ויצרים · אמרה כנסת ישראל לא ידעתי והענין לא הרגשתי עד שמתני נפשי והענין

ספורנו

כך · ובהיותכם בארץ ה' תשרה שכינתו בתוכנו ובכן נחזה כי נמצא חזון מה' ולא תהיה תזונת חזון: מה תחזו · הנה אמרתי לנביאים מה תחזו האמנם תוכלו לתת תורה חדשה: כמחולת המחנים · כמו שקרה לישראל במדבר שהיו כמו מחול חונים סביב לשתי המחנות שהם מחנה שכינה ומחנה לויה וזה לא יהיה כלל שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה: (ב) מה יפו פעמיך · והנה אז השיבו הנביאים הרבה תרויחו בבואכם אל ארץ ה' כי ירבה התועלת בעלית רגלים וזה כי חמוקי ירכיך · שהם סתרי תורה · וטעמי המצות שהם כמו ירכים המעמידים כל הגוף והם בלתי גלוים הם באמת כמו חלאים מעשה ידי אומן · שלפעמים לא יתקשט בהם האדם אל נכון עד שיודיעהו האומן אופן עשייתם: (ג) שררך · סנהדרי גדולה היושבים על טבור הארץ בלשכת הגזית: אגן הסהר · כתוי גורן עגולה וגידם להסיר כל מחלוקת: אל יחסר המזג · הכרעתם בין החולקים אל נא תחסר ביניכם בני בבל כי אמנם עתה בטנך · תופשי התורה שהם כמו בטנך שממנו מזון ורוח חיים לשאר הגוף הוא כמו: ערמת · חטים סוגה בשושנים · שאין שם דבר מחזיק להיות לאחרים אלא ערמות ערמות עד היות תורה כשתי תורות: (ד) שני שדיך · נשיא ואב בית דין: כשני עפרים · התאמים תמיד יוסי בן יועזר לסמוך ויוסי בן יוחנן שלא לסמוך וכו' במשנה הראשונים נשיאים והשניים להם אבות בית דין · וכל זה אפשר התקון אם תהיו כלכם בא"י ותשרה בה שכינת האל יתעלה: (ה) צוארך · כהן גדול שהוא שני במעלה למלך כמו הצואר תחת הראש: כמגדל השן · שהוא חשוב

בְּרֵכוֹת בְּחֶשְׁבּוֹן עַל־שַׁעַר בַּת־רַבִּים אַפֵּךְ כְּמִגְדַּל הַלְּבָנוֹן צוֹפֶה פְּנֵי דַמָּשֶׂק׃ ו רֹאשֵׁךְ עָלַיִךְ כַּכַּרְמֶל וְדַלַּת רֹאשֵׁךְ כָּאַרְגָּמָן מֶלֶךְ אָסוּר בָּרְהָטִים׃ ז מַה־יָּפִית וּמַה־נָּעַמְתְּ אַהֲבָה בַּתַּעֲנוּגִים׃ ח זֹאת קוֹמָתֵךְ דָּמְתָה לְתָמָר וְשָׁדַיִךְ לְאַשְׁכֹּלוֹת׃ ט אָמַרְתִּי אֶעֱלֶה

ת"א ראשך עליך ככרמל · זוהר פ' בראשית : ודלת ראשך עקידה שער ז' : מה יפית ומה נעמת · עקרים מג פ נו : אמרתי אעלה בתמר · שם נג :

רש"י

כמגדל השן : עיניך · כבריכות אשר בחשבון המושכות מים · כן עיניך על שער בת רבים חכמיך כשהם יושבים בשערי ירושלים העיר בת רבת עם ועסוקים בחשבון תקופות ומזלות חכמתם ובינתם לעיני העמים מושכות כבריכות מים · ועוד יש לפרש בריכות בחשבון כמו יונים · ולשון משנה הוא הלוקח יוני שובך מפרית בריכה ראשונה קוביר"ש בלע"ז : אפך כמגדל הלבנון · איני יכול לפרשו לשון חוטם לא לענין פשט ולא לענין דוגמא כי מה קילוס נוי יש בחוטם גדול וזקוף כמגדל ואומר אני אפך לשון פנים וזה שהוא אומר לשון יחיד ואינו אומר אפיך שעל המצח הוא מדבר שהוא עיקר הכרת פנים כענין שנאמר (ישעיה ג) הכרת פניהם ענתה בם ותדע שהרי מקלסה והולך מלמטה למעלה עיניך בריכות בחשבון ואחריהם המצח וכן האומות מקלסות מצחך חזק לעמת מצח כל הבאים להרעותך ולפתותך : כמגדל הלבנון צופה פני דמשק · ראיתי במדרש זה בית יער הלבנון שעשה שלמה שהעומד עליו צופה ומונה כמה בתים יש בדמשק · דבר אחר פניך צופות פני דמשק מצפות לבא שערי ירושלים עד דמשק שעתידה להרחיב עד דמשק : (ו) ראשך עליך ככרמל · אלו תפילין שבראש שנאמר בהן (דברים כח) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך הרי היא חוזק ומורא כסלע הרים וכרמל הוא ראש ההרים : ודלת ראשך · קליעת שערות נזירייך נאה במצותה כקליעת ארגמן : דלת ראשך · על שם שהקליעה מודלת על גובה הראש : מלך אסור ברהטים · שמו של מקום קשור בתלתלים שנאמר (במדבר ו) נזר אלהיו על ראשו : רהטים · קורנ"ץ בלע"ז כן קורין לתלתלי השזורות שקושרין בהן החגורות · ד"א מלך אסור ברהטים הקב"ה נקשר באהבה במצות ובריצות שאתם רצים לפניו : (ז) מה יפית ומה נעמת · אחר שפרט קילוס כל אבר ואבר כלל כל דבר מה יפית כולך ומה נעמת לידבק בך אהבה ההוגנת להתענג בה : (ח) זאת קומתך דמתה לתמר · ראינו נוי קומתך בימי נבוכדנצר שכל האומות היו כורעות ונופלות לפני הצלם ואתה עומדת בקומה זקופה כתמר הזה : ושדיך לאשכלות · דניאל חנניה מישאל ועזריה שהיו לך כשדים לינק מהם דמו לאשכולות שמשפיעות משקה כך הם השפיעו להניק וללמוד את הכל שאין יראה כיראתכם · עד כאן קלסוהו האומות מכאן ואילך דברי שכינה לגלות ישראל שבין האומות : (ט) אמרתי

אבן עזרא

שאני הרעותי לנפשי עד שחזרתי להיות מרכבות לאחרים הפך ואתה על במותימו תדרוך והרכבתיך על במתי ארץ והטעם בגלא חגם שהיתה בבית שני עד שהוליכה הגלות על ישראל : שובי שובי · זה לעתיד בשוב ה' את שבות ציון : וענין מה תחזו כשולמית · כמו ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה : מה יפו פעמיך · שיעלו ישראל מכל מקום כענין מי אלה כעב תעופינה : שררך · סנהדרי גדולה כחצי גורן עגולה : בטנך · סנהדרי קטנה :

הטעם הראשונה

(ו) ככרמל · י"א הר הכרמל ואיננו כי אם עין וכן בדברי הימים כתוב וכרמל עם ארגמן : ברהטים · כמו ברהטים בשקתות המים והם מקומות עשויות להתחבר שם המים : ודלת · בלשון ישמעאל קלה השער : (י) בסנסניו · אין לו דומה והוא למעלה ששם הפרי : (ט) למישרים · אחר היין כמו יתהלך במישרים : דובב · כענין דבור ואולי כמוהו דבה : (יא) תשוקתו · כמו ואל אישך תשוקתך :

הטעם השנית

אפך כמגדל הלבנון · אותו המגדל היה שוה לא היה בו עוות : ראשך עליך ככרמל · כעין כרמל וכארגמן בעין או כאף : וטעם מלך אסור ברהטים · כי דימה השער שהוא יורד זה תחת זה כדמות המים ברהטים והמלך הוא הרואה או יהיה פירושו כי המלך הוא היה מתאוה להיות אסור וקשור בחבלי שערה וזה הענין הזכירוהו שרי קדר התוקים : מה יפית · אין בעולם תענוג לנפש ולא דבר יפה ונעים כמו החשק : זאת קומתך דמתה לתמר · ואשכלות הם אשכלות הגפן שעלתה עם אילן התמר כל אחד היה מתאוה ואומר אעלה בתמר : אחזה בסנסיניו · ויאחז בשדים וריח אפה שהיא כתפוחים : וחכך · הוא הכיר שתחת הלשון שהוא דומה ליין המתהלך במישרים וירחיב היין כל כך ישמח הנפש ויעיר הלב · אמרתי לשם הנערה אומרת אני לדודי לבדו לא לכם המתאוים · ועלי תשוקתו · לעשות חפצו :

הטעם השלישית

(ד) שני שדיך · שתי תורות : (ה) צוארך · המלך המשיח : עיניך · הם הנביאים שהיו בתחלה בחשבון עתה יהיו רבים כענין והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו וגו' : אפך · הוא כהן גדול כענין ישימו קטורה באפך : (ו) ראשך עליך ככרמל · זהו נחמיה בן חושיאל שהוא מבני יוסף : ודלת ראשך · זהו אליהו : מלך אסור ברהטים · הוא המשיח שהוא אסור כאשר העתיקו קדמונינו כי ביום שחרבה ירושלים נולד : (ז) מה יפית · שתחזור כנסת ישראל לגדולתה · וענין זאת

ספורנו

למראה בלתי טעם וריח הנה הוא תפוח זהב וכסף וכל רוח אין בקרבו : עיניך · חכמי הדור : ברכות בחשבון על שער בת רבים · הולכים להשקות צאן מרעיתם ותלמידיהם בחשבון שהיא בעבר הירדן סמוך לגבולות הגוים שיוכלו שם להמלט מהרס אל ארצות הגוים מגזרת ינאי המלך וחכמיו : אפך · ומגמת פני הנשארים בארץ היתה : כמגדל הלבנון · שהוא במבחר ובעבור ארץ ישראל אמנם הוא : צופה פני דמשק · שהיה חונה לארץ כן הם בהיותם בארץ היו לנכח פונים לצאת חוצה לארץ מדעת יושבי בה : (ו) ראשך : המלך הוא : עליך ככרמל · כמו ראש שבולת לחה המוכן למאכל בלתי רוב מלאכות כן הוא היה למאכל מלכות הרשעה : ודלת ראשך · נגיד מלכות שהיה מתנשא על המלך היה כארגמן המורם על מעלת לובשו כן הוא היה מורם על מעלת מלכות הרשעה על ישראל : מלך אסור ברהטים · כי אמנם המלך היה משועבד למצות המלכות ביד פרניס וכבן : (ח) זאת קומתך · מעלתך : דמתה לתמר · שהוא גבוה ופריו מוגב בערה רב ועם זה פריו מעט המזון נעדר

הריח

בְתָמָר אֹחֲזָה בְּסַנְסִנָּיו וְיִהְיוּ־נָא שָׁדַיִךְ כְּאֶשְׁכְּלוֹת הַגֶּפֶן וְרֵיחַ אַפֵּךְ כַּתַּפּוּחִים׃ י וְחִכֵּךְ כְּיֵין הַטּוֹב הוֹלֵךְ לְדוֹדִי לְמֵישָׁרִים דּוֹבֵב שִׂפְתֵי יְשֵׁנִים׃ יא אֲנִי לְדוֹדִי וְעָלַי תְּשׁוּקָתוֹ׃ יב לְכָה דוֹדִי נֵצֵא הַשָּׂדֶה נָלִינָה בַּכְּפָרִים׃ יג נַשְׁכִּימָה לַכְּרָמִים נִרְאֶה אִם־פָּרְחָה הַגֶּפֶן פִּתַּח הַסְּמָדַר הֵנֵצוּ הָרִמּוֹנִים שָׁם אֶתֵּן אֶת־דֹּדַי לָךְ׃ יד הַדּוּדָאִים נָתְנוּ־רֵיחַ וְעַל־פְּתָחֵינוּ כָּל־מְגָדִים חֲדָשִׁים גַּם־יְשָׁנִים דּוֹדִי צָפַנְתִּי לָךְ׃ ח א מִי יִתֶּנְךָ כְּאָח לִי יוֹנֵק שְׁדֵי אִמִּי אֶמְצָאֲךָ בַחוּץ אֶשָּׁקְךָ גַּם לֹא־יָבוּזוּ לִי׃ ב אֶנְהָגְךָ אֲבִיאֲךָ אֶל־

ת"א וחכך כיין הטוב · יבמות לו סנהדרין ל בכורות לב זוהר פ' שמיני: אני לדודי · זוהר פ' לך לך: לכה דודי נצא השדה · עירובין כא: נשכימה לכרמים · שם: הדודאים נתנו ריח · עירובין כא זוהר פ' ויחי: מי יתנך כאח לי · זוהר פ' וישב: אשקך מיין הרקח · ברכות נט:

רש"י

אעלה בתמר · מתפאר אני בין חיילות של מעלה בכם שאתעלה ואתקדש על ידיכם בתחתונים שתקדשו את שמי בין האומות: אחזה בסנסניו · ואני אחוז ואדבק בכם · סנסנים ענפים: ויהיו נא שדיך · ועתה האמתי את דברי שלא תתפתי אחרי האומות ויהיו הטובים והחכמים שביך עומדים באמונתם להשיב דברים למפתים אותך שילמדו מהם הקטנים שבהם: (י) וחכך כיין הטוב · הזהרי בתשובותיך שיהיו כיין הטוב: הולך לדודי למישרים · זהירה אני להשיב להם שאעמוד באמונתי שיהא חכי הולך לפני דודי לאהבת מישור שהוא מן הלב ולא ברמיה ועקיבה: כיין הטוב · שהוא דובב שפתי ישנים אף אבותי בקבר ישמחו בו ויודו על חלקם · דובב מרחיש פרומ"יר בלע"ז ויסודו לשון דיבור וכך היא התשובה אני לדודי וגם הוא משתוקק לי: (יב) לכה דודי נצא השדה · דרשו רבותינו בעירובין אמרה כנסת ישראל רבונו של עולם אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהם גזל ועריות אלא כיושבי פרזות שהם בעלי אומנות ועוסקין בתורה מתוך הדחק: נלינה בכפרים · נלינה בכופרים בא ואראך בני עשו שהשפעת להם טובה וכופרים בך: (יג) נשכימה לכרמים · אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות: נראה אם פרחה הגפן · אלו בעלי מקרא: פתח הסמדר · כשהפרח נופל והענבים ניכרים הוא פיתוח הסמדר ולהם דימה בעלי משנה שהם קרובים ליהנות מהם בהוראת התורה: הנצו הרמונים · כשהם גמורים והנץ שסביבותיהן נופל · הנצו נופל נצו ולהם דימה בעלי תלמוד שהן בחכמה גמורה וראויין להורות: שם אתן את דודי · שם אראך את כבודי וגודלי שבח בני ובנותי: (יד) הדודאים נתנו ריח · דודאי התאנים הטובות והרעות כענין שנאמר (ירמיה כד) הראני ה' והנה שני דודאי תאנים וגו' הדוד האחד טובות וגו' והדוד השני תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה אלו פושעי ישראל עכשיו שניהם נתנו ריח כולם מבקשים פניך: ועל פתחינו כל מגדים · יש בידינו שכר מצות הרבה: חדשים גם ישנים · שחדשו סופרים עם הישנים שכתבת עלי: צפנתי לך · לשמך ולעבודתך צפנתים בלבי · ד"א צפנתי להראות לך שקיימתם: (א) מי יתנך כאח לי · שתבוא לנחמני כדרך שעשה יוסף לאחיו שגמלוהו רעה ואמר בו (בראשית נ') וינחם אותם: אמצאך בחוץ אשקך · אמצא נביאיך מדברים בשמך ואחבקם ואנשקם גם ידעתי כי לא יבוזו לי כי כדאי היא אהבתך שתהא אהובתך סובבת לחזור אחריך: (ב) אל בית אמי · בית המקדש: תלמדני · כאשר הורגלת לעשות באהל

אבן עזרא

קומתך דמתה לתמר זהו שאמר ועמך כלם צדיקים וכתוב צדיק כתמר יפרח: (ט) וריח אפך · הוא הכהן הגדול המעלה העולות והמקטיר: (י) וחכך · הם המשוררים: (יא) אני לדודי · כי חלק ה' עמו:

הפעם הראשונה

(יג) את דודי · אוהבי או ריח השבון: (יד) הדודאים · צמח

ספורנו

הריח ומזונו בלתי נאות כן האשי עמך מתהדרו עם הלבור עם היותם נותנין פרי בלתי רב התועלת: ושדיך · המורים בעם דומים לאשכלות של תמר שבהם התמרים רבים ומעטי התועלת כן הם מלאו הכמות של מעט תועלת כענין שיחת דקלים ומשלי כובסין וזולתם: ובכן אמרתי אעלה בתמר · אחזה בסנסניו לגלות אותם ולהשחיתם: (ט) ויהיו נא שדיך כאשכלות הגפן · שבהם מזון רב ועוד כן יהיו הם נותנים פרי נאות בעיוניות: וריח אפך · במעשיות: כתפוחים · בעל ריח עם איזה מזון: (י) וחכך · בעת הוכוח: יהיה נא כיין הטוב · ביין הגפן הטוב באופן שיהיה חכך: הולך לדודי למישרים · מכוין למצא חן בעיני דודי כבקשת האמת לא לנצחון: דובב שפתי ישנים · ויהיו דבריו בהזכיר דברי חכמת הקדמונים והוסיף עליהם כראוי לכל אחרון: (יא) אני לדודי · משיבה עדת ה' אל לכה אמת הוא שנכשלתי בכל אלה מכל מקום אני לדודי ולא עזבתיו כאמרו אם שכחנו שם אלהינו גו' כי עליך הורגנו כל היום: ועלי תשוקתו · כאמרו יהפכה ה' אלהיך כו' ובכן אני אומרת: (יב) לכה דודי · צא השדה · לבוא נמדה בקבוץ גליות: נלינה בכפרים · כאמרו יושבים באין חומה ובריח ודלתים אין להם: (יג) נשכימה לכרמים · נתבונן בבתי כנסיות ובבתי מדרשות: נראה הפרחה הגפן גו' · אם יש יוצא למעשה ולהלמוד בעיון ובמעשה: שם · בצאתי משעבוד מלכיות: אתן את דודי לך · אראך אהבתי את שם קדשך · כי אמנם הדודאים אפילו עמי הארץ נתנו ריח טוב במעשיות: (יד) על פתחינו · בתי מדרשות: כל מגדים · בעיון ובמעשה: חדשים · דברים שהבינו חכמי הדור מחדש: גם ישנים · שהורו הקדמונים: דודי צפנתי לך · בספריהם: (א) מי יתנך כאח לי · מי יתן ואשיג דרכי טובך ואעבוד מאהבה כמו אח לא מי ראה בלבד כראוי לאב: אמצאך בחוץ אשקך · באופן שגם כשאהיה עוסק בחיי שעה חוץ לבתי מדרשות יהיה העסק מכוון לעבדך מאהבה: גם לא יבוזו לי · בלא יתבוששו שיהיו מעשי ליהודה · ובכן אנהגך אביאך אל בית אמי · אזכה להשרות שכינתך בבתי מדרשות כאמרו וברא ה' על

מכון

בֵּית אִמִּי תְּלַמְּדֵנִי אַשְׁקְךָ מִיַּיִן הָרֶקַח מֵעֲסִיס רִמֹּנִי׃ ג שְׂמֹאלוֹ תַּחַת רֹאשִׁי וִימִינוֹ תְּחַבְּקֵנִי׃ ד הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלָ͏ִם מַה־תָּעִירוּ וּמַה־תְּעֹרְרוּ אֶת־הָאַהֲבָה עַד־שֶׁתֶּחְפָּץ׃ ה מִי זֹאת עֹלָה מִן־הַמִּדְבָּר מִתְרַפֶּקֶת עַל־דּוֹדָהּ תַּחַת הַתַּפּוּחַ עוֹרַרְתִּיךָ שָׁמָּה חִבְּלַתְךָ אִמֶּךָ שָׁמָּה חִבְּלָה יְלָדַתְךָ׃ ו שִׂימֵנִי כַחוֹתָם עַל־לִבֶּךָ כַּחוֹתָם עַל־זְרוֹעֶךָ כִּי־עַזָּה כַמָּוֶת אַהֲבָה קָשָׁה כִשְׁאוֹל קִנְאָה רְשָׁפֶיהָ רִשְׁפֵּי אֵשׁ שַׁלְהֶבֶתְיָה׃

ת"א שמאלו תחת ראשי · זוהר פ' בהעלותך: תחת התפוח עוררתיך · סוטה יא: שימני כחותם על לבך · תענית ד' זוהר פ' ויחי זוהר פ' משפטים סוף דברי הסבא ופ' מצורע:

רש"י

מופד: אשקך מיין הרקח · נסכים: מעסיס · יין מתוק: (ג) שמאלו תחת ראשי: (ד) השבעתי אתכם · עכשו כנסת ישראל משבעת דבורה כלפי האומות אף על פי שאני קובלת ומתאוננת דודי מחזיק בידי והוא לי למשען בגלותי לפיכך השבעתי אתכם: מה תעירו ומה תעוררו · כי לא יועיל לכם: (ה) מי זאת · הקב"ה ובית דינו אומרים על כנסת ישראל מי זאת כמה היא חשובה זאת שנתעלתה מן המדבר בכל מתנות טובות שם נתעלתה במתן תורה ונדבק שכינה ונראית חבתה לכל ועודנה בגלותה: מתרפקת על דודה · מתחברת על דודה מודה שהיא חברתו ודבוקה בו · רפק בלשון ערבי רפקא חבורה: תחת התפוח עוררתיך · כך היא אומרת בבקשה חבת דודה תחת התפוח עוררתיך זכור כי בתחתית הר סיני העשוי על ראשי כמין תפוח שם עוררתיך והוא לשון חבת אשת נעורים המעוררת את דודה בלילות בתנומות עלי משכב מחבקתו ומנשקתו: שמה חבלתך אמך · הרי אמרנו שהקב"ה קראה אמו שם נתיהה לך לאם: חבלתך · לשון חבלי יולדה · חבלתך באו לך חבלים ממך כמו (ירמיה י') בני יצאוני יצאו ממני: (ו) שימני כחותם · בשביל אותה אהבה תחתמני על לבך שלא תשכחני ותראה כי עזה כמות אהבה שאהבתיך עלי כנגד מיתתי שאני נהרגתי עליך: קשה כשאול קנאה · ההגר שנתקנאו ונתגרו בי האומות בשבילך · קנאה בכל מקום אינפ"רמנט בלע"ז לשון אחיזת הלב לנקום נקם: אש שלהבת יה · רשפים של אש חזקה הבאה מכח שלהבת של גיהנם · טעם הזקף הגדול הנקוד על רשפי מלמדנו על תיבת אש שהיא דבוקה

אבן עזרא

כדמות צורת אדם: (ב) תי"ו תלמדני · חוזר על האם: (ה) מתרפקת · מתחברת ואין לו דומה במקרא וכן ענינו בלשון ישמעאל: חבלתך · לשון הריון כמו הנה יחבל און ויתכן שהוא הלידה מענין חבלי יולדה:

הפעם השנית

ועתה לכה דודי נצא השדה נלינה · בחתת הכפרים לא נלך אל המדינה ובעלות השחר נשכימה ובמקום הראוי שיש לו ריח טוב שם אתן את דודי כענין נתתי את ידידות נפשי ואם הוא הפך · ופעם הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים · המתחברות פה ותאמר כך הייתי מתאוה לנשק פיך בפרהסיא ובגלוי ולא אהיה נבוז בעיני בני אדם ועל זאת אמרה מי יתנך כאח לי הייתי נוהג אותך ומביא אותך אל בית אמי לעיני כל תלמדני והיא היתה מלמדת אותי איך אשקך מיין הרקח וענינו דבר שירקח יותר מיין: רמוני · הוא הגיר שאחת הלשון או היה כמשמעו והנה הדוד והנערה יחד על כן אמרה שמאלו תחת ראשי: מי זאת עולה · אמרו לו והם שוכבים יחד בכרם ויקרא גן · הראית לעולם נערה שעלתה מן המדבר תבקש להתחבר עם דודה כאשר עשיתי אני מרוב אהבתי בך ותדע למה עוררתיך בעבור להזכירך דבר אילן התפוח כי כמדומה לי שלא הרתה אמך ויתמה בך כי אם תחת התפוח על כן ריחך כתפוח בעצי היער כאשר אמרה לו בתחלה היתה מתאוה ומתמדת לשבת בצלו ולהיות שמאלו תחת ראשה:

הפעם השלישית

לכה דודי · אמרה כנסת ישראל הואיל והסתכל בכרמים שהם ישראל תראה אם פרחה הגפן כמו שהעתיקו חז"ל אם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו מעמיד עליהם מלך שגזירותיו כגזירות המן ונגאלין · והנה תראה שהדודאים נתנו ריח והתחברו חסידים אלה שהם חדשים עם חסידי אבות קדמונים וזה ענין חדשים גם ישנים: מי יתנך כאח לי · בעבור שיש בגלות עובדי השם ושומרי המצות בצניעות הם מתאוים לשמור את המצות בפרהסיא ושתשוב השכינה כאשר היתה בתחלה: מיין הרקח · הוא ניסוך היין: שמאלו · עולות הערב והבקר · אמר שלמה ברוח הקדש השבעתי אתכם שלא תעוררו עד שיגיע הקץ: מי זאת עולה מן המדבר · וכן אמר שלמה כשהיו ישראל במדבר ונכנסו לארץ אמר בתחלה השבעתי אתכם ואחר כן מי זאת עולה וזה הענין כמו כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות כשיעלו ישראל ממדברות הגליות יאמרו למשיח שהוא דודה דע כי תחת התפוח עוררתיך והענין כי הייתי אסור וישן ולא התרתיך כי אם בתפלתי כענין תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אפניו ודברי ותפלותי כאלו שם הולידוך:

הפעם הראשונה

(ו) רשפיה · גחליה וכן ובני רשף יגביהו עוף: שלהבת יה · מחלוקת בין אנשי המסורה אם היא מלה אחת או שתים והקרוב שהיא שתים וסמיכת השם כמו כהררי אל וטו"ן שלהבת שול-

ספורנו

מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ונוגה אש גו': (ב) אשקך · ישמח ה' במעשיו: מיין הרקח · בחכמת צדיקי וחכמי הדור: מעסיס רמוני · וכמו כן בפעלות ההמון במעשיות: (ד) השבעתי אתכם · שלא ימהר גוג ומגוג לבא ולבעל ובכן לא יבקר ממלתי: (ה) מי זאת עולה מן המדבר · יאמר האל ית' מה היה לה לזאת העולה משעבוד בבל פרס ומדי שהיו כמו מדבר לא אדם בו אבל חיות טורפות בלבד: מתרפקת · מכה את עצמה ומתאוננת: על דודה · על אחור ביאת המשיח שהוא האדון אשר אתם מבקשים והפליג כאמרה כלה: תחת התפוח · בהיותי בגולה מתלוננת בצל שדי כמו בצל תפוח בעצי היער: עוררתיך · השתדלתי בתפלותי להביאך: שמה חבלתך · כמו הרה תקריב ללדת: אמך · קהלת יעקב: ילדתך · עדת ה' של צדיקי הדורות שהיו בתפלותם סבה למציאותך ולהגלותך וזה כאמרו לאל ית' בתפלותם: (ו) שימני כחותם על לבך · לזכרני בביאת משיחך: כחותם על זרועך · לחשוף את זרוע קדשך לעיני כל הגוים: כי עזה כמות אהבה · כי עליך הורגנו כל היום על קדושת שמך אע"פ שאין מעשינו טובים: קשה כשאול קנאה · שלבנו המקנא על דבר כבוד שמך: רשפיה · שלבנו כאש בוערת עצורה בעצמותינו: (ז) מים רבים לא יוכלו לכבות · בכל השתדלותם להדיחנו מעל ה' אלהינו:

ז מים רבים לא יוכלו לכבות את־האהבה ונהרות לא ישטפוה אם־יתן איש את־כל־הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו׃ ח אחות לנו קטנה ושדים אין לה מה־נעשה לאחותנו ביום שידבר־בה׃ ט אם־חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם־דלת היא נצור עליה לוח ארז׃ י אני חומה ושדי כמגדלות אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום׃ יא כרם היה לשלמה בבעל המון נתן את־הכרם לנטרים איש יבא בפריו

ת"א מים רבים לא יוכלו לכבות · סוטה כא זוהר פ׳ תרומה ופ׳ מצורע ופ׳ פינחס : אם יתן איש את כל הון ביתו · שם · עקרים מב פ׳ לו : בוז יבוזו לו · שם : אחות לנו קטנה ושדים · פסחים פז קדושין מט : מה נעשה לאחותנו · זוהר פ׳ יתרו : אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף · יומא ט סנהדרין כד : אני חומה ושדי · פסחים פז בתרא ז ח : אז הייתי בעיניו · פסחים פז כתובות עא זוהר פ׳ בראשית :

רש"י

לשלהבת יה לומר אש של שלהבת יה : (ז) מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה · על שכינה בלשון רבים נופל עליהם לשון לא יכבו : מים רבים · האומות : ונהרות · שריהם ומלכיהם : לא ישטפוה · על ידי חוזק ואימה ואף על ידי פתוי והסתה : אם יתן איש את כל הון ביתו · כדי להמיר אהבתך : בוז יבוזו לו · כל אלה הקב"ה ובית דינו מעידים שכך כנסת ישראל מתרפקת על דודה : (ח) עתה אחות לנו · בתחתונים שהיא מתאחה ומתחברת ומתאוה להיות עמנו והיא קטנה ומקטנת את עצמה מכל העובדי כוכבים כענין שנאמר לא מרובכם וגו׳ שהם מקטינים עצמם : אחות · לשון איחוי אלו קרעים שאין מתאחין : ושדים אין לה · כענין שנאמר בגלות מצרים (יחזקאל ט"ז) שדים נכונו בהגיע עת הגאולה אבל זו שדים אין לה עדיין לא הגיע עתה לעת דודים : מה נעשה לאחותנו ביום שידבר בה · כשהעובדי כוכבים מתלחשים עליה להכחידה כענין שנא׳ (תהלים פ"ג) לכו ונכחידם מגוי :

(ט) אם חומה היא · אם תחזק באמונתה וביראתה להיות כנגדם כחומת נחשת שלא יכנסו לתוכה ר"ל שלא תתחתן בם והם לא יבואו בה ולא תתפתה להם : נבנה עליה טירת כסף · נהיה לה לעיר מבצר ולכתר ולנוי ונבנה לה את עיר הקדש ובית הבחירה : ואם דלת היא · הסובבת על צירה ובהקיש עליה היא נפתחת אף היא אם תפתח להם להיות הם באים בה והיא בהם : נצור עליה לוח ארז · נשים בדלתה נסרים של עץ הנרקבים והתולעת גוררתן ואוכלתן · וכנסת ישראל אומרת : (י) אני חומה · חזקה באהבת דודי : ושדי כמגדלות · אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות המניקים את ישראל בדברי תורה : אז · באמרי זאת : הייתי בעיניו כמוצאת שלום · ככלה הנמצאת שלימה ומוצאת שלום בבית בעלה : (יא) כרם היה לשלמה · זו כנסת ישראל שנאמר (ישעיה ה׳) כי כרם ה׳ צבאות בית ישראל : בבעל המון · בירושלם שהיא רבת עם והמון רב : בעל · לשון מיבור כמו (יהושע י"ב) מבעל גד בבקעת הלבנון :

אבן עזרא

וכמוהו לכנת שלהבת והנה היא מלה מרובעת מארבע אותיות : (י) כמוצאת · לשון נקבה על משקל מה מיוצאת הואת · והמלה מן מצא ונעלם האלף כמנהגו : (יא) בבעל המון · שם מקום שם כרמים רבים והעומד על זה החבור אולי יתמה למה אומר כאן בלשון ישמעאל בעבור קוצר דעתנו כי לא נדע מלשון הקודש כי אם הכתוב במקרא שהוצרכו הנביאים לדבר ומה שלא הוצרכו לא נדע שמו ובעבור היות לשון ישמעאל קרוב מאד ללשון הקדש כי בניניו ואותיות יהו"א והמשרתים ונפעל והתפעל והסמיכות דרך אחת לכתיבן ובן נתחבון ויותר מחצי הלשון ימצא כמוהו בלשון הקדש על כן כל מלה שלא נמצא לה חבר במקרא ויש דומה בלשון ישמעאל נאמר אולי פירושה כן אע"פ שהדבר בספק : נשלם הפירוש מהפעם הראשונה

הפעם השנית

ועתה דודי שימני כחותם על לבך הדביקני אל לבך כהדבק החותם באצבע כן הדביקני ואני על זרועך · וטעם בוז יבוזו לו · היו בני אדם מלעיגים עליו : אחות לנו קטנה · אמרה הנערה אחר מבני אמי חבר אותי ואמר לאחיו אחות לנו שמנוס נוטרה את הכרמים והיא היתה באותו הזמן קטנה · מה נעשה לאחותנו ביום שידובר בה להנשא : אם חומה היא · אם שמרה את עצמה והיא בתולה נבנה עליה טירת כסף והענין כי נביא בנין הטוב על החומה מכסף כדי שיהיה לה כבוד על כל החומות וזה הטעם נקנה לה חלי כתם שהם הקשורים הראוים לכלה : ואם דלת היא · שבכל נפתחה נצור עליה וטענין נבואה במצור ונסגור עליה בלא תהיה ספק טירת כסף שבכל כרואה

ספורנו

ונהרות · מלכי האומות : לא ישטפוה · ברוב מתנותם וגזומיהם כענין נבוכדנצר עם חנניה מישאל ועזריה וזה כי אמנם אם יתן איש את כל הון ביתו גו׳ שאין דבר כערכה אצלנו : (ח) אחות לנו קטנה · משיב האל ית׳ הנה את מצטערת על אחור שריית שכינתי בתוכך וביאת משיחי הנה אפילו בקבוץ גליות תהיה עדת הצדיקים מועטת : ושדים אין לה · והוא שמעטים הינם מלמדים דעת את העם ובלתי מוכנים להשיב מעון בהיות ההמון אז כלו עוסק בחיי שעה בלבד כאמרו עושי מקנה וקנין : מה נעשה לאחותנו · אני ומשיחי כי גם המשיח הוא כמו אש מצרף כסף : (ט) אם חומה היא · הנה אם יהיה זכותם מספיק להגין על דורם : נבנה עליה טירת כסף · נבנה בית המקדש של כסף שלא תשלוט בו שום : ואם דלת היא · שלא יסגרו דלת בעדם ולא יחושו לתקון ההמון : נצור עליה לוח ארז · נעשה להם בית המדרש של עץ ארז נכבד ולא יבנה בית המקדש בזכותם : (י) אני חומה · משיבה עדת ההמון אני השתדלתי במעשי גם בגלות להיות חומה להגין מצרת האויבים : ושדי · חכמי המורים : כמגדלות · כמגדל עוז להגין ולהיות בית מנוס מכל צרה בהשלותם : אז הייתי · ובכן הייתי אפילו בגלות כמוצאת שלום גם שהיתה עת צרה · לכן עתה בקבוץ גליות ראוי שנזכה בזה לביאת משיחנו : (יא) כרם היה לשלמה · משיב המלך המשיח הנה כרם היה לשלמה המלך הקדוש : בבעל המון · בארצות הגוים בגולה כי כרם ה׳ צבאות בית ישראל : נתן את הכרם לנוטרים · לחכמי הדור : איש יבא בפריו אלף כסף · כדי שכל אחד מהם יעמיד התלמידים הרבה יגדיל תורה ויאדיר

אֶלֶף כָּסֶף: יב כַּרְמִי שֶׁלִּי לְפָנָי הָאֶלֶף לְךָ שְׁלֹמֹה וּמָאתַיִם לְנֹטְרִים אֶת־פִּרְיוֹ: יג הַיּוֹשֶׁבֶת בַּגַּנִּים חֲבֵרִים מַקְשִׁיבִים לְקוֹלֵךְ הַשְׁמִיעִנִי: יד בְּרַח ׀ דּוֹדִי וּדְמֵה־לְךָ לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים עַל הָרֵי בְשָׂמִים: חזק

סכום פסוקי ספר שיר השירים מאה ושבעה עשר וסימנו וחכך כיין הטוב הולך לדודי, ופרקיו שמונה והרמז נגילה ונשמחה בו, וחציו נרד וכרכום.

ת"א כרמי שלי לפני האלף לך שלמה · שבועות לה: היושבת בגנים חברים · שבת סג. כתלא עה: ברח דודי ודמה לך לצבי · שבת סג:

רש"י

נתן את הכרם לנוטרים · מסרה ליד אדונים קשים בבל מדי יון ואדום במדרש שיר השירים מצאתי מקצת סמך על נוטרים הללו שהם המלכיות: איש יבא בפריו · כלומר שיכלו לגבות מהן גולגליות וארנוניות ואנפרית הכל גנו מהם להביא לתוך ביתם: (יב) כרמי שלי לפני · ליום הדין יביאם הקב"ה במשפט ויאמר כרמי אע"פ שמסרתיו בידכם שלי הוא ולפני בא כל מה שתפשתם לכם את פריו ולא נכחד ממני מה שגזלתם מהם והם אומרים: האלף לך שלמה · אלף הכסף שגזלנו מהם הכל נחזור: ומאתים לנוטרים את פריו · ועוד נוסיף הרבה משלנו ונתן להם לראשיהם וחכמיהם כענין שנא' תחת הנחשת אביא זהב: לנוטרים את פריו · אלו תלמידי חכמים ואותם התלומים לתלמידי חכמים כמו שנאמר (ישעיה כ"ג) כי ליושבים לפני ה' יהיה סחרה והתנה של צור · ויש לפרש ומאתים לנוטרים את פריו כדין הנהנה מן ההקדש שמשלם קרן וחומש אף אנו נשלם על קדש ישראל לה' על ראשית תבואתו קרן וחומש חמשו של קרן ומאתים הם חומשו של אלף: (יג) היושבת בגנים · הקב"ה אומר לכנסת ישראל את הנפוצה בגולה רועה בגנים של אחרים ויושבת בבתי כנסיות ובבתי מדרשות: חברים מקשיבים לקולך · מלאכי השרת חביריך בני אלהים דוגמתך מקשיבים ובאים לשמוע קולך בבתי כנסיות: השמיעני · ואח"כ יקדישו הם שאמר (איוב ל"ח) ברן יחד כוכבי בקר אלו ישראל ואחר כך ויריעו כל בני אלהים: (יד) ברח דודי · מן הגולה הזאת ופדנו מביניהם: ודמה לך לצבי · למהר הגאולה והשרה שכינתך על הרי בשמים הוא הר המוריה ובית המקדש שיבנה במהרה בימינו אמן:

נשלם פירוש שיר השירים תהלה ליוצר אורים

אבן עזרא

על החומה טירת כסף יבא לראותה · אמרה הנערה אני חומה ושדי גדלו ונכונו והענין אעפ"י שדי נכונו בתולה אני · או הייתי בעיני החושד אותי כמוצאת שלום כי בתולה נתנו כי ועתה מצאתי שלום עמהם · ויש אומרים שיתמהו ויאמרו אם שדים כמגדלות הנה הם גדולים ואינו כן אלא מאחר שהיא דומה לחומה יהיו שדים כמגדלות שהם על החומה הם הקטנים: כרם היה לשלמה · חזרה לשלל נפשה ורוב אהבתה ואמרה כרם היה לשלמה והענין כי הנה שלמה המלך השכיר הכרם שלו בעבור שיביאו לו בפריו כנוטרים שהשכרו אותו אלף כסף · ואני לא עשיתי כן אלא כרמי שלי לפני וחזרה מלעגת ואומרת קח אתה שלמה האלף שלך וירויחו הנוטרים השוכרים מאתים · אני איני רוצה ממון ולא קרן וריוח אלא להיות כרמי שלי לפני בהתחברתי בו עם דודי וזהו יותר תענוג לי מכל ממון · אמר דודה כאשר יושבת בגנים שיש בתוך הכרם אל תרימי קולך כי חברים יש לי והם מקשיבים לקולך ועתה השמיעני ואמרי לי ברח דודי כאלו תחשבי שאני עמהם שלא יחשדוני שאני עמך כאשר כאשר אמרת לי בתחלה סב דמה לך דודי לצבי או לעופר האילים: נשלם הפירוש מהפעם השני

הפעם השלישית

שימני כחותם · אלו דברי כנסת ישראל לשכינה שאהיה דבורה בך לעולם · וענין מים רבים הם האומות הנמשלות למים כענין ימשני ממים רבים · וכן את מי הנהר העצומים והרבים וכמוהם רבים: אם יתן איש · כמו המן הרשע ללעג יהיה שלא יוכל לבטל דת ישראל כי המקום הוא שומר תורתו כענין אמרות ה' אמרות טהורות: אחות לנו קטנה · תאמר כנסת ישראל אחר שתתחבר עוד נשארה לנו אחות מעבר לנהר כוש או הם שני השבטים וחצי השבט: ביום שידובר בה · ביום הנחמה כמו דברו על לב ירושלים: אם חומה היא · אם שמרה עצמה ולא יצאה מהדת כן לה מקום וטירות מאות כסף ונלך בשבילם: ואם דלת היא · שלא שמרה המצות ופתחה לכל נכר עליה ונתנעה שלא תבא אלינו · ענתה היא ואמרה אני חומה שומרת דתי הייתי פורש שבכתב ובבעל פה היו לנו אז יהיו כל ישראל בשלום: כרם היה לשלמה · הם ישראל שלמה היה מלך על כולם וזה הענין בבעל המון שכל ההמון היה שלו והוא סבב לתת הכרם לנוטרים והם מלכי ישראל · וענין אלף כסף עשרת השבטים שהיו לנוטרים וכל שבט מאה כסף: כרמי שלי · אמר שלמה ברות הקדש זה הכרם כולו שהיה לי עוד יחזור להיותו לפני: האלף לך שלמה · יאמר למשיח שהוא בנו ויקרא שלמה האלף לך שלמה יחזרו שהיו לנוטרים את פריו גם המאתים שהם יהודה ובנימין · אמרה שכינה היושבת בגנים את כנסת ישראל כמה יתאוו המלאכים לשמוע את שיריך · ענתה כנסת ישראל אם טוב בעיני דודי ברח מהמלאכים ורד אל הרי בשמים הם הררי ציון כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם:

נשלם הפירוש מהפעם השלישית

ספורנו

ויאדיר והנה כרמי שלי · אותם חכמי הדור שהם שלי ורואי פני הם בלבד לבנין שיוכלו לעמוד בהראותו כי לא השתדלו לרבות אשכולות ובכן תלמידיהם מעטים: (יב) האלף לך שלמה · משיבה עדת חכמי הדור לאל ית' · אין לאל ידינו להרבות בלמוד כי זה תוכל אתה לבדך: ומאתים · אבל השתדלנו להעמיד המעטים כפי אשר השיגה ידנו: (יג) היושבת בגנים · משיב האל ית' אל קהלת יעקב ההמונית היושבת בגנים עושה מקנה וקנין בקבוץ גליות: חברים מקשיבים לקולך השמיעני · השמיעי אותי קול חברים בבתי מדרשות המקשיבים לקולך כאשר תתני להם די מחסורם למען יחזקו ותזכי עמהם בתורת ה': (יד) ברח דודי · משיבה קהלת יעקב כלה אתה דודי המשיח מאחר שרצון המלך הקדוש להרבות ת"ח מהר אתה ביאתך אל הר ציון זה ותרעה אותנו דעה והשכל לרצון לפניו: על הרי בשמים · הר ציון שהוא בית מלכות לבית דוד והר הבית אשר שם סנהדרי גדולה:

קודם קריאת ההפטרה אומר המפטיר זה

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

אחר קריאת ההפטרה אומר המפטיר אלו הברכות

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם שֶׁכָּל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק:
נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:
רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:
שַׂמְּחֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ · וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ · בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ · עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ · כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לּוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מָגֵן דָּוִד:
עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה · לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת:
עַל הַכֹּל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

תקונים לנתינה לגר בס׳ ויקרא

דף	שורה	תחת	קרא
יז	5	רבנן	רבנן, אבל זהו נגד הדין כי משנה ערוכה היא (הוריות י׳ ע״א) „איזהו נשיא זה מלך שאין על גביו אלא ה׳ אלהיו".
כא	1	מלת „אשמה"	מלות „אשמה יקרב"
—	2	מגמרא	מגמרא בבא מציעא מ״ח ע״א
כה	1	ודי ידי	ודי „די" בכמה נוסחאות
כז	7	שתיהם	שניהם
כח	6	מעמה	מִמְּיָה
לט	2	קדש	קדש ר״ל הוך הקלעים, ועי׳ ברמב״ם פ״א הלכה ג׳ מהל׳ בית הבחירה
ם	7	„ולאהרן" ?	„לאהרן" ?
מג	12	האגפה	צ״ל קודם ואת הדוכיפת
נה	3	הנו׳ ישתאבון ש״פ	הנוסחא ישתאבון שתי פעמים ביו״ד
נז	2	דנכסתא	דנכסתא בכמה נוסחאות
ס	6	בננעים	בננעים (פ״א משנה ג׳)
סד	1	ויעול	ויעול, ועי׳ בבאורנו לעיל (בראשית כ״ז ד׳)
ע	3	בל׳ יחיד	בל׳ יחיד, וכן הדפסנו פה
עב			בתרגום פסוק ח׳ י׳ שתי פעמים תרגם „בתוכם, ביניכון„ לולי משום שבפסוק י״א כתוב „לכם" אבל הנוסחא המלאה „ביניכון" עקרית.
—		בבאור על נפשא מכפר	על נפשא בכמה נוסחאות
צ	10	מממע	משמע
צה	5	בעלי מומין	ביאת המקדש
צו	5	הן	כהן
צז	9	כל הזבחים	כל הזבחים דף פ״ו ע״ב
קח	6	ס״מ)	ס״מ, ועיין מ״ש בהקדמה כוללת)
—	7	סדר	סדרי
—	9	ביצה י״א	ר״ה ו״ו ע״ב

כללים בדברי רש"י זכרונו לברכה · שמורה בכל טוב וערוכה · לקוחים מדברי המפרשים · זה אומר ככה · וזה אומר ככה :

א כל מקום שפירש רש"י כתרגומו · הנה הוא סותר את העברי · פירוש שאין הפשט כמו העברי :

ב ואונקלוס תרגם · אז אינו סותר התרגום אלא מפרש דעתו של אונקלוס :

ג המתרגם · בכל מקום שהוא · אז סותר התרגום שהוא טעות :

ד ותרגומו · אז מביא רש"י ראיה לפירושו שכן הוא :

ה וכשהוא כותב התרגום · כגון דחילו או כיוצא בו ואינו אומר כתרגומו או תרגום · אז אינו קשה על העברי אלא רוצה ליישב ולפרש לשון התרגום כגון בהלתיה הוא מפרש שהוא לשון הואלה :

ו וכשהוא אומר ואונקלוס תרגם בפנים אחרים או לשון המקרא נופל על לשון התרגום אך שמאריך בלשון :

ז וכשהוא כותב העברי וגם התרגום כגון כבד תרגום יקיר ולא אתיקר אז הוא מפרש הפעולה שלא תטעה אחר העברי לומר שהוא נווי אלא שם דבר כמו כי כבד ממך הדבר · וגם כשמשנה לשון תרגום מן העברי לפי לשון התרגום יש לומר כגון ופריצו בארץ וגיפות בארעא פריצו עבר והתרגום מהפכו להבא · או נקבה שכרך · תרגום פרש אגרך שלא נאמר שהנו"ן שמוש :

תפלת שחרית של שבת

כשנכנס לבית הכנסת יאמר זה

מַה טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל: וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ: יְיָ אָהַבְתִּי מְעוֹן בֵּיתֶךָ וּמְקוֹם מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ: וַאֲנִי אֶשְׁתַּחֲוֶה וְאֶכְרָעָה אֶבְרְכָה לִפְנֵי יְיָ עֹשִׂי: וַאֲנִי תְפִלָּתִי לְךָ יְיָ עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ:

אֲדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מָלַךְ · בְּטֶרֶם כָּל יְצִיר נִבְרָא: לְעֵת נַעֲשָׂה בְחֶפְצוֹ כֹּל · אֲזַי מֶלֶךְ שְׁמוֹ נִקְרָא: וְאַחֲרֵי כִּכְלוֹת הַכֹּל · לְבַדּוֹ יִמְלוֹךְ נוֹרָא: וְהוּא הָיָה וְהוּא הֹוֶה · וְהוּא יִהְיֶה בְּתִפְאָרָה: וְהוּא אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי · לְהַמְשִׁיל לוֹ לְהַחְבִּירָה: בְּלִי רֵאשִׁית בְּלִי תַכְלִית · וְלוֹ הָעֹז וְהַמִּשְׂרָה: וְהוּא אֵלִי וְחַי גֹּאֲלִי · וְצוּר חֶבְלִי בְּעֵת צָרָה: וְהוּא נִסִּי וּמָנוֹס לִי · מְנָת כּוֹסִי בְּיוֹם אֶקְרָא: בְּיָדוֹ אַפְקִיד רוּחִי · בְּעֵת אִישַׁן וְאָעִירָה: וְעִם רוּחִי גְּוִיָּתִי · יְיָ לִי וְלֹא אִירָא:

יִגְדַּל אֱלֹהִים חַי וְיִשְׁתַּבַּח · נִמְצָא וְאֵין עֵת אֶל מְצִיאוּתוֹ: אֶחָד וְאֵין יָחִיד כְּיִחוּדוֹ · נֶעְלָם וְגַם אֵין סוֹף לְאַחְדּוּתוֹ: אֵין לוֹ דְּמוּת הַגּוּף וְאֵינוֹ גוּף · לֹא נַעֲרוֹךְ אֵלָיו קְדֻשָּׁתוֹ: קַדְמוֹן לְכָל דָּבָר אֲשֶׁר נִבְרָא · רִאשׁוֹן וְאֵין רֵאשִׁית לְרֵאשִׁיתוֹ: הִנּוֹ אֲדוֹן עוֹלָם לְכָל נוֹצָר · יוֹרֶה גְדֻלָּתוֹ וּמַלְכוּתוֹ: שֶׁפַע נְבוּאָתוֹ נְתָנוֹ · אֶל אַנְשֵׁי סְגֻלָּתוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ: לֹא קָם בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה עוֹד · נָבִיא וּמַבִּיט אֶת תְּמוּנָתוֹ: תּוֹרַת אֱמֶת נָתַן לְעַמּוֹ אֵל · עַל יַד נְבִיאוֹ נֶאֱמַן בֵּיתוֹ: לֹא יַחֲלִיף הָאֵל וְלֹא יָמִיר דָּתוֹ · לְעוֹלָמִים לְזוּלָתוֹ: צוֹפֶה וְיוֹדֵעַ סְתָרֵינוּ · מַבִּיט לְסוֹף דָּבָר בְּקַדְמָתוֹ: גּוֹמֵל לְאִישׁ חֶסֶד כְּמִפְעָלוֹ · נוֹתֵן לְרָשָׁע רָע כְּרִשְׁעָתוֹ: יִשְׁלַח לְקֵץ הַיָּמִין מְשִׁיחֵנוּ · לִפְדּוֹת מְחַכֵּי קֵץ יְשׁוּעָתוֹ: מֵתִים יְחַיֶּה אֵל בְּרֹב חַסְדּוֹ · בָּרוּךְ עֲדֵי עַד שֵׁם תְּהִלָּתוֹ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדָיִם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּחָכְמָה וּבָרָא בוֹ נְקָבִים נְקָבִים חֲלוּלִים חֲלוּלִים גָּלוּי וְיָדוּעַ לִפְנֵי כִסֵּא כְבוֹדֶךָ שֶׁאִם יִפָּתֵחַ אֶחָד מֵהֶם אוֹ יִסָּתֵם אֶחָד מֵהֶם אִי אֶפְשַׁר לְהִתְקַיֵּם וְלַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ (אֲפִילוּ שָׁעָה אֶחָת): בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ רוֹפֵא כָל בָּשָׂר וּמַפְלִיא לַעֲשׂוֹת:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לַעֲסוֹק בְּדִבְרֵי תוֹרָה:

וְהַעֲרֶב נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת דִּבְרֵי תוֹרָתְךָ בְּפִינוּ וּבְפִי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְצֶאֱצָאֵינוּ וְצֶאֱצָאֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלָּנוּ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ וְלוֹמְדֵי תוֹרָתֶךָ לִשְׁמָהּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְלַמֵּד תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְבָרְכוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר לָהֶם: יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: וְשָׂמוּ אֶת־שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם:

אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם שִׁעוּר הַפֵּאָה וְהַבִּכּוּרִים וְהָרֵאָיוֹן וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְתַלְמוּד תּוֹרָה: אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאָדָם אוֹכֵל פֵּרוֹתֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לָעוֹלָם הַבָּא וְאֵלּוּ הֵן כִּבּוּד אָב וָאֵם וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְהַשְׁכָּמַת בֵּית הַמִּדְרָשׁ שַׁחֲרִית וְעַרְבִית וְהַכְנָסַת אוֹרְחִים וּבִקּוּר חוֹלִים וְהַכְנָסַת כַּלָּה וּלְוָיַת הַמֵּת וְעִיּוּן תְּפִלָּה וַהֲבָאַת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ וְתַלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם:

אֱלֹהַי · נְשָׁמָה שֶׁנָּתַתָּ בִּי טְהוֹרָה הִיא אַתָּה בְרָאתָהּ אַתָּה יְצַרְתָּהּ אַתָּה נְפַחְתָּהּ בִּי וְאַתָּה מְשַׁמְּרָהּ בְּקִרְבִּי וְאַתָּה עָתִיד לִטְּלָהּ מִמֶּנִּי וּלְהַחֲזִירָהּ בִּי לֶעָתִיד לָבֹא כָּל זְמַן שֶׁהַנְּשָׁמָה בְקִרְבִּי מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי רִבּוֹן כָּל הַמַּעֲשִׂים אֲדוֹן כָּל הַנְּשָׁמוֹת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר נְשָׁמוֹת לִפְגָרִים מֵתִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר נָתַן לַשֶּׂכְוִי בִינָה לְהַבְחִין בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי גּוֹי:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ"ה שֶׁלֹּא עָשַׂנִי עָבֶד
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ"ה שֶׁלֹּא עָשַׂנִי אִשָּׁה
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ"ה פּוֹקֵחַ עִוְרִים:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ"ה מַלְבִּישׁ עֲרֻמִּים:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ"ה מַתִּיר אֲסוּרִים:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ"ה זוֹקֵף כְּפוּפִים:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ"ה רוֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ"ה שֶׁעָשָׂה לִי כָּל צָרְכִּי:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ"ה הַמֵּכִין מִצְעֲדֵי גָבֶר:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ"ה אוֹזֵר יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָה:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ"ה עוֹטֵר יִשְׂרָאֵל בְּתִפְאָרָה:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ"ה הַנּוֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּעֲבִיר שֵׁנָה מֵעֵינָי וּתְנוּמָה מֵעַפְעַפָּי:

וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּרְגִּילֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבְּקֵנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְאַל תְּבִיאֵנוּ לֹא לִידֵי חֵטְא וְלֹא לִידֵי עֲבֵרָה וְעָוֹן וְלֹא לִידֵי נִסָּיוֹן וְלֹא לִידֵי בִזָּיוֹן וְאַל תַּשְׁלֶט בָּנוּ יֵצֶר הָרָע וְהַרְחִיקֵנוּ מֵאָדָם רָע וּמֵחָבֵר רָע וְדַבְּקֵנוּ בְּיֵצֶר הַטּוֹב וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים וְכוֹף אֶת יִצְרֵנוּ לְהִשְׁתַּעְבֶּד לָךְ וּתְנֵנוּ הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל רוֹאֵינוּ וְתִגְמְלֵנוּ חֲסָדִים טוֹבִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתַּצִּילֵנִי הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם מֵעַזֵּי פָנִים וּמֵעַזּוּת פָּנִים· מֵאָדָם רָע· וּמֵחָבֵר רָע· וּמִשָּׁכֵן רָע· וּמִפֶּגַע רָע· וּמִשָּׂטָן הַמַּשְׁחִית· מִדִּין קָשֶׁה וּמִבַּעַל דִּין קָשֶׁה· בֵּין שֶׁהוּא בֶן בְּרִית וּבֵין שֶׁאֵינוֹ בֶן בְּרִית:

וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת־אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: וַיֹּאמֶר קַח־נָא אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק וְלֶךְ־לְךָ אֶל־אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ: וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים: בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַמָּקוֹם מֵרָחֹק: וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו שְׁבוּ־לָכֶם פֹּה עִם־הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד־כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם: וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־עֲצֵי הָעֹלָה וַיָּשֶׂם עַל־יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת־הָאֵשׁ וְאֶת־הַמַּאֲכֶלֶת וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו: וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי בְנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים וְאַיֵּה הַשֶּׂה לְעֹלָה: וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה־לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו: וַיָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים וַיִּבֶן שָׁם אַבְרָהָם אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים וַיַּעֲקֹד אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיָּשֶׂם אֹתוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לָעֵצִים: וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת־יָדוֹ וַיִּקַּח אֶת־הַמַּאֲכֶלֶת לִשְׁחֹט אֶת־בְּנוֹ: וַיִּקְרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יְהוָה מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: וַיֹּאמֶר אַל־תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל־הַנַּעַר וְאַל־תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה כִּי עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־יְרֵא אֱלֹהִים אַתָּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ מִמֶּנִּי: וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־אַיִל אַחַר נֶאֱחַז בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו וַיֵּלֶךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת־הָאַיִל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַּחַת בְּנוֹ: וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא יְהוָה ׀ יִרְאֶה אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהַר יְהוָה יֵרָאֶה: וַיִּקְרָא מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־אַבְרָהָם שֵׁנִית מִן־הַשָּׁמָיִם: וַיֹּאמֶר בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם־יְהוָה כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידֶךָ: כִּי־בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ וְהַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחוֹל אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת הַיָּם וְיִרַשׁ זַרְעֲךָ אֵת שַׁעַר אֹיְבָיו: וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקֹלִי: וַיָּשָׁב אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו וַיָּקֻמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל־בְּאֵר שָׁבַע וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע:

לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם יְרֵא שָׁמַיִם בְּסֵתֶר וּבְגָלוּי וּמוֹדֶה עַל הָאֱמֶת וְדוֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ וְיַשְׁכֵּם וְיֹאמַר:

רִבּוֹן כָּל הָעוֹלָמִים לֹא עַל צִדְקוֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים· מָה אֲנַחְנוּ מֶה חַיֵּינוּ מֶה חַסְדֵּנוּ מַה צִּדְקוֹתֵינוּ מַה יְשׁוּעָתֵנוּ מַה כֹּחֵנוּ מַה גְּבוּרָתֵנוּ מַה נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ הֲלֹא כָּל הַגִּבּוֹרִים כְּאַיִן לְפָנֶיךָ וְאַנְשֵׁי הַשֵּׁם כְּלֹא הָיוּ וַחֲכָמִים כִּבְלִי מַדָּע וּנְבוֹנִים כִּבְלִי הַשְׂכֵּל כִּי רוֹב מַעֲשֵׂיהֶם תֹּהוּ וִימֵי חַיֵּיהֶם הֶבֶל לְפָנֶיךָ· וּמוֹתַר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אָיִן כִּי הַכֹּל הָבֶל:

אבל אנחנו עמך בני בריתך · בני אברהם אהבך שנשבעת לו בהר המריה · זרע יצחק יחידו שנעקד על גב המזבח עדת יעקב בנך בכורך שמאהבתך שאהבת אותו ומשמחתך ששמחת בו קראת את שמו ישראל וישרון :

לפיכך אנחנו חיבים להודות לך ולשבחך ולפארך ולברך ולקדש ולתת שבח והודיה לשמך · אשרינו מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו ומה יפה ירשתנו · אשרינו שאנחנו משכימים ומעריבים ערב ובקר ואומרים פעמים בכל יום :

שמע ישראל יהוה אלהינו יהוה · אחד :

ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד :

אתה הוא עד שלא נברא העולם אתה הוא משנברא העולם אתה הוא בעולם הזה ואתה הוא לעולם הבא קדש את שמך על מקדישי שמך וקדש את שמך בעולמך ובישועתך תרים ותגביה קרננו : ברוך אתה יי מקדש את שמך ברבים :

אתה הוא יי אלהינו בשמים ובארץ ובשמי השמים העליונים · אמת אתה הוא ראשון ואתה הוא אחרון ומבלעדיך אין אלהים · קבץ קויך מארבע כנפות הארץ · יכירו וידעו כל באי עולם כי אתה הוא האלהים לבדך לכל ממלכות הארץ · אתה עשית את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם ומי בכל מעשה ידיך בעליונים או בתחתונים שיאמר לך מה תעשה · אבינו שבשמים עשה עמנו חסד בעבור שמך הגדול שנקרא עלינו וקים לנו יי אלהינו מה שכתוב בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם כי אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עמי הארץ בשובי את שבותיכם לעיניכם אמר יי :

וידבר יהוה אל־משה לאמר : ועשית כיור נחשת וכנו נחשת לרחצה ונתת אתו בין־אהל מועד ובין המזבח ונתת שמה מים : ורחצו אהרן ובניו ממנו את־ידיהם ואת־רגליהם : בבאם אל־אהל מועד ירחצו־מים ולא ימתו או בגשתם אל־המזבח לשרת להקטיר אשה ליהוה : ורחצו ידיהם ורגליהם ולא ימתו והיתה להם חק־עולם לו ולזרעו לדרתם :

וידבר יהוה אל־משה לאמר : צו את־בני ישראל ואמרת אלהם את־קרבני לחמי לאשי ריח ניחחי תשמרו להקריב לי במועדו : ואמרת להם זה האשה אשר תקריבו ליהוה כבשים בני־שנה תמימם שנים ליום עלה תמיד : את־הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים : ועשירית האיפה סלת למנחה בלולה בשמן כתית רביעת ההין : עלת תמיד העשיה בהר סיני לריח ניחח אשה ליהוה : ונסכו רביעת ההין לכבש האחד בקדש הסך נסך שכר ליהוה : ואת הכבש השני תעשה בין הערבים כמנחת הבקר וכנסכו תעשה אשה ריח ניחח ליהוה :

ושחט אתו על ירך המזבח צפנה לפני יהוה וזרקו בני אהרן הכהנים את־דמו על־המזבח סביב :

אתה הוא יי אלהינו שהקטירו אבותינו לפניך את קטרת הסמים בזמן שבית המקדש היה קים · כאשר צוית אותם על יד משה נביאך ככתוב בתורתך :

ויאמר יהוה אל־משה קח־לך סמים נטף · ושחלת וחלבנה סמים ולבנה זכה בד בבד יהיה : ועשית אתה קטרת רקח מעשה רוקח ממלח טהור קדש : ושחקת ממנה הדק ונתתה ממנה לפני העדת באהל מועד אשר אועד לך שמה קדש קדשים תהיה לכם : ונאמר והקטיר עליו אהרן קטרת סמים בבקר בבקר בהיטיבו את־הנרת יקטירנה : ובהעלת אהרן את־הנרת בין הערבים יקטירנה קטרת תמיד לפני יהוה לדרתיכם :

תנו רבנן פטום הקטרת כיצד · שלש מאות וששים ושמונה מנים היו בה · שלש מאות וששים וחמשה כמנין ימות החמה · מנה לכל יום פרס בשחרית ופרס בין הערבים · ושלשה מנים יתרים שמהם מכניס כהן גדול מלא חפניו ביום הכפורים · ומחזירם למכתשת בערב יום

הכפורים

הַכִּפּוּרִים · וּמַחֲזִירָן לְמַכְתֶּשֶׁת בְּעֶרֶב יוֹם הַכִּפּוּרִים · וְשׁוֹחֲקָן יָפֶה יָפֶה כְּדֵי שֶׁתְּהֵא דַקָּה מִן הַדַּקָּה · וְאַחַד עָשָׂר סַמָּנִים הָיוּ בָהּ · וְאֵלּוּ הֵן הַצֳּרִי וְהַצִּפּוֹרֶן הַחֶלְבְּנָה וְהַלְּבוֹנָה מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה · מוֹר וּקְצִיעָה שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה · הַקֹּשְׁטְ שְׁנֵים עָשָׂר וְקִלּוּפָה שְׁלֹשָׁה וְקִנָּמוֹן תִּשְׁעָה בֹּרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין · יֵין קַפְרִיסִין סְאִין תְּלָתָא וְקַבִּין תְּלָתָא וְאִם לֹא מָצָא יֵין קַפְרִיסִין מֵבִיא חֲמַר חִוַּרְיָן עַתִּיק מֶלַח סְדוֹמִית רוֹבַע הַקָּב מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל שֶׁהוּא · רַבִּי נָתָן הַבַּבְלִי אוֹמֵר אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל שֶׁהוּא וְאִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ וְאִם חִסַּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה:

רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר הַצֳּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף בֹּרִית כַּרְשִׁינָה לָמָּה הִיא בָאָה כְּדֵי לְיַפּוֹת בָּהּ אֶת הַצִּפּוֹרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה · יֵין קַפְרִיסִין לָמָּה הוּא בָא כְּדֵי לִשְׁרוֹת בּוֹ אֶת הַצִּפּוֹרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עַזָּה וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בַּמִּקְדָּשׁ מִפְּנֵי הַכָּבוֹד:

תַּנְיָא רַבִּי נָתָן אוֹמֵר כְּשֶׁהוּא שׁוֹחֵק אוֹמֵר הָדֵק הֵיטֵב הֵיטֵב הָדֵק מִפְּנֵי שֶׁהַקּוֹל יָפֶה לַבְּשָׂמִים· פִּטְּמָהּ לַחֲצָאִין כְּשֵׁרָה לִשְׁלִישׁ וְלִרְבִיעַ לֹא שָׁמַעְנוּ · אָמַר רַבִּי יְהוּדָה זֶה הַכְּלָל אִם כְּמִדָּתָהּ כְּשֵׁרָה לַחֲצָאִין וְאִם חִסַּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה:

תַּנְיָא בַּר קַפָּרָא אוֹמֵר אַחַת לְשִׁשִּׁים אוֹ לְשִׁבְעִים שָׁנָה הָיְתָה בָאָה שֶׁל שִׁירַיִם לַחֲצָאִין · וְעוֹד תָּנֵי בַר קַפָּרָא אִלּוּ הָיָה נוֹתֵן בָּהּ קוֹרְטוֹב שֶׁל דְּבַשׁ אֵין אָדָם יָכוֹל לַעֲמוֹד מִפְּנֵי רֵיחָהּ וְלָמָּה אֵין מְעָרְבִין בָּהּ דְּבַשׁ מִפְּנֵי שֶׁהַתּוֹרָה אָמְרָה כִּי כָל שְׂאֹר וְכָל דְּבַשׁ לֹא תַקְטִירוּ מִמֶּנּוּ אִשֶּׁה לַייָ:

ג״פ יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: ג״פ יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: ג״פ יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ: אַתָּה סֵתֶר לִי מִצַּר תִּצְּרֵנִי רָנֵּי פַלֵּט תְּסוֹבְבֵנִי סֶלָה: וְעָרְבָה לַייָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָיִם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת:

אַבַּיֵי הֲוָה מְסַדֵּר סֵדֶר הַמַּעֲרָכָה מִשְּׁמָא דִגְמָרָא וְאַלִּבָּא דְאַבָּא שָׁאוּל מַעֲרָכָה גְדוֹלָה קוֹדֶמֶת לְמַעֲרָכָה שְׁנִיָּה שֶׁל קְטֹרֶת · וּמַעֲרָכָה שְׁנִיָּה שֶׁל קְטֹרֶת קוֹדֶמֶת לְסִדּוּר שְׁנֵי גִזְרֵי עֵצִים וְסִדּוּר שְׁנֵי גִזְרֵי עֵצִים קוֹדֵם לְדִשּׁוּן מִזְבֵּחַ הַפְּנִימִי וְדִשּׁוּן מִזְבֵּחַ הַפְּנִימִי קוֹדֵם לַהֲטָבַת חָמֵשׁ נֵרוֹת וַהֲטָבַת חָמֵשׁ נֵרוֹת קוֹדֶמֶת לְדַם הַתָּמִיד וְדַם הַתָּמִיד קוֹדֵם לַהֲטָבַת שְׁתֵּי נֵרוֹת וַהֲטָבַת שְׁתֵּי נֵרוֹת קוֹדֶמֶת לִקְטֹרֶת וּקְטֹרֶת קוֹדֶמֶת לְאֵבָרִים וְאֵבָרִים לְמִנְחָה וּמִנְחָה לַחֲבִתִּין וַחֲבִתִּין לִנְסָכִין וּנְסָכִין לְמוּסָפִין וּמוּסָפִין לְבָזִיכִין וּבָזִיכִין קוֹדְמִין לְתָמִיד שֶׁל בֵּין הָעַרְבָּיִם שֶׁנֶּאֱמַר וְעָרַךְ עָלֶיהָ הָעֹלָה וְהִקְטִיר עָלֶיהָ חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים עָלֶיהָ הַשְׁלֵם כָּל הַקָּרְבָּנוֹת כֻּלָּם:

תפלת ר׳ נחוניא בן הקנה ויש בה מ״ב תיבות כנגד שם של מ״ב אותיות והם ז׳ שמות כל שם בן ו״ו תיבות:

אָנָּא בְּכֹחַ גְּדֻלַּת יְמִינְךָ תַּתִּיר צְרוּרָה: קַבֵּל רִנַּת עַמְּךָ שַׂגְּבֵנוּ טַהֲרֵנוּ נוֹרָא: נָא גִבּוֹר דּוֹרְשֵׁי יִחוּדְךָ כְּבָבַת שָׁמְרֵם: בָּרְכֵם טַהֲרֵם רַחֲמֵם צִדְקָתְךָ תָּמִיד גָּמְלֵם: חֲסִין קָדוֹשׁ בְּרוֹב טוּבְךָ נַהֵל עֲדָתֶךָ: יָחִיד גֵּאֶה לְעַמְּךָ פְּנֵה · זוֹכְרֵי קְדֻשָּׁתֶךָ: שַׁוְעָתֵנוּ קַבֵּל וּשְׁמַע צַעֲקָתֵנוּ יוֹדֵעַ תַּעֲלֻמוֹת: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ:

לר״ח וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם: וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד: וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה: וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיהוָה עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ:

איזהו

אֵיזֶהוּ מְקוֹמָן שֶׁל זְבָחִים קָדְשֵׁי קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן פַּר וְשָׂעִיר שֶׁל יוֹם הַכִּפּוּרִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל בֵּין הַבַּדִּים וְעַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכֶּבֶת: שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבַּח הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב: פָּרִים הַנִּשְׂרָפִים וּשְׂעִירִים הַנִּשְׂרָפִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכֶּבֶת · שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבַּח הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב אֵלּוּ וָאֵלּוּ נִשְׂרָפִין בְּבֵית הַדָּשֶׁן: חַטֹּאת הַצִּבּוּר וְהַיָּחִיד אֵלּוּ הֵן חַטֹּאת הַצִּבּוּר שְׂעִירֵי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים וְשֶׁל מוֹעֲדוֹת שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן אַרְבַּע מַתָּנוֹת עַל אַרְבַּע קְרָנוֹת: כֵּיצַד עָלָה בַכֶּבֶשׁ וּפָנָה לַסּוֹבֵב וּבָא לוֹ לְקֶרֶן דְּרוֹמִית מִזְרָחִית · מִזְרָחִית צְפוֹנִית · צְפוֹנִית מַעֲרָבִית · מַעֲרָבִית דְּרוֹמִית · שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד דְּרוֹמִי · וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת:

הָעוֹלָה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָהּ בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָהּ בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָהּ טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע וּטְעוּנָה הֶפְשֵׁט וְנִתּוּחַ וְכָלִיל לָאִשִּׁים:

זִבְחֵי שַׁלְמֵי צִבּוּר וַאֲשָׁמוֹת · אֵלּוּ הֵן אֲשָׁמוֹת אֲשַׁם גְּזֵלוֹת אֲשַׁם מְעִילוֹת אֲשַׁם שִׁפְחָה חֲרוּפָה אֲשַׁם נָזִיר אֲשַׁם מְצוֹרָע אָשָׁם תָּלוּי · שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן · וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת:

הַתּוֹדָה וְאֵיל נָזִיר קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע · וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת: הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם:

שְׁלָמִים קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה · וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע · וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד: הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם:

הַבְּכוֹר וְהַמַּעֲשֵׂר וְהַפֶּסַח קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן מַתָּנָה אֶחָת וּבִלְבָד שֶׁיִּתֵּן כְּנֶגֶד הַיְסוֹד · שִׁנָּה בַאֲכִילָתָן הַבְּכוֹר נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים וְהַמַּעֲשֵׂר לְכָל אָדָם · וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר בְּכָל מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד: הַפֶּסַח אֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא בַלַּיְלָה וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא עַד חֲצוֹת וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא לִמְנוּיָו וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא צָלִי:

רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר בִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת הַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת: מִקַּל וָחֹמֶר וּמִגְּזֵרָה שָׁוָה · מִבִּנְיַן אָב מִכָּתוּב אֶחָד · וּמִבִּנְיַן אָב מִשְּׁנֵי כְתוּבִים · מִכְּלָל וּפְרָט וּמִפְּרָט וּכְלָל · כְּלָל וּפְרָט וּכְלָל אִי אַתָּה דָן אֶלָּא כְּעֵין הַפְּרָט · מִכְּלָל שֶׁהוּא צָרִיךְ לִפְרָט · וּמִפְּרָט שֶׁהוּא צָרִיךְ לִכְלָל: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא מִן הַכְּלָל לְלַמֵּד לֹא לְלַמֵּד עַל עַצְמוֹ יָצָא אֶלָּא לְלַמֵּד עַל הַכְּלָל כֻּלּוֹ יָצָא: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טוֹעַן אֶחָד שֶׁהוּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וְלֹא לְהַחֲמִיר: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טוֹעַן אַחֵר שֶׁלֹּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וּלְהַחֲמִיר: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִדּוֹן בַּדָּבָר הֶחָדָשׁ אִי אַתָּה יָכוֹל לְהַחֲזִירוֹ לִכְלָלוֹ עַד שֶׁיַּחֲזִירֶנּוּ הַכָּתוּב לִכְלָלוֹ בְּפֵרוּשׁ · דָּבָר הַלָּמֵד מֵעִנְיָנוֹ · וְדָבָר הַלָּמֵד מִסּוֹפוֹ · וְכֵן שְׁנֵי כְתוּבִים הַמַּכְחִישִׁים זֶה אֶת זֶה עַד שֶׁיָּבֹא הַכָּתוּב הַשְּׁלִישִׁי וְיַכְרִיעַ בֵּינֵיהֶם:

יהי רצון מלפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות:

מִזְמוֹר שִׁיר חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד: אֲרוֹמִמְךָ יְיָ כִּי דִלִּיתָנִי וְלֹא שִׂמַּחְתָּ אֹיְבַי לִי: יְיָ אֱלֹהָי שִׁוַּעְתִּי אֵלֶיךָ וַתִּרְפָּאֵנִי: יְיָ הֶעֱלִיתָ מִן שְׁאוֹל נַפְשִׁי חִיִּיתַנִי מִיָּרְדִי בוֹר: זַמְּרוּ לַייָ חֲסִידָיו וְהוֹדוּ לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ. כִּי רֶגַע בְּאַפּוֹ חַיִּים בִּרְצוֹנוֹ בָּעֶרֶב יָלִין בֶּכִי וְלַבֹּקֶר רִנָּה: וַאֲנִי אָמַרְתִּי בְשַׁלְוִי בַּל

אמוט

אֶמּוֹט לְעוֹלָם: יְיָ בִּרְצוֹנְךָ הֶעֱמַדְתָּה לְהַרְרִי עֹז הִסְתַּרְתָּ פָנֶיךָ הָיִיתִי נִבְהָל: אֵלֶיךָ יְיָ אֶקְרָא וְאֶל אֲדֹנָי אֶתְחַנָּן: מַה בֶּצַע בְּדָמִי בְּרִדְתִּי אֶל שָׁחַת הֲיוֹדְךָ עָפָר הֲיַגִּיד אֲמִתֶּךָ: שְׁמַע יְיָ וְחָנֵּנִי יְיָ הֱיֵה עֹזֵר לִי: הָפַכְתָּ מִסְפְּדִי לְמָחוֹל לִי פִּתַּחְתָּ שַׂקִּי וַתְּאַזְּרֵנִי שִׂמְחָה: לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם יְיָ אֱלֹהַי לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ:

הֲרֵינִי מְזַמֵּן אֶת פִּי לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל וּלְשַׁבֵּחַ אֶת בּוֹרְאִי לְשֵׁם יִחוּד קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּיהּ עַל יְדֵי הַהוּא טָמִיר וְנֶעְלָם בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל:

בָּרוּךְ שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם · בָּרוּךְ הוּא · בָּרוּךְ עֹשֶׂה בְרֵאשִׁית · בָּרוּךְ אוֹמֵר וְעֹשֶׂה · בָּרוּךְ גּוֹזֵר וּמְקַיֵּם · בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הָאָרֶץ · בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת · בָּרוּךְ מְשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב לִירֵאָיו · בָּרוּךְ חַי לָעַד וְקַיָּם לָנֶצַח · בָּרוּךְ פּוֹדֶה וּמַצִּיל בָּרוּךְ שְׁמוֹ · בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הָאֵל הָאָב הָרַחֲמָן הַמְהֻלָּל בְּפִי עַמּוֹ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר בִּלְשׁוֹן חֲסִידָיו וַעֲבָדָיו וּבְשִׁירֵי דָוִד עַבְדֶּךָ · נְהַלֶּלְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בִּשְׁבָחוֹת וּבִזְמִרוֹת נְגַדֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וְנַזְכִּיר שִׁמְךָ וְנַמְלִיכְךָ מַלְכֵּנוּ אֱלֹהֵינוּ · יָחִיד חֵי הָעוֹלָמִים מֶלֶךְ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר עֲדֵי עַד שְׁמוֹ הַגָּדוֹל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת:

הוֹדוּ לַייָ קִרְאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו: שִׁירוּ לוֹ זַמְּרוּ לוֹ שִׂיחוּ בְּכָל נִפְלְאֹתָיו: הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ יִשְׂמַח לֵב מְבַקְשֵׁי יְיָ: דִּרְשׁוּ יְיָ וְעֻזּוֹ בַּקְּשׁוּ פָנָיו תָּמִיד: זִכְרוּ נִפְלְאֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה מֹפְתָיו וּמִשְׁפְּטֵי פִיהוּ: זֶרַע יִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִירָיו: הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּכָל הָאָרֶץ מִשְׁפָּטָיו: זִכְרוּ לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר: אֲשֶׁר כָּרַת אֶת אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִצְחָק: וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם: לֵאמֹר לְךָ אֶתֵּן אֶרֶץ כְּנָעַן חֶבֶל נַחֲלַתְכֶם: בִּהְיוֹתְכֶם מְתֵי מִסְפָּר כִּמְעַט וְגָרִים בָּהּ: וַיִּתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל גּוֹי וּמִמַּמְלָכָה אֶל עַם אַחֵר: לֹא הִנִּיחַ לְאִישׁ לְעָשְׁקָם וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים: אַל תִּגְּעוּ בִּמְשִׁיחָי וּבִנְבִיאַי אַל תָּרֵעוּ: שִׁירוּ לַייָ כָּל הָאָרֶץ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם אֶל יוֹם יְשׁוּעָתוֹ: סַפְּרוּ בַגּוֹיִם אֶת כְּבוֹדוֹ בְּכָל הָעַמִּים נִפְלְאֹתָיו: כִּי גָדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְנוֹרָא הוּא עַל כָּל אֱלֹהִים: כִּי כָּל אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים כאן צריך להפסיק וַייָ שָׁמַיִם עָשָׂה: הוֹד וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְחֶדְוָה בִּמְקֹמוֹ: הָבוּ לַייָ מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ לַייָ כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַייָ כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ מִנְחָה וּבֹאוּ לְפָנָיו הִשְׁתַּחֲווּ לַייָ בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ: חִילוּ מִלְּפָנָיו כָּל הָאָרֶץ אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ: יִרְעַם הַיָּם וּמְלוֹאוֹ יַעֲלֹץ הַשָּׂדֶה וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ: אָז יְרַנְּנוּ עֲצֵי הַיָּעַר מִלִּפְנֵי יְיָ כִּי בָא לִשְׁפּוֹט אֶת הָאָרֶץ: הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְאִמְרוּ הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְקַבְּצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ מִן הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַייָ: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: אַתָּה יְיָ לֹא תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנִּי חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנִי: זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: תְּנוּ עֹז לֵאלֹהִים עַל יִשְׂרָאֵל גַּאֲוָתוֹ וְעֻזּוֹ בַּשְּׁחָקִים: נוֹרָא אֱלֹהִים מִמִּקְדָּשֶׁיךָ אֵל יִשְׂרָאֵל הוּא נוֹתֵן עֹז וְתַעֲצֻמוֹת לָעָם בָּרוּךְ אֱלֹהִים: אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: הִנָּשֵׂא שֹׁפֵט הָאָרֶץ הָשֵׁב גְּמוּל עַל גֵּאִים: לַייָ הַיְשׁוּעָה עַל עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ סֶּלָה: יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ: הוֹשִׁיעָה אֶת עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד הָעוֹלָם: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַייָ עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ: הַרְאֵנוּ יְיָ חַסְדֶּךָ וְיֶשְׁעֲךָ תִּתֶּן לָנוּ: קוּמָה עֶזְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן חַסְדֶּךָ: אָנֹכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ

מִצְרָיִם הַרְחֶב פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו: וַאֲנִי בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ אָשִׁירָה לַייָ כִּי גָמַל עָלָי:

לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד: הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ: יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר וְלַיְלָה לְּלַיְלָה יְחַוֶּה דָּעַת: אֵין אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם: בְּכָל הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם אֹהֶל בָּהֶם: וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח: מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם מוֹצָאוֹ וּתְקוּפָתוֹ עַל קְצוֹתָם וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ: תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת יְיָ נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי: פִּקּוּדֵי יְיָ יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי לֵב מִצְוַת יְיָ בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם: יִרְאַת יְיָ טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד מִשְׁפְּטֵי יְיָ אֱמֶת צָדְקוּ יַחְדָּו: הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים: גַּם עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב: שְׁגִיאוֹת מִי יָבִין מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי: גַּם מִזֵּדִים חֲשֹׂךְ עַבְדֶּךָ אַל יִמְשְׁלוּ בִי אָז אֵיתָם וְנִקֵּיתִי מִפֶּשַׁע רָב: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי:

לְדָוִד בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת טַעְמוֹ לִפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ וַיְגָרְשֵׁהוּ וַיֵּלַךְ: אֲבָרְכָה אֶת יְיָ בְּכָל עֵת תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי: בַּייָ תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי יִשְׁמְעוּ עֲנָוִים וְיִשְׂמָחוּ: גַּדְּלוּ לַייָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו: דָּרַשְׁתִּי אֶת יְיָ וְעָנָנִי וּמִכָּל מְגוּרוֹתַי הִצִּילָנִי: הִבִּיטוּ אֵלָיו וְנָהָרוּ וּפְנֵיהֶם אַל יֶחְפָּרוּ: זֶה עָנִי קָרָא וַייָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָיו הוֹשִׁיעוֹ: חֹנֶה מַלְאַךְ יְיָ סָבִיב לִירֵאָיו וַיְחַלְּצֵם: טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי טוֹב יְיָ אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר יֶחֱסֶה בּוֹ: יְראוּ אֶת יְיָ קְדֹשָׁיו כִּי אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו: כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ וְדֹרְשֵׁי יְיָ לֹא יַחְסְרוּ כָל טוֹב: לְכוּ בָנִים שִׁמְעוּ לִי יִרְאַת יְיָ אֲלַמֶּדְכֶם: מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים אֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב: נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה: סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ: עֵינֵי יְיָ אֶל צַדִּיקִים וְאָזְנָיו אֶל שַׁוְעָתָם: פְּנֵי יְיָ בְּעֹשֵׂי רָע לְהַכְרִית מֵאֶרֶץ זִכְרָם: צָעֲקוּ וַייָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָם הִצִּילָם: קָרוֹב יְיָ לְנִשְׁבְּרֵי לֵב וְאֶת דַּכְּאֵי רוּחַ יוֹשִׁיעַ: רַבּוֹת רָעוֹת צַדִּיק וּמִכֻּלָּם יַצִּילֶנּוּ יְיָ: שֹׁמֵר כָּל עַצְמוֹתָיו אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נִשְׁבָּרָה: תְּמוֹתֵת רָשָׁע רָעָה וְשֹׂנְאֵי צַדִּיק יֶאְשָׁמוּ: פּוֹדֶה יְיָ נֶפֶשׁ עֲבָדָיו וְלֹא יֶאְשְׁמוּ כָּל הַחוֹסִים בּוֹ:

תְּפִלָּה לְמשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲדֹנָי מָעוֹן אַתָּה הָיִיתָ לָּנוּ בְּדֹר וָדֹר: בְּטֶרֶם הָרִים יֻלָּדוּ וַתְּחוֹלֵל אֶרֶץ וְתֵבֵל וּמֵעוֹלָם עַד עוֹלָם אַתָּה אֵל: תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד דַּכָּא וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי אָדָם: כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר וְאַשְׁמוּרָה בַלָּיְלָה: זְרַמְתָּם שֵׁנָה יִהְיוּ בַּבֹּקֶר כֶּחָצִיר יַחֲלֹף: בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף לָעֶרֶב יְמוֹלֵל וְיָבֵשׁ: כִּי כָלִינוּ בְאַפֶּךָ וּבַחֲמָתְךָ נִבְהָלְנוּ: שַׁתָּה עֲוֹנֹתֵינוּ לְנֶגְדֶּךָ עֲלֻמֵנוּ לִמְאוֹר פָּנֶיךָ: כִּי כָל יָמֵינוּ פָּנוּ בְעֶבְרָתֶךָ כִּלִּינוּ שָׁנֵינוּ כְמוֹ הֶגֶה: יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן כִּי גָז חִישׁ וַנָּעֻפָה: מִי יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ וּכְיִרְאָתְךָ עֶבְרָתֶךָ: לִמְנוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע וְנָבִא לְבַב חָכְמָה: שׁוּבָה יְיָ עַד מָתָי וְהִנָּחֵם עַל עֲבָדֶיךָ: שַׂבְּעֵנוּ בַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וּנְרַנְּנָה וְנִשְׂמְחָה בְּכָל יָמֵינוּ: שַׂמְּחֵנוּ כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ שְׁנוֹת רָאִינוּ רָעָה: יֵרָאֶה אֶל עֲבָדֶיךָ פָעֳלֶךָ וַהֲדָרְךָ עַל בְּנֵיהֶם: וִיהִי נֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ:

יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן: אֹמַר לַייָ מַחְסִי וּמְצוּדָתִי אֱלֹהַי אֶבְטַח בּוֹ: כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ מִדֶּבֶר הַוּוֹת: בְּאֶבְרָתוֹ יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת כְּנָפָיו תֶּחְסֶה צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ: לֹא תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם: מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם: יִפֹּל מִצִּדְּךָ אֶלֶף וּרְבָבָה מִימִינֶךָ אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ: רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה: כִּי אַתָּה יְיָ מַחְסִי עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ: לֹא תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ: כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָּךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ: עַל כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ פֶּן תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ: עַל שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין: כִּי בִי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי יָדַע שְׁמִי: יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה אֲחַלְּצֵהוּ וַאֲכַבְּדֵהוּ: אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי: ארך ימים וגו׳

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ: שֶׁעֹמְדִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ: הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב יְיָ זַמְּרוּ לִשְׁמוֹ כִּי נָעִים: כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי גָדוֹל יְיָ וַאֲדֹנֵינוּ מִכָּל אֱלֹהִים: כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ יְיָ עָשָׂה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ בַּיַּמִּים וְכָל תְּהֹמוֹת: מַעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה מוֹצֵא רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו: שֶׁהִכָּה בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה: שָׁלַח אוֹתֹת וּמֹפְתִים בְּתוֹכֵכִי מִצְרָיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל עֲבָדָיו: שֶׁהִכָּה גּוֹיִם רַבִּים וְהָרַג מְלָכִים עֲצוּמִים: לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן וּלְכֹל מַמְלְכוֹת כְּנָעַן: וְנָתַן אַרְצָם נַחֲלָה נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר: כִּי יָדִין יְיָ עַמּוֹ וְעַל עֲבָדָיו יִתְנֶחָם: עֲצַבֵּי הַגּוֹיִם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יַאֲזִינוּ אַף אֵין יֶשׁ רוּחַ בְּפִיהֶם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם: בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּרְכוּ אֶת יְיָ בֵּית אַהֲרֹן בָּרְכוּ אֶת יְיָ: בֵּית הַלֵּוִי בָּרְכוּ אֶת יְיָ יִרְאֵי יְיָ בָּרְכוּ אֶת יְיָ: בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ:

הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הוֹדוּ לֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הוֹדוּ לַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְעֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם בִּתְבוּנָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְרֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אֶת הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אֶת הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת בַּלָּיְלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְגֹזֵר יַם סוּף לִגְזָרִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם סוּף כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: נֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּייָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: הוֹדוּ לַייָ בְּכִנּוֹר בְּנֵבֶל עָשׂוֹר זַמְּרוּ לוֹ: שִׁירוּ לוֹ שִׁיר חָדָשׁ הֵיטִיבוּ נַגֵּן בִּתְרוּעָה: כִּי יָשָׁר דְּבַר יְיָ וְכָל מַעֲשֵׂהוּ בֶּאֱמוּנָה: אֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט חֶסֶד יְיָ מָלְאָה הָאָרֶץ: בִּדְבַר יְיָ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם: כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם נֹתֵן בְּאוֹצָרוֹת תְּהוֹמוֹת: יִירְאוּ מֵייָ כָּל הָאָרֶץ מִמֶּנּוּ יָגוּרוּ כָּל יֹשְׁבֵי תֵבֵל: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: אַשְׁרֵי הַגּוֹי אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהָיו הָעָם בָּחַר לְנַחֲלָה לוֹ: מִשָּׁמַיִם הִבִּיט יְיָ רָאָה אֶת כָּל בְּנֵי הָאָדָם: מִמְּכוֹן שִׁבְתּוֹ הִשְׁגִּיחַ אֶל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם הַמֵּבִין אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם: אֵין הַמֶּלֶךְ נוֹשָׁע בְּרָב חָיִל גִּבּוֹר לֹא יִנָּצֵל בְּרָב כֹּחַ: שֶׁקֶר הַסּוּס לִתְשׁוּעָה וּבְרֹב חֵילוֹ לֹא יְמַלֵּט: הִנֵּה עֵין יְיָ אֶל יְרֵאָיו לַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: לְהַצִּיל מִמָּוֶת נַפְשָׁם וּלְחַיּוֹתָם בָּרָעָב: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַייָ עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ:

מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת: טוֹב לְהֹדוֹת לַייָ וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן: לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: עֲלֵי עָשׂוֹר וַעֲלֵי נָבֶל עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר: כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְיָ בְּפָעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן: מַה גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ: אִישׁ בַּעַר לֹא יֵדָע וּכְסִיל לֹא יָבִין אֶת זֹאת: בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי עַד: וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְיָ: כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יְיָ כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ יִתְפָּרְדוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן: וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן: וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי: צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה: שְׁתוּלִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ: עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ: לְהַגִּיד כִּי יָשָׁר יְיָ צוּרִי וְלֹא עַוְלָתָה בּוֹ:

יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט׃ נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז מֵעוֹלָם אָתָּה׃ נָשְׂאוּ נְהָרוֹת יְיָ נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם׃ מִקֹּלוֹת מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי יָם אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְיָ׃ עֵדֹתֶיךָ נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נַאֲוָה קֹדֶשׁ יְיָ לְאֹרֶךְ יָמִים׃

יְהִי כְבוֹד יְיָ לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו׃ יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם׃ מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ׃ רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ׃ יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר׃ יְיָ בַּשָּׁמַיִם הֵכִין כִּסְאוֹ וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה׃ יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ׃ יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד׃ יְיָ מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד אָבְדוּ גוֹיִם מֵאַרְצוֹ׃ יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים׃ רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב אִישׁ וַעֲצַת יְיָ הִיא תָקוּם׃ עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר׃ כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד׃ כִּי בָחַר יְיָ בְּצִיּוֹן אִוָּהּ לְמוֹשָׁב לוֹ׃ כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ׃ כִּי לֹא יִטֹּשׁ יְיָ עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב׃ וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ׃ יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ׃

אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה׃ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו׃ תְּהִלָּה לְדָוִד אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד׃ בְּכָל יוֹם אֲבָרְכֶךָּ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד׃ גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר׃ דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ׃ הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדִבְרֵי נִפְלְאֹתֶיךָ אָשִׂיחָה׃ וֶעֱזוּז נוֹרְאוֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ וּגְדֻלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה׃ זֵכֶר רַב טוּבְךָ יַבִּיעוּ וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ׃ חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל חָסֶד׃ טוֹב יְיָ לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו׃ יוֹדוּךָ יְיָ כָּל מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה׃ כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ׃ לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ׃ מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר וָדֹר׃ סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל הַכְּפוּפִים׃ עֵינֵי כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן לָהֶם אֶת אָכְלָם בְּעִתּוֹ׃ פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן׃ צַדִּיק יְיָ בְּכָל דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל מַעֲשָׂיו׃ קָרוֹב יְיָ לְכָל קֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת׃ רְצוֹן יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם׃ שׁוֹמֵר יְיָ אֶת כָּל אֹהֲבָיו וְאֵת כָּל הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד׃ תְּהִלַּת יְיָ יְדַבֶּר פִּי וִיבָרֵךְ כָּל בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד׃ וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ׃

הַלְלוּיָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ׃ אֲהַלְלָה יְיָ בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי׃ אַל תִּבְטְחוּ בִנְדִיבִים בְּבֶן אָדָם שֶׁאֵין לוֹ תְשׁוּעָה׃ תֵּצֵא רוּחוֹ יָשֻׁב לְאַדְמָתוֹ בַּיּוֹם הַהוּא אָבְדוּ עֶשְׁתֹּנֹתָיו׃ אַשְׁרֵי שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שִׂבְרוֹ עַל יְיָ אֱלֹהָיו׃ עֹשֶׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם הַשֹּׁמֵר אֱמֶת לְעוֹלָם׃ עֹשֶׂה מִשְׁפָּט לָעֲשׁוּקִים נֹתֵן לֶחֶם לָרְעֵבִים יְיָ מַתִּיר אֲסוּרִים׃ יְיָ פֹּקֵחַ עִוְרִים יְיָ זֹקֵף כְּפוּפִים יְיָ אֹהֵב צַדִּיקִים׃ יְיָ שֹׁמֵר אֶת גֵּרִים יָתוֹם וְאַלְמָנָה יְעוֹדֵד וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים יְעַוֵּת׃ יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ׃

הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב זַמְּרָה אֱלֹהֵינוּ כִּי נָעִים נָאוָה תְהִלָּה׃ בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם יְיָ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס׃ הָרוֹפֵא לִשְׁבוּרֵי לֵב וּמְחַבֵּשׁ לְעַצְּבוֹתָם׃ מוֹנֶה מִסְפָּר לַכּוֹכָבִים לְכֻלָּם שֵׁמוֹת יִקְרָא׃ גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב כֹּחַ לִתְבוּנָתוֹ אֵין מִסְפָּר׃ מְעוֹדֵד עֲנָוִים יְיָ מַשְׁפִּיל רְשָׁעִים עֲדֵי אָרֶץ׃ עֱנוּ לַיְיָ בְּתוֹדָה זַמְּרוּ לֵאלֹהֵינוּ בְכִנּוֹר׃ הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם בְּעָבִים הַמֵּכִין לָאָרֶץ מָטָר הַמַּצְמִיחַ הָרִים חָצִיר׃ נוֹתֵן לִבְהֵמָה לַחְמָהּ לִבְנֵי עֹרֵב אֲשֶׁר יִקְרָאוּ׃ לֹא בִגְבוּרַת הַסּוּס יֶחְפָּץ לֹא בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶה׃ רוֹצֶה יְיָ אֶת יְרֵאָיו אֶת הַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ׃ שַׁבְּחִי יְרוּשָׁלַיִם אֶת יְיָ הַלְלִי אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן׃ כִּי חִזַּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיִךְ בֵּרַךְ בָּנַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ׃ הַשָּׂם גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ׃ הַשֹּׁלֵחַ אִמְרָתוֹ אָרֶץ עַד מְהֵרָה

ירוץ דברו: הנתן שלג כצמר כפור כאפר יפזר: משליך קרחו כפתים לפני קרתו מי יעמד: ישלח דברו וימסם ישב רוחו יזלו מים: מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל: לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום הללויה:

הללויה הללו את יי מן השמים הללוהו במרומים: הללוהו כל מלאכיו הללוהו כל צבאיו: הללוהו שמש וירח הללוהו כל כוכבי אור: הללוהו שמי השמים והמים אשר מעל השמים: יהללו את שם יי כי הוא צוה ונבראו: ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבור: הללו את יי מן הארץ תנינים וכל תהומות: אש וברד שלג וקיטור רוח סערה עשה דברו: ההרים וכל גבעות עץ פרי וכל ארזים: החיה וכל בהמה רמש וצפור כנף: מלכי ארץ וכל לאמים שרים וכל שפטי ארץ: בחורים וגם בתולות זקנים עם נערים: יהללו את שם יי כי נשגב שמו לבדו הודו על ארץ ושמים: וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרבו הללויה:

הללויה שירו ליי שיר חדש תהלתו בקהל חסידים: ישמח ישראל בעשיו בני ציון יגילו במלכם: יהללו שמו במחול בתף וכנור יזמרו לו: כי רוצה יי בעמו יפאר ענוים בישועה: יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם: רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם: לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאמים: לאסר מלכיהם בזקים ונכבדיהם בכבלי ברזל: לעשות בהם משפט כתוב הדר הוא לכל חסידיו הללויה:

הללויה הללו אל בקדשו הללוהו ברקיע עזו: הללוהו בגבורתיו הללוהו כרב גדלו: הללוהו בתקע שופר הללוהו בנבל וכנור: הללוהו בתף ומחול הללוהו במנים ועגב: הללוהו בצלצלי שמע הללוהו בצלצלי תרועה: כל הנשמה תהלל יה הללויה: כל הנשמה תהלל יה הללויה:

ברוך יי לעולם אמן ואמן: ברוך יי מציון שכן ירושלים הללויה: ברוך יי אלהים אלהי ישראל עשה נפלאות לבדו: וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן:

ויברך דויד את יי לעיני כל הקהל ויאמר דויד ברוך אתה יי אלהי ישראל אבינו מעולם ועד עולם: לך יי הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש: והעשר והכבוד מלפניך ואתה מושל בכל ובידך כח וגבורה ובידך לגדל ולחזק לכל: ועתה אלהינו מודים אנחנו לך ומהללים לשם תפארתך: אתה הוא יי לבדך אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם ואתה מחיה את כלם וצבא השמים לך משתחוים: אתה הוא יי האלהים אשר בחרת באברם והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם: ומצאת את לבבו נאמן לפניך

וכרות עמו הברית לתת את ארץ הכנעני החתי האמרי והפרזי והיבוסי והגרגשי לתת לזרעו ותקם את דבריך כי צדיק אתה: ותרא את עני אבתינו במצרים ואת זעקתם שמעת על ים סוף: ותתן אתת ומפתים בפרעה ובכל עבדיו ובכל עם ארצו כי ידעת כי הזידו עליהם ותעש לך שם כהיום הזה: והים בקעת לפניהם ויעברו בתוך הים ביבשה ואת רדפיהם השלכת במצולת כמו אבן במים עזים:

ויושע יהוה ביום ההוא את־ישראל מיד מצרים וירא ישראל את־מצרים מת על־שפת הים: וירא ישראל את־היד הגדלה אשר עשה יהוה במצרים וייראו העם את־יהוה ויאמינו ביהוה ובמשה עבדו:

אז ישיר־משה ובני ישראל את־השירה הזאת ליהוה ויאמרו לאמר אשירה ליהוה כי־גאה גאה סוס ורכבו רמה בים: עזי וזמרת יה ויהי־לי לישועה זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארממנהו: יהוה איש מלחמה יהוה שמו: מרכבת פרעה וחילו ירה בים ומבחר שלשיו טבעו בים־סוף: תהמת יכסימו ירדו במצולת כמו־אבן: ימינך יהוה נאדרי בכח ימינך יהוה תרעץ אויב: וברב גאונך תהרס קמיך תשלח חרנך יאכלמו כקש: וברוח אפיך נערמו מים נצבו כמו־נד

נֹזְלִים קָֽפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב־יָם: אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי: נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָֽלֲלוּ כַּֽעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים: מִֽי־כָמֹכָה בָּֽאֵלִם יְהֹוָה מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה־פֶלֶא: נָטִיתָ יְמִֽינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָֽרֶץ: נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם־זוּ גָּאָלְתָּ נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל־נְוֵה קָדְשֶֽׁךָ: שָֽׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלָֽשֶׁת: אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹֽאחֲזֵמוֹ רָעַד נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָֽעַן: תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהֹוָה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ קָנִֽיתָ: תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָֽתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְהֹוָה מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶֽיךָ: יְהֹוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְהֹוָה יִמְלֹךְ לְעָלַם וָעֶד: יְהֹוָה מַלְכוּתֵהּ קָאֵם לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא: כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו בַּיָּם וַיָּשֶׁב יְהֹוָה עֲלֵהֶם אֶת־מֵי הַיָּם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָֽלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם: כִּי לַיהֹוָה הַמְּלוּכָה וּמוֹשֵׁל בַּגּוֹיִם: וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיהֹוָה הַמְּלוּכָה: וְהָיָה יְהֹוָה לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהֹוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

נִשְׁמַת כָּל חַי תְּבָרֵךְ אֶת שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְרוּחַ כָּל בָּשָׂר תְּפָאֵר וּתְרוֹמֵם זִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד · מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם אַתָּה אֵל · וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ · פּוֹדֶה וּמַצִּיל וּמְפַרְנֵס וּמְרַחֵם בְּכָל עֵת צָרָה וְצוּקָה · אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה: אֱלֹהֵי הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים · אֱלוֹהַ כָּל בְּרִיּוֹת · אֲדוֹן כָּל תּוֹלָדוֹת · הַמְהֻלָּל בְּרוֹב הַתִּשְׁבָּחוֹת · הַמְנַהֵג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד · וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים · וַייָ לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן · הַמְעוֹרֵר יְשֵׁנִים וְהַמֵּקִיץ נִרְדָּמִים · וְהַמֵּשִׂיחַ אִלְּמִים · וְהַמַּתִּיר אֲסוּרִים · וְהַסּוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְהַזּוֹקֵף כְּפוּפִים · לְךָ לְבַדְּךָ אֲנַחְנוּ מוֹדִים · אִלּוּ פִינוּ מָלֵא שִׁירָה כַּיָּם וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה כַּהֲמוֹן גַּלָּיו · וְשִׂפְתוֹתֵינוּ שֶׁבַח כְּמֶרְחֲבֵי רָקִיעַ · וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת כַּשֶּׁמֶשׁ וְכַיָּרֵחַ · וְיָדֵינוּ פְרוּשׂוֹת כְּנִשְׁרֵי שָׁמָיִם · וְרַגְלֵינוּ קַלּוֹת כָּאַיָּלוֹת · אֵין אֲנַחְנוּ מַסְפִּיקִים לְהוֹדוֹת לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וּלְבָרֵךְ אֶת שְׁמֶךָ עַל אַחַת מֵאָלֶף אֶלֶף אַלְפֵי אֲלָפִים וְרִבֵּי רְבָבוֹת פְּעָמִים הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשִׂיתָ עִם אֲבוֹתֵינוּ וְעִמָּנוּ: מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ · בְּרָעָב זַנְתָּנוּ · וּבְשָׂבָע כִּלְכַּלְתָּנוּ · מֵחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ · וּמִדֶּבֶר מִלַּטְתָּנוּ · וּמֵחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים דִּלִּיתָנוּ: עַד הֵנָּה עֲזָרוּנוּ רַחֲמֶיךָ · וְלֹא עֲזָבוּנוּ חֲסָדֶיךָ · וְאַל תִּטְּשֵׁנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לָנֶצַח: עַל כֵּן אֵבָרִים שֶׁפִּלַּגְתָּ בָּנוּ · וְרוּחַ וּנְשָׁמָה שֶׁנָּפַחְתָּ בְּאַפֵּינוּ · וְלָשׁוֹן אֲשֶׁר שַׂמְתָּ בְּפִינוּ · הֵן הֵם יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ · כִּי כָל פֶּה לְךָ יוֹדֶה · וְכָל לָשׁוֹן לְךָ תְשַׁבֵּחַ · וְכָל בֶּרֶךְ לְךָ תִכְרַע · וְכָל קוֹמָה לְפָנֶיךָ תִשְׁתַּחֲוֶה · וְכָל לְבָבוֹת יִירָאוּךָ · וְכָל קֶרֶב וּכְלָיוֹת יְזַמְּרוּ לִשְׁמֶךָ · כַּדָּבָר שֶׁכָּתוּב כָּל עַצְמוֹתַי תֹּאמַרְנָה יְיָ מִי כָמוֹךָ · מַצִּיל עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגֹּזְלוֹ · מִי יִדְמֶה לָּךְ וּמִי יִשְׁוֶה לָּךְ וּמִי יַעֲרָךְ לָךְ · הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן קוֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: נְהַלֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וּנְבָרֵךְ אֶת שֵׁם קָדְשֶׁךָ · כָּאָמוּר לְדָוִד בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ וְכָל קְרָבַי אֶת שֵׁם קָדְשׁוֹ:

הָאֵל בְּתַעֲצֻמוֹת עֻזֶּךָ · הַגָּדוֹל בִּכְבוֹד שְׁמֶךָ · הַגִּבּוֹר לָנֶצַח וְהַנּוֹרָא בְּנוֹרְאוֹתֶיךָ · הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא:

שׁוֹכֵן עַד מָרוֹם וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ · וְכָתוּב רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּייָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: בְּפִי יְשָׁרִים תִּתְהַלָּל · וּבְדִבְרֵי צַדִּיקִים תִּתְבָּרַךְ · וּבִלְשׁוֹן חֲסִידִים תִּתְרוֹמָם · וּבְקֶרֶב קְדוֹשִׁים תִּתְקַדָּשׁ:

וּבְמַקְהֲלוֹת רִבְבוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יִתְפָּאַר שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר שֶׁכֵּן חוֹבַת כָּל הַיְצוּרִים · לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבֵּחַ לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדֵּר לְבָרֵךְ לְעַלֵּה וּלְקַלֵּס עַל כָּל דִּבְרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבְּחוֹת דָּוִד בֶּן יִשַׁי עַבְדְּךָ מְשִׁיחֶךָ :

יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ כִּי לְךָ נָאֶה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שִׁיר וּשְׁבָחָה הַלֵּל וְזִמְרָה עֹז וּמֶמְשָׁלָה נֶצַח גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת · בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל בַּתִּשְׁבָּחוֹת אֵל הַהוֹדָאוֹת אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה מֶלֶךְ אֵל חֵי הָעוֹלָמִים : ח״ק

חזן בָּרְכוּ אֶת יְיָ הַמְבֹרָךְ :

ק״ה בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת הַכֹּל :

הַכֹּל יוֹדוּךָ וְהַכֹּל יְשַׁבְּחוּךָ · וְהַכֹּל יֹאמְרוּ אֵין קָדוֹשׁ כַּיְיָ : הַכֹּל יְרוֹמְמוּךָ סֶּלָה יוֹצֵר הַכֹּל · הָאֵל הַפּוֹתֵחַ בְּכָל יוֹם דַּלְתוֹת שַׁעֲרֵי מִזְרָח · וּבוֹקֵעַ חַלּוֹנֵי רָקִיעַ · מוֹצִיא חַמָּה מִמְּקוֹמָהּ וּלְבָנָה מִמְּכוֹן שִׁבְתָּהּ · וּמֵאִיר לָעוֹלָם כֻּלּוֹ וּלְיוֹשְׁבָיו שֶׁבָּרָא בְּמִדַּת רַחֲמִים : הַמֵּאִיר לָאָרֶץ וְלַדָּרִים עָלֶיהָ בְּרַחֲמִים · וּבְטוּבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית : הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמָם לְבַדּוֹ מֵאָז · הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפֹאָר וְהַמִּתְנַשֵּׂא מִימוֹת עוֹלָם : אֱלֹהֵי עוֹלָם בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים רַחֵם עָלֵינוּ · אֲדוֹן עֻזֵּנוּ צוּר מִשְׂגַּבֵּנוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ מִשְׂגָּב בַּעֲדֵנוּ : אֵין כְּעֶרְכֶּךָ וְאֵין זוּלָתֶךָ · אֶפֶס בִּלְתֶּךָ וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ · אֵין כְּעֶרְכְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה · וְאֵין זוּלָתְךָ מַלְכֵּנוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא · אֶפֶס בִּלְתְּךָ גּוֹאֲלֵנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ · וְאֵין דּוֹמֶה לְּךָ מוֹשִׁיעֵנוּ לִתְחִיַּת הַמֵּתִים :

אֵל אָדוֹן עַל כָּל הַמַּעֲשִׂים · בָּרוּךְ וּמְבֹרָךְ בְּפִי כָּל נְשָׁמָה · גָּדְלוֹ וְטוּבוֹ מָלֵא עוֹלָם · דַּעַת וּתְבוּנָה סוֹבְבִים אוֹתוֹ : הַמִּתְגָּאֶה עַל חַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ · וְנֶהְדָּר בְּכָבוֹד עַל הַמֶּרְכָּבָה · זְכוּת וּמִישׁוֹר לִפְנֵי כִסְאוֹ · חֶסֶד וְרַחֲמִים לִפְנֵי כְבוֹדוֹ : טוֹבִים מְאוֹרוֹת שֶׁבָּרָא אֱלֹהֵינוּ · יְצָרָם בְּדַעַת בְּבִינָה וּבְהַשְׂכֵּל · כֹּחַ וּגְבוּרָה נָתַן בָּהֶם · לִהְיוֹת מוֹשְׁלִים בְּקֶרֶב תֵּבֵל : מְלֵאִים זִיו וּמְפִיקִים נֹגַהּ · נָאֶה זִיוָם בְּכָל הָעוֹלָם · שְׂמֵחִים בְּצֵאתָם וְשָׂשִׂים בְּבוֹאָם · עֹשִׂים בְּאֵימָה רְצוֹן קוֹנָם : פְּאֵר וְכָבוֹד נוֹתְנִים לִשְׁמוֹ · צָהֳלָה וְרִנָּה לְזֵכֶר מַלְכוּתוֹ · קָרָא לַשֶּׁמֶשׁ וַיִּזְרַח אוֹר · רָאָה וְהִתְקִין צוּרַת הַלְּבָנָה : שֶׁבַח נוֹתְנִים לוֹ כָּל צְבָא מָרוֹם · תִּפְאֶרֶת וּגְדֻלָּה שְׂרָפִים וְאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ :

לָאֵל אֲשֶׁר שָׁבַת מִכָּל הַמַּעֲשִׂים · בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי הִתְעַלָּה וְיָשַׁב עַל כִּסֵּא כְבוֹדוֹ · תִּפְאֶרֶת עָטָה לְיוֹם הַמְּנוּחָה עֹנֶג קָרָא לְיוֹם הַשַּׁבָּת · זֶה שֶׁבַח שֶׁל יוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבּוֹ שָׁבַת אֵל מִכָּל מְלַאכְתּוֹ · וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי מְשַׁבֵּחַ וְאוֹמֵר מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת טוֹב לְהוֹדוֹת לַיְיָ · לְפִיכָךְ יְפָאֲרוּ וִיבָרְכוּ לָאֵל כָּל יְצוּרָיו · שֶׁבַח יְקָר וּגְדֻלָּה יִתְּנוּ לָאֵל מֶלֶךְ יוֹצֵר כֹּל הַמַּנְחִיל מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ בְּיוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ : שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִתְקַדַּשׁ · וְזִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ יִתְפָּאַר · בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת · תִּתְבָּרַךְ מוֹשִׁיעֵנוּ עַל שֶׁבַח מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְעַל מְאוֹרֵי אוֹר שֶׁעָשִׂיתָ יְפָאֲרוּךָ סֶּלָה :

תִּתְבָּרַךְ צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְגֹאֲלֵנוּ בּוֹרֵא קְדוֹשִׁים יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ יוֹצֵר מְשָׁרְתִים וַאֲשֶׁר מְשָׁרְתָיו כֻּלָּם עוֹמְדִים בְּרוּם עוֹלָם וּמַשְׁמִיעִים בְּיִרְאָה יַחַד בְּקוֹל דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם : כֻּלָּם אֲהוּבִים כֻּלָּם בְּרוּרִים כֻּלָּם גִּבּוֹרִים וְכֻלָּם עֹשִׂים בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה רְצוֹן קוֹנָם : וְכֻלָּם פּוֹתְחִים אֶת פִּיהֶם בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה בְּשִׁירָה וּבְזִמְרָה וּמְבָרְכִים וּמְשַׁבְּחִים וּמְפָאֲרִים וּמַעֲרִיצִים וּמַקְדִּישִׁים וּמַמְלִיכִים : אֶת שֵׁם הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא : וְכֻלָּם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם זֶה מִזֶּה · וְנוֹתְנִים רְשׁוּת זֶה לָזֶה לְהַקְדִּישׁ לְיוֹצְרָם בְּנַחַת רוּחַ בְּשָׂפָה בְרוּרָה וּבִנְעִימָה קְדֻשָּׁה כֻּלָּם כְּאֶחָד עוֹנִים וְאוֹמְרִים בְּיִרְאָה :

קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ :

והאופנים

וְהָאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ בְּרַעַשׁ גָּדוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים: בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:

לָאֵל בָּרוּךְ נְעִימוֹת יִתֵּנוּ. לְמֶלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם זְמִרוֹת יֹאמֵרוּ וְתִשְׁבָּחוֹת יַשְׁמִיעוּ. כִּי הוּא לְבַדּוֹ פּוֹעֵל גְּבוּרוֹת עוֹשֶׂה חֲדָשׁוֹת. בַּעַל מִלְחָמוֹת. זוֹרֵעַ צְדָקוֹת מַצְמִיחַ יְשׁוּעוֹת. בּוֹרֵא רְפוּאוֹת. נוֹרָא תְהִלּוֹת. אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת. הַמְחַדֵּשׁ בְּטוּבוֹ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: כָּאָמוּר לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אוֹר חָדָשׁ עַל צִיּוֹן תָּאִיר וְנִזְכֶּה כֻלָּנוּ מְהֵרָה לְאוֹרוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ יוֹצֵר הַמְּאוֹרוֹת:

אַהֲבָה רַבָּה אֲהַבְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ חֶמְלָה גְדוֹלָה וִיתֵרָה חָמַלְתָּ עָלֵינוּ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּעֲבוּר אֲבוֹתֵינוּ שֶׁבָּטְחוּ בְךָ וַתְּלַמְּדֵם חֻקֵּי חַיִּים כֵּן תְּחָנֵּנוּ וּתְלַמְּדֵנוּ: אָבִינוּ הָאָב הָרַחֲמָן הַמְרַחֵם רַחֵם עָלֵינוּ וְתֵן בְּלִבֵּנוּ לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל לִשְׁמֹעַ לִלְמוֹד וּלְלַמֵּד לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם אֶת כָּל דִּבְרֵי תַלְמוּד תּוֹרָתֶךָ בְּאַהֲבָה: וְהָאֵר עֵינֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבֵּק לִבֵּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְיַחֵד לְבָבֵנוּ לְאַהֲבָה וּלְיִרְאָה אֶת שְׁמֶךָ וְלֹא נֵבוֹשׁ לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא בָּטָחְנוּ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתֶךָ: וַהֲבִיאֵנוּ לְשָׁלוֹם מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ. וְתוֹלִיכֵנוּ קוֹמְמִיּוּת לְאַרְצֵנוּ. כִּי אֵל פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת אָתָּה וּבָנוּ בָחַרְתָּ מִכָּל עַם וְלָשׁוֹן. וְקֵרַבְתָּנוּ לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה בֶּאֱמֶת לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְיַחֶדְךָ בְּאַהֲבָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה:

יחיד אומר אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ יְהֹוָה ׀ אֶחָד:

בלחש בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

וְאָהַבְתָּ אֵת יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל־לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ: וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה אַף־יְהֹוָה בָּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהֹוָה נֹתֵן לָכֶם: וְשַׂמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהֹוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ:

וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְהֹוָה וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא־תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל־מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: אֲנִי יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם:

אֱמֶת וְיַצִּיב וְנָכוֹן וְקַיָּם וְיָשָׁר וְנֶאֱמָן וְאָהוּב וְחָבִיב וְנֶחְמָד וְנָעִים וְנוֹרָא וְאַדִּיר וּמְתֻקָּן וּמְקֻבָּל וְטוֹב וְיָפֶה הַדָּבָר הַזֶּה עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: אֱמֶת אֱלֹהֵי עוֹלָם מַלְכֵּנוּ צוּר יַעֲקֹב מָגֵן יִשְׁעֵנוּ. לְדֹר וָדֹר הוּא קַיָּם וּשְׁמוֹ קַיָּם וְכִסְאוֹ נָכוֹן וּמַלְכוּתוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לָעַד קַיֶּמֶת: וּדְבָרָיו חָיִים וְקַיָּמִים נֶאֱמָנִים

ונחמדים

וְנֶחֱמָדִים לָעַד ינשק הציצית ויסירם וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים עַל אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ עַל בָּנֵינוּ וְעַל דּוֹרוֹתֵינוּ וְעַל כָּל דּוֹרוֹת זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ:

עַל הָרִאשׁוֹנִים וְעַל הָאַחֲרוֹנִים דָּבָר טוֹב וְקַיָּם לְעוֹלָם וָעֶד אֱמֶת וֶאֱמוּנָה חוֹק וְלֹא יַעֲבֹר: אֱמֶת שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מַלְכֵּנוּ מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ גֹּאֲלֵנוּ גֹּאֵל אֲבוֹתֵינוּ יוֹצְרֵנוּ צוּר יְשׁוּעָתֵנוּ פּוֹדֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ מֵעוֹלָם שְׁמֶךָ אֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ:

עֶזְרַת אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם מָגֵן וּמוֹשִׁיעַ לִבְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם בְּכָל דּוֹר וָדוֹר: בְּרוּם עוֹלָם מוֹשָׁבֶךָ וּמִשְׁפָּטֶיךָ וְצִדְקָתְךָ עַד אַפְסֵי אָרֶץ: אַשְׁרֵי אִישׁ שֶׁיִּשְׁמַע לְמִצְוֹתֶיךָ וְתוֹרָתְךָ וּדְבָרְךָ יָשִׂים עַל לִבּוֹ: אֱמֶת אַתָּה הוּא אָדוֹן לְעַמֶּךָ וּמֶלֶךְ גִּבּוֹר לָרִיב רִיבָם: אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ: מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ · כָּל בְּכוֹרֵיהֶם הָרַגְתָּ וּבְכוֹרְךָ גָּאָלְתָּ וְיַם סוּף בָּקַעְתָּ וְזֵדִים טִבַּעְתָּ וִידִידִים הֶעֱבַרְתָּ וַיְכַסּוּ מַיִם צָרֵיהֶם אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר: עַל זֹאת שִׁבְּחוּ אֲהוּבִים וְרוֹמְמוּ אֵל וְנָתְנוּ יְדִידִים זְמִרוֹת שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְמֶלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם: רָם וְנִשָּׂא גָּדוֹל וְנוֹרָא מַשְׁפִּיל גֵּאִים וּמַגְבִּיהַּ שְׁפָלִים מוֹצִיא אֲסִירִים וּפוֹדֶה עֲנָוִים וְעוֹזֵר דַּלִּים וְעוֹנֶה לְעַמּוֹ בְּעֵת שַׁוְּעָם אֵלָיו: תְּהִלּוֹת לְאֵל עֶלְיוֹן בָּרוּךְ הוּא וּמְבֹרָךְ · מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם: מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם יְיָ מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא:

שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְּחוּ גְאוּלִים לְשִׁמְךָ עַל שְׂפַת הַיָּם יַחַד כֻּלָּם הוֹדוּ וְהִמְלִיכוּ וְאָמְרוּ · יְיָ יִמְלוֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

צוּר יִשְׂרָאֵל קוּמָה בְּעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל וּפְדֵה כִנְאֻמֶךָ יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל · גֹּאֲלֵנוּ יְיָ צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

צריך לסמוך גאולה לתפלה ולא יפסיק אפי׳ בעניית אמן:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בש״ת זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר · מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בש״ת מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים זוֹכֵר יְצוּרָיו לַחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

בחזרת הש״ץ אומרים זה:

נְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בָּעוֹלָם כְּשֵׁם שֶׁמַּקְדִּישִׁים אוֹתוֹ בִּשְׁמֵי מָרוֹם · כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: אָז בְּקוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל אַדִּיר וְחָזָק מַשְׁמִיעִים קוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: מִמְּקוֹמְךָ מַלְכֵּנוּ תוֹפִיעַ וְתִמְלוֹךְ עָלֵינוּ כִּי מְחַכִּים אֲנַחְנוּ לָךְ מָתַי תִּמְלוֹךְ בְּצִיּוֹן בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד תִּשְׁכּוֹן: תִּתְגַּדַּל וְתִתְקַדַּשׁ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ לְדוֹר וָדוֹר וּלְנֵצַח נְצָחִים: וְעֵינֵינוּ תִרְאֶינָה מַלְכוּתֶךָ כַּדָּבָר הָאָמוּר בְּשִׁירֵי עֻזֶּךָ עַל יְדֵי דָוִד מְשִׁיחַ צִדְקֶךָ: יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

לדור

תּוֹ לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד · כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל (בש״ת הַמֶּלֶךְ) הַקָּדוֹשׁ :

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ : (בש״ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ) :

יִשְׂמַח מֹשֶׁה בְּמַתְּנַת חֶלְקוֹ · כִּי עֶבֶד נֶאֱמָן קָרָאתָ לּוֹ · כְּלִיל תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשׁוֹ נָתַתָּ (לוֹ) בְּעָמְדוֹ לְפָנֶיךָ עַל הַר סִינָי · וּשְׁנֵי לוּחוֹת אֲבָנִים הוֹרִיד בְּיָדוֹ · וְכָתוּב בָּהֶם שְׁמִירַת שַׁבָּת וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ :

וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם : בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִיא לְעֹלָם כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְיָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ :

וְלֹא נְתַתּוֹ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא הִנְחַלְתּוֹ מַלְכֵּנוּ לְעוֹבְדֵי פְסִילִים · וְגַם בִּמְנוּחָתוֹ לֹא יִשְׁכְּנוּ עֲרֵלִים · כִּי לְיִשְׂרָאֵל עַמְּךָ נְתַתּוֹ בְּאַהֲבָה לְזֶרַע יַעֲקֹב אֲשֶׁר בָּם בָּחָרְתָּ · עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ · וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אֹתוֹ קָרָאתָ · זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית :

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ וְיָנוּחוּ בוֹ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת :

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם וְהָשֵׁב אֶת הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ :

בשבת ראש חודש אומרים זה :

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ · יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ · וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ · וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ · לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה : זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה · וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה · וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים · וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה :

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן :

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ · אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת · עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם · הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ :

מודים דרבנן

מודים אנחנו לך שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי כל בשר יוצרנו יוצר בראשית ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש על שהחייתנו וקיימתנו כן תחיינו ותקיימנו ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך לשמור חקיך ולעשות רצונך ולעבדך בלבב שלם על שאנחנו מודים לך · ברוך אל ההודאות :

בשבת חנוכה אומרים זה :

עַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה :

בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנַאי וּבָנָיו כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת אַנְטִיוֹכוּס עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ · וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת

צרתם

צָרָתָם רַבְתָּ אֶת רִיבָם דַּנְתָּ אֶת דִּינָם נָקַמְתָּ אֶת נִקְמָתָם מָסַרְתָּ גִּבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה וְאַחַר כֵּן בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וּפִנּוּ אֶת הֵיכָלֶךָ וְטִהֲרוּ אֶת מִקְדָּשֶׁךָ וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל:

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

בש״ת וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת· הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

לש״ץ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בָּרְכֵנוּ בַבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ· הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁךָ כָּאָמוּר: יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ· בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ: בספר
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

בש״ת בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם:

אֱלֹהַי נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי וְכֹל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ· עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ· עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ· עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ· לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי: עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות: וערבה ליי מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות:

סדר הלל

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לִקְרוֹא אֶת הַהַלֵּל:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: מִי כַּיְיָ אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת: הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: מְקִימִי מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן: לְהוֹשִׁיבִי עִם נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ: מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ:

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז: הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו: הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מַה לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב: הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ מָיִם:

בשבת חנוכה אומרים לא לנו

לֹא לָנוּ יְיָ לֹא לָנוּ כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל חַסְדְּךָ עַל אֲמִתֶּךָ: לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה נָא אֱלֹהֵיהֶם: וֵאלֹהֵינוּ בַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ עָשָׂה: עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ אַף לָהֶם וְלֹא יְרִיחוּן: יְדֵיהֶם

ולא

וְלֹא יְמִישׁוּן רַגְלֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּכוּ לֹא יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם׃ כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם׃ יִשְׂרָאֵל בְּטַח בַּייָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא׃ בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַייָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא׃ יִרְאֵי יְיָ בִּטְחוּ בַייָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא׃ ע״כ

יְיָ זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת בֵּית אַהֲרֹן׃ יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְיָ הַקְּטַנִּים עִם הַגְּדֹלִים׃ יֹסֵף יְיָ עֲלֵיכֶם עֲלֵיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם׃ בְּרוּכִים אַתֶּם לַייָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַייָ וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם׃ לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּ יָהּ וְלֹא כָּל יֹרְדֵי דוּמָה׃ וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ׃

בשבת חנוכה אומרים אהבתי

אָהַבְתִּי כִּי יִשְׁמַע יְיָ אֶת קוֹלִי תַּחֲנוּנָי׃ כִּי הִטָּה אָזְנוֹ לִי וּבְיָמַי אֶקְרָא׃ אֲפָפוּנִי חֶבְלֵי מָוֶת וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא׃ וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא אָנָּה יְיָ מַלְּטָה נַפְשִׁי׃ חַנּוּן יְיָ וְצַדִּיק וֵאלֹהֵינוּ מְרַחֵם׃ שֹׁמֵר פְּתָאִים יְיָ דַּלּוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ׃ שׁוּבִי נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי כִּי יְיָ גָּמַל עָלָיְכִי׃ כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת אֶת עֵינִי מִן דִּמְעָה אֶת רַגְלִי מִדֶּחִי׃ אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְיָ בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים׃ הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד׃ אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי כָּל הָאָדָם כֹּזֵב׃ ע״כ

מָה אָשִׁיב לַייָ כָּל תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי׃ כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא׃ נְדָרַי לַייָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ׃ יָקָר בְּעֵינֵי יְיָ הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו׃ אָנָּה יְיָ כִּי אֲנִי עַבְדֶּךָ אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן אֲמָתֶךָ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי׃ לְךָ אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא׃ נְדָרַי לַייָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ׃ בְּחַצְרוֹת בֵּית יְיָ בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ׃

הַלְלוּ אֶת יְיָ כָּל גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל הָאֻמִּים׃ כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת יְיָ לְעוֹלָם הַלְלוּיָהּ׃

הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
יֹאמְרוּ נָא בֵית אַהֲרֹן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
יֹאמְרוּ נָא יִרְאֵי יְיָ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃

מִן הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ עָנָנִי בַמֶּרְחַב יָהּ׃ יְיָ לִי לֹא אִירָא מַה יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם׃ יְיָ לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי׃ טוֹב לַחֲסוֹת בַּייָ מִבְּטֹחַ בָּאָדָם׃ טוֹב לַחֲסוֹת בַּייָ מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים׃ כָּל גּוֹיִם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם׃ סַבּוּנִי גַם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם׃ סַבּוּנִי כִדְבוֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם׃ דַּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַייָ עֲזָרָנִי׃ עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה׃ קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל׃ יְמִין יְיָ רוֹמֵמָה יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל׃ לֹא אָמוּת כִּי אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ׃ יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי׃ פִּתְחוּ לִי שַׁעֲרֵי צֶדֶק אָבֹא בָם אוֹדֶה יָהּ׃ זֶה הַשַּׁעַר לַייָ צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ׃ אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה׃ אודך אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה׃ אבן מֵאֵת יְיָ הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ׃ מאת זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְיָ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ׃ זה

אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא׃ אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא׃
אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא׃ אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא׃

בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְיָ בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְיָ׃ ברוך אֵל יְיָ וַיָּאֶר לָנוּ אִסְרוּ חַג בַּעֲבֹתִים עַד קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ׃ אל אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ׃ אלי הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ הודו

יְהַלְלוּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ (עַל) כָּל מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ צַדִּיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנֶךָ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ כִּי לְךָ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשִׁמְךָ נָאֶה לְזַמֵּר כִּי מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה אֵל׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת׃ קדיש שלם

אין כמוך באלהים אדני ואין כמעשיך: מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור: יי מלך יי מלך יי ימלוך לעולם ועד: יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום:

אב הרחמים היטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלים: כי בך לבד בטחנו מלך אל רם ונשא אדון עולמים: ומוציאין ס"ת ואומרים ויהי בנסוע

ויהי בנסע הארן ויאמר משה קומה יי ויפצו איביך וינסו משנאיך מפניך: כי מציון תצא תורה ודבר יי מירושלים: ברוך שנתן תורה לעמו ישראל בקדשתו:

בריך שמה דמרא עלמא · בריך כתרך ואתרך · יהא רעותך עם עמך ישראל לעלם · ופורקן ימינך אחזי לעמך בבית מקדשך · ולאמטויי לנא מטוב נהורך · ולקבל צלותנא ברחמין · יהא רעוא קדמך דתוריך לן חיין בטיבותא ולהוי אנא פקידא בגו צדיקיא למרחם עלי ולמנטר יתי וית כל די לי ודי לעמך ישראל · אנת הוא זן לכלא ומפרנס לכלא אנת הוא שליט על כלא · אנת הוא דשליט על מלכיא · ומלכותא דילך היא · אנא עבדא דקודשא בריך הוא דסגידנא קמה ומקמא דיקר אוריתה בכל עדן ועדן · לא על אנש רחיצנא ולא על בר אלהין סמיכנא אלא באלהא דשמיא · דהוא אלהא קשוט · ואוריתה קשוט · ונביאוהי קשוט · ומסגא למעבד טבון וקשוט · בה אנא רחיץ · ולשמה קדישא יקירא אנא אמר תושבחן יהא רעוא קדמך דתפתח לבי באוריתא ותשלים משאלין דלבי ולבא דכל עמך ישראל לטב ולחיין ולשלם אמן:

חו"ק שמע ישראל יי אלהינו יי אחד:

חו"ק אחד אלהינו גדול אדונינו קדוש שמו:

חזן גדלו ליי אתי ונרוממה שמו יחדו:

לך יי הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ: לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש: רוממו יי אלהינו והשתחוו להדם רגליו קדוש הוא: רוממו יי אלהינו והשתחוו להר קדשו כי קדוש יי אלהינו:

על הכל יתגדל ויתקדש וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא שמו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא: בעולמות שברא העולם הזה והעולם הבא· כרצונו וכרצון יראיו וכרצון כל בית ישראל: צור העולמים אדון כל הבריות אלוה כל הנפשות: היושב במרחבי מרום השוכן בשמי שמי קדם: קדשתו על החיות וקדשתו על כסא הכבוד: ובכן יתקדש שמך בנו יי אלהינו לעיני כל חי· ונאמר לפניו שיר חדש ככתוב· שירו לאלהים זמרו שמו סלו לרכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו: ונראהו עין בעין בשובו אל נוהו ככתוב: כי עין בעין יראו בשוב יי ציון: ונאמר ונגלה כבוד יי וראו כל בשר יחדו כי פי יי דבר:

אב הרחמים הוא ירחם עם עמוסים ויזכור ברית איתנים ויציל נפשותינו מן השעות הרעות ויגער ביצר הרע מן הנשואים ויחון אותנו לפליטת עולמים · וימלא משאלותינו במדה טובה ישועה ורחמים:

כשמגביהין הספר תורה אומרים זה:

וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל על פי יי ביד משה: עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאשר: דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום: ארך ימים בימינה בשמאולה עשר וכבוד: יי חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר:

יקום פורקן מן שמיא · חנא וחסדא ורחמי וחיי אריכי ומזוני רויחי · וסיעתא דשמיא ובריות גופא ונהורא מעליא · זרעא חיא וקימא · זרעא די לא יפסוק ודי לא יבטול מפתגמי אוריתא: למרנן ורבנן חבורתא קדישתא · די בארעא דישראל ודי בבבל לרישי כלי ולרישי גלותא ולרישי מתיבתא ולדיני די בבא: לכל

תלמידיהון

תַּלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל מָאן דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא · מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יָתְהוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיהוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיהוֹן וְיִתֵּן אַרְכָה לִשְׁנֵיהוֹן וְיִתְפָּרְקוּן וְיִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישִׁין · מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּהוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן וְנֹאמַר אָמֵן :

יְקוּם פֻּרְקָן מִן שְׁמַיָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא וּבַרְיוּת גּוּפָא וּנְהוֹרָא מְעַלְיָא · זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא · זַרְעָא דִּי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא : לְכָל קְהָלָא קַדִּישָׁא הָדֵין רַבְרְבַיָּא עִם זְעֵרַיָּא טַפְלָא וּנְשַׁיָּא · מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יָתְכוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיכוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיכוֹן וְיִתֵּן אַרְכָה לִשְׁנֵיכוֹן וְתִתְפָּרְקוּן וְתִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישִׁין · מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּכוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן וְנֹאמַר אָמֵן :

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב · הוּא יְבָרֵךְ אֶת כָּל הַקָּהָל הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה עִם כָּל קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ · הֵם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם · וּמִי שֶׁמְּיַחֲדִים בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת לִתְפִלָּה · וּמִי שֶׁבָּאִים בְּתוֹכָם לְהִתְפַּלֵּל · וּמִי שֶׁנּוֹתְנִים נֵר לַמָּאוֹר וְיַיִן לְקִדּוּשׁ וּלְהַבְדָּלָה וּפַת לָאוֹרְחִים וּצְדָקָה לָעֲנִיִּים · וְכָל מִי שֶׁעוֹסְקִים בְּצָרְכֵי צִבּוּר בֶּאֱמוּנָה · הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְשַׁלֵּם שְׂכָרָם וְיָסִיר מֵהֶם כָּל מַחֲלָה וְיִרְפָּא לְכָל גּוּפָם וְיִסְלַח לְכָל עֲוֹנָם · וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם עִם כָּל יִשְׂרָאֵל אֲחֵיהֶם וְנֹאמַר אָמֵן :

תפלה בעד שלום הקיסר יר״ה

הנותן תשועה למלכים וממשלה לנסיכים מלכותו מלכות כל עולמים הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה הוא יברך וישמר וינצור ויעזור וירומם ויגדל וינשא למעלה את אדונינו הקיסר **אלכסנדר ניקאלאיעוויטש** ירום הודו עם אשתו הקיסרית הכבודה **מאריא אלכסנדראוונא** ובנו יורש עצר **אלכסנדר אלכסנדראוויטש** ואת רעיתו הגבירה **מאריא טעאדאראוונא** ואת כל בית מלכנו הרם יר״ה · מלך מלכי המלכים ברחמיו יחייהו וישמרהו ומכל צרה ויגון ונזק יצילהו וידבר עמים תחת רגליו ויפיל שונאיו לפניו ובכל אשר יפנה יצליח · מלך מלכי המלכים ברחמיו יתן בלבו ובלב כל יועציו ושריו רחמנות לעשות טובות עמנו ועם כל ישראל · בימיו ובימינו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח ובא לציון גואל וכן יהי רצון ונאמר אמן :

כשמברכין החודש יש נוהגין לומר זה

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּחַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה · וְתִתֶּן לָנוּ חַיִּים אֲרוּכִים · חַיִּים שֶׁל שָׁלוֹם · חַיִּים שֶׁל טוֹבָה · חַיִּים שֶׁל בְּרָכָה · חַיִּים שֶׁל פַּרְנָסָה · חַיִּים שֶׁל חִלּוּץ עֲצָמוֹת · חַיִּים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם יִרְאַת שָׁמַיִם וְיִרְאַת חֵטְא · חַיִּים שֶׁאֵין בָּהֶם בּוּשָׁה וּכְלִמָּה · חַיִּים שֶׁל עֹשֶׁר וְכָבוֹד · חַיִּים שֶׁתְּהֵא בָנוּ אַהֲבַת תּוֹרָה וְיִרְאַת שָׁמַיִם · חַיִּים שֶׁיִּמָּלְאוּ מִשְׁאֲלוֹת לִבֵּנוּ לְטוֹבָה אָמֵן סֶלָה :

נכון לידע המולד בשעה שמברכין החודש :

מִי שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ וְגָאַל אוֹתָם מֵעַבְדוּת לְחֵרוּת · הוּא יִגְאַל אוֹתָנוּ בְּקָרוֹב · וִיקַבֵּץ נִדָּחֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ · חֲבֵרִים כָּל יִשְׂרָאֵל וְנֹאמַר אָמֵן :

הש״ץ לוקח ס״ת בידו ואומר ראש חודש פלוני ביום פלוני הבא עלינו ועל כל ישראל לטובה :

יְחַדְּשֵׁהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָלֵינוּ וְעַל כָּל עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל · לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם · לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה · לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה · וְנֹאמַר אָמֵן : אשרי וכו׳

כשמברכין החודש אין אומרים זה .

אַב הָרַחֲמִים שׁוֹכֵן מְרוֹמִים · בְּרַחֲמָיו הָעֲצוּמִים הוּא יִפְקוֹד בְּרַחֲמִים · הַחֲסִידִים וְהַיְשָׁרִים וְהַתְּמִימִים · קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ שֶׁמָּסְרוּ נַפְשָׁם עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם · הַנֶּאֱהָבִים וְהַנְּעִימִים בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרָדוּ · מִנְּשָׁרִים קַלּוּ וּמֵאֲרָיוֹת גָּבֵרוּ · לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנָם וְחֵפֶץ צוּרָם : יִזְכְּרֵם אֱלֹהֵינוּ לְטוֹבָה · עִם שְׁאָר צַדִּיקֵי עוֹלָם · וְיִנְקוֹם נִקְמַת דַּם עֲבָדָיו הַשָּׁפוּךְ : כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים · הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דַם עֲבָדָיו יִקּוֹם · וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ : וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר וְנִקֵּיתִי דָּמָם לֹא נִקֵּיתִי · וַיְיָ שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן : וּבְכִתְבֵי הַקֹּדֶשׁ נֶאֱמַר · לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם יִוָּדַע בַּגּוֹיִם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ : וְאוֹמֵר כִּי דוֹרֵשׁ דָּמִים אוֹתָם זָכָר לֹא שָׁכַח צַעֲקַת עֲנָוִים : וְאוֹמֵר יָדִין בַּגּוֹיִם מָלֵא גְוִיּוֹת מָחַץ רֹאשׁ עַל אֶרֶץ רַבָּה : מִנַּחַל בַּדֶּרֶךְ יִשְׁתֶּה עַל כֵּן יָרִים רֹאשׁ : אשרי וכו׳

כשמברכין בה״ב יאמר הש״ץ זה :

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן דוד ושלמה הוא יברך את כל מי שיקבל עליו להתענות תענית שני וחמישי ושני בשכר זה הקדוש ברוך הוא ישמרהו ויצילהו מכל צרה וצוקה ומכל נגע ומחלה וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם ויקבל תפלותיהם ויאזין שועותיהם עם כל ישראל אחיהם ונאמר אמן :

הזן יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ :

והקהל אומרים הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם : וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרוֹבוֹ הַלְלוּיָהּ :

מִזְמוֹר לְדָוִד הָבוּ לַיְיָ בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַיְיָ כָּבוֹד וָעֹז : הָבוּ לַיְיָ כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַיְיָ בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ : קוֹל יְיָ עַל הַמָּיִם אֵל הַכָּבוֹד הִרְעִים יְיָ עַל מַיִם רַבִּים : קוֹל יְיָ בַּכֹּחַ קוֹל יְיָ בֶּהָדָר : קוֹל יְיָ שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר יְיָ אֶת אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן : וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ עֵגֶל לְבָנוֹן וְשִׂרְיוֹן כְּמוֹ בֶן רְאֵמִים : קוֹל יְיָ חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ : קוֹל יְיָ יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל יְיָ מִדְבַּר קָדֵשׁ : קוֹל יְיָ יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד : יְיָ לַמַּבּוּל יָשָׁב וַיֵּשֶׁב יְיָ מֶלֶךְ לְעוֹלָם : יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם :

וּבְנֻחֹה יֹאמַר שׁוּבָה יְיָ רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל : קוּמָה יְיָ לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ : כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ : בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ : כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל תַּעֲזֹבוּ : עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר : דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם : הֲשִׁיבֵנוּ יְיָ אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם : ח״ק

מוסף לשבת ולשבת ראש חודש

כִּי שֵׁם יְיָ אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ : אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה :

בש״ת זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים :

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם :

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ :

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם :

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר · מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה :

בש״ת מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים :

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים :

נעריצך

מוסף לשבת

כשש"ץ חוזר כ"ע אומרים :

נעריצך ונקדישך כסוד שיח שרפי קדש · המקדישים שמך בקדש ככתוב על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר : קדוש קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו : כבודו מלא עולם משרתיו שואלים זה לזה איה מקום כבודו לעמתם ברוך יאמרו : ברוך כבוד יי ממקומו : ממקומו הוא יפן ברחמים ויחון עם המיחדים שמו ערב ובקר בכל יום תמיד פעמים באהבה שמע אומרים : שמע ישראל יי אלהינו יי אחד : הוא אלהינו הוא אבינו הוא מלכנו הוא מושיענו והוא ישמיענו ברחמיו שנית לעיני כל חי להיות לכם לאלהים · אני יי אלהיכם : ובדברי קדשך כתוב לאמר : ימלוך יי לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה : לש"ץ לדור ודור וכו'

אתה קדוש ושמך קדוש וקדושים בכל יום יהללוך סלה : ברוך אתה יי האל הקדוש : (בש"ת המלך הקדוש) : כשבת ר"ח מתחילין כאן אתה יצרת *)

תכנת שבת רצית קרבנותיה · צוית פרושיה עם סדורי נסכיה · מענגיה לעולם כבוד ינחלו · טועמיה חיים זכו · וגם האוהבים דבריה גדלה בחרו · אז מסיני נצטוו עליה · ותצונו יי אלהינו להקריב בה קרבן מוסף שבת כראוי : יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתעלנו בשמחה לארצנו ותטענו בגבולנו · ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו · תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם · ואת מוסף יום השבת הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור :

וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו : עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה :

ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי ענג · עם מקדשי שביעי כלם ישבעו ויתענגו מטובך · ובשביעי רצית (בו) וקדשתו חמדת ימים אותו קראת זכר למעשה בראשית :

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך שבענו מטובך ושמחנו

לשבת וראש חודש

*) אתה יצרת עולמך מקדם כלית מלאכתך ביום השביעי אהבת אותנו ורצית בנו ורוממתנו מכל הלשונות וקדשתנו במצותיך וקרבתנו מלכנו לעבודתך ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת · ותתן לנו יי אלהינו באהבה שבתות למנוחה וראשי חדשים לכפרה · ולפי שחטאנו לפניך אנחנו ואבותינו חרבה עירנו ושמם בית מקדשנו וגלה יקרנו ונטל כבוד מבית חיינו · ואין אנחנו יכולים לעשות חובותינו בבית בחירתך בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו מפני היד השלוחה במקדשך : יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתעלנו בשמחה לארצנו ותטענו בגבולנו ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם : ואת מוספי יום השבת הזה ויום ראש החדש הזה · נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור :

וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו : עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה : (זה קרבן שבת וקרבן היום כאמור) :

ובראשי חדשיכם תקריבו עלה ליי פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם :

ומנחתם ונסכיהם כמדבר שלשה עשרנים לפר ושני עשרנים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידים כהלכתם :

ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג · עם מקדשי שביעי כלם ישבעו ויתענגו מטובך · ובשביעי רצית (בו) וקדשתו חמדת ימים אותו קראת זכר למעשה בראשית :

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו וחדש עלינו ביום השבת הזה את החדש הזה לטובה ולברכה

ושמחנו בישועתך וטהר לבנו לעבדך באמת והנחילנו יי אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך וינוחו בו ישראל מקדשי שמך: ברוך אתה יי מקדש השבת: רצה וכו׳ · אין כאלהינו

לשבת וראש חודש

ולברכה · לששון ולשמחה · לישועה ולנחמה · לפרנסה ולכלכלה · לחיים ולשלום · למחילת חטא ולסליחת עון · (בשנת העיבור ולכפרת פשע): כי בעמך ישראל בחרת מכל האמות · ושבת קדשך להם הודעת וחקי ראשי חדשים להם קבעת: ברוך אתה יי מקדש השבת וישראל וראשי חדשים: רצה ומודים וכו׳

קוה אל יי חזק ויאמץ לבך וקוה אל יי: אין קדוש כיי כי אין בלתך ואין צור כאלהינו: כי מי אלוה מבלעדי יי ומי צור זולתי אלהינו:

אין כאלהינו · אין כאדונינו · אין כמלכנו · אין כמושיענו: מי כאלהינו · מי כאדונינו · מי כמלכנו · מי כמושיענו: נודה לאלהינו · נודה לאדונינו · נודה למלכנו · נודה למושיענו: ברוך אלהינו · ברוך אדונינו · ברוך מלכנו · ברוך מושיענו: אתה הוא אלהינו · אתה הוא אדונינו · אתה הוא מלכנו · ואתה הוא מושיענו · אתה הוא שהקטירו אבותינו לפניך את קטורת הסמים:

פטום הקטורת הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה · מור וקציעה שבלת נרד וכרכום משקל ששה עשר ששה עשר מנה · הקשט שנים עשר וקלופה שלשה וקנמון תשעה בורית כרשינה תשעה קבין · יין קפריסין סאין תלתא וקבין תלתא ואם אין לו יין קפריסין מביא חמר חורין עתיק · מלח סדומית רובע הקב · מעלה עשן כל שהוא · רבי נתן אומר אף כפת הירדן כל שהוא · ואם נתן בה דבש פסלה · ואם חסר אחת מכל סממניה חיב מיתה:

רבן שמעון בן גמליאל אומר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף · בורית כרשינה ששפין בה את הצפורן כדי שתהא נאה · יין קפריסין ששורין בו את הצפורן כדי שתהא עזה · והלא מי רגלים יפין לה אלא שאין מכניסין מי רגלים בעזרה מפני הכבוד:

השיר שהלוים היו אומרים בבית המקדש · ביום הראשון היו אומרים ליי הארץ ומלואה תבל וישבי בה: בשני היו אומרים גדול יי ומהלל מאד בעיר אלהינו הר קדשו: בשלישי היו אומרים אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפט: ברביעי היו אומרים אל נקמות יי אל נקמות הופיע: בחמישי היו אומרים הרנינו לאלהים עוזנו הריעו לאלהי יעקב: בששי היו אומרים יי מלך גאות לבש לבש יי עוז התאזר אף תכון תבל בל תמוט: בשבת היו אומרים מזמור שיר ליום השבת מזמור שיר לעתיד לבא ליום שכלו שבת ומנוחה לחיי העולמים:

תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא שנאמר הליכות עולם לו אל תקרי הליכות אלא הלכות:

אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם · שנאמר וכל בניך למודי יי ורב שלום בניך: אל תקרי בניך אלא בוניך: שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול: יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך: למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך: למען בית יי אלהינו אבקשה טוב לך: יי עוז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום:

עלינו לשבח לאדון הכל לתת גדלה ליוצר בראשית שלא עשנו כגויי הארצות ולא שמנו כמשפחות האדמה שלא שם חלקנו כהם וגורלנו ככל המונם: ואנחנו כורעים ומשתחוים ומודים לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא: שהוא נוטה שמים ויוסד ארץ · וכסא כבודו בשמים ממעל · ושכינת עזו בגבהי מרומים · הוא אלהינו אין עוד: אמת מלכנו אפס זולתו ככתוב בתורתו · וידעת היום והשבת אל לבבך כי יי הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד:

על כן נקוה לך יי אלהינו לראות מהרה בתפארת עזך להעביר גלולים מן הארץ והאלילים

כְּרוּת יִכָּרֵתוּן · לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי וְכָל בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ · לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל רִשְׁעֵי אָרֶץ · יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל כִּי לְךָ תִּכְרַע כָּל בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל לָשׁוֹן · לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפּוֹלוּ · וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ · וִיקַבְּלוּ כֻלָּם אֶת עוֹל מַלְכוּתֶךָ · וְתִמְלוֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד : כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד : כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ יְיָ יִמְלוֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד : וְנֶאֱמַר וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ · בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד :

אַל תִּירָא מִפַּחַד פִּתְאֹם וּמִשֹּׁאַת רְשָׁעִים כִּי תָבֹא : עֻצוּ עֵצָה וְתֻפָר דַּבְּרוּ דָבָר וְלֹא יָקוּם כִּי עִמָּנוּ אֵל : וְעַד זִקְנָה אֲנִי הוּא וְעַד שֵׂיבָה אֲנִי אֶסְבֹּל אֲנִי עָשִׂיתִי וַאֲנִי אֶשָּׂא וַאֲנִי אֶסְבֹּל וַאֲמַלֵּט : קדיש יתום

שיר היחוד ליום השבת

חזן אָז בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נַחְתָּ · יוֹם הַשַּׁבָּת עַל כֵּן בֵּרַכְתָּ :

קהל וְעַל כָּל פּוֹעַל תְּהִלָּה עֲרוּכָה · חֲסִידֶיךָ בְּכָל עֵת יְבָרְכוּכָה :

ח׳ בָּרוּךְ יְיָ יוֹצֵר כֻּלָּם · אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם :

ק׳ כִּי מֵעוֹלָם עַל עֲבָדֶיךָ · רוֹב רַחֲמֶיךָ וַחֲסָדֶיךָ :

ח׳ וּבְמִצְרַיִם הַחִלּוֹתָ · לְהוֹדִיעַ כִּי מְאֹד נַעֲלֵיתָ :

ק׳ עַל כָּל אֱלֹהִים בַּעֲשׂוֹתְךָ בָהֶם · שְׁפָטִים גְּדוֹלִים וּבֵאלֹהֵיהֶם :

ח׳ בְּבָקְעֲךָ יַם סוּף עַמְּךָ רָאוּ · יָד הַגְּדוֹלָה וַיִּירָאוּ :

ק׳ נִהַגְתָּ עַמְּךָ לַעֲשׂוֹת לְךָ · שֵׁם תִּפְאֶרֶת לְהַרְאוֹת גָּדְלֶךָ :

ח׳ וְדִבַּרְתָּ עִמָּם מִן הַשָּׁמַיִם · וְגַם הֶעָבִים נָטְפוּ מָיִם :

ק׳ יָדַעְתָּ לֶכְתָּם בַּמִּדְבָּר · בְּאֶרֶץ צִיָּה אִישׁ לֹא עָבַר :

ח׳ תַּתָּה לְעַמְּךָ דְּגַן שָׁמַיִם · וְכֶעָפָר שְׁאֵר וּמִצּוּר מָיִם :

ק׳ תְּגָרֵשׁ גּוֹיִם רַבִּים עַמִּים · יִירְשׁוּ אַרְצָם וַעֲמַל לְאֻמִּים :

ח׳ בַּעֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקִּים וְתוֹרוֹת · אִמְרוֹת יְיָ אֲמָרוֹת טְהוֹרוֹת :

ק׳ וַיִּתְעַדְּנוּ בְּמִרְעֶה שָׁמֵן · וּמֵחַלָּמִישׁ צוּר :

ח׳ בְּנוּחָם בָּנוּ עִיר קָדְשֶׁךָ · וַיְפָאֲרוּ בֵּית מִקְדָּשֶׁךָ :

ק׳ וַתֹּאמַר פֹּה אֵשֵׁב לְאֹרֶךְ יָמִים · צֵידָהּ בָּרֵךְ אֲבָרֵךְ :

ח׳ כִּי שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי צֶדֶק · אַף כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק :

ק׳ וּבֵית הַלֵּוִי נְעִימוֹת יְזַמְּרוּ · לְךָ יִתְרוֹעֲעוּ אַף יָשִׁירוּ :

ח׳ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיִרְאֵי יְיָ · יְכַבְּדוּ וְיוֹדוּ שִׁמְךָ יְיָ :

ק׳ הֵטִיבוֹתָ מְאֹד לָרִאשׁוֹנִים · כֵּן תֵּיטִיב גַּם לָאַחֲרוֹנִים :

ח׳ יְיָ תָּשִׂישׂ נָא עָלֵינוּ · כַּאֲשֶׁר שַׂשְׂתָּ עַל אֲבוֹתֵינוּ :

ק׳ אוֹתָנוּ לְהַרְבּוֹת וּלְהֵיטִיב · וְנוֹדֶה לְךָ לְעוֹלָם כִּי תֵיטִיב :

ח׳ יְיָ תִּבְנֶה עִירְךָ מְהֵרָה · כִּי עָלֶיהָ שִׁמְךָ נִקְרָא :

ק׳ וְקֶרֶן דָּוִד תַּצְמִיחַ בָּהּ · וְתִשְׁכּוֹן לְעוֹלָם יְיָ בְּקִרְבָּהּ :

ח׳ זִבְחֵי צֶדֶק שָׁמָּה נִזְבְּחָה · וְכִימֵי קֶדֶם הָעֶרֶב מִנְחָה :

ק׳ וּבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ בְּאוֹר פָּנֶיךָ · כִּי חֲפֵצִים לַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ :

ח׳ וּבִרְצוֹנְךָ תַּעֲשֶׂה חֶפְצֵנוּ · הַבֶּט נָא עַמְּךָ כֻּלָּנוּ :

ק׳ בְּחַרְתָּנוּ לִהְיוֹת לְךָ לְעַם סְגֻלָּה · וְעַל עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ סֶּלָה :

ח׳ וְתָמִיד נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ · וּנְהַלֵּל לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ :

ק׳ וּמִבִּרְכָתְךָ עַמְּךָ יְבוֹרָךְ · כִּי אֶת כָּל אֲשֶׁר תְּבָרֵךְ מְבוֹרָךְ :

ח׳ וַאֲנִי בְעוֹדִי אֲהַלְלָה בוֹרְאִי · וַאֲבָרְכֶנּוּ כָּל יְמֵי צְבָאִי :

ק׳ יְהִי שֵׁם יְיָ מְבוֹרָךְ לְעוֹלָם · מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם :

שִׁיר הַיִּחוּד לְיוֹם הַשַּׁבָּת

כַּכָּתוּב בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם · וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַייָ: עָנֵה דָנִיֵּאל וְאָמַר לֶהֱוֵא שְׁמֵהּ דִּי אֱלָהָא מְבָרַךְ מִן עָלְמָא וְעַד עָלְמָא דִּי חָכְמְתָא וּגְבוּרְתָא דִּי לֵהּ הִיא: וְנֶאֱמַר וַיֹּאמְרוּ הַלְוִיִּם יֵשׁוּעַ וְקַדְמִיאֵל בָּנִי חֲשַׁבְנְיָה שֵׁרֵבְיָה הוֹדִיָּה שְׁבַנְיָה פְתַחְיָה קוּמוּ בָּרְכוּ אֶת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם מִן הָעוֹלָם עַד הָעוֹלָם וִיבָרְכוּ שֵׁם כְּבוֹדֶךָ וּמְרוֹמַם עַל כָּל בְּרָכָה וּתְהִלָּה: וְנֶאֱמַר בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן הַלְלוּיָהּ: וְנֶאֱמַר וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יְיָ לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם:

פותחין הארון

שִׁיר הַכָּבוֹד

חזן אַנְעִים זְמִירוֹת וְשִׁירִים אֶאֱרֹג · כִּי אֵלֶיךָ נַפְשִׁי תַעֲרֹג:

קהל נַפְשִׁי חָמְדָה בְּצֵל יָדֶךָ · לָדַעַת כָּל רָז סוֹדֶךָ:

ח' מִדֵּי דַבְּרִי בִּכְבוֹדֶךָ · הוֹמֶה לִבִּי אֶל דּוֹדֶיךָ:

ק' עַל כֵּן אֲדַבֵּר בְּךָ נִכְבָּדוֹת · וְשִׁמְךָ אֲכַבֵּד בְּשִׁירֵי יְדִידוֹת:

ח' אֲסַפְּרָה כְבוֹדְךָ וְלֹא רְאִיתִיךָ · אֲדַמְּךָ אֲכַנְּךָ וְלֹא יְדַעְתִּיךָ:

ק' בְּיַד נְבִיאֶיךָ בְּסוֹד עֲבָדֶיךָ · דִּמִּיתָ הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ:

ח' גְּדֻלָּתְךָ וּגְבוּרָתֶךָ · כִּנּוּ לְתֹקֶף פְּעֻלָּתֶךָ:

ק' דִּמּוּ אוֹתְךָ וְלֹא כְּפִי יֶשְׁךָ · וַיְשַׁוּוּךָ לְפִי מַעֲשֶׂיךָ:

ח' הִמְשִׁילוּךָ בְּרֹב חֶזְיוֹנוֹת · הִנְּךָ אֶחָד בְּכָל דִּמְיוֹנוֹת:

ק' וַיֶּחֱזוּ בְךָ זִקְנָה וּבַחֲרוּת · וּשְׂעַר רֹאשְׁךָ בְּשֵׂיבָה וְשַׁחֲרוּת:

ח' זִקְנָה בְּיוֹם דִּין וּבַחֲרוּת בְּיוֹם קְרָב · כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָדָיו לוֹ רָב:

ק' חָבַשׁ כּוֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ · הוֹשִׁיעָה לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ:

ח' טַלְלֵי אוֹרוֹת רֹאשׁוֹ נִמְלָא · קְוֻצּוֹתָיו רְסִיסֵי לָיְלָה:

ק' יִתְפָּאֵר בִּי כִּי חָפֵץ בִּי · וְהוּא יִהְיֶה לִּי לַעֲטֶרֶת צְבִי:

ח' כֶּתֶם טָהוֹר פָּז דְּמוּת רֹאשׁוֹ · וְחַק עַל מֵצַח כְּבוֹד שֵׁם קָדְשׁוֹ:

ק' לְחֵן וּלְכָבוֹד צְבִי תִפְאָרָה · אֻמָּתוֹ לוֹ עִטְּרָה עֲטָרָה:

ח' מַחְלְפוֹת רֹאשׁוֹ כְּבִימֵי בְחֻרוֹת · קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחוֹרוֹת:

ק' נְוֵה הַצֶּדֶק צְבִי תִפְאַרְתּוֹ · יַעֲלֶה נָּא עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתוֹ:

ח' סְגֻלָּתוֹ תְּהִי בְיָדוֹ עֲטֶרֶת · וּצְנִיף מְלוּכָה צְבִי תִפְאֶרֶת:

ק' עֲמוּסִים נְשָׂאָם עֲטֶרֶת עִנְּדָם · מֵאֲשֶׁר יָקְרוּ בְעֵינָיו כִּבְּדָם:

ח' פְּאֵרוֹ עָלַי וּפְאֵרִי עָלָיו · וְקָרוֹב אֵלַי בְּקָרְאִי אֵלָיו:

ק' צַח וְאָדוֹם לִלְבוּשׁוֹ אָדֹם · פּוּרָה בְדָרְכוֹ בְּבוֹאוֹ מֵאֱדוֹם:

ח' קֶשֶׁר תְּפִלִּין הֶרְאָה לֶעָנָיו · תְּמוּנַת יְיָ לְנֶגֶד עֵינָיו:

ק' רוֹצֶה בְעַמּוֹ עֲנָוִים יְפָאֵר · יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת בָּם לְהִתְפָּאֵר:

ח' רֹאשׁ דְּבָרְךָ אֱמֶת קוֹרֵא מֵרֹאשׁ · דּוֹר וָדוֹר עַם דּוֹרֶשְׁךָ דְּרוֹשׁ:

ק' שִׁית הֲמוֹן שִׁירַי נָא עָלֶיךָ · וְרִנָּתִי תִּקְרַב אֵלֶיךָ:

ח' תְּהִלָּתִי תְּהִי לְרֹאשְׁךָ עֲטֶרֶת · וּתְפִלָּתִי תִּכּוֹן קְטֹרֶת:

ק' תִּיקַר שִׁירַת רָשׁ בְּעֵינֶיךָ · כַּשִּׁיר יוּשַׁר עַל קָרְבָּנֶיךָ:

ח' בִּרְכָתִי תַעֲלֶה לְרֹאשׁ מַשְׁבִּיר · מְחוֹלֵל וּמוֹלִיד צַדִּיק כַּבִּיר:

ק' וּבְבִרְכָתִי תְנַעֲנַע לִי רֹאשׁ · וְאוֹתָהּ קַח לְךָ כִּבְשָׂמִים רֹאשׁ:

ח' יֶעֱרַב נָא שִׂיחִי עָלֶיךָ · כִּי נַפְשִׁי תַעֲרֹג אֵלֶיךָ:

לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: מִי יְמַלֵּל גְּבוּרוֹת יְיָ יַשְׁמִיעַ כָּל תְּהִלָּתוֹ: ק"י

4

ספר תורת אלהים

חומש

במדבר

עם עשרה פירושים

תרגום	תולדת אהרן
פירש"י	ספורנו
אבן עזרא	מסורת התרגום
רמב"ן	פתשגן
רשב"ם	נתינה לגר
בעל הטורים	אבי עזרי

ווילנא

בדפוס האלמנה והאחים ראם

שנת ה' תרל"ד ליצירה

ХУМЕШЪ Пятикнижіе моисея съ коментаріями. Часть IV.
Новое исправленное изданіе съ Вѣнскаго изданія 1859 г.

ВИЛЬНА. Въ тип. Вдовы и братьевъ Роммъ. Жмуд. пер. въ домахъ №№ 327 и 328.
1874.

Дозволено цензурою, 2 Іюля 1874 г. Вильна.

ספר

במדבר

עם תרגום אונקלוס.

התרגום אונקלוס נדפס ע"פ תרגום שנמצא בכ"י מנוקד מר' ישעיה הנקדן ז"ל בשנת ה' אלפים ס"ד ליצירה, וע"פ התרגום שהגיה הרוו"ה מכ"י ישנים.

ועם עשרה פירושים

א) **פירש"י** מאת רבינו שלמה יצחקי ז"ל (נדפס ע"פ פרש"י שהגיה הרוו"ה מכ"י ישנים).

ב) **אבן עזרא** מאת רבינו אברהם בן מאיר ן' עזרא ז"ל (הוגה ע"פ מק"ג ד' וויניציא).

ג) **רמב"ן** מאת רבינו משה ב"ר נחמן גירונדי ז"ל (ע"פ הרמב"ן ד' ווילמרשדארף).

ד) **רשב"ם** מאת רבינו שמואל ב"ר מאיר ז"ל (עם הגהות חדשות ומועילות).

ה) **בעל הטורים** מאת רבינו יעקב ב"ר אשר ז"ל (נדפס בשלימות והוספות כס' עטור בכורים).

ו) **ספורנו** מאת רבינו עובדיה ב"ר יעקב ספורנו ז"ל (כמש"נ בוויניציא).

ז) **מסורה על התרגום** שהיתה גנוזה בכ"י, עם באורים מבעל ס' אוהב גר.

ח) **פתשגן** באור נפלא על תרגום אונקלוס ממחבר קדמון אשר לא נודע שמו, והיה ספון בכ"י עד כה, ונכתב בשנת יא"ר (ופס' אוהב גר מכנהו בשם ספר יא"ר).

ט) **אבי עזרי** באור על פי' אבן עזרא, מהרב הג' מו"ה שלמה הכהן ז"ל מליסא.

י) **נתינה לגר** באור על תרגום אונקלוס, ממני הצעיר נתן בלאאמ"ו הה"ג מהור"ר מרדכי אדלר הכהן זצ"ל, שומר משמרת הקודש בק"ק לונדן והמדינות.

ועוד נקבצו בו ענינים רבים ומעלות רבות.

א) ספר תולדות אהרן מראה מקומות הכתובים בש"ס ובזוה"ק ובהרבה ספרי ראשונים, נדפס עם הרבה הוספות מספר בית אהרן. ב) כל ההקדמות מכל המפרשים הנ"ל נדפסו בראש הספר. ג) החמש מגילות נדפסו עם פרש"י והראב"ע וספורנו ותולדות אהרן. ד) כל המלות הלועזות אשר ברש"י נתקנו שבושיהם והוצגו בקצה הדפים באותיות צרפתיות כפי שיבטאו אותם בימינו, ומתורגמות בלשון אשכנז צחת. ה) תפלות לשבת עם דגושים ומתגים, נלוו בסוף כל ספר.

ווילנא

בדפוס האלמנה והאחים ראם

שנת תרל"ד לפ"ק

א א וַיְדַבֵּר

יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר סִינַי בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃ ב שְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת כָּל־זָכָר לְגֻלְגְּלֹתָם׃ ג מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כָּל־יֹצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל תִּפְקְדוּ אֹתָם לְצִבְאֹתָם

ת"א וידבר ה' אל משה במדבר סיני · פסחים ו : למשפחתם לבית אבתם · נזיר מט קדושין סט בתרא קט בכורות מז :

רש"י

(א) **וידבר** במדבר סיני באחד לחדש · מתוך חבתן לפניו מונה אותם כל שעה כשיצאו ממצרים מנאן וכשנפלו בעגל מנאן לידע (מנין) הנותרים וכשבא להשרות שכינתו עליהם מנאם · באחד בניסן הוקם המשכן ובאחד באייר מנאם : (ב) למשפחותם · דע מנין כל שבט ושבט : לבית אבותם · מי שאביו משבט אחד ואמו משבט אחר יקום על שבט אביו : לגלגלותם · על ידי שקלים בקע לגלגלת : (ג) כל יוצא צבא · מגיד שאין יוצא בצבא פחות מבן עשרים : ואתכם

רמב"ן

אחר שביאר תורת הקרבנות בספר הכהנים התחיל עתה לסדר בספר הזה המצות שנצטוו בענין אהל מועד וכבר הזהיר על טומאת מקדש וקדשיו לדורות · ועתה יגביל את המשכן בהיותו במדבר כאשר הגביל הר סיני בהיות הכבוד שם וזה והזר הקרב יומת כאשר אמר שם כי סקול יסקל וזה ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומהו כאשר הזהיר שם פן יהרסו אל ה' לראות וגו' וזה ושמרתם את משמרת הקדש ואת משמרת המזבח כאשר אמר שם וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו וגו' והכהנים והעם וגו' והנה זה איך תהיה משמרת המשכן וכליו ואיך יחנו סביב ויעמוד העם מרחוק והכהנים הנגשים אל ה' איך יתנהגו בו בחנותו ובצאת אותו ומה ישאו במשמרתו והכל מעלה למקדש וכבוד לו כמו שאמרו אינו דומה פלטרין של מלך שיש לו שומרין לפלטרין שאין לו שומרין והספר הזה כולו במצות שעה שנצטוו בהם בעמדם במדבר ובנסים הנעשים להם לספר כל מעשה ה' אשר עשה עמהם להפליא וספר כי החל לתת אויביהם לפניהם לחרב וצוה איך תחלק הארץ להם ואין בספר הזה מצות נוהגות לדורות זולתי קצת מצות בענייני הקרבנות שהתחיל בהן בספר הכהנים ולא נשלם ביאורן שם והשלימן בספר הזה :

(א) במדבר סיני · בעבור שהפסיק במצות השמיטה והיובל שאמר שהיו בהר סיני · חזר ואמר כאן שהיה הדבור הזה באהל מועד ככל הדברות אשר הזכיר מתחלת ספר ויקרא וכן יהיו כלם מכאן ואילך באהל מועד כי מעת שהוקם המשכן ויקרא אליו השם מאהל מועד לא נדבר לו אלא משם והזכיר כאן במדבר סיני להגיד שלא נסעו משם בעת שמנאם כי המנין הב' היה בערבות מואב והדבור באה"מ : (ג) כל יוצא צבא בישראל · מגיד שאין יוצא לצבא פחות מבן עשרים שנה : שאו את ראש כל עדת בני ישראל · כמו שאומרים לקוספינר ארים רישיה דדין לשון רש"י · ואפשר שיהיה הטעם בזה בעבור שאינו חזק למלחמה בפחות מעשרים וכמו שאמרו בן עשרים לרדוף אבל יתכן שיהיה פירוש כל יוצא צבא כל היוצאים להקהל בעדה כי הנערים לא יקהלו בתוך העם כי כל אסיפת עם תקרא צבא וכן לצבא צבא בעבודת אהל מועד · ישוב מצבא העבודה · במראות הצובאות אשר צבאו · וכן צבא השמים וכל צבאם נותי ולכך יפרש באנשי המלחמה מצבא

אבן עזרא

בשם אשר פקודי רום ותחת חבר ·
אחל לפרש על הפשט ספר וידבר :

(א) במדבר סיני · להודיע כי לא עלה משה אל הר סיני אחר היות הכבוד באהל מועד : באחד לחדש השני · לתקן הדגלים ואיך יסעו ואיך יחנו בעבור המקדש כי בעשרים לחדש השני נסעו : (ב) שאו את ראש · כמו כי תשא והוא מפורש : לבית אבותם · כי משפחת האם איננה קרויה משפחה : לגלגלותם · פירושו : (ג) בישראל · להוציא ערב

רשב"ם

(א) **במדבר** סיני באהל מועד באחד לחדש השני · כל הדברות שנאמרו בשנה ראשונה קודם שהוקם המשכן כתיב בהן בהר סיני · אבל משהוקם המשכן באחד לחדש בשנה שניה לא נאמר בהר סיני אבל במדבר סיני באהל מועד · וכן מוכח לפנינו דכתיב ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר ה' את משה בהר סיני · קודם שהוקם המשכן אז היו תולדות אהרן ארבעה · ואלה שמות בני אהרן נדב ואביהוא ואלעזר ואיתמר אבל לסוף בשנה שניה שהוקם המשכן לא היו כי אם שנים לפי שלבסוף כשהוקם המשכן בשנה שניה נאמר וימת נדב ואביהוא לפני ה' במדבר סיני · במדבר סיני היו ארבעה ולבסוף שנים כי בו ביום שהוקם אהל מועד מתו נדב ואביהוא : (ב) שאו את ראש כל עדת · לפי שמעתה צריכים לארץ ישראל בני עשרים ראוים לצאת בצבא המלחמה שהרי בעשרים בחדש השני הזה נעלה הענן כדכתיב בפרשת בהעלתך ·

יכתוב

א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּמַדְבְּרָא דְסִינַי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא בְּחַד לְיַרְחָא תִנְיָנָא בְּשַׁתָּא תִנְיֵתָא לְמִפַּקְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֵימָר: ב קַבִּילוּ יָת חֻשְׁבַּן כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן כָּל דְּכוּרָא לְגֻלְגְּלָתְהוֹן: ג מִבַּר עַסְרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא כָּל נָפֵק חֵילָא בְּיִשְׂרָאֵל תִּמְנוֹן יָתְהוֹן לְחֵילֵיהוֹן אַתְּ וְאַהֲרֹן:

בעל הטורים

(א) במדבר סיני. לעיל מיניה כתיב אלה המצות וסמיך ליה במדבר לומר אם אין אדם משים עצמו כמדבר אינו יכול לידע תורה ומצות. למעלה כתיב וכל מעשר בקר וצאן וסמיך ליה שאו את ראש על שם מה שנאמר (ירמיה ל"ג) עוד תעבורנה הצאן ע"י מונה: (ב) במספר שמות. כתיב כאן ובפינחס לא כתיב בהותו מנין במספר שמות אלא כתב כאן להודיע שלא שינו שמותם במצרים. ולכך כתיב לבית אבותם לומר שנקראו בשמות אבותם [ותרתי שמעינן מינה]:

רמב"ן

המלחמה והתיחסם בצבא המלחמה ואמר כאן כל יוצא צבא כדרך כל יוצאי שער עירו ואמר לצבאותם שהם צבאות רבות כי כל שבט ושבט צבא גדול. והלשון שכתב רש"י כמו שאומרים לקוסטינר ארים רישיה דפלן לא נתברר לי למה דרשו אותו לגנאי אם מפני שמתו במדבר ובמטה לוי אמר פקוד לפי שלא היה בכלל גזרה והלא במנין שני של באי הארץ אמר כן שאו את ראש כל עדת בני ישראל אבל בויקרא רבה דורש לשבח אין שאו אלא לשון גדולה כמו דכתיב ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך אמר הקב"ה לישראל נתתי לכם תלוי ראש ודמיתי אתכם לי כשם שיש לי תלוי ראש על כל באי עולם שנאמר לך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש אף לכם עשיתי תלוי ראש שנאמר שאו את ראש כל עדת בני ישראל לקיים מה שנאמר וירם קרן לעמו וכן הוא אומר ונתנך ה' עליון על כל גויי הארץ. שוב מצאתי במדבר סיני רבה שאמר. אמר רבי פינחס אמר רבי אידי מאי דכתיב בראש הספר שאו את ראש רוממו את ראש גדלו את ראש לא נאמר אלא שאו את ראש כאדם שאומר לקוסטינר סב רישיה דפלן כאן נתן רמז למשה שאו אה ראש שאם יזכו יעלו לגדולה כמה דכתיב ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך ואם לא יזכו ימותו כלם כמה דכתיב ישא פרעה את ראשך מעליך ותלה אותך על עץ והנה הלשון כפי הכונה יתפרש בטובה לטובים וכיון שהוא לשון גדולה ואמר כן במנין הראשון אמר כן במנין השני: הפקדו אתם. ענין פקידה זכרון והשגחה על דבר כלשון וה' פקד את שרה כאשר אמר והוא פתרונו בכל מקום לא ימלט מהן איש על דעתו וגם פקדון מפני שמירתו והשגחתו עליו וכאשר צוה למנות את ישראל ואמר תפקוד אותם למוז שלא יספרם רק ביתנו כופר נפשם מחצית השקל ובהם ישגיח ויזכור מספר העם ואמר בדוד מספר מפקד העם כי ידע מספרם בפקידת הכופר כי רחוק הוא אצלי שלא יזכר דוד במה שאמר הכתוב ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם ואם אולי טעה דוד למה לא עשה

יואב שקלים והיה דבר המלך נתעב אצלו והוא אמר לו למה יבקש זאת אדני כי למה יהיה לאשמה על ישראל ולמה לא ימנם בשקלים ש"א יהפא. אבל כפי דעתי היה הקצף עליו בעבור שמנאם שלא לצורך כי לא היה יוצא למלחמה ולא עושה בהם דבר בעת ההיא רק לשמח לבו שמלך על עם רב והוא מאמר יואב ויוסף ה' אלהיך אל העם כהם וכהם מאה פעמים וגו' ואדוני המלך למה חפץ בדבר הזה וראיתי במדבר סיני רבה רבי אליעזר בשם ר' יוסי בן זימרא אמר כל זמן שנמנו ישראל לצורך לא חסרו שלא לצורך חסרו איזה זמן נמנו לצורך בימי משה ובדגלים ובחלוק הארץ שלא לצורך בימי דוד. ויתכן עוד שנפרש ונאמר כי דוד צוה למנות כל איש ישראל רצונו לומר מבן שלש עשרה שנה ומעלה שהוא איש כי לא נזכר במנינו מבן עשרים שנה ומעלה בשקלים אבל אמר לכו ספרו את ישראל ואדעה את מספרם וזה היה עונו כי הכתוב לא הרשה למנות רק מבן עשרים שנה ומעלה לשקלים ומפני שזה איננו מפורש בכתוב טעה בו כי חשב במה שאמר ולא יהיה בהם נגף שהוא בשקלים שהם כופר להם אבל יואב נתן לבו וחשב לדבר. והכתוב מעורר לבי בזה במה שאמר ולא נשא דוד מספרם למבן עשרים שנה ולמטה כי אמר ה' להרבות את ישראל ככוכבי השמים יואב החל למנות ולא כלה ויהי בזאת קצף על ישראל היה נראה שמנין יואב היה למטה מבן עשרים והוא היה הקצף שאין ה' חפץ שיהו כל ישראל בגדר מנין שהוא ירבם ככוכבי השמים כאשר אמר אם תוכל לספור אותם וכו' והכתוב שאמר במנין ההוא ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף איש שלף חרב אין ענינו שהיו יוצאי צבא בישראל אבל פתרונו שהיו בריאים וחזקים למלחמה הגיד כי לא מנה החולים והחלשים והזקנים מפני שהיה דבר המלך נתעב אצלו וזה ענין הגון מאד. ועל דעת מדרש אגדה שהיה שם מנין ממש טעו כלם ולכך אמר לך מנה את ישראל וכתיב אחרי ספור את העם כי בתורה לא נזכרה בהם ספירה כלל כי טעם במספר שמות יגידו כל אחד שמותם

ספורנו

(א) וידבר ה' אל משה: (ב) שאו את ראש. לסדרם שיכנסו לארץ מיד איש על דגלו בלתי מלחמה אלא שיפנו הכנענים מפניהם כמו שעשו קצתם כמו שהעיד באמרו כעזובת החורש והאמיר אשר עזבו מפני בני ישראל ואולי היו משפחות מהגרגשי שעליו אמרו ז"ל שעמד ופנה מאליו וקלקול המרגלים הוסיפו השבעה אומות להרע ארבעים שנה והוצרך להחרימם: במספר שמות. כי היה אז כל אחד מאותו הדור נחשב בשמו המורה על צורתו האישיית למעלתם על דרך ואדעך בשם ולא כן קרה לדור באי הארץ ובכן לא נמנו במספר שמות ולא נזכרו זולתי ראשי המשפחות ומספר האישים. ועם זה הודיע

אַתָּה וְאַהֲרֹן׃ ד וְאִתְּכֶם יִהְיוּ אִישׁ אִישׁ לַמַּטֶּה אִישׁ רֹאשׁ
לְבֵית־אֲבֹתָיו הוּא׃ ה וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יַעַמְדוּ
אִתְּכֶם לִרְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃ ו לְשִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל
בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃ ז לִיהוּדָה נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃ ח לְיִשָּׂשכָר
נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃ ט לִזְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃ י לִבְנֵי יוֹסֵף
לְאֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד לִמְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן
פְּדָהצוּר׃ יא לְבִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי׃ יב לְדָן אֲחִיעֶזֶר בֶּן
עַמִּישַׁדָּי׃ יג לְאָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃ יד לְגָד אֶלְיָסָף בֶּן
דְּעוּאֵל׃ טו לְנַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃ טז אֵלֶּה קְרִיאֵי
קרואי קרי הָעֵדָה נְשִׂיאֵי מַטּוֹת אֲבוֹתָם רָאשֵׁי אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל
הֵם׃ יז וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֵת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר נִקְּבוּ
בְּשֵׁמוֹת׃ יח וְאֵת כָּל־הָעֵדָה הִקְהִילוּ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי
וַיִּתְיַלְדוּ עַל־מִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת מִבֶּן
עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְגֻלְגְּלֹתָם׃ יט כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה וַיִּפְקְדֵם בְּמִדְבַּר סִינָי׃ שני ס כ וַיִּהְיוּ בְנֵי־רְאוּבֵן
בְּכֹר יִשְׂרָאֵל תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר
שֵׁמוֹת לְגֻלְגְּלֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל
יֹצֵא צָבָא׃ כא פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה רְאוּבֵן שִׁשָּׁה וְאַרְבָּעִים
אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ פ כב לִבְנֵי שִׁמְעוֹן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם
לְבֵית אֲבֹתָם פְּקֻדָיו בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת לְגֻלְגְּלֹתָם כָּל־זָכָר

ת"א ויקח משה ואהרן את האנשים האלה אשר נקבו בשמות · סנהדרין ט :

רש"י

(ד) ואתכם יהיו · כשתפקדו אותם יהיו עמכם נשיא כל שבט ושבט : (טז) אלה קרואי העדה · הנקראים לכל דבר חשיבות שבעדה : (יז) האנשים האלה · את שנים עשר נשיאים הללו : אשר נקבו · לו כאן בשמות : (יח) ויתילדו על משפחותם · הביאו ספר יחוסיהם ועדי חזקת לידתם כל אחד ואחד להתיחס על השבט:

רמב"ן

בפקוד אותם בכופר : (יח) ואת כל העדה הקהילו באחד לחדש השני · יזכיר זריזות משה רבינו במצות השם כי ביום הדבור לקח את הנשיאים והקהיל כל העדה והתחיל לפקוד אותם אבל לא נשלם המנין ביום אחד ולכך חזר ואמר ויפקדם במדבר סיני להודיע שהיה במקום ההוא המנין לא ביום ההוא : ויתילדו על משפחתם לבית אבתם · הביאו ספרי יחוסיהם ועדי חזקת לידת כל אחד ואחד להתיחס

רשב"ם

וכתוב שם נוסעים אנחנו אל המקום וגו' ולכך צוה הקב"ה בתחלת חדש זה למנותן : (יט) ויפקדם במדבר סיני · לפי שבמנין שני שבפינחס כתיב וידבר משה ואלעזר אותם בערבות מואב · לכך נאמר כאן כי השבון הראשון היה במדבר סיני :

אונקלוס

ד ועמכון יהון גברא גברא לשבטא גבר ריש לבית אבהתוהי הוא: ה ואלין שמהת גבריא די יקומון עמכון לראובן אליצור בר שדיאור: ו לשמעון שלמיאל בר צורישדי: ז ליהודה נחשון בר עמינדב: ח ליששכר נתנאל בר צוער: ט לזבולן אליאב בר חלן: י לבני יוסף לאפרים אלישמע בר עמיהוד למנשה גמליאל בר פדהצור: יא לבנימן אבידן בר גדעוני: יב לדן אחיעזר בר עמישדי: יג לאשר פגעיאל בר עכרן: יד לגד אליסף בר דעואל: טו לנפתלי אחירע בר עינן: טז אלין מערעי כנשתא רברבי דשבטי אבהתהון רישי אלפיא דישראל אנון: יז ונסב משה ואהרן ית גבריא האלין די אתפרשו בשמהן: יח וית כל כנשתא אתכנשו בחד לירחא תנינא ואתיחסו על זרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעלא לגלגלתהון: יט כמא די פקיד יי ית משה ומננון במדברא דסיני: כ והוו בני ראובן בוכרא דישראל תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן לגלגלתהון כל דכורא מבר עשרין שנין ולעלא כל נפק חילא: כא מניניהון לשבטא דראובן ארבעין ושתא אלפין וחמש מאה: כב לבני שמעון תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון מנינוהי במנין שמהן לגלגלתהון כל דכורא מבר עשרין שנין

בעל הטורים

(ג) אתה ואהרן· ולמעלה בכי תשא לא סייע אהרן באותו מנין לפי שעל ידו נעשה העגל שבשבילו הוצרכו למנין לכך לא מנאם הוא· הנשיאים מתחיל באליצור ומסיים בעינן על שם יצרנו באישון עינו ועל ידי הענן: (טז) קרואי העדה· וי"ו קטיעה [כדי להשוות דעת הרב והמסורה נדחוק לומר דר"ל כשנקטע קלת מהוי"ו נשאר יו"ד · ונקט לבון זה כי שבטו נעשו מקוטעים שנהרגו מהם כ"ד אלף ומאה] וקרי קרואי בשביל שלומיאל בן צורישדי שהוא זמרי בן סלוא · וכן בעדת קרח קראי כתיב חסר וגם חסר הוי"ו נגמדי לפי שהיו כלם רשעים אבל בכאן היו האחרים לדיקים: (יט) במדבר סיני· ב' דסמיכי בסוף פסוק דין ואידך (ויקרא ז') ביום לוותי את בני ישראל להקריב את קרבניהם במדבר סיני· לפי שכשהיו נמנין היו מקריבין עליהם קרבנות כדי שלא ישלוט בהם דבר כדכתיב כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם ונתנו איש כופר נפשו: (כב) לבני שמעון לגלגלתם· הלמ"ד עקומה למטה לפי שהלמ"ד שלו (שלמ"ד מורה על נשיאו רוממות וכאלו אמר לפי שהנשיא שלו) זמרי בן סלוא חטא ונפלו משבטו·

אבן עזרא

רב: (ד) איש ראש· דרך קצרה והראוי להיות איש איש: (ה) לראובן· החל מהבכור כטעם ולא להתיחס לבכורה: (י) לבני יוסף· אמר בני לאה בעבור כבוד רחל על השפחות והחל מאפרים על דרך יעקב אבינו והקדים אפרים ומנשה על בנימין כי הם מקום יוסף ואחר כן החל מדן שהוא בכור השפחות ואחריו אשר כי השם ידע שהוא יהיה ראש החונים על דגל דן ואחר כן גד כי הוא בכור שפחת לאה: (טז) קרואי עדה· הטעם שהעדה לא יעשו דבר עד שיקראום: מטות אבותם· בטעם על השבטים והנה כל אחד נשיא שבט: ראשי אלפי ישראל· כל אחד ראש על כל אלפי השבט כי יש שר לאלף: (יז) ויקח משה ואהרן· עמם: האנשים אשר נקבו· שהם מפורשים כמו אשר פי ה' יקבנו: (יח) ויתילדו· בקשו מתי נולדו בעבור חשבון כ' שנה אז נכתבו תולדתם: (יט) ויפקדם· משה שהוא העיקר והחל מראובן כי הוא הבכור ואחריו שמעון שנולד אחריו ואחריו גד בכור שפחת לאה והנה דגל ראובן ואח"כ דגל יהודה ואח"כ דגל אפרים ואח"כ דגל דן והחונים על כל דגל ודגל כאשר הם בהנכת המזבח ודע כי אחר שהיו כל השבטים שנים עשר שיצא לוי והיו ליוסף בנים שנים וחנות העולם ארבע הנה לכל רוח שלשה והנה יש ללאה חמשה בנים יחסר האחד ויהיו לה שני דגלים השלימו הדגל עם בכור שפחתה ושמוהו עם דגל ראובן שהוא גם בכור והדגל השני ליהודה והחונים עליו אחיו הקטנים ממנו ולרחל דגל בפני

רמב"ן

על השבט לשון רש"י ואיננו נראה שיהיו לריכין להביא שטר ועדים על יחוסיהם לשבטיהם אבל ויתילדו שמנו תולדותם למשפחותם לבית אבותם הטעם לומר כי כאשר לוה אותם משה כן מפי הקדוש ב"ה נקהלו כל העדה כלם אל פתח אהל מועד חוץ מערב רב אשר לא מבני ישראל המה כי נכרים היו בהם מיום שילאו ממלרים והנה הביאו כל העדה איש שקלו ואמרו לפני משה והנשיאים אני פלוני נולדתי לפלוני ממשפחת פלוני שהיא לשבט ראובן וזולתו ומשה כהן שקלי כל שבט ושבט במקום מיוחד וידע מספר הפרט והכלל · והראיה בזה כי במנין השני שהזכיר המשפחות לא אמר שם ויתילדו ולא הזכיר במספר שמות לגלגלותם כי מעת שחנו לדגליהם נבדלו השבטים זה מזה ונודעו המשפחות לאיזה שבט המה ולא הוצרכו שם רק לדעת כמה המשפחות בשבט והמשפחה תמנה אנשים לגלגלותם לא במספר שמותם ולכן לא הוצרך להיות נשיאים במנין ההוא · ור"א אמר ויתילדו בקשו מתי נולדו בעבור חשבון עשרים

ספורנו

שהיתה הכונה שאותם האישים בעלמם יחיו ויירשו הארץ ולא יפקד מהם איש: (ד) איש ראש לבית אבותיו· והטעם שיהיו אתכם הוא שכל אחד מכם ראש לבית אבותיו ולא יכחד ממנו יתם כל אחד ואחד: (יח) ויתילדו על משפחתם· מפני שהיה מנינם זה כדי שילאו בו לצבא המלחמה היתה הכונה לעזור יהם שזכות אבותם מסייעתם וכבר אמרו (בפ' ערכה יוחסין) אין נודקין אחר מי שנכתב באסטרטיא של מלך (פי' בחיילות בית דוד) וזה כאמרם (שם) שלא היתה השכינה שורה אלא

מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ כג פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה
שִׁמְעוֹן תִּשְׁעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת׃ פ כד לִבְנֵי גָד
תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת מִבֶּן
עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ כה פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה
גָד חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ פ כו לִבְנֵי
יְהוּדָה תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת
מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ כז פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה
יְהוּדָה אַרְבָּעָה וְשִׁבְעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ פ כח לִבְנֵי
יִשָּׂשכָר תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר
שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ כט פְּקֻדֵיהֶם
לְמַטֵּה יִשָּׂשכָר אַרְבָּעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ פ
ל לִבְנֵי זְבוּלֻן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר
שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ לא פְּקֻדֵיהֶם
לְמַטֵּה זְבוּלֻן שִׁבְעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ פ
לב לִבְנֵי יוֹסֵף לִבְנֵי אֶפְרַיִם תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית
אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא
צָבָא׃ לג פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה אֶפְרָיִם אַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ
מֵאוֹת׃ פ לד לִבְנֵי מְנַשֶּׁה תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית
אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא
צָבָא׃ לה פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה מְנַשֶּׁה שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף
וּמָאתָיִם׃ פ לו לִבְנֵי בִנְיָמִן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית
אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא
צָבָא׃ לז פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה בִנְיָמִן חֲמִשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף
וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ פ לח לִבְנֵי דָן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית
אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא
צָבָא׃ לט פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה דָן שְׁנַיִם וְשִׁשִּׁים אֶלֶף וּשְׁבַע

ת"א לבני יהודה · סנהדרין ע׃

מאות

מֵאוֹת: פ מ לִבְנֵי אָשֵׁר תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא: מא פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה אָשֵׁר אֶחָד וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת: פ מב בְּנֵי נַפְתָּלִי תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם

אונקלוס

וּלְעֵלָּא כֹּל נָפֵק חֵילָא: כג מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְשִׁמְעוֹן חַמְשִׁין וְתִשְׁעָה*) אַלְפִין וּתְלָת מְאָה: כד לִבְנֵי גָד תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עֶשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא כֹּל נָפֵק חֵילָא: כה מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְגָד אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה וְחַמְשִׁין: כו לִבְנֵי יְהוּדָה תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עֶשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא כֹּל נָפֵק חֵילָא: כז מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה שַׁבְעִין וְאַרְבְּעָא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה: כח לִבְנֵי יִשָּׂשכָר תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עֶשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא כֹּל נָפֵק חֵילָא: כט מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְיִשָּׂשכָר חַמְשִׁין וְאַרְבְּעָא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה: ל לִבְנֵי זְבוּלֻן תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עֶשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא כֹּל נָפֵק חֵילָא: לא מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דִזְבוּלֻן חַמְשִׁין וּשְׁבַע אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה: לב לִבְנֵי יוֹסֵף לִבְנֵי אֶפְרַיִם תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עֶשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא כֹּל נָפֵק חֵילָא: לג מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְאֶפְרַיִם אַרְבְּעִין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה: לד לִבְנֵי מְנַשֶּׁה תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עֶשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא כֹּל נָפֵק חֵילָא: לה מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה תְּלָתִין וּתְרֵין אַלְפִין וּמָאתָן: לו לִבְנֵי בִנְיָמִן תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עֶשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא כֹּל נָפֵק חֵילָא: לז מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְבִנְיָמִן תְּלָתִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה: לח לִבְנֵי דָן תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עֶשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא כֹּל נָפֵק חֵילָא: לט מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְדָן שִׁתִּין וּתְרֵין אַלְפִין וּשְׁבַע מְאָה: מ לִבְנֵי אָשֵׁר תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עֶשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא כֹּל נָפֵק חֵילָא: מא מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְאָשֵׁר אַרְבְּעִין וְחַד אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה: מב בְּנֵי נַפְתָּלִי תּוּלְדָתְהוֹן

*) בכ"י ותשע וכן סנמוס רמת

בעל הטורים

והלמ"ד היה גבוהה מכל האותיות כך אמר מגבהו שלא העמיד לא מלך ולא שופט: (לב) לבני יוסף לבני אפרים · ולא אמר לבני יוסף לאפרים לפי שיוסף לא נשא במסעות אביו משום כבוד מלכות לא רצה למנותו בדגלים ונקרא הדגל על שם בנו · לכך אמר לבני אפרים כדרך שאומר בכולן: (מב) בני נפתלי · בכולן הוא אומר לבני לבד מנפתלי שאומר בני לפי שבשבט נפתלי היו

אבן עזרא

מנשה ואפרים מקום יוסף הוא קודם מנשה כדברי יעקב והדגל כרביעי לשפחת רחל שהיא בבכור שלה ואחריו אחר ואם הוא קטן בשניו מנפתלי בעבור היות הדגל לבן שפחת רחל גם זאת המעלה לבן שפחה לאה ואם תסתכל היטיב אז תדע כי כראש הוא הדרום והזנב הוא הצפון ולא תוכל לטעות על כן ראובן בדרום כי הוא כראש ודן בצפון ודע כי לא היו גבורים בשבטים כשבט יהודה שנמשל לגור אריה ושבט דן הנמשל כן כדברי משה על כן היו הם בראשונים ובאחרונים והאויב לגלגולתם בראובן גם בשמעון לשמור על האחרים כי הכתוב אמר

רמב"ן

שנה: (לב) לבני יוסף לבני אפרים · הקדים אפרים למנשה ויחס יוסף עליו וכן למטה בדגלים כי היה בעל דגל והוא כבכור ואחיו משנהו כברכת יעקב ועוד כי היו בני אפרים רבים מבני מנשה אבל במנין השני בערבות מואב הקדים מנשה כי היו בעת ההיא בני מנשה הרבים ולקחו נחלתם תחלה וכן בנחלי הארץ הקדימו וייחס יוסף עליו אבל במדגלים הקדים אפרים אבל ייחס יוסף על מנשה · למטה יוסף למטה מנשה והנראה אלי על דרך אגדה כי בעבור הדבה שהביא יוסף על אחיו יחס עליו מוציא דבה או

לבית אבתם במספר שמת מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא: מג פקדיהם למטה נפתלי שלשה וחמשים אלף וארבע מאות: פ מד אלה הפקדים אשר פקד משה ואהרן ונשיאי ישראל שנים עשר איש איש־אחד לבית־אבתיו היו: מה ויהיו כל־פקודי בני־ישראל לבית אבתם מבן עשרים שנה ומעלה כל־יצא צבא בישראל: מו ויהיו כל־הפקדים שש־מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים: מז והלוים למטה אבתם לא התפקדו בתוכם: פ מח וידבר יהוה אל־משה לאמר: מט אך את־מטה לוי לא תפקד ואת־ראשם לא תשא בתוך בני ישראל: נ ואתה הפקד את־הלוים על־משכן העדת ועל כל־כליו ועל כל־אשר־לו המה ישאו את־המשכן ואת־כל־כליו והם ישרתהו וסביב למשכן יחנו: נא ובנסע המשכן יורידו אתו הלוים ובחנת המשכן יקימו אתו הלוים והזר הקרב יומת: נב וחנו בני ישראל

ת"א והזר הקרב יומת · מכות כד:

רש"י

(מט) אך את מטה לוי לא תפקוד וגו' · כדאי הוא לגיון של מלך להיות נמנה לבדו · ד"א צפה הקב"ה שעתידה לעמוד גזרה על כל הנמנין מבן כ' שנה ומעלה שימותו במדבר אמר אל יהיו אלו בכלל לפי שהם שלי שלא טעו בעגל: (נ) ואתה הפקד את הלוים · כתרגומו מני לשון מנוי שררה על דבר שהוא ממונה עליו כמו ויפקד המלך פקידים: (נא) יורידו אותו · כתרגומו יפרקון כשבאין ליסע במדבר ממסע למסע היו מפרקין אותו מהקמתו ונושאין אותו עד מקום אשר ישכון שם הענן ויחנו שם ומקימין אותו: והזר הקרב · לעבודתם זו:

רמב"ן

שחלק כבוד לשניהם והיה די לאפרים בכבוד נשיאו: (מה) ויהיו כל פקודי בני ישראל לבית אבתם כל יוצא צבא בישראל · הוצרך הכתוב להגיד מספר הכלל לאחר שהגיד הפרטים כי נצטוה משה ואהרן שידעו מספר מפקד העם וידעו מספר כל שבט כי כן דרך המלכים במנותם את העם · ולא הבינותי טעם המצוה הזאת למה צוה בה הקב"ה כי היה צורך שיתיחסו לשבטיהם בעבור הדגלים אבל ידיעת המספר לא ידעתי למה צוה שידעו אותו אולי להודיעם חסדו עליהם כי בשבעים נפש ירדו אבותיהם מצרימה ועתה הם כחול הים וכך וכך בני עשרים ואחרי כל דבר ומגפה ימנם להודיע כי הוא משגיח לגוים ימחץ וידיו תרפינה וזהו שאמרו רבותינו מרוב חבתם מונה אותם כל שעה ועוד כי הבא לפני אבי כל הנביאים

אבן עזרא

אהז דרך קצרה: (מה) ופירוש ויהיו כל פקודי בני ישראל · שלא נפקדו רק מי שהוא מבן עשרים שנה ואחר כך ויהיו כל הפקודים בכללם: (מז) התפקדו · משני בניינים כי הוא בנין התפעל ועם בנין שלא נקרא שם פועלו: (מט) אך את מטה לוי · פי' לא התפקדו כי השם צוה כן: ואת ראשם לא תשא · כללם כאשר פירשתי: (נ) ואתה הפקד את הלוים · באר למה לא התפקדו כי פקדת המשכן עליהם על כן לא יצאו בצבא: משכן העדת · הוא אהל מועד והמשכן לארון ששם העדות: ועל כל כליו · כמנורה והשלחן והמזבחות: ועל כל אשר לו · הם כלי הכלים: המה ישאו · הם הם הנושאים בנסוע המחנה והם המשרתים בחנותם וסביב המשכן יחנו: (נא) ובנסוע המשכן יורידו אתו · להסיר הבריחים והעמודים בחנותו הם יקימוהו: והזר · מבני לוי ואם הוא ישראל יומת ובית דין ימיתוהו: (נב) וטעם וחנו בני ישראל · כשיחנו בני ישראל:

רשב"ם

(מז) והלוים למטה אבתם לא התפקדו בתוכם · כמו שמפרש והולך אך את מטה לוי לא תפקוד וגו' ומפרש הטעם

לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעלא כל נפק חילא: מג מנינהון לשבטא דנפתלי חמשין ותלת אלפין וארבע מאה: מד אלין מניניא די מנא משה ואהרן ורברבי ישראל תרי עסר גברא גברא חד לבית אבהתוהי הוו: מה והוו כל מניני בני ישראל לבית אבהתהון מבר עשרין שנין ולעלא כל נפק חילא בישראל: מו והוו כל מניניא שית מאה ותלתא אלפין וחמש מאה וחמשין: מז ולואי לשבטא דאבהתהון לא אתמניאו ביניהון: מח ומליל יי עם משה למימר: מט ברם ית שבטא דלוי לא תמני וית חשבנהון לא תקבל בגו בני ישראל: נ ואת מני ית לואי על משכנא דסהדותא ועל כל מנוהי ועל כל די לה אנון יטלון ית משכנא וית כל מנוהי ואנון ישמשנה וסחור סחור למשכנא ישרון: נא ובמטל משכנא יפרקון יתה לואי ובמשרי משכנא יקימון יתה לואי וחלוני דיקרב יתקטל:

נתינה לגר

א (נא) והזר הקרב יומת. וחלוני דיקרב יתקטל. עמ"ש הרמב"ן (שמות כ"א כ"ט) שסובר כר"ע (סנהדרין פ"א ע"ב) דזר ששמש בחנק, ועמ"ש שם, ובזה מתורלת קושית הראב"ד (פ"ד מס' ביאת המקדש) היאך משכחת זר ששמש במיתה, הלא כבר חייב מיתה בכניסתו למקדש? כי בכניסתו נתחייב רק מיתה בידי שמים, ובשמושו נתחייב חנק.

בעל הטורים

בנות יותר מבנים (ובמס"ק איתא איפכא · ובספר פענח רזא איתא כדברי רבינו וכ"מ מפרשת יתרו מדרז"ל ותגיד לבני ישראל · וגם מפרשת פינחס יש קצת ראיה וסמך) ולכך רמז בברכת נפתלי אשה אילה שלוחה הנותן אמרי תיבות אשה ולפיכך בפינחס כתיב בכולן בני לפי שמתו האנשים ונתרבו הנשים ולכך לא אמר לבני : (נ) הפקד · ב' במס' · דין ואידך (תהלים ק"ט) הפקד עליו רשע · וזה הוא שאמרו (מס' כופרים ועי' במנורת המאור סי' כ"ו) אין אדם נעשה וכו' אא"כ נעשה רשע מלמעלה וזה

רמב"ן

ואמרו קלוש ה' והוא יודע אליהם בשמו יהיה לו בדבר הזה זכות וחיים כי בא בסוד העם ובכתב בני ישראל וזכות הרבים במספרם וכן לכולם זכות במספר שימנו לפני משה ואהרן כי ישימו עליהם עינם לטובה יבקשו עליהם רחמים ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים ולא ימעיט מספרכם והשקלים כופר על נפשותיכם · ובמדבר סיני רבה ראיתי כך במספר שמות לגלגלותם אמר לו הקב"ה למנותם בכבוד ובגדולה לכל אחד ואחד לא תהיה אומר לראש המשפחה כמה במשפחתך כמה בניס יש לך אלא כולהון יהון עוברים לפניך באימה ובכבוד ואתה מונה אותם הה"ד במספר שמות מבן עשרים שנה ומעלה לגלגלותם ויתכן שנאמר עוד כי היה זה כדרך שהמלכות עושה בבואם למלחמה כי עתה היו מוכנים ליכנס לארץ ולבא במלחמה עם מלכי האמורי אשר בעבר הירדן ועם השאר כולם כמו שאמר נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' והיו משה והנשיאים צריכין לדעת מספר אלופי צבא המלחמה וכן מספר כל שבט ושבט ומה יפקוד עליו בערכות מוצב במערכות המלחמה כי התורה לא תסמוך על הנס שירדוף אחד אלף · וזה טעם כל יוצא צבא בישראל כי המנין מפני צבא המלחמה ועוד שיחלק להם הארץ למספרם וידע כמה חבלים יפלו להם מן הארץ הנכבשת להם כי לולי דבר המרגלים היו נכנסים שם מיד : (מז) והלוים למטה אבותם לא התפקדו בתוכם · הנה מתחלה ראה משה מדעתו שלא למנות הלוים מפני שנאמר לו ואתכם יהיו איש איש למטה וגו' · כי לכל המטות הנמנים יהיו נשיאיהם ובעבור שלא מנה מבני לוי נשיא לא מנה אותם והנה משה מסופק בענין הלוים ולא ידע מה יעשה להם וכאשר השלים כל הפקודים בעם ונשארו הלוים לבדם פירש לו הקב"ה שלא ימנה אותם בתוך בני ישראל וימנה אותם לבדם כי יפקידם על משכן העדות · ואמר פקוד את בני לוי שיפקדם הוא לבדו בלא הנשיאים והוא קרא אהרן שיהיה עמו כי הוא נשיא השבט ההוא וכאשר היו נשיאי ישראל

ספורנו

עשר בני לאה בכור יעקב ראובן · אע"פ שנפל ממנה בדיני אדם : (מד) אלה הפקדים · כל אחד מאלו נמנה ע"י משה ואהרן וכו' : (מה) ויהיו כל פקודי · כל יוצא צבא בישראל · ולא יתר על בן ששים שלא היה יוצא בצבא כמו שהזכירו ז"ל על יאיר בן מנשה וזולתו ובלעדיהם עלה הסכום אל מה שכתוב אחר כך : (מז) לא התפקדו · לא הופקדו ע"י הפוקדים ולא התפקדו מעצמם שלא הכינו עצמם כשאר העם להקהל ולהתיחס וזה היה קודם שיאמר האל ית' למשה אך את מטה לוי לא תפקוד כי אמנם המתינו לראות מה יצוה ה' להם מאחר שלא הזכיר שבט לוי עם שאר השבטים כאמרו ואתכם יהיו איש איש למטה : (מט) אך את מטה לוי · אע"פ שאמרתי שאו את ראש כל עדת בני ישראל והלוים מכללם להיות נמנים גם כן מ"מ הם נבדלים משאר עם ישראל ראשונה בענין המנין שלא יהיה מספר אישיהם ולא סכום כלם עם האחר : לא תפקד · לא יהיה מספר אישיהם מבן עשרים ולמעלה כמו שהיה מספר שאר העם : ואת ראשם לא תשא · כשתעשה סכום כל פקודי השבטים לא יכנס בו סכום שבט לוי : (נ) ואתה הפקד · שנית יהיו נבדלים משאר העם בענין הפקידות כי לכם נלמד

תהיה

אִישׁ עַל־מַחֲנֵהוּ וְאִישׁ עַל־דִּגְלוֹ לְצִבְאֹתָם׃ נג וְהַלְוִיִּם יַחֲנוּ סָבִיב לְמִשְׁכַּן הָעֵדֻת וְלֹא־יִהְיֶה קֶצֶף עַל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְשָׁמְרוּ הַלְוִיִּם אֶת־מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן הָעֵדוּת׃ נד וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ׃ פ שלישי

ב א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ ב אִישׁ עַל־דִּגְלוֹ בְאֹתֹת לְבֵית אֲבֹתָם יַחֲנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנֶּגֶד סָבִיב לְאֹהֶל־מוֹעֵד יַחֲנוּ׃ ג וְהַחֹנִים קֵדְמָה מִזְרָחָה דֶּגֶל מַחֲנֵה יְהוּדָה לְצִבְאֹתָם וְנָשִׂיא לִבְנֵי יְהוּדָה נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃ ד וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְשִׁבְעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ ה וְהַחֹנִים עָלָיו מַטֵּה יִשָּׂשכָר וְנָשִׂיא לִבְנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃ ו וּצְבָאוֹ וּפְקֻדָיו אַרְבָּעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע

רש"י

יומת · בידי שמים : (נב) איש על דגלו · כמו שהדגלים סדורים בספר זה שלשה שבטים לכל דגל : (נג) ולא יהיה קצף · אם תעשו כמצותי לא יהיה קצף ואם לאו שיכנסו זרים בעבודתם זו יהיה קצף כמו שמצינו במעשה קרח כי יצא הקצף וגו' : (ב) באתת · כל דגל יהיה לו אות מפה צבועה תלויה בו צבעו של זה לא כצבעו של זה צבע כל אחד כגוון אבנו הקבועה בחושן ומתוך כך יכיר כל אחד את דגלו · ד"א באתת לבית אבותם באות שמסר להם יעקב אביהם כשנשאוהו ממצרים שנאמר ויעשו בניו לו כן כאשר צום · יהודה ויששכר וזבולון ישאוהו מן המזרח · ראובן ושמעון וגד מן הדרום וכו' כדאיתא בתנחומא בפרשה זו : מנגד · מרחוק מיל כמו שנאמר ביהושע אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה שיוכלו לבא בשבת · משה ואהרן ובניו והלוים חונים בסמוך לו : (ג) קדמה · לפנים הקרויים קדם ואיזו זו רוח מזרחית והמערב קרוי

רמב"ן

בשבטיהם כן יהיה נשיא הלוים בם · ואולי זה טעם הנקוד על ואהרן כי לא היה הוא על פי ה' בפירוש ואחרי כן בפקודת הלוים על עבודתם ועל משאם קרא משה לנשיאי העדה שיהיו עמו כמו שנאמר אשר פקד משה ואהרן ונשיאי ישראל את הלוים כי נכון הוא שיסכימו כלם ויראו בתקון המשמרות וגם בם אמר ואמר במקום אחר אשר פקד משה ואהרן על פי ה' ביד משה שכבר רמז בנקוד כי אהרן היה עמו חובה שראה משה לעשות כן ונשיאי העדה רשות שקראם משה לנהוג בהם כבוד ובמסכת בכורות אמרו כי הנקודה על אהרן לרמוז שלא נמנה הוא במנין הלוים כלל : (נג) והלוים יחנו סביב למשכן העדות ולא יהיה קצף · אע"פ שנאמר זה במשכן בהיות בין הדגלים במדבר היא מצוה לדורות גם במקדש כי מכאן תקנו המשמרות ומעם ושמרו הלוים את משמרת משכן העדות שישמרו אותו בלילה וילכו סביב המשכן כמו שאמרו הכהנים שומרים מבפנים והלוים מבחוץ והם כלם כשומרים לראש המלך כך שנינו בברייתא של שלשים ושתים מדות מדבר שאינו מתפרש במקומו ומתפרש במקום אחר כיצד כו' כיוצא בו משפחות בני קהת יחנו וגו' משפחות בני הגרשוני יחנו על ירך המשכן ימה ונשיא בית אב למשפחות מררי על ירך

אבן עזרא

איש על מחנהו · הטעם כל שבט : וטעם איש על דגלו · שלא יתערב שבט דגל עם שבט דגל : (נג) והלוים יחנו סביב · פי' הכתוב למעלה למה יחנו סביב שלא יקרב אל המשכן אחד מעדת בני ישראל וימות וזה טעם ולא יהיה קצף כעונש שנגע בארון וכם כתוב ויחר אף ה' בעוזא : וטעם על עדת בני ישראל · אחד מעדתם וכן ויקבר בערי גלעד עיר בן אתונו ורבים כמוהם : ושמרו הלוים · מצוה עליהם לשמור המשכן : (נד) ויעשו בני ישראל · שלא נגעו במשכן לעולם : (א) וטעם אל משה ואהרן · בעבור כי אהרן ובניו ישימו משא הקדשים בכתף : (ב) באתת · סימנים היו בכל דגל ודגל וקדמונינו אמרו שהיה לדגל ראובן צורת אדם מכח דרש דודאים ובדגל יהודה צורת אריה כי בו המשילו יעקב ובדגל אפרים צורת שור מטעם בכור שור ובדגל דן צורת נשר עד שידמו לכרובים שראה יחזקאל הנביא : מנגד · רחוק : (ג) קדמה מזרחה · תחלת מזרח : (ד) ופקודיהם · או ופקודיו · אין הפרש ביניהם : (ה) והחונים עליו · כמו עמו והם אחריו וקודם

רשב"ם

הטעם כי לא ילכו בצבא המלחמה אלא הפקד את הלוים על משכן העדות וגו' : (ב) באתת · סימן היה בנס של כל דגל כגון בשל יהודה אריה · בשל יוסף שור : מנגד · מרחוק :

בתוך

כב וְיִשְׁרוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר עַל מַשְׁרוֹהִי וּגְבַר עַל טִקְסֵהּ*) לְחֵילֵיהוֹן: כג וְלֵוָאֵי יִשְׁרוֹן סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא וְלָא יְהֵי רוּגְזָא עַל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִטְּרוּן לֵוָאֵי יָת מַטְּרַת מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא: כד וַעֲבָדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דִּי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן עֲבָדוּ: א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימָר: ב גְּבַר עַל טִקְסֵהּ בְּאָתָן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן יִשְׁרוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְקָבֵל סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכַּן זִמְנָא יִשְׁרוֹן: ג וּדְיִשְׁרַן קִדּוּמָא מַדִּינְחָא טֶקֶס מַשְׁרִית יְהוּדָה לְחֵילֵיהוֹן וְרַבָּא לִבְנֵי יְהוּדָה נַחְשׁוֹן בַּר עַמִּינָדָב: ד וְחֵילֵהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן שַׁבְעִין וְאַרְבְּעָא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה: ה וּדְיִשְׁרַן סְמִיכִין עֲלוֹהִי שִׁבְטָא דְיִשָּׂשכָר וְרַבָּא לִבְנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בַּר צוּעָר: ו וְחֵילֵהּ וּמִנְיָנוֹהִי

נתינה לגר

*) בכ"י הנוסח בכ"מ טַכְסֵיהּ

ב (ה) והחנים עליו, ודי שרן סמיכין עלוהי. הוא כמ"ש רש"י (לקמן פסוק כ') על ועליו מטה מנשה.

בעל הטורים

הוא הפקד את הלוים שנאמר שוטרים הפקד עליו רשע: (ב) איש על דגלו באתת. שיעקב רמז להם מי יהיה ראש דגל שכל מי שדבר עמו לנכח היה ראש דגל כמו ראובן בכורי אתה יהודה אתה יודוך יוסף מאל אביך ויעזרך דן לישועתך קויתי ה': מנגד סביב לאהל. בגימט' לאלפים אמה. סביב לאהל מועד יחנו: (ג) והחונים. לומר כשם שחייתן למעלה ד' דגלים סביב לכסא הכבוד כך היה למטה ד' דגלים סביב למשכן וזה הוא איומה כנדגלות וזהו ודגלו עלי אהבה שישראל ראו בשעת מתן תורה הדגלים

רמב"ן

המשכן יחנו לפונה אבל לא שמענו שלוהו הקב"ה שיעשה את בניו כ"ד משמרות והיכן שמענו. אלה פקודתם לעבודתם לבא לבית ה' כמשפטם ביד אהרן אביהם למדנו שהיתה מצות זו ביד משה ואהרן ושנינו עוד במסכת תמיד בשלשה מקומות הכהנים שומרים בבית המקדש ואמרו בגמרא שלה מנא הני מילי אמר אביי דאמר קרא והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרן ובניו שומרים משמרת המקדש אהרן באחד מקום ובניו בשני מקומות וכו' כדאיתא התם. למדנו שהן מצות לדורות ואינם במשכן בלבד והפסוקים בדברי הימים מפורשים בענין המשמרות וכל התקון: (ב) איש על דגלו באתת. כל דגל יהיה בו מפה צבועה תלויה בו צבעו של זה לא כצבעו של זה צבע כל אחד כגוון אבנו הקבועה בחשן ומתוך כך כל אחד מכיר את דגלו לשון רש"י וכתב ר"א סימנים היו בכל דגל וקדמונינו אמרו שהיה בדגל ראובן צורת אדם ומצויירים עליו דודאים. ובדגל יהודה צורת אריה כי בו המשילו יעקב. ובדגל אפרים צורת שור משעה בכור שורו. ובדגל דן צורת נשר עד שידמו לכרובים שראה יחזקאל הנביא והיה אהל מועד בתוך האמצע ומחנה הלוים סביביו בתוך המחנות כענין שהוזכר בספר יצירה. והיכל קודש מכוון באמצע והנה הפאות תחלתן מן המזרח כמהלך השמש ואחריו הדרום ואחריו המערב ואחריו הצפון ושם דגל יהודה במזרח כי הוא נוסע בראשונה שהוא הנגיד כמו שאמר ה' יהודה יעלה בתחלה וראובן בדרום לכבוד הבכורה והנה שני הדגלים הסמוכים היו ללאה עם בכור שפחתם הנולד על ברכיה ודגל אחד לבני רחל במערב ודגל בני השפחות בצפון אחרונים ועוד ראיתי במדרש וכשם שברא הקב"ה ארבע רוחות בעולם כך סבב לכסאו ארבע חיות ולמעלה מכלן כסא הכבוד וכנגדן סדר הקב"ה הדגלים למשה אמר לו מזרח שממנו יוצא אור לעולם יהא כנגדו יהודה שהוא בעל מלוכה ועליו שבט יששכר שהוא בעל תורה ועליו מטה זבולן שהוא בעל עשירות כמה דכתיב זבולן לחוף ימים ישכן כמו שנאמר כי שפע ימים יינקו יסעו בראשונה כמו שנאמר ויעבר מלכם לפניהם וה' בראשם דרום טללי ברכה וגשמי ברכה יוצאין ממנו לעולם יהא כנגדו ראובן שהוא בעל תשובה והתשובה מדה טובה ורחמיו של הקב"ה באין לעולם בשעה שעושין תשובה ועליו גד שהוא בעל גבורה ראובן בתשובה וגד בגבורה ושמעון באמצע לכפר עליו ושניים יסעו שהתשובה היא שניה לתורה מערב אוצרות שלג ואוצרות ברד וקור וחום וכנגדן אפרים ובנימן ומנשה ושכינה לעולם במערב בגבול בנימין שנאמר לבנימן אמר ידיד ה' ישכון לבטח עליו ושלישים יסעו נאה לתורה ולתשובה גבורה כדי שיתגבר אדם בתורה ויתגבר על יצרו. צפון משם החשך יוצא לעולם וכנגדו שבט דן למה שהוא החשיך העולם בע"ז שעשה ירבעם שנאמר את האחד נתן בדן ועליו שבט אשר להאיר את החשך שנאמר וטובל בשמן רגלו. ועליו שבט נפתלי שהוא בעל ברכה לאחרונה יסעו שכל מי שעובד ע"ז הולך לאחור ולא לפנים ועוד דורשים שם כנגד ארבע מחנות המלאכים וכו' שם במדרש היה הכל בחכמה וכבוד וגדולה לישראל. ולכך יזכיר הכתוב בפרט: (ד) פעם ונשאו ופקודיהם וגו' וכל הפקודים למחנה יהודה. וכן כלם כם דברי ה' אל משה נמשך אל וידבר ה' אל משה ואל אהרן כי לא מנאו עתה פעם אחרת וכן טעם אלה פקודי בני ישראל בעבור שאמר כל פקודי המחנות לצבאותם והזכיר כל זה להודיע שמימי המנין ועד שנתקנו המחנות וחטא כן לדגליהם וכן נסעו

ספורנו

תהיה פקדת הקדש: (נג) והלוים יחנו סביב. שלישית יהיו נבדלים מאלה העם בחנייתם שהם בלבד יחנו סביב למשכן והשאר יחנו איש על דגלו:

מֵאוֹת׃ ז מַטֵּה זְבוּלֻן וְנָשִׂיא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃
ח וּצְבָאוֹ וּפְקֻדָיו שִׁבְעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃
ט כָּל־הַפְּקֻדִים לְמַחֲנֵה יְהוּדָה מְאַת אֶלֶף וּשְׁמֹנִים אֶלֶף
וְשֵׁשֶׁת־אֲלָפִים וְאַרְבַּע־מֵאוֹת לְצִבְאֹתָם רִאשֹׁנָה יִסָּעוּ׃
ס י דֶּגֶל מַחֲנֵה רְאוּבֵן תֵּימָנָה לְצִבְאֹתָם וְנָשִׂיא לִבְנֵי רְאוּבֵן
אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃ יא וּצְבָאוֹ וּפְקֻדָיו שִׁשָּׁה וְאַרְבָּעִים
אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ יב וְהַחוֹנִם עָלָיו מַטֵּה שִׁמְעוֹן וְנָשִׂיא
לִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃ יג וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם
תִּשְׁעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת׃ יד וּמַטֵּה גָּד וְנָשִׂיא
לִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בֶּן־רְעוּאֵל׃ טו וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה
וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ טז כָּל־הַפְּקֻדִים
לְמַחֲנֵה רְאוּבֵן מְאַת אֶלֶף וְאֶחָד וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע־
מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים לְצִבְאֹתָם וּשְׁנִיִּם יִסָּעוּ׃ ס יז וְנָסַע אֹהֶל־
מוֹעֵד מַחֲנֵה הַלְוִיִּם בְּתוֹךְ הַמַּחֲנֹת כַּאֲשֶׁר יַחֲנוּ כֵּן יִסָּעוּ
אִישׁ עַל־יָדוֹ לְדִגְלֵיהֶם׃ ס יח דֶּגֶל מַחֲנֵה אֶפְרַיִם לְצִבְאֹתָם
יָמָּה וְנָשִׂיא לִבְנֵי אֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד׃ יט וּצְבָאוֹ
וּפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ כ וְעָלָיו מַטֵּה
מְנַשֶּׁה וְנָשִׂיא לִבְנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃ כא וּצְבָאוֹ
וּפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וּמָאתָיִם׃ כב וּמַטֵּה בִּנְיָמִן
וְנָשִׂיא לִבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי׃ כג וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם
חֲמִשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ כד כָּל־הַפְּקֻדִים
לְמַחֲנֵה אֶפְרַיִם מְאַת אֶלֶף וּשְׁמֹנַת־אֲלָפִים וּמֵאָה
לְצִבְאֹתָם וּשְׁלִשִׁים יִסָּעוּ׃ ס כה דֶּגֶל מַחֲנֵה דָן צָפֹנָה
לְצִבְאֹתָם וְנָשִׂיא לִבְנֵי דָן אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃ כו וּצְבָאוֹ
וּפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וְשִׁשִּׁים אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת׃ כז וְהַחֹנִים
עָלָיו מַטֵּה אָשֵׁר וְנָשִׂיא לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃

וצבאו
ת"א ונסע אהל מועד · זבחים סה מנחות לה : כאשר יחנו כן יסעו · מנחות שם : דגל מחנה אפרים · ס' הזוהר פ' מקץ :
ועליו מטה מנשה · מנחות שם לו :

חמשין וארבעא אלפין וארבע מאה: ז שבטא דזבולן ורבא לבני זבולן אליאב בר חלון: ח וחילה ומנינוהי חמשין ושבעא אלפין וארבע מאה: ט כל מנינא למשרית יהודה מאה ותמנן ושתא אלפין וארבע מאה לחיליהון בקדמיתא נטלין: י טקס משרית ראובן דרומא לחיליהון ורבא לבני ראובן אליצור בר שדיאור: יא וחילה ומנינוהי ארבעין ושתא אלפין וחמש מאה: יב ודי שרן סמיכין עלוהי שבטא דשמעון ורבא לבני שמעון שלמיאל בר צורישדי: יג וחילה ומניניהון חמשין ותשע אלפין ותלת מאה: יד ושבטא דגד ורבא לבני גד אליסף בר רעואל: טו וחילה ומניניהון ארבעין וחמשא אלפין ושית מאה וחמשין: טז כל מנינא למשרית ראובן מאה וחמשין וחד אלפין וארבע מאה וחמשין לחיליהון ותניתא נטלין: יז ונטל משכן זמנא משרית לואי בגו משריתא כמא דשרן כן נטלין גבר על אתרה לטקסיהון: יח טקס משרית אפרים לחיליהון מערבא ורבא לבני אפרים אלישמע בר עמיהוד: יט וחילה ומניניהון ארבעין אלפין וחמש מאה: כ ודי סמיכין עלוהי שבטא דמנשה ורבא לבני מנשה גמליאל בר פדהצור: כא וחילה ומניניהון תלתין ותרין אלפין ומאתן: כב ושבטא דבנימן ורבא לבני בנימן אבידן בר גדעוני: כג וחילה ומניניהון תלתין וחמשא אלפין וארבע מאה: כד כל מנינא למשרית אפרים מאה ותמנן אלפין ומאה לחיליהון ותליתאה נטלין: כה טקס משרית דן צפונא לחיליהון ורבא לבני דן אחיעזר בר עמישדי: כו וחילה ומניניהון שתין ותרין אלפין ושבע מאה: כז ודי שרן סמיכין עלוהי שבטא דאשר

בעל הטורים

של מעלה ונתאוו לאותם הדגלים וזה הוא ובשם אלהינו נדגל: (ז) מטה זבולן · ולא אמר ומטה כדרך שאמר באחרים לפי שזבולון היה מפרנס ויששכר היותי בתנחומא הטעם שלא אמר ומטה בזבולן כמו שאמר בכולן ללמדך שהיה זבולן עוסק בפרקמטיא ונותן לתוך פיו של יששכר לפיכך לא רצה הכתוב לעבותו טפילה לו לומר שסכרו גדול כמוהו וכן הוא אומר עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר וכתיב כי בצל החכמה בצל הכסף לכן חשוב הכל כמטה אחד וכאלו אמר יששכר מטה זבולן: (יח) דגל מחנה אפרים · הפסוק מתחיל בדלי"ת ומסיים בד׳ לפי שיעקב הקדים בד׳ מקומות (בפ׳ ויחי) אפרים לפני מנשה

רש"י

מחוץ: (ט) ראשונה יסעו · כשרואין הענן מסתלק תוקעין הכהנים בחצוצרות ונוסע מחנה יהודה תחלה וכשהולכין הולכין כדרך חנייתן הלוים והעגלות באמצע דגל יהודה במזרח ושל ראובן בדרום ושל אפרים במערב ושל דן בצפון: (יז) ונסע אהל מועד · לאחר שני דגלים הללו: כאשר יחנו כן יסעו · כמו שפירשתי הליכתן כחנייתן כל דגל מהלך לרוח הקבוע לו: על ידו · על מקומו ואין לשון יד זז ממשמעו רוח של צדו קרוי על ידו הסמוכה לו לכל הופטת ידו אינסו"ן אימ"א בלע"ז[1]: (כ) ועליו · כתרגומו ודי סמיכין עלוהי:

אבן עזרא

זקודם השלישי: (ט) ראשנה יסעו · הם יסעו בתחלה: (י) תימנה · מגזרת ימין: (טז) ושנים · אחר השם: (יז) ונסע אהל מועד בתוך המחנת · הנזכרת כי הגרשונים והמררים נוסעים בין דגל יהודה ובין דגל ראובן והקהתים נוסעים ועמהם אהרן ובניו בין דגל יהודה ובין דגל אפרים: כאשר יחנו כן יסעו · שב אל המחנות שהם ישראל לא אל מחנה הלוים כי יחנה דגל יהודה למזרח כי הגרשוני שהוא למערב המקדש ומררי בצפון יחדו יסעו: על ידו · פאה

רמב"ן

לא נפקד מהם איש וזה מעשה נס שיהיו עשרים יום שלא ימות אחד מכל העם הגדול הזה: השנוי בשם אבי הנשיא לבני גד בעבור כי המנהג בלשון הקדש לשנות השמות בטעם שוה כמו זרח וצוחר מלפין כאמר נחר ונקרא דעואל שידע את האל רעואל בשם רעיון לבו באל כמו לי מה יקרו רעיך אל בנת לרעי מרחוק והיו קוראים האיש ההוא בשני השמות ולכן הזכרנו

רשב"ם

(יז) בתוך המחנות · שני דגלים נוסעים תחלה · ואחר כן המשכן והלוים ואחר כן שני דגלים אחרונים: כאשר יחנו כן יסעו · בכל ענין שהם סביב למשכן הארבע דגלים כך היו סביב דרך הליכתם דרך ימין נמנו הדגלים מזרח

ספורנו

(יז) ונסע אהל מועד בתוך המחנות · בין שני הדגלים הנזכרים: כאשר יחנו · כשיגיע מחנית כל הדגלים יהיה המשכן מוקם לגמרי באמצע כלם כי תיכף אחר דגל ראובן נסעו הקהתים נושאי המקדש שהוא עיקר המועד כאמרו ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת: כאשר יחנו · וככן היה אז כלו באמצע כל המחנות גם בעת המסע:

[1] *son aise* [à] *en* וואהין ער רייכען קאן והלוים

כח וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם אֶחָד וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ כט וּמַטֵּה נַפְתָּלִי וְנָשִׂיא לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃ ל וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ לא כָּל־הַפְּקֻדִים לְמַחֲנֵה דָן מְאַת אֶלֶף וְשִׁבְעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת לָאַחֲרֹנָה יִסְעוּ לְדִגְלֵיהֶם׃ פ לב אֵלֶּה פְּקוּדֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבֹתָם כָּל־פְּקוּדֵי הַמַּחֲנֹת לְצִבְאֹתָם שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ לג וְהַלְוִיִּם לֹא הָתְפָּקְדוּ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ לד וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן־חָנוּ לְדִגְלֵיהֶם וְכֵן נָסָעוּ אִישׁ לְמִשְׁפְּחֹתָיו עַל־בֵּית אֲבֹתָיו׃ פ רביעי

ג א וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה בְּיוֹם דִּבֶּר יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה בְּהַר סִינָי׃ ב וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־אַהֲרֹן הַבְּכֹר ׀ נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר׃ ג אֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים הַמְּשֻׁחִים אֲשֶׁר־מִלֵּא יָדָם לְכַהֵן׃ ד וַיָּמָת נָדָב וַאֲבִיהוּא לִפְנֵי יְהוָה בְּהַקְרִבָם אֵשׁ זָרָה לִפְנֵי יְהוָה בְּמִדְבַּר סִינַי וּבָנִים לֹא־הָיוּ לָהֶם וַיְכַהֵן אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר עַל־פְּנֵי אַהֲרֹן אֲבִיהֶם׃ פ ה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ו הַקְרֵב אֶת־מַטֵּה לֵוִי וְהַעֲמַדְתָּ אֹתוֹ לִפְנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְשֵׁרְתוּ אֹתוֹ׃ ז וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמַרְתּוֹ

ת"א ואלה תולדות אהרן ומשה · סנהדרין יט : ואלה שמות בני אהרן · סנהדרין שם זבחים יג : ובנים לא היו להם · יבמות סד :

רש"י

(א) ואלה תולדות אהרן ומשה · ואינו מזכיר אלא בני אהרן ונקראו תולדות משה לפי שלמדן תורה מלמד שכל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו : ביום דבר ה' את משה · נעשו אלו התולדות שלו שלמדן מה שלמד מפי הגבורה : (ד) על פני אהרן אביהם · בחייו : (ו) ושרתו אתו · ומהו השרות ושמרו את משמרתו לפי שמירת המקדש עליו שלא יקרב זר כמו שנאמר אתה ובניך ובית אביך אתך תשאו את עון המקדש והלוים הללו מסייעין אותם זו היא השרות : (ז) ושמרו את משמרתו · כל מנוי שהאדם

רמב"ן

התורה בשניהם : (א) ואלה תולדת אהרן ומשה וגו' · ואינו מונה אלא בני אהרן ונקראו תולדות משה לפי שלמדן תורה מלמד שכל המלמד חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו : ביום דבר ה' אל משה · נעשו אלו תולדות שלו שלמדו מה שלמד מפי הגבורה לשון רש"י ואין ביום דבר ה' אל משה בהר סיני

רשב"ם

ודרום מערב וצפון : (א) ואלה תולדות אהרן ומשה · תחלה מנה תולדות ישראל ואח"כ תולדות הכהנים ואח"כ תולדות הלוים · ועתה מונה תולדות אהרן ותולדות משה לפנינו נמי הלוים דכתיב ולקהת משפחת העמרמי זהו משה ואהרן ובניו אשר יקראהו על שבט הלוי כי לא היה לעמרם בנים רק משה ואהרן ויבדל אהרן להקדישו ומשה ובניו יקראו על שבט הלוי : ביום דבר ה' אל משה בהר סיני · שזהו קודם שהוקם המשכן · אז היו ארבעה

ורבא לבני אשר פגעיאל בר עכרן: כח וחילה ומנינהון ארבעין וחד אלפין וחמש מאה: כט ושבטא דנפתלי ורבא לבני נפתלי אחירע בר עינן: ל וחילה ומניניהון חמשין ותלתא אלפין וארבע מאה: לא כל מניניא למשרית דן מאה וחמשין ושבעא אלפין ושית מאה לבתרתא נטלין לטקסיהון: לב אלין מניני בני ישראל לבית אבהתהון כל מניני משריתא לחיליהון שית מאה ותלתא אלפין וחמש מאה וחמשין: לג ולואי לא אתמניאו בגו בני ישראל כמא די פקיד יי ית משה: לד ועבדו בני ישראל ככל די פקיד יי ית משה כן שרן לטקסיהון וכן נטלין גבר לזרעיתיה על בית אבהתוהי: א ואלין תולדת אהרן ומשה ביומא דמליל יי עם משה בטורא דסיני: ב ואלין שמהת בני אהרן בוכרא נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר: ג אלין שמהן בני אהרן כהניא דרביאו דיקרב קרבנהון לשמשא: ד ומית נדב ואביהוא קדם יי בקרוביהון אשתא נוכריתא קדם יי במדברא דסיני ובנין לא הוו להון ושמש אלעזר ואיתמר על אפי אהרן אבוהון: ה ומליל יי עם משה למימר: ו קרב ית שבטא דלוי ותקים יתיה קדם אהרן כהנא וישמשון יתיה: ז ויטרון ית מטרתיה וית מטרת כל כנשתא קדם משכן זמנא למפלח ית

בעל הטורים

וכנגדו קדם כד' מקומות אמורים למנשה · בדגלים ובנשיאים ובקרבנות ובשבטים: (לא) לאחרונה · ב' במס' · הכא ואידך לא יהיה להם זכרון עם שיהיו לאחרונה · שעמלק היה מכרת שבט דן בעון פסל מיכה שעמהם (לפיכך אין לו זכרון כמ"ש מחה תמחה את זכר עמלק) · יהיה להם זכרון ס"ת המן שגם הוא נקם לי"בד זכרם: (לג) לא התפקדו בתוך בני ישראל · יש תגין על הס"א לומר שבחמשה מקומות שנמנו ישראל לא התפקדו בתוכם: (ב) אהרן הבכור נדב · יש פסיק בין הבכור לנדב לומר שאינו חוזר על נדב כי נדב מת בלא בנים ואין נפקותא בבכורה שלו אלא חוזר על אהרן שהוא הבכור למשה:

אבן עזרא

ומקום וכן יד הירדן ויד תהיה לך: (לב) אלה פקודי בני ישראל · וכן נסעו · כאשר היו ביום שהתפקדו וככה בעברים יום לא מת אחד מהם וזה דבר פלא: (לג) והלוים לא התפקדו · בעבור שלא נכתב אחד מהם עם הפקודים בנסעם: (לד) ויעשו כן בני ישראל · כל ימי המדבר: (א) ואלה תולדות אהרן ומשה · הטעם שלא הולידו בניהם ולא הוסיפו בקרוב מעשרה חדשים כאשר דבר ה' עם משה בהר סיני בעלותו להתכפר על מעשה העגל אז נבחר שבט לוי ואמר השם למשה הקרב את מטה לוי גם פרשת ואני הנה לקחתי כאשר הוקם המשכן אמר השם פקוד את בני לוי והשכינה במשכן על כן כתב במדבר סיני והנה היו תולדות אהרן ומשה במדבר סיני כאשר היו בהר סיני רק חסרו שני בני אהרן על כן אמרתי כי הלוים לא נתנו כפר נפשם כי כן כתוב לכל העובר על הפקודים וי"א כי לא פקדם משה טרם עשות המשכן רק ידע פקודיהם בדרך נבואה והכתוב יכחישם והוא כי תשא: (ג) המשחים · בשמן המשחה · שהיו כהנים גדולים ולא הניחו בנים גדולים או קטנים על כן חסר ממספר הלוים כי הגדולים יתכן שהולידו: (ד) על פני · פירשתי: (ו) לפני אהרן הכהן · שהוא נגיד

רמב"ן

אלא לומר שהיו אלה תולדותם ביום שדבר השם אל משה בהר סיני וא"כ כי מתו נדב ואביהוא ואין להם היום תולדות רק אלעזר ואיתמר · והזכיר זה לומר כי ביום דבר ה' אל משה בהר סיני נבחרו אלה למשחה אותם ולהיות להם משחתם לכהונת עולם ושאר השבט לא נלמוה בבחירתו עד עתה · וטעם הזכיר תולדות אהרן ומשה במקום הזה כי כאשר הזכיר מספר כל ישראל להולדותם לבית אבותם ורצה להזכיר תולדות שבט לוי התחיל בראשי השבט ההוא ועל דרך הפשט כי טעם הולדות אהרן ומשה לומר שהיו בני אהרן כהנים משוחים נבדלים מן השבט להיות קדש קדשים והולדות משה משפחת העמרמי אשר יזכיר למטה כי אין בעמרמי זולתי בני משה נמנים בלוים וזה כענין שכתוב ובני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים ובני משה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי והדרש סמכוהו מפני שלא פירש ואלה שמות בני משה כאשר עשה בבני אהרן לרמוז כי בני אהרן גם הם תולדות למשה מפני שלמדם תורה כי התורה תפרש ותרמוז: (ד) על פני אהרן אביהם · בחייו לשון רש"י · ואין הענין להגיד שכהנו בחיי אביהם כי כל איש מבני אהרן הכהנים יכהן בחיי אביו

ספורנו

(לג) והלוים לא התפקדו · גם בכסוף כל שאר השבטים: כאשר צוה ה' את משה · באמרו ואת ראשם לא תשא בתוך בני ישראל: (א) ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר ה' אל משה · בעת שהבדיל את שבט הלוי קראם לשאת וקראם לשרתו ולברך בשמו בכללם היו אז נדב ואביהוא: (ג) אלה שמות בני אהרן · כל אחד מהם היה נחשב בשמו לא מצד מה שהוא בן אהרן בלבד: הכהנים המשחים · אלא קרה כן לדורות כי אמנם לא נמשח אחריהם שום כהן הדיוט בחיי הכהן הגדול והטעם היה אשר מלא את ידם לכהן שהוצרכה אז המשיחה כי זולתה לא היו כהנים כלל בהיות שנולדו קודם שנבחר אהרן לכהן כמו שקרה לפינחס קודם שהרג את זמרי: (ד) בהקריבם אש זרה · שזו לבדה היתה חטאם: ובנים לא היו להם · שאם היו להם בנים ממלאים מקומם היו יורשים המעלה הראויה לאביהם: ויכהן אלעזר ואיתמר · נתן להם מנוי ושררה במשכן במלאות האל ית': על פני אהרן אביהם · בחיי אהרן היתה משיחת הבנים ומינוי קראם ושררת קראם שלא על פיו אע"פ שהיה כה"ג וכל זה לא יתמיד לדורות כי לא הביה משיחה לכהן הדיוט ולא יהיה לו מנוי אלא ע"פ כהן גדול בחייו: (ו) ושרתו אותו · כי עליו מוטלת משמרת הכל

ואת־משמרת כל־העדה לפני אהל מועד לעבד את־עבדת המשכן: ח ושמרו את־כל־כלי אהל מועד ואת־משמרת בני ישראל לעבד את־עבדת המשכן: ט ונתתה את־הלוים לאהרן ולבניו נתונם נתונם המה לו מאת בני ישראל: י ואת־אהרן ואת־בניו תפקד ושמרו את־כהנתם והזר הקרב יומת: פ יא וידבר יהוה אל־משה לאמר: יב ואני הנה לקחתי את־הלוים מתוך בני ישראל תחת כל־בכור פטר רחם מבני ישראל והיו לי הלוים: יג כי לי כל־בכור ביום הכתי כל־בכור בארץ מצרים הקדשתי לי כל־בכור בישראל מאדם עד־בהמה לי יהיו אני יהוה: פ חמישי יד וידבר יהוה אל־משה במדבר סיני לאמר: טו פקד את־בני לוי לבית אבתם למשפחתם כל־זכר מבן־חדש ומעלה תפקדם: טז ויפקד אתם משה על־פי יהוה כאשר צוה: יז ויהיו־אלה בני־לוי בשמתם גרשון וקהת ומררי: יח ואלה שמות בני־גרשון למשפחתם לבני ושמעי: יט ובני קהת למשפחתם עמרם ויצהר חברון ועזיאל: כ ובני

ת"א כל בכור · בכורות ג : פטר רחם · שם מו : בישראל · שם כ : לי יהיו · שם ס : מבן חדש ומעלה · שם מע ערכין מה :

רש"י

ממונה עליו ומוטל עליו לעשותו קרוי משמרת בכל המקרא ולשון המשנה כמו שאמור בבגתן ותרש והלא אין משמרתי ומשמרתך שוה וכן משמרות כהונה ולויה : (ח) ואת משמרת בני ישראל · שכולן היו זקוקין לצרכי המקדש אלא שהלוים באים תחתיהם בשליחותם לפיכך נוטלים מהם המעשרות בשכרן שנאמר כי שכר הוא לכם חלף עבודתכם : (ט) נתונים המה לו · לעזרה : מאת בני ישראל · כמו מתוך בני ישראל כלומר משאר כל העדה נבדלו לכך בגזרת המקום והוא נתנם לו שנאמר ואתנה את הלוים נתנים וגו' : (י) ואת אהרן ואת בניו תפקד · לשון פקידות ואינו לשון מנין : ושמרו את כהנתם · קבלת דמים וזריקה והקטרה ועבודות המסורות לכהנים : (יב) ואני הנה לקחתי · ואני מהיכן זכיתי בהן מתוך בני ישראל שיהיו ישראל שוכרין אותן לשרות שלי ע"י הבכורות זכיתי בהם ולקחתים תמורתן לפי שהיתה העבודה בבכורות וכשחטאו בעגל נפסלו והלוים שלא עבדו עבודת כוכבים נבחרו תחתיהם : (טו) מבן חדש ומעלה · משיצא מכלל נפלים הוא נמנה לקרות שומר משמרת הקדש אמר רבי יהודה ברבי שלום למוד הוא אותו השבט להיות נמנה מן הבטן שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים עם כניסתה בפתח מצרים ילדה אותה ונמנית בשבעים נפשות שכשאתה מונה חשבונם לא תמצאם אלא שבעים חסר אחת והיא השלימה את המנין : (טז) על פי ה' · אמר

רשב"ם

ארבעה · אבל בשנה שניה שהוקם המשכן במדבר סיני לא נשארו כי אם אלעזר ואיתמר כמו שפירשתי למעלה בתחלת פרשה · שכל מקום שנאמר בהר סיני · זהו קודם שהוקם המשכן · אבל משנבנה אהל מועד לא נאמר אלא במדבר סיני : (ט) נתונים · כפל לשון כמו נתן תתן להם אחזת נחלה · דוג"ש ב"ל : (י) ואת אהרן ואת בניו תפקד · תעשהו פקיד וממונה עליהם · כמו ויפקד שר הטבחים את יוסף : (טו) כל זכר מבן חדש ומעלה תפקדם · לפי שהיו באים לפטור את הבכורות שחייבין פריון מבן חדש ומעלה לכן גם מניינם מבן חדש :

ולקהת

אונקלוס

פלחן משכנא: ח ויטרון ית כל מני משכן זמנא וית מטרת בני ישראל למפלח ית פלחן משכנא: ט ותתן ית ליואי לאהרן ולבנוהי מסירין יהיבין אנון ליה מן בני ישראל: י וית אהרן וית בנוהי תמני ויטרון ית כהנתהון וחלוני דיקרב יתקטל: יא ומליל יי עם משה למימר: יב ואנא הא קריבית ית ליואי מגו בני ישראל חלף כל בוכרא פתח ולדא מבני ישראל ויהון משמשין קדמי ליואי: יג ארי דילי כל בוכרא ביומא דקטלית כל בוכרא בארעא דמצרים אקדשית קדמי כל בוכרא בישראל מאנשא עד בעירא דילי יהון אנא יי: יד ומליל יי עם משה במדברא דסיני למימר: טו מני ית בני לוי לבית אבהתהון לזרעיתהון כל דכורא מבר ירחא ולעלא תמנינון: טז ומנא יתהון משה על מימרא דיי כמא דאתפקד: יז והוו אלין בני לוי בשמהתהון גרשון וקהת ומררי: יח ואלין שמהת בני גרשון לזרעיתהון לבני ושמעי: יט ובני קהת לזרעיתהון עמרם ויצהר חברון ועזיאל: כ ובני מררי לזרעיתהון

נתינה לגר

ג (ט) נתונם נתונם, מסירין יהיבין. ר"ל נמכרו ונתנו לו במתנה, ומכפילת המלה תרגם כן, אבל לקמן (ח' פ"ז) ת' „אפרשא מפרשין" כי שם מוסב הפעל להקב"ה. (יב) והיו לי הלוים, ויהון משמשין קדמי לואי. ובפסוק הסמוך „כי לי כל בכור" ת' „הרי דילי כל בוכרא"? משום שהבכור קדוש מרחם, משא"כ הלוים שהם לה' לשרתו.

אבן עזרא

כהנם • ופירוש והעמדת הוא ושרתו וכן חי ה' אשר עמדתי לפניו: (ז) ואת משמרת כל העדה • בקרבנות: (ח) ואת משמרת בני ישראל • שישמרו שלא יגע ישראלי אל המשכן: (ט) נתונים • לעולם או הם ובניהם העומדים תחתם: לאהרן ולבניו • הנמצאים ועומדים תחתיהם: מאת בני ישראל • להיותם מובדלים: (י) ואת אהרן ואת בניו • ובכלל בניו בני בניו תפקדם לתת פקודה לכל אחד והם ישמרו את כהנתם שלא יבואו לידי פסלות: והזר הקרב • לכהן להיות עם כהנתם ישראלי או לוי יומת ופרשת ואני הנה לקחתי גם היא דבקה כי יש בתורה פרשיות דבקות בטעם ואם הם מפורדות כמו ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה כן ויהי ביום דבר ה' אל משה: (יב) לקחתי • מעלה גדולה ללוים • בכור דבק אל פטר: והיו לי הלוים • מקודשים לי: (יג) כי לי כל בכור • והטעם כי גם הבכורים לי הם ביום הכותי טעמו זמן וכן רבים: לי יהיו • טעמו לי הם ולי יהיו כי כל בכור מאדם יפדה וכן כל בכור הבהמה הטמאה: (טו) מבן חדש ומעלה • עד שוב המחברת או על קרוב מהמקום הראשון זה אל זה והמשכיל יבין: (יז) גרשון • כי הוא הבכור ובדברי הימים

רמב"ן

רק בעבור שאמר הכהנים המשוחים שהיו גם הם כהנים גדולים נמשחים כמוהו בחייו • ולא יעשה כן לדורות והנכון כי על פני יחזור על הרחוק וימת נדב ואביהוא לפני ה' על פני אהרן אביהם בהקריבם אש זרה וכך נאמר בדברי הימים וימת נדב ואביהוא לפני אביהם ובנים לא היו להם ויכהן אלעזר ואיתמר וטעם לפני ה' שמתו בנס שלא מאתו וכן נאמר במרגלים במגפה לפני ה': (יד) וטעם וידבר ה' אל משה במדבר סיני • בעבור שהזכיר ביום דבר ה' אל משה בהר סיני חזר ואמר כי לא היתה זאת הפקידה של הלוים בהר סיני כי בחירת תולדות בני אהרן לבדם היתה בהר סיני ביום צוותו על מעשה המשכן אבל הלוים לא נצטווה בבחירתם בהר סיני רק במדבר סיני באהל מועד כמו המצוה הנזכרת בבני ישראל והנה לא היו שבט הלוים כאחד השבטים כי מבן חדש ומעלה לא היו רק עשרים ושנים אלף ומבן ל' שנה כלם שמונת אלפים והנה לא יגיעו מבן כ' שנה ומעלה לחצי שבט מישראל הפחות שבכלם ועדיין לא נשאו הארון שהיתה הקדושה מכלה בהם וזה תמיה איך לא יהיו עבדיו וחסידיו ברוכי ה' כשאר כל העם ואני חושב שזה חזוק למה שאמרו רבותינו כי שבטו של לוי לא היו בשעבוד מלאכת מצרים ובעבודת

ספורנו

כאמרו אתה ובניך ובית אביך אתך תשאו את עון המקדש ואתה ובניך אתך תשאו את עון כהונתכם ובכן היתה עבודת הלוים שרות לכה"ג בחלק המוטל עליו משמירת המשכן וכליו ובשמירת הכהונה שלא יקרב זר המוטלת על אהרן ובניו בלבד: (ז) משמרת כל העדה לפני אהל מועד • לעבוד את עבודת המשכן • לשרת בצרכי העבודה • שזה היה ראוי לעדת הסנהדרין לולא עון העגל: (ח) משמרת בני ישראל • לעבוד את עבודת המשכן • לשאת ולשורר שזה היה ראוי לכל ישראל: (ט) נתונים נתונים המה לו • שתהיה כל עבודתם על פי אהרן ובניו לא זולתם: מאת בני ישראל • שיתחייבו לתת להם מעשר ראשון חלף עבודתם: (י) ושמרו את כהנתם • לכל דבר המזבח ולמבית לפרכת שלא יקרבו הלוים: והזר הקרב • לעבודת לוים או כהונה: (יב) תחת כל בכור • לפדיון: (יג) כי לי כל בכור • מקדם היתה העבודה בבכורות: ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי לי כל בכור בישראל • אמנם במכת בכורות שהיו הבכורות ראויים ליענש בעון הדור מפני היותם יותר נכבדים ובהיותם בלתי ראויים להנצל ממכת מדינה כענין פן תספה בעון העיר • ואני הצלתים במה שהקדשתים לי בענין שיהיו אסורים להתעסק בעבודת הדיוט כמשפט כל הקדש שהוא אסור בגיזה ועבודה ולמען יהיו מותרים בזה הצרכתים פדיון כמשפט כל הקדש היוצא לחולין כאמרו וכל בכור בניך תפדה ולא בשביל זה הפדיון היו פטורים מן העבודה ועכשיו שחטאו מאסתים ולקחתי הלוים תחתיהם לפדיון: והיו לי הלוים • לעבודה: מאדם ועד בהמה לי יהיו • מכאן ולהבא האדם לפדיון והבהמה לזבח: אני ה' • לא שניתי כשמלטתי הבכורות כי זה ההצלה קרה לא מצדי אבל מצדם שחטאו וכן כשרציתי שיפדו

מְרָרִי לְמִשְׁפְּחֹתָם מַחְלִי וּמוּשִׁי אֵלֶּה הֵם מִשְׁפְּחֹת הַלֵּוִי לְבֵית אֲבֹתָם׃ כא לְגֵרְשׁוֹן מִשְׁפַּחַת הַלִּבְנִי וּמִשְׁפַּחַת הַשִּׁמְעִי אֵלֶּה הֵם מִשְׁפְּחֹת הַגֵּרְשֻׁנִּי׃ כב פְּקֻדֵיהֶם בְּמִסְפַּר כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה פְּקֻדֵיהֶם שִׁבְעַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ כג מִשְׁפְּחֹת הַגֵּרְשֻׁנִּי אַחֲרֵי הַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ יָמָּה׃ כד וּנְשִׂיא בֵית־אָב לַגֵּרְשֻׁנִּי אֶלְיָסָף בֶּן־לָאֵל׃ כה וּמִשְׁמֶרֶת בְּנֵי־גֵרְשׁוֹן בְּאֹהֶל מוֹעֵד הַמִּשְׁכָּן וְהָאֹהֶל מִכְסֵהוּ וּמָסַךְ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ כו וְקַלְעֵי הֶחָצֵר וְאֶת־מָסַךְ פֶּתַח הֶחָצֵר אֲשֶׁר עַל־הַמִּשְׁכָּן וְעַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב וְאֵת מֵיתָרָיו לְכֹל עֲבֹדָתוֹ׃ ס כז וְלִקְהָת מִשְׁפַּחַת הָעַמְרָמִי וּמִשְׁפַּחַת הַיִּצְהָרִי וּמִשְׁפַּחַת הַחֶבְרֹנִי וּמִשְׁפַּחַת הָעָזִּיאֵלִי אֵלֶּה הֵם מִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי׃ כח בְּמִסְפַּר כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה שְׁמֹנַת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ׃ כט מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־קְהָת יַחֲנוּ עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן תֵּימָנָה׃ ל וּנְשִׂיא בֵית־אָב לְמִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי אֱלִיצָפָן בֶּן־עֻזִּיאֵל׃ לא וּמִשְׁמַרְתָּם הָאָרֹן וְהַשֻּׁלְחָן וְהַמְּנֹרָה וְהַמִּזְבְּחֹת וּכְלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ בָּהֶם וְהַמָּסָךְ וְכֹל עֲבֹדָתוֹ׃ לב וּנְשִׂיא נְשִׂיאֵי הַלֵּוִי אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן פְּקֻדַּת שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ׃ לג לִמְרָרִי מִשְׁפַּחַת הַמַּחְלִי וּמִשְׁפַּחַת הַמּוּשִׁי אֵלֶּה הֵם מִשְׁפְּחֹת מְרָרִי׃ לד וּפְקֻדֵיהֶם בְּמִסְפַּר כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה שֵׁשֶׁת אֲלָפִים וּמָאתָיִם׃ לה וּנְשִׂיא בֵית־אָב לְמִשְׁפְּחֹת מְרָרִי צוּרִיאֵל בֶּן־אֲבִיחָיִל עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ צָפֹנָה׃ לו וּפְקֻדַּת

ת"א וקלעי החצר · זבחים נט : והמנרה · חגיגה כו :

רש"י

משה לפני הקב"ה היאך אני נכנס לתוך אהליהם לדעת מנין יונקיהם א"ל הקב"ה עשה אתה שלך ואני אעשה שלי הלך משה ועמד על פתח האהל והשכינה מקדמת לפניו · ובת קול יוצאה מן האהל ואומרת כך וכך תינוקות יש באהל זה לכך נאמר על פי ה': (כא) לגרשון משפחת הלבני · כלומר לגרשון היו הפקודים משפחת הלבני ומשפחת השמעי פקודיהם כך וכך: (כה) המשכן · יריעות התחתונות: והאהל · יריעות עזים העשויות

רשב"ם

(כז) ולקהת משפחת העמרמי · משה ובניו · עתה מפרש מַה שכתוב למעלה ואלה תולדות אהרן ומשה : הפרוים

מַחְלִי וּמוּשִׁי אִלֵּין אִנּוּן זַרְעֲיָת לֵוָאֵי לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן: כא לְגֵרְשׁוֹן זַרְעִית לִבְנִי וְזַרְעִית שִׁמְעִי אִלֵּין אִנּוּן זַרְעֲיָת גֵּרְשׁוֹן: כב מִנְיָנֵיהוֹן בְּמִנְיַן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵלָּא מִנְיָנֵיהוֹן שִׁבְעָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה: כג זַרְעֲיָת גֵּרְשׁוֹן אֲחוֹרֵי מַשְׁכְּנָא יִשְׁרוֹן מַעַרְבָא: כד וְרַב בֵּית אַבָּא לְבֵית גֵּרְשׁוֹן אֶלְיָסָף בַּר לָאֵל: כה וּמַטְּרַת בְּנֵי גֵרְשׁוֹן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא מַשְׁכְּנָא וּפְרָסָא חוֹפָאֵהּ וּפְרָסָא דִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: כו וּסְרָדֵי דְּדַרְתָּא וְיָת פְּרָסָא דִּתְרַע דַּרְתָּא דִּי עַל מַשְׁכְּנָא וְעַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר וְיָת אַטּוּנוֹהִי לְכֹל פָּלְחָנֵהּ: כז וְלִקְהָת זַרְעִית עַמְרָם וְזַרְעִית יִצְהָר וְזַרְעִית חֶבְרוֹן וְזַרְעִית עֻזִּיאֵל אִלֵּין אִנּוּן זַרְעֲיַת קְהָת: כח בְּמִנְיַן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵלָּא תְּמַנְיָא אַלְפִין וְשֵׁית מְאָה נָטְרֵי מַטַּרְתָּא דְּקוּדְשָׁא: כט זַרְעֲיָת בְּנֵי קְהָת יִשְׁרוֹן עַל צִדָּא*) דְּמַשְׁכְּנָא דָּרוֹמָא: ל וְרַב בֵּית אַבָּא לְזַרְעֲיָת קְהָת אֱלִיצָפָן בַּר עֻזִּיאֵל: לא וּמַטַּרְתְּהוֹן אֲרוֹנָא וּפָתוֹרָא וּמְנָרְתָּא וּמַדְבְּחָא וּמָנֵי קוּדְשָׁא דִּי יְשַׁמְּשׁוּן בְּהוֹן וּפְרָסָא וְכֹל פָּלְחָנֵהּ: לב וַאֲמַרְכְּלָא דִּמְמַנָּא עַל רַבְרְבֵי לֵוָאֵי אֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא דִּתְחוֹת יְדוֹהִי מְמַנָּא נָטְרֵי מַטְּרַת קוּדְשָׁא: לג לִמְרָרִי זַרְעִית מַחְלִי וְזַרְעִית מוּשִׁי אִלֵּין אִנּוּן זַרְעֲיָת מְרָרִי: לד וּמִנְיָנֵיהוֹן בְּמִנְיַן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵלָּא שִׁתָּא אַלְפִין וּמָאתָן: לה וְרַב בֵּית אַבָּא לְזַרְעֲיָת מְרָרִי צוּרִיאֵל בַּר אֲבִיחָיִל עַל צִדָּא דְּמַשְׁכְּנָא יִשְׁרוֹן צִפּוּנָא: לו וְדִי מְסִיר לְמִטַּר בְּנֵי מְרָרִי דַּפֵּי

*) בכ"י הנוסח בכ"מ שדא

נתינה לגר

(לא) והמזבחות, ומדבהא. כן הוא בכמה נוסחאות, ולענ"ד פ"ס וצ"ל „ומדבחיא" בל' רבים וכ"ה בתיב"ע. (לב) ונשיא נשיאי הלוי אלעזר, ואמרכלא דממני על רברבי לואי אלעזר. עי' במס' הוריות (י"ג ע"א) „מאי אמרכל אמר כולא" ופרש"י שממונה על כולם ואין מסיבין על דבריו, ובשקלים ס"פ מ"ב „אין פותחין משבעה אמרכלין„ ובירושלמי שבת (פ"י הלכה נ') הביא הרנוס זה בל' „מרכלי" בלא אל"ף ולמה נקרא שמו מרכל שהיה מר על הכל אלא שאין גדולה בפלטין של מלך, וע' ערוך ע אמרכל• פקדת שמרי, דהחות ידוהי ממנא נטרי. משמע שמפ' דלא כהראב"ע שמלת „נשיאי" מוסכת עלמה

רש"י

לגג: מכסהו • עורות אילים והתחשים: ומסך פתח • הוא הוילון: (כו) ואת מיתריו • של המשכן והאהל ולא של חצר: (כט) משפחת בני קהת יחנו תימנה • ושכניה להם דגל ראובן החונים תימנה אוי לרשע ואוי לשכנו לכך לקו מהם דתן ואבירם ור"נ איש עם קרח ועדתו שנמשכו עמהם במחלוקתם: (לא) והמסך • היא הפרוכת שאף היא קרויה פרכת המסך: (לב) ונשיא נשיאי הלוי • ממונה על כולם ועל מה היא נשיאותו

אבן עזרא

כמלא עם מ"ם תחת נו"ן: (כא) לגרשון משפחת הלבני • פירושו אלה שתי המשפחות מספרם כך: (כג) אחרי המשכן • כמו אחורי וכן אחור וקדם: ימה • בעבור שהוא הים הגדול השפרדי בארץ ישראל לפאת מערב: (כה) המשכן • הם עשר יריעות: והאהל • עשתי עשרה יריעות: מכסהו • ומכסה מכסהו בגלל: (כו) אשר על המשכן • שהוא בפנים החצר: ועל המזבח • שהוא חוץ למשכן: וטעם סביב • שאין שם מקום חצר כפרץ שאין שם מסך: לכל עבודתו • עוד אפרשנו: (כח) משמרת הקדש • הוא הארון ונקרא קדש כנגד המשכן כאשר פירשתי: (כט) תימנה • ובעבור שבני קהת נכבדים מכל בני לוי הושם קהת בימין כי הוא נכבד מהשמאל ומהאחור ואין אחר מזרח נכבד ממנו ובעבור שהיה גרשון בכור לוי יש לו מעלה גדולה על מררי כי הוא נושא את הקדש כנגד משא מררי על כן חנה גרשון במערב כמו דגל אפרים ומררי בצפון כדגל דן שהוא בכור השפחה והנה הקהתים מצד דגל ראובן על כן התחבר קרח עם דתן ואבירם ועוד אפרשנו: (לא) והמזבחות • שניהם: וכלי הקדש אשר ישרתו בהם • הם כלי המנורה והשלחן והמזבחות ורבים השתבשו בפי' והמסך וכל עבודתו והאמת בדורה שהוא מסך פתח אהל מועד וכל עבודתו מיתריו: (לב) ונשיא נשיאי הלוי • שהם שלשה גם מלת נשיאי הלוי מוסכת עלמה ואחרת עמה כמו לא רבים יחכמו וכן הוא נשיאי פקודת שומרי משמרת הקודש והטעם כי אלו שלשה פקידים על השומרים שהם הלוים: (לה) ויתכן היות לפונה • מגזרת לפנת צירלאיך ולפון נצדיק כי אין נגנב שום דבר: קדמה

רמב"ן

פרך והנה ישראל אשר מררו המצריים את חייהם בעבודה קשה כדי למעטם היה הקב"ה מרבה אותם כנגד גזרת מצרים כמו שאמר וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ וכאשר נאמר עוד בגזרת אם בן הוא והמיתן אותו וירב העם ויעצמו מאד כי היה הקב"ה אומר נראה דבר מי יקום ממני או מהם אבל שבט לוי היו פרים ורבים כדרך כל הארץ ולא עלו למעלה כשאר השבטים ואולי היה זה מכעס הזקן עליהם כי שמעון שהוא עכשיו מרובה באוכלוסין נתמעט בכניסתו לארץ בעשרים ושנים אלף ולוי שהוא שבט חסידיו לא נתמעט במגפה: לא החל הכתוב במשמרות הלוים מן המזרח כאשר עשה בדגלים מפני שאין שם משמרת ללוים רק לאהרן ובניו הכהנים ולמשה שהוא כאן הכהנים והחל מן המערב שהוא מעמד כנגד המזרח אבל שם בדרום שהוא נכבד ממנו בני קהת שהם הנכבדים בלוים ונתן להם הארון והקדש ובמערב שם

משמרת בני מררי קרשי המשכן ובריחיו ועמדיו ואדניו וכל־כליו וכל עבדתו׃ לז ועמדי החצר סביב ואדניהם ויתדתם ומיתריהם׃ לח והחנים לפני המשכן קדמה לפני אהל־מועד | מזרחה משה | ואהרן ובניו שמרים משמרת המקדש למשמרת בני ישראל והזר הקרב יומת׃ לט כל־פקודי הלוים אשר פקד משה ואהרן נקוד על ואהרן על־פי יהוה למשפחתם כל־זכר מבן־חדש ומעלה שנים ועשרים אלף׃ ס מ ששי ויאמר יהוה אל־משה פקד כל־בכר זכר לבני ישראל מבן־חדש ומעלה ושא את מספר שמתם׃ מא ולקחת את־הלוים לי אני יהוה תחת כל־בכר בבני ישראל ואת בהמת הלוים תחת כל־בכור בבהמת בני ישראל׃ מב ויפקד משה כאשר צוה יהוה אתו את־כל־בכור בבני ישראל׃ מג ויהי כל־בכור זכר במספר שמת מבן־חדש ומעלה לפקדיהם שנים ועשרים אלף שלשה ושבעים ומאתים׃ פ מד וידבר יהוה אל־משה לאמר׃ מה קח את־הלוים תחת כל־בכור בבני ישראל ואת־בהמת הלוים תחת בהמתם והיו־לי הלוים אני יהוה׃ מו ואת פדויי השלשה והשבעים והמאתים העדפים על־הלוים מבכור בני ישראל׃ מז ולקחת חמשת חמשת שקלים לגלגלת בשקל הקדש תקח עשרים גרה השקל׃ מח ונתתה הכסף לאהרן ולבניו פדויי העדפים בהם׃ מט ויקח משה את כסף

ת״א והחנים לפני המשכן קדמה · ערכין יא תמיד כו : פקד כל בכר · בכורות ד : קח את הלוים · שם ד : ואת בהמת הלוים תחת בהמתם · שם : והיו לי הלוים · שם : ולקחת חמשת · סנהדרין יז :

רש״י

פקודת שומרי משמרת על ידו היא פקודת כולם: (לח) משה ואהרן ובניו. וסמוכים להם דגל מחנה יהודה והחונים עליו יששכר וזבולן טוב לצדיק טוב לשכנו לפי שהיו שכניו של משה שהיה עוסק בתורה נעשו גדולים בתורה שנאמר יהודה מחוקקי. ומבני יששכר יודעי בינה וגו׳ מאתים ראשי סנהדראות ומזבולן מושכים בשבט סופר: (לט) אשר פקד משה ואהרן. נקוד על ואהרן לומר שלא היה במנין הלוים: שנים ועשרים אלף. ובפרטן אתה מוצא ג׳ מאות יתרים בני גרשון ז׳ אלפים וחמש מאות בני קהת שמונת אלפים ושש מאות בני מררי ששת אלפים ומאתים ולמה לא כללן עם השאר ויפדו את הבכורות ולא יהיו זקוקים

הל״ה

מַשְׁכְּנָא וְעַבְרוֹהִי וְעַמּוּדוֹהִי וְסַמְכוֹהִי וְכָל מָנוֹהִי וְכֹל פֻּלְחָנֵהּ: לז וְעַמּוּדֵי דְדָרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר וְסַמְכֵיהוֹן וְסִכֵּיהוֹן וְאַטּוּנֵיהוֹן: לח וְדִי שָׁרַן קֳדָם מַשְׁכְּנָא קִדּוּמָא קֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא מַדִּינְחָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבְנוֹהִי נָטְרִין מַטְּרַת מַקְדְּשָׁא לְמַטְּרַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְחִלּוֹנַי דְּיִקְרַב יִתְקְטֵל: לט כָּל מִנְיָנֵי לֵוָאֵי דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל מֵימְרָא דַּיְיָ לְזַרְעֲיָתְהוֹן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵלָּא עַשְׂרִין וּתְרֵין אַלְפִין: מ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה מְנִי כָּל בּוּכְרַיָּא דְכוּרַיָּא*) לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵלָּא וְקַבֵּל יָת מִנְיַן שְׁמָהָתְהוֹן: מא וּתְקָרֵב יָת לֵוָאֵי קֳדָמַי אֲנָא יְיָ חֲלַף כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָת בְּעִירָא דְלֵוָאֵי חֲלַף כָּל בּוּכְרָא בִּבְעִירָא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: מב וּמְנָא מֹשֶׁה כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָתֵהּ יָת כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: מג וַהֲווֹ כָל בּוּכְרַיָּא דְכוּרַיָּא בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵלָּא לְמִנְיָנֵיהוֹן עַשְׂרִין וּתְרֵין אַלְפִין מָאתָן וְשַׁבְעִין וּתְלָתָא: מד וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: מה קָרֵב יָת לֵוָאֵי חֲלַף כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָת בְּעִירָא דְלֵוָאֵי חֲלַף בְּעִירְהוֹן וִיהוֹן מְשַׁמְּשִׁין קֳדָמַי לֵוָאֵי אֲנָא יְיָ: מו וְיָת פֻּרְקַן*) מָאתָן וְשַׁבְעִין וּתְלָתָא דְּיַתִּירִין עַל לֵוָאֵי מִבּוּכְרַיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: מז וְתִסַּב חֲמֵשׁ חָמֵשׁ סִלְעִין לְגֻלְגַּלְתָּא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תִּסַּב עַשְׂרִין מָעִין סִלְעָא: מח וְתִתֵּן כַּסְפָּא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי פֻּרְקַן דְּיַתִּירִין בְּהוֹן: מט וּנְסִיב מֹשֶׁה יָת כְּסַף פֻּרְקָנָא מִן דְּיַתִּירִין עַל פְּרִיקֵי לֵוָאֵי:

*) בכ"י הנוסח פעמים רבות דוכריא נתינה לגר *) בכ"י הנוסח פריקי

ואחר עמה, ושעורו „נשיא נשיאי פקדת" (אלא כוונתו שאלעזר הוא פקדת שמרי משמרת הקדש, וכאשר מציע כמה פעמים בעברית שבא השם המפעל ת' השם התאר, והמת' באר את הכוונה הזאת במלות אחרות). (מח) פדויי העדפים, פורקן דיתירין. עמ"ש בעל נתה"ש.

בעל הטורים

(לח) והחנים לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרן · יש פסיק בין משה לאהרן לומר משה במקום אחד לבד ואהרן ובניו במקום אחד לבד: (מ) ושא · ג' · הכא ואידך ושא עיניך ימה וצפונה ואידך ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאתי שהיה דוד מתפלל על שנשא מספר בני ישראל וזהו ושא את מספר שמותם והמתפלל צריך שיתן עיניו למטה וזהו ושא עיניך ימה שיתן עיניו למטה ולא

רש"י

השלשה ושבעים ומאתים בכורים העודפים על המנין לפדיון אמרו רבותינו במסכת בכורות אותן שלש מאות לוים בכורים היו ודים שיפקיעו עצמם מן הפדיון: (מ) פקד כל בכור זכר מבן חדש ומעלה · משיצא מכלל ספק נפלים: (מה) ואת בהמת הלוים וגו' · לא פדו בהמת הלוים את בכור בהמה טהורה של ישראל אלא את פטרי חמוריהם ושה אחד של בן לוי פטר כמה פטרי חמורים של ישראל תדע שהרי מנה העודפים באדם ולא מנה העודפים בבהמה: (מו) ואת פדויי השלשה וגו' · ואת הבכורות הצריכין להפדות בהם אלו שלשה ושבעים ומאתים העודפים בהם יתרים על הלוים מהם תקח חמשת שקלים לגולגלת כך היתה מכירתו של

אבן עזרא

(לח) קדמה מזרחה · הוא מזרחה שמש במקום התחברות העגלות והנה במזרח אהל משה ואהל אהרן ואהל בניו ובני בניו וכל ביתם: והזר הקרב · אל מקום הקדש והנה כל הלוים כחיות המשכן לשמור אותו: (לט) שנים ועשרים אלף · בכלל ובאחת מחבר הפרטים תמצא שיותירו שלש מאות וי"א כי כתוב אחז דרך קצרה להזכיר האלפים ועזב המאות וזה לא יתכן בעבור מספר העודפים שהם פחותים משלש מאות והאמת דברי הקבלה אין בכור מפקיע בכור ויהיה פי' פסוק כל פקודי הלוים חוץ מהבכורים ויהודה הפרסי דקדק להביא ראיה מהמספר כי בכורי הלוים הם חלק משלשה ושבעים מהלוים ובאחת לוקח במספר הזה מפקודי ישראל ואחר כן תקח כמספר פקודי הלוים הבאים לצבא כנגד פקודי הלוי מבן חדש יהיו קרובים ולא אמר כלום כי ישראל נפקדו מבן עשרים שנה ואין קצב אחרת והלוים נפקדו מבן שלשים ועד בן חמשים ויש ביניהם הפרש גדול רק נסמך על דברי הקבלה: (מ) פקוד כל בכר זכר · הנה זכר שם התאר: (מא) ואת בהמת הלוים · שלא יפסידו הלוים ובכור כל בהמה גם הוא לשם: (מה) קח את הלוים · פעם אחרת כאילו אמר כאשר תקח את הלוים יהיו העודפים פדוים ונסמכה מלת פדויי אל המספר וכמוהו רבים יש מכחישים אמרו מזה נלמוד כי פדיון כל בכור חמשה שקלים

רמב"ן

בני גרשון שהוא הכבוד ונתן להם המשכן והאהל · ושם בצפון שהוא הרוח האחרון בני מררי ונתן להם תשמישי המקדש: (מא) תחת כל בכור בבני ישראל · הנה הבכורים נתקדשו להיות לשם מעת שאמר קדש לי כל בכור בבני ישראל באדם וגו' והיו בכורים רבים בישראל ולא נפדו עד הנה שעדיין לא נאמר למי יהיה הפדיון כי עתה הוא שנתקדשו הכהנים ועדיין לא נצטוו במתנות הכהונה והנה הם עומדים בקדושתן סתם ויתכן שהיתה בהן עבודת הקרבנות כדברי רבותינו והנראה אלי כי הבכורים האלה כלם לא נולדו במדבר בשנה אחת כי לא נתרבו העם שם כל כך רק כל הבכורים אשר היו בישראל נמנו כי כלם נתקדשו כאשר פרשתי שם ועתה החליפם בלוים והם פדויים וצוה שיפדו הנותרים ונתן הפדיון לאהרן

הַפִּדְי֑וֹם מֵאֵ֗ת הָעֹ֣דְפִ֔ים עַ֖ל פְּדוּיֵ֥י הַלְוִיִּֽם׃ נ מֵאֵ֗ת בְּכ֛וֹר בְּנֵ֥י
יִשְׂרָאֵ֖ל לָקַ֣ח אֶת־הַכָּ֑סֶף חֲמִשָּׁ֨ה וְשִׁשִּׁ֜ים וּשְׁלֹ֧שׁ מֵא֛וֹת
וָאֶ֖לֶף בְּשֶׁ֥קֶל הַקֹּֽדֶשׁ׃ נא וַיִּתֵּ֨ן מֹשֶׁ֜ה אֶת־כֶּ֧סֶף הַפְּדֻיִ֛ם
הפדוים קרי לְאַהֲרֹ֥ן וּלְבָנָ֖יו עַל־פִּ֣י יְהוָ֑ה כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־
מֹשֶֽׁה׃ פ שביעי ד א וַיְדַבֵּ֣ר יְהוָ֔ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה וְאֶֽל־אַהֲרֹ֖ן
לֵאמֹֽר׃ ב נָשֹׂ֗א אֶת־רֹאשׁ֙ בְּנֵ֣י קְהָ֔ת מִתּ֖וֹךְ בְּנֵ֣י לֵוִ֑י
לְמִשְׁפְּחֹתָ֖ם לְבֵ֥ית אֲבֹתָֽם׃ ג מִבֶּ֨ן שְׁלֹשִׁ֤ים שָׁנָה֙ וָמַ֔עְלָה
וְעַ֖ד בֶּן־חֲמִשִּׁ֣ים שָׁנָ֑ה כָּל־בָּא֙ לַצָּבָ֔א לַעֲשׂ֥וֹת מְלָאכָ֖ה
בְּאֹ֥הֶל מוֹעֵֽד׃ ד זֹ֛את עֲבֹדַ֥ת בְּנֵי־קְהָ֖ת בְּאֹ֣הֶל מוֹעֵ֑ד קֹ֖דֶשׁ
הַקֳּדָשִֽׁים׃ ה וּבָ֨א אַהֲרֹ֤ן וּבָנָיו֙ בִּנְסֹ֣עַ הַֽמַּחֲנֶ֔ה וְהוֹרִ֕דוּ אֵ֖ת
פָּרֹ֣כֶת הַמָּסָ֑ךְ וְכִ֨סּוּ־בָ֔הּ אֵ֖ת אֲרֹ֥ן הָעֵדֻֽת׃ ו וְנָתְנ֣וּ עָלָ֗יו
כְּסוּי֙ ע֣וֹר תַּ֔חַשׁ וּפָרְשׂ֧וּ בֶֽגֶד־כְּלִ֛יל תְּכֵ֖לֶת מִלְמָ֑עְלָה וְשָׂמ֖וּ
בַּדָּֽיו׃ ז וְעַ֣ל ׀ שֻׁלְחַ֣ן הַפָּנִ֗ים יִפְרְשׂוּ֮ בֶּ֣גֶד תְּכֵלֶת֒ וְנָתְנ֣וּ עָלָ֗יו
אֶת־הַקְּעָרֹ֤ת וְאֶת־הַכַּפֹּת֙ וְאֶת־הַֽמְּנַקִּיֹּ֔ת וְאֵ֖ת קְשׂ֣וֹת הַנָּ֑סֶךְ
וְלֶ֥חֶם הַתָּמִ֖יד עָלָ֥יו יִהְיֶֽה׃ ח וּפָרְשׂ֣וּ עֲלֵיהֶ֗ם בֶּ֚גֶד תּוֹלַ֣עַת
שָׁנִ֔י וְכִסּ֣וּ אֹת֔וֹ בְּמִכְסֵ֖ה ע֣וֹר תָּ֑חַשׁ וְשָׂמ֖וּ אֶת־בַּדָּֽיו׃
ט וְלָקְח֣וּ ׀ בֶּ֣גֶד תְּכֵ֗לֶת וְכִסּ֞וּ אֶת־מְנֹרַ֤ת הַמָּאוֹר֙ וְאֶת־נֵ֣רֹתֶ֔יהָ
וְאֶת־מַלְקָחֶ֖יהָ וְאֶת־מַחְתֹּתֶ֑יהָ וְאֵת֙ כָּל־כְּלֵ֣י שַׁמְנָ֔הּ אֲשֶׁ֥ר
יְשָׁרְתוּ־לָ֖הּ בָּהֶֽם׃ י וְנָתְנ֤וּ אֹתָהּ֙ וְאֶת־כָּל־כֵּלֶ֔יהָ אֶל־מִכְסֵ֖ה

ת"א מבן שלשים שנה ומעלה · חולין כד : זאת קשות הנסך · סנהדרין פא : ולחם התמיד עליו יהיה · מנחות לה :

רש"י

יוסף עשרים כסף שהיה בכור של רחל : (מט) העודפים על פדויי הלוים · על אותן שפדו הלוים בגופן : (נ) חמשה וששים ושלש מאות ואלף · כך סכום החשבון מנושת שקלים לגלגלת למאתים בכורות אלף שקל לע' בכורות ש"נ שקל לשלש בכורות ט"ו שקל אמר כילד אעשה בכור שאומר לו תן ה' שקלים יאמר לי אני מפדויי הלוים מה עשה הביא כ"ב אלף פתקין וכתב עליהן בן לוי ורע"ג פתקין כתב עליהן ה' שקלים בללם ונתנם בקלפי אמר להם באו וטלו פתקיכם לפי הגורל : (ב) נשא את ראש וגו' · מנה מהם את הראויין לעבודת משא והם מבן שלשים ועד בן חמשים שנה והפחות משלשים לא נתמלא כחו מכאן אמרו בן שלשים לכח והיותר על בן חמשים כחו מכחיש מעתה : (ד) קדש הקדשים · המקודש שבכלן הארון והשלחן והמנורה והמזבחות והפרכת וכלי שרת : (ה) ובא אהרן ובניו וגו' · יכניסו כל כלי וכלי לנרתקו המפורש לו בפרשה זו ולא יצטרכו הלוים בני קהת אלא לשאת : בנסע המחנה · כשהענן מסתלק הן יודעים שיסעו : (ז) קערות וכפות וקשות ומנקיות · כבר פירשתי במלאכת המשכן : הנסך · הכסוי לשון מסך · אשר יוסך בהם : (ט) מלקחיה ·

רשב"ם

(מט) הפדוים · מיותר מ"ם כמ"ם של ריקם · ריקם · שלשים : שלש מאות שהלוים עודפים על שנים ועשרים אלף · בכורות היו · ואין בכור מפקיע בכור כך פירשו רבותינו : (ה) אהרן ובניו · בנסוע המחנה שני דגלים ראשונים

ג מִן בּוּכְרַיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְסִיב יָת כַּסְפָּא אֲלַף וּתְלָת מְאָה וְשִׁתִּין וַחֲמֵשׁ סִלְעִין
בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא׃ נא וִיהַב מֹשֶׁה יָת כְּסַף פֻּרְקָנָא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי עַל מֵימְרָא דַּייָ כְּמָא
דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימַר׃ ב קַבִּילוּ יָת חֻשְׁבַּן
בְּנֵי קְהָת מִגּוֹ בְּנֵי לֵוִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן׃ ג מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא וְעַד
בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין כָּל דְּאָתֵי לְחֵילָא לְמֶעְבַּד עֲבִידְתָּא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ ד דָּא פָּלְחַן בְּנֵי
קְהָת בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא קֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא׃ ה וְיֵיעוֹל אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי בְּמִטַּל מַשְׁרִיתָא וִיפָרְקוּן
יָת פָּרֻכְתָּא דִּפְרָסָא וִיכַסּוּן בַּהּ יָת אֲרוֹנָא דְּסָהֲדוּתָא׃ ו וְיִתְּנוּן עֲלוֹהִי חוֹפָאָה דִּמְשַׁךְ
סַסְגּוֹנָא וְיִפְרְסוּן לְבוּשׁ גְּמִיר תִּכְלָא מִלְעֵלָּא וִישַׁוּוּן אֲרִיחוֹהִי׃ ז וְעַל פָּתוֹרָא דִּלְחֵם
אַפַּיָּא יִפְרְסוּן לְבוּשׁ תִּכְלָא וְיִתְּנוּן עֲלוֹהִי יָת מְגִיסַיָּא וְיָת בָּזִיכַיָּא וְיָת מְכִילָתָא וְיָת
קְסָווֹת נִסּוּכָא וּלְחֵם תְּדִירָא עֲלוֹהִי יְהֵי׃ ח וְיִפְרְסוּן עֲלֵיהוֹן לְבוּשׁ צְבַע זְהוֹרִי וִיכַסּוּן
יָתֵהּ בְּחוֹפָאָה דִּמְשַׁךְ סַסְגּוֹנָא וִישַׁוּוּן יָת אֲרִיחוֹהִי׃ ט וְיִסְּבוּן לְבוּשׁ תִּכְלָא וִיכַסּוּן יָת
מְנָרְתָּא דְּאַנְהוֹרֵי וְיָת בּוֹצִינָהָא וְיָת צִבְתָהָא וְיָת מַחְתְּיָתָהָא וְיָת כָּל מָנֵי מִשְׁחָא דִּי
יְשַׁמְּשׁוּן לַהּ בְּהוֹן׃ י וְיִתְּנוּן יָתַהּ וְיָת כָּל מָנַהָא לְחוֹפָאָה דִּמְשַׁךְ סַסְגּוֹנָא וְיִתְּנוּן עַל

נתינה לגר

ד (ז) ואת קשות הנסך, וית קסוות נסיכא. עמ"ש (שמות כ"ה כ"ט). (ט) כלי שמנה. הרב בעל כהס"מ תמה על הת"א שת' „מני שמושא" והנה אמת שכ"ה באיזו נוסחאות ובכ"י וכ"ה בתיב"ע, אבל בחומש ד' ווין ובחומשי רוו"ה הנוסחא בת' „מני משחא" ולעד"נ כגי' ישנה לפי מ"ש רש"י (לקמן פסוק ט"ז) שאלעזר נשא שמן המשחה ומה שהקשה הרמב"ן ע"ז, איך היה כחו חזק כ"כ לשאת משא כבד כזה, הנה בילקוט שלפנינו כתב ר' אבון בשם ר"א כמין צלוחית קטנה היתה לו באפונדתו וכיון שאלעזר בעצמו נשא השמן בודאי לא כסה אהרן, ולכן השכיל אונקלוס לת' „מני שמושא" למנורה ולא השמן ולא הצלוחית, ובאמת מלת „משחא" לא נמצא בת' לרוב כ"א בל"ר, כמו „משחנין טבין" [אסתר ו' י"א] אבל היחיד נמצא רק על הוראת

בעל הטורים

ירים עיניו למעלה: (ו) בארון ובמזבח הנחשת כתיב בדיו · (ר"ל בפרשת זו) ובשלחן ובמזבח הזהב כתיב לבתים לבדים (ר"ל בפ' תרומה ובפ' הגוש) כתיב את (ר"ל בפ' זו כתיב בהביאם את בדיו) לרבות הבקים:

רש"י

כמין נבת שמוכך בה את הפתילה לכל צד שירצה: ואין לה מחילה לפניה אלא מלדה וחותה בה את הדשן מתחתיה · כמין כף קטנה ושוליה פשוטים ולא סגלגלים הנרות כשמטיבן: נרהיה לוי"ש בלע"ז[1]) שנותנין בהן

אבן עזרא

שקלים ואיננה ראיה כי זאת מצוה בפני עצמה והאמת דברי קבלה: (מט) פדיום · במ"ם תחת נו"ן כמו גרשון: (ב) נשא את ראש בני קהת · בתחלה בעבור משה ואהרן: (ג) מבן שלשים שנה · קרוב מארבעה שבועות בן חמשים שבעה שבועות כי אז יחסר כח הגוף: מלאכה באהל מועד · מלאכת המשא: (ד) קדש הקדשים · הוא הארון: (ה) פרכת המסך · שתסוך על הארון: (ו) ונתנו עליו · על המסך וי"א כי ישוב עליו אל מלת את שהוא את פרכת וכמוהו *) ותלפנו: ופרשו בגד כליל תכלת · כלו תכלת: מלמעלה · י"א על כסוי עור תחש והנכון בעיני שפירושו וככר פרשו בגד כליל תכלת מלמעלה לפרכת המסך ואם לדרך כבוד יתכן גם הראשון ועור תחש מפני הגשם והאבק: ושמו בדיו · הנה יסירום עד שיכסו הארון וי"א שמו בדיו על כתפות הנושאים · ועל שולחן הפנים לכורות כי יש שם שולחנות אחרות לצורך הבשר ולחם הפנים שיש בו לא יוסר: (ח) בגד תולעת שני · והנה על השולחן שני בגדים והמכסה וכן על הארון מסך ובגד תכלת

*) שב אל מלת אם (יהושע ב' ו') לכל אחד:

רמב"ן

ולבניו כאשר היא מצוה לדורות: (ו) ונתנו עליו · כסוי עור תחש בעבור מעלת הארון לא היה נראה עליו כסוי עור תחש אבל היו מכסים אותו בפרוכת שהוא המסך לו ומכסים את שניהם במכסה עור התחש בעבור הגשמים ופורשים על הכל בגד כליל תכלת מלמעלה שיהיה נראה עליו הבגד הנכבד שהוא כעצם השמים לטוהר אבל שאר כל הכלים השולחן והמנורה והמזבחות היה נראה עליהם מלמעלה מכסה עור תחש ויש אומרים כי טעם הכתוב ופרשו בגד כליל תכלת מלמעלה לפרכת המסך ונתנו עליו על הארון והפרוכת כסוי עור התחש · וטעם ושמו בדיו על כתפות הכהנים והנכון כי ושמו שיתקנו אותם להיות יוצאים לשאת אותו בהם כי היו הטבעות רחבים ויאריכו הבדים בהם ברצונם ובלבד שלא יסורו ממנו: (ז) ולחם התמיד עליו יהיה · על השולחן עצמו יהיה הלחם ועליהם בגד התכלת וישימו על הבגד הזה בשלחן כל הכלים ואחרי כן יפרשו על הכלים והשולחן בגד תולעת שני כי לכבוד הלחם שהוא מסודר על השלחן

ספורנו

שיפדו הלוים את הבכורות בדור הזה ולא כן לבא כי אמנם בדור כזה הם ראויים לכך ולא כן לבא: (ה) בנסוע המחנה ·

[1]) Inoce לאמצן

אהר:

עור תחש ונתנו על־המוט: יא ועל ׀ מזבח הזהב יפרשו בגד תכלת וכסו אתו במכסה עור תחש ושמו את־בדיו: יב ולקחו את־כל־כלי השרת אשר ישרתו־בם בקדש ונתנו אל־בגד תכלת וכסו אותם במכסה עור תחש ונתנו על־המוט: יג ודשנו את־המזבח ופרשו עליו בגד ארגמן: יד ונתנו עליו את־כל־כליו אשר ישרתו עליו בהם את־המחתת את־המזלגת ואת־היעים ואת־המזרקת כל כלי המזבח ופרשו עליו כסוי עור תחש ושמו בדיו: טו וכלה אהרן־ובניו לכסת את־הקדש ואת־כל־כלי הקדש בנסע המחנה ואחרי־כן יבאו בני־קהת לשאת ולא־יגעו אל־הקדש ומתו אלה משא בני־קהת באהל מועד: טז ופקדת אלעזר ׀ בן־אהרן הכהן שמן המאור וקטרת הסמים ומנחת התמיד ושמן המשחה פקדת כל־המשכן וכל־אשר־בו בקדש ובכליו: פ מפטיר יז וידבר יהוה אל־משה ואל־אהרן לאמר: יח אל־תכריתו את־שבט משפחת הקהתי מתוך הלוים: יט וזאת ׀ עשו להם וחיו ולא ימתו בגשתם את־קדש הקדשים אהרן ובניו

ת"א ואת כל כלי השרת אשר ישרתו בם · יומא נח סנהדרין טז שבועות טו:

רש"י

השמן והפתילות: (י) אל מכסה עור תחש · כמין מרצוף: (יב) את כל כלי השרת אשר ישרתו בם בקדש · בתוך המשכן שהוא קדש והן כלי הקטרת שמשרתין בהם במזבח הפנימי: (יג) ודשנו את המזבח · מזבח הנחושת: ודשנו · יטלו את הדשן מעליו: ופרשו עליו בגד ארגמן · ואש שירדה מן השמים רבוצה תחת הבגד כארי בשעת המסעות ואינו שורפן שהיו כופין עליה פסכתר של נחושת: (יד) המחתת · שבהן חותים גחלים לתרומת הדשן שעשויה כמין מחבת שאין לה אלא שלש מחיצות ומלפניה שואבת את הגחלים: המזלגת · צנורות של נחושת שבהן מכין באיברים שעל המזבח להפכן כדי שיתעכלו יפה ומהר: יעים · הם מגרפות ובלע"ז ווידי"ל (1) והן של נחשת ובהן מכבדין את הדשן מעל המזבח: (טו) לכסות את הקדש · הארון והמזבח: ואת כל כלי הקדש · המנורה וכלי שרת: ומתו · שאם יגעו חייבים מיתה בידי שמים: (טז) ופקדת אלעזר · שהוא ממונה עליהם לשאת אותה: שמן המאור וקטרת הסמים ומנחת התמיד ושמן המשחה · עליו מוטל לצוות ולזרז ולהקריב בעת חנייתן: פקדת כל המשכן · ועוד היה ממונה על משא בני קהת לצוות איש איש על עבודתו ועל משאו והוא המשכן וכל אשר בו כל הסדורים למעלה בפרשה זו אבל משא בני גרשון ומררי שאינה מקודש הקדשים על פי איתמר היה כמו שכתוב בפרשת נשא: (יח) אל תכריתו · אל תגרמו להם שימותו:

רשב"ם

ראשונים שנוסעים תחלה קודם שיסע המשכן והלוים: (י) ונתנו על המוט · טועה היה בזה ר' יוסף קרא · מדלא כתיב כדכתיב במוט בשנים · היה רוצה לומר שכל המוט היה תחת הכלים · מדכתיב על · השיבותי כי המוטות היו מצד הכלים כדרך כל משא שנותנין המוטות בטבעות שבצדי הכלים כדכתיב בפ' המשכן · אבל לשון ונתנו ראוי לומר על המוט ואצל לשון משא אמר במוט כדכתיב וישאוהו במוט ונשא בם את השלחן · כדכתיב:

1) widelle ווידעל

אריחא: יא ועל מדבחא דדהבא יפרסון לבוש תכלא ויכסון יתה בחופאה דמשך ססגונא וישוון ית אריחוהי: יב ויסבון ית כל מני שמושא די ישמשון בהון בקודשא ויתנון ללבוש תכלא ויכסון יתהון בחופאה דמשך ססגונא ויתנון על אריחא: יג ויספון ית קטמא דמדבחא ויפרסון עלוהי לבוש ארגון: יד ויתנון עלוהי ית כל מנוהי די ישמשון עלוהי בהון ית מחתיתא וית צנוריתא וית מגרופיתא וית מזרקיא*) כל מני מדבחא ויפרסון עלוהי חופאה דמשך ססגונא וישוון אריחוהי: טו וישיצי אהרן ובנוהי לכסאה ית קודשא וית כל מני קודשא במטל משריתא ובתר כן יעלון בני קהת למטל ולא יקרבון לקודשא ולא ימותון אלין מטול*) בני קהת במשכן זמנא: טז ודי מסיר לאלעזר בר אהרן כהנא משחא דאנהרותא וקטרת בוסמיא ומנחתא תדירא ומשחא דרבותא מסרת כל משכנא וכל די בה בקודשא ובמנוהי: יז ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר: יח לא תשיצון ית שבטא זרעית קהת מגו ליואי: יט ודא עבידו להון ויקימון ולא ימותון במקרבהון לקדש קודשיא

*) בכ"י הנוסח מזרקתא נתינה לגר *) בכ"י המ"ם בקמ"ן בכ"מ

סמדס ,משחא חדא" [מ"א ו' כ"ה] והאמת יעד לעצמו . (יג) ודשנו , ויספון ית קטמא . עמ"ש רש"י

בעל הטורים

(יט) וחיו · ב' · הכא ואידך וחיו את בניהם ושבו בתרי עשר (זכריה י') בענין הגאולה מלמד שמלאך המות בטל לע"ל וזהו וחיו את בניהם ושבו וחיו ולא ימותו :

אבן עזרא

ומכסה ועל המנורה בגד ומכסה : (י) ונתנו על המוט · כי אין לה בדים והוא כמו וישאוהו במוט : (יא) ועל מזבח הזהב · בגד *) אחר ומכסה לכסות את הקודש שהוא הארון והשולחן והמנורה והמזבחות וכל כלי השרת כמו הכיורים והכפות והקערות : (יג) ודשנו · השרת הדשן מעל המזבח : (טו) משא בני קהת באהל מועד · כי האהל והמשכן הם לא ישאוהו : (טז) ופקדת · מגזרת פקיד : שמן המאור · י"א כי הוא היה נושא שמן המאור לילה אחד וכן את מנחת התמיד והנכון בעיני שהוא פקיד עליה לתת שמן המאור וטעם הכלי וכן כלי שמן המשחה וכלי הקטורת לבני הקהתים : וטעם פקדת כל המשכן · כי יש לו גם פקידות במשכן ובכל כליו עם אחיו איתמר רק לגודל מעלת אלעזר היה הוא פקיד על השמן הקטרת והמנחה לבדו : (יז) וטעם אל משה ואל אהרן · כי מצוה על אהרן ובניו להשמר שלא יבאו הקהתים לידי כרת : (יח) ומלת אל תכריתו · למשה אהרן ובניו : (יט) וחיו · יוסיפו חיים : ולא ימותו · בכרת והטעם כי אם ישמרו יקבלו שכר

*) (נ"ל) אחד

רמב"ן

כהלכתו יפרשו בגד תכלת להפריש בין השלחן בלחמו ובין הכלים והיה המכסה העליון בבגד תולעת שני שהוא מראה אדום בעבור שהשולחן סימן לכתר מלכות שהוא במדת הדין אבל הארון ומזבח הזהב בבגד תכלת למדה הכלולה מן הכל ומזבח העולה בבגד ארגמן שהוא אדום יותר מן הראשון כי שם יזרוק הדם כופר נפשם : (טז) ופקדת אלעזר בן אהרן הכהן שמן המאור · יאמר שהוא פקיד על כל אלו ושיעור פקודה כל המשכן וכל אשר בו ואמר ר"א כי פירושו שיש לו פקידות גם במשכן ובכל כליו עם איתמר אחיו רק לגודל מעלת אלעזר היה פקיד על השמן ועל הקטורת לבדו ואינו נכון כי הכתוב אומר ביד איתמר ופירש כאן בקדש ובכליו וכן אמר למעלה ונשיא נשיאי הלוי אלעזר בן אהרן הכהן פקדת שומרי משמרת הקדש כלומר נשיא פקודת משמרת הקדש שהם הנשואים ביד בני קהת אבל פירש פקדת כל המשכן כי פקדת שמן המאור והקטרת המנחה ושמן המשחה ופקדת כל המשכן בקדש וכל אשר בו בכלי הקדש הכל ביד אלעזר והם הנזכרים בכאן שאמר וכלה אהרן ובניו לכסות את הקדש ואת כל כלי הקדש והנה אלעזר אמרכל על שלשת הנשיאים ונזכר למשמרת בני קהת ואיתמר נזכר לגרשון ומררי ומפני שלא הזכיר באלעזר ונשא כאמור בלוים יראה שאינו נושא אותם אבל הוא פקיד עליהם ונותן אותם מידו ליד בני קהת אשר יבחר בהם בזריזות וחסידות והם ישאו אותם ויחזירום לידו בהקים המשכן וכן פקדת שומרי משמרת הקדש וכן ובשמות תפקדו את כלי משמרת משאם ועל דעת הירושלמי הכתוב בפירושי רש"י שהוא נושא אותם יהיה משא גדול כי הקטורת שס"ה מנה ומשה רבינו לא פסמה לתלאין ושמן המאור לשנה שלימה רב מאד קפ"ג לוגין : ומנחת התמיד · לא ידענו לכמה ימים משא ממנה אבל היה אלעזר חזק ואמיץ כיעקב אבינו וכן משה רבינו ואהרן אחיו וקוי ה' יחליפו כח :

ספורנו

אחר שיסתלק הענן כי קודם לכן היה אסור להם ליכנס : (י) ונתנו על המוט · ולא יזכו הלוים לשאת : (טז) ופקדת אלעזר · לצוות מי ומי ישא ומה ישא כל אחד ואחד : פקדת כל המשכן · ובעת נסיעתם והנייתם היתה פקודתו לצוות הקמתם והורדתם והנחתם במקום הראוי להם : (יח) אל תכריתו · אל תניחו את המשאות באופן שיזכה בהם כל הקודם כי בזה האופן יקרה שידחפו זה את זה ויתללו את הקדש וזה יהיה סבה להכריתם כמו שספרו ז"ל (ס"ב דיומא) שקרה בתרומת

יָבֹאוּ וְשָׂמוּ אוֹתָם אִישׁ אִישׁ עַל־עֲבֹדָתוֹ וְאֶל־מַשָּׂאוֹ׃ כ וְלֹא־יָבֹאוּ לִרְאוֹת כְּבַלַּע אֶת־הַקֹּדֶשׁ וָמֵתוּ׃ פ פ פ

קנ"ט · חלקיהו סימן : ומפטירין והיה מספר בני ישראל בהושע סימן ב׳ :

סדר נשא

כא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כב נָשֹׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי גֵרְשׁוֹן גַּם־הֵם לְבֵית אֲבֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ כג מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה עַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה תִּפְקֹד אוֹתָם כָּל־הַבָּא לִצְבֹא צָבָא לַעֲבֹד עֲבֹדָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ כד זֹאת עֲבֹדַת מִשְׁפְּחֹת הַגֵּרְשֻׁנִּי לַעֲבֹד וּלְמַשָּׂא׃ כה וְנָשְׂאוּ אֶת־יְרִיעֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד מִכְסֵהוּ וּמִכְסֵה הַתַּחַשׁ אֲשֶׁר־עָלָיו מִלְמָעְלָה וְאֶת־מָסַךְ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ כו וְאֵת קַלְעֵי הֶחָצֵר וְאֶת־מָסַךְ ׀ פֶּתַח ׀ שַׁעַר הֶחָצֵר אֲשֶׁר עַל־הַמִּשְׁכָּן וְעַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב וְאֵת מֵיתְרֵיהֶם וְאֶת־כָּל־כְּלֵי עֲבֹדָתָם וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה

ת"א ונשאו את יריעת המשכן · שבת כח : על המשכן ועל המזבח סביב · שם דף כב :

רש"י

(כ) ולא יבאו לראות כבלע את הקדש · לתוך נרתק של כמו שפירשתי למעלה בפרשה זו ופרשו עליו בגד פלוני וכסו אותו במכסה פלונית ובלוע שלו הוא כסויו :

חכלת פרשת במדבר

(כב) **נשא** את ראש בני גרשון גם הם · כמו שצויתיך על בני קהת לראות כמה יש שהגיעו לכלל עבודה : (כה) את יריעות המשכן · עשר התחתונות : ואת אהל מועד · יריעות עזים העשויות לאהל עליו : מכסהו · עורות אילים מאדמים : מסך פתח · וילון המזרחי : (כו) אשר על המשכן · כלומר הקלעים והמסך של חצר הסוככים ומגינים על המשכן ועל מזבח הנחשת סביב : ואת כל אשר יעשה להם ·

רמב"ן

(כ) ולא יבאו לראות כבלע את הקדש · כשמכניסין את הכלי לתוך נרתיקו כמו שפירש׳ למעלה בפרשה זו ופרשו עליו בגד פלוני וכסו אותו במכסה פלוני ובלוע שלו זהו כסויו לשון רש"י והוא דעתו של אונקלוס ורבותינו אמרו במסכת סנהדרין שזו אזהרה אל הגונב כלי שרת שחייב מיתה והקנאין פוגעין בו שהגנבה והגזל יקראו בליעה מלשון חיל בלע ויקיאנו והוצאתי את בלעו מפיו ור"א אמר כפשוטו שלא יבאו לראות כאשר יוסר פרכת המסך ויגלה הארון רק אחרי כן כאשר יכוסה הארון יבאו לשאת אותו ויהיה כבלע את הקדש כאשר יוסר הבנין מעל הארון שהוא הקדש מלשון בלע ה׳ ולא חמל · יחד סביב ותבלעני · והנה הלוים מוזהרים שלא יגשו אל ארון הקדש ומתו רק בבדים ישאוהו ועוד יזהירם שלא יבאו לראות כלל הסרת הבנין בעוד שיוריד אהרן את הפרכת כענין פי ראו בארון ה׳ ויפה אמר אבל ע"ד האמת טעם הכתוב כי בעבור היות כבוד יושב הכרובים שם הוזהרו הלוים שלא יהרסו לראות את ה׳ עד שיורידו הכהנים את

רשב"ם

כדכתיב בכתף ישאו · אין לכם משא אלא בכתף · כלומר בדבר זה גושאין זה · ואחרי כן יבאו בני קהת לאחר שתכסו את הארון והכלים : (כ) כבלע את הקדש · כשסותרין את ההיכל ה׳ נגלה ואם יראו ימותו · כמו שמצינו באנשי בית שמש כי ראו בארון ה׳ : כבלע · כמו בלע ה׳ · ודרך אורחותיך בלעו · בלע כל ארמנותיה · ומאשריו מבולעים · וכן כתיב למעלה שמשמה שהיו מתחילין לפרק את המשכן · היו מתרחקים בני קהת · כדכתיב ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה והורידו את פרכת המסך וכל הפרשה עד וכלה אהרן ובניו לכסות וגו׳ ואחרי כן יבאו בני קהת :

(כא) **נשא** גם הם · לפי שכתב למעלה נשא את ראש בני קהת · לאחר שנסדרו ונקבעו סדר המחנות וחנייתן הוצרך לומר שילוח טמאים מן המחנות :

חנאת

אהרן ובנוהי יעלון וימנון יתהון גבר גבר על פלחנה ולמטוליה: כ ולא יעלון למחזי
כד מכסן ית מני קודשא ולא ימותון:

כא ומליל יי עם משה למימר: כב קבל ית חשבן בני גרשון אף אנון לבית אבהתהון לזרעיתהון: כג מבר תלתין שנין ולעלא עד בר חמשין שנין תמני יתהון כל דאתי לחילא חילא למפלח פלחנא במשכן זמנא: כד דין פלחן זרעית גרשון למפלח ולמטול: כה ויטלון ית יריעת משכנא וית משכן זמנא חופאה וחופאה דססגונא די עלוהי מלעלא וית פרסא דתרע משכן זמנא: כו וית סרדי דרתא וית פרסא דמעלנא דתרע דרתא די על משכנא ועל מדבחא סחור סחור וית אטוניהון וית כל מני פלחנהון וית כל די יתמסר להון ויפלחון: כז על מימר אהרן ובנוהי תהי

נתינה לגר

שמות כ"ח ג'. (כ) כבלע את הקדש, כד מכסן ית מני קודשא. ערמב"ן שהביא דברי רש"י ודברי הת"א, ואח"כ הביא דברי רז"ל בש"ס (סנהדרין דף פ"א) שזו היא אזהרה על הגונב כלי שרת, וע' במיני תרגומא שהאריך לבאר דברי הרמב"ן שאונקלוס (ורש"י) נגד דעת רבותינו שאזהרת „ולא יבלעו" היא לגונב את הקסוה, והנה חכם עדיף מנביא שכל מה שתירץ בכוונת הרמב"ן מפורש בפי' הרמב"ן על ס' המצות בשרש ג' (ע' מגלת סתרים כ"ג ע"א) שהרמב"ם סובר שפשטו בלוים כתיב, וגונב את הקסוה רק רמז והוא הלכה למשה מסיני, וכן דעת רש"י בסנהדרין שם. ומה שהקשה הר"ן אם היא הלמ"מ, מאי פריך והיכי רמיזא? הירלתי בחדושי שיש כמה הלמ"מ שמפורשים לגמרי, כמו רביעית יין לנזיר הלמ"מ. בתפילין וקציצתם (שהם ר"ת, קשר, שי"ן, רצועה, תיתורא, מעברתא), ויש הלכה למשה מסיני שרק ההלכה נאמרה ולא פירושיה, כמו שעורין חלילין, וכן הכא שהלמ"מ היתה ג' פוגעין את מוחו ולא ידעינן מנהו, ולכן פריך והיכי רמיזי? ואכ"מ. ואינו חייב מיתה בידי שמים כדמוכח מברייתא ואלו שבמיתה דלא קחשיב הגונב את הקסוה, אבל הרמב"ן סובר שעיקר כוונת הקרא הוא על הגונב את הקסוה וחייב מיתה בידי שמים וגם פוגעין, ורז"ל קראו זאת בשם „רמז" אף שהם מדאורייתא, כאשר לא יתבוננו אלא מדרך הקבלה, והא דלא חשיב בברייתא הגונב, משום דהכא יש שני דברים, מיתה בידי שמים ופוגעין, ומה שהקשה בעל מגלת סתרים, הלא חשיב טמא בשימש? כבר הירלתי בחדושי, שמשמא איירי שעשה ב' דברים, היינו ביאה ריקנית וגם שימש, (וע' שבועות דף י"ז) אבל אם לא עשה ביאה ריקנית חייב רק מיתה בידי שמים ולא פוגעין, ודו"ק היטב, עכ"פ מוכח שרש"י והרמב"ם סוברים כהת"א שעיקר הקרא קאי על הלוים כפשוטו.

(כו) פתח שער החצר, דמעלנא דתרע דרתא. גם פתח ית' „תרע" (דברים כ"ב כ"א) רק הכא את' „תרע" למלת „שער" הוכרח לת' „פתח„ מעלנא" יען כי המתרגמים ישמרו יותר את הכוונה מאשר ישמרו את המלות, ולכן „מבוא פתחים" [משלי ח' ג'] ית' ג"כ „מעלנא דתרעי" [ורק בכ"י הנוסח גם פה דתרעא]. יעשה להם, יתמסר להון. ערש"י והרמב"ן כ' וא"כ יהי' כמו ומעשהו בכרמל נכסיו אשר הוא עושה בהם.

אבן עזרא

ואם לא יענשו כי יתכן שלא יענשו על כן ולא ימותו: ושמו אותם • הארון והשולחן והמנורה והמזבחות: על עבודתו • בכלי הקדש: (יט) ואל משאו • לשאת בכתף: (כ) ולא יבאו • הקהתים אל אהל מועד לראות כבלע את הקדש והטעם כאשר יוסר בניטו יוסר מסך הפרכת ונגלה הארון וי"א כי כבלע כמו ככסות והטעם כאשר יכסו הארון לשאת אותו וזה טעם קרוב מהראשון והנה שתים אזהרות שלא יגעו בקדש כי אם בבדים ישאוהו ולא יראו הקדש: חסלת פרשת במדבר

(כב) נשא • שם הפעל כמו זכור את יום השבת וטעם נשא: גם הם • בעבור שנשא את ראש הקהתים: (כד) לעבוד • להקים המשכן ולעשות הלחם ולפתוח ולשמור: ולמשא • שם הפועל וכמוהו ולמסע את המחנות כי משקלי שמות הפעלים משתנים: (כה) ומכסה התחש אשר עליו • אחז הכתוב דרך קצרה שלא הזכיר מכסה עורות אילים וי"א שאני המכסים היו דבקים: (כו) ואת כל כלי עבודתם •

רמב"ן

הפרכת כי אז הראה הכבוד בחביון עוז וישוב אל מקומו הראשון בקדש הקדשים ויהיה כבלע את הקדש כפשוטו והמשכיל יבין: חסלת פרשת במדבר

(כו) ואת כל אשר יעשה להם • כתרגומו ית כל דיתמסר להון לבני גרשון לשון רש"י ואם כן יהיה יעשה כמו איש במעון ומעשהו בכרמל ככסיו אשר

ספורנו

בתרומת הדשן: (יט) ושמו אותם איש איש על עבודתו ואל משאו • ולא שיטיס כל הקודם זוכה אבל ימתין כל אחד להיות מצווה ועושה: (כ) ולא יבאו לראות • באופן זה לא יבאו לראות כשהכהן מכסה את כלי הקדש כדי לסקדים איש את חברו ולא יגעו קלות ראש באופן שיתחייבו מיתה:

(כד) לעבוד ולמשא • לעבוד בחנותם ולמשא בעת המסע לפי שלמעלה כאמר ומשמרת בני גרשון באהל מועד דבר על משמרתם בעת חנייתם • אמר כאן שכל מה שהיה תחת עבודתם במשמרת החניה היה ג"כ במשמרת המשא

בעת

לָהֶם וְעָבָדוּ׃ כז עַל־פִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו תִּהְיֶה כָּל־עֲבֹדַת בְּנֵי
הַגֵּרְשֻׁנִּי לְכָל־מַשָּׂאָם וּלְכֹל עֲבֹדָתָם וּפְקַדְתֶּם עֲלֵהֶם
בְּמִשְׁמֶרֶת אֵת כָּל־מַשָּׂאָם׃ כח זֹאת עֲבֹדַת מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי
הַגֵּרְשֻׁנִּי בְּאֹהֶל מוֹעֵד וּמִשְׁמַרְתָּם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן
הַכֹּהֵן׃ ס שני כט בְּנֵי מְרָרִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית־אֲבֹתָם
תִּפְקֹד אֹתָם׃ ל מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים
שָׁנָה תִּפְקְדֵם כָּל־הַבָּא לַצָּבָא לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל
מוֹעֵד׃ לא וְזֹאת מִשְׁמֶרֶת מַשָּׂאָם לְכָל־עֲבֹדָתָם בְּאֹהֶל
מוֹעֵד קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן וּבְרִיחָיו וְעַמּוּדָיו וַאֲדָנָיו׃ לב וְעַמּוּדֵי
הֶחָצֵר סָבִיב וְאַדְנֵיהֶם וִיתֵדֹתָם וּמֵיתְרֵיהֶם לְכָל־כְּלֵיהֶם
וּלְכֹל עֲבֹדָתָם וּבְשֵׁמֹת תִּפְקְדוּ אֶת־כְּלֵי מִשְׁמֶרֶת מַשָּׂאָם׃
לג זֹאת עֲבֹדַת מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי מְרָרִי לְכָל־עֲבֹדָתָם בְּאֹהֶל
מוֹעֵד בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃ לד וַיִּפְקֹד מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן וּנְשִׂיאֵי הָעֵדָה אֶת־בְּנֵי הַקְּהָתִי לְמִשְׁפְּחֹתָם וּלְבֵית
אֲבֹתָם׃ לה מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים
שָׁנָה כָּל־הַבָּא לַצָּבָא לַעֲבֹדָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ לו וַיִּהְיוּ
פְקֻדֵיהֶם לְמִשְׁפְּחֹתָם אַלְפַּיִם שְׁבַע מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃
לז אֵלֶּה פְקוּדֵי מִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי כָּל־הָעֹבֵד בְּאֹהֶל מוֹעֵד
אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃
ס לח וּפְקוּדֵי בְּנֵי גֵרְשׁוֹן לְמִשְׁפְּחוֹתָם וּלְבֵית אֲבֹתָם׃
לט מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־
הַבָּא לַצָּבָא לַעֲבֹדָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ מ וַיִּהְיוּ פְּקֻדֵיהֶם
לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם אַלְפַּיִם וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים׃
מא אֵלֶּה פְּקוּדֵי מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי גֵרְשׁוֹן כָּל־הָעֹבֵד בְּאֹהֶל
מוֹעֵד אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְהוָה׃ מב וּפְקוּדֵי
מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי מְרָרִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם׃ מג מִבֶּן

שלשים

ת"א לעבד עבדה · חולין כד ערכין יא׃

כל פלחן בני גרשון לכל מטולהון ולכל פלחנהון ותמנון עליהון במטרא ית כל מטולהון: כח דא פלחן זרעית בני גרשון במשכן זמנא ומטרתהון בידא דאיתמר בר אהרן כהנא: כט בני מררי לזרעיתהון לבית אבהתהון תמני יתהון: ל מבר תלתין שנין ולעלא ועד בר חמשין שנין תמננון כל דאתי לחילא*) למפלח ית פלחן משכן זמנא: לא ודא מטרת מטולהון לכל פלחנהון במשכן זמנא דפי משכנא ועברוהי ועמודוהי וסמכוהי: לב ועמודי דרתא סחור וסמכיהון וסכיהון ואטוניהון לכל מניהון ולכל פלחנהון ובשמהן תמנון ית מני מטרת מטולהון: לג דא פלחן זרעית*) בני מררי לכל פלחנהון במשכן זמנא בידא דאיתמר בר אהרן כהנא: לד ומנא משה ואהרן ורברבי כנשתא ית בני קהת לזרעיתהון ולבית אבהתהון: לה מבר תלתין שנין ולעלא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא לפלחנא במשכן זמנא: לו והוו מניניהון לזרעיתהון תרין אלפין שבע מאה וחמשין: לז אלין מניני זרעית קהת כל דפלח במשכן זמנא די מנא משה ואהרן על מימרא דיי בידא דמשה: לח ומניני בני גרשון לזרעיתהון ולבית אבהתהון: לט מבר תלתין שנין ולעלא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא לפלחנא במשכן זמנא: מ והוו מניניהון לזרעיתהון לבית אבהתהון תרין אלפין ושית מאה ותלתין: מא אלין מניני זרעית בני גרשון כל דפלח במשכן זמנא די מנא משה ואהרן על מימרא דיי: מב ומניני זרעית בני מררי לזרעיתהון לבית אבהתהון: מג מבר תלתין שנין

*) בכ"י הנוסח בכ"מ לחילא וכן זרעית בכ"מ

רש"י

כתרגומו ית כל דיתמסר להון לבני גרשון: (כז) על פי אהרן ובניו. ואיזה מהבנים ממונה עליהם ביד איתמר בן אהרן הכהן: (לב) ויתדתם ומיתריהם. של עמודים שהרי יתדות ומיתרי הקלעים במשא בני גרשון היו ויתדות ומיתרים היו ליריעות ולקלעים מלמטה שלא תגביהם הרוח ויתדות ומיתרים היו לעמודים

אבן עזרא

כשלתות ויתדות ומיתרות: ואת כל אשר יעשה להם. לכלי העבודה או למשכן ולמזבח: (כט) בני מררי. לא הזכיר

רמב"ן

הוא עושה בהן והנכון יותר כל אשר יעשה להם למשכן ולמזבח כי כלים רבים להם: (כז) על פי אהרן ובניו היה כל עבודת בני הגרשוני. ואיזה מן הבנים ממונה עליהם איתמר לשון רש"י. ואינו נכון כי למה יזכיר אהרן אבל פירוש על פי אהרן ובניו תהיה שתהיה עבודתם על פיהם הם ימנו בני הגרשוני על עבודתם יאמר פלוני מבני גרשון יהיה גזבר על ענין כך ויהיה מסורר או שוער כך וישא מן היריעות כך וגם במסע לא יפרקו ולא יסעו עד שיצוו אותם אהרן ובניו והנה כלם צריכין לפקידה שהוא המנוי ואלעזר אמרכל על כל שלשת הנשיאים ואיתמר גזבר על גרשון ומררי ואמר ופקדתם עליהם במשמרת כי משה יהיה עמהם בעת המנוי כאשר יפקידו אליהם המשמרות אבל ביד איתמר תהיה משמרתם שכל אחד יחזיר כליו לידו בחנות המשכן ויאמר לו הרי לפניך כלים המסורים בידי: (לב) ועמודי החצר סביב. ואדניהם ויתדותם ומיתריהם של עמודים שהרי יתדות ומיתרי קלעים במשא בני גרשון היו ויתידות ומיתרים היו ליריעות ולקלעים מלמטה שלא יגביהם הרוח ויתדות ומיתרים היו לעמודים סביב לתלות בהם הקלעים לשפתם העליונה בכלונסות וקונדסין כמו ששנינו במלאכת המשכן לשון רש"י ואיני יודע מה יעשו יתדות בעמודים ועוד מה נשתנו יתדות של עמודים משאר היתדות שאלו לבני גרשון ואלו לבני מררי ולא מצאתי במשנת מלאכת המשכן שהיו יתדות לעמודים אלא כך שנו שם היה מחבר את הקונדסין במיתרים ובעמודים ומחברן בתוך יתדות של אהל וכשם שהיו יתדות למשכן כך היו יתדות לחצר שנאמר לכל כלי המשכן ולכל עבודתו וכל יתדותיו וכל יתדות החצר סביב נחשת. זה לשון הברייתא. ולא נשנה שם שיהו יתדות לעמודים אבל נפרש כי יתדות ומיתרים של קלעי החצר היו ביד בני מררי ומיתרים ויתדות של משכן והאהל הם שהיו ביד בני גרשון כי ואת מיתריהם ואת כל כלי עבודתם כטי ליריעות המשכן ולאהל מועד האזכרים בראש הפסוק לא לחצר וכן אמר למעלה ואת מיתריו שהוא רמז למשכן המזכר לא לקלעי החצר. ודומה לזה אך אל כלי הקדש ואל המזבח לא יקרבו על שבט אביך הרחוק לא על בנך הקרוב וכן ופדויו מבן חדש תפדה שב אל בכור האדם לא אל בכור הבהמה הטמאה וכן

ספורנו

בעת המסע: (כו) ועבדו. בעת החניה תהיה משמרתם על כל הכלים האלה ועל כל הכלים אשר יעשה להם ובשבילם כדי לעבוד כגון גבת ומקבת לנטוע ולעקור היתדות: (כז) לכל משאם. בעת המסע: ולכל עבודתם. בעת החנייה:

שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא
לַצָּבָא לַעֲבֹדָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ מד וַיִּהְיוּ פְקֻדֵיהֶם לְמִשְׁפְּחֹתָם
שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וּמָאתָיִם׃ מה אֵלֶּה פְּקוּדֵי מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי
מְרָרִי אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃
מו כָּל־הַפְּקֻדִים אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּנְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל
אֶת־הַלְוִיִּם לְמִשְׁפְּחֹתָם וּלְבֵית אֲבֹתָם׃ מז מִבֶּן שְׁלֹשִׁים
שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא לַעֲבֹד עֲבֹדַת
עֲבֹדָה וַעֲבֹדַת מַשָּׂא בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ מח וַיִּהְיוּ פְּקֻדֵיהֶם
שְׁמֹנַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וּשְׁמֹנִים׃ מט עַל־פִּי יְהוָה
פָּקַד אוֹתָם בְּיַד־מֹשֶׁה אִישׁ אִישׁ עַל־עֲבֹדָתוֹ וְעַל־מַשָּׂאוֹ
וּפְקֻדָיו אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ שלישי ה א וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִישַׁלְּחוּ מִן־
הַמַּחֲנֶה כָּל־צָרוּעַ וְכָל־זָב וְכֹל טָמֵא לָנָפֶשׁ׃ ג מִזָּכָר עַד־
נְקֵבָה תְּשַׁלֵּחוּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה תְּשַׁלְּחוּם וְלֹא יְטַמְּאוּ
אֶת־מַחֲנֵיהֶם אֲשֶׁר אֲנִי שֹׁכֵן בְּתוֹכָם׃ ד וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וַיְשַׁלְּחוּ אוֹתָם אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה

ת"א וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב · פסחים סז סח תענית כא מכות טו מנחות לה : וכל זב · פסחים כז : מזכר ועד · נדה כח ע"ב : אל מחוץ · פסחים לה : ולא יטמאו · שם סא מכות יד זבחים קיז :

רש"י

סביב לחלות בהן הקלעים בשפת העליונה בכלונסאות וקונדסין כמו ששנויה במלאכת המשכן : (מז) עבודת עבודה · הוא השיר במצלתים וכנורות שהיא עבודה לעבודה אחרת : ועבודת משא · כמשמעו : (מט) ופקודיו אשר צוה ה' את משה · ואותן הפקודים היו במצוה מבן שלשים שנה ועד בן חמשים : (ב) צו את בני ישראל וגו' · פרשה זו נאמרה ביום שהוקם המשכן ושמונה פרשיות נאמרו בו ביום כדאיתא במסכת גיטין בפרק הניזקין : וישלחו מן המחנה · שלש מחנות היו שם בשעת חניי"ן · תוך הקלעים היא מחנה שכינה · חניית הלוים סביב כמו שמפורש בפרשת במדבר סיני היא מחנה לויה ומשם ועד סוף מחנה הדגלים לכל ארבע הרוחות היא מחנה ישראל · הצרוע נשלח חוץ לכולן הזב מותר במחנה ישראל ומשולח מן השתים וטמא לנפש מותר אף בשל לויה ואינו משולח אלא משל שכינה וכל זה דרשו רבותינו מן המקראות במסכת פסחים : טמא לנפש · דמסאב לטמי נפשא דאנשא הומר אני שהוא לשון עצמות אדם בלשון ארמי והרבה יש בב"ר אנדרייגוס

אבן עזרא

לצאת שמותם כי הפרשה דבקה : (מז) עבדת עבדה · כאשר פרשתי והנה טעם כל הפקודים שהיו מבן שלשים שנה : (מט) איש איש · על גרשון קהת ומררי : על עבדתו ועל משאו · על כן ופקודיו ונסמכה פרשת וישלחו מן המחנה בעבור היות השכינה בתוך המחנות בנסעם ובחנותם : (ב) כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש · אלה הם מטומאות שבעה והם מטמאים אחרים על כן לא יצא בעל קרי מחוץ למחנה ואין יד במחנה לצאת חוץ רק כל אחד מוסר באהלו כמנהג כל המחנות כלן כי תינוקים יש ביניהם · ופרשת כי תלא מחנה על מחנה קטן ידבר שאין שם אשה והארון ביניהם (ואין) (ס"א ושם) סובבים כי במחנה ישראל השכינה באמצע ועוד אפרשנו במקומו : (ג) נקבה · זבה או נדה או מצורעת או טמאת מת : (ד) ויעשו כן · מיד קודם שנסעו והטמאים בנסעם ישבו בין דגל אפרים לדגל דן על דרך סברא כי לא פורש · ונסמכה פרשת איש

רשב"ם

(ו) חטאת האדם · הכתובים בפרשת אשם גזלות בסוף פרשת ויקרא · וכחש וגו' בעמיתו בפקדון וגו' ובשביל גזל

אֶל־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ ה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה

אונקלוס

וּלְעֵלָּא וְעַד בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין כָּל דְּאָתֵי לְחֵילָא לְפָלְחָנָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ מד וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן תְּלָתָא אַלְפִין וּמָאתָן׃ מה אִלֵּין מִנְיָנֵי זַרְעֲיַת בְּנֵי מְרָרִי דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל מֵימְרָא דַּיְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה׃ מו כָּל מִנְיָנַיָּא דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְרַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל יָת לֵוָאֵי לְזַרְעֲיָתְהוֹן וּלְבֵית אֲבָהָתְהוֹן׃ מז מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא וְעַד בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין כָּל דְּאָתֵי לְמִפְלַח פֻּלְחַן פָּלְחָנָא וּפֻלְחַן מַטּוּל בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ מח וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן תְּמַנְיָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וּתְמָנַן׃ מט עַל מֵימְרָא דַּיְיָ מְנָא יָתְהוֹן בִּידָא דְמֹשֶׁה גְּבַר גְּבַר עַל פָּלְחָנֵיהּ וְעַל מַטּוּלֵיהּ וּמִנְיָנוֹהִי דִּי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ ב פַּקֵּד יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִישַׁלְּחוּן מִן מַשְׁרִיתָא כָּל דִּסְגִיר וְכָל דְּדָאֵב וְכֹל דְּמִסְאָב לִטְמֵי נַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא׃ ג מִדְּכַר עַד נוּקְבָא תְּשַׁלְּחוּן לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא תְּשַׁלְּחֻנּוּן וְלָא יְסַאֲבוּן יָת מַשְׁרִיתְהוֹן דִּי שְׁכִינְתִּי שַׁרְיָא בֵּינֵיהוֹן׃ ד וַעֲבַדוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְשַׁלַּחוּ יָתְהוֹן לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא כְּמָא דִּי מַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה כֵּן עֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ה וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ ו מַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר אוֹ

נתינה לגר

ה (ב) טמא לנפש, דמסאב לטמי נפשא. ערש"י שהביא הת' וכ' „לומר אני שהוא עצמות אדם בל' ארמי והרבה יש בב"ר, אדריאנוס שחיק טמיא, שחיק עצמות" וע' בס' או"ר שהביא ג"כ דברי רש"י, וכ' כי דעת רש"י ז"ל רחוקה ודחוקה מאד בזה כי לא מצאנו לאונקלוס שית' עצם בל' „טימיא" אלא „גרמא" בכ"מ, וכ' „והנכון שאין מלה זו מל' טומאה" וכתב כל פעם „טמי נפשא" לרמז שרק נפש האדם מטמא ומטמאה ולא בהמה, וכמו שהשיב ריב"ז לצדוקים (ידים פ"ד משנה ו') אבל גם משאר טומאות משתלחים, ולעיל (ויקרא כ"ב ד') הוכחתי שדעתו כמ"ש הרמב"ם (פ"ג מהל' ביאת מקדש) שאינו חייב כרת אלא בטומאה שהנזיר מגלח עליה, ע"ש. (ג) שכן בתוכם, שריא ביניהון. עמ"ש

בעל הטורים

(ג) ולא יטמאו · ב' · הכא ואידך (יחזקאל מ"ג) ולא יטמאו (את) [עוד בית ישראל] שם קדשי · שאם יטמאו את מחניהם

רמב"ן

רבים אבל לפי לשון הברייתא נ"ל שלא היו בני גרשון נושאים אלא בגדים לא נחשת ועצים כלל והוא שסיגנו בני גרשון היו ממנים במערב והם ממונים על כל כלי הארוג ואם כן יהיה פירוש ויתדותם של המשכן ושל עמודי החצר סביב ומיתריהם של עמודי החצר בלבד וכן אמר למעלה קרשי המשכן ובריחיו ועמדיו ואדניו וכל כליו וכל עבודתו ויכלול יתדותיו ולכך יזכיר מיתרים בשניהם ולא יזכיר יתדות רק בבני מררי: וטעם ובשמות תפקדו את כלי משמרת משאם · שיפקיד ביד כל איש במספר שמות לגלגלותם כלי משאם יאמר איש פלוני ישא מן הקרשים כך במספר ופלוני מן הבריחים או העמודים כך במספר לא שיטה בני מררי בכללם ישאו כל הקרשים והאדנים והעמודים והזכיר זה תחלה בבני מררי בעבור כובד משאם אולי יקל כל אחד ממשאו ויטיל על חבירו וה"ה גם בבני קהת וגרשון: (מט) ופקדיו אשר צוה ה' את משה · מסורה ד' כתיבן אשר וסבירין כאשר ואותן הפקודים היו נמנים מבן שלשים ועד בן חמשים לשון רש"י · ואם כן יהיה ופקודיו כנוי למשה · אבל ר"א פירש כי איש איש על גרשון קהת ומררי שמנה משה לכל אחד משלשתם על עבודתו ועל משאו כאשר הזכיר למעלה וזה טעם ופקודיו של כל איש ואיש הנזכר ויתכן שיהיה אשר צוה כפשוטו יאמר שמנה שלשת האחים האלה כל אחד על עבודתו ועל משאו כמו שמפורש למעלה ופקודיו של כל אחד מהם אשר צוה ה' את משה לפקוד אותם לגלגלותם מנה על עבודתו ועל משאו שהזכיר שמנה אותם למשפחותם ומנה היחידים לגלגלותם כל אחד על עבודתו ועל משאו · וכן הדין שאין בן לוי רשאי לעשות במלאכת חבירו ולא לסייעה בה כמו שאמר וכבר נגש ריב"ח לסייע את ר"י בן גודגדה בהגפת דלתות אמר לו חזור לאחוריך שכבר אתה מתחייב מיתה שאני מן השוערים ואתה מן המשוררים: (ג) וישלחו מן המחנה · אחר שהקים את המשכן צוה בשלוח הטמאים מן המחנה שיהיה המחנה קדוש וראוי שתשרה

ספורנו

(מט) איש איש על עבודתו ועל משאו ופקדיו · מנה כל אחד מהם על העבודה שיעשה בעת החנייה ועל משאו בעת המסע שידע כמה משקל משאו וידע ג"כ פקודיו והוא שידע שמות הכלים שישא הנקובים בשם, כאמרו ובשמות תפקדו את כלי משמרת משאם

לֵאמֹר: ו דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי יַעֲשׂוּ מִכָּל־חַטֹּאת הָאָדָם לִמְעֹל מַעַל בַּיהוָה וְאָשְׁמָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא: ז וְהִתְוַדּוּ אֶת־חַטָּאתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ וְהֵשִׁיב אֶת־אֲשָׁמוֹ בְּרֹאשׁוֹ וַחֲמִישִׁתוֹ יֹסֵף עָלָיו וְנָתַן לַאֲשֶׁר אָשַׁם לוֹ: ח וְאִם־אֵין לָאִישׁ גֹּאֵל לְהָשִׁיב הָאָשָׁם אֵלָיו הָאָשָׁם הַמּוּשָׁב לַיהוָה לַכֹּהֵן מִלְּבַד אֵיל הַכִּפֻּרִים אֲשֶׁר יְכַפֶּר־בּוֹ עָלָיו: ט וְכָל־תְּרוּמָה לְכָל־קָדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־יַקְרִיבוּ לַכֹּהֵן לוֹ יִהְיֶה: י וְאִישׁ אֶת־קֳדָשָׁיו לוֹ יִהְיוּ אִישׁ אֲשֶׁר־יִתֵּן

ת"א דבר אל בני. תמורה ג: איש או אשה. פסחים מג סוכה כח יבמות פד קדושין לה קמא טו תמורה ב נדה מח: והשיב את. קמא קי: וחמישתו. מציעא נד: ונתן לאשר. פסחים לא כתובות יט כה גיטין לז קדושין טו קמא מ: ואם אין לאיש. שם קו קט סנהדרין כח: האשם המושב. קמא קט קי: לה' לכהן. שם ערכין כח: מלבד איל. קמא קי קיא ערכין כח: איש את. נדרים כג קמא קט ערכין לד: איש אשר יתן. ברכות שם קמא קי:

רש"י

שחיק טמיא שחיק עצמות: (ו) למעול מעל בה'. הרי חזר וכתב כאן פרשת גוזל ונשבע על שקר היא האמורה בפרשת ויקרא ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו וגו' ונשנית כאן בשביל שני דברים שנתחדשו בה האחד שכתב והתודו לימד שאינו חייב חומש ואשם ע"פ עדים עד שיודה בדבר והשני על גזל הגר שהוא נתון לכהנים: (ז) את אשמו בראשו. הוא הקרן שנשבע עליו: לאשר אשם לו. למי שנתחייב לו: (ח) ואם אין לאיש גואל. שמת התובע שהשביעו ואין לו יורשים: להשיב האשם אליו. כשנמלך זה להתודות על עונו ואמרו רבותינו וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים או בן או בת או אח או שאר בשר הקרוב ממשפחת אביו למעלה עד יעקב אלא זה הגר שמת ואין לו יורשים: האשם המושב. זה הקרן והחומש: לה' לכהן. קנאו השם ונתנו לכהן שבאותו משמר: מלבד איל הכפרים. האמור בויקרא שהוא צריך להביא: (ט) וכל תרומה וגו'. אמר ר"י וכי תרומה מקריבין לכהן והלא הוא המחזר אחריה לבית הגרנות ומה ת"ל אשר יקריבו לכהן אלו הבכורים שנאמר בהם תביא בית ה' אלהיך ואיני יודע מה יעשה בהם ת"ל לכהן לו יהיה בא הכתוב ולימד על הבכורים שיהיו ניתנין לכהן: (י) ואיש את קדשיו לו יהיו. לפי שנאמר מתנות כהונה ולויה יכול יבאו ויטלום בזרוע ת"ל ואיש את קדשיו לו יהיו מגיד שטובת הנאתן לבעלים ועוד מדרשים רבים דרשו בו בספרי ומדרש אגדה ואיש את קדשיו לו יהיו מי שמעכב מעשרותיו ואינו נותנן לו יהיו המעשרות סוף שאין שדהו עושה אלא אחד מעשרה שהיתה למודה לעשות: איש אשר יתן לכהן. מתנות הראויות לו: לו יהיה. ממון

רמב"ן

בו שכינה והיא מצוה נוהגת מיד ולדורות ובעבור שמנה ישראל למשפחותם לבית אבותם והבדיל מהם ערב רב אשר בתוכם השלים באשם הגזילות דין הגוזל את הגר: (ו) וטעם מכל חטאת האדם. כמו אשר יעשה האדם מכל תאוות לחטוא בהנה מכל מה שיחטא איש באיש וכחש בעמיתו. ואמר למעול מעל בה' שישבע בשמו לשקר ויאשם לפניו ולפי שכבר הוזכר החטא הזה ולא בא לחדש אלא גזל הגר דבר בו בלשון קצרה. ואמר בכאן איש או אשה מפני שאין דרך האשה לגזול ואולי לא יחייב אותה הכתוב בחומש ואשם כאיש. והזכיר וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל לומר שאם נתנו התרומה לכהן היא שלו והגוזל אותה ממנו נדון בדין אשם גזילות ולכך הזכירם בכאן. או שבא להשלים תורת הכהנים בתרומה כי עדיין לא הזכירה רק ברמז מלאתך ודמעך לא תאחר וכן הם יאכלו בלחמו אבל לא ביאר דין התרומה שתנתן לכהן כלל. והזכיר המעשר בסוף ת"כ שיהיה קדש לה' ועכשיו בא לצוות בתרומה ובקדשים שיהיו לכהנים במתנות הבעלים שיתנו אותה להם לרצונם לומר שטובת הנאה לבעלים היא ולא נזכרה מנחת הסוטה עם שאר המנחות בת"כ בעבור שהיא מנחת קנאות ואינה לכפרה והשלים בכאן את דינה. ועוד בעבור שיחס את העם לבית אבותם נתן להם דת ודין לדעת הממזרים שאינם בני בעלי

אבן עזרא

או אשה כי צרעת והזוב יבואו בעבור מעל. וטעם להזכיר זאת הפרשה פעם אחרת להזכיר ואם אין לאיש גואל: (ז) והתודו. איזה מהם שיהיה איש או אשה: בראשו. כאשר הוא. לא פחות ממנו: וחמישתו יוסף עליו. אם הוא מודה מעצמו ואם יש עדים עליו יוסיף שני חמישיות ומעתיקי הדת אמרו חומש החומש ודעתם רחבה מדעתנו: (ח) המושב לה'. בעבור יראת השם השיבו: (י) ואיש את קדשיו לו יהיו.

רשב"ם

גזל הגר שאין לו גואל נשנית כאן: (ז) והשיב את אשמו. הקרן: (ח) מלבד איל האשם. האמור בויקרא: האשם המושב. הקרן ישוב לכהנים: (ט) וכל תרומה. תרומת ראשית שישראל מפריש ותרומת מעשר שהלוים מפרישים המפורשין בפ' שלח לך: (י) ואיש אשר יתן לכהן. שיתנדב דבר הראוי לכהנים כגון חרמים וכיוצא בהם

אונקלוס

אתתא ארי יעבדון מכל חובי אנשא לשקרא שקר במימרא דיי ויחוב אנשא ההוא: ז ויודון ית חוביהון די עבדו ויתיב ית חובתיה ברישיה וחומשיה יוסף עלוהי ויתן לדחב ליה: ח ואם לית לגבר פריק לאתבא חובתא ליה חובתא דמתיב קדם יי לכהנא בר מדכר כפוריא די יכפר ביה עלוהי: ט וכל אפרשותא לכל קודשיא דבני ישראל די יקרבון לכהנא דיליה יהי: י וגבר ית מעשר קודשוהי דיליה יהון גבר

נתינה לגר

לעיל (שמות כ"ט ז') ע"ד השנויים שית' לפעמים „ביניהון" ולפעמים „בנויהון". (י) קדשיו, מעשר קודשיא. לעיל (פסוק ט') ת' „קודשיא" והכא הוסיף מלת „מעשר" ? וכן „רק קדשיך" (דברים י"ב) ת' „לחוד מעשר קודשך", אבל בכ"י ליתא שם מלת „מעשר" גם לקמן (דברים כ"ו י"ג) ת' „קדש, מעשרא" משום שכל הפרשה שם משתעי במעשר, אבל הכא קשה, אפשר שכוונתו לכלול דעת רז"ל (שהובאה ברש"י) „מי שמעכב מעשרותיו כו' סוף שאין שדהו עושה אלא אחד מעשרה כו' „ וערמב"ן שפי' כוונת הכתוב שגם הקדשים שצוה התורה לתת אותם לכהן, הם ביד הבעלים לתתם לכל כהן שירצה וטובת הנאה לבעלים, וכתב שזהו דעתו של אונקלוס. לו יהיו, דליה יהון. לכאורה קשה כלא לפי תרגומו שסב על מעשר

בעל הטורים

מטמאין את שם קדשי כדכתיב למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי : (ו) מכל חטאת האדם · סמך לשילוח הטמאים שע"י חטאת האדם שחטא אדם הראשון שאכל מן העץ והנחש הטעה את האשה והוציאה שם רע באדם והוכו הג' · הנחש בצרעת והאשה בזיבה · ואדם במות · וכסדר קללתן מגיה אותן כאן צרוע דהיינו נחש וזב דהיינו האשה וטמא לנפש דהיינו האדם שנענש במות המות · מזכר עד נקבה תשלחו כשם שנתגרשו אדם וחוה ונחש מגן עדן · וסמך פרשת סוטה לפי שהנחש בא על חוה והטלה ירכין דכתיב על גחונך תלך : וסמך פרשת נזיר על שם הפרי שאכל אדם הראשון ענבימו ענבי רוש : למעול מעל בה' · לומר שכל המעשה דינו של גר (עי' רש"י) כאלו מעשה דינו של מעלה : הנפש ההוא : (ז) והתודו · רמז שכל המומתין מתודין בשעת יציאת הנפש : (ט) תרומה לכל קדשי בני ישראל אשר יקריבו לכהן לו יהיה · מוקי ליה בספרי בביכורים : יקריבו · בגי' (הם) הבכורים : ואיש את קדשיו לו יהיה · וסמיך ליה פרשת סוטה לומר שמי שמעכב קני הנשים ואינו מקריבם לדרך שעשו בני עלי

רמב"ן

אמותם כאשר יבא חשד בלב האיש על אשתו וכן השלים בקרבנות דין הנזיר כי אחרי שהוקם המשכן ונבדלו מהם הטמאים לקח מבחוריהם לנזירים אשר נבאו פתח אהל מועד לעמוד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו ועוד כי האשה שתדור בנזירות הפך הסוטה ולפיכך אמר בפרשה איש או אשה כי יפליא · ורבותינו אמרו עוד למה נסמכה פרשת נזירות לפרשת סוטה שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין והטעם כי זנות יין ותירוש יקח לב וגידול השער הפך הבחורים המסלסלים שער ראשם להתנאות והגידול יוליד דאגה בלב איש ולפיכך הוא קדוש וצריך להשתמר מן הטומאה כי הוא ככהן המשרת לאלהיו : (ט) וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל · יאמר כי כל תרומה אשר יקדישו בני ישראל אותה כלומר שירימוה ויקדישוה לכהן כי בעבור שאין לתרומה שעור אמר הכתוב כי כל אשר יפרישו מתנה תהיה לכהן כאשר יקריבו אותם הבעלים לתתה אליו לא שיטלנה הכהן בזרוע וזהו פשוטו של מקרא וכך אמרו בספרי רבי עקיבא אומר בא הכתוב ללמדך שאם רצה לעשות כל גרנו תרומה רשאי ובלבד שישייר מקצת ועוד שנו שם בספרי אשר יקריבו לכהן אמר ר' ישמעאל וכי תרומה מקריבין לכהן מה ת"ל אשר יקריבו לכהן לו יהיה לפי שהוא אומר ראשית בכורי אדמתך וגו' אבל לא שמענו מה יעשה בהם ת"ל אשר יקריבו לכהן לו יהיה בא הכתוב ולימד על הבכורים שיהיו נתונין לכהן ופירש רש"י וכי תרומה מקריבין לכהן והלא הוא עצמו מחזר עליה בבית הגרנות ואינו מחזור אבל פירושה על דעת ר' ישמעאל שאין הקרבה בתורה אלא בקרבים על גבי המזבח לפיכך דרש אשר יקריבו בבכורים שהם טעונין תנופה והגשה יאמר הכתוב כי כל הבכורים אשר יקריבו הבעלים לשם לכהן המקריב לו יהיה · ומה שאמר לפי שנאמר תביא בית אלהיך ואיני יודע מה יעשה בהן לומר שעדיין לא למדם בבכורים שיהיו כמתנת כהונה כלל ובכאן הוא שלימד עליהן תחלה שיהיו נתונין לכהן אבל אחרי כן חזר ושנאה בפרשת מתנות כהונה בכורי כל אשר בארצך לך יהיה שאם חזר ושנה גם כן תרומה וקדשים כדי שיכלול כל מתנות כהונה יחד ויכרות בכולן ברית מלח ועוד לדברים שנתחדשו שם בפרשה כל טהור בביתך יאכלנו ולמדנו עוד מכאן שיהו הבכורים לאנשי משמר שיקריבום ואינה לכל כהן שירצה כתרומה : (י) ואיש את קדשיו לו יהיה · הנכון בכתוב הזה שיאמר שכל קדשי האדם יהיו שלו

ספורנו

משאם : (ו) למעול מעל בה' · כבר באר הקבלה שזה נאמר על גזל הגר כי אמנם הגוזל אותו מחלל שם אלהיו בעיני הגר שבא להסות תחת כנפיו ולכן יקרא מועל בקדש וחייב אשם כמשפט כל מועל בו : (ח) המושב לה' · כי כשאין הבעלים קיימים ראוי להשיב הגזל לבעלי בעליו והוא האל ית' כענין שאמרו רבותינו ז"ל (מציעא פרק המפקיד) מת העבד יחזיר לרבו : (ט) וכל תרומה · כבר באר הקבלה שהתרומה האמורה בזה המקום היא הבכורים הנקרבים לאל ית' כמו שמנהג להקריב בכורים לבעל הקרקע כאמרו הגדתי היום לה' אלהיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' ואמר כאן שכמו שגזל הגר המושב לה' הוא נותנו לכהן של משמר כמו כן הבכורים הנקרבים לאל ית' הוא נותנם לכהן של משמר : (י) ואיש את קדשיו לו יהיו · אבל שאר קדשים והם התרומות והמעשרות אע"פ שהם מוקדשים לה' אינם לשום כהן מיוחד אלא לאותו כהן שיתנם אליו

לכהן לו יהיה: פ רביעי יא וידבר יהוה אל־משה לאמר:
יב דבר אל־בני ישראל ואמרת אלהם איש איש כי־
תשטה אשתו ומעלה בו מעל: יג ושכב איש אתה
שכבת־זרע ונעלם מעיני אישה ונסתרה והיא נטמאה
ועד אין בה והוא לא נתפשה: יד ועבר עליו רוח־קנאה
וקנא את־אשתו והוא נטמאה או־עבר עליו רוח־קנאה
וקנא את־אשתו והיא לא נטמאה: טו והביא האיש את־
אשתו אל־הכהן והביא את־קרבנה עליה עשירת האיפה
קמח שערים לא־יצק עליו שמן ולא־יתן עליו לבנה כי־
מנחת קנאת הוא מנחת זכרון מזכרת עון: טז והקריב
אתה הכהן והעמדה לפני יהוה: יז ולקח הכהן מים
קדשים בכלי־חרש ומן־העפר אשר יהיה בקרקע
המשכן יקח הכהן ונתן אל־המים: יח והעמיד הכהן את־

ת"א דבר אל בני · סוטה כד: איש איש כי · ברכות סג סוטה ג כג כד כז מעילה יח: ושכב איש · יבמות נה: שכבת זרע · שם כה כו: ונעלם מעיני · סוטה כז שבועות ס: ונסתרה והיא · סוטה ג ד כו כח: ועד אין בה · שם ב ג ו לא: והוא לא · יבמות נו כתובות נט סוטה ב כו לא נדה נג: ועבר עליו רוח קנאה · סוטה ג: וקנא את · שם ב ג כו כז כח: או עבר עליו · שם ג כח: והביא האיש את אשתו · ברכות סג כתובות כא סוטה ז כז: והביא את קרבנה · מנחות ס: מנחת זכרון · סוטה ב מנחות ד: והעמידה לפני ה' · נזיר מה: בכלי חרש · סוטה טו: ומן העפר אשר יהיה · שם: והעמיד הכהן · שם ח כו:

רש"י

הרבה: (יב) איש איש כי תשטה אשתו · מה כתיב למעלה מן הענין ואיש את קדשיו לו יהיו אם אתה מעכב מתנות הכהן חייך שתצטרך לבא אצלו להביא לו את הסוטה: איש איש · ללמדך שמועלת בשנים באיש מלחמה של מעלה ובאיש מלמטה: כי תשטה אשתו · שנו רבותינו אין המנאפין נואפין עד שתכנס בהן רוח שטות דכתיב כי תשטה וכתיב בו נואף אשה חסר לב ופשוטו של מקרא כי תשטה תט מדרכי צניעות ותחשד בעיניו כמו שטה מעליו ועבור אל ישט אל דרכיה לבך: ומעלה בו מעל · ומהו המעל · (יג) ושכב איש אותה · איש פרט לקטן ומי שאינו איש: איש אותה שכבת זרע · שכיבתה פוסלת אותה ואין שכיבת אחותה פוסלת אותה כמעשה בב' אחיות שהיו דומות זו לזו: ונעלם מעיני אישה · פרט לסומא הא אם היה רואה ומעמעם (ס"א ומעלים) אין המים בודקין אותה: ונסתרה · שיעור שהראה לטומאת ביאה: ועד אין בה · הא אם יש בה אפילו עד אחד שאמר נטמאת לא היתה שותה: ועד אין בה · בטומאה אבל יש עדים לסתירה: נתפשה · נאנסה כמו ותפשה ושכב עמה: (יד) ועבר עליו · קודם לסתירה: רוח קנאה וקנא · פירשו רבותינו לשון התראה שמתרה בה אל תסתרי עם איש פלוני: והיא נטמאה או עבר עליו וגו' · כלומר הוא התרה בה ועברה על התראתו ואין ידוע אם נטמאה אם לאו: (טו) קמח · שלא יהיה מנופה: שעורים · ולא חטים היא עשתה מעשה בהמה וקרבנה מאכל בהמה: לא יצק עליו שמן · שלא יהא קרבנה מהודר שהשמן קרוי אור והיא עשתה בחשך: ולא יתן עליו לבנה · שהאמהות נקראות לבונה שנאמר אל גבעת הלבונה והיא פירשה מדרכיהן: כי מנחת קנאות הוא · הקמח הזה · קמח לשון זכר: מנחת קנאות · מעוררת עליה שתי קנאות קנאת המקום וקנאת הבעל: (יז) מים קדשים · שקדשו בכיור לפי שנעשה מנחשת מראות הצובאות והיא פירשה מדרכיהן שהיו נבעלות לבעליהן במצרים תחת התפוח וזו קלקלה לאחר תבדק בו: בכלי חרש · היא השקתה את הנואף יין משובח בכוסות משובחים לפיכך תשתה מים המרים במקדה בזויה של חרש: (יח) והעמיד הכהן וגו' · והלא

רשב"ם

בהם: לו יהיה · כלומר לכהן יתננו · ומדרש אגדה · איש אשר יתן לכהן · מה שחייב ליתן לו יהיה לו ממון הרבה ולפי שמיותר הוא דרשו כן: (יב) כי תשטה · כי תסור · כדכתיב שטה מעליו · ושחטה שטים העמיקו: (יג) ועד אין בה · שזינתה: והוא לא נתפשה · לא נאנסה · שאם הסתירוה באונס פטורה: (יז) במים קדשים ·

דִיתֵּן לְכַהֲנָא דִּלֵהּ יְהֵי: יא וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: יב מַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן גְּבַר גְּבַר אֲרֵי תִסְטֵי אִתְּתֵהּ וּתְשַׁקַּר בֵּהּ שְׁקָר: יג וְיִשְׁכּוֹב גְּבַר יָתַהּ שְׁכָבַת זַרְעָא וִיהֵי מְכַסָּא מֵעֵינֵי בַעְלַהּ וּמִטַּמְּרָא וְהִיא מְסָאֲבָא וְסָהִיד לֵית בַּהּ וְהִיא לָא אִתְּחָדַת: יד וְיִעְבַּר עֲלוֹהִי רוּחַ קִנְאָה וִיקַנֵּי יָת אִתְּתֵהּ וְהִיא מְסָאֲבָא אוֹ עֲבַר עֲלוֹהִי רוּחַ קִנְאָה וִיקַנֵּי יָת אִתְּתֵהּ וְהִיא לָא מְסָאֲבָא: טו וְיַיְתֵי גַּבְרָא יָת אִתְּתֵהּ לְוָת כַּהֲנָא וְיַיְתֵי יָת קֻרְבָּנַהּ עֲלַהּ חַד מִן עַסְרָא בִּתְלַת סָאִין קִמְחָא שְׂעָרִין לָא יְרִיק עֲלוֹהִי מִשְׁחָא וְלָא יִתֵּן עֲלוֹהִי לְבֻנְתָּא אֲרֵי מִנְחַת קִנְאֲתָא הוּא מִנְחַת דּוּכְרָנָא מַדְכְּרַת חוֹבִין: טז וִיקָרֵב יָתַהּ כַּהֲנָא וִיקִימִנַּהּ קֳדָם יְיָ: יז וְיִסַּב כַּהֲנָא מֵי כִיּוֹר בְּמָן דַּחֲסַף וּמִן עַפְרָא דִּי יְהֵי בִּיסוֹדֵי מַשְׁכְּנָא יִסַּב כַּהֲנָא וְיִתֵּן לְמַיָּא: יח וִיקִים כַּהֲנָא יָת אִתְּתָא קֳדָם יְיָ וְיִפְרַע יָת

נתינה לגר

למס ת׳ „יהון״ בל״ר, אבל באמת דרכו להחזיק בלשון הכתוב, ולפי מ״ש הרמב״ן בדעתו של אונקלוס אתי בלא״ה שפיר. (יג) נתפשה, אתחדת. לעיל (בראשית ל״ט י״ב) „ותתפשהו״ ת׳ נ״כ „ואחדתה״ וכן „אחזת נחלה״ (לקמן כ״ז ז׳) ת׳ „אחדת אחסנתא״. (יז) מים קדשים, מי כיור. הוא שקדשו בכיור כמ״ש רש״י, וכ״ה לשון המשנה בסוטה. בקרקע, ביסודא. ונ״א „איסודא״.

בעל הטורים

כוי כאגו שכבוס: (יז) ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן · בירושלמי למה מים ועפר מים ממקום שבאת (פי׳ דרך מעבר השתן) עפר · למקום שהולכת · וכתב שהיא עתידה ליתן דין וחשבון: בקרקע · ב׳ במסו׳ · הכא ואידך (עמוס ט׳) ואם יסתרו מנגד עיני בקרקע הים פי׳ ואם יסתר מנגד עיני שנסתרה ונעלם מעיני אישה · בקרקע הים יבדוק אותה ע״י קרקע וים דהיינו מים ועפר · בקרקע המשכן עיי״ן מידלי (וי״ל שהוא ל׳ גבהות עי׳ זבחים דף כ״ד ור״ל שנופא ומגביה עיניו לומר מתי יבא הערב)

אבן עזרא

טעמו ברבות המקדיש הם שיתנם לאיזה כהן שירצה והזכיר זה בעבור מתנות כהונה: (יב) וטעם תשטה בעבור ומעלה בו מעל: תשטה · תסור מהדרך הישרה וכן שטה מעליו ועבור: (יג) שכבת זרע · השכיבה הידועה כי עקרה לזרע: ונסתרה · שלא גלתה היא הדבר ואפילו עד אחד אין בה שתהיה תמודו בעבורו: והיא לא נתפשה · בעדים אנשים או ע״י נשים עד שתהיה תמודה: (יד) ועבר עליו · לשון זכר וכן רוח גדולה וחזק מאד: וטעם עבר · שעלה במחשבתו: (טו) והביא · בעל כרחה: עליה · עמה או בעבורה: קמח שעורים · אמרו רבותינו היא עשתה מעשה בהמה תביא מאכל בהמה ומנחת הנדבה היא סולת חטים לזכרון לטוב · וזאת המנחה מזכרת עון אם היה גם על כן היא גרוע להיותה שעורים בלא שמן ובלא לבונה: (טז) והקריב אתה · המנחה: והעמידה לפני ה׳ · לפני המזבח: (יז) מים קדשים · מהכיור כי כבר נקדשו:

רמב״ן

לומר שכל הקדשים שלא יצוה בהם ליתן אותם לכהן יהיו לבעלים והם מותרים בהם אע״פ שנקראו קדש ואיש אשר יתן לכהן כאשר צויתיו לו יהיה כי גם הקדשים אשר יצוה הכתוב לתתם לכהן יש לבעלים זכות בהן שהם לכהן ההוא אשר יתנם לו האיש כממונו והנה מעשר שני ונטע רבעי שאמר בהן הכתוב שיהין קדש לה׳ הם לאיש כממונו וכן מעשר בהמה · אבל שאר הקדשים אשר יצוה בהם בפרשת ויקח קרח שיתנו לכהן · הם לכהן אשר יתנו לו מיד הבעלים · לא שיוכלו הכהנים לגזול אותה מהם ומאליהו נלמד שטובת הנאה לבעלים · וזה הנכון כפשוטו והוא דעתו של אונקלוס וכדרך זה נדרש בסיפרא אמר וכל הקדשים היו בכלל שנאמר ואיש את קדשיו וגו׳ משך הכתוב כל הקדשים ונתנם לכהנים ולא שייר מהם אלא תודה ושלמים ופסח ומעשר בהמה ומע״ש ונטע רבעי שיהיו לבעלים הזכירו אף הודה ושלמים ופסח מפני שאף הם לבעלים אבל הוצרך הכתוב בזה כלל: (טו) לא יצוק עליו שמן · שלא יהא קרבנה מהודר שהשמן קרוי אור והיא עשתה בחשך: ולא יתן עליו לבונה · שהאמהות קרויות לבונה שנא׳ ואל גבעת הלבונה וזו פירשה מדרכיהן: כי מנחת קנאות הוא · הקמח בזה מעוררת בה שתי קנאות קנאת המקום וקנאת הבעל ל׳ רש״י מדברי רבותינו ועל דעת כל המפרשים כי מנחת קנאות הוא לומר בעבור שזאת המנחה מנחת עונש היא גרועה להיות שעורים בלא שמן ולבונה כי המנחה אשר אזכרתה לרצון לה׳ באות סלת חטים בשמן ולבונה היא· ולפי דעתי כי טעם מנחת קנאות יחזור אל ראש הפסוק יאמר שיביא האיש את הקרבן על אשתו כלומר במקומה כי מנחת קנאות היא להזכיר עונה ואיננו ראוי שתביאנו היא מפלת

ספורנו

אליו הבעלים: איש אשר יתן לכהן · אבל כשהאחד מהבעלים יתן לכהן איזה קדש לא יהיה עוד בכלל קדשיו אבל לו יהיה · לכהן המקבל ולא יוכלו הבעלים ולא שאר הכהנים להפקיעו ממנו: (יב) כי תשטה אשתו · השטה מדרכי צניעות: ומעלה בו מעל · חללה את קדש ה׳ אשר אהב בקדושי האישות ותנוק ונשוק זולת אישה ודומיהם: (יג) ושכב איש אותה · שכן דרכו של יצר הרע לבא מרעה אל רעה: ונעלם מעיני אישה · אע״פ שקדמו כל אלה יקרה שיהיה הדבר נעלם מעיני אישה כאלו הכהינה עיניו מראות שאם היה יודע ושותק לא היו המים בודקין את האשה כלל כמו שבארו ז״ל: ונסתרה · אחר כל אלה ונודע זה לאישה: (יד) ועבר עליו רוח קנאה · רוח טהרה לטהרות בה מאחר שידע שנטתה מדרכי צניעות: וקנא את אשתו · התרה בה ואמר אל תסתרי עם איש פלוני: או עבר עליו רוח קנאה · רוח שטות בלתי סבה ראויה שיקנא: והיא לא נטמאה · אבל הם עברה על התראתו ונסתרה אעפ״כ: (טו) והביא האיש את אשתו · ולא נאמר מאחר שבכל זה ששטה אשתו מדרכי הצניעות · ומעלה בו מעל יגרשנה ודיו אין זה כי אם רוע לב ואע״פ שנעלם מעיניו ששכב איש לא נחוש

לקנאה

הָאִשָּׁה לִפְנֵי יְהוָה וּפָרַע אֶת־רֹאשׁ הָאִשָּׁה וְנָתַן עַל־כַּפֶּיהָ אֵת מִנְחַת הַזִּכָּרוֹן מִנְחַת קְנָאֹת הִוא וּבְיַד הַכֹּהֵן יִהְיוּ מֵי הַמָּרִים הַמְאָרְרִים׃ יט וְהִשְׁבִּיעַ אֹתָהּ הַכֹּהֵן וְאָמַר אֶל־הָאִשָּׁה אִם־לֹא שָׁכַב אִישׁ אֹתָךְ וְאִם־לֹא שָׂטִית טֻמְאָה תַּחַת אִישֵׁךְ הִנָּקִי מִמֵּי הַמָּרִים הַמְאָרְרִים הָאֵלֶּה׃ כ וְאַתְּ כִּי שָׂטִית תַּחַת אִישֵׁךְ וְכִי נִטְמֵאת וַיִּתֵּן אִישׁ בָּךְ אֶת־שְׁכָבְתּוֹ מִבַּלְעֲדֵי אִישֵׁךְ׃ כא וְהִשְׁבִּיעַ הַכֹּהֵן אֶת־הָאִשָּׁה בִּשְׁבֻעַת הָאָלָה וְאָמַר הַכֹּהֵן לָאִשָּׁה יִתֵּן יְהוָה אוֹתָךְ לְאָלָה וְלִשְׁבֻעָה בְּתוֹךְ עַמֵּךְ בְּתֵת יְהוָה אֶת־יְרֵכֵךְ נֹפֶלֶת וְאֶת־בִּטְנֵךְ צָבָה׃ כב וּבָאוּ הַמַּיִם הַמְאָרְרִים הָאֵלֶּה בְּמֵעַיִךְ לַצְבּוֹת בֶּטֶן וְלַנְפִּל יָרֵךְ וְאָמְרָה הָאִשָּׁה אָמֵן אָמֵן׃ כג וְכָתַב

ת"א ופרע את · כתובות עב סוטה ה : ונתן על כפיה · שם כז קדושין לו : והשביע אותה · סוטה ח : אם לא שכב איש אתך · יומא לו סוטה יז גיטין ס סנהדרין לב : הנקי · סוטה יז קדושין כב שבועות לו : ואת כי שטית · סוטה יז : תחת אישך · שם כד קדושין כז : מבלעדי אישך · יבמות יא כד כז : והשביע הכהן · סוטה יז שבועות לה : ואמר הכהן לאשה · סוטה לב : יתן ה' אותך לאלה · שם יז שבועות לה : בתת ה' את · סוטה טו : ובאו המים · שם ט כז כח : לצבות בטן · שם כח : ואמרה האשה אמן אמן · שם יח כו קדושין כז שבועות כט לו : וכתב את האלה · ברכות עו סוטה יז :

רש"י

כבר נאמר והעמידה לפני ה' אלא מסיעין היו אותה ממקום למקום כדי ליגעה ותטרף דעתה ותודה : ופרע · סותר את קליעת שערה כדי לבזותה : לפני ה' · בשער נקנור הוא שער העזרה המזרחי דרך כל הנכנסים : ונתן על כפיה · ליגעה אולי תטרף דעתה ותודה ולא ימחה שם המיוחד על המים : המרים · על שם סופן שהם מרים לה : המאררים · המחסרים אותה מן העולם לשון סלון ממאיר ולא יתכן לפרש מים ארורים שהרי קדושים הן ולא ארורים כתב הכתוב אלא מאררים את אחרים ואף אונקלוס לא תרגם לוטייא אלא מלטטיא שמרגות קללה בגופה של זו : (יט) והשביע אתה וגו' · ומה היא השבועה אם לא שכב הנקי הא אם שכב חנקי (ס"א לא חנקי) שמכלל לאו אתה שומע הן אלא שמצוה לפתוח בדיני נפשות תחלה לזכות : (כ) ואת כי שטית · כי משמש בלשון אם : (כא) בשבעת האלה · שבועה של קללה : יתן ה' אותך לאלה וגו' · שיהיו הכל מקללין בך יבואך כדרך שבא לפלונית : ולשבועה · שיהיו הכל נשבעין בך לא יארע לי כדרך שאירע לפלונית וכן הוא אומר והנחתם שמכם לשבועה לבחירי שהצדיקים נשבעין בפורענותן של רשעים וכן לענין הברכה ונברכו וגו' בך יברך ישראל לאמר : את ירכך · בקללה הקדים ירך לבטן לפי שבה התחילה בעבירה תחלה : צבה · כתרגומו נפוחה : (כב) לצבות בטן · כמו להצבות בטן זהו שמוש פת"ח שהלמ"ד נקודה בו וכן לנחותם הדרך · לראותכם את הדרך אשר תלכו בה וכן לנפיל ירך להפיל ירך שהמים מצבים את הבטן ומפילים את הירך : לצבות בטן ולנפיל ירך · בטנו וירכו של בועל או אינו אלא של נבעלת כשהוא אומר את ירכך נופלת ואת בטנך צבה הרי של נבעלת אמור : אמן אמן · קבלת שבועה אמן על האלה אמן על השבועה אמן אם מאיש זה אמן אם מאיש אחר אמן שלא שטיתי ארוסה ונשואה

אבן עזרא

בקרקע · ידוע תחת הקרקע : (יח) ופרע את ראש האשה · יגלה ולפי דעתי יוציא פרע ראשה שהיה מכוסה : מי המרים · לפי דעתי שמלת מי סמוך ומלת המרים תאר השם אם כן סודו ידוע גם יתכן שנקראו על שם סופה כמו ובגדי ערומים הפשיט והעד ובאו בה המים המאררים למרים להורות כי האלות הנקראות המאררים ישימו המים מרים אחר היותם מתוקים : ומלת המאררים · מהבנין הכבד כמו אשר אררה ה' : (יט) וטעם והשביע · שתענה האשה אמן אמן : אם לא שכב איש אתך · הטעם איש אחר בחזקה : ואם לא שטית · ברצונך ודקדוק שטית שטית טומאה כמו לא תבנה אתכן גזית : הנקי · תהיה נקייה כמו ומת נכר ויתכן להיות והשביע הראשון בשם והשני באלה כאשר הוא מפורש : (כא) ירך ובטן · שכנים : צבה · כמו נפוחה ואין ריע לו חוץ מהפרשה הזאת : (כב) ולנפיל · נפת"ח הלמ"ד להורות על חסרון ה"א הבנין וכן

רשב"ם

מי כיור : (כא) לאלה ולשבועה · כשמשביע אדם את חבירו יאמר הנני משביעך על זה הדבר שאם תכזב בי

ברישא דאתתא ויהב על ידהא ית מנחת דוכרנא מנחת קנאתא היא ובידא דכהנא יהון מיא מריריא מלטטיא: יט ויומי יתה כהנא ויימר לאתתא אם לא שכיב גבר יתיך*) ואם לא סטית מסאבא בר מבעליך*) הויא זכאה ממיא מריריא מלטטיא האלין: כ ואת ארי סטית בר מבעליך וארי אסתאבת ויהב גבר בך ית שכבתיה בר מבעליך: כא ויומי כהנא ית אתתא במומתא דלוטא ויימר כהנא לאתתא יתן יי יתיך ללוט ולמומי בגו עמיך בדיתן יי ית ירכיך מסיא וית מעיכי נפיחין: כב ויעלון מיא מלטטיא האלין במעיכי לאפחא מעין ולאמסאה ירכא ותימר אתתא אמן אמן: כג ויכתוב ית לוטיא האלין כהנא בספרא וימחוק למי מריריא:

*) בכ"י בכ"מ ספו"ו בניר"ה *) בכ"י סלמ"ד בניר"ה

נתינה לגר

(יט) תחת אישך, בר מבעלך. ת' להסביר הקרא ולא כפשוטו כי ש' „שטה" בל' ארמית, הוא כש' „שטה" בעברית (משלי ד' ט"ו, ז' כ"ה) ומה שהוציאו רז"ל (סוטה כ"ג ע"ב) ארוסה ושומרת יבם מאישך ילפי. (כב) ירך, ירכין, צ"ל „ירכא" בל' יחיד וכ"ה בכ"י ובחומשי רוו"ה, אבל לא אדע לכוין מדוע ת' „מעין" בל"ר, ולא „מעא" בל"י כאשר ת"י [תהלים כ"ח ד', קכ"ז ג'] ואפשר שהוא להשוות הלשון אל „במעיכי" שמקודם

בעל הטורים

מפני כי עין נואף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין (איוב כ"ד): (יח) המאררים · עולה שני פעמים רמ"ח לומר שבודקין רמ"ח איברים של איש ושל אשה לכך כתיב מנחת קנאות הוא וקרינן היא: (כב) אמן אמן · פסיק בין שני אמנים לומר אמן מאיש זה

רמב"ן

אבל הוא יקריב מנחה לשם שיקנא את קנאתו וינקום את נקמתו ממנה · וטעם השעורים שתהיה סערת חמת ה' חמה יוצאה וסער מתחולל על ראש הרשעים יחול וכענין צליל שעורים האמור בגדעון שפתרו אותו לצער ומהומה רבה וכן בכלי חרש סימן שתשבר ככלי יוצר וכן העפר כי עפר היא ואל עפר תשוב שם · וטעם הוא על הקמח ויש לו סוד כי למטה בהיותו ביד האשה אמר היא ועתה הזכיר הזכרון תתלה ואמר כי הוא מזכרת עון: (יח) וביד הכהן יהיו מי המרים המאררים · אמרו המפרשים כי הכתוב קורא אותם על שם סופם שתהיה בהם מארה כי ימר השם לה מאד ויארו אותה ורבותינו כך אמרו בספרי נקראו מרים על שם סופם שמאררים את הגוף ומעררין את העון אבל בגמרא אמרו שהכהן נותן במים דבר מר והוא לעורר אותה ואם כן כשאמר ובאו בה המים המאררים למרים היה ראוי שיאמר ובאו בה המים המרים למאררים ובספרי עוד ומחה אל מי המרים מגיד שהכתוב עושה את המים מרים · והנכון בעיני כפשוטו כי האשה בשתותה את המים ימתקו לה כשאר המים ואחרי כן בבואם בקרבה אם נטמאה יעוררו אותה והרגיש מיד מרירות בפיה ובקרבה וזהו שאמר והשקה את האשה והיתה אם נטמאה ותמעול מעל באישה ובאו בה המים המאררים למרים כי אחרי השתיה נבאם בבטנה מיד ישובו למרים בפיה ובקרבה כמנהג הדברים המקיאים שימררו תאותים אותם מאד ואחרי כן תצבה בטנה ונפלה ירכה ונקראו המאררים בעבור האלות הנמצאים בהם שמקללים אותה · ואמרו המפרשים כי מלת מי כמו מים המרים ובא סמוך במקום מוכרת כמו שבאו הפכו מים ברכים ור"א אמר כי מי סמוך ומלת המרים תאר השם ואם כן סודו ידוע ואינו נכון לי בעבור שאמר ובאו בה המים המאררים למרים: (יט) וטעם אם לא שכב איש אתך ואם לא שטית טומאה · שני התנאים האלה אחד הם יאמר אם לא שכב איש אותך שלא שטית טומאה תחת אישך הנקי כי בעלה שכב אותה ואיש הוא ויתכן שיהיה איש חסר הידיעה יאמר אם לא שכב האיש אותך ואם לא שטית טומאה תחת אישך כלל כי ישביענה על האיש ההוא אשר קנא עליו בפירוש ועל האחרים בכלל וכן אמרו אמן מאיש זה ואמן מאיש אחר: (כ) וטעם ואת כי שטית · מחובר עם יתן ה' אותך יאמר ואת כאשר שטית טומאה תחת אישך וכאשר נטמאת ויתן בך איש את שכבתו מבלעדי אישך יתן ה' אותך לאלה ולשבועה אבל בעבור אריכות התנאים חזר לומר פעם אחרת והשביע הכהן את האשה ולפרש שהיא שבועת האלה ור"א פירש כי והשביע הראשון בשם והשני באלה כאשר הוא מפורש ואיננו נכון כי בשם לא ישביע בלשון אם והנה אין בכל משפטי התורה דבר תלוי בנס זולתי הענין הזה שהוא פלא וגם קבוע

ספורנו

לקנאתו · וכן אם קנא בלי סבה לא בשביל זה נאמר שתהיה קנאתו דבר בטל כי אמנם אעפ"כ נמחוק המגלה ונקריב ככתוב בפרשה: (יט) והשביע · שאומר לה שתקבל עליה שבועת האלה בתנאי זה: אם לא שכב · אתם: ואם לא שטית טומאה · פעמים אחרות: הנקי · מפני שכבר נאמר כי לא ינקה ה' את אשר ישא שמו לשוא באופן שאע"פ שישבע האדם על אמת בשבועת האלה הנה אם יהיה הדבר בלתי צריך כמו הנשבע על הידוע לא ינקה הנשבע מן האלה הנה את שגרמת להיות הדבר ספק אצלנו ולחייב עצמך בשבועה זו היה ראוי שגם שהשבעי על האמת לא תנקי מ"מ קבלי את האלות על זה התנאי שתנקי מהם אם לא שטית: (כ) ואת · ג"כ קבלי עליך: כי שטית תחת אישך וכי נטמאת · שתחול האלה בסבת מה ששטית ונטמאת ולא בסבה אחרת · ובהיות הסבה סרה ובלתי אמתית לא יהיה שום חלות לדברי האלה: (כב) אמן אמן · אני מקבלת

אֶת־הָאָלֹת הָאֵלֶּה הַכֹּהֵן בַּסֵּפֶר וּמָחָה אֶל־מֵי הַמָּרִים׃
כד וְהִשְׁקָה אֶת־הָאִשָּׁה אֶת־מֵי הַמָּרִים הַמְאָרְרִים וּבָאוּ
בָהּ הַמַּיִם הַמְאָרְרִים לְמָרִים׃ כה וְלָקַח הַכֹּהֵן מִיַּד הָאִשָּׁה
אֵת מִנְחַת הַקְּנָאֹת וְהֵנִיף אֶת־הַמִּנְחָה לִפְנֵי יְהוָה וְהִקְרִיב
אֹתָהּ אֶל־הַמִּזְבֵּחַ׃ כו וְקָמַץ הַכֹּהֵן מִן־הַמִּנְחָה אֶת־
אַזְכָּרָתָהּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה וְאַחַר יַשְׁקֶה אֶת־הָאִשָּׁה אֶת־
הַמָּיִם׃ כז וְהִשְׁקָהּ אֶת־הַמַּיִם וְהָיְתָה אִם־נִטְמְאָה וַתִּמְעֹל
מַעַל בְּאִישָׁהּ וּבָאוּ בָהּ הַמַּיִם הַמְאָרְרִים לְמָרִים וְצָבְתָה
בִטְנָהּ וְנָפְלָה יְרֵכָהּ וְהָיְתָה הָאִשָּׁה לְאָלָה בְּקֶרֶב עַמָּהּ׃
כח וְאִם־לֹא נִטְמְאָה הָאִשָּׁה וּטְהֹרָה הִוא וְנִקְּתָה וְנִזְרְעָה
זָרַע׃ כט זֹאת תּוֹרַת הַקְּנָאֹת אֲשֶׁר תִּשְׂטֶה אִשָּׁה תַּחַת
אִישָׁהּ וְנִטְמָאָה׃ ל אוֹ אִישׁ אֲשֶׁר תַּעֲבֹר עָלָיו רוּחַ קִנְאָה
וְקִנֵּא אֶת־אִשְׁתּוֹ וְהֶעֱמִיד אֶת־הָאִשָּׁה לִפְנֵי יְהוָה וְעָשָׂה
לָהּ הַכֹּהֵן אֵת כָּל־הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃ לא וְנִקָּה הָאִישׁ מֵעָוֹן
וְהָאִשָּׁה הַהִוא תִּשָּׂא אֶת־עֲוֹנָהּ׃ פ ו א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־

הרי"ש בחטף קמץ

ת"א בספר · סוטה יח: ומחה · ערכין יג סוטה כ: והשקה את · נדרים מג סוטה יט: ובאו בה · שם כז כח: ולקח הכהן · מגילה כ כח קדושין לו: והניף · סוטה יט קדושין לז זבחים קיט: והקריב אתה אל המזבח · מנחות ס: ואחר ישקה · סוטה יט: וצבתה בטנה · שם כ כה כו: ונקתה ונזרעה · ברכות לא סוטה כ כה כו: זאת תורת · סוטה יח כריתות ח: ועשה לה הכהן את כל · מגילה כ סוטה ו יז יח כ: ונקה האיש · יבמות נח סוטה כח מז קדושין כז שבועות ס:

רש"י

שומרת יבם וכשרה: (כד) והשקה את האשה · אין זה סדר המעשה שהרי בתחלה מקריב מנחתה אלא הכתוב מבשרך שכשישקנה יבאו בה למרים לפי שנאמר בטן וירך מנין לשאר כל הגוף ת"ל ובאו בה בכולה אם כן מה ת"ל בטן וירך לפי שהן התחילו בעבירה תחלה לפיכך התחיל מהן הפורענות: למרים · להיות לה רעים ומרים: (כה) והניף · מוליך ומביא מעלה ומוריד ואף היא מניפה עמו שידה למעלה מידו של כהן: והקריב אותה · זו היא הגשתה בקרן דרומית מערבית של מזבח קודם קמיצה כשאר מנחות: (כו) אזכרתה · הוא הקומץ שעל ידי הקטרתו המנחה באה לזכרון לגבוה: (כז) והשקה את המים · לרבות שאם אמרה איני שותה לאחר שנמחקה המגילה מערערין אותה ומשקין אותה בעל כרחה אלא אם כן אמרה טמאה אני: וצבתה בטנה וגו' · אע"פ שבקללה הזכיר ירך תחלה המים אין בודקין אלא כדרך כניסתם בה: והיתה האשה לאלה · כמו שפירשתי שיהיו הכל אלין בה: בקרב עמה · הפרש יש בין אדם המתנוול במקום שניכר לאדם המתנוול במקום שאינו ניכר: (כח) ואם לא נטמאה האשה · בסתירה זו: וטהורה היא · ממקום אחר: ונקתה · ממים המאררים ולא עוד אלא ונזרעה זרע אם היתה יולדת בצער תלד בריוח אם היתה יולדת שחורים יולדת לבנים: (ל) או איש · כמו או נודע כלומר אם איש קנאי הוא לכך והעמיד את האשה: (לא) ונקה האיש מעון · אם בדקוה המים אל ידאג לומר חבתי במיתתה נקי הוא מן העונש דבר אחר משישקנה הוא אלא בהיתר ונקה מעון שהסוטה אסורה לבעלה

רשב"ם

תהיה מקולל באשה פלונית שצבתה בטנה ונפלה ירכה: (כח) ונזרעה זרע · תתעבר: (לא) ונקה האיש מעון · אע"פ שגרם לה פורענות זו ע"י קנוי שקינא בה · ולי נראה ונקה האיש מעון שלא כבל אשתו להיות מזנה תחתיו ואילו שתק לא היה מנוקה מעון שהיא אסורה ילו · אלא היא תשא את עונה שהרי זינתה · ולפיכך קבלה פורענותה

אונקלוס

כד וישקי ית אתתא ית מי מריריא מלטטיא ויעלון בה מיא מלטטיא ללוט: כה ויסב כהנא מידא דאתתא ית מנחת קנאתא וירים ית מנחתא קדם יי ויקרב יתה למדבחא: כו ויקמוץ כהנא מן מנחתא ית אדכרתה ויסק למדבחא ובתר כן ישקי ית אתתא ית מיא: כז וישקנה ית מיא ותהי אם אסתאבת ושקרת שקר בבעלה ויעלון בה מיא מלטטיא למרירו ויפחון מעהא ותתמסי ירכה ותהי אתתא ללוט בגו עמה: כח ואם לא אסתאבת אתתא ודכיאה היא ותפוק זכאה ותעדי עדוי: כט דא אוריתא דקנאתא די תסטי אתתא בר מבעלה ואסתאבת: ל או אינש די תעבר עלוהי רוח קנאה ויקני ית אתתה ויקים ית אתתא קדם יי ויעבד לה כהנא ית כל אוריתא הדא: לא ויהי זכאה גברא מחובא ואתתא ההיא תקבל ית חובה:

נתינה לגר

בפסוק זה. (כח) ונקתה ונזרעה זרע, ותפוק זכאה ותעדי עדוי. ר"ל תצא נקיה ותהר, ולא כמ"ש רש"י, ומ"ש „ותעדי עדוי" אולי לכלול בו דעת ר"ע (כמ"ש רש"י שאם היתה יולדת בצער תלד בריות כו') משום דלר"י כל העקרות נפקדות. ולתרץ קושית התוס' (סוטה כ"ו ע"א ד"ה א"ל ר"י), נלע"ד שלכאורה קשה, איך יעבור האיש איסור יחוד, וצ"ל שלזכות חבירו שרי, ובזה יזכה האשה אשר גם היא חייבת בלשבת יצרה (ע' בית שמואל סי' ג') וזהו דווקא לר"ע אבל לר' ישמעאל שעי"ז יקל רק לצרה לא יעשה כן, ובפשיטות י"ל שגם היא לא תרצה להסתר רק להקל לצרה, ובחידושי האדכתי (ובכל

בעל הטורים

אמן מאיש אחר: (כג) ומחה · ד' · הכא ואידך (בפ' מסעי) ומחה על כתף ים כנרת (ישעיה כ"ה) ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים (פ' נגנים) ומחה ה' את שמו ומחה את מי המרים היינו מים חיים שנאמר (מקדם לעין) ומחה על כתף ים כנרת מה התם מים חיים דכתיב מקדם לעין אף הכא מים חיים אם נטמאת ומחה ה' את שמו ואם נמצאת טהורה ומחה ה' אלהים דמעה אם היתה עקרה נפקדה ואם היתה יולדת בצער יולדת בריות: (כד) והשקה · ג' במס' · הכא ואידך (יואל ד') והשקה את נחל השטים · ואד יעלה מן הארץ והשקה: והשקה הכהן · נותן עפר במים ומשקה אותה וזהו ואד יעלה מן הארץ והשקה למה בשביל שעשתה מעשה שטים שזנתה וזהו והשקה את נחל השטים: (כח) ונזרעה · וסמיך זאת תורת הקנאות לומר שאם טהורה היא יהיו לה בנים צדיקים בעלי תורה: (לא) ונקה האיש מעון · ונקה ג' תגין על ה"א לומר לך שנקה מחמשה עונות ואלו הן עון אשת איש עון פנויה עון שלא בא עליה עון בניו עון בנותיו (ר"ל אם הוא נקי מאלו ה' עונות אז בודקין אותה המים (עי' סוטה דף מ"ז): (תשא) את עונה · ב' במס' · הכא ואידך בנדרים ונשא את עונה דאיירי בשבועה שלא ידאג הבעל לומר גרמתי לה מיתה אלא היא תשא את עונה ודוקא הכא אבל בנדרים שהיה יכול להפר ולא הפר לה בעלה היא ישא את עונה ·

אבן עזרא

לשמיד: אמן · פעמים חזוק: (כג) וטעם כספר · שהיה לכם ספר ידוע באלות: (כו) אזכרתה · מה שיהיה לה לזכרון לטוב או לרע כפי מעשיה: (כז) ותמעל מעל · כאשר פירשתי דבר מכוסה: (כח) ונזרעה זרע · שיתן לה השם זרע בשכר הקטן שאירע לה: (לא) תשא את עונה · אם נטמאה: וטעם ונקה האיש מעון · כי אם עבר עליו רוח קנאה הנה היא אסורה לו שישכב עמה והשוכב יש לו עון יש אומרים שטעם הסמך פרשת נזיר לפרשת סוטה שיהיה לה בן נזיר אם לא נטמאה ולפי דעתי כי נסמכה בעבור נזירת האשה שהיא הפך המועלת כי אבי העבירות הכתם היין והאשה שלא תתקן בעד ראשה

רמב"ן

שיעשה בישראל בהיותם רובם עושים רצונו של מקום כי חפץ למען צדקו ליגדיל האנשים שלא הצנינה*) כזאת יתר העמים ולנקות ישראל מן הממזרות שיהיו ראויים להשרות שכינה בתוכם ולפיכך פסק הענין הזה משעה שנתקלקלו בעבירות כמו שאמרו משרבו הנואפים פסקו מי סוטה שנאמר לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם עם הזונות יפרדו ועם הקדשות יזבחו ועם לא יבין ילבט ואין הכתוב אומר שתהיינה הנשים הנואפות פטורות מן העון בעבור שבעליהן נואפים רק שלא יעשה בהן הנס הגדול הזה שהוא נעשה להם לכבודם ולהיותם עם קדוש והם לא יהיו במעלה הזאת ולא יחפצו בה וזהו שאמר ועם לא יבין ילבט כלומר ילכד בסכלותו וכן ואויל שפתים ילבט תרגום המתרגם הירושלמי ובכלא בכפוותיה מתאחד וזה טעם מה שאמרו ונקה האיש מעון בזמן שהאיש מנוקה מעון מים בודקין את אשתו אין האיש מנוקה מעון אין המים בודקין את אשתו והגיקין הוא שלא בא עליה משקנא לה ונסתרה ויש מפרשים שאם בעל הבעל שום בעילה אסורה כל ימיו · אין המים בודקין אותה והעולה מן ההלכה שאפילו היו בניו ובנותיו נואפים ולא כהה בם לא היו בודקין והכלל

*) נ"ל זאת כיתר העמים בזמן הבית

ספורנו

מקללת כ' התנאים שאמרת שאם לא שטיתי אנקה ושאם שטיתי תחול האלה: (כח) ונקתה · מעונש השבועה שגרמה אע"פ שנאמר כי לא ינקה הנה בזה הענין רצה האל ית' שתנקה האשה כי הוא ידע יצרנו: (כט) זאת תורת הקנאות · הקנאה הנעשית בדין והקנאה הנעשית שלא בדין וזה באר באמרו אשר תשטה אשה תחת אישה ונטמאה וזו היא קנאה בדין והוסיף ואמר או איש אשר תעבור עליו רוח קנאה וזה בלי סבה ראויה לכך: (ל) וקנא את אשתו · יתרה בה שלא תסתתר מכל מקום: ועשה לה הכהן את כל התורה הזאת · ולא יחוש למחיקת המגילה: (לא) ונקה האיש מעון · אע"פ שאבד בשבירה כי היא גרמה לו שעברה על התראתו וגרמה רגלים לדבר כאמרם ז"ל (שבת פ' במה אשה) לא קבל דוד לשון הרע דברים הניכרים חזא ביה במסיבותא: והאשה ההיא תשא את עונה · שאם נטמאת המות ואם לא נטמאת תתבזה לעין כל על שהעיזה

פניה

מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי יַפְלִא לִנְדֹּר נֶדֶר נָזִיר לְהַזִּיר לַיהוָה׃ ג מִיַּיִן וְשֵׁכָר יַזִּיר חֹמֶץ יַיִן וְחֹמֶץ שֵׁכָר לֹא יִשְׁתֶּה וְכָל־מִשְׁרַת עֲנָבִים לֹא יִשְׁתֶּה וַעֲנָבִים לַחִים וִיבֵשִׁים לֹא יֹאכֵל׃ ד כֹּל יְמֵי נִזְרוֹ מִכֹּל אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה מִגֶּפֶן הַיַּיִן מֵחַרְצַנִּים וְעַד־זָג לֹא יֹאכֵל׃ ה כָּל־יְמֵי נֶדֶר נִזְרוֹ תַּעַר לֹא־יַעֲבֹר עַל־רֹאשׁוֹ עַד־מְלֹאת הַיָּמִם אֲשֶׁר־יַזִּיר לַיהוָה קָדֹשׁ יִהְיֶה גַּדֵּל פֶּרַע שְׂעַר רֹאשׁוֹ׃ ו כָּל־יְמֵי הַזִּירוֹ לַיהוָה עַל־נֶפֶשׁ מֵת לֹא יָבֹא׃ ז לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לְאָחִיו וּלְאַחֹתוֹ לֹא־יִטַּמָּא לָהֶם בְּמֹתָם כִּי נֵזֶר אֱלֹהָיו עַל־רֹאשׁוֹ׃ ח כֹּל יְמֵי נִזְרוֹ קָדֹשׁ הוּא לַיהוָה׃ ט וְכִי־יָמוּת מֵת עָלָיו בְּפֶתַע פִּתְאֹם וְטִמֵּא רֹאשׁ נִזְרוֹ וְגִלַּח רֹאשׁוֹ בְּיוֹם טָהֳרָתוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יְגַלְּחֶנּוּ׃ י וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יָבִא שְׁתֵּי תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה אֶל־הַכֹּהֵן אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ יא וְעָשָׂה הַכֹּהֵן אֶחָד לְחַטָּאת וְאֶחָד

ת"א דבר אל בני ישראל · נזיר פא מנחות עג: כי יפלא · חגיגה י נדרים ג ע נזיר סב נדה מו: לנדור נדר · נדרים ג נזיר ד: נזיר להזיר · נדרים ג ה מ נזיר ה: לה' · נזיר ד: מיין ושכר יזיר · נזיר ג לד מד כריתות יג: לא ישתה · נדרים ג: משרת · פסחים מג מד נזיר לג לה לח: וענבים לחים ויבשים · נזיר לח: לא יאכל · נדרים ג: כל ימי נזרו · נזיר יד: מכל אשר יעשה · פסחים מה נזיר ג ד ט לד לז לח: מחרצנים ועד זג · פסחים כג נזיר לד לט: כל ימי נדר · שם יד: נזרו · פסחים כג: תער לא יעבר · יבמות ה נזיר לט מ מא מד מה: עד מלאת הימים · נזיר ו ע: קדש יהיה · תענית יא יז מ"ק יח סנהדרין כב נזיר ג ה ו לט קדושין כו: גדל פרע · פסחים כ ל מ"ק ח סנהדרין כב: כל ימי הזירו · נזיר יד מח: לא יבא · נזיר מב: לאביו ולאמו ולאחיו · נזיר מא מח מט סנהדרין לה: לא יטמא · נזיר מב: לא יטמא במותם · שם מג מח: וכי ימות מת עליו · פסחים פ פא נזיר סג זבחים כג כריתות ט: וטמא ראש נזרו · נזיר טו יח מד: ביום השביעי יגלחנו · נזיר מב: וביום השמיני · שם מה:

רש"י

לבעלה: (ב) כי יפלא · יפריש למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין שהוא מביא לידי ניאוף: נדר נזיר · אין נזירות בכ"מ אלא פרישה אף כאן שפירש מן היין: להזיר לה' · להבדיל עצמו מן היין לשם שמים: (ג) מיין ושכר · כשהוא מתרגומו מחמר חדת ועתיק שהיין משכר כשהוא ישן: וכל משרת · לשון גביעה במים או בכל משקה ובלשון משנה יש הרבה אין שורין דיו וסמנים · נזיר ששרה פתו ביין: (ד) מחרצנים · הם הגרעינין: זג · הם הקליפות שמבחוץ שהחרצנים בתוכם כענבל בזוג: (ה) קדש יהיה · השער שלו לגדל הפרע של שער ראשו: פרע · נקוד פת"ח קטן לפי שהוא דבוק לשער ראשו פרע של שער ופירוש של פרע גדול של שער וכן את ראשו לא יפרע ואין קרוי פרע פחות מל' יום: (ח) כל ימי נזרו קדש הוא · זו קדושת הגוף מליטמא למתים: (ט) פתע · זה אונס: פתאום · זה שוגג · ויש אומרים פתע פתאום דבר אחד הוא מקרה של פתאום: וכי ימות מת עליו · באהל שהוא בו: ביום טהרתו · ביום הזייתו או אינו אלא בשמיני שהוא טהור לגמרי ת"ל ביום השביעי אי ביום השביעי יכול אפילו לא הזה ת"ל ביום טהרתו: (י) וביום השמיני יביא שתי תרים · להוציא את השביעי או אינו אלא להוציא

רשב"ם

פורענותה: (ג) משרת ענבים · פירש מנחם ושרת את אחיו · והרי המ"ם כמו מ"ם של מרחם ושל משמר ושל משמן בשרו ירזה · ולא יתכן לשון שירות כי אם אצל עבודת בני אדם לאדוניהם · לכן אומר אני שמשרת מחטופי למ"ד פעל הוא מגזרת שרה · כמו מקנת כסף מגזרת קנה · ופרשתו עם לא נמצא במקרא נמצא בלשון התלמוד · נזיר ששרה פתו ביין · ואם בלשון המקרא הרי מצינו בירמיה אם לא שריתיך לטוב · ופירשו כמו מישרא קיטרין שבדניאל · כלומר פתחתיך מן האזיקים כמעשה שהיה: ואמר שריתיך · כמו וזריתי פרש על פניכם · מגזרת זרה חלאה · אף כאן משרת ענבים כל מה שנגבל ונופל מן הענבים באדם הנגבל וניתר מקשר הכבלים

א ומליל יי עם משה למימר: ב מלל עם בני ישראל ותימר להון גבר או אתתא ארי יפריש למדר נדר נזירו למיזר קדם יי: ג מחמר חדת ועתיק יזיר חל דחמר חדת וחל דחמר עתיק לא ישתי וכל מתרות ענבין לא ישתי וענבין רטיבין ויבשין לא ייכול: ד כל יומי נזרה מכל דיתעבד מגפנא דחמרא מפורצנין ועד עצורין לא ייכול: ה כל יומי נדר נזרה מספר לא יעבר על רישה עד משלם יומיא דיזר קדם יי קדיש יהי מרבי פרוע שער רישה: ו כל יומין דינזיר קדם יי על נפשא דמיתא לא ייעול: ז לאבוהי ולאמה לאחוהי ולאחתה לא יסתאב להון במותהון ארי כלילא דאלהה על רישה: ח כל יומי נזרה קודשא הוא קדם יי: ט וארי ימות מיתא עלוהי בתכף שלו ויסאב ריש נזרה ויגלח רישה ביומא דדכותה ביומא שביעאה יגלחנה: י וביומא תמינאה ייתי תרין שפנינין או תרין בני יונה לות כהנא לתרע משכן זמנא:

נתינה לגר

החומשים מנוקד „ותעדי" והוא טעות, וצ"ל „ותעדי" או „ותעדי" בפיעל, כמו שהערונו לעיל [ויקרא ל"ג ו'] בשרש „עדה" שהפעל הזה ישמור את לעדי הפעל „עבר" בעברית, ע"ש). ך (ג) מיין ושכר, מחמר חדת ועתיק, אבל לעיל (ויקרא י' ט') „יין ושכר" ת' „חמר ומרוי" משום דבכהן פסק כר' יהודה (כריתות י"ג ע"ב) דחייב בכל הדברים המשכרים, ובנזיר דוקא היוצא מן הגפן. (ד) מחרצנים ועד זג, מפורצנין ועד עצורין. סבר לי' כר' יוסי במתני' (נזיר ל"ד ע"ב) דפליג על ר' יהודה, וכ"ה דעת רש"י, וע' תוס' (שם) ולכן אמר רב יוסף (שם ל"ט ע"א) „כמאן מתרגמינן מפורצנין ועד עצורין כר' יוסי „ופרש"י ותוס' שם. (ה) תער, מספר. דקדק בלשונו לומר „מספר" שהוא החלק התחתון מן המספרים, ובו אינו יכול להעביר השער רק דרך השחתה וזה אסור, אבל במספרים כעין תער שאין עושין בתחתון אלא בעליון (ומעביר השער בלא השחתה) מותר, כמבואר ביורה דעה (סי' קפ"א) וראיה גמורה שמספר בלי יחיד הוא התער שכן מצינו בתוס' שמחות (פ"ה הלכה ט') „מקיל בסכין ובמספר (שהוא תער כמבואר במועד קטן דף י"ז) אבל לא במספרים מבואר שמספר הוא החלק התחתון, ומספרים הוא הזוג שאז מגלח בעליון, והיא משנה ערוכה (כלים פ' ס"ז משנה ח') „תיק מספרת מספרים והתער משמע שהם שני כלים, ואף שמשם מוכח שאיננו תער, מ"מ נראה משם כמ"ש שהוא רק החלק התחתון מזוג המספרים, וע' בר"מ ור"ש, וע' בריש פרק י"ג (שם) בתוי"ט, ולפמ"ש משמע שגי' הרמב"ם בחבורו

בעל הטורים

(ב) יפלא · ב' במסורה · הכא והידך בערכין (בפ' בחקותי) דילפינן נדרים מערכין מה התם כערכך הכהן כן יהיה אף בנדרים הכל תלוי בכהן אם נראה לו יתיר ואם לאו לא יתיר: (ו) על נפש מת לא יבא · לומר לך שאם תשרה עליו שכינה מחמת נזרו שלא יאמרו שהוא דורש אל המתים · שלשים פעמים כתיב נדר ונזירות בפרשה דקתם נזירות שלשים יום וכן ג"כ יהיה עולה שלשים:

אבן עזרא

אינכה מבקשת להבעל: (ב) יפלא · יפריש או יעשה דבר פלא כי רוב העולם הולכים אחר תאותם: נדר נזיר · פי' נדר להיות נזיר כי נזיר הוא תאר השם ויגזרו מגזרתו שירחק מהתאות ועשה זה לעבודת השם כי היין משחית הדעת ועבודת השם ופרשת כי תלא מחנה ארמוז לך סוד: (ג) וטעם מיין ושכר · אם נדר להיותו נזיר וקדוש מיין ושכר יזיר על דעת המעתיקים שהוא גדול מהתירוש ואחרים אמרו שכר ממש כל דבר שישתכר האדם ממנו: וטעם חומץ יין והמשרה והענבים · לבוש גדר שירחק מן היין כלל ובאשת מנוח פי' כל טומאה כל אשר יצא מגפן היין: (ג) משרת · אין לו חבר והתי"ו לסמיכות לשון נקבה וטעמו כל דבר שישים עם ענבים · וי"א משקה מבושל: (ד) מחרצנים · אין לו ריע וכן זג והמפרשים אמרו חרצנים אמנים וזג פנימים ואחרים הפכו הפירוש ויהיה פירוש מחרצנים דבק עם מכל אשר יעשה כל מה שיעשה מאלה שניהם: (ה) גדל פרע · שם הפעל מהכבד: והטעם גדל · יגדל: (ו) הזירו · שם הפועל מהכבד: על נפש מת · תאר לנפש או יחסר גוף: (ז) לאביו ולאמו ואף כי לאחיו ולבנו ואחרים וי"א כי מלת נזיר מגזרת נזר והעד כי נזר אלהיו על ראשו ואיננו רחוק דע כי כל בני אדם עבדי תאות העולם והמלך באמת יש לו נזר ועטרת מלכות בראשו כל מי שהוא חפשי מן התאות: (ט) בפתע פתאום · שניהם קרובים כטעם וכן אדמת עפר: וטמא · המת יטמאנו: ביום טהרתו · במי נדה כי הוא טמא מת: (יא) אחד לחטאת ואחד לעולה · והסוד שהוא שאחז"ל ושכר עבירה עבירה: על הנפש · הוא על נפש

ספורנו

סיה לעבור על התרחת בעלה ושפחה: (ב) כי יפלא · יפריש עצמו מן הבלי ותענוגות בני האדם: לנדור נדר נזיר · להיות מיר ופרוש מן התענוגים המורגלים: להזיר לה' · להפריש עצמו מכל אלה למען יהיה כלו לה' להתעסק בתורתו וללכת בדרכיו ולדבקה בו: (ג) מיין ושכר יזיר · לא יסגף עצמו בצום שממעט במלאכת שמים כדבריהם ז"ל ולא יצער גופו במכות פרושים כמנהג נבוערים אבל יפריש עצמו מן היין שבזה הוא ממעט את התאוה ומכניע יצרו ולא יתיש כחו בזה כלל: (ה) תער לא יעבור על ראשו · ובזה ישליך אחרי גוו כל מחשבת יופי ותקון שער: קדוש יהיה · נבדל מן התאוות התאביות: (ו) על נפש מת לא יבא · לא יתגאל עסקי קדושתו להתעסק בכבוד מתים כמו הענין בכהן גדול וכאמרם ז"ל הסגלי אין קברים בעבריא שלתהין בגליבין · (במרדכי דמועד קטן בדיני אבלות הביא המאמר הזה בשם הירושלמי): (ח) קדוש הוא לה' · יזכה לאור באור החיים ולהיות מוכן להבין ולהורות כראוי לקדושי הדור ולזה נראה שכוון אלקנה באמרו אך יקים ה'

לְעֹלָה וְכִפֶּר עָלָיו מֵאֲשֶׁר חָטָא עַל־הַנָּפֶשׁ וְקִדַּשׁ אֶת־
רֹאשׁוֹ בַּיּוֹם הַהוּא׃ יב וְהִזִּיר לַיהוָה אֶת־יְמֵי נִזְרוֹ וְהֵבִיא
כֶּבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ לְאָשָׁם וְהַיָּמִים הָרִאשֹׁנִים יִפְּלוּ כִּי טָמֵא
נִזְרוֹ׃ יג וְזֹאת תּוֹרַת הַנָּזִיר בְּיוֹם מְלֹאת יְמֵי נִזְרוֹ יָבִיא אֹתוֹ
אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ יד וְהִקְרִיב אֶת־קָרְבָּנוֹ לַיהוָה כֶּבֶשׂ
בֶּן־שְׁנָתוֹ תָמִים אֶחָד לְעֹלָה וְכַבְשָׂה אַחַת בַּת־שְׁנָתָהּ
תְּמִימָה לְחַטָּאת וְאַיִל־אֶחָד תָּמִים לִשְׁלָמִים׃ טו וְסַל מַצּוֹת
סֹלֶת חַלֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן
וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם׃ טז וְהִקְרִיב הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה וְעָשָׂה אֶת־
חַטָּאתוֹ וְאֶת־עֹלָתוֹ׃ יז וְאֶת־הָאַיִל יַעֲשֶׂה זֶבַח שְׁלָמִים
לַיהוָה עַל סַל הַמַּצּוֹת וְעָשָׂה הַכֹּהֵן אֶת־מִנְחָתוֹ וְאֶת־נִסְכּוֹ׃
יח וְגִלַּח הַנָּזִיר פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֶת־רֹאשׁ נִזְרוֹ וְלָקַח אֶת־
שְׂעַר רֹאשׁ נִזְרוֹ וְנָתַן עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר־תַּחַת זֶבַח הַשְּׁלָמִים׃
יט וְלָקַח הַכֹּהֵן אֶת־הַזְּרֹעַ בְּשֵׁלָה מִן־הָאַיִל וְחַלַּת מַצָּה
אַחַת מִן־הַסַּל וּרְקִיק מַצָּה אֶחָד וְנָתַן עַל־כַּפֵּי הַנָּזִיר אַחַר
הִתְגַּלְּחוֹ אֶת־נִזְרוֹ׃ כ וְהֵנִיף אוֹתָם הַכֹּהֵן ׀ תְּנוּפָה לִפְנֵי
יְהוָה קֹדֶשׁ הוּא לַכֹּהֵן עַל חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְעַל שׁוֹק הַתְּרוּמָה
וְאַחַר יִשְׁתֶּה הַנָּזִיר יָיִן׃ כא זֹאת תּוֹרַת הַנָּזִיר אֲשֶׁר יִדֹּר

ת"א וכפר עליו· תענית יא נדרים י נזיר יט יט כב קמא נא: וקדש את· נזיר יח כריתות כ: והזיר לה'· נדה יח: את ימי נזרו· שם יט: והימים· שם ג מד נדה סח: כי טמא נזרו· נזיר יט: וזאת תורת· שם ו: והקריב את קרבנו לה'· זבחים פט: ומנחתם ונסכיהם· זבחים ח מנחות נא: והקריב הכהן· זבחים ח: ואת האיל· שם ד מנחות מו מז נא: ועשה הכהן· זבחים ח: ולקח הכהן· זבחים נה חולין נא: וגלח הנזיר· נזיר מה: ולקח את שער· שם: ונתן על האש· שם מז מנחות נא: אשר תחת זבח השלמים· נזיר מה: על כפי הנזיר· קדושין לו: אחר התגלחו· נזיר מו: ואחר ישתה הנזיר יין· שם: זאת תורת הנזיר· שם כ מו:

רש"י

את התשיעי קבע זמן לקרבן וקבע זמן למקריבין מה קרבן הכשיר שמיני ומשמיני והלאה אף מקריבין שמיני ומשמיני והלאה: (יא) מאשר חטא על הנפש· שלא נזהר מטומאת המת· רבי אלעזר הקפר אומר שציער עצמו מן היין: וקדש את ראשו· לחזור ולהתחיל מנין נזירותו: (יב) והזיר לה' את ימי נזרו· יחזור וימנה נזירותו כבתחלה: והימים הראשונים יפלו· לא יעלו מן המנין: (יג) יביא אותו· יביא את עצמו וזה אחד משלשה אתים שהיה רבי ישמעאל דורש כן· כיוצא בו והשיאו אותם עון אשמה את עצמם· כיוצא בו ויקבור אותו בגי הוא קבר את עצמו: (טו) ומנחתם ונסכיהם· של עולה ושלמים לפי שהיו בכלל ויצאו לידון בדבר חדש שטעונו לחם החזירן לכללן שיטעונו נסכים כדין עולה ושלמים: חלת מצות ורקיקי מצות· עשר מכל מין: (יז) זבח שלמים לה' על סל המצות· ישחט את השלמים על מנת לקדש את הלחם:

רשב"ם

הכבלים והזיקים שקשור בהם: (יג) יביא אתו· את עיקר קרבנו כמו שהולך ומפרש:

מלבד

יא וְיַעְבֵּד כַּהֲנָא חַד לְחַטָּאתָא וְחַד לַעֲלָתָא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי מִדְּחָב עַל נַפְשָׁא וִיקַדֵּשׁ יָת רֵישֵׁהּ בְּיוֹמָא הַהוּא: יב וְיַזַּר קֳדָם יְיָ יָת יוֹמֵי נִזְרֵהּ וְיַיְתֵי אִמַּר בַּר שַׁתֵּהּ לַאֲשָׁמָא וְיוֹמַיָּא קַדְמָאֵי יִבְטְלוּן אֲרֵי מְסָאַב נִזְרֵהּ: יג וְדָא אוֹרָיְתָא דִּנְזִירָא בְּיוֹם מִשְׁלַם יוֹמֵי נִזְרֵהּ יַיְתֵי יָתֵהּ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: יד וִיקָרֵב יָת קֻרְבָּנֵהּ קֳדָם יְיָ אִמַּר בַּר שַׁתֵּהּ שְׁלִים חַד לַעֲלָתָא וְאִמַּרְתָּא חֲדָא בַּת שַׁתַּהּ שַׁלְמְתָא לְחַטָּאתָא וּדְכַר חַד שְׁלִים לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא: טו וְסַל פַּטִּיר סֻלְתָּא גְּרִיצָן דְּפִילָן בִּמְשַׁח וְאִסְפּוֹגִין פַּטִּירִין דִּמְשִׁיחִין בִּמְשַׁח וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן: טז וִיקָרֵב כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ וְיַעְבֵּד יָת חַטָּאתֵהּ וְיָת עֲלָתֵהּ: יז וְיָת דִּכְרָא יַעְבֵּד נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא קֳדָם יְיָ עַל סַלָּא דְּפַטִּירַיָּא וְיַעְבֵּד כַּהֲנָא יָת מִנְחָתֵהּ וְיָת נִסְכֵּהּ: יח וִיגַלַּח נְזִירָא תְּרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא יָת רֵישׁ נִזְרֵהּ וְיִסַּב יָת שְׂעַר רֵישׁ נִזְרֵהּ וְיִתֵּן עַל אֶשָּׁתָא דִּי תְּחוֹת דּוּדָא דְּנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא: יט וְיִסַּב כַּהֲנָא יָת אִדְרָעָא בְּשֵׁלָא מִן דִּכְרָא וּגְרִיצְתָּא פַּטִּירְתָּא חֲדָא מִן סַלָּא וְאִסְפּוֹג פַּטִּיר חַד וְיִתֵּן עַל יְדֵי נְזִירָא בָּתַר דְּגַלַּח יָת נִזְרֵהּ: כ וִירִים יָתְהוֹן כַּהֲנָא אֲרָמָא קֳדָם יְיָ קוּדְשָׁא הוּא לְכַהֲנָא עַל חַדְיָא דַּאֲרָמוּתָא וְעַל שׁוֹקָא דְּאַפְרָשׁוּתָא וּבָתַר כֵּן יִשְׁתֵּי נְזִירָא חַמְרָא: כא דָּא אוֹרָיְתָא

נתינה לגר

"מספרים" היא העקרית. ואחרי כתבי זאת מצאתי שגדולי הראשונים רב האי גאון והרמב"ן בס' תורת האדם מחולקים בתרגום הזה, וכוונתי לדעת הרמב"ן, ע' ערוך ערך גנסתר ובס' הפלאה שבערכין ערך תער, ועי' (שבת נ"ח ע"ב) מספרת ובתוספתא שם פ"ו. (יא) מאשר חטא על הנפש, מדחב על מיתא. הוא דלא כר"א הקפר (תענית דף י"א) "שציער עצמו מן היין", ומ"ש שם רש"י "דיסאוב נפשיה כתרגומו" אל תצלה על דעתך שהיה לפני הש"ס או לפני רש"י הנוסחא בת"א כן, אלא שמבאר דברי הת"א "דחב על מיתא" שלא נזהר מליכנס באהל המת ועבר על מ"ש בתורה "על נפש מת לא יבא" ובתיב"ע "דאסתאב למיתא". (יח) אשר תחת זבח השלמים, דתחות דודא דנכסת קודשיא. להסביר הפשט הוסיף מלת "דודא". והיא משנה בנזיר (פרק ו' משנה ח') ובמדות (פ"ב משנה ה') "מבשלין תחת

בעל הטורים

(כא) זאת תורת הנזיר · וסמיך ליה על תורת נזרו לומר מי ששתה יין אל יורה וכמך ברכת כהנים לפרשת נזיר לומר שתוי יין

רש"י

של איל: (יח) וגלח הנזיר פתח אהל מועד · יכול יגלח בעזרה ה"ז דרך בזיון אלא וגלח הנזיר לאחר שחיטת השלמים שכתוב בהן ושחטו פתח אהל מועד: אשר תחת זבח השלמים · תחת הדוד שהוא מבשלן בו לפי ששלמי נזיר היו מתבשלין בעזרה שצריך ליטול הכהן הזרוע אחר שנתבשלה ולהניף לפני ה': (יט) הזרע בשלה · לאחר שנתבשלה: (כ) קדש הוא לכהן · החלה והרקיק והזרוע הרומה הן לכהן: על חזה התנופה · מלבד חזה ושוק הראויים לו מכל שלמים מוסף על שלמי נזיר הזרוע הזה לפי שהיו שלמי

אבן עזרא

מת כמו ושרע לנפש ואילו היה שחטא על נפשו לא היה השם מצוה אותו שיחזור לחטאתו: (יב) והזיר לה' את ימי נזרו · כל הימים שנדר להיות נזיר ועתה יחל לספור אותם: כי טמאה נזרו · כי הוא לא נדר רק שיהיו שלמים זה אחר זה ולא יכרית בום דבר ויפסיק ביניהם: (יג) מלאת · שם הפועל מבעלי האל"ף על מנהג בעלי הה"א באחרונה וכמוהו לבלתי קראת לנו: יביא אתו · יביא נפשו כמו וידעו הרועים אותם או יביא הכהן אותו בצווי בעל כרחו להקריב את קרבנו: (יד) כבש · זכר כמשפט כל עולה: וכבשה · נקבה כמשפט כל חטאת: ואיל לשלמים · שמחה שהשלים מה שנדר: (טז) את חטאתו · בעבור שהזכיר באחרונה כי כן מנהג הלשון: (יח) שער · על שני משקלים: (יט) בשלה · פירוש והיא בשלה: התגלחו את נזרו · סנה אות כי קדש הוא שב אל הזרוע כי הוא עיקר או ישוב הוא על המונף כלו:

רמב"ן

שהוא נס וכבוד לישראל: (יד) וטעם החטאת · שיקרב הנזיר ביום מלאת ימי נזרו (לא) נהפרש ועל דרך הפשט כי האיש הזה חוטא נפשו במלאת הנזירות כי הוא עתה נזור מקדושתו ועבודת השם וראוי היה לו שיזיר לעולם ויעמוד כל ימיו נזיר וקדוש לאלהיו כענין שאמר ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריכם לנזירים השוה אותו הכתוב לנביא וכדכתיב כל ימי נזרו קדוש הוא לה' והנה הוא צריך כפרה בשובו להטמא בהתאוות העולם: (כא) זאת תורת הנזיר · שיעור הכתוב זאת תורת הנזיר אשר ידור נדר נזיר קרבנו לה' על נזרו יהיה מלבד אשר תשיג ידו או זאת

ספורנו

ה' את דברו כלומר אני מסכים לסדירו כנזיר ואיני מבקש מהאל ית' דבר אחר בעד הולד זולתי שיקים את דברו שיהיה קדוש לה': (יג) יביא אותו · כבר באהרו ז"ל הוא יביא את עצמו · וזה כי אמנם כל הקרב אל מי שיחדש דבר בעצמו נאמר שהוא מובא אל המחדש בו ע"י נכבד ממנו כזה שאין חבוש מתיר עצמו ולזה נכתב במצורע בטמאתו ובטהרתו והובא אל הכהן ובסוטה והביא האיש את אשתו אל הכהן וכן בעבד והגישו אדוניו אל האלהים אמנם בנזיר אשר יתודע בו גלות

קָרְבָּנוֹ לַיהוָה עַל־נִזְרוֹ מִלְּבַד אֲשֶׁר־תַּשִּׂיג יָדוֹ כְּפִי נִדְרוֹ אֲשֶׁר יִדֹּר כֵּן יַעֲשֶׂה עַל תּוֹרַת נִזְרוֹ: פ כב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: כג דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְבָרְכוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר לָהֶם: כד יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ: ס כה יָאֵר יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: ס כו יִשָּׂא יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: ס כז וְשָׂמוּ אֶת־שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם: ס חמישי ז א וַיְהִי בְּיוֹם

ת"א קרבנו לה' על נזרו. תמורה י: כן יעשה. מנחות יע כז: כה תברכו. סוטה לח לט חולין מט כל הפרשה עקרים פ' אחרון. שם ענין ברכת כהנים מ"ד פי"ע עקידה שער נח: אמור להם. סוטה לח: וישמרך. פסחים קי: ישא ה' פניו אליך. ברכות כ כה ע ר"ה יז מגילה כה: ויחנך. פסחים קו: ושמו את שמי על בני ישראל. מגילה יח סוטה לט עקרים מב פ' כח: ואני אברכם. חולין פט: וימשח. סנהדרין יז שבועות טו מנחות כז:

רש"י

נזיר בכלל ויצא לידון בדבר החדש להפרשת זרוע הולך להחזירן לכללן לידון אף בחזה ושוק: (כא) מלבד אשר תשיג ידו. שאם אמר הריני נזיר ע"מ לגלח על מאה עולות ועל מאה שלמים: כפי נדרו אשר ידור כן יעשה. מוסף על תורת נזרו על תורת הנזיר מוסיף ולא יחסר. שאם אמר הריני נזיר ה' נזירות ע"מ לגלח על ג' בהמות הללו אין אני קורא בו כאשר ידור כן יעשה: (כג) אמור להם. כמו זכור שמור בלע"ז דושנ"ט(1): אמור להם. שיהיו כולם שומעים: אמור. מלא לא תברכם בחפזון ובבהילות אלא בכוונה ובלב שלם: (כד) יברכך. שיתברכו נכסיך: וישמרך. שלא יבואו עליך שודדים ליטול ממונך שהנותן מתנה לעבדו אינו יכול לשומרו מכל אדם וכיון שבאים לסטים עליו ונוטלין אותה ממנו מה הנאה יש לו במתנה זו אבל הקב"ה הוא הנותן הוא השומר והרבה מדרשים דרשו בו בספרי: (כה) יאר ה' פניו אליך. יראה לך פנים שוחקות פנים צהובות: ויחנך. יתן לך חן: (כו) ישא ה' פניו אליך. יכבוש כעסו: (כז) ושמו את שמי. יברכום בשם המפורש: ואני אברכם. לישראל ואסכים עם הכהנים. ד"א ואני אברכם לכהנים: (א) ויהי ביום

רמב"ן

תורת הנזיר וזאת תורת קרבנו לה' על נזרו. ויתכן שיאמר זאת תורת הנזיר שידור את קרבנו על נזרו כלומר שלא יפרש דבר בקרבנו רק ידור להביא קרבן על נזרו שיאמר בסתם הריני נזיר כי כיון שנדר בנזיר נדור הוא בקרבן הנזכר וחזר ואמר מלבד אשר תשיג ידו שאם היה עשיר ירבה בקרבנו וכפי נדרו אשר ידור בקרבנות בין עשיר בין עני כן יעשה על תורת נזרו לרבות ולא למעט והזכיר זה ללמד שאם היה עשיר ורצה להרבות קרבנות או שנדר בתחלה הריני נזיר ואקריב אלף עולות ושלמים שיביא את כולן ביום מלאת ולא ישתה יין עד הקריבו את כולם כי הכל תורת נזרו. ויתכן מלבד אשר תשיג ידו שיעשה כפי נדרו אשר ידור והזכיר זה כי דרך העשיר לידור כן: (כג) דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כה

אבן עזרא

(כא) וטעם מלבד אשר תשיג ידו. הטוב שיתן כפי ממונו גם כפי ימי הנדר אם רבים אם מעטים ונסמכה פרשת ברכת כהנים לפרשת נזיר כאשר השלים תורת הנזיר שהוא קדוש הזכיר תורת כהנים שהם קדושים והמכחישים אמרו כי זאת הברכה היה הכהן מברך לכל מביא מנחה ונסמכה בעבור על פי אשר תשיג יד הנודר והאמת כמו שהעתיקו חז"ל והעד וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם ביום השמיני ונכתבה זאת הפרשה שהשם צוה בהקמת המשכן שיברך אהרן את העם ושם כתיב נשיאות כפים כי הכפים כידים רק ידים כללים: (כד) יברכך. תוספת חיים ועושר: וטעם וישמרך. שישמור התוספת שלא יגזול אחר מה שהוסיף: (כה) יאר ה' פניו אליך. כטעם באור פני מלך חיים והטעם וכל אשר תבקש ממנו ובשעה שתדרשנו יאר פניו והטעם יקבל אותך ונראה למעלה שתלתך מיד ואם בקשת אותו בעת צרה הוא יחנך גם יתכן היות ויחנך ויתן לך בקשתך כטעם חנוני אתם אשר חנן אלהים מגזרת חנן: (כו) ישא ה' פניו אליך. הפך אעלים עיני מכם והטעם כאשר פירשתי כי בכל מקום שתפנה יהיה פניו נכוחות אליך: וישם לך שלום. כטעם לא יגע בך רע לא מאבן ולא מחיה רעה ולא מאויב: (כז) ושמו את שמי. כטעם לשום שמו שם שיהיו מקודשים בשם או טעמו כאשר יזכירו שמי עליהם כי בכל אחד מהשלשה פסוקים השם הנכבד והנורא: ואני אברכם. ויתכן היות מ"ם אברכם סימן הכהנים המברכים וטעם הם יברכו ישראל ואני אברך המברכים או יהיה סימן לישראל והטעם אם הם יברכום אני אברכם והטעם שאקיים ברכתם. לפי דעתי שמ"ם אברכם סימן לכלם כהנים וישראלים: (א) וטעם ויהי ביום כלות משה. אחר ברכה

רשב"ם

(כא) מלבד אשר תשיג׳ שאם נדר קרבנות הרבה לשם שמים יביאם׳ מלבד אלה של חובה. דוגמת מלבד מתנותיכם ומלבד כל נדריכם: (כג) כה תברכו את בני ישראל. כלומר לא תברכו מברכת פיכם כאדם שאומר תבואה לראש פלוני כך וכך אלא אלי התפללו שאברכם אני כמו שמפרש יברכך ה׳ ואני אשמע קולכם כאשר תאמר ואברכם לישראל. כמו שמפרש ושמו את שמי על בני ישראל כשיברכו הכהנים לישראל בשמי ולא בשמם אני אברכם לישראל כמו שהתפללו הכהנים ואומרים יברכך ה׳ ישא ה׳ פניו אליך כדכתיב ופניתי אליכם והרביתי אתכם וגו׳:

1) dicant זאגענד

דִנְזִירָא דִי יִדַר קֻרְבָּנֵהּ קֳדָם יְיָ עַל נִזְרֵהּ בַּר מִדְתַדְבֵּק יְדֵהּ כְּפוּם נִדְרֵהּ דִי יִדַר כֵּן יַעְבֵּד עַל אוֹרָיְתָא דִנְזִרֵהּ: כב וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: כג מַלֵּל עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי לְמֵימַר כְּדֵין תְּבָרְכוּן יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּד תֵּימְרוּן לְהוֹן: כד יְבָרְכִנָּךְ יְיָ וְיִטְּרִנָּךְ: כה יַנְהַר יְיָ שְׁכִנְתֵּהּ לְוָתָךְ וִירַחֵם יָתָךְ: כו יִסַּב יְיָ אַפֵּהּ לְוָתָךְ וִישַׁוֵּי לָךְ שְׁלָם: כז וִישַׁווּן יָת בִּרְכַּת שְׁמִי עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנָא אֲבָרְכִנּוּן: א וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְשֵׁיצֵי מֹשֶׁה

נתינה לגר

סדור". (כא) כן יעשה על תורת נזרו, כן יעבד על אוריתא דנזרה, עי' בנתה"ע, (כג) אמור להם, כד תימרון להון. ע' בטור אורח חיים (סי' קכ"ח) שיקרא החזן כהנים (וע' במנחות דף מ"ד בתוס' ד"ה כל כהן, שהביאו ראיה לדבריהם דדווקא כשאומרים לו עלה עובר בעשה, מהתרגום הזה, ושם הנוסחא „כד יימרון להון") וי"מ שת' „כד" שגילת כהנים הוא כך בזה הלשון, מפני שקורין ולא מתרגמין, ובס' אגרת בקורת הביא בשם הגאון מהר"ז מרגליות שתיבת „כד" היא בטעות שהיה ציון לפסוק כ"ד, והכניסוהו בפנים, אבל מת"י שת' „כהדין ליסן" משמע שהיה בת"א ג"כ „כד תימרון" וע' בחזקוני (ובחומשי רוו"ה הנוסחא „תימרון להון" בלא מלת „כד") ומ"ש בעל אוג"ר שלא היה תרגום על ברכת כהנים, והביא ראי' מדלא מתרגמין, בדותא היא דא"כ למה ת' מעשה ראובן או מעשה עגל השניה ועי' בתוי"ט (מגלה פ"ד משנה י') ד"ה ברכת כהנים. (כז) את שמי, ית ברכת שמי. ולעיל (שמות כ' כ"ד) ת' „שמי שכנתי"? אפשר משום שהכא מצוה לכהנים שהם יברכו לישראל רק בשמו המוכרח לת' כן, וע' במס' סוטה (דף ל"ח ושם בתוס' ד"ה אי הכי). (כה) ישא ה' פניו אליך, יסב ה' אפה לותך. אף שכ"ה הגי' בספרים המדויקים ובחומשי רוו"ה, לענ"ד טעות הוא, כי אין מדרך אונקלוס לת' בלי הרחקת ההגשמה, והראיה כי בפסוק הקודם „יאר ה' פניו ת' „שכנתה" ואין לומר שסובר דפניו קאי על האדם כלמשמע בש"ס (ברכות כ' ע"ב) וכמו „לא ישא פנים" (דברים י' י"ז) שת' „למסב אפין" דפשטא דקרא שפניו קאי על הקב"ה דכתיב „אליך" ולכן נ"ל שהסופרים העתיקו זאת מתיוב"ע שהוא אינו נזהר כ"כ בתרגומו בהרחקת ההגשמה ובת"א הנוסחא „יקבל ה'

בעל הטורים

פסול לברכת כהנים שנקרא עבודה: (כג) כה תברכו · להזכיר זכות ואני והנער נלכה עד כה וכה יהיה זרעך וזהו אשר עד כה ברכני ה' · וכ"ה אותיות בפסוק שמע ישראל · וכ"ה פעמים לשון ברכה (ר"ל מה שבירך הש"י דאל"כ תמצא יותר) בחומש וכ"ה פעמים שלום בחומש ולכך מתחיל ברכת כהנים בברכה ומסיים בשלום וזהו ה' יברך את עמו בשלום: אמור להם · מלא כנגד ו' ברכות יברכך · וישמרך · יאר · ויחנך · ישא · וישם שלום · כנגד ו' · תורת ה' · עדות ה' · ופקודי ה' · מצות ה' · יראת ה' · משפטי ה': (כד) יברכך ה' וישמרך · התחלות התיבות עולה כ"ו כנגד השם של ארבע אותיות וסוף התיבות ך' ה"ך עולה מ"ה כנגד השם של מ"ה תיבות וזהו ה' ישמר צאתך ובואך · וג' תיבות יפסוק כדי להזכיר זכות ג' אבות · ובהם ע"ו אותיות על שם האבות שכלו זה את זה ע"ו שנים (פי' כל השלשה אבות היו ביחד ע"ו שנים דוק ותשכח) וזכות השבטים עם האבות הם ע"ו · יברכך בזכות אברהם דכתיב ביה וה' ברך את אברהם בכל · ושלשה תיבות בפסוק כנגד ג' ברכות שנאמרו בו · ואברכך והיה ברכה ואברכה מברכך · יברכך ה' בגימט' בנכסים ובגוף: (כה) יאר · כנגד יצחק שנתברך בעקידה ומת והאיר הקב"ה את עיניו והחיהו כדאית' בפרקי רבי אליעזר: יאר · להפך ראי שהיה עולת ראייה ויש בו ה' תיבות וכ' אותיות כיצחק שהיה אחר כ' דורות ושמר ה' חומשי תורה: ישא · כנגד יעקב (שנאמר בו וישא יעקב) רגליו וכתיב ביה ושבתי בשלום ויש בו ז' תיבות כנגד השבטים אשר נולדו בז' שנים (ר"ל רוב השבטים) וכ"ה אותיות כנגד כה תאמר לבית יעקב: וישם · יש בו ז' תגין שז' רקיעים ישם לך שלום על שם בשבעה דרכים ינוסו לפניך: שלום · בגימט' עשו הוי מקדים שלום לכל אדם ואפי' בשלום עובד כוכבים: ואני אברכם · בגימ' אסכימה על ידיהם: (כז) ושמו את שמי ואני אברכם · וסמיך ליה ויהי ביום כלות זה בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך: (א) ויהי ביום כלות · סמך חנוכת המזבח לברכת כהנים רמז לחשמונים שיעשו

רמב"ן

הברכו · כבר הזכרתי בסדר ויהי ביום השמיני כי השם צוה את אהרן לשאת את ידיו אל העם ולברך אותם ביום ההוא וכאן צוה לדורות לאהרן ולבניו ופירש הברכה שיברכו אותם והזכירה בהקמת המשכן כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם וכמו שאמרו רבותינו במקדש בשם המפורש ובמדינה בכנויו במקדש היו אומרים אותה ברכה אחת ובגבולין שלש ברכות כי הברכה במקדש מיוחדת בשם המיוחד: (כד) וטעם יברכך ה' וישמרך · על דרך האמת כי הברכה מלמעלה והשמירה שתשמור אותה כטעם זכור ושמור ועוד יאר השם הגדול את פניו המביטים בך וכך אמרו בספרי ר' נתן אומר זה מאור שכינה · ויחנך שתשא חן בעיניו וכענין שאמרו עולמי עולמי הלואי והא מעלת חן לפני בכל שעה ועוד ישא השם פניו אל השמים ממעל וישם לך שלום הכל בביתך כך אמרו בספרי ר' נתן אומר זה שלום מלכות בית דוד שמו את שמי הגדול על בני ישראל ואני אברכם כי אני המדבר הגני ושלום: (א) ויהי ביום כלות משה להקים את

ספורנו

ובו יסכך לאיש אחר אין נכבד ממנו שיביאהו אבל הוא יביא את עצמו: (כד) יברכך · בעושר ובנכסים שאם אין קמח אין תורה: וישמרך · מן הגזלנים: (כה) יאר · יגלה עיניך במאור פניו להביט נפלאות מתורתו ומעשיו אחר שתשיג צרכיך בברכתו: (כו) ישא ה' פניו אליך · לחיי עולם כענין כי עמך מקור חיים וכו' וכאמרם (ברכות פרק היה קורא) צדיקים יושבים ומתעדנים מזיו השכינה: וישם לך שלום · מנוחת שלום שהוא הנצחיות בלי הערובת עונש הראוי לכל שלם להיי

עולם

כַּלּוֹת מֹשֶׁה לְהָקִים אֶת־הַמִּשְׁכָּן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וַיִּמְשָׁחֵם וַיְקַדֵּשׁ אֹתָם׃ ב וַיַּקְרִיבוּ נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל רָאשֵׁי בֵּית אֲבֹתָם הֵם נְשִׂיאֵי הַמַּטֹּת הֵם הָעֹמְדִים עַל־הַפְּקֻדִים׃ ג וַיָּבִיאוּ אֶת־קָרְבָּנָם לִפְנֵי יְהוָה שֵׁשׁ־עֶגְלֹת צָב וּשְׁנֵי עָשָׂר בָּקָר עֲגָלָה עַל־שְׁנֵי הַנְּשִׂאִים וְשׁוֹר לְאֶחָד וַיַּקְרִיבוּ אוֹתָם לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן׃ ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ה קַח מֵאִתָּם וְהָיוּ לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְנָתַתָּה אוֹתָם אֶל־הַלְוִיִּם אִישׁ כְּפִי עֲבֹדָתוֹ׃ ו וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הָעֲגָלֹת וְאֶת־הַבָּקָר וַיִּתֵּן אוֹתָם אֶל־הַלְוִיִּם׃ ז אֵת ׀ שְׁתֵּי הָעֲגָלוֹת וְאֵת אַרְבַּעַת הַבָּקָר נָתַן לִבְנֵי גֵרְשׁוֹן כְּפִי עֲבֹדָתָם׃ ח וְאֵת ׀ אַרְבַּע הָעֲגָלֹת וְאֵת שְׁמֹנַת הַבָּקָר נָתַן לִבְנֵי מְרָרִי כְּפִי עֲבֹדָתָם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃ ט וְלִבְנֵי קְהָת לֹא

ת"א ולבני קהת · סוטה לה ערכין יא:

רש"י

כלות משה · כלת כתיב (ר"ל בפת"ח ולא כלות בשו"א ודו"ק) יום הקמת המשכן היו ישראל ככלה הנכנסת לחופה: כלות משה · בצלאל ואהליאב וכל חכם לב עשו את המשכן ותלאו הכתוב במשה לפי שמסר נפשו עליו לראות תבנית כל דבר ודבר כמו שהראהו בהר להורות לעושי המלאכה ולא טעה בתבנית אחד · וכן מצינו בדוד לפי שמסר נפשו על בנין בית המקדש שנאמר זכור ה' לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה' וגו' לפיכך נקרא על שמו שנאמר ראה ביתך דוד: ביום כלות משה להקים · ולא נאמר ביום הקים מלמד שכל ז' ימי המלואים היה משה מעמידו ומפרקו ובאותו היום העמידו ולא פרקו לכך נאמר ביום כלות משה להקים אותו היום כלו הקמותיו וראש חדש ניסן היה בשני נשרפה הפרה בשלישי הזו הזיה ראשונה ובשביעי גלחו:

(ב) הם נשיאי המטות · שהיו שוטרים עליהם במצרים והיו מוכים עליהם שנאמר ויוכו שוטרי בני ישראל וגו': הם העומדים על הפקודים · שעמדו עם משה ואהרן כשמנו את ישראל · שנאמר ואתכם יהיו וגו': (ג) שש עגלות צב · אין צב אלא מחופים וכן בצבים ובפרדים עגלות מכוסות קרויות צבים: ויקריבו אותם לפני המשכן · שלא קבל משה מידם עד שנאמר לו מפי המקום · אמר רבי נתן מה ראו הנשיאים להתנדב כאן בתחלה ובמלאכת המשכן לא התנדבו תחלה אלא כך אמרו הנשיאים יתנדבו צבור מה שיתנדבו ומה שמחסרין אנו משלימין כיון שראו שהשלימו צבור את הכל שנאמר והמלאכה היתה דים אמרו מעתה מה לנו לעשות הביאו את אבני השהם והמלואים לאפוד ולחשן לכך התנדבו כאן תחלה: (ז) כפי עבודתם · שהיה משא בני גרשון

רמב"ן

המשכן · לא נאמר ביום הקים מלמד שכל ימי שבעת המלואים היה מעמידו ומפרקו ובאותו היום העמידו ולא פרקו לכך נאמר ביום כלות משה להקים אותו היום כלו הקמותיו וראש חודש ניסן היה בשני נשרפה הפרה בשלישי הזו היה ראשונה ובשביעי גלחו ל' רש"י כדברי רבותינו אבל איננה ראיה גמורה כי ביום כלות איננו דבק עם להקים בלבד אבל ביום כלות משה להקים את המשכן ולמשוח ולקדש אותו ואת המזבח ואת כל כליו הקריבו הנשיאים את קרבנם כשנעשה כל זה ומכל מקום ביום השמיני היה ונכתבה זאת הפרשה בכאן בעבור כי ביום הראשון של מלואים קרא אל משה מאהל מועד וידבר השם אליו כל

רשב"ם

(ב) על הפקדים · הם הנקובים בשמות במדבר סיני: (ג) עגלת · לפי שהוא דבוק עגלות של צב · כמו שיאמר מעשרה עשרות · יאמר מן עגלה של שני הנשיאים עגלות · ומן ענוה · ענוי ארץ · ומן ערבה · ערבי נחל: צב · כמו ובצבים ובפרדים · פתרונו לפי ענינו · ונראה בעיני עגלות העשויות להלוך בצבא ובדרכים רחוקים: וקרבנו

לְאַקָמָא יָת מַשְׁכְּנָא וְרַבִּי יָתֵהּ וְקַדִּישׁ יָתֵהּ וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת מַדְבְּחָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְרַבִּנוּן וְקַדִּישׁ יָתְהוֹן: ב וְקָרִיבוּ רַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל רֵישֵׁי בֵּית אֲבָהַתְהוֹן אִנּוּן רַבְרְבֵי שִׁבְטַיָּא אִנּוּן דְּקָיְמִין עַל מִנְיָנַיָּא: ג וְאַיְתִיוּ יָת קֻרְבַּנְהוֹן קֳדָם*) יְיָ שִׁית עֶגְלָן כַּד מְחַפְּיָן וּתְרֵי עֲשַׂר תּוֹרִין עֶגְלְתָא עַל תְּרֵין רַבְרְבַיָּא וְתוֹר לְחַד וְקָרִיבוּ יָתְהוֹן לִקֳדָם מַשְׁכְּנָא: ד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימָר: ה קַבֵּל מִנְּהוֹן וִיהוֹן לְמִפְלַח יָת פָּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתִתֵּן יָתְהוֹן לְלֵוָאֵי גְּבַר כְּמִסַּת פָּלְחָנֵהּ: ו וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת עֶגְלָתָא*) וְיָת תּוֹרֵי וִיהַב יָתְהוֹן לְלֵוָאֵי: ז יָת תַּרְתֵּין עֶגְלָתָא*) וְיָת אַרְבְּעָא תּוֹרֵי יְהַב לִבְנֵי גֵרְשׁוֹן כְּמִסַּת פָּלְחַנְהוֹן: ח וְיָת אַרְבַּע עֶגְלָן וְיָת תְּמַנְיָא תּוֹרֵי יְהַב לִבְנֵי מְרָרִי כְּמִסַּת פָּלְחַנְהוֹן בִּידָא דְּאִיתָמָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא: ט וְלִבְנֵי קְהָת לָא יְהַב אֲרֵי פָּלְחַן

*) בכ"י הנוסח עגלן *) בכ"י פעמים רבות לקדם נתינה לגר

שכותה לותך" היא הנכונה. ז (ג) צב, כד מחפין. ע' בהרא"ע ובנתיבות השלום.

בעל הטורים

הנוכה ועוד כדי שלא תשלוט עין הרע במלאכתם לכך ברכם התלה וכמך למשכן בזכות המשכן יהיה שלום וכן דוד סמך ה' יברך את עמו בשלום למזמור שיר הנכת הבית: (ב) הם נשיאי המטות · הם ס"ת להפך מתים וכן הפקודים ויביאו את קרבנם ס"ת מותם על שם ותבער בם אש ה' והאכל בקצה המחנה בקצינים שבהם: (ג) שש עגלות · כנגד ששה מזלות אשר עולים בגלגל וששה יורדים וכנגד ששה עתים קור וחום וקיץ וחורף וזרע וקציר ושנים עשר בקר כנגד שנים עשר שבטים ושנים עשר מזלות:

אבן עזרא

כהנים כי כן היה כי ביום שנשא אהרן את ידיו אל העם וברכם החלה חנוכת המזבח ופסוק ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן לעד על דברי המעתיקים כי היה כותרו ומקימו וחוזר לסותרו ולהקימו כל ז' ימי המלואים להרגילם כי טעם ויקדש אותם בה ואת הדם בשבעת ימי המלואים: ואת המזבח ואת כל כליו · דבק עם ביום כלות משה להקים את המשכן והטעם שהקים המזבח במקומו: ואת כל כליו וימשחם · בשמן המשחה: ויקדש אתם · בדם והזכיר המזבח בעבור התנוכה: (ב) ויקריבו נשיאי ישראל · שם כלל והטעם שעשו קרבן לה' אל פתח אהל מועד: (ג) צב · כמו ובצבים ובפרדים מין ממיני השוורים המושכים את העגלות וי"א שהוא כטעם מלאות יותר מדאי מגזרת ואת בטנך צבה בדרך רחוקה · ככר בארתי בספר מאזנים שמ"ם שנים עשר דבק ומוכרת והטעם שנים ועשר ונסמך אל עשר לקצר כמו שלש עשרה וכן שלש אלה ונחם מלת שני עשר בחסרון מ"ם דרך קצרה: על שני הנשאים · כמו לשני אמר הכתוב וקרבנו כי כבר הזכיר המקריב והוי"ו יש לו טעם כאומר וזה קרבנו ואמר בשני הקריב את קרבנו כי כן דרך המקרא כמו ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי בעבור שארכו לו הדברים וכן ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה ולא הזכיר ביתר הנשיאים הקריב כי את דרך קצרה וכן לגלגלותם במספר ראובן ושמעון לבדם וכן

רמב"ן

הפרשיות שמתחלת ספר ויקרא עד ויהי ביום השמיני שהם בדיני הקרבנות ומיום השמיני נדבר לו כל הפרשיות שמתחלת זאת החיה אשר תאכלו שהם בדיני איסור והיתר ויש בכולן ענין הקרבנות ונמשכו הענינים על המקום הזה בסדר כאשר פירשתי וכשהשלים המצות אשר נצטוה משה לאמר לישראל ובכולן דיני עבודה וקרבנות ומשמרת אהל מועד ועבודתו חזר אחרי כן בכאן להגיד נדבת הנשיאים בקרבנם שהיו מהיום השמיני עד יום תשעה עשר לחודש או עד שנים עשר יום לחודש כדברי רבותינו · וטעם וימשחם ויקדש אותם · אמר ר"א שמשח אותם בשמן המשחה וקדש אותם בדם התטאת כמו שאמר שם ויחטא את המזבח ואת הדם יצק אל יסוד המזבח ויחטאהו ויקדשהו לכפר עליו · ואינו כן שכך נאמר במשכן וימשח אותו ויקדש אותו ואת כל כליו והמשכן לא נתקדש בדם כלל אבל וימשחם לקדש אותם · וטעם ואת המזבח ואת כל כליו מחובר לראש הפסוק ביום כלות משה להקים את המשכן ואת כל כליו וימשחם ויקדש אותם:

(ג) ויקריבו נשיאי ישראל וגו' ויביאו את קרבנם לפני ה' · בעבור היות העגלות לצורך הקרבנות יקראו קרבן וכן ונקרב את קרבן ה' איש אשר מצא כלי זהב קרבן לבדק הבית והנה חשבו הנשיאים שלא יתכן שישאו הלוים על כתף קרשי המשכן והאדנים שהם כבדות מאד והביאו מעצמן עגלות שכן דרך כל נושאי בתי המלכים והיכלי אלהיהם לשאת אותם בעגלות ויתכן שנפרש ויביאו את קרבנם לפני ה' שש עגלות צב שש עגלות גדולות נושאות קרבנותיהם ושנים עשר בקר מושכים העגלות · והנה הביאו העגלות מלאות והבקר לפני המשכן והשם לוה את משה קח מאתם הכל ויהיו העגלות והבקר שאינם לקרבן לעבוד את עבודת אהל מועד ואחר כך לקחו הנשיאים את קרבניהם מעל העגלות ויקריבו אותם לפני המשכן כי היו

ספורנו

עולם: (א) ואת המזבח ואת כל כליו · ולהקים את המזבח ואת כל כליו כל אחד במקומו: וימשחם ויקדש אותם · אחר שהקים כל אחד מהם כתקונו: (ב) הם נשיאי המטות הם העומדים על הפקדים · ומצד מה שהיו כך הקריב כל אחד מהם בעד שבטו ולהגיד כי מצד מה שעמדו על הפקודים הרגיש כל אחד מהם בשבטו שקנאו השוד בעבירות ומצד מה שהיו נשיאים הסכימו לעמוד בפרץ ולהקריב קרבנות לכפר בעדם: (ג) עגלה על שני הנשאים · לאות אחוה ביניהם אשר בה יהיו ראוים שתשרה שכינה ביניהם כאמרו ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד על הפך חלק לבם עתה יאשמו: (ה) קח מאתם · כי השב משה שיגיע כל משא הלוים בכתף כמו הענין במשא בני קהת: (ט) ולבני קהת לא נתן כי עבדת הקדש עליהם · ולא

נָתָן כִּי־עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ עֲלֵהֶם בַּכָּתֵף יִשָּׂאוּ׃ י וַיַּקְרִיבוּ הַנְּשִׂאִים אֵת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ וַיַּקְרִיבוּ הַנְּשִׂיאִם אֶת־קָרְבָּנָם לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ׃ יא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נָשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם נָשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם יַקְרִיבוּ אֶת־קָרְבָּנָם לַחֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ׃ ס יב וַיְהִי הַמַּקְרִיב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן אֶת־קָרְבָּנוֹ נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב לְמַטֵּה יְהוּדָה׃ יג וְקָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ יד כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ טו פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ טז שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ יז וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃ פ

ת"א נשיא אחד · קדושין מב : ביום הראשון · מ"ק ט קרבנות הנשיאים כלם עקידה שער כז : שניהם מלאים · זבחים פח מנחות ח יע : כף אחת עשרה זהב · פסחים יע מגילה כג :

רש"י

קל משל מררי שהיו נושאים הקרשים והעמודים והאדנים: (ט) כי עבודת הקדש עליהם · משא דבר הקדושה הארון והשלחן וגו' לפיכך בכתף ישאו: (י) ויקריבו הנשאים את חנכת המזבח · לאחר שהתנדבו העגלות והבקר לשאת המשכן נשאם לבם להתנדב קרבנות המזבח לחנכו: ויקריבו הנשיאם את קרבנם לפני המזבח · כי לא קבל משה מידם עד שנאמר לו מפי הגבורה: (יא) יקריבו את קרבנם לחנכת המזבח · ועדיין לא היה יודע משה היאך יקריבו אם כסדר תולדותם אם כסדר המסעות עד שנאמר לו מפי הקב"ה יקריבו למסעות איש יומו: (יב) ביום הראשון · אותו היום נטל עשר עטרות ראשון למעשה בראשית ראשון לנשיאים וכו' כדאיתא בסדר עולם: למטה יהודה · יחסו הכתוב על שבטו ולא שגבה משבטו והקריב או אינו אומר למטה יהודה אלא שגבה משבטו והביא ת"ל זה קרבן נחשון משלו הביא: (יג) שניהם מלאים סלת · למנחת נדבה: (יד) עשרה זהב · כתרגומו מתקל עשר שקלי הקודש היה בה: מלאה קטרת · לא מצינו קטרת ליחיד ולא על המזבח החיצון אלא זו בלבד והוראת שעה היתה: (טו) פר אחד · מיוחד שבעדרו: (טז) שעיר עזים אחד לחטאת · לכפר על קבר התהום

עיין

רמב"ן

חושבים להקריב הכל בו ביום אחד שהורשו להקריבם לו והשם נוה נשיא אחד ליום יקריבו ולכך לא הוצרך לומר עתה קח מאתם ודרך הלשון לומר עגלות על המלוי שבהן כמו אוכלי שולחן איזבל וכן כי יודע כל שער עמי ולשון חכמים מאה קרונות של כדי יין וכדי שמן ושל פלי כסף וזהב ואפשר שיהיה לב מלאות וכן ובצבים ובפרדים בעגלות מלאות אדסויה שם עגלות לב שם עגלות של מלוי ומלואן היה מקרבנות התנוכה אשר יפרש והזכיר הכתוב קרבנות הנשיאים בפרטן ואח"כ כלל אותם זאת חנכת המזבח ביום המשח אותו מאת נשיאי ישראל קערות כסף שתים עשרה וכתב רש"י ללמדך שהיו כלי הקדש מכוונין במשקלם שוקלם אחד אחד וחוזר ושוקלם כאחד כולם לא רבה ולא מיעט מיסודו של רבי משה הדרשן · ואיני מבין טעמם בדבר זה אם נחשוב שהוא נס מה תועלת יש בדבר שיעשה בו הנס כזה ואם כדרך כל הארץ הוא כן בכל המשקלות למה הזכיר אותו הכתוב · ובספרי אמרו בפירוש ללמדך שלא ככלי הדיוט כלי בית עולמים כלי הדיוט

רשב"ם

(יג) וקרבנו · מוסב למעלה · ויהי המקריב נחשון · וקרבנו היה כך וכך כסדר הכתובים בארבע דגלים הביאו ק־בנותיהם · דגל יהודה · ואחר כן דגל ראובן · ואחר כן דגל אפרים · ואח"כ דגל דן :

ביום

קודשא עליהון בכתפא נטלין: י וקריבו רברביא ית חנכת מדבחא ביומא דרביו יתה וקריבו רברביא ית קרבנהון קדם מדבחא: יא ואמר יי למשה רבא חד ליומא רבא חד ליומא יקרבון ית קרבנהון לחנכת מדבחא: יב והוה דמקרב ביומא קדמאה ית קרבנה נחשון בר עמינדב לשבטא דיהודה: יג וקרבנה מגסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף (מתקלה) שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סלתא דפילא במשח למנחתא: יד בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטרת בוסמיא: טו תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתה לעלתא: טז צפיר בר עזין חד לחטאתא: יז ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרי חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קרבנא

נתינה לגר

(יד) כף, בזיכא. ע' ערוך ערך „בזך". עשרה זהב, מתקל עשר סלעין היא דדהב. ר"ל שלא תאמר שמשקל עשרה סלעי זהב היו בה, רק היא עצמה היתה זהב ומשקל הקטרת עשרה סלעים, כמ"ש בספרי „היא של זהב ומשקלה כסף" וזהו כוונת רש"י שכתב „כתרגומו", אבל „עשרה זהב משקלה" (כראשית כ"ד

בעל הטורים

(יג) וקרבנו · וי"ו יתירה (מכאן עד סוף הסדר ברבה פי"ג) על שם ששה בנים שיצאו ממנה כולם בו' ברכות · ששה בנים יצאו מנחשון בעלי שש ברכות ואלו הן דוד משיח דניאל חנניה מישאל ועזריה · דוד דכתיב ביה יודע נגן וגבור חיל איש מלחמה ונבון דבר ואיש תואר וה' עמו יודע נגן שיודע לשאול וגבור חיל יודע להשיב איש מלחמה יודע לישא וליתן במלחמתה של תורה ונבון דבר מבין דבר מתוך דבר ואיש תואר שמראה פנים בהלכה וה' עמו שהלכה כמותו בכל מקום · משיח דכתיב ביה ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה' · דניאל חנניה מישאל ועזריה דכתיב בהן ילדים אשר אין בהם כל מום וטובי מראה ומשכילים בכל חכמה ויודעי דעת ומביני מדע ואשר כח בהם לעמוד בהיכל המלך · ד"א למה וקרבנו עם וי"ו יתירה כנגד ששה דברים שנתחדשו באותו היום בעולם ראשון לשכינה שנראתה בישראל ראשון לנשיאים ראשון לברכת כהנים ראשון למחילת מחנה שכינה ראשון לאיסור במה ראשון לירידת האש (וע"ש ברבה ובמ"כ ובשבת דף פ"ז ע"ב) יצא בן נחשון בשש מדות ויבנה (יחוד) [יסוד] בית המקדש ולמה נקרא שמו נחשון על שירד תחלה לנחשול שבים · בכולן כתיב נשיא חוץ מיהודה שלמוד הוא אותו השבט להקטין את עצמו ישב נא עבדך תחת הנער וכן בדוד הוא אומר הוא הקטן · בכל א' יש ששה פסוקים כנגד ששת ימי המעשה · ובכל א' הוכפל שמו הרי כ"ד כנגד כ"ד שעות שביום ובלילה: שלשים ומאה משקלה · כנגד שנות אדם עד שנולד שת: שבעים שקל · כנגד ע' שהניח לבניו (אולי ר"ל ע' שנה שהניח אדה"ר לדוד משנותיו) ולהצילן משבעים אומות: שבעים שקל · בגימט' שבעים נפש בשביל שבעים שירדו למצרים: (יד) כף אחת · כנגד התורה שניתנה מכף ידו של הקב"ה: עשרה זהב · כנגד עשרת הדברות: מלאה קטרת · תחלוף הקו"ף בדלי"ת בא"ת ב"ש יעלה למנין תרי"ג: פר אחד · כנגד אברהם ואל הבקר רץ אברהם: איל · כנגד יצחק: כבש · כנגד יעקב והכשבים הפריד יעקב פר איל כבש בגימט' אברהם יצחק ויעקב: ולזבח השלמים בקר שנים · כנגד משה ואהרן שעשו שלום בין ישראל ובין אביהם שבשמים: אילם כבשים עתודים · שלשה מינים כנגד כהנים לוים וישראלים וכנגד תורה נביאים וכתובים (וכן) עתודים מ"ו (ר"ל דגבי נחשון) שדוד שעמד ממנו נתברך בשש ברכות ואין עתודים אלא לשון עמידה כד"א אשר התעתדו לגאלים. ואומר ועתדה בשדה לך פי' יצא בן נחשון בשש מדות ויבנה (יתוד) [יסוד] בהמ"ק · ד"א וקרבנו למה (מלא) ו' יתירה כנגד ששה דברים שניטלו מאדה"ר ועתידין לחזור בשיבת

רמב"ן

שוקלן כאחד וחוזר ושוקלם כולם כאחד פעמים מרבה פעמים ממעט וכו' ושם אמרו ר' נתן אומר כלי בית עולמים שקלן כלם חזר ועשה מהן אסימון וחזר ועשאן כלים לא רבה ולא מיעט לומר שהיו זהב מזוקק מאד שאפילו יתיכם ויעשה מהם אסימון יהיו במשקלם הראשון ולא שנעשה בהן כך אלא שהיו זהב טהור מאד · והנכון בטעם הכתוב כי הקב"ה חולק כבוד ליראיו וכמו שאמר כי מכבדי אכבד והנה הנשיאים כלם ביום אחד הביאו הקרבן הזה שהסכימו עליו יחד ואי אפשר שלא יהא אחד קודם לחבירו וכבד את הנקדמים בדגלים בהקדמת ימים אבל רצה להזכירם בשמם ובפרט קרבניהם ולהזכיר יומו של כל אחד לא שיזכיר ויכבד את הראשון זה קרבן נחשון בן עמינדב ויאמר וכן הקריבו הנשיאים איש איש יומו כי יהיה זה קצור בכבוד האחרים ואחרי כן חזר וכללם להגיד שהיו שקולים לפניו ית' וכן אמרו שם בספרי מגיד הכתוב שכשם ששוו כולם בעצה אחת כך שוו כולם בזכותם קערות כסף שתים עשרה הן הן שהתנדבו ולא אירע בהן פסול · ועוד בזה טעם אחר במדרשים כי לכל אחד מהנשיאות עלה במחשבה להביא חנוכה

ספורנו

ולא עבודת אהל אבל עבודת המקדש · והנה האל ית' אמר על העגלות שיהיו לעבודת אהל מועד שהיה משא בני גרשון ובני מררי אבל במשא בני קהת לא היה שום דבר מכל בנין אהל מועד אבל היה משאם כלי קדש שהיו בתוכו שנקראו מקדש כאמרו ונשאו הקהתים נושאי המקדש: (י) ויקריבו הנשאים את חנכת המזבח · הקדישוה: ויקריבו הנשאים את קרבנם לפני המזבח · אחר שהקדישו הקרבן הגישוהו לפני המזבח: (יג) קרבנו קערת כסף אחת · הנה כל אחד מהם הקריב כל מיני הקרבנות והם עולה ומנחה חטאת ושלמים וקטרת לחנך המזבח ומשרתיו בכל מיני הקרבנות חוץ מן האשם כי בחטאת והאשם תורה אחת להם וספר קרבן כל א' מהם לבדו להורות שכל א' מהם כיון לכפר על פרטי חטאים שירבו בשבטו וזה בכל אחד מפרטי קרבנו לרצון להם לפני ה' וסמך ונלב עליהם בעד שבטו כענין המעמדות בקרבנות הצבור:

זאת

יח בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי הִקְרִיב נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר נְשִׂיא יִשָּׂשכָר׃
יט הִקְרִב אֶת־קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה
מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ
שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כ כַּף אַחַת
עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ כא פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל
אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ כב שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד
לְחַטָּאת׃ כג וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה
עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן נְתַנְאֵל
בֶּן־צוּעָר׃ פ כד בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי נָשִׂיא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב
בֶּן־חֵלֹן׃ כה קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה
מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ
שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כו כַּף אַחַת
עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ כז פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד
כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ כח שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃
כט וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים
חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִיאָב בֶּן־
חֵלֹן׃ פ ל בַּיּוֹם הָרְבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־
שְׁדֵיאוּר׃ לא קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה
מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ

רש"י

(עיין ברא"ם) טומאת ספק: (יח) הקריב נתנאל בן צוער. הקרב את קרבנו. מה ת"ל הקרב בשבטו של יששכר מה שלא נאמר בכל השבטים לפי שבא ראובן וערער ואמר אחר שקדמני יהודה אחי אקריב אני אחריו א"ל משה מפי הגבורה נאמר לי שיקריבו כסדר מסען לדגליהם. לכך אמר הקרב את קרבנו והוא חסר יו"ד שהוא משמע הקרב ל' צווי שמפי הגבורה נצטוה הקרב. ומהו הקריב הקרב ב"פ שבשביל ב' דברים זכה להקריב שני לשבטים. אחת שהיו יודעים בתורה שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים. ואחת שהם נתנו עצה לנשיאים להתנדב קרבנות הללו. וביסודו של רבי משה הדרשן מצאתי א"ר פינחס בן יאיר נתנאל בן צוער השיאן עצה זו: (יט) קערת כסף. מנין אותיותיו בגימטריא תתק"ל כנגד שנותיו של אדם הראשון: שלשים ומאה משקלה. ע"ש כשהעמיד תולדות לקיום העולם בן ק"ל שנה היה שנאמר ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד את שת וגו': מזרק אחד כסף. בגימטריא תק"כ ע"ש נח שהעמיד תולדות בן ת"ק שנה וע"ש עשרים שנה שנגזרה גזרת המבול קודם תולדותיו כמו שפירשתי אלל והיו ימיו מאה ועשרים שנה לפיכך נאמר מזרק אחד כסף ולא נאמר מזרק כסף אחד כמו שנאמר בקערה לומר שאף אותיות של אחד מצטרפות למנין: שבעים שקל. כנגד ע' אומות עובדי כוכבים שיצאו מבניו: (כ) כף אחת. כנגד התורה שנתנה מידו של הקב"ה: עשרה זהב. כנגד עשרת הדברות: מלאה קטרת. גימטריא של קטרת תרי"ג מצות ובלבד שתחליף קו"ף בדל"ת על ידי א"ת ב"ש ג"ר ד"ק: (כא) פר אחד. כנגד אברהם שנאמר בו ויקח בן בקר: איל אחד. כנגד יצחק ויקח את האיל וגו':

דנחשון בר עמינדב: יח ביומא תנינא קריב נתנאל בר צוער רבא דיששכר: יט קריב ית קרבנה מגסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקלה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סלתא דפילא במשח למנחתא: כ בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטרת בוסמיא: כא תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתה לעלתא: כב צפיר בר עזין חד לחטאתא: כג ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרי חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קרבן נתנאל בר צוער: כד ביומא תליתאה רבא לבני זבולן אליאב בר חלון: כה קרבנה מגסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקלה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סלתא דפילא במשח למנחתא: כו בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטרת בוסמיא: כז תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתה לעלתא: כח צפיר בר עזין חד לחטאתא: כט ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרי חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קרבן אליאב בר חלון: ל ביומא רביעאה רבא לבני ראובן אליצור בר שדיאור: לא קרבנה מגסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקלה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון

נתינה לגר

כ"ב) ת' „עשר סלעין דדהב" שהיה המשקל זהב. (יח) נשיא יששכר, רבא דיששכר. ויש נוסחאות רבא דשבטא" וכן נכון, ועמ"ש רש"י (לקמן פסוק כ"ד) ע"ד השנוי.

בעל הטורים

צון נחשון כוה המשיח ואלו הן ששה דברים שניטלו מאדה"ר · זיוו דכתיב משנה פניו ותשלחהו · חייו דכתיב כי עפר אתה ואל עפר תשוב · קומתו דכתיב ויתחבא האדם מלמד שגרעת קומתו ונעשית של מאה אמה · פירות הארץ והאילן דכתיב ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה · מאורות דכתיב וחפרה הלבנה ובושה החמה ומנין שגוזן שנאמר וימנע מרשעים אורן ומנין שעתידין לחזור בימי המשיח שנאמר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו · חייו דכתיב כי כימי העץ ימי עמי ת"ק שנה · סדן של שקמה ת"ק שנה (עי' ברכה וכמ"כ ואולי כוון למ"ש הת"י (ישעיה ס"ה) · ז"ל ארי כיומי אילן חייא וכתב עליו הרד"ק וז"ל ואפשר שכוון למאר"ל עץ חיים מהלך ת"ק שנה) · קומות דכתיב ואולך אתכם קוממיות בקומה זקופה · פירות הארץ והאילן דכתיב הגפן תתן פריה והארץ תתן יבולה · מאורות דכתיב והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים : ביום השני הקריב · בגימטריא נתן להם עצה :

רש"י

כבש אחד · כנגד יעקב והכשבים הפריד יעקב : (כב) שעיר עזים · לכפר על מכירת יוסף שנאמר בו וישחטו שעיר עזים : (כג) ולזבח השלמים בקר שנים · כנגד משה ואהרן שנתנו שלום בין ישראל לאביהם שבשמים · אילים עתודים וכבשים · ג' מינים כנגד כהנים ולוים וישראלים וכנגד תורה ונביאים וכתובים · שלש חמישיות כנגד חמשה חומשין וחמשת הדברות הכתובין על לוח אחד וחמשה הכתובים על השני ע"כ מיסודו של ר' משה הדרשן : (כד) ביום השלישי נשיא וגו' · ביום הג' היה הנשיא המקריב לבני זבולן וכן כולם אבל בנתנאל שנאמר בו הקריב נתנאל נופל אחריו הלשון לומר נשיא יששכר לפי שכבר הזכיר שמו והקרבתו ובשאר שלא נאמר בהן הקריב נופל עליהן לשון זה נשיא לבני פלוני אותו היום היה הנשיא המקריב לשבט פלוני :

רמב"ן

למזבח ושתהיה בזה השיעור אבל נחשון חשב שיעור הזה טעם אחר וזולתו כל אחד מהנשיאים חשב בו טעם בפני עצמו אמרו שחשב נחשון שיביא קערת כסף שיהיה מנין אותיותיה תשע מאות ושלשים כנגד שנותיו של אדם הראשון ומשקלה שלשים ומאה כנגד תולדות שהעמיד וכל המדרש כמו שכתבו רש"י או כפי המדרש האחר שאמרו שהיה מסורת מיעקב אבינו ביד כל שבט ושבט כל מה שאירע לו עד ימות המשיח והתחיל נחשון והקריב על סדר המלכות קערה ומזרק כנגד שני מלכים שעתידים לצאת ממנו שמולכים בים וביבשה וקם שלמה ומלך המשיח ולכך הקריב כנגד הים שהוא מקיף את העולם כולו ודומה לקערה שלשים ומאה שביום שלישי הקווה הקב"ה כל הימים למקום אחד וקראם ימים בגימטריא מאה ושלשה הוסיף יש אחד למלאכת המקדש וקו שלשים יסוב אותו הרי מאה ושלשים · מזרק אחד כסף כנגד העולם שהוא עשוי ככדור · שבעים שקל שהם ימשלו על שבעים אומות · שניהם מלאים שיביאו להם מנחות מכולן סולת המסולאין בפז · בלולה בשמן כוב שם משמן טוב · כסף כמא דתימא כסף נבחר לשון צדיק · כף אחת עשרה זהב כנגד עשרה דורות מן פרץ ועד דוד שהיו כולם צדיקים מלאים מעשים טובים כריח הקטורת פר אחד

כנגד

שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ לב כַּף אַחַת
עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ לג פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל
אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ לד שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד
לְחַטָּאת׃ לה וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה
עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִיצוּר
בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃ פ לו בַּיּוֹם הַחֲמִישִׁי נָשִׂיא לִבְנֵי שִׁמְעוֹן
שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃ לז קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת
שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל
בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃
לח כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ לט פַּר אֶחָד בֶּן־
בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ מ שְׂעִיר־
עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ מא וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם
חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן
שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃ פ ששי מב בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי נָשִׂיא לִבְנֵי
גָד אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל׃ מג קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים
וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל
הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ מד כַּף
אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ מה פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל
אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ מו שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד
לְחַטָּאת׃ מז וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה
עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֶלְיָסָף
בֶּן־דְּעוּאֵל׃ פ מח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי אֶפְרָיִם
אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד׃ מט קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת
שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל
בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃
נ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ נא פַּר אֶחָד בֶּן־

בקר

ת"א שלמיאל בן צורישדי · סנהדרין סב : ביום השביעי · מ"ק ט :

בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ נב שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ נג וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד׃ פ נד בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי נָשִׂיא לִבְנֵי

אונקלוס

מלן סלתא דפילא במשח למנחתא: לב בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטרת בוסמיא: לג תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתה לעלתא: לד צפיר בר עזין חד לחטאתא: לה ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרי חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קרבן אליצור בר שדיאור: לו ביומא חמישאה רבא לבני שמעון שלמיאל בר צורישדי: לז קרבנה מנסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקלה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סלתא דפילא במשח למנחתא: לח בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטרת בוסמיא: לט תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתה לעלתא: מ צפיר בר עזין חד לחטאתא: מא ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרי חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קרבן שלמיאל בר צורישדי: מב ביומא שתיתאה רבא לבני גד אליסף בר דעואל: מג קרבנה מנסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקלה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סלתא דפילא במשח למנחתא: מד בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטרת בוסמיא: מה תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתה לעלתא: מו צפיר בר עזין חד לחטאתא: מז ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרי חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קרבן אליסף בר דעואל: מח ביומא שביעאה רבא לבני אפרים אלישמע בר עמיהוד: מט קרבנה מנסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקלה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סלתא דפילא במשח למנחתא: נ בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטרת בוסמיא: נא תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתה לעלתא: נב צפיר בר עזין חד לחטאתא: נג ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרי חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קרבן אלישמע בר עמיהוד: נד ביומא תמינאה רבא לבני מנשה גמליאל בר פדהצור:

אבן עזרא

וכן רבים: (מח) ביום השביעי · י"א כי בשבת הקריבו והיא הלכת שעה ויש אומרים כי היום הוא שביעי לחנכת המזבח והמכחישים אמרו כי לא היה תחלת החנוכה יום ראשון לשבוע חם לא יועיל כי לא יתכן שלא יהיה שבת בין שנים עשר יום · והנכון בעיני כי הוא כפירוש השני בעבור זבח השלמים וכן ביום השביעי בהקפת יריחו וכן ז' הימים בחנכת הבית בעבור יום ענוי נפש: (נא) פר אחד בן בקר · קטן כמו בן יונה: (נג) בקר שנים · גם הם פרים זכרים וטעמו מין הבקר והעד וכל בקר זבח השלמים עשרים וארבעה פרים:

רמב"ן

כנגד אברהם איל אחד כנגד יצחק כבש אחד כנגד יעקב שעיר עזים אחד לכפר על מעשה יהודה שהביא הכתונת לאביו ולזבח השלמים בקר שנים כנגד דוד ושלמה שהתחילו במלכות והיו צדיקים והיתה המלכות שלימה · אילים חמשה עתודים חמשה כבשים בני שנה חמשה כנגד חמשה עשר מלכים שהיו מן רחבעם ועד צדקיהו מלך בן מלך מהם צדיקים גמורים מהם בינונים מהם רשעים גמורים זו מחשבתו של נחשון בן עמינדב · ונתנאל בן צוער חשב גם כן בלבו שיביא חנוכה כשיעור הזה וחשב בו טעם אחר והקריב על

מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃ נה קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת
שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל
בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן
לְמִנְחָה׃ נו כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ נז פַּר
אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃
נח שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ נט וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר
שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה
חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃ פ ס בַּיּוֹם הַתְּשִׁיעִי
נָשִׂיא לִבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי׃ סא קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־
כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף
שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה
בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ סב כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃
סג פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ
לְעֹלָה׃ סד שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ סה וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים
בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־
שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי׃ פ סו בַּיּוֹם
הָעֲשִׂירִי נָשִׂיא לִבְנֵי דָן אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃ סז קָרְבָּנוֹ
קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד
כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ סח כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה
קְטֹרֶת׃ סט פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־
שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ ע שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ עא וּלְזֶבַח
הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃ פ
עב בְּיוֹם עַשְׁתֵּי עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־
עָכְרָן׃ עג קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה
מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ

ת״א ביום עשתי עשר יום · מ״ק ט : שניהם

שְׁנֵיהֶ֣ם ׀ מְלֵאִ֗ים סֹ֛לֶת בְּלוּלָ֥ה בַשֶּׁ֖מֶן לְמִנְחָֽה׃ עד כַּ֛ף אַחַ֥ת עֲשָׂרָ֖ה זָהָ֥ב מְלֵאָ֥ה קְטֹֽרֶת׃ עה פַּ֣ר אֶחָ֞ד בֶּן־בָּקָ֗ר אַ֧יִל אֶחָ֛ד כֶּֽבֶשׂ־אֶחָ֥ד בֶּן־שְׁנָת֖וֹ לְעֹלָֽה׃ עו שְׂעִיר־עִזִּ֥ים אֶחָ֖ד לְחַטָּֽאת׃ עז וּלְזֶ֣בַח הַשְּׁלָמִים֮ בָּקָ֣ר שְׁנַ֒יִם֒ אֵילִ֤ם חֲמִשָּׁה֙ עַתֻּדִ֣ים

אונקלוס

נט קֻרְבָּנֵהּ מְנַסְתָּא דִכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ נו בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ נז תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּהּ לַעֲלָתָא׃ נח צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃ נט וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרֵי חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָה חַמְשָׁא דֵּין קֻרְבַּן גַּמְלִיאֵל בַּר פְּדָהצוּר׃ ס בְּיוֹמָא תְּשִׁיעָאָה רַבָּא לִבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בַּר גִּדְעוֹנִי׃ סא קֻרְבָּנֵהּ מְנַסְתָּא דִכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ סב בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ סג תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּהּ לַעֲלָתָא׃ סד צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃ סה וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרֵי חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָה חַמְשָׁא דֵּין קֻרְבַּן אֲבִידָן בַּר גִּדְעוֹנִי׃ סו בְּיוֹמָא עֲשִׂירָאָה רַבָּא לִבְנֵי דָן אֲחִיעֶזֶר בַּר עַמִּישַׁדָּי׃ סז קֻרְבָּנֵהּ מְנַסְתָּא דִכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ סח בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ סט תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּהּ לַעֲלָתָא׃ ע צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃ עא וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרֵי חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָה חַמְשָׁא דֵּין קֻרְבַּן אֲחִיעֶזֶר בַּר עַמִּישַׁדָּי׃ עב בְּיוֹמָא חַד עֲשַׂר יוֹמָא רַבָּא לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בַּר עָכְרָן׃ עג קֻרְבָּנֵהּ מְנַסְתָּא דִכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ עד בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ עה תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּהּ לַעֲלָתָא׃ עו צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃ עז וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין

אבן עזרא

(עב) ביום עשתי עשר יום · כבר באלתי בספר מאזנים למה החלה זה המספר וטעם עשתי כמו עשתונותיו מה שיולידו מחשבותיו כאילו העשר הוליד והוא סוד גדול · ויאמר רבי יונה הספרדי כי פירושו על שתי עשר והטעם החשבון שהוא קודם ממנו והנה טעה שתי טעיות גדולות · האחד כי חשבון שנים עשר הוא על אחד עשר כסף דבורו והעד הנאמן מנין מספרים שנה ומעלה · והטעות השנית כי אילו היה על שתי היה ראוי שיאמר עשתי עשר ולא עשתי עשר כי עשתי לשון נקבה רק עשתי מלה אחת :

רמב"ן

שם התורה לפי שהיה שבחו של שבט יששכר בחכמת התורה · קערת כסף כנגד התורה שקרויה לחם שנאמר לכו לחמו בלחמי ונאמר בלחם הפנים ועשית קערותיו וגו' · ובזבולן הקריב שהיה עוסק בפרקמטיא ומורח ונותן לתוך פיו של יששכר ונוטל שכר עמו · קערה כנגד הים שהיה שוכן לחוף ימים וכן מלא:ו שם במדרש בכל שבט ושבט טעם מיוחד בקרבנו ובשיעורי הקרבן · ולכך השוה אותם הכתוב לפרש כל אחד בעצמו כאילו לא הוזכר האחר ואחרי כן כללם כאחד לרמוז כי בעת אחת עלה במחשבתם להקריב בחנוכה ולא קדם אחד לחבירו

חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן פַּגְעִיאֵל בֶּן־
עָכְרָן: פ עח בְּיוֹם שְׁנֵים עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי נַפְתָּלִי
אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן: עט קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים
וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל
הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם | מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: פ כַּף
אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: פא פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל
אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: פב שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד
לְחַטָּאת: פג וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה
עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֲחִירַע
בֶּן־עֵינָן: פ שביעי פד זֹאת | חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ
מֵאֵת נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל קַעֲרֹת כֶּסֶף שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מִזְרְקֵי־
כֶסֶף שְׁנֵים עָשָׂר כַּפּוֹת זָהָב שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה: פה שְׁלֹשִׁים
וּמֵאָה הַקְּעָרָה הָאַחַת כֶּסֶף וְשִׁבְעִים הַמִּזְרָק הָאֶחָד כֹּל
כֶּסֶף הַכֵּלִים אַלְפַּיִם וְאַרְבַּע־מֵאוֹת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ:
פו כַּפּוֹת זָהָב שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה מְלֵאֹת קְטֹרֶת עֲשָׂרָה עֲשָׂרָה
הַכַּף בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ כָּל־זְהַב הַכַּפּוֹת עֶשְׂרִים וּמֵאָה:
מפטיר פז כָּל־הַבָּקָר לָעֹלָה שְׁנֵים עָשָׂר פָּרִים אֵילִם שְׁנֵים־
עָשָׂר כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שְׁנֵים עָשָׂר וּמִנְחָתָם וּשְׂעִירֵי עִזִּים
שְׁנֵים עָשָׂר לְחַטָּאת: פח וְכֹל בְּקַר | זֶבַח הַשְּׁלָמִים עֶשְׂרִים
וְאַרְבָּעָה פָּרִים אֵילִם שִׁשִּׁים עַתֻּדִים שִׁשִּׁים כְּבָשִׂים בְּנֵי־
שָׁנָה שִׁשִּׁים זֹאת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ אַחֲרֵי הִמָּשַׁח אֹתוֹ:
פט וּבְבֹא מֹשֶׁה אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לְדַבֵּר אִתּוֹ וַיִּשְׁמַע אֶת־

רש"י

(פד) ביום המשח אותו · בו ביום שנמשח הקריב ומה אני מקיים אחרי המשח שנמשח תחלה ואח"כ הקריב או אחרי המשח לאחר זמן ולא בא ללמד ביום המשח אלא לומר שנמשח ביום כשהוא אומר ביום משחו אותם למדנו שנמשח ביום ומה ת"ל ביום המשח אותו ביום שנמשח הקריב: קערת כסף שתים עשרה · הם הם שהתנדבו ולא אירע בהם פסול: (פה) שלשים ומאה הקערה האחת וגו' · מה ת"ל לפי שנאמר שלשים ומאה משקלה ולא פירש באיזו שקל לכך חזר ושנאה כאן וכלל בכולן כל כסף הכלים בשקל הקודש: כל כסף הכלים

רשב"ם

(פד) ביום המשח אותו · התחילו לחנכו כמו שכתוב בפרשה זו: (פח) אחרי המשח אתו · לסוף שנים עשר יום שכבר נתחנך עליה חשבון כך וכך:

תרין דכרי חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קרבן פגעיאל בר עכרן: עח ביומא תרי עשר יומא רבא לבני נפתלי אחירע בר עינן: עט קרבנה מגסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקלה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סלתא דפילא במשח למנחתא: פ בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטרת בוסמיא: פא תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתה לעלתא: פב צפיר בר עזין חד לחטאתא: פג ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרי חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קרבן אחירע בר עינן: פד דא חנכת מדבחא ביומא דירבון יתה מן רברבי ישראל מגיסי כספא תרתי עשרי מזרקי כספא תרין עשר בזיכי דדהבא תרתא עשרי: פה מאה ותלתין (סלעין הוה מתקלא ד) מגיסתא חדא דכספא ושבעין דמזרקא חד כל כסף מניא תרין אלפין וארבע מאה בסלעי קודשא: פו בזיכי דדהבא תרתי עשרי מלין קטרת בוסמיא*) מתקל עשר סלעין הוה מתקלא ד) בזיכא בסלעי קודשא כל דהב בזיכיא מאה ועשרין: פז כל תורי לעלתא תרי עשר תורין דכרין תרי עשר אמרין בני שנה תרי עשר ומנחתהון וצפירי בר עזין תרי עשר לחטאתא: פח וכל תורי לנכסת קודשיא עשרין וארבעא תורין דכרין שתין גדיין שתין אמרין בני שנה שתין דא חנכת מדבחא בתר דירבון יתה: פט וכד עליל משה למשכן זמנא למללא עמה ושמע ית קלא דמתמלל עמה

*) בכ"י חסר הסגור פס בתלאי לנגה ותחתיו כתוב עשרא עשרא

רש"י

וגו' · למדך שהיו כלי המקדש מכוונים במשקלן שוקלן אחד אחד ושוקלן כולן כאחד לא ריבה ולא מיעט: (פו) כפות זהב שתים עשרה · למה נאמר לפי שנאמר כף אחת עשרה זהב היא של זהב ומשקלה עשרה שקלים של כסף או אינו אלא כף אחת של כסף ומשקלה עשרה שקלי זהב ושקלי זהב אין משקלם שוה לשל כסף ת"ל כפות זהב של זהב היו: (פט) ובבא משה · שני כתובים המכחישים זה את זה בא שלישי והכריע ביניהם · כתוב אחד אומר וידבר ה' אליו מאהל מועד והוא חוץ לפרוכת וכתוב אחד אומר ודברתי אתך מעל הכפרת בא זה והכריע ביניהם משה בא אל אהל מועד ושם שומע את הקול

אבן עזרא

(פט) וטעם ובבא משה · יתכן שתחלת הדבור שהוא ויקרא אל משה היה כאשר כלתה החנוכה וכל המדקדקים אמרו כי מדבר אליו מבנין התפעל והתי"ו מובלע ולפי דעתי שהוא שם כפועל כמו הנה לא ידעתי דבר והמ"ם תחת נון למשפט הלשון ·

רמב"ן

לחבירו במחשבה ולא בהבאה לפני המשכן ועל זה הזכירם הכתוב לכולם בהשואה · סולת בלולה בשמן למנחה · חנכו הנשיאים את המזבח בכל המינין הקרבים עליו על כן הביאו מנחה וקטורת ועולה והטאת ושלמים והקטורת והחטאת הוראת שעה שאינם באים בנדבה אבל להשלים בחנוכה כל הקרבנות נעשה כן כי אין ישראל מקריבים זולתי אלו הקרבנות בלבד כי החטאת והאשם דבר אחד ושם אחד הוא ותורה אחת להם · והנה השם הנכבד הסכים על דעת הנשיאים וזה נשיא אחד ליום יקריבו ולפיכך יתכן שהיא מצוה לדורות שיתכנו לעולם את המקדש והמזבח ולכך עשה שלמה חנכת הבית דכתיב ויחנכו את בית האלהים המלך וכל העם וכן אנשי כנסת הגדולה עשו חנוכה דכתיב ועבדו בני ישראל כהניא וליואי ושאר בני גלותא חנכת בית אלהא וכו' וכן לימות המשיח שנאמר ביחזקאל שבעת ימים יכפרו את המזבח וטהרו אותו ומלאו ידיו ויכלו את הימים והיה ביום השמיני והלאה יעשו הכהנים על המזבח את עולותיכם ואת שלמיכם והיא חנכה למזבח במלואיו · והנה תהיה ענין זו המצוה כענין פרשת טמאים בפסח ופרשת בני יוסף שהסכימה דעתם לדעת העליונה ונצטוינו בהם לדורות: **חסלת פרשת נשא**

ספורנו

(פד) זאת חנכת המזבח · הנה חנכת המזבח או היתה בין הכל דבר מועט בערך אל חנכת בית ראשון ברבוי הכלים ועצרם ורוב הזבחים: (פט) ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול · ואע"פ שהיה הדבר מועט מאד בערך אל חנכת שלמה מכל מקום בבוא משה אל אהל מועד היה שומע אותו הקול ששמע קודם מעשה העגל אע"פ לא קרה בבית ראשון כל שכן בבית שני שלא הלך אל המקדש נביא להתנבא באופן שישיג הנבואה תיכף וזה כי היתה לרצון החנכה הזאת ומקריביה

הַקּוֹל מִדַּבֵּר אֵלָיו מֵעַל הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־אֲרֹן הָעֵדֻת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים וַיְדַבֵּר אֵלָיו׃ פ פ פ קע"ו · עמוס סימן · עמינדב סימן :

ומפטירין ויהי איש אחד בשופטים סימן י"ג :

סדר בהעלתך

ח א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּהַעֲלֹתְךָ אֶת־הַנֵּרֹת אֶל־מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה יָאִירוּ שִׁבְעַת הַנֵּרוֹת׃ ג וַיַּעַשׂ כֵּן אַהֲרֹן אֶל־מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה הֶעֱלָה נֵרֹתֶיהָ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ד וְזֶה מַעֲשֵׂה הַמְּנֹרָה מִקְשָׁה זָהָב עַד־יְרֵכָהּ עַד־

ת"א הקול מדבר אליו · יומא ד : אל מול פני המנורה יאירו · מנחות צח עקידה שער מט : וזה מעשה · מנחות כח כט עקידה שער ה ושער עח : עד ירכה עד · מנחות כט :

רש"י

הקול הבא מעל הכפרת: מבין שני הכרובים · הקול יוצא מן השמים לבין שני הכרובים ומשם יצא לאהל מועד: מדבר · כמו מהדבר כבודו של מעלה לומר כן מדבר בינו לבין עצמו והדיוט שומע מאליו: וידבר אליו · למעט את אהרן מן הדברות: וישמע את הקול · יכול קול נמוך ת"ל את הקול הוא הקול שנדבר עמו בסיני וכשמגיע לפתח היה נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל:

חסלת פרשת נשא

(ב) בהעלתך · למה נסמכה פרשת המנורה לפרשת הנשיאים לפי שכשראה אהרן חנכת הנשיאים חלשה אז דעתו שלא היה עמהם בחנוכה לא הוא ולא שבטו אמר הקב"ה חייך שלך גדולה משלהם שאתה מדליק ומטיב את הנרות: בהעלתך · על שם שלהב עולה כתיב בהדלקתן לשון עליה שצריך להדליק עד שתהא השלהבת עולה מאליה ועוד דרשו רבותינו מכאן שמעלה היתה לפני המנורה שעליה הכהן עומד ומטיב: אל מול פני המנורה · אל מול נר האמצעי שאינו בקנים אלא בגופה של מנורה: יאירו שבעת הנרות · ששה שעל ששת הקנים שלשה המזרחיים פונים למול האמצעי הפתילות שבהן וכן שלשה המערביים ראשי הפתילות למול האמצעי ולמה כדי שלא יאמרו לאורה הוא צריך: (ג) ויעש כן אהרן · להגיד שבחו של אהרן שלא שינה: (ד) וזה מעשה המנורה · שהראהו הקב"ה באצבע לפי שנתקשה בה לכך נאמר וזה: מקשה · בעדי"ן בלע"ז[1] לשון דא לדא נקשן · עשת של ככר זהב היתה ומקיש בקורנס וחותך בכשיל לפשט איבריה כהלכתן ולא נעשית אברים אברים ע"י חבור: עד ירכה עד פרחה · ירכה היא השידה שעל הרגלים חלול כדרך מנורת כסף שלפני השרים: עד ירכה עד פרחה · כלומר גופה של מנורה כולה וכל התלוי בה: עד ירכה · שהוא אבר

רמב"ן

(א) בהעלתך · למה נסמכה פרשת מנורה לחנוכת הנשיאים לפי כשראה אהרן חנוכת הנשיאים חלשה דעתו כשלא היה עמהם בחנוכה לא הוא ולא שבטו אמר לו הקב"ה חייך שלך גדולה משלהם שאתה מדליק ומטיב את הנרות בקר וערב ל' רש"י ממדרש אגדה · ולא נתברר לי למה נחמו בהדלקת הנרות ולא נחמו בקטורת בקר וערב ששבחו הכתוב ישימו קטורה באפך ובכל הקרבנות ובמנחת חביתין ובעבודת יום הכפורים שאינה כשרה אלא בו ונכנס לפני לפנים ושהוא קדוש ה' עומד בהיכלו לשרתו ולברך בשמו ושבטו כולם משרתי אלהינו · ועוד מה טעם לחלישות הדעת הזו והלא קרבנו גדול משל נשיאים שהקריב בימים ההם קרבנות הרבה כל ימי המלואים ואם תאמר שהיו חובה ונצטוה בהם וחלשה דעתו על שלא הקריב נדבה כמותם לחנכת המזבח גם הדלקת הנרות חובה שנחמו בה ונצטוה עליה · אבל ענין ההגדה הזו לדרוש רמז מן הפרשה על חנכה של נרות שהיתה בבית שני על ידי אהרן ובניו ר"ל כי הם

אבן עזרא

וטעם וישמע שהוא לבדו היה שומע הקול ולא ישמענו מי שהוא באהל מועד מחוץ לפרכת גם זה נכון כי השם הוסיף בהרגשת אזניו כאשר הוסיף באור עיני נער אלישע וכן ויגל ה' את עיני בלעם: וידבר אליו · כן היה מנהג הדבור תמיד:

חסלת פרשת נשא

(ב) דבר אל אהרן · כי הוא חייב במצות הדלקת הנר: אל מול פני המנורה · פי' והאיר אל עבר פניה והנה מלת האיר יוצאה כמו תאיר נרי ואין כן יאירו והאמת האירה ונסמכה זאת הפרשה להורות כי הדבור יהיה גם בלילה כי שם יהיה הנר דלוק ולא יכבה: (ד) וזה מעשה המנורה · הזכיר שלא נראה כמוהו: מקשה · פירשתיו: ירכה · הוא על הקנה

רשב"ם

(ב) בהעלתך וגו' · לפי שמלאכת תדיר היא זו הזכירו כאן · אע"פ שכל מלאכת המשכן נגמרה מלאכת הדלקת המנורה לא נגמרה כי תדירה היא: אל מול פני המנורה · היה מטה ראשי הפתילות של

[1] battue געשלאגען

מְעַלָּוֵי כַפֻּרְתָּא דִּי עַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא מִבֵּין תְּרֵין כְּרוּבַיָּא וּמִתְמַלַּל עִמֵּהּ :

* וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר : ב מַלֵּל עִם אַהֲרֹן וְתֵימַר לֵהּ בְּאַדְלָקוּתָךְ יָת בּוֹצִינַיָּא לָקֳבֵל אַפֵּי מְנָרְתָּא יְהוֹן מְנַהֲרִין שִׁבְעָא בוֹצִינַיָּא : ג וַעֲבַד כֵּן אַהֲרֹן לָקֳבֵל אַפֵּי מְנָרְתָּא אַדְלֵק בּוֹצִינָהָא כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה : ד וְדֵין עוֹבַד מְנָרְתָּא נְגִידָא

בעל הטורים

(פס) מבין שני הכרובים · ר"ת משה לומר לך שהוא חשוב ככרוב של מעלה :

(ב) בהעלתך · סמך נרות לחנוכה כפרסומי ניסא בנרות · בהעלתך בגימט' עשה בה (מעלות) [מעלה] : אל מול פני המנורה יאירו · כי אני איני צריך לאורה · פני המנורה יאירו בגימט' וכי אני (אורך) [לאורך] צריך : שבעת הנרות · כנגד ז' המזלות חנכ"ל שצ"ם · כתיב בהעלותך את הנרת וכתיב להעלות נר תמיד לבית הלל נר ואח"כ נרות שמוסיפין והולכים וסימן להעלות נר שמעלין בקדש ולב"ש תחלה נרות ואח"כ נר שמורידין והולכין : להעלות נר תמיד · ס"ת תרד :

(ד) וזה מעשה המנורה · וזה עולה י"ח שגובהה של מנורה י"ח טפחים : כמראה · בגימט' כגבריאל מלמד שגבריאל הראה לו

רמב"ן

השמונאי ובניו וכלשון הזה מצאתיה במגלת סתרים לרבינו נסים שהזכיר האגדה הזו ואמר ראיתי במדרש כיון שהקריבו שנים עשר שבטים ולא הקריב שבט לוי וכו' אמר לו הקב"ה למשה דבר אל אהרן ואמרת אליו יש חנכה אחרת שיש בה הדלקת הנרות ואני עושה בה לישראל על ידי בניך נסים ותשועה וחנכה שקרויה על שמם והיא חנכת בני חשמונאי ולפיכך הסמיך פרשה זו לפרשת חנוכת המזבח עכ"ל וראיתי עוד בילמדנו וכן במדרש רבה אמר לו הקב"ה למשה לך אמור לאהרן אל תירא לגדולה מזאת אתה מוכן לקרבנות כל זמן שבית המקדש קיים הן נוהגין אבל הנרות לעולם אל מול פני המנורה וכל הברכות שנתתי לך לברך את בני אין בטלין לעולם והנה דבר ידוע שכשאין בית המקדש קיים והקרבנות בטלין מפני חורבנו אף הנרות בטלות אבל לא רמזו אלא לנרות של חנוכת חשמונאי שהיא נוהגת אף לאחר חורבן בגלותנו וכן ברכת כהנים הסמוכה לחנכת הנשיאים נוהגת לעולם דרשו הסמוכין לחנוכת הנשיאים מלפניה ומלאחריה בכבודו של אהרן שלא נמנה עמהם ור"א אמר כי נסמכה זאת הפרשה להודיע כי הדבור יהיה גם בלילה כי שם יהיה הנר דלוק ולא יכבה · וזה איננו ככה על דעת רבותינו שאמרו והלא לא נדבר עמו אלא ביום ואלו ידע ר"א מה בין נבואת משה לנבואת שאר הנביאים לא חשב כן · והוא מה שאמר הכתוב במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו לא כן עבדי משה שאין נבואתי בחלום כי החלום בלילה ממש · אבל הסדור בפרשיות האלה הוא כאשר פירשתי כי בא הכתוב בספר הזה להשלים תורת הקרבנות וכל המחויב לעשות באהל מועד והנה אמר מתחלה ואתה תצוה ויקחו אליך שמן זית זך להעלות נר תמיד ולא הזכיר שם המנורה והיה במשמע שידליקו במנורה בהמצאה כמו שאמר בעשייתה והעלה את נרותיה והאיר אל עבר פניה אבל אם אולי תאבד או תשבר ידליקו בלתי מנורה ואין מנורה מעכב ההדלקה כי המצוה להעלות נר התמיד לעולם ואחר כך הוסיף וצוה מיד לדורות צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך ואמר על המנורה הטהורה יערוך את הנרות שלא יערוך אלא על המנורה טהורה ובכאן כאשר השלים להזכיר הקמת המשכן השלים עוד כל דיני הנרות וצוה שיהיו שבעת הנרות כולן דולקות לדורות אל מול פני המנורה כאשר הזכיר במעשה המנורה והעלה נרותיה והאיר אל עבר פניה לא בלתי מנורה ולא בלתי שיאירו כולם אל עבר פניה ולא הזכיר בפרשה הזאת באהל מועד ללמד שיהיה כן במקדש אולי יחשב כי בעבור שאין חלונות באהל מועד יצטרך לאורה הזאת אבל במקדש שיהיו שם חלוני שקופים לא יצטרך כן לפיכך לא הזכיר בכאן באהל מועד :

(ג) וטעם ויעש כן אהרן · לומר שהוא היה המדליק אותן כל ימיו ואע"פ שהמצוה כשרה בבניו כמו שנאמר יערוך אותו אהרן ובניו אבל היה הוא מזדרז במעלה הגדולה הזאת הרומזת לדבר עליון וסוד נשגב ואולי נרמז לו זה מפסוק מחוץ לפרכת העדות יערוך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר כי בו בחר השם בימיו ומפני זה אמר גם עתה דבר אל אהרן בהעלותך ולא אמר דבר אל אהרן ואל בניו בהעלותכם · וטעם :

(ד) וזה מעשה המנורה · לרמוז שצריך לדורות שתהיה מקשה כי הוא מעכב בה · ולכך הזכיר תחלה בפירוש מעשה המקשה ולא הזכיר במעשה שלה שהיו בה קנים וכפתורים ופרחים וגביעים משוקדים והזכיר זהב כי כן היה מצוה לדורות לעשות ממנו לרומם את בית אלהינו והחזיר מקשה היא לומר שאין מעכב בה אלא מקשה

ספורנו

והקריבה ומשה שהיה רועה : מדבר · בינו לבין עצמו כי כל פעל ה' למענהו ובהשכילו את עצמו ובזה ידע וייטיב לזולתו בנדיבות השפעה שאין בה כליות ויראה פעולה במתפעל כפי הכנתו ובזה פירש אופן בכל דבור האמור בתורה באמרה וידבר ה' :

(ב) בהעלתך את הנרות · כשתדליק את שש הנרות : אל מול פני המנורה · שהוא הקנה האמצעי וזה כשתפנה שלהבת כל אחד מהששה נרות אל הקנה האמצעי אז יאירו שבעת הנרות · כל השבעה יאירו ויספיקו אור עליון לישראל שיורו היות אור הימנים ואור השמאלים מכוון ופונה אל אור הקנה האמצעי שהוא עיקר המנורה ושכן ראוי שכוונת המימינים העוסקים בחיי עולם והמשמאילים העוסקים בחיי שעה העוזרים למימינים כאמרם אלמלא עלייא לא מתקיימי אתכלייא תהיה להפיק רצון האל ית' באופן שיושג מכוונו בין כלם וידוממו את שמו יחדו כמו שקבלו עליהם כאשר העיד באמרו ויענו כל העם יחדו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה כלומר בין כלנו נשלים כוונתו : (ד) וזה מעשה המנורה מקשה · וזה התכלית בעצמו המכוון בהדלקת הנרות · אל מול פני המנורה הוא בעצמו מכוון בענין חיוב היות המנורה מקשה להורות האחדות

המכוון

פִּרְחָהּ מִקְשָׁה הִוא כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר הֶרְאָה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה
כֵּן עָשָׂה אֶת־הַמְּנֹרָה׃ פ ה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
ו קַח אֶת־הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְטִהַרְתָּ אֹתָם׃ ז וְכֹה־
תַעֲשֶׂה לָהֶם לְטַהֲרָם הַזֵּה עֲלֵיהֶם מֵי חַטָּאת וְהֶעֱבִירוּ תַעַר
עַל־כָּל־בְּשָׂרָם וְכִבְּסוּ בִגְדֵיהֶם וְהִטֶּהָרוּ׃ ח וְלָקְחוּ פַּר בֶּן־
בָּקָר וּמִנְחָתוֹ סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן וּפַר־שֵׁנִי בֶן־בָּקָר תִּקַּח
לְחַטָּאת׃ ט וְהִקְרַבְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְהִקְהַלְתָּ
אֶת־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י וְהִקְרַבְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם לִפְנֵי
יְהוָה וְסָמְכוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־יְדֵיהֶם עַל־הַלְוִיִּם׃ יא וְהֵנִיף
אַהֲרֹן אֶת־הַלְוִיִּם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ
לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת יְהוָה׃ יב וְהַלְוִיִּם יִסְמְכוּ אֶת־יְדֵיהֶם עַל
רֹאשׁ הַפָּרִים וַעֲשֵׂה אֶת־הָאֶחָד חַטָּאת וְאֶת־הָאֶחָד עֹלָה
לַיהוָה לְכַפֵּר עַל־הַלְוִיִּם׃ יג וְהַעֲמַדְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם לִפְנֵי
אַהֲרֹן וְלִפְנֵי בָנָיו וְהֵנַפְתָּ אֹתָם תְּנוּפָה לַיהוָה׃ יד וְהִבְדַּלְתָּ
אֶת־הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לִי הַלְוִיִּם׃ שני טו וְאַחֲרֵי־
כֵן יָבֹאוּ הַלְוִיִּם לַעֲבֹד אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְטִהַרְתָּ אֹתָם וְהֵנַפְתָּ
אֹתָם תְּנוּפָה׃ טז כִּי נְתֻנִים נְתֻנִים הֵמָּה לִי מִתּוֹךְ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל תַּחַת פִּטְרַת כָּל־רֶחֶם בְּכוֹר כֹּל מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לָקַחְתִּי אֹתָם לִי׃ יז כִּי לִי כָל־בְּכוֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָדָם

ת"א מקשה היא · מנחות כח : וכה תעשה להם לטהרם · ס' הזוהר פ' תזריע : והעבירו תער · נזיר מ : ופר שני בן בקר · הוריות ה זבחים פט פרה מו : ועשה את האחד חטאת · הוריות ג זבחים פט : כי לי כל בכור בבני · בכורות ד :

רש"י

גדול : עד פרחה · שהוא מעשה דק שבה הכל מקשה ודרך עד לשמש בלשון זה כמו מגדיש ועד קמה ועד כרם זית : כמראה אשר הראה וגו' · כתבנית אשר הראהו בהר כמו שנאמר וראה ועשה בתבניתם וגו' : כן עשה את המנורה · מי שעשאה · ומ"א ע"י הקב"ה נעשית מאליה : (ו) קח את הלוים · קחם בדברים אשריכם שתזכו להיות שמשין למקום : (ז) הזה עליהם מי חטאת · של אפר הפרה מפני טמאי מתים שבהם : והעבירו תער · מצאתי בדברי ר' משה הדרשן לפי שנתנו כפרה על הבכורות שעבדו עבודת כוכבים והיא קרויה זבחי מתים והמצורע קרוי מת הזקיקם תגלחת כמצורעים : (ח) ולקחו פר בן בקר · והוא עולה כמו שכתוב ועשה את האחד עולה והוא קרבן צבור בעבודת כוכבים : ופר שני · מה ת"ל שני לומר לך מה עולה לא נאכלת אף חטאת לא נאכלת (ע"כ דברי ר"מ) וכזו יש סמך לדבריו בת"כ ואומר אני שהוראת שעה היתה שבציר היה להם להביא לחטאת עבודת כוכבים עם פר העולה : (ט) והקהלת את כל עדת · לפי שהלוים נתונים קרבן כפרה תחתיהם יבואו ויעמדו על קרבנם ויסמכו את ידיהם עליהם : (יא) והניף אהרן את

רשב"ם

של כל שבעת הנרות להאיר על השולחן : (ז) והעבירו · ויעבירו · אבל והעבירו הוא לשון ציווי כמו ויעתירו אל ה' : (יג) והנפת אותם · אהרן הניפם תחלה ואחר כך משה :

דְּהַב עַד שִׁידַהּ עַד שׁוֹשַׁנַּהּ נְגִידָא הִיא כְּחֵזוּ דִּי אַחֲזֵי יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן עֲבַד יָת מְנָרְתָּא׃ ה וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ו קָרֵב יָת לֵוָאֵי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּתְדַכֵּי יָתְהוֹן׃ ז וּכְדֵין תַּעְבֵּד לְהוֹן לְדַכּוֹאֵיהוֹן אַדֵּי עֲלֵיהוֹן מֵיָא דְחַטָּאתָא וְיַעְבְּרוּן מַסְפַּר עַל כָּל בִּשְׂרְהוֹן וִיחַוְּרוּן לְבוּשֵׁיהוֹן וְיִדַּכּוֹן׃ ח וְיִסְּבוּן תּוֹר בַּר תּוֹרֵי וּמִנְחָתֵהּ סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח וְתוֹר תִּנְיָן בַּר תּוֹרֵי תִּסַּב לְחַטָּאתָא׃ ט וּתְקָרֵב יָת לֵוָאֵי קֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתִכְנוֹשׁ יָת כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י וּתְקָרֵב יָת לֵוָאֵי קֳדָם יְיָ וְיִסְמְכוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת יְדֵיהוֹן עַל לֵוָאֵי׃ יא וִירִים אַהֲרֹן יָת לֵוָאֵי אֲרָמָא קֳדָם יְיָ מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוֹן לְמִפְלַח יָת פָּלְחָנָא דַייָ׃ יב וְלֵוָאֵי יִסְמְכוּן יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ תּוֹרַיָּא וַעֲבֵד יָת חַד חַטָּאתָא וְיָת חַד עֲלָתָא קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עַל לֵוָאֵי׃ יג וּתְקֵים יָת לֵוָאֵי קֳדָם אַהֲרֹן וְקֳדָם בְּנוֹהִי וּתְרִים יָתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ׃ יד וְתַפְרֵשׁ יָת לֵוָאֵי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוֹן מְשַׁמְּשִׁין קֳדָמַי לֵוָאֵי׃ טו וּבָתַר כֵּן יֵעֲלוּן לֵוָאֵי לְמִפְלַח יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וּתְדַכֵּי יָתְהוֹן וּתְרִים יָתְהוֹן אֲרָמָא׃ טז אֲרֵי אַפְרָשָׁא מַפְרְשִׁין אִנּוּן קֳדָמַי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל חֲלַף פְּתַח כָּל וַלְדָּא בּוּכְרָא כֹּלָּא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל קָרֵבִית יָתְהוֹן לְפוּלְחָנִי׃ יז אֲרֵי דִילִי כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא בְּיוֹמָא דִּקְטָלִית כָּל בּוּכְרָא

נתינה לגר

ת (טז) נתנים נתנים, אפרשא מפרשין. ולעיל (ג' פסוק ט') ת' "מסירין יהיבין"? משום דלעיל הוא לאהרן והכא לכבוד ה' ולכן לקמן (פסוק י"ט) ת' "מסירין" ג"כ מהאי טעמא.

בעל הטורים

דמות המנורה: כן עשה · כ"ן גרות עשה שלמה כיו"ד המנורות · עשה בגימט' שלמה · ד' פעמים הזכיר מנורה שהיא כנגד מד' מינין כדאיתא במנחות [ע"ש דף כ"ח ע"ב ואולי כוונת רבינו על ד' מינים שעשו התשמישים והם ברזל בדיל כסף זהב] ורמז לד' מנורות בשמחת בית השואבה: (טז) נתנים נתנים המה לי · בגימט' שאלה לא (עשה) [עשו] עגל של זהב:

רש"י

הלוים תנופה · כדרך שאשם מצורע טעון תנופה חי · שלש תנופות נאמרו בפרשה זו הראשונה לבני קהת לכך נאמר שם והיו לעבוד את עבודת ה' לפי שעבודת קדש הקדשים עליהם הארון והשלחן וגו' השניה לבני גרשון לכך נאמר בה תנופה לה' שאף עליהם היתה עבודת הקדש יריעות וקרסים (נ"ל וקרסים דאילו קרסים ביד משא בני מררי) הנראות בבית קדש הקדשים והשלישית לבני מררי: (טז) נתנים נתנים · נתונים למשא נתונים לשיר: פטרת · פתיחת: (יז) כי לי כל בכור · שלי היו הבכורות בקו הדין שהגנתי עליהם בין בכורי

אבן עזרא

שתעמוד עליו כי כן כתוב ירכה וקנה: פרחה · ידוע ולא היה כל בתרם חכם לעשותה כן לולי מהשם הראה אותה למשה במראה הנבואה: כן עשה · שב אל משה והטעם כצווי וכן ועשית מנורת זהב · וטעם הסמך פרשת הלוים להורות כי אהרן יתעסק בהדלקת הנר ובכלל העבודות יעזרוהו הלוים ויעמדו לפניו לעשות מה שיצום: (ו) קח את הלוים מתוך בני ישראל · כי מעורבים היו וכן כל השבטים קודם שיסעו אל הדרך מהר סיני: (ז) מי חטאת · כמו תחטאני או טעמו כחטאת הקרבן:

רמב"ן

לא הזהב וכ"ש שאר יפוים שבה וכך אמרו רבותינו בספרי ובמסכת מנחות · וטעם כן עשה · משה הנזכר כי הוא נשתדל בלמודה ועשה אותה בצווי וכך אמרו בספרי להודיע שבחו של משה שכשם שאמר לו הקב"ה כן עשה ורש"י כתב כן עשה מי שעשאה ומדרש אגדה ע"י הקב"ה נעשית מאיליה אחר שנמנו הבכורות והלוים

הזה עליהם · אמר רבי משה שפ"א הפעל נו"ן כמו הכה תכה ונכון הוא: והעבירו תער על כל בשרם · וכבר העבירו תער אמרו המעתיקים אפי' הזקן ולא הפאה: וכבסו בגדיהם · ואחר כן יהיו טהורים בטהרם במי חטאת: והטהרו · מבנין התפעל והתי"ו מובלע וכן המתקדשים והמטהרים: (ח) פר בן בקר · קטן: סלת · שלשה עשרונים כמשפט: תקח לחטאת · בצווי כי הם יקחו והטעם יתנו כמו ויקחו לי תרומה או יקחו עמם כמו ויקחו להם איש שה לבית אבות: (יא) לפני ה' · והטעם כאשר תקריבם לפני אהל יסמכו בני הלוים את ידם על ראש כל אחד מהפרים ורבים כן: (יב) ועשה · בצווי כי אהרן היה המקריב והעד הגאון שאמר כי החטאת גם העולה הם לכפר על הלוים וכתוב ויכפר עליהם אהרן: (יג) וטעם והעמדת את הלוים · אחר שיכפר אהרן עליהם בעמידם לפניו ויניפם: והנפת · בצווי כמו יעשה להם: (יד) והיו לי הלוים · זו מעלה גדולה: (טו) ואחרי כן יבאו הלוים · אחרי שתטהר אותם: והנפת · בצווי: (טז) כי נתנים נתנים · הם ובניהם ישראל נתנום לי ואני לקחתי אותם לי והטעם קבלתים ולא נתנום בעבור פדיון פטרת כל רחם · ופטרת ופטר שתי לשונות כמו צדקה וצדק או על משקל אחד: (יז) ביום הכתי · זמן כמו אתה עובר

ספורנו

המכון לתכלית אחד בעצמו: (יד) והבדלת את הלוים · תבדיל בחנייתם את הלוים אשר הם חיים עדנה: והיו לי הלוים · הם וזרעם יהיו נכונים לעבודתי: (טו) ואחרי כן יבאו הלוים · ההוים עתה: (טז) נתונים נתונים המה לי · נתונים מעצמם שנתנו את עצמם לעבודתי כמו שהעיד באמרו מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי · ונתונים ג"כ מתוך בני ישראל שיתנו מהיות הלוים במעשר ראשון חלף עבודתם למען תהיה עבודתי נעשית בין כלם: תחת פטרת כל רחם · שהיתה העבודה מוטלת עליהם: (יז) כי לי כל בכור · שהיתה מקדש העבודה בבכורות מפני היותם הגדולים בביתם ולהם משפט העבודה ·

וּבַבְּהֵמָה בְּיוֹם הַכֹּתִי כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הִקְדַּשְׁתִּי אֹתָם לִי׃ יח וָאֶקַּח אֶת־הַלְוִיִּם תַּחַת כָּל־בְּכוֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יט וָאֶתְּנָה אֶת־הַלְוִיִּם נְתֻנִים ׀ לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּאֹהֶל מוֹעֵד וּלְכַפֵּר עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא יִהְיֶה בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נֶגֶף בְּגֶשֶׁת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־הַקֹּדֶשׁ׃ כ וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְכָל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לַלְוִיִּם כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה לַלְוִיִּם כֵּן־עָשׂוּ לָהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כא וַיִּתְחַטְּאוּ הַלְוִיִּם וַיְכַבְּסוּ בִּגְדֵיהֶם וַיָּנֶף אַהֲרֹן אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה וַיְכַפֵּר עֲלֵיהֶם אַהֲרֹן לְטַהֲרָם׃ כב וְאַחֲרֵי־כֵן בָּאוּ הַלְוִיִּם לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדָתָם בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי אַהֲרֹן וְלִפְנֵי בָנָיו כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה עַל־הַלְוִיִּם כֵּן עָשׂוּ לָהֶם׃ ס כג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כד זֹאת אֲשֶׁר לַלְוִיִּם מִבֶּן חָמֵשׁ וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה יָבוֹא לִצְבֹא צָבָא בַּעֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד׃ כה וּמִבֶּן

ת"א ואתנה את · ערכין יא: את אשר ללוים · חולין כ: מבן חמש ועשרים שנה · שם: ומבן חמשים שנה ישוב · שם:

רש"י

מצרים ולקחתי אותם לי עד שטעו בעגל ועכשיו ואקח את הלוים: (יט) ואתנה וגו' · חמש פעמים נאמרו בני ישראל במקרא זה להודיע חבתן שנכפלו אזכרותיהן במקרא אחד כמנין חמשה חומשי תורה · כך ראיתי בב"ר: ולא יהיה בבני ישראל נגף · שלא יצטרכו לגשת אל הקדש שאם יגשו יהיה נגף: (כ) ויעש משה ואהרן וכל עדת וגו' · משה העמידם ואהרן הניפם וישראל סמכו את ידיהם: (כב) כאשר צוה ה' כן עשו · להגיד שבח העושין והנעשה בהן שאחד מהם לא עיכב: (כד) זאת אשר ללוים · שנים פוסלים בהם ואין המומין פוסלים בהם): מבן חמש ועשרים · ובמקום אחר אומר מבן שלשים שנה הא כיצד מבן כ"ה בא ללמוד הלכות עבודה ולומד חמש שנים ובן שלשים עובד מכאן לתלמיד שלא ראה סימן יפה

אבן עזרא

ביום: (יח) וטעם ואקח את הלוים · וכבר אמר לקחתי אותם לי כי כן דרך המקרא והוא דבק עם הפסוק הבא אחריו וכאשר לקחתי לי הלוים נתתים אני לאהרן ולבניו: (יט) ולכפר · להיותם כפר נפשם כאשר פירשתי: (כ) ויעש משה ואהרן · משה בלוי ואהרן שהניפם וישראל שסמכו עליהם: וטעם ויתחטאו · כי גם כם עשו: (כא) ויכפר עליהם · וכבר כפר עליהם וי"א בתחלה התחטאו ואחר כן סמכו ידיהם על הפרים ואינו רחוק וא"כ יהיה פירוש וטעמדת הלוים וככר בעמדתם בתחלה: (כב) כן עשו · להם תמיד בני אהרן לבניהם: (כד) זאת אשר ללוים · והטעם זאת הקצבה ואין מבן שלשים שנה מכחיש זה הפסוק כי מבן שלשים שנה הוא לעבודת משא ומבן חמש ועשרים לעבודת האהל: וטעם לצבא · להמנות עם צבא העובדים:

רשב"ם

(כא) ויתחטאו · כדכתיב לעיל הזה עליהם מי חטאת: (כד) זאת אשר ללוים · מצוה חדשה שעדיין לא נאמרה שבפרשת מדבר סיני ובפרשת נשא צוה הקב"ה למנותם מבן שלשים עד בן חמשים שנה: לעבוד ולמשא · לשאת את המשכן ועתה בפרשה זו בא לפרש מצות עבודה משמרת משכן אשר חמש שנים לפני השלשים שאינו ראוי למשא יהא ראוי ומצווה לשמירת משכן וכליו · ומבן המשים ומעלה שאינו ראוי לעבודת משא · יהא מצווה לעבודת שמירה כמו שמפרש והולך · מבן עשרים וחמש שנה ומעלה יבא לצבא צבא בעבודת אהל מועד · מלאכת שמירה כמו שמפרש לפנינו · ושרת את אחיו לשמור משמרת · ומבן חמשים ישוב מצבא העבודה של משא · כדכתיב בפרשיות של מעלה מבן שלשים ועד בן חמשים · לא יעבוד עוד · בעבודת משא · אלא ושרת את אחיו על שניהם הוא מוסב · בן חמש ועשרים ועד בן שלשים ומבן חמשים ומעלה ששניהם נפסלו מעבודת משא ומה יעשה ושרת זה וזה אחיו לשמור משמרת ועבודת משא לא יעבוד:

כבח

בארעא דמצרים אקדישית יתהון קדמי : יח וקריבית ית ליואי חלף כל בוכרא בבני ישראל : יט ויהבית ית ליואי מסירין לאהרן ולבנוהי מגו בני ישראל למפלח ית פולחן בני ישראל במשכן זמנא ולכפרא על בני ישראל ולא יהי בבני ישראל מותא במקרב בני ישראל לקודשא : כ ועבד משה ואהרן וכל כנשתא דבני ישראל לליואי ככל די פקיד יי ית משה לליואי כן עבדו להון בני ישראל : כא ואדכיו ליואי וחורו לבושיהון וארים אהרן יתהון ארמא קדם יי וכפר עליהון אהרן לדכואיהון : כב ובתר כן עלו ליואי למפלח ית פולחנהון במשכן זמנא קדם אהרן וקדם בנוהי כמא די פקיד יי ית משה על ליואי כן עבדו להון : כג ומליל יי עם משה למימר : כד דא די לליואי מבר חמש ועשרין שנין ולעלא ייתי לחילא חילא בפולחן משכן זמנא : כה ומבר חמשין שנין יתוב מחיל פולחנא ולא יפלח

בעל הטורים

(יט) ואתנה את הלוים · ה"פ בני ישראל בפסוק כנגד כהנים לוים ישראלים גרים ועבדים משוחררים וזהו קדש ישראל לה' ראשית תבואתה תבואת ה' : ולכפר · ג' · הכא ואידך ואהרן ובניו מקטירים וכו' ולכפר על בני ישראל בדברי הימים (א' ו') ושבועים שבעים נחתך על עמך ולהתם חטאת ולכפר עון בענין הקץ של דניאל (ט') מלמד שגלות מכפרת כמו קרבן : (כה) ומבן · ב' · הכא ואידך ומבן אדם חציר ינתן שכיון שהגיע לכלל חמשים שנה אין בו כח לעבוד עבודה וכחציר ינתן :

רמב"ן

ויגשו הלוים בעבודתם ובמשמרתם ונתן להם העגלות השלים מצות הכהנים במנורה ובא לצוות במצות הלוים שיתחילו לעבוד והולך לטהר אותם ולכפר עליהם וזה טעם הסמך הפרשה הזו בכאן והשלים במצוה לדורות : (כד) מבן חמש ועשרים שנה ומעלה יבא לצבא צבא · וכתב רש"י כאן הוא אומר מבן חמש ועשרים ובמקום אחר הוא אומר מבן שלשים שנה הא כיצד מבן חמש ועשרים יבא ללמוד הלכות עבודה ולומד חמש שנים ובן ל' עובד מכאן לתלמיד שאינו רואה שלא ראה סימן יפה במשנתו חמש שנים שוב אינו רואה וא"כ יהיה פי' יבא לצבוא צבא שיבא להקהל בנקהלים בעבודת אהל מועד שיעמוד עמהם ויראה תמיד עבודתה ביום ובלילה כדי שילמוד הלכות עבודה בתלמוד ובמעשה ולכך לא אמר כאן לעבוד עבודה כמו שאמר למעלה אלא אמר לצבא צבא בעבודת אהל מועד שיצבא עם הצובאים בעבודה · אבל לא ידעתי אם זה דברי הכל לרבותינו כי בלשון יחיד אני שונה אותה בספרי ר' נתן אומר כתוב אחד אומר מבן חמש ועשרים וגו' אם נראה שהם דברי אסמכתא שנהגו התלמידים ללמוד בהלכות עבודה ה' שנים כי על דרך הפשט הממנים ביד משה ואהרן היו מבן ל' שנה ומעלה והם אשר הפקיד אותם איש איש על עבודתו ועל משאו אבל בכאן צוה כי כל אשר ידע בעצמו שבא לכלל עשרים וחמש שנה יהיה כשר לעבודה ויבא בכל אות נפשו לעבוד עמהם ולסייעם בעבודה אבל לא יהיה פקיד נגיד על עבודה ידועה והטעם בזה כי כל אדם נותן לבו בעשרותיו כי ישתנו בהן הטבעים וידע בהגיעו לעשרים או לשלשים כי ידעו בו שכניו וקרוביו ואביו ואמו וילדיו ויודיעוהו אבל בהגיעו לכ"ה לא ירגישו בו כל כך ולכן לא צוה למשה שיטרח למנות רק מבן שלשים שהאיש נודע בהן וכן אמר דוד ויספרו הלוים מבן שלשים שנה ומעלה ור"א אמר בדרך הפשט כי מבן שלשים הוא לעבודת משא ומבן כ"ה לעבודת האהל · ואיננו נכון כי שם נאמר גם כן כל הבא לצבוא צבא לעבודה באהל מועד ונאמר לעבוד ולמשא ועוד כי כתוב במקדש אלה בני לוי לבית אבותם ראשי האבות לפקודיהם במספר שמות לגלגלותם עושי המלאכה לעבודת בית ה' מבן עשרים שנה ומעלה כי אמר דוד הניח ה' אלהי ישראל לעמו וישכון בירושלם עד עולם וגם ללוים אין לשאת את המשכן ואת כל כליו לעבודתו כי בדברי דוד האחרונים המה · מספר בני לוי מבן עשרים שנה ומעלה כי מעמדם ליד בני אהרן לעבודת בית ה' על החצרות ועל הלשכות יאמר כי בדברי דוד האחרונים משיבנה הבית ואין להם משא בכתף ואין

ספורנו

ביום הכותי כל בכור הקדשתי · אבל מה שהערכתי אותם לפדיון היה הטעם בשביל שביום הכותי הקדשתים לי שלא יתעסקו בעבודת הדיוט כלל כמו שאסרתי גיזה ועבודה בבכור בהמה וזה עשיתי כדי להצילם בהורת הקדש שלא היו ראוים להגאל ממשלת מלאכי רעים בהיותם הם הנכבדים בעם וקולר כלם תלוי בהם ואמרתי שיפדו כדי שיצאו לחולין בזה שיהיו מותרים בעבודת הדיוט : (יח) ואקח את הלוים תחת כל בכור · באותו הדור בלבד כמבואר למעלה : (יט) ואתנה את הלוים · ומאחר שהם נתונים מעצמם לעבודתי נתתים לעבודתי לאהרן ולבניו : לעבוד את עבודת בני ישראל באהל מועד · לעבוד אותה העבודה שהיתה ראויה לבכוריהם : ולכפר על בני ישראל · בקבלם את המעשרות מישראל כדי שיוכלו לעבוד אף האל ית' יכפרו על ישראל שגרמו כלם בעגל שאבדו את בכוריהם : ולא יהיה בבני ישראל נגף · בלוים ובשאר ישראל : בגשת בני ישראל אל הקדש · שבזה יחטאו הזרים הנגשים והלוים שיניחו את הזרים לגשת ויתחייבו כלם כענין אמרו ולא ימותו גם הם גם אתם : (כ) ויעש משה ואהרן וכל עדת בני ישראל ללוים · עשו בשביל הלוים ולעזרתם ענין התגלחת וכבוס הבגדים והקרבן : ככל אשר צוה ה' את משה ללוים · כמו שצוה למשה שיעשו ללוים שיעשו · כן עשו להם בני ישראל · הזדרזו ישראל לעשות בשבילם כדי שיהיה רצון קונם נעשה : (כד) כאשר צוה ה' את משה על הלוים ; למעלה שצוה שהביאם

חמשים שנה ישוב מצבא העבדה ולא יעבד עוד: כו ושרת את־אחיו באהל מועד לשמר משמרת ועבדה לא יעבד ככה תעשה ללוים במשמרתם: פ שלישי

ט א וידבר יהוה אל־משה במדבר־סיני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים בחדש הראשון לאמר: ב ויעשו בני־ישראל את־הפסח במועדו: ג בארבעה עשר־יום בחדש הזה בין הערבים תעשו אתו במועדו ככל־חקתיו וככל־משפטיו תעשו אתו: ד וידבר משה אל־בני ישראל לעשת הפסח: ה ויעשו את־הפסח בראשון בארבעה עשר יום לחדש בין הערבים במדבר סיני ככל אשר צוה

ת"א וידבר ה' אל משה · פסחים ו: ויעשו בני · שם יומא מו: במועדו · פסחים סו עב יומא מו:

רש"י

במשנתו בחמש שנים שוב אינו רואה: (כה) ולא יעבוד עוד · עבודת משא בכתף אבל חוזר הוא לנעילת שערים ולשיר ולטעון עגלות וזהו ושרת את אחיו עם אחוהי כתרגומו: (כו) לשמר משמרת · לחנות סביב לאהל ולהקים ולהוריד בשעת המסעות: (א) בחדש הראשון · פרשה שבראש הספר לא נאמרה עד אייר למדת שאין סדר מוקדם ומאוחר בתורה ולמה לא פתח בזו מפני שהיא גנותן של ישראל שכל מ' שנה שהיו ישראל במדבר לא הקריבו אלא פסח זה בלבד: (ב) במועדו · אף בשבת · במועדו אף בטומאה: (ג) ככל חקתיו · אלו מצות שבגופו שה תמים זכר בן שנה: וככל משפטיו · אלו מצות שעל גופו ממקום אחר כגון שבעת ימים למצה ולביעור חמץ · (ס"א מצות שבגופו שה תמים זכר בן שנה · שעל גופו צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו · שחוץ לגופו מצה וביעור חמץ): (ד) וידבר משה וגו' · מה ת"ל והלא כבר נאמר וידבר משה את מועדי ה' אלא כששמע פרשת מועדים מסיני אמר להם וחזר והזהירם בשעת

רמב"ן

עבודתם רק על החצרות ועל הלשכות מנה אותם מבן עשרים שנה ומעלה ומתחלה מבני שלשים ואם כדברי ר"א היה חייב שימנה אותם מבן חמש ועשרים:

(כה) ולא יעבוד עוד · עבודת משא בכתף אבל חוזר הוא לנעילת שערים ולשיר ולטעון עגלות לשון רש"י אבל בספרי לא אמרו אלא מגיד שחוזר לנעילת שערים ולעבודת בני גרשון וכן נראה שאם כדברי הרב למה לא היו ממנין אותם בני עשרים לשיר ולנעילת שערים ולטעון העגלות ועד שיזקינו ולמה היה מגינם מבן שלשים ועד בן חמשים אלא במשא בלבד ועוד בני גרשון ובני מררי שכל עבודתם כשרה בזקנים למה נמנו כן אלא כיון שהיו פקודתם במשא הארון מבני שלשים ועד חמשים לא היו ממנין אותם לשיר שהוא עיקר עבודה של לוים אלא בראוים למשא שכל הממונים לשיר ראוים בעבודת כולם ומתוך שנמנו בני קהת מבן שלשים ועד חמשים אפילו לשיר נמנו כולם כן שלא יהיו בני גרשון ובני מררי בשנים אלו כשרים לשיר ובני קהת פסולים בו · אבל לנעילת שערים או לטעון עגלות כולם כשרים הם ועוד כתוב מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה כל הבא לעבוד עבודת עבודה ועבודת משא באהל מועד ודרשו בשחיטת חולין יכול אף בשילה ובית עולמים כן ת"ל לעבוד עבודת עבודה ועבודת משא · לא אמרתי אלא בזמן שעבודה בכתף והרי עבודת עבודה הוא השיר כמו שכתב רש"י למעלה בסדר נשא אם כן אף לשיר נפסלו בזמן שעבודה בכתף וכן בדברי דוד נאמר ויספרו הלוים מבן ל' שנה ומעלה וכתוב מאלה לנצח על מלאכת בית ה' עשרים וארבעה אלף וגו' · וארבעת אלפים מהללים לה' בכלים אשר עשיתי להלל כי עד שנבנה הבית שהיה להם משא בכתף לא היו ממנים בשיר אלא בראוים למשא אבל חזר דוד למעטם מבן עשרים לצורך הבית כשנבנה כמו שנתבאר:

אבן עזרא

(כו) במשמרתם · על הזקנים ונדבקה פרשת הפסח כי החנוכה היתה בחדש הראשון ואז נבדלו הלוים וכאשר זאת הפרשה בעבור שאין כתוב בפסח והיה כי תבאו אל הארץ והיה כי יביאך ה'

רשב"ם

(כו) ככה תעשה ללוים במשמרתם · חמש שנים לפני השלשים ומן חמשים ומעלה יהיו מצוים במשמרת המשכן:
(ב) ויעשו בני ישראל · לפי שפסח מצרים לא נהג אלא יום אחד ולא היה כשאר קרבנות עתה כשנבנה המשכן הוצרך לצוות שיעשוהו בעיקר מצות לדורות ולא מפסח מצרים:

והיו

עוד: כו וישמש עם אחוהי במשכן זמנא למטר מטרא ופלחנא לא יפלח כדין תעבד לליואי במטרתהון: א ומליל יי עם משה במדברא דסיני בשתא תניתא למפקהון מארעא דמצרים בירחא קדמאה למימר: ב ויעבדון בני ישראל ית פסחא בזמנה: ג בארבעת עשרא יומא בירחא הדין בין שמשיא תעבדון יתיה בזמנה ככל גזרתיה וככל דחזי ליה תעבדון יתיה: ד ומליל משה עם בני ישראל למעבד פסחא: ה ועבדו ית פסחא בניסן בארבעת עשרא יומא לירחא בין שמשיא

נתינה לגר

(כו) את אחיו, עם אחוהי. ערש"י שכתב "ולא יעבוד עוד עבודת משא בכתף אבל חוזר הוא לנעילת שערים כו'" ועיין בהרע"ב (פ"ה דאבות) על בן חמשים לעצה" שכ' "מהו השירות" וצ"ע, דהלא הוא חוזר לנעילת שערים וכו'. ט (ג) וככל משפטיו, וככל דחזי לה. השם "משפט" ית' פעם בל' "דינא" פעם בל' "הלכה" ופעם בל' "חזי" ולא ידענו מדוע בחר לו פה לת' "חזי"? (ה) בראשון, בניסן. לעיל (בראשית ח' י"ג) לא תרגם כן, משום דשם יש פלוגתא דתנאי ושניהם היו רבותיו ולא אבה להכריע, גם לעיל (ויקרא

בעל הטורים

(א) וידבר ה' אל משה. סמך פרשת פסח לטהרת לוים רמז שאלו מפשיעים: (ב) במועדו. מלא וי"ו לאחר ו' שעות זמן שחיטה במועדו בא"ת ב"ש שיפו"קף במועדו שיפו"קף בגימ' שבת: (ד) לעשת הפסח. לעשת חסר (וי"ו) לומר לך שלא עשו

רמב"ן

(א) בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים בחדש הראשון. מכאן אמרו חכמים אין מוקדם ומאוחר בתורה וטעם האיחור הזה היה כי כאשר בא הספר הרביעי הזה לזכור המצות שנצטוו ישראל במדבר סיני לשעתם רצה להשלים ענין אהל מועד ותקונו כל ימי המדבר והזכיר תחלה הדגלים ומקום האהל ומעמד משרתיו ותקון המשמרות למשאו לכל עבודת האהל. והזכיר קרבנות הנשיאים שהביאו העגלות אשר ישאו אותו ובכן כל עת היותם במדבר והשלים קרבנותם בחנכת המזבח שהיו באחד בניסן או [illegible] לכן ואחר כך שב להזכיר אזהרה שהזהיר אותם שלא ישכחו מצות הפסח ועל דעת רבותינו לא נהגה במדבר אלא בשנה זו בלבד לפי שלא מלו במדבר והיתה מילת זכרים ועבדים מעכבת בהם. ויתכן שהוצרך למצוה הזו בעבור שלא נצטוו מתחלה בעשיית פסח דורות אלא בארץ דכתיב והיה כי תבאו אל הארץ אשר יתן ה' לכם כאשר דבר ושמרתם את העבודה הזאת ועוד נאמר שם והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני ועבדת את העבודה הזאת בחדש הזה ועכשיו רצה הקב"ה וצוה שיעשו אותו כדי שתהיה זכר גאולתם והנסים שנעשו להם ולאבותיהם נעתק להם מן האבות הרואים לבניהם ובניהם לבניהם ובניהם לדור אחרון והנה אמר תחלה והיה כי תבאו אל הארץ לומר שאין מצוה זו נוהגת בחובה לארץ לדורות ועכשיו צוה שינהגו בה במדבר ועל דעת רבותינו לא עשו אותה אלא בשנה זו בלבד שלא היו יכולין לעשותה לפי שנולדו להם בנים ועבדים ולא יכלו לימול אותם מן הטעם שהזכירו שהיה להם לסכנה כמו שמפורש ביבמות אבל בספרי אמרו ויעשו את הפסח בראשון וגו'. בגנות ישראל הכתוב מדבר שלא עשו אלא פסח זה בלבד וכן הוא אומר הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה דרשו כן מן הכתוב הזה שאמר ויעשו את הפסח בראשון בארבעה עשר יום לחדש בין הערבים במדבר סיני כי המקרא מיותר ודי במה שאמר ויעשו את הפסח ככל אשר צוה ה' את משה אבל הזכיר היום והמדבר לרמוז שלא עשו אותו במדבר רק ביום הזה והוא גנותן ויתכן שהגנות הזה הוא קלקלתם בענין המרגלים שממנה נתנדו ולא נשבה בהם הרוח הצפונית ולא מלו ולפיכך נאסרו בכל הקדשים או שתהיה הברייתא הזו כדברי האומר אין מילת זכריו ועבדיו מעכבת בו והיו רשאין לעשותו ונתעצלו ולא עשו אותו והוא גנות גדול. אבל הראשון הוא יותר נכון בעיני כי היה משה מכריחם לעשותו ולא היה מניחם בחיוב כרת אבל חג המצות שבעה והשבתת חמץ לא הוצרך לומר שנהגו בו שהן חובת הגוף הנוהגת בכל מקום וכבר נאמר בהם לדורותיכם חקת עולם: (ג) כתוב בפירוש רש"י ככל חקותיו. אלו מצות שבגופו שה תמים זכר בן שנה. וככל משפטיו אלו מצות שעל גופו לשבעת ימים למצה ולביעור חמץ.

ספורנו

משמרותם לעבוד ולמשא ולשיר על פי אהרן ובניו כן עשו להם אהרן ובניו לסדרם במשמרותם: (א) בחדש הראשון. אחר שספר אנשי הצבא וסדר הדגלים ונושאי המשכן לסכניסם לארץ וספר מתניכם מן הטמאים כאמרו והיה מחניך קדוש ומן הממזרים כענין הסוטה למען היות השכינה ביניהם כמתנה נבואתם. ספר הכתוב ד' מעשים טובים שעשו ישראל שבכם זכו ליכנס לארץ מיד בלתי מלחמה לולא המרגלים כמו שהעיד משה רבינו באמרו לחבב נוסעים אנחנו אל המקום. ראשונה ספר חנכת המזבח. שנית זריזותם בענין תנוך הלוים. שלישית זריזותם בקרבן הפסח. רביעית לכתם אחרי האל ית' במדבר אע"פ שהיה סעלות הענן בזמנים בלתי נודעים פעמים ארוכים ופעמים קצרים באופן שהיה ראוי שתקשה עליהם מאד החניה והמסע. ולהודיע כל אלה ספר אותם כפי מדרגת היותם לרצון לפניו לא לפי הזמן שהיו בו ולכן ספר בכאן ענין חנכת המזבח והלוים והפסח שהיו בחדש הראשון והיתה תחלת הספר (נ"ל הספור) בחדש השני והיה ענין הויתם ונסיעתם ע"פ ה' מיום צאתם ממצרים ועל כמו זה אמרו אין מוקדם ומאוחר בתורה וזה כאשר תכוין תכלית מה זולת סימן נגדר המספר: (ב) ויעשו בני ישראל את הפסח. מלבד מה שעשו בשמיני למלואים וחנוכת הנשיאים יעשו ג"כ את הפסח

שלא

יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ו וַיְהִי אֲנָשִׁים אֲשֶׁר
הָיוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם וְלֹא־יָכְלוּ לַעֲשֹׂת־הַפֶּסַח בַּיּוֹם
הַהוּא וַיִּקְרְבוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה וְלִפְנֵי אַהֲרֹן בַּיּוֹם הַהוּא׃ ז וַיֹּאמְרוּ
הָאֲנָשִׁים הָהֵמָּה אֵלָיו אֲנַחְנוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם לָמָּה
נִגָּרַע לְבִלְתִּי הַקְרִיב אֶת־קָרְבַּן יְהוָה בְּמֹעֲדוֹ בְּתוֹךְ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ ח וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֹשֶׁה עִמְדוּ וְאֶשְׁמְעָה מַה־יְצַוֶּה
יְהוָה לָכֶם׃ פ ט וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ י דַּבֵּר אֶל־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ כִּי־יִהְיֶה טָמֵא ׀ לָנֶפֶשׁ אוֹ
בְדֶרֶךְ רְחֹקָה נקוד על ה לָכֶם אוֹ לְדֹרֹתֵיכֶם וְעָשָׂה פֶסַח
לַיהוָה׃ יא בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם בֵּין הָעַרְבַּיִם
יַעֲשׂוּ אֹתוֹ עַל־מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׃ יב לֹא־יַשְׁאִירוּ מִמֶּנּוּ
עַד־בֹּקֶר וְעֶצֶם לֹא יִשְׁבְּרוּ־בוֹ כְּכָל־חֻקַּת הַפֶּסַח יַעֲשׂוּ
אֹתוֹ׃ יג וְהָאִישׁ אֲשֶׁר־הוּא טָהוֹר וּבְדֶרֶךְ לֹא־הָיָה וְחָדַל
לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ כִּי ׀ קָרְבַּן
יְהוָה לֹא הִקְרִיב בְּמֹעֲדוֹ חֶטְאוֹ יִשָּׂא הָאִישׁ הַהוּא׃ יד וְכִי־
יָגוּר אִתְּכֶם גֵּר וְעָשָׂה פֶסַח לַיהוָה כְּחֻקַּת הַפֶּסַח וּכְמִשְׁפָּטוֹ

ת"א ויהי אנשים · פסחים ו סוכה כה : ולא יכלו · שם : איש איש כי יהיה טמא · פסחים סו סז ל לב זבחים כב בכורות ל : או בדרך רחוקה לכם · פסחים פא נזיר סג : בחדש השני · זבחים כב : על מצות · פסחים ל לה קטו קכ קדושין לו : לא ישאירו · פסחים לה : ועצם לא · שם פה : ככל חקת הפסח יעשו אותו · שם לא לה יומא לא זבחים עט : והאיש אשר הוא טהור · פסחים פט לג : וחדל לעשות הפסח · שם לג : ונכרתה הנפש · שם לא : חטאו ישא · שם כריתות ז :

רש"י

מעשה : (ו) לפני משה ולפני אהרן · כששניהם יושבין בבה"מ באו ושאלום ולא יתכן לומר זה אחר זה שאם משה לא היה יודע אהרן מנין לו : (ז) למה נגרע · אמר להם אין קדשים קרבים בטומאה אמרו לו יזרק הדם עלינו בכהנים טהורים ויאכל הבשר לטמאים (ס"א לטהורים כ"נ רא"ם) אמר להם עמדו והשמיעה כתלמיד המובטח לשמוע מפי רבו אשרי ילוד אשה שכך הוא מובטח שכ"ז שהיה רוצה היה מדבר עם השכינה וראויה היתה פרשה זו ליאמר על ידי משה כשאר כל התורה כולה אלא שזכו אלו שתאמר על ידיהן שמגלגלין זכות על ידי זכאי : (י) או בדרך רחוקה · נקוד עליו לומר לא שרחוקה ודאי אלא שהיה חוץ לאסקופת העזרה כל זמן שחיטה · פסח שני מצה וחמץ עמו בבית ואין שם יום טוב ואין אסור חמץ אלא עמו באכילתו : (יד) וכי יגור אתכם גר ועשה פסח · יכול כל המתגייר יעשה פסח מיד תלמוד לומר חוקה אחת וגו' אלא כך משמעו וכי יגור אתכם גר ובא עת לעשות פסח עם חביריו כחוקה וכמשפט

רמב"ן

ומצות כופר הוא אלא מצות שבגופו שה תמים זכר בן שנה שעל גופו צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו שחוץ לגופו מצה וביעור חמץ ולא דבר בהן הכתוב כאן זכן בפסח שני נאמר חקותיו ומשפטיו ומצה וחמץ עמו בבית ואינו נוהג אלא יום אחד · וקצר הכתוב לאמר בין הערבים תעשו אותו ככל חקותיו וככל משפטיו תעשו

אבן עזרא

לזה שהם חייבים גם במדבר : (ו) ויהי אנשים · לא יתכן שיהיה מחנה ישראל גדול ובלא ימותו שם מתים בכל יום : (ז) למה נגרע · מבנין נפעל : (ח) עמדו · פתח אהל מועד : (י) או בדרך רחוקה · אין לחפש כי כבר העתיקו חז"ל כמה היא הרחוקה : לכם · לטמא נפש או לדורותיכם בטמא נפש ודרך רחוקה : (יג) ובדרך לא היה · או בדרך וכן ומכה אביו ואמו : חטאו ישא · הוא בעצמו : (יד) וכי יגור אתכם גר · גם הוא יעשה פסח שני כמשפט וי"א כי הטעם על פסח ראשון : וכיוצא

במדברא דסיני ככל די פקיד יי ית משה כן עבדו בני ישראל: ו והוו גבריא די הוו מסאבין לטמי נפשא דאנשא ולא יכילו למעבד פסחא ביומא ההוא וקריבו קדם משה וקדם אהרן ביומא ההוא: ז ואמרו גבריא האנון ליה אנחנא מסאבין לטמי נפשא דאנשא למא נתמנע בדיל דלא לקרבא ית קרבנא דיי בזמניה בגו בני ישראל: ח ואמר להון משה אוריכו עד דאשמע מה דאתפקד קדם יי על דילכון: ט ומליל יי עם משה למימר: י מלל עם בני ישראל למימר גבר גבר ארי יהי מסאב לטמי נפשא דאנשא או בארחא רחיקא לכון או לדריכון ויעבד פסחא קדם יי: יא בירחא תנינא בארבעת עשרא יומא בין שמשיא יעבדון יתיה על פטיר ומררין ייכלניה: יב לא ישארון מניה עד צפרא וגרמא לא יתברון ביה ככל גזרת פסחא יעבדון יתיה: יג וגברא דהוא דכי ובארח לא הוה ויתמנע למעבד פסחא וישתיצי אנשא ההיא מעמה ארי קרבנא דיי לא קריב בזמניה חוביה יקבל גברא ההוא: יד וארי יתגייר עמכון גיורא ויעבד פסחא קדם יי כגזרת פסחא

נתינה לגר

כ"נ ה') לא ת' כן משום דהתם כתיב "בחדש הראשון". (ז) טמאים לנפש, מסאבין לטמי נפשא. פרש"י לעיל (ה' ב' ועמ"ש שם). (ח) כה יצוה ה' לכם, מה דאתפקד מן קדם ה' על דילכון. על אודות הנוסחא "דאתפקד" עי' באוג"ר וכס' לחם ושמלה, ולא ת' כפשוטו "לכון" שטמאים היו ולא יטה ה' להם ממש, וע' בפסחים (נ' ע"ב) בתוד"ה שאל, דא"כ יכולים היו לסבול ולאכול ולכן היה עיקר הצווי על אחרים. (יא) מצות, פטיר. ת' בל"י, עמ"ש לעיל (שמות י"ב ח).

בעל הטורים

במדבר אלא אותו פסח בלבד: (ו) אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם · [ע"ה] בגימ' אלו (מושאי) [שהיו נושאין] ארונו של יוסף [עם התיבות] · אשר היו טמאים בגימ' זה למת מצוה: טמא לנפש · יש פסיק בין טמא לנפש לומר לך שיש חילוק בין הטמאים איש נדחה ואין ציבור נדחה: (י) או בדרך רחוקה · רחוקה בגימט' זהו מאסקופה שעל ה"א נקוד כאילו לא נכתב [נ"ל שדרש רחוקה חסר ו' ובצירוף ג' האותיות מתיבת רחק]: ועשה פסח לה' בחדש השני · לפי שמעברין השנה אז אייר במקום ניסן ולפי שבחמשה עשר בו ירד המן לכך עושים בו פסח יום אחד: (יג) ובדרך · ד' במס' · הבא ואידך (מ"א כ"ב) וילך בדרך אביו ובדרך אמו ובדרך ירבעם בן נבט ואידך ובדרך חטאים לא עמד וזה הוא ובדרך לא היה וחדל לעשות הפסח שעושה בדרך שעושה ירבעם שהלך בדרך חטאים שבטל הקרבנות והחטיא את ישראל · גם זה שאינו בדרך ומבטל מלעשות הפסח: וחדל · ב' במסרה · הבא ואידך וחדל לעולם דפסח נכרת וזה הוא וחדל לעולם לעולמו של יובל דהיינו חמשים שנה כדין חייבי כריתות דלא מפקי חמשים: ונכרתה הנפש ההוא · ס"ת אשה לומר לך אחד האיש ואחד האשה בכלל עונשין:

רמב"ן

תכשו אותו לרבות דיני האכילה שאין באותו היום הנזכר בכתוב כי בלילה שאחריו יאכל שכבר פירש שם · ואכלו את הבשר בלילה הזה וגו' וכן בחודש השני בארבעה עשר בין הערבים יעשו אותו על מצות ומרורים יאכלוהו טעמו יאכלוהו בעת האכילה הנזכרת שם בצואה של פסח ראשון: (י) וטעם בדרך רחוקה · כתב רש"י שהיו חוץ לאסקופת העזרה כל זמן השחיטה והוא נרמז בנקוד כפי דעת זו · ואני הנה עליו למה תפס לו שיטת ר' אליעזר · והנכון לתפוס בשיטתו של ר' עקיבא מן המודיעים ולחוץ וכן דעת האמוראים בגמרא דאמר עולא כל שאינו יכול ליכנס בשעת שחיטה והוא פשוטו של מקרא כי העומד בתחלת בין הערבים במקום שלא יגיע לעזרה בעת השחיטה דרך רחוקה היא לו ופטור · ויתכן בטעם הנקודה שהיא דרך רחוקה לו בעשיית הפסח לא רחוקה ממש ולכך חזר ואמר ובדרך לא היה ולא הזכיר רחוקה וגוה הכתוב לטמא ולמי שהיה בדרך רחוקה לעשות השני והוא הדין והטעם לכל מי שלא עשה הראשון ואפילו במזיד שחייב לעשות השני כדברי רבותינו · ולא הזכיר הכתוב אלא לומר שיעשו השני ברשות ולמנוע הטמא מלעשות הראשון אבל מי שהיה בדרך פטור מן הראשון ועושה השני ואם רצה לבאת בראשון וגוה ושחטו עליו הורצה דקיימא לן מיחש הוא דחש רחמנא עילויה ואי עביד הבא עליו ברכה ויתכן שלכך הזכיר הכתוב רחוקה כי בדרך הקרובה בידו לעשות השני או הראשון שישחטו ויזרקו עליו ויבא ויאכל לערב: (יד) וטעם וכי יגור אתכם גר · לצוות הגרים בפסח זה של מדבר כאשר יצוה בו לישראל ויתכן כי מה שאמר בסדר בא אל פרעה וכי יגור אתך גר ועשה פסח הוא על פסח מצרים כי הפרשה ההיא על פסח מצרים נאמרה כאשר פירשתי שם והיה במשמע כי הגרים היוצאים ממצרים ערב רב יעשו פסח שאף הם היו באותו הנס אבל המתגיירים אחרי כן

ספורנו

שלא יפטרו ממנו בשביל שמחת המצוה שקיימו כמו שקרה בבנין בית ראשון שספרו רז"ל שבטל שלמה את יום הכפורים בשמחת חנוכת הבית: (ז) אנחנו טמאים לנפש אדם למה נגרע · מאחר שהיתה טומאתנו לדבר מצוה למה תהיה גורמת עבירה

כֵּן יַעֲשֶׂה חֻקָּה אַחַת יִהְיֶה לָכֶם וְלַגֵּר וּלְאֶזְרַח הָאָרֶץ׃ ס רביעי
טו וּבְיוֹם הָקִים אֶת־הַמִּשְׁכָּן כִּסָּה הֶעָנָן אֶת־הַמִּשְׁכָּן לְאֹהֶל
הָעֵדֻת וּבָעֶרֶב יִהְיֶה עַל־הַמִּשְׁכָּן כְּמַרְאֵה־אֵשׁ עַד־בֹּקֶר׃
טז כֵּן יִהְיֶה תָמִיד הֶעָנָן יְכַסֶּנּוּ וּמַרְאֵה־אֵשׁ לָיְלָה׃ יז וּלְפִי
הֵעָלֹת הֶעָנָן מֵעַל הָאֹהֶל וְאַחֲרֵי כֵן יִסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וּבִמְקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁכָּן־שָׁם הֶעָנָן שָׁם יַחֲנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
יח עַל־פִּי יְהוָה יִסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל־פִּי יְהוָה יַחֲנוּ כָּל־יְמֵי
אֲשֶׁר יִשְׁכֹּן הֶעָנָן עַל־הַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ׃ יט וּבְהַאֲרִיךְ הֶעָנָן עַל־
הַמִּשְׁכָּן יָמִים רַבִּים וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְהוָה
וְלֹא יִסָּעוּ׃ כ וְיֵשׁ אֲשֶׁר יִהְיֶה הֶעָנָן יָמִים מִסְפָּר עַל־הַמִּשְׁכָּן
עַל־פִּי יְהוָה יַחֲנוּ וְעַל־פִּי יְהוָה יִסָּעוּ׃ כא וְיֵשׁ אֲשֶׁר יִהְיֶה
הֶעָנָן מֵעֶרֶב עַד־בֹּקֶר וְנַעֲלָה הֶעָנָן בַּבֹּקֶר וְנָסָעוּ אוֹ יוֹמָם
וָלַיְלָה וְנַעֲלָה הֶעָנָן וְנָסָעוּ׃ כב אוֹ־יֹמַיִם אוֹ־חֹדֶשׁ אוֹ־יָמִים
בְּהַאֲרִיךְ הֶעָנָן עַל־הַמִּשְׁכָּן לִשְׁכֹּן עָלָיו יַחֲנוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
וְלֹא יִסָּעוּ וּבְהֵעָלֹתוֹ יִסָּעוּ׃ כג עַל־פִּי יְהוָה יַחֲנוּ וְעַל־פִּי יְהוָה
יִסָּעוּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְהוָה שָׁמָרוּ עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ
י א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב עֲשֵׂה לְךָ שְׁתֵּי חֲצוֹצְרֹת

ת"א וביום הקים את המשכן · שבועות טז: על פי ה' יחנו · שבת לא עירובין נה: עשה לך שתי חצוצרות · יומא ג ר"ה כז מנחות כח עקידה שער עז:

רש"י

יעשה: (טו) המשכן לאהל העדות · המשכן העשוי להיות אהל ללוחות העדות: יהיה על המשכן · כמו הוה על המשכן וכן כל לשון הפרשה: (יז) העלות הענן · כתרגומו אסתלקות וכן ונעלה הענן ולא יתכן לכתוב ולפי עלות הענן ועלה הענן שאין זה לשון סילוק אלא נמוחועלייה כמו והנה עב קטנה ככף איש עולה מים: (יח) על פי ה' יסעו · שנינו במלאכת המשכן כיון שהיו ישראל נוסעים היה עמוד הענן מתקפל ומשך על גבי בני יהודה כמין קורה תקעו והריעו ותקעו · ולא היה מהלך עד שמשה אומר קומה ה' ונסע דגל מחנה יהודה (זו בספרי): על פי ה' יחנו · כיון שהיו ישראל חונים עמוד הענן מתמר ועולה ומשך על גבי בני יהודה כמין סוכה ולא היה נפרש עד שמשה אומר שובה ה' רבבות אלפי ישראל הוי אומר על פי ה' וביד משה: (כ) ויש · כלומר ופעמים: ימים מספר · ימים מועטים: (כב) או ימים · שנה כמו ימים תהיה גאולתו: (ב) עשה לך · שיהיו תוקעים לפניך כמלך ויהי בישרון מלך:

רמב"ן

במדבר או בארץ לא יתחייבו בפסח שלא היו הם או אבותיהם בכלל ואותנו הוציא משם לפיכך הוצרך בכאן לחייבם בפסח דורות במדבר ובארץ: (טו) וביום הקים את המשכן · עתה יחזור לספר בעניני הנסיעה והמלות שנלכו בה כגון התלונות שנלטוה בהן עכשו להיותן

אבן עזרא

(טו) וביום הקים את המשכן · החל לספור מסעי ישראל שהלך להזכיר הענן שהיה על המשכן כי בחנותו יחנו ובנסעו יסעו: לאהל העדות · על אהל ורבים כן: (יח) על פי ה' יסעו · הטעם ידוע כי הענן השם יניחנו ויסענו: (יט) ובהאריך · ואם היה מאריך והנה דרך כלל ואחר כן אמר ימים מספר יסעו או יחנו על פי ה': (כא) או יומם ולילה · הנה פעמים יסעו בלילה וי"א כי פירושו יומם ולילה כמשמעו והוא הנכון בעיני בעבור או יומם: (כב) או ימים · שנה תמימה: (כג) על פי ה' יחנו · באחרונה כל ימי שבתם במדבר: (ב) חצוצרת · שם הפועל

וּכְדַחֲזֵי לַהּ כֵּן יַעֲבֵד קְיָמָא חַד יְהֵי לְכוֹן וּלְגִיּוֹרָא וּלְיַצִּיבָא דְאַרְעָא׃ טו וּבְיוֹמָא דְאִתָּקַם יָת מַשְׁכְּנָא חֲפָא עֲנָנָא יָת מַשְׁכְּנָא לְמַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא וּבְרַמְשָׁא הֲוָה עַל מַשְׁכְּנָא כְּחֵזוּ אֶשָּׁתָא עַד צַפְרָא׃ טז כֵּן הֲוָה תְדִירָא עֲנָנָא חָפֵי לֵהּ וְחֵזוּ אֶשָּׁתָא בְּלֵילְיָא׃ יז וּלְפוּם אִסְתַּלָּקוּת עֲנָנָא מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא וּבָתַר כֵּן נָטְלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְאַתְרָא דְשָׁרֵי תַמָּן עֲנָנָא תַּמָּן שָׁרַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יח עַל מֵימְרָא דַייָ נָטְלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל מֵימְרָא דַייָ שָׁרַן כָּל יוֹמֵי דִּי שָׁרֵי עֲנָנָא עַל מַשְׁכְּנָא שָׁרַן׃ יט וּבְאוֹרָכוּת עֲנָנָא עַל מַשְׁכְּנָא יוֹמִין סַגִּיאִין וְיִטְּרוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת מַטְּרַת מֵימְרָא דַייָ וְלָא נָטְלִין׃ כ וְאִית דִּי הֲוָה עֲנָנָא יוֹמֵי דִמְנְיָן עַל מַשְׁכְּנָא עַל מֵימְרָא דַייָ שָׁרַן וְעַל מֵימְרָא דַייָ נָטְלִין׃ כא וְאִית דִּי הֲוָה עֲנָנָא מֵרַמְשָׁא עַד צַפְרָא וּמִסְתַּלֵּק עֲנָנָא בְּצַפְרָא וְנָטְלִין אוֹ יְמָם וְלֵילֵי וּמִסְתַּלֵּק עֲנָנָא וְנָטְלִין׃ כב אוֹ תְרֵין יוֹמִין אוֹ יַרְחָא אוֹ עִדָּן בְּעִדָּן בְּאוֹרָכוּת עֲנָנָא עַל מַשְׁכְּנָא לְמִשְׁרֵי עִלּוֹהִי שָׁרַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא נָטְלִין וּבְאִסְתַּלָּקוּתֵהּ נָטְלִין׃ כג עַל מֵימְרָא דַייָ שָׁרַן וְעַל מֵימְרָא דַייָ נָטְלִין יָת מַטְּרַת מֵימְרָא דַייָ נָטְרִין עַל מֵימְרָא דַייָ בִּידָא דְמֹשֶׁה׃ א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ ב עֲבֵד לָךְ תַּרְתֵּין חֲצוֹצְרָן דִּכְסַף נְגִיד תַּעְבֵּד יָתְהוֹן וִיהוֹן לָךְ לְעָרָעָא כְּנִשְׁתָּא

נתינה לגר

(כ) ימים מספר, יומי דמנין. ר"ל ימים מועטים, וכמ"ש רש"י. (כב) ימים. עדן בעדן. ר"ל שנה מזמן העבר לזמן ההוא, וכ"ה לעיל (ויקרא כ"ה כ"ט) "ימים תהיה גאלתו". יחנו, יסעו, שרן, נטלין. וכן לקמן (פסוק כ"ג), ת' בלשון בינוני אף שבמקרא הוא בל' עתיד, ומזה נ"כ ראיה שמשה כתב ספרו על העתיד, אבל הת"א ת' כדרכו לעבר וכן "כי הוא יכאיב ויחבש" [איוב ה' י"ח] ת' "הוא מיתי

בעל הטורים

(טו) וביום הקים את המשכן· ז' פעמים כתיב בפרשה כנגד ז' משכנות [מדבר · נוב · גבעון · גלגל · שילה · בית ראשון · בית שני]: ובערב · ד' במס' · הכא ואידך ובערב תאמר מי יתן בקר (פ' תבא) מקטירים לה' וגו' בבקר ובערב (ד"ה ב' י"ג) ובערב חתרתי לי בקיר (ביחזקאל י"ב) שהיה מתנבא על הגלות וזהו בערב חתרתי לי בקיר כשיצאו בגולה תאמר מי יתן ערב כשהיה ערב שנאמר בו מקטירים לה' בבקר ובערב וכמראה אש עד בקר: (יז) העלות · ב' במס' · העלות הענן עד העלות (עזרא א') זהו שאמרו רבותינו היו שיעשו להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי משה אלא שגרם החטא: ובמקום · ב' במס' · הכא ואידך ובמקום גדולים אל תעמוד שלא היו נוסעין לא לפניהם ולא לצדדיהם אלא לאחריהם זהו במקום אשר ישכון שם הענן דהיינו לפניהם או לצדדיהם אל תעמוד לעשות שם גדולים: (כג) ביד משה · וסמיך ליה עשה לך שתי חצוצרות כסף שלא היו אלא בידו שבחייו נגנזו: (ב) לך · ב' אותיות שלך [פי' השי"ן מתיבת שתי ותיבת לך] שמשלו עשאם: ב' חצוצרות ·

רמב"ן

למקרא העדה ולמסע את המחנות ועתה כסה הענן את המשכן לאהל העדות להגיד שלא היה הענן מכסה אלא אהל העדות לא חצר המשכן: (יט) ועתה ובהאריך הענן · לומר כי אם יאריך הענן על המשכן ימים רבים והמקום ההוא איננו טוב בעיניהם והיו חפצים ומתאוים מאד לנסוע מן המקום אעפ"כ לא יעברו על רצון השם וזה טעם ושמרו בני ישראל את משמרת ה' ולא יסעו כי מיראת השם ומשמרם משמרת מצותו לא יסעו וכן אם יהיה הענן ימים מספר כשנים או שלשה ימים והיו העם יגעים מאד ועיפים בדרך כחם ישבו רצון השם ללכת אחרי הענן · וספר עוד כי יש שלא יעמדו רק לילה אחד ויסעו בבקר אע"פ שהוא טורח גדול

ספורנו

עבירה: כמועדו · שזו מצוה עוברת: (יד) חקה אחת יהיה לכם · פה במדבר: ולגר ולאזרח הארץ · בארץ ישראל: (יז) ואחרי כן יסעו · אחרי העלותו היו נוסעים אל אותו הצד שהיה הענן פונה: ובמקום אשר ישכן שם הענן שם יחנו · סיפר זכותן של ישראל על לכתם אחריו במדבר · ראשונה שהיו חונים במקום אשר ישכן שם הענן אע"פ שהיה מקום תהו ילל ישימון: (יט) ושמרו בני ישראל את משמרת ה' · סיפר שנית שהיו ממתינים את המתנתו זמן ארוך אע"פ שהיה המקום רע מאד · ולא יסעו לתור להם מקום לתותם טוב ממנו: (כ) ויש אשר יהיה הענן ימים מספר · סיפר שלישית שלפעמים היתה חניתם במקום נאות להם ולמקניהם ושם היה שוכן הענן ימים מספר · מכל מקום: ע"פ ה' יחנו · לא מאהבת אותו המקום: ועל פי ה' יסעו · אע"פ שהיו נוסעים מאותו המקום הטוב: (כא) ויש אשר יהיה הענן מערב עד בקר · סיפר רביעית שהיתה חנית הענן לפעמים זמן בלתי מבואר באופן שהיה לילה בלבד שהוא זמן בלתי מוכן ומספיק לצרכי חניה ולצרכי המסע אתגם עם זה סיפר שלא היתה תהלת שום מסע בלילה: (כב) או יומים או חדש או ימים · חמישית סיפר שבקצת אלה הזמנים לא היה להם פנאי לסדר עניינם ועניני מקניהם ובקצתם כבר הכינו והזכו וכמו רגע היו מסתלקין היכף והורסים כל הכנותיהם: (כג) על פי ה' יחנו · גם בזמן הקצר בלתי הבנת סדור ענייניהם: ועל פי ה' יסעו · בהעלות הענן גם אחר הזמן הארוך שכבר סדרו שם כל ענייניהם: (ב) עשה לך שתי חצוצרות כסף · בהיות הכונה אתה לנסוע

לסבניהם

כֶּסֶף מִקְשָׁה תַּעֲשֶׂה אֹתָם וְהָיוּ לְךָ לְמִקְרָא הָעֵדָה וּלְמַסַּע אֶת־הַמַּחֲנוֹת׃ ג וְתָקְעוּ בָּהֵן וְנוֹעֲדוּ אֵלֶיךָ כָּל־הָעֵדָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ד וְאִם־בְּאַחַת יִתְקָעוּ וְנוֹעֲדוּ אֵלֶיךָ הַנְּשִׂיאִים רָאשֵׁי אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל׃ ה וּתְקַעְתֶּם תְּרוּעָה וְנָסְעוּ הַמַּחֲנוֹת הַחֹנִים קֵדְמָה׃ ו וּתְקַעְתֶּם תְּרוּעָה שֵׁנִית וְנָסְעוּ הַמַּחֲנוֹת הַחֹנִים תֵּימָנָה תְּרוּעָה יִתְקְעוּ לְמַסְעֵיהֶם׃ ז וּבְהַקְהִיל אֶת־הַקָּהָל תִּתְקְעוּ וְלֹא תָרִיעוּ׃ ח וּבְנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים יִתְקְעוּ בַּחֲצֹצְרוֹת וְהָיוּ לָכֶם לְחֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם׃ ט וְכִי־תָבֹאוּ מִלְחָמָה בְּאַרְצְכֶם עַל־הַצַּר הַצֹּרֵר אֶתְכֶם וַהֲרֵעֹתֶם בַּחֲצֹצְרֹת וְנִזְכַּרְתֶּם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְנוֹשַׁעְתֶּם מֵאֹיְבֵיכֶם׃ י וּבְיוֹם שִׂמְחַתְכֶם וּבְמוֹעֲדֵיכֶם וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁכֶם וּתְקַעְתֶּם בַּחֲצֹצְרֹת עַל עֹלֹתֵיכֶם וְעַל זִבְחֵי שַׁלְמֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי אֱלֹהֵיכֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ פ חמישי יא וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי

ת"א כסף · מנחות כח: והיו לך · שם: ותקעתם · ר"ה לד ערכין י: ותקעתם תרועה שנית · סוכה נג ר"ה לד: תרועה יתקעו · סוכה שם ערכין י: ובהקהיל את הקהל · סוכה שם ר"ה לד ערכין י: ובני אהרן · סוכה שם: בארצכם על הצר · ס' הזוהר פ' ויקהל: ובראשי · סוכה נה: ותקעתם · שם לד ר"ה כא זבחים מא ערכין ג יג: והיו לכם לזכרון · ר"ה לב: אני ה' · שם: ויהי בשנה · שם ג תענית כט:

רש"י

עשה לך · משלך: עשה לך · אתה עושה ומשתמש בהם ולא אחר: מקשה · מן העשת תעשה בהקשת הקורנס: למקרא העדה · כשתרצה לדבר עם סנהדרין ושאר העם ותקראם לאסוף אליך תקראם ע"י חצוצרות: ולמסע את המחנות · בשעת סלוק המסעות התקעו בהם לסימן נמצאת אתה אומר ע"פ שלשה היו נוסעים על פי הקב"ה וע"פ משה וע"פ החצוצרות: (ג) ותקעו בהן · בשתיהן והוא סימן למקרא העדה שנאמר ונועדו אליך כל העדה אל פתח אהל מועד: (ד) ואם באחת יתקעו · הוא סימן למקרא הנשיאים שנאמר ונועדו אליך הנשיאים ואף הן יעידתן אל אהל מועד ומגזרה שוה הוא בא בספרי: (ה) ותקעתם תרועה · סימן מסע המחנות תקיעה ותרועה ותקיעה כך הוא נדרש בספרי מן המקראות היתרים: (ז) ובהקהיל את הקהל וגו' · לפי שהוא אומר והיו לך למקרא העדה ולמסע את המחנות מה מקרא העדה תוקע בב' כהנים ובשתיהם שנאמר ותקעו בהן וגו' אף מסע המחנות בשתיהם יכול מה מסע המחנות תוקע ומריע ותוקע אף מקרא העדה תוקע ומריע ותוקע ומעתה אין חילוק בין מקרא העדה למסע את המחנות ת"ל ובהקהיל את הקהל וגו' לומר שאין תרועה למקרא העדה וה"ה לנשיאים הרי סימן לשלשתם מקרא העדה בשתים ושל נשיאים באחת זו וזו אין בהם תרועה ומסע המחנות בשתים על ידי תרועה ותקיעה: (ח) ובני אהרן יתקעו · במקראות ובמסעות הללו: (י) על עלתיכם · בקרבן צבור הכתוב מדבר: אני ה' אלהיכם · מכאן למדנו מלכיות עם זכרונות ושופרות שנאמר ותקעתם הרי שופרות· לזכרון· הרי זכרונות · אני ה' אלהיכם · זו מלכיות וכו': (יא) בחדש השני · נמצאת אתה אומר שנים עשר חדש חסר עשרה ימים עשו בחורב שהרי בר"ח סיון חנו שם

רמב"ן

להם ולפעמים יעמוד הענן יומם ולילה כי הלכו כל הלילה ובאו במקום ההוא בבקר וינוח הענן שם כל היום ההוא וכל הלילה ועלה בבקר השני ונסעו והוא טורח גדול מן הראשון כי היו העם סבורים שיעמדו

רשב"ם

(ב) והיו לך למקרא העדה · לך יהיו החצוצרות לקריאה ולמחנות והיו צריכין למסע: למסע · שם דבר הוא כמו נסיעה: את המחנות · כמו למחנות: (ג) ותקעו בהן · בשתיהן:

ולאטלא ית משריתא: ג ויתקעון בהן ויזדמנון לותך כל כנשתא לתרע משכן זמנא: ד ואם בחדא יתקעון ויזדמנון לותך רברביא רישי אלפיא דישראל: ה ותתקעון יבבתא ויטלון משריתא דשרן קדומא: ו ותתקעון יבבתא תניינות ויטלון משריתא דשרן דרומא יבבא יתקעון למטלניהון: ז ובמכנש ית קהלא יתתקעון ולא תיבבון: ח ובני אהרן כהניא יתקעון בחצוצרתא ויהון לכון לקים עלם לדריכון: ט וארי תיעלון לאגחא קרבא בארעכון על מעיקי דמעיקין לכון ותיבבון בחצצרתא וייעול דוכרניכון לטבא קדם יי אלהכון ותתפרקון מסנאיכון: י וביום חדותכון ובזמניכון ובירישי ירחיכון ותתקעון בחצצרתא על עלותכון ועל נכסת קודשיכון ויהון לכון לדוכרנא קדם אלהכון אנא יי אלהכון: יא והוה

נתינה לגר

כילא ומעיל סמתירלא״. י (ט) וכי תבאו מלחמה, וארי תעלון לאגחא קרבא. ר״ל כי תבאו ללחום נגד הצר, כידוע שבעברית יבא לפעמים שם המקרה תחת המקור, והוסיף מלת „לאגחא״ להעמיס הענין „

בעל הטורים

כנגד אברהם ויעקב שעשו מלחמה באומות ונלחמו: כסף · ולא זהב שלא להזכיר קול העם ברעה: (ח) לדורותיכם וכי תבאו מלחמה · רמז למלחמת גוג העתידה שתבוא לימות המשיח: תבאו מלחמה · בגימטריא מלחמת גוג [עם התיבות]: תבאו · אותיות אבות שזכות האבות עומד במלחמה: והרעותם בחצוצרות · על שם רוע התרועע הארץ תרועם בשבט ברזל: (י) בשמחתכם · בגימט׳ גם ביום השבת: ובמועדיכם · מלא וי״ו כנגד פסח עצרת ראש השנה יוה״כ סכות שמיני עצרת:

אבן עזרא

הפועל בחסרון כלדי בקריאה ואם הוא כתוב: למקרא · שם הפועל וכן ולמסע או הוא שם והטעם לעת מקרא ולעת מסע והראשון נכון בעיני: (ג) ותקעו בהם · התוקעים כמו ויאמר ליוסף אשר ילדה אותה ללוי והנה הטעם אם יתקעו בשתיהן יתחברו הנשיאים והעדה: (ד) ואם באחת יתקעו · פי׳ בחצוצרת אחת יבואו הנשיאים לבדם ואם היתה תרועה יסע דגל מחנה יהודה אע״פ שהענן על המשכן ולפי דעת רבים שהענן אשר הוא הנוסע לפניהם: (ה) ונסעו המחנות · כי הם שלש: (ו) תרועה שנית · שיסע דגל ראובן ולא יתקעו עוד כי הקהתים ועמם הכהנים התוקעים נוסעים קודם דגל אפרים: תרועה יתקעו · הכהנים למסעיהם כי אחר דגל ראובן נוסעים: (ח) והיו לכם לחקת עולם · כי המחנות טבעים להלחם בלא תרועה דברי משה בנסוע הארון והנה פי׳ זאת החוקה שתעשו כן שיריעו הכהנים בחצוצרת בלכתם למלחמה להלחם אל ארץ אויביהם וכן כי יבא אויב בארצכם ותבואו למלחמה עמו: (ט) ונזכרתם · כי עשיתם מה שצוה לכם השם הנכבד גם התרועה זכר לנפשות לצעוק לשם: (י) וביום שמחתכם ובמועדיכם · שבאתם מארץ אויב או נלחמתם האויב הבא עליכם וקבעתם יום שמחה כימי פורים ושבעת ימי חזקי״ה (ס״א

רמב״ן

שם ופרקו העגלות והניחו משאם כמנהג הבאים מן הדרך ובהעלות הענן יחזרו לטעון ולא יוכלו לעשות להם תקון לדרך יום או יומים ויסעו בלילה ויתכן שאירע להם במסעות שעשו כמסופר בכאן ולא בענין אחר כי עמד הענן מערב ועד בקר ויומם ולילה ויומים וחדש ושנה ולכך הזכיר הכתוב אלו השעורין בפרטן ועמד שנים רבים כאשר הזכיר החלה כגון בקדש שאמר ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם: (ו) ונסעו המחנות החונים תימנה · פי׳ הכתוב כי שתי תרועות הראשונה למסע מחנות המזרח והשנית למסע מחנות הדרום: ואמר תרועה יתקעו למסעיהם · שיתקעו כן לכל מסעיהם לומר שיתקעו תרועה שלישית למסע המחנות החונים ימה ורביעית למסע החונים צפונה כי לכל דגל מסע בפני עצמו כאשר יפרש ונסע דגל מחנה בני אפרים · ונסע דגל מחנה בני דן וכך היא שנויה בברייתא של מלאכת המשכן אבל בספרי שנו או כשם שתוקע למזרח ולדרום כך תוקע למערב ולצפון ת״ל תרועה יתקעו למסעיהם תקיעה אחת לשתיהן ויש אומרים שלש לכל רוח ורוח ע״כ וכן הוא פשוטו של מקרא באמת שיתקעו לכל רוח כמו שפירשתי: תרועה יתקעו למסעיהם · כבר פירשתי בסדר אמור אל הכהנים כי התרועה רמז למדת הדין כי כן כתיב במסעות על פי ה׳ ביד משה והיא המנהלת במלחמת וכתוב וכי תבאו מלחמה בארצכם והרעותם ועל כן אמר משה ויגוסו משנאיך מפניך וכבר פירשתי סוד הפנים בעשרת הדברות · וכן תראו כי חומת יריחו נפלה בתרועה דכתיב עד יום אמרי לכם הריעו והריעותם · וכתיב ויריעו העם תרועה גדולה ותפול החומה · ולכך היתה חרם: (ז) ובהקהיל את הקהל וגו׳ · ראוים להקיעה כי הפשוטה רמז למדת רחמים כי ימינו פשוטה לקבל שבים על כן יאמרו ונחה שובה ה׳ רבבות אלפי ישראל וכתיב וביום שמחתכם ובמועדיכם

ספורנו

להכניסם לארץ מיד לזה בחצוצרות להרועת מלך גם בנסוע המשכן ובנסוע המקדש ובצאתם להלחם כאמרו וכי תבאו מלחמה בארצכם והרעותם בחצוצרות: והיו לך למקרא העדה · מפני שהיה מקרא העדה והנשיאים אל פתח אהל מועד לפני ה׳ ראוי שתהיה קריאתם בחצוצרות לכבוד המלך: (ה) ותקעתם תרועה ונסעו המחנות החונים קדמה · כי עמהם היו נוסעים נושאי המשכן: (ו) ותקעתם תרועה שנית ונסעו המחנות החנים תימנה · כי עמהם היו נוסעים נושאי המקדש: תרועה יתקעו למסעיהם · שיש במסעם תקיעה ותרועה · וזה כי התרועה בשביל נסיעת המקדש והתקיעה עמה בשביל מסעיהם שיקבצו יחד כמו שהיה מקרא העדה והנשיאים בתקיעה בלתי תרועה: (יא) בחדש השני בעשרים בחדש · אחר שעשו הטמאים פסח

שני

בְּעֶשְׂרִים בַּחֹדֶשׁ נַעֲלָה הֶעָנָן מֵעַל מִשְׁכַּן הָעֵדֻת׃ יב וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמַסְעֵיהֶם מִמִּדְבַּר סִינָי וַיִּשְׁכֹּן הֶעָנָן בְּמִדְבַּר פָּארָן׃ יג וַיִּסְעוּ בָּרִאשֹׁנָה עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ יד וַיִּסַּע דֶּגֶל מַחֲנֵה בְנֵי־יְהוּדָה בָּרִאשֹׁנָה לְצִבְאֹתָם וְעַל־צְבָאוֹ נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃ טו וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃ טז וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃ יז וְהוּרַד הַמִּשְׁכָּן וְנָסְעוּ בְנֵי־גֵרְשׁוֹן וּבְנֵי מְרָרִי נֹשְׂאֵי הַמִּשְׁכָּן׃ יח וְנָסַע דֶּגֶל מַחֲנֵה רְאוּבֵן לְצִבְאֹתָם וְעַל־צְבָאוֹ אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃ יט וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃ כ וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְנֵי־גָד אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל׃ כא וְנָסְעוּ הַקְּהָתִים נֹשְׂאֵי הַמִּקְדָּשׁ וְהֵקִימוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן עַד־בֹּאָם׃ כב וְנָסַע דֶּגֶל מַחֲנֵה בְנֵי־אֶפְרַיִם לְצִבְאֹתָם וְעַל־צְבָאוֹ אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד׃ כג וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃ כד וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי׃ כה וְנָסַע דֶּגֶל מַחֲנֵה בְנֵי־דָן מְאַסֵּף לְכָל־הַמַּחֲנֹת לְצִבְאֹתָם וְעַל־צְבָאוֹ אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃ כו וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃ כז וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃ כח אֵלֶּה מַסְעֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל

ת"א מדבר פארן · שבת פט : ונסעו הקהתים · עירובין כ שבועות טז מנחות לח :

רש"י

ולא נסעו עד כ' באייר לשנה הבאה : (יב) למסעיהם · כמשפט המפורש למסע דגליהם מי ראשון ומי אחרון : במדבר פארן · קברות התאוה במדבר פארן היה ושם חנו ממסע זה : (יז) והורד המשכן · כיון שנוסע דגל יהודה נכנסו אהרן ובניו ופרקו את הפרכת וכסו בה את הארון שנאמר ובא אהרן ובניו בנסע המחנה ובני גרשון ובני מררי פורקין המשכן וטוענין אותו בעגלות והארון וכלי הקדש של משא בני קהת עומדין מכוסין ונתונין על המוטות עד שנסע דגל מחנה ראובן ואח"כ ונסעו הקהתים : (כא) נשאי המקדש · נושאי דברים המקודשים : והקימו את המשכן · בני גרשון ובני מררי שהיו קודמים להם מסע שני דגלים היו מקימין את המשכן כשהיה הענן שוכן וסימן החנייה נראה בדגל מחנה יהודה והם חונים ועדיין בני קהת באו מאחריהם עם ב' דגלים האחרונים היו בני גרשון ובני מררי מקימין את המקדש וכשבאים בני קהת מוצאים אותו על מכונו ומכניסין בו הארון והשלחן והמנורה והמזבחות וזהו משמעות המקרא והקימו מקימי המשכן אותו עד טרם בואם של בני קהת : (כה) מאסף לכל המחנות · תלמוד ירושלמי לפי שהיה שבטו של דן מרובה באוכלוסין היה נוסע באחרונה וכל מי שהיה מאבד דבר היה מחזירו לו אית מאן דאמר כתיבה היו מהלכין ומפיק לה מן כאשר יחנו כן יסעו ואית דאמר כקורה היו מהלכין ומפיק לה מן מאסף לכל המחנות : (כח) אלה

רמב"ן

ותקעתם כי המלחמה לתרועה והמועדים והשמחה לרחמים ורצותינו העתיקו פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה ותרועה באמצע שלא יקלן בנסיעות בראש השנה ויום הכפורים ועל הקרבן אבל הכונה זו לתקיעה

בשתא תניתא בירחא תנינא בעשרין לירחא אסתלק ענגא מעלוי משכנא דסהדותא: יב ונטלו בני ישראל למטלניהון ממדברא דסיני ושרא ענגא במדברא דפארן: יג ונטלו בקדמיתא על מימרא דיי בידא דמשה: יד ונטל טקס משרית בני יהודה בקדמיתא לחיליהון ועל חילה נחשון בר עמינדב: טו ועל חילא דשבטא דבני יששכר נתנאל בר צוער: טז ועל חילא דשבטא דבני זבולן אליאב בר חלון: יז ומתפרק משכנא ונטלין בני גרשון ובני מררי נטלי משכנא: יח ונטל טקס משרית ראובן לחיליהון ועל חילה אליצור בר שדיאור: יט ועל חילא דשבטא דבני שמעון שלמיאל בר צורישדי: כ ועל חילא דשבטא דבני גד אליסף בר דעואל: כא ונטלין בני קהת נטלי מקדשא ומקימין ית משכנא עד מיתיהון: כב ונטל טקס משרית בני אפרים לחיליהון ועל חילה אלישמע בר עמיהוד: כג ועל חילא דשבטא דבני מנשה גמליאל בר פדהצור: כד ועל חילא דשבטא דבני בנימן אבידן בר גדעוני: כה ונטל טקס משרית בני דן מכניש לכל משריתא לחיליהון ועל חילה אחיעזר בר עמישדי: כו ועל חילא דשבטא דבני אשר פגעיאל בר עכרן: כז ועל חילא דשבטא דבני נפתלי אחירע בר עינן: כח אלין

בעל הטורים

(יח) ויסע דגל מחנה יהודה · בכולם כתיב ונסע וביהודה כתיב ויסע חסר מ׳ שכל ארבעים שנה שהיו במדבר היו עצמותיו באדון כאלו לא נסע [עי׳ מכות דף י״א וברש״י בככה] : (כה) מאסף · ג׳ במס׳ · הכא ואידך ואין איש מאסף אותם הביתה בפילגש בגבעה (שופטים ע״ו י״ח י״ט) ואידך (ירמיה ט׳) וכעמיר מאחרי הקוצר ואין מאסף שבט דן על שהיה עמהם פסל על כן

אבן עזרא

תנוכה) שמחה · רק המעתיקים סירשו וביום שמחתכם שבת התקיעה שישמעו ישראל וידעו כי העולות יקריבו ויכוגו לנס לנס : (יא) בעשרים בחדש · זה היום היה תחלת נסוע הדגלים והנה עמדו בסיני קרוב משנה : (יב) למסעיהם · כראוי שיסעו : וישכון הענן במדבר פארן · עוד אפרשנו וכן ויסעו בראשונה : (יז) והורד · הלוים יורידוהו : (כא) נושאי המקדש · כוא הארון : והקימו · הגרשונים והמררים את המשכן עד באו הקהתים ויכניסו הכהנים מיד הארון אל מקומו : (כה) מאסף · לפי הדגלים כי נפתלי הוא באחרונה : (כח) אלה מסעי בני ישראל · שטעם כך נסעו תמיד כל ימי

רמב״ן

לתקיעה וזו לתרועה והמשכיל יבין : (יד) ועל צבאו נחשון בן עמינדב · לא ידעתי למה יזכיר בכאן שם נשיאי הדגלים שכבר הזכיר זה ואם תאמר לרמוז כי היו חיים כבר נרמז זה בפרשת הדגלים כי מיום המנין ועד עת המסע לא מת אחד מן הפקודים · אולי בא הכתוב לומר שגם בלכתם בדרך ילך הנשיא בראש צבאו שיעשו מצותו וישכון כמלך בגדוד ולא ילכו כצאן אשר אין להם רועה ולא ימנו להם אחר לזה כאשר יעשה משום מלחמה : (יז) והורד המשכן ונסעו בני גרשון ובני מררי · ומשמעות הכתובים בענין הזה כי אחרי נסוע דגל יהודה יתחילו בפרוק המשכן ותחלת פירוקו שיבא אהרן ובניו והורידו את פרכת המסך וזהו שנאמר ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה והורידו וגו׳ כלומר בנסוע המחנה הראשון וכאשר ישלימו לכסות הארון וכל כלי הקודש של משא בני קהת יורידו הלוים המשכן כולו ויטענו על העגלות ויסעו בני גרשון ובני מררי אחרי דגל יהודה והארון וכלי הקודש עומדים מכוסים ונתונים על המוטות עד שנסע דגל ראובן ויהיה פי׳ ונסע אהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנות שיסע אהל מועד וכל מחנה הלוים בתוך המחנות הנזכרות כי הגרשונים והמררים נוסעים בין דגל יהודה לדגל ראובן והקהתים נוסעים בין דגל ראובן לדגל אפרים כאשר יפרש עוד ויזכיר הטעם שיקימו המשכן טרם בואם · אבל בברייתא של מלאכת המשכן ראיתי כלשון הזה תקעו והריעו ותקעו ונסע דגל של יהודה תחלה שנאמר ונסע דגל מחנה בני יהודה בראשונה נכנסו בני אהרן ופרקו את הפרכת וכסו בה את הארון שנאמר ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה וגו׳ תקעו והריעו ותקעו ונסע דגל מחנה ראובן מיד נכנסו בני גרשון ובני מררי ופרקו את המשכן וטענו אותו בעגלות והעמידוהו עד בא בני קהת שנאמר ונסעו הקהתים נושאי המקדש והקימו את המשכן עד בואם תקעו והריעו ותקעו ונסע דגל אפרים מיד נכנסו בני קהת ופרקו את המקדש וטענוהו בכתף שנאמר וכלה אהרן ובניו וגו׳ · ושמא כך פירושה תקעו והריעו ותקעו לנסוע דגל ראובן ומיד מקדימין בני גרשון ובני מררי ופרקו המשכן ונסעו קודם בני ראובן וכן תקעו והריעו ותקעו שיסע דגל אפרים ומקדימים בני קהת וטוענין כלי הקדש על כתפיהם ונוסעים קודם בני אפרים למדו על נסיעת הלוים שהיו בתקיעות והיכף

ספורנו

בני בי״ד כהדש נעשו חצוצרות ובהם נועדו העדה והנשיאים למשה · והודיענו סדר מסעם על ידי חצוצרות וסדר חצוצרות במקדש ובמלחמה · ובכן נעלה הענן ללכת אל קדש ברנע שהיא העיר הראשונה בארץ ישראל שהיו פוגעים באותו הדרך שהיה

לְצִבְאֹתָם וַיִּסָּעוּ׃ ס כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹבָב בֶּן־רְעוּאֵל
הַמִּדְיָנִי חֹתֵן מֹשֶׁה נֹסְעִים ׀ אֲנַחְנוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר
יְהוָה אֹתוֹ אֶתֵּן לָכֶם לְכָה אִתָּנוּ וְהֵטַבְנוּ לָךְ כִּי־יְהוָה דִּבֶּר־
טוֹב עַל־יִשְׂרָאֵל׃ ל וַיֹּאמֶר אֵלָיו לֹא אֵלֵךְ כִּי אִם־אֶל־אַרְצִי
וְאֶל־מוֹלַדְתִּי אֵלֵךְ׃ לא וַיֹּאמֶר אַל־נָא תַּעֲזֹב אֹתָנוּ כִּי ׀ עַל־
כֵּן יָדַעְתָּ חֲנֹתֵנוּ בַּמִּדְבָּר וְהָיִיתָ לָּנוּ לְעֵינָיִם׃ לב וְהָיָה כִּי־
תֵלֵךְ עִמָּנוּ וְהָיָה ׀ הַטּוֹב הַהוּא אֲשֶׁר יֵיטִיב יְהוָה עִמָּנוּ
וְהֵטַבְנוּ לָךְ׃ לג וַיִּסְעוּ מֵהַר יְהוָה דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים וַאֲרוֹן
בְּרִית־יְהוָה נֹסֵעַ לִפְנֵיהֶם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים לָתוּר לָהֶם
מְנוּחָה׃ לד וַעֲנַן יְהוָה עֲלֵיהֶם יוֹמָם בְּנָסְעָם מִן־הַמַּחֲנֶה׃ ס

ת"א ויסעו מהר ה' · שבת קיז תענית כט :

רש"י

מסעי · זה סדר מסעיהם : ויסעו · ביום ההוא נסעו : (כט) חבב · הוא יתרו שנאמר ומבני חובב חותן משה ומה ת"ל ותבאנה אל רעואל אביהן מלמד שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא ושמות הרבה היו לו · יתרו על שם שייתר פרשה אחת בתורה · חובב על שחבב את התורה וכו' : נוסעים אנחנו אל המקום · מיד עד שלשה ימים אנו נכנסין לארץ שבמסע זה הראשון נסעו על מנת ליכנס לארץ ישראל אלא שחטאו במתאוננים ומפני מה שתף משה עצמו עמהן שעדיין לא נגזרה גזרה עליו וכסבור שהוא נכנס : (ל) אל ארצי ואל מולדתי · אם בשביל נכסי אם בשביל משפחתי: (לא) אל נא תעזוב · אין נא אלא לשון בקשה שלא יאמרו לא נתגייר יתרו מחבה סבור היה שיש לגרים חלק בארץ עכשיו שראה שאין להם חלק הניחם והלך לו : כי על כן ידעת חנתנו במדבר · כי נאה לך לעשות זאת על אשר ידעת חנותנו במדבר וראית נסים וגבורות שנעשו לנו : כי על כן ידעת · כמו על אשר ידעת · כמו כי על כן לא נתתיה לשלה בני · כי על כן באו · כי על כן ראיתי פניך : והיית לנו לעינים · לשון עבר כתרגומו ד"א לשון עתיד כל דבר ודבר שיתעלם מעינינו תהיה מאיר עינינו · ד"א שתהא חביב עלינו כגלגל עינינו שנאמר ואהבתם את הגר : (לב) והיה הטוב ההוא · מה טובה הטיבו לו אמרו כשהיו ישראל מחלקים את הארץ היה דושנה של יריחו ת"ק אמה על ת"ק אמה והניחוה מלחלוק אמרו מי שיבנה בהמ"ק בחלקו הוא יטלנה ובין כך ובין כך נתנוהו לבני יתרו ליונדב בן רכב שנאמר ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים וגו' : (לג) דרך שלשת ימים · מהלך שלשת ימים הלכו ביום אחד שהיה הקב"ה חפץ להכניסם לארץ מיד : וארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך שלשת ימים · זה הארון היוצא עמהם למלחמה ובו שברי לוחות מונחים ומקדים לפניהם דרך שלשת ימים לתקן להם מקום חנייתם : (לד) וענן ה' עליהם יומם · שבעה עננים כתובים במסעיהם ארבעה מארבע רוחות ואחד למעלה ואחד למטה ואחד לפניהם מנמיך את הגבוה ומגביה את הנמוך והורג נחשים ועקרבים : (מן המחנה ·

רמב"ן

נסיעת הדגל באחריהם : (כט) ויאמר משה לחבב · כבר פירשתי כי חובב שם חדש שקראו ליתרו כאשר שב לתורת ישראל כי זה דרך כל המתגייר כי לעבדיו יקרא שם אחר והנה משה חלה פניו ללכת עמהם ואמר לו שאם והטבנו לך והוא חשב שיתנו לו מן השלל כסף וזהב ובגדים וצאן ובקר ולא היה לו נחלה בתוכם ועל כן לא היה חפץ וענה כי אם אל ארצי

אבן עזרא

המדבר · מצאנו שצפורה היא בת רעואל כי כן כתוב ויתן את צפורה בתו ועוד להשקות צאן אביהן אל רעואל אביהן והנה חובב הוא בן רעואל והנה הוא אחי צפורה ולפי שקול הדעת שהוא יתרו בעבור חנותנו במדבר ואמר על דבר יתרו כאשר בא אל המדבר אשר הוא חונה שם ואם יטעון טוען כי הכתוב אמר על יתרו חותן משה יש להשיב כי דרך המקרא לקרוא אבי הנערה ואחיה חותן והעד לחובב בן רעואל המדיני חותן משה וכבר נתברר שחובב אחי צפורה וקראו חותן משה ואם אמר אין חותן משה דבק עם חובב רק עם רעואל שהזכיר מבני

רשב"ם

(כט) לחבב · הוא יתרו כדכתיב מבני חובב חותן משה : (לא) כי על כן אשר ידעת · ונתת על לב צרכנו בחנותנו במדבר · וגם היית לנו עצה טובה כדכתיב וישמע יתרו · דוגמת עינים הייתי לעור : (לג) מהר ה' · כי עדיין לא זזו מבנגד הר חורב שהוא במדבר סיני זה לאחר שהוקם המשכן כמו שפירשתי למעלה · ומ"מ אצל הר סיני היו עד עתה : דרך שלשת ימים · הלכו עד שלשת ימים שלא חנו עד סוף שלשה ומפני טורח
הדרך

מטלני בני ישראל לחיליהון ונטלו: כט ואמר משה לחבב בר רעואל מדינאה חמוהי דמשה נטלין אנחנא לאתרא די אמר יי יתיה אתן לכון איתא עמנא ונוטיב לך ארי יי מליל לאיתאה טבתא על ישראל: ל ואמר ליה לא איזיל אלהן לארעי ולילדותי איזיל: לא ואמר לא כען תשבוק יתנא ארי על כן ידעת כד הוינא שרן במדברא וגבורן דאתעבידן לנא חזיתא בעינך: לב ויהי ארי תיזיל עמנא ויהי טבא ההוא די יוטיב יי עמנא ונוטיב לך: לג ונטלו מטורא דאתגלי עלוהי יקרא דיי מהלך תלתא יומין וארון קימא דיי נטל*) קדמיהון מהלך תלתא יומין לאתקנאה להון אתר בית מישרי: לד וענן יקרא דיי עליהון ביממא במטלהון מן משריתא:

*) נראה נָטֵל, כי לשון בינוני הוא, ובספרים אחרים נְטַל, היידענהיים

נתינה לגר

(כט) התן משה, חמוהי דמשה. הוא כדעת רז"ל שהוא יתרו ולא כפי' הי"א שהביא הראב"ע. דבר טוב, מלל לאיתאה טבא. תקן והוסיף מלת „לאיתאה" ג"כ להטעים הענין. (לא) והיית לנו לעינים, וגבורן דאתעבידן לנא חזיתא בעינך. באשר היה קשה להמת' לפרש כי משה בקש אותו להיות להם לעינים בדרך אשר ילכו בו, אחרי כי ענן ה' הולך לפניהם יומם, לכן ת' מלת „והיית" בל' עבר, אבל לא הוציאה מפשוטה, כי כוונת משה היתה על העתיד, ור"ל אחרי כי עיניך ראו את הנסים שעשה ה' עמנו, ולך נגלו תעלומות חכמת הטבע, הנה תהיה לנו לעינים כמו „עיני העדה" להורות לעם כי לה' הארץ ומלואה, והוא מסדר מערכות הטבע, והנה המעיין בפירש"י בעינים פקוחות יראה כי לא ישרה

בעל הטורים

אין איש מאסף שהענן היה פולט ועמלק היה הורג בהם ונפלו כעמיר מאחרי הקוצר ואין מאסף: (כח) ויסעו · ב' במסרה · הכא ואידך לגבאותם ויסעו · לומר מה שם היה תחת אלהים על כל סביבותיהם אף כאן · ד"א ויסעו דהכא ראש פסוק ויסעו דהכא סוף פסוק דהתם לפי שיעקב ביער עבודת כוכבים מתוכם לפיכך נסעו ביד רמה ושכינה לפניהם אבל בני דן שהיה ביניהם עבודת כוכבים נסעו לאחור ולא לפנים שהיה הענן פולט אותם ועמלק היה הורג בהם: (לב) והיה הטוב ההוא · ה' פעמים טובה כתיב כאן כנגד חמש מאות אמה דושנה של יריחו שנתנו לבניו: והטבנו · טוב הטוב ייטיב והטבנו בגימטריא ביריחו: (לד) בנסעם · ב' במס' · הכא ואידך בנסעם מקדש · מה להלן מרדו אף כאן נמי מרדו: עשה · נוני"ן הפוכין

אבן עזרא

חובב חותן משה ורבים אמרו שחובב הוא יתרו והוא אבי צפורה ורעואל היה זקנה ואמר הכתוב אל רעואל אביהן כאשר אמר יעקב אלהי אבי אברהם ואמר הכתוב בתו כאשר אמר על בלשאצר שהוא בן נבוכדנצר והוא בן בנו וחכמינו אמרו שבעה שמות היו לו ליתרו ושבעה פנים לתורה: (ל) אל ארצי · שאדור שם היום ושם נולדתי: (לא) אל נא · כמו עתה וכן כל נא שבמקרא והוא הפך בלשון ישמעאל: כי על כן ידעת · כמו כי על כן לא נתתיה לשלה וטעם הואיל וידעת חנותינו שידעת המקום שחנינו שם: (כט) לכה אתנו והיית לנו לעינים · לראות הדרך ורבים אומרים כי והיית לשון עבר רמז על כעלה שנסן למשה שהראה לו מה שלא ידע וזה טעם לעינים: (לא) וטעם ויאמר אל נא · וכבר אמר לו כך ולא הועיל לפי דעתי שהמסע הראשון לבדו לא היה כשאר המסעות והפסוק שאמר ונסעו בקהתים אחר נסוע שני הדגלים בכל המסעים חוץ מזה כי הארון היה נוסע לפניהם וזה היה שלשת ימים

רמב"ן

ואל מולדתי אלך כי שם לי נחלה ונכסים וכבוד אז אמר לו משה אל נא תעזוב אותנו כי מדעתך המדבר תהיה לנו לעינים בכבוש הארצות ותורינו הדרך אשר נעלה בה ומכל הטוב ההוא אשר ייטיב ה' לנו נטיב לך רמז להת לו אחוזה וארץ טובה בשכרו על טרחו ועזרתו אשר יעזרם בכבוש הארץ ועל דעתי כי נתרצה אליו בזה ועשה כן כאשר הזכרתי שם וכך אמרו בירושלמי בני קיני חותן משה מביאין וקורין דכתיב לכה אתנו והטבנו לך: (לג) ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים · על דרך הפשט נסע הענן והלך לפניהם שלשת ימים והארון הולך אחרי הענן לפני העם ולא שכן במקום עד יום השלישי בערב ששכן הענן במדבר

ספורנו

שהיה דרך במדבר הגדול והנורא כאמרו ונסע מחורב ונלך את כל המדבר הגדול והנורא ונבא עד קדש ברנע: (ל) כי אל ארצי ואל מולדתי אלך · שלא תסבול זקנתי אויר ארץ אחרת ומזונותיה: (לא) אל נא תעזוב אותנו · ילכו בניך לפחות עמנו: כי על כן ידעת חנותנו במדבר · ואם יעזבונו גם בניך ההללו את ה' בעיני יושבי כנען שיאמרו אילו ראה יתרו בהם ענין אלהי באמת לא היה עוזב אותם הוא ובניו · ובזה הסכים משה ויתרו ובניו כי אמנם יתרו חזר אל ארצו כאמרו וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו ובניו הלכו עם ישראל בלי ספק כמו שהעיד בס' שופטים כאמרו ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה: (לג) דרך שלשת ימים · עד ארץ ישראל כי אמנם בג' מסעות באו עד נכח קדש ברנע במדבר פארן שמשם שלחו המרגלים כמו שבאר משה רבינו באמרו ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים והוא מקום חנייתם במדבר פארן שהזכיר כאן באמרו ואחר נסעו העם מחצרות וגו' שמשם באו המרגלים כשובם כאמרו וישובו ויבאו אל מדבר פארן קדשה והוא המקום שקראו רתמה כאמרו ויסעו מחצרות ויחנו ברתמה ושם הזכיר ג' מסעות ממדבר סיני עד שם והם קברות התאוה וחצרות ורתמה כי ענין תבערה היה בדרך לא בעת חנייתם: וארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך שלשת ימים · באותם הג' ימים שהלכו באותן ג' מסעות דרך המדבר הגדול והנורא היה הארון נוסע לפניהם להבטיח הדרך מן הנחשים והעקרבים וזולתם אבל בשאר המסעות היה הארון נוסע בתוך המחנות כשאר משא בני קהת לתור להם מנוחה היה נטוחה במדבר הנורא: (לד) וענן ה' עליהם יומם · לא היה הולך לפניהם כמו בשאר המסעות כי היה אז הארון

מספיק

ששי] נ' הפוכה לה וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה יְהוָה וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ: לו וּבְנֻחֹה יֹאמַר שׁוּבָה יְהוָה רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל: [נ' הפוכה פ יא א וַיְהִי הָעָם כְּמִתְאֹנְנִים רַע בְּאָזְנֵי יְהוָה וַיִּשְׁמַע יְהוָה וַיִּחַר אַפּוֹ וַתִּבְעַר־בָּם אֵשׁ יְהוָה וַתֹּאכַל בִּקְצֵה הַמַּחֲנֶה: ב וַיִּצְעַק הָעָם אֶל־מֹשֶׁה וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה וַתִּשְׁקַע הָאֵשׁ:

ת"א ויהי בנסוע · שבת קטו ע"ב כד ידים טו עקרים מב ספ"ח: ובנחה יאמר · יבמות סד ב"ק פג: ויהי העם כמתאוננים · שבת קיז:

רש"י

ממקום חנייתן): (לה) ויהי בנסוע הארון · עשה לו סימנים מלפניו ומלאחריו לומר שאין זה מקומו ולמה נכתב כאן כדי להפסיק בין פורענות לפורענות וכו' כדאיתא בכל כתבי הקדש: קומה ה' · לפי שהיה מקדים לפניהם מהלך ג' ימים היה משה אומר עמוד והמתן לנו ואל תתרחק יותר· תנחומא בויקהל: ויפצו אויביך · המכונסין: וינסו משנאיך · אלו הרודפים: משנאיך · אלו שונאי ישראל שכל השונא את ישראל שונא את מי שאמר והיה העולם שנאמר ומשנאיך נשאו ראש ומי הם על עמך יערימו סוד: (לו) שובה ה' · מנחם תרגמו לשון מרגוע וכן בשובה ונחת תושעון: רבבות אלפי ישראל · מגיד שאין השכינה שורה בישראל פחות משני אלפים ושתי רבבות: (א) ויהי העם כמתאוננים · אין העם אלא רשעים וכן הוא אומר מה אעשה לעם הזה ואומר העם הרע הזה וכשהם כשרים קוראים עמי שנאמר שלח עמי · עמי מה עשיתי לך: כמתאוננים · אין מתאוננים אלא לשון עלילה מבקשים עלילה היאך לפרוש מאחרי המקום · וכן הוא אומר בשמשון כי תואנה הוא מבקש: רע באזני ה' · תואנה שהיא רעה באזני ה' שמתכוונים שתבא באזניו ויקניט אמרו אוי לנו כמה לבטנו בדרך הזה ג' ימים שלא נחנו מענוי הדרך: ויחר אפו · אני הייתי מתכוין לטובתכם שתכנסו לארץ מיד: בקצה המחנה · במוקצין שבהם לשפלות אלו ערב רב ר' שמעון בן מנסיא אומר בקצינים שבהם ובגדולים: (ב) ויצעק העם אל משה · משל למלך ב"ו שכעס על בנו והלך הבן אצל אוהבו של אביו ואמר לו צא ובקש עלי מאבא: ותשקע האש · שקעה במקומה בארץ שאילו חזרה לאחת הרוחות היתה מקפלת והולכת

רמב"ן

פארן ושם מקום טוב להחנותם · וזה טעם לתור להם מנוחה ובשכון הענן הקימו המשכן והביאו שם הארון ולא נתפרש אם הלכו גם בלילה: (לה) ויהי בנסע הארון · עשה לו סימן מלפניו ומלאחריו לומר שאין זה מקומו · ולמה כתב כאן כדי להפסיק בין פורענות לפורענות כדאיתא בכל כתבי הקדש לשון רש"י ולא פירש לנו הרב מה הפורענות הזו שהוצרך להפסיק בה כי לא נזכר כאן בכתוב פורענות קודם ויהי בנסוע הארון ולשון הגמרא שם פורענות שניים ויהי העם כמתאוננים פורענות ראשונה דכתיב ויסעו מהר ה' ואמר ר' חנינא מלמד שסרו מאחרי ה' וכתב הרב בפירושיו שם בתוך שלשת ימים למסעם התאוו התאוה האספסוף להתרעם על הבשר כדי למרוד בה': ואלו דברי תימה שהרי פורענות ויהי העם כמתאוננים כתובה ראשונה ושל תאוה שניה ושתיהן סמוכות אולי סבר הרב שנכתבו שלא כסדרן רמז על הראשונה באמרו מהר ה' כי שמא מעת נסעם השבו לעשות כן והפסיק וכתב את השניה ואחר כך חזר לראשונה ואין בזה טעם או ריח · אבל ענין המדרש הזה מצאו אותו באגדה שנסעו מהר סיני בשמחה כתינוק הבורח מבית הספר

אבן עזרא

בלבד וזה טעם דרך שלשת ימים וכמוהו וילכו שלשת ימים במדבר איתם אין פירושו שהלכו ביום אחד מהלך שלשה ימים וי"א שהלכו מהלך שלשה ימים ביום אחד וי"א שהלכו מהלך שלשה ימים כנגד המסעים שנסעו בצאתם ממצרים והארון היה רחוק מהם דרך שלשת ימים וזה טעם וישכן הענן במדבר פארן ויפרשו ויסעו בראשונה כי על פי משה נסעו כי הענן נסע מיד וזה לא יתכן כי משה לא יסור מהארון ועוד ויהי בנסוע הארון ויאמר משה ובנחה יאמר והנכון בעיני אשר אמרתי וטעם וישכן הענן במדבר פארן שם כלל לתבערה שהוא קברות התאוה ולחצרות ורתמה ומסעים רבים והעד שלא הזכיר הכתוב בפרשת אלה מסעי במדבר פארן ועוד אפרשנו · וטעם על פי ה' בהריע בחצוצרות: (לה) קומה ה' · כדרך בני אדם לעמוד להלחם: וטעם ויפוצו · כאשר יראו שקמת לעשות מלחמה מיד יפוצו אויביך: מלת משנאיך · מהבנין שהוא כבד הנוסף והנו"ן קל לשקל על שלשון: ויפוצו וינוסו · כדרך כל הנבואות לכפול במלות משונות כאשר אפרש בפרשת בלעם: (לו) ובנחה · בנוח הארון ונכתב בה"א כמו ה"א אכלה כי אותיות אהו"י מתחלפים: שובה ה' · אמר רבי יהודה המדקדק הראשון כי כל שב שטעמו מגזרת תשובה הוא פועל עומד ולא יצא בבנין הקל רק אם היה טעמו בשלוה והשקט כמו בשובה ונחת תושעון וכן שובה ה' רבבות אלפי ישראל שיניחם ולא ירגזו מאויב · ודע כי רבבה מגזרת רב והטעם כמו רבבה כצמח השדה נתתיך ויתכן שנקרא עשרת אלפים כן בעבור היותו מספר רב על כן נסמכה מלת רבבות לאלפי ומשה התפלל שיניח וישקוט השם כל ישראל ואם הם רבים: (א) ויהי העם · נסמכה זו

רשב"ם

הדרך: (לה) קומה ה' · שהיה אז מסתלק שכינה מעל הכפרת: (א) ויהי העם כמתאננים · כמו שמצינו בפ' פרה ותקצר נפש העם בדרך: וידבר העם באלהים ובמשה · וארון ברית ה' נוסע לפניהם כל אותן שלשת ימים

לה וַהֲוָה בְּמִטַּל אֲרוֹנָא וַאֲמַר מֹשֶׁה אִתְגְּלֵי יְיָ וְיִתְבַּדְּרוּן סַנְאָיךְ וְיֶעֶרְקוּן בַּעֲלֵי דְבָבָךְ מִן קֳדָמָךְ: לו וּבְמִשְׁרוֹהִי יֵימַר תּוּב יְיָ שְׁרֵי בִּיקָרָךְ בְּגוֹ רִבְוַן אַלְפַיָּא דְיִשְׂרָאֵל: א וַהֲוָה עַמָּא כַּד מִסְתַּקְּפִין בִּישׁ קֳדָם יְיָ וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ וּתְקֵיף רָגְזֵיהּ וּדְלֵקַת בְּהוֹן אֶשָּׁתָא מִן קֳדָם יְיָ וְשֵׁיצִיאַת בִּסְיָפֵי מַשְׁרִיתָא: ב וּצְוַח עַמָּא עַל מֹשֶׁה וְצַלִּי מֹשֶׁה

נתינה לגר

נפשו כפי' הת"א שפי' לפי הנראה בהשקפה הראשונה בלשון עבר, שא"כ היה לו לכתוב ע"פ משפט הלשון „ותפי לגו לעיניס" כידוע למדקדקים, ע"כ בחר לו לפרש הכתוב בלשון עתיד, ואולי ת' אונקלוס נגד משפט הלשון מטעם הנ"ל, ואפשר כי גם רש"י כוון לכלל פירושיו בלשון עתיד בדברי המתרגם. (לג) מנוחה, אתר בית מישרי. הוא כמ"ש רש"י „לתקן להם מקום חנייה" ולמד סתום מן המפורש במקום אחר, לקמן [דברים א' ל"ב] „לתור להם מקום לחנתכם" שגם שם תרגם כן. לתור, לאתקנאה. אף שכן הנוסחא גם בחומשי רוו"ה, גם לקמן (דברים שם שם) הוא ט"ס לע"ד וצ"ל לְאַתְקָנָא וכ"ה בתרגום יונ"ע וכ"כ בעל אונ"ר אבל מה שפירש „לאתקנאה" מענין „קנין" או „קנאה" במחילה מכבוד חכמתו וידיעתו בלשון ארמית, אם היה מענין קנין או קנאה, מה מקום לת' במלה הזאת? והיה צ"ל „לאקנאה" בלא ת', אלא כוונתו לתקן מקום ומה שלא ת' „לאללא" כתרגום הפעל הזה בכל מקום, וכמשמע מרש"י לקמן (כ' כ"א) משום כבוד הארון. (לו) שובה ה' רבבות, תוב ה' שרי ביקרך בגו רִבְוַת. אפשר לומר שהוא מענין „תשובה" כמ"ש הראב"ע בשם ר"י חיוג, ולכן ת' „תוב" ואפשר שסובר שהוא מענין „שובה ונחת" וכמ"ש רש"י בשם מנחם, ולכן ת' „שרי ביקרך" אולם אלו היה סובר שהוא מענין „תשובה" היה צריך לתרגם „תוב ה' לות רבוה" ולא „בגו רבות" לכן נראה לומר כי הרכיב בחכמתו במלת „שובה" ב' הפירושים יחד כי הפעל „שוב" בעברית [וכן „תוב" בארמית] יורה על הִשָּׁנוּת הפעל פעם אחריו, כמו „שבתי וראיתי" ובכמה מקומות, וכוונת הכתוב כמו „שובה ה' לשכון בתוך רבבות" ולהביא ראיות כי כן דרך המתרגמים להרכיב ב' הוראות במלה אחת, ולסעת אותם בשדי תרגומיהם, יקצר המקום, ורק למופת על דברי, הנה נמצא (לקמן כ"ד כ"ג) „מִשֻּׂמוֹ אֵל" ת' „כד יעבד אלהא את אלין" ת' מלת „אל" קדם, שהוא אלהא, ואול, שהוא כנוי הרומז לרבים, ועמ"ש שם וכן (איוב ל"ד ל"ו) „אבי יבחן איוב" ית' „רעינא פון דאבא דבשמיא יבחן איוב" הרי לך שת' מל' „אבה" הנרדף עם רצון וחפץ, ומל' „אב"). יא (א) כמתאוננים, כד מסתקפין, הוא מל' עלילה ותואנה כמו שת' לעיל

בעל הטורים

בצלה להעביר שבטים שאותיותיהן כ' את הירדן שהוא רוחב כ' אלא שהעלם גרם · טעם אחר לנוני"ן הפוכין כדאיתא בשבת פ"ז שאין זה מקומה וכתבם כאן להפסיק בין פורעניות ראשונה לפורעניות שניה ועשה נוני"ן הפוכין לומר שמקומה לפני כ' פרשיות לפניה ואלו לא היו נוני"ן הפוכין לא הייתי יודע אם לאחר נו"ן פרשיות לפניה אם לפני כ' לאחריה לכך עשאום הפוכים לומר לפני כ' לפניה · והוא אחר ונסע אהל מועד מחנה הלוים בפרשת במדבר סיני שמשם עד הכא כ' פרשיות [צ"ע דליתא רק מ"ת ועיין שבת קי"ז] : (לה) ויהי בנסוע · וי' הי' לאומת בנסוע ויהי עולה ל"א שנלחם עם ל"א מלכים : בנסוע · מלמד שהיה מתנענע ולא היה נוסע ממקומו עד שמשה היה אומר קומה ה' : בנסוע הארון · כשנוסע הארון מסיע עמו המרכבה וחיות הקדש : בנסוע · באטב"ח חשמל בנסע בא"ת ב"ש שעט"ז שהוא בגימט' בכבוד המרכבה : בנסע · בגימט' יעקב שדמות יעקב אשר הוא חקוק בכסא הכבוד נוסע עמהם : (לו) ובנחה · כתיב בה"א כנגד ארבעה דגלים ומחנה לויה · בפסוק ויהי בנסע שנים עשר תיבות כמו שיש בפסוק ולכל היד החזקה שהוא סוף התורה · ובפסוק ובנחה יש בו ז' תיבות כמו שיש בפסוק בראשית שהוא תחלת התורה לומר שהוא חשוב ספר תורה בפני עצמו · ומתחיל בוי"ו ומסיים בלמ"ד על שם הליכות עולם לו · כל פרשה שיש בה כדי נלקט פ"ה אותיות כמו ויהי בנסוע מצילין אותו מפני הדליקה. עי' כ"ז שבת דף קט"ז] לכך סמיך לו ותבער בם אש ה' לומר לך שמצילים הפרשה שיש בה פ"ה אותיות מן האש ועל כן המילה שעולה פ"ה מצלת מדינה של גיהנם : (א) בקלם

אבן עזרא

הפרשה כי אחר שנסע הארון מהר סיני חנו בקברות התאוה והנה ספר מה שאירע שם : כמתאוננים · מגזרת און וכן מחשבות אונך : וטעם וישמע ה' · שדברו דברי און : ותאכל · מלעיל כמו ויאמר ובמוכרת מלרע הסך הלשון רק כן מנהגו : (ב) ויצעק העם אל משה · בפיום : ותשקע האש · כטעם

רמב"ן

אמרו שמא ירבה ויתן לנו מצות וזהו ויסעו מהר ה' שהיה מחשבתם להסיע עצמן משם מפני שהוא הר ה' וזה פורענות ראשונה והפסיק שלא יהיו שלש פורעניות סמוכות זו לזו ונמצאו מוחזקים בפורענות וקרא החטא פורענות אע"פ שלא אירע להם ממנו פורענות ושמא אלמלא תפלה זו היה מכניסם לארץ מיד : (יא) ויהי העם כמתאוננים · אמר ר"א מגזרת און וכן מחשבות אונך

ספורנו

מספיק לנחותם הדרך בהיותו נוסע לפניהם אבל היה עומד עליהם ביום בעת נסעם : (לה) ויהי בנסע הארן · ללכת ולהכנס לארץ ישראל : קומה ה' ויפוצו אויביך · כי אמנם לולא שלחו מרגלים היו נכנסים בזולת מלחמה שהיו יושבי כנען בורחים כעזובת החורש והאמיר אשר עזבו מפני בני ישראל: וינוסו משנאיך מפניך · פן יבואו ישראל להחרימם : (לו) שובה · תהי מנוחתך פה עמנו כענין זאת מנוחתי עדי עד · ואע"פ שתגלה שכינתך לפני ישראל לגרש את אויביהם תהי מנוחת שכינתך בתוכנו : ה' רבבות אלפי ישראל · כמו ה' צבאות אלפי ישראל · כאמרם ז"ל (קדושין פ' עשרה יוחסין ע"ש) לא נקרא צבאות אלא על שם צבאות ישראל ואומר רבבות אלפי כענין רכותים שלפי שנאן כי אולי היו ישראל אז מגיעים לאותו מנין בין אנשים ונשים וטף : (א) כמתאוננים · על טורח הדרך לא מתאוננים בלבם באמת כי לא היתה אצלם שום סבה ראויה לזה ביאתאמו אבל היו מתאוננים כדבריהם לנסות : (ב) ותשקע האש · נגד טבע האש למען יכירו שהיה שלא בלתי טבעי ולא

ג וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא תַּבְעֵרָה כִּי־בָעֲרָה בָם אֵשׁ יְהוָה׃ ד וְהָאסַפְסֻף אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ הִתְאַוּוּ תַּאֲוָה וַיָּשֻׁבוּ וַיִּבְכּוּ גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ מִי יַאֲכִלֵנוּ בָּשָׂר׃ ה זָכַרְנוּ אֶת־הַדָּגָה אֲשֶׁר־נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חִנָּם אֵת הַקִּשֻּׁאִים וְאֵת הָאֲבַטִּחִים וְאֶת־הֶחָצִיר וְאֶת־הַבְּצָלִים וְאֶת־הַשּׁוּמִים׃ ו וְעַתָּה נַפְשֵׁנוּ יְבֵשָׁה אֵין כֹּל בִּלְתִּי אֶל־הַמָּן עֵינֵינוּ׃ ז וְהַמָּן כִּזְרַע־גַּד הוּא וְעֵינוֹ כְּעֵין הַבְּדֹלַח׃ ח שָׁטוּ הָעָם וְלָקְטוּ וְטָחֲנוּ בָרֵחַיִם אוֹ דָכוּ בַּמְּדֹכָה וּבִשְּׁלוּ בַּפָּרוּר וְעָשׂוּ אֹתוֹ עֻגוֹת וְהָיָה טַעְמוֹ כְּטַעַם לְשַׁד הַשָּׁמֶן׃ ט וּבְרֶדֶת הַטַּל

ת"א והאספסוף · תענית כט ערכין ט: זכרנו את · יומא עה ס' הזוהר פ' בהר סיני: את הקשואים · שם ע"ג כט: ועתה נפשנו · יומא שם: והמן כזרע גד · שם: שטו העם ולקטו · שם: וטחנו · שם: ובשלו · שם: עגות · שם: והיה טעמו · שם: וברדת · שם:

רש"י

כל אותו הרוח: (ד) והאספסף · אלו ערב רב שנאספו עליהם בצאתם ממצרים: וישובו · גם בני ישראל ויבכו עמהם: מי יאכלנו בשר · וכי לא היה להם בשר והלא כבר נאמר וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר וגו' · ואם תאמר אכלום והלא בכניסתן לארץ נאמר ומקנה רב היה לבני ראובן וגו' אלא שמבקשים עלילה: (ה) אשר נאכל במצרים חנם · אם תאמר שמצרים נותנים להם דגים חנם והלא כבר נאמר ותבן לא ינתן לכם אם תבן לא היו נותנין להם חנם דגים היו נותנין להם חנם ומהו אומר חנם חנם מן המצות: את הקשאים · א"ר שמעון ומפני מה המן משתנה לכל דבר חוץ מאלו מפני שהם קשים למיניקות אומרים לאשה אל תאכלי שום ובצל מפני התינוק משל למלך וכו' כדאיתא בספרי: הקשאים · הם קוקומברו"ש בלע"ז1): אבטיחים · בורקי"ש2): החציר · כרישין פורלי"ש3) ותרגומו ית בוציניא וכו': (ו) אל המן עינינו · מן בשחר מן בערב: (ז) והמן כזרע גד · מי שאמר זו לא אמר זו ישראל אומרים בלתי אל המן עינינו והקב"ה הכתיב בתורה והמן כזרע גד וגו' כלומר ראו באי עולם על מה מתלוננים בני והמן כך וכך הוא חשוב: כזרע גד · עגול כגידא זרע קליינדר"ו: בדלח · שם אבן טובה קריסט"ל: (ח) שטו · אין שיט אלא לשון טיול איסבני"ר4) בלא עמל: וטחנו ברחים וגו' · לא ירד ברחיים ולא בקדרה ולא במדוכה אלא משתנה היה טעמו לנטחנין ולנידוכין ולמבושלין: בפרור · קדרה: לשד השמן · לחלוח של שמן כך פירשו דונש ודומה לו נהפך לשדי בחרבוני קיץ והלמ"ד יסוד נהפך לחלוחי בחרבוני קיץ ורבותינו פירשוהו לשון שדים אך אין ענין שדים אצל שמן וא"א לומר לשד השמן לשון וישמן ישורון שא"כ היה המ"ם נקוד קמץ קטן וטעמו למטה תחת המ"ם עכשיו שהמ"ם נקוד פתח קטן והטעם תחת השי"ן לשון שמן הוא והשי"ן הנקודה בקמץ גדול ואינה נקודה בפתח קטן מפני שהוא סוף פסוק · ד"א לשד לשון נוטריקון ליש שמן דבש כעיסה הנילושה בשמן וקטופה בדבש ותרגום של אונקלוס דמתרגם דליש במשחא נוטה לפתרונו של דונש שהעיסה הנילושה בשמן לחלוחית שמן

רמב"ן

שדברו דברי און · ואיננו נכון כי למה יכסה הכתוב על חטאם ולא יגידנו כאשר עשה בכל המקומות · והנכון בעיני כי כאשר נתרחקו מהר סיני שהיה קרוב ליישוב ובאו בתוך המדבר הגדול והנורא במסע הראשון היו מצטערים בעצמם לאמר מה נעשה ואיך נחיה במדבר הזה ומה נאכל ומה נשתה ואיך נסבול העמל

רשב"ם

ימים לתור להם מנוחה · כי הענן הולך על הארון: כמתאוננים · מצטערים מטורח הדרך: (ז) והמן כזרע גד הוא · ומראהו כמראה הבדולח · כלומר נראה קשה ויבש ולכך היו אומרים ונפשנו יבשה · כאדם שאוכל חטים יבשים · וא"כ למה חרה אף של הקב"ה כאמור לפנינו · ועתה מפרש טעם של חרון אף שהרי כשטחנו ברחים או דכו במדוכה אז והיה טעמו כטעם לשד השמן · אז מתהלף טעמו שהיה מתחלה מתוק כצפיחית בדבש כזיתים ואגוזים קודם טחינה · אבל לאחר טחינה · או כתישה במכתשת אז והיה טעמו · נעשה טעמו כלחלות של שמן · ובשר שמן כמו שמן זיתים ואגוזים לאחר טחינה שנתהלף טעמו ולפיכך וישמע ה' ויחר אפו · שבשרוצים טוחנים אותם ונעשה בשמן · ואין מאכלם יבש · כאן כתיב והיה טעמו · שמתחלף טעמו הראשון · אבל בפ' בשלח כתיב וטעמו כצפיחית בדבש · שזה הוא טעמו קודם שיש בהם טעם שמן · לשד · כלו עיקר · כמו נהפך לשדי בחרבוני קיץ · נהפך להלוחו כיובש תאנים שנתייבשו: (ח) שטו · כמו משוט בארץ · שוטטו

2) גורקען [illegible]. 3) poireau לויך 4) Se répandre זיך פערברייטען

קדם יי ואשתקעת אשתא : ג וקרא שמא דאתרא ההוא דלקתא ארי דלקת בהון אשתא מן קדם יי : ד וערברבין די ביניהון שאילו שאלתא ותבו ובכו אף בני ישראל ואמרו מן יוכלננא בסרא : ה דכירן אנחנא ית נוניא דהוינא אכלין במצרים מגן ית בוציניא וית אבטיחיא וכרתי ובוצלי ותומי : ו וכען נפשנא תאיבא לית כל מדעם אלהן למנא עיננא : ז ומנא כבר זרע גדא הוא וחזויה כחזו בדלחא : ח שיטין עמא ולקטין דצבי טחין בריחיא או דצבי דאיך במדכתא ומבשלין לה בקדרא ועבדין יתה גריצן והוה טעמה כטעם דליש במשחא : ט וכד נחת טלא

נתינה לגר

(גראסית מ"ג י"ח) לאסתקפא עלנא כי הפעל „סקף" בארמית דומה בכל הוראותיו להפעל „אנה" בעברית.
(ה) ואת החציר , וכרתי . ע' בהראב"ע.

בעל הטורים

המתנה · בגימט' הקיניס : (ד) מי יאכילנו בשר · אף על פי שהיה להם בשר הרבה הם היו סבורין לעבור הירדן מהרה ואמרו אנו צריכין להלחם בכנעני ולא נוכל להעביר מקננו עמנו ולכן אמרו מי יאכילנו בשר : (ח) טעמו · ד' · הכא ואידך שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא על שמריו על כן עמד טעמו בו (ירמיה מ"ח) וישנו את טעמו (ש"א כ"א) בשנותו את.

אבן עזרא

ותכבה ואין לו אחר : (ג) תבערה · עוד אפרשנו : (ד) והאספסף · שנאספו אל ישראל ואינם מהם והם ערב רב והמלה כפולה כמו סחרחר חמרמרו : וישבו ויבכו · אחר התאוה : גם בני ישראל · עמם : (ה) הדגה · שם המין : חנם · בזול כאילו היה חנם : הקשואים · באל"ף תחת ה"א מקשה כמו ועמי תלואים ורבים כן : אבטיחים · ידוע מלשון קדר ואין לו ריע במקרא : חציר · הירקות שהם עשב השדה וכן המצמית הרים חציר והנה הוא שם כלל והמתרגם ארמי אמר שהוא שם פרט גם הוא הנכון : הבצלים והשומים · ידועים והם קרובים בלשון קדר : (ו) נפשנו יבשה · היא הנפש המתאוה הנטועה בכבד : אין כל · חסרנו כל דבר : עינינו · כי מן השמים ירד : (ז) והמן · ספר הכתוב חסרון דעת המתאוין כי המן היה כזרע גד והוא קל ללקוט והיה נראה כי הוא לבן ועוד כי יוכלו לאכלו כאשר היה גם לטחנו ברחים ולעשות עוגות או לדוכו ולבשלו בפרור ויש לו טעם ככבד כמו לשד השמן ועוד היה יורד על מקום נקי אחר שירחץ הטל את המקום : כזרע גד · סמוך כמו נטע שעשועיו · גד י"א כסברתא וי"א חרדל מגזרת גדין ואנכי לא ידעתי : (ח) שטו העם · מגזרת משוט בארץ וזה יורה כי לא היה נופל זה עם זה רק מפוזר ומפורד : ברחים · של היד ולא יתכן להפריד זה השם כי משנים יהיו הרחים : במדוכה · עץ או אבן שידוכו בה גם יתכן שיעשו עוגות מאשר ידוכו : עגות · כמו ועגי עוגות : לשד · י"א כי הלמ"ד נוסף כלמ"ד שלאנן ושלו והיה

רמב"ן

והענוי ומתי נלא ממנו מלשון מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו שהוא לשון כואב ומצטער אל עצמו וכן בן אוני בן צערי ואנו ואבלו הדייגים וכאשר אמר הכתוב כי היו כואבים ומצטערים כבר הזכיר וספר החטא ואמר כמתאוננים כי היו מדברים במר נפשם כאשר יעשו הכואבים והיה רע בעיני ה' שהיה להם ללכת אחריו בשמחה ובטוב לבב מרוב כל טובה אשר נתן להם והם היו כאנוסים ומוכרחין מתאוננים ומתרעמים על ענינם ולכך אמר בשנייה וישובו ויבכו גם בני ישראל כי היה חטאם הראשון להתרעם על חסרון התאותיהם בו במדבר וישובו עוד לעשות כענין ההוא ולא לקחו מוסר על אש השם שבערה בם : וטעם (ג) ויקרא שם המקום ההוא תבערה · למקום אשר ירדה האש בקצה המחנה קראו כן ולא נסעו מן המחנה ההיא רק בחניה ההוא התאוו תאוה שלא היה להם חסרון קברות התאוה וקרא שם העיר או שם המקום קברות התאוה: (ד) וטעם והאספסף אשר בקרבו התאוו תאוה · שלא היה להם חסרון בדבר כי היה להם המן לשובע והיו עושים בו מטעמים שונים בטעם חשוב מאד כאשר יספר אבל המשילו בנפשותם תאוה רעה כמתאוים לאכול הפחמים והעפר והמאכלים הנמאסים : ויאמרו מי יאכילנו בשר · כי לא היה לכל העם בשר לאכול בכל יום אע"פ שאכלו ממנו פעמים רבות והיה למקנהם מקנה ואכלו ממנו הגדולים כמנהג המחנות במקומות היוקר אבל בדגים אמרו זכרנו את הדגה כזוכר השכחות כי לא אכלו דגים מיום לאתם ממצרים ועד הנה: וטעם אשר נאכל במצרים חנם · כפי פשוטו כי היו הדייגים המצריים מעבידין אותן למשוך הדגים שנאחזים במצודה ובמכמורות והיו נותנין להם מן הדגים כמנהג כל פורשי מכמורת והקשואים והאבטיחים והחציר והבצלים והשומים במצרים הרבה מאד כי היא כגן הירק וכאשר היו חופרין להן בגנות ובכל עבודה בשדה היו אוכלין מן הירקות או שהיו שם ישראל עבדי המלך עושים מלאכתו והיה מפרנס אותם בלחם צר ובמים לחץ והיו נפוצים בעיר ונכנסין בגנות ובשדות והיו אוכלין מן הירקות ואין מכלים דבר כמנהג בעבדי המלך ונותנים להם על שפת היאור ממנת המלך דגים קטנים אשר אין להם דמים במצרים כאשר פירשתי בסדר ואלה שמות וזאת תלונות בני ישראל לא תלונות האספסוף והנה היו מתלוננים על משה וצעקים עליו תנה לנו בשר ונאכלה כאשר יזכיר : (ו) נפשנו יבשה · שנתחמם טבעם מרוב התאוות ויבשה לה כדברי אונקלוס או נפשנו יבשה כי אין לה כל ללחלח אותה כי המאכל מוליד הליחות בגוף ויבוב

ספורנו

היה אם טבעי שקרה או באיזו סבה טבעית : (ד) וישובו ויבכו · חזרו להיות כמתאוננים לנבות ובכו עתה על יציאתו ממצרים כמואסים מעלת היות השכינה ביניהם כאשר העיד באמרו יען כי מאסתם את ה' אשר בקרבכם ותבכו לפניו לאמר למה זה יצאנו ממצרים: מי יאכילנו בשר · לנסות אם יכין שאר לעמו כאשר העיד המשורר באמרו וינסו אל בלבבם לשאל אוכל לנפשם

עַל־הַמַּחֲנֶה לָיְלָה יֵרֵד הַמָּן עָלָיו׃ י וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה אֶת־הָעָם
בֹּכֶה לְמִשְׁפְּחֹתָיו אִישׁ לְפֶתַח אָהֳלוֹ וַיִּחַר־אַף יְהוָה מְאֹד
וּבְעֵינֵי מֹשֶׁה רָע׃ יא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לָמָה הֲרֵעֹתָ
לְעַבְדֶּךָ וְלָמָּה לֹא־מָצָתִי חסר א׳ חֵן בְּעֵינֶיךָ לָשׂוּם אֶת־מַשָּׂא
כָּל־הָעָם הַזֶּה עָלָי׃ יב הֶאָנֹכִי הָרִיתִי אֵת כָּל־הָעָם הַזֶּה אִם־
אָנֹכִי יְלִדְתִּיהוּ כִּי־תֹאמַר אֵלַי שָׂאֵהוּ בְחֵיקֶךָ כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא
הָאֹמֵן אֶת־הַיֹּנֵק עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתָיו׃
יג מֵאַיִן לִי בָּשָׂר לָתֵת לְכָל־הָעָם הַזֶּה כִּי־יִבְכּוּ עָלַי לֵאמֹר
תְּנָה־לָּנוּ בָשָׂר וְנֹאכֵלָה׃ יד לֹא־אוּכַל אָנֹכִי לְבַדִּי לָשֵׂאת
אֶת־כָּל־הָעָם הַזֶּה כִּי כָבֵד מִמֶּנִּי׃ טו וְאִם־כָּכָה ׀ אַתְּ־עֹשֶׂה
לִּי הָרְגֵנִי נָא הָרֹג אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְאַל־אֶרְאֶה

ת"א וישמע משה · שבת קל יומא פה : כאשר ישא · סנהדרין ח :

רש"י

ים בה : (י) בכה למשפחתיו · משפחות משפחות נאספים ובוכים לפרסם תרעומתן בגלוי ורבותינו אמרו למשפחתיו על עסקי משפחות על עריות הנאסרות להם : (יב) כי תאמר אלי · שאתה אומר אלי שאהו בחיקך והיכן אמר לו כן לך נחה את העם ואומר ויצום אל בני ישראל על מנת שיהיו סוקלים אתכם ומחרפים אתכם :

על האדמה וגו׳ · אתה אומר לי לשאתם בחיקי : (טו) ואם ככה את עשה לי · תשש כחו של משה כנקבה כשהראהו הקב"ה הפורענות שהוא עתיד להביא עליהם על זאת אמר לפניו אם כן הרגני תחלה : ואל אראה ברעתי · ברעתם היה לו לכתוב אלא שכנה הכתוב וזה אחד מתקוני סופרים בתורה לכנוי

רמב"ן

הנפש רזה ואמר בלתי אל המן עינינו שאפילו המזון אשר אנו חיים בו איננו בידינו שתחיה נפשנו דשנה ושבע בו אבל נתאוה לו ונשא עינינו אליו בכל עת כי באולי יבא לנו והנה אין כל בלתי תוחלת המן אמר המשל הידוע אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו וספר הכתוב כמה מעלות במן ואמר שטעמו כטעם לשד השמן להגיד כי נפש אוכליו לא תיבש כי הוא ילחלח וירוה ותהיה נפש אוכליו כגן רוה וכמוצא מים : (יב) האנכי הריתי את כל העם הזה · על דעת אונקלוס כמו על ברכות הורי כי האב יקרא הורה מפני שנותן ומזמין ההריון יאמר אם אני אביהם או אמם שילדתי אותם ובעלי הפשט אמרו בהפך האנכי אמם שהייתי בהם הרה ויולדת וכן ותהר את מרים ואת משה שהרתה וילדה אותם או אנכי אביהם שילדתיהו כמו ויולד נח אביך זה ילדך וזולתם ואמר כאשר ישא האומן את היונק האב או האם ועל דעתי הכל מליצה באם וטעמו כמו האנכי הריתי את כל העם הזה ואנכי ילדתיהו והזכיר כן כי האשה תסבול צער גדול הבנים בזכרה מה שסבלה בהם מלידה ומבטן ומהריון ואמר אומן כי הוא אומן לא אמנת : וטעם (יד) לא אוכל אנכי לבדי · לא שיעזרוהו הזקנים לתת להם בשר כי מאין להם ועוד אפילו בהיות להם פרנסים רבים לא יתלוננו רק על משה רבינו שהוציאם ממצרים כמנהגם לאמר לו למה העליתנו ממצרים והוא שיתן

אבן עזרא

ראוי להיות השמן מלרע בעבור שהוא תאר השם והנכון בעיני שהלמ"ד לשד שורש כמו נהפך לשדי והוא הפך בחרבוני קיץ והיא הלחה הנכבדת העולה למעלה מכל שמן ויהיה השמן מלעיל כמשמעו : (י) בוכה למשפחותיו · שהתחברו המשפחות לבכות כאשר יעשו בבכותם על מת : איש לפתח אהלו · בפרהסיא : ובעיני משה רע · פעל עבר או תאר מלת היה : (יא) למה הרעות לעבדך · הכתוב דבר על הבא במהרה : ולמה לא מצתי חן בעיניך · כאשר אמרתי שלח נא ביד תשלח · ומלת מצתי חסרת אל"ף ורבים כמוה כי אין תימה לתקרון המלך יהו"א : (יב) הריתי · האני אמם : ילדתיהו · או אני אביהם כמו ילד את שלח : שאהו · עד בואו אל האדמה : (יג) מאין · במ"ם שם מקום ובלא מ"ם כמו לא ונמצא מלת כן אתם מאין : (יד) כי כבד · פעל עבר כמו כי זקן יצחק או יתאר הוא : את · לשון זכר ונקבה כמו לך גם בך ועמך ואתך ואתה לשון זכר לבדו : (טו) הרגני · כמו המיתני זה עשה לי בצדקתך ובעבור פיוסי וזה טעם ואם מצאתי חן בעיניך : ואל אראה · עוד ברעה שאני בה ואין צורך לתקון

רשב"ם

בחוצות ירושלים : (יב) ילדתיהו · ילד את אלמודד · הרי ילד את אחרים · לפיכך יאמר וירשתם אותם · ילדתיהו · שניהם בחירק · לפי שמפעל שלהם דומה כענין מפעיל אבל ישב שהוא בגוף האדם יאמר וישבתם ישו

על משריתא ליליא נחית מנא עלוהי: י ושמע משה ית עמא בכן לזרעיתיה גבר בתרע משכניה ותקיף רגזא דיי לחדא ובעיני משה ביש: יא ואמר משה קדם יי למא אבאשתא לעבדך ולמא לא אשכחית רחמין קדמך לשואה ית מטול כל עמא הדין עלי: יב האב אנא לכל עמא הדין אם בני אנון ארי תימר לי סוברהי בתקפך כמא דמסובר תרבינא ית ינקא על ארעא די קימתא לאבהתוהי: יג מנן לי בשרא למיתן לכל עמא הדין ארי בכן עלי למימר הב לנא בסרא וניכול: יד לית אנא יכיל בלחודי לסוברא ית כל עמא הדין ארי יקיר מני: טו ואם כדין את עבד לי קטלני כען מקטל אם אשכחית רחמין בעינך ולא אחזי בבישתי:

נתינה לגר

(יב) האנכי הריתי, האב אנא. שכל את ידיו לתרגם שלא כפשט הכתוב, שלא לכבוד הוא למשה, וגם לא מדרך המליצה להמשיל עצמו לאשה, ולכן תרגם "האב אנא", והראיה שכוונת הפסוק על האב, מסוף המשל "כאשר ישא האומן" ולא "כאשר תשא האומנת", ובזה מיושב מה שהקשה האוהב גר למה תרגם "בחיקך, בתקפך" ולא "בעטפך" כמו "הבא נא ידך בחיקך" כי משה לא רצה להמשיל עצמו לאשה אשר דרכה לשאת את היונק תחת בגדה. (טו) את עשה לי, את עבד לי. בל' ארמית אין חלוק בין זכר לנקבה ולשניהם יאמר "אַתְּ" כאשר תרגם לעיל [בראשית ג' י"א] "כי עירם אתה, ארי ערטילאי את" אבל בלה"ק יאמר לזכר "אתה" ולכן כתב רש"י "תשש כחו כנקבה" והקשה הרמב"ן הלא הכנוי שב אל הקב"ה, (והרא"ם ז"ל אנה לרפאות בסמי החריפות אשר לו, והגדיל המכאוב) ועי' בפי' הרוו"ה, ול"נ שהאיש הנרתע ונפחד בולע לפעמים אות אחת בדבור, ובאשר היה משה מרתת ומתחלחל כשהראהו הקב"ה הפורעניות שעתיד להביא על ישראל, ובפרט שהיה מטבעו כבד פה וכבד לשון, אמר פה "אַתְּ" תחת "אַתָּה" ולולי דמסתפינא הייתי אומר שגם כוונת רש"י היא כך, ולכן אמר "תשש כחו" ואיזה מגיה בחסרון הבנתו הוסיף מלת "כנקבה" שנשתרבבה בזכרונו,

בעל הטורים

שטעמו גבי דוד (תהלים ל"ד) מואב שהיה שקט עמד טעמו אבל דוד שגלה ממקום למקום בשנותו את טעמו ודור המדבר אע"פ שגלו ממקום למקום לא שינו את טעמן בשביל המן שנאמר בו וטעמו שלא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן: (יא) ולמה לא מלתי חן · חסר אל"ף ואידך גבי איוב (איוב ג') ערום יצאתי חסר אל"ף לומר אם לא מצאתי חן בעיניך למה יצאתי מבטן אמי: (יב) האמן · תגין על הה"א שבחמשה דברים אב זוכה לבניו ואלו הן בנוי בכח בעושר בחכמה בשנים · בנוי שנאמר יראה אל עבדיך פעליך והדרך על בניהם · בכח שנאמר גבור בארץ יהיה זרעו דור ישרים יבורך · בעושר שנאמר נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם כל היום חונן ומלוה וזרעו לברכה · בחכמה שנאמר תחת אבותיך יהיו בניך תשיתמו לשרים בכל הארץ וכתיב לא ימושו מפיך ומפי זרעך · בשנים דכתיב למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה · (עי' תוי"ט מ"ט פ"ב דעדיות) וכשם שהוא זוכה להם כך מחייב אותם בחמשה דברים חילופם דכתיב (ש"ב ג') יחולו על ראש יואב

רמב"ן

להם בתפלתו כל משאלותם ותאותם יביא להם אבל חשב משה כי בהיות להם מנהיגים רבים ישככו חמתם וידברו על לבם בתלונותם ואפשר כי כאשר התנבאו הזקנים שנאצל עליהם מן הרוח וידעו העם כי נאמנים הם לנביאים לא יתאספו כלם על משה וישאלו תאותם גם מהם: ופעם (טו) ואם ככה את עושה לי · תשש כחו של משה כנקבה שהראהו הקב"ה פורענות שהוא עתיד להביא עליהם על זאת אמר לפניו אם כן הרגני נא הרוג לשון רש"י · ולא הבינותי זה שכנוי את כלפי מעלה הוא ועל דרך הפשט מנהג הלשון הוא גם בזכר את כרוב ממשח הסוכך · ועל דרך האמת אם ככה את עושה לי במדת הדין ידבר כמו שאמר ויחר אף ה' בם וכן ואת תדבר אלינו כנוי לאש הגדולה שמדבר דברי השם אלינו ושמענו מפיך ועשינו וכן את כרוב ממשח בכרוב השני ירמוז והמשכיל יבין: ופעם הרגני נא הרוג · שהשלח עלי הורגים בחרב כי טוב מותי אפילו בחרב אדם מחיים בלער הזה · ויתכן שהוא כמו המיתני וכן ואנשיהם יהיו הרוגי מות בחוריהם מוכי

ספורנו

לנפשם: (יא) למה הרעות לעבדך · לשלחני בעל כרחי להוציא העם הזה ממצרים: ולמה לא מצאתי חן בעיניך · כשאמרתי שלח נא ביד תשלח: לשום את משא כל העם הזה עלי · וזה עשית כדי לשום את משא כולם עלי כאלו לא היה לך מנהיג זולתי לפחות לשתפו עמי שיהיה טוב להם: (יב) האנכי הריתי · הנה האב יוכל להנהיג את בניו אע"פ שהם חלוקי הדעות וזה כי כולם חושבים אותו לאוהב שישתדל בכל כחו להיטיב להם אבל אלה אינם בוטחים בי כלל וחושדים ומנסים לראות מה אעשה בעדם: (יג) מאין לי בשר · הנה אין ספק אצלם שאין לי בשר לתת להם וא"כ כשהם בוכים עלי ואומרים תנה לנו בשר כאלו יש נאל ידי ושעל ידי בכיתם אעשה רצונם אין זה אלא לנסות אם הנהגתי באמונתך ומה אשיג מאתך בעדם: (יד) לא אוכל אנכי לבדי · וצריך שתשתף עמי אחרים שיבטח העם הזה בהם: (טו) ואם ככה את עושה לי · ואם אתה בשלם נמנע משלמות ההנהגה הראויה מאתך ותנהיגם ככה באופן אשר ההנהגת נקבה בשבילי ולכבודי ולא השתף אחרים עמי כדי שלא לפגום כבודי: הרגני נא הרוג אם מצאתי חן בעיניך · כדי שתוכל למנות אחרים שעל ידם תהיה הנהגת העם שלמה כמו שאחז"ל (שבת פ' במה בהמה) על שמואל שמת קודם ימיו כדי שתעמוד מלכות בית דוד: ואל אראה ברעתי ·

ברעת

בְּרָעָתִי׃ פ טז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֶסְפָה־לִּי שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָדַעְתָּ כִּי־הֵם זִקְנֵי הָעָם וְשֹׁטְרָיו וְלָקַחְתָּ אֹתָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וְהִתְיַצְּבוּ שָׁם עִמָּךְ׃ יז וְיָרַדְתִּי וְדִבַּרְתִּי עִמְּךָ שָׁם וְאָצַלְתִּי מִן־הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלֶיךָ וְשַׂמְתִּי עֲלֵיהֶם וְנָשְׂאוּ אִתְּךָ בְּמַשָּׂא הָעָם וְלֹא־תִשָּׂא אַתָּה לְבַדֶּךָ׃ יח וְאֶל־הָעָם תֹּאמַר הִתְקַדְּשׁוּ לְמָחָר וַאֲכַלְתֶּם בָּשָׂר כִּי בְּכִיתֶם בְּאָזְנֵי יְהוָה לֵאמֹר מִי יַאֲכִלֵנוּ בָּשָׂר כִּי־טוֹב לָנוּ בְּמִצְרָיִם וְנָתַן יְהוָה לָכֶם בָּשָׂר וַאֲכַלְתֶּם׃ יט לֹא יוֹם אֶחָד

ת"א אספה לי שבעים איש · יומא כח קדושין לב סנהדרין ב ג ז : והתיצבו · שם קדושין עו סנהדרין יז לו : וירדתי · עקרים מג פי"א : ונשאו אתך · קדושין עו סנהדרין יז לו :

רש"י

ולהקון לשון : (טז) אספה לי · הרי תשובה לתלונתך שאמרת לא אוכל אנכי לבדי והזקנים הראשונים היכן היו והלא אף במצרים ישבו עמהם שנאמר לך ואספת את זקני ישראל אלא באש תבערה מתו וראויים היו לכך מסיני דכתיב ויחזו את האלהים שנהגו קלות ראש כנושך פתו ומדבר בפני המלך וזהו ויאכלו וישתו ולא רצה הקב"ה ליתן אבילות במתן תורה ופרע להם כאן : אשר ידעת כי הם וגו' · אותן שאתה מכיר שנתמנו עליהם שוטרים במצרים בעבודת פרך והיו מרחמים עליהם ומוכים על ידם שנאמר ויכו שוטרי בני ישראל עתה יתמנו בגדולתן כדרך שנצטערו בצרתן : ולקחת אתם · קחם בדברים אשריכם שנתמניתם פרנסים על בניו של מקום : והתיצבו שם עמך · כדי שיראו ישראל וינהגו בהם גדולה וכבוד ויאמרו חביבים אלו שנכנסו עם משה לשמוע דבור מפי הקב"ה : (יז) וירדתי · זו אחת מעשר ירידות הכתובות בתורה : ודברתי עמך · ולא עמהם : ואצלתי · כתרגומו ואצלתי כמו ואל אצילי בני ישראל : ושמתי עליהם · למה משה דומה באותה שעה לנר שמונח על גבי מנורה והכל מדליקין הימנה ואין אורה חסר כלום : ונשאו אתך · התנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם טורח בני שהם טרחנים וסרבנים : ולא תשא אתה לבדך · הרי תשובה למה שאמרת לא אוכל אנכי לבדי : (יח) התקדשו · הזמינו עצמכם לפורענות וכן הוא

רמב"ן

חרב מלחמה וכן ופחי בהרוגים האלה : (טז) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל · כבר הזכירו רבותינו כי שבעים אומות הן בשבעים לשון ויש לכל אחת מזל ברקיע ושר למעלה כענין שנאמר בדניאל ושר מלכות פרס וכתב אל מלכי יון והוא שנאמר יפקוד ה' על צבא המרום במרום ואמרו כי פרי החג ירמזו בהם ובפרקי ר' אליעזר אמר הקב"ה לשבעים מלכים הסובבים כסא כבודו בואו ונבלבל לשונם ולכן היה המספר ביורדי מצרים שבעים ונוה המספר הזה בשופטי ישראל כי המספר הזה יכלול כל הדעות בהיותו כולל כל הכחות ולא יפלא מהם כל דבר וכן במתן תורה ושבעים מזקני ישראל כי ראוי במספר השלם הזה שישרה עליהם כבוד השכינה כאשר הוא במחנה העליון כי ישראל צבאות השם בארץ כמו שנעשה ארון וכפורת ומשכן בדמות המשמשין במרום ונעשו הדגלים בדמיון המרכבה אשר ראה יחזקאל להשרות שכינה עליהם בארץ כאשר היא שכינה בשמים והנה משה על גבי שבעים זקנים רמז לישראל שהוא גוי אחד בארץ וקבלו רבותינו כי כל סנהדרי גדולה היושבת בבית השם במקום אשר יבחר לשכנו שם כן יהיה מנינם שבעים והנשיא על גביהם כמשה רבינו והנה הם שבעים ואחד וכן האותיות בשם הגדול המפורש שבעים ושתים כנגד השרים והשם המיוחד שהוא אדון יחיד על כולם ולזה ירמוז הכתוב באמרו אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט כי השכינה עמהם להסכים על ידם ואמר הכתוב עד מתי תשפטו עול כי יזהיר בהם אחרי שהשם הנכבד עמהם בדבר המשפט איך לא יראו ממנו להטות המשפט כטעם העם המכעיסים אותי על פני ואמר עוד אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם כי מספרכם כמספר שרי מעלה ואדון היחיד ואמרתי שתשבו מושב אלהים בארץ אכן כאדם תמותון כאדם הראשון שגורש ממקומו הנכבד ומת כן תתגרשו מבית השם ותמותו וכאחד השרים תפולו וכאחד השרים של מעלה הייתם ותפלו מן המעלה ההיא וכבר הזכרתי מן הענין הזה בסדר ואלה המשפטים : (יז) וירדתי ודברתי עמך שם ואצלתי · ענין הכתוב להגיד כי בעת הדבור עם משה

אבן עזרא

הסופרים : (טז) אספה לי · מלה זרה ויתכן שהיתה כן בעבור אות הגרון וכן ערכה לפני התילבה : ושוטריו · כי יש זקנים שהאו בימים ואינם ראוים להיותם שוטרים גם יש שוטרים ואינם זקנים : (יז) וירדתי · הכבוד יורד באש בתוך הענן : ודברתי אתך שם · וכאשר תשמע את הקול ישמעו גם הם : ואצלתי · כטעם לקח מאשר אצלך ודע כי הרוח כמו החכמה ואם תנתן מחכמת ראובן לשמעון לא תחסר חכמת ראובן רק נשארה כאשר היא והמשל בנר : (יח) התקדשו · נמצא לשבת

יהיה

טז וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה כְּנוֹשׁ קֳדָמַי שַׁבְעִין גַּבְרִין מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל דִּי יְדַעְתְּ אֲרֵי אִנּוּן סָבֵי עַמָּא וְסָרְכוֹהִי וּתְדַבַּר יָתְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִתְעַתְּדוּן תַּמָּן עִמָּךְ: יז וְאֶתְגְּלֵי וַאֲמַלֵּל עִמָּךְ תַּמָּן וַאֲרַבֵּי מִן רוּחָא דַּעֲלָךְ וַאֲשַׁוֵּי עֲלֵיהוֹן וִיסוֹבְרוּן עִמָּךְ בְּמַטּוּל עַמָּא וְלָא תְסוֹבַר אַתְּ בִּלְחוֹדָךְ: יח וּלְעַמָּא תֵּימַר אִזְדַּמְּנוּ לִמְחַר וְתֵיכְלוּן בִּסְרָא אֲרֵי בְּכֵיתוּן קֳדָם יְיָ לְמֵימַר מָן יֵיכְלִנָּנָא בִּסְרָא אֲרֵי טַב לָנָא בְּמִצְרָיִם וְיִתֵּן יְיָ לְכוֹן בִּסְרָא וְתֵיכְלוּן:

בעל הטורים

ואל כל בית אביו ואל יכרת מבית יואב זב ומלו רע ומחזיק בפלך ונפל בחרב וחסר לחם · זב תחת הכח שהזיבות מתשש הכח ומצורע תחת הגוי כי הצרעת מגונה על הבריות ומחזיק בפלך בור שאין בו חכמה (אולי רומז ע"ד שאחז"ל אין חכמה אשה אלא בפלך) ונופל בחרב קצר ימים · וחסר לחם זה עוני תחת העושר נמצא שהצדיק זוכה לבניו בחמשה דברים וחייב מחייב לבניו בחמשה דברים חילופם: (טז) אספה לי שבעים איש · כנגד שבעים נפש שירדו למצרים וכנגד ע' אומות וכנגד שמות שיש להקב"ה ואלו הן · אל (אלים) · (אלהים) ה' · (אדני) אחד · אדון · אדיר · אהיה · אמיץ · אמת · ארך אפים · אחרון שאין מוסר מלכותו לאחר · אמונה · אשכול הכופר · ברוך · בורא · גדול · גאה · גואל · גבור · דגול · היודע ועד · זוכר · חי · חסיד · הגון · חוקר · חסין · חכם · טוב · טהור עינים · ישר · יושב סתרי · יושב קדם סלה · כבודי · מסתתר · נורא · נשגב · נצח · נוצר חסד · נושא עון · נושא פשע · נושא חטאה · נוקם · נוטר (סלה) (נקה) (סלח) עליון · עוסר · עזוז · פודה · (פוקד) · צור · צבי צבאות · קדוש · קנא · קרוב · רחום · רם · ראשון שלא קבל מלכותו מאחר · רב חסד · שומר · שופט · שלמון · שר · שוכן עד · תמים · תקיף · וע' שמות של ישראל ואלו הן · אמת נעורים · אילי הצדק · אלופים · אחים · אהובים · אום · אם · אישים · אפרים · אדירים · אצילים · אגוז · איומה · אגודה · בנים · (בני) אל חי · (בני) בכור · בחירים · בתי · ברה כעולה · גוי גדול · גן נעול · גל נעול · גפן · העמוסים ונשואים · זרע קדש · חכמים · טובים · יחידים · יקירים · ישראל · ישרון · יעקב · יוסף · יהודים · ילדים · ידידים · כלה · כנה · כרם · כהנים · מצרתים · מלכים · מעין חתום · נחלה · נדיבים · נאוה · נער · נטע · סגולה · עליונים · עניים · עדה · עברים · עבדים · עמים · פדויים · פזורים · צאן · צדיקים · קדושים · קנוים · רבים · רכים · שבטי יה · תמימים · ע"כ (א"ה אולי צריך גם כאן · להוסיף בני אברהם · בני יצחק) וע' שמות לירושלים: תגין על ה"א דהאספה לומר לך שיהיו בקיאין וזהירין בחמשה חומשי תורה: (יז) עמך · בגימט' יהו דומין ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם כי אני לא אנהרס ולא אתן מרוחי עליהם כי אני אמרתי כי אתה לבדך תשא אותם ואתה אמרת לא אוכל לשאת משא כל העם הזה בחר לך מי שישא עמך ואתן מרוחך עליהם לכן כתוב ויאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש אבל אלדד ומידד שלא היו מכלל השבעים נאמר בהם ותנח עליהם

רמב"ן

יהיה האצילות וממנו הוא וכן אמר במעשה וירד ה׳ בענן וידבר אליו ולא פי׳ הכתוב הדבור הזה מה היה כאשר הוא כתוב בכל התורה שיבאר אחרי כן מה אמר ומה דבר ה׳ כי הענין בכאן כי הזקנים אשר אמר בהם שהתנבאו לא שמעו דבור מפי השם ולא נראה להם במראה או בחלום אבל השם מדבר עם משה ומאצילות רוח משה הם יודעים הנבואה ההיא וזה טעם ויתנבאו ולא יספו שלא יספו להתנבאות מעצמם אבל בנבואה שאמר השם למשה בה לבדה התנבאו · וזה טעם ואצלתי שאניח אצלי מן הרוח אשר אני שם עליך ושמתי עליהם ואין זה כענין שנאמר ונתתה מהודך עליו כי אצילות בכל מקום לשון עכוב אצלו כלשון וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם הלא אצלת לי ברכה וכן על כן נאצל מהתחתונות ומהתיכונות מהארץ שנשאר אצלם מהלשכות התחתונות והתיכונות מהארץ שלא יאכלו העתיקים מהנה בעליונות וכן ואל אצילי בני ישראל הנשארים והפרושים מהם שנאצלים אל עצמן מכלל המון העם או שנקראים כן הגדולים שבכל באיש אצלם · והמעתיקים מן הלשונות אמרו אצילות על יציאת כח מן הכחות מאת הבורא ומתפשט על הנברא ואומרים בנפש אצולה מרוח הקדש כי הוא אצלם לשון המשכה · ואיננו נכון אצלי כי האצילות יהיה המשכה או הנחה והפרשה אבל הנותן על המקבל · ואונקלוס יעשה בו שני פנים תרגם כאן ואירבי וכן ואל אצילי ולרברבי ותרגם הלא אצלת לי ברכה שבקת נראה שדעתו באצילות שהוא ענין המשכה או מאציל הנותן

על המקבל ויאמר בכאן אמשיך מאשר אצלך מן הרוח הנבואה ושמתי עליהם ונאמר עוד על ההמשכה ש ימשך הנותן אצלו מן הדבר הנתון וישאר עמו וזה טעם הלא אצלת לי ברכה שמשכת לי אצלך אחת מן הברכות לברכני בה ועל הכלל בזקנים כי אין נבואתם רק מן הרוח אשר ידבר במשה וממנו הוא להם ולפיכך אמרו במדרש במדבר סיני רבה משל למלך שמסר פרדס לשומר ונתן לו שכר השמירה אחר זמן אמר לו השומר איני יכול לשמרו כלו לבדי הבא עוד אחרים שישמרו עמי אמר לו המלך נתתי לך הפרדס שלי לשמרו וכל פירות שמירתו נתתיו לך ועכשיו אתה אומר הבא עוד אחרים שישמרו עמי הריני מביא אחרים שישמרו עמך והוי יודע שאין אני נותן להם שכר שמירה משלי אלא מתוך שכר שנתתי לך משם הם נוטלין שכרן כך אמר לו הקב"ה למשה אני נתתי לך רוח ודעת לפרנס את בני ולא הייתי מבקש אחר כדי שתתייחד אתה בתוהם השמירה ועכשיו אתה מבקש אחר תדע שמשלי אינן נוטלין כלום אלא ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם ואעפ"כ לא חסר משה כלום ע"כ במדרש · והקרוב אלי כי כל ימי הזקנים נעשה להם כן שידעו בכל מה שיצוה השם לישראל ביד משה בדרכי שעתם והמקרים אשר יבא להם במדבר וזה טעם ונשאו אתך במשא העם כי כל מה שיאמר משה לעם ידעו הם ויתנבאו בהם לעם כל אחד בשבטו ואליפו ומפני זה לא ישא משה לבדו תלונותם: (יט) לא יום אחד תאכלון · שיעורו לא יום אחד בלבד תאכלו ולא יומים בלבד וכמוהו לא אחד

ספורנו

ברעת חסרון ההנהגה המסובבת בגלוי כי זה יהיה קשה עלי מן המות: (יז) ונשאו אתך · אחר שיהיו מוחזקים גם הם לנביאים

תֹּאכְלוּן וְלֹא יוֹמָיִם וְלֹא ׀ חֲמִשָּׁה יָמִים וְלֹא עֲשָׂרָה יָמִים וְלֹא עֶשְׂרִים יוֹם: כ עַד ׀ חֹדֶשׁ יָמִים עַד אֲשֶׁר־יֵצֵא מֵאַפְּכֶם וְהָיָה לָכֶם לְזָרָא יַעַן כִּי־מְאַסְתֶּם אֶת־יְהוָה אֲשֶׁר בְּקִרְבְּכֶם וַתִּבְכּוּ לְפָנָיו לֵאמֹר לָמָּה זֶּה יָצָאנוּ מִמִּצְרָיִם: כא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלִי הָעָם אֲשֶׁר אָנֹכִי בְּקִרְבּוֹ וְאַתָּה אָמַרְתָּ בָּשָׂר אֶתֵּן לָהֶם וְאָכְלוּ חֹדֶשׁ יָמִים: כב הֲצֹאן וּבָקָר יִשָּׁחֵט לָהֶם וּמָצָא לָהֶם אִם אֶת־כָּל־דְּגֵי הַיָּם יֵאָסֵף לָהֶם וּמָצָא לָהֶם: פ כג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הֲיַד יְהוָה תִּקְצָר עַתָּה תִרְאֶה הֲיִקְרְךָ דְבָרִי אִם־לֹא: כד וַיֵּצֵא מֹשֶׁה

ת"א עד חדש ימים· יומא עה תענית כט מגילה ה כתובות נז נזיר ה: ויאמר משה שש מאות· סוטה יב: הצאן ובקר· חולין יז כז:

רש"י

אומר הקדישם ליום הרגה: (כ) עד חודש ימים · זו בכשרים שמתמצין על מטותיהן ואחר כך נשמתן יוצאה וברשעים הוא אומר הבשר עודנו בין שיניהם כך היא שנויה בספרי אבל במכילתא שנויה חילוף הרשעים אוכלין ומצטערין שלשים יום והכשרים הבשר עודנו בין שיניהם: עד אשר יצא מאפכם · כתרגומו די תקוצון ביה יהא דומה לכם כאילו אכלתם ממנו יותר מדאי עד שיוצא ונגעל לחוץ דרך האף: והיה לכם לזרא · שתהיו מרחקין אותו יותר ממה שקרבתם ובדברי ר' משה הדרשן ראיתי שיש לשון שקורין לחרב זרא: את ה' אשר בקרבכם · אם לא שנטעתי שכינתי ביניכם לא גבה לבבכם ליכנס לכל הדברים הללו: (כא) שש מאות אלף רגלי · לא חש למנות את הפרט שלשת אלפים היתרים · ורבי משה הדרשן פירש שלא בכו אלא אותן שיצאו ממצרים: (כב) הצאן ובקר ישחט · זה אחד מארבעה דברים שהיה ר"ע דורש ואין ר"ש דורש כמותו ר"ע אומר שש מאות אלף רגלי וגו' ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חודש ימים הצאן ובקר גו' הכל כמשמעו מי מספיק להם כענין שנא' ומצא כדי גאולתו ואיזה קשה זו או שמעו נא המורים אלא לפי שלא אמר ברבים חסך לו הכתוב ולא נפרע ממנו וזו של מריבה היתה בגלוי לפיכך לא חסך לו הכתוב ר' שמעון אומר ח"ו לא עלתה על דעתו של אותו צדיק כך מי שכתוב בו בכל ביתי נאמן הוא יאמר אין המקום מספיק לנו אלא כך אמר שש מאות אלף רגלי וגו' ואתה אמרת בשר אתן לחדש ימים ואח"כ תהרוג אומה גדולה כזו הצאן ובקר ישחט להם כדי שיהרגו ותהא אכילה זו מספקתן עד עולם וכי שבחך הוא זה אומרים לו לחמור טול כור שעורים ונחתוך ראשך השיבו הקב"ה ואם לא אתן יאמרו שקצרה ידי הטוב בעיניך שיד ה' תקצר בעיניהם יאבדו הם ומאה כיוצא בהם ואל תהי ידי קצרה לפניהם אפילו שעה אחת: (כג) עתה תראה היקרך דברי · רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר א"א

רמב"ן

ולא שתים שאינם אחת ושנים בלבד · ועל דעתי האוכל והעושה דבר ימים רבים רצופים אינו נקרא אוכל ועושה יום אחד וכן האוכל שלשים יום רצופים אינו נקרא אוכל עשרים יום · או שיהיה האחד נמשך לא יום אחד תאכלו ולא יומים ועשרה ועשרים יום אחרים

אבן עזרא

ולגנאי לשון התקדש · וכן היקדש שהוא לשון טומאה: (יט) ולא יומים · כפל: חמשה ימים · כנגד אצבעות היד האוכלים: עשרה · כפל בשתי ידיו גם עשרים כמשל האומרים יאכל כל מה שיאכל באצבעות ידיו ורגליו: (כ) חדש ימים · פירושו שישוב ערך הלבנה באורה כאשר היתה וכן שנתים ימים: וטעם מאפכם · כי הרוח באף ויצא הרוח ממנו ולא ימצא: לזרא · באל"ף תחת ה"א כמו קראן לי מרא כי אותיות אהו"י מתחלפין וטעם לזרא הוא דבר זר נתעב לתולדת שלא הרגיל אדם בו: (כא) שש מאות אלף רגלי · ואין צורך להזכיר הטפותים · ורבים פירשו זאת הפרשה לטעמים רבים יש אומרים כי משה אמר מה שיאמרו לו ישראל בעת שישאלו מה הוא הבשר והתשובה שיאמר להם אין לכם צורך לשאול: (כג) היד ה' תקצר · ולא אדע למה הגרה הזאת רק הדבר כמשמעו כי משה לא ידע כי השם יחדש אות או מופת כי אם להצדיק נביאו כאשר אפרש: (כב) ומצא להם · כדברי המתרגם ארמית ומה נכבד דרש קדמוננו במלת ישחט על הבהמה ויאסף על הדג: (כג) היקרך · כמו ויקר מקרה: (כד) ויצא משה.

רשב"ם

ישן וישנתם · כל דומיהן פתחין · וכן מן ירד וירדתם: (כ) עד אשר יצא מאפכם · כתרגום: למה זה יצאנו ממצרים · שאמרתם זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים · ולפי שאתם כפויי טובה תלקו · ואילו הייתם מתאוים בשר ולא נתרעמתם על יציאת מצרים לא הייתם לוקים כל כך כמו בשאר תלונות שיש מהם שלא לקו: (כא) ויאמר משה שש מאות אלף וגו' · צריך לפרש זה דוגמא שפירשתי לא יוכל העם לעלות אל הר סיני · אף כאן משה היה מתיירא על מה שאמר הקב"ה ואכלו חדש ימים וגם אמר והיה לכם לזרא ושאל מן הקב"ה

אתה

יט לָא יוֹמָא חַד תֵּיכְלוּן וְלָא תְּרֵין יוֹמִין וְלָא חַמְשָׁא יוֹמִין וְלָא עַשְׂרָא יוֹמִין וְלָא עֶשְׂרִין יוֹמִין: כ עַד יְרַח יוֹמִין עַד דִּי תְקוּצוּן בֵּהּ וִיהֵי לְכוֹן לְתַקְלָא חֲלַף דְּקַצְתּוּן (יָת) [בְּ]מֵימְרָא דַייָ דִּשְׁכִנְתֵּהּ שַׁרְיָא בֵּינֵיכוֹן וּבְכֵיתוּן קֳדָמוֹהִי לְמֵימַר לְמָא דְנָן נְפַקְנָא מִמִּצְרָיִם: כא וַאֲמַר מֹשֶׁה שִׁית מְאָה אַלְפִין גַּבְרָא רַגְלָאָה עַמָּא דִּי אֲנָא בֵּינֵיהוֹן וְאַתְּ אֲמַרְתְּ בִּסְרָא אֶתֵּן לְהוֹן וְיֵיכְלוּן יְרַח יוֹמִין: כב הֲעָן וְתוֹרִין יִתְנַכְסוּן לְהוֹן הַיִסְפְּקוּן לְהוֹן אִם יָת כָּל נוּנֵי יַמָּא יִתְכַּנְשׁוּן לְהוֹן הַיִסְפְּקוּן לְהוֹן: כג וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה הֲמֵימְרָא דַייָ מִתְעַכַּב כְּעַן תֶּחֱזֵי הַיְעַרְעִנָּךְ פִּתְגָּמִי אִם לָא: כד וּנְפַק מֹשֶׁה וּמַלֵּיל

נתינה לגר

מפסוק ,מבלתי יכלת ה'" שלקמן (בפסוק י"ד). (כ) והיה לכם לזרא, ויהי לכון לתקלא, עי' בפסוק ,ישימו מזור תחתיך" (עובדיה פסוק י"ז) שת', שויאו תקלא תחותך" וע"ש ברש"י. (כג) היד ה' תקצר,

בעל הטורים

סרות פי' הרוח מאת השם ולא משל משה וכשאמר לו יהושע כלאם אמר ומי יתן כל עם ה' נביאים כאלו השנים בתת ה' את רוחו עליהם ולא כשבעים הזקנים שאצל מרוחו ונתן עליהם · (עי' בשפע טל שער ג' פ"א) : (כ) לזרא · באלפ"א שמלאו בו כל מיני טעמים חוץ מאחד שהוא טעמו של לויתן (הגם שגם טעם קבוצים כו' לא היה בו כמ"ש ברש"י ובי"ר שהיה עוד בשם הספיקא שהדברים הקשים לשכחם לא היו בו · מ"מ היו באפשרי להיות בו לאיזו מיניקות או אלו לזכרים או אלו לא היה השכחה בעולם אבל טעם לויתן לא היה באפשרי משום עין לא ראתה) לזרא בגימט' לחולי מעים : (כב) אם את כל דגי הים יאסף להם · פי' ימית

רמב"ן

ירק חדש שלם והנה נתן להם תאותם בבשר ולא נדנה ובירקות כי עיקר שאלתם אשר יבכו עליו תנה לנו בשר: וטעם (כ) עד חדש ימים עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא · שיתן להם בשר הרבה ויאכלו ממנו כל החדש לרוב מאד עד שיקוצו בו ויהיה להם לדבר נתעב וזר שאיננו נאכל · ועל דרך הפשט כן היה כי ביום שראשון הוכו מכה רבה ומתו העם המתאוים תחלה הם האספסוף אשר בקרבו גם בני ישראל המזכרים תחלה שאמרו מי יאכילנו בשר ושאר כל העם אשר בכו אחרי כן למשפחותם איש פתח אהלו יאכלו ממנו חדש ימים: והיה לכם לזרא · שזרקו החמרים אשר נשארו להם מן השלו וכן אמר המזמור וימטר עליהם כעפר שאר ויאכלו וישבעו מאד ותאותם יבא להם לא זרו מתאותם עוד אכלם בפיהם וגו' ואף ה' עלה וגו' כי קדתם אכלו וישבעו מאד ובעלי התאוה לא נפרדו מתאותם כלל כי בעוד אכלם בפיהם עלה בהם אף ה' · ואין מדרשו של רבי שמעון ושל רבי יהודה הנשיא נאותין ללשון הכתוב בעבור שאמר עתה תראה היקרך דברי אם לא ומדרשו של רבי עקיבא שאמר דברים כמשמען מי מספיק להם הוא משמעות הכתוב באמת והוא דעתו של אונקלוס אבל הענין בעצמו תמה כמו שאמר רבי שמעון מי שכתוב בו בכל ביתי נאמן הוא יאמר אין המקום מספיק להם ועוד כי כלם ראו כבר נפלאות גדולות מזו · ור"א הירץ כי משה היה חושב שלא יחדש השם מופת כי אם להצדיק נביאו · וגם זה איננו נכון בעיני כי כבר עשה עמהם כזה בשלו ראשון וכן במים ובמן כי כולם על תלונותם נתנו להם · והנכון אצלי כי כאשר יעשה השם אותות ומופתים לישראל חסד הם מאתו וכולן לטוב להם כי טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו זולתי כאשר יצא הקצף על עוברי רצונו ויעשה עמהם באף ובמדת הדין לרעה גמורה והנה אין בנסים רק טובה גמורה שלימה ברחמים או נקמה במדת הדין אבל עתה כשאמר לו שיתן להם שאלתם ויאכלו בשר עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא ידע משה רבינו שלא יהיה אות מאת השם לבראות להם בשר כאשר נתן להם דגן שמים כענין שאמרו חכמים אין דבר רע יורד מן השמים ועוד כי כל הנסים יודיעם למשה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים הנני עומד לפניך שם על הצור אבל בכאן שאמר לו ואל העם תאמר התקדשו למחר ולא הודיעו הבין משה שלא יהיה זה בנס מאתו יתברך ועל כן שאל בתמיה מה יעשה להם כדרך כל הארץ אם ישחט להם צאן ובקר מכל סביבותיהם לא יספיק להם ואם יאסף להם כל דגי הים אשר במקום ההוא הקרוב להם לא יספיק להם והשם השיבו כי אין יד השם קצרה לתת להם שאלתם גם בדרך המקרים וזה טעם היקרך דברי אם לא · ואמר היד ה' תקצר כלשון ויין מלכות רב כיד המלך ולא אמר ה' שממני יפלא כל

ספורנו

לנביאים יבטחו בשם בהנהגתך בהיותם הזקנים עמך ומסכימים במעשיך : (כ) והיה לכם לזרא · שתאכלו ממנו עד שיוליד בכם מותר מהליא כמו שהעיד באמרו ובחורי ישראל הכריע : למה זה יצאנו ממצרים · שהיו לנו שם מיני מאכל רבים לא מן בלבד : (כא) שש מאות אלף רגלי · ויצטרך רב בשר להשביעם : ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים · וא"כ יהיה הבשר שתתן להם רב מאד כאמרו וימטר עליהם כעפר שאר וכחול ימים עוף כנף · מכל מקום : (כב) הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם · איך יספיק זה להסיר תלונותם מאחר שאינם שואלים בשר אלא כדי לנסות כאמרו וינסו אל בלבבם הלא אין ספק שכמו שנסו בזה ינסו במאכלים זולת זה לאין תכלית ואתה לא תסיר את בחירתם · כאמרם ז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים : (כג) היד ה' תקצר · פלמלא דרך שימאסו כל מאכל תאוה כאמרו עד אשר יצא מאפכם : עתה תראה היקרך דברי · תראה שיקרה זה שיאכלו מן הבשר בהתאבם בבחירתם אחר התענג עד שיצא מאפם וימאסו בו מבלי שאסיר בחירתם כלל כי אמנם יוכלו לשוב בתשובה מאהבה ומיראה אם ירצו כאמרו ידעתי כי כל תוכל ולא יבצר ממך מזמה :

וַיְדַבֵּר אֶל־הָעָם אֵת דִּבְרֵי יְהוָה וַיֶּאֱסֹף שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי הָעָם וַיַּעֲמֵד אֹתָם סְבִיבֹת הָאֹהֶל׃ כה וַיֵּרֶד יְהוָה בֶּעָנָן וַיְדַבֵּר אֵלָיו וַיָּאצֶל מִן־הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלָיו וַיִּתֵּן עַל־שִׁבְעִים אִישׁ הַזְּקֵנִים וַיְהִי כְּנוֹחַ עֲלֵיהֶם הָרוּחַ וַיִּתְנַבְּאוּ וְלֹא יָסָפוּ׃ כו וַיִּשָּׁאֲרוּ שְׁנֵי־אֲנָשִׁים בַּמַּחֲנֶה שֵׁם הָאֶחָד אֶלְדָּד וְשֵׁם הַשֵּׁנִי מֵידָד וַתָּנַח עֲלֵהֶם הָרוּחַ וְהֵמָּה בַּכְּתֻבִים וְלֹא יָצְאוּ הָאֹהֱלָה וַיִּתְנַבְּאוּ בַּמַּחֲנֶה׃ כז וַיָּרָץ הַנַּעַר וַיַּגֵּד לְמֹשֶׁה וַיֹּאמַר אֶלְדָּד וּמֵידָד מִתְנַבְּאִים בַּמַּחֲנֶה׃ כח וַיַּעַן יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מְשָׁרֵת מֹשֶׁה מִבְּחֻרָיו וַיֹּאמַר אֲדֹנִי מֹשֶׁה כְּלָאֵם׃ כט וַיֹּאמֶר לוֹ מֹשֶׁה הַמְקַנֵּא אַתָּה לִי וּמִי יִתֵּן כָּל־עַם יְהוָה נְבִיאִים כִּי־יִתֵּן יְהוָה אֶת־רוּחוֹ עֲלֵיהֶם׃ שביעי ל וַיֵּאָסֵף מֹשֶׁה אֶל־הַמַּחֲנֶה הוּא וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לא וְרוּחַ נָסַע מֵאֵת יְהוָה וַיָּגָז שַׂלְוִים מִן־הַיָּם וַיִּטֹּשׁ עַל־הַמַּחֲנֶה כְּדֶרֶךְ יוֹם כֹּה

ת"א ויתנבאו ולא · סנהדרין יז : וישארו שני אנשים · שם עא : מתנבאים · שם : ויען יהושע · עירובין סג סנהדרין יז : ומי יתן כל עם ה' נביאים · שם : ורוח נסע · ב"מ פו :

רש"י

לעמוד על הספל מאחר שאינן מבקשים אלא עלילה לא תספיק להם סופן לדון אחריך אם אתה נותן להם בשר בהמה גסה יאמרו דקה בקשנו ואם אתה נותן להם דקה יאמרו גסה בקשנו חיה ועוף בקשנו דגים וחגבים בקשנו אמר לו א"כ יאמרו שקצרה ידי אמר לפניו הריני הולך ומפייסן אמר לו עתה תראה היקרך דברי שלא ישמעו לך הלך משה לפייסן (זה קאי גם לרש"י לעיל) אמר להם היד ה' תקצר הן הכה צור ויזובו מים וגו' הגם לחם יוכל תת אמרו פשרה היא זו אין בו כח למלאות שאלתנו וזהו שנאמר ויצא משה וידבר אל העם כיון שלא שמעו לו ויאסף שבעים איש וגו' : (כה) ולא יספו · לא נתנבאו אלא אותו היום לבדו כך מפורש בספרי ואונקלוס תרגם ולא פסקין שלא פסקה נבואה מהם : (כו) וישארו שני אנשים · מאותן שנבחרו אמרו אין אנו כדאין לגדולה זו : והמה בכתובים · במבוררים שבהם לסנהדרין ונכתבו כלם נקובים בשמות ועל ידי גורל לפי שהחשבון עולה לשנים עשר שבטים ששה ששה לכל שבט ושבט חוץ משני שבטים שאין מגיע עליהם אלא חמשה חמשה אמר משה אין שבט שומע לי לפחות משבטו זקן אחד מה עשה נטל ע"ב פתקין וכתב על שבעים זקן ועל שנים חלק ובירר מכל שבט ושבט ששה והיו ע"ב אמר להם טלו פתקיכם מתוך קלפי מי שעלה בידו זקן נתקדש מי שעלה בידו חלק אמר לו המקום לא חפץ בך : (כז) וירץ הנער · יש אומרים גרשום בן משה היה : (כח) כלאם · הטל עליהם צרכי צבור והם כלים מאליהם · ד"א תנם אל בית הכלא לפי שהיו מתנבאים משה מת ויהושע מכניס את ישראל לארץ : (כט) המקנא אתה לי · הקנאי אתה לי הקנאתי אתה מקנא : לי · כמו בשבילי כל לשון קנאה אדם הנותן לב על הדבר או לנקום או לעזור אנפרמנ"ט בלע"ז[1] · אוחז בעובי המשא : (ל) ויאסף משה · מפתח אהל מועד : אל המחנה · נכנס איש לאהלו : ויאסף · לשון כניסה אל הבית כמו ואספתו אל תוך ביתך ואב לכולם יגבור ולא ידע מי אוספם מלמד שלא הביא עליהם פורענות עד שנכנסו הצדיקים איש לאהלו : (לא) ויגז · ויפריח וכן כי גז חיש וכן נגוזו ועבר : ויטש · ויפשט

רשב"ם

אתה אמרת שיאכלו חדש ימים והלא שש מאות אלף רגלי לבד הנשים וטף והלא כל צאנם וכל בקרם לא יספיק להם חדש ימים והיאך תקיים זה הדבר · או תכלה אותם וישארו מעט · ויסתפקו עד חדש שהרי אמרת והיה לכם לזרא או תעשה להם נסים להביא להם בשר ממקום אחר : (כו) בכתבים · שנכתבו לצאת אל האהל ולא יצאו מתוך ענוה כמפורש בסנהדרין : (כח) מבחוריו · מנעוריו כמו בחרותיך · אבל על כן על בחוריו לא ישמח ה' · הם האנשים הנקראים בחורים : כלאם · כמו ויכלא הגשם · אוסרם ומונעם מן השוק ותנם בבית הכלא

1) **emportement** · אייפער .

לעמא ית פתגמיא דיי וכנש שבעין גברא מסבי עמא ואקים יתהון *(סחור סחור) (ל)משכנא: כה ואתגלי יי בעננא ומליל עמיה ורבי מן רוחא די עלוהי ויהב על שבעין גברא סביא והוה כד שרת עליהון רוחא דנבואה ומתנבאן ולא פסקן: כו ואשתארו תרין גברין במשריתא שום חד אלדד ושום תנינא מידד ושרת עליהון רוחא דנבואה ואנון בכתיביא ולא נפקו למשכנא ואתנביאו במשריתא: כז ורהט עולמא וחוי למשה ואמר אלדד ומידד מתנבאן במשריתא: כח ואתיב יהושע בר נון משמשנה דמשה מעולמותיה ואמר רבוני משה אסרנון: כט ואמר לה משה הקנאתי את מקני לי רעינא כון יהון כל עמא דיי נביאין ארי יתן יי ית רוחא דנבואתיה עליהון: ל ואתכניש משה למשריתא הוא וסבי ישראל: לא ורוחא נטל מן קדם יי ואפרח שליו מן ימא ורמא על משריתא כמהלך יומא

נתינה לגר

*בכ"י הגוכח סוחרנות

המימרא דה' מתעכב. שינה משום כבוד ה', ור"ל הכי יאחר ה' לבלע אמרתו. (כה) ולא יספו, ולא פסקן. הוא כדעת ר"ש בש"ס (סנהדרין דף י"ז ע"א). (כח) מבחריו, מעולמוהי. ע' הרא"ב"ע, והוא טעות וצ"ל „מעולמותה" וכ"כ התכס רוו"ה ומ"ש המעמר שאם היה כוונתו „מנעיריו" היה מתרגם

בעל הטורים

להם לשון ויגוע וימת ויאסף וזה הוא באסיפא בעלמא כגי להו: (כה) כנוח · ב' במס' · הכא ואידך (יהושע ג') כנוח כפות רגלי הכהנים לומר לך שנחה עליהם השכינה כמו על הארון: (כו) ותנח · ב' במסרה · בפרשת נח (וע"ש מ"ש רבינו): (כז) מתנבאים · שהיו אומרים משה מת ויהושע מכניס ישראל לארץ: מתנבאים · (קרי ביה מת נביאים · מתנבאים) נוטריקון משה תנוח נפשו בגן אלהים יהושע מכניס: (לא) ויגז · ב' במס' · הכא ואידך ויגז ראשו · באיוב (א') זה הוא שיש במדרש

אבן עזרא

מאהל מועד: (כה) · ויאצל על דעתי מהבנין הכבד הנוסף: וי"ו ויתנבאו · כפ"א רפה בלשון ישמעאל: ולא יספו · פעם שנית וכן קול גדול ולא יסף ולא יסף עוד לדעתי ואין מדקדוק בלשון להיותו מגזרת פן תספו בכל חטאתם אמרו חכמים ז"ל שלקח משה מכל שבט ששה והנה ששים ושבעים ובעבור שאמר לו השם שבעים איש כנית השנים וזה נכון: (כו) והמה בכתבים · בתחלה: ולא יצאו · ממחנה ישראל אל אהל מועד: (כז) וירץ הנער · בה"א הוא הנודע לשרת משה חוץ מיהושע כי שרות יהושע איננו כשרות כל נער: (כח) מבחוריו · י"א שפירושו מבחרותו והטעם שלא אמר כדברי זקן ויש מדקדקים מבחוריו עם משרת משה והטעם ששרת אותו מיום שהיה בחור וזה איננו נכון כי זה המעשה היה בשנה השנית והנכון בעיני שהוא מבחוריו הוא מהמובחרים לשרת משה כי אחרים יש עמו ודע כי מלת בחור בלשון רבים פעם תשתנה ופעם לא תשתנה וכן מלת סריס אולי הם שני משקלים: כלאם · נפתח הלמ"ד בעבור אות הגרון הבא אחריו: (כט) ונפתחה ה"א המקנא · והיה ראוי להיותו בשו"א ובפת"ח ובעבור היותו תחת המ"ם שוא נע ושני שואים נעים לא יתחברו לעולם: ומלת מי יתן · כשואל חפץ בדבר כאומר מי יתן לי זאת השאלה והחפץ: (ל) ויאסף משה · הלך בלווי עם הזקנים לחלוק להם כבוד: (לא) ורוח נסע · יום שני: ויגז · כרת כמו גזי נזרך ומגזרתו גז לאחך: וטעם ויגז · שהיו בשפת הים רבים כחול והנה גזז מהם ומלת ויגז מפעלי הכפל כמו ויחם בשר הילד: ויטש ·

רמב"ן

דבר כי לא יעשה זה במופת וכן היה שנכנס רוח מאת השם כמנהגו של ע לא לא רוח יש חזק מאד ולא רוח קדים עזה כאשר יזכיר במופתים אבל רוח שהם כנהוגים ויגז שלוים מן הים לא שנבראו עתה בעבורם ואין בדבר חידוש מטבעו של עולם ועוד שכבר היה להם כן ולא חדש עתה רק שיהיו שלוים רבים מאד: (כח) אדני משה כלאם · הטעם בזה כי משה דבר אל העם את דברי ה' כי הוא יאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על המתיצבים עמו באהל מועד והנה אלה אשר לא יצאו אל האהל ועושים עצמן מכלל הנאצלים כממרים בדבריו ולכך אמר לו כלאם כי אולי רוח שקר בפיהם או רוח רעה מבעתם והנה צריכין לשומם בבית הכלא כאיש משגע ומתנבא ומשה בענותנותו השיב ומי יתן כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם כי השם נתן עליהם רוחו מבלתי אצילות הרוח שעליו מי יתן ויהיה זה בכל העם · אבל מדברי רבותינו נראה כי היה המנהג בישראל שלא יתנבא אדם בעתידות במקום נביא גדול ממנו אבל הולכים אחריו כתלמידיו והם בני הנביאים כך אמרו בסנהדרין בשלמא למאן דאמר משה מת היינו דקאמר יהושע אדני משה כלאם אלא למאן דאמר על עסקי שלו אמאי כלאם דהוה ליה כמורה הלכה לפני רבו וכן למאן דאמר על גוג ומגוג נתנבאו וכך הזכירו עוד בפרק דבורה במסכת מגלה ומשה אמר כי הוא הרב שמחל על כבודו ומתאוה ושמח בכך · ובתרגום ירושלמי ראיתי שאמר בכלאם מנע מנהון רוח קודשא עבאו מלבון הנה שפתי לא אכלא לא הכלא רחמיך ממני · וטעם הענין כי חשב יהושע מפני שהם בכתובים הם מתנבאים כי נאצל רוח משה על כל הכתובים של כולם בתכוון ולכן אמר לו אין נכון שיתנבאו הם במחנה שלא הקימו דבר ה' שצוה ולקחת אותם אל אהל מועד והתיצבו שם עמך והנה נראה לשומעין שאין נבואת כולם מאצילות הרוח אשר עליך וראוי לאדוני להכוין

ספורנו

(כח) אדני משה כלאם · בתתב שלא יצאו האהלה להראות שיתנבאו בלתי אצילות ממשה רבינו: (כט) כי יתן ה' את רוחו עליהם · בלתי אצילות מאתי: (לא) מן הים · מים סוף שהיה דרומי להם וזה כי עברו השלוים את הים מקצות הדרום:

וּכְדֶרֶךְ יוֹם כֹּה סְבִיבוֹת הַמַּחֲנֶה וּכְאַמָּתַיִם עַל־פְּנֵי הָאָרֶץ׃
לב וַיָּקָם הָעָם כָּל־הַיּוֹם הַהוּא וְכָל־הַלַּיְלָה וְכֹל ׀ יוֹם
הַמָּחֳרָת וַיַּאַסְפוּ אֶת־הַשְּׂלָו הַמַּמְעִיט אָסַף עֲשָׂרָה
חֳמָרִים וַיִּשְׁטְחוּ לָהֶם שָׁטוֹחַ סְבִיבוֹת הַמַּחֲנֶה׃ לג הַבָּשָׂר
עוֹדֶנּוּ בֵּין שִׁנֵּיהֶם טֶרֶם יִכָּרֵת וְאַף יְהוָה חָרָה בָעָם וַיַּךְ יְהוָה
בָּעָם מַכָּה רַבָּה מְאֹד׃ לד וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא
קִבְרוֹת הַתַּאֲוָה כִּי־שָׁם קָבְרוּ אֶת־הָעָם הַמִּתְאַוִּים׃
לה מִקִּבְרוֹת הַתַּאֲוָה נָסְעוּ הָעָם חֲצֵרוֹת וַיִּהְיוּ בַּחֲצֵרוֹת׃ פ
יב א וַתְּדַבֵּר מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמֹשֶׁה עַל־אֹדוֹת הָאִשָּׁה
הַכֻּשִׁית אֲשֶׁר לָקָח כִּי־אִשָּׁה כֻשִׁית לָקָח׃ ב וַיֹּאמְרוּ
הֲרַק אַךְ־בְּמֹשֶׁה דִּבֶּר יְהוָה הֲלֹא גַּם־בָּנוּ דִּבֵּר וַיִּשְׁמַע

ת"א ויאספו את השליו · חולין ו כז : וישטחו להם · יומא עה : הבשר עודנו · שם : השליו קרי

רש"י

כמו והגם נטושים על פני כל הארץ · ונטשתיך המדברה : וכאמתים · פורחות בגובה עד שהן כנגד לבו של אדם כדי שלא יהא טורח באסיפתן לא להגביה ולא לשחות : (לב) הממעיט · מי שאסף פחות מכולם העצלים והחגרים אסף עשרה חמרים : וישטחו · עשו אותן משטיחין משטיחין : (לג) טרם יכרת · כתרגומו עד לא פסק · דבר אחר אינו מספיק לפוסקו בשיניו עד שנשמתו יוצאה : (א) ותדבר · אין דבור בכל מקום אלא לשון קשה וכן הוא אומר דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות ואין אמירה בכל מקום אלא לשון תחנונים וכן הוא אומר ויאמר אל נא אחי תרעו · ויאמר שמעו נא דברי · כל נא לשון בקשה : ותדבר מרים ואהרן · היא פתחה בדבור תחלה לפיכך הקדימה הכתוב תחלה ומנין היתה יודעת מרים שפירש משה מן האשה רבי נתן אומר מרים היתה בצד צפורה בשעה שנאמר למשה אלדד ומידד מתנבאים במחנה כיון ששמעה צפורה אמרה אוי לנשותיהם של אלו אם הם נזקקים לנבואה שיהיו פורשין מנשותיהן כדרך שפירש בעלי ממני ומשם ידעה מרים והגידה לאהרן ומה מרים שלא נתכוונה לגנותו כך נענשה ק"ו למספר בגנותו של חבירו : האשה הכושית · מגיד שהכל מודים ביפיה כשם שהכל מודים בשחרותו של כושי · כושית בגי' יפת מראה :

רשב"ם

הבלא · א"ת ה"ע גורם לומר כלאם · כמו שמענו אדני · ימצאהו בארץ מדבר : (לה) מקברת התאוה נסעו העם חצרות · כלומר נתעכבו שם עד האסף מרים · ולכך האריך בלשונו ויהיו שם בהצרות · לומר ויהיו בחצרות · ומדרש אגדה בספרי בסוף הפרשה ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן · וכי שתי חצרות היו שנסעו מזו והנו בזו · ומסופ"ק לרבות"י · ונשאלתי עליה בפירוש · ופירשתיו הדרשה · כי זו אנו למידין מתחלת הפרשה שכתוב בה מקברות התאוה נסעו העם חצרות · ויהיו בהצרות · ועל פסוק זה כתיב בספרי זה היה בשעה שנצטרעה מרים וסוף דבר חוזר ומסיימו בפסוק האחרון של פרשה ואחר נסעו העם מחצרות וכי שתי חצרות היו וכו' ופסוק זה הוא נדרש מקברות התאוה נסעו העם ויהיו בחצרות · כשאר כל מסעות וחניות שכתוב בהן ויסעו ויחנו · אלא מקברות התאוה נסעו העם חצרות · משמע כי העם נסעו מחצרות ואח"כ ויהיו בחצרות שחזרו לאחוריהם בחצרות שכשנסע דגל הראשון מחצרות ועדיין לא הורד המשכן · ומשה ואהרן ומרים שהיו עדיין במחנה לויה קרא להם הקב"ה פתאום ונצטרעה מרים וחזרו לאחוריהם ונאספה מרים מצרעתה לסוף שבעה ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן · וכ"ל דרש"ה ז"ג מצאת"י במכילתא בפרש"ת בשל"ת כול"ה בפסו"ק הראשו"ן · ושו"ב מצאתי"ה בתשובות ר' קלונימו"ס איש רומי כמותי · וגם מה שכתוב במכילתא ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה · ופירשת"י לשואלי"ם · לפי שאין כתוב שם ויסעו מרעמסס ויחנו סכותה לומר לך שלפי שעה באו מרעמסס לסוכות ובשעה שנסעו מרעמסס נסעו כמו כן מסוכות וזהו כנפי נשרים : (א) הכשית · שהיא ממשפחתיהם · כי אשה כשית לקח · כדכתיב בדברי הימים דמשה רבינו מלך היה מארץ כוש ארבעים שנה ולקח מלכה אחת ולא שכב עמה כמו שכתוב שם · והם לא ידעו כשדברו בו שלא נזקק לה · זה"ו עיק"ר פשוט"ו · שאם בשביל צפורה דברו מה צורך לפרש כי אשה כושית לקח וכי עתה לא ידענו כי צפורה מדינית היא · ועוד תשובה כי לא היתה כושית כי כוש מבני חם הוא ומדין מבני קטורה אשר ילדה לאברהם : (ב) ויאמרו הרק אך במשה · כלומר עוד זאת אמרו על משה כמה יכול להתפאר עלינו הלא גם

בנו

לבא וכמהלך יומא לבא סחור סחור למשריתא וכרום תרתין אמין על אפי ארעא : לב וקם עמא כל יומא ההוא וכל ליליא וכל יומא דבתרוהי וכנשו ית שליו דאזער כנש עשרא דגורין ושטחו להון משטיחין סחור סחור למשריתא : לג בסרא עד דהוא בין שניהון עד לא פסק ורגזא דיי תקיף בעמא וקטל יי בעמא קטול סגי לחדא : לד וקרא ית שמא דאתרא ההוא קברי דמשאלי ארי תמן קברו ית עמא דשאילו : לה מקברי דמשאלי נטלו עמא לחצרות והוו בחצרות : א ומללת מרים ואהרן במשה על עסק אתתא שפרתא די נסיב ארי אתתא שפרתא דנסיב רחיק : ב ואמרו הלחוד ברם במשה מליל יי הלא אף עמנא מליל ושמיע קדם יי : ג וגברא

נתינה לגר

„מזעירה" טעה בזה, כי גם „בימי בחורותיך" [קהלת י"א ט'] תרגם „יומי עולימותך". (לד) קברות התאוה, קברי דמשאלי. המעיין ימצא כי מדרך המת' לתרגם שם המקום בהקרא לו שם חדש בפעם הראשונה בלשון ארמית, ואחרי כן יחשבו לשם עצם פרטי אשר לא יסבול העתקה ויקראהו בשמו העברי, כמו „בבל, רחובות" ע"ש, ולכן צריך לעיין מדוע שינה פה לתרגם גם בפסוק שאח"ז „קברי דמשאלי" בלשון ארמית, גם לא אדע, מדוע לא ת' „קברי דשאלא" או „דשאלתא" בשם המקרה, כבעברית? ואפשר שת' כפי הענין שגם בעברית שם המקרה „התאוה" הוא ת' שם התאר „המתאוים" כי התאוה לא נקברה. **יב** (א) הכשית, שפירתא. תרגם לשבח דרך כבוד, כמ"ש רז"ל בספרא, וכ"כ הראב"ע ליישב התרגום, רק קשה למה מלת „לקח" הראשונה שבפסוק ת' „נסיב" והשנית ת' „רחוק" ומלבד שכוונת התרגום רחוקה ליישב ע"פ המקרא (ודברי ב"ם לאם ושמלה בזה דחוקין) יקשה, מדוע שינה? ולכן נ"ל שב' פירושים נתערבו בזה, הא' שלקח אשה אחרת כתיב"ע, והב' שריחק את צפורה, ומרש"י משמע

בעל הטורים

יותר ממה שהרג בהם השלו ע"י אכילה הרג בהם ע"י ירידה ונפילה שנפל על ראשם כשם שנאמר באיוב ויגז ראשו והיה מתאבל על בניו שנפל עליהם הבית כך בכאן היו מתאבלים על אותם שמתו מנפילת השלו · כתיב שלוים וקרי (שליו) (סלוים) שלוים לצדיקים (ובלוים) (וסלוים) לרשעים שהיה להם כקוצים (עי' יומא דף ע"ה) : (לד) המתאוים · ב' · הכא ואידך הוי המתאוים · למה כי שם קברו את העם המתאוים : (א) הכשית · בגימט' יפת מראה : (ב) וישמע ה' · וסמיך ליה והאיש משה שדברו לו

רש"י

על אודות האשה · על אודות גירושיה : כי אשה כשית לקח · מה תלמוד לומר אלא יש לך אשה נאה ביפיה ואינה נאה במעשיה · במעשיה ולא ביפיה אבל זאת נאה בכל : האשה הכשית · על שם נויה נקראת כושית כאדם הקורא את בנו נאה כושי כדי שלא תשלוט בו עין רעה : כי אשה כשית לקח · ועתה גרשה : (ב) הרק

אבן עזרא

כמו ויפרוש והטעם כדבר נטוש אין כח בו לסור וכן והנם נטושים על פני כל הארץ : כביכות המחנה · בלבד גם הטעם שהיו כאמתים בכל מקום גבוה או שפל : (לב) וישטחו · כמו ויפרשו וכן שטחתי אליך כפי ואם הם שני בניינים : (לג) מכה רבה · דבר היה : (לד) ויקרא · הקורא או משה : קברו · הקוברים כמו ויאמר ליוסף : (לה) נסעו העם חצרות · אל חצרות דרך קצרה : וטעם ויהיו בחצרות · דבק עם ותדבר מרים כי בעבורה ישבו שם כי כן כתוב : (א) ותדבר מרים · היא דברה גם אהרן הסכים או התריש על כן נענש : וטעם ותדבר · עם בי"ת דרך גנאי כמו וידבר העם באלהים גם ימצא לשבח גם בדרך נבואה · וי"א כי משה מלך על כוש ולקח כושית והמתרגם אמר שפירתא וטעמו לשון כבוד כאשר יקראו הישמעאלים לזפת־יאבן גם אנחנו נקרא העור סגי נהור · והנה לא יתכן שנקרא שם שהוא לשבח להפכו לגנאי וי"א כי כוש בן ימיני הוא שאול וכן הלא כבני כושיים וכבר פירשתיו והישר בעיני שזו הכושית היא צפורה כי היא מדינית ומדינים הם ישמעאלים והם דרים באהלים וכן כתוב ירגזון יריעות ארץ מדין ובעבור חום השמש אין להם לבן כלל וצפורה היתה שחורה ודומה לכושית : וטעם כי אשה כשית לקח · זה הדבור שדברה מרים ומה נכבד דברי קדמונינו שאמרו על הזקנים אשריהם ואוי לנשיהם והנה חשדו משה כי לא נמנע לשכב עם צפורה רק בעבור שאינה יפה : (ב) ויאמרו הרק אך במשה · הביאה ראיה כי לא עשה זה לקדושת השם כי הם היו נביאים ואין המשכב אסור להם : הרק אך · והאחד יספיק רק הוא דרך צחות כמו המבלי אין קברים : וישמע ה' · ואם דברו

רמב"ן

ברוח האלהים להשיבו אליך לבד יאצל ממך רק לעומדים לפניך בדבר ה' כי בעבור שנתכוונת מתחלה על כל הכתובים היה מהודך עליהם ואם תתכוין עתה להשיבה מהם תנוח על העומדים לפניך בלבד כדבר ה' ומשה אמר שלא יקנא לו כי הוא חפץ שיתנבאו לפניו או שלא בפניו כיון שנתן ה' רוחו עליהם באצילו ממשה או

ספורנו

(לב) הממעיט אסף עשרה חמרים · כי כלם היו תאבים לאכול מהם הרבה מאד : (לג) הבשר עודנו בין שניהם · שלא הגיע עדיין לגבול שימאסו בו : טרם יכרת · שלא הגיע עדיין זמן חדש ימים שהוגבל לו : ויך ה' בעם · במתאוים מהם שאלו הבשר לנסות ולקו בנסיונם כי לא אמר ואכלו חדש ימים אלא על הבוכים בלתי מתאוים שאמרו למה זה יצאנו ממצרים והם בכו באלייהם כאמרו והיה לכם לזרא : (לה) ויהיו בחצרות · שהו שם איזה זמן כמו ויהיו שם כעשר שנים · ויהיו שם כאשר צוני ה' · אמר כי באותו הזמן שהתעכבו שם קרה שדברה מרים במשה ובהיות אז אהל מועד מוקם הזמין האל ית' להם לצאת מאהליהם אל אהל מועד : (ב) הרק אך במשה דבר ה' · האמנם משה לבדו זכה לזה שיהיה דבר ה' מיוחד אליו לבדו מלבד מה שזכה עם כל המון ישראל במתן תורה : וישמע ה' · כאמרם ז"ל שאני גורבא מרבנן דקודשא בריך הוא

יְהוָה׃ ג וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָו עניו קרי מְאֹד מִכֹּל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ס ד וַיֹּאמֶר יְהוָה פִּתְאֹם אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־מִרְיָם צְאוּ שְׁלָשְׁתְּכֶם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וַיֵּצְאוּ שְׁלָשְׁתָּם׃ ה וַיֵּרֶד יְהוָה בְּעַמּוּד עָנָן וַיַּעֲמֹד פֶּתַח הָאֹהֶל וַיִּקְרָא אַהֲרֹן וּמִרְיָם וַיֵּצְאוּ שְׁנֵיהֶם׃ ו וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּ־נָא דְבָרָי אִם־יִהְיֶה נְבִיאֲכֶם יְהוָה בַּמַּרְאָה אֵלָיו אֶתְוַדָּע בַּחֲלוֹם אֲדַבֶּר־בּוֹ׃ ז לֹא־כֵן עַבְדִּי מֹשֶׁה בְּכָל־בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא׃ ח פֶּה אֶל־פֶּה אֲדַבֶּר־בּוֹ וּמַרְאֶה וְלֹא בְחִידֹת וּתְמֻנַת יְהוָה יַבִּיט וּמַדּוּעַ לֹא יְרֵאתֶם לְדַבֵּר בְּעַבְדִּי בְמֹשֶׁה׃

ת"א והאיש משה ענו מאד · ברכות נד יומא עה נדרים לח : ויאמר ה' פתאום · כריתות ט : במראה אליו · עקרים מג פט ופי"ח : בחלום אדבר · ברכות ה חגיגה ה : בכל ביתי נאמן הוא · בתרא טו : פה אל פה · שבת פז עקרים מג פה ופט ופי"ז ופי"ט : ותמונת ה' יביט · ברכות י :

רש"י

אף · עמו לבדו דבר ה' הלא גם בנו דבר ולא פירשנו מדרך ארץ : (ג) עניו · שפל וסבלן : (ד) פתאם · נגלה עליהם פתאום והן טמאין בדרך ארץ והיו צועקים מים מים להודיעם שיפה עשה משה מה שפירש מן האשה מאחר שנגלית עליו שכינה תדיר ואין עת קבוע לדבור : צאו שלשתכם · מגיד ששלשתן נקראו בדבור אחד מה שאי אפשר לפה לומר ואזן לשמוע : (ה) בעמוד ענן · יוצא יחידי שלא כמדת בשר ודם בו"ד כשיוצא למלחמה יוצא באוכלוסין וכשיוצא לשלום יוצא במועטין ומדת הקב"ה יוצא למלחמה יחידי שנאמר ה' איש מלחמה ויוצא לשלום באוכלוסין שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן : ויקרא אהרן ומרים · שיהיו נמשכין ויוצאין מן החצר לקראת הדבור : ויצאו שניהם · ומפני מה משכן והפרידן ממשה לפי שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו וכן מצינו בנח שלא בפניו נאמר איש צדיק תמים ובפניו נאמר כי אותך ראיתי צדיק לפני ד"א שלא ישמע בנזיפתו של אהרן : (ו) שמעו נא דברי · אין נא אלא לשון בקשה : אם יהיה נביאכם · אם יהיו לכם נביאים : ה' במראה אליו אתודע · שכינת שמי אין נגלית עליו באספקלריא המאירה אלא בחלום וחזיון : (ח) פה אל פה · אמרתי לו (הוכרח לפרש כן דאילו כפשוטו שפה אל פה הוזכר לשבח דא"כ היה אז פה אל פה ממש כפשוטו וזה אי אפשר דהא כתיב בסוף נשא מדבר אליו וע"ש ברש"י אלא פה אל פה פירושו א"ל לפרוש כו' ופה אל פה לאו דוקא אלא ר"ל בהדיא ודו"ק) לפרוש מן האשה והיכן אמרתי לו בסיני לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי : ומראה ולא בחידת · ומראה זה מראה דבור שאני מפרש לו דבורי במראית פנים שבו ואיני סותמו לו בחידות כענין שנאמר ליחזקאל חוד חידה וגו' יכול מראה שכינה ת"ל לא תוכל לראות את פני : ותמונת ה' יביט · זה מראה אחורים כענין שנאמר וראית את אחורי : בעבדי במשה · אינו אומר בעבדי משה אלא בעבדי במשה בעבדי אע"פ שאינו משה במשה אפי' אינו

רמב"ן

בלתי אצילות ממנו : ונעם (ג) והאיש משה ענו מאד · להגיד כי השם קנא לו בעבור ענותנותו כי הוא לא יענה על ריב לעולם אף אם ידע · ור"א מפרש לאמר כי הוא לא היה מבקש גדולה על שום אדם ולא יתגאה במעליו כלל אף כי על אחיו והם חוטאים שמדברים עליו חנם · אבל בספרי רבי נתן אומר אף בפניו של משה דברו בו שנאמר וישמע ה' והאיש משה ע"ז מאד אלא שכבש משה על הדבר יזכיר ענותנותו שסבל ולא ענם והשם קנא לו : (ד) אל משה ואל

אבן עזרא

בסתר : (ג) ענו מאד · במשקל שלו והטעם שלא בקש גדולה על אחיו : (ד) פתאם · המ"ם נוסף כמ"ם שלשום והוא מגזרת פתי דבר שלא עלה על לב : צאו שלשתכם ויצאו שלשתם · כל אחד מאהלו והנה דרך כלל ואחר כן פרט וירד ה' בעמוד ענן ויקרא אהרן ומרים ומשה שומע : (ו) שמעו נא · כמו עתה · נביאכם · מי שיהיה מכם נביא ה' : במראה · פירושו אם היה נביאכם שהוא נביא ה' כמו והנבואה עודד הנביא האלה שרה אמו ככהן אלהים עולם : במראה · במראות הלילה : בחלום אדבר בו · כפול כדרך הנבואות : (ז) בכל ביתי נאמן הוא · טעמו כבן בית שיכנס בלא רשות ואם יצטרך ידבר צרכיו ואתם כאשר אתודע לכם בחלום תדעו ואם לא אין לכם רשות לשאול : (ח) פה אל פה אדבר בו · הטעם בלא אמצעי : במראה ולא בחידת · הטעם שהראה לו הדבור כאשר הוא כצורת המשכן : ולא בחידת · כמו הנשר הגדול : ותמונת ה' יביט ·

רשב"ם

בנו דבר לישראל : בנו · על ידינו : (ד) פתאם · בשעה שהיו מדברים במשה ולא היתה שעה רגילה לדבר עמהם אלא לגעור בהם מפני משה ולחלוק לו כבוד : (ו) נביאכם · נבואתכם : (ז) נאמן הוא · קבוע ומיוסד כל

משה ענותן לחדא מכל אנשא די על אפי ארעא: ד ואמר יי בתכף למשה ולאהרן ולמרים פוקו תלתיכון למשכן זמנא ונפקו תלתיהון: ה ואתגלי יי בעמודא דעננא וקם בתרע משכנא וקרא אהרן ומרים ונפקו תרויהון: ו ואמר שמעו כען פתגמי אם יהון לכון נביאין אנא יי בחזון אנא מתגלי להון בחלמיא אנא ממלל עמהון: ז לא כן עבדי משה בכל ביתי מהימן הוא: ח ממלל עם ממלל מללנא עמה בחזו ולא בחדון ודמות יקרא דיי מסתכל ומא דין לא דחלתון למללא בעבדי

נתינה לגר

שהכל קאי על לפורה, ולפרש"י ת' גם לקח הראשון גם לקח השני בפעל „נסב" ומלת „רחיק" הוסיף מדעתו לפרש מלת „על אודות". (ו) במראה, בחזון. ולקמן (פסוק ח') „ומראה" ת' „בחיזו" ובספרים מדויקים „בחזון" והד"ר לעווי במדרש מליס שלו הביא ג' נוסחאות בפסוק זה „בחיזוין, בחזוין, בחיזון", [ובכ"י גם פה הנוסח בחיזו] גם נתפלא מאד הלא ידוע שמראה בקמץ הוא ל' נקבה, ומראה בסגול הוא ל' זכר, והמת' החליף את' הראשון „בחזון" שהוא ל"ז, והשני „בחיזו" שהוא ל"נ? גם לא אדע למה ת' „אליו" בו גם „יהיה נביאכם" הכל בל"ר? ואפשר מפני שהכתוב מדבר גם משאר הנביאים חוץ ממשה לכן ת' ל"ר.

בעל הטורים

ציגו לבינם ולא שמע אותם אדם אחר: (ג) ענו. ענו כתיב שהיה תשכון עג"ו ימים בהר ויכסהו הענן ששת ימים ואח"כ שלשה פעמים מ': ענו. בגימט' בעדן שנוטל גן עדן: (ו) במראה. ב'. הכא ואידך במראה נהפכו צירי עלי לומר שאפי' במראה שאני נראה לנביאים נתהפך צירם עליהם אבל משה יושב כתלמיד לפני רבו: (ח) ומראה. תגין על ה"א לומר (שמלינו) (שמלין)

רמב"ן

אהרן ואל מרים. הנה משה לא היה עמהם אבל הנבואה באה לשלשתן כאחד. וטעם פתאום שלא היו בעת ההיא נותנים לבם ומתכונים לנבואה ולכבוד משה באה להם מבלי הזמנה לדבר כי פתאום על דעת המפרשים דבר שלא עלה על לב מגזרת פתי ואמר הכתוב זה בעבור אהרן ומרים כי משה רבינו ראוי לנבואה בכל עת ודעתו נכונה לדבקה בשם הנכבד בכל שעה כמו שפירשו רבותינו בטעם פרישתו מן האשה. אבל אונקלוס אמר בתכף והטעם כי כאשר היו נדברים במשה עוד הדבר בפיהם נאמר להם צאו שלשתכם לא איחר להם כלל ופתאום ענין מהירות הוא וכן ואקוב נוהו פתאום אשר פתאום בפתע יבא שברה בפתע פתאום כפול הטעם להפלגה כמו כמעט קט הרבה מאד וכן במאד מאד וכיוצא בהם ופתאים הם הנמהרים ביותר שאין להם עיון בדבר ולא עצה כלל כמו עצת נפתלים נמהרה וכן לפתע ישבר ואם בפתע בלא איבה בתכף והוא כמו פתי מלשון פתאום. וטעם צאו שלשתכם ויקרא אהרן ומרים כי רצה שיהיה משה שם ויראה בקנאת השם לכבודו ויהיה מצוי להם שלא ימחול השם להם רק על ידו כאשר יתחננו אליו ויתפלל להם ויקרא אהרן ומרים שיאמר שבחו שלא בפניו: (ו) אם יהיה נביאכם. אם יהיה לכם נביא כדברי אונקלוס. ורבי אברהם פי' כי טעמו אם יהיה נביאכם נביא ה' כמו והנבואה עודד הנביא ויפה אמר. וטעם הכתוב שאף על פי אם יהיה נביאכם נביא ה' איננו מתנבא בשמי הגדול רק במראה או בחידות והזכיר כן כי רבים מן הנביאים לא ישיגו לזה אבל יהיו נביאים ברוח הקדש כענין שנאמר רוח ה' דבר בי ותהי יד ה' האמורה ביחזקאל ויתבאר בדברי זכריה: במראה אליו אתודע. לא אמר הכתוב במראה אליו אראה אבל אמר אתודע והנה זה כפסוק וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי יאמר כי השם הגדול יהיה במראה ובהתודע אל הנביא לא יהיה בשמו הגדול כמו שאמר ושמי ה' לא נודעתי להם ואמר כי הדבור יהיה בחלום ולא כן עבדי משה כי בכל ביתו אשר בו יראו הנביאים אלומות נאמן הוא ויודע מעצמו כל הסודות ומפה אל פה יהיה לו הדבור מאתי והתמונה יביט בה לא יראנה בחלום. ולשון ספרי ותמונת ה' יביט זה מראה אחורים והנה בכאן למד הכתוב מה בין נבואת משה לנבואת האחרים אשר בדורו וכבר

ספורנו

הכא ביקריה: (ד) צאו שלשתכם. רצה שידע משה טוב האל ית' המקפיד על כבודו: (ו) אם יהיה נביאכם. אם היה משה נביא באותה המדרגה שחשבתם באמרכם הלא גם בנו דבר: ה' במראה אליו אתודע. לא הייתי נודע לו ונגלה עליו בזה השם אלא במראה (לשון נקבה) לא בהקיץ כמו שהיה הענין בישעיהו באמרו ואראה את ה' יושב על כסא רם ונשא. וכן במיכה ראיתי את ה' יושב על כסאו. וכל זה במראה הנבואה בלי ספק לא בהקיץ. וגם בלעם אע"פ שהיה הדבור אליו בהקיץ לא היה לו בשם המיוחד כאשר הבב הוא באמרו אולי יקרה ה' לקראתי כי זה אמנם לא עלה לידו אבל נאמר בו ויקר אלהים אל בלעם: (ז) לא כן עבדי משה. שהדבור עמו בשם המיוחד הוא בהקיץ. וזה באר באמרו: (ח) פה אל פה אדבר בו. שהנבואה אליו היא בלתי הרדמת חושיו: ומראה. לשון זכר היקרא האספקלריא המאירה אצל רז"ל (סנהדרין פרק חלק): ולא בחידת. דבור מבואר בלי חידה לא כענין בזכריה וזולתו שראה חידות ומשלים ואמר לו המלאך הלא ידעת מה המה אלה ואומר לא אדוני והמלאך פירש לו את המשל ומהם היו שראו את המשלים והבינו אותם כענין היוצאת לראות. וכענין בלעם באמרו וישא משלו כי בתחלה הגיד המשל שראה ואח"כ באר אותו: ותמונת ה' יביט. וכל זה הוא מביט עם ההגלות אליו בשם המיוחד לא כבלעם שעם זה שלא השיג אלא דרך משל היתה השגתו בשם אלהים בלבד לא בשם המיוחד: ומדוע לא יראתם. לא ימלט שאין זה כי אם רוע לב שאם חשבתם שאני מכיר במעשיו. א"כ חשבתם עלי הועה

ט ויחר־אף יהוה בם וילך׃ י והענן סר מעל האהל והנה מרים מצרעת כשלג ויפן אהרן אל־מרים והנה מצרעת׃ יא ויאמר אהרן אל־משה בי אדני אל־נא תשת עלינו חטאת אשר נואלנו ואשר חטאנו׃ יב אל־נא תהי כמת אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו׃ יג ויצעק משה אל־יהוה לאמר אל נא רפא נא לה׃ פ מפטיר
יד ויאמר יהוה אל־משה ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים תסגר שבעת ימים מחוץ למחנה ואחר תאסף׃ טו ותסגר מרים מחוץ למחנה שבעת ימים והעם לא נסע עד־האסף מרים׃ טז ואחר נסעו העם

ת"א ויחר אף ה' בם וילך · שבת לז : ויפן אהרן אל מרים והנה מצורעת · שם : אשר נואלנו ואשר חטאנו · ברכות סג תענית ז מכות י : אל נא תהי · סנהדרין מז ע"ב ה חולין ו : אל נא רפא נא לה · ברכות לד לו : ואביה ירוק ירק בפניה · מ"ק טז קמא כה בתרא קיא זבחים סט : תסגר שבעת · ב"ק כה : ואחר תאסף · נדרים לז : ותסגר מרים · תענית כט קמא כה : והעם לא נסע · סוטה ט :

רש"י

עבדי כדאי הייתם לירוא מפניו וכ"ש שהוא עבדי ועבד מלך מלך היה לכם לומר אין המלך אוהבו הנם ואם תאמרו איני מכיר במעשיו זו קשה מן הראשונה : (ט) ויחר אף ה' בם וילך · מאחר שהודיעם סרחונם גזר עליהם נדוי קל וחומר לב"ו שלא יכעוס על חבירו עד שיודיענו סרחונו : (י) והענן סר · ואחר כך והנה מרים מצורעת כשלג משל למלך שאמר לפדגוג רדה את בני אבל לא תרדנו עד שאלך מאצלך שרחמי עליו : (יא) נואלנו · כתרגומו לשון אויל : (יב) אל נא תהי · אחותנו זו : כמת · שהמצורע חשוב כמת מה מת מטמא בביאה אף מצורע מטמא בביאה : אשר בצאתו מרחם אמו · אמנו היה לו לומר אלא שכנה הכתוב וכן חצי בשרו חצי בשרנו היה לו לומר אלא שכנה הכתוב מאחר שיצאה מרחם אמנו היה לנו כאילו נאכל חצי בשרנו כענין שנאמר כי אחינו בשרנו הוא ולפי משמעו אף הוא נראה כן אין ראוי לאח להניח את אחותו להיות כמת : אשר בצאתו · מאחר שיצאה זו מרחם אמו של זה שיש כח בידו לעזור ואינו עוזרו הרי נאכל חצי בשרו שאחיו בשרו הוא · ד"א אל נא תהי כמת אם איך רופאה בתפלה מי מסגירה או מי מטהרה אני א"א לראותה שאני קרוב ואין קרוב רואה את הנגעים וכהן אחר אין בעולם וזהו אשר בצאתו מרחם אמו : (יג) אל נא רפא נא לה · בא הכתוב ללמדך דרך ארץ שהשואל דבר מחבירו צריך לומר שנים או שלשה דברי תחנונים ואח"כ יבקש שאלותיו : לאמר · מה ת"ל לאמר אמר לו השיבני אם אתה מרפא אותה אם לאו עד שהשיבו ואביה ירוק ירק וגו' ר' אלעזר בן עזריה אומר בארבעה מקומות בקש משה מלפני הקב"ה להשיבו אם יעשה שאלותיו אם לאו כיוצא בו וידבר משה לפני ה' לאמר הן בני ישראל וגו' מה ת"ל לאמר השיבני אם גואלם אתה אם לאו עד שהשיבו עתה תראה וגו' כיוצא בו וידבר משה אל ה' לאמר יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר כיוצא בו ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר השיבו רב לך : רפא נא לה · מפני מה לא האריך משה בתפלה שלא יהיו ישראל אומרים אחותו עומדת בצרה והוא עומד ומרבה בתפלה (ד"א שלא יאמרו בשביל אחותו הוא מאריך בתפלה אבל בשבילנו אינו מאריך בתפלה): (יד) ואביה ירק בפניה · ואם אביה הראה לה פנים זועפות הלא תכלם שבעת ימים ק"ו לשכינה י"ד יום אלא דיו לבא מן הדין להיות כנדון לפיכך אף בנזיפתי תסגר שבעת ימים : ואחר תאסף · אומר אני כל האסיפות האמורות במצורעים על שם שהוא משולח מחוץ למחנה וכשהוא נרפא נאסף אל המחנה כתוב בו אסיפה לשון הכנסה : (טו) והעם לא נסע · זה הכבוד חלק לה המקום בשביל שעה אחת שנתעכבה למשה כשהושלך ליאור שנאמר ותתצב אחותו מרחוק וגו' :

חסלת פרשת בהעלתך

רשב"ם

כל שעה ביום · וכמוהו ותקעתיו יתד במקום נאמן · יתד התקוע במקום חזק אינו ממהר ליפול : **(יב) אל נא תהי כמת** · כלומר לכבודך ובשבילך · אל נא תהיה אתה בעצמך כמת · והיאך · אשר בצאתו מי שהוא נולד מסעיו מרחם אמו של אחיו שהוא חי הרי נאכל חצי בשרו של חי · כלומר מאחר שנולדה מרים מרחם אמו של משה : אל נא תהי · אל תהיה אתה כמת · כמו אל תהי בתוקעי כף · אל תהי עד חנם · אל תהי בסובאי יין :

בְמֹשֶׁה: ט וּתְקֵיף רָגְזָא דַיָי בְּהוֹן וְאִסְתַּלַּק: י וַעֲנָנָא אִסְתַּלַּק מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא וְהָא מִרְיָם חִוָּרָא כְּתַלְגָּא וְאִתְפְּנִי אַהֲרֹן לְוָת מִרְיָם וְהָא סְגִירַת: יא וַאֲמַר אַהֲרֹן לְמֹשֶׁה בְּבָעוּ רִבּוֹנִי לָא כְעַן תְּשַׁוֵּי עֲלָנָא חוֹבָא דְּאִטְפַּשְׁנָא וְדִי סְרַחְנָא: יב לָא כְעַן תִּתְרַחַק דָּא מִבֵּינָנָא אֲרֵי אֲחָתָנָא הִיא צַלִּי כְעַן עַל בִּסְרָא מִיתָא הָדֵין דִּי בַהּ וְיִתַּסֵּי: יג וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לְמֵימַר אֱלָהָא בְּבָעוּ אַסִּי כְעַן יָתַהּ: יד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וְאִלּוּ אֲבוּהָא מִנְזַף נְזִיף בַּהּ הֲלָא תִתְכְּלִים שִׁבְעָא יוֹמִין תִּסְתְּגַר שִׁבְעָא יוֹמִין מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וּבָתַר כֵּן תִּתְכְּנֵשׁ: טו וְאִסְתְּגַרַת מִרְיָם מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא שִׁבְעָא יוֹמִין

נתינה לגר

(י) מצורעת, חורא, מצֹרַעַת, סגירת. אפשר משום שעדיין לא היה לה דין מצורע. (יב) אל נא תהי כמת אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו, לא כען תתרחק דא מבינגא ארי אחתנא היא, צלי כען על בשרא מיתא הדין די בה ויתסי. ר"ל אל תרחיק אותה מפנינו כי אחותנו היא התפלל נא בעד הבשר המת הזה אשר בה ויֵרפא, עי' רש"י „צלי עלי" הוא תוספת על העברי „לא כען תתרחק דא מבינגא" הוא תרגום „אל נא תהי כמת" „ארי אחתנא היא" הוא תרגום „בצאתו מרחם אמו". .

בעל הטורים

בה' נוגה שנאמר ביחזקאל (סי' א' וסי' י') ובה' אור שנאמר בבראשית: (י) והענן סר· שלא ולאה במפלתם זהו שאמרו חז"ל אל תתגדל לראותו בשעת קלקלתו: (יג) רפא · ב' במס'· הכא ואידך רפה שבריה כי מטה משה התפלל גאל שירפא שבריה כי מטה· שאם לא כן אין מי שיעמידנה: רפא· תגין על הרי"ש אמר הסרת עטרת ראשה רפא שבריה כי מטה: (טו) והעם לא נסע· בפסוק ותסגר אחותו יש ז' תיבות לכך המתינה לה שכינה שבעה ימים:

אבן עזרא

כטעם הראני נא את כבודך או שהוא כהקיץ: (ט) וילך· הכבוד והענן סר: (י) מעל האהל· מעל פתח האהל: והנה מצרעת· תחסר מלת היא כמו כאשר קאה: (יח) כי אדני· פירשתיו: אל נא· אל עתה: נואלנו· מבנין נפעל ואין לו ריע כי אם נואלו שרי צען וי"א שהוא הפך מאולת קבורה וטעמו ידוע: (יב) אל נא תהי כמת· אל עתה תהיה אחותנו כנפל כמת כאשר יצא מבטן אמו נאכל חצי בשרו וכן בשר המצורע ואין צורך לתיקון סופרים: (יג) ויצעק משה· זה יורה שהיה בצער על אחותו: אל· אתה שיש הגבורה בידך עתה רפא עתה לה על כן השיב השם ואביה ואילו אביה כעס עליה וירק בפניה הלא תכלם לראות פניו שבעת ימים: (יד) תסגר· כמו המצורעים שלא יזיקו אחרים: ואחר תאסף· התשב מהיושב וכן ואספתו מצרעתו ואחר שבאה אל המחנה

רמב"ן

הזכיר כן בקודמים לו ואראה אל אברהם וגו' כאשר פירש ויזכיר כן בסוף התורה בצאים אחריו ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים והענין נכון בזה· ואל תחוש למה שאמר בשמואל שבקול כמשה דכתיב אם יעמד משה ושמואל לפני אין נפשי אל העם הזה כי בעבור שהזכירו עמו חשבוהו רבותינו לגדולה לא שיבוו הנבואות חלילה להם וענין הכתוב כי הזכיר משה מפני עמדו לפניו בפרץ להשיב חמתו מהשחית גם בעגל וגם במרגלים שהיו חייבים כליה והזכיר שמואל מפני שהכתוב הזה על דברי הבצורות שהיו צריכים גשם אמר שיש בהבלי הגוים מגשימים וגו' ואמר השם שאם יעמוד שמואל לפניו המוריד גשם שלא בעתו בימי קציר חטים לא ישמע אליו להורידו שלא בעת צרכם והנה הזכיר גדולי השבט אשר בחר השם לשרתו ולברך בשמו המתפללים על ישראל וכן הטעם כמה שנא' משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו וגו': וטעם (טז) ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן· לומר כי כאשר נסעו מחצרות לא נסעו ממדבר זה אל מדבר אחר כאשר במסעו הראשון שנסעו ממדבר סיני ויחנו במדבר פארן אבל נסעו מחצרות אשר הוא במדבר פארן וחנו במקום אחר מן המדבר ההוא עצמו והוא קדש ברנע כי משם נשלחו מרגלים כאשר אמר במקום אחר אל מדבר פארן קדשה וכן כתוב ונבא עד קדש ברנע והקרבון אלי ותאמרו נשלחה אנשים· ולא אמר הכתוב ויסעו מחצרות ויחנו בקדש ברנע כי אולי מכעות הרבה ביניהם ואין עתה מקום להזכירם אבל הזכיר מדבר פארן להודיע כי קדש זה הוא קדש ברנע אשר במדבר פארן לא קדש אשר במדבר צין שהיה שם ענין מי מריבה בשנת הארבעים: **חסלת פרשת בהעלתך**

ספורנו

תועה שאני חפץ ברשעים הפך מה שהיה לכם לחשוב שלא הייתי מזכה אותו לזאת המעלה אלא מפני שהוא ראוי לכך וכבן היה לכם ליראה מלדבר באיש כזה ואם אולי חשבתם שאיני מכיר במעשיו ושאתם מכירים בו יותר ממני שחשבתי שהוא ראוי לכך ואינו כן· הנכם יותר הוטבים אל ה' תועה כאמרם ז"ל זו קשה מן הראשונה: (ט) ויחר אף ה' בם· שלא נכנעו תיכף כמו שעשה דוד באמרו אל נתן חטאתי: וילך והענן סר· כמרחיק המצורעת כדי שישלחוה אל מחוץ למחנה לבייסה: (יב) אל נא תהי כמת אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו· הנה כעובר שהוא מת באופן זה שבצאתו מרחם אמו נאכל ונתקלקל חצי בשרו אע"פ שנראה שהוא מוסיף שלמות בלידה על מה שהיה לו בבטן אמו כשיצאתו משם אל מקום החיים השלמות הוא אמנם מוסיף גרעון בהיות נאכל חצי בשרו בעת הלידה· כן אתה היוצא מן המדבר ונכנס לארץ הנבחרת ובזה תיטיב מכון לשבתך אל נא תהי כאותו המת שהניח חצי בשרך במדבר: (יג) אל נא רפא נא לה· בבקשה אני שואל שתרפא עתה לה ולא נצטרך לביישה לפוציאה חוץ למחנה: (יד) הלא תכלם· ראויה היא לזאת הבושה: והעם לא נסע· אע"פ שהענן סר מעל האהל וכתיב ובהעלות הענן מעל האהל יסעו בני ישראל בכל מסעיהם מ"מ לא נסעו שהכירו שלא נעלה אז אלא להרחיק

מחצרות ויחנו במדבר פארן: פ פ פ קל"ו · מהללא"ל סימן:

ומפטירין רני ושמחי בת ציון בת"ע בזכריה סימן ב':

סדר שלח

יג א וידבר יהוה אל־משה לאמר: ב שלח־לך אנשים ויתרו את־ארץ כנען אשר־אני נתן לבני ישראל איש אחד איש אחד למטה אבתיו תשלחו כל נשיא בהם: ג וישלח אתם משה ממדבר פארן על־פי יהוה כלם אנשים ראשי בני־ישראל המה: ד ואלה

ת"א שלח לך אנשים · סוטה לד:

רש"י

(ב) שלח לך אנשים · למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים לפי שלקתה על עסקי דבה שדברה באחיה ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר: שלח לך · לדעתך אני איני מצוה לך אם תרצה שלח לפי שבאו ישראל ואמרו נשלחה אנשים לפנינו כמו שנאמר ותקרבון אלי כלכם וגו' ומשה נמלך בשכינה אמר אני אמרתי להם שהיא טובה שנא' אעלה אתכם מעני מצרים וגו' חייהם שאני נותן להם מקום לטעות בדברי המרגלים למען לא יירשוה: (ג) על פי ה' · ברשותו שלא עכב על ידו: כלם אנשים · כל אנשים שבמקרא לשון חשיבות ואותה שעה כשרים היו:

ויקרא

רמב"ן

(ב) שלח לך אנשים · לך לדעתך אני איני מצוה לך אם תרצה שלח לפי שבאו ישראל ואמרו נשלחה אנשים לפנינו כמו שנאמר ותקרבון אלי כולכם ומשה נמלך בשכינה אמר אני אמרתי להם שהיא טובה שנאמר אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ טובה חייהם שאני נותן להם מקום לטעות בדבר המרגלים למען לא יירשוה לשון רש"י מדברי אגדה · ויש כאן לשאול אם כן משה עצמו חטא בענין שנאמר וייטב בעיני הדבר ולמה אמר להם בענין הארץ הטובה היא אם רעה אחר שנאמר לו מתחלה שהיא טובה ורחבה ועוד מה עשו המרגלים כי משה אמר להם וראיתם את הארץ מה היא ואת העם היושב עליה החזק הוא הרפה המעט הוא אם רב ואמר להם בערים הבמחנים אם במבצרים ועל כל פנים היו צריכין להשיבו על מה שצוה אותם ומה פשעם ומה חטאתם כשאמרו לו אפס כי עז העם והערים בצורות גדולות וכי על מנת שיעידו לו שקר שלח אותם · ואל תחשוב כי היה פשעם באמרם ארץ אוכלת יושביה בלבד כי טרם שיאמרו להם כן היה מריבת כלב עמהם וכן כתוב אחינו המסו את לבבינו לאמר עם גדול ורם ממנו וגו' ובכאן כתיב ליפול בחרב נשינו וטפינו יהיו לבז והנה משה רבינו אמר לבניהם כדברים האלה והפליג להם בחוזק העם ובמבצר עריהם וכח הענקים יותר מאד ממה שאמרו המרגלים לאבותם כדכתיב שמע ישראל אתה עובר היום את הירדן לבא לרשת גוים גדולים ועצומים ממך ערים גדולות ובצורות בשמים עם גדול ורם בני ענקים אשר אתה ידעת ואתה שמעת מי יתיצב לפני בני ענק ואם היה פשע המרגלים וחטאתם בזה למה יניא את לב בניהם כהניא המרגלים את לב אבותם ועוד מה טעם למשה רבינו בשליחות הזאת אם הארץ טובה והעם רפה הרי טוב ואם רעה או שהעם חזק כבור הוא שיחזירם למצרים · אבל יסוד הענין בזה כי ישראל אמרו כדרך כל הבאים להלחם בארץ נכריה ששולחים לפניהם אנשים לדעת הדרכים ומבוא הערים ובשובם ילכו התרים בראש הצבא להורות לפניהם הדרכים כענין

אבן עזרא

נסעו העם מחצרות: (טז) ויחנו במדבר פארן · על דעת רבים שהענן היה שם בעבור שמלאו וישכן הענן במדבר פארן ויפרשו הענן סר מעל האהל כמשמעו ולפי דעתי אין זה הפירוש נכון:

השלמת פרשת בהעלתך

(ב) שלח לך · כתוב שמשה אמר לישראל עלו רש והם אמר' נשלחה אנשים אז אמר השם שלח לך אנשים:

וטעם אנשים · שהם ידועים גבורים וכן כלם אנשים ותוכחת והיית לאיש כי איש היה: ויתרו · ויחפשו וכן ולא תתורו: כל נשיא בהם · כל אחד הוא נשיא בהם או תהיה מלת אחד מוכרת בעצמה ואחרת עמה וכן ושנים אנשים שרי גדודים היו

רשב"ם

(ב) שלח לך · כל נשיא בהם · עיקר פשוטו כך · כל אלה שנים עשר אנשים תקח מאותם שבישראל שנשא אותם לבם ללכת שתכוין את העם מי האיש שירצה ללכת לרגל את הארץ · ומאותם שיאמרו ללכת תקח ותברר מהם שנים עשר ולפי שהאנשים גבורים שאינם יראים ורך לבב ראוים ללכת בארץ גבריה וגם להתחזק ולקחת מפרי הארץ לכך הוצרך להבריז ולא נקבם הקב"ה בשמות כשם שעשה לנשיאים שמנו את ישראל ובנשיאים שהנחיל את הארץ באלה מסעי · שאותם היו נקובי שמות: כל נשיא בהם · הטעם שתחת כל מוכיח פירושו · כל אלה הי"ב הנה יהיה נשיא באותם המתנדבים ללכת · כמו כל שתה תחת רגליו:

ויקרא

אונקלוס

ועמא לא נטל עד דאתכנשת מרים: טז ובתר כן נטלו עמא מחצרות ושרו במדברא דפארן:

א ומליל יי עם משה למימר: ב שלח לך גברין ויאללון ית ארעא דכנען די אנא יהיב לבני ישראל גברא חד גברא חד לשבטא דאבהתוהי תשלחון כל רבא דבהון: ג ושלח יתהון משה ממדברא דפארן על מימרא דיי כלהון גברין רישי בני ישראל אנון: ד ואלין שמהתהון לשבטא דראובן שמוע בר זכור:

בעל הטורים

(ב) שלח לך · סמך מרגלים למרים בשביל לה"ר שספרו: שלח לך אנשים · ס"ת חכם שיהיו חכמים וצדיקים: שלח לך · רמז למנין של"ת שנים ישתלחו ויצאו בגלות שבב' אלפים ושל"ח שנים חרב הבית וכן שלח מעל פני ויצאו (ירמיה ט"ו):
(ג) וישלח אותם משה · ס"ת חמה שאמר להם הכנסו המה לעיר שלעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב: ראשי בני ישראל:

רמב"ן

שנאמר הראנו נא את מבוא העיר ויתנו להם עצה באיזו עיר ילחמו תחלה ומאיזה לא יהיה נוח לכבוש את הארץ וכך אמרו בפירוש וישיבו אותנו דבר את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים וגו' כלומר הערים אשר נבא אליהן תחלה ומשם נבא בכל הארץ וזו עצה הגונה בכל כובשי ארצות וכן עשה עוד משה עצמו שנאמר וישלח משה לרגל את יעזר וכן ביהושע בן נון שנים אנשים מרגלים ועל כן היה טוב בעיני משה כי הכתוב לא יסמוך בכל מעשיו על הנס אבל יצוה בנלחמים להחלץ ולהשמר ולארוב כאשר בא הכתוב במלחמות העי בהיותה על פי השם ובמקומות רבים אז נמלך משה בשכינה וניתן לו השם רשות ואמר לו שלח לך אנשים ויתורו את ארץ כנען וידעוה ויגידו לכם ועל פיהם תתיעצו בענין הכבוש והנה משה אמר להם עלו זה בנגב וטעמו עלו זה הדרך בנגב שידעו את העם היושב בארץ הנגב מפאת הרוח אשר ישראל שם החזק הוא ויצטרכו בעניינם להשתמר מאד ולהחלץ וכן הערים אם הם בצורות שיעכבו בהן ויצטרכו לבנות דיק וסוללות או שיבאו מצד אחר ואמר עוד שידעו בארץ עצמה הטובה היא אם רעה כי אם היא רעה יכבשו תחלה מן המקומות האחרים כי הם היו תרים דרך הר האמורי מצד חברון כי גם יהושע לא כבש את כולם וזה טעם ומה הארץ אשר הוא יושב בה על העם שיושב בנגב ויתכן כי משה בעבור שידע כי היא שמנה וטובה כמו שנאמר לו אל ארץ טובה ורחבה וגו' בעבור כן אמר להם שיתנו לב לדעת כן כדי שיגידו לעם וישמחו ויחליפו כח לעלות שם בשמחה ולכך אמר להם והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ כדי שיראו בעיניהם בשבח הארץ ומן הידוע כי אין מצרים רחוק מאד מחברון רק כמהלך שבעת ימים וארץ כנען נוגעת בתחומה קרוב למצרים ואי אפשר שלא ידעו הדרים במצרים ענין ארץ כנען הטובה היא אם רעה אבל כוונתו של משה לדעת את הדרך אשר יעלה בה ואת הערים אשר יכבוש תחלה כאשר פירשתי ואמנם היו ישראל במצרים עבדים בעבודת פרך לא ידעו ולא יבינו על כן רצה משה שיגידו להם כל עניני הארץ לשמחם במעלותיה כי יודע היה בהם · והנראה בעיני בלשון הכתוב כי לא נמלך משה בשכינה אבל טעם שלח לך כי הסכימו לשלוח מרגלים והיה במנהג שישלחו ב' אנשים מרגלים חרש לאמר ושילחו מקצתם והשם היודע עתידות צוהו שישלח איש אחד איש אחד מכל מטות ישראל ושיהיו הנשיאים שבהם כי חפץ השם שיהיו שוים בענין כל הגדולים אולי יזכרו וישובו אל ה' ואם אין שתהיה הגזירה שוה בכל העם וזה טעם על פי ה' שיהיו במצות השם נשיאים וראשי בני ישראל והנראה אלי לפי פשט הכתוב כי לא הזכיר השם למשה שאלתם שבאלו לשלח מרגלים ולא הסכים משה עמהם שאלו היה כן היה הכתוב מספר בכאן ויקרבו בני ישראל אל משה ויאמרו נשלחה אנשים לפנינו וגו' וייטב הדבר בעיני משה ואח"כ היה כותב וידבר ה' אל משה לאמר שלח לך אנשים כאשר דברו אליך איש אחד וגו' אבל היה הענין כך בשלחו ישראל השליחות וייטב הדבר בעיני משה ואח"כ בא הדבור אל משה כשאר הדברות ואמר לו סתם שלח לך אנשים וזה טעם ויתורו את

ספורנו

להרחיק המגורעת: (טז) ויחנו במדבר פארן · במקום מן המדבר שלא היה לו שם כלל אבל היה מול קדש ברנע וקרוב לה כדי לסדר ענייניהם ולהכנס שם שהיא העיר הראשונה מארץ ישראל שפגעו באותו הדרך כמו שהעיד באמרו ונבא עד קדש ברנע ואומר אליכם באתם עד הר האמורי אשר ה' אלהינו נותן לנו עלה רש וכו' · וקרא אותו המקום רתמה כמבואר באלה מסעי:
(ב) שלח לך אנשים · אל הנשיא שישלחו הם כמו שאמרו לעשות באמרם נשלחה אנשים לפנינו שמא ישלחו הדיוטות בלתי מכירים שבח הארץ ויספר בגנותה באופן שיחשבו ישראל על ה' תועה ולא ישובו בתשובה כמו ששבו אחר כך באמרם חטאנו לה' · וזה כי המרגלים ששלח משה אע"פ שהרשיעו להניא לב העם מהסכים אמונתם באל שדי מ"מ הכירו וספרו טובת הארץ באמרם וגם זבת חלב ודבש היא וכן העיד באמרו ויקחו בידם מפרי הארץ ויאמרו טובה הארץ אלא שאמרו שיהיה נמנע לכבשם · וכאשר הכירו ישראל חטאתם על שלא בטחו בישועת האל יתעלה ונאחזו אחר שעשה עמהם נפלאות שבו בתשובה ואמרו חטאנו לה' אנחנו נעלה ונלחמנו · והתפללו כאמרו ותשובו ותבכו לפני ה' אלא שלא קבל האל יתברך תפלתם מפני חלול ה' שעשו שאינו מתכפר אלא במיתה · וכמו שהעיד בהם באמרו וביום פקדי ופקדתי כו': כל נשיא בהם · כל מי שהוא במעולה שבכל שבטו להכיר ענין הארץ: (ג) כלם אנשים · אנשי חיל כענין הלא איש אתה וכן וחזקת והיית לאיש: (ד) ואלה שמותם · כלם השובים איש על שמו מצד מעלתם והזכירם לפי זקנתם מפני שהיו אז שוים במעלה בערך

שמותם למטה ראובן שמוע בן־זכור: ה למטה שמעון
שפט בן־חורי: ו למטה יהודה כלב בן־יפנה: ז למטה
יששכר יגאל בן־יוסף: ח למטה אפרים הושע בן־נון:
ט למטה בנימן פלטי בן־רפוא: י למטה זבולן גדיאל בן־
סודי: יא למטה יוסף למטה מנשה גדי בן־סוסי: יב למטה
דן עמיאל בן־גמלי: יג למטה אשר סתור בן־מיכאל:
יד למטה נפתלי נחבי בן־ופסי: טו למטה גד גאואל בן־
מכי: טז אלה שמות האנשים אשר־שלח משה לתור
את־הארץ ויקרא משה להושע בן־נון יהושע: יז וישלח
אתם משה לתור את־ארץ כנען ויאמר אלהם עלו זה
בנגב ועליתם את־ההר: יח וראיתם את־הארץ מה־הוא
ואת־העם הישב עליה החזק הוא הרפה המעט הוא אם־
רב: יט ומה הארץ אשר־הוא ישב בה הטובה הוא אם־
רעה ומה הערים אשר־הוא יושב בהנה הבמחנים אם
במבצרים: כ ומה הארץ השמנה הוא אם־רזה היש־בה

כצ"ל במתג

ת"א בן יפנה. סוטה יא: סתור בן מיכאל. שם לד: נחבי בן ופסי. שם: ויקרא משה להושע בן נון יהושע. שם
סנהדרין קז: היש בה עץ. בתרא טו:

רש"י

(טז) ויקרא משה להושע וגו'. התפלל עליו יה יושיעך מעצת מרגלים: (יז) עלו זה בנגב. הוא היה הפסולת של ארץ ישראל. שכן דרך התגרים מראים את הפסולת תחלה ואחר כך מראים את השבח: (יח) את הארץ מה היא. יש ארץ מגדלת גבורים ויש ארץ מגדלת חלשים יש מגדלת אוכלוסין ויש ממעטת אוכלוסין: החזק הוא הרפה. סימן מסר להם אם בפרזים יושבים חזקים הם שסומכין על גבורתם ואם בערים בצורות הם יושבין חלשים הם: (יט) הבמחנים. תרגומו הבפצחין כרכין פציחין ופתוחים מאין חומה: השמנה היא. במעינות ותהומות טובים ובריאים: (כ) היש בה עץ. אם יש בה אדם כשר שיגין עליהם בזכותו

רמב"ן

ארץ כנען אשר אני נותן לבני ישראל כי הוא מדבר בענין חדש לא סיפר לו כלל והיה כל זה כי ה' חפץ למען נלקו שתהיה השליחות במצותו ושתהיה בכל שבטיהם ובגדוליהם למען יגלו וכן נראה עוד גם שאלו ממשה נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ והוא חשש בדרכים וענין הכבוש מלשון חפר אוכל וזה

רשב"ם

(טז) ויקרא משה להושע בן נון יהושע. כמו כך פירושו הושע בן נון שאמרנו למעלה שנקרא כן בבית אביו הוא אותו שקרא משה בשנעשה משרתו והפקידו על ביתו שכך היה מנהגם כמו ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח. וכמו שאמר נבוכדנצר ועד אחרי על קדמי דניאל די שמיה בלטשאצר כשם אלהי: (יח) וראיתם את הארץ מה היא. אם הוא בתחלתה ארץ יערים או הלקה או ארץ מטונפת ולחת כי לפי מה שתראו את הארץ תבינו לו כלי מלחמה לפתח את היערים ולהבין הליכות חיילותיכם כי בטוחים היו שה' יתן להם את ארץ כנען אך לא בלא טורח כי אם בענין ערכי המלחמה: החזק הוא. כל זה להודיע באיזה ענין יערכו אתם מלחמה: (יט) ומה הארץ אשר הוא יושב בה. ומה הארץ אשר אמרנו למעלה מדבר בארץ שהיא בתחלת הממלכות שאין שם יושב ועתה מדבר בארץ אשר הם יושבים בה: הטובה היא אם רעה. אם מלאה תבואות הרבה וימצאו בה כל טוב למלחמותם ולא יצטרכו להקרים להם צדה כל כך לעת מלחמה מקודם: הבמחנים ישבים. או בערי המבצר. כל זה לדעת אם צריכים לעשות דיק וסוללות לכבוש את הערים: (כ) השמנה היא

ה לשבטא דשמעון שפט בר חורי: ו לשבטא דיהודה כלב בר יפנה: ז לשבטא דיששכר יגאל בר יוסף: ח לשבטא דאפרים הושע בר נון: ט לשבטא דבנימן פלטי בר רפוא: י לשבטא דזבולן גדיאל בר סודי: יא לשבטא דיוסף לשבטא דמנשה גדי בר סוסי: יב לשבטא דדן עמיאל בר גמלי: יג לשבטא דאשר סתור בר מיכאל: יד לשבטא דנפתלי נחבי בר ופסי: טו לשבטא דגד גאואל בר מכי: טז אלין שמהת גבריא די שלח משה לאללא ית ארעא וקרא משה להושע בר נון יהושע: יז ושלח יתהון משה לאללא ית ארעא דכנען ואמר להון סקו דא בדרומא ותסקון ית טורא: יח ותחזון ית ארעא מא היא וית עמא דיתב עלה התקיף הוא אם חלש הזעיר הוא אם סגי: יט ומא ארעא די הוא יתב בה הטבא היא אם בישא ומא קרויא די הוא יתב בהן הבפצחין אם בכרכין: כ ומא ארעא

בעל הטורים

הממ׳ · הממ עולה נ׳ מלמד שהיו שרי ע״ן : (י) סודי · ב׳ · גדיאל בן סודי תעבוני כל מתי סודי המרגלים שהיו מתי סודי שגלו אותם לתור הארץ ולגלות על סודותיה תעבוני שהוציאו דבה וגרמו שנקבע לי בכיה לדורות : (טז) אלה שמות האנשים · בגימט׳ שמותיהם מכוערים · [עי׳ סוטה דף ל״ד וברבה פ״ז] : (יז) את ההר · בגימט׳ תורה שתעמיד להם זכות התורה : (כ) השמנה · ב׳ · השמנה הוא אם רזה · את השמנה ואת החזקה אשמיד (ביחזקאל ל״ד) בפרשת הנבי על הרועים אלו לא

אבן עזרא

בן אהול ורבים כן : וטעם (טז) אלה שמות האנשים · אחר שאמר ואלה שמותם להודיע כי כן היה שמותם לעולם ולא השמו כמו הושע : (יז) עלו זה בנגב · עלו זה קדך בנגב וידוע כי מצרים הוא נגב ארץ ישראל כאשר פירשתי בספר דניאל והראיה כי רוחב מצרים פחות משלשים מעלות ורוחב ירושלים שלשים ושלש ומדבר פארן בנגב ארץ מצרים והנה פי׳ בנגב אינו נגב השמנה רק פירושו בנגב של ארץ כנען והעד כתברון שהוא ליהודה והכתוב אמר יהודה יעמוד על גבולו מנגב : (יח) וראיתם את הארץ מה הוא · ומה העם : החזק · למלחמה ואחר כן פירש מה הארץ הטובה היא שהאויר שלה והמים שלה טובים : (יט) הבמחנים · כמו הקדריים בחונים באהלים : (כ) השמנה הוא · לאת חטה : אמרו חז״ל כי טעם

רמב״ן

טעם לפניו שילכו הם אחריהם על דרכם כלשון וארון ברית ה׳ נוסע לפניהם אבל השם נוה ויתורו את ארץ כנען והוא כטעם ברירה כבאים לקנות דבר מלשון לבד מאנשי התרים והסוחרים וכן אל הארץ אשר תרתי להם וכן לתור להם מנוחה ועל כן נוה אותן מכה לפרוש הטובה היא אם רעה וגו׳ השמנה היא אם רזה וגו׳ והכלל לשמחם כי צבי היא לכל הארצות ויעלו בה בחפץ גדול · והנה נאמר כאן הענין בסתם כי כן היה אבל במשנה תורה הזכיר להם משה כל הדברים מתחלתן להגיד להם פשעם כי חטאו במה שבקשו ושאלו הם עצמם · ועל דעת רבותינו חטאו באומרם נשלחה אנשים לפנינו בעבור שהם רואים את ישועת ה׳ אשר יעשה להם תמיד והיה להם ללכת אחרי הענן אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ומשה קבל מהם למלאת תאוותם ויהי׳ פעם וייטב בעיני הדבר שסבלתי רעתכם והודיתי לעצותו והשם נוהו שישלח איש אחד איש אחד למטה אבותיו וגו׳ כענין שנאמר בשמואל שמע בקול העם בכל אשר יאמרו אליך כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם והנה האנשים האלה לא נקבו בשמות על פי השם כאשר היה בפקודים ובחלוק הארץ כי מצות ה׳ לא תבא בה תקלה לעושיה ושומריה ושומר מצוה לא ידע דבר רע רק הוא יתברך צוה למטה איש אחד למטה אבותיו תשלחו וגו׳ ושיהיו נשיאים ומשה מדעתו בירר את אלה ושלחם והם גמלו לנפשם רעה : (ד) למטה ראובן וגו׳ · מנה הכתוב השבטים לא לדגליהם לא לנצאותם ולא לתולדותם · ונראה שראה למנותם הנה לפי מעלת השלוחים כי היו ראשים ונשיאים בעם כאשר ספר ואין מעלתם שוה אבל יש בהם גדול מחברו בחכמה ובמנין והקדים הנכבד קודם במעלה כי ממעלת עצמם מנאם ולא למעלת השבט וכן בנשיאים החולקים להם את ארץ כנען הזכירם כפי המעלה לא לתולדותם : (יט) הטובה הוא אם רעה · אמר ר״א אם הארץ טובה שהאויר שלה טוב והמים טובים וחזר ואמר השמנה היא לעבות חטה ופירות רבים והנכון כי הטובה כוללת כל הטובות ורעה כל הרעות בכללן אבל יתכן בארץ הטובה שתהיה שמנה ופירותיה שמנים וימצאו בה הדברים השמנים

ספורנו

בענין השליחות לא כסדר השבטים ולא כסדר הדגלים: (ט) ויקרא משה להושע בן נון יהושע · אחר שהיה נודע בשמו לאיש חיל בשם הושע וזה שנקרא למעלה יהושע מפני שמשה רבינו קרא לו כן לכבוד והתפלל עליו שיהיה נושע ושיושיע אחרים : (יז) עלו זה בנגב · בזה הצד שאתה שם שתמצאוהו טוב להכנס ולא נצטרך לסבוב אל מקום אחר : (יח) וראיתם את הארץ מה הוא · אם היא ארץ נושבת ברוב ערים ופרזות : ואת העם היושב עליה · לדעת אם מושב הארץ טוב כמו שהורו חכמי הרופאים שנביט אל יושבי הארץ אם הם חזקים ושלמי הגוף או הפך זה וכן נביט אם הם רבים או מועטים כי אמנם רבוי העם וחזקם יורה על היות אויר הארץ והמזונות טובים והפך יורה על הפכם: (יט) הטובה היא · במים רבים וטובים · כאמרו כי ה׳ אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים: הבמחנים · אם הם יושבים בפרזות לבטח בלי פחד יראת מלחמה: אם במבצרים · אם יושבים בערי המבצר מפני יראת מלחמה כענין חדלו פרזון בישראל חדלו: (כ) השמנה הוא · בעושר ונכסים · כאמרו אשר לא במסכנות תאכל בה לחם: היש בה עץ · גפן ותאנה ורמון זית שמן ודבש שנשתבחה בהם

עֵץ אִם־אַיִן וְהִתְחַזַּקְתֶּם וּלְקַחְתֶּם מִפְּרִי הָאָרֶץ וְהַיָּמִים יְמֵי בִּכּוּרֵי עֲנָבִים׃ שני כא וַיַּעֲלוּ וַיָּתֻרוּ אֶת־הָאָרֶץ מִמִּדְבַּר־צִן עַד־רְחֹב לְבֹא חֲמָת׃ כב וַיַּעֲלוּ בַנֶּגֶב וַיָּבֹא עַד־חֶבְרוֹן וְשָׁם אֲחִימַן שֵׁשַׁי וְתַלְמַי יְלִידֵי הָעֲנָק וְחֶבְרוֹן שֶׁבַע שָׁנִים נִבְנְתָה לִפְנֵי צֹעַן מִצְרָיִם׃ כג וַיָּבֹאוּ עַד־נַחַל אֶשְׁכֹּל וַיִּכְרְתוּ מִשָּׁם זְמוֹרָה וְאֶשְׁכּוֹל עֲנָבִים אֶחָד וַיִּשָּׂאֻהוּ בַמּוֹט בִּשְׁנָיִם וּמִן־הָרִמֹּנִים וּמִן־הַתְּאֵנִים׃ כד לַמָּקוֹם הַהוּא קָרָא נַחַל אֶשְׁכּוֹל עַל אֹדוֹת הָאֶשְׁכּוֹל אֲשֶׁר־כָּרְתוּ מִשָּׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כה וַיָּשֻׁבוּ מִתּוּר הָאָרֶץ מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם׃ כו וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־מִדְבַּר פָּארָן קָדֵשָׁה וַיָּשִׁיבוּ אֹתָם דָּבָר וְאֶת־כָּל־הָעֵדָה

ת"א ויעלו בנגב · סוטה לד בתרא עו : אחימן · יומא י סוטה שם : וחברון שבע שנים נבנתה · כתובות קיב סוטה שם : וישאהו במוט · סוטה שם : וישבו מתור הארץ · שם עב :

רש"י

בכורי ענבים · ימים שהענבים מתבשלין בביכור : (כא) ממדבר צן עד רחב לבא חמת · הלכו בגבוליה באורך וברוחב כמין גא"ם הלכו רוח גבול דרומית ממקצוע מזרח עד מקצוע מערב כמו שצוה משה עלו זה בנגב דרך גבול דרומית מזרחית עד הים שהים הוא גבול מערבי ומשם חזרו והלכו כל גבול מערבי על שפת הים עד לבא חמת שהוא אצל הר ההר במקצוע מערבית צפונית כמו שמפורש בגבולות הארץ בפרשת אלה מסעי : (כב) ויבא עד חברון · כלב לבדו הלך שם ונשתטח על קברי אבות שלא יהא ניסת לחביריו להיות בעצתם וכן הוא אומר ולו אתן את הארץ אשר דרך בה וכתיב ויתנו לכלב את חברון : שבע שנים נבנתה · אפשר שבנה חם את חברון לכנען בנו הקטן קודם שיבנה את צוען למצרים בנו הגדול אלא שהיתה מבונה בכל טוב על אחד משבעה בצוען ובא להודיעך שבחה של ארץ ישראל שאין לך טרשין בא"י יותר מחברון לפיכך הקצוה לקברות מתים ואין לך מעולה בכל הארצות כמצרים שנאמר כגן ה' כארץ מצרים וצוען היא המעולה בארץ מצרים ששם מושב המלכים שנא' כי היו בצוען שריו והיתה חברון טובה ממנה ז' חלקים : (כג) זמורה · שוכת גפן ואשכול של ענבים תלוי בה : וישאהו במוט בשנים · ממשמע שנאמר וישאוהו במוט איני יודע שהוא בשנים מה ת"ל בשנים בשני מוטות · הא כיצד שמונה נטלו אשכול אחד נטל תאנה ואחד רמון יהושע וכלב לא נטלו כלום לפי שכל עצמם להוציא דבה נתכוונו כשם שפריה משונה כך עמה משונה · ואם חפץ אתה לידע כמה משאוי אחד מהם צא ולמד מאבנים שהקימו בגלגל הרימו להם איש אבן אחת מן הירדן על שכמו והקימום בגלגל ושקלום רבותינו משקל כל אחת מ' סאה וגמירי טונא דמדלי איניש על כתפיה אינו אלא שליש משאוי ממשאוי שמסייעין אותו להרים : (כה) וישבו מתור הארץ מקץ ארבעים יום · והלא ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה היא ומהלך אדם בינוני עשר פרסאות ליום הרי מהלך מ' יום מן המזרח למערב והם הלכו ארכה ורחבה אלא שגלוי לפני הקב"ה שיגזור עליהם יום לשנה קצר לפניהם את הדרך : (כו) וילכו ויבואו · מהו וילכו להקיש הליכתן לביאתן · מה ביאתן בעצה רעה אף הליכתן בעצה רעה : וישיבו אותם דבר.

רשב"ם

הוא וגו' · להודיע לישראל שיכיצאוה זבת חלב ודבש כמו שהבטיחם הקב"ה : והתחזקתם · כאנשים גבורים לקחת ולא תגורו מפני איש : והימים ימי בכורי ענבים · זה מגיד הכתוב מפני אשכול של ענבים שנטלו : (כב) ויבא עד חברון · הגדה נראית פשט שעל כלב אמר הכתוב שנאמר ולו אתן את הארץ אשר דרך בה והביאותיו אל הארץ אשר בא שמה וזרעו יירשנה · לפיכך ויבא עד חברון · הוא כלב ונשתטח על קבורת אבות ונתפלל שינצל מעצת מרגלים · ומצינו ביהושע שנתן לכלב את חברון כדכתיב ואת שדה העיר ואת חצריה נתנו לכלב בן יפנה באחוזתו · ומכל מקום לפי עיקר פשוטו ויבא כל אחד ואחד עד חברון שהרי אמרו וגם בני הענקים ראינו שם בחברון · וכתיב ושם ראינו את הנפילים בני ענק : לפני צען מצרים · לפי פשוטו נבנתה לפני צוען ו..ם בן תשובה יותר עיר הישנה מן העיר החדשה · שהיו ישראל מכירים חשיבותה של צוען הוצרך לומר כי

ערי

העתירא היא אם מסכנא האית בה אילנין אם לא ותתקפון ותסבון מאבא דארעא ויומיא יומי בכורי ענבין: כא וסליקו ואלילו ית ארעא ממדברא דצין עד רחוב למיתי חמת: כב וסליקו בדרומא ואתא עד חברון ותמן אחימן ששי ותלמי בני גבריא וחברון שבע שנין אתבניאת קדם טנס דמצרים: כג ואתו עד נחלא דאתכלא וקצו מתמן עובדתא ואתכל ענבין חד ונטלוהי באריחא בתרין ומן רמוניא ומן תאניא: כד לאתרא ההוא קרא נחלא דאתכלא על עסק אתכלא דקצו מתמן בני ישראל: כה ותבו מלאללא ית ארעא מסוף ארבעין יומין: כו ואזלו ואתו לות משה ולות אהרן ולות כל כנשתא דבני ישראל למדברא דפארן לרקם

נתינה לגר

יג (כב) ויבא, ואתא. ת' בל"י אף שתחלת הפסוק ת' בל"ר „וסליקו" נגד דרכו, אפשר שהוא לרמז על דרשת רז"ל (סוטה ל"ד ע"ב) שכלב לבדו הלך לשם. צען, טנים. ובת"י „טאניס" באל"ף, עיין ת"י שתרגם „און" (בראשית מ"א כ') „פתום" (שמות א' י"א) „פי החירת" (שם י"ד ב') כלם בשם „טאניס", ועי' ערוך ערך טנס ומ"ש שם בעל מערכי לשון, וכן קראוה יוונים והרומיים Tanis. (כג) זמורה, עברתא. ברי"ש, ולא כיש נוסחאות „עבדתא" בדל"ת, וכ"ש „ותעלה פארות" (יחזקאל

בעל הטורים

הוציאו דבה היו זוכים לכל מה שאמור בענין במראה טוב ארעה אותם ומרעה שמן תרענה אל הרי ישראל ועכשיו שהוציאו דבה גרמו למה שנאמר ובניכם יהיו רועים במדבר מ' שנה וגו': (כא) חמת ויעלו בנגב ויבא · ס"ת בהפך אבות שנשבעת על קברי אבות: (כד) למקום ההוא קרא נחל אשכול · הפסוק מתחיל בלמ"ד ומסיים בלמ"ד דסתם נזירות ל' יום והיין אם זכה לשתות,

אבן עזרא

(כב) ויבא · על כלב בן יפנה כי כל אחד הלך לבד אחר: צען מצרים · שם מדינה חשובה אל מצרים וכן מבית לחם יהודה וי"א שפירושו מגורת אבל כל יצען בדרך רחוקה · וטעם להזכיר חברון להודיע שהיא קדמונית: (כג) עד נחל אשכול · דברי משה ויתכן להיות כמו וירדוף עד דן להיות שם אחר: (כד) קרא· הקורא כמו אשר ילדה אותה ללוי: (כה) יש מקץ · שהוא תחלה ויש מקץ שהוא מסוף ויתכן להיות ראש הארבעים: (כו) וילכו · להודיע שלא באו לאהליהם אל המחנה רק מיד הלכו: ויביאו

רמב"ן

פגר ושמן והמרים והאנים וכיוצא בהם או שתהיה טובה ורזה וצריכה גשמים תדיר ולהעדר ולהזדבל מאד ויהיו פירותיה נוטים ליובש ואף על פי שהם טובים ומתקיימים יותר מן השמנים ושם ימצאו הפירות הרבה מאד כאגוזים והלוזים והתפוחים והחרובין ופירות היערים והנה יכלול אם היא ארץ שמנה כמישור או ארץ רזה כהרים · אבל אונקלוס תרגם העתירה היא אם מסכנא כי יש ארצות אשר יושביה עשירים מפני הזול המצוי ביניהן ושכיניהם רוכליהם בכל הטוב הנמצא בהם ויש ארצות צריכות לשכונותם ויושביהם קצרי יד והם טובות לא רעות כלל: וטעם (כ) והתחזקתם ולקחתם · שלא יפחדו בלקחם מפרי הארץ פן יכירו בהם שהם מרגלים: (כב) וחברון שבע שנים נבנתה · אפשר שבנה חם את חברון לכנען בנו הקטן קודם שיבנה את צוען מצרים לבנו הגדול אלא היתה מבונה בכל טוב על אחד משבעה בצוען ובא להודיעך שבחה של ארץ ישראל לשון רש"י · והנראה בעיני בדרך הפשט כי חברון היא קרית ארבע הוא האדם הגדול בענקים שהיה שמו ארבע והוא הבונה אותה על כן נקראת על שמו והוא שנאמר ושם חברון לפנים בישראל קרית ארבע האדם הגדול בענקים הוא וזה האיש הוליד בן וקרא את שמו ענק ועל שמו נקראו ענקים ולכך אמר הכתוב כי שם בחברון אחימן ששי ותלמי ילידי הענק וחברון שבע שנים נבנתה לו שבנה אותה ארבע לבנו ענק שבעת שנים לפני הבנות צוען מצרים שהיא קדמונית להגיד הפלגת חיי האנשים האלה כי כאשר הם מופלגים בקומתן כן ימיהן ארוכין מכל האדם כי לאביהם נבנתה חברון לפני צוען מצרים שנתקפלו בה כמה דורות מאז ועד עתה · ויתכן לרמוז עוד במה שאמר השמנה היא אם רזה כי חברון קדמונית מאד ועדיין עושה פירות שמנים וגדולים כאשר הגיד באשכול וכל שכן הארץ החדשה שהיא יותר שמנה · ואפשר כי ארבע הוא אבי אחימן ששי ותלמי ועל שם שהיו הענקים ארבעה יקראוהו כן והכתוב באמר קרית ארבע אבי הענק היא חברון יהיה פי' אבי הענקים ע"כ אמר ענק וילידי הענק בנו הגדול בהם כאשר אמר האדם הגדול בענקים הוא ולכך נאה בו ה"א הידיעה ונקראו ענקים על יופי קומתם כי הם ענקים לגרגרות בני האדם כמו שנקראו בני האלהים בסדר בראשית כאשר פירשתי שם וזה טעם הכתוב וחברון שבע שנים נבנתה מיד הענק הזה לפני צוען מצרים ובעבור כי הבונה את חברון ידוע ומפורסם כי כן שם העיר קרית ארבע אמר נבנתה או טעמו שנבנתה נחלה שנגאה להם ארבע אביהם והנה היו שנים רבות מאד מיום הוסדה ועד עתה:

ספורנו

בהם · והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ · להחזיק בה ואל תיראו שיתנו עיניהם בכם למרגלים: והימים ימי בכורי ענבים · ולא היו הפירות שנשתנו בהם בבלמותם עדיין · מ"מ בעת מצא רבינו שגודל הפירות וטעמם גם באותו הזמן יספיק להעיד על שבח הארץ וטובה: (כד) על אדות האשכול אשר כרתו משם בני ישראל · תמהו הכנעניים על שאותו האשכול אצל בני ישראל שכרתו אותו היה דבר חדוש ונפלא כי רבים היו בארץ אשכולות גדולים כמוהו או יותר ממנו ולא היה זה נפלא אצל הכנעניים יושבי הארץ כלל ועל התמיהה זו קראו המקום נחל אשכול: (כו) אל מדבר פארן קדשה · אל אותו החלק

מהמדבר

וַיַּרְאוּם אֶת־פְּרִי הָאָרֶץ׃ כז וַיְסַפְּרוּ־לוֹ וַיֹּאמְרוּ בָּאנוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר שְׁלַחְתָּנוּ וְגַם זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ הִוא וְזֶה־פִּרְיָהּ׃ כח אֶפֶס כִּי־עַז הָעָם הַיֹּשֵׁב בָּאָרֶץ וְהֶעָרִים בְּצֻרוֹת גְּדֹלֹת מְאֹד וְגַם־יְלִדֵי הָעֲנָק רָאִינוּ שָׁם׃ כט עֲמָלֵק יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב וְהַחִתִּי וְהַיְבוּסִי וְהָאֱמֹרִי יוֹשֵׁב בָּהָר וְהַכְּנַעֲנִי יֹשֵׁב עַל־הַיָּם וְעַל יַד הַיַּרְדֵּן׃ ל וַיַּהַס כָּלֵב אֶת־הָעָם אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר עָלֹה נַעֲלֶה וְיָרַשְׁנוּ אֹתָהּ כִּי־יָכוֹל נוּכַל לָהּ׃ לא וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־עָלוּ עִמּוֹ אָמְרוּ לֹא נוּכַל לַעֲלוֹת אֶל־הָעָם כִּי־חָזָק הוּא מִמֶּנּוּ׃ לב וַיֹּצִיאוּ דִּבַּת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תָּרוּ אֹתָהּ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הָאָרֶץ אֲשֶׁר עָבַרְנוּ בָהּ לָתוּר אֹתָהּ אֶרֶץ אֹכֶלֶת יוֹשְׁבֶיהָ הִוא וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־רָאִינוּ

אין הס' רבתי מ"ש

ת"א ויספרו לו · שם לה: אפס כי עז העם · שם: ויהס כלב את העם · שם: עלה נעלה וירשנו · שם: והאנשים אשר עלו עמו · שם: כי חזק הוא · מנחות נג ערכין טו: ארץ אוכלת יושביה הוא · סוטה לה:

רש"י

את משה ואת אהרן: (כז) זבת חלב ודבש היא · כל דבר שקר שאין אומרים בו קצת אמת בתחלתו אין מתקיים בסופו: (כח) בצורות · לשון חוזק ותרגומו כריכן לשון בירניות עגולות ובלשון ארמי כריך עגול: (כט) עמלק יושב וגו' · לפי שנכוו בעמלק כבר הזכירוהו מרגלים כדי לירא‍ם: על יד הירדן · יד כמשמעו אצל הירדן ולא תוכלו לעבור: (ל) ויהס כלב · השתיק את כולם: אל משה · לשמוע מה שידבר במשה צווח ואמר וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם השומע היה סבור שבא לספר בגנותו ומתוך שהיה בלבם על משה בשביל דברי המרגלים שתקו כולם לשמוע גנותו אמר והלא קרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו את השליו: עלה נעלה · אפי' בשמים והוא אומר עשו סולמות ועלו שם נצליח בכל דבריו: ויהס · לשון שתיקה · וכן הס כל בשר · הס כי לא להזכיר · כן דרך בני אדם הרוצה לשתק אגודת אנשים אומר ש"ש (ס"א הס): (לא) חזק הוא ממנו · כביכול כלפי מעלה אמרו: (לב) אוכלת יושביה · בכ"מ שעברנו מצאנום קוברי מתים והקב"ה

רמב"ן

(כז) וגם זבת חלב ודבש הוא · בעבור שצוה אותם לראות השמנה היא אם רזה השיבו לא כי היא שמנה וגם זבת חלב ודבש היא ועל שאלתו היש בה עץ אם אין השיבו לו וזה פריה כי כן צוה אותם להראותו והנה בכל זה אמרו אמת והשיבו על מה שנצטוו והיה להם לאמר שהעם היושב עליה עז והערים בצורות כי יש להם להשיב אמרי אמת לשולחם כי כן צוה אותם החזק הוא הרפה הבמחנים אם במבצרים אבל רשעם במלת אפס שהיא מורה על דבר אפס ונמנע מן האדם שאי אפשר בשום ענין כלשון האפס לנצח חסדו · ואין עוד אפס אלהים והנה אמרו לו הארץ שמנה וגם זבת חלב ודבש והפרי טוב אבל אי אפשר לבא אליהם כי עז העם והערים בצורות גדולות מאד וגם ילידי הענק ראינו שם ואמרו עוד עמלק יושב בארץ הנגב לרמוז שאין שם ריוח לבא בארץ משם כי כולם גבורים כי עמלק בדרום והכנעני במערב ובמזרח והאמורי בהר הגידו שליחותם ויניאו לב העם ברמז מפני מוראו ממשה ואהרן והנה השיבו על כל מה שצוה להם משה זולתי מה שאמר המעט היא אם רב שלא ענו אותו דבר בזה וכן לא הזכירו טובה כי היה בדעתם לומר לעם אח"כ ארץ אוכלת יושביה היא בדרך דבה והנה עמה מועטים וחזקים מאד והנה העם הבינו כונתם ואז החלו כל העדה אשר שם להתאונן: וזה טעם (ל) ויהס

אבן עזרא

אתם דבר · אל משה ואהרן: (כז) ויספרו לו · למשה שהוא העיקר: (ל) ויהס כלב · אמר רבי יונה המדקדק שטעמו שאמר הסו: (לב) ויוציאו דבת הארץ · דבר שלא היה ואין כן ויבא יוסף כי ויבא הפך ויוציאו: דבה · מפעלי הכפל מגזרת דובב שפתי ישנים ומקומו פירשתיו: אכלת יושביה · שהאויר

רשב"ם

ערי ישראל חשובים יותר וגם כתוך יושנה היו בה ענקים שהם מדורות הראשונים: (לא) ויהס · שיתקם בחכמתו:

מן

ואתיבו יתהון פתגמא וית כל כנשתא ואחזיאנון ית אבא דארעא : כז ואשתעיאו לה ואמרו אתינא לארעא די שלחתנא ואף עבדא חלב ודבש היא ודין אבה : כח לחוד ארי תקיף עמא דיתב בארעא וקרויא כריכן רברבן לחדא ואף בני גבריא חזינא תמן : כט עמלקאה יתב בארע דרומא וחתאה ויבוסאה ואמוראה יתב בטורא וכנענאה יתב על ימא ועל כיף ירדנא : ל ואציית כלב ית עמא למשה ואמר מיסק ניסק ונירת יתה ארי מיכול נכול לה : לא וגבריא די סליקו עמה אמרו לא ניכול למיסק לות עמא ארי תקיף הוא מננא : לב ואפיקו שום ביש על ארעא די אלילו יתה לות בני ישראל למימר ארעא די עברנא בה לאללא יתה

נתינה לגר

י"ז ר') ת"י „ושלח עובדן". (ל) ויהס, ואצית. הוא כמו שת' „האזינו השמים" (דברים ל"ב א') „אציתו שמיא" ור"ל שסבב בדבריו שיאזינו העם אל משה, ודע שמ"ש הראב"ע (חגי ב' כ') דלכך כתב „ויהס כלב" ולא יהושע אף שהיה גדול נשיא, משום שחולקין כבוד למלכות, כי הוקשה להראב"ע מדוע במספר המרגלים הקדים כלב ליהושע וכן לקמן (י"ד ל"ח) ופה ייחס המעשה לכלב, משום שחולקין כבוד כו' ·

בעל הטורים

כלאוי את חמרא ורחני פקחין וזוכה ללמוד וללמד : (כט) והאמורי יושב · מלא וי"ו שקול הוא כששה עממים שנאמר בו כגובה ארזים גובהו : (ל) עלה נעלה · בה"א לומר שאפי' אם יאמר לנו עשו סולמות ועלו לרקיע שהוא מהלך ת"ק שנה נעלה : (לא) כי חזק הוא ממנו · איתא בגמ' (סוטה ל"ה ופ"ב כרש"י וע"ע מנחות כ"ג וערכין ט"ו שלא פי' רש"י כלום ולכן מקיים רבינו סגירסא) אל תקרי ממנו אלא ממנו שאפי' בעל הבית אינו יכול להוציא כליו משם יש מפרשים אלא ממנו לבון מנא פי' כלי

רמב"ן

כלב · כי שתק אותם ואמר עלה נעלה כי יכול נוכל לה לומר אמת הוא שהעם חזק אבל אנחנו נחזק מהכובשיהם הבצורות ע"כ אמר לה אז ענו המרגלים ופירשו דבריהם ואמרו לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו לאמר אפילו העם אם יצאו אלינו בשדה לא נוכל לעלות אליהם להלחם גם אף כי נכבוש מהם ערים בצורות גדולות מאד כי מעט לעלות אל העם כמעט ברו לכם איש וירד אלי לשון נלחמים במערכה : (לב) ומעט ויוציאו דבת הארץ אל בני ישראל · כי הלכו מלפני משה ואהרן והיו אומרים לעם באהליהם כי היא ארץ אוכלת יושביה כי מתחלה כשהיו אומרים להם לפני משה שהארץ זבת חלב ודבש זולתי שהעם חזק וכלב היה אומר כי יכול נוכל לה היו העם פוחדים מהם בוטחים בכחם וגבורתם ומהם בעזרת השם בגבורים אז הוציאו להם דבה בפני עצמם דכתיב הארץ אשר עברנו בה עד שילינו כל העדה וזה טעם מה שאמר וישובו וילינו עליו את כל העדה להוציא דבה על הארץ והיה זה כי האנשים האלה בראותם העם אשר כגובה ארזים גבהו וחסון הוא כאלונים נפל פחדם עליהם והמסו לב אחיהם כאשר ראו כי עדיין היו ישראל נועצים לעלות ויהושע וכלב מחזקים את לבם הוציאו דבה בשקר כדי לבטל עלייתם על כל פנים · ודע כי מוציא דבה הוא כסיל אשר יאמר שקר אבל המגיד אמת יקרא מביא דבה כמו שנאמר ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם ועל זה נענשו למות במגפה שנאמר וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ רעה במגפה לפני ה' : ארץ אוכלת יושביה הוא וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות · ארץ שהיא רעה והמים דלים ורעים והארץ משכלת לא תגדל אנשי מדות רק יהיו אנשים דלים וגפוחים שפלי קומה חסירי הכח אבל דבת המרגלים לאמר כי הארץ ההיא חזקת האויר כבדת הטבע ומימיה ופירותיה עבים וכבדים ויגדלו גדול רב מאד ולא יסבלו אותם מזגי בני אדם הבינונים זולתי הענקים ואנשי מדות שהם בעלי כח החזקים בטבעם אשר הם עצומים בגבהם וקומתם ולכן תגדל אנשים גדולים מאד ותמית שאר בני אדם כולם כמנהג במאכלים הגסים · ועתה חזרו להפליג להם בחזקת הענקים כי מתחלה אמרו וגם ילידי הענק ראינו שם ועכשיו הפליגו בהם לקרא אותם נפילים ואמרו לעם ושם ראינו את הנפילים שלשת בני ענק והם מן הנפילים הקדמונים אשר שמעתם עליהם כי המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם · ולפי שהיה ענין הנפילים שבדורות נח נודע בעולם הזכירו

ספורנו

מהמדבר שהיה מול קדש ברנע : (כז) וגם זבת חלב ודבש הוא · לא בלבד שהיא טובה אבל היא ג"כ זבת חלב ודבש נותנת בלי טורח רב מקנה מרבה חלב ור: דבש ומעדני מלך : (כח) אפס כי עז העם · אבל אי אפשר לנו לכבשה מפני שהעם עז והערים בצורות ויושבי הארץ הם שונאינו והם בני עמלק שילחמו גם הם בנו כדי שלא נקרב אל גבולם : (ל) ויהס כלב את העם · השתיק את העם שהיו מתחילים מאז לתת קולם כמו שעשו אח"כ כאמרו ותשא כל העדה ויתנו את קולם : אל משה · שישמעו מה ישיב משה · ואולי אז אמר משה מה שהעיד אח"כ באומרו ואומר אליכם לא תערצון ולא תיראון מהם וכלב חזק דבריו באמרו עלה נעלה · ראוי לנו לעלות כי לא יתקוממו נגדנו למנוע עלייתנו : וירשנו אתה כי יכול נוכל לה · כי אחר שנעלה שם ינוסו מפנינו כי כבר נמוגו כל יושבי כנען : (לא) לא נוכל לעלות · שיתקוממו נגדנו ולא יניחונו לעלות כמו שקרה אחר החטא · כאמרו וירד העמלקי והכנעני : (לב) ארץ אוכלת יושביה · אע"פ שהעם היושבים בה חזקים אין זה בשביל טבת הארץ אבל הוא מפני שלא יגאלו בה זולתי החזקים שהם חזקי המזג והשאר מתים בה מפני

בְּתוֹכָהּ אַנְשֵׁי מִדּוֹת׃ לג וְשָׁם רָאִינוּ אֶת־הַנְּפִילִים בְּנֵי עֲנָק
מִן־הַנְּפִלִים וַנְּהִי בְעֵינֵינוּ כַּחֲגָבִים וְכֵן הָיִינוּ בְּעֵינֵיהֶם׃
יד א וַתִּשָּׂא כָּל־הָעֵדָה וַיִּתְּנוּ אֶת־קוֹלָם וַיִּבְכּוּ הָעָם
בַּלַּיְלָה הַהוּא׃ ב וַיִּלֹּנוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן כֹּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם כָּל־הָעֵדָה לוּ־מַתְנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אוֹ
בַּמִּדְבָּר הַזֶּה לוּ־מָתְנוּ׃ ג וְלָמָה יְהוָה מֵבִיא אֹתָנוּ אֶל־
הָאָרֶץ הַזֹּאת לִנְפֹּל בַּחֶרֶב נָשֵׁינוּ וְטַפֵּנוּ יִהְיוּ לָבַז הֲלוֹא טוֹב
לָנוּ שׁוּב מִצְרָיְמָה׃ ד וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו נִתְּנָה רֹאשׁ
וְנָשׁוּבָה מִצְרָיְמָה׃ ה וַיִּפֹּל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פְּנֵיהֶם לִפְנֵי
כָּל־קְהַל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ו וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְכָלֵב בֶּן־
יְפֻנֶּה מִן־הַתָּרִים אֶת־הָאָרֶץ קָרְעוּ בִּגְדֵיהֶם׃ ז וַיֹּאמְרוּ אֶל־
כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הָאָרֶץ אֲשֶׁר עָבַרְנוּ בָהּ לָתוּר
אֹתָהּ טוֹבָה הָאָרֶץ מְאֹד מְאֹד׃ שלישי ח אִם־חָפֵץ בָּנוּ
יְהוָה וְהֵבִיא אֹתָנוּ אֶל־הָאָרֶץ הַזֹּאת וּנְתָנָהּ לָנוּ אֶרֶץ אֲשֶׁר־

ת"א ונהי בעינינו כחגבים · שם : ותשא כל · תענית כט סוטה לה סנהדרין קד : ויפל משה ואהרן · תענית יד : ויהושע בן נון וכלב בן יפנה · שם :

רש"י

עשה לטובה כדי לטרדם באבלם ולא יתנו לב לאלו : אנשי מדות · גדולים וגבוהים וצריך לתת להם מדה כגון גלית גבהו שש אמות וזרת וכן איש מדון · איש מדה : (לג) הנפילים · ענקים מבני שמחזאי ועזאל שנפלו מן השמים בימי דור אנוש : וכן היינו בעיניהם · שמענו אומרים זה לזה נמלים (ס"א חגבים רא"ם) יש בכרמים כאנשים : ענק · שמעניקים חמה בקומתן : (א) כל העדה · סנהדראות : (ב) לו מתנו · הלואי ומתנו : (ד) נתנה ראש · כתרגומו נמני רישא נשים עלינו מלך · ורבותינו פירשו לשון

רמב"ן

להם שאלו בני הענק מהם כדי ליראם ולבהלם ולכך אמרו עתה ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם : וטעם (א) ויבכו העם בלילה ההוא · כי לעת ערב באו המרגלים באהליהם כאשר הלכו מלפני משה ובבקר השכימו וילונו כלם על משה ואהרן וכך אמר משה ותרגנו באהליכם · כי באהליהם היו אומרים דברי נרגן ואמרו רבותינו הם בכו בכיה של חנם ואני אקבע להם בכיה לדורות · ולא ידעתי מאיזה רמז שבפרשה הוציאו זה · אבל מקרא מלא הוא וימאסו בארץ חמדה ולא האמינו לדברו וירגנו באהליהם ולא שמעו בקול ה' וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות · אולי ידרש זה מפסוק וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה יאמר וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה בבא עת פקודתם כי אני פוקד עון אבות על בנים והבאתי אותם עתה שידעו את הארץ ידיעה בלבד אבל לא שירשו אותה לדורות והכתוב ירמוז לכוונא בזה ולא ירצה לגזור רעה רק בענין תוכחה על תנאי : (ג) ולמה ה' מביא אתנו אל הארץ הזאת לנפול בחרב נשינו וטפינו · לא יזכירו דבת הארץ לאמר גם כן והארץ אוכלת ורעה כי יסתירו הטעם הדבר הזה

אבן עזרא

שלה רע : אנשי מדות · כל איש הוא איש מדה רק טעמו מדות גדולות יותר מהכל וכן אנשי לבב ורבים כמו הם : (לג) הנפילים · פירשתיו : מן הנפלים · טעמו וגם אחרי כן אשר יבואו ושם מפורש : (א) את קולם · פעול למלת ותשא גם ויתנו : (ב) וילונו · מבנין נפעל מהפעלים השניים הנראים לנפעל שלם : (ג) טוב מצרימה · שם הפועל כמו לא אוכל קום ומלך אלקום עמו : (ה) ויפל משה · כרגונו : (ו) ויהושע בן

רשב"ם

(לד) מן הנפילים · הראשונים כדכתיב בבראשית הנפילים היו בארץ בימים ההם : כחגבים · הנמוך נראה לגבוה ממנו הרבה כחגבים שהם נמוכים מאד · וזה מוכיח היושב על חוג הארץ ויושביה כחגבים :

ס"

אונקלוס

אַרְעָא מְקַטְּלַת יָתְבָהָא הִיא וְכָל עַמָּא דִּי חֲזֵינָא בְגַוַּהּ אֱנָשִׁין דְּמִשְׁחָן: לג וְתַמָּן חֲזֵינָא יָת גִּבָּרַיָּא בְּנֵי עֲנָק מִן גִּבָּרַיָּא וַהֲוֵינָא בְּעֵינֵי נַפְשָׁנָא כְּקַמְצִין וְכֵן הֲוֵינָא בְּעֵינֵיהוֹן: א וַאֲרֵימַת כָּל כְּנִשְׁתָּא וִיהָבוּ יָת קָלְהוֹן וּבְכוֹ עַמָּא בְּלֵילְיָא הַהוּא: ב וְאִתְרַעֲמוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן כֹּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַרוּ לְהוֹן כָּל כְּנִשְׁתָּא לְוַי דְּמִיתְנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם אוֹ בְּמַדְבְּרָא הָדֵין לְוַי דְּמִיתְנָא: ג וּלְמָא יְיָ מְעֵיל יָתַנָא לְאַרְעָא הָדָא לְמִנְפַּל בְּחַרְבָּא נְשָׁנָא וְטַפְלָנָא יְהוֹן לְבִזָּא הֲלָא טַב לָנָא לְנָתוּב לְמִצְרָיִם: ד וַאֲמַרוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי נְמַנֵּי רֵישָׁא וּנְתוּב לְמִצְרָיִם: ה וּנְפַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל אַפֵּיהוֹן קֳדָם כָּל קְהַל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: ו וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן וְכָלֵב בַּר יְפֻנֶּה מִן מְאַלְּלֵי יָת אַרְעָא בַּזָּעוּ לְבוּשֵׁיהוֹן: ז וַאֲמַרוּ לְכָל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אַרְעָא דִּי עֲבַרְנָא בַהּ לְאַלָּלָא יָתַהּ טָבָא אַרְעָא לַחֲדָא: ח אִם רַעֲוָא בְנָא קֳדָם יְיָ וְיַעֵיל

נתינה לגר

(לב) אנשי מדות, אנשין דמשחן. הוא כמ"ש רש"י „גדולים וגבוהים וצריך לתת להם מדה". (לג) וכן היינו בעיניהם, וכן הוינא בעיניהון. דרכו לת' מלת „כן" כבעברית, ואולי כונת הכתוב היא היחיד מן „כִּנִּים" כמו שפי' קצת המפרשים בישעיה (נ"א ו') ע"פ „ויושביה כמו כן ימותון" ותהא המליצה היטב, כי אמרו „בעינינו היינו כחגבים, ובעיניהם היינו נחשבים קטנים יותר ויותר".

בעל הטורים

י"א לפי שכל אותיות של ממנו כפולים כמו מ"ם נו"ן וי"ו לכך כולל ב' דברים פשוטו והדרש שלו : (לג) ונהי · ב' במס' · הכא ואידך ונהי כטמא כלנו כן היינו בעיניהם בגימט' זהו נמלים קוצין (אולי צ"ל וזהו קן נמלים) וכ"ן ג"כ נוטריקון וכמו נמלים ובזה יתיישב מה שפירש"י שמענו אומרים נמלים בכרם כי מאן דכר שמם של נמלים והלא הפסוק אומר ונהי בעינינו כחגבים וכן (הב') (וכו') ומשמע כחגבים ולא כנמלים אלא כמו שאמר נראה שמדקדק רש"י ע"כ (וה"פ דקרא בעינינו היינו כחגבים אבל וכן ר"ל וכמו נמלים היינו בעיניהם) ונהי כטמא כלנו לפי שאז נגזר עליהם כולו טמא · (חוזר לראש דבריו מ"ש ב' במסרה) : כחגבים · ב' במס' · הכא ואידך יושביה כחגבים כדאיתא במדרש שענק אחד אכל הרמון וזרק הקליפה וכל י"ב מרגלים נכנסו ליישב בתוכה מפני הגשם וזהו ויושביה כחגבים שישבו בה כחגבים : (ג) לנפל · ד' במס' · לנפל בחרב · דחה דחיתני לנפל · אשר החלות לנפול לפניו · גם בבל לנפול חללי ישראל (ירמיה נ"א) שבעון זאת הנפילה דחוני שגרמו לי עתה נפילה דכתיב ופגריכם אתם יפלו במדבר · ודחיתני לנפול לדורות שחרב הבית ונפלו ביד בבל והיינו גם בבל לנפול חללי ישראל · וכן בימי המן שכתב שטנה על בוני הבית ולא הניחו לבנותו : (ד) איש אל אחיו נתנה ראש ונשובה מצרימה · ר"ת בגימט' עבודת כוכבים : נתנה ראש · זהו עבודת כוכבים וכן בעגל אשר ילכו לפנינו אשר אותיות ראש ומה התם אחר מ' יום אף כאן אחר מ' יום :

רמב"ן

ממשה מפני שלא אמרו השלוחים כן בהשיבם דבר אליו ואל כל העדה כי משה ואהרן יעיד בם כי שקר דברו והמרגלים עצמם הסתירו זה ממשה מדעתם שהוא יודע עניני הארץ ממצרים וממדין השכנים לה כאשר פירש על כן היו אומרים הדבה הזאת לעם באהליהם בדרך סוד · והנה אמר במשנה תורה וישיבו אותנו דבר ויאמרו טובה הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו ולא אביתם לעלות ותמרו את פי ה' והטעם כי כן אמרו אליו ואל אהרן ואל כל העדה כי הארץ טובה וגם זבת חלב ודבש היא והעם מרו את פי ה' כשלא ירצו לעלות מפני אמרם כי עז העם ויש בהם לעזור ולהכשיל וכאשר יפרש שם ה' אלהיכם הוא ההולך לפניכם הוא ילחם לכם כי אחרי שאין המניעה מכולם רק מחוזק העם היה להם לבטוח בשם ה' כי לה' המלחמה ולא נצטרך לומר כי על יהושע וכלב אמר משה כן כי למה יאמינו לשנים ולא יאמינו בעשרה ועוד כי שם כתיב ואקח מכם שנים עשר אנשים ועליהם אמר וישיבו אותנו דבר : וטעם (ה) ויפל משה ואהרן על פניהם · שראו שהיו העם נועצים לעשות ראש ולשוב מיד וקמו הצדיקים והשתחוו לאפם ארצה לאמר להם אל נא אחי תרעו ולא יהיה זאת לכם לפוקה על כן אמר לפני כל קהל עדת ישראל כי להם השתחוו על אפים וכן ויפול לאפיו ארצה וישתחו שלש פעמים וכן וילכו גם אחיו ויפלו לפניו ורבים זולתו : וטעם (ז) טובה הארץ מאד ·

ספורנו

חסו האויר : (לג) בני ענק · מגד' האב : מן הנפלים · מגד' האם : וכן היינו בעיניהם · כחגבים או פחות מזה ובשביל זה לא קמו עלינו כי לא החשיבונו אותנו ויבז בעיניהם להרע לנו : (ב) וילנו על משה ועל אהרן · שהיה שלוחו האל להוציאם ממצרים ולהצילם מכל אימת מות במדבר · ואמרו שכל זה נעשה כדי לתתם ביד האמורי : (ג) ולמה ה' מביא אותנו · מה חטאנו לו שהשתדל על ידכם להביאנו לכך כי חשבו שהיה כל אלה בתחבולה מאתו משנאתו אותם בשביל גלוליהם במצרים או לנסה אותם כאשר העיד באמרו ותאמרו בשנאת ה' אותנו הוציאנו מארץ מצרים לתת אותנו ביד האמורי להשמידנו : (ה) ויפל משה ואהרן על פניהם · בראותם מעוות לא יוכל לתקון כענין בסנהדרין כבשו פניהם בקרקע כשלא ידעו מה לעשות מאימת המלך (סנהדרין פ' כ"ג) : (ז) הארץ אשר עברנו בה לתור אותה · לתור המקום ויושביו כאמרו וראיתם את הארץ מה היא ואת העם היושב עליה : טובה הארץ · הנה בענין הארץ מה היא אנו מעידים שהוא מקום טוב מאד בלי דופי לא כמו שהעידו חברינו באמרם שעם היותה זבת חלב ודבש היא אוכלת יושביה · ובענין ואת העם היושב עליה אנו מעידים כי לחמנו הם ולא יעיזו פניהם נגדנו הפך עדות חברינו באמרם כי עז העם : (ח) אם חפץ בנו ה' · אמנם כי טובתה עד

מאד

הִוא זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ: ט אַךְ בַּיהוָה אַל־תִּמְרֹדוּ וְאַתֶּם אַל־תִּירְאוּ אֶת־עַם הָאָרֶץ כִּי לַחְמֵנוּ הֵם סָר צִלָּם מֵעֲלֵיהֶם וַיהוָה אִתָּנוּ אַל־תִּירָאֻם: י וַיֹּאמְרוּ כָּל־הָעֵדָה לִרְגּוֹם אֹתָם בָּאֲבָנִים וּכְבוֹד יְהוָה נִרְאָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: פ יא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עַד־אָנָה יְנַאֲצֻנִי הָעָם הַזֶּה וְעַד־אָנָה לֹא־יַאֲמִינוּ בִי בְּכֹל הָאֹתוֹת אֲשֶׁר עָשִׂיתִי בְּקִרְבּוֹ: יב אַכֶּנּוּ בַדֶּבֶר וְאוֹרִשֶׁנּוּ וְאֶעֱשֶׂה אֹתְךָ לְגוֹי־גָּדוֹל וְעָצוּם מִמֶּנּוּ: יג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה וְשָׁמְעוּ מִצְרַיִם כִּי־הֶעֱלִיתָ בְכֹחֲךָ אֶת־הָעָם הַזֶּה מִקִּרְבּוֹ: יד וְאָמְרוּ אֶל־יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַזֹּאת שָׁמְעוּ כִּי־אַתָּה יְהוָה בְּקֶרֶב הָעָם

ת״א לחמנו הם · עקידה שער מה : ויאמרו כל העדה לרגום · סוטה לה : עד אנה · מגילה לא : ושמעו מצרים · עקרים מד סמ״ג :

רש״י

עבודת כוכבים: (ט) אל תמרודו · ושוב ואתם אל תיראו: כי לחמנו הם · נאכלם כלחם: סר צלם · מגנם וחזקם כשרים שבהם מתו איוב שהיה מגין עליהם · דבר אחר צלו של המקום סר מעליהם: (י) לרגום אותם · את יהושע וכלב: וכבוד ה' · הענן ירד שם: (יא) עד אנה · עד היכן: ינאצוני · ירגיזוני: בכל האותות · בשביל כל הנסים שעשיתי להם היה להם להאמין שהיכולת בידי לקיים הבטחתי: (יב) ואורישנו · כתרגומו לשון תרוכין ואם תאמר מה אעשה לשבועת אבות ואעשה אותך לגוי גדול שאתה מזרעם: (יג) ושמעו מצרים · ושמעו את אשר תהרגם: כי העלית · כי משמש בלשון אשר הם ראו אשר העלית בכחך הגדול אותם מקרבם וכשישמעו שאתה הורגם לא יאמרו שחטאו לך אלא יאמרו שכנגדם יכולת להלחם אבל כנגד יושבי הארץ לא יכולת להלחם וזו היא · (יד) ואמרו אל יושב הארץ הזאת · כמו על יושב הארץ הזאת ומה יאמרו עליהם מה שאמור בסוף הענין מבלתי יכולת ה' בשביל ששמעו כי אתה ה' שוכן בקרבם ועין בעין אתה נראה להם והכל בדרך חבה ולא הכירו בך שנתקה אהבתך

רמב״ן

מאד · להכחיש הדבה לאמר שאינה אוכלת יושביה כי האויר טוב והיא ארץ זבת חלב ודבש: (ט) וטעם אך בה' אל תמרדו · כי יראתכם לחוזק העם היושב בה הוא מאד בשם הנכבד כי לא בכחכם יצאתם ממצרים כי יד ה' עשתה עמכם להפליא והוא הבטיח אתכם שיורישם מפניכם אם כן תאמינו והצליחו · ואמרו ואתם אל תיראו כי לחמנו הם. כי גם בטבע ובנוהג שבעולם יפלו לפנינו כי נפל פחדנו עליהם ויניחו אותנו לאוכלם כלחם: סר צלם מעליהם · מגנם וחזקם כשרים שבהם מתו ד״א צלו של מקום סר מעליהם לשון רש״י · ור״א אמר כי צלם מגן וצנה אשר הם צל על הנלחמים יאמרו כי נפל פחדנו עליהם ולא יקחו מגן וצנה וכובע להחלץ ולהלחם כנגדנו ויפה פירש · אבל יתכן ביותר הכתוב למה שנודע כי בליל החותם לא יהיה צל לראש האיש אשר ימות בשנה ההיא לכך יאמר כבר סר צלם מעליהם כנגזר עליהם מיתה וה' אתנו כי הוא השוכן בקרבנו ועושה לנו נסים ונפלאות לעיני כל רואים על כן אל תיראום או ירמוז לשרי מעלה שאין אומה נופלת עד שנפל השר שלה תחלה כענין שכתוב יפקוד ה' על

אבן עזרא

נון · הזכירו משה בתחלה לגודל מעלתו: (ט) כי לחמנו הם · נאכלם כלחם וכן אוכלי עמי אכלו לחם: סר צלם · כי הגבור אם אין לו מגן שיגן עליו ויהיה צל לו לבו ירא: (י) לרגום אותם · יהושע וכלב: (יא) ינאצוני · כמו יכעסוני ורבים חביריו: וטעם בקרבו · לשון יחיד שהיו בתחלה לב אחד לטוב: (יג) ושמעו מצרים כי העלית · טעמו ואשר העלית ואחר שאמר ושמעו ואמרו אל יושב הארץ הזאת היא ארץ כנען פירש מה שמעו על כן טעם אחרת שמעו כי אתה ה' כבודך

רשב״ם

(ט) סר צלם מעליהם · אין להם מחסה לחסות בו כי כבר נמוגו כל יושבי ארץ מפנינו· משעה שהוביש ים סוף כמו שאמרה רחב הזונה · וכדכתיב נמוגו כל יושבי כנען: (יד) ואמרו אל יושב הארץ הזאת · ואמרו מצרים על יושבי ארץ כנען כמו שמפורש לפנינו שיאמרו מצרים מבלתי יכולת וגו' · אבל עכשיו מפרש תחלה למה יאמרו מצרים כן · כי שמעו שאתה הוצאתם בכח גדול ובעמוד אש ובעמוד ענן הכל דרך אהבה יתירה וחבה · ולבסוף יהרגם כאיש אחד · ואמרו מצרים לא מתוך שנאה עשה להם כך אלא מבלתי יכולת להלדם עם שלשים ואחד

מלכים

יתנא לארעא הדא ויתננה לנא ארעא די היא עבדא חלב ודבש: ט ברם במימרא דיי לא תמרדון ואתון לא תדחלון מן עמא דארעא ארי בידנא מסירין אנון עדא תקפהון מנהון ומימרא דיי בסעדנא לא תדחלון מנהון: י ואמרו כל כנשתא למרגם יתהון באבניא ויקרא דיי אתגלי במשכן זמנא לכל בני ישראל: יא ואמר יי למשה עד אימתי יהון מרגזין קדמי עמא הדין ועד אימתי לא יהימנון במימרי בכל אתיא די עבדית ביניהון: יב אמחנון במותא ואשצנון ואעבד יתך לעם רב ותקיף מנהון: יג ואמר משה קדם יי וישמעון מצרים ארי אסקתא בחילך ית עמא הדין מביניהון: יד ויימרון ליתב ארעא הדא שמעו ארי את יי דשכנתך

נתינה לגר

יד (ט) לחמנו הם, בידנא מסירין אינון. הוא כמ"ש רש"י „נאכלם כלחם" (והוא לקוח ממליצת הכתוב „אוכלי עמי אכלו לחם" בתהלים י"ד ד'). סר צלם, עדא תקפהון. ר"ל „כחם" כמ"ש בעל נתה"ש. (יב) ואורישנו, ואשצנון. הוא ל' כלייה, כמו „האף תספה" (בראשית י"ח כ"ג) שת' „הברגז תשיצי" וכן „ואכלם" (שמות ל"ב יו"ד) ת' „ואשיצנון" אבל רש"י כ' „כתרגומו לשון תרוכין" משמע שהיתה לפניו נוסחא אחרת ואתרכנון, וטעמו מפני שכתב כבר „אכנו בדבר" ולכן ת' כמו „ואורישנו

בעל הטורים

(ט) לחמנו · ד' במס' · הכא ואידך לחמנו נאכל (ישעיה ד')· זה לחמנו חם הצטיידנו (יהושע ט')· בנפשנו נביא לחמנו (איכה ה') אם בה' אל תמרודו לחמנו הם ונאכלים כלחם אבל לאחר שעברו את פי ה' ויכום ויכתום וזהו בנפשנו נביא לחמנו מפני חרב המדבר · ורב להם הדרך מאד שהלכו ארבעים שנה במדבר: (יג) העלית · שלשה בפרשת כי תשא (וע"ש כל הדרש):

רמב"ן

נבא המרום במרום ואמר כך על מלכי האדמה באדמה ומפורש בספר דניאל יאמר כבר שר הכח אשר בגלו יחיו בגוים וה' המשפיל אותם אתנו על כן אל תיראום וכך אמרו במדרש שיר השירים וגם הצללים אלו שרי אומות והמלאכים שלהם כי הם הצל על האומות וכבר הזכרתי זה במקומות אחרים: (יג) ושמעו מצרים כי העלית בכחך · וישמעו מצרים שהרגתם · כי העלית כי תשמעו בלשון אשר והם ראו שהעלית אותם בכחך מקרבם וכשישמעו שהמה הורגם לא יאמרו שחטאו לך אלא שכנגדם יש לך יכולת להלחם · אבל לא כנגד יושבי הארץ הזאת וזהו ואמרו אל יושב הארץ הזאת כמו על יושבי ומה יאמרו עליהם מה שאמור בסוף הענין מבלתי יכולת ה' לפי ביושבי הארץ חזקים וגבורים ואינו דומה פרעה לפלשים ואחד מלכים לשון רש"י · אם כן יהיה אל יושב כמו על יושב וכן רבים ולפי דעתי אין הכונה למשה רבינו בטענה הזאת מפני שהכנענים חזקים וגבורים במלחמה כי השם הכה את מצרים בדבר והמית בכוריהם ברגע והביא עליהם מכות גדולות מן השמים ונקל זאת בעיני ה' להכות בדבר הגבורים והחזקים כדלים וכחלשים אבל הכוונה בתפלה הזאת לאמר יחשבו מצרים ויאמרו כי יש כח באלהי כנען להציל מידך כי עשית במצרים ובאלהיהם שפטים עד שהוצאת העם הזה מקרבו ולא יכולת לעשות כן בכנען ובאלהיהם והנה יהיה בזה חלול השם ויחזקו ידי עובדי ע"ג וא"כ יתכן שיהיה אל יושב הארץ הזאת כפשוטו שיאמרו המצריים לאנשי ארץ כנען ומבלתי יכולת ה' וגו' כי בכם אל ואפס

ספורנו

מאד היא בתנאי שיחפוץ בנו ה' כאמרו ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה והיה אם שמוע תשמעו וכו': והביא אתנו אל הארץ הזאת · בספק מה שהעידו חברינו באמרם לא נוכל לעלות אל העם · כי אמנם לא יתקוממו יושבי הארץ לקראתנו כלל · כאמרו ידמו כאבן עד יעבור עמך ה' · וכן היה שלא עשו שום גדר ושום הכנה למנוע את עלות העם עליהם: ונתנה לנו · כי ראינו שלא קמה רוח באיש מפנינו ושדעתם לברוח: ארץ אשר הוא זבת חלב ודבש · היא מעצמה בלתי עבודת עובדי אדמה כמו ביערים כענין וכל הארץ באו ביער ויהי הלך דבש על פני השדה וזה לא היה אפשר אם היה בארץ אז באוירה איזה דופי: (ט) אך בה' אל תמרדו · אמנם אם תרצו שתהיה הארץ לכם בזאת המדרגה מהטוב אל תמרדו בה' כאמרו והיה אם שמוע תשמעו ונתתי מטר ארצכם ואספת: ואתם אל תיראו · הנה הוא אם לא תמרדו יביאנו ואתם אל תיראו: כי לחמנו הם · כי ראינו שאין בדעתם להתקומם נגדנו כלל כמו שלא יתקומם הלחם על אוכליו כמו שהעידו רחב באמרה ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם: סר צלם מעליהם · וראינו שהסכימו לעזוב כל מגן וצנה כדי שימהרו לנוס מפנינו כענין הדרך מלאה בגדים וכלים אשר השליכו ארם בחפזם: (יא) עד אנה ינאצני · עד איזה גבול מהבזוי אסבול שיבזוני: ועד אנה לא יאמינו בי · עד איזה גבול מהפלאות אעשה קודם שיבטחו בי ויבטחו על דברי: (יב) אכנו בדבר · כענין וגם יד ה' היתה בם להומם מקרב המחנה עד תמם: ואורישנו · אעשה שיעזבו לאחרים חילם וירשום · כענין המתים יורשים את החיים (ב"ב ס' יש נוחלין) שהיה בחלוקת הארץ וכזה קיים מה שנדר ליוצאי מצרים באומרו ונתתי אותה לכם מורשה: (יג) ושמעו מצרים · חשב משה שבאמר האל ית' אכנו בדבר יהיה הרצון להכות תיכף את כלם והתעורר לשאול מה יעשה לשמו הגדול ואמר הנה ישמעו מצרים תיכף שהרגת את אלה שהאלהים ויאמרו שהשחית מבלתי יכולת בידיך על יושבי הארץ הזאת · וזה כי אמנם ראוי כי העלית בכחך את העם הזה מקרבו · ועם זה שאמרו כי
אפס

הַזֶּה אֲשֶׁר־עַיִן בְּעַיִן נִרְאָה ׀ אַתָּה יְהוָה וַעֲנָנְךָ עֹמֵד עֲלֵהֶם וּבְעַמֻּד עָנָן אַתָּה הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם וּבְעַמּוּד אֵשׁ לָיְלָה׃ טו וְהֵמַתָּה אֶת־הָעָם הַזֶּה כְּאִישׁ אֶחָד וְאָמְרוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעֲךָ לֵאמֹר׃ טז מִבִּלְתִּי יְכֹלֶת יְהוָה לְהָבִיא אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לָהֶם וַיִּשְׁחָטֵם בַּמִּדְבָּר׃ יז וְעַתָּה יִגְדַּל־נָא כֹּחַ אֲדֹנָי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵאמֹר׃ יח יְהוָה אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד נֹשֵׂא עָוֺן וָפָשַׁע וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה פֹּקֵד עֲוֺן אָבוֹת עַל־בָּנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים׃ יט סְלַח־נָא לַעֲוֺן הָעָם הַזֶּה כְּגֹדֶל חַסְדֶּךָ וְכַאֲשֶׁר נָשָׂאתָה לָעָם הַזֶּה מִמִּצְרַיִם וְעַד־הֵנָּה׃ כ וַיֹּאמֶר יְהוָה סָלַחְתִּי

י׳ רבתי

ת"א והמתה את העם הזה · עקידה שער לד: ועתה יגדל נא כח ה׳ · שבת פט סנהדרין קיא עקידה שער ו: ויאמר ה׳ · ברכות לב:

רש"י

מהם עד הנה: (טו) והמתה את העם הזה כאיש אחד · פתאום ומתוך כך יאמרו הגוים אשר שמעו את שמעך וגו׳: (טז) מבלתי יכולת וגו׳ · לפי שיושבי הארץ חזקים וגבורים ואינו דומה פרעה לשלשים ואחד מלכים זאת יאמרו על יושבי הארץ הזאת מבלתי יכולת מתוך שלא היה יכולת בידו להביאם שחטם: יכלת · שם דבר הוא: (יז) כאשר דברת לאמר · ומהו הדבור ה׳ ארך אפים לצדיקים ולרשעים · כשעלה משה למרום מצאו משה להקב"ה שהיה יושב וכותב ה׳ ארך אפים אמר לו לצדיקים אמר לו הקדוש ברוך הוא אף לרשעים אמר לו רשעים יאבדו אמר לו הקב"ה חייך שאתה צריך לדבר כשחטאו ישראל בעגל ובמרגלים התפלל משה לפניו בארך אפים אמר לו הקב"ה והלא אמרת לי לצדיקים אמר לו והלא אמרת לי אף לרשעים: יגדל נא כח אדני · לעשות דבורך: (יח) ונקה · לשבים: לא ינקה · לשאינן שבים: (כ) כדברך · בשביל מה שאמרת פן יאמרו מבלתי יכולת

רמב"ן

ואפס אלהים: (יד) אשר עין בעין נראה אתה ה׳ · אמר ר"א על מראה כבוד ה׳ לעיני כל ישראל נראה פעל עבר וטעמו נראה אתה וכן ונאשר אני וכן כי אמלל אני בעבור היות הלמ"ד בפתח גדול והכפל עין בעין אמרו בו המפרשים כדרך בני אדם שעיניו יראו את עיניו בדברו אתו וכן פנים בפנים דבר ה׳ עמכם ועל דרך האמת עין לשון מראה ועינו כעין הבדולח ותראה כעין חשמל יאמר אשר מראה במראה נראה הוא שמך הגדול וכן ענין הכתוב ביחזקאל וכמראה המראה אשר ראיתי כמראה אשר ראיתי בבאי לשחת העיר ומראות כמראה אשר ראיתי אל נהר כבר: (יז) ועתה יגדל נא כח ה׳ כאשר דברת לאמר · ומהו הדבור ה׳ ארך אפים לצדיק ולרשעים כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה כותב ה׳ ארך אפים אמר לו לצדיקים אמר לו אף לרשעים אמר לו רשעים יאבדו אמר לו חייך שתצטרך בדבר זה כשחטאו בעגל ובמרגלים והתפלל לפניו בארך אפים אמר לו הקב"ה והלא אמרת לי לצדיקים אמר לו והלא אמרת לי אף לרשעים יגדל נא כח ה׳ לעשות דבורך לשון רש"י מדברי אגדה · ודרך האמת תכיר מפני שהשם במקום הזה כתוב

אבן עזרא

בקרב העם הזה: (יד) אשר עין בעין · על הכבוד שראו הזקנים או על מראה כבוד ה׳ לעיני בני ישראל והוא הנכון: נראה · פעל עבר וטעמו נראית אתה ה׳ וכן ונאשר אני וכן כי אומלל אני בעבור היות הלמ"ד בפת"ח גדול: עמד עליהם · בשבתם: (טו) ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך · מצרים גם כנענים גם אחרים: (טז) יכלת · שם כמו עד יבושת המים ואיננו לשון מדה כדרך הדרש: וישחטם במדבר · הטעם ויהרגם ואמר וישחטם בעבור המדבר כי שם ידעו הצאן: (יז) יגדל נא · קרוב מאריכות אפים כי כל מי שהוא ארך אפים יש לו כח גדול לשבור כעסו והעד כאשר דברת שאתה ארך אפים ואלה המדות פירשתיו בפרשת כי תשא: (יט) סלח נא · אחר שאמרתי שאמר אם יראו את הארץ אחר סלחתי כדברך ידעת כי מלת סלח נא אריכות אף וכן ונסלח לו עד שיעשה תשובה שלימה: כגודל חסדך · בעבור חסדך הגדול: וכאשר נשאתה · כטעם נושא עון: ועד הנה · עד המקום הזה או מיום שיצאו ממצרים ועד זה היום כי יש הנה שם המקום כמו באו הנה הלילה גם

רשב"ם

הלבים · ועתה שוב מחרון אפך · למען שמך שלא יתהלל: (יז) יגדל נא כח · להאריך אפך · כדכתיב טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר: (כ) סלחתי · סולח אני עכשיו · כמו נתתי כסף השדה: כדברך · שלא

שְׁרַיַת בְּגוֹ עַמָּא הָדֵין דִּי בְעֵינֵיהוֹן חֲזַן שְׁכִינַת יְקָרָא דַּיְיָ וַעֲנָנָךְ קָאֵים עֲלֵיהוֹן וּבְעַמּוּדָא דַעֲנָנָא אַתְּ מְדַבַּר קֳדָמֵיהוֹן בִּימָמָא וּבְעַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא בְּלֵילְיָא: טו וְתִקְטֹל*) יָת עַמָּא הָדֵין כְּגַבְרָא חַד וְיֵימְרוּן עַמְמַיָּא דִּי שְׁמַעוּ יָת שֵׁמַע גְּבוּרְתָךְ לְמֵימַר: טז מִדְּלֵית יוּכְלָא קֳדָם יְיָ לְאַעָלָא יָת עַמָּא הָדֵין לְאַרְעָא דִּי קַיֵּים לְהוֹן וְקַטְלִינוּן בְּמַדְבְּרָא: יז וּכְעַן סַגֵּי כְעַן חֵילָא קֳדָם יְיָ כְּמָא דִּי מַלֶּלְתָּא לְמֵימַר: יח יְיָ מַרְחֵיק רְגַז וּמַסְגֵּי לְמֶעְבַּד טַבְוָן שָׁבֵיק לַעֲוָיָן וְלִמְרוֹד (וּלְחוֹבִין) סָלַח לִדְתַיְבִין לְאוֹרַיְתֵהּ וּדְלָא תַּיְבִין לָא מְזַכֵּי מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל בְּנִין מָרְדִין עַל דָּר תְּלִיתַי וְעַל דָּר רְבִיעָי: יט שְׁבוֹק כְּעַן לְחוֹבֵי עַמָּא הָדֵין כִּסְגִיאוּת טַבְוָתָךְ וּכְמָא דִּי שְׁבַקְתָּא לְעַמָּא הָדֵין מִמִּצְרַיִם וְעַד כְּעַן: כ וַאֲמַר יְיָ שְׁבָקִית כְּפִתְגָּמָךְ: כא וּבְרַם קַיָּם אֲנָא וּמַלֵּי יְקָרָא

*) בכ"י הנוסח בכ"מ וְתִקְטֹל

נתינה לגר

מן סהרץ (לקמן כ"ג ו'). (יד) עין בעין נראה אתה ה', בעיניה'ן הזן שכינת יקרא דה'. הסב הלבין מן הנפעל (שהוא ה') אל הפועלים (שהם ישראל) משום כבוד ה' כדרכו ובעל אונ"ר הביא נוסחא "חזו שכינת יקרך ה'" וסיים, וכן עיקר. (יז) יגדל נא כח אדני, סני כען חילא קדמך. גם פה שינה מהעתיד אשר בעברית לבינוני, לכבוד ה' [אבל בכ"י הנוסח יִסְגֵּי]. (יח) ורב חסד, ומסגי למעבד טבון. ובקצת נוסחאות כתוב "וקשוט" והוא טעות ונשתרבב הטעות מלעיל [שמות ל"ד ו'] ששם כתוב בעברית "ואמת" ות' "וקשוט". ונקה לא ינקה, סלח לדתייבין לאוריתה ודלא תייבין לא מזכי. הוא כמ"ש בש"ס (שבועות ל"ט) "ונקה לשבים כו'" ושינה לת' "מזכי" ולא "סלח" משום שאף שמיתה מכפרת ויסורין הולין, אינם מזכין, כמ"ש בש"ס (יומא דף פ"ו ע"א). פוקד עון אבות על בנים, מסער חובי אבהן

בעל הטורים

(יד) עין בעין · ג' במס' · הכא ואידך כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון · ואידך (פ' שופטים) עין בעין שן בשן · בעוה"ז אי אפשר לראות השכינה כדכתיב כי לא יראני האדם וחי (פי' כי לא יראני כ"ז שהוא חי) וזה הוא שכתב כאן אשר עין בעין נראה. וסמיך ליה (טו) והמתה · אבל לעתיד לבא יראו ועתידין לומר זה ה' קוינו לו וכן רמז למה שדרשו עין בעין ממון דכתיב הכא עין בעין וסמיך ליה והמתה פי' אם יהיה עין בעין ממש פי' שמא ימות על כן פירושו ממון: (טז) מבלתי · ב' במסרה · הכא ואידך (יחזקאל ט"ז) והזני גם אל בני אשור מבלתי שבעתך בענין תועבות ירושלים כביכול שעונות ישראל עושין ליד חזקה שאין בה יכולת: וישחטם במדבר · התי"ת גדולה לומר שעברו על התורה שכרת עליה שמנה כריתות בכלל וח' כריתות בפרט וע"כ נהגו רבות למלאכי חבלה לפרוע על חטאתם: (יז) ועתה יגדל נא כח · יגדל יו"ד גדולה אמר אם נכון י' פעמים בעבדה נסיונות זכור להם צדקת אביהם שנסית אותו בי' נסיונות: (יט) כגודל · ב' במס' · הכא ואידך כגודל זרועך הותר בני

רמב"ן

באל"ף דל"ת ויאמר שיהיה הגדולה בכח רחמים כי מדת הדין היא שמתוחה כנגדם והזכיר במדות ארך אפים ורב חסד ולא הזכיר אמת כי במדת אמת יהיו חייבין ולא הזכיר נוצר חסד לאלפים כי לא בזכות אבות התפלל משה עכשיו ולא הזכיר בתפלה הזאת לאברהם ליצחק וליעקב כלל והטעם בעבור שהארץ ניתנה לאבות ומהם יירשוה והם מורדים באבותם ולא היו חפצים במתנה שלהם אבל האבות היו בוחרים בה מאד והיאך יאמר אשר נשבעת להם בך כל הארץ הזאת אתן לזרעכם והם אומרים אי אפשנו במתנה זו ולא הזכיר וחטאה בעבור שאלו מזידים ופושעים · ולא ידעתי למה לא הזכיר רחום וחנון אולי ידע משה כי הדין מתוח עליהם ולא ימחול לעולם לכן לא ביקש רק ארכות אפים שלא ימיתם כאיש אחד ולא ישחטם כצאן במדבר שימותו במגפה ובעבור שלא בקש עתה אלא ארכות אפים אמר לו סלחתי כדברך שאהיה להם ארך אפים ורב חסד · והזכיר פוקד עון אבות לאמר שאם יראה שלא למחול עונם יפקוד עון אבות על בניהם ולארך אפים יקחם ומזה היתה הגזרה לקבוע להם בכיה לדורות בלילה הזה כי פקד עונם על זרעם · ואמר ר"א כי בעבור שמצאנו אם יראו את הארץ אחר סלחתי כדברך ידענו כי מלת סלח לא ארכות אף וכן ונסלח לו עד שיעשה תשובה שלימה · והנכון בעיני כי סליחה הנחת העונש כדברי אונקלוס והקרבנות מעלים עונש השוגג מעליו וכן טוב וסלח ואמר סלחתי כדברך לעם בכללן שלא יכם בדבר ויורישה ויעשה אותו לגוי גדול ועצום ממנו והם וזרעם יאבדו מן הארץ אבל יכלה להם שיירשו בניהם את הארץ ושלא ימותו הם במגפה וגזר שיתמו פגריהם במדבר וימותו שם כל אחד בבא יומו · והנה במתנה

ספורנו

אתה ה' בקרב העם הזה ולא יחשבו שתהיה הקלתם בשביל שעזבת אתם בעונם: (יד) אשר עין בעין נראה · שכבר נראה בעין עין השגחתך עליהם: אתה ה' ועננך עומד עליהם · כמו שאמרו כי ענן ה' על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו וגו': (יז) יגדל נא כח ה' · לכבוש את מדת הדין: (יח) פקד עון אבות על בנים · מאריך עד דור רביעי שאם יחזיקו מעשה אבותיהם בידיהם ויוסיפו להרע התמלא סאתם בדור שלישי ותאבד תקות תשובתם ויפרע מהם ואם יחזיקו במעשה אבותיהם ולא יוסיפו להרע מהם ימתין עד דור רביעי ואז תתמלא סאתם כאשר הקוה לתשובה ויאבדו: (כ) סלחתי כדברך · כבאמריך אכן כבר סלחתי בזה האופן באמור כי לא תהיה הכוונה שאמית אתם כלם יחדיו אבל שאמית את כלם

כדברך: כא ואולם חי־אני וימלא כבוד־יהוה את־כל־הארץ: כב כי כל־האנשים הראים את־כבדי ואת־אתתי אשר־עשיתי במצרים ובמדבר וינסו אתי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי: כג אם־יראו את־הארץ אשר נשבעתי לאבתם וכל־מנאצי לא יראוה: כד ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וימלא אחרי והביאתיו אל־הארץ אשר־בא שמה וזרעו יורשנה: כה והעמלקי והכנעני יושב בעמק מחר פנו וסעו לכם המדבר דרך ים־סוף: פ רביעי כו וידבר יהוה אל־משה ואל־אהרן לאמר: כז עד־מתי לעדה הרעה הזאת אשר המה מלינים עלי את־תלנות בני ישראל אשר המה מלינים עלי שמעתי: כח אמר אלהם חי־אני נאם־יהוה אם־לא כאשר דברתם

ת"א וינסו אתי · אבות יא ערכין טו: ועבדי כלב · סוטה לד: עד מתי · מגילה כג לא גיטין מו סנהדרין ב:

רש"י

יכולת ה׳: (כא) ואולם · כמו אבל זאת אעשה להם: חי אני · לשון שבועה · כשם שאני חי וכבודי ימלא את כל הארץ כך אקיים להם כי כל האנשים הרואים וגו׳: (כג) אם יראו את הארץ · הרי זה מקרא מסורס חי אני כי כל האנשים אם יראו את הארץ וכבודי ימלא את כל הארץ שלא יתחלל שמי במגפה הזאת לאמר מבלתי יכולת ה׳ להביאם שלא אמיתם פתאום כאיש אחד אלא באיחור ארבעים שנה מעט מעט: וינסו · כמשמעו: זה עשר פעמים · שנים בים ושנים במן ושנים בשליו כו׳ כדאיתא במסכת ערכין: אם יראו · לא יראו (ס"א לא יראוה) לא יראו את הארץ: (כד) רוח אחרת · שתי רוחות אחת בפה ואחת בלב למרגלים אמר אני עמכם בעצה ובלבו היה לומר האמת ועל ידי כן היה בו כח להשתיקם כמו שנאמר ויהס כלב שהיו סבורים שיאמר כמותם זהו שנאמר בספר יהושע ואשב אותו דבר כאשר עם לבבי ולא כאשר עם פי: וימלא אחרי · וימלא את לבו אחרי וזה מקרא קצר: אשר בא שמה · חברון תנתן לו: יורשנה · כתרגומו יתרכינה יוריש את הענקים ואת העם אשר בה ואין לתרגמו ירתינה אלא במקום יירשנה: (כה) והעמלקי וגו׳ · אם תלכו שם יהרגו אתכם מאחר שאיני עמכם: מחר פנו · לאחוריכם וסעו לכם וגו׳: (כז) לעדה הרעה וגו׳ · אלו המרגלים מכאן לעדה שהיא עשרה: אשר המה מלינים · את ישראל עלי: את תלונות בני ישראל אשר המה מלינים · המרגלים מלינים אותם עלי · שמעתי: (כח) חי אני · לשון שבועה: אם לא כן אעשה · כביכול איני חי: כאשר דברתם · שבקשתם

רמב"ן

תורה הזכיר משה במעשה העגל תפלתו אשר התפלל עליהם ואמר ואתנפל לפני ה׳ כראשונה וגו׳ ופירש שם תפלתו ואתפלל אל ה׳ ואמר וגו׳ והזכיר גם בתפלתו על אהרן ולא הזכיר להם למרגלים שהתפלל עליהם כלל וכל זה מן הטעם שהזכרתי כי הוא לא התפלל למחול להם אלא שישא להם ויאריך אפו

אבן עזרא

סימן זמן כמו ולא ראיתיו עד הנה וככר פירשתיו: (כא) חי אני · טעמו כאשר אני חי כן יהיה דברי קיים: וימלא · וכאשר מלא כבודי את כל הארץ והקרוב שהוא לעתיד וטעמו זה אעשה כדי שיודע כבודי בעולם: (כב) זה עשר פעמים · הטעם רבים והזכיר עשר בעבור היותו סך חשבון כי היא סוף האחדים וראש העשרות שהם כמחברת השנית: (כג) וכל מנאצי · מנאציהם: (כד) ועבדי כלב · הזכירו לבדו בעבור ויהס והלוים והכהנים אינם בכלל השבועה כי לא הלך מהם נשיא מרגל ועוד לכל פקודיכם לכל מספרכם אע"פ שלא היו הכהנים גם הלוים שם רבים: רוח אחרת · כנגד האחרים: וימלא אחרי · רדף אחרי דברי ומלא אותו שהלכן טובה מאד ואין דבה: (כה) והעמלקי והכנעני · הוא האמורי כי כל אמורי הוא כנעני ולא חשש הכתוב להזכירו בעבור העמלקי שהוא מבני שם וכנען שהוא אבי האמרי מבני חם וכן וירד העמלקי והכנעני והעד ויצא האמורי ולא הזכיר העמלקי כי האמורי הוא העיקר: יושב בעמק · לארוב לכם ויש אומר אע"פ שהעמלקי והכנעני יושבים בעמק פנו דרך ים סוף ולא תפחדו והנה ישראל לא עשו

רשב"ם

שלא אבנו בדבר בפעם אחת אלא אאריך להם עד ארבעים שנה: (כא) ואולם · ואלא: (כב) עשר פעמים · הרבה

דיי ית כל ארעא: כב ארי כל גבריא דחזו ית יקרי וית אתותי די עבדית במצרים ובמדברא ונסיאו קדמי דנן עשר זמנין ולא קבילו במימרי: כג אם יחזון ית ארעא די קימית לאבהתהון וכל דארגיזו קדמי לא יחזונה: כד ועבדי כלב חלף דהות רוח אוחרי עמה ואשלם בתר דחלתי ואעלניה לארעא די על לתמן ובנוהי יתרכנה: כה ועמלקאה וכנענאה יתיב במישרא מחר אתפנו וטולו לכון למדברא ארח ימא דסוף: כו ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר: כז עד אימתי לכנשתא בישתא הדין די אנון מתרעמין עלי ית תרעמת בני ישראל די אנון מתרעמין עלי שמיע קדמי: כח אמר להון קים אנא אמר יי אם לא כמא די מלילתון קדמי כן אעבד

נתינה לגר

על בנין מרדין. עמ"ש לעיל (שמות כ' ה') על „לשנאי" וכפ' כי תשא. (כד) וימלא אחרי, ואשלם בתר דחלתי. הוסיף מלת „דחלתי" להגדיל הכבוד. יורשנה, יירתונה. תרש"י משמע שהיתה לפניו בני' „יתרכונה" וטעמו כדרכו בנקדם להרכיב ב' הוראות במלה אחת כי ההורשה היא בשביל הירושה. (כז) תלונות, תורעמת. תרגם בלשון יחיד, ועמ"ש לקמן י"ז כ"ה.

בעל הטורים

האותות זהו שאמרו שני פרנסים טובים עמדו לישראל משה ודוד שידעו להתפלל עליהם: (כד) יורישנה ב' שכא ואידך הנה

רמב"ן

ויפקוד עון אבות על בנים ולא היתה תפלתו שלימה עליהם ועל כן לא הזכירה להם כי היו יכולין לטעון עליו: (כא) חי אני. לשון שבועה: וימלא כבוד ה' את כל הארץ אם יראו את הארץ. מקרא מסורס הוא חי אני נאם ה' כי כל האנשים אם יראו את הארץ וכבודי ימלא את הארץ שלא יתחלל שמי במגפה הזאת לאמר מבלתי יכולת ה' להביאם שלא אמיתם פתאום כאיש אחד אלא בהאחור ארבעים שנה מעט מעט לשון רש"י. ואינו נכון כלל. אבל הכתובים האלה חסרי השבועה לכבוד של מעלה חי אני וימלא כבודי את כל הארץ אם כל האנשים המנסים אותי יראו את הארץ הין הדבר ככה וכן חי אני נאם ה' אם אתם תבואו אל הארץ יחסר השבועה וככה יקצרו אף בהדיוט כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף לא ירצו לפרש האלה כה יעשה אלהים לשונאי דוד וכה יוסיף יחסרו הברכה וכן מצינו שאמר כלב ליהושע אתה ידעת הדבר אשר דבר ה' על אודותי ועל אודותיך וכתיב וישבע משה ביום ההוא אם לא הארץ אשר דרכה רגלך בה לך תהיה לנחלה ולזרעך עד עולם כי מלאת אחרי ה' אלהי והוא ממה שאמר כאן ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וימלא אחרי והביאותיו אל הארץ אשר בא שמה וזרעו יורישנה יבטח בהבטחה זו שבועה כי הכל נקשר בפסוק ואולם חי אני שהוא שבועה כמו שפירשתי ואמר וישבע משה כי משה הזכיר השבועה. ועל דרך האמת ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ הבטחה למשה בסליחה יאמר שימלא כבודו את כל הארץ בזרעו ולא בהם: (כג) וטעם וכל מנאצי לא יראוה. כי כל מנאצי לא יראוה. ור"א אמר כל מנאצי מבניהם ואין בו טעם ואולי ירמוז זה לדורות הגולים ממנה כדברי רבותינו וכאן קבע להם בכיה לדורות בלילה הזה שיזכור להם עונש הראשון: (כד) ועבדי כלב. לא הזכיר יהושע כי פירש לכלב שכרו שיורש הארץ אשר בא שמה ושכר יהושע איני ראוי לפרשו עתה שיהיה הוא במקום משה והקדים הכתוב כי אם כלב בן יפנה ויהושע בן נון בעבור כי הוא הקדים לחלוק על המרגלים ויהס כלב אבל משה אמר ויהושע בן נון וכלב בן יפנה חיו מן האנשים בעבור גודל מעלת יהושע בחכמה ובעבור כי משה ואהרן נפלו על פניהם לפני כל קהל עדת בני ישראל להתחנן לו היה הדבור בכאן גם לאהרן והצואה למשה אמור אליהם כי הוא העיקר בנבואה: (כח) וטעם אם לא כאשר דברתם באזני. אם כאשר דברתם כן לא אעשה לכם כטעם התמיה וכן דרך הלשון לא אל עמים רבים עמקי שפה וכבדי לשון אשר לא תשמע דבריהם

ספורנו

כלם מעט מעט במדבר ולא יכנס איש מהם לארץ: (כא) ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ. אמר אני נשבע בכמו שהוא אמת שאני חי ושימלא כבודי את כל הארץ כן יהיה אמת כי כל האנשים והם בן עשרים: (כג) אם יראו את הארץ. שלא יראו את הארץ כלשון כל אם שאין אחריו הנאי כפול כמו אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך. חי ה' אם יומת והדומים: וכל מנאצי לא יראוה. וגם מבניהם שאינם בזאת הגזרה שלא הגיעו לכ' שנה כל אותם שינאצוני לעתיד לא יראוה כמו שקרה למתים על דבר קרח ועל דבר פעור ובנחשים ובשרפים: (כד) וזרעו יורישנה. הוא יורישנה לזרעו לא כענין שאר דור המדבר שאע"פ שבניהם ירשו אותם לא היו הם המורישים אבל הורישם סדר האל ית' במצותו למנחילי הארץ כמו שיעד באמרו והורישנו: (כז) עד מתי לעדה הרעה הזאת. אע"פ שסלחתי כדברך להאריך להם שלא להמיתם תיכף ולא כולם יחדיו מ"מ לא סלחתי לעדת המרגלים: אשר הם מלינים עלי. שהם המתעיאים והמה הרבים תלוי בהם ולא אאריך להם כלל ועם זה את תלונות בני ישראל אשר המה המרגלים מלינים עלי שמעתי ואחיש פני לענשם. לפיכך: (כח) אמור אליהם חי אני נאם ה' אם לא. שתי שלילות במקום חיוב כלומר כי אמנם כאשר דברתם באזני באמרכם או במדבר הזה לו מתנו. ובאמרכם נשינו וטפינו יהיו לבז. וכן למרגלים באמרם הרץ אוכלת יושביה הוא שבכל יתקיים בכם:

בְּאָזְנָי כֵּן אֶעֱשֶׂה לָכֶם׃ כט בַּמִּדְבָּר הַזֶּה יִפְּלוּ פִגְרֵיכֶם
וְכָל־פְּקֻדֵיכֶם לְכָל־מִסְפַּרְכֶם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה
אֲשֶׁר הֲלִינֹתֶם עָלָי׃ ל אִם־אַתֶּם תָּבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי לְשַׁכֵּן אֶתְכֶם בָּהּ כִּי אִם־כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה
וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן׃ לא וְטַפְּכֶם אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם לָבַז יִהְיֶה
וְהֵבֵיאתִי אֹתָם וְיָדְעוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר מְאַסְתֶּם בָּהּ׃
לב וּפִגְרֵיכֶם אַתֶּם יִפְּלוּ בַּמִּדְבָּר הַזֶּה׃ לג וּבְנֵיכֶם יִהְיוּ
רֹעִים בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה וְנָשְׂאוּ אֶת־זְנוּתֵיכֶם עַד־
תֹּם פִּגְרֵיכֶם בַּמִּדְבָּר׃ לד בְּמִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר־תַּרְתֶּם
אֶת־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם יוֹם לַשָּׁנָה יוֹם לַשָּׁנָה תִּשְׂאוּ אֶת־
עֲוֺנֹתֵיכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה וִידַעְתֶּם אֶת־תְּנוּאָתִי׃ לה אֲנִי
יְהוָה דִּבַּרְתִּי אִם־לֹא ׀ זֹאת אֶעֱשֶׂה לְכָל־הָעֵדָה הָרָעָה
הַזֹּאת הַנּוֹעָדִים עָלָי בַּמִּדְבָּר הַזֶּה יִתַּמּוּ וְשָׁם יָמֻתוּ׃
לו וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־שָׁלַח מֹשֶׁה לָתוּר אֶת־הָאָרֶץ וַיָּשֻׁבוּ
וַיִּלֹּונוּ וילינו קרי עָלָיו אֶת־כָּל־הָעֵדָה לְהוֹצִיא דִבָּה עַל־
הָאָרֶץ׃ לז וַיָּמֻתוּ הָאֲנָשִׁים מוֹצִאֵי דִבַּת־הָאָרֶץ רָעָה
בַּמַּגֵּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃ לח וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְכָלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה חָיוּ
מִן־הָאֲנָשִׁים הָהֵם הַהֹלְכִים לָתוּר אֶת־הָאָרֶץ׃ לט וַיְדַבֵּר
מֹשֶׁה אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתְאַבְּלוּ

ת"א במדבר הזה. בתרא קכא: מבן עשרים שנה. שם: במדבר הזה יתמו. סנהדרין קח קי: במספר הימים אשר. חגיגה ה: ויהושע בן נון. בתרא קיח:

רש"י

ממנו או במדבר הזה לו מתנו: (כט) וכל פקודיכם לכל מספרכם. כל הנמנה לכל מספר שאתם נמנים בו כגון לצאת ולבא לצבא ולתת שקלים כל המנוים לכל אותן מספרות ימותו. ואלו הן. מבן כ' שנה וגו'. להוציא שבטו של לוי שאין פקודיהם מבן כ' שנה: (לב) ופגריכם אתם. כתרגומו (די לכון) לפי שדבר על הבנים להכניסם לארץ ובקש לומר ואתם תמותו נופל לשון זה כאן לומר אתם: (לג) ארבעים שנה. לא מת אחד מהם פחות מבן ס' לכך נגזר מ' כדי שיהיו אותן של בני עשרים מגיעים לכלל ס' ושנה ראשונה היתה בכלל ואף ע"פ שקדמה לשלוח המרגלים לפי שמשעשו את העגל עלתה גזרה זו במחשבה אלא שהמתין להם עד שתתמלא סאתם וזהו שנאמר וביום פקדי במרגלים ופקדתי עליהם חטאתם ואף כאן נאמר תשאו את עונותיכם (ולא עונכם) שתי עונות של עגל ושל תלונה וחשב להם במנין חייהם מקצת שנה

רשב"ם

הרבה. כמו עשרת מונים. ואפו עשר נשים. עשר פעמים תכלימוני: (לג) רעים במדבר. מתפרנסים כעין מרעה הצאן שהולכים הנה והנה כלומר שיטלטלו במדבר לכאן ולכאן. כך נראה בעיני: (לו) והאנשים אשר שלח משה. ואחר ששלחם וישובו מארין ישראל ואחרי כן וילינו אדרי שובם ככתוב למעלה. עתה וימותו וגו': דבה. מן דובב שפתי ישנים. כמו מן באבוד רשעים רנה. רננת רשעים מקרוב. וכן כי היתה כבה

לכון: כט במדברא הדין יפלון פגריכון וכל מנינכון לכל חשבנכון מבר עשרין שנין ולעלא די אתרעמתון עלי: ל אם אתון תעלון לארעא די קימית במימרי לאשראה יתכון בה אלהן כלב בר יפנה ויהושע בר נון: לא וטפלכון די אמרתון לבזא יהי ואעיל יתהון וידעון ית ארעא די קצתון בה: לב ופגריכון די לכון יפלון במדברא הדין: לג ובניכון יהון מאחרין במדברא ארבעין שנין ויקבלון ית חוביכון עד דיסופון פגריכון במדברא: לד במנין יומיא די אללתון ית ארעא ארבעין יומין יומא לשתא יומא לשתא תקבלון ית חוביכון ארבעין שנין ותדעון ית דאתרעמתון עלי: לה אנא יי גזרית במימרי אם לא דא אעבד לכל כנשתא בישתא הדין דאזדמנון עלי במדברא הדין יסופון ותמן ימותון: לו וגבריא די שלח משה לאללא ית ארעא ותבו וארעימו עלוהי ית כל כנשתא לאפקא שום ביש על ארעא: לז ומיתו גבריא דאפיקו שום ביש על ארעא במותנא קדם יי: לח ויהושע בר נון וכלב בר יפנה קימו מן גבריא האנון דאזלו לאללא ית ארעא: לט ומליל משה ית פתגמיא האלין לכל בני ישראל ואתאבלו עמא לחדא:

נתינה לגר

(ל) נשאתי את ידי, קיימית במימרי. דרך כבוד כלפי מעלה. (לג) רועים, מאחרין. ר"ל שיקיימו ויתעכבו שם. ועי' לקמן ל"ב ט"ו, שת' ,להניחו, לאחרותהון".

בעל הטורים

ס' יורישנה שלא היה יכול להורישם אלמלא שה' הורישם מפניו: (לא) והביאתי - י' יתירה (ר"ל אחר הבית) שהביא אותם אל הארץ שנתקדשה בעשר קדושות: (לב) ופגריכם אתם - פי' כאשר אתם בבריאותיכם כן תכבו עצמכם ותמותו: (לח) חיו -

רש"י

כבולה וכשנכנסו למנין ששים מתו אותם של בני כ': ונשאו את זנותיכם - כתרגומו ויקבלון ית חוביכון: (לד) את תנואתי - שהניאותם את לבבכם מאחרי - תנואה לשון הסרה כמו כי הניא אביה אותה: (לו) וישובו וילינו עליו - וכששבו מתור הארץ הרעימו עליו את כל העדה בהוצאת דבה אותם האנשים וימותו - כל הוצאת דבה לשון חנוך דברים שמלקיחים לשונם לאדם לדבר בו כמו דובב שפתי ישנים ויש״ה לטובה ויש״ה לרעה לכך נאמר כאן מוציאי דבת הארץ רעה יש דבה שהיא טובה: דבה - פרליר"ש בלע"ז[1]: (לז) במגפה לפני ה' - באותה מיתה ההגונה להם מדה כנגד מדה הם חטאו בלשון ונשתרבב לשונם עד טבורם והולעים יוצאים מלשונם ובאין לתוך טבורם לכך נאמר במגפה ולא במגפה וזהו לפני ה' באותה הראויה להם על פי מדותיו של הקב"ה שהוא מודד מדה כנגד מדה: (לח) ויהושע וכלב חיו - מה ת"ל חיו מן

אבן עזרא

תשובה על כן דבר השם: (כט) פגריכם - הגופות: הלינותם - מגזרת וילונו על משה: (ל) נשאתי את ידי - כלשון בני אדם כי השמים למעלה: כי אם כלב - הקדים כלב כי הוא הקדים ויהס: (לג) ופגריכם - שהם אתם: יהיו רועים - כי מנהג הרועה שלא יעמוד וינוח במקום והעד כאהל רעי: (לג) זנותיכם - שזנו מאחרי ואמרו נתנה ראש: (לד) אשר תרתם - בלווי: את תנואתי - אניא דברי או מי יניאני הטעם שישבור את שבועתי כמו ואם הניא: (לה) הנועדים עלי - שאמרו לרגום באבנים עבדי השם בעבור שאמרו כבוד השם: במדבר הזה - יתום קץ כל אחד שהם קץ כל אחד: ושם ימתו - כלם קבוץ מהקן: (לו) וילינו עליו - פועל יוצא לבנים פעולים: (לז) וימתו - כמו מתו במגפה כלם יחד: (לח) ויהושע

רמב"ן

אם לא אליהם שלחתיך המה ישמעו אליך וכן אם לא כאשר דמיתי כן היתה: (לז) מוציאי דבת הארץ רעה - כבר פירשתי כי עונש הגדול היה בעבור הדבה שהוציאו כי ארץ אוכלת יושביה היא והיה שקר גמור שהיא היתה מלאה עמים רבים כמו שכתוב ביהושע הם וכל מחניהם עמם עם רב כחול אשר על שפת הים לרוב וסוס ורכב רב מאד ובתורה ושל גוים רבים מפניך שבעה גוים גדולים ועצומים והם היו מפליגים בחוזק העם כי עז העם כי חזק הוא מאד ולא השיבו על דברי משה שאמר להם המעט הוא אם

ספורנו

כן אעשה לכם - בזמנים מתחלפים ובזה נשבע מה שהעיד המשורר באמרו וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים - וכן יחזקאל באמרו וגם אני נשאתי ידי להם במדבר להפיץ אותם בגוים: (לג) ונשאו את זנותיכם - שמרדתם כי באמרכם נתנה ראש: (לד) במספר הימים - שהארכו במצותכם לראות את אשר לכבשה: יום לשנה - ע"כ של כל שנה כמבואר בתענית פ' בתרא: תנואתי - תכירו מה רע בטול המכוון שלי בבורכם ממני כאמרו ונפלתם בחרב כי על כן שבתם מאחרי ה': (לו) והאנשים אשר שלח משה - שהיו נאמנים אצלו ונהפכו לו לאויבים: וישובו וילינו עליו את כל העדה - שהם הסנהדרים וראשי העם כשאמרו כי חזק הוא ממנו וזה עשו להוציא דבה על הארץ כדי שבעוד שהיו הזקנים. מסופקים בתלונתם יוציאו הם אל ההמון דבה על הארץ וזה לא היו יכולים לעשות בפני הזקנים היודעים ומכירים בשקרם: (לז) וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ רעה במגפה - באותה מגפה שאמרו הם שתקרא ארץ אוכלת יושביה - והנה פעולת

1) p rlerie גנשוועטן

העם מאד: מ וישכמו בבקר ויעלו אל־ראש־ההר לאמר הננו ועלינו אל־המקום אשר־אמר יהוה כי חטאנו: מא ויאמר משה למה זה אתם עברים את־פי יהוה והוא לא תצלח: מב אל־תעלו כי אין יהוה בקרבכם ולא תנגפו לפני איביכם: מג כי העמלקי והכנעני שם לפניכם ונפלתם בחרב כי־על־כן שבתם מאחרי יהוה ולא־יהיה יהוה עמכם: מד ויעפלו לעלות אל־ראש ההר וארון ברית־יהוה ומשה לא־משו מקרב המחנה: מה וירד העמלקי והכנעני הישב בהר ההוא ויכום ויכתום עד־החרמה: פ טו א וידבר יהוה אל־משה לאמר: ב דבר אל־בני ישראל ואמרת אלהם כי תבאו אל־ארץ מושבתיכם אשר אני נתן לכם: ג ועשיתם אשה ליהוה עלה או־זבח לפלא־נדר או בנדבה או במעדיכם לעשות ריח ניחח ליהוה מן־הבקר או מן־הצאן: ד והקריב המקריב קרבנו ליהוה מנחה סלת עשרון בלול ברבעית

ה"א ויעפלו · שבת לז: כי תבאו אל · זבחים קיא: ועשיתם אשה · מנחות ל נא: עלה או זבח · שם נא: לפלא נדר · שם ל נא: במעדיכם · שם נא: והקריב · זבחים מז:

רש"י

האנשים ההם אלא מלמד שנטלו חלקם של מרגלים בארץ וקמו תחתיהם לחיים: (מ) אל ראש ההר · הוא הדרך העולה לארץ ישראל: הננו ועלינו אל המקום · לארץ ישראל: אשר אמר ה' · לתתה לנו שם נעלה: כי חטאנו · על אשר אמרנו הלא טוב לנו שוב מצרימה: (מא) והיא לא תצלח · זו שאתם עושין לא תצלח: (מג) כי על כן שבתם · כלומר כי זאת תבא לכם על אשר שבתם וגו': (מד) ויעפלו · לשון חוזק וכן הגה עפלה איגגר"ש בלע"ז[1] לשון עזות וכן עופל בת ציון · עופל ובחן · ומדרש תנחומא מפרשו לשון אופל הלכו חשכים שלא ברשות: (מה) ויכתום · כמו ואכות אותו טחון מכה אחר מכה: עד החרמה · שם המקום נקרא על שם המאורע: (ב) כי תבאו · בשר להם שיכנסו לארץ: (ג) ועשיתם אשה · אין זה צווי אלא כשתבאו שם ותעלה על לבבכם לעשות אשה לה': לריח ניחוח · נחת רוח לפני: לפלא נדר או בנדבה וגו' · או שתעשו האשה בשביל חובת מועדיכם שחייבתי אתכם לעשות במועד: (ד) והקריב המקריב · תקריבו נסכים ומנחה

רמב"ן

רב אבל אמרו לעם אחרי כן כי הארץ אוכלת יושביה וכתב רש"י כל הוצאת דבה לשון הוצאת דברים שבם מלקיחים את האדם לדבר בו כמו דובב שפתי ישנים ויש"נה לטובה ויש"נה לרעה לכך נאמר מוציאי דבת הארץ רעה שיש דבה שהיא טובה והנה כתוב ומוציא דבה הוא כסיל ואיננו לטובה להוציא דבה על הארץ וכן ודבתך לא תשוב אבל כל דבה לרעה ויזכיר דבה רעה להפליג: (מא) וטעם למה זה אתם עוברים את פי ה' · איננו בגזרת במדבר הזה יפלו פגריכם אשר אמר אבל יאמר למה אתם עוברים את פי ה' כי הוא צוה אלי שלא תעלו כלל ולא תנגפו לפני אויביכם וכן אמר במשנה תורה ותהינו לעלות ההרה ויאמר ה'

רשב"ם

מעם ה' · מן סובב · סבה: (מ) אל המקום אשר אמר ה' · וצונו ללכת שם לירש את הארץ: כי חטאנו · כאשר האמינו לעצת המרגלים: (מא) והוא · דרך זה לא תצלח: (מג) כי על כן אשר שבתם · כמו וכל יש לו נתן בידו · שהוא כמו וכל אשר יש לו: (מד) משו · מגזרת לא ימיש:

[1] agreeser אגריזען

בתרומת.

מ ואקדימו בצפרא וסליקו לריש טורא למימר הא אנחנא סלקין לאתרא די אמר יי ארי חבנא : מא ואמר משה למא דנן אתון עברין על גזרת מימרא דיי והיא לא תצלח : מב לא תסקון ארי לית שכנתא דיי ביניכון ולא תתברון קדם בעלי דבביכון : מג ארי עמלקאה וכנענאה תמן קדמיכון ותפלון בחרבא ארי על כן תבתון מבתר פלחנא דיי ולא יהי מימרא דיי בסעדכון : מד וארשעו למסק לריש טורא וארון קימא דיי ומשה לא עדו מגו משריתא : מה ונחת עמלקאה וכנענאה דיתב בטורא ההוא ומחונון וטרדנון עד חרמה : א ומליל יי עם משה למימר : ב מלל עם בני ישראל ותימר להון ארי תעלון לארע מותבניכון די אנא יהב לכון : ג ותעבדון קרבנא קדם יי עלתא או נכסתא לאפרשא נדרא או בנדבתא או בזמניכון למעבד לאתקבלא ברעוא קדם יי מן תורי או מן ענא : ד ויקרב דמקרב קרבנה קדם יי מנחתא סלתא עשרונא דפילא ברבעות הינא משחא :

נתינה לגר

(מג) מאחרי ה', מבתר פלחנא דה'. צ"ע מדוע לא ת' „מבתר דחלתא" כלעיל פסוק כ"ד ? ואפשר משום שסב אל וימלא אחרי ה', ואין שם מקום למעות, ועוד יש להבדיל ששם כוונתו על יראת ה' בלב, ופה על עבודת ה' בפועל. (מד) ויעפלו, וארשעו. ערש"י שכ' ע"פ התנחומא כי הוא לשון „אופל" בלא"ף, ואפשר שהוא ל' רשעות והוא ע"פ דרכו לת' כפי המפורש במקום אחר, ובמשנה תורה (דברים א' מ"ג) כתוב „ותזדו" שת' שם נ"כ „וארשעתון". (מה) ההרמה, חרמה. כוא כמ"ש רש"י שהוא שם המקום ושמר את דרכי הלשון, ששם עלם פרטי לא יבא בה"א הידיעה, ובימיו היתה העיר נקראת כבר בפי כל בשם „חרמה" לא כן בעת שכתב משרע"ה את התורה, קרא לה את השם הזה ע"פ המאורע, ושם העלם הפרטי שלה לא נודע עדנה, ע"כ כתב בה"א הידיעה ולא כיב"ע.

בעל הטורים

בא"ת ב"ש סמ"ך בהוא בגימטריא בחלקם (שהיו) (שהיו) בחלקם (עי' ב"ב דף קי"ח) : (מ) ועלינו · ב' · הכא ואידך (ש"א י"ד) ואם כה יאמרו עלו עלינו ועלינו זה שנאמר (שם) כי אין לה' מעצור להושיע ברב או במעט אלו היו ס' רבוא ונפלו ויהונתן לא היו אלא הוא ונערו ונצחו : (מד) ויעפילו · בגימטריא לאפחד דאיכא מאן דאמר מן המעפילים היה : (ג) ועשיתם אשה לה' · סמך פרשת נסכים למלחמה וכן בפינחס אשר יצא לפניהם סמך לפניהם מיד פ' קרבנות [כאן לא דרש כלום אבל סמך עצמו על מ"ש כ"ס שבזכות הקרבנות היו נוצחים במלחמה] :

אבן עזרא

בן נון · דברי משה קודם כלב : (מא) והוא לא תצלח · העליה אל ראש ההר לא תצלח או העברת פי השם אין בה הצלחה : (מג) כי על כן שבתם · הואיל ושבתם כמו כי על כן לא נתתיה : (מד) ויעפילו · מגזרת עפל ובחן והטעם בעלו אל העפל : (מה) ויכתום · אמר רבי משה הכהן הספרדי ז"ל כי היה ראוי להיותו ויכיתום וכן וידבקו גם המה והנכון בעיני שהוא מפעלי הכפל והיא מלה זרה : עד החרמה · שם מקום וי"א עד שהחרימום : (ב) כי תבאו אל ארץ מושבתיכם · נסמכה זאת הפרשה בעבור שנחלשו ויתאבלו לנחם הבנים להודיעם כי יבאו אל הארץ והנכון בעבור שנשאו קול כל העדה (וחטאו) ונסלח להם בעבור תפלת משה אמר וכי תשגו והעד ונסלח להם והוצרך להזכיר משפט מנחות כל עולה וזבח ונסוף ונכנסת אשר תעשה ביד רמה רמז למעשיהם · והזכיר דבר המקושש כי עשה ביד רמה ומרוב חמלת השם על ישראל שם הציצית לזכר שלא יעשם האדם ביד רמה או שלא ישכח : (ג) לפלא · לפרש וכן ובפלא ה' ואם הוא בה"א כי אותיות אהו"י

רמב"ן

אלי אמור להם לא תעלו ולא תלחמו כי אינני בקרבכם ולא תנגפו לפני אויביכם : וטעם והוא לא תצלח · זו שאתם עושים לא תצלח לשון רש"י · או העברת פי השם אין בו הצלחה לשון ר"א ועל דרך האמת היא מתהלכת : (ב) כי תבאו אל ארץ · אחר שהבטיח את הבנים שיבאו אל הארץ השלים להם תורת הקרבנות שיקריבו נסכים בבואם לארץ · ואולי היה זה עתה לנחמם ולהבטיחם כי היו נואשים לאמר מי יודע מה יהיה לאורך ימים לסוף ארבעים שנה ואם יחטאו גם הבנים ולכן ראה הקב"ה לנחמם כי בצוותו אותם במצות הארץ הבטיחם שגלוי לפניו שיבאו ויירשו אותה והנה צוה בנסכים בארץ בעשותם עולות וזבחים כי במדבר לא נתחייבו בנסכים לבד בתמיד שנאמר בו ונסך רביעית ההין יין לכבש האחד כי שם נאמר פתח אהל מועד לפני ה' אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם וכן הנשיאים בחנוכה שלהם לא הביאו נסכים · ורבותינו נחלקו בזה מהם שאמרו בספרי בא הכתוב ללמדך שלא נתחייבו בנסכים אלא מביאתן לארץ ואילך

ספורנו

אויר הארץ היתה להם לצרה ומתו תיכף : (מא) למה זה אתם עוברים את פי ה' והיא לא תצלח · כי באופן זה מהיו חוטאי לא להתכון והנאת עצמכם אבל להכעיס : (מד) ויעפלו · חזקו לבבם כענין ויחזק לב פרעה ולא שמע אליהם : (מה) וירד העמלקי · ולא הניחום לעלות : (ג) לעשות ריח ניחוח · והקריב המקריב · הנה עד העגל היה הקרבן ריח ניחוח בזולת מנחה ונסכים כענין בהבל ובנח ובאברהם וכענין וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות ויזבחו שלמים לה' פרים לא זולת זה ובחטאם בעגל הצריך מנחה ונסכים לעולת התמיד שהוא קרבן צבור ומאז שחטאו במרגלים הצריך מנחה ונסכים להכשיר

ההין שמן: ה ויין לנסך רביעית ההין תעשה על־העלה או לזבח לכבש האחד: ו או לאיל תעשה מנחה סלת שני עשרנים בלולה בשמן שלשית ההין: ז ויין לנסך שלשית ההין תקריב ריח־ניחח ליהוה: חמישי ח וכי־תעשה בן־בקר עלה או־זבח לפלא־נדר או־שלמים ליהוה: ט והקריב על־בן־הבקר מנחה סלת שלשה עשרנים בלול בשמן חצי ההין: י ויין תקריב לנסך חצי ההין אשה ריח־ניחח ליהוה: יא ככה יעשה לשור האחד או לאיל האחד או־לשה בכבשים או בעזים: יב כמספר אשר תעשו ככה תעשו לאחד כמספרם: יג כל־האזרח יעשה־ככה את־אלה להקריב אשה ריח־ניחח ליהוה: יד וכי־יגור אתכם גר או אשר־בתוככם לדרתיכם ועשה אשה ריח־ניחח ליהוה כאשר תעשו כן יעשה: טו הקהל חקה אחת לכם ולגר הגר חקת עולם לדרתיכם ככם כגר יהיה לפני יהוה: טז תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם: פ ששי יז וידבר יהוה אל־משה לאמר: יח דבר אל־בני ישראל ואמרת אלהם בבאכם אל־הארץ אשר אני מביא אתכם שמה: יט והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה ליהוה: כ ראשית ערסתכם חלה תרימו תרומה כתרומת גרן כן תרימו אתה: כא מראשית ערסתיכם תתנו ליהוה תרומה לדרתיכם:

כצ"ל ע"פ המסורה

ת"א ויין לנסך · זבחים ל לא: לכבש האחד · מנחות לא: או לאיל · שם לא חולין כג: וכי תעשה בן בקר · מנחות ל: ככה יעשה · זבחים מה מנחות לא: כל האזרח · זבחים מה לא מנחות עג קד קז תמורה ג: לה' · תמורה שם: וכי יגור אתכם גר · כריתות ט: כאשר תעשו כן יעשה · שם ח: הקהל חקה אחת לכם · קדושין עג: ככם כגר · כריתות שם: יהיה · מנחות קז: בבאכם · כתובות כה נדה מז: והיה באכלכם · סוכה לה פסחים לח ס' הזוהר פ' דברים: מלחם · פסחים לז מנחות ע: ראשית · עירובין כג פסחים לה מנחות פז ע חולין קלה מעילה טו: מראשית · מנחות סז: לדורותיכם · בכורות יב:

רש"י

לכל בהמה המנחה בליל והשמן נבלל בתוכה והיין לספלים כמו ששנינו במסכת סוכה: (ה) לכבש האחד. על כל האמור למעלה הוא מוסב על המנחה ועל השמן ועל היין: (ו) או לאיל. ואם איל הוא ורבותינו דרשו או לרבות את הפלגס לנסכי איל: (י) אשה ריח. אינו מוסב אלא על המנחה והשמן אבל היין אינו אשה שאינו ניתן על האש: (יא) או לשה. בין שהוא בכבשים בין שהוא בעזים. כבש ושה קרויים בתוך שנתם. איל. בן שלשה עשר חדש ויום אחד: (יב) כמספר אשר תעשו. כמספר הבהמות אשר תקריבו

ה וַחֲמְרָא לְנִסְכָּא רַבְעוּת הִינָא תַּעְבֵּד עַל עֲלָתָא אוֹ לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא לְאִמְּרָא חַד: ו אוֹ לְדִכְרָא תַּעְבֵּד מִנְחָתָא סֻלְתָּא תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין דְּפִילָא בִּמְשַׁח תַּלְתּוּת הִינָא: ז וַחֲמְרָא לְנִסְכָּא תַּלְתּוּת הִינָא תְּקָרֵב לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: ח וַאֲרֵי תַעְבֵּד בַּר תּוֹרֵי עֲלָתָא אוֹ נִכְסָתָא לְפָרָשָׁא נִדְרָא אוֹ נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא קֳדָם יְיָ: ט וִיקָרֵב עַל בַּר תּוֹרֵי מִנְחָתָא סֻלְתָּא תְּלָתָא עֶשְׂרוֹנִין דְּפִילָא בִּמְשַׁח פַּלְגוּת הִינָא: י וַחֲמְרָא תְּקָרֵב לְנִסְכָּא פַּלְגוּת הִינָא קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: יא כְּדֵין יִתְעֲבֵד לְתוֹרָא חַד אוֹ לְדִכְרָא חַד אוֹ לְאִמַּר בְּאִמְּרַיָּא אוֹ בְעִזַּיָּא: יב כְּמִנְיָן דִּי תַעְבְּדוּן כְּדֵין תַּעְבְּדוּן לְחַד כְּמִנְיָנְהוֹן: יג כָּל יַצִּיבָא יַעְבֵּד כְּדֵין יָת אִלֵּין לְקָרָבָא קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: יד וַאֲרֵי יִתְגַּיַּר עִמְּכוֹן גִּיּוֹרָא אוֹ דִי בֵינֵיכוֹן לְדָרֵיכוֹן וְיַעְבֵּד קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ כְּמָא דִי תַעְבְּדוּן כֵּן יַעְבֵּד: טו קְהָלָא קְיָמָא חַד לְכוֹן וּלְגִיּוֹרָא דְיִתְגַּיַּר קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן כְּוָתְכוֹן כְּגִיּוֹרָא יְהֵי קֳדָם יְיָ: טז אוֹרַיְתָא חֲדָא וְדִינָא חַד יְהֵי לְכוֹן וּלְגִיּוֹרָא דְיִתְגַּיַּר עִמְּכוֹן: יז וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: יח מַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן בְּמֵעַלְכוֹן לְאַרְעָא דִּי אֲנָא מָעֵל יָתְכוֹן לְתַמָּן: יט וִיהֵי בְּמֵיכַלְכוֹן מִלַּחְמָא דְאַרְעָא תַּפְרְשׁוּן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ: כ רֵישׁ אַצְוָתְכוֹן

נתינה לגר

טו (כ) עריסותיכם, אצוותכון. הוא כמו שת' (שמות י"ב ל"ד) משארותם, אצוותהון וכמ"ש שם,

בעל הטורים

(כ) חלה · תגין על ה"א ה' דברים חייבין בחלה · חמשת רבעים קמח חייבין: (כא) מראשית עריסותיכם · הפסוק מתחיל במ"ם ומסיים במ"ם לומר לך שעין יפה א' ממ':

רש"י

תקריבו לקרבן ככה תעשו נסכים לכל אחד מהם כמספרם של בהמות מספרם של נסכים: (טו) ככם כגר · כמותכם כן גר וכן דרך לשון עברית כגן ה' כארץ מצרים כן ארץ מצרים · כמוני כמוך כעמי כעמך: (יח) בבואכם אל הארץ · משונה ביאה זו מכל ביאות שבתורה שבכולם נאמר כי תבאו לפיכך כולן למדות זו מזו וכיון שפרט לך הכתוב באחת מהן שאינה אלא לאחר ירושה וישיבה אף כולן כן אבל זו נאמר בה בבואכם משנכנסו בה ואכלו מלחמה נתחייבו בחלה: (כ) ראשית עריסותיכם · כשתלושו כדי עיסותיכם שאתם רגילין ללוש במדבר וכמה היא וימודו בעומר עומר לגולגולת (ושיעורו מ"ג ביצים וחומש ביצה) תרימו מראשיתה כלומר קודם שתאכלו ממנה ראשית חלבו חלה אחת תרימו תרומה לשם ה': חלה · טורטי"ל בלע"ז[1]): כתרומת גורן · שלא נאמר בה שיעור ולא כתרומת מעשר שנאמר בה שיעור אבל חכמים נתנו שיעור לבעל הבית אחד מעשרים וארבעה ולנחתום אחד מארבעים ושמונה: (כא) מראשית עריסותיכם · למה נאמר לפי שנאמר ראשית עריסותיכם שומע אני ראשונה שבעיסות ת"ל מראשית מקצתה ולא כולה: תתנו לה' תרומה · לפי שלא שמענו שיעור לחלה נאמר

אבן עזרא

אחרי' מתחלפות: (ט) מנחה סלת · עשרון לאחד מן הצאן: (יא) שה כבשים · או עזים וכן פירש בסוף לכבש האחד או אם הקריב איל הנה מנחתו כפלים כי הכבש הוא קטן · ולא הזכיר עם בן בקר נדבה והזכיר שלמים בעבור שלא הזכירו בתחלה ומשפט הכל אחד: (יב) וטעם כמספרם · על המנחה והשמן והיין: (יד) או אשר בתוככם · שיוס: (טו) הקהל · י"א כי זה הה"א הוא לקריאה ולפי דעתי שאין סימן קריאה בלשון הקדש והעד הארבעה והאחד מהם מעה מעה רק זה הה"א הוא ה"א הדעת וסימן הקריאה אינגו: ככם כגר · כבר ביארתי משפט הכפי"ן בהתחברם: (טז) וטעם תורה אחת · לנגד מהעולות כי העולות הם בחיוב חקה ועוד אמר השם כאשר תביאו מנחה על העולה מהסלת כן תתנו גם מעריסותיכם ואין צורך להזכיר מה שקבלו קדמונינו ז"ל כי הם שתים חלה ותרומה ושיעורן לפי שכל דבריהם אמת וזולתם הבל הנה שעור נוסף

רמב"ן

וכו' ומהם שאמרו שלא נתחייב היחיד בנסכים אלא מביאתם לארץ ואילך והשלים עוד ת"כ וזה על החלה שלא נהגה במדבר כי התרומה והמעשר בידוע שלא ינהגו שם כי הם מרוח הגוי ובחובה לארץ · ויש עוד שנוי בחלה על דעת רבותינו שנתחייבו בחלה כשנכנסו לארץ מיד ולא נתחייבו במעשרות ובתרומה

רשב"ם

(כ) כתרומת גורן · שהיא ראשית דגנך · אף זו מראשית עריסותיכם · וכן שנינו במס' ע"ג ובשבת: (כב) וכי

ספורנו

גם קרבן יחיד: (כ) חלה תרימו תרומה · אחר חטא המרגלים הצריך גם החלה למען יהיו ראוים שתחול ברכה בבתיהם כאמרו וראשית ערסותיכם תתנו לכהן להניח ברכה אל ביתך · וכן אליהו והוצאת לי משם עוגה קטנה כי כה אמר ה' כד הקמח

1) tourteau קוכליי"ן

ס כב וְכִי תִשְׁגּוּ וְלֹא תַעֲשׂוּ אֵת כָּל־הַמִּצְוֺת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר־
דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה׃ כג אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֲלֵיכֶם
בְּיַד־מֹשֶׁה מִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה וָהָלְאָה לְדֹרֹתֵיכֶם׃
כד וְהָיָה אִם מֵעֵינֵי הָעֵדָה נֶעֶשְׂתָה לִשְׁגָגָה וְעָשׂוּ כָל־הָעֵדָה
פַּר בֶּן־בָּקָר אֶחָד לְעֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה וּמִנְחָתוֹ וְנִסְכּוֹ
כַּמִּשְׁפָּט וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּת חסר א'׃ כה וְכִפֶּר הַכֹּהֵן
עַל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִסְלַח לָהֶם כִּי־שְׁגָגָה הִוא וְהֵם
הֵבִיאוּ אֶת־קָרְבָּנָם אִשֶּׁה לַיהוָה וְחַטָּאתָם לִפְנֵי יְהוָה עַל־
שִׁגְגָתָם׃ כו וְנִסְלַח לְכָל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר
בְּתוֹכָם כִּי לְכָל־הָעָם בִּשְׁגָגָה׃ ס שביעי כז וְאִם־נֶפֶשׁ
אַחַת תֶּחֱטָא בִשְׁגָגָה וְהִקְרִיבָה עֵז בַּת־שְׁנָתָהּ לְחַטָּאת׃
כח וְכִפֶּר הַכֹּהֵן עַל־הַנֶּפֶשׁ הַשֹּׁגֶגֶת בְּחֶטְאָה בִשְׁגָגָה לִפְנֵי
יְהוָה לְכַפֵּר עָלָיו וְנִסְלַח לוֹ׃ כט הָאֶזְרָח בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר
הַגָּר בְּתוֹכָם תּוֹרָה אַחַת יִהְיֶה לָכֶם לָעֹשֶׂה בִּשְׁגָגָה׃
ל וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־תַּעֲשֶׂה בְּיָד רָמָה מִן־הָאֶזְרָח וּמִן־הַגֵּר
אֶת־יְהוָה הוּא מְגַדֵּף וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמָּהּ׃

הה"א רפה

ת"א וכי תשגו · שבת סט הוריות ח : אשר צוה ה' · שם : מן היום אשר · קדושין כט הוריות ח : והיה אם · תענית כד בתרא ד הוריות ה ז ח : כמשפט · הוריות יג זבחים צ : והם הביאו את קרבנם · זבחים מא : כי לכל העם · הוריות ה : ואם נפש אחת · יבמות ט : וכפר הכהן · הוריות ז מנחות עד קט : תורה אחת · שבת סח קנג יבמות ט הוריות ח כריתות ב ג : והנפש אשר תעשה · שבת סח סט קיב יבמות ט סנהדרין כט כריתות ג הוריות ח : את ה' הוא מגדף · סנהדרין נ כריתות ז : ונכרתה · סנהדרין סד :

רש"י

שנאמר תחנו שיהא בה כדי נתינה : (כב) וכי תשגו ולא תעשו · עבודת כוכבים היתה בכלל כל המצות שהצבור מביאין עליה פר והרי הכתוב מוציאה כאן מכללן לידון בפר לעולה ושעיר לחטאת : וכי תשגו וגו' · בעבודת כוכבים הכתוב מדבר · או אינו אלא באחת מכל המצות ת"ל את כל המצות האלה מצוה אחת שהיא ככל המצות מה העובר על כל המצות פורק עול ומפר ברית ומגלה פנים אף מצוה זו פורק בה עול ומפר ברית ומגלה פנים ואיזו זו עבודת כוכבים : אשר דבר ה' אל משה · אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי : (כג) את כל אשר צוה וגו' · מגיד שכל המודה בעבודת כוכבים ככופר בכל התורה כולה ובכל מה שנתנבאו הנביאים שנאמר למן היום אשר צוה ה' והלאה : (כד) אם מעיני העדה נעשתה לשגגה · אם מעיני העדה נעשתה עבירה זו על ידי שוגג שטעו והורו על אחת מן העבודות שהיא מותרת לעבוד ע"א בכך : לחטת · חסר אל"ף כתיב כשאר החטאות שכל חטאות שבתורה הבאות עם עולה החטאת קודמת לעולה שנאמר ואת השני יעשה עולה וזו עולה קודמת לחטאת : (כה) הביאו את קרבנם אשה לה' · זה האמור בפרשה הוא פר העולה שנאמר אשה לה' : וחטאתם · זה השעיר : (כז) תחטא בשגגה · בעבודת כוכבים : עז בת שנתה · שאר עבירות יחיד מביא כשבה או שעירה וכאן קבע לה שעירה : (ל) ביד רמה · במזיד : מגדף · מחרף כמו והיתה חרפה וגדופה · אשר גדפו נערי מלך אשור ·

רשב"ם

תשגו · בעובר ע"ג בשוגג פירשו חכמים · ופרשת העלם דבר שבויקרא בשאר מצות של כרת : (כג) את כל אשר צוה ה' אליכם ביד משה · את הכל יעברו בשוגג · וזהו ע"ג שהעובדה כופר בכל המצות : מן היום אשר צוה

חלתא תפרשון אפרשותא כמא די מפרשין מן אדרא כן תפרשון יתה: כא מריש אצותכון תתנון קדם יי אפרשותא לדריכון: כב וארי תשתלון ולא תעבדון ית כל פקודיא האלין די מליל יי עם משה: כג ית כל די פקיד יי יתכון בידא דמשה מן יומא די פקיד יי ולהלא לדריכון: כד ויהי אם מעיני כנשתא אתעבדת לשלו ויעבדון כל כנשתא תור בר תורי חד לעלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי ומנחתה ונסכה כדחזי וצפיר בר עזי חד לחטאתא: כה ויכפר כהנא על כל כנשתא דבני ישראל וישתבק להון ארי שלותא היא ואנון איתיאו ית קרבנהון קרבנא קדם יי וחובתהון*) קדם יי על שלותהון: כו וישתבק לכל כנשתא דבני ישראל ולגיורא דיתגיר ביניהון ארי לכל עמא בשלותא: כז ואם אנש חד יחוב בשלו ויקרב עזא בת שתה לחטאתא: כח ויכפר כהנא על אנש דישתלי במחבה בשלו קדם יי לכפרא עלוהי וישתבק לה: כט יציבא בבני ישראל ולגיורא דיתגיר ביניהון אוריתא חדא יהי לכון לדיעבד בשלו: ל ואנש דתעבד בריש גלי מן יציביא ומן גיוריא קדם יי הוא מרגז וישתצי אנשא ההיא מגו עמה: לא ארי פתגמא דיי

*) בכ"י וחטאתהון

נתינה לגר

שהעיסה והעריכה הוא הכלי שלשין בו הקמח, נקראו שתיהם „אצותא". (כד) ושעיר עזים, וצפיר בר עזי. ולקמן (פסוק כ"ז) ת' „עזא" כי השם „צפיר" הונח בלה"ק על הזכר שבעזים הנקרא ג"כ „תיש" ובאשר לא יכלול כ"א את הזכר שבמין ההוא, לכן יבא נסמך אליו „וצפיר העזים" [דניאל ח' ח'] ובלשון ארמית יבא ג"כ לרוב „צפיר בר עזי" וגם ברבים „צפירין" [ויקרא ט"ז ח'] והוא ת' של „שעיר" ולכן כשיבא נעברית „שעירה" יתורגם בארמית „צפירתא" או „צפירת עזי" [שם ד' כ"ח]. (כד) לשגגה, לשלו. ולקמן פסוק כ"ה כ"ו ת' „שלותא" ולא ידעתי למה שינה ?. (כה) וחטאתם, והובתהון. ע' ברמב"ן. (ל) ביד רמה, בריש גלי. ר"ל בפרהסיא וכמו שת' לעיל (שמות י"ד כ"ח) „ובני ישראל יוצאים ביד רמה" וכמ"ש הש"ס במס' סנהדרין. מגדף, מרגז. הוא כמ"ש בש"ס שקאי על ברכת השם. ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמה, וישתצי אנשא ההוא מגו עמה. כ"ה בכ"י, כי אנשא הוא

אבן עזרא

בין שעשו בשגגה מה שצוו שלא לעשות ובין שלא עשו בשגגה מה שצוו לעשות: (כה) וחטאתם · הוא השעיר ובעבור שהוא סמוך אל עזים הוא קטן והעתיד הפך: (כז) עז בת שנתה · פירוש שעירת עזים וזה החטא הוא שלא עשו מה שצוה לעשות והוא שוגג והנה הוא כמשפט העושה בשגגה מה שצוה שלא לעשות: (כט) תורה אחת · כזאת תורת החטאת: (ל) ביד רמה · להראות הכל שאיננו ירא מהשם: מגדף · כדרך לשון

רמב"ן

אלא לאחר ירושה וישיבה: (כב) וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה · הפרשה הזו שהוא במשמעה ויטעו בה בעלי הפשט לומר שהוא קרבן על מי שלא עשה מה שצוה לעשות והוא שוגג · ודבריהם דברי רוח שאם כן יהיה חיוב קרבן בכל מצות עשה שבתורה כשלא קיים את כולם ושגג באחת מהם ויהיה חיוב כרת בכל מי שאינו מקיים את כולם כשיעבור על אחת מהן במזיד כי הכתוב אומר את כל אשר צוה ה' אותו אליכם ועוד שאמר כאן והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה כי שגגתם במעשה שעשו לא שישבו ולא עשו · וכן אשר תעשה ביד רמה: (ל) אבל טעמו שיטעו ולא יעשו מה שצוה השם אבל יעשו השכו או יאמר שישגו ולא תעשו מצותיו במה שהזהיר אתכם שלא לעשות כי המניעות בלא תעשה יקראו מצות כמו שאמר כי החטא בשגגה מכל מצות ה' אשר לא תעשינה והנה חיוב הקרבן הזה בשגגת העדה הוא משונה מן הקרבן האמור בפרשת ויקרא כי שם חייב להביא פר לחטאת וכאן פר לעולה ושעיר לחטאת ועל כן הוצרכו רבותינו לומר שזה הקרבן על שגגת ע"ג · ולשון הכתוב שלא נוציא אותו מפשוטו ומשמעו יאמר וכי השגו מכל המצות ותעברו על כל מה שצוה השם לכם ביד משה שלא העשו דבר מכל מה שצוה אתכם תקריבו הקרבן הזה ולכך לא הזכיר בכאן כאשר יאמר בקרבנות החוטא אחת מכל מצות ה' · והנה זה כפי משמעו הוא קרבן הכופר לכל התורה בשוגג כגון ההגלך ונדבק לאחת מן האומות לעשות כהם ולא ירצה להיות בכלל ישראל כלל ויהיה כל זה בשוגג כגון ביהיה ביחיד בתינוק שנשבה לבין הגוים ובקהל כגון שיחשבו שכבר עבר זמן התורה ולא היתה לדורות עולם

ספורנו

הקמת לא תכלה: (כב) וכי תשגו · כבר התבאר בקבלה שבשגגת עבודת גלולים הכתוב מדבר וזה כי מלהג שנגזר עליהם להפיל זרעם בגוים לא היה נמנע שיבאו בעובדי גלולים בשובם לארצם: ולא תעשו את כל המצות האלה אשר דבר ה' אל משה · מכיון שתשגו בעבודת גלולים הנה אע"פ שתעשו כל פעולות המצות לא תעשו אותן המצות אשר דבר ה' אל משה כי הוא ית' הקדים לכלן ידיעת אלהותו כאמרו אנכי ה' אלהיך · וכן אמרו ז"ל המודה בעבודת גלולים ככופר בכל התורה כולה: (ל) את ה' הוא מגדף · ואין לו כפרה בעולם הזה אפילו בתשובה הנעשית מיראת עונות עד שימות · ולפיכך לא תועילה

בבונא

לא כִּי דְבַר־יְהוָה בָּזָה וְאֶת־מִצְוָתוֹ הֵפַר הִכָּרֵת ׀ תִּכָּרֵת הַנֶּפֶשׁ הַהִוא עֲוֺנָה בָהּ׃ פ לב וַיִּהְיוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר וַיִּמְצְאוּ אִישׁ מְקֹשֵׁשׁ עֵצִים בְּיוֹם הַשַּׁבָּת׃ לג וַיַּקְרִיבוּ אֹתוֹ הַמֹּצְאִים אֹתוֹ מְקֹשֵׁשׁ עֵצִים אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וְאֶל כָּל־הָעֵדָה׃ לד וַיַּנִּיחוּ אֹתוֹ בַּמִּשְׁמָר כִּי לֹא פֹרַשׁ מַה־יֵּעָשֶׂה לוֹ׃ ס לה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מוֹת יוּמַת הָאִישׁ רָגוֹם אֹתוֹ בָאֲבָנִים כָּל־הָעֵדָה מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃ לו וַיֹּצִיאוּ אֹתוֹ כָּל־הָעֵדָה אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וַיִּרְגְּמוּ אֹתוֹ בָּאֲבָנִים וַיָּמֹת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ מפטיר לז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ לח דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל־

הה"א רפה ע"פ המסורה

ת"א כי דבר ה' בזה. ברכות כד סנהדרין צט שבועות ג: הכרת תכרת. יומא פו סנהדרין כ סד: בה. כריתות כה: ויהיו בני ישראל. שבת צו ס' הזוהר תחלת הס' עקמה: המוצאים אתו. סנהדרין מא: כי לא פרש. שם עח: דבר אל בני. ברכות יד מנחות מג: ועשו להם. ברכות יב סוכה ט יבמות ד מנחות מג: על כנפי. שם מג חולין קלו:

רש"י

ועוד דרשו רבותינו מכאן למברך את השם שהוא בכרת: (לא) דבר ה'. אזהרת עבודת כוכבים מפי הגבורה והשאר מפי משה: עונה בה. בזמן שעונה בה שלא עשה תשובה: (לב) ויהיו וגו' במדבר וימצאו. בגנותן של ישראל דבר הכתוב שלא שמרו אלא שבת ראשונה ובשניה בא זה וחללה: (לג) המוצאים אותו מקושש. שהתרו בו ולא הניח מלקושש אף משמצאוהו והתרו בו: (לד) כי לא פרש מה יעשה לו. (לא היו יודעים) באיזו מיתה יומת אבל יודעים היו שהמחלל שבת במיתה: (לה) רגום. פשנ"ש בלע"ז(1) וכן הלוך אלג"ט(2) וכן זכור ושמור: (לו) ויוציאו אותו. מכאן שבית הסקילה חוץ ורחוק מב"ד: (לח) ועשו להם ציצית. על שם הפתילים התלויים בה כמו ויקחני בציצת ראשי. דבר אחר ציצית על שם וראיתם אותו

רמב"ן

או שיאמרו כמו שזכר בספרי מפני מה אמר המקום לא שנעשה ונטול שכר אנו לא עושים ולא נוטלין שכר כענין שהיו ישראל אומרים ושואלים את יחזקאל שנאמר ויבואו אלי אנשים מזקני ישראל וישבו לפני אמרו לו רבינו יחזקאל הרי עבד שמכרו רבו לא יצא מרשותו וכו' או שישכחו את התורה וכבר אירע לנו כן בעונותינו כי בימי מלכי ישראל הרשעים כגון ירבעם שכחו רוב העם התורה והמצות לגמרי. וכבר בא בספר עזרא באנשי בית שני וזהו שמוש לשון הכתוב שהשגגה הזאת הנזכרת כאן היא בתורה ובמצות בכללן ועל כן ייחדו להם רבותינו מצוה אחת שבשגגתה יצא מכלל ישראל ומכל המצוה בה והיא עבודת כוכבים. ויהיה פירוש הכתוב וכי תשגו ללכת אחרי אלהים אחרים ולא תעשו דבר מכל מצות ה' כי המודה באלוה זולתו כבר הוא בטל אצלו כל מה שצוה השם הנכבד בין במצות עשה בין במצות לא תעשה שאם יש אלוה זולתו יראתו ומצותיו וכל החיוב בהם אינו כלום ובא זאת הפרשה להשלים בתורת כהנים דין שגגת עובד כוכבים כי הספר הזה ישלים דיני הקרבנות כאשר פירשתי. ונכנסה כאן בעבור שהם מרו דבר השם ואמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה להיות שם במצרים כאשר היו בראשונה בלא תורה ובלא מצות והנה באה הפרשה להודיעם כי אפילו בעבודת כוכבים

אבן עזרא

בני אדם: (לא) כי דבר ה' בזה. זה שהוא ביד רמה: ואת מצותו הפר. שצוהו שלא לעשות ביד רמה וי"א או אם יפר מצותו בסתר: הנפש ההוא. איננה המשכלת כדברי תועה רוח רק הוא חבור נפש עם הגוף: עונה בה. כמו דמו בראשו: (לב) במדבר. לפי דעתי שהוא מדבר סיני וכבר הזכרתי למה נסמכה הפרשה גם יתכן שעשה המקושש ביד רמה והזהירוהו ולא הועיל וי"א ויקריבו אותו ליל ראשון: (לד) במשמר. בפתחות הבית מקום היה ידוע: מה יעשה לו. אי זו מיתה ימות: (לו) כאשר צוה ה'. מיתת הרגימה: (לח) ועשו להם ציצת. יתכן על שני פירושים האחד שיעשו ציצית כמו בציצת ראשי והם החוטים היוצאים שאינם ארוגים: על כנפי בגדיהם. על כל בגד חלוק או מכנסים כי אם תתלקוה שנה

רשב"ם

צוה ה' והלאה. כל המצות כולן נצטוו אחר אנכי ולא יהיה לך כי הם ראשונות: (ל) ביד רמה. מגדף. זו ע"ג לפי הפשט: (לד) כי לא פרש. באיזה מיתה: (לח) ציצת. כמו בציצת ראשי. קבוצת פתילים תלויין

1) pousant שטאָססענד 2) alant געהענד

כשער

בסר וית פקודוהי אשני ישתיצאה תשתיצי אנשא ההיא חובה בה: לב והוו בני ישראל במדברא ואשכחו גברא כד מנבב אעין ביומא דשבתא: לג וקריבו יתה דאשכחו יתה כד מנבב אעין לות משה ולות אהרן ולות כל כנשתא: לד ואסרו יתה בבית מטרת ארי לא אתפרש להון מה יתעבד לה: לה ואמר יי למשה אתקטלא יתקטל גברא רגמו יתה באבניא כל כנשתא מברא למשריתא: לו ואפיקו יתה כל כנשתא למברא למשריתא ורגמו יתה באבניא ומית כמא די פקיד יי ית משה: לז ואמר יי למשה למימר: לח מלל עם בני ישראל ותימר להון ויעבדון להון כרוספדין על כנפי כסותהון לדריהון ויתנון על כרוספדא דכנפא

נתינה לגר

בל"ז, ולא כמ"ש בחומשי רווי"ה בל' אנדרוגינוס „אנשא ההיא" בחירק סי' נקבה „וישתיצי" ולא „ותשתיצי" ועמה בפת"ח, ובאמת גם בכ"י יש ערבוב בנקודות, פעם „אנשא" בל"ז ופעם בל"נ, ודע שבכ"י נמצאו בכל המקומות שכתוב „ונכרתה הנפש" מתורגם „אנשא" רק בפ' עריות (ויקרא י"ח כ"ט) „ונכרתו הנפשות" ת' „וישתצון נפשתא" ועמ"ש שם. (לא) בזה, בסר. ע' ערוך ערך „בסר" וכ"ת „ותבז לו בלבה" (ש"ב ו' ט"ז) „ובסרת עלוהי בלבה" והדר' לעווי הביא מנוסחאות מדוייקות „פתנמא דה' בַּסַּר" בפיעל. (לב) מקשש עצים, כד מנבב אעין. הוא כפשוטו שלקט עצים, ולא תולש, ע' סנהדרין ע"ח ע"ב, וב"ב קי"ט ע"א, ובתו' שם ד"ה שנאמר ולפי הת"א משמע שסקילתו היתה רק הוראת שעה אחרי כי הכתוב אומר „כי לא פרש מה יעשה לו" ות' „לא אתפרש להון" ר"ל להמונאים. גם הסב מלשון נפעל ללשון פועל, שת' „מה דיעבדון לה" ר"ל המונאים, ולא ת' „מה דיתעבד לה" אבל משה הוה ידע, וממה שהוסיף המת' מלת „כד" נראה שכיון למ"ש רש"י בפסוק שאח"ז „שהתרו אותו ולא הניח מלקושש אף משמצאוהו והתרו בו" וממ"ש רש"י זאת על הפסוק שאח"ז ולא על הפסוק הזה, נראה ש"א היתה לפניו בתרגום בפסוק זה מלת „כד". (לח) ציצת, כרוספדין. לא ידעתי למה ת' בל' רבים? ואולי משום דבציצית יש ד' חוטין לכן ת' בל' רבים, ובאשר הוא שם הקבוץ לכן ת' בפסוק שלאחריו „וראיתם אותו, ותחזון יתה" בלשון יחיד, כדין שם הקבוץ שעליו נופל גם היחיד גם הרבים, ויותר קשה מדוע מלות „לטטפת, ומזוזת" תרגם „לתפלין, מזוזין" בשמות השגורים בפי העם, ובציצית שינה לת' „כרוספדין" שהוא מלשון יון, והחכם רי"פ אמר באשר שמצות ציצית לא היתה שגורה עוד בפי ההמון, מפני שלא היו נוהגים בה, והאפשר מפני שלא לבשו בגדים של ד' כנפות ומן התימה לפי"ז שברגות קרח להלות את העם על משה ואהרן, לקח לו להלהיב את לבבם, מצות ציצית לדעת רז"ל (סנהדרין ק"ט ע"ב) שלא נהגו בה

בעל הטורים

(לא) הכרת תכרת · בגימט' (שדברה תורה כלשון) [שדברי התורה לשון] בני אדם: סמך מקושש למגדף לומר לך שבזמן אחת היו כדאיתא בחולין פ"ק ומפני שבשבת תמור כעבודת כוכבים סמך להם פ' ציצית שמקולה ג"כ ככל המצות דכתיב וזכרתם את כל מצות ה': (לח) ועשו להם ציצית · אמר הקב"ה אני רוצה שתהיו מעוטפים כמלאכים לבוש הבדים וכאשר ראית אותי מעוטף לבן נוה בתכלת שדומה לרקיע ולכסא כבוד: ציצית · בא"ת ב"ש בגימט' עולה כסאי · ציצית בגימט' צדקות ובגימט' נכרים לומר מי שהוא זהיר במצות ציצית זוכה ורואה פני שכינה דכתיב אני בצדק אחזה פניך [עי' מנחות דף מ"ג] וזוכה למה שנאמר

רמב"ן

יכפר על השוגגים אבל העושים ביד רמה יכרית אותם · וכבר פירשתי הכרת הזה בסדר אחרי מות: (לא) ועונה עוה בה · בזמן שעונה בה ולא בזמן שעשה תשובה לשון רש"י מדברי רבותינו · ועל דרך הפשט הוא כמו דמיהם בם חטאם ישאו ערירים ימותו ערות אחותו גלה עונו ישא · וראיתי בפרקי דרך ארץ מהו עונה בה מלמד שהנפש נכרתה ועונה עמה כלומר שהעון דבק בה אחרי הכרת להיות נדונת ביסורין לעולם כענין כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה: (כה) וטעם והם הביאו את קרבנם אשה לה' · על פר העולה המכר וחטאתם על שעיר החטאת והזכיר כן לגודל החטא שהוא בכל מצות השם לאמר כי אע"פ שהחטא גדול במאד מאד כיון שהוא שגגה והם הביאו עליה קרבנם עולה וחטאת ראוי לכפר להם ובספרי דרשו הכתוב הזה ליהודו רבי יאשיה אומר כל שבט שעשה על הוראת בית דינו ועשו שאר שבטים מנין שהיו מביאים על ידם ת"ל והם הביאו את קרבנם אשה לה' רבי יונתן אומר וכו' ועל דרך האמת כבר הודעתיך כי כל מקום שנאמר ה' במדת רחמים ולפני השם כמו על פני והרי זו כמו שאמרו הוא ובית דינו · והנה אמר כי הם הביאו את קרבנם לשם המיוחד וחטאתם לפני והנה החטא מכופר במדת רחמים ובמדת הדין והזכיר זה בעבודת כוכבים אבל בסדר ויקרא בשאר המצות הזכיר פעמים רבים לפני ה' וזה מבואר: (כו) והזכיר ולגר הגר · כי הגרים בחטא הזה מוכשלים תמיד ומכשילים את ישראל ולפרשה הזאת סמך אחריה ענין המקושש כי היה בזמן הזה אחר מעשה המרגלים על דרך הפשט: וזה טעם (לב) ויהיו בני ישראל במדבר כי בהתאחר שם העם בגזרה המזכרת היה המאורע הזה ואחר כן צוה במצות ציצית בזכרו

צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת׃ לט וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם
אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֺת יְהֹוָה וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא־
תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים
אַחֲרֵיהֶם׃ מ לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל־מִצְוֺתָי
וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם׃ מא אֲנִי יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר
הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי
יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ פ פ פ ק"ע · פל"ט סימן

ומפטירין וישלח יהושע בן נון ביהושע סימן ב׳ :

סדר קרח

טז א וַיִּקַּח קֹרַח בֶּן־יִצְהָר בֶּן־קְהָת בֶּן־לֵוִי וְדָתָן וַאֲבִירָם

ת"א הכנף פתיל · ברכות כו שבת כז יבמות ד נזיר נח מנחות לח לט : וראיתם אתו · ברכות יב שבת כז זבחים יח מנחות לה מג ס׳ הזוהר פ׳ תרומה : ולא תתורו · נדרים כ : אחרי לבבכם · ברכות יג : אני ה׳ · מנחות מד : אשר הוצאתי · ברכות יג : אתכם מארץ · שם יב : אני ה׳ · שם יד מנחות מד : ויקח קרח בן יצהר · סנהדרין קט :

רש"י

כמו מציץ מן החרכים : תכלת · צבע ירוק של חלזון : (לט) וזכרתם את כל מצות ה׳ · שמנין גימטריא של ציצית שש מאות וח׳ חוטין וחמשה קשרים הרי הרי"ג : ולא תתורו אחרי לבבכם · כמו מתור הארץ · הלב והעינים הם מרגלים לגוף ומסרסרים לו את העבירות · העין רואה והלב חומד והגוף עושה את העבירה : (מא) אני ה׳ · נאמן לשלם שכר : אלהיכם · נאמן ליפרע : אשר הוצאתי אתכם · על מנת כן פדיתי אתכם שתקבלו עליכם גזירותי : אני ה׳ אלהיכם · עוד למה נאמר כדי שלא יאמרו ישראל מפני מה אמר המקום לא שנעשה ונטול שכר אנו לא עושים ולא נוטלים שכר על כרחכם אני מלככם וכן הוא אומר אם לא ביד חזקה אמלוך עליכם · ד"א למה נאמר יציאת מצרים אני הוא שהבחנתי במצרים בין טפה של בכור לשאינה של בכור אני הוא שעתיד להבחין וליפרע מן התולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת הוא · ומיסודו של רבי משה הדרשן העתקתי למה נסמכה פרשת מקושש לפרשת עבודת כוכבים לומר שהמחלל את השבת כאילו עובד עבודת כוכבים שאף היא שקולה ככל המצות וכן הוא אומר בעזרא ועל הר סיני ירדת ותתן לעמך תורה ומצות ואת שבת קדשך הודעת להם · ואף פ׳ ציצית לכך נסמכה לאלו לפי שאף היא שקולה כנגד כל המצות שנאמר ועשיתם את כל מצותי : (לח) על כנפי בגדיהם · כנגד ואשא אתכם על כנפי נשרים · על ד׳ כנפות ולא בעלת ג׳ ולא בעלת ה׳ (ר"ל שאין עושין ה׳ ציצית לחמש כנפות אלא ד׳ בד׳ כנפות המרוחקות ועיין בטור א"ח סימן י׳) כנגד ד׳ לשונות של גאולה שנאמר במצרים והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי : פתיל תכלת · על שם שכול בכורות תרגומו של שכול תכלא ומכתם היתה בלילה וכן צבע התכלת דומה לרקיע המשחיר לעת ערב ושמונה חוטין שבה כנגד שמנה ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה על הים :

הסלת פרשת שלח לך

(א) ויקח קרח · פרשה זו יפה נדרשת במדרש רבי תנחומא : ויקח קרח · לקח את עצמו לצד אחר להיות נחלק מתוך העדה לעורר על הכהונה וזהו שתרגם אונקלוס ואתפלג · נחלק משאר העדה להחזיק במחלוקת וכן מה יקחך לבך לוקח אותך להפליגך משאר בני אדם · ד"א ויקח קרח משך ראשי סנהדראות שבהם בדברים כמו שנאמר קח את אהרן קחו עמכם דברים : בן יצהר בן קהת בן לוי ·

רמב"ן

בו המצות כולן ולא ישכחו את השבת או זולתה מן המצות : (מ) וטעם · הזכרון הזה שיהיה בציצית לכל המצות כתב רש"י מפני המנין של ציצית בגימטריא שש מאות ושמונה חוטין וחמשה קשרים הרי תרי"ג ולא הבינותי זה שהציצית בתורה חסר יו"ד ואין מנינם אלא חמש מאות ותשעים ועוד שהחוטין לדעת בית הלל אינם אלא שלשה והקשרים מן התורה אינם אלא שנים כמו שאמרו שמע מינה קשר העליון דאורייתא דאי סלקא דעתך לאו דאורייתא כלאים בציצית דשרא רחמנא למה לי הא קיימא לן התוכף תכיפה אחת

רשב"ם

כשער הראש : (לט) והיה לכם לציצת · הציצית הזה יהי לכם לראיה שתראו אותו כמו מציץ מן החרכים · וכן מצאתי בספרי : פתיל תכלת · פירשו רבותינו לפי שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע לכסא הכבוד :
(א) ויקח קרח · כמו ויקח את שרה אשתו ואת לוט · אף כאן ויקח קרח : ודתן ואבירם · אנשים הרבה עד
שקמו

חוטא דתכלתא: לט ויהון לכון לכרוספדין ותחזון יתה ותדכרון ית כל פקודיא דיי ותעבדון יתהון ולא תטעון בתר הרהור לבכון ובתר חיזו עיניכון די אתון טען בתריהון: מ בדיל דתדכרון ותעבדון ית כל פקודי ותהון קדישין קדם אלהכון: מא אנא יי אלהכון די אפקית יתכון מארעא דמצרים למהוי לכון לאלה אנא יי אלהכון:

א ואתפלג קרח בר יצהר בר קהת בר לוי ודתן ואבירם בני אליאב ואון בר

נתינה לגר

כלם, ורבים מן העם לא ידעוה? ואפשר שהוא לדמיון „כי כלם קדושים" לקח טלית שכולה תכלת וחדר מלא ספרים, לשאול אם חייבים בציצית ובמזוזה.

מז (א) ויקח, ואתפלג. ערש"י שפי' דברי התרגום „נחלק מאשר העדה להחזיק במחלוקת, ואולי

בעל הטורים

ואשא אתכם על כנפי נשרים: (לט) וראיתם · בגימט' ציצית ביום: וזכרתם את · כתיב זכירה בציצית לכן צוה לעשות ד' ציצית בארבע כנפות בגדיו שבכל מקום שיפנה יזכור · ובכל אחד ה' קשרים כדי שיזכור לחמשה חומשי תורה · ויש בכל אחד שמנה חוטין שימנע מלעשות עבירה בשמנה איברים שמרגילין את האדם לעבירה ואלו הן: אזנים · עינים · פה · חוטם · ידים · רגלים · הערוה · והלב · ואם שמר עצמו מעבירה זוכה לעלות למעלה מז' רקיעים [עי' תוי"ט פ"י דפסחים ובמנורת המאור סי' ק"מ] דכתיב והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים ואם עבר בהם עבירה נידון בשמנה דינין · בחיבוט הקבר ובשבעה מדורות של גיהנם · ציצית עולה ת"ר וח' חוטין וחמשה קשרים תרי"ג לומר לך ששקולה מצות ציצית ככל התורה כולה · בכל עת יהיו בגדיך לבנים בגימט' זה ציצית לבגדיכם (עם התיבות): כל מצות ה' · עולה תרי"ב ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום:
(א) ויקח קרח · סמך מחלוקת קרח לפרשת ציצית שעל ענין ציצית חלק על משה: ויקח קרח · בגימט' זה במקח רע עושר

אבן עזרא

הוא כדמות כנף: פתיל תכלת · על הציצית: וטעם תכלת · בעבור שהוא כעין השמים: (לט) והיה לכם לציצת · והנה ישוב הפתיל להיותו בקלה כמו הציצית · והפירוש השני כאשר העתיקו חז"ל ובעבור שיש עדים נאמנים על הפירוש השני בטל הראשון והם העתיקו כי זאת המצוה עם בגד שיש לו ארבע כנפים והציצית הם הגדלים ועוד אפרשנו והנה מצוה על כל מי שיש לו בגד בארבע כנפים שיתכסה בו ביום תמיד ולא יסירנו מעליו למען יזכרו והמתפללים בטלית בשעת התפלה יעשו זה בעבור שיקראו בקריאת שמע והיה לכם לציצית ועשו להם ציצית רק לפי דעתי יותר הוא חייב להתעטף בציצית בשאר השעות מבשעת התפלה למען יזכור ולא ישגה ולא יעשה עבירה בכל שעה כי בשעת התפלה לא יעשה עבירה: וראיתם אתו · מצוה להיותו נראה: אחרי לבבכם · התאוה והעין רואה והלב חומד והנה יהיה הציצית לאות ולסימן שלא ירדוף אדם אחר הרהור לבו וכל אשר שאלו עיניו: אשר אתם זנים · כי מי שילך אחרי תאותו הוא זונה מתחת עבודת אלהיו: (מ) וטעם למען תזכרו · וכבר אמר וזכרתם את כל מצות ה' · שאם תזכרו תהיו קדושים ולא תתגאלו בתאות הלב המטנפת הגוף המשכלת: (מא) אני ה' אלהיכם · אני הוא שהוצאתי אתכם להיות לכם לאלהים על כן אמרתי לכם אני ה' אלהיכם:

חסלת פרשת שלח לך

(א) ויקח קרח · זה הדבר היה במדבר סיני כאשר נתחלפו הבכורים ונבדלו הלוים כי חשבו ישראל שמשה אדונינו עשה מדעתו לתת גדולה לאחיו גם לבני קהת שהם

רמב"ן

אינו חבור · אבל הזכרון הוא בחוט התכלת ברומז למדה הכוללת הכל שהיא בכל והיא תכלית הכל ולכן אמר וזכרתם את כל שהיא מצות השם וזהו שאמרו מפני שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד וכו' והדמיון בשם גם הגוון תכלית המראות כי ברחוקם ראו כולם בגוון ההוא ולפיכך נקרא הכלת ואמר ולא תתורו אחרי לבבכם להזהיר ממנה שלא יטעו בה וזה הוא שדרשו רבותינו אחרי לבבכם זו המינות אשר אתם זונים זו ע"ג שלא יהרהרו מן התכלת במינות או בע"ג אבל יהיה לכם הכל לציצית וראיתם אותו וזכרתם ואמרו ואחרי עיניכם זו זנות כענין שכתוב ואנכי היודע ועד נאם ה' והמשכיל יבין ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה בפסוק ויתרון ארץ בכל הוא ומאי ניהו ארץ דנחלבה ממנו שמים והוא כסאו של הקב"ה והיא אבן יקרה והיא ים החכמה וכנגדה הכלת בטלית ציצית דאמר רבי מאיר מה נשתנה הכלת וכו': חסלת פרשת שלח לך

(א) פרשה זו יפה נדרשה במדרש רבי נחוניא ויקח קרח לקח עצמו לצד אחד להיות נחלק מתוך העדה

ספורנו

תשובת ישראל בענין המרגלים כאמרו ותשובו ותבכו לפני ה' ולא שמע ה' בקולכם: (לט) וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה'. תזכרו שאתם עבדים לאל ית' שקבלתם מצותיו באלה ולשבועה וזה בראותם הציצית שהוא כחותם האדון בעבדיו · ובזה התחלנו מתור אחרי לבבכם להשיג שרירות לבכם בעושר וכבוד אפילו ע"י גזל: ואחרי עיניכם · להשיג התאוות שיתנו עיניכם בהן: אשר אתם זונים אחריהם · מטים נפשכם השכלית בכן מדרכי חיי עולם לדרכי אבדון ומות: (מ) למען תזכרו · למען תהיו פנוים מתהשבות הבליהם ובזה תזכרו גודל האל והודו: ועשיתם את כל מצותי · ובזה תעשו כל מצותי מאהבה ומיראה: והייתם קדושים לאלהיכם · ובזה תהיו קדושים לפניו לחיי עולם כאשר כוון הוא באמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש: (מא) אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם וגו' · אני ה' שמצד שאני אלהיכם שאתם מכירים שאני הוא הקדמון הראוי שתעבדוהו ואלי תתפללו: הוצאתי אתכם מארץ מצרים · כדי שתזכו שאהיה לכם לאלהים שתהיה התמדת מציאותכם ממני בלתי אמצעי שמציאות כזה לא ישתנה ולא יפסד בשום אופן כמו שהוא הענין במציאות שאר הנצחיים: אני ה' אלהיכם · אני עתה לזה התכלית בעצמו צויתי לכם זאת המצוה כדי שתזכו לזה המכוון כמו שאמר והייתם קדושים לאלהיכם:
(א) ויקח קרח · שעור הכתוב וסדרו כאילו אמר ויקח קרח ודתן ואבירם ואון בן פלת חמשים ומאתים נשיאי עדה ויקומו לפני משה ואנשים מבני ישראל ואח"כ ויקהלו על משה ועל אהרן קרח דתן ואבירם נקהלו להתרעם על משה

ועל

בְּנֵי אֱלִיאָב וְאוֹן בֶּן־פֶּלֶת בְּנֵי רְאוּבֵן׃ ב וַיָּקֻמוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה וַאֲנָשִׁים מִבְּנֵי־יִשְׂרָאֵל חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם נְשִׂיאֵי עֵדָה קְרִאֵי מוֹעֵד אַנְשֵׁי־שֵׁם׃ ג וַיִּקָּהֲלוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם רַב־לָכֶם כִּי כָל־הָעֵדָה כֻּלָּם קְדֹשִׁים וּבְתוֹכָם יְהוָה וּמַדּוּעַ תִּתְנַשְּׂאוּ עַל־קְהַל יְהוָה׃ ד וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיִּפֹּל עַל־פָּנָיו׃ ה וַיְדַבֵּר אֶל־קֹרַח וְאֶל־כָּל־עֲדָתוֹ

ת"א ויקמו לפני משה ואנשים מבני ישראל · סנהדרין קי : כי כל העדה כלם קדושים · שם קט : וישמע משה · שם :

רש"י

ולא הזכיר בן יעקב שבקש רחמים על עצמי שלא יזכר שמו על מחלוקתם שנאמר ובקהלם אל תחד כבודי והיכן נזכר שמו על קרח בהתיחסם על הדוכן בדברי הימים שנאמר בן אביאסף בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל : ודתן ואבירם · בשביל שהיה שבט ראובן שרוי בחנייתם תימנה שכן לקהת ובניו החונים תימנה נשתתפו עם קרח במחלוקתו אוי לרשע אוי לשכנו · ומה ראה קרח לחלוק עם משה נתקנא על נשיאותו של אליצפן בן עוזיאל שמינהו משה נשיא על בני קהת על פי הדבור אמר קרח אחי אבא ארבעה היו שנאמר ובני קהת וגו' עמרם הבכור נטלו שני בניו גדולה אחד מלך ואחד כהן גדול מי ראוי ליטול את השניה לא אני שאני בן יצהר שהוא שני לעמרם והוא מנה נשיא את בן אחיו הקטן מכולם הריני חולק עליו ומבטל את דבריו · מה עשה עמד וכנס ר"נ ראשי סנהדראות רובן משבט ראובן שכניו והם אליצור בן שדיאור וחביריו וכיוצא בו שנאמר נשיאי עדה קריאי מועד ולהלן הוא אומר אלה קריאי העדה והלבישן טליתות שכולן תכלת · באו ועמדו לפני משה אמרו לו טלית שכולה תכלת חייבת בציצית או פטורה אמר להם חייבת התחילו לשחק עליו אפשר טלית של מין אחר חוט אחד של תכלת פוטרה זו שכולה תכלת לא תפטור את עצמה : בני ראובן · דתן ואבירם ואון בן פלת : (ג) רב לכם · הרבה יותר מדאי לקחתם לעצמכם גדולה : כלם קדשים · כולם שמעו דברים בסיני מפי הגבורה : ומדוע תתנשאו · אם לקחת אתה מלכות לא היה לך לברר לאחיך כהונה לא אתם לבדכם שמעתם בסיני אנכי ה' אלהיך כל העדה שמעו : (ד) ויפל על פניו · מפני המחלוקת שכבר זה בידם סרחון רביעי חטאו בעגל ויחל משה · במתאוננים ויתפלל משה · במרגלים ויאמר משה אל ה' ושמעו מצרים · במחלוקתו של קרח נתרשלו ידיו משל לבן מלך שסרח על אביו ופייס עליו אוהבו פעם ושתים ושלש כשסרח רביעית

רמב"ן

לעורר על הכהונה וזהו שתרגם אונקלוס ואתפלג נחלק מתוך העדה להחזיק במחלוקת וכן מה יקחך לבך לוקח אותך להפליגך מאחר בני אדם לשון רש"י · ודעת המדרש אינו כפירוש הרב אבל אמרו שם אין ויקח אלא לשון פלינה שלבו לקחו כענין שנאמר מה יקחך לבך ואינו רוצה לומר שלקח עצמו לצד אחד וכן מה יקחך לבך אינו שיקח אותך לצד אחד להפליג עצמך מאחר בני אדם אבל כונת המדרש שיקח קרח שלקח עצה בלבו לעשות מה שיספר כי הלקיחה תאמר על העצה והמחשבה וכן מה יקחך לבך מהמחשבה יקח לך לבך שתחשוב בסתר לית דין ולית דיין ולא תגלה אותה או מה ירמזון עיניך שמהון רמזיך נכר באשה טפר

אבן עזרא

קדושים אלא ולכל בני לוי שהם ממשפחתו והלוים קשרו עליו בעבור היותם נתונים לאהרן ולבניו וקשר דתן ואבירם בעבור שהסיר הבכורה מראובן אביהם ונתנה ליוסף אולי תשדוהו בעבור יהושע משרתו גם קרח בכור היה כי כן כתוב · ודגל ראובן חונה בנגב וקרח בנגב המשכן כי הוא מבני קהת ואלה נשיאי העדה היו בכורים והם היו מקריבים את העולות על כן לקחו מחתות והראיה על זה הפירוש מופת המטה שראו כל ישראל כי השם בחר שבט לוי תחת הבכורים על כן כתוב ותכל תלונותם כי התלונה על זה היתה · גם אמר משה כי לא מלבי בעבור שחשדוהו כי מלבו עשה ועוד לא ה' שלחני בשליחות הזה · כי כבר שמענו כו כל ישראל ועוד ראיה גמורה כי כל העדה כלם קדושים וזה רמז לבכורים שהם קדושים כי כן כתוב קדש לי בכור והם היו הכהנים הנגשים אל ה' והם עיקר כל העדה : ויקח קרח · אנשים · דרך קצרה כמו חמור לחם ורבים כמה ויאמר רבי יונה כי פירוש [ויקח] לקח נקום על משה : (ב) לפני משה · שלא קמו בסתר ויש הפרש בין לפני ובין מפני : קראי מועד · שהיו נקראים אל אהל מועד : אנשי שם · קודם לאתם ממלרים ומדקדק אמר כי נשיא עדה הם הנשיאים העומדים על הפקודים והם פעולים למלת לקח כאילו כתוב ויקח קרח ודתן ואבירם ואון נשיאי העדה לדבר אליהם וזה מטעם רחוק : (ג) רב לכם · כמו די לכם והטעם שתפשתם החלק הרב : כי כל העדה כלם קדשים · כי כל העדה מיום מעמד הר סיני היו קדושים : ובתוכם ה' · כי הלוים נבחרו אחרי היות הכבוד בתוך בני ישראל ואם ידע משה כאשר היה בהר סיני כי נבחר שבט לוי לא ידעו ישראל : תתנשאו · לסיות אהרן הכהן הגדול ומשה למעלה ממנו כי הוא למדו : (ד) ויפל על פניו · ברצונו

רשב"ם

שקמו עמהם לפני משה חמשים ומאתים : (ב) קראי מועד · קוראים ושולחים בשבילם ליום המועד הקבוע למשפט בין איש לאיש : (ד) ויפול על פניו · לתפלה ושם נאמר לו מה שאמר לקרח :

לכן

פַּלֶּת בְּנֵי רְאוּבֵן: ב וְקָם לְאַפֵּי מֹשֶׁה וְגֻבְרַיָּא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל מָאתָן וְחַמְשִׁין רַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא מְעַרְעֵי זְמַן אֱנָשִׁין דִּשְׁמָא: ג וְאִתְכְּנַשׁוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן וַאֲמַרוּ לְהוֹן סַגִּי לְכוֹן אֲרֵי כָל כְּנִשְׁתָּא כֻּלְּהוֹן קַדִּישִׁין וּבֵינֵיהוֹן שַׁרְיָא שְׁכִנְתָּא דַייָ וּמָא דֵין אַתּוּן מִתְרַבְרְבִין עַל קְהָלָא דַייָ: ד וּשְׁמַע מֹשֶׁה וּנְפַל עַל אַפּוֹהִי:

נתינה לגר

כוונתו כי „לקח" הוא כמו „חלק" שנחלק מקהל ה' להתרעם על משה ואהרן. (ב) קראי מועד, „מערעי זמן. ר"ל אנשים הקרואים לימי האסיפה, וכמ"ש הרשב"ם, ולא כהראב"ע שפי' „הקרואים לאהל מועד". (ג) ובתוכם ה', וביניהון שריא שכינתא דה'. להרחיק ההגשמה ת' כן.

בעל הטורים

שמור לבעליו לרעתו בגימט' לעשרו של קרח לרעתו היה: (ג) ויקומו • בגימט' לחלק: חמשים ומאתים • כל רשעים ידעך (איוב כ"א): קהלי • חסר יו"ד שעברו על עשרת הדברות: אנשי שם • בחכמה ובעושר ונתחייבו כדור המבול אשר מעולם אנשי השם: (ד) וישמע משה • [עם האותיות והתיבות] בגימט' (מכאן שחשדוהו) [מלמד כי חשדוהו] באשה:

רמב"ן

במשפט האלהים ולא תפרש זה אבל תקרא תגר כמש"ז עלמו ואליפז אמר זה לאיוב קודם שגלה איוב מחשבתו במאמר ברור שאין לבורא השגחה בפרטי הנבראים השפלים ולכך אמר לו ואמרת מה ידע אל הבעד ערפל ישפוט והוא ענין המענה ההוא למתבונן בו וכן לשון לקיחה במחשבה קחו מוסרי לבלתי קחת מוסר ואמרו עוד במדרש ויחלוק וידבר ויצו קרח אינו נאמר אלא ויקח מה לקח לא לקח כלום אלא לבו נטלו אמר הכתוב מה יקחך לבך והוא מה שפירשתי ואונקלוס שתרגם ואתפלג פתר הענין לא הלשון כמנהגו במקומות רבים וכן תרגם על דבר קרח על פלוגתא דקרח ותרגם בדבר בלעם בעצת בלעם כי הוא מזכיר הענין כתרגומו• ור"א אמר ויקח קרח אנשים דרך קצרה כמו חמור לחם ואחרים אמרו כי ודתן כמו ובני צבעון ואיה וענה ותקנו ויקח קרח דתן ואבירם • ולפי דעתי אין צורך כי הנכון הוא בלשון שיאמר ויקח קרח ודתן ויקומו ויקהלו על משה ועל אהרן כי בכל תחלת מעשה תבא לקיחה והוא לשון התעוררת במעשה ההוא וכן ואבשלום לקח ויצב לו בחייו את מצבת • ואם תחפוץ לפרש כי הלקיחה על הדבר אשר יזכיר אחרי כן ויקח אבשלום את המצבת ויצב לו בחייו כך הפרש ויקח קרח את האנשים מבני ישראל חמשים ומאתים ויקומו לפני משה ויקהלו על משה ועל אהרן • ואמר רבי אברהם כי זה הדבר היה במדבר סיני כאשר נחלפו הבכורים ונבדלו הלוים כי חשבו ישראל שאדוננו משה עשה זה מדעתו לתת גדולה לאחיו גם לבני קהת שהם קרובים אליו ולכל בני לוי שהם ממשפחתו והלוים קשרו עליו בעבור היותם נתונים לאהרן ולבניו וקשר דתן ואבירם בעבור שהסיר הבכורה מראובן אביהם גם קרח בכור היה וזה מדעתו של רבי אברהם שהוא אומר במקומות רבים אין מוקדם ומאוחר בתורה לרצונו • וכבר כתבתי כי על דעתי כל התורה כסדר זולתי במקום אשר יפרש הכתוב ההקדמה והאחור וגם שם לצורך ענין ולטעם נכון אבל היה הדבר הזה במדבר פארן בקדש ברנע אחר מעשה המרגלים • והנכון בדרש שכעס קרח על נשיאות אליצפן כמאמר רבותינו וקנא גם באהרן כמו שנאמר ובקשתם גם כהונה ונמשכו דתן ואבירם עמו ולא על הבכורה כי יעקב אביהם הוא אשר נטלה מראובן ונתנה ליוסף אבל גם הם אמרו טענתם להמיתנו במדבר ולא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו והנה ישראל בהיותם במדבר סיני לא אירע להם שום רעה כי גם בדבר העגל שהיה החטא גדול ומפורסם היו המתים מועטים ונצלו בתפלתו של משה שהתנפל עליהם ארבעים יום וארבעים לילה והנה היו אוהבים אותו כנפשם ושומעים אליו ואלו היה אדם מורד על משה בזמן ההוא היו העם סוקלים אותו ולכן סבל קרח גדולת אהרן וסבלו הבכורים מעלת הלוים וכל מעשיו של משה אבל בבואם אל מדבר פארן ונשרפו באש תבערה ומתו בקברות התאוה רבים וכאשר חטאו במרגלים לא התפלל משה עליהם ולא בטלה הגזירה מהם ומתו נשיאי כל השבטים במגפה לפני ה' ונגזר על כל העם שיתמו במדבר ושם ימותו אז היתה נפש כל העם מרה והיו אומרים בלבם כי יבואו להם בדברי משה תקלות ואז מצא קרח מקום לחלוק על מעשיו וחשב כי ישמעו אליו העם וזה טעם להמיתנו במדבר אמר והנה הבאת אותנו אל המקום הזה ולא קיימת בנו מה שנדרת לתת לנו ארץ זבת חלב ודבש כי לא נתת לנו נחלה כלל אבל נמות במדבר והיה כלים שם כי גם זרענו לא יצאו מן המדבר לעולם יבטל מן הבנים מה שנדרת להם כאשר נתבטל מן האבות וזה טעם תלונותם הנה במקום הזה אחר גזרת המרגלים מיד • והקרוב כי היו אלה הנקהלים כולם בכורות כי על כן חרה להם על הכהונה ולכך אמר להם משה שיקחו מחתות כמנהגם הראשון ויתגלה הדבר אם יבחר השם בהם או בכהנים: (ד) ויפול על פניו • ולא ויפלו כי אהרן בענותו ובקדושתו לא ענה דבר בכל המחלוקת

ספורנו

ועל אהרן במעמד חמשים ומאתים נשיאי העדה שהלכו שם בעצת אלה המתרעמים בעת שהיו לפני משה אנשים מבני ישראל הבאים לדין ואותם החמשים ומאתים נועדו שם כמו הולכים לתומם אל משה להתיצב עמו שם כדי שכשיקהלו קרח דתן ואבירם אחר כך על משה ועל אהרן יהיו הם כלם כאחד מסכימים לדברי הנקהלים לפני אותם אנשים מבני ישראל שנמצאו שם ונתנו טעם שיהיו שם המון עם כדי לפרסם ולהעביר קול במחנה למען ירבו מתקוממים עמהם: (ג) כי כל העדה • כל אחד מהם: כלם קדשים • מכף רגל ועד ראש כמו שאמר והייתם קדושים לאלהיכם: ומדוע תתנשאו • בענין הקדושה שאמרתם

לֵאמֹר בֹּקֶר וְיֹדַע יְהוָה אֶת־אֲשֶׁר־לוֹ וְאֶת־הַקָּדוֹשׁ וְהִקְרִיב אֵלָיו וְאֵת אֲשֶׁר יִבְחַר־בּוֹ יַקְרִיב אֵלָיו׃ ו זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ־לָכֶם מַחְתּוֹת קֹרַח וְכָל־עֲדָתוֹ׃ ז וּתְנוּ בָהֵן ׀ אֵשׁ וְשִׂימוּ עֲלֵיהֶן ׀ קְטֹרֶת לִפְנֵי יְהוָה מָחָר וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה הוּא הַקָּדוֹשׁ רַב־לָכֶם בְּנֵי לֵוִי׃ ח וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־קֹרַח שִׁמְעוּ־נָא בְּנֵי לֵוִי׃ ט הַמְעַט מִכֶּם כִּי־הִבְדִּיל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֶתְכֶם מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל לְהַקְרִיב אֶתְכֶם אֵלָיו לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת מִשְׁכַּן יְהוָה וְלַעֲמֹד לִפְנֵי הָעֵדָה לְשָׁרְתָם׃ י וַיַּקְרֵב אֹתְךָ וְאֶת־כָּל־אַחֶיךָ בְנֵי־לֵוִי אִתָּךְ וּבִקַּשְׁתֶּם גַּם־

רש"י

נתרשלו ידי המוזג הכוס אמר עד מתי אטריח על המלך שמא לא יקבל עוד ממני: (ה) בקר וידע וגו׳. עתה עת שכרות הוא לנו ולא נכון להראות לפניו ואוא היה מתכוין לדחותם שמא יחזרו בהם: וידע ה׳ את אשר לו. לעבודת לויה: ואת הקדוש. לכהונה: והקריב. אותם אליו. תנחומא. והתרגום מוכיח כן ויקרב לקדמוהי יקריב לשמושיה ומדרשו בקר אמר לו משה גבולות חלק הקב״ה בעולמו יכולים אתם להפוך בקר לערב כן תוכלו לבטל את זו שנאמר ויהי ערב ויהי בקר ויבדל כך ויבדל אהרן להקדישו וגו׳: (ו) זאת עשו קחו לכם מחתות. מה ראה לומר להם כך אמר להם בדרכי הכנענים יש נמוסים הרבה וכומרים הרבה וכולם (ס״א ואין כולם) מתקבצים בבית אחד אנו אין לנו אלא ה׳ אחד ארון אחד ותורה אחת ומזבח אחד וכהן גדול אחד ואתם ר״נ איש מבקשים כהונה גדולה אף אני רוצה בכך הא לכם השמיש חביב מכל היא הקטורת החביבה מכל הקרבנות וסם המות נתון בתוכו שבו נשרפו נדב ואביהוא לפיכך התרה בהם והיה האיש אשר יבחר ה׳ הוא הקדוש כבר הוא בקדושתו וכי אין אנו יודעים שמי שיבחר הוא הקדוש אלא אמר להם משה הריני אומר לכם שלא תתחייבו מי שיבחר בו יצא חי וכלכם אובדים: מחתות. כלים שחותין בהם גחלים ויש להם בית יד: (ז) רב לכם בני לוי. דבר גדול אמרתי לכם ולא טפשים היו שכך התרה בהם וקבלו עליהם לקרב אלא הם חטאו על נפשותם שנאמר את מחתות החטאים האלה בנפשותם וקרח שפקח היה מה ראה לשטות זה עינו הטעתו ראה שלשלת גדולה יוצאה ממנו שמואל ששקול כנגד משה ואהרן אמר בשבילו אני נמלט וכ״ד משמרות עומדות לבניו כולם מתנבאים ברוח הקודש שנאמר כל אלה בנים להימן אמר אפשר כל הגדולה הזאת עתידה לעמוד ממני ואני אדום לכך נשתתף לבא לאותה חזקה ששמע מפי משה שכולם אובדים ואחד נמלט אשר יבחר הוא הקדוש טעה ותלה בעצמו ולא ראה יפה לפי שבניו עשו תשובה ומשה היה רואה. תנחומא: רב לכם. דבר גדול נטלתם בעצמכם לחלוק על הקדוש ב״ה: (ח) ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי. התחיל לדבר עמו בדברים רכים כיון שראהו קשה עורף אמר עד שלא ישתתפו שאר השבטים ויאבדו עמו אדבר גם אל כולם התחיל לזרז בהם שמעו נא בני לוי: (ט) ולעמד לפני העדה. לשיר על הדוכן: (י) ויקרב אותך. לאותו שירות

רמב"ן

הזו ויהי כמחריש וכמודה שמעלת קרח גדולה ממעלתו אבל הוא עושה כדבר משה ומקיים גזירת מלך: וטעם (ה) ויודע ה׳ את אשר לו. לעבודת לויה ואת הקדוש לכהונה לשון רש״י. ויפה פירש יאמר הכתוב שיודיע השם אם הלוים הם שלו כענין שנאמר והיו לי הלוים או עדיין הבכורות שלו כענין שנאמר כי לי כל בכור שלא יחליפם בלוים. ואת הקדוש הם הכהנים המקודשים לעבודה כמו שנאמר ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים כי קרח כדי להסוף עליו העם גם על הלוים יחלוק וירצה להחזיר העבודה כלה לבכורים והנה כאשר נשרפו אלה הבכורות נודע שלא בחר השם בעבודתן וכאשר נתקבל קטורת אהרן נודע שהוא הקדוש: וטעם ואת אשר יבחר בו יקרב אליו. פעם שנית שיודיע השם את אשר לו ואת הקדוש והקריבו אליו מחר וישע אל מנחתו ואל האחרים ואל מנחתם לא ישעה. ואת אשר

אבן עזרא

וי״א כדרך הנבואות: (ה) את אשר לו. השבט הנבחר וזאת תשובה לדתן ולאבירם ולנשיאי העדה שהיו הבכורים: ואת הקדוש. בשבטו להיותו כהן גדול: (ו) זאת. הבחינה: (ז) רב לכם בני לוי. וזה פירושו שאמר להם המעט ואמר הכתוב ויאמר משה אל קרח כי הדבור הראשון עם קרח ועם כל עדתו וזה עם הלוים: (ט) המעט. הדבר מעט הוא אצלכם: לפני העדה לשרתם. כהביאם את עולתיהם ואת זבחיהם: (י) ויקרב אותך. וכאשר הקריב אותך ואחיך בקשתם גם

ה ומליל עם קרח ועם כל כנשתה למימר בצפרא ויהודע יי ית דכשר לה וית דקדיש ויקרב לקדמוהי וית די יתרעי בה יקרב לשמושה: ו דא עבידו סבו לכון מחתין קרח וכל כנשתה: ז והבו בהון אשתא ושוון עליהון קטרת בוסמין קדם יי מחר ויהי גברא דיתרעי יי הוא קדיש סגי לכון בני לוי: ח ואמר משה לקרח שמעו כען בני לוי: ט הזער לכון ארי אפריש אלהא דישראל יתכון מכנשתא דישראל לקרבא יתכון קדמוהי למפלח ית פלחן משכנא דיי ולמקם קדם כנשתא לשמשותהון: י וקריב יתך וית כל אחיך בני לוי עמך ובען אתון אף כהונתא

נתינה לגר

(ה) את אשר לו, ית דכשר לה. והקריב אליו ואת אשר יבחר בו יקריב אליו, ויקרב לקדמוהי וית די יתרעי בה יקרב לשמושה, ר"ל ית דכשר ליה לעבודת הלוים יקרב אליו לעבודת הלוים, וית די יתרעי ביה יקרב לשמושיה לכהונה, וכ"מ מדע"י.

בעל הטורים

(ו) ובקשתם · ג' במסו' · הכא ואידך ובקשתם משם את ה' אלהיך ובקשתם אותי וגו' משם בירמיה (כ"ט) על הגלות ·

רמב"ן

אשר יבחר בו לדורות לעמוד לשרת לפניו הוא וזרעו כל הימים יקריב אליו מחר לומר שיהיה להם הנסיון הזה אות לדורות עולם שלא יחלקו לא על הנבחר ולא על זרעו לעולם · וכתב רבינו חננאל כי אלה הנקהלים כלם היו לוים משבט קרח: וזה טעם (ז) רב לכם בני לוי ושמעו נא בני לוי · אולי חשבו כי כל שבט נבחר לכהונה ומשה מעצמו חלק כבוד לאחיו ע"כ · וחלילה שהיו בשבט משרתי אלהינו מאתים וחמשים קרואים ונשיאים בני מרי מבעיטים ברבם ובגדול שבהם ומליגים על ה' ואילו היו מן השבט ההוא בלבד לא היו כל מטות ישראל מתלוננים ממחרת לאמר אתם המיתם את עם ה' כי לא מת להם מת רק משבט משה ואהרן וגם באות המטה ראיה כי המחלוקת מכל שבטי ישראל היא והכתוב פירש אנשים מבני ישראל להגיד כי היו מכל השבטים לא מן השנים הנזכרים בלבד · אבל טעם רב לכם בני לוי בעבור כי קרח היה מפתה לכל השבטים לכבודם רוצה להחזיר העבודה לבכוריהם כאשר אמר כי כל העדה כלם קדושים ומשה בחכמתו גלה מצפון לבו לכל העם כי הוא על כהונתו צועק ואמר שדי לו בכבוד שבטו רב לכם בני לוי וחזר ואמר שמעו נא בני לוי לקרח גדולם: וזה טעם (ח) ויאמר משה אל קרח · אבל כולל דבריו עם בני לוי כי דברי משה בחכמתו פיוס לו ולכל השבט שלא ימשוך אדם מהם אחריו · והנה משה מעצמו חשב המחשבה הזאת ורצה בקטרת יותר משאר קרבנות כי ראה כבר בנדב ואביהוא כי בהקריבם קטרת זרה לפני ה' נשרפו והתיר לאהרן להקטיר אותה לצורך השעה או שהיתה קטרת הבקר שהקטיר בהעלותו את הנרות כמשפט ובטח משה כי השם מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים · ויש אומרים כי וישמע משה ויפול על פניו לדרוש את השם לדעת מה יעשה ואז נאמר לו בקר ויודע ה' וגו' ולא נזכר זה רק בספור משה לעם וכבר הראיתיך כי במקומות רבים פעם יאריך בדבור השם אל משה ויקצר בספור משה ופעם יעשה בהפך ולפעמים לא יזכיר האחד כלל כאשר בא במעשה בני גד ובני ראובן שספר הכתוב המעשה במשה בעצמו והוא נעשה על פי השם כמו שאמרו את אשר דבר ה' לעבדיך כן נעשה וכתוב ביהושע אל ארץ הגלעד ואל ארץ אחוזתם אשר נאחזו בה על פי ה' ביד משה ואם נאמר שהיה כן מפני הסכמת השם כענין שאמר זאת הארץ אשר תתנחלו אותה בגורל אשר צוה ה' לתת לתשעת המטות וחצי המטה ויהיה זה מן הדברים שעשה משה מדעתו והסכים הקב"ה על ידו אינו נכון שעשה משה דבר בחלוק הארץ אלא ברשות: כי הכל במצות השם יעשה דכתיב לאלה תחלק הארץ וגו' ודעתי בזה ובמה שאמר לאהרן קח את המחתה ושים קטרת שהיתה עליו יד ה' בהם והוא הנקרא רוח הקדש כענין בספרי דוד ושלמה שהיו ברוח הקדש וכמו שאמר רוח השם דבר בי ומלתו על לשוני כי משה רבינו בכל ביתו נאמן הוא כאשר פירשתי ענין הבית והזכרתיו פעמים רבות ומפני שאינו מדרך נבואתו של משה לא הוזכר בכאן דבר ה' וראיתי באונקלוס שתרגם כל קטרת הנזכרת בפרשת קטרת כלשונו לא אמר בו קטרת בוסמין כמנהגו נראה שסבר שלא היה קטרת הסמים של הקדש אבל לבונה וכיוצא בה שהקטיר לנסיון וכן עשה בבני אהרן · ודעת רבותינו שהיה קטורת הקדש והוא הנכון · ואולי לא ירצה אונקלוס לשבח

ספורנו

שאסרתם העבודה לבכורות ומשה כבר כהן כל ז' ימי המלואים ואהרן ובניו כהנים לעולם: (ה) וידבר אל קרח ואל כל עדתו · הודיעם שהרגיש בהתבולותם ובקשר עדתם: את אשר לו · מי הוא המדבר לכבודו ית': ואת הקדוש והקריב אליו · ויודיע מי הוא הקדוש שראוי שיקריב לפניו קרבנות: ואת אשר יבחר בו יקריב אליו · אותו לבדו יקריב ה' לו מתוך ההפכה שתהיה באשר כענין הבדלו מתוך העדה: (ז) הוא הקדש · הוא לבדו שלא יזכה לזה אלא אחד בלבד וזה אמר למען ייראו וישובו בתשובה ולא יאבדו כי לא יחפוץ במות המת: רב לכם בני לוי · אתם האדם אשר לקרח דבר גדול אתם מטילים עליכם כי יותר יקצוף ה' עליכם בהיותכם כבר נבחרים לעבודתו: (ט) ולעמוד לפני העדה לשרתם · לשרת את האל יתעלה בשיר ואת משכנו בעבודת משאו וזולתו ורצה שהשגו זה הבחירה לפני העדה להודיעם חברונם שנפסלו הם

כְּהֻנָּה׃ יא לָכֵן אַתָּה וְכָל־עֲדָתְךָ הַנֹּעָדִים עַל־יְהוָה וְאַהֲרֹן מַה־הוּא כִּי תַלּוֹנוּ תלינו קרי עָלָיו׃ יב וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה לִקְרֹא לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וַיֹּאמְרוּ לֹא נַעֲלֶה׃ יג הַמְעַט כִּי הֶעֱלִיתָנוּ מֵאֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ לַהֲמִיתֵנוּ בַּמִּדְבָּר כִּי־תִשְׂתָּרֵר עָלֵינוּ גַּם־הִשְׂתָּרֵר׃ שני יד אַף לֹא אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ הֲבִיאֹתָנוּ וַתִּתֶּן־לָנוּ נַחֲלַת שָׂדֶה וָכָרֶם הַעֵינֵי הָאֲנָשִׁים הָהֵם תְּנַקֵּר לֹא נַעֲלֶה׃ טו וַיִּחַר לְמֹשֶׁה מְאֹד וַיֹּאמֶר אֶל־יְהוָה אַל־תֵּפֶן אֶל־מִנְחָתָם לֹא חֲמוֹר אֶחָד מֵהֶם

ת"א וישלח משה לקרא לדתן ולאבירם בני אליאב · מו"ק יד: העיני האנשים ההם תנקר · שם: לא חמור אחד מהם · מגילה ט נדרים לח:

רש"י

שהרחיק ממנו שאר עדת ישראל: (יא) לכן · בשביל כך אתה וכל עדתך הנועדים אתך על ה' · כי בשליחותו עשיתי לתת כהונה לאהרן ולא לנו הוא המחלוקת הזה: (יב) וישלח משה וגו' · מכאן שאין מחזיקין במחלוקת שהיה משה מחזר אחריהם להשלימם בדברי שלום: לא נעלה · פיהם הכשילם שאין להם אלא ירידה: (יד) ותתן לנו · הדבר מוסב על לא האמור למעלה כלומר לא הביאותנו ולא נתת לנו נחלת שדה וכרם אמרת לנו אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ טובה וגו' משם הוצאתנו ולא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו אלא גזרת עלינו להמיתנו במדבר שאמרת לנו במדבר הזה יפלו פגריכם: העיני האנשים ההם תנקר וגו' · אפילו אתה שולח לנקר את עינינו אם לא נעלה אליך לא נעלה: האנשים ההם · כאדם התולה קללתו בחבירו: (טו) ויחר למשה מאד · נצטער עד למאד: אל תפן אל מנחתם · לפי פשוטו הקטורת שהם מקריבין לפניך מחר אל תפן אליהם והמדרש אומר יודע אני שיש להם חלק בתמידי צבור אף חלקם לא יקובל לפניך לרצון הניחט האש ולא האכלט: לא חמור אחד מהם נשאתי · לא חמורו של אחד מהם

רמב"ן

הקטרת להוסיף בו בוסמין רק בהעשות עיניו במצוה: (יא) לכן אתה וכל עדתך · לכן בשביל כך אתה וכל עדתך הנועדים על ה' כי בשליחותו עשיתי לתת כהונה לאהרן ולא לנו המחלוקת הזה לשון רש"י · וא"כ יאמר אתה וכל עדתך אתם הנועדים על ה' לא על אהרן · ור"א אמר כי ה"א הנועדים נוסף · ויתכן שאמר לכן אתה וכל עדתך הנועדים על ה' כי לא על אהרן היו לפני השם עם אהרן מחר ומקרא קצר הוא בהנחים אשר הזכיר · וענין הכתוב כי מתחלה דבר אל קרח ואל כל עדתו לאמר בקר ויודע ה' וגו' ואח"כ חזר לדבר עם קרח רב לכם בני לוי ואמר לקרח לבדו שמעו נא בני לוי · ולכך חזר עתה ואמר אתה וכל עדתך הנועדים על ה' כי אין עליו לבדו העונש רק על כל עדתו כי כלם נועדים על ה': (יב) וישלח משה לקרא לדתן ולאבירם · הנה דתן ואבירם הם היו בעלי המחלוקת הזו כקרח כמו שאמר ויקח קרח ודתן ואבירם ויקומו לפני משה ואנשים מבני ישראל וגו' שהם המקהילים אותם על משה ועל אהרן · והנה משה דבר אל קרח ואל כל עדתו ואמר לו עוד אתה וכל עדתך כי אליו דבר התחלה כי הוא הגדול בהם · והנה הנועדים היו עדת דתן ואבירם גם כן · ולכך רצה עתה לדבר גם עמהם ולהזהירם על עצמם ועל כל הנועדים שהם עדתם ולפייס אותם בדברים טובים דברים נחומים לישראל כי דבריו עם קרח פיוס לבני לוי לבדם: וטעם וישלח כי הלכו מלפניו בדברו עם קרח ואחרי כן ויאמר משה אל קרח אשר היה עודנו עומד לפניו שם · או מפני שהיה קרח לוי עומד במחנה לויה סמוך לאהל משה כי כל זה היה ביום הראשון כאשר אמר אתה והם ואהרן מחר והוא הבקר שאמר להם בקר ויודע ה' את אשר לו ויתכן שהיו דתן ואבירם נשיאי עדה המוכים

רשב"ם

(יא) לכן אתה וכל עדתך · הם אותם הנועדים על ה': (יב) ויאמרו לא נעלה · אליך למשפט · לשון עלייה רגיל לומר אצל הולכה אל השופטים ועלתה יבמתו השערה · ויעלו אליה בני ישראל למשפט · ובעז עלה השער: (יג) גם השתרר · גמין שבתורה הפוכין כי גם תשתרר עלינו גם השתרר · וכן וברכתם גם אותי · גם תברכו אותי · וכן ויאהב גם את רחל · וגם אהב את רחל · גם אותך הרגתי · גם הרגתי אותך: (יד) העיני האנשים ההם תנקר · בסבור אתה שאלו האנשים אשר מתרעמים עליך אין להם עינים לראות המכשול הזה · שמארץ מצרים ארץ טובה העליתנו למות במדבר כי לא השלמת תנאי שלך להבאנו אל ארץ זבת חלב ודבש אבל באלו ארבעים שנה ימותו במדבר: לא נעלה · לפיכך לא נעלה אליך · כלל ופרט וחזר וכלל לא נעלה אמר תחלה ואחר כך פירש למה וחזר וכלל לפיכך לא נעלה: (טו) אל תפן · אל תפנה: לא חמור אחד מהם נשאתי · אפילו

רַבְּתָא: יא בְּכֵן אַתְּ וְכָל כְּנִשְׁתָּךְ דְּאִזְדַּמְּנוּ עַל יְיָ וְאַהֲרֹן מָה הוּא אֲרֵי אִתְרַעַמְתּוּן עֲלוֹהִי: יב וּשְׁלַח מֹשֶׁה לְמִקְרֵי לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וַאֲמַרוּ לָא נִסַּק: יג הַזְעֵר אֲרֵי אַסֵּקְתָּנָא מֵאַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ לְקַטָּלוּתָנָא בְּמַדְבְּרָא אֲרֵי אִתְרַבְרַבְתְּ עֲלָנָא אַף אִתְרַבְרָבָא: יד בְּרַם לָא לְאַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ אַעֶלְתָּנָא וִיהַבְתָּא לָנָא אַחְסָנַת חַקְלִין וְכַרְמִין הַעֵינֵי גֻּבְרַיָּא הָאִנּוּן תְּשַׁלַּח לְעַוָּרָא לָא נִסַּק: טו וּתְקֵיף לְמֹשֶׁה לַחֲדָא וַאֲמַר קֳדָם יְיָ לָא תְּקַבֵּל בְּרַעֲוָא קֻרְבַּנְהוֹן לָא חֲמָרָא דְחַד

נתינה לגר

(י) כהנה, כהנתא רבתא. משמע שלדעת המת' היתה הכהונה הגדולה מטרת מחלוקת קרח ולאפוקי מדעת המפרשים שלא על עצמו ועל הכהונה הגדולה קנא רק בכהונה, ר"ל שהר"ל אנשים שהיו לוים בקשו לעצמם כהונה, עיין רמב"ן, והמתרגם סבר כדעת הרמב"ן, שהר"ל אנשים היו משאר השבטים, והוא רצה להחזיר הבכורה לבכוריהם, והכהונה הגדולה לעצמו. (יא) הנעדים על ה', דאזדמנתון על ה'. לא ידעתי מדוע לא הוסיף פה מלת "קדם" או "מימרא" קודם "ה'" כדרכו בכל מקום משום כבוד של מעלה? ואפשר שלהגדיל רשעתם ת' כן. (טו) אל תפן אל מנחתם, לא תקבל ברעוא קורבנהון. הוא כמו שת' (בראשית ד' ד') "וישע ה' אל הבל ואל מנחתו" וכוונת הכתוב במלת "מנחתם" אם היא כדעת רש"י שמוסב על הקטרת, או כדעת הרמב"ן שמוסב גם על התפלה שיתפללו, נכללה הכל בדברי המת'. לא חמור אחד מהם, לא חמרא דחד מנהון. ערש"י שפי'

בעל הטורים

כשתבקשו אותי בגלות בתשובה ותגאלו אז ובקשתם גם כהונה שהיא בטלה מכם כל זמן שאתם בגלות: (יא) תלינו עליו • תלונו כתיב וי להם שהרהרו על רבם (ר"ל יו"ד של הקרי וי"ו של הכתיב הם אותיות וי): (יד) העיני • ב' במסו' • הכא ואידך העיני בשר לך (איוב י') מלמד שדתן ואבירם הטיחו דברים כלפי מעלה אלא שכינה הכתוב עליהם • ולפי הפשט העיני האנשים ההם תנקר שאתה רוצה לעשות אותנו עורים ועינים לנו שכבר אמרת להביא אותנו אל ארץ זבת חלב ודבש ועתה אתה אומר להמיתנו במדבר: (טו) אל תפן • ג' במסו' • הכא ואידך אל תפן אל קשי העם הזה (בפ' עקב) אל תפן אל און (איוב ל"ו)

אבן עזרא

כהונה: (יא) לכן • על כן קבצתם אתה וכל עדתך שאתם נועדים על השם וטעם כמו ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו שעשו וועד לשריב עם השם וכן בהצותם על ה' וי"א כי ה"א הנועדים נוסף: ואהרן מה הוא • מה פשעו מה הוא עושה: (יב) לא נעלה • יתכן שהיה אהל מועד בתוך המחנה במקום גבוה על כן מלת העלו מסביב או מי שילך לעבודת השם או אל המקום הנבחר יקרא עולה: (יג) המעט • הדבר קל כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש כי מצרים כנגד ארץ ישראל והבא ממצרים לארץ כנען באמת הוא עולה: כי תשתרר עלינו • העליתנו ממצרים כדי שתשתרר עלינו: גם השתרר • גם שררות רבות אתה ואחיך: (יד) אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש • והטעם שהוצאתנו ממקום טוב ואילו הביאותנו למקום טוב כמוהו ונתת לנו שדה וכרם כאשר היה לנו במצרים ותבקש שררה היינו סובלים רק הסירתנו ממקום טוב משדותינו וכרמנו ולא הביאותנו אל מקום כמוהו ולמה תבקש שררה: העיני האנשים ההם • טעמו תרצה לנקר עיני האנשים ההם • רמז ליוצאים ממצרים כאילו אמר תרצה לנקר העינים שלא תראינה כי זה בעבית לנו כאלה הוא לעינים ודרך משל לומר סגורות הן עיני פלוני על כן לא יראה על כן לא נעלה וי"א התרצה להתעיך העינים שלא תראינה כלומר אחוזת עינים אתה עושה לנו לא נעלה וי"א אילו היית מנקר עינינו לא נעלה ואמר האנשים ההם על דרך בני אדם חסרי דעת שלא ירצו לדבר על נפשם בגלוי והנכון בעיני שמלת האנשים ההם רמז לזקנים שהיו עם משה כי כן כתוב וילכו אחריו זקני ישראל: (טו) ויחר • זה הדבור כבר פירשתיו כי העולה והמנחה מארכת האף על הרשעים ודתן ואבירם היו אנשים גדולים והקריבו מנחה קודם זה המעשה וזה טעם אל תפן אל מנחתם

רמב"ן

מאון בן פלת ואם היו הם מהרצים אליו היה און הולך אחר עצתם על כן לא שלח אליו והנה לא בא ולא היה עמהם ולא עם עדת קרח כי הלך מלפניו כשהלכו להם דתן ואבירם כאשר נתוכח עם קרח ולא הושב שם שכבר חזר בו בעצת אשתו שהצילתו כמאמר רבותינו כי הנה הכתוב לא הזכירו שנבלע עם דתן ואבירם והוא לא היה בתוך העדה הנועדים על ה' במקריבי הקטרת כי היו חמשים ומאתים מלבד ארבעה הנזכרים תחלה: וטעם (יג) כי תשתרר עלינו גם השתרר • גם שררות רבות או אתה ואהרן אחיך לשון ר"א • ולדעתי גם במקום הזה כטעם אפילו וכן אין גם אחד גם לרעהו ישנא רש ודומיהן אמרו המעט ממך כי עשית עמנו רעה גדולה להמיתנו במדבר שהיינו ראוים לרגוס אותך כי תשתרר עלינו אפי' שררה מועטת לשלוח לנו לעלות לפניך כל שכן שתמלוך ותתגבר עלינו: (טו) אל תפן אל מנחתם • לפי פשוטו הקטרת שהם מקריבים לפניך

ספורנו

מן העבודה ואתם נבחרתם התחם: (יא) לכן אתה וכל עדתך הנועדים • אני אומר לכם: על ה' • דעו שאני מצליח על ה' יככי שיתבע הוא עלבוני ולא אתקוממם אני עליכם כלל: (יד) אף לא אל ארץ ותתן לנו • לא די שהרעות לנו להוציאנו מארץ זבת חלב ודבש אל המדבר כי גם אתה מצחק בנו שלא הביאותנו אל הארץ שאמרת כלל ודבריך הם כאלו נתת לנו בה נחלת שדה וכרם בצוותך מצות התלויות בארץ ואמרת לא תכלה פאת שדך ופרט כרמך כאלו כבר היתה שלנו והיה לנו בה שדה וכרם: העיני האנשים ההם תנקר • התחשוב לנקר עינינו באופן שלא נכיר התהבולותיך: (טו) אל תפן אל מנחתם • אל תפן אל שום מין קרבן שיקריבו לכפר עליהם על הפך ירצה מנחה וזה כי אני מוחל על עלבוני ואין למחול להם בלעדי זה כאמרם (יומא פ' ע"ז) עונות שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר עד שירצה חבירו • וכן ירמיהו אמר אל תכפר על עונם והעאתם מלפניך אל תמחי כי כרו שוחה לנפשי זכור עמדי לפניך לדבר עליהם טובה: לא חמור אחד מהם נשאתי • אפילו

נָשָׂאתִי וְלֹא הֲרֵעֹתִי אֶת־אַחַד מֵהֶם׃ טז וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־קֹרַח אַתָּה וְכָל־עֲדָתְךָ הֱיוּ לִפְנֵי יְהוָה אַתָּה וָהֵם וְאַהֲרֹן מָחָר׃ יז וּקְחוּ ׀ אִישׁ מַחְתָּתוֹ וּנְתַתֶּם עֲלֵיהֶם קְטֹרֶת וְהִקְרַבְתֶּם לִפְנֵי יְהוָה אִישׁ מַחְתָּתוֹ חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם מַחְתֹּת וְאַתָּה וְאַהֲרֹן אִישׁ מַחְתָּתוֹ׃ יח וַיִּקְחוּ אִישׁ מַחְתָּתוֹ וַיִּתְּנוּ עֲלֵיהֶם אֵשׁ וַיָּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם קְטֹרֶת וַיַּעַמְדוּ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ יט וַיַּקְהֵל עֲלֵיהֶם קֹרַח אֶת־כָּל־הָעֵדָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיֵּרָא כְבוֹד־יְהוָה אֶל־כָּל־הָעֵדָה׃ ס
שלישי כ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ כא הִבָּדְלוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה הַזֹּאת וַאֲכַלֶּה אֹתָם כְּרָגַע׃

ת"א ויאמר משה אל קרח · מועד קטן טז : הבדלו מתוך · ברכות כא מגילה כג סנהדרין עד :

רש"י

נטלתי אפילו כשהלכתי ממדין למצרים והרכבתי את אשתי ואת בני על החמור והיה לי ליטול אותו החמור משלהם לא נטלתי אלא משלי · ות"א שחרית · ל"א כך נקראת אנגריא של מלך שחוור : (טז) והם · עדתך : (יז) והקרבתם וגו' איש מחתתו · החמשים ומאתים איש שבכם : (יט) ויקהל עליהם קרח · בדברי ליצנות כל הלילה ההוא הלך אל השבטים ופתה אותן כסבורין אתם שעלי לבדי אני מקפיד איני מקפיד אלא בשביל כולכם אלו באין ונוטלין כל הגדולות לו המלכות ולאחיו הכהונה עד שנתפתו כולם : וירא

רמב"ן

למחר אל תפן אליה ומדרשו אמר יודע אני שיש להם חלק בתמידי צבור חלקם לא יקרב לפניך לרצון לשון רש"י · ואינו נכון בעיני שיהיה על הקטרת לפי שבעל דתן ואבירם הוא אומר כן בחרה לו על דבריהם והם לא היו בתוך העדה הנועדים להקטיר קטרת אבל פשוטו כי בעבור שהיו אלה רוצים בכהונה להקריב קרבן אמר משה אל תפן אל מנחתם אל הפן אל קרבן שיקריבו לפניך ואל תפלה שיתפללו לך כי כל הקרבנות גם התפלה יקראו מנחה בכתוב וגם אמר אונקלוס קרבנהון איזה דבר שיקריבו לפניך : וטעם לא חמור אחד מהם נשאתי · אמר מה שדברו אני משתרר עליהם כי מעולם לא לקחתי מהם אפילו חמור אחד לעשות צרכי כדרך המלכים או השרים כי זה משפט המלוכה דכתיב ואת חמוריכם יקח ועשה למלאכתו וזה טעם של אונקלוס שחרית שכך נקראת אנגריא של מלך שחוור הזכיר הדבר הקטן שבדיני המלכות וחזר ואמר ולא הרעותי את אחד מהם לשומו במרכבתי ובמלאכתי כאשר יאות למלך · או להטות דינו ולבזות על כבודו כי כלל כל הרעות כולן : (טז) ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך היו לפני ה' · כתב רבי אברהם כבר נאמר כן אבל הטעם כאשר אמר משה לקרח היו לפני ה' לקחו איש מחתתו · והנכון בעיני כי מתחלה אמר להם זאת עשו קחו לכם מחתות קרח וכל עדתו והיה האיש מכם אשר יבחר ה' הוא הקדוש ולא אמר שיהיה אהרן עמהם והם שתקו ואולי לא נתרצו ולא הודו בכך כי חשבו אם יהיה אהרן עמנו תרד האש לכולנו או לא תרד כלל ונהיה כולנו שוים ואם לא יהיה אהרן עמנו ולא תרד האש יאמרו כי לא בחר בנו ויחשבו כי בו כבר בחר שירדה האש בקרבנותיו ביום השמיני ואותו היום יש לנו טענה עליו שלא היה לבחור באהרן שיהיה הוא לבדו הכהן רק בזכות ישראל שעשו המשכן ולכל שליח צבור היה יורד ועדיין לא הוחלפו הבכורים בעת ההיא על כן לא היה קרח חפץ לנסות דבר בלא אהרן והיו גם דתן ואבירם כאשר דבר להם משה כן והיו הם בכלל מה שאמר קרח וכל עדתו וכאשר שלח להם ויאמרו לא נעלה ויחר למשה מאד רצה לגזור עליהם שלא ימותו כמות כל האדם אז חזר משה אל קרח ואמר קחו איש מחתתו חמשים ומאתים מחתות ואתה ואהרן איש מחתתו והנה הוציא מכלם דתן ואבירם וזה

אבן עזרא

ופנה אלי כי לא נשאתי חמור אחד מהם ופי' נשאתי שמתי משא עליו : ולא הרעתי · בשום דבר : (טז) ויאמר משה אל קרח · וכבר אמר כן רק הטעם כאשר אמר משה לקרח היו לפני ה' לקחו איש מחתתו : מחר · והוא היום שקרא משה לדתן ואבירם ויתכן שקראם קודם והוא הנכון בעבור מלת בקר : (יח) ומשה ואהרן · עמם : (כא) הבדלו · כי היו עמם פתח אהל

רשב"ם

אפילו חמור אחד לא נשאתי מהם כשאר משתררים על העם · וא"כ למה מפשיעים אותי בשררה ואם היה נקוד לא חמור אחד מהם פתרונו היה חמור של אחד מהם כמו אחד העם וכמו את אחד מהם :

אלהי

מנהון שחרית ולא אבאשית ית חד מנהון : טז ואמר משה לקרח את וכל כנשתך הוו זמינין לקדם יי את ואנון ואהרן מחר : יז וסבו גבר מחתיתה ותתנון עליהון קטרת בוסמין ותקרבון קדם יי גבר מחתיתה מאתן וחמשין מחתין ואת ואהרן גבר מחתיתה : יח ונסיבו גבר מחתיתה ויהבו עליהון אשתא ושויאו עליהון קטרת בוסמין וקמו בתרע משכן זמנא ומשה ואהרן : יט ואכנש עליהון קרח ית כל כנשתא לתרע משכן זמנא ואתגלי יקרא דיי לכל כנשתא : כ ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר : כא אתפרשו מגו כנשתא הדא ואשצי יתהון כשעה : כב ונפלו

נתינה לגר

ג"כ "חמורו של אחד מהם" וכן אמר שמואל א' (י"ב ג') "חמור מי לקחתי" ולא כהרשב"ם שפי' "אפי' חמור אחד לא נשאתי", והח' רוו"ה הראה ע"פ הנחת הטעמים כי הצדק עם רש"י, ועי' בנתה"ש ע"פ "הן האדם היה כאחד ממנו" (בראשית ג' כ"ב) מה שפלפל בחכמתו ע"ד דקדוק מלת "אחד". נשאתי, שחרית. והדר' לעווי מביא "שדרית" ור"ל לא בקשתי, והיה קשה להמת' לפרש הפעל "נשא" מהוראת לקיחה, דמה חידוש הוא שלא נטל בחזקה, ורש"י והרמב"ן פירשו "שחרית" אנגריא של מלך, ולדעתי הצדק אתו, כי הוא פעל נגזר מן השם "שחור" או השם "שחוור" נגזר ממנו, וכן מצינו במשנה (אבות פ"ב משנה ט"ו) "ונוח לתשחורת" ופי' המפרשים ג"כ מלשון מלוכה, ואפשר שהוא כפשוטו "נשאתי" ר"ל אותה נפשי, כמו "ואליו הוא נושא את נפשו" (דברים כ"ד ט"ו) ורבים דומיהם, ור"ל לא חמדתי ולא התאבתי אפי' חמור ואולי מסבה הזאת שהיה קשה הפעל "נשאתי" שינו הע"ב זקנים (מגילה ט' ע"ב) "לא

בעל הטורים

פי' הם קשי עם ודבריהם דברי און לפיכך אל תפן אל מנחתם : אחד מהם · ד' הכא · ואידך כי ישבו אחים יחדיו ומת אחד מהם · יהי דברך כדבר אחד מהם לטובה · אם לא כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד [מהם] · באליהו (מ"א י"ט) פי' שמשה פייסו לקרח שידבר טובה ויחזור בו וכיון שלא רצה רמז לו שימות כעת מחר : (יט) ויקהל עליהם קרח · כמו שנעשה לאהרן כשנמצאת ואת כל העדה הקהל : (כא) כרגע · ב' במסו' · בהאי פרשה ואידך איך היו לשמה כרגע רמז למאן דאמר עדת קרח אין להם חלק לעולם הבא והיינו דכתיב היו לשמה כרגע ספו תמו ספו בעולם הזה תמו בעולם הבא :

רמב"ן

טעם חמשים ומאתים מחתות כי מה צורך להזכיר המנין במקום הזה והכנים אהרן שיהיה עמהם אז שמע קרח אליו כי חשב שישתנה המעשה בהם ובאהרן : (כא) הבדלו מתוך העדה הזאת · יש לשאול אם ישראל לא חטאו ולא מרדו ברבם למה היה הקצף עליהם לאמר ואכלה אותם כרגע ואם גם הם מרדו כקרח וכעדתו איך יאמרו משה ואהרן האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצוף · וכתב רבינו חננאל הבדלו מתוך העדה הזאת עדת קרח ולא עדת בני ישראל ויאמרו אל אלהי הרוחות לכל בשר וגו' · מיד הודיע הקב"ה למשה כי לא כל עדת בני ישראל בקש לכלות אבל עדת קרח בלבד לפיכך פירש לו זה שאמרתי הבדלו העלו מסביב למשכן קרח דתן ואבירם הוא שאמרתי לך הזכיר להם העלו מסביב אולי כשיראו קרח ועדתו ישובו · אלו דבריו · ואינם נכונים כי לא היה ראוי לאמר על קרח דתן ואבירם שלשה אנשים הבדלו מתוך העדה כי אינם עדה ואין ישראל בתוכם ואהרן עם עדת מקריבי הקטרת היה בתוכם בבואם ועוד כי הבדלו רמז למשה ואהרן בלבד כמו הרומו וכן ואכלה אותם כרגע רמז למגפה שתכלה עם רב ועצום כרגע וחלילה שלא יבין משה נבואתו ויטעה בה · אבל הטעם כי מתחלה היה לב העם אחרי משה ואהרן וכאשר לקחו קרח ועדתו איש מחתתו וישימו עליהם קטרת ועמדו פתח אהל מועד עם משה ואהרן אז קרא קרח לכל העדה ואמר להם כי בכבוד כולם הוא מקנא וייטב הדבר בעיניהם ונקהלו כלם לראות אולי ישר בעיני האלהים ותשוב העבודה לבכוריהם · וזה טעם ויקהל עליהם קרח את כל העדה והנה נתחייבו כליה שהיו מהרהרים אחרי רבם והם כמהרהרים אחרי השכינה ומוותרים על נבואתו של נביא בלבם וחייבין מיתה בידי שמים ומשה ואהרן למדו עליהם זכות שלא חטא במעשה אלא קרח · והוא הגורם והוא המפתה אותם וראוי הוא שימות לבדו לפרסם ולהודיע עונו לרבים · וזו דרך מבקשי רחמים שיקלו החטא מעל העם ונותנין אותו על היחיד הגורם מפני שהוא חייב על כל פנים וכן אמר דוד הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו תהי נא ידך בי ובבית אבי והיה העונש ההוא על העם גם בחטאים שהיה להם לתת השקלים ונעלמם אם העונש הוא על זה כדברי רבותינו כי לא צוה אותם המלך שלא יתנו השקלים כי הוא לדעת המנין בלבד היה חפץ וענשם ועונשו בזה שוה הוא ועוד כי מלבד המנין היה עונש על העם מתחלת דבר כדכתיב ויוסף אף ה' להרות בישראל ויסת את דוד בהם וכתב גם רש"י לא ידעתי על מה · ואני אומר בדרך סברא שהיה עונש על ישראל

ספורנו

אפי' במה שיהנה הדיוט מחבירו לא נהניתי מהם שלא קבלתי מהם אפי' המור בהבהלה וא"כ היתה שררתי עליהם כולה להועלתם ולתקן ענייניהם לא להועלתי והנאתי כלל כמנהג כל מתגבר ואיום מתרעמים על שררתי אלא מגד מה שהם כפויי טובה : ולא הרעותי את אחד מהם · אפי' איבת היוצא מב"ד חייב אין להם עלי שלא קרה להם שיבאו לפני לדין כאופן שאחייבם : (טז) אתה וכל עדתך היו לפני ה' · היו מזומנים לדין לפניו : (כא) הבדלו · שלא תגין זכותכם עליהם

כענין

כב וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ אֵל אֱלֹהֵי הָרוּחֹת לְכָל־בָּשָׂר הָאִישׁ אֶחָד יֶחֱטָא וְעַל כָּל־הָעֵדָה תִּקְצֹף׃ ס כג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כד דַּבֵּר אֶל־הָעֵדָה לֵאמֹר הֵעָלוּ מִסָּבִיב לְמִשְׁכַּן־קֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם׃ כה וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיֵּלֶךְ אֶל־דָּתָן וַאֲבִירָם וַיֵּלְכוּ אַחֲרָיו זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כו וַיְדַבֵּר אֶל־הָעֵדָה לֵאמֹר סוּרוּ נָא מֵעַל אָהֳלֵי הָאֲנָשִׁים הָרְשָׁעִים הָאֵלֶּה וְאַל־תִּגְּעוּ בְּכָל־אֲשֶׁר לָהֶם פֶּן־תִּסָּפוּ בְּכָל־חַטֹּאתָם׃ כז וַיֵּעָלוּ מֵעַל מִשְׁכַּן־קֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם מִסָּבִיב וְדָתָן וַאֲבִירָם יָצְאוּ נִצָּבִים פֶּתַח אָהֳלֵיהֶם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וְטַפָּם׃ כח וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּזֹאת תֵּדְעוּן כִּי־יְהוָה שְׁלָחַנִי לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל־הַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּה כִּי־לֹא מִלִּבִּי׃ כט אִם־כְּמוֹת כָּל־הָאָדָם יְמֻתוּן אֵלֶּה וּפְקֻדַּת כָּל־הָאָדָם יִפָּקֵד עֲלֵיהֶם לֹא יְהוָה

ת"א ויקם משה וילך אלי סנהדרין קי: סורו נא מעל׳ שבועות לט: כי ה׳ שלחני׳ עקידה שער פד : אם כמות כל ׳ נדרים לט :

רש"י

כבוד ה׳ ׳ בא בעמוד ענן : (כב) אל אלהי הרוחות ׳ יודע מחשבות אין מדתך כמדת ב"ו ׳ מלך ב"ו שסרחה עליו מקצת מדינה אינו יודע מי החוטא לפיכך כשהוא כועס נפרע מכולם אבל אתה לפניך גלויות כל מחשבות ויודע אתה מי החוטא : האיש אחד ׳ הוא החוטא ואתה על כל העדה תקצוף אמר הקב"ה יפה אמרת אני יודע ומודיע מי חטא ומי לא חטא : (כד) העלו ׳ כתרגומו אסתלקו מסביבות משכן קרח : (כה) ויקם משה ׳ כסבור שישאו לו פנים ולא עשו : (כז) יצאו נצבים ׳ בקומה זקופה לחרף ולגדף כמו ויתיצב ארבעים יום דגלית : ובניהם וטפם ׳ בא וראה כמה קשה המחלוקת שהרי בית דין של מטה אין עונשין אלא עד שיביא ב׳ שערות ובית דין של מעלה עד עשרים שנה וכאן אבדו אף יונקי שדים : (כח) לעשות את כל המעשים האלה ׳ שעשיתי על פי הדבור לתת לאהרן כהונה גדולה ובניו סגני כהונה ואליצפן נשיא הקהתי : (כט) לא ה׳ שלחני ׳ אלא אני

רמב"ן

שהתאחר בנין בית הבחירה שהיה הארון הולך מאהל אל אהל כגר בארץ ואין השבטים מתעוררים לאמר נדרוש את ה׳ ונבנה הבית לשמו כענין שנאמר לשכנו תדרשו ובאת שמה עד שנתעורר דוד לדבר מימים רבים ולזמן ארוך שנאמר ויהי כי ישב המלך דוד בביתו וה׳ הניח לו מסביב מכל אויביו ויאמר המלך אל נתן הנביא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים יושב בתוך היריעה והנה דוד מנעו השם ית׳ מפני שאמר כי דמים רבים שפכת ארצה לפני ונתאחר עוד הבנין עד מלוך שלמה ואלו היו ישראל חפצים בדבר ונתעוררו בו מתחלה היה נעשה בימי אחד מהשופטים או בימי שאול או גם בימי דוד כי אם שבטי ישראל היו מתעוררים בדבר לא היה הוא הבונה אבל ישראל הם היו הבונים ׳ אבל כאשר טעם לא השגיחו ודוד הוא המשגיח והמתעורר והוא המבין הכל הוא היה הבונה והוא איש מבפש ומחזיק במדת הדין ולא הוכשר בבית הרחמים ועל כן נתאחר הבנין כל ימי דוד בפשיעת ישראל וע"כ היה הקצף עליהם ועל כן היה המקום אשר יבחר ה׳ לשום שמו שם נודע בענשם ובמגפותם והכתוב ירמוז כל מה שנאמר כי לא ישבתי בבית למיום אשר העליתי את ישראל מארץ מצרים עד היום הזה ואהיה מתהלך וגו׳ בכל אשר התהלכתי בכל בית ישראל הדבר דברתי אל אחד שופטי ישראל אשר צויתי לרעות את עמי ישראל לאמר למה לא בניתם לי בית ארזים הרי יאשים הכתוב כי השכינה מתהלכת בכל ישראל מאהל אל אהל וממשכן אל משכן ולא היה אחד בכל שופטי ישראל הרועים אותם מתעורר בדבר ׳ ואמר הכתוב עוד כי גם השם רחק מהם ולא דבר לאחד מכולם לבנות הבית

רשב"ם

(כב) אלהי הרוחות ׳ אתה מכיר רוחות ולבות שאר העם שלא פשעו : (כה) וילך אל דתן ואבירם ׳ אולי יחזרו בתשובה : (כח) כי לא מלבי ׳ שחיבבתם בקטורת כשאומר אתה ואהרן איש מחתתו : (כט) לא ה׳ שלחני ׳ אלא עשיתים

על אפיהון ואמרו אל אלה רוחיא לכל בשרא גברא חד יחוב ועל כל כנשתא יהי רגזא: כג ומליל יי עם משה למימר: כד מלל עם כנשתא למימר אסתלקו מסחור סחור למשכנא דקרח דתן ואבירם: כה וקם משה ואזל לות דתן ואבירם ואזלו בתרוהי סבי ישראל: כו ומליל עם כנשתא למימר זורו כען מעלוי משכני גבריא חיביא האלין ולא תקרבון בכל די להון דלמא תלקון בכל חוביהון: כז ואסתלקו מעלוי משכנא דקרח דתן ואבירם מסחור סחור ודתן ואבירם נפקו קימין בתרע משכניהון ונשיהון ובניהון וטפלהון: כח ואמר משה בדא תדעון ארי יי שלחני למעבד ית כל עובדיא האלין ארי לא מרעותי: כט אם כמותא דכל אנשא ימותון אלין וסערא דכל אנשא יסתער עליהון לא יי שלחני: ל ואם

נתינה לגר

חמד" (ולא כפירש"י שם) משום דעל דבר יקר ונחמד יפול יותר הפעל „נשא". (כז) מסביב, מסחור סחור. ולקמן (פסוק ל"ד) „סביבותיהם" ת' „סחרניהון"? אולם אחר החפוש נראה כי כמעט בכ"מ אשר יבא בעברית מחובר אל אחד מהכנוים, ית' „סחרני". (כט) ופקדת, וסערא. הוא כמו שת' „פקד עון אבות" (שמות ל"ד ז') „מסער" ר"ל מבקש חוב ובכמה מקומות מת' הפעל „פקד" בפעל „סער" כמו „לפקד עון יושב הארץ" (ישעיה כ"ו כ"א) תרגם „לאסערא חוב" „ותפקדנו לבקרים" (איוב ז' י"ח)

בעל הטורים

(ס) תשפו · ב' במסו' · הכא ואידך (ש"א י"ב) ואם הרע תרעו גם אתם גם מלככם תספו· שאמר להם שאם לא יחזרו בהם שימותו הם וקרח גדולם: (כט) ימתון · ג' הכא ואידך (ישעיה נ"א) והארץ כבגד תבלה ויושביה כמו כן ימותון · פי' אמר שתבלה ויושביה ימותון שיבלעו הם תחתם: ופקדת · ג' במסו' · הכא ואידך ופקודת משמרת · ופקודת אלעזר בן אהרן · בשביל שרצה ליכנס בפקודת אלעזר שבקשו כהונה על כן ופקודת כל האדם וגו' ופקודת כל האדם יפקד אמר משה אם הקב"ה יעשה נלאה כמו שעושה לכל אדם שהוא פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים [לא ה' שלחני אמנם לא יעשה כן ואז תדעו

אבן עזרא

אהל מועד: (כב) ויפלו על פניהם · להתפלל: וטעם אל מורה שיש לו כח לכלותם כרגע והוא אלהי הרוחות הטעם פי' אל כי יוכל לכלותם כי הרוחות בידו הם: האיש אחד יחטא · הוא קרח שהקהיל על משה ועל אהרן כל העדה וי"א כי טעם אלהי הרוחות כי בידו כח להפש הרוחות כי הוא אלהיהם והוא ידע כי האחד שהוא קרח חטא לבדו וגם אם החטיא אחרים · והנכון בעיני כי טעם הבדלו מתוך העדה הזאת הם קרח וכל עדתו ואם יצאו אכלתם וכלתם כרגע: (כד) למשכן קרח · הנכון בעיני שהיה לקרח אהל לאדם שלו ולרכושו רחוק ממחנה הלוים והיה עם אהלו אהלי דתן ואבירם כי לא יתנו סביב המשכן כי אם הלוים לבדם ומזה הכתוב נלמוד כי בעל הדגל היה חונה קרוב ממחנה הלוים: (כה) זקני ישראל · הנכון בעיני שהם השבעים הזקנים הנבחרים: (כו) ואל תגעו בכל אשר להם · שאם באו להציל ממונם ירדו חיים שאול כמו הם: בכל חטאתם · בעבור רב חטאתם: (כז) ובניהם · הגדולים · וטפם · קטנים וקטנות: (כח) לעשות את כל המעשים · להחליף הבכורים בלוים ודע כי דבר גדול היה ומכעים לאשר איננו מאמין להסיר הבכורים מכהונתם ולהשיב המעלה למשפחת משה לבדו וכל זה היה בעבור מעשה העגל כי ויעלו עולות ויגשו שלמים הבכורים העלום כי הם היו לבדם הכהנים ובני לוי הרגו עבדי העגל ויש בכאן שאלה ותשובתה בפרשת

רמב"ן

רק עתה שהתעררת הסיבות כי היה עם לבנך ואמות עתה לבנותו על יד שלמה בנך שיהיה איש שלום; גטעם (יט) ויקהל עליהם קרח · את גדולי העם הנועדים תמיד אל פתח אהל מועד · או בכורי כל ישראל הראוים לעבודה ולא הזכיר העם כמו בעגל ובמרגלים כי אלו היו כל ישראל היה אומר ואכלה אותם כרגע ואעשה אותך לגוי גדול וכל זה שהזכרתי על הבכורות הוא על דרך רבותינו שאומרים שהעבודה היתה לבכורות · אבל על דרך הפשט היו מתחלה כל ישראל ראויים לעבודת הקרבנות כי כן הוא הדין לעולם בבמות יחיד ונבחר אהרן לעבודת המשכן והמקדש והיה קרח טוען על הבחירה הזאת ורצה להחזיר העבודות לכל ישראל כי כל העדה כולם קדושים: (כו) ואל תגעו בכל אשר להם פן תספו·שיעור הכתוב סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה פן תספו בכל חטאתם ואל תגעו בכל אשר להם והטעם שאם לא יסורו משם יהיו נבלעים בפי הארץ והזהירם שלא יגעו להציל ממונם דבר ולקחת להם כי חרם הוא · ור"א אמר שאם באו להציל ממונם ירדו שאול כמוהם וא"כ יהיה זה כטעם ותבא אשתו מאחריו ותהי נציב מלח כאשר הזכרתי בטעמו שם: (כט) אם כמות כל האדם ימותון אלה · הנה גם רבים בעם אמרו לו פעמים רבות למה העליתנו ממצרים אבל היה התוגה על אלה מכל האדם באמרם לא נעלה כי השתרר עלינו כי שתים רעות עשו· בזו על פקוד הרב וכפרו בכל מעשה ה' אשר עשה במצרים ובמדבר ושם פתחו פתח לדלת העם להתלונן כי בראות העם שאלו שהיו חשובים אמרו כך גלוה העם עליהם לדבר כמותם וגם כפרו במה שנאמר במעמד הר סיני וגם בך יאמינו לעולם והם אמרו שאינו כדאי להשתרר עליהם ולא בא להם על ידו רק רע ומפני זה אמרו ויחר למשה מאד וגם

ספורנו

פענין ימלט אי נקי: (כב) האיש אחד יחטא · שהוא עשה שנקהלה עלינו העדה כאמרו ויקהל עליהם קרח את כל העדה: (כד) דבר אל העדה לאמר העלו מסביב · פירש שזה באמר הבדלו מתוך העדה לא אמר אלא על עדת קרח: (כו) פן תספו · שאינכם

שְׁלָחָנִי: ל וְאִם־בְּרִיאָה יִבְרָא יְהוָה וּפָצְתָה הָאֲדָמָה אֶת־פִּיהָ וּבָלְעָה אֹתָם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר לָהֶם וְיָרְדוּ חַיִּים שְׁאֹלָה וִידַעְתֶּם כִּי נִאֲצוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֶת־יְהוָה: לא וַיְהִי כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתִּבָּקַע הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תַּחְתֵּיהֶם: לב וַתִּפְתַּח הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ וַתִּבְלַע אֹתָם וְאֶת־בָּתֵּיהֶם וְאֵת כָּל־הָאָדָם אֲשֶׁר לְקֹרַח וְאֵת כָּל־הָרְכוּשׁ: לג וַיֵּרְדוּ הֵם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם חַיִּים שְׁאֹלָה וַתְּכַס עֲלֵיהֶם הָאָרֶץ וַיֹּאבְדוּ מִתּוֹךְ הַקָּהָל: לד וְכָל־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיהֶם נָסוּ לְקֹלָם כִּי אָמְרוּ פֶּן־תִּבְלָעֵנוּ הָאָרֶץ: לה וְאֵשׁ יָצְאָה מֵאֵת יְהוָה וַתֹּאכַל אֵת הַחֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם אִישׁ מַקְרִיבֵי הַקְּטֹרֶת: ס יז א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ב אֱמֹר אֶל־אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְיָרֵם אֶת־הַמַּחְתֹּת מִבֵּין הַשְּׂרֵפָה וְאֶת־הָאֵשׁ זְרֵה־הָלְאָה כִּי קָדֵשׁוּ: ג אֵת מַחְתּוֹת הַחַטָּאִים הָאֵלֶּה בְּנַפְשֹׁתָם וְעָשׂוּ אֹתָם רִקֻּעֵי

ת"א ואם בריאה · נדרים לט סנהדרין קי: ותפתח הארץ · שם לו: וירדו הם וכל אשר · ערכין יט: ותכס עליהם · סנהדרין קח קט: ואש יצאה מאת ה' · סנהדרין קי: את מחתות · שם נב מנחות נט:

רש"י

אני עשיתי הכל מדעתי ובדין הוא חולק עלי: (ל) ואם בריאה · חדשה: יברא ה' · להמית אותם במיתה שלא מת בה אדם עד הנה ומה היא הבריאה ופצתה האדמה את פיה ותבלעם אז וידעתם כי נאצו הם את ה' ואני מפי הגבורה אמרתי ורבותינו פירשו אם בריאה פה לארץ מששת ימי בראשית מוטב וא"ל יברא ה' (רצה לומר יברא ה' הפה לכאן): (לד) נסו לקולם · בשביל הקול היוצא על בליעתן: (ב) ואת האש · שבתוך המחתות: זרה הלאה · לארץ מעל המחתות: כי קדשו · המחתות ואסורין בהנאה שהרי עשאום כלי שרת: (ג) החטאים האלה בנפשותם · שנעשו פושעים בנפשותם שנחלקו על הקב"ה: רקועי ·

רמב"ן

קרח אמר ומדוע תתנשאו ועל כן נבלע אהלו עמהם וזה טעם לא ה' שלחני לא שלחני ה' כלל להוציאם ממצרים כטעם אשר שלחו ה' לעשות בארץ מצרים וזה לך האות כי אנכי שלחתיך וכן כי ה' שלחני לעשות את כל המעשים האלה המעשים אשר ראיתם בעיניכם רמז לכל אשר עשה מיום שאמר לו לכה ואשלחך אל פרעה כי תחלת ביאת הנביא יקרא שליחות כענין את מי אשלח ומי ילך לנו ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים · ואין טעם כל המעשים להחליף הבכורים ללוים וכהונת אהרן כדברי המפרשים אלא לכלל המעשים אשר עשה משה לעיני כל ישראל כמו שפירשתי: (ל) ואם בריאה יברא ה' · כתב ר"א י"א כי בריאה תורה על המצא יש מאין וכבר נבקעו מדינות רבות וירדו הדרים בהן שאולה אבל פי' כטעם גזרה מן וברא אתהן והנכון שתאמר על המצא דבר מאין כי אין אצלינו בלשון הקדש מורה על זה זולתי המלה הזאת · אבל הענין כי בקיעת האדמה איננה בריאה מחודשת אבל פתיחת הארץ את פיה לבלוע הוא חדוש לא נהיה מעולם כי כאשר תבקע האדמה כמו שנעשה פעמים רבים ברעש הנקרא זלזלה תשאר פתוחה גם ימלא הבקע מים ויעשה כאגמים אבל שתפתח ותסגר מיד כאדם הפותח פיו לבלוע ויסגור אותו אחרי בלעו זה הדבר נתחדש ביום ההוא כאלו הוא נברא מאין וזה טעם ותכס עליהם הארץ ולכך אמר הכתוב אחרי ותבקע האדמה ותפתח

רשב"ם

עשיתים מדעתי שצויתי להקטיר קטורת: (ל) אם בריאה · חדשה יברא ה' בארץ כדכתיב כי ברא ה' חדשה בארץ · שאינה כמיתת נדב ואביהוא: (לד) נסו לקולם · כשצעקו בשעת נפילה כדכתיב לקול נפלם רעשה ארץ

בְּרִיאָה יִבְרֵי יְיָ וְתִפְתַּח אַרְעָא יָת פּוּמַהּ וְתִבְלַע יָתְהוֹן וְיָת כָּל דִּי לְהוֹן וְיֵחֲתוּן כַּד חַיִּין לִשְׁאוֹל וְתִדְּעוּן אֲרֵי אַרְגִּיזוּ גֻּבְרַיָּא הָאִלֵּין קֳדָם יְיָ: לא וַהֲוָה כַּד שֵׁיצִי לְמַלָּלָא יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין וְאִתְבְּזָעַת אַרְעָא דִּי תְחוֹתֵיהוֹן: לב וּפְתַחַת אַרְעָא יָת פּוּמַהּ וּבְלָעַת יָתְהוֹן וְיָת אֱנָשׁ בָּתֵּיהוֹן וְיָת כָּל אֱנָשָׁא דִּי לְקֹרַח וְיָת כָּל קִנְיָנָא: לג וּנְחָתוּ אִנּוּן וְכָל דִּי לְהוֹן כַּד חַיִּין לִשְׁאוֹל וַחֲפַת עֲלֵיהוֹן אַרְעָא וַאֲבַדוּ מִגּוֹ קְהָלָא: לד וְכָל יִשְׂרָאֵל דִּי בִּסְחָרָנֵיהוֹן עֲרַקוּ לְקָלְהוֹן אֲרֵי אֲמַרוּ דִּלְמָא תִבְלְעִנָּנָא אַרְעָא: לה וְאֶשָּׁתָא נְפַקַת מִן קֳדָם יְיָ וַאֲכַלַת יָת מָאתַן וְחַמְשִׁין גַּבְרָא מְקָרְבֵי קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא: א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: ב אֱמַר לְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא וְיָרִים יָת מַחְתְּיָתָא מִבֵּין יְקִידַיָּא וְיָת אֶשָּׁתָא אַרְחֵיק לְהָלָא אֲרֵי אִתְקַדָּשׁוּ: ג יָת מַחְתְּיָן חַיָּבַיָּא הָאִלֵּין דְּאִתְחַיָּבוּ

נתינה לגר

תרגם „ותסעריגה לנפריא". (לב) ואת בתיהם, וית אנש בתיהון. ולא רצה לפרש כפשוטו שהבתים בעצמם נבלעו, אף שכתוב אח"כ „ואת כל האדם" יען כי מאשר כתב „אשר לקרח" ש"מ כי רק הרכוש אשר לקרח נבלע, ולא רכוש זולתו וכן הרגם לקמן (דברים י"א ו') „ובלעתן וית אנש בתיהון". יז (ב) השרפה, יקידיא. ת' כשם תאר, ולא „יקדתא" שם המקרה (אולי בעבור שלמד מהמפורש אחריו בפסוק ד' „אשר הקריבו השרופים" ורק מה שנמצא בפסוק זה בתומשי רוו"ה „יְקִידַיָּא".

בעל הטורים

כי ה' שלחני • כנ"ל אלא שהרב קולר בלשונו] אלא שיפגיסם מיד : (ל) בריאה • ב' במסו' • מתרי לינני ואם בריאה • ומאכלו בראה (חבקוק א') שהאכיל קרח לעדתו עד שהמשיכם אחריו כדאיתא בפרק חלק : כי נאצו אנשים האלה • ר"ת הכהן על שנקשו כהונה : (לא) ותבקע • ד' במסו' • הכא ואידך (מ"א מ"ס) ותבקע הארץ בקולם • ותבקע העיר דירמיה (נ"ב) ודמלכים (ב' כ"ה) על ירושלים) • ותבקע הארץ בקולם והיינו דכתיב וכל ישראל אשר סביבותיהם נסו לקולם ורמז להא דאיתא בעירובין שפתחה של גיהנם בירושלים • ותבקע העיר פירוש בירושלים שם ותבקע האדמה וירדו שאולה : האדם אשר לקרח • ס"ת חרס מלמד שעשאן חרס על שנתחברו לקרח : (לג) ויאבדו • ב' במסו' • הכא ואידך ויאבדו כלי מלחמה • כיון שאבדו נאבד כלי המלחמה : (ג) את מחתות החטאים האלה בנפשותם • שנתחייבו על עסקי נפשותם כדרים לקיש דאמר ריש לקיש מאי דכתיב בחנפי לעגי מעוג חרק עלי שינימו בשביל חניפה שהחניפם קרח על עסקי לגימא חרק עליהם שר של גיהנם שיניו • חרק אותיות קרח [את] החטאים (האלה) ב' במסו' • הכא ואידך (ש"א ט"ו) [את] החטאים את עמלק לומר לך כמו שאלו חטאו

אבן עזרא

ויוצק מצה : (ל) בריאה • י"א שהיא תורה על המצא מה שלא היה וכבר פירשתי שאין המלה רק מגזרת וברא אתהן וכבר נבקעו מדינות רבות וירדו הדרים בהן שאולה והנה פירושה כטעם גזרה : ופצתה האדמה את פיה • כמו ופתחה וכן יפצה פיהו וכבר רמזתי בעבור היות נשמת האדם העליונה תיבונה הדבר על הגבוהים ממנה כדרך תמונה שהוא הגוף וכן על השפלים ממנה והטעם להבין השומעים : (לב) ואת בתיהם • שם כלל לנשיהם ובניהם וטפם : ואת כל הרכוש • שהיה לכלם : (לג) וירדו הם • הטעם כאשר ירדו נסתמה הארץ ולא נראו : ותכס עליהם • הארץ בעצמה : ויאבדו • בעבור מות בניהם העומדים תחתם : (לד) לקולם • בעבור קולם: (לה) ה"א האשה מושכת עצמה ואחרת עמה י"א כי קרח מהנבלעים היה והראיה ותבלע אותם ואת קרח וי"א כי נשרף היה והעד ואת קרח במות העדה באכול האש וחז"ל אמרו כי נשרף ונבלע ולפי דעתי שלא נבקע רק מקום דתן ואבירם כי לא נזכר וקרח היה עומד עם מחתתו עם אהרן ועם נשיאי העדה מקריבי הקטרת ופי' הפסוק ואת קרח איננה דבק עם ותבלע אותם רק עם במות העדה ואם יטעון טוען ויאמר למה לא הזכיר קרח עם השרופים התשובה כי אחר שהזכיר הכתוב שנשרפה עדתו שבאה לעזרה אין צורך להזכיר קרח כי מקל וחומר יודע הדבר וכמוהו מרכבות פרעה וחילו ולא הזכיר בשירה פרעה שטבע ובאמת טבע כי כן כתוב ונער פרעה וחילו והעד הנאמן כי קרח היה מהשרופים ולא יהיה כקרח וכעדתו : (ב) וזרה הלאה • מהמזבח : כי קדשו • כי אחר שהקריבום לשם הנה קדושים : (ג) את מחתות החטאים • פי' המחתות • ועשו אותם • האומנים : רקועי פחים • כמו

רמב"ן

הארץ את פיה ותבלע אותם • ועל דעת רבותינו בקרוב פתח גיהנם גם הוא ענין נחדש לפצותו : (לב) ואת כל האדם אשר לקרח • קנה לו עבדים ושפחות ובני בית היו לו מצריים וכושיים וכנעניים קנין כספו ונענשו בכלל הרכוש שלהם שהם לקו בגופם ובממונם • ואולי גם מישראל היו בביתו גרים ותושבים ונמשכו אחר עצתו ונענשו כי אינו רומז לזרעו דכתיב ובני קרח לא מתו כי היו גדולים לדיקים וטובים וזכותם עמדה להם ולא היו לו בנים ובנות קטנים כי לא הזכיר הכתוב בקרח טף : (לג) וטפם ויאבדו מתוך הקהל • שאבדו לעיניהם בהיותם בתוכם עומדים עמהם כי ברגע פתחה הארץ את פיה וסגרה אותה עליהם ולא נודע מקומם איו • ור"א אמר בעבור מות בניהם העומדים תחתם : (ב) כי קדשו • המחתות והם אסורין בהנאה שכבר עשאום כלי שרת לשון רש"י • ולא ידעתי טעם לאיסור

ספורנו

שאיככם ראויים להגאל אם תהיו עמהם כבולקו:(ל)וידעתם כי נאצו•שאינם ראויים ליקרא דשכבי ולהקבר עם שאר מתים:(לב) ותפתח הארץ את פיה • הרחיבה את הבקיעה עד מקום בתיהם : ואת כל האדם אשר לקרח • הנמשכים אחריו במחלוקתו • ולכן לא מתו בניו שלא נגררו אחריו בזה : ואת כל הרכוש • שלא יזכו ביהנו לדיקים בעשלם כענין נפלה בלע מחיקו ומצאה עני ונהפכים בה : (לג) ותכס עליהם הארץ • הגיד שלא קרה באותה הפתיחה כמו שיקרה בפתיחת הרעש שהיא לא יסגר היכף אמנם זאת נ:רה תיכף כפותח פיו לבלוע דבר ויסגירנו אחר הבליעה : (ב) ואת האש זרה הלאה • לא אל שפך הדשן מפני שהיתה קטרת זרה

פחים צפוי למזבח כי־הקריבם לפני־יהוה ויקדשו ויהיו לאות לבני ישראל: ד ויקח אלעזר הכהן את מחתות הנחשת אשר הקריבו השרפים וירקעום צפוי למזבח: ה זכרון לבני ישראל למען אשר לא־יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא להקטיר קטרת לפני יהוה ולא־יהיה כקרח וכעדתו כאשר דבר יהוה ביד־משה לו: פ ו וילנו כל־עדת בני־ישראל ממחרת על־משה ועל־אהרן לאמר אתם המתם את־עם יהוה: ז ויהי בהקהל העדה על־משה ועל־אהרן ויפנו אל־אהל מועד והנה כסהו הענן וירא כבוד יהוה: ח ויבא משה ואהרן אל־פני אהל מועד: ס רביעי ט וידבר יהוה אל־משה לאמר: י הרמו מתוך העדה הזאת ואכלה אתם כרגע ויפלו על־פניהם: יא ויאמר משה אל־אהרן קח את־המחתה ותן־עליה אש מעל המזבח ושים קטרת והולך מהרה אל־העדה וכפר עליהם כי־יצא הקצף מלפני יהוה החל הנגף: יב ויקח אהרן כאשר ׀ דבר משה וירץ אל־תוך הקהל והנה החל

ת"א ולא יהיה כקרח וכעדתו · כנהדרין קי :

רש"י

רדודין: פחים· עסין מרודדין טינבי"ש בלע"ז(1) : צפוי למזבח · למזבח הנחושת : ויהיו לאות · לזכרון שיאמרו אלו היו מאותן שנחלקו על הכהונה ונשרפו : (ד) וירקעום· אינטינדרי"ש בלע"ז(2) : (ה) ולא יהיה כקרח · כדי שלא יהיה כקרח : כאשר דבר ה' ביד משה לו · כמו עליו על אהרן דבר אל משה שיהיו הוא ובניו כהנים לפיכך לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן וגו' וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דיבור פתרונם כמו על ומדרשו על קרח ומהו ביד משה ולא כתבו אל משה רמז לחולקים על הכהונה שלוקין בצרעת כמו שלקה משה בידו שנאמר ויוציאה והנה ידו מצורעת כשלג וע"כ לקה עוזיהו בצרעת : (יא) וכפר עליהם · רז זה מסר לו מלאך המות כשעלה לרקיע שהקטורת עוצר המגפה (ר"ל כשניתן רשות למשחית אז אין מבחין בין טוב לרע ועל מה שמוסיף מדיליה יש תיקון בקטרת אבל מה שגזר הקב"ה בהדיא אין חכמה ואין תבונה ובזה מתורץ מ"ש אח"כ שלא הניח המלאך את אהרן לעצור בקטרת והלא הוא

רמב"ן

לאיסור הזה שהרי קטרת זרה הקריבו וזר שעשה כלי שרת להקטיר בחוץ באיסור איננו מקודש · אבל יש לומר כי בעבור שעשו כן על פי משה היו קדש כי הם הקדישו אותם לשמים לפי שחשבו שיענה אותם האלהים באש ותהיינה המחתות האלה כלי שרת באהל מועד לעולם · והנכון בעיני כי יאמר הכתוב כי הקריבם

רשב"ם

ארץ: (ה) כאשר דבר ה' ביד משה לו · מוסב למעלה · ויקח אלעזר הכהן את מחתות הנחושת מבין השריפה כאשר דבר ה ביד משה לו · לאלעזר · שכך ציוהו הקב"ה למשה אמור אל אלעזר בן אהרן הכהן וירם את המחתות : (ו) אתם חמתם את עם ה' · על דתן ואבירם הבלועים אנו מודים שחטאו אבל המאתים וחמשים איש שמתו כמיתת נדב ואביהוא אתם הרגתם אותם שצויתם להקטיר הקטורת : (י) הרמו · כמו המולו לה' אבל בשביל הרי"ש נהפך החיריק כמו (בירך) ברך משקל דג"ש · ולמעלה אומר הבדלו · וכאן אומר הרמו שמשמע להבדיל יותר לפי שכבר יצא הקצף : (יא) ושים קטורת · להודיע שהקטורת הממיתה כשאינם כהנים היא הגותנת

1) tenues דינני . 2) etendre הויסדעהגען .

בנפשתיהון ויעבדון יתהון טסין רדידין חופאה למדבחא ארי קרבנון קדם יי ואתקדשו ויהון לאת לבני ישראל: ד ונסיב אלעזר כהנא ית מחתיתא דנחשא דקריבו יוקידיא ורדידנון חופאה למדבחא: ה דכרנא לבני ישראל בדיל די לא יקרב גבר חלוני די לא מזרעא דאהרן הוא לאסקא קטרת בוסמין קדם יי ולא יהי כקרח וככנשתה כמא די מליל יי בידא דמשה לה: ו ואתרעמו כל כנשתא דבני ישראל ביומא דבתרוהי על משה ועל אהרן למימר אתון גרמתון דמית עמא דיי: ז והוה באתכנשות כנשתא על משה ועל אהרן ואתפניאו למשכן זמנא והא חפהי עננא ואתגלי יקרא דיי: ח ועל משה ואהרן לקדם משכן זמנא: ט ומליל יי עם משה למימר: י אתפרשו מגו כנשתא הדא ואשצי יתהון כשעה ונפלו על אפיהון: יא ואמר משה לאהרן סב ית מחתיתא והב עלה אשתא מעלוי מדבחא ושוי קטרת בוסמיא ואוביל בפריע לכנשתא וכפר עליהון ארי נפק רגזא מן קדם יי שרי מותנא: יב ונסיב אהרן כמא די מליל משה ורהט לגו קהלא והא שרי

בעל הטורים

בנפשותם כך חטא עמלק בנפשו שראה כל הנסים שנעשה לישראל ונזדווג להם כדאיתא במדרש משל למי שראה אמבטי רותחת וקפץ בתוכה: (י) ויפלו על פניהם · ולא התפללו כמו למעלה שלא היתה תפלה שגורה בפיהם ועל כן אמר כי יצא הקצף כדאמר ר' חנינא בן דוסא כשהיה מתפלל על החולים אם אין תפלתי שגורה בפי אני יודע שהוא מטרף: (יב) וירץ · בא"ת

אבן עזרא

וירקעו את פחי הזהב · ופי' כי קדשו כי הקריבום לפני ה': ויהיו לאות · לזכר ולסימן: (ד) וירקעום · המרקעים: (ה) כאשר דבר ה' ביד משה לו · לאהרן וי"א כי לו שב אל קרח והוא רחוק בעיני: (ו) ממחרת · זה היום כי לעולם הוא כמו: אתם המתם · הטעם מה ראיה היתה זאת שבט לוי הוא הנבחר ונבחר אהרן לכהן גדול ויתכן שבתפלתכם או בחכמה שידעתם שרפתם המקריבים: (ז) בהקהל העדה · כל קהלה ואחריה על היא למריבה: (ח) ויבא משה ואהרן · בעבור שראו שנראה הכבוד: (י) הרמו · שיבנו במקום

רמב"ן

לפני ה' ויקדשו להיות לאות לבני ישראל כלומר אני הקדשתי אותם מעת שהקריבו אותם לפני כדי שיהיו לאות לבני ישראל: (ה) כאשר דבר ה' ביד משה לו · כמו עליו על קרח ומהו ביד משה ולא נכתב אל משה רמז לחולקים על הכהונה שלוקין בצרעת כמו שלקה משה בידו ועל זה לקה עוזיהו בצרעת · ולפי פשוטו ולא יהיה בלוע ושרוף כקרח וכעדתו אך כאשר נעשה למשה בידו שלקה בצרעת · ויש פותרים למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא כאשר דבר ה' ביד משה לאהרן שיהיו הוא ובניו כהנים ולא זר כל זה לשון רש"י · והנכון שהוא רומז אל אלעזר הנזכר שאמר הכתוב אמור אל אלעזר בן אהרן וגו' ושיעורו ויקח אלעזר הכהן את מחתות הנחשת אשר הקריבו השרופים וירקעום צפוי למזבח כאשר דבר ה' ביד משה לו זכרון לבני ישראל וגו': (ו) אתם המתם את עם ה' · אמר אונקלוס אתון גרמתון דמית עמא דה' · ופירוש כי יאשימו אותם על שנתנו העצה הזאת להקטיר קטורת זרה לפני ה' מדעתם שהמקריבים אותם נשרפים כי השם לא אמר למשה להקריב הקטורת הזאת והוא לא אמר לישראל בשם ה' לעשות כן א"כ מעצמם נתנו העצה הזאת אשר מתו בה העם והיו יכולין לתת אות ומופת אחר במטה או בזולתו · ור"א אמר מה ראיה זו שבט לוי נבחר ונבחר אהרן לכהן גדול ויתכן שבתפלתכם או בחכמה שידעתם שרפתם המקריבים וכן נראה שלא האמינו כי מה שאמר אחרי כן דבר אל בני ישראל וקח מאתם מטה מטה והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח והשכותי מעלי וגו' ראיה שלא האמינו העם במריבה הזאת שנבחרו הלוים והוחלפו הבכורות בהם רק חשבו כי משה ואהרן גרמו המריבה או שהיה העונש בקטורת שהיתה אש זרה אשר לא צוה אותם וקטרת אהרן היתה קטרת הבקר כאשר פירשתי ולא היו התלונות רק על המריבה לא על הבליעה כי השם אמר למשה העלו מסביב וגו' וזה ירמוז על פתיחת פי הארץ ומשה הגיד זה לישראל בשם ה' ודתן ואבירם היו חייבים יותר שהיו מלעיבים במלאכי אלהים ובוזים את דבריו ומתעתעים בכבודו · והנכון בעיני שהיו העם מאמינים עתה בכהונת אהרן שכבר יצאה אש מלפני ה' ותאכל את קרבנותיו אבל היו חפצים שיהיו הבכורות משרתי המשכן במקום הלוים ולא ירצה בחליפין שעשו בהם כי היו חפצים שיהיה לכל השבטים חלק בעבודת בית ה' והנה יתלוננו אתם המיתם אותם בנתתכם העצה הזאת שיקריבו קטרת ככהנים והם היו ראוים לעבודת לוים לא שהיו כהנים מקריבי קטרת וזה טעם קרח משה אהרן לבית לוי: (י) הרמו מתוך העדה הזאת · לא הבינותי טעם הכתוב הזה וחברו למעלה הבדלו מתוך העדה הזאת כי יש באלהים להמית בדבר רבים סביב צדיק אחד והוא לבדו נשאר כאשר היה בבכורי מצרים וכן היה בכל המגפות שאפשר יפגיעו בעלית אחת הבנים מתים והאמצעי נמלט ונראה שהיה

ספורנו

זרה: כי קדשו · ואין ראוי להניחם בבזיון: (ג) כי הקריבום לפני ה' ויקדשו · בהקדישום להיות כלי שרת גם כאשר עבודת נכד עבודתכם הפסולה ובזה הם ראויות לעשות צפוי כקדש: (ו) אתם המתם · באמרכם להם שינסו בקטרת שאין ראוי שיקטירה

הַנֶּגֶף בָּעָם וַיִּתֵּן אֶת־הַקְּטֹרֶת וַיְכַפֵּר עַל־הָעָם׃ יג וַיַּעֲמֹד
בֵּין־הַמֵּתִים וּבֵין הַחַיִּים וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה׃ יד וַיִּהְיוּ הַמֵּתִים
בַּמַּגֵּפָה אַרְבָּעָה עָשָׂר אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת מִלְּבַד הַמֵּתִים
עַל־דְּבַר־קֹרַח׃ טו וַיָּשָׁב אַהֲרֹן אֶל־מֹשֶׁה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל
מוֹעֵד וְהַמַּגֵּפָה נֶעֱצָרָה׃ פ חמישי טז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ יז דַּבֵּר ׀ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְקַח מֵאִתָּם מַטֶּה מַטֶּה
לְבֵית אָב מֵאֵת כָּל־נְשִׂיאֵהֶם לְבֵית אֲבֹתָם שְׁנֵים עָשָׂר
מַטּוֹת אִישׁ אֶת־שְׁמוֹ תִּכְתֹּב עַל־מַטֵּהוּ׃ יח וְאֵת שֵׁם
אַהֲרֹן תִּכְתֹּב עַל־מַטֵּה לֵוִי כִּי מַטֶּה אֶחָד לְרֹאשׁ בֵּית
אֲבוֹתָם׃ יט וְהִנַּחְתָּם בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי הָעֵדוּת אֲשֶׁר
אִוָּעֵד לָכֶם שָׁמָּה׃ כ חצי הספר וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר אֶבְחַר־בּוֹ
מַטֵּהוּ יִפְרָח וַהֲשִׁכֹּתִי מֵעָלַי אֶת־תְּלֻנּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר
הֵם מַלִּינִם עֲלֵיכֶם׃ כא וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתְּנוּ
אֵלָיו ׀ כָּל־נְשִׂיאֵיהֶם מַטֶּה לְנָשִׂיא אֶחָד מַטֶּה לְנָשִׂיא אֶחָד
לְבֵית אֲבֹתָם שְׁנֵים עָשָׂר מַטּוֹת וּמַטֵּה אַהֲרֹן בְּתוֹךְ
מַטּוֹתָם׃ כב וַיַּנַּח מֹשֶׁה אֶת־הַמַּטֹּת לִפְנֵי יְהוָה בְּאֹהֶל
הָעֵדֻת׃ כג וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיָּבֹא מֹשֶׁה אֶל־אֹהֶל הָעֵדוּת וְהִנֵּה
פָּרַח מַטֵּה־אַהֲרֹן לְבֵית לֵוִי וַיֹּצֵא פֶרַח וַיָּצֵץ צִיץ וַיִּגְמֹל
שְׁקֵדִים׃ כד וַיֹּצֵא מֹשֶׁה אֶת־כָּל־הַמַּטֹּת מִלִּפְנֵי יְהוָה אֶל־

ת"א ויתן את · שבת פט יומא פד זבחים סח ערכין טז מנין קריאת פ' הקטרת שגילה אליהו ז"ל לר' פנחס ומעשה מתת מתכייא ס' הזוהר פ' ויקהל : ויעמד בין המתים ובין החיים · שבת פט :

רש"י

מסר לו רז זה אלא היה גזרת הקב"ה כמ"ש אני שלוחו של מקום ודו"ק) כדאיתא במסכת שבת : (יג) ויעמוד בין המתים וגו' · אחז את המלאך והעמידו על כרחו אמר לו המלאך הנח לי לעשות שליחותי א"ל משה צוני לעכב על ידך א"ל אני שלוחו של מקום ואתה שלוחו של משה אמר לו אין משה אומר כלום מלבו אלא מפי הגבורה אם אין אתה מאמין הרי הקדוש ב"ה ומשה אל פתח אהל מועד ובא עמי ושאל וזהו שנאמר וישב אהרן אל משה · דבר אחר למה בקטרת לפי שהיו ישראל מליזים ומרננים אחר הקטרת לומר סם המות הוא על ידו מתו נדב ואביהוא על ידו נשרפו חמשים ומאתים איש · אמר הקב"ה תראו שעוצר מגפה הוא והחטא הוא הממית : (יח) כי מטה אחד · אע"פ שחלקתים לשתי משפחות משפחת כהונה לבד ולויה לבד מכל מקום שבט אחד הוא : (כ) והשכותי · כמו וישכו המים וחמת המלך שככה :

רשב"ם

חיים ביד כהנים לדעת שהם ראוים : (יג) ויעמד בין המתים ובין החיים · שלא עבר המשחית את מקום ההקטרה : (טז) קח מאתם מטה מטה וגו' · מאחר שמתלוננים על דבר הקטורת ואומרים אתם המתם את עם ה' ואיזה הוכחה שבחרתי בכהנים אני אעשה הוכחה אחרת שלא יוכלו לערער על הכהונה · כי מטהו יפרח על ידי : כ) והשבתי · מן וחמת המלך שככה : (כג) ויצא פרח ויצץ ציץ ויגמל שקדים · נראה לפי

הפשט

אונקלוס

מותנא בעמא ויהב ית קטרת בוסמיא וכפר על עמא : יג וקם בין מתיא ובין חייא ואתכליאת מותנא : יד והוו דמיתו במותנא ארבע עשר אלפין ושבע מאה בר מדמיתו על פלגתא דקרח : טו ותב אהרן למשה לתרע משכן זמנא ומותנא אתכליאת : טז ומליל יי עם משה למימר : יז מלל עם בני ישראל וסב מנהון חטרא חטרא לבית אבא מן כל רברבניהון לבית אבהתהון תרי עשר חטרין גבר ית שמה תכתוב על חטרה : יח וית שמא דאהרן תכתוב על חטרא דלוי ארי חטרא חד לריש בית אבהתהון : יט ותצנעינון במשכן זמנא קדם סהדותא די אזמן מימרי לכון תמן : כ ויהי גברא דיתרעי בה חטרה ינעי ואניח מן קדמי ית תרעמת בני ישראל די אנון מתרעמין עליכון : כא ומליל משה עם בני ישראל ויהבו לה כל רברבניהון חטרא לרבא חד חטרא לרבא חד לבית אבהתהון תרי עשר חטרין וחטרא דאהרן בגו חטריהון : כב ואצנע משה ית חטריא קדם יי במשכנא דסהדותא : כג והוה ביומא דבתרוהי ועל משה למשכנא דסהדותא והא יעה חטרא דאהרן לבית לוי ואפק לבלבין ואניץ נץ וכפת שגדין : כד ואפק משה ית כל חטריא מן

נתינה לגר

סיו"ד בשו"א, ובפסוק ד' "יוקידיא" היו"ד בחולם, צריך להשוות לדעתי. (יד) על דבר קרח על פלגתא דקרח. תרגם לפי הענין (והולי פי' מלת "דבר" בעברית, כמו "כי יהיה להם דבר בא אלי" (שמות י"ח ט"ז) שענינו מחלוקת). (כ) והשכתי מעלי, ואניח מן קדמי. שינה והוסיף משום כבוד ה'. (כג) שקדים, שגדין. מ"ס וצ"ל "שגדין" בשי"ן, וכ"ה לעיל (בראשית מ"ג י"א). (כד) ויראו,

בעל הטורים

ב"פ אותיות מגפה צרך להעציר המגפה : (כ) יפרח · ד' במסורה · הכא ואידך צדיק כתמר יפרח · יפרח כשושנה (הושע י"ד) יפרח בימיו צדיק · מטהו יפרח · זהו צדיק כתמר יפרח כיון שמטהו יפרח יצא צדיק בדינו · זהו יפרח כשושנה ויהי כזית הודו וזהו כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן וכן יפרח בימיו צדיק שנאמר על המלך המשיח שבימיו תחזור הכהונה ויפרח מטה אהרן : (כג) פרח ציץ שקדים · כנגד שלשה שערערו על הכהונה קרח וירבעם ועוזיהו : שקדים · בגימט' חשמונים רמז לחשמונים שהם מזרע אהרן ומתקיים הכהונה בידם : (כד) ויצא משה [את] כל המטות · חסר וי"ו שהיו יבשים כמו

רש"י

(כא) בתוך מטותם · הניחו באמצע שלא יאמרו מפני שהניחו בצד שכינה פרח : (כג) ויצא פרח · כמשמעו : ציץ · הוא חנטת הפרי כשהפרח נופל : ויגמול שקדים · כשהוכר הפרי הוכר שהן שקדים לשון ויגדל הילד ויגמל ולשון זה מצוי בפרי האילן כמו ובוסר גומל יהיה נצה ולמה שקדים הוא פרי הממהר

אבן עזרא

במרומס במחנה הלוים והוא האהל כאשר פירשתי במלת העלו : ויפלו על פניהם · להתפלל : (יא) את המחתה · הידועה : ושים קטרת · ולא אמר הקטורת והמשכיל יבין : והולך · לשון צווי כמו הושב את אביך ושרשו כמו הוליכי וטעמו הובילי כמו ילך עמך : (טו) וטעם וישב אהרן · דבק עם הפרשה הבאה ואם נפסקה וכבר פירשתיה רבות כהנה וכהנה וכאשר שב אהרן ונעצרה המגפה דבר השם : (יז) מטה · י"א כי מטה לוי איננו מטה האלהים כי כבר היה ניכר ומה צורך לכתוב עליו שם אהרן וי"א כי המטה היה כשאר המטות אין הפרש ביניהם וזה הישר בעיני : וטעם לבית אב · שבטי ישראל כמו ראובן ושמעון : וטעם כי מטה אחד · בעבור שנחלק השבט לכהנים וללוים : (יט) אשר אועד לכם · תמיד : (כ) והשכותי · מפעלי הכפל כמו והתמתי טומאתך מגזרת ותמת המלך שככה וטעם והשכותי כדרך בני אדם למצוא מנוחה ומטה לוי בתוך השנים עשר והנה יוסף במטה אחד : (כג) לבית לוי · מטה מגזרת עלמו ואחר עמו מטה אהרן מטה לבית לוי : ויגמול · מגזרת ויגדל הילד ויגמל ורבים אמרו בעבור שקדים כי המטה

רמב"ן

הקצף יוצא להמית גם כל העדה כמיתת החטאים האלה שנמשכו אחריהם בפתיחת פי הארץ או באש היוצאת והם מכות כוללות ראויות להמית כל העומדים שם ביחד זולתי אם יעשה נס שינוי בנמלטים או שאמר הקב"ה כן לכבוד הצדיקים שכל זמן שהם בתוכם לא ישלח ידו בהם והכוונה באלה וכיוצא בהם להודיע שהם צריכים בקשת רחמים וכפרה ומשה הוא המזרז לעשות כן מיד : (יז) שנים עשר מטות · מטה אהרן הוא בי"ב כי לא אמר ותקח מטה לבית לוי ותכתוב עליו שם אהרן אבל הוא במנין הנזכר והנה לא נחשב יוסף רק לשבט אחד והטעם כי לא ימנו שבטי ישראל לעולם רק שנים עשר ומפני שיחשוב לוי יחשוב יוסף רק אחד ועוד אפרש זה בסדר וזאת הברכה אם יברכני ה' להגיע לשם : איש את שמו תכתב על מטהו · יש מפרשים שם ראש השבט ראובן שמעון לוי ויהודה · והנכון שם הנשיאים ועשה אהרן נשיא לשבט לוי והוצרך לפרש כי

ספורנו

שיקטירנה אלא המקריב עולת התמיד והיה לכם לנסות בזבחים הראוים לכהנים רבים יחד : (יג) ויעמוד בין המתים ובין החיים · אחר שכבר התיצב שם והתעכב להגין על החולים שלא ימותו על היסף הנדלו מתוך העדה : ותעצר המגפה · שלא חלה עוד שום אחד מהם בחולי מגפה : (טו) והמגפה נעצרה · שנרפאו החולים במגפה :

ויצא

כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּרְאוּ וַיִּקְחוּ אִישׁ מַטֵּהוּ׃ פ ששי כה וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הָשֵׁב אֶת־מַטֵּה אַהֲרֹן לִפְנֵי הָעֵדוּת
לְמִשְׁמֶרֶת לְאוֹת לִבְנֵי־מֶרִי וּתְכַל תְּלוּנֹּתָם מֵעָלַי וְלֹא
יָמֻתוּ׃ כו וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ כֵּן עָשָׂה׃ פ
כז וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר הֵן גָּוַעְנוּ אָבַדְנוּ
כֻּלָּנוּ אָבָדְנוּ׃ כח כֹּל הַקָּרֵב ׀ הַקָּרֵב אֶל־מִשְׁכַּן יְהוָה יָמוּת
הַאִם תַּמְנוּ לִגְוֹעַ׃ ס יח א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן אַתָּה וּבָנֶיךָ
וּבֵית־אָבִיךָ אִתָּךְ תִּשְׂאוּ אֶת־עֲוֺן הַמִּקְדָּשׁ וְאַתָּה וּבָנֶיךָ
אִתָּךְ תִּשְׂאוּ אֶת־עֲוֺן כְּהֻנַּתְכֶם׃ ב וְגַם אֶת־אַחֶיךָ מַטֵּה לֵוִי
שֵׁבֶט אָבִיךָ הַקְרֵב אִתָּךְ וְיִלָּווּ עָלֶיךָ וִישָׁרְתוּךָ וְאַתָּה וּבָנֶיךָ
אִתָּךְ לִפְנֵי אֹהֶל הָעֵדֻת׃ ג וְשָׁמְרוּ מִשְׁמַרְתְּךָ וּמִשְׁמֶרֶת
כָּל־הָאֹהֶל אַךְ אֶל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ וְאֶל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא יִקְרָבוּ
וְלֹא־יָמֻתוּ גַם־הֵם גַּם־אַתֶּם׃ ד וְנִלְווּ עָלֶיךָ וְשָׁמְרוּ אֶת־

דגש אחר מלאפום ע"פ המסרה

ת"א לפני העדות למשמרת · הוריות יב כריתות ה : כל הקרב הקרב · סנהדרין כא : וילוו עליך וישרתוך · תמיד כו : ולא ימותו · ערכין יא : ונלוו עליך · תמיד כו :

רש"י

להפרית מכל הפירות אף המעורר על הכהונה פורענותו ממהרת לבא כמו שמצינו בעוזיהו והצרעת זרחה במצחו · ותרגומו וכפת שגדין כמין אשכול שקדים יחד כפותים זה על זה : (כה) ותכל תלונתם · כמו ותכלה תלונותם · לשון זה שם מפעל יחיד לשון נקבה כמו תלונתם מרמורי"ש בלע"ז 1) ויש חילוק בין תלונותם לתלונתם · תלונתם תלונה אחת · תלונותם שם דבר בלשון יחיד ואפילו הם תלונות הרבה : למשמרת לאות · לזכרון שבחרתי באהרן הכהן ולא ילונו עוד על הכהונה : (כח) כל הקרב הקרב וגו' · אין אנו יכולין להיות זהירין בכך כולנו רשאין להכנס לחצר אהל מועד ואחד שיקרב עצמו יותר מחבירו ויכנס לתוך אהל מועד ימות : האם תמנו לגוע · שמא הופקרנו למיתה : (א) ויאמר ה' אל אהרן · למשה אמר שיאמר לאהרן להזהירו על תקנת ישראל שלא יכנסו למקדש : אתה ובניך ובית אביך · הם בני קהת אבי עמרם : תשאו את עון המקדש · עליכם אני מטיל עונש הזרים שיחטאו בעסקי הדברים המקודשים המסורים לכם הוא האהל והארון והשולחן וכלי הקדש אתם תשבו ותזהירו על כל זר הבא ליגע : ואתה ובניך · הכהנים : תשאו את עון כהונתכם · שאינה מסורה ללוים ותזהירו הלוים השוגגים שלא יגעו אליכם בעבודתכם : (ב) וגם את אחיך · בני גרשון ובני מררי : וילוו · ויתחברו אליכם להזהיר גם את הזרים מליקרב אליהם : וישרתוך · בשמירת השערים

רשב"ם

הפשט כשהוציאו משה מצאו שפרח ולא יותר בדכתיב והנה פרח מטה אהרן · אבל אחר כן ויצץ ציץ לעיני כל ישראל · ואחרי כן ויגמל שקדים שאילו כן היה הענין תחלה הנה לא היתה נראה לא הפריחה ולא הניצה וגם לא היה לו לכתוב והנה פרח אלא והנה גמל שקדים מטה אהרן לבית לוי : (כה) לאות לבני מרי · לדורות הבאים שירצו למרוד כגון עוזיהו : ותכל תלונתם · ותכלה את תלונתם של ישראל · כמו מן צו צוה : (כז) אבדנו · ויאבדו מתוך הקהל א"כ כולנו אובדים מדי יום ביום · כיצד כל הקרב הקרב כל איש ואיש אשר יקרב אל המשכן לשומרו או אל כלי המשכן עם הלוים ימות שעדיין לא התרה בם הקב"ה שעדיין לא נכתב והזר הקרב יומת · ולכך הוא מזהירם בפרשה זו וזר לא יקרב אליכם וזר הקרב יומת שמכאן ואילך לא יקרבו כלל ולא ימותו שאפילו בפרשת אמור אל הכהנים שכתוב שם דבר אל אהרן לאמר איש מזרעך אשר יהיה בו מום לא יגש להקריב לחם ה' · שם לא פסל אלא בעלי מומים אבל זרים לא פסל · ומה שפסל בפ' אמור אליהם כל איש אשר יקרב וגו' · באוכל בטומאת הגוף מדבר אבל בעבודת זרים במשכן ובכליו לא ראינו עדיין חיוב מיתה : (א) ויאמר ה' אל אהרן אתה ובניך וגו' · וזר לא יקרב והזר הקרב יומת · הרי הזהרתם בחיוב

1) marmures געמוררע .

קדם יי לות כל בני ישראל ואשתמודעו ונסיבו גבר חטרה: כה ואמר יי למשה אתב ית חטרא דאהרן לקדם סהדותא למטרא לאת לעמא סרבנא ויסופון תרעמתהון מן קדמי ולא ימותון: כו ועבד משה כמא די פקיד יי יתה כן עבד: כז ואמרו בני ישראל למשה למימר הא מננא קטלת חרבא הא מננא בלעת ארעא והא מננא דמיתו במותנא: כח כל דקריב מקרב למשכנא דיי מאית הא אנחנא סיפין לממת: א ואמר יי לאהרן את ובניך ובית אבוך עמך תקבלון על חובי מקדשא ואת ובניך עמך תקבלון על חובי כהנתכון: ב ואף ית אחיך שבטא דלוי שבטא דאבוך קרב לותך ויתוספון עלך וישמשנך ואת ובניך עמך קדם משכנא דסהדותא: ג ויטרון מטרתך ומטרת כל משכנא ברם למני קודשא ולמדבחא לא יקרבון ולא ימותון אף אנון אף אתון: ד ויתוספון עלך ויטרון ית

נתינה לגר

ואשתמודעו. ר"ל שהכירו את מטותם. (כה) ותכל, ויסופן. ע' רש"י ודבריו צריכין ביאור, ומהמת' נראה שסובר שהוא נסתר לרבות מדכתב „ויסופן" בל' רבים, וע"כ צריך לגרוס „תורעמותהון" בל"ר ולא „תורעמתהון" בל' יחיד כמ"ש בחומשי רוו"ה, וכ"ה הגי' הראשונה גם במדרש המלים להדר' לעווי מברעסלויא. (כז) הן גוענו אבדנו כלנו אבדנו, הא כננא קטלת הרבא הא מננא בלעת ארעא והא מ:נא דמיתו במותנא. יען כי היה קשה לו כפילת הלשון, לכן פירש הפעל „גוענו" על החרב, הפעל „אבדנו" הראשון, על הארץ „אבדנו" השני על המגפה, ואולי דעתו לפרש „כלנו" מלשון כליון, כמו „כליגו". ומדוקדק סיפא מפני שהכתוב שאחריו אומר „כל הקרב הקרב וגו'" ואיך יאמר

בעל הטורים

שהכהנים: (כה) לבני מרי · מכאן למד משה שקראם ממרים: (כח) האם · ב' במס' · הכא ואידך באיוב (ו') האם אין עזרתי בי [סופיה דקרא ותושיה נדחה ממני] שמי שאין לו אשה כדכתיב אעשה לו עזר כנגדו · וכן מי שאינו לומד תורה כדכתיב ותושיה נדחה ממני חשוב כמת כדכתיב האם תמנו לגוע: (ד) ונלוו · ד' במס' · הכא ואידך (דניאל י"א) ונלוו עליהם רבים בחלקלקות (זכריה ב') ונלוו גוים רבים אל ה' ביום ההוא והיו לי לעם ציון יבאלו דרך [הנה] פניהם [באו] ונלוו וגו' (ירמיה נ') פירוש ונלוו עליהם רבים בחלקלקות להצר לישראל כדכתיב (דניאל שם) ומן המשכילים יכשלו וגו' עד עת קץ אבל כשיבא הקץ ונלוו גוים אל ה' וגו' והיינו ונלוו עליך וישרתוך כדכתיב (ישעיה ס"א) ובני נכר אכריכם וכורמיכם:

אבן עזרא

היה ממין האילן ואינה ראיה ודרך דרש כי שקדים כמו כי שוקד אני: (כד) ויראו · מכתב יד כל אחד: (כז) ויאמרו בני ישראל · די לנו שגוענו ואבדנו והנה עוד כל הקרב אל המשכן ה' ימות כמות השרופים ומי יתן ותמנו לגוע אז אמר השם לאהרן שהוא הנגיד על שבט לוי להזהירו שלא יכשילו הלוים את ישראל · וטעם לאהרן על יד משה או כאשר הוא כי גם אהרן נביא היה גם זאת הפרשה לאות כי במדבר סיני היתה כאשר הוקם המשכן ונבחרו הלוים ונפסלו הבכורים: (א) את עון המקדש · שהוא מבית לפרכת והטעם אם לא תשמרוהו העון עליכם: וטעם ובית אביך · כי הם נושאי המקדש: את עון כהונתכם · אם לא תשמרו הכהונה העון עליכם: (ב) שבט אביך · הוא לוי ותז"ל פירשוהו כמשמעו ולפי דעתי מה שפירשתיו כאילו אמר מטה לוי שהוא שבט אביך: וילוו · כמו ונספחו וכן ילוה אישי והנה הלוים נלוים בשמם: ואתה ובניך אתך · תשבו לפני אהל מועד לבדכם ולא הלוים: (ג) גם הם גם אתם · דרך המקרא כן כמו משל בנו גם אתה גם בנך והטעם כי זה כמו זה: (ד) וטעם ונלוו

רמב"ן

מטה אחד הוא ונשיא אחד להם לומר אע"פ שחלקתי לשתי משפחות כהונה לבד ולויה לבד מ"מ שבט אחד הוא ונשיא אחד להם והטעם כאשר פירשתי כי לא הוצרכו ראיה רק שנבחר השבט ההוא מכל שבטי ישראל: (כה) למשמרת לאות · לזכרון שבחרתי באהרן לכהן ולא ילינו עוד על הכהונה לשון רש"י · ואין המטה הזה אות רק על מטה לוי שנבחר מכל השבטים לא על אהרן שתהיה לו הכהונה · והנכון למשמרת לאות על שבט לוי ממרי הבכורות כי השריפה אות על הכהונה והפרח על הלויה כמו שפירשתי וזה טעם פרח מטה אהרן לבית לוי כי לכל בית לוי פרח בזכותם ואפשר שכיון שנודע במטה שאין השם חפץ בבכורות והוא חפץ בשבט לוי שתהיה הכהונה לאהרן בלא תרעומת כי הוא הנכבד בשבט והנשיא בהם במטה ולו תאות

ספורנו

(כד) ויראו ויקחו איש מטהו · לכוין סימנם בבתיהם שמא הוחלף: (כה) ותכל תלונתם · וזאת המשמרת והאות תכלה את תלונותם שלא יוסיפו להתלונן: (א) אתה ובניך ובית אביך אתך תשאו את עון המקדש · שלא יקרב טמא ולא זר לפנים ממחיצתו שזה מוטל על כולכם ואם יקרב מחסרון השתדלותכם תשאו את עונו: ואתה ובניך אתך תשאו את עון כהונתכם · עליכם בלבד לשמור שלא יקרב זר לעבודת כהונה: (ב) וישרתוך · כמו שהוא משמרתך ומשמרת בניך בלבד: ואתה ובניך אתך לפני אהל העדת · והסדר יהיה כך שאתה ובניך תשמרו לפני קדש הקדשים שהוא אהל לארון אשר בו לוחות העדות: (ג) ושמרו משמרתך ומשמרת כל האהל · והלוים ישמרו משמרתך שהוא בית קדש הקדשים ומשמרת כל יתר המשכן וזה הוץ לקרשי המשכן: אך אל כלי הקדש · שהם בתוך המשכן שהם המנורה והשלחן ומזבח הזהב: ואל המזבח · החיצון שהוא מזבח העולה אע"פ שהוא חוץ לקרשים: (ד) ושמרו את משמרת אהל מועד · לפנים מן הקלעים והוא כל החצר ושמרתם

מִשְׁמֶרֶת אֹהֶל מוֹעֵד לְכֹל עֲבֹדַת הָאֹהֶל וְזָר לֹא־יִקְרַב אֲלֵיכֶם׃ ה וּשְׁמַרְתֶּם אֵת מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ וְאֵת מִשְׁמֶרֶת הַמִּזְבֵּחַ וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד קֶצֶף עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ו וַאֲנִי הִנֵּה לָקַחְתִּי אֶת־אֲחֵיכֶם הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָכֶם מַתָּנָה נְתֻנִים לַיהוָה לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד׃ ז וְאַתָּה וּבָנֶיךָ אִתְּךָ תִּשְׁמְרוּ אֶת־כְּהֻנַּתְכֶם לְכָל־דְּבַר הַמִּזְבֵּחַ וּלְמִבֵּית לַפָּרֹכֶת וַעֲבַדְתֶּם עֲבֹדַת מַתָּנָה אֶתֵּן אֶת־כְּהֻנַּתְכֶם וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת׃ פ ח וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן וַאֲנִי הִנֵּה נָתַתִּי לְךָ אֶת־מִשְׁמֶרֶת תְּרוּמֹתָי לְכָל־קָדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְךָ נְתַתִּים לְמָשְׁחָה וּלְבָנֶיךָ לְחָק־עוֹלָם׃ ט זֶה יִהְיֶה לְךָ מִקֹּדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים מִן־הָאֵשׁ כָּל־קָרְבָּנָם לְכָל־מִנְחָתָם וּלְכָל־חַטָּאתָם וּלְכָל־אֲשָׁמָם אֲשֶׁר יָשִׁיבוּ לִי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים לְךָ הוּא וּלְבָנֶיךָ׃ י בְּקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים תֹּאכְלֶנּוּ כָּל־זָכָר יֹאכַל אֹתוֹ קֹדֶשׁ יִהְיֶה־לָּךְ׃ יא וְזֶה־לְּךָ תְּרוּמַת מַתָּנָם לְכָל־תְּנוּפֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ נְתַתִּים וּלְבָנֶיךָ וְלִבְנֹתֶיךָ אִתְּךָ לְחָק־עוֹלָם כָּל־טָהוֹר בְּבֵיתְךָ יֹאכַל אֹתוֹ׃ יב כֹּל חֵלֶב יִצְהָר וְכָל־חֵלֶב תִּירוֹשׁ וְדָגָן רֵאשִׁיתָם אֲשֶׁר־יִתְּנוּ לַיהוָה לְךָ נְתַתִּים׃

סגול באתנח

ת"א וזר לא יקרב. זבחים טז: ושמרתם את משמרת הקדש. חגיגה יט: אתה ובניך אתך תשמרו. יומא כד כז: ולמבית. יומא כד: עבודת מתנה. פסחים עג: והזר הקרב. שבת לא סנהדרין פג סד ערכין יא: ואני הנה. שבת כה כו יבמות עד בכורות לד: למשחה. סוטה טו זבחים כח נא חולין קלב: כל קרבנם. זבחים מה מנחות נא פג: אשר ישיבו לי. ב"ק קט: בקדש. זבחים נג מנחות ע פג: כל חלב. בכורות כג תמורה ה: תירוש. סנהדרין ע תמורה ה: ראשיתם. בכורות נג תמורה ה:

רש"י

השערים ולמנות מהן גזברין ואמרכלין: (ד) וזר לא יקרב אליכם. אתכם אני מזהיר על כך: (ה) ולא יהיה עוד קצף. כמו שהיה כבר שנאמר כי יצא הקצף: (ו) לכם מתנה נתונים. יכול לעבודתכם של הדיוט ת"ל לה' כמו שמפורש למעלה לשמור משמרת גזברין ואמרכלין: (ז) עבודת מתנה. במתנה נתתיה לכם: (ח) ואני הנה נתתי לך. בשמחה לשון שמחה הוא זה כמו הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו. משל למלך שנתן שדה לאוהבו לא כתב ולא חתם ולא העלה בערכאין בא אחד וערער (עליו) על השדה אמר לו המלך כל מי שירצה יבא ויערער לנגדך הריני כותב וחותם לך ומעלה בערכאין אף כאן לפי שבא קרח וערער כנגד אהרן על הכהונה בא הכתוב ונתן לו כ"ד מתנות כהונה בברית מלח עולם ולכך נסמכה פרשה זו לכאן: משמרת תרומותי. שאתה צריך לשמרן בטהרה: למשחה. לגדולה: (ט) מן האש. לאחר הקטרת האשים: כל קרבנם. כגון זבחי שלמי צבור: מנחתם וחטאתם ואשמם. כמשמעו: אשר ישיבו לי. זה גזל הגר: (י) בקדש הקדשים תאכלנו וגו'. למד על קדשי הקדשים שאינן נאכלין אלא בעזרה ולזכרי כהונה: (יא) תרומת

רשב"ם

בחיוב מיתה. ומעתה אין לחוש הקרב הקרב שהרי אסרתים אל יקרב וחייבתים מיתה: (ז) עבדת מתנה. ונמצאו ישראל פטורים מן העבודה ומתוך שאינם מצויים לא יקרבו עוד שהרי והזר הקרב יומת: (ח) לך נתתים למשחה. הרי הן לך כעין סימן שרים הנמשחים למלוך: (ט) מן האש. לאחר הקטרת אימורין. הנותר מן האש: אשר ישיבו לי. האשם המושב לה' לכהן זהו גזל הגר שאין לו יורשין: (יב) כל חלב יצהר. כדכתיב

מטרת משכן זמנא לכל פלחן משכנא וחלוני לא יקרב לותכון: ה ותטרון ית מטרת קודשא וית מטרת מדבחא ולא יהי עוד רגזא על בני ישראל: ו ואנא הא קרבית ית אחיכון ליואי מגו בני ישראל לכון מתנן יהיבין קדם יי למפלח ית פלחן משכן זמנא: ז ואת ובנך עמך תטרון ית כהנתכון לכל פתגם מדבחא ולמגו לפרכתא ותפלחון פלחן מתנן איהב ית כהנתכון וחלוני דיקרב יתקטל: ח ומליל יי עם אהרן ואנא הא יהבית לך ית מטרת אפרשותי לכל קודשיא דבני ישראל לך יהבתנון לרבו ולבנך לקים עלם: ט דין יהי לך מקדש קודשיא מותר מן אשתא כל קרבניהון לכל מנחתהון ולכל חטאתהון ולכל אשמהון די יתיבון קדמי קדש קודשין די לך הוא ולבנך: י בקדש קודשין תיכלנה כל דכורא ייכול יתה קודשא יהי לך: יא ודין לך אפרשות מתנתהון לכל ארמות בני ישראל לך יהבתנון ולבנך ולבנתך עמך לקים עלם כל דכי בביתך ייכול יתה: יב כל טוב משח וכל טוב חמר ועבור ראשיתהון די יתנון קדם יי לך יהבתנון: יג בכורי

נתינה לגר

פה „כלט"? **יח** (ו) מתנה נתנים, מתנן יהיבין. עמ"ש לעיל (ג' ח', ח' מ"ז). (ט) מן האש, מותר מן אשתא. הוא כפרש"י „לאחר הקטרת האשים" ולא מה שהוקצה לגבוה. (י) בקדש הקדשים תאכלנו, בקדש קודשין תכלנה. ראה והתבונן הקורא בחכמת המתרגם, כי במלה אחת יישב את קושית הרמב"ן, שהקשה על רש"י שפי' „למד על ק"ק שאין נאכלין אלא בעזרה" וכי יש אכילה ושתיה בקדש הקדשים? אלא כוונת הכתוב שתהא אכילתך בהם בקדושה חמורה, ולכן שינה פה לת' „בקדש קודשין" ולא „בקדש קודשיא" שהוא ת' המקום ק"ק, דוק ותשכח.

בעל הטורים'

(ח) ואני הנה נתתי · כדרך שנותנין שטר מתנה בדעת שלימה ובנפש חפצה: (ט) מקדש הקדשים מן · ס"ת שמן כמו שדרשו ח"ל לרבות לוג שמן של מצורע: (יא) וזה לך תרומת מתנם · וכן למעלה זה יהיה לך שני פעמים זה עולה כ"ד רמז לכ"ד

רש"י

מתנם · המורם מן התודה ומהשלמים ומאיל נזיר: לכל תנופות · שהרי אלו טעונין תנופה: כל טהור · ולא טמאים · דבר אחר כל טהור לרבות אשתו: (יב) ראשיתם · היא תרומה גדולה:

אבן עזרא

אליך · שלא תצטרכו לזר שהוא ישראל: (ז) עבודת מתנה · והזר מהכהנים אפי' לוי ועולת שמואל שהוא לוי איננה טענה כי היא היתה הולאת שעה כמעשה גדעון: (ח) למשחה · פירשתיו: (ט) מקדש הקדשים · כי יש קדשים קלים: מן האש · כל מה שיקדישו ממנו כי אשה כמו אש וה"א נוסף: לכל מנחתם · אחר אשר יקדיש הזכרה ממנה ואמורי החטאת והאשם: אשר ישיבו לי · פי' כי המעול מעל והנה המנחה והחטאת והאשם קדש קדשים כנגד השלמים: (י) בקדש הקדשים תאכלנו · אפי' בקדש הקדשים שהוא אהל מועד ונקרא קדש קדשים כנגד חצר המשכן: (יא) מתנם · בחסרון וי"ו כמו הולך (כ"א עובר) בשוק אצל פנה שהוא פנתה או הם שני מקלים: (יב) חלב יצהר · הנכבד והמוטב שהוא הקלף כי

רמב"ן

שררת השבט ההוא · ואינו נכון בעיני כי גרשון בכור לוי: (ז) עבודת מתנה אתן את כהונתכם · במתנה תהיה לכם לשון רש"י · לומר שהיא לכם מתנה גמורה על שהזר הקרב יהיה חייב מיתה · והנכון בעיני שיאמר ועבדתם עבודת כהונה ואיננה לכם עבודת שעבוד כעבודת עבדי המלכים אבל עבודת מתנה גדולה נתתי לכם בה לכבוד ולתפארת מאתי כענין שדרשו למשחה לגדולה כדרך שהמלכים אוכלין: (י) בקדש הקדשים תאכלנו · למד על קדשי קדשים שאין נאכלין אלא בעזרה ולזכרי כהונה לשון רש"י · ולא הבינותי זה כי קדש הקדשים אינו מקום אכילת הקרבנות כי הכתוב אומר במקום קדוש תאכל בחצר אהל מועד וקודש הקדשים הוא במקום הארון לפנים מן הפרוכת כמו שכתוב והבדילה הפרוכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים וכתיב ונתת את הכפורת על ארון העדות בקדש הקדשים ואין שם אכילה ושתיה שאין נכנס שם אלא כה"ג ביוה"כ וראיתי בספרי רבי יהודה בן בתירא אומר הרי פותים שהקיפו את העזרה מנין לקדשי

ספורנו

(ה) ושמרתם את משמרת הקדש · ואתם הכהנים תשמרו את משמרת המשכן לפנים מן הקרשים: (ו) לכם מתנה נתנים לה' · שיתחייבו לעבוד במלאכתכם בכל הצריך באהל מועד: (ז) תשמרו את כהונתכם · שלא יקרב זר לעבודת כהונה כמו שקרה בעוזיהו: ועבדתם · וכמו כן תשמרו שלא יקרב זר בעבודה שתעבדו וזה יצטרך כי אמנם עבודת מתנה אתן את כהונתכם · עבודת הכהונה המוטלת עליכם בלבד אתן ואשים אותה למתנת כבוד ומעלה בעיני כל אדם ובכן יתאוו כולם אליה ולפיכך צריך שתשמרו היטב: (ח) ואני הנה נתתי לך · אתה תשמור משמרת הקדש כאשר צויתיך ואני נותן לך מתנות כהונה הכתובים בזאת הפרשה: (ט) מן האש · שכולו נתן לגבוה ואין לכהנים חלק בו אלא אחר הקטרת האשים דמשלחן גבוה קא זכו: (י) לפיכך בקדש הקדשים תאכלנו · לפנים מן הקלעים: (יא) תרומת מתנם · מה שהבעלים נותנין לכהנים מן הקדשים

יג בִּכּוּרֵי כָּל־אֲשֶׁר בְּאַרְצָם אֲשֶׁר־יָבִיאוּ לַיהוָה לְךָ יִהְיֶה
כָּל־טָהוֹר בְּבֵיתְךָ יֹאכְלֶנּוּ׃ יד כָּל־חֵרֶם בְּיִשְׂרָאֵל לְךָ
יִהְיֶה׃ טו כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם לְכָל־בָּשָׂר אֲשֶׁר־יַקְרִיבוּ לַיהוָה
בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה יִהְיֶה־לָּךְ אַךְ ׀ פָּדֹה תִפְדֶּה אֵת בְּכוֹר
הָאָדָם וְאֵת בְּכוֹר־הַבְּהֵמָה הַטְּמֵאָה תִּפְדֶּה׃ טז וּפְדוּיָו מִבֶּן־
חֹדֶשׁ תִּפְדֶּה בְּעֶרְכְּךָ כֶּסֶף חֲמֵשֶׁת שְׁקָלִים בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ
עֶשְׂרִים גֵּרָה הוּא׃ יז אַךְ בְּכוֹר־שׁוֹר אוֹ־בְכוֹר כֶּשֶׂב אוֹ־בְכוֹר
עֵז לֹא תִפְדֶּה קֹדֶשׁ הֵם אֶת־דָּמָם תִּזְרֹק עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־
חֶלְבָּם תַּקְטִיר אִשֶּׁה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ יח וּבְשָׂרָם יִהְיֶה־
לָּךְ כַּחֲזֵה הַתְּנוּפָה וּכְשׁוֹק הַיָּמִין לְךָ יִהְיֶה׃ יט כֹּל ׀ תְּרוּמֹת
הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יָרִימוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לַיהוָה נָתַתִּי לְךָ וּלְבָנֶיךָ
וְלִבְנֹתֶיךָ אִתְּךָ לְחָק־עוֹלָם בְּרִית מֶלַח עוֹלָם הִוא לִפְנֵי
יְהוָה לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אִתָּךְ׃ כ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן בְּאַרְצָם
לֹא תִנְחָל וְחֵלֶק לֹא־יִהְיֶה לְךָ בְּתוֹכָם אֲנִי חֶלְקְךָ וְנַחֲלָתְךָ
בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ס שביעי כא וְלִבְנֵי לֵוִי הִנֵּה נָתַתִּי כָּל־
מַעֲשֵׂר בְּיִשְׂרָאֵל לְנַחֲלָה חֵלֶף עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר־הֵם עֹבְדִים
אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד׃ כב וְלֹא־יִקְרְבוּ עוֹד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לָשֵׂאת חֵטְא לָמוּת׃ כג וְעָבַד הַלֵּוִי הוּא
אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהֵם יִשְׂאוּ עֲוֹנָם חֻקַּת עוֹלָם
לְדֹרֹתֵיכֶם וּבְתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִנְחֲלוּ נַחֲלָה׃ כד כִּי אֶת־
מַעְשַׂר בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָרִימוּ לַיהוָה תְּרוּמָה נָתַתִּי

ת"א בכורי כל אשר בארצם · מנחות פד חולין קלו : לך יהיה · מנחות פד : כל טהור · שם : כל חרם · בכורות לב ערכין כח כט : יהיה לך · בכורות נא : פדה תפדה · קדושין כט בב"ק יא מנחות לז בכורות ג ה י יב : הפדה · יומא כט : ופדויו מבן חדש הפדה · שבת קלא יומא סט קדושין כט שבועות ד חולין עד בכורות מט נא ערכין ג יח : בערכך כסף שקלים · בכורות ד נא : אך בכור שור · קמא עח זבחים לז בכורות ב ה ו יא יז כריתות ד : לא תפדה · קמא יג זבחים לז בכורות לא לב תמורה ה ח : את דמם תזרוק על המזבח · פסחים סד זבחים לו מ קב תמורה ח : ובשרם יהיה לך · זבחים כז לז קב בכורות כז לב לג תמורה כא : לך יהיה · זבחים לז בכורות כח : ברית מלח עולם · מנחות יט כא : כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו לה' תרומה · יבמות פו בכורות נט תמורה ג :

רש"י

(יח) כחזה התנופה וכשוק הימין · של שלמים שנאכלין לכהנים ולנשיהם ולבניהם ולעבדיהם לב' ימים ולילה א' אף הבכור נאכל לב' ימים ולילה אחד: לך יהיה · בא ר' עקיבא ולמד הוסיף לך הכתוב הוייה אחרת שלא תאמר כחזה ושוק של תודה שאינו נאכל אלא ליום ולילה: (יט) כל תרומות הקדשים · מחיבתה של פרשה זו כללה בתחלה וכללה בסוף ופרט באמצע: ברית מלח עולם · כרת ברית עם אהרן בדבר הבריא ומתקיים ומבריא את

כל די בארעהון די ייתון קדם יי די לך יהי כל (ד)דכי בביתך ייכלנה: יד כל חרמא בישראל די לך יהי: טו כל פתח ולדא לכל בשרא די יקרבון קדם יי באנשא ובבעירא יהי לך ברם מפרק תפרוק ית בוכרא דאנשא וית בוכרא דבעירא מסאבא תפרוק: טז ופרקנה מבר ירחא תפרוק בפרסנה כסף חמש סלעין בסלעי קודשא עשרין מעין הוא: יז ברם בוכרא דתורא או בוכרא דאמרא או בוכרא דעזא לא תפרוק קודשא אנון ית דמהון תזרוק על מדבחא וית תרביהון תסק קרבן לאתקבלא ברעוא קדם יי: יח ובשרהון יהי לך כחדיא דארמותא וכשוקא דימינא לך יהי: יט כל אפרשות קודשיא די יפרשון בני ישראל קדם יי יהבית לך ולבניך ולבנתיך עמך לקים עלם קים מלח עלם היא קדם יי לך ולבניך עמך: כ ואמר יי לאהרן בארעהון לא תחסין* וחלק לא יהי לך ביניהון מתנן די יהבית לך אנון חלקך ואחסנתך בגו בני ישראל: כא ולבני לוי הא יהבית כל מעשרא בישראל לאחסנא חלף פלחנהון די אנון פלחין ית פלחן משכן זמנא: כב ולא יקרבון עוד בני ישראל למשכן זמנא לקבלא חובא לממת: כג ויפלחון לואי אנון ית פלחן משכן זמנא ואנון יקבלון חוביהון קים עלם לדריהון ובגו בני ישראל לא יחסנון אחסנא: כד ארי ית מעשרא דבני ישראל די יפרשון קדם יי

*) בקלת נוסחאות תחסי

נתינה לגר

(כ) אני חלקך, מתנן די יהבית לך אנון חלקך. ר"ל מתנות כהונה שאני נותן לך המה חלקך ושינה והוסיף משום כבוד ה'. (כג) הלוי, לואי. ת' ל' רבים משום דכתיב אח"ז „והם" ומלת „הוא" שבעברית

בעל הטורים

מתנות כהונה: (טו) פדה · ב' במס' · הכא ואידך אח לא פדה יפדה והיינו דאמר רבי יהושע רחל שלא בכרה וילדה שני זכרים שניהם לכהן ואין האחד פוטר את חבירו והיינו אח לא פדה יפדה: (יט) תרומות · ג' · כל תרומות הקדשים · הרי בגלבוע אל טל ואל מטר ושדי תרומות (ש"ב א'). ואיש תרומות יהרסנה (משלי כ"ט) וזהו שדרשו רז"ל אם דומה הדיין למלך שאינו צריך כלום יעמיד ארץ והיינו ושדי תרומות שנאמר גבי שאול · ואם דומה לכהן שמחזר על הגרנות והיינו כל התרומות

רש"י

את אחרים: ברית מלח · כבריה הכרותה למלח שאינו מסריח לעולם: (כ) וחלק לא יהיה לך בתוכם · אף בביזה: (כג) והם · הלוים ישאו עונם של ישראל שעליהם להזהיר הזרים מגשת אליהם: (כד) אשר ירימו

אבן עזרא

יאמר מענין אסור ופרשו אסר והוא הטוב שמן זית: (יג) בכורי כל אשר בארצם · בכורי כל פרי האדמה: וטעם כל טהור בביתך יאכלנו · להזהיר על אלה האוכלים כי כל טהור בביתך יאכל אותו על חזה התנופה ועל שוק התרומה ומה שיותירו הישראלי שלא יאכלנו כי הוא לשם ואתה תאכלנה: (טו) אך פדה תפדה · פי' תקח פדיונו וכן בכור הבהמה הטמאה תפדה: (טז) ופדויו · שב אל בכור האדם לבדו: (יז) לא תפדה כי קדש הם · לא תקח פדיונם ורבים פירשו שפדה לישראל והפך זה כל הבכור שאמר תאכלנו והסימן לכהן מי שהוא חייב לאכלו: (יט) ברית מלח · ברית כרותה מגזרת ארץ פרי למלחה ומקום המלח כמו נכרת שלא יעלה בו צמח כלל וכן גפרית ומלח: (כא) חלף · כמו תמורה: (כב) ולא יקרבו עוד · בעבור עדת קרח: (כג) ועבד הלוי הוא · בעצמו וי"א כי הוא פעול ואיננו נכון כי את עבודת אהל מועד הוא כפעול: והם ישאו את עונם · אם לא ישמרו והנה המעשר

רמב"ן

קדשים שנאכלין אפילו בהיכל ת"ל בקדש הקדשים תאכלנו · והנה ר' יהודה בן בתירא נתעורר בזה בספרי והעמיד הכתוב במקום האונס והזכירו באימה שאמר נאכלין בהיכל והראוי שיאמר שנאכלין אפי' לפני ולפנים אם הקיפו את ההיכל · ועל דרך הפשט נפרש בקדש הקדשים תאכלנו שתאכלנו בקדושת קדש הקדשים כי אמר תחלה קדש קדשים לך הוא ולבניך שלא תנהגו בהם מנהג קדשים קלים אבל יהיו בידכם קדש קדשים וחזר ופירש בקדש הקדשים תאכלנו שתהיה אכילתך בהם בקדושה חמורה ולפי שכבר פירש במנחה ובחטאת את החומר שיש באכילתן יותר מקדשים קלים במקומן ובזמנן לא הוצרך להאריך כאן אלא לומר שיהו כלן קדש קדשים באכילתן שתהיה אכילתן בהם בקדושה המורה לא כקדשים קלים ושמושי הבית רבים כי בית הכלי כאשר החזיק המקום והזמן כן החזיק הענין וכן בעצמן תאכלנה: (כ) בארצם לא תנחל · שתהיה נוחל חלקך כאחד מכל שבטי ישראל וחלק קטן לא יהיה לך בארצם

רשב"ם

כדכתיב בהרימכם את חלבו ממנו: (יט) ברית מלח · נראה לי לשון קיום · וכן בדוד לו ולבניו ברית מלח כי פתרונם לפי ענינם · אבל לא תשבית מלח ברית אלהיך · מדבר מלח ממש · ברית מלח · ברית קיים

ספורנו

הקדשים הקלים שיש לבעלים חלק בהם: (יט) כל תרומת הקדשים · כגון המורם מלחמי תודה ושתי הלחם והאלה:

לַלְוִיִּם לְנַחֲלָה עַל־כֵּן אָמַרְתִּי לָהֶם בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִנְחֲלוּ נַחֲלָה׃ פ כה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כו וְאֶל־הַלְוִיִּם תְּדַבֵּר וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי־תִקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמַּעֲשֵׂר אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם מֵאִתָּם בְּנַחֲלַתְכֶם וַהֲרֵמֹתֶם מִמֶּנּוּ תְּרוּמַת יְהוָה מַעֲשֵׂר מִן־הַמַּעֲשֵׂר׃ כז וְנֶחְשַׁב לָכֶם תְּרוּמַתְכֶם כַּדָּגָן מִן־הַגֹּרֶן וְכַמְלֵאָה מִן־הַיָּקֶב׃ כח כֵּן תָּרִימוּ גַם־אַתֶּם תְּרוּמַת יְהוָה מִכֹּל מַעְשְׂרֹתֵיכֶם אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּנְתַתֶּם מִמֶּנּוּ אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃ כט מִכֹּל מַתְּנֹתֵיכֶם תָּרִימוּ אֵת כָּל־תְּרוּמַת יְהוָה מִכָּל־חֶלְבּוֹ אֶת־מִקְדְּשׁוֹ מִמֶּנּוּ׃ מפטיר ל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם בַּהֲרִימְכֶם אֶת־חֶלְבּוֹ מִמֶּנּוּ וְנֶחְשַׁב לַלְוִיִּם כִּתְבוּאַת גֹּרֶן וְכִתְבוּאַת יָקֶב׃ לא וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּכָל־מָקוֹם אַתֶּם וּבֵיתְכֶם כִּי־שָׂכָר הוּא לָכֶם חֵלֶף עֲבֹדַתְכֶם בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ לב וְלֹא־תִשְׂאוּ עָלָיו חֵטְא בַּהֲרִימְכֶם אֶת־חֶלְבּוֹ מִמֶּנּוּ וְאֶת־קָדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא תְחַלְּלוּ וְלֹא תָמוּתוּ׃

פ פ פ צ"ה · דניאל סימן :

ומפטירין ויאמר שמואל אל העם בשמואל א' סימן י"א :

סדר חקת

יט א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ ב זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר דַּבֵּר

ת"א ואל הלוים תדבר ואמרת אליהם · ר"ה יב יבמות פו בכורות יא : והרמותם · ברכות מז שבת קכז עירובין לא פסחים לב ביצה יג מנחות עז : ונחשב לכם · גיטין ל מנחות לד : תרומתכם · פסחים כג ביצה יג בכורות נה : גם אתם · גיטין כג קדושין מא מציעא כח עא : ונתתם ממנו · סנהדרין ל : מכל מתנותיכם · ברכות מו שבת קכז עירובין לא פסחים לה ביצה יג תמורה ד ה : מכל חלבו · שם ה : ואכלתם אתו · יבמות פו : ולא תשאו עליו חטא · שם כט קדושין מו מציעא נו בתרא פד קמא תמורה ה מעילה יא: ואת קדשי בני ישראל· בכורות כו: זאת חקת התורה· יומא ב מב זבחים יד מנחות יט חולין כד:

רש"י

לה' תרומה · הכתוב קראו תרומה עד שיפרישו ממנו תרומת מעשר : (כז) ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגורן · תרומת מעשר שלכם אסורה לזרים ולטמאים וחייבין עליה מיתה וחומש כתרומה גדולה שנקראת ראשית דגן מן הגורן : וכמלאה מן היקב · כתרומת תירוש ויצהר הניטלת מן היקבים · מלאה לשון בישול תבואה שנתמלאת · יקב הוא הבור שלפני הגת שהיין יורד לתוכו וכל לשון יקב חפירת קרקע הוא וכן יקבי המלך הוא ים אוקיינוס חפירה שחפר מלכו של עולם : (כח) כן תרימו גם אתם · כמו שישראל מרימים מגרנם ומיקביהם תרימו גם אתם מעשר שלכם כי הוא נחלתכם : (כט) מכל מתנותיכם תרימו את כל תרומת ה' · בתרומה גדולה הכתוב מדבר שאם הקדים לוי את הכהן בכרי וקבל מעשרותיו קודם שיטול כהן תרומה גדולה מן הכרי צריך להפריש הלוי מן המעשר תחלה א' מחמשים לתרומה גדולה ויחזור ויפריש תרומת מעשר : (ל) בהרימכם את חלבו ממנו · לאחר שתרימו תרומת מעשר ממנו : ונחשב · המותר ללוים חולין גמורין כתבואת

אפרשותא יהבית לליואי לאחסנא על כן אמרית להון בגו בני ישראל לא יחסנון אחסנא: כה ומליל יי עם משה למימר: כו וללואי תמלל ותימר להון ארי תסבון מן בני ישראל ית מעשרא די יהבית לכון מנהון באחסנתכון ותפרשון מנה אפרשותא קדם יי מעשרא מן מעשרא: כז ותתחשב לכון אפרשותכון כעיבורא מן אדרא וכמלאתא מן מעצרתא: כח כן תפרשון אף אתון אפרשותא קדם יי מכל מעשרתיכון די תסבון מן בני ישראל ותתנון מנה ית אפרשותא קדם יי לאהרן כהנא: כט מכל מתנתיכון תפרשון ית כל אפרשותא דיי מכל שופרה ית מקדשה מנה: ל ותימר להון באפרשותכון ית שופרה מנה ויתחשב לליואי כעללת אדרא וכעללת מעצרתא: לא ותיכלון יתה בכל אתר אתון ואנש בתיכון ארי אגרא הוא לכון חלף פלחנכון במשכן זמנא: לב ולא תקבלון עלוהי חובא באפרשותכון ית שופרה מנה וית קודשיא דבני ישראל לא תחלון ולא תמותון:

א ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר: ב דא גזרת אוריתא די פקיד יי למימר מלל עם בני ישראל ויסבון לך תורתא סומקתא שלמתא די לית בה

נתינה לגר

מוסבה אל השבט, ושעור הכתוב שהלוים יעבדו ויבאו עונם של ישראל הנגשים [וכי"י הנוסח „ויפלא לואי הוא" בל"י]. (כז) כמלאה, כמלאתא. הוא ל' נבול כמ"ש רש"י, ולא ת' „חמרא" כינ"ע, משום שתפס לשון המקרא.

בעל הטורים

הקדשים יפרשנה: (כו) והרמותם ממנו · קרי ביה ממינו · אין תורמין ממין על שאינו מינו · ולא מחדש על הישן (זה נדרש מפסוקא דקרא):

(ב) זאת חקת התורה · סמך חקת התורה להרימכם את חלבו ממנו רמז לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן שניים לה לאוכלי תרומה ועוד רמז המחזיקים בתורת ה' יש להם מנות שאין נותנין תרומה לכהן עם הארץ · לא תחללו וסמיך ליה

רש"י

כתבואת גורן לישראל שלא תאמר הואיל וקראו הכתוב תרומה שנאמר כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו לה' תרומה יכול יהא כולו אסור ת"ל ונחשב ללוים כתבואת גורן מה של ישראל חולין אף של לוי חולין: (לא) בכל מקום · אפילו בבית הקברות: (לב) ולא תשאו עליו חטא וגו' · הא אם לא תרימו תשאו חטא: ולא תמותו · הא אם תחללו תמותו:

חסלת פרשת קרח

(ב) **זאת** חקת התורה · לפי שהשטן ועובדי כוכבים מונין את ישראל לומר מה המצוה הזאת

אבן עזרא

נחלתם על כן אמרתי: (כה) וידבר ה' אל משה · ולא אל אהרן בעבור תרם מעשר מן המעשר לאהרן: (כז) וכמלאה · פירשתיו: (כט) מכל חלבו · מהטוב שבו וכן ואכלו את חלב הארץ: את מקדשו · כי המעשר הוא הקדש: וטעם בהרימכם את חלבו · וכבר הזכיר הכתוב זה לדבק אחריו ואכלתם אותו וטעם שהוא אסור לכם לאכול ממנו עד שתרימו חלבו ממנו ואחר שיחשב לכם אז תאכלוהו בכל מקום טהור: (לב) ולא תשאו עליו חטא · טעמו כאשר תרימו חלבו לא תשאו עליו חטא ונתתכם מקדשו ממנו ושי קדשי בני ישראל שמורים ואם לא תעשו כן תשאו חטא שעברתם על המצוה ותללתם קדשי בני ישראל בעבור שאכלתם את מקדשו: חסלת פרשת קרח

(א) זאת חקת · גם זאת הפרשה במדבר סיני נאמרה כאשר לוה השם ושלחו מן המחנה ונפשת היו טמאי מתים.

רמב"ן

כלל כי הערים אשר נתנו להם ערי מקלט היו ולצורך ישראל כן האזהרה הזו בכהנים ואחרי כן הזהיר בלוים ובתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה כלל כמוזהר בכהנים ורבותינו דרשו באהלם לא תנחל בשעת חלוק הארץ וחלק לא יהיה לך בתוכם בבזה אני חלקך על שולחני אתה אוכל: חסלת פרשת קרח

(ב) חקת התורה · לפי שהשטן ואומות העולם מונין את ישראל לומר מה המצוה הזאת לפיכך

רשב"ם

ועומד לדורות: (כז) כדגן מן הגורן · שהוא בלאו · וכל זר לא יאכל קודש באמור אל הכהנים · לא יחללו לאכלם בטומאה:

(א) **זאת** חקת התורה · ולפנינו נפרש באיזו תורה הוא מדבר · דכתיב זאת התורה אדם כי ימות באהל ·

ספורנו

(כו) ונחשב לכם תרומתכם · להיות ברכה אל ביתכם אע"פ שנמדד ואמרו (ברכות פ' סרוקה) מדד ואח"כ בירך הרי זו תפלת שוא מ"מ תרומת מעשר תתן ברכת טוב באשר המעשר שהוא חולין ביד הלוי:

(ב) זאת חקת התורה אשר צוה ה' · כאמרו הזה עליכם מי חטאת · והנה כבר אמרו ז"ל לכך כתב בה חקה גזרה היא מלפני ואין לך רשות להרהר אחריה ושלמה אשר עליה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני ומעיקרי הפעלם בו ס כוא

אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ פָרָה אֲדֻמָּה תְּמִימָה אֲשֶׁר
אֵין־בָּהּ מוּם אֲשֶׁר לֹא־עָלָה עָלֶיהָ עֹל׃ ג וּנְתַתֶּם אֹתָהּ אֶל־
אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא אֹתָהּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׁחַט אֹתָהּ
לְפָנָיו׃ ד וְלָקַח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְהִזָּה אֶל־
נֹכַח פְּנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד מִדָּמָהּ שֶׁבַע פְּעָמִים׃ ה וְשָׂרַף אֶת־
הַפָּרָה לְעֵינָיו אֶת־עֹרָהּ וְאֶת־בְּשָׂרָהּ וְאֶת־דָּמָהּ עַל־פִּרְשָׁהּ
יִשְׂרֹף׃ ו וְלָקַח הַכֹּהֵן עֵץ אֶרֶז וְאֵזוֹב וּשְׁנִי תוֹלָעַת וְהִשְׁלִיךְ
אֶל־תּוֹךְ שְׂרֵפַת הַפָּרָה׃ ז וְכִבֶּס בְּגָדָיו הַכֹּהֵן וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ
בַּמַּיִם וְאַחַר יָבֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה וְטָמֵא הַכֹּהֵן עַד־הָעָרֶב׃
ח וְהַשֹּׂרֵף אֹתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו בַּמַּיִם וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְטָמֵא
עַד־הָעָרֶב׃ ט וְאָסַף ׀ אִישׁ טָהוֹר אֵת אֵפֶר הַפָּרָה וְהִנִּיחַ
מִחוּץ לַמַּחֲנֶה בְּמָקוֹם טָהוֹר וְהָיְתָה לַעֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל

ת"א דבר אל בני ישראל · ע"ג כג : ויקחו אליך · יומא ג : פרה אדמה · מגילה כט : אשר אין בה מום · סוטה מו : אשר לא עלה עליה עול · שם ג : ונתתם אותה · יומא מב זבחים יד : והוציא אותה · יומא מב פרה פז : אל מחוץ למחנה · יומא סח זבחים קה קיג : ושחט אותה · יומא מב מג זבחים קיג חולין יא כד לג : ולקח אלעזר הכהן · יומא מג : והזה · זבחים קיג : אל נכח · יומא ב מנחות כו : ושרף את הפרה לעיניו · זבחים לג קיג מנחות ז חולין יא : על פרשה · זבחים קיג : ולקח הכהן · יומא מג : וכבס בגדיו הכהן · שם : ואחר יבא אל המחנה · זבחים קה : ואסף איש · יומא מג :

רש"י

ומה טעם יש בה לפיכך כתב בה חקה גזרה היא מלפני אין לך רשות להרהר אחריה : ויקחו אליך · לעולם היא נקראת על שמך פרה שעשה משה במדבר : אדומה תמימה · שתהא תמימה באדמימות שאם היו בה שתי שערות שחורות פסולה : (ג) אלעזר · מצותה בסגן : אל מחוץ למחנה · חוץ לשלש מחנות : ושחט אותה לפניו · זר שוחט ואלעזר רואה : (ד) אל נכח פני אהל מועד · עומד במזרחו של ירושלים ומתכוין ורואה פתחו של היכל בשעת הזאת הדם :

(ז) אל המחנה · למחנה שכינה שאין טמא משולח חוץ לשתי מחנות אלא זב ובעל קרי ומצורע : וטמא הכהן עד הערב · סרסהו ודרשהו וטמא עד הערב ואחר יבא אל המחנה : (ט) והניח מחוץ למחנה · לשלשה חלקים מתחלקת אחד נתן בהר המשחה ואחד מתחלק לכל המשמרות ואחד נתן בחיל · זה של משמרות היה חוץ לעזרה ליטול ממנו בני העיירות וכל הצריכין ליטהר וזה שבהר המשחה כהנים גדולים לפרות אחרות מקדשין הימנה וזה שבחיל נתון

רמב"ן

כתב בה חוקה גזרה היא מלפני ואין לך רשות להרהר אחריה לשון רש"י מדברי רבותינו וכבר כתבתי בענין שעיר המשתלח מה טעם לאומות שיהיו מונין אותנו בזאת יותר משאר הקרבנות לפי שבשאר קרבנות יש מהם שיכפרו ויש מהם שיטהרו כקרבנות הזב והיולדת כי מפני היות"ה נעשית בחוץ יראה להם שהיא נזבחת לשעירים על פני השדה והאמת שהיא להעביר רוח טומאה ושריפתה כריח ניחוח בחוץ : וטעם טומאת הנות בעטיו של נחש כי הנפטרים בנשיקה לא יטמאו מן הדין והוא שאמרו צדיקים אינן מטמאין ולכך אמר הכתוב זאת חקת התו"ה כלומר הנחקקת מן התורה והיא תורה שבעל פה על כן היא פרה והיא אדומה ממדת הדין ונתנת לאלעזר להעשות לפניו על יד זר

אבן עזרא

ונסמכה זאת הפרשה בעבור שהיא לכהן : (ב) פרה אדמה תמימה · שלא תהיה קטנה · אמר הגאון כי מי נדה כמו הדבש שיזיק לבעל המרה האדומה ויועיל לבעל הלחה ואין צורך : (ג) והוציא אתה · כמוציא או כלווי וכן ושחט כי הוא לא ישחטנה ובעד לפניו : (ה) ושרף את הפרה · השורף ובעד לעיניו : (ו) עץ ארז · כמו למצורע ושם רמזתי סוד : (ז) וכבס בגדיו · הכהן השורף : וטמא הכהן · וכבר ישב טמא ויש אומר שיהיה טמא עד הערב שלא יאכל מן הקדשים : (ט) איש טהור · איננו הכהן השורף : למי נדה · פירושו רחוק כמו מנדיכם : וטמא עד הערב · ואחר שאמר שיכבס

רשב"ם

כלומר חקת התורה שאמר למשה זאת התורה : פרה אדומה · צוה לקחת לעשות תורת טהרתו של אדם כי ימות באהל להטהר בו נוגע ונושא ומאהיל : (ג) לעיניו · של אהרן:

עוד

מומא די לא סליק עלה נירא: ג ותתנון יתה לאלעזר כהנא ויפק יתה למברא למשריתא ויכוס יתה קדמוהי: ד ויסב אלעזר כהנא מדמה באצבעה וידי לקבל אפי משכן זמנא מדמה שבע זמנין: ה ויוקד ית תורתא לעינוהי ית משכה וית בשרה וית דמה על אכלה יוקד: ו ויסב כהנא אעא דארזא ואזובא וצבע זהורי וירמי לגו יקידת תורתא: ז ויצבע לבושוהי כהנא ויסחי בשרה במיא ובתר כן ייעול למשריתא ויהי מסאב כהנא עד רמשא: ח ודמוקד יתה יצבע לבושוהי במיא ויסחי בשרה במיא ויהי מסאב עד רמשא: ט ויכנוש גבר דכי ית קטמא דתורתא ויצנע למברא למשריתא באתר דכי ותהי לכנשתא דבני ישראל

בעל הטורים

חקת התורה שתלמיד חכם שחוטא הוא חילול השם: ולא תמותו וסמיך ליה חקת התורה דכתיב עץ חיים היא למחזיקים בה: פרה אדומה · בגימט' זה על עון עגל: לא עלה עליה על · על כתיב חסר שאפי' לא משכה בעול אלא עלה עליה נבדה פסולה: (ה) ושרף את הפרה לעיניו · הפסוק מתחיל ומסיים בשריפה לומר שמרבים עלים בשריפתה: (ט) ואסף · ג' · הכא ואידך (מ"ב ה') ואסף המצורע (ישעיה י"א) ואסף נדחי ישראל המצורע איתקש למת וכשם שאפר פרה מטהרת כך תפלת הצדיקים גם כן מטהרת ואסף נדחי ישראל לעתיד אז ואסף המצורע דכתיב ידלג כאיל פסח וכן לא יצטרכו לאפר פרה דכתיב

רמב"ן

אבל הסגן יראה מעביה כדי שתעשה על כוונתו שלא יחשבו בה מחשבה רעה כאומות והסגן והפרשה הזאת תשלום תורת כהנים וכתבה כאן אחר מתנות כהונה לומר שגם טהרתן של ישראל ע"י כהן הדיו: ופעם זאת חקת התורה אשר צוה ה' · כטעם ואל משה אמר עלה אל ה' או הוא כמו מסורס דבר אל בני ישראל זאת חקת התורה אשר צוה ה' לאמר דבר ולא דברו כי משה הוא העיקר: וטעם אליך · שיעשו כן במדבר לשעתם ואחרי כן יצוה שתהיה לבני ישראל ולגר לחקת עולם שיעשו כן לדורות וכן ויקחו אליך שמן זית זך וגו' ואחרי כן חקת עולם לדורותם ואמר ונתתם ולא ונתת להכנים אהרן עמו לכבודו כי שניהם יצוו לאלעזר לשחוט לפניו או אמר ונתתם אותה לרבים עכשיו ולדורות והטעם כי אלעזר השוחט מיד ב"ד יקחנה שיתנוה לו שתעשה בהכשר ועל דעתם כענין שנינו ומי עמאן · הראשונה עשאה משה רבינו והשניה עשה עזרא שבעה מעזרא ואילך ומי עשאן שמעון הצדיק ויוחנן כהן גדול עשו שתים וכו': (ג) אל אלעזר הכהן · מצותה בסגן לשון רש"י ואין הכוונה לומר שיהיה חיוב המצוה בסגן יותר מכהן גדול או כהן הדיוט אלא הוראת שעה היתה בפרה ראשונה שתהיה באלעזר והוא היה הסגן ולשון ספרי בא הכתוב ולמד על הפרה שתהא עשויה בסגן תדע שכן שהרי אהרן קיים ואלעזר שורף את הפרה ונתתם אותה אל אלעזר הכהן זו נעשית באלעזר ושאר כל הפרות בכהן גדול דברי ר"מ ר' יוסי ורבי יהודה ור"ש ור' אלעזר בן יעקב אומרים זו נעשית באלעזר ושאר כל הפרות בין בכה"ג בין בכהן הדיוט והענין לומר כי המצוה הזאת לעומק סודה ראויה להנתן לגדול שבכהונה ולא נתנה לאהרן ואולי לגדולתו כי הוא קדוש ה' וחסידו המכפר במקדשו ולא רצה ליתן לו עבודת חוץ או היה להכתיר אלעזר ולחנכו בחיי אביו במצוה מן המצות של כהונה גדולה או היה לטועם העגל כדברי רבי משה הדרשן והנה עשה הקב"ה גם אהרן נביא במצוה הזאת והוא ומשה רבינו יתנו אותה לאלעזר גדול הכהונה אחרי אהרן והוא המשוח בשמן המשחה וזה רמז לדורות שתעשה בגדול הכהונה והוא הכה"ג וכן שנינו פרת חטאת שחטה שלא בכהן גדול פסולה ורבי יהודה מכשיר ובגמרא במסכת יומא ונתתם אותה אל אלעזר הכהן אותה אל אלעזר ולא לדורות לאלעזר איכא דאמרי לדורות בכהן הדיוט ואיכא דאמרי לדורות בכהן גדול והוא סתם משנתינו והנכון · ולדברי האומר לדורות בכהן הדיוט צוה באלעזר לפי שלא היה שם

ספורנו

הוא שהיא מטמאה את הטהורים ומטהרת את הטמאים · אמנם בהבינינו אל כל המצוה אלי דבר יגונב ונקח שמץ מנהו · וזה כי מצאנו ראשונה בכל העוסקים בה מעת שריפתה ואילך טמאים וגם השורף והמשליך עץ ארז ואזוב ושני תולעת בשריפתה והאוסף והנוגע והנושא · אמנם המזה והמקדש הם טהורים · שנית במעקרי הפרה הוא שתהיה אדומה בשלימות וכבר באר הנביא שההטא נמשל למראה אדום באמרו אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו · ולכן אמרו ז"ל (פ"ד דיומא) שהיו קושרין לשון זהורית על פתחו של היכל הלבין היו שמחים לא הלבין היו עצבים · שלישית ראוי להתבונן שבהיות כל אמרת אלוה צרופה היא בלא ספק מישרת המעשים אל המגוע כי כל א' משני הקצוות נמאס כאמרו ונעקש דרכים יפול באחת · רביעית ראוי להתבונן שאין דרך נאות להישיר את הנעקש דרכים ולהשיבו אל הממוצע זולתי בהטותו אל קצה הפכו כמו שיקרה בחליי הגוף כאמרו חבורות פצע תמרוק ברע אע"פ שאותה ההטיה אל הקצה היא בעצמה נמאסת והבחית ענין מי שתהיה דרכו ממוצעת כענין התרופה המשלשלת שתועיל לחולה ותזיק לבריא · חמישית ראוי להתבונן שאין ענין לאפר הפרה בטהרה שום מין ממיני הטומאות זולתי בטהרה מטומאת מת · וכבר נודע בענין התורה והמצות היים הם למוצאיהם ולעוסקים בה כאמרו כי היא חייכם והנוטה מהם אל הבלי ההפסדות הולך למות או הוא מת גמור כאמרם (ברכות פ' מי שמתו) רשעים אפי' בחייהם קרויים מתים · ששית ראוי להתבונן מה שאמרו ז"ל שעץ ארז יורה על הגאוה והאזוב יורה על השפלה ובהיות שני התולעת עם שניהם יורה שבשניהם הטא כאמרם בשמתא זאית ביה ובשמתא דלית ביה נפרט כמי שיצטרך לנהוג נשיאות לתועלת הרבים · וכבר אמרו ז"ל (פ"ב דיומא) בנענש שאול על שלא הקפיד על כבודו כאמרו ויבזוהו

לְמִשְׁמֶרֶת לְמֵי נִדָּה חַטָּאת הִוא׃ י וְכִבֶּס הָאֹסֵף אֶת־אֵפֶר הַפָּרָה אֶת־בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם לְחֻקַּת עוֹלָם׃ יא הַנֹּגֵעַ בְּמֵת לְכָל־נֶפֶשׁ אָדָם וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים׃ יב הוּא יִתְחַטָּא־בוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִטְהָר וְאִם־לֹא יִתְחַטָּא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לֹא יִטְהָר׃ יג כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּמֵת בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר־יָמוּת וְלֹא יִתְחַטָּא אֶת־מִשְׁכַּן יְהוָה טִמֵּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה עוֹד טֻמְאָתוֹ בוֹ׃ יד זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי־יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל־הַבָּא אֶל־הָאֹהֶל וְכָל־אֲשֶׁר בָּאֹהֶל יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃
טו וְכֹל כְּלִי פָתוּחַ אֲשֶׁר אֵין־צָמִיד פָּתִיל עָלָיו טָמֵא הוּא׃
טז וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בַּחֲלַל־חֶרֶב אוֹ בְמֵת אוֹ־בְעֶצֶם אָדָם אוֹ בְקָבֶר יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ יז וְלָקְחוּ

ת"א הנוגע במת · נזיר מג ע"ג לז חולין עב : וכל אשר יגע · נזיר נג ע"ג לז חולין עב : בחלל חרב · שבת קא פסחים יד עט חולין כ : ולקחו לטמא · יומא מג סוכה לא יבמות עב סוטה טז חולין פח תמורה יב :

רש"י

למשמרת מגזרת הכתוב שנאמר והיתה לעדת בני ישראל למשמרת : למי נדה · למי הזייה כמו וידו אבן בי · לידות את קרנות הגוים לשון זריקה : חטאת היא · לשון חטוי כפשוטו · ולפי הלכותיו קראה הכתוב חטאת לומר שהיא כקדשים ליאסר בהנאה : (יב) הוא יתחטא בו · באפר הפרה (ס"א הזה) : (יג) במת בנפש · ואי זה מת של נפש האדם להוציא נפש בהמה שאין טומאתה צריכה הזאה (אלא טומאת שבעה) דבר אחר בנפש זו רביעית דם : את משכן ה' טמא · אם נכנס לעזרה אפילו בטבילה בלא הזאת שלישי ושביעי : עוד טומאתו בו · אע"פ שטבל : (יד) כל הבא אל האהל · בעוד שהמת בתוכו : (טו) וכל כלי פתוח · בכלי חרס הכתוב מדבר שאין מקבל טומאה מגבו אלא מתוכו לפיכך אם אין מגופת צמידתו פתולה עליו יפה בחבור טמא הוא הא אם יש צמיד פתיל עליו טהור : פתיל · לשון מחובר בלשון עברי · וכן נפתולי אלהים נפתלתי נתחברתי עם אחותי : (טז) על פני השדה · רבותינו דרשו לרבות גולל ודופק

רמב"ן

כאן אחר כי אינו הגון שיהיה אחיו הקטן קודם אליו : (טז) על פני השדה · רבותינו אמרו לרבות גולל ודופק ופשוטו על פני השדה שאין שם אהל מטמא המת בנגיעה לשון רש"י · ואין גולל ודופק על דעת חכמים נדרש מן הכתוב אבל הוא הלכה ואין הנזיר מגלח עליו ואין חייבין עליו על טומאת מקדש וקדשיו אבל על פני השדה הוא לרבותינו כפשוטו שיגע בחלל חרב שאפל על פני השדה ואין שם דבר שמאהיל עליו ומפני יתורו עשו בו מדרש כך אמר בנזירות בפר' כ"ג · וכל אשר יגע על פני השדה זו המאהיל על המת כי המאהיל עליו הוא נוגע על פני השדה ויהיה להם בחלל חרב חסר וא"ו ובחלל חרב ומפני שאמר פני השדה ולא אמר השדה דרש בו ר' ישמעאל עוד להוציא עובר במעי אמו שהיא טומאה בלועה ואינה על פני

אבן עזרא

את בגדיו אין צורך להזכיר שירחץ במים : (י) ולגר הגר בתוכם · בעבור היות ארץ ישראל קדושה כי הכבוד שם : (יא) לכל נפש אדם · יהודי או עובד כוכבים : אדם · ולא בהמה : וטמא · יהיה טמא והוא פועל עתיד כי וו"ו השיבו ועל דעתי שהוא פועל עבר : (יב) יתחטא בו · יכור חטאו בו או כמו התחטאני באזוב ואטהר וידוע כי בסוד התבון השלישי כמו השביעי : (יג) כי מי נדה · יש מפרשים כמו אך במי נדה יתחטא : לא זורק עליו · על המים : עוד · המיד כמו עוד כל ימי הארץ : (יד) באהל · והבית כאהל רק הזכיר הכתוב האהל בעבור היות ישראל באהלים וכן אשר ישחט שור או כשב ועז במחנה : וכל אשר באהל · מכנגד : (טו) צמיד פתיל · שנים פתילים : או בקבר · של אדם :

רשב"ם

(יג) עוד טומאתו בו · אע"פ שטבל : (יז) וכל אשר יגע על פני השדה · כלומר הבא אל האהל שהמת בו טמא

לְמַטְּרָא לְמֵי אַדָּיוּתָא חַטָּאתָא הִיא: י וְיִצַבַּע דִּמְכַנֵּישׁ יָת קִטְמָא דְתוֹרְתָא יָת לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא וּתְהֵי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְגִיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיהוֹן לִקְיָם עָלָם: יא דְּיִקְרַב בְּמִיתָא לְכָל נַפְשָׁא דֶּאֱנָשָׁא וִיהֵי מְסָאַב שִׁבְעָא יוֹמִין: יב הוּא יַדֵּי עֲלוֹהִי בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה יִדְכֵּי וְאִם לָא יַדֵּי עֲלוֹהִי בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה לָא יִדְכֵּי: יג כָּל דְּיִקְרַב בְּמִיתָא בְּנַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא דִּי יְמוּת וְלָא יַדֵּי עֲלוֹהִי יָת מַשְׁכְּנָא דַייָ סָאֵיב וְיִשְׁתֵּצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל אֲרֵי מֵי אַדָּיוּתָא לָא אִזְדְּרִיקוּ עֲלוֹהִי מְסָאַב יְהֵי עוֹד סָאוֹבְתֵהּ בֵּהּ: יד דָּא אוֹרָיְתָא אֱנָשׁ אֲרֵי יְמוּת בְּמַשְׁכְּנָא כָּל דְּעָלֵל לְמַשְׁכְּנָא וְכָל דִּי בְמַשְׁכְּנָא יְהֵי מְסָאַב שִׁבְעַת יוֹמִין: טו וְכֹל מָן דַּחֲסַף פְּתִיחַ דְּלֵית מְגוּפַת שְׁיָע מַקַּף עֲלוֹהִי מְסָאַב הוּא: טז וְכֹל דִּי יִקְרַב עַל אַפֵּי חַקְלָא בִּקְטִיל חַרְבָּא אוֹ בְמִיתָא אוֹ בְגַרְמָא דֶאֱנָשָׁא אוֹ בְקִבְרָא יְהֵי מְסָאַב שִׁבְעַת יוֹמִין:

נתינה לגר

°ובכ"י הנוסח הוא

יט (ט) חטאת הוא, חטאתא היא. אף שפשטות הכתוב הוא לשון חטוי כמ"ש רש"י ת' "חטאתא" כמ"ש בספרי שמועלין בה, וכמה דרשות נמצאו בדברי רז"ל שנקראת חטאת. (יב) הוא יתחטא, הוא יַדֵּי· תרגם בלשון הזאה כדרשת רז"ל שצריך הזאה שלישי ושביעי, וכן "מי נדה" תרגם ג"כ "מי אדיותא" ועי' בתיב"ע ובקדושין (ס"ב ע"א) ובהרמב"ם והראב"ד. (טז) בעצם, בגרמא. לעיל (ויקרא כ"ב ד') הקשינו לרש"י שפי' (במדבר ה' ב') "לטמי נפשא" היינו עצם, למה לא

בעל הטורים

בלע המות לנצח: (טו) פתוח· ד' במס'· הכא ואידך (איוב כ"ט) שרשי פתוח אלי מים· (תהלים ה') קבר פתוח גרונם· (ירמיה ה') אשפתו כקבר פתוח· היינו דאמרינן (שבת נ"ה) ארבע מדות בכלי חרס ניקב בכונס משקה נפסל מלקדש בו מי חטאת והיינו כלי פתוח האמור כאן אבל מי חטאת שאינו חשוב כלי ועדיין כלי הוא לענין זרעים· ניקב כשורש קטן (קלוף פי' הוא מאכל עורבים) [אולי צ"ל מלוף פי' הוא מאכל עורבים וכך קבלה בידם ששורש קטן הוא של לוף עי' פי"א דשבת מ"ב] דהיינו מן קטניות טהור הוא לענין זרעים שאם היו זרעים זרועים בענין נקוב אינו מקבל טומאה והיינו שרשי פתוח אלי מים· ועדיין כלי הוא לענין זיתים· ניקב כמוציא זית טהור מהיות כלי חרס העומד לזיתים והיינו פתוח גרונם דהתם אכילה בכזית· ועדיין כלי הוא לרמונים· ניקב כמוציא רמון טהור מכלום והיינו אשפתו כקבר פתוח כלומר כשניקב כרמון ופתוח כמוציא רמון

רמב"ן

המקום ואמר בחלל חרב כי דבר הכתוב בהווה הוא הדין לחלל אבן או אגרוף והזכיר חלל ומת כנגד הבהמות השחוטות עסורות והנבלה מטמא ורבותינו עשו בו מדרש מפני יתורו לומר שהחרב כחלל שלא בא הכתוב אלא להשוות החלל והחרב לומר שהוא נעשה אבי אבות לטומאה כמת עצמו ומטמא אדם וכלים טומאת שבעה והנראה מן הסוגיות במשנה ובגמרא שהוא מטמא במגע ובמשא כמת אבל אינו כמוהו לטמא באהל שמא נמצאו בו מיעוט מן הכתוב באהל אדם כי ימות באהל שאינו רק על האדם עצמו ואם היה החרב שנטמא במת מטמא באהל היו הכהנים אסורים בכל הבתים שבכלן החרב שמא ויהיה מטמא אותם באהל וכן נראה עוד בגמרא שאין החרב הנוגע במת מטמא אדם להצריכו הזאת שלישי ושביעי אע"פ שהאדם הזה הנוגע בו אב לטומאה והיה זה מפני שבכתוב השני באמר והזה על האהל כתוב וכל הנוגע במת או בעצם או בחלל לא אמר או בחלל חרב וא"כ הרי החרב כחלל לטמא במגע טומאת שבעה אבל לא לטמא באהל ולא להצריכו הזאה ואין הנזיר מגלח עליו ואין הכהן מוזהר ממגעו כלל והוא הקרוב והנראה מדברי רבותינו ואנחנו בעונותינו טמאים ולא ידענו בטהרת הקדש עד יערה עלינו רוח ממרום ויזרוק השם עלינו מים טהורים ונטהר אמן וכי"ר במהרה בימינו: וטעם אדם כי ימות באהל· אדם כי ימות והוא עתה באהל או שדבר הכתוב בהווה וה"ה אם ימות בחוץ והכניסוהו לאהל כל הבא אל האהל וכל אשר באהל הכלים שבתוכו והאהל עצמו בכלל זה כמו שאמר והזה על האהל ועל כל הכלים ועל הנפשות אשר היו שם והזכיר הכתוב האהל להגיד שהוא עצמו טמא שבעה וצריך הזיה ועוד מפני שהיו ישראל יושבי אוהלים במדבר ודבר הכתוב בהווה כי המצות מיד ולדורות אבל הוא הדין לבית ולכל המאהילים שמביאים את הטומאה על כל הכלים ועל הנפשות שבם אלא שאין הבית המחובר מקבל טומאה לעצמו כלל והנה הזכיר הכתוב במת טומאת מגע ואהל ולא הזכיר בו משא אבל רבותינו דורשין אותו בקל וחומר מן הנבלה ומרבים אותו לטומאת שבעה כמגע וכן הוא כפי פשט הכתוב הזכיר כי באדם המת והשוחט *) טומאת שבעה והזיה במגע וכבר הוא

*) צ"ל מה ענין השוחט לכאן? גם טומאה אינו מדוקדק, אולי צ"ל והמסיט טמא.

ספורנו

ויבזוהו ולא הביאו לו מנחה ויהי כמחריש וכן הפש עליו הנביא באמרו הלא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה· נאמר אם כן שטעם היות המצוה הקה ואין להרהר אחריה ולא להיות מכופק אם היא הגונה ואם לאו כי כל אמרת אלוה צרופה ולה טעם נשגב בלי ספק נודע למלך שצוה אותה ואולי גם למשה רבינו והדומים לו· הנה יש בה איזה רמז להרך התשובה

לַטָּמֵא מֵעֲפַר שְׂרֵפַת הַחַטָּאת וְנָתַן עָלָיו מַיִם חַיִּים אֶל־
כֶּלִי: שני יח וְלָקַח אֵזוֹב וְטָבַל בַּמַּיִם אִישׁ טָהוֹר וְהִזָּה
עַל־הָאֹהֶל וְעַל־כָּל־הַכֵּלִים וְעַל־הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר הָיוּ־שָׁם
וְעַל־הַנֹּגֵעַ בַּעֶצֶם אוֹ בֶחָלָל אוֹ בַמֵּת אוֹ בַקָּבֶר: יט וְהִזָּה
הַטָּהֹר עַל־הַטָּמֵא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְחִטְּאוֹ
בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר בָּעָרֶב:
כ וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִטְמָא וְלֹא יִתְחַטָּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא
מִתּוֹךְ הַקָּהָל כִּי אֶת־מִקְדַּשׁ יְהוָה טִמֵּא מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק
עָלָיו טָמֵא הוּא: כא וְהָיְתָה לָהֶם לְחֻקַּת עוֹלָם וּמַזֵּה מֵי־
הַנִּדָּה יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְהַנֹּגֵעַ בְּמֵי הַנִּדָּה יִטְמָא עַד־הָעָרֶב:
כב וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַטָּמֵא יִטְמָא וְהַנֶּפֶשׁ הַנֹּגַעַת תִּטְמָא

ת"א ונתן עליו מים חיים · פסחים לד סוטה טז תמורה ב: ולקח אזוב · יומא מג סוכה לז זבחים נג מנחות ז: וכל הנוגע בעצם · נזיר נג: ועל הנפשות · נדה מד: והזה הטהור · יומא יד מג מעילה כ יבמות עג נזיר כא קדושין כה סב זבחים יז: איש אשר יטמא · נזיר סא מכות ח ערכין ג: ונכרתה הנפש · הוריות ט: כי את מקדש ה' טמא · מכות יד שבועות טז: ומזה מי הנדה · יומא יד נדה ט: והנוגע · יומא שם נדה שם: וכל אשר יגע · ע"ג לז: והנפש הנוגעת · שם:

רש"י

ופשוטו על פני השדה שאין שם אהל מטמא המת שם בנגיעה: (יט) וחטאו ביום השביעי · הוא גמר טהרתו: (כ) ואיש אשר יטמא וגו' · אם נאמר מקדש למה נאמר משכן כו' · כדאיתא בשבועות (דף ט"ז): (כא) ומזה מי הנדה · רבותינו אמרו שהמזה טהור וזה בא ללמד שהנושא מי חטאת טמא טומאה חמורה לטמא בגדים שעליו משא"כ בנוגע · וזה שהוציאו בלשון מזה לומר לך שאינן מטמאין עד שיהא בהן שיעור הזאה: והנוגע וגו' יטמא · ואין טעון כבוס בגדים: (כב) וכל אשר יגע בו · הטמא הזה שנטמא במת יטמא: והנפש הנוגעת · בו בטמא מת תטמא עד הערב וכאן למדנו שהמת אבי אבות הטומאה והנוגע בו אב הטומאה ומטמא אדם זו פירושה לפי משמעה והלכותיה · ומ"א העתקתי מיסודו של ר' משה הדרשן וזהו: ויקחו אליך · משלהם כשם שהם פרקו נזמי הזהב לעגל משלהם כך יביאו זו לכפרה משלהם: פרה אדומה · משל לבן שפחה שטינף פלטין של מלך אמרו תבא אמו ותקנח הצואה כך תבא פרה ותכפר על העגל: אדומה · על שם אם יאדימו כתולע שהחטא קרוי אדום: תמימה · על שם ישראל שהיו תמימים ונעשו בו בעלי מומים תבא זו ותכפר עליהם ויחזרו לתמותם: לא עלה עליה עול · כשם שפרקו מעליהם עול שמים: (ג) אל אלעזר הכהן · כשם שנקהלו על אהרן שהוא כהן לעשות העגל · ולפי שאהרן עשה את העגל לא נתנה לו עבודה זו על ידו שאין קטיגור נעשה סניגור: (ה) ושרף את הפרה · כשם שנשרף העגל: (ו) עץ ארז ואזוב ושני תולעת · שלשה מינים הללו כנגד שלשת אלפי איש שנפלו בעגל וארז הוא הגבוה מכל האילנות ואזוב נמוך מכולם סימן שהגבוה שנתגאה וחטא ישפיל את עצמו כאזוב ותולעת ויתכפר לו: (ט) למשמרת · כמו שפשע העגל שמור לדורות לפורענות ואין לך פקידה שאין בה מפקידת העגל שנאמר וביום פקדי ופקדתי וגו' וכשם שהעגל מטמא כל העוסקין בו כך פרה מטמאה כל העוסקין בה וכשם שנטהרו בעפרו שנאמר ויזר על פני המים

רמב"ן

ידוע כי מגע התורה הנגיעה ממש והנגיעה ע"י דבר אחר שישא אותו: (יז) ונתן עליו מים חיים אל כלי · אין ענינו שיתן האפר בכלי תחלה ויתן מים על האפר שכך שנו רבותינו שהנותן אפר תחלה ואח"כ המים פסול דקדקו מים חיים אל כלי שתהא חיותן בכלי ואולי מפני שלא אמר ולקחו לטמא מעפר שריפת החטאת אל כלי ונתן עליו מים חיים אבל פירושו ונתן

אבן עזרא

(יז) ולקחו לטמא · הנה פירוש איך יתחטא: (יח) איש טהור · והקרוב להיותו כהן: (כ) ואיש אשר יטמא · והנה הזכיר כל הנוגע במת בנפש ונכרתה ועתה הזהיר על העצם ועל הקבר: (כא) יטמא עד הערב · ולא יטהר עד אשר ירחץ: (כב) וכל אשר יגע בו הטמא יטמא · שהוא טמא מת או עצם

רשב"ם

טמא בלא נגיעה אבל אם המת על פני השדה ולא באהל אינו מטמא אלא במגע: (כב) והנפש הנגעת · באותה

יז ויסבון לדמסאב מעפר יקדת חטאתא ויתנון עלוהי מי מבוע למן: יח ויסב אזובא ויטבול במיא גבר דכי וידי על משכנא ועל כל מניא ועל נפשתא די הוו תמן ועל דיקרב בגרמא או בקטילא או במיתא או בקברא: יט וידי דכיא על מסאבא ביומא תליתאה וביומא שביעאה וידכניה ביומא שביעאה ויצבע לבושוהי ויסחי במיא וידכי ברמשא: כ וגבר די יסתאב ולא ידי עלוהי וישתצי אנשא ההוא מגו קהלא ארי ית מקדשא דיי סאב מי אדיותא לא אזדריקו עלוהי מסאב הוא: כא ותהי להון לקים עלם ודידי מי אדיותא יצבע לבושוהי ודיקרב במי אדיותא יהי מסאב עד רמשא: כב וכל דתקרב (ביה) מסאבא יהי מסאב

נתינה לגר

תרגם גם פה „בטמי" ואפשר לומר במתרגם רק „טמיא" אם מחובר למלת „נפש". (יז) ונתן עליו מים חיים אל כלי, ויתנון עלוהי מי מבוע למן. הרב בעל מ"ת הקשה על הת"א שת' נגד סוגית הש"ס (סוטה ט"ז, תמורה י"ב) דרבנן ס"ל ופסקינן כוותייהו דאם הקדים אפר למים פסול, ואפי' לר"ש דפליג עלייהו, עכ"פ לכתחלה צריך שיתן אפר תחלה (כמ"ש רש"י בתמורה שם, ותוס' שם ד"ה הא כילד, וכן מוכח למעיין בסוגיא שם, ודלא כמ"ש הרב הנ"ל), ולענ"ד י"ל בפשיטות, דכיון דלרבנן „אל כלי" היינו לצד הכלי, ועליו, היינו שיערבן, ר"ל „ונתן עליו" היינו המים שהם בתוך הכלי יהפוך ויתן על האפר, א"כ יתפרשו גם דברי המת' לדברי רבנן, כאשר נפרש הכתוב לדבריהם, כי הוא ת' הפסוק כהויתו בעברית, וזה ברור, ובזה נלע"ד ליישב דברי רש"י בש"ס (יומא מ"ג ע"א ד"ה לקדש) „לתת מים על האפר" אשר התוס' שם וכל המפרשים הקשו עליו שהוא נגד הסוגיות הנ"ל, די"ל שכוונתו על המים שמהפך על האפר בעירובן היטב (וע' בתוס' שם ד"ה עד וביבמות דף ע"ב ושם במהרש"א) וע' בחנוך בהגהותיו שגם שם הקשה המחבר כן, ודע שמה שהקשה המיני תרגימא על הרמב"ן כבר הקשה המהרש"א בסוטה, ומ"ש המהרש"א, שחיותן בכלי אינו אלא מעלה דרבנן, במחכ"ת נעלמו ממנו דברי התוס' (פסחים ל"ד ד"ה נתן) גם מה שהקשה על רש"י בסוטה ובתמורה ע"ש, המעיין ברש"י יראה שהיה לפניו בגמרא „הקדים" בסוטה, דוק ותשכח. מים חיים, מי מבוע. ולעיל (בראשית כ"ו י"ט) ת' „מיין נבעין" משום

בעל הטורים

זורקין אותו לאשפה ואין שם כלי עליו עוד (וכמוניא משקה לא קחשיב רבינו דזה מיירי בגיסטרא ואינו כלי כלל ע"ש בגמ'): (יז) אל כלי · ב' במס' · ונתן עליו מים חיים אל כלי ואידך (ירמיה י"ח) ולא הורק מכלי אל כלי שצריך שתהא חיותן בכלי ולא שיוריקום מכלי אל כלי: (כא) במי · ה' במס' · במי נדה · אך במי נדה יתחטא · (פ' מטות) במי מריבת קדש (פ' האזינו) · במי הירדן (יהושע ג') אם התרחצתי במי שלג (איוב ט') זהו מה שדרשו ויאמר אלעזר אל אנשי הצבא שכיון שבא משה לכלל כעס בא לכלל טעות שבכח להורות להם הלכות גיעול זהו במי מריבה כיון שבא בכלל מריבה טעה במי נדה · במי הירדן לומר שמי הירדן כמי נדה וצריכים מ' סאה · והיינו כשמואל דאמר (בשבת דף ס"ה) לטבול בנהרות שמא ירבו הנוטפין על הזוחלין ואינן מטהרין דרך זחילה במי שלג לומר שיכולין לעשות מקוה משלג כדאיתא בפ"ז דמס' מקואות העידו אנשי מידבא

רמב"ן

על האפר מים חיים שהוא בכלי לומר שיערב האפר במים שבכלי עד שהיו המים צפין עליו: (כ) את מקדש ה' טמא · הזכיר הכתוב הכרת הזה בסתם ואמר את משכן ה' טמא בעבור שכבר הזהיר מן הטומאה במקדש כמו שאמר בכל קדש לא תגע ואל המקדש לא תבא כי הזכירה שם בטומאה הקלה כאשה היולדת בימי טוהר שהוא בהולדתה והוא הדין בכל הטמאים וכבר הזכיר ג"כ הטבילה ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ ונשא עונו כלומר שיבא עונו בעברו על המוזהר ממנו ולפיכך אמר כאן בטומאת המת כי הנוגע במת ולא יתחטא אע"פ שיכבס בגדיו ורחץ במים יחשב מטמא המשכן כאלו לא טבל כלל ולא היה צריך לפרש רק שהחטוי מעכב בטהרתו וזה טעם עוד טומאתו בו כלומר אע"פ שטבל כשאר הנטהרים עודנו טמא כי מי נדה לא זורק עליו ויתכן שירמוז לאיש וטעמו כל הנוגע במת בנפש ולא יתחטא את משכן ה' טמא ונכרתה וכמוהו בחסרון שי"ן או מלת אשר הרבה מאד לכל יבוא גבורותיך וכל ים לו נתן בידו את הדרך ילכו בה ורבים כן: וטעם כי את מקדש ה' טמא · כאשר מקדש ה' טמא כמו כי יקרא קן צפור לפניך וחבריו הרבים והזכיר הכתוב הכרת שני פעמים ועל דעת רבותינו הוא לחייבו במשכן אהל מועד ובמקדש בית עולמים ואפשר

ספורנו

התשובה הצריכה לכל חוטא שהיא אמנם שיטה אל קצה הפך מעשיו המטמאים כל לב טהור למען ישיג דרך המצוע ויטהר וזה הדרך עם היותו טוב ומטהר לחוטא הוא אמנם מגונה ורע ומטמא כל לב טהור · כאמרם וכי באיזה נפש חטא זה אלא שצער עצמו מן היין · אמנם פי' הענין המורכבים מעפר שרפה וממים שהם שני קצוות אשר מהם יתהוה מצוע יורה שבמצוע תהיה תקנת החוטא הנקראת טהרה כאמרו מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו · וממה שראוי להתבונן מה שגזר אומר שהנוגע במת מטמא את משכן ה' והבא אל האהל מטמא את מקדש ה' · וזה כי אמנם כל הקרב הקרב אל שבלי הנפסדות אין ספק שהוא מטמא לב טהור שהוא משכנו של מקדש ה' שהוא הנקרא צלם אלהים ותהיה טומאתו בעצות העדרי · והבא

אל

עד־הערב: פ כ א ויבאו בני־ישראל כל־העדה מדבר־צן בחדש הראשון וישב העם בקדש ותמת שם מרים ותקבר שם: ב ולא־היה מים לעדה ויקהלו על־משה ועל־אהרן: ג וירב העם עם־משה ויאמרו לאמר ולו גוענו בגוע אחינו לפני יהוה: ד ולמה הבאתם את־קהל יהוה אל־המדבר הזה למות שם אנחנו ובעירנו: ה ולמה העליתנו ממצרים להביא אתנו אל־המקום הרע הזה לא ׀ מקום זרע ותאנה וגפן ורמון ומים אין לשתות: ו ויבא משה ואהרן מפני הקהל אל־פתח אהל מועד ויפלו על־פניהם וירא כבוד־יהוה אליהם: פ שלישי שני כשהן מחוברין

ז וידבר יהוה אל־משה לאמר: ח קח את־המטה והקהל את־העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם אל־הסלע

ת"א ותמת שם מריס ותקבר · תענית ט מ"ק כח ע"ג כו : ולא היה מים לעדה · תענית שם :

רש"י

וגו' כך ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת וגו' : (א) כל העדה · עדה השלמה שכבר מתו מתי מדבר ואלו פרשו לחיים : ותמת שם מרים · למה נסמכה מיתת מרים לפרשת פרה אדומה לומר לך מה קרבנות מכפרים (ס"א כמו שפרה אדומה מכפרת) אף מיתת הצדיקים מכפרת : ותמת שם מרים · אף היא בנשיקה מתה ומפני מה לא נאמר בה על פי ה' שאינו דרך כבוד של מעלה ובאהרן נאמר על פי ה' באלה מסעי : (ב) ולא היה מים לעדה · מכאן שכל ארבעים שנה היה להם הבאר בזכות מרים : (ג) ולו גוענו · הלואי שגוענו : בגוע אחינו · במיתת אחינו בדבר למד שמיתת צמא מגונה ממנה · בגוע שם דבר הוא כמו

רמב"ן

כפי פשוטו כי מקדש ה' קדשי הקרבן כי כבר חייב כרת באוכל בשר מזבח השלמים אשר לה' וטומאתו עליו וכאן חייב עוד גם על מי שלא יתחטא ביום השלישי וביום השביעי אע"פ שטבל ויהיה פי' מקדש ה' קדש ה' כמו את מקדשו ממנו והנה הכרת בפרשה על טומאת מקדש וקדשיו · והנכון בעיני כפשוטו כי הכרת הראשון בנוגע במת כמו שאמר כל הנוגע במת בנפש והשני גם במאהילים שלא נגעו בעלם ובקבר כי טעם ואיש אשר יטמא ולא יתחטא ואיש אשר יטמא בכל אלה הנזכרים ולא יתחטא ועל דרך האמת יהכן שיהיה מקדש ה' רמז למקדש המקדש : (א) ויבאו בני ישראל כל העדה מדבר צן · עדה השלמה שכבר מתו מתי מדבר ואלו פרשו לחיים לשון רש"י · וכן דעת ר"א ואם כן מה צורך להזכיר כן בבואם אחרי כן אל הר ההר · ור"א אמר כי הזכיר זה בעבור כי יצא

אבן עזרא

או קבר : תטמא עד הערב · ותרחץ : (א) בחדש הראשון · בשנת הארבעים והנה אין בתורה כלל שום מעשה או נבואה רק בשנה הראשונה בשנת הארבעים : וטעם ויבאו בני ישראל כל העדה · בעבור שמתו דור המדבר ועתה באו הבאים אל ארץ כנען : וישב העם בקדש · בעבור שישבו שם ימים רבים כי כן כתוב : (ב) ולא היה מים לעדה · ספר הכתוב שנים מאורעים האחד מות מרים והשני מות אהרן ומשה ולא יכנסו לארץ והחל לספר השנה : (ג) וירב · מבנין הפעיל : בגוע אחינו · שם הפעל כמו כשכב אדני המלך : אחינו · הם דור המדבר שמתו והם עבדי השם : (ד) ולמה הבאתם · ידבר למשה ולאהרן כי כן כתוב ויקהלו על משה ועל אהרן : וטעם וירב העם עם משה · שהמריבה היתה עם משה חזקה : (ה) העליתנו · מלה זרה : ויבא משה ואהרן מפני הקהל · כדמות בורחים : ויפלו על פניהם · להתפלל וי"א לדרוש את השם בנבואה : (ח) קח את המטה · יש בכאן פירושים רבים יש בדברי יחיד בעבור שאמר לישראל שמעו נא המורים והם בני אברהם יצחק ויעקב ואילו היה כן למה אמר להם עוד ממרים הייתם ואחרים אמרו כי מלת ודברתם כמו והכיתם וכמוהו ותדבר את כל זרע הממלכה ואין זה נכון כי המלה

רשב"ם

באותה שנגע במת תטמא עד הערב כי המת אבי אבות הטומאה : (א) ותמת שם מרים · בחדש הראשון החדש שלסוף ארבעים שנה שהרי מת אהרן אחריה בחדש החמישי בשנת ארבעים לצאת בני ישראל כדכתיב בפ' אלה מסעי : (ח) קח את המטה · מלפני העדות : ודברתם אל הסלע · לא צוה הקב"ה לקחת את המטה להכות בו הסלע כמו שעשה ברפידים · שכתוב שם והכית בצור ויצאו ממנו מים · אלא המטה צוה לקחת להראות בו

ואנש דיקרב בה יהי מסאב עד רמשא: א ואתו בני ישראל כל כנשתא למדברא דצין בירחא קדמאה ויתב עמא ברקם ומיתת תמן מרים ואתקברת תמן: ב ולא הוה מיא לכנשתא ואתכנשו על משה ועל אהרן: ג ונצא עמא עם משה ואמרו למימר ולוי דמתנא במותא דאחנא קדם יי: ד ולמא איתיתון ית קהלא דיי למדברא הדין למית תמן אנחנא ובעירנא: ה ולמא אסקתונא ממצרים לאעיל יתנא לאתרא בישא הדין לא אתר כשר לבית זרע ואף לא תינין וגופנין ורמונין ומיא לית למשתי: ו ועל משה ואהרן מן קדם קהלא לתרע משכן זמנא ונפלו על אפיהון ואתגלי יקרא דיי להון: ז ומליל יי עם משה למימר: ח סב ית חטרא ואכניש ית כנשתא את ואהרן אחוך ותמללון עם כיפא לעיניהון ויתן מוהי ותפק

נתינה לגר

שהכא צריך מי מעיין. כ (ה) מקום זרע, אתר כשר לבית זרע. לצרר שכתוב ת' כן. (ח) ונתן מימיו, ויתן מיהי. לא ת' „וייהב" שרק כל' עבר ית' בפעל „יהב" וכל' עתיד ית' (לרוב) בל' „יתן" והוי"ו במקרא הוא וי"ו המהפך עבר לעתיד ומה שת' „למא ייהב" „מן יהיב" (איוב ג' כ', ו' ח') המעיין שם יראה שהעתיד הוא במקום בינוני גם ת' „מוהי" (ולא „מימוהי") אפשר שכוונתו כמ"ש ר"ח „רק מימיו

בעל הטורים

על ר' ישמעאל שהיה אומר לסם נאו והביאו שלג ועשו מקוה בתחלה: (א) בחדש הראשון · סמך זה לפרשת פרה שבראשון נשרפה הפרה · וגם כמו שדרשו חז"ל שמיתת צדיקים מכפרת כמו פרה: פרה אדומה · בגימטר' מכפר: ותמת שם מרים ותקבר שם · ש"ס בגימטר' מכפר · שם [עם האותיות] בגימטר' אבור בהנהגה הוא: (ג) וירב · ב' במס' · הכא ואידך וירב בנחל לומר שעשו מריבה על עסקי נחל שפסק מהם דהיינו הבאר שהיה מושך כנחל: (ה) העליתנו · חסר וי"ו שעיקר התרעומות היה על משה: ותאנה וגפן ורמון · ולהלן הקדים גפן דכתיב ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון אלא בכל מקום מקדים גפן כדכתיב איש תחת גפנו ותחת תאנתו וכאן הקדים תאנה משום דסליק מפרה רמז למה שאמרו בררו משם עלי תאנה: (ח) והקהל את העדה · אלו הטהורים הגדולים שבעדה והוא לא עשה כן אלא ויקהילו משה ואהרן את הקהל גדולים וקטנים:

רמב"ן

אדום להלחם בם הזכיר הכתוב שלא נפקד מהם איש בבואם מעיר אדום ואינו נכון כי ישראל נטו מעליו ולא נלחם בם כלל · והנכון בעיני כי מנהג הכתוב להזכיר כן במקום התלונות ויבאו כל עדת בני ישראל מדבר סין אשר בין אלים ובין סיני ויסעו כל עדת בני ישראל למסעיהם ויחנו ברפידים יודיענו הכתוב כי היו כלם בתלונה וכן ותשא כל העדה ויתנו את קולם וילונו כל עדת בני ישראל ממחרת ואחרי כן בבואם אל הר ההר להודיע שהיו כלם בהספדו של אהרן קדוש ה' כמו שאמר ויבכו את אהרן כל בית ישראל וגו' ואמר לעיני כל העדה · ובמדבר סיני רבה ראיתי שהזכיר הלשון הזה עדה שלימה בכתוב השני וכו' בהר ההר בלבד כי הראשון מפני התלונה נאמר כאשר פירשתי: וטעם וישב העם בקדש · לומר כי כאשר נכנסו במדבר סין על קדש מתה מרים · וטעם ר"א שאמר בעבור שישבו שם ימים רבים כי כן כתוב כי קדש אשר כתוב בו ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם הוא קדש ברנע והוא במדבר פארן ומשם נשתלחו המרגלים בשנה השניה ושם חזרו אבל קדש זה הוא במדבר סין ובאו שם בשנת הארבעים ושם מתה מרים ומקראות מפורשים שם: החטא במשה ואהרן במי מריבה אינו מתפרסם בכתוב ורש"י פירש מפני שצוה אותם ודברתם אל הסלע ולא אמר והכיתם שאלו דברו היה הקב"ה מתקדש לעיני כל העדה ואומרים ומה סלע זה שאינו שומע ואינו מדבר מקיים דברו של הקב"ה אנו על אחת כמה וכמה ודברי אגדה הם אבל לא נתחוורו כי מאחר שצוה קח את המטה יש במשמע שיכה בו ואלו היה רצונו בדבור בלבד מה המטה הזה בידו וכן במכות מצרים שאמר והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך והוא להכות בו ולפעמים יאמר נטה את ידך ורצונו לומר להכות במטה כי הכתוב יקצר בדבר הנשמע ואין הנס גדול בדבור יותר מההכאה כי הכל שוה אצל הסלע ועוד למה אמר בזה מעלתם בי והצואה בדבור אל הסלע הזה הוא מה שנזכר במעשה

ספורנו

אל אהל המת כענין שוכני בתי חומר אשר אין לפניהם בלתי אם גוייתם להיי שעה רעועה רגליה יורדות מות הוא בלי ספק מטמא את מקדש ה' הנזכר אשר בו יהיה העם והאיש קדוש לאלהיו כאמרו ולהיותך עם קדוש לה' אלהיך ואז מטמא בטעות קיניי הספרי למכוון · ולזה אין ראויה שיטמא באהל זולתי המת הישראלי כי אמנם תומרו בלבד הוא הנבחר ומוכן מכל זולתו לעבודת האל ית' כאשר הוא לבדו החוטא בנכבד אמנם החכמים המורים חטאים בדרך שהם כמו המזה והמתקדש לא תהול עליהם בזה טומאה כלל · ובכן יהיה בפרטי שמירת המצוה הזאת בכתבה וכמו שבא בקבלה רמז לכל אלה שהם מכוונות התורה בלי ספק: (ג) וירב העם עם משה · הנה המריבה עם משה היתה באמרם ולמה הבאתם את קהל ה' אל המדבר הזה · אמנם היתה גם על האל יתברך כאשר העיד באמרו אשר רבו בני ישראל את ה' וזה היה באמרם למה העליתנו ממצרים: (ח) קח את המטה ודברתם אל הסלע · כבר רבו הדעות בענין חטא מי מריבה והיה ספק אצל רבים במה חטאו משה ואהרן שנכתב עליהם לא האמנתם מעלתם ומריתם ואם היתה כונת האל יתברך שידברו בלבד אל הסלע אם ענין לנקיחת .

לְעֵינֵיהֶ֖ם וְנָתַ֣ן מֵימָ֑יו וְהוֹצֵאתָ֨ לָהֶ֥ם מַ֙יִם֙ מִן־הַסֶּ֔לַע וְהִשְׁקִיתָ֥ אֶת־הָעֵדָ֖ה וְאֶת־בְּעִירָֽם׃ ט וַיִּקַּ֥ח מֹשֶׁ֛ה אֶת־הַמַּטֶּ֖ה מִלִּפְנֵ֣י יְהוָ֑ה כַּאֲשֶׁ֖ר צִוָּֽהוּ׃ י וַיַּקְהִ֜לוּ מֹשֶׁ֧ה וְאַהֲרֹ֛ן אֶת־

ת"א ואשקית ית כנשתא וית בעירהון · מנחות עו :

רש"י

במיתת אחיו ולא יתכן לפרשו כשמתו אחיו שאם כן היה לו ליזקק בגוע (בחול"ם הוא"ו): (ח) ואת בעירם · מכאן שחס הקב"ה על ממונם של ישראל: (י) ויקהילו וגו' · זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה:

רמב"ן

צוה שיאמרו והיא שומעת כי השם יוציא מים מן הסלע הזה כדרך כי היא שומעת את כל דברי ה' וכן עשו כמו שאמר ויקהילו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע ויאמר להם וגו' והנה הסלע שומעת באמרו כן לכלן · ומענות רבות למפרשים בחטא הזה כבר סתר בו ר"א דברים רבים מהם · והסוד שרמז בו גם הוא איננו נכון כי אם משה אבד כוונתו בעבור מריבת העם ולא דבר אל הסלע ולכן לא יצאו מים בפעם הראשונה וחזר והכהו פעם שנייה בכוונה הדבקה בכל ויצאו המים הנה חטאו בפעם הראשונה אבל אינו ראוי שיאמר בזה לא האמנתם בי להקדישני כי אין כאן חסרון אמונה כלל · והר"ר ר' משה סבר בו סברא ואמר כי משה רבינו ע"ה חטאו הוא שנטה לצד הרגזנות באמרו שמעו נא המורים לדקדק עליו הש"י שיהיה אדם כמוהו כועס לפני עדת בני ישראל במקום שאין ראוי בו הכעס וכל כיוצא בזה בדין האיש ההוא חלול השם מפני שמתנועותיו כלם ומדבריו כולם היו למדין והיו מקוין להגיע בהם אל הצלחת העוה"ז והעוה"ב ואיך יראה עליו הכעס והוא מן הפעולות הרעות ולא תבא כי אם מתכונה רעה מתכונות הנפש אבל אמרו בו מריתם פי הוא כמו שאבאר שהוא לא היה מדבר עם סכלים ולא עם מי שאין לו מעלה אבל אשה קטנה שבנשיהם היתה כיחזקאל בן בוזי כמו שזכרו החכמים וכל מה שיאמר או יעשה יבחנוהו וכאשר ראוהו שכעס אמרו שהוא ע"ה אין בו פחיתות מדה ולולי שהיה יודע שהשם כעס עלינו בבקשת המים ושאנחנו הכעסנו אותו ית' לא היה כועס ואנחנו לא מצאנו לשם יתעלה שכעס בדברו אליו בזה הענין אבל אמר קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו והוצאת להם מים מן הסלע והשקית את העדה ואת בעירם · והנה התרנו ספק מספקי התורה שנאמרו בו דברים רבים ונשאל פעמים רבים אי זה חטא חטא · וראה מה שנאמר בו ומה שאמרנו בו אנחנו והאמת יראה דרכו אלו דבריו ז"ל · והוסיף על הבל הבלים שהכתוב אמר מריתם פי שעברו על דברו ואמר לא האמנתם בי שלא האמינו בו אין העונש בעבור שכעס ויותר היה ראוי שיהיה העונש על משה כשקצף על פקודי החיל בחנם והכתוב לא ספר כלל שכעס כי שמעו נא המורים תוכחת כדרך ממרים הייתם עם ה' ועוד כי אהרן לא כעס מימיו כי בשלום ובמישור הלך מעודו ועוד שאי אפשר שלא היה כעס גדול מאת השם עליהם בעשותם מריבה עם משה בכל הנסיונות במדבר חמאס הגדול כשיאמרו

אבן עזרא

מגזרת דבר או מן ידבר עמים תחתנו והנה פי' ותדבר כמו ותאבד וכן בספר השני והנה פירוש ודברתם אל הסלע ואבדתם ועוד אם כן הפירוש למה נענש משה גם הם השיבו בעבור שהכה פעמים א"כ למה נענש אהרן ויאמר רבי משה הכהן ז"ל הספרדי יש אותיות נעשות בדבור ויש בפועל ודבור כמו מלת אלישע והשם צוה שיקח המטה להכות בסלע כמשפט הצור והוסיף מלת ודברתם להוציא המים במכה ובדבור בעבור שהכעיסו ישראל אמר להם המן הסלע הזה נוציא לכם מים והיתה דעתו כי אין יכולת בנו להוציא מים מהסלע כי אם בכח השם והנה לא פירש דבורו היטב וחשבו אנשים בלבם כי דבור שלא יוכל השם להוציא מים מן הסלע וזה טעם אשר לא קדשתם אותי והביא ראיה מדברי המשורר שאמר כי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו והנה החטא היה בבטואו לא במכה גם זה איננו נכון כי משה אמר זה ולמה נענש אהרן ועוד כי אין במעשה זכר דבור והראיה שהביא איננה ראיה כי אין פי' כי המרו את רוחו כי אם אל השם וכן כתוב והמה מרו ועצבו את רוח קדשו וזה פירוש ויקציפו על מי מריבה והטעם שהקציפו השם וכן כתוב המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל על ה' וירע למשה בעבורם כי המרו את רוח השם ויגזור על משה שלא יכנס לארץ · ואחרים אמרו כי הדבור אל הסלע שאיננו שומע איננה כי אם במכה ואם כן למה נענש משה · ואחרים אמרו בעבור שלא אמרו שירה כמו עלי באר ענו לה וזה טעם אשר לא קדשתם ואחרים אמרו כי השם צוה שידברו והם לא דברו רק הכה משה על כן נענשו שניהם ואמר להם מעלתם מריתם לא האמנתם לא קדשתם · ואנשי שקול הדעת אמרו שלא יתכן שיהיה שליח השם ימיר דבור השם ואם הוא המיר איך נאמין בתורתו גם אלה לא דברו נכונה כי אילו היה מחליף במצוה מיד היה נענש כי הנה נענש על דבר שאינו מצוה לעולם ולא תורה לישראל ולא נעשה בזדון רק בשגגה בעבור שהכעיסוהו ישראל וכן אמר גם בי התאנף ה' בגללכם ואחרים אמרו כי ישראל אמרו שיוציא מסלע אחר ולאייתם המן הסלע הזה ומשה פחד להחליף דבור השם ובעבור שלא האמין להוציא מים מן הסלע שאמרו על כן נענש וזה טעם לא האמנתם בי גם זה הפירוש איננו נכון כי הכתוב אמר מריתם את פי ה' והנה לא מרו והפירוש הנכון בעיני אגלנו ברמיזות דע כי כאשר ידע החלק את הכל ידבק בכל ויחדש בכל אותות ומופתים ואמת כי השם אמר למשה ולאהרן ודברתם ולא דברו בעבור מריבת העם עם משה והנה התלק חלק והכה הסלע ולא יצאו מים עד שהכהו פעם שנית והנה לא קדשו השם ומרו ומעלו בשגגה גם יוכל המפרש לפרש ויבטא בשפתיו על משה כי על כן נענש כי לא היה ראוי שידבר דבר עד שימלא שליחות השם גם יהיה דרש קדמונינו ז"ל כי החטא היה בעבור שאמר שמעו נא המורים ורמזו זה הסוד : אל הסלע · שהודעתיך או הנמצא כמוך למחנה : ונתן מימיו · בעבור מימיו טעו רבים ואמרו כי זה הסלע הוא הצור ואלה עורי לב כי הצור הוא בחורב וזה הסלע היה בקצה ארץ אדום כי בקדש היה גם יתכן לפרש מימיו המים שאתן בו : (ט) את המטה מלפני ה' · הוא מטה

רשב"ם

בו קשי מרי שלהם כדכתיב למשמרת לאות לבני מרי · אפס בדבור ידבר עם הסלע לתת מימיו והוצאת להם

מים

לְהוֹן מַיָא מִן כֵּיפָא וְתַשְׁקֵי יָת כְּנִשְׁתָּא וְיָת בְּעִירְהוֹן: ט וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת חֻטְרָא מִן קֳדָם יְיָ כְּמָא דִי פַקְדֵהּ: י וְאַכְנִשׁוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן יָת קְהָלָא לָקֳדָם כֵּיפָא וַאֲמַר לְהוֹן

רמב"ן

למה העליתנו ממצרים שירצו להיות עבדים לשונאיהם בעבודת פרך מלהיות עם האלהים כבן העובד את אביו וכן אמר הכתוב יען כי מאסתם את ה' אשר בקרבכם ותבכו לפניו לאמר למה זה יצאנו ממצרים ובפעם הראשונה אמרו פחות מזה למה זה העליתנו ממצרים להמית אותי ואת בני ואת מקני בצמא והיה עליהם קצף גדול ושממה רבה כמו שאמר ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל וגו' ובכאן כתוב מפורש המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה' ומה פשע גדול מזה הוי רב את יוצרו ומשה אמר גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר א"כ הם חטאו וגרמו כל הרעה הזאת וכדברי הרב אין להם בכל המעשה הזה חטא ופשע כלל · ומה שאמר הרב לא מצינו בה' ית' שכעס אבל אמר קח את המטה וגו' דע כי כאשר צריכים במחיתם דבר אע"פ שמתלוננים וחוטאים לו והוא רחום יכפר עון ולא יעיר כל חמתו ולא יזכירנו ויתן להם שאלתם וכן במים הראשונים אמר בנחת רוח עבור לפני העם וגו' אע"פ שהיה שם מסה ומריבה שהזהיר ממנה ולדורות וכן במן הנני ממטיר לכם לחם מן השמים בדרך אהבה והבה אלא שאמר בסוף בדבור השני שמעתי את תלונות הודיע להם הענין בלבד אבל כאשר יתלוננו הנס ישפוך עליהם חמת אפו ובכאן עוד רמז לקצף גדול וחיוב מגפה שנאמר וירא כבוד ה' אליהם שרומז אל הקהל הנזכר והוא מראה יד ה' ההוה במגפות כאשר תראה במרגלים וביום קרח וממחרת והתימה על הרב שהרי מקרא מלא הוא ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם וימנה הכתוב החטא הזה עם הנסיונות הגדולים שנסו את ה' במדבר והקרוב מן הדברים שנאמרו בזה והוא טוב לדחות השואל הם דברי רבינו חננאל שכתב כי החטא הוא אמרם נוציא לכם מים וראוי שיאמרו יוציא ה' לכם מים כדרך שאמרו בתת ה' בערב בשר לאכול וגו' וכן בכל הנסים יודיעום כי ה' עושה להפליא ואולי חשבו העם כי משה ואהרן בחכמתם הוציאו להם מים מן הסלע הזה וזהו לא קדשתם אותי ומעשה הראשון בצור בחורב אמר הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב והע' זקנים רואים עמוד הענן עומד על הצור והנס מתפרסם כי מעשה ה' הגדול הוא אבל בכאן לא ראו דבר וטעו במאמרם משה ואהרן ויתכן שיאמר בזה מעלתם בי כי ההנאה מן ההקדש נקרא מעילה וכן מריתם פי שהוא נוטה ודברתם אל הסלע לעיניהם

והטעם שאתקדש לעיניהם או שניתם דברי מן ותמר את משפטי כי לא צויתי שאמרו ככה ויהיה לא האמנתם בי יוצא אל בני ישראל או הוא לשון חזוק לא התחזקתם להקדישני לעיניהם מן ואמנה מן המשוררים שיחד התקועה במקום נאמן והאמת כי הענין סוד גדול מסתרי התורה כי בראשונה אמר לו הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב והכית בצור יאמר כי שמו הגדול על הצור בחורב שהוא כבוד ה' האש האוכלת בראש ההר ובעבור כן לא הכה אלא פעם אחת ויצאו מים רבים אבל בכאן לא פירש לו כן והסכימו שניהם להכות בצור פעמים והנה זה חטא ועל כן אמר לא האמנתם בי לשום אמונה בשמי ובאמונה יעשה הנס ונאמר מריתם פי כי מרו את רוח קדשו הנקרא בכל מקום פי ה' ולכך אמר מעלתם בי ואין מעילה אלא שיקור והנה החטא מוזכר מפורש בכתוב וכן אמר המשורר מלפני אלוה יעקב ההופכי הצור אגם מים וכן תוכל להתבונן זה בתפלת משה שאמר ה' אלהים אתה החלות כי התחנן לשם הנכבד שימחול לו · ועל דעת רבותינו שמזכירין לו הכעס יתכן שהכה בצור ויצאו טיפים במיעוט כוונתו על הכעס ותמהו על הדבר והסכימו שניהם להכות פעם שניה על הצור כאשר הזכרתי והוא החטאות על שניהם · ועל דעתי טעם ודברתם אל הסלע כמו על הסלע וכן כה אמר ה' אל העמודים ואל המכונות בבלה יובאו ינוה שיאמרו לעיני העדה בהיותם נקהלים כלם שהשם יוציא להם מים מן הסלע וכן עשה ואל יקשה עליך ודברתם לעיניהם כי טעמו כמו לפניהם שישמעו כלם וכן ויאמר חנניה לעיני כל העם לאמר כה אמר ה' ככה אשבור את עול מלך בבל וגו' וכן רבים · או טעם לעיניהם בכאן שיהיה הדבור בהיותם נקהלים שם והסלע לעיניהם כמו שאמר בעשייה ויקהלו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע כי כאשר נקהלו שם וראו הסלע פנים בפנים שאמרו המן הסלע הזה נוציא לכם מים כמו שהזכירו חכמים שלא יאמרו מעינות היו שם ויתכן שהוא כמסורס הקהל את העדה אל הסלע ודברתם לעיניהם ונתן מימיו : וטעם (ח) ונתן מימיו · שיהיו מים רבים נובעים ממנו כמ"ש ויצאו מים רבים כי הנתינה תאמר על הרבוי כמו ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן יבולה והשמים יתנו טלם כלם על הריבוי יבטיחם וכן כתוב ונחלים ישטופו · ואין טעם מימיו כמו תתן יבולה ויתן

ספורנו

לנקיחת המטה ואם היה החטא על שהכה משה את הסלע שלא במצות שולחו במה חטא אהרן · אמנם כשנתבונן בענין המריבה ראוי שנחשוב שהטיח מצות האל בזה אל אופן שיכירו רשעת מריבתם והודו את חטאתם ושבו ורפא למו כי לא יחפוץ במות המת וכן נכון שבזה ההטיאו משה ואהרן את כוונת האל יתברך ועל זה נענשו · אמנם המריבה עם משה היתה באמרו שהיתה הנהגתו בלתי שלמה במה שהביא אותם אל אותו המקום הרע מהמדבר ועל האל ית' היתה מריבתם באמרם שהוציאם מארץ נושבת טובה אל ארץ מדבר ולהודיעם את רשעם בזה התחייב שיהיה הנס מודיע שהשליח היה מנהיג בשלימות ושהמשלח היטיב בשליחותו ולא הרע כלל ובהיות מיני הנסים המסופרים בכתבי הקדש על אחד מג' פנים · הא' הוא נס נסתר כמו ירידת המטר והמלט מן החלאים ומן הצרות וזה המין מן הנסים ישיגוהו הצדיקים בתפלתם כענין ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא אלהים את אבימלך וכן ויתפלל משה בעד העם · והב' הוא נס נגלה לא יוכל הטבע

לעשותו

הַקָּהָל אֶל־פְּנֵי הַסָּלַע וַיֹּאמֶר לָהֶם שִׁמְעוּ־נָא הַמֹּרִים הֲמִן־הַסֶּלַע הַזֶּה נוֹצִיא לָכֶם מָיִם׃ יא וַיָּרֶם מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ וַיַּךְ אֶת־הַסֶּלַע בְּמַטֵּהוּ פַּעֲמָיִם וַיֵּצְאוּ מַיִם רַבִּים וַתֵּשְׁתְּ הָעֵדָה וּבְעִירָם׃ ס יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן יַעַן לֹא־הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת־הַקָּהָל הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָהֶם׃ יג הֵמָּה מֵי מְרִיבָה אֲשֶׁר־רָבוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־יְהוָה וַיִּקָּדֵשׁ בָּם׃ ס

ת"א יען לא האמנתם בי · שבת נה לז יומא פז : המה מי מריבה · סוטה יב סנהדרין קא קי : חטא משה ואהרן · עקרים מד פכ"ב ס' הזוהר פ' נח :

רש"י

המן הסלע הזה נוציא · לפי שלא היו מכירין אותו לפי שהלך הסלע וישב לו בין הסלעים כשנסתלק הבאר והיו ישראל אומרים להם מה לכם מאיזה סלע תוציאו לנו מים לכך אמר להם : המורים · סרבנים לשון יוני שוטים מורים את מוריהם : המן הסלע הזה · שלא נצטוינו עליו נוציא לכם מים : (יא) פעמים · לפי שבראשונה לא הוציא אלא טיפין לפי שלא צוה המקום להכותו אלא ודברתם אל הסלע והמה דברו לסלע אחר ולא הוציא אמרו שמא צריך להכותו כבראשונה שנאמר והכית בצור ונזדמן להם אותו סלע והכהו : (יב) יען לא האמנתם בי · גילה הכתוב שאלולי חטא זה בלבד היו נכנסין לארץ כדי שלא יאמרו עליהם כעון דור המדבר שנגזר עליהם שלא יכנסו לארץ כך היה עון משה ואהרן והלא האמין ובקר ישחט קשה מזו אלא לפי שבסתר חסך עליו הכתוב וכאן שבמעמד כל ישראל לא חסך עליו הכתוב מפני קידוש השם : להקדישני · שאילו דברתם אל הסלע והוציא הייתי מקודש לעיני העדה ואומרים מה סלע זה שאינו מדבר ואינו שומע ואינו צריך לפרנסה מקיים דבורו של מקום ק"ו אנו : לכן לא תביאו · בשבועה כמו לכן נשבעתי לבית עלי נשבע בקפיצה שלא ירבו בתפלה כל כך : (יג) המה מי מריבה · הם הנזכרים במקום אחר את אלו ראו אצטגניני פרעה שמושיען של ישראל לוקה במים לכך גזרו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו : ויקדש בם · שמתו משה ואהרן על ידם שכשהקב"ה עושה דין במקודשיו הוא יראוי ומתקדש על הבריות

רמב"ן

פריו שאין בטבע הסלע להיות בו מים אבל טעמו המים אשר יצאו ממנו כי בהפוך השם החלמיש למעינו מים ובו יהיו וממנו יצאו יקרא על שמו מימיו וכן ובכך את לחמך ואת מימיך לחמו נתן מימיו נאמנים ואמר כן להודיע שמגוף הסלע יצאו לא מן הארץ אשר תחתיו כמנהג מעיינות רבים רק מאמצעו וכן כתוב ההופכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים והזר ואמר והוצאת להם מים מן הסלע כי אתה בעודך שם תוציא להם המים מן הסלע להם שכולם יראו אותם נובעים ממנו : והשקית את העדה · שתצוה אותם לשתות לפניך וכל זה לפרסם הנס ובמעשה לא הזכיר כן ויפק את העדה ואת בעירם אבל אמר ותשת העדה ובעירם כי מרוב הצמאון בראותם מים רבים נוזלים מיד נפלו על הנחל ושתו ועל דעת רבותינו בבארה של מרים אמרו רבים כי הסלע הזה הוא הצור אשר היה בחורב ולפיכך פירשו מימיו אשר היה דרכו לתת כי עתה נסתם מעיינו במות מרים כי הכוונה לרבותינו בבארה של מרים שהיה מעולם באר ניסי מקור מים חיים נובע בכל מקום שיהיה שם הרצון עליו וכבר העלה אותו לישמעאל במדבר באר שבע ונבקע בחורב מן הצור ההוא שיהיה שם ובשאר המסעים נובע מן הצור במקום שיחנו בם

אבן עזרא

האלהים והוא המונח לפני העדות : (י) המן הסלע הזה · יש לנו כח להוציא לכם מים ממנו : (יב) יען לא האמנתם בי · הוא הסוד שרמזתי שלא נקדש השם על ידם : (יג) ויקדש בם ·

רשב"ם

מים ע"י דבורך עם הסלע : (י) ויאמר להם שמעו נא המרים · כמו שהמטה הזה שיש בו שקדים מוכיח שהוא למשמרת לאות לבני מרי : המן הסלע הזה נוציא לכם מים · בשעת הרמת ידו במטה ויך בו את הסלע פעמים אז אמר להם דרך כעס וחמה סבורים אתם שמן הסלע הזה נוציא לכם מים · ומספק אמר משה כן שטעה במה שאמר לו הקב"ה קח את המטה ולא האמין שבדבורו עם הסלע יוציא ממנו מים אלא בהבאת המטה כמו שעשה ברפידים · ומה שאמר לו הקב"ה ודברתם אל הסלע היה סבור שזו היא דבור הסלע הנאמר במטה ולכך הכה פעמים בסלע כעין חימה וכעס ומספק אם יוציא מים הרי טוב ואם אין אדבר אל הסלע אחרי כן · והקב"ה הסבים ע"י משה לצאת ע"י הבאתו ואעפ"כ נענש שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים וזהו שאמר הקב"ה יען לא האמנתם בי להקדישני ע"י דבוריכם אל הסלע · לפי שהוא מדקדק עם הצדיקים אפי' כחוט השערה · ולפי שידעתי אני המפרש שמשה רבינו לא היה כי אם שוגג לעבור על דברי הקב"ה לפיכך אני זקוק לפרש כי משה רבינו טעה כמו שפרשתי : (יג) ויקדש בם · שהוקדש במים מכל מקום · ואע"פ שלא דברו אל הסלע :

לא

שְׁמָעוּ כְעַן סָרְבָנַיָא הֲמִן כֵּיפָא הָדֵין נַפֵּק לְכוֹן מַיָא: יא וַאֲרִים מֹשֶׁה יָת יְדֵהּ וּמְחָא יָת כֵּיפָא בְּחֻטְרֵהּ תַּרְתֵּין זִמְנִין וּנְפָקוּ מַיָא סַגִּיאֵי וּשְׁתִיאַת כְּנִשְׁתָּא וּבְעִירְהוֹן: יב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן חֲלַף דִּי לָא הֵימַנְתּוּן בְּמֵימְרִי לְקַדָּשׁוּתִי לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכֵן לָא תַעֲלוּן יָת קְהָלָא הָדֵין לְאַרְעָא דִּי יְהָבִית לְהוֹן: יג אִנּוּן מֵי מַצּוּתָא

בעל הטורים

(י) פני הסלע · פני בגימט' כפולה · מלמד שהיו כל ישראל אל פני הסלע פנים אל פנים והיה המועט מחזיק את המרובה: המן · ג' במס' · הכא והידך המן העץ כמו שלשם הספר הליווי גם כאן כמי הספר הליווי והידך (מ"ב ו') המן הגורן או מן היקב כמו שהיה שם רעב גם כאן ארץ ציה בלי מים וסמך למ"ד עץ שאכל ממנו אדם הראשון חטה היה זהו המן העץ המן הגורן ולמ"ד אשכול היה דכתיב או מן היקב: (יא) ויך את הסלע · הוא הכה לסלע אחד ונבקעו כל הצורים שבמדבר שנאמר ויבקע צורים במדבר: (יב) לכן · בגימט' מדה כמדה [עי' בילקוט פ' זו בשם מדרש הנעלם]: (טז) וישלחו · חסר יו"ד ע"י י'

רמב"ן

וכאשר מתה הגדקת פסק המעיין ועתה חזר על ידי משה להיות לו מקור נפתח מן הסלע הזה עצמו והוא מה שאמר אל הסלע הנודע · ועל דרך הפשט היה שם סלע סמוך למחנה ונוה ודברתם אל הסלע הזה אשר לפניכם · גם אפשר לפרש ודברתם אל הסלע אשר לעיניהם כלומר הראשון שיראו: (י) המן הסלע הזה נוציא לכם מים · חלילה חלילה שיהיה התימה למניעות כי משה רבינו הנאמן בכל בית ה' לא יפלא ממנו כל דבר מה' והוא וכל ישראל עמו ראו גדולות ונפלאות מזו ואף כי הוא אשר נעשה כן על ידו פעם אחת בצור בחורב · ואמרו המפרשים שיש תמיהות מתקיימות כמו הנגלה נגליתי הרואה אתה התשפוט התשפוט המן העץ אשר צויתיך · אבל ר"א כתב המן הסלע יש לנו כח להוציא לכם ממנו מים ידנה לפרש שאמר להם שמעו נא המורים בה' האומרים ולמה הבאתם את קהל ה' אל המקום הרע הזה המן החלמיש הזה יהיה לנו כח בטבע שנוציא אנחנו ממנו מים רק תכירו כי מאת ה' הוא כי הוא אשר הוציא אתכם ממצרים והביא אתכם אל המקום הזה והוא אשר יפרנס אתכם בו וזה כטעם שאמר להם במן וידעתם כי ה' הוציא אתכם ממצרים · ולפי דעתי הה"א הזה לשאלה המן הסלע הזה נוציא לכם מים אם לא כי הכתוב פעם יפרש בשאלה הן ולאו היש בה עץ אם אין התשמור מצותיו אם לא ופעם יזכיר הן לבדו הזה אחיכם הקטן הידעתם את לבן בן נחור האשכה בחדש החמישי וגו' אבל היתה השאלה הזאת להם שאלת הנסיון אמר שמעו נא המורים מה תחשבון על ה' המן הסלע הזה החזק נוציא לכם מים היהיה הדבר הזה אם לא הפליג במורים והגיד כי הם קטני אמנה וכאשר יריבו אליו הוא מפני מחשבתם שלא יעשה השם עמהם להפליא כענין שנאמר וינסו אל בלבבם היוכל אל לערוך שולחן במדבר הגם לחם יוכל תת וכך אמרו עשר נסיונות נסו אבותינו לה' במדבר וכמו השאלה במחשבת השואל במקומות רבים ההשיב אשיב את בנך אם רצונך כן הנלך אל רמות גלעד אם נחדל אם עלתך כן אף כאן אם מחשבתכם שנוציא לכם מים מזה וכן לדעתי בהנגלה נגליתי הראית כי נכנע אחאב מפני המן העץ אשר צויתיך התשפוט וגו' כי כלם שאלות אבל עניינם לשאול בדבר מפורסם שיודה בו הנשאל על כרחו אם נגליתי לבית אביך ובחרתי בכם אם ידעתם זה ולמה תבעטו בזבחי ובמנחתי הלה' הגמלו זאת הגמולה וכן אם מן העץ אשר צויתיך אכלת ותבוש או למה תתחבא ובדרך הזה האחרים אבל הרואה אתה שאלה נמורה בדבר המסופק אם יוען אתה תשוב אל הציר בלשון רואה אני את דברי אדמון וכבר פירשתי בסדר בראשית: (יג) ויקדש בם · שמתו משה ואהרן על ידם כשהקב"ה עושה דין במקודשיו הוא מתירא ומתקדש על הבריות שנאמר בקרובי אקדש וכן הוא אומר נורא אלהים ממקדשיך לשון רש"י גם כן פי' ר"א · ואיננו נראה בעיני כי עדיין לא מתו משה ואהרן ואיננו מתפרסם לבריות שימותו בחטא הזה שיתירא הקב"ה ע"י כך כאשר היה בנדב ואביהוא ופרץ ועזא ועוד כי הכתוב אמר אשר רבו בני ישראל את ה' ויקדש בם כי במריבים נתקדש מלשון בקרובי אקדש ורחוי היה לדבריהם שיאמר ויכבד על פניהם ·

ספורנו

לעשותו כאותו האופן אבל יעשהו אחר תנועות רבות במשך זמן · וזה המין מן הנסים יעשהו האל ית' ע"י עבדיו עם הקדמת איזו תנועה מבודדת מאתו כענין השליכהו ארצה הרם את מטך והכית בצור ירה ויור וזולתם · והג' הוא מין מן הנסים שלא יוכל הטבע לעשותו בשום אופן וזה המין יעשה האל ית' ע"י עבדיו בדבור בלבד שהיה פעלה שכלית ויותר נכבדת מאשר תנועותיו הגשמיות כמו שהיה הענין בפתיחת פי הארץ כאמרו ויהי ככלותו לדבר ותבקע האדמה וכן בענין עמידת השמש ליהושע נאמר אז ידבר יהושע · והנה בענין זאת כמריבה היה מן ההכרח להעביר את רעת תלונות ישראל שהיה הנס הנעשה מבאר מעלת המלך המשלח ודרכי טובו ומבאר ג"כ מעלת השליח וטובו ושהוא מוכן אל שייטיב המלך על ידו לעמו · ותתבאר מעלת המשלח במין הג' מן הנסים אשר לא יוכל הטבע כלל עליו בשום אופן ובשום זמן ותתבאר מעלת השליח במין הב' מן הנסים הנעשה בתנועת השליח הראוי לזה · ובכן צוה האל ית' שיהפוך הסלע למים כאמרו ונתן מימיו כלומר שיהיו המים מן הסלע לא נמשכים ממקום אחר אליו וזה היה נמנע זולתי בהיותו נהפך מצורת סלע אל צורת מים כאשר העיד אח"כ כאמרו המוציא לך מים מצור החלמיש כי אם היו המים מובאים ממקום אחר שם בנס לא יהיה הבדל בין צור חלמיש לזולתו · וזה המין מן הנסים לא יוכל עשוהו הטבע בשום אופן ולא בשום זמן וצוה שזה יהיה ע"י דבור עבדיו כאמרו ודברתם אל הסלע למען יכירו ישראל שהיה זה הנס מן המין הג' כאמור לא שיהיו מים נגרים שם ממקום אחר ובזה ידעו גודל ועוב המשלח ויבינו אל לנס שאע"פ שהוציאם ממצרים אל המדבר אין בזה רעה כלל בהיותו עמהם אחר שיש בידו לשום מדבר לאגם מים וזולת זה ממה שלא יוכל הטבע עליו ושאם הוא כאן הכל כאן כאמרו המדבר הייתי לישראל

רביעי יד וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה מַלְאָכִים מִקָּדֵשׁ אֶל־מֶלֶךְ אֱדוֹם כֹּה אָמַר אָחִיךָ יִשְׂרָאֵל אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת כָּל־הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתְנוּ׃ טו וַיֵּרְדוּ אֲבֹתֵינוּ מִצְרַיְמָה וַנֵּשֶׁב בְּמִצְרַיִם יָמִים רַבִּים וַיָּרֵעוּ לָנוּ מִצְרַיִם וְלַאֲבֹתֵינוּ׃ טז וַנִּצְעַק אֶל־יְהוָה וַיִּשְׁמַע קֹלֵנוּ וַיִּשְׁלַח מַלְאָךְ וַיֹּצִאֵנוּ מִמִּצְרָיִם וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ בְקָדֵשׁ עִיר קְצֵה גְבוּלֶךָ׃ יז נַעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצֶךָ לֹא נַעֲבֹר בְּשָׂדֶה וּבְכֶרֶם וְלֹא נִשְׁתֶּה מֵי בְאֵר דֶּרֶךְ הַמֶּלֶךְ נֵלֵךְ לֹא נִטֶּה יָמִין וּשְׂמֹאול עַד אֲשֶׁר־נַעֲבֹר גְּבֻלֶךָ׃ יח וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֱדוֹם לֹא תַעֲבֹר בִּי פֶּן־בַּחֶרֶב אֵצֵא לִקְרָאתֶךָ׃ יט וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּמְסִלָּה נַעֲלֶה וְאִם־מֵימֶיךָ נִשְׁתֶּה אֲנִי וּמִקְנַי וְנָתַתִּי מִכְרָם רַק אֵין־דָּבָר בְּרַגְלַי אֶעֱבֹרָה׃ כ וַיֹּאמֶר לֹא תַעֲבֹר וַיֵּצֵא אֱדוֹם לִקְרָאתוֹ בְּעַם כָּבֵד וּבְיָד

ת"א ואם מימיך נשתה · עקרים מד פכ"ב :

רש"י

וכן הוא אומר נורא אלהים ממקדשיך וכה"א בקרובי אקדש : (יד) אחיך ישראל · מה ראה להזכיר כאן אחוה אלא אמר לו אחים אנחנו בני אברהם שנאמר לו כי גר יהיה זרעך ועל שנינו היה אותו החוב לפרעו : אתה ידעת את כל התלאה · לפיכך פירש אביכם מעל אבינו וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו מפני השטר חוב המוטל עליהם והטילו על יעקב : (טו) וירעו לנו · סבלנו צרות רבות: ולאבותינו · מכאן שהאבות מצטערים בקבר כשפורענות בא על ישראל : (טז) וישמע קולנו · בברכה שברכנו אבינו הקול קול יעקב שאנו צועקים ונענים : מלאך · זה משה מכאן שהנביאים קרואים מלאכים ואומר ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים : (יז) נעברה נא בארצך · אין לך לעורר על הירושה של ארץ ישראל כשם שלא פרעת החוב עשה לנו עזר מעט לעבור דרך ארצך : ולא נשתה מי באר · מי בורות היה צריך לומר אלא כך אמר משה אע"פ שיש בידנו מן לאכול ובאר לשתות לא נשתה ממנו אלא נקנה מכם אוכל ומים להנאתכם מכאן לאכסנאי אע"פ שיש בידו לאכול יקנה מן החנוני כדי להנות את אושפיזו : דרך המלך נלך וגו' · אנו חוסמים את בהמתנו ולא יטו לכאן ולכאן לאכול : (יח) פן בחרב אצא לקראתך · אתם מתגאים בקול שהורישכם אביכם ואומרים ונצעק אל ה' וישמע קולנו ואני אצא אליכם במה שהורישני אבי ועל חרבך תחיה : (יט) רק אין דבר · אין שום דבר מזיק : (כ) וביד חזקה · בהבטחת

רמב"ן

והנכון בעיני כי מעשה הגור הראשון היה לעיני זקני ישראל בלבד כמו שמפורש שם ובזה אמר ויקהילו משה ואהרן את כל הקהל וגו' על כן אמר הכתוב כי מי מריבה האלה שנגזרה בהם הגזרה על משה ועל אהרן המה אותם מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה' ויקדש בם לעיני כלם כענין בכתוב ונקדשתים מן הארצות ונקדשתי בם לעיני גוים רבים · ודע כי בראשונה היתה להם מריבה עם משה כמו שאמר וירב העם עם משה וכן אמר עוד מעט וסקלוני והיו מנסים את השם היש ה' בקרבנו אבל בכאן היו מריבים כלפי מעלה ולא היה בכאן נסיון ועל כן אמר כי אלה מי מריבה שנגזרה בהם הגזרה הזאת המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה' ויקדש בם לעיניהם לא הראשונים אשר נסו את השם ולא נקדש רק לעיני זקני

אבן עזרא

במשה ואהרן כטעם בקרובי אקדש : (יד) מקדש · שם מקום עיר והיינו קדש ברנע כי אותו הוא מדבר וכן הכתוב אומר יחיל ה' מדבר קדש : התלאה · פירשתיו : (טו) לנו מצרים ולאבותינו · כמשו והטעם שארך זמן רעתם : וישלח מלאך · כמשמעו וכן הכתוב אומר ומלאך פניו הושיעם ורבים פירשוהו על משה כי מלאו ויאמר חגי מלאך ה' ואין זאת דעתי : (יז) בשדה ובכרם · שלא ישחיתו ואפי' מי הבארות שלכם לא נשתה : דרך המלך נלך · אם הדרך שהמלך הולך בה או פירושו הדרך שיצוה המלך שהוא מלך אדום נלך : (יט) במסלה נעלה ·

רשב"ם

(יז) לא נשתה מי באר · שלכם כי המים היו יקרים לאומות באותו הארץ : דרך המלך · במסלה מסלת עוברי דרכים

די נצו בני ישראל קדם יי ואתקדש בהון: יד ושלח משה אזגדין מרקם לות מלכא דאדום כדנן אמר אחוך ישראל את ידעת ית כל עקתא די אשכחתנא: טו ונחתו אבהתנא למצרים ויתבנא במצרים יומין סגיאין ואבאישו לנא מצראי ולאבהתנא: טז וצלינא קדם יי וקביל צלותנא ושלח מלאכא ואפקנא ממצרים והא אנחנא ברקם קרתא דבסטר תחומך: יז נעבר כען בארעך לא נעבר בחקל ובכרם ולא נשתי מי גוב בארח מלכא נזיל לא נסטי לימינא ולסמאלא עד דנעבר תחומך: יח ואמר ליה אדומאה לא תעבר בתחומי דילמא בדקטלין בחרבא אפוק לקדמותך: יט ואמרו ליה בני ישראל בארח כבישא נסק ואם מיך נשתי אנא ובעירי ואיהב דמיהון לחוד לית פתגם דביש ברגלי אעבר: כ ואמר לא תעבר ונפק אדומאה

נתינה לגר

הטבעיים ואח"כ ויצאו מים רבים" אבל באמת מצינו כ"פ בכנויים „מוהי". (טז) מלאך „ מלאכא . עת"ם לעיל (שמות כ"ג כ'). (יח) בי , בתחומי. הוא להסביר הענין, וכן „בחרב" תרגם „בדקטלין בחרבא" ג"כ להסביר. (יט) אין דבר , לית פתגם דביש. הוסיף מלת „דביש" כמ"ש רש"י „אין שום

בעל הטורים

מכות הוציאנו משם: (יז) נעברה נא בארצך · ובסיחון אמר אעברה נא אלא אמר זכור מה שאמר עשו נסעה ונלכה ולכך אמר אחיך ישראל: (יח) פן בחרב אצא לקראתך · והיינו דכתיב אני שלום וכי אדבר המה למלחמה: (יט) מכרם · ג' במס' · הבא ואידך ואעיד ביום מכרם ציד (נחמיה י"ג) על מכרם בכסף צדיק (עמוס ב') בשביל שמכרו בכסף צדיק ודנו את אביהם

רמב"ן

ישראל ובעבור היות ענין הסלע שני פעמים הוצרך לבאר על איזה מהם נענשו הצדיקים: (יד) אל מלך אדום · לא הזכיר הכתוב שמו כי אין צורך אבל הזכיר סיחון ועוג מלכי האמורי בשמותם בעבור כי היו ידועים בגבורה והם שם בגוים להודות לפניו יתברך כי עשה עמנו להפליא כמו שנאמר למכה מלכים גדולים לסיחון מלך האמורי כי לעולם חסדו ולעוג מלך הבשן כי לעולם חסדו ומנהג הכתוב להזכיר שם גדולי המלכים אשר ירשנו את ארצם כענין שהזכיר ביהושע חמשת מלכי האמורי אדוני בזק מלך ירושלים והורם מלך חברון ופראם מלך ירמות ויפיע מלך לכיש ודביר מלך עגלון ויובב מלך חצור ושאר המלכים הזכירם במספר לא בשמות ואמר הכתוב ויאמר אליו אדום כי נכנסו כל עמנו עם אדוניהם במילון הזה: (יט) במסלה נעלה · הנה מתחלה היו אומרין לבא בעירים רק עתה אמרו שלא יכנסו בשדה ובכרם כדרך מחנות עם רב שעוללים את הגרנות ונכנסים בכרמים אבל ילכו בדרך המלך שהיא דרך הרבים לא דרך היחיד והיו אומרים שלא ישתו כלל המים אשר להם בבארות לנככם אחרי כן שלחו להם שלא יקרבו לעירים כלל אבל ילכו במסלה העולה לארץ כנען שהיא סלולה וכבושה לכל ואם ישתו מימי הנהרות בדרכים הם והבהמות בעברם בנהר יתנו דמיהם שהנו נהם על כן אמר רק אין דבר שאין בזה הפסד שום דבר · והאחרים פירשו לא נשתה מי הבאר אם לא בדמים והיגנו נכון כי למה יחזור לשאול לו מה שלא רצה בתחלה · ומדרשו לא נשתה מי באר שלנו ונקח מכם כמו שכתב רש"י ואמרו ישראל לאדום על אשר נעבור גבולך ולא הזכירו לא את הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו שלא יקנאו בהם על הארץ לאמר כי להם היתה לולי שלקח בכורתו וברכתו במרמה אבל לסיחון הזכירו עד אשר אעבור את הירדן אל הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו כמו שהזכיר משה במשנה

ספורנו

לישראל וזוה עם זה שאחר שיהפך הסלע למים יוציא משה אותם המים להם במטהו לבטיהם כאמרו במהופך במעינותם · ולזה צוה מן הנסים אמר קח את המטה והוצאת להם מים מן הסלע וגו' · והנה משה ואהרן הסכימו לעשות המין הב' מן הנסים ולהעיר המים אל הסלע ממקום אחר כמו שעשו ברפידים כאמרו והכית בצור ויצאו ממנו מים כי לא בטחו שיקים האל ית' את דברו לעשות לישראל המין הג' מן הנסים כהשגם את ישראל או ממרים מאד עד שיהיו בלתי ראוים אליו וביוחס ה' על סטותם · ובכן עשו את דרך מין הב' מן הנסים במטה אשר בו הודיעו מעלת השליח ולא עשו את דרך המין הג' אשר בו יודיעו לישראל מעלת המשלח וטובו ולזה נכתב עליהם לא האמנתם בי שהרצון בו לא בטחתם בי שאעשה מה שאמרתי ומעלתם בי שהליהם כבודי ולא הראיתם למריבים את סלותם ומריתם פי בשלא עשיתם מצותי: (יג) ויקדש בם · באותם המים עצמם נקדש אח"כ בענין נחל ארנון שהראה אז לישראל שאותם המים היו בלתי טבעיים כמו שהורו אז בשירתם באמרם ומנחליאל במות שהיו המים עולים יותר ממקום מקירם על הסף הראוי למים הטבעיים: (יז) דרך המלך · באותו הדרך שיצוה המלך שילך בה כמנהג כל מלך הנותן מעבר לבנא אנשי שלומו לשלוח עמהם מורה בדרך למען לא יזיקו אנשי הצבא או קצתם בעברם ליושבי הארץ: (יח) פן בחרב אצא לקראתך · כי המון עם אדום אנשי דמים ממהרים לכעוס ובסבה מועטת ממריבה או זולתה שתפול בין אנשי הארץ ובעם העובר יתעוררו אנשי הארץ בחרב נגד העוברים: (יט) במסלה נעלה · הנה זה אולי יקרה אם נעבור בערים אבל אנחנו נעבור במסלה בלבד ולא תקרה שם סבה שתעורר את עמך בחרב לקראתנו: רק אין דבר ברגלי · אין אתנו שום דבר מוכן להרהר ריב: אעברה · מאחר שאינך ממאן להניחנו לעבור אלא בשביל זה שאמרת הנה נוכל לעבור שאין לחוש לזה כלל: (כ) ויצא אדום לקראתו · על

חֲזָקָה׃ כא וַיְמָאֵן ׀ אֱדוֹם נְתֹן אֶת־יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֵּט יִשְׂרָאֵל מֵעָלָיו׃ פ חמישי שלישי כשהן מחוברין כב וַיִּסְעוּ מִקָּדֵשׁ וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־הָעֵדָה הֹר הָהָר׃ כג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן בְּהֹר הָהָר עַל־גְּבוּל אֶרֶץ־אֱדוֹם לֵאמֹר׃ כד יֵאָסֵף אַהֲרֹן אֶל־עַמָּיו כִּי לֹא יָבֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַל אֲשֶׁר־מְרִיתֶם אֶת־פִּי לְמֵי מְרִיבָה׃ כה קַח אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־אֶלְעָזָר בְּנוֹ וְהַעַל אֹתָם הֹר הָהָר׃ כו וְהַפְשֵׁט אֶת־אַהֲרֹן אֶת־בְּגָדָיו וְהִלְבַּשְׁתָּם אֶת־אֶלְעָזָר בְּנוֹ וְאַהֲרֹן יֵאָסֵף וּמֵת שָׁם׃ כז וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה וַיַּעֲלוּ אֶל־הֹר הָהָר לְעֵינֵי כָּל־הָעֵדָה׃ כח וַיַּפְשֵׁט מֹשֶׁה אֶת־אַהֲרֹן אֶת־בְּגָדָיו וַיַּלְבֵּשׁ אֹתָם אֶת־אֶלְעָזָר בְּנוֹ וַיָּמָת אַהֲרֹן שָׁם בְּרֹאשׁ הָהָר וַיֵּרֶד מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר מִן־הָהָר׃ כט וַיִּרְאוּ כָּל־הָעֵדָה כִּי גָוַע אַהֲרֹן וַיִּבְכּוּ אֶת־אַהֲרֹן שְׁלֹשִׁים יוֹם כֹּל בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ס כא א וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ־עֲרָד יֹשֵׁב הַנֶּגֶב כִּי בָּא יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים

ת"א ויראו כל העדה כי גוע אהרן · ר"ה ג תענית ט ס' הזוהר פ' אמור : וישמע הכנעני · ר"ה שם תענית שם ס' הזוהר פ' אמור וס' וילך :

רש"י

בהבטחת זקנו והידים ידי עשו : (כב) כל העדה · כולם שלמים ועומדים ליכנס לארץ שלא היה בהן א' מאותן שנגזרה גזירה עליהם שכבר כלו מתי מדבר ואלו מאותן שכתוב בהן חיים כלכם היום : הר ההר · הר על גבי הר כתפוח קטן ע"ג תפוח גדול ואע"פ שהענן הולך לפניהם ומשוה את ההרים ג' נשארו בהן הר סיני לתורה והר נבו לקבורת משה והר ההר לקבורת אהרן : (כג) על גבול ארץ אדום · מגיד שמפני שנתחברו כאן להתקרב לעשו הרשע נפרצו מעשיהם וחסרו הצדיק הזה וכן הנביא אומר ליהושפט בהתחברך עם אחזיהו פרץ ה' את מעשיך : (כה) קח את אהרן · בדברים של נחומים אמור לו אשריך שתראה כתרך נתון לבנך מה שאין אני זכאי לכך : (כו) את בגדיו · את בגדי כהונה גדולה הלבישהו והפשיטם מעליו לתתם על בנו בפניו אמר לו הכנס למערה ונכנס ראה מטה מוצעת ונר דלוק אמר לו עלה למטה ועלה פשוט ידך ופשט קמוץ פיך וקמץ עצום עיניך ועצם מיד חמד משה לאותה מיתה וזהו שנאמר לו כאשר מת אהרן אחיך מיתה שנתאוית לה : (כז) ויעש משה · אע"פ שהדבר קשה לו לא עכב : (כט) ויראו כל העדה · כשראו משה ואלעזר יורדים ואהרן לא ירד אמרו היכן הוא אהרן אמר להם מת אמרו אפשר מי שעמד כנגד המלאך ועצר את המגפה ישלוט בו מלאך המות מיד בקש משה רחמים והראוהו מלאכי השרת להם מוטל במטה ראו והאמינו : כל בית ישראל · האנשים והנשים לפי שהיה אהרן רודף שלום ומטיל אהבה בין בעלי מריבה ובין איש לאשתו : כי גוע · אומר אני שהמתרגם דהא מית טועה הוא אא"כ מתרגם ויראו ואתחזיאו שלא אמרו רבותינו ז"ל כי זה משמש בלשון דהא אלא על מדרש שנסתלקו ענני כבוד וכדאמר רבי אבהו דאמר רבי אבהו אל תקרי ויראו אלא וייראו ועל לשון זה נופל לשון דהא לפי שהוא נתינת טעם למה שלמעלה הימנו למה וייראו לפי שהרי מת אהרן אבל על תרגום וחזו כל כנשתא אין לשון דהא נופל אלא לשון אשר שהוא מגזרת שמוש אי שמלינו אם משמש בלשון אשר כמו ואם מדוע לא תקצר רוחי

רשב"ם

דרכים · המיוחדת לכל העולם : (א) יושב הנגב דרך האתרים · התרת מרגלים ככתוב שם עלו זה בנגב · ועמלק יושב בנגב וכנענים אצלם · כי העמלקי והכנעני שם לפניכם : האתרים · כמו אפרוח אתמול אזורע הרבה

לְקַדְמוּתֵיהּ בְּחֵיל רַב וּבִידָא תַקִּיפָא: כא וְסָרֵיב אֱדוֹמָאָה לְמִשְׁבַּק יָת יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּר בִּתְחוּמֵיהּ וּסְטָא יִשְׂרָאֵל מִלְּוָתֵיהּ: כב וּנְטַלוּ מֵרְקָם וַאֲתוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל כְּנִשְׁתָּא לְהֹר טוּרָא: כג וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן בְּהֹר טוּרָא עַל תְּחוּם אַרְעָא דֶאֱדוֹם לְמֵימַר: כד יִתְכְּנֵשׁ אַהֲרֹן לְעַמֵּיהּ אֲרֵי לָא יֵיעוֹל לְאַרְעָא דִּי יְהָבִית לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַל דִּי סְרֵבְתּוּן עַל מֵימְרִי לְמֵי מַצּוּתָא: כה קָרֵיב יָת אַהֲרֹן וְיָת אֶלְעָזָר בְּרֵיהּ וְאַסֵּיק יָתְהוֹן לְהֹר טוּרָא: כו וְיַשְׁלַח יָת אַהֲרֹן יָת לְבוּשׁוֹהִי וְתַלְבֵּשִׁנּוּן יָת אֶלְעָזָר בְּרֵיהּ וְאַהֲרֹן יִתְכְּנֵשׁ וּמִית תַּמָּן: כז וַעֲבַד מֹשֶׁה כְּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ וּסְלִיקוּ לְהֹר טוּרָא לְעֵינֵי כָּל כְּנִשְׁתָּא: כח וְאַשְׁלַח מֹשֶׁה יָת אַהֲרֹן יָת לְבוּשׁוֹהִי וְאַלְבֵּשׁ יָתְהוֹן יָת אֶלְעָזָר בְּרֵיהּ וּמִית אַהֲרֹן תַּמָּן בְּרֵישׁ טוּרָא וּנְחַת מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר מִן טוּרָא: כט וְאִתְחֲזִיאוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דְּהָא מִית אַהֲרֹן וּבְכוֹ יָת אַהֲרֹן תְּלָתִין יוֹמִין כֹּל בֵּית יִשְׂרָאֵל: א וּשְׁמַע כְּנַעֲנָאָה מַלְכָּא דַעֲרָד יָתֵיב דָּרוֹמָא אֲרֵי אֲתָא יִשְׂרָאֵל אֹרַח מְאַלְּלַיָּא וַאֲגִיחַ קְרָבָא

נתינה לגר סבכ"י הנוסח במי

דבר מזיק". (כב) הר ההר, הר טורא. לדעתי כוונתו (כמ"ש קצת מהמפרשים) שהר הוא השם הפרטי אשר להר ההוא, ולא כמ"ש רש"י „הר על גבי הר".

בעל הטורים

ביום מכרם בפיהם ואמרו לו היה רעה אכלתהו על כן ונתתי מכרם והולכו לאתות מימיהם בכסף: (כה) ותעל • ב' במס' • הכא ונפרשת ואת [ע"ש מה שדרש בזה]: (כו) והלבשתם • ב' במס' • הכא ואידך והלבשתם אתם כתנות (שמות כ"ט ח') דאיכא מ"ד כה"ג בן כה"ג טעון משיחה כהם דוהלבשתם כתנות דהתם היתה במשיחה אף והלבשתם דהכא היה במשיחה: (כח) וימת אהרן שם • בגימט' בנשיקה: (כט) ויראו • בגימט' בעננים (עי' רש"י):

רש"י

והרבה מפורשים מזה הלשון את חרוצים ימיו: (א) וישמע הכנעני • שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד כו' כדאיתא בר"ה (דף ג') ועמלק מגולם רצועת מרדות לישראל מזומן בכל עת לפורענות: יושב הנגב • זה עמלק שנאמר עמלק יושב בארץ הנגב ושנה את לשונו לדבר בלשון כנען כדי שיהיו ישראל מתפללים להקב"ה לתת כנענים בידם והם אינם כנענים ראו ישראל לבושיהם כלבושי עמלקים ולשונם לשון כנען אמרו נתפלל סתם שנאמר אם נתון תתן את העם הזה בידי: דרך האתרים • דרך הנגב שהלכו בה מרגלים

אבן עזרא

מה יזיקכם שנעלה במסלה ואם הולכנו למים תמכרום לנו וזה טעם מכרם כמו דמיהם: וטעם בני ישראל • כל העדה בעבור שילא אדום להלחם בם הגיד הכתוב שלא נפקד איש מבני ישראל בבואם מעיר אדום אל הר ההר: (כד) יאסף אהרן • כמו ומות בהר שיתקן עצמו למות ויעלה אל ההר: מריתם • פירשתיו: למי מריבה • כמו במי מריבה שם המקום או בעבור מי מריבה: (כו) והפשט והלבשתם • יוצאים לשנים פעולים: וטעם ואהרן יאסף • כי בעת שתפשוט בגדיו מיד ימות: ויאסף אהרן אל עמיו • פירשתיו: (כט) ויראו כל העדה • כאשר ראו זה המאורע שאירע בכו שלשים יום: ומלת גויעה • פירשתיו: (א) וישמע הכנעני מלך ערד • אמרו הקדמונים שהוא סיחון ונקרא הכנעני כי כל אמורי כנעני ורבים אמרו כי זאת הפרשה יהושע כתבה והלאים מלך ערד אחד ומלאו שבני יהודה קראו שם המקום חרמה ולא אמרו כלום כי אותו המקום יקרא בתחלה צפת וזה מלך ערד והאמת שני מקומות ורבים במקרא כמו הם ומלך ערד על פשוטו הוא מעבר לירדן מזרחה ונסמכה זאת הפרשה למות אהרן כי הכתוב ספר מה שאירע בהר ההר קודם נסעם משם

רמב"ן

הורה: (כא) ויט ישראל מעליו • הגיד הכתוב בזה כי מפני הגבורה נטוו ושמרתם מאד אל תתגרו בם כאשר פירש להם משה במשנה תורה וע"פ הדבר נטו מעליו כי לא יכלו לעשות דבר אחד כיון שלא היתנם לעבור: (כו) והפשט את אהרן את בגדיו • הם בגדי כהונה גדולה שנתרבה בהם אלעזר בנו עתה • והקרוב כי כאשר ירד אהרן מעשות התמיד והקטיר הקטורת והעלה הנרות העלה אותו אל הר ההר כשהיה לבוש בגדי כהונה גדולה והפשיט אותם • ועל דרך הפשט הלבישו תכריכי המת אשר הכין לו והפשיט את אלעזר בגדי החול והלבישו בגדי הקדש כאשר עשה עמו ביום המלואים ומדרש רבותינו שנעשו בהם נסים אמרו היאך משה יכול להפשיט את אהרן כסדרן והלא העליונים הם העליונים לעולם והתחתונים הם התחתונים לעולם אלא מעשה נסים עשה לו המקום במיתתו יותר מחייו העמידו משה אל הסלע והפשיטו בגדי כהונה ובגדי שכינה נלבשים תחתיהם: (כח) וילבש אתם את אלעזר הכהן בנו • וכי היאך יכול להלביש את הבגדים כסדרן לאלעזר אבל כבוד גדול חלק לו המקום לאהרן במיתתו יותר מחייו שנלבשו בגדי שכינה תחלה למשה וחזר משה והפשיט את אהרן הבגדים כסדרן והלביש אלעזר כסדרן כך שנוי בת"כ: (א) וישמע הכנעני • מצינו בכיבושי יהושע מלך ערד אחד ועוד כתוב במסעות

ספורנו

כגבול: (כו) והפשט את אהרן את בגדיו • אותם בגדים האלוים לכ"ג יותר על כהן הדיוט: והלבשתם את אלעזר • שהיה לבוש ד' בגדי כהן הדיוט והכן ובאר אהרן כד' בגדי כהן הדיוט לבוש הבדים כמו שהיה פניו בהכנסו לפני ולפנים • וכענין

וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁבְּ ׀ מִמֶּנּוּ שֶׁבִי׃ ב וַיִּדַּר יִשְׂרָאֵל נֶדֶר לַיהוָה וַיֹּאמַר אִם־נָתֹן תִּתֵּן אֶת־הָעָם הַזֶּה בְּיָדִי וְהַחֲרַמְתִּי אֶת־עָרֵיהֶם׃ ג וַיִּשְׁמַע יְהוָה בְּקוֹל יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֶת־הַכְּנַעֲנִי וַיַּחֲרֵם אֶתְהֶם וְאֶת־עָרֵיהֶם וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם חָרְמָה׃ פ ד וַיִּסְעוּ מֵהֹר הָהָר דֶּרֶךְ יַם־סוּף לִסְבֹב אֶת־אֶרֶץ אֱדוֹם וַתִּקְצַר נֶפֶשׁ־הָעָם בַּדָּרֶךְ׃ ה וַיְדַבֵּר הָעָם בֵּאלֹהִים וּבְמֹשֶׁה לָמָה הֶעֱלִיתֻנוּ מִמִּצְרַיִם לָמוּת בַּמִּדְבָּר

ב' רפה ע"פ המסורה

ת"א וישב ממנו · גיטין לח : וידר ישראל · עירובין סד : וידבר העם באלהים · סנהדרין קי :

רש"י

שנאמר ויעלו בנגב · ד"א דרך האתרים דרך התייר הגדול הנוסע לפניהם שנאמר דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה : וישב ממנו שבי · אינה אלא שפחה אחת : (ב) והחרמתי · הקדיש שללם לגבוה : (ג) ויחרם אתהם · בהריגה : ואת עריהם · חרמי גבוה : (ד) דרך ים סוף · כיון שמת אהרן ובאה עליהם מלחמה זו חזרו לאחוריהם דרך ים סוף הוא הדרך שחזרו להם כשנגזרה עליהם גזרת מרגלים שנאמר וסעו המדברה דרך ים סוף וכאן חזרו לאחוריהם (עיין פ' פינחס) שבע מסעות שנא' ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן וכי במוסרה מת והלא בהר ההר מת אלא שם חזרו והתאבלו עליו והספידוהו כאילו הוא בפניהם וצא ודוק במסעות והמצאם ז' מסעות מן מוסרה עד הר ההר : לסבב את ארץ אדום · שלא נתנם לעבור בארצו : ותקצר נפש העם בדרך · בטורח הדרך שהוקשה להם אמרו עכשיו היינו קרובים ליכנס לארץ ואנו חוזרים לאחורינו כך חזרו אבותינו ונשתהו ל"ח שנה עד היום לפיכך קצרה נפשם בעינוי הדרך ובלשון לע"ז אינקרושלי"ר[1] ולא יתכן לומר ותקצר נפש העם בדרך בהיותם בדרך ולא פירש בו במה קצרה שכל מקום שתמצא קצור נפש במקרא מפורש שם במה קצרה כגון ותקצר נפשו בהם· וכגון ותקצר נפשו בעמל ישראל· וכל דבר קשה על אדם נופל בו לשון קצור נפש כאדם שהטורח בא עליו ואין דעתו רחבה לקבל אותו הדבר ואין לו מקום בתוך לבו לגור שם אותו הצער ובדבר המטריח נופל בו לשון גודל שגדול הוא וכבד על האדם כגון וגם נפשם בחלה בי גדלה עלי · ויגאה כשחל תצודני · כללו של פי' כל לשון קצור נפש בדבר לשון שאין יכול לסובלו הוא שאין הדעת סובלתו:(ה) באלהים ובמשה · השוו עבד לקונו : למה העליתנו · שניהם שוים:

רמב"ן

והוא יושב בנגב בארץ כנען הכתוב לא יקרא ארץ כנען פתם מעבר לירדן מזרחה כמו שאמר ארץ כנען לגבולותיה ועוד כי היה ראוי שיחלוק משה את ארצו של מלך ערד לאחד משבטי ישראל והכתוב יספר בכל מקום כי ארץ סיחון ועוג שני מלכי האמורי נתן משה לשני המטות וחצי המטה ושבעת האמות וחצי המטה לקחו נחלתם אחרי עברם את הירדן בארץ כנען ואולי נאמר כי החרימו ישראל את ארצם ולא ישבו בה כלל ואינו נכון וכן רש"י מפרש והחרמתי את פריהם שהקדיש שללם לגבוה · והנכון בעיני כי זה מלך ערד הוא יושב בנגב מעבר לירדן ימה בארץ כנען על יד הירדן בגבול בני יהודה סמוך לחברון שהיא בנגב ושמע מרחוק בואו בני ישראל ובא דרך האתרים אל ערבות מואב להלחם עמהם שם וזה טעם וישמע ולכך ספר הכתוב והוא יושב בנגב בארץ כנען כי בא מארץ אחרת אל מקום ישראל ונדרו ישראל נדר לה' שאם יתן אותו בידם שיחרימו כל אשר להם לה' וספר הכתוב כי שמע השם תפלתם ונדרו נדר לה' ושלמו אותו כי הרגו אותן עתה בימי משה כמו שטת כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת ונתנו כל שללם לאוצר בית ה' והשלים עוד בכאן לספר כי החרימו ישראל גם את עריהם אחרי בואם בארץ כנען אחרי מות יהושע לקיים את נדרם אשר נדרו ויקראו שם הערים חרמה והוא מה שנאמר בספר שופטים ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה מדבר יהודה אשר בנגב ערד ושם כתוב וילך יהודה את שמעון אחיו ויכו את הכנעני יושב צפת ויחרימו אותה ויקרא את שם העיר חרמה ושם נשלם הנדר הזה אבל השלים הכתוב להזכיר הענין בכאן וזה כענין הפרשה שאמרה ברדת המן ויניחהו אהרן לפני העדות למשמרת ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד בואם אל ארץ נושבת את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען והוא לאחר מיתתו של משה עד ממחרת

אבן עזרא

ועד וישמע הכנעני מלך ערד ואחריו ויסעו מהר ההר ואם תבקש מה שמע הנה מפורש : כי בא ישראל דרך האתרים · האתרים י"א כי האל"ף נוסף וטעם התרים את הארץ וכן אל"ף אזרוע : (ד) לסבב את ארץ אדום · לנמוכה ופונן כי

רשב"ם

חרבה אלפי"ן באין לשמוש בראש התיבה : (ב) והחרמתי · המטלטלין יהיו הקדש לשמים :

[1] ווידער וויללען · em querel

בְּיִשְׂרָאֵל וּשְׁבָא מִנֵּהּ שִׁבְיָא: ב וְקַיֵּם יִשְׂרָאֵל קְיָם קֳדָם יְיָ וַאֲמַר אִם מִמְסַר תִּמְסַר יָת עַמָּא הָדֵין בִּידִי וְאַגַּמַּר יָת קִרְוֵיהוֹן: ג וְקַבִּיל יְיָ צְלוֹתֵהּ דְּיִשְׂרָאֵל וּמְסַר יָת כְּנַעֲנָאָה וְגַמַּר יָתְהוֹן וְיָת קִרְוֵיהוֹן וּקְרָא שְׁמָא דְאַתְרָא חָרְמָה: ד וּנְטַלוּ מֵהֹר טוּרָא אֹרַח יַמָּא דְסוּף לְאַקָּפָא יָת אַרְעָא דֶאֱדוֹם וַעֲקַת נַפְשָׁא דְעַמָּא בְּאָרְחָא: ה וְאִתְרַעַם עַמָּא בְּמֵימְרָא דַייָ וְעִם מֹשֶׁה נְצוֹ לְמָא אַסֶּקְתּוּנָא מִמִּצְרַיִם לִמְמַת בְּמַדְבְּרָא אֲרֵי

נתינה לגר

כא (ה) וידבר העם באלהים ובמשה, ואתרעם עמא במימרא דה' ועם משה נצו. לחלק כבוד לשכינה לא רצה לת' "נצו במימרא דה'" וכן ויאמינו בה' ובמשה עבדו (שמות י"ד ל"א) ת' "והימנו במימרא דה' ובנבואת משה" וכן (שם כ' י"ד) וכן (שם כ"ג י"א) והארכנו בזה בהקדמה כוללת, ויש להעיר פה, כי העברי ישמש בשרש "דבר" בקשור מלת "אל" או הל' הבא בתקומה, רק כשכוונתו שדבר אל האיש ההוא בדרך צווי או אזהרה אבל כשישמש בקשור ב' יכוין לפעמים על הדבור בדרך צווי ולפעמים על הדבור בדרך אהבה, ולהפך כשמדבר עליו קשות (בפניו או שלא בפניו) לא כן הארמי, כי על הדבור בדרך צווי יאמר "מליל עם" ועל הדבור בדרך חבה, או להפך קשות שלא בפניו, יאמר "מליל ב'" ולכן תראה כי הכתוב אמר לעיל (י"ב ב') "הרק אך במשה דבר ה' הלא גם בנו דבר" והמתרגם האלהי ברצותו להראות כי גם אהרן ומרים הבינו בנפשותם כי מדרגת דבור ה' אליהם לא שוה אל דבורו אל אדון הנביאים, שינה לת' שם "הלחוד ברם במשה מליל ה', הלא אף עמנא מליל" וכשידבר אדם קשות בפני זולתו, לא ישמש הארמי בש' "מליל" כ"א בש' "נצי" ולכן פה שדברו קשות בפני משה [כעדות הכתוב "למה העליתונו" בנוכח] לא ת' "ובמשה מלילו" כ"א "ועם משה נצו" וכן לקמן פסוק ז' "כי דברנו בה' ובך" ית' "ארי אתרעמנא קדם ה' ועמך נצינא"

בעל הטורים

(ד) ותקצר נפש העם · מלמד שראו כל הצרות שיבואו עליהם בגלות אדום ואיך מבך גלות אדום: ותקצר · ד' · הכא ואידך (שופטים ד') ותקצר נפשו בעמל ישראל (שם ע"ז) ותקצר נפשו למות (זכריה י"א) ותקצר נפשי בהם · כיון שבאו לגבול אדום ותקצר נפש העם וידברו בה' ובמשה וקצרה נפשו בעמל ישראל שחטאו ותקצר נפשו למות במת אהרן בגבול אדום וכן ותקצר נפשי בהם דרישיה דקרא ואכחיד ג' הרועים בירח אחד שדרשו אותו על אהרן ומרים ומשה שלשתן בחדש אחד:

רמב"ן

הפסח וכן אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ וגו' נבואה שיהיו חיים וקיימים כי לא יתכן שיהיה השם מיחד להם אנשים על הספק אבל היה ראוי שיאמר ליהושע בעת החלוקה · גם נכון הוא לומר שהחרימו ישראל עתה בימי משה את המלך הזה ואת עמו לפי חרב וקראו שם מקום המלחמה חרמה ואחרי עברם את הירדן המית יהושע גם את מלך ערד אשר מלך אחרי כן גם מלכי כנען אשר מלכו בימים ההם ובני יהודה בבאם בעריהם החרימו אותם ג"כ וקראו שם הערים חרמה כי השלימו את נדרם אשר נדרו אבותם והחרמתי את עריהם ולכך אמר כאן ויקרא שם המקום חרמה ושם כתוב ויקרא את שם העיר חרמה שם כל עיר שהיתה ממלך ערד כי השלימו נדרם והיה שלום מחרמי נבוה והנה כל הנזכר כאן היה בבת אחת זולתי שהזכיר ואת עריהם שהיה לעתיד בבואם בעריהם ולכך אמר והחרמתי את עריהם ולא אמר אתהם ואת עריהם כי הזכיר הנדר העתיד כי הם במלחמה ימותו ושם יתמו ולשון הכתוב נאות למה שפירשנו שהיה ראוי שיאמר ויתן את הכנעני בידם ויחרימו אתהן ואת עריהן ויקראו שם המקום חרמה אבל חסר הכתוב לרמוז שנתן הכנעני ביד מי שנתנו מישראל מהם עתה ומהם לעתיד כי השם שמע את תפלתם והם קיימו את נדרם: וטעם כי בא ישראל דרך האתרים · על דעת אונקלוס כי כאשר באו המרגלים ועלו בנגב וחזרו להם הרגישו בהם יושבי הארץ ושמע בהם הכנעני הזה שהיה יושב בנגב ובא בדרך שהלכו הם עד הגיעו למחנה ישראל ויפה פירש · ורבותינו אמרו מה שמועה שמע כי הוקשה להם הכתוב בפרשת המסעים וישמע הכנעני מלך ערד והוא יושב בנגב בארץ כנען בבא בני ישראל שלא הזכיר שם המלחמה ולא שום דבר על כן אמרו שהשמועה היתה במיתת אהרן המזכרת שם יזכיר כי שמעו אויבי ישראל במיתת הצדיק ונתעוררו בה להלחם עמהם וכן אמרו שהכנעני הזה הוא עמלק ולא כבש ארצם ולא חלק אותם אבל החרים עריהם: וישב ממנו שבי · אינה אלא שפחה אחת לשון רש"י מדברי רבותינו · נתעוררו החכמים בזה מפני דעתם שלא יהיו ישראל מנוצחים כלל מאויב זולתי בעת קלקלתם כגון במלחמת עמלק הראשונה מפני שאמרו היש ה' בקרבנו ובשניה מפני חטאם במרגלים שהזהירם משה ממנה אבל בכל מלחמת מצוה לא נפקד מהם איש כל ימי משה ולפיכך פירשו הכתוב הזה וישב ממנו השבי שהיה בידו והיא השפחה הזו שבבו אותה ישראל מהם כלשון בכור השבי שבוא בכור השפחה כי לא אמר וישב ממנו אנשים או נשים וטף · ועל דרך הפשט ענין הכתוב כי לא הרג מהם הכנעני הזה שום אדם אבל שבה מהם מעטים וכאשר נתן השם אותו בידם השיבו את הכל ולא נפקד מהם איש והזכיר הכתוב הזה להודיע כי מפני שראו ישראל מתחלה כי נגבר עליהם הכנעני הזה נדרו הנדר הזה להחרים כל שללם לה' וישמע השם בקולם ויתכן שנאמר עוד כי

ספורנו

ובענין הראות מלאכי אלהים לעבדיו: (ה) וישב ממנו · ולא המית איש: (ג) ויחרם אתהם ואת עריהם · הדרו או לעשותם

כִּי אֵין לֶחֶם וְאֵין מַיִם וְנַפְשֵׁנוּ קָצָה בַּלֶּחֶם הַקְּלֹקֵל: ו וַיְשַׁלַּח יְהוָה בָּעָם אֵת הַנְּחָשִׁים הַשְּׂרָפִים וַיְנַשְּׁכוּ אֶת־הָעָם וַיָּמָת עַם־רָב מִיִּשְׂרָאֵל: ז וַיָּבֹא הָעָם אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ חָטָאנוּ כִּי־דִבַּרְנוּ בַיהוָה וָבָךְ הִתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה וְיָסֵר מֵעָלֵינוּ אֶת־הַנָּחָשׁ וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה בְּעַד הָעָם: ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲשֵׂה לְךָ שָׂרָף וְשִׂים אֹתוֹ עַל־נֵס וְהָיָה כָּל־הַנָּשׁוּךְ וְרָאָה אֹתוֹ וָחָי: ט וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה נְחַשׁ נְחֹשֶׁת וַיְשִׂמֵהוּ עַל־הַנֵּס וְהָיָה אִם־נָשַׁךְ הַנָּחָשׁ אֶת־אִישׁ וְהִבִּיט אֶל־נְחַשׁ הַנְּחֹשֶׁת וָחָי: ששי י וַיִּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ בְּאֹבֹת: יא וַיִּסְעוּ מֵאֹבֹת וַיַּחֲנוּ בְּעִיֵּי הָעֲבָרִים בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מוֹאָב מִמִּזְרַח הַשָּׁמֶשׁ: יב מִשָּׁם נָסָעוּ וַיַּחֲנוּ בְּנַחַל זָרֶד: יג מִשָּׁם נָסָעוּ וַיַּחֲנוּ מֵעֵבֶר אַרְנוֹן אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר הַיֹּצֵא מִגְּבֻל הָאֱמֹרִי כִּי

ת"א ונפשנו קצה · ע"ג ה: עשה לך שרף · ר"ה כט ע"ג מד: ויעש משה נחש נחשת · ס' הזוהר פ' תרומה:

רש"י

ונפשנו קצה · אף זה לשון קצור נפש ומאוס: בלחם הקלוקל · לפי שהמן נבלע באברים קראוהו קלוקל אמרו עתיד המן הזה שיתפח במעינו כלום יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא: (ו) את הנחשים השרפים · ששורפים את האדם בארס שיניהם: וינשכו את העם · יבא נחש שלקה על הוצאת דבה ויפרע ממוציאי דבה · יבא נחש שכל המינין נטעמין לו טעם אחד ויפרע מכפויי טובה שדבר א' משתנה להם לכמה טעמים: (ז) ויתפלל משה · מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה שלא יהא אכזרי מלמחול: (ח) על נס · על כלונס שקורין פורק"א בלע"ז1) וכן כנס על הגבעה · ארים נסי · שאו נס · ולפי שהוא גבוה לאות ולראיה קוראו נס: כל הנשוך · אפילו כלב או חמור נושכו היה ניזוק ומתנונה והולך אלא שנשיכת הנחש ממהרת להמית לכך נאמר כאן וראה אותו ראיה בעלמא ובנשיכת הנחש נאמר והביט והיה אם נשך הנחש את איש והביט וגו' שלא היה ממהר נשוך הנחש להתרפאות אא"כ מביט בו בכוונה ואמרו רבותינו וכי נחש ממית או מחיה אלא בזמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתרפאים ואם לאו היו נמוקים (ס"א היו ניזוקים): (ט) נחש נחושת · לא נאמר לו לעשותו של נחשת אלא אמר משה הקב"ה קוראו נחש ואני אעשנו של נחושת לשון נופל על הלשון: (יא) בעיי העברים · לא ידעתי למה נקרא שמם עיים ועי לשון חורבה הוא דבר הטאטא במטאטא והעי"ן בו יסוד לבדה והוא מלשון יעים ויעה ברד: העברים · דרך מעבר העוברים שם את הר נבו אל ארץ כנען שהוא מפסיק בין ארץ מואב לארץ אמורי: על פני מואב ממזרח השמש · במזרחו של ארץ מואב: (יג) מעבר ארנון · הקיפו ארץ מואב כל דרומה ומזרחה עד שבאו מעבר השני לארנון בתוך ארץ האמורי בצפונה של ארץ מואב: היוצא מגבול האמורי · רצועה יוצאה מגבול האמורי והיא של אמוריים ונכנסת לגבול מואב עד ארנון שהוא גבול מואב ושם חנו ישראל ולא באו לגבול מואב (כי ארנון גבול מואב והם לא נתנו להם רשות לעבור בארצם. ואע"פ שלא פירשה משה פירשה יפתח) כמו שאמר יפתח וגם אל ארץ מואב שלח ולא אבה ומשה רמזה כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בערמה אלו לא נתנום לעבור בתוך ארצם אלא הקיפום סביב אף מואב כן: מגבול האמורי · תחום סוף

רמב"ן

קלף השם על הכנעני הזה בעבור שבא מארץ מרחקים להלחם בישראל ולא ירא אלהים ורצה שיהיה להרם על כן הגביר אותו מתחלה כדי שידרו להחרימו לה': (ט) ויעש משה נחש נחשת · לא נאמר לו לעשותו של נחשת אלא אמר משה הקב"ה אמר לי נחש אני אעשנו של נחשת לשון נופל על הלשון זה לשון רש"י מדברי

רשב"ם

(ה) הקלקל · כמו קלקל בחצים: (ט) והביט · וראה אותו · שיסתכל לשמים למעלה: (יא) בעיי העברים · לשון ארץ חריבה · כמו וירושלים עיים תהיה · לעי השדה:

1) perche בלע"ז.

על

לית לחמא ולית מיא ונפשנא עקת במנא הדין דמיכלה קליל: ו ושלח יי בעמא ית חיון קלן ונכיתו ית עמא ומית עם סגי מישראל: ז ואתא עמא למשה ואמרו חבנא ארי אתרעמנא קדם יי ועמך נצינא צלי קדם יי ויעדי מננא ית חויא וצלי משה על עמא: ח ואמר יי למשה עבד לך קליא ושוי יתה על את ויהי כל דיתנכית ויחזי יתה ויתקים: ט ועבד משה חויא דנחשא ושויה על את והוי אם נכית חויא ית גברא ומסתכל לחויא דנחשא ומתקים: י ונטלו בני ישראל ושרו באבת: יא ונטלו מאבת ושרו במגיזת עבראי במדברא די על אפי מואב ממדנח שמשא: יב מתמן נטלו ושרו בנחלא דזרד: יג מתמן נטלו ושרו מעברא דארנון די במדברא דנפק מתחום אמוראה ארי ארנון תחום מואב בין מואב ובין

נתינה לגר

[ורק בכ"י הגו' ובמפ"ס]. הקלקל, דמיכלה קליל. ר"ל קל להתעכל, וכפירש"י. (ז) דברנו בה' ובך, אתרעמנא קדם ה' ועמך נצינא. לא ידעתי למה לא ת' במימרא דה'" כלעיל בפס ק ה'. (ועמ"ש שם, ואולי שינה פה לכוונה כי כמ"ש רש"י שם "השוו עבד לקונו" כן בוודוים השווהו בדרך כבוד לה', וכוונת המת' כי בהעותם על משה חטאו לה'). (ח) שרף, קליא. פי' דבר השורף, ולא ת' "חויא קליא" מפני שהתורה סתמה. (ט) והביט, ומסתכל. ר"ל הסכלה פנימית כדרשת רז"ל במשנה (ר"ה דף כ"ט). (יא) בעיי העברים, במגיזת עבראי. ערש"י, שהוא "מעבר" והוא מל' "גז חיש" ועיים מל' "ויעה" בחלוף "כנס

בעל הטורים

(ה) קלקל · בגימט' זה המ"ן שנבלע ברמ"ח איבריס: (ו) הנחשים · לפי שעשו מעשה נחש שהוציאו לשון הרע על המן: את השרפים · לרבות כלבים וחיות רעות: (ט) וישימהו על הנס · כדרך המייסר את בנו שמשים השוט שמכהו בו במקום גבוה כדי שיראה אותו בכל פעם ויזכור: (יב) משם נסעו · ולא אמר ויסעו מנחל זרד כדרך הכתוב בכל המסעות לפי שבעל נחל זרד הי

אבן עזרא

כן כתוב: (ה) הקלקל · כמו קל הקל והמלה כפולה ורבים כמו הם: (ו) וישלח וגו' השרפים · שם תאר הנחשים ודרך דרש אם ישך הנחש בלא לחש ואין יתרון לבעל הלשון והם שלחו לשוא לנשוך כן שולח בהם: (ח) עשה לך · כדמות נחש שרף מנחשת כי כן כתוב על נס שיהי' גבוה ויראו אותו הכל ורבים השתבשו ואמרו כי זאת הצורה לקבל כח עליונים וחלילה חלילה כי הדבר נעשה בצווי השם ואין לנו לחפש למה צורת נחש ואם לא כן יראנו היש עץ שימתיק המים המרים אפילו הדבש לא ימתיקם ומה טעם לשום דבלת תאנים על השחין ואין בתולדת הדבלה להסיר השחין והאמת כי נשגבה ממנו דעת עליון: (י) ויסעו בני ישראל · מארץ אדום כי כן כתוב לסבוב ואחרית גבולה פינון ומפינון נסעו אל אובות כי כן כתוב ויחנו בנחל זרד במקום אחר יקרא דיבון גד כי ארנון

רמב"ן

רבותינו · ולא הבינותי זה שהרי הקב"ה לא הזכיר לו נחש אלא עשה לך שרף · אבל דעתם לומר כי הלך משה אחר שם הענין אשר לו · והנראה בעיני בסוד הדבר הזה כי הוא מדרכי התורה שכל מעשיה נס בתוך נס תסיר הנזק במזיק והרפא החולי במחליא כמו שהזכירו בויורהו ה' עץ וכן במלח אלישע במים וידוע מדרכי הרפואות שכל נשוכי בעלי החרס ישהכנו בראותם אותם או בראות דמותם עד כי נשוכי הכלב השוטה וכן שאר הבהמות השוטות אם יביטו במים יראה להם שם בבואת הכלב או המזיק וימותו כמו שכתוב בספרי הרפואות ומוזכר בגמ' במס' יומא וכן ישמרו אותם הרופאים מהזכיר בפניהם שם השוטף שלא יזכרו אותם כלל כי נפשם תדבק במחשבה ההיא ולא תפרד ממנה כלל עד שימית אותם וכבר הזכירו דבר מנוסה מפלאות התולדות כי נשוך הכלב השוטה אחר שנתפסה בחליו אם יקובל השתן שלו בכלי זכוכית יראה בשתן דמות גורי כלבים קטנים ואם העביר המים במטלת ותסננה לא תמצא מהם שום רושם כלל וכשתחזירם לכלי הזכוכית ויניחו שם כשעה תחזור ותראה שם גורי הכלבים מצוירים וזה אמת הוא בפלאי כחות הנפש וכשיהיה כל זה כך ראוי היה לישראל נשוכי הנחשים השרפים שלא יראו נחש ולא יזכרו ולא יעלו על לב כלל וצוה הקב"ה למשה לעשות להם דמות שרף הוא הממית אותם וידוע כי הנחשים השרפים אדומי העינים ראוי הראה שנוסם כעין הנחשת בצוארם ולכן לא מצא משה לקיים מצותו בשרף בלתי שיעשה נחש נחשת כי הוא דמות נחש שרף ואם יעשנו מדבר אחר היה דמות נחש ולא דמות שרף ומה שאמרו מן הלשון הנופל על הלשון כי הזכרת השם בלבד תזיק והכלל כי זה הנס שיתרפאו במזיק הממית בטבע ועשו דמותו ושמו וכשיביט האדם מביט בכוונה אל נחש הנחשת שהוא כעין המזיק לגמרי היה חי להודיעם כי השם ממית ומחיה: (יג) כי ארנון גבול מואב בין מואב ובין האמורי ·

ספורנו

חרם בהכנסם לארץ וכן עשו · כמבואר בתחלת ספר שופטים: (ח) עשה לך שרף · שיהיה הנחש מתואר מורה שרפה כדי שיכונו על שרפתו בהבל פיו אשר כמוהו כי' עונם ופורענותו ויחזרו בתשובה: (ט) נחש נחשת · אחר שהבין כוונת קונו הפכים לעשותו של נחשת ולא של זהב כדי שיזכיר להם עונם מצד מראה החומר ושמו והבינותו שעשו מעשה הנחש בהבל פיהם בדברם נגד ה' ונגד משלו ונגד עבדו: (יג) מעבר ארנון היוצא · באותו חלק ארנון ומדבר היוצא: כי ארנון גבול מואב · כי לא היה גבול מואב אלא באותו החלק אשר בינו ובין האמורי ובחלק שנכנסו לא היה למואב נגדו שום גבול:

אַרְנוֹן גְּבוּל מוֹאָב בֵּין מוֹאָב וּבֵין הָאֱמֹרִי׃ יד עַל־כֵּן יֵאָמַר בְּסֵפֶר מִלְחֲמֹת יְהוָה אֶת־וָהֵב בְּסוּפָה וְאֶת־הַנְּחָלִים אַרְנוֹן׃ טו וְאֶשֶׁד הַנְּחָלִים אֲשֶׁר נָטָה לְשֶׁבֶת עָר וְנִשְׁעַן לִגְבוּל מוֹאָב׃ טז וּמִשָּׁם בְּאֵרָה הִוא הַבְּאֵר אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לְמֹשֶׁה אֱסֹף אֶת־הָעָם וְאֶתְּנָה לָהֶם מָיִם׃ ס יז אָז יָשִׁיר יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת עֲלִי בְאֵר עֱנוּ־לָהּ׃ יח בְּאֵר

ת"א על כן יאמר · ברכות נד נא ס' הזוהר פ' בבלק : את והב · קדושין ל : ואשד הנחלים · ברכות נד : אז ישיר · ר"ה לא ס' הזוהר פ' וילך : באר חפרוה · ס' הזוהר פ' בהעלותך :

רש"י

אשר שלהם וכן גבול מואב לשון קצה וסוף : (יד) על כן יאמר · על חנייה זו ונסים שנעשו בה יאמר בספר מלחמות ה' כשמספרים נסים שנעשו לאבותינו יספרו את והב וגו' : את והב · כמו את יהב · כמו שיאמר מן יעד ועד כן יאמר מן יהב והב והוי"ו יסוד הוא כלומר את אשר יהב להם והרבה נסים בים סוף : ואת הנחלים ארנון · כשם שמספרים בנסי ים סוף כך יש לספר בנסי נחלי ארנון · שאף כאן נעשו נסים גדולים ומה הם הנסים · (טו) ואשד הנחלים · תרגום של שפך אשד שפך הנחלים שנשפך שם דם אמוריים שהיו נחבאים שם לפי שהיו ההרים גבוהים והנחל עמוק וקצר וההרים סמוכים זה לזה אדם עומד על ההר מזה ומדבר עם חבירו בהר מזה והדרך עובר בתוך הנחל אמרו אמוריים כשיכנסו ישראל לארץ לתוך הנחל לעבור נצא מן המערות בהרים שלמעלה מהם ונהרגם בחצים ואבני בליסטראות והיו אותן הנקעים בהר של צד מואב ובהר של צד אמוריים היו כנגד אותן נקעים כמין קרנות ושדים בולטין לחוץ כיון שבאו ישראל לעבור נזדעזע ההר של ארץ ישראל כשפחה היוצאת להקביל פני גברתה ונתקרב לצד הר של מואב ונכנסו אותן השדים לתוך אותן נקעים והרגום וזהו אשר נטה לשבת ער שההר נטה ממקומו ונתקרב לצד מואב ונדבק בו וזהו ונשען לגבול מואב (ס"א אינו ועברו ישראל על ההרים ולא ידעו הנסים האלו אלא ע"י הבאר שנכנס לשם) : (טז) ומשם בארה · משם בא האשד אל הבאר כיצד אמר הקב"ה מי מודיע לבני הנסים הללו (המשל אומר נתת פת לתינוק הודע לאמו) לאחר שעברו חזרו ההרים למקומם והבאר ירד לתוך הנחל והעלה משם דם ההרוגים וזרועות ואברים ומוליכן סביב המחנה וישראל ראו ואמרו שירה : (יז) עלי באר · מתוך הנחל והעלי מה שאת מעלה מנין שהבאר הודיעה להם שנאמר ומשם בארה · וכי משם היתה והלא מתחלת ארבעים שנה היתה עמהם · אלא שירדה לפרסם את הנסים וכן אז ישיר ישראל השירה הזאת נאמרה בסוף ארבעים והבאר ניתנה להם מתחלת ארבעים מה ראה ליכתב כאן אלא הענין הזה נדרש למעלה הימנו : (יח) באר חפרוה · זאת היא הבאר אשר חפרוה שרים · משה ואהרן : במשענותם · במטה : וממדבר ·

רמב"ן

היה ארנון שם עיר למואב והיא בסוף החוס האמורי בתחלת גבול מואב ויושבת על נחלים נוזלים ממנה : ודרך הפשט בספר מלחמות ה' · שהיו בדורות ההם אנשים חכמים ונבונים כותבים ספר המלחמות הגדולות כי כן בכל הדורות ובעלי הספרים היו נקראים מושלים הנושאים בהם משלים ומליצות והנהגות הנפלאים בעיניהם מיחסים המלחמות ההם לה' כי לו המה באמת והנה גבורת סיחון במואב היתה נפלאת בעיניהם וכתבוה בספר ואמרו בה מליצות את והב בסופה וגו' ונשאו בה משל בואו חשבון וגו' ושם עיר אחת מן

אבן עזרא

גבול מואב היה בתחלה : (יד) בספר מלחמות ה' · ספר היה בפני עצמו ושם כתוב מלחמות ה' בעבור יראיו ויתכן שהיה מימות אברהם כי ספרים רבים אבדו ואינם נמצאים אצלנו כדברי נתן ועדו ודברי הימים למלכי ישראל ושירות שלמה ומשליו : את והב בסופה · מלחמות היו בימים הקדמונים במקומות הנזכרים ושם והב איננו לשון הקדש וכן ושפי ושתי ויזתא גם ושני או פירוש ושני הוי"ו לחבור וכל זה למה שלא נמצא וי"ו שרש בראש במלה רק מלת ווי העמודים רק תמצא תחת יו"ד כמו ולד ופירוש המתרגם ארמי ידוע : (טו) ואשד הנחלים · י"א שהוא בלשון ארמית וסוף דבר כל אלה שמות מקומות : אשר נטה · הטעם על ישראל כי על ער עברו : ונשען לגבול מואב · זהו והוא יושב ממלי ומשם נסעו ישראל אל המקום הנקרא באר כי ה"א בארה תחת אל כה"א מצרימה

וזאת הבאר גם היא היתה פלא ואיננה הבאר הנקראת באר מרים לפי דעתי רק היה המקום שלוה מבה והפרוהו שרי ישראל במשענותם ומיד נבקעו מים : (יז) עלי באר · תחלת השירה ולא נכתבה כלה : ענו לה · לשון נווי והנה פי' איך עלתה :

רשב"ם

(יד) על כן יאמר · על אלו המסעות שחזרו לאחוריהם והקיפו את ארץ אדום · כדכתיב ונסב את הר שעיר ימים רבים וחזרו עד שיפגעו בבאר שכתוב למעלה אז יאמר בספירת דברים ששיבחו להקב"ה והזכירו נסי ים סוף ונסים שנעשו בנחל ארנון ובאר וגם אז ישיר ישראל · בראותם עתה את הבאר כי מתחלה לא אמרו שירה עליו לפי שאז נענשו עליה משה ואהרן : את והב · את יהב של הקב"ה · כמו השלך על ה' יהבך · ובמו מן יהוה כזה הוה לאדם · מן יקשת לך וגם נלכדת בבל · פן תוקש בו · למען תורא · וי"ו תחת יו"ד ·

כן

אֱמוֹרָאָה: יד עַל כֵּן יִתְאֲמַר בְּסִפְרָא קְרָבִין דַּעֲבַד יְיָ עַל יַמָּא דְסוּף וּגְבוּרָן דַּעֲל נַחֲלֵי אַרְנוֹן: טו וְשָׁפוֹךְ נַחֲלַיָּא דְּמִדַּבְּרִין לְקָבֵל לְחָיַת וּמִסְתְּמִיךְ לִתְחוּם מוֹאָב: טז וּמִתַּמָּן אִתְיְהִיבַת לְהוֹן בֵּירָא הִיא בֵּירָא דִּי אֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּנוֹשׁ יָת עַמָּא וְאֶתֵּן לְהוֹן מַיָּא: יז בְּכֵן שַׁבַּח יִשְׂרָאֵל יָת תֻּשְׁבַּחְתָּא הָדָא סַקִּי בֵּירָא שַׁבָּחוּ לַהּ: יח בֵּירָא

נתינה לגר

כתב׳ כמ״ש רש״י, והנה לקמן (ל״ג מ״ה) מצינו שם המקום הזה „עיים" ובירמיה (כ״ב כ׳) מצינו שם מקום „עֲבָרִים" אבל מת״א לא משמע כן. (יב) מלחמות ה׳ את והב, קרבין דעבד ה׳ על ימא. תרגם „והב" כמו „יהב" כפרש״י, ולבאר מלת „בספר" ת׳ „בספרא" (בא׳ בסוף המורה בארמית על הידיעה) ר״ל „בספר התורה". (טו) נטה לשבת ער, מדברין לקבל לחית. ר״ל הנוטה נכח עיר או כפר, וער הוא כמו „עיר", לחית הוא בלשון ארמית „כפר" וכ״ת לקמן פסוק כ״ח (וכ״ה בתיב״ע „מערוער" (דברים ד׳ מ״ח) ויותר נראה שהוא שם עצם פרטי, וכ״כ רפ״י לקמן פסוק כ״ח) בל׳ עברית נקרא „ער" ובל׳ ארמית „לחית" ואפשר בטעמו „חיות" הנרדף עם „התעוררות" והנה „ערער" (דברים ב׳ ל״ו) ת׳ כעברי „ערער" ולקמן (כ״ב ל״ו) „עיר מואב אשר על גבול ארנון" תרגם „קרתא" אולי סובר שחלק מן העיר עמד על שפת הנחל וחלק בתוך הנחל, ולכן אמר הכתוב (דברים ב׳ ל״ו) „והעיר אשר בנחל" ולכן קורא אותם הנביא (ישעיה י״ז ב׳) „ערי ערוער" ופי׳ „לשבת" כמו בצד או נכח, ולכן ת׳ „לקבל". (טז) ומשם בארה, ובתמן אתיהיבת להון בירא. ר״ל ומשם נִתַּן להם באר, פי׳ הה״א מן „בארה" כה״א טפלת בלא

בעל הטורים

מקומות רבים · דיבון זרד וצלמון דבלתימה וכשעו הכל על הנחל ממקום למקום: (יד) את והב בסופה · כמו יהב [ונוכל לפ׳ ל׳ עבר ועי׳ רש״י] וכן הוא גביר כמו (גדול) [היה גביר] פירוש אשר ניתן לנו בסופה כלומר במהירות כמו כעבור סופה שבמהרה לקחנו הון רב וזהו שכתוב במלחמות ה׳ דכתיב רק הבהמה ושלל הערים בזזנו לנו: בסופה · ב׳ · דין ואידך (נחום א׳) בסופה ובסערה דרכו זהו שתרגם אונקלוס בסופה כשיזכירו נסים של ים סוף דכתיב (שם) ה׳ בסופה וגו׳ וסיפיה דקרא גוער בים סוף ויבשהו הכא נמי איירי ביבשת ים סוף: (טו) ואשד הנחלים · ס״ת דם שהדם היה יורד מן ההרוגים שנהרגו בנחל: לשבת · ב׳ · הכא ואידך לשבת אברם · שבזכות אברהם זכו לזה · ד״א היינו דאמרי אינשי נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה שהוא יכול להוציאה וילפינן ליה מדכתיב מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען שלקח הגר והיינו לשבת ער שישב ערירי יכול ליקח אחרת וכמה מקץ עשר שנים: ונשען · ב׳ במס׳ · הכא ואידך (ישעיה י׳) ונשען על ה׳ קדוש ישראל באמת · כיון שבאו לגבול מואב וראו הנסים שנעשו להם ונשען על ה׳ קדוש ישראל באמת: (יז) עלי באר ענו לה · כשחזרו מן המלחמה חנו על הבאר ואמרו שירה במקום עתרה דכתיב (שופטים ה׳) בין משאבים שם יתנו צדקת ה׳: ענו ·

רמב״ן

הערים שהיו למואב והב: (טו) ואשד הנחלים · מדרון הנחל שהנחלים נגרים ונשפכים מן אשדות הפסגה וכן ההר והנגב והשפלה והאשדות בסופה מן בסופה ובסערה והנה כאשר לכד סיחון ערי מואב כתבו המושלים בספר שקראו מלחמות ה׳ את והב בסופה או שכתבו נלחם ה׳ את והב בסופה ואת הנחלים אשר לארנון ושפך הנחלים אשר נטה למושב ער ונשען האשד לגבול מואב הכל השמיד ה׳ בסופה ובסערה כי בא עליהם סיחון פתאום פרסות סוסיו כצר נחשבו וגלגליו כסופה וכן אמרו כי אש יצאה מחשבון להבה מקרית סיחון וגו׳ והנה הכתוב מביא ראיה מספר המלחמות כי ארנון הוא גבול מואב ואסור לישראל והנחלים וכל האשדות עד ארנון נותרין להם כי סיחון לקח ממלך מואב כל ארצו עד ארנון ולא ארנון בכלל ושאר ארנון למואב והוא יגבול בו כדכתיב ולראובני ולגדי נתתי מן הגלעד ועד נחל ארנון תוך הנחל וגבול וכן אמר יפתח ויחנו בעבר ארנון ולא באו בגבול מואב כי ארנון גבול מואב: וטעם (טז) ומשם בארה · יחזיר למעלה לומר כי חנו מעבר ארנון ומשם נסעו והקיפו בארה כי לא נכנס בארנון וממנו והלאה כי הוא גבול מואב הנזכר וקורא

ספורנו

(יד) בספר מלחמת ה׳ את והב בסופה · יסופר לה׳ לדור עם שאר מלחמותיו את והב בסופה ואת הנחלים ארנון · הנה אותו החלק מארנון אשר עברו בו ישראל בשלום ולא התקוממו סיחון אז את והב נתן להם בסופה ואת הנחלים שהעמיד האל ית׳ אז רוח סערה ושפך נחלים רבים שמנעו את סיחון מלבא להתקומם: (טו) ואשד הנחלים · נאמר כמו כן באותו הספר ענין משפך אותם הנחלים אשר נטה לשבת ער ונשען לגבול מואב · הגיע עד העיר הנקראת ער שהיו ישראל נגדה · מ״מ לא התפשט אל המקום אשר עמדו שם ישראל אבל נשען ונדחק אל גבול מואב: (טז) ומשם בארה · ומשם היה נוטה אותו השפך של נחלים אל מקום הבאר אשר אמר ה׳ אל משה אסוף את העם ונמצא שמקום אותו הבאר שהיה שם לבאר עמוק בלתי עולה היה שפל הרבה יותר מן אותו המקום שהיו שם ישראל עתה בעת השירה ובהיות שאותו הבאר עלה עמה אל עבר ארנון הגבוה אשר משם היו הנחלים נשפכים למטה · ראו שהאל יתברך נתן כח באותם המים לעלות ובכן התחילו שירתם ואמרו עלי באר · אמנם מה שספרו ז״ל (ברכות פ׳ הרואה) ממלחמת האמוריים אז נראה שנרמז באמרו ספר מלחמות ה׳ ולא באר הכתוב פרטי הנסים מפני כבודם של משה ושל אהרן כי אמנם לא הוצרכו כי אם להראות לישראל מה שהיה ראוי שיודיעו משה ואהרן אם היתה פעולתם במצות האל ית׳ בשלימות וזה שידעו שאותם המים שהוציא מן הסלע לא היו מים טבעיים נמשכים בפלא שאיזה מעין או נהר אבל היו בלתי טבעיים שנשפך הסלע לאגם מים ברצון בוראו באופן שלא היה בהם טבע שאר המים שתנועתם נוטה אל המרכז ולכן עלו עמם אל מקום גבוה ממקום מקורם וכל שכן בהעלותם איברי המתים בתנועתם כמו שספרו ז״ל ולזה לא התערב משה רבינו בזאת השירה שהיה ענינה לבאר מה שחסר בפעולתו מרצון בוראו אשר השלימו האל ית׳ כאשרו ויקדש בם שבראה ענין אותם המים שהיה בהם כח השפי לטבע שאר המים

חֲפָרוּהָ שָׂרִים כָּרוּהָ נְדִיבֵי הָעָם בִּמְחֹקֵק בְּמִשְׁעֲנֹתָם וּמִמִּדְבָּר מַתָּנָה׃ יט וּמִמַּתָּנָה נַחֲלִיאֵל וּמִנַּחֲלִיאֵל בָּמוֹת׃ כ וּמִבָּמוֹת הַגַּיְא אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה מוֹאָב רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וְנִשְׁקָפָה עַל־פְּנֵי הַיְשִׁימֹן׃ פ שביעי רביעי כשהן מחוברין

כא וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל־סִיחֹן מֶלֶךְ־הָאֱמֹרִי לֵאמֹר׃ כב אֶעְבְּרָה בְאַרְצֶךָ לֹא נִטֶּה בְּשָׂדֶה וּבְכֶרֶם לֹא נִשְׁתֶּה מֵי בְאֵר בְּדֶרֶךְ הַמֶּלֶךְ נֵלֵךְ עַד אֲשֶׁר־נַעֲבֹר גְּבֻלֶךָ׃ כג וְלֹא־נָתַן סִיחֹן אֶת־יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֶּאֱסֹף סִיחֹן אֶת־כָּל־עַמּוֹ וַיֵּצֵא לִקְרַאת יִשְׂרָאֵל הַמִּדְבָּרָה וַיָּבֹא יָהְצָה וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל׃ כד וַיַּכֵּהוּ יִשְׂרָאֵל לְפִי־חָרֶב וַיִּירַשׁ אֶת־אַרְצוֹ מֵאַרְנֹן עַד־יַבֹּק עַד־בְּנֵי עַמּוֹן כִּי עַז גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן׃ כה וַיִּקַּח יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הֶעָרִים הָאֵלֶּה וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עָרֵי הָאֱמֹרִי בְּחֶשְׁבּוֹן וּבְכָל־בְּנֹתֶיהָ׃ כו כִּי חֶשְׁבּוֹן עִיר סִיחֹן

ת"א וממדבר · נדרים נה : וממתנה· עירובין נד נדרים נה אבות ו : ומנחליאל · נדרים עט : כי חשבון עיר סיחון · חולין ס :

רש"י

נתנה להם : (יט) וממתנה נחליאל · כתרגומו : (כ) ומבמות הגיא אשר בשדה מואב · כי שם מת משה ושם בטלה הבאר ד"א כרוה נדיבי העם כל נשיא ונשיא כשהיו חונים נוטל מקלו ומושך אצל דגלו ומחנהו ומי הבאר נמשכין דרך אותו סימן ובאין לפני חניית כל שבט ושבט : במחוקק · על פי משה שנקרא מחוקק שנאמר כי שם חלקת מחוקק ספון ולמה לא נזכר משה בשירה זו לפי שלקה ע"י הבאר וכיון שלא נזכר שמו של משה לא נזכר שמו של הקב"ה משל למלך שהיו מזמנין אותו לסעודה אמר אם אוהבי שם אני שם ואם לאו איני הולך : ראש הפסגה · כתרגומו ריש רמתא · פסגה ל' גובה וכן פסגו ארמנותיה הגביהו ארמנותיה : ונשקפה · אותה הפסגה על פני המקום ששמו ישימון והוא לשון מדבר שהוא שמם · ד"א ונשקפה הבאר על פני הישימון שנגנזה בימה של טבריא והעומד על הישימון מביט ורואה כמין כברה בים והיא הבאר · כך דרש רבי תנחומא : (כא) וישלח ישראל מלאכים · ובמקום אחר תולה השליחות במשה שנאמר ואשלח מלאכים ממדבר קדמות וכן וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום וביפתח הוא אומר וישלח ישראל מלאכים אל מלך אדום וגו' הכתובים הללו צריכים זה לזה זה נועל וזה פותח שמשה הוא ישראל וישראל הם משה לומר לך שנשיא הדור הוא ככל הדור כי הנשיא הוא הכל : (כב) אעברה בארצך · אע"פ שלא נצטוו לפתוח להם בשלום בקשו מהם שלום : (כג) ולא נתן סיחון וגו' · לפי שכל מלכי כנען היו מעלין לו מס שהיה שומרם שלא יעברו עליהם גייסות כיון שאמרו לו ישראל אעברה בארצך אמר להם כל עצמי איני יושב כאן אלא לשמרם מפניכם ואתם אומרים כך : ויצא לקראת ישראל · אילו היתה חשבון מלאה יתושין אין כל בריה יכולה לכבשה ואם היה סיחון בכפר חלש אין כל אדם יכול לכבשו וכל שכן אילו היה בחשבון אמר הקב"ה מה אני מטריח על בני כל זאת לצור על כל עיר ועיר נתן בלב כל אנשי המלחמה לצאת מן העיירות ונתקבצו כולם למקום אחד ושם נפלו ומשם הלכו ישראל אל הערים ואין עומד לנגדם כי אין איש שם אלא נשים וטף : (כד) כי עז · ומהו חוזק התראתו של הקב"ה שאמר להם אל תצורם וגו' : (כה) בנותיה · כפרים הסמוכים

רמב"ן

בכאן שם המקום על שם הנס ואין שמו כן במסעים : ומעם (יח) וממדבר מתנה · כדברי אונקלוס והוא לשון קצר יבא בשירות יאמר כי מן המדבר אשר הוא ארץ ציה ולמאון המתנה הזאת לנו ומן המתנה לנחלים ומן הנחלים לבמות עד הפסגה הנשקפה על פני הארץ שהיא כולה ילל ישימון אין בה נחל אחר ולא מקור

רשב"ם

כן והב מן יהב : (יח) שרים· משה ואהרן : וממדבר מתנה · לפי הפשט כל אלו שמות מקומות של נסיעה וחנייה :

על

דחפרוה רברביא כרוה רישי עמא בספריא בחטריהון וממדברא אתיהיבת להון: יט ומדאתיהיבת להון נחתא עמהון לנחליא ומנחליא סלקא עמהון לרמתא: כ ומרמתא לחיליא די בחקלי מואב ריש רמתא ומסתכיא על אפי בית ישימון: כא ושלח ישראל אזגדין לות סיחון מלכא דאמוראה למימר: כב אעבר בארעך לא נסטי בחקל ובכרם לא נשתי מי גוב באורח מלכא נזיל עד די נעבר תחומך: כג ולא שבק סיחון ית ישראל למעבר בתחומיה וכנש סיחון ית כל עמיה ונפק לקדמות ישראל למדברא ואתא ליהץ ואגיח קרבא בישראל: כד ומחהי ישראל לפתגם דחרב ויריתו ית ארעיה מארנונא עד יבקא עד בני עמון ארי תקיף תחומא דבני עמון: כה וכבש ישראל ית כל קרויא האלין ויתב ישראל בכל קרוי אמוראה בחשבון ובכל כפרנהא: כו ארי חשבון קרתא דסיחון מלכא דאמוראה היא והוא

נתינה לגר

לצורך, ולא במקום למ"ד בתחלתה. (יח) וממדבר מתנה, וממדברא אתיהיבת להון, ר"ל וממדבר נתנה להם וכשנתנה להם ירדה עמם לנחלים ומנחלים עלתה עמם לרום ומרום לגיא ובקעה, תרגם כל השמות לדרש שכן נתן להם התורה, עי' נדרים דף כ"ה, וכן "במות" (בפסוק שאח"ז) ת' "רמתא" כמו שדרשו שם, רק "נחליאל" דרשו שם מלשון נחלה, והוא ת' "נחליא" וצ"ע. ואפשר שגם פה יאחז צדיק דרכו (כמ"ש לעיל י' ל"ו) להרכיב ב' הוראות במלה אחת, ות' "נחליאל, נחתא עמהון לנחליא, במות, סלקא עמהון לרמתא"). (כ) הגיא, חיליא. (חילא או חילתא בל' ארמי הוא כמו בקעה ונחל בל ע, [ע' דברים ג' כ"ט, יהושע ח' י"א, ס"ו ח'] והרבוי הוא "חיליא" [ישעיה מ' ד'] וע"ד השנוי שישנה הארמי המלה העברי במין ובמספר, הנה כבר כתבנו כ"פ שזה דרכו בכמה מקומות [ובכ"י הנוסח לחילתא]. ישימון, בית ישימון. מהוספתו מלת "בית" נראה שלדעתו הוא לא לשון מדבר. (כה) בנותיה, כפרנהא. עיר

בעל הטורים

ב' במס' · הכא ואידך ענו לה' בתודה שעל הבאר ענו לה' בתודה ואמרו שירה: (כ) ומבמות הגיא · קרי בא מות בגיא [נ"ל בא המות מגי כי כן כתיב בס' ברכה גי בלא א' ויו"ן שמוסית לא קחשיב] דכתיב ויקבור אותו בגיא: (כב) אעברה בארצך · ולא אמר נא כדרך שאמר באדום שלא רצה לפייסו כל כך ולא שלח לו אלא כדי לפתוח לו בשלום · ועל כן לא השיב

אבן עזרא

(יח) כרוה נדיבי העם · כפול כמשפט: במחוקק · על ידי מחוקקים כמו לבי לחוקקי ישראל וזו הבאר היתה במדבר רחוק מהישוב ומזה המדבר נסעו אל מתנה ומשם אל נחליאל ודע כי אחד הנחלים והמדבר הנקרא באר ומתנה ונחליאל כולם מקומות ויש להם שם כלל והוא עלמון דבלתימה כי כן כתוב בפרשת אלה מסעי או אלה שמות מקומות עברו עליהם במסע אחר והרי העברים לפני נבו הוא הבמות והגיא אשר בשדה מואב והעד שאמר הכתוב כי מהגיא נסעו אל ערבות מואב מעבר לירדן ירחו וכתוב כי מהר העברים נסעו אל ערבות מואב על ירדן ירחו ועוד ויקבר בגיא מול בית פעור עת שהתחננתי ובמקום אחר עלה אל הר העברים הר נבו גם ויקבור אותו בגיא ושם כתוב ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו והנה הגיא הוא ראש הפסגה ושם מת משה ואין צורך להוליכו אחר מותו: (כ) ונשקפה · לשון נקבה על הגיא: הישימון · מקום שממה והעד ובתהו ילל ישימון וכן תעו במדבר בישימון דרך: (כג) יהצה · אל יהץ: (כד) מארנון · שלקח ממואב: ועד בני עמון · כי כתוב כי חצי ארץ בני עמון היתה לישראל כי לקחוהו מיד האמורי שלקחו בתחלה מיד בני עמון והכתוב אמר על מואב ועמון שלא יתן השם מארצם לישראל עד מדרך כף רגל והטעם הארץ שהיתה בידם בעת ההיא על כן הוצרך הכתוב לאמר דברי המושלים בעבור חשבון שישבו שם ישראל כי כן כתוב וישב ישראל בכל ערי האמורי בחשבון: (כה) ובכל בנותיה · חשבון כאם והכפרים כבנות: (כו) כי חשבון עיר סיחן · שבא כי הוא נלחם במלך מואב הראשון

רמב"ן

נובע זולתי זה והוא באירה של מרים על דעת רבותינו או באר שיצא על פי משה מפי הגבורה ולא שאלוהו ישראל והשם אמר לו אסוף את העם ואתנה להם מים ונחלים ישטופו ממנה והלכו למרחקים: (כא) וישלח ישראל מלאכים אל סיחון אעברה בארצך · אע"פ שלא נצטוו לשלוח להם לשלום פתחו להם בשלום לשון רש"י · ועוד אבאר בע"ה במקומו כי בכל האומות נצטוו לפתוח להם לשלום חוץ מעמון ומואב אבל באמת מה שאמר לו אעברה בארצך זה היה משה עושה מעצמו דרך פיוס כי ארץ סיחון ועוג ירושתם של ישראל היתה כי לאמורי היא והיה מן הדין שאם יענו שלום ופתחו להם שיהיה כל העם הנמצא בה להם למס ועבדום אבל משה היה יודע כי ישראל עתה לא יכבשו כל עשרה עממים והיה חפץ שיהיה כל כבושם מעבר לירדן והלאה שיהיה מושבם יחד ושהיא הארץ המובה אשר היא זבת חלב ודבש הלא תראה שאם לא בקשוהו ממנו בני גד ובני ראובן לא היה מניח שם אדם אלא שתהיה לחרבה וכך

ספורנו

כמו שהתבאר: (יח) באר חפרוה שרים · שלא היתה הבאר מלאה כמעיין נובע ממקום גבוה: וממדבר מתנה · ובזה הבאר שניתן מאליהם מאותו הסלע במדבר: (יט) וממתנה נחליאל · ועם זה לא הוסיף ולא חסר בעלותו וברדתו כמו שהיה ראוי כפי טבע המים אם היה נובע ממקום אחר: (כה) בכל ערי האמורי בחשבון ובכל בנותיה · שכל הערים שסבב סיחון עם כל שאר ערי מלכותו היו בנות לחשבון שהיתה עיר מלכותו מקדם על דרך ונתתי אותם לך לבנות: (כו) כי חשבון עיר סיחון מלך האמורי הוא · והטעם שאמרנו שכל ערי האמורי הן בנות לחשבון הוא מפני שחשבון היתה עיר מלכות

מלך האמרי הוא והוא נלחם במלך מואב הראשון ויקח את־כל־ארצו מידו עד־ארנן: כז על־כן יאמרו המשלים באו חשבון תבנה ותכונן עיר סיחון: כח כי־אש יצאה מחשבון להבה מקרית סיחן אכלה ער מואב בעלי במות ארנן: כט אוי־לך מואב אבדת עם־כמוש נתן בניו פליטם ובנתיו בשבית למלך אמרי סיחון: ל ונירם אבד חשבון עד־דיבן ונשים עד־נפח אשר נקוד על ר׳ עד־מידבא: לא וישב ישראל בארץ האמרי: לב וישלח משה לרגל את־יעזר וילכדו בנתיה ויירש ויורש ק׳ את־האמרי אשר־

ת״א ויקח את כל ארעו מידו · מגיעה נז : על כן יאמרו המשלים · בתרא עח ס׳ הזוכר התלת ס׳ בלק : כי אש יצאה מחשבון · בתרא שם : ונירם אבד חשבון · שם :

רש״י

לה : (כו) והוא נלחם · למה הוצרך ליכתב לפי שנאמר אל תצר את מואב וחשבון משל מואב היתה כתב לנו שסיחון לקחה מהם ועל ידו טיהרה לישראל : מידו · מרשותו : (כז) על כן · על אותה מלחמה שנלחם סיחון במואב : יאמרו המשלים · בלעם שנאמר בו וישא משלו המושלים בלעם ובעור והם אמרו באו חשבון שלא היה סיחון יכול לכבשה והלך ושכר את בלעם לקללו וזהו שאמר לו בלק כי ידעתי את אשר תברך מבורך וגו׳ : תבנה ותכונן · חשבון בשם סיחון להיות עירו : (כח) כי אש יצאה מחשבון · משכבשה סיחון : אכלה ער מואב · שם אותה המדינה קרוי ער בלשון עברי ולחית בלשון ארמי : ער מואב · ער של מואב : (כט) אוי לך מואב · שקללו את מואב שימסרו בידו : כמוש · שם אלהי מואב : נתן · הנותן את בניו של מואב : פליטים · נסים ופליטים מחרב · ואת בנותיו בשבית וגו׳ : (ל) ונירם אבד · מלכות שלהם : אבד חשבון עד דיבון · מלכות ועול שהיה למואב בחשבון אבד משם וכן עד דיבון תרגום של סר עד כלומר סר ניר מדיבון ניר לשון מלכות ועול ממשלת איש כמו למען היות ניר לדוד עבדי : ונשים · שי״ן דגושה ל׳ שממה כך יאמרו המושלים ונשים אותם : עד נפח · השמוגום עד נפח : (לב) וישלח משה לרגל את יעזר · המרגלים לכדוה

רמב״ן

שנוי בספרי לתת לך פרט לעבר הירדן שנטלת מעצמך ועוד אמרו רבותינו בעבר קדושות שאין הירדן ראוי לבית המקדש ולשכון השכינה וכן נראה בכתוב שאמר ואף אם טמאה ארץ אחוזתכם וגו׳ ולא שלחו אל עוג דברי שלום כי הוא כאשר ראה כי הכו את סיחון יצא לקראתם להלחם : (כו) כי חשבון עיר סיחון מלך האמורי הוא · כלומר עתה כאשר נלחמו בו ישראל עירו של סיחון מלך האמורי היתה כלומר עיר מושב המלך כי הוא נלחם במלך מואב הראשון אשר מלך עליהם לפני מלוך מלך גוי הראשון קודם לבלק שהוא מלך למואב בעת ההיא ויקח סיחון את כל ארצו מידו ועד ארנון וחשבון בתחלה גבול הכבוש על כן החשב לאמורי ולא הוזהרו ישראל על ארץ מואב ובני עמון רק על הארץ אשר היא בידם בעת ההיא והביא הכתוב ראיה כי חשבון עיר סיחון היא כי המושלים יאמרו באו חשבון וגו׳ כי בעת שנלחם סיחון במלך מואב לכד תחלה עיר חשבון ונחרבה העיר אחרי כן בנה אותה לבית מלכות וזה טעם אשר יושב בחשבון וכן נאמר בספר יהושע סיחון מלך האמורי אשר מלך בחשבון והיו המושלים אומרים לאמורי באו חשבון והשבו בה תבנה ותכונן אחרי חורבנה עיר סיחון אשר המלך עליה ואחר שישב סיחון בחשבון אסף שם את חילו וילכוד מגבול מואב עד ארנון וארנון בכלל על כן אמרו המושלים כי אש יצאה מחשבון להבה מקרית סיחון אשר יושב בה ואכלה ער מואב בעלי הבמות אשר לארנון שלכד סיחון ארנון ממואב וכל במות הארץ ובעלי הבמות כענין ובמות עולם למורשה ולקח עוד מבני עמון מארנון עד היבוק כמו שנאמר ביהושע ויתן משה למטה גד את יעזר וכל ערי הגלעד וחצי ארץ בני עמון עד ערוער והיא הארץ אשר היה מלך בני עמון תובע ליפתח כמו שאמר כי לקח ישראל את ארצי מארנון ועד היבוק ומן המדבר ועד הירדן : וטעם (כט) אוי לך מואב אבדת עם

רשב״ם

(כז) על כן יאמרו המשלים · על מלחמת סיחון ועוג נתנבא תדלה · מושלים · מושלי נבואות כגון בלעם וחבריו : (כח) ער מואב · עיר מלוכה של מואב נקראת ער : (ל) ונירם · ונשליך אותם ממקומם · ונהרם אותם · כמו מן נטה יאמר נטנו יאמר מן ירה ניר · ונירם כמו ונרם · ובן יבדלני מן יבדלנו להוציאנו במו להוציאנו : וישב · ונפ״ל

אֲגַח קְרָבָא בְּמַלְכָּא דְמוֹאָב קַדְמָאָה וּנְסֵיב יָת כָּל אַרְעֵיהּ מִידֵהּ עַד אַרְנוֹן: כז עַל כֵּן יֵימְרוּן מְתַלַיָּא עוּלוּ לְחֶשְׁבּוֹן תִּתְבְּנֵי וְתִשְׁתַּכְלַל קַרְתָּא דְסִיחוֹן: כח אֲרֵי קִידוּם תַּקִּיף כְּאֶשָּׁא נְפַק מֵחֶשְׁבּוֹן עָבְדֵי קְרָבָא כְּשַׁלְהוֹבִיתָא מִקַּרְתָּא דְסִיחוֹן קְטִילוּ עַמָּא דִּשְׁרוֹ בִּלְחַיַּת מוֹאָב כֻּמְרַיָּא דְּפָלְחִין בֵּית דַּחַלָּא רָמָתָא דְאַרְנוֹן: כט וַי לְכוֹן מוֹאָבָאֵי אֲבַדְתּוּן עַמָּא דְּפָלְחִין לִכְמוֹשׁ מְסַר בְּנוֹהִי צֵירִין וּבְנָתֵיהּ בְּשִׁבְיָא לְמַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה סִיחוֹן: ל וּמַלְכוּ פְּסָקַת מֵחֶשְׁבּוֹן עֲדָא שָׁלְטַן מִדִּיבוֹן וְצָדִיאוּ עַד*) נֹפַח דִּסְמִיךְ עַד מֵידְבָא: לא וִיתֵב יִשְׂרָאֵל בַּאֲרַע אֱמוֹרָאָה: לב וּשְׁלַח מֹשֶׁה לְאַלָּלָא יָת יַעְזֵר וּכְבָשׁוּ

*) בכ"י סנוסח על

נתינה לגר

המלוכה נקראת „אם" והערים הקטנות המתיחסות לה נקראו „בנות". (כח) כי אש, ארי קידום תקיף כאשא. ר"ל רוח קדים חזק כאש יצא מחשבון, מירושלמי ויוב"ע משמע שפירשו מחלוקת אבל כוונת אונקלוס במלת „קדום" פה, הינה על המחלוקת כ"א להפלגת הענין, וכ"ת „כי אש קדחה באפי" (דברים ל"ב כ"ב) „ארי קדום תקיף כאשא", ופעם ית' „רוח קדים" ופעם ית' „קדים" לבד וע' לעיל (שמות י"ד כ"א). להבה, עבדי קרבא כשלהוביתא. ר"ל אנשי מלחמה תקיפים כשלהבת. בעלי במות, כומריא דפלחין בית דחלא רמתא. ר"ל משחיתים כאש וכלהבה שיצאו מקרית סיחון אכלו הכומרים שעבדו בבית יראתם בבמות ארנון. (כט) פלטים, צירין. אפשר שכוונתו „שלוחים" ר"ל נסים ופלטים ושלוחים מחרב כמו השליח הממהר לעשות שליחותו כן הם בורחים מהרב, ואפשר שר"ל „זעירין" ר"ל בניו ובנותיו הקטנים שאינן ראויין למלאכה, וע' בחזקוני, ובכ"י מצאתי „אסירין" והוא שב על כמוש. (ל) עד דיבן, עדא שלטן מדיבון. כבר פירש"י שהמת' פי' „עד" כמו „עדא" בארמית שענינו „סר" אם הוא בבנין הקל, כמ"ש לעיל ויקרא כ"ו ו'. ונשים, וצדיאו. ר"ל שממו ארחות, ויש נוסחא „וצדיו" אבל לכל הנוסחאות לא אדע למה השמיט המת' את הנו"ן של מ"ב. ואפשר שמפרש כפי' הראשון מהראב"ע שהנו"ן הוא לסימן בנין נפעל והדגש לחסרון אל"ף, ויותר נכון שצדיאו או צדיו הוא גם דבר.

בעל הטורים

לו תשובה כמו שעשה מלך אדום אלא מיד יצא לקראתו למלחמה: (כז) על כן יאמרו המשלים · בגימט' אלה המה המשלים בילעם [עי' ב"ב דף ע"ח פ"ב]: (ל) אבד עד מידבא · רי"ש נקודה ונשאר אש כי שרפה באש וניטול ראש שלה: (לב) ויורש · כתיב ויירש שלא הוצרכו להורישם אלא ברחו מעצמם:

אבן עזרא

והוא דבר ידוע: (כז) המושלים · הבודאים משלים מלבם: וטעם באו חשבון · לאמורים יאמרו: ותבנה · יותר ממה שהיא ותכונן להיותה עיר סיחון: (כח) כי אש יצאה מחשבון · רמז לאנשים שקשרו בחשבון על מלכם: להבה · הטעם כפול כמשפט: מקרית סיחון · מקרית שהוא היום לסיחון: ער מואב · שם מקום סמוך כמו מבית לחם יהודה: במות · מקומות גבוהים: (כט) כמוש · שם צלם אלהי מואב: פליטם · פליטי חרב בורחים: (ל) ונירם · דברי משה והמ"ם סימן מלך אמורי וגדודיו ולו שני פירושים · האחד מגזירת ניר ותהיה מלת ונירם מושכת עצמה ואחרת עמה כמו והנבואה עודד הנביא וכן הוא ונירם אבד ניר חשבון ותהיה מלת ונירם כמו בתוך האהלי הערכך וכן הוא והניר שלהם אבד שהוא ניר חשבון · והפירוש השני שתהיה מלת ונירם מגזרת ירה ויור אשר יריתי והטעם כאשר ירינו אותם אבד חשבון: ונשים · מפעלי הכפל והחיר"ק תחת קמ"ץ קטן כמו ויסב אלהים את העם ויאמר רבי משה הכהן כי השמות לחסרון האל"ף כאל"ף מלפנו מבהמות ארץ מגזרת תאשם שומרון וי"א כי חשבון היתה עיר סיחון לעולם וטעם באו חשבון דברי המושלים למואבים הבאים בשבי אל חשבון כי אש יצאה מחשבון משל למתנות סיחון וכאשר ירינום דברי המושלים על לשון המואבים חשבנו כי תאבד חשבון ונעשה שממה כל הארץ עד נופח או

רמב"ן

כמוש · כי היה עם מואב עובד לכמוש אלוהו בונה במות ובוטח בו יותר מכל עם ובעת צרתו אמר לו קומה והושיענו וכן הכתוב מזכיר בהם בכל מקום כמו שכתוב והיה כי נראה כי נלאה מואב על הבמה ובא אל מקדשו להתפלל ולא יוכל ונאמר ויצא כמוש בגולה כהניו ושריו יחדו והשבתי למואב נאם ה' מעלה במה ומקטיר לאלהיו ולכך יאמרו המושלים דרך לעג כי כמוש נתן בניו פלטים כלומר בורחים ונסים מפני חרב ובנותיו בשבית כי המאמינים בו יקראו בניו ובנותיו כאשר יקראו עמו וכן בת אל נכר ולא כדברי רש"י שפירש נתן הנותן בניו פלטים מחרב והיה כמוש נעבד גם לבני עמון כמו שאמר יפתח את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש והיה להם עוד באלהים מלכום שקוץ בני עמון או הזכיר יפתח לעמון כמוש אלהיך בעבור מה שתפסו ישראל ממואב כאשר הזכיר להם בלק מלך מואב לומר שלא הציל כמוש אלהיהם ולא בלק מלכם את ארצם מיד ישראל והנכון הוא מאד שנאמר בדברי רבותינו כי

ספורנו

מלכות לסיחון מלך האמורי קודם שכבש ערי מואב: (כז) על כן יאמרו המושלים · המספרים באור משלים שראו בחלום חזיון כמו שעשה בלעם כאמרו וישא משלו: באו חשבון · אתם יושבי ערי מואב בואו חשבון והכנעו לסיחון כי הוא יגאלת וימלוך עליכם: (ל) ונירם אבד · ניר ומלכות סיחון ואשו ולהבתו שהם שרי צבאותיו יאבד כי אחר שספרו נצחונו של סיחון ספרו כמו כן אבדן מלכותו ע"י ישראל: (לא) וישב ישראל בארץ האמורי · ומכל זה בספר ההגאה כי ישראל אז לא ישבו בארץ מואב אבל ישבו בארץ האמ וכו' כמו שבאר יפתח באמרו לא לקח ישראל את ארץ מואב ואת ארץ בני עמון: (לב) וילכדו כתיב · המרגלים ששלח משה לכדו את בנות יעזר: ויורש · משה הוריש אח"כ את האמורי אשר ביעזר:

ויקח

שָׁם׃ לג וַיִּפְנוּ וַיַּעֲלוּ דֶּרֶךְ הַבָּשָׁן וַיֵּצֵא עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן לִקְרָאתָם הוּא וְכָל־עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה אֶדְרֶעִי׃ מפטיר לד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אַל־תִּירָא אֹתוֹ כִּי בְיָדְךָ נָתַתִּי אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וְאֶת־אַרְצוֹ וְעָשִׂיתָ לּוֹ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְסִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן׃ לה וַיַּכּוּ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ עַד־בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לוֹ שָׂרִיד וַיִּירְשׁוּ אֶת־אַרְצוֹ׃ כב א וַיִּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ בְּעַרְבוֹת מוֹאָב מֵעֵבֶר לְיַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃ ס ס ס פ"ז למידב"א סימן · יתוא"ל סימן · עז"ו סימן :

ומפטירין ויפתח הגלעדי בשופטים סימן י"א :

סדר בלק

ב וַיַּרְא בָּלָק בֶּן־צִפּוֹר אֵת כָּל־אֲשֶׁר־עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לָאֱמֹרִי׃ ג וַיָּגָר מוֹאָב מִפְּנֵי הָעָם מְאֹד כִּי רַב־הוּא וַיָּקָץ מוֹאָב מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ד וַיֹּאמֶר מוֹאָב אֶל־זִקְנֵי מִדְיָן עַתָּה יְלַחֲכוּ הַקָּהָל אֶת־כָּל־סְבִיבֹתֵינוּ כִּלְחֹךְ הַשּׁוֹר אֵת יֶרֶק הַשָּׂדֶה וּבָלָק בֶּן־צִפּוֹר מֶלֶךְ לְמוֹאָב בָּעֵת

ת"א ויאמר ה' אל משה אל תירא · נדה סא : בלק · סנהדרין קה :

רש"י

אמרו לא נעשה כראשונים בטוחים אנו בכח תפלתו של משה להלחם : (לד) אל תירא אתו · שהיה משה ירא להלחם שמא תעמוד לו זכותו של אברהם שנאמר ויבא הפליט הוא עוג שפלט מן הרפאים שהכו כדרלעומר וחבריו בעשתרות קרנים שנאמר כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים : (לה) ויכו אתו · משה הרגו כדאיתא בברכות בהרואה עקר טורא בר תלתא פרסי וכו' : חסלת פרשת חקת

(ב) וירא בלק וגו' את כל אשר עשה ישראל לאמורי · אמר אלו שני מלכים שהיינו בטוחים עליהם לא עמדו בפניהם אנו על אחת כמה וכמה לפיכך · (ג) ויגר מואב · לשון מורא כמו גורו לכם : ויקץ מואב · קצו בחייהם (כמו קצתי בחיי) והוא מקרא קצר : (ד) אל זקני מדין · והלא מעולם היו שונאים זה את זה שנאמר המכה את מדין בשדה מואב שבאו מדין על מואב למלחמה אלא מיראתן של ישראל עשו שלום ביניהם מה ראו מואב ליטול עצה ממדין כיון שראו את ישראל נוצחים שלא כמנהג העולם · אמרו מנהיגם של אלו במדין נתגדל נשאל מהם מה מדתו · אמרו להם אין כחו אלא בפיו · אמרו אף אנו נבוא עליהם באדם שכחו בפיו : כלחוך השור · כל מה שהשור מלחך אין בו ברכה : בעת ההיא · לא היה ראוי

רמב"ן

המושלים בלעם וכיוצא בו מן הקוסמים שהיו נושאים משל בעתידות : (לד) אל תירא אתו · כי היה משה ירא שמא תעמיד לו זכותו של אברהם שנאמר בו ויבא הפליט ויגד לאברם העברי והוא עוג שפלט מן הרפאים

אבן עזרא

כם דברי משה : (לג) ויפנו · פירשתיו : אדרעי · אל אדרעי דרך קצרה : (לה) השאיר לו · אחד מישראל :

חסלת פרשת חקת

(ב) לאמרי · בקמצות הלמ"ד והטעם לידוע שהוא סיחון ועוג ולא היו כמלכי כנען גדולים כאלה והעד אשר כגבה ארזים גבהו : (ג) ויגר מואב · כמו ויירא וכן גורו לכם : ויקץ · כמו ספוך וכמוהו נעלה ביהודה ונקיצנה : (ד) אל זקני מדין · יתכן שהיו החמשה מלכים זקנים : ילחכו

רשב"ם

ונפעל כן ונירם · ואילו היה מפורש כתרגום היה לו לינקד ונירם וי"ו חטף : (א) מעבר לירדן ירחו · כלומר כנגד ירדן וכנגד ירחו · לא למטה בירדן ולא למעלה מיושבי ארץ ישראל · ראוי ליכתב מעבר לירדן לאתר שעברו את הירדן שלהם קרוי ערבות מואב עבר לירדן :

(ג) ויקץ מואב · בחייו כמ' קצתי בחיי : (ד) ילחכו · כל התבואות וכל מיני אוכלין :

ארץ

כפרנהא ותריך ית אמוראה די תמן: לג ואתפניאו וסליקו לארח מתנן ונפק עוג מלכא דמתנן לקדמותהון הוא וכל עמה לאגחא קרבא לאדרעי: לד ואמר יי למשה לא תדחל מנה ארי בידך מסרית יתה וית כל עמה וית ארעה ותעבד לה כמא די עבדת לסיחון מלכא דאמוראה די יתב בחשבון: לה ומחו יתה וית בנוהי וית כל עמה עד דלא אשתאר לה משזיב ויריתו ית ארעה: א ונטלו בני ישראל ושרו במשריא דמואב מעברא לירדנא דירחו:

ב וחזא בלק בר צפור ית כל די עבד ישראל לאמוראי: ג ודחל מואבאה מן קדם עמא לחדא ארי סגי הוא ועקת למואבאי מן קדם בני ישראל: ד ואמר מואב לסבי מדין כען ישיצון קהלא ית כל סחרננא כמא דמלחיך תורא ית ירוקא

נתינה לגר

כב (ג) ויקץ, ועקת. אפשר שכוונתו כמ"ב יב"ע ורש"י „קצו בחייהם" ויותר נראה שהוא מל' „עוקה" שתרגומו בכ"מ „עקא" או „עקתא" ובחלוף אותיות. (ד) ילחכו, ישיצון, כלהך, כמא

בעל הטורים

(ב) וירא בלק · בא ללוק דמן של ישראל: בן צפור · שעף עליהם כצפור לקללם וזהו כצפור נודדת מן קנה כן קללת חנם לא תבא · וירא שראה שעמדה לו חמה למשה · וירא שנתקדרה חמה [אולי צ"ל וירא בגימט' נקדו החמה] מלינו ראייה לשון סכנה כמו כי שומע יוסף וכן לשון שמיעה כמו וכל העם רואים [עי' יו"ד בכם הפסיקתא]: (ג) ויגר · ב' במס' · וירא שאול אשר הוא משכיל מאד ויגר מפניו (ש"א י"ח) אף כאן בשביל שראה שישראל מצליחים ומשכילים בכל ירא מפניהם: ויגר מואב · והיינו דכתיב אילי מואב יאחזמו רעד: (ד) ילחכו · ב' במס' · הכא ואידך ילחכו עפר כנחש בתרי עשר בפרשת רעה עמך בשבטך (מיכה ז') שמדבר מענין הגאולה והיינו דכתיב כאשר שמע למצרים יחילו לשמע צור לומר כי

רמב"ן

שהכו אזרפל וחבריו בעשתרות קרנים לשון רש"י מדברי רבותינו · נתשרשו גם בזה מדעתם שלא יירא משה רבינו מזרוע בשר כי עמו ה' אלהינו וכל הגוים כאין נגדו מאפס ותוהו נחשבו לו והוא המזהיר את ישראל אל תיראו ואל תערצו מפניהם והוא המאשים אותם בירא‍תם כענין שאמר במרגלים ואומר אליכם לא תערצון ולא תיראון מהם ה' אלהיכם הוא ילחם לכם אבל נתיירא משה מפני הזכות שידע לו · ועל דרך הפשט לא היה בדעתו של משה להוריש עתה לישראל ארץ סיחון ועוג כאשר פירשתי והנה סיחון יצא לקראת ישראל המדברה וילחם בם על כרחם אז הודיע השם ראה החלותי תת לפניך את סיחון ואת ארצו החל רש כי מכאן תתחיל בכבוש שבעה עמים אבל עוג אסף כל חילו אדרעי והוא עיר בקצה גבולו והיו ישראל יכולים לנסות מעליו כאשר נטו מעל עשו והשם אמר לו אל תירא אותו ולך אליו והתגר בו מלחמה כי בידך נתתי אותו ובמדבר סיני רבה ראיתי למה נתירא אמר שמא מעלו ישראל במלחמת סיחון או נתלכלכו בעבירה וכולה אגדה וכך היא יראת כל הצדיקים וכן ביהושע:

חסלת פרשת חקת

(ג) מעם ויגר מואב מפני העם · בעבור כי רב הוא שהיה מואב קטן בגוים כי איננו עם קדמון כמו הכנעני והאמורי ואולתם מבני נח ויגורו מאד מפני העם שהיו רבים מאד מהם כי פרו וישרצו ויעצ"ו מהם ויקץ עוד מפני בני ישראל ששמעו המכות הגדולות הנעשות להם ולאבותיהם והנה ידעו מואב כי ישראל לא ילכדו את ארצם מהם כי שלחו להם כאשר שלחו לסיחון עד אשר אעבור את הירדן אל הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו או ששמעו ג"כ מניעת השם שאמר להם אל תצר את מואב ולכן אמרו לזקני מדין אעפ"י שלא ילכדו את ארצנו ילחכו נכונים את כל סביבותינו כלחוך השור את ירק השדה וילכדו להם את כל סביבותינו כאשר עשו לשני מלכי האמורי ויתנו אותנו למס עובד: (ד) זקני מדין · אמר ר"א כי יתכן שהיו החמשה מלכים זקנים וא"כ וילכו זקני מואב וזקני מדין אינם הזקנים הנזכרים תחלה כי המלכים לא הלכו לפניו רק שרים ככתוב · ועל דעת רבותינו שאמרו מנהיגם של אלו במדין נתגדל ראוי להם לשלוח אל זקני מדין לא למלכים ולא לעם כי הזקנים הם היודעים ענינו · והנראה בעיני כי היו מתחלה במדין מלכים וסיחון מלך האמורי נלחם במלך מואב הראשון ויקח את כל ארצו מידו עד ארנון ונלחם בבני עמון ולקח מארצם כמו שאמר מלך עמון ליפתח כי לקח ישראל את ארצי בעלותו ממצרים ויפתח השיב לו כי

ספורנו

(ב) וירא בלק · אדם מפורסם למלומד מלחמה כאמרו הטוב טוב אתה מבלק בן צפור וכו' · ראה שבקש ישראל לעבור בארץ סיחון וכשלא נתן לעבור החרימוהו וראה שגלתו לא בדרך תחבולות מלחמה: (ג) ויגר מואב · אילי מואב שלא נתנו ישראל לעבור כמו שהעיד יפתח באמרו וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה: כי רב הוא · לא מפני תחבולות מלחמתם: ויקץ מואב · המון מואב קצו בחייהם מפני בני ישראל שאלו אותם: (ד) עתה · שכבשו ארץ סיחון ועוג: ילחכו הקהל את כל סביבותינו · להרחיב גבולם ולסבטיהם: ובלק בן צפור · שהיה נודע לגבור ואיש מלחמה: מלך למואב בעת ההיא · ומ"מ לא מלאו לבו להלחם בישראל כאמרו הרוב רב עם ישראל אם נלחום נלחם בם · ומה שאמר יהושע ויקם בלק

הוא: ה וישלח מלאכים אל־בלעם בן־בעור פתורה אשר על־הנהר ארץ בני־עמו לקרא־לו לאמר הנה עם יצא ממצרים הנה כסה את־עין הארץ והוא ישב ממלי: ו ועתה לכה־נא ארה־לי את־העם הזה כי־עצום הוא ממני אולי אוכל נכה־בו ואגרשנו מן־הארץ כי ידעתי את אשר־תברך מברך ואשר תאר יואר: ז וילכו זקני מואב וזקני מדין וקסמים בידם ויבאו אל־בלעם וידברו אליו דברי בלק: ח ויאמר אליהם לינו פה הלילה והשבתי אתכם דבר כאשר ידבר יהוה אלי וישבו שרי־מואב עם־בלעם: ט ויבא אלהים אל־בלעם ויאמר מי האנשים

ת"א והוא ישב ממלי. חולין יט: בן בעור. סנהדרין קה: לינו פה הלילה. שם: וישבו שרי מואב. שם:

רש"י

למלכות ונסיכי מדין היו וכיון שמת סיחון מנוהו עליהם לצורך שעה: (ה) פתורה. כשולחני הזה שהכל מריצין לו מעות כך כל המלכים מריצין לו אגרותיהם ולפי פשוטו של מקרא כך שם המקום: ארץ בני עמו. של בלק משם היה וזה היה מתנבא ואומר לו עתיד אתה למלוך וא"ת מפני מה השרה הקב"ה שכינתו על עובד כוכבים רשע כדי שלא יהיה פתחון פה לעובדי כוכבים לומר אילו היו לנו נביאים חזרנו למוטב העמיד להם נביאים והם פרצו גדר העולם שבתחלה היו גדורים בעריות וזה נתן להם עצה להפקיר עצמן לזנות: לקרוא לו. הקריאה היתה שלו ולהנאתו שהיה פוסק לו ממון הרבה: עם יצא ממצרים. וא"ת מה מזיקך: הנה כסה את עין הארץ. סיחון ועוג שהיו שומרים אותנו עמדו עליהם והרגום: והוא יושב ממולי. חסר כתיב קרובים הם להכריתני כמו כי אמילם: (ו) נכה בו. אני ועמי נכה בהם. ד"א לשון משנה מיעוט הוא מנכה לו מן הדמים נחסר מהם מעט: כי ידעתי וגו'. ע"י מלחמת סיחון שעזרתו להכות את מואב:

(ז) וקסמים בידם. כל מיני קסמים שלא יאמר אין כלי תשמישי עמי. ד"א קסם זה נטלו בידם זקני מדין אמרו אם יבא עמנו בפעם הזאת יש בו ממש ואם ידחנו אין בו תועלת לפיכך כשאמר להם לינו פה הלילה אמרו אין בו תקוה הניחוהו והלכו להם שנאמר וישבו שרי מואב עם בלעם אבל זקני מדין הלכו להם: (ח) לינו פה הלילה. אין רוח הקודש שורה עליו אלא בלילה וכן לכל נביאי עובדי כוכבים וכן לבן בחלום הלילה שנאמר ויאמר ה' אל לבן הארמי בחלום הלילה. כאדם ההולך אצל פילגשו בהחבא: כאשר ידבר ה' אלי. אם ימליכני ללכת עם בני אדם כמותכם אלך עמכם שמא אין כבודי להתי להלוך אלא עם שרים גדולים מכם: וישבו. לשון עכבה: (ט) מי האנשים האלה עמך. להטעותו בא (ר"ל ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם כוונת הש"י באמר מי האנשים היתה לטובה ליכנס עמו בדברים כמ"ש רש"י בפרשת בראשית בתיבת איכה אך בא לבלעם למעות כי הוא טעה) אמר פעמים שאין הכל גלוי לפניו אין

רמב"ן

מסיחון לקחה וכתוב ביהושע ויהי להם הגבול יעזר וכל ערי הגלעד וחצי ארץ בני עמון עד ערוער ונלחם סיחון עוד עם מלכי מדין וכבש ארצם ושם אותם לו לעבדים נושאי מנחה והסיר עטרת ראשם ולא נתן להם סדר מלכות והשאירם שופטים בארץ מדין בעבורו ולכן יקראו זקני מדין כדרך השערה אל הזקנים והראיה בזה שכתוב ביהושע וכל ממלכות סיחון מלך האמורי אשר מלך בחשבון אשר הכה משה אותו ואת נשיאי מדין את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור ואת רבע נסיכי סיחון יושבי הארץ כי היתה תחת ממשלתו. וטעם ואת מלכי מדין אשר היו מלכים האלה כמו שאמר נשיאי מדין נסיכי סיחון וכן נאמר ראש אומות בית אב במדין הוא לא מלך או יהיה טעם מלכי מדין שחזרו למלכותם בעת ההיא. ולא ידעתי טעם למה שאמר הכתוב ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא כי הראוי הוא שיאמר תחלה וירא בלק בן צפור מלך

רשב"ם

(ה) ארץ בני עמו. של בלק: (ו) את אשר תברך. בנבואה. גם בלק היה יודע שנביא היה ובנבואה היה אומר עתידות או ע"י קסמים כי כן נקרא בלעם הקוסם ביהושע אך סבור הוא שיועילו לו תפלותיו וקרבנותיו: (ז) וקסמים בידם. מיני קסמים היו מוליכין לבלעם פן יאמר אין בידי מיני קסמים. כדכתיב בימינו היה הקסם ירושלים

דחקלא ובלק בר צפור מלכא למואב בעדנא ההיא: ה ושלח אזגדין לות בלעם בר בעור לפתור ארם דעל פרת ארע בני עמה למקרי ליה למימר הא עמא נפק ממצרים הא חפא ית עין שמשא דארעא והוא שרי מלקבלי: ו וכען איתא כען לוט לי ית עמא הדין ארי תקיף הוא מני מאים איכול לאגחא ביה קרב ואתרכניה מן ארעא ארי ידעית ית די תברך מברך*) ודי תלוט ליט: ז ואזלו סבי מואב וסבי מדין וקסמיא בידיהון ואתו לות בלעם ומלילו עמיה פתגמי בלק: ח ואמר להון ביתו הכא בליליא ואתיב יתכון פתגמא כמא די ימליל יי עמי ואוריכו רברבי מואב עם בלעם: ט ואתא מימר מן קדם יי לות בלעם ואמר מן גבריא האלין

*) נראה לנקד מְבָרָךְ, הר' בקמץ, וכן נקוד "יהי שם ה' מברך" בה"י, בקמץ הר', וכן נכון. הוידענהיים

נתינה לגר

דמלרך. שינה לתקון הלשון והמליצה. (ה) פתורה, לפתור ארם. הוא ע"פ המפורש במקום אחר (דברים כ"ג ה') "מפתור ארם נהרים". (ה) עין הארץ, עין שמשא. שינה ע"פ הגולת לשון הארמית השונה בזה מהעברית, ור"ל שאין מקום לשמש להאיר על הארץ. (ט) ויבא אלהים, ואתא מימר מן קדם ה'. בכ"מ שבא האלהים לאוה"ע לא תרגם בלשון התגלות מפני כבוד ה',

בעל הטורים

יפול פחדם על כל האומות: (ה) אל בלעם בן בעור פתורה. בגימט' זהו פותר חלומות: הנה עם יצא. הנה עולה ה' לומר כמ"ך רבואות יצא: יושב ממולי. שיושב כנגדי ורואה אותי ואני איני יכול לראותו מפני הענגים שמקיפים אותו: (ו) לכה נא. בה"א כי המשה דגלים הם [עי' בדברי רבינו בפסוק ובנוסח יאמר ע"כ לשונו המפרש: אך לפי כיום דבריו נראה שצריך לומר ד' דגלים וכן מצאתי שגרס ד'] וערב רב יוצא אחריהם זנב: ארה לי. פיו הכבילו שלכוף קלל אותו: מבורך. ג'. הכא ואידך יהי שם ה' מבורך (תהלים קי"ג) ואידך באיוב (א') מלמד שהיה יודע לכוין השעה שהקב"ה כועס בה והיה מקלל ומברך בה' וזהו יהי שם ה' מבורך: תאור. ג'. הכא ואידך לא תאור את העם. ונביא נעמך לא תאור ודרבינן מיניה בסנהדרין הוא הדין לכל

אבן עזרא

בלחך. שניהם בניינים: (ה) פתורה. כמו מצרימה אל פתור: ארץ בני עמו. והם ארמים וכן מפתור ארם נהרים ונדרש בלעם הוא בלע כי זה ארמי ואם בעבור בעור אביו הנה בן אחשורוש קודם אחשורוש רק הם שנים: אשר על הנהר. פירוש ארם נהרים: עין הארץ. פירשתיו: (ו) ארה לי. לשון צווי מפעלי הכפל בחסרון אות הכפל וכן קבה לי והנה קוב על משקל שמור וקבה לי בחסרון הה"א על דרך משקל שכב רכב צלא: נכה בו. שם הפועל ואין טעם בעבור היותו בה"א כי הנה כמוהו לכלא הפשע: יואר. הוי"ו הנח הנעלם תחת הדגש שהוא תחת אות הכפל כמו על כמון יוסב ולא היה כמוהו מאותו בנין בעבור אות הגרון כמשפט: (ז) זקני מואב. והכמים: וקסמים בידם. אמר רבי משה הגיד הספרדי ז"ל בטעמו ודמי הקסמים והיותו מבידם ולא אמר כלום רק הוא כמשמעו ושפר הכתוב שבלק אל קוסם קוסמים כמוהו ועוד שלא יוכל להתעכב לאמר לא אמצא יום נבחר ושעה נבחרת ללכת ולקוב כי הם חכמי אומנותו והעד שפירושו כאשר הוא שאמר הכתוב בימינו היה הקסם: (ח) והשבותי אתכם דבר. אחר בתלינו: (ט) ויבא אלהים. לכבוד ישראל כי השם ידע דבר בעל פעור ואילו היה בלעם מקלל אותם היו כל העולם אומרים כי בעבור קללת בלעם באה המגפה: מי האנשים

רמב"ן

מואב את כל אשר עשה ישראל לאמורי ואולי היה בלק גבור חיל נודע מאד במעשה תקפו וגבורתו והזכיר הכתוב כי אע"פ שהיה למואב בעת ההיא מלך תקיף ואמיץ לבו בגבורים היה ירא וקץ מאד מפני בני ישראל ולכך אמר יפתח הטוב טוב אתה מבלק בן צפור מלך מואב כי לא יפחיד את המלך רק במלך נורא מאד. ויתכן כי מואב לא היה עליהם מלך והיה העם ירא מאד מפני בני ישראל ועשו שני דברים שלחו אל זקני מדין לאמר עתה ילחכו הקהל והקימו עליהם המלך הזה בעצת מדין ואחרי כן שלחו כלם אל בלעם במצות המלך. וזה טעם בעת ההיא בהתיעצם בענין ישראל ושלחם לבלעם ויהיה טעם וירא בלק שהיה אחד מגברי מואב וגבור חיל ונתעורר בענין הזה ואמר למואב הבה נתחכמה לעם והם קמו והמליכוהו בעצת מדין ובב"ר דרש במדבר סיני רבה ראיתי ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא והלא מתחלה נסיך היה שנאמר את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור ואת רבע אלא כיון שנהרג סיחון המליכוהו עליהם בעת ההיא שנזדמנה לו השעה: (ה) ארץ בני עמו. של בלק משם היה וזה היה מתנבא ואומר לו עתיד אתה למלוך לשון רש"י מדברי אגדה. ופשוטו ארץ בני עמו של בלעם כי שם נולד ושם יחוסו והטעם להזכיר כן מפני שהיה קוסם מן הארץ שכל בני קדם קוסמים כענין שכתוב כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים: (ו) וטעם

ספורנו

בלק בן צפור מלך מואב וילחם בישראל אמר זה על שבכר את בלעם לקלל כמו שאמר נאמרו וישלח ויקרא לבלעם: (ו) אולי אוכל. אחר שתקללנו: נכה בו. אני במלחמה ואתם בקללה: אשר תברך מבורך. הנה כהו לא היה לברך אבל היה לקלל בהזכיר עון או בכוון שעה כדברי רבותינו ז"ל ולכן לא שאל ממנו שיברכהו לנצח או שיוכל להתיצב מנגד אבל אמר ידעתי אשר תברך מבורך לכבודו של בלעם לסורות שלא חשב אותו למזיק בלבד: (ז) וקסמים בידם. כלי הקסם כי קוסם היה בלעם לכוין השעה כאמרו ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישראל בחרב על חלליהם: (ח) כאשר ידבר ה' אלי. כי אכין עצמי לנבואה: (ט) מי האנשים. מי הם אלך בהכינות עצמך לנבואה בעדם לדעת מה תעשה להם. האמנם הם אלך כשואלי עתידות ורצה לדעת העתיד לתען הגיד להם או הם אלך כמבקשים להשיג איזה תכונה

האלה עמך: י ויאמר בלעם אל־האלהים בלק בן־צפר מלך מואב שלח אלי: יא הנה העם היצא ממצרים ויכס את־עין הארץ עתה לכה קבה־לי אתו אולי אוכל להלחם בו וגרשתיו: יב ויאמר אלהים אל־בלעם לא תלך עמהם לא תאר את־העם כי ברוך הוא: שני חמישי כשהן מחוברין יג ויקם בלעם בבקר ויאמר אל־שרי בלק לכו אל־ארצכם כי מאן יהוה לתתי להלך עמכם: יד ויקומו שרי מואב ויבאו אל־בלק ויאמרו מאן בלעם הלך עמנו: טו ויסף עוד בלק שלח שרים רבים ונכבדים מאלה: טז ויבאו אל־בלעם ויאמרו לו כה אמר בלק בן־צפור אל־נא תמנע מהלך אלי: יז כי־כבד אכבדך מאד וכל אשר־תאמר אלי אעשה ולכה־נא קבה־לי את העם הזה: יח ויען בלעם ויאמר אל־עבדי בלק אם־יתן־לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבר את־פי יהוה אלהי לעשות קטנה או גדולה: יט ועתה שבו נא בזה גם־אתם הלילה ואדעה מה־יסף יהוה דבר עמי: כ ויבא אלהים ׀ אל־בלעם לילה ויאמר לו אם־לקרא לך באו האנשים

ת"א לא תלך עמהם · סנהדרין קה מכות י: מאן בלעם · קדושין ד: קמץ בז"ק

רש"י

דעתו שוה עליו אף אני אראה עת שאוכל לקלל ולא יבין: (י) בלק בן צפור וגו' · אע"פ שאיני חשוב בעיניך חשוב אני בעיני המלכים: (יא) קבה לי · זו קשה מארה לי שהוא נוקב ומפרש: וגרשתיו · מן העולם · ובלק לא אמר אלא ואגרשנו מן הארץ איני מבקש אלא להסיעם מעלי ובלעם היה שונאם יותר מבלק: (יב) לא תלך עמהם · אמר לו א"כ אקללם במקומי אמר לו לא תאור את העם א"ל א"כ אברכם אמר לו אינם צריכים לברכתך כי ברוך הוא משל אומרים לצרעה (ס"א לדבורה) לא מדובשך ולא מעוקצך: (יג) להלך עמכם · אלא עם שרים גדולים מכם למדנו שרוחו גבוהה ולא רצה לגלות שהוא ברשותו של מקום אלא בלשון גסות לפיכך ויוסף עוד בלק: (יז) כי כבד אכבדך מאד · יותר ממה שהיית נוטל לשעבר (ר"ל במלחמת סיחון) אני נותן לך: (יח) מלא ביתו כסף וזהב · למדנו שנפשו רחבה ומחמד ממון אחרים אמר ראוי לו ליתן לי כל כסף וזהב שלו שהרי צריך לשכור חיילות רבות ספק נוצח ספק אינו נוצח ואני ודאי נוצח: לא אוכל לעבור · על כרחו גלה שהוא ברשות אחרים ונתנבא כאן שאינו יכול לבטל הברכות שנתברכו האבות מפי השכינה: (יט) גם אתם · פיו הכשילו גם אתם סופכם לילך בפחי נפש כראשונים: מה יסף · לא ישנה דבריו מברכה לקללה הלואי שלא יוסיף לברך כאן נתנבא שעתיד להוסיף להם ברכות על ידו: (כ) אם לקרא

רמב"ן

נכה בו · אני ומדין עוזרי: (יג) אל שרי בלק · על דעת רש"י כי זקני מדין הלכו להם כאשר אמר להם לינו פה הלילה · ויתכן זה כי כאשר הזכיר להם כאשר ידבר ה' אלי לא רצו להמתין לו כי אמרו הגם הזה

רשב"ם

ירושלים קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד: (יד) הלך עמנו · כי לא נחשבנו בעיניו: (טו) רבים ·

דעמך: י ואמר בלעם קדם יי בלק בר צפור מלכא דמואב שלח לותי: יא הא עמא די נפק ממצרים וחפא ית עין שמשא דארעא כען איתא לוט לי יתה מאים אכול לאגחא ביה קרב ואתרכניה: יב ואמר יי לבלעם לא תיזיל עמהון לא תלוט ית עמא ארי בריך הוא: יג וקם בלעם בצפרא ואמר לרברבי בלק אזילו לארעכון ארי לית רעוא קדם יי למשבקי למיזל עמכון: יד וקמו רברבי מואב ואתו לות בלק ואמרו סרב בלעם למיזל עמנא: טו ואוסיף עוד בלק שלח רברבין סגיאין ויקירין מאלין: טז ואתו לות בלעם ואמרו ליה כדנן אמר בלק בר צפור לא כען תתמנע מלמיתי לותי: יז ארי יקרא איקרינך לחדא וכל די תימר לי אעבד ואיתא כען לוט לי ית עמא הדין: יח ואתיב בלעם ואמר לעבדי בלק אם יתן לי בלק מלי ביתיה כסף ודהב לית לי רשו למעבר על גזרת מימרא דיי אלהי למעבד זעירתא או רבתא: יט וכען אוריכו כען הכא אף אתון בליליא ואדע מא יוסף יי למללא עמי: כ ואתא מימר מן קדם יי לבלעם בליליא ואמר ליה אם למקרי לך

נתינה לגר

וכן „ויבא אלהים אל אבימלך (בראשית כ׳ ג׳) ויבא אלהים אל לבן (שם ל״א כ״ד) תרגם „ואתא מימר״. (יג) מאן ה׳, לית רעוא קדם ה׳. לא ת׳ „סריב״ כלקמן (בפסוק שאח״ז) מפני כבוד ה׳, שאח״כ אמר „לך אתם״ ורק בפעם הזאת לא היה עוד רצונו ית׳ שילך עמהם. (כ) לך אתם, אזל עמהון. בעל

בעל הטורים

אדם ע״כ לא תאור שאור לקלל כל אדם: ואשר תאר יואר. [אימתי] שקללת את מואב: (יג) מאן. ג׳. [את״ב שנמצא יותר אך סיכא דאיכא למדרש דרש] מאן ה׳ לתתי מאן בלעם הלוך עמנו אשר מאן לתתי לך בכסף מלמד שטוענו להרבות לו שכרו וזהו מאן כדי לתתו בכסף פדיום לארבות שכרו: לא תאר את העם. בלעם אמר קבה לי והקב״ה השיבו לא תאור שפי׳

אבן עזרא

האלהים באלם. פתחון ותחלת דבור כמו אי הבל אחיך והנה אין כתוב והשם אמר לו קול דמי אחיך: (יב) כי ברוך הוא. השם כי לא תוכל לקלל אותו כי אני ברכתיו: (יז) שרי בלק. ולא הזכיר זקני מדין כי בלק הוא העיקר והוא השולח אליו אמר רבי משה הכהן הספרדי ז״ל כי אף ע״פ שסימן הפעל ביו״ד לא יתכן להיותו כי אם בנו״ן כמו הלהרגני לא יאמר הלארגני והנה שבא לתתי להלוך עמכם לא אנה יכמי הכי יונה המדקדק אמר כי היו״ד נוסף ואיננו נכון: (יד) וטעם הלוך עמנו. ממקומו: (טו) רבים. כמשמעו או גדולים כמו על כל רב ביתו קרית מלך רב והוא דוד כי כן תקרא קרית חנה דוד: (יז) כי כבד אכבדך. כממון: וכל אשר תאמר. שיש צורך כדי שתקללם והעד כי כבד אכבדך כן שאמר בלעם אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב: (יח) מלא ביתו. ביתו מלא וכן מלא כל הארץ כבודו כי רבים טעו שחשבו כי כבוד השם הוא מלא העולם כטעם לה׳ הארץ ומלואה: קטנה או גדולה. אחר השם ויחסר מקום השם וכן ועביר יענה עזות ומאכלו בריאה: (יט) בזה. במקום הזה אמר הגאון ז״ל אם יטעון טוען ויאמר אחר שאמר השם לא תלך עמהם איך אמר קום לך אתם יש להשיב כי השם לא רצה שילך עם האנשים הראשונים עד שיבואו שרים נכבדים מהם ולפי דעתי אין צורך רק טעמו כטעם שלח לך אנשים כי

רמב״ן

בעזרתם של ישראל הוא משולם הוא אשר הוציאם ממצרים ועשה להם אותות ומופתים כי זקני מדין חכמים היו וידעו כל דברי משה עם יתרו גדול ארצם אבל הכתוב לא הזכיר זה. ור״א אמר כי לא הזכירם בעבור כי בלק הוא העיקר והוא בעל השליחות וכן וישבו שרי מואב כי עקר השליחות מאדוניהם היה. והנכון כי זקני מדין אולי הם המלכים הראשונים באו מאליהם אל בלק להתיעץ בענין ישראל ולקחו כלם עצה לשלוח לבלעם והנה שלח בלק השרים שלו שופטיו וחכמיו והלכו עם זקני מדין לארץ מדין כי משם היה דרכם אל עיר בלעם ונשארו זקני מדין בעירם והלכו שרי בלק שהם השלוחים לבדם עד ארם וזה טעם וילכו זקני מואב וזקני מדין כי הלכו מלפני בלק כולם עד מדין וקסמים בידם: לתתי להלוך עמכם. אלא עם שרים גדולים למעט שלוחו גסה ולא רצה לומר שהוא ברשותו של מקום אלא בלשון גסות ולפיכך: (טו) ויוסף עוד בלק שלוח שרים. לשון רש״י. ואינו נכון כי כל כבודו שיתפאר ויתגדל בדבר השם ועוד שהוא לא היה חושב שיתן רשות ללכת עם שרים אחרים נכבדים אבל טעמו שאין השם חפץ שילך כלל והנה בלק חשב אותו כי להרבות שכרו אמר כן ולכך אמר לו למה לא הלכת אלי האמנם לא אוכל כבדך ועל כן הוסיף שלוח שרים רבים ונכבדים להראות לו כי הוא חפץ בו מאד וגדל לתת לו הון ועושר ככל אשר יגזור עליו ובלעם השיב להם אם יתן לי בלק וגו׳ לא אוכל לעבור את פי ה׳ כי הוא אלהי ולא אוכל לעשות קטנה או גדולה אם אעבור את פיו כי ברשותו אני עושה. או יאמר לא אוכל לעבור את פיו בדבר קטן או גדול כי הוא אלהי ואני עבדו: (יח) ויבאו אל בלעם. שב לזקני מואב שהכתוב אמר וישלח מלאכים לא לזקני מדין: (כ) אם לקרוא

ספורנו

בקללתך ותעיר עתה לשאול רשות אם תעשה חפצם: (יב) לא תלך עמהם. אע״פ שלא תקללם לא תלך כדי שלא תתן מעינך בהם לרע כענין אמרם (סנהדרין פ׳ חלק וכתובות פ׳ המוכר את הספינה) נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות: (כ) אם לקרוא

קוּם לֵךְ אִתָּם וְאַךְ אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר־אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ אֹתוֹ תַעֲשֶׂה׃ שלישי כא וַיָּקָם בִּלְעָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־אֲתֹנוֹ וַיֵּלֶךְ עִם־שָׂרֵי מוֹאָב׃ כב וַיִּחַר־אַף אֱלֹהִים כִּי־הוֹלֵךְ הוּא וַיִּתְיַצֵּב מַלְאַךְ יְהוָה בַּדֶּרֶךְ לְשָׂטָן לוֹ וְהוּא רֹכֵב עַל־אֲתֹנוֹ וּשְׁנֵי נְעָרָיו עִמּוֹ׃ כג וַתֵּרֶא הָאָתוֹן אֶת־מַלְאַךְ יְהוָה נִצָּב בַּדֶּרֶךְ וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ וַתֵּט הָאָתוֹן מִן־הַדֶּרֶךְ וַתֵּלֶךְ בַּשָּׂדֶה וַיַּךְ בִּלְעָם אֶת־הָאָתוֹן לְהַטֹּתָהּ הַדָּרֶךְ׃ כד וַיַּעֲמֹד מַלְאַךְ יְהוָה בְּמִשְׁעוֹל הַכְּרָמִים גָּדֵר מִזֶּה וְגָדֵר מִזֶּה׃ כה וַתֵּרֶא הָאָתוֹן אֶת־מַלְאַךְ יְהוָה וַתִּלָּחֵץ אֶל־הַקִּיר וַתִּלְחַץ

ת"א קום לך אתם · סנהדרין קה מכות י: ויקם בלעם בבקר ויחבוש · סנהדרין שם:

רש"י

לך · אם הקריאה שלך וסבור אתה ליטול עליה שכר קום לך אתם: ואך · ע"כ את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה ואעפ"כ וילך בלעם אמר שמא אפתנו ויתרצה: (כא) ויחבוש את אתונו · מכאן ששנאה מקלקלת את השורה שחבש הוא בעצמו · אמר הקב"ה רשע · כבר קדמך אברהם אביהם שנא' וישכם אברהם בבוקר ויחבוש את חמורו: עם שרי מואב · לבו כלבם שוה: (כב) כי הולך הוא · ראה שהדבר רע בעיני המקום ונתאוה לילך: לשטן לו · מלאך של רחמים היה והיה רוצה למנעו מלחטוא שלא יחטא ויאבד: ושני נעריו עמו · מכאן לאדם חשוב היוצא לדרך יוליך עמו שני אנשים לשמשו · וחוזרים ומשמשים זה את זה: (כג) ותרא האתון · והוא לא ראה שנתן הקב"ה רשות לבהמה לראות יותר מן האדם שמתוך שיש בו דעת תטרף דעתו כשיראה מזיקין: וחרבו שלופה בידו · אמר רשע זה הניח כלי אומנותו שכלי זיינם של עובדי כוכבים בחרב והוא בא עליהם בפיו שהוא אומנות שלהם אף אני אתפוש את שלו ואבוא עליו באומנותו וכן היה סופו ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב: (כד) במשעול · כתרגומו בשביל וכן אם ישפוק עפר שומרון לשעלים עפר הנדבק בכפות הרגלים בהלוכן · וכן מי מדד בשעלו מים ברגליו ובהלוכו: גדר מזה וגדר מזה · סתם גדר של אבנים הוא: (כה) ותלחץ · היא עצמה: ותלחץ · את אחרים את רגל בלעם:

רמב"ן

לך באו האנשים · אם הקריאה שלך וסבור אתה ליטול עליה שכר קום לך אתם ועל כרחך הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה ואעפ"כ וילך בלעם אמר שמא אפתנו ויתרצה לשון רש"י · ויחר אף אלהים כי הולך הוא · ראה שאין הדבר טוב בעיני המקום ונתאוה לילך גם זה לשון הרב · ור"א כתב אמר הגאון אם יטעון טוען ויאמר אחר שאמר לו לא תלך עמהם איך אמר לו קום לך אתם יש להשיב כי השם לא רצה שילך עם הראשונים עד שיבאו שרים נכבדים מהם · ולפי דעתי אין צורך כי טעמו כמו שלח לך אנשים כי השם אמר לישראל עלה רש והם לא האמינו רק אמרו נשלחה אנשים אז שאל משה את השם וכן זה כי מה צורך היה לו לומר ואדעה מה יוסף ה' דבר עמי רק השב בלבו מחשבה רעה והשם אמר לו לך אתם רק השמר שלא תדבר רק מה שאומר לך · והעד על פירושי ויחר אף אלהים כי הולך הוא אלו דבריו · וכל זה איננו שוה לי כי מה שאמר הגאון איננו כן כי השם אמר לו לא תלך עמהם לא תאור את העם כי ברוך הוא בעבור שלא יקלל את העם ימנענו ואיך יהיה מותר לו ללכת עם שרים אחרים ולא מנעו מלכת בעבור הכבון מעלת השרים · ומה שאמר ר"א איננו נכון שינחם האלהים וישיב דברו אחור בעבור עקשות השואל · וענין שלח לך אנשים לא כן היה וכבר פירשתי טעמו · ולא עוה"ם

אבן עזרא

השם אמר לישראל עלה רש והם לא האמינו רק אמרו נשלחה אנשים לפנינו אז שאל משה את השם ואמר לו שלח לך אנשים ואחר שאמר השם לבלעם לא תאור את העם מה צורך היה לו לומר ואדעה מה יוסף ה' דבר רק חשב בלבו מחשבה רעה והשם אמר לו לך עם האנשים רק השמר לך שלא תדבר רק מה שאומר לך והעד על פירושי ויחר אף אלהים כי הולך הוא: (כא) ויחבוש · כלווי: (כב) לשטן לו · כבר פירשתיו בספר איוב כי השטן היה המלאך ודברי הגאון שהוא בן אדם לא מעלין ולא מורידין: (כג) מן הדרך · הדרוך והלכה בשדה שאין שם דרך: להטותה הדרך · דרך קצרה ובטעם אל הדרך: (כד) במשעול הכרמים · פירושו כפי מקומו כדברי המתרגם ארמית כי אין ריע לו: (כה) ותלחץ אל הקיר · היא לחצה עצמה: אל הקיר · הוא הגדר: ויוסף להכתה ·

רשב"ם

מרובים ונכבדים חשובים ונכבדים מן הראשונים: (כב) כי הולך הוא · ברצון מתאוה לקללם אע"פ שהיה יודע שאין הקב"ה רוצה: (כה) ותלחץ את רגל בלעם · שעל זה נעשה הגר כדכתיב וילך שפי:

אתו גבריא קום אזל עמהון וברם ית פתגמא די אמליל עמך יתיה תעבד: כא וקם בלעם בצפרא וזרז ית אתניה ואזל עם רברבי מואב: כב ותקיף רגזא דיי ארי אזיל הוא ואתעתד מלאכא דיי בארחא לשטן ליה והוא רכיב על אתניה ותרין עולימוהי עמיה: כג וחזת אתנא ית מלאכא דיי מעתד בארחא וחרביה שליפא בידיה וסטת אתנא מן ארחא ואזלת בחקלא ומחא בלעם ית אתנא לאסטיותה בארחא: כד וקם מלאכא דיי בשביל כרמיא אתרא דגדרא מכא וגדרא מכא: כה וחזת אתנא ית מלאכא דיי ואדחקת לכתלא ודחקת ית רגלא דבלעם לכתלא

נתינה לגר

הכת: והקבלה הבדיל בין „עם" לאת, שעם יבא כשהם שניהם בעלה ובכוונה אחת, ואת יבא גם כשאינם בע"ה אחת, לכן בתחלה אמר לו הקב"ה „לא תלך עמהם" ואח"כ כשהסכים על ידו, אמר „לך אתם" ולא אמר „לך עמם" כי חלילה להל משגות אחרי דבריו, אבל בארמית אין הפרש, ושניהם יתורגמו „עם".

בעל הטורים

הסרות כל דאו: (כ) ואך את הדבר · יכול אם ירלה לקלל האומות יקלל ישראל עמהם או אם ירלה לברך ישראל יברך האומות · ת"ל אך תלך: (כב) בדרך לשטן · מכאן שכל הדרכים בחזקת סכנה: (כג) ותט · ג' במס' · בהאי עינא תרי וחד ותט אשורינו מני ארחך · למה ותט האתון בשביל ותט אשורך שבלעם נטה מני ארחך · שהיה חפץ לקללם והקב"ה רלה לברכם:

רמב"ן

האלהים בדבר אשר יתן רשות בו וחלילה · ובמדרש אמרו מכאן אתה למד שבדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו · והנכון בעיני בענין הזה כי מתחלה מנעו השם שלא יקלל את העם כי ברוך הוא ולמה ילך עמהם אחרי שלא יקללם והם לא יחפצו בו לדבר אחר על כן לא תלך עמהם שלא תאור את העם כי ברוך הוא ובידוע כי בלעם הודיעם את דברי האלהים ובלק שלח אליו פעם שנית כי לא האמין והוסיף לו כבוד בשרים רבים ונכבדים מן הראשונים ונדר להרבות שכרו וכבודו ובלעם ענה אותם שאין הדבר תלוי בממון ולא ברצונו רק הכל ביד השם וישאל ממנו עוד מה יצוה אותו ועשה זה כהוגן כי מה ידע הוא בדעת עליון ועצת ה' לעולם טובה והוא יורה חטאים בדרך ויודיענו מה יענה מלאכי גוי או יגיד לו מה יקרה להם בעתיד והנה השם אמר לו כבר הודעתיך כי העם ברוך הוא ולא תוכל לקללם ועתה חזרו לפניך · ומעם אם לקרוא לך בלבד באו כלומר שיהרצו בלכתך עמהם ע"מ שלא תקלל את העם כאשר הודעתיך מתחלה קום לך אתם ואך את הדבר אשר אדבר אליך אתו תעשה שאפי' אם אצוה אותך לברך שתברכם לא תירא מבלק וזה טעם אם לקרא וכן היה ההפך לשם הנכבד מתחלה שילך עמהם אחרי הודיעו אותם שלא יקללם ושיתנהג בענינם כאשר יצוה כי הרצון לפניו ית' שיברך את ישראל מפי נביא לגוים והנה היה על בלעם להגיד כן לשרי בלק ולאמר הנה הרשה השם אותי להיות קרוא לכם בלבד אבל על מנת שלא לקלל את העם ועל מנת שאם יצוה אותי לברך שאברכם ואם לא יהרצו בכך

יהיו מניחים אותי כי גם בפעם השנית הזאת אמר בלק ולכה נא קבה לי את העם הזה לא יחפוץ בו להודיעו עתידות ולא לדבר אחר זולתי לקוב את העם והנה בלעם מרוב חפצו ללכת לא הודיעם זה ולא אמר להם כלום: (כא) ויקם בלעם בבקר ויחבש את אתנו וילך עם שרי מואב · כרוצה להשלים חפצם על כן חרה אף ה' כי הולך הוא שאלו הודיעם לא היה הולך ועוד בהיה בזה חלול ה' כי בלכתו עמהם סתם והוא ברשות השם חשבו שנתן לו רשות לקלל להם את העם והנה חזר בו ממה שאמר תחלה לא תאור את העם כי ברוך הוא כפי מה שהגיד להם וכאשר יראו עוד שלא יקללם יאמרו כי אחרי כן נמלך עוד או יהתל בהם כהתל באנוש חלילה לה' מעשות כדבר הזה כי נצח ישראל לא יכזב ולא ינחם: (כג) ותרא האתון את מלאך ה' · מלאכי השם השכלים הנבדלים לא יראו לחוש העינים כי אינם גוף נתפש במראה וכאשר יראו לנביאים או לאנשי רוח הקודש כדניאל ישיגו אותם במראות הנפש המשכלת כאשר הגיע למעלת הנבואה או למדרגה שתחתיה אבל שישגנו לעיני הבהמה אי אפשר על כן תוכל לפרש והרא האתון כי הרגישה בדבר מפחיד אותה מלעבור והוא המלאך אשר יצא לשטן כענין ולפי דאה הרנה חכמה ודעת שיאמר על ההשגה לא על הראות וכאשר אירע בה הנס ושם לה הבורא הדבור אמרה לבלעם ההסכן הסכנתי לעשות לך כה אבל לא ידעה למה עשתה עתה כן כי לאונסה נעשה בה כך ולפיכך לא אמרה לו הנה מלאך השם עומד לנגדי וחרבו שלופה בידו לא שתראה חרב אף כי מלאך אבל ירמוז הכתוב

ספורנו

לך באו כאנשים · אם לבוצן עמך בלבד כענין קרואי העדה וכענין והקראה לך להודיעני מה אעשה: (כב) קום לך אתם · להזהירם שלא יחטאו: (כב) כי הולך הוא · שלא היה עניננו בדרך כמו שיוליכוהו אחרים כענין ויקם וילך אחריה אבל היה הולך הוא כבעל הדבר ובמשתדל נגד רצון האל ית' כי לא באו לקרוא לו לעצה כלל: לשטן לו · מין השטנה הוא שתנגד לפעולת איזה פועל כמו ויריבו גם עליה ויקרא שמה שטנה · והנה המלאך יוצא להתנגד לבלעם שהיה דרכו בלתי נכון לפניו אולי ינחם כמנהגו ולא ידחוק את הטבע וזה למען לא יחטא ויאבד: והוא רוכב על אתונו ושני נעריו עמו · ולפיכך לא ראה את המלאך כאמרם ז"ל (ברכות פ"ו) שלשה אינם רואים ואינם נזוקים: (כג) ותלך בשדה · ולא עוד

אֶת־רֶגֶל בִּלְעָם אֶל־הַקִּיר וַיֹּסֶף לְהַכֹּתָהּ׃ כו וַיּוֹסֶף מַלְאַךְ־יְהוָה עֲבוֹר וַיַּעֲמֹד בְּמָקוֹם צָר אֲשֶׁר אֵין־דֶּרֶךְ לִנְטוֹת יָמִין וּשְׂמֹאול׃ כז וַתֵּרֶא הָאָתוֹן אֶת־מַלְאַךְ יְהוָה וַתִּרְבַּץ תַּחַת בִּלְעָם וַיִּחַר־אַף בִּלְעָם וַיַּךְ אֶת־הָאָתוֹן בַּמַּקֵּל׃ כח וַיִּפְתַּח יְהוָה אֶת־פִּי הָאָתוֹן וַתֹּאמֶר לְבִלְעָם מֶה־עָשִׂיתִי לְךָ כִּי הִכִּיתַנִי זֶה שָׁלֹשׁ רְגָלִים׃ כט וַיֹּאמֶר בִּלְעָם לָאָתוֹן כִּי הִתְעַלַּלְתְּ בִּי לוּ יֶשׁ־חֶרֶב בְּיָדִי כִּי עַתָּה הֲרַגְתִּיךְ׃ ל וַתֹּאמֶר הָאָתוֹן אֶל־בִּלְעָם הֲלוֹא אָנֹכִי אֲתֹנְךָ אֲשֶׁר־רָכַבְתָּ עָלַי מֵעוֹדְךָ עַד־הַיּוֹם הַזֶּה הַהַסְכֵּן הִסְכַּנְתִּי לַעֲשׂוֹת לְךָ כֹּה וַיֹּאמֶר לֹא׃ לא וַיְגַל יְהוָה אֶת־עֵינֵי בִלְעָם וַיַּרְא אֶת־מַלְאַךְ יְהוָה נִצָּב בַּדֶּרֶךְ וְחַרְבּוֹ שְׁלֻפָה בְּיָדוֹ וַיִּקֹּד וַיִּשְׁתַּחוּ לְאַפָּיו׃ לב וַיֹּאמֶר אֵלָיו מַלְאַךְ יְהוָה עַל־מָה הִכִּיתָ אֶת־אֲתֹנְךָ זֶה שָׁלוֹשׁ רְגָלִים הִנֵּה אָנֹכִי יָצָאתִי לְשָׂטָן כִּי־יָרַט הַדֶּרֶךְ לְנֶגְדִּי׃ לג וַתִּרְאַנִי הָאָתוֹן וַתֵּט לְפָנַי זֶה שָׁלֹשׁ רְגָלִים אוּלַי

ת"א הלוא אנכי אתנך · סנהדרין קה ע"ב ד עקידה שער כא : ההסכן הסכנתי · סנהדרין שם ע"ב שם : וחרבו שלופה · סוטה יא : כי ירט הדרך · שבת קה מנחות סו :

רש"י

(כו) ויוסף מלאך ה' עבור · לעבור עוד לפניו להלוך להיות לפניו במקום אחר כמו והוא עבר לפניהם ומדרש אגדה יש בתנחומא מה ראה לעמוד בשלשה מקומות סימני אבות הראהו : (כח) זה שלש רגלים · רמז לו אתה מבקש לעקור אומה החוגגת שלש רגלים בשנה : (כט) התעללת · כתרגומו לשון גנאי ובזיון : לו יש חרב בידי · גנות גדולה היה לו דבר זה בעיני השרים זה הולך להרוג אומה שלימה בפיו ולאתון זו צריך לכלי זיין : (ל) ההסכן הסכנתי · כתרגומו וכן הלאל יסכן גבר ורבותינו דרשו מקרא זה בגמרא אמרו ליה מאי טעמא לא רכבת אסוסיא אמר להון ברטיבא שדאי ליה כו' כדאיתא במס' עבודת כוכבים : (לב) כי ירט הדרך לנגדי · רבותינו חכמי משנה דרשוהו נוטריקון יראה ראתה נטתה בשביל שהדרך לנגדי כלומר לקנאתי ולהקניטני ולפי משמעו כי חרד הדרך לנגדי לשון רטט כי ראיתי בעל הדרך שחרד ומהר הדרך שהוא לכעסי ולהמרותי ומקרא קצר הוא כמו ותכל דוד ליצאת אחריגא ירט לשון רצון וכן על ידי רשעים ירטני מפיים ומנחם אותי על ידי רשעים שאין אלא מקניטים : (לג) אולי נטתה · כמו לולא

רמב"ן

כי מפני היות המלאך נכון להכות בבן חרדה חרדה גדולה נדמה לה כאלו באים לשחוט אותה כי לא עלתה השגתה לדעת זה כלל ואם נאמר כי המלאכים הנראים בדמות אנשים כאשר הזכרתי בפרשת וירא יושנו אף לעיני הבהמות א"כ איך לא יראהו בלעם ולא הכה בסנורים · אבל יתכן שהוסיף בהבנת עיניה מי שהוסיף בה הדבור וראתה כאדם ולא הזכיר זה הכתוב ויגל השם עיני האתון כאשר הזכיר באדוניה כי הענין כולו באתון גם גדול כבריאה חדשה בנבראים בין השמשות אינו נקרא גלוי עינים בלבד אבל רבותינו לא יזכירו

אבן עזרא

כי ככר הכה אותה בנטותה אל השדה : (כח) ויפתח ה' · אמרו חז"ל שעשרה דברים נבראו בע"ש בין השמשות ולפי דעתי שהטעם שגזר השם לחדש באותות האלה שהם און לתולדת ויאמר הגאון כי לא דברה האתון ורב שמואל בן חפני תפסו ורבי שמואל הספרדי בעל השירים חשב להציל האתפש ודע כי אנשי שקול הדעת הוצרכו להוציא הדברים ממשמעם כי אמרו שהשם לא יחדש אות בעולם לשנות המנהג שברא רק להצדיק נביאו ולא אמרו אמת כי הנה חנניה מישאל ועזריה נעשה להם אות ולא היו נביאים ויש מהם אומרים כי בלעם נביא היה והאמת כי נבואתו היתה בעבור כבוד ישראל כי קוסם היה וכן קראו הכתוב וי"א כי היה יודע דעת עליונים לקבל כחם למטה בגזרות וזה טעם ואשר תאור יואר והנכון בעיני

רשב"ם

(לג) אולי נטתה מפני · כל אולי שבמקרא פירושם כמו אם וכמו אלו · והמפרשים את זה כמו לולי התמהמהנו וכמו

ואוסיף למחהּ: כו ואוסיף מלאכא דיי למעבר וקם באתר עק די לית ארח למסטי לימינא ולסמאלא: כז וחזת אתנא ית מלאכא דיי ורבעת תחות בלעם ותקיף רגזא דבלעם ומחא ית אתנא בחטרא: כח ופתח יי ית פומא דאתנא*) ואמרת לבלעם מא עבדית לך ארי מחיתני דנן תלת זמנין: כט ואמר בלעם לאתנא ארי חיכת בי אלו פון אית חרבא בידי ארי כען קטלתיך: ל ואמרת אתנא לבלעם הלא אנא אתנך די רכבת עלי מדאיתך עד יומא הדין המילף אליפנא למעבד לך כדין ואמר לא: לא וגלא יי ית עיני בלעם וחזא ית מלאכא דיי מעתד בארחא וחרביה שליפא בידיה וכרע וסגיד לאפוהי: לב ואמר ליה מלאכא דיי על מא מחתא ית אתנך דנן תלת זמנין הא אנא נפקית למסטן ארי גלי קדמי דאת רעי למזל בארחא לקבלי: לג וחזתני אתנא וסטת מן קדמי דנן תלת זמנין מאים

*) נכ"י הנוסח בכ"מ אַתָּנָא

נתינה לגר

(לב) כי ירט הדרך לנגדי, ארי גלי קדמי דאת רעי למיזל בארחא לקבלי. ר"ל גלוי לפני שרצית

בעל הטורים

(כז) ויך את האתון. ולא קלל אותה לפי שהיה דעתו לקלל את ישראל ואין ב' קללות ביום א' דכתיב לא אוסיף לקלל אי נמי מפני שלא הגיע הרגע של הזעם: (ל) הלוא אנכי אתנך. מלא וי"ו ששה דברים אמרה לו לטעינא בעלמא אקראי בעלמא כדאיתא בפ"ק דע"ז [דף ד' ועי' בילקוט]: רכבת עלי. בגימט' רכבתני: (לא) מלאך ה' בדרך. בגימט' גבריאל המלאך [עי' ברכה פ' שופטים ובתג"ע אופן קמ"ז וקל"ו]: (לב) הנה אנכי יצאתי לשטן. יצאתי ממדתי ממדת רחמים שמלאך רחמים:

אבן עזרא

כי היה יודע מזלות ובעת ראותו כמזל של שום אדם שהגיע עת רעתו היה מקלל אותו ונבא ברעה אל המקולל יחשבו הרואים והשומעים הנמצאים כי בעבור קללתו באה הרעה ועוד שדבר בחכמה עם שרי בלק וזה טעם לא אוכל לעבור את פי ה' אלהי כי אין יכולת בנולד לשנות מעשה היוצר או גזרתו והסוד כי החלק לא ישנה החלק רק גזירת הכל תשנה גזירת החלק ולא אוכל לגלות זה הסוד כי עמוק הוא והישר כי האתון דברה ואם תבין סוד מלאכי אברהם גם יעקב אז תבין האמת: וטעם במקל. כי בתחלה ובשנית הכה אותה בען קטן או בשוט: רגלים. פירשתיו: (כט) התעללת. פירשתיו: (ל) מעודך. הטעם מיום שרכבת: ההסכן הסכנתי. ההרגל הרגלתי והטעם הכך היה חקי הסכן לא עמו ושלם: (לא) ויגל ה'. כאשר אלישע שהוסיף במאור עיניו או הכהו תחלה בסנורים: וישתחו לאפיו. פירשתיו: (לב) כי ירט. הטעם עוות וכן על ידי רשעים ירטני שהוא מן רטה שאילו היה מן ירט היה ראוי להיות כמו יעטני ואם הם שני שרשים וכמוהו מעיל צדקה יעטני שהוא על משקל אשר יעצני כמו עוטה אור: (לג) ותראני האתון. בקמץ גדול תחת קטן שהיה

רמב"ן

בנסים רק פתיחת פיה. וטעם הנס הזה להראות לבלעם מי שם פה לאדם או מי ישום אלם להודיעו כי השם פותח פי האלמים וכ"ש שיאלם כרצונו פי המדברים גם ישים בפיהם דברים לדבר כרצונו כי הכל בידו ולהזהירו שלא ילך אחר נחש וקסם ויקללם בהם כי מנחש וקוסם היה: (לא) ויגל ה' את עיני בלעם. מזה הכתוב נלמד כי בלעם אלו היה נביא איך יצטרך לגלוי העינים בראיית המלאך כאשר יאמר הכתוב במי שלא הגיע לנבואה כנער אלישע והגר המצרית ולא יאמר כן בנביאים וכך קראו הכתוב בלעם בן בעור הקוסם ומה שאמר הוא כאשר ידבר ה' אלי יקרא ידיעתו העתידות בקסמיו דבר ה' אבל לכבוד ישראל בא אליו השם בלילה ההוא ואחרי כן זכה לגלוי עינים בראיית המלאך ודבר עמו ובסוף עלה למעלת מחזה שדי והכל בעבור ישראל ולכבודם ואחרי ששב לארצו היה קוסם כי כן יקראנו הכתוב במיתתו ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בחרב וחלילה שישלחו יד בנביא השם וכך אמרו במדרש במדבר סיני רבה בלעם נזקק לרוח הקדש וכשנזדווג לבלק נסתלקה ממנו רוה"ק וחזר להיות קוסם כבתחלה לפיכך אמר רם הייתי והורידני בלק: (לב) כי ירט הדרך לנגדי. כי ההולך ירט דרכו ועות אותה לנגד עיני כי אנכי היודע ועד. או לנגדי שירט הדרך לעשות כנגד רצונו כדברי אונקלוס כמו כי הכעיסו לנגד הבונים. ירט ל' עוות וכן ועל ידי רשעים ירטני יעות אותי כאשר פירשתי כי ההליכה היה בה רשות מאת ה' הנכבד אבל בלעם עוות אותם בלכתו עמהם על דעתם שיקלל את העם: (לג) ותט לפני. פירשו בו ותט אל השדה כאשר היתה

ספורנו

כ' נעריו ושרי מואב ובכן לא הרגישו ענינו בעסקי האתון: (כח) ויפתח ה' את פי האתון. נתן בה כח לדבר כענין ה' שפתי תפתח. וכל זה הי' כדי שיתעורר בלעם לשוב בתשובה בזכרו כי מה' מענה לשון גם לבלתי מוכן כל שכן שיוכל להסירו מן המוכן כרצונו. וכל זה כדי שלא יאבד איש כמוהו: (ל) ההסכן הסכנתי. והיה ראוי לך לחשוב מאחר שאין זה מנהגו שלא קרה לך כל זה בזה הדרך אלא להורות שלא תלך שאע"פ שאין נחש יש סימן: (לב) על מה הכית את אתונך. כי בראותך אלה האותות היה לך לשער שהליכתך בלתי רצויה והיא לא הגלה: זה שלש רגלים. ואיך הקשית ערפך שלש פעמים לדחוק את הבהמה: הנה אנכי יצאתי לשטן. הנה אני עשיתי האפשר להתנגד לדרכך בזה האופן לטובתך: כי ירט הדרך לנגדי. ירט מן ורשע תזיקה. כמו והרג את גואלתו מן רגן. אמר הנה יצאתי לשטן ומנין השטנה היא כי יחריד הדרך כל מה שבגדי כענין לא ראו את המראה אבל חרדה גדולה נפלה עליהם וכל זה לא הספיק להחריד אותך כי הכבדת לבך: (לג) ותראני האתון ותט לפני. ועם זה הנה קרה לך שהאתון נטתה מפני שלש פעמים ואיך לא שתה לבך

נטתה מפני כי עתה גם־אתכה הרגתי ואותה החייתי: לד ויאמר בלעם אל־מלאך יהוה חטאתי כי לא ידעתי כי אתה נצב לקראתי בדרך ועתה אם־רע בעיניך אשובה לי: לה ויאמר מלאך יהוה אל־בלעם לך עם־האנשים ואפס את־הדבר אשר־אדבר אליך אתו תדבר וילך בלעם עם־שרי בלק: לו וישמע בלק כי בא בלעם ויצא לקראתו אל־עיר מואב אשר על־גבול ארנן אשר בקצה הגבול: לז ויאמר בלק אל־בלעם הלא שלח שלחתי אליך לקרא־לך למה לא־הלכת אלי האמנם לא אוכל כבדך: לח ויאמר בלעם אל־בלק הנה־באתי אליך עתה היכל אוכל דבר מאומה הדבר אשר ישים אלהים בפי אתו אדבר: רביעי ששי כשהן מחוברין לט וילך בלעם עם־בלק ויבאו קרית חצות: מ ויזבח בלק בקר וצאן וישלח לבלעם

רש"י

דה"א במתג מ"ש

פעמים שאולי משמש בלשון לולא: גם אתכה הרגתי. הרי זה מקרא מסורס והוא כמו גם הרגתי אותך כלומר לא התכבה בלבד קראך ע"י כי גם ההריגה: ואותה החייתי. ועתה מפני שדיברה והוכיחתך ולא יכולת לעמוד בתוכחתה כמו שכתיב ויאמר לא. הרגתיה שלא יאמרו זו היא שסלקה את בלעם בתוכחתה ולא יכול להשיב שחס המקום על כבוד הבריות וכן והרגת את האשה ואת הבהמה וכן ואת הבהמה תהרוגו: (לד) כי לא ידעתי. גם זה גנותו ועל כרחו הודה שהוא היה משתבח שיודע דעת עליון ופיו העיד לא ידעתי: אם רע בעיניך אשובה לי. להתריס נגד המקום היא תשובה זו אמר לו הוא בעצמו צוני ללכת והנה מלאך מבטל את דבריו למוד הוא בכך שאומר דבר ומלאך מחזירו אמר לאברהם קח נא את בנך וגו' וע"י מלאך בטל את דברו אף אני אם רע בעיניך צריך אני לשוב: (לה) לך עם האנשים. בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו: לך עם האנשים. כי חלקך עמהם וסופך ליאבד מן העולם: ואפס. על כרחך את הדבר אשר אדבר וגו': עם שרי בלק. שמח לקללם כמותם: (לו) וישמע בלק. שלח שלוחים לבשרו: אל עיר מואב. אל מטרפולין שלו עיר החשובה שלו לומר ראה מה אלו מבקשים לעקור: (לז) האמנם לא אוכל כבדך. נתנבא שסופו לצאת מעמו בקלון: (לט) קרית חוצות. עיר מלאה שווקים אנשים ונשים וטף בחוצותיה לומר ראה ורחם שלא יעקרו אלו: (מ) בקר וצאן. דבר מועט

רמב"ן

לפני. ואין צורך רק טעמו כמו כפני כי כן השמש הלמ"ד כמו ויהללו לבנות העיר הזאת להשכיל להיטיב וכן רבים וכמוהו ויצא יואב ושרי החיל לפני המלך לפקוד את העם את ישראל: וטעם אולי נטתה מפני. על דעת המפרשים כמו לולא שנטתה מפני ישמש במקום

אבן עזרא

רצוי להיות ותראני ורבים כן אולי יתחלק לטעמים רבים ופה הוא כמו לולי ומלת גם לעד שמתה האתון אחר שדברה: ואותה החייתי. דרך קצרה וכן הטעם כאשר הרגתיה הרגתיך או הרגתיך לבדך ואותה החייתי: וטעם ואותה החייתי. כי בן אדם בראותו המלאך ימות והעד ותנצל נפשי ודבר מטה לעד אף כי הבהמה שאין לה שום שותפות עם רוח המלאך כבן אדם: (לה) עם האנשים. האלה: ואפס. כמו רק וכן אפס כי לא יהיה בך אביון אפס כי עז העם: (לז) למה לא הלכת. כמו באת בעבור מלת אלי וכן מלת ויסר כאשר

רשב"ם

וכמו לולי ה' וגו'. טעות הוא בידם. אבל פירושו כמו אולי יש תקוה. אולי יחנן ה' צבאות. אולי משגה הוא. וכן אמר המלאך על מה הכית את אתונך שלש פעמים שלא כדין עשית שהרי ותט לפני זה שלש רגלים כל נטיותיה היו לפני אבל לא מפני שהרי לא עברה אותי: אולי נטתה מפני. כלומר שאם נטתה מפני ולא לפני כלומר שאם עברה אותי את הדרך עד אחרי. גם הרגתי אותך. כלומר לא היית ניצול בהיזק מועט של לחיצת רגלך אלא אף אותך הרגתי והיא לא היתה מפסדת שאותה החייתי קיימת גם עתה שהיא לא היתה פושעה כי אם אתה שהיית פושע בי שהכית אתונך: גם אתכה. גם הרגתי אותך. כמו וברכתם גם אותי. גם

לָא סְטַת מִן קֳדָמַי אֲרֵי כְעַן אַף יָתָךְ קַטֵּלִית וְיָתַהּ קַיֵּמִית׃ לד וַאֲמַר בִּלְעָם לְמַלְאֲכָא דַיְיָ חָבִית אֲרֵי לָא יְדַעִית דִּי אַתְּ מְעַתַּד לִקְדָמוּתִי בְּאָרְחָא וּכְעַן אִם בִּישׁ קֳדָמָךְ אֲתוּב לִי׃ לה וַאֲמַר מַלְאֲכָא דַיְיָ לְבִלְעָם אִזֵּל עִם גֻּבְרַיָּא וּבְרַם יָת פִּתְגָּמָא דִּי אֲמַלֵּיל עִמָּךְ יָתֵהּ תְּמַלֵּיל וַאֲזַל בִּלְעָם עִם רַבְרְבֵי בָלָק׃ לו וּשְׁמַע בָּלָק אֲרֵי אֲתָא בִלְעָם וּנְפַק לִקְדָמוּתֵהּ לְקַרְתָּא דְמוֹאָב דִּי עַל תְּחוּם אַרְנוֹן דִּי בִּסְטַר תְּחוּמָא׃ לז וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם הֲלָא מִשְׁלַח שְׁלָחִית לְוָתָךְ לְמִקְרֵי לָךְ לְמָא לָא אֲתֵיתָא לְוָתִי הַבְקוּשְׁטָא הֲוֵיתָא אָמַר לֵית אֲנָא יָכִיל לְיַקָּרוּתָךְ׃ לח וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק הָא אֲתֵיתִי לְוָתָךְ כְּעַן הֲמִיכַל יָכֵילְנָא לְמַלָּלָא מִדָּעַם פִּתְגָּמָא דִּישַׁוֵּי יְיָ בְּפוּמִי יָתֵהּ אֲמַלֵּיל׃ לט וַאֲזַל בִּלְעָם עִם בָּלָק וַאֲתוֹ לְקִרְיַת מָחוֹזוֹהִי׃ מ וּנְכַס בָּלָק תּוֹרִין וְעָן וְשַׁלַּח

נתינה לגר

לילך לדרך נגד רצוני ופי' „ירט" מלשון „רצון" כפי' האחרון שברש"י ללכת לדרך נגד רצוני אבל לא אדע לכוין מדוע שינה פה מלעיל פסוק כ"ב ששם ת' „לסטן" ופה „למסטן" ואפשר שצ"ל גם לעיל „למסטן" וכ"ה בתיב"ע וכ"ה בכ"י, ואפשר שגם בכתוב אח"כ „ליה" ת' „לסטן" שהוא שם דבר, ופה ת' „למסטן" שהוא פעל. (לט) חצות, מחוזוהי. ר"ל שווקים וכרכים כפירש"י. (מ) וישלח, ושלח. ר"ל למנחת כבוד,

בעל הטורים

היה: (לג) אתכה · כתיב בה"א בה' דברים חטאת ב"פ שא"ל ה' שלא ילך (עי' רש"י ע"פ אם לקרא לך וג"פ שהכה האתון): ואותה החייתי · מלא וי"ו שהשיבה אותו ו' דברים ונבראת ביום ו' בין השמשות: (לח) בפי · בגימט' מלאך · בפי בגימט'

רמב"ן

הזה שלא כדרך חביריו כולם · ועל דעתי הוא כמשמעו כי האתון הרגישה במלאך או ראתה בו ולא ידעה מה הענין אבל נטתה מפני החרב שלופה כמנהג הבהמות על כן אמר המלאך לבלעם ותראני האתון ותטה מפני ושמא נטתה מפני כי אני להרוג אותך באתי אבל אותה החייתי כי החטא בך ולא באתון: גם אתכה הרגתי · אמר ר"א מלת גם לעד שמתה האתון אחר שדברה · וטעם החייתי כי בן אדם ברואתו את המלאך ימות והעד ותגל נפשי אף כי הבהמה שאין לה שום שותפות עם המלאך כבן אדם · ואין מלת גם נדרש כאשר אמר כי שניהם לא ימותו כי עתה שנטתה מהם האדן והחיה את בלעם ואם לא נטתה היה הורג את בלעם ומחיה האתון · אבל מלת גם כדברי רש"י שהוא כמסורס וגם הרגתי אותך · וטעם ואותה החייתי · לומר כי החטא כולו עליך והרגתי אותך בו אבל היא אין עליה חטא שתמות בו והנה הנטיה שנטתה מפני לטובתך לא נרכה כלל והכית אותה חנם וגמלת לה רעה תחת טובה · ולא הגיד הכתוב אם היו שרי בלק עם בלעם במעשים האלה או שהיו רוכבים לפניו ורחוק היה ביניהם וביניו · והקרוב שהיו עמו לא יפרדו ממנו וראו בנטות האתון והכות בלעם אותה כסבורים היו שהיה כמנהג הבהמה הרעה ולא שמעו דבורה אף כי דבר המלאך שהוא גלוי עיני בלעם · ורבותינו אמרו שהיו שרי מואב המהים שראו נס שלא היה כמותו בעולם · ואמרו שכיון שדברה מתה שלא יהו האומות אומרות זו היא שדברה ועושין אותה יראה ועוד שחס הקב"ה על כבודו של רשע שלא יהו אומרים זו היא שסלקה את בלעם וכל זה אפשר מדרך הקבלה לא שדבר הכתוב במיתתה כלל כאשר פירשתי: (לה) לך עם האנשים ואפס · יתכן שיאמר לך עם האנשים ואפס את הדבר אשר אדבר אליך אותו דבר ותודיע אותו זה · או טעמו כי אחרי אשר הודה אם רע בעיניך אשובה לי אמר לו לך עמהם כי מחלתי על חטאך ובלבד שתזכור אזהרתי אשר הזהרתיך והוצרך לומר לו כן שלא יחשוב שיאמר לו לך עמהם לעשות מה שבקשו ממך · גם יתכן שהיה חפץ ההולך לקלל את העם ולא היה חפץ לברכם בשום פנים ולכן יזהירנו האלהים בכל עת שידבר עמו ומפני זה הודיע בלעם לבלק בתחלת דברו עמו הנה באתי אליך כי בביאה בלבד הורשיתי אבל בענין העם היכול אוכל דבר מאומה כרצונך הדבר אשר ישים אלהים בפי אותו אדבר בין קללה בין ברכה ראה אם תחפוץ שאדבר בעניינם ואם לא תחפוץ בכך

ספורנו

לכך גם לזאת: אולי נטתה מפני · היה לך לחשוב שאולי נטתה מפני שכבר ידעת שיש לפני האל ית' איזה מדבר טוב על ישראל: כי עתה גם אתכה הרגתי ואותה החייתי · והטעם שאמרתי על מה הכית כמאשים הוא כי אמנם עתה הראית לדעת שגם שהייתי הורג אותך ומחיה אותה באופן שהיית מכיר שלא היה זה מקרה כלל · מ"מ לא היית נמנע מלכת כמוכר עצמו למיתה לעבור על רצון קונו שאין לך מרעים גדול מזה: (לד) חטאתי · להקשות עורף: כי לא ידעתי · והיה לי לחוש לזה: ועתה אם רע בעיניך · שאתה אולי מלאך מליץ על ישראל: אשובה לי · כדי שלא לעשות דבר נגד רצונך אע"פ שהאל ית' נתן לי רשות: (לה) לך עם האנשים · לא הלך כבעל הדבר אבל כהולך עמם ולבקשתם שלא אאבד: ואפס את הדבר · ועם כל זה אני חושש שתעשה נגד רצוני כי אמנם לא תוכל לעשות אלא מה שאומר לך: (לו) ויצא לקראתו · לכבדו שידע שהיה גם רוח כמו שהעידו רז"ל: (לח) הנה באתי אליך · אע"פ שהייתי בא אליך אז כדברך מה הייתי מועיל לך · וגם כן עתה היכול אוכל דבר מאומה · כלום אני יכול לדבר כמנהג כל מדבר רצוניי: הדבר אשר ישים אלהים בפי אותו אדבר · כענין רוח אלהים דבר בי ובאופן זה לא אהיה אני המדבר: (מ) וישלח לבלעם · למנחת כבוד מלבד ארוחתו להשביע

וְלַשָּׂרִים אֲשֶׁר אִתּוֹ׃ מא וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיִּקַּח בָּלָק אֶת־בִּלְעָם וַיַּעֲלֵהוּ בָּמוֹת בָּעַל וַיַּרְא מִשָּׁם קְצֵה הָעָם׃ כג א וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־בָּלָק בְּנֵה־לִי בָזֶה שִׁבְעָה מִזְבְּחֹת וְהָכֵן לִי בָּזֶה שִׁבְעָה פָרִים וְשִׁבְעָה אֵילִים׃ ב וַיַּעַשׂ בָּלָק כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר בִּלְעָם וַיַּעַל בָּלָק וּבִלְעָם פַּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ׃ ג וַיֹּאמֶר בִּלְעָם לְבָלָק הִתְיַצֵּב עַל־עֹלָתֶךָ וְאֵלְכָה אוּלַי יִקָּרֵה יְהוָה לִקְרָאתִי וּדְבַר מַה־יַּרְאֵנִי וְהִגַּדְתִּי לָךְ וַיֵּלֶךְ שֶׁפִי׃ ד וַיִּקָּר אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֶת־שִׁבְעַת הַמִּזְבְּחֹת עָרַכְתִּי וָאַעַל פָּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ׃ ה וַיָּשֶׂם יְהוָה דָּבָר בְּפִי בִלְעָם וַיֹּאמֶר שׁוּב אֶל־בָּלָק וְכֹה תְדַבֵּר׃ ו וַיָּשָׁב אֵלָיו וְהִנֵּה נִצָּב עַל־עֹלָתוֹ הוּא וְכָל־שָׂרֵי מוֹאָב׃ ז וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר מִן־אֲרָם יַנְחֵנִי

ת"א וילך שפי · סוטה י סנהדרין קה : וישם ה' דבר בפי בלעם · שם :

רש"י

מועט בקר אחד וצאן אחד בלבד : (מא) במות בעל · כתרגומו לרמת דחלתיה שם עבודת כוכבים : (ג) אולי יקרה ה' לקראתי · אינו רגיל לדבר עמי ביום : וילך שפי · כתרגומו יחידי מלבו שופי ושקט שאין עמו אלא שתיקה : (ד) ויקר · לשון עראי לשון גנאי לשון טומאת קרי כלומר בקושי ובבזיון ולא היה נגלה אליו ביום אלא בשביל להראות חיבתן של ישראל : את שבעת המזבחות · שבעת מזבחות ערכתי אין כתיב כאן אלא את שבעת המזבחות אמר לפניו אבותיהם של אלו בנו לפניך שבעה מזבחות ואני ערכתי כנגד כולן · אברהם בנה ארבעה ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו ויעתק משם ההרה וגו' ויאהל אברם וגו' ואחד בהר המוריה ויצחק בנה אחד ויבן שם מזבח וגו' ויכרו שם עבדי יצחק באר ויעקב בנה שתים אחד בשכם ואחד בבית אל : ואעל פר ואיל במזבח · ואברהם לא העלה אלא

רמב"ן

אשובה לי מעתה : (מא) ויעלהו במות בעל וירא משם קצה העם · היה מעלה אותו במקום שיראנו כדי שיתכוין אליו בקללתו ולא תפרד נפשו מהם כי אלה מכחות הנפש להיות דבקה בעת הראיה כידוע מענין החכמים דלי לי בעיניה דבעינא למחזיה דלי ליה יהב ביה עיניה ונח נפשיה והגיד הכתוב כי לא ראה כל המחנה כי היו חונים ארבעה דגלים לארבע רוחות השמים ובפעם השנית אמר לו בלק אפס קצהו תראה וכולו לא תראה כלומר גם בפעם הזאת לא תראהו כלו אם הוא הדבר המונע ממך קללתו אבל קבנו לי משם אם תוכל כי אין לי מקום להראותו כלו משם חשב בלק אולי יש באחת מן הקצות דגל אנשים נדיקים וטובים אשר אין השם חפץ דכאו · ויתכן לפרש עוד כי בפעם הראשון ראוהו כלו כי במות בעל מקום גבוה וראו שניהם משם קצה העם ובנו שם המזבחות והלך בלעם אל ראש הגבעה אשר בהר ההוא וראוהו כולו חוץ מעט וילך שפי שהלך אל שפי שבו כדברי ר"א : (א) שבעה מזבחות · רמז בזה ר"א סוד עמוק והנה בלעם רנה לדבקה אלין סרצון מאת ה' בקרבנות האלה ולכן העלה עולות מספר כלם ורצה שיתעסק בלק עמו בהם ולכך אמר

אבן עזרא

סירשתיו : (לט) קרית חצות · שם מדינה : (מא) במות בעל · הוא כעלי במות ארנון : וירא משם קצה העם · כי הם חונים לארבע רוחות השמים : (א) שבעה מזבחות · יש סודות עמוקים לא יכונום כי אם מתי מספר ושביעי בימים ובחדשים ובשנים ושבעה כבשי העולה ושבע הזאות גם אמר השם לאיוב קחו לכם שבעה פרים ושבעה אילים וכחת שלם לגלם או תתחדש רוח בינה והמשכיל יבין : (ב) פר ואיל במזבח · בכל מזבח ומזבח והיא דרך קצרה כאילו אמר במזבח האחד מכל המזבחות : (ג) יקרה · מגזרת לקראתי : ודבר · סמוך אל מה : וילך שפי · דברי המתרגם אמית ידועים שהוא לבדו והנה שפי לבדו גם הוא בלי אח ואחרים אמרו כי הוא כמו נכאה לב במגזרת ושפו עצמותיו והנכון בעיני שהוא מגזרת קול על שפיי' וימצא ביו"ד גם באל"ף כמלת פתאים והטעם שהלך אל שפי ותחסר מלת אל כמו ויבא ירושלים וכן נסעו העם חצרות ורבים כן והנה הוא מנחש בלכתו כי כן כתוב ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים והנה גם פה רמזתי לך סוד אתום : (ד) ואעל פר ואיל במזבח · כאוי : (ז) וישא משלו ויאמר ·

רשב"ם

תברנו אותי : (ג) וילך שפי · חגר · כמו ושפו עצמותיו · גם שניהם מגזרת חשופי למ"ד פעל של ח"א : (ז) ינחני · הנחני : מהררי קדם · כפל לשון דכתיב ארם מקדם · כלומר טורח גדול מארץ רחוקה · ובתגם כי

לא

לבלעם ולרברביא די עמה: מא והוה בצפרא ודבר בלק ית בלעם ואסקה לרמת דחלתה וחזא מתמן קצת מן עמא: א ואמר בלעם לבלק בנה לי הכא שבעא מדבחין ואתקן לי הכא שבעא תורין ושבעא דכרין: ב ועבד בלק כמא די מליל בלעם ואסק בלק ובלעם תור ודכר על כל מדבחא: ג ואמר בלעם לבלק אתעתד על עלתך ואיהך מאים יערע מימר מן קדם יי לקדמותי ופתגמא דיחזנני ואחוי לך ואזל יחידי: ד וערע מימר מן קדם יי לות בלעם ואמר קדמוהי ית שבעא מדבחין סדרית ואסקית תור ודכר על כל מדבחא: ה ושוי יי פתגמא בפומא דבלעם ואמר תוב לות בלק וכדין תמליל: ו ותב לותה והא מעתד על

נתינה לגר

ויונ"ע ת' "ויסדר". (מא) במות בעל, לרמת דחלתה. בכ"מ שנזכר "בעל" בשם לווי"ה "בעל צפון" או "בעל פעור" ית' "בעל" כבעברית, רק הכא שנזכר בלא שם לווי"ה ת' "דחלתא" (ובאשר לא נודע איזו ע"א ה' כפי המוכן בכנוי "דחלתה"). **כג** (ב) במזבח, על כל מדבחא. מפני שהיו שבעה פרים ושבעה אילים. (ג) ואלכה, ואיהך. כבר העירונו לעיל בס' בראשית שבעתיד ית' בפעל "הך". שפי, יחידי. אפשר שמפרש כהרד"ק, שהוא כמו "רוח צח שפיים" (ירמיה ד' י"א) שהלך לשדה

בעל הטורים

הזמם שמלאך נתן זמם לתוך פיו כדי להחזירו אל בלק: (א) ז' פרים וז' אילים · וכן עשה איוב כי כן מנהג בני נח להקריב ז' ז' כנגד ז' מצות שלהם: (ג) על עלתך · חסר וי"ו כי לא חפץ בה הקב"ה שא"ל טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב ר"ת ממזר פי' מז' פרים וז' אילים שהקריבו מותבים שאלו ממזרות: יראני · ב' · הכא ואידך אלהים יראני בשוררי · מלמד שהיה בלעם שונא אותם וחפץ לקללם יותר מבלק והיה מתפלל עליהם אלהים יראני בשוררי: וילך שפי · בגימט' חגר ברגל ד"א מלשון שף מדוכתיה מסוס שאמר ותלחץ רגל בלעם אל הקיר · שפי ס"ת כסולה שפשפש ותפש באיזה שעה טוב לקלל את ישראל: ערכתי · ב' · הכא ואידך (איוב י"ג) הנה נא ערכתי משפט כלומר שערך המזבחות כדי לערוך משפט עם ישראל: (ז) וישא משלו · שהרים קולו שישמעוהו כל ע' אומות כדי שיקנאו בישראל וזהו מברך רעהו בקול גדול קללה תחשב לו: מן ארם · כלומר היאך אני בא עליהם מארם לקללם ומארם יצא אברהם אביהם טעון בברכות שנאמר לך לך מארצך וכתיב ואברכך וגו' וכן יעקב הלך לארם טעון כל אותן הברכות שנאמר והנה אנכי עמך ושמרתיך וגו' · ד"א מן ארם שאלולי הם לא הייתי בעולם שאני מארם [כי בלעם הוא מלבן עי' סנהדרין דף ק"ה ועי' בת"י ועי' בילקוט כל הענין] וכשנעקד יצחק נפקדה גם מלכה מנחור שנאמר הנה ילדה מלכה גם היא ואתה ג"כ בשביל טובה שאילולי אברהם לא באת לעולם שבזכותו ניצול לוט מסדום ואני ג"כ בשביל טובה שאלו לא בא יעקב אל לבן לא היה לו בנים ואנו באים מארם לקללם: מן ארם · בגימט' אשל פירוש באים בזכות אברהם שנטע אשל: ינחני · ב' במס'· ינחני בלק · ינחני במעגלי צדק · אותו רשע לקללני שנהגני במעגלי צדק שלא כעס: ינחני · בגימט' לגיהנם [כי הוא מד' הדיוטות שאין להם חלק לעוה"ב עי' ס' חלק]: מהררי קדם · מה

רמב"ן

ויעל בלק ובלעם פר ואיל במזבח זה שוחט וזה זורק: (ד) וטעם ויאמר אליו את שבעת המזבחות ערכתי · דרך תפלה כאומר ערכתי לפניך מזבח שלם בקרבן שלם יעלו על רצון מזבחך כענין שיאמר הכתוב יזכור כל מנחותיך ועולתך ידשנה סלה ויאמר עולות מחים אעלה לך עם קטרת אילים אעשה לך עם עתודים סלה וכן במקומות רבים · וטעם הידיעה כבר זכרה ר"א · והנה בסוף כאשר לא רצה ללכת לקראת נחשים לא רצה בלעם שיהיה בלק מעלה בקרבנותיו שלא יפגל במחשבתו ולכך אמר הכתוב ויעל פר ואיל במזבח וירמוז לבלעם הנזכר ויתכן שבלק העלה אותם כי לקיים דעתו עשה כן והוא לא היה עוד חפץ בהם: ויקר אלהים אל בלעם · בעבור שלא היה האיש הזה מגיע למעלת הנבואה על כן יאמר בו כלשון הזה כי עתה בא אליו דבור השם דרך מקרה לכבוד ישראל ולכך אמר כן ויבא אלהים אל בלעם כי הלשון הזה לא יאמר בנביאים רק במי שלא בא במדרגה ההיא וכן ויבא אלהים אל אבימלך ויבא אלהים אל לבן ואשר שפירושו ביאת הרצון בדבור מן העליון אל השכלים אשר יחלימו כי גם בלעם ביום נופל ותרדמה נפלה עליו וגלוי עינים: וטעם ויקר אלהים ויאמר אליו · כי כאשר קרה לבלעם כמקרים אשר יקראו לאנשי רוח הקודש בהתבודדם שחלף רוח על פניו תסמר שערת בשרו פחד ורעדה קראתהו ורוב עצמותיו הפחיד והודו נהפך עליו למשחית והוא נופל על פניו ארצה אז אמר את שבעת המזבחות ערכתי והוא דרך תפלה כאשר פירשתי והשם לא שמע אליו על טענתו ואמר לו כה תדבר: (ה) וטעם וישם ה' דבר בפי בלעם · יש מפרשים כי לא ידע בלעם בדברים אך השם מלא אותו דברים ואמר לו שוב אל בלק וכה תדבר כי יצאו הדברים מפיך ואולי כן דעת

ספורנו

להשביע עין גאותו: (מא) וירא משם קצה העם · כדי לתת עיניו בה כענין ויפן אחריו ויראם ויקללם וכמו כן ויראהו ה' את כל הארץ · כדי שיברך לפני מותו: (א) בנה לי בזה · שהוא מקום שהראהו משם: (ג) התיצב על עולתך · לכוין בהעלאת כל חלק מתנה כענין כי הדם הוא בנפש יכפר: אולי יקרה ה' לקראתי · אני בהתבודדי אע"פ שלא אשיג לעלות לאור פני מלך כמו שהיה הענין במשה כאמרו בכל ביתי נאמן הוא יקרה לי שיבא ה' לקראתי כמו שהיה הענין במשה בתחלת נבואתו קודם שעלה אל השלמות שהשיג אח"כ כאמרו וירא ה' כי סר לראות ויקרא אליו אלהים: (ז) וישא משלו · אשר אותו כמשל שראה בנבואתו: ויאמר מן ארם · אמר באשר משל פתר את ענינו ואמר כי הוצאת המשל היתה איך

בָּלָק מֶלֶךְ־מוֹאָב מֵהַרְרֵי־קֶדֶם לְכָה אָרָה־לִּי יַעֲקֹב וּלְכָה זֹעֲמָה יִשְׂרָאֵל׃ ח מָה אֶקֹּב לֹא קַבֹּה אֵל וּמָה אֶזְעֹם לֹא זָעַם יְהוָה׃ ט כִּי־מֵרֹאשׁ צֻרִים אֶרְאֶנּוּ וּמִגְּבָעוֹת אֲשׁוּרֶנּוּ הֶן־עָם לְבָדָד יִשְׁכֹּן וּבַגּוֹיִם לֹא יִתְחַשָּׁב׃ י מִי מָנָה עֲפַר יַעֲקֹב וּמִסְפָּר אֶת־רֹבַע יִשְׂרָאֵל תָּמֹת נַפְשִׁי מוֹת יְשָׁרִים וּתְהִי אַחֲרִיתִי כָּמֹהוּ׃ יא וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם מֶה עָשִׂיתָ לִי לָקֹב אֹיְבַי לְקַחְתִּיךָ וְהִנֵּה בֵּרַכְתָּ בָרֵךְ׃ יב וַיַּעַן וַיֹּאמַר הֲלֹא

ת"א מהררי קדם. ס' הזוהר פ' חיי שרה: מה אקוב לא קבה אל. ברכות ז סוטה מא סנהדרין נז לב קה ע"ב ד ס' הזוהר פ' במדבר: ובגוים לא. סנהדרין לט עקידה שער סו: מי מנה עפר יעקב ומספר. נדה לא ס' הזוהר פ' משפטים: תמות נפשי מות ישרים. סנהדרין קה ע"ב כה עקידה שער ע:

רש"י

אלא איל אחד: (ז) ארה לי יעקב ולכה זעמה ישראל. בשני שמותיהם אמר לו לקללם שמא אחד מהם אינו מובהק: (ח) מה אקב לא קבה אל. כשהיו ראויים להתקלל לא נתקללו כשהזכיר אביהם את עונם כי באפם הרגו איש לא קלל אלא אפם שנאמר ארור אפם וכשנכנס אביהם במרמה אצל אביו היה ראוי להתקלל מה נאמר שם גם ברוך יהיה במברכים נאמר אלה יעמדו לברך את העם במקללים לא נאמר ואלה יעמדו לקלל את העם אלא על הקללה לא רצה להזכיר עליהם שם קללה: לא זעם ה'. אני אין כחי אלא שאני יודע לכוין השעה שהקב"ה כועס בה והוא לא כעס כל הימים הללו שבאתי אליך וזהו שנאמר עמי זכר נא מה יעץ וגו' ומה ענה אותו בלעם וגו' למען דעת צדקות ה': (ט) כי מראש צרים אראנו. אני מסתכל בראשיתם ובתחלת שרשיהם ואני רואה אותם מיוסדים וחזקים כצורים וגבעות הללו על ידי אבות ואמהות: הן עם לבדד ישכן. הוא אשר זכו לו אבותיו לשכון בדד כתרגומו: ובגוים לא יתחשב. כתרגומו לא יהון נדונין כלה עם שאר עובדי כוכבים שנאמר כי אעשה כלה בכל הגוים וגו' אינם נמנין עם השאר: ד"א כשהן שמחין אין אומה שמחה עמהם שנאמר ה' בדד ינחנו וכשהאומות בטובה הם אוכלין עם כל אחד ואחד ואין עולה להם מן החשבון וזהו ובגוים לא יתחשב: (י) מי מנה עפר יעקב וגו'. כתרגומו דעדקיא דבית יעקב וכו' מארבע משריתא ד' דגלים. ד"א עפר יעקב אין חשבון במצות שהן מקיימין בעפר לא תחרוש בשור ובחמור לא תזרע כלאים אפר פרה ועפר סוטה וכיוצא בהם: ומספר את רבע ישראל. רביעותיהן זרע היוצא מן התשמיש

רמב"ן

רבותינו שאמרו עיקם את פיו ועקמו כאדם שקובע מסמר בלוח רבי אלעזר אומר מלאך היה מדבר רבי יהושע אומר וכו' ואינו נכון בעיני בעבור אמרו שומע אמרי אל ואמר מחזה שדי יחזה אבל טעם וישם הלמוד שלמדו הדברים שיגרום אותם בפיו ולא ישכח ולא יפיל מהם דבר כטעם ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם וכן כי על פי אונקלוס היה שומה: (ט) כי מראש צרים אראנו. הטעם בעבור שהעלהו במות בעל לראותו אמר מראש צורים ומן הגבעות אני מביט בו ורואה אותו כי ישכון לבדו ואין עמו גוי אחר שיחשב הוא אליו כמו שיתקבצו עמים רבים ואומות שונות להיות מחנה אחת אבל אלו כולם תורה אחת ומשפט אחד להם

אבן עזרא

המשל הוא כי מראש צורים אראנו: מהררי קדם. מזרח: לכה ארה לי יעקב. חסר מלת ואמר ובשיר השירים כמוהו רבים והיא דרך קצרה: זעמה ישראל. הטעם כפול כמשפט שהוא דרך לדבר טעם אחד במלות משונות ושנוכו לחזוק והיתה ראויה מלת זועמה להיותה על משקל זכרה לי אלהי רק באשר נפתח העי"ן בעבור היותו מן הגרון היה בינו ובין הזי"ן הול"ם תחת קמץ חטף: (ח) מה אקב לא קבה אל. כטעם קללה והה"א תחת וי"ו כה"א אהלה וכן ה"א כי פרעה אהרן והמלה מפעלי הכפל והשלמה קבנו כמו סבנו. ואם היא מלה זרה: ומה אזעם לא זעם ה'. מגזרת זעם והטעם כפול: (ט) כי מראש צורים אראנו. כי על השפי היה והוא גבוה והעד על השפי שהוא כפירושי ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים וישת אל המדבר פניו ולא אל שפי גם יתכן להיות מראש צורים משל לגזרות היורדות מהעליונים כי ראה בחכמתו שתעמוד זאת האומה לבדה ולא תתערב עם אחרת מתגברת

רשב"ם

לא יועיל לו: זעמה. נראה לי פתח שהוא לשון ציווי. אבל זועמה מלאפו"ם (כלומר בחול"ם) משמע נקבה זועמת. כמו אש אוכלת. והיא שופטה את ישראל. לא זעם ה' אותם. לא הכעיסם כדכתיב והעם אשר זעם ה' שהקב"ה זעם אותם לשון הכעיס אחרים הוא: (ט) כי מראש צרים אראנו. שאני עומד עכשיו אני רואה אותם. מפרש הטעם למה לא זעם אותם הקב"ה ולמה אינו חפץ לקללם שהרי מראש צורים שאני עומד עכשיו אני רואה אותם ומראש הגבעה אני רואה כי לבדם הם ואין שאר אומות מתחשבין ומעורבין עמהם וגם יש בהם בנים קטנים שאין להם מנין כי לא נמנו כי אם מבן עשרים שנה ומעלה נמצא יותר ויותר: (י) מי מנה עפר יעקב. לכך אינו חפץ לקללם. כדכתיב בנינוה ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה אשר יש בה הרבה משתים עשרה רבוא אדם אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו אם גדולים חטאו קטנים מה חטאו: רבע

ישראל

אונקלוס

עלתה הוא וכל רברבי מואב: ז ונטל מתלה ואמר מן ארם דברני בלק מלכא דמואב מטורי מדינחא איתא לוט לי יעקב ואיתא תרך לי ישראל: ח מא אלוטיה דלא לטייה אל ומא אתריך דלא תרכיה יי: ט ארי מריש טוריא חזיתיה ומרמתא סכיתיה הא עמא בלחודיהון עתידין דיחסנון עלמא ובעממיא לא יתדנון גמירא: י מן ייכול למימני דעדקיא דבית יעקב דאמיר עליהון יסגון כעפרא דארעא או חדא מארבע משריתא דישראל תמות נפשי מותא דקשיטוהי ויהי סופי כותהון: יא ואמר בלק לבלעם מה עבדת לי למילט סנאי דברתיך והא ברכא מברכת להון: יב ואתיב ואמר הלא ית דישוי יי בפומי יתיה אטר למללא: יג ואמר ליה

נתינה לגר

לחשוב בהתבודדת בכות נח מה שיאמר. (ח) לא זעם ה', דלא תרכיה ה'. אף כי דרכו לתרגם בשם אלהא כמ"ש לקמן פסוק י"ט, פה לא ת' כן מפני שם הוי"ה הנזכר באותו פסוק. (ט) לבדד ישכן, הא עמא בלחודיהון עתידין דיחסנון עלמא. ר"ל הם לבד יירשו את הארץ, וזהו פי' ישכן. ובגוים לא יתחשב, לא יתדנון גמירא. ר"ל אינם נמנים עם שאר הגוים עובדי האלילים (להספף בכללת הזמן) להעשות כלה, והוא כפירש"י. (י) מי מנה עפר יעקב, מן ייכול למימני דעדקיא דבית יעקב. ר"ל מי יוכל לספור הקטנים של בית יעקב, דעדק הוא קטן. ואולי צ"ל דרדקיא ור"ל מי יכול למנות הנערים אשר עליהם נאמר שירבו כעפר הארץ, וכ"ת יב"ע „עולימיהון" ותהלים אח"כ הישב מלינה „ומספר את רבע ישראל" לפי פי' רש"י. ומספר את רבע ישראל, או חדא מארבע משריתא דישראל. ר"ל או מי יוכל לספור אחד מארבע מחנות של ישראל, הוא כפי' הא' ברש"י, ומלת „ומספר"

בעל הטורים

בהעמידו קדמונים זה גל וזה גל וכרתו עליו ברית כדכתיב אם אני לא אעבור אליך וגו' והוא שלח אלי לעבור הברית לקללם. ד"א מהררי קדם אני רואה שלא לקללם כי ההרים נהגו בהם כבוד דכתיב ההרים רקדו כאילים לכבודם ואני אקללם. מהררי קדם בגימ' מאבות העולם: ארה לי יעקב ולכה זועמה ישראל. הזכירם בשני שמותיהם אמר באיזה שם אקללם הקב"ה ברכו בשניהם שמו יעקב ושוב ברכו בשם ישראל א"כ באיזה שם אקללם והקב"ה לא רצה לייחד שמו על קללותם שבקללות כתיב ובאו עליך כל הקללות ובברכות כתיב יצו ה' אתך את הברכה באסמיך ובכל משלח ידיך והיאך אקללם: (ט) כי מראש צורים אראנו. אני רואה שנבראו קודם שנברא העולם והצורים: כי מראש. בגי' על כל המוריה: מראש צורים. בגימ' מזכות אבות: מגבעות. בגי' כן האמהות [עם האותיות]: לבדד. ג' במסורה: הן עם לבדד ישכון. בכני לבדד בהרי עבר [מיכה ז'] בפרשה רעה עמך בשבטך בענין הגאולה שבלעם היה מתנבא על הגאולה. כי אתה ה' לבדד לבטח תושיבני שלא כעם כל אותן הימים על כן לבטח תושיבני: לבדד ישכון. שבטה תגין על שי"ן דישכון לומר לך שישכון בארץ בבטח עממים: לבדד. עולה לחשבון מ' לומר לך שישכון בארץ ישראל שהיא מהלך מ' יום: לבדד ישכן. עולה לחשבון ת"כ שרמז לימי ב"ש: לבדד ישכן. בגימ' לימי משיח: (י) מי מנה עפר יעקב. כמו עפר האלים [ופירש"י בס"ם אי"ל כתוב] על בם (הושע י"א) כי נער ישראל ואהבהו וגו' וכן ת"א מן יכול למתני דעדקיא דבית יעקב: עפר. בגי' שלשה כתול רמז למה שנוהגין הערלה בגול: תמות. ג' במסורה הכא ואידך (שופטים ט"ז) תמות נפשי עם פלשתים ואידך (איוב ל"ו) תמות בנוער נפשם הוא נקם שתמות נפשו עם רשעים ולא היה כן אלא אדרבה מת מות פלשתים כלומר מות רשעים ובנוער כדאי' אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם שבן ל"ד שנים היה כשהרגו פינחס ישרים בגימ' אבות העולם. ס"ת של שמות האבות בגי' בלעם וזהו ותהי

אבן עזרא

עליה לעזוב תורתה כאשר עשו כל האומות: ובגוים לא יתחשב. הפרשתו בפסוק יצב גבולות עמים: מי מנה. והתימה שלא יתחשב עם הגוים והם עם רב כהוא שיתכן שלא יתחשב המעט: עפר יעקב. הטעם שהוא רב כעפר הארץ: ומספר את רבע ישראל. דגל אחד כטעם אשם קצו תראה וכלו לא תראה. ויפה פירש המתרגם ארמית מלת ישרים והטעם לפי דעתי שהאלוה למות ותהיה אחריתו כאחרית ישראל שהם חלק השם ולא חלק מכבים כי הוא היה קוסם ויש אומרים שמלת ותהי אחריתי כפולה בטעם והוא היה מתאוה שימות מות ישרים

רמב"ן

וגוי אחד הם וישכון בדד בשם יעקב וישראל ועל כן הזכיר ארה לי יעקב וזועמה ישראל כי הזכיר להם שמם הנכבד ושמות אבותם לאמר שהם עם לבדד ושמות נאות להם מאבותם כי בלק לא היה מזכיר לו שם ישראל רק אמר עם יצא ממצרים כמתנכר בהם שלא ידע אותם שהיה כפוי טובת אביהם והכוונה לומר כי כאשר אני רואה אותו עתה שוכן לבדו כן ישכון לעולמים בטח בדד עין יעקב והוא יהיה לראש לעולם ואין אומה שתתגבר עליו ולא שיפול הוא אליה: (י) מי מנה עפר יעקב. יאמר אני רואה אותם מראש הרים שוכנים לבדד ולא אוכל למנות אותם כי הם לבדם כעפר הארץ אשר לא יוכל איש למנות את עפר הארץ וגם רובע ישראל למחנות הדגלים הארבעה לא אוכל למנות יתנבאו עליהם שירבו ולא ימעטו ויהיו תמיד הם לבדם

ספורנו

מן ארם נהגו בלק וכו': (ט) הן עם לבדד ישכון. הם לבדם ישבו ארץ בסוף הענין כאמרו ה' בדד ינחנו ואין אותם לשכירתם: (י) תמות נפשי מות ישרים. לו תאות נפשי עתה אך בשביה מיתתם פיאת ישרים בתוכה אחרים לחיי עד: ותהי אחריתי כמוהו. ונלכד שתהיה אחריתי ונאלהי מעי כמו ישראל. כי אמנם בניו של אדם ויוצאי חלציו נקראים אחריתו

אֵת אֲשֶׁר יָשִׂים יְהוָה בְּפִי אֹתוֹ אֶשְׁמֹר לְדַבֵּר: חמישי יג וַיֹּאמֶר אֵלָיו בָּלָק לְךָ־נָּא אִתִּי אֶל־מָקוֹם אַחֵר אֲשֶׁר תִּרְאֶנּוּ מִשָּׁם אֶפֶס קָצֵהוּ תִרְאֶה וְכֻלּוֹ לֹא תִרְאֶה וְקָבְנוֹ־לִי מִשָּׁם: יד וַיִּקָּחֵהוּ שְׂדֵה צֹפִים אֶל־רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וַיִּבֶן שִׁבְעָה מִזְבְּחֹת וַיַּעַל פָּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ: טו וַיֹּאמֶר אֶל־בָּלָק הִתְיַצֵּב כֹּה עַל־עֹלָתֶךָ וְאָנֹכִי אִקָּרֶה כֹּה: טז וַיִּקָּר יְהוָה אֶל־בִּלְעָם וַיָּשֶׂם דָּבָר בְּפִיו וַיֹּאמֶר שׁוּב אֶל־בָּלָק וְכֹה תְדַבֵּר: יז וַיָּבֹא אֵלָיו וְהִנּוֹ נִצָּב עַל־עֹלָתוֹ וְשָׂרֵי מוֹאָב אִתּוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ בָּלָק מַה־דִּבֶּר יְהוָה: יח וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר קוּם בָּלָק וּשְׁמָע הַאֲזִינָה עָדַי בְּנוֹ צִפֹּר: יט לֹא אִישׁ אֵל וִיכַזֵּב וּבֶן־אָדָם וְיִתְנֶחָם הַהוּא אָמַר וְלֹא יַעֲשֶׂה וְדִבֶּר וְלֹא יְקִימֶנָּה: כ הִנֵּה בָרֵךְ לָקָחְתִּי וּבֵרֵךְ וְלֹא אֲשִׁיבֶנָּה: כא לֹא־הִבִּיט אָוֶן בְּיַעֲקֹב

ת"א לא איש אל ויכזב · פסחים קיח: ולא יקימנה · שם:

רש"י

שלהם: תמות נפשי מות ישרים · שבהם: (יג) וקבנו לי · לשון צווי קללהו לי: (יד) שדה צופים · מקום גבוה היה ששם הצופה עומד לשמור אם יבא חיל על העיר: ראש הפסגה · בלעם לא היה קוסם כבלק ראה בלק שעתידה פרצה להפרץ בישראל משם ששם מת משה כסבור ששם תחול עליהם הקללה וזו היא הפרצה שאני רואה: (טו) אקרה כה · מאת הקב"ה · אקרה · לשון אתפעל: (טז) וישם דבר בפיו · ומה היא השימה הזאת ומה חסר המקרא באומרו שוב אל בלק וכה תדבר אלא כשהיה שומע שאינו נרשה לקלל אמר מה אני חוזר אצל בלק לצערו ונתן לו הקב"ה רסן וחכה בפיו כאדם הפוקס בהמה בחכה להוליכה אל אשר ירצה אמר לו על כרחך תשוב אל בלק: (יז) ושרי מואב אתו · ולמעלה הוא אומר וכל שרי מואב כיון שראו שאין בו תקוה הלכו להם מקצתם ולא נשארו אלא מקצתם: מה דבר ה' · לשון צחוק הוא זה כלומר אינך ברשותך: (יח) קום בלק · כיון שראהו מצחק בו נתכוין לצערו עמוד על רגליך אינך רשאי לישב ואני שלוח אליך בשליחותו של מקום: בנו צפר · לשון מקרא הוא זה כמו חיתו יער וחיתו ארץ למעינו מים: (יט) לא איש וגו' · כבר נשבע להם להביאם ולהורישם ארץ שבעה אומות · ואתה סבור להמיתם במדבר: ההוא אמר וגו' · בלשון תמיהה ותרגומו הייבין ומתמלכין חוזרין ונמלכים לחזור בהן: (כ) הנה ברך לקחתי · אתה שואלני מה דבר ה' קבלתי ממנו לברך אותם (ס"א ברך כמו וברך ה'): וברך ולא אשיבנה · הוא בירך אותם ואני לא אשיב את ברכתו וברך כמו ובירך וכן הוא גזרת רי"ש כמו אויב חרף כמו חירף וכן ובוצע ברך המהלל ומברך את הגזל ואומר אל הירא כי לא תענש שלום יהיה לך מרגיז הוא להקב"ה ואין לומר ברך שם דבר שא"כ היה נקוד בפתח קטן (ר"ל סגו"ל תחת הרי"ש) וטעמו למעלה אבל לפי שהוא לשון פעל הוא נקוד קמץ קטן וטעמו למטה: (כא) לא הביט און ביעקב וגו' · כתרגומו · ד"א אחרי פשוטו הוא

רמב"ן

זרע יעקב כחול הים אשר לא ימד ולא יספר וזה דעת אונקלוס ברבע ישראל גם נכון הוא שיהיה כמו ארחי ורבעי זרית מן לא תרביע כלאים כלשון וממי יהודה יצאו ואמר תמות נפשי מות ישרים והי אחריתי כמוהו לומר שאף נוחלי גן עדן כי אחרית האדם המות על כן יבקש שימות מות ישרים הם ישראל הנקראים ישורון

אבן עזרא

כמו היושרים של ישראל בעבור דעתו כי בחרב ימות והגאון אמר כי מי מנה הוא השם והטעם אתה שתוכל למנות עפר יעקב תמות נפשי מות ישרים א"כ מה טעם ומספר את רובע ישראל ולפי דעת רבים שפירושו כמו ארחי ורבעי זרית שהוא כענין רגלי ויפרשו עפר יעקב על עת נסעו משפט הלשון להקדים שם הפועל כלשון עבר ועתיד ונלווי הדבר הסוף ויש מלות זרות כמו ברכת ברך יבוא בוא (והטף ועבר): (יג) אפס

רשב"ם

ישראל · זרע ישראל · לפי שע"י הרביעה נוצר האדם: (יט) לא איש אל · אינו איש לחזור מברכתו בשעה מועטת כזו שהרי לא פשעו אחר הברכה שברכתי אותם היום: ויכזב · והוא היאך יכזב בו בחנם: ויתנחם · בתמיה · והיאך יתנחם: ולא יעשה · בתמיה: (כ) הנה ברך לקחתי · הנה כבר לקחתי לברך אותם היום

ונדע

בלק איזל כען עמי לאתר אחרן דתחזנה מתמן לחוד קצתה תחזי וכלה לא תחזי ותלוטה לי מתמן: יד ודברה לחקל סכותא לריש רמתא ובנא שבעא מדבחין ואסק תור ודכר על כל מדבחא: טו ואמר לבלק אתעתד הכא על עלתך ואנא אתמטי עד כען: טז וערע מימר מן קדם יי לבלעם ושוי פתגמא בפומה ואמר תוב לות בלק וכדין תמלל: יז ואתא לותה והוא מעתד על עלתה ורברבי מואב עמה ואמר לה בלק מא מליל יי: יח ונטל מתלה ואמר קום בלק ושמע אצית למימרי בר צפר: יט לא כמלי בני אנשא מימר אלהא בני אנשא אמרין ומכדבין ואף לא כעובדי בני בשרא די אנון גזרין למעבד ותיבין ומתמלכין דהוא אמר ועבד וכל מימרה מתקים: כ הא ברכן קבלית ואברכנה לישראל ולא אתיב ברכתי מנהון: כא אסתכלית לית פלחי גלולין בדבית יעקב ואף לא

נתינה לגר

לא תרגם כלל, או שחברה מלת „וככוס" כהיב"ע. (טו) אקרה, אתמטי. בכ"מ יתרגם הפעל „קרה" ארע, ופה ית' „מטא" שהוא כמו „הגיע" בעברית · אפשר מפני שפה בא הבעל „קרה" בעברית בהתפעל המורה על עשיית הפעולה בעצמו, ר"ל אסבב שאהיה שם, לכן ת' כאלו היה כתוב „אלכה" וכמו שת"י „ונלכה עד הרואה" (ש"א ט' ט') „ונתמטי עד חוזיא". עוד י"ל שמלת „אקרה" היא מבנין נפעל כמו „ויקר" שבפסוק שאח"ז, ושינה לת' שם „וארע" משום שדבר ה' היה אל בלעם רק במקרה, אבל ביאת בלעם אל בלק היתה בדעת וברצון. (יח) עדי, למימרי. הוא כמו „ועדיכם אתנון" (איוב ל"ב י"ב). (יט) לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם, לא כמלי בני אנשא מימר אלהא בני אנשא אמרין ומכדבין ואף לא כעובדי בני בשרא דאנון גזרין למעבד ותיבין ומתמלכין. ר"ל לא כדברי בני אדם אמרת ה', בני אדם אומרים ומכזבים, וגם לא כמעשי אנשים שהם גוזרים לעשות ושבים ומתנחמים. לדעת המת' נופל הפעל „כזב" רק על השתנות הדבור, והפעל „נחם" על השתנות המעשה, ות' „בני אנשא, בני בשרא" בל"ר להקל על הלשון. ההוא אמר ולא יעשה, דהוא אמר ועבד. הפך השאלה בדרך שלילה להשלמה בדרך חיוב כדרכו לכבוד ה' ופירוש הה"א הראשונה שבמלת „ההוא" לא לה"א התימה והשאלה, כ"א לה"א הידיעה, ור"ל שהוא (הקב"ה) אומר ועושה, גוזר ומקיים. (כ) הנה ברך לקחתי, הא ברכן קבלית. פירש מלת „ברך" לשם דבר. וברך ולא אשיבנה, ואברכנה לישראל ולא אתיב ברכתי מנהון. לא תרגם כפשוטו ששב אל ה' שבירך אותם רק ששב אל בלעם שרוצה לברך אותם. (כא) לא הביט און ביעקב, אסתכלית לית פלחי גלולין בדבית יעקב. ר"ל

בעל הטורים

אחריתי כמוהו: (יג) וכלו · ב' · הכא ואידך וכלו מתמדים והיינו דאמרי' במס' נדה על דבר זה ניסמת עינו של בלעם שאמר הקב"ה שהוא קדוש ומשרתיו קדושים יסתכל בדבר זה והיינו וכלו לא תראה · בשביל שדיבר כנגד הקב"ה שכלו מתמדים נסמית עינו וכלו לא תראה: (כא) לא הביט און ביעקב · שאין אותיות אתן במשמשין של שבטים:

אבן עזרא

קבהו · רק קבהו: וקבנו · מלה זרה ולפי הדקדוק כי בגווי כעתיד ואין ביניהם רק הסימן ירדפהו ירדפנו ירדפוהו אויב ירדפנו ובאה זו המלה מורכבת עם נו"ן וכחול"ם ולפי דעת רבי יהודה המדקדק הראשון שהוא מן שורש קבן א"כ לא יתכן להיותה גזוי כי לא ימצא כן מהבנין הקל אולי תהיה שם הפועל על משקל ושמרו את השבועה: (יח) וישא משלו · הוא כתועפות ראם כלביא יקום: האזינה עדי · מגזרת עד וכן לא שבתם עדי והטעם כפול: ווי"ו בנו בעור · נוסף כמו למעינו מים: וטעם לא איש אל · בעבור שאמר וקבנו לי משם ובבר אמר לא קבה אל: (יט) אמר ולא יעשה · אמרו: ודבר · דברה: (כ) הנה ברך לקחתי · שם הפועל כמו שם: וברך · פועל עבר והטעם והשם ברך ברכה ולא אשיבנה: (כא) לא הביט און · לפי דעתי כי מזאת המלה למד בלק

רמב"ן

שיכלו ימיהם בטוב ותהי אחריתי כמוהו כישראל אשר חלקם בחיים ואינם בני גיהנם ואבדון והנה כלל נבואתו בזה הפעם שאין השם חפץ בקללותינו וכי אתחנו עם לבדד חלקו ועמו לא נתערב בגוים ולא נחשב עמהם ואחריתנו דרך טובה בדרך ישר: (טז) ויקר ה' אל בלעם · עתה לכבוד ישראל עלה האיש הזה להתנבא במדת רחמים בשם הגדול אשר נגלה למשה כי עד עתה נאמר בו ויקר אלהים ויבא אלהים ועתה ידע כי לא יוכל לקללם בשום ענין בעבור כי במדת רחמים יחונן עליהם כי עד עתה כשהיה שומע במדת הדין היה חושב למצוא להם עלה בעון אשר חטאו כענין ויהפך להם לאויב והוא נלחם בם או שהבא עליהם רעה מאת ה' לא ינצלו ממנה במדת הדין וזה טעם וירא בלעם כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל כי גם ה' יתן הטוב בברכה והמשכיל יבין: (כא) לא הביט און ביעקב ·

ספורנו

כמו תהי אחריתו להכרית וכן ולא נאחריתו: (יב) הלא את אשר ישים ה' בפי · ובכר ידעת שהוא אלהים ולא ידבר כי אם טוב על ישראל: (יג) אשר תראנו משם · ותוכל לתת עיניך בהם לרע: אפס קצהו תראה וכלו לא תראה · אל תתן את עיניך בכלם שלא תזיק המטון כלל כאומרו כי אעשה כלה בכל הגוים ואותך לא אעשה כלה: (כ) וברך · והוא כבר

ברך

וְלֹא־רָאָה עָמָל בְּיִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהָיו עִמּוֹ וּתְרוּעַת מֶלֶךְ בּוֹ׃ כב אֵל מוֹצִיאָם מִמִּצְרָיִם כְּתוֹעֲפֹת רְאֵם לוֹ׃ כג כִּי לֹא־נַחַשׁ בְּיַעֲקֹב וְלֹא־קֶסֶם בְּיִשְׂרָאֵל כָּעֵת יֵאָמֵר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מַה־פָּעַל אֵל׃ כד הֶן־עָם כְּלָבִיא יָקוּם וְכַאֲרִי יִתְנַשָּׂא לֹא יִשְׁכַּב עַד־יֹאכַל טֶרֶף וְדַם־חֲלָלִים יִשְׁתֶּה׃

ת"א ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו · ר"ה לב: אל מוציאם ממצרים · ברכות יב· לח · פסחים קיח · עקרים מג פח: כי לא נחש · נדרים לב עקרים שם וס' הזוהר פ' וישלח: מה פעל אל· פסחים קיח: ודם חללים · חולין לט לו נדה כט:

רש"י

כדרש מדרש נאה לא הביט הקב"ה און שביעקב כשהן עוברין על דבריו אינו מדקדק אחריהן להתבונן באוניות שלהם ובעמלן שהן עוברין על דתו: עמל · לשון עבירה כמו הרה עמל כי אתה עמל וכעס תביט לפי שהעבירה היא עמל לפני המקום: ה' אלהיו עמו · אפילו מכעיסין וממרין לפניו אינו זז מתוכן: ותרועת מלך בו · לשון חבה וריעות כמו רעה דוד אוהב דוד · ויתנה למרעהו וכן ת"א ושכינת מלכהון ביניהון: (כב) אל מוציאם ממצרים · אתה אמרת הנה עם יצא ממצרים לא יצא מעצמו אלא האלהים הוציאם: כתועפות ראם לו · כתוקף רום וגובה שלו וכן וכסף תועפות לשון מעות המה ואומר אני שהוא לשון ועוף יעופף המעופף ברום וגובה ותוקף רב הוא זה: ותועפות ראם · עפיפת גובה ד"א תועפות ראם תוקף ראמים ואמרו רבותינו אלו השדים: (כג) כי לא נחש ביעקב · כי ראוים הם לברכה שאין בהם מנחשים וקוסמים: כעת יאמר ליעקב וגו' · עוד עתיד להיות עת כעת הזאת אשר יגלה הבתן לעין כל שהן יושבין לפניו ולומדים תורה מפיו ומחיצתן לפנים ממלאכי השרת והם ישאלו להם מה פעל אל וזה שנאמר והיו עיניך רואות את מוריך · ד"א יאמר ליעקב אינו לשון עתיד אלא לשון הווה אינם צריכים למנחש וקוסם כי בכל עת שצריך להאמר ליעקב ולישראל מה פעל הקב"ה ומה גזרותיו במרום אינן מנחשים וקוסמים אלא נאמר להם על פי נביאיהם מה היא גזרת המקום או אורים ותומים מגידים להם ואונקלוס לא תרגם כן: (כד) הן עם כלביא יקום וגו' · כשהן עומדין משנתן שחרית הן מתגברין כלביא וכארי להטוף את המצות ללבוש טלית לקרוא את שמע ולהניח תפילין: לא ישכב · בלילה על מטתו עד שהוא אוכל ומחבל כל מזיק הבא לטרפו כיצד קורא את שמע על מטתו מפקיד רוחו ביד המקום בא מחנה וגייס להזיקם הקב"ה שומרם ונלחם מלחמותם ומפילם חללים · ד"א הן עם כלביא יקום וגו' · כתרגומו: ודם חללים ישתה · נתנבא שאין משה מת עד שיפיל

רמב"ן

יחזור אל האל הנזכר יאמר שלא הביט השם און ושקר ביעקב ולא ראה בהם עמל וכעס שיעשו לפניו ועל כן הוא עמם ותרועת מלכותו בהם כי יריע אף יצריח על אויביהם יתגבר זה דעת ר"א ונכון הוא · ויתכן עוד לפרש כי און במקום הזה כמו אחת און ראיתי אהלי כושן ועמל כמוהו וכן תחת לשונו עמל ואון וכזב ושקר כי הדבור שלא יהיה ולא יבא כי שקר הוא יקרא און ועמל בעבור שלא יגיע לאדם ממנו רק העמל יאמר הנה ברך לקחתי וברך ולא אשיבנה כי לא הביט און ביעקב ולא ראה איש בישראל אין ודבר כזב אין במחוגם שקר ואין הוחלתם נכזבת אבל כל ברכותיהם ובטחונם יתקיימו לעולם כלשון הנה כה מכה נו ותחו ובושו מכוש מכנס וכן לא הבטת' אל עושיה ויוצרה

אבן עזרא

לשלות כי משכב במחנה ישראל והטעם כי אין השם כבן אדם שיתנחם כי לא ראה און בישראל והנה אם יהיה בהם און לא יקום דבר השם כי כל דבריו הם על תנאי רק במקום שבועה וכן הנביא אומר רגע אדבר וזה טעם כדבר בלעם: ולא ראה עמל · הטעם כפל וכות אחי האון והטעם מה יביא האדם לעמל בסוף און · והנה כל עת שלא הביט און ביעקב השם עמו: ותרועת מלך בו · במחנה ישראל וזה והקצתם תרועה: (כב) אל מוציאם ממצרים · וזה השם שהיה עמו הוא התקיף והראה אותות במצרים: כתועפת · כמו קרני ראם ופירוש תועפות תוקף וכן ותועפות הרים לו גם יתכן היות פירושו וקרני הרים וכסף תועפות כך פירושו וכסף תועפות הרים ואמר לו כמו ותרועת מלך בו והטעם שזה האל שם התוקף לישראל וכל זה בעבור שהיא דבוק בהם ולא ינקם כי אם מאתו כי אין להם צורך למנחש וקוסם: (כג) כעת יאמר ליעקב · כעת הזאת והטעם בכל עת יאמר להם בלי דעת נחוש: מה פעל אל · מה יפעל אל ומלת עבר בעבור היות כל דבר נגזר

רשב"ם

והוא ברך אותם כבר ואותה הברכה לא אשיבנה · וברך לשעבר · כמו חרף עושהו: (כא) לא הביט און ביעקב · אינו רוצה לעונשן אפילו כשהן חוטאין · כדכתיב וירא און ולא יתבונן · לא הביט אינו רוצה להביט: ותרועת מלך · ריעות · כמו איש רעים להתרועע · כי שוכן ביניהם · ולמה שוכן אתם ומחבב אותם: (כג) כי לא נחש ביעקב וגו' · אינם מעוננים וקוסמים כמונו ולא שואלין אוב וידעוני · אלא כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל ה' · מתוך ששכינה ביניהם אומרים להם הנביאים ליעקב ולישראל היום מה פעל וגזר הקב"ה לימים הבאים ואינם צריכים נחש וקסם: כעת יאמר · מה שעתיד לבא בעת אחת מן הרבה ימים ושנים יאמר להם היום על ידי נביא וכן כל כעת · מדבר בעתידות · כדכתיב באשת מנוח לו חפץ ה' להמיתנו עכשיו לא לקח מידינו עולה ומנחה וכעת לא השמיענו כזאת · לידת הבן שהודיענו שתהיה כעת · לשנה הבאה לא השמיענו · אלא ודאי נחיה ונתקיים לנו בן שאם היינו מתים האיך יהיה לנו בן לשנה הבאה · וכן כעת חיה את חובקת בן:

לפריצת

עָבְדֵי לְאוּת שְׁקַר בְּיִשְׂרָאֵל מֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהֲהוֹן בְּסַעְדְּהוֹן וּשְׁכִינַת מַלְכְּהוֹן בֵּינֵיהוֹן: כב אֱלָהּ (דְ)אַפֵּקִנּוּן מִמִּצְרָיִם תָּקְפָּא וְרוּמָא דִּילֵהּ: כג אֲרֵי לָא נַחֲשַׁיָּא צָבַן דְּיֵיטַב בִּדְבֵית יַעֲקֹב וְאַף לָא קָסָמַיָּא רָעַן בִּרְבוּת בֵּית יִשְׂרָאֵל כְּעִדָּן יִתְאֲמַר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מָא עֲבַד אֱלָהָא: כד הָא עַמָּא כְּלֵיתָא שָׁרֵי וּכְאַרְיָא אִתְנַטַּל לָא יִשְׁרֵי בְּאַרְעֵהּ עַד דְּיִקְטוֹל קְטוֹל וְנִכְסֵי עַמְמַיָּא יֵירַת: כה וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם אַף מֵילַט

נתינה לגר

הבטתי ולא מצאתי עובדי גלולים בבית יעקב, ת' כאלו היה כתוב "הביט כי אין און ביעקב". ולא ראה עמל בישראל, ואף לא עבדי לאות שקר בישראל. ר"ל וגם לא העושים עמל שקר בישראל, אפשר שמלות "לאות, שקר" הן משתי נוסחאות שונות, וצ"ל "לעות" בע' ולא בא', וכ"ה ביב"ע, ועי' ערוך ערך "לעי" וכ"מ "נפש עמל" (איוב ס"ז כ"ו) ת' "נפשא דלעיא" ור"ל שאינם עושים מעשים שיגעו בם לשקר. אבל בכ"י הוא באל"ף, וכ"ה בחומשי רוו"ה ובאמת הוא הוא, כי "לאי ולעי" שניהם ענינם בארמית "יגיעה" וחלוף כזה נמצא גם בפסוק "נבל תבל" [שמות י"ח י"ח] בקצת נוסחאות בת"א "מלאה תלאי" ובקצתם "מלעה תלעי". (כב) אל מוציאם ממצרים, אלה דאפקינן ממצרים. גם לקמן (כ"ד ח') "אל מוציאו" ת' "דאפקינון" בל"ר, וכ"ה בכ"י, ומשמע שהיה לפניו גם שם "מוציאם" בכנוי מ"ס, וכ"מ ברש"י שם, ועי' בחומש רמב"ן עם רש"י שהביא הנוסחא, ועי' במנחת שי שכתב שהוא טעות, ולא שת לבו אל הת"א והוא פלא, ואפשר שבעל מנחת שי סובר שדרך אונק וס לת' כל הכנויים הבאים על עם בל"ר, ועי' ברא"ב"ע שם שמשמע קצת שגם בספרו היה כתוב "מוציאם". כתועפות ראם לו, תקפא ורומא די לה, ת' כפי הטעם וכפירש"י "עפיפת גובה". (כג) כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל, ארי לא נחשיא צבן דייטב לבית יעקב ואף לא קסמיא רען ברבות בית ישראל. ר"ל המנחשים אינם רוצים כי ייטב לבית יעקב והקוסמים אינם חפצים בגדולת בית ישראל, וכתיב"ע "ברבותא" ובת' ירושלמי "בשבחיא" וכוונתו שכאשר הוציא ה' את עמו ממצרים בתקפו ועוזו, דרכו זאת החרטומים לרעה, ודברם היה כפי פרעה "ראו כי רעה נגד פניכם" ואם יפלא בעיניך קורא יקר בשנות המתרגם את השמות "נחש, קסם" שהם שמות מקרייה בל' יחיד, לתרגמם "נחשיא, קסמיא" שמות התארים בלשון רבים, לכם נא אתי וארא דוגמתו "ונתן לכם ה' לחם צר ומים לחץ" [ישעיה ל' כ'] ת' "ויהב ה' לכון נכסי סנאי ובזת מעיקיא". (כד) לא ישכב עד יאכל טרף, לא ישרי בארעה עד דיקטול קטול. ר"ל לא יחנה בארצו עד שיהרג את שונאיו, ונראה שחסר (הפעול)

בעל הטורים

(כד) הן עם · הפסוק מתחיל בה"א ומסיים בה"א שלא ימות משה עד שיהרוג לה"א מלכי מדין:

אבן עזרא

ואם הוא לעתיד כבר עבר בתחלה וזה יאמר לישראל בדרך נבואה שהוא האמת: ליעקב ולישראל · דבר כפול כנבואה וכן מראה שניר וחרמון: (כד) הן עם כלביא יקום · רמז כי ינצח מלכי כנען והקרוב אל הדעת הדבר הקרוב כמו מלחמת מדין שלא נשמע מלחמה כמוה שלא נפקד מזרע ישראל אחד ומתו חמשה מלכים ונפש אדם אשר לא ידעו משכב זכר היו שלשים ושנים אלף: ודם חללים · המלקוח ואת כל חילם ועל דרך הדרש לא ישכב משה עד יאכל טרף וכן כתוב אחר תאסף

רמב"ן

מרחוק לא ראיתם עינן בטחון ותקוה ואמר הטעם כי ה' אלהיו עמו אשר לא יכזב ולא ינחם ותרועת מלך גבור בו שלא ינצח לעולם כי בהוציאו אותם ממצרים הנה לו תוקף גדול כתועפות ראם על כל בהמה ואיך לא יתקיימו כל ברכותיהם ואין בהם נחש וקוסם: (כג) כי לא נחש ביעקב · אינם צריכין לנחש וקוסם כי בכל עת שצריך לאמר ליעקב וישראל מה פעל אל ומה גזרותיו במרום אינם מנחשים וקוסמים אלא נאמר להם ע"פ נביאים מה גזרת המקום או אורים ותומים מגידים להם ל' רש"י · והנכון בעיני כי בעבור היותו קוסם ובלק שלח לו כי ידעתי את אשר תברך בקסמיך מבורך ואשר תאור בהם יואר ושלח לו קוסמים ע"כ אמר לו אין נחש ביעקב להרע או להיטיב להם ולא קסם בישראל מזיק או מועיל כי בכל עת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל בהם כי מפי עליון תצא להם הרעות והטוב לומר כי חלק ה' עמו אינם בממשלת שרים וכוכבי השמים וכסיליהם שיזיק להם אדם בקסם ונחש כגוים וזה כאשר אמר משה אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים

ספורנו

ברך: (כא) ותרועת מלך בו · בנסוע המחנות הם תוקעים תרועה בנסוע המשכן לשמחה שיגילו במלכם: (כב) כתועפות ראם לו · לעם ישראל שאינו טורף ואוכל כארי אבל דוחה בקרניו כמו הראם כי היתה הכוונה לגרש הכנענים ולהכניס את ישראל לארץ בלתי הריגת יושביה כאמרו תגרש גוים ותטעם כי לא חפץ במות המת · וכן אמרו ז"ל שלשה אגרות שלח יהושע הרוצה לפנות יפנה הרוצה להשלים ישלים הרוצה לעשות מלחמה יעשה אבל הם הקשו ערפם להלחם והוצרכו להחרימם ובכן לא השתמשו בהם כלל כמו שמשתמש האריה בטרפו אבל עשה בהם כמו שעושה הראם במה שהוא דוחה או כובש שלא יאכלנו כלל: (כג) כי לא נחש ביעקב · והטעם שהוציאם ממצרים ומגרש גוים בשביל ישראל ונתן לישראל תועפות ראם הוא כי הם דור דורשיו ולא ידרשו הנחש כאומרו כי הגוים האלה אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ואתה לא כן: כעת · עת שהם רוצים לדעת עתידות: יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל · יאמר להם בנבואה או ע"י איזה נביא מה גזר האל ית' ולא יאמר להם מה יורו אותות השמים ומה יפעלו מערכותיהם מפני שאינם תחת אותם המערכות: (כד) כלביא

כה ויאמר בלק אל־בלעם גם־קב לא תקבנו גם־ברך לא תברכנו: כו ויען בלעם ויאמר אל־בלק הלא דברתי אליך לאמר כל אשר־ידבר יהוה אתו אעשה: ששי שביעי כשהן מחוברין

כז ויאמר בלק אל־בלעם לכה־נא אקחך אל־מקום אחר אולי יישר בעיני האלהים וקבתו לי משם: כח ויקח בלק את־בלעם ראש הפעור הנשקף על־פני הישימן: כט ויאמר בלעם אל־בלק בנה־לי בזה שבעה מזבחת והכן לי בזה שבעה פרים ושבעה אילם: ל ויעש בלק כאשר אמר בלעם ויעל פר ואיל במזבח: כד א וירא בלעם כי טוב בעיני יהוה לברך את־ישראל ולא־הלך כפעם־בפעם לקראת נחשים וישת אל־המדבר פניו: ב וישא בלעם את־עיניו וירא את־ישראל שכן לשבטיו ותהי עליו רוח אלהים: ג וישא משלו ויאמר נאם בלעם בנו בער ונאם הגבר שתם העין: ד נאם שמע אמרי־אל

ת"א ולא הלך · ס' הזוהר פ' חיי שרה : וישא בלעם את עיניו · בתרא ס ס' הזוהר פ' נח : בנו בעור · סנהדרין קה ס' הזוהר פ' נשא : ונאם הגבר שתם העין · נדה לא :

רש"י

מלכי מדין אלליס ויהרג גם הוא עמהם שנאמר ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישראל בחרב אל חלליהם: (כה) גם קב לא תקבנו · גם ראשון מוסב על גם השני וגם שני על גם ראשון וכן גם לי גם לך לא יהיה וכן גם בחור גם בתולה: (כז) וקבתו לי · אין זה לשון צווי וכמו וקבנו אלא לשון עתיד אולי יישר בעיניו ותקבנו לי משם (מלדיר"ש בלע"ז[1]): (כח) ראש הפעור · קוסם היה בלק וראה שהן עתידין ללקות ע"י פעור ולא היה יודע במה אמר שמא הקללה תחול עליהם משם וכן כל החוזים בכוכבים רואים ואין יודעים מה רואים: (א) וירא בלעם כי טוב וגו' · אמר איני צריך לבדוק בהקב"ה כי לא יחפוץ לקללם: ולא הלך כפעם בפעם · כאשר עשה ב' פעמים: לקראת נחשים · לנחש אולי יקרה ה' לקראתו כרצונו אמר רוצה ולא רוצה לקללם אזכיר עונותיהם והקללה על הזכרת עונותיהם תחול: וישת אל המדבר פניו · כתרגומו: (ב) וישא בלעם את עיניו · בקש להכניס בהם עין רעה והרי יש לך ג' מדותיו עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה האמורין למעלה: שכן לשבטיו · ראה כל שבט ושבט שוכן לעצמו ואין מעורבין ראה שאין פתחיהם מכוונים זה כנגד זה שלא יציץ לתוך אהל חבירו: ותהי עליו רוח אלהים · עלה בלבו שלא יקללם: (ג) בנו בעור · כמו למעינו מים · ומ"א שניהם היו גדולים מאבותיהם בלק בנו צפור אביו בנו הוא במלכות ובלעם גדול מאביו בנביאות מנה בן פרס היה: שתם העין · עינו נקורה ומוצאת לחוץ וחור שלה נראה פתוח ולשון משנה הוא כדי שישתום ויסתום ויגוב · ורבותינו אמרו לפי שאמר ומספר את רובע ישראל שהקב"ה יושב ומונה רביעותיהן של צדיקים מתי תבא טפה שנולד הצדיק ממנה אמר בלבו מי שהוא קדוש ומשרתיו קדושים יסתכל בדברים הללו ועל דבר זה נסמית עינו של בלעם ויש מפרשים שתום העין פתוח העין כמו שתרגם אונקלוס ועל שאמר שתום העין ולא אמר שתום העינים למדנו שסומא באחת מעיניו

רמב"ן

תחת כל השמים ואתכם לקח ה' להיות לו לעם נחלה כאשר פירשתי בסדר אחרי מות ונתנבא עליהם כי כלביא יקום שהוא הגור ואחרי כן יתנשא כאריה ולא ישכב בארצו עד יאכל טרף וישתה דם מלכי כנען

רשב"ם

(א) לקראת נחשים · לנסות ממקום למקום אולי יוכל לקללם אלא מעתה נתכוין לברכם בלב שלם ומתוך כך טוב ותהי עליו רוח אלהים כאן שרוח שכינה שרתה עליו מאהבה דרך חיבה: (ג) שתום העין · פתוח עין · רואה

[1]) le maudirae איכס פלוכען

לא תלוטיניה אף ברכא לא תברכיניה: כו ואתיב בלעם ואמר לבלק הלא מלית עמך למימר כל דימלל יי יתה אעבד: כז ואמר בלק לבלעם איתא כען אדברנך לאתר אחרן מאים יהי רעוא מן קדם יי ותלוטיה לי מתמן: כח ודבר בלק ית בלעם ריש רמתא דמסתכיא על אפי בית ישימן: כט ואמר בלעם לבלק בנה לי הכא שבעא מדבחין ואתקן לי הכא שבעא תורין ושבעא דכרין: ל ועבד בלק כמא די אמר בלעם ואסק תור ודכר על כל מדבחא: א וחזא בלעם ארי תקין קדם יי לברכא ית ישראל ולא הלך כזמן בזמן אלהן לקדמות נחשיא ושוי למדברא *) אפוהי: ב וזקף בלעם ית עינוהי וחזא ית ישראל שרן לשבטוהי ושרת עלוהי רוח נבואה מן קדם יי: ג ונטל מתלה ואמר אמר בלעם בריה בעור ואמר גברא דשפיר חזי: ד אמר דשמע מימר מן קדם אל וחזו מן קדם שדי חזי שכיב

נתינה לגר *) בכ"י הנוסח לקביל עגלא דעבדו בני ישראל במדברא

„בעלי דבבוסי" וכ"ה בתיב"ע. (כז) אולי, מה אם. נראה ברור שהוא ט"ס וצ"ל „מאים" שהוא תרגומו של „אולי" בכ"מ (ועמ"ש לעיל בראשית כ"ד ל"ט) וכ"ה בכ"י ונחומשי רוו"ה וע' במדרש מלים של הדר' לעווי מברעסלויא בס' זה. (כח) ראש הפעור, ריש רמתא. לא ידעתי למה שינה פה לת' „רמתא" ולא „פעור" כבכ"מ. (ואולי כדברי ב"ס לחם ושמלה, כי אלהיהם על ההרים ולא ההרים אלהיהם").

כד (א) לקראת נחשים, אלהן לקדמות נחשיא. ר"ל שלא הלך רק לקראת נחשים, ובכ"י „לקדמות" לבד, וטעמו שלא מצינו שהלך לקראת נחשים בפעם ראשונה ושניה, וע' בהקדמת המתורגמן. וישת אל המדבר פניו, ושוי למדברא אפוהי. מרש"י שכתב (אחרי אמרו בפסוק הקודם „אזכיר עונותיהם והקללה על אזכרת עונותיהם תחול") „כתרגומו" משמע שהיה לפניו בת"א כמו בתיב"ע „למדכר עליהון עובדא דעגלא" ושם לא הוסיף בפסוק הקודם מלת „אלהן". (ג) שתם העין, דשפיר חזי. כבר כתב רש"י „פתוח העין" כמו שת"א, ועי' ראב"ע שכתב „אין לו אח רק פירושו כפי מקומו ספק סתום". (ד) אמרי אל, מימר מן קדם אל. עמ"ש למעלה (כ"ב ט'). אשר מחזה, וחיזו. טעות סופר וצ"ל „דחזו" שהד' היא תמורת מלת „אשר" בעברית, וכ"ה ביב"ע ובתרגום ירושלמי

בעל הטורים

(ג) ונאם הגבר · כד"א קרא גבר שדומה בלעם לתרנגול כמו שהתרנגול הוא נואף מכל כן בלעם רבע אתונו · וכמו שהתרנגול

אבן עזרא

אל עמך: (כז) וקבתו לי · מפעלי הכפל כמו וסבותי אני: (כח) ראש הפעור · ולא הלך לקראת נחשים · על כן היתה עליו רוח אלהים וזה עשה בעבור שראה כי לא נחש ביעקב: (א) וישת אל המדבר פניו · ששם ישראל בערבות מואב: (ב) שכן לשבטיו · ראה כל הדגלים וי"א כי בלעם היה רע עין הנקרא מרע וברעת עינו היה עושה רעות וכבר הודעתיך דעתי: (ג) וישא משלו · הטעם שנשא קול כמשלו והמשל כנחלים נטיו: נאם · דבר כמו וינאמו נאם וי"א כי טעם שומע גם יחזה דבר הנחוש והקרוב אל הדעת שהוא דרך הנבואה בחלום כדברי אליפז תמונה לנגד עיני דממה וקול אשמע: שתם העין · אין לו אח רק פירושו כפי מקומו הפך סתום וי"א כי עין אחד היתה לבלעם וזה דרך דרש:

רמב"ן

כדברי אונקלוס והנה הוסיף עתה בנבואה הזאת שנית להגיד לבלק כבשם הארץ והרגם מלכים אדירים והנה בלק יודע כי ישראל לא ינחלו את ארצו ולפיכך אע"פ שהגיד להם עתה שסופם לנצח מלכי כנען ירצה עוד שיקללם בנבואתו עד שיוכל הוא להתגבר עליהם אולי יוכל להלחם בו וגלהכות מהם על כן אמר עוד ואקחך אל מקום אחר אולי יישר בעיני ה' וקבותו לי משם לא שיחזיר אחור ברצונו שכבר הודיעו לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם אבל חשב הנה הם עתידים לכבוש ארץ כנען שהיא נחלתם ולהרוג מלכיהם אבל אפשר שאתגבר אני עליהם ואכה בו כאשר עשו העמלקי והכנעני היושב בהר ההוא שהכום עד החרמה וזאת כוונתו מפחדו מהם כאשר הזכיר לזקני מדין או היה ענינו שיוכל להשיב אליו כל מה שתפסו מיד סיחון ואשר למואב כמו שמפורש בדברי יפתח וכבר הזכרתיו: (א) ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים · כי בפעמים הראשונים היה מנחש ורוצה לקלל אותם בנחש והיה השם בא אליו בדרך מקרה לא בכונתו לנבואה ולא ממעלתו שהגיע אליה ועתה כאשר נאמר לו כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל להרע או להיטיב להם הניח הנחשים ולא הלך כפעם בפעם לקראתם אבל שם אל המדבר פניו אשר ישראל שם שיראה אותם ויכין להם נפשו שיחול עליו הדבור מאת השם כאשר עשה עמו פעמים וכן היה לו על כן אמר ותהי עליו רוח אלהים כי עתה היתה עליו יד ה' כאשר היא לנביאים כמו שאמר ומי יתן כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם ואומר רוח ה' אלהים עלי ועל כן קרא עצמו

ספורנו

יקום · להלחם · עם מי שלא נלחם בם כלל: עד יאכל טרף · יאכלו ויבערו אותם כעובדי כוכבים שהם טרף עכשיו לשיניהם כאמרו כי לחמנו הם: (כז) אולי יישר בעיני האלהים וקבתו לי משם · כי אולי יהיה אותו החלק מהם יותר ראוי לקללם: (א) לקראת נחשים · הדל לכוין שעה מוכנת לזה שתחול עליהם קללה מפני שראה כי טוב בעיני ה' לברכם ואין תקוה שיוכל הוא לקללם: וישת אל המדבר פניו · לברכם ברכות מוגבלות עם היזק בתוכן כאמרם ז"ל פ"ג דתענית

יפה

אֲשֶׁר מַחֲזֵה שַׁדַּי יֶחֱזֶה נֹפֵל וּגְלוּי עֵינָיִם: ה בראש עמוד בי"ה שמ"ו סימן מַה־טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל: ו כִּנְחָלִים נִטָּיוּ כְּגַנֹּת עֲלֵי נָהָר כַּאֲהָלִים נָטַע יְהֹוָה כַּאֲרָזִים עֲלֵי־מָיִם: ז יִזַּל־מַיִם מִדָּלְיָו וְזַרְעוֹ בְּמַיִם רַבִּים וְיָרֹם מֵאֲגַג מַלְכּוֹ

ת"א מה טבו אהליך יעקב · סנהדרין קה: כנחלים נטיו · ברכות יז סנהדרין קה: כארזים עלי · תענית כ: יזל מים · נדרים פא סנהדרין שם:

רש"י

היה: (ד) נפל וגלוי עינים · פשוטו כתרגומו שאין נראה עליו אלא בלילה כשהוא שוכב ומדרשו כשהיה נגלה עליו לא היה בו כח לעמוד על רגליו ונופל על פניו לפי שהיה ערל ומאוס להיות נגלה עליו בקומה זקופה לפניו: (ה) מה טבו אהליך יעקב · על שראה פתחיהם שאינן מכוונין זה מול זה: משכנותיך · חניותיך כתרגומו · ד"א מה טובו אהליך מה טובו אהל שילה ובית עולמים בישובן שמקריבין בהן קרבנות לכפר עליהם · משכנותיך אף כשהן חרבין לפי שהן משכון עליהם וחורבנן כפרה על הנפשות שנאמר כלה ה' את חמתו ובמה כלה ויצת אש בציון: (ו) כנחלים נטיו · שנארכו ונמשכו לנטות למרחוק אמרו רבותינו מברכותיו של אותו רשע אנו למדים מה היה בלבו לקללם כשאמר להשית אל המדבר פניו ונהפך המקום את פיו ברכם מעין אותן קללות שבקש לומר כו' כדאיתא בחלק: כאהלים · כתרגומו לשון מור ואהלות: נטע ה' · בגן עדן לשון אחר כאהלים נטע ה' כשמים המתוחין כאהל (שנאמר וימתחם כאהל לשבת ולשון זה אינו דא"כ היה לו לינקד כאוהלים האל"ף בחול"ם): נטע ה' · לשון נטיעה מצינו באהלים שנאמר ויטע אהלי אפדנו: (ז) מדליו · מבארותיו ופירושו כתרגומו: וזרעו במים רבים · לשון הצלחה הוא זרעו כזרע הזרוע על פני המים: וירם מאגג מלכו · מלך ראשון שלהם יכבוש את

רמב"ן

עתה שומע אמרי אל כי נביא הוא ורש"י כתב וישת אל המדבר פניו כתרגומו כי היה הרב מתרגם בו ושוי למדברא דעבדו ביה בני ישראל עגלא אפוהי ואין כן בנוסחאות מדוקדקות מתרגומו של אונקלוס אבל הוא כתוב בקצתן שהוגה בהן מן התרגום הירושלמי והעקר כמו שפרשנו: ואמר (ד) אשר מחזה שדי יחזה · כי ראה עתה באיספקלריא המאירה כנביאים הראשונים שאמר בהם וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי או במדרגה למטה מהם כי מחזה שדי איננו שדי והנה הם יראו באל שדי והוא יחזה במחזה של אל שדי והנה היו בהי מדרגות למטה מהם וע"כ קרא עצמו גלוי עינים שהיא מדרגות מן בני הנביאים כמו שאמר פקח ה' את עיני וגו' וכבר נאמר כן בבלעם עצמו בראיית המלאך ויגל ה' את עיני בלעם · ולא התכוב בזה זולת מה שפירשנו מפני מאמר רבותינו שאמרו בספרי ולא קם נביא עוד בישראל כמשה בישראל לא קם אבל באומות העולם קם ואיזה זה בלעם אלא הפרש יש בין נבואת משה לנבואת בלעם משה לא היה יודע מה מדבר עמו ובלעם היה יודע מה מדבר עמו שנאמר נאם שומע אמרי אל משה לא היה יודע מתי מדבר עמו שנאמר מדבר אליו ובלעם היה יודע מתי מדבר עמו שנאמר ויודע דעת עליון משה היה מדבר עמו מעומד שנאמר ואתה פה עמוד עמדי ובלעם היה מדבר עמו כשהוא נופל שנאמר נופל וגלוי עינים משל לטבחו של מלך יודע כמה הוצאות יוצאות למלך על שולחנו וביאור ענין הברייתא הזו מפני שאמר הכתוב לא קם עוד נביא בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים ודרשו רבותינו שאינו בא לספר במעלה אשר לנבואת משה על נבואת שאר הנביאים שכבר הודיע אותנו מעלתו עליהם בשני מקומות בפסוק וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם ובפסוק אם יהיה נביאכם וגו' אבל עתה לא דבר אל משה שיודע הוא את השם כענין שנאמר הודיעני נא את דרכיך ואדעך שלא אמר הכתוב אשר ידע השם פנים אל פנים אבל אמר אשר ידעו כי ידבר על ביאור הנבואה יאמר כי למשה רבינו תבא מבוארת כמדבר אל חברו פנים אל פנים שמודיע דבריו וכוונתו עד שיכיר בפניו שהבין דבריו וכוונתו באמירה ובהכרת רצונו בפניו ואמרו כי לבלעם היה זה בעת שנבא לכבוד ישראל שעמד על דברי ה' ועל רצונו והפלו בכל הענין

אבן עזרא

(ד) נפל · כמו תרדמה נפלה על אברם: וגלוי עינים · אף ע"פ שהוא ישן הוא רואה בעיניו כטעם ולבי ער: (ה) מה טבו · פעל עבר כמו כי אורו עיני: (ו) נטיו · דגשות הטי"ת להבלע נו"ן נטה כי יש נחלים שינטו כה וכה ועליהם אילנים: כאהלים · כמו מר ואהלות והנה דמה האהלים כנחלים נטיו: כארזים · כפול בטעם והזכיר הארזים כארז בלבנון ישגה: (ז) יזל מים · הנה מים לשון יחיד כמו מי נדה לא זורק עליו: מדליו · כמו מדליותיו: וזרעו במים רבים · כזרע שרוש במים והטעם שבכל יום יצמח ויגדל: וירום מאגג מלכו · נכונה על שאול שהוא המלך הראשון כי קודם שאול היו שופטים

רשב"ם

רואה מראות אלהים כמו ששנינו עד שישתום ויכתום: (ד) אשר מחזה שדי יחזה · פעמים נופל שוכב בלילה ופעמים גלוי עינים ביום · כי עתה היו נבואת הללו ביום · כמו נופלים על פני השדה בשאול · שוכבים: (ו) כנחלים נטיו · נמשכו · מיושרים: כאהלים · כמו מור ואהלות כאהלים כארזים עלי מים פת"ח לפי שהוא במקום הטף · כארזים על יבלי מים · אבל בחור כארזים קמ"ץ · שהוא מבורר כהארזים: (ז) וירום מאגג · מלכית

וּמִתְגְּלֵי לֵהּ: ה מָא טָבָא אַרְעָךְ יַעֲקֹב בֵּית מֵישְׁרָךְ יִשְׂרָאֵל: ו כְּנַחְלִין דְּמִדַּבְּרִין כְּגִנַּת שַׁקְיָא דְּעַל פְּרָת כְּבוּסְמַיָּא דִּנְצִיב יְיָ כְּאַרְזִין דִּנְצִיבִין עַל מַיָּא: ז יִסְגֵּי מַלְכָּא דְּיִתְרַבָּא מִבְּנוֹהִי וְיִשְׁלוֹט בְּעַמְמִין סַגִּיאִין וְיִתְקוֹף מֵאֲגַג מַלְכֵּהּ וְתִתְנְטַל מַלְכוּתֵהּ:

נתינה לגר

ובת"א אשר בכ"י ואולי נכללה מלת „אשר" בהל' „דשמע" שהוסיף בראש הפסוק. (ה) מה טבו אהליך, מא טבא ארעך, לא ידעתי למה לא ת' „אהלים" כפשוטו וכמדרשו. גם לא אדע מדוע שינה מל"ר אשר בעברית ללשון יחיד, ואפשר שמלת „ארעך" כוללת אהלים הרבה. ומרש"י שדרכו תמיד להרגם כת"א משמע שהיתה לו גירסא אחרת בפסוק זה. (ו) כנהלים נטיו, בנחלין דמדברין. „מִדַּבְּרִין" הוא תרגומו של „נטיו" והוא האתפעל בארמית, ודומה מעט בכוונהו אל תרגום „והם תכו לרגליך" [דברים ל"ג ג'] „ואינון מדברין תחות ענגך". כגנת עלי נהר, כגנת שקיא דעל פרת. דרכו לת' שם נהר „פרת" על יופי נגותיו. (ז) יזל מים מדליו וזרעו במים רבים, יסגו כלבא דיתרבא מבנוהי וישלוט בעממין סגיאין. ר"ל ירב המלך שיקום מבניו וישלוט על עמים רבים, ת' הטעם ולא המלות, ומדכתיב „יזל" בל"י והוא נגד דקדוק הלשון, מפני שהשם מים יבא תמיד בל"ר, ומשפט הפעל הבא מחובר ע"פ רוב להיות ג"כ עמו בל' רבים לכן פירש שטעמו מלך שיקום מדליו דהיינו מבניו, ומה שת' „וישלוט" אפשר שהיה קשה לו המליצה שיזרע על מים רבים, לכן תרגם „וזרעו" כאלו היה כתוב „וזרועו" ר"ל שזרוע ידיו תשלוט בעמים רבים, כמו שדרשו רז"ל במסכת שבת בהיפך „אל תקרי בשר

בעל הטורים

יודע העתים כן בלעם ידע לכוין השעה שהקב"ה כועס וכמו שהתרנגול דרכו לעמוד על רגל אחד כן בלעם חגר באחת מרגליו: (ד) יחזה נופל וגלוי עינים · ס"ת מילה: נופל · בשביל הערלה שהיא מאוסה לפני הקב"ה: (ה) מה טבו אהליך · לפי שיעקב הוא באהל של מטה ובאהל של מעלה בכסא הכבוד · שש תיבות בפסוק כנגד שש אהלים · נוב וגבעון גלגל שילה ובית העולמים שנים · [ומשכן לא קחשיב דזה היה בימיו ואין שייך עליו נבואה]: (ו) כאהלים נטע ה' · עיין של נטע עקומה כי בזה העולם אין לישראל נטיעה קיימת רק לעתיד לבא: (ז) יזל מים · בגימט' יגדל מלך שאין מושחין המלכים אלא על

רמב"ן

העתיד לבא בישראל ואעפ"כ יש הפרש בין נבואת משה לבלעם כי משה לא היה יודע מה מדבר עמו באיזה ענין ובאיזה מצוה יצונו אבל הוא היה מוכן בכל עת לדבור והיה הקב"ה מצוה אותו כפי הרצון לפניו אבל בלעם היה מכוין ומחשב בדבר אשר הוא חפץ בו והולך ומתבודד ומכין נפשו להיות עליו הרוח אולי יקרה לקראתו כאשר מפורש בכאן ויודע שאם יחול עליו בענין ההוא אשר חשב ידבר עמו לא בענין אחר ומשה לא היה יודע מתי ידבר עמו כי לא היה אלין עת קבוע לדבור אבל בכל עת שיחפוץ משה ויכוין לבו לדבור היה מדבר עמו כמו שאמר עמדו ואשמעה מה יצוה ה' וכן בכל עת שיהיה לפניו יתעלה הרצון להיות מצוה אותו מאהל מועד וישמע את הקול מדבר אליו אבל בלעם היה מכוין את השעה שיהיה לו הדבור בה ולא הניח עליו הרוח אלא באותה השעה · אולי היא השעה יזכירו רבותינו במסכת ברכות ובמסכת סנהדרין שהיה מקלל בה ובה היה חל עליו הרוח לא בעת אחרת לעולם וכן ענין העמידה מעלה למשה והנפילה בבלעם שמיהות שלא יסבול נבואה כענין שנאמר אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' אלהים עוד ומתנו קרב אתה ושמע ואמרו משל לטבחו של מלך על המדה הראשונה וכוונתם לאמר שהטבח יודע בהוצאת שולחנו של מלך והשר שלו שהוא נאמן בכל ביתו ועומד בסודו לא ידע בהוצאת השולחן והמשל הזה יורה שדעת החכמים לומר שהיה בלעם יודע מעצמו אחרי כוונתו שהשם יאמר לו מה אקוב לא קבה אל וכל הענין ואחר כן ישמע הדבור במלות השם אשר חשב בלבו וזה מה שהזכרתי כי היה קוסם ותבואנה העתידות בלבו ועתה בשביל ישראל ישמע בהם גם הדיבור ולפיכך היה מתפאר בעצמו עתה לומר נאם שומע אמרי אל וראיתי הענין הזה שנוי בספרי באמרו בסיגנון אחר בהגדה של במדבר סיני רבה ואין לי להאריך והכלל כי כוונתם לומר שנבואת בלעם תבוא אליו במלות מבוארות לו מן הטעם שאמרו שלא יהא פתחון פה לאומות העולם לומר אלו היה לנו נביא כמשה היינו עובדים להקב"ה אבל מדרגת נבואתו למטה משאר הנביאים שהיא במחזה שדי כמו שביארנו וכן אמרו בויקרא רבה אין הקב"ה נגלה על נביאי אומות העולם אלא בחצי דבור היך כמה דתימר ויקר אלהים אל בלעם אבל לנביאי ישראל בדבור שלם שנאמר ויקרא אל משה וחצי הדיבור הבין ענינו ממה שבארנו: שתם העין · לא מצאנו מלה הזאת מן המקרא ואונקלוס אמר דשפיר חזי כמו פתוח העין לשון חכמים כדי שישתום ויסתום כלומר שיפתח הנקב ואולי היא מלה מורכבת מן שיתי אותותי אלה בהוי מה הנגבר שישיג לכל מה שישית עינו: (ז) וירום מאגג מלכו · מלך הראשון שלהם יכבוש את

ספורנו

יפה קללה שקלל אחיה השילוני את ישראל מברכה שברכם בלעם: (ה) מה טבו אהליך יעקב · בתי הורה · כענין יושב אהלים וכענין וישכון באהלי שם וכן והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד: משכנותיך · בתי כנסיות ומקדשי אל המיוחדים לשכן שמו שם · ולקבל תפלת המתפללים · ואמר מה טובו · כי לא בלבד הם מטיבים לעוסקים בם אבל מטיבים לכל האומה כמו שיורה שם יעקב שיאמר בעקב ובאחרית הכל ולא יוסף וכמו שיורה שם ישראל להשתרר עם אלהים ואנשים: (ו) כנחלים נטיו · כי אמנם בתי כנסיות ובתי מדרשות להמון ישראל הם כמו הנחלים שנטיו אל השדות להשקותם · וכן יושבי אהלים ותופשי התורה דולים ומשקים מתורתם להמון · ושמו כן המתפללים הם כגנות עלי נהר אשר לא ימישו מעשות פרי · כאמרם

וְתִנַּשֵּׂא מַלְכֻתוֹ׃ ח אֵל מוֹצִיאוֹ מִמִּצְרַיִם כְּתוֹעֲפֹת רְאֵם לוֹ יֹאכַל גּוֹיִם צָרָיו וְעַצְמֹתֵיהֶם יְגָרֵם וְחִצָּיו יִמְחָץ׃ ט כָּרַע שָׁכַב כַּאֲרִי וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ מְבָרְכֶיךָ בָרוּךְ וְאֹרְרֶיךָ אָרוּר׃ י וַיִּחַר־אַף בָּלָק אֶל־בִּלְעָם וַיִּסְפֹּק אֶת־כַּפָּיו וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם לָקֹב אֹיְבַי קְרָאתִיךָ וְהִנֵּה בֵּרַכְתָּ בָרֵךְ זֶה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים׃ יא וְעַתָּה בְּרַח־לְךָ אֶל־מְקוֹמֶךָ אָמַרְתִּי כַּבֵּד אֲכַבֶּדְךָ וְהִנֵּה מְנָעֲךָ יְהוָה מִכָּבוֹד׃ יב וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־בָּלָק הֲלֹא גַּם אֶל־מַלְאָכֶיךָ אֲשֶׁר־שָׁלַחְתָּ אֵלַי דִּבַּרְתִּי לֵאמֹר׃ יג אִם־יִתֶּן־לִי בָלָק מְלֹא בֵיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוּכַל לַעֲבֹר אֶת־פִּי יְהוָה לַעֲשׂוֹת טוֹבָה אוֹ רָעָה מִלִּבִּי אֲשֶׁר־יְדַבֵּר יְהוָה אֹתוֹ אֲדַבֵּר׃ שביעי יד וְעַתָּה הִנְנִי הוֹלֵךְ לְעַמִּי לְכָה אִיעָצְךָ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָעָם הַזֶּה לְעַמְּךָ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים׃

הב׳ רפה

ת״א כתועפת ראם לו · גיטין סח : ועצמותיהם · עקידה שער מא : כרע שכב · ברכות יב סנהדרין שם : וכלביא מי · ס׳ הזוהר פ׳ נשא : הנני הולך לעמי · שם :

רש״י

את אגג מלך עמלק : ותנשא מלכותו · של יעקב יותר ויותר שיבא אחריו דוד ושלמה : (ח) אל מוציאו ממצרים · מי גורם להם הגדולה הזאת אל המוציאם ממצרים בתוקף ורום שלו יאכל את הגוים שהם צריו : ועצמותיהם · של צרים : יגרם · מנחם פתר בו לשון שבירה וכן לא גרמו לבקר וכן את חרביה תגרמי ואני אומר לשון עצם הוא שמגרר הבשר בשיניו מסביב והעצם שבפנים ומעמיד העצם על ערמימותו : וחציו ימחץ · אונקלוס תרגם חציו של צרים חלוקה שלהם כמו בעלי חצים מרי פלוגתא (לשון חלוקה ואני וכן) ימחץ לשון ומחצה וחלפה רקתו שיחצו את ארצם ויש לפתור לשון חצים ממש חציו של הקב״ה ימחץ בדמם של צרים ישבול ויצטבע בדמם כמו למען תמחץ רגלך בדם ואינו זז מלשון מכה כמו מחצתי שהצבוע בדם נראה כאילו מחוץ ונגוע : (ט) כרע שכב כארי · כתרגומו יתישבו בארצם בכח ובגבורה : (י) ויספק · הכה זו על זו : (יג) לעבר את פי ה׳ · כאן לא נאמר אלהי כמו שנאמר בראשונה לפי שידע שנבאש בהקב״ה ונטרד : (יד) הולך לעמי · מעתה הריני כשאר עמי שנסתלק הקב״ה מעלי : לכה איעצך · מה לך לעשות ומה היא העצה אלהיהם של אלו שונא זמה הוא וכו׳ כדאיתא בחלק תדע שבלעם השיא עצה זו להכשילם בזמה שהרי נאמר הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם : אשר יעשה העם הזה לעמך · מקרא קצר הוא

אבן עזרא

ולא מלכים : (ח) אל מוציאו · והטעם כי האל המוציאו ממצרים שם כח לו כתועפות ראם ואל יטעון טוען בעבור מ״ם אל *מוציאם ויחשוב כי מלת לו סימן לשם כי כן משפט הלשון כמו תכו לרגליך ישא מדברותיך עד אנה ינאצוני העם הזה ורבים כן : יאכל גוים צריו · מלכי כנען : ועצמותיהם יגרם · ישבר הגרם שהוא העצם וכן מלת עצמו וככה משפט אחרת לא תפאר : וחציו ימחץ · כל חץ מחציו ימחץ וכן ונדיקים ככפיר יבטח בנות צעדה וכן מברכיך כחך כל אחד ממברכיך יהיה ברוך וכן אורריך : (ט) כרע שכב · הטעם שירש ישראל ארץ כנען ואח״כ תשקוט הארץ : יקימנו · מירשתיו : (י) ויספק את כפיו · כמו ספקו עליך כפים :

*לעיל כ״ג כ״ב

רמב״ן

אגג מלך עמלק נקרא שמו טרם הולידו דומה לו לכורש אשר החזקתי בימינו הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו ויצחק וישמעאל ושלמה : ותנשא מלכותו · של יעקב יותר ויותר שיבא דוד ושלמה בנו אחריו לשון רש״י ויפה פי׳ · ויתכן שהיה כל מלך בעם עמלק נקרא אגג כי המלך הראשון אשר שמו עליהם היה שמו כן ונקראו בניו היושבים על כסאו בשמו כדרך רוב המלכים גם היום שנקראים בשם תופסי המלכות וכן המן האגגי כי היה מזרע המלוכה ההיא כי רחוק הוא שיקרא הנביא שם הרשע בטרם נולד בזמן וכן נוג כל נשיא

רשב״ם

מלכות שאול · כל מלכי עמלק נקראין אגג כמו כל מלכי מצרים קרוים פרעה · מלכי פלשתים אבימלך · ועל ירושלים מלכי צדק · אדוני צדק : (ח) תועפות · חוזק כמו ותועפות הרים לו : (יד) איעצך עצה · להכשילם

לפי

ח אֱלָהָא (דְ)אַפְּקִנּוּן מִמִּצְרַיִם תָּקְפָּא וְרוּמָא דִּילֵהּ יֵיכְלוּן עַמְמַיָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל נִכְסֵי עַמְמֵי סַנְאֵיהוֹן וּבְבִזַּת מַלְכֵּיהוֹן יִתְפַּנְּקוּן וְאַרְעֲתְהוֹן יַחְסְנוּן: ט יְנוּחַ יִשְׁרֵי בִּתְקוֹף כְּאַרְיָא וּכְלֵיתָא לֵית דִּיקִימִנֵּהּ בָּרִיכָךְ יְהוֹן בְּרִיכִין וְלִיטָךְ יְהוֹן לִיטִין: י וּתְקֵף רָגְזָא דְּבָלָק בְּבִלְעָם וּשְׁקַפְנִין לִידוֹהִי וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם לְמִלַּט סָנְאַי קְרֵיתָךְ וְהָא בָּרְכָא מְבָרְכַת לְהוֹן דְּנַן תְּלָת זִמְנִין: יא וּכְעַן אִיזֵל לָךְ לְאַתְרָךְ אֲמָרִית יְקָרָא אֲיַקְּרִנָּךְ וְהָא מָנְעָךְ יְיָ מִן יְקָר: יב וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק הֲלָא אַף לְאִזְגַּדָּיךְ דִּי שְׁלַחְתְּ לְוָתִי מַלֵּלִית לְמֵימַר: יג אִם יִתֵּן לִי בָלָק מְלֵי בֵיתֵהּ כְּסַף וּדְהַב לֵית לִי רְשׁוּ לְמֶעְבַּר עַל גְּזֵרַת מֵימְרָא דַּייָ לְמֶעְבַּד טָבְתָא אוֹ בִישְׁתָא מֵרְעוּתִי דִּימַלֵּל יְיָ יָתֵהּ אֲמַלֵּל: יד וּכְעַן הָא אֲנָא אָזֵל לְעַמִּי אִיתָא אֲמַלְכִנָּךְ מָא דְתַעְבֵּד וַאֲחַוֵּי לָךְ מָא דְיַעְבֵּד עַמָּא הָדֵין לְעַמָּךְ

נתינה לגר

זרועו אלא בשר זרעו". (ח) אל מוציאו, אלהא דאפקנון. עמ"ש לעיל (כ"ג כ"ב). יאכל גוים צריו ייכלון בני ישראל נכסי עממיא סנאיהון. אף שת' "כתועפות ראם לו" על הקב"ה, תרגם את החלק הב' מהפסוק על ישראל, ולא כפירש"י. ועצמתיהם יגרם, ובבזת מלכיהון יתפנקון. ר"ל בבזת נכסיהם יתענגו. ואולי כוונת הת"א במלת "מלכיהון" על עצמותיהם, יען כי המלך הוא חוזק העם ועצמותו, ויתפנקון הוא מל' מפנק מנער (משלי כ"ט כ"א) וכפירש"י, ואפשר שצ"ל "יתפרקון" כרי"ש שהוא לשון פירוד כמו בתלמוד "מפרק אוכל" אבל אינו מסכים עם האמת משתי סבות, האחת שכשבא הפעל הזה בארמית באתפעל, הוראתו פדיון וגאולה, כמו "והפדה לא נפדתה" (ויקרא י"ט כ') ת"א "ואתפרקא לא אתפרקת" ורבות כאלה, והשנית שא"כ היה צ"ל "וגזת" ולא "ובבזת" וגם בכ"י מצאתי "יתפנקון" בנ'. וחציו ימחץ, וארעתהון יחסנון. ר"ל וירשו ארצם, הוא כמ"ש רש"י "חציו חלוקת שלהם". (ט) כרע שכב, ינוח ישרי. הוא כמ"ש רש"י "יתישבו בארצם בכח ובגבורה". מי יקימנו, לית דיקימנה. הוא כדרכו תמיד לת' דרך שאלת החיוב בהחלטת השלילה. (י) ויספק, ושקפנון. הוא לשון הכאה, כמו "שדופות" (בראשית מ"א ו') ת' "ושקיפן" וכן "קול עלה נדף" (ויקרא כ"ו ל"ו) ת' "קל טרפא דשקיף" וכדומה רבות וע' ערוך ערך "שקף" ונדפס ליסנוגא "וסקפנון". ברכת ברך, ברכא מברכת להון. הוסיף מלת "להון" לפרש. (יא) ברח לך, זיל לך. לא תרגם "ערק" כתרגומו של "ברח" בכ"מ, מפני שהוא נגד נימוס דרך הארץ. (יד) איעצך אשר יעשה, אמלכינך מא דתעבד ואחוי

בעל הטורים

הנגר: (ח) אל מוציאו ממצרים. אמר זה ב' פעמים לומר כשם שהוציאם ממצרים כן יוציאם לע"ל מבין או"ה: ועצמותיהם. עי"ן תלויה [אין כוונתו עי"ן תלויה ממש רק שיהיה איזה שינוי בהעי"ן] לומר לך כי יעקור שבעה עממים ולע"ל ס"ג אומות וזה הוא הכל ס"ג יחדו נאלתו: (ט) כרע שכב כארי וכלביא מי יקימנו. ולמעלה אמר הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא למעלה הקדים לביא כי כן הדרך מתחלה יתגבר מעט כלביא ואח"כ יתנשא והולך כמו הארי שהוא מתגבר והולך וכאן הקדים ארי ללביא שרמז ג"כ שכב כארי בימי משה וכלביא בימי יהושע שפני משה כפני חמה. ופני יהושע כפני לבנה: מברכיך ברוך ואורריך ארור. בלעם שהיה בלבו לקללם לכך סיים בקללה ויצחק סיים בברכותיו של ויתן לך בברוך אורריך ארור ומברכיך ברוך. על כן לא אמר לו בלק לקללם יותר [שהיה חושש על עצמו] אלא אמר לו ברח לך: (יא) מנעך. ב' במס'. הכא ואידך (ש"א כ"ה) אשר מנעך

רמב"ן

המגוג יקרא כן והנה הוסיף בפעם הזאת השלישית להודיע לבלק כי אלי יעקב היו טובים רמז מעת היותם שוכני אוהלים עד שינחלו את הארץ ומשכנות ישראל גם כן יהיו טובים אחרי כבוש והזוק שישכנו בה במשכנות מובטחים וכי תהיה ארצו מלאה כל טוב כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו וכי ינצח את עמלק בעבור שנלחם בו ויאבד זכרו ותנשא עוד המלכות של ישראל שיהיו בה אחרי כן מלכים אדירים ינשאו מאד ואמר לו שיאכל כל צריו ועצמותיהם יגרם רמז להוגם וכל אשר להם ואמר שישכנו בה לבטח לא ייראו מכל עם כארי וכלביא שלא יירא פריץ חיות ועתה נודע בלק ממנו שאם ילחם בו יאבד באמת כי כל צריו יאכל עמלק בעבור שנלחם בו על כן אמר לו עתה שיברח אל מקומו אין לו חפץ בו: (יב) הלא גם אל מלאכיך. יתנצל בלעם עתה במה שאמר למלאכיו בשובם אליו טרם שידע מה יוסף ה' דבר עמו אבל אחרי כן הראה שיבא ויקלל עד שהזהירו בו המלאך בדרך כאשר פירשתי: (יד) לכה איעצך. לפי שרצה לומר פורענות אומתו

ספורנו

כאמרם ז"ל (פ"ק דר"ה) כרית כרותה לי"ג מדות שאינן חוזרות ריקם: (ח) יאכל גוים צריו. לעתיד לבא כאמרו נקם ישיב לצריו: וחציו ימחץ. כאומרו אשכיר חצי מדם: (ט) מברכיך ברוך. כמו שהיה הענין באברהם כי אמנם שרידי ישראל יהיו במדרגת אברהם אבינו. כאמרו כי ישוב ה' לשוש עליך לטוב כאשר שש על אבותיך: (י) ויספוק את כפיו. שהיאש מבשיג עוד הפסו מאחר שקלל את המקללים: (יא) ברח לך. ענין הבריחה בכל מקום אינה הניסה מן הרודף אבל היא סור מן המקום מיראת נזק עתיד: (יב) הלא גם אל מלאכיך. אין ראוי שתתמה על שלא עשיתי רצונך בתקות הכבוד שהכבדני שגם למלאכיך שאמרו מגדך כי כבד אכבדך מאד אמרתי שאין זה בידי: (יד) לכה איעצך. עצת שליתם בנשים.

כמו

טו וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר נְאֻם בִּלְעָם בְּנוֹ בְעֹר וּנְאֻם הַגֶּבֶר שְׁתֻם הָעָיִן: טז נְאֻם שֹׁמֵעַ אִמְרֵי־אֵל וְיֹדֵעַ דַּעַת עֶלְיוֹן מַחֲזֵה שַׁדַּי יֶחֱזֶה נֹפֵל וּגְלוּי עֵינָיִם: יז אֶרְאֶנּוּ וְלֹא עַתָּה אֲשׁוּרֶנּוּ וְלֹא קָרוֹב דָּרַךְ כּוֹכָב מִיַּעֲקֹב וְקָם שֵׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל וּמָחַץ פַּאֲתֵי מוֹאָב וְקַרְקַר כָּל־בְּנֵי־שֵׁת: יח וְהָיָה אֱדוֹם יְרֵשָׁה וְהָיָה יְרֵשָׁה שֵׂעִיר אֹיְבָיו וְיִשְׂרָאֵל עֹשֶׂה חָיִל: יט וְיֵרְדְּ מִיַּעֲקֹב וְהֶאֱבִיד שָׂרִיד מֵעִיר: כ וַיַּרְא אֶת־עֲמָלֵק וַיִּשָּׂא

ת"א שתם העין · סנהדרין קה: וידע דעת עליון · ברכות ז סנהדרין קה ע"ג ד: נופל וגלוי עינים · סנהדרין קה:

רש"י

זה איעצך להכשילם ואומר לך מה שבן עתידין להרע למואב באחרית הימים כמ"ש ומחץ פאתי מואב · התרגום מפרש קושר העברי המלכיך מה דתעביד וגו': (טז) וידע דעת עליון · לכוין השעה שכועס בה: (יז) אראנו · רואה אני שבחו של יעקב וגדולתו אך לא עתה הוא אלא לאחר זמן: דרך כוכב · כתרגומו לשון דרך קשתו שהכוכב עובר כחץ ובלע"ז דישטינ"ט1) כלומר יקום מזל: וקם שבט · מלך רודה ומושל: ומחץ פאתי מואב · זה דוד שנאמר בו השכב אותם ארצה וימדד שני חבלים להמית וגו': וקרקר · לשון כורה כמו אני קרתי · מקבת בור נקרתם · יקרוה עורבי נחל פורוי"ר בלע"ז2): כל בני שת · כל האומות שכולם יצאו מן שת בנו של אדם הראשון: (יח) והיה ירשה שעיר · לאויביו ישראל: (יט) וירד מיעקב · ועוד יהיה מושל אחר מיעקב: והאביד שריד מעיר · מעיר החשובה ועל מלך המשיח אומר כן שנאמר בו וירד מים עד ים ולא יהיה שריד לבית עשו: (כ) וירא את עמלק · נסתכל בפורענותו של

רמב"ן

כדכתיב ומחץ פאתי מואב לכך אמר לו איעצך כלומר אומר לך לגלות אחד דרך עצה שלא ישמעו אחרים לכה איעצך מה לך לעשות ומה היא העצה אלהיהם של אלו שונא זמה הוא וכו' כדאיתא בפרק חלק הדע שבלעם השיאם עצה זו להכשילם בזמה שנאמר הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם: אשר יעשה העם הזה לעמך · מקרא קצר הוא איעצך להכשילם ואומר לך מה עתידין להרע למואב באחרית הימים לשון רש"י · והנכון בעיני שיאמר לו אגיד לך העצה אשר יעץ האלהים שיעשה העם הזה לעמך באחרית הימים מלשון זאת העצה היעוצה על כל הארץ כי עצת ה' אשר יעץ על אדום ואמר איעצך כי השומע עצה יקרא נועץ והנבואה הזאת לימות המשיח היא כי כל נבואותיו מוסיפות בעתידות מתחלה אמר שהם חלק ה' ונחלתו ובשנית הוסיף כבוש הארץ והרגש מלכיה ובשלישית ראה שבהם בארץ ופרו ורבו על הארץ והעמידם מלך ינשא את אגג ותנשא עוד המלכות שראה דוד מתנשא למעלה וכמו שנאמר וידע דוד כי הכינו ה' למלך וכי נשא מלכותו בעבור עמו ישראל כלומר בעבור אשר הבטיחם שינשא מלכותם ועתה בנבואה הזאת הרביעית יוסף לראות ענין המשיח ולכך הרחיק הענין מאד ואמר אראנו ולא

אבן עזרא

(יד) לכה איעצך · י"א הטעם על בנות מואב וזה דבר רחוק בעבור שאמר באחרית הימים והנכון בעיני שהוא כמשמעו אתן לך עצה שתדע מה תעשה כי זה העם כן יעשה לעמך: (טז) וידע דעת עליון · בדרך נבואה לא בקסם: (יז) אראנו ולא עתה · הקרוב אלי כי זאת הנבואה על דוד ואמר ולא עתה כי אחרי ארבע מאות שנה היתה: אשורנו ולא קרוב · הטעם כפול והמשל הוא כוכב ושבט: דרך כוכב · יש דמות כוכבים דורכים ברקיע שלא היו בתולדת ולא נודעו: וקם שבט · מלכות והנכון בעיני כי מלת דרך שיראה בדרכו כטעם הכוכבים ממשלותם ורבים פירשוהו על המשיח והקדמונים אמרו כנתיב בגלגל הגוים והנה מואב ועמלק ואשור ועוד למה הבלים וענו עבר רק היה ראוי להיות דרך כוכב בסוף מכלו ותבירי דעת יחשבו כי המפרש דרך כוכב על דוד הוא מכחש ביאת המשיח חלילה הלילה כי המשיח מבואר היטב בנבואת דניאל כאשר פירשתי שהזכיר עמידת מלכי יון וקום החשמונים ועמידת בית שני ושני המצור והגלות והישועה זה אחר זה ואין צורך לנביא בעולם עם דברי משה שהוא העיקר אם יהיה נדחך בקצה השמים ושב ה' אלהיך את שבותך: (יז) ומחץ פאתי מואב · כן עשה דוד: וקרקר · כמו מקרקר קיר והטעם הורס הקיר כמו מסיף: בני שת · כמו בני אדם כי הוא העיקר כי נח מבני בניו היה ויאמר היצחקי כי פירושו על בני עמון גם מואב והטעם כפול גם אמר שהוא מגזרת והשופי שת רמז לבנות לוט והוא רחוק בעיני כי השת הוא האחור שהוא כמו היסוד כמו כי השתות יהרסון ורבים פירשו כל בני שת מגזרת כי השתות והטעם כי יהרוס המדינות ואיננו רחוק: (יח) והיה אדום ירשה · מגזרת והם לא הורישו והוא שם

רשב"ם

לפי דעתי אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים · אבל עתה בקרוב בחייך לא תירא מהם · וזו היא העצה דן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם וגו' וכאן סתם משה את העצה לפי שבלחש אמרה בלעם לבלק ולא נודעה העצה עד שפירשה משה בשעת הצורך: (יז) אראנו · אני רואה עתה עכשיו את העתידות ולא עתה יהיה: כל בני שת · לפי הפשט זה מלך המשיח: (יח) ירשה · כמו ממאה · נפש שבעה · אדטור"א: (יט) וירד מיעקב · יהיה רודה בכל המלכיות איש מיעקב: והאביד שריד מעיר · מאדום · כדכתיב ולא יהיה שריד לבית עשו כי ה' דבר: (כ) וירא את עמלק · ממקום שהיה שם נשם רואה אותם:

1) dét-ite [illegible] . 2) forer גרלתנן .

בְּסוֹף יוֹמַיָא: טו וּנְטַל מַתְלֵהּ וַאֲמַר אֲמַר בִּלְעָם בְּרֵהּ בְּעוֹר וְאָמַר גַּבְרָא דְּשַׁפִּיר חָזֵי: טז אֲמַר דִּשְׁמַע מֵימַר מִן קֳדָם אֵל וִידַע מַדַּע מִן קֳדָם עִלָּאָה חֵזוּ מִן קֳדָם שַׁדַּי חָזֵי שְׁכִיב וּמִתְגְּלֵי לֵהּ: יז חֲזֵיתֵהּ וְלָא כְעַן סְכִיתֵהּ וְלָא אִיתוֹהִי קָרִיב כַּד יְקוּם מַלְכָּא מִיַּעֲקֹב וְיִתְרַבָּא מְשִׁיחָא מִיִּשְׂרָאֵל וְיִקְטוֹל רַבְרְבֵי מוֹאָב וְיִשְׁלוֹט בְּכָל בְּנֵי אֱנָשָׁא: יח וִיהֵי אֱדוֹם יְרֻתָּא וִיהֵי יְרֻתָּא שֵׂעִיר בַּעֲלֵי דְבָבוֹהִי וְיִשְׂרָאֵל יַצְלַח בְּנִכְסִין: יט וְיֵיחוּת חַד מִדְּבֵית יַעֲקֹב וְיוֹבֵד מְשֵׁיזֵב מִקִּרְיַת עַמְמַיָא: כ וַחֲזָא יָת עֲמַלְקָאָה

נתינה לגר

לך מא דיעבד. בשביל שהפעל "יעץ" אינו נופל כ"א אל הנוכח ולא אל הנסתר לכן פי' "איעצה עליך מה שתעשה אתה, ואראה לך או ואגיד לך מה שיעשו, וכפירש"י. (יז) דרך כוכב מיעקב, כד יקום מלכא מיעקב. ערש"י, ולא ידעתי למה פירש"י "יקום מזל" הלא לפי פשוטו המלך נמשל לכוכב. וכן אמר דניאל "ומצדיקי הרבים ככוכבים" דמה אותם לכוכבים, כי יש כמה כוכבים אשר התלופנה מאות שנים בטרם יגיעו קרני אורם לעינינו, ולכן אמר פה "דרך כוכב" כי הכוכב ידרוך דרכו ומציאותו לא תודע לעינינו עד בוא הזמן שיגיע אורו לארץ, ומה מאד יתאים המשל הזה עם מלך המשיח המקוה, כי אף אם ישנו כבר במציאות, אעפ"כ "אם תעירו כו' עד שיחפוץ להאיר אורו של משיח. ואפשר דגם רש"י מפרש כהת"א שהנמשל הוא המלך. ומחץ פאתי מואב, ויקטול רברבי מואב. ע' נהמ"ע, ול"נ שפאה הוא אמר לראש ושר כמו "קצין" בשביל שעומד בקצה העם וכן מצינו אמר על נכבדי העם "פנות העם" [ש"א י"ד ל"ח] וכן "אצילי בני ישראל" לד"ק והמפרשים נגזר מש' "אצל") ומ"ש ב"ש לחם ושמלה שהוא כמו "פחתי" בחלוף אהח"ע, אינו נראה, כי במקרא מצינו רק הרבוי "פחות" או "פחוות" ורק בתלמוד נמצא "בר פחתי". וקרקר כל בני שת, וישלוט בכל בני אנשא. ערש"י, וכפי הנראה היתה המליצה הזאת לפני הנביא ירמיה [מ"ח מ"ה] אלא שהוא החליף וכתב "וקדקד כל בני שאון". (יח) והיה אדום ירשה, ויהי אדום ירותא. הוא מש' "ירש" ולא כמ"ש קצת מפרשים שהוא מש' "רש" וטעמו כממש. (יט) וירד מיעקב, ויחות חד מדבית יעקב, ר"ל ירד מושל אחד מיעקב, ושב אל דוד, או אל מלך המשיח המקווה ות' כאלו היה מנוקד וְיֵרַד בציר"י הרי"ש. והאביד שריד מעיר, ויובד משיזב מקרית

בעל הטורים

היום מבוא לדמים בשביל שמנעך מבוא בדמים שלא לקללם על כן מנעך מכבוד: (טו) בנו בער. בער כתיב חסר וי"ו כי נבער מדעת שמאז לא דברה עמו שכינה: (טז) וידע דעת עליון. אמר כאן ויודע דעת עליון לפי שראה לגלות ימות המשיח: (יז) ומחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שת. קרקר בא"ת ב"ש דג דג בגימט' דוד: (יט) וירד מיעקב. ב' במס'. הכא ואידך וירד מים עד ים דהיינו מלך המשיח שהתנבא על מלך המשיח: (כ) וירא את עמלק וישא משלו ויאמר ראשית גוים עמלק

אבן עזרא

שמשכל קח לך לבנה והוא תחת האר בשם כמו והיתה הארץ שממה וידוע כי גברה יד דוד על אדום והר שעיר: (ט) וירד מיעקב. יקום רודה מיעקב: והאביד שריד מעיר. מכל עיר והטעם מאדום וזה היה יואב כי כן כתוב עד הכרית כל זכר באדום: (כ) וירא את עמלק. בדרך נבואה והמשל ראשית

רמב"ן

עתה אחורנו ולא קרוב מה שלא אמר כן בנבואות הראשונות ואמר שזאת עצת ה' שיעץ להיות באחרית הימים וקרא עצמו עתה שומע אמרי אל ומחזה שדי יחזה כאשר עשה בנבואה השלישית והוסיף לקרא עצמו יודע דעת עליון והאומר כך יודע אני דעת פלוני ירצה לומר שהוא מכיר ממנו מה בלבו הדברים שלא יגיד בפיו וכן זה יכוין לומר שהוא יודע ויאמר עתה כי שם בלבו של אל עליון לעשות בעולמו בסוף כל הימים וזה כענין שנאמר כי יום נקם בלבי ואמרו לבא לפומא לא גלי והנה אמר הכתוב בכאן וישא משלו ויאמר ולא הזכיר שהיה זה בנבואה כאשר הזכיר בשלשה פעמים כי כיון שאמר נאם שומע אמרי אל ומחזה שדי יחזה בידוע כי היתה עליו יד ה' כאשר בפעם השלישית שאמר ותהי עליו רוח אלהים וקרא עצמו כן: (יז) דרך כוכב מיעקב. בעבור כי המשיח יקבץ נדחי ישראל מקצה הארץ ימשילנו לכוכב הדורך ברקיע מקצה השמים כמו שנאמר בו והנה עם ענני שמיא כבר אנש אתה וגו' ואמר שהוא רואה לזמן רחוק שידרוך כוכב מקצה השמים ויקום ממנו שבט מושל ומחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שת בן אדם שהוא אבי כל האומות

ספורנו

כמו שהתחיל באמרו כן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם: אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים. כי אמנם הרע אשר יעשה העם הזה לעמך לא יהיה בימיך ואין לך לירא אבל יהיה באחרית הימים בלבד כאמרו ומחץ פאתי מואב וכאמרו אדום ומואב משלח ידם: (יז) אראנו. אשר יעשה העם הזה לעמך: דרך כוכב. גשמי ונצחי. כאמרו ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד: ומחץ פאתי מואב. אע"פ שכל האומה עו"ג מכשפת אלוה יאבדו כאמרו כי אעשה כלה בכל הגוים הנה באדום ומואב תהיה נקמתו ביד ישראל בהיות שהי לא לה כעובדי כוכבים אויביו מעולם וכבני ביתי סנהדרין פ' חלק: (יח) והיה אדום ירשה. להיות ולמשוסה במדבר כאמרו וירשוה קאת וקפוד: והיה ירשה שעיר. לישראל שהוא מכלל קיני קניזי וקדמוני: אויביו. והטעם שתהיה הנקמה במואב ובאדום יותר ממה שתהיה בשאר עובדי כוכבים כי הם היו מעולם אויביו של ישראל: וישראל עושה חיל. ואז יוכל ישראל לעשות חיל כאמרו ולאום מלאום יאמץ: (יט) וירד מיעקב. כל אחד מזרעו ישלוט בעובדי כוכבים כאמרו והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדוד. וכאומרו והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כאריה בבהמות יער ככפיר בעדרי צאן: והאביד שריד מעיר. כאומרו ורמס וטרף ואין מציל תרום ידך על

צריך

מְשָׁל֖וֹ וַיֹּאמַ֑ר רֵאשִׁ֤ית גּוֹיִם֙ עֲמָלֵ֔ק וְאַחֲרִית֖וֹ עֲדֵ֥י אֹבֵֽד׃
כא וַיַּרְא֙ אֶת־הַקֵּינִ֔י וַיִּשָּׂ֥א מְשָׁל֖וֹ וַיֹּאמַ֑ר אֵיתָן֙ מֽוֹשָׁבֶ֔ךָ וְשִׂ֥ים
בַּסֶּ֖לַע קִנֶּֽךָ׃ כב כִּ֥י אִם־יִהְיֶ֖ה לְבָ֣עֵֽר קָ֑יִן עַד־מָ֖ה אַשּׁ֥וּר
תִּשְׁבֶּֽךָּ׃ כג וַיִּשָּׂ֥א מְשָׁל֖וֹ וַיֹּאמַ֑ר א֕וֹי מִ֥י יִחְיֶ֖ה מִשֻּׂמ֥וֹ אֵֽל׃
כד וְצִים֙ מִיַּ֣ד כִּתִּ֔ים וְעִנּ֥וּ אַשּׁ֖וּר וְעִנּוּ־עֵ֑בֶר וְגַם־ה֖וּא עֲדֵ֥י

בתרי טעמי

ת"א וירא את הקיני וישא משלו · סנהדרין קו : איתן מושבך · ר"ה יא סוטה יא : וישא משלו ויאמר אוי מי · סנהדרין קו : וצים מיד כתים · שם :

רש"י

עמלק : ראשית גוים עמלק · הוא קדם את כולם להלחם בישראל וכן תרגם אונקלוס · ואחריתו לאבד בידם שנאמר תמחה את זכר עמלק : (כא) וירא את הקיני · לפי שהיה קיני תקוע אצל עמלק כענין שנאמר ויאמר שאול אל הקיני וגו' הזכירו אחר עמלק נסתכל בגדולתם של בני יתרו שנאמר בהם תרעתים שמעתים סוכתים : איתן מושבך · תמה אני מהיכן זכית לכך הלא אתה עמי היית בעצת הבה נתחכמה לו ועתה נתישבת באיתן ומעוז של ישראל : (כב) כי אם יהיה לבער קין וגו' · אשריך שנתקעת לתוקף זה שאינך נטרד עוד מן העולם כי אף אם אתה עתיד לגלות עם עשרת השבטים ותהיה לבער ממקום שנתישבת שם מה בכך : עד מה אשור תשבך · עד היכן הוא מגלה אותך שמא לחלח וחבור אין זה טרוד מן העולם אלא טלטול ממקום למקום ותשוב עם שאר הגליות : (כג) וישא משלו וגו' · כיון שהזכיר את שביית אשור אמר אוי מי יחיה משמו אל מי יכול להחיות את עצמו משומו את אלה שלא ישים עליו הגוזר את אלה שיעמוד סנחריב ויבלבל את כל העובדי כוכבים ועוד יבאו צים מיד כתים ויעברו כתיים שהן ארמים בבירניות גדולות על אשור : (כד) וענו אשור וגו' · וענו אותם שבעבר הנהר : וגם הוא עדי אובד · וכן פירש דניאל עד דקבילת

רמב"ן

והזכיר פאתי מואב להודיע לבלק כי עמו לא יפול ביד ישראל עתה אבל באחרית הימים לא ינצל מואב מידו בשבט המושל בו ופעם פאתי מואב לומר כי זה השבט יקרקר כל בני שת ולא ינצל אע"פ שהם קצוי פאה ואין להם שם באומות ולא ילחמו בישראל : (יח) והיה אדום ירשה שעיר אויביו · שיהיה ירשה שעיר לאויביו או אויביו הם אדום ושעיר הנזכרים שהם אויבי יעקב ויהיו ירשה ופעם והאביד שריד מעיר מכל עיר שלא ישאיר שריד בשום עיר שבעולם כי מתחלה אמר וקרקר כל בני שת ועתה יאמר שלא יהיה שריד ופליט והנה נשלמה העצה שהודיע לבלק : (כ) וירא את עמלק · נסתכל בפורענותו של עמלק ואמר ראשית גוים עמלק הוא קדם את כלם להלחם בישראל וכך תרגום אונקלוס ואחריתו ליאבד בידם תמחה את זכר עמלק לשון רש"י · ויתכן כי וירא כפשוטו שהיה בראש הפעור הנשקף על פני הישימון והבים כנגד ארץ עמלק היושב בהר ההוא ואמר כי הוא עתה ראשית גוים כי בראש העמים יחשב כי גבורים היו ואנשי חיל למלחמה ולולי כן לא עלה בלבו לבא להלחם בישראל ולא הוצרך משה לבחור אנשים ולתפלה ולנשיאות כפיו לתולעתו ובנה מזבח וקרא שמו ה' נסי כי חשבה לנס גדול ולכך אמר זה כי הוא ראשית העמים ואחריתו יאבד יותר מכולם כמו שאמר כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים וכן ראשית שמנים המשובח שבהם שהוא נמנה ראשונה וכן ראשית החרם לראש ולקצין בשמים ראש · וטעם וירא את הקיני גם כן שראה את ארצם כי עם עמלק היה יושב : (כא) וישא משלו ויאמר להם · בדרך עצה : איתן מושבך ושים בסלע קנך · כלומר שים מושבך במקום איתן ובסלע קנך שתסור ותרד מתוך עמלק פן תספה עמו ותשים

אבן עזרא

גוים ופירושו כי הוא הגוי הנלחם עם ישראל בראשונה ואחריתו עד שיהיה אובד וכן היה בימי שאול שהמית מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק וזקן ורבים פירשו ראשית גוים כי הם יחשבו בראש הגוים ולא היה כן : (כא) וירא את הקיני · משפחת יתרו וכתוב שמה הקינים וחבר הקיני והמשל ושים בסלע קנך והטעם כפול כי אילו היה מושבך גבוה כקן העוף לא ינילך : (כב) לבער קין · כמו ושבה והיתה לבער וכן כאשר יבער הגלל ובערת הרע וקין הוא הקיני : וטעם עד מה אשור תשבך · כלומר עד מתי תשבך אשור לא יעזבך כי אם היתה לבער ואשור לשון נקבה והטעם מחנה וכן ותפול שבא ותקחם ותערוך ישראל : (כג) וישא משלו ויאמר · הוא וצים מיד כאשר הזכיר שאשור ישבה הקיני אמר גם יבא עת שיענה אשור ועבר עמו והטעם העברים שישבה אשור כי הקינים היו דרים עם ישראל ופירוש המתרגם ארמית ידוע רק אין מנהג הכתוב להזכיר עבר בלא נגר · יש מפרשים וצים לשון רבים מגזרת וצי אדיר וי"א שפירושו כמו וסגשו צייס את אייס כי דמה לציים שישוש אדם מנחותם : וטעם אוי מי יחיה משמו אל · הטעם על מלך אשור ששם נפשו כמו אל וכן כתיב בספר ישעיה או עצמו מי יחיה מהגזרות ששם אל בעולם ע"י אשור כי מלך אשור גלה את כל הגוים כי כן כתוב : (כד) וכתים · מבני יון כי כן כתוב ויתכן להיות רמז למלכות יון וככר ביארתי בספר דניאל כי מלכות יון וכתים אחת היא והיא החיה השלישית בראיות : מיד כתים · ממקום כמו על יד

רשב"ם

ראשית גוים · כתרגומו : (כא) איתן מושבך · כסבור אתה שאיתן יהא מושבך ושיהא בסלע קנך קיים · לא יתיה כמו שאתה סובר אלא אשר כן יהיה לבער קין עד מקום רחוק : (כב) אשור תשבך · מלכות אשור תשבך · ויגלה אותך בשבי : (כג) אוי מי יחית · מפני מלך המשיח בשומו הקב"ה אלה הדברים שיקרקר של בני שת : (כד) וצים · כמו

ונטל מתליה ואמר ריש קרביא דישראל הוה עמלקאה וסופיה לעלמא יבד: כא וחזא ית שלמאה ונטל מתליה ואמר תקיף בית מותבך ושוי בכרך תקיף מדורך: כב ארי אם יהי לשיצאה שלמאה עד מא אתוראה תשבנך: כג ונטל מתליה ואמר וי לחיביא דיחון כד יעבד אלהא ית אלין: כד וסיען יצטרחן מרומאי ויענון לאתור וישתעבדון לעבר פרת ואף אנון לעלמא יבדון: כה וקם בלעם ואזל ותב

נתינה לגר

עממיא. ר"ל ויאביד שריד ופליט מעיר העמים, והוא כמ"ש רש"י "מעיר החשובה" וע' בנתה"ש שהקשה דא"כ היה צ"ל בה"א הידיעה, ואפשר שהוא ערבוב ב' פירושים, הפי' הא' מעיר "מקריה" והפי' הב' מכל עיר וזהו "עממיא" והנותר יכחד. (כ) ראשית גוים עמלק, ריש קרביא דישראל הוה עמלקאה. ר"ל ראש הנלחמים של ישראל היה העמלקי, לא יצא מפשוטו שמלת "גוים" שבה אל שאר האומות הקדמונים, ר"ל הראשון שבגוים שהתחיל ללחום בישראל היה עמלק, וכ"מ מרש"י שכתב "הוא קדם את כלם". ואחריתו עדי אובד, וסופה לעלמא יבד. ר"ל וסופו שיאבד לעולם ועד. פי' "עד" כמו "עדי עד" (ישעיה ס"ה י"ח) שפירושו "לעולם". (ומלת "יבד" צ"ל לדעתי בשני יודי"ן, הא' מאותיות איתן, והב' ת' א' הפ"פ). (כא) וירא את הקיני, וחזא ית שלמאה. נראה שהמת' סובר כדעת הרדי"א שקין הוא אחד מעשרה עממים, ולא ממשפחת יתרו, כי כן ת' "קיני" הנזכר אצל אברהם (בראשית ט"ו י"ט) "שלמאה" ואפשר שמשפחת "קיני" היתה אם ועקרת עם קיני, ועיין מ"ש הרב ש"ר בבכורי העתים שנת תקפ"ד. ושים בסלע קנך, ושוי בכרך תקיף מדורך. ר"ל עשה דירתך בעיר בצורה וחזקה, ועיין בתיב"ע ובתרגום ירושלמי. (כב) לבער, לשיצאה. כמו "ושבה והיתה לבער" (ישעיה ו' י"ג) שענינו הכרתה (ובאשר הפעל "בער" נרדף לרוב בעברית עם הפעל "כלה" לכן ת' "לשצאה" שהוא לרוב תרגומו של "כלה"). עד מה אשור תשבך, עד מא אתוראה ישבנך. ר"ל אף אם ידיחך ממקומך, עד מה יוליכך אשור בשביה, כ"ה לפירש"י ורמב"ן. (כג) אוי מי יחיה משמו אל, וי להוביא דיחון כד יעבד אלהא ית אלין. פי' אוי לחיבים שיחיו (ומלת "יחון" צ"ל בב' יודי"ן, וכ"ה ביחזקאל (ל"ז ב') "התחיינה העצמות" תרגם "הייחון גרמיא") בעת יעשה ה' את אלה לולא היה כתוב בעברית "אוי" היה מתרגם פה "לית מן דייחי" כדרכו לתרגם החלפת השלילה במקום שאלת החיוב כאשר העירנו כבר פעמים רבות, ועיין רש"י, ונראה שרש"י סובר שהת"א מפרש שאל הוא חול, ולכן ת' "אלין" וע"כ כתב רש"י "הגוזר" שפי' "משמו" על ה', הנכלל בוי"ו הכנוי (ובאשר שה' הוא מקומו של עולם, ואין אנו רשאין להסיח דעתנו ממנו אפי' רגע אחד, לכן הוא נכלל בכנוי אפי' אם לא נזכר תחלה במאמר, ואפשר שהוא ערבוב ב' פירושים, לפי' הא' "אל" הוא קדש (ומכרה מלת "יחה" ופי' הכתוב הוא "אוי מי יחיה בשום אל, אותו, ר"ל את אשור, וכנוי הוי"ו מורה על הפעול וטעמו "מי יחיה אם אשור" יהיה בתקפו, או כדרשת רז"ל (סנהדרין ק"ו ע"א) "אוי לאותה אומה בשעה שהקב"ה עושה פדיון כו'" ולפי' הב' "אל" הוא חול ופירושו, אוי, לחייבים שיחיו בעת יעש העושה את כל אלה, כמ"ש למעלה. ובאמת יש בין הפוסקים מחלוקת אם מלת "אל" בפסוק הזה הוא קדש או חול. (כד) וצים מיד כתים, וסיען יצטרחן מרומאי. סיען המה שירות בין ביבשה ובין בים, ולשון "יצטרחן" הוא מלשון "צרח" שהוראתו קריאה בקול, כמו "יריע אף יצריח" ר"ל שהחילים ושירות יקראו באנגרות ואולי צ"ל "יסתחרן", והוא האתפעל מגרש "סחר" שהוראתו סבוב ותנועה ממקום למקום וכ"כ רש"י ע"פ "לפניו יכרעו ציים" (תהלים ע"ב ט') וכתים הם לדעת המת' הרומיים, וכמ"ש הרמב"ן, וכ"ה דעת תיב"ע, ומ"ש "למברניא" אפשר שצ"ל "למכרדיא", אבל מרש"י משמע שסובר שהוא כמו בלשון יון "ליבורנים" שהיא ספינה קטנה הממהרת לשוט. ומארע איטליא, צ"ל "מארעי" ובירושלמי "בלבדניא" ובנבואת יחזקאל (כ"ז ו') "בת אשרים מאיי כתיים" הם איי איטליא כמו "קארזיקא" אשר שם נמצאו כלי ברוש ותאשור, וע' בס' ארץ קדומים, ולעיל "ובני יון כתים" (בראשית י' ד') לא ת' כלום, מפני ששם הוא שם עצם פרטי. וענו עבר, וישתעבדון לעבר פרת. שינה תרגומו פה ולא ת' "ויענון" כראשון,

בעל הטורים

ואחריתו עדי אובד. ראשית גוים בגימט' שלשה בישראל: (כא) מושבך. ג' במס'. הכא ואידך משמני הארץ יהיה מושבך (ב"א כ') ונפקדת כי יפקד מושבך אע"פ שאיתן ומשמני ארץ מושבך יפקד מושבך כי יבא אשור וישבך: (כב) עד מה. ד' במס'. הכא ואידך (תהלים ע"ט) עד מה ה' תאנף לנצח (שם פ"ט) עד מה ה' תסתר לנצח (שם ע"ד) ולא אתנו יודע עד מה. שיאמר לו מה [פי' מתי] ישובו מגלות אשור כי אף כשחזרו גלות יהודה ובנימין לא חזרו עשרת השבטים:

ספורנו

בריך וכל אוריך יברכתו: (כ) עדי אובד. אע"פ שמלכות כל עובדי כוכבים הכלה לעתיד כאומרו ואשר אומיא ולישנא בעדיו שלטונהון מכ"מ לא הכלה עובדי כוכבים ומזלות לגמרי חוץ מאלו שהי האומות והם עמלק שהתחיל להלחם בישראל: וכתים. שהשלימו הורגים של ישראל כאומרו וגם הוא עדי אובד: (כא) איתן מושבך. אתה המיושבת עם ישראל בארץ איתן במדבר בארץ לא זרועה: ושים בסלע קנך. ובשביל זה בעת שיהיו גבוהים וחזקים יהיה קנך עמהם. כאמרם ז"ל מי גר אתך במצותך עליך יפול בעשירותך: (כג) אוי מי יחיה. כענין ניתי מביאה ולא אחמיניה (סנהדרין פרק חלק):

ויתל

אֹבֵד׃ כה וַיָּקָם בִּלְעָם וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב לִמְקֹמוֹ וְגַם־בָּלָק הָלַךְ לְדַרְכּוֹ׃ פ כה א וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בַּשִּׁטִּים וַיָּחֶל הָעָם לִזְנוֹת אֶל־בְּנוֹת מוֹאָב׃ ב וַתִּקְרֶאןָ לָעָם לְזִבְחֵי אֱלֹהֵיהֶן וַיֹּאכַל הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ לֵאלֹהֵיהֶן׃ ג וַיִּצָּמֶד יִשְׂרָאֵל לְבַעַל פְּעוֹר וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל׃ ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה קַח אֶת־כָּל־רָאשֵׁי הָעָם וְהוֹקַע אוֹתָם לַיהוָה נֶגֶד הַשָּׁמֶשׁ וְיָשֹׁב חֲרוֹן אַף־יְהוָה מִיִּשְׂרָאֵל׃ ה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־שֹׁפְטֵי יִשְׂרָאֵל הִרְגוּ אִישׁ אֲנָשָׁיו הַנִּצְמָדִים לְבַעַל פְּעוֹר׃ ו וְהִנֵּה אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל בָּא וַיַּקְרֵב אֶל־אֶחָיו אֶת־הַמִּדְיָנִית לְעֵינֵי

ת"א וישב ישראל בשטים · סנהדרין קו בכורות ה: ותקראן לעם לזבחי · סנהדרין שם בכורות שם: קח את כל ראשי העם · סנהדרין לה: והוקע אותם לה' נגד השמש · שם לד: הנצמדים · שם סד:

רש"י

חיותא והובד גשמה: וציס · ספינות גדולות כדכתיב וצי אדיר ובורני רבתא: (א) בשטים · כך שמה: לזנות אל בנות מואב · ע"י עצת בלעם כדאיתא בחלק: (ב) וישתחוו לאלהיהן · כשתקף יצרו עליו ואומר לה השמעי לי והיא מוציאה לו דמות פעור מחיקה ואומרת לו השתחוה לזה: (ג) פעור · על שם שפוערין לפניו פי הטבעת ומוציאין רעי וזו היא עבודתו: ויחר אף ה' בישראל · שלח בהם מגפה: (ד) קח את כל ראשי העם · לשפוט את העובדים לפעור: והוקע אותם · את העובדים: והוקע · היא תליה כמו שמצינו בבני שאול והוקענום לה' ושם תליה מפורשת · בעובד עבודת כוכבים בסקילה וכל הנסקלין נתלין: נגד השמש · לעין כל · ומ"א השמש מודיע את החוטאים הענן נקפל מכנגדו והחמה זורחת עליו: (ה) הרגו איש אנשיו · כל אחד ואחד מדייני ישראל היה הורג שנים ודייני ישראל שמונה רבוא ושמונת אלפים כדאיתא בסנהדרין*): (ו) והנה איש מבני ישראל בא · נתקבצו שבטו של שמעון אצל זמרי שהיה נשיא שלהם אמרו לו אנו נידונין במיתה ואתה יושב וכו' כדאיתא באלו הן הנשרפין בסנהדרין: את המדינית · כזבי בת צור: לעיני משה · אמר לו משה זו אסורה או מותרת אם תאמר אסורה בת יתרו מי התירה לך כו' כדאיתא התם:

*) בסנהדרין (דף י"ח) איתא שבעת רבוא וכן הוא בילקוט ס' יתרו ועי' במזרחי'

רמב"ן

בסלע איתן מושבך עם ישראל כמו שאמר ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה וגו' ואמר כי אם יהיה לבער קין כלומר ואל הפחד בבואך בישראל כי אם תהיה לבער עמהם כי כאשר יגלו את ישראל יבערו את הארץ מיושב עד מתי אשור השבך לא ישבה אותך לעולם כי הגאל מידו עם ישראל ואם היה עם עמלק תהי אחריתך עדי אובד עמהם וכן עד מה ה' האנף לנצח עד מה כבודי לכלימה כמו עד מתי או שיבא לגודל דבר כגון מה אמולה לבך מה אמך לביא כלומר עד מה יעלה ויגדל השבי אשר אשור תשבך איננו נחשב לך כלום כי לא תאבד כאשר היית אובד בעמלק ולכן נשא משלו על אשור שיבא על ארצו גם הוא ואין מי שינצל מיום ה' הגדול והנורא על כל העמים שיבואו ציים מיד כתים והם הרומיים וענו את אשור הנזכר וענו עבר שהם ישראל לומר שיענו המגלים והגולים וגם הוא עם כתים עדי אובד בסוף: (א) לזנות אל בנות מואב · על ידי עצת בלעם כדאיתא בחלק לשון רש"י · ובאמת שהזנות לא היתה מזמת הנשים כי בעצת אנשיהם וגדוליהם נעשה אשר נכלו להם על דבר פעור כי נכלו להם בזמה להדיחם אחר בעל פעור ולכן יתכן

אבן עזרא

הירדן ויד תהיה לך: וגם הוא · כתים שהוא שם יחיד ואם הוא על משפט לשון רבים והעד ובני יון אלישה ותרשיש כתים: (כה) ויקם · בלעם כי בוכב היה ותרדמה נפלה עליו וכן אמר נופל וגלוי עינים: (א) בשטים · כי כן כתוב ויחנו על הירדן מבית הישימון עד אבל השטים והכל בערבות מואב כי לא זזו משם גם יהושע משם שלח מרגלים ולפי דעתי כי ויחל מהבנין הכבד הנוסף: (ב) וישתחוו · ישראל ובנות מואב: (ג) ויצמד ישראל · מגזרת צמד בקר והטעם הנשים והנה נצמדו עמם לדת פעור: (ד) והוקע אותם · הטעם על הנצמדים והעד שהוא כתוב ויאמר משה אל שופטי ישראל: והוקע אותם · כמו ויוקיעום בהר כדברי המתרגם ארמית והעד נגד השמש והטעם בפרהסיא כמו לעיני השמש הזאת: (ה) הרגו איש את אנשיו · הטעם מאיזה שבט יהיו וידוע כי הרגו ואם לא הזכיר הכתוב: (ו) ויקרב אל אחיו · נתנה

רשב"ם

כמו וצי אדיר ודמו"ן בלע"ז הוא בורני גדולה: (ג) ויחר אף · שהתחילה מגפה בעם: (ד) והוקע אותם · החטאים · כמו והוקענום בגבעת שאול · לשון תלייה והריגה: (ז) ויקרב אל אחיו · להזנותה · מדכתיב

לְאַתְרֵהּ וְאַף בָּלָק אֲזַל לְאָרְחֵהּ: א וִיתֵב יִשְׂרָאֵל בְּשִׁטִּין וְשָׁרִי עַמָּא לְמִטְעֵי בָּתַר בְּנַת מוֹאָב: ב וּקְרָא לְעַמָּא לְדִבְחֵי טַעֲוָתְהוֹן וַאֲכַל עַמָּא וּסְגִידוּ לְטַעֲוָתְהוֹן: ג וְאִתְחַבַּר יִשְׂרָאֵל לְפַלְחֵי בַעַל פְּעוֹר וּתְקֵף רָגְזָא דַיְיָ בְּיִשְׂרָאֵל: ד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה דְּבַר יָת כָּל רֵישֵׁי עַמָּא וְדוּן וּקְטוֹל דְּחַיָּב קְטוֹל קֳדָם יְיָ לְקֳבֵל שִׁמְשָׁא וִיתוּב תְּקוֹף רָגְזָא דַיְיָ מִיִּשְׂרָאֵל: ה וַאֲמַר מֹשֶׁה לְדַיָּנֵי יִשְׂרָאֵל קְטוּלוּ גְּבַר גֻּבְרוֹהִי דְּאִתְחַבָּרוּ לְבַעֲלָא פְעוֹר: ו וְהָא גַבְרָא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲתָא וְקָרֵיב לְוָת אֲחוּהִי יָת מִדְיָנֵיתָא

נתינה לגר

לתפארת המליצה, וכוונתו על אותם הדרים מעבר לפרת והם בני ישראל הדרים בעבר פרת כמ"ש הראב"ע, ולדעתו "עבר" הוא כמו "עבר הנהר". וגם הוא עדי אבד, ואף אנון לעלמא ייבדון. כצ"ל בשני יודי"ן כמ"ש לעיל פסוק כ', וכוונתו אחרי שיענו את אשור וישראל גם הם יאבדו, ואגון שב אל הכתים אף שבתורה נאמר הוא (כנוי יחיד) משום שהפעל אחרי זה בא בל"ר "וענו".

כה (ב) יתקראן, וקרא. אפשר שצ"ל "וקרו" בוא"ו לשון רבים, מפני שמוסב על הבנות ועיין לקמן (כ"ז א') ובכ"י הנוסח "וקראן". (ד) קח, דבר. ע' ברש"י ברא"שית מ"ג י"ד, ומה שכתבנו שם. והוקע, ודון וקטול דחיב קטול. אין כוונת המת' שמלת "והוקע" כוללת ב' דברים דין ומיתה, רק מלת "ודון" שהוסיף הוא באור למלת "קח" שבראש הכתוב וכידוע לכל בעלי הלשון שהפעל "לקח" בעברית, בא להכנת והזמנת הפעל השני שבא אחריו ור"ל קח אותם לדון, וכ"ה מפורש בש"ס (סנהדרין דף ל"ה) והוקע היינו תלייה והריגה, ולכן הוכרח לת' "אותם" דחיב קטול, דכיון שדן אותם, א"כ לאו כולהו

בעל הטורים

(כה) וישב למקומו · ולא אמר הלך לדרכו [כמ"ש בבלק] שנטרד מדרכו וירד לגיהנם: (א) בשטים · לשון כי תשטה אשתו: ויחל העם · מלמד שנתחללו מקדושתם · רבים חללים [משלי ז' ומשתעי כאשה זרה והוא ג"כ כינוי לע"ג] בגימט' זה שטים: (ג) בעל פעור · בעל בגימט' זונה ובגימט' הבל ויהבלו (פסוק הוא בירמיה ב'): ויקח רמח · אותיות חרם שעכאן חרם:

רמב"ן

שהיה בלעם בעצה שהוא גדול עצתם ודעתו להרע לישראל ועשה בזה כל יכולתו כמו שנאמר ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם ועל כן הרגוהו בחרב · אבל על דרך הפשט לא הזכיר הכתוב העצה בכאן רק במה שאמר אחרי כן הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם כאשר לא הזכיר עצת זקני מדין רק במה שאמר כי צוררים הם לכם אחרי המעשה בעת הנקמה יזכיר מאין יצאה להם הרעה ויאמר כי לא היה המעשה ההוא הזמה אשר הוא באנשים ובנשים מנעוריהם במבעם רק עצה רעה להדיחם ולפיכך ראוי לנקמה גדולה כי פי' לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים הוא באמת כאשר פירשתי ויתכן עוד כי על דרך הפשט כי בלק בתחלה היה חפץ לקללם ולהלחם בהם ולא יתן אותם לבא בגבולו כלל וכאשר אמר לו בלעם כי לא יוכל להם והודיעו שלא יחריבו ארצו ועמו רק באחרית הימים אז הוציא לחם ויין בערבות מואב ופתה אותם כאוהב להם וזהו בדבר בלעם כי בעבור דבריו עשו כן אבל מפני שהיה חפצו לקללם ונשכר לבלק בכך לולי צדקות ה' אשר הפך את הקללה לברכה על כן הרגוהו בחרב כי השוכר והשכיר שניהם נענשו כמו שאמר ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור וגו': (ה) הרגו איש אנשיו · כל אחד ואחד מדייני ישראל היה הורג שנים ודייני ישראל שמונה רבוא ושמונת אלפים כדאיתא בסנהדרין לשון רש"י · ולא הבינותי זה שיהיו הנצמדים שנדונו רבים מי"ז אלף רבוא רבוע ישראל וחלילה ואין דיני נפשות בדיין אחד אלא בסנהדרין של עשרים ושלשה ועדיין יהיו מרובין ואין החסרון בחומש הפקודים כל כך וכל הנצמדים מתו דכתיב וכל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' אלהיך מקרבך · אבל פירוש איש אנשיו שיהרגו השופטים כל הנצמדים כל ב"ד וב"ד ידין את שבטו ואת אלופו כדכתיב ואקח את ראשי שבטיכם ואתן אותם ראשים עליכם שרי אלפים ושרי מאות ושוטרים לשבטיכם · והנכון בעיני בענין הפרשה כי מתחלה נאמר וילמד ישראל לבעל פעור ויחר אף ה' בישראל כי יצא הקצף מלפני ה' החל הנגף והשם ברחמיו אמר למשה שישפטו השופטים ויתלו הנצמדים ולא יספה האף צדיק עם רשע ומשה צוה כן לשופטים וכאשר נאספו כל העדה פתח אהל מועד לעשות כדבר משה ועוד הנגף הווה בהם והנה העיז השמעוני הזה ויקרב אל אחיו את המדינית למרוד במשה ובשופטים ולעשות כן בפרהסיא כי נשיא וגדול היה ורבים עוזרים לו או כמו שאמרו רבותינו שאמרו לו שבטו אנו נדונין מיתה והיה שותק והנה התחילו משה והשופטים לבכות ויעמד פנחס ויפלל ותעצר המגפה ולא נדון אחד מכל העם ביד השופטים כי השם אמר והוקע אותם וישוב חרון אף ה' מישראל וכבר שב אפו מהם ולכך לא הזכיר הכתוב ויעשו כן שופטי ישראל · ויתכן שתהיה כוונת האגדה

ספורנו

(א) ויחל העם לזנות · תחלת ענינם לא היה לעבוד עבודת כוכבים כלל אבל היה לזמה בלבד · אמנם קרה להם כמו שהעידה התורה כשאמרה להתחתן בו' אומות כאמרו וקרא לך ואכלת מזבחו וגו': ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן · שכן דרכו של יצר הרע לצאת מרעה אל רעה כמו שהעידו רז"ל (שבת ק"ה): (ד) נגד השמש · שיראו העם את הריגת עובדי עבודת כוכבים

מֹשֶׁה וּלְעֵינֵי כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְהֵמָּה בֹכִים פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ מפטיר ז וַיַּרְא פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן וַיָּקָם מִתּוֹךְ הָעֵדָה וַיִּקַּח רֹמַח בְּיָדוֹ׃ ח וַיָּבֹא אַחַר אִישׁ־יִשְׂרָאֵל אֶל־הַקֻּבָּה וַיִּדְקֹר אֶת־שְׁנֵיהֶם אֵת אִישׁ יִשְׂרָאֵל וְאֶת־הָאִשָּׁה אֶל־קֳבָתָהּ וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ט וַיִּהְיוּ הַמֵּתִים בַּמַּגֵּפָה אַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים אָלֶף׃ פ פ פ

ק"ד מגות סימן · ומפטירין והיה שארית יעקב במיכה סימן ה'

סדר פינחס

י וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יא פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן הֵשִׁיב אֶת־חֲמָתִי מֵעַל בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּקַנְאוֹ אֶת־קִנְאָתִי בְּתוֹכָם וְלֹא־כִלִּיתִי אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי׃ יב לָכֵן אֱמֹר הִנְנִי נֹתֵן לוֹ אֶת־בְּרִיתִי שָׁלוֹם ו' קטיעא׃ יג וְהָיְתָה לּוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית כְּהֻנַּת עוֹלָם תַּחַת אֲשֶׁר קִנֵּא לֵאלֹהָיו וַיְכַפֵּר עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

היו"ד זעירא א"ת

ת"א ויאמר משה · סנהדרין פב : והמה בוכים · שם : וירא פינחס · שם ס' הזוהר פ' אחרי מות : ויקח רמח · סנהדרין שם חולין קלד : הקבה · חולין שם : ואת האשה אל קבתה · שם : ויהיו המתים · סנהדרין מד פב : פינחס בן · סנהדרין פב : לכן אמר · קדושין כו סנהדרין פב ס' הזוהר פ' אחרי מות ועקרים פ' אחרון : והיתה לו · יבמות ק כתובות יג קדושין כו זבחים קא : ברית כהנת עולם · מנחות כ :

רש"י

והמה בכים · נתעלמה ממנו הלכה (כל הבועל ארמית קנאין פוגעין בו) געו כולם בבכיה · בעגל עמד משה כנגד ס' רבוא שנאמר ויטחן עד אשר דק וגו' וכאן רפו ידיו אלא כדי שיבוא פינחס ויטול את הראוי לו : (ז) וירא פינחס · ראה מעשה ונזכר הלכה אמר לו משה מקובלני ממך הבועל ארמית קנאין פוגעין בו אמר לו קריינא דאגרתא איהו ליהוי פרוונקא מיד ויקח רומח בידו וגו' : (ח) אל הקבה · אל האהל : אל קבתה · כמו הלחיים (ס"א אל הקיבה) והקיבה כוון בתוך זכרות של זמרי ונקבות שלה וראו כולם שלא לחנם הרגם והרבה נסים נעשו לו וכו' כדאיתא התם :

חסלת פרשת בלק

(יא) **פינחס** בן אלעזר בן אהרן הכהן · לפי שהיו השבטים מבזים אותו הראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לעבודת כוכבים והרג נשיא שבט מישראל לפיכך בא הכתוב ויחסו אחר אהרן : בקנאו את קנאתי · בנקמו את נקמתי בקצפו את הקצף שהיה לי לקצוף כל לשון קנאה הוא המתחרה לנקום נקמת דבר אנפרימנ"ט בלע"ז[1] : (יב) את בריתי שלום · שתהא לו לברית שלום כאדם המחזיק טובה וחנות למי שעשה עמו טובה אף כאן פירש לו הקב"ה שלומותיו : (יג) והיתה לו · בריתי זאת : ברית כהונת עולם · שאע"פ שכבר נתנה כהונה לזרעו של אהרן לא נתנה אלא לאהרן ולבניו שנמשחו עמו ולתולדותיהם שיולידו אחר המשחתן אבל פינחס שנולד קודם לכן ולא נמשח לא בא לכלל כהונה עד כאן וכן שנינו בזבחים לא נתכהן פינחס עד שהרגו לזמרי : לאלהיו · בשביל אלהיו כמו המקנא אתם לי · וקנאתי

רמב"ן

המגפה לומר שיהיו ההרוגים לפני המגפה יותר מחמש עשרה רבוא לומר שהיו החוטאים רבים אבל חסך עליהם ענין פינחס והנה נשארו מן הנצמדים והקב"ה השמידם אחרי כן טרם עברם את הירדן וזהו שכתוב

אבן עזרא

למשפחתו : והמה בוכים · מתפללים לשם : (ז) וירא פינחס · כאשר ראה פינחס כן קם מתוך העדה שהיתה בחצר אהל מועד ויש בכאן שאלה ויתכן להשיב שכבר נגמד זמרי בפדים : (ח) אל הקבה · כמו אל האהל וכן קבוץ בלשון קדר ואם יש מעט הפרש בין צורת האהל והקבה : וידקור · כמו ונדקרי

רשב"ם

לא תקרבו לגלות ערוה : (ח) הקבה · ענין אהל : קבתה · בטנה כמו והקבה :

[1] emportement אייפער .

וידבר

לעיני משה ולעיני כל כנשתא דבני ישראל ואנון בכן לתרע משכן זמנא: ז וחזא פינחס בר אלעזר בר אהרן כהנא וקם מגו כנשתא ונסיב רמחא בידה: ח ועל בתר גברא בר ישראל לקבתא ובזע ית תרויהון ית גברא בר ישראל ולאתתא במעהא ואתכלי מותנא מעל בני ישראל: ט והוו דמיתו במותנא עשרין וארבעא אלפין:

ומליל יי עם משה למימר: יא פינחס בר אלעזר בר אהרן כהנא אתיב ית חימתי מעל בני ישראל בדקני ית קנאתי ביניהון ולא שציתי ית בני ישראל בקנאתי: יב בכן אימר הא אנא גזר לה ית קימי שלם: יג ותהי לה ולבנוהי בתרוהי קים כהנות עלם חלף די קני קדם אלהה וכפר על בני ישראל: יד ושום

נתינה לגר

חייבין, ולהכי ת' בל' יחיד. (ח) איש ישראל, גברא בר ישראל. הוסיף מלת „בר" כדרכו תמיד לבאר. אל הקבה, לקבתא, אל קבתה, במעהא. הראשון ענינו אהל או חדר, והוא מהכפולים כעדות הדגש נע"פ (והוא כמו „סכה, חפה") והשני מל' הלחיים והקבה" וע' ברש"י.

(יב) נתן לו את בריתי שלום, גזר לה ית קימי שלם. מפני שהפעל „נתן" לא יבא על שם „ברית" כ"א הפעל „כרת" לכן ת' „גזר" שהוא התרגום של „כרת" ומלות „קימי שלם" נוכל לפרש או

בעל הטורים

(יא) השיב את חמתי מעל. בגימט' זהו את המלאך של אף ושל חמה: בקנאו את קנאתי. תגין על הקו"ף לומר שעטרו על שקנא לה'. [כי תג וכתר ועטרה ענין א' הוא]. ג' פעמים קנאה כנגד ג' עבירות שעשו לזנות ויפתחו ויצמד: (יב) לכן. ב' ר"פ. הנה ואידך (ר"פ וארא): לכן אמור לבני ישראל. וזהו אמר הקב"ה במצרים גן נעול אחותי כלה ועתה אתם קרובים לארץ ואתם פרוצים בעריות: לכן. בגימט' מדה כמדה: [כי גם פינחס עשה שלום במה שעצר המגפה]: את בריתי שלום. שלום כתיב והוא וי"ו קטיעה [דעת רבינו ירא"ה שיהי' בכתב כצורת יו"ד והא דלא קרא וא"ו זעירא משום דאז הוי משמע שיהיה מצוה גם בשיעור דקותה וכאמת א"צ לשנותה רק בשיעור גדולה] כפ"ג דקדושין (דף ס"ו) כשהוא שלם [ר"ל בלא מום] ד"א מתנה שלימה אני נותן לו עשרים מתנות כמקדש עשרה במדינה [כי יו"ד במילוי גי' כ'] ד"א וי"ו קטיעה כי פינחס הוא אליהו וכן אליה כתיב חסר וי"ו ויעקוב מלא וי"ו שנטל וי"ו מאליהו למשכון עד שיבא עם המשיח ויגאל את בניו וזהו יגל יעקב ישמח ישראל ישמח אותיות משיח שישמח לימות המשיח ויחזיר הוי"ו ויהא אליהו שלם: שלום. בגימט' זכו משיח: שלומיאל. בגימט' זה זמרי בן סלוא [כ"ה בסנהדרין דף פ"ב וכרכה וערש"י]: ויכפר. לכפר לא נאמר אלא

אבן עזרא

כה: אל קבתה. כקובה שהיתה שם עם אחי זמרי וי"א כי קבתה מגזרת הזרוע והלחיים והקיבה וגם יש דרך דרש שנעשו י' נסים לפינחס רק הכתוב לא הזכירם: חסלת פרשת בלק

(יא) בקנאו. קל הנו"ן לסבל על הלשון והטעם כי הוא קנא קנאו וכתוב על השם כי הוא אל קנא בע"א ולולי הוא שקנא הייתי מכלה כל ישראל בדבר בקנאתי:

(יב) את בריתי שלום. טעמו את בריתי ברית שלום כמו כסאך אלהים ורבים כן והטעם שלא יגור מאחי זמרי כי הוא נשיא בית אב ושכרו שתהיה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם וגלה כי הכהנים הגדולים היו מבני פינחס ויתכן שהיו בנים אחרים לאלעזר: ומלת אחריו. לאות שמת ואינו אליהו כלל וכבר פירשתיו כי נגיד היה עליהם וגם שהיה בימי פילגש בגבעה: (יג) אשר קנא לאלהיו. מאהבתו את השם גם עשה לכבוד ולתפארת ולכך אמר אשר קנא לאלהיו והמשכיל יבין. והזכיר ושם האיש המכה ושם האשה המכה

רמב"ן

כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' אלהיך מקרבך ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום: חסלת פרשת בלק

הודיע הקב"ה למשה שישלם שכר טוב לפינחס על קנאתו אשר קנא לאלהיו ועל הצדקה שעשה עם ישראל לכפר עליהם ולא מתו כולם במגפה וצוהו שיודיע לישראל שהוא כהן גדול לעולם וזה טעם: (יב) לכן אמור. שיגיד זה בישראל ולא אמר הכתוב והיתה לו ולזרעו אחריו כהונת עולם כמו שאמר באהרן אבל אמר ברית כהונת עולם ואמר את בריתי שלום שיתן לו ברית עם השלום דבק בו ובאהרן נאמר

ספורנו

כוכבים ולא ימתו ובזה יכופר להם על שלא מיחו בפושעים: (ח) ותעצר המגפה. שכבר גזר האל יתעלה כאמרו וכל מנאצי לא יראוה:

(יא) בקנאו את קנאתי בתוכם. שעשה נקמתי לעיני כולם כדי שיראוהו זה ולא ימחו יכופר על אשר לא מיחו בפושעים וכזה השיב את חמתי מעליהם: (יב) את בריתי שלום. ממלאך המות. כענין עושה שלום במרומיו. כי אמנם ההפסד לא יקרה אלא בסבת התנגדות ההפכים וזה אמנם נתקיים בפינחס שהאריך ימים הרבה מאד מכל שאר אנשי דורו עד שהיה הוא משמש במשכן שילה בזמן פילגש בגבעה שהיה בלי ספק אחרי מות יהושע שאר הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע וכ"ש אם היה בזמן יפתח שכתב למלך בני עמון בשבת ישראל בחשבון ובבנותיה כו' שלש מאות שנה. וכבר ספרו ז"ל שפינחס לא רצה ללכת אז אל יפתח להתיר נדרו. וכ"ש לדברי האומר אליהו זה פינחס והוא עדיין חי קיים: (יג) תחת אשר קנא לאלהיו. ובאמר שהוא רב את ריבי אלילהו מריב כל התנגדות ויהיה לו השלום: ויכפר על

בני

יד וְשֵׁם אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמֻּכֶּה אֲשֶׁר הֻכָּה אֶת־הַמִּדְיָנִית זִמְרִי בֶּן־סָלוּא נְשִׂיא בֵית־אָב לַשִּׁמְעֹנִי׃ טו וְשֵׁם הָאִשָּׁה הַמֻּכָּה הַמִּדְיָנִית כָּזְבִּי בַת־צוּר רֹאשׁ אֻמּוֹת בֵּית־אָב בְּמִדְיָן הוּא׃ פ טז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יז צָרוֹר אֶת־הַמִּדְיָנִים וְהִכִּיתֶם אוֹתָם׃ יח כִּי צֹרְרִים הֵם לָכֶם בְּנִכְלֵיהֶם אֲשֶׁר־נִכְּלוּ לָכֶם עַל־דְּבַר פְּעוֹר וְעַל־דְּבַר כָּזְבִּי בַת־נְשִׂיא מִדְיָן אֲחֹתָם הַמֻּכָּה בְיוֹם־הַמַּגֵּפָה עַל־דְּבַר־פְּעוֹר׃ כו א וַיְהִי אַחֲרֵי הַמַּגֵּפָה פ פסקא באמצע פסוק וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן לֵאמֹר׃ ב שְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ ׀ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְבֵית אֲבֹתָם כָּל־יֹצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ ג וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֹתָם בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ לֵאמֹר׃ ד מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל

ת"א זמרי · סנהדרין פב: כזבי בת צור · שם: צרור את המדינים · קמא לח:

רש"י

לציון בשביל ציון: (יד) ושם איש ישראל וגו' · במקום שייחס את הצדיק לשבח ייחס את הרשע לגנאי: נשיא בית אב לשמעוני · לאחד מחמשה בתי אבות שהיו לשבט שמעון · ד"א להודיע שבחו של פינחס שאע"פ שזה היה נשיא לא מנע את עצמו מלקנא לחלול השם לכך הודיעך הכתוב מי הוא המוכה: (טו) ושם האשה המכה וגו' · להודיעך שנאתן של מדינים שהפקירו בת מלך לזנות כדי להחטיא את ישראל: ראש אמות · אחד מחמשת מלכי מדין את אוי ואת רקם ואת צור וגו' והוא היה חשוב מכולם שנאמר ראש אומות ולפי שנהג בזיון בעצמו להפקיר בתו מנאו שלישי: בית אב · חמשה בתי אבות היו למדין עיפה ועפר וחנוך ואבידע ואלדעה וזה היה מלך לאחד מהם: (יז) צרור · כמו זכור ושמור לשון הווה עליכם לאייב אותם: (יח) כי צררים הם לכם וגו' על דבר פעור · שהפקירו בנותיהם לזנות כדי להטעותכם אחר פעור ואת מואב לא צוה להשמיד מפני רות שהיתה עתידה לצאת מהם כדאמרינן בבבא קמא: (א) ויהי אחרי המגפה וגו' · משל לרועה שנכנסו זאבים לתוך עדרו והרגו בהן והוא מונה אותן לידע מנין הנותרות ד"א כשיצאו ממצרים ונמסרו למשה נמסרו לו במנין עכשיו שקרב למות ולהחזיר צאנו מחזירן במנין: (ב) לבית אבתם · על שבט האב יתייחסו ולא אחר האם: (ג) וידבר משה ואלעזר הכהן אתם · דברו עמם על זאת שצוהו המקום למנותם: לאמר · אמרו להם צריכים אתם להמנות: (ד) מבן עשרים שנה ומעלה כאשר

רמב"ן

להודיע כי ראוי היה לשכר הגדול הזה שהרג נשיא בישראל ובת מלך גוים ולא ירא מהם בקנאתו לאלהיו ואחרי שנתן שכרו הטוב לצדיק צוהו להפרע מן הרשעים ואמר לו צרור את המדינים וזוהו שימנה הטעם הנזכר וזה טעם ויהי אחרי המגפה כי המנין יהיה תחלה: וטעם (יח) בנכליהם · כאשר פירשתי כי זקני מדין הבנו המחשבה הרעה הזאת כאו שנאמר ויאמר מואב אל זקני מדין כי בהם נתיעצו מתחלה והם נתנו עצה זו למואב שתזנה בנותיהם ויעמידו אותם לבעל

אבן עזרא

טוב לישראל ודרך דרש כאב כפר ובניו ישפרו: (יד) אשר הכה את המדינית · עם ורבים כן: נשיא בית אב · אחד מחמשת אבות בני שמעון · ורחש לבית אבותיו גדול ממנו: (טו) צור · אחד ממלכי מדין והנה גם מלכי מדין המשה אבות: (יז) צרור · שם הפועל כמו זכור את יום השבת: (יח) כי צוררים הם לכם · כי הצרו לכם: בנכליהם · במחשבתם הרעה מגזרת ויתנכלו אותו: ועל דבר כזבי · ועוד כי יחשבו לעשות לכם רע בעבור כזבי אחותם: (א) ויהי אחרי המגפה · אמר השם אל משה ואל אלעזר על יד משה וכן וינו משה וזקני ישראל אז ישיר משה ובני ישראל: וטעם אחרי המגפה · בעבור שאמר השם לאלה תחלק הארץ: (ג) וידבר משה ואלעזר הכהן · במקום אביו ויהכן שהוא היה פה למשה כמו אהרן: אתם ·

כמו דברו לבלום: (ד) מבן עשרים שנה · והטעם שמנאו את חשבונם כאשר צוה ה' את משה: וטעם ובני ישראל היוצאים מארץ מצרים · כי היו בספורים רבים מיוצאי מצרים והקרוב להיותם הלוים והאל מהאוכן בספורים הראשונים במדבר סיני:

אבר

גברא בר ישראל קטילא די אתקטיל עם מדינתא זמרי בר סלוא רב בית אבא לבית שמעון: טו ושום אתתא קטילתא מדינתא כזבי בת צור ריש אמי בית אבא במדין הוא: טז ומליל יי עם משה למימר: יז אעיק ית מדינאי ותקטיל יתהון: יח ארי מעיקין אנון לכון בנכליהון די נכילו לכון על עסק פעור ועל עסק כזבי בת רבא דמדין אחתהון דאתקטילת ביומא דמותנא על עסק פעור: א והוה בתר מותנא ומליל יי למשה ולאלעזר בר אהרן כהנא למימר: ב קבילו ית חושבן כל כנשתא דבני ישראל מבר עשרין שנין ולעלא לבית אבהתהון כל נפק חילא בישראל: ג ומליל משה ואלעזר כהנא אמרו לממני יתהון במישריא דמואב על ירדנא דיריחו למימר: ד מבר עשרין שנין ולעלא כמא די פקיד יי ית משה ובני

נתינה לגר

כמ"ש הרא"בע על מלות „בריתי שלום" שבעברית, שחסר הנסמך (ושעורו „הנני נתן לו את בריתי ברית שלום") או שמלת „שלום" הוא תאר הפעל. (יד) לשמעני, לבית שמעון. ר"ל לשבט שמעון, וכ"ה ביב"ע.

בעל הטורים

ויכפר שעומד ומכפר על ישראל עד סוף כל הדורות (כמ"ש שהוא אליהו): (יד) הכה · ג' במס' · הכה ואידך (תהלים ק"ב) הוכה כעשב ויבש לבי (הושע ט') הוכה אפרים · ע"י המדינית שהיתה בהם המגפה · ושיפיה דקרא (דתהלים) כי שכחתי מאכול לחמי שע"י אכילת לחמי טעיתי ונלמדתי לבעל פעור כדאי' במדרש שהושיבו להם פונדקאות שהיו מוכרין להם מיני מאכל ומשקה · וכן הוכה אפרים ע"י פעור כדאיתא בתחלת הפרשה (שם בהושע המה) באו בעל פעור וינזרו לבשת וכו': (יז) צרור את המדינים · לשון יחיד והכיתם לשון רבים צרור כי על ידיך היה שאמר לה אביה אל הבעלי אלא לגדול שבהם וזהו משה והכיתם לשון רבים ולא משה כי נתגדל במדין: (א) ויהי אחרי המגפה · פרשה זו פתוחה [ר"ל באמצע פסוק] שעשה הפסק בין המגפה למנין שלא תבלוע המגפה בפקוד אותם: (ב) לבית אבתם · ולא אמר למשפחותם כמו למעלה לפי שאומר בכל

רמב"ן

כעיר להדיחם מעל השם ואם לא נזכר שם · ועוד שלחו להם בת מלכם לזנות עמהם וזה טעם על דבר כזבי בת נשיא מדין אחותם כי טלי מדעת יועצי המלכות נעשה כבודה בת מלך במדין מה תבקש בשטים בערבות מואב לבא אל מחנה עם אחר כי ישראל בערבות מואב בשטים היו ומאין תבא שם המדינית הזאת אבל היתה יפת תואר מאד ושלחו אותה זקני מדין שם כי אמרו בתואר אשה יפה רבים השחיתו וקרוב הוא שהיה גם בלעם בעצה הזו כי בשובו מארץ מואב עבר במדין כי דרכו משם היה והיה ביועצי המלכות ואולי נתעכב שם לדעת מה יהיה בהם לפיכך מצאוהו ישראל במדין ויהרגוהו בם ויהיה פירוש ויקם בלעם וילך וישב למקומו שהלך לו לשוב אל ארצו וכן נראה כי ישראל לא יהרגו המתנבא רק ברשות התורה אבל כאשר נאמר להם כי צוררים הם בנכליהם אשר נכלו לכם וגו' והנה כל המתנכלים מחויבי מיתה ולכן המיתו גם בלעם כי ידעו שהוא בעל העצה הרעה הזאת והנה צוה הקב"ה במדינים להנקמתם אבל על המואבים כבר הזהיר אל תצר את מואב כי ישראל בתחלה באו אל גבול אדום והזהירם עליהם ושמרתם מאד ואחרי כן באו לגבול מואב ואמר לו אל תצר את מואב ואחרי כן אמר אתה עובר היום את גבול מואב ואת ער וקרבת מול בני עמון אל תצורם ואמר קומו סעו ועברו את נחל ארנון ראה נתתי בידך את סיחון ואחר כל זה ראה בלק כל אשר עשה ישראל לאמורי שהם שני מלכי האמורי סיחון ועוג ונעשה הענין הזה כולו אם כן אזהרת אל תצר את מואב מקודמת למצות צרור את המדינים · ואני תמה על לשון ההגדה שאמרו בבבא קמא אל תצר את מואב וכי עלה על דעתו של משה לעשות מלחמה שלא ברשות אלא נשא משה ק"ו בעצמו אמר ומה מדינים שלא באו אלא לסייע למואב אמרה תורה צרור את המדינים והכיתם אותם מואבים עצמן לא כל שכן אמר לו הקב"ה לא כשעלה על דעתך שהי פרידות יש לי להוציא מהם רות המואביה ונעמה העמונית והנה קודם הק"ו הזהירו למשה מן המואבים ועוד אם מפני הק"ו למה הוצרך להזהיר מבני עמון אולי לא הקפידו בלשון ההגדה בכך אבל הכוונה לומר שגלוי לפניו ית' כי כשיצוה אותו צרור את המדינים יהיה למשה לעשות מלחמה במואב שלא ברשות אחרת והקדים להזהירו מזה ומפני שהזהיר במואב הזהיר גם בבני עמון כדי שלא יחשוב משה שהיה אזהרתו מן מואב לבדו רשות בבני עמון כי גם הם גמלו להם רעה ולא קדמו אותם בלחם ובמים · ומדרש אחר מפני שהמואבים עבו מפני היראה שהיו שוללים אותם אבל מדינים נתעברו על ריב לא להם כמו שכתב רש"י בסדר אלה מסעי · ועל דרך הפשט עוד ארץ עמון ומואב השם נתנה לבני לוט ירושה בעבור לוט אביהם שמרת את הצדיק ונלה עמו לאותה הארץ ולכך לא הרשה לעשות להם רעה

ספורנו

בני ישראל · בשאותו זאת לעיני כולם כדי שיכופר להם על שלא מיחו בפושעים ולכן הוא ראוי לכהונת עולם אשר בה יכפר בעדם: (יד) ושם איש ישראל המכה · וזה כי אמנם בכפרו בזה האופן מסר עצמו לסכנה: (ג) לאמר מבן עשרים שנה ומעלה · משה ואלעזר אמרו לישראל שיאמרו ויגידו כל פרטיהם שהם בני עשרים: כאשר צוה ה' את משה ובני ישראל היוצאים מארץ מצרים · שאמר או למשפחותם לבית אבותם:

הַיֹּצְאִים מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ שני ה רְאוּבֵן בְּכוֹר יִשְׂרָאֵל בְּנֵי רְאוּבֵן חֲנוֹךְ מִשְׁפַּחַת הַחֲנֹכִי לְפַלּוּא מִשְׁפַּחַת הַפַּלֻּאִי׃ ו לְחֶצְרֹן מִשְׁפַּחַת הַחֶצְרוֹנִי לְכַרְמִי מִשְׁפַּחַת הַכַּרְמִי׃ ז אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הָרֻאוּבֵנִי וַיִּהְיוּ פְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים׃ ח וּבְנֵי פַלּוּא אֱלִיאָב׃ ט וּבְנֵי אֱלִיאָב נְמוּאֵל וְדָתָן וַאֲבִירָם הוּא־דָתָן וַאֲבִירָם קְרוּאֵי קריאי קרי הָעֵדָה אֲשֶׁר הִצּוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן בַּעֲדַת־קֹרַח בְּהַצֹּתָם עַל־יְהוָה׃ י וַתִּפְתַּח הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ וַתִּבְלַע אֹתָם וְאֶת־קֹרַח בְּמוֹת הָעֵדָה בַּאֲכֹל הָאֵשׁ אֵת חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם אִישׁ וַיִּהְיוּ לְנֵס׃ יא וּבְנֵי־קֹרַח לֹא־מֵתוּ׃ ס יב בְּנֵי שִׁמְעוֹן לְמִשְׁפְּחֹתָם לִנְמוּאֵל מִשְׁפַּחַת הַנְּמוּאֵלִי לְיָמִין מִשְׁפַּחַת הַיָּמִינִי לְיָכִין מִשְׁפַּחַת הַיָּכִינִי׃ יג לְזֶרַח מִשְׁפַּחַת הַזַּרְחִי לְשָׁאוּל מִשְׁפַּחַת הַשָּׁאוּלִי׃ יד אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַשִּׁמְעֹנִי שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אֶלֶף וּמָאתָיִם׃ ס טו בְּנֵי

ה"א ובני פלוא · בתרא קמג : הוא דתן ואבירם · מגילה יא : בהצותם על · סנהדרין קי : באכל האש · שם : ובני קרח לא מתו · מגילה יד סנהדרין קי :

רש"י

זה וגו' · שיהא מגיס מבן עשרים שנה ומעלה שנא' כל העובר על הפקודים וגו' : (ה) משפחת החנכי · לפי שהיו העובדי כוכבים מבזין אותם ואומרים מה אלו מתייחסין על שבטיהם סבורין הם שלא שלטו המצריים באמותיהם אם בגופם היו מושלים קל וחומר בנשותיהם לפיכך הטיל הקב"ה שמו עליהם ה"א מצד זה ויו"ד מצד זה לומר מעיד אני עליהם שהם בני אבותיהם וזה הוא שמפורש ע"י דוד שבטי יה עדות לישראל השם הזה מעיד עליהם לשבטיהם לפיכך בכולם כתב החנכי הפלואי אבל בימנה לא הוצרך לומר משפחת הימני לפי שהשם קבוע בו יו"ד בראש וה"א בסוף : (ט) אשר הצו · את ישראל על משה : בהצתם · את העם על ה' : הצו · השיאו את ישראל לריב על משה לשון הפעילו : (י) ויהיו לנס · לאות ולזכרון למען אשר לא יקרב איש זר לחלוק עוד על הכהונה : (יא) ובני קרח לא מתו · הם היו בעצה תחלה ובשעת המחלוקת הרהרו תשובה בלבם לפיכך נתבצר להם מקום גבוה בגיהנם וישבו שם : (יג) לזרח · הוא צוחר לשון צוהר אבל משפחת אוהד בטלה וכן חמש משבט בנימין שהרי בעשרה בנים ירד למצרים וכאן לא מנה אלא חמשה וכן אצבון לגד הרי שבע משפחות ומצאתי בגמרא ירושלמית שכשמת אהרן נסתלקו ענני כבוד ובאו הכנענים להלחם בישראל ונתנו לב לחזור למצרים וחזרו לאחוריהם שמונה מסעות מהר ההר למוסרה שנאמר ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן והלא בהר ההר מת וממוסרה עד הר ההר שמונה מסעות יש למפרע אלא שחזרו לאחוריהם ורדפו בני לוי אחריהם להחזירם והרגו מהם שבע משפחות ומבני לוי נפלו ארבע משפחות משפחת שמעי ועזיאלי · ומבני יצהר לא נמנו כאן אלא משפחת הקרחי

אבן עזרא

(ט) אשר הצו · כטעם כי ינצו אנשים : (י) ואת קרח · פירושתיו : ויהיו לנס · כמו ויהיו לאות לבני ישראל : (יא) ובני קרח לא מתו · והעד שמואל ובניו ובני בניו שהם המשוררים והם הנקראים הקרחים לבני קרח מזמור גם בתורה כתוב משפחת הקרחי והזכיר הכתוב ובני קרח עם בני ראובן בעבור כי בני דתן ואבירם גדולים וקטנים מתו והנה רעת דתן ואבירם קשה מרעת קרח : (יב) הימיני · אל תבקש דקדוק בשמות וכן מן פוה פוני ומן לשפופם השופמי לימנה משפחת הימנה ואיננו הימיני כמו מן בריעה בריעי וחגי ושוני חסר יו"ד כיתם או זה יו"ד היתם ושל השם חסר והוא הנכון ואחר ראובן שמעון וגד החונים עליו רק מנשה קודם אפרים ובמדבר סיני הפוך והנכון שזה בעבור מספרם כי בני אפרים יוסיפו על בני מנשה במדבר סיני שמונה אלפים ושלש מאות ובערבות מואב יוסיפו בני מנשה על בני אפרים עשרים אלף ומאתים ואין זכר למשפחות חמשה בנים לבנימין והם בכר

ישראל די נפקו מארעא דמצרים: ה ראובן בוכרא דישראל בני ראובן חנוך זרעית חנוך לפלוא זרעית פלוא: ו לחצרון זרעית חצרון לכרמי זרעית כרמי: ז אלין זרעית ראובן והוו מניניהון ארבעין ותלתא אלפין ושבע מאה ותלתין: ח ובני פלוא אליאב: ט ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם הוא דתן ואבירם מערעי כנשתא דאתכנשו על משה ועל אהרן בכנשתא דקרח באתכנושיהון על יי: י ופתחת ארעא ית פומה ובלעת יתהון וית קרח במותא דכנשתא כד אכלת אשתא ית מאתן וחמשין גברא והוו לאת: יא ובני קרח לא מיתו: יב בני שמעון לזרעיתהון לנמואל זרעית נמואל לימין זרעית ימין ליכין זרעית יכין: יג לזרח זרעית זרח לשאול זרעית שאול: יד אלין זרעית שמעון עשרין ותרין אלפין

נתינה לגר

כו (ט) אשר הצו, דאתכנשו. וכן „בהצותם" ת' „באתכנושיהון" מזה נראה שסובר שהפעל „נצה" כשבא בהפעיל לא יורה על הריב כמו שהוא מורה כשבא בנפעל או בפיעל כ"א על האסיפה לריב ולקטטה. (י) לנס, לאת. הוא כמו את' (לעיל כ"א ח').

בעל הטורים

אחת משפחת החנוכי משפחת הפלואי וכן בכולם: (ו) לכרמי · ב' · הכא ואידך (ישעיה ה') מה לעשות עוד לכרמי מי הוא כרמי זה שנאמר בו לכרמי משפחת הכרמי כדכתיב (שם) כי כרם ה' צבאות בית ישראל: (י) ויהיו לנס · שמתנותם היו לאות ולזכרון: לנס · ג' במס' · הכא ואידך (ישעיה י"א) שורש ישי אשר עומד לנס עמים (יחזקאל כ"ז) שש ברקמה וגו' היה מפרשך להיות לך לנס זהו שאמר מקום נתגלה להם כשנפתחה הארץ נשאר מקום באמצע כמו הנס שהוא נראה התורן · כך נשאר מקום הורן · ומכאן רמז למאן דאמר שבית אבידם המתבקשת שיעמדו לתחיית המתים לימות המשיח והיינו שורש ישי

רמב"ן

באהלם אבל מפני תפלת משה שהרחיקו את ישראל ולא קרבו אותם שנכנסו להרחיקם מעל עמו ולא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' מדה כנגד מדה: (ה) חנוך משפחת החנכי · אולי כאשר נתחלקה הארץ לשבטים על דעת רבותינו ונטל שבט שמעון המועט כשבט יהודה המרובה חלק כחלק כך נתחלקה לבית אבות ליורדי מצרים ועשו נחלת ראובן ד' חלקים והיה חלק משפחת החנוכי כחלק משפחת הפלואי והחצרון והכרמי אע"פ שאינן שוות במספר שמות לגלגלותם וזה טעם המנין הזה שימנו המשפחה ליורדי מצרים ולא יזכיר לגלגלותם ואע"פ שיזכיר מספרם בכלל ומה שאמר לרב תרבו נחלתו בבני המשפחה שנפלו איש לפי פקודיו לגלגלותם ומפני זה יזכיר בספר יהושע בחלוקת הארץ למשפחותם ויהיה הגורל למטה בני יהודה למשפחותם וכן בכולם או יהיה טעם למשפחותם לכל משפחות השבט או שחלקו הארץ למשפחותם וכל משפחה ומשפחה היה חלקם במקום אחד לא תתערב במשפחה אחרת והוא הנכון בעיני: (ט) ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם הוא דתן ואבירם · הזכיר הכתוב זה להודיע שנשארה כל הירושה במשפחת הפלואי לנמואל לבדו כי דתן ואבירם וכל אשר להם נבלעו · או כדברי רבותינו לרמוז שאבדו חלקם מן הארץ אף על פי שהיו מיוצאי מצרים וראוים לנחלה: (יג) לזרח · הוא צוחר לשון זהר אבל משפחת אוהד בטלה וכן חמש משפחות משבט בנימין שהרי בעשרה בנים ירד למצרים וכאן לא מנה אלא חמשה לשון רש"י · ועוד כתב כל המשפחות נקראו על שם יורדי מצרים והנולדים משם ואילך לא נקראו משפחות חוץ משפחות אפרים ומנשה שנולדו כלם במצרים וארד ונעמן בני בלע בן בנימין · ומצאתי ביסודו של רבי משה הדרשן שירדה אמן למצרים כשהיתה מעוברת מהן ואם הגדה היא הרי טוב ואם לאו אני אומר שהיו לבלע בנים הרבה ומבנים הללו ארד ונעמן יצאה מכל אחד ואחד משפחה רבה ונקראו תולדות אחר הבנים על שם בלע והולדות השנים הללו נקראו על שמם כל זה לשון הרב ז"ל · ואני תמה עליו שאין הקושיא בעבור שימנה הכתוב משפחת הבלעי לעצמן ומשפחת הארדי ומשפחת הנעמי בניו לעצמן כי זה היה מפני היותן למשפחות בדבר הרב וכן יעשה בבני יהודה ובבני מנשה ואפרים וכן בבני אשר אבל אם נאמר שנולדו ארד ונעמן לבלע בן בנימין אחרי רדתו למצרים לא היו ראויים להמנות כאן למשפחות ואם נחשוב שנולדו לו קודם לכן יהיו יותר משבעים נפש כי אז היו בני בנימין עשרה ואלה בני בלע שנים · על כן דרש רבי משה הדרשן שהיתה אמן מעוברת מהן ולא ימנה אותם שם וכאן יחשבם לנולדים ואם אגדה היא נסבול הדוחק לקבלה ונצטרך עוד לומר כי יוכבד נולדה בין החומות ביום הכנסם שם ולכך יזכיר אותה בשבעים נפש ואלה נולדו אחרי החדשים ואם אינה קבלת רבותינו נדחה סברתו זאת בשתי ידים אבל נוכל לומר כי ארד ונעמן בני בנימין מתו בלא בנים ובלע רצה להקים לאחיו שם בישראל וקרא שם בניו על שם אחיו המתים ואולי יהיה יבם בנשותיהן כי הוא הבכור והיו אלה גרא ונעמן בני בלע לראשי משפחות להקים שם לגרא ונעמן בני בנימין יורדי מצרים · והנכון בעיני כי נעמן וארד אשר ימנה בבני בנימין שם בפרשת ואלה שמות הם בני בניו הבכור בלע כמו שמפורש כאן וכן ימנה אותם בדברי הימים ומנהג הכתוב לעשות בני הבנים כבנים כמו שאמר אל לבן בן נחור וכתיב בדברי הימים

בני

גָּד לְמִשְׁפְּחֹתָם לִצְפוֹן מִשְׁפַּחַת הַצְּפוֹנִי לְחַגִּי מִשְׁפַּחַת הַחַגִּי לְשׁוּנִי מִשְׁפַּחַת הַשּׁוּנִי׃ טז לְאׇזְנִי מִשְׁפַּחַת הָאׇזְנִי לְעֵרִי מִשְׁפַּחַת הָעֵרִי׃ יז לַאֲרוֹד מִשְׁפַּחַת הָאֲרוֹדִי לְאַרְאֵלִי מִשְׁפַּחַת הָאַרְאֵלִי׃ יח אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־גָד לִפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ ס יט בְּנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וַיָּמׇת עֵר וְאוֹנָן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ כ וַיִּהְיוּ בְנֵי־יְהוּדָה לְמִשְׁפְּחֹתָם לְשֵׁלָה מִשְׁפַּחַת הַשֵּׁלָנִי לְפֶרֶץ מִשְׁפַּחַת הַפַּרְצִי לְזֶרַח מִשְׁפַּחַת הַזַּרְחִי׃ כא וַיִּהְיוּ בְנֵי־פֶרֶץ לְחֶצְרֹן מִשְׁפַּחַת הַחֶצְרֹנִי לְחָמוּל מִשְׁפַּחַת הֶחָמוּלִי׃ כב אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת יְהוּדָה לִפְקֻדֵיהֶם שִׁשָּׁה וְשִׁבְעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ ס כג בְּנֵי יִשָּׂשכָר לְמִשְׁפְּחֹתָם תּוֹלָע מִשְׁפַּחַת הַתּוֹלָעִי לְפֻוָּה מִשְׁפַּחַת הַפּוּנִי׃ כד לְיָשׁוּב מִשְׁפַּחַת הַיָּשֻׁבִי לְשִׁמְרֹן מִשְׁפַּחַת הַשִּׁמְרֹנִי׃ כה אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת יִשָּׂשכָר לִפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְשִׁשִּׁים אֶלֶף וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת׃ ס כו בְּנֵי זְבוּלֻן לְמִשְׁפְּחֹתָם לְסֶרֶד מִשְׁפַּחַת הַסַּרְדִּי לְאֵלוֹן מִשְׁפַּחַת הָאֵלֹנִי לְיַחְלְאֵל מִשְׁפַּחַת הַיַּחְלְאֵלִי׃ כז אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַזְּבוּלֹנִי לִפְקֻדֵיהֶם שִׁשִּׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ ס כח בְּנֵי יוֹסֵף לְמִשְׁפְּחֹתָם מְנַשֶּׁה וְאֶפְרָיִם׃ כט בְּנֵי מְנַשֶּׁה לְמָכִיר מִשְׁפַּחַת הַמָּכִירִי וּמָכִיר הוֹלִיד אֶת־גִּלְעָד לְגִלְעָד מִשְׁפַּחַת הַגִּלְעָדִי׃ ל אֵלֶּה בְּנֵי גִלְעָד אִיעֶזֶר מִשְׁפַּחַת הָאִיעֶזְרִי לְחֵלֶק מִשְׁפַּחַת הַחֶלְקִי׃ לא וְאַשְׂרִיאֵל מִשְׁפַּחַת

רש"י

והרביעית לא ידעתי מה היא ור' תנחומא דרש שמתו במגפה בדבר בלעם אבל לפי החשבון שחסר משבט שמעון במנין זה ממנין הראשון שבמדבר סיני נראה שכל כ"ד אלף נפלו משבטו של שמעון: (טז) לאזני. אומר אני שזו משפחת אצבון ואיני יודע למה לא נקראת משפחתו על שמו: (כד) לישוב. הוא יוב האמור ביורדי מצרים כי כל המשפחות נקראו ע"ש יורדי מצרים והנולדים משם והלאה לא נקראו המשפחות על שמם חוץ ממשפחות אפרים ומנשה שנולדו כולם במצרים וארד ונעמן בני בלע בן בנימין ומצאתי ביסודו של רבי משה הדרשן שירדה אמן למצרים כשהיתה מעוברת מהם לכך נחלקו למשפחות כחצרון וחמול שהיו בני בנים ליהודה וחבר ומלכיאל שהיו בני בנים של אשר ואם אגדה היא הרי טוב ואם לאו אומר אני שהיו לבלע בני בנים הרבה ומשנים הללו ארד ונעמן יצאה מכל אחד משפחה רבה ונקראו הולדות שאר הבנים על שם בלע והולדות השנים הללו נקראו על שמם. וכן אני אומר בבני מכיר שנחלקו לשתי משפחות אחת נקראת על שמו ואחת נקראת על שם גלעד בנו חמשה משפחות הפרו מבניו של בנימין כאן נתקיימה מקצת נבואת

הָאַשְׂרְאֵלִי וְשֶׁכֶם מִשְׁפַּחַת הַשִּׁכְמִי: לב וּשְׁמִידָע מִשְׁפַּחַת

אונקלוס

ומאתן: טו בני גד לזרעיתהון לצפון זרעית צפון לחגי זרעית חגי לשוני זרעית שוני: טז לאזני זרעית אזני לערי זרעית ערי: יז לארוד זרעית ארודי לאראלי זרעית אראלי: יח אלין זרעית בני גד למנייניהון ארבעין אלפין וחמש מאה: יט בני יהודה ער ואונן ומית ער ואונן בארעא דכנען: כ והוו בני יהודה לזרעיתהון לשלה זרעית שלה לפרץ זרעית פרץ לזרח זרעית זרח: כא והוו בני פרץ לחצרון זרעית חצרון לחמול זרעית חמול: כב אלין זרעית יהודה למנייניהון שבעין ושתא אלפין וחמש מאה: כג בני יששכר לזרעיתהון תולע זרעית תולע לפוה זרעית פוני: כד לישוב זרעית ישוב לשמרון זרעית שמרון: כה אלין זרעית יששכר למנייניהון שתין וארבעא אלפין ותלת מאה: כו בני זבולן לזרעיתהון לסרד זרעית סרד לאלון זרעית אלון ליחלאל זרעית יחלאל: כז אלין זרעית זבולן למנייניהון שתין אלפין וחמש מאה: כח בני יוסף לזרעיתהון מנשה ואפרים: כט בני מנשה למכיר זרעית מכיר ומכיר אוליד ית גלעד לגלעד זרעית גלעד: ל אלין בני גלעד איעזר זרעית איעזר לחלק זרעית חלק: לא ואשריאל זרעית אשריאלי ושכם זרעית שכם: לב ושמידע זרעית שמידע וחפר זרעית חפר:

נתינה לגר

(יז) משפחת הארודי, זרעית ארודי. הוא ט"ס וצ"ל „ארוד" בלא יו"ד היחס לבסוף, כי הארמי לא ישנה המלה ביחס כהעברי, כמו שמצינו לעיל פסוק ט"ו „משפחת הצפוני, זרעית צפון" וכן לקמן (פסוק כ"ג) שת' „זרעית פוני" הוא ג"כ ט"ס וצ"ל „פוה" וכן הביא שם בעל אוה"ר בשם יא"ר, וסיים „ולא ידעתי מה ראו האחרונים לת' „זרעית פוני" בחלוף מכל חבריו, ואין ספק שהוא טעות", וכן לקמן (פסוק ל"א) שת' „אשריאלי" צ"ל „אשריאל" בלא יו"ד לבסוף, ולקמן (פסוק מ') „הארדי" צ"ל „ארד" ושם „נעמי" צ"ל „נעמן" וכ"ה בתיב"ע.

בעל הטורים

אבר עומד לנס: (טו) הצפוני · ב' במס' · הכא והידך (יואל ב') ואת הצפוני ארחיק מעליכם זהו (באליהו) מבני גד שבד"ה (צ"ל מ"א י"ז ועיין ב"ר פ' ע"א) מייחס אותו עם בני גד אז והצפוני ארחיק מעליכם שיתבטל יצה"ר: לצפון · הוא לציון (הנזכר בפ' ויגש) וכתיב לצפון ע"ש שמשה שקבל עברת הדברות לצון בחלקו: (כג) לפוה משפחת הפוני · היה לו לומר הפוה וכתיב פוני לומר שכל ישראל פונים אליו ללמוד מתורתו: (כד) ישוב · הוא יוב וקורא אותו ישוב בשביל שבעלי ישיבה

רמב"ן

בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם ועוץ וחול וגתר ומש והנה אלה ארבעה האחרונים בני בניו אע"פ שלא עשה כן בבני פרץ ובבני בריעה אולי נולדו על ברכי בנימין ויחשבם לו כדרך ואלה תולדות אהרן ומשה או בעבור שהיו בני בנימין רבים שהיו שמנה נופל המיעוט לרוב ועל דרך הסברא יתכן עוד שנאמר שלא ימנה הכתוב המשפחות ליורדי מצרים לבדם כי גם הנולדים במצרים מאותו היום ואילך מנה משפחות כמו שעשה באפרים ומנשה ואין טעם לעשות כן בעבור היותם במצרים כי לעת הירידה ראוי שימנו כולם למספר אחד ויעשה משפחות משבעים נפש וכן ימנם הכתוב בכל מקום ביורדי מצרים בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה וכן בני בלע אחרי כן נולדו אבל הענין כי היה המנהג בישראל לעשות להם ראשי בתי אבות יתיחסו כל יוצאי מצרים לעולם אבל האיש ההוא יקראו על שמו לכבודו כאשר יעשו גם היום כל המתעלים וכל ישראל הדרים בארצם להקרא כולם למשפחות אבן עזרא אבן שושאן וזה שנאמר אלה ראשי בית אבותם כי מעת אשר פרו ורבו במצרים העמידו להם ראשי משפחות להתיחס עליהן ואולי התחילו הענין הזה במצרים שלא יתערבו בגוים ויהיו נכרים וידועים לשבטיהם משם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל והיה לחק בישראל והנה היו אלה הנזכרים במצרים כאן איש בית אבותיו תתיחס המשפחה אליו ולכך ימנה בבני מכיר משפחת המכירי ומשפחת הגלעדי בנו ומשפחת האיעזרי והחלקי בניו ואחיהם וכן בבני יהודה ואפרים כי הבנים האלה הנזכרים גדולים ונכבדים ויהיו לראש לא היה זה בעבור הולידם משפחה רבה כדברי הרב כי כולם הולידו משפחות רבות כי פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד אבל היה זה לכבוד שמו עליהם ראש ורוב המשפחות בהיותם במצרים היו מתיחסות אל היורדים למצרים שהם להם האבות הנכבדים

הַשְּׁמִידָעִי וְחֵפֶר מִשְׁפַּחַת הַחֶפְרִי׃ לג וּצְלָפְחָד בֶּן־חֵפֶר
לֹא־הָיוּ לוֹ בָּנִים כִּי אִם־בָּנוֹת וְשֵׁם בְּנוֹת צְלָפְחָד מַחְלָה
וְנֹעָה חָגְלָה מִלְכָּה וְתִרְצָה׃ לד אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת מְנַשֶּׁה
וּפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת׃ ס לה אֵלֶּה
בְנֵי־אֶפְרַיִם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְשׁוּתֶלַח מִשְׁפַּחַת הַשֻּׁתַלְחִי
לְבֶכֶר מִשְׁפַּחַת הַבַּכְרִי לְתַחַן מִשְׁפַּחַת הַתַּחֲנִי׃ לו וְאֵלֶּה
בְּנֵי שׁוּתָלַח לְעֵרָן מִשְׁפַּחַת הָעֵרָנִי׃ לז אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־
אֶפְרַיִם לִפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת אֵלֶּה
בְנֵי־יוֹסֵף לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ ס לח בְּנֵי בִנְיָמִן לְמִשְׁפְּחֹתָם
לְבֶלַע מִשְׁפַּחַת הַבַּלְעִי לְאַשְׁבֵּל מִשְׁפַּחַת הָאַשְׁבֵּלִי
לַאֲחִירָם מִשְׁפַּחַת הָאֲחִירָמִי׃ לט לִשְׁפוּפָם מִשְׁפַּחַת
הַשּׁוּפָמִי לְחוּפָם מִשְׁפַּחַת הַחוּפָמִי׃ מ וַיִּהְיוּ בְנֵי־בֶלַע אַרְדְּ
וְנַעֲמָן מִשְׁפַּחַת הָאַרְדִּי לְנַעֲמָן מִשְׁפַּחַת הַנַּעֲמִי׃ מא אֵלֶּה
בְנֵי־בִנְיָמִן לְמִשְׁפְּחֹתָם וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף
וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ ס מב אֵלֶּה בְנֵי־דָן לְמִשְׁפְּחֹתָם לְשׁוּחָם
מִשְׁפַּחַת הַשּׁוּחָמִי אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת דָּן לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ מג כָּל־
מִשְׁפְּחֹת הַשּׁוּחָמִי לִפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְשִׁשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע
מֵאוֹת׃ ס מד בְּנֵי אָשֵׁר לְמִשְׁפְּחֹתָם לְיִמְנָה מִשְׁפַּחַת
הַיִּמְנָה לְיִשְׁוִי מִשְׁפַּחַת הַיִּשְׁוִי לִבְרִיעָה מִשְׁפַּחַת הַבְּרִיעִי׃
מה לִבְנֵי בְרִיעָה לְחֶבֶר מִשְׁפַּחַת הַחֶבְרִי לְמַלְכִּיאֵל
מִשְׁפַּחַת הַמַּלְכִּיאֵלִי׃ מו וְשֵׁם בַּת־אָשֵׁר שָׂרַח׃ מז אֵלֶּה
מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־אָשֵׁר לִפְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף
וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ ס מח בְּנֵי נַפְתָּלִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְיַחְצְאֵל
מִשְׁפַּחַת הַיַּחְצְאֵלִי לְגוּנִי מִשְׁפַּחַת הַגּוּנִי׃ מט לְיֵצֶר
מִשְׁפַּחַת הַיִּצְרִי לְשִׁלֵּם מִשְׁפַּחַת הַשִּׁלֵּמִי׃ נ אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת
נַפְתָּלִי לְמִשְׁפְּחֹתָם וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף
וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ נא אֵלֶּה פְּקוּדֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֵׁשׁ־מֵאוֹת

לג וּצְלָפְחָד בַּר חֵפֶר לָא הֲווֹ לֵהּ בְּנִין אֱלָהֵן בְּנָן וְשׁוּם בְּנַת צְלָפְחָד מַחְלָה נֹעָה חָגְלָה מִלְכָּה וְתִרְצָה׃ לד אִלֵּין זַרְעֲיַת מְנַשֶּׁה וּמִנְיָנֵיהוֹן חַמְשִׁין וּתְרֵין אַלְפִין וּשְׁבַע מְאָה׃ לה אִלֵּין בְּנֵי אֶפְרַיִם לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְשׁוּתֶלַח זַרְעִית שׁוּתֶלַח לְבֶכֶר זַרְעִית בֶּכֶר לְתַחַן זַרְעִית תָּחַן׃ לו וְאִלֵּין בְּנֵי שׁוּתָלַח לְעֵרָן זַרְעִית עֵרָן׃ לז אִלֵּין זַרְעֲיַת בְּנֵי אֶפְרַיִם לְמִנְיָנֵיהוֹן תְּלָתִין וּתְרֵין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה אִלֵּין בְּנֵי יוֹסֵף לְזַרְעֲיָתְהוֹן׃ לח בְּנֵי בִנְיָמִן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֶלַע זַרְעִית בֶּלַע לְאַשְׁבֵּל זַרְעִית אַשְׁבֵּל לַאֲחִירָם זַרְעִית אֲחִירָם׃ לט לִשְׁפוּפָם זַרְעִית שְׁפוּפָם לְחוּפָם זַרְעִית חוּפָם׃ מ וַהֲווֹ בְנֵי בֶלַע אַרְדְּ וְנַעֲמָן זַרְעִית הָאַרְדִּי לְנַעֲמָן זַרְעִית נַעֲמִי׃ מא אִלֵּין בְּנֵי בִנְיָמִן לְזַרְעֲיָתְהוֹן וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה׃ מב אִלֵּין בְּנֵי דָן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְשׁוּחָם זַרְעִית שׁוּחָם אִלֵּין זַרְעֲיַת דָּן לְזַרְעֲיָתְהוֹן׃ מג כָּל זַרְעֲיַת שׁוּחָם לְמִנְיָנֵיהוֹן שִׁתִּין וְאַרְבַּע אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ מד בְּנֵי אָשֵׁר לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְיִמְנָה זַרְעִית יִמְנָה לְיִשְׁוִי זַרְעִית יִשְׁוִי לִבְרִיעָה זַרְעִית בְּרִיעָה׃ מה לִבְנֵי בְרִיעָה לְחֶבֶר זַרְעִית חֶבֶר לְמַלְכִּיאֵל זַרְעִית מַלְכִּיאֵל׃ מו וְשׁוּם בַּת אָשֵׁר סָרַח׃ מז אִלֵּין זַרְעֲיַת בְּנֵי אָשֵׁר לְמִנְיָנֵיהוֹן חַמְשִׁין וּתְלָתָא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ מח בְּנֵי נַפְתָּלִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְיַחְצְאֵל זַרְעִית יַחְצְאֵל לְגוּנִי זַרְעִית גּוּנִי׃ מט לְיֵצֶר זַרְעִית יֵצֶר לְשִׁלֵּם זַרְעִית שִׁלֵּם׃ נ אִלֵּין זַרְעֲיַת נַפְתָּלִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ נא אִלֵּין מִנְיָנֵי בְּנֵי

בעל הטורים

היו: (לד) מנשה · נתרבה בזה המנין כ' אלף וה' מאות וזהו שאמרו בני יוסף (יהושע י"ז) עד כה ברכני ה': (לה) אלה בני אפרים · בבני אפרים כתיב אלה על שם אלה אלהיך ישראל שיצא ממנו ירבעם שעשה שני עגלים ולכן כתיב ג"כ אלה בבני דן ע"ש (מ"א י"ב) ויתן את האחד בדן: (לט) לשפופם משפחת השופמי · סיל"ל השפופמי רמז שמת בנימין בעטיו של נחש שנאמר בו הוא ישופך ראש · ויש פ"א בכל תיבה ותיבה (שבפסוק זה) לומר שהיה לו פה ולא גלה [אלא] (על)

רש"י

כבודה שמו שקראתו בן חוני בן אחיות ובפילגש בגבעה כתקיימה כולה · זו מצאתי ביסודו של ר' משה הדרשן: (לו) ואלה בני שותלח וגו' · שאר בני שותלח נקראו תולדותיהם על שם שותלח ומערן יצאה משפחה רבה ונקראת על שמו ונחשבו בני שותלח לב' משפחות לא וחשוב ותמצא בפרשה זו נ"ז משפחות ומבני לוי ח' הרי ששים וחמש וזהו שנאמר כי אתם המעט וגו' ה"א מעט המשה אתם חסרים ממשפחות כל העמים שהן ע' אף זה הבנתי מיסודו של רבי משה הדרשן אך הוצרכתי לפחות ולהוסיף בדבריו: (לח) לאחירם · הוא אחי שירד למצרים ולפי שנקרא על שם יוסף שהיה אחיו ורם ממנו נקרא אחירם: (לט) שפופם · הוא מופים על שם שהיה יוסף שפוף בין האומות: (מב) לשוחם · הוא חושים: (מו) ושם בת אשר סרח · לפי שהיתה

אבן עזרא

בכר וגרא ונעמן וראש וארד: (לח) לאחירם · הוא אחי בשופם הוא מפים חופם הוא חופים ואלה ארד ונעמן הם בני בלע וי"א כי נעמן וארד מיורדי מצרים הם והם בני בלע בן בנימן: (מב) לשוחם · הוא חושים: אלה משפחות דן

רמב"ן

הנכבדים והשאר עשו להם מן הנולדים שם בקרוב ראשי האבות ולכן יהיו להם רוב הנזכרים כאן יורדי מצרים והנה יחוס המשפחות האלה ליורדי מצרים כי שם הקוו אותם: (מב) ונעם אלה משפחות דן למשפחתם · כי היו לשוחם בנים עשו משפחות נקראות בשם אבי המשפחה אבל היו כולם מתיחסות אל שוחם הראש והיו נקראות אליו בשמו כאמרם לדניאל השוחמי ליחזקאל משפחת דניאל השוחמי משפחת יחזקאל השוחמי והנה הם משפחות רבות משפחת אחת אבל השוחמי ולכן ייחס את כולן אליו ועל דעת האומרים כי ליורדי מצרים יתיחסו והיו משפחות רבות נקראות בשם אבותם שנולדו במצרים ובכאן לא היה מיחס אותם אלא לשוחמי כי הוא ירד למצרים לבדו: (מו) ושם בת אשר סרח · לפי שהיתה בחיים מנאה כאן לשון רש"י · ואונקלוס הרגם ושום בת אתת אשר סרח · נתכוון בזה לומר כי היתה בת יורשת כי בנים זכרים היו לו אבל היתה בת אשתו יורשת נחלה ולכך הזכירם הכתוב בכאן כאשר הזכיר בנות צלפחד ותכנס בכלל לאלה תחלק הארץ ואלו היתה בת אשר עצמו לא היתה יורשת כי בנים זכרים היו לו אבל היתה בת אשתו מאיש אחר לא היה לו בן והיתה נחלתו לבתו ויהיה פעם ושרח אחותם כי היתה אחות בניו לא בתו ולכך אמר ושם בת אשר שרח ולא אמר ובת אשר לומר כי היה שמה בת אשר ונקראת שרח ואם היתה בחיים כדברי רש"י הנה היא כבנות צלפחד לנחלה ואם מתה משפחתה נטלו בעבורה · ועל דרך הפשט היה לה משפחה גדולה תקרא על שמה ותכנס בכלל אלה משפחות בני אשר לפקודיהם אבל לא רצה הכתוב ליחסם אל האשה שאמר לשרח

משפחת

אֶלֶף וָאָלֶף שְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים׃ פ שלישי נב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ נג לָאֵלֶּה תֵּחָלֵק הָאָרֶץ בְּנַחֲלָה בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת׃ נד לָרַב תַּרְבֶּה נַחֲלָתוֹ וְלַמְעַט תַּמְעִיט נַחֲלָתוֹ אִישׁ לְפִי פְקֻדָיו יֻתַּן נַחֲלָתוֹ׃ נה אַךְ־בְּגוֹרָל יֵחָלֵק

ת"א לאלה תחלק הארץ בנחלה · בתרא קיז: לרב תרבה נחלתו · שם: אך בגורל · שם קכב:

רש"י

קיימת בחיים מגלה כאן: (נג) לאלה תחלק הארץ · ולא לפחותים מבן עשרים אע"פ שבאו לכלל עשרים בפרס חלוק הארץ שהרי שבע שנים כבשו ושבע חלקו לא נטלו חלק בארץ אלא אלו שש מאות אלף ואלף ואם היו לאחד מהם ששה בנים לא נטלו אלא חלק אביהם לבדו: (נד) לרב הרבה נחלתו · לשבט שהיה מרובה באוכלוסין נתנו חלק רב ואע"פ שלא היו החלקים שוים שהרי הכל לפי רבוי השבט חלקו החלקים לא עשו אלא ע"י גורל והגורל היה על פי רוח הקודש כמו שמפורש בבבא בתרא · אלעזר הכהן היה מלובש באורים ותומים ואומר ברוח הקודש אם שבט פלוני עולה תחום פלוני עולה עמו והשבטים היו כתובים בשנים עשר פתקין ושנים עשר גבולים בשנים עשר פתקין ובללום בקלפי והנשיא מכניס ידו לתוכה ונוטל שני פתקין עולה בידו פתק של שם שבטו ופתק של גבול המפורש לו והגורל עצמו היה צווח ואומר אני הגורל עליתי לגבול פלוני לשבט פלוני שנאמר על פי הגורל ולא נתחלקה הארץ במדה לפי שיש גבול משובח

רמב"ן

משפחת קרח וקצר הענין: (נד) לרב הרבה נחלתו · לשבט מרובה באוכלוסין נתנו חלק רב ואע"פ שלא היו החלקים שוים שהרי לפי רבוי השבט חלקו החולקים לא עשו על ידי גורל והגורל על פי רוח הקודש לשון רש"י · ומדרש רבותינו בכתוב הזה אינו כן אלא אמר בספרי לרב הרבה נחלתו הרי שיצאו עמו עשרה בנים ממצרים ובכניסתן לארץ נמצאו חמשה וכו' וכן בגמרא מפורש שאין משמעותו אלא חכמים לחלק בין שבט לשבט כלל כמו שאמרו בשלמא למ"ד ליוצאי מצרים היינו דכתיב לרב תרבה נחלתו וגו' ועוד שכבר כתבתי בסדר ויחי יעקב כי בגמרא בפרק יש נוחלין העלו בפירוש שלא נתחלקה לקרקפתא דגברי אלא לשבטים נתחלקה שנים עשר חלקים שוים עשו ממנה ונטל כל השבט החלק שיצא לו הגורל עליו וזהו מה שצוחו בני יוסף שאמרו מדוע נתתה לי גורל אחד וחלק אחד ואני עם רב ולא הוסיף להם יהושע כלום אבל אמר לו עלה לך היערה ובראת לך שם בארץ הפריזי והרפאים כי אץ לך הר אפרים לומר שיכבשו להם מן הארץ שלא נכבשה להם וירחיבו בה את גבולם וזה שאמר לשמות מטות אבותם ינחלו בין רב למעט שיקחו כל המטות בשוה בין שהוא מרובה באוכלוסין או מועט בהם ויהיה פירוש לרב תרבה נחלתו באנשי השבט עצמו כפי מדרשו שנתחלקה ליוצאי מצרים הרי שיצאו עמו עשרה ממצרים ובכניסתן לארץ נמצאו המשה קורא אני עליו לרב תרבו כלומר שאם מהו אותן עשרה שהיו בני עשרים שנה ביציאתן ממצרים ונולדו להם חמשה בנים במדבר או שהיו נופלים ונעשו בני עשרים קורא אני עליו לרב תרבו כלומר לרב ביציאת מצרים תרבו אעפ"י שהוא עכשיו מועט הרי שיצאו עמו חמשה ובכניסתן לארץ נמצאו עשרה קורא אני עליו למעט המעיט כדאיתא בסיפרא · אבל ראיתי שם דקתני לפי פקודיו מגיד שלא נתחלקה הארץ אלא לכל שבט ושבט לפי מה שהוא כן הוא אומר וידברו בני יוסף אל יהושע לאמר מדוע נתתה לי גורל אחד וחלק אחד ואני עם רב עד כה ברכני ה' מהו אומר ויאמר אליו יהושע אם עם רב אתה עלה לך היערה ובראת לך שם בארץ הפרזי והרפאים כי אץ לך הר אפרים זהו לשון הברייתא הזאת · ונראה ממנה שנתחלקה הארץ לגלגלותם כדברי הרב אבל לפי הגמרא משבשתא היא ועוד שאם כן מה יצעקו בני יוסף והלא נתן להם לפי מנינם המרובה כשאר כל השבטים · ולפי דעתי יש בברייתא הזו קצור והוא ממה שאמרו בגמרא דמשום נופלים דנפישי להו צוחו בני יוסף וביאור הענין כי בני יוסף כשני שבטים נטלו בני אפרים חלק אחד ובני מנשה חלק אחד כי כן כתוב ואין אחד מהם שמרובה באוכלוסים יותר משאר השבטים אבל נשאר השבטים מרובים מהם כי שבט יהודה ויששכר וזבולן ודן מרובים מהם ולמה יצוחו הם והמרובים ישתקו וכ"ש אם נתחלקה הארץ ליוצאי מצרים כפי מדרשו שהיו במנין הראשון בני יהודה מרובין משני השבטים האלה יחדו אבל היו צועקים מפני הנופלים שהיו בני מנשה במנין יציאת מצרים שלשים ושנים אלף ונתרבו במנין השני במדבר לשנים וחמשים אלף ואין בכל השבטים שנתרבה כל כך והיו כמו כן מרובים עד שנתחלקה הארץ וגם בני אפרים כן ולא היו הטפלים ההם נוטלים כלום ולכך צעקו ושומע אין להם כי כן המשפט שלא יטלו אלא בני עשרים ולכך אמרה הברייתא לפי פקודיו שהיו מבן עשרים שנה מלמד שלא נתחלקה הארץ אלא לכל שבט ושבט לפי מה שהוא בשעת המנין שלא יתנו כלום לטפלים ואפילו גדלו והגיעו לעשרים בשעה שחלקו והכתוב שאמר מדוע נתתה לי גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב לדברי הכל אי אפשר שיאמר בנגלה מפשוטו כי אם חלק להם הארץ לגלגלותם כדברי רש"י הנה לקחו די וכמו שהם עם רב לקחו חלק רב ואם לשבטים אי אפשר שלא נתן להם יהושע חלק בכורתם שלא היה עובר על צוואת יעקב

אבן עזרא

למשפחותם · כי חושים נחלק למשפחות רבות: (נה) יחלק את הארץ · הטעם כי בגורל יחלק הארץ למטות על פי הגורל

וגם

יִשְׂרָאֵל שִׁית מְאָה אַלְפִין וְאַלְפָא שְׁבַע מְאָה וּתְלָתִין: נג וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: נג לְאִלֵּין תִּתְפְּלֵג אַרְעָא בְּאַחְסָנָא בְּמִנְיַן שְׁמָהָן: נד לְסַגִּיאֵי תַּסְגּוּן *) אַחְסַנְתְּהוֹן וְלִזְעִירֵי תַּזְעֲרוּן אַחְסַנְתְּהוֹן גְּבַר לְפוּם מִנְיָנוֹהִי יִתְיְהַב אַחְסַנְתֵּיהּ: נה בְּרַם בְּעַדְבָא

נתינה לגר *) נכ"י תסגי אחסנתה, ולזעיר תזער.

(נד) לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו, לכגיאי תסגון אחסנתהון ולזעירי תזערון אחסנתהון. ת' הכל בלשון רבים כדרכו וכן לקמן פסוק נ"ו „בין רב למעט" ת' „בין סגיעי לזעירי".

רמב"ן

וגם הקב"ה צוה בתורה לשבטי אפרים ומנשה ועוד כתוב מפורש כי שני גורלות נתן להם דכתיב ויהי גבול אפרים למשפחותם וזאת נחלת בני אפרים למשפחותם ובני מנשה ויהי הגורל לבני מנשה ויהי גבול מנשה ככל הנאמר בשאר השבטים אבל אמרם גורל אחד חבל אחד לומר כל מה שנתת לשנינו ראוי לאחד בגורלו והזכירו זה הלשון לפי שיהושע הפיל תחלה גורל אחד לשניהם שנאמר ויצא הגבול לבני יוסף מירדן ירחו וגו' עד והיו תוצאותיו ימה ושם נאמר וינחלו בני יוסף מנשה ואפרים כלומר שנחלו שניהם בגורל הזה ואח"כ חלק אותו הגורל בין שניהם בגורל כמו שאמר שם ויהי גבול בני אפרים וגו' וכתיב ויהי הגורל לבני מנשה וגו' על כן אמר הנה הגורל האחד הראשון ראוי לכל אחד משנינו כי עם רב אנחנו ומדוע חלקת אותו אחרי כן לשני חלקים והיתה הטענה מפני הגופלים שנהרבו בהן על דרך הגמרא · ולפי דרך הפשט נראה לי כי התלונה הזאת היתה של בני מנשה אלא שבאו לפנינו שני השבטים יחד וכן ויגשו בני יהודה אל יהושע ויאמר אליו כלב בן יפונה הדין לאחד וכל השבט יתרעם עמו והיתה הטענה לבני מנשה מפני שאין בכל השבטים מי שהשאיר ערים רבות וגדולות לכנעני כאשר השאיר מנשה שלשת הנפות תלתא פלכין וראיה לדבר כי לאחר שכתב ולא יכלו בני מנשה להוריש את הערים האלה שם כתיב וידברו בני יוסף כי מהחלה לא נהרעמו עד שעשו עמם מלחמה ולא יכלו להם ויתכן שזה טעם גורל אחד וחבל אחד אמרו מפני שהפלת לשנינו החלה גורל אחד נפל חבלנו יחד ואירע חלק שנינו במקום הזה הקבה ואלו עשית לנו שני גורלות כנהוג בכל שני שבטים היה יוצא במקום אחר בהוא נוח לכבוש ואמר להם יהושע שאם יעלו ביער הפרזי והרפאים יברכו להם שם כל מה שירצו וירחיבו את גבולם וחזרו הם ובארו דבריהם ואמרו גם ההר לא יספיק לנו כי רכב ברזל בכל הכנעני שנתת לנו בארץ העמק ואז אמר להם יהושע כי לא יתן להם בהר גורל אחד אבל יהיה להם ההר כולו והיער הגדול ששם ויברכו להם ממנו כל צרכם ויהיה להם כל תוצאות

גבולי ההר ויורישו משם הכנעני כי רכב ברזל לו והוא חזק ואין בשאר השבטים הפנים בו אבל הם שני האחים שהם עם רב וכח גדול להם הם יעזרו זה את זה והם יורישוהו וסוף דבר שלא שמע אליהם ולא הוסיף להם כלום כי כן הדין והנה האורך הרחיב דברינו בענין הזה ועוד כתבנוהו בראיית בפרשת ויחי יעקב · והכלל כי הדין שהעלו בגמרא הוא אמת בו ראוי לפרש המקראות ועוד הכריחו הענין בראיות בפרשת ויחי יעקב והנה פי' הפרשה לאלה החלק הארץ לאלה הנזכרים למשפחות תחלק הארץ במספר שמות שיתנו לכל זכר לגלגלותם חלקו לרב הרבו נחלתו שיחלקו ארץ ראובן לארבעה חלקים למשפחת החנוכי המרובה על דרך משל נרבה נחלתו ולמשפחת הפלואי המועטת נמעיט כי איש לפי פקודי המשפחה יותן נחלתו ותטול כל המשפחה במקום אחד ומן הטעם הזה מנאם כאן למשפחות ולפיכך הזכירו חכמים חלקו למשפחות ולא חלקו לבהי אבות עדיין ואז כל אחד מכיר את שלו וכו': (נה) אך בגורל יחלק את הארץ · לשבטי ישראל ולשמות מטות אבותם שהם שנים עשר מטות ינחלו אותם וחזר ואמר על פי הגורל תחלק נחלתו של מטה בין רב למעט כי גם בין המשפחות יטילו גורל ויהיה חלק החנוכי ברוח ובמקום אשר יעלה לו הגורל וחלק הפלואי באותו מקום אשר יעלה לו הגורל אך נרבה לרב ונמעיט למועט בינ'שפחות וזהו שנאמר בסדר אלה מסעי והתנחלתם את הארץ בגורל למשפחותיכם לרב הרבו את נחלתו ולמעט תמעיט את נחלתו אל אשר יצא לו שמה הגורל לו יהיה למטות אבותיכם התנחלו הנה באר שתהיה הנחלה למשפחות בגורל אל הרוח אשר יפול לו הגורל גם נרבה לרב ונמעיט למעט במשפחות ואמר שתהיה למטות אבותם כלומר שתים עשרה מטות · ומה שכתב רש"י לשמות מטות אבותם אלו יוצאי מצרים אינו נכון שאין מטות רק שבטי ישראל שנים עשר כענין שכתוב ולא תסוב נחלה ממטה אל מטה אחר כי איש בנחלתו ידבקו מטות בני ישראל וכן אלף למטה לכל מטות ישראל וכן במרגלים וכן בכל מקום ושם שבט ומטה אחד הוא

ספורנו

(נד) לרב תרבה נחלתו · בכמות הקרקע כי אמנם נתחלקה הארץ לשנים עשר חלקים שוים בערך הדמים בלתי שוים בכמות אלא כור רע כנגד בית סאה טוב ונטל השבט המרובה באוכלוסין החלק רב הכמות והשבט שהיה מועט נטל החלק הקטן בכמות שוה בערך הדמים אל החלק רב הכמות כאמרו לרב הרבה נחלתו ובזה האופן נטלו מנשה ואפרים שני חלקים בשביל בכורת יוסף כאמרו נתתי לך שכם אחד על אחיך · וכן באר באמרו ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל ולשמעון שהתמעט באוכלוסין יותר מכל שאר השבטים בעת כניסתן לארץ נתן חלק מועט בכמות יקר הרבה בדמים ובהיות שלא נמצא חלק קרקע יחדו שוה כל כך מספיק לשמעון בירכו אותו החלק בכמה מקומות בתוך ארץ יהודה כאמרו ומחבל בני יהודה נחלת בני שמעון ובזה נתקיים בשבטו של שמעון אחלקם ביעקב: (נה) אך בגורל · אע"פ שעשו חלקים גדולים וקטנים

אֶת־הָאָרֶץ לִשְׁמוֹת מַטּוֹת־אֲבֹתָם יִנְחָלוּ׃ נו עַל־פִּי הַגּוֹרָל תֵּחָלֵק נַחֲלָתוֹ בֵּין רַב לִמְעָט׃ ס נז וְאֵלֶּה פְקוּדֵי הַלֵּוִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְגֵרְשׁוֹן מִשְׁפַּחַת הַגֵּרְשֻׁנִּי לִקְהָת מִשְׁפַּחַת הַקְּהָתִי לִמְרָרִי מִשְׁפַּחַת הַמְּרָרִי׃ נח אֵלֶּה ׀ מִשְׁפְּחֹת לֵוִי מִשְׁפַּחַת הַלִּבְנִי מִשְׁפַּחַת הַחֶבְרֹנִי מִשְׁפַּחַת הַמַּחְלִי מִשְׁפַּחַת הַמּוּשִׁי מִשְׁפַּחַת הַקָּרְחִי וּקְהָת הוֹלִד אֶת־עַמְרָם׃ נט וְשֵׁם ׀ אֵשֶׁת עַמְרָם יוֹכֶבֶד בַּת־לֵוִי אֲשֶׁר יָלְדָה אֹתָהּ לְלֵוִי בְּמִצְרָיִם וַתֵּלֶד לְעַמְרָם אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־מֹשֶׁה וְאֵת מִרְיָם אֲחֹתָם׃ ס ס וַיִּוָּלֵד לְאַהֲרֹן אֶת־נָדָב וְאֶת־אֲבִיהוּא אֶת־אֶלְעָזָר וְאֶת־אִיתָמָר׃ סא וַיָּמָת נָדָב וַאֲבִיהוּא בְּהַקְרִיבָם אֵשׁ־זָרָה לִפְנֵי יְהוָה׃ סב וַיִּהְיוּ פְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה כִּי ׀ לֹא הָתְפָּקְדוּ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי לֹא־נִתַּן לָהֶם נַחֲלָה בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ סג אֵלֶּה פְּקוּדֵי מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֲשֶׁר פָּקְדוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃ סד וּבְאֵלֶּה לֹא־הָיָה

ת"א אשר ילדה. סוטה יב בתרא קכג:

רש"י

מחבירו אלא בשומא בית כור רע כנגד בית סאה טוב הכל לפי הדמים: (נה) לשמות מטות אבותם. אלו יוצאי מצרים. שנה הכתוב נחלה זו מכל הנחלות שבתורה שכל הנחלות החיים יורשים את המתים וכאן מתים יורשים את החיים. כיצד שני אחים מיוצאי מצרים שהיו להם בנים בבאי הארץ לזה אחד ולזה שלשה האחד נטל חלק אחד והשלשה נטלו שלשה שנא' לאלה תחלק הארץ חזרה נחלתן אצל אבי אביהן וחלקו הכל בשוה וזהו שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו באחר שנטלו הבנים חלקוה לפי האבות שיצאו ממצרים ואלו מתחלה חלקוה למנין יוצאי מצרים לא היו נוטלין אלו הד' אלא שני חלקים עכשיו נטלו ד' חלקים: אך בגורל. יצאו יהושע וכלב וכן הוא אומר ויתנו לכלב את חברון כאשר דבר משה ואומר על פי ה' נתנו לו את העיר אשר שאל: מטות אבותם. יצאו גרים ועבדים: (נו) על פי הגורל. הגורל היה מדבר כמו שפירשתי. מגיד שנתחלקה ברוה"ק לכך נאמר על פי ה': (נח) אלה משפחות לוי. חסר כאן משפחות השמעי והעזיאלי וקצת מן היצהרי: (נט) אשר ילדה אותה ללוי. אשתו לידתה במצרים ואין הורתה במצרים כשנכנסו לתוך החומה ילדתה והיא השלימה מנין שבעים שהרי בפרטן אי אתה מוצא אלא ששים ותשע: (סב) כי לא התפקדו בתוך בני ישראל. להיות נמנין בני עשרים שנה ומה טעם כי לא נתן להם נחלה והנמנין מבן עשרים שנה היו בני נחלה שנאמר איש לפי פקדיו יותן נחלתו: (סד) ובאלה לא היה איש וגו'. אבל על הנשים לא נגזרה גזרת המרגלים. לפי שהן היו מחבבות את הארץ. האנשים אומרים נתנה

אבן עזרא

תחלק נחלתו בין רב למעט לפקודים: (נז) לגרשון. החל מהבכור והזכיר בנו שהוא לבני ולא הזכיר שמעי ויתכן שלא היו לו בנים או היו לו ומתו בלא בנים. ואחר כן הזכיר החברוני שהוא בן קהת ולא הזכיר עוזיאל ואחר כן בני מררי ושב להזכיר בני יצהר ואחר כן בני עמרם ואיחר אותם בעבור שיגלה מה שאירע לבני בן עמרם: (נח) הקרחי. הם בני קרח. והזכיר שם יוכבד בעבור כבוד בניה ולא הזכיר שם יולדתה דרך קצרה וכן אביגאל אשר ילדה: (סב) ויהיו פקדיהם. פקודי הלוים במספר הזה נוספו שבע מאות והתימה כי לא נוסף בהם רק שבע מאות והנה ישראל שמתו מי שהיה מבן עשרים שנה ומעלה היה מספרם בפעם האחרונה קרוב מהמספר הראשון כי הלוים לא נכנסו עם פקודי ישראל ובעד אלעזר הכהן: (סד) ובאלה לא היה איש. זה הפסוק שב אל

פקודי

איש מפקודי משה ואהרן הכהן אשר פקדו את־בני

אונקלוס

יתפלג ית ארעא לשמהן שבטי אבהתהון יחסנון: נו על פום עדבא תתפלג אחסנתהון בין סגיאי לזעירי*): נז ואלין מנייני לואי לזרעיתהון לגרשון זרעית גרשון לקהת זרעית קהת למררי זרעית מררי: נח אלין זרעית לוי זרעית לבני זרעית חברון זרעית מחלי זרעית מושי זרעית קרח וקהת אוליד ית עמרם: נט ושום אתת עמרם יוכבד בת לוי דילידת יתה ללוי במצרים וילידת לעמרם ית אהרן וית משה וית מרים אחתהון: ס ואתיליד לאהרן ית נדב וית אביהוא ית אלעזר וית איתמר: סא ומית נדב ואביהוא בקרובהון אשתא נוכריתא קדם יי: סב והוו מנייניהון עשרין ותלתא אלפין כל דכורא מבר ירחא ולעלא ארי לא אתמניו בגו בני ישראל ארי לא אתיהיב להון אחסנא בגו בני ישראל: סג אלין מנייני משה ואלעזר כהנא די מנו ית בני ישראל במישריא דמואב על ירדנא דיריחו: סד ובאלין לא הוה גבר ממנייני משה ואהרן כהנא די מנו ית בני

*) נכ"י סגי לזעירא

רמב"ן

אבל מה שאמר בגמרא רבי יאשיה אומר ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו מדרש מריבוי הכתוב שהיה די שיאמר אך בגורל יחלק הארץ לשמות המטות וכיון שהזכיר אבותם ינחלו דרשו שהאבות והם הנזכרים במצרים אלה בית אבותם הם נוחלים את הארץ ומהם הבא לאלה אשר תחלק להם: (נז) ואלה פקודי הלוי. לא ידעתי למה ימנה בני לוי ומה תועלת עתה במנינם אולי לאלה נתנו הערים לשבת ומגרשיהם לבהמתם לא לנולדים אחרי כן או שנעשה להם לכבוד לפני השם שלא יהיה לגיון של מלך פחות שלא ישניהו עליו למנותו כאשר הנס והזכיר עמרם ואמתו כי בני לוי ימנו לבנים לכהנים ולוים וראוי לפקוד אהרן ובניו לעצמן. וכתב רש"י אלה משפחות הלוי חסר כאן משפחת השמעי והעוזיאלי וקהת יצהר נפג וזכרי ואני תמה למה ימנה הכתוב בלוי משפחות לשלשת האבות ויחזור וימנה משפחות לבנים שהרי לא היו למררי בנים אחרים אלא מחלי ומושי ומהו משפחת המררי ואין זולתם אבל היה זה לכבוד כי בני לוי שלשתם היו גדולים בישראל וזכרם היו לברכה והיו כל תולדות גרשון נקראין משפחת הגרשוני לכבודו וכן כל בני מררי משפחת המררי לכבודו ואחרי כן שמו להם בתי אבות ונחלקים למשפחות כאשר כל השבטים ונקראים בפרט משפחת המחלי ומשפחת המושי וכן בקהת יקראו כל זרעו בכלל משפחות הקהתי וחוזרים ונחלקים עוד למשפחות בבנים משפחת החברוני ומשפחת הקרחי ולא הזכיר עתה משפחת העמרמי בעבור שנחלקה לכהנים ולוים והזכיר שמותם לכבוד ולא הזכיר הכהונה לאהרן לכבוד משה וכן הראה במנין הראשון בפקודים שאמר ויהיו אלה בני לוי בשמותם גרשון וקהת ומררי והיה זה למעלתם כי במאר השבטים לא הזכיר כן: (נח) וטעם משפחת הקרחי. כי מתחלה היתה נקראת משפחת היצהרי כי היו בעת המנין ההוא בנים גם לנפג וזכרי ועכשיו לא היו רק לקרח ונקראו על שמו. ולפי דעתי לא היה מן הראוי שיעקר שם היצהרי מזרעו אע"פ שמתו קצת בניו אבל עשו זה אחרי מעשה קרח בעבור כבוד בניו להודיע בישראל לדורות שמם וזכרם כי כן הכתוב משתדל לומר ובני קרח לא מתו וכיון שכלו נפג וזכרי ונשארו כל זרע יצהר לקרח קראום משפחת הקרחי להודיע כי היו בניו צדיקים ונעזבים ממנו ומדרשו של רבי משה הדרשן באתם המעט מכל העמים ה"א מעט אינגו אמת בעבור שמנה לבני לוי שמונה ואינן אלא חמש כי הבלע לאבותם כאשר אמרנו: (נט) וטעם אשר ילדה אותה ללוי במצרים. על דרך הפשט לפי שכל בני יעקב עם כל בניהם ובנותיהם ירדו למצרים ואין בהם מי שהוליד אחרי כן זולתי לוי שהוליד אם הבנים שמחה כי איחר השם לידתה כי לא הגיע הקץ כאשר פירשתי כבר: (סג) וטעם אלה פקודי משה ואלעזר. על פקודי בני ישראל אין פקודי הלוי בכלל כי בהם לא יאמר ובאלה לא היה איש שלא נגזרה הגזרה ההיא על שבט הלוי בדברי רבותינו והעד אלעזר גם פינחס ובאלה לא היה איש מפקודי משה ואהרן הכהן כי יהושע וכלב לא היו עתה בפקודים האלו לפי שהיו מששים שנה ומעלה ואין המנין אלא מבן עשרים עד בן ששים שנה כי הם עיקר ימי האיש כענין האמור בערכין ואז הוא יוצא צבא בישראל לא מששים ומעלה כדברי רבותינו אבל אמר ולא נותר מהם איש כי אם כלב בן יפנה ויהושע בן

ספורנו

וקנים כפי צורך השבטים וכמותם לא נתנו לכל שבט חלקו אלא על פי ה': (נו) על פי הגורל תחלק נחלתו. וכן כשיהיה השבט מחלק את חלקו לגלגלותיו יתן לכל אחד חלקו על פי הגורל:

יִשְׂרָאֵל בְּמִדְבַּר סִינָי׃ סה כִּי־אָמַר יְהוָה לָהֶם מוֹת יָמֻתוּ בַּמִּדְבָּר וְלֹא־נוֹתַר מֵהֶם אִישׁ כִּי אִם־כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן׃ ס

כז א וַתִּקְרַבְנָה בְּנוֹת צְלָפְחָד בֶּן־חֵפֶר בֶּן־גִּלְעָד בֶּן־מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה לְמִשְׁפְּחֹת מְנַשֶּׁה בֶן־יוֹסֵף וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֹתָיו מַחְלָה נֹעָה וְחָגְלָה וּמִלְכָּה וְתִרְצָה׃ ב וַתַּעֲמֹדְנָה לִפְנֵי מֹשֶׁה וְלִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי הַנְּשִׂיאִם וְכָל־הָעֵדָה פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד לֵאמֹר׃ ג אָבִינוּ מֵת בַּמִּדְבָּר וְהוּא לֹא־הָיָה בְּתוֹךְ הָעֵדָה הַנּוֹעָדִים עַל־יְהוָה בַּעֲדַת־קֹרַח כִּי־בְחֶטְאוֹ מֵת וּבָנִים לֹא־הָיוּ לוֹ׃ ד לָמָּה יִגָּרַע שֵׁם־אָבִינוּ מִתּוֹךְ מִשְׁפַּחְתּוֹ כִּי אֵין לוֹ בֵּן תְּנָה־לָּנוּ אֲחֻזָּה בְּתוֹךְ אֲחֵי אָבִינוּ׃ ה וַיַּקְרֵב מֹשֶׁה אֶת־מִשְׁפָּטָן לִפְנֵי יְהוָה׃ פ

רביעי ו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ז כֵּן בְּנוֹת צְלָפְחָד דֹּבְרֹת נָתֹן תִּתֵּן לָהֶם אֲחֻזַּת נַחֲלָה בְּתוֹךְ אֲחֵי אֲבִיהֶם וְהַעֲבַרְתָּ אֶת־נַחֲלַת אֲבִיהֶן לָהֶן׃ ח וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר אִישׁ כִּי־יָמוּת וּבֵן אֵין לוֹ וְהַעֲבַרְתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לְבִתּוֹ׃ ט וְאִם־אֵין לוֹ בַּת וּנְתַתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לְאֶחָיו׃ י וְאִם־אֵין לוֹ אַחִים וּנְתַתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לַאֲחֵי אָבִיו׃

נו"ן רבתי

ת"א ולא נותר מהם איש · בתרא קיח קכא: ותעמדנה · שם קיט: אבינו מת במדבר · שבת לו בתרא קיח: למה יגרע · שם קי: ויקרב משה · שם קיט סנהדרין ח: נתון תתן · בתרא קיח: איש כי ימות ובן אין לו · שם קח קי קטו: והעברתם · שם קט קטו קיז קמא קמז: ונתתם את · בתרא קמו: ואם אין לו אחים · שם קט: ונתתם את · שם קיא: לשארו הקרוב · שם קט קיא: ממשפחתו · שם קט: וירש אותה · קמא מט בתרא קי קיא קיג:

רש"י

ראש ושובה מצרימה והבנים אומרות תנה לנו אחוזה לכך נסמכה פרשת בנות צלפחד לכאן: (א) למשפחות מנשה בן יוסף · למה נאמר והלא כבר נאמר בן מנשה אלא לומר לך יוסף חבב את הארץ שנאמר והעליתם את עצמותי וגו' ובנותיו חבבו את הארץ שנאמר תנה לנו אחוזה · וללמדך שהיו כולם צדיקים שכל מי שמעשיו ומעשי אבותיו סתומים ופרט לך הכתוב באחד מהם ליחסו לשבח הרי זה צדיק בן צדיק ואם יחסו לגנאי כגון בן ישמעאל בן נתניה בן אלישמע בידוע שכל הנזכרים עמו רשעים היו: מחלה נועה וגו' · ולהלן הוא אומר ותהיינה מחלה תרצה וגו' מגיד שכולן שקולות זו כזו לפיכך שינה את סדרן: (ב) לפני משה ולפני אלעזר · מגיד שלא עמדו לפניהם אלא בשעת האריכות אחר שמת אהרן: לפני משה · ואחר כך לפני אלעזר · אפשר אם משה לא ידע אלעזר יודע אלא סרס המקרא ודרשהו דברי ר' יאשיה · אבא חנן משום רבי אלעזר אומר בבית המדרש היו יושבין ועמדו לפני כולם: (ג) והוא לא היה וגו' · לפי שהיו באות לומר בחטאו מת נזקקו לומר לא בחטא מתלוננים ולא בעדת קרח שהצו על הקב"ה אלא בחטאו לבדו מת ולא החטיא את אחרים עמו רבי עקיבא אומר מקושש עצים היה ור"ש אומר מהמעפילים היה: (ד) למה יגרע שם אבינו · אנו במקום בן עומדות ואם אין הנקבות חשובות זרע תתייבם אמנו ליבם: כי אין לו בן · הא אם היה לו בן לא היו תובעות כלום · מגיד שחכמניות היו: (ה) ויקרב משה את משפטן · נתעלמה הלכה ממנו וכאן נפרע על שנטל עטרה לומר והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי

ישראל במדברא דסיני: סה ארי אמר יי להון ממת ימותון במדברא ולא אשתאר מנהון אנש אלהן כלב בר יפנה ויהושע בר נון: א וקריבא בנת צלפחד בר חפר בר גלעד בר מכיר בר מנשה לזרעית מנשה בר יוסף ואלין שמהת בנתה מחלה נעה וחגלה ומלכה ותרצה: ב וקמא קדם משה וקדם אלעזר כהנא וקדם רברביא וכל כנשתא בתרע משכן זמנא למימר: ג אבונא מית במדברא והוא לא הוה בגו כנשתא דאזדמנו על יי בכנשתא דקרח ארי בחובה מית ובנין לא הוו לה: ד למא יתמנע שמא דאבונא מגו זרעיתה ארי לית לה בר הב לנא אחסנא בגו אחי אבונא: ה וקרב משה ית דינהן קדם יי: ו ואמר יי למשה למימר: ז יאות בנת צלפחד ממללן מתן תתן להון אחודת אחסנא בגו אחי אבוהן ותעבר ית אחסנת אבוהן להן: ח ועם בני ישראל תמלל למימר גבר ארי ימות ובר לית לה ותעברון ית אחסנתה לברתה: ט ואם לית לה ברתא ותתנון ית אחסנתה לאחוהי: י ואם לית לה אחין ותתנון ית אחסנתה לאחי אבוהי: יא ואם לית

בעל הטורים

לאחיו נמכרת יוסף: (סה) מות ימתו · כתיב חסר קרי ביה יומתו מיתות הרבה מתלוננים ועדת קרח: (ז) דברת · ב׳ במס׳ · הכא ואידך ואני אשימם דברות בים שהיו מלאות רוח אלהים ותכמה כים שהוא מלא כמו שדרשו

רש"י

אלי · ד"א ראויה היתה פרשה זו להכתב ע"י משה אלא שזכו בנות צלפחד ונכתבה על ידן: (ז) כן בנות צלפחד דוברות · כתרגומו יאות כך כתובה פרשה זו לפני במרום · מגיד שראתה עינן מה שלא ראתה עינו של משה: כן בנות צלפחד דוברות · יפה תבעו · אשרי אדם שהקב"ה מודה לדבריו: נתון תתן · שני חלקים חלק אביהן שהיה מיוצאי מצרים וחלקו עם אחיו בנכסי חפר: והעברת · לשון העברה (ס"א עברה) הוא במי שאינו מניח בן ליורשו · ד"א על שם שהבת מעברת נחלה משבט לשבט שבנה ובעלה יורשין אותה שלא תסוב נחלה לא נצטווה אלא לאותו הדור בלבד וכן והעברתם את נחלתו לבתו בכולן הוא אומר ונתתם

אבן עזרא

פקודי ישראל: (סה) כי אם כלב בן יפנה · קודם יהושע כאשר אמר השם: (ג) והוא לא היה · חשבו הבנות כי לא יירשו בני המועדים על ה׳: כי בחטאו מת · אמר רבי יהודה הלוי הספרדי כי פי׳ כי בחטאו מת דבק עם ובנים לא היו לו כאשר יאמר היום בעונותיו אירע לפלוני כך וכך ואיננו רחוק: (ד) כי אין לו בן · בעבור שאין לו בן: (ז) כן · אמת או הדבר כן: והעברת · מה שהיה ראוי שיקח הוא תקחנה הן: (ח) ובן אין לו · כנה אות כי הבן יירש את אביו: (ט) לאחיו ·

רמב"ן

נון שהיו מן הפקודים הראשונים ולא מתו: (ג) והוא לא היה · לפי שבאו לומר בחטאו מת נזקקו לומר לא בחטא מתאוננים ולא בעדת קרח שהצו על הקב"ה אלא בחטאו לבדו ולא החטיא אחרים עמו לשון רש"י · ולא פירש למה היו באות לומר בחטאו מת אלא שהאמרנה אבינו מת במדבר ובנים לא היו לו כי כן הראוי להאמר אבל על דעת רבותינו הוצרכו לומר שלא היה בעדת קרח לפי שעדת קרח לא היה להם חלק בארץ וכן למתלוננים שבעדת קרח כי נשמע זה בפעם מכית דינו של משה וכך פירש ר"א ואמר חשבו הבנות כי לא יירשו הנועדים על ה׳ ולעתי בדרך הפשט שאמרו כלה בעבור שחשבו שמשה רבינו היה שונא עדת קרח יותר מכל החוטאים שמתו במדבר שהם היו הקמים כנגדו והכופרים בכל מעשיו · וחשבו אולי בשנאתו אותם יאמר אל יהי לו מושך חסד ואל יהי חונן ליתומיו יזכר עון אבותם אל ה׳ על כן הודיעוהו כי לא היה מהם ורמזו עוד שאינו במתי המגפות אבל במדבר מת על מטתו: וטעם כי בחטאו מת · אמרו מת במדבר בעונו שלא זכה ליכנס בארץ או כדברי רבי יהודה הלוי המשורר ז"ל שפי׳ שהוא דבק עם ובנים לא היו לו כאשר יאמר היום בעונותיו אירע לפלוני כך וכך: (ח) ואם אין לו בת ונתתם את נחלתו לאחיו · קבלו רבותינו כי האב יורש את בנו כאשר אין למת זרע והכתוב לא הזכיר זה והטעם כי במשפטי הירושה כל מנחיל נוחל כי הקורבה שוה וכיון שאמר הכתוב שהבן יורש את אביו גם האב יורש את הבן ועוד כי הירושה היא בשלשלת הזרע ביוצאי חלציו לא בגלדין אם כן ונתתם את נחלתו לאחיו מטעם נחלה שהאב יורש בקבר וממנו הבא לאחים אבל לא רצה לומר ואם אין לו בת ונתתם את נחלתו לאביו כי דרך ברכה ידבר ולא בנכרהים ואולי לא היה זה בבאי הארץ שינחיל האב את הבן שבהם ידבר (יא) וטעם והיתה לבני ישראל לחוקת משפט שיהיה המשפט הזה לדורות

ספורנו

(ג) והוא לא היה · בעדת קרח שהיה דינם שיאבד ממונם כחרם שהחרימם משה רבינו ע"ה באמרו סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה ואל תגעו בכל אשר להם פן תספו וכן מדוגו בדיני שמים כאמרו ואת כל הרכוש: כי בחטאו מת · לא היה עונש

יא ואם־אין אחים לאביו ונתתם את־נחלתו לשארו הקרב אליו ממשפחתו וירש אתה והיתה לבני ישראל לחקת משפט כאשר צוה יהוה את־משה: פ יב ויאמר יהוה אל־משה עלה אל־הר העברים הזה וראה את־הארץ אשר נתתי לבני ישראל: יג וראיתה אתה ונאספת אל־עמיך גם־אתה כאשר נאסף אהרן אחיך: יד כאשר מריתם פי במדבר־צן במריבת העדה להקדישני במים לעיניהם הם מי־מריבת קדש מדבר־צן: ס טו וידבר משה אל־יהוה לאמר: טז יפקד יהוה אלהי הרוחת לכל־בשר איש על־העדה: יז אשר־יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם ולא תהיה עדת יהוה כצאן אשר אין־להם רעה: יח ויאמר יהוה אל־משה קח־לך את־יהושע בן־נון איש אשר־רוח בו וסמכת את־ידך עליו: יט והעמדת אתו לפני אלעזר הכהן ולפני כל־העדה וצויתה אתו לעיניהם: כ ונתתה מהודך עליו

ת"א והיתה לבני ישראל · ב"ב קיט סנהדרין לד : קח לך את יהושע בן נון · ברכות כד יומא עג עקרים מד פס : וסמכת את · קמא לב : ונתתה מהודך · חגיגה טז בתרא עה :

רש"י

ובנת הוא אומר והעברתם : (יא) לשארו הקרוב אליו ממשפחתו · ואין משפחה קרויה אלא מצד האב : (יב) עלה אל הר העברים · למה נסמכה לכאן כיון שאמר הקב"ה נתון תתן להם אמר אותי צוה המקום להנחיל שמא הותרה הגזירה ואכנס לארץ א"ל הקב"ה גזירתי במקומה עומדת · ד"א כיון שנכנס משה לנחלת בני גד ובני ראובן שמח ואמר כמדומה שהותר לי נדרי משל למלך שגזר על בנו שלא יכנס לפתח פלטין שלו נכנס לשער והוא אחריו · לחצר והוא אחריו · לטרקלין והוא אחריו · כיון שבא ליכנס לקיטון אמר לו בני מכאן והילך אתה אסור ליכנס : (יג) כאשר נאסף אהרן אחיך · מכאן שנתאוה משה למיתתו של אהרן · ד"א אין אתה טוב ממנו : על אשר לא קדשתם · הא אם קדשתם אותי עדיין לא הגיע זמנכם להפטר מן העולם · בכ"מ שכתב מיתתם כתב סורחנם לפי שגזרה גזרה על דור המדבר למות במדבר בעון שלא האמינו לכך בקש משה שיכתב סורחנו שלא יאמרו אף הוא מן הממרים היה · משל לשתי נשים שלוקות בב"ד אחת קלקלה ואחת אכלה פגי שביעית וכו' אף כאן בכל מקום שהזכיר מיתתן הזכיר סורחנם להודיע שלא היתה בהם אלא זו בלבד : (יד) הם מי מריבת קדש · הם לבדם אין בהם עון אחר · ד"א הם שהמרו במרה הם היו שהמרו בים סוף הם עצמם שהמרו במדבר צין : (טו) וידבר משה אל ה' לאמר · להודיע שבחן של צדיקים כשנפטרים מן העולם מניחין צרכן ועוסקין בצרכי צבור : לאמר · אמר לו השיבני אם אתה ממנה להם פרנס אם לאו : (טז) יפקוד ה' · כיון ששמע משה שאמר לו המקום תן נחלת צלפחד לבנותיו אמר הגיע שעה שאתבע צרכי שיירשו בני את גדולתי אמר לו הקב"ה לא כך עלתה במחשבה לפני כדאי הוא יהושע ליטול שכר שמושו שלא מש מתוך האהל וזהו שאמר שלמה נוצר תאנה יאכל פריה : אלהי הרוחות · למה נאמר אמר לפניו רבש"ע גלוי לפניך דעתו של כל אחד ואחד ואינן דומין זה לזה · מנה עליהם מנהיג שיהא סובל כל אחד ואחד לפי דעתו : (יז) אשר יצא לפניהם · לא כדרך מלכי האומות שהיו יושבין בבתיהם ומשלחין את חייליהם למלחמה אלא כמו שעשיתי אני שנלחמתי בסיחון ועוג שנאמר אל תירא אותו וכדרך שעשה יהושע שנא' וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה וגו' וכן בדוד הוא אומר כי הוא יוצא ובא לפניהם יוצא בראש ונכנס בראש : ואשר יוציאם · בזכיותיו : ואשר יביאם · בזכיותיו · **ד"א**

ואשר

אחין לאבוהי ותתנון ית אחסנתיה לקריביה דקריב ליה מזרעיתיה ויירת יתה ותהי לבני ישראל לגזירת דין כמא די פקיד יי ית משה: יב ואמר יי למשה סק לטורא דעבראי הדין וחזי ית ארעא די יהבית לבני ישראל: יג ותחזי יתה ותתכנש לעמך אף את כמא די אתכניש אהרן אחוך: יד כמא די סרבתון על מימרי במדברא דצן במצות כנשתא לקדשותי במיא לעיניהון אנון מי מצות רקם מדברא דצן: טו ומליל משה קדם יי למימר: טז ימני יי אלה רוחיא לכל בסרא גבר על כנשתא: יז די יפוק קדמיהון ודי יעול קדמיהון ודי יפקנון ודי יעלנון ולא תהי כנשתא דיי כענא די לית להן רעי: יח ואמר יי למשה דבר לך ית יהושע בר נון גבר די רוח נבואה ביה ותסמוך ית ידך עלוהי: יט ותקים יתיה קדם אלעזר כהנא ולקדם כל כנשתא ותפקד יתיה לעיניהון: כ ותתן מזיוך

נתינה לגר

כז (יב) הר העברים, טורא דעבראי. מלשונו משמע שההר לא נקרא „עברים" משום שהוא על מעבר הירדן, רק ע"ש העברים, א"כ לפ"ז היה צריך להיות מנוקד „דעבראי" כמו „מארץ עברים" (בראשית מ' ט"ו) שתרגם „מארע דעבראי" ולכן יותר נראה שכל ההרים המזרחיים שבעבר הירדן נקראו „עברים" מפני שהם על מעברות הירדן על פני ירחו ומשם יעברו את הירדן. (יח) אשר רוח בו,

בעל הטורים

חכמניות היו דורשניות היו: (יח) נחלתו לשארו · אותיות נחלת שארו לו ואין שארו אלא אשתו · והיינו מה שאמרו חז"ל (ב"ב קי"א) גורעין ומוסיפין ודורשין פי' גורעין הוי"ו מנחלתו ומוסיפין אותה על הלמ"ד של לשארו ונעשה לו הרי נחלת שארו לו ודורשין נחלת שארו שהיא אשתו לו והיינו מה שאמרו חכמינו ז"ל שהבעל יורש את אשתו: (יג) וראיתה · כתיב בה"א מלמד שהראהו כל הארץ המערות והמחילות ואוצרות כסף וזהב שבה: נאסף אהרן אחיך · בגימט' זהו בנשיקה: (טו) וידבר משה אל ה' לאמר · אין פסוק אחר כזה בתורה א"ל לא תזכור כמה וידבר שדברת אלי: (טז) יפקד ה' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה · באלו השני פסוקים יש עשרים ושמנה תיבות · ולכן פרנס יהושע את ישראל כ"ח שנים וזה הוא שנאמר וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל: (יז) ואשר יבא · ב' במס' · הבא ואידך ואשר יבא את רעהו ביער לחטב עצים · לומר לך בין בישוב בין ביער בכל פעם צריך לבא לפניהם: (יט) וצויתה · כתיב בה"א לומר לך שלמדו חמשה חומשי תורה: מהודך ·

רש"י

ואשר יביאם שלא תעשה לו כדרך שאתה עושה לי שאיני מכניסן לארץ: (יח) קח לך · קחנו בדברים אשריך שזכית להנהיג בניו של מקום: לך · את שבדוק לך את זה אתה מכיר: אשר רוח בו · כאשר שאלת שיוכל להלוך כנגד רוחו של כל אחד ואחד: וסמכת את ידך עליו · תן לו מתורגמן שידרוש בחייך שלא יאמרו עליו לא היה לו להרים ראש בימי משה: (יט) וצויתה אותו · על ישראל דע שטרחנים הם סרבנים הם על מנת שתקבל עליך: (כ) ונתתה מהודך עליו · זה קירון עור פנים: מהודך · ולא כל הודך · נמצינו

אבן עזרא

מאב או מאם: (יח) לשארו הקרוב אליו · מכל המשפחה: וירש אותה · הנחלה וכבר פירשתי דרך חז"ל בפסוק לעם נכרי · ולדעת הנחלות אם יירש האב או האם את הבן ומה שתירש אשתו צריכים אנחנו לקבלה · אמרו חז"ל כי נסמכה פרשת עלה אל הר העברים לדבר הנחלות כי בקש משה לדעת מי ינחל מעלתו: (יד) להקדישני · דבק עם מריתם וטעם כי מריתם להקדישני וזה הוא על אשר לא קדשתם כאשר פירש: (טז) אל אלהי הרוחות · שהוא יודע הרוחות איזה רוח ראוי: וטעם יפקד · מגזרת פקיד: (יז) אשר יצא לפניהם · במלחמה: ואשר יוציאם · ע"י אחר: (יח) אשר רוח בו · וכל איש חי יש בו רוח רק הטעם כמו ותזקת והיית לאיש: וסמכת את ידך · לנראות את ישראל שהוא במקומו ועליו סמך: (כ) ונתתה מהודך · לתלוק לו כבוד לפני ישראל

רמב"ן

לא בנחלת הארץ עתה בלבד · וטעם כאשר צוה ה' את משה כמו כאשר צויתיך אבל בא כדרך זאת חקת התורה אשר צוה ה' את משה וכן רבים: (יב) עלה אל הר העברים הזה · שם ההר הזה הר נבו כאשר פירש בסדר האזינו וכזאת הברכה אבל יקראו אותו הר העברים מפני שהוא על מעברות הירדן ומשם יעברו אל ארץ כנען כאשר אמר כאן אשר על פני ירחו ושם עברו את הירדן כמו שנאמר והעם עלו מן הירדן ויחנו בגלגל בקצה מזרח יריחו ואיננה מלוה שיצונו הקב"ה לעשות כן עתה שאם כן יהיה מתחייב לעלות שם מיד אבל טעמו תעלה אל הר העברים וראית את הארץ כי בעבור שצוהו לאלה תחלק הארץ הודיעו כי לא על ידך תחלק כי אתה תעלה לראש הר העברים

ספורנו

פוגם חטאו אלא שימות לא שיאבד ממונו מן היורשים: (יז) אשר יצא לפניהם · בענין המלחמה: ואשר יוציאם · בעניני הנהגת המדינה: (יח) איש אשר רוח בו · מוכן לקבל אור פני מלך חיים · כענין ובלב כל חכם לב נתתי חכמה: (יט) וצויתה אותו לעיניהם · תמנה אותו לנגיד עליהם לעיניהם כדי שיקבלוהו וישמעו בקולו · כי יאמר צוי על המנוי כמו וצוך לנגיד ולמן היום אשר צויתי שופטים: (כ) ונתתה מהודך עליו · הוד מלכות תן לו איזו שררה בחייך שיתהלו

לנ ב ו:

לְמַעַן יִשְׁמְעוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כא וְלִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן יַעֲמֹד וְשָׁאַל לוֹ בְּמִשְׁפַּט הָאוּרִים לִפְנֵי יְהֹוָה עַל־פִּיו יֵצְאוּ וְעַל־פִּיו יָבֹאוּ הוּא וְכָל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אִתּוֹ וְכָל־הָעֵדָה׃ כב וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהֹוָה אֹתוֹ וַיִּקַּח אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וַיַּעֲמִדֵהוּ לִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי כָּל־הָעֵדָה׃ כג וַיִּסְמֹךְ אֶת־יָדָיו עָלָיו וַיְצַוֵּהוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהֹוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ

חמישי כח א וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ׃ ג וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהֹוָה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד׃ ד אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם׃ ה וַעֲשִׂירִית

ת"א ולפני אלעזר. עירובין כג סנהדרין טז: ושאל לו. יומא עג: במשפט האורים. יבמות עח: ויסמוך את. סנהדרין יג קה מנחות נג: צו את בני. תענית כו כז מגילה כח כט מנחות נב ס' הזוהר פ' ויצא: תשמרו. פסחים נו מנחות מט סה ערכין יג תמורה ט: במועדו. פסחים סו:

רש"י

למדין פני משה כחמה פני יהושע כלבנה: למען ישמעו כל עדת בני ישראל. שיהיו נוהגין בו כבוד ויראה כדרך שנוהגין בך: (כא) ולפני אלעזר הכהן יעמוד. הרי שאלתך שאלת שאין הכבוד הזה זז (ס"א מוטל) מבית אביך שאף יהושע יהא צריך לאלעזר: ושאל לו. כשיצטרך לצאת למלחמה: על פיו. של אלעזר: וכל העדה. סנהדרין: (כב) ויקח את יהושע. לקחו בדברים והודיעו מתן שכר פרנסי ישראל לעוה"ב: (כג) ויסמך את ידיו. בעין יפה יותר ויותר ממה שנצטוה שהקב"ה אמר לו וסמכת את ידך והוא עשאה בשתי ידיו ועשאו ככלי מלא וגדוש ומלאו חכמתו בעין יפה: כאשר דבר ה'. אף לענין ההוד נתן מהודו עליו: (ב) צו את בני ישראל. מה אמור למעלה יפקוד ה' א"ל הקב"ה עד שאתה מצוני על בני צוה את בני עלי משל לבת מלך שהיתה נפטרת מן העולם והיתה מפקדת לבעלה על בניה וכו' כדאיתא בספרי: קרבני. זה הדם: לחמי. אלו אימורין וכן הוא אומר והקטירם הכהן המזבחה לחם אשה: לאשי. הנתונין לאשי מזבחי: תשמרו. שיהיו כהנים ולוים וישראלים עומדים על גביו מכאן למדו ותקנו מעמדות: במועדו. בכל יום הוא מועד התמידים: (ג) ואמרת להם. אזהרה לבית דין: שנים ליום. כפשוטו ועיקרו בא ללמד שהיו נשחטין כנגד היום תמיד של שחר במערב ושל בין הערבים במזרחן של טבעות: (ד) את הכבש אחד. אע"פ שכבר נאמר בפרשת ואתה תצוה וזה אשר תעשה וגו' היא היתה אזהרה לימי המלואים

רמב"ן

טרם שיסעו ישראל מארץ מואב ותמות בו ולא יניחך מן הארץ לבד הראיה וכן קח לך את יהושע בבוא יומך הקח את יהושע והשלים הכתוב לספר כי עשה כן משה בלב שלם והוא השבח אשר יזכיר בעת פטירת משה כאשר אמרו השירה הוא ויהושע בן נון: (יט) וצויתה אתו. על ישראל דע שטרחנין הן סרבנין הן על מנת שתקבל עליך לשון רש"י. ואינו נכון בעיני בעבור שאמר לעיניהם כי יותר ראוי הענין הזה להאמר בינו לבינו כי בפניהם יגרום בהם התפקדות ומדרך המוסר שיזהיר להם בפני עצמן מהיותם עוד טרחנין וסרבנין אבל וצויתה אותו לעיניהם שיצוהו במצות הנגיד והשופט

אבן עזרא

למען ישמעו כי הם כבר האמינו בך וכאשר יראו שאתה כבדתו כן יכבדוהו כי ילכו אחרי מעשיך: (כא) על פיו יצאו. על פי אלעזר במשפט האורים וי"א על פי משפט האורים והראשון ישר בעיני: הוא וכל בני ישראל. בדבר שהיה כלל לכל: וכל העדה. בדבר שהיה פרט לעדה הם הנועדים באהל מועד: וטעם הדבק פרשת הקרבנות בפרשה זו אז למשה שיצוה את בני ישראל הקרבנות שהם חייבים לעשות כי הוא לא יכנס לארץ עמהם והחל להזכיר עולת תמיד ואם הזכירה בתחלה יתכן שהנזכרת היא על הר סיני או שתכיר מערכת הקרבנות סדורה: (ב) לחמי. פירשתיו: לאשי. פירשתיו. והטעם לחם לאשי לריח ניחחי: במועדו. שלא יקדמו קודם הבקר ושלא יאחר אחר הערב: (ד) את הכבש אחד. אמר רבי משה הכהן הספרדי כי הוא דרך קלה והטעם את הכבש כבש אחד ועל דעתי שאות ה"א מושך עצמו ואחר עמו וכבר הראיתיך

רבים

עלוהי בדיל די יקבלון מנה כל כנשתא דבני ישראל: כא ולקדם אלעזר כהנא יקום וישאל לה בדין אוריא קדם יי על מימרה יהון נפקין ועל מימרה יהון עלין הוא וכל בני ישראל עמה וכל כנשתא: כב ועבד משה כמא די פקיד יי יתה ודבר ית יהושע ואקימה קדם אלעזר כהנא וקדם כל כנשתא: כג וסמך ית ידוהי עלוהי ופקדה כמא די מליל יי בידא דמשה: א ומליל יי עם משה למימר: ב פקד ית בני ישראל ותימר להון ית קרבני לחם סדור לקרבני לאתקבלא ברעוא תטרון לקרבא קדמי בזמנה: ג ותימר להון דין קרבנא די תקרבון קדם יי אמרין בני שנא שלמין תרין ליומא עלתא תדירא: ד ית אמרא חד תעבד בצפרא וית אמרא תנינא תעבד בין שמשיא: ה וחד מן עשרא בתלת סאין

נתינה לגר

גבר די רוח נבואה בה. הוסיף מלת „נבואה" להפעיס הענין כדרכו. (ב) ישמעו, יקבלון מנה. ר"ל השמיעה לקבל הדברים וכאלו היה כתוב בעבריה „למען ישמעו בקולו" וכן „אם ישמעו ואם יחדלו" (יחזקאל ג ז') [ובכ"י הגי' דישמעון]. **כח** (ב) לחמי, להם סדור. לכבוד ה' ת' „לחם כדור" ר"ל שמזומן לקרבן ובתיב"ע „לחם סדור פתורי" וכפי הנראה דעת שיהיה על לחם הפנים, כי אף שבעברית בא השם „לחם" על כל הקרבן, כמו „לחם אלהיהם, לחם אלהיך" וכמו שיתרגמום במקומות האלה בשם „קרבנא" מ"מ לשון „לחם סדור" לא נמצא כ"א בלחם הפנים „ערך לחם" [שמות מ' כ"ג] ת' „סדור דלחמא". (ד) את הכבש אחד, ית אברא חד. וכן לקמן (פסוק ז') „לכבש האחד" ת' ג"כ „לאמרא חד" ופשוט הוא, יען כי נסוך היין בזה לכל הכבשים רביעית ההין, ע"כ לא הוצרך לפירוש בא' בסוף המורה על הידיעה בארמית, ועי' בהקדמה כוללת בנוגע להרגומים כאלה הבלתי מתאימים את הקבלה, כי גם

בעל הטורים

בגימט' הסוד לומר לך שמסר לו סוד המרכבה ומעשה בראשית: (כג) ויצוהו כאשר דבר ה' ביד משה · ויצוהו שלא לבטל תורה ותמיד מפני מלחמתם ולכך סמך כאן פרשת התמידין: (א) משה לאמר צו את · ס"ת תורה לומר שהעוסק בתורה כאלו הקריב קרבן: (ב) זה האשה · ג' תגין על ה"א אחרונה של האשה לומר לך ה' מיני קרבנות נתתי לכם (חטאת אשם עולה שלמים תודה) והעולה חביבה מכולם ועסקו בה' חומשי תורה ומעלה אני עליכם כאלו הקרבתם ה' מיני קרבנות: (ג) תמימם שנים ליום · ר"ת תש"ל לומר לך שחשבון תש"ל תמידין קרבין לשנה: ליום עלה · קרי ביה עולה לומר לך שהושם אותו במקום שהיום עולה (בס' תגוה כ' בזה"ל קרי ביה ליום עולה ור"ל שלפי פיסוק הטעמים מלת עולה נמשך למלת תמיד ולא למלת ליום לזה קאמר קרי ביה ליום עולה שיש לה למסורת וא"כ בלא הטעמים יוכל להמשיך מלת ליום למלת עולה ועיין רש"י):

רמב"ן

והשופט כי בעבור היותו לראש יפקידם בידו ויזהירנו להבדל מאד בעיניהם ולהיות נלחם מלחמות ה' ויהיה הוא המוציא והמביא אותם ולהזהר בדבר המשפט ויה ראוי להיות לעיניהם כדי שיבטיחו בו וישמעו אליו כי ידעו כי ילך ביניהם בדרכי האמת כי כן צוה אותו רבו וכן עשה משה שנאמר בם ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו לעיני כל ישראל חזק ואמץ וגו' עד לא תירא ולא תחת ובספרי צו את יהושע על דבר תלמוד וחזקהו ואמצהו הגיד שאין שני פרנסים לדור ואלו מצות הגיד שיהיה תקיף ולא יירא את העם ולפי דעתי בפשט הכתוב טעם וצויתה אותו לעיניהם הוא הם וי סימנה אותו בפניהם להיות נגיד עליהם כלשון מיום אשר צוה ה' אותי להיות וגו' וכן ויצוהו ה' לנגיד על עמו וכן למן היום אשר צויתי שופטים על עמי ישראל מניתי: (ב) וטעם צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי · כי אחרי שאמר לאלה תחלק הארץ צוה להשלים תורת הקרבנות שיעשו כן בארץ כי במדבר לא הקריבו המוספים כמו שהזכרתי בסדר אמור אל הכהנים וכן לא נתחייבו בנסכים במדבר כמו שפירשתי בסדר שלח לך ועכשיו חייב באי הארץ לעשות שם הכל התמידין והמוספין ומנחתם ונסכיהם ואע"פ שלא פירש כאן כי הבואו אל הארץ כבר הזכירו בפרשת הנסכים ורמז אליו בפרשה הראשונה במועדות והחל כאן מן התמיד ואע"פ שנזכר בפרשת ואתה תצוה החזירו להיות הכל סדור בפרשה אחת ורש"י כתב היא היתה אזהרה לימי המלואים וכאן צוה לדורות · ואינו נכון כי שם אמר עולת תמיד לדורותיכם וע"פ המדרש שנתחדש כאן דברים רבים את קרבני זה הדם · לחמי אלו האמורין · לאשי אלו קומצין ולבונה · ריח ניחוחי אלו בזיכי לחם הפנים · תשמרו שלא יביא אלא מן התמור תשמרו שלא יביא אלא מתרומת הלשכה תשמרו שיהיו כהנים ולוים וישראלים עומדין על גביו תשמרו נאמר כאן שמירה ונאמר להלן שמירה מה להלן מבקרו ארבעה ימים קודם שחיטתו אף כאן וכו' וכל המדרש כדאיתא בספרי · ועל דרך האמת ירמוז להם עוד ויאמר את קרבני לחמי לאשי של אשי תשמרו ותזכרו שתקריבהו לי לשמי במועדו ואמר להם עוד זה האשה אשר תקריבו לה' שיהיה הקרבן מהקרב אין במוסף

ספורנו

לנהוג בו כבוד: למען ישמעו · וטעם המנוי לעיניהם ונתינת ההוד בחייך הוא למען ישמעו בקולו כל העדה שהם כנגדן וזקני

הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִת הַהִין׃ ו עֹלַת תָּמִיד הָעֲשֻׂיָה בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ ז וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיהוָה׃ ח וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ פ ט וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ׃ י עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ׃ פ יא וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ יב וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד׃ יג וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ יד וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ טו וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיהוָה עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃ ס ששי טז וּבַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ פֶּסַח לַיהוָה׃ יז וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ

ת"א שנים ליום · יומא סב: את הכבש · פסחים נח יומא סב זבחים יב מנחות סה: ואת הכבש · שם נ: עלת תמיד · חגיגה ו: ונסכו רביעית · יומא לד: לכבש האחד · שם: בקדש הסך · סוכה מח תענית ג מעילה יא: כמנחת הבקר · יומא לד: וביום השבת · מגילה כא: עולת שבת · שבת כד קיד קלג פסחים נט ס סג: ובראשי · מגילה כא לא עקידה שער נז: ועשרן עשרון · מנחות נא: ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר · שם פט: לכבש יין · שם פז: זאת עולת · יומא סה ר"ה ז מגילה כט: ושעיר עזים · יומא טו שבועות ט חולין ס בכורות יז: על עולת · יומא טו:

רש"י

וכאן נוה לדורות: (ה) סלת למנחה · מנחת נסכים: (ו) העשויה בהר סיני · כאותן שנעשו בימי המלואים ד"א העשויה בהר סיני הקיש עולת תמיד לעולת הר סיני אותה שנתקרבה לפני מתן תורה שכתוב בה ויעש באגנות מלמד שטעונה כלי: (ז) ונסכו · יין: בקדש הסך · על המזבח יתנסכו: נסך שכר · יין המשכר פרט ליין מגתו: (ח) ריח ניחח · נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: (י) עולת שבת בשבתו · ולא עולת שבת בשבת אחרת הרי שלא הקריב בשבת זו שומע אני יקריב שתים לשבת הבאה ת"ל בשבתו מגיד שאם עבר יומו בטל קרבנו: על עולת התמיד · אלו מוספין לבד אותן שני כבשים של עולת התמיד ומגיד שאין קרבין אלא בין שני התמידין וכן בכל המוספין נאמר על עולת התמיד לתלמוד זה: ושלשה עשרנים · כמשפט נסכי פר שכן הן קצובין בפרשת נסכים: (יד) זאת עולת חדש בחדשו · שאם עבר יומו בטל קרבנו ושוב אין לו תשלומין: (טו) ושעיר עזים וגו' · כל שעירי המוספין באין לכפר על טומאת מקדש וקדשיו הכל כמו שמפורש במסכת שבועות ונשתנה שעיר ר"ח שנאמר בו לה' ללמדך שמכפר על שאין בו ידיעה לא בתחלה ולא בסוף שאין מכיר בחטא אלא הקב"ה בלבד ושאר השעירים למדין ממנו · ומדרשו באגדה אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי על שמעטתי את הירח: על עולת התמיד יעשה · כל הקרבן הזה: ונסכו · אין

ונסכו

סָלְתָּא לְמִנְחָתָא דְּפִילָא בִּמְשַׁח כְּתִישָׁא רַבְעוּת הִינָא: ו עֲלָתָא תְּדִירָא דְּאִתְעֲבִידָא בְּטוּרָא דְסִינַי לְאִתְקַבָּלָא* בְּרַעֲוָא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ: ז וְנִסְכֵּהּ רַבְעוּת הִינָא לְאִמְּרָא חַד בְּקוּדְשָׁא יִתְנַסַּךְ נְסוּךְ דַּחֲמַר עַתִּיק קֳדָם יְיָ: ח וְיָת אִמְּרָא תִנְיָנָא תַּעְבֵּד בֵּין שִׁמְשַׁיָּא כְּמִנְחַת צַפְרָא וּכְנִסְכֵּהּ תַּעְבֵּד קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: ט וּבְיוֹמָא דְּשַׁבְּתָא תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שַׁלְמִין וּתְרֵין עֶשְׂרוֹנִין סֻלְתָּא דְּמִנְחָתָא דְּפִילָא בִּמְשַׁח וְנִסְכֵּהּ: י עֲלַת שַׁבְּתָא דְּתִתְעֲבֵד בְּשַׁבַּתָּא עַל עֲלָתָא תְּדִירָא וְנִסְכַּהּ: יא וּבְרֵישֵׁי יַרְחֵיכוֹן תְּקָרְבוּן עֲלָתָא קֳדָם יְיָ תּוֹרִין בְּנֵי תוֹרֵי תְּרֵין וּדְכַר חַד אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שַׁבְעָא שַׁלְמִין: יב וּתְלָתָא עֶשְׂרוֹנִין סֻלְתָּא מִנְחָתָא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְתוֹרָא חַד וּתְרֵין עֶשְׂרוֹנִין סֻלְתָּא מִנְחָתָא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְדִכְרָא חַד: יג וְעֶשְׂרוֹנָא עֶשְׂרוֹנָא סֻלְתָּא מִנְחָתָא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְאִמְּרָא חַד עֲלָתָא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ: יד וְנִסְכֵּיהוֹן פַּלְגוּת הִינָא יְהֵי לְתוֹרָא וְתַלְתּוּת הִינָא לְדִכְרָא וְרַבְעוּת הִינָא לְאִמְּרָא חַמְרָא דָּא עֲלַת רֵישׁ יַרְחָא בְּאִתְחַדָּתוּתֵהּ כֵּן לְכָל רֵישֵׁי יַרְחֵי שַׁתָּא: טו וּצְפִיר בַּר עִזֵּי חַד לְחַטָּאתָא קֳדָם יְיָ עַל עֲלַת תְּדִירָא יִתְעֲבֵד וְנִסְכֵּהּ: טז וּבְיַרְחָא

*נכ"י הנוסח אתקבלא בכמה מקומות.

נתינה לגר

על פסוק זה דרשו רז"ל בש"ס „אחד המיוחד שבעדרו". (ז) שכר, חמר עתיק. בכל המקומות יתרגם „מרוי" אבל הכא תרגם „חמר" משום שצריך דווקא יין כמבואר בש"ס (ב"ב דף צ"ז), ועי' רמב"ן. (י) בשבתו, דתתעבד בשבתא. ולקמן (פסוק י"ד) „בחדשו" תרגם „באתחדתותה" משום שבשבת א"א לומר כן דאיקבע וקיימא כמ"ש בש"ס (חולין דף ק"א ע"ב), ויש לי עוד דברים בזה להראות איך שהמת' הזה דייק בלשון הכתוב, אבל אין כאן המקום להאריך, ורק זה אעיר שמ"ש ב"ם לחם ושמלה

אבן עזרא

רבים כן: (ו) העשויה בהר סיני · הטעם כאשר עשיתם בהר סיני גם זה אות שלא העלו עולות במדבר אחר נסעם מסיני כאשר פירשתי בראיות גמורות: (ז) הסך נסך שכר · נו"ן השורש מובלע בשמ"ך ומן הפירוש נסמוך על דברי הקדמונים ז"ל: (י) בשבתו · שב אל יום השבת אע"פ שנמצא פה שומר שבת מחללו והטעם כל שבת ושבת כמו יום ביומו: על עולת התמיד · הטעם אחרי התמיד שיהיה עליה עולת שבת: (יא) ובראשי חדשיכם · אמר רבי משה הכהן הספרדי נ"ע שפירושו חדש ניסן כי כן כתוב ראשון הוא לכם ואחר כן אמר זאת עולת חדש בחדשו שיעשו כן בכל חדש על כן הוסיף לחדשי השנה ופירושו נכון הוא ואע"פ שיש לטעון על יו"ד ובראשי חדשיכם רק בעבור שמצאנו שנה חדש מאר ישר דבורו: (יד) בחדשו · כמו שבת בשבתו ולא יתכן בו על דרך הפשט פי' אחר כי אין בפסוק זכר לירח ועוד כי לא מצאנו זאת המלה כי אם מהבנין הכבד הדגוש והנה הדל"ת רפה: ושעיר עזים אחד לחטאת לה' · כמו אשר עלה עליו הגורל לה' ועשהו חטאת · ודע כי חטאת עם למ"ד בלשון הקדש אין כחטאת דבק כי אם נחוצה הלא תראה וחטאתי לאני והנה זה הפך הדרש רק יש לו סוד: (טז) בארבעה עשר יום לחדש · ולא הזכיר בין הערבים גם זה חזוק למעתיקים אע"פ שאין

רמב"ן

השבת חטאת כאשר כל המוספין מפני שכנסת ישראל בת זוגו והכל שלום והמשכיל יבין: (ז) ונסכו יין בקדש הסך נסך · על המזבח יתנסכו נסך שכר יין המשכר פרש ליין מגתו לשון רש"י · ואינו נכון שהכל אמרו יין מגתו לא יביא ואם הביא כשר והנה אינו מתמעט מן הכתוב אלא מעלה מדרבנן לכתחלה אבל שכר להוציא את המזוג שיהא פסול אפילו בדיעבד וכך הוא נדרש בספרי ושם אמרו בקדש הסך שינסכו בקדש ובקדש יבלעו · הזכיר הכתוב בתמיד ובראשי חדשיכם שיעור הסלת במנחה ושיעור היין בנסכים אבל בשבת ובחג המצות ובשבועות ובראש השנה וביום הכפורים ובראשון של חג הסוכות הזכיר שיעור המנחה ולא הזכיר שיעור הנסכים והטעם בזה כי אף על פי שעוה בפרשת הנסכים בשיעורי המנחה והנסכים לפר ולאיל ולכבשים בנדרים ונדבות ובמועדים מצינו מנחה כפולה לכבש העומר וביום העצרת שתים שני עשרונים חמץ וכן בקרבן התודה והם מנחה ולכך הוצרך הכתוב לפרש בכל המועדות שלא תשתנה בהם המנחה כאשר נשתנית באלו אבל הנסכים לא נשתנו לעולם לפיכך הזכיר אותם בתחלה בתמיד ולא הזכירם אחרי כן בשבת וחזר והזכירם בראש חדש להזכיר גם נסכי הפר והאילים ואח"כ לא הוצרך להזכירם כלל והזכיר ביום הראשון של סוכות שיעור המנחה ולא הוצרך עוד להזכיר באותו החג אלא מנחתם ונסכיהם במספרם כמשפטם כלומר כמשפט ביום הראשון הנזכר: (טז) וכן הזכיר ובחדש

ספורנו

וזקני העם: (ו) עולת תמיד העשויה בהר סיני · שלא היתה צריכה נסכים: (ח) כמנחת הבקר וכנסכו תעשה אשה ריח ניחח · אע"פ שכבר עשית בו ביום עולת הבקר כמו זאת השנית לגמרי מכל מקום תהיה גם השנית ריח ניחוח: (יא) ובראשי חדשיכם · הנה יום ראש חודש היה מנהג לישראל שיהיה יום קדש כנגד מה כמו שהעיד באמרו אבר נסגרת שם ביום המעשה וזה יורה שלא היה יום ראש חדש אצלם יום מעשה ולכן ייחס אותו לישראל באמרו ראשי חדשיכם ולא כן כתב במועדים שלא כתב בשבת שבתכם ולא ביום בכוריכם ולא ביום סוכותיכם וטעם מנהגם זה היה כי אתנם בגלות ישראל

הַזֶּה חָג שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת יֵאָכֵל׃ יח בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן
מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ יט וְהִקְרַבְתֶּם
אִשֶּׁה עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד וְשִׁבְעָה
כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם יִהְיוּ לָכֶם׃ כ וּמִנְחָתָם סֹלֶת
בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל
תַּעֲשׂוּ׃ כא עִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן תַּעֲשֶׂה לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת
הַכְּבָשִׂים׃ כב וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃ כג מִלְּבַד
עֹלַת הַבֹּקֶר אֲשֶׁר לְעֹלַת הַתָּמִיד תַּעֲשׂוּ אֶת־אֵלֶּה׃
כד כָּאֵלֶּה תַּעֲשׂוּ לַיּוֹם שִׁבְעַת יָמִים לֶחֶם אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ
לַיהוָה עַל־עוֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃ כה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ ס
כו וּבְיוֹם הַבִּכּוּרִים בְּהַקְרִיבְכֶם מִנְחָה חֲדָשָׁה לַיהוָה
בְּשָׁבֻעֹתֵיכֶם מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה
לֹא תַעֲשׂוּ׃ כז וְהִקְרַבְתֶּם עוֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה פָּרִים
בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם אַיִל אֶחָד שִׁבְעָה כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה׃
כח וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר
הָאֶחָד שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל הָאֶחָד׃ כט עִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן

ת"א ושעיר · שבועות ט: מלבד עולת · יומא ע קמא קיא סוריות יג זבחים כט: כאלה תעשו · שם: בהקריבכם · בתרי טעמי
מנחות מו סד: עשרון עשרון · שם פז:

רש"י

ונסכו מוסב על השעיר שאין נסכים לחטאת: (יח) כל מלאכת עבודה · אפילו מלאכה הצריכה לכם כגון דבר האבד המותר בחוש"מ אסורה ביו"ט: (יט) פרים · כנגד אברהם שנאמר ואל הבקר רץ אברהם: אילים · כנגד אילו של יצחק: כבשים · כנגד יעקב והכשבים הפריד יעקב ביסודו של רבי משה הדרשן ראיתי זאת: (כד) כאלה תעשו ליום · שלא יהיו פוחתין והולכין כפרי החג: (כו) וביום הבכורים · חג השבועות קרוי

רמב"ן

הראשון בארבעה עשר יום לחדש פסח לה' · שיעשו קרבן הפסח להזהיר עליו עם שאר קרבנות חג המצות וקצר בו להזכיר שמו בלבד שכבר ביאר את דינו ככל חקותיו וככל משפטיו: (כ) וטעם ש'שה עשרונים לפר · לכל פר מהם וכן שלשה עשרונים לפר האחד לכל האחד מהם ולכנס האחד ילמד עליו באמרו עשרון עשרון ועוד יפרש לשבעת הכ בשים וכן זה לפר האחד לשני הפרים אבל פעם יקצר הכתוב בדבר המובן כי בידוע שלא יהיו ש'שה עשרונים לפר האחד ולא יהיה לשני כלום ויפרש בכבשים שהן מרובין וכל שכן בפרים ובסוכות שהפרים מרובין יפרש בהן לשלשה עשר פרים אכיר באחד לחדש השביעי מלבד עולת החדש ומנחתה ולא הזכיר חטאת החדש וביום הכפורים הזכיר מלבד חטאת הכפורים ולא הזכיר עולת הכפורים והטעם כי ביום הכפורים בידוע שהעולה שוה בכאן מלבד העולה שוה שם כי ביום אחד נצטוו ואינם שוים כי לא נצטוו ישראל אלא איל אחד לעולה ובכאן צוה לעולה פר ואיל ושבעה כבשים אם כן דבר ברור הוא שאלו המוספין על הנזכרים שם אבל החטאת שהיא שוה כאן וכאן היה אפשר לטעות בו ולחשוב שהיא החטאת שהוזכר שם כי אין ביום אחד שני חטאות ולכך הזכיר אותו ופירש בו מלבד חטאת הכפורים שאותו חטאת הוא חטאת הכפורים כלומר ההטאת פנימי שנשרף מכפר על הקודש מ:ומאות בני ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם וזה חטאת היצונה

קדמאה בארבעת עשרא יומא לירחא פסחא קדם יי׃ יז ובחמשת עשרא יומא לירחא הדין חגא שבעא*) יומין פטיר יתאכל׃ יח ביומא קדמאה מערע קדיש כל עבידת פלחן לא תעבדון׃ יט ותקרבון קרבנא עלתא קדם יי תורין בני תורי תרין ודכר חד ושבעא אמרין בני שנא שלמין יהון לכון׃ כ ומנחתהון סלתא דפילא במשח תלתא עשרונין לתורא ותרין עשרונין לדכרא תעבדון׃ כא עשרונא עשרונא תעבד לאמרא חד כן לשבעא אמרין׃ כב וצפירא דחטאתא חד לכפרא עליכון׃ כג בר מעלת צפרא דהיא עלת תדירא תעבדון ית אלין׃ כד כאלין תעבדון ליומא שבעא יומין לחם קרבן דמתקבל ברעוא קדם יי על עלתא תדירא יתעבד ונסכה׃ כה וביומא שביעאה מערע קדיש יהי לכון כל עבידת פלחן לא תעבדון׃ כו וביומא דבכוריא בקרוביכון מנחתא חדתא קדם יי בעצרתיכון מערע קדיש יהי לכון כל עבידת פלחן לא תעבדון׃ כז ותקרבון עלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי תורין בני תורי תרין ודכר חד שבעא אמרין בני שנא׃ כח ומנחתהון סלתא דפילא במשח תלתא עשרונין לתורא חד תרין עשרונין לדכרא חד׃

*) נכ"י הנוסח בכ"מ שבעת

נתינה לגר

לקמן פסוק י"ד, כי בעברית יבא השם „חודש" גם על יום הראשון ראש החדש, כמו „מחר חדש" מה שלא יתכן בשם „ירח" הארמי, במ"כ הוא דבר הנראה לעין כל כשנגה ביאה מלפניו, כי „מחר חדש" [ש"א כ' י"ח] ית' „מחר ירחא". (כו) בשבעותיכם, בעצרתכון. לכאורה יפלא מדוע בכל התורה ית' „חג השבועות, חגא דשבועיא" והכא ת' „עצרתא". ונראה דכיון דהכא לא קבעה התורה זמן לא חדש ולא יום, חשש המתרגם שמא יטעה הקורא לאמר שזמן הבאת בכורים לעצמו וחג השבועות לעצמו, או כדעת הצדוקים שהבאת העומר הוא רק ביום שאחר השבת, לכן פי' שהוא עצרת בשמו הידוע בימיו להחזיק דברי רז"ל, וגם מזה ראיה למ"ש בפ' אמור ובכמה מקומות, שהת"א השתדל תמיד לעמוד בפרץ נגד מכחישי התורה שבע"פ.

בעל הטורים

(כז) כל עולת הכתוב במועדות כולם חסרים חוץ מעולת העצרת שהוא מלא רמז שבשבת בסיון ניתנה תורה · בכל המועדות נאמר חג חוץ משבועות כי פעמים נדחה אם הוא בשבת לבית שמאי יום טבוח לאחר אבל בפסח ובסוכות יבוא בחולו של מועד אבל שבועות תשלומין שלו אינו בחג · בכולם נאמר לחטאת חוץ מעצרת בשביל שניתנה בו תורה שמכפרת על לומדיה:

אבן עזרא

לנסך לנסכו: (כב) ושעיר חטאת · כמו שעיר עזים והוא דרך קצרה והנה לא הזכיר עולת בשבעת ימי הפסח כאשר לא הזכיר עולת התנופה ואנו צריכין לקבלה כי פסוק שבת בשבתו אמר על עולת התמיד: (כו) בהקריבכם מנחה חדשה · לחם התנופה הוא העיקר ועמו שבעה כבשים ופר בן בקר ואילם שנים ושני כבשי שלמים והעולה הנזכרת בפרשה הזאת היא חובת היום והעד על דבריהם כי לא באר בשבת וכמועד דבר כלל רק הזכיר בחג המצות וסכות ויום העשור והקרבתם אשה לה' ולא אמר כמה המספר וכן ביום תרועה ולא הזכיר עולת חדש

רמב"ן

חילוקה כשאר חטאות הבאים עם המוספין וכן ביום הכפורים לא הוצרך לומר כי מה שנזה בכאן מלבד מה שנאמר בו בפרשת המועדות כיון שביום ההוא נאמרו שתי הפרשיות ואינן שוות ולא הוצרך להזכיר גם החטאת מפני שפירש שם והקרבתם על הלחם שדבר ברור הוא שכל הנזכרים הם באין בגלל הלחם וחובה לו ואלו המוספים עליהם אבל בראש חודש השביעי היה

ספורנו

ישראל בעוה"ז היא כנגד מה דומה לענין הירח אשר אין לה בעצמה אור כלל זולתי מה שתקבל מזולתה וזה שאע"ש שקודם לעגל היה חרות על הלוחות חירות משעבוד מלכיות לעולם · הנה משחטאו התגלו ולא השתמשו בכתר מלכות התמיד כ"ו שאר האומות אבל יהיה זה להם לעתיד כפי שפע האור העליון עליהם ובלעדיו הלכו חשכים ואין נוגה למו כמו שיקרה ללבנה כשלא תקבל אור השמש כי אין מזל לישראל ולא אור כלל מעצמם זולתי אור האל יתברך בהיותם לרצון · וכבן נקרא ה' יתברך אצל הנביאים אור ישראל כאומרו והיה אור ישראל לאש וכן העיד באומרו ה' אורי וישעי · וכאשר היו החטאים מבדילים כאומרו כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם וחטאתיכם הסתירו פנים מכם מבאוע הלכו חשכים מבוהלים ודחופים בין העובדי כוכבים · ובהיות מזה נמשך חלול ה' בלי ספק כאמור להם עם ה' אלה היה כאומן מה בכל צרתם לו צר כאמרם ז"ל כביכול עלי ועליך בא שודד · ובהיות חטאת ר"ח כפרה על ישראל הגורמים מניעת האור או מיעוטו כמו שהתקינו חז"ל באמרם שעירי חטאת לכפר בעדם זכרון לכולם יהיו ותשועת נפשם מיד שונא · וכשפרה זו תהיה תשועה מה לחלול השם לפיכך אמרו שלכך נאמר בשעיר ר"ח חטאת לה' מפני שכפרתו מועילה לקדוש שמו יתברך וזה רצו באמרם (חולין פרק אלו טרפות) אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי על שמעטתי את הירח ר"ל הביאו כפרה בבבלי להשיג קדוש שמי המחולל בעובדי כוכבים בסבת מה שמעטתי את הירח כשהגליתי את ישראל והסתרתי פני מהם: (כו) בשבעתיכם · בשביל שבועות תקות קציר שאמרתי לכם וטעם הבי"ת מיבת בשבועותיכם כטעם בנפש יאכל · חדש עצאל · בלחם נשכרו:

לכבש האחד לשבעת הכבשים: ל שעיר עזים אחד לכפר עליכם: לא מלבד עלת התמיד ומנחתו תעשו תמימם יהיו־לכם ונסכיהם: פ כט א ובחדש השביעי באחד לחדש מקרא־קדש יהיה לכם כל־מלאכת עבדה לא תעשו יום תרועה יהיה לכם: ב ועשיתם עלה לריח ניחח ליהוה פר בן־בקר אחד איל אחד כבשים בני־שנה שבעה תמימם: ג ומנחתם סלת בלולה בשמן שלשה עשרנים לפר שני עשרנים לאיל: ד ועשרון אחד לכבש האחד לשבעת הכבשים: ה ושעיר־עזים אחד חטאת לכפר עליכם: ו מלבד עלת החדש ומנחתה ועלת התמיד ומנחתה ונסכיהם כמשפטם לריח ניחח אשה ליהוה: ס ז ובעשור לחדש השביעי הזה מקרא־קדש יהיה לכם ועניתם את־נפשתיכם כל־מלאכה לא תעשו: ח והקרבתם עלה ליהוה ריח ניחח פר בן־בקר אחד איל אחד כבשים בני־שנה שבעה תמימם יהיו לכם: ט ומנחתם סלת בלולה בשמן שלשה עשרנים לפר שני עשרנים לאיל האחד: י עשרון עשרון לכבש האחד לשבעת הכבשים: יא שעיר־עזים אחד חטאת מלבד חטאת הכפרים ועלת התמיד ומנחתה ונסכיהם: ס שביעי

יב ובחמשה עשר יום לחדש השביעי מקרא־קדש יהיה לכם כל־מלאכת עבדה לא תעשו וחגתם חג ליהוה שבעת ימים: יג והקרבתם עלה אשה ריח ניחח ליהוה פרים בני־בקר שלשה עשר אילם שנים כבשים בני־שנה ארבעה עשר תמימם יהיו: יד ומנחתם סלת בלולה בשמן שלשה עשרנים לפר האחד לשלשה עשר פרים

שני

ת"א ובחדש · ר"ה לב: כל מלאכת · שבת קלא: יום תרועה · שם ר"ה כט לב לד מגילה כ ערכין ג: ועשרון · מנחות פז: ובעשור · יומא עז סוטה מ: כל מלאכה לא תעשו · שבת קיד: תמימים יהיו · מנחות פז: שעיר עזים אחד לחטאת · יומא ע שבועות י: וחגותם חג · ביצה יט כ: פרים · סוכה מז: עשרון · מנחות פז: וביום · סוכה מז: ומנחתם · תענית ב זבחים ח פד מנחות מד נב תמורה יד: ונסכיהם · שבת קג תענית ב: כמשפטם · מנחות מד:

שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל הָאֶחָד לִשְׁנֵי הָאֵילִם: טו וְעִשָּׂרוֹן נקוד על ו׳ עִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְאַרְבָּעָה עָשָׂר כְּבָשִׂים: טז וּשְׂעִיר־

אונקלוס

כט עשרונא עשרונא לאמרא חד לשבעא אמרין: ל צפיר בר עזין חד לכפרא עליכון: לא בר מעלת תדירא ומנחתה תעבדון שלמין יהון לכון ונסכיהון: א ובירחא שביעאה בחד לירחא מערע קדיש יהי לכון כל עבידת פלחן לא תעבדון יום יבבא יהי לכון: ב ותעבדון עלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי תור בר תורי חד דכר חד אמרין בני שנא שבעא שלמין: ג ומנחתהון סלתא דפילא במשח תלתא עשרונין לתורא תרין עשרונין לדכרא: ד ועשרונא חד לאמרא חד לשבעא אמרין: ה וצפיר בר עזי חד לחטאתא לכפרא עליכון: ו בר מעלת ירחא ומנחתה ועלת תדירא ומנחתה ונסכיהון כדחזי להון לאתקבלא ברעוא קרבנא קדם יי: ז ובעשרא לירחא שביעאה הדין מערע קדיש יהי לכון ותענון ית נפשתיכון כל עבידתא לא תעבדון: ח ותקרבון עלתא קדם יי לאתקבלא ברעוא תור בר תורי חד דכר חד אמרין בני שנא שבעא שלמין יהון לכון: ט ומנחתהון סלתא דפילא במשח תלתא עשרונין לתורא תרין עשרונין לדכרא חד: י עשרונא עשרונא לאמרא חד לשבעא אמרין: יא צפיר בר עזין חד חטאתא בר מחטאתא דכפוריא ועלת תדירא ומנחתה ונסכיהון: יב ובחמשת עשרא יומא לירחא שביעאה מערע קדיש יהי לכון כל עבידת פלחנא לא תעבדון ותחגון חגא קדם יי שבעא יומין: יג ותקרבון עלתא קרבן דמתקבל ברעוא קדם יי תורין בני תורי תלת עשר דכרין תרין אמרין בני שנא ארבעא עשר שלמין יהון: יד ומנחתהון סלתא דפילא במשח תלתא עשרונין לתורא חד לתלתא עשר תורין תרין עשרונין לדכרא חד לתרין דכרין: טו ועשרונא עשרונא לאמרא

בעל הטורים

(ב) בראש השנה כתיב ועשיתם עולה לריח ניחח לה׳ וכו׳ לומר יעשו תשובה ואני מעלה עליכם כאלו הקרבתם כל הקרבנות ובפסיקתא דורש כאילו נעשה בריה חדשה (וע"ש ברכה ס"פ נ"ט ובעטרת זקנים ריש הל׳ ר"ה) : (יא) ביום הכפורים כתוב שעיר עזים אחד חטאת ולא כתיב לכפר לפי שיוה"כ מכפר :

רש"י

בכורי קציר חטים על שם שתי הלחם שהם ראשונים למנחת חטים הבאים מן החדש : (לא) תמימם יהיו לכם ונסכיהם · אף הנסכים יהיו תמימים · למדו רבותינו מכאן שהיין שהעלה קמחין פסול לנסכים : (ו) מלבד עולת החדש · מוספי ר"ח שהוא ביום ר"ה : (יא) מלבד חטאת הכפורים · שעיר הנעשה בפנים האמור באחרי מות שגם הוא חטאת : ועלת התמיד · ומלבד עולת התמיד תעשו עולות הללו : ונסכיהם · מוסב על המוספין הכתובים ועל תעשו והוא לשון צווי מלבד עולת התמיד ומנחתה תעשו את אלה ונסכיהם וכן כל נסכיהם האמורים בכל המועדות חוץ משל קרבנות החג שכל ונסכה ונסכיהם ונסכיה שבהם מוסבים על התמיד ואין לשון צווי שהרי נסכיהם של מוספין

אבן עזרא

ועולת התמיד ומנחתה היא העולה הראשונה : (א) יום תרועה · מצוה להריע כי אילו היה זה הדבור על עולת היום למה לא הזכיר באלה המועדים ועוד כי על העולות צוה לתקוע ולא להריע : (ב) פר בן בקר אחד· של צבור וכן איל אחד ואינם פר כהן גדול והאיל שלו ולפי דעתי כי האיל הנזכר בפרשת אחרי מות שלקח מן העם אינגו זה כי על אילו ואיל העם נאמר ועשה את עולתו ואת עולת העם והעד שיש תוספת שבעת כבשים גם זה שעיר עזים אחד לחטאת איננו משעיר הגורלות על כן כתוב מלבד חטאת הכפורים הנכתבת בפרשת אחרי מות :

רמב"ן

במשמע שמה שנאמר ובראשי חדשיכם תקריבו וגו׳ יהיה בשאר החדשים כולם אבל בחדש השביעי יהיה כל קרבנו הקרבן הזה שחדש בו ועל כן הוצרך לומר מלבד עולת החדש ומנחתה וכיון שהזכיר כן כבר למדנו שכל מה שבא בפרשת ובראשי חדשיכם היא מצוה בכל וגם החטאת ולא הוצרך לומר מלבד עולת החדש

עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס
יז וּבַיּוֹם הַשֵּׁנִי פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנֵים עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ יח וּמִנְחָתָם
וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃
יט וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ
וְנִסְכֵּיהֶם׃ ס כ וּבַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי פָּרִים עַשְׁתֵּי־עָשָׂר אֵילִם
שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃
כא וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם
כַּמִּשְׁפָּט׃ כב וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד
וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס כג וּבַיּוֹם הָרְבִיעִי פָּרִים עֲשָׂרָה אֵילִם
שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ כד מִנְחָתָם
וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃
כה וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ
וְנִסְכָּהּ׃ ס כו וּבַיּוֹם הַחֲמִישִׁי פָּרִים תִּשְׁעָה אֵילִם שְׁנָיִם
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ כז וּמִנְחָתָם
וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃
כח וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ
וְנִסְכָּהּ׃ ס כט וּבַיּוֹם הַשִּׁשִּׁי פָּרִים שְׁמֹנָה אֵילִם שְׁנָיִם
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ ל וּמִנְחָתָם
וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃
לא וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ
וּנְסָכֶיהָ׃ ס לב וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי פָּרִים שִׁבְעָה אֵילִם שְׁנָיִם
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ לג וּמִנְחָתָם
וְנִסְכֵּהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כְּמִשְׁפָּטָם׃
לד וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ

ונסכה

ת"א ונסכיה · שבת קג תענית ב זבחים קי מעילה יג : כמשפטם · שבת קג סוכה מז תענית ב מנחות מד : ביום · סוכה מז : ביום השמיני · ס' הזוהר פ' ברכאית : עצרת תהיה · פסחים כח ביצה טו חגיגה ט : פר אחד · סוכה מז : כמשפט · בס :

וְנִסְכָּֽהּ׃ ס מפטיר לה בַּיּוֹם֙ הַשְּׁמִינִ֔י עֲצֶ֖רֶת תִּהְיֶ֣ה לָכֶ֑ם כָּל־מְלֶ֥אכֶת עֲבֹדָ֖ה לֹ֥א תַעֲשֽׂוּ׃ לו וְהִקְרַבְתֶּ֨ם עֹלָ֜ה אִשֵּׁ֨ה רֵ֤יחַ נִיחֹ֙חַ֙ לַֽיהוָ֔ה פַּ֥ר אֶחָ֖ד אַ֣יִל אֶחָ֑ד כְּבָשִׂ֧ים בְּנֵי־שָׁנָ֛ה שִׁבְעָ֖ה תְּמִימִֽם׃ לז מִנְחָתָ֣ם וְנִסְכֵּיהֶ֗ם לַפָּ֠ר לָאַ֧יִל וְלַכְּבָשִׂ֛ים

אונקלוס

חַד לְאַרְבְּעַת עֲשַׂר אִמְּרִין׃ טז וּצְפִיר בַּר עִזִּין חַד חַטָּאתָא בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא מִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃ יז וּבְיוֹמָא תִנְיָנָא תּוֹרִין בְּנֵי תוֹרֵי תְּרֵי עֲשַׂר דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָא עֲשַׂר שַׁלְמִין׃ יח וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרִין לְדִכְרִין וּלְאִמְּרִין בְּמִנְיָנֵיהוֹן כְּדַחֲזֵי׃ יט וּצְפִיר בַּר עִזִּין חַד חַטָּאתָא בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכֵּיהוֹן׃ כ וּבְיוֹמָא תְלִיתָאָה תּוֹרִין חַד עֲשַׂר דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָא עֲשַׂר שַׁלְמִין׃ כא וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרִין לְדִכְרִין וּלְאִמְּרִין בְּמִנְיָנֵיהוֹן כְּדַחֲזֵי׃ כב וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃ כג וּבְיוֹמָא רְבִיעָאָה תּוֹרִין עַשְׂרָא דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָא עֲשַׂר שַׁלְמִין׃ כד מִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרִין לְדִכְרִין וּלְאִמְּרִין בְּמִנְיָנֵיהוֹן כְּדַחֲזֵי׃ כה וּצְפִיר בַּר עִזִּין חַד חַטָּאתָא בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא מִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃ כו וּבְיוֹמָא חֲמִישָׁאָה תּוֹרִין תְּשַׁע דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָא עֲשַׂר שַׁלְמִין׃ כז וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרִין לְדִכְרִין וּלְאִמְּרִין בְּמִנְיָנֵיהוֹן כְּדַחֲזֵי׃ כח וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃ כט וּבְיוֹמָא שְׁתִיתָאָה תּוֹרִין תְּמַנְיָא דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָא עֲשַׂר שַׁלְמִין׃ ל וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרִין לְדִכְרִין וּלְאִמְּרִין בְּמִנְיָנֵיהוֹן כְּדַחֲזֵי׃ לא וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא מִנְחָתַהּ וְנִסוּכַהּ׃ לב וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תּוֹרִין שַׁבְעָא דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָא עֲשַׂר שַׁלְמִין׃ לג וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרִין לְדִכְרִין וּלְאִמְּרִין בְּמִנְיָנֵיהוֹן כְּדַחֲזֵי לְהוֹן׃ לד וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא מִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃ לה בְּיוֹמָא תְּמִינָאָה כְּנֵשׁ*) תְּהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פֻּלְחַן לָא תַעְבְּדוּן׃ לו וּתְקָרְבוּן עֲלָתָא קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ תּוֹר חַד דְּכַר חַד אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שַׁבְעָא שַׁלְמִין׃ לז מִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרָא

*) נראה שצ"ל כְּנַשׁ, כמו ויקרא כ"ג ל"ו ודברים ט"ז ח', וכנ"א כְּנִישִׁין. היידענהיים

רש"י

מוספין כתובין לעולם בכל יום ויום: (יח) ומנחתם ונסכיהם לפרים. פרי החג שבעים הם כנגד ע' אומות עובדי כוכבים שמתמעטים והולכים סימן כליה להם ובימי המקדש היו מגינין עליהם מן היסורין: ולכבשים. כנגד ישראל שנקראו שה פזורה והם קבועים ומנינם תשעים ושמונה לכלות מהם תשעים ושמונה קללות שבמשנה תורה. בשני נאמר ונסכיהם על שני תמידי היום ולא שינה הלשון אלא לדרוש כמו שאמרו רבותינו ז"ל בשני ונסכיה בששי ונסכיה בשביעי כמשפטם מ"ם יו"ד מ"ם הרי כאן מים רמז לנסוך המים מן התורה בחג: (לה) עצרת תהיה לכם. עצורים בעשיית מלאכה. ד"א עצרת עצרו מללכת מלמד שטעון לינה ומדרשו באגדה. לפי שכל ימות הרגל הקריבו כנגד שבעים אומות וכשבאין ללכת אמר להם המקום בבקשה מכם עשו לי סעודה קטנה כדי שאהנה מכם: (לו) פר אחד איל אחד. איל כנגד ישראל התעכבו לי מעט עוד ולשון חיבה הוא זה כבנים הנפטרים מאביהם והוא אומר להם קשה עלי פרידתכם עכבו עוד יום אחד. משל למלך שעשה סעודה וכו' כדאיתא במסכת סוכה ובמדרש ר' תנחומא למדה תורה דרך ארץ שמי

ספורנו

(לה) עצרת תהיה לכם. כמו שהתבאר בפרשת אמור:

בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ לח וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ לט אֵלֶּה תַּעֲשׂוּ לַיהוָה בְּמוֹעֲדֵיכֶם לְבַד מִנִּדְרֵיכֶם וְנִדְבֹתֵיכֶם לְעֹלֹתֵיכֶם וּלְמִנְחֹתֵיכֶם וּלְנִסְכֵּיכֶם וּלְשַׁלְמֵיכֶם׃ ל א וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ פ פ קס"א לחל"ק סימן · וחלי פלה"ו סימן :

ומפטירין ויד ה' במלכים א' סימן י"ח :

סדר מטות

ב וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה׃ ג אִישׁ כִּי־יִדֹּר נֶדֶר

ת"א אלה תעשו · פסחים מז ר"ה ד שבועות י מנחות עב תמורה יד : לעלתיכם · מנחות קד : ולנסכיכם · תמורה יד : ראשי המטות · נדרים עח בתרא קכ : זה הדבר · נדה מו : כי ידר · נדרים יב מז שבועות כ :

רש"י

שיש לו אכסנאי יום ראשון יאכילנו פטומות למחר יאכילנו דגים למחר יאכילנו בשר בהמה למחר מאכילו קטניות למחר מאכילו ירק פוחת והולך כפרי החג : (לט) אלה תעשו לה' במועדיכם · דבר הקצוב לחובה : לבד מנדריכם · אם באתם לידור קרבנות ברגל מצוה היא בידכם או נדרים או נדבות שנדרתם כל השנה הקריבום ברגל שמא יקשה לו לחזור ולעלות לירושלים ולהקריב נדריו ונמצא עובר בבל תאחר : (א) ויאמר משה אל בני ישראל · להפסיק הענין דברי ר' ישמעאל · לפי שעד כאן דבריו של מקום ופרשת נדרים מתחלת בדבורו של משה הוצרך להפסיק תחלה ולומר שחזר משה ואמר פרשה זו לישראל שאם לא כן יש במשמע שלא אמר להם זו אלא בפרשת נדרים התחיל דבריו :

חסלת פרשת פינחס

(ב) **ראשי** המטות · חלק כבוד לנשיאים ללמדם תחלה ואח"כ לכל בני ישראל · ומנין שאף שאר הדברות כן ת"ל וישובו אליו אהרן וכל הנשיאים בעדה וידבר משה אליהם ואחרי כן נגשו כל בני ישראל ומה ראה לאומרה כאן למד שהפרת נדרים ביחיד מומחה ואם אין יחיד מומחה מפר בשלשה הדיוטות · או יכול שלא אמר משה פרשה זו אלא לנשיאים בלבד נאמר כאן זה הדבר ונאמר בשחוטי חוץ זה הדבר מה להלן נאמרה לאהרן ולבניו ולכל בני ישראל שנאמר דבר אל אהרן וגו' אף זו נאמרה לכולן : זה הדבר · משה נתנבא בכה אמר ה' כחצות הלילה והנביאים נתנבאו בכה אמר ה' מוסף עליהם משה שנתנבא בלשון זה הדבר · ד"א זה הדבר מיעוט הוא לומר שהחכם בלשון התרה בעל (ואב) בלשון הפרה כלשון הכתוב כאן ואם חלפו אין מותר ואין מופר : (ג) נדר · האומר הרי עלי קונם שלא אוכל או שלא אעשה דבר פלוני יכול אפילו נשבע שיאכל נבלות אני קורא עליו ככל היוצא מפיו יעשה ת"ל לאסר

רמב"ן

ומנחתה ונסכה : (א) ויאמר משה אל בני ישראל · להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל לפי שעד כאן דבריו של מקום ופרשת נדרים מתחלת בדבורו של משה הוצרך להפסיק הענין לומר שחזר בה משה ואמר פרשה זו לישראל שאם לא כן יש במשמע שלא אמר להם זו אלא בפרשת נדרים התחיל דבריו לשון רש"י · ולא הבינותי זה שכך נאמר וידבר משה אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל בסוף פרשת המומין ואמר בסוף פרשת המועדות וידבר משה את

אבן עזרא

(לח) עולת · פירשתיו : (לט) ולמנחותיכם ולנסכיכם · לכל עולה ועולה כמשפטה : חסלת פרשת פינחס

(ב) ראשי המטות · לפי דעתי שזאת הפרשה היתה אחר מלחמת מדין על כן היא אחריה כמו ותדבר מרים ואהרן במשה אחר ויהיו בתגרות כאשר פירשתי והכתוב אמר שבאו בני גד אל משה ואל אלעזר ואל נשיאי העדה ודברו דבריהם ואחרי כן כתוב ויצו להם משה את אלעזר הכהן ואת יהושע בן נון ואת ראשי אבות המטות הם נשיאי העדה הנזכרים ובעבור שאמר משה לבני גד ולבני ראובן והיוצא מפיכם תעשו על כן כתוב וידבר משה אל ראשי המטות ושם כתוב ככל היוצא מפיו יעשה : לבני ישראל · שיאמרו כן לבני ישראל:

רשב"ם

(ב) **וידבר** משה אל ראשי המטות · נשאלתי ביוניוב בברך לושדון לפי הפשט היכן מצינו שום פרשת שמתחלת כן שלא נאמר למעלה וידבר ה' אל משה לאמר איש כי ידר וגו' · והיאך מתחלת הפרשה בדבורו של משה שאין מפורש לו מפי הגבורה · וזה תשובתי · למעלה כתיב אלה תעשו לה' במועדיכם לבד מנדריכם ונדבותיכם שאתם צריכין להביא באחד משלש רגלים משום בל תאחר כמפורש במסכת ר"ה הלך משה ודבר אל ראשי המטות שהם שופטים להורות לישראל הלכות נדרים ואמר להם הקב"ת צוה לי שיקרבו נדריהם ונדבותם ברגל פן יאחרו נדריהם לפיכך איש כי ידר נדר לה' · קרבן · או השבע שבועה · לענות

לדכרא ולאמרין במנינהון כדחזי: לח וצפירא דחטאתא חד בר מעלת תדירא ומנחתה ונסכה: לט אלין תעבדון קדם יי במועדיכון בר מנדריכון ונדבתיכון לעלתיכון ולמנחתיכון ולנסכיכון ולנכסת קודשיכון: א ואמר משה לבני ישראל ככל די פקיד יי ית משה:

ב ומליל משה עם רישי שבטיא לבני ישראל למימר דין פתגמא די פקיד יי: ג גבר ארי ידר נדר קדם יי או יקים קים למסר אסר על נפשה לא

בעל הטורים

(ב) ראשי המטות · סמוך ראשי המטות לנדרים ונדבות דכתיב לעיל לבד מנדריכם ונדבתיכם לומר לך שראשי המטות כופין להביא הנדרים והנדבות כדאמרינן אזהרה לבית דין שיעשוך · וכן דגלים ע"פ ראשי המטות נקבעים ועוד כשישראל בצרה ראשיהן נודרין כמו ביפתח · וכן שרי האלפים ונקרב את קרבן ה': נדרים · בגימט' רוצה שהנודר חשוב כרוצה אם אינו

רמב"ן

מועדי ה' אל בני ישראל אבל לפי פשוטו בא הכתוב לומר כי אע"פ שהפרשה הזו בתורת הקרבנות לא ייחד בה אהרן ובניו כאשר הוא בפרשיות שבת"כ · אבל אמר אל כל בני ישראל יחדו ככל אשר צוה ה' את משה בין בדין שביתת המלאכה בין בתמידין ומוספין ובנדרים ונדבות כי כן נאמר לו צו את בני ישראל והטעם מפני שהמצוה לאחר ביאתם לארץ והיא אזהרה לישראל כלם שישמרו במועדם התמידין והמוספין ויקריבו הנדרים והנדבות ועוד כי עיקר המצוה להיות הימים נזכרים ונעשים לשבות בהם מכל מלאכת העבודה והפרשה הזו שוה עם פרשת המועדות שבתורת כהנים שם נאמר בתחלה דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ובסוף וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל ובכאן ככה בתחלה צו את בני ישראל ואמרת אליהם ובסוף וידבר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה' לא הזכיר מועדי ה' בעבור שהוזכרו בכאן בפרשה דברים אחרים שאינן במועדי ה' כגון תמידי החול ומוספי השבת וראשי חדשים · והמדרש שדרש בו רבי ישמעאל מפני שאין הכתוב צריך לומר במשה שאמר לבני ישראל כל אשר צוה אותו ה' ואין הדרך בתורה שיאמר כן בכל פרשה ופרשה ולכך ידרשו בוידבר משה אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל הזהיר אהרן על ידי הבנים ואת הבנים על ידי ישראל ואת ישראל זה על ידי זה ובפרשת המועדים עשו מדרשים רבים מלמד שהיה משה אומר להם לישראל הלכות הפסח בפסח הלכות עצרת בעצרת הלכות החג בחג בלשון שהוא שומע בו הוא אומר להם לישראל כל הפרשיות נאמרו בענין אחד ר' יוסי הגלילי אומר מועדי ה' נאמר ולא נאמרה שבת בראשית עמהם בן עזאי אומר מועדי ה' נאמר ולא נאמרה פרשת נדרים עמהם רבי אומר מה ת"ל וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל לפי שלא למדנו אלא על הפסח ועל התמיד שידחו את השבת שנאמר בהם במועדו ושאר קרבנות צבור לא למדנו ה"ל אלה תעשו לה' במועדיכם לעומר ולקרב עמו לשתי הלחם ולקרב עמהם לא שמענו וכשהוא אומר וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל קבע מועד לכולם ע"כ בת"כ · ואפשר לומר כי מדרשו של ר' ישמעאל שאמר להפסיק הענין הוא מדרשו של בן עזאי שאמר מועדי ה' נאמרו ולא נאמרה פרשת נדרים עמהם לומר שאין דין המועדות כדין פרשת הנדרים שנאמרה אל ראשי המטות לומר שיחיד מומחה מתיר את הנדר וכן שלשה הדיוטות אבל המועדות צריכין קדוש ב"ד מג' מומחין כמו שמפורש בבבא בתרא דרש בן עזאי החלוק הזה שביניהם ממיעוט מועדי ה' ודרשו רבי ישמעאל מן הכתוב היתר הזה שלא בא אלא להפסיק ענין המועדות מענין הנדרים ושניהם אמרו דבר אחד ומשמעות דורשין איכא ביניהו · והנכון בעיני כי אין כונתו אלא לומר שאם השלים פרשת המועדות באלה תעשו לה' במועדיכם ויתחיל וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל לאמר זה הדבר אשר צוה ה' היה באפשר שיחזיר הכתוב למעלה לאמר שדבר משה אל ראשי המטות זה הדבר אשר צוה ה' בתמידין ובמוספין הנזכרים ולא יהיה אל ראשי המטות נדרש לפניו על פרשת הנדרים ולפיכך הפסיק וסיים בפרשה של מועדות ויאמר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה' אל משה והתחיל בפרשת הנדרים שדבר משה אל ראשי המטות זה הדבר אשר צוה ה' וזהו האמת שכך פי' להפסיק הענין במקומות רבים בספרא ובספרי וכבר הזכיר רש"י מה שאמרו שם בספרי הרוגו למה נאמר להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל שאם קורא אני הרגו כל זכר בטף וכל אשה יודעת איש למשכב זכר וכל הטף בנשים איני יודע באיזה ענין הכתוב מדבר לכך נאמר הרוגו להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל וכן במקומות אחרים בתורת כהנים: חסלת פרשת פינחס

(ב) וידבר משה אל ראשי המטות · לא הקדים הכתוב לאמר בכאן וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל ראשי המטות ואמרת אליהם זה הדבר אשר צוה ה' כמו שאמר בפרשת שחוטי חוץ ובשאר פרשיות אבל הזכיר זה בסוף הפרשה שאמר אלה החוקים אשר צוה ה' את משה ובפרשת ויהי ביום השמיני נאמר ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה'

ספורנו

(ב) זה הדבר אשר צוה ה' · כשאמר בהר סיני ולא השבעו בשמי לשקר וחללת · היתה הכונה שהאיש הנודר או נשבע לא יחל דברו כי בהללו דברו הוא מחלל את ה' אבל האשה שאינה ברשות עצמה לא תהיה מחללת אם יפר המפר:

וה'

לַיהוָה אוֹ־הִשָּׁבַע שְׁבֻעָה לֶאְסֹר אִסָּר עַל־נַפְשׁוֹ לֹא יַחֵל דְּבָרוֹ כְּכָל־הַיֹּצֵא מִפִּיו יַעֲשֶׂה׃ ד וְאִשָּׁה כִּי־תִדֹּר נֶדֶר לַיהוָה וְאָסְרָה אִסָּר בְּבֵית אָבִיהָ בִּנְעֻרֶיהָ׃ ה וְשָׁמַע אָבִיהָ אֶת־נִדְרָהּ וֶאֱסָרָהּ אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ וְהֶחֱרִישׁ לָהּ אָבִיהָ וְקָמוּ כָּל־נְדָרֶיהָ וְכָל־אִסָּר אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם׃ ו וְאִם־הֵנִיא אָבִיהָ אֹתָהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ כָּל־נְדָרֶיהָ וֶאֱסָרֶיהָ אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ לֹא יָקוּם וַיהוָה יִסְלַח־לָהּ כִּי־הֵנִיא אָבִיהָ אֹתָהּ׃ ז וְאִם־הָיוֹ תִהְיֶה לְאִישׁ וּנְדָרֶיהָ עָלֶיהָ

ת״א לה׳ · נזיר ד : או השבע · נדרים טז : לאסר אסר · נדרים יד נזיר כא סב : לא יחל דברו · ברכות לב חגיגה י נדרים י יד טו עז פא ל נזיר לא שבועות כ כא נדה מו : ככל היוצא · נדרים ג : ואם היו היים · שם כו כח ע עא שבועות כ :

רש״י

אסר לאסור את המותר ולא להתיר את האסור : לא יחל דברו · כמו לא יחלל דברו לא יעשה דברו חולין : (ד) בבית אביה · ברשות אביה ואפילו אינה בביתו : בנעריה · ולא קטנה ולא בוגרת שהקטנה אין נדרה נדר והבוגרת אינה ברשותו של אביה להפר נדריה ואיזו היא קטנה אמרו רבותינו בת י״א שנה ויום א׳ נדריה נבדקין אם ידעה לשם מי נדרה ולשם מי הקדישה נדרה נדר בת י״ב שנה ויום אחד אינה צריכה ליבדק : (ו) ואם הניא אביה אותה · אם מנע אותה מן הנדר כלומר שהפר לה הנאה זו איני יודע מה היא כשהוא אומר ואם ביום שמוע אישה יניא אותה והפר הוי אומר הנאה זו הפרה · ופשוטו לשון מניעה והסרה וכן ולמה תניאון · וכן שמן ראש אל יני ראשי · וכן וידעתם את תנואתי את אשר סרתם מעלי : וה׳ יסלח לה · במה הכתוב מדבר באשה שנדרה בנזיר ושמע בעלה והפר לה והיא לא ידעה ועברה על נדרה ושותה יין ומטמאה למתים זו היא שצריכה סליחה ואע״פ שהוא מופר ואם המופרין צריכין סליחה ק״ו לשאינן מופרין : (ז) ואם היו תהיה לאיש · זו ארוסה או אינו אלא נשואה כשהוא אומר ואם בית אישה נדרה הרי נשואה אמור וכאן בארוסה ובא לחלוק בה שאביה ובעלה מפירין נדריה הפר האב ולא הפר הבעל או הפר הבעל ולא הפר האב הרי זה אינו מופר ואצ״ל אם קיים אחד מהם : ונדריה עליה · שנדרה בבית אביה

רמב״ן

תעמו ולא הזכיר כטוהה כלל וכן בפרשת המן ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה׳ מלא העומר ממנו וגו׳ וראשי המטות לבני ישראל הם נשיאי הדגלים שהעמידו אותם המטות על דגליהם אחר שמתו נחשון בן עמינדב וחביריו והפסד שהיו הנזכרים בפרשת הנחלה אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ או שהיו אחרים כי שם ידבר הכתוב על העתיד כי בעת חלוק הארץ יהיו הנזכרים חיים ויעמדו עליהם · וטעם וידבר משה אל ראשי המטות כי אין צורך ללמד לכל בני ישראל שהאב והבעל יכולין להפר נדרי ענוי נפש · ואולי צריך להעלים אלה החוקים מהם שלא ינהגו קלות ראש בנדרים אבל לחכמי ישראל ראשי שבטיהם לימד המשפט וירמוז עוד למדרש רבותינו כי לראשי המטות יד ושם בנדרים יותר משאר העם שיחיד מומחה מתיר הנדר · והנה היתר הנדרים לא נתפרש בתורה אבל הוא הלכה למשה מסיני ותלאו הכתוב בחוט השערה כמו שאמרו היתר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמכו אלא שרמז לו הכתוב לא יחל דברו כלומר שלא אמר לא יעבור על דברו אבל צוה שלא יחלל דברו שלא יעשה בנדר חלול כי בבואו לב״ד וימצאו לו פתח ונחם עליו והם ימחלו לו אינגו מחלל הוא והטעם בזה כאשר אמרתי שעשה היתר הנדר והשבועה בסתרי התורה שלא יאמרו אלא לראוים להם ויכתבו ברמיזה · ובאה

אבן עזרא

(ג) לה׳ · שהזכיר השם והנדר אם יהיה כן אתן לשם כך וכך או אתענה : השבע · בס הפועל ובא עם שם וכמוהו רבים : לא יחל דברו · כמו לא יחלל ואיננו לשון מחילה והנה אנחנו צריכין לקבלה כי הכתוב אמר איש ואשה ולא פירש מתי יהיה איש או מתי תהיה אשה : (ד) ואסרה אסר · או אסרה אסר ואסרה ממשקל אחר ואיננו כמו אסר : (ו) הניא · כמו שבר והפר כמו את תנואתי : ביום שמעו · לא ביום אחר : (ז) ונדריה עליה · בבית אביה ולא הניא אותה אביה בעלה

רשב״ם

נפשו : (ג) לאסור אסר לא יחל דברו · מוסב על הנדר כלומר לא יאחר את נדרו עד לאחר הרגלים כמו שציום הקב״ה שכך פירוש לא יחל כמו ויחל עד בוש · ויחל עוד שבעת ימים · יחל ישראל אל ה׳ · ימתין ויחכה לו · והמפרש לשון חלול לפי הפשט טעות הוא בידו : ככל היוצא מפיו יעשה · מוסב על השבע שבועה בענין שפירש בשעת שבועתו יעשה · ולפי הזמן שפירש הן קרוב הן רחוק · וראייה לדבר בענין שני דברים הללו פירש משה במשנה תורה · כי תדור נדר לה׳ אלהיך לא תאחר לשלמו · מוצא שפתיך תשמור ועשית · השבע שבועה

יְבַטֵּל פִּתְגָמֵהּ כְּכָל דְּיִפּוֹק מִפּוּמֵהּ יַעְבֵּד: ד וְאִתְּתָא אֲרֵי תִדַּר נְדַר קֳדָם יְיָ וְאֶסְרַת אֱסָר בְּבֵית אֲבוּהָא בְּרַבְיוּתְהָא: ה וְיִשְׁמַע אֲבוּהָא יָת נִדְרַהּ וְאֶסָרַהּ דִּי אֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ וְיִשְׁתּוֹק לַהּ אֲבוּהָא וִיקוּמוּן כָּל נִדְרָהָא וְכָל אֱסָרֵי דִּי אֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ יְקוּמוּן: ו וְאִם אַעְדֵּי אֲבוּהָא יָתַהּ בְּיוֹמָא דִשְׁמַע כָּל נִדְרָהָא וֶאֱסָרָהָא דִּי אֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ לָא יְקוּמוּן וּמִן קֳדָם יְיָ יִשְׁתְּבֵק לַהּ אֲרֵי אַעְדִּי אֲבוּהָא יָתַהּ: ז וְאִם

נתינה לגר

ל (ג) לא יחל, לא יבטל. הוא תרגומו של „ספר" (לקמן כפוק ס' וי"ג), ומשמע שסובר „לא יעשה דברו חולין לבטל נדרו בלא התרה (וכפירש"י), ויותר נראה שסובר כר"נ (נדרים פ"א ע"ב) באסור לחכם להתיר נדרי עצמו, וכ"ה בספרי „הרי שהיה חכם לא יפר לו לעצמו והדין נותן וכו' ת"ל לא יחל דברו לא יעשה דברו חולין" ע"ש. (ו) הניא, אעדי. הוא כמ"ש רש"י שהוא ל' מניעה והסרה

בעל הטורים

מפלם דנעון נדרים כבנים מתים: (ה) והחריש לה · ב' במס' · דין ואידך בפרשה עצמה ושמע אישה ביום שמעו והחריש לה וקמו נדריה היינו דאיתא בנדרים ושמע אישה פרט אם הוא חרש שהוא מדבר ואינו שומע שאינו מפיר וילפינן אב מבעל:

רמב"ן

הפרשה הזאת בכאן מפני שהזכיר נדרי גבוה לבד מנדריכם ונדבותיכם לעולותיכם ולמנחותיכם ולנסכיכם ולשלמיכם אמר עוד מלבד אלה הנדרים הנזכרים יש עוד נדרי הדיוט וכל היוצא מפיו של אדם חייב לקיים ולעשות כל אסר אסר על נפשו ובכולן לא יחל דברו אבל אחרים מוחלין לו: (ג) איש כי ידר נדר · כאומר הרי עלי קונם שלא אוכל או שלא אעשה דבר פלוני יכול אפילו *שיאכל נבלה קורא אני עליו ככל היוצא מפיו יעשה ת"ל לאסור אסר לאסור את המותר לא להתיר את האסור ל' רש"י · ולשון סיפרי אינו כן אלא שנו על לאסור איסר יכול אפילו נשבע לאכול נבלות וטרפות שקצים ורמשים קורא אני עליו ככל היוצא מפיו יעשה ת"ל לאסור אסר על נפשו לאסור את המותר ולא להתיר את האסיר הזכירו הדבר הזה בשבועות והרב החליפו לנדרים ולפי דעתי שלא נזהר שהרי אמרו בנדרים דהוה אסור חפצא עליה ולפיכך אינן חלין על דבר שאין בו ממש כגון נדר עלי שלא אדבר עמך או שלא אלך או שלא אישן וכיוצא בהם וכיון שהדבר כן נראין הדברים שאפילו בדבר הרשות אם אמר נדר עלי שאוכל היום או שאוכל דבר זה אינו נדר שאין הנדר על החפץ כלל אלא עליו שיעשה ולא הוזכרו נדרים בגמרא בקום ועשה כלל ואע"פ שמצינו בנדרי גבוה הרי עלי עולה הרי עלי שלמים שאמירתו לגבוה כהתחייבו בו נכסיו כמסירתו להדיוט או שהוא חומר נוהג בנדרי הקדש מפני שיש בהן חפץ נאסר להדיוט ונתפס לגבוה לכפירים ולפיכך משעה ראשונה חל חיוב הנדר על נכסיו אבל בנדרי במוי אין לנו לפי שאין שם הפץ כלל לא בתחלה ולא בסוף וכן לאסור את המותר ולא להתיר את האסור אין ראוי להזכירו בנדרים לפי שהן חלין על דבר מצוה כדבר הרשות והאמור בנדר סוכה שאיני עושה הפילין שאיני מניח אסור ואע"פ שעובר על מצות עשה וכן המדיר את אשתו מתשמיש המטה אסור אע"פ שמבטל מצות לא תעשה וכן הן חלין בקיום לא תעשה כגון שנדר שלא לאכול נבלה ממה שאינו יש נדר בתוך נדר וכו' נמצא שהנדר חל לאסור את האסור ולהתיר לעצמו שלא יעשה מה שהוא אסור לו לעבור עליו אלא שאינם חלין לעבור בידים על לא תעשה אבל השבועות אינן כלל אלא לאסור את המותר אינן נוהגות בדבר מצוה כלל לא בביטול מצות עשה ולא בקיומו ולא בביטול מצות לא תעשה כגון שבועה שלא אעשה סוכה ושלא אניח הפילין ואפילו בקיום מצות עשה אינן חלות שאלו נשבע לקיים את המצוה ולא קיים אינו מתחייב בה משום שבועה ולא מלקות ולא קרבן אלא דשרי ליה לזרוזי נפשיה דכתיב נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדקך ומפני כן בשבועות בלבד הוא נדרש להסור אסר על נפשו והלכות גדולות הן שבקי ימצאם במקומותם: וטעם ידור נדר לה' · איננו כמו אשר נשבע לה' כי הוא כמו וישבע לו שנשבע אליו לצרכו אבל בשבועה יאמר ובשמו תשבע ואשביעך בה' כאשר נשבעתי לך בה' אלהי ישראל לאמר כי שלמה בנך ימלוך אחרי השבעה לי באלהים הנה אבל בנדר לא יאמר ידור בה' אלא לה' וכבר רמזו החכמים טעם הדבר בספרי אמרו מה הפרש בין נדרים לשבועות בנדרים כנודר בחיי המלך בשבועות כנשבע במלך עצמו אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר חי ה' וחי נפשך אם אעזבך והסוד כי השבועה מלשון שבעה כי בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה והנדר בתבונה ראשית דרכו קדם מפעליו מאז נמצא שהנדרים על גבי תורה עולים ולפיכך חלים על דבר מצוה כדבר הרשות והנה כל נדר לה' וכל הנשבע בו: (ד) ואשה כי תדור נדר לה' ושמע אביה · רצה הכתוב להזכיר האיסור תחלה להגיד כי גם הנערה בלאו הנזכר שלא יחל דברו ועל כן אם קיים לה אביה קם הנדר אבל אם הניא אותה לא יקום ואמר וה' יסלח לה כי הניא אביה אותה להגיד שלא יסלח לה רק כאשר תעשה אחרי הנאת האב לא מתחלה אם עברה על הנדר ואחרי כן הניא אותה כמו שאמרו דמינז גייז ואינו עוקר נדר מעיקרו: (ז) ואם היו

*) ברש"י שלפנינו איתא כנשבע שיאכל וצ"ע ·

ספורנו

(ו) וה' יסלח לה · על שנדרה מה שאין בידה לקיים: כי הניא אביה אותה · והיא לא ידעה את דעת אביה כשנדרה והיא נדרה

או מבטא שפתיה אשר אסרה על־נפשה: ח ושמע אישה
ביום שמעו והחריש לה וקמו נדריה ואסרה אשר־אסרה
על־נפשה יקמו: ט ואם ביום שמע אישה יניא אותה
והפר את־נדרה אשר עליה ואת מבטא שפתיה אשר
אסרה על־נפשה ויהוה יסלח־לה: י ונדר אלמנה וגרושה
כל אשר־אסרה על־נפשה יקום עליה: יא ואם־בית
אישה נדרה או־אסרה אסר על־נפשה בשבעה: יב ושמע
אישה והחרש לה לא הניא אתה וקמו כל־נדריה וכל־
אסר אשר־אסרה על־נפשה יקום: יג ואם־הפר יפר
אתם ׀ אישה ביום שמעו כל־מוצא שפתיה לנדריה
ולאסר נפשה לא יקום אישה הפרם ויהוה יסלח־לה:
יד כל־נדר וכל־שבעת אסר לענת נפש אישה יקימנו
ואישה יפרנו: טו ואם־החרש יחריש לה אישה מיום אל־
יום והקים את־כל־נדריה או את־כל־אסריה אשר עליה
הקים אתם כי־החרש לה ביום שמעו: טז ואם־הפר יפר
אתם אחרי שמעו ונשא את־עונה: יז אלה החקים אשר
צוה יהוה את־משה בין איש לאשתו בין־אב לבתו

ת"א ושמע אישה · נדרים עב עג : ביום שמעו · שם עב : ונדר אלמנה · כתובות מט נדרים פח פט : ואם בית אישה · שם סז שבועות כ : או אסרה אסר · שם : אישה הפרם וה' יסלח לה · נזיר כג קדושין פא : כל נדר וכל · נדרים פא שבועות כ : אישה יקימנו · נדרים עב עו עז נזיר יב גיטין פה מליעא לו : ואם החרש · נדרים עט : כי החריש לה · שם : בין איש לאשתו · שם :

רש"י

ולא שמע בהן אביה ולא הופרו ולא הוקמו : (ח) ושמע אישה וגו' · הרי לך שאם קיים הבעל שהוא קיים : (ט) ואם הפר יפר אותם · (ס"א והפר את נדרה) יכול אפילו לא הפר האב ת"ל בנעוריה בית אביה כל שבנעוריה ברשות אביה היא : (י) כל אשר אסרה על נפשה יקום עליה · לפי שאינה ברשות אב ולא ברשות בעל ובאלמנה מן הנשואין הכתוב מדבר אבל אלמנה מן האירוסין מת הבעל נתרוקנה וחזרה לרשות האב : (יא) ואם בית אישה נדרה · בנשואה הכתוב מדבר : (יד) כל נדר וכל שבועת אסר וגו' · לפי שאמר שהבעל מפר יכול כל נדרים במשמע ת"ל לענות נפש אינו מפר אלא נדרי עינוי נפש בלבד והם מפורשים במס' נדרים : (טו) מיום אל יום · שלא תאמר מעת לעת לכך נאמר מיום אל יום ללמדך שאין מפר אלא עד שתחשך : (טז) אחרי שמעו · אחרי שמע וקיים שאמר אפשי בו וחזר והפר לה אפילו בו ביום : ונשא

אבן עזרא

יניא אותה : (ט) ביום שמוע · הדבר מסים : מבטא שפתיה · כשבועה : (יא) ואם בית אישה נדרה · האלמנה בימים הקדמונים והניא אותה לא תקיים נדרה בימי אלמנותה וזה על דבר העתיד שנדרה ומת הבעל קודם הגעת הזמן · מלת סליחה מפורשת : (יד) לענות נפש · אפי' לענות נפש שהוא כצום כאשר פירשתי : (טו) והקים · כבר הקים ואחר כן פירש איך הקים אותם בעבור שהחריש ביום שמעו : (טז) ונשא את עונה · כי היא ברשותו : (יז) בין איש לאשתו · והיא בוגרת :

רשב"ם

שבועה וגו': (יא) ואם בית אישה נדרה · אבל למעלה כתיב ונדריה עליה אותו פסוק בנדרים הקודמים קודם שנשאת ומשמע לפי הפשט שהבעל מיפר בקודמין: (טז) ואם הפר יפר אותם אחרי שמעו · והיא אינה יודעת
ששמע

מֶהֱוָה תֶהֱוֵי לִגְבַר וְנִדְרָהָא עֲלַהּ אוֹ פֵרוּשׁ סִפְוָתָהָא דִי אֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ: ח וְיִשְׁמַע בַּעֲלַהּ בְּיוֹמָא דִשְׁמַע וְיִשְׁתּוֹק לַהּ וִיקוּמוּן נִדְרָהָא וֶאֱסָרָהָא דִי אֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ יְקוּמוּן: ט וְאִם בְּיוֹמָא דִשְׁמַע בַּעֲלַהּ אַעְדִּי יָתַהּ וִיבַטֵּל יָת נִדְרָהָא דִי עֲלַהּ וְיָת פֵרוּשׁ סִפְוָתָהָא דִי אֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ וּמִן קֳדָם יְיָ יִשְׁתְּבֵק לַהּ: י וּנְדַר אַרְמְלָא וּמְתָרְכָא כֹּל דִי אֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ יְקוּם עֲלַהּ: יא וְאִם בֵּית בַּעֲלַהּ נְדָרַת אוֹ אֲסָרַת אֱסָר עַל נַפְשַׁהּ בְּקִיּוּם: יב וְיִשְׁמַע בַּעֲלַהּ וְיִשְׁתּוֹק לַהּ לָא אַעְדִּי יָתְהוֹן וִיקוּמוּן כָּל נִדְרָהָא וְכָל אֱסָר דִי אֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ יְקוּמוּן: יג וְאִם בַּטָּלָא יְבַטֵּל יָתְהוֹן בַּעֲלַהּ בְּיוֹמָא דִי שְׁמַע כָּל אַפָּקוּת סִפְוָתָהָא לְנִדְרָהָא וּלְאֱסַר נַפְשַׁהּ לָא יְקוּמוּן בַּעֲלַהּ יְבַטֵּלִנּוּן וּמִן קֳדָם יְיָ יִשְׁתְּבֵק לַהּ: יד כָּל נְדַר וְכָל קְיוּמַת אֱסָר לְסַגָּפָא נְפַשׁ בַּעֲלַהּ יְקִימִנּוּן וּבַעֲלַהּ יְבַטְּלִנּוּן: טו וְאִם מִשְׁתַּק יִשְׁתּוֹק לַהּ בַּעֲלַהּ מִיּוֹם לְיוֹם וִיקַיֵּם יָת כָּל נִדְרָהָא אוֹ יָת כָּל אֱסָרָהָא דִי עֲלַהּ יְקַיֵּם יָתְהוֹן אֲרֵי שְׁתֵק לַהּ בְּיוֹמָא דִשְׁמַע: טז וְאִם בַּטָּלָא יְבַטֵּל יָתְהוֹן בָּתַר דִשְׁמַע וִיקַבֵּל יָת חוֹבַהּ: יז אִלֵּין קְיָמַיָּא דִי פַקִּיד

נתינה לגר

כמו „לא יסור שבט" (בראשית מ"ט י') שת' „לא יעדי". (יב) לא הניא אתה, לא אעדי יתהון. אם נחזק את הנוסחא הזאת „יתהון" ונאמר שחוזר על הנדרים, צריך להגיה גם לעיל (פסוק ו') „יתהון" תמורת „יתה" וכ"ה בת' סביוניטי שי"ת, אבל מרש"י פסוק ו' משמע שהנוסחא „יתה" היתה לפניו ומוסב על האשה, שכתב „אם מנע אותה מן הנדר". (טו) הקים אתם, יקים יתהון. לא ידעתי מדוע שינה

בעל הטורים

(יד) לענת ‑ ב' במס' ‑ לענות נפש ‑ על מחלת לענות והוא ענין כלי שיר לומר שאם נדרה שלא נשמוע כלי שיר שבעלה מפר לה שתשוב כנדר ענוי נפש כדאיתא במו"ק (דף ט') שאף הזקנות נהנות מכלי שיר כנת שתין כנת שית לקל עבלא ריהטא כך

רמב"ן

תהיה לאיש ונדריה עליה ‑ על דעת רבותינו יאמר אם היו תהיה לאיש האשה הזאת אשר אסרה איסר בבית אביה בנעוריה ונדריה עליה שלא שמע בהן אביה ולא הופרו ולא הוקמו ושמע גם אישה בהן והפר את נדריה כי גם הוא ישתתף עם האב בהפרת הנדרים: וטעם היו תהיה לאיש ‑ שתהיה אליו בבית אביה ולא באה אל ביתו והיא ארוסה שגם היא יקראנה הכתוב אשת רעהו ‑ ולא ראו רבותינו לפרש שיפר הבעל לבדו לאשתו הנשואה הנדרים שהביאתה מבית אביה אל ביתו כנגלה מן הכתוב שאם כן מה צורך שיחזיר ויאמר ואם בית אישה נדרה בקודמין הוא מפר בנדריה שבביתו לא כ"ש והקבלה תכריע: (יד) כל נדר וכל שבועת אסר לענות נפש ‑ לפי שאמר שהבעל מפר יכול כל נדרים במשמע ת"ל לענות נפש אינו מפר אלא נדרי ענוי נפש בלבד והם המפורשים במסכת נדרים לשון רש"י ‑ ובלשון קצרה דבר הרב כי הבעל מפר נדרי ענוי נפש והם כגון פירות העולם אסורים עלי ואפילו נדרה שלא תטעום אחד מכל המינים ומפר גם כן דברים שבינו לבינה אף על פי שאין בהם ענוי נפש כגון שלא תכחול ושלא תפקס ושלא תשמש מטתו והם שאמר בהם בין איש לאשתו כדמפורש בפרק אחרון של נדרים וכן הדין באב עלמו דתניא בספרי אין לי אלא בעל שאין מפר אלא נדרים שבינו לבינה נדרים שיש בהן ענוי נפש האב מנין הרי אתה דן וכו' עד שלא זכיתי לדון ת"ל אלה החקים אשר צוה ה' את משה בין איש לאשתו בין אב לבתו על כרחך אתה מקיש את האב לבעל מה הבעל אינו מפר אלא דברים שבינו לבינה ודברים שיש בהם ענוי נפש אף האב אין מפר אלא דברים שבינו לבינה ודברים שיש בהם ענוי נפש וכך היא שנויה עוד בגמרא של נדרים ירושלמי: (טז) ונשא את עונה ‑ הוא מוכנס תחתיה למדנו שהגורם תקלה לחבירו הוא נכנס תחתיו לכל עונשין לשון רש"י מספרי ‑ ונראה שהאשה הזאת שוגגת או מוטעה כי הכתוב מדבר בבעל ששמע ואין האשה יודעת בו ואחר זמן הפר ואמר לה שהוא יום שמעו ולימדנו הכתוב שני דברים שהבעל נושא עון כאלו הוא נדר ויחל דברו שהיא פטורה אין עליה מעונש השגגות כלל אבל אם האשה יודעת שלא הפר ביום שמעו ובקיאה בדין הזה הנה היא חייבת וגם הבעל איננו גורם התקלה אבל עונשו כמי שיכול למחות ולא מיחה והזכיר הכתוב זה בבעל והוא הדין לאב אבל דבר הכתוב בהווה כי האב ישתמר מזה לאהבת בתו והבעל אולי ישנא אותה ותוסב לתת עליה אשם ‑ ור"א כתב ונשא את עונה כי היא ברשותו אם כן ענין הכתוב יהיה במכריח אותה לעשות מה שאסרה על נפשה ואינו

ספורנו

נדרה על דעת לקיים: (טו) ואם החרש יחריש ‑ שהשתיקה במי שיש בידו למחות הוא כמו הודאה שהשותק הוא כמסכים במה שנעשה: (טז) ואם הפר יפר אותם אחרי שמעו ‑ אחרי יום שמעו שאינו יכול אז להתחרט ולהפר: ונשא את עונה ‑

כמשפט

בִּנְעֻרֶיהָ בֵּית אָבִיהָ׃ פ שני **לא** א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב נְקֹם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הַמִּדְיָנִים אַחַר תֵּאָסֵף אֶל־עַמֶּיךָ׃ ג וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם לֵאמֹר הֵחָלְצוּ מֵאִתְּכֶם אֲנָשִׁים לַצָּבָא וְיִהְיוּ עַל־מִדְיָן לָתֵת נִקְמַת־יְהוָה בְּמִדְיָן׃ ד אֶלֶף לַמַּטֶּה אֶלֶף לַמַּטֶּה לְכֹל מַטּוֹת יִשְׂרָאֵל תִּשְׁלְחוּ לַצָּבָא׃ ה וַיִּמָּסְרוּ מֵאַלְפֵי יִשְׂרָאֵל אֶלֶף לַמַּטֶּה שְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף חֲלוּצֵי צָבָא׃ ו וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה אֶלֶף לַמַּטֶּה לַצָּבָא אֹתָם וְאֶת־פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן לַצָּבָא וּכְלֵי הַקֹּדֶשׁ וַחֲצֹצְרוֹת הַתְּרוּעָה בְּיָדוֹ׃ ז וַיִּצְבְּאוּ עַל־מִדְיָן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וַיַּהַרְגוּ כָּל־זָכָר׃ ח וְאֶת־מַלְכֵי מִדְיָן הָרְגוּ עַל־חַלְלֵיהֶם אֶת־אֱוִי וְאֶת־רֶקֶם וְאֶת־צוּר וְאֶת־חוּר וְאֶת־רֶבַע חֲמֵשֶׁת מַלְכֵי מִדְיָן וְאֵת בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר הָרְגוּ בֶּחָרֶב׃ ט וַיִּשְׁבּוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־נְשֵׁי מִדְיָן וְאֶת־טַפָּם וְאֵת כָּל־בְּהֶמְתָּם וְאֶת־כָּל־מִקְנֵהֶם וְאֶת־כָּל־חֵילָם בָּזָזוּ׃ י וְאֵת כָּל־עָרֵיהֶם בְּמוֹשְׁבֹתָם וְאֵת כָּל־טִירֹתָם שָׂרְפוּ

ת"א בנעוריה בית · כתובות מ מו מז נדרים ע קדושין ג : החלצו מאתכם · יבמות קב : וישלח משה · סוטה מג : ואת מלכי מדין הרגו על חלליהם · סנהדרין קו :

רש"י

את עונה · הוא נכנס תחתיה לעונש מכאן שהגורם תקלה לחבירו הוא נכנס תחתיו לכל עונשין : (ב) מאת המדינים · ולא מאת המואבים שהמואבים נכנסו לדבר מחמת יראה שהיו יראים מהם שיהיו שוללים אותם שלא נאמר אלא אל תתגר בם מלחמה אבל מדינים נתעברו על ריב לא להם ד"א מפני ב' פרידות טובות שיש לי להוציא מהם רות המואביה ונעמה (אשת שלמה המלך ולאו דוקא שנעמה מעמון היתה כדאיתא בפ' שור שנגח ארבעה וחמשה) העמונית : (ג) וידבר משה וגו' · אע"פ ששמע שמיתתו תלויה בדבר עשה בשמחה ולא איחר : החלצו · כתרגומו לשון חלוצי צבא מזויינים : אנשים · צדיקים וכן בחר לנו אנשים וכן אנשים חכמים וידועים : נקמת ה' · לפי שעמדו כנגד ישראל נחשב להם כאילו עמדו כנגד הקב"ה : (ד) לכל מטות ישראל · לרבות שבט לוי : (ה) וימסרו · להודיעך שבחן של רועי ישראל כמה הם חביבים על ישראל עד שלא שמעו במיתתו מה הוא אומר עוד מעט וסקלוני ומששמעו שמיתת משה תלויה בנקמת מדין לא רצו ללכת עד שנמסרו על כרחן : (ו) אותם ואת פינחס · מגיד שהיה פינחס שקול כנגד כולם ומפני מה הלך פינחס ולא הלך אלעזר אמר הקב"ה מי שהתחיל במצוה שהרג כזבי בת צור יגמור · ד"א שהלך לנקום נקמת יוסף אבי אמו שנאמר והמדנים מכרו אותו ומנין שהיתה אמו של פינחס משל יוסף שנאמר מבנות פוטיאל מזרע יתרו שפיטם עגלים לעבודת כוכבים ומזרע יוסף שפטפט ביצרו · ד"א שהיה משוח מלחמה : וכלי הקודש · זה הארון והציץ שהיה בלעם עמהם ומפריח מלכי מדין בכשפים והוא עצמו פורח עמהם הראה להם את הציץ שהשם חקוק בו והם נופלים לכך נאמר על חלליהם במלכי מדין שנופלים על החללים מן האויר וכן בבלעם כתוב אל חלליהם בספר יהושע : בידו · ברשותו וכן ויקח את כל ארצו מידו : (ח) חמשת מלכי מדין · וכי אינו רואה שחמשה מנה הכתוב למה הוזקק לומר חמשת אלא ללמדך ששוו כולם בעצה והושוו כולם בפורענות · בלעם הלך שם ליטול שכר כ"ד אלף שהפיל מישראל בעצתו ויצא ממדין לקראת ישראל והשיאן עצה

רשב"ם

ששמע ונשא את עונה · שאינם מופרים והיא שוגגה שלא ידעה אם שמע עד עתה אם לאו : (ח) וימסרו ·

בעל

יְיָ יָת מֹשֶׁה בֵּין גְּבַר לְאִתְּתֵיהּ בֵּין אַבָּא לִבְרַתֵּיהּ בְּרַבְיוּתְהָא בֵּית אֲבוּהָא: א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב אִתְפְּרַע פֻּרְעֲנוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן מִדְיָנָאֵי בָּתַר כֵּן תִּתְכְּנֵישׁ לְעַמָּךְ: ג וּמַלִּיל מֹשֶׁה עִם עַמָּא לְמֵימַר זָרִיזוּ מִנְּכוֹן גֻּבְרִין לְחֵילָא וִיהוֹן עַל מִדְיָן לְמִתַּן פֻּרְעֲנוּת דִּין עַמָּא דַּיְיָ בְּמִדְיָן: ד אַלְפָּא לְשִׁבְטָא אַלְפָּא לְשִׁבְטָא לְכֹל שִׁבְטַיָּא דְּיִשְׂרָאֵל תִּשְׁלְחוּן לְחֵילָא: ה וְאִתְבְּחַרוּ מֵאַלְפַיָּא דְּיִשְׂרָאֵל אַלְפָּא לְשִׁבְטָא תְּרֵי עֲשַׂר אַלְפִין מְזָרְזֵי חֵילָא: ו וּשְׁלַח יָתְהוֹן מֹשֶׁה אַלְפָּא לְשִׁבְטָא לְחֵילָא יָתְהוֹן וְיָת פִּינְחָס בַּר אֶלְעָזָר כַּהֲנָא לְחֵילָא וּמָנֵי דְקוּדְשָׁא וַחֲצֹצְרָן יַבָּבְתָּא בִּידֵיהּ: ז וְאִתְחַיַּלוּ עַל מִדְיָן כְּמָא דִי פַּקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה וְקַטָּלוּ כָּל דְּכוּרָא: ח וְיָת מַלְכֵי מִדְיָן קַטָּלוּ עַל קְטִילֵיהוֹן יָת אֱוִי וְיָת רֶקֶם וְיָת צוּר וְיָת חוּר וְיָת רֶבַע חַמְשָׁא מַלְכֵי מִדְיָן וְיָת בִּלְעָם בַּר בְּעוֹר קַטָּלוּ בְּחַרְבָּא: ט וּשְׁבוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת נְשֵׁי מִדְיָן וְיָת טַפְלְהוֹן וְיָת כָּל בְּעִירְהוֹן וְיָת כָּל גֵּיתֵיהוֹן וְיָת כָּל נִכְסֵיהוֹן בַּזּוּ: י וְיָת כָּל קִרְוֵיהוֹן

נתינה לגר

המת' פה מעבר לעתיד. והפלא שאף אחד מן המפרשים לא שת לבו להעיר ע"ז [ובכ"י הנוסח קַיָּים].

לא (ב) נקמת ה', פרענות דין עמא דה', שינה והוסיף כדרכו לכבוד ה'. (ה) וימסרו, ואתבחרו.

בעל הטורים

הוא בלשון שם: (יז) בנעוריה. אותיות נערה י"ב לומר לך בת י"ב שנים ויום אחד נדריה מוקדים: נקם נקמת בני ישראל. כמך זה לפרשת נדרים לומר לך שנודרין בעת צרה ומלחמה. ועוד אמרו המחריש לבתו ולאשתו ולא הפר כאן הוא נכנס תחתיהן מדינים שהסטיאו את ישראל לא כל שכן שיענשו: (ב) אחר תאסף. לפי שראה מעשה מדינית ולא קנא לפם לכך נתלו חייו בנקמת מדינים: אל עמיך. מלא יו"ד לומר לך שביו"ד מקומות הוזכרה מיתתו בתורה: (ד) אלף למטה אלף למטה. לכל מטה שנים אלפים הרי כ"ד אלפים הלכו עליהם למלחמה כנגד כ"ד אלפים שנפלו מישראל (כ"ה בספרי וכרבה ובתנחומא וע"ש). הפסוק מתחיל באל"ף ומסיים באל"ף לומר לך שכולם היה להם לב אל לאביהם שבשמים: (ה) וימסרו מאלפי ישראל. שמסרו עצמם על קדושת השם לגאולת ישראל: (ו) וישלח אותם משה אלף למטה לצבא ואת פינחס. והנשיאים לא שלח עמהם כדי שלא יתביישו שבט שמעון שנהרג נשיא משבטו: (ח) ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב. ביהושע (י"ג) אומר ואת בלעם בן בעור הקוסם מלמד שהביאוהו לפני משה ודנוהו בדין מכשפה לא תחיה. יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות

רש"י

רעה אומר להם אם כשהייתם ששים רבוא לא יכלתם להם ועכשיו בי"ב אלף אתם באים להלחם נתנו לו שכרו משלם ולא קפחוהו: בחרב. הוא בא על ישראל והחליף אומנותו באומנותם שאין נוצחים אלא בפיהם וע"י תפלה ובקשה ובא הוא ותפש אומנותם לקללם בפיו אף הם באו עליו והחליפו אומנותם באומנות העובדי כוכבים שבאין בחרב שנא' ועל חרבך תחיה: (י) טירתם. מקום פלטרין שלהם שהוא לשון מושב

אבן עזרא

בין אב לבתו. אם איננה בוגרת על כן נאמר בנעוריה: (ג) החלצו. תגרו חלוציכם: נקמת ה'. היא נקמת בני ישראל בעבור עבודת כוכבים: (ה) וימסרו. כמו וינתנו וקרוב ממנו למעול מעל בה': (ו) וכלי הקדש. הארון: (ז) ויהרגו כל זכר. גדול בשנים: (ח) ואת צור. אבי כזבי: ובלעם בן בעור. י"א אחר ששב אל מקומו בא אל מדין כאשר שמע המגפה שהיתה בישראל בעצתו שב לקחת ממון מזקני מדין: (ט) חילם. שם כלל והוא זהב וכסף ונחשת וברזל ובגדים: (י) ואת כל עריהם במושבותם. כלל

רמב"ן

נכון: (ב) נקם נקמת בני ישראל אחר תאסף אל עמך. נגזר על משה רבינו שלא יעבור את הירדן אבל מעבר לירדן עשה כל מצות ישראל נצח שני מלכי האמורי הגדולים וחלק את ארצם בנחלה והוא ראוי שיעשה נקמה בשונאי ה' ואין על יהושע רק מצות הארץ ועוד שחלק לו הקב"ה כבוד זה שיראה וישמח צדיק כי חזה נקם וזה טעם אחר תאסף אל עמך ומשה חלק כבוד לפינחס שהתחיל במצוה ועליו לגומרם ועבאו מצות מלחמה זו ואין ראוי שילך אלעזר כי הוא הכהן הגדול: (ו) וישלח אותם משה אלף למטה. לא שלח שם כל עם הצבא ואע"פ שהיו המדינים עם רב והערים בצורות גדולות מאד. והטעם כי הגבלים בבנות מואב היו רבים ואינם ראוים לנקמת ה' על כן בחרו אנשים צדיקים וידועים לשבטיהם והנה משה לא צוה אותם מה יעשו רק אמר להם לתת נקמת ה' במדין והשב שלא ישאירו בהם שריד ופליט כנקמת עמלק או כנקמת שבעה עממים וכאשר ראה שהשאירו הנשים והטף והבהמה קצף על הנשים היודעות משכב זכר כי ראוי לפקודי החיל להורגן ההלת כל דבר גם לנקמה גם לדין התורה ואת הבהמה תהרגו וכיון שראה שהעם חפץ לשלל מחל על הכף בנשים ועל השלל ויתכן עוד שנאמר כי משה נצטוה צרור את המדינים ונקום נקמת בני ישראל ובלא שם מועטים

ספורנו

כמשפט כל מכריה את הבירו לעבור עבירה או מורה שקר ומתעה: (ה) וימסרו. למשה מאת כל שבט ושבט: (ו) וישלח אותם משה אלף למטה לצבא. שלח אלף לכל מטה שיתקבצו יחדיו לצבא: אותם ואת פינחס. ואחר שנתקבצו שלח אותם כולם יחד ועמהם שלח את פינחס: לצבא וכלי הקדש והחצוצרות התרועה בידו. שלח אותו לצבא להלחם ומשוח מלחמה

באש: יא ויקחו את־כל־השלל ואת כל־המלקוח באדם ובבהמה: יב ויבאו אל־משה ואל־אלעזר הכהן ואל־עדת בני־ישראל את־השבי ואת־המלקוח ואת־השלל אל־המחנה אל־ערבת מואב אשר על־ירדן ירחו: ס שלישי שני כשהן מחוברין

יג ויצאו משה ואלעזר הכהן וכל־נשיאי העדה לקראתם אל־מחוץ למחנה: יד ויקצף משה על פקודי החיל שרי האלפים ושרי המאות הבאים מצבא המלחמה: טו ויאמר אליהם משה החייתם כל־נקבה: טז הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם למסר־מעל ביהוה על־דבר־פעור ותהי המגפה בעדת יהוה: יז ועתה הרגו כל־זכר בטף וכל־אשה ידעת איש למשכב זכר הרגו: יח וכל הטף בנשים אשר לא־ידעו משכב זכר החיו לכם: יט ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים כל הרג נפש וכל ׀ נגע בחלל תתחטאו ביום השלישי וביום השביעי אתם ושביכם: כ וכל־בגד וכל־כלי־עור וכל־מעשה עזים וכל־כלי־עץ תתחטאו: ס כא ויאמר אלעזר הכהן אל־אנשי

ת"א ויקצף משה · שבת סד פסחים עו: וכל אשה ידעת איש · יבמות ס: וכל הטף בנשים · שם קדושין סח: כל הורג נפש · יבמות סח: וכל בגד וכל · שבת סג. סד חולין נה: ויאמר אלעזר הכהן אל · עירובין סג פסחים כו:

רש"י

כומריהם יודעי חקיהם. ד"א לשון מושב שריהם כמו שמתורגם סרני פלשתים טורני פלשתאי: (יא) ויקחו את כל השלל וגו'. מגיד שהיו כשרים וצדיקים ולא נחשדו על הגזל לשלוח יד בבזה שלא ברשות שנאמר את כל השלל וגו' ועליהם מפורש בקבלה שניך כעדר הרחלים וגו' אף אנשי המלחמה שביך כולם צדיקים: שלל. הן מטלטלין של מלבוש ותכשיטים: בז. זהו ביזת מטלטלין שאינו תכשיט: מלקוח. אדם ובהמה. ובמקום שכתוב שבי אצל מלקוח שבי באדם ומלקוח בבהמה: (יג) ויצאו משה ואלעזר הכהן. לפי שראו את נערי ישראל יוצאים לחטוף מן הבזה: (יד) ויקצף משה על פקודי החיל. ממונים על החיל ללמדך שכל סרחון הדור תלוי בגדולים שיש כח בידם למחות: (טז) בדבר בלעם. אמר להם אפילו אתם מכניסים כל המונות (ס"א האומות) שבעולם אין אתם יכולים להם שמא מרובים אתם מן המצרים שהיו שש מאות רכב בחור בואו ואשיאכם עצה אלהיהם של אלו שונא זמה הוא וכו' כדאיתא בחלק ובספרי: הן הנה. מגיד שהיו מכירים אותן זו היא שנכשל פלוני בה: (יז) וכל אשה ידעת איש. ראויה ליבעל ואע"פ שלא נבעלה ולפני הציץ העבירום והראויה ליבעל פניה מוריקות: הרגו. למה חזר ואמר להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל שאם אני קורא הרגו כל זכר בטף וכל אשה יודעת איש וכל הטף בנשים וגו' איני יודע אם להרוג (וכל אשה יודעת) עם הזכרים או להחיות עם הטף לכך נאמר הרגו: (יט) מחוץ למחנה. שלא יכנסו לעזרה: כל הורג נפש. רבי מאיר אומר בהורג בדבר המקבל טומאה הכתוב מדבר. ולמדך הכתוב שהכלי מטמא אדם בחבורי המת כאילו נוגע במת עצמו או יכול אפילו זרק בו חץ והרגו ת"ל וכל נוגע בחלל הקיש הורג לנוגע מה נוגע ע"י חבורו אף הורג ע"י חבורו: התחטאו. במי נדה כדין שאר טמאי

רשב"ם

בעל כרחך לפי שאמר הקב"ה ואחר תאסף אל עמיך · מדרש אגדה: (יב) את השבי · אדם: ואת המלקוח · בהמות: ואת השלל · מטלטלין: (יג) אל מחוץ למחנה · כדי שלא יכנסו הבאים מן המלחמה במחנה · מפני טומאת

בְּמוֹתְבָנֵיהוֹן וְיָת כָּל בֵּית סִגְדַתְהוֹן אוֹקִידוּ בְּנוּרָא: יא וּשְׁבוֹ יָת כָּל עֲדָאָה וְיָת כָּל דִּבַרְתָּא בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא: יב וְאַיְתִיוּ לְוָת מֹשֶׁה וּלְוָת אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וּלְוָת כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת שִׁבְיָא וְיָת דִּבַרְתָּא וְיָת עֲדָאָה לְמַשְׁרִיתָא לְמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב דִּי עַל יַרְדְּנָא דִירֵחוֹ: יג וּנְפָקוּ מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְכָל רַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא לְקַדָּמוּתְהוֹן לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא: יד וּרְגֵיז מֹשֶׁה עַל מְמַנֵּי דְּחֵילָא רַבָּנֵי אַלְפִין וְרַבָּנֵי מָאוָתָא דַּאֲתוֹ מֵחֵיל קְרָבָא: טו וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה הֲקַיֵּימְתּוּן כָּל נֻקְבָּא: טז הָא אִנּוּן הֲוָאָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בַּעֲצַת בִּלְעָם לְשַׁקָּרָא שְׁקַר בְּמֵימְרָא דַייָ עַל עֵסַק פְּעוֹר וַהֲוַת מוֹתָנָא בִּכְנִשְׁתָּא דַייָ: יז וּכְעַן קְטוּלוּ כָל דְּכוּרָא בְּטַפְלָא וְכָל אִתְּתָא דִּידַעַת גְּבַר לְמִשְׁכַּב דְּכוּרָא קְטוּלוּ: יח וְכֹל טַפְלָא בִּנְשַׁיָּא דִּי לָא יְדַעוּ מִשְׁכַּב דְּכוּרָא קַיִּימוּ לְכוֹן: יט וְאַתּוּן שְׁרוֹ מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא שִׁבְעָא יוֹמִין כֹּל דִּי קְטַל נַפְשָׁא וְכֹל דִּי קְרֵב בְּקְטִילָא תַּדּוֹן עֲלוֹהִי בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה אַתּוּן וּשְׁבִיכוֹן: כ וְכָל לְבוּשׁ וְכָל מָן דִּמְשַׁךְ וְכָל עוֹבַד מְעַזֵּי וְכָל מָן דְּאָע תַּדּוֹן עֲלוֹהִי: כא וַאֲמַר

נתינה לגר

רומז למה שאמרו חז"ל בנמסרו על כרחם. (יא) ויקחו, ושבו. ה' כן מפני שלא לקחו (לעצמם) רק כמ"ש בפסוק שאח"ז, וַיָּבִיאוּ אל משה. (טז) למסר מעל, לשקרא שקר, ת' כאלו היה כתוב למעול מעל.

בעל הטורים

(משלי י"ד) יש דרך ישר ר"ת עולה כ"ד וס"ת שכר · שכר כ"ד אלף שהפיל מישראל בעצתו: (יז) ידעת איש · בגימט' אין בתולים חוזרין: יודעת · ג' במס' · הכא ואידך (שופטים כ"א) ואידך (תהלים קל"ט) נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד · והיינו דאיתא ביבמות שהעבירום לפני ציץ כל שפניה מוריקות בידוע שנבעלה והיינו נפלאים מעשיך שע"י נפלאות מעשיך נדע אם היא יודעת איש: וכל אשה יודעת איש למשכב · בגימט' (זהו) אם היא בת שלש שנים ויום א' (בבני סבוגים עם הפיבות) · ולא נפקד ממנו איש בגימט' לעבירות: (יט) חנו · ב' במס' · חנו מחוץ למחנה (ירמיה נ') חנו עליה סביב · פי' אע"פ שאמר חנו מחוץ למחנה חנו סביב דהיינו במחנה לויה כדכתיב והלוים יחנו סביב למשכן אהל מועד דטמאת מת מותר ליכנס במחנה לויה: (כא) ויאמר אלעזר הכהן · משה דבר לראשי האלפים פ' עברה וכם לא היו בידם כלי

רש"י

מהיה שאף לדברי האומר קברי כנענים אינן מטמאין באהל שנאמר ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם אתם קרוים אדם ולא כנענים מודה הוא שהכנענים מטמאין במגע ובמשא שלא נאמר אדם אלא אצל טומאת אהלים שנאמר אדם כי ימות באהל: אתם ושביכם · לא שהכנענים מקבלין טומאה וצריכין הזאה אלא מה אתם בני ברית אף שביכם כשיבואו לברית ויטמאו צריכין הזאה: (כ) וכל מעשה עזים · להביא כלי הקרנים והטלפים והעצמות: (כא) ויאמר אלעזר הכהן וגו' · לפי שבא משה לכלל כעס בא לכלל טעות

אבן עזרא

ופרע: טירותם · ארמוני המלכים: (יא) ויקחו את כל השלל ואת כל המלקוח · שם כלל לאדם ולבהמה: (יב) השבי · פרט לאדם: השלל · הם הבגדים: (יד) על פקודי החיל · מגזרת יפקוד ה' כמו פקודי החיל וכן מלת קרואי כמו קריאי: שרי האלפים ושרי המאות · הם מאה ושלשים ושנים: (טו) החייתם כל נקבה · הטעם אפי' אחת וכן אין כל ויתכן להיות כמשמעו כי כל נקבה החיו ורבים כן: (יז) טף · שם כלל לקטן זכר או נקבה: (יט) אתם ושביכם · בעבור הכבוד השוכן בתוכם: (כ) וכל מעשה עזים · כאשר פירשתי והנה כבגד בעבור שנגע בחלל הוא טמא כטעם וממנה כל בגד עד שתחטאו או תהיה מלת תתחטאו יוצאה וכן והתאויתם לכם כי הגבול הוא השעול: (כא) ויאמר אלעזר הכהן · כי חקת תורת הפרה לאלעזר נתנה ומשה אמר להם תתחטאו דרך כלל

רמב"ן

להכות בעבי הפרזי וכל עץ טוב להפיל וכל מעין מים לסתום וכל חלקה טובה להכאיב באבנים כמנהג השוללים ולא צוה להם דבר רק להנקם כאשר תמצא ידם והש"י אשר לו המלחמות נתן מדין ומלכיהם וערהם בידם ועל כן קצף על הנשים היודעות משכב זכר לא על דבר אחר וצוה בסוף הזכרים לנקמה והנה קצף על פקודי החיל וחלק כבוד לפינחס כי השם נתן לו את בריתו שלום ושמו בספרי אמר לו פינחס כשם שפקדתנו כן עשינו ולא ידעתי מהו שלא פקד תופס דבר בכתוב ואלו פקד אותם ועשו כאשר יכעוס · ואם פקד אותם חלילה שיעבור פינחס על מצוהו כי שאול אבד מלכותו על זה אבל הענין כאשר אמרתי שפקדם לתת נקמת ה' במדין ואמר פינחס נקמה גדולה עשינו בהם ואפשר לפרש שאמר לו כשם שהפקדתנו מהר סיני כדין התורה כי תצור אל עיר וגו' כך עשינו בהם ומשה קצף על הנשים הגדולות בעבור כן הנה היו לבני ישראל והוסיף כל זכר בטף בעבור הנקמה: (יט) אתם ושביכם · שיחטאו השבי בגדיהם הנוגעים בחלל וכל בגד וכל כלי עור אשר בידם כדין ישראל שלא יטמאו את הבגדים בבגדיהם ובכליהם: כל הורג נפש וכל נוגע בחלל · ר' מאיר אומר בהורגו בדבר המקבל טומאה הכתוב מדבר

ספורנו

מלחמה וביניו כלי הקדש והצוצרות התרועה ברשותו: (טו) החייתם כל נקבה · אע"פ שבמלחמת כל אומה תוך מז' אומות כתוב רק הנשים והטף והבהמה וכל אשר יהיה בעיר כל שללה תבוז לך לא היה לכם להחיות לפחות אותן הנשים שהכרתם שהיו לכם לתקלה בדבר בלעם: הרגו כל זכר בטף · אע"פ שאין ראוים למשכב וזה לנקמה שלא יגדל למדין נין ונכד:

זאת

הַצָּבָא הַבָּאִים לַמִּלְחָמָה זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ כב אַךְ אֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַכָּסֶף אֶת־
הַנְּחֹשֶׁת אֶת־הַבַּרְזֶל אֶת־הַבְּדִיל וְאֶת־הָעֹפָרֶת׃ כג כָּל־
דָּבָר אֲשֶׁר־יָבֹא בָאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בָאֵשׁ וְטָהֵר אַךְ בְּמֵי נִדָּה
יִתְחַטָּא וְכֹל אֲשֶׁר לֹא־יָבֹא בָּאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בַמָּיִם׃
כד וְכִבַּסְתֶּם בִּגְדֵיכֶם בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וּטְהַרְתֶּם וְאַחַר תָּבֹאוּ
אֶל־הַמַּחֲנֶה׃ ס רביעי כה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
כו שָׂא אֵת רֹאשׁ מַלְקוֹחַ הַשְּׁבִי בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה אַתָּה
וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְרָאשֵׁי אֲבוֹת הָעֵדָה׃ כז וְחָצִיתָ אֶת־
הַמַּלְקוֹחַ בֵּין תֹּפְשֵׂי הַמִּלְחָמָה הַיֹּצְאִים לַצָּבָא וּבֵין כָּל־
הָעֵדָה׃ כח וַהֲרֵמֹתָ מֶכֶס לַיהוָה מֵאֵת אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה

ת"א אך את הזהב. שבת יז: כל דבר אשר יבא באש. שבת נח נזיר לז סנהדרין לט ע"ג עה: במי נדה. שם: וכבסתם. קמא כה:

רש"י

שנתעלמו ממנו הלכות גיעולי נכרים וכן אתה מוצא בשמיני למלואים שנאמר ויקצוף על אלעזר ועל איתמר בא לכלל כעס בא לכלל טעות וכן בשמעו נא המורים ויך את הסלע ע"י הכעס טעה: אשר צוה ה' וגו'. תלה ההוראה ברבו: (כב) אך את הזהב וגו'. אע"פ שלא הזהיר לכם משה אלא על הלכות טומאה עוד יש להזהיר לכם על הלכות גיעול ואך לשון מיעוט כלומר ממועטין אתם מלהשתמש בכלים אפילו לאחר טהרתן מטומאת המת עד שיטהרו מבליעת איסור נבלות ורבותינו אמרו אך את הזהב לומר שצריך להעביר חלודה שלו קודם שיגעילנו וזהו לשון אך שלא יהא שם חלודה אך המתכת יהיה כמות שהוא: (כג) כל דבר אשר יבא באש. לבשל בו כלום: תעבירו באש. כדרך תשמישו הגעלתו מה שתשמישו על ידי חמין יגעילנו בחמין ומה שתשמישו על ידי צלי כגון השפוד והאסכלה ילבננו באור: אך במי נדה יתחטא. לפי פשוטו חטוי זה לטהרו מטומאת מת א"ל צריכין הכלים גיעול לטהרם מן האיסור וחטוי לטהרם מן הטומאה ורבותינו דרשו מכאן שאף להכשירן מן האיסור הטעין טבילה לכלי מתכות ומי נדה הכתובין כאן דרשו מים הראוים לטבול בהם נדה וכמה הם מ' סאה: וכל אשר לא יבא באש. כל דבר שאין תשמישו על ידי האור כגון כוסות וצלוחיות שתשמישן בצונן ולא בלעו איסור: תעבירו במים. מטבילו ודיו ודוקא כלי מתכות: (כד) אל המחנה. למחנה שכינה שאין טמא מת טעון שילוח ממחנה לויה וממחנה ישראל: (כו) שא את ראש. קח את החשבון: (כז) וחצית את המלקוח בין תופשי המלחמה וגו'. חציו לאלו וחציו לאלו:

ויפי

רמב"ן

ולימדך הכתוב שהכלי מטמא אדם בחבורי המת כאלו נגע במת עצמו יכול אפילו זרק בו חץ והרגו ת"ל וכל נוגע בחלל הקים הורג לנוגע מה נוגע ע"י חבורו אף הורג על ידי חבורו לשון רש"י. ולא נתכונו דבריו אלא שאם הרגו בדבר המקבל טומאה של כלי שטף אין האדם מטמא טומאת שבעה ולא צריך הזאה לפי שהכלי אב לטומאה והאדם שנטמא ממנו ראשון. ואם בכלי ברזל כבר למדנו לחרב שהוא כחלל להטמא טומאת שבעה ואם סבר הרב שכיון שנגע בכלי בעוד שהוא מחובר במת יטמא אותו כמת עצמו טומאת שבעה טומאה בחבורין מדרבנן היא בחבורי כלים כמ"ש כמו שמפורש במסכת נזירות בפרק שלשה מינין. ולשונו בספרי כך הוא רבי מאיר אומר בהורגו בדבר המקבל טומאה הכתוב מדבר שמטמא בהיסט או יכול אפילו זרק בו חץ והרגו ת"ל וכו' ופירושו שבא רבי מאיר ללמד מכאן שהמת מטמא במשא ואם הרגו במקל

אבן עזרא

ואלעזר פירש להם: (כב) הבדיל. ידוע: (כג) אך במי נדה יתחטא. היה נראה לנו כי הוא מי אפר הפרה כמו מי נדה לא זורק עליו וחז"ל אמרו כי טעמו בשיעור המים שתרחץ בהם האשה הנדה ודעתם רחבה מדעתנו: (כו) שא את ראש. פירשתיו: מלקוח. הבהמה: השבי. האדם ותחסר מלת וא"ו כמו שמש ירח: וראשי אבות העדה. הם הנשיאים: (כז) וחצית את המלקוח. שם כלל: (כח) אחד נפש. כמו

רשב"ם

טומאת נפש: (כג) אך במי נדה. של פרה אדומה לטהרם מטומאת נפש. ושאר דברים לנקותם מאיסור מאכל

אלעזר כהנא לגברי חילא דאתו מחיל קרבא דא גזרת אוריתא די פקיד יי ית משה: כב ברם ית דהבא וית כספא ית נחשא ית ברזלא ית אבצא וית עפרא: כג כל מדעם דמתעל בנורא תעברנה בנורא וידכי ברם במי אדיותא יתדי*) וכל די לא יתעל בנורא תעברנה במיא: כד ותחורון לבושיכון ביומא שביעאה ותדכון ובתר כן תעלון למשריתא: כה ואמר יי למשה למימר: כו קביל ית חשבן דברת שביא באנשא ובבעירא את ואלעזר כהנא ורישי אבהת כנשתא: כז ותפלג ית דברתא בין גברי מגיחי קרבא דנפקו לחילא ובין כל כנשתא: כח ותפרש נסיבא

*) נכ"י הנוסח (תדון עלוהי) ידכי ·

נתינה לגר

(כד) וכבסתם ותחוורון. אף שבכל המקומות שכוונת הקרא הוא כבוס לטהרה, ית' „נצע" ורק כשהוא לנקיות לבד ית' „חור" והכא הוא לטהרה ככל כלי מדין? אפשר מפני שכתוב אח"כ „וטהרתם" ש"מ

בעל הטורים

מתכות אלא בגדים חשובים · אבל אלעזר הכהן דבר לאנשי הצבא וראה בידם כלי של תשמיש המצאים בבתים לכך הורה להם דיני גיעול · א"נ לפי שהיתה ההזאה על ידו לכך הורה להם ג"כ דיני גיעול: (כד) וטהרתם · ב' · הכא ואידך וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם · שעם הלכות גיעול הורה טהרת הכלים שהיא בהזאה: (כו) מלקוח · ב' · שא את ראש מלקוח היוקח

רמב"ן

יד או ברומח אפילו אין בו ברזל ונשאו בהם בשעה שמת מטמא אותו במשא טומאה שבעה ולא נתכוין בדבר המקבל טומאה לכלי קבול אלא בדבר שהאדם מקבל בו טומאה מן המת עצמו כגון המשא וריטא דברייתא התם מנין שמטמא בהיסט אמרת ק"ו מה נבלה קלה הרי היא מטמאה בהיסט מת חמור לאו דין הוא שמטמא בהיסט אי מה להלן טומאת ערב אף כאן טומאת ערב אמרו היסטו כמגעו הקל וחומר שמגעו טומאה שבעה מקום שמגעו טומאת ערב היסטו טומאת ערב רבי מאיר אומר וכו' ומכאן יתברר פירושם שהיה לענין שאמרנו האי אי תנא קמא משא המת מן הק"ו ואפי' לטומאת שבעה דלית ליה דיו והביאו רבי מאיר מן הכתוב הזה דאית ליה דיו ולא אתי בק"ו כדאיתא בבבא קמא בפ' כיצד הרגל: (כג) תעבירו באש וטהר · אין הכלי שנגע במת או בנבלה נטהר באש שאין טבילת התורה אלא במים ולפיכך הוצרכו רבותינו לפרש שזו הטהרה להגעילם מאיסורי המאכלות שבלעו ביד הגוים וזה אמת בלי ספק: וכל אשר לא יבא באש · כל דבר שאין תשמישו ע"י האור כגון כוסות וצלוחיות וקיתונות שתשמישן בצונן ולא בלעו איסור תעבירו במים מטבילן ודיו לשון רש"י · ואינו נכון בעיני שאין לשון תעבירו טבילה כי היה אומר תביאו במים שהוא לשון הטבילה כמו במים יובא וטמא עד הערב וטהר ועוד שאף הכלים שתשמישן בצונן צריכים הכשר מן האיסור שבהן מלבד הטבילה הזו ואיך לא יזכיר הכשרן כאשר עשה בכלים באש וכשלמדו חכמים טבילה זו לא הזכירו בה המקרא הזה אלא דרשו אך במי נדה יתחטא מים שהנדה טובלת בהם אבל פי' תעבירו במים לכבסם ולשפשף אותם במים יפה עד שתסור חלודה שנדבקה בהם מן האסור שנשתמש בהם שזהו הכשרן מן האיסור יאמר הכתוב דבר שתשמישו באש תביאו באש כדרך שהיה התשמיש בו באיסורים אם תשמישו באור ממש כגון הברזל והנחשת וגם הכסף והזהב מלבנו באור ואם ע"י חמין כגון הבדיל והעופרת מגעילו בחמין ודבר שלא נשתמשו בו באש אלא בצונן תדיחו אותו במים עד שיתמרק ויטהר וכך אמרו חכמים מדיחן ומטבילן והן טהורים · ולשון ספרי תעבירו באש כגון הסכינין מפני כיות ניעול עבודת גילולים וכל אשר לא יבא באש כגון הכוסות תעבירו במים מפני ניעול עבודת גילולים ולא הוצרך הכתוב לחזור ולהזכיר הטבילה שכבר הזכיר אותה אך במי נדה יתחטא ואחרי פליטת האסור כולם שוים בדין הטבילה · ולבי מהרהר עוד לומר שהטבילה הזו מדבריהם והמקרא אסמכתא עשו אותו וכן אונקלוס מתרגם אותו בחטוי הזאה של אפר פרה והצריכו אותה חכמים בכלי המתכות בלבד מפני שיש בהם כלים שתשמישן באור וכלי ראשון ובכלי שני ובצונן וזה צריך תלמוד והזהיר אותם עתה בהגעלת כלי מדין מאיסורי הגוים ולא אמר להם זה מתחלה בכלי סיחון ועוג שלקחו גם שללם כמו שאמר רק הבהמה בזזנו לנו ושלל הערים אשר לכדנו והטעם כי סיחון ועוג מלכי האמורי הם וארצם מנחלת ישראל היא והותר להם כל שללם אפילו האיסורים דכתיב ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת ואמרו רבותינו קדלי דחזירי אשתרי להו אבל מדין לא היה משלהם ולא לקחו את ארצם רק לנקום נקמתם הרגו אותם ולקחו שללם ולכך נהג מאיסור בכליהם וכן בדין הטומאה שהזהירם עתה ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים וגו' כי מלחמת סיחון ועוג בה היו כל ישראל וטומאה הותרה בצבור ועל דרך הפשט הזהירם ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים ותתחטאו כדי שלא יטמאו את העם אבל שם כולם היו שוים בדבר: (כח) והרמות מכס לה' · גם המכס הזה מפני שהיה השלל הזה

ספורנו

(כא) זאת חקת התורה · מה שאמר לכם משה שתתחטאו ג' וז' הוא דין חקת התורה של פרה אדומה לטהר מטומאת מת: (כב) אך את הזהב · אבל כלי מתכות מלבד אותה הטהרה צריך שתגעילו אותם: (כג) וטהר · מגעולי עבודת כוכבים: אך במי נדה יתחטא · שלא יהא מטומאת מת בלבון אע"פ שנראה כמו חדש: (כז) וחצית את המלקוח · מפני שהיתה המלחמה מלחמת נקמה על מה שנעשה נגד כולם רצה שיתקיים בכולם ואכלת את שלל אויביך כענין דוד בשלל

עמלק

הַיֹּצְאִים לַצָּבָא אֶחָד נֶפֶשׁ מֵחֲמֵשׁ הַמֵּאוֹת מִן־הָאָדָם וּמִן־
הַבָּקָר וּמִן־הַחֲמֹרִים וּמִן־הַצֹּאן׃ כט מִמַּחֲצִיתָם תִּקָּחוּ
וְנָתַתָּה לְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן תְּרוּמַת יְהוָה׃ ל וּמִמַּחֲצִת בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל תִּקַּח ׀ אֶחָד ׀ אָחֻז מִן־הַחֲמִשִּׁים מִן־הָאָדָם מִן־
הַבָּקָר מִן־הַחֲמֹרִים וּמִן־הַצֹּאן מִכָּל־הַבְּהֵמָה וְנָתַתָּה אֹתָם
לַלְוִיִּם שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן יְהוָה׃ לא וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה
וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ לב וַיְהִי
הַמַּלְקוֹחַ יֶתֶר הַבָּז אֲשֶׁר בָּזְזוּ עַם הַצָּבָא צֹאן שֵׁשׁ־מֵאוֹת
אֶלֶף וְשִׁבְעִים אֶלֶף וַחֲמֵשֶׁת אֲלָפִים׃ לג וּבָקָר שְׁנַיִם
וְשִׁבְעִים אָלֶף׃ לד וַחֲמֹרִים אֶחָד וְשִׁשִּׁים אָלֶף׃ לה וְנֶפֶשׁ
אָדָם מִן־הַנָּשִׁים אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ מִשְׁכַּב זָכָר כָּל־נֶפֶשׁ שְׁנַיִם
וּשְׁלֹשִׁים אָלֶף׃ לו וַתְּהִי הַמֶּחֱצָה חֵלֶק הַיֹּצְאִים בַּצָּבָא
מִסְפַּר הַצֹּאן שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וְשִׁבְעַת
אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ לז וַיְהִי הַמֶּכֶס לַיהוָה מִן־הַצֹּאן שֵׁשׁ
מֵאוֹת חָמֵשׁ וְשִׁבְעִים׃ לח וְהַבָּקָר שִׁשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אָלֶף
וּמִכְסָם לַיהוָה שְׁנַיִם וְשִׁבְעִים׃ לט וַחֲמֹרִים שְׁלֹשִׁים אֶלֶף
וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וּמִכְסָם לַיהוָה אֶחָד וְשִׁשִּׁים׃ מ וְנֶפֶשׁ אָדָם
שִׁשָּׁה עָשָׂר אָלֶף וּמִכְסָם לַיהוָה שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים נָפֶשׁ׃
מא וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת־מֶכֶס תְּרוּמַת יְהוָה לְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ חמישי מב וּמִמַּחֲצִית בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר חָצָה מֹשֶׁה מִן־הָאֲנָשִׁים הַצֹּבְאִים׃ מג וַתְּהִי
מֶחֱצַת הָעֵדָה מִן־הַצֹּאן שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף
שִׁבְעַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ מד וּבָקָר שִׁשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים
אָלֶף׃ מה וַחֲמֹרִים שְׁלֹשִׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ מו וְנֶפֶשׁ
אָדָם שִׁשָּׁה עָשָׂר אָלֶף׃ מז וַיִּקַּח מֹשֶׁה מִמַּחֲצִת בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל אֶת־הָאָחֻז אֶחָד מִן־הַחֲמִשִּׁים מִן־הָאָדָם וּמִן־

הבהמה   כצ״ל לא בפשטא

ת״א ותהי מחלת העדה · בקרא ג׳: נפש אדם · יבמות סא כריתות ו׳:

קדם יי מן גברי מגיחי קרבא דנפקו לחילא חד נפשא מחמש מאה מן אנשא ומן תורי ומן חמרי ומן ענא: כט מפלגותהון תסבון ותתן לאלעזר כהנא אפרשותא קדם יי: ל ומפלגות בני ישראל תסב חד דאתאחד מן חמשין מן אנשא מן תורי מן חמרי ומן ענא מכל בעירא ותתן יתהון לליואי נטרי מטרת משכנא דיי: לא ועבד משה ואלעזר כהנא כמא די פקיד יי ית משה: לב והוה דברתא שאר בזא די בזו עמא די נפקו לחילא ענא שית מאה ושבעין וחמשא אלפין: לג ותורי שבעין ותרין אלפין: לד וחמרי שתין וחד אלפין: לה ונפשא דאנשא מן נשיא די לא ידעו משכב דכורא כל נפשתא תלתין ותרין אלפין: לו והות פלגותא חלק גבריא די נפקו לחילא מנין ענא תלת מאה ותלתין ושבעא אלפין וחמש מאה: לז והוה דנסיב קדם יי מן ענא שית מאה ושבעין וחמש: לח ותורי תלתין ושתא אלפין ונסיבהון קדם יי שבעין ותרין: לט וחמרי תלתין אלפין וחמש מאה ונסיבהון קדם יי שתין וחד: מ ונפשא דאנשא שתא עשר אלפין ונסיבהון קדם יי תלתין ותרין נפשא: מא ויהב משה ית נסיב אפרשותא דיי לאלעזר כהנא כמא די פקיד יי ית משה: מב ומפלגות בני ישראל די פלג משה מן גבריא די נפקו לחילא: מג והות פלגות כנשתא מן ענא תלת מאה ותלתין ושבעא אלפין וחמש מאה: מד ותורי תלתין ושתא אלפין: מה וחמרי תלתין אלפין וחמש מאה: מו ונפשא דאנשא שתא עשר אלפין: מז ונסיב משה מפלגות בני ישראל ית דאתאחד חד מן חמשין מן אנשא ומן בעירא ויהב יתהון לליואי נטרי מטרת

נתינה לגר

שהכנוס הוא רק לנקיות ואף שפשטות הכתוב ,ושהדתם" שב על ישראל מ"מ מיהור הכתוב צמד שהיתם לנקיות , כי כבר כתב רהמגא על פסוק כ' וכל בגד , וע' במס' ב"ק (כ"ה ע"ב). (כח) אחד נפש , הדא נפשא. פירש את' בלשון נקבה כי נפש ל' נקבה.

בעל הטורים

מגבור מלקות פי' היוקה מגבור מלקות זאתם לקחתם מגבור מלקות לכן את את רלה מלקוח ותהן ממנו מכם לה' : (ל) אחז · ד' · הכא ואידך אחז לאלעזר וגו' אחז לאיתמר בד"ה (א' כ"ד) בענין המשמרות (אסתר א') חור כרפס ותכלת אחוז בשביל שנעשו משמרות לעמוד על השיר · נעלו אחד אחוז מן התמשים · כרפס ותכלת אחוז · מגמד אע"פ שלא נלמוו

רש"י

(לב) ויהי המלקוח יתר הבז · לפי שלא נלטוו להרים מכם מן המטלטלין אלא מן המלקוח · כתב את הלשון הזה ויהי המלקוח שבא לכלל חלוקה ולכלל מכם שהיה עודף על בז המטלטלין אשר בזזו עם הצבא איש לו ולא בא לכלל חלוקה מספר הגאמן וגו' : (מב) וממחצית בני ישראל אשר חצה משה · לעדה והוציאם להם מן האנשים הצובאים : (מג) ותהי מחצת העדה · כך וכך : (מז) ויקח משה וגו' :

אבן עזרא

נפש אחד : (ל) אחד אחוז · כמו והאחוז אחוז ובניהם דבקים כאשר פירשתי : מכל הבהמה · כמו גמלים והנה לא לקח אלעזר מהם הלק אולי היו מעטים ועל כן לא נזכר המספר בהביאו ולא המספר שלקחו הלוים : (לב) יתר הבז · חוץ מאשר אכלו על כן אמר יתר והזכיר מספרם כי היה מספר רב ולא במעט שלא כמוהו ג"כ הזכיר המכם כי גם הוא רב ומלת מכם מפועלו הכפל על משקל וממר ליולדתו הוא מגזרת תכסו על השה והטעם חלק · ואמר מן האדם ומן

רמב"ן

מנקמת ה' בארץ לא להם אבל בארץ סיחון ועוג לא נתנו לכהנים וללוים מהם כלום אבל הוזהרו מהם שנאמר וחלק לא יהיה לך בתוכם אפילו בבזה : (לא) ויעש משה ואלעזר הכהן · ולא הזכיר הנשיאים כי בידוע שעשו מצות משה שהוא השלים עליהם אבל בענין הפקודים אמר אלה הפקודים אשר פקד משה והכהן ונשיאי ישראל ואולי הטעם בכאן כי השם צוה שיהיו עם אבות העדה בעבור שהוא דבר שבממון ולא יחשדו את אלעזר שיקח יותר מן המצווה לו והמצוה רשות בהם והם אמרו חלילה לנו כי מלאך ה' הוא ואין צורך להיותנו שם : (לו) ותהי המחצה חלק היוצאים בצבא · הוצרך הכתוב לפרט הזה שיזכיר כמה המחצה וכמה המכס להודיע כי מן היום שלקחו המלקוח הזה עד שמנו אותו והנו אותו והפרישו ממנו המכס ונתנוהו לאלעזר הכהן מכל המקנה הגדול הזה לא מת אחד

ספורנו

עמלק כאמרו הנה לכם ברכה משלל אויבי ה' : (לב) יתר הבז אשר בזזו · כי נכסי הכתים בזזו אנשי הצבא לכם : לבדם :

הַבְּהֵמָה וַיִּתֵּן אֹתָם לַלְוִיִּם שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ מח וַיִּקְרְבוּ אֶל־מֹשֶׁה הַפְּקֻדִים אֲשֶׁר לְאַלְפֵי הַצָּבָא שָׂרֵי הָאֲלָפִים וְשָׂרֵי הַמֵּאוֹת׃ מט וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה עֲבָדֶיךָ נָשְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה אֲשֶׁר בְּיָדֵנוּ וְלֹא־נִפְקַד מִמֶּנּוּ אִישׁ׃ נ וַנַּקְרֵב אֶת־קָרְבַּן יְהוָה אִישׁ אֲשֶׁר מָצָא כְלִי־זָהָב אֶצְעָדָה וְצָמִיד טַבַּעַת עָגִיל וְכוּמָז לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵינוּ לִפְנֵי יְהוָה׃ נא וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֶת־הַזָּהָב מֵאִתָּם כֹּל כְּלִי מַעֲשֶׂה׃ נב וַיְהִי ׀ כָּל־זְהַב הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הֵרִימוּ לַיהוָה שִׁשָּׁה עָשָׂר אֶלֶף שְׁבַע־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים שָׁקֶל מֵאֵת שָׂרֵי הָאֲלָפִים וּמֵאֵת שָׂרֵי הַמֵּאוֹת׃ נג אַנְשֵׁי הַצָּבָא בָּזְזוּ אִישׁ לוֹ׃ נד וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֶת־הַזָּהָב מֵאֵת שָׂרֵי הָאֲלָפִים וְהַמֵּאוֹת וַיָּבִאוּ אֹתוֹ אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד זִכָּרוֹן לִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי יְהוָה׃ פ

ששי שלישי כשהן מחוברין

לב א וּמִקְנֶה ׀ רַב הָיָה לִבְנֵי רְאוּבֵן וְלִבְנֵי־גָד עָצוּם מְאֹד וַיִּרְאוּ אֶת־אֶרֶץ יַעְזֵר וְאֶת־אֶרֶץ גִּלְעָד וְהִנֵּה הַמָּקוֹם מְקוֹם מִקְנֶה׃ ב וַיָּבֹאוּ בְנֵי־גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֶל־נְשִׂיאֵי הָעֵדָה לֵאמֹר׃ ג עֲטָרוֹת וְדִיבֹן וְיַעְזֵר וְנִמְרָה וְחֶשְׁבּוֹן

ת״א לא נפקד ממנו איש · שבת סד יבמות סא : ונקרב את קרבן ה׳ · שבת סד יומא כג זבחים קג תמורה ז יג : ומקנה רב · בכורות ד : עטרות ודיבון · ברכות ח :

רש״י

(מח) הפקודים · הממונים : (מט) ולא נפקד · לא נחסר ותרגומו ולא שגא · אף הוא לשון ארמי חסרון כמו אנכי אחטנה תרגומו דהות שגיא ממניגא וכן כי יפקד מושבך יחסר מקום מושבך איש הרגיל לישב שם וכן ויפקד מקום דוד נחסר מקומו ואין איש יושב שם: (נ) אצעדה · אלו צמידים של רגל : וצמיד · של יד : עגיל · כמי אזן : וכומז · דפוס של בית הרחם לכפר על הרהור הלב של בנות מדין : (ג) עטרות ודיבון

רמב״ן

ו״ה גם וכן במחנות העדה ללוים : וטעם (מט) עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה אשר בידינו · לאמר הנה השם עשה תשועה גדולה על ידינו שלא מת במלחמה אחד מכל אנשי הצבא אשר בידינו ולא הוכה בחרב שיפקד מן הצבא ולפיכך אנחנו הפלים להקריב קרבן ה׳ המציל אותנו להיות לנו כופר נפשותינו אשר פדה אותנו ממות ובמלחמה מידי חרב ורבותינו דרשו ולא נפקד ממנו איש לדבר עבירה יאמר שהיו בכל עת בידינו

רשב״ם

מאכל הנבלע מאיסור מאכל בכלים : (מט) עבדיך נשאו את ראש וגו׳ · לא נפקד ממנו איש במגפה · לפיכך · ונקרב את קרבן ה׳ לכפר על נפשותינו שנדרנו מלפני החשבון שנמנינו כדי שלא ישלוט בנו נגף ולפיכך צוה הקב״ה לתתו על עבדת אהל מועד שכן מצינו בכי תשא וגו׳ · ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם · ולקחת את כסף הכפורים מאת בני ישראל ונתת אותו על עבדת אהל מועד והיו לבני ישראל לזכרון וגו׳ · אף כאן ויביאו אותו אל אהל מועד לזכרון לפני ה׳ · מאבא מורי הרב רבי מאיר שמעתי שיטה זו ועיקר ·

חשים

משכנא דיי כמא די פקיד יי ית משה: מח וקריבו לות משה מניניא דממנן לאלפי חילא רבני אלפין ורבני מאותא: מט ואמרו למשה עבדיך קבילו ית חשבן גברי מגיחי קרבא דבידנא ולא שגא מננא אנש: נ וקרבנא ית קרבנא דיי גבר דאשכח מן דדהב שירין ושבכין עזקן קדשין ומחוך לכפרא על נפשתנא קדם יי: נא ונסיב משה ואלעזר כהנא ית דהבא מנהון כל מן דעובדא: נב והוה כל דהב אפרשותא די אפרישו קדם יי שתת עשר אלפין שבע מאה וחמשין סלעין מן רבני אלפין ומן רבני מאותא: נג גברי דחילא בזו גבר לנפשה: נד ונסיב משה ואלעזר כהנא ית דהבא מן רבני אלפין ומאותא ואיתיו יתה למשכן זמנא דכרנא לבני ישראל קדם יי:

א ובעיר סגי הוה לבני ראובן ולבני גד תקיף לחדא וחזו ית ארע יעזר וית ארע גלעד והא אתרא אתר כשר לבית בעיר: ב ואתו בני גד ובני ראובן ואמרו למשה ולאלעזר כהנא ולרברבי כנשתא למימר: ג *) מכללתא ומלבשתא וכומרין דבית

נתינה לגר

*) הפסוק הזה חסר בכ"י.

(נ) וצמיד, ושבבין. ע' באוג"ר שנ' "ושבכין" בשני ביתי"ן, והחזיק עוד לאמת את גרסתו מתיב"ע ששם הוא "שיווין" בשני ווי"ן, ולפי השערתו הוא מענין "שיבכא" בל"ת שענינו "שכן" בל"ע, והוא קרוב לענין "צמיד" (וכ"ה גם דעת הדר' לעווי), ועי' בערוך שגרס בכ"ף מל' "שבך" שענינו רשת, ועמ"ש (בראשית כ"ד כ"ב, שמות ל"ה כ"ב) ששם מתחבר שירין ושבכין. וכומז, ומחוך. עי' ערוך שפירש שהוא כמו "משוך" והוא בחלוף אהח"ע, שהוראתו דחיקה ולחיצה וכ"ה בתיב"ע, וכמ"ש רש"י ע"פ דרשת רז"ל במס שבת (דף ס"ד ע"א).

לב (ג) עטרות, מכללתא. הוא כמו "עטרה" שכן "כלילת יופי" ת' "משכללא בשופרי" ר"ל נותנת כתרים, ולפ"ז היה יותר נכון לגרוס "מכללתא" כמו שהביא בעל אוג"ר, אבל באמת היא היא, כי שרש שניהם הוא "כלל" וכן "ושמת עטרות" (זכריה ו' י"א) ת' "כליל רב". ודיבן, ומלבשתא. ר"ל נותנת לבושי מלכות, יותר נראה שני', מדבשתא" כמו שת' יב"ע והירושלמי הכא ולקמן פסוק ל"ד ת' "דיבון" שדיבון הוא מל' דוב שזב בעברית הוא "דוב" בארמית ומדבשתא הוא "דוב דבש" ואף כי הפעל "דוב" או "דאב" נמצא לרוב אצל "זיבה של טומאה" כידוע למעיינים בתרגומים, מ"מ בתלמוד [פסחים ע"ד ע"ב] נמצא "מידב דאיב" וכן "ויזובו מים" [תהלים ק"ה מ"א] ת' "ודאיבו מיא". ויעזר, וכומרין. ר"ל כהני אליל וכמ"ש לעיל כ"א כ"ח "כמריא דפלחין בית דחלא" ואפשר שהוא ט"ס וצ"ל "וכוורין" כמו שת' יב"ע והירושלמי, וכ"ת לעיל (כ"א ל"ב) ע"ש, ור"ל דגים והשם כוורי נמצא רק בת' ירושלמי, ועי' מ"ש לקמן בסוף הפסוק שהת' הזה הוא מהירושלמי. ונמרה וחשבון, ובית נמרי ובית חשבון.

בעל הטורים

ליתן מכס אלא מן האדם והבהמה מעלמן כתנו מכוות המטלטלין דילפינן ואתוו דהכא מאתוו דהתם: (א) ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד. כאן הקדים ראובן: ויאמרו בני גד ובני ראובן. הקדים גד אלא תחלה הקדים ראובן שהיה הגדול ואח"כ הקדים גד שהיו גבורים והוגיהם נכרים דכתיב וטרף זרוע אף קדקד. פעמים הוזכרו בני גד ובני ראובן בפרשה זו וחסו (משלי כ') נחלה מבוחלת בראשונה ואחריתה לא תברך. מבוחלת כתיב בחי"ת בשביל ח' פעמים שהוזכרו על נחלתן ליקח

אבן עזרא

הנשמה. שם כלל: (מח) הפקודים. פירשתיו: (מט) אשר בידינו. בעבור היותם נרשמים וכן ולקחת בידך עשרה אנשים: (נ) ועגיל. כמתכונת או כסף: אצעדה. היא על הזרוע כי כן כתוב: וצמיד. ליד: טבעת. כאצבע: עגיל. באזנים כי כן כתוב אולי נקרא כן בעבור היותו עגול: וכומז. כחבריו: (נא) כל כלי מעשה. הגיד הכתוב שלא היה בהם כלי שבור: (נג) אנשי הצבא בזזו איש לו. הזכיר הכתוב זה להודיע כי זהב רב וכלי מעשה בזזו כל אחד: (א) לבני ראובן. כי הוא בן הגבירה: מקום מקנה. כי שם מרעה טוב: (ב) ויבאו בני גד. הם היו בעלי העצה בתחלה

רמב"ן

ולא נפקד איש מאתיו אשר בגבא אל מקום אחר לעבור עבירה ואמר להם משה א"כ קרבן זה למה אמרו לו לכפר על נפשותינו מהרהור הלב: (נד) ויבאו אותו אל אהל מועד זכרון לבני ישראל. יראה מזה שעשו מהם כלי שרת ומסרום לגבור לזכרון לכל בני ישראל שיעשו בהם עבודת ה' לדורות שאם באו הכלים האלה לאוצר בית השם היה ראוי שיאמר זכרון להם לפני ה' כי בני ישראל יכלול את כל העם והזכרון בדבר קיים הוא: (ב) ויבאו בני גד ובני ראובן. הקדים הכתוב בני ראובן בפסוק הראשון ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד כמשפט כי הוא הבכור ובן הגבירה וכן כשיספר הכתוב המעשה הזה יאמר ולראובני ולגדי נתתי אבל בכל הפרשה הזו יקדים בני גד כי הם נתנו העצה הזאת והם היו המדברים תחלה למשה בנחלה הזאת והם היו גבורים יותר מבני ראובן כמו שנאמר

ספורנו

(נ) לכפר על נפשתינו. ע"ד פשור שלא מחינו בהוטאים: (נא) ויקח משה. קבל מהם ושקל: כל כלי מעשה. כל מין כלי שהיה תכשיט של נשים במעשה פעור: (נד) ויקח משה. אחר ששקל הביא אותו אל אהל מועד: זכרון לבני ישראל. לכפרת עון פעור: (ג) עטרות ודיבון. כל אחת מהן לבדה היא ארץ מקנה:

האחיכם

וְאֶלְעָלֵה וּשְׂבָם וּנְבוֹ וּבְעֹן׃ ד הָאָרֶץ אֲשֶׁר הִכָּה יְהוָה לִפְנֵי עֲדַת יִשְׂרָאֵל אֶרֶץ מִקְנֶה הִוא וְלַעֲבָדֶיךָ מִקְנֶה׃ ס ה וַיֹּאמְרוּ אִם־מָצָאנוּ חֵן בְּעֵינֶיךָ יֻתַּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לַעֲבָדֶיךָ לַאֲחֻזָּה אַל־תַּעֲבִרֵנוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן׃ ו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לִבְנֵי־גָד וְלִבְנֵי רְאוּבֵן הַאַחֵיכֶם יָבֹאוּ לַמִּלְחָמָה וְאַתֶּם תֵּשְׁבוּ פֹה׃ ז וְלָמָּה תְנוּאוּן תניאון קרי אֶת־לֵב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵעֲבֹר אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַן לָהֶם יְהוָה׃ ח כֹּה עָשׂוּ אֲבֹתֵיכֶם בְּשָׁלְחִי אֹתָם מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ לִרְאוֹת אֶת־הָאָרֶץ׃ ט וַיַּעֲלוּ עַד־נַחַל אֶשְׁכּוֹל וַיִּרְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וַיָּנִיאוּ אֶת־לֵב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְבִלְתִּי־בֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַן לָהֶם יְהוָה׃ י וַיִּחַר־אַף יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּשָּׁבַע לֵאמֹר׃ יא אִם־יִרְאוּ הָאֲנָשִׁים הָעֹלִים מִמִּצְרַיִם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה אֵת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב כִּי לֹא־מִלְאוּ אַחֲרָי׃ יב בִּלְתִּי כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה הַקְּנִזִּי וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן כִּי מִלְאוּ אַחֲרֵי יְהוָה׃ יג וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל וַיְנִעֵם בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה עַד־תֹּם כָּל־הַדּוֹר הָעֹשֶׂה הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃ יד וְהִנֵּה קַמְתֶּם תַּחַת אֲבֹתֵיכֶם תַּרְבּוּת אֲנָשִׁים חַטָּאִים לִסְפּוֹת עוֹד עַל חֲרוֹן אַף־יְהוָה אֶל־יִשְׂרָאֵל׃ טו כִּי תְשׁוּבֻן מֵאַחֲרָיו וְיָסַף עוֹד לְהַנִּיחוֹ בַּמִּדְבָּר וְשִׁחַתֶּם

רש"י

וגו' · מארץ סיחון ועוג היו: (ו) האחיכם · לשון תמיהה הוא: (ז) ולמה תניאון · תסירו ותמנעו לבם מעבור שיהיו סבורין שאתם יראים לעבור מפני המלחמה וחוזק הערים והעם: (ח) מקדש ברנע · כך שמה ושני קדש היו: (יב) הקנזי · חורגו של קנז היה וילדה לו אמו של כלב את עתניאל: (יג) וינעם · ויטלטלם · מן נע ונד (ס"א וטלטלם בנע ונד): (יד) לספות · כמו ספו שנה על שנה · עולותיכם ספו

רמב"ן

בהם וטרף זרוע אף קדקד ולפיכך לא היו יראים לשבת לבדם בארץ הזאת מפני יושבי הארץ והנה משה חשד אותם כי יאמרו כן מפחד אנשי ארץ כנען שאמרו בהם המרגלים לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו ולכן אמר להם שאינם בוטחים בה' כאבותם ויסף עוד להעניסם בהם להניחם במדבר ולכך ענו אותו הלילה שנירא מהם אבל נעבור חלוצים למלחמה ונהיה מהירים

אבן עזרא

על כן הקדימם הכתוב: (ה) ויאמרו יותן · אמר ויאמרו פעם אחרת בעבור שארכו הדברים י"א כי את הוא פעול יותן ולא אדע למה זה כי הנה כתוב נעתם ארץ · יחלק הארץ ולא נשא אותם הארץ אשר הוא בא שמה בקרבו: (ז) תניאון · כמו תשברון: (ט) ויעלו עד נחל אשכול · כי העולים מצפון הלכו לנגב: (יא) לא מלאו · קל הלמ"ד והוא מהבנין הכבד מלא קרנך שמן לא השלימו מה שהתחילו: (יב) כלב בן יפנה · בתחלה כאשר דבר השם ומלת מלאו כמו בקשו נפשי שלא באו מקדש: (יג) וינעם · מגזרת נע ונד בעבור שלא נחו: (יד) תרבות · מגזרת אשר טפחתי ורביתי והוא קרוב מגזרת על כל רב ביתו והטעם גדול השנים: לספות · כמו להוסיף רק הוא מגזרת אחר וכמוהו ספו על זבחיכם כי לא מצאנו בבעלי היו"ד מזה הגזרה בבנין הקל חסר יו"ד:

וערים

נמרין ובית חשבנא ובעלי דבבא וסיעת בית קברתא דמשה ובעון *): ד ארעא די מחא יי ית יתבהא קדם כנשתא דישראל ארע כשרא לבית בעיר היא ולעבדיך אית בעיר: ה ואמרו אם אשכחנא רחמין בעינך יתיהיב ית ארעא הדא לעבדיך לאחסנא לא תעברננא ית ירדנא: ו ואמר משה לבני גד ולבני ראובן האחיכון יעלון לאגח קרבא ואתון תיתבון הכא: ז ולמא תונון ית לבא דבני ישראל מלמעבר לארעא דיהב להון יי: ח כדין עבדו אבהתכון כד שלחית יתהון מרקם גיאה למחזי ית ארעא: ט וסליקו עד נחלא דאתכלא וחזו ית ארעא ואוניו ית לבא דבני ישראל בדיל דלא למעל לארעא דיהב להון יי: י ותקיף רגזא דיי ביומא ההוא וקיים למימר: יא אם יחזון גבריא דסליקו ממצרים מבר עשרין שנין ולעלא ית ארעא די קיימית לאברהם ליצחק וליעקב ארי לא שלימו בתר דחלתי: יב אלהן כלב בר יפנה קנזאה ויהושע בר נון ארי אשלימו בתר דחלתא דיי: יג ותקיף רגזא דיי בישראל ואחרינון במדברא ארבעין שנין עד סף כל דרא דעביד דביש קדם יי: יד והא קמתון בתר אבהתכון תלמידי גבריא חיביא לאוספא עוד על תקוף רגזא דיי לישראל: טו ארי תתובון מבתר דחלתה ואוסף עוד

*) עיין מה שכתב על תרגום זה רבינו כ״ח י״י· והנה במ״ג של רע״ח ושל רפ״ו גרס: „ובעל דיבון וסימא וקבורתא״, ובחומש קטן של ל״ש גרס: „שבללתא ומלבשתא שופן ובית נמרי ובית חושבנא ובעלי דבבא וסיעת״ וכו׳· ועיין תרגום ירושלמי כאן גם להלן פסוק ל״ד ול״ה. היידנהיים

נתינה לגר

פ׳ לקמן פסוק ל״ח ששם כתיב גם בעברית „בית נמרה״ אבל יקשה מדוע ת׳ „בית חשבון״ הלא לקמן פסוק ל״ז כתיב „חשבון״? ובחומשי רוו״ה הנוסחא „וכומרין דבית נמרין ובית חשבנא״. ואלעלה, ובעלי דבבא. ר״ל שונאים, ולדעתו „אלעלה״ נרדף עם „בליעל״, אולי כוונתו הם פריצים היושבים בשער ושבם, וסיעת. הוא כמו וסיעה, לשון חברה וקבוץ אנשים, וכת״י „וסייען״ שהוא תרגום של „ארחת ישמעאלים״ (בראשית ל״ז כ״ה), ועמ״ש רבינו נחיי. ונבו, בית קבורתא דמשה. הוא כמו שת׳ לקמן (דברים ל״ב מ״ט), והנה במס׳ ברכות (דף ח׳) אמרו „ואפילו עטרות ודיבון״ ופרש״י שם „שאין בו תרגום״ יש אומרים של״ל „דיבון ועטרות״ והכוונה על פסוק ל״ד לקמן ששם אין תרגום, וי״א מפני שאיננו מאונקלוס רק תרגום ירושלמי וכ״כ הטור א״ח סי׳ רפ״ה, ויש אומרים מפני שהערים האלה היו מוסבות שם (כמפורש לקמן פסוק ל״ח) והיה עולה על הדעת שא״צ לכפלו ולשלשו, ובאמת גם בחומש לא הזכיר רש״י מזה התרגום מאומה, ומזה ראיה שהוא מהירושלמי ולא מאונקלוס שלא היה התרגום הזה לפני חכמי התלמוד, וע׳ בהקדמה. (ד) הארץ אשר הכה ה׳, ארעא די מחא ה׳ ית יתבהא. הוסיף מלות „די יתבהא״ כי מעצמו מובן כי לא את הארץ הכה כ״א את יושביה. (ז) תניאון, תונון. לא תרגם „תבטלון״ או „תעדון״ כתרגו״ע פה, וכמו שת׳ הוא בעצמו „הניא״ (לעיל ל׳ ו׳) רק מל׳ אונאה כי לא כהוראת הפעל „נוא״ בל׳ עברית, הפעלים „בטל״ או „עדה״ בארמית, כי הפעל „נוה״ בעברית בא גם על ביטול עולם, גם על הביטול אשר הוא רק לפי שעה, לא כן הפעלים „בטל״ או „עדה״ בארמית, הם מורים רק על ביטול עולם, ופה לא היתה לאל יד בני ראובן ובני גד לבטל את העם מלכת לרשת את הארץ, כ״א לרפות ידיהם לפי שעה, ע״כ ת׳ בל׳ אונאה, שהיא ג״כ רק לפי שעה, בטרם יודע לו כי נתעה בשוא. (ח) קדש ברנע, רקם גאה. וכ״ה לקמן [דברים א׳ י״ט] ולעיל [בראשית י״ד ז׳] „קדש״ ת׳ „רקם״ וכבר כתבנו לעיל [בראשית י״ד ז׳] בשם הרמב״ן כי מה שת׳ „עין משפט, פלג דינא״ הוא מל׳ פלגי מים ואולי גם כאן בעבור היות הככר ההוא מחופה בירקרק דשא, לכן יתואר „רקם״ מלשון „נבע רקמתים״. (יא) מלאו אחרי, אשלימו בהר דחלתי. עי׳ בס׳ אוג״ר שהביא בשם יא״ר פ״פ „כי תשובון מאחריו״ לקמן פסוק ט״ו, ששם היא לפי נוסחתו „מבתר פלחנה״ וז״ל „הטעם לפי שרצה לדבר על המלחמות כ ו׳ נופל בו לשון פלחן, כלומר עבודה ודבר שיש בו מעשה, אבל הפסוקים האחרים [כי לא מלאו אחרי, כי מלאו אחרי ה׳] מדברים על יראת ה׳ בלבם עכ״ל, ובחומשי רוו״ה, גם שם כפי ס״ו הנוסחא „מבתר דחלתה״. (יד) תרבות, תלמידי. הוא מל׳ גדול״ כמו „טפחתי ורביתי״ (איכה ב׳ כ״ב) והתיו בעברית ינא לפעמים השם המקרה תמורת השם

ספורנו

(ו) האחיכם יבאו למלחמה · האמנם תחשבו שאחיכם ירצו לבוא להלחם כדי לכבוש: ואתם תשבו פה · במה שכבר נכבש אין ספק שאתם חושבים שיעלה זה בידכם ואין זה אלא להניא את לב אחיכם: (ז) ולמה תניאון · הלא ידעתם כמה

לְכָל־הָעָם הַזֶּה: ס טז וַיִּגְּשׁוּ אֵלָיו וַיֹּאמְרוּ גִּדְרֹת צֹאן נִבְנֶה לְמִקְנֵנוּ פֹּה וְעָרִים לְטַפֵּנוּ: יז וַאֲנַחְנוּ נֵחָלֵץ חֻשִׁים לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד אֲשֶׁר אִם־הֲבִיאֹנֻם אֶל־מְקוֹמָם וְיָשַׁב טַפֵּנוּ בְּעָרֵי הַמִּבְצָר מִפְּנֵי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: יח לֹא נָשׁוּב אֶל־בָּתֵּינוּ עַד הִתְנַחֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ נַחֲלָתוֹ: יט כִּי לֹא נִנְחַל אִתָּם מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן וָהָלְאָה כִּי בָאָה נַחֲלָתֵנוּ אֵלֵינוּ מֵעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה: פ שביעי רביעי כשהן מחוברין כ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מֹשֶׁה אִם־תַּעֲשׂוּן אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אִם־תֵּחָלְצוּ לִפְנֵי יְהֹוָה לַמִּלְחָמָה: כא וְעָבַר לָכֶם כָּל־חָלוּץ אֶת־הַיַּרְדֵּן לִפְנֵי יְהֹוָה עַד הוֹרִישׁוֹ אֶת־אֹיְבָיו מִפָּנָיו: כב וְנִכְבְּשָׁה הָאָרֶץ לִפְנֵי יְהֹוָה וְאַחַר תָּשֻׁבוּ וִהְיִיתֶם נְקִיִּם מֵיְהֹוָה וּמִיִּשְׂרָאֵל וְהָיְתָה הָאָרֶץ הַזֹּאת לָכֶם לַאֲחֻזָּה לִפְנֵי יְהֹוָה: כג וְאִם־לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן הִנֵּה חֲטָאתֶם לַיהֹוָה וּדְעוּ חַטַּאתְכֶם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶתְכֶם: כד בְּנוּ־לָכֶם עָרִים לְטַפְּכֶם וּגְדֵרֹת לְצֹנַאֲכֶם וְהַיֹּצֵא מִפִּיכֶם תַּעֲשׂוּ: כה וַיֹּאמֶר בְּנֵי־גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר עֲבָדֶיךָ יַעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר אֲדֹנִי מְצַוֶּה: כו טַפֵּנוּ נָשֵׁינוּ מִקְנֵנוּ וְכָל־בְּהֶמְתֵּנוּ יִהְיוּ־שָׁם בְּעָרֵי הַגִּלְעָד: כז וַעֲבָדֶיךָ יַעַבְרוּ כָּל־חֲלוּץ צָבָא לִפְנֵי יְהֹוָה לַמִּלְחָמָה כַּאֲשֶׁר אֲדֹנִי דֹּבֵר: כח וַיְצַו לָהֶם מֹשֶׁה אֵת אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֵת יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְאֶת־רָאשֵׁי אֲבוֹת הַמַּטּוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל:

ת"א ועבר לכם כל חלוץ · סוטה ג : ונכבשה הארץ לפני ה' · שם : והייתם נקים מה' ומישראל · פסחים יג שקלים ד יומא לח:

רש"י

וגו' לשון הוספה : (טז) נבנה למקננו פה · חסים היו על ממונם יותר מבניהם ובנותיהם שהקדימו מקניהם לטפם אמר להם משה לא כן עשו העיקר עיקר והטפל טפל בנו לכם תחלה ערים לטפכם ואחר כך גדרות לצאנכם : (יז) ואנחנו נחלץ חשים · מזויין מהירים כמו מהר שלל חש בז · ימהר יחישה : לפני בני ישראל · בראשי גייסות מתוך שגבורים היו שכן נאמר בגד וטרף זרוע אף קדקד ואף משה חזר ופירש להם באלה הדברים ואצו אתכם בעת ההיא וגו' חלוצים תעברו לפני אחיכם בני ישראל כל בני חיל ובירחו כתיב והחלוץ עובר לפניהם זה ראובן וגד שקיימו תנאם : וישב טפנו · בעודנו אצל אחינו : בערי המבצר · שנבנה עכשיו : (יט) מעבר לירדן והלאה · בעבר המערבי : כי באה נחלתנו · כבר קבלנוה בעבר המזרחי : (כד) לצנאכם · תיבה זו מגזרת צונה ואלפים כלם שאין בו אל"ף מפסיק בין נו"ן לצד"י ואל"ף שבא כאן אחר הנו"ן במקום ה"א של צונה הוא מיסודו של רבי משה הדרשן למדתי כן : והיוצא מפיכם תעשו · לגבוה שקבלתם עליכם לעבור למלחמה עד כבוש וחלוק שמשה לא בקש מהם אלא ונכבשה

רשב"ם

(יז) חשים · נפרדים כמו החישה מפלט לי :

לאוחרותהון במדברא ותחבלון לכל עמא הדין : טז וקריבו לותה ואמרו חטרין דען נבני לבעירנא הכא וקרוין לטפלנא : יז ואנחנא נזדרז מבעין קדם בני ישראל עד די נעלנון לאתריהון ויתב טפלנא בקרוין כריכן מן קדם יתבי ארעא : יח לא נתוב לבתנא עד דיתחסנון בני ישראל גבר אחסנתה : יט ארי לא נחסין עמהון מעברא לירדנא ולהלא ארי קבלנא אחסנתנא לנא מעברא לירדנא מדינחא : כ ואמר להון משה אם תעבדון ית פתגמא הדין אם תזרזון קדם עמא דיי לקרבא : כא ויעבר לכון כל דמזרז ית ירדנא קדם עמא דיי עד דיתרך ית בעלי דבבוהי מן קדמוהי : כב ותתכבש ארעא קדם עמא דיי ובתר כן תתובון ותהון זכאין מן קדם יי ומישראל ותהי ארעא הדא לכון לאחסנא קדם יי : כג ואם לא תעבדון כן הא חבתון קדם יי ודעו חובתכון די תשכח יתכון : כד בנו לכון קרוין לטפלכון וחטרין לענכון ודיפוק מפומכון תעבדון : כה ואמרו בני גד ובני ראובן למשה למימר עבדיך יעבדון כמא די רבוני מפקד : כו טפלנא נשנא גיתנא וכל בעירנא יהון תמן בקרוי גלעד : כז ועבדיך יעברון כל מזרז חילא קדם עמא דיי לקרבא כמא די רבוני ממלל : כח ופקיד להון משה ית אלעזר כהנא וית יהושע בר נון וית רישי אבהת שבטיא לבני ישראל :

נתינה לגר

התואר, ובארמית יבא רק השם התאר לבד, לכן הוכרח לשנות פה. (טז) גדרת צאן, חטרין דען. כנ"ל הא' בפתח כי כוונתו בית דיר של צאן הכנסה מעליה דק"ס וכמ"ש במסורה "דליק" ומה שהביא רש"י במס' שבת דף ל"ב "חוטרין" הוא ט"ס, שחוטרין הוא תרגום מטות ומקלות שהם עבים[ובכ"י הוא בקבוץ]. (יז) חשים, מבעין. הוא מס' "בעע" או "בעי" שהוראתו בארמית "מהירות" כמו "וחש עתדת" (דברים ל"ב ל"ה) שת' "ומבע דעתיד לסון" וכן "מהרה מיכיהו בן ימלה" [מ"א כ"ב כ"ט] ת' לנירכת הערוך "אבע מיכה". (כו) מקנינו, גיתנא. אף שבכל מקום ית' "מקנה" בשם "בעיר" הכא שפירש אח"כ הכתוב "וכל בהמתנו"

בעל הטורים

בראשונה אחריתה לא תברך שגלו ח' שנים קודם לשאר השבטים : (יז) חשים · ב' במס' מתרי לישני · הכא ואידך ובני דן חשים והיינו דאיתא בפ' מי שמת ודילמא כחושים של קנה · פירוש הרבה קנים יוצאים מגזע אחד ולמעלה נפרדים זה מזה וכך פי' נחלץ כמו חושים של קנה שנאחזים זה בזה כך נחלץ למלחמה כי כן דרך הנלחמים להתקרב זה אל זה כדי שלא יפרידום האויבים : (כא) חלוץ · ב' במס' · הכא ואידך חלוץ הנעל והיינו דאמרינן כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו שלא תזקק ליבם ולא תצטרך לחלוץ על ידכם ושמעי' מכאן שגם משה עשה כן וממנו למד דוד וזהו ועבר לכם כל חלוץ חלוץ הנעל : לפני ה' · בפרשה ז' פעמים כנגד ז' שנים של כבוש : (כה) ויאמר בני גד · היה לו לומר ויאמרו אלא הגדול

רש"י

ואחר השובו והם קבלו עליהם עד התנחל הרי הוסיפו להתעכב שבע שחלקו וכן עשו : (כה) ויאמר בני גד · כלם כאיש אחד : (כח) ויצו להם · כמו עליהם ועל תנאם מינה אלעזר ויהושע כמו ה' ילחם לכם :

אבן עזרא

(טז) וערים · בתחלה לטפנו : (יז) חשים · על משקל מולים היו כמו מהירים מגזרת מהרה תושה אל תעמוד : (יט) והלאה · במלה על מקום ועל זמן והטעם ולמעלה : (כא) עד הורישו · השם : (כב) לפני ה' · כי שם הארון לפני ה' כאשר פירשתי כי לעולם הוא לצבא : (כד) אל"ף לצנאכם · נוסף כמו והאזינתו נאדות : (כז) כל חלוץ צבא · כמו הארון הברית

רמב"ן

וראשונים לפני העם להלחם באויבי ה' כי לחמנו הם : (יט) כי באה נחלתינו אלינו · כבר קבלנוה בעבר המזרחי לשון רש"י · ואינו הגון שידברו כן לפני משה לאמר כבר קבלנוה כי איננו בידם אבל ברצונו הדבר תלוי ולא קבלוה עד שיתננה הוא להם · אבל כך אמרו כי לא תנחילנה אתם למעט נחלתם בארץ הטובה שלהם כי באה אלינו הנחלה הראויה לנו שהיא ארץ מקנה ואנו המקנה יותר משאר השבטים והיא לדרך בקשה לא דרך מריבה · או שיאמרו כי לא ננחל אתם כי אפילו אם לא תחפוץ לתת לנו עתה את הארץ נעבור עמהם אנו וכל אשר לנו אבל לא ננחל אתם כי נשוב אל הארץ

ספורנו

כמה לקו המרגלים בדור שקדם : (יז) עד אשר אם הביאונם · בעוד שלא הביאונום · כמו עד לא עשה ארץ וחוצות · עד אם כלו : (כג) הנה חטאתם לה' · בזה תודיעו או שחטאתם עתה שתודיעו שהיתה כונתכם להרע : (כה) עבדיך יעשו · בזה האופן אשר אמרת שנעבור חלוצים : (כח) ויצו להם משה · צוה שלא יתנו נחלה את ארץ סיחון ועוג אלא אחר שישובו מכבוש הארץ כאמרו ונכבשה הארץ ואחר תשובו והיתה הארץ הזאת לכם ולא קודם לכן והם לא קבלו זה ואמרו נחנו נעבור חלוצים ואתנו

אחוזת

כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם אִם־יַעַבְרוּ בְנֵי־גָד וּבְנֵי־רְאוּבֵן ׀ אִתְּכֶם אֶת־הַיַּרְדֵּן כָּל־חָלוּץ לַמִּלְחָמָה לִפְנֵי יְהוָה וְנִכְבְּשָׁה הָאָרֶץ לִפְנֵיכֶם וּנְתַתֶּם לָהֶם אֶת־אֶרֶץ הַגִּלְעָד לַאֲחֻזָּה׃ ל וְאִם־לֹא יַעַבְרוּ חֲלוּצִים אִתְּכֶם וְנֹאחֲזוּ בְתֹכְכֶם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ לא וַיַּעֲנוּ בְנֵי־גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן לֵאמֹר אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־עֲבָדֶיךָ כֵּן נַעֲשֶׂה׃ לב נַחְנוּ נַעֲבֹר חֲלוּצִים לִפְנֵי יְהוָה אֶרֶץ כְּנָעַן וְאִתָּנוּ אֲחֻזַּת נַחֲלָתֵנוּ מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן׃ לג וַיִּתֵּן לָהֶם ׀ מֹשֶׁה לִבְנֵי־גָד וְלִבְנֵי רְאוּבֵן וְלַחֲצִי ׀ שֵׁבֶט ׀ מְנַשֶּׁה בֶן־יוֹסֵף אֶת־מַמְלֶכֶת סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וְאֶת־מַמְלֶכֶת עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן הָאָרֶץ לְעָרֶיהָ בִּגְבֻלֹת עָרֵי הָאָרֶץ סָבִיב׃ לד וַיִּבְנוּ בְנֵי־גָד אֶת־דִּיבֹן וְאֶת־עֲטָרֹת וְאֵת עֲרֹעֵר׃ לה וְאֶת־עַטְרֹת שׁוֹפָן וְאֶת־יַעְזֵר וְיָגְבְּהָה׃ לו וְאֶת־בֵּית נִמְרָה וְאֶת־בֵּית הָרָן עָרֵי מִבְצָר וְגִדְרֹת צֹאן׃ לז וּבְנֵי רְאוּבֵן בָּנוּ אֶת־חֶשְׁבּוֹן וְאֶת־אֶלְעָלֵא וְאֵת קִרְיָתָיִם׃ לח וְאֶת־נְבוֹ וְאֶת־בַּעַל מְעוֹן מוּסַבֹּת שֵׁם וְאֶת־שִׂבְמָה וַיִּקְרְאוּ בְשֵׁמֹת אֶת־שְׁמוֹת הֶעָרִים אֲשֶׁר בָּנוּ׃ מפטיר לט וַיֵּלְכוּ בְּנֵי מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה גִּלְעָדָה וַיִּלְכְּדֻהָ וַיּוֹרֶשׁ אֶת־הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־בָּהּ׃

ת"א ויאמר משה אלהם אם · קדושין סא: ואם לא יעברו חלוצים · שם : ונאחזו · שם כח : ובני ראובן · סוטה יג: ואת נבו · שם:

רש"י

(לב) ואתנו אחזת נחלתנו · כלומר בידינו וברשותנו תהי אחוזת נחלתנו מעבר הזה: (לו) ערי מבצר וגדרות צאן · זה סוף פסוק מוסב על תחלת הענין ויבנו בני גד את הערים הללו להיות ערי מבצר וגדרות צאן : (לח) ואת נבו ואת בעל מעון מוסבות שם · נבו ובעל מעון שמות עבודות כוכבים הם והיו האמוריים קורים עריהם ע"ש עבודות כוכבים שלהם ובני ראובן הסבו שמם לשמות אחרים וזהו מוסבות שם נבו ובעל מעון מוסבות לשם אחר : ואת שבמה · בנו שבמה והיא שבם האמורה למעלה : (לט) ויורש · כתרגומו ותריך שתיבת ירש משמשת שתי תלוקות לשון ירושה ולשון הורשה שהוא טירוד ותירוך :

רמב"ן

הזאת שהיא נחלתינו הראויה לנו ושאנחנו רוצים בה ואין באחר השבטים חפצים בה כלל : (כט) וטעם אם יעברו בני גד ובני ראובן · ונתתם להם את ארץ הגלעד · כי עתה לא מסר להם משה כל ארץ סיחון ועוג רק קצת ערים בארץ גלעד שהוא מקום המקנה והם עטרות ודיבון והנזכרים כאן שבנו בהם מבצרים לשבת בהם טפם ומקניהם ושאר הארץ הניחוה חרבה ולכך צוה ליהושע והנשיאים אם יעברו אתכם תנו להם כל הארץ לאחוזת עולם ואם לא ירצו לעבור אתכם הקחו מהם כל הארץ הזאת ויגרשו משם נשיהם וטפם ותתנו להם אחוזה הראוים להם בארץ כנען שיכבשו אותה

אבן עזרא

והטעם כל חלוץ חלוץ לבא : (כט) ונתתם · תתנו להם והוי"ו כפ"א רפה בלשון ישמעאל כי כן משפט הלשון : (ל) ונאחזו בתככם · חלק להם כבוד כי הטעם אם לא יעברו חלוצים תוליכום עמכם בעל כרחם ונאחזו או אם יתנחמו ונאחזו בתוככם ובאת זו המלה כמשפט בעלי היו"ד כי אותיות אהו"י מתחלפים : (לא) ויענו בני גד · שנים חזוק : (לב) נחנו · הוא העיקר ואל"ף אנחנו נוסף ולא הזכיר עד עתה חצי שבט מנשה בעבור היותו חצי השבט : (לח) ואת נבו · יתכן שהוא הר נבו ששם נקבר משה כאשר אפרש : מוסבות · אלה הערים הוסבו שמותם וכן שבמה : (לט) ויורש · יש אומרים כי מכיר חי היה ולפי דעתי שמלת ויורש שבה

כט וַאֲמַר מֹשֶׁה לְהוֹן אִם יַעְבְּרוּן בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן עִמְּכוֹן יָת יַרְדְּנָא כָּל דִּמְזָרַז לִקְרָבָא קֳדָם עַמָּא וְתִתְכְּבֵשׁ אַרְעָא קֳדָמֵיכוֹן וְתִתְּנוּן לְהוֹן יָת אֲרַע דְּגִלְעָד לְאַחְסָנָא: ל וְאִם לָא יַעְבְּרוּן מְזָרְזִין עִמְּכוֹן וְיַחְסְנוּן בֵּינֵיכוֹן בְּאַרְעָא דִּכְנָעַן: לא וַאֲתִיבוּ בְנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן לְמֵימַר יָת דִּי מַלֵּיל יְיָ לְעַבְדָּךְ כֵּן נַעְבֵּד: לב נַחְנָא נֶעְבַּר מְזָרְזִין קֳדָם עַמָּא דַייָ לְאַרְעָא דִּכְנָעַן וְעִמָּנָא אֲחוּדַת אַחְסַנְתָּנָא מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא: לג וִיהַב לְהוֹן מֹשֶׁה לִבְנֵי גָד וְלִבְנֵי רְאוּבֵן וּלְפַלְגוּת שִׁבְטָא דִּמְנַשֶּׁה בַּר יוֹסֵף יָת מַלְכְוַת סִיחוֹן מַלְכָּא דֶּאֱמוֹרָאָה וְיָת מַלְכְוַת עוֹג מַלְכָּא דְּמַתְנָן אַרְעָא לְקִרְוָהָא בִּתְחוּמִין קִרְוֵי אַרְעָא סְחוֹר סְחוֹר: לד וּבְנוֹ בְנֵי גָד יָת דִּיבוֹן וְיָת עֲטָרוֹת וְיָת עֲרֹעֵר: לה וְיָת עַטְרוֹת שׁוֹפָן וְיָת יַעְזֵר וְרָמָתָא: לו וְיָת בֵּית נִמְרָה וְיָת בֵּית הָרָן קִרְוִין כְּרִיכָן וְחַטְרִין דְּעָן: לז וּבְנֵי רְאוּבֵן בְּנוֹ יָת חֶשְׁבּוֹן וְיָת אֶלְעָלֵא וְיָת קִרְיָתָיִם: לח וְיָת נְבוֹ וְיָת בַּעַל מְעוֹן מְקַּפַן שְׁמָהָן וְיָת שִׂבְמָה וּקְרוֹ בִשְׁמָהָן יָת שְׁמָהַת קִרְוַיָּא דִּי בְנוֹ: לט וַאֲזַלוּ בְּנֵי מָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה לְגִלְעָד וְכַבְשׁוּהָ וְתָרֵיךְ יָת אֱמוֹרָאָה

בעל הטורים

שבהם דבר בשביל כולם: (לב) נחנו נעבור חלוצים· הפסוק מתחיל ומסיים בנו"ן כלומר נעבור הירדן שהוא רחב נ' אמה· ויש בו י"ב תיבות לומר י"ב שבטים יעברו: נחנו· ג'· הכא ואידך בני איש אחד נחנו· נחנו פשענו ומרינו· נחנו נעבור למה כי כלנו בני איש אחד נחנו: ואם לא· נחנו ופשענו כדכתיב ודעו חטאתכם אשר תמצא אתכם:

רמב"ן

אותה להם כאשר יעברו שם ור"א אמר ואם לא יעברו ברצונם תוליכום עמכם בעל כרחם ויאחזו שם בתוככם: (לא) ויענו בני גד ובני ראובן לאמר· נחנו נעבור אמרו לו אין אדונו צריך לצוות עלינו בתנאי כפול חלילה לעבדיך מעבור על מה שאדוני מצוה כי הם דברי ה' ולא נעבור על מצותו וזה טעם את אשר דבר ה' כי מתחלה אמרו כאשר אדוני מצוה: (לג) ולחצי שבט מנשה בן יוסף· מתחלה לא באו לפניו שבט מנשה אבל כאשר חלק הארץ לשני השבטים ראה שהיא ארץ גדולה יותר מן הראוי להם ובקש מי שירצה להנחל עמהם והיו אנשים בשבט מנשה שרצו בה אולי אנשי מקנה היו נתן להם חלקם: וטעם ולחצי·חלק אחד מהם וכן אז יחלק השם ישראל לחצי חצי העם היה אחרי תבנית בן גינת והחצי אחרי עמרי והענין כי בני מנשה היו ח' בתי אבות ככתוב בפרשת הפקודים ומשפחת המכלי ומשפחת הגלעדי ירשו בארץ כי היו אנשי חיל ולכדוה להם, ונתן להם חלק רב מהם ושש המשפחות עברו את הירדן דכתיב ביהושע ויהי לבני מנשה הנותרים למשפחותם וגו' וזהו מה שכתב שם ויפלו חבלי מנשה עשרה לבד מארץ הגלעד וגו' והטעם כי עשו מן הארץ תשעה חלקים שוים לתשעת המטות ולא יכלו לתת למטה מנשה הנותרים חלק שלם ולא חצי חלק כי רובם נשארו והנה עשו מן השבט כולו חלקים ומצאו כי עשירית השבט בלבד נחלו בארץ הבשן ועשר הידות נשארו ונתנו לו חלק שבט שלם עשרה חבלים והאחד נשאר ואולי בעבור היות שתי המשפחות האלה המכירי והגלעדי המועטות בשבט רצו להפרד משבטם כדי שתהיה להם נחלה רבה מהם כי ילכדוה בחרבם וכמו שנאמר כי הוא היה איש מלחמה ויהי לו הגלעד והבשן על כן הזכיר בשבט הזה חבלים ולא הזכיר כן בשאר השבטים כך נראה לי

פירוש הכתוב הזה על דרך הפשט· והנה לא הזכיר משה בתורה שיחלק ביניהם הארץ הזאת ויתן לכל אחד משני השבטים האלה חלקו בפני עצמו אבל אמר שנתן להם ולחצי שבט המנשה ממלכות שני המלכים האלה ובמשנה תורה פי' שנתן לחצי שבט מנשה חלק בפני עצמו כל חבל הארגוב וכל הבשן והנה קצר בתורה שלא רצה להזכיר בה חלוקת השנים כאשר לא הזכר בה חלוקת שאר השבטים אבל בספר יהושע אמר בביאור כי משה חלק להם דכתיב ויתן משה לבני ראובן למשפחותם ויהי להם הגבול וגו' וכתיב ויתן משה למטה גד למשפחותם ויהי להם הגבול וגו' וכתיב ויתן משה לחצי שבט מנשה ויהי לחצי שבט מנשה למשפחותם ויהי גבולם וגו': (לח) ואת נבו ואת בעל מעון מוסבות שם· נבו ובעל מעון שמות ע"ג הם שהאמוריים קורים עריהם על שם ע"ג שלהם ובני ראובן הסבו שמותם לשמות אחרים וזהו מוסבות שם נבו ובעל מעון מוסבות לשם אחר לשון רש"י והכתוב שאמר ויקראו בשמות את שמות הערים אשר בנו על כולם ירמוז לא על נבו ועל בעל מעון בלבד ועוד מה טעם שיזכיר אותם הכתוב בשם הע"ג ויאמר כי בני ראובן בנו אותן והסבו שמם ולא יזכיר השם הטוב המוסב להם ומנהג הכתוב לעולם בערים הנלכדות להזכיר השם החדש ויקראו ללשם דן כשם דן אביהם ויקרא אתהן חוות יאיר ויקרא לה נובח· גם בכל המוסבות שם יזכירם ושם חברון לפנים קרית ארבע ושם דביר לפנים קרית ספר· והקרוב אלי כי אלו השמות היו שמות הערים ביד מואב וסיחון כבש כל הערים האלה ממלך מואב הראשון כי כן כתוב בחשבון ודיבון ומדבא כמו שאמר ונירם אבד חשבון וגו' וכן ירא לי מדברי יפתח שאמר בשבת ישראל בחשבון

ספורנו

אחוזת נחלתם שתהיה כבושתנו בעת שנעבור את הירדן: (לג) ויתן להם משה· כדי שלא יהיה נמחלוקת הבנים משה לדבריהם אלה

מ וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת־הַגִּלְעָד לְמָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה וַיֵּשֶׁב בָּהּ׃ מא וְיָאִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה הָלַךְ וַיִּלְכֹּד אֶת־חַוֺּתֵיהֶם וַיִּקְרָא אֶתְהֶן חַוֺּת יָאִיר׃ מב וְנֹבַח הָלַךְ וַיִּלְכֹּד אֶת־קְנָת וְאֶת־בְּנֹתֶיהָ וַיִּקְרָא לָהּ נֹבַח בִּשְׁמוֹ׃ פ פ פ ק"כ׳ נק"י׳ יק"ב׳ עי"ב"ל סימן

הה"א רפה

ומפטירין דברי ירמיהו בירמיה סי׳ א׳ :

וכשמטות ומסעי מחוברין קורין דברי ירמיהו בפרשת פינחס וקורין שמעו דבר ה׳ במטות ומסעי ·

סדר מסעי

לג א אֵלֶּה מַסְעֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָצְאוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְצִבְאֹתָם בְּיַד־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ ב וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־מוֹצָאֵיהֶם לְמַסְעֵיהֶם עַל־פִּי יְהוָה

רש"י

(מא) חותיהם · כפרניהון : ויקרא אתהן חות יאיר · לפי שלא היו לו בנים קראם בשמו לזכרון : (מב) ויקרא לה נבח · לה אינו מפיק ה"א וראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן לפי שלא נתקיים לה שם זה לפיכך הוא רפה שמשמע מדרשו כמו לא ותמהני מה ידרוש בשתי תיבות הדומות לה ויאמר לה בועז · לבנות לה בית :

חסלת פרשת מטות

(א) **אלה** מסעי · למה נכתבו המסעות הללו להודיע חסדיו של מקום שאע"פ שגזר עליהם לטלטלם ולהניעם במדבר לא תאמר שהיו נעים ומטולטלים ממסע למסע כל ארבעים שנה ולא היתה להם מנוחה שהרי אין כאן אלא ארבעים ושתים מסעות צא מהם י"ד שכולם היו בשנה ראשונה קודם גזירה משנסעו מרעמסס עד שבאו לרתמה שמשם נשתלחו המרגלים שנאמר ואחר נסעו העם מחצרות וגו׳ שלח לך אנשים וגו׳ וכאן הוא אומר ויסעו מחצרות ויחנו ברתמה למדת שהיא במדבר פארן ועוד הוצא משם שמנה מסעות שהיו לאחר מיתת אהרן מהר ההר עד ערבות מואב בשנת הארבעים נמצא שכל שמנה ושלשים שנה לא נסעו אלא עשרים מסעות זה מיסודו של רבי משה הדרשן ורבי תנחומא דרש בו דרשה אחרת משל למלך שהיה בנו חולה והוליכו למקום רחוק לרפאותו כיון שהיו חוזרין התחיל אביו מונה כל המסעות אמר לו כאן ישננו כאן הוקרנו וכאן חששת את ראשך

רמב"ן

ובנותיה ובערוער ובנותיה ובכל הערים אשר על ידי ארנון והיא ערוער אשר לקחו מיד סיחון והנה כאשר הגלה תגלת פלאסר מלך אשור לראובני ולגדי חזרו מואב וישבו בארצם ובעריהם כי מצאנו בספר ירמיהו כאשר החריב נ"נ את מואב שלכד מהם כל הערים האלה והזכיר בשמו׳ חשבון ואלעלא וקריתים ודיבון ונבו ויעזר וערוער ובעל מעון שקראו בית מעון ובית גמולה שקראו נמרים ויהצה והרי הם כולם למואב וכן בישעיהו כשסנחריב את מואב הוזכרו שם רובן של ערים הללו כי לראובני ולגדי הגלה החלה ואח"כ שטף עמון ומואב · ולכן נראה כי פירוש מוסבות שם שאלו הערים כולן הם מוסבות שם שהסבו האמוריים את שמם הא׳ כאשר לכד אותם וזה היה שמם הראשון כשהיו ביד מואב · ובני ראובן וגד עוד קראו אותם בשמות אשר בנו אותם ולא אמר הכתוב ויקראו שמם לערים אשר בנו אבל אמר ויקראו בשמות את שמות הערים כי קראו להם בשמות את השמות הראשונים אשר היו להם מתחלה כי רצו להזכירם בשם הידוע להם מאז או להוביש את מואב או כאשר הזכירו רבותינו שהיו האמוריים קורין עריהם על שם עכו"ם שלהם אבל לא ראינו ביהושע שהסב שמות הערים שבכאן : וטעם ואת שבמה · שבנו את שבמה והיא מוסבות שם ויאיר בן מנשה האיש הזה יתיחס אל משפחת אמו בעבור שלקח אחוזתו עמהם כי בדברי הימים מפורש שהוא בן חצרון בן פרץ בן יהודה ואמו בת מכיר בן מנשה דכתיב ואחר בא חצרון אל בת מכיר אבי גלעד והוא לקחה

אבן עזרא

הגבול שהיה במשנחה : (מ) וטעם למכיר בן מנשה · לבני מכיר כמו ויאמר יהודה לשמעון אחיו : (מא) ויאיר בן מנשה · הוא ממשפחת יהודה כי כן כתוב כי חצרון לקח בת מכיר בן מנשה והוליד ממנה שגוב ושגוב הוליד את יאיר שהיו לו הערים בערי הגלעד ונקרא על שם משפחת אמו גם יש כהנים שנקראו על שם בני ברזלי הגלעדי כי כן כתוב ואין פה מקום לשאול איך לקח יאיר נחלה עם שבט אחר כי ארץ כנען היא הנחלקת ולא ארץ האמורי שהיא מעבר לירדן מזרחה כי יש אמורי בארץ כנען והוא היה התקיף מכל שבעת גוים :

הוותיהם · פירושו לפי מקומו כמו קריות :

חסלת פרשת מטות

(א) אלה מסעי · כאשר חנו בני ישראל בערבות מואב וישבו שם חדשים עד שכבשו הערים הנזכרים ולא זזו משם כי אם אחרי מות אהרן כתב משה כל המסעים : (ב) את מוצאיהם · איך יצאו ממקום למקום על כן אחריו למסעיהם :

רשב"ם

(א) **אלה** מסעי · כל מסעות ותנוניות חוזר ומונה כדי לפרש היכן היו חונים :

ויחנו

דִּי בַהּ: מ וִיהַב מֹשֶׁה יָת גִּלְעָד לְמָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה וִיתֵב בַּהּ: מא וְיָאִיר בַּר מְנַשֶּׁה אֲזַל וּכְבַשׁ יָת כַּפְרָנֵיהוֹן וּקְרָא יָתְהֶן כַּפְרָנֵי יָאִיר: מב וְנֹבַח אֲזַל וּכְבַשׁ יָת קְנָת וְיָת כַּפְרָנָהָא וּקְרָא לַהּ נֹבַח בִּשְׁמֵהּ:

א אִלֵּין מַטְּלָנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי נְפַקוּ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְחֵילֵיהוֹן בִּידָא דְמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן: ב וּכְתַב מֹשֶׁה יָת מַפָּקְנֵיהוֹן לְמַטְּלָנֵיהוֹן עַל מֵימְרָא דַיְיָ וְאִלֵּין

נתינה לגר

המתורגם „בעירנא" הוצרך לשנות. (מא) חותיהם, כפרניהון. (הוא מס' „כפר" נעברית, וגא בארמית על הערים הקטנות ובלתי מוקפות חומה, כמו „ובתי החצרים [ויקרא כ"ה ל"א] ת' „בתי כוכרניא" וכן בראשית כ"ה ט"ז, דברים ב' כ"ג בת' ירושלמי) ואפשר שהשם הזה הונח על העיר ה דולה שהיא אם אל הערים הקטנות, והושאל מל' „חוה" שהיתה אם כל חי, ולכן קרא יאיר את שם העיר „חות יאיר" כדרך המלכים שקורין מטרופולין שלהם על שמם כמו Constantinople (אבל אין זאת כוונת המת', כי גם בפסוק שאח"ז „ואת בנותיה" ית' „ית כפרנהא". ויקרא אתרן, וקרא יההון. ת' „יתהון" בל' זכר, ולא „יָתְהֶן" כבעברית, אפשר שכפרנא בל' ארמית בא תמיד בזכר, ואפשר מפני שגם „חות" בל"ע, הוא שם משותף כמו שמצינו לקמן (דברים ג' י"ד) „ויקרא אתם וגו' חות יאיר".

בעל הטורים

(מב) ויקרא לה נובח בשמו · לא מפיק ה"א שלא נתקיים לה זה השם · (זכריה ה') ויאמר אלי לבנות לה בית בארץ שנער שנקש לבנות ולא בנה · (רות ג') ויאמר לה בועז שלא דבר עמה הוא בעצמו אלא ע"י שליח לה כמו לא:

(ב) מוצאיהם (למסעיהם) ונתר הכי הפך וכתב ואלה מסעיהם למוצאיהם לומר שהכל היה על פי ה' בין מסע בין מוצא:

רמב"ן

והוא בן ששים שנה ותלד לו את שגוב ושגוב הוליד את יאיר ויהי לו עשרים ושלש ערים בארץ הגלעד וכתיב ויקח גשור וארם את חוות יאיר מאתם את קנת ואת בנותיה ששים עיר כל אלה בני מכיר אבי גלעד ומזה נראה שהיה נובח הלוכד קנת ובנותיה בן יאיר ולכן יקראו גם כן חוות יאיר: (מ) וטעם ויתן משה את הגלעד למכיר בן מנשה · למשפחתו כי בניו לכדוהו וכן ולמכיר נתתי את הגלעד ולמכיר כי בעבור היותו נכבד לראש לכל זרעו יקראוהו בנין בשמו כי כן יאמרו הכתובין בראשי השבטים בנחלתם נגבה לאפרים וצפונה למנשה וכן למנשה היתה ארץ תפוח וגו' ומה שאמר הכתוב בספר יהושע ויהי הגורל למטה מנשה כי הוא בכור יוסף למכיר בכור מנשה אבי הגלעד כי הוא היה איש מלחמה ויהי לו הגלעד והבשן גם כן על בניו שהיו אנשי מלחמה כי הם הלכו גלעדה וילכדוה ולכך נתן להם משה חלק גדול מהם ואולי הוה עדיין מכיר קיים ולא נגזרה עליו גזירת המדבר לפי שלא היה מפקודי משה ואהרן שהיה לו יותר מס' שנה והאריך כדורות הראשונים: (מב) ויקרא לה נבח · לא מפיק ה"א וראיתי ביסודו של ר' משה הדרשן לפי שלא נתקיים לה שם זה לפיכך ה"א רפה משמע מדרשו כמו לא והמה אני מה ידרוש שתי תיבות הדומות לזו ויאמר לה בועז לבנות לה בית לשון רש"י · והרי הרב אוצר בלום לתורה להלכות ולהגדות ואשתמיטיה זו מה שאמרו במדרש רות ואנכי לא אהיה כאחת שפחותיך אמר לה ח"ו אין את מן האמהות א"א מן האימהות ודכוותיה ונבח הלך וילכד את קנת ויקרא לה נבח בשמו מלמד שלא עמד לה הוהו השם ודכוותיה ויאמר אלי לבנות לה בית בארץ שנער מלמד שאין לשקר השועה עד כאן באגדה וכן בגמ' של מס' סנהדרין אמר זו חנופה וגאות הרוח שירדו לבבל לבבל נחות והשתרבובי אשתרבוב לעילם דיקא נמי דכתיב לבנות לה בית שמע מינה והוא מדרש מן הכתוב המפיק הזה שלא עמד לה הבית בארץ שנער: חבלת פרשת מטות

אחרי נקמת ה' במדין שאמר לו הקב"ה למשה האסף אל עמיך אחרי שחלק ארץ סיחון ועוג ובנו הערים הנזכרות נתן דעתו לכתוב המסעות ונתכוין בזה להודיע חסדיו של הקב"ה עמהם שאע"פ שגזר עליהם לטלטלם ולהניעם במדבר לא תחשוב שהיו נעים ומטולטלין ממקום למקום תמיד ולא היה להם מנוחה אבל בכל הזמן הגדול לא הלכו אלא ארבעים ושנים מסעות כמו שכתב הרב רש"י מדברי רבי משה הדרשן והוסיף הרב במורה הנבוכים תועלת בידיעתם לומר הצורך להזכיר הנסים גדול מאד כי הנסים והאותות הנעשות היו אמתיות לכל רואיהם אך בעתיד יהיו דברים בשמועה ויכזבם השומע מאותות התורה ונפלאותיה הנעלמות כמידת ישראל במדבר ארבעים שנה ומציאת המן בכל יום והם מקומות רחוקים מן הישוב ואין מבעיות לבני אדם לא מקום זרע והאנה וגפן ורמון ואמרה התורה לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם וכל אלה אותות במעשה גם נראות לעין

ספורנו

(א) אלה מסעי · רצה האל ית' שיכתבו מסעי ישראל להודיע זכותם בלכתם אחריו במדבר בארץ לא זרועה באופן שהיו ראוים לבכנס לארץ: (ב) ויכתב משה · כתב נקוס שיצאו אליו והמקים אשר נסעו ממנו כי לפעמים היה המקום שיצאו אליו בתכלית הרוע והמקום שנסעו ממנו טוב: ואלה מסעיהם למוצאיהם · ולפעמים קרה הפך זה · וכתוב ג"כ ענין המסע שהיה לצאת ממקום אל מקום בלי הקדמת ידיעה שהיה זה קשה מאד ובכל זה לא נמנעו ובכן נכתב בכל אחד מהן ויסעו ממקום פלוני ויחנו במקום פלוני כי המסע והחניה היה כל אחד מהם קשה:

וְאֵלֶּה מַסְעֵיהֶם לְמוֹצָאֵיהֶם׃ ג וַיִּסְעוּ מֵרַעְמְסֵס בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח יָצְאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּיָד רָמָה לְעֵינֵי כָּל־מִצְרָיִם׃ ד וּמִצְרַיִם מְקַבְּרִים אֵת אֲשֶׁר הִכָּה יְהוָה בָּהֶם כָּל־בְּכוֹר וּבֵאלֹהֵיהֶם עָשָׂה יְהוָה שְׁפָטִים׃ ה וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס וַיַּחֲנוּ בְּסֻכֹּת׃ ו וַיִּסְעוּ מִסֻּכֹּת וַיַּחֲנוּ בְאֵתָם אֲשֶׁר בִּקְצֵה הַמִּדְבָּר׃ ז וַיִּסְעוּ מֵאֵתָם וַיָּשָׁב עַל־פִּי הַחִירֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי בַּעַל צְפוֹן וַיַּחֲנוּ לִפְנֵי מִגְדֹּל׃ ח וַיִּסְעוּ מִפְּנֵי הַחִירֹת וַיַּעַבְרוּ בְתוֹךְ־הַיָּם הַמִּדְבָּרָה וַיֵּלְכוּ דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בְּמִדְבַּר אֵתָם וַיַּחֲנוּ בְּמָרָה׃ ט וַיִּסְעוּ מִמָּרָה וַיָּבֹאוּ אֵילִמָה וּבְאֵילִם שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עֵינֹת מַיִם וְשִׁבְעִים תְּמָרִים וַיַּחֲנוּ־שָׁם׃ י וַיִּסְעוּ מֵאֵילִם וַיַּחֲנוּ עַל־יַם־סוּף׃ שני יא וַיִּסְעוּ מִיַּם־סוּף וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר־סִין׃ יב וַיִּסְעוּ מִמִּדְבַּר־סִין וַיַּחֲנוּ בְּדָפְקָה׃ יג וַיִּסְעוּ מִדָּפְקָה וַיַּחֲנוּ בְּאָלוּשׁ׃ יד וַיִּסְעוּ מֵאָלוּשׁ וַיַּחֲנוּ בִּרְפִידִם וְלֹא־הָיָה שָׁם מַיִם לָעָם לִשְׁתּוֹת׃ טו וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִם וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר סִינָי׃ טז וַיִּסְעוּ מִמִּדְבַּר סִינָי וַיַּחֲנוּ בְּקִבְרֹת הַתַּאֲוָה׃ יז וַיִּסְעוּ מִקִּבְרֹת הַתַּאֲוָה וַיַּחֲנוּ בַּחֲצֵרֹת׃ יח וַיִּסְעוּ מֵחֲצֵרֹת וַיַּחֲנוּ בְּרִתְמָה׃ יט וַיִּסְעוּ מֵרִתְמָה וַיַּחֲנוּ בְּרִמֹּן פָּרֶץ׃ כ וַיִּסְעוּ מֵרִמֹּן פָּרֶץ וַיַּחֲנוּ בְּלִבְנָה׃ כא וַיִּסְעוּ מִלִּבְנָה וַיַּחֲנוּ בְּרִסָּה׃ כב וַיִּסְעוּ מֵרִסָּה וַיַּחֲנוּ בִּקְהֵלָתָה׃ כג וַיִּסְעוּ מִקְּהֵלָתָה וַיַּחֲנוּ בְּהַר־שָׁפֶר׃ כד וַיִּסְעוּ מֵהַר־שָׁפֶר וַיַּחֲנוּ בַּחֲרָדָה׃ כה וַיִּסְעוּ מֵחֲרָדָה וַיַּחֲנוּ בְּמַקְהֵלֹת׃ כו וַיִּסְעוּ מִמַּקְהֵלֹת וַיַּחֲנוּ בְּתָחַת׃ כז וַיִּסְעוּ מִתָּחַת וַיַּחֲנוּ בְּתָרַח׃ כח וַיִּסְעוּ מִתָּרַח וַיַּחֲנוּ

ת"א ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה · ברכות ט':

רש"י

ט': (ד) ומצרים מקברים · טרודים באבלם: (יח) ויחנו ברתמה · על שם לשון הרע של מרגלים

אבן עזרא

על פי ה' · דבק עם למסעיהם: (ג) ממחרת הפסח · פירשתיו וכן ביד רמה: (ד) ובאלהיהם עשה ה' שפטים · כמו ראה דגון כי כן: אמר השם למשה: (ז) וישב · רמז לענן או לישראל: (ח) פני החירות · ופי החירות מקום אחד הוא והפ"ה בפנים: דרך שלשת ימים · פירשתיו: (טז) קברות התאוה · הוא בקדש ברנע כאשר פירשתי:

ויסעו

מטלניהון למפקניהון: ג ונטלו מרעמסס בירחא קדמאה בחמשא עשרא יומא
לירחא קדמאה מבתר פסחא נפקו בני ישראל בריש גלי לעיני כל מצראי*):
ד ומצראי מקברין ית די קטל יי בהון כל בוכרא ובטעותהון עבד יי דינין:
ה ונטלו בני ישראל מרעמסס ושרו בסכות: ו ונטלו מסכות ושרו באתם די בסטר
מדברא: ז ונטלו מאתם ותב על פום חירתא די קדם בעל צפון ושרו קדם
מגדל: ח ונטלו מן קדם חירתא ועברו בגו ימא למדברא ואזלו מהלך תלתא
יומין במדברא דאתם ושרו במרה: ט ונטלו ממרה ואתו לאילם ובאילם תרתין
עשרי מבועין דמין ושבעין דקלין ושרו תמן: י ונטלו מאילם ושרו על ימא
דסוף: יא ונטלו מימא דסוף ושרו במדברא דסין: יב ונטלו ממדברא דסין ושרו
בדפקה: יג ונטלו מדפקה ושרו באלוש: יד ונטלו מאלוש ושרו ברפידם ולא
הוה תמן מיא לעמא למשתי: טו ונטלו מרפידם ושרו במדברא דסיני: טז ונטלו
ממדברא דסיני ושרו בקברי דמשאלי: יז ונטלו מקברי דמשאלי ושרו בחצרת:
יח ונטלו מחצרת ושרו ברתמה: יט ונטלו מרתמה ושרו ברמון פרץ: כ ונטלו
מרמון פרץ ושרו בלבנה: כא ונטלו מלבנה ושרו ברסה: כב ונטלו מרסה ושרו
בקהלתה: כג ונטלו מקהלתה ושרו בטורא דשפר: כד ונטלו מטורא דשפר
ושרו בחרדה: כה ונטלו מחרדה ושרו במקהלת: כו ונטלו ממקהלת ושרו בתחת:
כז ונטלו מתחת ושרו בתרח: כח ונטלו מתרח ושרו במתקה: כט ונטלו ממתקה

*) בכ״י נכל מקומות מצרים

נתינה לגר

לג (ג) ממחרת הפסח, מבתר פסחא. ר״ל אחר הקרבת הפסח, ולא ת׳ „ביומא״ כנ״ש בקצת נוסחאות, משום שבקדשים הלילה הולך אחר היום, ובזה מתורצת קושית הרא״ע בפס׳ קדושין (דף כ״ח ע״ב) בתוד״ה ממחרת ובחדושי הארכתי [ובכ״י מבתר יומא טבא דפסחא]. (טו) במדבר סיני, במעתי נואתי כרב הגאון מו״ה גבריאל ז״ל מה שלא הזכיר בפסוק זה נתינת התורה שהיה במדבר סיני

בעל הטורים

(ג) ויסעו מרעמסס · ובתר הכי כתיב ויסעו בני ישראל מרעמסס מתחלה נסעו בעלבונות ערב רב בוניהם ואח״כ במספר המסעות כלם הזכיר בני ישראל כי הפרידו ערב רב מביניהם: יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים · לומר שגם ערב רב שהם מצרים יצאו ביד רמה לעיני שאר מצרים: (ד) ומצרים · בג״ם הכא ואידך ומצרים ילד את לודים לומר שאפילו אותם שבכור מתו רובם נתקטנו (עי׳ ילקוט פ׳ בא על פסוק אין בית אשר אין שם מת ובפיוט ליל ב׳ דפסח): מקברים · ב׳ · הכא ואידך מקברים את העוברים בפרשת גוג (יחזקאל ל״ט) והיינו דכתיב כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צר: (ה) בסכות · ששם נסתוככו בענני כבוד (עי׳ ת״י): (ז) וישב על פי החירות · ואינו אומר וישובו מלמד שכולם היה להם לב אחד לעשות כן ע״פ ציווי של משה: על פי החירות · מלמד שאמר להם משה על פי ה׳ אני אומר לכם שתהיו בני חורין: (ח) ויסעו מפני החירות · היה לו לומר מפי החירות אלא ויסעו ביד רמה מפני שהבטיחן שיהיו בני חורין: (ט) ויבאו אילמה · ולא אמר ויחנו באילים מלמד שלא היה דעתם לחנות שם עד שנעשה להם נס שיצאו י״ב עינות מים ואז חנו שם: (יא) מדבר סין · מתחלה נקרא מדבר סין ולבסוף נקרא סיני שנתוסף לו יו״ד כנגד יו״ד דברות: (יב) סי״ן ימים היה משה באר: בדפקה · שם דפק לבם שלא היה להם לחם: (יג) באלוש · נתן להם המן בזכות לושי ועשי עוגות: (יח) ברתמה · על שם המרגלים שנאמר חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים · והיינו ברסה שנתרוססו שם: (כב) בקהלתה · על שם ויקהל עליהם קרח את כל העדה: (כה) במקהלות · על שם ויקהלו על משה ועל אהרן · במקהלות · ב׳ · הכא ואידך (תהלים ס״ח) במקהלות

רמב״ן

וכאשר ידע הבורא יתברך כי יעבור על אלה האותות מה שיעבור על דברי הימים לא יאמינו בהם השומעים ויחשבו כי עמידתם במדבר הזה היה קרוב מן הישוב מקום אשר בני אדם שם כמו המדברות אשר ישכנו שם בני ערב היום או מקומות אשר יהיה שם חריש וקציר או יש שם עשבים ומאכל בני אדם ושיהיה במקומות ההם בורות מים על כן הרחיק מלבות בני אדם המחשבות האלה וחזק האותות כולם בזכרון המסעות כדי שיראו אותם הדורות הבאים וידעו האותות הגדולות איך עמדו בני אדם במקומות ההם ארבעים שנה כל אלו דבריו · והנה מכתב המסעות מלות השם היא מן הטעמים הנזכרים או מזולת׳ ענין לא נתגלה לנו סודו כי על פי ה׳ דבק עם ויכתוב משה לא כדברי ר״א שאמר שהוא דבק גם למסעיהם שהכתוב הודיענו זה על פי ה׳ יחנו ועל פי ה׳ יסעו: (יד) ויחנו ברפידים ולא היה שם מים לעם לשתות · לא הזכיר במרה גם המים ולא במדבר סין ענין המן אבל בעבור היות ענין רפידים דבר גדול שנסו את ה׳ ונקרא המקום מסה ומריבה ונקדש לעיניהם להוציא להם מים מסלע ובאה אליהם שם מלחמת עמלק על כן הזכיר

בְּמִתְקָה: כט וַיִּסְעוּ מִמִּתְקָה וַיַּחֲנוּ בְּחַשְׁמֹנָה: ל וַיִּסְעוּ
מֵחַשְׁמֹנָה וַיַּחֲנוּ בְּמֹסֵרוֹת: לא וַיִּסְעוּ מִמֹּסֵרוֹת וַיַּחֲנוּ בִּבְנֵי
יַעֲקָן: לב וַיִּסְעוּ מִבְּנֵי יַעֲקָן וַיַּחֲנוּ בְּחֹר הַגִּדְגָּד: לג וַיִּסְעוּ מֵחֹר
הַגִּדְגָּד וַיַּחֲנוּ בְּיָטְבָתָה: לד וַיִּסְעוּ מִיָּטְבָתָה וַיַּחֲנוּ בְּעַבְרֹנָה:
לה וַיִּסְעוּ מֵעַבְרֹנָה וַיַּחֲנוּ בְּעֶצְיֹן גָּבֶר: לו וַיִּסְעוּ מֵעֶצְיֹן גָּבֶר
וַיַּחֲנוּ בְמִדְבַּר־צִן הִוא קָדֵשׁ: לז וַיִּסְעוּ מִקָּדֵשׁ וַיַּחֲנוּ בְּהֹר
הָהָר בִּקְצֵה אֶרֶץ אֱדוֹם: לח וַיַּעַל אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֶל־הֹר הָהָר
עַל־פִּי יְהוָה וַיָּמָת שָׁם בִּשְׁנַת הָאַרְבָּעִים לְצֵאת בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ:
לט וְאַהֲרֹן בֶּן־שָׁלֹשׁ וְעֶשְׂרִים וּמְאַת שָׁנָה בְּמֹתוֹ בְּהֹר הָהָר:
ס מ וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ עֲרָד וְהוּא־יֹשֵׁב בַּנֶּגֶב בְּאֶרֶץ
כְּנָעַן בְּבֹא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: מא וַיִּסְעוּ מֵהֹר הָהָר וַיַּחֲנוּ
בְּצַלְמֹנָה: מב וַיִּסְעוּ מִצַּלְמֹנָה וַיַּחֲנוּ בְּפוּנֹן: מג וַיִּסְעוּ
מִפּוּנֹן וַיַּחֲנוּ בְּאֹבֹת: מד וַיִּסְעוּ מֵאֹבֹת וַיַּחֲנוּ בְּעִיֵּי הָעֲבָרִים
בִּגְבוּל מוֹאָב: מה וַיִּסְעוּ מֵעִיִּים וַיַּחֲנוּ בְּדִיבֹן גָּד: מו וַיִּסְעוּ
מִדִּיבֹן גָּד וַיַּחֲנוּ בְּעַלְמֹן דִּבְלָתָיְמָה: מז וַיִּסְעוּ מֵעַלְמֹן
דִּבְלָתָיְמָה וַיַּחֲנוּ בְּהָרֵי הָעֲבָרִים לִפְנֵי נְבוֹ: מח וַיִּסְעוּ מֵהָרֵי
הָעֲבָרִים וַיַּחֲנוּ בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יְרֵחוֹ: מט וַיַּחֲנוּ עַל־
הַיַּרְדֵּן מִבֵּית הַיְשִׁמֹת עַד אָבֵל הַשִּׁטִּים בְּעַרְבֹת מוֹאָב:
ס שלישי חמישי כשהן מחוברין נ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּעַרְבֹת
מוֹאָב עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ לֵאמֹר: נא דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶל־אֶרֶץ כְּנָעַן:
נב וְהוֹרַשְׁתֶּם אֶת־כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם וְאִבַּדְתֶּם אֵת
כָּל־מַשְׂכִּיֹּתָם וְאֵת כָּל־צַלְמֵי מַסֵּכֹתָם תְּאַבֵּדוּ וְאֵת כָּל־

הב' דגושה

ה"א ויעל אהרן הכהן אל הר · ר"ה ג ג: על פי ה' · בתרא י"ז: דבלתימה · יבמות ט: ויחנו על · ערובין נה יומא עה:
כי אתם עוברים את הירדן · בכורות כה: והורשתם את כל יושבי הארץ · סוטה לד:

רשב"ם

(מט) ויחנו על הירדן וגו' בערבות מואב שם וידבר ה' אל משה בערבות מואב על ירדן ירחו:
לשבים

ושרו בחשמנה: ל ונטלו מחשמנה ושרו במסרות: לא ונטלו ממסרות ושרו בבני יעקן: לב ונטלו מבני יעקן ושרו בחר הגדגד: לג ונטלו מחר הגדגד ושרו ביטבתה: לד ונטלו מיטבתה ושרו בעברנה: לה ונטלו מעברנה ושרו בעציון גבר: לו ונטלו מעציון גבר ושרו במדברא דצין היא רקם: לז ונטלו מרקם ושרו בהר טורא בסיפי ארעא דאדום: לח וסלק אהרן כהנא להר טורא על מימרא דיי ומית תמן בשנת ארבעין למפק בני ישראל מארעא דמצרים בירחא חמישאה בחד לירחא: לט ואהרן בר מאה ועשרין ותלת שנין כד מית בהר טורא: מ ושמע כנענאה מלכא דערד והוא יתיב בדרומא בארעא דכנען במיתי בני ישראל: מא ונטלו מהר טורא ושרו בצלמנה: מב ונטלו מצלמנה ושרו בפונן: מג ונטלו מפונן ושרו באבת: מד ונטלו מאבת ושרו במגזת עבראי בתחום מואב: מה ונטלו ממגזתא ושרו בדיבן גד: מו ונטלו מדיבן גד ושרו בעלמן דבלתימה: מז ונטלו מעלמן דבלתימה ושרו בטורי דעבראי הקדם נבו: מח ונטלו מטורי דעבראי ושרו במישריא דמואב על ירדנא דיריחו: מט ושרו על ירדנא מבית ישימות עד מישר שטין במישריא דמואב: נ ומליל יי עם משה במישריא דמואב על ירדנא דיריחו למימר: נא מלל עם בני ישראל ותימר להון ארי אתון עברין ית ירדנא לארעא דכנען: נב ותתרכון ית כל יתבי ארעא מן קדמיכון ותובדון ית כל בית סגדתהון וית כל צלמי מתכתהון תובדון וית כל במתהון

נתינה לגר

(כמו שהזכיר כל הנסים שנעשו להם במסעיהם כבפסוק ג' ח' ט') משום שהתורה אחר נהיגתה לא הוגבל לא במקום ולא בזמן, ודפח"ח. (מד) בעיי העברים, בכגזת עבראי. עמ"ש לעיל כ"א י"א. (נב) משכיתם, בית כגדהון, ערש"י שכתב, ע"ש שהיו מסככין את הקרקע ברצפת אבנים של שיש

בעל הטורים

ברכו אלהים דרבינן מיניה באלפי' עוברים שבמעי אמן אמרו שירה על הים וזהו ויסעו מחרדה פירוש מחרדת מצרים שהיה טובע אחריהם ויהנו במקהלות מלמד שנעשו קהלות קהלות לומר שירה: (נב) ואבדתם · ב' · ואבדתם את משכיותם ·

רש"י

שנאמר מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים: (לח) על פי ה' · מלמד שמת בנשיקה: (מ) וישמע הכנעני · כאן למדך שמיתת אהרן היא השמועה שנסתלקו ענני כבוד וכסבור שנתנה רשות להלחם בישראל לפיכך חזר וכתבה: (מד) בעיי העברים · ל' חרבות וגלים כמו לעי השדה · שמו את ירושלים לעיים: (מט) מבית הישמת עד אבל השטים · כאן למדך שיעור מחנה ישראל י"ב מיל דאמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי ההוא אתרא וכו': אבל השטים · מישור של שטים אבל שמו: (נא) כי אתם עוברים את הירדן וגו' והורשתם וגו' · והלא כמה פעמים הוזהרו על כך אלא כך אמר להם משה כשאתם עוברים בירדן ביבשה על מנת כן תעברו ואם לאו מים באין ושוטפין אתכם וכן מצינו שאמר להם יהושע בעודם בירדן: (נב) והורשתם · וגרשתם: משכיתם · כתרגומו בית סגדתהון על שם שהיו מסככין את הקרקע ברצפת אבנים של שיש להשתחוות עליהם בפישוט ידים ורגלים כדכתיב ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה: מסכתם · כתרגומו מתכתהון

אבן עזרא

(לז) ויסעו מקדש · שם עיר: וטעם וישמע הכנעני · כי גלהם עם ישראל בהיותם בהר ההר: (מב) צלמונה ופונן · פירשתים: (מו) בעלמון דבלתימה · שם כלל למסעים רבים כאשר פירשתי בפרשת זאת חקת התורה: (מט) מבית הישמת · הוא הגיא הנשקף על פני הישימון אז נוס השם להזכיר ישראל כי הם קרובים לעבור: (נב) משכיתם · כמו אבן משכית: במותם ·

רמב"ן

הזכיר בקברה ולא היה שם מים לעם לשתות כי הוא המקום הניכר והנודע בו: (מא) ויסעו מהר ההר ויחנו בצלמונה · היה אלו המקומות צלמונה ופונן בדרך ים סוף סביב ארץ אדום ונתקצר נפש העם בדרך והגה דברו באלהים ובמשה בדרך ושלח להם הנחשים השרפים בלכתם בדרך ובחנותם במחנה ועשה משה נחש נחשת והיו מוליכים אותו עמהם בכל הדרך ובחנותם בצלמונה ובפונן ולא סרה מהם עד שחנו באובות ועל כן לא הזכיר הכתוב במאורע ההוא שם

ספורני

(מ) וישמע הכנעני · גם זה זכות להם כי לא אמרו כאותם נתנה ראש גם בראותם מלחמה אבל נדרו נדר לה' ושלמו והחרימם

במותם תשמידו: (נג) והורשתם את־הארץ וישבתם־בה כי לכם נתתי את־הארץ לרשת אתה: (נד) והתנחלתם את־הארץ בגורל למשפחתיכם לרב תרבו את־נחלתו ולמעט תמעיט את־נחלתו אל אשר־יצא לו שמה הגורל לו יהיה למטות אבתיכם תתנחלו: (נה) ואם־לא תורישו את־ישבי הארץ מפניכם והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם ולצנינם בצדיכם וצררו אתכם על־הארץ אשר אתם ישבים בה: (נו) והיה כאשר דמיתי לעשות להם אעשה לכם: פ

לד (א) וידבר יהוה אל־משה לאמר: (ב) צו את־בני ישראל ואמרת אלהם כי־אתם באים אל־הארץ כנען זאת הארץ אשר תפל לכם בנחלה ארץ

ת"א ואם לא תורישו את יושבי הארץ · מגילה יא:

רש"י

מתכתהון: (נג) והורשתם את הארץ · והורשתם אותה מיושביה ואז וישבתם בה תוכלו להתקיים בה ואם לאו לא תוכלו להתקיים בה: (נד) אל אשר יצא לו שמה · מקרא קצר הוא זה אל מקום אשר יצא לו שמה הגורל לו יהיה: למטות אבותיכם · לפי חשבון יוצאי מצרים ד"א בי"ב גבולין כמנין השבטים: (נה) והיה אשר תותירו מהם · יהיו לכם לרעה: לשכים בעיניכם · ליתדות המנקרים עיניכם תרגום של יתדות שיכיא: ולצנינם · פותרים בו הפותרים לשון מסוכת קוצים הסוככת אתכם לסגור ולכלוא אתכם מאין יוצא ובא: וצררו אתכם · כתרגומו: (ב) זאת הארץ אשר תפל לכם וגו' · לפי שהרבה מצות נוהגות בארץ ואין נוהגות בח"ל הוצרך לכתוב מצרני גבולי רוחותיה סביב לומר לך מן הגבולים הללו ולפנים המצות נוהגות: תפל לכם · על שם שנתחלקה בגורל נקראת חלוקה לשון נפילה ומ"א אומר ע"י שהפיל

רמב"ן

מקום ואמר שם ויסעו בני ישראל ויחנו באובות ולא אמר ויסעו ממקום פלוני ויחנו באובות כאשר יאמר בכל המסעים כי בכל הדרך הזה היה הענין משנסעו נחל זרד עד שחנו באובות ונסעו מאובות וחנו בעיי העברים ומשם נסעו ויחנו בדיבון גד ובעלמון דבלתימה והרי העברים והם מקומות בנחל זרד: (נג) והורשתם את הארץ וישבתם בה · כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה · על דעתי זו מצות עשה היא יצוה אותם שישבו בארץ וירשו אותה כי הוא נתנה להם ולא ימאסו בנחלת ה' ואלו יעלה על דעתם ללכת ולכבוש ארץ שנער או ארץ אשור וזולתן ולהתישב שם יעברו על מצות ה' · ומה שהפליגו רבותינו במצות הישיבה בארץ ישראל ושאסור לצאת ממנה וידינו כמורדת האשה שאינה רוצה לעלות עם בעלה בארץ ישראל וכן האיש בכאן נצטוינו במצוה הזו כי הכתוב הזה היא מצות עשה ויחזיר המצוה הזו במקומות רבים באו ורשו את הארץ · אבל רש"י פי' והורשתם את הארץ והורשתם אותה מיושביה אז וישבתם בה תוכלו להתקיים בה וכו' ומה שפירשנו הוא העיקר: (נה) לשכים בעיניכם · ליתדות

אבן עזרא

מקומות גבוהים כמו במותי ארץ: (נד) והתנחלתם · כמו והתחזיתם והפעול הארץ · וטעם להזכיר: לרב תרבו · לדבק אחריו ואם לא תורישו: (נה) לשכים · קוצים חדים מגזרת השך מסוכתו · הנני שך את דרכך בסירים: ולצנינים · פירושו לפי מקומו כמו ולשוטט בצדיכם שהם מכות כשוט או קוצים חדים כמו צנים פחים והנה עוד פי' להם גבול נחלתם שהם חייבים להוריש משם יושב הארץ: (ב) אל הארץ כנען · כמו והנבואה עודד הנביא הנבואה נבואת עודד הנביא והטעם אל

רשב"ם

(נה) לשכים בעיניכם · לשון קוצים וסירים הנוקבים את העינים כמו הנני שך את דרכך בסירים · ובספר יהושע מוכיח שם והיו לפח ולמוקש ולשוטט בצדיכם · לשון אני ייסר אתכם בשוטים · שוט לסוס: ולצנינים · גם הוא ממיני קוצים המזיקים לעינים · מנחם בן סרוק חברו עם ואל מציגים יקחהו · אך אני מפרשו לשון כצנת שלג · שהרי שם כתב אשר קצירו רעב יאכל ואל מציגים יקחהו ושאף צמים חילם כלומר הלסטים הרעבים והערומים צנים והצמאים יקחו ממונם: (נו) כאשר דמיתי · חשבתי לעשות להם אשר צויתי לכם לא תחיה כל נשמה ואתם מותירים אותם ומחיים אותם אעשה לכם שלא אחיה אתכם: (ב) זאת הארץ אשר תפל לכם בנחלה · רבינו זקיני פירש וצייר תחומין ואעפ"כ אפרש בקוצר כי תחלה הכתוב פירש גבול דרום ואח"כ גבול

תשצון : נג ותתרכון ית (יתבי) ארעא ותיתבון בה ארי לכון יהבית ית ארעא
למירת יתה : נד ותתחסנון ית ארעא בעדבא לזרעיתכון לסגי תסגון ית אחסנתהון
ולזעירי תזעירון ית אחסנתהון לדיפוק ליה תמן עדבא די ליה יהי לשבטי אבהתכון
יתחסנון : נה ואם לא תורכון יתבי ארעא מן קדמיכון ויהי די תשארון מנהון
לסיען נטלן זין לקבליכון ולמשרין מקפנכון ויעיקון יתכון על ארעא די אתון
יתבין בה : נו ויהי כמא די חשבית למעבד להון אעבד לכון : א ומליל יי עם
משה למימר : ב פקד ית בני ישראל ותימר להון ארי אתון עלין לארעא דכנען

נתינה לגר

להשתחוות עליהם" ועמ"ש לעיל (ויקרא כ"ו א'). (נה) לשכים, לסיען נטלין זין, ר"ל לחבורות נושאות כלי נשק, ופי' הכוונה ולא המלות, וגם רש"י לא אמר „כתרגומו", כדרכו בכל מקום (והמת' לא ת' כפירש"י „סכין" שהוא ת' של „יתד" בכ"מ וכמו שת' הירושלמי „לסכין בעיניכון" מפני שהלשון הארמית לא תסבול המליצה הזאת, ותחתיה תשמש במלית „גירא בעינא דשפנא" במסכת סוכה דף ל"ח ע"א). ולצנינם, ולמשרין מקפנכון. ר"ל המחנות הסובבים אתכם, משמע שפי' כהרשב"ם שהוא כל' „ואל מגנים יקחהו" (איוב ה' ה') שפי' „הלסטים הרעבים" וגם פה שמר הכוונה, ות' „למשירין" שהוא נרדף לסיען האמור ברא"ש הפסוק, והוא כפל ענין במלות שונות כבעברית, ות' „מקפנכון" שהוראתו הדבר המקיף, והונח ברא"ש על החומה המקפת את העיר למבצר, ואח"כ הושאל גם על כל דבר אשר סביבותינו כמו „חל וחומה" [איכה ב' ח'] ת' „מקפנא ושורא".

בעל הטורים

ואבדתם את שמם : מצביות · היינו בית עבודת כוכבים שלהם והמאבד עכו"ם צריך לשרש אחריה דכתיב ואבדתם את שמם : (נד) והתנחלתם · ב' · הכא ואידך גבי עבד דעבד איתקש לקרקעות : והתנחלתם · ד"פ נחלה בפסוק שכל אחד היה לו כד' מקומות בהר ובמישור ובשפלה ובחוף הים והפסוק מתחיל ומסיים בנחלה לומר שבמקום שיצא הגורל אפי' רחוק זה מזה אין לשנות : (נה) ולצנינים · לשון צנה שיבאו עליהם במגן וצנה ·

רמב"ן

המנקרות את עיניכם תרגום של יתדות שכים ולצנינים פותרין בו הפותרין לשון מסוכת הדק הסובבות אתכם לסגור ולכלוא אתכם מאין יוצא ובא לשון רש"י · והנה ברור הוא כי שכים קוצים חדים מלשון השך משוכתו הנני שך את דרכך הלא אתה שכת בעדו ושמת סכין בלועך דבר חד מקוץ או מברזל ולצנינים גם כן סילון ממאיר מלשון ואל מגינים יקחהו צנים פחים בדרך עקש שחסרו הוא הכפל אבל הכונה לשכים בעיניכם כמו כי השחד יעור פקחים וכן ולפני עור לא תתן מכשול על דעת רבותינו יאמר כי ינקרו עיניכם להטעות אתכם ולא תראו ולא תביטו וילמדו אתכם בכל תועבותיהם ולעבוד את אלהיהם כמו שאמר לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם ואחר שיהיו שכים בעיניכם ויסעו אתכם לשוב מאחרי יהיו לצנינים בצדיכם שיכאיבו ויצערו אתכם לשלול ולבוז אתכם ואח"כ וצררו אתכם שילחמו בכם ויביאו אתכם במצור ואני אגלה אתכם מפניהם גלות שלימה כי כאשר דמיתי לעשות להם על ידכם שיגלו כולם מן הארץ ולא תותירו מהם שם ולא שמעתם בקולי כן אעשה לכם ולא אשאיר מכם בארץ גם אחד : (ב) אל הארץ כנען · כמו והנבואה עודד הנביא והטעם אל הארץ ארץ כנען לשון ר"א וכן כתב רש"י והביאו לדמיון אל בית אל וכבר פירשתי סודו · והנכון בעיני באל הארץ כנען כי שם הארץ הזאת כנען כמו מצרים שם הארץ כשם העם וכן יושבי כנען וכן כנען ארץ פלשתים והאבדתיך מאין יושב והנה אל הארץ כנען כמו שאמר העיר ירושלים והמלך דוד והאיש גבריאל : ומגרש · ריוח מקום חלק חוץ לעיר סביב להיות לעיר לנוי ואין רשאין לבנות בו בית ולא ליטע בו כרם ולא לזרוע זריעה אלף אמה סביב ואחריו אומר אלפים אמה הא כיצד אלפים הוא נותן להם סביב ומהם אלף פנימים למגרש והחצונים לשדות סביב ולכרמים לשון רש"י מדברי רבותינו · והנכון בעיני על דרך הפשט שיאמר שיתנו למגרש אלף אמה בסביבות העיר כנגדה שיהיו לה לארכה אלף אמה חמש מאות לרוח האחד ולרחבה כמו כן אלף אמה חמש מאות אמה לכל רוח ואח"כ אמר שיעשו מרבוע אלפים אמה על אלפים אמה ותהיה העיר באמצע הרבוע הוסיף להם מגרש שלא כנגד העיר כשיעור הראשון שכנגד העיר עד שימלא כשישאיר למגרש אלף אמה בסביבותיה כאשר צוה בתחלה תהיה העיר אלף על אלף ברבוע

ספורנו

(נג) והורשתם את הארץ · כאשר תגרשו יושבי הארץ אז תזכו להוריש את הארץ לבניכם שאם לא תגרשו אותם אע"פ שאתם תכבשו את הארץ לא תזכו להורישה לבניכם : (נו) והיה כאשר דמיתי לעשות להם אעשה לכם · כי תזנו אחרי אלהיהם בלי ספק : (ב) זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה · תפול לכם בגורל קודם שתכבשו כולה כי בגורל יאות לשון נפילה · כמו ועל לבושי יפילו גורל · וכן הפיל פור הוא הגורל · ואמר זאת כי מה שכבשו ח"ל לא הוצרך לחלק בגורל ולכן חלק משה את ארץ סיחון ועוג בלא גורל כפי הנראה בספר יהושע וזה כי ארץ סיחון ועוג אין בה קדושת א"י כאמרו ואך אם טמאה ארץ אחוזתכם לא היתה ראויה לגורל אשר ענינו ברוח הקדש :

לגבלתה

כְּנַעַן לִגְבֻלֹתֶיהָ׃ ג וְהָיָה לָכֶם פְּאַת־נֶגֶב מִמִּדְבַּר־צִן עַל־יְדֵי אֱדוֹם וְהָיָה לָכֶם גְּבוּל נֶגֶב מִקְצֵה יָם־הַמֶּלַח קֵדְמָה׃ ד וְנָסַב לָכֶם הַגְּבוּל מִנֶּגֶב לְמַעֲלֵה עַקְרַבִּים וְעָבַר צִנָה וְהָיָה והיו קרי תּוֹצְאֹתָיו מִנֶּגֶב לְקָדֵשׁ בַּרְנֵעַ וְיָצָא חֲצַר־אַדָּר וְעָבַר עַצְמֹנָה׃ ה וְנָסַב הַגְּבוּל מֵעַצְמוֹן נַחְלָה מִצְרָיִם וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו הַיָּמָּה׃ ו וּגְבוּל יָם וְהָיָה לָכֶם הַיָּם הַגָּדוֹל וּגְבוּל זֶה־יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל יָם׃ ז וְזֶה־יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל צָפוֹן מִן־הַיָּם הַגָּדֹל תְּתָאוּ לָכֶם הֹר הָהָר׃ ח מֵהֹר הָהָר תְּתָאוּ לְבֹא חֲמָת וְהָיוּ תּוֹצְאֹת הַגְּבֻל צְדָדָה׃ ט וְיָצָא הַגְּבֻל זִפְרֹנָה וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו חֲצַר עֵינָן זֶה־יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל צָפוֹן׃ י וְהִתְאַוִּיתֶם לָכֶם לִגְבוּל קֵדְמָה מֵחֲצַר עֵינָן שְׁפָמָה׃ יא וְיָרַד הַגְּבֻל מִשְּׁפָם הָרִבְלָה מִקֶּדֶם לָעָיִן וְיָרַד הַגְּבֻל וּמָחָה עַל־כֶּתֶף יָם־כִּנֶּרֶת קֵדְמָה׃ יב וְיָרַד הַגְּבוּל הַיַּרְדֵּנָה וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו

ת"א ארץ כנען לגבולותיה. סנהדרין נח: וגבול ים והיה לכם הים הגדול. גיטין ח:

רש"י

הקב"ה שריהם של ז' אומות מן השמים וכפתן לפני משה אמר לו ראה אין בהם עוד כח: (ג) והיה לכם פאת נגב. רוח דרומית אשר מן המזרח למערב: ממדבר צן. אשר אצל אדום מתחלת מקצוע דרומית מזרחית של ארץ תשעת המטות כיצד שלש ארצות יושבים בדרומה של א"י זו אצל זו קצת ארץ מצרים וארץ אדום כולה וארץ מואב כולה ארץ מצרים במקצוע דרומית מערבית שנאמר בפרשה זו מעצמון נחלה מצרים והיו תוצאותיו הימה ונחל מצרים היה מהלך על פני כל ארץ מצרים שנאמר מן השיחור אשר על פני מצרים ומפסיק בין ארץ מצרים לא"י וארץ אדום אצלה לצד המזרח וארץ מואב אצל ארץ אדום בסוף הדרום למזרח וכשיצאו ישראל ממצרים אם רצה המקום לקרב את כניסתם לארץ היה מעבירם את הנילוס לצד צפון ובאין לא"י ולא עשה כן וזהו שנאמר ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים שהם יושבים על הים במערבה של ארץ כנען כענין שנאמר בפלשתים יושבי חבל הים גוי כרתים ולא נחם אותו הדרך אלא הסיבן והוציאם דרך דרומה אל המדבר והוא שקראו יחזקאל מדבר העמים לפי שהיו כמה אומות יושבים בצדו והולכין אצל דרומה ממערב כלפי מזרח תמיד עד שבאו לדרומה של ארץ אדום ובקשו ממלך אדום שיניחם לעבור דרך ארצו ולהכנס לארץ דרך רחבה ולא רצה והוצרכו לסבוב את כל דרומה של אדום עד בואם לדרומה של ארץ מואב שנאמר וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה והלכו כל דרומה של מואב עד סופו ומשם הפכו פניהם לצפון עד שסבבו כל מצר מזרחי שלה לרחבה וכשכלו את מזרחה מצאו את ארץ סיחון ועוג שהיו יושבין במזרחה של ארץ כנען והירדן מפסיק ביניהם וזהו שנאמר ביפתח וילך במדבר ויסב את ארץ אדום ואת ארץ מואב ויבא ממזרח שמש לארץ מואב וכבשו את ארץ סיחון ועוג שהיו בצפונה של ארץ מואב וקרבו עד הירדן והוא כנגד מקצוע צפונה מערבה של ארץ מואב נמצא בארץ כנען שבעבר הירדן למערב היה מקצוע דרומית מזרחית שלה אצל אדום: (ד) ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבים. כל מקום שנאמר ונסב או ויצא מלמד שלא היה המצר שוה אלא הולך ויוצא לחוץ יוצא המצר ועוקם לצד צפונו של עולם באלכסון למערב ועובר המצר בדרומה של מעלה עקרבים נמצא מעלה עקרבים לפנים מן המצר:

רשב"ם

גבול מערב כי הים הגדול הוא גבול מערבי ואחר כך מזרחי: (ג) על ידי אדום. סמוך לאדום: (ד) ונסב לכם. שם בולט הגבול: ויצא ועבר. דרך ישר בלא הקף: (ה) והיו תוצאותיו הימה גבול דרומית מערבית. וגבול ים. כלומר וגבול מערבי. כיצד והיה לכם הים הגדול וגבול. מערב: וגבול. חכמים פירשו לרבות נסים שבים הם איי הים: תתאו. תתחימו לשון תחום וגבול:

אלפים

דא ארעא די תתפלג לכון באחסנא ארעא דכנען לתחומהא : ג ויהי לכון רוח
דרומא ממדברא דצן על תחומי אדום ויהי לכון תחום דרומא מסיפי ימא דמלחא
קדומא : ד ויסחר לכון תחומא מדרומא למסקנא דעקרבים ויעבר לצן ויהון
מפקנוהי מדרומא לרקם גיאה ויפוק לחצר אדר ויעבר לעצמן : ה ויסחר תחומא
מעצמון לנחלא דמצרים ויהון מפקנוהי מערבא : ו ותחום מערבא ויהי לכון ימא
רבא ותחומא דין יהי לכון תחום מערבא : ז ודין יהי לכון תחום צפונא מן ימא
רבא תכוונון לכון להר טורא : ח מהר טורא תכוונון למטי חמת ויהון מפקנות
תחומא לצדד : ט ונפק תחומא לזפרון ויהון מפקנוהי לחצר עינן דין יהי לכון
תחום צפונא : י ותכוונון לכון לתחום מדנחא מחצר עינן לשפם : יא ויחות תחומא
משפם לרבלה ממדנח לעין ויחות תחומא וימטי על כיף ים גנסר קדומא : יב ויחות
תחומא לירדנא ויהון מפקנוהי לימא דמלחא דא תהי לכון ארעא לתחומהא

רש"י

ועבר צנה · אל צן כמו מצרימה : והיו תוצאותיו · קצותיו בדרומה של קדש ברנע : ויצא חצר אדר · מתפשט המצר ומרחיב לצד צפון של עולם נמשך עוד באלכסון למערב ובא לו לחצר אדר ומשם לעצמון ומשם לנחל מצרים ולשון ונסב האמור כאן לפי שכתוב ויצא חצר אדר שהתחיל להרחיב משעבר את קדש ברנע ורוחב אותה רצועה שבולטת לצד צפון היתה מקדש ברנע עד עצמון ומשם והלאה נתקצר המצר ונסב לצד הדרום ובא לו לנחל מצרים ומשם לצד המערב אל הים הגדול שהוא מצר מערבה של כל ארץ ישראל נמצא שנחל מצרים במקצוע מערבית דרומית : (ה) והיו תוצאותיו הימה · אל מצר המערב שאין עוד גבול נגב מאריך לצד המערב משם והלאה : (ו) וגבול ים · ומצר מערבי מהו : והיה לכם הים הגדול · למצר וגבול הנסין שבתוך הים אף הם מן הגבול והם איים שקורין איזולי"ש 1) : (ז) גבול צפון · מצר צפון : מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר · שהוא במקצוע צפונית מערבית וראשו משפיע ונכנס לתוך הים ויש מרוחב הים לפנים הימנו וחוצה הימנו : התאו · תשפיעו לכם לנטות ממערב לצפון אל הר ההר : תתאו · לשון סבה כמו אל תא הרצים · ותאי השער היציע שקורין אפנדי"ץ 2) שהוא מוסב ומשופע:(ח) מהר ההר·תתאו ותלכו אל מצר הצפון לצד המזרח ותפגעו בלבא חמת זו אנטוכיא : תוצאות הגבול · סופי הגבול כל מקום שנאמר תוצאות הגבול או המצר כלה שם לגמרי ואינו עובר להלן כלל או משם מתפשט ומרחיב ויוצא להוציאו להמשך להלן באלכסון יותר מן הרוחב הראשון ולענין רוחב המדה הראשון קרא תוצאות ששם כלתה אותה מדה : (ט) והיו תוצאותיו חצר עינן · הוא היה סוף המצר הצפוני ונמצאת חצר עינן במקצוע צפונית מזרחית ומשם והתאויתם לכם אל מצר המזרחי : (י) והתאויתם · לשון סבה ונטייה כמו תתאו : שפמה · במצר המזרחי ומשם הרבלה : (יא) מקדם לעין · שם מקום והמצר הולך במזרחו נמצא העין לפנים מן המצר ומארץ ישראל הוא : וירד הגבול · כל שהגבול הולך מצפון לדרום הוא יורד והולך : ומחה על כתף ים כנרת קדמה · שיהא ים כנרת תוך לגבול במערב והגבול במזרח ים כנרת ומשם יורד אל הירדן והירדן מושך ובא מן הצפון לדרום באלכסון נוטה לצד מזרח ומתקרב לצד ארץ כנען כנגד ים כנרת ומושך לצד מזרחה של א"י כנגד ים כנרת עד שנופל בים המלח ומשם כלה הגבול בתוצאותיו אל ים המלח שממנו התחלת מצר מקצוע דרומית מזרחית הרי סובבת אותה

אבן עזרא

בארץ ארץ כנען : (ג) על ידי אדום · מקום כמו על יד הירדן : (ה) נחלה מצרים · אל נחל מצרים ואיננו היתור : (ו) והים הגדול · הספרדי והטעם גבול מערב נחלתכם והיה הים הגדול והוא הגבול בעצמו · (י) ואל"ף והתאויתם · תחת וי"ו והתוית תו ואם הם שני בניינים : והתאויתם · כמו עד תאות גבעות עולם : (יא) ומחה · כאשר אמרו קדמונינו

רמב"ן

והנה העיר רביע במה שיהנו ללוים ודע כי לשון פאה יאמר על הצד כולו וכן מאה באמה אורך לפאה האחת לעבר כולו וכן כל הנזכרים שם וכ' הפאות שבסוף ספר יחזקאל ועוד שאם היה אומר למדוד מן העיר אל החוץ אלפים אמה לכל רוח היה אומר ומדותם מחוץ לעיר אל פאת קדמה וגו' אבל ומדותם אל פאת קדמה היא מדידת הצד ההוא כאשר פירשתי וכן נאה להם לערים שהיה להם אחוזת מרובעת לא שימדדו אלפים אמה לארבע הרוחות כנגד העיר והקרנות לא היינה להם ודומה לזה סביב שמונה עשר אלף כי העיר בין כל סביבותיה שמונה עשר אלף כי מנה בארבע הפאות ארבעה אלפים וחמש מאות בכן שמונה עשר אלף לכולן כי מדה בארבע הפאות · ונכון הוא שיהיו אלף אמה אשר ניתן להם סביב כנגד העיר למגרש שלא יזרע והאלף האחר הוסיף בכתוב השני בארבע הפאות לשדות וכרמים כמו שקבלו רבותינו אבל שם הכל מגרש בלשון הכתוב אלא שזה נעבד ונזרע וזה לא יעבד בו ולא יזרע

1) iles · איזולן 2) appendix · אפנדיץ ·

יָם הַמֶּלַח זֹאת תִּהְיֶה לָכֶם הָאָרֶץ לִגְבֻלֹתֶיהָ סָבִיב׃ יג וַיְצַו
מֹשֶׁה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּתְנַחֲלוּ
אֹתָהּ בְּגוֹרָל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לָתֵת לְתִשְׁעַת הַמַּטּוֹת וַחֲצִי
הַמַּטֶּה׃ יד כִּי לָקְחוּ מַטֵּה בְנֵי הָראוּבֵנִי לְבֵית אֲבֹתָם וּמַטֵּה
בְנֵי־הַגָּדִי לְבֵית אֲבֹתָם וַחֲצִי מַטֵּה מְנַשֶּׁה לָקְחוּ נַחֲלָתָם׃
טו שְׁנֵי הַמַּטּוֹת וַחֲצִי הַמַּטֶּה לָקְחוּ נַחֲלָתָם מֵעֵבֶר
לְיַרְדֵּן יְרֵחוֹ קֵדְמָה מִזְרָחָה׃ פ רביעי ששי כשהן מחוברין טז וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יז אֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־
יִנְחֲלוּ לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן׃
יח וְנָשִׂיא אֶחָד נָשִׂיא אֶחָד מִמַּטֶּה תִּקְחוּ לִנְחֹל אֶת־הָאָרֶץ׃
יט וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים לְמַטֵּה יְהוּדָה כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה׃
כ וּלְמַטֵּה בְּנֵי שִׁמְעוֹן שְׁמוּאֵל בֶּן־עַמִּיהוּד׃ כא לְמַטֵּה
בִנְיָמִן אֱלִידָד בֶּן־כִּסְלוֹן׃ כב וּלְמַטֵּה בְנֵי־דָן נָשִׂיא בֻּקִּי בֶּן־
יָגְלִי׃ כג לִבְנֵי יוֹסֵף לְמַטֵּה בְנֵי־מְנַשֶּׁה נָשִׂיא חַנִּיאֵל בֶּן־
אֵפֹד׃ כד וּלְמַטֵּה בְנֵי־אֶפְרַיִם נָשִׂיא קְמוּאֵל בֶּן־שִׁפְטָן׃
כה וּלְמַטֵּה בְנֵי־זְבוּלֻן נָשִׂיא אֱלִיצָפָן בֶּן־פַּרְנָךְ׃ כו וּלְמַטֵּה
בְנֵי־יִשָּׂשכָר נָשִׂיא פַּלְטִיאֵל בֶּן־עַזָּן׃ כז וּלְמַטֵּה בְנֵי־אָשֵׁר
נָשִׂיא אֲחִיהוּד בֶּן־שְׁלֹמִי׃ כח וּלְמַטֵּה בְנֵי־נַפְתָּלִי נָשִׂיא
פְּדַהְאֵל בֶּן־עַמִּיהוּד׃ כט אֵלֶּה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לְנַחֵל אֶת־
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ פ חמישי לה א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ לֵאמֹר׃ ב צַו אֶת־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְנָתְנוּ לַלְוִיִּם מִנַּחֲלַת אֲחֻזָּתָם עָרִים לָשָׁבֶת וּמִגְרָשׁ
לֶעָרִים סְבִיבֹתֵיהֶם תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם׃ ג וְהָיוּ הֶעָרִים לָהֶם לָשָׁבֶת
וּמִגְרְשֵׁיהֶם יִהְיוּ לִבְהֶמְתָּם וְלִרְכֻשָׁם וּלְכֹל חַיָּתָם׃
ד וּמִגְרְשֵׁי הֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם מִקִּיר הָעִיר וָחוּצָה
אֶלֶף אַמָּה סָבִיב׃ ה וּמַדֹּתֶם מִחוּץ לָעִיר אֶת־פְּאַת־קֵדְמָה

אלפים

ת"א זאת תהיה לכם הארץ · בכורות נה : מעבר לירדן · שם : ומגרשיהם · נדרים פא מכות יב : מקיר העיר · ערכין
לג נו לג סוטה כז : ומדותם מחוץ לעיר את פאת קדמה · ערכין לג נדרים נו סוטה כז :

אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְאֶת־פְּאַת־נֶגֶב אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְאֶת־פְּאַת־

אונקלוס

סחור סחור: יג ופקיד משה ית בני ישראל למימר דא ארעא די תחסנון יתה בעדבא די פקיד יי למתן לתשעת שבטין ופלגות שבטא: יד ארי קבילו שבטא דבני ראובן לבית אבהתהון ושבטא דבני גד לבית אבהתהון ופלגות שבטא דמנשה קבילו אחסנתהון: טו תרין שבטין ופלגות שבטא קבילו אחסנתהון מעברא לירדנא דיריחו קדומא מדינחא: טז ומליל יי עם משה למימר: יז אלין שמהת גבריא די יחסנון לכון ית ארעא אלעזר כהנא ויהושע בר נון: יח ורבא חד רבא חד משבטא תדברון לאחסנא ית ארעא: יט ואלין שמהת גבריא לשבטא דיהודה כלב בר יפנה: כ ולשבטא דבני שמעון שמואל בר עמיהוד: כא לשבטא דבנימן אלידד בר כסלון: כב ולשבטא דבני דן רבא בקי בר יגלי: כג לבני יוסף לשבטא דבני מנשה רבא חניאל בר אפד: כד ולשבטא דבני אפרים רבא קמואל בר שפטן: כה ולשבטא דבני זבולן רבא אליצפן בר פרנך: כו ולשבטא דבני יששכר רבא פלטיאל בר עזן: כז ולשבטא דבני אשר רבא אחיהוד בר שלמי: כח ולשבטא דבני נפתלי רבא פדהאל בר עמיהוד: כט אלין די פקיד יי לאחסנא ית בני ישראל בארעא דכנען: א ומליל יי עם משה במישריא דמואב על ירדנא דיריחו למימר: ב פקד ית בני ישראל ויתנון ללואי מאחסנת אחודתהון קרוין למתב ורוח לקרויא סחרניהון תתנון ללואי: ג ויהון קרויא להון למתב ורוחיהון יהון לבעיריהון ולקניניהון ולכל חיתהון: ד ורוחי קרויא די תתנון ללואי מכתל קרתא ולברא אלף אמין סחור סחור: ה ותמשחון מברא לקרתא ית רוח קדומא תרין אלפין באמין וית רוח דרומא תרין אלפין באמין וית רוח מערבא

בעל הטורים

(יז) אלה שמות האנשים • ולמטה פעם אחרת ואלה שמות האנשים לומר שנאים בשמותם ונאים במעשיהם: (כא) אלידד בן כסלון • הוא אלדד והוסיף לו יו"ד על שם הנבואה שנקראת ביו"ד לשונות (חזון • הטיפה • דיבור • אמירה • צווי • משא • משל • מליצה • חידה • נבואה • עי' ילקוט רמז ע"ו וברכה לך לך): (ה) ומדותם מחוץ לעיר אלפים באמה • באלפים אמה יהיו תוך מע' אמה ושיריים וזהו ומדותם מחוץ לעיר:

רש"י

אותה לארבע רוחותיה: (טו) קדמה מזרחה • אל פני העולם שהם במזרח שכות מזרחית קרויה פנים ומערבית קרויה אחור לפיכך דרום לימין וצפון לשמאל: (יז) אשר ינחלו לכם • בשבילכם כל נשיא ונשיא אפוטרופוס לשבטו ומחלק נחלת השבט למשפחות ולגברים ובורר לכל אחד ואחד חלק הגון ומה שהם עושים יהיה עשוי כאילו עשאום שלוחים ולא יתכן לפרש לכם זה ככל לכם שבמקרא שא"כ היה לו לכתוב ינחילו לכם משמע שהם נוחלים לכם בשבילכם ובמקומכם כמו ה' ילחם לכם: (יח) לנחל את הארץ • שיהא נוחל וחולק אותה במקומכם: (ט) לנחל את בני ישראל • שהם ינחילו אותה להם למחלקותיה: (ב) ומגרש • ריוח מקום חלק חוץ לעיר סביב להיות לנוי לעיר ואין רשאין לבנות שם בית ולא לנטוע כרם ולא לזרוע זריעה: ולכל חיתם • (לכל חיותם) לכל צרכיהם: (ד) אלף אמה סביב • ואחריו הוא אומר אלפים באמה הא כיצד אלפים הוא נותן להם סביב ומהם אלף הפנימים למגרש והחיצונים

אבן עזרא

הבירתא מגזרת ימתחו כף: (טו) שני המטות • פעם שנית לבאר מקום נחלתם: (יז) ינחלו • פעל יוצא לשנים פעולים וכן ונחלתנו על דעת המדקדקים: אלעזר • ראשונה כי על פיו יצא יש בע גם הוא בן אהרן • ולא הזכיר נשיא לבני ראובן וגד כי כבר לקחו חלקם והמפרשים אמרו כי כחל מיהודה כאשר יצא הגורל בתחלה רק יש טענה גדולה עליהם אף על פי שהספירות נכון יהיה נראה לפי דעתינו: (כח) פדהאל • אם נעלם הה"א הם שתי מלות שוות בטעם כי הה"א איננה מהאותיות המשך: (ג) ומגרש • ידוע:

ספורנו

(ג) לבהמתם • למרכב ולמשא: ולרכושם • בקר וצאן: ולכל חיתם • כמו דבורים של כורת ויוני שובך וזולתם:

מאת

יָם אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְאֵת פְּאַת צָפוֹן אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְהָעִיר
בַּתָּוֶךְ זֶה יִהְיֶה לָהֶם מִגְרְשֵׁי הֶעָרִים: ו וְאֵת הֶעָרִים אֲשֶׁר
תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם אֵת שֵׁשׁ־עָרֵי הַמִּקְלָט אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לָנֻס שָׁמָּה
הָרֹצֵחַ וַעֲלֵיהֶם תִּתְּנוּ אַרְבָּעִים וּשְׁתַּיִם עִיר: ז כָּל־הֶעָרִים
אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם אַרְבָּעִים וּשְׁמֹנֶה עִיר אֶתְהֶן וְאֶת־
מִגְרְשֵׁיהֶן: ח וְהֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ מֵאֲחֻזַּת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
מֵאֵת הָרַב תַּרְבּוּ וּמֵאֵת הַמְעַט תַּמְעִיטוּ אִישׁ כְּפִי נַחֲלָתוֹ
אֲשֶׁר יִנְחָלוּ יִתֵּן מֵעָרָיו לַלְוִיִּם: פ ששי שביעי כשהן מחוברין
ט וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: י דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן אַרְצָה כְּנָעַן:
יא וְהִקְרִיתֶם לָכֶם עָרִים עָרֵי מִקְלָט תִּהְיֶינָה לָכֶם וְנָס
שָׁמָּה רֹצֵחַ מַכֵּה־נֶפֶשׁ בִּשְׁגָגָה: יב וְהָיוּ לָכֶם הֶעָרִים
לְמִקְלָט מִגֹּאֵל וְלֹא יָמוּת הָרֹצֵחַ עַד־עָמְדוֹ לִפְנֵי הָעֵדָה
לַמִּשְׁפָּט: יג וְהֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתֵּנוּ שֵׁשׁ־עָרֵי מִקְלָט
תִּהְיֶינָה לָכֶם: יד אֵת ׀ שְׁלֹשׁ הֶעָרִים תִּתְּנוּ מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן
וְאֵת שְׁלֹשׁ הֶעָרִים תִּתְּנוּ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן עָרֵי מִקְלָט תִּהְיֶינָה:
טו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר וְלַתּוֹשָׁב בְּתוֹכָם תִּהְיֶינָה שֵׁשׁ־הֶעָרִים
הָאֵלֶּה לְמִקְלָט לָנוּס שָׁמָּה כָּל־מַכֵּה־נֶפֶשׁ בִּשְׁגָגָה:
טז וְאִם־בִּכְלִי בַרְזֶל ׀ הִכָּהוּ וַיָּמֹת רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוּמַת
הָרֹצֵחַ: יז וְאִם בְּאֶבֶן יָד אֲשֶׁר־יָמוּת בָּהּ הִכָּהוּ וַיָּמֹת רֹצֵחַ

ת"א זה יהיה לכם · ערובין נה: עליהם תתנו · מכות ט יג: והיו לכם הערים למקלט · שם ט: עד עמדו · שם יב: שש ערי · שם ט: את שלש הערים · שם: לבני ישראל · שם: בשגגה · שם ז:

רש"י

לשדות ולכרמים: (יא) והקריתם · אין קריה אלא לשון הזמנה וכן הוא אומר כי הקרה ה' אלהיך לפני: (יב) מגאל · מפני גואל הדם שהוא קרוב לנרצח: (יג) שש ערי מקלט · מגיד שאף על פי שהבדיל משה בחייו שלש ערים בעבר הירדן לא היו קולטות עד שנבחרו שלש שנתן יהושע בארץ כנען: (יד) את שלש הערים וגו' · אע"פ שבארץ כנען תשעה שבטים וכאן אינן אלא שנים וחצי השוה מנין ערי מקלט שלהם משום דבגלעד נפישי רוצחים דכתיב גלעד קרית פועלי און עקובה מדם: (טז) ואם בכלי ברזל הכהו · אין זה מדבר בהורג בשוגג הסמוך לו אלא בהורג במזיד ובא ללמד שההורג בכל דבר צריך שיהא בו שיעור כדי להמית שנאמר בכולם אשר ימות בו דמתרגמינן דהיא כמסת דימות ביה חוץ מן הברזל שגלוי וידוע לפני הקב"ה שהברזל ממית בכל שהוא אפילו מחט לפיכך לא נתנה בו תורה שיעור לכתוב בו אשר ימות בו וא"ת בהורג בשוגג הכתוב מדבר הרי הוא אומר למטה או בכל אבן אשר ימות בה בלא ראות וגו' למד על האמורים למעלה שבהורג במזיד הכתוב מדבר: (יז) באבן יד · שיש בה מלא יד: אשר ימות בה · שיש בה שיעור להמית כתרגומו לפי שנאמר

תְּרֵין אַלְפִין אַמִּין וְיָת רוּחַ צִפּוּנָא תְּרֵין אַלְפִין אַמִּין וְקַרְתָּא בִּמְצִיעָא דֵּין יְהֵי לְהוֹן רְוָחֵי קִרְוַיָּא׃ ו וְיָת קִרְוַיָּא דִּי תִתְּנוּן לְלֵוָאֵי יָת שִׁית קִרְוֵי שֵׁיזָבוּתָא דִּי תִתְּנוּן לְמֵעֲרַק תַּמָּן קָטוֹלָא וַעֲלֵיהוֹן תִּתְּנוּן אַרְבְּעִין וְתַרְתֵּין קִרְתָּא׃ ז כָּל קִרְוַיָּא דִּי תִתְּנוּן לְלֵוָאֵי אַרְבְּעִין וְתַמְנֵי קִרְתָּא יָתְהֶן וְיָת רְוָחֵיהֶן׃ ח וְקִרְוַיָּא דִּי תִתְּנוּן מֵאַחְסָנַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן סַגִּיאֵי תַּסְגּוּן וּמִן זְעִירֵי תַּזְעֲרוּן גְּבַר כְּפוּם אַחֲסַנְתֵּיהּ דִּי יַחְסְנוּן יִתֵּן מִקִּרְווֹהִי לְלֵוָאֵי׃ ט וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ י מַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי אַתּוּן עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא לְאַרְעָא דִּכְנָעַן׃ יא וּתְזַמְּנוּן לְכוֹן קִרְוִין קִרְוֵי שֵׁיזָבוּתָא יְהֶוְיָן*) לְכוֹן וְיֵעֲרוֹק לְתַמָּן קָטוֹלָא דְּיִקְטוֹל נַפְשָׁא בְּשָׁלוּ׃ יב וִיהוֹן לְכוֹן קִרְוַיָּא לְשֵׁיזָבָא מִגָּאֵל דְּמָא וְלָא יְמוּת קָטוֹלָא עַד דִּיקוּם קֳדָם כְּנִשְׁתָּא לְדִינָא׃ יג וְקִרְוַיָּא דִּי תִתְּנוּן שִׁית קִרְוֵי שֵׁיזָבוּתָא יְהֶוְיָן לְכוֹן׃ יד יָת תְּלָת קִרְוַיָּא תִּתְּנוּן מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא וְיָת תְּלַת קִרְוַיָּא תִּתְּנוּן בְּאַרְעָא דִּכְנָעַן קִרְוֵי שֵׁיזָבוּתָא יְהֶוְיָן׃ טו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְגִיּוֹרָא וּלְתוֹתָבָא בֵּינֵיכוֹן יְהֶוְיָן שִׁית קִרְוַיָּא הָאִלֵּין לְשֵׁיזָבָא לְמֵעֲרוֹק לְתַמָּן כָּל דְּיִקְטוֹל נַפְשָׁא בְּשָׁלוּ׃ טז וְאִם בְּמָן דְּבַרְזְלָא מְחָהִי וְקַטְלֵיהּ קָטוֹלָא הוּא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל קָטוֹלָא׃ יז וְאִם בְּאַבְנָא דְּמִתְנַסְבָא בִּידָא דְּהִיא כְּמִסַּת דִּי יְמוּת בַּהּ מְחָהִי

*) נכ"י הנוסח בכ"מ תהוין

נתינה לגר

לה (יז) באבן יד. באבנא דמתנסבא בידא. ופי' אחר כך "דהיא כמסת די ימות בה" שהוא ת' "אשר ימות בה" שאם הכהו באבן שאין בה כדי להמית פטור ממיתה, אבל בברזל לא פי'

בעל הטורים

(ח) ינחלו · ג' במס' · הכא ואידך לבמות מטות [אבותם] · ינחלו (בפ' פינחס) · ואידך כבוד חכמים ינחלו (משלי ג') אשר ינחלו לבמות מטות [אבותם] · ינחלו לכל [דליותאי] (יואלי) מגיים נתחלקה הארץ וכן לבמות מטות אבותם ינחלו חכמים דבחמשה דברים האב זוכה לבנו וקהני בחכמה : (יא) בפרשת מקלט כתיב ה' פעמים למקלט שיקלט ולא יהרג הנפש שיש לו חמשה שמות : (יז) באבן · ג' · הכא ואידך והכה איש את רעהו באבן (פ' משפטים) ואידך באבן המלך (ש"ב י"ד) והכה

אבן עזרא

(י) ארצה כנען · ידוע גם זאת הפרשה דבקה : (יא) והקריתם · מגזרת קריה : (טו) לבני ישראל · איננו דבק עם הפסוק הראשון כי בפסוק הראשון אמר כי אלה הערים תהיינה ערי מקלט ולא אמר מקלט למי אחר כן באר כי לבני ישראל ולגר

רמב"ן

ירע ולכך הפרישן זה מזה : (ח) מאת הרב הרבו ומאת המעט תמעיטו · גם זה על דעת רבותינו מאת בתי האבות שנחלו הרבה יקחו הרבה כמו שהזכיר למשפחותיהם אבל השבטים שוים היו בנחלה ואע"פ שתמצא בספר יהושע שאין מספר הערים אשר נתנו ללוים שוה לשבטיהם מפני שווי הערים היה שהיו השובות זו מזו כי בשומא נתחלקה הארץ הדע שהרי נתנו מיהודה ושמעון ובנימן ערים י"ג וממטה יששכר אשר ונפתלי וחצי מנשה י"ג ואלו מרובים על הראשונים במנינם ונתנו ממטה אפרים ערים ארבע וממטה דן ערים ארבע והיו בני דן כפלים כבני אפרים : (יד) את שלש הערים · ואע"פ שבארץ כנען תשעה המטות וכאן אינם אלא שנים וחצי השוה מנין ערי מקלט שלהם כי בגלעד נפישי רוצחים דכתיב גלעד קרית פועלי און עקבה מדם ל' רש"י מדברי רז"ל · ואע"פ שאין המקלט אלא בשוגגין היו שופכי דמים במרמה ומראין עצמן כשוגגין והוצרך להרבות להם ערי מקלט לקלוט את כולן שלא נודע מי המזיד וא"כ צוה הקב"ה זה על שם העתיד על דרך וקם העם הזה וזנה או שיאמרו שהיה אויר ארץ גלעד מגדלת רוצחים מאז היתה לגוי · ואני תמה כי על דעת רז"ל הכתוב שאמר עליהם תתנו ארבעים ושתים עיר כולם למקלט נוס בהם והנה היו מהם בארץ כנען ל"ו ערים ובעבר הירדן ו' וכולן קולטות לדעת רז"ל והנה היו המקלטים לכל ארץ ישראל ביושר והשוה כי ארבע ערי מקלט יגיעו לשבט גם חצי שבט מנשה בארץ כנען מפני שרובו שם היה ואולי בערי המועדה ריבה ה' בעבר הירדן לכבוד משה שיבדיל הוא חציו אבל בכללם במדה ובמנין היו · וע"ד הפשט נראה בעיני כי ארץ עבר הירדן היתה גדולה מאד כי הם שני מלכי האמורי גדולים שהמקראות מפליגים בהם ואף כי עמון ומואב נזהרו בהם ומלכי ארץ כנען מלכי עיירות לכל מושל עיר יקראו לו מלך כאשר אתה רואה מלך ירושלים אחד מלך חברון אחד וביניהם מהלך חצי יום וכן הזכירו חכמים בין בית אל לעי ארבעת מילין לזו מלך ולזו

רשב"ם

(ה) אלפים באמה · אלף אמה מגרש והשאר שדות וכרמים : (יא) והקריתם · וזמנתם : (יד) את שלש הערים תתנו מעבר לירדן · אותן הבדיל משה בחייו כדכתיב אז יבדיל משה :

ספורנו

(ח) מאת הרב תרבו · מפני שהעלו הותה בדמים והיה המעט של אותו שבט שהיה לו חלק מועט שוה בדמים אל החלק הרב שהיה

הוּא מוֹת יוּמַת הָרֹצֵחַ׃ יח אוֹ בִּכְלִי עֵץ־יָד אֲשֶׁר־יָמוּת בּוֹ הִכָּהוּ וַיָּמֹת רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוּמַת הָרֹצֵחַ׃ יט גֹּאֵל הַדָּם הוּא יָמִית אֶת־הָרֹצֵחַ בְּפִגְעוֹ־בוֹ הוּא יְמִתֶנּוּ׃ כ וְאִם־בְּשִׂנְאָה יֶהְדֳּפֶנּוּ אוֹ־הִשְׁלִיךְ עָלָיו בִּצְדִיָּה וַיָּמֹת׃ כא אוֹ בְאֵיבָה הִכָּהוּ בְיָדוֹ וַיָּמֹת מוֹת־יוּמַת הַמַּכֶּה רֹצֵחַ הוּא גֹּאֵל הַדָּם יָמִית אֶת־הָרֹצֵחַ בְּפִגְעוֹ־בוֹ׃ כב וְאִם־בְּפֶתַע בְּלֹא־אֵיבָה הֲדָפוֹ אוֹ־הִשְׁלִיךְ עָלָיו כָּל־כְּלִי בְּלֹא צְדִיָּה׃ כג אוֹ בְכָל־אֶבֶן אֲשֶׁר־יָמוּת בָּהּ בְּלֹא רְאוֹת וַיַּפֵּל עָלָיו וַיָּמֹת וְהוּא לֹא־אוֹיֵב לוֹ וְלֹא מְבַקֵּשׁ רָעָתוֹ׃ כד וְשָׁפְטוּ הָעֵדָה בֵּין הַמַּכֶּה וּבֵין גֹּאֵל הַדָּם עַל הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה׃ כה וְהִצִּילוּ הָעֵדָה אֶת־הָרֹצֵחַ מִיַּד גֹּאֵל הַדָּם וְהֵשִׁיבוּ אֹתוֹ הָעֵדָה אֶל־עִיר מִקְלָטוֹ אֲשֶׁר־נָס שָׁמָּה וְיָשַׁב בָּהּ עַד־מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל אֲשֶׁר־מָשַׁח אֹתוֹ בְּשֶׁמֶן הַקֹּדֶשׁ׃ כו וְאִם־יָצֹא יֵצֵא הָרֹצֵחַ אֶת־גְּבוּל עִיר מִקְלָטוֹ אֲשֶׁר יָנוּס שָׁמָּה׃ כז וּמָצָא אֹתוֹ גֹּאֵל הַדָּם מִחוּץ לִגְבוּל עִיר מִקְלָטוֹ וְרָצַח גֹּאֵל הַדָּם אֶת־הָרֹצֵחַ אֵין לוֹ דָּם׃ כח כִּי בְעִיר מִקְלָטוֹ יֵשֵׁב עַד־מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל וְאַחֲרֵי מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל יָשׁוּב הָרֹצֵחַ אֶל־אֶרֶץ אֲחֻזָּתוֹ׃

ת"א ואם בפתע · שם כריתות ט: בלא ראות · נדרים פז פת קמא סו מכות ט: ויפל עליו · מכות ז: והוא לא אויב · סנהדרין כט: ושפטו העדה · פסחים יב ר"ה טו סנהדרין ג סע קמא פז: והצילו העדה · פסחים יב ר"ס כו סנהדרין ב ג סע מכות י: וישב בה · סנהדרין יח מכות יא יב: או באיבה · סנהדרין עו סד: מות יומת · סנהדרין לג: גואל הדם · שם מה: מות יומת המכה · מציעא לא סנהדרין טו מה נג עב עו: ואם יצא יצא הרוצח · מכות יב: ורצח גאל הדם · שם יב: כי בעיר מקלטו · שם יא יב זבחים קיו: ואחרי מות הכהן הגדול · מכות יא: ישוב הרוצח · שם יג:

רש"י

שנאמר והכה איש את רעהו באבן ולא נתן בה שיעור יכול כל שהוא לכך נאמר אשר ימות בה: (יח) או בכלי עץ יד · לפי שנאמר וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט יכול כל שהוא לכך נאמר בעץ אשר ימות בו שיהא בו כדי להמית: (יט) בפגעו בו · אפילו בתוך ערי מקלט: (כ) בצדיה · כתרגומו בכמנא במארב: (כב) בפתע · באונס ותרגומו בתכיף שהיה סמוך לו ולא היה לו שהות להזהר עליו: (כג) או בכל אבן אשר ימות בה · הכהו: בלא ראות · שלא ראהו: ויפל עליו · מכאן אמרו ההורג דרך ירידה גולה דרך עליה אינו גולה: (כה) עד מות הכהן הגדול · שהוא בא להשרות שכינה בישראל ולהאריך ימיהם והרוצח בא לסלק את השכינה מישראל ומקצר את ימי החיים אינו כדאי שיהא לפני כהן גדול דבר אחר לפי שהיה לו לכהן גדול להתפלל שלא תארע תקלה זו לישראל בחייו: אשר משח אותו בשמן הקדש · לפי פשוטו מן המקראות קצרים הוא שלא פירש מי משחו אלא כמו אשר משחו המושח אותו בשמן הקדש ורבותינו דרשוהו במסכת מכות לראיית דבר ללמד שאם עד שלא נגמר דינו מת כ"ג ומנו אחר תחתיו ולאחר מכאן נגמר דינו חוזר במיתתו של שני שנאמר אשר משח אותו וכי הוא משחו לכהן או הכהן משח אותו אלא להביא את הנמשח בימיו שמחזירו במיתתו: (כז) אין לו דם · הרי הוא כהורג את המת שאין לו דם: (כט) בכל

רשב"ם

(כה) עד מות הכהן הגדול · לפי פשוטו כל ימי השופט הגדול דוגמת אסיריו לא פתח ביתה: ולא

וקטלה קטולא הוא אתקטלא יתקטל קטולא: יח או במן דאע דמתנסב בידא דהיא כמסת די ימות בה מחהי וקטלה קטולא הוא אתקטלא יתקטל קטולא: יט גאל דמא הוא יקטול ית קטולא כד אתחיב לה מן דינא הוא יקטלנה: כ ואם בסנאה דחהי או רמא עלוהי בכמנא וקטלה: כא או בדבבו מחהי בידה וקטלה אתקטלא יתקטל מחיא קטולא הוא גאל דמא יקטול ית קטולא כד אתחיב לה מן דינא: כב ואם בתכף בלא דבבו דחהי או רמא עלוהי כל מן בלא כמן לה: כג או בכל אבנא*) [דהיא כמסת די ימות] בה בדלא חזו ורמא עלוהי ומית והוא לא סני לה ולא תבע בישתה: כד וידונון כנשתא בין מחיא ובין גאל דמא על דיניא האלין: כה וישזבון כנשתא ית קטולא מיד גאל דמא ויתיבון יתה כנשתא לקרית שזבותה די ערק לתמן ויתב בה עד דימות כהנא רבא די רבי יתה במשח קודשא: כו ואם מפק יפוק קטולא ית תחום קרית שזבותה די ערק לתמן: כז וישכח יתה גאל דמא מברא לתחום קרית שזבותה ויקטול גאל דמא ית קטולא לית לה דמא: כח ארי בקרית שזבותה יתב עד דימות כהנא רבא ובתר דימות

*) ככ"י דימות

נתינה לגר

כן בפסוק שלפני זה, מפני שהברזל ממית בכל שהוא כדאיתא בש"ס (סנהדרין ע"ו ע"ב), וכפירש"י. (יט) בפגעו בו, כד אתחיב לה מן דינא. משמע דלא כרש"י שכתב „אפי' בתוך ערי מקלט" וע' בסוגיא דאלו הן הלוקין דף י"ב ע"א ובסנהדרין מ"ה ע"ב „מצוה ביד גואל הדם כו'", וע' בהכתב והקבלה כי פגיעה המחוברת בב' מורה על חריצות המשפט אבל במחבר"ת אינו אמת, כי פגיעה המחוברת בב' כשתבוא על הכאה או מיתה, איננה מורה על חריצות המשפט, כ"א על קיום העונש החרוץ ומוחלט כבר בחוצה, ולדעתי היה קשה להמת' הנקוד ממלת „בְּפִגְעוֹ" מדוע לא נקדו הפ"א בקמץ „בפגעו" כדרך המקור מהקל [ע"פ הרוב], ונודע לכל בעלי הלשון, כי בלה"ק יבוא כמה פעמים שם אחד על הסבה ועל המסובב, כמו השם „אָוֶן" עניינו „עָוֶל" [איוב י"א י"ד] ועניינו „צרה" המסובבת לאנשי און, וכן השמות „עון, עמל, חטאת" כלם הונחו גם על הפשע, גם על העונש הכרוך בעקביו, למעם הנ"ל, ולהיפך השם „צדקה" הונח גם על מעשה הטוב, גם על השכר הנכון לאיש טוב מידי אבי החסד המשלם לאיש כמעשהו (כאשר מצינו שתי ההוראות בפסוק אחד „רדף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד") (משלי כ"א כ"א), וגם השם „פֶּגַע" יבא לדעת המת' גם על העון, כאשר יורה על הצרה, בהיותו נרדף לשם „נגע" ופי' „בְּפִגְעוֹ בו" כאלו היה כתיב „בעונו בו" וכן לקמן פסוק כ"ח. (כב) בפתע, בתכיף, וכמן

בעל הטורים

איש את רעהו אם הוא כאבן יד צריך אומד שיהא בו כדי להמית שנאמר אשר ימות בה אבל אם הוא גדול כאבן כמלך [דכתיב ביה שם משקלה ככר] א"נ אומד ממילא יש בו כדי להמית: (כב) הדפו · ב' במס' · הכא ואידך (ירמיה מ"ו) כי ה' הדפו והיינו דאמרינן והאלהים אנה לידו משל לשני בני אדם א' הרג שוגג וא' הרג מזיד הקב"ה מזמנן לפונדק א' זה שהרג שוגג עולה בסולם ונופל על זה שהרג מזיד ונמצא הרגו בשוגג ונתחייב גלות וזה בלא איבה הדפו ורצה להתחזק ולעמוד ולא יוכל כי ה' הדפו: (כג) ויפל · ג' · הכא ואידך ויפל בקרב מחנהו · ואידך ויפל ה' אלהים תרדמה · כדאיתא במדרש יותר ממה שהרג בהם שלוו ע"י אכילה הרג בהם ע"י ירידה שירד ונפל על ראשם וזהו ויפל עליו וימות ויפל ה' אלהים תרדמה כדאיתא צדיקים אוכלים ומתים מיד רשעים יורדין למטתן ומתגוללים והולכים עד ל' יום וזה ויפל ה' אלהים תרדמה שתרדמה נפלה עליהם וישנו שנת עולם: (כה) עד מות הכהן הגדול · ג"פ כה"ג בפרשה לומר אחד כה"ג שנמשח ואחד מרובה בגדים ואחד

אבן עזרא

הגר בתוכם תהיינה שש הערים האלה מקלט: (יט) בפגעו בו · בשכר הש"ה כמו בשברי לכם כי שמות הפועלים ישתנו: (כ) יהדפנו · ממקום גבוה: או השליך עליו · כמו קיר נטוי או כלי שימות בו: בצדיה · פירשתיו: (כב) בפתע · כמו פתאום: בלא ראות · שם הפועל: ולא אויב לו · ולא מתכוין לבקש רעתו: (כה) עד מות · יש אומר עד מות עד חשוב וכמוהו תמות תכמה ולא אמרו כלום כי עמכם תמות חכמה הוא כמשמעו וגם כן עד מות הכהן הגדול כי הוא יכפר בעד ישראל וזה המאורע אירע בימיו: (כו) את גבול · מן גבול כמו כלאתי את העיר: (כז) דם · פירשתיו: (לג) יחניף ·

רמב"ן

מלך ויתכן שכן היה המנהג בדורות ההם שכל אדון עיר יקרא מלך או היה לכבוד ארץ ישראל כמדרש רז"ל מ"מ לא היו מלכי ארצות רק מלכי עיר ועיר וכן כתוב שבעים מלכים בהונות ידיהם ורגליהם מקוצצים היו מלקטים תחת שולחני והנה היתה עבר הירדן גדולה מאד ראויה לשלש ערי מקלט בכל ארץ ישראל מן הירדן והלאה היה והיו אלה השש ערים לבדן קולטות והארבעים ושתים למגרשי הלוים לא למקלט:

ספורנו

שהיה נותן ללוים אותו השבח אשר חלקו רב הכמות: (כה) עד מות הכהן הגדול · כבר נאמר שהגלות הוא על השוגג · ובהיות מיני השגגות בלתי שוות כי מהם קרובות לאונס ומהן קרובות אל המזיד נתן לגלות זמן בלתי שוה בכל השוגגים כי מהם שתהיה

כט וְהָיוּ אֵלֶּה לָכֶם לְחֻקַּת מִשְׁפָּט לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל
מוֹשְׁבֹתֵיכֶם׃ ל כָּל־מַכֵּה־נֶפֶשׁ לְפִי עֵדִים יִרְצַח אֶת־
הָרֹצֵחַ וְעֵד אֶחָד לֹא־יַעֲנֶה בְנֶפֶשׁ לָמוּת׃ לא וְלֹא־תִקְחוּ
כֹפֶר לְנֶפֶשׁ רֹצֵחַ אֲשֶׁר־הוּא רָשָׁע לָמוּת כִּי־מוֹת יוּמָת׃
לב וְלֹא־תִקְחוּ כֹפֶר לָנוּס אֶל־עִיר מִקְלָטוֹ לָשׁוּב לָשֶׁבֶת
בָּאָרֶץ עַד־מוֹת הַכֹּהֵן׃ לג וְלֹא־תַחֲנִיפוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
אַתֶּם בָּהּ כִּי הַדָּם הוּא יַחֲנִיף אֶת־הָאָרֶץ וְלָאָרֶץ לֹא־יְכֻפַּר
לַדָּם אֲשֶׁר שֻׁפַּךְ־בָּהּ כִּי־אִם בְּדַם שֹׁפְכוֹ׃ לד וְלֹא תְטַמֵּא
אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בָּהּ אֲשֶׁר אֲנִי שֹׁכֵן בְּתוֹכָהּ
כִּי אֲנִי יְהוָה שֹׁכֵן בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ שביעי לו א וַיִּקְרְבוּ
רָאשֵׁי הָאָבוֹת לְמִשְׁפַּחַת בְּנֵי־גִלְעָד בֶּן־מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה
מִמִּשְׁפְּחֹת בְּנֵי יוֹסֵף וַיְדַבְּרוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה וְלִפְנֵי הַנְּשִׂאִים
רָאשֵׁי אָבוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ב וַיֹּאמְרוּ אֶת־אֲדֹנִי צִוָּה יְהוָה
לָתֵת אֶת־הָאָרֶץ בְּנַחֲלָה בְּגוֹרָל לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאדֹנִי צֻוָּה

ת"א והיו אלה · יבמות ו סנהדרין לה מכות ז : כל מכה נפש · סנהדרין פד : ועד אחד לא יענה בנפש · שם לג לד : ולא תקחו · כתובות לז קמא כח פג סנהדרין טו : אשר הוא · כתובות לה קמא פג סנהדרין י לו מכות ה : ולא תקחו כפר לנוס · כתובות לו : לשוב לשבת · מכות יא : ולא תחניפו · שבת לג : ולארץ לא · כתובות לז סוטה מז כריתות כו : ולא תטמאו · שבת לג שבועות ז :

רש"י

מושבותיכם · למד שתהא סנהדרין קטנה נוהגת בחוץ לארץ כ"ז שנוהגת בא"י : (ל) כל מכה נפש וגו' · הבא להרגו על שהכה את הנפש : לפי עדים ירצח · שיעידו שבמזיד ובהתראה הרגו : (לא) ולא תקחו כפר · לא יפטר בממון : (לב) ולא תקחו כפר לנוס אל עיר מקלטו · למי שנס אל עיר מקלטו שהרג בשוגג אינו נפטר מגלות בממון ליתן כפר לשוב לשבת בארץ בטרם ימות הכהן · לנוס כמו לנס (כמו"א ובקמן) כמו שובי מלחמה וכן נוגי ממועד שנשב מן המלחמה · וכן כי מולים היו כאשר האמר שוב על מי ששב כבר ומול על שמל כבר כן האמר לנוס על מי שנס כבר וקורהו נוס כלומר מוברח ואם האמר לנוס לברוח והפרשהו אל תקחו כפר למי שיש לו לברוח לפטרו מן הגלות לא ידעתי היאך יאמר לשוב לשבת בארץ הרי עדיין לא נס ומהיכן ישוב : (לג) ולא תחניפו · ולא תרשיעו כתרגומו ולא תחייבון : (לד) אשר אני שוכן בתוכה · שלא תשכינו אותי בטומאתה : כי אני ה' שוכן בתוך בני ישראל · אף בזמן שהם טמאים שכינה

רמב"ן

(כט) בכל מושבותיכם · לימד שתהא סנהדרין נוהגת בח"ל כל זמן שנוהגת בא"י לשון רש"י · וכן הדבר שלאחר חורבן אינה נוהגת לא בא"י ולא בח"ל כמו שאמרו רבותינו בפרק ארבע מיתות בית דין ובאת אל הכהנים הלוים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם בזמן שיש כהן יש משפט בזמן שאין כהן אין משפט ושנו במכלתא מנין שאין ממיתין אלא בפני הבית שנאמר מעם מזבחי תקחנו למות אם יש לך מזבח אתה ממית

אבן עזרא

עשות רע בסתר : שופכו · פועל כמו וכא גואלו : (לד) ולא תטמא · התנופה את הארץ או הוא ליווי בעבור כי אני שוכן בתוכה ולא לכבוד הארץ רק לכבוד בני ישראל על כן אמר שוכן בתוך בני ישראל : (א) ויקרבו · גם זאת הפרשה דבקה

רשב"ם

(לא) ולא תקחו כופר · לא יפטר בממון בברייתא דרבי אליעזר מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על חבירו יצא כיצד לא תקחו כפר לנפש רוצח וגו' והלא הריגה רוצח בכלל כל העונשין ולמה יצאת ללמד על שאר עונשין ומה הוא מלמד עליהן לרוצח אין לוקחין כופר אבל לשן ועין ליד ורגל לבויה ולחבורה ושאר חבלות לוקחים כופר : (לג) כי אם בדם שפכו · אני אומר שהוא נקוד מן הדין כלאפו"ם לפי פירושו
כי

כהנא רבא יתוב קטולא לארע אחסנתיה׃ כט ויהון אלין לכון לגזרת דין לדריכון בכל מותבניכון׃ ל כל דיקטול נפשא לפום סהדין יקטול ית קטולא וסהיד חד לא יסהד באנש לממקטל׃ לא ולא תקבלון ממון על אנש קטול די הוא חיב לממקטל ארי אתקטלא יתקטל׃ לב ולא תקבלון ממון לממערוק לקרית שיזבותיה למתב למתב בארעא עד דימות כהנא׃ לג ולא תחיבון ית ארעא די אתון בה ארי דמא הוא מחיב ית ארעא ולארעא לא מתכפר על דם זכי דאתשד בה אלהן בדם אשדיה׃ לד ולא תסאב ית ארעא די אתון יתבין בה די שכנתי שריא בגוה ארי אנא יי דשכנתי שריא בגו בני ישראל׃ א וקריבו רישי אבהן לזרעית בני גלעד בר מכיר בר מנשה מזרעית בני יוסף ומלילו קדם משה וקדם רברביא רישי אבהתא לבני ישראל׃ ב ואמרו ית רבוני פקיד יי למתן ית ארעא באחסנא

נתינה לגר

שת׳ לעיל ו׳ ס׳ „בתכיף שלו" ומ״ש רש״י „בסמוך לו" היינו לפרש הת״א שהיה במהירות וכ״ה בברכות מ״ס „שלא תכיפות הן כו׳" .(ל) לפי עדים, לפום סהדין. ובנ״א „על פום סהדין„ וכן לקמן „על בניס" (דברי כ״ד ט״ז) ת׳ „על פום בנין" ולא ידעתי מדוע בפסוק „על פי שני עדים וגו׳" (שם י״ט ט״ו) שינה לתרגם „על מימר" ? (לב) ולא תקחו כפר לנוס . ולא תקבלון ממון למערק. עי׳ רש״י שהקשה על המת׳ „היאך יאמר לשוב הרי עדיין לא כס" ? ול״נ ע״פ פשוטו שהתורה הזהירה בזה את שופטי בני ישראל היושבים על מדין, לבלי יעיזו להקל את הרוצח מהעונש אשר העמיסה עליו (בפרשה הזאת) והזהירה בזה לבלי לפסור בממון למי שהמית במזיד (וזהו „ולא תקחו כפר לנפש רוצח אשר הוא רשע למות") ואח״כ הזהירה לבלי לפטיר אותו בגלות (ע״י הלדיקס אותו) לאמר שעשה בשוגג (וזהו „ולא תקחו כפר לנוס אל עיר מקלטו) ואח״כ הוסיפה להזהיר לבלי יקחו כופר להשיב את אשר נתחייב כבר גלות, מעיר מקלטו , קודם מיתת הכ״ג , ללמדו לומר שהיה אנוס, או אומר מותר (וזהו „לשוב לשבת בארץ" ור״ל שקאי ג״כ על „ולא תקחו כפר שבראש הפסוק, ופירושו „ולא תקחו כפר שיוכל לשוב") וזהו שת׳ אונקלוס „מלמיתב" וגם הנחת הטעמים תסכים לפירושנו זה בעבור שים אתנח במלת „מקלטו", ובאמת מצינו בש״ס (כתובות ל״ז ע״ב) „הרי קראי צריכי חד למזיד וחד לשוגג" ע״ש . (לג) ולא תחניפו, ולא תחייבון . ערש״י ואפשר שכוונתו לדרשת ר׳ יאשיה ובספרי ע״ש · לא יכפר לדם, לדם זכי. הוסיף לעשות הבדל

בעל הטורים

כה״ג שעבר כולם משיבים הרוצח במיתתן [עי׳ מכות ד׳ י״א] : (לג) יכופר · ד׳ · הכא ואידך אם יכופר העון (ישעיה כ״ב) לכן בזאת יכופר עון יעקב (שם כ״ז) בחסד ואמת יכופר עון (משלי ט״ז) · שתשובה ויוה״כ תולין ומיתה ממרקת שנאמר אם יכופר העון עד תמותון לכן בזאת יכופר עון יעקב במה בחסד שנא׳ בחסד ואמת יכופר עון כדאמר (ר״ה י״ח) רבה דעסיק

רמב"ן

ואם לאו אין אתה ממית אבל לא מצאתי במצוה שתלוי בזמן הבית שיאמר בה לדורותיכם בכל מושבותיכם כי זה יורה אפי׳ על זמן הגלות בח״ל כמו שנאמר בשביתת חג השבועות ובאיסור החדש לחייב בהם בח״ל בזמן הזה שלא נתלה אותו בעומר ובמנחה חדשה וכן בחלב שלא נתלה אותו בקרבנות ואולי הם דורשים אלה לכם לחקת משפט על הסנהדרין הנזכרים בפרשת תמיד שנאמר לפני העדה למשפט ושפטו העדה ויאמר שתהיה לנו לדורות עדה שופטת אפי׳ לאחר חורבן לדון דיני קנסות וגזלות וחבלות וכל דבר שבממון ושל מלקות ארבעים : (לא) ולא תקחו כופר וגו׳ · הנכון בכתוב הזה כי בתחלה הזהירנו מן המזיד ולא תקחו כופר פדיון ממון לנפש רוצח אשר הוא רשע למות כי על כל פנים יומת לא ינצל בשום ענין מן המיתה לא בגלות ולא במכות ועונשים אחרים אחר כן אמר ולא תקחו כופר שינוס וישב בארץ עד מות הכהן ויחזור ואל מחייבי הגלות אשר הזכיר שבהם עיקר הפרשה כאלו אמר וכן לא תקחו כופר מן רוצח שינוס וישב לארץ לשבת קודם שימות הכהן · ולא היה הצורך לומר שלא נקח כופר שלא ינוס שם כלל כי כל הורג נפש בשוגג מתחלה יפחד מגואל הדם שלא ימיתהו בחום לבבו או שיחשוד אותו במזיד ולא ידבר בכופר שלא ינוס שם אבל אחרי נוסו ידבר בכופר שישוב אל ארצו ולא יתעכב שם כל ימי הכהן ואחרי שיברח ויעמוד לפני העדה למשפט ופטרו אותו לא יפחד ואז ירצה לשוב אל ביתו קודם הזמן ועל כן הזהירנו הכתוב מזה או יחסר וא״ו מן לשוב ויהיה טעמו או לשוב והראשון נכון : (לג) ולא תחניפו את הארץ · מפני שאמר התלה והיו אלה לכם לחקת משפט לדורותיכם בכל מושבותיכם שאלו המשפטים נוהגים גם בח״ל וחזר והחמיר ביושב

ספורנו

שתהיה שגגתו מעט קודם מיתת הכהן ומהן שימות הרוצח בגלות קודם שימות הכהן אם במשפט האל ית׳ היודע ועד · שיענוש את השוגג כפי מדרגת שגגתו · כאמרו והאלהים אנה לידו : (ב) בנחלה בגורל · ובהיות לאיזה שבט חלק בתחום

ביהוה לתת את־נחלת צלפחד אחינו לבנתיו: ג והיו לאחד מבני שבטי בני־ישראל לנשים ונגרעה נחלתן מנחלת אבתינו ונוסף על נחלת המטה אשר תהיינה להם ומגרל נחלתנו יגרע: ד ואם־יהיה היבל לבני ישראל ונוספה נחלתן על נחלת המטה אשר תהיינה להם ומנחלת מטה אבתינו יגרע נחלתן: ה ויצו משה את־בני ישראל על־פי יהוה לאמר כן מטה בני־יוסף דברים: ו זה הדבר אשר־צוה יהוה לבנות צלפחד לאמר לטוב בעיניהם תהיינה לנשים אך למשפחת מטה אביהם תהיינה לנשים: ז ולא־תסב נחלה לבני ישראל ממטה אל־מטה כי איש בנחלת מטה אבתיו ידבקו בני ישראל: ח וכל־בת ירשת נחלה ממטות בני ישראל לאחד ממשפחת מטה אביה תהיה לאשה למען יירשו בני ישראל איש נחלת אבתיו: ט ולא־תסב נחלה ממטה למטה אחר כי־איש בנחלתו ידבקו מטות בני ישראל: י כאשר צוה יהוה את־משה כן עשו בנות צלפחד: ספטיר יא ותהיינה מחלה תרצה וחגלה ומלכה ונעה בנות

ת"א כן מטה בני · עקידה שער פד: זה הדבר · תענית ל בתרא קכ קכא: וכל בת · בתרא קי קיא קטו קטז: ממטות · בתרא קיא: ולא תסוב · בתרא קיא קיב קיג: ממטה למטה · שם קיג: ידבקו מטות · שם קיא קיד קטו: ותהיינה מחלה ונעה · שם קכ:

רש"י

שרויה ביניהם: (ג) ונוסף על נחלת המטה. שהרי בנה יורשה והבן מתיחס על שבט אביו: (ד) ואם יהיה היובל. מכאן היה רבי יהודה אומר עתיד היובל שיפסוק: ואם יהיה היובל. כלומר אין זה מכירה שחוזרת ביובל שהירושה אינה חוזרת ואפילו יהיה היובל לא תחזור הנחלה לשבטו ונמצא שנוספה על נחלת המטה אשר תהיינה להם: (ח) וכל בת יורשת נחלה. שלא היה בן לאביה: (יא) מחלה תרצה וגו'.

רמב"ן

הארץ יותר לכבוד השכינה אשר שם והזהיר שלא נחניף אותה ושלא נטמא אותה ועניין החנופה הוא הנאמרה בקללות זרע רב תוציא השדה ומעט תאסוף כרמים תטע ועבדת ויין לא תשתה זיתים יהיו לך ושמן לא תסוך כל ענך ופרי אדמתך יירש הצלצל כי כל הנוספה עבות ההפך הנראה והנדמה לעיניים והוא עגם בארץ בעבודת כוכבים ובשפיכות דמים ובגלוי עריות כמו שנאמר הלא חנף תחנף הארץ והארץ חנפה תחת יושביה והחניפי ארץ בזנותך · ועניין הטומאה שתהיה הארץ טמאה ולא ישכון בה כבוד השם בהיות בה דם נקי

אבן עזרא

עם כאשר צוה משה לתת מנחלת ישראל ערים ללוים: ראשי אבות · הם הנשיאים: (ד) ואם יהיה היובל · ואפי' שיהיה היובל לא נקוה לשוב הנחלה אלינו רק תהיה תמיד נוספת על נחלת המטה: (ה) כן מטה בני יוסף · כי ראשי האבות דברו בעבור כל המטה: (ז) וטעם תסב · שפעם תסוב מפה ומפה (ס"א תסוב מכה וכה) בין הם בין אחרים: וטעם ולא תסוב נחלה · מהיום קודם נחלת הארץ: (ח) וכל בת יורשת נחלה · אחר ניחול הארץ על כן אמר הכתוב ולא תסוב נחלה פעם שנית: (יא) מחלה תרצה · הזכירם הכתוב בתחלה כאשר

רשב"ם

כי אם בדם האיש השופך את הדם: (ו) לטוב בעיניהם · מן שבט שלהם לפי הפשט:
נשלם חומש הפקודים:

בְּעַדְבָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְרִבּוֹנִי אִתְפַּקַּד בְּמֵימְרָא דַּייָ לְמִתַּן יָת אַחְסָנַת צְלָפְחָד אֲחוּנָא
לִבְנָתֵיהּ׃ ג וִיהוֹן לְחַד מִבְּנֵי שִׁבְטַיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְנָשִׁין וְיִתְמְנַע אַחְסַנְתְּהֶן
מֵאַחְסָנַת אֲבָהָתָנָא וְתִתּוֹסַף עַל אַחְסָנַת שִׁבְטַיָּא דִּי תְהֶוְיָן לְהוֹן וּמֵעֲדַב אַחְסַנְתָּנָא
יִתְמְנָע׃ ד וְאִם יְהֵי יוֹבְלָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִתּוֹסַף אַחְסַנְתְּהוֹן עַל אַחְסָנַת שִׁבְטָא דִּי
תְהֶוְיָן לְהוֹן וּמֵאַחְסָנַת שִׁבְטָא דַאֲבָהָתָנָא יִתְמְנַע אַחְסַנְתְּהוֹן׃ ה וּפַקֵּיד מֹשֶׁה יָת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל מֵימְרָא דַּייָ לְמֵימַר יָאוּת שִׁבְטָא דִבְנֵי יוֹסֵף מְמַלְּלִין׃ ו דֵּין פִּתְגָּמָא
דִּי פַקֵּיד יְיָ לִבְנָת צְלָפְחָד לְמֵימַר לִדְתַקִּין בְּעֵינֵיהוֹן תְּהֶוְיָן לְנָשִׁין בְּרַם לְזַרְעִית
שִׁבְטָא דַאֲבוּהוֹן תְּהֶוְיָן לְנָשִׁין׃ ז וְלָא תִסְחַר אַחְסָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִשִּׁבְטָא
לְשִׁבְטָא אֲרֵי גְּבַר בְּאַחְסָנַת שִׁבְטָא דַאֲבָהָתוֹהִי יִדְבְּקוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ח וְכָל בְּרַתָּא
יָרְתַת אַחְסָנָא מִשִּׁבְטַיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְחַד מִזַּרְעִית שִׁבְטָא דַאֲבוּהָא תְּהֵי לְאִנְתּוּ
בְּדִיל דִּי יֵרְתוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר אַחְסָנַת אֲבָהָתוֹהִי׃ ט וְלָא תִסְחַר אַחְסָנָא מִשִּׁבְטָא
לְשִׁבְטָא אָחֳרָנָא אֲרֵי גְּבַר בְּאַחְסַנְתֵּיהּ יִדְבְּקוּן שִׁבְטַיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י כְּמָא דִי
פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן עֲבַדוּ בְּנָת צְלָפְחָד׃ יא וַהֲוָאָה מַחְלָה תִרְצָה וְחָגְלָה וּמִלְכָּה

נתינה לגר

בין סדס הראשון לשני ר"ל כדס שופכו. לך (ג) תהיינה, תהוויין. הוא ט"ס וצ"ל "יהווין" כי כן הוא לנסתרות, ותהוויין הוא לנמצאות (וכן בפסוק "כי תהיין לאיש שתי נשים (דברים כ"א ט"ו) צ"ל "יהווין". (ז) ולא תסב, ולא תִסְחַר. כצ"ל בפתח שהוא הפעל מש' סחר. (י) כן עשו, כן עבדא. כצ"ל בא' בסוף שהוא לשון נקבה.

בעל הטורים

בגמילות חסדים חיה שתין שנין: (ג) ונוסף. ג' במס' [עי' שמות מ"ש רבינו על מסרה זו]: (ו) וזה הדבר. בגימטריא בדור הזה שלא היה נוהג אלא באותו הדור: (ז) תסב נחלה. בגי' זו הוא בהסבת הבן לומר שהבן יורש את אביו ולא תסוב

רמב"ן

שלא נתכפר בדם שופכו ובספרי אמרו ולא תחניפו את הארץ הרי זו אזהרה לחנפין כי הזהיר מתחלה שלא נקח שוחד ברוצחים וחזר והזהיר שלא נחניף להם למעלתם או להקפם וכבוד משפחתם בלי מקח שוחד כי אם אנחנו נחניף להם הנה נחניף את הארץ והיא תנפה תחת יושביה: (ט) ולא תסוב נחלה לבני ישראל ממטה אל מטה. לא חשש הכתוב אלא לתקן העת ההיא כי אם היו בישראל נשים נשואות לשבט אחר והם יורשות נחלה היום או שירשנה מיום זה והלך שימות אביהם או אחיהן בלא בנים על כרחנו תסוב נחלתן ממטה אל מטה ומי יוכל לתקן בזמן אשר עשו כי לא רצתה התורה לצוות שלא ירשו אותן הבן והבעל שלא רצתה לעקור משפט הירושה וכן לא יחוש הכתוב למקרים העתידים לבא כי הבנות שאינן יורשות נחלה יכולות להנשא לכל השבטים ואפשר שתהיינה יורשות נחלה בזמן הבא כי ימותו אחיהן בחיי האב ותעבר נחלת אביהם או קרוביהן להם ועל דעת רבותינו שדרשו דבר זה לא יהא נוהג אלא בדור זה בלבד יתכן שלא היו בכל הדור ההוא הבא בארץ יורשות נחלה בלתי בנות צלפחד כי על כן לא דברו וצוה הכתוב שאם ימות אדם מן היום ההוא עד שתחלק הארץ לשבטיהם והניח בתו יורשת אותו לא תנשא לשבט אחר שלא יבא האיש ההוא בעת חלוק הארץ לקחת לו נחלה בתוך מטה אחר כי הקפידה להם היה יותר גדולה בעת החלוק שלא יתערבו השבטים זה עם זה בנחלה כי אחרי כן כבר נודעה נחלתן ולא יקפידו כל כך ובעבור שלא נודע זמן החלוק הזהיר בכל הדור והשם אשר בידו נפש כל חי אין לו לחוש מכאן ואילך. ונכון הוא על דרך הפשט שאין ולא תסוב נחלה טעם כדי שלא תסוב הנחלה אבל הם שתי מצות צוה ביורשות נחלה שלא תנשאנה רק למטה אביהם וצוה בנשואות כבר ואשר תבא עליהן נחלה אחרי היותן לאיש שלא תסוב הנחלה ממטה למטה אחר אבל ירשו אותן אחיהם וקרוביהם לא בניהם ולא בעליהם והזהיר מתחלה בבנות צלפחד ואחר כך בכל בת יורשת נחלה. ואמר בכל ישראל שלא תסוב נחלה ממטה אל מטה שאף הנשואות או המוזהרות אם יעברו על המצוה ירשו אותן אנשי המטה שיהיו כלם דבקים וקשורים

ספורנו

חבירו לא יתאמת הגורל לשבט החבר כשיפול על כל גבול השבט וכן לנוסף לא יתאמת אם (לא) יוסיף על גבולו אותו החלק אשר לו בהאוס חבירו: (ד) ואם יהיה היובל ונגרעה נחלתן. וגם בהיות שלא נכבוש עתה כל הארץ כאמרו מעט מעט אגרשנו מפניך ויצטרך כל שבט ושבט לכבוש חלקו הנה אע"פ שיזדמן שאיזה יחיד ימכור חלקו לחבירו משבט אחר לא ימנע המוכר בשביל זה מהשתדל עם שבטו לכבוש כי ביובל ישוב אליו אמנם חלק הבנות שלא תחזור ביובל לא ישתדל אבי השבט לכבשה או יניחו שם מיושבי הארץ בהיותו של שבט אחר ובכן יגרע כבוש נחלתן מגורל מטה אבותינו: כן

עשו

צלפחד לבני דדיהן לנשים׃ יב ממשפחת בני־מנשה בן־יוסף היו לנשים ותהי נחלתן על־מטה משפחת אביהן׃ יג אלה המצות והמשפטים אשר צוה יהוה ביד־משה אל־בני ישראל בערבת מואב על ירדן ירחו׃ חזק

קל"ב · מח"לה תו"לה סימן :

ת"א ותשיעה מת"ם ונפש · שם קל :

אונקלוס

והואה בנת צלפחד לבני אחי אבוהן לנשין׃ יב מזרעית בני מנשה בר יוסף הוו לנשין והות אחסנתהן על שבטא זרעית אבוהן׃ יג אלין פקודיא ודיניא די פקיד יי בידא דמשה לות בני ישראל במישריא דמואב על ירדנא דיריחו׃ חזק

בעל הטורים

נחלה בגימט' זו היא ססכת בעל : (יא) לבני דודיהן · בגימט' להגון (אליהם) [להם] [עי' ב"ב ד' קי"ט] :

רש"י

כאן מנאן לפי גדולתן זו מזו בשנים ונשאו כסדר תולדותן ובכל המקרא מנאן לפי חכמתן ומגיד ששקולות זו כזו : חסלת פרשת מסעי

רמב"ן

בנחלת מטה אבותם לא תפרד נחלתן מהם והם לא יפרדו מנחלת אבותם ולא נהג כל זה רק בדור הנוחל את הארץ בעת חלוקה והנה נתן להם עלה בפנויות אשר שאלו ותקן גם בנשואות :

אבן עזרא

נולדו ועתה הזכירן כאשר נשאו לאנשים בתחלה : (יב) ממשפחות · לאות כי בני דודיהן לא היו כולם אחים : (יג) אלה המצות · של הנחלה והנדר וכל בת יורשת נחלה ומשפטי הדם על ירדן ירחו מזרחה : חסלת פרשת מסעי

ונשלם ספר הפקודים ודגלי הצבאות · ולאלהים לבאות · שבח והודאות · לאות ולאלפים ורבואות · וכאשר עשה עם אבותינו הגדולות והנוראות · יחיש בימינו קץ הפלאות · יבנה הבית והלשכות וגבול לפני התאות · ויכין שם לבית דוד כסאות · ועינינו רואות · והוא ברחמיו ינקנו מכל נסתרות ומכל שגיאות · ויראנו מתורתו נפלאות · וכן יהי רצון אמן :

ספורנו

שהו בנות צלפחד · כיונו לעשות רצון קונן כאשר צוה ה' את משה לא מפני שהתאוו לאלה אשר נשאו להם : (יב) ממשפחות בני מנשה · מאחר שראו היות כונת האל יתעלה שלא תסוב הנחלה אע"פ שנתן להן רשות לבחור כרצונן מכל השבט כן בחרו את בני דודיהן מכל המשפחות מפני שהיו יותר קרובים : ותהי נחלתן על מטה משפחת אביהן · וכן לא היתה שום הסבת נחלה אפי' ממשפחה למשפחה : נשלם ספר במדבר

סכום פסוקי דספר במדבר אלף ומאתים ושמנים ושמנה ארפה סימן · וחציו והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח : ופרשיותיו עשרה · יי בדד ינחנו סימן · וסדריו ל"ב לב טהור ברא לי אלהים סימן · ופסקתותי"ו ב"ב ופרקיו ל"ו · לו חכמו ישכילו זאת סימן · מנין הפתוחות שתים ותשעים והסתומות ששים ושש הכל מאה וחמשים ושמנה פרשיות · אני חלקך ונחלתך סימן :

ספר במדבר

א (יח) ואת כל העדה הקהילו · כנשו : שמות · כשהוא מוכרת שמכן · וכשהוא סמוך שמהת
(נא) יורידו · יְפָרְקוּן · אבל יְפָרְקוּן תרגום ינאלו · כמו ואשר יגאל מן הלוים :

ב (ב) איש על דגלו באותות · באָתְוָן · אבל אָתְוָן הוא תרגום של באות · כמו שבע שנים באות :
(ה) והחונים עליו · ודישרן · כמו שרן · כלומר היו חונים · אבל ודישרון תרגום של יחנו : (כ) [ועליו
מטה מנשה · הביא בלך בפסוק אשר על המדבר] : (לד) למשפחותיו על בית אבותיו · לזרעיתיה על בית
אבהתוהי · צ"ע למה לא תרגם אבהתיה שהרי היה בו סימן הרבוי כמו בזרעיתה · ואפשר לפי
שהוא סוף פסוק :

ג (ג) אשר מלא ידם · דאיתקרב : (ט) נתונים נתונים · מסירין יהיבין · ושל פרשת בהעלותך הוא
מאמר השם יתברך ולא יתכן אלו לומר מסירין יהיבין · ומי מסרם ונתנם לו והרי הם שלו ·
ולכך תרגומו אפרשא מפרשין · והחכם ר' שלמה ן' גבירול כתב באזהרות של שבועות ביען כי לי הם
עבדים נמסרים : (טו) פקוד · יש בפרשה זו שתרגמה אונקלוס בלשון מנין ורש"י פירשה לשון מנוי ·
ואת אהרן ואת בניו תפקוד · תמני · ולא כן כתב רש"י : (מ) ושא את מספר · חושבן · צ"ע למה לא
תרגם מנין : (מו) ואת פדוי · פורקן :

ד (ב) נשא את ראש · קבילו · לפי שהוזכרו משה ואהרן : (ד) זאת עבודת בני קהת · דין פולחן ·
כי פולחן לשון זכר : (ז) קשות הנסך · קשות נסוכא · צריך לפרש משמעותו · כי אלו היה דעת
אונקלוס שהוא מלשון כסוי · וכמו שפירשוהו המפרשים היה מתרגמו כמו ויסך עליו · וסכות על הארון ·
ואפשר שדעתו היה שהוא מלשון גדולה ושררה · וצ"ע אם היה זה תרגום לנסכתי מלכי וחבריו : (ח) וכסו
אותו במכסה · האחד תרגום לשון כסוי · והאחר לשון חופאה : (ט) כלי שמנה · שמושה · צריך לראותו
בשרשים : (יג) ודשנו את המזבח · ויספון · צריך לפרשו : (כ) [כבלע · הביא בנח] :

סדר נשא

נשא (כג) כל הבא · דאתי · לפי שהוא סמוך על לצבוא צבא · אבל אם יהיה המקרא סמוך אל אהל
מועד היה מתורגם דעליל : (כד) לעבוד ולמשא · ולמיפל לפי הענין ולא אחר דקדוק לשון
המקרא · ואפשר לפי שהוא סמוך למלת לעבוד שהוא מקור תרגמו ג"כ כמו מקור לזווג המלות וכן לספוד
לשרה ולבכותה · למספדה לשרה ולמבכה · ואע"פ שהאחד שם והאחר אינו נראה כן · ושם כתבתי טעם
אחר : (כו) אשר יעשה להם · דיתמסר · לפי ענינו : (לב) ובשמות תפקדו · תמנון :

ה (ב) וכל טמא לנפש · דמסאב לטמא נפשא · וכן והנוגע בכל טמא נפש · טמי נפשא · ובסדר בהעלותך
לנפש אדם · לנפש אדם · כי יהיה טמא לנפש · שלשתם לטמי נפשא דאינשא · נראה לומר כי אותם
שתר' טמי נפשא דאינשא רצה לומר טומאת המת עצמו החמורה · והם אותם שהנזיר מגלח עליהם
ובכללם אבר מן החי כדאיתא במתניתין דמס' נזיר פרק כהן גדול שטומאתם טומאת שבעה והם נדחים
לפסח שני אפי' חל שביעי שלהם להיות בערב פסח · ואותם שתרגם לטמי נפשא הם הטומאות שאין
הנזיר מגלח עליהם ואינו נדחה לפסח שני אם חל שביעי שלו להיות בערב פסח · ודבר זה כמדומה
לי שהוא מבואר במסכת פסח שני · ולשון הר"ם ז"ל בספר קרבנות בהלכות קרבן פסח פ"ו כך הוא ·
טמא מת שחל שביעי שלו להיות בערב הפסח אעפ"י שטבל והוזה עליו והרי הוא ראוי לאכול קדשים
לערב · אין שוחטין עליו אלא נדחה לפסח שני שנאמר ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ולא
יכלו לעשות הפסח ביום ההוא מפי השמועה למדו שבשביעי שלהם היה · ועל זה שאלו אם ישחט עליהם
והם יאכלו לערב ופירש להם שאין שוחטין עליהם · בד"א בשנטמא בטומאות מן המת שהנזיר מגלח
עליהם · אבל אם היה טמא בשאר טומאות מן המת שאין הנזיר מגלח עליהם שוחטין עליו בשביעי שלו
אחר שיטבול ויזה עליו · וכשיערב שמשו אוכל פסחו · ע"כ : (ג) תשלחום · תשלחונון · וכתבתיה
בפרשת ויהי ביום השמיני : ולא יטמאו את מחניהם · משריתהון לשון רבים : (ז) והשיב את אשמו ·
חובתיה · לאשר אשם לו · לְדְחַיַּב ליה : (ח) להשיב האשם · האשם המושב · חובתא · ובכל מקום
שרוצה לומר קרבן אשם ממש · אשמא תרגום · וכן כל לשון נזירות שבפרשה זו שהיא פרשת נזיר
כלה לשון נזירות ג"כ בתרגום לפי שרוצה לומר נזירות ממש · ולכך את אשמו דפרשת ויקרא · ובפרשת
קדושים אשמיה תרגום · והמסורת עליו כל היכא דאיכא איל אשמיה תרגום : (י) ואיש את קדשיו לו
יהיו · ית מעשר קודשוהי והר"ם כתב בהלכות מעשר שני ונטע רבעי פ' ט' כי זה הפסוק מדבר בנטע
רבעי · שאין לך קדש שלא נתפרש בתורה דינו למי הוא חוץ מנטע רבעי והכי איתא בספרי ובהרבה
פנים נדרש שם ואין אחד מהם במעשר לבדו · גם צ"ע כי מעשר לשון יחיד הוא · ואיך יאמר דיליה
יהון · ואעפ"י שנוכל לומר כי הוא מוסב על קדשוהי מ"מ אינו נכון לפי הלשון · וצ"ע דעת אונקלוס ·
ובפ' הוציאו לו אמרינן התורם משלו על של חברו · טובת הנאה שלו · פי' של תורם · וכתב שם רש"י
ז"ל שנאמר כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך ונתת ללוי וגו' תלה הכתוב הנתינה במי שמעשרם

מגלו · ואיש את קדשיו · מעשר קודשוהי · רק קדשיך דפ' ראה · לחוד קודשיך · ומסורת עליו מפעין ביה : (יג) ונסתרה והיא נטמאה · ומטמרא והיא מסאבא תרגום · תחת אישה ונטמאה ותסתאב · וי"ל שלכך לא תרגמו אסתאבת · לפי שהיה נראה לשון עבר כאלו היא טמאה עכשיו והרי עדיין טמאה היא · אבל ואם לא נטמאה אסתאבת תרגום · וכי נטמאת איסתאבת בדגש התי"ו כי כן משפטו · כי לזכר נטמא · איסתאב · ונטמאת לזכר איסתאבת ולנקבה נטמאת · או נטמאה שלא לנכח אסתאבה או איסתאבת · ונטמאת שהוא לנכח ישאר בו סימן הנקבה · ויאמר איסתאבת הבי"ת בפת"ח והתי"ו בדגש : (יד) וקנא · הראשון וַיְקַנֵּא · השני וְקַנִּי : (יז) מים קדושים · מי כיור · לפי ענינו שכנסיה : בקרקע המשכן · באיסורי · נסחא אחרת דוקא ביסורי · ולא נוכל לומר כי יסורי הוא בדל"ת שא"כ לא היה אומר אלא ביסודא · כמו ימלה אל יסוד המזבח · ועוד למה יקראהו יסוד · וכי כל קרקע המשכן קרוי יסוד · ומצאתי במסכת סוטה בפ' היה מביא · ואיתא נמי בספרי אלא שיש חלוף ביניהם מעט · וזה לשון ספרי ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן · מגיד הכתוב שאם לא היה שם עפר מביא שם עפר ממקום אחר וטתנו שם למקום מפני כבוד המקום מקדשו · איסי בן עקיבא אומר להביא קרקע בית עולמים · איסי בן מנחם אומר אם המטמא טומאה קלה עשה בית המקדש כמשכן סוטה חמורה דין הוא שנעשה בית המקדש כמשכן · ומה ת"ל אשר יהיה בקרקע המשכן לפי שנאמר ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת · נאמר כאן עפר ונאמר להלן עפר מה עפר האמור להלן עפר על פני המים כו' ולפי זה נוכל לפרש באיסורי משכנא או באיסורי כלומר בקדושת המשכן ובאסורו כמו לאסור אסר על נפשו שתרגם למיסר אסר · וכן ואסרה אסר · וכן במסורת הברית כמו במאסורת הברית ללמדך שאין קרקע המשכן דוקא · ותרגומו לפי ענינו לא אחר עקר לשון המקרא וכן בהרבה מקומות · וקשה לי על זה שהיה לו לומר איסרי · או אפשר מזה הענין עצמו ויהיה משמעותו שיהיה תוך מחיצת המשכן · כמו באסור די פרזל שהוא בדניאל ואסר ואזר ענין אחד הם · ורז"ל קראוהו בי שאגי כמו שאמר בפרק אלו הנחנקין מנאן אבי שאגי והמרה עליהם · כענין קנה חמור ובי פניה · וצריך לפרש מלתא דספרי · איזה יתור יש בפסוק שהוצרך לו לדרוש · ומאי משמעותיה דקרא דקא מפיק מניה הכי · וי"ל יהיה יתירא קא דריש שהיה לו לכתוב אשר בקרקע המשכן : (כג) ומחה אל מי המרים · וימחוק · וכן נשתמשו בו רז"ל כענין זה במס' סוטה אבל מוחה את האדם · וימח · ומחיתי · וימחו · מחני נא · לשון מחייה תרגום : (כד) למרים · ללוט : (כז) המאררים למרים · מלטטיא ללוט : (כח) [ונקתה הביא כמשפטים · ונזרעה זרע הביא בתזריע] :

ו (ה) אשר יזיר · דיגזיר : (ז) כי נזר · נזרא · ושל כ"נ דפרשת אמור כליל תרגם : (יא) מאשר חטא על הנפש · על מיתא : (יב) כי טמא נזרו · איסתאב : (טו) וסל מצות · וסל פטיר · אפשר מפני שהסל לשון יחיד תרגמו כן אלא שנ"ע כל המקומות שתרגם כן · סלי אם ומצות · ומצות אפה ויאכלו : (כג) אמור להם · כד יימרון להון · כתוב בספרי מנין שהחזן צריך לומר להם אמרו · ת"ל אמור להם · ונראה שזהו האמור בגמ' דילן פ' ואלו נאמרין לשנים קורא כהנים לאחד אינו קורא · וצריך לתת טעם לאחד מפני מה אינו צריך לקרות · או אפשר דמלתא דספרי אתא לאשמעינן שצריך שליח צבור להקרותם מלה במלה והם עונים כמו שהוא המנהג · וכן כתב הר"ס מ"מ נראה שדרשוהו רז"ל לשתי פנים שהרי דרשו ממנו אמור להם · בקול אמור להם פנים כנגד פנים · משמע שהוא מוסב על הכהנים · ודרשו ממנו לשנים קורא כהנים · ומה שנדרש בספרי משמע שהוא מוסב על ישראל ולפי' הוצרך לתרגם כד יימרון ואלו אמר כד תימרון לא היה משמעו שיהא מוסב כי אם על הכהנים · ואם מפני שהמקום היה מדבר עם משה ומשה בכלל ישראל היה לענין זה · מ"מ משה יחיד · וישראל לא היו נמצאים שם בשעה שהיה המקום מדבר עמו :

ז (א) וימשחם · ורביתון : (ב) ויקריבו נשיאי ישראל · וקריבו · לא ידעתי אם בכונה עשה כן ונ"ע בתרגום אחר · שהרי נקד וְקָרִיבוּ · ויהיה פירושו הקריבו את עצמם כמו ופרעה הקריב שתרגומו קָרִיב · ויהיה זה על דרך מה שדרשו רז"ל מה ראו נשיאים להתנדב תחלה בחנוכת המשכן וכו' כמו שכתב רש"י ז"ל · ועוד אפשר שתרגמו כן לפי שלא פירש מה הקריבו · ובפסוק דבתריה כתוב ויביאו ויקריבו · ותרגומו וְקָרִיבוּ · ויהי המקריב · דְקָרִיב : (יד) עשרה זהב · היא דדהב כלומר היא של זהב · אבל משקלה למשקל הכסף וכן כתב רש"י ז"ל · או אפשר כדי שלא יהיה משמעו שמשקל עשר סלעין דדהב היה משקל הקטרת שבתוכה · ונ"ע עשרה זהב משקלם דרבקה איך לא תרגומו כן · ואפשר ששם היו למשקל הזהב · ונ"ע אם יש סלעים בזהב : (יח) ביום השני · יש בו הקריב שני פעמים ותרגום שניהם קריב · וכן ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך : (עב) ביום עשתי עשר יום · יומין תרגום · ונ"ע עד יום האחד ועשרים דבא אל פרעה :

סדר בהעלתך

ח (ו) בהעלותך · בלשון קימה · נסיב ודכר · וקריב כמו קח את הלוים : (ט) והקהלת · ותכנוש · ונסקיל : ונתכנש · ולא תר' ובאכנשא · כי לא מצאנו שתרגם מזה הענין בלשון הפעיל : (טז) [נתונים

נתונים

נתונים הביא במדבר] : (כ) ככל אשר צוה ה' את משה ללוים · לליואי · צ"ע איך לא תרגם על ליואי · כמו שהוא בפסוק שלאחריו על הלוים : (כד) יבא לצבא צבא · ייתי · ולא יתכן לתרגם כאן ייעול כי אינו מדבר על כניסת האהל אלא על ביאתו לעבודה ועוד שהוא כנגד ישוב האמור בפסוק שלאחריו · ואלו היה מתורגם ייעול היה לו לומר יצא :

ט (ו) [טמאים לנפש · שמא לנפש הביא בנשא] : (ח) [מה יצוה הביא ביתרו] :

י (י) והיו לכם לזכרון דפסוק וביום שמחתכם ויהון תרגום · ולמעלה והיו לכם לחקת עולם תרגום ויהיין · ואפשר לומר שאין זה מוסב אל החצוצרות כמו והיו שלמעלה אלא על ימי השמחה והמועדים ולא אל הזבחים שהתרגום שלהם לשון נקבה וכן העולות בקרא ותרגום : (לא) [ידעת הביא בכי תשא] : (לו) ובנחה יאמר · אמר התרגום בשביל שקדמו בפסוק ויהי בנסוע הארון ויאמר משה שתרגומו ואמר ראוי לתרגם גם זה אמר ולא תרגם הוה אמר : [אויביך ומשנאיך הביא בוירא] :

יא (א) [ותבער · הביא בשמות] : ותאכל בקצה המחנה · ושיציאת · ומסורת עליו דאיק לפי שהוא לשון אכילה של פורענות · אבל אשר תאכל האש את העלה · ותאכל על המזבח · לשון אכילה בתרגום : (ב) ויצעק העם אל משה · על משה תרגום · ולא כן פי' רש"י : (ד) והאספסוף · ועירברבין תרגום ואית דאמרי ורברבין · וצ"ע מאי משמעות ועירברבין · ואם תאמר ערב רב הוא ערב יש לו שם תרגום · וי"ל כי שם תרגם נוכראין לפי ענינו · אבל לשון ערב הוא גם כן ארמית כמו ממולא טהור קדש · שתרגומו מערב · גם צריך לפרש מה הוא רבין שהוא סוף המלה ואם תאמר רבים · היה לו לתרגם לשון סגיאין · וי"ל כי הוא כפל האותיות בתרגום כמו אספסוף בלשון הקדש ואין בו משמעות כי אם ממלת ערב · ויאמר ערברב מלה אחת כמו אספסוף בלשון הקדש · וכפל האותיות אפשר שיורה על רבוי הדבר : התאוו תאוה · שאילו שאלתא · כי הרבה שאלות שאלו כמו שהזכירו דגה · וקשואים · ואבטיחים · וחציר · ובצלים · ושומים אבל שאלתא ירצה לומר שאלה אחת : (ה) וכרתי ובוצלי · חטף קמץ וצ"ע בשאר הספרים · ותומי אין דגש במ"ש כמו שאין דגש בלשון הקדש : (ח) [וטחנו הביא בכי תשא] : (י) בוכה למשפחותיו איש לפתח אהלו · בתרע משכניה : (יב) שאהו בחיקך · סוברהי בתקפך · הבא נא ידך בחיקך · אל עופך · ודסמיכין ליה לעיטפך · אשת חיקך קיימך : (יז) ואצלתי · ואדבי · נר' שתרגמו מלשון תרגום ואל אצילי בני ישראל וכן כתב רש"י : מן הרוח אשר עליך · מן הרוח אשר עליו · רוחא תרגום · כנות עליהם הרוח · רוח נבואה · וי"ל שבתחלה צריך להיות להם תקון מדות הנפש והמעלות שהם מדרגה לנבואה · ואח"כ תבא בהם הנבואה : (כ) עד אשר יצא מאפכם תרגמו לפי ענינו : (כד) סביבות האהל · סחור סחור · סביבות היאור · סחרנות : (כה) ויתנבאו ולא יספו · ומתנבאן ולא פסקין · וכן מתנבאים במחנה · וצ"ע איך לא תרגם ומתנבין כמו ויתנבאו במחנה · ואתנביאו · ומה שתרגם ולא פסקין הוא אליבא דיש אומרים · אבל אליבא דר' ישמעאל ולא אוסיפו הוא כדאיתא בסנהדרין : (כח) מבחוריו · מעולימותיה · אבל עולימוהי תרגום של בחוריו או של נעוריו : (כט) [מי יתן הביא בוארא] :

יב (ז) בכל ביתי נאמן הוא · תרגום בכל עמי מהימן הוא : (ח) ומראה ולא בחידות ותמונת וגו' · בחיזו ולא בחודון ובדמות יקרא וכו' : (י) מצורעת כשלג · חורא כתלגא · והנה מצורעת · סגירא · וכן בסדר ואלה שמות · מצורעת כשלג · חוורא כתלגא כי לא יתכן לומר סגירא כתלגא שלא דמה הדבר לשלג אלא לענין מראה הלובן כמו שאמרו רז"ל בהרת עזה כשלג · אבל את שאינם סמוכים לשלג תרגם סגירא כמו מצורע וצרוע וצרעת : (יג) רפא נא לה · יתה תרגום :

סדר שלח

יג שלח לך : (יז) עלו זה · סקו דא · ומסורת עליו זה דמתרגמי' דא ד' כאוריתא כלומר עלו בזה הדרך · ואעפ"י שלא הוזכר דרך בפסוק · ובלשון הקדש דרך לשון זכר בהרבה מקומות ובלשון תרגום ארחא לשון נקבה · וכן לא תוספון לשוב בדרך הזה עוד · ותרגומו הדא · ובעבור זה דבא אל פרעה שתרגומו בדיל דא נראה שהוא מוסב אל המצוה ואעפ"י שלא הוזכרה המצוה ולשון הקדש שהוא זה צ"ע על מה הוא מוסב · ולא נוכל לומר שהתרגום מוסב על עבודה ותקה כי כלם לשון זכר בתרגום : ועליתם את ההרה לטורא · כמו עלה אלי ההרה : (יט) הטובה היא · טבא · אם רעה בישא · וכן חשבתם עלי רעה · בישא · הרעה אשר גמלנו · בישתא · וכן כי רעה נמלוך · בישתא · אבל עד מתי לעדה הרעה · לכל העדה הרעה · בישתא · אם רעה בעיני אדוניה · בישת · סונה או רעה מלבי · טבתא או בישתא · הרעה באחרית הימים · רעה נגד פניכם · היה רעה דאם בחקותי · בישתא : (כ) היש בה עץ אילנין · כמו סוס פרעה · סוסות : (כא) ויבא עד חברון · ואתא · ע"ד המדרש שאמר בו כי כלב לבדו הלך שם להשתטח על קברי אבות שאל"כ מאחר שהתחיל התרגום בלשון רבים היה משלים כל הפסוק בלשון רבים כמנהגו : (כב) צוען מצרים · טאנים דמצרים · ומסורת מטעין בים · ואעפ"י שהוא שם מקום יש לו שם אחר בתרגום כמו קדש שתרגומו רקם · ואחרים

כמוהו

כמוהו · ואפשר שיש לו משמעות · ובערוך כהן און תרגום ירושלמי רבא דענים : (כג) זמורה · עוברתא · וצריך לפרש משמעותו לפי לשון הקדש · כי לא תזמור תרגום לא תכסח · והיה לו לתרגם בכסחתא · ואפשר לפי שמעבירין אותה כשזומרים אותה · או לפי ענינו שכל זמן שהאשכול תלוי בה הרי היא כאשה שברה ולא אחר דקדוק לשון המקרא · ויקשה לזה למרת האוז שתרגומו עוברתא דארזא כמו שהביא בערוך · וארז אינו עושה פירות כמו שאמרז"ל בפרק המוכר את הבית : (כח) [אפס הביא בבלק] : (ל) ויהם כלב · ואצית · לפי ענינו · והיה ראוי ואשתיק · אבל מי שמשה אזנו לשמוע בודאי שותק : (לג) הנפילים בני ענק מן הנפילים · ענק קרא ותרגום [ובאוצר גר מביא בשם יא"ר הנוסח נברא] :

יד (ה) לפני כל קהל עדת בני ישראל · קהל כנשתא · ומסורת ושמטו אותו כל קהל עדת בני ישראל דבא אל פרעה · קהלא כנשתא · ואפשר כדי לרמוז בו מה שאמרו רז"ל שפספס נשתא היה בשלש כתות מדכתיב קהל ועדה וישראל · ואעפ"י שתרגם דישראל בדל"ת · תרגם קהל קהלא שאינו סמוך · ומדוע תתגשאו על קהל · קהלא : (ח) אם חפץ בנו · אם רשוא בנא קדם השם · לפי הענין ודרך כבוד של מעלה ומשפטו רפי ושוב לא יפול בו קדם · ועוד כדי להפרים בין זה ובין תרגום של רועה לאן : (ט) כי לחמנו הם · הרי בידנא מסירין · ואין בו אינון כי כבר הזכיר עם הארץ : (יב) [ואורישנו · הביא בויגש] : (יד) ואמרו אל יושב · ליתיב : [ויענך עומד הביא בנח] : (טו) ואמרו הגוים אשר שמעו כל עממיא · ובת"א אין בו כל ושל פרשת אתם נצבים כל הגוים : (יז) ועתה יגדל נא כח · כגי כען חילא קדמך · לא תרגמו עתיד וכן הוא דרך כבוד של מעלה · ואעפ"י שלשון הקדש דרך עתיד · וכן פקוד יפקוד · עיינתי אחר כן בתרגום ומלאתיו כגי בגרי · ונ"ע בספרים אחרים מכל מקום דרך כבוד של מעלה הוא שנתן לו היכולת : (כא) וימלא כבוד ה' · ומליא : את כל הארץ · ית ארעא · כן נמצא בתרגום נמחק מפסוק זה מלת כל · ונראה שנגה שחשב למחוק כל עממיא מהפסוק של מעלה ומחקו מזה : (כב) הרואים את כבודי · דחזו · כי כל כוונתו על מה שעבר : (כד) וזרעו יורישנה · ירתונה · אעפ"י שתפשו בזה רש"י ז"ל ותרגום ירתונה בלשון הרבים כמו שאמר ובנוהי · ואעפ"י שבלשון הקדש הוא לשון יחיד · ונראה כי לפי ענינו תרגמו ולא אחר דקדוק לשון המקרא כי הורשה נעשית בשביל שירשוה הבאים אחריהם כמו שתרגם מעשה רוקם · ציור · או לפי שיש בתיבה מאותיות יורש ומורים תרגם להודיע את הנסתר הנכלל והנרמז בו וכן נראה בתרגום ולכל המורא מופלאים · חיזונא חיזונין · ובודאי יודע היה אונקלוס כי מורא מלשון יראה אלא שרצה לגלות ולהודיע כי גם לשון ראייה נרמז בו · והנגלה לא הוצרך להודיע · ופשט הפסוק יש לפרשו כמו ולזרעו יורישנה : (כז) מלינים · מתרעמין · וילינו · ואתרעימו · את תלונות דפסוק עד מתי · תורעמות תרגום נראה שכוונתו היתה שהוא לשון יחיד כמו תלונת ולפיכך אמר שמיע קדמי · ולא אמר שמיען · ויש לדקדק אם תורעמת לשון נקבה הוא · היה לו לתרגום שמיעת · וי"ל שנפרש אותו כן קול זה שמיע קדמי · והוא לשון זכר כמו והקול נשמע בית פרעה · קול אלהים חיים מדבר מתוך האש · וכן ויהי בשלח תרגם תלונותיכם · תורעמתכון · ותרגם כי שמע · ארי שמיען · וכן בשמעו · כשמוע · כד שמיען · אבל שמעתי את תלונות תרגם לשון יחיד · והייתי סבור כי על פי חברות ויתרות דקדק לתרגמו כן · וא"א לומר כן · שלא מצאתים כן בספרים שלנו · כי של פרשת בשלח תלונת כתיב · וכאן תלנות כתיב : (לג) רועים במדבר · תרגם לפי ענינו : (לה) אני ה' דברתי · גזירת במימרי : אם לא · דא : (לח) [חיו · הביא בשופטים · השם · הביא בעקב] : ההולכים לתור את הארץ · דאזללו בתרגום ספרדי אבל ננקדה הלמ"ד ראשונה · ונראה שנגה סופר אגב שטפא דלאזלא דסמיך ליה · וכן ושחת ארצם · שנמצא בו ומחבל על ארחיה ארעא · והמסורת יוכיח שם כי הוא שגגה : (מ) הננו ועלינו · סלקין ולא תרגם וניסק כלומר הרי אנו עולים מעתה ובזה יפול הלשון היטב על מה שאמר הננו : (מב) כי אין השם בקרבכם · לית שכינתא דה' ביניכון · לית ביה סריא · לפי שהזכיר לא תעלו · כלומר השם לא ילך בקרבכם : (מג) על כן שבתם מאחרי ה' · מבתר פולחנא · ויש בו מסורת · ונראה מפני שהיה שם לעשות מעשה מלחמת מגוס : (מה) ויכתום · ואדיגון · לפי ענינו כאלו אמר וירדפום בתרגום ויבואו הרועים ויגרשום :

טו (ד) מנחת סלת עשרון בלול · דפילא שהוא מוסב על המנחה · ובתרגום אחר ספרדי דפיל גם בתרגום המדוייק כן כתוב דפילו ואח"כ עשו קמ"ץ תחת הלמ"ד ועשו עליה נקודה והיה להם למחוק הטעם מעל הפ"א · ולעשותו על הלמ"ד : (ט) מנחת סלת שלשה עשרונים בלול · מוסב לסלת · (כ) עריסותיכם · אצותכון · צריך לפרש משמעותו ואם יש לשון זה בתלמוד · ולפי מה שדרשו בו בספרי ובשאר מקומות כדי עיסתכם נראה שהוא עצותכון בחלוף דאותיות כמו תרגום וינמול שקדים · שגדין · כמו שקדין כלומר עבוותכון · וכן במשארותיך · אצותך · ונ"ע אם הוא שם לעיסה עצמה או לעריסה שלשין בה כי משארותם תרגום מותר אצוותהון משמע העיסה · ובתנוריך ובמשארותיך מגלך ומשארתך משמע הכל : (כג) אשר צוה ה' אליכם · לותכון · וכן אשר הפקד אתו דויקרא · לותיה · וכן בסוף אם בחקותי · וכתבתים בפ' ויחי יעקב · ונקשר גם כן עם מלת את כמו לו את אהרן : (כד) נעשתה בשגגה · לשלו · כי לכל הטעם בשגגה · בשלותא · לפי שהוא סוף פסוק · אבל צ"ע · למה זה בבי"ת וזה בלמ"ד ויש בפרשה זו אחר שהוא

סוף פסוק · והוא בשלו · לעושה בשגגה · גם נ"ע איך לא אמר בשלו כמו שהוא לשון הקדש בשגגה · אך בכל ספרינו הוא לשגגה : (כה) וחטאתם לפני ה' · וחובתהון · נ"ע איך לא תרגם וחטאתהון שהרי על קרבן החטאת הוא אומר כדאיתא בספרי : (כט) האזרח בבני ישראל ולגר גו' · יציבא בבני ישראל ולגיורא · נ"ע איך לא תרגם יציביא מאחר שתרגם ולגיוריא : (לא) כי דבר ה' בזה · ארי על פתגמא דה' בסר · בלגם הסמ"ך · ובמדרש ואלה שמות רבה בפרשה א' יתרו היה כומר לע"ז · וראה שאין בה ממש ובסר עליה · ובריש פרשה ג' אמר הקב"ה אם אני נגלה עליו בקול גדול אני מבעתהו · בקול נמוך בוסר הוא על הנבואה · ובמדרש אלה הדברים כמדומה לי שהוא תנחומא בריש פ' והיה עקב · כך היה דור מתירא מן הדין ואמר רבונו ש"ע איני מתירא ממצות חמורות שבתורה · ומה אני מתירא מן הקלות · שמא בסרתי אחת מהם עם עשיתי אם לא עשיתי · ותזנה עליו פילגשו דפילגש בגבעה תרגם יונתן ובסרת עלוהי · וכן ת"י כי עברתי את פי ה' ואת דבריך דשמואל · ארי עברית על מימרא דה' ובסרית על פתגמך · ויש לנו להבין במקומות אשר יבא בהם הדומים לענין זה כגון לגלג עליו · המלעיג על המצוה · לעזה עליהם המדינה · בפ' מקום שנהגו · על אשר מריתם פי · דסריבתון על מימרי : (לח) [פתילי הביא בויסב]: (לט) והיה לכם לציצית · נסחא דוקא ויהון · צריך לפרש מה שאמר אחריו ותחזון יתיה לשון יחיד · ואפשר לפרש הדבר הזה · ואעפ"י שלא הזכיר בפסוק דבר · או על הכנף : וזכרתם דציצית · ותדכרון · למען תזכרו · תדכרון · למען תזכור את יום צאתך דרלא אנכי להידכר · ויזכור יוסף · ואידכר · ולא זכר שר המשקים · ולא אידכר · ולשון שכחה · תתנשון · תתנשי · וישכחהו דשר המשקים · ואנשייה :

סדר קרח

טז ויקח קרח (ב) ויקומו לפני משה · לאפי משה : קריאי מועד · מערעי · ותרגום ויפגע במקום · וערע :
(ג) ובתוכם ה' וביניהון שריא שכינתא · נ"ע באיזה מקום תרגם שכינתא ובאיזה יקרא · ולא נוכל לומר שבכל מקום שתרגם לשון שרי תרגום שכינתא כמו שדרך רז"ל להשתמש בזה הלשון שכינה שורה או אין שכינה שורה שהרי יש בפסוק אכן יש ה' במקום הזה תרגם יקרא ותרגם שרי : [קהל הביא בבשלח] : (ה) בקר וידע · בצפרא ויהודע · נ"ע כי הוא"ו יתירה בו והיה לו לומר יהודע · ורש"י כתב בקר יהיה וכו' שלא כדרך התרגום :
(ז) ושימו עליהם קטרת · ושוויו · אבל ושויאו הוא תרגום וימו ואפשר שהיה יכול לתרגם ג"כ ושימו ושוו : והיה האיש אשר יבחר ה' הוא הקדוש · דיתרעי ביה ה' הוא קדיש : (ט) המעט מכם · לכון :
(י) ובקשתם גם כהונה · הוסיף בה רבתא : (יא) הנועדים · דאיזדמנתון · אין בו דגש במ"ס · וכן ונועדתי · אשר אועד : כי תלינו · מתרעמיתון לשון הוה כלומר מתרעמין אתון · אבל תתרעמון היה משמע לשון עתיד וכן כי תשתרר · מתרברבת : (יד) אף לא אל ארץ · אף קרא ותרגום · וכן משפט כלם · תעיין בפרשת וזאת הברכה : (טו) נשאתי · שחרית · אפשר לפרשו מלשון שחרית שהוא בקר כלומר לא נשאתי אותו להעמידו ממרבעו בהיה רוכן בו כדי לעשות בו צרכי · ותרגומו לפי ענינו :
(טז) היו לפני ה' · הוו זמינין לקדם · כלומר לבא לפניו לפי' יבא בו שמוש הלמ"ד : (יט) ויקהל עליהם קרח · וכנש וכן כלם : וירא כבוד ה' · יקרא · אבל וירא אליו ה' לא תרגום יקרא : (כב) האיש אחד יחטא · גברא · לפי שהיה ה"א הידיעה · וכן פירשו רז"ל ורש"י ז"ל : (כו) סורו נא דקרח ודלוט · זורו · וכן ויסורו אליו דלוט · אבל לא יסור שבט מיהודה · לא יעדי · וכן כל שאר לשון הסרה · ותרגום אשר עבר ועדא · וחרב לא תעבור בארצכם · לא יעידון · כי סר לראות · את פני : (ל) וירדו · ויחתון · וכן משפטיו כמו וַיֵּרֶד · ויחות · וכן ויֵּרְדוּ · וַיֵּרֵד : (לב) ואת בתיהם · אינש בתיהון · ונ"ע שהרי אמר אחר כן ואת כל האדם · ואפשר לפי שלא היו להם בתים במדבר אלא משכנות ואהלים וירצה לומר אינש בתיהון נשיהם ובניהם וטפם · ואת כל האדם · עבדים ושפחות ושכירים ולקיטים וזה דוגמת מכת בכורות · ובפרשת והיה עקב · ואת בתיהם ואת אהליהם · ועכ"פ היה צריך לתרגם אינש בתיהון : (לד) וכל ישראל די דבסחרניהון · התביר שהוא במלת אשר בלשון הקדש שנה את מקומו במלת ישראל לפי שאין לו לתביר מקום בתרגום במלת אשר · וכן מנהגו בהרבה מקומות :
יז (ב) זרה הלאה · ירחק · ויש בו מסורת לפי שאמר ויפרים יתכן לומר אחריו ירחק : (ג) רקועי פחים · פסין רדידין היה לו לומר רדידין פסין או רדידי פסין לפי לשון הפסוק · והקדים התרגום את המאוחר בלשון הקדש · והכל לפי דרך שמוש הלשון · וכתבתי מהם בפרשת ואתה תצוה : כי הקריבום · קריבונין כי מתחות לשון נקבה · אבל קריבינון הוא תרגום של הקריבם : (ד) וירקעים · ורדידונין :
(ה) להקטיר קטרת · לאסקא · מקטר קטרת דואתה תצוה לאקטרא : כאשר דבר ה' ביד משה לו · תרגום ליה והוא מוסב אל קרח : (ז) והנה כסהו · חפהי : (יא) והולך · ואוביל · אבל ואוביל יהיה תרגום של והוליך : מהרה · בפריע · אבל וימהר אברהם · מהרי שלא סאים לשון אוחאה : (יג) ותעצר המגפה · והמגפה נעצרה · ואתכלי מותנא · ומותנא אתכלי · נראה כי מותנא לשון זכר : (כ) מטהו יפרח · ינעי · והנה פרח מטה אהרן · יעא · אין בו נו"ן · ויוצא פרח · ואפיק לבלבין · והיא כפורחת עלתה נלה דשר המשקים · כד אפרחת אפיקת לבלבין אניצת נץ : (כב) וינח משה את המטות וכן ויניחו

אותו

אותו עד שנקר דמן · ואלנע · לפי מקומו · אבל ותנח בנדו אלנה · ואחתתיה · והנחתו לפני · והניחו לפני · ותחתיניה · ויחתיניה · ומזה תרגום ילגוף יחית בריסיה · (כג) וכפית שנדין · השבולת בלד ימין והוא כמו שקדין שהקו״ף והנימ״ל ממולא אחד : (כד) ויראו ויקחו · ואשתמודעו כלומר הכירו כמו ויכירס · ואשתמודעינון :

יח (א) תשאו את עון המקדש · ודבתריה · תסלחון · ישאו עונם דפסוק ועבד הלוי · יקבלון · נראה הטעם כי עבודת הכהנים שהם הקרבנות היתה בה כפרה · וגם הגין שהיה מרלה מה שאין לומר בלוים : (ו) מתנה נתונים · מתנה יהבין · אבל נתונים נתונים · מסירין יהיבין : (ט) לכל מנחתם · מנחותהון · ולכל חטאתם · חטוותהון · ולכל אשמם · אשמהון · צ״ע למה לא החזירו בלשון רבים · ואם אפשר שנכלל נכלל בו לשון רבים : (יא) תנופות · אֲרָמוּת · תרומות · אַפְרָשׁוּת · אבל ארמית תרגום של תנופת · ואפרשות תרגום של תרומות : כל טהור · כל די דכי : (טז) עשרים גרה הוא · עשרין מעין הוא · בשורק · וצ״ע בתרגום אחר שהרי הוא מוסב אל השלע · והלע בתרגום הוא לשון נקבה : (יט) ברית מלח עולם היא · עלמא הוא · אין נכר בתרגום אם חירק אם שורק וצ״ע בתרגום אחר : (כ) אני חלקך · מתנין יהבית · אבל ה׳ הוא נחלתו דפרשת שופטים דיהב ליה כלומר שהכר נתן לו : (כג) ועבד הלוי הוא · ויפלחון ליואי אינון : (כז) ונחשב קדמאה ותתחשב מוסב על התרומה · תגיינא ויתחשב · מוסב על חלנו :

סדר חקת

יט (ב) זאת חקת התורה · גזירת אורייתא · וכן זאת חקת התורה דנשלי גוים גזירת אורייתא · וכן לחקת משפט בפרשת נחלות לגזירת דין · ושארהון לקיים עלם : (יח) ועל הנפשות אשר היו שם · דהוו לשון זכר מפני שנכלל עמהם האהל והכלים שהזכיר · ואלמלא כן היה מתורגם דהוואה :

כ (ג) וירב ונלא עמא עם משה כו׳ אעפ״י שמקלתו לשון יחיד ומקלתו לשון רבים דבר ידוע הוא כי טעם הנכללים בו רבים וכן מנהגו בהרבה מקומות : (יא) ויצאו מים רבים · ולא היה מים לעדה דפרשה זו ודאלה משעי מיא סגיאי · וימתקו המים · מיא · נערמו מים · מיא · במים אדירים · במין תקיפין · וסגיאי · אולי הטעם גרס לו או שמא לא יהכן לומר סגיאין · גם צ״ע מה בין סגיאי לסגיאין ולסגיאיא כי אם במקום מין · ימים רבים שבפרשה זו יומין סגיאין · בימים רבים · ביומיא סגיאיא · הן רבים עתה · סגיאין · ונראה לומר כי במקום שיאמר מין יאמר סגיאין כדי לזוג המלות כמו שאמרו המפרשים על מולאך ומובאך שאמר יואב לדוד על אבנר · וי״ל כי שם מורה על הידיעה · וכן בפרשת עקב בימים הראשונים · ביומיא קדמאי ולא הראה הידיעה בתרגום הראשונים · כי תזוב זוב דמה ימים רבים · יומין סגיאין · ויהי בימים הרבים · ביומיא סגיאיא בפרשת והיה עקב ארץ נחלי מים · נחלין דמיין · אפשר לומר כי שם נחלים חלוקים · ומים חלוקים : (יד) מלאבים מקדש · מרקם דגש · וכן בפרשת ויקח קרח ובמקומות אחרים · מלבי · מרעותי · דגש הרי״ש : (יז) נעברה נא בארצך · נִעְבַר או נֶעְבַר ולמטה על סיחון אעברה בארצך וגו׳ · אעיבר בארעך לא נכסי לשון יחיד על לשון רבים · והנקודה שעל אעיבר בתרגום הוא מפני החלוף בין אֶעְבַר לְאַעִיבַר : אל מלך אדום · לות מלכא דאדום · מלך האמורי · מלכא אמוראה · נראה שהוא היה האמורי · אבל אנשי הארץ לא היו אמוריים · שאלו היו אמוריים איך היו מנפיקים אותו שלא לכבוש ארצו מיד · ושמעתי כי בספרי אומר כן · ועוד היה לו לומר מלכא דאמוראה · ואפשר לומר כדי שלא יהיה משמע שהוא עצמו לא היה אמורי אלא שקשה לזה אל מלך אדום שכתבתי למעלה : (כא) וימאן אדום נתון · וסריב אדומאה לא שְׁבִיק · כי מאן ה׳ לתתי · רעוא קדם ה׳ דלא למשבקי :

כא (ד) ותקצר נפש העם · לנפשא · וכן ויקץ מואב · למואבאי · ונפשו קלה · ונפשנא עקת · צ״ע למה לא תרגם ולנפשנא : (ט) והביט אל נחש · בחויא · וכן ותשא את עיניה אל יוסף · ביוסף : (טו) ואשר הנחלים · ושפוך · וכן תחת אשדות הפסגה · משפך · הנה מלאנו לשון שדייה ולשון שפיכה בל׳ הקדש · ובלשון התרגום ג״כ אל שפך · לשון שדייה · ישפוך אל יסוד המזבח לשון שפיכה : (כה) ויקח ישראל את כל הערים · וכבש : (כו) ויקח את כל ארצו · ונסיב · נראה מפני שהוא סמוך לידו · אשר לא לקחנו מאתם בפרשת אלה הדברים · נסיבנא · וכן לקח את כל חבל ארגוב : (כז) על כן יאמרו המשלים מתליא מטושטש בתרגום המדוייק · ובתרגום ר״ש מתליא בדגש התי״ו : (כח) כי אש · ארי קדום תקיף כאשא · וצ״ע כי בפרשת ויהי בשלח הזכיר ברוח קדים עזה · ברוח קדומא תקיף וכאן לא הזכיר לא רוח ולא שום דבר וי״ל כי הפורענות העתיד לבא עליהם הוא אומר וקורא אותו קדום תקיף ע״ד משל : (כט) בהן בניו פלטים · שירין · נראה שתרגמו לפי ענינו מלשון הני שירי והני שרו · נתן בניו פליטים יש מתרגמין אסירין · והוא הפך משמעות לשון המקרא · אבל בתרגום הספרדי מסר בנוהי שירין בגדי · וצ״ע מה משמעותו · ויש לפרשו מענין ושיר בגוים שולח כענין שנאמר ויבא הפליט ויגד · כי הנסים הפלטים הם כשלוחים המגידים הדברים · ופי׳ פליטים שהם בורחים אל המקום אשר יוכלו להמלט שם · אלא שאין מתישב היטב לשון המקרא שיאמר על הבנים שהיו נמלטים מלכת בשבי

והבנות

והבנות ילכו בשבי · ואפשר שיפרשו כן לפי שדרך השבים לברוח ולהמלט על נפשם יותר מהבנות שאין בהן כח לברוח כ״כ · אבל נוכל לפרש שהכל ענין אחד והוא כמו כפל לשון · ויהיו פי׳ פלטים ענין הגלה והרחקה כדכתיב ובנותיו בשבית · ובדברי רז״ל נדה שפלטה שכבת זרע · כלומר שיהיו נגלכים בשבי כמו שאמר ג״כ ובנותיו בשבית · ומלת בשבית אפשר שהוא על בניו ובנותיו כלומר נתן בניו מוגלכים ובנותיו · ובאיזה מקום בשבית · ולפי זה נוכל לפרש לירין מענין הני לירי והני שרו שאמרו רז״ל כלומר שיהיו שם לרורים ומשוקעים · והוא לפי ענינו אעפ״י שאינו ממש ע״ד משמעות לשון המקרא כמנהג התרגום בהרבה מקומות : דסמיך על מידבא ולאו למימרא שיהא בלשון הקדש על וכן בפרשת ויחי גבי וירכתי על לידון · ובשאר מקומות :

סדר בלק

כב וירא בלק: (ד) כלחוך השור · כמא דמלחך · ילחכו · ישיצון · לפי שאינם מלחכים ממש בלשונם כמו השור : (יג) מאן ה׳ · לאתי רעוא קדם ה׳ דלא למשבקי · אפשר שלא רצה להרגמו בלשון סרוב לכבוד ה׳ ית׳ · אבל צ״ע למה לא תרגם לית רעוא קדם ה׳ למשבקי · וי״ל שהיה משמעו שלא בא לו מענה מאת השם אבל עתה משמע שבא לו מענה ומיחה בידו : (כט) [לו יש · בוארא : (לד) אולי הביא נוארא] : אם רע בעיניך · בעינך תרגום לפי שהוא כנגד המלאך · אבל ויאמר אליו את שבעת המזבחות ערכתי · ואמר קדמוהי תרגום לפי שהוא מוסב למימר מן קדם ה׳ שהזכיר למעלה : (ל) ההסכן הסכנתי המילף אֲלֵיפְנָא פי׳ הלמוד למודה אני כמו אליפא אנא · וכן תרגום בית אב · בית בא · כמו בית אבא · אבל אֲלֵיפְנָא בדגש יורה על גזרת פִּעֵל כמו לַמַּדְתִּי אַלֵּיפִית בדגש : (לה) ואפס את הדבר · וברם · אפס כי לא יהיה בך אביון דפרשת ראה הכי · אפס כי עז העם דשלח לך · לחוד תרגום : (לט) ויבאו קרית חצות ואתליה ויסלח לבלעם · ושלא תרגום · ולא כן כתב בספר הערוך · ואני כתבתי הטעם בפרשת וישב : (מ) [ויזבח · הביא בוישב] :

כג (ג) התיצב כה · הכא אקרה כה · אתמני עד כא · וכן נלכה עד כה · ואפשר מפני מלת עד שהיא מלה זעירא או כמו נתוכים נהונים : (ד) ויאמר אליו את שבעת המזבחות ערכתי · ואמר קדמוהי · וכן ויאמר בלעם אל ה׳ · קדם · וכן ויאמר אליו אם אין פניך הולכים · וכן ויוסף עוד לדבר אליו ויאמר אולי ימצאון שם וגו׳ וכן כל אמירה ודבור כגון וידבר משה אל ה׳ דפרשת פינחס · או ענין אחד שיש בו אל כלפי קודשא ב״ה קדמוהי הרגום אבל במקום אשר דבר אתו · דפרשת וישלח · עמיה תרגום · כי יש באותה פרשה שמשמעותו שה׳ דבר עמו : (ט) ובגוים לא יתחשב · וכעממיא בכ״ף ומסורת עליו יפה וכן נראה מפי׳ רש״י ז״ל : (יז) והנו נצב · והוא : (יט) ההוא אמר ולא יעשה וגו׳ הוא אמר ועביד וכל מימריה מתקיים · צ״ע איך תרגמו בהפך משמעות המקרא · וי״ל כי הוא מפרשו בתמיהא · וכן כתב רש״י ז״ל בפי׳ החומש · ולפי שהתמיהא לא היה לה משמעות מפורש בלשון התרגום לפי׳ לא רצה אונקלוס לסמוך בזה על הקריאה בתמיהא בלבד · ופירש משמעותו בלשון מבואר וכן השופט כל הארץ לא יעשה משפט שתרגמו ברם יעביד דינא · וכתבתיו במקומו : (כג) כי לא נחש · נחשיא בפתח · פי׳ מנחשים · ולא קסם · קסמיא · אבל לקראת נחשים · נְחָשִׁיא בשוא לפי שהוא שם וְקִסְמַיָּא תרגום ופי׳ תרגום הפסוק כן הוא · כי הוא סמוך על הפסוק האמור למעלה ממנו שאמר אל מוציאם ממצרים בתקפו ובגבורתו · ולא יצאו משם ע״י מנחשים וקוסמים שהיו במצרים שיכונו להם את המזל ואת השעה שיוכלו לצאת משם כי המנחשים לא היו חפצים שייטב לבית יעקב · וגם לא הקוסמים רוצים בגדולת בית ישראל · ורבות לשון גדולה הוא כמו שמן המשחה · דרבותא · וימשחם · ורבינון · והכהן הגדול · דיתרבא · שנו גודל · רבותא · ותדע שכן הוא שלא היו רוצים בטובתם שהרי בשעה שהיו מכינים עצמם לצאת משם הם היו מגיאים את לבם ואומרים להם ראו כי רעה נגד פניכם · ברבות מצאתי הבי״ת שבאמצע התיבה דגושה כמו ומשחת · והרבי · וכן ומשחם · וצ״ע תרגום שמן המשחה אם יש בו דגש · וטעם כעת יאמר ליעקב וגו׳ לפי׳ שאמר על ישראל שאינם מתנהגים על פי מנחשים וקוסמים כי אם בדבר ה׳ על ידי הנביאים לכך נאמר כעת יאמר כלומר עתה ממש כעת ובשעה הזאת יאמר להם ע״י הנביא שים להם מה פעל ה׳ כענין הזה אשר מנעני מלקללם והדבר אשר שם בפי · ואפשר שלכך הזכיר יעקב וישראל כלומר שאין כח למזלות ולכוכבים וגם לא למלאכים להרע להם כענין שנאמר כי שרית עם אלהים ועם אנשים שעל ענין כזה נקרא ליעקב שם ישראל · ומצאתי מוגה בפי׳ רש״י כענין זה · ואונקלוס לא תרגם כן ולא הבנתי · ושמעתי מפרשים כי על ישראל הוא אומר שאינם חפצים בנחשים וקסמים · ורבות כמו והוא נער שתרגמו רבי · ויהיה ענינו כמו בית ישראל · ולא דקדקו אחר לשון התרגום יפה מכמה טעמים · הא׳ כי נחשיא שהם רגילים לומר בשוא הוא וקסמיא הוא התואר · וגם אם יקראו נחשיא לשון רבים · ובמלת דייטב נפל לשון רבים · והתרגום נזהר בכל מקום מזה מאד · ועוד כי ייטב הוא תרגום של יִיטַב כמו למען ייטב להם ולבניהם לעולם · אבל יוֹטַב תרגום של ייטיב ולפי זה היה לו לומר דיוֹטַב · ועוד כי היה לו לומר אחר קסמיא דען · דבר חיסיה כנגד דייטב · והענין שהם

סגורים

סבורים על זה הפסוק הוא בפסוק לא הביט און ביעקב ולפי הענין תרגמו לא לפי לשון המקרא · נחש וקסם שם דבר הוא: (כז) אולי יישר · תהא רעוא מן קדם · מאן ה' לתתי · רעוא קדם · אין בו מן · והטעם אם יהיה הרצון יבא מאתו שליחות לשונו מה שלא יתכן לומר בהפכו · וצריך ליישב זה הלשון על מתכנתו:

כד (א) ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים · אלהין לקדמות נחשיא כנגד משמעות הכתוב · ונראה שהוזקק לתרגם כך לפי שבשאר הפעמים לא מצאנו שהיה הולך לקראת נחשים · ולא כן כתב רש"י · וכיוצא בו · ולא שמעו אל משה מקוצר רוח לנהרדעי אלהין מעיק רוח: [אל המדבר · הביא בבשלח · על דק ככפור]: (ג) נאם · תרגום אֵימר פי' אמירה · אבל אמר יהיה פועל עובר וצ"ע למה לא תרגם מימר כמו שתרגם שומע אמרי אל · ואפשר כדי שלא לכפול: (ח) [יאכל · הביא נויחי: (ט) מי יקימנו · הביא בויחי]: מברכיך ברוך · ואורריך · בריכך וליטך וכן אורריך ארור ומברכיך ברוך שלא ע"ד לשון המקרא · אבל ואברכה מברכיך מברכך תרגום · ומקללך · ומלטטך: (יט) וירד מיעקב · תרגום ויחות חד · וצ"ע איך תרגמו בלשון ירידה · וי"ל כי אונקלוס בודאי חכם גדול היה ובקי בלשון אלא שדקדק כך מפני שלא אמר וימשול או לשון אחר ונקט לשון זה לרמוז בו לשון ירידה · ויתכן לשון ירידה בזה כענין או במלחמה ירד ונספה · הורידני אל הגדוד הזה · ונראה שיבא זה הלשון כשיתערב הדבר המועט בדבר המרובה כמו שיבא בלשון רז"ל לשון נפילה סאה של תרומה שנפלה לתוך וכו' וכן בהרבה מקומות · וכן נראה מזה הענין היורד לפני התיבה: (כא) וירא את הקיני · שלמאה תרגום ופי' החכם ר' יוסף קמחי ז"ל לפי שהיה בעל מקנה נקרא קיני · ושלמאה לפי שהיה צריך שיהיה לו שלום עם הכל כדרך בעלי מקנה · ואני אומר קיני על שם קן כמו שאמר בפסוק עצמו ושים בסלע קנך ואעפ"י שהוא דגש וזה רפה · ושלמאה שהיה עומד בשלום ובשלוה מבלי פחד אדם ולכך ננקד קיני בדגש להפריד בין התאר ובין הכנוי כי היה משמע כנוי למדבר בעדו כמו עם קני אגוע דאיוב: (כד) וצים מיד כתים · וסיען יצטרחן · אפשר שהוא מלשון ירים אף יצריח · אבל נ"ע כי סיעה נראה שהוא לשון נקבה ואין בפסוק סימן לנקבה: וענו אשר וענו עבר · תרגום הראשון ויענון · השני וישתעבדון · ואפשר כדי שלא לכפול את הלשון כמו נתונים נתונים · מסירין יהיבין · תענו את נפשותיכם · אשר לא תעונה · ועבדום וענו אותם · ויענוט · ויענך וירעיבך · למען ענותך לשון ענוי:

סדר פינחס

כה (יב) הנני נותן לו · גזר · לפי הענין · וכן ברוב המקומות בלשון הקדש כמו הנה אנכי כורת ברית: (יג) והיתה לו · ותהי · ואעפ"י שברית לשון זכר הוא בתרגום נאמר כי הוא מוסב על המתנה הזו על הכהונה: (יח) בנכליהם אשר נכלו · בנכליהון דנכילו · ויתנכלו אותו וחשיבו עלוהי:

כו (ו"ז) אשר הנו · דאתכנשו · בהנותם · באתכֲנושיהון · נ"ע איך לא עשאם שניהם רפין הגון ויאמר באתכְנושיהון או שניהם דגש ויאמר דאתכַנשו: (כג) לפוה זרעית פוה · דגש וצ"ע בתרגום האחר: (מו) ושם בת אשר סרח · בת אשר קרא ותרגום · כמו שכתב ושרח אחותם · ולא תאמר מדכתיב אחותם ולא כתב בתו כמו שמצינו ואת דינה בתו מכלל שלא היתה בתו ממש אלא שגדלה בביתו · שהרי מצינו ג"כ ואת מרים אחותם וכתוב בפירוש באותו פסוק ותלד לעמרם ומה שמתרגמין הרבה בני אדם בת אתת אשר אין בו שורש: (סד) ובאלה לא היה איש · גבר תרגום ולא נותר מהם איש כי אם כלב בן יפנה ויהושע בן נון בפסוק הסמוך לו אינש תרגום · וי"ל כי גבר נופל על האדם כשהוא בכחו ובתקפו ויהושע וכלב כבר היו באותה שעה יותר מבני ששים ומעלה דמסתמא לא היו פחותים מבני עשרים כשהלכו עם המרגלים כדאמרי' שאין פחות מבן עשרים יוצא לצבא · ואעפ"י שאין זה צבא ממש מ"מ כיון שלא נשארו אלא עקב שהיתה רוח אחרת עמם · נראה ודאי דבני עשרים הוו · דאל"כ בלא רוח אחרת נמי דהא אמרינן לא נגזרה גזרה על פחות מבן עשרים · וכחם התחיל לסיות תשש מעתה כדאמרינן גבי ערכין ולפיכך תרגום אינש · זה שמעתי מפי המאיר עינינו בדברי תורה ה"ה ר' מאיר ש"ץ בן כה"ה ר' שמעון זצ"ל: *)וצ"ע והאיש משה ענו מאד שתרגם גברא ובעמדו לפני פרעה היה בן שמונים · ועוד קשיא קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו שלאחר פרשה זו וסמוך לספירת מרע"ה היה · וי"ל לפי שסמוך לאשר רוח בו · ועוד כל איש ואיש שבתורה שתרגומם גבר אינו אלא למעט פחות מבן י"ג · ולענין זה יתר מבן ששים · כדאמרינן פ' יש נוחלין · גמר ומעלה ומעלה מערכין · ובתרגום אחר ספרדי שמעתי שניהם גבר וי"ל כי מפני סמיכות כפל הענין שנה לשונו כמו נתונים נתונים מסירין יהיבין · ואעפ"י שניהם בפסוק אחד · ואלו הם שני פסוקים · מ"מ הענין אחד ובפסוק אחר דמו לזה הענין · וכן בסדר ראשי המטות עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה אשר בידינו ולא נפקד ממנו איש · קדמאה גבר · תנייגא אינש ·

*)לא ידעתי כל הטורח הזה למה כי כלב בן יפונה בן ארבעים שנה היה כמו שכתוב מקרא מלא בס' יהושע בן ארבעים אנכי בשלוח אותי משה וגו' לרגל את הארץ · ויהושע היה בן חמשים וחמש שנה שהוא חי ק"י שנים הוצא מהם י"ד שנה של כבוש וחלוק וארבעים שנה שנעו במדבר נמצא שהיה בן נ"ו שנה כשנשתלחו המרגלים · וכן הוכיח ר' אברהם א"ע והביאו הרמב"ן ז"ל בסדר כי תשא גבי ויהושע בן נון נער · ב"ט:

וכן והרגו איש את אחיו ואיש את רעהו ואיש את קרובו · בתרגום אינש ית דאמרי · או אפשר כי במקום שרצה לכלול הכל כאילו אמר שום נפש תרגם אינש שלא היתה הכוונה כי אם לזה · ולפי' ולא נותר מהם איש · ולא נפקד ממנו איש · תרגום אינש ואעפ"י שלא היה מדבר כי אם באנשים כי לא באה הכוונה בזה לכך · וצ"ע וגונב איש ומכרו למה לא תרגם אינש · ואמת כי במשנה תורה הוא בלשון נפש · גונב נפש מאחיו · ולכך תרגם נפשא ואעפ"כ היה יכול לתרגם אינש · וי"ל כי אינש כולל באמת זכרים ונקבות אך ר"ל גדולים ולא קטנים לכך תרגם נפשא שהגונב את הקטן חייב כדכתיב במשנה תורה וגונב נפש · וקשה על זה שהרי אדם כי ימות באהל · אינש תרגום · ואחד גדול ואחד קטן במשמע וכן בכל מקום שכתוב אדם כגון לענין נגעים · אבל ובאלה לא היה איש לפי שהוא מוסב אל הפקודים שנמנו בני עשרים ע"פ הדבור ולא נמנו אלא זכרים · תרגום גבר · כאלו אמר ובאלה האנשים לא היה אחד מפקודי משה · ואלו היה כאן אדם הפי' הכי בלשון גבר היה לו לתרגמו במקום הזה · אבל ואיש אשר יטמא ולא יתחטא · תרגומו וגבר ואעפ"י שאחד האנשים ואחד הנשים במצוה זו לפי שכתוב אחריו ונכרתה הנפש ההיא שכולל זכרים ונקבות :

כז (א) ותקרבנה · וקריבא · וליחיד יאמר וקריבת · וכן : (ב) ותעמודנה · ולפני הנשיאים וכל העדה · וקדם כנשתא · ואפשר לפי שאמר בכל האחרים קדם יתכן לפי הלשון שיאמר ג"כ בזה · אלא שצ"ע איך לא אמר וקדם כל כנשתא · אבל בתרגום אחר ספרדי וכל כנשתא : (יא) והיתה לבני ישראל לחקת משפט · ותהא מוסב אל המצוה או אל החקה · והיו אלה לכם לחקת משפט דפרשת אלה מסעי ויהון · ויש בו מסורת משתבשין ביה · ולא נוכל לומר כי אלה לשון זכר ואל לשון נקבה כדכתיב את כל התועבות האל · שהרי מצינו תהיינה הערים האלה · רק לאנשים האל :

כח (כו) מנחה חדשה · מנחתא חדתא · ושל פרשת אמור אל הכהנים מנחתא : בשבועותיכם · בעצרתכון · הרחבת הטעם יורה על הרבוי כי שבועותיכם הוא לשון רבים ואלו היה כתוב בשבעותכם היה משמע שבוע אחד · והיה מתורגם בעצרתכון וכן אשר חלב זבחימו יאכלו וכתבתיו במקומו :

כט (טו) ועשרון עשרון לכבש האחד לארבעה עשר כבשים · צ"ע למה לא תרגם זה כן לארבעה עשר אמרין · כמו שהוסיף מלת כן בכל המועדים : [במועדיכם · הביא באמור] : (לט) ולמנחותיכם · ולמנחתכון · הרחבת הטעם יורה על הרבוי · וצ"ע למה לא נאמר כן במלת לעולותכם :

סדר מטות

ל ראשי המטות : (ג) [יחל · הביא בבראשית ובויקרא] : (ו) הניא אביה אותה · ודסמיכין ליה · יתהון תרגום · ובתרגום הביא לעדי · אבל ולמה תניאון · תונון · ויניאו · והוניו : (י) יקום עליה · יקום עלה :

לא (ז) ויצבאו · ואתחיילו · לצבא צבא · לחילא · צ"ע למה לא תרגם לאתחילא : (י) טירותם דראשי המטות · משכיותם דאלה מסעי · בית סגדתהון : (טז) ותהי המגפה · והות מותנא · צ"ע למה לא תרגם והות מותנא כמו ותעצר המגפה · ואתכלו מותנא · והמגפה נעצרה · ומותנא אתכלי · ואפשר כי מפני שהיו שם שנהרגו ע"י ב"ד כדכתיב והוקע אותם וגו' מלבד אותם שמתו במגפה גם כן והכל בכלל מחתא ולא היה בכלל מותנא · וצ"ע המכה ביום המגפה · ויהי אחרי המגפה דריש פ' פינחס שהוא מזה הענין ומתורגם מותנא · ויגוף ה' את העם דעגל ושאר המקומות : (יז) [יודעת ידעו · הביא בויקרא · איש · הביא בפינחס] : (כח) אחד נפש · חדא נפשא · כי נפש לשון נקבה : (נ) אצעדה וצמיד · שרין ושבכין · ותרגום ושני צמידים על ידיה · שירין*) :

לב (א) [מקנה רב · הביא בנח] : (יא) כי לא מלאו אחרי · בתר דחלתי · וכן כי מלאו אחרי ה' : (יד) [תחת אבותיכם · הביא באחרי מות] : (טו) כי תשובון מאחריו · מבתר פולחניה · הטעם לפי שרצה לדבר על המלחמות שהיה להם להלחם ולכבוש את הארץ · ולפ"ז נופל בו לשון פולחן כלומר עבודה ודבר שיש בו מעשה · אבל הפסוקים אחרים מדברים על יראת ה' בלבם · כי תשובון מאחריו · מבתר פולחנא · ומסורת עליו משתבשין ביה : (טז) גדרות צאן · חטרין · ומסורת עליו דאיק · ומצאתי בערוך בערך חטב · ארחי גדר · אסטרטי חטר עכ"ל · ונראה כי מזה חטרת גמל בעלי חטוטרת · לדבר גבהות וגבנינות · ואעפ"י שהוא הביא אבר מוטרא בערך בב · אפשר שהוא שגגת סופר או שלא דקדק כל כך ונספר מיכה המורשתי הביא בפי' החכם רד"ק ז"ל בפסוק אסוף אאסף

תרגום

*) הג"ה וצ"ע כי תרגום אח ונזם ג"כ שירין ושבכין · ועוד יש תימה כי נזם ונזמים בכל מקום מתורגם קדשא קדשיא · גבי רבקה · וגבי בני יעקב · ועל מעשי העגל · ונזם דגבי אח תרגום ושבכין · ונראה דהכי ותלת גווני שירין איכא · דידא · ודלועא · ודרגלא כמו שתרגם יונתן הנטיפות והשרות בישעיה · ענקיא ושירי ידא · ותרגם הפארים והצעדות כלילא ושירי רגלא · ותרגם ונתתי חחים בלחייך וכן ושמתי חחים · שירין · א"כ תלתא אינון · ולכך תרגם אונקלוס כאן אצעדה שירין דהיינו שירי רגלא · וצמידים דרבקה ג"כ תרגם שירין דהיינו דידא כדכתיב ושני צמידים על ידיה · ואח תרגם שירין דהיינו דלועא כמו ונתתי חחים בלחייך ובכל מקום שהזכיר שירין תחלה שהכתוב הסמוך אחריו תרגם ושבכין · ולכך תרגם אח ונזם שירין ושבכין · אצעדה וצמיד שירין ושבכין · אולי זה תלוי בזה שכל בעלי השיר כיואלים בשיר תכשיט השבכין תלוי או מחובר בשיר · ע"כ · נ"ט : [כאשר גר כנוסח בב"מ שבכין כבני כיתי"ן] :

תרגום יונתן שתרגם כלאן גברה כעדר בתוך הדברו · כענא בגו חטרא כעדרא בגו דירא והוא הביאל ראיה בתרגום נדרות לאן · חוטרין דעאן · ואינו כן אלא חטרין בתרגום יונתן · ונראה כי היה דעתו במלת גברה מלשון ערים בצורות כענין שאמרו בני גד ובני ראובן גדרות צאן נבנה למקננו פה וגו' · ואין לומר חוטרין ויהיה מתורגם מטה חוטרא ונאמר כן בעבור שנהגו העולם לעשות מחילות לצאן ממקלות · וקורין אותם פארקש כי איך יאמר בהם נבנה · והלא אין זה בנין · ואינו עשוי לשמירה כלל אלא לזבל השדות · והם לשמירה היו אומרים מפחד אויב כמו שכתוב וערים לטפנו : (יז) חושים · מבעין · ומזה וחש עתידות למו · ומבע · כל בני חיל · מזרז · נ"ע איך לא תרגם מזרזי : (כב) והייתם נקיים · ותהון זכאין קדם ה' ומישראל · צריך לפרש למה לא תרגם מן קדם · וא"ת שאין נופל לשון מן אחר תהון זכאין · א"כ איך תרגם ומישראל במ"ם שהוא במקום מן · וי"ל שאם לא אמר קדם היה נכון לפי הלשון · אבל במקום קדם לא יתכן לפי הלשון כמו קדם ה' גלי אמרה דפרשת עקדה שלא יתכן לומר גלו ליה לפי הלשון : (כו) מקננו וכל בהמתנו · גיתנא וכל בעירנא · ובשאר מקומות מקנה תרגומו בעיר ומקנה רב · אבל מקנה קנינו · גיתוה וקנייניה · וכן ובניו היו את מקנהו בשדה · גיתיהון : (לא) אשר דבר ה' אל עבדיך · לעבדך · וכתבתיו בריש אלה הדברים : (לג) הארץ לעריה בגבולות · לקרוצא בתחומהא אפשר שתרגמו כן לזווג המלות כמו שאמרו המדקדקים על לדעת את מוגלך ואת מובלך שאמר יואב לדוד על אבנר · וכן וחסינו להון סרפי תינין ועבדו להון זרזין : (לה) ויגבהה · ורמתא : (לט) ויורש את האמורי · ואריתו א"ד ותריך ולהוציא הנסחא הראשונה הצריך רש"י · וגר' לפרש כמו בכל תבואתי תשרש בלע"ז דישאריסירון : (מא) חותיהם · כפרניהון · ויקרא אתהן · יתהון · נראה כי כפרניהון מוסב אל האמורי כי אם היה מוסב אל גלעדה שזכר הלא לשון יחידה היא · ובלשון יחידה זכרם והיה לו לומר כפרנהא וכן אם היה מוסב אל ארץ · ואעפ"י שלא נזכרה בפסוק ג"כ לשון יחידה היא · ובפרשת אלה הדברים וקרא יתהון על שמיה ית מתנן כפרני יאיר · וי"ל כי שם הזכיר בית כלך כלומר עירות גדולות אלא שנ"ע אם הוא מוסב לבית פלך איך קרא אותו כפרני ואפשר כי לפי שרובם היו כפרים קראן ע"ש אל הרוב · או להתפאר שלקחן מהרה כאלו היו כפרים · והכל ברצון השם יתברך שהיה נלחם להם · אבל אתהן · יתהון תרגום עכ"פ כי הוא מוסב אל כפרים שהם לשון זכר · ובתרגום יש בו מסורת ונראה שזהו שכתב רש"י ז"ל חותיהם כפרניהון להודיע שאין ראוי לגר' כפרניהא רק כפרניהון · שאם להודיע פי' חותיהם מהו היה לו לומר חותיהם כפרים כתרגומו ובתרגום אחר ספרדי כפרניהון יתהון והוא שגגה :

סדר מסעי

לג אלה מסעי : (ז) וישב על פי החירות · ותב · וצ"ע שהרי ראש הפסוק וסופו לשון רבים ולא כן מנהג התרגום : (לח) בשנת הארבעים · בשנת קרא ותרגום כלומר אין לו תרגום : (נה) וצררו אתכם · בפי' רש"י כתרגומו ולא הבנתי שבא להשמיענו · ואפשר שבא להשמיענו שאין פי' מלשון צרור כספו · צורר מים בעביו · כלומר שיכניעו אותם תחתיהם כאלו הם קשורים ואסורים בידם תחת אסיר · או אפשר שבא להורות שתרגומו לכון · ואין לתרגמו יתכון כי לא יתכן לפי שמוש לשון התרגום אלא בלמ"ד כמו והצר לך · ויעיק לך · כי צוררים הם לכם · לכון · ואעפ"י שבא בעברי בלא למ"ד שכתוב אתכם · גם כן כתיב צרור את המדינים · ותרגום למדיגאי בלמ"ד · ומ"מ היה לומר תרגומו כך וכך · אבל בכל מקום שמצינו בפי' רש"י כתרגומו או בא להוציא · שאינו מלשון מצור כמו אל תצר את מואב :

לה (ו) ועליהם תתנו · ועליהון · ובתרגום אחר ועליהן : (ח) מאחזת בני ישראל · מאחודת · אל ארץ אחזתו אחסנתיה : [בתוך · הביא בלך לך] : (ז) אתהן ואת מגרשיהן · יתהון וית רווחיהון · נ"ע שהיה לו לומר רווחהן · שהכנוי שב אל הערים ובתרגום ג"כ הערים הם לשון נקבות · ובזאת הפרשה עצמה ומגרשיהם במ"ם ותרגום רווחיהון · ונראה דעת המתרגם שהכנוי שב אל הלוים · ומאחר שתרגם הראשון בכנוי זכרים תרגם גם כן השני כמנהגו בשאר המקומות · והמסורת כל אורייתא מגרשיהם בר מן דין · ולא ידעתי היכן יש בתורה כי אם בזאת הפרשה · אבל בספר יהושע נמצאים הרבה והם בנו"ן · ובפ' אלה הדברים דלתים ובריח דילהון דשין ועברין · אבל דלהון יש מסורת · נ"א דוקא דילהן : (יב) והיה לכם הערים · קרוין : (יג) והערים · וקרויא : (ל) לפי עדים ירצח את הרוצח · על פום · ובפרשת שופטים ע"פ שנים עדים · על מימר :

לו (ז) ידבקו · ידבקון בסוף אלה מסעי : (יג) אל בני ישראל · לות תרגום ובפרשת אלה הדברים אשר צוה ה' אותו אליהם לותהון תרגום כלומר שהקב"ה צוהו שילך בשליחותו אצלם · ויאמר להם את זה :

חזק

ספר אבי עזר

והוא באור על פירוש אבן עזרא מספר במדבר

(ד) **איש** ראש כדרך קצרה) כבר פרשתי בפ' קדושים וטעם לדרך קצרה כיון דנאמר ברישא דקרא שני פעמים איש מובן עצמו ואחר עמו : (י) (לבני יוסף בעבור כבוד רחל וכו') כי לא מנה הכתוב דרך תולדתם כנאמר פ' ויצא כזה ראובן שמעון לוי ויהודה דן ונפתלי גד אשר יששכר זבולן יוסף ובנימן מפני כבוד רחל להקדים בניה לבני השפחות וכן נמנו בפ' שמות מטעם זה ומה שכתב שהקדים אפרים ומנשה לפני בנימין וכו' כי קשה להרב דהוה לתחשב תחלה האבות ואח"כ הבנים הקרואים על שם האבות ודברי הרב שולים יפה גם בני השפחות אשר מנה הכתוב שלא כסדר תולדותם : (טז) (קריאי העדה הטעם שהעדה לא יעשו דבר עד שיקראם) ולפי דברי הרב נכון לפרש קרי וכתיב על אופן היאות הייגו שהעדה הריה למשמעתם את הנשיאים קוראים אותם לאסוף גם העדה לא יעשו דבר מבלי הגיד אל הנשיאים ולקרא להם ועיין לקמן פ' קרח קריאי מועד ועיין פ' שמות פקודי החיל : (יט) (ויפקדם מזה וגו') לפי שהלוי לא היה בתוך הדגלים ומשלים תחתיו בני יוסף לשנים עשר וזה שכתב הרב והנה יש ללאה חמשה בנים ויחסר האחד פירש לפי שהלוי לא היה בתוך הדגלים כדאמרן ודברי הרב נאמרים יפה לפרש טעם הדגלים שחוברו יחד לפי כבוד האמהות ולפי כבוד השפחות ולפי כבוד הבנים ועיין פ' כי תבא : שם (ואפרים מקום יוסף) קודם מנשה עיין בפ' פינחס שם נחשב מנשה קודם אפרים ושם כתב הרב טעם אחר : שם (נגלגלותם כראובן) גם בשמעון לגלגלות על אחרים וכו' וכן לקמן בפ' נשא נאמר הקריב הגל נתנאל לגד ואחז הכתוב דרך קצרה גם כאן לא נאמר באחד נשיאים לגלגלותם: (מז) (התפקדו משני בניינים) כי הנקודה מורה על בנין הפעל והתי"ו ודגש מורים על בנין התפעל ונקרא בפי המדקדקים מורכב וכל המורכבים הן מגזרות או מבנינים מורים על דבר נסתר ונעלם ממנו : (מט) (אך את מטה לוי כי הכהן לוה לו כן) הנה דחוק להרב מפני שנאמר תחלה והלוים למטה אבותם לא התפקדו ואח"כ נאמר אל משה אך את מטה לוי לא תפקוד לכן מפרש שהפרשה זו מפרש טעמא דלעיל והרי קושטא קאי כי אין מוקדם ומאוחר בתורה ולא צריכה לדברי הרב : (נא) (והזר מבני לוי וטעם יחנו בני ישראל וכו') הנה דברי הרב נעתקו ממקומם בדפוס ומקומם לקמן פסוק ב' איש על דגלו וגו' יחנו בני ישראל שמלת ויחנו נאמר פעמיים בפסוק לכן מפרש כשיחנו יחנו סביב לאהל מועד : (נג) (ועל עדת בני ישראל) אחד מעדתם וכו' אולם לדעתי הדברים כפשוטו כטעם והוא איש אחד לא נוגע כעונו וכדומה במקרא : שם (ושמרו הלוים מגוה עליהם לשמור המשכן) מדלא כתיב ושמרו הלוים את המשכן העדות לכן מפרש ושמרו קאי על עשיה המצוה על דרך ושמרתם את משפטי ושייך שפיר ושמרו את משמרתי : (ה) (והחונים עליו כמו עמו וכן אחריו וקודם השלישי) הרב מדייק מפני שהכתוב שינה מלכתוב בלשון עמו או אחריו לכורות ג"כ שהוא קודם לשלישי המרומז במלת עליו ובמקרא הרבה כמוהו וכן תרגום אונקלס ; (טז) (ושנים יסעו) עיין מה שכתב הרב בפ' נח בפסוק תחתים ושנים : (ט) (נתונים לעולם או הם והבנים העומדים תחתם) · כי בכל מקום שנכפלו המלות במקרא מורים להפלגת התמדה כמו מדברות דברות אביריו או להפלגות הרבוי כמו בארות בארות חמר וזה כונת הרב באחות הקיצור : (י) (והזר הקרב ופרשת ואני הנה לקחתי גם היא דבקה וכו') ועיין פ' וארא פסוק ויהי ביום דבר מה שכתבתי שם : (יב) (לקחתי מעלה גדולה) כאשר מצינו במקרא לשון לקיחה כמו ויקח קורח לקחם בדברים וכל לשון לקיחה אשר אינו סובל לפי הוראת הפשט צריך לפרשו באופן הקרוב ונאה לענינו וכאן הוראתו מורה על מעלה גדולה ועל הסגה יתירה והנה כטעם אשר לקח לו לבת · לכן אמרתי נכונים דברי הרב מה שכתב בפ' בחקותי כי הברכות מרובים על הקללות כי הברכות נאמרים בדרך כלל ושתבדק בכתוב ונתתי משכני בתוככם תראה כלול בו כל הטובות ואין ברכה למעלה ממנה ועיין בבעלותך בפסוק והיו לי הלוים ותימא על מקור חיים שלא עלה פירושו לפי הפשט : (יג) (לי כל בכור ביום הכותי טעם זמן וכו') כי היה בחצות הלילה לכן מפרש הרב שחיבת יום כיפל הוראתו על זמן וכן אתה עובר היום ועיין פ' בהעלותך ביום הכות וגו' : (כה) (ומכסהו ומכסה ומכסהו בכלל) כמו שהוזכר בפ' תרומה ועשית מכסה לאהל עורת אילם מאדמים ועורת תחשים עליו מלמעלה וזה שכתב הרב ומכסה מכסהו בכלל: (יג) (לי יהיו וגו') הרב מטעים מלת יהיה ולפי פשוטו נכל לפרש מאז הכותי כל הבכור הקדשתי בכורי ישראל שיהיו לי אבל מפרש לפי האמת כדמפרש ואזיל : (לב) (ונשיא נשיאי הלוי) הא לך כלל גדול כל מקום שנזכר שני שמות סמוכים מורים אחד הוראתם להפלגה גדולה לכן שני השמים אדוני האדונים : (מא) (והעדפים מלת פדויי) דעת הרב לפי שמצינו ברוב מקומות שנאמר המספר תחלה ואחריו הנספר כמו שלשה אנשים שבעה שבועות שלשים קישים ואם יבואו הנספר קודם לא יבוא בסמיכות לכן תמה הרב שנסמך פדויי על המספר וגם כאן לפניו אבל כתב מצינו דוגמתו וכן שנת החמשים ועוד בכמה מקומות במקרא אם התפעה תמלאנה ודברי מעום רחוקים מפשוט : (ו) (ונתנו עליו) כיון שלא נכתב ונתנו עליה כמו וכסו בה לכן פירש שקאי על המסך לשון זכר אבל יש אומרים שקאי על הפריכת והכתוב לא חש לכתוב עליה כמו שלא הקפיד הכתוב גבי פינהם וכלב לכתוב ותאנסם : שם (מלמעלה יש אומרים על כסוי עור תחש והנכון בעיני שכבר פרשו כליל תכלת וכו') עיין בפרוש מקור חיים ואומר אני אם לדין הדקדוק יש תשובה לדעת האומרים שכבר פרשו בגד כליל כי בין העתידים לא יוקם העבר :

פרשת נשא

(כב) **נשא** שם הפועל וטעם נשא שא עכ"ל) כמו כי תשא את ראש ישא את מספר שמותם כי חסרי פ"א נו"ן מהם באו בשלימות כמו נצור בני מצות אביך ומהם באו נלווי בחסרון נו"ן כמו גש פגע בו ובצורה נשא כל אחיו וריעיו באו נלווי בחסרון נו"ן לכן כתב הרב וטעמו שא ולפי דעת רוב מדקדקים נבלע היבה אחת ובתשלומו נשא תשא וכן זכור בהשלומו זכור תזכור את יום השבת · עיין במזרחי בפסוק אשר להם ותראה שהבין מדברי רש"י כי דרך אחרת לכל מקור במקום צווי כמו זכור את העדינים וזכור את יום השבת והוא דבר חדש אשר לא דרכו בו המדקדקים :

ומכסה

(כה) (ומכסה הפתח אחו דרך קצרה) ועיין לעיל פ' במדבר בדברי הרב בפסוק ומכסהו וגו': (מט) (איש איש ע"כ ופקודיו וכו') דהרב קאי לשיטתו דכתב איש איש קאי על גרשון ומררי ע"כ נאמר שפיר ופקודיו אבל לעיל פ' במדבר כתב הרב פקודיהם ופקודיו הוא אין הפרש ביניהם ובם דעתו דפקודיו קאי על ראש הצבא ופקודיהם קאי על שאר הפקודים וכן פירשו המפרשים שם אבל כאן מוכח שפיר דאינו הולך למכתב פקודיהם: (יח) (מי המרים אם כן סודו ידוע עכ"ל) עיין פ' קרח כתב הרב ושים קטורת ולא אמר הקטורת והמשכיל יבין עכ"ד ופירושו לפי פשוטו כיון דלא נאמר בה"א הדעת מוכח דאין סודו ידוע רק למשכילים אשר יערכו בשמות הקדושים ובכוונות שונות אבל כאן נאמר המרים סודו ידוע דהיינו שיודעין הכהנים והעם אותו המים ואין בהם שום דבר המשנית רק היה על צד הפלא ועיין רמב"ם פ' דברים על פסוק ואשר הלכנו דקדוק אנשי המלחמה: (ו) (הזירו שם הפעל מהכבד עכ"ל) ונוסף חסר (יא) (אחד לחטאת והשוד שהוא שאמרו חז"ל שהיה עבירה עכ"ל) אפשר לפרש על דברי ר' יהודה המובאת בגמרא ובילקוט ר' יהודה אומר החסידים הראשונים היו מתאוים להביא קרבן חטאת לפי שאין הקב"ה מביא תקלה על ידם מה היו עושין עומדין ומתנדבים בנזירות כדי שיתחייבו חטאת למקום וזה דברי הרב דקשה ליה למה לא נאמר ועונש עבירה עבירה אלא כוונו בדבריהם אם צדיק וחסיד מבקש לטעם שהיה עבירה שנתפלל לזכות את"כ בשעה הבאת קרבן וזה שהוא עבירה אבל הקב"ה אינו מביא תקלה להם לכן נדרו בנזיר והביאו קרבן אבל באמת בא ר' שמעון וסתר דברי ר' יהודה ואמר חס ושלום שהצדיקים מתנדבין נזירות וכו' ועיין במרגליות טובה מה שפירשו המפרשים ועיין פ' ויקרא א' י"ב מה שכתבתי בפירוש השר מלוה מלוה ומה מאד עמקו דברי ר' אלעזר ע"ז י"ע וז"ל במצותיו חפץ מאד ולא בשכר מצותיו כדתנן אל תהיו כעבדים המשמשים על מנת לקבל פרס וכו': (טז) (את חטאתו בעבור שהזכיר באחרונה ע"כ) כי כן דרך הלשון כאשר נזכרו שני שמות בפסוק מתחיל אחר כך מן הנזכר אחרון וכן כאן נאמר לעיל מינים וכבשה אחת בת שנתה תמימה לחטאת באחרונה ומנה פתח ועיין פ' בהעלותך בפסוק למה הרעות מפרש הרב גם כן כאשר כתבתי: (יח) (שער על שני מבקלים) וכן שגר אליפך הכל הגלים כירק עשב: (יט) (בשלה והיא בשלה עכ"ד) דאי אמרת בשלה נסמך על זרוע לא צריך ה"א הדעת בסמוך לכן קאמר הרב והיא בשלה ולא נסמכת כלל אל זרוע: (כד) (יברכך) כן כתב הרב בכמה מקומות שהברכה תוספת והקללה מגרעת: (ג) (הכר באתי בספר מאזנים שמ"ס שנים עשר בדבק ומוכרת הוא כו') וזה לשון הרב בספר צחות ולפי דעתי שמלת שנים עשר ושתים עשר כאלו הם דבקות ומוכרעת כי טעם שלשה עשר שלשה ועשרה שחסרו הוא"ו בדרך קצרה וכן כתב הרב בספר מאזנים בהוא על דרך אדם שם אנוש בלא ו"ו העיטוף על כן כתוב במ"ס: (עב) (ביום עשתי וגו') הנה עמקו מחשבותיו לפרש בלשון עשתונותיו וכו' והכמי המתבונן בכינו זה הסוד ובעל הרד"ק כתב עליו גם זה הפירוש אינו נכון:

פרשת בהעלותך

(ב) **מול** פני המנורה) פירש והאיר על עבר פניה עכ"ל עיין מזרחי בד"ה שלש מזרחים פונים למול אמצעי ויאירו עיניך: (ח) (תקח לחטאת) עיין פרשת תצוה בד"ה ובצלאל בלווי מה שכתב הרב שם ומה שכתבתי:

(יד) (והיו לי הלוים) זו מעלה גדולה עיין במדבר פסוק י"ב מה שכתבתי שם: (טז) (נתונים נתונים) עיין פ' במדבר פסוק כ': שם (פטרת ופטר שני לשונות וכו') כתב אהל יוסף פטר לשון פתיחה ופטרת לשון שלוח ולא ידעתי למה הוציא דברי הרב מפשטא כמו צדקה וצדק ומוקד ומוקדה כמו מלחמה מלחמת כאמור יאמר שתי הוראות להם ומה שהפריד בעל אהל יוסף בין צדקה וצדק הלא הרואה יראה שהרב לא מחלק כלל בכל המקרא בין הוראת צדק לצדקה ומה שטעה שכתב כי כן פירש בעל המאור: (מג) (ובדרך לא היה או בדרך וכן ומכה אביו ואמו עכ"ל) עיין בדברי הרב בפ' שמות בד"ה ישכבר כי הוא"ו הוי"ו לפני אותיות בומ"ף נהפך לשור"ק ואז תבין דברי הרב: (כא) או יומם ולילה וגו') ובסוף פ' פקודי מחזק הרב דברי מדכתיב ואש תהיה לילה בו ולא באה הרב לפרש שם בכל משעיהם לדברי רש"י ז"ל ומה שכתב הרב שם והאומר זה יפרש וגו' צריך לגרום והחולק על זה ע"ש ולכאורה דבריו סותרין שכתב כאן יום ולילה כמשמעו והוא עיין פ' בשלח בפסוק ולא ימוש: (ב) (מגוררת שם הפועל מחסרון הנד"ק בקריאה ואם הוא כתוב) דעת הרב מצינו פסוק בדברי הימים מהנגרים בחצוצרות וקרא מהגרים ומה שכתב הרב שם הפועל דעתו בנינו פועל וכן בדניאל באדין עללין ועיין מסורת המסורה: (לא) (והיית לנו לעינים ורבים אומרים כי והיית לשון עבר) אמר המחבר כהתדע דברי ערוגת הבושם בענין הפך עתיד לעבר ועבר לעתיד אז תדע פירוש הנכתב משני הפרושים כאלה: (לה) (משנאיך מהבנין הכבד הנוסף ע"כ) צריך למחוק הנוסף כי הוא מבנין פועל הדגש בינוני פועל:

(לו) (שובה ה' אמר ר' יהודה המדקדק וכו') ולפי דעת ר' יהודה יהיה וה' שב את שבות איוב וכן ושב ה' אלהיך את שבותך מענין השקט ובטח ורוב המדקדקים אינם מסכימים בזאת אבל דברי ר' יהודה קרובים לאמת כי מי שהשיב ה' את שבותו הוא נשובה ונחת והוראתם קרובים אים אל אחיו לכן נדקו דברי הרב בהוראתו שובה ה' ולא כן שובה ישראל: (ה) (הקשואים באל"ף תחת ה"א) כי שרשה קשה כמלוגה במקשה וכן תלואים למשובתי שרשה תלה: (ו) (אין כל חסרנו כל דבר)· הוצרך הרב לפרש כך כיון דלפי פשוטו משמע אין להם לרוב אבל מיעוט יש להם הי בכמה מקומות מלת כל לאו דוקא עיין פרשת מקץ לכן מפרש חסרנו מכל וכל לכן בכל מקום אשר הוזכר אין כל בא המיעוט אחריו בלתי אל המן עינינו להורות שאין להם כלום רק המן וכן ולרש אין כל כי אם כבשה אחת: (ז) (כזרע גד סמוך כמו נטע שעשועים) הרב בא להורות שלא תאמר המן מראיתו או גדלו כזרע גד כיון דכתב אחריו ועינו כעין הבדולח רק בא להורות שהוא יפה ונחמד כזרע יפה וכמו שהמשיל הכתוב בני אדם יפים לנטע שעשועים כן המשיל המן בהכונתו לזרע גד ועיין במכלול לרד"ק והמנא מקום לדברי: (ח) (ברחיים של יד ולא יהכן להפריד זה השם כי השנים הוא עכ"ל) ידוע למדקדקים משקל שנים כמו ידים· שמים· כלאים המשקל הזה הוסד על דברים אשר ידוע לכל כי המה שנים לא יותר כמו אזנים· עינים· ידים· ברכים· גם הוסד על דברים שלא יוגמר שלימתן כי אם בשנים כמו כלאים· וכן רחים שיש בה אבנים שנים לכן לא נפרד זה השם לעולם וכן שמים כידוע לבעלי חן וכן מים על משקל שנים כי מצינו מים עליונים ותחתונים וכן תהום עלאה תהום תתאה עיין מסכת תענית פרק א' ופרק ג' וכן ירושלים עיין בבא בתרא פ"ס אמר ר' יוחנן לא כירושלים של עולם הזה ירושלים של עולם הבא: שם (לשד השמן יש אומרים כי הלמ"ד נוסף וכו')

וסים

וסיס ראוי לסיות סשמ"ן מלרע וכו' פ"ז כוון לדברי רש"י כי אז סיתס סוראתו לשון בסמס שמן חלקו וסיס לו לנקד שמן בקמץ קטן וסנגינס מלרע מפני שאין נח נראה אחר ת"ג בלא נגינס לכן פירש מלשון שמן זית ומשקל שם נקודות סנגינס מלעיל כדינס: (יא) (למס סרעות· סכתוב דבר על סבא במסרס עכ"ל) כיון דמסיים בעיני משס רע ובמס דמסיים פסח וכן לעיל פ' נשא בפסוק את חטאתו וכן רוח א' וסאמר סזקב מבני ילדיס ומאיבס: (יד) (את לשון זכר ונקבס) ובעלי סמסורת יתנו טעמים ידועים במקום שנאמר במקרא את לזכר: (יח. (ססקדשו כמלא לבבת ולגגאי וכו') וכן מלא גרגס נמלא לרע ולטוב כמו אז סרלס סארץ וסם ירלו את עונם עיין בדברי סרב שם: (יא) (נואלנו מבנין נפעל ואין לו ריע כי אם נואלנו שרי צוען וכו') ואנכי מלאתי לו רעים ואוסבים ירמיס ס' נואלנו כי לא ידעו ושם נו"ן סרב אל סבזים ונואלו ולפי דבריו גזרתו מנחי פ"א יו"ד ולפי דעת י"א גזרתו אול וכסף סוי"ו בראש סתיבס על דרך בכם כשב וכן מבספקא ליס לבעל מאיר נתיב לכן מביאו בגזרת אול ובגזרת יאל:

פרשת שלח לך

(ב) כל נשיא בסם) סרב מביא ראיס שמצינו מקראות שחסר בסם תיבס אחת ומעניינו יובן חסרונו כמו שמואל ב' ד' סיו בן סאול תסר שרי כן כאן חסר אחד· אף שנוכל לומר שחסר תיבס אחרת סמורס על ענינס אבל סרב הפס תיבת אחד כיון שנמשך עמו ואין חברותס מגל: (כב) (וצען מצרים סס מדינס סמוכס על מצרים וכו') וסנס סרב כתס בס דבריו וכאמת כלל גדול כפי סמדקדקים שני שמות עצמים לא יתחברו ולא יסמכו כאשר כתב סרב בספר צחות ובמגלת רות כתב סרב פ"ס מביא לתס מוכבת עצמו ואחר עמו וכו' דסיינו כאלו נאמר מביא לחס מיסודס וכן נוכל לומר כאן בתיבת לפני מוכבת עצמו ואחר עמו כאלו נאמר לפני צען לפני מצרים· אבל מדברי סרב במקומנו נראס דלא חש לסמיכות כלל ותימס· גם קשס מענין סםמיכות בפ' אכלס עד מואב וקדס לסולמו לאמר כי כל אלס זריס סמס: שם (וטעם לסזכיר חברון לסודיע שסיא קדמונית) במכלול מבוארים דברי סרב סמעין ימצאנס: (ל) (ויסס כלב אמר ר' יונס סמדקדק עמו שאמר סםו עכ"ד) אף שאחיו ורעיו סמס עומדים אבל כאן ענינו מורס שיוצא וגם מלת את מורס על בפעול ונראס כדעת ר' יונס שמפרש שאמר סםו ולא אמר בסשתיק אותם ונפל בתוך דבריסס לומר בכבש ארץ ישראל כי באמת לא ססתיקם כנאמר וסאנשים אשר עלו עמו אמרו לא נוכל לכן פירש שאמר לסם סםו גם אריכות סלשון בפסוק מורס כדברי ר' יונס ומצאתי כן במדרש רבס עמד כלב על ססםסל ואמר סם סם: (לב) (ויוציאו דבת סארץ דבר שלא סיס וכו') עתס תראס כי סרב מחלק בין סוראת ויבא לסוראת ויוציאו כי סוראת ויוציאו ס"א דבר שקר ויבא סוא אמת ואני בעניי סכינותי סיסך דברי סרב כי באמת סמרגלים לא דברו שקר כי מתו בימי סיוםס בארץ כנען אנשים רבים כידוע ממדרשים ומדברי רש"י וגם סיס שם אנשי קומס וגם פריס נחמדים למראס וגדולים אבל עיקר כונת משס רבינו ע"ס סיס לגלוה אותם לתור סארץ לעשות רצון ישראל שאמרו נשלחס אנשים לפנינו וסשב זאת למעלס ש. גדלת פירות נאים ובני אדם גדולים ובריאים וגם אוכלת יושביס פירשו סמפרשים שסמס בעלי גבורס ואוכלים אכילס גסס ואף לדברי רבותינו ז"ל שמתו אנשים רבים סיס לסם לטובס לסשיל שונאיסם לפניסם וסמרגלים ברשעתם סבבו לבם אסורניס לסמוס את לבם לכן סמלא דברי כלב שלא סשיב לסם לא כן כאשר דברתם רק אמר סתס עלס נעלס וירשנו אותס כי אמר אמת כדבריסם כן סוא אבל בכל זאת אל תראו כי לחמנו סם גם יוסף דבר אמת על אחיו אולם כונתו לשם שמים וסגנס סיא לפניו שלא לדו לדיקים כאלס לגנות כאשר סיתס באמת וסוא דן לפי ראות עינו ויבא את דבתם ברי לפניך דמרגלים אמרו אמת כפי ראותם וגם יוסף אמר כפי ראות עינו· לכן אחזוב אני כיון דכונת מרגלים סיס לרע נופל לשון ויוציאו כמו במוציא רע מטוב ואחר כוונת כלב סן סדברים כעשס כי סוציא שם רע אבל יוסף סלדיק פיו ולבו שוים אין בסם נפתל נאמר ויבא ובדבתו רתת על כן כשא סוא כיבאל: (ב) (וילונו מבנין נפעל) כמו סםול ימול לא יבון אדם ברשע וכאן סנפעל משמש במקום אביו או סם יש עבודתו בדרך רחוקס וכלל אמסור לך ש"י סםוף כמו שמספעת סעבר לעתיד כן מספעת לפעמים עבודת אים כאחיו כי סגולת סוי"ו רבו לאין מםפר: (יד) (נראס פעל עבר וטעמו נגלס אתס ס') כיון שנראס סוא נסתר ואתס נוכח לכן מביא סרב ראיס דקאי על עצמות סכבוד וכן ונאשאר אני ביסוקאל ויש אומרים שסוא מלס מורכבת כמו אומלל אני כיון שסוא פעול מוכח שסוא פועל עבר ופרושו אומלל עצמו: (לב) (ופגריכם שסם אתס) כמו ועבד סלוי סוא וכן ויביאו אותו לדעת מדקדקים: (לח) (ויסושע בן נון) דברי משס קודם כלב כי נאמר בפסוק למעלס כי את כלב בן יפונס ויסושע בן נון ומשס אקדים בריאת יסושע בן נון וכן מצינו לרוב במקרא דפתח סכתוב תחלס במס דסיים אחרונס ועיין פ' פינחס כי אם כלב בן יפונס ועיין פ' מטות בד"ס כלב בן יפונס ועיין פ' דברים בד"ס ולו אתן את סארץ: (מא) (וסיא לא תצלח) כי אין בפסוק זכר לנקבס לכן כתב סרב שקאי על סעליס וכן כתב סמכלול: (מס) (ויכתום אמר משס סכאן סספרדי וכו') כי דעת ר' משס שסרשו כתת ובנינו ספעיל ודגש ספ"א מורס על חסרון נו"ן לכן מפעטו ויכיתום וכן וידבקו גם סמס משעטו וידביקו אבל דעת סרב ששרשו כתת ולזרס יתשב בעבור דגש ספ"א וכן סיתס לזרס תיבת סגילום שסיא משורש גלל ותיבת ידמו כאבן ונוח ליס לרב לסבנים בשורש כתת משום דאתיס ובית אבים מעידין עליס וכתותי מפניו ומעוך וכתות: (טו) (סקסל יש אומרים כי זס סס"א סיא לקריאס) דעת סרב שסוראתו לאמס על ידועות שסיס יחד כמו סארבעס כאחד מבס משס אבל רוב סמדקדקים קראו אחריו מלא לקרוא בשם ס"א סקריאס: (כה) (וחטאתם וסעסיד סםן) ובמרגליות טובס גרס וסעמיד ובין כך ובכך קשס לסבין דבריו· ואפשר לדחוק בדברי סרב לפי שכאן נאמר סכל בלשון עבר כמו וסס סביאו את קרבנם וגו' וחטאתם פירש שעיר קטן כמו שמובן בכוונת סמקרא וכן סבבו כל סמפרשים לפרש אבל לקמן בפסוק ואם נפש אחת תחטא נאמר סכל בלשון עתיד וקרבנו עז בת שנתס וזס סיסך אם מעיני סעדס ססטוים לעיל בלשון עבר חטאתם שעיר קטן ובנפש אחת תסמאס עז בת שנתס וזס שכתב סרב וסעתיד סיפוך:

פרשת קרח

(ד) ויפול על פניו· ברצונו וכו') כי סוראת נפילס מליט במקרא סוראתו לכמס ענינים· (א) סוראת סכנעס וסשתחוי' כמו ויפול אברס וישתחוו ולקמן בס' זו כתב סרב ויפלו על פניסם לסתפלל· (ב) סוראת לער וחרדס כמו

ויפול על פניו ארצה וכן ויראו ויפלו על פניהם · (ד) הוראתו כדרך נבואה בהפשטות הגשמות וגם הוראתו הכנעה ובקשה ועיין תענית פ"ג לא הכל בנפילה ולא הכל בכריעה ועיין בבא מציעא נ"ט דביתהו דר"א אחתיה דרבן גמליאל מההיא מעשה ואילך לא שבקה ליה לר"א למיפל על אפיה וכו' והמעיין בדעת המחברים הראשונים יראה שאצל נבואת משה לא היה התפשטות הגשמות כי גם החומר היה מנוקה מכל סיג כמעט לא כן עבדי משה פה אל פה אדבר בו אולם היה מדרך כבוד גבול הנבואה אליו וגם אם שגה צריכה לבקש רחמים ועיין מדרש רבה סוף פ' נשא ג' מדות היו ביד משה וכו' משה היה מדבר מעומד ובלעם לא היה מדבר אלא נופל ע"ש : (טו) (ויחר וגו' כי העולה והמנחה מארכת אף וכו') הכונה יתמה על הפלת משה לפני שונאיו ולא כן עשה בעשות העגל ואחר השלים מנה כמעט דגדול כח מחלוקת שעוקרת רעים ועושים ברבות הפשע לכן בקש אל הקב"ה שלא יאריך רחמיו · וישאלם להם כשאלה מיד ולאלתר פן ירבה הנגע בכל המחנה · ושלמה אמר בחכמתו עת לנטוע ועת לעקור נטוע ורוח חכם ידע מתי יבקש רחמים ומתי יבקש דין ואף ראה משה כי כהל המחלוקת בהתבוללות גדולות ובאנשים גדולים ומינו בכהן שמעו אנשים בעבור חטאו וכוח איש אחד לא נגע בעונו וצריך בקשת רחמים לספיל שונאי ה' על דרך הפכה והסרב עליהם לבים במדרש וזה טונת הרב בקיצור נמרץ והבן כי הדברים עמוקים ולפי השגתך תרבה דעה : (יא) (ושים קטורת ולא הקטרה והמשכיל יבין) עיין כנ"ל בפסוק מי המרים אז תשכיל :

פרשת חקת

(ט) **למי** נדה) פירושו רחוק כמו מנדיכם הטמאה נקראת רחוק ומי נדה באים לקרב הרחוק לכן נקראים מי נדה וזה כוונת הרב באמרו פירושו רחוק : (יג) (לא זורק עליו על המים) עיין פ' בלק יזל מים מדליו : (טו) (צמיד פתיל) עיין פ' חיי שרה בד"ה ושני צמידים וגו' : (א) (ועתה ויבאו בני ישראל כל העדה) הרב מפרש כפל הלשון שנא' בני ישראל כל העדה וכן לקמן בפ' זו נאמר כפל הלשון ומתרץ הרב להורות שישראל נשארו שלמים ולא נפקד מהם איש וכאן הוראתו להיפך ובכל זאת אינו סובל הבנת הפסוק לפי דברי הרב והנכון שדעתו כמו דעת רש"י עדה שלימה דהיינו אותן שנשארו והכר מתו אותן אשר נגזרו למיתה ועיין מזרחי : (ה) (העליתנו מלה זרה) הטעם בפי כל המדקדקים דהוא למכתב העליהם אותנו לנוכחים והומרה הה"ם בוי"ו הרבים : (ח) (ודע כי כאשר ידע החלק את הכל וגו') אם לא יוכל אנוש כמונו לצייר זעף מלך בשר ודם על רב ביתו היושב לימינו לכן לית אינש דיבשתא אשר יבין מדעתו קצף הכונה בשמים על נאמן ביתו ואשר לא בשמים היא הוהרה הרצועה לחקור בענין הזה כאשר דברו בזה המפרשים הרבה ודעתי יבואר לך קצת בפסוק וימותו לפני ה' כי הביכו נשאר וקל יפרדו מעט מדיקות הגדולים מנקום נקמת ה' בכעס כמעט הנה נגע זה על שהפיך הישעיה והדומה ועיין בעקידה פ' פינחס האריך לפרש בפסוק לא באש ה' רק בקול דממה דקה כמהון וכו' · והבן כאשר אמר אל תפן אל מנחתם לא סר דביקתו הגדולה כי הצדיקים אינם מקפידין על כבודן אבל הקפיד על תלונתם על ה' באין מים להם אז גבר חמתו והדברים עמוקים ורחבים · וידיע לכוי לך אתה הקורא כי תמצא כמה טעמים בדברי הרב כאשר ידבק הכל בכל יסודה בכל אותות ומוסיפים קם בלבך ובאזניך שמע בענינו מלך בשר ודם כאשר יצוה לעמו לעשות כך וכך ובא מבנה למלך אשר תחתיו כמה וכמה שרים ומשרתים ומצוה לעם לבנות קצת מדרכם אשר שמעו מפי המלך כלא ישמעו אל המבנה כי יודעים כל הפרטים בדבר המבנה רצוים מאד בעיני המלך וכי כל מעשיו לכוונת המלך ואין לעם שום עונג אם מבנים דת מלכם · אולם אם אינם שומעים לדברי המבנה אז יענשו כי כולם יודעים כי המלך הפקיד את המבנה על כל רב ביתו · כן נבראו כל הטבעים ומעמדם על התורה והעבודה כנאמר אם לא בריתי וגו' ומקיימי התורה המה כללו יסיה להעמיד הארץ וכל הטבעים על מילה וכאשר ידבק האדם בשפע הרוחני ברוב דבקותו נחשב לכללי כמו מבנה המלך וכל שרים ועבדים כפופי תחתיו ואף אם הקב"ה צוה ותהי השמש והירח לשנות בלכתם כזה יהושע להם לשנות את תפקידם למען יקדישו את קדש ישראל וגם הטבעים הבו למשמעתו כי יראו לנפשם לשנות את מפקד מבנה המלך · פן יבולע הדבר למלך לא כן הדבר אם האדם ירחק חוק לרחק מקדושה ויראה שב פרטי ואינם שומעים אליו משרתי המלך לשנות מדת המלך · עד הנה עורכתיך בדברי גשמי ואם בעל נפש אתה תוכל לצייר בשכלך לאט לא להבין דברי הרב ועתה תבין דברי הרב בפ' וארא בד"ה ועתה אגלה לך סוד אל שדי : (א) (עשה לך שרף) כבר עוררו המפרשים על פסוק והנה נרפא נגע הצרעת מן הצרוע כי לא נרפא הנגע מבלי מאיס המנוגע על לבו השגחת הבורא עליו ואין ביד אדם לרפאות אותן מבלי השגחתו והארכתי בפסוק ורפא ירפא : ידעתי כי רבים מכחשים יפערו פיהם לאמר ראינו כי גם רשעי ופשעי הולכים עקלקלות גם המה ירפאו מחלים ואת ה' לא דרשו אולם קצר מהשתרע להשיב ולהראות בחקירות שונות שהמה וכמה מיני חולי באים ונפרדים הנה והנה בסבות שונות מהם לנסות ולהרבות עונג הרפאה ומהם להרבות שכר ומהם להגדיל מפלאות תמים דעים כבר רמז איוב והעיר אותנו בכמה ענינים גדולים ואין כונתי פה להשיב להם כי חבורי כתבתי לבני גילי האומנים עלי אומנת אומן במקרא ומשנה וגמרא ומדרשי חכמינו ז"ל · לכן שם הנביא דבלת תאנים על השחין ואין מדרך הטבע לרפאותו בדבילה וכן אמר הנביא לרחוץ שבע פעמים בים ויסור צרעתו וכל זאת הנה להאמין כי אין ביד הטבע לרפאותו ואף כי הטבע עצמו ביד אלהים אבל כיון שהטבע הרגל אין אדם מרגיש בה וידוע מספרי המחקרים מי שנשכו נחש והביט אח"כ אל צורת נחושת היה הסכנה עצומה עד למות לכן צוה הנביא צורת נחושת היפך הטבע להאמין שיש ביד ה' לספוק הטבע וזאת כאשר שם אדם יראתו נוכח פניו וכבר גליתי לך בפסוק כאשר ראיתם את מצרים כי עיון רוחני גדול בראות עין בעין נתן עיניו בו והדומה וכן היו באנשים האלה · האנשים אשר הבינו תחלה ושבו בתשובה זרחה להם שמש צדקה ומרפא ויכולים להביט בגבורת הבורא ובכחם זאת היו ורפאו בטעם אל תביט אחריך ובטעם אם תראה אותי לוקח מאתך · כי ראות עינים הולכים אחר כונת הלב וזכותו לא כן רשעי הדור אשר לא שמו על לבם לשוב בתשובה שלימה עת עיניהם מראות לא יוכלון להביט בנחש הנחושת וזה מדוקדק מאד בגזרת הביט הבנויים על השכלה זכה ומאשר שזה רמז בפסוק כי לא נחש ביעקב כי המתאוננים היו מערב רב או מבניהם כאשר שנאמר וידבר העם ולכן נאמר כי לא נחש ביעקב רק בערב רב :

וגם

ול) (ונשים מספלי ההפג) ויש אומרים שהוא מנחי פ"א יו"ד ושרשו ישה עיין פ' ויגש בפסוק והאדמה לא תשם שם פירש הרב גזרתו ישה מנחי פ"א יו"ד :

פרשת בלק

(ג) **ויקץ** כמו הסיך) עיין ס' תולדות בפסוק קצתי בחיי : (ד) (ילחכו כלחוך שני בניהם) כי ילחכו מבנין פיעל כלחוך מקור הקל ונפל טעות בדפוס בדברי מצוס : (ה) (ארץ בני עמו והם אדמיים) שאדי ליה מאדי שהוא נגד מדרשי רבותינו ז"ל וכבר גער בו הרב מזרחי ז"ל : (ו) (ארה לי לשון ציווי וכו' וקבה לי בהסרון ה"א על משקל שבכו ידיע להוי לך כי לציווי פי שנים לו משקל פעיל ומשקל פעל בפת"ח עי"ן ודקדק הרב מנקודת קבה שהם נכתבת בלא ה"א אינו על משקל פעל כמו סוב ודמה לך סוב מאחרי כי לא מצינו כן בציווי רק במקור גם קוב לא תקבנו אבל הציווי מהם על משקל שבב בפת"ח ובתוספת ה"א שבבה ובמקף נהפך גם החירק לקמץ או מקף כאשר נכתבו בכל הציווים במקף ובזקף והדברים ברורים : (ז) (זקני מואב והכמיה) · דעת הרב שזקנים היו ג"כ חכמים לשאול בקסם כדכתיב וקסמים בידם וכן מנהג הכתוב לקרוא לחכמים זקנים כי נבהרו על הרוב חכמים זקנים שהם יותר מבובחים מהחכמים צעירים לימים וכן כתוב אל זקני העיר השערה : (יג) (שרי בלק אמר מהם הכהן הספרדי ז"ל וכו') ועיין בס' כי תצא בפסוק לא אבה יבמי ודברי ר' יונה ילאו מגדר הדקדוק עבור הנקודות : (יד) (ועשם בלוך עמדו ממקומו) ועיין בס' בא אל פרעה מה שכתבתי שם : (יח) (מלא ביתי ביהו מלא וכן מלא כל הארץ כב דו וגו') כי חשבו שנפסק מלא מן כל הארץ ולא כן רק מלא כל הארץ יהדיו ידובקו וכבודו נפסק וכן וכל הארץ האירה מכבודו והענינה לעד ועיין במפרשים והנכון לדעתי כתבתי ועיין פ' ויחי וזרעו יהיה מלא הגיים ובס' בא ומלאו בתיך ותבין דברי הרב באר היטב : (כח) (והסיד כי החלק לא יבנה את החלק וכו') כבר ראית מה שכתב הרב בס' הוקת במי מריבה כאשר ידבק החלק בכל יעשה בכל אותות ומופתים ועתה עשה אונך כאברהם לנבין כהפרש איזה חלק אשר נדבק בכל ואיזה חלק אשר נדבק בחלק לכן היו יכולים אבותינו ונביאים הקדושים לחדש אותות ומופתים והדברים רחבים ואפס קצהו הראיתיך : שם (והיטב כי האזין דברה ואם תבין סוד מלאכי אברהם וכו') הן אמת אנהנו המדברים ממועטים בין ברותני ובין בהי בלתי מדברת ואם שמענו בהורתנו שהמלאכים דברו עם יעקב ועם אברהם והדומה בהתלבשות חומר גשמי לנפש ממללא אל תתמה אל החזן ברהוקך בהי מדבר : (לב) (כי ירט הטעם עוה מן רטה וכו') ובלא מחלוקות בדבר הרד"ק גזר מגזרת נחי פ"א יו"ד והרב מן לכ"א ור"ע ספורנו כתב שהוא מן הכפולים מגזרת רטט : (לג) (והראני בקמץ גדול תחת קמן וכו') וכן מצאנו אין רואני בפתח ישעיה מ"ו וכן הבדל יבדלני וכן יאהבני אישי : (לז) (למה לא הלכת אלי) ועיין פ' בא מדקדוק הליכה ובעל עקידה כ' טעם מספיק מדוע בינה קרא ביאה בלשון הליכה : (א) (שבעה מזבחות יש סודות עמוקים וכו') פקח עיניך וראה בזוהר ויצא וז"ל ואשכחנא בס' אלדי הכמים מאי ואשביעך לאתלבשא ברזא דשבע נהורין עילאין דאינון רזא דאליעזר עילאה ועיין בזוהר תדע תרין דהגין איגון וכל חד איקרי שבעה חד איהו עלמא דאתי דאיהו שבע דכתיב ויבנהו שבע שנים ר"ל בינה אימא עילאה נקרא עלמא דאתי וחד איהו צדיק דאקרי שבעה דכתיב כי שבע יפול צדיק וכו' וזה מרומז בפסוק ויסרתי אתכם שבע על חטאתיכם וגדולים דברי חכמינו ז"ל במסכת ביצה פ"ב אמר ר' אליעזר אמר הקב"ה אפילו כתורמוס זה שבולקין אותו שבע פעמים ואוכלין בקנות סעודה לא עשאוני בני עתה ראית אפס קצה אחת מדברי הרב וכאשר תפקח עיניך בדברי תן תמצא כהנה וכהנה עד היכן כונת בלעם ומחשבתו לעקור נטוע : שם (ובתת שלם לבלם) היינו אם בא יבא כי אחרית לאיש שלם אל ויהי בשלם סוכו אז תתחדש רוח בינה ואז המשכילים יבינו ומלאה הארץ דעה לאמרם גוכה ועיין מטוע והטוב בעיניך תבחר :

(יט) (בפסוק) ההוא אמר ולא יעשה ובפ' עקב תראה כוונתי בס"ד : (יג) (יקבנו מלה זרה) שרשו קבב ונו"ן וי"ו כינוי פעול כמו יבמרנו ושפטו (יקבנו) בדגש רק שהוקלה ונלה בחול"ם כמו עוטפיו ילכדנו · ישנו עם · ודע כי הפתיד והצווי שוים ואין ביניהם רק הסימן דהיינו אותיות אית"ן ולפי שלא מצאנו נו"ן עם חול"ם יהדיו ע"כ אמר הרב כאלה זו מורכבת מנו"ן ומול"ם יחדיו על משקל ירדפו ירדפנו ולדעת ר' יהודה חיוג כלה הצווי ליחיד ג"כ בוי"ו לנהו כמו פקדו אבל הרד"ק משיג על הרב וכתב כיון שמצאנו כן במקרא למה לא נאמר ג"כ עם הצווי ויוכל להיות כי נו"ן וי"ו וקבנו כינוי נסתר אפ"ס שבאה הנו"ן רפה ובחול"ם שלא כמנהג עכ"ל : (כב) (אל מוציאם ואל יעזון עופן בעבור מים וכו') הנה מוציאם לשון רבים ולו יחיד וכן דוגמתו תוכו רבים ישא יחיד ובלאו הכי נקראים ישראל רבים ויחיד כמו ויאמר ישראל ונשתרבב דברי הרב בדפוס כי דבריו אלה מקום תהיותם לעיל פסוק כ"ב וכאן נאמר מוציא ותימה על המפרשים שלא הרגישו בזה ועיין פ' תזוה בפסוק את הכבש האחד :

פרשת פינחס

(יב) **את** בריתי שלום) · כי לא יבוא כינוי או ה"א הדעת במלה הסמוכה לאחריה ועיין לקמן בפ' מסעי אל הארץ כנען : (ג) (אותם כמו דברו לשלום) כמו אליהם או עמהם כמו דברו תורתו לדבר עמו והכתוב דבר דרך קצרה כי המלות מחלפים עבודותיהם איש באחיו : (יב) (הימיני אל תבקש דקדוק בשמות וכו') זה לשון הרב בזאת כאשר תסתכל בשמות העלם שהם מתייחסים לא תמצא שהם כולם על דרך הסברא כמו לבסיפה הגופאי והנה ימנה על משקל ישוב ואמרו סיסוי ולא אמרו הימיני גם תמצא נח ואיננו מגזרת ינחמנו וכו' ועיין פ' בראשית כד"ה זה ינחמנו ממעשינו וכו' ומה שכתב הרב ואחר ראובן שמעון וגם החונים עליו כי מנה אותן לפי סדר הדגלים כמו שנאמר בפ' במדבר ומה שכתב הרב ובמדבר סיני הסוף כי הם נחשב אפרים קודם מנשה ומה כתב הרב אפרים קודם מנשה כדברי יעקב ע"ש : (לט) (אלה משפחות דן) עיין בס' ויגש מה שכתב הרב על פסוק ובני דן חושים ונעלם מן הרב גמרא ערוכה בבא בתרא קמ"ג ובני דן חושים תנא דבי חזקיה מלמד שהיו בניו מרובים כהותים של קנה : (סד) (ובאלה לא היה איש) זה הפסוק שבאלה פקודי ישראל כי הפסוק שלפניו ושלאחריו מורים דלא קאי על פקודי הלוים : (סה) (כלב בן יפונה) ועיין אברים בפסוק ולו אתן את הארץ בדברי הרב : (יח) (אשר רוח בו וכל איש חי יש לו רוח וכו') רק פירש רוח הכמה ודעת

לכן

לכן נאמר עקב היתה רוח אחרת עמו והפסוק קיצר בלשון במקום שהענין יובן מאליו וכן הרגלנו בדבר איש אל רעהו לומר אבלה לך על פ"פ או נאמר פ"פ או קודם פ"פ ואודת שבולם יבינו מפשט ירידי יומא דשוקא אשר הוא בפ"פ כחודש ידוע לכן קורו בלשונם וכן מפשט כל הלשונות : (כא) (וכל בני ישראל כדבר שהיה כלל לכל וכו') כיון שכפל הלשון וכל בני ישראל וכל העדה לכן מפרש הרב דכל העדה מיירי באותה שהיו נועדים באהל מועד דהיינו כדבר שהיה פרט לעדה לבוא את הפקידו עליהם · וכל בני ישראל קאי בדבר שהיה כלל לכל ישראל ואף שמצינו במקרא ויבואו בני ישראל כל העדה בפ' בלק לך וגם שם פירשו המפרשים טעם כגון וכאן לא שייך האי טעמא : (ד) (הכבש האחד) דבריו פשוטים כי כל שיש לו ידיעה בתהלה יש לו ידיעה בסוף ועיין בדברי הרב בפ' תצוה בפסוק את הכבש האחד כי שם נדפס דבריו בטעות ומקומם כאן ועיין בשית יצחק חילוק נכון בין הסר הטוב ובין האהרון הבריות כי נכון הסר הטוב ידיעה אחת לעולם ואתת להוסיר ולא כן האהרון הבריות היין שהמה ע"ש : (י) (שבתו שב על יום השבת) כי שבת נאמר בלשון נקבה אבל שבתו שב על היום וכן מחללו נאמר על יום השבת ועיין במכלול ישעיה נ"ו : (יא) (ובראשי חדשיכם) עיין פ' נח בפסוק ראש חדשים ותבין דברי הרב הכא והתם ומה שכתב הרב אע"פ שיש לטעון על יו"ד ובראשי וכו' כי ובראשי לשון רבים הוא לאמר ונראה החדשים כיון שדעת ר' מאס שעל חודש ניסן לבד קאי הרב כיון שמצינו חודש מחר ולא אמר ראש חודש מחר ש"מ דלשון חודש שפיר משמע על ראש חודש דהיינו ג"כ לבנה וכוי"ו ובראשי נוסף וכמוהו הרבה במקרא ועיין במפרשים ואחר כך תבחר : (יד) (בהדבו כי אין בפסוק זכר לירח) · דעת הרב כיון שלא מצינו בפסוק זכר לירח וגם המלה הוא מבנין הכבד כמו רוח נכון הדש בקרבי וכאן הדלי"ת רפה מסתברא שהוא שם :

פרשת מטות

(יד) **על** פקודי החיל) לשון פקיד וממונה כאלו נאמר פקידי וכן קרואי כאלו נאמר קריאי כמה הנגידים ופתרון הענין מכרית הראב"ע לזה ועיין פ' במדבר בפסוק קרואי העדה : (טו) (החייתם כל נקבה) וכן אין כל כמו ולרש אין כל כי אם כבשה אחת הרי לפנינו דכל לאו דוקא : (כ) (וכל מעשה עזים) ולדעתי שבנין התפעל יוצא ועומד לפי הענין כי בנין ההפעל היה המעט מכל הבניינים הנמצאים על כן אל תתמה מעטים יוצאים הנמצאים לזה כי גם העומדים מעטים וכללא דמלתא טוב לנו לפרש בנינו יוצא נאה לענין מלפרשו נאה לבנין ואין נאה לענין ומה גם כבר הסכימו מדקדקים הראשונים שיוצאת וגם האחרוני המדקדקים פסקו על שתי הסעיפים פעם כה ופעם כה : (ה) (ויאמרו יתן) לא נעלם ממך כי יותן מבנין הכבד הנוסף וכן וכי יותן מים על זרע והנה יוהן זכר והארץ נקבה ע"כ השכו באת הוא פעול יותן דהיינו עלם הדבר כמו את השמים ואת הארץ ע"כ השיב הרב מצאנו דוגמתו נעתם יחלק נשא וכבר קרא הרב בחיל כל דבר שאין בו רוח חיים זכרהו ונקבהו : (יב) (כלב בן יפונה) כבר העירותי פירושו בפ' במדבר ויהושע בן נו"ן : שם (ומלת מלאו כמו בקשו נפשי) שאל הטעם לומר שהוא נווי מבנין הקל כמו מלאו ידכם לפי שהוקל הלמ"ד אבל הענין מורה שהוא מהכבד כמו בקשו נפשי בלתו באא כי גם שמה הוקלו ועיין רד"ק : (כב) (לפני ה' כי לעולם הוא לשבח) והמעיין במקרא יראה שנמצא לפעמים במקרא ג"כ מלת לפני לגנאי והכל לפי פתרון הענין : (לב) (נחנו הוא העיקר) ועיין פ' מקץ כי גם שם פירש הרב כן :

פרשת מסעי

(נד) **והתנחלתם** השבתי את אשר דברתי לעיל פ' מטות דבנין התפעל עומד ויוצא : (ה) (ואל"ף והאויתם תחת וי"ו והוית וכו') המעיין בספר מכלול לרד"ק יראה שיש טעות בדפוס בדברי הרב וצ"ל א' תחלו תחת וי"ו והתוית כי דעת הרב דשרשו תוה וכן נראה דעת אסל יוסף : (כח) (פדה אל אם נמלט כם שתי מלות וכו') לפי שאין ה"א נחס באמצע תיבה מוכח דשני תיבות הם כמו שמצינו פדה־צור עבה אל הום אל ועיין שרש יהודא בעל הנקודות פ"ג וכן ענלם יפה פיה כתב הרד"ק במכלול אע"פ שנכתבו שתי מלות עניינה מלה אחת וכו' וכזנו המדקדקים הטעם לפי שלא תנוח ס"א באמצע תיבה לכן נכתבה שתי מלות ועיין בפ' ערבי פסחים פלוגתא דרבא ורב בהמה תיבות בתורה ובתהלים : (יא) (כרש"י והקריתם אין הקרייה אלא לשון הזמנה) בעל המחבר באר רחובות לא הלך בפשט לקראת הדקדוק ושם אל סדרות פניו כרם קושטא קאי לאסוקי מלשון קרים ומלשון קיר ודברי דרוש פה אך למותר : (טו) (לבני ישראל אינגו דבוק עם הפסוק הראשון וכו') ואם איננה כן תהיה מהיינה שניה למותר : (כב) (ולא אויב לו) פירש שהוא לשון קל עומד על משקל ויהי שאול עוין את דוד · ולא נאות על דקדוק הלשון לומר שהוא שם דהוה למכתב אין אויב לו כמו אין איש בביתו אין דמים לו :

וְהָיָה מִסְפַּר בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא־יִמַּד וְלֹא יִסָּפֵר וְהָיָה בִּמְקוֹם אֲשֶׁר־
יֵאָמֵר לָהֶם לֹא־עַמִּי אַתֶּם יֵאָמֵר לָהֶם בְּנֵי אֵל־חָי׃ וְנִקְבְּצוּ בְּנֵי־יְהוּדָה וּבְנֵי־
יִשְׂרָאֵל יַחְדָּו וְשָׂמוּ לָהֶם רֹאשׁ אֶחָד וְעָלוּ מִן־הָאָרֶץ כִּי גָדוֹל יוֹם יִזְרְעֶאל׃ אִמְרוּ
לַאֲחֵיכֶם עַמִּי וְלַאֲחוֹתֵיכֶם רֻחָמָה׃ רִיבוּ בְאִמְּכֶם רִיבוּ כִּי־הִיא לֹא אִשְׁתִּי וְאָנֹכִי לֹא
אִישָׁהּ וְתָסֵר זְנוּנֶיהָ מִפָּנֶיהָ וְנַאֲפוּפֶיהָ מִבֵּין שָׁדֶיהָ׃ פֶּן־אַפְשִׁיטֶנָּה עֲרֻמָּה וְהִצַּגְתִּיהָ
כְּיוֹם הִוָּלְדָהּ וְשַׂמְתִּיהָ כַמִּדְבָּר וְשַׁתִּהָ כְּאֶרֶץ צִיָּה וַהֲמִתִּיהָ בַּצָּמָא׃ וְאֶת־בָּנֶיהָ לֹא
אֲרַחֵם כִּי־בְנֵי זְנוּנִים הֵמָּה׃ כִּי זָנְתָה אִמָּם הֹבִישָׁה הוֹרָתָם כִּי אָמְרָה אֵלְכָה אַחֲרֵי
מְאַהֲבַי נֹתְנֵי לַחְמִי וּמֵימַי צַמְרִי וּפִשְׁתִּי שַׁמְנִי וְשִׁקּוּיָי׃ לָכֵן הִנְנִי־שָׂךְ אֶת־דַּרְכֵּךְ
בַּסִּירִים וְגָדַרְתִּי אֶת־גְּדֵרָהּ וּנְתִיבוֹתֶיהָ לֹא תִמְצָא׃ וְרִדְּפָה אֶת־מְאַהֲבֶיהָ וְלֹא־תַשִּׂיג
אֹתָם וּבִקְשָׁתַם וְלֹא תִמְצָא וְאָמְרָה אֵלְכָה וְאָשׁוּבָה אֶל־אִישִׁי הָרִאשׁוֹן כִּי טוֹב לִי
אָז מֵעָתָּה׃ וְהִיא לֹא יָדְעָה כִּי אָנֹכִי נָתַתִּי לָהּ הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וְכֶסֶף הִרְבֵּיתִי
לָהּ וְזָהָב עָשׂוּ לַבָּעַל׃ לָכֵן אָשׁוּב וְלָקַחְתִּי דְגָנִי בְּעִתּוֹ וְתִירוֹשִׁי בְּמוֹעֲדוֹ וְהִצַּלְתִּי
צַמְרִי וּפִשְׁתִּי לְכַסּוֹת אֶת־עֶרְוָתָהּ׃ וְעַתָּה אֲגַלֶּה אֶת־נַבְלֻתָהּ לְעֵינֵי מְאַהֲבֶיהָ וְאִישׁ
לֹא־יַצִּילֶנָּה מִיָּדִי׃ וְהִשְׁבַּתִּי כָּל־מְשׂוֹשָׂהּ חַגָּהּ חָדְשָׁהּ וְשַׁבַּתָּהּ וְכֹל מוֹעֲדָהּ׃ וַהֲשִׁמֹּתִי
גַּפְנָהּ וּתְאֵנָתָהּ אֲשֶׁר אָמְרָה אֶתְנָה הֵמָּה לִי אֲשֶׁר נָתְנוּ־לִי מְאַהֲבָי וְשַׂמְתִּים לְיַעַר
וַאֲכָלָתַם חַיַּת הַשָּׂדֶה׃ וּפָקַדְתִּי עָלֶיהָ אֶת־יְמֵי הַבְּעָלִים אֲשֶׁר תַּקְטִיר לָהֶם וַתַּעַד
נִזְמָהּ וְחֶלְיָתָהּ וַתֵּלֶךְ אַחֲרֵי מְאַהֲבֶיהָ וְאֹתִי שָׁכְחָה נְאֻם־יְהֹוָה׃ לָכֵן הִנֵּה אָנֹכִי מְפַתֶּיהָ
וְהֹלַכְתִּיהָ הַמִּדְבָּר וְדִבַּרְתִּי עַל־לִבָּהּ׃ וְנָתַתִּי לָהּ אֶת־כְּרָמֶיהָ מִשָּׁם וְאֶת־עֵמֶק עָכוֹר
לְפֶתַח תִּקְוָה וְעָנְתָה שָּׁמָּה כִּימֵי נְעוּרֶיהָ וּכְיוֹם עֲלוֹתָהּ מֵאֶרֶץ־מִצְרָיִם׃ וְהָיָה בַיּוֹם־
הַהוּא נְאֻם־יְהֹוָה תִּקְרְאִי אִישִׁי וְלֹא־תִקְרְאִי־לִי עוֹד בַּעְלִי׃ וַהֲסִרֹתִי אֶת־שְׁמוֹת
הַבְּעָלִים מִפִּיהָ וְלֹא־יִזָּכְרוּ עוֹד בִּשְׁמָם׃ וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית בַּיּוֹם הַהוּא עִם־חַיַּת
הַשָּׂדֶה וְעִם־עוֹף הַשָּׁמַיִם וְרֶמֶשׂ הָאֲדָמָה וְקֶשֶׁת וְחֶרֶב וּמִלְחָמָה אֶשְׁבּוֹר מִן־הָאָרֶץ
וְהִשְׁכַּבְתִּים לָבֶטַח׃ וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי לְעוֹלָם וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד
וּבְרַחֲמִים׃ וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בֶּאֱמוּנָה וְיָדַעַתְּ אֶת־יְהֹוָה׃

הפטרת נשא בשופטים סימן יג

וַיְהִי אִישׁ אֶחָד מִצָּרְעָה מִמִּשְׁפַּחַת הַדָּנִי וּשְׁמוֹ מָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ עֲקָרָה וְלֹא יָלָדָה׃
וַיֵּרָא מַלְאַךְ־יְהֹוָה אֶל־הָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הִנֵּה־נָא אַתְּ־עֲקָרָה וְלֹא יָלַדְתְּ
וְהָרִית וְיָלַדְתְּ בֵּן׃ וְעַתָּה הִשָּׁמְרִי נָא וְאַל־תִּשְׁתִּי יַיִן וְשֵׁכָר וְאַל־תֹּאכְלִי כָּל־טָמֵא׃
כִּי הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וּמוֹרָה לֹא־יַעֲלֶה עַל־רֹאשׁוֹ כִּי־נְזִיר אֱלֹהִים יִהְיֶה הַנַּעַר מִן־
הַבָּטֶן וְהוּא יָחֵל לְהוֹשִׁיעַ אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד פְּלִשְׁתִּים׃ וַתָּבֹא הָאִשָּׁה וַתֹּאמֶר לְאִישָׁהּ
לֵאמֹר אִישׁ הָאֱלֹהִים בָּא אֵלַי וּמַרְאֵהוּ כְּמַרְאֵה מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים נוֹרָא מְאֹד וְלֹא
שְׁאִלְתִּיהוּ אֵי־מִזֶּה הוּא וְאֶת־שְׁמוֹ לֹא־הִגִּיד לִי׃ וַיֹּאמֶר לִי הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן
וְעַתָּה אַל־תִּשְׁתִּי יַיִן וְשֵׁכָר וְאַל־תֹּאכְלִי כָּל־טֻמְאָה כִּי־נְזִיר אֱלֹהִים יִהְיֶה הַנַּעַר מִן־
הַבֶּטֶן עַד־יוֹם מוֹתוֹ׃ וַיֶּעְתַּר מָנוֹחַ אֶל־יְהֹוָה וַיֹּאמַר בִּי אֲדוֹנָי אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר
שָׁלַחְתָּ יָבוֹא־נָא עוֹד אֵלֵינוּ וְיוֹרֵנוּ מַה־נַּעֲשֶׂה לַנַּעַר הַיּוֹלָּד הל׳ בר״ט׃ וַיִּשְׁמַע
הָאֱלֹהִים בְּקוֹל מָנוֹחַ וַיָּבֹא מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים עוֹד אֶל־הָאִשָּׁה וְהִיא יוֹשֶׁבֶת בַּשָּׂדֶה

וּמָנוֹחַ אִישָׁהּ אֵין עִמָּהּ׃ וַתְּמַהֵר הָאִשָּׁה וַתָּרָץ וַתַּגֵּד לְאִישָׁהּ וַתֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה
נִרְאָה אֵלַי הָאִישׁ אֲשֶׁר־בָּא בַיּוֹם אֵלָי׃ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ מָנוֹחַ אַחֲרֵי אִשְׁתּוֹ וַיָּבֹא אֶל־
הָאִישׁ וַיֹּאמֶר לוֹ הַאַתָּה הָאִישׁ אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ אֶל־הָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר אָנִי׃ וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ
עַתָּה יָבֹא דְבָרֶיךָ מַה־יִּהְיֶה מִשְׁפַּט הַנַּעַר וּמַעֲשֵׂהוּ׃ וַיֹּאמֶר מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־מָנוֹחַ
מִכֹּל אֲשֶׁר־אָמַרְתִּי אֶל־הָאִשָּׁה תִּשָּׁמֵר׃ מִכֹּל אֲשֶׁר־יֵצֵא מִגֶּפֶן הַיַּיִן לֹא תֹאכַל וְיַיִן
וְשֵׁכָר אַל־תֵּשְׁתְּ וְכָל־טֻמְאָה אַל תֹּאכַל כֹּל אֲשֶׁר־צִוִּיתִיהָ תִּשְׁמֹר׃ וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ אֶל־
מַלְאַךְ יְהוָה נַעְצְרָה־נָּא אוֹתָךְ וְנַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ גְּדִי עִזִּים׃ וַיֹּאמֶר מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־
מָנוֹחַ אִם־תַּעְצְרֵנִי לֹא־אֹכַל בְּלַחְמֶךָ וְאִם־תַּעֲשֶׂה עֹלָה לַיהוָה תַּעֲלֶנָּה כִּי לֹא־יָדַע
מָנוֹחַ כִּי־מַלְאַךְ יְהוָה הוּא׃ וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ אֶל־מַלְאַךְ יְהוָה מִי שְׁמֶךָ כִּי־יָבֹא דְבָרְיךָ
יתיר י׳ וְכִבַּדְנוּךָ׃ וַיֹּאמֶר לוֹ מַלְאַךְ יְהוָה לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי וְהוּא־פֶלְאִי יתיר א׳ ׃
וַיִּקַּח מָנוֹחַ אֶת־גְּדִי הָעִזִּים וְאֶת־הַמִּנְחָה וַיַּעַל עַל־הַצּוּר לַיהוָה וּמַפְלִא לַעֲשׂוֹת וּמָנוֹחַ
וְאִשְׁתּוֹ רֹאִים׃ וַיְהִי בַעֲלוֹת הַלַּהַב מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ הַשָּׁמַיְמָה וַיַּעַל מַלְאַךְ־יְהוָה בְּלַהַב
הַמִּזְבֵּחַ וּמָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ רֹאִים וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם אָרְצָה׃ וְלֹא־יָסַף עוֹד מַלְאַךְ יְהוָה
לְהֵרָאֹה אֶל־מָנוֹחַ וְאֶל־אִשְׁתּוֹ אָז יָדַע מָנוֹחַ כִּי־מַלְאַךְ יְהוָה הוּא׃ וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ
אֶל־אִשְׁתּוֹ מוֹת נָמוּת כִּי אֱלֹהִים רָאִינוּ׃ וַתֹּאמֶר לוֹ אִשְׁתּוֹ לוּ חָפֵץ יְהוָה לַהֲמִיתֵנוּ
לֹא־לָקַח מִיָּדֵנוּ עֹלָה וּמִנְחָה וְלֹא הֶרְאָנוּ אֶת־כָּל־אֵלֶּה וְכָעֵת לֹא הִשְׁמִיעָנוּ כָּזֹאת׃
וַתֵּלֶד הָאִשָּׁה בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שִׁמְשׁוֹן וַיִּגְדַּל הַנַּעַר וַיְבָרְכֵהוּ יְהוָה׃ וַתָּחֶל רוּחַ
יְהוָה לְפַעֲמוֹ בְּמַחֲנֵה־דָן בֵּין צָרְעָה וּבֵין אֶשְׁתָּאֹל׃

הפטרת בהעלתך בתרי עשר בזכריה סימן ב

רָנִּי וְשִׂמְחִי בַּת־צִיּוֹן כִּי הִנְנִי־בָא וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ נְאֻם־יְהוָה׃ וְנִלְווּ גוֹיִם רַבִּים אֶל־
יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וְהָיוּ לִי לְעָם וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ וְיָדַעַתְּ כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחַנִי
אֵלָיִךְ׃ וְנָחַל יְהוָה אֶת־יְהוּדָה חֶלְקוֹ עַל אַדְמַת הַקֹּדֶשׁ וּבָחַר עוֹד בִּירוּשָׁלָםִ׃ הַס
כָּל־בָּשָׂר מִפְּנֵי יְהוָה כִּי נֵעוֹר מִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ׃ וַיַּרְאֵנִי אֶת־יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עֹמֵד
לִפְנֵי מַלְאַךְ יְהוָה וְהַשָּׂטָן עֹמֵד עַל־יְמִינוֹ לְשִׂטְנוֹ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן יִגְעַר
יְהוָה בְּךָ הַשָּׂטָן וְיִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַבֹּחֵר בִּירוּשָׁלָםִ הֲלוֹא זֶה אוּד מֻצָּל מֵאֵשׁ׃ וִיהוֹשֻׁעַ
הָיָה לָבֻשׁ בְּגָדִים צוֹאִים וְעֹמֵד לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ׃ וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֶל־הָעֹמְדִים לְפָנָיו
לֵאמֹר הָסִירוּ הַבְּגָדִים הַצֹּאִים מֵעָלָיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו רְאֵה הֶעֱבַרְתִּי מֵעָלֶיךָ עֲוֺנֶךָ
וְהַלְבֵּשׁ אֹתְךָ מַחֲלָצוֹת׃ וָאֹמַר יָשִׂימוּ צָנִיף טָהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיָּשִׂימוּ הַצָּנִיף הַטָּהוֹר
עַל־רֹאשׁוֹ וַיַּלְבִּשֻׁהוּ בְּגָדִים וּמַלְאַךְ יְהוָה עֹמֵד׃ וַיָּעַד מַלְאַךְ יְהוָה בִּיהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר׃
כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אִם־בִּדְרָכַי תֵּלֵךְ וְאִם אֶת־מִשְׁמַרְתִּי תִשְׁמֹר וְגַם־אַתָּה תָּדִין
אֶת־בֵּיתִי וְגַם תִּשְׁמֹר אֶת־חֲצֵרָי וְנָתַתִּי לְךָ מַהְלְכִים בֵּין הָעֹמְדִים הָאֵלֶּה׃ שְׁמַע־
נָא יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל אַתָּה וְרֵעֶיךָ הַיֹּשְׁבִים לְפָנֶיךָ כִּי־אַנְשֵׁי מוֹפֵת הֵמָּה כִּי־
הִנְנִי מֵבִיא אֶת־עַבְדִּי צֶמַח׃ כִּי ׀ הִנֵּה הָאֶבֶן אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ עַל־אֶבֶן אַחַת
שִׁבְעָה עֵינָיִם הִנְנִי מְפַתֵּחַ פִּתֻּחָהּ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וּמַשְׁתִּי אֶת־עֲוֺן הָאָרֶץ־הַהִיא
בְּיוֹם אֶחָד׃ בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת תִּקְרְאוּ אִישׁ לְרֵעֵהוּ אֶל־תַּחַת גֶּפֶן וְאֶל־
תַּחַת תְּאֵנָה׃ וַיָּשָׁב הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיְעִירֵנִי כְּאִישׁ אֲשֶׁר־יֵעוֹר מִשְּׁנָתוֹ׃ וַיֹּאמֶר

נ״א אל רעהו

אלי מה אתה ראה ויאמר ואמר קרי ראיתי והנה מנורת זהב כלה וגלה על־ראשה
ושבעה נרתיה עליה שבעה ושבעה מוצקות לנרות אשר על־ראשה: ושנים זיתים
עליה אחד מימין הגלה ואחד על־שמאלה: ואען ואמר אל־המלאך הדבר בי
לאמר מה־אלה אדני: ויען המלאך הדבר בי ויאמר אלי הלוא ידעת מה־המה
אלה ואמר לא אדני: ויען ויאמר אלי לאמר זה דבר־יהוה אל־זרבבל לאמר לא
בחיל ולא בכח כי אם־ברוחי אמר יהוה צבאות: מי־אתה הר־הגדול לפני זרבבל
למישור והוציא את־האבן הראשה תשאות חן חן לה:

הפטרת שלח ביהושע סימן ב

וישלח יהושע בן־נון מן־השטים שנים אנשים מרגלים חרש לאמר לכו ראו
את־הארץ ואת־יריחו וילכו ויבאו בית אשה זונה ושמה רחב וישכבו־
שמה: ויאמר למלך יריחו לאמר הנה אנשים באו הנה הלילה מבני ישראל לחפר
את־הארץ: וישלח מלך יריחו אל־רחב לאמר הוציאי האנשים הבאים אליך
אשר־באו לביתך כי לחפר את־כל־הארץ באו: ותקח האשה את־שני האנשים
ותצפנו ותאמר כן באו אלי האנשים ולא ידעתי מאין המה: ויהי השער לסגור
בחשך והאנשים יצאו לא ידעתי אנה הלכו האנשים רדפו מהר אחריהם כי
תשיגום: והיא העלתם הגגה ותטמנם בפשתי העץ הערכות לה על־הגג: והאנשים
רדפו אחריהם דרך הירדן על המעברות והשער סגרו אחרי כאשר יצאו הרדפים
אחריהם: והמה טרם ישכבון והיא עלתה עליהם על־הגג: ותאמר אל־האנשים
ידעתי כי־נתן יהוה לכם את־הארץ וכי־נפלה אימתכם עלינו וכי נמגו כל־ישבי
הארץ מפניכם: כי שמענו את אשר־הוביש יהוה את־מי ים־סוף מפניכם
בצאתכם ממצרים ואשר עשיתם לשני מלכי האמרי אשר בעבר הירדן לסיחן
ולעוג אשר החרמתם אותם: ונשמע וימס לבבנו ולא־קמה עוד רוח באיש
מפניכם כי יהוה אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל־הארץ מתחת: ועתה
השבעו־נא לי ביהוה כי־עשיתי עמכם חסד ועשיתם גם־אתם עם־בית אבי חסד
ונתתם לי אות אמת: והחיתם את־אבי ואת־אמי ואת־אחי ואת־אחותי אחיותי קרי
ואת כל־אשר להם והצלתם את־נפשתינו ממות: ויאמרו לה האנשים נפשנו
תחתיכם למות אם לא תגידו את־דברנו זה והיה בתת־יהוה לנו את־הארץ
ועשינו עמך חסד ואמת: ותורדם בחבל בעד החלון כי ביתה בקיר החומה
ובחומה היא יושבת: ותאמר להם ההרה לכו פן־יפגעו בכם הרדפים ונחבתם
שמה שלשת ימים עד שוב הרדפים ואחר תלכו לדרככם: ויאמרו אליה האנשים
נקים אנחנו משבעתך הזה אשר השבעתנו: הנה אנחנו באים בארץ את־תקות
חוט השני הזה תקשרי בחלון אשר הורדתנו בו ואת־אביך ואת־אמך ואת־אחיך
ואת כל־בית אביך תאספי אליך הביתה: והיה כל אשר־יצא מדלתי ביתך החוצה
דמו בראשו ואנחנו נקים וכל אשר יהיה אתך בבית דמו בראשנו אם־יד תהיה־
בו: ואם־תגידי את־דברנו זה והיינו נקים משבעתך אשר השבעתנו: ותאמר
כדבריכם כן־הוא ותשלחם וילכו ותקשר את־תקות השני בחלון: וילכו ויבאו
ההרה

ההרה וישבו שם שלשת ימים עד־שבו הרדפים ויבקשו הרדפים בכל־הדרך ולא מצאו: וישבו שני האנשים וירדו מההר ויעברו ויבאו אל־יהושע בן־נון ויספרו־לו את כל־המצאות אותם: ויאמרו אל־יהושע כי־נתן יהוה בידנו את־כל־הארץ וגם־נמגו כל־ישבי הארץ מפנינו:

הפטרת קרח בשמואל א סימן יא

ויאמר שמואל אל־העם לכו ונלכה הגלגל ונחדש שם המלוכה: וילכו כל־העם הגלגל וימלכו שם את־שאול לפני יהוה בגלגל ויזבחו־שם זבחים שלמים לפני יהוה וישמח שם שאול וכל־אנשי ישראל עד־מאד: ויאמר שמואל אל־כל־ישראל הנה שמעתי בקלכם לכל אשר־אמרתם לי ואמליך עליכם מלך: ועתה הנה־המלך ׀ מתהלך לפניכם ואני זקנתי ושבתי ובני הנם אתכם ואני התהלכתי לפניכם מנערי עד־היום הזה: הנני ענו בי נגד יהוה ונגד משיחו את־שור ׀ מי לקחתי וחמור מי לקחתי ואת־מי עשקתי את־מי רצותי ומיד־מי לקחתי כפר ואעלים עיני בו ואשיב לכם: ויאמרו לא עשקתנו ולא רצותנו ולא־לקחת מיד־איש מאומה: ויאמר אליהם עד יהוה בכם ועד משיחו היום הזה כי לא מצאתם בידי מאומה ויאמר עד: ויאמר שמואל אל־העם יהוה אשר עשה את־משה ואת־אהרן ואשר העלה את־אבותיכם מארץ מצרים: ועתה התיצבו ואשפטה אתכם לפני יהוה את כל־צדקות יהוה אשר־עשה אתכם ואת־אבתיכם: כאשר־בא יעקב מצרים ויזעקו אבתיכם אל־יהוה וישלח יהוה את־משה ואת־אהרן ויוציאו את־אבותיכם ממצרים וישבום במקום הזה: וישכחו את־יהוה אלהיהם וימכר אתם ביד סיסרא שר־צבא חצור וביד־פלשתים וביד מלך מואב וילחמו בם: ויזעקו אל־יהוה ויאמר ויאמרו קרי חטאנו כי עזבנו את־יהוה ונעבד את־הבעלים ואת־העשתרות ועתה הצילנו מיד איבינו ונעבדך: וישלח יהוה את־ירבעל ואת־בדן ואת־יפתח ואת־שמואל ויצל אתכם מיד איביכם מסביב ותשבו בטח: ותראו כי נחש מלך בני־עמון בא עליכם ותאמרו לי לא כי־מלך ימלך עלינו ויהוה אלהיכם מלככם: ועתה הנה המלך אשר בחרתם אשר שאלתם והנה נתן יהוה עליכם מלך: אם־תיראו את־יהוה ועבדתם אתו ושמעתם בקולו ולא תמרו את־פי יהוה והיתם גם־אתם וגם־המלך אשר־מלך עליכם אחר יהוה אלהיכם: ואם־לא תשמעו בקול יהוה ומריתם את־פי יהוה והיתה יד־יהוה בכם ובאבותיכם: גם־עתה התיצבו וראו את־הדבר הגדול הזה אשר יהוה עשה לעיניכם: הלוא קציר־חטים היום אקרא אל־יהוה ויתן קלות ומטר ודעו וראו כי־רעתכם רבה אשר עשיתם בעיני יהוה לשאול לכם מלך: ויקרא שמואל אל־יהוה ויתן יהוה קלת ומטר ביום ההוא ויירא כל־העם מאד את־יהוה ואת־שמואל: ויאמרו כל־העם אל־שמואל התפלל בעד־עבדיך אל־יהוה אלהיך ואל־נמות כי־יספנו על־כל־חטאתינו רעה לשאול לנו מלך: ויאמר שמואל אל־העם אל־תיראו אתם עשיתם את כל־הרעה הזאת אך אל־תסורו מאחרי יהוה ועבדתם את־יהוה בכל־לבבכם: ולא תסורו כי ׀ אחרי התהו אשר לא־יועילו ולא יצילו

כִּי־תֹהוּ הֵמָּה׃ כִּי לֹא־יִטֹּשׁ יְהוָה אֶת־עַמּוֹ בַּעֲבוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל כִּי הוֹאִיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת אֶתְכֶם לוֹ לְעָם׃

הפטרת חקת בשופטים סימן יא

וְיִפְתָּח הַגִּלְעָדִי הָיָה גִּבּוֹר חַיִל וְהוּא בֶּן־אִשָּׁה זוֹנָה וַיּוֹלֶד גִּלְעָד אֶת־יִפְתָּח׃ וַתֵּלֶד אֵשֶׁת־גִּלְעָד לוֹ בָּנִים וַיִּגְדְּלוּ בְנֵי־הָאִשָּׁה וַיְגָרְשׁוּ אֶת־יִפְתָּח וַיֹּאמְרוּ לוֹ לֹא־תִנְחַל בְּבֵית־אָבִינוּ כִּי בֶּן־אִשָּׁה אַחֶרֶת אָתָּה׃ וַיִּבְרַח יִפְתָּח מִפְּנֵי אֶחָיו וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ טוֹב וַיִּתְלַקְּטוּ אֶל־יִפְתָּח אֲנָשִׁים רֵיקִים וַיֵּצְאוּ עִמּוֹ׃ וַיְהִי מִיָּמִים וַיִּלָּחֲמוּ בְנֵי־עַמּוֹן עִם־יִשְׂרָאֵל׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־נִלְחֲמוּ בְנֵי־עַמּוֹן עִם־יִשְׂרָאֵל וַיֵּלְכוּ זִקְנֵי גִלְעָד לָקַחַת אֶת־יִפְתָּח מֵאֶרֶץ טוֹב׃ וַיֹּאמְרוּ לְיִפְתָּח לְכָה וְהָיִיתָה לָּנוּ לְקָצִין וְנִלָּחֲמָה בִּבְנֵי עַמּוֹן׃ וַיֹּאמֶר יִפְתָּח לְזִקְנֵי גִלְעָד הֲלֹא אַתֶּם שְׂנֵאתֶם אוֹתִי וַתְּגָרְשׁוּנִי מִבֵּית אָבִי וּמַדּוּעַ בָּאתֶם אֵלַי עַתָּה כַּאֲשֶׁר צַר לָכֶם׃ וַיֹּאמְרוּ זִקְנֵי גִלְעָד אֶל־יִפְתָּח לָכֵן עַתָּה שַׁבְנוּ אֵלֶיךָ וְהָלַכְתָּ עִמָּנוּ וְנִלְחַמְתָּ בִּבְנֵי עַמּוֹן וְהָיִיתָ לָּנוּ לְרֹאשׁ לְכֹל יֹשְׁבֵי גִלְעָד׃ וַיֹּאמֶר יִפְתָּח אֶל־זִקְנֵי גִלְעָד אִם־מְשִׁיבִים אַתֶּם אוֹתִי לְהִלָּחֵם בִּבְנֵי עַמּוֹן וְנָתַן יְהוָה אוֹתָם לְפָנָי אָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לְרֹאשׁ׃ וַיֹּאמְרוּ זִקְנֵי־גִלְעָד אֶל־יִפְתָּח יְהוָה יִהְיֶה שֹׁמֵעַ בֵּינוֹתֵינוּ אִם־לֹא כִדְבָרְךָ כֵּן נַעֲשֶׂה׃ וַיֵּלֶךְ יִפְתָּח עִם־זִקְנֵי גִלְעָד וַיָּשִׂימוּ הָעָם אוֹתוֹ עֲלֵיהֶם לְרֹאשׁ וּלְקָצִין וַיְדַבֵּר יִפְתָּח אֶת־כָּל־דְּבָרָיו לִפְנֵי יְהוָה בַּמִּצְפָּה׃ וַיִּשְׁלַח יִפְתָּח מַלְאָכִים אֶל־מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן לֵאמֹר מַה־לִּי וָלָךְ כִּי־בָאתָ אֵלַי לְהִלָּחֵם בְּאַרְצִי׃ וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן אֶל־מַלְאֲכֵי יִפְתָּח כִּי־לָקַח יִשְׂרָאֵל אֶת־אַרְצִי בַּעֲלוֹתוֹ מִמִּצְרַיִם מֵאַרְנוֹן וְעַד־הַיַּבֹּק וְעַד־הַיַּרְדֵּן וְעַתָּה הָשִׁיבָה אֶתְהֶן בְּשָׁלוֹם׃ וַיּוֹסֶף עוֹד יִפְתָּח וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן׃ וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה אָמַר יִפְתָּח לֹא־לָקַח יִשְׂרָאֵל אֶת־אֶרֶץ מוֹאָב וְאֶת־אֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן׃ כִּי בַּעֲלוֹתָם מִמִּצְרָיִם וַיֵּלֶךְ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר עַד־יַם־סוּף וַיָּבֹא קָדֵשָׁה׃ וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל־מֶלֶךְ אֱדוֹם לֵאמֹר אֶעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצֶךָ וְלֹא שָׁמַע מֶלֶךְ אֱדוֹם וְגַם אֶל־מֶלֶךְ מוֹאָב שָׁלַח וְלֹא אָבָה וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּקָדֵשׁ׃ וַיֵּלֶךְ בַּמִּדְבָּר וַיָּסָב אֶת־אֶרֶץ אֱדוֹם וְאֶת־אֶרֶץ מוֹאָב וַיָּבֹא מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ לְאֶרֶץ מוֹאָב וַיַּחֲנוּן בְּעֵבֶר אַרְנוֹן וְלֹא־בָאוּ בִּגְבוּל מוֹאָב כִּי אַרְנוֹן גְּבוּל מוֹאָב׃ וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל־סִיחוֹן מֶלֶךְ־הָאֱמֹרִי מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן וַיֹּאמֶר לוֹ יִשְׂרָאֵל נַעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצְךָ עַד־מְקוֹמִי׃ וְלֹא־הֶאֱמִין סִיחוֹן אֶת־יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֶּאֱסֹף סִיחוֹן אֶת־כָּל־עַמּוֹ וַיַּחֲנוּ בְּיָהְצָה וַיִּלָּחֶם עִם־יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּתֵּן יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־סִיחוֹן וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ בְּיַד יִשְׂרָאֵל וַיַּכּוּם וַיִּירַשׁ יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־אֶרֶץ הָאֱמֹרִי יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַהִיא׃ וַיִּירְשׁוּ אֵת כָּל־גְּבוּל הָאֱמֹרִי מֵאַרְנוֹן וְעַד־הַיַּבֹּק וּמִן־הַמִּדְבָּר וְעַד־הַיַּרְדֵּן׃ וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוֹרִישׁ אֶת־הָאֱמֹרִי מִפְּנֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְאַתָּה תִּירָשֶׁנּוּ׃ הֲלֹא אֵת אֲשֶׁר יוֹרִישְׁךָ כְּמוֹשׁ אֱלֹהֶיךָ אוֹתוֹ תִירָשׁ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר הוֹרִישׁ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִפָּנֵינוּ אוֹתוֹ נִירָשׁ׃ וְעַתָּה הֲטוֹב טוֹב אַתָּה מִבָּלָק בֶּן־צִפּוֹר מֶלֶךְ מוֹאָב הֲרוֹב רָב עִם־יִשְׂרָאֵל אִם־נִלְחֹם נִלְחַם בָּם׃ בְּשֶׁבֶת יִשְׂרָאֵל בְּחֶשְׁבּוֹן וּבִבְנוֹתֶיהָ וּבְעַרְעוֹר וּבִבְנוֹתֶיהָ וּבְכָל־הֶעָרִים אֲשֶׁר עַל־יְדֵי אַרְנוֹן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וּמַדּוּעַ לֹא־הִצַּלְתֶּם בָּעֵת הַהִיא׃ וְאָנֹכִי לֹא־חָטָאתִי לָךְ וְאַתָּה עֹשֶׂה אִתִּי רָעָה

לְהִלָּחֶם בִּי יִשְׁפֹּט יְהוָה הַשֹּׁפֵט הַיּוֹם בֵּין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבֵין בְּנֵי עַמּוֹן : וְלֹא שָׁמַע מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן אֶל־דִּבְרֵי יִפְתָּח אֲשֶׁר שָׁלַח אֵלָיו : וַתְּהִי עַל־יִפְתָּח רוּחַ יְהוָה וַיַּעֲבֹר אֶת־הַגִּלְעָד וְאֶת־מְנַשֶּׁה וַיַּעֲבֹר אֶת־מִצְפֵּה גִלְעָד וּמִמִּצְפֵּה גִלְעָד עָבַר בְּנֵי עַמּוֹן : וַיִּדַּר יִפְתָּח נֶדֶר לַיהוָה וַיֹּאמַר אִם־נָתוֹן תִּתֵּן אֶת־בְּנֵי עַמּוֹן בְּיָדִי : וְהָיָה הַיּוֹצֵא אֲשֶׁר יֵצֵא מִדַּלְתֵי בֵיתִי לִקְרָאתִי בְּשׁוּבִי בְשָׁלוֹם מִבְּנֵי עַמּוֹן וְהָיָה לַיהוָה וְהַעֲלִיתִיהוּ עוֹלָה : וַיַּעֲבֹר יִפְתָּח אֶל־בְּנֵי עַמּוֹן לְהִלָּחֶם בָּם וַיִּתְּנֵם יְהוָה בְּיָדוֹ : וַיַּכֵּם מֵעֲרוֹעֵר וְעַד־בּוֹאֲךָ מִנִּית עֶשְׂרִים עִיר וְעַד אָבֵל כְּרָמִים מַכָּה גְּדוֹלָה מְאֹד וַיִּכָּנְעוּ בְּנֵי עַמּוֹן מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל :

הפטרת בלק בתרי עשר במיכה סימן ה

וְהָיָה ׀ שְׁאֵרִית יַעֲקֹב בְּקֶרֶב עַמִּים רַבִּים כְּטַל מֵאֵת יְהוָה כִּרְבִיבִים עֲלֵי־עֵשֶׂב אֲשֶׁר לֹא־יְקַוֶּה לְאִישׁ וְלֹא יְיַחֵל לִבְנֵי אָדָם : וְהָיָה שְׁאֵרִית יַעֲקֹב בַּגּוֹיִם בְּקֶרֶב עַמִּים רַבִּים כְּאַרְיֵה בְּבַהֲמוֹת יַעַר כִּכְפִיר בְּעֶדְרֵי־צֹאן אֲשֶׁר אִם־עָבַר וְרָמַס וְטָרַף וְאֵין מַצִּיל : תָּרֹם יָדְךָ עַל־צָרֶיךָ וְכָל־אֹיְבֶיךָ יִכָּרֵתוּ : וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה וְהִכְרַתִּי סוּסֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְהַאֲבַדְתִּי מַרְכְּבֹתֶיךָ : וְהִכְרַתִּי עָרֵי אַרְצֶךָ וְהָרַסְתִּי כָּל־מִבְצָרֶיךָ : וְהִכְרַתִּי כְשָׁפִים מִיָּדֶךָ וּמְעוֹנְנִים לֹא יִהְיוּ־לָךְ : וְהִכְרַתִּי פְסִילֶיךָ וּמַצֵּבוֹתֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְלֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה עוֹד לְמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ : וְנָתַשְׁתִּי אֲשֵׁירֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְהִשְׁמַדְתִּי עָרֶיךָ : וְעָשִׂיתִי בְּאַף וּבְחֵמָה נָקָם אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא שָׁמֵעוּ : שִׁמְעוּ־נָא אֵת אֲשֶׁר־יְהוָה אֹמֵר קוּם רִיב אֶת־הֶהָרִים וְתִשְׁמַעְנָה הַגְּבָעוֹת קוֹלֶךָ : שִׁמְעוּ הָרִים אֶת־רִיב יְהוָה וְהָאֵתָנִים מֹסְדֵי אָרֶץ כִּי רִיב לַיהוָה עִם־עַמּוֹ וְעִם־יִשְׂרָאֵל יִתְוַכָּח : עַמִּי מֶה־עָשִׂיתִי לְךָ וּמָה הֶלְאֵתִיךָ עֲנֵה־בִי : כִּי הֶעֱלִתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתִיךָ וָאֶשְׁלַח לְפָנֶיךָ אֶת־מֹשֶׁה אַהֲרֹן וּמִרְיָם : עַמִּי זְכָר־נָא מַה־יָּעַץ בָּלָק מֶלֶךְ מוֹאָב וּמֶה־עָנָה אֹתוֹ בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר מִן־הַשִּׁטִּים עַד־הַגִּלְגָּל לְמַעַן דַּעַת צִדְקוֹת יְהוָה : בַּמָּה אֲקַדֵּם יְהוָה אִכַּף לֵאלֹהֵי מָרוֹם הַאֲקַדְּמֶנּוּ בְעוֹלוֹת בַּעֲגָלִים בְּנֵי שָׁנָה : הֲיִרְצֶה יְהוָה בְּאַלְפֵי אֵילִים בְּרִבְבוֹת נַחֲלֵי־שָׁמֶן הַאֶתֵּן בְּכוֹרִי פִּשְׁעִי פְּרִי בִטְנִי חַטַּאת נַפְשִׁי : הִגִּיד לְךָ אָדָם מַה־טּוֹב וּמָה־יְהוָה דּוֹרֵשׁ מִמְּךָ כִּי אִם־עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהַצְנֵעַ לֶכֶת עִם־אֱלֹהֶיךָ :

הפטרת פינחס במלכים א סימן יח

וכשמטות ומסעי מחוברין אז מפטירין בפינחס דברי ירמיהו שהיא הפטרת מטות

וְיַד יְהוָה הָיְתָה אֶל־אֵלִיָּהוּ וַיְשַׁנֵּס מָתְנָיו וַיָּרָץ לִפְנֵי אַחְאָב עַד־בֹּאֲכָה יִזְרְעֶאלָה : וַיַּגֵּד אַחְאָב לְאִיזֶבֶל אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה אֵלִיָּהוּ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר הָרַג אֶת־כָּל־הַנְּבִיאִים בֶּחָרֶב : וַתִּשְׁלַח אִיזֶבֶל מַלְאָךְ אֶל־אֵלִיָּהוּ לֵאמֹר כֹּה־יַעֲשׂוּן אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִפוּן כִּי־כָעֵת מָחָר אָשִׂים אֶת־נַפְשְׁךָ כְּנֶפֶשׁ אַחַד מֵהֶם : וַיַּרְא וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־נַפְשׁוֹ וַיָּבֹא בְּאֵר שֶׁבַע אֲשֶׁר לִיהוּדָה וַיַּנַּח אֶת־נַעֲרוֹ שָׁם : וְהוּא־הָלַךְ בַּמִּדְבָּר דֶּרֶךְ יוֹם וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב תַּחַת רֹתֶם אֶחָת אחד קרי וַיִּשְׁאַל אֶת־נַפְשׁוֹ לָמוּת וַיֹּאמֶר ׀ רַב עַתָּה יְהוָה קַח נַפְשִׁי כִּי־לֹא־טוֹב אָנֹכִי מֵאֲבֹתָי : וַיִּשְׁכַּב וַיִּישַׁן נתח בז״ק תַּחַת רֹתֶם אֶחָד וְהִנֵּה־זֶה

מלאך

הפטרת פינחס

מַלְאָךְ נֹגֵעַ בּוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ קוּם אֱכוֹל׃ וַיַּבֵּט וְהִנֵּה מְרַאֲשֹׁתָיו עֻגַת רְצָפִים וְצַפַּחַת מָיִם וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיָּשָׁב וַיִּשְׁכָּב׃ וַיָּשָׁב מַלְאַךְ יְהוָה ׀ שֵׁנִית וַיִּגַּע־בּוֹ וַיֹּאמֶר קוּם אֱכֹל כִּי רַב מִמְּךָ הַדָּרֶךְ׃ וַיָּקָם וַיֹּאכַל וַיִּשְׁתֶּה וַיֵּלֶךְ בְּכֹחַ ׀ הָאֲכִילָה הַהִיא אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה עַד הַר הָאֱלֹהִים חֹרֵב׃ וַיָּבֹא־שָׁם אֶל־הַמְּעָרָה וַיָּלֶן שָׁם וְהִנֵּה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ מַה־לְּךָ פֹה אֵלִיָּהוּ׃ וַיֹּאמֶר קַנֹּא קִנֵּאתִי לַיהוָה ׀ אֱלֹהֵי צְבָאוֹת כִּי־עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרָסוּ וְאֶת־נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בֶחָרֶב וָאִוָּתֵר אֲנִי לְבַדִּי וַיְבַקְשׁוּ אֶת־נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ׃ וַיֹּאמֶר צֵא וְעָמַדְתָּ בָהָר לִפְנֵי יְהוָה וְהִנֵּה יְהוָה עֹבֵר וְרוּחַ גְּדוֹלָה וְחָזָק מְפָרֵק הָרִים וּמְשַׁבֵּר סְלָעִים לִפְנֵי יְהוָה לֹא בָרוּחַ יְהוָה וְאַחַר הָרוּחַ רַעַשׁ לֹא בָרַעַשׁ יְהוָה׃ וְאַחַר הָרַעַשׁ אֵשׁ לֹא בָאֵשׁ יְהוָה וְאַחַר הָאֵשׁ קוֹל דְּמָמָה דַקָּה׃ וַיְהִי ׀ כִּשְׁמֹעַ אֵלִיָּהוּ וַיָּלֶט פָּנָיו בְּאַדַּרְתּוֹ וַיֵּצֵא וַיַּעֲמֹד פֶּתַח הַמְּעָרָה וְהִנֵּה אֵלָיו קוֹל וַיֹּאמֶר מַה־לְּךָ פֹה אֵלִיָּהוּ׃ וַיֹּאמֶר קַנֹּא קִנֵּאתִי לַיהוָה ׀ אֱלֹהֵי צְבָאוֹת כִּי־עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרָסוּ וְאֶת־נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בֶחָרֶב וָאִוָּתֵר אֲנִי לְבַדִּי וַיְבַקְשׁוּ אֶת־נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו לֵךְ שׁוּב לְדַרְכְּךָ מִדְבַּרָה הכ״ת בפתח דַמָּשֶׂק וּבָאתָ וּמָשַׁחְתָּ אֶת־חֲזָאֵל לְמֶלֶךְ עַל־אֲרָם׃ וְאֵת יֵהוּא בֶן־נִמְשִׁי תִּמְשַׁח לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל וְאֶת־אֱלִישָׁע בֶּן־שָׁפָט מֵאָבֵל מְחוֹלָה תִּמְשַׁח לְנָבִיא תַּחְתֶּיךָ׃ וְהָיָה הַנִּמְלָט מֵחֶרֶב חֲזָאֵל יָמִית יֵהוּא וְהַנִּמְלָט מֵחֶרֶב יֵהוּא יָמִית אֱלִישָׁע׃ וְהִשְׁאַרְתִּי בְיִשְׂרָאֵל שִׁבְעַת אֲלָפִים כָּל־הַבִּרְכַּיִם אֲשֶׁר לֹא־כָרְעוּ לַבַּעַל וְכָל־הַפֶּה אֲשֶׁר לֹא־נָשַׁק מלרע לוֹ׃ וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם וַיִּמְצָא אֶת־אֱלִישָׁע בֶּן־שָׁפָט וְהוּא חֹרֵשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר צְמָדִים לְפָנָיו וְהוּא בִּשְׁנֵים הֶעָשָׂר וַיַּעֲבֹר אֵלִיָּהוּ אֵלָיו וַיַּשְׁלֵךְ אַדַּרְתּוֹ אֵלָיו׃ וַיַּעֲזֹב אֶת־הַבָּקָר וַיָּרָץ אַחֲרֵי אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר אֶשְּׁקָה־השי״ן בח״ק נָּא לְאָבִי וּלְאִמִּי וְאֵלְכָה אַחֲרֶיךָ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ שׁוּב כִּי מֶה־עָשִׂיתִי לָךְ׃ וַיָּשָׁב מֵאַחֲרָיו וַיִּקַּח אֶת־צֶמֶד הַבָּקָר וַיִּזְבָּחֵהוּ וּבִכְלִי הַבָּקָר בִּשְּׁלָם הַבָּשָׂר וַיִּתֵּן לָעָם וַיֹּאכֵלוּ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אַחֲרֵי אֵלִיָּהוּ וַיְשָׁרְתֵהוּ׃

הפטרת מטות בירמיה סימן א

וכשמטות וכסעי מחוברין קורין דברי ירמיהו בפרשת פינחס וקורין שמעו דבר ה׳ במטות ומסעי

דִּבְרֵי יִרְמְיָהוּ בֶּן־חִלְקִיָּהוּ מִן־הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִן׃ אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו בִּימֵי יֹאשִׁיָּהוּ בֶן־אָמוֹן מֶלֶךְ יְהוּדָה בִּשְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְמָלְכוֹ׃ וַיְהִי בִּימֵי יְהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַד־תֹּם עַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְצִדְקִיָּהוּ בֶן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַד־גְּלוֹת יְרוּשָׁלַם בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בְּטֶרֶם אֶצָּורְךָ אצורך קרי בַבֶּטֶן יְדַעְתִּיךָ וּבְטֶרֶם תֵּצֵא מֵרֶחֶם הִקְדַּשְׁתִּיךָ נָבִיא לַגּוֹיִם נְתַתִּיךָ׃ וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה לֹא־יָדַעְתִּי דַּבֵּר כִּי־נַעַר אָנֹכִי׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אַל־תֹּאמַר נַעַר אָנֹכִי כִּי עַל־כָּל־אֲשֶׁר אֶשְׁלָחֲךָ תֵּלֵךְ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוְּךָ תְּדַבֵּר׃ אַל־תִּירָא מִפְּנֵיהֶם כִּי־אִתְּךָ אֲנִי לְהַצִּלֶךָ נְאֻם־יְהוָה׃ וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת־יָדוֹ וַיַּגַּע עַל־פִּי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי הִנֵּה נָתַתִּי דְבָרַי בְּפִיךָ׃ רְאֵה הִפְקַדְתִּיךָ ׀ הַיּוֹם הַזֶּה עַל־הַגּוֹיִם וְעַל־הַמַּמְלָכוֹת לִנְתוֹשׁ וְלִנְתוֹץ וּלְהַאֲבִיד וְלַהֲרוֹס לִבְנוֹת וְלִנְטוֹעַ׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר מָה־אַתָּה רֹאֶה יִרְמְיָהוּ וָאֹמַר מַקֵּל שָׁקֵד אֲנִי רֹאֶה׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי הֵיטַבְתָּ לִרְאוֹת כִּי־שֹׁקֵד אֲנִי עַל־דְּבָרִי לַעֲשֹׂתוֹ׃

ויהי דבר־יהוה ׀ אלי שנית לאמר מה אתה ראה ואמר סיר נפוח אני ראה ופניו מפני צפונה: ויאמר יהוה אלי מצפון תפתח הרעה על כל־ישבי הארץ: כי ׀ הנני קרא לכל־משפחות ממלכות צפונה נאם־יהוה ובאו ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושלם ועל כל־חומתיה סביב ועל כל־ערי יהודה: ודברתי משפטי אותם על כל־רעתם אשר עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים וישתחוו למעשי ידיהם: ואתה תאזר מתניך וקמת ודברת אליהם את כל־אשר אנכי אצוך אל־תחת מפניהם פן־אחתך לפניהם: ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחמות נחשת על־כל־הארץ למלכי יהודה לשריה לכהניה ולעם הארץ: ונלחמו אליך ולא־יוכלו לך כי־אתך אני נאם־יהוה להצילך: ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: הלוך וקראת באזני ירושלם לאמר כה אמר יהוה זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה: קדש ישראל ליהוה ראשית תבואתה כל־אכליו יאשמו רעה תבא אליהם נאם־יהוה:

הפטרת מסעי בירמיה סימן ב

שמעו דבר־יהוה בית יעקב וכל־משפחות בית ישראל: כה ׀ אמר יהוה מה־מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי וילכו אחרי ההבל ויהבלו: ולא אמרו איה יהוה המעלה אתנו מארץ מצרים המוליך אתנו במדבר בארץ ערבה ושוחה בארץ ציה וצלמות בארץ לא־עבר בה איש ולא־ישב אדם שם: ואביא אתכם אל־ארץ הכרמל לאכל פריה וטובה ותבאו ותטמאו את־ארצי ונחלתי שמתם לתועבה: הכהנים לא אמרו איה יהוה ותפשי התורה לא ידעוני והרעים פשעו בי והנביאים נבאו בבעל ואחרי לא־יועילו הלכו: לכן עד אריב אתכם נאם־יהוה ואת־בני בניכם אריב: כי עברו איי כתיים וראו וקדר שלחו והתבוננו מאד וראו הן היתה כזאת: ההימיר גוי אלהים והמה לא אלהים ועמי המיר כבודו בלוא יועיל: שמו שמים על־זאת ושערו חרבו מאד נאם־יהוה: כי־שתים רעות עשה עמי אתי עזבו מקור ׀ מים חיים לחצב להם בארות בארת נשברים אשר לא־יכלו המים: העבד ישראל אם־יליד בית הוא מדוע היה לבז: עליו ישאגו כפרים נתנו קולם וישיתו ארצו לשמה עריו נצתה (נצתו קרי) (פתח בס״פ) מבלי ישב: גם־בני־נף ותחפנס (ותחפנחס קרי) ירעוך קדקד: הלוא־זאת תעשה־לך עזבך את־יהוה אלהיך בעת מוליכך בדרך: ועתה מה־לך לדרך מצרים לשתות מי שחור ומה־לך לדרך אשור לשתות מי נהר: תיסרך רעתך ומשבותיך תוכחך ודעי וראי כי־רע ומר (קמץ בז״ק) עזבך את־יהוה אלהיך ולא פחדתי אליך נאם־אדני יהוה צבאות: כי מעולם שברתי עלך נתקתי מוסרותיך ותאמרי לא אעבוד (אעבור קרי) כי על־כל־גבעה גבהה ותחת כל־עץ רענן את צעה זנה: ואנכי נטעתיך שורק כלה זרע אמת ואיך נהפכת לי סורי הגפן נכריה: כי אם־תכבסי בנתר ותרבי־לך ברית נכתם עונך לפני נאם אדני יהוה: איך תאמרי לא נטמאתי אחרי הבעלים לא הלכתי ראי דרכך בגיא דעי מה עשית בכרה קלה משרכת דרכיה: פרה ׀ למד מדבר באות נפשו (נפשה ק׳) שאפה רוח תאנתה

כָּל־מְבַקְשֶׁיהָ לֹא יִיעָפוּ בְּחָדְשָׁהּ יִמְצָאוּנְהָ׃ מִנְעִי רַגְלֵךְ מִיָּחֵף וּגוֹרֵנֵךְ
וגרונך קרי מִצִּמְאָה וַתֹּאמְרִי נוֹאָשׁ לוֹא כִּי־אָהַבְתִּי זָרִים וְאַחֲרֵיהֶם אֵלֵךְ׃ כְּבֹשֶׁת גַּנָּב
כִּי יִמָּצֵא כֵּן הֹבִישׁוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל הֵמָּה מַלְכֵיהֶם שָׂרֵיהֶם וְכֹהֲנֵיהֶם וּנְבִיאֵיהֶם׃
אֹמְרִים לָעֵץ אָבִי אַתָּה וְלָאֶבֶן אַתְּ יְלִדְתָּנִי ילדתנו קרי כִּי־פָנוּ אֵלַי עֹרֶף וְלֹא פָנִים
וּבְעֵת רָעָתָם יֹאמְרוּ קוּמָה וְהוֹשִׁיעֵנוּ׃ וְאַיֵּה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ לָּךְ יָקוּמוּ אִם־
יוֹשִׁיעוּךָ בְּעֵת רָעָתֶךָ כִּי מִסְפַּר עָרֶיךָ הָיוּ אֱלֹהֶיךָ יְהוּדָה׃ הֲלוֹא מֵעַתָּה קְרָאתִי
יתיר יוד לִי אָבִי אַלּוּף נְעֻרַי אָתָּה׃

הפטרת ערב ראש חודש שחל בשבת (בשמואל א׳ סימן כ׳)

וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ׃ וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד
מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ
אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל׃ וַאֲנִי שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה׃
וְהִנֵּה אֶשְׁלַח אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה
הַחִצִּים ׀ מִמְּךָ וָהֵנָּה קָחֶנּוּ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי־יְהוָה׃ וְאִם־כֹּה
אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה׃ וְהַדָּבָר אֲשֶׁר
דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־עוֹלָם׃ וַיִּסָּתֵר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי
הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־ אל קרי הַלֶּחֶם לֶאֱכוֹל׃ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ
כְּפַעַם ׀ בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב הַקִּיר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד
מְקוֹם דָּוִד׃ וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא בִּלְתִּי
טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר׃ וַיְהִי מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד
וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־יִשַׁי גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־
הַלָּחֶם׃ וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם׃
וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־
מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן
הַמֶּלֶךְ׃ וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת הֲלוֹא יָדַעְתִּי
כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אִמֶּךָ׃ כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר
בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי
כִּי בֶן־מָוֶת הוּא׃ וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה יוּמַת מֶה
עָשָׂה׃ וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה הִיא מֵעִם
אָבִיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד׃ וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל
בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב אֶל־דָּוִד כִּי הִכְלִמוֹ אָבִיו׃ וַיְהִי בַבֹּקֶר
וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ׃ וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא־
נָא אֶת־הַחִצִּים אֲשֶׁר אָנֹכִי מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ׃ וַיָּבֹא
הַנַּעַר עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר
הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה׃ וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה חוּשָׁה אַל־

תעמד וילקט נער יהונתן את-החצי החצים קרי ויבא אל-אדניו: והנער לא-ידע מאומה אך יהונתן ודוד ידעו את-הדבר: ויתן יהונתן את-כליו אל-הנער אשר-לו ויאמר לו לך הביא העיר: הנער בא ודוד קם מאצל הנגב ויפל לאפיו ארצה וישתחו שלש פעמים וישקו | איש את-רעהו ויבכו איש את-רעהו עד-דוד הגדיל: ויאמר יהונתן לדוד לך לשלום אשר נשבענו שנינו אנחנו בשם יהוה לאמר יהוה יהיה | ביני ובינך ובין זרעי ובין זרעך עד-עולם:

הפטרה לשבת וראש חודש (בישעיה סימן ס"ו)

כה אמר יהוה השמים כסאי והארץ הדם רגלי אי-זה בית אשר תבנו-לי ואי-זה מקום מנוחתי: ואת-כל-אלה ידי עשתה ויהיו כל-אלה נאם-יהוה ואל-זה אביט אל-עני ונכה-רוח וחרד על-דברי: שוחט השור מכה-איש זובח השה ערף כלב מעלה מנחה דם-חזיר מזכיר לבנה מברך און גם-המה בחרו בדרכיהם ובשקוציהם נפשם חפצה: גם-אני אבחר בתעלליהם ומגורתם אביא להם יען קראתי ואין עונה דברתי ולא שמעו ויעשו הרע בעיני ובאשר לא-חפצתי בחרו: שמעו דבר-יהוה החרדים אל-דברו אמרו אחיכם שנאיכם מנדיכם למען שמי יכבד יהוה ונראה בשמחתכם והם יבשו: קול שאון מעיר קול מהיכל קול יהוה משלם גמול לאיביו: בטרם תחיל ילדה בטרם יבוא חבל לה והמליטה זכר: מי-שמע כזאת מי ראה כאלה היוחל ארץ ביום אחד אם-יולד גוי פעם אחת כי-חלה גם-ילדה ציון את-בניה: האני אשביר ולא אוליד יאמר יהוה אם-אני המוליד ועצרתי אמר אלהיך: שמחו את-ירושלם וגילו בה כל-אהביה שישו אתה משוש כל-המתאבלים עליה: למען תינקו ושבעתם משד תנחמיה למען תמצו והתענגתם מזיז כבודה: כי-כה | אמר יהוה הנני נוטה-אליה כנהר שלום וכנחל שוטף כבוד גוים וינקתם על-צד תנשאו ועל-ברכים תשעשעו: כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלם תנחמו: וראיתם ושש לבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה ונודעה יד-יהוה את-עבדיו וזעם את-איביו: כי-הנה יהוה באש יבוא וכסופה מרכבתיו להשיב בחמה אפו וגערתו בלהבי-אש: כי באש יהוה נשפט ובחרבו את-כל-בשר ורבו חללי יהוה: המתקדשים והמטהרים אל-הגנות אחר אחד אחת קרי בתוך אכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר יחדו יספו נאם-יהוה: ואנכי מעשיהם ומחשבתיהם באה לקבץ את-כל-הגוים והלשנות ובאו וראו את-כבודי: ושמתי בהם אות ושלחתי מהם | פליטים אל-הגוים תרשיש פול ולוד משכי קשת תבל ויון האיים הרחקים אשר לא-שמעו את-שמעי ולא-ראו את-כבודי והגידו את-כבודי בגוים: והביאו את-כל-אחיכם מכל-הגוים | מנחה | ליהוה בסוסים וברכב ובצבים

ובפרדים

וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלַם אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה: וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה: כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם: וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר יְהוָה: וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר: והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר ה׳:

מנהג הספרדים אם חל ר״ח ביום ש״ק וביום א׳ להוסיף פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חודש:

סדר קריאת הפרשיות מהמועדים

לראש חודש קורין ארבעה גברי בפ׳ פינחס מן את קרבני לחמי לאשי עד יעשה ונסכו ואם חל ר״ח בשבת קורא המפטיר וביום השבת ובראשי חדשיכם עד יעשה ונסכו:

לתענית צבור בשחרית ובמנחה קורין ג׳ גברי בפרשת כי תשא מן ויחל עד לעשות לעמו ומדלגין עד פסל לך וקורין עד אשר אני עושה עמך:

לשבועות ביום א׳ קורין ה׳ גברי בפ׳ יתרו מן בחדש השלישי עד סוף הסדרא והמפטיר קורא בפ׳ פינחס וביום הבכורים עד ונסכיהם: ביום שני קורין ה׳ גברי בפ׳ ראה מן כל הבכור עד סוף הסדרא ואם הוא שבת קורין ז׳ גברי ומתחילין עשר תעשר בפ׳ ראה הנ״ל והמפטיר קורא וביום הבכורים כדאתמול:

סדר הפרשיות חיבוריהן והפרדתן הבאות בחלק זה

חקת ובלק לעולם הן נפרדות מלבד כשחל שבועות ביום השני ויום השבת קודם שאז הן מחוברות ובזה אין חילוק בין פשוטות למעוברות:

מטות ומסעי לעולם הן מחוברות בין בפשוטות בין במעוברות מלבד בשני סימנים ואלו הם דה״א הש״ג שאז הן נפרדות· ושאר פרטיות הנהוגות להתחבר כל אחד על מקומו יבא בשלום:

אלה שמות הטעמים

פַּשְׁטָא מֻנַּח זַרְקָא מֻנַּח סֶגּוֹל מֻנַּח | מֻנַּח רְבִיעִי מַהְפַּךְ

פַּשְׁטָא זָקֵף־קָטֹן זָקֵף־גָּדוֹל מֵרְכָא טִפְּחָא מֻנַּח אֶתְנַחְתָּא

פָּזֵר תְּלִישָׁא־קְטַנָּה תְּלִישָׁא־גְדוֹלָה קַדְמָא וְאַזְלָא אַזְלָא־

גֵּרֵשׁ גֵּרְשַׁיִם דַּרְגָּא תְּבִיר יְתִיב פְּסִיק | סוֹף־פָּסוּק

שַׁלְשֶׁלֶת קַרְנֵי־פָרָה מֵרְכָא־כְפוּלָה יֵרַח־בֶּן־יוֹמוֹ:

קודם קריאת ההפטרה אומר המפטיר זה

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

אחר קריאת ההפטרה אומר המפטיר אלו הברכות

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם שֶׁכָּל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק:

נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ· וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ· בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ· עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ· כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מָגֵן דָּוִד:

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה· לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת:

עַל הַכֹּל יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

א א ויהי בימי שפט השפטים ויהי רעב בארץ וילך איש מבית לחם יהודה לגור בשדי מואב הוא ואשתו ושני בניו: ב ושם האיש אלימלך ושם אשתו נעמי ושם שני בניו מחלון וכליון אפרתים מבית לחם יהודה ויבאו שדי מואב ויהיו שם: ג וימת אלימלך איש נעמי ותשאר היא ושני בניה: ד וישאו להם נשים מאביות שם האחת ערפה ושם השנית רות וישבו שם כעשר שנים: ה וימותו גם שניהם מחלון וכליון ותשאר האשה משני ילדיה ומאישה: ו ותקם היא וכלתיה ותשב משדי מואב כי שמעה בשדה מואב כי פקד יהוה את עמו לתת להם לחם: ז ותצא מן המקום אשר היתה שמה ושתי כלתיה עמה ותלכנה בדרך לשוב אל ארץ יהודה: ח ותאמר נעמי לשתי כלתיה לכנה שבנה אשה לבית אמה יעשה יעש קרי יהוה עמכם חסד כאשר עשיתם עם המתים ועמדי: ט יתן יהוה לכם ומצאן מנוחה אשה בית אישה ותשק להן ותשאנה קולן ותבכינה: י ותאמרנה לה כי אתך נשוב לעמך: יא ותאמר נעמי שבנה בנתי למה תלכנה עמי העוד לי בנים במעי והיו לכם לאנשים: יב שבנה בנתי לכן כי זקנתי מהיות לאיש כי אמרתי יש לי תקוה גם הייתי הלילה לאיש וגם ילדתי בנים: יג הלהן

ת"א ויהי בימי שפוט השופטים. מגלה י בתרא טו: מחלון וכליון. בתרא נא: וימת אלימלך איש נעמי. סנהדרין כב: ערפה. סוטה מב: רות. ברכות ז בתרא יא: ותשאנה קולן ותבכינה. סוטה מב: גם הייתי הלילה לאיש. עקידה שער קה:

רש"י

(א) **ויהי** בימי שפוט השופטים. לפני מלוך מלך שאול שהיו הדורות מתפרנסים על ידי שופטים ובימי אבצן היה שאמרו רבותינו אבצן זה בועז: וילך איש. עשיר גדול היה ופרנס הדור ויצא מארץ ישראל לחוצה לארץ מפני צרות העין שהיתה עינו צרה בעניים הבאים לדוחקו לכך נענש: (ב) אפרתים. חשובים וכן (שמואל א' א') בן תוחו בן צוף אפרתי אבני"גוש. ראה חשיבותו שהרי השיא עגלון מלך מואב את בתו למחלון דאמר מר רות בתו של עגלון היתה. ד"א אפרתים בית לחם קרויה אפרת: (ג) איש נעמי. למה נאמר מכאן אמרו אין איש מת אלא לאשתו (ואמר איש נעמי כלומר לפי שהוא היה איש נעמי ושולט עליה והיא טפלה לו לכן פגעה בו מדת הדין ולא בה): (ה) גם שניהם. מתו גם בתחלה לקו בממונם ומתו גמליהם ומקניהם אח"כ מתו גם הם: (ז) ותצא מן המקום. למה נאמר הרי כבר נאמר ותשב משדה מואב ומהיכן תשוב אם לא יצאה מן המקום שהיתה שם אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום ניכרת ועושה רושם פנה זיוה פנה הדרה פנה שבחה של עיר וכן (בראשית כ"ח) ויצא יעקב מבאר שבע: (יב) כי זקנתי מהיות לאיש. שאנשא לו ואוליד בנים ותנשא להם שאינם אסורים לכם ואינכם אסורים להם משום אשת אחיו שלא היה בעולמו שאינה זקוקה ליבם לפי שלא היו למחלון וכליון קדושין בהן שנכריות היו ולא נתגיירו ועכשיו הן באות להתגייר כמו שנאמר כי אתך נשוב לעמך מעתה נהיה לעם אחד: כי אמרתי יש לי תקוה. כי אפילו אמר לי לבי יש לי תקוה לינשא עוד וללדת בנים: גם הייתי הלילה לאיש. ויותר מכן אפילו הריתי הלילה זכרים: וגם ילדתי בנים. או אפילו כבר ילדתי בנים: (יג) הלהן תשברנה. בתמיה שמא להם הלפנה עד אשר

אבן עזרא

בשם אל יחזיק ידי:	וזכרו יעמיד הודי:
בפירוש על מגלת רות.	לאברהם ספרדי:

נאום אברהם בעבור היות דוד שרש מלכות ישראל נכתב בספרי הקודש יחס דוד:

(א) ויהי בימי שפוט השופטים. יש אומר כי השם שפט השופטים כי על ידם בא רעב בארץ ישראל. ויש מדקדק שאומר שאיננו שם הפועל כי אם שם כמו חרב שפיט ויתכן היות כמשמעו כי כל פועל עבר או עתיד או פועל לעולם הם נגזרים משם הפועל כי הוא העיקר: מ"ם מבית לחם יהודה. משמש עצמו ואחר עמו בעבור כי שם מקום לא יסמך: (ב) מחלון וכליון. לא ידענו המקרים שהיו על שנקראו כן כמו יששכר גם משה. ובדרש אומר שהם יואש ושרף בעבור שלקחו בנות מואב ושם כתוב אשר בעלו למואב והמואביות מותרות לישראל כי הכתוב לא אסר כי אם עמוני ומואבי שלא יבואו בקהל ושלא יקחו מבנות ישראל ובספר עזרא אבאר זה בטוב: וטעם מבית לחם. פעם אחרת להודיעם שהם אזרחים. ועוד בעבור שאמר אפרתים וזאת המלה פעם הוא ליחס המקום שנקרא אפרת ופעם אחת ממשפחת אפרים ואפרת שם אשת כלב בן חצרון ונקרא המקום על שמה כמו מגרים ולא יתכן שיקחו מחלון וכליון אלו הנשים עד שנתגיירו ושעד אל עמה ואל אלהים: (ה) ותשאר האשה. לבדה משני ילדיה ומאישה והזכירה הכתוב כי כן משפט כאשר יזכיר שני דברים יאמר על האחרון או הזכירם בעבור רוב אבלותיה על בניה שהיו בחורים כי אישה זקן מת: (ו) ותשב משדי מואב. במחשבת כמו וילחם ישראל עם בלק: (ח) עם המתים. הם בניה: יתן ה' לכם. בעל: (יא) העוד לי בנים. רבים מחכמינו חשבו כי זאת התשובה על המכחישים ולא ידעו כי אבותינו העתיקו כי היבום לאחים מן האב ולא מן האם רק אמרה להם אילו היו לי בנים במעי הייתי עוגנת אותה לכם תחת המתים וזאת דרך חיבור ולא על דרך יבום: (יג) הלהן תשברנה. הנו"ן תחת הה"א והפך כי מר לי

תְּשַׂבֵּרְנָה עַד אֲשֶׁר יִגְדָּלוּ הֲלָהֵן תֵּעָגֵנָה לְבִלְתִּי הֱיוֹת לְאִישׁ אַל בְּנֹתַי כִּי־מַר־לִי מְאֹד מִכֶּם כִּי־יָצְאָה בִי יַד־יְהוָה׃ יד וַתִּשֶּׂנָה קוֹלָן וַתִּבְכֶּינָה עוֹד וַתִּשַּׁק עָרְפָּה לַחֲמוֹתָהּ וְרוּת דָּבְקָה־בָּהּ׃ טו וַתֹּאמֶר הִנֵּה שָׁבָה יְבִמְתֵּךְ אֶל־עַמָּהּ וְאֶל־אֱלֹהֶיהָ שׁוּבִי אַחֲרֵי יְבִמְתֵּךְ׃ טז וַתֹּאמֶר רוּת אַל־תִּפְגְּעִי־בִי לְעָזְבֵךְ לָשׁוּב מֵאַחֲרָיִךְ כִּי אֶל־אֲשֶׁר תֵּלְכִי אֵלֵךְ וּבַאֲשֶׁר תָּלִינִי אָלִין עַמֵּךְ עַמִּי וֵאלֹהַיִךְ אֱלֹהָי׃ יז בַּאֲשֶׁר תָּמוּתִי אָמוּת וְשָׁם אֶקָּבֵר כֹּה יַעֲשֶׂה יְהוָה לִי וְכֹה יֹסִיף כִּי הַמָּוֶת יַפְרִיד בֵּינִי וּבֵינֵךְ׃ יח וַתֵּרֶא כִּי־מִתְאַמֶּצֶת הִיא לָלֶכֶת אִתָּהּ וַתֶּחְדַּל לְדַבֵּר אֵלֶיהָ׃ יט וַתֵּלַכְנָה שְׁתֵּיהֶם עַד־בּוֹאָנָה בֵּית לָחֶם וַיְהִי כְּבֹאָנָה בֵּית לֶחֶם וַתֵּהֹם כָּל־הָעִיר עֲלֵיהֶן וַתֹּאמַרְנָה הֲזֹאת נָעֳמִי׃ כ וַתֹּאמֶר אֲלֵיהֶן אַל־תִּקְרֶאנָה לִי נָעֳמִי קְרֶאןָ לִי מָרָא כִּי־הֵמַר שַׁדַּי לִי מְאֹד׃ כא אֲנִי מְלֵאָה הָלַכְתִּי וְרֵיקָם הֱשִׁיבַנִי יְהוָה לָמָּה תִקְרֶאנָה לִי נָעֳמִי וַיהוָה עָנָה בִי וְשַׁדַּי הֵרַע לִי׃ כב וַתָּשָׁב נָעֳמִי וְרוּת הַמּוֹאֲבִיָּה כַלָּתָהּ עִמָּהּ הַשָּׁבָה מִשְּׂדֵי מוֹאָב וְהֵמָּה בָּאוּ בֵּית לֶחֶם בִּתְחִלַּת קְצִיר שְׂעֹרִים׃ ב א וּלְנָעֳמִי מְיֻדָּע מודע קרי לְאִישָׁהּ אִישׁ גִּבּוֹר

חסר א' · א' במקום ה"א

ת"א הלהן תעגנה · בתרא עג : ותשק ערפה לחמותה · שבת קיג סוטה מב : אל אשר תלכי אלך · יבמות מז : ותרא כי מתאמצת היא ללכת שם עב : ותהם כל העיר עליהן · בתרא צא :

רש"י

גדלו לשון (תהלים קמ"ו) שברו על ה' אלהיו : תעגנה · לשון אסור כלא כמו עג עוגה ועמד בתוכה ויש פותרין לשון עיגון ולא יתכן שאם כן היה לו לינקד הנו"ן דגש או לכתוב שני נוני"ן : כי יצאה בי יד ה' · אמר רבי לוי כל מקום שנאמר יד ה' מכת דבר היא ובנין אב לכולם (שמות ט') הנה יד ה' הויה : (טו) הנה שבה יבמתך · זה טעמו למעלה תחת השי"ן לפי שהוא לשון עבר (אסתר ב') ובבקר היא שבה טעמו למטה בבי"ת לפי שהוא לשון הווה וכן כל כיוצא בהם : (טז) אל תפגעי בי · אל תפצרי בי : כי אל אשר תלכי אלך · מכאן אמרו רבותינו ז"ל גר שבא להתגייר היו מודיעים לו מקצת עונשים שאם בא לחזור בו יחזור שמתוך דברים של רות אתה למד מה שאמרה לה נעמי אסור לנו לצאת חוץ לתחום בשבת א"ל באשר תלכי אלך · אסור לנו להתייחד נקבה עם זכר שאינו אישה אמרה לה באשר תליני אלין · עמנו מובדלים משאר עמים בשש מאות ושלש עשרה מצות עמך עמי · אסור לנו ע"ז אלהיך אלהי · ארבע מיתות נמסרו לבית דין באשר תמותי אמות · שני קברים נמסרו לבית דין אחד לנסקלין ונשרפין ואחד לנהרגין ונחנקין אמרה לה ושם אקבר : (יז) כה יעשה ה' לי · כאשר התחיל להרע שיצאה בי ידו להמית אישי ולירד מנכסי : וכה יוסיף · אם יפריד ביני וביניך כי אם המות : (יח) ותחדל לדבר אליה · מכאן אמרו אין מרבין עליו ואין מדקדקין עליו : (יט) ותלכנה שתיהן · אמר רבי אבהו בא וראה כמה חביבים הגרים לפני הקב"ה כיון שנתנה דעתה להתגייר השוה אותה הכתוב לנעמי : ותהם כל העיר · נעשית הומיה כל העיר כולם נתקבצו לקבור אשתו של בועז שמתה בו ביום : הזאת נעמי · ה"א נקודה חטף מפני שהיא בתמיה הזאת נעמי שרגילה לצאת בגבים ובפרדים · חזיתם מה עלתה לה על אשר יצאתה לחוצה לארץ : (כא) מלאה הלכתי · בעושר ובנים דבר אחר שהיתה מעוברת : ענה בי · העיד עלי שהרשעתי לפניו ד"א ענה בי מדת הדין כמו וענה גאון ישראל : (כב) בתחלת קציר שעורים · בקצירת העומר הכתוב מדבר : (א) מודע · קרוב בן אחיו של אלימלך היה אמרו רבותינו ז"ל אלימלך ושלמון אבי בועז ופלוני אלמוני הגואל ואבי נעמי כולם בני נחשון בן עמינדב היו ולא הועילה להם זכות אבותם

אבן עזרא

מאד מכם וכמה באו בית לחם : תשברנה · דבוקה עם אות למ"ד או עם מלת אל כמו עיני כל אליך ישברו : תעגנה · מבנין נפעל ואין לו חבר : לבלתי היות לאיש · היות כל אחת מכן לאיש כמו ויפלו שניהם על ען : אל בנותי · כלומר אל תלכנה עמי : כי יצאה בי · גזירת השם שיצאה מלפניו או שהיא נמסרת ויצאה בי עד שנראתה : יד ה' · מכה כי ביד היא כלשון בני אדם דבר הכתוב : (טו) שבה יבמתך · מגזרת יבמה כבר פירשנוה בתורה : אל עמה ואל אלהיה · לפני שנתגיירו : (טז) אל תפגעי בי · טעם פיוס ולעולם הוא דבוק עם אות בי"ת כמו ופגעו לי בעפרון ואין מלה זרה רק לא אפגע אדם ובמקומה אפרשנה : (יח) עמך עמי · לעולם לא אעזוב תורת ישראל וייחוד השם : מתאמצת · מבנין התפעל : ותהם · מבנין נפעל מפעלי הכפל : הזאת נעמי · כי אלימלך ואשתו היו מגדולי ישראל : (כ) אל תקראנה לי נעמי קראן לי מרא · מרא שהוא כתוב באל"ף בא כדרך בעלי הה"א הנעלם בסוף אל"ף מלא תחת ה"א וכמוהו כעגלה דשא על דעת ר' יהודה ולפי דעתי הנועם דבר תענוג והמר הפך תענוג והנועם הוא המאכל הוא המתוק : (כא) מלאה · בנים וממון : וה' ענה בי · יש אומרים מגזרת לענות מפני ולפי דעתי שהוא מגזרת לא תענה ברעך כטעם תחדש עדיך נגדי : ושדי הרע לי · כמו נגע וכמוהו ונורא רע או הרע לי על מעלי או על דרך לשון בני אדם דבר הכתוב והוא הנכון : (כב) ה"א השבה · ה"א הדעת כמו הנמצא הם : וטעם ותשב נעמי · טעם אחרת לדבק הזמן שבאו בתחלת קציר שעורים בעבור לקוטי רות : (א) מודע · קרוב

ידוע

חיל ממשפחת אלימלך ושמו בעז׃ ב ותאמר רות המואביה אל־נעמי אלכה־נא השדה ואלקטה בשבלים אחר אשר אמצא־חן בעיניו ותאמר לה לכי בתי׃ ג ותלך ותבוא ותלקט בשדה אחרי הקצרים ויקר מקרה חלקת השדה לבעז אשר ממשפחת אלימלך׃ ד והנה־בעז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים יהוה עמכם ויאמרו לו יברכך יהוה׃ ה ויאמר בעז לנערו הנצב על־הקוצרים למי הנערה הזאת׃ ו ויען הנער הנצב על־הקוצרים ויאמר נערה מואביה היא השבה עם־נעמי משדה מואב׃ ז ותאמר אלקטה־נא ואספתי בעמרים אחרי הקוצרים ותבוא ותעמוד מאז הבקר ועד־עתה זה שבתה הבית מעט׃ ח ויאמר בעז אל־רות הלוא שמעת בתי אל־תלכי ללקט בשדה אחר וגם לא תעבורי מזה וכה תדבקין עם־נערתי׃ ט עיניך בשדה אשר־יקצרון והלכת אחריהן הלוא צויתי את־הנערים לבלתי נגעך וצמת והלכת אל־הכלים ושתית מאשר ישאבון הנערים׃ י ותפל על־פניה ותשתחו ארצה ותאמר אליו מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני ואנכי נכריה׃ יא ויען בעז ויאמר לה הגד הגד לי כל אשר־עשית את־חמותך אחרי מות אישך ותעזבי אביך ואמך וארץ מולדתך ותלכי אל־עם אשר לא־ידעת תמול שלשום׃ יב ישלם יהוה פעלך ותהי משכרתך שלמה מעם יהוה אלהי ישראל אשר־באת לחסות תחת־כנפיו׃ יג ותאמר אמצא־חן בעיניך אדני כי נחמתני וכי דברת על־לב שפחתך ואנכי לא אהיה כאחת שפחתך׃ יד ויאמר לה בעז לעת האכל גשי הלם ואכלת מן־הלחם וטבלת פתך בחמץ ותשב מצד הקצרים ויצבט־לה קלי ותאכל ותשבע ותתר׃ טו ותקם ללקט ויצו בעז את־נעריו לאמר גם בין העמרים תלקט

לא מפיק ה"א · ב' טעמים

ת"א ותלך ותבא ותלקט בשדה·שבת קיג׃ והנה בעז בא מבית לחם·ברכות נד׃ ויאמר בעז לנערו הנצב על הקוצרים·שבת שם׃ וכה תדבקון עם נערותי·שם׃ עיניך בשדה·זוהר פ' ויקהל׃ כל אשר עשית את חמותך·נדרים לז׃ ויאמר לה בעז לעת·שבת קיג׃ ותשב מצד הקוצרים ויצבט לה קלי·שם חגיגה כב׃

רש"י

אבותם בצאתם מארץ לחוצה לארץ׃ (ב) אלכה נא השדה · לאחד משדות אנשי העיר אחר אחד מהם אשר אמצא חן בעיניו שלא יגער בי׃ ואלקטה בשבלים אחר אשר אמצא חן בעיניו · אחר מי אשר אמצא חן בעיניו׃ (ג) ותלך ותבא ותלקט בשדה · מצינו במדרש רות עד לא אזלת אתת שהוא אומר והבא ואחר ותלקט אלא שהיתה מסמנת הדרכים קודם שנכנסה לשדה והלכה ובאה וחזרה לעיר כדי לעשות סימנים וציונים שלא תטעה בשבילים והדע לשוב׃ ויקר מקרה · לבא בחלקת השדה אשר לבועז׃ (ה) למי הנערה הזאת · וכי דרכו של בועז לשאול בנשים אלא דברי צניעות וחכמה ראה בה שתי שבלים לקטה שלשה אינה לקטה והיתה מלקטת עומדות מעומד ושוכבות מיושב כדי שלא תשחה׃ (ו) השבה עם נעמי · הטעם למעלה תחת השי"ן לפי שהוא לשון עבר ואינה לשון פועלת׃ (ז) ותאמר · בלבה׃ אלקטה נא · לקט השבלים׃ ואספתי בעמרים · שכחה של עמרים׃ (ט) וצמית והלכת אל הכלים · ואם תצמאי אל תכלמי מלכת ולשאות מכלי המים אשר ישאבון הנערים׃ (יג) לא אהיה כאחת שפחתך · איני חשובה כאחת מן השפחות שלך׃ (יד) וטבלת פתך בחומץ · מכאן שהחומץ יפה לשרב׃ ויצבט לה קלי · ויושט לה ואין לו דמיון במקרא אלא

אבן עזרא

ידוע כמו ומודע לבינה תקרא׃ לאישה · מאת אישה והנה כלמ"ד כמו אמרי לי אחי הוא׃ בועז · אמרו רבותינו ז"ל שהוא אבצן שהיה שופט את ישראל׃ (ב) אחר אשר אמצא חן בעיניו · יש אומרים כי הוי"ו שב אל בועז הנזכר והטעם אולי יהיה ולפי דעתי שהוי"ו שב אל בעל השדה ואם לא נזכר בעבור ויקר מקרה וטעמו כן הוקרה׃ (ד) ה' עמכם·לעזור אתכם בעבור שהם עמלים׃ יברכך ה' · שיתן ברכה בקציר׃ (ה) למי הנערה הזאת · חשב שהיא אשת איש אולי שאל את הנער כי ראה לבישה כלבוש ארצם גם הצורות מתהפכות בעבור האויר ודרך הדרש ידוע׃ (ז) ותבא ותעמוד · שמתעסקת תמיד בלרכה ולא כדבר אחר שלא יתהדנה בעבור יפיה׃ זה שבתה הבית מעט · זמן מועט · שבתה · שישבה · וטעם בית · כמו סוכה׃ (ח) תעבורי · שהורק האחת הו"ש כמו ישפוטו הם והיא מלה זרה בעבור כיוצה מגרע אולי היתה כן בעבור שאיננו במקום מוכרת׃ ונו"ן תדבקין · נוסף׃ (ט) וצמית · לא כבעלי הכ"א בסוף׃ (יא) הגד הגד לי · פועל שלא נקרא שם פועלו׃ אשר לא ידעת · לדור עמהם׃ (יב) משכרתך · כמו מהכונת הלבנים והוא שם מן הבנין הכבד הנוסף בעבור כמ"ם׃ (יג) ואנכי לא אהיה · אינני ראויה להיות כאחת שפחותיך׃ (יד) בחמץ · בעבור החום׃ והוכר · בעבור כוף הפסוק כמו זכור מלחמה אל תוסף׃ ויצבט · אין לו חבר ופירושו כמו נתינה׃

של

וְלֹא תַכְלִימוּהָ: טז וְגַם שֹׁל־תָּשֹׁלּוּ לָהּ מִן־הַצְּבָתִים וַעֲזַבְתֶּם וְלִקְּטָה וְלֹא תִגְעֲרוּ־בָהּ: יז וַתְּלַקֵּט בַּשָּׂדֶה עַד־הָעָרֶב וַתַּחְבֹּט אֵת אֲשֶׁר־לִקֵּטָה וַיְהִי כְּאֵיפָה שְׂעֹרִים: יח וַתִּשָּׂא וַתָּבוֹא הָעִיר וַתֵּרֶא חֲמוֹתָהּ אֵת אֲשֶׁר־לִקֵּטָה וַתּוֹצֵא וַתִּתֶּן־לָהּ אֵת אֲשֶׁר־הוֹתִרָה מִשָּׂבְעָהּ: יט וַתֹּאמֶר לָהּ חֲמוֹתָהּ אֵיפֹה לִקַּטְתְּ הַיּוֹם וְאָנָה עָשִׂית יְהִי מַכִּירֵךְ בָּרוּךְ וַתַּגֵּד לַחֲמוֹתָהּ אֵת אֲשֶׁר־עָשְׂתָה עִמּוֹ וַתֹּאמֶר שֵׁם הָאִישׁ אֲשֶׁר עָשִׂיתִי עִמּוֹ הַיּוֹם בֹּעַז: כ וַתֹּאמֶר נָעֳמִי לְכַלָּתָהּ בָּרוּךְ הוּא לַיהוָה אֲשֶׁר לֹא־עָזַב חַסְדּוֹ אֶת־הַחַיִּים וְאֶת־הַמֵּתִים וַתֹּאמֶר לָהּ נָעֳמִי קָרוֹב לָנוּ הָאִישׁ מִגֹּאֲלֵנוּ הוּא: כא וַתֹּאמֶר רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה גַּם ׀ כִּי־אָמַר אֵלַי עִם־הַנְּעָרִים אֲשֶׁר־לִי תִּדְבָּקִין עַד אִם־כִּלּוּ אֵת כָּל־הַקָּצִיר אֲשֶׁר־לִי: כב וַתֹּאמֶר נָעֳמִי אֶל־רוּת כַּלָּתָהּ טוֹב בִּתִּי כִּי תֵצְאִי עִם־נַעֲרוֹתָיו וְלֹא יִפְגְּעוּ־בָךְ בְּשָׂדֶה אַחֵר: כג וַתִּדְבַּק בְּנַעֲרוֹת בֹּעַז לְלַקֵּט עַד־כְּלוֹת קְצִיר־הַשְּׂעֹרִים וּקְצִיר הַחִטִּים וַתֵּשֶׁב אֶת־חֲמוֹתָהּ: ג א וַתֹּאמֶר לָהּ נָעֳמִי חֲמוֹתָהּ בִּתִּי הֲלֹא אֲבַקֶּשׁ־לָךְ מָנוֹחַ אֲשֶׁר יִיטַב־לָךְ: ב וְעַתָּה הֲלֹא בֹעַז מֹדַעְתָּנוּ אֲשֶׁר הָיִית אֶת־נַעֲרוֹתָיו הִנֵּה־הוּא זֹרֶה אֶת־גֹּרֶן הַשְּׂעֹרִים הַלָּיְלָה: ג וְרָחַצְתְּ ׀ וָסַכְתְּ וְשַׂמְתִּי ושמת קרי שִׂמְלֹתֵךְ שמלותיך קרי עָלַיִךְ וְיָרַדְתִּי וירדת קרי הַגֹּרֶן אַל־תִּוָּדְעִי לָאִישׁ עַד כַּלֹּתוֹ לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת: ד וִיהִי בְשָׁכְבוֹ וְיָדַעַתְּ אֶת־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁכַּב־שָׁם וּבָאת וְגִלִּית מַרְגְּלֹתָיו וְשָׁכָבְתִּי ושכבת ק׳ וְהוּא יַגִּיד לָךְ אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשִׂין: ה וַתֹּאמֶר אֵלֶיהָ כֹּל אֲשֶׁר־תֹּאמְרִי ׳׳׳ אלי קרי ולא כתיב אֶעֱשֶׂה: ו וַתֵּרֶד הַגֹּרֶן וַתַּעַשׂ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוַּתָּה חֲמוֹתָהּ: ז וַיֹּאכַל בֹּעַז וַיֵּשְׁתְּ וַיִּיטַב לִבּוֹ וַיָּבֹא לִשְׁכַּב בִּקְצֵה הָעֲרֵמָה וַתָּבֹא בַלָּט וַתְּגַל מַרְגְּלֹתָיו וַתִּשְׁכָּב: ח וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וַיֶּחֱרַד הָאִישׁ וַיִּלָּפֵת וְהִנֵּה אִשָּׁה שֹׁכֶבֶת מַרְגְּלֹתָיו: ט וַיֹּאמֶר מִי־אָתְּ וַתֹּאמֶר

ת״א הנה הוא זורה את גורן השעורים· חולין לא: ורחצת וסכת ושמת שמלותיך· שבת קיג: כל אשר תאמרי העשה· נדרים לז: ויאכל בעז וישת· זוהר סוף פרשת ויקהל: ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת· סנהדרין יח:

רש״י

בלשון משנה אחוריים ותוך ובית הבציעה: (טז) וגם של תשולו· שכת השכחו עשו עצמכם כאלו אתם שוכחים תרגום של שגגה שלוותא וכן על השל· דבר אחר לשון כי ישל זיתיך: צבתים· עמרים קטנים ויש דוגמתו בלשון משנה מאחן צבתים או כריכות: (יט) יהי מכירך ברוך· בעל השדה שהנאה ונתן לך פנים ללקוט בשדהו: (כ) את החיים ואת המתים· שזן ומפרנס את החיים ונטפל בצרכי המתים: (ב) מודעתנו· קרובנו: הנה הוא זורה· המוץ ווינטי״ר בלע״ז: הלילה· שהיה הדור פרוץ בגנבה וגזל והיה ישן בגרנו לשמור גרנו: (ג) ורחצת· מטינוף עבודת כוכבים שלך: וסכת· אלו מצות: ושמת שמלותיך· בגדים של שבת: וירדת הגורן· וירדתי כתיב זכותי תרד עמך: אל תודעי לאיש· לבועז: (ו) ותרד הגורן ותעש· היא אמרה לה ורחצת וסכת ושמת שמלותיך עליך ואחר כך וירדת הגורן והיא לא עשתה כן אלא אמרה אם ארד כשאני מקושטת הפוגע בי והרואה אותי יאמר שאני זונה לפיכך ירדה בתחלה הגורן ואח״כ קשטה את עצמה כאשר צותה חמותה: (ז) וייטב לבו· עסק בתורה: ותבא בלט· בנחת: (ח) ויחרד האיש· כסבור שד הוא וביקש לצעוק והיא אחזתו ולפפתו בזרועותיה: וילפת·

אבן עזרא

(טז) של תשלו· מגזרת שלל ויש אומרים כמו שגגה מן על השל: (יז) ויהי כאיפה שעורים· טעם אחת שאלני אדם מה טעם באיפה שעורים אמרתי לו אין טעם לשאלה הזאת כי הכתוב ספר מה היה אז נקלותי בעיניו ויאמר לי כי יש לו טעם ולא הערבתי ממנו ולא שאלתיו· והנה בא ביום אחד ואמר לי כי יש לו טעמים הרבה האחד שראתה רות בדרך נבואה כי עתיד היה אחד מבניה להעמיד עמוד על שם בעלה וטעם איפה ל״ו רמוזים שהיו על העמוד וזה בגימטריא איפה· ופירוש שעורים כמו שיעורים כמו שער בנפשו· וטעם אחר ויהי שתי מלות ארמית ועברית והיא כאשר ראתה שיהיה אבשלום שהוא מבניה והנה כ״ף עם אל״ף רמז לבנות אבשלום במותו ואחר כך איפה שערים לבון רבים בעבור היותו כנגד עליו· וטעם אחר כי תחלת אות כאיפה עם תחלת שעורים הוא בגמטריא ישי שהוא צדיק גמור אז במת ויבא לנו נקרבו: (כ) ברוך ה׳ אשר לא עזב חסדו· לאות כי עשה החסד בתחלה עם אלימלך ועם בניו כי שופט היה: החיים· נעמי ורות: מגואלנו הוא· אין הגאולה יבום רק הוא דרך אחרת: (כב) כי תצאי ללקוט· עם נערותיו· ולא עם הנערים שהוא נגד על הקוצרים והקוצרות: ולא יפגעו בך· אנשים ובמו רבים: (כג) ותשב את חמותה· כמו עם המותה: (א) מנוח· כי אין לאשה מנוחה עד שתנשא: (ב) הלא מודעתנו זרה והוי״ו נוסף: (ג) וסכת· שמן שיש לו ריח טוב כי כן מנהג גדולי ישראל אנשים ונשים: ושמת שמלותיך עליך· הטובות שלא היתה לובשת בהן: (ד) מרגלותיו· כמו רגליו וכן בדניאל על כן טעם המפרש כי הוא כסת יושם תחת הרגלים כמו טעם מראשותיו שיושם בחת הראש: (ו) וזהב· כמו ובעסתה נרתה: (ה) וילפת· מבנין נפעל כמו וילפתו ארחות דרכם והטעם עוות וכן וילפת שמשון ואינו

אָנֹכִי֙ ר֣וּת אֲמָתֶ֔ךָ וּפָרַשְׂתָּ֤ כְנָפֶ֙ךָ֙ עַל־אֲמָ֣תְךָ֔ כִּ֥י גֹאֵ֖ל אָֽתָּה׃ י וַיֹּ֗אמֶר בְּרוּכָ֨ה אַ֤תְּ לַֽיהוָה֙ בִּתִּ֔י הֵיטַ֛בְתְּ חַסְדֵּ֥ךְ הָאַחֲר֖וֹן מִן־הָרִאשׁ֑וֹן לְבִלְתִּי־לֶ֗כֶת אַֽחֲרֵי֙ הַבַּ֣חוּרִ֔ים אִם־דַּ֖ל וְאִם־עָשִֽׁיר׃ יא וְעַתָּ֗ה בִּתִּי֙ אַל־תִּ֣ירְאִ֔י כֹּ֥ל אֲשֶׁר־תֹּאמְרִ֖י אֶֽעֱשֶׂה־לָּ֑ךְ כִּ֤י יוֹדֵ֙עַ֙ כָּל־שַׁ֣עַר עַמִּ֔י כִּ֛י אֵ֥שֶׁת חַ֖יִל אָֽתְּ׃ יב וְעַתָּה֙ כִּ֣י אָמְנָ֔ם כִּ֥י אם כתיב ולא קרי גֹאֵ֖ל אָנֹ֑כִי וְגַ֛ם יֵ֥שׁ גֹּאֵ֖ל קָר֥וֹב מִמֶּֽנִּי׃ יג לִ֣ינִי ׀ הַלַּ֗יְלָה וְהָיָ֤ה בַבֹּ֙קֶר֙ אִם־יִגְאָלֵ֥ךְ טוֹב֙ יִגְאָ֔ל וְאִם־לֹ֨א יַחְפֹּ֧ץ לְגָֽאֳלֵ֛ךְ וּגְאַלְתִּ֥יךְ אָנֹ֖כִי חַי־יְהוָ֑ה שִׁכְבִ֖י עַד־הַבֹּֽקֶר׃ יד וַתִּשְׁכַּ֤ב מַרְגְּלוֹתָו֙ מרגלותיו קרי עַד־הַבֹּ֔קֶר וַתָּ֕קָם בְּטֶ֛רוֹם יתיר וא"ו יַכִּ֥יר אִ֖ישׁ אֶת־רֵעֵ֑הוּ וַיֹּ֙אמֶר֙ אַל־יִוָּדַ֔ע כִּי־בָ֥אָה הָאִשָּׁ֖ה הַגֹּֽרֶן׃ טו וַיֹּ֗אמֶר הָ֠בִי הַמִּטְפַּ֧חַת אֲשֶׁר־עָלַ֛יִךְ וְאֶחֳזִי־בָ֖הּ וַתֹּ֣אחֶז בָּ֑הּ וַיָּ֤מָד שֵׁשׁ־שְׂעֹרִים֙ וַיָּ֣שֶׁת עָלֶ֔יהָ וַיָּבֹ֖א הָעִֽיר׃ טז וַתָּבוֹא֙ אֶל־חֲמוֹתָ֔הּ וַתֹּ֖אמֶר מִי־אַ֣תְּ בִּתִּ֑י וַתַּ֙גֶּד־לָ֔הּ אֵ֛ת כָּל־אֲשֶׁ֥ר עָֽשָׂה־לָ֖הּ הָאִֽישׁ׃ יז וַתֹּ֕אמֶר שֵׁשׁ־הַשְּׂעֹרִ֥ים הָאֵ֖לֶּה נָ֣תַן לִ֑י כִּ֣י אָמַ֣ר ° ° ° אלי קרי ולא כתיב אַל־תָּב֥וֹאִי רֵיקָ֖ם אֶל־חֲמוֹתֵֽךְ׃ יח וַתֹּ֙אמֶר֙ שְׁבִ֣י בִתִּ֔י עַ֚ד אֲשֶׁ֣ר תֵּֽדְעִ֔ין אֵ֖יךְ יִפֹּ֣ל דָּבָ֑ר כִּ֣י לֹ֤א יִשְׁקֹט֙ הָאִ֔ישׁ כִּֽי־אִם־כִּלָּ֥ה הַדָּבָ֖ר הַיּֽוֹם׃ ד א וּבֹ֨עַז עָלָ֣ה הַשַּׁעַר֮ וַיֵּ֣שֶׁב שָׁם֒ וְהִנֵּ֨ה הַגֹּאֵ֤ל עֹבֵר֙ אֲשֶׁ֣ר דִּבֶּר־בֹּ֔עַז וַיֹּ֛אמֶר ס֥וּרָה שְׁבָה־פֹּ֖ה פְּלֹנִ֣י אַלְמֹנִ֑י וַיָּ֖סַר וַיֵּשֵֽׁב׃ ב וַיִּקַּ֞ח עֲשָׂרָ֧ה אֲנָשִׁ֛ים מִזִּקְנֵ֥י הָעִ֖יר וַיֹּ֣אמֶר שְׁבוּ־פֹ֑ה וַיֵּשֵֽׁבוּ׃ ג וַיֹּ֙אמֶר֙ לַגֹּאֵ֔ל חֶלְקַת֙ הַשָּׂדֶ֔ה אֲשֶׁ֥ר לְאָחִ֖ינוּ לֶאֱלִימֶ֑לֶךְ מָכְרָ֣ה נָעֳמִ֔י הַשָּׁ֖בָה מִשְּׂדֵ֥ה

ל' רבתי

ת"א כי אמנם כי אם גאל אנכי · נדרים לח : שש השעורים האלה · סנהדרין צג : כי אמר אל תבאי ריקם · נדרים לג : ויקח עשרה אנשים מזקני העיר · כתובות ז :

רש"י

ואחז כמו וילפת שמשון : והנה אשה · נתן ידו על ראשה והכיר שהיא אשה : (ט) ופרשת כנפך · כנף בגדך לכסותי בטליתך והוא לשון נשואין : כי גואל אתה · לגאול נחלת אישי כמו שנאמר ובא גואלו הקרוב אליו וגאל וגו' וחמותי ואני צריכות למכור נחלתנו · ועתה עליך לקנות קנה גם אותי עמה שיזכר שם המת על נחלתו כשאבא על השדה יאמרו זאת אשת מחלון: (י) מן הראשון · אשר עשית עם חמותך : (יב) ועתה כי אמנם · אם כתיב ולא קרי כלומר משמע ספק · ודאי יש גואל קרוב ממני · (ס"א אם משמע ספק והוא ודאי (אמר רבי יהושע בן לוי שלמון ואלימלך וטוב אחים היו ומהו אשר לאחינו לאלימלך לעולם קורא אדם את דודו אחיו כענין שנאמר וישמע אברם כי נשבה אחיו והלא אברהם דודו היה כך היה בועז לאלימלך בן אחיו קרובו של מחלון אבל טוב היה קרוב יותר : קרוב ממני · שהוא אח ואני בן אח : (יג) ליני הלילה · ליני בלא איש : חי ה' · אמרה לו בדברים אתה מוציאני קפן ונשבע לה שאינו מוציאה בדברים ויש מרבותינו אמרו ליצרו נשבע שהיה יצרו מקטרגו אתה פנוי והיא פנויה בא עליה ונשבע שלא יבא עליה אלא על ידי נשואין : (יד) ויאמר אל יודע · מוסב על ותקם בטרם יכיר הוא זרזה לקום כי אמר בלבו אין כבודי שיודע כי באה האשה הגורן:(טו) שש שעורים· אי אפשר לומר שש סאין שאין דרכה של אשה לשאת כמשאוי זו אלא שש שעורים ממש ורמז לה שעתיד לצאת ממנה בן שמתברך בשש ברכות רוח חכמה ובינה עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה' : (יח) כי אם כלה · האיש את הדבר היום : (א) פלוני אלמוני · ולא נכתב שמו לפי שלא אבה לגאול : פלוני אלמוני · מתורגם בנביאים כסי וטמיר · פלוני מכוסה ונעלם לשון כי יפלא היפלא מה' דבר : אלמוני · אלמון מבלי שם · ס"א אלמוני שהיה אלמן מד"ת שהיה לו לדרוש עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית והוא אמר פן אשחית את נחלתי) :

ואדעה

אבן עזרא

ואינו כמו מגוש והענין בנכסף מגד אל נד : והנה אשה · יתכן שאמרה לו לא תפחד וקול אשה לעולם מוכר או היה אור הלבנה רב וראה אותה שהיתה כלה זקן גם יוכל להכירה במלבושיה : ופרשת · כמו לקחת לו לאשה : כי גואל אתה · כי כן מנהג כל ישראל כי הגידה לה נעמי : (י) החסד האחרון מן הראשון · שהיא עשתה חסד עם בעלה כאשר אמרה נעמי כי רחוק הוא טוב אל התגיירה : אם דל ואם עשיר · שהכל אוהבים אותך בעבור יפיך : (יא) אשת חיל · אשרנו במשלי : מ"ם אמנם · נוסף כמ"ם חנם : (יג) אם יגאלך טוב · יש אומרים כי טוב היה שם הגואל ואילו היה כן למה אמר הכתוב במגלה סורה שבה פה פלוני אלמוני רק טעמו אם יגאלך הגואל טוב הוא לך שיגאל כי אדם חשוב הוא : (טו) וימד שש שעורים · ספר הכתוב מה שנתן לה ובדרש שבה צדיקים יעמדו ממנה : (טז) מי את בתי · יתכן שלא ראתה אותה עד שפתחה לה הדלת להכנס כמנהג וקצר הכתוב לאמר אנכי רות אמתך וכמוהו קראן לו ויאכל לחם וכתיב ויואל משה · ויאמר רבי יונה המדקדק כי מי מה והטעם מה היה לך ואמר לו כי כמוהו מי שמך כי אין משפט מי שישאל על הענין כי אם בן אדם לפי דעתי כי שמך הוא שם עצם ועל כן מי על הענין : עשה לה האיש · השבועה : (יח) איך יפול דבר · בעבור שכל הגזירות באות מן השמים על כן יפול ואיננו כן לא נפל דבר אחד מכל דבריו : (א) עלה השער · כן היה מנהג והתורה לעדה : פלוני אלמוני · י"א שהוא מן מופלא ואלמוני מן אלם שאין לו שם ידוע אל המדבר : (ג) חלקת השדה · יתכן שהיה השדה גדול וחלק ממנו היה לאלימלך :

ואם

מוֹאָב: ד וַאֲנִי אָמַרְתִּי אֶגְלֶה אָזְנְךָ לֵאמֹר קְנֵה נֶגֶד הַיֹּשְׁבִים וְנֶגֶד זִקְנֵי עַמִּי אִם־תִּגְאַל גְּאָל וְאִם־לֹא יִגְאַל הַגִּידָה לִּי וְאֵדַע ואדעה קרי כִּי אֵין זוּלָתְךָ לִגְאוֹל וְאָנֹכִי אַחֲרֶיךָ וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֶגְאָל: ה וַיֹּאמֶר בֹּעַז בְּיוֹם־קְנוֹתְךָ הַשָּׂדֶה מִיַּד נָעֳמִי וּמֵאֵת רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה אֵשֶׁת־הַמֵּת קָנִיתִי קנית קרי לְהָקִים שֵׁם־הַמֵּת עַל־נַחֲלָתוֹ: ו וַיֹּאמֶר הַגֹּאֵל לֹא אוּכַל לִגְאוֹל־ יחידה לִי פֶּן־אַשְׁחִית אֶת־נַחֲלָתִי גְּאַל־לְךָ אַתָּה אֶת־גְּאֻלָּתִי כִּי לֹא־אוּכַל לִגְאֹל: ז וְזֹאת לְפָנִים בְּיִשְׂרָאֵל עַל־הַגְּאוּלָּה וְעַל־הַתְּמוּרָה לְקַיֵּם כָּל־דָּבָר שָׁלַף אִישׁ נַעֲלוֹ וְנָתַן לְרֵעֵהוּ וְזֹאת הַתְּעוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל: ח וַיֹּאמֶר הַגֹּאֵל לְבֹעַז קְנֵה־לָךְ וַיִּשְׁלֹף נַעֲלוֹ: ט וַיֹּאמֶר בֹּעַז לַזְּקֵנִים וְכָל־הָעָם עֵדִים אַתֶּם הַיּוֹם כִּי קָנִיתִי אֶת־כָּל־אֲשֶׁר לֶאֱלִימֶלֶךְ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר לְכִלְיוֹן וּמַחְלוֹן מִיַּד נָעֳמִי: י וְגַם אֶת־רוּת הַמֹּאֲבִיָּה אֵשֶׁת מַחְלוֹן קָנִיתִי לִי לְאִשָּׁה לְהָקִים שֵׁם־הַמֵּת עַל־נַחֲלָתוֹ וְלֹא־יִכָּרֵת שֵׁם־הַמֵּת מֵעִם אֶחָיו וּמִשַּׁעַר מְקוֹמוֹ עֵדִים אַתֶּם הַיּוֹם: יא וַיֹּאמְרוּ כָּל־הָעָם אֲשֶׁר־בַּשַּׁעַר וְהַזְּקֵנִים עֵדִים יִתֵּן יְהוָה אֶת־הָאִשָּׁה הַבָּאָה אֶל־בֵּיתֶךָ כְּרָחֵל וּכְלֵאָה אֲשֶׁר בָּנוּ שְׁתֵּיהֶם אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל וַעֲשֵׂה־חַיִל בְּאֶפְרָתָה וּקְרָא־שֵׁם בְּבֵית לָחֶם: יב וִיהִי בֵיתְךָ כְּבֵית פֶּרֶץ אֲשֶׁר־יָלְדָה תָמָר לִיהוּדָה מִן־הַזֶּרַע אֲשֶׁר יִתֵּן יְהוָה לְךָ מִן־הַנַּעֲרָה הַזֹּאת: יג וַיִּקַּח בֹּעַז אֶת־רוּת וַתְּהִי־לוֹ לְאִשָּׁה וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וַיִּתֵּן יְהוָה לָהּ הֵרָיוֹן וַתֵּלֶד בֵּן: יד וַתֹּאמַרְנָה הַנָּשִׁים אֶל־נָעֳמִי בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר לֹא הִשְׁבִּית לָךְ גֹּאֵל הַיּוֹם וְיִקָּרֵא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל: טו וְהָיָה לָךְ לְמֵשִׁיב נֶפֶשׁ וּלְכַלְכֵּל אֶת־שֵׂיבָתֵךְ כִּי כַלָּתֵךְ אֲשֶׁר־אֲהֵבַתֶךְ יְלָדַתּוּ אֲשֶׁר־הִיא טוֹבָה לָךְ מִשִּׁבְעָה בָּנִים: טז וַתִּקַּח נָעֳמִי אֶת־הַיֶּלֶד וַתְּשִׁתֵהוּ בְחֵיקָהּ וַתְּהִי־לוֹ לְאֹמֶנֶת: יז וַתִּקְרֶאנָה לוֹ הַשְּׁכֵנוֹת שֵׁם לֵאמֹר יֻלַּד־בֵּן לְנָעֳמִי וַתִּקְרֶאנָה שְׁמוֹ עוֹבֵד הוּא אֲבִי־

ת"א וזאת לפנים בישראל על הגאולה ועל התמורה · ב"מ מז · זוהר פרשת חקת : יתן ה' את האשה · עקידה שער כח : והיה ביתך כבית פרץ · עקידה שם : ויתן ה' לה הריון · נדה לח : ותקראנה לו השכנות שם לאמר · סנהדרין יט :

רש"י

(ד) ואדעה כי אין זולתך · קרוב לגאול : (ה) ומאת רות המואביה · אתה צריך לקנות והיא אינה מתרצה אלא אם כן תשאנה : (ו) פן אשחית את נחלתי · זרעי כמו נחלת ה' בנים לתת פגם בזרעי שנאמר לא יבא עמוני ומואבי וטעה בעמוני ולא עמונית : (ז) על הגאולה · זו מכירה : תמורה · זו חליפין : שלף איש נעלו · זהו לקנין כמו שאנו קונין בסודר במקום נעל ורבותינו ז"ל נחלקו בדבר מי נתן למי יש אומרים קונין בכליו של קונה ובועז נתן לגואל ויש אומרים קונין בכליו של מקנה וגואל נתן לבועז : וזאת התעודה בישראל · משפט העדות : (י) להקים שם המת על נחלתו · מתוך שאשתו יוצאה ובאה בנחלה ומכנסת ומוציאה אומרים זאת היתה אשת מחלון שמו נזכר עליה : (יא) כרחל וכלאה · אף על פי שהיו משבט יהודה ומבני לאה מודים הם על רחל שהיתה עיקרה של בית והקדימו רחל ללאה : וקרא שם · כלומר יגדל שמך : (יב) כבית פרץ · שיצאו ממנו :

ואלה

אבן עזרא

(ד) ואם לא יגאל · אמר רבי יונה כי היה ראוי להיותו ואם לא תגאל וכן ובאשת נעוריך אל יבגוד והם לא יתכן כי יבגוד שב אל מלת ברוחכם וכן פירושו ואם לא יגאל הגואל אותה ואני אדע כי אין גואל קרוב ממך : (ה) אשת המת קנית · הטעם מואת המלה תקנה ופועל עבר תחת עתיד כי האשה יש לה כתובה גם האם יורשת הנשאר ונכתב קניתי והטעם כן אקנה אני : (ו) פן אשחית את נחלתי · שיהיה לו נחלה רבה וי"א רמז על אשתו : גאל לך · הנה נתתי לך רשות כי אני לא אוכל : (ז) לפנים · בימים קדמונים שעברו כמו הפנים שהם הראשונים : על הגאולה · אם אדם יגאל או יחליף שדה בשדה : וזאת התעודה · מגזרת עדות על זה היו מעידים · ויש מפרש כמלת תעודה רגילות ומנהג והראשון הוא הנכון : (ח) וישלף נעלו · בועז שלף נעלו ונתן אותו לגואל והנה זה כאשר אמרו חכמינו ז"ל חליפין והטעם שקבלת זה הנעל ונתת תחתיו גאולתך וטעם נעל בעבור שהוא נמצא תמיד ולא יתכן להסיר חלוק או מכנסים שלא ישאר ערום · וי"א כי הגואל שלף נעלו ונתנו לבועז · והטעם כאשר נתתי לך זה הנעל כן הגאולה : (יא) כרחל וכלאה · הקדים ברחל בעבור שהיתה אשת יעקב בתחלת מחשבתו : ועשה חיל · כמו עשה לי את החיל הזה כי אתה לא לקחתה בעבור ממון : (יד) אשר לא השבית לך גואל · הטעם בעבור שיוקם שם המת על נחלתו : (טו) ולכלכל · מטעם ויכלכל יוסף וי"א כמו ומי מכלכל את יום בואו : (יז) ילד בן לנעמי · כמו ויהי לה לבן : אבי דוד · יתכן שישוב אל ישי גם אל עובד כמו אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק · דרך סברא כי נחשון מת במדבר כי לא יתכן להיות נער והוא בעל דגל ונוסע בתחלה קודם ישראל ועוד שהיה הכתוב מזכירו שנכנס בארץ ולא יהיה נשיא השבט אחר והנה אין בין שנכנס לארץ עד שנולד דוד רק שע"ו שנה כי הכתוב אמר ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה היא השנה הרביעית למלך שלמה ודוד חי שבעים שנה וארבעים שנה הלכו בני ישראל במדבר ואם אמרנו שהיה שלמון כאשר נכנס לארץ בן שנה הנה הם ארבעה

שלמון

יִשַׁ֖י אֲבִ֥י דָוִֽד׃ יח וְאֵ֙לֶּה֙ תּוֹלְד֣וֹת פָּ֔רֶץ פֶּ֖רֶץ הוֹלִ֥יד אֶת־חֶצְרֽוֹן׃ יט וְחֶצְרוֹן֙ הוֹלִ֣יד אֶת־רָ֔ם וְרָ֖ם הוֹלִ֥יד אֶת־עַמִּֽינָדָֽב׃ כ וְעַמִּֽינָדָב֙ הוֹלִ֣יד אֶת־נַחְשׁ֔וֹן וְנַחְשׁ֖וֹן הוֹלִ֥יד אֶת־שַׂלְמָֽה׃ כא וְשַׂלְמוֹן֙ הוֹלִ֣יד אֶת־בֹּ֔עַז וּבֹ֖עַז הוֹלִ֥יד אֶת־עוֹבֵֽד׃ כב וְעֹבֵד֙ הוֹלִ֣יד אֶת־יִשָׁ֔י וְיִשַׁ֖י הוֹלִ֥יד אֶת־דָּוִֽד׃ חזק

קמ"ץ בז"ק

סכום פסוקי דספר רות שמונים וחמשה, וסמנו סורה שבה פה פלני אלמני. וחציו ותאמר רות המואביה גם כי אמר אלי (ב' כ"א).

רש"י

(יח) ואלה תולדות פרץ · לפי שייחס את דוד על שמה של רות המואביה חזר וייחסו על שם יהודה:

חסלת מגלת רות

אבן עזרא

שלמון ובועז ועובד וישי הנה כל אחד הוליד והוא בן תשעים ואחת שנה ואם יקשה מערער ויאמר כי נחשון היה כאשר יצא ממצרים פחות מעשרים שנה הנה נחשב שיהיה בן י"ח שנה ולא נחסר שנות לכת ישראל במדבר והנה יהיו חמשה והנה יוליד כל אחד והוא בן שמונים וארבע וזה יכון בעיני כי הנה בועז זקן היה וזה למדנו בעבור שאמר לרות לבלתי לכת אחרי הבחורים גם ישי זקן היה כאשר הוליד את דוד כי הוא שמיני לבניו ויתכן שנקרא עובד שהולידו זקן ולא לקח האשה כי אם בעבור כבוד השם וגם האם עובדת השם וארץ מולדתה והסתה בצל כנף השם ע"כ יהיה הבן עובד השם כי רובי הבנים דומים לאב ולאם כי הם השרשים:

נשלם ספר רות · תהלה לצור מוציאנו מעבדות לחרות

תקונים לנתינה לגר בס׳ במדבר

דף	שורה	תחת	קרא
יח	2	קודשיא	קודשיהי
יט	4	ביסודא	ביסודי
כא	2	דעת ר״ע	דעת ר״י, ור״ל כי עדוי בלשון ארמית מורה על הריון ולידה בנחת, וכמו שמצינו במדרש (בראשית פ׳ מ״ח) שדרש עדנה מל׳ עדוי.
כג	4	מיתא	מיתא בכמה נוסחאות
כד	—	הפסוק את שמי מחלף ונדפס קודם הפסוק ישא.	
מ	9	רִבְּוֹת	רִבְּוֹן
—	16	את	ית
מד	1	בפסוק י״ד	י״ד ס״ו
נה	3	קדמך	קדם ה׳
נו	2	וירתינה	וירתינה בכמה נוסחאות
ס	8	סנהדרין	סנהדרין ל׳ ע״ב
סא	9	יתעבר	יתעבר, ובאמת בכ״י הטכחא יתעבד
סו	5	בחזקה	בחזקה, וע׳ בנדרים ל״ח ע״א
פו	6	בל ס	בל״ס
—	7	העברי	העברית
צט	12	שבת	תענית ה׳ ע״א
קיד	1	רז״ל	רז״ל ביומא ל״ד ע״ב

תפלת שחרית של שבת

כשנכנס לבית הכנסת יאמר זה

מַה טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל: וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ: יְיָ אָהַבְתִּי מְעוֹן בֵּיתֶךָ וּמְקוֹם מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ: וַאֲנִי אֶשְׁתַּחֲוֶה וְאֶכְרָעָה אֶבְרְכָה לִפְנֵי יְיָ עֹשִׂי: וַאֲנִי תְפִלָּתִי לְךָ יְיָ עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ:

אֲדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מָלַךְ · בְּטֶרֶם כָּל יְצִיר נִבְרָא: לְעֵת נַעֲשָׂה בְחֶפְצוֹ כֹּל · אֲזַי מֶלֶךְ שְׁמוֹ נִקְרָא: וְאַחֲרֵי כִּכְלוֹת הַכֹּל · לְבַדּוֹ יִמְלוֹךְ נוֹרָא: וְהוּא הָיָה וְהוּא הֹוֶה · וְהוּא יִהְיֶה בְּתִפְאָרָה: וְהוּא אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי · לְהַמְשִׁיל לוֹ לְהַחְבִּירָה: בְּלִי רֵאשִׁית בְּלִי תַכְלִית · וְלוֹ הָעֹז וְהַמִּשְׂרָה: וְהוּא אֵלִי וְחַי גֹּאֲלִי · וְצוּר חֶבְלִי בְּעֵת צָרָה: וְהוּא נִסִּי וּמָנוֹס לִי · מְנָת כּוֹסִי בְּיוֹם אֶקְרָא: בְּיָדוֹ אַפְקִיד רוּחִי · בְּעֵת אִישַׁן וְאָעִירָה: וְעִם רוּחִי גְּוִיָּתִי · יְיָ לִי וְלֹא אִירָא:

יִגְדַּל אֱלֹהִים חַי וְיִשְׁתַּבַּח · נִמְצָא וְאֵין עֵת אֶל מְצִיאוּתוֹ: אֶחָד וְאֵין יָחִיד כְּיִחוּדוֹ · נֶעְלָם וְגַם אֵין סוֹף לְאַחְדוּתוֹ: אֵין לוֹ דְמוּת הַגּוּף וְאֵינוֹ גוּף · לֹא נַעֲרוֹךְ אֵלָיו קְדֻשָּׁתוֹ: קַדְמוֹן לְכָל דָּבָר אֲשֶׁר נִבְרָא · רִאשׁוֹן וְאֵין רֵאשִׁית לְרֵאשִׁיתוֹ: הִנּוֹ אֲדוֹן עוֹלָם לְכָל נוֹצָר · יוֹרֶה גְדֻלָּתוֹ וּמַלְכוּתוֹ: שֶׁפַע נְבוּאָתוֹ נְתָנוֹ · אֶל אַנְשֵׁי סְגֻלָּתוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ: לֹא קָם בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה עוֹד · נָבִיא וּמַבִּיט אֶת תְּמוּנָתוֹ: תּוֹרַת אֱמֶת נָתַן לְעַמּוֹ אֵל · עַל יַד נְבִיאוֹ נֶאֱמַן בֵּיתוֹ: לֹא יַחֲלִיף הָאֵל וְלֹא יָמִיר דָּתוֹ · לְעוֹלָמִים לְזוּלָתוֹ: צוֹפֶה וְיוֹדֵעַ סְתָרֵינוּ · מַבִּיט לְסוֹף דָּבָר בְּקַדְמָתוֹ: גּוֹמֵל לְאִישׁ חֶסֶד כְּמִפְעָלוֹ · נוֹתֵן לְרָשָׁע רָע כְּרִשְׁעָתוֹ: יִשְׁלַח לְקֵץ הַיָּמִין מְשִׁיחֵנוּ · לִפְדּוֹת מְחַכֵּי קֵץ יְשׁוּעָתוֹ: מֵתִים יְחַיֶּה אֵל בְּרֹב חַסְדּוֹ · בָּרוּךְ עֲדֵי עַד שֵׁם תְּהִלָּתוֹ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדָיִם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּחָכְמָה וּבָרָא בוֹ נְקָבִים נְקָבִים חֲלוּלִים חֲלוּלִים גָּלוּי וְיָדוּעַ לִפְנֵי כִסֵּא כְבוֹדֶךָ שֶׁאִם יִפָּתֵחַ אֶחָד מֵהֶם אוֹ יִסָּתֵם אֶחָד מֵהֶם אִי אֶפְשַׁר לְהִתְקַיֵּם וְלַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ (אֲפִילוּ שָׁעָה אֶחָת): בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ רוֹפֵא כָל בָּשָׂר וּמַפְלִיא לַעֲשׂוֹת:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לַעֲסוֹק בְּדִבְרֵי תוֹרָה:

וְהַעֲרֶב נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת דִּבְרֵי תוֹרָתְךָ בְּפִינוּ וּבְפִי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְצֶאֱצָאֵינוּ וְצֶאֱצָאֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלָּנוּ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ וְלוֹמְדֵי תוֹרָתֶךָ לִשְׁמָהּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְלַמֵּד תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְבָרְכוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר לָהֶם: יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: וְשָׂמוּ אֶת־שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם:

אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם שִׁעוּר הַפֵּאָה וְהַבִּכּוּרִים וְהָרֵאָיוֹן וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְתַלְמוּד תּוֹרָה: אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאָדָם אוֹכֵל פֵּרוֹתֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לָעוֹלָם הַבָּא וְאֵלּוּ הֵן כִּבּוּד אָב וָאֵם וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְהַשְׁכָּמַת בֵּית הַמִּדְרָשׁ שַׁחֲרִית וְעַרְבִית וְהַכְנָסַת אוֹרְחִים וּבִקּוּר חוֹלִים וְהַכְנָסַת כַּלָּה וּלְוָיַת הַמֵּת וְעִיּוּן תְּפִלָּה וַהֲבָאַת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ וְתַלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם:

אֱלֹהַי · נְשָׁמָה שֶׁנָּתַתָּ בִּי טְהוֹרָה הִיא אַתָּה בְרָאתָהּ אַתָּה יְצַרְתָּהּ אַתָּה נְפַחְתָּהּ בִּי וְאַתָּה מְשַׁמְּרָהּ בְּקִרְבִּי וְאַתָּה עָתִיד לִטְּלָהּ מִמֶּנִּי וּלְהַחֲזִירָהּ בִּי לֶעָתִיד לָבֹא כָּל זְמַן שֶׁהַנְּשָׁמָה בְקִרְבִּי מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי רִבּוֹן כָּל הַמַּעֲשִׂים אֲדוֹן כָּל הַנְּשָׁמוֹת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר נְשָׁמוֹת לִפְגָרִים מֵתִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר נָתַן לַשֶּׂכְוִי בִינָה לְהַבְחִין בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי גּוֹי:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶ"הָ שֶׁלֹּא עָשַׂנִי עָבֶד :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶ"הָ שֶׁלֹּא עָשַׂנִי אִשָּׁה :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶ"הָ פּוֹקֵחַ עִוְרִים :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶ"הָ מַלְבִּישׁ עֲרֻמִּים :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶ"הָ מַתִּיר אֲסוּרִים :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶ"הָ זוֹקֵף כְּפוּפִים :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶ"הָ רוֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶ"הָ שֶׁעָשָׂה לִי כָּל צָרְכִּי :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶ"הָ הַמֵּכִין מִצְעֲדֵי גָבֶר :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶ"הָ אוֹזֵר יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָה :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶ"הָ עוֹטֵר יִשְׂרָאֵל בְּתִפְאָרָה :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶ"הָ הַנּוֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּעֲבִיר שֵׁנָה מֵעֵינָי וּתְנוּמָה מֵעַפְעַפָּי :

וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּרְגִּילֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבְּקֵנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְאַל תְּבִיאֵנוּ לֹא לִידֵי חֵטְא וְלֹא לִידֵי עֲבֵרָה וְעָוֹן וְלֹא לִידֵי נִסָּיוֹן וְלֹא לִידֵי בִזָּיוֹן וְאַל תַּשְׁלֶט בָּנוּ יֵצֶר הָרָע וְהַרְחִיקֵנוּ מֵאָדָם רָע וּמֵחָבֵר רָע וְדַבְּקֵנוּ בְּיֵצֶר הַטּוֹב וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים וְכוֹף אֶת יִצְרֵנוּ לְהִשְׁתַּעְבֶּד לָךְ וּתְנֵנוּ הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל רוֹאֵינוּ וְתִגְמְלֵנוּ חֲסָדִים טוֹבִים : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל :

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתַּצִּילֵנִי הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם מֵעַזֵּי פָנִים וּמֵעַזּוּת פָּנִים · מֵאָדָם רָע · וּמֵחָבֵר רָע · וּמִשָּׁכֵן רָע · וּמִפֶּגַע רָע · וּמִשָּׂטָן הַמַּשְׁחִית · מִדִּין קָשֶׁה וּמִבַּעַל דִּין קָשֶׁה · בֵּין שֶׁהוּא בֶן בְּרִית וּבֵין שֶׁאֵינוֹ בֶן בְּרִית :

וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת־אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי : וַיֹּאמֶר קַח־נָא אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק וְלֶךְ־לְךָ אֶל־אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ : וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים : בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַמָּקוֹם מֵרָחֹק : וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו שְׁבוּ־לָכֶם פֹּה עִם־הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד־כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם : וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־עֲצֵי הָעֹלָה וַיָּשֶׂם עַל־יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת־הָאֵשׁ וְאֶת־הַמַּאֲכֶלֶת וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו : וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי בְנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים וְאַיֵּה הַשֶּׂה לְעֹלָה : וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה־לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו : וַיָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים וַיִּבֶן שָׁם אַבְרָהָם אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים וַיַּעֲקֹד אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיָּשֶׂם אֹתוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לָעֵצִים : וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת־יָדוֹ וַיִּקַּח אֶת־הַמַּאֲכֶלֶת לִשְׁחֹט אֶת־בְּנוֹ : וַיִּקְרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יְהוָה מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם · אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי : וַיֹּאמֶר אַל־תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל־הַנַּעַר וְאַל־תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה כִּי · עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־יְרֵא אֱלֹהִים אַתָּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ מִמֶּנִּי : וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־אַיִל אַחַר נֶאֱחַז בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו וַיֵּלֶךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת־הָאַיִל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַּחַת בְּנוֹ : וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא יְהוָה · יִרְאֶה אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהַר יְהוָה יֵרָאֶה : וַיִּקְרָא מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־אַבְרָהָם שֵׁנִית מִן־הַשָּׁמָיִם : וַיֹּאמֶר בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם־יְהוָה כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידֶךָ : כִּי־בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ וְהַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחוֹל אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת הַיָּם וְיִרַשׁ זַרְעֲךָ אֵת שַׁעַר אֹיְבָיו : וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקֹלִי : וַיָּשָׁב אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו וַיָּקֻמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל־בְּאֵר שָׁבַע וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע :

לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם יְרֵא שָׁמַיִם בְּסֵתֶר וּבְגָלוּי וּמוֹדֶה עַל הָאֱמֶת וְדוֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ וְיַשְׁכֵּם וְיֹאמַר :

רִבּוֹן כָּל הָעוֹלָמִים לֹא עַל צִדְקוֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים · מָה אֲנַחְנוּ מֶה חַיֵּינוּ מֶה חַסְדֵּנוּ מַה צִּדְקוֹתֵינוּ מַה יְּשׁוּעָתֵנוּ מַה כֹּחֵנוּ מַה גְּבוּרָתֵנוּ מַה נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ הֲלֹא כָל הַגִּבּוֹרִים כְּאַיִן לְפָנֶיךָ וְאַנְשֵׁי הַשֵּׁם כְּלֹא הָיוּ וַחֲכָמִים כִּבְלִי מַדָּע וּנְבוֹנִים כִּבְלִי הַשְׂכֵּל כִּי רוֹב מַעֲשֵׂיהֶם תֹּהוּ וִימֵי חַיֵּיהֶם הֶבֶל לְפָנֶיךָ · וּמוֹתַר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אָיִן כִּי הַכֹּל הָבֶל :

אבל

אֲבָל אֲנַחְנוּ עַמְּךָ בְּנֵי בְרִיתֶךָ · בְּנֵי אַבְרָהָם אֹהַבְךָ שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ לּוֹ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה · זֶרַע יִצְחָק יְחִידוֹ שֶׁנֶּעֱקַד עַל גַּב הַמִּזְבֵּחַ עֲדַת יַעֲקֹב בִּנְךָ בְּכוֹרֶךָ שֶׁמֵּאַהֲבָתְךָ שֶׁאָהַבְתָּ אוֹתוֹ וּמִשִּׂמְחָתְךָ שֶׁשָּׂמַחְתָּ בּוֹ קָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל וִישֻׁרוּן :

לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיָּבִים לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְשַׁבֵּחֲךָ וּלְפָאֶרְךָ וּלְבָרֵךְ וּלְקַדֵּשׁ וְלָתֵת שֶׁבַח וְהוֹדָיָה לִשְׁמֶךָ · אַשְׁרֵינוּ מַה טּוֹב חֶלְקֵנוּ וּמַה נָּעִים גּוֹרָלֵנוּ וּמַה יָּפָה יְרֻשָּׁתֵנוּ · אַשְׁרֵינוּ שֶׁאֲנַחְנוּ מַשְׁכִּימִים וּמַעֲרִיבִים עֶרֶב וָבֹקֶר וְאוֹמְרִים פַּעֲמַיִם בְּכָל יוֹם :

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ יְהֹוָה · אֶחָד :

בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד :

אַתָּה הוּא עַד שֶׁלֹּא נִבְרָא הָעוֹלָם אַתָּה הוּא מִשֶּׁנִּבְרָא הָעוֹלָם אַתָּה הוּא בָּעוֹלָם הַזֶּה וְאַתָּה הוּא לָעוֹלָם הַבָּא קַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ עַל מַקְדִּישֵׁי שְׁמֶךָ וְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בְּעוֹלָמֶךָ וּבִישׁוּעָתְךָ תָּרִים וְתַגְבִּיהַּ קַרְנֵנוּ : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בָּרַבִּים :

אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ וּבִשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם הָעֶלְיוֹנִים · אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין אֱלֹהִים · קַבֵּץ קֹוֶיךָ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ · יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל בָּאֵי עוֹלָם כִּי אַתָּה הוּא הָאֱלֹהִים לְבַדְּךָ לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ · אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וּמִי בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ בָּעֶלְיוֹנִים אוֹ בַתַּחְתּוֹנִים שֶׁיֹּאמַר לְךָ מַה תַּעֲשֶׂה · אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם עֲשֵׂה עִמָּנוּ חֶסֶד בַּעֲבוּר שִׁמְךָ הַגָּדוֹל שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ וְקַיֶּם לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מַה שֶּׁכָּתוּב בָּעֵת הַהִיא אָבִיא אֶתְכֶם וּבָעֵת קַבְּצִי אֶתְכֶם כִּי אֶתֵּן אֶתְכֶם לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה בְּכֹל עַמֵּי הָאָרֶץ בְּשׁוּבִי אֶת שְׁבוּתֵיכֶם לְעֵינֵיכֶם אָמַר יְיָ :

וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר : וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם : וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם : בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ־מַיִם וְלֹא יָמֻתוּ אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת לְהַקְטִיר אִשֶּׁה לַיהֹוָה : וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמֻתוּ וְהָיְתָה לָהֶם חָק־עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם :

וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר : צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ : וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהֹוָה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד : אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם : וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִת הַהִין : עֹלַת תָּמִיד הָעֲשֻׂיָה בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהֹוָה : וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיהֹוָה : וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהֹוָה :

וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְהֹוָה וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב :

אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קַיָּם · כַּאֲשֶׁר צִוִּיתָ אוֹתָם עַל יַד מֹשֶׁה נְבִיאֶךָ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ :

וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ סַמִּים נָטָף · וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה סַמִּים וּלְבֹנָה זַכָּה בַּד בְּבַד יִהְיֶה : וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ מְמֻלָּח טָהוֹר קֹדֶשׁ : וְשָׁחַקְתָּ מִמֶּנָּה הָדֵק וְנָתַתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם : וְנֶאֱמַר וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת סַמִּים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהֵיטִיבוֹ אֶת־הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה : וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן אֶת־הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם יַקְטִירֶנָּה קְטֹרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יְהֹוָה לְדֹרֹתֵיכֶם :

תָּנוּ רַבָּנָן פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת כֵּיצַד · שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וּשְׁמוֹנָה מָנִים הָיוּ בָהּ · שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וַחֲמִשָּׁה כְּמִנְיַן יְמוֹת הַחַמָּה · מָנֶה לְכָל יוֹם פְּרַס בְּשַׁחֲרִית וּפְרַס בֵּין הָעַרְבָּיִם · וּשְׁלֹשָׁה מָנִים יְתֵרִים שֶׁמֵּהֶם מַכְנִיס כֹּהֵן גָּדוֹל מְלֹא חָפְנָיו בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים · וּמַחֲזִירָם לְמַכְתֶּשֶׁת בְּעֶרֶב יוֹם

הַכִּפּוּרִים · וְשׁוֹחֵק יָפֶה יָפֶה כְּדֵי שֶׁתְּהֵא דַקָּה מִן הַדַּקָּה · וְאַחַד עָשָׂר סַמָּנִים הָיוּ בָהּ · וְאֵלּוּ הֵן הַצֳּרִי וְהַצִּפֹּרֶן הַחֶלְבְּנָה וְהַלְּבוֹנָה מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה · מוֹר וּקְצִיעָה שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה · הַקֹּשְׁטְ שְׁנֵים עָשָׂר וְקִלּוּפָה שְׁלשָׁה וְקִנָּמוֹן תִּשְׁעָה בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין · יֵין קַפְרִיסִין סְאִין תְּלָתָא וְקַבִּין תְּלָתָא וְאִם לֹא מָצָא יֵין קַפְרִיסִין מֵבִיא חֲמַר חִוַּרְיָן עַתִּיק מֶלַח סְדוֹמִית רֹבַע הַקָּב מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל שֶׁהוּא · רַבִּי נָתָן הַבַּבְלִי אוֹמֵר אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל שֶׁהוּא וְאִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ וְאִם חִסֵּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה :

רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר הַצֳּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה לָמָּה הִיא בָאָה כְּדֵי לְיַפּוֹת בָּהּ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה · יֵין קַפְרִיסִין לָמָּה הוּא בָא כְּדֵי לִשְׁרוֹת בּוֹ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עַזָּה וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בַּמִּקְדָּשׁ מִפְּנֵי הַכָּבוֹד :

תַּנְיָא רַבִּי נָתָן אוֹמֵר כְּשֶׁהוּא שׁוֹחֵק אוֹמֵר הָדֵק הֵיטֵב הֵיטֵב הָדֵק מִפְּנֵי שֶׁהַקּוֹל יָפֶה לַבְּשָׂמִים · פִּטְּמָהּ לַחֲצָאִין כְּשֵׁרָה לִשְׁלִישׁ וְלִרְבִיעַ לֹא שָׁמַעְנוּ · אָמַר רַבִּי יְהוּדָה זֶה הַכְּלָל אִם כְּמִדָּתָהּ כְּשֵׁרָה לַחֲצָאִין וְאִם חִסֵּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה :

תָּנְיָא בַּר קַפָּרָא אוֹמֵר אַחַת לְשִׁשִּׁים אוֹ לְשִׁבְעִים שָׁנָה הָיְתָה בָאָה שֶׁל שִׁירַיִם לַחֲצָאִין · וְעוֹד תָּנֵי בַר קַפָּרָא אִלּוּ הָיָה נוֹתֵן בָּהּ קוֹרְטוֹב שֶׁל דְּבַשׁ אֵין אָדָם יָכוֹל לַעֲמוֹד מִפְּנֵי רֵיחָהּ וְלָמָּה אֵין מְעָרְבִין בָּהּ דְּבַשׁ מִפְּנֵי שֶׁהַתּוֹרָה אָמְרָה כִּי כָל שְׂאֹר וְכָל דְּבַשׁ לֹא תַקְטִירוּ מִמֶּנּוּ אִשֶּׁה לַיְיָ :

ג״פ יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה : ג״פ יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ :
ג״פ יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ : אַתָּה סֵתֶר לִי מִצַּר תִּצְּרֵנִי רָנֵּי פַלֵּט תְּסוֹבְבֵנִי סֶלָה :
וְעָרְבָה לַיְיָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָיִם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת :

אַבַּיֵי הֲוָה מְסַדֵּר סֵדֶר הַמַּעֲרָכָה מִשְּׁמָא דִגְמָרָא וְאַלִּבָּא דְאַבָּא שָׁאוּל מַעֲרָכָה גְדוֹלָה קוֹדֶמֶת לְמַעֲרָכָה שְׁנִיָּה שֶׁל קְטוֹרֶת · וּמַעֲרָכָה שְׁנִיָּה שֶׁל קְטוֹרֶת קוֹדֶמֶת לְסִדּוּר שְׁנֵי גִזְרֵי עֵצִים וְסִדּוּר שְׁנֵי גִזְרֵי עֵצִים קוֹדֵם לְדִשּׁוּן מִזְבֵּחַ הַפְּנִימִי וְדִשּׁוּן מִזְבֵּחַ הַפְּנִימִי קוֹדֵם לַהֲטָבַת חָמֵשׁ נֵרוֹת וַהֲטָבַת חָמֵשׁ נֵרוֹת קוֹדֶמֶת לְדַם הַתָּמִיד וְדַם הַתָּמִיד קוֹדֵם לַהֲטָבַת שְׁתֵּי נֵרוֹת וַהֲטָבַת שְׁתֵּי נֵרוֹת קוֹדֶמֶת לִקְטוֹרֶת וּקְטוֹרֶת קוֹדֶמֶת לְאֵבָרִים וְאֵבָרִים לְמִנְחָה וּמִנְחָה לַחֲבִתִּין וַחֲבִתִּין לִנְסָכִין וּנְסָכִין לְמוּסָפִין וּמוּסָפִין לְבָזִיכִין וּבָזִיכִין קוֹדְמִין לְתָמִיד שֶׁל בֵּין הָעַרְבַּיִם שֶׁנֶּאֱמַר וְעָרַךְ עָלֶיהָ הָעֹלָה וְהִקְטִיר עָלֶיהָ חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים עָלֶיהָ הַשְׁלֵם כָּל הַקָּרְבָּנוֹת כֻּלָּם :

תפלת ר׳ נחוניא בן הקנה ויש בה מ״ב תיבות כנגד שם של מ״ב אותיות ויש ז׳ שמות כל שם בן ו״ו תיבות :

אָנָּא בְּכֹחַ גְּדֻלַּת יְמִינְךָ תַּתִּיר צְרוּרָה : קַבֵּל רִנַּת עַמְּךָ שַׂגְּבֵנוּ טַהֲרֵנוּ נוֹרָא : נָא גִבּוֹר דּוֹרְשֵׁי יִחוּדְךָ כְּבָבַת שָׁמְרֵם : בָּרְכֵם טַהֲרֵם רַחֲמֵם צִדְקָתְךָ תָּמִיד גָּמְלֵם : חֲסִין קָדוֹשׁ בְּרוֹב טוּבְךָ נַהֵל עֲדָתֶךָ : יָחִיד גֵּאֶה לְעַמְּךָ פְּנֵה · זוֹכְרֵי קְדֻשָּׁתֶךָ : שַׁוְעָתֵנוּ קַבֵּל וּשְׁמַע צַעֲקָתֵנוּ יוֹדֵעַ תַּעֲלֻמוֹת : בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד :

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ : עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ :

לר״ח וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם : וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד : וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה : וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה : וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיהוָה עַל עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ :

אֵיזֶהוּ מְקוֹמָן שֶׁל זְבָחִים קָדְשֵׁי קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן פַּר וְשָׂעִיר שֶׁל יוֹם הַכִּפּוּרִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל בֵּין הַבַּדִּים וְעַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת: שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבַּח הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב: פָּרִים הַנִּשְׂרָפִים וּשְׂעִירִים הַנִּשְׂרָפִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת׃ שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבַּח הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב אֵלּוּ וָאֵלּוּ נִשְׂרָפִין בְּבֵית הַדָּשֶׁן: חַטֹּאת הַצִּבּוּר וְהַיָּחִיד אֵלּוּ הֵן חַטֹּאת הַצִּבּוּר שְׂעִירֵי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים וְשֶׁל מוֹעֲדוֹת שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן אַרְבַּע מַתָּנוֹת עַל אַרְבַּע קְרָנוֹת: כֵּיצַד עָלָה בַכֶּבֶשׁ וּפָנָה לַסּוֹבֵב וּבָא לוֹ לְקֶרֶן דְּרוֹמִית מִזְרָחִית מִזְרָחִית צְפוֹנִית׃ צְפוֹנִית מַעֲרָבִית׃ מַעֲרָבִית דְּרוֹמִית׃ שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד דְּרוֹמִי׃ וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת:

הָעוֹלָה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָהּ בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָהּ בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָהּ טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע וּטְעוּנָה הַפְשֵׁט וְנִתּוּחַ וְכָלִיל לָאִשִּׁים:

זִבְחֵי שַׁלְמֵי צִבּוּר וַאֲשָׁמוֹת׃ אֵלּוּ הֵן אֲשָׁמוֹת אֲשַׁם גְּזֵלוֹת אֲשַׁם מְעִילוֹת אֲשַׁם שִׁפְחָה חֲרוּפָה אֲשַׁם נָזִיר אֲשַׁם מְצוֹרָע אָשָׁם תָּלוּי׃ שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן׃ וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע׃ וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת:

הַתּוֹדָה וְאֵיל נָזִיר קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע׃ וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת: הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם:

שְׁלָמִים קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה׃ וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע׃ וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד: הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם:

הַבְּכוֹר וְהַמַּעֲשֵׂר וְהַפֶּסַח קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן מַתָּנָה אֶחָת וּבִלְבָד שֶׁיִּתֵּן כְּנֶגֶד הַיְסוֹד׃ שִׁנָּה בַאֲכִילָתָן הַבְּכוֹר נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים וְהַמַּעֲשֵׂר לְכָל אָדָם׃ וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר בְּכָל מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד: הַפֶּסַח אֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא בַלַּיְלָה וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא עַד חֲצוֹת וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא לִמְנוּיָו וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא צָלִי:

רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר בִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת הַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת: מִקַּל וָחֹמֶר וּמִגְּזֵרָה שָׁוָה׃ מִבִּנְיַן אָב מִכָּתוּב אֶחָד׃ וּמִבִּנְיַן אָב מִשְּׁנֵי כְתוּבִים׃ מִכְּלָל וּפְרָט וּמִפְּרָט וּכְלָל׃ כְּלָל וּפְרָט וּכְלָל אִי אַתָּה דָן אֶלָּא כְּעֵין הַפְּרָט׃ מִכְּלָל שֶׁהוּא צָרִיךְ לִפְרָט׃ וּמִפְּרָט שֶׁהוּא צָרִיךְ לִכְלָל: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא מִן הַכְּלָל לְלַמֵּד לֹא לְלַמֵּד עַל עַצְמוֹ יָצָא אֶלָּא לְלַמֵּד עַל הַכְּלָל כֻּלּוֹ יָצָא: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טוֹעַן אֶחָד שֶׁהוּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וְלֹא לְהַחֲמִיר: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טוֹעַן אַחֵר שֶׁלֹּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וּלְהַחֲמִיר: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִדּוֹן בַּדָּבָר הֶחָדָשׁ אִי אַתָּה יָכוֹל לְהַחֲזִירוֹ לִכְלָלוֹ עַד שֶׁיַּחֲזִירֶנּוּ הַכָּתוּב לִכְלָלוֹ בְּפֵרוּשׁ׃ דָּבָר הַלָּמֵד מֵעִנְיָנוֹ׃ וְדָבָר הַלָּמֵד מִסּוֹפוֹ׃ וְכֵן שְׁנֵי כְתוּבִים הַמַּכְחִישִׁים זֶה אֶת זֶה עַד שֶׁיָּבֹא הַכָּתוּב הַשְּׁלִישִׁי וְיַכְרִיעַ בֵּינֵיהֶם:

יהי רצון מלפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות:

מִזְמוֹר שִׁיר חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד: אֲרוֹמִמְךָ יְיָ כִּי דִלִּיתָנִי וְלֹא שִׂמַּחְתָּ אֹיְבַי לִי: יְיָ אֱלֹהָי שִׁוַּעְתִּי אֵלֶיךָ וַתִּרְפָּאֵנִי: יְיָ הֶעֱלִיתָ מִן שְׁאוֹל נַפְשִׁי חִיִּיתַנִי מִיָּרְדִי בוֹר: זַמְּרוּ לַייָ חֲסִידָיו וְהוֹדוּ לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ. כִּי רֶגַע בְּאַפּוֹ חַיִּים בִּרְצוֹנוֹ בָּעֶרֶב יָלִין בֶּכִי וְלַבֹּקֶר רִנָּה: וַאֲנִי אָמַרְתִּי בְשַׁלְוִי בַּל

אָמּוֹט לְעוֹלָם: יְיָ בִּרְצוֹנְךָ הֶעֱמַדְתָּה לְהַרְרִי עֹז הִסְתַּרְתָּ פָנֶיךָ הָיִיתִי נִבְהָל: אֵלֶיךָ יְיָ אֶקְרָא וְאֶל אֲדֹנָי אֶתְחַנָּן: מַה בֶּצַע בְּדָמִי בְּרִדְתִּי אֶל שָׁחַת הֲיוֹדְךָ עָפָר הֲיַגִּיד אֲמִתֶּךָ: שְׁמַע יְיָ וְחָנֵּנִי יְיָ הֱיֵה עֹזֵר לִי: הָפַכְתָּ מִסְפְּדִי לְמָחוֹל לִי פִּתַּחְתָּ שַׂקִּי וַתְּאַזְּרֵנִי שִׂמְחָה: לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם יְיָ אֱלֹהַי לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ:

הֲרֵינִי מְזַמֵּן אֶת פִּי לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל וּלְשַׁבֵּחַ אֶת בּוֹרְאִי לְשֵׁם יִחוּד קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּיהּ עַל יְדֵי הַהוּא טָמִיר וְנֶעְלָם בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל:

בָּרוּךְ שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם · בָּרוּךְ הוּא · בָּרוּךְ עֹשֶׂה בְרֵאשִׁית · בָּרוּךְ אוֹמֵר וְעֹשֶׂה · בָּרוּךְ גּוֹזֵר וּמְקַיֵּם · בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הָאָרֶץ · בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת · בָּרוּךְ מְשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב לִירֵאָיו · בָּרוּךְ חַי לָעַד וְקַיָּם לָנֶצַח · בָּרוּךְ פּוֹדֶה וּמַצִּיל בָּרוּךְ שְׁמוֹ · בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הָאֵל הָאָב הָרַחֲמָן הַמְהֻלָּל בְּפִי עַמּוֹ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר בִּלְשׁוֹן חֲסִידָיו וַעֲבָדָיו וּבְשִׁירֵי דָוִד עַבְדֶּךָ · נְהַלֶּלְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בִּשְׁבָחוֹת וּבִזְמִרוֹת נְגַדֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וְנַזְכִּיר שִׁמְךָ וְנַמְלִיכְךָ מַלְכֵּנוּ אֱלֹהֵינוּ · יָחִיד חֵי הָעוֹלָמִים מֶלֶךְ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר עֲדֵי עַד שְׁמוֹ הַגָּדוֹל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת:

הוֹדוּ לַייָ קִרְאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו: שִׁירוּ לוֹ זַמְּרוּ לוֹ שִׂיחוּ בְּכָל נִפְלְאֹתָיו: הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ יִשְׂמַח לֵב מְבַקְשֵׁי יְיָ: דִּרְשׁוּ יְיָ וְעֻזּוֹ בַּקְּשׁוּ פָנָיו תָּמִיד: זִכְרוּ נִפְלְאֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה מֹפְתָיו וּמִשְׁפְּטֵי פִיהוּ: זֶרַע יִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִירָיו: הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּכָל הָאָרֶץ מִשְׁפָּטָיו: זִכְרוּ לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר: אֲשֶׁר כָּרַת אֶת אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִצְחָק: וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם: לֵאמֹר לְךָ אֶתֵּן אֶרֶץ כְּנָעַן חֶבֶל נַחֲלַתְכֶם: בִּהְיוֹתְכֶם מְתֵי מִסְפָּר כִּמְעַט וְגָרִים בָּהּ: וַיִּתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל גּוֹי וּמִמַּמְלָכָה אֶל עַם אַחֵר: לֹא הִנִּיחַ לְאִישׁ לְעָשְׁקָם וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים: אַל תִּגְּעוּ בִּמְשִׁיחָי וּבִנְבִיאַי אַל תָּרֵעוּ: שִׁירוּ לַייָ כָּל הָאָרֶץ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם אֶל יוֹם יְשׁוּעָתוֹ: סַפְּרוּ בַגּוֹיִם אֶת כְּבוֹדוֹ בְּכָל הָעַמִּים נִפְלְאֹתָיו: כִּי גָדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְנוֹרָא הוּא עַל כָּל אֱלֹהִים: כִּי כָּל אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים כאן צריך להפסיק וַייָ שָׁמַיִם עָשָׂה: הוֹד וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְחֶדְוָה בִּמְקֹמוֹ: הָבוּ לַייָ מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ לַייָ כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַייָ כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ מִנְחָה וּבֹאוּ לְפָנָיו הִשְׁתַּחֲווּ לַייָ בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ: חִילוּ מִלְּפָנָיו כָּל הָאָרֶץ אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ: יִרְעַם הַיָּם וּמְלוֹאוֹ יַעֲלֹץ הַשָּׂדֶה וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ: אָז יְרַנְּנוּ עֲצֵי הַיָּעַר מִלִּפְנֵי יְיָ כִּי בָא לִשְׁפּוֹט אֶת הָאָרֶץ: הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְאִמְרוּ הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְקַבְּצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ מִן הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעֹלָם וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַייָ: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: אַתָּה יְיָ לֹא תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנִּי חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנִי: זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: תְּנוּ עֹז לֵאלֹהִים עַל יִשְׂרָאֵל גַּאֲוָתוֹ וְעֻזּוֹ בַּשְּׁחָקִים: נוֹרָא אֱלֹהִים מִמִּקְדָּשֶׁיךָ אֵל יִשְׂרָאֵל הוּא נֹתֵן עֹז וְתַעֲצֻמוֹת לָעָם בָּרוּךְ אֱלֹהִים: אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: הִנָּשֵׂא שֹׁפֵט הָאָרֶץ הָשֵׁב גְּמוּל עַל גֵּאִים: לַייָ הַיְשׁוּעָה עַל עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ סֶּלָה: יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ: הוֹשִׁיעָה אֶת עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד הָעוֹלָם: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַייָ עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ: הַרְאֵנוּ יְיָ חַסְדֶּךָ וְיֶשְׁעֲךָ תִּתֶּן לָנוּ: קוּמָה עֶזְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן חַסְדֶּךָ: אָנֹכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ

מצרים

מִצְרָיִם הַרְחֶב פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו: וַאֲנִי בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ אָשִׁירָה לַייָ כִּי גָמַל עָלָי:

לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד: הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ: יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר וְלַיְלָה לְּלַיְלָה יְחַוֶּה דָּעַת: אֵין אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם: בְּכָל הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם אֹהֶל בָּהֶם: וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח: מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם מוֹצָאוֹ וּתְקוּפָתוֹ עַל קְצוֹתָם וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ: תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת יְיָ נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי: פִּקּוּדֵי יְיָ יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי לֵב מִצְוַת יְיָ בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם: יִרְאַת יְיָ טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד מִשְׁפְּטֵי יְיָ אֱמֶת צָדְקוּ יַחְדָּו: הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים: גַּם עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב: שְׁגִיאוֹת מִי יָבִין מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי: גַּם מִזֵּדִים חֲשֹׂךְ עַבְדֶּךָ אַל יִמְשְׁלוּ בִי אָז אֵיתָם וְנִקֵּיתִי מִפֶּשַׁע רָב: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי:

לְדָוִד בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת טַעְמוֹ לִפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ וַיְגָרְשֵׁהוּ וַיֵּלַךְ: אֲבָרְכָה אֶת יְיָ בְּכָל עֵת תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי: בַּייָ תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי יִשְׁמְעוּ עֲנָוִים וְיִשְׂמָחוּ: גַּדְּלוּ לַייָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו: דָּרַשְׁתִּי אֶת יְיָ וְעָנָנִי וּמִכָּל מְגוּרוֹתַי הִצִּילָנִי: הִבִּיטוּ אֵלָיו וְנָהָרוּ וּפְנֵיהֶם אַל יֶחְפָּרוּ: זֶה עָנִי קָרָא וַייָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָיו הוֹשִׁיעוֹ: חֹנֶה מַלְאַךְ יְיָ סָבִיב לִירֵאָיו וַיְחַלְּצֵם: טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי טוֹב יְיָ אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר יֶחֱסֶה בּוֹ: יְראוּ אֶת יְיָ קְדֹשָׁיו כִּי אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו: כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ וְדֹרְשֵׁי יְיָ לֹא יַחְסְרוּ כָל טוֹב: לְכוּ בָנִים שִׁמְעוּ לִי יִרְאַת יְיָ אֲלַמֶּדְכֶם: מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים אֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב: נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה: סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ: עֵינֵי יְיָ אֶל צַדִּיקִים וְאָזְנָיו אֶל שַׁוְעָתָם: פְּנֵי יְיָ בְּעֹשֵׂי רָע לְהַכְרִית מֵאֶרֶץ זִכְרָם: צָעֲקוּ וַייָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָם הִצִּילָם: קָרוֹב יְיָ לְנִשְׁבְּרֵי לֵב וְאֶת דַּכְּאֵי רוּחַ יוֹשִׁיעַ: רַבּוֹת רָעוֹת צַדִּיק וּמִכֻּלָּם יַצִּילֶנּוּ יְיָ: שֹׁמֵר כָּל עַצְמוֹתָיו אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נִשְׁבָּרָה: תְּמוֹתֵת רָשָׁע רָעָה וְשֹׂנְאֵי צַדִּיק יֶאְשָׁמוּ: פּוֹדֶה יְיָ נֶפֶשׁ עֲבָדָיו וְלֹא יֶאְשְׁמוּ כָּל הַחֹסִים בּוֹ:

תְּפִלָּה לְמֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲדֹנָי מָעוֹן אַתָּה הָיִיתָ לָּנוּ בְּדֹר וָדֹר: בְּטֶרֶם הָרִים יֻלָּדוּ וַתְּחוֹלֵל אֶרֶץ וְתֵבֵל וּמֵעוֹלָם עַד עוֹלָם אַתָּה אֵל: תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד דַּכָּא וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי אָדָם: כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר וְאַשְׁמוּרָה בַלָּיְלָה: זְרַמְתָּם שֵׁנָה יִהְיוּ בַּבֹּקֶר כֶּחָצִיר יַחֲלֹף: בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף לָעֶרֶב יְמוֹלֵל וְיָבֵשׁ: כִּי כָלִינוּ בְאַפֶּךָ וּבַחֲמָתְךָ נִבְהָלְנוּ: שַׁתָּה עֲוֹנֹתֵינוּ לְנֶגְדֶּךָ עֲלֻמֵנוּ לִמְאוֹר פָּנֶיךָ: כִּי כָל יָמֵינוּ פָּנוּ בְעֶבְרָתֶךָ כִּלִּינוּ שָׁנֵינוּ כְמוֹ הֶגֶה: יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן כִּי גָז חִישׁ וַנָּעֻפָה: מִי יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ וּכְיִרְאָתְךָ עֶבְרָתֶךָ: לִמְנוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע וְנָבִא לְבַב חָכְמָה: שׁוּבָה יְיָ עַד מָתָי וְהִנָּחֵם עַל עֲבָדֶיךָ: שַׂבְּעֵנוּ בַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וּנְרַנְּנָה וְנִשְׂמְחָה בְּכָל יָמֵינוּ: שַׂמְּחֵנוּ כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ שְׁנוֹת רָאִינוּ רָעָה: יֵרָאֶה אֶל עֲבָדֶיךָ פָעֳלֶךָ וַהֲדָרְךָ עַל בְּנֵיהֶם: וִיהִי נֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ:

יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן: אֹמַר לַייָ מַחְסִי וּמְצוּדָתִי אֱלֹהַי אֶבְטַח בּוֹ: כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ מִדֶּבֶר הַוּוֹת: בְּאֶבְרָתוֹ יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת כְּנָפָיו תֶּחְסֶה צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ: לֹא תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם: מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם: יִפֹּל מִצִּדְּךָ אֶלֶף וּרְבָבָה מִימִינֶךָ אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ: רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה: כִּי אַתָּה יְיָ מַחְסִי עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ: לֹא תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ: כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָּךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ: עַל כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ פֶּן תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ: עַל שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין: כִּי בִי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי יָדַע שְׁמִי: יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה אֲחַלְּצֵהוּ וַאֲכַבְּדֵהוּ: אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי: ארך ימים וגו׳

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ: שֶׁעֹמְדִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ: הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב יְיָ זַמְּרוּ לִשְׁמוֹ כִּי נָעִים: כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי גָדוֹל יְיָ וַאֲדֹנֵינוּ מִכָּל אֱלֹהִים: כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ יְיָ עָשָׂה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ בַּיַּמִּים וְכָל תְּהֹמוֹת: מַעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה מוֹצֵא רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו: שֶׁהִכָּה בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה: שָׁלַח אוֹתֹת וּמֹפְתִים בְּתוֹכֵכִי מִצְרָיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל עֲבָדָיו: שֶׁהִכָּה גּוֹיִם רַבִּים וְהָרַג מְלָכִים עֲצוּמִים: לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן וּלְכֹל מַמְלְכוֹת כְּנָעַן: וְנָתַן אַרְצָם נַחֲלָה נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר: כִּי יָדִין יְיָ עַמּוֹ וְעַל עֲבָדָיו יִתְנֶחָם: עֲצַבֵּי הַגּוֹיִם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יַאֲזִינוּ אַף אֵין יֶשׁ רוּחַ בְּפִיהֶם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם: בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּרְכוּ אֶת יְיָ בֵּית אַהֲרֹן בָּרְכוּ אֶת יְיָ: בֵּית הַלֵּוִי בָּרְכוּ אֶת יְיָ יִרְאֵי יְיָ בָּרְכוּ אֶת יְיָ: בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ:

הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הוֹדוּ לֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הוֹדוּ לַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְעֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם בִּתְבוּנָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְרֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אֶת הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אֶת הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת בַּלָּיְלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְגֹזֵר יַם סוּף לִגְזָרִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם סוּף כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: נֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּייָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: הוֹדוּ לַייָ בְּכִנּוֹר בְּנֵבֶל עָשׂוֹר זַמְּרוּ לוֹ: שִׁירוּ לוֹ שִׁיר חָדָשׁ הֵיטִיבוּ נַגֵּן בִּתְרוּעָה: כִּי יָשָׁר דְּבַר יְיָ וְכָל מַעֲשֵׂהוּ בֶּאֱמוּנָה: אֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט חֶסֶד יְיָ מָלְאָה הָאָרֶץ: בִּדְבַר יְיָ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם: כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם נֹתֵן בְּאוֹצָרוֹת תְּהוֹמוֹת: יִירְאוּ מֵייָ כָּל הָאָרֶץ מִמֶּנּוּ יָגוּרוּ כָּל יֹשְׁבֵי תֵבֵל: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: אַשְׁרֵי הַגּוֹי אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהָיו הָעָם בָּחַר לְנַחֲלָה לוֹ: מִשָּׁמַיִם הִבִּיט יְיָ רָאָה אֶת כָּל בְּנֵי הָאָדָם: מִמְּכוֹן שִׁבְתּוֹ הִשְׁגִּיחַ אֶל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם הַמֵּבִין אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם: אֵין הַמֶּלֶךְ נוֹשָׁע בְּרָב חָיִל גִּבּוֹר לֹא יִנָּצֵל בְּרָב כֹּחַ: שֶׁקֶר הַסּוּס לִתְשׁוּעָה וּבְרֹב חֵילוֹ לֹא יְמַלֵּט: הִנֵּה עֵין יְיָ אֶל יְרֵאָיו לַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: לְהַצִּיל מִמָּוֶת נַפְשָׁם וּלְחַיּוֹתָם בָּרָעָב: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַייָ עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ:

מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת: טוֹב לְהֹדוֹת לַייָ וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן: לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: עֲלֵי עָשׂוֹר וַעֲלֵי נָבֶל עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר: כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְיָ בְּפָעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן: מַה גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ: אִישׁ בַּעַר לֹא יֵדָע וּכְסִיל לֹא יָבִין אֶת זֹאת: בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי עַד: וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְיָ: כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יְיָ כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ יִתְפָּרְדוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן: וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן: וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי: צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה: שְׁתוּלִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ: עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ: לְהַגִּיד כִּי יָשָׁר יְיָ צוּרִי וְלֹא עַוְלָתָה בּוֹ:

יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז מֵעוֹלָם אָתָּה: נָשְׂאוּ נְהָרוֹת יְיָ נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם: מִקֹּלוֹת מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי יָם אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְיָ: עֵדֹתֶיךָ נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נַאֲוָה קֹדֶשׁ יְיָ לְאֹרֶךְ יָמִים:

יְהִי כְבוֹד יְיָ לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר: יְיָ בַּשָּׁמַיִם הֵכִין כִּסְאוֹ וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ: יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: יְיָ מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד אָבְדוּ גוֹיִם מֵאַרְצוֹ: יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב אִישׁ וַעֲצַת יְיָ הִיא תָקוּם: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: כִּי בָחַר יְיָ בְּצִיּוֹן אִוָּהּ לְמוֹשָׁב לוֹ: כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי לֹא יִטֹּשׁ יְיָ עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:

אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו: תְּהִלָּה לְדָוִד אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: בְּכָל יוֹם אֲבָרְכֶךָּ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר: דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ: הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדִבְרֵי נִפְלְאוֹתֶיךָ אָשִׂיחָה: וֶעֱזוּז נוֹרְאוֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ וּגְדֻלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה: זֵכֶר רַב טוּבְךָ יַבִּיעוּ וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ: חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל חָסֶד: טוֹב יְיָ לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו: יוֹדוּךָ יְיָ כָּל מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה: כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ: לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר וָדֹר: סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל הַכְּפוּפִים: עֵינֵי כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן לָהֶם אֶת אָכְלָם בְּעִתּוֹ: פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן: צַדִּיק יְיָ בְּכָל דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל מַעֲשָׂיו: קָרוֹב יְיָ לְכָל קֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת: רְצוֹן יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם: שׁוֹמֵר יְיָ אֶת כָּל אֹהֲבָיו וְאֵת כָּל הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד: תְּהִלַּת יְיָ יְדַבֶּר פִּי וִיבָרֵךְ כָּל בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ: אֲהַלְלָה יְיָ בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי: אַל תִּבְטְחוּ בִנְדִיבִים בְּבֶן אָדָם שֶׁאֵין לוֹ תְשׁוּעָה: תֵּצֵא רוּחוֹ יָשֻׁב לְאַדְמָתוֹ בַּיּוֹם הַהוּא אָבְדוּ עֶשְׁתֹּנֹתָיו: אַשְׁרֵי שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שִׂבְרוֹ עַל יְיָ אֱלֹהָיו: עֹשֶׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם הַשֹּׁמֵר אֱמֶת לְעוֹלָם: עֹשֶׂה מִשְׁפָּט לַעֲשׁוּקִים נֹתֵן לֶחֶם לָרְעֵבִים יְיָ מַתִּיר אֲסוּרִים: יְיָ פֹּקֵחַ עִוְרִים יְיָ זֹקֵף כְּפוּפִים יְיָ אֹהֵב צַדִּיקִים: יְיָ שֹׁמֵר אֶת גֵּרִים יָתוֹם וְאַלְמָנָה יְעוֹדֵד וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים יְעַוֵּת: יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב זַמְּרָה אֱלֹהֵינוּ כִּי נָעִים נָאוָה תְהִלָּה: בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם יְיָ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס: הָרוֹפֵא לִשְׁבוּרֵי לֵב וּמְחַבֵּשׁ לְעַצְּבוֹתָם: מוֹנֶה מִסְפָּר לַכּוֹכָבִים לְכֻלָּם שֵׁמוֹת יִקְרָא: גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב כֹּחַ לִתְבוּנָתוֹ אֵין מִסְפָּר: מְעוֹדֵד עֲנָוִים יְיָ מַשְׁפִּיל רְשָׁעִים עֲדֵי אָרֶץ: עֱנוּ לַיְיָ בְּתוֹדָה זַמְּרוּ לֵאלֹהֵינוּ בְכִנּוֹר: הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם בְּעָבִים הַמֵּכִין לָאָרֶץ מָטָר הַמַּצְמִיחַ הָרִים חָצִיר: נוֹתֵן לִבְהֵמָה לַחְמָהּ לִבְנֵי עֹרֵב אֲשֶׁר יִקְרָאוּ: לֹא בִגְבוּרַת הַסּוּס יֶחְפָּץ לֹא בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶה: רוֹצֶה יְיָ אֶת יְרֵאָיו אֶת הַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: שַׁבְּחִי יְרוּשָׁלַיִם אֶת יְיָ הַלְלִי אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן: כִּי חִזַּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיִךְ בֵּרַךְ בָּנַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ: הַשָּׂם גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ: הַשֹּׁלֵחַ אִמְרָתוֹ אָרֶץ עַד מְהֵרָה

יָרוּץ דְּבָרוֹ: הַנֹּתֵן שֶׁלֶג כַּצָּמֶר כְּפוֹר כָּאֵפֶר יְפַזֵּר: מַשְׁלִיךְ קַרְחוֹ כְפִתִּים לִפְנֵי קָרָתוֹ מִי יַעֲמֹד: יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיַמְסֵם יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ מָיִם: מַגִּיד דְּבָרָיו לְיַעֲקֹב חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל: לֹא עָשָׂה כֵן לְכָל גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בַּל יְדָעוּם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת יְיָ מִן הַשָּׁמַיִם הַלְלוּהוּ בַּמְּרוֹמִים: הַלְלוּהוּ כָל מַלְאָכָיו הַלְלוּהוּ כָּל צְבָאָיו: הַלְלוּהוּ שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ הַלְלוּהוּ כָּל כּוֹכְבֵי אוֹר: הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמָיִם וְהַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל הַשָּׁמָיִם: יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי הוּא צִוָּה וְנִבְרָאוּ: וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם חָק נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר: הַלְלוּ אֶת יְיָ מִן הָאָרֶץ תַּנִּינִים וְכָל תְּהוֹמוֹת: אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג וְקִיטוֹר רוּחַ סְעָרָה עֹשָׂה דְבָרוֹ: הֶהָרִים וְכָל גְּבָעוֹת עֵץ פְּרִי וְכָל אֲרָזִים: הַחַיָּה וְכָל בְּהֵמָה רֶמֶשׂ וְצִפּוֹר כָּנָף: מַלְכֵי אֶרֶץ וְכָל לְאֻמִּים שָׂרִים וְכָל שֹׁפְטֵי אָרֶץ: בַּחוּרִים וְגַם בְּתוּלוֹת זְקֵנִים עִם נְעָרִים: יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם: וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ שִׁירוּ לַייָ שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ בִּקְהַל חֲסִידִים: יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו בְּנֵי צִיּוֹן יָגִילוּ בְמַלְכָּם: יְהַלְלוּ שְׁמוֹ בְמָחוֹל בְּתֹף וְכִנּוֹר יְזַמְּרוּ לוֹ: כִּי רוֹצֶה יְיָ בְּעַמּוֹ יְפָאֵר עֲנָוִים בִּישׁוּעָה: יַעְלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד יְרַנְּנוּ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם: רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם: לַעֲשׂוֹת נְקָמָה בַּגּוֹיִם תּוֹכֵחוֹת בַּלְאֻמִּים: לֶאְסֹר מַלְכֵיהֶם בְּזִקִּים וְנִכְבְּדֵיהֶם בְּכַבְלֵי בַרְזֶל: לַעֲשׂוֹת בָּהֶם מִשְׁפָּט כָּתוּב הָדָר הוּא לְכָל חֲסִידָיו הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֵל בְּקָדְשׁוֹ הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ: הַלְלוּהוּ בִגְבוּרֹתָיו הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ: הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר: הַלְלוּהוּ בְתֹף וּמָחוֹל הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעוּגָב: הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי שָׁמַע הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה: כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּיָהּ: כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ:

בָּרוּךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן: בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ: וּבָרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת כָּל הָאָרֶץ אָמֵן וְאָמֵן:

וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יְיָ לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם: לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: וְהָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ וְאַתָּה מוֹשֵׁל בַּכֹּל וּבְיָדְךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה וּבְיָדְךָ לְגַדֵּל וּלְחַזֵּק לַכֹּל: וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ וּמְהַלְלִים לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ: אַתָּה הוּא יְיָ לְבַדֶּךָ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל צְבָאָם הָאָרֶץ וְכָל אֲשֶׁר עָלֶיהָ הַיַּמִּים וְכָל אֲשֶׁר בָּהֶם וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת כֻּלָּם וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים: אַתָּה הוּא יְיָ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בְּאַבְרָם וְהוֹצֵאתוֹ מֵאוּר כַּשְׂדִּים וְשַׂמְתָּ שְּׁמוֹ אַבְרָהָם: וּמָצָאתָ אֶת לְבָבוֹ נֶאֱמָן לְפָנֶיךָ וְכָרוֹת עִמּוֹ הַבְּרִית לָתֵת אֶת אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַחִתִּי הָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַיְבוּסִי וְהַגִּרְגָּשִׁי לָתֵת לְזַרְעוֹ וַתָּקֶם אֶת דְּבָרֶיךָ כִּי צַדִּיק אָתָּה: וַתֵּרֶא אֶת עֳנִי אֲבֹתֵינוּ בְּמִצְרָיִם וְאֶת זַעֲקָתָם שָׁמַעְתָּ עַל יַם סוּף: וַתִּתֵּן אֹתֹת וּמֹפְתִים בְּפַרְעֹה וּבְכָל עֲבָדָיו וּבְכָל עַם אַרְצוֹ כִּי יָדַעְתָּ כִּי הֵזִידוּ עֲלֵיהֶם וַתַּעַשׂ לְךָ שֵׁם כְּהַיּוֹם הַזֶּה: וְהַיָּם בָּקַעְתָּ לִפְנֵיהֶם וַיַּעַבְרוּ בְתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה וְאֶת רֹדְפֵיהֶם הִשְׁלַכְתָּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ אֶבֶן בְּמַיִם עַזִּים:

וַיּוֹשַׁע יְהוָֹה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־שְׂפַת הַיָּם: וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָֹה בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת־יְהוָֹה וַיַּאֲמִינוּ בַּיהוָֹה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ:

אָז יָשִׁיר־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָֹה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַיהוָֹה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ: יְהוָֹה אִישׁ מִלְחָמָה יְהוָֹה שְׁמוֹ: מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם־סוּף: תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ־אָבֶן: יְמִינְךָ יְהוָֹה נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ יְהוָֹה תִּרְעַץ אוֹיֵב: וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ: וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ־נֵד

נזלים

נֹזְלִים קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב־יָם: אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי
תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי: נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָלֲלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים: מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָה
מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה־פֶלֶא: נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ: נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם־
זוּ גָּאָלְתָּ נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל־נְוֵה קָדְשֶׁךָ: שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת: אָז נִבְהֲלוּ
אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן: תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל
זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהוָה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ קָנִיתָ: תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ
מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְהוָה מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ: יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְהוָה יִמְלֹךְ לְעָלַם
וָעֶד: יְהוָה מַלְכוּתֵהּ קָאֵם לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא: כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו בַּיָּם
וַיָּשֶׁב יְהוָה עֲלֵהֶם אֶת־מֵי הַיָּם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם: כִּי לַיהוָה הַמְּלוּכָה וּמוֹשֵׁל
בַּגּוֹיִם: וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיהוָה הַמְּלוּכָה: וְהָיָה יְהוָה
לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

נִשְׁמַת כָּל חַי תְּבָרֵךְ אֶת שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְרוּחַ כָּל בָּשָׂר תְּפָאֵר וּתְרוֹמֵם זִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ
תָּמִיד · מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם אַתָּה אֵל · וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ ·
פּוֹדֶה וּמַצִּיל וּמְפַרְנֵס וּמְרַחֵם בְּכָל עֵת צָרָה וְצוּקָה · אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה:
אֱלֹהֵי הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים · אֱלוֹהַּ כָּל בְּרִיּוֹת · אֲדוֹן כָּל תּוֹלָדוֹת · הַמְּהֻלָּל בְּרוֹב
הַתִּשְׁבָּחוֹת · הַמְנַהֵג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד · וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים · וַיְיָ לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן ·
הַמְעוֹרֵר יְשֵׁנִים וְהַמֵּקִיץ נִרְדָּמִים · וְהַמֵּשִׂיחַ אִלְּמִים · וְהַמַּתִּיר אֲסוּרִים · וְהַסּוֹמֵךְ
נוֹפְלִים וְהַזּוֹקֵף כְּפוּפִים · לְךָ לְבַדְּךָ אֲנַחְנוּ מוֹדִים · אִלּוּ פִינוּ מָלֵא שִׁירָה כַּיָּם וּלְשׁוֹנֵנוּ
רִנָּה כַּהֲמוֹן גַּלָּיו · וְשִׂפְתוֹתֵינוּ שֶׁבַח כְּמֶרְחֲבֵי רָקִיעַ · וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת כַּשֶּׁמֶשׁ
וְכַיָּרֵחַ · וְיָדֵינוּ פְרוּשׂוֹת כְּנִשְׁרֵי שָׁמָיִם · וְרַגְלֵינוּ קַלּוֹת כָּאַיָּלוֹת · אֵין אֲנַחְנוּ מַסְפִּיקִים
לְהוֹדוֹת לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וּלְבָרֵךְ אֶת שְׁמֶךָ עַל אַחַת מֵאָלֶף אֶלֶף אַלְפֵי
אֲלָפִים וְרִבֵּי רְבָבוֹת פְּעָמִים הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשִׂיתָ עִם אֲבוֹתֵינוּ וְעִמָּנוּ: מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ
יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ · בְּרָעָב זַנְתָּנוּ · וּבְשָׂבָע כִּלְכַּלְתָּנוּ · מֵחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ ·
וּמִדֶּבֶר מִלַּטְתָּנוּ · וּמֵחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים דִּלִּיתָנוּ: עַד הֵנָּה עֲזָרוּנוּ רַחֲמֶיךָ · וְלֹא
עֲזָבוּנוּ חֲסָדֶיךָ · וְאַל תִּטְּשֵׁנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לָנֶצַח: עַל כֵּן אֵבָרִים שֶׁפִּלַּגְתָּ בָּנוּ · וְרוּחַ
וּנְשָׁמָה שֶׁנָּפַחְתָּ בְּאַפֵּינוּ · וְלָשׁוֹן אֲשֶׁר שַׂמְתָּ בְּפִינוּ · הֵן הֵם יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ
וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ · כִּי כָל פֶּה לְךָ יוֹדֶה · וְכָל
לָשׁוֹן לְךָ תִשָּׁבַע · וְכָל בֶּרֶךְ לְךָ תִכְרַע · וְכָל קוֹמָה לְפָנֶיךָ תִשְׁתַּחֲוֶה · וְכָל לְבָבוֹת יִירָאוּךָ ·
וְכָל קֶרֶב וּכְלָיוֹת יְזַמְּרוּ לִשְׁמֶךָ · כַּדָּבָר שֶׁכָּתוּב כָּל עַצְמוֹתַי תֹּאמַרְנָה יְיָ מִי כָמוֹךָ · מַצִּיל
עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגֹּזְלוֹ · מִי יִדְמֶה לָּךְ וּמִי יִשְׁוֶה לָּךְ וּמִי יַעֲרָךְ לָךְ · הָאֵל
הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן קוֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: נְהַלֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וּנְבָרֵךְ
אֶת שֵׁם קָדְשֶׁךָ · כָּאָמוּר לְדָוִד בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ וְכָל קְרָבַי אֶת שֵׁם קָדְשׁוֹ:

הָאֵל בְּתַעֲצֻמוֹת עֻזֶּךָ · הַגָּדוֹל בִּכְבוֹד שְׁמֶךָ · הַגִּבּוֹר לָנֶצַח וְהַנּוֹרָא בְּנוֹרְאוֹתֶיךָ ·
הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא:

שׁוֹכֵן עַד מָרוֹם וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ · וְכָתוּב רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּייָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה:
בְּפִי יְשָׁרִים תִּתְהַלָּל · וּבְדִבְרֵי צַדִּיקִים תִּתְבָּרַךְ · וּבִלְשׁוֹן חֲסִידִים תִּתְרוֹמָם ·
וּבְקֶרֶב קְדוֹשִׁים תִּתְקַדָּשׁ:

וּבְמַקְהֲלוֹת רִבְבוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יִתְפָּאַר שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר שֶׁכֵּן חוֹבַת כָּל הַיְצוּרִים ׃ לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבֵּחַ לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדֵּר לְבָרֵךְ לְעַלֵּה וּלְקַלֵּס עַל כָּל דִּבְרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבְּחוֹת דָּוִד בֶּן יִשַׁי עַבְדְּךָ מְשִׁיחֶךָ ׃

יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ כִּי לְךָ נָאֶה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שִׁיר וּשְׁבָחָה הַלֵּל וְזִמְרָה עֹז וּמֶמְשָׁלָה נֶצַח גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת ׃ בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל בַּתִּשְׁבָּחוֹת אֵל הַהוֹדָאוֹת אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה מֶלֶךְ אֵל חֵי הָעוֹלָמִים ׃ ח״ק

חזן בָּרְכוּ אֶת יְיָ הַמְבֹרָךְ ׃

ק״ח בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד ׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת הַכֹּל ׃

הַכֹּל יוֹדוּךָ וְהַכֹּל יְשַׁבְּחוּךָ ׃ וְהַכֹּל יֹאמְרוּ אֵין קָדוֹשׁ כַּייָ ׃ הַכֹּל יְרוֹמְמוּךָ סֶּלָה יוֹצֵר הַכֹּל ׃ הָאֵל הַפּוֹתֵחַ בְּכָל יוֹם דַּלְתוֹת שַׁעֲרֵי מִזְרָח ׃ וּבוֹקֵעַ חַלּוֹנֵי רָקִיעַ ׃ מוֹצִיא חַמָּה מִמְּקוֹמָהּ וּלְבָנָה מִמְּכוֹן שִׁבְתָּהּ ׃ וּמֵאִיר לָעוֹלָם כֻּלּוֹ וּלְיוֹשְׁבָיו שֶׁבָּרָא בְּמִדַּת רַחֲמִים ׃ הַמֵּאִיר לָאָרֶץ וְלַדָּרִים עָלֶיהָ בְּרַחֲמִים ׃ וּבְטוּבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית ׃ הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמָם לְבַדּוֹ מֵאָז ׃ הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפֹאָר וְהַמִּתְנַשֵּׂא מִימוֹת עוֹלָם ׃ אֱלֹהֵי עוֹלָם בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים רַחֵם עָלֵינוּ ׃ אֲדוֹן עֻזֵּנוּ צוּר מִשְׂגַּבֵּנוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ מִשְׂגָּב בַּעֲדֵנוּ ׃ אֵין כְּעֶרְכֶּךָ וְאֵין זוּלָתֶךָ ׃ אֶפֶס בִּלְתֶּךָ וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ ׃ אֵין כְּעֶרְכְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה ׃ וְאֵין זוּלָתְךָ מַלְכֵּנוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא ׃ אֶפֶס בִּלְתְּךָ גּוֹאֲלֵנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ ׃ וְאֵין דּוֹמֶה לְּךָ מוֹשִׁיעֵנוּ לִתְחִיַּת הַמֵּתִים ׃

אֵל אָדוֹן עַל כָּל הַמַּעֲשִׂים ׃ בָּרוּךְ וּמְבֹרָךְ בְּפִי כָּל נְשָׁמָה ׃ גָּדְלוֹ וְטוּבוֹ מָלֵא עוֹלָם ׃ דַּעַת וּתְבוּנָה סוֹבְבִים אֹתוֹ ׃ הַמִּתְגָּאֶה עַל חַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ ׃ וְנֶהְדָּר בְּכָבוֹד עַל הַמֶּרְכָּבָה ׃ זְכוּת וּמִישׁוֹר לִפְנֵי כִסְאוֹ ׃ חֶסֶד וְרַחֲמִים לִפְנֵי כְבוֹדוֹ ׃ טוֹבִים מְאוֹרוֹת שֶׁבָּרָא אֱלֹהֵינוּ ׃ יְצָרָם בְּדַעַת בְּבִינָה וּבְהַשְׂכֵּל ׃ כֹּחַ וּגְבוּרָה נָתַן בָּהֶם ׃ לִהְיוֹת מוֹשְׁלִים בְּקֶרֶב תֵּבֵל ׃ מְלֵאִים זִיו וּמְפִיקִים נֹגַהּ ׃ נָאֶה זִיוָם בְּכָל הָעוֹלָם ׃ שְׂמֵחִים בְּצֵאתָם וְשָׂשִׂים בְּבוֹאָם ׃ עֹשִׂים בְּאֵימָה רְצוֹן קוֹנָם ׃ פְּאֵר וְכָבוֹד נוֹתְנִים לִשְׁמוֹ ׃ צָהֳלָה וְרִנָּה לְזֵכֶר מַלְכוּתוֹ ׃ קָרָא לַשֶּׁמֶשׁ וַיִּזְרַח אוֹר ׃ רָאָה וְהִתְקִין צוּרַת הַלְּבָנָה ׃ שֶׁבַח נוֹתְנִים לוֹ כָּל צְבָא מָרוֹם ׃ תִּפְאֶרֶת וּגְדֻלָּה שְׂרָפִים וְאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ ׃

לָאֵל אֲשֶׁר שָׁבַת מִכָּל הַמַּעֲשִׂים ׃ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי הִתְעַלָּה וְיָשַׁב עַל כִּסֵּא כְבוֹדוֹ ׃ תִּפְאֶרֶת עָטָה לְיוֹם הַמְּנוּחָה עֹנֶג קָרָא לְיוֹם הַשַּׁבָּת ׃ זֶה שֶׁבַח שֶׁל יוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבּוֹ שָׁבַת אֵל מִכָּל מְלַאכְתּוֹ ׃ וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי מְשַׁבֵּחַ וְאוֹמֵר מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת טוֹב לְהוֹדוֹת לַייָ ׃ לְפִיכָךְ יְפָאֲרוּ וִיבָרְכוּ לָאֵל כָּל יְצוּרָיו ׃ שֶׁבַח יְקָר וּגְדֻלָּה יִתְּנוּ לָאֵל מֶלֶךְ יוֹצֵר כֹּל הַמַּנְחִיל מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ בְּיוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ ׃ שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִתְקַדַּשׁ ׃ וְזִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ יִתְפָּאַר ׃ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת ׃ תִּתְבָּרַךְ מוֹשִׁיעֵנוּ עַל שֶׁבַח מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְעַל מְאוֹרֵי אוֹר שֶׁעָשִׂיתָ יְפָאֲרוּךָ סֶּלָה ׃

תִּתְבָּרַךְ צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְגֹאֲלֵנוּ בּוֹרֵא קְדוֹשִׁים ׃ יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ יוֹצֵר מְשָׁרְתִים וַאֲשֶׁר מְשָׁרְתָיו כֻּלָּם עוֹמְדִים בְּרוּם עוֹלָם וּמַשְׁמִיעִים בְּיִרְאָה יַחַד בְּקוֹל דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם ׃ כֻּלָּם אֲהוּבִים כֻּלָּם בְּרוּרִים כֻּלָּם גִּבּוֹרִים וְכֻלָּם עֹשִׂים בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה רְצוֹן קוֹנָם ׃ וְכֻלָּם פּוֹתְחִים אֶת פִּיהֶם בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה בְּשִׁירָה וּבְזִמְרָה וּמְבָרְכִים וּמְשַׁבְּחִים וּמְפָאֲרִים וּמַעֲרִיצִים וּמַקְדִּישִׁים וּמַמְלִיכִים ׃ אֶת שֵׁם הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא ׃ וְכֻלָּם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם זֶה מִזֶּה ׃ וְנוֹתְנִים רְשׁוּת זֶה לָזֶה לְהַקְדִּישׁ לְיוֹצְרָם בְּנַחַת רוּחַ בְּשָׂפָה בְרוּרָה וּבִנְעִימָה קְדֻשָּׁה כֻּלָּם כְּאֶחָד עוֹנִים וְאוֹמְרִים בְּיִרְאָה ׃

קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ ׃

וְהָאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּֽדֶשׁ בְּרַֽעַשׁ גָּדוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים:
בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:

לְאֵל בָּרוּךְ נְעִימוֹת יִתֵּֽנוּ · לְמֶֽלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם זְמִרוֹת יֹאמֵֽרוּ וְתִשְׁבָּחוֹת יַשְׁמִֽיעוּ · כִּי הוּא לְבַדּוֹ פּוֹעֵל גְּבוּרוֹת עֹשֶׂה חֲדָשׁוֹת · בַּֽעַל מִלְחָמוֹת · זוֹרֵֽעַ צְדָקוֹת מַצְמִֽיחַ יְשׁוּעוֹת · בּוֹרֵא רְפוּאוֹת · נוֹרָא תְהִלּוֹת · אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת · הַמְחַדֵּשׁ בְּטוּבוֹ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: כָּאָמוּר לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אוֹר חָדָשׁ עַל צִיּוֹן תָּאִיר וְנִזְכֶּה כֻלָּֽנוּ מְהֵרָה לְאוֹרוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ יוֹצֵר הַמְּאוֹרוֹת:

אַהֲבָה רַבָּה אֲהַבְתָּֽנוּ יְיָ אֱלֹהֵֽינוּ חֶמְלָה גְדוֹלָה וִיתֵרָה חָמַֽלְתָּ עָלֵֽינוּ: אָבִֽינוּ מַלְכֵּֽנוּ בַּעֲבוּר אֲבוֹתֵֽינוּ שֶׁבָּטְחוּ בְךָ וַתְּלַמְּדֵם חֻקֵּי חַיִּים כֵּן תְּחָנֵּֽנוּ וּתְלַמְּדֵֽנוּ: אָבִֽינוּ הָאָב הָרַחֲמָן הַמְרַחֵם רַחֵם עָלֵֽינוּ וְתֵן בְּלִבֵּֽנוּ לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל לִשְׁמֹֽעַ לִלְמוֹד וּלְלַמֵּד לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם אֶת כָּל דִּבְרֵי תַלְמוּד תּוֹרָתֶֽךָ בְּאַהֲבָה: וְהָאֵר עֵינֵֽינוּ בְּתוֹרָתֶֽךָ וְדַבֵּק לִבֵּֽנוּ בְּמִצְוֹתֶֽיךָ וְיַחֵד לְבָבֵֽנוּ לְאַהֲבָה וּלְיִרְאָה אֶת שְׁמֶֽךָ וְלֹא נֵבוֹשׁ לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא בָּטָֽחְנוּ נָגִֽילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתֶֽךָ: וַהֲבִיאֵֽנוּ לְשָׁלוֹם מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָֽרֶץ · וְתוֹלִיכֵֽנוּ קוֹמְמִיּוּת לְאַרְצֵֽנוּ · כִּי אֵל פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת אָֽתָּה וּבָֽנוּ בָחַֽרְתָּ מִכָּל עַם וְלָשׁוֹן · וְקֵרַבְתָּֽנוּ לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶֽלָה בֶּאֱמֶת לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְיַחֶדְךָ בְּאַהֲבָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה:

יחיד אומר אֵל מֶֽלֶךְ נֶאֱמָן

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה ׀ אֶחָד:

בלחש בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל־לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֺתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ: וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה אַף־יְהוָה בָּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהוָה נֹתֵן לָכֶם: וְשַׂמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ:

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֺת יְהוָה וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא־תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל־מִצְוֺתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם:

אֱמֶת וְיַצִּיב וְנָכוֹן וְקַיָּם וְיָשָׁר וְנֶאֱמָן וְאָהוּב וְחָבִיב וְנֶחְמָד וְנָעִים וְנוֹרָא וְאַדִּיר וּמְתֻקָּן וּמְקֻבָּל וְטוֹב וְיָפֶה הַדָּבָר הַזֶּה עָלֵֽינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: אֱמֶת אֱלֹהֵי עוֹלָם מַלְכֵּֽנוּ צוּר יַעֲקֹב מָגֵן יִשְׁעֵֽנוּ · לְדֹר וָדֹר הוּא קַיָּם וּשְׁמוֹ קַיָּם וְכִסְאוֹ נָכוֹן וּמַלְכוּתוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לָעַד קַיֶּֽמֶת: וּדְבָרָיו חָיִים וְקַיָּמִים נֶאֱמָנִים

ונחמדים

וְנֶחֱמָדִים לָעַד ינשק הציצית ויסירם וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים עַל אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ עַל בָּנֵינוּ וְעַל דּוֹרוֹתֵינוּ וְעַל כָּל דּוֹרוֹת זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ׃

עַל הָרִאשׁוֹנִים וְעַל הָאַחֲרוֹנִים דָּבָר טוֹב וְקַיָּם לְעוֹלָם וָעֶד אֱמֶת וֶאֱמוּנָה חוֹק וְלֹא יַעֲבֹר׃ אֱמֶת שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מַלְכֵּנוּ מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ גֹּאֲלֵנוּ גֹּאֵל אֲבוֹתֵינוּ יוֹצְרֵנוּ צוּר יְשׁוּעָתֵנוּ פּוֹדֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ מֵעוֹלָם שְׁמֶךָ אֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ׃

עֶזְרַת אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם מָגֵן וּמוֹשִׁיעַ לִבְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם בְּכָל דּוֹר וָדוֹר׃ בְּרוּם עוֹלָם מוֹשָׁבֶךָ וּמִשְׁפָּטֶיךָ וְצִדְקָתְךָ עַד אַפְסֵי אָרֶץ׃ אַשְׁרֵי אִישׁ שֶׁיִּשְׁמַע לְמִצְוֹתֶיךָ וְתוֹרָתְךָ וּדְבָרְךָ יָשִׂים עַל לִבּוֹ׃ אֱמֶת אַתָּה הוּא אָדוֹן לְעַמֶּךָ וּמֶלֶךְ גִּבּוֹר לָרִיב רִיבָם׃ אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ׃ מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ ׳ כָּל בְּכוֹרֵיהֶם הָרַגְתָּ וּבְכוֹרְךָ גָּאָלְתָּ וְיַם סוּף בָּקַעְתָּ וְזֵדִים טִבַּעְתָּ וִידִידִים הֶעֱבַרְתָּ וַיְכַסּוּ מַיִם צָרֵיהֶם אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר׃ עַל זֹאת שִׁבְּחוּ אֲהוּבִים וְרוֹמְמוּ אֵל וְנָתְנוּ יְדִידִים זְמִרוֹת שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְמֶלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם׃ רָם וְנִשָּׂא גָּדוֹל וְנוֹרָא מַשְׁפִּיל גֵּאִים וּמַגְבִּיהַּ שְׁפָלִים מוֹצִיא אֲסִירִים וּפוֹדֶה עֲנָוִים וְעוֹזֵר דַּלִּים וְעוֹנֶה לְעַמּוֹ בְּעֵת שַׁוְּעָם אֵלָיו׃ תְּהִלּוֹת לְאֵל עֶלְיוֹן בָּרוּךְ הוּא וּמְבֹרָךְ ׳ מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם׃ מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם יְיָ מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא׃

שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְּחוּ גְאוּלִים לְשִׁמְךָ עַל שְׂפַת הַיָּם יַחַד כֻּלָּם הוֹדוּ וְהִמְלִיכוּ וְאָמְרוּ ׳ יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד׃

צוּר יִשְׂרָאֵל קוּמָה בְּעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל וּפְדֵה כִנְאֻמֶךָ יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל ׳ גֹּאֲלֵנוּ יְיָ צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גָּאַל יִשְׂרָאֵל׃

צריך לסמוך גאולה לתפלה ולא יפסיק אפי׳ בעניית אמן׃

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה׃

בש״ת זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים׃

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם׃

אַתָּה גִבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ׃

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם׃

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר ׳ מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה׃

בש״ת מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים׃

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים׃

בחזרת הש״ץ אומרים זה׃

נְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בָּעוֹלָם כְּשֵׁם שֶׁמַּקְדִּישִׁים אוֹתוֹ בִּשְׁמֵי מָרוֹם ׳ כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר׃ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ׃ אָז בְּקוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל אַדִּיר וְחָזָק מַשְׁמִיעִים קוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ׃ בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ׃ מִמְּקוֹמְךָ מַלְכֵּנוּ תוֹפִיעַ וְתִמְלוֹךְ עָלֵינוּ כִּי מְחַכִּים אֲנַחְנוּ לָךְ מָתַי תִּמְלוֹךְ בְּצִיּוֹן בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד תִּשְׁכּוֹן׃ תִּתְגַּדַּל וְתִתְקַדַּשׁ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ לְדוֹר וָדוֹר וּלְנֵצַח נְצָחִים׃ וְעֵינֵינוּ תִרְאֶינָה מַלְכוּתֶךָ כַּדָּבָר הָאָמוּר בְּשִׁירֵי עֻזֶּךָ עַל יְדֵי דָוִד מְשִׁיחַ צִדְקֶךָ׃ יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ׃

חזן לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד · כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל (בש"ת הַמֶּלֶךְ) הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: (בש"ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ):

יִשְׂמַח מֹשֶׁה בְּמַתְּנַת חֶלְקוֹ · כִּי עֶבֶד נֶאֱמָן קָרָאתָ לוֹ · כְּלִיל תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשׁוֹ נָתַתָּ (לוֹ) בְּעָמְדוֹ לְפָנֶיךָ עַל הַר סִינָי · וּשְׁנֵי לוּחוֹת אֲבָנִים הוֹרִיד בְּיָדוֹ · וְכָתוּב בָּהֶם שְׁמִירַת שַׁבָּת וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:

וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם: בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִיא לְעֹלָם כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְיָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ:

וְלֹא נְתַתּוֹ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא הִנְחַלְתּוֹ מַלְכֵּנוּ לְעוֹבְדֵי פְסִילִים · וְגַם בִּמְנוּחָתוֹ לֹא יִשְׁכְּנוּ עֲרֵלִים · כִּי לְיִשְׂרָאֵל עַמְּךָ נְתַתּוֹ בְּאַהֲבָה לְזֶרַע יַעֲקֹב אֲשֶׁר בָּם בָּחָרְתָּ · עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ · וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ · זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ וְיָנוּחוּ בוֹ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם וְהָשֵׁב אֶת הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל: וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

בשבת ראש חודש אומרים זה:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ · יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ · וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ · וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ · לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה: זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה · וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה · וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים · וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ · אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת · עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם · הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

מודים דרבנן

מודים אנחנו לך שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי כל בשר יוצרנו יוצר בראשית ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש על שהחייתנו וקיימתנו כן תחיינו ותקיימנו ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך לשמור חקיך ולעשות רצונך ולעבדך בלבב שלם על שאנחנו מודים לך · ברוך אל ההודאות:

בשבת חנוכה אומרים זה:

עַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:

בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנָאִי וּבָנָיו כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת אַנְטִיוֹכוֹס עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ · וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת

צרתם

צַרְתָּם רַבְתָּ אֶת רִיבָם דַּנְתָּ אֶת דִּינָם נָקַמְתָּ אֶת נִקְמָתָם מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה וְאַחַר כֵּן בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וּפִנּוּ אֶת הֵיכָלֶךָ וְטִהֲרוּ אֶת מִקְדָּשֶׁךָ וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל:

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

בש"ת וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת · הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

לש"ץ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בָּרְכֵנוּ בַבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ · הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁךָ כָּאָמוּר: יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ · בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ: בכפר בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

בש"ת בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם:

אֱלֹהַי נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי וְכֹל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ · עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ · עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ · עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ · לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי: עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות: וערבה ליי מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות:

סדר הלל

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לִקְרוֹא אֶת הַהַלֵּל:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: מִי כַּייָ אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת: הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: מְקִימִי מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן: לְהוֹשִׁיבִי עִם נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ: מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ:

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז: הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו: הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מַה לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב: הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ מָיִם:

בשבת חנוכה אומרים לא לנו

לֹא לָנוּ יְיָ לֹא לָנוּ כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל חַסְדְּךָ עַל אֲמִתֶּךָ: לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה נָא אֱלֹהֵיהֶם: וֵאלֹהֵינוּ בַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ עָשָׂה: עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ אַף לָהֶם וְלֹא יְרִיחוּן: יְדֵיהֶם

ולא

וְלֹא יְמִישׁוּן רַגְלֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּכוּ לֹא יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם: יִשְׂרָאֵל בְּטַח בַּיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: יִרְאֵי יְיָ בִּטְחוּ בַיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: ע״כ

יְיָ זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת בֵּית אַהֲרֹן: יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְיָ הַקְּטַנִּים עִם הַגְּדֹלִים: יֹסֵף יְיָ עֲלֵיכֶם עֲלֵיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם: בְּרוּכִים אַתֶּם לַייָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַייָ וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם: לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּ יָהּ וְלֹא כָּל יֹרְדֵי דוּמָה: וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

בשבת חנוכה אומרים אהבתי

אָהַבְתִּי כִּי יִשְׁמַע יְיָ אֶת קוֹלִי תַּחֲנוּנָי: כִּי הִטָּה אָזְנוֹ לִי וּבְיָמַי אֶקְרָא: אֲפָפוּנִי חֶבְלֵי מָוֶת וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא: וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא אָנָּה יְיָ מַלְּטָה נַפְשִׁי: חַנּוּן יְיָ וְצַדִּיק וֵאלֹהֵינוּ מְרַחֵם: שֹׁמֵר פְּתָאִים יְיָ דַּלֹּתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ: שׁוּבִי נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי כִּי יְיָ גָּמַל עָלָיְכִי: כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת אֶת עֵינִי מִן דִּמְעָה אֶת רַגְלִי מִדֶּחִי: אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְיָ בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים: הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד: אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי כָּל הָאָדָם כֹּזֵב: ע״כ

מָה אָשִׁיב לַייָ כָּל תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי: כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַייָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: יָקָר בְּעֵינֵי יְיָ הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו: אָנָּה יְיָ כִּי אֲנִי עַבְדֶּךָ אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן אֲמָתֶךָ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי: לְךָ אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַייָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: בְּחַצְרוֹת בֵּית יְיָ בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּ אֶת יְיָ כָּל גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל הָאֻמִּים: כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת יְיָ לְעוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב   כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל   כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמְרוּ נָא בֵית אַהֲרֹן   כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמְרוּ נָא יִרְאֵי יְיָ   כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

מִן הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ: יְיָ לִי לֹא אִירָא מַה יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם: יְיָ לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי: טוֹב לַחֲסוֹת בַּייָ מִבְּטֹחַ בָּאָדָם: טוֹב לַחֲסוֹת בַּייָ מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים: כָּל גּוֹיִם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי גַם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי כִדְבֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: דָּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַייָ עֲזָרָנִי: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה: קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל: יְמִין יְיָ רוֹמֵמָה יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל: לֹא אָמוּת כִּי אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ: יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי: פִּתְחוּ לִי שַׁעֲרֵי צֶדֶק אָבֹא בָם אוֹדֶה יָהּ: זֶה הַשַּׁעַר לַייָ צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ: אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה: אודך אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה: אבן מֵאֵת יְיָ הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ: מאת זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְיָ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ: זה

אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא: אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא:
אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא: אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא:

בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְיָ בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְיָ: ברוך אֵל יְיָ וַיָּאֶר לָנוּ אִסְרוּ חַג בַּעֲבֹתִים עַד קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ: אל אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ: אלי הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הודו

יְהַלְלוּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ (עַל) כָּל מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ צַדִּיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנֶךָ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ כִּי לְךָ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשִׁמְךָ נָאֶה לְזַמֵּר כִּי מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה אֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת: קדיש שלם

אין כמוך באלהים אדני ואין כמעשיך: מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור: יי מלך יי מלך יי ימלוך לעולם ועד: יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום:

אב הרחמים היטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלים: כי בך לבד בטחנו מלך אל רם ונשא אדון עולמים: ומוציאין ס"ת ואומרים ויהי בנסוע

ויהי בנסע הארן ויאמר משה קומה יי ויפצו איביך וינסו משנאיך מפניך: כי מציון תצא תורה ודבר יי מירושלים: ברוך שנתן תורה לעמו ישראל בקדשתו:

בריך שמה דמרא עלמא · בריך כתרך ואתרך · יהא רעותך עם עמך ישראל לעלם · ופורקן ימינך אחזי לעמך בבית מקדשך · ולאמטויי לנא מטוב נהורך · ולקבל צלותנא ברחמין · יהא רעוא קדמך דתוריך לן חיין בטיבותא ולהוי אנא פקידא בגו צדיקיא למרחם עלי ולמנטר יתי וית כל די לי ודי לעמך ישראל · אנת הוא זן לכלא ומפרנס לכלא אנת הוא שליט על כלא · אנת הוא דשליט על מלכיא · ומלכותא דילך היא · אנא עבדא דקודשא בריך הוא דסגידנא קמה ומקמא דיקר אוריתה בכל עדן ועדן · לא על אנש רחיצנא ולא על בר אלהין סמיכנא אלא באלהא דשמיא · דהוא אלהא קשוט · ואוריתה קשוט · ונביאוהי קשוט · ומסגא למעבד טבון וקשוט · בה אנא רחיץ · ולשמה קדישא יקירא אנא אמר תושבחן יהא רעוא קדמך דתפתח לבי באוריתא ותשלים משאלין דלבי ולבא דכל עמך ישראל לטב ולחיין ולשלם אמן:

חו"ק שמע ישראל יי אלהינו יי אחד:

חו"ק אחד אלהינו גדול אדונינו קדוש שמו:

חזן גדלו ליי אתי ונרוממה שמו יחדו:

לך יי הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ: לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש: רוממו יי אלהינו והשתחוו להדם רגליו קדוש הוא: רוממו יי אלהינו והשתחוו להר קדשו כי קדוש יי אלהינו:

על הכל יתגדל ויתקדש וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא שמו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא: בעולמות שברא העולם הזה והעולם הבא כרצונו וכרצון יראיו וכרצון כל בית ישראל: צור העולמים אדון כל הבריות אלוה כל הנפשות: היושב במרחבי מרום השוכן בשמי שמי קדם: קדשתו על החיות וקדשתו על כסא הכבוד: ובכן יתקדש שמך בנו יי אלהינו לעיני כל חי · ונאמר לפניו שיר חדש ככתוב · שירו לאלהים זמרו שמו סלו לרוכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו: ונראהו עין בעין בשובו אל נוהו ככתוב: כי עין בעין יראו בשוב יי ציון: ונאמר ונגלה כבוד יי וראו כל בשר יחדו כי פי יי דבר:

אב הרחמים הוא ירחם עם עמוסים ויזכור ברית איתנים ויציל נפשותינו מן השעות הרעות ויגער ביצר הרע מן הנשואים ויחון אותנו לפליטת עולמים · וימלא משאלותינו במדה טובה ישועה ורחמים:

כשמגביהין הספר תורה אומרים זה:

וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל על פי יי ביד משה: עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאשר: דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום: ארך ימים בימינה בשמאולה עשר וכבוד: יי חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר:

יקום פורקן מן שמיא · חנא וחסדא ורחמי וחיי אריכי ומזוני רויחי · וסיעתא דשמיא ובריות גופא ונהורא מעליא · זרעא חיא וקימא · זרעא די לא יפסוק ודי לא יבטול מפתגמי אוריתא: למרנן ורבנן חבורתא קדישתא · די בארעא דישראל ודי בבבל לרישי כלי ולרישי גלותא ולרישי מתיבתא ולדייני די בבא: לכל

תלמידיהון ולכל תלמידי תלמידיהון ולכל מאן דעסקין באוריתא · מלכא דעלמא יברך יתהון יפיש חייהון ויסגא יומיהון ויתן ארכה לשניהון ויתפרקון וישתזבון מן כל עקא ומן כל מרעין בישין · מרן די בשמיא יהא בסעדהון כל זמן ועדן ונאמר אמן :

יקום פורקן מן שמיא חנא וחסדא ורחמי וחיי אריכי ומזוני רויחי וסיעתא דשמיא ובריות גופא ונהורא מעליא · זרעא חיא וקימא · זרעא די לא יפסוק ודי לא יבטול מפתגמי אוריתא : לכל קהלא קדישא הדין רברביא עם זעריא טפלא ונשיא · מלכא דעלמא יברך יתכון יפיש חייכון ויסגא יומיכון ויתן ארכה לשניכון ותתפרקון ותשתזבון מן כל עקא ומן כל מרעין בישין · מרן די בשמיא יהא בסעדכון כל זמן ועדן ונאמר אמן :

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב · הוא יברך את כל הקהל הקדוש הזה עם כל קהלות הקדש · הם ונשיהם ובניהם ובנותיהם וכל אשר להם · ומי שמיחדים בתי כנסיות לתפלה · ומי שבאים בתוכם להתפלל · ומי שנותנים נר למאור ויין לקדוש ולהבדלה ופת לאורחים וצדקה לעניים · וכל מי שעוסקים בצרכי צבור באמונה · הקדוש ברוך הוא ישלם שכרם ויסיר מהם כל מחלה וירפא לכל גופם ויסלח לכל עונם · וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם עם כל ישראל אחיהם ונאמר אמן :

תפלה בעד שלום הקיסר יר״ה

הנותן תשועה למלכים וממשלה לנסיכים מלכותו מלכות כל עולמים הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה הוא יברך וישמר וינצור ויעזור וירומם ויגדל וינשא למעלה את אדונינו הקיסר **אלכסנדר ניקאלאיעוויטש** ירום הודו עם אשתו הקיסרית הכבודה **מאריא אלכסנדראוונא** ובנו יורש עצר **אלכסנדר אלכסנדראוויטש** ואת רעיתו הגבירה **מאריא טעאדאראוונא** ואת כל בית מלכנו הרם יר״ה · מלך מלכי המלכים ברחמיו יחייהו וישמרהו ומכל צרה ויגון ונזק יצילהו וידבר עמים תחת רגליו ויפיל שונאיו לפניו ובכל אשר יפנה יצליח · מלך מלכי המלכים ברחמיו יתן בלבו ובלב כל יועציו ושריו רחמנות לעשות טובות עמנו ועם כל ישראל · בימיו ובימינו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח ובא לציון גואל וכן יהי רצון ונאמר אמן :

כשמברכין החודש יש נוהגין לומר זה

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתחדש עלינו את החדש הזה לטובה ולברכה · ותתן לנו חיים ארוכים · חיים של שלום · חיים של טובה · חיים של ברכה · חיים של פרנסה · חיים של חלוץ עצמות · חיים שיש בהם יראת שמים ויראת חטא · חיים שאין בהם בושה וכלמה · חיים של עושר וכבוד · חיים שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמים · חיים שימלאו משאלות לבנו לטובה אמן סלה :

נכון לידע המולד בשעה שמברכין החודש :

מי שעשה נסים לאבותינו וגאל אותם מעבדות לחרות · הוא יגאל אותנו בקרוב · ויקבץ נדחינו מארבע כנפות הארץ · חברים כל ישראל ונאמר אמן :

הש״ץ לוקח ס״ת בידו ואומר ראש חודש פלוני ביום פלוני הבא עלינו ועל כל ישראל לטובה :

יחדשהו הקדוש ברוך הוא עלינו ועל כל עמו בית ישראל · לחיים ולשלום · לששון ולשמחה · לישועה ולנחמה · ונאמר אמן : אשרי וכו׳

כשמברכין החודש אין אומרים זה .

אב הרחמים שוכן מרומים · ברחמיו העצומים הוא יפקוד ברחמים · החסידים והישרים והתמימים · קהלות הקדש שמסרו נפשם על קדשת השם · הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו · מנשרים קלו ומאריות גברו · לעשות רצון קונם וחפץ צורם : יזכרם אלהינו לטובה · עם שאר צדיקי עולם · וינקום נקמת דם עבדיו השפוך : ככתוב בתורת משה איש האלהים · הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום · ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו : ועל ידי עבדיך הנביאים כתוב לאמר ונקיתי דמם לא נקיתי · ויי שכן בציון : ובכתבי הקדש נאמר · למה יאמרו הגוים איה אלהיהם יודע בגוים לעינינו נקמת דם עבדיך השפוך : ואומר כי דורש דמים אותם זכר לא שכח צעקת ענוים : ואומר ידין בגוים מלא גויות מחץ ראש על ארץ רבה : מנחל בדרך ישתה על כן ירים ראש : אשרי וכו'

כשמברכין בה"כ יאמר הש"ץ זה :

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן דוד ושלמה הוא יברך את כל מי שיקבל עליו להתענות תענית שני וחמישי ושני בשכר זה הקדוש ברוך הוא ישמרהו ויצילהו מכל צרה וצוקה ומכל נגע ומחלה וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם ויקבל תפלותיהם ויאזין שועותיהם עם כל ישראל אחיהם ונאמר אמן :

חזן יהללו את שם יי כי נשגב שמו לבדו :

והקהל אומרים הודו על ארץ ושמים : וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרובו הללויה :

מזמור לדוד הבו ליי בני אלים הבו ליי כבוד ועז : הבו ליי כבוד שמו השתחוו ליי בהדרת קדש : קול יי על המים אל הכבוד הרעים יי על מים רבים : קול יי בכח קול יי בהדר : קול יי שבר ארזים וישבר יי את ארזי הלבנון : וירקידם כמו עגל לבנון ושריון כמו בן ראמים : קול יי חצב להבות אש : קול יי יחיל מדבר יחיל יי מדבר קדש : קול יי יחולל אילות ויחשף יערות ובהיכלו כלו אמר כבוד : יי למבול ישב וישב יי מלך לעולם : יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום :

ובנחה יאמר שובה יי רבבות אלפי ישראל : קומה יי למנוחתך אתה וארון עזך : כהניך ילבשו צדק וחסידיך ירננו : בעבור דוד עבדך אל תשב פני משיחך : כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו : עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאשר : דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום : השיבנו יי אליך ונשובה חדש ימינו כקדם : ח"ק

מוסף לשבת ולשבת ראש חודש

כי שם יי אקרא הבו גדל לאלהינו : אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך :

ברוך אתה יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא אל עליון גומל חסדים טובים וקונה הכל וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה :

בש"ת זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים וכתבנו בספר החיים למענך אלהים חיים :

מלך עוזר ומושיע ומגן : ברוך אתה יי מגן אברהם :

אתה גבור לעולם אדני מחיה מתים אתה רב להושיע :

בחורף משיב הרוח ומוריד הגשם

מכלכל חיים בחסד מחיה מתים ברחמים רבים סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים ומקים אמונתו לישני עפר · מי כמוך בעל גבורות ומי דומה לך מלך ממית ומחיה ומצמיח ישועה :

בש"ת מי כמוך אב הרחמים זוכר יצוריו לחיים ברחמים :

ונאמן אתה להחיות מתים : ברוך אתה יי מחיה המתים :

נעריצך

מוסף לשבת

כשש"ץ חוזר הש"ע אומרים זה

נַעֲרִיצְךָ וְנַקְדִּישְׁךָ כְּסוֹד שִׂיחַ שַׂרְפֵי קֹדֶשׁ · הַמַּקְדִּישִׁים שִׁמְךָ בַּקֹּדֶשׁ כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר : קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ : כְּבוֹדוֹ מָלֵא עוֹלָם מְשָׁרְתָיו שׁוֹאֲלִים זֶה לָזֶה אַיֵּה מְקוֹם כְּבוֹדוֹ לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ : בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ : מִמְּקוֹמוֹ הוּא יִפֶן בְּרַחֲמִים וְיָחוֹן עַם הַמְיַחֲדִים שְׁמוֹ עֶרֶב וָבֹקֶר בְּכָל יוֹם תָּמִיד פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה שְׁמַע אוֹמְרִים : שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד : הוּא אֱלֹהֵינוּ הוּא אָבִינוּ הוּא מַלְכֵּנוּ הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ וְהוּא יַשְׁמִיעֵנוּ בְּרַחֲמָיו שֵׁנִית לְעֵינֵי כָּל חָי לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים · אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם : וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר : יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ : לש"ץ לדור ודור וכו'

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ : (בשי"ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ) : כשבת ר"ח מתחילין כאן אתה יצרת *)

תִּכַּנְתָּ שַׁבָּת רָצִיתָ קָרְבְּנוֹתֶיהָ · צִוִּיתָ פֵּרוּשֶׁיהָ עִם סִדּוּרֵי נְסָכֶיהָ · מְעַנְּגֶיהָ לְעוֹלָם כָּבוֹד יִנְחָלוּ · טוֹעֲמֶיהָ חַיִּים זָכוּ · וְגַם הָאוֹהֲבִים דְּבָרֶיהָ גְּדֻלָּה בָּחָרוּ · אָז מִסִּינַי נִצְטַוּוּ עָלֶיהָ · וַתְּצַוֵּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְהַקְרִיב בָּהּ קָרְבַּן מוּסַף שַׁבָּת כָּרָאוּי : יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ · וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ · תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם · וְאֶת מוּסַף יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר :

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ : עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ :

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ · וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ (בּוֹ) וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית :

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ

ושמחנו

לשבת וראש חודש

*) אַתָּה יָצַרְתָּ עוֹלָמְךָ מִקֶּדֶם כִּלִּיתָ מְלַאכְתְּךָ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ וְרָצִיתָ בָּנוּ וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל הַלְּשׁוֹנוֹת וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ · וַתִּתֶּן לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים לְכַפָּרָה · וּלְפִי שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ חָרְבָה עִירֵנוּ וְשָׁמֵם בֵּית מִקְדָּשֵׁנוּ וְגָלָה יְקָרֵנוּ וְנֻטַּל כָּבוֹד מִבֵּית חַיֵּינוּ · וְאֵין אֲנַחְנוּ יְכוֹלִים לַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ בַּבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו מִפְּנֵי הַיָּד הַשְּׁלוּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ : יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם : וְאֶת מוּסְפֵי יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה · נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר :

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ : עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ : (זֶה קָרְבַּן שַׁבָּת וְקָרְבַּן הַיּוֹם כָּאָמוּר) :

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיְיָ פָּרִים בְּנֵי בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם :

וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כִּמְדֻבָּר שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ וְשָׂעִיר לְכַפֵּר וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם :

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג · עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ · וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ (בּוֹ) וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית :

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ וְחַדֵּשׁ עָלֵינוּ בְּיוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה

ולברכה

וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ וְיָנוּחוּ בוֹ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת: רצה וכו׳ · אין כאלהינו

לשבת וראש חודש

וְלִבְרָכָה · לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה · לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה · לְפַרְנָסָה וּלְכַלְכָּלָה · לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם · לִמְחִילַת חֵטְא וְלִסְלִיחַת עָוֹן · (בשנת העיבור וּלְכַפָּרַת פָּשַׁע) : כִּי בְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בָּחַרְתָּ מִכָּל הָאֻמּוֹת · וְשַׁבַּת קָדְשְׁךָ לָהֶם הוֹדַעְתָּ וְחֻקֵּי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לָהֶם קָבָעְתָּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים : רצה ומודים וכו׳

קַוֵּה אֶל יְיָ חֲזַק וְיַאֲמֵץ לִבֶּךָ וְקַוֵּה אֶל יְיָ: אֵין קָדוֹשׁ כַּייָ כִּי אֵין בִּלְתֶּךָ וְאֵין צוּר כֵּאלֹהֵינוּ: כִּי מִי אֱלוֹהַּ מִבַּלְעֲדֵי יְיָ וּמִי צוּר זוּלָתִי אֱלֹהֵינוּ:

אֵין כֵּאלֹהֵינוּ · אֵין כַּאדוֹנֵינוּ · אֵין כְּמַלְכֵּנוּ · אֵין כְּמוֹשִׁיעֵנוּ : מִי כֵאלֹהֵינוּ · מִי כַאדוֹנֵינוּ · מִי כְמַלְכֵּנוּ · מִי כְמוֹשִׁיעֵנוּ : נוֹדֶה לֵאלֹהֵינוּ · נוֹדֶה לַאדוֹנֵינוּ · נוֹדֶה לְמַלְכֵּנוּ · נוֹדֶה לְמוֹשִׁיעֵנוּ : בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ · בָּרוּךְ אֲדוֹנֵינוּ · בָּרוּךְ מַלְכֵּנוּ · בָּרוּךְ מוֹשִׁיעֵנוּ : אַתָּה הוּא אֱלֹהֵינוּ · אַתָּה הוּא אֲדוֹנֵינוּ · אַתָּה הוּא מַלְכֵּנוּ · אַתָּה הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ · אַתָּה הוּא שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים :

פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת הַצֳּרִי וְהַצִּפֹּרֶן הַחֶלְבְּנָה וְהַלְּבוֹנָה מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה · מוֹר וּקְצִיעָה שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה · הַקֹּשְׁטְ שְׁנֵים עָשָׂר וְקִלּוּפָה שְׁלֹשָׁה וְקִנָּמוֹן תִּשְׁעָה בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין · יֵין קַפְרִיסִין סְאִין תְּלָתָא וְקַבִּין תְּלָתָא וְאִם אֵין לוֹ יֵין קַפְרִיסִין מֵבִיא חֲמַר חִוַּרְיָן עַתִּיק · מֶלַח סְדוֹמִית רֹבַע הַקָּב · מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל שֶׁהוּא · רַבִּי נָתָן אוֹמֵר אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל שֶׁהוּא · וְאִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ · וְאִם חִסַּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה :

רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר הַצֳּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף · בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה שֶׁשָּׁפִין בָּהּ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה · יֵין קַפְרִיסִין שֶׁשּׁוֹרִין בּוֹ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עַזָּה · וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בָּעֲזָרָה מִפְּנֵי הַכָּבוֹד :

הַשִּׁיר שֶׁהַלְוִיִּם הָיוּ אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ · בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן הָיוּ אוֹמְרִים לַייָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיוֹשְׁבֵי בָהּ : בַּשֵּׁנִי הָיוּ אוֹמְרִים גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ הַר קָדְשׁוֹ : בַּשְּׁלִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט : בָּרְבִיעִי הָיוּ אוֹמְרִים אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ : בַּחֲמִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים הַרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ הָרִיעוּ לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב : בַּשִּׁשִּׁי הָיוּ אוֹמְרִים יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט : בַּשַּׁבָּת הָיוּ אוֹמְרִים מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת מִזְמוֹר שִׁיר לֶעָתִיד לָבֹא לְיוֹם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים:

תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא שנאמר הליכות עולם לו אל תקרי הליכות אלא הלכות :

אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם · שנאמר וכל בניך למודי יי ורב שלום בניך : אל תקרי בניך אלא בוניך : שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול: יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך : למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך: למען בית יי אלהינו אבקשה טוב לך : יי עוז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום :

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל הֲמוֹנָם: וַאֲנַחְנוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא : שֶׁהוּא נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ · וְכִסֵּא כְבוֹדוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל · וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים · הוּא אֱלֹהֵינוּ אֵין עוֹד : אֱמֶת מַלְכֵּנוּ אֶפֶס זוּלָתוֹ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ · וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד :

עַל כֵּן נְקַוֶּה לְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן הָאָרֶץ וְהָאֱלִילִים

כְּרוֹת יִכָּרֵתוּן · לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי וְכָל בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ · לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל רִשְׁעֵי אָרֶץ · יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל כִּי לְךָ תִּכְרַע כָּל בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל לָשׁוֹן לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ · וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ · וִיקַבְּלוּ כֻלָּם אֶת: עוֹל מַלְכוּתֶךָ · וְתִמְלוֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד: כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ יְיָ יִמְלוֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: וְנֶאֱמַר וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ · בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

אַל תִּירָא מִפַּחַד פִּתְאֹם וּמִשֹּׁאַת רְשָׁעִים כִּי תָבוֹא: עֻצוּ עֵצָה וְתֻפָר דַּבְּרוּ דָבָר וְלֹא יָקוּם כִּי עִמָּנוּ אֵל: וְעַד זִקְנָה אֲנִי הוּא וְעַד שֵׂיבָה אֲנִי אֶסְבֹּל אֲנִי עָשִׂיתִי וַאֲנִי אֶשָּׂא וַאֲנִי אֶסְבֹּל וַאֲמַלֵּט: קדיש יתום

שיר היחוד ליום השבת

יחיד אָז בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נַחְתָּ · יוֹם הַשַּׁבָּת עַל כֵּן בֵּרַכְתָּ:

קהל וְעַל כָּל פּוֹעַל תְּהִלָּה עֲרוּכָה · חֲסִידֶיךָ בְּכָל עֵת יְבָרְכוּכָה:

ח׳ בָּרוּךְ יְיָ יוֹצֵר כֻּלָּם · אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם:

ק׳ כִּי מֵעוֹלָם עַל עֲבָדֶיךָ · רוֹב רַחֲמֶיךָ וַחֲסָדֶיךָ:

ח׳ וּבְמִצְרַיִם הַחִלּוֹתָ · לְהוֹדִיעַ כִּי מְאֹד נַעֲלֵיתָ:

ק׳ עַל כָּל אֱלֹהִים בַּעֲשׂוֹתְךָ בָהֶם · שְׁפָטִים גְּדוֹלִים וּבֵאלֹהֵיהֶם:

ח׳ בְּבָקְעֲךָ יַם סוּף עַמְּךָ רָאוּ · יָד הַגְּדוֹלָה וַיִּירָאוּ:

ק׳ נִהַגְתָּ עַמְּךָ לַעֲשׂוֹת לְךָ · שֵׁם תִּפְאֶרֶת לְהַרְאוֹת גָּדְלָךְ:

ח׳ וְדִבַּרְתָּ עִמָּם מִן הַשָּׁמַיִם · וְגַם הֶעָבִים נָטְפוּ מָיִם:

ק׳ יָדַעְתָּ לֶכְתָּם בַּמִּדְבָּר · בְּאֶרֶץ צִיָּה אִישׁ לֹא עָבַר:

ח׳ פָּתְחָה לְעַמְּךָ דְּגַן שָׁמַיִם · וְכֶעָפָר שְׁאֵר וּמִצּוּר מָיִם:

ק׳ תְּגָרֵשׁ גּוֹיִם רַבִּים עַמִּים · יִירְשׁוּ אַרְצָם וַעֲמַל לְאֻמִּים:

ח׳ בַּעֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקִּים וְתוֹרוֹת · אִמְרוֹת יְיָ אֲמָרוֹת טְהוֹרוֹת:

ק׳ וַיִּתְעַדְּנוּ בְּמִרְעֶה שָׁמֵן · וּמֵחַלָּמִישׁ צוּר:

ח׳ בְּנוּחָם בָּנוּ עִיר קָדְשֶׁךָ · וַיְפָאֲרוּ בֵּית מִקְדָּשֶׁךָ:

ק׳ וַתֹּאמַר פֹּה אֵשֵׁב לְאֹרֶךְ יָמִים · צֵידָהּ בָּרֵךְ אֲבָרֵךְ:

ח׳ כִּי שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי צֶדֶק · אַף כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק:

ק׳ וּבֵית הַלֵּוִי נְעִימוֹת יְזַמֵּרוּ · לְךָ יִתְרוֹעֲעוּ אַף יָשִׁירוּ:

ח׳ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיִרְאֵי יְיָ · יְכַבְּדוּ וְיוֹדוּ שִׁמְךָ יְיָ:

ק׳ הֵטִיבוֹתָ מְאֹד לָרִאשׁוֹנִים · כֵּן תֵּיטִיב גַּם לָאַחֲרוֹנִים:

ח׳ יְיָ תָּשִׂישׂ נָא עָלֵינוּ · כַּאֲשֶׁר שַׂשְׂתָּ עַל אֲבוֹתֵינוּ:

ק׳ אוֹתָנוּ לְהַרְבּוֹת וּלְהֵיטִיב · וְנוֹדֶה לְּךָ לְעוֹלָם כִּי תֵיטִיב:

ח׳ יְיָ תִּבְנֶה עִירְךָ מְהֵרָה · כִּי עָלֶיהָ שִׁמְךָ נִקְרָא:

ק׳ וְקֶרֶן דָּוִד תַּצְמִיחַ בָּהּ · וְתִשְׁכּוֹן לְעוֹלָם יְיָ בְּקִרְבָּהּ:

ח׳ זִבְחֵי צֶדֶק שָׁמָּה נִזְבְּחָה · וְכִימֵי קֶדֶם תֶּעֱרַב מִנְחָה:

ק׳ וּבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ בְּאוֹר פָּנֶיךָ · כִּי חֲפֵצִים לַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ:

ח׳ וּבִרְצוֹנְךָ תַּעֲשֶׂה חֶפְצֵנוּ · הַבֶּט נָא עַמְּךָ כֻּלָּנוּ:

ק׳ בְּחַרְתָּנוּ לִהְיוֹת לְךָ לְעַם סְגֻלָּה · וְעַל עַמְּךָ בִּרְכָתְךָ סֶּלָה:

ח׳ וְתָמִיד נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ · וּנְהַלֵּל לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ:

ק׳ וּמִבִּרְכָתְךָ עַמְּךָ יְבֹרָךְ · כִּי אֶת כָּל אֲשֶׁר תְּבָרֵךְ מְבֹרָךְ:

ח׳ וַאֲנִי בְעוֹדִי אֲהַלְלָה בוֹרְאִי · וַאֲבָרְכָה כָּל יְמֵי צְבָאִי:

ק׳ יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ לְעוֹלָם · מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם:

שיר היחוד ליום השבת

כַּכָּתוּב בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם · וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַייָ: עָנֵה דָנִיֵּאל וַאֲמַר לֶהֱוֵא שְׁמֵהּ דִּי אֱלָהָא מְבָרַךְ מִן עָלְמָא וְעַד עָלְמָא דִּי חָכְמְתָא וּגְבוּרְתָא דִּי לֵהּ הִיא: וְנֶאֱמַר וַיֹּאמְרוּ הַלְוִיִּם יֵשׁוּעַ וְקַדְמִיאֵל בָּנִי חֲשַׁבְנְיָה שֵׁרֵבְיָה הוֹדִיָּה שְׁבַנְיָה פְתַחְיָה קוּמוּ בָּרְכוּ אֶת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וִיבָרְכוּ שֵׁם כְּבוֹדֶךָ וּמְרוֹמַם עַל כָּל בְּרָכָה וּתְהִלָּה: וְנֶאֱמַר בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן הַלְלוּיָהּ: וְנֶאֱמַר וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יְיָ לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם:

שיר הכבוד

פותחין הארון

חזן אַנְעִים זְמִירוֹת וְשִׁירִים אֶאֱרוֹג · כִּי אֵלֶיךָ נַפְשִׁי תַעֲרוֹג:

קהל נַפְשִׁי חָמְדָה בְּצֵל יָדֶךָ · לָדַעַת כָּל רָז סוֹדֶךָ:

ח׳ מִדֵּי דַבְּרִי בִּכְבוֹדֶךָ · הוֹמֶה לִבִּי אֶל דּוֹדֶיךָ:

ק׳ עַל כֵּן אֲדַבֵּר בְּךָ נִכְבָּדוֹת · וְשִׁמְךָ אֲכַבֵּד בְּשִׁירֵי יְדִידוֹת:

ח׳ אֲסַפְּרָה כְבוֹדְךָ וְלֹא רְאִיתִיךָ · אֲדַמְּךָ אֲכַנְּךָ וְלֹא יְדַעְתִּיךָ:

ק׳ בְּיַד נְבִיאֶיךָ בְּסוֹד עֲבָדֶיךָ · דִּמִּיתָ הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ:

ח׳ גְּדֻלָּתְךָ וּגְבוּרָתֶךָ · כִּנּוּ לְתֹקֶף פְּעֻלָּתֶךָ:

ק׳ דִּמּוּ אוֹתְךָ וְלֹא כְּפִי יֶשְׁךָ · וַיְשַׁוּוּךָ לְפִי מַעֲשֶׂיךָ:

ח׳ הִמְשִׁילוּךָ בְּרוֹב חֶזְיוֹנוֹת · הִנְּךָ אֶחָד בְּכָל דִּמְיוֹנוֹת:

ק׳ וַיֶּחֱזוּ בְךָ זִקְנָה וּבַחֲרוּת · וּשְׂעַר רֹאשְׁךָ בְּשֵׂיבָה וְשַׁחֲרוּת:

ח׳ זִקְנָה בְּיוֹם דִּין וּבַחֲרוּת בְּיוֹם קְרָב · כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָדָיו לוֹ רָב:

ק׳ חָבַשׁ כּוֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ · הוֹשִׁיעָה לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ:

ח׳ טַלְלֵי אוֹרוֹת רֹאשׁוֹ נִמְלָא · קְוֻצּוֹתָיו רְסִיסֵי לָיְלָה:

ק׳ יִתְפָּאֵר בִּי כִּי חָפֵץ בִּי · וְהוּא יִהְיֶה לִּי לַעֲטֶרֶת צְבִי:

ח׳ כֶּתֶם טָהוֹר פָּז דְּמוּת רֹאשׁוֹ · וְחַק עַל מֵצַח כְּבוֹד שֵׁם קָדְשׁוֹ:

ק׳ לְחֵן וּלְכָבוֹד צְבִי תִפְאָרָה · אֻמָּתוֹ לוֹ עִטְּרָה עֲטָרָה:

ח׳ מַחְלְפוֹת רֹאשׁוֹ כְּבִימֵי בְחֻרוֹת · קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחוֹרוֹת:

ק׳ נְוֵה הַצֶּדֶק צְבִי תִפְאַרְתּוֹ · יַעֲלֶה נָּא עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתוֹ:

ח׳ סְגֻלָּתוֹ תְּהִי בְיָדוֹ עֲטֶרֶת · וּצְנִיף מְלוּכָה צְבִי תִפְאֶרֶת:

ק׳ עֲמוּסִים נְשָׂאָם עֲטֶרֶת עִנְּדָם · מֵאֲשֶׁר יָקְרוּ בְעֵינָיו כִּבְּדָם:

ח׳ פְּאֵרוֹ עָלַי וּפְאֵרִי עָלָיו · וְקָרוֹב אֵלַי בְּקָרְאִי אֵלָיו:

ק׳ צַח וְאָדוֹם לִלְבוּשׁוֹ אָדוֹם · פּוּרָה בְדָרְכוֹ בְּבוֹאוֹ מֵאֱדוֹם:

ח׳ קֶשֶׁר תְּפִלִּין הֶרְאָה לֶעָנָיו · תְּמוּנַת יְיָ לְנֶגֶד עֵינָיו:

ק׳ רוֹצֶה בְעַמּוֹ עֲנָוִים יְפָאֵר · יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת בָּם לְהִתְפָּאֵר:

ח׳ רֹאשׁ דְּבָרְךָ אֱמֶת קוֹרֵא מֵרֹאשׁ · דּוֹר וָדוֹר עַם דּוֹרֶשְׁךָ דְּרוֹשׁ:

ק׳ שִׁית הֲמוֹן שִׁירַי נָא עָלֶיךָ · וְרִנָּתִי תִּקְרַב אֵלֶיךָ:

ח׳ תְּהִלָּתִי תְּהִי לְרֹאשְׁךָ עֲטֶרֶת · וּתְפִלָּתִי תִּכּוֹן קְטֹרֶת:

ק׳ תִּיקַר שִׁירַת רָשׁ בְּעֵינֶיךָ · כַּשִּׁיר יוּשַׁר עַל קָרְבָּנֶיךָ:

ח׳ בִּרְכָתִי תַעֲלֶה לְרֹאשׁ מַשְׁבִּיר · מְחוֹלֵל וּמוֹלִיד צַדִּיק כַּבִּיר:

ק׳ וּבְבִרְכָתִי תְנַעֲנַע לִי רֹאשׁ · וְאוֹתָהּ קַח לְךָ כִּבְשָׂמִים רֹאשׁ:

ח׳ יֶעֱרַב נָא שִׂיחִי עָלֶיךָ · כִּי נַפְשִׁי תַעֲרוֹג אֵלֶיךָ:

לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: מִי יְמַלֵּל גְּבוּרוֹת יְיָ יַשְׁמִיעַ כָּל תְּהִלָּתוֹ: ק״י

ספר תורת אלהים

חומש
דברים

עם עשרה פירושים

תרגום	תולדת אהרן
פירש״י	ספורנו
אבן עזרא	מסורת התרגום
רמב״ן	פתשגן
רשב״ם	נתינה לגר
בעל הטורים	אבי עזרי

ווילנא
בדפוס האלמנה והאחים ראם
שנת ה׳ תרל״ד ליצירה

ХУМЕШЪ Пятикнижіе моисея съ коментаріями. Часть V.
Новое исправленное изданіе съ Вѣнскаго изданія 1859 г.

ВИЛЬНА. Въ тип. Вдовы и братьевъ Роммъ. Жмуд. пер. въ домахъ №№ 327 и 328.
1874.

Дозволено цензурою, 2 Іюля 1874 г. Вильна.

ספר

דברים

עם תרגום אונקלוס.

התרגום אונקלוס נדפס ע״פ תרגום שנמצא בכ״י מנוקד מר׳ ישעיה הנקדן ז״ל בשנת ה׳ אלפים ס״ד ליצירה, וע״פ התרגום שהגיה הרוו״ה מכ״י ישנים.

ועם עשרה פירושים

א) פירש״י מאת רבינו שלמה יצחקי ז״ל (נדפס ע״פ פרש״י שהגיה הרוו״ה מכ״י ישנים).

ב) אבן עזרא מאת רבינו אברהם בן מאיר ן׳ עזרא ז״ל (הוגה ע״פ מק״ג ד׳ וויניציא).

ג) רמב״ן מאת רבינו משה ב״ר נחמן גירונדי ז״ל (ע״פ הרמב״ן ד׳ ווילמרשדארף).

ד) רשב״ם מאת רבינו שמואל ב״ר מאיר ז״ל (עם הגהות חדשות ומועילות).

ה) בעל הטורים מאת רבינו יעקב ב״ר אשר ז״ל (נדפס בשלימות והוספות מס׳ עטור בכורים).

ו) ספורנו מאת רבינו עובדיה ב״ר יעקב ספורנו ז״ל (כמש״נ בוויניציא).

ז) מסורה על התרגום שהיתה גנוזה בכ״י, עם באורים מבעל ס׳ אוהב גר.

ח) פתשגן באור נפלא על תרגום אונקלוס ממחבר קדמון אשר לא נודע שמו, והיה ספון בכ״י עד כה, ונכתב בשנת יא״ר (וכס׳ אוהב גר מכנהו בשם ספר יא״ר).

ט) אבי עזרי באור על פי׳ אבן עזרא, מהרב הג׳ מו״ה שלמה הכהן ז״ל מליסא.

י) נתינה לגר באור על תרגום אונקלוס, ממני הצעיר נתן בלאאמ״ו הה״ג מהור״ר מרדכי אדלר הכהן זצ״ל, שוטר משטרת הקודש בק״ק לונדן והמדינות.

ועוד נקבצו בו ענינים רבים ומעלות רבות.

א) ספר תולדות אהרן מראה מקומות הכתובים בש״ס ובזוה״ק ובהרבה כפרי ראשונים, נדפס עם הרבה הוספות מספר בית אהרן. ב) כל ההקדמות מכל המפרשים הנ״ל נדפסו בראש הספר. ג) החמש מגילות נדפסו עם פרש״י והראב״ע וספורנו ותולדות אהרן. ד) כל המלות הלועזות אשר ברש״י נתקנו שבושיהם והוצגו בקצה הדפים באותיות צרפתיות כפי שיבטאו אותם בימינו, ומתורגמות בלשון אשכנז צחה. ה) תפלות לשבת עם דגושים ומתגים, נלוו בסוף כל ספר.

ווילנא

בדפוס האלמנה והאחים ראם

שנת תרל״ד לפ״ק

הקדמת רמב"ן לספר דברים

הספר הזה ענינו ידוע שהוא משנה תורה יבאר בו משה רבינו לדור הנכנס בארץ רוב מצות התורה הצריכות לישראל ולא יזכיר בו דבר בתורת כהנים ולא במעשה הקרבנות ולא בטהרת הכהנים ובמעשיהם שכבר ביאר אותם להם והכהנים זריזים הם לא יצטרכו לאזהרה אחר אזהרה אבל בישראל יחזיר המצות הנוהגות בהם פעם להוסיף בהם ביאור ופעם שלא יחזיר אותם רק להזהיר את ישראל ברוב אזהרות כמו שיבאו בספר הזה בעניני עבודה זרה אזהרות מרובות זו אחר זו בתוכחות וקול פחדים אשר יפחיד אותם בכל ענשי העבירות ועוד יוסיף בספר הזה כמה מצות שלא נזכרו כלל כגון היבום ודין המוציא שם רע והגרושין באשה ועדים זוממין וזולתן וכבר נאמרו לו בסיני או באהל מועד בשנה הראשונה קודם המרגלים כי בערבות מואב לא נתחדשו לו אלא דברי הברית כאשר נתפרש בו ועל כן לא נאמר בספר הזה וידבר ה' אל משה לאמר צו את בני ישראל או דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם מצוה פלונית אבל לא נכתבו המצות בספרים הראשונים שידבר עם יוצאי מצרים כי אולי לא נהגו באותן המצות רק בארץ אע"פ שהן חובת הגוף כאשר בא בענין הנסכים או מפני שאינן תדירות לא הזכיר רק בבנים נוחלי הארץ וטרם שיתחיל בבאור התורה התחיל להוכיחם ולהזכיר להם עונותיהם כמה ימרוהו במדבר וכמה שהתנהג עמהם הקב"ה במדת רחמים וזה להודיע חסדיו עמהם ועוד שיוכחו בדבריו שלא יחזירו לקלקולם פן יספו בכל חטאתם ולחזק לבם בהודיעו אותם כי במדת רחמים יתנהג עמהם לעולם שלא יאמר אדם לא נוכל לרשת את הארץ כי אין אדם אשר לא יחטא ותמיד תהיה מדת הדין מתוחה כנגדו ונאבד ולכן הודיעם משה רבינו כי הקדוש ברוך הוא רחמן מלא רחמים כי הסליחה והמחילה ממנו יתברך סיוע ועזר לבני אדם בעבודתו וכענין שאמר הכתוב כי עמך הסליחה למען תורא:

א א אֵלֶּה

הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בַּמִּדְבָּר בָּעֲרָבָה מוֹל סוּף בֵּין־פָּארָן וּבֵין־תֹּפֶל וְלָבָן וַחֲצֵרֹת וְדִי זָהָב: ב אַחַד עָשָׂר יוֹם מֵחֹרֵב דֶּרֶךְ הַר־שֵׂעִיר עַד קָדֵשׁ

ת"א אלה הדברים · כועס מא : ודי זהב · ברכות לב : אחד עשר יום · מנחות כט :

רש"י

(א) **אלה** הדברים · לפי שהן דברי תוכחות ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום בהן לפיכך סתם את הדברים והזכירן ברמז מפני כבודן של ישראל : אל כל ישראל · אילו הוכיח מקצתן היו אלו שבשוק אומרים אתם הייתם שומעים מבן עמרם ולא השיבותם דבר מכך וכך אילו היינו שם היינו משיבין אותו · לכך כנסם כולם ואמר להם הרי כולכם כאן כל מי שיש לו תשובה ישיב : במדבר · לא במדבר היו אלא בערבות מואב ומהו במדבר אלא בשביל מה שהכעיסוהו במדבר שאמרו מי יתן מותנו וגו' : בערבה · בשביל הערבה שחטאו בבעל פעור בשטים בערבות מואב : מול סוף · על מה שהמרו בים סוף בבואם לים סוף שאמרו המבלי אין קברים במצרים וכן בנסעם מתוך הים שנאמר וימרו על ים בים סוף כדאיתא בערכין : בין פארן ובין תפל ולבן · אמר רבי יוחנן חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו תפל ולבן אלא הוכיחן על הדברים שתפלו על המן שהוא לבן ואמרו ונפשנו קצה בלחם הקלוקל ועל מה שעשו במדבר פארן על ידי המרגלים : וחצרות · במחלוקתו של קרח · ד"א אמר להם היה לכם ללמוד ממה שעשיתי למרים בחצרות בשביל לשון הרע ואתם נדברתם במקום : ודי זהב · הוכיחן על העגל שעשו בשביל רוב זהב שהיה להם שנאמר וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל : (ב) אחד עשר יום מחורב · אמר להם משה ראו מה שגרמתם אין לכם דרך קצרה מחורב לקדש ברנע כדרך הר שעיר ואף הוא מהלך י"א יום ואתם הלכתם אותה בשלשה ימים שהרי בעשרים באייר נסעו מחורב שנאמר ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש וגו' ובכ"ט בסיון שלחו את המרגלים מקדש ברנע צא מהם שלשים יום שעשו בקברות

רמב"ן

הספר הזה ענינו ידוע שהוא משנה תורה יבאר בו משה רבינו לדור הנכנס בארץ רוב מצות התורה הצריכות לישראל ולא יזכיר בו דבר בתורת כהנים ולא במעשה הקרבנות ולא בטהרת הכהנים ובמעשיהם שכבר ביאר אותם להם והכהנים זריזים הם לא יצטרכו לאזהרה אחר אזהרה אבל בישראל יחזיר המצות הנוהגות בהם פעם להוסיף בהם ביאור ופעם שלא יחזיר אותם רק להזהיר את ישראל ברוב אזהרות כמו שיבאו בספר הזה בעניני עבודת גלולים אזהרות מרובות זו אחר זו בתוכחות וקול פחדים אשר יפחיד אותם בכל עניני העבירות ועוד יוסיף בספר הזה כמה מצות שלא נזכרו כלל כגון היבום ודין המוציא שם רע

אבן עזרא

יש אומרים כי טעם אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר והנה הם הלכו במדבר ארבעים שנה וזה פי' ויהי בארבעים שנה · ואלה טעו כי עד קדש ברנע באו בשנה השנית רק ויהי בארבעים שנה דבק עם דבר משה והישר בעיני שפירושו אלה הדברים שהם דברי המצות הכתובים בפרשת ראה אנכי ושופטים וכי תצא והיה כי תבא כבר אמר אותם כאשר היו במדבר ויהיה דבר משה מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא דבר משה במדבר בערבה מול סוף מיום שנסעו מסיני : (א) בין פארן ובין תפל ולבן וחצרות ודי זהב · מקומות לא נזכרו בפרשת אלה מסעי או נזכרו בשמות אחרים כי הנה שעיר יש לו ג' שמות ורבים כן : (ב') אחד עשר יום · הטעם שדבר אלה הדברים באותם י"א יום : מחורב · שהלכו מחורב עד קדש

רשב"ם

אלה הדברים · לפי פשוטו כל הנזכרים בפסוק זה מקומות הן כמו שמצינו שרגילים הפסוקים לתת סימן בתוך סימן אל המקומות שהוא רוצה לפרש היכן · בלך לך · מקדם לבית אל ויט אהלה בית אל מים והעי מקדם · וישובו ויחנו לפני פי החירות בין מגדול ובין הים לפני בעל צפון · בסוף שופטים הנה חג לה' בשילה מימים ימימה אשר מצפונה לבית אל מזרחה השמש למסלה העלה מבית אל שכמה ומנגב ללבונה · וכל שכן שצריך לפרש היכן נאמרו המצות כמו שכתוב וידבר ה' אל משה בהר סיני · בערבות מואב · וידבר ה' אל משה במדבר סיני · בארץ מצרים החדש הזה · אף כאן עושה סימן בתוך סימן וכן הוא אומר וחוזר ושונה דבר זה כשבא משה לפרש את המצות אלה העדות החקים והמשפטים אשר דבר משה וגו' · בעבר הירדן בגיא מול בית פעור בארץ סיחון מלך האמורי הואיל משה וגו' בעבר הירדן · ובאיזה עבר הירדן במדבר באותו עבר הירדן שהוא לצד מדבר שהיו בו ישראל מ' שנה שהוא קרוי עבר לירדן ליושבים בארץ ישראל ולא בעבר הירדן שהוא לצד ארץ ישראל שגם הוא קרוי עבר הירדן להולכי מדבר שהיו בו ישראל · בערבה כלומר באיזה מקום במדבר באותו מדבר שבערבות מואב : מול סוף · שים סוף מתחיל במזרח ארץ ישראל שנאמר ושתי את גבלך מים סוף עד ים פלשתים וגו' כלומר ממזרח ועד מערב והוא ים המלח שכתוב בגבול קרן מזרחית דרומית באלה מסעי וגם בפרשת ואתחנן · וכל הערבה עבר הירדן מזרחה ועד ים הערבה וזהו ים סוף שאצל ערבות מואב : בין פארן ובין תפל · כמו בין בית אל ובין העי : ולבן וחצרות ודי זהב · הכל מקומות לפי פשוטו · ודי זהב · כגון בת מי זהב שהוא שם פשוטו : (ב) אחד עשר יום מחורב · זה אמיתת הדבר שמתחיל לספר

כי

א אִלֵּין פִּתְגָּמַיָּא דִּי מַלִּיל מֹשֶׁה עִם כָּל יִשְׂרָאֵל בְּעִבְרָא דְּיַרְדְּנָא אוֹכַח יָתְהוֹן עַל דְּחָבוּ בְמַדְבְּרָא וְעַל דְּאַרְגִּיזוּ בְּמֵישְׁרָא לָקֳבֵל יַם סוּף בְּפָארָן דְּאִתַּפַּלוּ עַל מַנָּא וּבַחֲצֵרוֹת דְּאַרְגִּיזוּ עַל בִּשְׂרָא וְעַל דַּעֲבָדוּ עֵגֶל דִּדְהַב׃ ב מַהֲלַךְ חַד עֲשַׂר יוֹמִין

נתינה לגר

א (א) וחצרות, ובחצרות דארגיזו על בשרא. עי' רש"י שהביא דרשת הספרי על דעת ר' יהודה שהוא כפי' הת"א, אבל שינה בפירושו על חצרות, דלאחרי לשני לא קאי על שהכעיסו בשליו,

בעל הטורים

(א) אלה הדברים · רמז ג"פ נאמרו [ר"ל הדברים כולל מנין ג' כדאיתא במס' שבת דף נ"ו] בסיני · ושנו באוה"מ ונשלשו בערבות מואב · ועל כל מצוה ומצוה נכרתו ט"ו בריתות בסיני · וט"ו באוה"מ וט"ו בערבות מואב שהן מ"ח וכנגדן הזהיר מ"ח פעמים בתורה על עבודת כוכבים והזהיר מ"ח פעמים על הגר הבא לידבק בתורה שנכרתו עליה מ"ח בריתות · בראשית · ואלה · ויקרא · וידבר · אלה · ס"ת בגימט' יראת · זהו ראשית חכמה יראת ה' · ובגימט' תורה · ר"ת בגימט' אהי"ה · וסוף האותיות של ס' חומשי תורה מ' ע' י' ו' ל' בגימט' הוא אלהינו זה [בוודאי כוונת רבינו על ענין יותר עמוק •

רמב"ן

והגרושין באשה ועדים זוממין וזולתן וכבר נאמרו לו כולן בסיני או באהל מועד בשנה הראשונה קודם המרגלים כי בערבות מואב לא נתחדשו לו אלא דברי הברית כאשר נתפרש בו ועל כן לא נאמר בספר הזה וידבר ה' אל משה לאמר צו את בני ישראל או דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם מצוה פלונית אבל לא נכתבו שמצות בספרים הראשונים שידבר עם יוצאי מצרים כי אולי לא נהגו באותן המצות רק בארץ אע"פ שהן חובת הגוף כאשר בא בענין הנסכים או מפני שאין הדירות לא הזכיר רק בבנים נוחלי הארץ וטרם שיתחיל בביאור התורה התחיל להוכיחם ולהזכיר להם עונותיהם כמה ימרוהו במדבר וכמה שהתנהג עמהם הקב"ה במדת רחמים וזה להודיע חסדיו עמהם ועוד שיוכחו בדבריו שלא יחזירו לקלקולם פן יספו בכל חטאתם ולחזק לבם בהודיעו אותם כי במדת רחמים יתנהג עמהם לעולם שלא יאמר אדם לא נוכל לרשת את הארץ כי אין אדם אשר לא יחטא ומיד תהיה מדת הדין מתוחה כנגדו ונאבד ולכן הודיעם משה רבינו כי הקב"ה רחמן מלא רחמים כי הסליחה והמחילה ממנו יתברך סיוע ועזר לבני אדם בעבודתו וכענין שאמר הכתוב כי עמך הסליחה למען תורא׃

(א) אמר אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל · על המצות אשר יזכיר בכל הספר מתחלת עשרת הדברות שנפרשת ואתחנן כמו שאמר הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר כי על התורה ידבר ויחסר מפסוק ה' אלהינו דבר אלינו מלת אמירה וכמוהו כי נשני אלהים את כל עמלי כי הפרני אלהים כי אמר ושיעור הכתובים האלה אלה המצות אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן בארבעים שנה לצאתם ממצרים באחד לחדש בעשתי עשר ככל אשר צוה ה' אותו אליהם והיה זה אחרי הכותו את סיחון ועוג בארץ מואב שם הואיל משה לבאר להם התורה הזאת לאמר׃ ויאמר ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת וגו' · והטעם כי כאשר הואיל משה לבאר להם המצות אמר להם בהתחלת דבריו ה' אלהינו דבר אלינו בחורב אחרי שנתן לנו עשרת הדברים שנכבוש את הארץ מיד ונעבור את הירדן וחטאתיכם גרמו לכם זה וזה ונמשכו דברי הפתיחה הזאת עד שהשלים בהם בפסוק ושמרת את חקיו ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום אשר ייטב לך ולבניך אחריך ולמען תאריך ימים על האדמה אשר ה' אלהיך נותן לך כל הימים אז קרא משה אל כל ישראל אשר היו לפניו ואמר שמע ישראל את החקים ואת המשפטים אשר אנכי דובר באזניכם היום והתחיל בביאור התורה עשרת הדברות שישמעו אותם בביאור מפי המקבל אותם מפיו של הקב"ה ואחרי כן הודיעם יחוד השם שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד וכל המצות שבספר הזה ולכך יפרש בכאן אשר דבר משה אל כל ישראל ושם ויקרא משה אל כל ישראל כי ביאור התורה ותשלום המצות צריך להיות במעמד כל ישראל כאשר היה במתן התורה ומפני שהאריך בדברי הפתיחה הזאת חזר הכתוב למקום שפסק בתחלת ביאור התורה ואמר וזאת התורה אשר שם משה לפני ב"י אלה העדות החקים והמשפטים אשר דבר משה אל כל בני ישראל בצאתם ממצרים והזכיר כי היה בעבר הירדן בגיא בארץ סיחון ועוג והיא ארץ מואב הנזכר בכאן כי ישראל לא נכנסו לארץ מואב רק באותו החלק שעבר מהם סיחון כמו שנתבאר בספר של מעלה והנה הזכיר בכאן שני דברים אמר שדבר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה' אותו אליהם וזה רמז אל המצות שיאמר להם בספר הזה שלא נזכרו עד הנה בתורה ואמר שהם ככל אשר צוה אותו השם לא הוסיף ולא גרע על מה שנצטוה והזכיר זה בעבור שלא אמר בהם וידבר ה' אל משה ולכן כלל אותם עתה שהם כולם ככל אשר נצטוה מפי הקב"ה ואמר עוד כי הואיל משה באר את התורה וזה רמז במצות שנאמרו כבר שיחזור אותם לבאר אותם ולחדש בהם דברים׃ וטעם הואיל משה · שרצה לבאר להם את התורה והזכיר כן להודיע כי מעצמו רצה לעשות כן ולא צוהו השם בזה מלשון הואיל נא ולין ולו הואלנו ונשב וכן רבים׃ (ב) וטעם אחד עשר יום מחורב · יודיענו הכתוב שיעור המדבר כי מהורב

ספורנו

(א) אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל וגו' · אמר שבכל אחד מהמקומות שהזכיר פה והם מקומות אשר עותו שם ארחות דרכם בגזרת האל יתעלה להניעם במדבר בעון המרגלים אמר משה לכל ישראל אלה הדברים שיזכיר והם׃ (ב) אחד עשר יום מחורב וגו' · וזה כי כל ל"ח שנה שהניעם במדבר אנה ואנה לא הלכו בדרך ישר מכוון אל מקום

בַּרְנֵעַ: ג וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה בְּעַשְׁתֵּי־עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ אֲלֵהֶם: ד אַחֲרֵי הַכֹּתוֹ אֵת סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן וְאֵת עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן אֲשֶׁר־יוֹשֵׁב בְּעַשְׁתָּרֹת בְּאֶדְרֶעִי: ה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בְּאֶרֶץ מוֹאָב הוֹאִיל מֹשֶׁה בֵּאֵר

ת"א ויהי בארבעים שנה · ר"ה ג: אחרי הכותו · שם ג: הואיל משה באר · סוטה לה:

רש"י

התאוה שאכלו הבשר חדש ימים ושבעה ימים שעשו בחצרות להסגר שם מרים נמצא בג' ימים הלכו כל אותו הדרך וכל כך היתה שכינה מתלבטת בשבילכם למהר ביאתכם לארץ ובשביל שקלקלתם הסב אתכם סביבות הר שעיר מ' שנה: (ג) ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש · מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה ממי למד מיעקב שלא הוכיח את בניו אלא סמוך למיתה אמר ראובן בני אני אומר לך מפני מה לא הוכחתיך כל השנים הללו כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו אחי ומפני ד' דברים אין מוכיחין את האדם אלא סמוך למיתה כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו ושלא יהא חבירו רואהו ומתבייש ממנו כו' כדאיתא בספרי וכן יהושע לא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה וכן שמואל שנאמר הנני ענו בי וכן דוד את שלמה בנו: (ד) אחרי הכותו · אמר משה אם אני מוכיחם קודם שיכנסו לקצת הארץ יאמרו מה לזה עלינו מה היטיב לנו אינו בא אלא לקנתר ולמצוא עילה שאין בו כח להכניסנו לארץ לפיכך המתין עד שהפיל סיחון ועוג לפניהם והורישם את ארצם ואח"כ הוכיחן: סיחון מלך האמרי אשר יושב בחשבון · אילו לא היה סיחון קשה והיה שרוי בחשבון היה קשה שהמדינה קשה ואילו היתה עיר אחרת וסיחון שרוי בתוכה היה קשה שהמלך קשה על אחת כמה וכמה שהמלך קשה והמדינה קשה: אשר יושב בעשתרות · המלך קשה והמדינה קשה: עשתרות · הוא לשון צוקין וקושי כמו עשתרות קרנים ועשתרות זה הוא עשתרות קרנים שהיו שם רפאים שהכה אמרפל שנאמר ויכו את רפאים בעשתרות קרנים ועוג נמלט מהם והוא שנאמר ויבא הפליט ואומר כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים: באדרעי · שם המלכות *): (ה) הואיל · התחיל כמו הנה נא

*) נ"ל מקום המלחמה · סגר"א

אבן עזרא

ברנע וכבר הגדתי לך כי מקדש ברנע הלכו המרגלים ואחר שנשבע השם שלא יכנסו לארץ לא התחדשה מצוה רק בשנת הארבעים כי כן מנאנו והעד שאמר באר את התורה הזאת הנה באר התורה שאמר בין פארן ובין תפל כי רוב המצות הם בספר הזה וכן פי' ככל אשר צוה ה' אותו אליהם בעבר הירדן במדבר בערבה ואם תבין סוד (השרים) (נ"ל השנים) עשר גם ויכתוב משה והכנעני אז בארץ בהר ה' יראה · גם והנה ערשו ערש ברזל תכיר האמת י"א כי באחד (באדר) (ס"א בשבט) מת משה ואמר כי התאבלו שלשים יום וישבו שם (שתי) (נ"ל שם) בבתות והראיה שלהם ויהי בעצם היום הזה כי ביום אחד קרא זה הספר אל כל ישראל וכו מת וזאת איננה ראיה כי בעצם היום הזה הוא על הפירה והנה כתוב אחר עובר סיום את הירדן: (ד) בעשתי · פירשתיו בפרשת נשא: (ה) הואיל משה באר · שנים פעלים עוברים דבקים בלא וי"ו וכן חתך עבר והנה משה החל לפרש לבנים שנולדו במדבר מה שאירע לאבותיהם ואמר להם כל המצות גם עשרת הדברים שמעו

רשב"ם

כי לא עכבו בדרך לבד אחד עשר יום מחורב עד קדש ברנע ומיד היו מזומנים ליכנס לארץ ישראל באותו הדרך שהלכו מרגלים כמו שאמר להם משה עלו זה בנגב ועליתם את ההר וכמו האמור בסוף הפרשה וישכימו בבקר ויעלו אל ראש ההר וגו' · וירד העמלקי והכנעני הישב בהר ההוא ויכום וגו' · וגם לפנינו ותזדו ותעלו ההרה כל אלו הפסוקים מוכיחים כי מיד אלמלא חטאו במרגלים קרובים היו ליכנס לארץ ישראל מיד: מקדש ברנע · הוא מדבר פארן וכשנסעו מחרב בשנה שניה בעשרים בחדש כמו שכתוב בפ' בהעלתך ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים · ולמעלה כתוב בתחלת הפרשה ויהי בשנת השנית וכתיב בתריה ויסעו בני ישראל למסעיהם על פי ה' ממדבר סיני וישכון הענן במדבר פארן ואחר כך הולך ומספר היאך באו למדבר פארן שבתוך כך ויהי העם כמתאוננים והתאוו תאוה שעל כך נקרא שם המקום קברות התאוה ומשם באו להצרות ושם נצטרעה מרים ונשתהו שם שבעת ימים ואח' נסעו העם מחצרות עד שבאו ויחנו במדבר פארן וזהו וישכן הענן במדבר פארן שאומר למעלה וזהו אחד עשר יום מחורב שהיו הולכין דרך הר שעיר שלשה ימים כמו שכתוב ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים ובשבעה ימים שלא נסעו עד האסף מרים הרי עשרה וביום אחד עשר נסעו מחצרות ויחנו במדבר פארן הוא קדש ברנע שמשם נשתלחו המרגלים כמו שכתוב וילכו ויבאו אל משה ואל אהרן אל מדבר פארן קדשה וגו' וגרם העון ונגזר גזירה להשלמת עבבתם ארבעים שנה כמו שכתוב לפנינו והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמונה שנה עד תום כל הדור וגו' ומה שכתוב ונסב את הר שעיר ימים רבים זה היה לאחר שנסעו מקדש עד שבאו להר ההר על גבול ארץ אדום בשנת הארבעים כל זה פירשתי אני הצעיר פירוש כתב ידו של רבינו · כי רבי אלעזר מבלייניצי העמידני על האמת · ועתה אשוב לפירוש רבינו שמואל זצ"ל וכן הורה לי הרב מי חכם ויבן את זאת כי פסוק זה לא נכתב אלא לפי שכתוב לפנינו ונסע מחורב ונלך את כל המדבר הגדול והנורא דרך הר האמורי ונבא עד קדש ברנע סמוך לארץ ישראל

מֵחֹרֵב אֹרַח טוּרָא דְשֵׂעִיר עַד רְקַם גֵּיאָה: ג וַהֲוָה בְּאַרְבְּעִין שְׁנִין בְּחַד עֲשַׂר יַרְחָא בְּחַד לְיַרְחָא מַלִּיל מֹשֶׁה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דִּי פַקֵּיד יְיָ יָתֵהּ לְהוֹן: ד בָּתַר דִּמְחָא יָת סִיחוֹן מַלְכָּא דֶאֱמֹרָאָה דְּיָתֵיב בְּחֶשְׁבּוֹן וְיָת עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן דְּיָתֵיב בְּעַשְׁתָּרוֹת בְּאֶדְרֶעִי: ה בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא בְּאַרְעָא דְמוֹאָב שָׁרִי מֹשֶׁה פָּרֵישׁ יָת אוּלְפַן

נתינה לגר

וסף שאלו הבשר בקברות התאוה ולא בחצרות אפשר ששם המקום בתחלה היה חצרות, וב' חצרות היו פ"ם היטב, וב"ם לחם ומעלה הוסיף מלת "על" קודם מלת "דארגיזו" ולא אדע מדוע לא יוסיף ג"כ "בפארן על דאתפלו" ? ובאמת מלות היחס כאלה תחסרנה לפעמים בארמית כמו בעברית, ומובנות בכח המאמר

בעל הטורים

כי מלת הוא קאי ג"כ על השם ב"ה שנקרא הוא כמ"ש בפ' שלח · ובפרט לי"ח בסוד אתה הוא עד שלא נברא העולם כו' וכדאיתא בפר"א פ"ג · וכן מלת הוא נוטריקון הוא ושמו אחד · וגם מלת זה קאי על השם ב"ה כדאיתא במנחות דף כ"ג יבא זה ויקבל זאת מזה כו' דכתיב זה אלי כו' וגם בזה יש סוד למקובלים כי זה בגימט' אהיה במ"ק כדאיתא בס' שפע על בס"א מתגברות כטעמים · גם אנו ג' שמות הוא אלהינו זה במספר קכ"ו ועולה במ"ק ט' כמנין אמת במ"ק ואמת חותמו של הקב"ה · הרי שהכל הולך אל מקום אחד אמתי כי כל התורה כולה שמותיו ית' וית' ודברי רבינו עמוק עמוק מי ימצאנו ועי' במ"ע אופן ק"מ] וזהו ואת אחרונים מי הוא: מול · ב' · ואידך (יהושע ה') מול את בנ"י וגו' · ה' דברים נאמרו בקנה (חולין ע"ז) אין מובלין בו ואין חותכין בו בשר ואין מקנחין בו ואין שוחטין בו ואין מחצצין בו שיניים וזהו שאמר הקב"ה ליהושע עשה לך חרבות צורים ואל תמול בקנה הגדל בסוף [פי' באגם] וזהו מול סוף מול את ב"י · ע"כ מדפוס ישן · [והנה לכאורה ק' דמשמעות המסורה מורה שמותר למול בקנה סוף · ושמא כוונתו כדאית' בגמ' שם דאיירי בסימונא דאגמא ופירש"י וכשהוא יבש חדוד ומותך ואין קסמין נבדלין ממנו ומותר לשחוט בו · ולפ"ז אפשר דכשר ג"כ למול בו כי בכלן הטעם משום קיסמין הנבדלין · ואפשר שבמקום ואל תמול צ"ל ואם תמול ופי' שאם תרצה למול בקנה מול סוף · ר"ל צריך אתה למול בקנה הגדל בסוף דהיינו בסימונא דאגמא · ודו"ק : (ג) בארבעים · ב' במס' · ואידך (שופטים ד') בארבעים אלף בישראל · לומר אם יהיה ת"ח אחד בין מ' אלף א"צ לא רומח ולא מגן כי ת"ח מגין עליהם מאויביהם · דאיירי התם בת"ח שנאמר (שם) לבי לחוקקי ישראל וה"נ כתיב בתריה ענין התורה שנאמר הואיל משה באר את התורה: (ה) הואיל · ג' במס' · הכא ואידך (ש"א י"ב) כי הואיל ה' לעשות · (הושע ה') הואיל הלך אחרי צו · היינו דאמרי' בין כך ובין כך קרויין בניו של מקום בין עושין רצונו של מקום

רמב"ן

שילאו משם עד קדש ברנע מהלך אחד עשר יום בלבד כי קרוב הוא בדרך הר שעיר וקדש ברנע הוא סוף המדבר בגבול הר האמורי שהוא נחלת ישראל ושם ארץ סיחון ועוג אשר שם באר התורה בגיא מול בית פעור ואחרי כן אמר שהם הלכו דרך הר האמורי כל המדבר הגדול והנורא ואחרי כן יספר כי בקדש ברנע שהוא בתחום נחלתם בקשו מרגלים ונשתבשו דרכם והלכו דרך ים סוף לאחור ולא לפנים עד מלאת ארבעים שנה ובעבור שלא היו ישראל עתה במדבר כי כבר נכנסו בארץ מואב המוכרת דרש אונקלוס כי במדבר בערבה רמוזים הם לתוכחות ועוד כי מדוע יזכיר כל אלה המקומות ויתן סימנים ומצרים יותר מן המוכר שדהו ושיעור הכתוב לדעתו אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן דבר במדבר בערבה ובמול סוף בין פארן ובין תופל ולבן וחצרות ודי זהב ואחד עשר יום מחורב כי הזכיר להם כל מה שעשו במקומות האלה ואחר כן אמר הכתוב כי שם בעבר הירדן הנזכר הואיל לבאר התורה אחר הוכיחו אותם ויען ויאמר ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר וכך הוא נדרש בספרי על דעת רבי יהודה אבל רבי יוסי בן דורמסקית עשה אותן מקומות שנקראו כן: אשר יושב בחשבון · שלא היתה שלו אבל לכדה ממלך מואב ובנאה להיות לו בית מלכות וכן אשר יושב בעשתרות באדרעי שהיתה ארץ רפאים והוא מלך האמורי כאשר אפרש בעזה"י ומפני שאמר אשר יושב בעשתרות באדרעי יורה כי עשתרות שם מקום אשר בו אדרעי ולשון ספרי בעשתרות שהיה קשה כעשתרות באדרעי זה מקום מלכות וכתב רש"י עשתרות לשון צוקין וקושי ועשתרות זהו עשתרות קרנים שהיו בה רפאים שנא' ויכו את רפאים בעשתרות קרנים באדרעי שם מלכות וכן כתוב עשתרות נאמר כתרגומו ורבותינו אמרו למה נקרא שמן עשתרות שמעשרות את בעליהן ומחזקות אותן כעשתרות הללו שהם סלעים וחזקים והרי הרב מרכיב בו שני לשונות ולא ידענו מאיזה מקום הוציא שיהיה עשתרות שם צוקין וסלעים אבל יתכן שנאמר שהוא שם עדרי הצאן מלשון עושר כדברי חכמים ועשתרות קרנים היו הרים גבוהים שעליהם מצודות סלעים ידמה אותם הכתוב לקרני הבהמות כמו שידמה אותם לשנים כענין שנאמר על שן סלע ומצודה וכן על קרנות המזבח וכן בקרן בן שמן אמר בו התרגום במור רם בארעא שמינא ושם יעלו עשתרות הצאן התישים והעזים והיעלים וכיוצא בהן ולכך יקרא עשתרות קרנים וכן לבעלים ולעשתרות

ספורנו

מדע וכשהיו מגיעים אל מקום אשר משם היו נעים וחוזרים לאחוריהם או לצדדין ולא בדרך ישר היה משה אומר להם ראו מה גרמתם שהרי מהלך י"א יום יש מחורב עד קדש ברנע דרך הר שעיר שהוא הדרך היותר קצר אצל עוברי דרכים · והאל ית' הוליך אתכם לקדש ברנע בג' ימים דרך המדבר הגדול והנורא ומפני עונכם אתם נעים כל זה הזמן וכל זה היה אומר למען יזכרו וישובו אל ה': (ג) ויהי בארבעים שנה · אחר שכלו מתי מדבר דבר משה אל בני ישראל לבאי הארץ: ככל אשר צוה ה' אותו אליהם · הזהיר להם כל התורה כולם עד סנה בכלל: (ד) אחרי הכותו · וזה עשה אחר שהשיגו איזו מנוחה בארץ נושבת: (ה) בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר · ואחר שלא היו עוד נעים ונדים כי בערבות מואב היתה חנית המשע האחרון ועם זה אחר שכבר התחנן ונואש מהשיג לעבור · הואיל לבאר מה שחשב שיפול בו ספק אחרי

את התורה הזאת לאמר: ו יהוה אלהינו דבר אלינו בחרב לאמר רב לכם שבת בהר הזה: ז פנו וסעו לכם ובאו הר האמרי ואל כל שכניו בערבה בהר ובשפלה ובנגב ובחוף הים ארץ הכנעני והלבנון עד הנהר הגדל נהר פרת: ח ראה נתתי לפניכם את הארץ באו ורשו את הארץ אשר נשבע יהוה לאבתיכם לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם ולזרעם אחריהם: ט ואמר אלכם בעת ההוא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם: יהוה אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים

ת"א פנו וסעו · קמא סא: עד הנהר הגדול נהר פרת · שבועות מז:

רש"י

הואיל: באר את התורה · בשבעים לשון פירשה להם: (ו) רב לכם שבת · כפשוטו ויש מדרשי אגדה הרבה גדולה לכם ושכר על ישיבתכם בהר הזה עשיתם משכן מנורה וכלים קבלתם תורה מניתם לכם סנהדרין שרי אלפים ושרי מאות: (ז) פנו וסעו לכם · זו דרך ערד וחרמה: ובאו הר האמורי · כמשמעו: ואל כל שכניו · עמון ומואב והר שעיר: בערבה · זה מישור של יער: בהר · זה הר המלך: ובשפלה · זו שפלת דרום: ובנגב ובחוף הים · אשקלון ועזה וקסרי וכו' כדאיתא בספרי: עד הנהר הגדול · מפני שנזכר עם א"י קוראו גדול משל הדיוט אומר עבד מלך מלך · הדבק לשחוור וישתחוו לך קרב לגבי דיהנא ואידהן: (ח) ראה נתתי · בעיניכם אתם רואים איני אומר לכם מאומד ומשמועה: באו ורשו · אין מערער בדבר אינכם צריכים למלחמה אילו לא שלחו מרגלים לא היו צריכין לכלי זיין: לאבותיכם · למה הזכיר שוב לאברהם ליצחק וליעקב אלא אברהם כדאי לעצמו · יצחק כדאי לעצמו · יעקב כדאי לעצמו: (ט) ואומר אליכם בעת ההיא לאמר · מהו לאמר אמר להם משה לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה: לא אוכל לבדי וגו' · אפשר שלא היה משה יכול לדון את ישראל אדם שהוציאם ממצרים וקרע להם את הים והוריד את המן והגיז את השליו לא היה יכול לדונם אלא כך אמר להם ה' אלהיכם הרבה אתכם הגדיל והרים אתכם על דייניכם נטל את העונש מכם ונתנו על הדיינים וכן אמר שלמה כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה אפשר מי שכתוב בו ויחכם מכל האדם אומר מי יוכל לשפוט וגו' אלא כך אמר שלמה אין דייני אומה זו כדייני שאר האומות ע"א שאם דן והורג ומכה וחונק ומטה את דינו וגוזל אין בכך כלום אני אם חייבתי ממון שלא כדין נפשות אני נתבע שנאמר וקבע את קובעיהם נפש: (י) והנכם היום ככוכבי השמים · וכי ככוכבי השמים היו באותו היום והלא לא היו אלא ששים רבוא מהו והנכם היום

רמב"ן

העבודת גלולים העשוים כצורת האלון או להגין עליהם כפי סכלותם ובשפלות ההר בנו עיר ושמה אדרעי והוא שנאמר ויצא עוג מלך הבשן הוא וכל עמו למלחמה כי אסף את כל חילו אל העיר אשר שם ארון המלך וכסא המלכות ועוין ספרי מדרשים אמר אשר יושב בעשתרות באדרעי אילו לא היה עוג קשה ושרוי בעשתרות קשה היה שהמדינה קשה וכו' ולפיכך ידרשו בעשתרות שהיה קשה כעשתרות כלומר שהיה מקום מושבו כמו עשתרות קרנים שציר החוזקה שהיה הוא ומשפחתו משם כי עתה איננו יושב בעשתרות כי בארץ אמורי הוא יושב ומקום מלכות כלומר המדינה שהוא יושב בה באדרעי כי שם ארץ מלכותו הבשן · ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר על דעתי חורב שם מקום קרוב להר סיני ששם שכנו ישראל בשנה ההיא כי המדבר היה גדול ושם ההר אשר חמד אלהים ושמו סיני וע"כ נקרא

אבן עזרא

אבותיהם מפני השם ישמעום גם הם מפי ציר נאמן: (ו) בחורב · הוא סיני כאשר אמרתי: (ז) פנו · עזבו זה המקום: וסעו לכם · דרך הלשון כמו לך לך: (ט) לא אוכל לבדי · כטעם לא תוכל עשוהו לבדך: (י) הרבה אתכם · במצרים ונתקיימה הברכה שברך אביהם: והנכם ככוכבי השמים · דרך משל

רשב"ם

ישראל שמקדש ברנע שלחו מרגלים ונשתהו שם ארבעים שנה לכך הוא מפרש כן כשנסעו מחורב ללכת דרך הר שעיר דרך ישרה היו יכולים ליכנס לארץ ישראל באחד עשר יום עד קדש ברנע אבל לפי שחטאו ונסבו את הר שעיר ימים רבים עד ארבעים שנה וגו' וזהו שאמר לפנינו ונסע מחרב ונבא עד קדש ברנע בימים מועטים שאין בהם כי אם מהלך אחד עשר יום אבל מקדש ברנע שלחתי מרגלים ונשתהיתם ארבעים שנה בחטאתיכם

אונקלוס

אוֹרַיְתָא הָדָא לְמֵימָר׃ ו יְיָ אֱלָהַנָא מַלֵיל עִמָנָא בְּחֹרֵב לְמֵימַר סַגִי לְכוֹן דִיתֶבְתּוּן בְּטוּרָא הָדֵין׃ ז אִתְפְּנוּ וְטוּלוּ לְכוֹן וְעוּלוּ לְטוּרָא דֶאֱמֹרָאָה וּלְכָל מָגִירוֹהִי בְּמֵישְׁרַיָא בְּטוּרָא וּבִשְׁפֵלְתָא וּבְדָרוֹמָא וּבִסְפַר יַמָא אַרְעָא דִכְנַעֲנָאָה וְלִבְנָן עַד נַהֲרָא רַבָּא נַהֲרָא פְרָת׃ ח חֲזוֹ יְהָבִית קֳדָמֵיכוֹן יָת אַרְעָא עוּלוּ וְאַחְסִינוּ יָת אַרְעָא דִי קַיִם יְיָ לַאֲבָהַתְכוֹן לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמִתַּן לְהוֹן וְלִבְנֵיהוֹן בַּתְרֵיהוֹן׃ ט וַאֲמָרִית לְכוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימַר לֵית אֲנָא יָכִיל בִּלְחוֹדִי לְסוֹבָרָא יָתְכוֹן׃ י יְיָ אֱלָהֲכוֹן

נתינה לגר

פ"ד נושך עצמו ואחר עמו. (ח) ראה, חזו. כצ"ל בל"ר ולא „חזי" משום שנאמר אח"כ „נתתי לפניכם".

בעל הטורים

שמקיימין התורה דהיינו הואיל משה וכן אין עלב"מ דהיינו הלך אחרי צו · הואיל ה' לעשות אתכם לו לעם : את התורה הזאת · לאמר וסמיך ליה ה' אלהינו כלומר הזכירה על יחוד השם : (ו) בחרב לאמר · כתיב חסר שאם לא תקיימו את התורה והבאתי עליכם חרב : (ז) פנו · פ"א כפולה · יש לכם לפנות מכל מעשים רעים · א"נ בכ"מ שאתם פונים הענוים עמכם : (ח) ראה נתתי לפניכם · הקב"ה אמר כן למשה לאמר לישראל · אי נמי ראה חוזר על כל אחד ואחד : (ט) אלכם · חסר ו' כי י"פ הוכיחם · וי"ס כתיב מיתת משה בתורה · [ל"ד כי ב' מהם ביהושע עי' רבה פ' ברכה] : (י) והנכם · ב' · הכא ואידך והנכם

רמב"ן

כל המדבר מדבר סיני כאילו הוא מדבר הר סיני ואמר הכתוב ויבאו מדבר סיני ויחנו במדבר ויחן שם ישראל נגד ההר שחנו במדבר במקום הנקרא חורב והוא נגד ההר ואפשר שגם ההר גם המדבר יקראו סיני כי שם אילני הסנה רבים ושם סמוך להר מקום או עיר מושב שמו חורב ושם עמדו והכתוב שאמר ויבא אל הר האלהים חרבה שבא אל הר חורב אשר שם הר האלהים והסנה היה בהר ומשה היה בחורב המקום אשר לפניו קרוב לו אשר עמד שם מחנה ישראל שנה ולפיכך אמר אסורה נא ואראה שיסור מחורב עד ההר ופעמים יקרא הכתוב ההר כן כמו שנאמר ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב כלומר מן ההר אשר בחורב בתחומו או לפניו או שם כל הארץ חורב וההר בתוכה וכן זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל חקים ומשפטים ירמוז לכל אשר נצטוו בהר ובאהל מועד אשר שם בחורב וראיתי בילמדנו מדרשים גם לא ידעת בסיני גם לא שמעת בחורב גם מאז לא פתחה אזנך בברכות מואב רמז כי חורב מקום אשר שם אהל מועד רק ר"א אמר כי חורב הוא הר סיני כי מפני החורב והיובש יהיה שם הסנה ויקרא בשני שמות ושניהם שוים בטעם : (ז) פנו וסעו לכם · הזכיר להם הארץ והדרך שילכו בה למסעיהם ואחרי כן אמר ראה נתתי לפניכם כל הארץ אשר נשבעתי לאבותיכם באו ורשו את הארץ מצוה לא ייעוד והבטחה כאשר פירשתי · וטעם אשר נשבע ה' כמו ואל משה אמר עלה אל ה' ושם פירשתי : (ט) ואומר אליכם בעת ההיא לאמר · קודם שאמר לנו ה' בחורב רב לכם שבת בהר הזה על דעת האומרים קודם מתן תורה בא יתרו וטעם בעת היותם בשבתם בחורב אבל הזכיר זה בכאן לאמר שנה קבלנו את התורה והיו עליכם שופטים ושוטרים לשפוט ולהנהיג אתכם והנה הייתם מוכנים ומזומנים לבא בארץ ונסעו מחורב לרגלינו עם שופטינו וזקנינו ותקרבון אלי כלכם עם חכמיכם וראשיכם ובקשתם מרגלים ונתקלקל הענין : וטעם טרחכם ומשאכם וריבכם · על דרך הפשט רמז משה רבינו להם שלשת הדברים שאמר ליתרו שהיה הוא עושה לעם כמו שפירשתי שם והזכירן לישראל ברמז אמר טרחכם כנגד והודעתי את חוקי האלהים ואת תורותיו כי טורח גדול היה ללמד ליוצאי מצרים החוקים והתורות ופירושם וביאורם וסודם והזכיר משאכם כנגד לדרש אלהים שהוא ענין תפלה שמתפלל עליהם והוא מלשון ונשאת תפלה ואל תשא בעדם רנה ותפלה : וריבכם · כפשוטו עניני המשפטים ואמר הבו לכם אנשים חכמים נבונים ידועים על הדיינין בלבד אבל אמר שתם ואשימם בראשיכם דרך ענוה ולשון רש"י מספרי טרחכם מלמד שהיו טרחנין היה אחד מהם רואה את בעל דינו נוצח בדין אומר יש לי עדים להביא יש לי ראיות להביא מוסיף אני עליכם דיינין והדין הזה לא ידעתי אותו שיהא בעל הדין יכול להוסיף דיינין יותר על שלשה בדיני ממונות וכל שכן לאחר שטען בפניהם ורואה שחבירו נוצח בדין שאלו קבל עליו קרוב או פסול יכול לחזור בו עד לאחר גמר דין אבל שלשה הכשרין לדון אינו יכול לחזור בו ושמא נלמוד מכאן שיכול אדם לומר שני דיינין אני בורר לי ותברור אתה שנים אחרים והם יבררו עוד אחר ויהא הדין נגמר בחמשה או ביותר כמו שאמר אינו דומה דין הנגמר בה' לדין שנגמר בי' ואע"פ שנ' כופין לדון בפניהם כשאינו רוצה לקבל עליו לדון אבל רוצה לברור יותר בורר דהוא ליה כאומר לך למקום הוועד שמוסמכין ע במקום שאין שם

ספורנו

פותו · והתחיל הבאור כאמרו אחר כך ה' אלהינו כרת עמנו ברית בחורב לאמר · וקודם שהתחיל בבאור אשר בו הרבה להזכיר על קלת המצות אשר לישראל שסבת שהוצרך אל זה הבאור והאזהרות עתה היה מפני שהם עוברים לארץ בלעדיו ולא יוכל להוכירם בשעת מעשה ולא לבאר כל ספק שיפול וספר איך נכשלו בזה שלא יעבור הוא עמהם ברוע בחירתם ופשעיהם למען ישמרו מזה מכאן ולסבה לבלתי בשתים עיניהם : (ח) ראה נתתי לפניכם את הארץ · יושבי הארץ כי נמוגו מפניכם ולא יתקוממו : באו ורשו את הארץ · את גליל הכנענים כי הם מפחדם יפנו ויברחו או ימותו בלתי מלחמה :

לָרֹב׃ יא יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵכֶם יֹסֵף עֲלֵיכֶם כָּכֶם אֶלֶף פְּעָמִים וִיבָרֵךְ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם׃ שני יב אֵיכָה אֶשָּׂא לְבַדִּי טָרְחֲכֶם וּמַשַּׂאֲכֶם וְרִיבְכֶם׃ יג הָבוּ לָכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וּנְבֹנִים וִידֻעִים לְשִׁבְטֵיכֶם וַאֲשִׂימֵם בְּרָאשֵׁיכֶם׃ יד וַתַּעֲנוּ אֹתִי וַתֹּאמְרוּ טוֹב־הַדָּבָר אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ לַעֲשׂוֹת׃ טו וָאֶקַּח אֶת־רָאשֵׁי שִׁבְטֵיכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וִידֻעִים וָאֶתֵּן אוֹתָם רָאשִׁים עֲלֵיכֶם שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי מֵאוֹת וְשָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת וְשֹׁטְרִים לְשִׁבְטֵיכֶם׃ טז וָאֲצַוֶּה אֶת־שֹׁפְטֵיכֶם בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר שָׁמֹעַ בֵּין־אֲחֵיכֶם וּשְׁפַטְתֶּם צֶדֶק בֵּין־אִישׁ וּבֵין־אָחִיו וּבֵין גֵּרוֹ׃ יז לֹא־תַכִּירוּ פָנִים בַּמִּשְׁפָּט כַּקָּטֹן כַּגָּדֹל תִּשְׁמָעוּן לֹא תָגוּרוּ מִפְּנֵי־אִישׁ כִּי הַמִּשְׁפָּט

ת"א ה' אלהי אבותכם · ר"ה [illegible] : הבו לכם · עירובין ק נדרים כ : ואקח את ראשי שבטיכם · עירובין שם נדרים שם : ואצוה את · סנהדרין ז ח : ושפטתם צדק · יבמות מז סנהדרין ז : לא תכירו פנים במשפט · סוטה מז סנהדרין ז עקידה שער מג : קטן כגדול תשמעון · סנהדרין ח : לא תגורו · סוטה מז סנהדרין ו ז ח :

רש"י

הנכם משולים כיום קיימים לעולם כחמה וכלבנה וככוכבים: (יא) יוסף עליכם ככם אלף פעמים · מהו שוב ויברך אתכם כאשר דבר לכם אלא אמרו לו משה אתה נותן קצבה לברכותינו כבר הבטיח הקב"ה את אברהם אשר אם יוכל איש למנות וגו' אמר להם זו משלי היא אבל הוא יברך אתכם כאשר דבר לכם: (יב) איכה אשא לבדי · אם אומר לקבל שכר לא אוכל זו היא שאמרתי (ס"א שאמרנו) לכם לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה: טרחכם · מלמד שהיו ישראל טרחנין היה אחד מהם רואה את בעל דינו נוצח בדין אומר יש לי עדים להביא · יש לי ראיות להביא מוסיף אני עליכם דיינין: ומשאכם · מלמד שהיו אפיקורסין הקדים משה לצאת אמרו מה ראה בן עמרם לצאת שמא אינו שפוי בתוך ביתו איחר לצאת אמרו מה ראה בן עמרם שלא לצאת מה אתם סבורים יושב ויועץ עליכם עצות רעות וחושב עליכם מחשבות (ס"א מזימות ומחשבות): וריבכם · מלמד שהיו רוגנים: (יג) הבו לכם · הזמינו עצמכם לדבר: אנשים · וכי תעלה על דעתך נשים מה ת"ל אנשים צדיקים: חכמים · כסופים: ונבונים · מבינים דבר מתוך דבר זהו ששאל אריוס את ר' יוסי מה בין חכמים לנבונים חכם דומה לשולחני עשיר כשמביאין לו דינרין לראות רואה וכשאין מביאין לו יושב ותוהא · נבון דומה לשולחני תגר כשמביאין לו מעות לראות רואה וכשאין מביאין לו הוא מחזר ומביא משלו: וידועים לשבטיכם · שהם ניכרים לכם שאם בא לפני מעוטף בטליתו איני יודע מי הוא ומאיזה שבט הוא ואם הגון הוא אבל אתם מכירין בו שאתם גדלתם אותו לכך נאמר וידועים לשבטיכם: בראשיכם · ראשים ומכובדים עליכם שתהיו נוהגין בהם כבוד ויראה: ואשמם · חסר יו"ד (אמנם בכל התיקונים ובספר תורה נכתב מלא יו"ד) לומר שאשמותיהם של ישראל תלויות בראשי דייניהם שהיה להם למחות ולכוין אותם לדרך הישרה: (יד) ותענו אותי וגו' · חלטתם את הדבר להנאתכם היה לכם להשיב רבינו משה ממי נאה ללמוד ממך או מתלמידך לא ממך שנצטערת עליה אלא ידעתי מחשבותיכם שהייתם אומרים עכשיו יתמנו עלינו דיינין הרבה אם אין מכירנו אנו מביאין לו דורון והוא נושא לנו פנים: לעשות · אם הייתי מתעצל אתם אומרים עשה מהרה: (טו) ואקח את ראשי שבטיכם · משכתים בדברים אשריכם על מי באתם להתמנות על בני אברהם יצחק ויעקב על בני אדם שנקראו אחים ורעים חלק ונחלה וכל לשון חבה: אנשים חכמים וידועים · אבל נבונים לא מצאתי זו אחת מז' מדות שאמר יתרו למשה ולא מצא אלא ג' אנשים צדיקים חכמים וידועים: ראשים עליכם · שתנהגו בהם כבוד ראשים במקח ראשים בממכר ראשים נושא ונותן נכנס (מביתו לב"ה) אחרון ויוצא ראשון: שרי אלפים · אחד ממונה על אלף: שרי מאות · אחד ממונה על מאה: ושוטרים · מניתי עליכם לשבטיכם אלו הכופתין והמכין ברצועה על פי הדיינין: (טז) ואצוה את שפטיכם · אמרתי להם הוו מתונים בדין אם בא דין לפניך פעם אחת שתים ושלש אל תאמר כבר בא דין זה לפני פעמים הרבה אלא היו

נושאים

אסגי יתכון והא איתיכון יומא דין ככוכבי שמיא למסגי: יא יי אלהא דאבהתכון יוסף עליכון כותכון אלף זמנין ויברך יתכון כמא די מליל לכון: יב אכדין אסובר בלחודי טרחכון ועסקיכון ודינכון: יג הבו לכון גברין חכימין וסוכלתנין ומנדע לשבטיכון ואמנינון רישין עליכון: יד ואתיבתון יתי ואמרתון תקין פתגמא די מללתא למעבד: טו ודברית ית רישי שבטיכון גברין חכימין ומנדען ומניתי יתהון רישין עליכון רבני אלפין ורבני מאותא ורבני חמשין ורבני עשורייתא וסרכין לשבטיכון: טז ופקדית ית דיניכון בעדנא ההיא למימר שמעו בין אחיכון ותדונון קושטא בין גברא ובין אחוהי ובין גיוריה: יז לא תשתמודעון אפין בדינא מלי זעירא כרבא

נתינה לגר

(יב) וריבכם, ודינכון. ר"ל לנדור לכם דיינים אחרים, וכמ"ש בכפרי. (טו) ושטרים, וסרכין. פה כשלכמך אל ראשים ושרים ית' "כרכין" שהוא ל' שר ונגיד, ולקמן (פ"ז י"ח) שסמוך אל שפטים, ת' "פורענ ן". (טז) גרו, גיורא. עמ"ש אונ"ר להלדיק את הס' יא"ר שגרס כן בלא כנוי, אבל לפנ"ד כעמו אינו אמת, שהרי גם "ונרך" (שמות כ' יו"ד) ת' "וגיורך" בכנוי: (יז) בקטן כגדול, מלי זעירא כרבא. ר"ל שלא יאמר קצר דבריך או פירושו דברי הקטן כדברי הגדול וכפירוש הב' של רש"י ועי' שבועות ל' ע"ב וסנהדרין ו' ע"ב. ומה שהתלים בראשונה ב"ס לחם ושמלה, שהאמת הוא כבעל שפתי חכמים, שמלת "כתרגומו" צ"ל בפירוש הראשון "שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה" אתפלא על חכם כמוהו איך נגרר אחר משעת בעל שפתי חכמים, שא"כ היה צריך להיות "מלא זעירא" [או יותר טוב "פתגם זעירא"] והאמת הוא

בעל הטורים

תלוים איש אחרי שרות לנו (ירמיה ט"ז) · פי' אע"פ שהלכתם אחרי שרירות לבכם הנכם היום ככוכבי השמים לרוב: (יא) ויברך · ב' במס' · ואידך ויברך כל בשר שם קדשו (תהלים קמ"ה) · כיון שיברך אתכם יברך כל בשר שם קדשו שיאמרו ברוך שקיים הבטחתו: (יג) ואשמם · כתיב ח"י [ערש"י] לומר לך כי י"ש הוזהרו על הדינין בתורה · ד"א ואשמם חסר לומר לך כי האשם תלוי בראשים בשביל שיש בידם למחות ואינן מוחין: (טו) ואתן אותם ראשים · אותם מלא ו' לומר לך שהיה בהם ו' מדות שמנו בפ' בהנהקין [דף פ"ח] איזהו בן עוה"ב כל מי שהוא שפל ברך · ענותן · שייף ועייל · שייף ונפיק · גריס באורייתא תדירא · ולא מחזיק טיבותא לנפשיה: שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות · ד"פ שרי כנגד ד' דגלים: ושטרים לשבטיכם · שאמרו רמז למקל ולרצועה שלוס אותם שיסבלו מן השוטרים שירדו אותם במקל ורצועה: (טז) ואצוה את שפטיכם בעת ההיא · כל דיין ודיין בדורו כמשה בדורו · וזהו את שופטיכם בעת ההיא שיהיה בו: ואצוה את שפטיכם בעת · ר"ת ואשב לומר לך שצריך שישב הדיין: ואצוה את שפטיכם בעת ההוא לאמר · ס"ת בגימט' המתין בכל דיניך · שצריך שיהיו מתונין בדין: (יז) לא תכירו פנים במשפט · תגין על פ"א לומר פתח פיך לאלם: כקטן כגדל תשמעון · פי' כקטן יהא בעיניך בעוד שעומדין לפניך יהיו בעיניך שניהם כרשעים וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך שניהם כגדולים פי' כצדיקים: תשמעון · ב' במס' · ואידך נביא

רש"י

עומדים וטוענים בו: בעת ההיא · משמניתים אמרתי להם אין עכשיו כלשעבר לשעבר הייתם ברשות עצמכם עכשיו הרי אתם משועבדים לצבור: שמוע · לשון הווה אודי"ר בלע"ז 1) כמו זכור ושמור: ובין גרו · זה בעל דינו שאוגר עליו דברים ד"א ובין גרו אף על עסקי דירה בין חלוקת אחים אפילו בין תנור לכירים: (יז) לא תכירו פנים במשפט · זה הממונה להושיב הדיינים שלא יאמר איש פלוני נאה או גבור אושיבנו דיין איש פלוני קרובי אושיבנו דיין בעיר והוא אינו בקי בדינין נמצא מחייב את הזכאי ומזכה את החייב מעלה אני על מי שמנהו כאילו הכיר פנים בדין: כקטן כגדול תשמעון · שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה שאם קדם ובא לפניך לא תסלקנו לאחרונה · ד"א כקטן כגדול תשמעון כתרגומו שלא תאמר זה עני הוא וחבירו עשיר ומצוה לפרנסו אזכה את העני ונמצא מתפרנס בנקיות ד"א שלא תאמר היאך אני פוגם בכבודו של עשיר זה בשביל דינר אזכנו עכשיו וכשיצא לחוץ אומר אני לו תן לו שאתה חייב לו: לא תגורו מפני איש · לא תיראו · ד"א לא תגורו · לא תכנים דבריך מפני

אבן עזרא

פעמים עם אלף וכן מאה כסף לשון קדר: (יב) טרחכם · מגזרת בא מלי לטורח ופירוש טרחכם להבין אנשים פתאים בתורה: ומשאכם · שבקשו להם ומים ובשר כמו ולשום את משא כל העם הזה: וריבכם · זה עם זה: (יג) הבו · מלה זרה וכיה בה"א ראוי להגוע בשו"א ופת"ח: וידועים · שהם בין ידועים שיכירום הכל: (טו) שרי אלפים · פירשתיו: (טז) שמוע · הם הפועל כמו זכור את יום השבת והוא שמוע שמעו שמעו לא שמוע: גרו · כבר פירשתיו: (יז) תכירו ·

רמב"ן

מורה שבכך נצטוינו שנאמר צדק צדק תרדוף הלך אחר ב"ד יפה ובנוי חכמים ב"ד יפה הוא והנה במדבר היו החכמים מצויין עמהם ויכולין לומר נלך לפני שרי האלפים: (יג) וידועים לשבטיכם · שהם נכריים לכם שאם בא לפני מעוטף בטליתו איני יודע מי הוא ומאיזה שבט הוא אבל אתם מכירים אותו שגדלתם אותו לשון

ספורנו

(יב) טרחכם · בקששות הקורות בלתי תביעת ממון: ומשאכם · בצרכי רבים: וריבכם · בעניני הדין ותביעת ממון · וזה ספר להזכירם את פשעם שאע"פ שבחר אותם שיכנסו לארץ בלתי שום מלחמה שהיה ענינם רב התועלת והכבוד יותר מכל נכסיהם ועניניהם במדבר לא נמנעו מלעורר דברי ריבות איש על חבירו באופן שהוצרך למנות מדרגות שופטים עד שכל עברה מהם היו צריכים

1) audiens הערענד

לֵאלֹהִ֖ים ה֑וּא וְהַדָּבָר֙ אֲשֶׁ֣ר יִקְשֶׁ֣ה מִכֶּ֔ם תַּקְרִב֥וּן אֵלַ֖י וּשְׁמַעְתִּֽיו׃ יח וָאֲצַוֶּ֥ה אֶתְכֶ֖ם בָּעֵ֣ת הַהִ֑וא אֵ֥ת כָּל־הַדְּבָרִ֖ים אֲשֶׁ֥ר תַּעֲשֽׂוּן׃ יט וַנִּסַּ֣ע מֵחֹרֵ֗ב וַנֵּ֡לֶךְ אֵ֣ת כָּל־הַמִּדְבָּ֣ר הַגָּדוֹל֩ וְהַנּוֹרָ֨א הַה֜וּא אֲשֶׁ֣ר רְאִיתֶ֗ם דֶּ֚רֶךְ הַ֣ר הָֽאֱמֹרִ֔י כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֛ה יְהֹוָ֥ה אֱלֹהֵ֖ינוּ אֹתָ֑נוּ וַנָּבֹ֕א עַ֖ד קָדֵ֥שׁ בַּרְנֵֽעַ׃ כ וָאֹמַ֖ר אֲלֵכֶ֑ם בָּאתֶם֙ עַד־הַ֣ר הָֽאֱמֹרִ֔י אֲשֶׁר־יְהֹוָ֥ה אֱלֹהֵ֖ינוּ נֹתֵ֥ן לָֽנוּ׃ כא רְ֠אֵה נָתַ֨ן יְהֹוָ֧ה אֱלֹהֶ֛יךָ לְפָנֶ֖יךָ אֶת־הָאָ֑רֶץ עֲלֵ֣ה רֵ֡שׁ כַּאֲשֶׁר֩ דִּבֶּ֨ר יְהֹוָ֜ה אֱלֹהֵ֤י אֲבֹתֶ֙יךָ֙ לָ֔ךְ אַל־תִּירָ֖א וְאַל־תֵּחָֽת׃

שלישי כב וַתִּקְרְב֣וּן אֵלַי֮ כֻּלְּכֶם֒ וַתֹּאמְר֗וּ נִשְׁלְחָ֤ה אֲנָשִׁים֙ לְפָנֵ֔ינוּ וְיַחְפְּרוּ־לָ֖נוּ אֶת־הָאָ֑רֶץ וְיָשִׁ֤בוּ אֹתָ֙נוּ֙ דָּבָ֔ר אֶת־הַדֶּ֙רֶךְ֙ אֲשֶׁ֣ר נַֽעֲלֶה־בָּ֔הּ וְאֵת֙ הֶֽעָרִ֔ים אֲשֶׁ֥ר נָבֹ֖א אֲלֵיהֶֽן׃ כג וַיִּיטַ֥ב בְּעֵינַ֖י הַדָּבָ֑ר וָאֶקַּ֤ח מִכֶּם֙ שְׁנֵ֣ים עָשָׂ֣ר אֲנָשִׁ֔ים אִ֥ישׁ אֶחָ֖ד לַשָּֽׁבֶט׃ כד וַיִּפְנוּ֙ וַיַּעֲל֣וּ הָהָ֔רָה וַיָּבֹ֖אוּ עַד־נַ֣חַל אֶשְׁכֹּ֑ל וַֽיְרַגְּל֖וּ אֹתָֽהּ׃ כה וַיִּקְח֤וּ בְיָדָם֙ מִפְּרִ֣י הָאָ֔רֶץ וַיּוֹרִ֖דוּ אֵלֵ֑ינוּ

ת"א כי המשפט לאלהים הוא · סנהדרין ו : והדבר אשר יקשה מכם · שם ח : ואצוה אתכם · שם : אל תירא ואל תחת · חולין כז : ויחפרו לנו את הארץ · סוטה לד : וייטב הדבר בעיני · שם :

רש"י

אים לשון אוגר בקיץ : כי המשפט לאלהים הוא · מה שאתה נוטל מזה שלא כדין אתה מזקיקני להחזיר לו נמצא שהטית עלי המשפט : תקרבון אלי · על דבר זה נסתלק ממנו משפט בנות צלפחד וכן שמואל אמר לשאול אנכי הרואה אמר לו הקב"ה חייך שאני מודיעך שאין אתה רואה ואימתי הודיעו כשבא למשוח את דוד וירא את אליאב ויאמר אך נגד ה' משיחו א"ל הקב"ה ולא אמרת אנכי הרואה אל תבט אל מראהו : (יח) את כל הדברים אשר תעשון · אלו עשרת הדברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות : (יט) המדבר הגדול והנורא · שהיו בו נחשים כקורות ועקרבים כקשתות: (כב) ותקרבון אלי כלכם· בערבוביא ולהלן הוא אומר ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו הן הראנו וגו' אותה קריבה היתה הוגנת ילדים מכבדים את הזקנים ושלחום לפניהם וזקנים מכבדים את הראשים ללכת לפניהם אבל כאן ותקרבון אלי כולכם בערבוביא ילדים דוחפין את הזקנים וזקנים דוחפין את הראשים : וישיבו אתנו דבר · באיזה לשון הם מדברים : את הדרך אשר נעלה בה · אין דרך שאין בה עקמימות : ואת הערים אשר נבוא אליהן · תחלה לכבוש : (כג) וייטב בעיני הדבר · בעיני ולא בעיני המקום ואם בעיני משה היה טוב למה אמרה בתוכחות משל לאדם שאומר לחבירו מכור לי חמורך זה אמר לו הן נותנו אתה לי לנסיון אמר לו הן בהרים ובגבעות אמר לו הן כיון שראה שאין מעכבו כלום אמר הלוקח בלבו בטוח הוא זה שלא אמצא בו מום מיד אמר לו טול מעותיך ואיני מנסהו מעתה אף אני הודיתי לדבריכם שמא תחזרו בכם כשתראו שאיני מעכב ואתם לא חזרתם בכם : ואקח מכם · מן הברורים שבכם מן המסולתים שבכם : שנים עשר אנשים איש אחד לשבט · מגיד שלא היה שבט לוי עמהם : (כד) עד נחל אשכל · מגיד שנקרא ע"ש סופו : וירגלו אותה · מלמד שהלכו בה ארבעה אומנין שתי וערב: (כה) ויורידו אלינו · מגיד שא"י גבוה היא מכל הארצות : ויאמרו

רמב"ן

רש"י מספרי וא"כ יהיה לשבטיכם קשור עם וידועים אבל על דרך הפשט טעמו הבו לכם לשבטיכם אנשים חכמים ועל דעתי טעם וידועים שהם ידועים לשבטיכם

אבן עזרא

להכרית הדין למי שיכיר : (יח) אשר תעשון · הם החוקים והמשפטים שהורום : (יט) את כל המדבר · וזהו אחד עשר יום : וטעם הר האמורי · כי כן כתיב : בשעיר עד חרמה · והטעם שגלה להר האמורי : (כא) רש · במשקל שב מגזרת ירושה : תחת · כמו ידל כבוד יעקב מפעלי הכפל : (כב) ויחפרו · כמו להפור את כל הארץ כי החופר יחפש מה שים בסתר : אשר נבוא אליהן · בתחלה : (כג) וייטב בעיני הדבר · בעבור שכלכם הסכמתם על זה : (כה) ויורידו · בעבור

תקבלון לא תדחלון מן קדם גברא ארי דינא דיי הוא ופתגמא די יקשי מנכון תקרבון לותי ואשמעניה: יח ופקדית יתכון בעדנא ההיא ית כל פתגמיא די תעבדון: יט ונטלנא מחרב והליכנא ית כל מדברא רבא ודחילא ההוא די חזיתון ארח טורא דאמוראה כמא די פקיד יי אלהנא יתנא ואתינא עד רקם גיאה: כ ואמרית לכון אתיתון עד טורא דאמוראה דיי אלהנא יהב לנא: כא חזי יהב יי אלהך קדמך ית ארעא סק אחסן כמא די מליל יי אלהא אבהתך לך לא תדחל ולא תתבר: כב וקרבתון לותי כלכון ואמרתון נשלח גברין קדמנא ויאללון לנא ית ארעא ויתיבון יתנא פתגמא ית ארחא די נסק בה וית קרויא די נעול להון: כג ושפר בעיני פתגמא ודברית מנכון תרין עשר גברין גברא חד לשבטא: כד ואתפניו וסליקו לטורא ואתו עד נחלא דאתכלא ואלילו יתה: כה ונסיבו בידיהון מאבא

בעל הטורים

מקרבך מאחיך וגו' אליו תשמעון (לקמן י"ח ט"ו) · אע"פ שאני מצוה כקטן כגדול תשמעון אם בא לפניך דין של נביא ות"ח אליו תשמעון תחלה: כי המשפט · תגין על הה"א כאילו גיהנם פתוחה מתחתיו: כי המשפט לאלהים הוא · וסמיך ליה והדבר אשר יקשה מכם · לומר כל המקשה ערפו כנגד הדיין כאלו מקשה כנגד השכינה: והדבר · ג' במס' · הכא ואידך והדבר הזה לא תוכל לעשות (מ"א כ') והדבר אשר דברנו אני ואתה (ש"א כ') ובשביל שאמר והדבר אשר יקשה מכם בא לידי כן שלא ידע מה שידעו בנות צלפחד וזהו והדבר הזה לא תוכל לעשות שלא היה יכול לעשותו ומי עשאו והדבר אשר דברנו אני ואתה וסמיך ליה ה' יהיה ביני וביניך וגו' כדכתיב ויקרב משה את משפטן לפני ה': ושמעתי (יח) ואצוה אתכם · אזהרה לצבור שתהא אימת הדיין עליהם: (יט) המדבר הגדול · מלא ו' · נחש שרף עקרב צמאון ליה ללמות: ונבא · חסר ו' לומר חסרתם ו' אלף רגלי: (כ) ואמר אלכם · חסר יו"ד נחסרתם ע"י י' מרגלים:

רמב"ן

כלומר שמעלתם ידועה ונכרת למנותם בהשופטים וכלל מעלת השופטים במלת וידועים כי השופטים צריכין להיות אנשי חיל ויראי אלהים אנשי אמת ושונאי בצע כאשר אמר יתרו ואלו היו ידועים לשופטים מתחלה כי היו הכל אומרים ראוי זה להיות שופט: (יח) ואצוה אתכם בעת ההיא את כל הדברים אשר תעשון · אלו עשרה דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות לשון רש"י מספרי · ואם כן עם השופטים הנזכרים ידבר ויקצר בעשרת הדברים שכולם נדרשים מן הכתובים ועל דרך הפשט הם החוקים והתורות הדרך אשר ילכו בה והמעשה אשר יעשון כי הכל יצוה ויזהיר וילמד לישראל מפיו והטעם להזכיר זה כאן כי בידוע שזה הענין עצת יתרו והוא אמר למשה היה אתה לעם מול האלהים שיתפלל עליהם בעת צרתם ואמר לו והזהרתה אתהם את החוקים ואת התורות וגו' שילמדם הוא התורה אך במשפט נתן לו עצה שימנה שופטים לסייעו וכבר פרשתיו שם ולכן ספר בכאן כי כאשר מינה שרי האלפים והמאות לא מינה אותם רק על המשפט אבל הוא בעצמו ילמדם כל הדברים אשר יעשון על פי התורה כי שמע לעצת חותנו ויעש כל אשר אמר ולא הזכיר משה עצתו בכאן לא אמר דבר בשם יתרו אשר אמר ונראה בעיני שלא רצה להזכירו במעמד כל ישראל לענותו או שלא יהיה לכבוד לו שיזכיר לדור הזה כי אשה כושית לקח ויתכן שהטעם מפני שנמלך בשכינה ועל פי הגבורה נעשה הענין ההוא: וטעם כי המשפט לאלהים הוא · כטעם כי לא לאדם תשפטו כי לה' ועמכם בדבר המשפט לומר כי לאלהים לעשות משפט בין יצוריו כי על כן בראם להיות ביניהם יושר וצדק ולהציל גזול מיד עושקו ונתן אתכם במקומו ואם תגורו ותעשו חמס הנה מעלתם לה' כי מעלתם בשליחותו: (כב) את הדרך אשר נעלה בה · אין דרך שאין בה עקמימות: ואת הערים אשר נבא אליהן · תחלה לכבוש לשון רש"י · וכן בספרי אין לך דרך שאין בה עקמימות אין לך דרך שאין בה כמנות אין לך דרך שאין בה פרצות: ואת הערים אשר נבא אליהן · לידע באיזה דרך אנו באין כלומר מאין נכנס בארץ שנכבוש אותן הערים תחלה והוא מה שפירשתי בסדר שלח לך שלא בקשו ישראל מרגלים אלא להורות בפניהם הדרך: (כג) ואקח מכם שנים עשר אנשים ·

ספורנו

נדיין פנמי ואין זה כי אם מרוע לב: (יט) ונלך את כל המדבר הגדול והנורא · דרך לא עבר בה איש מפני רוב הנחשים והעקרבים וגדלם כאמרו נחש שרף ועקרב וכבר ספרו ז"ל שהיו שם נחשים כקורות ועקרבים כקשתות וכל זה עשה האל ית' כדי לקצר לכם הדרך שיכנסו לארץ מיד בטרם יכינו סירותיהם אעד וירכו לפשוע וכל זה לא הספיק כי בין כך חטאו במתאוננים ובתאוה ולבסוף במרגלים: (כא) עלה רש · כי לא יתיצב איש בפניכם: (כב) ותקרבון אלי כולכם · אע"פ שהיו לכם ראשים ממונים עליכם לצרכי רבים באתם כלכם: נשלחה אנשים · נבחר אנחנו אנשים ונשלח ולזה לא הסכים האל יתעלה ואמר למשה שלח לך שיבחר הוא האנשים ולא הם פן יבחרו הדיוטות שיוסיפו לגרע ובכן בחר משה כלם אנשים ובתוכם יהושע וכלב וגם הרשעים מהם אע"פ שהרשיעו לומר שאי אפשר לכבשה לא העיזו פניהם לומר שהארץ רעה אבל ספרו בשבחה באופן שאחר כן שבו בתשובה באמרו וחטאנו ותאמרו אלי חטאנו לה' ותשובו ותבכו לפני ה': (כג) וייטב בעיני הדבר · כי חשבתי שלא היה ספק אצלכם בדבר האל ית' שתכבשו הארץ ושהיא טובה אבל שהייתם רוצים לבחור את החלק ממנה היותר טוב לכם עתה בתחלת כבשכם את הערים אשר נבא אליהן וזה כי ידעתם שלא תכבשו בשנה אחת את כולה כאמרו לא אגרשנו מפניך בשנה אחת: (כד) ויבאו עד נחל אשכול · כמו שאמר עליו זה כנגד שהיה באותו הצד שהיו שם ישראל אצל קדש ברנע והיא

בדרומה

וישבו אתנו דבר ויאמרו טובה הארץ אשר־יהוה אלהינו נתן לנו: כו ולא אביתם לעלת ותמרו את־פי יהוה אלהיכם: כז ותרגנו באהליכם ותאמרו בשנאת יהוה אתנו הוציאנו מארץ מצרים לתת אתנו ביד האמרי להשמידנו: כח אנה ׀ אנחנו עלים אחינו המסו את־לבבנו לאמר עם גדול ורם ממנו ערים גדלת ובצורת בשמים וגם־בני ענקים ראינו שם: כט ואמר אלכם לא־תערצון ולא־תיראון מהם: ל יהוה אלהיכם ההלך לפניכם הוא ילחם לכם ככל אשר עשה אתכם במצרים לעיניכם: לא ובמדבר אשר ראית אשר נשאך יהוה אלהיך כאשר ישא־איש את־בנו בכל־הדרך אשר הלכתם עד־באכם עד־המקום הזה: לב ובדבר הזה אינכם מאמינם ביהוה אלהיכם: לג ההלך לפניכם בדרך לתור לכם מקום לחנתכם באש ׀ לילה לראתכם בדרך אשר תלכו־בה ובענן יומם: לד וישמע יהוה את־קול דבריכם ויקצף וישבע לאמר: לה אם־יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה את הארץ הטובה אשר נשבעתי לתת לאבתיכם: לו זולתי כלב בן־יפנה הוא יראנה ולו־אתן את־הארץ אשר דרך־בה ולבניו יען אשר מלא אחרי

ת"א ותרגנו באהליכם · שבועות מז: ערים גדולות ובצורות בשמים · חולין ע תמיד כט:

רש"י

טובה הארץ · מי הם שאמרו טובה יהושע וכלב: (כו) ותמרו · לשון התרסה התרסתם כנגד מאמרו: (כז) ותרגנו · לשון הרע וכן דברי נרגן אדם המוציא דבה: בשנאת ה' אתנו · והוא היה אוהב אתכם אבל אתם שונאים אותו משל הדיוט אומר מה דבלבך על רחמך מה דבלביה עלך: בשנאת ה' אתנו הוציאנו מארץ מצרים · הוצאתו לשנאה היתה משל למלך ב"ו שהיו לו שני בנים ויש לו שתי שדות אחת של שקיא ואחת של בעל למי שהוא אוהב נותן של שקיא ולמי שהוא שונא נותן לו של בעל ארץ מצרים של שקיא היא שנילוס עולה ומשקה אותה וארץ כנען של בעל והוציאנו ממצרים לתת לנו את ארץ כנען: (כח) ערים גדולות ובצורות בשמים · דברו הכתובים לשון הבאי: (כט) לא תערצון · לשון שבירה כתרגומו ודומה לו בערוץ נחלים לשכון · לשבור נחלים: (ל) ילחם לכם · בשבילכם: (לא) ובמדבר אשר ראית · מוסב על מקרא שלמעלה הימנו ככל אשר עשה אתכם במצרים ועשה אף במדבר אשר ראית כי נשאך וגו': כאשר ישא איש את בנו · כמו שפירשתי אצל ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל וגו' משל למהלך בדרך ובנו לפניו ובאו לסטים לשבותו וכו': (לב) ובדבר הזה · שהוא מבטיחכם להביאכם אל הארץ אינכם מאמינים בו: (לג) לראתכם · כמו להראותכם וכן לנחותם הדרך וכן לשמע בקול תודה וכן ללכת לגיד ביזרעאל: (לו) אשר דרך בה · חברון שנאמר ויבא עד חברון:

התאנף

רשב"ם

בחטאתיכם: (כז) ותרגנו · כמו דברי נרגן כמתלהמים:

ותהינו

[ד]ארעא ואחיתו לנא ואתיבו יתנא פתגמא ואמרו טבא ארעא דיי אלהנא יהב לנא : כו ולא אביתון למסק וסרבתון על גזרת מימרא דיי אלהכון : כז ואתרעמתון במשכניכון ואמרתון בדסני יי יתנא אפקנא מארעא דמצרים למימסר יתנא בידא דאמוראה לשיצייותנא : כח לאן אנחנא סלקין אחנא תברו ית לבנא למימר עם סגי ותקיף מננא קרוין רברבן וכריכן עד צית שמיא ואף בני גבראי חזינא תמן : כט ואמרית לכון לא תתברון ולא תדחלון מנהון : ל יי אלהכון דמדבר קדמיכון מימריה יגיח לכון ככל די עבד עמכון במצרים לעיניכון : לא ובמדברא די חזיתא די סוברך יי אלהך כמא די מסובר גבר ית בריה בכל ארחא די הלכתון עד מיתיכון עד אתרא הדין : לב ובפתגמא הדין ליתיכון מהימנין במימרא דיי אלהכון : לג די מדבר קדמיכון בארחא לאתקנאה לכון אתר בית מישרי לאשריותכון בעמודא דאשתא בליליא לאחזיותכון בארחא די תהכון בה ובעמודא דעננא ביממא : לד ושמיע קדם יי ית קל פתגמיכון ורגיז וקיים למימר : לה אם יחזי גבר בגבריא האלין דרא בישא הדין ית ארעא טבתא די קיימית למתן לאבהתכון : לו אלהן כלב בר יפנה הוא יחזנה וליה אתן ית ארעא די דרך בה ולבנוהי חלף די אשלים

נתינה לגר

כדבריו בסופו, שמלת „כתרגומו" כוללת ב' הפירושים האחרונים יחד, וכ"ש המבאר בדברי המת' ז"ל. (כח) בשמים, עד צית שמיא. לסקל סבאור כתב כן וכמ"ש רש"י ז"ל „דברו הכתובים לשון הבאי". (ל) ההלך לפניכם, דמדבר קדמיכון. לכבוד ה' תרגם כן. (לו) מלא אחרי ה', אשלם בתר

בעל הטורים

(כח) כמסו · ובישוע (י"ד) אומר המסיו · ע"י י' מרגלים : לבבנו · ד' · דין ואידך ונשמע וימס לבבנו (יהושע ב') להטות לבבנו (ס"א ח') נשא לבבנו אל כפים (איכה ג') אחרים נמס לבבם מפניכם כדכתיב ונשמע וימס לבבנו ע"כ היה לכם להטות לבבכם אליו ולא עשיתם כן אלא אמרתם המסו את לבבנו ע"כ נשא לבבנו אל כפים וסמיך ליה סכות באף ותרדפנו כדכתיב וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדבורים : (לא) ובמדבר אשר ראית · ב' יחיד : בכל הדרך אשר הלכתם · ב' רבים שלא היה הדרך בכלם כוים אלא לכל א' לפי מה שהיה צריך היה הענן גובה אותו יש בגבוה יש בנמוך : (לב) אינכם מאמינים · חסר י' בי"פ בסיפם אותו : (לה) איש באנשים האלה · ס"ת משה שגם הוא בכלל השבועה : באנשים · ג' · דין ואידך ויחלו באנשים הזקנים (יחזקאל ט') · זקן בא באנשים (ב"א י"ז) מלמד שהיתה הגזרה אף על משה ואהרן דכתיב באנשים הזקנים וכתיב זקן בא באנשים

אבן עזרא

בעבור גובה הענן והאמת בעבור היותם בנגב : (כז) ותרגנו · כמו והנרגנים ילמדו לקח והוא מבנין נפעל כמו אל תעלבו : (כט) לא תערצון · כמו לא תפחדון והוא מגזרת והוא מעריצכם וטעמו שבר שלב בפחד : (ל) ילחם לכם · בשבילכם : (לג) לתורכם · אינכו פעל יוצא כי לא מצאנו מזה הבנין כן : לראותכם · נפתח הלמד ללמד על האות שהוא ה"א ה"א הדעת כנעדרת : (לו) זולתי · היו"ד נוסף כי נמצא בלא יו"ד : ולו אתן את הארץ אשר דרך בה · היא חברון כבר בארתי כי אשר כטו"ן מובלע כפ"א והיא בלשון ארמית נראית גם הוא מגזרת כי אנפת בי גם בי התאנף ה' · הזכיר כלב בתחלה

רמב"ן

לא שבח אותם בשליחותם והיותם ראשי בני ישראל כי אחרי שהרשיעו לא יספר בשבח הרשעים : (כה) ויאמרו טובה הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו · מי הם שאמרו טובתם יהושע וכלב לשון רש"י מספרי · ואני תמה א"כ מה הטענה הזאת עליהם וראוי שיאמינו לעשרה יותר מן השנים אולי טען עליהם כיון שהקב"ה הודיע אתכם שהיא ארץ טובה וגדולי השלוחים והצדיקים שבהם אף הם מעידין כן היה לכם להאמין כי האחרים מפני מורך לב אמרו מה שאמרו · והנכון מה שפירשתי שם

מכולם הודו לפני משה ואהרן וכל העדה ואמרו באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש היא וזה פריה והיה כלם בהסכמה אחת בטובת הארץ אבל בחוזק העמים ההם המסו את לבבם ואחרי כן בראותם כי יהושע וכלב יחזקו את לבם למלחמה באו שאר המרגלים אל בני ישראל שלא בפני משה והוציאו דבה על הארץ שהיא ארץ אוכלת יושביה וזהו ותרגנו באהליכם וגם העם לא יזכירו בפני משה הדבה הזאת

ספורנו

בדרומה של ארץ ישראל כמבואר בגבולי הארץ : (כה) ויאמרו טובה הארץ · אפי' הרשעים הודו בטובתה באמרם וגם זבת חלב ודבש היא : (כו) ולא אביתם לעלות · שגליתם דעתכם שלא היה השליחות כדי לבחור מן הארץ איזה צד יותר טוב לכם כאשר חבבתי וכאשר אמרתם לעשות אבל היתה כוונתכם בשליחות לראות אם תוכלו לכבשה וזה שלא הייתם מאמינים בה' שיתננה לכם ולכן כשהגידו המרגלים שהעם חזק לא אביתם לעלות : (כז) בשנאת ה' אותנו · על מה שעבדנו עבודת כוכבים במצרים : לתת אותנו ביד האמורי · שאע"פ שיש לאל ידו לכבוש את האמוריים ולהמיתם יתן אותנו בידם להנקם : (לא) אשר נשאך ה' אלהיך · במדבר הגדול והנורא ואם היה רוצה להנקם מכם היה מניח אתכם ביד הנחשים והעקרבים במדבר : (לג) לתור לכם מקום לחנותכם · כאותו המדבר כאמרו לתור לכם מנוחה · וכל זה הוראת אהבתו וחמלתו עליכם : (לד) את קול דבריכם ·

קול

יְהוָה׃ לז גַּם־בִּי הִתְאַנַּף יְהוָה בִּגְלַלְכֶם לֵאמֹר גַּם־אַתָּה
לֹא־תָבֹא שָׁם׃ לח יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן הָעֹמֵד לְפָנֶיךָ הוּא יָבֹא
שָׁמָּה אֹתוֹ חַזֵּק כִּי־הוּא יַנְחִלֶנָּה אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ רביעי
לט וְטַפְּכֶם אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם לָבַז יִהְיֶה וּבְנֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־
יָדְעוּ הַיּוֹם טוֹב וָרָע הֵמָּה יָבֹאוּ שָׁמָּה וְלָהֶם אֶתְּנֶנָּה וְהֵם
יִירָשׁוּהָ׃ מ וְאַתֶּם פְּנוּ לָכֶם וּסְעוּ הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יַם־סוּף׃
מא וַתַּעֲנוּ ׀ וַתֹּאמְרוּ אֵלַי חָטָאנוּ לַיהוָה אֲנַחְנוּ נַעֲלֶה
וְנִלְחַמְנוּ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וַתַּחְגְּרוּ אִישׁ אֶת־
כְּלֵי מִלְחַמְתּוֹ וַתָּהִינוּ לַעֲלֹת הָהָרָה׃ מב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי
אֱמֹר לָהֶם לֹא תַעֲלוּ וְלֹא־תִלָּחֲמוּ כִּי אֵינֶנִּי בְּקִרְבְּכֶם וְלֹא
תִּנָּגְפוּ לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם׃ מג וָאֲדַבֵּר אֲלֵיכֶם וְלֹא שְׁמַעְתֶּם
וַתַּמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה וַתָּזִדוּ וַתַּעֲלוּ הָהָרָה׃ מד וַיֵּצֵא הָאֱמֹרִי
הַיֹּשֵׁב בָּהָר הַהוּא לִקְרַאתְכֶם וַיִּרְדְּפוּ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר
תַּעֲשֶׂינָה הַדְּבֹרִים וַיַּכְּתוּ אֶתְכֶם בְּשֵׂעִיר עַד־חָרְמָה׃
מה וַתָּשֻׁבוּ וַתִּבְכּוּ לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא־שָׁמַע יְהוָה בְּקֹלְכֶם וְלֹא
הֶאֱזִין אֲלֵיכֶם׃ מו וַתֵּשְׁבוּ בְקָדֵשׁ יָמִים רַבִּים כַּיָּמִים אֲשֶׁר

ת"א ותשבו בקדש ימים רבים · מגילה כא:

רש"י

(לז) התאנף · נתמלא רוגז: (מ) פנו לכם · אמרתי להעביר אתכם דרך רוחב ארץ אדום לצד צפון ליכנס לארץ קלקלתם וגרמתם לכם עכוב: פנו לכם · לאחוריכם ותלכו במדבר לצד ים סוף שהמדבר שהיו הולכים בו לדרומה של הר שעיר היה מפסיק בין ים סוף להר שעיר עתה המשכו לצד הים והסבבו את הר שעיר כל דרומה מן המערב למזרח: (מא) ותהינו · לשון הנגו ועליגו אל המקום זה הלבון שאמרתם לשון הן כלומר מזדמנים: (מב) לא תעלו · לא עלייה תהא לכם אלא ירידה: (מד) כאשר תעשינה הדבורים · מה הדבורה הזאת כשהיא מכה את האדם מיד מתה אף הם כשהיו נוגעים בהם מיד מתים: (מה) ולא שמע ה' בקולכם · כביכול עשיתם מדת רחמיו כאילו אכזרי: (מו) ותשבו בקדש ימים רבים · י"ט שנה שנאמר כימים אשר ישבתם בשאר המסעות והם היו ל"ח שנה י"ט מהם עשו בקדש וי"ט שנה הולכים

רמב"ן

כי יכחישם שלא אמרו כן בתחלה והודו שהיא טובה וגם זבת חלב ודבש אבל אמרו למשה אנה אנחנו עולים אחינו המסו את לבבינו לאמר עם גדול ורב ממנו ועל כן יאמר להם משה עתה אמת הוא כדבריכם שהעם ההוא גדול ורב אבל ה' ילחם לכם ככל אשר עשה עמכם ממצרים ועד הנה וזה טעם ובדבר הזה אינכם מאמינים בה' אלהיכם שאין העכבה אלא ממיעוט אמנה הנה על הפרשה כפשוטה ומשמעה: (לז) גם בי התאנף

אבן עזרא

כאשר פירשתי ואחר כן יסופר: (לח) העומד לפניך · הוא משרתו: (לט) אשר לא ידעו היום · כאותו היום: טוב ורע · על רובם דבר הכתוב: (מא) ותהינו · ותאמרו הן ואל תתמה איך יבא פעל נגזר ממלה מדבקת כי כן מלת על גם פן שאלתנו אשובה כאשר פירשתיו וי"א שהוא מגזרת הון והטעם מדם והוא רחוק: (מד) ויצא האמורי · הוא הכנעני כאשר פירשתי: כאשר תעשינה הדבורים · כי מי שיגע על ביתם מיד ירדפו אחריו וישכוהו: ויכתו · פירשתיו מגזרת וכתותי: עד חרמה · מקום או שם הפעל: (מו) ותשבו בקדש · ברגע ימים רבים: כימים אשר ישבתם · ברגול הארץ ואם טען טוען

רשב"ם

(מא) ותהינו · דנגו ועלינו: (מו) כימים אשר ישבתם · כלומר כמו שאתם יודעים:

בָּתַר דַחַלְתָּא דַיְיָ : לז אַף עֲלַי הֲוָה רְגַז מִן קֳדָם יְיָ בְּדִילְכוֹן לְמֵימַר אַף אַתְּ לָא תֵעוֹל תַּמָּן : לח יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן דְּקָאֵים קֳדָמָךְ הוּא יֵעוֹל תַּמָּן יָתֵהּ תַּקֵּף אֲרֵי הוּא יַחְסְנִנַּהּ לְיִשְׂרָאֵל : לט וְטַפְלְכוֹן דִּי אֲמַרְתּוּן לְבִזָּא יְהוֹן וּבְנֵיכוֹן דִּי לָא יָדְעוּ יוֹמָא דֵין טַב וּבִישׁ אִנּוּן יֵעֲלוּן לְתַמָּן וּלְהוֹן אֶתְּנִנַּהּ וְאִנּוּן יֵירְתֻנַּהּ : מ וְאַתּוּן אִתְפְּנוּ לְכוֹן וְטוּלוּ לְמַדְבְּרָא אֹרַח יַמָּא דְסוּף : מא וַאֲתֵיבְתּוּן וַאֲמַרְתּוּן לִי חַבְנָא קֳדָם יְיָ אֲנַחְנָא נִסַּק וּנְגִיחַ בַּהּ קְרָב כְּכֹל דִּי פַקְדָנָא יְיָ אֱלָהָנָא וְזָרֶזְתּוּן גְּבַר יָת מָנֵי קְרָבֵהּ וְשָׁרֵיתוּן לְמִסַּק לְטוּרָא : מב וַאֲמַר יְיָ לִי אֵימַר לְהוֹן לָא תִסְּקוּן וְלָא תְגִיחוּן קְרָב אֲרֵי לֵית שְׁכִנְתִּי (שַׁרְיָא) בֵּינֵיכוֹן וְלָא תִתַּבְרוּן קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן : מג וּמַלֵּלִית עִמְּכוֹן וְלָא קַבֶּלְתּוּן וְסָרֶבְתּוּן עַל (גְּזֵרַת) מֵימְרָא דַיְיָ וְאַרְשַׁעְתּוּן וּסְלֶקְתּוּן לְטוּרָא : מד וּנְפַק אֱמוֹרָאָה דְּיָתֵב בְּטוּרָא הַהוּא לְקַדָּמוּתְכוֹן וּרְדַפוּ יָתְכוֹן כְּמָא דִי נַתְזָן דַּבְרִיתָא וּטְרַדוּ יָתְכוֹן בְּשֵׂעִיר עַד חָרְמָה : מה וְתַבְתּוּן וּבְכֵיתוּן קֳדָם יְיָ וְלָא קַבִּיל יְיָ צְלוֹתְכוֹן וְלָא אַצֵּית לְמִלֵּיכוֹן : מו וִיתֶבְתּוּן בִּרְקַם יוֹמִין סַגִּיאִין כְּיוֹמַיָּא דִּי יְתֶבְתּוּן : א וְאִתְפְּנֵינָא וּנְטַלְנָא לְמַדְבְּרָא

נתינה לגר

דחלתא דה'. לפעמים ית' „דחלתא" ולפעמים „פולחנא" והסבדל הוא, כי כגון הכא שהמלוי הוא רק בלבו ונפשו, ית' „דחלתא" ואם המלוי הוא במעשה, ית' „פולחנא" וכאשר הבאנו לעיל [במדבר ל"ג י"א] דברי בעל או"ר בשם ס' יא"ר. (מא) ותהינו, ושריתון למיסק. הוא ל' התחלה וכדרך הפעל „שרי" לרוב כשבא בפיעל, שהוראתו כמ' „חלל" [או כמ' „יאל"] כשבאים בעברית בהפעיל שהוראתו התחלת הפעולה, ובא תמורת תאר הפעל המצטרף על הפעל הבא אחריו במקור להגביל בו ראשית הפעולה ופי' הכתוב לדעת הת"א ל' „הגנו" שהוא מל' הִנֵּה המורה על הזריזות כפי' רשב"ם, ולא מל' „הן" המורה על הססכה בחיוב, כפירש"י. (מב) אינני בקרבכם, לית שכנתי שריא ביניכון. ת' כדרכו להרחיק הגשמה. (מד) תעשינה הדבורים, נַתְזָן דבריתא. הפעל הזה לא נמצא בתרגומים בבנין פיעל, וסדר' לשוי יגקדו „נתזן" בקל ופי' קליפה וכריתה ופרישה כבנין הפעיל בעברית „הֵתַז" [ישעיה י"ח ה'] או גם בארמית באפעל [דה"א י' ט'] „ואתיזו ית רישה".

בעל הטורים

טיעו משה ואהרן שהיו גאים ויוצאין באוכלוסין: (לח) יהושע העומד לפניך. שגדול שמשה יותר מלמודה: (לט) יירשוה. ב' במס' · הכא ואידך והם יירשוה עד עולם (ישעיה ל"ד י"ז) שניתנה להם הארץ ירושת עולם ולעולם לא היו גולים ממנה אם לא שחטאו: (מו) כימים. ד'. דין ואידך כימים הבאצונים מ' יום (פ' עקב) כימים אשר נחו בהם היהודים (אסתר ט') ועתה

רמב"ן

ה' בגללכם. ויאמר הנה חטאתכם אשר עשיתם בעת ההיא במרגלים מנעו מכם הארץ הטובה ועוד הוספתם לחטא בפעם אחרת עד שמנעתם גם אותי מלעבור כי נלה להזכיר יחד עונש כל המנועים מעבור אל הארץ כי הכל בגרמת עונותיהם וכדי שיזכיר כאן ענין יהושע כי הוא יעבור מפני שמלא אחרי ה' בחבירו ויזכיר עוד שינחיל הארץ לדור השני בעבור שעונש משה ונגזר עליו שלא יעבור והנה הזכיר כל המעשה ההוא זולתי מגפת המרגלים עצמם וגם לא הזכיר הדבה כי לא ידבר בגנאי היחידים אבל יוכיח את הרבים שכולם חטאו וכולם נענשו: ומעם בגללכם. כי רבו בני ישראל את ה' וגו' ואירע כל זה בעבור מריבתכם או ירמוז שהיה הכעס על משה ועל אהרן כאשר הכו הסלע פעמים לפני העם ולא עשו כאשר נצטוו והעם הרהרו בדבר והוא מה שאמר על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל שלא היה העונש אלא מפני שהיה הדבר בתוך בני ישראל שלא נתקדש הכבוד לעיניהם וכן אמר בבפרי על אשר מעלתם בי אתם גרמתם למעול על אשר לא קדשתם אותי אתם גרמתם שלא לקדש אותי כאשר מריתם פי אתם גרמתם למרות את פי עשו כל הלשונות יוצאים אל ישראל וכבר פירשתי הענין: (מא) ומעם אנחנו נעלה. בעצמנו נעלה ונלחמנו לא נניח הדבר לבנינו אחרינו כאשר אמרת: ותשובו ותבכו לפני ה'. לא הזכיר שם הכתוב הבכי הזה שאין צורך

ספורנו

קול בכיה של הנם: (לז) גם בי התאנף ה' בגללכם. וזה כדי שתתקיים נכם בכיה לדורות כמו שיעד באמרו אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם. והדבור באזניו בזה היה באמרם נשינו וטפינו יהיו לבז ולכן ספר ענין מיתתו אע"פ שלא היה עד סוף ל"ח שנה אחרי כן והגיד שהוא כתוך דבריו של הקב"ה שהיו בכנה השניה לאמר מאלדים שלו אמר אם יראה איש באנשים האלה ואמר ג"כ וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה שהיתה הכוונה שבשוף בסוף יהיו לבז כמו שאמר המשורר באמרו וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות וכן העיד יחזקאל באמרו וגם אני נשאתי את ידי להם במדבר להפיץ אותם כו'. והגידו עניינו בתוך דבריו של הקב"ה הודיעם כי מניעת הכנסו עמם לארץ היתה סבה שתתקיים בהם יותר לרוע הגזירה שנגזרה שבאפס יהיה לבז לדורות וזה בעצמו העיד המשורר באמרו ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם לא השמידו את העמים ויתערבו בגוים ויחר אף ה' בעמו: (מה) ולא שמע ה'

יְשַׁבְתֶּם׃ ב א וַנֵּפֶן וַנִּסַּע הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יַם־סוּף כַּאֲשֶׁר
דִּבֶּר יְהוָה אֵלָי וַנָּסׇב אֶת־הַר־שֵׂעִיר יָמִים רַבִּים׃ חמישי
ס ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ג רַב־לָכֶם סֹב אֶת־הָהָר הַזֶּה
פְּנוּ לָכֶם צָפֹנָה׃ ד וְאֶת־הָעָם צַו לֵאמֹר אַתֶּם עֹבְרִים בִּגְבוּל
אֲחֵיכֶם בְּנֵי־עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר וְיִירְאוּ מִכֶּם וְנִשְׁמַרְתֶּם
מְאֹד׃ ה אַל־תִּתְגָּרוּ בָם כִּי לֹא־אֶתֵּן לָכֶם מֵאַרְצָם עַד
מִדְרַךְ כַּף־רָגֶל כִּי־יְרֻשָּׁה לְעֵשָׂו נָתַתִּי אֶת־הַר שֵׂעִיר׃
ו אֹכֶל תִּשְׁבְּרוּ מֵאִתָּם בַּכֶּסֶף וַאֲכַלְתֶּם וְגַם־מַיִם תִּכְרוּ
מֵאִתָּם בַּכֶּסֶף וּשְׁתִיתֶם׃ ז כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בֵּרַכְךָ בְּכֹל
מַעֲשֵׂה יָדֶךָ יָדַע לֶכְתְּךָ אֶת־הַמִּדְבָּר הַגָּדֹל הַזֶּה זֶה ׀
אַרְבָּעִים שָׁנָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ לֹא חָסַרְתָּ דָּבָר׃ ח וַנַּעֲבֹר
מֵאֵת אַחֵינוּ בְנֵי־עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר מִדֶּרֶךְ הָעֲרָבָה
מֵאֵילַת וּמֵעֶצְיֹן גָּבֶר ס פסקא באמצע פסוק וַנֵּפֶן וַנַּעֲבֹר דֶּרֶךְ מִדְבַּר
מוֹאָב׃ ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אַל־תָּצַר אֶת־מוֹאָב וְאַל־תִּתְגָּר
בָּם מִלְחָמָה כִּי לֹא־אֶתֵּן לְךָ מֵאַרְצוֹ יְרֻשָּׁה כִּי לִבְנֵי־לוֹט

ת"א בני עשו היושבים · עקידה שער לו: כי ירושה לעשו נתתי · נזיר סא קדושין יח: אל תצר את מואב · נזיר כג קמא לח הוריות יא חולין ס: כי לבני לוט · קדושין יח:

רש"י

ומפורסים והזרו לקדם כמו שאמר ויסעו המדבר כך מצאתי בסדר עולם: (א) ונפן ונסע המדברה · אילו לא חטאו היו עוברים דרך הר שעיר ליכנס לארץ מן דרומו לצפונו ובשביל שקלקלו הפכו לצד המדבר שהוא בין ים סוף לדרומו של הר שעיר והלכו אצל דרומו מן המערב למזרח דרך ים סוף דרך יציאתן ממצרים שהוא במקצוע דרומית מערבית משם היו הולכים לצד המזרח: ונסב את הר שעיר · כל דרומו עד ארץ מואב: (ג) פנו לכם צפונה · סובבו לכם לרוח מזרחית מן הדרום לצפון פניכם לצפון נמצא הולכים את רוח המזרחית וזהו שנאמר ויבא ממזרח שמש לארץ מואב: (ד) ונשמרתם מאד · ומהו השמירה אל תתגרו בם: (ה) עד מדרך כף רגל · אפילו מדרך כף רגל כלומר אפילו דריכת הרגל איני מרשה לכם בארצם שלא ברשות

רשב"ם

(ג) צפונה · לצד ארץ ישראל כי בדרום ארץ ישראל הלכו במדבר: (ד) היושבים בשעיר · לא אלה הם אותן אדום שיצאו בחרב לקראת ישראל שהרי באלה כתיב כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר אבל אדום לא מכרו כלום דכתיב בהם ויט ישראל מעליו ז"ה פיר"וש רבי"נו · אבל לי הצעיר אין גראין דבריו בזה · כי בני עשו היושבים בשעיר הם אדם כי לא מצינו להם יישוב כי אם בהר שעיר (כי אם במקום ובכל קריה) · ומה שקשה לרבינו כאשר עשו לי בני עשו אינו עונה כי אם על מה שאמור למעלה אוכל בכסף תשבירני כאשר עשו לי בני עשו שלא לקחנו מאתם שום דבר כי אם במכר כמו שאמור בענין אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו וגו' אבל אוכל תכרו מאתם בכסף ואכלתם · וגם מים תכרו מאתם בכסף ושתיתם · וכן עשיתם כמו שצוה הקב"ה כמו שנאמר כאשר עשו לי בני עשו דרך סיבתם אל הר שעיר שלח משה אל מלך אדום להניחם לעבור דרך ארצו אל ארץ ישראל · ולדבר הזה לא שמע אליהם שלא רצה שיכנסו כלם יחד בארצו פן ישחיתו את הארץ ולפיכך ויט ישראל מעליו · אבל מכל מקום היו קונים משלהם דרך הליכתם למה שהיו צריכים וזהו האמת והישר: (ד) וייראו מכם · מגזרת וישבו וידעו ויאמרו אבל ויראו את ה' וידעו כי שמי ה' מגזרת ואמרו והלכו וכולם להבא הם: (ה) כי לא אתן לכם מארצם · וכן כתיב במואב אל תצר את מואב וכן בבני עמון אל תצורם כל האזהרות הללו הוצרך משה להודיע עכשיו פן ירך בלבבם לאמור אם רצון הקב"ה לתת לנו נחלה ויכולת בידו למה לא הוריש לנו אלה האומות שעברנו דרך עליהם לכך הודיעם עכשיו שהקב"ה
לא

אונקלוס

ארח ימא דסוף כמא די מליל יי עמי ואקפנא ית טורא דשעיר יומין סגיאין : ב ואמר יי לי למימר : ג סגי לכון דאקפתון ית טורא הדין אתפניו לכון צפונא : ד וית עמא פקד למימר אתון עברין בתחום אחוכון בני עשו דיתבין בשעיר וידחלון מנכון ותסתמרון לחדא : ה לא תתגרון בהון ארי לא אתן לכון מארעהון עד מדרך פרסת רגלא ארי ירתא לעשו יהבית ית טורא דשעיר : ו עיבורא תזבנון מנהון בכספא ותיכלון ואף מיא תכרון מנהון בכספא ותשתון : ז ארי יי אלהך ברכך בכל עובד ידך ספקלך צרכך במהכך ית מדברא רבא הדין דנן ארבעין שנין (מימרא דיי) אלהך בסעדך לא מנעתא מדעם : ח ועברנא מלות אחונא בני עשו דיתבין בשעיר מארח מישרא מאילת ומעציון גבר ואתפנינא ועברנא ארח מדברא דמואב : ט ואמר יי לי לא תצור למואבאי ולא תתגרי למעבד עמהון קרב ארי

נתינה לגר

ב (ו) תשברו, תזבנון, תברו, תברון. כי אפשר בארמית יבא השרש „זבן" רק על קניה, והש' „כרה" רק על הלח. (ז) ידע לכתך, ספק לך צרכך במהכך. תקן הלשון כדרכו אגב ידיעה

בעל הטורים

לא כימים הראשונים (זכריה ח') בנבואת בית שני וזהו שפירש"י שישבו בקדש י"ט שנה כמו שישבו בשאר המסעות · כמו התם כימים הראשונים · שהיו ימים אחרונים כראשונים · גם בכאן היו ימים אלו כימים האחרים והתם לא כימים הראשונים דכתיב בהו ליוצא ולבא אין שלום אלא כימים אשר נחו דכתיב (שם) כי זרע השלום הגפן תתן פריה וגו' עד והייתם ברכה אל תיראו : (ג) רב לכם סב · תגין על הסמ"ך לפי שכבד את אביו שהיו בן ס' בלדת אותו ולכך עתיד להחריב הבית שהוא ששים אמות : (ד) וייראו מכם · כתוב בשני יודי"ן בשביל י' ברכות שנתברך יעקב : (ה) עד מדרך כף רגל · עד דרך כוכב מיעקב עד שיבא זמן שנאמר (ישעיה ס"ג) פורה דרכתי לבדי · כף רגל לעת תמוט רגלם · עד שיגיע תרמסנה רגל רגלי עני וגו' (שם כ"ו)

רש"י

ומדרש אגדה עד שיבא יום דריסת כף רגל על הר הזיתים שנאמר ועמדו רגליו וגו' : ירשה לעשו · מאברהם · עשר עממין נתתי לו שבעה לכם וקיני וקנזי וקדמוני הן עמון ומואב ושעיר אחת מהם לעשו והשתים לבני לוט בשכר שהלך אתו למצרים ושתק על מה שהיו אומרים על אשתו אחותו היא עשאו כבנו : (ו) תכרו · לשון מקח וכן אשר כריתי לי שכן בכרכי הים קורין למכירה כירה : (ז) כי ה' אלהיך ברכך · לפיכך לא תכפו (ס"א תכפרו) את טובתו להראות כאילו אתם עניים אלא הראו עצמכם עשירים : (ח) ונפן ונעבר · לצד צפון הפכנו פנים להלוך רוח מזרחית : (ט) ואל תתגר בם · לא אסר להם על מואב אלא מלחמה אבל מיראים היו אותם ונראים להם כשהם מזויינים לפיכך כתיב ויגר מואב מפני העם שהיו שוללים ובוזזים אותם אבל בבני עמון נאמר ואל תתגר בם שום גרוי בשכר צניעות אמם שלא פרסמה על

אבן עזרא

שמרגלים ישבו לבדם הנה כן כמספר הימים אשר תרתם את הארץ : (ה) אל תתגרו בם · כמו יגרה מדון כענין תנועה ושבוש : (ו) אכל תשברו מאתם · אם ירצו למכור וי"א כי כמלה בתימה והטעם כי אין לכם צורך למאכל ולמשתה אלה

רמב"ן

להזכירו אבל משה הזכיר זה עתה לשבח כי נחמו על חטאתם ולהגיד להם שהיה העון ההוא גדול מגזרה כי בא עליו השבועה הגדולה וגזר דין שיש עמו שבועה אינו נקרע : (ד) וטעם אחיכם בני עשו · שיחוס ישראל מן אברהם וכל זרעו אחים כי כולם הם נמולים וזה טעם לא תתעב אדומי כי אחיך הוא רק בני הפילגשים ישמעאל ומדין כל בני קטורה אינם באחוה מן הכתוב כי ביצחק יקרא לך זרע : (ו) אכל תשברו מאתם בכסף · אם תתאוו לאכול מפירות ארצם לא תקחו מהם רק בכסף מלא לרצונם וזה טעם מאתם וגם מים לא תשתו מהם כלל רק בכסף לרצונם : (ז) כי ה' אלהיך ברכך · לפיכך לא תכפרו את טובתו להראות כאילו אתם עניים אלא הראו עצמכם עשירים לשון רש"י · ולא הבינותי מהו בכל מעשה ידיך כי ברכותם ברכות שמים היו והם לא יעשו בידיהם דבר שיתברך ואולי ירמוז במעשה ידיך שנתברך עמם צאן ומקנה אשר הוציאו ממצרים ויש להם עושר ומקנה וקנין משלל מצרים ומשלל עמלק והכל נתברך בידם כענין מעשה ידיו ברכת ומקנהו פרץ בארץ ועוד ידע ה' לכתך את המדבר הגדול הזה והספק שם כל צרכך במן ושלו ומי

ספורנו

בקולכם · מפני הקלקול הרב שעשו שלא הספיק בו כל התשובה אלא מיתה ממרקת וגם היה גזר דין שיש עמו שבועה אחר שהעירו אותם משה ויהושע וכלב אל התשובה ולא שבו אפי' אח"כ אלא מיראת עונש ולכן לא הספיקה התשובה להסיר העונש הנגזר בעוה"ז כמו שהיה הענין בקין ובשאול בדבר עמלק ובבני עלי : ולא האזין אליכם · אפי' להאריך ולא לבטל גזירת הבנים אפי' אחר מות האבות ובזה הוכיחם שלא היתה תשובתם שלמה ולפיכך לא השיגו דבר אפי' בדמעתם : (ז) ידע לכתך · תקן אותו בהלכה לצרכך ולשון ידע כמו וידע אלהים · ידעתיך בשם · אשר ידעו ה' פנים אל פנים · מה אדם ותדעהו · ורבים באלה יאמר על האל יתעלה זה הלשון כי כל פעלתו ית' בידיעת עצמו : לא חסרת דבר · ויכירו שלא תקנו מהם לצורך אבל תקנו

נתתי את־ער ירשה: י האמים לפנים ישבו בה עם גדול ורב ורם כענקים: יא רפאים יחשבו אף־הם כענקים והמאבים יקראו להם אמים: יב ובשעיר ישבו החרים לפנים ובני עשו יירשום וישמידום מפניהם וישבו תחתם כאשר עשה ישראל לארץ ירשתו אשר־נתן יהוה להם: יג עתה קמו ועברו לכם את־נחל זרד ונעבר את־נחל זרד: יד והימים אשר־הלכנו מקדש ברנע עד אשר־עברנו את־נחל זרד שלשים ושמנה שנה עד־תם כל־הדור אנשי המלחמה מקרב המחנה כאשר נשבע יהוה להם: טו וגם יד־יהוה היתה בם להמם מקרב המחנה עד תמם: טז ויהי כאשר־תמו כל־אנשי המלחמה למות מקרב העם: ס יז וידבר יהוה אלי לאמר: יח אתה עבר היום את־גבול מואב את־ער: יט וקרבת מול בני עמון אל־תצרם ואל־תתגר בם כי לא־אתן מארץ בני־עמון

ת"א ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה · תענית ל בתרא קכא : וידבר ה' אלי · בתרא שם : אל תצרם ואל תתגר בם · נזיר כג קמא לח הוריות יא :

רש"י

אביה כמו שעשתה הבכירה שקראה שם בנה מואב : ער · שם המדינה : (י) האמים לפנים וגו' · אתה סבור שזו ארץ רפאים שנתתי לו לאברהם לפי שהאמים שהם רפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא כי אותן רפאים הורשתי מפני בני לוט והושבתים תחתם : (יא) רפאים יחשבו וגו' · רפאים היו נחשבין אותם אימים כענקים הנקראים רפאים ע"ש שכל הרואה אותם ידיו מתרפות : אמים · ע"ש שאימתם מוטלת על הבריות וכן ובשעיר ישבו החרים ונתתים לבני עשו : (יב) ויירשום · לשון הווה כלומר נתתי בהם כח שהיו מורישים אותם והולכים : (טו) היתה בם · למהר ולהומם בתוך מ' שנה שלא יגרמו לבניהם עוד להתעכב במדבר : (טז) ויהי כאשר תמו וגו': (יז) וידבר ה' אלי וגו' · אבל משילוח המרגלים עד כאן לא נאמר בפ' [זו] *וידבר אלא ויאמר (ללמדך שכל ל"ח שנה שהיו ישראל נזופים לא נתייחד עמו הדבור בלשון חבה פנים אל פנים ויישוב הדעת ללמדך שאין השכינה שורה על הנביאים אלא בשביל ישראל) : אנשי המלחמה · מבן עשרים שנה היוצאים בצבא : (יח) אתה עובר היום

* כך נמצא בנוסחאות רש"י ואתי שפיר בלא דוחק הב"ח

רשב"ם

לא חפץ בדבר שהרי נתנה הקב"ה להם בכתוב בכלם כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר כי לבני לוט נתתיה ער ירושה וגם בעמון כי לבני לוט נתתיה ירושה לכבוד אברהם שקרובים היו : (יב) כאשר עשה לישראל · וגם כתב משה להודיע לישראל שלא ידאגו כלים · אם לאומות הללו נתן נחלה לכבוד אביתינו כל שכן שיקיים ישראל לתת להם נחלת עמים שנשבע לאבות : (ז) לא חסרת דבר · כשאין מקום לקנות מזונות כיפק צרכן בלא כסף ובלא מחיר ובמקום שמצאת ליקח הספיק לך לקנות : (יד) והימים אשר הלכנו מקדש ברנע · ממקום שילוח מרגלים שלשים ושמנה שנה · כי בשנה שנייה שלח מרגלים : אנשי מלחמה · בני עשרים שנה יוצאי צבא · ואני הצעיר אומר אנשי המלחמה היו אותם שנאמר בהם ויעפילו לעלות אל ראש ההר כמו שאמר ותחגרו איש כלי מלחמתו · ומשה אמר להם אל תעלו ואל תלחמו וכן ביהושע הוא אומר כי ארבעים שנה הלכו בני ישראל במדבר עד תם כל הגוי אנשי המלחמה היוצאים ממצרים אשר לא שמעו בקול ה' · אשר נשבע להם לבלתי הראותם את הארץ אשר וגו' · ולפיכך קורא אותם אנשי המלחמה ואינו אומר אנשי מלחמה כתם כי אם אנשי המלחמה הידועים לנו שעברו על פי הקב"ה אבל על הנשארים שנלחמו עם סיחון ועוג אינו קורא אותם אנשי המלחמה כי על פי הקב"ה נלחמו ואותם נכנסו לארץ כי לא היו בני עשרים בעת המלחמה הראשונה בשנה שנייה כשנלחמו המרגלים : (יט) כי לבני לוט · בשביל שהיה קרובו של אברהם וכל שכן אתם שבני אברהם

אתם

לא אתן לך מארעה ירתא ארי לבני לוט יהבית ית לחית ירתא: י אימתני מלקדמין יתבין בה עם רב וסגי ותקיף כגבריא: יא גבראי מתחשבין אף אנון כגבראי ומואבאי קרן להון אימתני: יב ובשעיר יתיבו חוראי מלקדמין ובני עשו תרכנון ושיצינון מקדמיהון ויתיבו באתריהון כמא די עבד ישראל לארעא ירתתה דיהב יי להון: יג כען קומו ועברו לכון ית נחלא דזרד ועברנא ית נחלא דזרד: יד ויומיא די הלכנא מרקם גיאה עד די עברנא ית נחלא דזרד תלתין ותמני שנין עד סף כל דרא גברי מגיחי קרבא מגו משריתא כמא די קיים יי להון: טו ואף מחא מן קדם יי הות בהון לשיציותהון מגו משריתא עד דשלימו: טז והוה כד שלימו כל גברי מגיחי קרבא למתת מגו עמא: יז ומליל יי עמי למימר: יח את עבר יומא דין ית תחום מואב ית לחית: יט ותקרב לקבל בני עמון לא תצור עליהון ולא תתגרי למעבד עמהון קרב ארי לא אתן מארעא בני עמון לך ירתא ארי לבני

נתינה לגר

המיוחסת לה', וכן "ה' אלהיך עמך" ת' "מימרא דה' אלהך בסעדך" לכבוד ה'. (ט) ער, לחית. עמ"ש לעיל (במדבר כ"א ט"ו). (י) רפאים יחשבו אף הם כענקים, גבראי מתחשבין אף אינון כגבראי. נתן שם וטעם אחד לשניהם (ויש נוסחאות "גבורין מתחשבין אף אנון כגבריא"). (טו) יד ה', מחא מן קדם ה'. שינה להגנת הכתוב ולהרחקת ההגשמה. (יט) ואל תתגר בם, ולא תתגרי למעבד עמהון קרב. לכאורה קשה שלא בתורה לא נאמרה מלת "מלחמה" רק במואב (לעיל פסוק ט') ולא בעמון? ועוד הלא גמרא ערוכה היא (ב"ק ל"ח) "אמר ר"י אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה כו', דאפי' אנגריא לא תעביד בהו" ופירש"י "להשתעבד להביא לכם מים ומזון". ודוחק לומר שהמלות "למעבד עמהון קרבא" הן תוספות תלמיד טועה כי גם יוב"ע הוסיפן, ואפשר לומר שהיה קשה להת"א סוף הפסוק "כי לא אתן לך מארצו ירשה" כי לפי דרשת הש"ס שאף אנגריא נאסר להם, איזו נתינת טעם היא, וכי בשביל שלא יירשו את ארצם, לא יוכלו לעשות בהם אנגריא, ולכן ת' כפשוטו, ועוד אפשר

אבן עזרא

בנים שעברו והעד על כן כי ה' אלהיך ברכך: (ט) נתתי את ער. מואב ויתכן שלקחה סיחון והזרה למואב בהרגו: (י) האמים. פירשתיו בספר הכתוב כי מואב לקח ער מיד האמים: (יא) רפאים. פירשתיו: (יב) החורים. הם בני שעיר החורי: (טו) להמם. מפעלי הכפל מבנין הקל: (טז) ויהי כאשר תמו. דבק עם וידבר ה' אלי כמו ויהי ככלות משה לכתוב גם ויהי ביום דבר ה' ורבים כן והטעם ויהי כאשר תמו הם אמר השם שתעבור את גבול ער: (יט) וקרבת מול בני עמון. פירוש וקרבך אליהם: אל תצרם. מפעלי הכפל: ואל תתגר בם. מבנין התפעל מגזרת הלמ"ד ה"א:

רמב"ן

הבאר שלא חפרת דבר מן הצריך להולכי ארחות והנה כן היה שקנו מבני עשו אוכל ומזון כמו שאמר אכל בכסף תשברני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי וגו' כאשר עשו לי בני עשו וגו': (י) האמים לפנים וגו'. אתה עבור בזו ארץ רפאים שנתתי לאברהם לפי שהאמים שהם רפאים ישבו בה אבל לא זו היא כי אותם רפאים הורשתי מפני בני לוט והושבתים תחתם רפאים היו נחשבים אותן אמים כענקים הנקראים רפאים על שם שכל הרואה אותן ידיו מתרפות. אמים על שם שאימתן מוטלת על הבריות לשון רש"י. וכן כתב ארץ רפאים תחשב אף היא לפי שהרפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא שנתתי לאברהם. ואני תמה בדברי הרב ולמה יפרש לנו הכתוב שארץ עמון ומואב שאינה ארץ רפאים שנתן לאברהם הם לומר שאינה ראויה לישראל ואינה מן הארץ אשר נשבע ה' לאבותיהם לתת להם והלא הכתוב אינו אומר אלא כי לבני לוט נתתיה ירושה לומר שאע"פ שהיתה מנחלת אברהם הקב"ה נתנה לבני לוט בעבור אברהם וכמו שכתב רש"י עצמו שנתן שתים לבני לוט בשכר שהלך אתו למצרים ושתק על מה שאמר על אשתו אחותי היא. ועוד שהרב בעצמו כתב בזשו עשר אמים נתתי לו לאברהם שבעה לכם וקיני וקנזי וקדמוני הן עמון ומואב והר שעיר אחת מהן לעשו ושתים לבני לוט וא"כ הרי ארץ עמון ומואב מנחלתו של אברהם היא על כל פנים ולמה הקב"ה אומר למשה

ספורנו

תקנו להנאתם מצד אחוה וכדי שיבאו אליכם ויראו מעשי ה' ונפלאותיו: (י) האמים לפנים. מפני שלא היו בני לוט יורשי אברהם בדין כלל הודיע שגם להם נתן ה' את הארץ כמו לבני עשו והעד על זה כי שניהם כבשו את הארץ שלא כמנהג העולם: (יב) וישמידום. עשו ומואב השמידו והצריכו ישוב יותר מכדי צורך יישובם כדי להשמיד כל היושבים בה לפנים כל יקומו ויירשו ארץ כי גם מואב גם עשו לא מלאו את כל ישוב החורי וישוב האמים שהשמידו והיות הר שעיר מגיע עד גבול מואב ושם אצל גבול מואב אין שום יושב מבני עשו וכן גבול מואב מגיע עד המדבר ושם אצל המדבר אין שום יושב מבני מואב לכן אמר שמ"מ לא יעברו דרך גבול שום אחד מהם: כאשר עשה ישראל. בעת כתיבת התורה שכבר כבשו סיחון ועוג שהיו מלכים גדולים ואדירים בזמן מועט שלא כמנהג העולם: (יג) עתה קומו. ואחר שאסור לכם לעבור בגבול

בני

לְךָ יְרֻשָּׁה כִּי לִבְנֵי־לוֹט נְתַתִּיהָ יְרֻשָּׁה׃ כ אֶרֶץ־רְפָאִים תֵּחָשֵׁב אַף־הִוא רְפָאִים יָשְׁבוּ־בָהּ לְפָנִים וְהָעַמֹּנִים יִקְרְאוּ לָהֶם זַמְזֻמִּים׃ כא עַם גָּדוֹל וְרַב וָרָם כָּעֲנָקִים וַיַּשְׁמִידֵם יְהוָה מִפְּנֵיהֶם וַיִּירָשֻׁם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם׃ כב כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לִבְנֵי עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֶת־הַחֹרִי מִפְּנֵיהֶם וַיִּירָשֻׁם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ כג וְהָעַוִּים הַיֹּשְׁבִים בַּחֲצֵרִים עַד־עַזָּה כַּפְתֹּרִים הַיֹּצְאִים מִכַּפְתֹּר הִשְׁמִידֻם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם׃ כד קוּמוּ סְּעוּ וְעִבְרוּ אֶת־נַחַל

ת״א העוים · חולין ס : הסמ״ך דגושה

רש״י

את גבול מואב וגו׳ מול בני עמון · מכאן שארץ עמון לצד צפון : (כ) ארץ רפאים תחשב · ארץ רפאים נחשבת אף היא לפי שהרפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא שנתתי לאברהם : (כג) והעוים היושבים בחצרים וגו׳ · עוים מפלשתים הם שעמהם הם נחשבים בספר יהושע שנאמר חמשת סרני פלשתים העזתי והאשדודי והאשקלוני והגתי והעקרוני והעוים ומפני השבועה שנשבע אברהם לאבימלך לא יכלו ישראל להוציא

רמב״ן

שלא יהא סבור שהיא ארץ עמון ומואב מנחלתו של אברהם היא על כל פנים ולמה הקב״ה אמר למשה שלא יהא סבור שהיא דרך הרפאים ארץ הרפאים של אברהם היא על כל פנים מה בין קיני וקנזי וקדמוני לרפאים ועוד כי רפאים ישבו בה לפנים לומר שהיא שלהם והם היושבים בה לפני כל אדם כמו לפנים הארץ יסדת אבל פירוש הפסוקים הסך מדברי הרב כי בעבור שאמר הקב״ה למשה אל תצר את מואב כי אני נתתי לבני לוט את ער ירושה יספר הכתוב כי הארץ ראויה לזרע אברהם לולי שנתנה לבני לוט ואמר כי הארץ ההיא ישבו בה מעולם עם גדול ורם כענקים ולכך יקראו אותם המואבים אמים לגודל האימה אשר יטילו על רואיהם והנה השם עשה גם לבני לוט לכבוד אברהם ויכלו להם ויירשום מפניהם ואין ראוי לגזול מהם הארץ אשר נתן ה׳ להם במעשה גם יחשבו לשון חשיבות מעלה כמו נבזה ולא חשבנוהו אשר כסף לא יחשבוהו כי במה נחשב הוא וכן רבים ובלשון חכמים אדם חשוב וזהו שסמך הכתוב לזה ובשעיר ישבו החורים לפנים יאמר כי בעבור הטעם הזה שהזכיר במואב ימנעם ג״כ מארץ שעיר כי מלפנים היתה אף היא מן החורים היא ממתנת אברהם כי החורי הוא החוי והוא מבני כנען כמו שנאמר עשו לקח את נשיו מבנות כנען את אהליבמה בת ענה בת צבעון החוי וצבעון היה מבני שעיר החורי יושבי הארץ וכן יזכיר בכל מקום בנחלת ישראל החוי עם הכנעני בשבעת הגוים כי הוא נמנה הבן הששי בבני כנען וכן תראה במלחמת אמרפל שהיה נלחם במלך סדום ועמורה ואדמה וצבויים ונער שהם מלכי כנען והכו את רפאים בעשתרות קרנים והחורי בהררם שעיר כי החורי והרפאים למלכי כנען היו · ויתכן שנקרא חוי על שם שהיה נחש עלי דרך ונקרא חורי על חור פתן כי השמות ישמרו הטעם ויחליפו המלות כמו זרח וצחר מן כנמר צחר אתונות לחורות וכן יעשו לשבת יכנו יעקב שהוא לשון מרמה או לשון עקלקלות ויקראו אותו ישורון מן תם וישר והנה אמר כי החורים שהם לאברהם ישבו בשעיר לפנים ובני עשו שהם זרע לאברהם ירשו אותם וישבו תחתם במעשה גם שהיו הם עם רב בארצם ועשו בא לגור שם ונתחזק עליהם כאשר עשה ישראל ליתר הגוים של אברהם אשר נתן השם להם

אבן עזרא

(כ) זמזמים · מלה מתוקנת על משקל לשון הקדש כמו האשדודים : (כא) וישמידם ה׳ · ספר הכתוב כי השם השמיד אחרים מפני המואבים ונתן להם הארץ לירושה כאשר שעיר לעשו : (כג) וטעם עד עזה · כי היא היתה לפלשתים וכבר היתה בין אברהם ובין אבימלך ברית אם תשקור לי ולניני ולנכדי

רשב״ם

אתם : (כ) ארץ רפאים תחשב אף הוא · כמו רפאים שניתן לאברהם בין הבתרים שכתוב שם את החתי ואת הפרזי ואת הרפאים · אף הוא נחשב כרפאים ואע״פ כן נפלו לפניהם ונצחום וכל שכן שאתם הירשון : תחשב · אבל לא נקראת ארץ רפאים כי אם ממלכת עוג בבשן שכתוב בה בפנינו ההוא יקרא ארץ רפאים כלומר הוא רפאים שנאמר בין הבתרים ולכך ירשום ישראל : (כג) בפרק אלו טרפות בגמרא עוים מתימן באו ולמה נקראו עוים שעיוו את מקומם · ד״א שעיוו לאלהות הרבה ואל״ף מתחלפת בעי״ן · ד״א שכל הרואה אותם אוחזתו עוית פי׳ חולי ששמו כן · ובראשית רבה עוים שהצדו *) את העולם והוצדו מן העולם וגרמו לעולם שיצוד הה״ד עוה עוה אשימנה · ר׳ אליעזר בר׳ שמעון אומר שהיו בקיאין בעפרות בנחש צווחין לחויא עויא : כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם · אף אתם תדעו כי הקב״ה ינחילכם את אשר נשבע

*) נ״ל שצדו את העולם והוצדו וכו׳ · ופי׳ החריבו העולם בזמנם וגרמו שיחרב לעתיד כמבול ·

לוט יְהַבְתַּהּ יְרֻתָּא: כ אַרְעָא גִבָּרַיָּא מִתְחַשְׁבָא אַף הִיא גִּבָּרִין יְתִיבוּ בַהּ מִלְקַדְמִין וַעֲמּוֹנָאֵי קָרָן לְהוֹן חֻשְׁבָּנֵי: כא עַם רַב וְסַגִּי וְתַקִּיף כְּגִבָּרַיָּא וְשֵׁיצִנּוּן יְיָ מִקֳּדָמֵיהוֹן וְתָרִיכְנּוּן וִיתִיבוּ בְּאַתְרֵיהוֹן: כב כְּמָא דִי עֲבַד לִבְנֵי עֵשָׂו דְּיָתְבִין בְּשֵׂעִיר דִּי שֵׁיצִי יָת חוֹרָאֵי מִקֳּדָמֵיהוֹן וְתָרִיכְנּוּן וִיתִיבוּ בְּאַתְרֵיהוֹן עַד יוֹמָא הָדֵין: כג וְעַוָּאֵי דְּיָתְבִין בִּרְפִיחַ עַד עַזָּה קַפּוּטְקָאֵי דִּנְפָקוּ מִקַּפּוּטְקִיָּא שֵׁיצְאוּנּוּן וִיתִיבוּ בְּאַתְרֵיהוֹן: כד קוּמוּ טוּלוּ וְעִבָרוּ

נתינה לגר

לומר שדרשות חלוקות הן, כאשר מצינו בש"ס (שם) ב' טעמים, ע"ש, ובב"ק (דף ל"ח) קאמר הש"ס „אגריא לא תעבד" ובנזיר (כ"ג ע"ב) קאמר „נשרי לא מצערינן" וע' במהרש"א ח"א בב"ק שם. (כ) זמזמים, חֻשְׁבָּנֵי. אפשר שפי' מל' „זמה" הנרדף קצת עם „מחשבה" וכ"ה גם דעת סדר' לטווי, אפס! כי הוא נקד „הַשְׁבָּנֵי" והדין עמו, כי „חֻשְׁבָּנֵי" קרוב יותר לשם המקרה מאל שם התאר. (כג) בחצרים, ברפיח. ובת"י בדפיע. לע"ד ט"ס הוא, וצ"ל „בצפיחא" או „בפלחיא" כמו שת' לעיל (ויקרא כ"ה ל"א) ובכ"י מצאתי „בִּרְוָחֵי" ואולי גם ס' „חצר" בעברית, עיקר הוראתו על המקום הפנוי שלפני הבתים, והראיה שגם החצרות בהיותן נבונות בחללן נקראו כן, ולכן יתאים גם הת' הזה „רוח" שהוראתו גם בעברית על מקום פנוי. כפתרים, קפוטקאי. עמ"ש לעיל (בראשית ח' י"ד).

רמב"ן

בכחו הגדול והנה הנחיל השם כל העמים ההם לזרעו של אברהם אחד מהם לעשו והשאר לישראל שהוא הבן הבכור ואין ראוי לגזול מעשו את אשר הורישה האלהים כי השם יקצוף על הגוזל מהם נחלה שהנחילם הוא ית' כאשר יקצוף על הגוזל מישראל הארץ אחרי שינחילנה להם וכענין שיאמר על כל שכני הרעים הנוגעים בנחלה אשר הנחלתי את עמי וגו' וזה טעם כאשר עשה ישראל שהזכיר כאן ועדיין לא נעשה וכן אמר עוד בבני עמון שהיא מארץ רפאים כי גם היא היתה של רפאים בתחלה והעמונים יקראו להם זמזומים מלשון זממו אל תפק אלא שנכפל כלומר עם שלא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות תחשב שהיא בחשבון ארץ רפאים כלומר שהיא מכללה וכן מן השיחור אשר על פני מצרים ועד גבול עקרון לכנעני תחשב וכן בני רמון הבארותי מבני בנימין כי גם בארות תחשב על בנימין · ואפשר שגם כן פירוש יחשבו אף הם הכתוב למעלה יאמר האמים אשר ישבו בה לפנים גם הם יחשבו רפאים שהיו מכללם והם כענקים ולכן יקראו אותם אמים והוא הנכון והנה ארץ רפאים היתה גדולה מאד ולקחו מהם מואב ולקחו מהם בני עמון ונשארה ממנה לרפאים עצמם כי עוג היושב בעשתרות מהם כמו שאמר ויכו את רפאים בעשתרות קרנים וביהושע ובראת לך שם בארץ הפרזי והרפאים ולכן יאמר הכתוב בגבול מואב ועמון כי לרפאים יחשב המואבים והעמונים הם שמו להם שמות אחרים אמים וזמזומים: (כג) והעוים היושבים בחצרים עד עזה · יאמר כי העוים היושבים בערי החצרים אשר אין להם חומה סביב עד עזה שהוא גבול הכנעני כמו שנאמר ויהי גבול הכנעני מצידון בואכה גררה עד עזה הכפתורים שיצאו מכפתור השמידום והם יושבים תחתם והנה הכפתורים שהם מבני מצרים ואינם ממתנת אברהם ארצם היא של ישראל מפני שהכפתורים לכדו אותם מבני כנען והכתוב שאמר בארץ פלשתים כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל מן הטעם הזה היה כי הארץ ההיא היתה מתחלה לבני כנען ומפני זה הורישו ישראל בימי יהושע חמשת סרני פלשתים האשדודי האשקלוני הגתי והעקרוני והעוים שהיו כולם יושבי גבול הכנעני בעזה ובאשקלון ובאשדוד ועקרון על שם מקומם הם נקראים כי השמידו העוים שהיו מבני כנען היושבים בגבול הכנעני מצידון בואכה גררה עד עזה וישבו תחתם וצידון גם הוא לפלשתים כמו שכתוב וגם מה אתם לי צר וצידון וכל גלילות פלשת · ועל דעתי העוים הם החוים כי המנהג בכתוב שיחליפו השמות כאשר אמרנו בהיותם מורים על ענין אחד והנחש יעות עצמו בדרך ובבראשית רבה אמר רבי אלעזר בר"ש שהיו בקיאין בעפרות כנחש בגלילא נוחין לחויא עויא ונהגו בו חכמים לקרותו עכנא ולקרותו חגנא ואמר ויעתר לו וישמע תחנתו אמר רבי לוי בערביא נוחין לחתירה עתירא ואמרו איכה יעיב באפו ה' אמר רבי חמא בר' חנינא איך הייב ה' ברוגזיה אית אתרא דנוחין להיבא עיבא הוקים עוקים ומורגל הוא בלשון ומה עויא אומר בדבר זה על ר' חייא וכן נהגו רבותינו לומר על היסח הדעת שהוא במקום הסיע הדעת ובירושלמי לעולם הסיעו במשנה והסיע עצמו מלאכול וכן אמרו המפרשים בעושו ובאו כל הגוים שהוא חושו ובמכילתא רבי יאשיה אומר אל תקרי ופסחתי אלא ופסעתי שהמקום ב"ה מדלג על בתי בני ישראל עשאו מלשון פסיעות בחלוף חי"ת בעי"ן ועתה הפליס להודיענו כל ארץ החוי שאבדה מהם כי ממנה לעשו והיא אסורה לנו וממנה לכפתורים ונקח אותה מהם ובב"ר מצאתי כי העוים הם רפאים

ספורנו

שני אלה קומו ועברו לכם את נחל זרד שהוא חוץ לגבול שניהם ושם תוכלו לעבור חוץ לגבול שניהם עד סיחן: (כ) ארץ רפאים תחשב אף היא · ואין ספק שלא היו בני עמון כדאי לכורישם ועשה האל ית' להם: (כב) כאשר עשה לבני עשו · שאחר שהיו גרים בארץ שעיר וגרשו את היושבים: (כג) והעוים היושבים בחצרים עד עזה · אע"פ שהיו מבני עשו או מבני פלשתים שנשבע להם אברהם לא נמנעו ישראל לכבוש את ארצם · והסבה בזה היתה שלא מצאו ישראל את הארץ בידם שהרי כפתורים היוצאים מכפתור מרוב העם בעיר שיצא לתור להם מנוחה הם השמידו את העוים ומיד אותם כפתורים כבשו ישראל

אַרְנֹן רְאֵה נָתַתִּי בְיָדְךָ אֶת־סִיחֹן מֶלֶךְ־חֶשְׁבּוֹן הָאֱמֹרִי וְאֶת־אַרְצוֹ הָחֵל רָשׁ וְהִתְגָּר בּוֹ מִלְחָמָה׃ כה הַיּוֹם הַזֶּה אָחֵל תֵּת פַּחְדְּךָ וְיִרְאָתְךָ עַל־פְּנֵי הָעַמִּים תַּחַת כָּל־הַשָּׁמָיִם אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן שִׁמְעֲךָ וְרָגְזוּ וְחָלוּ מִפָּנֶיךָ׃ כו וָאֶשְׁלַח מַלְאָכִים מִמִּדְבַּר קְדֵמוֹת אֶל־סִיחוֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן דִּבְרֵי שָׁלוֹם לֵאמֹר׃ כז אֶעְבְּרָה בְאַרְצֶךָ בַּדֶּרֶךְ בַּדֶּרֶךְ אֵלֵךְ לֹא אָסוּר יָמִין וּשְׂמֹאול׃ כח אֹכֶל בַּכֶּסֶף תַּשְׁבִּרֵנִי וְאָכַלְתִּי וּמַיִם בַּכֶּסֶף תִּתֶּן־לִי וְשָׁתִיתִי רַק אֶעְבְּרָה בְרַגְלָי׃ כט כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ־לִי בְּנֵי עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר וְהַמּוֹאָבִים

ת"א אחל תת · תענית כ ע"ג כה : אשר ישמעון · תענ יט שם ע"ג שם : ממדבר קדמות · שבת פט : אכל בכסף · ע"ג ז :

רש"י

ארצם מידם והבאתי עליהם כפתורים והשמידום וישבו תחתם ועכשיו אתם מותרים לקחתם מידם: (כה) תחת כל השמים. למד שעמדה חמה למשה ביום מלחמת עוג (ס"א סיחון) ונודע הדבר תחת כל השמים: (כו) ממדבר קדמות. אע"פ שלא צוני המקום לקרוא לסיחון לשלום למדתי ממדבר סיני מן התורה שקדמה לעולם כשבא הקב"ה ליתנה לישראל חזר אותה על עשו וישמעאל וגלוי לפניו שלא יקבלוה ואעפ"כ פתח להם בשלום אף אני קדמתי את סיחון בדברי שלום. דבר אחר ממדבר קדמות ממך למדתי שקדמת לעולם יכול היית לשלוח ברק אחד ולשרוף את המצריים אלא שלחתני מן המדבר אל פרעה לאמר שלח את עמי במתון: (כט) כאשר עשו לי בני עשו. לא לענין לעבור את ארצם אלא לענין מכר אוכל ומים: על אשר אעבור

רמב"ן

אמרו בפסוק הנפילים היו בארץ רפאים הם העוים רפאים שכל מי שרואה אותם לבו רפה כשעוה עוים שהיו בקיאין בעפרות כגתא וכו' ועוד אמרו שם במתנתו של אברהם רבי דוסתאי בשם רבי שמואל לפי שאינו מזכיר כאן חוי לפיכך הוא מביא רפאים תחתיהם וכאשר עיינתי בזה מצאתי כי הדבר אמת ויציב ונכון וקיים כי השבעה גוים שירשו ישראל שהזכירם משה רבינו להם כמו שאמר ונשל גוים רבים מפניך החתי והגרגשי והאמורי והכנעני והפרזי והחוי והיבוסי שבעה גוים גדולים ועצומים והשבעה אלו נזכרים במתנתו של אברהם והחוי לא נזכר שם ועל כל פנים הוא הרפאים או מן קיני קניזי וקדמוני ורבותינו כלם אומרים כי קיני קניזי וקדמוני לא נחלו ישראל ועתיד להנחילם להם ובהם נאמר ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך ונתן לך את כל הארץ אשר דבר לתת לאבותיך וכן לא הוזכר בשום מקום שנחלום בימי יהושע אם כן הרפאים שנתן לאברהם הוא החוי שהוא הבן הששי לכנען ואביו קרא לו חוי ובימי אברהם כנו לו רפאים ועל דעתי הוא שם מבוגה מן החוי על שם תיר כתן ומאורת לפעוני כי העמונים בעפר יקרא הלשון רפאים כמו הרפאים יחוללו מתחת מים ושוכניהם וארץ רפאים תפיל והנה בני החוי הזה רבו למעלה וכאשר נפוצו משפחות הכנעני נחלה המשפחה הזאת ארצות גדולות ומהם שתקרא ארץ רפאים ומהם חורים ומהם עוים ובכלל כולם חוי וכולם רפאים כאשר בעמנו אפרים יהודה וישראל ובכלם כולם ישראל והאמות האלה כולם מתולדים מן החוי כי כאשר היה שמו חוי כנו לו מן חוית רפאים שהגיתם שוכן בחורי עפר והחורי והחוי על שם סגתם כמו כן כאשר פירשתי והקב"ה נתן לאברהם הרפאים בכלל ומשה יזכיר לישראל החוי השם הראשון שקרא לו אביו כי ארץ רפאים בימי משה כבר נחלקה ו...ה אזכרה לישראל והנה הכתוב בא להזכיר בכאן ענין כל ארץ החוי שהם הרפאים וכל הנעשה ממנם אמר תחלה כי האמים גם הם מן הרפאים וירש אותם מואב וחזר ואמר כי החורי אשר הם ג"כ מן רפאים ירש אותם עשו וחזר עוד ואמר כי ארץ בני עמון אף היא ארץ רפאים ואמר כל זה לישראל ועוד ספר כי גם כפתורים היוצאים מכפתור לקחו מארצם והיא מותרת לישראל והזכיר יהושע ארץ הפרזי והרפאים. אבל רש"י כתב עוים מפלשתים הם שעמהם נחשבים בספר יהושע העזתי האשדודי והאשקלוני הגתי והעקרוני והעוים ומפני השבועה

אבן עזרא

והכתוב כפר כי העוים לקחו עזה: (כד) החל רש. מירושה: (כו) ממדבר קדמות. לפי דעתי היא הנקרא מדבר מתנה: (כז) בדרך. הידוע: (כח) אכל בכסף תשברני ואכלתי. אם הוצרכתי: (כט) כאשר עשו לי בני עשו. יש

רשב"ם

נשבע לאבותיכם: (כד) והתגר בו. כמו והתגרה: (כט) והמואבים היושבים בער. אבל בשאר מואבים כתיב בהן אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים וכן היושבים בשעיר כמו שפירשתי למעלה אבל בני עשו הקרואים אדום יצאו

ית נַחְלָא דְאַרְנוֹן חֲזֵי (ד)מְסָרִית בִּידָךְ יָת סִיחֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן אֱמֹרָאָה וְיָת אַרְעֵהּ שְׁרֵי לְתָרְכוּתֵהּ וְאִתְגָרֵי לְמֶעְבַּד עִמֵּהּ קְרָבָא: כה יוֹמָא הָדֵין אֲשָׁרֵי לְמִתַּן זִיעָתָךְ וְדַחַלְתָּךְ עַל אַפֵּי עַמְמַיָּא דִּי תְּחוֹת כָּל שְׁמַיָּא דִּי יִשְׁמְעוּן שִׁמְעָךְ וִיזוּעוּן וְיִדְחֲלוּן מִן קֳדָמָךְ: כו וּשְׁלָחִית אִזְגַּדִּין מִמַּדְבְּרָא דִקְדֵמוֹת לְוָת סִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן פִּתְגָמֵי שְׁלָמָא לְמֵימָר: כז אֶעְבַּר בְּאַרְעָךְ בְּאָרְחָא בְּאָרְחָא אֵיזֵל לָא אֶסְטֵי יַמִּינָא וּשְׂמָאלָא: כח עֲבוּרָא בְּכַסְפָּא תְזַבֵּן לִי וְאֵיכוֹל וּמַיָּא בְּכַסְפָּא תִּתֵּן לִי וְאֶשְׁתֵּי לְחוֹד אֶעְבַּר בְּרַגְלָי: כט כְּמָא דִּי עֲבָדוּ לִי בְּנֵי עֵשָׂו דְּיָתְבִין בְּשֵׂעִיר וּמוֹאָבָאֵי דְּיָתְבִין בִּלְחָיַת עַד

נתינה לגר

(כד) החל רש, שרי לתרכותה. ת' מל' גירושין ולא מל' ירושה. (כו) ממדבר קדמות. ממדברא

בעל הטורים

עכם לעבו בגימט' בשביל מלות כיבוד: (כד) ראה נתתי בידך את סיחון · מלמד שהראהו שרו של סיחון וידו כפותה: החל · ד' · הרי בראשי עניגא ואידך (ש"א ג') החל וכלה ואידך (עובדיה) וגלות החל הזה החל רש · החל וכלה · שהיו משבעה עממין שנאמר בהם לא תחיה כל נשמה · וגלות החל מלמד שרמז למשה הגלות · אי נמי כי היכי דכתיב הכא החל רש · אף התם נמי כתיב ירשו את ערי הנגב · וכדאיתא בתנחומא כל הנסים שעשה הקב"ה במדבר עתידין לעשות לישראל בציון: (כה) היום הזה · רמז שיעמוד להשמש שהשמש נקרא יום: הזה אחל · בגימט' בחמה: אחל · ג' · דין ואידך אחל גדלך (יהושע ג') ולא אחל את שם קדשי (יחזקאל ל"ט) זהו שדרשו שעמדה חמה למשה כמו שעמדה ליהושע ומנא לן דאיירי בעמידת

רמב"ן

שנשבע אברהם לאבימלך לא יכלו ישראל ללכת בארצם ולהוציאם מארצם הבאתי עליהם כפתורים והשמידום וישבו תחתם ועכשיו אתם מותרים לקחת מידם ולא נתכוונו אלי דברים הללו כי הכתוב לא ימנה העוים מפלשתים אבל ימנה חמשת סרני פלשתים ויזכירם ואחרי כן יזכיר העוים בשם אחר יאמר כי מן השיחור אשר על פני מצרים ועד גבול עקרון צפונה הכל תחשב מארץ כנען חמשת סרני פלשתים אשר ימנה וגם העוים שהם גוי אחד ולדברי הרב הנה הותרו העוים שירשו אותם כפתורים ושאר סרני פלשתים מן היתרים ולמה יכבשו את כלם כי יהושע הוא שמכבש את הפלשתים והעוים ועוד למה היה ארץ פלשתים לאברהם כלל ולמה הוצרך אבימלך לבריתו בזה ופלשתים מבני מצרים היה וכן הכפתורים ואינם מעשר עממין · אבל הדבר בהפך כי הכפתורים והפלשתים השמידו מן הכנענים כי אבימלך מלך גרר היה והעוי יושב בעזה וצידון עיר פלשתים ואלה מגבול הכנעני הם שנאמר ויהי גבול הכנעני מצידון באכה גררה עד עזה · והנראה בעיני כי פלשתים וכפתורים ישבו עם אחד וכן אמר הכתוב כי שודד ה' את פלשתים שארית אי כפתור וזה טעם כפתורים היוצאים מכפתור כי יצאו מכפתור עם מעט לגור באשר ימצאו והשמידו את העוים היושבים עד עזה שהם מזרע כנען וישבו תחתם בעזה ואשקלון ואשדוד וגת ועקרון והכל מגבולות כנען וחלקו אותה לחמשה סרניהם ושם הגלילות ההם פלשת ונקראו גם הם פלשתים ונשאר לעוים יתר ארצם כאשר הזכיר יהושע וזהו שאמר פלשתים שארית אי כפתור כי פלשתים הם וזה טעם אשר יצאו משם פלשתים את כפתורים כמו שפירשתי שם ומה שאמר הכתוב הלא את ישראל העליתי מארץ מצרים ופלשתיים מכפתור וארם מקיר יזכיר מלחמות ה' כי הוא אשר העלה את ישראל מארץ מצרים באותות ובמופתים ובמלחמה והעלה פלשתים מכפתור ארצם כי הוציאם משם לתת להם כנם גדול את העוים והשמידום וישבו תחתם ועזבו כפתור לאהיהם או שהיה הענין כאשר הזכרתי כי העוים בני כנען יושבי הארץ בראשונה היה שמם פלשתים כי שם הארץ פלשת והכפתורים היוצאים מכפתור כאשר השמידום הגלו מהם לכפתור ארצם אשר היא מכלל ארץ מצרים ליד אחיהם וה' גאלם משם וחזרו למקומם לא ידענו באיזה דור מן הדורות והנה פלשתים יושבי ארץ כנען הם ולכך אמר הכתוב דבר ה' עליכם כנען ארץ פלשתים והאבדתיך מאין יושב וכן ישראל לא הורישו פלשתים עד שעבר זמן השבועה שמתו שלשה דורות מן הפלשתים באותה הארץ של אבימלך וכן אמרו במדרש כי קרוב הוא קרובה השבועה שנשבע אברהם לאבימלך עדיין נכדו קיים זהו הראוי והנכון בענין הזה אבל בגמרא בפרק ואלו טרפות אמרו כדברי רש"י במחלוקת ורב אמר התם עוים מתימן באו ותניא כותיה ותימן זרע אדום כדכתיב לאדום כה אמר ה' צבאות האין חכמה בתימן וזה הסבר הוא ויאמר הכתוב כי העוים שהם מבני עשו קנו ארצם עיזבה ביד כפתורים כעמון ומואב שטהרו בסיחון ומה שכתבתי הוא הטוב והישר: (כד) ראה נתתי בידך את סיחון · שהדבור הזה הוא האמור למשה ראה החלותי תת לפניך וקודם לכן שלח לו מלאכים ממדבר קדמות כי אחרי שצונו השם החל רש והתגר בו מלחמה לא ישלח לו דברי שלום אעברה בארצך כי אם ישמע אליו יהיה עובר על דברי השם ואם ידע שלא ישמע יהיה שליחותו לריק ולא התחוב לומר כי היא המצוה שנצטוינו כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום כי שם כתוב והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס ועבדוך וכאן אם שמע להם לא היו נוגעים בו כלל אבל פי' הפסוק ואשלח מלאכים כבר שלחתי מלאכים אבל הקדים דברי השם לבאר כי הקשה ה' אלהיך את רוחו לאמור כי הכל בבא מאת השם כי כן אמר לי: (כה) ושעם אחל תת פחדך · כנגד ישראל שיראום כל העמים ואבי

הַיֹּשְׁבִים בְּעָר עַד אֲשֶׁר־אֶעֱבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ׃ ל וְלֹא אָבָה סִיחֹן מֶלֶךְ
חֶשְׁבּוֹן הַעֲבִרֵנוּ בּוֹ כִּי־הִקְשָׁה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־רוּחוֹ וְאִמֵּץ
אֶת־לְבָבוֹ לְמַעַן תִּתּוֹ בְיָדְךָ כַּיּוֹם הַזֶּה׃ ס ששי לא וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֵלַי רְאֵה הַחִלֹּתִי תֵּת לְפָנֶיךָ אֶת־סִיחֹן וְאֶת־אַרְצוֹ
הָחֵל רָשׁ לָרֶשֶׁת אֶת־אַרְצוֹ׃ לב וַיֵּצֵא סִיחֹן לִקְרָאתֵנוּ הוּא
וְכָל־עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה יָהְצָה׃ לג וַיִּתְּנֵהוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְפָנֵינוּ
וַנַּךְ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָו בניו קרי וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ׃ לד וַנִּלְכֹּד אֶת־
כָּל־עָרָיו בָּעֵת הַהִוא וַנַּחֲרֵם אֶת־כָּל־עִיר מְתִם וְהַנָּשִׁים
וְהַטָּף לֹא הִשְׁאַרְנוּ שָׂרִיד׃ לה רַק הַבְּהֵמָה בָּזַזְנוּ לָנוּ וּשְׁלַל
הֶעָרִים אֲשֶׁר לָכָדְנוּ׃ לו מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־נַחַל
אַרְנֹן וְהָעִיר אֲשֶׁר בַּנַּחַל וְעַד־הַגִּלְעָד לֹא הָיְתָה קִרְיָה אֲשֶׁר
שָׂגְבָה מִמֶּנּוּ אֶת־הַכֹּל נָתַן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְפָנֵינוּ׃ לז רַק
אֶל־אֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹן לֹא קָרָבְתָּ כָּל־יַד נַחַל יַבֹּק וְעָרֵי הָהָר
וְכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ ג א וַנֵּפֶן וַנַּעַל דֶּרֶךְ הַבָּשָׁן
וַיֵּצֵא עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן לִקְרָאתֵנוּ הוּא וְכָל־עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה
אֶדְרֶעִי׃ ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אַל־תִּירָא אֹתוֹ כִּי בְיָדְךָ נָתַתִּי
אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וְאֶת־אַרְצוֹ וְעָשִׂיתָ לּוֹ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ
לְסִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן׃ ג וַיִּתֵּן יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ בְּיָדֵנוּ גַּם אֶת־עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וַנַּכֵּהוּ
עַד־בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לוֹ שָׂרִיד׃ ד וַנִּלְכֹּד אֶת־כָּל־עָרָיו בָּעֵת
הַהִוא לֹא הָיְתָה קִרְיָה אֲשֶׁר לֹא־לָקַחְנוּ מֵאִתָּם שִׁשִּׁים
עִיר כָּל־חֶבֶל אַרְגֹּב מַמְלֶכֶת עוֹג בַּבָּשָׁן׃ ה כָּל־אֵלֶּה

ת"א כי הקשה · עקידה שער לו מקרים מד פכ"ה : ששים עיר כל חבל ארגב · מגילה י שבועות טז ערכין לב :

רש"י

את הירדן · מוסב על אעברה בארצך : (לא) החלותי תת לפניך · כפה שר של אמוריים של מעלה תחת רגליו של משה והדריכו על צוארו : (לב) ויצא סיחון · לא שלח בשביל עוג לעזור לו ללמדך שלא היו צריכין זה לזה : (לג) ואת בניו · בנו כתיב שהיה לו בן גבור כמותו : (לד) מתים · אנשים · בביזת סיחון נאמר בזזנו לנו לשון ביזה שהיתה חביבה עליהם ובוזזים איש לו וכשבאו לביזת עוג כבר היו שבעים ומלאים ושיתא

רשב"ם

יצאו לקראתכם בחרב ויט ישראל מעליו ויסובו את הר שעיר ימים רבים : (ד) ארגב · פתרונו לפי ענינו · כי

דאעבר ית ירדנא לארעא דיי אלהנא יהב לנא: ל ולא אבי סיחן מלכא דחשבון למשבקנא למעבר בתחומיה ארי אקשי יי אלהך ית רוחיה ותקיף ית לביה בדיל למסריה בידך כיומא הדין: לא ואמר יי לי חזי שריתי למסר קדמך ית סיחן וית ארעיה שרי לתרכותיה למירת ית ארעיה: לב ונפק סיחן לקדמותנא הוא וכל עמיה לאגחא קרבא ליהץ: לג ומסריה יי אלהנא קדמנא ומחינא יתיה וית בנוהי וית כל עמיה: לד וכבשנא ית כל קרווהי בעדנא ההיא וגמרנא ית כל קרוי גבריא ונשיא וטפלא לא אשארנא משיזב: לה לחוד בעירא בזנא לנא ועדי קרויא די כבשנא: לו מערער די על כיף נחלא דארנן וקרתא די בנחלא ועד גלעד לא הות קרתא די תקפת מננא ית כלא מסר יי אלהנא קדמנא: לז לחוד לארעא בני עמון לא קרבתא כל כיף נחלא יובקא וקרוי טורא וכל די פקיד יי אלהנא: א ואתפנינא וסלקנא ארח דמתנן ונפק עוג מלכא דמתנן לקדמותנא הוא וכל עמיה לאגחא קרבא אדרעי: ב ואמר יי לי לא תדחל מיניה ארי בידך מסרית יתיה וית כל עמיה וית ארעיה ותעבד ליה כמא די עבדתא לסיחן מלכא דאמוראה די יתיב בחשבון: ג ויהב יי אלהנא בידנא אף ית עוג מלכא דמתנן וית כל עמיה ומחנוהי עד דלא אשתאר ליה משיזב: ד וכבשנא ית כל קרווהי בעדנא ההיא לא הות קרתא די לא נסבנא מנהון שתין קרוין כל בית פלך טרכונא מלכותא דעוג במתנן: ה כל אלין קרוין

נתינה לגר

דקדמות. סובר שקדמות הוא שם עלם פרטי, ולא שם התאר על המדבר כפירש"י. וכ"כ ממה שנסמך אליו השם „מדבר".

ג (ד) חבל ארגב. פלך טרכונא. ערש"י שפי' „טרכונא" היכל מלך ולדעת קצת מהמבקרים החדשים הוא מחוז ונגזר מלשון יון שהוראתו על מקום חלקת אבנים, והוא כמו „ארגוב" בעברית שפרשו „רגב" ובירושלמי שביעית פרק ו' הלכה א' „וטרכונא דמתחם לבצרה" ועכשיו נקרא המקום Rajib.

בעל הטורים

שם דכתיב ואת שם קדשי אודיע [וגו'] ולא אחל את שם קדשי עוד ובעמידת החמה נודע שם קדשו בכל הארץ: (לה) רק הבהמה · בן מיעוטא סוא רק הכתובים אבל השמנים רמאית החרם תקריבנו לה': (א) דרך הבשן · על שם שן שגדל לו [כשן נוטריקון

רש"י

היו בעיניהם ומקרעין ומשליכין בהמה ובגדים ולא שלו כי אם כסף וזהב לכך נאמר בזונו לנו לשון בזיון כך מדרש בספרי בס' וישב ישראל בשטים: (לז) כל יד נחל יבק · כל אצל נחל יבק: וכל אשר צוה ה' אלהינו · שלא לכבוש הניחו: (א) ונפן ונעל · כל נד נפן האמ עליים: (ב) אל תירא אותו · ובסיחון לא הוצרך לומר אל תירא אותו אלא מתיירא היה משה שלא תעמוד לו זכות ששמש לאברהם שנאמר ויבא הפליט והוא עוג: (ד) חבל ארגב · מתרגמינן בית פלך טרכונא וראיתי תרגום ירושלמי במגלת אסתר קורא לפלטין טרכונין למדתי חבל ארגוב הפרכיא היכל מלך כלומר שהמלכות נקראת על שמה וכן את הארגוב

אבן עזרא

מפרשים כי פירושו על אוכל בכסף תשבירני א"כ הוא מה וככן עם יושבי ער שהם מואבים והכתוב אמר על דבר אשר לא קדמו אתכם והנרכו לפרוש זה בעבור שאמר מלך אדום לא תעבור בי ולפי דעתי שפירושו על טעם בדרך בדרך נלך כאשר עשו לי בני עשו שסבבו הר שעיר בדרך בדרך וכן כתוב אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו היושבים בשעיר רק המלך שהוא מלך אדום לא עזבם שיעברו דרך מדינתו כי מצד היה מקום ארץ כנען קרוב ולכן עברו על ער כי כן כתוב ורבים אמרו כם לא קדמו רק ישראל קנו מהם: (לא) החלתי · בפתחות היא הבנין בעבור לות הגרון וכן העירותיהו בלדק: (לג) וכך חסר ע"ין הפעל: (לד) מתם · בני אדם: (לו) שגבה מגורת וכמגב ה' לבדו: (לז) אל ארץ בני עמון · שהיא היום בידם כאשר פירשתיו: לא קרבת כל יד · מקום כמו יד הירדן:
(ג) השאיר לו: כל אחד מישראל והוא פעל עבר: (ד) חבל ארגוב · דברי המתרגם ארמית ידועים וי"א שהוא שם אדם

רמב"ן

ואנשי כנען בלב נמס יצאו לקראתם אבל הקשה ה' את רוחם ואמץ לבבם לאמר טוב מותנו בחרבם מלהיות להם עבדים כי מה טעם לומר במשה אחל תת פחדך ויראתך על פני העמים תחת כל השמים והוא לא ילחם רק בשני המלכים האלה אבל היא הבטחה לישראל ביהושע כאשר אמר לו עיניך הרואות וזה טעם אחל רש לרשת את ארצו: (לד) ונחרם את כל עיר מתם והנשים והטף · שהיו מן האמורי ונלטוו בכך שנאמר רק מערי העמים האלה אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה לא תחיה כל נשמה ואעפ"כ פתח להם בשלום שכך היה

ספורנו

ישראל את הארץ: (ל) כי הקשה ה' אלהיך את רוחו · למען מהניח את ישראל לעבור בגבולו: ואמץ את לבבו · להלחם:

עדי

ערים בצרת חומה גבהה דלתים ובריח לבד מערי הפרזי הרבה מאד: ו ונחרם אותם כאשר עשינו לסיחן מלך חשבון החרם כל־עיר מתם הנשים והטף: ז וכל־הבהמה ושלל הערים בזונו לנו: ח ונקח בעת ההוא את־הארץ מיד שני מלכי האמרי אשר בעבר הירדן מנחל ארנן עד־הר חרמון: ט צידנים יקראו לחרמון שרין והאמרי יקראו־לו שניר: י כל ׀ ערי המישר וכל־הגלעד וכל־הבשן עד־סלכה ואדרעי ערי ממלכת עוג בבשן: יא כי רק־עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים הנה ערשו ערש ברזל הלה הוא ברבת בני עמון תשע אמות ארכה וארבע אמות רחבה באמת־איש: יב ואת־הארץ הזאת ירשנו בעת ההוא מערער אשר־על־נחל ארנן וחצי הר־הגלעד ועריו נתתי לראובני ולגדי: יג ויתר הגלעד וכל־הבשן ממלכת

ת"א כל אלה ערים בצרות · מגילה י · בצורות עד ערכין לג: לבד מערי · מגילה ב: צידונים יקראו לחרמון שריון · חולין ס:

רש"י

דמלכים אלא היכל מלך הרגו פקח בן רמליה* לנהם למלתי שכך נקראת שם ההפרכיא: (ה) מערי הפרזי · פרוזות ופתוחות בלא חומה וכן פרזות תשב ירושלים: (ו) החרם · לשון הוה הלוך וכלות: (ח) מיד · מרשות: (ט) צידנים יקראו לחרמון וגו' · ובמקום אחר (בפרשת ואתחנן) הוא אומר ועד הר שיאן הוא חרמון הרי לו ארבעה שמות למה הוצרכו לכתוב להגיד שבח א"י שהיו ארבע מלכיות מתפארות בכך זו אומרת על שמי יקרא וזו אומרת על שמי יקרא: שניר · הוא שלג בלשון אשכנז ובלשון כנען: (יא) מיתר הרפאים · שהרגו אמרפל וחביריו בעשתרות קרנים והוא פלט מן המלחמה שנאמר ויבא הפליט זהו עוג: באמת איש · באמת עוג: (יב) ואת הארץ הזאת ירשנו בעת ההיא · האמורה למעלה מנחל ארנן ועד הר חרמון: מערער אשר על נחל ארנן · אינו מחובר לראשו של מקרא אלא לסופו על נתתי לראובני ולגדי אבל לענין ירושה עד

* נ"ל לפקחיה כ"ה שם במלכים

רמב"ן

המלוה כאשר אפרש בעזה"י אבל לעוג מלך הבשן לא קרא לשלום שהוא יצא אליו למלחמה קודם שבאו לעיר שלו כלל וכבר פי' הענין בסדר זאת חקת: (ט) צידונים יקראו לחרמון שריון · ובמקום אחר הוא אומר עד הר שיאון הוא חרמון הרי לו ארבע שמות להגיד שבח ארץ ישראל שהיו ארבע מלכיות מתפארות בכך זה אומר על שמי יקרא וזה אומר על שמי יקרא לשון רש"י מדברי אגדה · ויתכן שיהיה השבח הזה כך אבל עיקר הכתוב לומר כי צידונים בני בכור כנען יקראו לחרמון שריון בהיותו בידם מלפנים והאמורי היושב בה עכשיו אשר מהם ילכדו אותו ישראל יקראו לו שניר והוא שלג בלשון כנען כמו שרש"י מעיד עליו וכן תרגם אונקלוס ובעבור

אבן עזרא

היה בהלקו מירושה אביו זה כתבל וי"א כי האל"ף נוסף והוא מגזרת ורגבים ידובקו בדרך רחוקה: (יא) באמת איש · באמת כל אדם והנה הוא כפל ולא יתכן להיות באמתו כי מה בא הכתוב ללמד ועוד שלא יהיה גלם אדם כלל:

רשב"ם

(יא) כי רק עוג מלך הבשן וגו' · לכך אמר לו הקב"ה אל תירא אותו · הנה ערשו · עריסה של קטן כשהיה תינוק בירצי"ל בל"א ערש ברזל לפי שכשהיה קטן היה הזק מאד ובהשתטתו היה משבר ערש של עץ לכך עשאוהו של ברזל כי לאדם גדול שיש בו דעת לא היה צריך כך: הלה היא ברבת בני עמון · עדיין מונחת שם במקום שנתגדל בקטנותו להכהא שהיה גדול בקטנותו כל כך אבל מטת אדם גדול אין רגילין להצניע במקום אחד כי בהרבה מקומות יש לו מטות: באמת איש · שהחדיל כל צרכו:

ההוא

דִּירִין כְּקִפִּין שׁוּר (רם) דִּילְהֶן דָּשִׁין וְעַבְרִין בַּר מִקִּרְוֵי פַּצְחַיָּא סַגִּי לַחֲדָא : ו וְגַמַּרְנָא יָתְהוֹן כְּמָא דִּי עֲבַדְנָא לְסִיחֹן מַלְכָּא דְּחֶשְׁבּוֹן גַּמַּרְנָא כָּל קִרְוֵי גֻּבְרַיָּא נְשַׁיָּא וְטַפְלָא : ז וְכָל בְּעִירָא וַעֲדֵי קִרְוַיָּא בַּזּוֹנָא לָנָא : ח וּכְבַשְׁנָא בְּעִדָּנָא הַהִיא יָת אַרְעָא מִיְּדָא תְּרֵין מַלְכֵי אֱמֹרָאָה דִּי בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא מִנַּחֲלָא דְאַרְנֹן עַד טוּרָא דְחֶרְמוֹן : ט צִידֹנָאֵי קָרָאן לְחֶרְמוֹן סְרְיֹן וֶאֱמֹרָאֵי קָרָאן לֵהּ טוּר תַּלְגָּא : י כֹּל קִרְוֵי מֵישְׁרָא וְכָל גִּלְעָד וְכָל מַתְנָן עַד סַלְכָה וְאֶדְרֶעִי קִרְוֵי מַלְכוּתָא דְעוֹג (ב) מַתְנָן : יא אֲרֵי לְחוּד עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן אִשְׁתְּאַר מִשְּׁאָר גִּבָּרַיָּא הָא עַרְסֵהּ עַרְסָא דְפַרְזְלָא הֲלָא הִיא בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן תְּשַׁע אַמִּין אֻרְכַּהּ וְאַרְבַּע אַמִּין פְּתָיַהּ בְּאַמַּת מְלַךְ : יב וְיָת אַרְעָא הָדָא יְרִיתְנָא בְּעִדָּנָא הַהִיא מֵעֲרֹעֵר דִּי עַל נַחֲלָא דְאַרְנֹן וּפַלְגּוּת טוּרָא דְגִלְעָד וְקִרְווֹהִי יְהָבִית לְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן וּלְשִׁבְטָא דְגָד : יג וּשְׁאָר גִּלְעָד וְכָל דְּמַתְנָן מַלְכוּתָא דְעוֹג יְהָבִית לְפַלְגּוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה כֹּל בֵּית פֶּלֶךְ טְרָכוֹנָא לְכָל מַתְנָן הַהוּא מִתְקְרֵי אַרְעָא

נתינה לגר

(ו) עיר מתם, כרוי גבריא, ע' אונ"ר שכתב שבנוסחאות המדויקות, קִרְוַיָּא, וזהו נגד הנגינה, ומה שכתב גם במלות עיר של אנשים היא מליצה המוסבה · לא הבנתי כי הוראת השם „מת"ם" היא על קבוץ אנשים, ולמה לא נוכל לומר עיר של קבוץ אנשים? ולכן אם הקבוץ אינו גדול, כאמר „מתי מספר" או „מתי מעט" · (ט) שניר, טור תלגא. הוא כמ"ש רש"י „הוא שלג בל"א ובל' כנען" ע"ש השלג הרובץ על ראש ההר, ולקמן (ד' מ"ח) נקרא שיאן ע"ש ואפשר שהיו בלבנון גבנוני הרים כמו גליון קשקשים. ובש"ס (סוכה י"ב) מצינו „יין קרוש הבא משניר" · וע' הרמב"ן. (יא) באמת איש, באמת מלך. עראב"ע ונתה"ש שחשבו שדעת הת"א שהיא אמה של עוג, והשיבו עליו א"כ מה מלמדנו, ולדעתי כוונתו על האמה הקצובה ע"פ המלך, כדרך העולם שהמדות והמשקלות קצובות ע"פ הממשלה

בעל הטורים

בא בן] כדאיתא בברכות [דף נ"ד]: (ה) גבוהה דלתים ובריח · ב"ת חומה דכתיב עריס [גדולות] ובצורות בשמים : (ז) בזונו לנו · הלה לאמר בזזנו לנו · מתהלה היתה הביזה חביבה בעיניהם · ולבסוף היתה כל כך עד שהיתה בזויה בעיניהם · חבו בזונו לנו : (יא) הלה הוא · בה"א כתיב יבוא מי שמלך הל"ה שנים [כדכתיב מ"א ב' והימים אשר מלך דוד מ' שנה] והוא זה המיכי שלמון בועז עובד ישי דוד · ויקח הערים ההלה · ד"א מטה שהיה ה"א ה"א אמה ודלג יו"ד אמה וכלי מלחמתו יו"ד אמה והכהו בקרסולו שהוא יו"ד אמה [הכל כמנין הל"ה] :

רמב"ן

שהוא הר השלג ומפני הקרירות יהיה הרס יקרא הרמון הוא לו שם כטי ואולם גם שריון בלשון הצידונים שם עודה על כך ושם ההר שיאון : (יא) כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים הנה ערשו ערש ברזל וגו' · טעם הכתוב שבא להגיד כי עוג זה נקרא מלך האמורי בעבור כי מלך עליהם אבל הוא עצמו מן הרפאים הוא ולהגיד על גבהו וגדלו כי היו הרפאים עם גדול ורם כענקים אמר כי ערשו ערש ברזל לא יסבול אותו ערש פלים כשאר בני אדם והוא בעיר רבה שהיתה עיר מושבו וכאשר השמידו בני עמון את הרפאים כאשר אמר למעלה ונלכדה עירו נצל הוא לבדו מידם וזהו שנאמר כי רק עוג נשאר מיתר הרפאים והנה נשארה מטתו שמה ברבה אשר היא עתה לבני עמון והעמונים קיימו אותה לעדות כי השמידו עם גדול ורם והאיש הגבור אשר כגובה ארזים גבהו והמון הוא כאלונים לבדו ממנו מלכותו וזה טעם הלא כלומר הנה העדות קיימת שהוא ערש ברזל וארוכה ורחבה מאד וקיימת היא ברבת בני עמון כי ערשו אשר בעברות היתה לשלל והבדה · וטעם באמת איש הגדול בבני אדם כמו והזקת והיית לאיש ועל דעת אונקלוס באמת איש באמת האיש והרגוס מלך וכן את הכבש אחד בלילה הוא וכן רבים כלומר בההמה שוג עצמו : (יב) ואת הארץ הזאת ירשנו בעת ההיא · את הארץ הזאת האמורה לנו למעלה מנחל ארנון עד הר חרמון ירשנו בעת ההיא : מערוער אשר על נחל ארנון · אינו מחובר לראשו של מקרא אלא לסופו על נתתי לראובני ולגדי אבל לענין ירושה עד הר הרמון היא לשון רש"י · והנכון בעיני כי יאמר ואת הארץ הזאת שירשנו בעת ההיא מערוער נתתי

ספורנו

(י) ערי ממלכות עוג בבשן · כי רק עוג מלך הבשן נשאר · והטעם שמלך עוג בארצו הגליל היה כי הוא לבדו נשאר מיתר הרפאים כי מלחמת אמרפל והבירין שהכו את רפאים בעשתרות קרנים נשארו רפאים רבים ואותם השאירים הכו אותם בני עמון כמו שנאמר למעלה וממלחמת העמונים נשאר הוא לבדו ובהיותו גבור בגבורת שאר הרפאים לכן מלך : (יא) באמת איש · באמה כל אחד מאותם הרפאים ומלת איש הורה כל אחד ואחד כמו איש לרגלו מקצהו · ויכו איש אישו וזולתם · אמר אע"פ שאותם השבט היתה השבע אמות ארכה באמת כל אחד מהם והיתה בלי ספק אמות ביוניות הרבה מאד יותר מהשבע אמם (נ"ע) אולי על אמת כמה וכמה · ובזה יובן גודל אותם הענקים והזקתם · ועכ"ז השמידו אותם בני עמון בגזרת האל יתברך כמו שנאמר למעלה :

ואתהנן

עוֹג נָתַתִּי לַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה כֹּל חֶבֶל הָאַרְגֹּב לְכָל־
הַבָּשָׁן הַהוּא יִקָּרֵא אֶרֶץ רְפָאִים׃ יד יָאִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה לָקַח
אֶת־כָּל־חֶבֶל אַרְגֹּב עַד־גְּבוּל הַגְּשׁוּרִי וְהַמַּעֲכָתִי וַיִּקְרָא
אֹתָם עַל־שְׁמוֹ אֶת־הַבָּשָׁן חַוֺּת יָאִיר עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ שביעי
טו וּלְמָכִיר נָתַתִּי אֶת־הַגִּלְעָד׃ טז וְלָרֻאוּבֵנִי וְלַגָּדִי נָתַתִּי
מִן־הַגִּלְעָד וְעַד־נַחַל אַרְנֹן תּוֹךְ הַנַּחַל וּגְבֻל וְעַד יַבֹּק הַנַּחַל
גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן׃ יז וְהָעֲרָבָה וְהַיַּרְדֵּן וּגְבֻל מִכִּנֶּרֶת וְעַד יָם
הָעֲרָבָה יָם הַמֶּלַח תַּחַת אַשְׁדֹּת הַפִּסְגָּה מִזְרָחָה׃ יח וָאֲצַו
אֶתְכֶם בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נָתַן לָכֶם אֶת־
הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ חֲלוּצִים תַּעַבְרוּ לִפְנֵי אֲחֵיכֶם בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל כָּל־בְּנֵי־חָיִל׃ יט רַק נְשֵׁיכֶם וְטַפְּכֶם וּמִקְנֵכֶם
יָדַעְתִּי כִּי־מִקְנֶה רַב לָכֶם יֵשְׁבוּ בְּעָרֵיכֶם אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם׃
מפטיר כ עַד אֲשֶׁר־יָנִיחַ יְהוָה לַאֲחֵיכֶם כָּכֶם וְיָרְשׁוּ גַם־הֵם
אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָהֶם בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן
וְשַׁבְתֶּם אִישׁ לִירֻשָּׁתוֹ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם׃ כא וְאֶת־יְהוֹשׁוּעַ
צִוֵּיתִי בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר עֵינֶיךָ הָרֹאֹת אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לִשְׁנֵי הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה כֵּן־יַעֲשֶׂה יְהוָה לְכָל־
הַמַּמְלָכוֹת אֲשֶׁר אַתָּה עֹבֵר שָׁמָּה׃ כב לֹא תִּירָאוּם כִּי
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הוּא הַנִּלְחָם לָכֶם׃ ס ס ס ק"ס. מלכיה סימן

ומפטירין חזון ישעיהו בישעיה סימן א׳:

סדר ואתחנן

כג וָאֶתְחַנַּן אֶל־יְהוָה בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר׃ כד אֲדֹנָי יְהוִה

ת"א ואתחנן אל ה׳. ברכות ל לב כל הפרשה עקרים מד פכ"א: ה׳ אלהים. ברכות לג. ע"ג ז:

רש"י

עד הר חרמון היה: (יג) ההוא יקרא ארץ רפאים. היא אותה שנתתי לאברהם: (טו) תוך הנחל וגבול. כל הנחל ועד מעבר לשפתו כלומר עד ועד בכלל ויותר מכאן: (יז) מכנרת. מעבר הירדן המערבי היה ונחלת בני גד מעבר הירדן המזרחי ונפל בגורלם רוחב הירדן כנגדם ועוד מעבר שפתו עד כנרת וזהו שנאמר והירדן וגבול הירדן ומעבר לו: (יח) ואצו אתכם. לבני ראובן וגד היה מדבר: לפני אחיכם. הם היו הולכים לפני ישראל למלחמה לפי שהיו גבורים ואויבים נופלים לפניהם שנאמר וטרף זרוע אף קדקד:

חסלת פרשת אלה הדברים

(כג) **ואתחנן**. אין חנון בכל מקום אלא לשון מתנת חנם אע"פ שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם לפי שאמר לו וחנותי את אשר אחון אמר לו בלשון ואתחנן. ד"א זה אחד מעשרה לשונות שנקראת תפלה כדאיתא בספרי: בעת ההיא. לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג דמיתי שמא הותר הנדר

גבריא: יד יאיר בר מנשה נסיב ית כל בית פלך טרכונא עד תחום גשוראה ואפקירוס וקרא יתהון על שמה ית מתנן כפרני יאיר עד יומא הדין: טו ולמכיר יהבית ית גלעד: טז ולשבטא דראובן ולשבטא דגד יהבית מן גלעד ועד נחלא דארנן גו נחלא ותחום ועד יובקא נחלא תחום בני עמון: יז ומישרא וירדנא ותחומה מגנוסר ועד ימא דמישרא ימא דמלחא תחות משפך מרמתא מדינחא: יח ופקדית יתכון בעדנא ההיא למימר יי אלהכון יהב לכון ית ארעא הדא למירתה מזרזין תעברון קדם אחיכון בני ישראל כל מזרזי חילא: יט לחוד נשיכון וטפלכון ובעיריכון ידענא ארי בעיר סגי לכון יתבון בקרויכון די יהבית לכון: כ עד די יניח יי לאחיכון כותכון ויירתון אף אנון ית ארעא דיי אלהכון יהב להון בעברא דירדנא ותתובון גבר לירותתה די יהבית לכון: כא וית יהושע פקדית בעדנא ההיא למימר עינך חזאה ית כל די עבד יי אלהכון לתרין מלכיא האלין כן יעבד יי לכל מלכותא די את עבר לתמן: כב לא תדחלון מנהון ארי יי אלהכון מימרה מגיח לכון:

כג וצליתי קדם יי בעדנא ההיא למימר: כד יי אלהים את שריתא לאחזאה ית

נתינה לגר

ואתם כיתם ידועס. (יד) והמעכתי, ואפקירוס וכן ביהושע י"ג י"א „והמעכתי" ת' „ואפיקרוס" אבל בשמואל ב' יו"ד וי"ו „מלך מעכה" ת' כעברי מעכה, וע' דה"א י"ט ו', לא אדע כוונתו, ובירושלמי „אנפקרס" ופי' בערוך ערך אפיקרוס ולפי דעת הא' לגלא שם, היא מלה יוונית, והוראתה רפיון וחולשה, וכזה היא קרובה למלת „מעכתי" שבעברית, שהיא מש' „מעך" שהוראתה קרובה לה גם בעברית גם בארמית כידוע אבל הוא דחוק מאד ויותר נראה שבזמן אונקלוס היו נקראים אפיקירוס וגם עכשיו יש מקום סמוך אל · Callirrkoe הנקרא Epikairoz

בעל הטורים

(כג) ואתחנן · לעיל כתיב לא תיראום חזקתי את ישראל אולי ירחם עלי: ואתחנן · בגימט' שירה שאמר לפניו שירה כדי

אבן עזרא

(יד) יאיר בר מנשה · פירשתיו שהוא מבני יהודה: הגשורי והמעכתי · שני גוים: (טו) ולמכיר · מפורש: (טז) תוך הנחל וגבול · שלו וכן והירדן וגבול: (יח) ואצו אתכם · עם בני ראובן וגד ידבר בעבור שהיו בכלל ישראל אמר אתכם ולא אתם והספק זה ויצו משה את הלוים לקחת את ספר התורה כי אנכי ידעתי את מריך איננו מדבר עם הלוים רק עם כל ישראל ובעבור היות הלוים בכלל דבר אליהם:

חסלת פרשת אלה הדברים

(כג) ואתחנן · הטעם וכבר התחננתי כי כאשר הזכיר יהושע ואמר צויתיו בעבור כי אינני עובר עמכם כי

רמב"ן

לראובני ולגדי וכן והודעת להם את הדרך ילכו בה וכן רבים: (יג) כל חבל הארגב לכל הבשן ההוא יקרא ארץ רפאים · פירוש וכל חבל הארגוב לכל הבשן אשר הוא נקרא ארץ רפאים כלשון וכל הסקדש שמואל הרואה ושאול בן קיש והושיבו נשים נכריות שהם"א בהם במקום אשר וכן רבים והנה נקרא מכלל ארץ רפאים על שם עוג המולך בה או מפני שהיתה מתחלה לרפאים ונשארה לעוג כי הוא והעם היושב בה מיתר הרפאים:

הסלת פרשת אלה הדברים

כאשר הזכיר כבוש ארץ סיחון ועוג ואמר ואת יהושע צויתי בעת ההיא הזכיר כי אני לא אעבור שם כי התחננתי אל השם הנכבד ולא שמע אלי וצוה אותי לחזק את יהושע כי הוא יעבור: וטעם (כג) בעת ההיא · רמז לעת הגזרה שהזכיר גם בי התאנף ה' ולא נזכרה שם התחנה ביום המעשה · והנכון כי בעת ההיא בעת הנזכרת שכבשתי סיחון ועוג והתחלתי להלחם בעממין שניתנו לישראל וחלקתי הארץ לשני השבטים ויהיה זה כאשר נאמר לו עלה אל הר העברים הזה כי אז בקש רחמים על הדבר והתחנן התחינה הזאת וכאשר לא שמע השם בקולו חזר והתפלל יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה כמו שנזכר שם וזהו וצו את יהושע אבל הזכיר שם התפלה אשר פנה עליה וכאן הזכיר זה להודיע כי הארץ היתה חביבה עליו מאד ולא זכה אליה בעבורם וכל זה מתוכחותיו:(כד) ה' אלהים · רחום בדין לשון רש"י · ולא הבינות הרב כי השם הראשון הוא כתוב באל"ף דל"ת והשני הוא כתוב

רשב"ם

(יג) ההוא יקרא ארץ רפאים שנזכר בברית בין הבתרים כמו שפירש למעלה ואני שמעתי לכך אומר הלה היא ברבת בני עמון מפני ששמע שמשה נצטוה מפי הגבורה אל הצרם ואל תתגר בם על בני עמון דאפילו אגביא לא הורשו ישראל על בני עמון וידע שישראל ילחמו עליו לכך הקדים ונתן ערשו ומטתו בתוך העיר ברבת בני עמון והיא היתה עיר מלוכה כדמפרש בספר שמואל כדי שלא יבוזהו ישראל על כבודו כי ידע שלא הורשו לבא שמה מאבותם:

אַתָּה הַחִלּוֹתָ לְהַרְאוֹת אֶת־עַבְדְּךָ אֶת־גָּדְלְךָ
וְאֶת־יָדְךָ הַחֲזָקָה אֲשֶׁר מִי־אֵל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ
אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כְמַעֲשֶׂיךָ וְכִגְבוּרֹתֶךָ׃ כה אֶעְבְּרָה־נָּא וְאֶרְאֶה
אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הָהָר הַטּוֹב הַזֶּה
וְהַלְּבָנֹן׃ כו וַיִּתְעַבֵּר יְהוָה בִּי לְמַעַנְכֶם וְלֹא שָׁמַע אֵלָי
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי רַב־לָךְ אַל־תּוֹסֶף דַּבֵּר אֵלַי עוֹד בַּדָּבָר
הַזֶּה׃ כז עֲלֵה ׀ רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וְשָׂא עֵינֶיךָ יָמָּה וְצָפֹנָה
וְתֵימָנָה וּמִזְרָחָה וּרְאֵה בְעֵינֶיךָ כִּי־לֹא תַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן
הַזֶּה׃ כח וְצַו אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וְחַזְּקֵהוּ וְאַמְּצֵהוּ כִּי־הוּא יַעֲבֹר
לִפְנֵי הָעָם הַזֶּה וְהוּא יַנְחִיל אוֹתָם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃
כט וַנֵּשֶׁב בַּגָּיְא מוּל בֵּית פְּעוֹר׃ פ ד א וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל
שְׁמַע אֶל־הַחֻקִּים וְאֶל־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְלַמֵּד

ת״א אעברה נא · ברכות לב ע״ג ז: ההר הטוב · ברכות מח גיטין נו: ויאמר ה׳ אלי רב לך · סוטה יג: אל תוסף · ברכות לב: עלה ראש הפסגה · שם: וצו את יהושע · קדושין כט עקידה שער יג: ועתה ישראל · עקידה שער או:

רש״י

גדלך: לאמר · זה אחד משלשה מקומות שאמר משה לפני המקום איני מניחך עד שתודיעני אם תעשה שאלתי אם לאו: (כד) אדני ה׳ · רחום בדין: אתה החלות להראות את עבדך · פתח להיות עומד ומתפלל אע״פ שנגזרה גזרה אמר לו ממך למדתי שאמרת לי ועתה הניחה לי וכי תופס הייתי בך אלא לפתוח פתח שבידי היה תלוי להתפלל עליהם כמו כן הייתי סבור לעשות עכשיו: את גדלך · זו מדת טובך וכן הוא אומר ועתה יגדל נא כח ה׳: ואת ידך · זו ימינך שהיא פשוטה לכל באי עולם: החזקה · שאתה כובש ברחמים את מדת הדין החזקה: אשר מי אל וגו׳ · אינך דומה למלך בשר ודם שיש לו יועצין וסנקתדרין הממחין בידו כשרוצה לעשות חסד ולעבור על מדותיו אתה אין מי ימחה בידך אם תמחול לי ותבטל גזירתך · ולפי פשוטו אתה החלות להראות את עבדך מלחמת סיחון ועוג כדכתיב ראה החלותי תת לפניך הראני מלחמת ל״א מלכים: (כה) אעברה נא · אין נא אלא לשון בקשה: ההר הטוב הזה · זו ירושלים: והלבנון · זה בית המקדש: (כו) ויתעבר ה׳ · נתמלא חימה: למענכם · אתם גרמתם לי וכן הוא אומר ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם: רב לך · שלא יאמרו הרב כמה קשה והתלמיד כמה סרבן ומפציר ד״א רב לך הרבה מזה שמור לך רב טוב הצפון לך: (כז) וראה בעיניך · בקשת ממני ואראה את הארץ הטובה אני מראה לך את כולה שנאמר ויראהו ה׳ את כל הארץ: (כח) וצו את יהושע · על הטרחות ועל המשאות ועל המריבות: וחזקהו ואמצהו · בדבריך שלא ירך לבו לומר כשם שנענש רבי עליהם כך סופי ליענש עליהם מבטיחו אני כי הוא יעבור והוא ינחיל: כי הוא יעבור · אם יעבור לפניהם ינחלו ואם לאו לא ינחלו · וכן אתה מוצא כששלח מן העם אל העי והוא ישב ויכו מהם אנשי העי וגו׳ וכיון שנפל על פניו אמר לו קום לך · קם לך כתיב אתה הוא העומד במקומך ומשלח את בני למלחמה למה זה אתה נופל על פניך לא כך אמרתי למשה רבך אם הוא עובר עוברין ואם לאו אין עוברין: (כט) ונשב בגיא וגו׳ · ונצמדתם לעבודת כוכבים

רשב״ם

(כד) ואתחנן החלות · כדכתיב למעלה היום הזה אחל תת פחדך · החלות החי״ת גורמת לה׳ פת״ח · וכן העירותי בצפון · וכן העדותי בכם היום · החתות כיום מדין · אבל כשאינו שם אותיות אה״ע יאמר הרימות הקימות הטיבות כולם חטופין: ואתחנן בילמדנו פרשת שלח לך ואל השאל לו בשעת נדרו מניין ממשה בשזמר לישראל שמעו נא המורים נשבע הקב״ה שלא יכנס לארץ שנאמר לכן לא תביאו וגו׳ אמר שעת כעס ושעת שבועה הוא איני אדבר עכשיו המתין שנה ואחר כך התחיל להתחנן לפניו שנאמר ואתחנן אל ה׳ אמר הקב״ה בשביל שהמתנת שאר המתים יורדים לשאול ואתה תעלה שנאמר עלה לראש הפסגה ותראה משם: (כט) ונשב בגיא · עד עתה מול בית פעור בערבות מואב וממה שראית כאן יש לכם ללמוד

עבדך ית רבותך וית ידך תקיפא די את הוא אלהא דשכנתך בשמיא מלעלא ושליט בארעא ולית דיעבד כעובדיך וכגבורתך: כה אעבר כען ואחזי ית ארעא טבתא די בעברא דירדנא טורא טבא הדין ובית מקדשא: כו והוה רגז מן קדם יי עלי בדילכון ולא קביל מני ואמר יי לי סגי לך לא תוסף למללא קדמי עוד בפתגמא הדין: כז סק לריש רמתא וזקוף עינך למערבא ולצפונא ולדרומא ולמדינחא וחזי בעינך ארי לא תעבר ית ירדנא הדין: כח ופקד ית יהושע ותקפהי ואלמהי ארי הוא יעבר קדם עמא הדין והוא יחסן יתהון ית ארעא די תחזי: כט ויתבנא בחילתא לקבל בית פעור: א וכען ישראל שמע לקימיא ולדיניא די

נתינה לגר

(כה) והלבנון, ובית מקדשא. פרש"י ספי' ג"כ על הבהמ"ק, ומה שלא ת' גם ,ההר הטוב' ירושלים,

בעל הטורים

תפלתו • כמד ה' אלהים לואתחנן לומר שויתי ה' לנגדי תמיד: (כד) החלות • ג' במס' • אתה החלות • אשר החלות לנפול לפניו (אסתר ו') • אתה ההלות להראות במה שכבשת לפני סיחון ועוג וזהו החלות להראות כמה שהתחילה לנפול • פתגמים ידבר רש ועשיר יענה עזות [ס"ת] רמוז* משה [עיין ברכה פ' זו] ומתחיל הפסוק בהי"ו ומסיים בתי"ו לפי שלא זכה ליכנס בארץ שהיא ת' פרסה על ת' פרסה: להראות • תגין על הרי"ש • הראיתני אף מה שלא בקשתיך: להראות • ג' במס' • דין ואידך להראות העמים והשרים את יפיה (שם) אשר נתן כבוכן להשמידם נתן לו להראות את אסתר (ד') וזהו שדרשו שהראהו לו הקב"ה למשה כל מה שאירע לישראל היאך ישבו בגלותן וכל המציקין שעתידים להציק להן • וזה הוא להראות העמים והשרים את יפיה היאך הם ביופין ובגלותן וכן להשמידם נתן לו להראות שהראהו המציקין להם: את עבדך • שאמרת לא כן עבדי משה • הפסוק מתחיל בתלי"ף ומסיים בכ"ף ויש בו כ"ח תיבות כנגד אך טוב לישראל • וכנגד אהיה: (כה) אעברה נא • סירדן כ' אמה לא אעבור אלא אמה א' [להלאה ממנו לתוך א"י וזהו נ"א • כ"ה בפענח רזא ועיין במג"ע אופן י"ח בשם המדרש]: והלבנון • אשר ו' ע"ש ו' דברים שבזאת התורה לעולה למנחה ולחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח השלמים [שאלו יהיו מחוסרים ממנו כשלא יכנס לא"י] • מן ואתחנן עד והלבנון מ"ס תיבות לומר זכור לי מ"ם יום שעמדתי לפניך בהר • לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל • מנ"ל ממשה • את גדלך זה האל הגדול • ואת ידך החזקה זה אתה גבור • אשר מי אל בשמים כנגד אתה קדוש: אעברה נא • אל ישאל אדם צרכיו בג' ראשונות: (כו) רב לך • פירוש אתה התחלת לספר בשבחי רב הוא אלך וגדול ממך מלספר בו [עיין מגילה דף כ"ה] • ד"א הרב שלך וגדול ממך והוא אדה"ר על ידו נקנסה מיתה לכל וא"ת לך ליגאל ממנה • ד"א רב לך • הרבה פעמים עשית כנגדי אמרת שלח נא ביד תשלח • ולמה הרעת • האמן ובקר • ושלע • א"ת לו נסכול לך יותר • ד"א אסי' כדבר המוטע שאתה עושה שלא כהוגן הוא רב לך לפי חכמתך • ד"א בזה יודע שרב לך כי אני רבך כי כ"פ נלחתני ועתה לא תוכל לנצחני • ד"א רב לך אתה יש לך רב אבל אני אין לי רב שיתיר שבועתי לכן לא תירהו [ר"ל השבועה דלכן לא תביאו עיין רש"י פ' חקת ע"ש זה] ד"א הגיע השעה שיש לך רב [י"ל ע"פ דאיתא ברבה ס"פ וילך ע"ש עד נעק משה ואמר ק' מיתות כו'] כי כבר הגיע זמנו של יהושע ואין רבנותו ניכר בעודך חי ד"א רב לך אל תירא ממלאך המות כי הרב שלך יעסוק בך [כמ"ש על ויקבור אותו בגיא שהקב"ה קברו] • ד"א רב לך הרבה טובות מתוקנים לך מה רב טובך אשר צפנת ליראיך: (כח) וחזקהו • ב' • דין ואידך החזק מלחמתך אל העיר והרסה והזקהו ביואב (ש"ב י"א) כמו שיואב היה שר צבא כך היה יהושע שר צבא אף בחיי משה כדי להחזיקו כמו שמפורש במלחמת עמלק: (ה) מלמד אתכם לעשות • שהתלמוד

אבן עזרא *) ר"ל ברלוג

התחננתי לשם לעבור עמכם בעבור כי לגדולת השם אין חקר ומדים לנקרים רבה אמונתך: (כד) אתה החלות • אמר הנה מהתחכמים אתה החלות להראות את גדלך בשמים ובארץ במעשים שנזכר בעולם כה: ואת ידך החזקה • באותות שנעשו על ידו עד שנודע בעולם כי אין אל כי אם הוא לבדו והטעם תקיף בשמים שהם המלאכים והגלגל ובארץ שהם החיות ובני אדם: כמעשיך • שהם כולם בחכמה: וכגבורותך • ביכולת ופעם זו הפרשה לתבב את ארץ ישראל ואם הארץ תהיה חביבה ישמח מצות השם שלא יגלו ממנה: (כז) עלה ראש הפסגה • הוא בגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה: (כט) ונשב בגיא • קשמו וכבר ישבנו בגיא הזה שהוא ראש הפסגה כי משם נסעו אל ערבות מואב והגיא הוא נזכר בעברים כי כן מפורש ועתה החל לדבר על המצות ובעבור שהיו מול בית פעור החל לדבר בעבודת כוכבים: (א) מלמד אתכם לעשות • כי עיקר הלמוד למצות

רמב"ן

ביו"ד ה"א שבו אמר כל מקום שנאמר ה' זו מדת רחמים אלהים זו מדת הדין אבל השמות הנזכרים כאן אדון במדת רחמים וכך אמרו בילמדנו אמר לו רבון כל העולמים אי מתבעי לי בדין הב לי ואי לא תתבעי לי בדין רחם עלי כשם שאמר אברהם ה' אלהים מה תתן לי וגו' וגם באברהם כך הם כתובים הראשון אל"ף דל"ת והשני יו"ד ה"א • וענין הפרשה יובן בזה כי אמר ואתחנן ולא אמר והתפלל כי ידבר בתחנה ואמר אדון אשר בך הרחמים אתה החלות להראות את עבדך כך היא תחלת נבואתי שהראית לי כבודך דכתיב ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים עם הגדולה והגבורה הראיתי לדעת מי אל בשמים ובארץ שממנו יהיו כמעשיך הגדולים וכגבורותיך החזקות ומכאן תבין עד כמה התאמץ בו השם הנכבד אבל לשון ספרי כל מקום שנאמר ה' זו מדת רחמים שנאמר ה' ה' אל רחום

ספורנו

(כג) ואתחנן אל ה': (כד) ואת ידך החזקה • לשנות טבע הנבראים הבלתי נפסדים שלא יוכל זה זולתך • וכל אלה עשית כדי להביא את ישראל לארץ ולכן ראוי להשתדל בקיום שבהם בה: (כה) אעברה נא • להכרית יושבי כנען כדי שלא יגלו ישראל ממנה: ואראה את הארץ הטובה • אתן עיני בה לטובה בברכתי שתהיה טובה לישראל לעולם: (ס) ויתעבר ה' בי למענכם • מפני שהייתי מהאוה לקיים אתכם בה שלא תגלו ממנה לעולם והוא כבר נשא ידו להפיל זרעכם בגוים: (א) ועתה ישראל • מאחר שאתה רואה גזרת האל ית' לגלותכם אם תחטאו השמרו מחטוא ושמרו מצותיו כלי

 תוספת

אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיוּ וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם׃ ב לֹא תֹסִפוּ עַל־
הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם וְלֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ לִשְׁמֹר
אֶת־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם׃
ג עֵינֵיכֶם הָרֹאוֹת אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה בְּבַעַל פְּעוֹר כִּי
כָל־הָאִישׁ אֲשֶׁר הָלַךְ אַחֲרֵי בַעַל־פְּעוֹר הִשְׁמִידוֹ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ׃ ד וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים
כֻּלְּכֶם הַיּוֹם׃ שני ה רְאֵה ׀ לִמַּדְתִּי אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים
כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי יְהוָה אֱלֹהָי לַעֲשׂוֹת כֵּן בְּקֶרֶב הָאָרֶץ אֲשֶׁר
אַתֶּם בָּאִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ ו וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם כִּי הִוא
חָכְמַתְכֶם וּבִינַתְכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן אֵת כָּל־
הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאָמְרוּ רַק עַם־חָכָם וְנָבוֹן הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה׃
ז כִּי מִי־גוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר־לוֹ אֱלֹהִים קְרֹבִים אֵלָיו כַּיהוָה

ת"א ואתם עד · עקרים מד פכ"א : לא תוספו · עירובין נו ק ר"ה כח זבחים פ פא מנחות מ עקידה שער א : ולא תגרעו · עירובין ס ר"ה כח זבחים פ : ואתם הדבקים · כתובות קיא סנהדרין סד ל עקרים שער א עקידה שער א ס' הזוהר פ' בראשית ופקודי : ראה למדתי · נדרים לו לא בכורות כט : ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם · ע"ג ד : ושמרתם · שבת עה : כי מי גוי · ברכות ו מגילה יא סנהדרין לח :

רש"י

אף על פי כן ועתה ישראל שמע אל החקים · והכל מחאל לך ואני לא זכיתי לימחל לי : (ב) לא תוסיפו · כגון חמש פרשיות בתפילין חמשה מינין בלולב וחמש ציציות וכן לא תגרעו : (ו) ושמרתם · זו משנה : ועשיתם · כמשמעו : כי היא חכמתכם ובינתכם וגו' · בזאת תחשבו חכמים ונבונים לעיני העמים :

רמב"ן

ואגון אלהים זו היא מדת הדין שנאמר עד האלהים יבא דבר שניהם והכוונה לפרש כי השם השני בכאן הוא מדת הרחמים והוא השם המיוחד ושאר השמות כולן מדת הדין כמו אלהים שהוא שם גם לדיינים וכל שכן אל"ף דל"ת שהוא לשון אדונים והנה השלים התוכחות בזה שהודיע אותם שגרמו אבותיהם רעה על עצמם וגם עליו גרמו עונש שלא יעברו לארץ אבל הם הבנים יעברו וירשו אותה אם לא יהיו כאבותם דור סורר ומורה ולכך יתחיל עתה להזהירם בכללי המצות שלא יוסיפו עליהם ולא יגרעו מהם : (ב) לא תוסיפו · כגון חמש פרשיות בתפילין חמשה מינין בלולב חמש ציציות וכן לא תגרעו לשון רש"י · וכך אמרו בספרי מנין שלא תוסיף על הלולב ועל הציצית ת"ל לא תוסיף ומנין שאין פוחתים מהם ת"ל לא תגרע מנין שאם פתח לברך ברכת כהנים לא יאמר הואיל ופתחתי לברך אומר ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ת"ל הדבר אפי' דבר לא הוסף עליו אבל לא בהלה בלבד אמרו אלא אף הישן בסוכה בשמיני בכונה לוקה כמו שמוזכר במסכת ר"ה השנה וכן אם יעשה החג שאם עובר בלאו הזה · ולפי

אבן עזרא

לעשות המצות : למען תחיון · כי עובדי פעור נשמדו : וירשתם · בעבור שנה ונעלם היו"ד בשבר הוי"ו נשבר עי"ן הפעל ואפס על משקלו : (ב) לא תוספו · מדעתכם ותחשבו כי היא עבודה לשם ג"כ לא תגרעו ואשר אמרתי למען תחיון אין צורך לעדים כי עיניכם הרואות : (ג) בבעל פעור · בעבור בעל פעור ורבים כן ומי שלא עבד בבעל פעור הנו חי : (ה) וטעם למדתי אתכם · אחר שאמר אשר אנכי מלמד אתכם להוסיף כאשר צוני ה' כי המצות הם מצותיו שתעשו בארץ שיתן לכם השם לירושה ועוד כי יש לכם תפארת במצותיו על כל הגוים והטעם כי עיקר כל המצות יבינם המשכיל וידע למה נתנו : (ז) כי מי גוי גדול · שיש לו אלהים שיהיה קרוב אליו שיענהו תמיד בכל אשר יבקש ממנו בחכמה גם אין גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים בשקול הדעת כמו ישראל :

רשב"ם

ללמוד כמו שמפרש והולך : (ג) עיניכם הרואות את אשר עשה בבעל פעור : (ד) ואתם הדבקים וגו' : בכל קראנו אליו כדכתיב וישמע אלהים את נאקתם · ופרעה הקריב ויצעקו בני ישראל אל ה' · מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל · וכן במן וכן בשלו ובן במים :

אנא מאלף יתכון למעבד בדיל דתיחון ותיתון ותירתון ית ארעא די יי אלהא דאבהתכון יהב לכון: ב לא תוספון על פתגמא די אנא מפקד יתכון ולא תמנעון מנה למטר ית פקודיא דיי אלהכון די אנא מפקד יתכון: ג עיניכון חזן ית די עבד יי בפלחי בעל פעור ארי כל גברא דהליך בתר בעל פעור שציה יי אלהך מבינך: ד ואתון דאדבקתון בדחלתא דיי אלהכון קימין כלכון יומא דין: ה חזי דאלפית יתכון קימיא ודיניא כמא די פקדני יי אלהי למעבד כן בגו ארעא די אתון עלין תמן למירתה: ו ותטרון ותעבדון ארי היא חכמתכון וסוכלתנותכון לעיני עממיא די ישמעון ית כל קימיא האלין ויימרון לחוד עם חכים וסוכלתן עמא רבא הדין: ז ארי מן עם רב די לה אלהא קריב לה לקבלא צלותה בעדן עקתה כיי אלהנא

נתינה לגר

אפשר שכיון, מדכתב בלשון יחיד „הר" ולא „הריס" בלשון רבים, ש"מ שהמוכן על ירושלים. ד (ד) בה' אלהיכם, בדהלתא דה' אלהכון, לא תרגם „בפלחנא" כי השם הזה מורה על המעשה, כמ"ש לעיל (א' ל"ו) והכתוב הזה יתנגד אל אשר לפניו „כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור" ושם נעשה אפי' פי שלא עשה מעשה רק הלך במחשבתו אחר הע"ג. (ז) אלהים קרובים, אלהא קריב. סובר שהוא קדש, ולכן תרגם „קריב" בלשון יחיד להרחיק דעת הרבוי ח"ו וכ"ת לעיל (בראשית כ' י"ג, ועמ"ש

בעל הטורים

מביא לידי מעשה: (ב) ולא תגרעו ממנו לשמור את · ס"ת תרי"ג: אשר אנכי מצוה אתכם · וסמיך ליה עיניכם הרואות · שאין לדיין אלא מה שעיניו רואות: (ד) ואתם הדבקים · תגין על הקו"ף רמז לק' ברכות שצריך לברך בכל יום: כלכם היום · וסמוך ליה למדתי אתכם · דשמעתא בעיא צלותא כבתא וזהו היום למדתי · ועוד כלכם היום שזכות הרבים היא מסייעת: (ה) למדתי אתכם [וגו' עיין נדרים ל"ז ובר"ן שם] בחנם · ע"ו פעמים לימוד [במ"ב דפ' שופטים (י"ח ע' · כ' י"ח) שאינם בלימוד אשר] במסכת תורה רמז בן ע"ו לגמרא: כאיש שמה לרשתה · ושמרתם כדכתיב ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו: (ו) באלה · ואמרו רק עם ס"ת מקוה ר"ת ערוה למה ערות אחותו אסורה וערות בת אחיו מותרת · ולמה מקוה מ' סאה מטהר

רמב"ן

דעתי אפי' בדא לעשות מצוה בפני עצמה כגון שעשה חג בחדש שבדא מלבו כירבעם עובר בלאו וכך אמרו לענין מקרא מגילה משה ושמונים נביאים עמדו להם לישראל ולא פחתו ולא הוסיפו על מה שכתוב בתורה אפילו אות אחת חוץ ממקרא מגלה מאי דרוש וכו' ובירושלמי שמונים ושמנה זקנים ומהם כמה נביאים היו מצטערים על הדבר הזה אמרו כתוב אלה המצות אשר צוה ה' את משה אלו המצות שנצטוו מפי משה כך אמר לנו משה ואין נביא אחר עתיד לחדש דבר לכם ומרדכי ואסתר רוצים לחדש לנו דבר לא זזו משם נושאין ונותנין בדבר עד שהאיר הקב"ה עיניהם וכו' הרי שהיתה המצוה הזו אסורה להם א"כ היא בכלל לא תוסיף עליו אלא שלא למדע למוסיף על פי נביא אלא מן הכתוב שאמר אלה המצות אין נביא רשאי לחדש בו דבר מעתה ומה שתקנו חכמים משום גדר כגון שניות לעריות וכיוצא בהן זו שלא מצוה מן התורה ובלבד שידע בהם משום הגדר הזה ולא מפי הקב"ה בתורה: (ג) עיניכם הרואות · שהוא בא להזהיר בפרטי המצות ויתחיל בעבודת כוכבים שהוא שורש לכולן: (ד) וטעם ראה למדתי אתכם · ראה שאני מלמד אתכם היום כמו שאמר אשר אנכי מצוה אתכם היום ואשר אנכי נותן לפניכם היום או יאמר למדתי מפני שהזכיר לעשות כן בקרב הארץ כלומר ראה בעת בואך לארץ שלמדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני ה' אלהי והנה מתחלה דבר על הדבר שהוא כלל לכל עשה ולא תעשה ועתה יזהיר בחוקים שהם גזרותיו ובמשפטים שהם הדינים כי אלו הם צריכין חזוק יותר מפני העלם טעם החקים ומפני כי במשפט יעמידו ארץ ואמר לעשות כן בקרב הארץ להזהיר על כולם כי יש חוקים רבים ומשפטים שאינן נוהגין בחוצה לארץ או ירמוז שעיקר המצות כולן בארץ כמו שרמזתי בסוד הארץ ואמר כי בחקים ובמשפטים תועלות גדולות שהם תפארת לעושיהם מן האדם ואפי' שונאיהם ישבחו אותם בהם ועוד שהם תועלת גדולה שאין כמותה שהשם יהיה קרוב להם בכל קוראם אליו וכן העמים יתבוננו בזה ידעו כי החוקים נעשים בחכמה ובינה לקרבה אל האלהים ויראו מהם וזהו שאמר: כי מי גוי גדול · ועוד שהחקים

ספורנו

תוספת וגרעון כי התוספת והגרעון בכל שהוא יביא אתכם לתכלית הקלקול: (ב) ולא תגרעו ממנו לשמור · ולא יחשב החושב שבהסר תסור סבת האסור אז לא יהיה חטא לגרוע כמו שחשב שלמה המלך אני ארבה ולא אסור אני ארבה ולא אשיב ונכשל: (ג) עיניכם הרואות · הנה יעיד על זה מה שראיתם שקרה בענין בעל פעור כי אמנם אותם שחטאו בעבודת בעל פעור לא התכונו לזה בתחלה אבל היתה תחלת כוונתם לזנות בלבד · כאמרו ויחל העם לזנות · ואע"פ שהתורה אסרה זה מפני חשש עבודת כוכבים כאמרם וזנו בנותיו והזנו את בניך חשב כל אחד מהם שזה לא יקרה לו כלל והנה קרה ההפך: כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור · להדבק בבנותיו אין גם אחד מהם שנשאר בחכמתו מהכשל בעבודת כוכבים עד שהשמידו ה' אלהיך: (ד) ואתם הדבקים בה' אלהיכם חייב כלכם היום · הייתם כלכם חכמים להשמר מהכשל בעבודת בעל פעור: (ו) כי הוא חכמתכם · בה תשיבו לאפיקורוס במופתים שכליים: (ז) כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים

אליו

אלהינו בכל־קראנו אליו: ח ומי גוי גדול אשר־לו חקים ומשפטים צדיקם ככל התורה הזאת אשר אנכי נתן לפניכם היום: ט רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן־תשכח את־הדברים אשר־ראו עיניך ופן־יסורו מלבבך כל ימי חייך והודעתם לבניך ולבני בניך: י יום אשר עמדת לפני יהוה אלהיך בחרב באמר יהוה אלי הקהל־לי את־העם ואשמעם את־דברי אשר ילמדון ליראה אתי כל־הימים אשר הם חיים על־האדמה ואת־בניהם ילמדון: יא ותקרבון ותעמדון תחת ההר וההר בער באש עד־לב השמים חשך ענן וערפל: יב וידבר יהוה אליכם מתוך האש קול דברים אתם שמעים ותמונה אינכם ראים זולתי קול: יג ויגד לכם את־בריתו אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברים ויכתבם על־שני לחות אבנים: יד ואתי צוה יהוה בעת ההוא ללמד אתכם חקים ומשפטים לעשתכם אתם בארץ אשר אתם עברים שמה

רביעי

ת"א ומי גוי גדול · ברכות ו עקידה שער מה: כה' אלהינו · ר"ה יח יבמות מט קה: רק השמר לך · ברכות לב שבועות לו אבות ח מנחות לט עקידה שער נח ושער סח: ופן יסורו · אבות פג: והודעתם · ברכות כא כב מ"ק טו קדושין ל: ואותי צוה ה' · נדרים לז לח סנהדרין כא:

רש"י

(ח) חקים ומשפטים צדיקים · הגונים ומקובלים: (ט) רק השמר לך וגו' פן תשכח את הדברים · אז כשלא תשכחו אותם ותעשום על אמתתם תחשבו חכמים ונבונים ואם תעוותו אותם מתוך שכחה תחשבו שוטים: (י) יום אשר עמדת · מוסב על מקרא שלמעלה ממנו אשר ראו עיניך יום אשר עמדת בחורב אשר ראיתם את הקולות ואת הלפידים: ילמדון · ילפון לעצמם: ילמדון · יאלפון לאחרים: (יד) ואותי צוה ה' ללמד

רמב"ן

והמשפטים בעצמם הם צדיקים ישרים ומוטים בישוב העם והמדינות: (ט) רק השמר לך וגו' פן תשכח את הדברים · אז כשלא תשכחום ותעשום על אמתתם תחשבו חכמים ונבונים ואם תעוותו אותם מתוך שכחה תחשבו שוטים לשון רש"י · ואינו נכון כלל אבל הכתוב הזה לפי דעתי מצות לא תעשה הזהיר בה מאד כי כאשר אמר שנזהר בכל המצות ונשמר החוקים והמשפטים לעשותם חזר ואמר רק אני מזהירך מאד להשמר ולשמור עצמך מאד מאד לזכור . מאין באו אליך המצות שלא תשכח

אבן עזרא

וטעם גוי גדול · בעבור חכמי לב יראי השם: (ט) רק השמר לך · הטעם אם תשכח כל דבר אל תשכח יום אשר עמדת בסיני: אשר ראו עיניך · זהו וכל העם רואים את הקולות: (י) וטעם כל הימים אשר הם חיים על האדמה · כי השם ידע שלא יוכלו לעשות מצותיו כראוי רק בארצות המקבלים כבם: (יא) לב השמים · באמצע כנגד הרואים וכן בלב ים: (יב) זולתי קול · שמעתם · כי הקול איננו נראה כעין וכבר פירשתי וכל העם רואים את הקולות: (יד) וטעם ואותי צוה ה' · כי בסיני צוה השם למשה את כל החקים והמשפטים רק הגידם לישראל בשנה השנית · וטעם אחרת וכנגד הארבעים ואחר שלא ראיתם כל תמונה השמרו לכם פן תשחיתון מה

רשב"ם

(יא) ותקרבון ותעמדון תחת ההר וגו' · דכתיב ויצב משה את העם לקראת האלהים מן המחנה ויתיצבו בתחתית ההר · כל גבוה אצל נמוך הגבוה קרוי על ונמוך תחת · ישב פתח האהל נצבים עליו · וכן תחת ההר לפי שהם נמוכים והתר גבוה מהם והוצרך לכתוב כאן כמו שכתוב לפנינו ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה וגו': (יד) ואותי צוה · ללמד עשרת הדברים:

בכל עדן דאנחנא מצלין קדמוהי: ח ומן עם רב די ליה קימין ודינין קשיטין ככל
אוריתא הדא די אנא יהב קדמיכון יומא דין: ט לחוד אסתמר לך וטר נפשך
לחדא דילמא תנשי ית פתגמיא די חזו עינך ודילמא יעדון מלבך כל יומי חייך
ותהודענון לבנך ולבני בנך: י יומא די קמתא קדם יי אלהך בחורב כד אמר
יי לי כנוש קדמי ית עמא ואשמענון ית פתגמי די ילפון למדחל יתי כל יומיא
די אנון קימין על ארעא וית בניהון ילפון: יא וקרבתון וקמתון בשפולי טורא
וטורא בער באשתא עד צית שמיא חשוכא עננא ואמיטתא: יב ומליל יי עמכון
מגו אשתא קל פתגמין אתון שמעין ודמות ליתיכון חזן אלהן קלא: יג וחוי לכון
ית קימיה די פקיד יתכון למעבד עשרת פתגמין וכתבנון על תרין לוחי אבניא:
יד ויתי פקיד יי בעדנא ההיא לאלפא יתכון קימין ודינין למעבדכון יתהון בארעא

נתינה לגר

סס) וכן מוכח בסנהדרין ל"ח ע"ב שהוא קדש· ועי' בירושלמי ברכות שפי' שהוא חול, שהע"א קרובים אליהם בחיקם, ורחוקים בשעת קריאתם אליהם, אולם ה' אלהינו קרוב אלינו בכל קראנו אליו.
(י) הקהל לי, כנוש קדמי, לא הרגש "אכנש" באפעל, וכ"ת לעיל (שמות ל"ה א') "ויקהל משה, וכנש משה" ויבואר במ"א:

בעל הטורים

ואם תשכח קורשב אינו מעהב· רק מיעוטא הוא שאינם יודעים טעם כלאים ופרה וכיוצא בהם: (ט) ושמר נפשך· כי אלהים כמות אדם נכך בידי ובני בידך· אם תשמור נכרי אשמור נכך [אולי י"ל דדייק ריבה דקרא השמר לך]: והודעתם לבניך ולבני בניך· ב' נוני"ן הפוכין [רצה לומר הסופרים עושין שינוי מה בג' נוני"ן אלו אבל לא שיהיה הפוכין ממש] לומר שכל מי שבא:

רמב"ן

מעמד הר סיני מכל הדברים אשר ראו שם עיניך הקולות והלפידים את כבודו ואת גדלו ודבריו אשר שמעת מתוך האש ותודיע כל הדברים אשר ראו עיניך במעמד הנכבד ההוא לבניך ולבני בניך עד עולם ופירש הטעם כי השם עשה המעמד ההוא כדי שתלמדו ליראה אותו כל הימים ואת בניכם תלמדון לדורות עולם א"כ עשו אתם ככה ואל תשכחו אותו והנה קודם שיזכיר הדברות שנאמרו שם הזהיר במצות לא תעשה שלא נשכח דבר מן המעמד הנה ולא נסירהו מלבנו לעולם וצוה במצות עשה שנודיע בו לכל זרענו מדור לדור כל מה שהיה שם בראיה ובשמיעה והתועלת במצוה הזאת גדולה מאד שאם היו דברי התורה באים אלינו מפי משה בלבד אע"פ שנבואתו נתאמתה באותות ובמופתים אם יקום בקרבנו נביא או חולם חלום ויצוה בהפך מן התורה ונתן אלינו אות או מופת יכנס ספק בלב האנשים אבל כשתגיע אלינו התורה מפי הגבורה לאזנינו ועינינו הרואות אין שם אמצעי נכחיש כל חולק וכל מספק ונשקר אותו לא יועילהו אות ולא יצילהו מופת מן המיתה בידינו כי אנחנו היודעים בשקרותו זהו שאמר שם וגם בך יאמינו לעולם כי כשנעתיק ג"כ הדבר לבנינו ידעו שהיה הדבר אמת בלא ספק כאילו ראוהו כל הדורות כי לא נעיד שקר לבנינו ולא ננחיל אותם דבר הבל ואין בם מועיל והם לא יסתפקו כלל בעדותנו שנעיד להם אבל יאמינו בודאי שראינו כולנו בעינינו וכל מה שספרנו להם והענין הזה יבוא עוד בפרשת כי יקום בקרבך נביא או חולם חלום וגו' וכבר הזכרתיו שם בפרשת בחדש השלישי:
(יב) וידבר ה' אליכם מתוך האש· כבר פירשתי הדבר במקומו שהם שמעו דבור השם הגדול יתברך מתוך האש שראו אשו הגדולה והגיעו אליה והוגד להם בזה בריתו בעשרת הדברים כי בכולן שמעו הקול מתוך האש ואחר המצוה צוה אותי בעת ההיא ללמד אתכם כבר אני נאמן לנביא לה' במה שראיתם כמו שאמר

ספורנו

אליו· והטעם שראוי להקפיד שיהיו נחשבים חכמים ונבונים לעיני העמים הוא שהאל ית' קרוב אלינו בכל קראנו אליו וזה יורה שנבחר בנו מכל העמים· ואם יחשבו אתכם העמים לסכלים יהיה חלול ה' באמור להם עם ה' אלה: (ח) ומי גוי גדול אשר לו חקים כו'· והטעם שתחשבו חכמים בעיני האומות בשמרכם את חקי האלהים ואת תורותיו הוא שאין שום גוי במציאות כזה שיהיו לו חקים מורים מציאות האל ודרכיו ומשפטים צדיקים שאין בהם ענין לתועלת הדיין ולא לשכר חוניהם ושופטיהם אבל כל ענינם משפט וצדק· כענין אמרם ז"ל (פ"ק דסנהדרין) משפט לזה וצדקה לזה· משפט לזה שהחזיר לו את שלו· וצדקה לזה שהוציא גזלה מתחת ידו: (ט) רק השמר לך· אע"פ שאמרתי שראוי שיהיו נחשבים חכמים בעיני האומות· השמר לך מדעות חכמיהם המכחישים מציאות האל ית' ויכלתו והשגחתו והשבו בם להביא על כל זה ראיות שכליות: פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך· והטעם בהזהרתיך מאד להשמר מזה הוא שיש לחוש פן תשכח מה שראו עיניך הגשמיים בסיני ועיניך השכליים ג"כ כפי' התורה אשר בה הראית לדעת הפך דעותיהם במופתים שכליים: והודעתם לבניך· לבנים
שלא

לְרִשְׁתָּהּ: טו וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֹׁתֵיכֶם כִּי לֹא רְאִיתֶם
כָּל־תְּמוּנָה בְּיוֹם דִּבֶּר יְהוָה אֲלֵיכֶם בְּחֹרֵב מִתּוֹךְ הָאֵשׁ:
טז פֶּן־תַּשְׁחִתוּן וַעֲשִׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כָּל־סָמֶל
תַּבְנִית זָכָר אוֹ נְקֵבָה: יז תַּבְנִית כָּל־בְּהֵמָה אֲשֶׁר בָּאָרֶץ
תַּבְנִית כָּל־צִפּוֹר כָּנָף אֲשֶׁר תָּעוּף בַּשָּׁמָיִם: יח תַּבְנִית
כָּל־רֹמֵשׂ בָּאֲדָמָה תַּבְנִית כָּל־דָּגָה אֲשֶׁר־בַּמַּיִם מִתַּחַת
לָאָרֶץ: יט וּפֶן־תִּשָּׂא עֵינֶיךָ הַשָּׁמַיְמָה וְרָאִיתָ אֶת־הַשֶּׁמֶשׁ
וְאֶת־הַיָּרֵחַ וְאֶת־הַכּוֹכָבִים כֹּל צְבָא הַשָּׁמַיִם וְנִדַּחְתָּ
וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם וַעֲבַדְתָּם אֲשֶׁר חָלַק יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֹתָם
לְכֹל הָעַמִּים תַּחַת כָּל־הַשָּׁמָיִם: כ וְאֶתְכֶם לָקַח יְהוָה וַיּוֹצִא
אֶתְכֶם מִכּוּר הַבַּרְזֶל מִמִּצְרָיִם לִהְיוֹת לוֹ לְעַם נַחֲלָה כַּיּוֹם
הַזֶּה: כא וַיהוָה הִתְאַנֶּף־בִּי עַל־דִּבְרֵיכֶם וַיִּשָּׁבַע לְבִלְתִּי
עָבְרִי אֶת־הַיַּרְדֵּן וּלְבִלְתִּי־בֹא אֶל־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה: כב כִּי אָנֹכִי מֵת בָּאָרֶץ הַזֹּאת
אֵינֶנִּי עֹבֵר אֶת־הַיַּרְדֵּן וְאַתֶּם עֹבְרִים וִירִשְׁתֶּם אֶת־
הָאָרֶץ הַטּוֹבָה הַזֹּאת: כג הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־תִּשְׁכְּחוּ
אֶת־בְּרִית יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּכֶם וַעֲשִׂיתֶם
לָכֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כֹּל אֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: כד כִּי

הב' בפתח

ת"א ונשמרתם · ברכות לב עקידה שער סח : כי לא ראיתם · עקידה שער מח : פן תשחיתון · סנהדרין כז ע"ב כג חולין כג
בכורות נו תמורה כח : ופן תשא · עקידה שער מה : אשר חלק ה' · מגילה ט ע"ב נה :

רש"י

אתכם · תורה שבעל פה: (טז) סמל · צורה: (יט) ופן תשא עיניך · להסתכל בדבר ולתת לב לשוב לטעות אחריהם: אשר חלק ה' · להאיר להם · ד"א לאלהות לא מנען מלטעות אחריהם אלא החליקם בדברי הבליהם לטרדם מן העולם וכן הוא אומר כי החליק אליו בעיניו למצוא עונו לשנוא: (כ) מכור · הוא כלי שמזקקין בו את הזהב: (כא) התאנף · נתמלא רוגז: על דבריכם · על אודותיכם על עסקיכם: (כב) כי אנכי מת וגו' אינני עובר · מאחר שמת מהיכן יעבור אלא אף עצמותי אינם עוברים: (כג) תמונת כל · תמונת כל דבר:

אבן עזרא

שראיתם והטעם האמת או דרכיכם: (טז) פסל · דבר נפסל כמו ויפסלו בוני שלמה: זכר או נקבה · אומים ידועים · גם יש גוים סוגדים ועובדים כל בהמה שיפגעו בתחלת יומו וי"א להוריד כח עליונים כצורת עקרב לנשוך והצורות האחרות ושבעה המשרתות: (יט) השמש והירח · שהם המאורים הגדולים ואחר שאמר ואת הככבים בא בשם כלל כל צבא השמים ככבי לבאר שהם ככבי אור וכל המזלות והצורות: ונדחת · כאדם שידחהו ויפול: אשר חלק · דבר מנוסה הוא כי יש לכל עם ועם ככב ידוע ומזל וכן יש מזל לכל עיר ועיר והשם שם לישראל מעלה גדולה להיות השם יועצם ולא ככב להם וככה ישראל נחלת השם: (כא) וטעם וה' התאנף בי · בעבור שאמר ויוציא אתכם להיותכם לו לעם נחלה כארץ שתנחלוהו רק אני לא אנחל בטובה הזאת: על דבריכם · אתם סבבתם שלא אכנס לארץ כאשר פירשתי: (כג) השמרו לכם ועשיתם פסל · וכבר אמר כזה והטעם להוסיף אש אוכלה על כן אנכי מצוך: תמונת כל · כל דבר: אשר צוך · כאשר צוך או מלת צוך בלא

רשב"ם

(טז) תמונת כל סמל · כמו סמל הקנאה המקנה · ענין אליל : (יט) אשר חלק להאיר · ולפי עיקר הפשט
אשר

דִּי אַתּוּן עָבְרִין תַּמָּן לְמֵירְתַהּ: טו וְתִסְתַּמְּרוּן לַחֲדָא לְנַפְשָׁתֵיכוֹן אֲרֵי לָא חֲזֵיתוּן כָּל דְּמוּת בְּיוֹמָא דִּי מַלִּיל יְיָ עִמְּכוֹן בְּחֹרֵב מִגּוֹ אֶשָּׁתָא: טז דִּילְמָא תְּחַבְּלוּן וְתַעְבְּדוּן לְכוֹן צֶלֶם דְּמוּת כָּל צוּרָא דְּמוּת דְּכַר אוֹ נֻקְבָּא: יז דְּמוּת כָּל בְּעִירָא דִּי בְאַרְעָא דְּמוּת כָּל צִפַּר גַּדְפָּא דִּי פָרַח בַּאֲוִיר רְקִיעַ שְׁמַיָּא: יח דְּמוּת כָּל רִחֲשָׁא דִּי בְאַרְעָא דְּמוּת כָּל נוּנֵי דִּי בְמַיָּא מִלְּרַע לְאַרְעָא: יט וְדִילְמָא תְזְקוֹף עֵינָךְ לִשְׁמַיָּא וְתֶחֱזֵי יָת שִׁמְשָׁא וְיָת סִיהֲרָא וְיָת כּוֹכְבַיָּא כֹּל חֵילֵי שְׁמַיָּא וְתִטְעֵי וְתִסְגּוּד לְהוֹן וְתִפְלְחִנּוּן דִּי זַמִּין יְיָ אֱלָהָךְ יָתְהוֹן לְכֹל עַמְמַיָּא תְּחוֹת כָּל שְׁמַיָּא: כ וְיָתְכוֹן קָרִיב יְיָ לְדַחַלְתֵּהּ וְאַפֵּק יָתְכוֹן מִכּוּרָא דְּפַרְזְלָא מִמִּצְרָיִם לְמֶהֱוֵי לֵהּ לְעַם אַחֲסָנָא כְּיוֹמָא הָדֵין: כא וּמִן קֳדָם יְיָ הֲוָה רְגַז עֲלַי עַל פִּתְגָּמֵיכוֹן וְקַיֵּים בְּדִיל דְּלָא לְמֶעְבַּר יָת יַרְדְּנָא וּבְדִיל דְּלָא לְמֵיעַל לְאַרְעָא טָבָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ אַחֲסָנָא: כב אֲרֵי אֲנָא מָאִית בְּאַרְעָא הָדָא לֵית אֲנָא עָבַר יָת יַרְדְּנָא וְאַתּוּן עָבְרִין וְתֵירְתוּן יָת אַרְעָא טָבְתָא הָדָא: כג אִסְתַּמַּרוּ לְכוֹן דִּילְמָא תִתְנְשׁוּן יָת קְיָמָא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן דִּי גְזַר עִמְּכוֹן וְתַעְבְּדוּן לְכוֹן צֶלֶם דְּמוּת כֹּלָּא דִּי פַקְּדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ: כד אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ מֵימְרֵהּ אֶשָּׁא

נתינה לגר

(יח) בשמים, בַּאֲוִיר רקיע שמיא. הוסיף לבאר הענין. (יט) חלק, זמין. הוא כמ"ש רש"י בפירוש הראשון שטעמו „חלק להאיר להם" ויותר נראה שבמלת „זמין" כולל גם הפירוש השני „החליקם בדברי הבליהם" וכמ"ש רז"ל ע"א נ"ה ע"א • (וכפי' רש"י במס' מגילה גבי תלמי המלך, ע"ש) ובפסוק שאח"ז „ואתכם לקח ה'" ת' „ויתכון קרב ה' לדחלתה". (כא) הטובה, טבא. הוא ס"ס וז"ל „מנהא" שארעא היא בל"נ וכן בפסוק שאח"ז צריך להגיה כן, והראיה שגם כתוב „הדא" ולא „הדין" [וכן הוא בכ"י].

בעל הטורים

ובנו ובן בנו ת"ח שוב אין התורה פוסקת מזרעו: (כ) ויוצא • ד' במס' • ויוצא עמו בששון (תהלים ק"ה מ"ג) ויוצא נוזלים מסלע (שם ע"ח ט"ז) ויוצא את בן המלך (מ"ב י"א) ויוצא אתכם מכור הברזל ויוצא עמו בששון שנאמר ובני ישראל יוצאים ביד

רמב"ן

וגם בך יאמינו לעולם כמו שפירשתי: (טו) ונשמרתם מאד לנפשותיכם • יזהירם פן יטעו אחר הקול אשר שמעו ויעשו השחתה לקנן בנטיעות • ואמר תבנית זכר או נקבה באדם שמהם יהיה קול ואחר כן הזכיר כל אשר בארץ בבהמה ובעוף וברמש האדמה ובדגי הים ואחרי כן חזר אל צבא השמים וכבר פירשתי אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים כי לכולם כוכב ומזל ושר ידוע ונבוהים עליהם מלאכי עליון כגון הנאמר בדניאל שר מלכי פרס ושר מלכות יון ובעבור כן יעשו להם אלהים מהם ויעבדום • ואמר ואתכם לקח ה' כי אתם חלק השם לא תקימו עליכם שר או עוזר זולתו כי הוא הוציא אתכם מכור הברזל שהייתם בתוך מצרים בכור אש ועניים והציל אתכם משם כנגד שריהם שעשה בהם שפטים ולולי שהפילם לא הייתם יוצאים כי היו הם במעלתם שלא תצאו והנה עשה כל זה כדי שתהיו לו נחלה ותהיו לשמו הגדול סגולה מכל העמים: וטעם (כא) וה' התאנף בי על דבריכם • שהחזיר במקום הזה כלומר אותי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם המצות לעשותכם אותם בארץ אשר אתם עוברים שמה ועתה קחו מפי תורה כי אנכי מת בארץ ולא אוכל ללמדם אתכם בארץ ואל תשכחו גם מה שלמדתי אתכם ולא מה שראיתם בסיני • ועל דרך האמת יאמר השמרו מאד לנפשותיכם פן תשחיתון כי השם התאנף בי מדאגה מדבר זה פן תשכחו אתם ברית השם אלהיכם ברית האוכלת בראש הסר ותעשו תמונת כל וזה טעם אשר צוך ה' אלהיך וכבר נרמז זה בסדר חקת התורה • ורש"י כתב אשר צוך ה' אלהיך שלא תעשה והוא פשוטו של מקרא והמשכיל יבין הפסוקים האלה על אמתתם: (כד) וטעם

ספורנו

שלא כאלו אז תודיע במופתים שכליים: (טו) כי לא ראיתם כל תמונה • וזה הפך דעת כת הנאב"א שחשבו שאין במציאות דבר יותר נכבד מן הגרמים השמימיים ושהם לבדם קדמונים ונצחיים ראשונים: (טז) תמונת כל סמל • כמעשה החושבים שלכל נמצא נפסד יש איזו התחלה קדמונית והיו עושים צורת אותו הנפסד להורות על מה שחשבו היותו קדמון וסתחלם לאותו הנפסד כמצוייר והיו עובדים לאותה הצורה להשפיע עליהם פעולת מה מאותה הנמצא שחשבו קדמון: (יט) חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים • סדר אותם על סדר נאות לצורך כל אחד מחלקי הארץ כפי השתנותם והשתנות העם אשר בה • וזה הסדר כמותו יורה על הפך דעות התועים כי אמנם יורה בהכרח שיש איזה נמצא מסדר לתכלית מכוון מאתו אשר המציאם לסדרם למען ישג תכלית מציאותם וסדרם כי לא יהיה כל זה במקרה בלי ספק: (כ) ואתכם לקח ללכת בדרכיו ולדבקה בו ולזה לא יהיו עיניכם בהנהגת צבא השמים וסדרם: (כב) כי אנכי מת • צריך אני להזהירכם מאד מאחר שאיני עוזר עמכם כענין אמרו

יהוה אלהיך אש אכלה הוא אל קנא: פ כה כי־תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ והשחתם ועשיתם פסל תמונת כל ועשיתם הרע בעיני יהוה־אלהיך להכעיסו: כו העידתי בכם היום את־השמים ואת־הארץ כי־אבד תאבדון מהר מעל הארץ אשר אתם עברים את־הירדן שמה לרשתה לא־תאריכן ימים עליה כי השמד תשמדון: כז והפיץ יהוה אתכם בעמים ונשארתם מתי מספר בגוים אשר ינהג יהוה אתכם שמה: כח ועבדתם־שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן אשר לא־יראון ולא ישמעון ולא יאכלון ולא יריחן: כט ובקשתם משם את־יהוה אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל־לבבך ובכל־נפשך: ל בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד־יהוה אלהיך ושמעת בקלו: לא כי אל רחום יהוה אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך ולא ישכח את־

ת"א כי ה' אלהיך · כתובות קיא סוטה יד ע"ג נד נה: כי תוליד · מגילה לא גיטין פח: ונושנתם · גיטין שם סנהדרין לח: בצר לך · ס' הזוהר פ' תשא ופ' נשא: ושבת עד ה' · עקידה שער ע:

רש"י

אשר צוך ה' · אשר צוך שלא לעשות: (כד) אל קנא · מקנא לנקום אנפרמינ"ט בלע"ז 1) מתחרה על רוגזו להפרע מעובדי כוכבים: (כה) ונושנתם · רמז להם שיגלו ממנה לסוף ח' מאות ונ"ב שנה כמנין ונושנתם והוא הקדים והגלה לסוף שמונה מאות וחמשים והקדים ב' שנים לונושנתם כדי שלא יתקיים בהם כי אבד תאבדון וזהו שנאמר וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו צדקה עשה עמנו שמהר להביאה ב' שנים לפני זמנה: (כו) העידתי בכם · הנני מזמינם להיות עדים שהתריתי בכם: (כח) ועבדתם שם אלהים · כתרגומו · משאתם עובדים לעובדיהם כאילו אתם עובדים להם: (לא) לא ירפך · מלהחזיק בך בידיו ולשון לא ירפך ל' לא יפעיל הוא לא יתן לך רפיון לא יפרים אותך מאצלו וכן אחזתיו ולא ארפנו שלא נכנד ארפנו כל לשון רפיון מוסב על לשון מפעיל ומתפעל כמו הרפה לה תן לה רפיון · הרף ממני

רמב"ן

כי ה' אלהיך אש אכלה הוא · כאשר ראיתם בראש ההר והכוונה שהוא מדת הדין המקנא בעבודת כוכבים ומן הכתוב הזה תבין בכל הנזכר במשנה תורה תמיד ה' אלהיך: (כה) כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם · ענין הכתוב הזה שיזכיר ויאמר כי תוליד בנים ובני בנים ובעבור היותכם ישנים בארץ והשבו לבמת אולי השכחו את השם והעדותי בכם היום שתאבדו מהר כי לא יאריך לכם מאחר שתעבדו עבודת כוכבים והפרשה הזו אע"פ שהיא אזהרה לא נאמרה בלשון אם והטעם כי הוא כמתנבא על ענינם וידבר בלשון יאמש בשני פנים בלשון אזהרה ובלשון עתיד לבא יאמר שישבו ויהיה להם ככה ולא יגזור עליהם ומפני זה אמרו רבותינו שרמז לגלות בית ראשון במלת ונושנתם בגימטריא והיתה קבלה בידם כי יש בפרשה הזאת רמז לזמן הגלות וכאשר בא עליהם התבוננו בה בינה · ואמר ועשיתם פסל תמונת כל · ולא אמר ועבדתם אותו או והשתחויתם לו אבל אמר והשחתם כי הפסל בכאן תמונת כל ומפני השחתה יאסור אותו כאשר פירשתי למעלה:

רשב"ם

אשר הניח אותם לכל העמים לעובדם כי אינו חושש בהם אבל אתכם לקח ה' ויוציא אתכם לחיות לו לעם נחלה ולעובדו והוא יהיה לכם לאלהים: (כו) את השמים ואת הארץ · ועצר את השמים והאדמה לא תתן את יבולה: (כח) ועבדתם שם · כתרגומו ולא יריחון בדבר ואין רוח בפיהם:

1) import ment איפעה .

אכלא הוא אל קנא: כה ארי תולדון בנין ובני בנין ותתעתקון בארעא ותחבלון ותעבדון צלם דמות כלא ותעבדון דביש קדם יי אלהך לארגזא קדמוהי: כו אסהדית בכון יומא דין ית שמיא וית ארעא ארי מיבד תיבדון בפריע מעל ארעא די אתון עברין ית ירדנא לתמן למירתה לא תורכון יומין עלה ארי אשתצאה תשתצון: כז ויבדר יי יתכון בעממיא ותשתארון עם דמנין בעממיא די ידבר יי יתכון לתמן: כח ותפלחון תמן לעממיא פלחי טעותא עבד ידי אנשא אעא ואבנא די לא חזן ולא שמעין ולא אכלין ולא מריחין: כט ותבעון מתמן דחלתא דיי אלהך ותשכח ארי תבעי מן קדמוהי בכל לבך ובכל נפשך: ל כד יעוק לך וישכחנך כל פתגמיא האלין בסוף יומיא ותתוב עד דחלתא דיי אלהך ותקבל במימרה: לא ארי אלהא רחמנא יי אלהך לא ישבקנך ולא יחבלנך ולא ינשי ית קימא דאבהתך די קיים

נתינה לגר

(כד) אש אכלה, מימרא אשא אכלא. הוסיף כדרכו לכבוד ה׳. (כח) אלהים, לעממיא פלחי טעותא. הוא כמ״ש רש״י משאתם עובדים לעובדיהם לעס״ אבל לא ידענו מי הכריחם לפרש כן, ואפשר מפני שלא מצינו שעבדו ע״א בגלות וביחוד שיזכרהו לעביד ע״א בגלות. אשר לא יראון לוא ישמעון ולא יאכלון ולא יריחן, די לא חזן ולא שמעין ולא אכלין ולא מרוחין, ת׳ הכל

בעל הטורים

בהם · והוליא להם נוזלים מסלע והעמידו מלך שנאמר ויהי בישורון מלך (לקמן ל״ג ה׳): (כד) כי ה׳ אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא כי תוליד · רמז לאחר כ״י שנה אחרי מותו יעבדו עבודת כוכבים פסל מיכה: (כו) העידותי · מלא י׳ אייתי כי יו״ד לפרקמי למילתא: (כז) בעמים · בגימט׳ בין הבבליים: בגוים · בגימט׳ ובמדי: ינהג · בגימט׳ ביון: שמה · בגימט׳ מרומיים · הרי רמוזים כאן ד׳ גליות: (כח) ועבדתם שם אלהים · ואינו אומר אלהים אחרים כמו בכל מקום:

אבן עזרא

לפסות כמו ועל פעבים אנוה ויש אומר על צורת הככבים וזה רחוק בעיני: (כד) אש אוכלה הוא · בלי כ״ף הדמות והטעם כאש אוכלה הוא: אל קנא · לעבודת כוכבים וקנאתו תאכל כאש שלא תעזוב שורש וענף: (כה) כי תוליד בנים · אמר אל קנא ואחר כן באר מה יקרה להם אם יעשו פסל: ועשיתם הרע · בש״ר המלות כמו לרצוח ולנאוף: (כו) העידותי בכם היום · י״א כי טעם עדות שמים וארץ המלאכים ובני אדם ואחרים אמרו על הגשם כטעם את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה והנכון בעיני להיותם עדים שיראום תמיד הם ובניהם כי הם עומדים כטעם כימי השמים על הארץ וכן שמעו הרים את ריב ה׳ · וכן האבן הזאת תהיה בנו לעדה ושמא יטעון טוען כי שמים כעשן נמלחו וחביריו הטוען ער ולבו ישן: (כו) תאבדון · כמו תלמדון בעבור שאיננו סמוך: (כז) מתי מספר · פירשתיו: (כח) יראון וישמעון · הזכיר הארבעה הרגשות ואין צורך להזכיר החמישית כי היא עבה מכולם ועוד כי היא שורש חיי הגוף ואל תתמה על מלת ונקשתם ומצאת כי ידבר לרבים ולגוי אחד או לאדם אחד: (כט) בכל לבבך · עוד אפרשנו: ירשך · הסך יתוקך:

רמב״ן

(כז) ונשארתם מתי מספר בגוים · יאמר שנשארו מועטים בכל גוי וגוי עם הגוים אשר ינהג אותנו השם כי בארבע רוחות השמים יפזר אותנו אבל בכללנו רבים אנחנו שבח לאל: (כח) ועבדתם שם אלהים · משאתם עובדים לעובדיהם אתם עובדים להם לשון רש״י · וכבר פירשתי סודו כי היושב בחוצה לארץ כו׳ ומעשה ידי אדם מלמעלה למטה כמו שהזכרתי בסדר אחרי מות: ובעם ולא יאכלון ולא יריחון · לומר שהם אבן דומם כאשר היו מתחלה אין בהם רוח חיים כלל אפי׳ כחיי האדם כי מתחלה אמר לא יראון ולא ישמעון לומר שאיננו אלוה ולא יראה בעיני עובדיו ולא ישמע תפלתם ומצרתם לא יושיעם וחזר ואמר שאפילו חיים גרועים כחיי האדם אין בהם והנה העושה אותם נכבד מהם או יהיה טעם הכתוב כנגד כבוד עליון לומר אשר לא יראו בצרת עובדיהם ולא ישמעון תפלתם ולא יאכלון שלא תבא אש מלפניהם ותאכל את קרבנותם ולא יריחון בריח ניחוחיהם ותפש הכתוב לשון פסל שאין בהם כחושים האלו כלל: (ל) ושבת עד ה׳ אלהיך ושמעת בקולו · גם זה רמז לגאולה בכל ששבו אל השם והתודו לפניו ושמעו לקול הנביאים אשר הקים להם ולפיכך הבטיחם שלא ישחיתם ולא ישכח ברית אבותם כאשר אמר וזכרתי את בריתי יעקוב וגו׳ ובסוף הספר ירמוז לגאולה העתידה כאשר פירשתי ואזכירנו עוד בע״ה:

ספירנו

כי יתפשו אחרי מותי כי בשחת תשחיתון: (כד) אש אוכלה הוא · אש אוכלת אש וכזה יכלה את הנפש עם הגבר: אל קנא · כי אמנם אין מציאות שום נמצא זולתו דומה למציאותו כלל · הנה כל מי שיעבוד לזולתו יעשה אמנם לזולתו מה שראוי לו לבדו כענין אשת איש שתתן לזולתו מה שראוי לאישה לבדו וכזה יהיה מקנא: (כה) להכעיסו · לסלק השכינה מישראל כדי להיות בלתי משועבדים לתורת האל ית׳ ומצותיו: (כח) אשר לא יראון · שאין בהם כח רצוניי כמו שחשבו עובדיהם שעושים צורות עם כלי הפעולות הרצוניות להורות שאותה ההתחלה הקדמונית שחשבו היא פועלת כל אותן הפעולות כרצונו והיו עובדים אותם ומתפללים לה להשיג שתרצה לתת את שאלת עובדיה · והנה אין לשום נמצא זולתי לאל ית׳ ולאדם בחיים שום כח רצוניי · אבל כל פעולות זולתם הם בטבע מבודד לשם מאת האל יתברך: (כט) ומצאת · אע״פ שאין שם מקדש ולא כלי מקדש: כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך בצר לך · והטעם שתמצאהו הוא כי אמנם תדרשנו בכל לבבך מרוב הצרות: (ל) באחרית הימים · לקץ הימין כמו שהעיד באמרו והיה כי יבאו עליך כל

הדברים

בְּרִית אֲבֹתֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם׃ לב כִּי שְׁאַל־נָא לְיָמִים רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר־הָיוּ לְפָנֶיךָ לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים ׀ אָדָם עַל־הָאָרֶץ וּלְמִקְצֵה הַשָּׁמַיִם וְעַד־קְצֵה הַשָּׁמָיִם הֲנִהְיָה כַּדָּבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה אוֹ הֲנִשְׁמַע כָּמֹהוּ׃ לג הֲשָׁמַע עָם קוֹל אֱלֹהִים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ־הָאֵשׁ כַּאֲשֶׁר־שָׁמַעְתָּ אַתָּה וַיֶּחִי׃ לד אוֹ ׀ הֲנִסָּה אֱלֹהִים לָבוֹא לָקַחַת לוֹ גוֹי מִקֶּרֶב גּוֹי בְּמַסֹּת בְּאֹתֹת וּבְמוֹפְתִים וּבְמִלְחָמָה וּבְיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָאִים גְּדֹלִים כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה לָכֶם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ׃ לה אַתָּה הָרְאֵתָ לָדַעַת כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד מִלְּבַדּוֹ׃ לו מִן־הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעֲךָ אֶת־קֹלוֹ לְיַסְּרֶךָּ וְעַל־הָאָרֶץ הֶרְאֲךָ אֶת־אִשּׁוֹ הַגְּדוֹלָה וּדְבָרָיו שָׁמַעְתָּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ׃ לז וְתַחַת כִּי אָהַב אֶת־אֲבֹתֶיךָ וַיִּבְחַר בְּזַרְעוֹ אַחֲרָיו וַיּוֹצִאֲךָ בְּפָנָיו בְּכֹחוֹ הַגָּדֹל מִמִּצְרָיִם׃ לח לְהוֹרִישׁ גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים מִמְּךָ מִפָּנֶיךָ לַהֲבִיאֲךָ

תרי טעמי

ת"א כי שאל נא · חגיגה יא ס' הזוהר פ' ויצא יעקב: למן היום · חגיגה שם ב סנהדרין עב: השמע עם קול אלהים · עקרים מג פי"ח: או הנסה · ברכות ו מגילה יא: אתה הראת · ר"ה לב: כי ה' הוא · ס' הזוהר פ' תרומה: אין עוד מלבדו · סנהדרין סז חולין ז:

רש"י

התרפה ממני: (לב) לימים ראשונים · על ימים ראשונים: ולמקצה השמים · וגם שאל לכל הברואים אשר מקצה אל קצה זה פשוטו · ומדרשו מלמד על קומתו של אדם שהיה מן הארץ עד השמים והוא השיעור עצמו אשר מקצה אל קצה: הנהיה כדבר הגדול הזה · מהו הדבר הגדול השמע עם וגו': (לד) או הנסה אלהים · הכי עשה נסים שום אלוה לבא לקחת לו גוי וגו' כל ההי"ן הללו המיהות הן לכך נקודות הן בחטף פת"ח הנהיה השמע הנסה השמע: במסת · ע"י נסיונות הודיעם גבורותיו כגון התפאר עלי אם אוכל לעשות כן הרי זה נסיון: באתת · בסימנים להאמין שהוא שלוחו של מקום כגון מה זה בידך: ובמופתים · הם נפלאות שהביא עליהם מכות מופלאות: במלחמה · בים שנאמר כי ה' נלחם להם: (לה) הראת · כתרגומו אתחזיתא כשנתן הקב"ה את התורה פתח להם ז' רקיעים וכשם שקרע את העליונים כך קרע את התחתונים וראו שהוא יחידי לכך נאמר אתה הראת לדעת: (לז) ותחת כי אהב · וכל זה תחת אשר אהב: ויוצאך בפניו · כאדם המנהיג בנו לפניו שנאמר ויסע מלאך האלהים ההולך וגו' וילך מאחריהם ד"א ויוציאך בפניו בפני אבותיו כמו שנאמר נגד אבותם עשה פלא ואל תתמה על שהזכירם בלשון יחיד שהרי כתבם בלשון יחיד ויבחר בזרעו אחריו: (לח) ממך מפניך · סרסהו ודרשהו להוריש מפניך גוים גדולים

רמב"ן

(לב) כי שאל נא לימים ראשונים · יאמר לא ימחול ולא יאריך השם לכם על עבודת כוכבים ועל ההשחתה בפסל וכל תמונה כי עשה עמכם מה שלא עשה כן לכל גוי מעולם שהשמיעך קול אלהים מדבר מתוך האש למען תהיה יראתו על פניכם ותייחדו אותו ולא תשחיתו ולקח אתכם לו גוי מקרב גוי במסות באותות ובמופתים שלא תעבדו לזולתו כי אין יכול כמותו והנה הראית בעיניך כל זה לדעת כי ה' הוא האלהים הוא אחד ושמו אחד ואין עוד מלבדו כי מן השמים השמיעך את קולו ללמדך בזה מוסר השכל ועל הארץ הראך את אשו הגדולה בוערת עד לב השמים ודבריו כולם שמעת מתוך האש ויוציאך בפניו כמו על פניו בכחו הגדול אשר בפניו ואחרי שהשם

רשב"ם

(לז) ויוציאך בפניו · ועברתי בארץ מצרים וה' הולך לפניהם יומם: (לח) כיום הזה · שכבר התחלתם לירש

את

הדין: לב ארי שאל כען ליומיא קדמאי דהוו קדמך למן יומא די ברא יי אדם על ארעא ולמסיפי שמיא ועד סיפי שמיא הדהוה כפתגמא רבא הדין או האשתמע כותיה: לג השמע עמא קל מימרא דיי ממלל מגו אשתא כמא די שמעת את ויתקים: לד או נסין די עבד יי לאתגלאה למפרק ליה עם מגו עם בנסין באתין ובמופתין ובקרבא ובידא תקיפא ובדרעא מרמא ובחזונין רברבין ככל די עבד לכון יי אלהכון במצרים לעיניך: לה את אתחזיתא למדע ארי יי הוא אלהים לית עוד בר מניה: לו מן שמיא אשמעך ית קל מימריה לאלפותך ועל ארעא אחזיך ית אשתיה רבתא ופתגמוהי שמעת מגו אשתא: לז וחלף ארי רחים ית אבהתך ואתרעי בבנוהי בתרוהי ואפקך במימריה בחילה רבא ממצרים: לח לתרכא עממין רברבין ותקיפין מנך מן קדמך לאעלותך למתן לך ית ארעהון אחסנא כיומא הדין:

נתינה לגר

גלשון זכר, כי מוסב על העמים לא על ספית, שהוא ל״נ׳ (לד) או הנסה אלהים, או נסין די עבד ה׳. פרש״י, וע׳ בס׳ לוג״ר שכתב, והיא זה מחכמת המת׳ שלא ייחס מליאות ויכולת לאלילים לומר הכי מה נסים שום אלוה כפרש״י, וכמו שהוא באמת פשט הכתוב וגם לא הוליא הדבר מפשוטו כי באמרו, או נסין כו׳ הוא חוזר אל האמור למעלה ר״ל השמע עמא נסי״ן די עבד. ובמוראים ובחזונין, ע׳ מ״ש לקמן (כ״ו ח׳, ל״ד י״ב) ולכאורה יאמר המפקפ״ק שהיתה לפניו הנוסחא ובמראים וכן דרשו רז״ל בספרי, זו גלוי שכינה׳ אבל באמת אין צורך לנו ליחס נוס׳ אחרת לפני אונקלוס כי דרך המת׳ להפמים בדבריו כוונה שניה ע״פ הדרש ואולי נוכל לומר כי לדעתו, גם לדעת רז״ל בספרי הוא גם ע״ת מפעי והוא מש׳ ראה׳ ואין להאריך בזה כידוע הדבר לבעלי הלשון. (לז) בפניו, במימרה. הוא כפי׳ הא׳ של רש״י.

בעל הטורים

(לד) או הנסה · בזה הפסוק יש האלפא ביתא שרצה הקב״ה ליתן להם התורה במצרים אלא שאמרה מדה״ד נסה אותם תחלה · לכך הכא ב׳ במס׳ · הכא ואידך (איוב ד׳) הנסה דבר אליך תלאה שאמרה מדה״ד נסה אותם קודם שתשמיעם דבריך · והפסוק מתחיל באל״ף ומסיים בכ״ף א״ך טוב לישראל · והוא שולה כשם אהיה אשר נגלה בו למשה להוליאם ממצרים וכו מכה לאומות (שמות ע׳ ט״ו) ואידך אותך · ז׳ דברים מוזכרים כאן במסות באותות במופתים במלחמה ביד חזקה בזרוע נטויה ובמוראים גדולים · כנגד ז׳ ימים שעשה כל מכה ומכה וכנגד ז׳ ימים של פסח: במצרים לעיניך · וסמיך ליה אתה הראת כשעשית שפטים במצרים ובאלהיהם ידעתם כי אני ה׳: (לה) הראת · ב׳ · דין ואידך כאשר הראית בהר (שמות כ״ו ל׳) · שהראה להם שמים ושמי שמים ואין שם אלא רשות אחד: (לו) הראך את אשו הגדולה · וסמיך ליה ותחת כי אהב את אבותיך לומר כל מה שהראה להם בזכות האבות: (לז) ותחת · ב׳ · דין ואידך ותחת רגליו (שם כ״ד) וזהו שאמרו האבות הן הן המרכבה · וזהו

אבן עזרא

(לב) כי שאל נא לימים · שאל עתה: למן היום · למ״ד נוסף וכן רבים או היה דרך נחות: ולמקצה השמים · רמז לאויר כאשר פירשתי היש לו קצות: הנהיה · כימיו: או הנשמע כמוהו · ומה הוא הנשמע עם: (לד) או הנסה אלהים · י״א שהוא לשון חול והאלילים רק לשון קודשה: הנסה · כדרך בני אדם כדי שיבינו השומעים: במסת · שם כלל או טעמו במסות שהיו באותות כמו וינסם באותות לעיני כעם: ובמופתים · עשר מכות וכתיב ובבא ואהרן עמו: ובמלחמה · יתכן על הריגת הבכורים ושפטים באלהי מצרים: וביד חזקה · שיצאו ישראל ביד רמה ובזרוע נטויה על פעם בעמוד אש וענן: ובמוראים גדולים · קריעת פרעה וחילו עם בקיעת הים לישראל: במצרים · באלהי מצרים: (לה) הראת · מבנין שלא נקרא שם פועלו והטעם כי כל אלה הראך האלהים עד אשר תדע כי הוא האלהים לבדו: וטעם אין עוד · כאשר רמזתי בפירוש קהלת בפסוק וגבוהים עליהם על כן מלת אין עוד ומלת אלהים פירשתים בפרשה ויאמע יתרו כתוב וידבר אלהים והאלהים יעננו בקול בא האלהים אשר שם האלהים כי המדבר הוא אלהים כי יש מי שלא יבין דרך קצרם והוא סוד עמוק: (לו) ליסרך · על כן השמיעך את קולו שתירא ממנו כאשר אמרו ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות והנה פחדת בעבור השינים והאזנים ועוד לדבר אחר השמיעך את קולו בעבור כי אהב את אבותיך הם השלשה: (לז) ויבחר בזרעו · רמז ליעקב כי אם אמר בזרעם יכנסו עמנו שמנה גוים: ויוציאך בפניו · בפעם שבעם על מצרים וי״א כמו ומלאך פניו הושיעם ולפי דעתי שהוא כמו,

ספורנו

הדברים האלה ושבת עד ה׳ אלהיך ושמעת בקולו: (לב) כי שאל נא · והראיה על זה שאמרתי שלא ישכח ברית אבות היא כי אמנם מה שעשה עם כל ישראל במתן תורה שהיו כלכם זוכים לאותה המדרגה מן הנבואה לא היה זולתי לקחת את כלכם לו לעם בשביל ברית האבות שלא כל אחד מכם היה ראוי לה׳ שאע״פ שקרה בהיות זמן לאיזה יחיד שיתנבא הנה זה לא קרה זה לשום עם: (לד) או הנסה אלהים · אע״פ שקרה לאיזה יחיד או יחידים שימלטו מבין רשעים · מ״מ לא קרה זה לשום עובדי כוכבים בכלל: במסות באותות · מורות שלא היה זה במקרה אבל בכוונת פועל רצוני: ובזרוע נטויה · מוכנת להכות עוד להורות שאם לא ישוב כמועט שתשוב להכות: אתה הראת · את כל אלה הראך האל ית׳: לדעת · כדי שתתבונן ותדע בלי ספק כי ה׳ הוא האלהים · הוא אותו הקדמון הנמצא בהכרח: (לו) ליסרך · להביאך למדרגת הנבואה בקבלת התורה כענין האליהו והנה רוח גדולה וחזק · וכן על הארץ הראך את אשו · כענין שם כאמרו ואחר הרעש אש: (לז) ותחת כי אהב את אבותיך · ומאשר שעשה כל אלה הנה תחת שאהב את אבותיך: ויבחר בזרעו · של אחד מהם בלבד והוא זרעו של יעקב: ויוציאך בפניו · בפעולות באות מפניו למעלה מן הטבע לא מאחוריו כפעולות טבעיות: ממצרים להוריש · שתכון להוציאך

לָתֶת־לְךָ אֶת־אַרְצָם נַחֲלָה כַּיּוֹם הַזֶּה׃ לט וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם
וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל
וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד׃ מ וְשָׁמַרְתָּ אֶת־חֻקָּיו וְאֶת־
מִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם אֲשֶׁר יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ
אַחֲרֶיךָ וּלְמַעַן תַּאֲרִיךְ יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ כָּל־הַיָּמִים׃ פ שלישי מא אָז יַבְדִּיל מֹשֶׁה
שָׁלֹשׁ עָרִים בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרְחָה שָׁמֶשׁ׃ מב לָנֻס שָׁמָּה
רוֹצֵחַ אֲשֶׁר יִרְצַח אֶת־רֵעֵהוּ בִּבְלִי־דַעַת וְהוּא לֹא־שֹׂנֵא
לוֹ מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם וְנָס אֶל־אַחַת מִן־הֶעָרִים הָאֵל וָחָי׃
מג אֶת־בֶּצֶר בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ הַמִּישֹׁר לָראוּבֵנִי וְאֶת־רָאמֹת
בַּגִּלְעָד לַגָּדִי וְאֶת־גּוֹלָן בַּבָּשָׁן לַמְנַשִּׁי׃ מד וְזֹאת הַתּוֹרָה
אֲשֶׁר־שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ מה אֵלֶּה הָעֵדֹת וְהַחֻקִּים
וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם
מִמִּצְרָיִם׃ מו בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בַּגַּיְא מוּל בֵּית פְּעוֹר בְּאֶרֶץ סִיחֹן
מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן אֲשֶׁר הִכָּה מֹשֶׁה וּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מִמִּצְרָיִם׃ מז וַיִּירְשׁוּ אֶת־אַרְצוֹ וְאֶת־אֶרֶץ ׀

ת"א וידעת היום · ר"ה לב גיטין נז : הוא האלהים · ס' הזוהר פ' תרומה : אז יבדיל · מכות י : לנוס שמה רוצח אשר · סוטה מ סנהדרין לג : והוא לא שונא · מכות י : ונס אל אחת מן הערים · שם : את בצר במדבר · שם : וזאת התורה · יומא עב מכות שם :

רש"י

ועצומים ממך : כיום הזה · כאשר אתה רואה היום : (מא) אז יבדיל · נתן לב להיות חרד לדבר שיבדילם ואף על פי שאינן קולטות עד שיבדלו אותן שבארץ כנען אמר משה מצוה שאפשר לקיימה אקיימנה : בעבר הירדן מזרחה שמש · באותו עבר שבמזרחו של ירדן : מזרחה שמש · לפי שהוא דבוק נקודה רי"ש בחטף מזרח של שמש מקום זריחת השמש : (מד) וזאת התורה · זו שהוא עתיד לסדר אחר פרשה זו : (מה) אלה העדת וגו' אשר דבר · הם הם אשר דבר בצאתם ממצרים חזר ושנאה להם בערבות מואב אשר

אבן עזרא

ופניך הולכים בקרב : (לח) כיום הזה · קרוב מהיום הזה והאמת שהוא רמז על אשר נתנו ארץ שני מלכי האמורי כי ראובן וגד וחצי שבט מנשה ישראל יקראו וכן כתוב כאשר עשה ישראל לארץ ירושתו ואינו דבר עתיד כאשר פירשוהו רבים והעד למכה מלכים גדולים במזמור הודו לה' כי טוב ולא הזכיר רק סיחון ועוג ואמר נחלה לישראל עבדו ואחר שאמר כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו אמר טעם נכבד כי הראשון הראיה ממראה העין ובשקול הדעת ובחכמת הלב תדע כי השם הוא לבדו אלהים בשמים ממעל שהם ממעל בן אדם ועל הארץ שהיא תחתיו והעד כי כן פי' והיו שמיך אשר על ראשך נחשת והאר שראית הנוראות והשבות אל לבבך אתה חייב לשמור מצותיו גם הוא טוב לך ולבניך אחריך : (מא) אז יבדיל משה · הטעם ביום שיבדיל משה אלה הערים אז אמר דברי הברית : (מו) בעבר הירדן בגיא · הוא הר העברים קודם נסעם אל

רשב"ם

את ארץ סיחון ועוג : (מא) אז יבדיל משה · למה הפסיק דברי משה שהן מחוברין יחד זה אחר זה וכתב זה המעשה בנתים · שלא לפי שהאריך בדברים עד עכשיו ועתה מתחיל לפרש המצות היאך ביאר את התורה הזאת · והוא צריך לומר בשופטים ושוטרים שלש ערים תבדיל לך בתוך ארצך אשר ה' אלהיך נותן לך · ואם ירחיב לעתיד לבא ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה ועל שלש ערים שצוה לו הקב"ה באלה מסעי לעשות בעבר הירדן לא הזכיר לשם ולא צוה משה לישראל לכך כתיב באז כי משה הבדילם כבר ולכך לא צוה לישראל :
לאמר

ותדע יומא דין ותתיב ללבך ארי יי הוא אלהים דשכינתיה בשמיא מלעלא ושליט על ארעא מלרע לית עוד: מ ותטר ית קימוהי וית פקודוהי די אנא מפקדך יומא דין די ייטב*) לך ולבנך בתרך ובדיל דתוריך יומין על ארעא די יי אלהך יהב לך כל יומיא: מא בכן יפריש משה תלת קרוין בעברא דירדנא מדנח שמשא: מב למעירוק תמן קטולא די יקטול ית חבריה בלא מנדעי והוא לא סני ליה מאתמלי ומדקמוהי ויערוק לחד מן קרויא האלין ויתקים: מג ית בצר במדברא בארעא מישרא לשבטא דראובן וית ראמות בגלעד לשבטא דגד וית גולן במתנן לשבטא דמנשה: מד ודא אוריתא די סדר משה קדם בני ישראל: מה אלין סהדותא וקימיא ודיניא די מליל משה עם בני ישראל במפקהון ממצרים: מו בעברא דירדנא בחילתא לקבל בית פעור בארעא דסיחן מלכא דאמוראה די יתיב בחשבון די מחא משה ובני ישראל במפקהון ממצרים: מז ויריתו ית ארעיה וית ארעא

*) בכ"י כפכה נכ"מ יוטיב

נתינה לגר

(מח) הר שיאן, ת"א דשיאן. הנה שיאן הוא אחד מהשמות שנשם יכונה הר חרמון, וראיתי מ"ש הגה"ר ר"י שלמגוב בבאורו על פסוק "כטל חרמון שיורד על הררי ציון" (תהלים קל"ג ג') שציון כוונתו על שיאן הנזכר שהנים אשר במורד הר חרמון, ואני תמה עליו שא"כ למה כתב "הררי" בל"ר, ולפע"ד נראה, כי חרמון הוא שם תאר על כל הר גבוה, ואפי' אם נאמר כי "חרמון" הוא שם פרטי על איזה הר רחוק מציון שהוא בנגב, הנה כוונת המשורר הקדוש "מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד" כי הוא כמו השמן הטוב אשר יוצק על הראש שיורד גם על הזקן, וכמו הטל היורד מחרמון שיורד גם עד ציון, כן האחדות תשפיע טובה וברכה מגבוה לנמוך מעשיר לרש וממלך לעם (ואפשר שאמר המלך דוד את השירה הזאת ביום הושיב את בנו שלמה על כסאו, ויאהב להפיס דעתו של אדוניהו בנו, ולהגיד לו כי גם אחיו של מלך יתענג על רב טוב כמלך, אם רק יחיה אתו בשלום ובשלוה. ולכן תפס המשל מאהרן

בעל הטורים

(לו) מתוך האש · ותגא כי אשב לומר שהם תוך האש של שבינה: (לט) אין עוד · ואחר קריאה ואין עוד וי"ו יתירה והם וי"פ נקיים · ר"ס אדון כל הארץ [לא קפיד על לנ"ד שמוסית כמיכה ד'] כנגד ו' קצוות מעלה ומטה וד' הרוחות: (מ) סמך ושמרת את חקיו ואת מצותיו לאז יבדיל · לומר שתורה ומצות קולטות: (מב) רוצח · מלא וי"ו שהלא האדם שנברא בששי · ועבר על לא תרצח שהוא דבור ששי: (מג) ואת גולן בבשן · וסמיך ליה וזאת התורה רמז הוי גולה למקום תורה: גולן · *חסר וי"ו [אולי כוונתו על פסוק דיהושע כ' דוהכתיב הוא גלון ועדיין צ"ע] שששה אינן גולין כגון אב המכה לבנו והרב לתלמיד כו' כדאי' במס' מכות: (מה) אלה העדת · בגימט' תלמוד: *לפ"ד נ"ל מלא

רמב"ן

גדול הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ואין עוד השמור מצותיו וחקותיו למען ייטב לך בשמים ממעל ולמען תאריך ימים על הארץ מתחת: (מא) אז יבדיל משה שלש ערים · פי' ר"א ביום שהבדיל משה שלש ערים אז אמר דברי הברית ואינו נכון אבל הוא כטעמו כי משה אסף כל ישראל לבאר להם התורה ופתח להם בדברי התוכחות וכאשר אמר בפניהם תוכחותיו כמה שעשו והאזהרות על עבודת כוכבים ועל יחוד השם והמליץ להם שישמרו חוקיו ומצותיו למען ייטב להם אז אמר במעמדם לפניהם עתה נקיים המצוה אשר גונו השם ותהיינה בצר במדבר ורמות בגלעד וגולן בבשן ערי מקלט לנוס שמה כל רוצח בשגגה ואעפ"י שאינן קולטות עד שיבדלו אותם שבארץ כנען אמר מצוה שבאה לידינו נקיים אותה למען ייטב לנו ואחרי כן קרא בקול גדול אל כל ישראל שהיו שם ואמר אליהם שמע ישראל את החקים ואת המשפטים וגו' כי עתה יפתח במצות ובביאור התורה כאשר פירשתי בתחלה סדר אלה הדברים והזכיר בכאן ויירשו את ארצו ואת ארץ עוג מלך הבשן מערוער וגו' והטעם כי שב להזכיר מה שאמר בתחלת הספר הזה כי באור התורה הזה

ספורנו

שהוצאך מעבודות אשר בו לא היית יכול להתבונן: (לח) לתת לך את ארצם · שהיא ארץ ה' מוכנת לקנות השלמות המכוון: (לט) וידעת היום · א"כ ראוי בלי ספק שתתבונן ותדע כל חלקי הסותר: והשבות אל לבבך · ואחר ההתבוננות תשיב אל לבבך החלק שהאמת מהם והוא כי ה' הוא האלהים · שמסדר הנאתי המפורסם בשמים ממעל ועל הארץ מתחת · כי אמנם על זה יורה סדרם וקשרם ותכלית המושג מהם אשר לא יושג זולתם ובהם נודע שיש נמצא מכוון שהמציא כל זה לתכלית מכוון מאתו: אין עוד · ומזה יודע שאין עוד כי הוא מן ההכרח שלא יהיה כל זה זולתי בכח איזה נמצא נבדל מהחומר אחד הלא בתכלית האפשר והוא נמנע שיהיה יותר מאחד בזאת המדרגה מפעלוי אשר אין כמוה כי הנבדלים לא יפול מספר זולתי בהיותם בלתי שוים במדרגה: (מ) ושמרת את חקיו · וכשתדעהו תשמור את חקיו בלי ספק · כאמרם מי לא ייראך מלך הגוים: ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום כל הימים · כי לא תהודש דת לעולם: (מא) אז יבדיל משה שלש ערים · אחר שסיים ההקדמה לבאור התורה הבדיל הערים להראות לישראל מה נכבד ענין שמירת המצוה שהקפיד לקיים קצת מצות עשה: (מד) וזאת התורה · החלק בעיוני: (מה) אלה העדת · החלק שבאו עליהם עדות המופת: (מו) ויירשו את ארצו · אשר שבכבו

עוג מלך־הבשן שני מלכי האמרי אשר בעבר הירדן
מזרח שמש: מח מערער אשר על־שפת־נחל ארנן ועד־
הר שיאן הוא חרמון: מט וכל־הערבה עבר הירדן מזרחה
ועד ים הערבה תחת אשדת הפסגה: פ רביעי ה א ויקרא
משה אל־כל־ישראל ויאמר אלהם שמע ישראל את־
החקים ואת־המשפטים אשר אנכי דבר באזניכם היום
ולמדתם אתם ושמרתם לעשתם: ב יהוה אלהינו כרת
עמנו ברית בחרב: ג לא את־אבתינו כרת יהוה את־
הברית הזאת כי אתנו אנחנו אלה פה היום כלנו חיים:
ד פנים | בפנים דבר יהוה עמכם בהר מתוך האש:
ה אנכי עמד בין־יהוה וביניכם בעת ההוא להגיד לכם
את־דבר יהוה כי יראתם מפני האש ולא־עליתם בהר
לאמר: ס בצבור קורין בטעם העליון תמצא בסוף הספר ו אנכי יהוה
אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים:
ז לא־יהיה לך אלהים אחרים על־פני: ח לא־תעשה לך
פסל כל־תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ
מתחת ואשר במים מתחת לארץ: ט לא־תשתחוה
להם ולא תעבדם כי אנכי יהוה אלהיך אל קנא פקד עון
אבות על־בנים ועל־שלשים ועל־רבעים לשנאי: י ועשה

ת"א ולמדתם אתם · יבמות קט : פנים בפנים · עקרים מג פ"ח ופי"א : לא תעשה לך פסל · עקרים מו פ' כ"ז : אשר בשמים · ר"ה כד :

רש"י

בעבר הירדן שהוא במזרח שהעבר השני היה במערב : (ג) לא את אבותינו · בלבד כרת ה' וגו' · כי אתנו וגו' : (ד) פנים בפנים · אמר רבי ברכיה כך אמר משה אל תאמרו אני מטעה אתכם על לא דבר כדרך שהסרסור עושה בין המוכר ללוקח הרי המוכר עצמו מדבר עמכם : (ה) לאמר · מוסב על דבר ה' עמכם בהר מתוך האש לאמר אנכי ה' וגו' ואנכי עומד בין ה' וביניכם : (ז) על פני · בכל מקום אשר אני שם

רמב"ן

היה אחרי הכותו את סיחון מלך האמורי אשר יושב בחשבון ואת עוג מ"ך הבשן אשר יושב בעשתרות באדרעי והוסיף בכאן לפרש כי היה הביאור גם אחרי שירשו את כל ארצם כלומר שחלקה להם לשני המטות וחצי המטה : (ה) אנכי עומד בין ה' וביניכם בעת ההיא להגיד לכם את דבר ה' · כי הוא היה עולה להר ושומע דברי השם ויורד ואומר להם עד שדבר השם עמהם פנים בפנים וזה רמז אל כל מה שאמר בפרשה בחדש השלישי מתחלת כה תאמר לבית יעקב עד ויאמר ה' אליו לך רד · ור"א אמר כי זה אחר מעמד הר

רשב"ם

(ה) לאמר · מוסב למעלה : פנים בפנים · דבר ה' עמכם לאמר אנכי ה' אלהיך : (ז) על פני · נראה לי אפילו אתה מאמין כי לא יהיה לך אלהים אחרים לקסום בהם קסמים בתרפים של לבן שקרא אותם אלהי שאינו

דעוג מלכא דמתנן תרין מלכי אמוראה די בעברא דירדנא מדנח שמשא: מח מערער די על כיף נחלא דארנן ועד טורא דשיאן הוא חרמון: מט וכל מישרא עברא דירדנא למדינחא ועד ימא דמישרא תחות משפך מרמתא: א וקרא משה לכל ישראל ואמר להון שמע ישראל ית קימיא וית דיניא די אנא ממלל קדמיכון יומא דין ותלפון יתהון ותטרון למעבדהון: ב יי אלהנא גזר עמנא קים בחרב: ג לא עם אבהתנא גזר יי ית קימא הדא ארי עמנא אנחנא אלין הכא יומא דין כלנא קימין: ד ממלל עם ממלל מליל יי עמכון בטורא מגו אשתא: ה אנא הויתי קאם בין מימרא דיי וביניכון בעדנא ההיא לחואה לכון ית פתגמא דיי ארי דחלתון מקדם אשתא ולא סלקתון בטורא למימר: ו אנא יי אלהך די אפקתך מארעא דמצרים מבית עבדותא: ז לא יהי לך אלה אחרן בר מני: ח לא תעבד לך צלם כל דמות די בשמיא מלעלא ודי בארעא מלרע ודי במיא מלרע לארעא: ט לא תסגוד להון ולא תפלחנון ארי אנא יי אלהך אל קנא מסער חובי אבהן על בנין מרדין על דר תליתי ועל דר רביעי לשנאי כד משלמין בניא למחטי בתר

נתינה לגר

ה (א) ולמדתם, ותלפון. פ"ס הוא וצ"ל ותלפון בקל והטעות נשתרבב אליה אחי משה, והבן. פס תלקון י"א י"פ שהם צ"ל בפיעל כמו שהוא בעברית. (ד) פנים בפנים, ממלל עם ממלל. ונקטן ל"ד י' ת' אפין באפין" אפשר משום שזה הוא למשה, והכא לכל ישראל ואולי משום שזה כתיב

בעל הטורים

(ד) פנים בפנים. פ"א כפולה לומר בפנים מאירות בפנים מסבירות: (ח) פסל כל תמונה. ובדברות הראשונות כתיב וכל תמונה וי"ו יתירה. כנגד ו' דברים. תבנית זכר. או נקבה תבנית כל בהמה. תבנית כל צפור. תבנית כל רמש. תבנית כל דגה: (ט) סמך אל קנא ללא תשא. שכל הנשבע לשקר כאילו עובד עבודת כוכבים:

אבן עזרא

ערבות מואב אע"פ שהר העברים הוא בארץ מואב: (א) ויקרא משה אל כל ישראל. כאשר פירשתי להשמיע דברי הברית את כולם: (ב) בחורב. הוא סיני: (ג) לא את אבותינו. לבדם: כי אתנו. אנחנו והטעם כי גם אתנו כמו לא יקרא שמך עוד יעקב. או טעמו לא כרת עם אבותינו שהיו במצרים רק אתנו כרת הברית כי רבים יש במחנה ששמעו הברית מפי השם על כן אמר אנחנו אלה שהם פה והם חיים והעד על יושר זה הפירוש שאמר עמכם וביניכם: (ד) פנים בפנים. בלא אמצעי והטעם כאשר ישמיע המשמיע קולו לאחר ופניו אל פניו והם לא יראהו: (ה) אנכי עומד בין ה' וביניכם. פירשתיו: כי יראתם מפני האש. והם לא עליתם בהר: ומלת לאמר דבקה עם דבר ה' עמכם בהר מתוך האש לאמר ויתכן להיות פירוש אנכי עומד בין ה' אחר מעמד הר סיני והטעם שהוא דבר עמכם פנים בפנים ומאותו היום הייתי כן עומד בין ה' וביניכם כי יראתם כאשר יפרש: ולא עליתם בהר. כאשר עליתי אני ומשה נגש אל הערפל ואל תשים אל לבך בעבור היות מלת לאמר רחוקה כי כן רבים והמדבר לא הפסיק הפסוקים ולא הפרשיות גם אל תשים לב אל המלות כי הם כגופות והטעמים כנשמות והגופות כמו כלים זה כמו זה במעשה מעשה אחד בא על כן שוא ושקר כי הם אחים וכל שקר שוא וכבר פירשתי

רמב"ן

סיני והטעם הוא דבר עמכם פנים בפנים ומאותו היום הייתי אני עומד בין השם וביניכם ואינו נכון והנכון בעיני כי ירמוז למה שפירשנו שם כי ישראל לא הבינו מפי הגבורה אלא אנכי ולא יהיה לך ושאר הדברות משה הוא המגיד להם מה שיאמר השם וחוא להגיד לכם את דבר ה' לפרש לכם כל דבור ודבור: וטעם בין ה' וביניכם. כי בעת הדברות היה הוא קרוב אל מקום השכינה יותר מהם כי הם הרחיקו לעצמם כאשר פירשתי שם וזהו כי יראתם ולא עליתם בהר שלא קרבתם אליו כאשר היה לכם רשות על כן הייתי אני עומד ביניכם ובין מקום הכבוד באמצע כי רחוק היה ביניכם וביניו ומשם הייתי אני מגיד הדברות: לאמר. מוסב על דבר ה' עמכם בהר מתוך האש לאמר לשון רש"י ואמר ר"א אל תשית לבך בעבור היות מלת לאמר רחוקה כי כן רבים. והמדבר לא הפסיק פסוקים ולא פרשיות ונכון יותר שנדביק להגיד לכם את דבר ה' לאמר כלשון והגדת לבנך ביום ההוא לאמר ולדעתי אין ערך כלל אבל טעמו כי יראתם מפני האש ולא עליתם בהר לאמר לא נעלה כי יראנו מפני האש יזכיר כי הם הגידו לו כן בפירוש ולא ממחשבתו יאמר כן ועתה יתחיל במשנה תורה ואמר להם עשרת הדברות

ספורנו

שכבשו הארץ נושבת שיכלו לקיים בה המצות ואין מחריד הואיל לבאר את התורה והמצוה ולהזכיר עליהם: (ג) היום כלנו חיים. לפיכך אתם כורתי הברית הנכנסים לארץ כדרו את עיניכם באופן שהדורות הבאים שלא היו בעת הברית הזאת יקימו מה שאתם מקבלים עליכם: פנים בפנים. בלתי חלום ומראות הלילה אבל בעודכם משתמשים בחושים: לאמר. פנים בפנים דבר ה' אליכם לאמר אנכי כמו שבאר למעלה וידבר אליכם את כל הדברים האלה לאמר אנכי וגו'. אנכי עומד בין ה' וביניכם. עמידתי

חסד לאלפים לאהבי ולשמרי מצותו מצותי קרי : ס יא לא
תשא את־שם־יהוה אלהיך לשוא כי לא ינקה יהוה את
אשר־ישא את־שמו לשוא : ס יב שמור את־יום השבת
לקדשו כאשר צוך יהוה אלהיך : יג ששת ימים תעבד
ועשית כל־מלאכתך : יד ויום השביעי שבת ליהוה אלהיך
לא־תעשה כל־מלאכה אתה ׀ ובנך־ובתך ועבדך־ואמתך
ושורך וחמרך וכל־בהמתך וגרך אשר בשעריך למען
ינוח עבדך ואמתך כמוך : טו וזכרת כי עבד היית בארץ
מצרים ויצאך יהוה אלהיך משם ביד חזקה ובזרע נטויה
על־כן צוך יהוה אלהיך לעשות את־יום השבת : ס טז כבד
את־אביך ואת־אמך כאשר צוך יהוה אלהיך למען ׀
יאריכן ימיך ולמען ייטב לך על האדמה אשר־יהוה

ת"א שמור · ברכות כ ר"ה כז עקידה מג פס"ו שבועות כ : כאשר צוך · שבת פז סנהדרין נו : ושורך וחמורך · קמא נד :
וגרך אשר · יבמות מח : למען ינוח עבדך · שם קמא נד : למען יאריכון · קדושין לט מ קמא נה חולין קמא :

רש"י

וזהו כל העולם · ד"א כל זמן שאני קיים · עשרת הדברות כבר פירשתים : (יב) שמור · ובראשונות הוא אומר זכור שניהם בדיבור אחד ובתיבה אחת נאמרו ובשמיעה אחת נשמעו : כאשר צוך · קודם מתן תורה במרה : (טו) וזכרת כי עבד היית וגו' · על מנת כן פדאך שתהיה לו עבד ותשמור מצותיו : (טז) כאשר צוך ·

רמב"ן

ולא שנה ולא באר כלום באנכי ה' ולא יהיה לך כי מפי הגבורה שמעום וכן בדבור השלישי מפני שכבר אמר את שם ה' אלהיך כמו שפירשתי בסדר קדושים תהיו והתחיל לבאר להם : (יב) שמור · במקום זכור על דרך הפשט · ועל דרך רבותינו בדבור אחד נאמרו וביאר להם זה כי הם כולם יודעים זכור והוא יודיעם כי שמור נאמר עמו וכן על דרך האמת בדבור אחד נאמרו כי הים הקול בזכור ושמור כי התורה ברית עולם ערוכה בכל ושמורה והוא השומע זכור והם שמור והמשכיל ידע זה ממה שרמזנו שם ובאר כאשר צוך ה' אלהיך קודם מתן תורה במרה שם שם לו חק ומשפט לשון רש"י · ואם כן גם מצות כבוד אב ואם יהיה במרה והרב לא הזכיר שם אלא שבת פרה אדומה ודינין והנראה בעיני על דרך האמת בזה גם בכל משנה תורה כי משה ידבר כמפי הגבורה כמו שיאמר והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם ונתתי מטר ארצכם בעתו ואין משה הנותן מטר על פני הארץ ולא הנותן עשב בשדה אבל דבור התורה בזכור ובמשנה תורה בשמ"ר ולכן יאמר משה בכל מקום במשנה תורה ה' אלהיך ובתורה יזכיר שם המיוחד בלבד זולתי בעשרת הדברות כמו שאמר וידבר אלהים וגו' והבן זה והוסיף לאמר כאן שורך וחמורך לבאר שיאסר גם בעובדי האדמה שהם חיי האדם וכענין שאמר בחריש ובקציר תשבות ואמר כאן למען ינוח עבדך ואמתך כמוך וזכרת כי עבד היית וגו' לבאר כי בו יצוה במנוחת העבד כמוך בעבור שהיית עבד והניח לך השם וגם אתה תניח לעבדך והנה טעמו למען שתינוח עבדך ואמתך כמוך הזכור כי עבד היית וגו': (טו) וטעם על כן צוך וגו' לעשות את יום השבת·וזה שתעשה כן ביום השבת כך פירש ר"א ואיננו נכון ואנו אומרים בקדוש היום כי יום זה תחלה למקראי קדש זכר ליציאת מצרים כאשר נאמר בו זכר למעשה בראשית והרב אמר בספר המורה כי המאמר הראשון הוא כבוד היום והדורו וכאשר אמר על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו וע"כ הזכיר טעם כי ששת ימים עשה ה' אבל בכאן יזהיר אותנו לשמור השבת בעבור היותנו עבדים במצרים עובדים כל יום על כרחנו ולא היתה לנו מנוחה והוא

רשב"ם

שאינו אלא לקסום קסם · ובן לא תעשון אתי אלהי כסף · אע"פ שאתם מאמינים בי · וכן בלתי לה' לבדו ולא לו ולאחרים : (יב) שמור את יום השבת · כבר פירשתי בדברות הראשונים למה נאמר כאן זכור וכאן שמור : כאשר צוך ה' אלהיך · כלומר מה שמפרש בדברות הראשונים כי ששת ימים עשה יי את השמים
ואת

אונקלוס

אבהתהון: י ועבד טיבו לאלפי דרין לרחמי ולנטרי פקודי: יא לא תימי בשמא
דיי אלהך למגנא ארי לא יזכי יי ית די ימי בשמה לשקרא: יב טר ית יומא
דשבתא לקדשותה כמא די פקדך יי אלהך: יג שתא יומין תפלח ותעבד כל
עבידתך: יד ויומא שביעאה שבתא קדם יי אלהך לא תעבד כל עבידא את וברך
וברתך ועבדך ואמתך ותורך וחמרך וכל בעירך וגיורך די בקרוך בדיל די ינוח
עבדך ואמתך כותך: טו ותדכר ארי עבדא הויתא בארעא דמצרים ואפקך יי
אלהך מתמן בידא תקיפא ובדרעא מרמא על כן פקדך יי אלהך למעבד ית יומא
דשבתא: טז יקר ית אבוך וית אמך כמא די פקדך יי אלהך בדיל דיורכון יומיך

נתינה לגר

לפני זה „אתגלי" ת' של „ידעו" ופה כתוב אחר זה „מללי" ת' של „דבר". (יב) שמור, טר. בפ' יתרו
במלת „זכור" ת' „הוי דכיר" ולא ידעתי למה לא הוסיף גם פה מלת „הוי" כי זכור ושמור הוים במשקלם
ואולי משום שלא יפול צווי על האדם בדבר התלוי בטבעו כמו זכירה וכאשר התקנו המפרשים בצווי
„ואהבת את ה' אלהיך" כי מה יעשה אם ישכח, ע"כ הוסיף שם מלת „הוי" ר"ל השתדל בעצמך שתהיה
זוכר" משא"כ פה ועוד יש לחלק שהזכירה היא תמידות לכן ת' „הוי דכיר" ר"ל היה זוכר לבלי תשכח

בעל הטורים

(י) סמך ולשמרי מצותי ללא תשא · שאפי' בשמירת מצוה יש משום לא תשא · שהעושה מצוה שלא לשם שמים כאילו נושא שם שמים
לשוא · א"כ שמזהיר שלא לעבור על לא תשא בענין שמירת מצוה שהרי נשבעים לקיים המצוה: (יב) סמך שבת ללא תשא
שהנשבעים נאמר חלול · לא תשבעו בשמי לשקר וחללת · מחלליה מות יומת: שמור את יום השבת · ר"ת שאיה וס"ת רתם לומר
לך שהדנין בשאיה וגחלי רתם נוחין בשבת: (טז) סמך כבד את אביך לשבת · שגם בשבת כתיב וכבדתו · וצריך לכבדו במאכל
ובכסות: ולמען ייטב לך · תגין על הטי"ת שעברתו אמו ט' חדשים ואביו ואמו נזהרו מיו"ד מדות האמורות בנדרים (דף כ')
וזה סימנם אס"ת משג"עת · נוטריקון בני אנוסה בני שנואה בני נדה בני תמורת בני מריבה בני שכרות בני גרושת הלב בני
ערבוביא בני חצופה · פי' בני אנוסה אע"פ שאין אנס אשה והוליד ממנה בן אלא אפי' היא אשתו לתשמיש וכן שנינו במס' כלה
מפני מה הויין ליה לאדם בנים בעלי מומין מפני שתובעה ואשתו אינה נתבעת לו פי' אינה מתרצית לו · ור' יהודה אומר
מפני שאומרת לו בשעת תשמיש אנוסה אני · ואיכא בינייהו רוצה ואינו רוצה וכן איתא בעירובין כל הכופה אשתו לדבר מצוה
הרי הוא חוטא שנאמר גם בלא דעת נפש לא טוב · נמצא כי האונס אסור אף באשתו · אלא אם הוא צריך לאותו מעשה יפייס ואח"כ
יבעול · בני שנואה כמשמעה · והוא ששונאה בשעת תשמיש [אבל אם היא רצויה בשעת תשמיש] אע"פ שהוא שונאה שרי · בני

אבן עזרא

זכר שזאת כמו שמור · והוסיף כאשר צוך ה' אלהיך והטעם
במעמד הר סיני: (יד) ושורך וחמורך וכל בהמתך · פרט ואחר
כך כלל ובתחלה כלל זה וזה שוה: למען ינוח · הוסיף לבאר
טעם עבדך ואמתך וזכרת כי עבד היית והנה עבדך על כן
צוך ה' אלהיך לעשות כן ביום השבת והטעם למנוחת העבד
וי"א כי השבד לא ינוח והנה השם הוציאך מעבדות וצוך שתנוח
למען תזכור כי היית עבד ובצווי כבד כאשר צוך כאשר פירשתי:
(טז) ולמען ייטב לך · י"א רמז לעוה"ב וסוד העוה"ב אלמדנו
בפסוק אני אמית ואחיה: ימיך · באשר שיהיו טובים · דע כי
דעת כל הקדמונים כי הדבור הראשון הוא אנכי ואם יש לשאול
למה בפסוק המפסיק לא יהיה לך וכמו פירש עשרת הדברים
כי סמכתי על דעתם רק היה בעיני שמלת אנכי איננה מעשרה
כי דבור אנכי הוא המצוה ועיקר המצות כאשר פירשתי כבר ·
ומלת תחמד בלשון הקדש מתפרשת לשני טעמים האחד גזל ועושק
ויקחם של אחרים בחזקה ובאונס וכן ולא יחמוד איש את ארצך
כי אם אין פירושו כן מה תהיה הארץ רעה ולא בא הכתוב
אלא לשבח והטעם השני לשון תאוה בלב ולא תגיע לפועל והנה
לא תחמוד בית רעך הדבור התשיעי ולא תחמוד אשת רעך
הדבור העשירי ויהיה בית רעך ואשת רעך נדבקים זה עם זה
או בית רעך כלל והעד שאמר משה בספר הזה שהחל את התורה
תמצא לא תחמוד אחר לא תתאוה ורבים אמרו כי אין עון
במחשבת הלב ואין עליהם שכר ועונש ויש ראיות רבות להשיב
עליהן ולא אאריך רק אראה להם לב חורש מחשבות און כטיבות
כי היה עם לבבך ולישרים בלבותם ומשה אמר בסוף בפיך

רמב"ן

יצונו עתה לשבות ולנוח כדי שנזכיר חסדי השם עלינו
שהוציאנו מעבדות למנוחה · והנה בשבת נכללו שני
טעמים האחד להאמין בחידוש העולם כי יש אלוה בורא
והנה לזכור חסדו הגדול שעשה עמנו שהוציאנו עבדיו
אשר קנה אותנו לו לעבדים · גם זה איננו מחוור אלא
כי בהיותנו שובתים ולא נעשה מלאכה ביום השביעי
אין לנו בזה זכרון ליציאת מצרים ואין לרואה אותנו
בטלים ממלאכה ידיעה בזה רק היא כשאר כל המצות ·
אבל יהיה בו זכר למעשה בראשית שנשבות ביום ששבת
השם וינפש והנראה יותר לומר כי בעבור היות יציאת
מצרים תורה על אלוה קדמון מחדש חפץ ויכול כאשר
פירשתי בדבור הראשון על כן אמר בכאן אם יעלה
בלבך ספק על השבת המורה על החדוש והחפץ והיכולת
תזכור מה שראו עיניך ביציאת מצרים שהיא לך לראיה
ולזכר והנה השבת זכר ליציאת מצרים ויציאת מצרים
זכר לשבת כי יזכרו בו ויאמרו השם הוא מחדש בכל
אותות ומופתים ועושה בכל רצונו כי הוא אשר ברא
הכל במעשה בראשית וזה טעם על כן צוך ה' אלהיך
לעשות את יום השבת והנה לא פירש כאן טעם השביתה

ספורנו

אמצעי בין ה' וביניכם היתה להגיד לכם את דבר ה' כי יראתם: (יב) לקדשו כאשר צוך · כאותו האופן שצוך במרה כי
אמנם שצוך שם על השבת הודיע שלא יספיק לו שתקדשהו במה שתשבות בו ממלאכה אבל שתעסוק בו בתורה ובמצות כאמרו
והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו · למען ינוח עבדך ואמתך כמוך · (טו) וזכרת כי עבד היית · הנה מצות שביתת הבהמה
היא כדי שינוח העבד · ומצות מנוחת העבד היא זכר ליציאת מצרים שהשבית בה הקב"ה את העבודה מן העבדים:
(טז) ולמען ייטב לך · אפי' בעולם הזה כאמרם ז"ל (פ"ק דפאה) דברים שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לו
לעולם

אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ס יז לֹא תִרְצַח ס וְלֹא תִנְאָף ס וְלֹא תִגְנֹב ס וְלֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁוְא׃ ס יח וְלֹא תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ ס וְלֹא תִתְאַוֶּה בֵּית רֵעֶךָ שָׂדֵהוּ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ שׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃ ס חמישי יט אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר יְהוָה אֶל־כָּל־קְהַלְכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הֶעָנָן וְהָעֲרָפֶל קוֹל גָּדוֹל וְלֹא יָסָף וַיִּכְתְּבֵם עַל־שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים וַיִּתְּנֵם אֵלָי׃ כ וַיְהִי כְּשָׁמְעֲכֶם אֶת־הַקּוֹל מִתּוֹךְ הַחֹשֶׁךְ וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כָּל־רָאשֵׁי שִׁבְטֵיכֶם וְזִקְנֵיכֶם׃ כא וַתֹּאמְרוּ הֵן הֶרְאָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶת־כְּבֹדוֹ וְאֶת־גָּדְלוֹ וְאֶת־קֹלוֹ שָׁמַעְנוּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הַיּוֹם הַזֶּה רָאִינוּ כִּי־יְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם וָחָי׃ כב וְעַתָּה לָמָּה נָמוּת כִּי תֹאכְלֵנוּ הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת אִם־יֹסְפִים ׀ אֲנַחְנוּ לִשְׁמֹעַ אֶת־קוֹל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עוֹד וָמָתְנוּ׃ כג כִּי מִי כָל־בָּשָׂר אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים חַיִּים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ־הָאֵשׁ כָּמֹנוּ וַיֶּחִי׃ כד קְרַב

בתרי טעמי

ת"א את הדברים · עקרים מא פי"א ומג פי"ח ופי"ח ופכ"ד: קול גדול ולא יסף · סוטה י סנהדרין יא: ביום הזה · עקידה שער מד: כי מי כל · עקרים מג פי"א:

רש"י

אף על כיבוד אב ואם נצטוו במרה שנאמר שם שם לו חוק ומשפט: (יז) ולא תנאף · אין לשון ניאוף אלא באשת איש: לא תתאוה · לא תירוג אף הוא לשון חמדה כמו נחמד למראה דמתרגמינן דמרגג למחזי:

(יט) ולא יסף · מתרגמינן ולא פסק (לפי שמדת בשר ודם אינו יכול לדבר כל דבריו בנשימה אחת צריך להפסיק ומדת הקב"ה אינו כן לא היה פוסק ומפלא היה פוסק לא היה מוסיף) כי קולו חזק וקיים לעולם·

רמב"ן

כי ששת ימים עשה ה' וגו' שכבר הוזכר זה פעמים רבות בתורה אבל אמר בקריה ויום השביעי שבת לה' אלהיך שהוא יתברך שבת בו וינפש ובאר להם כי מיציאת מצרים ידעו שהוא אמר והיה העולם ושבת ממנו · ועל דרך האמת נוכל עוד להוסיף בזה כי הדבור הזה בשמור ליראה את השם הנכבד והנורא ועל כן ילמנו שנזכיר את היד החזקה והזרוע הנטויה שראינו ביציאת מצרים וממנו לנו היראה כמו שאמר וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים וייראו העם את ה' ועל כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת שתהא כנסת ישראל בת זוגו לשבת כנרמז בדברי רבותינו והמשכיל יבין והוסיף ביאור בדבור כבד כאשר צוך ה' אלהיך מפני הגבורה כאשר פירשתי ולפיכך הוסיף ולמען ייטב לך כמו שנאמר גם ה' יתן הטוב וארצנו תתן יבולה וביאר ולא תענה ברעך עד שוא לאסור להעיד על חברו אפי' דבר שאינו כלום ולא יתחייב בו כלום ובב"ד כגון שיעיד אמר פלוני ליתן לזה מנה ולא קיים מידו כי שוא דבר בטל והוסיף ביאר בדבור לא תחמוד שהקדים האשה בעבור כי יצר לב האדם רע מנעוריו באשה יותר מן הכל וביאר כי יכנס בכלל חמדה אפי' התאוה כי אם יתאוה לגזול מחברו דבר מכל אשר לו ולא יוכל לעשות כן כי חברו תקיף ממנו או שיש במקומו אימת מלכות עובר בלאו הזה והוסיף בכאן שדהו לדרוש מה שאמרו במכילתא או מה הפרט מפורש בנכסים המטלטלים שאין להן אחריות אף אין לי אלא נכסים המטלטלים שאין להן אחריות וכשהוא אומר במשנה תורה שדהו על כרחך מה הפרט מפורש בדבר שהוא קונה ומקנה אף כל דבר שהוא קונה ומקנה:

רשב"ם

ואת הארץ וגו': (יט) ולא יסף · שוב לא נוספה קול גדול כזה בעולם לפי פשוטו כי כל יסף לשון הוספת: אם יספים אנחנו · אבל ספו תמו מן בלהות מגזירת האף תספה:

ואתה

וּבְדִיל דְּיוֹטַב לָךְ עַל אַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ: יז לָא תִקְטוֹל נְפָשׁ ׃ וְלָא תְגוּף ׃ וְלָא תִגְנוּב (נַפְשָׁא) ׃ וְלָא תַסְהֵד בְּחַבְרָךְ סַהֲדוּתָא דְשִׁקְרָא: יח וְלָא תַחְמֵד אִתַּת חַבְרָךְ וְלָא תֵרוֹג בֵּית חַבְרָךְ חַקְלֵהּ וְעַבְדֵּהּ וְאַמְתֵהּ תּוֹרֵהּ וַחֲמָרֵהּ וְכֹל דִּי לְחַבְרָךְ: יט יָת פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין מַלֵּיל יְיָ עִם כָּל קְהָלְכוֹן בְּטוּרָא מִגּוֹ אֶשָּׁתָא עֲנָנָא וַאֲמִיטְתָא קָל רַב וְלָא פְסַק וּכְתַבְנוּן עַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא וִיהַבְנוּן לִי: כ וַהֲוָה כַּד שְׁמַעְכוֹן יָת קָלָא מִגּוֹ חֲשׁוֹכָא וְטוּרָא בָּעֵר בְּאֶשָּׁתָא וְקָרֵבְתּוּן לְוָתִי כָּל רֵישֵׁי שִׁבְטֵיכוֹן וְסָבֵיכוֹן: כא וַאֲמַרְתּוּן הָא אַחֲזְיָנָא יְיָ אֱלָהָנָא יָת יְקָרֵהּ וְיָת רְבוּתֵהּ וְיָת קָל מֵימְרֵהּ שְׁמַעְנָא מִגּוֹ אֶשָּׁתָא יוֹמָא הָדֵין חֲזֵינָא אֲרֵי יְמַלֵּל יְיָ עִם אֱנָשָׁא וְיִתְקַיָּם: כב וּכְעַן לְמָא נְמוּת אֲרֵי תֵיכְלִנָּנָא אֶשָּׁתָא רַבְּתָא הָדָא אִם יוֹסְפִין אֲנַחְנָא לְמִשְׁמַע יָת קָל [מֵימְרָא] דַּיְיָ אֱלָהָנָא עוֹד וּמָיְתִין אֲנַחְנָא: כג אֲרֵי מָן כָּל בִּשְׂרָא דִּי שְׁמַע קָל מֵימְרָא דַּיְיָ קַיָּמָא מְמַלֵּל מִגּוֹ אֶשָּׁתָא כְּוָתָנָא וְאִתְקַיָּם: כד קְרַב אַתְּ וּשְׁמַע יָת כָּל דִּי יֵימַר יְיָ אֱלָהָנָא

נתינה לגר

לרעך, משא״כ השמירה לבלי לעשות מלאכה היא איננה תמידות לכן לא הוסיף מלת „הוי״ . (יז) עד שוא, סהדותא דשקרא . ובפ׳ יתרו שכתוב בעברית „עד שקר״ ת׳ ג״כ „דשקרא״ ולא הבדיל בין שקר לשוא, והאמת עד לעצמו, כי מלת „שוא״ תכלול גם השקר, והראיה שלעיל בפ׳ י״א ת׳ „לשוא״ הראשון „למגנא״ והשני „לשקרא״ שבאמת ההזכרה חלה גם על הנשבע על אבן שהוא אבן, אבל העונש חל רק על הנשבע על העץ שהוא אבן . (יט) ולא יסף, ולא פסק. הוא כפי׳ הא׳ שברש״י, וכ״ה מפורש בש״ס ירושלמי פ״א דמגילה הלכה ה׳ .

בעל הטורים

לדם · אע״פ שאינו ממזר מן התורה · ויש מפרשים שהוא [או היא] אז בנדוי שאסורין בתשמיש המטה · וה״ה נמי אם א׳ מהם אבל · בני המורה שהיה מכוון לערוה ונזדמנה לו אשתו · ויש מפרשים אפי׳ שתי נשיו שנתכוון לזו ונזדמנה לו האחרת · בני מורדת דאמרה ליה לא בעינא לך ואע״פ כן הוא משמש עמה והרי היא אליו כזונה · ואפי׳ אם היה מדעתה · ולגופחא אתרינא בני מריבה שהם מתקוטטים ביחד בכל פעם דהויא ביאה זו כמו זנות · כיון שאינה מתוך אהבה · בני שכורה שהוא או היא שכורים · בני גרושת הלב שבלבו לגרשה אפי׳ אין בלבו שנאה כגון מאותן שכופין להוציא וגמר בלבו לגרשה ואח״כ בא עליה · בני ערבוביא שמשמש עם אשתו ונתן דעתו על אחרת אפי׳ ששתיהן היו נשיו · בני תמופה שתובעתו בפה והרי היא כזונה ואסור לקיימה אבל מי שאשתו מרצה אותו בדברים של ריצוי ומקשטת עצמה לפניו כדי שיתן דעתו עליה על זו אחז״ל שיוצאים ממנה בנים חכמים ונבונים כלאה שיצאה ממנה יששכר · וכל אלו הט׳ מדות אפי׳ [צריכין] לפריה ורביה כגון שאינה מעוברת אפ״ה בכל אלו המדות פוגם הולד ונקרא פושע · [ועי׳ כ״ז בטוא״ח סי׳ ר״מ ובב״ח שם] · וצריך לכבדם כט׳ דברים · מאכיל ומלביש וכו׳ כדאי׳ בקדושין [דף ל״א ועי׳ ביו״ד סי׳ ר״מ] : י״ז תיבות יתירות דברות אחרונות על הראשונות כמנין טוב וזהו שכתוב כאן למען ייטב לך שאינו בראשונות: כאשר צוך ה׳ אלהיך · ס״ת בגימט׳ מרה : על האדמה אשר ה׳ אלהיך נותן לך · וסמיך ליה לא תרצח · משום דכתיב והארץ לא יכופר לדם : (יז) וסמך לא תנאף לרציחה · כדכתיב (הושע ד׳) רצוח וגנב ונאוף · וכן המוציא ש״ז לבטלה כאלו ש״ד וכאן כתיב ולא תנאף ו׳ יתירה כנגד ו״ם מאברים ו״ם מרים דכתיבי בפ׳ סוטה · וסמך ליה ולא תגנוב משום מים גנובים ימתקו · וכתב ביה עוד וי״ו יתירה כנגד ו׳ דברים דכתיבי בריש משלי · נארבה לדם נצפנה לנקי חנם [וגו׳] · וסמך ליה ולא תענה ברעך שהגונב מעיד עדות שקר בעצמו שגורם לו לימכר כעבד · והוסיף בו וי״ו שבעבודתו לוקה העולם בנבלה בו׳ ימים · וסמיך ליה : (יח) לא תחמוד · שלא יתמוד אשת חבירו ויעיד בו עדות שקר לומר שמת כדי שיבאנה : ושדהו · הוסיף כאן שכבר הגיעו קרוב לארץ והיה לכם שדות :

אבן עזרא

ולבבך לעשותו ועיקר כל המצות לייסר הלב ורוכס זכר והמזיד והשוגג יוכיחום : (יט) את הדברים האלה · הטעם עשרת הדברים ולא הדבורים : קול גדול · שלא שמעו כמוהו : ולא יסף · כי זה ה׳ פעם אחת והנה ביאר למה לא יסף והוא ויהי כשמעכם : (כא) את כבודו · מראה האש : ואת גדלו · קולות וברקים וקול שופר : ואת קולו · עשרת הדברות ויש כדברי יחיד שדבור אנכי לבדו אמר השם : (כג) קול אלהים חיים · לשון רבים כאשר פירשתי : וטעם חיים · על דעתי להפריש בין אלהים ובין הנבלא כי לא יתנועע הוא מעצמו :

רמב״ן

(יט) מתוך האש הענן והערפל · ביאר למתוך האש כי ענן וערפל סביביו : קול גדול ולא יסף · מתרגמינן ולא פסק לפי שמדת בשר ודם אינן יכולים לדבר כל דבריהם בנשימה אחת ומדת הקב״ה אינו כן לא היה פוסק ומשלא היה פוסק לא היה מוסיף לפי שקולו חזק וקיים לעולם · ד״א לא יסף לא הוסיף להראות באותו פומבי לשון רש״י · והכתוב אמר ויהי קול השופר הולך וחזק מאד ואמרו למה רך בתחלה לשבר את האוזן כמה שיכולה לשמוע ואולי בקול השופר היה כן אבל קול השם בעשרת הדברות היה שוה · והנכון כי האומר לא פסק עשה יסף מן ואספס שמחה וגיל · תוסף רוחם יגועון · ועניס לדעתו המנע הדבר יאמר כי לא נמנע גדלו ותקפו עד שהשלים כל הדברות וכן אמר ויגבאו ולא יספו · ועל דרך הפשט ולא יסף שלא יסף להיות עוד גדול כמוהו ועל דרך האמת יאמר כי כל הדברים האלה שמעו קול גדול ולא יסף להשמיע אל כל קהלכם אלא קול אחד כי אותו קול בלב׳ השינו הם וכבר פירשתי ענין זה שם וכל הפרשה : (כג) אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש · אמר ר״א כי טעם חיים להבדיל בין אלהים ובין הנבלא כי לא

יתנועע

אַתָּה וּשְׁמָע אֵת כָּל־אֲשֶׁר יֹאמַר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאַתְּ ׀ תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר יְדַבֵּר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֵלֶיךָ וְשָׁמַעְנוּ וְעָשִׂינוּ׃ כה וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קוֹל דִּבְרֵיכֶם בְּדַבֶּרְכֶם אֵלָי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי שָׁמַעְתִּי אֶת־קוֹל דִּבְרֵי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבְּרוּ אֵלֶיךָ הֵיטִיבוּ כָּל־אֲשֶׁר דִּבֵּרוּ׃ כו מִי־יִתֵּן וְהָיָה לְבָבָם זֶה לָהֶם לְיִרְאָה אֹתִי וְלִשְׁמֹר אֶת־כָּל־מִצְוֺתַי כָּל־הַיָּמִים לְמַעַן יִיטַב לָהֶם וְלִבְנֵיהֶם לְעֹלָם׃ כז לֵךְ אֱמֹר לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם לְאָהֳלֵיכֶם׃ כח וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד עִמָּדִי וַאֲדַבְּרָה אֵלֶיךָ אֵת כָּל־הַמִּצְוָה וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תְּלַמְּדֵם וְעָשׂוּ בָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לָהֶם לְרִשְׁתָּהּ׃ כט וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם לֹא תָסֻרוּ יָמִין וּשְׂמֹאל׃ ל בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם תֵּלֵכוּ לְמַעַן תִּחְיוּן וְטוֹב לָכֶם וְהַאֲרַכְתֶּם יָמִים בָּאָרֶץ אֲשֶׁר תִּירָשׁוּן׃ ו א וְזֹאת הַמִּצְוָה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לְלַמֵּד אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ ב לְמַעַן תִּירָא אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר אֶת־כָּל־חֻקֹּתָיו וּמִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָּ אַתָּה

ת"א ואת תדבר · עקידה שער מב ושער מד : מי יתן והיה · ע"ג ד ה עקידה שער מב ושער מד : למען ייטב להם ולבניהם · שם ה : לך אמר להם · שבת פז ביצה ה מ"ק ז טו יבמות סב סנהדרין כט ע"ג ה עקרים מה פי"ח : ואתה פה · שבת שם מגילה כא יבמות שם בתרא קי : ואת המצוה · קמא פז : למען תירא · עקידה שער מד :

רש"י

ד"א לא יסף לא הוסיף להראות באותו פומבי : שנצטערתי עליכם ורפיתם את ידי כי ראיתי שאינכם
(כד) ואת תדבר אלינו · התשתם את כחי כנקבה · חרדים להתקרב אליו מאהבה וכי לא היה יפה לכם

רמב"ן

יתגועע הוא מעצמו · ויתכן לפרש שהזכיר כן לומר שהשומע קול אלהים שמו מקור החיים תדבק נפשו ביסודה ולא תהיה עוד חיי בשר ודם ויהושע אמר בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם הנה ארון הברית אדון כל הארץ אם כן ישבע בחיי העולם שבוצה נשמו הגדול : (כד) ואת תדבר אלינו · התשתם כחי כנקבה שנצטערתי עליכם ורפיתם את ידי כאשר ראיתי שאינכם חרדים להתקרב אליו מאהבה וכי לא היה יפה ללמוד לכם מפי הגבורה ולא ממני לשון רש"י מדברי אגדה ואם כן יאמר שדאג להם אבל השם הודיעו כי יראתו עמו ומוב להם והענין כאשר פירשתי שם כי היו חושבים שירצה להשמיעם כל התורה והרצון היה לפניו להשמיעם עשרת הדברות בלבד כאשר נקבו ודע כי עתה נקבו ממשה שלא ישמעו קול השם הנכבד לא ביום הזה ולא בדור מן הדורות לעולם דלאו כל שעתא ושעתא מתרחיש ניסא ואינם ספלים במעמד כזה אבל יאמינו בנביאים ויעשו כל רצון השם על פיהם וכן יאמר להם משה נביא מקרבך מאחיך וגו׳ וכל הפרשה ההיא אם כן השאלה הזאת לדורות היתה : (ט) מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי · בעבור היות רשות האדם בידו להצדיק ולהרשיע והכל בידי שמים חוץ מיראת שמים יאמר הכתוב כן והיא כלשון בני אדם ועל דרך האמת הוא

ריב"ם

(כח) ואתה פה עמוד עמדי ואדברה אלי ועשו בארץ וגו׳ זהו שאמר משה למעלה ואותי צוה ה׳ בעת ההיא

וְאַתְּ תְּמַלֵּל עִמָּנָא יָת כָּל דִּימַלֵּל יְיָ אֱלָהָנָא עִמָּךְ וּנְקַבֵּל וְנַעְבֵּד: כה וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יָת קָל פִּתְגָּמֵיכוֹן בְּמַלָּלוּתְכוֹן עִמִּי וַאֲמַר יְיָ לִי שְׁמִיעַ קֳדָמַי יָת קָל פִּתְגָּמֵי עַמָּא הָדֵין דִּי מַלִּילוּ עִמָּךְ אַתְקִינוּ כָּל דִּי מַלִּילוּ: כו לְוַי דִּי יְהֵי לִבָּא הָדֵין לְהוֹן לְמִדְחַל קֳדָמַי וּלְמִטַּר יָת כָּל פִּקּוֹדַי כָּל יוֹמַיָּא בְּדִיל דְּיֵיטַב לְהוֹן וְלִבְנֵיהוֹן לְעָלָם: כז אֱזֵל אֱמַר לְהוֹן תּוּבוּ לְכוֹן לְמַשְׁכְּנֵיכוֹן: כח וְאַתְּ הָכָא קוּם קֳדָמַי וַאֲמַלֵּל עִמָּךְ יָת כָּל תַּפְקֵדְתָּא וּקְיָמַיָּא וְדִינַיָּא דִּי תַּלְּפִנּוּן וְיַעְבְּדוּן בְּאַרְעָא דִּי אֲנָא יָהֵב לְהוֹן לְמֵירְתַהּ: כט וְתִטְּרוּן לְמֶעְבַּד כְּמָא דִּי פַקִּיד יְיָ אֱלָהֲכוֹן יָתְכוֹן לָא תִסְטוּן יַמִּינָא וּשְׂמָאלָא: ל בְּכָל אָרְחָא דִּי פַקִּיד יְיָ אֱלָהֲכוֹן יָתְכוֹן תְּהָכוּן בְּדִיל דְּתֵיחוּן וְיֵיטַב לְכוֹן וְתוֹרְכוּן יוֹמִין בְּאַרְעָא דִּי תֵירְתוּן: א וְדָא תַּפְקֵדְתָּא קְיָמַיָּא וְדִינַיָּא דִּי פַקִּיד יְיָ אֱלָהֲכוֹן לְאַלָּפָא יָתְכוֹן לְמֶעְבַּד בְּאַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין תַּמָּן לְמֵירְתַהּ: ב בְּדִיל דְּתִדְחַל יָת יְיָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר יָת כָּל קְיָמוֹהִי וּפִקּוֹדוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקְּדָךְ אַתְּ וּבְרָךְ וּבַר בְּרָךְ כָּל יוֹמֵי חַיָּיךְ:

בעל הטורים

(כד) ואת תדבר · בקול נמוך כאשה בענין שנוכל לסבול: ואת תדבר · בגימט' שמונה דברות: (כח) ואתה פה · תגין על פ"א ירמוז לו שיעמוד בפרישות ובטהרה · ד"א ואתה בן פ' שנים ותחיה כמנין עמו"ד שנים: עמדי · יו"ד כפופה שתעמוד בחימה לפני וכפוף · ד"א בשבילך ירדתי יו"ד ירידות [עי' פדר"א פי"ד] ונתתי לך עשר דברות:

אבן עזרא

(כד) ואת תדבר אלינו · כמו אם ככה את עושה לי ושם מפורש: (כה) היטיבו · פעל עבר מהבניין הכבד: (כו) מי יתן · אין הכתוב אומר מי יתן לי רק מי יתן להם על כן נכתב להם אחר והיה לבבם זה ודע כי שורש כל המעשים והתנועות גזרות השם וכל הנמצאים תחת השמים כחם ותולדותם כפי המערכת העליונה עם השרשים למטה וכן עם המורכבים וכן כפי תנועתם יום יום ועת ועת כי לעולם יהיה שנוי כאשר פירש בעל ספר יצירה והחלקים יקבלו מהכללים כפי תולדתם ובעבור כח הכללים יוכלו לשנות מעט בתולדה וזה טעם ויחזק ה' את לב פרעה ובמקום אחר ויכבד לבו הוא ועבדיו ובכל אמת על כן אומר ידעתי ה' כי לא לאדם דרכו ואומר למה תתענו ה' מדרכך ומשה אמר ובחרת בחיים ואחר שהשם לא ימנע טוב הנה הוא אוהב להיטיב ואמר הכתוב כלשון בני אדם מי יתן: (כז) לך אמור להם · הטעם שירד: (כח) ואתה פה עמוד עמדי · הטעם שישוב וכן כתוב ואדברה אליך את כל המצות החקים והמשפטים והנה רוב התורה מסיני נאמרה למשה רק מעט אמרה במדבר סיני ובאוהל אחד עשר יום שנסעו מסיני כפי דעתי: (כט) ושמרתם לעשות · להוסיף ולא תסורו ימין ושמאל: (ל) בכל הדרך · פירוש ימין ושמאל או המצוה והחקים והמשפטים עיקרם למען תירא אתה ובנך ובן בנך והנה עיקר כל המצות אמונת הלב וכאשר תירא השם זה כל האדם ובעבור זה נבראת האדם כדברי קהלת ועוד יאריכון ימים עם הכל על האדמה ועם היחיד בעולם הבא:

רמב"ן

כמו ויאמר לאדם הן יראת אדני היא חכמה וסור מרע בינה וכך אמרו בשכרן של מצות ראה שחוהקין בשרו של ר' עקיבא במקולין אמרו לו רבונו של עולם זו תורה וזו שכרה אמר להם שתוק כך עלה במחשבה לפני ותבין זה ממה שאמר ואתה פה עמוד עמדי: ועשו בארץ · פרשתיו: (כח) ושמרתם לעשות כאשר צוה ה' אלהיכם אתכם · זו אזהרה על עשרת הדברות שצוה אותם השם מפיו ואחרי כן יזהיר בשאר המצות שאמרו הם לשמוע ממשה ולעשות ולכך אמר וזאת המצוה והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהיכם ללמד אתכם כי השם הודה לדבריכם וצוה אותי ללמד אתכם שאר כל התורה: (ל) למען תחיון · שימלא מספר ימיכם וטוב לכם בכל הטובה אשר יעד לכם בפרשת אם בחקותי ואולתה: והארכת ימים בארץ · שתנחילו אותה לזרעכם לעולם: (ב) למען תירא את ה' אלהיך · יאמר צוה השם ללמד אתכם התורה והמצוה והחקים והמשפטים לעשותם בארץ ובעבור שתירא את ה' אלהיך כי עיקר כל המצוה יראת ה' זה דעת ר"א · ואיננו נכון בעיני שיהיה למען תירא ולמען יאריכון ימיך · האחד טעם המצות בעבור שתירא · והשני שנזכר בהם למען שיאריכון ימיך · אבל יאמר צוה השם אותי שתלמדו המצות ותעשו אותם למען שתזכה ותירא את ה' אלהיך לשמור מצותיו אתה ובנך ובן בנך כל ימי היות האדם על פני האדמה לעולם כי בעבור עשות המצות תזכה שיהיו לך בנים יראי השם ויעמדו על פני האדמה לעולם ויעמוד זרעכם ושמכם לפניו כל הימים ולמען יאריכון ימיך בארץ שהיא נחלת ה' והנה הכל למובתך כי חפץ ה' להצדיקך

ספורנו

לעולם הבא כבוד אב ואם וכו': (כד) ואת תדבר אלינו · אף על פי שיהיה דבורך גרוע בערך אל הדבור האלהי: (כט) ושמרתם לעשות · ומאחר שנמשך הדבר כך הנה ראוי לכם שתשמרו: לא תסורו ימין ושמאל · לא להוסיף לטוב כפי מחשבותיכם ולא לגרוע כלל: (ל) למען תחיון וטוב לכם · כדי שתחיו חיי עד באופן טוב ומאושר: והארכתם ימים בארץ אשר תירשון · שתקנו אותו אריכות ימים לעולם שכלו ארוך בהיותכם בארץ בלי צער ואין מחריד ומונע: (א) וזאת המצוה · אמנם התלויות בארץ ובכניסתם בה כיון בהם המצוה ית': (ב) למען תירא את ה' אלהיך · שתזכור שהוא בעל הקרקע וכי גרים ותושבים אתם עמו: אתה ובנך ובן בנך · שגם הדורות שלא ראו את מעשה ה' הגדול ייראוהו כשיקבלו אלה

ובנך ובן־בנך כל ימי חייך ולמען יארכן ימיך: ג ושמעת ישראל ושמרת לעשות אשר ייטב לך ואשר תרבון מאד כאשר דבר יהוה אלהי אבתיך לך ארץ זבת חלב ודבש: פ

ששי ד שמע ישראל יהוה אלהינו יהוה | אחד: ה ואהבת את יהוה אלהיך בכל־לבבך ובכל־נפשך ובכל־מאדך: ו והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על־לבבך:

ת"א שמע ישראל · ברכות ו יא יג טו טז שבת עב פסחים נו ר"ה לב מגילה ג כ חגיגה ג סוטה לב מא גיטין נז סנהדרין סג מנחות לד חולין נא ספר הזוהר פ' תרומה ב' מקומות ופ' ויקהל ופ' פינחס עקרים מב פ"י ופי"ג: ואהבת את · ברכות כד סג יומא פו: בכל לבבך · ברכות טו: ובכל נפשך ובכל מאודך · פסחים כה יומא כב סנהדרין עד: והיו · ברכות יג מגילה ט יז סוטה לב לג עקידה שער כא פ' תרומה: הדברים · סוטה לג: אשר אנכי · ברכות יב: על לבבך · שם טו טז · פסחים נו מגילה כ:

רש"י

ללמוד מפי הגבורה ולא ללמוד ממני: (ד) ה' אלהינו ה' אחד · ה' שהוא אלהינו עתה ולא אלהי העובדי כוכבים הוא עתיד להיות ה' אחד שנאמר כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' ונאמר ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד: (ה) ואהבת · עשה דבריו מאהבה אינו דומה עושה מאהבה לעושה מיראה העושה אצל רבו מיראה כשהוא מטריח עליו מניחו והולך לו: בכל לבבך · בשני יצריך ד"א בכל לבבך שלא יהיה לבך חלוק על המקום: ובכל נפשך · אפילו הוא נוטל את נפשך: ובכל מאדך · בכל ממונך יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאדך · ד"א בכל מאדך בכל מדה ומדה שמודד לך בין במדה טובה בין במדת פורענות וכן בדוד הוא אומר כוס ישועות אשא וגו' צרה ויגון אמצא וגו': (ו) והיו הדברים · מהו האהבה והיו הדברים האלה שמתוך כך אתה מכיר בהקב"ה ומתדבק בדרכיו: אשר אנכי מצוך היום · לא יהיו בעיניך כדיוטגמא ישנה שאין אדם סופנה אלא כחדשה שהכל רצין לקראתה ·

רמב"ן

ולזכות אותך: (ג) ושמרת לעשות אשר ייטב · הנה מצוך שתשמור לעשות אשר ייטב לך: ארץ זבת חלב ודבש · דבק עם לרשתה ואם הוא רחוק או יהיה אשר בי"ת כמו הנמצא בית ה' לבון ר"א · וא"כ יאמר עוד ואשר תרבון מאד בו או בעבורו · ואין צורך כי למען יאריכון נמשך לכאן וטעמו למען ייטב לך · או מלת אשר בעצמה תשמש כן כמו ויסירה מגבירה אשר עשתה מפלצת בעבור שעשתה · וכן באשר את אשתו בעבור שאת אשתו · וכן הכתוב למען אשר אנכי מצוך היום אשר ייטב לך ולבניך אחריך ולמען תאריך ימים וגו' כמו למען אשר ייטב לך ולמען תאריך ימים · ופיתור הכתוב · ושמעת ישראל · ושמרת לעשות למען אשר ייטב לך ואשר תרבון מאד כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש וגו' כלומר למען שייטב לך בתתו לך ארץ טובה ורחבה כמו שאמר למטה למען אשר ייטב לך ובאת וירשת את הארץ וכמוהו ויתן לי בית ולחם אמר לו: (ד) שמע ישראל ה' אלהינו · גם בזה מצוה שיבאר כי בדבור אנכי ה' אלהיך יהיה היחוד וכמו שאמרו רבי נתן אומר מכאן תשובה למינים שהם אומרים שתי רשויות הן כשעמד הקב"ה על הר סיני ואמר אנכי ה' אלהיך מי מיחה כנגדו אבל בא לבאר המצוה הזו והזכיר אותה אחר עשרת הדברות לפי שהוא שרש באמונה וכל מי שאינו מודה בה כופר בעיקר כעובד ע"ג: ה' אלהינו ה' אחד · ה' שהוא אלהינו ולא אלהי האומות ועתיד להיות ה' אחד כמ"ש

אבן עזרא

(ג) ושמרת לעשות · והנה אצוך שתשמור אשר ייטב לך: ארץ זבת חלב · דבק עם לרשתה והנה הוא רחוק ממנו או יהיה אשר בי"ת כמו הנמצא בית ה' ומה שהעתיקו קדמונינו ז"ל על קריאת שמע הוא האמת ואין צורך לחפש · דע כי זה השם הנכבד הוא שם העצם ואם כן מה טעם לאמרו פעם שנית והתבונה כי אדם שם עצם · וגם מקרה שאיננו כן ואם הוא נקרא תעצם האדמה וכן זה והעד השם שהוא סמוך אל צבאות או העיקר הוא אלהינו וככה כמו כן לומר אחד והטעם לבדו ורצונות על אין חקר יש כי השם אחד · והפסוק שאמר ביום ההוא יהיה ה' אחד על מחשבות בני אדם והנכון בעיני שהוא דבק עם מלך כי כן כתוב והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' מלך אחד ושמו אחד כטעם כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה והנה כל העולם ידברו שפה אחת על כן יהיה שם ה' אחד: (ה) ואהבת · ואחר שאין לנו אלוה אחר רק הוא לבדו חייב אתה שתאהבנו כי אין לנו אלוה אחר: בכל לבבך ובכל נפשך · הלב הוא הדעת והוא כנוי לרוח המשכלת כי הוא המרכבה הראשונה וכן חכם לב קונה לב: נפשך · היא הרוח שבגוף והיא המתאוה וכתה נראה בכבד: מאדך · מטעם מאד מאד והטעם לרוב אהוב אותו בכל מה שתוכל ותהיה אהבה גמורה בלב: והיו הדברים האלה · אמרו המכחשים על עשרת הדברות ועליהם נאמר וכתבתם על מזוזות ביתך והאמת כל

רשב"ם

ההיא ללמד אתכם וגו' · לעשותכם אותם בארץ: (ד) ה' אלהינו ה' אחד · ה' הוא לבדו אלהינו ואין לנו אלוה אחר עמו · וכן בדברי הימים ואנחנו ה' אלהינו ולא עזבנוהו · כלומר ה' אלהינו ולא העגלים שאתם משתחוים להם · ה' אחד לו לבדו נעבוד ולא נצרף לעבוד עמו אל אחר אפילו לקסום קסמים כמו שפירשתי למעלה: (ה) ובכל נפשך · לפי פשוטו אפילו נוטלין את נפשך שהרי כבר אמר בכל לבבך:

ושננתם

אונקלוס

וּבְדִיל דְיוֹרְכוּן יוֹמָיךְ: ג וּתְקַבֵּל יִשְׂרָאֵל וְתִטַּר לְמֶעְבַּד דִי יֵיטַב לָךְ וְדִי תִסְגּוֹן לַחֲדָא כְּמָא דִי מַלִּיל יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתָךְ לָךְ אַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ: ד שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלָהָנָא יְיָ חַד: ה וְתִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ וּבְכָל נִכְסָךְ: ו וִיהוֹן פִּתְגָמַיָא הָאִלֵּין דִי אֲנָא מְפַקֵּדָךְ יוֹמָא דֵין עַל לִבָּךְ: ז וּתְתַנֵּינוּן לִבְנָיךְ וּתְמַלֵּל

נתינה לגר

ד שמע ישראל, בכמה נוסחאות קבל ישראל, אף שלקמן (כ׳ ג׳) ת׳ "שמע" כבעברית, אפשר שפה משום שהיא מ״ע לשמוע שהוא לקבל ע״ע רק האמונה באחדות הבורא ת׳ "קבל"׃

בעל הטורים

(ג) פ״ז פעמים כתיב זבת חלב ודבש בתורה׃ [נע״ג ועי׳ מס״ק פ׳ וילך ל״א ב׳] כנגד לדידי חזאי חלב ודבש דכל ישראל וסוו פ״ז (פרסאות) [מיל]: (ד) כאשר דבר ה׳ אלהי אבותיך לך וסמיך ליה שמע ישראל׃ שהזכיר אלו השמות כנגד האבות: ה׳׃ כנגד אברהם דכתיב ביה (בראשית ט״ו) אני ה׳ אשר וגו׳: אלהינו׃ כנגד יצחק דכתיב ביה (שם כ״ו) אנכי אלהי אברהם אביך: ה׳ אחד׃ כנגד יעקב שנאמר בו (שם כ״ח) אני ה׳׃ עי״ן דשמע גדולה שע׳ שמות יש לישראל ונתן להם תורה שיש לה ע׳ שמות ונדרשת בע׳ פנים להבדיל בין ע׳ אומות׃ ויש פסיק בין ה׳ ובין אחד לומר אע״פ שראיתם כמה דמיונות ואע״פ שאני בא עם זה במדה״ר ועם זה במדה״ד אעפ״כ הכל אחד: אחד׃ דלי״ת גדולה לומר לך שתמליכהו בשמים ובארץ ובד׳ רוחות העולם׃ וגם שלא תטעה ברי״ש׃ וכן רי״ש דלא תשתחוה לאל אחר׃ הרי״ש גדולה שלא תטעה בדלי״ת׃ ד״א עי״ן ודלי״ת גדולה הרי עד וזהו ואתם עדי נאם ה׳ (ישעיה מ״ג)׃ וגם הקב״ה הוא עד לישראל כדכתיב (מלאכי ג׳) והייתי עד ממהר: שמע׃ בגימט׳ ת״י שת״י שנה עמד בית ראשון׃ הפסוק מתחיל בשי״ן ומסיים בדלי״ת הרי שד שהשדים בורחים מהקורא שמע בכוונה: (ה) ואהבת׃ אותיות האבות: בכל לבבך׃ כאברהם שנאמר בו ומצאת את לבבו: ובכל נפשך׃ כיצחק שמסר נפשו להקב״ה: ובכל מאדך׃ כיעקב דכתיב ביה וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך:

רמב״ן

ביום ההוא יהיה ה׳ אחד וגו׳ לשון רש״י ואתה צריך להתבונן בזה כי שנה הכתוב בכאן לומר אלהינו ולא אמר אלהיך כמו שאמור בכל מקום שמע ישראל אתה עובר היום כי ה׳ אלהיך שמע ישראל אתם קרבים היום כי ה׳ אלהיכם וכן בכל הפרשיות שידבר עם ישראל יזכיר ה׳ אלהיכם או ה׳ אלהיך וגם בכאן אמר ואהבת את ה׳ אלהיך אבל הזכיר ביחוד ה׳ אלהינו כי עשה עם משה את הגדולות ואת הנוראות לעשות לו שם תפארת והיתה ד׳ אחד גדולה לרמוז על מה שכתוב בוקע מים מפניהם לעשות לו שם עולם ולכך תקנו בקריאת שמע ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ואמרו משל לבת מלך שהריחה ציקי קדרה וכו׳ כי משה אמר בתורה ברמז וחזר ואמר ואהבת את ה׳ אלהיך כלשון הפרשיות במשנה תורה: (ה) בכל לבבך׃ על דעת המדרש הלב הנזכר כאן הוא הכח המתאוה כענין תאות לבו נתת לו אל תחמוד יפיה בלבבך אם כן בכל נפשך הנפש המשכלת וכן והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים ובדברי רבותינו שדורשין בגמ׳ מכאן יהרג ואל יעבור יהיה בכל נפשך תוספת מפני שאמר בכל לבבך ובכל מאודך אמר גם כן בכל נפשך׃ וטעם שתאהבנו כנפשך בתתן אותה באהבה או שנקראו היצורין או האברים חיי הנפש ובהריגה יאמר בכל נפשך׃ ור״א אמר כי נפשך המתאוה׃ כמו כנפשך שבעך נפש שבעה תבוס נופת׃ אל תתני בנפש צרי׃ ובכל לבבך הוא הדעת והוא כנוי לרוח המשכלת כי היא המרכבה הראשונה לו וכמוהו חכם לב יקח מצות ודברי קרוב בפי׳ כל לבבך׃ ממה שאמר והיו הדברים האלה על לבבך: וטעם ובכל מאודך׃ כלומר מאד מאד והטעם רב רב אהוב אותו ועל דעת רבותינו בכל ממונך ויקרא הממון מאד כי יכנה אותו ברבוי כמו שקורא לו המון׃ טוב מעט לצדיק מהמון רשעים רבים׃ והנה ככל המון ישראל ויקרא חיל יבאו על כתף עירי׳ חיליהם חילך וכל אוצרותיך את כל החיל הזה יאמר בכל רבוי ממונך וכמוהו אשר שב אל ה׳ בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו מפני התגדלו בענין ביעור ע״ג ועשיית הפסח׃ וענין האהבה באמרו אותו רבותינו והמפורש שבדבריהם מה שאמרו בספרי שמא תאמר הריני לומד תורה בשביל שאקרא חכם בשביל שאשב בישיבה בשביל שאאריך ימים בשביל שאזכה לעולם הבא ת״ל לאהבה וגו׳ ואשר אמר להם משה תמיד למען ייטב לך ולמע

ספורנו

אלה המצות מכם שראיתם: ולמען יאריכון ימיך׃ וכדי שאלו המצות יקנו לך חיי עולם שכלו ארוך:.(ג) ושמעת ישראל׃ ובהיות זה התכלית המכוון מאת האל ית׳ ברב חסדו עליך ראוי שתשמע ותבין את כוונת האל ית׳ בכל אלה: ושמרת לעשות אשר ייטב לך׃ ותשתדל לעשות הן מאהבה לרצון לפניו מה שייטב לך להקנותך אושר נצחי וכמו כן האמור לעשות אשר שתרבון מאד וזה בשמירת צדקה ומשפט לכבודו: כאשר דבר ה׳ אלהי אבותיך לך ארץ זבת חלב ודבש׃ כמו שהוא דבר לך ארץ זבת חלב ודבש מוכנת לעובדיו לזה התכלית שתתפרנסו בה בלא צער ויהיה לכם פנאי לעיון ולמעשה לפרות ולרבות: (ד) שמע ישראל׃ התבונן והבן זה: ה׳׃ הנותן מציאות כל נברא: אלהינו׃ הוא נבחר מהנבדלים אצלנו אשר ממנו נקוה להשיג חפצינו בלי אמצעי ומצד היותו עליון בכחו הבורא הנה לו לבדו ראוי להשתחות ומצד שממנו תקותנו בלי אמצעי ראוי שאליו לבדו נתפלל ונעבוד: ה׳ אחד׃ ובהיותו נותן המציאות אחר אפיסות מוחלט התבאר שאין נמצא זולתו מעין מציאותו ושהוא נבדל במין ממציאות עולם הנפסדים וממציאות עולם הגלגלים וממציאות עולם המלאכים באופן שהוא יחיד בשלמות הרביעי׃ וזה נראה שנרמז בהיות אות הדל״ת של אחד גדולה ובאות העי״ן של שמע הגדולה נרמז שראוי לפקוח עין ולהגדיל העיון בזה׃ ולזה אמרו ז״ל (ברכות פ׳ היה קורא) ובלבד שיאריך בדל״ת של אחד למען יכוין לזה: (ה) ואהבת׃ תשמח לעשות דבר שייטב בעיניו כאשר הבין שאין תכלית נכבד כזה: (ו) על לבבך׃ שתזכור תמיד לבטיר כל

ז וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃ ח וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ׃ ט וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ׃ ס י וְהָיָה כִּי־יְבִיאֲךָ ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֶת לָךְ עָרִים גְּדֹלֹת וְטֹבֹת אֲשֶׁר לֹא־בָנִיתָ׃ יא וּבָתִּים מְלֵאִים כָּל־טוּב אֲשֶׁר לֹא־מִלֵּאתָ וּבֹרֹת חֲצוּבִים אֲשֶׁר לֹא־חָצַבְתָּ כְּרָמִים וְזֵיתִים אֲשֶׁר לֹא־נָטָעְתָּ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ׃ יב הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ יג אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּירָא וְאֹתוֹ תַעֲבֹד וּבִשְׁמוֹ תִּשָּׁבֵעַ׃ יד לֹא תֵלְכוּן אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים

ת"א ושננתם · ברכות יד קדושין ל: ודברת בם · ברכות יג יומא יט כ: בשבתך · ברכות יא טז סוכה כה: ובלכתך · ברכות יא: ובשכבך · שם ב ד יא: וקשרתם · שם יד גיטין מה ערכין ג מנחות לג לה לו לז מג: על ידך · מנחות לז ערכין יט: לטטפת · זבחים לז מנחות לד לו ערכין ג: בין עיניך · מנחות לז: וכתבתם · ברכות יד טו שבת קג גיטין מה מנחות לג לד לז מב מד: על מזזות · לד שם: ביתך · יומא יא מנחות שם חולין יא: ובשעריך · יומא שם כל הפרשה עקרים מג פרק לה בספר הזוהר פרשת פקודי סוד שערות העגל שמניחים בתוך התפילין: ובתים מלאים · חולין יז: השמר לך · סוטה ה: את ה' אלהיך · עקרים מג פל"א:

רש"י

דיוטגמא מצות המלך הבאה במכתב: (ז) ושננתם · לשון חדוד הוא שיהיו מחודדים בפיך שאם ישאלך אדם דבר לא תהא צריך לגמגם בו אלא אמור לו מיד: לבניך · אלו התלמידים מצינו בכל מקום שהתלמידים קרוים בנים שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם ואומר בני הנביאים אשר בבית אל וכן בחזקיהו שלמד תורה לכל ישראל קראם בנים שנאמר בני אל תשלו וכשם שהתלמידים קרוים בנים שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם כך הרב קרוי אב שנאמר אבי אבי רכב ישראל וגו': ודברת בם · שלא יהא עיקר דבורך אלא בם עשם עיקר ואל תעשם טפל: ובשכבך · יכול אפילו שכב בחצי היום ת"ל ובקומך יכול אפילו עמד בחצי הלילה ת"ל בשכבך בביתך ובלכתך בדרך דרך ארץ דברה תורה זמן שכיבה וזמן קימה: (ח) וקשרתם לאות על ידך · אלו תפילין שבזרוע: והיו לטטפת בין עיניך · אלו תפילין שבראש ועל שם מנין פרשיותיהם נקראו טוטפות טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים: (ט) מזזת ביתך · מזזת כתיב שאין צריך אלא אחת: ובשעריך · לרבות שערי חצרות ושערי מדינות ושערי עיירות: (יא) חצובים · לפי שהוא מקום טרשין וסלעים נופל בו לשון חציבה: (יב) מבית עבדים · כתרגומו מבית עבדותא ממקום שהייתם שם עבדים: (יג) ובשמו תשבע · אם יש בך כל המדות הללו שאתה ירא את שמו ועובד אותו אז בשמו תשבע שמתוך שאתה ירא את שמו תהא זהיר

רמב"ן

תאריך ימים ולמען תחיו ובאתם וירשתם את הארץ יזהירם ביראה על דרך ההוכחות לומר שאם יחטאו לא יירשו את הארץ או לא יאריכו ימים עליה או שהחסיד צריך להיות אוהב וירא כענין שאמרו עשה מאהבה ועשה מיראה עשה מאהבה שאין אוהב שונא ועשה מיראה שאם באת לבעוט אל תבעוט וכבר נתבאר זה

אבן עזרא

המצות: (ז) ושננתם · מגזרת חץ שנון · וידוע אין ישונן כחץ הנה נראה כי עיקר כל האדם עבודת השם ועבודתו להכיר פעליו והמשכילים השכילו שעת ק"ש ולבנו נכון עליהם: בשבתך · דבק עם ודברת בם: ובשכבך · לימד כי אין מצוה על הישן והיה ודברת בם בפה ובלב: (ח) וקשרתם לאות על ידך · מפורש: לטוטפות · אין למלה הזאת ריע במקרא והמכחשים אמרו שהוא מגזרת והטף אל דרום וזה לא יתכן כי שרש הטף נטף וזה חסר נו"ן וכפול הטי"ת: והכחשים גם אמרו שהוא כמו קבוס ואחר שקבלו אבותינו האמת נעזוב אלה הכוזבים מלבם: (יא) כל טוב · בשור"ק תחת חול"ם כי יתחלפו כי אינו סמוך: (יב) וטעם מבית עבדים · שלא היו לך ערים ובתים מלאים: (יג) תירא · שלא תעבור מצות לא תעשה: תעבוד · במצות עשה: ובשמו תשבע · לא בשם אלהים אחרים להקים דבר ולכרות ברית וכן תשבע כל לשון רק נאמן והטעם שלא יהיה לך אלוה שתשבע בשמו רק שם השם לבדו · על כן כתוב אחריו לא תלכון אחרי אלהים אחרים:

רשב"ם

(ז) ושננתם · לשון חדוד לפרשם היטב כמו אשר שננו כחרב לשונם:

כרון במתבך בביתך ובמהכך בארחא ובמשכבך ובמקימך: ח ותקטרנון*) לאת על ידך ויהון לתפלין בין עיניך: ט ותכתבנון על מזוזין ותקבענון בספי ביתך ובתרעיך: י ויהי ארי יעלנך יי אלהך לארעא די קיים לאבהתך לאברהם ליצחק וליעקב למתן לך קרוין רברבן וטבן די לא בניתא: יא ובתין מלן כל טוב די לא מליתא וגבין פסילן די לא פסלתא כרמין וזיתין די לא נצבתא ותיכול ותשבע: יב אסתמר לך דילמא תנשי ית (דחלתא ד) יי די אפקך מארעא דמצרים מבית עבדותא: יג ית יי אלהך תדחל וקדמוהי תפלח ובשמה תקים: יד לא תהכון

*) כלי ותקשרנון. ונראה טעות, שהרי תמיד תרגם ותקטרון. היידנהיים.

נתינה לגר

(ח) לטטפת, לתפילין. כבר כתבנו כ"פ שבכל מקום שיש לבעל דין לחלוק על קבלת רז"ל, אחז בת"א הפי' המסור לרז"ל ומה שת' "לתפלין" בל' רבים, אף שהוא רק על של ראש, ובש"ס מצינו "מי שאין לו רק תפלה אחת", אולי משום היותה בת ד' פרשיות כמו שנס בעברית בא "טטפת" בל"ר או שכוונתו לכלול לדרשת רז"ל "כ"ז שבין עיניך יהיו שתים". (ט) וכתבתם על מזוזות, ותכתבנון על מזוזין ותקבענון בספי. ממה שלא ת' "ותכתבנון על קלף" נראה שגם הכא כיון להחזיק במעות התורה שבע"פ, ולכן החזיק גם בלשון רז"ל שקורין לעור שכותב עליו הפרשיות בשם "מזוזה" כמ"ש "תפילין בזרועו ומזוזה בפתחו" וכן טבעו בברכה "לקבוע מזוזה" ומה שת' "מזוזין" ל"ר, נראה שגם לפניו היה הנוסחא "מזוזות" ולא "מזזת" כדמשמע מרש"י ועי' בסוגיא דמנחות דף ל"ד ע"א, ובמנחת שי בפ' הקדם הזה ד"ה ושתי המזוזת אבל באמת לענ"ד אין אנו צריכין לשנות הנוסחא שכך שנינו בספרי פ' ל"ו "שומע אני שתי מזוזות ת"ל (בשניה) מזוזות, ואין רבוי אחר רבוי אלא למעט, ר"י אומר א"צ,

בעל הטורים

(ז) ובקומך - תגין על הקו"ף לומר כשיעמוד בבקר יתפלל ק' ברכות ויגצל מצ"ח קללות ועוד שתים גם כל חלי וכל מכה: (ח) יטפפת - יו' תגין כנגד ע' אוכבים שברקע: ידך - בגימט' גובה היד: (י) סמך והיה כי יביאך לפרשת שמע - לומר לך שבזכות תורה תפלין ומזוזה יכנסו לארץ: (יג) תירא - בגימטריא תלמידי חכמים:

רמב"ן

בדברי החכמים: (ז) ושננתם לבניך - גם אלה מצות מבוארות נרמזו כבר כי מאמר שלוה במצות חקת עולם לדורותיכם ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריך הנה אנחנו מצווים שידעו בנינו המצות ואיך ידעו אותם אם לא נלמדם וכן וקשרתם לאות על ידך והיו לטוטפות בין עיניך כבר נאמר ובאר בכאן וקשרתם שהיו מונחים בקשירה וירמוז גם כן לקשר של תפלין שקבלו רבותינו הלכה למשה מסיני והוסיף בכאן מצות המזוזה וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך שלא נזכרה - ואולי גם זו מבואר' נרמזה שם במצות ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך וטעם ובשעריך ובמזוזות שאר שעריך כגון שערי העירים והמדינות כמו באחד שעריך: (י) והיה כי יביאך ה' אלהיך וגו' - יזכיר בכאן כי ברבות הטובה יזכור ימי עניו ומרודו שהיה עבד במצרים ולא ישכח את השם שהוציאו מן העבדות ההוא לטובה הזאת אבל יזכיר חסדיו תמיד ויירא אותו ויעבוד לפניו כעבד לאדוניו ועל דעת רבותינו ירמוז עוד כי הטוב ההוא אשר ימצא בבתים המלאים מותר לכם אפי' היו שם דברים הנאסרים בתורה כגון קתלי דחזירי או כרמים נטועים כלאים או ערלה ואפי' בנורות יתכן שיהיה בתיבתן דבר אסור בפית אשר בא או הזכיר הצורות דרך מליצה להזכיר ברבוי הטובה והשליט אותם בכל הנמצא בארץ במותר ובאיסור והנה הותרו להן כל האיסורין זולתי אסור ע"ג כמו שיבאר עוד לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך וגו' ולכך יזכיר כאן בפרשה שאחרי כן מזבחותם תתוצון לאבד ע"ג ומשמשיה ושאר כל הנמצא בארץ מותר והנה ההיתר הזה עד שאכלו שלל אויביהם ויש אומרים בשבע שכבשו וכן נראה בגמרא בפרק ראשון ממס' חולין והרב כתב בהלכות מלכים ומלחמותיהם חלוצי צבא משיכנסו בגבול הגוים ויכבו מהם מותר להם לאכול נבלות וטרפות ובשר חזיר וכיוצא בו אם רעב ולא מצא מה יאכל אלא מאכלים אלו האסורים וכן שותה יין נסך ומפי השמועה למדו ובתים מלאים כל טוב ערפי חזירים וכיוצא בהן ואין זה נכון שלא בשביל פקוח נפש או רעבון בלבד הותר בשעת מלחמה אלא לאחר שכבשו הערים הגדולות והטובות וישבו בהן התיר להם שלל אויביהם ולא בכל חלוצי צבא אלא בארץ אשר נשבע לאבותינו לתת לנו כמו שמפורש בענין וכן יין נסך שהזכיר אינו אמת שבכל איסורי ע"ג היא עצמה ומשמשיה ותקרובת שלה הכל אסור מיד שנאמר שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא ואם לא נתכוין הרב אלא להתיר סתם יינן במלחמה וכי למה הוצרכנו לדבר זה איסורי תורה הותרו גזרות של דבריהם יהיו אסורות וטעם: (יג) את ה' אלהיך תירא - כי אחר

ספורנו

כל פצולותיך לזה התכלית: (ז) ושננתם לבניך - תלמד אותם בשנון והריפות מופתים שכליים: ודברת בם - כי בזאת ההתמדה תזכרם תמיד: (י) אשר לא בנית ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת - שתשיג עושר בלי עמל: (יב) השמר לך פן השכח - כי עושר קנוי בזה האופן גורם ברוב המשך אחר התאוות ובזה ישכח האדם את עושהו:

מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם: טו כִּי אֵל קַנָּא יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבֶּךָ פֶּן־יֶחֱרֶה אַף־יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ בָּךְ וְהִשְׁמִידְךָ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה: ס טז לֹא תְנַסּוּ אֶת־יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם כַּאֲשֶׁר נִסִּיתֶם בַּמַּסָּה: יז שָׁמוֹר תִּשְׁמְרוּן אֶת־מִצְוֺת יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם וְעֵדֹתָיו וְחֻקָּיו אֲשֶׁר צִוָּךְ: יח וְעָשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב בְּעֵינֵי יְהֹוָה לְמַעַן יִיטַב לָךְ וּבָאתָ וְיָרַשְׁתָּ אֶת־הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע יְהֹוָה לַאֲבֹתֶיךָ: יט לַהֲדֹף אֶת־כָּל־אֹיְבֶיךָ מִפָּנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהֹוָה: ס כ כִּי־יִשְׁאָלְךָ בִנְךָ מָחָר לֵאמֹר מָה הָעֵדֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהֹוָה

ת"א לא תנסו · תענית ט : ועשית הישר · מליעא טז לה קח ע"ג כה :

רש"י

בשבועתך ואם לאו לא תשבע : (יד) מאלהי העמים אשר סביבותיכם · והוא הדין לרחוקים אלא לפי שאתה רואה את סביבותיך תועים אחריהם הוצרך להזהיר עליהם ביותר : (טו) במסה · כשיצאו ממצרים שנסוהו במים שנאמר היש ה' בקרבנו : (יח) הישר והטוב · זו פשרה לפנים משורת הדין : (יט) כאשר דבר · והיכן דבר והמותי את כל העם וגו' : (כ) כי ישאלך בנך

רמב"ן

בלוה באהבה יזכיר ליראה אותו שלא יחטא ויענש ואותו תעבוד לעשות כל אשר צוך כעבד שומר מצות אדוניו ויתכן שיהיה זה רמז לעבודת הקרבנות לשמור וכך אמרו בספרי בפסוק אחרי ה' אלהיכם הלכו ואותו תיראו ואת מצותיו תשמרו ובקולו תשמעו ואותו תעבודו עבודו בתורתו עבודו במקדשו ירצה לפרש כי אחרי שהזהיר בשמירת כל המצות כלן ולשמוע בקולו יהיה ואותו תעבודו לעובדו במקדש בקרבנות ובשיר ובהשתחואות שם כי זה יקרא עבודה כמו שאמר עבודת מתנה אתן את כהונתכם ואמר ועבד הלוי ודרשו עוד עבודו בתורתו ללמוד התורה ולהגות בה וגם היא עבודה לפניו ולפי' זה ואותו תעבודו ג"כ בקרבנות · ורבי אברהם אמר את ה' אלהיך תירא שלא תעבור על מצות לא תעשה ואותו תעבוד במצות עשה ואיננו נכון מפני שאמר בכתוב האחר ואותו תיראו ואת מצותיו תשמרו ואותו תעבודו : ובשמו תשבע · איננו מצוה שישבע אבל הוא אזהרה כי בשמו בלבד תשבע לא בשם אל אחר על כן כתוב אחריו לא תלכו אחרי אלהים אחרים שלא תלכו אחריהם בדבר מכל אלו שלא תיראו מהם ולא תעבדו אותם ולא תשבעו בשמם אבל בגמ' של מסכת תמורה דרשו אותו בשבועת אמת דבריא אמרו בשמו תשבע דאמר רחמנא למה לי אם איננו ענין לשבועת הדיינין דנפקא ליה משבועת ה' תהיה בין שניהם תנהו ענין לשבועה דעלמא דבריין ואם אינו ענין לשבועות דמצוה דנפקא ליה מן ובו תדבקון תנהו ענין לשבועות דחול וראיתי עוד בתנחומא אמר להן הקב"ה לישראל לא תהיו סבורין שהותר לכם להשבע בשמי אפי' באמת אין אתם רשאין להשבע בשמי אלא אם יהיו בך כל המדות הללו את ה' אלהיך תירא שתהיה כאותן שנקראו יראי ה' אלהים אברהם יוסף איוב ואותו תעבוד שתהא מפנה עצמך לתורה ולמצות ולא יהיה לך עבודה אחרת לכך נאמר ואותו תעבוד ובו תדבק וכי אפשר לו לאדם להדבק בשכינה והלא כבר נאמר כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא אלא לומר לך כל המשיא בתו לתלמיד חכם ועושה לו פרקמטיא והמהנהו מנכסיו זהו שאמר ובו תדבק אם יש לך כל מדות אלו אתה רשאי להשבע ואם לאו אי אתה רשאי להשבע עד כאן לשון אגדה זו והנה פירוש הכתוב לדעתם ובשמו תשבע רשות שיתיר לנו להשבע בשמו על דרך הכבוד כאלו אמר את ה' אלהיך תירא אבל בשמו תשבע ולא תירא מזה ומפני שנשם היתר הזה אחר היראה והעבודה דרשו שאין היתר לשבועה אלא לאחר כל המדות הללו או יאמר את ה' אלהיך תירא ותהיה יראתו גדולה על פניך עד שתהיה שמו לך לשבועה כי גם ברצונך לקיים כל דבר תשבע בשמו להרע ולא תמיר ויהיה פי' ואותו תעבודו לדעתם שתהיה לו בכל עת כעבד הקנוי המשרת לפני אדוניו תמיד שעושה מלאכת רבו עיקר וצרכי עצמו עראי עד שיבא מזה מה שאמרו וכל מעשיך יהיו לשם שמים אפילו

אבן עזרא

(טז) במסה · שם מקום הנזכר ויקרא שם המקום מסה ומריבה והפ"א כמו וזבה ולהמונה בקרקר ויפקדם בטלאים ושם פירשתיו והטעם שאמרו היש השם בקרבנו ואם הוא נעבדנו רק אין לך צורך לבד שתשמור מצותיו ואם אתה תעשה הטוב בעיניו יעשה לך כל טוב ויהדוף את כל אויביך : (יט) להדוף · ה"א להדוף שורש והעד הדפו : (כ) מה העדת · הטעם למה זה הטול עלינו כיונות בני אדם ואמרת כי השם פדנו מבית עבדים והנה עשה לנו זאת הטובה והנה חייבים אנחנו ליראה את שמו כי כבר הכרנו כי הוא היטיב לנו ועוד ייטיב לנו להחיותנו כי

אונקלוס

בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא מִטַּעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי בְּסַחֲרָנֵיכוֹן: טו אֲרֵי אֵל קַנָּא יְיָ אֱלָהָךְ (שְׁכִנְתֵּיהּ) בֵּינָךְ דִּילְמָא יִתְקֵף רֻגְזָא דַּייָ אֱלָהָךְ בָּךְ וִישֵׁצֵינָךְ מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא: טז לָא תְנַסּוּן יָת יְיָ אֱלָהֲכוֹן כְּמָא דִּי נַסֵּיתוּן בְּנִסֵּיתָא: יז מִטַּר תִּטְּרוּן יָת פִּקּוֹדַיָּא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן וְסַהֲדְוָתֵהּ וּקְיָמוֹהִי דִּי פַקְּדָךְ: יח וְתַעְבֵּד דְּכָשַׁר וּדְתָקֵן קֳדָם יְיָ בְּדִיל דְּיֵיטַב לָךְ וְתֵיעוֹל וְתֵירַת יָת אַרְעָא טַבְתָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתָךְ: יט לְמִתְבַּר יָת כָּל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ מִקֳּדָמָךְ כְּמָא דִּי מַלִּיל יְיָ: כ אֲרֵי יִשְׁאֲלִנָּךְ בְּרָךְ מְחַר לְמֵימַר מָא סַהֲדְוָתָא

נתינה לגר

ונתנו על שתי המזוזות זה בנין אב כו' עד שיפרש לך הכתוב, ובכוונת רש"י נוכל לכלול ב' הדעות, ודוק בל' רש"י שלא כתב חסר" אלא „מזוזת כתיב" ואונקלוס ת' כפשוטו, ומ"ש „בכפי" ר"ל בא' מספי והוא כמו „ואם שלש אלה" [שמות כ"א י"] שפי' באחת משלש" ורבים כדומה. (טז) במסה, בנסיתא. לעיל (שמות י"ז ז') ולקמן (ל"ג ח') ת' ע"פ איזה נוסחאות „מסה" לפי טעם המלה, ולא שם המקום, וכן „מריבה" אבל בכל הספרים המדויקים גם בשני המקומות הנ"ל „נסיתא" וכ"ה בחומשי רוו"ס.

בעל הטורים

(יט) להדף · ח"ו כי הגרגשי עמד ופנה :

רמב"ן

שאפילו צרכי גופו לשם עבודת האל יהיו · יאכל ויישן ויעשה צרכיו כדי קיום הגוף לעבוד ה' כענין שאמר והנה טוב מאד זו שינה וכי שינה טובה היא מתוך שהוא ישן קמעא הוא עומד ועוסק בתורה ויתכוין בכל צרכי הגוף למקרא שכתוב אהללה ה' בחיי אזמרה לאלהי וזה פירוש נכון : (טז) לא תנסו את ה' · פי' כאשר נסיתם במסה שלא תאמר אם יש ה' בקרבנו לעשות לנו נסים או שנגלית בהיותנו עובדים לפניו ושבע לחם ונהיה טובים שמור תורתו כי הכוונה שם כך היתה שאם יראו שהשם יתן להם מים גם מאתו ילכו אחריו במדבר ואם לא יעזרהו ונחשב להם לעון גדול כי אחרי שנתאמת אצלם באותות ובמופתים כי משה נביא השם ודבר ה' בפיהו אמת אין ראוי לעשות עוד שום דבר לנסיון והעושה כן איננו מנסה הנביא רק השם יתברך הוא מנסה לדעת היד ה' תקצר ולכך אסר לדורות לנסות התורה או הנביאים כי אין ראוי לעבוד השם על דרך הספק או שאלת מופת ונסיון כי אין רצון השם לעשות נסים לכל אדם ולכל עת ואין ראוי לעבדו על מנת לקבל פרס אלא אולי ימצא בעבודתו וללכתו בדרכי התורה צער ואסון וראוי שיקבל הכל במשפט צדק ולא כאשר אמרו וכי אוי לי עמנו וכי הלכנו קדורנית מפני ה' ולכך אמר הכתוב בכאן שמור תשמרון מצותיו ועדותיו שהם הנסים שעשה לכם מכבר להיות לכם לעדות כגון הפסח והמצה והסכה ותשמרו חקיו אע"פ שלא תדעו טעמם כי באמת ייטב לכם בסוף אין צורך לנסיון בתורה ובמצות אחרי שכבר נתאמת אצלכם שהוא מאתו יתברך וכן בכל דבר נביא המנוסה והמוחזק בנביא אמת באותות ובמופתים כדין התורה לא תנסו את דבריו בכל גמול ובכל עונש שיאמר לכם ולא תסתפקו ביכלתו יתעלה אבל האמינו בתורתו ותאמינו בנביאיו והצליחו והנה הבטיח כי סוף הכבוד לבוא בירושת הארץ וגלות האויבים כי היא הטובה הגדולה והצריכה לאותו הדור ואחרי כן אמר כי גם לדורות הבאים אין צורך לנסיון בעשיית המצות אלא שישאלו מאבותיהם וזקניהם ויגידו להם אמתת התורה והמצות כאשר יפרש כי ישאלך בנך וגמר הפרשה: ועשית הישר והטוב בעיני ה' · על דרך הפשט יאמר השמרו מצות השם ועדותיו וחקותיו ותכוין בעשייתן לעשות הטוב והישר בעיניו בלבד ולמען ייטב לך הבטחה יאמר כי בעשותך הטוב בעיניו ייטב לך כי השם מטיב לטובים ולישרים בלבותם · ולרבותינו בזה מדרש יפה כי אמרו זו פשרה ולפנים משורת הדין והכוונה בזה כי מתחלה אמר שתשמור חקותיו ועדותיו אשר צוך ועתה יאמר גם באשר לא צוך תן דעתך לעשות הטוב והישר בעיניו כי הוא אוהב הטוב והישר וזה ענין גדול לפי שאי אפשר לזכור בתורה כל הנהגות האדם עם שכניו ורעיו וכל משאו ומתנו ותקוני הישוב והמדינות כלם אבל אחרי שהזכיר מהם הרבה כגון לא תלך רכיל לא תקום ולא תטור ולא תעמוד על דם רעך לא תקלל חרש מפני שיבה תקום וכיוצא בהן חזר לומר בדרך כלל שיעשה הטוב והישר בכל דבר עד שיכנס בזה הפשרה ולפנים משורת הדין וכגון מה שהזכירו בדינא דבר מצרא ואפילו מה שאמרו פרקו נאה ודבורו בנחת עם הבריות עד שיקרא בכל ענין תם וישר : וטעם (כ) כי ישאלך בנך מחר מה העדות · שישאל תחלה על מה יעידו אלה המצות הנקראים עדות בעבור שהם זכר לנפלאותיו ועדות בהם כגון המצה והסוכה והפסח והשבת והתפילין והמזוזה · ומה החקים כי נעלם טעמם בתורה · והמשפטים ישאל מה המשפטים שנעשה במצות האלה שנסקל העושה מלאכה בשבת ונשרוף הבא על אשה ואמה ונכה את הארבעים לזורע כלאים כי משפטי ישוב המדינות כדיני השור והבור והשומרים ושאר הדינין שבתורה צדיקים וטובים הן כל רואיהם יכירון · וטעם בתשובת השאלה

ספורנו

(כ) מה העדת · החלק העיוני שהוא עדות מופתי : והחקים והמשפטים · החלק המעשי : אשר צוה ה' אלהינו אתכם · ולא הספיקו

אלהינו אתכם: כא ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים ויציאנו יהוה ממצרים ביד חזקה: כב ויתן יהוה אותת ומפתים גדלים ורעים | במצרים בפרעה ובכל־ביתו לעינינו: כג ואותנו הוציא משם למען הביא אתנו לתת לנו את־הארץ אשר נשבע לאבתינו: כד ויצונו יהוה לעשות את־כל־החקים האלה ליראה את־יהוה אלהינו לטוב לנו כל־הימים לחיתנו כהיום הזה: כה וצדקה תהיה־לנו כי־נשמר לעשות את־כל־המצוה הזאת לפני יהוה אלהינו כאשר צונו: ס שביעי ז א כי יביאך יהוה אלהיך אל־הארץ אשר־אתה בא־שמה לרשתה ונשל גוים־רבים | מפניך החתי והגרגשי והאמרי והכנעני והפרזי והחוי והיבוסי שבעה גוים רבים ועצומים ממך: ב ונתנם יהוה אלהיך לפניך והכיתם החרם תחרים אתם לא־תכרת להם ברית ולא תחנם: ג ולא תתחתן בם בתך לא־תתן לבנו ובתו לא־תקח לבנך: ד כי־יסיר את־בנך מאחרי ועבדו אלהים אחרים וחרה אף־יהוה בכם והשמידך מהר: ה כי אם־כה תעשו להם מזבחתיהם תתצו ומצבתם תשברו ואשירהם תגדעון ופסיליהם

ת"א לטוב לנו · עקידה שער מד : ולא תחנם · ע"ג כ : ולא תתחתן · יבמות עו קדושין סח ע"ג לו : כי יסיר את · יבמות כג קדושין סח ע"ג לו : ואשירהם · סוטה ה ע"ג מס מה : ופסיליהם · סנהדרין נג ע"ג נב :

רש"י

בנך מחר · יש מחר שהוא אחר זמן : (א) ונשל · לשון השלכה והתזה וכן ונשל הברזל : (ב) ולא תחנם · לא תתן להם חן אסור לו לאדם לומר כמה נאה הכנעני הזה · דבר אחר לא תתן להם חנייה בארץ : (ד) כי יסיר את בנך מאחרי · בנו של כנעני כשישא את בתך יסיר את בנך אשר תלד לו בתך מאחרי למדנו שבן בתך הבא מן הכנעני קרוי בנך אבל בן בנך הבא מן הכנענית אינו קרוי בנך אלא בנה שהרי לא נאמר על בתו לא תקח כי תסיר את בנך מאחרי אלא כי יסיר את בנך וגו': (ה) מזבחותיהם · של בנין: מצבתם · אבן אחת: ואשיריהם · אילנות שעובדין אותם: ופסיליהם · פסילים צלמים: (ז) לא מרבכם · כפשוטו ומדרשו לפי שאין אתם

אבן עזרא

מצותיו חיים הם למוצאיהם : (כה) וצדקה תהיה לנו · י"א מכאן רמז לשכר המצות לעוה"ב ולפי הפשט כי מדרך הצדקה חייבים אנחנו לשמור את רצונו כי הוא אדוננו והנכון בעיני כי כל הגוים יראו שאנחנו צדיקים בשמרנו מצותיו וחקיו שהם צדיקים כי כן כתוב : (א) ונשל · הנו"ן שורש והוא מגזרת כי ישל זיתך : (ד) כי יסיר את בנך · שב אל בנו הנזכר והוא שלא תתן בתך לבנו או לא תקח הבת הנזכרת : (ה) כי אם · רק כה עשו להם כטעם כי עם קדוש אתה ולא תתגאל בדברי

רשב"ם

(א) ונשל · והשליך · כל דבר הנעקר ממקום שהוא אדוק וקבוע בו · וכן כי ישל זיתך · ונשל הברזל מן העץ :
(ה) כי אם כה תעשו להם · תגדעון · גידוע נופל באילן :

לא

וּקְיָמַיָּא וְדִינַיָּא דִּי פַקֵּיד יְיָ אֱלָהָנָא יָתְכוֹן׃ כא וְתֵימַר לִבְרָךְ עַבְדִּין הֲוֵינָא לְפַרְעֹה בְּמִצְרָיִם וְאַפְּקָנָא יְיָ מִמִּצְרַיִם בִּידָא תַקִּיפָא׃ כב וִיהַב יְיָ אָתִין וּמוֹפְתִין רַבְרְבִין וּבִישִׁין בְּמִצְרַיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ לְעֵינָנָא׃ כג וְיָתָנָא אַפֵּיק מִתַּמָּן בְּדִיל לְאַעָלָא יָתָנָא לְמִתַּן לָנָא יָת אַרְעָא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתָנָא׃ כד וּפַקְּדָנָא יְיָ לְמֶעְבַּד יָת כָּל קְיָמַיָּא הָאִלֵּין לְמִדְחַל יָת יְיָ אֱלָהָנָא לְטַב לָנָא כָּל יוֹמַיָּא לְקַיָּמוּתָנָא כְּיוֹמָא הָדֵין׃ כה וְזָכוּתָא תְּהֵי לָנָא אֲרֵי נִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל תַּפְקֶדְתָּא הָדָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא כְּמָא דִּי פַקְּדָנָא׃ א אֲרֵי יָעֵלִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ וִיתָרֵךְ עַמְמִין סַגִּיאִין מִן קֳדָמָךְ חִתָּאֵי וְגִרְגָּשָׁאֵי וֶאֱמֹרָאֵי וּכְנַעֲנָאֵי וּפְרִזָּאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי שִׁבְעָא עַמְמִין סַגִּיאִין וְתַקִּיפִין מִנָּךְ׃ ב וְיִמְסְרִנּוּן יְיָ אֱלָהָךְ קֳדָמָךְ וְתִמְחִנּוּן גַּמָּרָא תְגַמַּר יָתְהוֹן לָא תִגְזַר לְהוֹן קְיָם וְלָא תְרַחֵם עֲלֵיהוֹן׃ ג וְלָא תִתְחַתַּן בְּהוֹן בְּרַתָּךְ לָא תִתֵּן לִבְרֵיהּ וּבְרַתֵּיהּ לָא תִסַּב לִבְרָךְ׃ ד אֲרֵי יַטְעֵי יָת בְּנָךְ מִבָּתַר פֻּלְחָנִי וְיִפְלְחוּן לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא וְיִתְקֵף רֻגְזָא דַייָ בְּכוֹן וִישֵׁיצִנָּךְ בִּפְרִיעַ׃ ה אֲרֵי אִם כְּדֵין תַּעְבְּדוּן לְהוֹן אֱגוֹרֵיהוֹן תְּתָרְעוּן וְקָמָתְהוֹן תְּתַבְּרוּן וַאֲשֵׁירֵיהוֹן תְּקוֹצְצוּן וְצַלְמֵי טַעֲוָתְהוֹן

נתינה לגר

ז (ב) ולא תחנם, ולא תרחם עליהון. לעיל (שמות ל"ג י"ט) "וחנותי את אשר אחון ורחמתי וגו'" ת' "ואחון וכו' וארחם" ? אבל באמת גם זאת היא מסגולות המתרגמים הארמיים לשנות לפעמים את הפעל בבואו יחידי, מאשר יבא רצוף אל רעו הנרדף אתו, ולדוגמא כביא איזה ראיות ומהן יוכל הקורא להקים כי השערתנו איננה כוזבה ב"ה, הנה "מור" כשבא בהפעיל בעברית שאז הוא נרדף עם "חלף" ות' בש' "חלף" כמו "ואם המר ימיר" (ויקרא כ"ז יו"ד) ת' "ואם חלפא יחליף" וכשיתחבר בעברית אל הש' "חלף" יתרגמו בש' "עבר" כמו "לא יחליפנו ולא ימיר אותו" (בפסוק הנ"ל מקודם) ת' "לא יחליפנה ולא יעבר יתה" וכן הש' "בעי" בארמית, הוא הת' של השרש "בקש" בעברית [ירמיה ה' א', תהלים ל"ז ל"ו, שה"ש ג' א'] והש' "תבע" הוא הת' של הש' "דרש" בעברית, [לקמן כ"ב ב', כ"ג כ"ב] ולעיל [ד' כ"ט] כי נקרו ויאתיו שני הפעלים "בקש ודרש" יחד "ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת כי תדרשנו וגו'", החליף את' השרש "בקש" בש' "תבע" והש' "דרש" בש' "בעי" כי תרגם "ותתבע מתמן דחלתא דה' אלהך ותשכח ארי תבעי כו'", ויש לי ב"ה עוד ראיות רבות ע"ז, ואין רצוני להאריך. (ד) כי יסיר את בנך, ארי יטעי ית ברך, ע' במס' קדושין (דף ס"ח ע"ב) וברש"י שם, וע"ש בתוס' שהוכא

בעל הטורים

(כה) המצוה הזאת לפני ה' אלהינו · מלמד שהמצות באות ומעידות לפני ה' · וס"א דלפני כפולה לומר שנכנסות לפני ולפנים: כאשר צונו · כי יביאך בככר המצות: (א) ונשל · ג' · ונשל גוים רבים · ונשל ה' אלהיך את הגוים האל מפניך (לקמן ז' כ"ב) ונשל הברזל מן העץ (לקמן י"ט ה') אלמלא לא חטאו ישראל לא היו צריכין לכלי זיין וזהו ונשל גוים ונשל הברזל:

רמב"ן

הואת שהגיד לשואל כל ענין יציאת מצרים והכוונה בזה הוא הטעם במה שאמר בעשרת הדברות אשר הוצאתיך מארץ מצרים כי יתכוין שנודיע לבן השואל כי ה' הוא הגואל והחפץ והיכול כאשר נתבאר לנו ביציאת מצרים · וזה טעם לעינינו כי אנחנו היודעים ועדים מן האותות והמופתים שראינו שם כי השם אלהינו הוא האלהים בשמים ובארץ ואין עוד מלבדו כי כל זה יודע ביציאת מצרים כאשר פירשתי בדבור הראשון והנה ראוי לנו לתת כבוד לשמו כי הוא בוראנו ואשר הגדיל חסדו עמנו ויצונו לעשות את החקים האלה הנזכרים ליראה אותו בעבותנו העדות זכר לנפלאותיו לטוב לנו בעשיית החקים כי טובים הם אין בהם חק שתהיה בהם רעה כלל אע"פ שלא נתברר טעמם כלל: לחיותנו כהיום הזה · במשפטים כי בכללם נחיה וכלם טובים אין בהם רעה אבל כלם גורמים חיים טובים בסוף והנה אנחנו חייבין לעשות רצון הבורא שהוא אלהינו ואנחנו עמו וצאן ידיו ואין בכל מעשיו רק טוב ועוד שתהיה לנו צדקה לפני ה' אלהינו ויתן לנו שכר טוב בעשיית כל המצות האלו קרא גמול המצות צדקה כי העבד הקנוי לרבו שהוא חייב לעבוד אותו אם יתן עוד שכר

ספורנו

מצות בני נח: (כא) עבדים היינו · ובהיות שבעבדותנו לא היינו יכולים לקנות השלמות המכוון מאתו הפליא לעשות להוציאנו ולהביא אותנו אל הארץ שנוכל לקנות בה אותו השלמות: (כד) ויצונו ה' אלהינו לעשות את כל החקים האלה · להכין אותנו בשמירתם: ליראה את ה' אלהינו · וזה בהתבונן והכיר את גדלו וכל זה רצה לטוב לנו כל הימים כי חפץ חסד הוא לא לתועלתו: לחיותנו כהיום הזה: (כה) וצדקה תהיה לנו · וזה שאמרתי לך לטוב לנו כל הימים רצוני לומר לטוב לנו בעוה"ז ובעוה"ב: לחיותנו כהיום הזה · חיי שעה ולהיות לנו צדקה וזכות לפני ה' אלהינו בעולם הנצחי:

כי

תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ׃ ו כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּךָ בָּחַר ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה מִכֹּל הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ז לֹא מֵרֻבְּכֶם מִכָּל־הָעַמִּים חָשַׁק יְהוָה בָּכֶם וַיִּבְחַר בָּכֶם כִּי־אַתֶּם הַמְעַט מִכָּל־הָעַמִּים׃ ח כִּי מֵאַהֲבַת יְהוָה אֶתְכֶם וּמִשָּׁמְרוֹ אֶת־הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֵיכֶם הוֹצִיא יְהוָה אֶתְכֶם בְּיָד חֲזָקָה וַיִּפְדְּךָ מִבֵּית עֲבָדִים מִיַּד פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרָיִם׃ מפטיר ט וְיָדַעְתָּ כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא הָאֱלֹהִים הָאֵל הַנֶּאֱמָן שֹׁמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד לְאֹהֲבָיו וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָו מצותיו קרי לְאֶלֶף דּוֹר׃ י וּמְשַׁלֵּם לְשֹׂנְאָיו אֶל־פָּנָיו לְהַאֲבִידוֹ לֹא יְאַחֵר לְשֹׂנְאוֹ אֶל־פָּנָיו יְשַׁלֶּם־

הה"א בלי מתג מ"ש

ת"א לעם סגלה · עקרים מג פל"ז : לא מרבכם · חולין פט עקידה שער ט : חשק ה' בכם · עקרים מג פל"ז : ולשומרי · סוטה לא : ומשלם · עירובין כב : לא יאחר לשנאו · שם :

רש"י

מגדילים עצמכם כשאני משפיע לכם טובה לפיכך חשק ה' בכם : כי אתם המעט · הממעטין עצמכם כגון אברהם שאמר אנכי עפר ואפר וכגון משה ואהרן שאמרו ונחנו מה לא כנבוכדנצר שאמר אדמה לעליון וסנחריב שאמר מי בכל אלהי הארצות וחירם אמר אני מושב אלהים ישבתי : כי אתם המעט · הרי כי משמש בלשון דהא : (ח) כי מאהבת ה' · הרי כי משמש בלשון אלא לא מרבכם חשק ה' בכם אלא מאהבת ה' אתכם : ומשמרו את השבועה · מחמת שמרו את השבועה : (ט) לאלף דור · ולהלן הוא אומר לאלפים כאן שהוא סמוך אצל לשומרי מצותיו העושין מיראה הוא אומר לאלף ולהלן שהוא סמוך אצל לאוהביו העושין מאהבה שסכרם יותר גדול הוא אומר לאלפים : לאוהביו · אלו שעושין מאהבה : ולשמרי מצותיו · אלו העושין מיראה : (י) ומשלם לשנאיו אל פניו · בחייו משלם לו גמולו הטוב

רמב"ן

בעבודתו צדקה יעשה עמו : (ו) בך בחר ה' אלהיך להיות לו לעם סגלה · שאין לך קצין שוטר ומושל בכל מלאכי מעלה אבל אתה סגולת ה' תחת ידו ולכן לא תטעה לעבוד ע"ג מאלהי העמים וכבר הזכרתי זה פעמים רבות · וזה טעם לא מרבכם מכל העמים כי היה ראוי שיהיו הרבים למלך כענין שכתוב ברב עם הדרת מלך ויפקדו ברי צבאות בראש האחרים ואתם המעט ואעפ"י כן חשק בכם ויבחר בכם · וטעם : (ז) חשק · שנקשר עמכם בקשר אמיץ שלא יפרד מכם לעולם כלבון והמוקיפם כסף ויבחר בכם מכל העמים שתהיו אתה סגולה ונחלה לו כי הבחירה בכל מקום ברירה מן האחרים ואמר הטעם כי מאהבת ה' אתכם ·

רשב"ם

(ז) לא מרבכם מכל העמים · אנש"י לב"ב יבינ"ו ויתמה"ו וכי משה רבינו היה סבור שישראל היו טועים בזה הדבר שיהיו מרובים מכל האומות שבעולם שהוצרך לאמר לא מרובכם · ועוד שאמר חשק ה' בבם · וכי בשביל שהם מרובים יאהב ה' אותם · אלא כך פירושו לפי שאמר למעלה ונשל גוים רבים מפניך החתי וגו' שבעה גוים רבים ועצומים ממך ושמא תאמרו אנו מרובים מאותן שבע עממים ובעוצם ידינו נגרש אותם · לא מרובים אתם מכל אותן שבעה עממים · ולא מרובכם חשק ה' בכם לבער אותם אלא אתם המעט מכל אותם עממים · אלא מאהבת ה' אתכם בשביל שבועתו לאבותיכם · ונשל אותם מפניך : (ט) וידעת כי ה' אלהיך הוא וגו' · כלומר ושמא תאמרו הואיל ונשבע לאביתינו לתת לנו את הארץ לכה הוצרכנו לשמור מצותיו כי יעשה מה שהבטיח מכל מקום על זאת אני משיב לכם כי אם לא תשמרו מצותיו לא תירשו את הארץ והוא לא יעבור על שבועתו כי זו היא מדותיו שומר וממהין את הברית והחסד שנשבע לאבות לקיים מה שהבטיחן עד אלף דור לאותו דור שיהיו אוהביו ושומר מצותיו וזהו שאמר לפנינו ומסיים את דבריו והיה עקב תשמעון וגו' ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד · לך ישמרנה ולא ימתין עד אלף דור · ומשלם לשנאיו אל פניו · גמול חטאתיו אל פניו בהיותו לו לבניו עד דור רביעי זהו לא יאחר או בחייו או עד רבעים · זהו פשוטו וזו היא מדה טובה מרובה ממדת פורענות שעל החטאים לא יענש מרביעי ואילך אבל גמול החסדים אע"פ שחוטאין מאה דורות צדיק אחד תעמוד צדקתו אף לדור אחרון של אלף דור שמצא תמים :

ושמרת

תוקדון בנורא: ו ארי עם קדיש את קדם יי אלהך בך אתרעי יי אלהך למהוי ליה לעם חביב מכל עממיא די על אפי ארעא: ז לא מדסגיאין אתון מכל עממיא צבי יי בכון ואתרעי בכון ארי אתון זערין מכל עממיא: ח ארי מדרחם יי יתכון ומדנטר ית קימא די קיים לאבהתכון אפיק יי יתכון בידא תקיפא ופרקך מבית עבדותא מידא דפרעה מלכא דמצרים: ט ותדע ארי יי אלהך הוא אלהים אלהא מהימנא נטר קימא וחסדא לרחמוהי ולנטרי פקודוהי לאלפי דרין: י ומשלם לסנאוהי טבן די אנון עבדין קדמוהי בחייהון לאובדיהון לא מאחר עבד טב

נתינה לגר

בעולם הזה ואין להאריך. (י) ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו לא יאחר לשנאו אל פניו ישלם לו, ומשלם לסנאוהי טבון די אנון עבדין קדמוהי בחיהון לאוב דיהון לא מאחר עובד טב לסנאוהי טבון די אנון עבדין קדמוהי בחייהון משלם להון. ר"ל גמול הזכות שעשו לפניו בחייהם משלם להם בחייהם להאבידם (לעוה"ב) וכפירש"י, בחייו משלם לו גמולו הטוב כדי להאבידו מן העולם הבא ופי' אל פניו לפני הקב"ה, והכתוב כפל ואמר לא די שאינו מקפח שכרם אלא שממהר לשלם בחייו, ושינה את' לשנאו שנאמר בעברית בל"י לסנאוהי בל"ר, כדרכו להשוות עם לשנאיו הנאמר בראשונה בפסוק נ"כ בל"ר.

בעל הטורים

(ז) לא מרבכם · כתיב חסר לומר מרבנות שבכם שאתם ממעיטים עצמכם כי אתם המעט ה' מעט ג"ן משפחות בפרשת פינחס וה' בלוים הרי ס"ה וכשתצטרף עמהם ה' בנות צלפחד יהיו שבעים:

אבן עזרא

הנפות המצויירות במזלות והאשרים: (ו) סגלה · פירשתיו הוא דבר נחמד לא ימצא בכל מקום כמוהו וכן וסגולת מלכים: (ז) חשק ה' בכם ויבחר בכם · ולא באחרים: (ח) ומשמרו · גם כמשפט: (ט) הוא האלהים · הטעם זה הוא האלהים באמת שיש לו כח והוא נאמן והטעם בעבור השבועה כי יש נאמן ואין בו כח למלאת שבועתו ויש בעל כח שאיננו נאמן: שומר הברית והחסד לאוהביו · אין למעלה מהם: ולשומרי מצותיו · אחריהם · או פירושו אוהביו בלב הם שומרי מצותיו בפה ובפעל: לאלף דור · עמה האומר כי בשלשים אלף ושבת אלפים ישוב גלגל המזלות כי הנה נמצא המעלה בשבעים שנה ושבת אלף עד אין קץ: (י) ומשלם לשונאיו · לכל א' משונאיו כמו וצדיקים ככפיר יבטח: אל פניו · הטעם לעצמו · וי"א כמו בפניו בעצמו והטעם כי ישלם לשונאיו בעבור שנאתו בהגמת: להאבידו לא יאחר לשונאו · וי"א כי הטעם ישלם לרשע גמול טוב שעשה בעוה"ז ולא יאחר לתת לו בעוה"ב והנכון בעיני שהוא כנגד אוהביו שהם עומדים לאלף דור שונאיו יאבדו והוסיף לא יאחר שיתחזק שיעמוד בנו או בן בנו.

רמב"ן

בחר בכם שראה אתכם רא ויים להתאהב לפניו וגבחרים לאהבה יותר מכל העמים ולא הזכיר בזה טעם מן הבחירה כי הנבחר לאוהב הידוע לסבול את אוהבו בכל הבא עליו ממנו וישראל ראויים לכך מכל עם כמו שאמרו שלשה עזים הם ישראל באומות כי יעמדו לו בנסיונות או יהו דאי או צלוב וחשק בכם בעבור אבותיכם שהגיע ענינם עד שנשבע להם כדי שלא יגרום החטא ותבטל הבטחתם ועל כן הוציא אתכם מארץ מצרים ביד חזקה: (ח) ויפדך · רמז שהכה אותם תחתיך כענין שנאמר נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך: (ט) וידעת · מיציאת מצרים כי ה' אלהיך הוא האלהים שברא שמים וארץ כאשר פירשתי · ועוד תדע מזה שהוא האל הנאמן שלא ישוב דברו ריקם והוא שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו יראי שמו לאלף דור בזרעם כאשר שמר לך ברית אבותיך · ותדע כי הוא משלם לשונאיו גמול רשעם אל פני כל אחד מהם להאבידו כאשר האביד את המצרים ולא אחר להם · והמדה הזאת אשר הזכיר אמת לעולם אע"פ שיש רשע מאריך ברעתו לא יהיה לו כן רק מפני המדה הזאת הנזכרת שהוא שומר החסד והנה עשה שום טובה שצריך לשלם לו אם כן אין במדותיו של הקב"ה אלא שתי מדות הללו משלם טובה תחת טובה ומשלם רעה תחת רעה ויתכן כי שונאיו המוחלטים מכחישים באלהותו ואין להם זכות כלל וכמו שאמרו אמר רבי יאשיה מפני שלשה דברים הקב"ה מאריך אפים לרשעים בעולם הזה שמא יעשו תשובה או עשו מצות שהקב"ה ישלם שכרן בעולם הזה או שמא יצאו מהן צדיקים שכך מצינו שהאריך אפים לאחז ויצא ממנו חזקיהו וגם לאמון ויצא ממנו יאשיהו וגם לשמעי ויצא ממנו מרדכי וכל

ספורנו

(ו) כי עם קדוש אתה · ואין ראוי שתחלל קדושתך בבנות עובדי כוכבים להוליד זרע פסול כאמרו כי חלל יהודה את קדש ה' אשר אהב ובעל בת אל נכר: ובך בחר · ולא בזרע פסול · כאמרם ז"ל קדושין פ' עשרה יוחסין אין השכינה שורה אלא על משפחות מיוחסות שבישראל: (ז) לא מרבכם · לא כדי שיתכבד ברב עם: (ח) כי מאהבת ה' אתכם · בהיותכם זרע אוהביו ואוהבי שמו יותר מאחרי עובדי כוכבים: (ט) האל הנאמן · קיים על ענין אחד לא ישתנה: שומר הברית ומשלם לשונאיו · וטעם רשע וטוב לו הוא לאחד סבות האחד הוא זכות אבות כענין בישמעאל כי זרעך הוא · והשנית איזה זכות נמצא לרשע עצמו בלתי מגיע שיזכה בו לחיי עוה"ב ומשלם לו בעוה"ז שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה:

ושמרת

לו: יא ושמרת את־המצוה ואת־החקים ואת־המשפטים אשר אנכי מצוך היום לעשותם: פ פ פ ק"ח · עזיא"ל סימן :

ומפטירין נחמו נחמו בישעיה סימן מ' :

סדר עקב

יב והיה ׀ עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אתם ושמר יהוה אלהיך לך את־הברית ואת־החסד אשר נשבע לאבתיך: יג ואהבך וברכך והרבך וברך פרי־בטנך ופרי־אדמתך דגנך ותירשך ויצהרך שגר־אלפיך ועשתרת צאנך על האדמה אשר־נשבע לאבתיך לתת לך: יד ברוך תהיה מכל־העמים לא־יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך:

ת"א אנכי מצוך היום · עירובין כב ע"א ג ד : ואהבך וברכך · עקרים מג פל"ו : וברך פרי · ברכות נא : ועשתרות · חולין פד : לא יהיה בך · בכורות מד :

רש"י

הטוב כדי להאכילו מן העולם הבא : (יא) היום לעשותם · ולמחר לעולם הבא ליטול שכרם :

הסלת פרשת ואתחנן

(יב) והיה עקב תשמעון · אם המצות קלות שאדם דש בעקביו תשמעון: ושמר ה' אלהיך לך את הברית וגו' · ישמור לך הבטחתו : (יג) שגר אלפיך · ולדי בקרך שהנקבה משגרת ממעיה : ועשתרות צאנך · מנחם פי' אבירי בשן מבחר הצאן כמו עשתרות קרנים לי חוזק ואונקלוס תרגם ועדרי ענך ורבותינו אמרו למה נקרא שמם עשתרות שמעשרות את בעליהן : (יד) עקר ·

רמב"ן

אלו אינם בכלל שונאיו ויש במלת אל פניו כוח ברשע וטוב לו · והזהיר : (יא) ושמרת את המצוה וגו' · לומר לכן השמור את המצוה ואת החקים ואת המשפטים שלא תהיה מכו:איו האובדים אבל תהיה מאוהביו ושומרי מצותיו הנזכרים למעלה לטובה : (יב) טעם עקב · כמו בעבור וכן עקב אשר שמע אברהם בקולי וכתב רש"י אם המצות הקלות שאדם דש בעקביו תשמעון ישמור לך השם הבטחתו והכתוב מזכיר המשפטים אולי יזהיר במשפטים הקלים כדיני ממונות שלא יבזו אותם · והמפרשים אמרו כי טעם עקב שכר באחרית וכן בשמרם עקב רב יאמר והיה אחרית השמעון המשפטים ותשמרו אותם שישמור השם לך הברית והחסד ואהבך ונכון הוא כי יקראו בלה"ק תחילת כל דבר בלשון ראש כענין ראש דברך אמת וכן גדול הדבר ראש העם והמשובח בו ראש בשמים וכן יקראו אחרית כל דבר עקב כי הלשון

רשב"ם

(יא) ושמרת · כמו שפירשתי לך מעמו של דבר : היום לעשותם · בהגדת ילמדנו בענין כי מי גוי גדול אמר רבי אושעיא מי כאומה זאת שיודעת אופי של אלהיה יודעים מה הוא מבקש להם והם עושים יודעים האיך הוא מחבבו וכו' פי' הערוך אופי דעתו · התוספ"ת · בשוחר טוב פרשת למנצח בנגינות · אמר רבי זעירי אדם יש לו בן בית פעם ראשונה נכנס אצלו ומושיבו על המטה · שנייה על הכסא שלישית על ספסל רביעית אומר כמה פלוני דוחק עלי ומטריחני אבל הקב"ה כל ישראל דוחקין אותו בתפלה והוא שומע ושמח לב׳ נאמר מי כה' אלהינו בכל קראנו אליו · א"ר יצחק בשם ר' יהודה ע"א נראת קרובה שנאמר ישאהו על כתף יסבלוהו והיא רחוקה לבכות אף יצעק אליו ולא יענה · אבל הקב"ה נראה רחוק כמה דא' אמר מן הארץ עד לרקיע דמש מאות שנה וכן בין כל רקיע ורקיע וכו' ואדם נכנס לבית הכנסת ולוחש והקב"ה שומע הפלתו הה"ד בכל קראנו אליו · בילמדנו פרשת אם שמר השמרון · רמ"ח תיבות יש בק"ש שמשמרת רמ"ח אברים · ועוד בילמדנו ובפסיקתא דשור או כשב משל למ"ך ששלח פרוזדוגמא שלו למדינה נטלוה ועמדו על רגליהם ופרעו את ראשיהם וקראו אותה באימה ברתת ובזיעה · כך אמר הקב"ה לישראל קריאת שמע פרוזדוגמא שלו · וכן בפסיקתא דבחודש השלישי אל יהיו דברי אגדה של תורה בעיניך כפרוזדוגמא ישנה · פי' הערוך פרוזדוגמא אגרת*) :

(יב) והיה עקב · ושמר ה' לך · כי לדור בשר הוא שומר הבטחת הכד אבות ואם לא תשמור המצות לא ישמור לך אלא לדור אחר : (יד) עקר · כולו קמוץ כמו מן חכם יאמר אשה חכמה מן שפל שפלה איננה כן מן עקר עקירה וכן מצאתי בכל כפרי ספרד : והמם

*) ול"נ בהי' פקודה וצווי בכתב (כעפיגל) .

לְסָנְאוֹהִי טַבְוָן דִּי אִנּוּן עָבְדִין, קֳדָמוֹהִי בְּחַיֵּיהוֹן מְשַׁלֵּם לְהוֹן: יא וְתִטַּר יָת תַּפְקֶדְתָּא וְיָת קְיָמַיָּא וְיָת דִּינַיָּא דִּי אֲנָא מְפַקֵּדָךְ יוֹמָא דֵין לְמֶעְבְּדְהוֹן:

יב וִיהֵי חֲלָף (דִּי) תְקַבְּלוּן, יָת דִּינַיָּא הָאִלֵּין וְתִטְּרוּן וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן וְיִטַּר יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ יָת קְיָמָא וְיָת חִסְדָּא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ: יג וְיִרְחֲמִנָּךְ וִיבָרְכִנָּךְ וְיַסְגִּנָּךְ וִיבָרֵךְ וַלְדָּא דִמְעָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ עֲבוּרָךְ וְחַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ בַּקְרֵי תוֹרָיךְ וְעֶדְרֵי עָנָךְ עַל אַרְעָא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ לְמִתַּן לָךְ: יד בְּרִיךְ תְּהֵי מִכָּל עַמְמַיָּא לָא יְהֵי בָךְ עֲקַר

נתינה לגר

(יב) עקב, חלף, הוא כמו „תחת" וגם בלה"ק יבוא להוראה הזאת „חלף עבודתכם" (במדבר י"ח ל"א)

בעל הטורים

(יב) והיה עקב. לעיל מיניה כתיב היום לעשותם וסמיך ליה עקב. כלומר היום לעשותם אבל שכרם בעקב פי' בסוף. עק"ב תיבות יש בי' דברות [האזכרות] וזהו במדרש עקב רב אם תשמור עקב תזכה למה רב טובך אשר צפנת: עקב ענוה תורתך קבע. עקב ענוה למד מן העקב הזה שהולך אחר הרגל דרך ענוה ולפיכך אינו נוגף כמו אצבעות הרגלים: המשפטים. ס"ת כסוהו שיש לכסות ולחקור אחרי עומק הדין: תשמעון ושמרתם ועשיתם. ג' כנגד מקרא משנה תלמוד: ושמר ה' אלהיך לך. אם עקב תשמעון ישמור לך הברית שנאמר באברהם עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור: ושמר. בגימט' לעתיד לבא: (יג) ואהבך. בזכות אברהם שנאמר בו זרע אברהם אוהבי: וברכך. בזכות יצחק שנאמר בו ויברך אלהים את יצחק: והרבך. בזכות יעקב שנאמר בו פרה ורבה: וברך. ג' הכא חד ותרי בפ' משפטים [ר"ל עי' בפ' משפטים היכי כתיבי ומאי דרש בהו]. הפסוק מתחיל בוי"ו ומסיים בכ"ף וכן ויתן לך האלהים מטל השמים הברכות שבירך יצחק ליעקב מתחילין בוי"ו ומסיימים בכ"ף שיהיו לך כל אותן הברכות: (יד) ברוך תהיה מכל העמים. הפסוק מתחיל בבי"ת ומסיים בכ"ף לומר בזכות התורה שיש בה כ"ב אותיות: לא יהיה בך עקר ועקרה. בגימט' בדברי התורה:

אבן עזרא

השלם על שלשים ועל רבעים: (יא) ושמרת. הטעם כאשר הם שומר הברית שמור אתה מצותיו: חסלת פרשת ואתחנן

(יב) עקב. כמו לעולם עקב אחר כאחרונה וטעם הפסוק הראשון שומר הברית שאמר כרת אברהם ואתם אם תהיו מאוהביו ישמור עוד הברית ואם הייתם מאוהביו ואהבך וברכך והרבך זה פירוש הברית והחסד: (יג) בטנך. הבנים ובטן רמז: ופרי אדמתך. הזכיר דגן תירוש ויצהר שהם עיקר: שגר. פירשתיו: אלפיך. כמו אלופינו מסבלים: ועשתרות. כמו עדרים ומנהג גדול היה בספרד והוציא טעם למה קראו העברים הבקר בשם אלף והצאן בעשתרות וכן היה מנהג הבעלים ועשתרות בעל המזל בגומת והעבירי ועוד לא די

רמב"ן

יאפום דמיונו באדם והראש התחלה והעקב בו אחרית וסוף וכן יאמר הכתוב לראש ולזנב לדמיון גוף בהמה ואונקלוס תרגם חלף כמו חלף עבודתכם ונראה לשון סבוב נגזר מן והיה העקוב למישור הדרך המעוקל ההולך סביב סביב וכן עקובה מדם מסובבת ומוקפת יאמר והיה סבת שמעכם המשפטים ועשותכם אותם שישמור השם לכם בריתו ויפה פירש ודומה לזה בגלל הדבר הזה בסבתו מלשון וגללו את האבן וכן על דעתי כל לשון עקובה גלגול וסיבוב עיקוב הלב ויעקבני זה פעמים ויבוא עשה בעקבה ענין גלגולין וסבות ולכן יקראו יעקב ישורון כי הפך העקוב למישור וכן אחורי הרגל שנקרא עקב ויתו אוחזת בעקב עשו יקראנו כן בעבור היותו מעוגל כאשר יקרא הלשון אמצע היד והרגל כפות בעבור היותם כמו כפות הזהב ומורגל הוא בלשון כמו שאמר בספרי מימינו אש דת למו כשהיה יוצא הדבור מפי הקב"ה היה יוצא דרך ימינו של קדש לשמאלן של ישראל ועוקב את מחנה ישראל שנים עשר מיל על שנים עשר מיל כלומר מקיף וכן לשונם באים עליו בעקיפין בסבות וגלגולין כמו שקורין בשני האותיות האלה שוות לשון, כאשר פרשתי כבר והזכיר את המשפטים האלה להזהיר מאד במשפטים כי לא יהיה עם רב כלו נזהר במצות כלן שלא יחטאו בהן כלל רק במשפטים יעמידו התורה כמו שנאמר בהן וכל ישראל ישמעו ויראו ועוד כי רבים ירחמו מלסקול האיש ולשרוף אותו אחרי שנעשית העבירה כמו שנאמר לא תחוס עינך ועוד שייראו מן התקיפים ומן העשירים כמו שאמר לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא ואמר בנביא השקר לא תגור ממנו והזכיר, על מסית לא תאבה לו ולא תשמע אליו ולא תחוס עינך עליו ולא תחמול ולא תכסה עליו ויזהיר לא תשמע אליו מפני הטעות זו ולא תחוס עינך מפני הרחמנות שירחמו רכי הלבב על הנדונים ולא תכסה שלא תפחד בעבור תקפו ויראת בני משפחתו. ומ"ש: (יג) ואהבך. כאשר תעשה המשפטים לאהבת השם גם הוא יאהב אותך. ויתכן פירוש ואהבך יוצא שמחשב אותך למשפחות המשפטים ולא ישגיח עליהם: וברכך. שלא תאונה אליך רעה

ספורנו

(יא) ושמרת וגו' היום לעשותם. ולא תעריד מהשכיחך אם לא תקבל שכר מהם בעולם הזה:

(יב) והיה עקב תשמעון. הנה המלך צוה את כל אלה כדי שתזכו שישמור לכם הברית והחסד וזה שאתם תשמרו היום לעשותם מאהבה שלא על מנת לקבל פרס והוא בשביל זה ישמור לכם הברית והחסד: את המשפטים. כי במשפט יעמיד ארץ: ושמרתם. זו משנה: ועשיתם אותם. וזה כאופן תעשו אותם אל נכון: ושמר ה' אלהיך לך את הברית. שנשבע כאמרו והקמותי את בריתי ביני וביניך ובין זרעך אחריך לדורותם לברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך כי אמנם בהיותו לנו לאלהים בלתי אמצעי ישפיע מציאות נצחי בהוה ממנו בלתי אמצעי כאמרו כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם. אמנם מציאות הנפסדים הוא ממנו באמצעי בלי ספק: ואת החסד. כאמרו אז ונתתי לך, ולזרעך אחריך את הארץ מגוריך כי אמנם הטוב הבא לצדיקים בעוה"ז הוא חסד בלבד לא גמול מעשיהם: (יג) ואהבך. בהיותכם בנים בדמותו בצלמו כאמרם ז"ל (אבות) חביבין ישראל שנקראו בנים למקום ובזה יהיה נצחיות של ברית מאוהב: וברכך.

טו וְהֵסִיר יְהוָה מִמְּךָ כָּל־חֹלִי וְכָל־מַדְוֵי מִצְרַיִם הָרָעִים אֲשֶׁר יָדַעְתָּ לֹא יְשִׂימָם בָּךְ וּנְתָנָם בְּכָל־שֹׂנְאֶיךָ׃ טז וְאָכַלְתָּ אֶת־כָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא־תָחוֹס עֵינְךָ עֲלֵיהֶם וְלֹא תַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵיהֶם כִּי־מוֹקֵשׁ הוּא לָךְ׃ ס יז כִּי תֹאמַר בִּלְבָבְךָ רַבִּים הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִמֶּנִּי אֵיכָה אוּכַל לְהוֹרִישָׁם׃ יח לֹא תִירָא מֵהֶם זָכֹר תִּזְכֹּר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפַרְעֹה וּלְכָל־מִצְרָיִם׃ יט הַמַּסֹּת הַגְּדֹלֹת אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֶיךָ וְהָאֹתֹת וְהַמֹּפְתִים וְהַיָּד הַחֲזָקָה וְהַזְּרֹעַ הַנְּטוּיָה אֲשֶׁר הוֹצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כֵּן־יַעֲשֶׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְכָל־הָעַמִּים אֲשֶׁר־אַתָּה יָרֵא מִפְּנֵיהֶם׃ כ וְגַם אֶת־הַצִּרְעָה יְשַׁלַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּם עַד־אֲבֹד הַנִּשְׁאָרִים וְהַנִּסְתָּרִים מִפָּנֶיךָ׃ כא לֹא תַעֲרֹץ מִפְּנֵיהֶם כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבֶּךָ אֵל גָּדוֹל וְנוֹרָא׃ כב וְנָשַׁל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵל מִפָּנֶיךָ מְעַט מְעָט לֹא תוּכַל כַּלֹּתָם מַהֵר פֶּן־תִּרְבֶּה עָלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה׃ כג וּנְתָנָם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָמָם מְהוּמָה גְדֹלָה עַד הִשָּׁמְדָם׃ כד וְנָתַן מַלְכֵיהֶם בְּיָדֶךָ וְהַאֲבַדְתָּ אֶת־

ת"א והסיר ה' ממך · מציעא קז עקרים מד פמ"א : ואכלת את כל העמים · קמא קיג : ולא תעבד · שבת קלו : כי תאמר · עקידה שער ג' :

רש"י

שאינו מוליד : (יז) כי תאמר בלבבך · על כרחך לשון דלמא הוא שמא תאמר בלבבך מפני שהם רבים לא אוכל להורישם אל תאמר כן : (יח) לא תירא מהם · ולא יתכן לפרשו בלשון אחר לשונות של כי שיפול עליו שוב לא תירא מהם : (יט) המסת · נסיונות : והאתת · כגון ויהי לנחש והיו לדם ביבשת : המפתים · המכות המופלאות : היד החזקה · זה הדבר : והזרע הנטויה · זה החרב של מכת בכורות : (כ) הצרעה · מין שרץ העוף שהיתה זורקת בהם מרה ומסרסתן ומסמאה את עיניהם בכל מקום שהיו נסתרים שם : (כב) פן תרבה עליך חית השדה · והלא אם עושין רצונו של מקום אין מתיראין מן החיה שנאמר וחית השדה השלמה לך אלא גלוי היה לפניו שעתידין לחטוא : (כג) והמם · נקוד קמץ כולו לפי שאין מ"ם אחרונה מן היסוד והרי הוא כמו והם אותם אבל והמם גלגל עגלתו כולו יסוד לפיכך חציו קמץ וחציו פתח

רמב"ן

בעבור המשפט והרבך שלא תמעט באבדן העוברים אפילו יהיו תמיד אובדים כאנשי עיר הגדולה : (טו) והסיר ה' ממך כל חלי · הנהוג לבא בעולם והזכיר כל מדוי מצרים הרעים להבטיח וגהם בכל שונאיך או שירמוז כי בעשותם המשפטים יגלו מהם ואם לא יעשו אותם

אבן עזרא

שיברך פרי בטנך כי לא יהיה בך עקר שאין זרעו מוליד וכן בבהמתך · ועוד תהיה בריא מכל מין חולי ידוע להיות כמנהג העולם וכל מדוי שהיו חוץ המנהג : (טז) ואכלת · מגזרת לכלותם כאוכל לחם והעד לא תחוס עינך · כי מוקש הוא לך · כל אחד מאלהיהם : (כ) הצרעה · חולי בגוף מגזרת צרעת : (כא) לא תערוץ מפניהם · רק תערוץ מהשם שהוא אל גדול ונורא · אמר הגאון כי פן תרבה עליך

רשב"ם

(כג) והמם מהומה גדולה · על כרחך והמם כמו וכבב · שמם מן שממה · על הר ציון ששמם וממין כפולים ופירושו והרעים קול מהומה גדולה במלחמה עד השמדם ואלו היה פירושו של מ"ם אחרונה כמו אותם היה לכתוב והממם · אבל מגזרת המה · המה לבי אומר והמם והמה אותם כמו מן עשה עצבי עשם · ומן כאשר ראה

עַקְרָא וּבִבְעִירָךְ: טו וְיַעְדֵּי יְיָ מִנָּךְ כָּל מַרְעִין וְכָל מַכְתָּשֵׁי מִצְרַיִם בִּישַׁיָּא דִּי יְדַעְתְּ לָא יְשַׁוֵּינוּן בָּךְ וְיִתְּנִנּוּן בְּכָל סָנְאָךְ: טז וּתְגַמַּר יָת כָּל עַמְמַיָּא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ לָא תְחוּס עֵינָךְ עֲלֵיהוֹן וְלָא תִפְלַח יָת טַעֲוָתְהוֹן אֲרֵי לְתַקְלָא יְהוֹן לָךְ: יז דִּילְמָא תֵימַר בְּלִבָּךְ סַגִּיאִין עַמְמַיָּא הָאִלֵּין מִנִּי אֶכְדֵּין אִכּוּל לְתָרָכוּתְהוֹן: יח לָא תִדְחַל מִנְּהוֹן מִדְכַּר תִּדְכַּר יָת דִּי עֲבַד יְיָ אֱלָהָךְ לְפַרְעֹה וּלְכָל מִצְרָיִם: יט נִסִּין רַבְרְבִין דִּי חֲזוֹ עֵינָךְ וְאָתַיָּא וּמוֹפְתַיָּא וִידָא תַקִּיפָא וּדְרָעָא מְרָמְמָא דִּי אַפְּקָךְ יְיָ אֱלָהָךְ כֵּן יַעֲבֵד יְיָ אֱלָהָךְ לְכָל עַמְמַיָּא דִּי אַתְּ דָּחֵיל מִקֳּדָמֵיהוֹן: כ וְאַף יָת עֶרְעִיתָא יְגָרֵי יְיָ אֱלָהָךְ בְּהוֹן עַד דְּיֵיבְדוּן דְּיִשְׁתָּאֲרוּ וּדְיִטַּמְּרוּ מִקֳּדָמָךְ: כא לָא תִתְּבַר מִקֳּדָמֵיהוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ שְׁכִנְתֵּיהּ בֵּינָךְ אֱלָהָא רַבָּא וּדְחִילָא: כב וִיתָרֵךְ יְיָ אֱלָהָךְ יָת עַמְמַיָּא הָאִלֵּין מִקֳּדָמָךְ זְעֵר זְעֵר לָא תִכּוּל לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן בִּפְרִיעַ דִּילְמָא תִסְגֵּי עֲלָךְ חֵיוַת בָּרָא: כג וְיִמְסְרִנּוּן יְיָ אֱלָהָךְ קֳדָמָךְ וִישַׁגֵּשִׁנּוּן שִׁגּוּשׁ רַב עַד דְּיִשְׁתֵּיצוּן: כד וְיִמְסַר מַלְכֵיהוֹן

נתינה לגר

(טו) וכל מדוי, וכל מכתשי. שם' „כתש" בארמית הוא קרוב לשם' „הכה" בעברית, לכן יתר' כל נגע, מחלה, או מכה, בשם „מכתש". (טז) ואכלת, והגמר. זהו תרגומו של „החרם" כמו „והחרמתי את עריהם" (במדבר כ"א ב') ת' „ואגמר ית קרויהון" ובאמת לא כהוראת השם' „אכל" בעברית, הוראתו בארמית, כי בעברית עיקר הוראתו הוא על כליון גוף המאכל ופרוד חלקי יסודותיו, ולכן הונח תמיד גם על פעולת הטריפה ופעולת ההשחתה, לא כן בארמית עיקר הוראתו רק על הנאת גוף האוכל, ורק לעתים רחוקות ישמש בו גם על הכליון, כמו „אכלני חרב" [בראשית ל"א מ'] תרגם „אכלני שרבא". (יז) כי תאמר, דלמא תימר. ערש"י שפי' „שמא תאמר בלבבך כו'" (וע' מה שהעירונו לעיל [שם כ"ד ל"ס] בהוראת מלה זאת. (כ) וגם את הצרעה ישלח, ואף ית ערעיתא יגרי, לעיל (שמות כ"ג כ"ח) „ושלחתי את הצרעה" ת' „ואשלח ית ערעיתא" מפני ששם כתיב אח"כ „לפניך" ר"ל לפני משה וישראל ולא יתכן לומר „אגרי". (כג) והמם, וישגשנון. סובר כפירש"י

בעל הטורים

(טו) כל חלי · עולה נ"ח שיסיר ממך נ"ח קללות: (יח) זכר תזכר · חסר וי"ו לומר שתזכור מה שעשה לשם מאות רכב בחור: (יט) המסת הגדלת · כל האלפא ביתא בזה הפסוק חוץ מבי"ת רמז כי עוד יעשה פעם שנית נפלאות כימי צאתך מארץ מצרים: (כ) את הצרעה · בגימט' בהיום היו [כן מבואר בסוטה ל"ו]: עד אבד · חסר וי"ו ועולה ז' שיאבד ז' אומות: מפניך · פ"א כפולה לומר מפניך ומפני שלוחך: (כא) אל גדול ונורא · ולא אמר גבור אלא הזכיר גדול כנגד אברהם דכתיב ביה האדם הגדול · ונורא כנגד יעקב דכתיב ביה מה נורא המקום הזה · והזכיר אלו שמצינו שנלחמו אברהם עם המלכים · ויעקב כנגד לבן ועשו אבל לא מצינו ביצחק שנלחם: (כג) והמם · ב' במס' · דין והידך (ישעיה כ"ח וע"ש) והמם גלגל עגלתו וגו' מלמד שעשה להם כמו למצרים · דכתיב בהו ויסר את אופן מרכבותיו:

רמב"ן

יבואו עליהם כאשר באו על המצריים כאמור בתוכחות והשיב בך את כל מדוי מצרים וגו' וכבר פירשתי זה בסדר ויהי בשלח והזכיר תחלה במשפטים לכלות ולהכרית עובדי ע"ג ולכך אמר ואכלת את כל העמים שהכריתם כענין שנאמר כי להתגו הם כי אכל את יעקב ואכלוהו ויכלוהו וכן רבים ואמר לא תחום עינך עליהם כאשר הזכרתי כי ברחמנות הטפשים יאבד כל המשפט: (כב) לא תוכל כלותם מהר · יבטיח שהשם יכריתם כלם וישלח בהם את הצרעה להאביד הנחבאים והנסתרים והנה כלם יאבדו אבל אמר שלא יכלה אותם במלחמה ביום אחד ולא שיגרשם מן הארץ בשנה אחת פן תהיה הארץ שממה ורבה עליך חית השדה והוסיף עוד להבטיח שלא יהיו אלה הנשארים רובם אבל השם יהומם מהומה גדולה ורובם יאבדו ביד ישראל וכן אמר הוא ישמידם והוא יכניעם לפניך והורשתם והאבדתם מהר שיאבדו רובם במהרה לא שיכלו עד אשר תפרה ונחלת את הארץ · ואמר ונתן מלכיהם בידך והאבדת את שמם עד שלא יהיה להם שם על פני חוץ וכל הנלב בפניהם ישמידו וזה כענין שבא ביהושע כי מאת השם היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל

ספורנו

ממון לחיי שעה ובזה ייטיב את החסד אשר נשבע שיהיו בארץ באופן מאושר: (טו) כל חלי · אפי' המורגלים לבא מצד המערכת: הרעים · המתדבקים: אשר ידעת · שלקו על הים כמבואר למעלה: לא ישימם בך ונתנם בכל שונאיך · אע"פ שיתנם בשונאיך לא ידבקו בך כענין יפול מצדך אלף וגו' אליך לא יגש: (טז) לא תחום עינך עליהם ולא תעבוד את אלהיהם · לא תחום ובזה האופן לא תעבוד את אלהיהם כי אם תחום יתעיאוך בלי ספק כי מוקש הוא לך · כי אמנם כיותך תם עליהם יהיה לך למוקש שיסיתוך לעבוד את אלהיהם: (יז) כי תאמר איכה אוכל להורישם לא תירא מהם · כשתאמר איכה אוכל להורישם בהיותם רבים ממני לא תאמר זה ע"ל שתירא מהם אלא ע"ל שתכיר שזה היה נמנע לולא ה' שהיה לך · וזה כי זכור תזכור את אשר עשה ה' אלהיך לפרעה ולכל מצרים שהיו רבים ועצומים ממך: (כד) ונתן מלכיהם בידך והאבדת את שמם · כי קיומם יהיה לשטן לך כענין הדד נער קטן שהיה מזרע המלך באדום וקם לשטן לשלמה:

שְׁמָם מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ בְּפָנֶיךָ עַד הִשְׁמִדְךָ אֹתָם׃ כה פְּסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ לֹא־תַחְמֹד כֶּסֶף וְזָהָב עֲלֵיהֶם וְלָקַחְתָּ לָךְ פֶּן תִּוָּקֵשׁ בּוֹ כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא׃ כו וְלֹא־תָבִיא תוֹעֵבָה אֶל־בֵּיתֶךָ וְהָיִיתָ חֵרֶם כָּמֹהוּ שַׁקֵּץ ׀ תְּשַׁקְּצֶנּוּ וְתַעֵב ׀ תְּתַעֲבֶנּוּ כִּי־חֵרֶם הוּא׃ פ

ח א כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיוּן וּרְבִיתֶם וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם׃ ב וְזָכַרְתָּ אֶת־כָּל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הוֹלִיכֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לְמַעַן עַנֹּתְךָ לְנַסֹּתְךָ לָדַעַת אֶת־אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ הֲתִשְׁמֹר מִצְוֺתָו (מצותיו קרי) אִם־לֹא׃ ג וַיְעַנְּךָ וַיַּרְעִבֶךָ וַיַּאֲכִלְךָ אֶת־הַמָּן אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתָּ וְלֹא יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן הוֹדִיעֲךָ כִּי לֹא עַל־הַלֶּחֶם לְבַדּוֹ יִחְיֶה הָאָדָם כִּי עַל־כָּל־מוֹצָא פִי־יְהוָה יִחְיֶה

ת"א לא תחמוד. ע"ג נא נב תמורה כח: ולא תביא. פסחים מח סוטה ד מכות כב ע"ג טו: והיית חרם. קדושין כח ע"ג כד חולין קח תמורה ל: שקץ תשקצנו. שבת פב ע"ג מו: ויענך וירעבך. כתובות מז סנהדרין לט: אשר לא. עקידה שער מא עקרים מד פמ"א:

רש"י

כאשר פעל של שלש אותיות: (א) כל המצוה. כפשוטו. ומדרש אגדה אם התחלת במצוה גמור אותה שאינה נקראת המצוה אלא על שם הגומרה שנאמר ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם והלא משה לבדו נתעסק בהם להעלותם אלא לפי שלא הספיק לגומרה וגמרוה ישראל נקראת על שמם: (ב) התשמר

רמב"ן

למען החרימם ולא נשאר להם מלך בארץ כי כל מלכיהם נפלו. וכתב רש"י פן תרבה עליך חית השדה והלא אם עושים רצונו אינם מתיראים מן החיה שנא' וחית השדה השלמה לך אלא גלוי היה לפניו שעתידין לחטוא ודברי רבותינו הם ואף על פי שהפרשה הזאת להבטחה נאמרה כבר הזכרתי כי משה רבינו במשנה התורה יבטיח ויזהיר וירמוז כי לא תגיע זכותם להכריתם כלם כאחד ושיבית חיה רעה מן הארץ כמובטח להם בפרשת אם בחקותי אבל יהיה כאשר אמר שיאבידו את רובם ומלכיהם בתחלה ואחרי כן יאבדו הנשארים: (כה) לא תחמוד כסף וזהב עליהם. יחסר אשר לא תחמוד כסף וזהב אשר עליהם והוא נוי ע"ג צוה תחלה לשרוף ע"ג עצמה שהיא פסילי אלהיהם ואחר גם כן הנויין שעליהן והזהיר עוד ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמוהו לאסור בהנאה כל עניני ע"ג היא ומשמשיה ותקרובת שלה והנויין: (א) וטעם כל המצוה. לומר אע"פ שהזהרתי

אבן עזרא

סימן לזמן שיגלחום ואין צורך וכבר פירשתיו: (כד) השמידך. שם הפעל ואם הוא בחירק יתכן היות כמוהו השאיר לו שריד ועד אותם שהוא הפעול: כסף וזהב שעליהם או ממוקדש לעצבם: (כה) תוקש. הוי"ו תחת יו"ד יקושתי לך: (א) כל המצוה. הטעם אם רציתם לשמור המצות למען תחיו זכרו את הדרך: (ב) למען ענותך לנסותך לדעת. פירשתיו: (ג) ויענך. בדרך: וירעיבך. קודם בא המן או כמן בעצמו בעבור שהיה קל על לבם וזה לא יתכן ויתכן מתאוות אחרות: ידעון. כנו"ן וכן נקון לתת גם ויחזון כעבר אכון: הודיעך. שם הפעל: הלחם. שאדם צריך לו: מוצא פי ה'. כמו מה שנגזר כמו הדבר יצא מפי המלך והטעם כי על הלחם לבדו לא יחיה האדם רק הבא או עם הבא הבא מהעליונים במצות השם וזה פירוש מוצא פי ה' והעד שלא אכלתם לחם וחייתם:

רשב"ם

ראה יעקב ויאמר יעקב כאשר ראם ראה אותם והמם מגזרת המה יתפרש המה אותם. ואם תאמר לפרש גם את זו כמו והמת אותם אי אפשר לומר כך לפי שלשון המית נתלה בגוף האדם. לבי כבנור יהמה מעצמו ואם היה המיון עושה לאחרים צריך להרגישו והימם. כמו כלה שארי מעצמי כלה את אחרים. ישנה את הכתם הטוב מעצמו לפיכך רפי. ולאחרים יאמר ושנא את בגדו כלאו וישנה ואת נערותיה: (ב) למען ענותך

זה

בידך ותובד ית שמהון מתחות שמיא לא יתעתד אנש מקדמך עד דישיצי יתהון: כה צלמי טעותהון תוקדון בנורא לא תחמד כספא ודהבא די עליהון ותסב לך דילמא תתקל בה ארי מרחקא דיי אלהך הוא: כו ולא תעל דמרחק לביתך ותהי חרמא כותה שקצא תשקצנה ורחקא תרחקנה ארי חרמא הוא: א כל תפקדתא די אנא מפקדך יומא דין תטרון למעבד בדיל דתיחון ותסגון ותיעלון ותירתון ית ארעא די קיים יי לאבהתכון: ב ותדכר ית כל ארחא די דברך יי אלהך דנן ארבעין שנין במדברא בדיל לעניותך לנסיותך למדע ית די בלבך התטר פקודוהי אם לא: ג ועניך ואכפנך ואוכלך ית מנא די לא ידעתא ולא ידעון אבהתך בדיל לאודעותך ארי לא על לחמא בלחודוהי מתקיים אנשא ארי על כל אפקות

נתינה לגר

שהא מנחי השי"ן והמ' האחרונה היא לסימן כנוי הרבים. (כו) חרם, הרמא. ת' כלעיל (ויקרא כ"ז כ"ח) ולא כמו „החרם" (לעיל ז' ב') שת' „גמרא"? משום שהשם „חרמא" בארמית יבא רק על המוחרם ואסור בהנאה, דוק ותשכח. ח (ג) כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם. ארי לא על לחמא בלחודוהי מתקים אנשא ארי על כל אפקית מימרא מן קדם ה' חיי אנשא. ת' „יחיה" הראשון בפעל „מתקים" כי הלחם והמזון מקימים את גוף האדם, והשני „חיי"

בעל הטורים

(כה) פסילי אלהיהם תשרפון באש׳ וסמך כי חרם הוא׳ ולכן דן יהושע את עכן שנכר על החרם בשרפה: (כו) כי חרם הוא׳ וסמיך ליה כל המצוה לומר שהעובר על החרם כעובר על כל המצות׳ וחרם אותיות רמ"ח שנפרעין מרמ"ח איבריו׳ ולא יחזור בתשובה יהיה רחם׳ וזהו בגוגו רחם תזכור: (א) לאבותיכם׳ וסמיך ליה וזכרת את כל הדרך לומר שתזכור דרך שהלכו בו אבותיך ותלך בו גם אתה: (ג) ויאכלך את המן למען הודיעך׳ מלמד שבאכילת המן ניתן להם דעה וכן בעזרא הוא אומר [נתתיה ס' ושם כתיב ורוחך הטובה נתת להשכילם ומנך לא מנעת מפיהם וגע"ק] ומנך נתת להם להשכילם וזהו לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן: על הלחם׳ ב׳׳ דין ואידך והקרבתם על הלחם׳ שבזכות הקרבנות העולם ניזון: יחיה האדם׳ וסמיך ליה שמלתך לא בלתה׳ רמז להם שאמרו שעומדין בלבושיהם ק"ו מתתם וזהו כשיחיה האדם שמלתך לא בלתה:

רמב"ן

אתכם במשפטים גם כל המצות תשמרון לעשות כי בעשיית כלן תחיון ופריתם בפרי בטן ופרי בהמה ופרי האדמה וכל הנזכר למעלה: (ב) וזכרת את כל הדרך וגו׳׳ יאמר כי תוכל לדעת שיש בעשיית המצוה טובה שלימה ולא יהיה צדיק נעזב ומבקש לחם כי השם מפרנס אותך במדבר במעשה נס גדול בעבור לכתך אחר מצותיו וכבר פירשתיו בפרשת המן טעם למען ענותך לנסותך לדעת את אשר בלבבך התשמור מצותיו אם לא כי היה נסיון גדול להם שלא ידעו פנה לנפשם ויכנסו במדבר הגדול לא מקום לחם ואין בידם כלום מן המן אבל ירד דבר יום ביומו וחם השמש ונמס וירעבו אליו מאד וכל זה עשו לשמור מצות השם ללכת כאשר יצוה והשם היה יכול להוליכם בדרך הערים אשר סביבותיהם אבל הביאם בנסיון הזה כי ממנו יודע שישמרו מצותיו לעולם: (ג) וטעם אשר לא ידעת ולא ידעון אבותיך׳ כי לא ידעת במן שתוכלו לחיות בו ימים רבים ולא הגיע אליכם כן בקבלה מאבותיכם׳ או יאמר כי עשה עמכם החסד הגדול הזה אשר אבותיכם הקדושים לא הגיעו אליו כי אף על פי שהלכו אחריו ככל אשר נוה אותם לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך לא הגיע מעלתם שיפרנסם בלחם שמים כאשר עשה לך וכן אמרו במדרש במדבר סיני רבה בזכות משה הייתם אוכלים המן מה שלא ראו אבותיך הקדושים שנאמר אשר לא ידעון אבותיך ופי׳ כי עשה זה להודיעם כי הוא המחיה האדם בכל אשר יגזור א"כ שמור מצותיו וחיה׳ ויתכן לפרש כי ויענך וירעיבך ויאכילך את המן ענינים שונים יאמר כי ענה אותך בלכתך במדבר ארבעים שנה כענין ענה בדרך כחי וירעיבך מתחלה כמו שאמרו להמית את כל הקהל הזה ברעב ואחרי כן האכילך את המן להודיעך כי על כל מוצא פי ה׳ יחיה האדם וכן המאכילך מן במדבר אשר לא ידעון אבותיך וספר הנס שעשה להם ולמען ענותך שב אל המוליכך במדבר הגדול והנורא ונחשון וגו׳ אבל מה שאמר בפרשת המן למען אנסנו הילך בתורתי אם לא שאתן להם צרכיהם ושאלתם אביא להם ואראה אם

ספורנו

(כה) מן תוקש בו׳ שלפעמים יקרה שתלית בזוזו כסף וזהב שעליהם ותתמוב שהיה זה בכח אותה העבודה גלולים שהיו עליה: (כו) תתעבנו כי חרם הוא׳ תתעב אותו הכסף והזהב של תועבה כי חרם הוא שלא בלבד יקרה שלא תצלית בו אבל יתרים את שאר נכסיך: (א) כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות׳ הנה המכוון בענין ע"ג אלל עובדיה הוא השגת הצלחות זמניות הנכללות בג׳ מינים והם אורך ימים והבנים והממון והנה בקיום המצות תשיגו את כלם לפיכך תשמרו לעשותם: למען תחיון׳ כי אמנם השל ית׳ כשלוה כוון שבקיום מצותיו תשיגו אורך ימים אפילו בחיי שעה: ורביתם׳ שתשיגו רבוי בנים: ובאתם וירשתם׳ ותשיגו עושר וכבוד בירושת הארץ: (ב) וזכרת את כל הדרך׳ שנתן לך לחם לאכול ובגד ללבוש שלא בדרך טבע: לנסותך׳ אם תעשה רצונו בהשיגך לחם ושמלה שלא בצער: לדעת את אשר בלבבך׳ שיהיה מה שבלבבך

הָאָדָם׃ ד שִׂמְלָתְךָ לֹא בָלְתָה מֵעָלֶיךָ וְרַגְלְךָ לֹא בָצֵקָה זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה׃ ה וְיָדַעְתָּ עִם־לְבָבֶךָ כִּי כַּאֲשֶׁר יְיַסֵּר אִישׁ אֶת־בְּנוֹ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָּ׃ ו וְשָׁמַרְתָּ אֶת־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו וּלְיִרְאָה אֹתוֹ׃ ז כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֲךָ אֶל־אֶרֶץ טוֹבָה אֶרֶץ נַחֲלֵי מָיִם עֲיָנֹת וּתְהֹמֹת יֹצְאִים בַּבִּקְעָה וּבָהָר׃ ח אֶרֶץ חִטָּה וּשְׂעֹרָה וְגֶפֶן וּתְאֵנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ־זֵית שֶׁמֶן וּדְבָשׁ׃ ט אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא בְמִסְכֵּנֻת תֹּאכַל־בָּהּ לֶחֶם לֹא־תֶחְסַר כֹּל בָּהּ אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבָנֶיהָ בַרְזֶל וּמֵהֲרָרֶיהָ תַּחְצֹב נְחֹשֶׁת׃ י וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל־הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ׃ שני יא הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְבִלְתִּי שְׁמֹר מִצְוֺתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ יב פֶּן

קמץ בז"ק

ת"א כי כאשר · ברכות ה : כי ה' אלהיך מביאך · שם עקידה שער עז : ארץ חטה · שם מא מד עירובין ד סוכה ס מנחות פד : ארץ אשר לא · ברכות לו מד : לא תחסר · יומא פא סוכה לה : ארץ אשר · תענית ד : ואכלת · ברכות כ כא מט נא פסחים מט סוטה לג מציעא יד ערכין ג ס' הזוהר פ' תרומה ופ' ויגש :

רש"י

מגוהץ · בלא הגהצו ולא ההדבר אחריו : (ד) שמלתך לא בלתה · ענני כבוד היו שפין בכסותם ומגהצים אותם כמין כלים מגוהצים ואף קטניהם כמו שהיו גדלים היה גדל לבושן עמהם כלבוש הזה של חומט שגדל עמו : לא בצקה · לא נפחה כבצק כדרך הולכי יחף שרגליהם נפוחות : (ח) זית שמן · זיתים העושים שמן :

רמב"ן

ישמעו אלי ברכות הטובה וזה עולה כדרך שכתב אבל הענין הראשון הוא אמת ונכון : (ד) שמלתך לא בלתה מעליך · ענני כבוד היו שפין בכסותן ומגהצים אותם כמו כלים המגוהצין וכן קטניהם כשהם גדלין גדל לבושן עמהם לשון רש"י ודברי אגדה · אבל ר"א כתב ואחרים אמרו כי הוציאו מלבושים רבים ויתכן שאין בתולדת המן להוליד זיעה וכן אמר ורגלך לא בצקה שנתן להם כח או הולכים לאט · ואין דבריו נכונים כי משה יזכיר להם זה לאמר כי בעשיית המצוה יהיה להם מזון וכסות ויחליפו כח כאשר היו במן ארבעים שנה והיו להם השמלות והורת ברגלם לא יבא והכל ממעשה הנס כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם ויתפרנס ואם תכסה את הקורה בשמלה חדשה בארבעים שנה תבלה אע"פ שאין בה זיעה אף כי אנוש רמה : (ה) כי כאשר ייסר איש את בנו · שיתן עליו לטובתו עול מוסר כענין שאמר יסר בנך כי יש תקוה ואל המיתו וגו' כן ה' אלהים מיסרך מתחלה בעינוי המדבר ונסיון המן שתערב לנפשך טובת הארץ ופירותיה על כן אמר אחריו כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה : (ז) וטעם ארץ נחלי מים · שהוא כגן רוה לא ישקו מים ברגל כארץ מצרים ואפשר יאמר עוד כי למטר השמים תשתה מים ופי' כי עינות והתהומות יוצאים בבקעה ובהר ומשם יזחלו בה נחלים · ושיעור הכתוב עינות ועינות התהומות כמו בעזוז עינות התהום מעינות תהום רבה והענין כי

אבן עזרא

(ד) שמלתך · יש אומרים דרך אות ואחרים אומרים כי הוציאו מלבושים רבים ממצרים ויתכן שאין בתולדת המן להוליד זיעה : לא בצקה · מגזרת ויאפו את הבצק כי מנהג רגל האורח שהלך רגלי דרך רב שינפחו רגליו ויתכן שנתן להם השם כח או הולכים לאט : (ה) וידעת עם לבבך · שידע באמונת לבו שבות העיקר ובעבור שתשמע אל הגלוה המיסר אותך ואם הרעיבך ליסרך ויענך בדרך בצמא שבכך שיביאך אל הארץ הטובה : (ח) ארץ חטה · הזכיר המולידים כדם : ודבש · פירשתיו : (ט) במסכנת · בדלות ועניות וכן ילד מסכן וחכם :

רשב"ם

זה עינוי שאין פת בסלך וחייך תלוים למרום בכל יום : (ז) כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה וגו' · ולבסוף ורם לבבך ושכחת · לכך אני מצוך לזכור את הדרך וכספוק צרכיך משמים · וידעת כי לא בכח יגבר איש : (ט) אשר לא במסכנת תאכל בה לחם · כלומר לא תאכל פת חריבה כדרך עני ומסכן · שהרי מלבד החטה והשעורה שהוא לחם יהיה לך גפן ותאנה ורמון וגו' ודבש התמרים שהם מתוקים :

אונקלוס

מימרא דיי יתקים אנשא: ד כסותך לא בליאת מנך ומסנך לא יחפו דנן ארבעין שנין: ה ותדע עם לבך ארי כמא די מליף גברא ית בריה יי אלהך מאליף לך: ו ותטר ית פקודיא דיי אלהך למהך בארחן דתקנן קדמוהי ולמדחל יתיה: ז ארי יי אלהך מעלך לארעא טבא ארעא נגדא נחלין דמיין מבועי עינן ותהומין נפקין בבקען ובטורין: ח ארעא חטין וסערין וגופנין ותאנין ורמונין ארעא דזיתהא עבדן משחא והיא עבדא דבש: ט ארעא די לא במסכנות תיכול בה לחמא לא תחסר כל מדעם בה ארעא די אבנהא פרזלא ומטורהא תפסול נחשא: י ותיכול ותשבע ותברך ית יי אלהך על ארעא טבא דיהב לך: יא אסתמר לך דילמא תתנשי ית דחלתא דיי אלהך בדיל דלא למטר פקודוהי ודינוהי וקימוהי די אנא

נהינה לגר

כי מוצא פי ה׳ מחיה האדם למעלה מן הטבע. (ד) ורגליך לא בצקה, וכסנך לא יחפו. ר״ל „ורגליך לא היה קרוע" כי הס׳ „חף" בעברית בארמית ובערבית הוראתו גרידה ותכוך כמו לא יחוף את ראשו בתלמוד וע׳ בערוך ערך חף ב׳ ובהקדמה כוללת. ובכל המת׳ את ידיו להשוות את המלילה אל הקודם ואולי הוראת „יחף" בארמית, היא על קריעת המנעלים. (ה) ארץ זית שמן, ארעא דזיתהא עבדין משחא. הוא כמ״ש רש״י „זיתים העושין שמן" וכמ״ש הרד״ק בס׳ „זית" ש״מ זיתים באין עושין שמן ועמ״ש הת׳ רוו״ה שבשם „זית" הונח גם על הגרי גם על האילן. ודבש, והיא עבדא דבש.

בעל הטורים

(ד) ארבעים שנה׳ וסמיך ליה וידעת עם לבבך׳ רמז עד מ׳ שנה לא קם איניש אדעתא דרביה וכן בן מ״ס לבינה׳ ולבבו יבין׳ לבבו עולה מ״ם וכן גם כן הלב באמצע הגוף כמו מ״ם שהוא באמצע [הא״ב כשהוא עם אותיות מנצפ״ך] : (ה) מיסרך׳ תגין על מ״ם לומר שהנשמה נוצרה במ׳ יום׳ והתורה ניתנה במ׳ יום והם לא תשמור התורה שניתנה במ׳ יום מיסרך ונוטל ממך נשמתך שנוצרה במ׳ יום: (ו) ללכת בדרכיו׳ בגימט׳ ללמוד תורה: וליראה אותו׳ למה כי ה׳ אלהיך מביאך אל ארץ טובה לא תהיה כפוי טובה: (ח) ארץ חטה ושעורה׳ יו״ד תיבות בפסוק לכך צריך ליתן יו״ד אצבעות בפת בשעת ברכה׳ ועוד כנגד יו״ד מצות שנעשו בפת׳ לא תחרוש׳ לא תזרע כלאים׳ לקט׳ שכחה׳ פאה׳ לא תחסום׳ תרומה׳ ומעשר ראשון׳ ושני׳ וחלה: (ט) תחסר׳ ג׳׳ דין והידך (מ״א י״ז) וצפחת השמן לא תחסר (משלי י״ג) ובטן רשעים תחסר׳ אע״פ שזה נאמר בא״י הצדיקים בכ״מ לא תחסר להם שהרי אליהו הלך לצרפית ושם אמר לה לא תחסר׳ אבל הרשעים בכ״מ תחסר להם׳ לא תחסר תגין על הרי״ש לומר שהיא ראש עשרות תבל: (י) ואכלת ושבעת׳ וסמיך ליה (לא) [פן] השכח׳ שצריך להזכיר יום המיתה [אולי כמך על כיפא דעניתא כי אבד וגו׳] בברכת המזון ולכן תקנו הטוב והמטיב על הרוגי ביתר שניתנו לקבורה: ואכלת וברכת׳ היינו ברכת המזון׳ וכן נמי צריך לברך לפניו׳ פי׳ ואכלת ושבעת וברכת כבר שאסור ליהנות מן העוה״ז בלא ברכה שנאמר לה׳ הארץ ומלואה אבל לאחר שבירך הוא משלו שנאמר והארץ נתן לבני אדם׳ וזהו אמרת לה׳ אדני אתה טובתי בל עליך שכיון שהודיתי לה׳ אין הטובה משלך: ואכלת׳ בגימט׳ זהו בכזית:

רמב״ן

יש מן המעיינות שיוצאים מתמצית לחות ההרים מן הגשמים שנבלעים בתוכם או מן האדים העולים להם והם שקרא עיינות כמו כל מעיני מים׳ למעינו מים ויש מהם שיוצאים ממקור התהום והם שקראם התהומות כלומר מעינות התהומות ואמר כי משניהם בבקעה וגם בהר: וטעם (ט) אשר אבניה ברזל׳ כי במקום אשר המצוא שם אבנים שם תמצא ברזל כי מעפרה יוקח׳ ונפרש כי בארץ ישראל מחצב נחשת וברזל שהם צורך גדול ליושבי הארץ ולא החסר כל בה אבל מוצא הכסף והזהב איננו השכון בארץ ובתרגום ירושלמי ראיתי דאבנהא ברירן היך פרזלא וט׳ ר״ל שהכתוב משבח הארץ שימצאו בה מחצבים מן אבנים גדולות אבנים יקרות אבני גזית לבנות מהם בתים וחומות ומגדלים לא כארץ מצרים ואצלות רבות שהם שוכני בתי חומר ונעשים ליושביהם קבריהם: ואמר (י) ואכלת ושבעת וברכת׳ כי תזכור עבודת מצרים וענוי המדבר וכאשר תאכל ותשבע בארץ הטובה תברך עליה את השם׳ ורבותינו קבלו מזו מצות עשה וענינו ותברך את ה׳ אלהיך וכן ועשית מעקה לגגך וכן ועשית פסח לה׳ אלהיך והבאת מראשית כל פרי האדמה ורבים: וטעם על הארץ הטובה׳ יצוה שתברכהו בכל עת שתשבע על השובע ועל הארץ שנתן לך שינחילנה לך לעולמים

ספורנו

שבלכתך יוצא לפועל כדי שידע כל מלאך שבזה תהיה מעלתך יותר מן מלאכי השרת והיה עליך ידיעתי הפועלת לטוב כראוי למצאו בפועל: (ה) מיסרך׳ נותן לך במצותיו מוסר נאות אל השלמות המכוון מאתו: (ז) אל ארץ טובה׳ שנקבצו בה מיני הטובות שלא יקבצו בגליל זולתו וספר חמשת מיני הטוב ובכל אחד מהם אמר ארץ׳ הראשון הוא ארץ נחלי מים עינות והתהומות לא מי יאורים ואגמים הרעים על הפך והמים רעים והארץ משכלת׳ השני הוא ארץ חטה ושעורה הצריכים למזון׳ השלישי הוא ארץ זית שמן ודבש שהם מעדני מלך׳ הרביעי ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם שימצאו בה מעות בזול׳ כאמרו והמלא ארצו כסף וזהב ואין קצה לאוצרותיו כי אמנם יוקר המעות קשה מיוקר הפירות כאמרם ז״ל (תענית פ׳ סדר תעניות) לא שנו אלא על בצורת של פירות אבל על בצורת של מעות מתריעים עליהם מיד׳ החמישי הוא ארץ אשר אבניה ברזל שבה נמצא רבוי אבנים קשות ובחירות יפות וטובות לבנין: (ט) תחצב נחשת׳ הוא הברזל הטוב שהוא בחיר ונאות לבנין וכלים: (י) וברכת את ה׳ אלהיך׳ למען תזכור כי מאתו היו אלה לך:

תֹּאכַל וְשָׂבָעְתָּ וּבָתִּים טֹבִים תִּבְנֶה וְיָשָׁבְתָּ׃ יג וּבְקָרְךָ
וְצֹאנְךָ יִרְבְּיֻן וְכֶסֶף וְזָהָב יִרְבֶּה־לָּךְ וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ יִרְבֶּה׃
יד וְרָם לְבָבֶךָ וְשָׁכַחְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַמּוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ טו הַמּוֹלִיכְךָ בַּמִּדְבָּר ׀ הַגָּדֹל וְהַנּוֹרָא
נָחָשׁ ׀ שָׂרָף וְעַקְרָב וְצִמָּאוֹן אֲשֶׁר אֵין־מָיִם הַמּוֹצִיא לְךָ מַיִם
מִצּוּר הַחַלָּמִישׁ׃ טז הַמַּאֲכִלְךָ מָן בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּן
אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן עַנֹּתְךָ וּלְמַעַן נַסֹּתֶךָ לְהֵיטִבְךָ בְּאַחֲרִיתֶךָ׃
יז וְאָמַרְתָּ בִּלְבָבֶךָ כֹּחִי וְעֹצֶם יָדִי עָשָׂה לִי אֶת־הַחַיִל הַזֶּה׃
יח וְזָכַרְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי הוּא הַנֹּתֵן לְךָ כֹּחַ לַעֲשׂוֹת
חָיִל לְמַעַן הָקִים אֶת־בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ כַּיּוֹם
הַזֶּה׃ פ יט וְהָיָה אִם־שָׁכֹחַ תִּשְׁכַּח אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
וְהָלַכְתָּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבַדְתָּם וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם
הַעִדֹתִי בָכֶם הַיּוֹם כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן׃ כ כַּגּוֹיִם אֲשֶׁר יְהוָה
מַאֲבִיד מִפְּנֵיכֶם כֵּן תֹּאבֵדוּן עֵקֶב לֹא תִשְׁמְעוּן בְּקוֹל יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם׃ פ ט א שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתָּה עֹבֵר הַיּוֹם אֶת־
הַיַּרְדֵּן לָבֹא לָרֶשֶׁת גּוֹיִם גְּדֹלִם וַעֲצֻמִים מִמֶּךָּ עָרִים גְּדֹלֹת
וּבְצֻרֹת בַּשָּׁמָיִם׃ ב עַם־גָּדוֹל וָרָם בְּנֵי עֲנָקִים אֲשֶׁר אַתָּה
יָדַעְתָּ וְאַתָּה שָׁמַעְתָּ מִי יִתְיַצֵּב לִפְנֵי בְּנֵי עֲנָק׃ ג וְיָדַעְתָּ
הַיּוֹם כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא־הָעֹבֵר לְפָנֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא
יַשְׁמִידֵם וְהוּא יַכְנִיעֵם לְפָנֶיךָ וְהוֹרַשְׁתָּם וְהַאֲבַדְתָּם מַהֵר

ת"א ורם לבבך · ברכות לב סוטה ד ה : המוליכך · ברכות לח : המאכילך מן · יומא עד : ולמען נסותך · עקידה מד
פי"ג : שמע ישראל · ר' הזהר פ' תרומה :

רש"י

(א) גדלים ועצמים ממך · אתה עצום והם עצומים

רמב"ן

ושבע מטובה והנה חיוב המצות הזאת בכל מקום : (יח) וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל · וידוע כי ישראל גבורים ואנשי חיל למלחמה כי נמשלו לארי יום ולזאב יטרף ומלכי כנען במלחמה נלחו אותם על כן אמר אם תחשוב: כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה תזכר השם בהוציאו אותך ממצרים ולא היה לך שם כח ועוצם יד כלל ותזכור עוד כי במדבר אשר אין לאל ידך להיות שם עשה לך כל צרכך אם כן גם החיל הזה אשר עשית בכחך השם הוא שנתן לך הכח כאשר עשית או זו ואם תשכח את השם יכלם כחך ובאבדך ותאבד כאשר אבדו הם כי כל עוזבי ה' יכלו וחזר להבין עד ראיה אחרת שלא תחשוב כחי ועוצם ידי

רשב"ם

(כ) עקב לא תשמעון · זהו סיום כל תחלת הפרשה · והיה עקב תשמעון תנחלו את הארץ ועקב לא תשמעון תאבדו ממנה : (ג) והאבדתם מהר · כל מלחמות שתלחמו מהם תנצחום במהירות בלא טורח סוללה ומצורת ימים

מפקדך יומא דין: יב דילמא תיכול ותשבע ובתין שפירין תבני ותיתב: יג ותורך ועאנך יסגון וכספא ודהבא יסגא לך וכל די לך יסגא: יד וירים לבך ותנשי ית דחלתא דיי אלהך די אפקך מארעא דמצרים מבית עבדותא: טו דדברך במדברא רבא ודחילא אתר חיון קלן ועקרבין ובית צחונא אתר די לית מיא דאפק לך מיא מטנרא תקיפא: טז דאוכלך מנא במדברא די לא ידעון אבהתך בדיל לעניותך ובדיל לנסיותך לאוטבא לך בסופך: יז ותימר בלבך חילי ותקף ידי קנא לי ית נכסיא האלין: יח ותדכר ית יי אלהך ארי הוא דיהב לך עצה למקני נכסין בדיל לקימא ית קימיה די קיים לאבהתך כיומא הדין: יט ויהי אם מנשא תנשי ית דחלתא דיי אלהך ותהך בתר טעות עממיא ותפלחנון ותסגוד להון אסהדית בכון יומא דין ארי מיבד תיבדון: כ כעממיא די יי מאביד מקדמיכון כן תיבדון חלף דלא קבלתון במימרא דיי אלהכון: א שמע ישראל את עבר יומא דין ית ירדנא למיעל למירת עממין רברבין ותקיפין מנך קרוין רברבן וכריכן עד צית שמיא: ב עם רב ותקיף בני גבריא די את ידעת ואת שמעת מן יכול למיקם קדם בני גבריא: ג ותדע יומא דין ארי יי אלהך הוא דעבר קדמך מימריה אשא אכלא הוא ישיצנון והוא יתברינון קדמך ותתריכנון ותובדנון בפריע כמא די מליל

נתינה לגר

אולי הוסיף מלת „והיא" לבלי יומשך טל מלח „זית" כ"א על מלת „ארץ". (כו) וצמאון אשר אין מים, בית צחונא אתר די לית מיא. הוסיף מלת „בית" כי בעברית יבא השם המפעל תחת השם התואר, כמו „כאסוף קציר קמה" [ישעיה י"ז ה'] לא כן בארמית והוסיף מלת „אתר" להשעים הענין. (יח) כח, עצה. כוונתו כי ה' לא יתן כח לאסוף הון בתמם כ"א לעבות חול בדרך ישרה, וע' בדרשות הר"ן

בעל הטורים

(יב) ובתים · ד' במס' · דין ואידך ובתים מלאים כל טוב (לעיל ו' י"א) · וחמדו שדות וגזלו בתים ונשאו (מיכה ב') ובתים מאין אדם (ישעיה ו') אם תשמור מצותיו תמלא בתים מלאים כל טוב · ובתים טובים תבנה · אבל אם רם לבבך ותגזול שדות ובתים · אז ובתים מאין אדם: (יג) ובקרך וצאנך ירבין וכסף וזהב · סמך כסף וזהב לצאן · לומר לך הרוצה שיעשיר יעסוק בבהמה דקה · ומ"מ כתיב ירבין חסר וי"ו לומר שאם מרעה בשדות אחרות גבכיו מתגנוטטין: (טו) נחש שרף ועקרב וצמאון · בגימט' בכשדים בפרס במקדון ובשעיר: (כ) כגוים · ג' · דין ואידך (יחזקאל כ') אם לא נהיה כגוים (מ"ב י"ז) ויקטירו שם כגוים · מדה כנגד

אבן עזרא

(יג) ירבין · היו"ד תחת ה"א ואין זה דעת רבי משה הכהן הספרדי: (יד) ורם לבבך · ותשכח כי עבד היית בשפלות לב ותשכח השמי והרעב והצמא שהיה לך במדבר ואף על פי כן השם כלכל אותך: (טו) במדבר · מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא במדבר הגדול שהוא ארוך ורחב והנורא שהוא מדבר שרף: חלמיש · כצור התקיף: (יז) החיל הזה · הממון וכן ועזבו לאחרים חילם · והטעם יגיעם וכחם: (יח) וזכרת · הטעם אם עלה על לבבך לאמר כחי ועוצם ידי זכור הנותן לך כח: (כ) עקב · שכר באחרית לטוב או לרע: (א) אתה עובר היום · בזמן קרוב או טעמו הבוב כי אתה עובר היום: (ג) אש אוכלה ·

רמב"ן

וגו' ואמר שמע ישראל דבר אמת מפי כי הגוים האלה הם גדולים ועצומים ממך ואיך תנצחם במלחמה ועוד יש להם ערים גדולות ובצורות לרום השמים ואיך תכבוש אותם ועוד שהם עם גדול ורם בני ענקים שאתה ידעת מן המרגלים שראו אותם ואתה שמעת מימים הראשונים שלא יתיצב אדם לפניהם וכשיתבונן לך כל זה יש לך לדעת ולהאמין מן היום הזה כי לא תוכל לעבור עליהם כלל עד שתדע בלבבך כי ה' העובר לפניך · הוא אש אוכלה והוא ישמידם ויכניעם לא כח ועוצם יד שנתן לך אבל יד ה' עשתה זאת בתקיפין שבהם וזה רמז למה שיהיה וה' השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים וכן אמר שם ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו כי ה' נלחם לישראל והערים הבצורות שהזכיר כאן רמז לחומת יריחו שנפלה לפני הארון וזהו שאמר דוד כי לא בחרבם יירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו כי ימינך וזרועך ואור פניך כי ראיתם ימין השם וזרועו בתקיפים ואור פניו ברגם בהרוגי המלחמה שנתן להם כח עליהם וזהו שאמר הכתוב עוד ואנכי השמדתי את האמורי מפניכם אשר כגובה ארזים גבהו והסון הוא כאלונים ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת ייחד האמורי שהיה עזוס בהם והשם הוא המשמיד אותו: וטעם (ג) הוא ישמידם והוא

ספורנו

(טו) מצור החלמיש · שנהפך למים כאמרו ההופכי הצור אגם מים: (טז) למען ענותך · שתקיים מצוותי כדאגת מי שאין לו פת בסלו: ולמען נסותך · אם תעשה רצונו בתתו פרנסתך בלא צער: להיטבך · יותר ממלאכי השרת כראוי למנוסה לפניו: (יט) והיה אם שכח תשכח · וזה יקרה כאשר תיחס הצלחתך אל כחך ולא תברכהו עליה: תאבדון · כעו"ג מבני עולמות: (כ) עקב · וכל זה יקרה בצלא תברך כאשר צוך למעלה:

כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה לָךְ׃ שלישי ד אַל־תֹּאמַר בִּלְבָבְךָ בַּהֲדֹף
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֹתָם ׀ מִלְּפָנֶיךָ לֵאמֹר בְּצִדְקָתִי הֱבִיאַנִי יְהוָה
לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת וּבְרִשְׁעַת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה יְהוָה
מוֹרִישָׁם מִפָּנֶיךָ׃ ה לֹא בְצִדְקָתְךָ וּבְיֹשֶׁר לְבָבְךָ אַתָּה בָא
לָרֶשֶׁת אֶת־אַרְצָם כִּי בְּרִשְׁעַת ׀ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
מוֹרִישָׁם מִפָּנֶיךָ וּלְמַעַן הָקִים אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה
לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ ו וְיָדַעְתָּ כִּי לֹא
בְצִדְקָתְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה הַזֹּאת
לְרִשְׁתָּהּ כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף אָתָּה׃ ז זְכֹר אַל־תִּשְׁכַּח אֵת
אֲשֶׁר־הִקְצַפְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמִּדְבָּר לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר־
יָצָאתָ ׀ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה מַמְרִים
הֱיִיתֶם עִם־יְהוָה׃ ח וּבְחֹרֵב הִקְצַפְתֶּם אֶת־יְהוָה וַיִּתְאַנַּף
יְהוָה בָּכֶם לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם׃ ט בַּעֲלֹתִי הָהָרָה לָקַחַת לוּחֹת
הָאֲבָנִים לוּחֹת הַבְּרִית אֲשֶׁר־כָּרַת יְהוָה עִמָּכֶם וָאֵשֵׁב
בָּהָר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַלְתִּי וּמַיִם לֹא
שָׁתִיתִי׃ י וַיִּתֵּן יְהוָה אֵלַי אֶת־שְׁנֵי לוּחֹת הָאֲבָנִים כְּתֻבִים
בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים וַעֲלֵיהֶם כְּכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה

ת"א לא בצדקתך · עקרים מג פל"ז : ואשב בהר · מגילה כא : ועליהם ככל הדברים · שם יט :

רש"י

ממך : (ד) אל תאמר בלבבך · צדקתי ורשעת העובדי כוכבים גרמו : (ה) לא בצדקתך וגו' אתה בא לרשת וגו' כי ברשעת וגו' · הרי כי משמש בלשון אלא : (ט) ואשב בהר · אין ישיבה אלא ל' עכבה : (י) לוחת · לוחת

רמב"ן

יכניעם · כמו הוא יכניעם והוא ישמידם יכניעם ענין שפלות מן הראות כי נכנע אחאב מלפני או אז יכנע לבבם הערל וכן כלם והטעם כי היו העמים ההם יראים מאד מישראל ובלב רגז וברוח שפלה ורפיון ידים היו יוצאים אליהם למלחמה כמו שאמר ויהי כשמוע כל מלכי האמורי וכל מלכי הכנעני וימס לבבם ולא היה בם רוח מפני בני ישראל ויתכן כי הוא ישמידם ירמוז אל גוים גדולים ועצומים ויכניעם אל בני ענקים כי עם כל תקפם ונבהם נכנע לבם יותר משאר העם ולא יצאו למלחמה כלל אבל היו נחבאים בהרים ובערי הבצורות כמו שאמר ויבא יהושע בעת ההיא ויכרות יהושע את הענקים מן ההר מן חברון מן דבי' מן ענב ומן כל הר יהודה ומן כל הר ישראל ומכל עריהם החרימם יהושע כלומר בעריהם וכן וילך יהודה אל חברון ויכו את ששי ואת

אבן עזרא

במהירות על כן אמר מהר : (ז) במדבר · אחר שנסעו מחורב : למ"ד למן היום · נוסף וכן רבים : (י) באצבע · מפורש :

רשב"ם

ימים רבים ומכל מקום לא תוכל לבלותם מהר פן הרבה עליך חית השדה · כי לא אניח לכם להלחם על כולה בפעם אחת : (ד) אל תאמר בלבבך · כשיהדוף ה' אלהיך אותם מלפניך · שני דברים גרמו לי לנחול הארץ הזאת אלו האומות נתחייבו להתגרש ברשעם מן הארץ ומה שאני זוכה בה יותר מאומה אחרת בצדקתי הביאני ה' יותר משאר אומות הואיל כי ברשעת הגוים האלה מורישם : (ה) לא בצדקתך וביושר לבבך · שהרי זכור לא תשכח את אשר הקצפת וגו' אפס אחד משני דברים אמת כי ברשעתם הפסידו נחלתם · ומה שאתה זוכה בה לא בצדקתך אלא למען הקים את השבועה וגו' :

ואשבום

יי לך: ד לא תימר בלבך בדיתבר יי אלהך יתהון מן קדמך למימר בזכותי אעלני יי למירת ית ארעא הדא ובחובי עממיא האלין יי מתרך להון מן קדמך: ה לא בזכותך ובקשיטות לבך את עלל למירת ית ארעהון ארי בחובי עממיא האלין יי אלהך תרכינון מן קדמך ובדיל לאקמא ית פתגמא די קיים יי לאבהתך לאברהם ליצחק וליעקב: ו ותדע ארי לא בזכותך יי אלהך יהב לך ית ארעא טבתא הדא למירתה ארי עם קשי קדל את: ז הוי דכיר לא תנשי ית די ארגזתא קדם יי אלהך במדברא למן יומא די נפקתא מארעא דמצרים עד מיתיכון עד אתרא הדין מסרבין הויתון קדם יי: ח ובחרב ארגזתון קדם יי והוה רגז מן קדם יי בכון לשיצאה יתכון: ט במסקי לטורא למסב לוחי אבניא לוחי קימא די גזר יי עמכון ויתבית בטורא ארבעין יממין וארבעין לילון לחמא לא אכלית ומיא לא שתית: י ויהב יי לי ית תרין לוחי אבניא כתיבין באצבעא דיי ועליהון ככל פתגמיא די

נתינה לגר

ופי׳ „אל תאמר כי כחי ועצמי ופועל ידי עשו לי את החיל, כי גם העצה והתבונה והכח הקב״ה נתן לך וכמ״ש הת״א". ט (ה) כי ברשעת, ארי בחובי. מהמת׳ משמע דלא כרש״י שכ׳ „הרי כי משמש בל׳ אלא" שא״כ היה מתרגם „אלהן" כדרכו לת׳ מלות „כי אם" בכמה מקומות, ובאמת הוראת מלת „כי" בפסוק הזה איננה כהוראת „אלא" ורק מלת „לבד" הובן חסרה בזה, ופי׳ הכתוב „אל תאמר וגו׳ בצדקתי וגו׳ וברשעת הגוים וגו׳" ר״ל אל תחשוב שהיהן גרמו את ביאתך אל הארץ „לא בצדקתך וגו׳ כי ברשעת הגוים וגו׳" ר״ל בסבת רשעתם לבדה תנחל את הארץ. (י) באצבע אלהים, באצבעא דה׳. לא ידעתי מדוע לא הרחיק גם פה ההגשמה כלעיל שמות ח׳ ט״ו? (ואולי באשר גם

בעל הטורים

מדה בשביל ויקטירו שם כגוים ואמרו אם לא נהיה כגוים ע״כ כגוים אשר ה׳ מאביד מפניכם כן תאבדון: (ד) הביאני ה׳ בצדקתי • הביאני דין במראות אלהים הביאני אל ארץ ישראל (יחזקאל מ׳) הביאני אל בית היין (שיר ב׳) הביאני המלך חדריו (שם א׳) וזהו שדרשו חז״ל ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל • וזהו במראות אלהים הביאני שכולם היו נביאים וזכו למראה • וכן במתן תורה הביאני אל בית היין פי׳ לפני הר סיני • ונתן לי התורה שנדרשת בע׳ פנים • הביאני חדריו והראני השמים ושמי השמים: (ז) את אשר הקצפת • פ״א כפולה לומר קצף אחר קצף: (ט) ואשב בהר • בגימט׳ לתלמודו: (י) ועליהם ככל הדברים •

רמב"ן

אמימן ואת תלמי: (ד) אל תאמר בלבבך • אחרי שהזהיר שלא תחשוב כחי ועוצם ידי עשה לי רק שתדע כי האלוהים במלחמה השם נתן להם הכח ההוא והתקיפים שבהם והערים הבצורות אשר תלכדו השם בכבודו עשה לכם כן בנס מפורסם מאתו • חזר והזהיר לא תחשוב כי עשה ה׳ עמך כל זה בצדקתך כי לא עשה לכם כן רק ברשעת הגוים האלה והנה זה טעם באבדן הגוים ההם ולא נתן להם טעם ברשת ישראל את הארץ על כן חזר ואמר לא בצדקתך שתהיה צדיק במעשה ולא אפילו בלב ישר שתהיה לך רק ברשעת הגוים אבדו הם ובעבור שבועת אבותיך ירשת את הארץ כי אין החטא שלך יכול לבטל המתנה שנתן לאבותיך כי בשבועה נתנה להם ורש״י כתב אל תאמר בלבבך לדקתי ורשעת הגוים גרמה לי לא כצדקתך ואינו נכון ויש על השואל לשאול שהרי אמר כי מאהבת ה׳ אתכם והנה הם אהובים למעלה והשם לא יאהב רק את הטובים כי רשע ואוהב חמס שנאה נפשו א״כ גם בצדקתם ירשו ארץ והתשובה כי שם ידבר עם ישראל בכללם וכאן יוכיח הדור ההוא שהיו ממרים את ה׳ מיום היותם במדבר: וטעם ולמען הקים את הדבר • שאמר ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה ודור רביעי ישובו הנה: (ח) ובחורב הקצפתם את ה׳ • קודם שיפתח להם בביאור התורה כלל הוכיח

ספורנו

(ד) אל תאמר בלבבך בהדוף • כשתראה שתנצחם שלא כמנהג העולם ותכיר שהוא פעל אלהי • אל תטעה לומר בצדקתי הביאני לרשת וכדי שאירש הארץ במהרה בזכותי הדף אותם מהרה: וברשעת הגוים האלה ה׳ מורישם מפניך • והנה הסבה שהוא גלתם בכם היא ברשעתם לא כדי שתירש אתה מהרה: (ה) לא בצדקתך אתה בא לרשת • כי אמנם מה שאתה יורש הארץ אינו בזכותך באופן שאין ראוי שילחם ה׳ לכם למען תירשו מהרה: כי ברשעת הגוים האלה ה׳ אלהיך מוריש אותם מפניך • שרצה שההיה נקמתו בם על ידך שתחרימם בעונם כאמרו ויאמר השמד על הספך וביד אדם אל אפולה: ולמען הקים • וכדי שבקיום מצותו תזכה לרשת אותם על דרך ככל אשר בלבבי עשיתי לבית אחאב בנים רבעים ישבו לך על כסא ישראל • וכל זה עשה למען הקים מה שנשבע לאבות: (ו) כי עם קשה ערף אתה • שאי אפשר שיהיה צדיק ויושר לבב עם קשי העורף כי אמנם קשה העורף הוא ההולך אחרי שרירות לבו ומחשבתו אע״פ שיודיעהו איזה מורה צדק בראיה ברורה שמחשבתו היא בלתי טובה ומביאה אל ההפסד וזה כי לא יפנה אל המורה כאלו ערפו קשה כגיד ברזל באופן שלא יוכל לפנות אנה ואנה אבל ילך אחרי שרירות לבו כמאז: (ז) זכור אל תשכח • ויעיד על היותך עם קשה עורף כי הנה חזרתם להקציף פעם אחר פעם ככלב שב על קיאו אע״פ שבכל פעם ראיתם את מוסר ה׳ אלהיכם ואת גדלו: (ח) ובחורב הקצפתם • ויעי״ד על רוע

עִמָּכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ בְּיוֹם הַקָּהָל׃ יא וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה נָתַן יְהוָה אֵלַי אֶת־שְׁנֵי לֻחֹת הָאֲבָנִים לֻחוֹת הַבְּרִית׃ יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קוּם רֵד מַהֵר מִזֶּה כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מִמִּצְרָיִם סָרוּ מַהֵר מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִם עָשׂוּ לָהֶם מַסֵּכָה׃ יג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר רָאִיתִי אֶת־הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא׃ יד הֶרֶף מִמֶּנִּי וְאַשְׁמִידֵם וְאֶמְחֶה אֶת־שְׁמָם מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי־עָצוּם וָרָב מִמֶּנּוּ׃ טו וָאֵפֶן וָאֵרֵד מִן־הָהָר וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ וּשְׁנֵי לוּחֹת הַבְּרִית עַל שְׁתֵּי יָדָי׃ טז וָאֵרֶא וְהִנֵּה חֲטָאתֶם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם עֲשִׂיתֶם לָכֶם עֵגֶל מַסֵּכָה סַרְתֶּם מַהֵר מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶתְכֶם׃ יז וָאֶתְפֹּשׂ בִּשְׁנֵי הַלֻּחֹת וָאַשְׁלִכֵם מֵעַל שְׁתֵּי יָדָי וָאֲשַׁבְּרֵם לְעֵינֵיכֶם׃ יח וָאֶתְנַפַּל לִפְנֵי יְהוָה כָּרִאשֹׁנָה אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַלְתִּי וּמַיִם לֹא שָׁתִיתִי עַל כָּל־חַטַּאתְכֶם אֲשֶׁר חֲטָאתֶם לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לְהַכְעִיסוֹ׃ יט כִּי יָגֹרְתִּי מִפְּנֵי הָאַף וְהַחֵמָה אֲשֶׁר קָצַף יְהוָה עֲלֵיכֶם לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֵלַי גַּם בַּפַּעַם הַהִוא׃ כ וּבְאַהֲרֹן הִתְאַנַּף יְהוָה מְאֹד לְהַשְׁמִידוֹ וָאֶתְפַּלֵּל גַּם־בְּעַד אַהֲרֹן

ת"א ואתפש בשני הלחות · נדרים לח: ואשברם · פסחים פז: לחם לא אכלתי · יומא עו: כי יגרתי · נדרים לב בתרא ע:

רש"י

כתיב בשהיתן שוות: (יח) ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום · שנאמר ועתה אעלה אל ה' אולי אכפרה באותה עלייה נתעכבתי ארבעים יום נמצאו כלים בכ"ט באב שהוא עלה בי"ח בתמוז בו ביום נתרצה הקב"ה לישראל ואמר למשה פסל לך שני לוחות עשה עוד מ' יום נמצאו כלים ביום הכפורים בו ביום נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ואמר לו למשה סלחתי כדברך לכך הוקבע למחילה ולסליחה ומנין שנתרצה ברצון שלם שנאמר בארבעים של לוחות אחרונות ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים מה הראשונים ברצון אף האחרונים ברצון אמור מעתה אמצעיים היו בכעס: (כ) ובאהרן התאנף ה' · לפי ששמע לכם: להשמידו · זה כלוי בנים וכן הוא אומר ואשמיד פריו ממעל: ואתפלל גם בעד אהרן · והועילה תפלתי לכפר מחצה ומתו

רמב"ן

אותם בעונות אשר גרמו להם ולא נמחלו והזכיר להם ענין המרגלים ומי מריבה ואחר כן ביאר עברת הדברות ופרשת יחוד השם והזהירם בענין ע"ג אזהרות רבות והזהיר במצות בכללם ויאמר שהן כלם טובות ובעבורם תבא להן כל הטובה ועתה בא להתחיל בפרטי המצוה וקודם שיזכיר אחת מהן בפרט יחזור להוכיח אותם

אבן עזרא

(יא) מקץ · סוף או תחלת ארבעים והנה הראה כי ביום שנתנו הלוחות למשה נעשה העגל: (יח) ואתנפל · זהו שאמר ועתה אעלה אל ה': טעם ואתנפל · נופל על פניו ארצה: (יט) גם בפעם ההוא · כי כבר התפלל בעדם בהיותם על הים ובעד

רשב"ם

(יז) ואשברם · כי לא עצרתי כח כמו שפירשתי בפרשת כי תשא: (יט) גם בפעם ההיא · מלמד שבמת פעמים

מליל יי עמכון בטורא מגו אשתא ביומא דקהלא: יא והוה מסוף ארבעין יממין וארבעין לילון יהב יי לי ית תרין לוחי אבניא לוחי קימא: יב ואמר יי לי קום חות בפריע מכא ארי חביל עמך די אפקתא ממצרים סטו בפריע מן ארחא די פקדתנון עבדו להון מתכא: יג ואמר יי לי למימר גלי קדמי ית עמא הדין והא עם קשי קדל הוא: יד אנח בעותך מקדמי ואשיצנון ואמחי ית שמהון מתחות שמיא ואעביד יתך לעם תקיף וסגי מנהון: טו ואתפניתי ונחתית מן טורא וטורא בער באשתא ותרין לוחי קימא על תרתין ידי: טז וחזיתי והא חבתון קדם יי אלהכון עבדתון לכון עגל מתכא סטיתון בפריע מן ארחא די פקיד יי יתכון: יז ואחדית בתרין לוחיא ורמיתנון מעל תרתין ידי ותברתנון לעיניכון: יח ואשתטחית קדם יי כקדמיתא ארבעין יממין וארבעין לילון לחמא לא אכלית ומיא לא שתיתי על כל חובתכון די חבתון למעבד דביש קדם יי לארגזא קדמוהי: יט ארי דחלית מקדם רגזא וחמתא די רגז יי עליכון לשיצאה יתכון וקביל יי צלותי אף בזמנא ההיא: כ ועל אהרן הוה רגז מן קדם יי לחדא לשיצייותיה וצליתי אף על אהרן בעדנא ההיא:

נתינה לגר

ייחס לה' מדת העונש והמשפט, ע"כ שינה לת' "מימרא" לא כן במקום הזה, ברצותו להקדיש ולהעריץ את עשרת הדברים אשר בהם נכללו כל התרי"ג מצות כידוע, יחס זאת רק לה' לבדו, ולכן ת' פה ג"כ "ה'" תחת "אלהים" שבעברית. (יד) הרף ממני, אנח בעותך מקדמי. ג"כ להרחיק הכנשמה. (כ) ובאהרן התאנף ה', ועל אהרן הוה רגז מן קדם ה'. בפסוק שלפני זה "קצף ה'" ת' "רגז ה'" ופה שינה והוסיף "מן קדם ה'"? וע' בס' אונ"ר שהביא נוסחי לסבונא ואנוירשא גם לעיל "והוה

בעל הטורים

בגי' זה תלמוד: (יב) (העלית) [הוצאת] ממצרים· פי' מהעיר לועז וככל מקום אומר מארץ מצרים פי' מכל הארץ: (יז) ואשלכם· חסר יו"ד שפרחו יו"ד הדברות מהם: (יט) יגרתי· ד'· דין ואידך העבר תרפתי אשר יגרתי (תהלים קי"ט ל"ט) ואשר יגרתי יבא לי (איוב ג') יגרתי כל עצבותי ידעתי כי לא תנקני (שם ט')· יגרתי מפני האף והחמה התפללתי שתעביר חרפתי פן יאמרו הארץ וגו' ואשר יגרתי יבא לי פי' לי לבדי כי הע"ס בשמעת תפלתי על ישראל

רמב"ן

ולפקוד עליהם את כל עונותיהם בעשו מעת שקבלו התורה והלאה כי התלונות שעשו קודם מתן תורה שהמרו על ים בים סוף וילונו במרה ובאלוש לא יזכירם להם כי מעת שקבלו התורה היו יותר חייבים לשמוע בקול השם אשר כרת עמהם ברית ולפיכך פתח כאן בחורב הקצפתם והזכיר להם מעשה העגל וכבר פירשתיו: (טו) ואפן וארד מן ההר· כבר פירשתי במקומו כי קודם שירד מן ההר התפלל עליהם ובתפלתו נאמר וינחם ה' על הרעה אבל לא הזכיר זה עתה מפני שהוא רוצה להסדיר להם השורח הגדול והעמל שסבל עליהם כי בביאו אותו לשבור הלוחות ולהתנפל עליהם ארבעים יום וארבעים לילה ולהתפלל גם על אהרן כי התאנף השם עליו מאד ואחרי כן יזכיר התפלה הראשונה שחלה את פני ה' אלהיו טרם רדתו שלא ישמידם: וטעם (יז) ואתפש בשני הלוחות· גם זה מן התוכחות יאמר היה עונכם גדול מנשוא עד כי בראותי אתכם משחקים לפני העגל לא יכלתי להתאפק ושברתי הלוחות והוצרך להזכיר זה בעבור שירצה להודיעם ענין הלוחות השניות כאשר ירצה ויהכן שירמוז עוד לטובה שעשה עמהם כי סכן בנפשו לשבור לוחות האלהים לטובתם כאשר אמרו רבותינו מוטב תדין בפטויה ולא באשת איש: (יט) כי יגורתי מפני האף· יאמר כי מפני האף והחמה אשר קצף השם מתחלה עליכם להשמיד אתכם יגורתי גם עתה כי עדיין יש עליכם להשמיד אתכם מן הקצף הגדול ההוא אף על פי שכבר נחם השם על הרעה אשר דבר לעשות לעמו על כן חזרתי והתפללתי עליכם ארבעים יום וארבעים לילה עד ששמע אלי גם בפעם ההוא כאשר שמע בפעם הראשונה קודם שירדתי וגם בעד אהרן התפללתי בפעם הזאת שחזרתי שם כי עד שיבער את העגל לא הבטיח רק להשיב המתו מהשחית את העם כרגע ואמר ואשליך את עפרו אל הנחל היורד מן ההר ולא הזכיר כי השקהו אותם דרך כבודם שלא רצה לאמר להם שעשה בהם נקמה השוטות ואמר ר"א כי טעם ובתבערה ובמסה בעבור כי בתבערה היו העם כמתאוננים מנסים השם בהואגות הזכיר להם כי הייתם מקציפים את השם בנסיון אשר נסיתם אותו בתבערה

ספורנו

מדת קושי העורף כי אמנם כשהקצפתם את ה' בחורב לא היה אומר להשמידכם אלא בשביל שאתם עם קשה עורף כאמרו ית' ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא הרף ממני ואשמידם וזה כי אמנם קושי העורף מסיר את תקות התשובה:
(טו) וההר בוער באש· ובכן הנאתב בעוד שהמלך במסבו:

וכתבערה

בָּעֵת הַהִוא׃ כא וְאֶת־חַטַּאתְכֶם אֲשֶׁר־עֲשִׂיתֶם אֶת־הָעֵגֶל
לָקַחְתִּי וָאֶשְׂרֹף אֹתוֹ ׀ בָּאֵשׁ וָאֶכֹּת אֹתוֹ טָחוֹן הֵיטֵב עַד
אֲשֶׁר־דַּק לְעָפָר וָאַשְׁלִךְ אֶת־עֲפָרוֹ אֶל־הַנַּחַל הַיֹּרֵד מִן־
הָהָר׃ כב וּבְתַבְעֵרָה וּבְמַסָּה וּבְקִבְרֹת הַתַּאֲוָה מַקְצִפִים
הֱיִיתֶם אֶת־יְהוָה׃ כג וּבִשְׁלֹחַ יְהוָה אֶתְכֶם מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ
לֵאמֹר עֲלוּ וּרְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם וַתַּמְרוּ אֶת־
פִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְלֹא הֶאֱמַנְתֶּם לוֹ וְלֹא שְׁמַעְתֶּם בְּקֹלוֹ׃
כד מַמְרִים הֱיִיתֶם עִם־יְהוָה מִיּוֹם דַּעְתִּי אֶתְכֶם׃ כה וָאֶתְנַפַּל
לִפְנֵי יְהוָה אֵת אַרְבָּעִים הַיּוֹם וְאֶת־אַרְבָּעִים הַלַּיְלָה אֲשֶׁר
הִתְנַפָּלְתִּי כִּי־אָמַר יְהוָה לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם׃ כו וָאֶתְפַּלֵּל
אֶל־יְהוָה וָאֹמַר אֲדֹנָי יְהוִה אַל־תַּשְׁחֵת עַמְּךָ וְנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר
פָּדִיתָ בְּגָדְלֶךָ אֲשֶׁר־הוֹצֵאתָ מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה׃ כז זְכֹר
לַעֲבָדֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב אַל־תֵּפֶן אֶל־קְשִׁי הָעָם
הַזֶּה וְאֶל־רִשְׁעוֹ וְאֶל־חַטָּאתוֹ׃ כח פֶּן־יֹאמְרוּ הָאָרֶץ אֲשֶׁר
הוֹצֵאתָנוּ מִשָּׁם מִבְּלִי יְכֹלֶת יְהוָה לַהֲבִיאָם אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־דִּבֶּר לָהֶם וּמִשִּׂנְאָתוֹ אוֹתָם הוֹצִיאָם לַהֲמִתָם
בַּמִּדְבָּר׃ כט וְהֵם עַמְּךָ וְנַחֲלָתֶךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ בְּכֹחֲךָ הַגָּדֹל
וּבִזְרֹעֲךָ הַנְּטוּיָה׃ פ רביעי י א בָּעֵת הַהִוא אָמַר יְהוָה אֵלַי

ת"א ואת חטאתכם · ע"ג מג נח עקידה שער יג : את הארבעים · ברכות לב : ואתפלל אל · שם לב : אל תפן אל קשי העם הזה · ס' הזוהר פ' קדושים : מבלי יכלת · ברכות שם : בעת ההיא · פסחים עד הוריות יג :

רש"י

שנים ונשארו השנים : (כא) טחון · לשון הווה כמו הלוך וכלות מולאנ"ט בלע"ז1) : (כה) ואתנפל וגו' · אלו הן עצמם האמורים למעלה וכפלן כאן לפי שכתוב כאן סדר תפלתו שנאמר ה' אלהים אל תשחת עמך וגו' : (א) בעת ההוא · לסוף מ' יום נתרצה לי ואמר לי פסל לך ואח"כ ועשית ארון ואני עשיתי ארון תחלה שכשאבא והלוחות בידי היכן אתנם ולא זה הוא הארון שעשה בצלאל שהרי משכן לא נתעסקו בו עד לאחר יום הכפורים כי ברדתו מן ההר צוה להם על מלאכת המשכן ובצלאל עשה משכן תחלה ואחר כך ארון וכלים נמצא זה ארון

רשב"ם

פעמים התפלל עליהם : (כה) ואתנפל לפני ה' ארבעים וגו' ואתפלל אל ה' ואומר וגו' · מי האיש החכם ישים לב למה הוצרך לכפול כאן נפילת הארבעים יום · וכן דרך המקרא לכפול דבר ולומר דעו לכם שבשנפלתי לפני ה' ארבעים יום כך וכך התפללתי · אפס חכמה גדולה בא להודיע לישראל שמא תאמר והלא חטא גדול במעשה העגל הועילה תפלתו של משה וניצלנו · אף בארץ ישראל אם נחטא יועילו לנו תפלות הנביאים · אמר להם לא תועיל לכם תפלות בארץ ישראל כי עתה נתכפר להם כדי שלא יתחלל שמו שהרי כאן התפלל כך זכור לעבדיך וגו' פן יאמרו הארץ אשר הוצאתנו משם מבלתי יכולת ה' להביאם · ולכך לא נתחייבתם מיתה באדם אבל לאחר שיהרוג שלשים ואחד מלכים וינחילכם את הארץ אז יוציאכם ויגרש אתכם מן הארץ שאין כאן חילול השם לאמר לאומות מבלתי יכולת ה' · אלא יאמרו הגוים ישראל חטאו לו כמו שמפורש באתם נצבים ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת ומה חרי האף וגו' ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם וגו' ויתשם ה' מעל אדמתם באף ובחמה ובקצף גדול וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה :

1) moulant מולאנ"ט .

ובני

כא וית חובתכון די עבדתון ית עגלא נסבית ואוקדית יתה בנורא ושפית יתה בשופינא יאות עד די הוה דקיק לעפרא ורמית ית עפרה לנחלא דנחת מן טורא : כב ובדלקתא ובנסתא ובקברי דמשאלי מרגזין הויתון קדם יי : כג וכד שלח יי יתכון מרקם גיאה למימר סקו ואחסינו ית ארעא די יהבית לכון וסרבתון על גזרת מימרא דיי אלהכון ולא הימנתון ליה ולא קבלתון למימריה : כד מסרבין הויתון קדם יי מיומא דידעית יתכון : כה ואשתטחית קדם יי ית ארבעין יממין וית ארבעין לילון די אשתטחית ארי אמר יי לשצאה יתכון : כו וצליתי קדם יי ואמרית יי אלהים לא תחבל עמך ואחסנתך די פרקתא בתקפך די אפקתא ממצרים בידא תקיפא : כז אדכר לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב לא תתפני לקשיות עמא הדין ולהוביהון ולחטאיהון : כח דילמא יימרון דיירי ארעא די אפקתנא מתמן מדלית יוכלא דיי לאעלותהון לארעא די מליל להון ומדסני יתהון אפקנון לקטלותהון במדברא : כט ואנון עמך ואחסנתך די אפקתא בחילך רבא ובדרעך מרממא : א בעדנא ההיא אמר יי לי פסל לך תרין לוחי אבניא כקדמאי וסק לקדמי לטורא

נתינה לגר

תנו מן קדם ה'" וכ"ה גם בחומשי רוו"ה . (כג) מקדש ברנע , מרקם גיאה . כ"ת בכל המקומות „קדש" בשם „רקם" וכ"ה לעיל א' י"ט „רקם גיאה" ועמ"ש לעיל (בראשית י"ד ז') . (כו) בגדלך , בתקפך . ולא ת' „רבותך" כלעיל (ג' כ"ד) ? כי הפעל „פדה" שמקודם לזה יתחבר יותר אל השם „הקפא" בארמית .

בעל הטורים

ישלחני ותמיתני במדבר ולא אכנס לארץ : (כא) לעפר · ג' במס' · אשר דק לעפר · וידק לעפר (מ"ב כ"ג) הדק לעפר (שם) ותבנין אשביעי העבודת כוכבים והיינו דאמרי בעבודת כוכבים מפרר וזורה לרוח : (כד) ממרים הייתם · הפסוק מתחיל במ"ם ומסיים במ"ם ג"פ לומר לך שכל ארבעים שנה שהייתם במדבר הייתם ממרים : (כו) אדני ה' אל תשחת · מאדני עד ובזרועך והשרי ,

אבן עזרא

...בק אלי ועוד ויצעק אל ה' ויורהו ה' עץ : (כא) ואת הזה עץ. בכם · נקרא העגל חטאת · על כן הוסיף לבאר ואמר בכ' העגל : ואכת · לעפר דק כעפר הארץ : (כב) ובתבערה · יתכן להיותו שם מקום ולא חנו שם כי אם יום אחד על כן לא הזכירום באלה מסעי והוא אחד משלשה מסעים שנסעו מהר סיני עד קברות התאוה כאשר פירשתי · וטעם לחבר תבערה עם מסה כי היו העם מתאוננים כמו מנסים השם והזכיר תבערה קודם מסה כי במסה לא אירע להם כלום וי"א כי בא עמלק בעבור שנסו השם ועל כן הזכיר בעירת אש השם בהם ובוא עמלק ומכת המתאוים הזכיר בתחלה הקצה וי"א כי תבערה היא מסה כמו מרחשון תשרי ותרמון והנכון מה שפירשתי : (כג) לא האמנתם · בלב ולא שמעתם במעשה ושב לבאר התפלה שהתפלל : (כט) עמך ונחלתך · בעבור אבותם : וטעם הם עמך · ידוע כי הם עמך בעבור שהוצאתם בכחך הגדול שראתה העולם : (א) בעת ההיא · בארבעים היום הנזכרים : ארון

רמב"ן

כאשר עשיתם כבר פעם אחרת במסה ולא לקחתם מוסר ויפה פירש · והנה החטא לנסות את השם הוא חטא גדול ואשמה רבה כאשר הזהיר ממנו לא תנסו את ה' אלהיכם כאשר נסיתם במסה על כן החזיר אותו להם בכאן וכן הזכיר פעם אחרת חטא המרגלים בקדש בעבור העון הגדול כי בו ישלים : (כד) ממרים הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם · לרמוז על תלונותיכם קודם מתן תורה : (כה) ואתנפל לפני ה' · יאמר כי הוצרכתי להתנפל עליכם ארבעים יום וארבעים לילה על החטא הגדול הזה כי מתחלה אמר ה' להשמיד אתכם עד שהתפללתי אל ה' ואומר אל תשחת עמך ונחלתך כי זאת היתה תפלתו קודם רדתו מן ההר וממנה נענה בוינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו ולא הזכיר תפלת הארבעים יום וארבעים לילה כי ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים · וטעם השמות הכתובים באל"ף דל"ת יו"ד ה"א פרשתיו : (כח) מבלתי יכלת ה' להביאם אל הארץ אשר דבר להם אמר במרגלים מבלתי יכולת ה' להביאם אל הארץ אשר דבר להם וישחטם במדבר כלומר יאמרו כי כאשר באו והיו קרובים לארץ וראה שאין יכולת בידו כנגד העמים שחטם במדבר אבל בכאן אמר משנאתו אותם הוציאם להמיתם במדבר כי היתה השנאה הזאת בהם במצרים טרם שהוציאם משם והטעם בעבור שהיו במעשה העגל עדיין קרובים למצרים ורחוקים מארץ כנען יאמרו כי גם בהיותם במצרים ראה שאין יכולת בידו להביאם אל הארץ אשר דבר להם באזני המצריים ועל כן שנאם לבלתי החל לעיני הגוים אשר נודע אליהם לעיניהם והוציאם ממצרים להמיתם במדבר במקום שלא יודע מה היה להם וזהו ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים שחשב להם במחשבה רעה טרם שיצאו והוציאם מתוך עם מצרים להרוג אותם בין ההרים מקום אשר לא יעבור בו איש ולא ישב אדם שם והכוונה בטענות כי הגוים ידברו בה' אלהי ישראל לאמר עליו אלהי גויי הארצות וכענין שנאמר ועתה אשוב להלחם עם שר פרס וכבר הזכרתי מן הענין הזה : (א) בעת ההיא אמר

ספורנו

(כב) ובתבערה ובמסה · ואע"פ שראיתם שהקצפתם את האל ית' נשברו הלוחות והוצרכתי להתפלל בעדכם כמו ארבעים יום חזרתם להקציף בתבערה ובמסה כשבכיתם באזניו לנסות : ובקברות התאוה · בשאלת הבשר : (א) בעת ההיא אמר ה'

פסל־לך שני־לוחת אבנים כראשנים ועלה אלי ההרה ועשית לך ארון עץ: ב ואכתב על־הלחת את־הדברים אשר היו על־הלחת הראשנים אשר שברת ושמתם בארון: ג ואעש ארון עצי שטים ואפסל שני־לחת אבנים כראשנים ואעל ההרה ושני הלחת בידי: ד ויכתב על־הלחת כמכתב הראשון את עשרת הדברים אשר דבר יהוה אליכם בהר מתוך האש ביום הקהל ויתנם יהוה אלי: ה ואפן וארד מן־ההר ואשם את־הלחת בארן אשר עשיתי ויהיו שם כאשר צוני יהוה: ו ובני ישראל נסעו מבארת בני־יעקן מוסרה שם מת אהרן ויקבר שם

ת"א ועשית לך · יומא ג ע"ב מנחות כח: אשר שברת · מנחות לט: ושמתם בארון · שם מא:

רש"י

אחר היה וזהו שהיה יוצא עמהם למלחמה ואותו שעשה בצלאל לא יצא למלחמה אלא בימי עלי ונענשו עליו ונשבה: (ו) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה · מה ענין זה לכאן ועוד וכי מבארות בני יעקן נסעו למוסרה והלא ממוסרה באו לבני יעקן שנאמר ויסעו ממוסרה וגו' ועוד שם מת אהרן והלא בהר ההר מת אלא ותשוב והמצא שמונה מסעות ממוסרות להר ההר אלא אף זו מן התוכחה ועוד עשיתם זאת כשמת אהרן. בהר ההר לסוף ארבעים שנה ונסתלקו ענני יראתם לכם ממלחמת מלך ערד ונתתם ראש למצרים וחזרתם לאחוריכם שמונה מסעות עד בני ומשם למוסרה שם נלחמו לכם בני לוי והרגו

רמב"ן

ה' אלי פסל לך · אחר שהתנפלתי לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה נתגלה אלי שאכתוב לוחות שניות אבל היו הראשונות מעשה אלהים והמכתב מכתב אלהים ובאלו צוה אותי להיות מחצב ידי והמכתב כמכתב הראשון באצבע אלהים: וטעם ועשית לך ארון עץ · שתשים הלוחות בתוכו בעת שתרד והיה הארון הזה כולו עץ הוא והמכסה אשר עליו מלמעלה כמנהג בכל הארונות והיו הלוחות שם עד שנעשה המשכן ואז נעשו הארון המצופה זהב והכפורת אשר עליו זהב טהור ולא אמר לו כן בלוחות הראשונות לפי שהיה גלוי לפניו שישברם: ופעם (ה) ויהיו שם כאשר צוני ה' · שהיו שם עד שנעשה המשכן שצוני ונתת את הכפורת על הארון מלמעלה ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך וזהו הטוב והישר בפסוקים האלה וכתב רש"י ולא זה ארון שעשה בצלאל בהרי לא נתעסקו במשכן אלא לאחר יום הכפורים כי ברדתו מן ההר צוה להם על מלאכת המשכן ובצלאל עשה המשכן ואח"כ ארון וכלים

אבן עזרא

עץ · אמרו המעתיקים ז"ל כי ארון אחר עשה משה בתחלה והעד ואעש ארון ואח"כ אמר ואפסול ואמר ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי ודעתם רחבה מדעתנו כי היה נראה לנו כי ויכון כבוד ה' דבק עם הכבוד שראו הזקנים ולא נדע מתי עלה משה כי היה נראה כדרך הפשט כי משה לא התענה כי אם שמונים יום כי פירוש אנכי עמדתי בהר כימים הראשונים הוא שנוי והטעם כאשר עמדתי בהר אותם הארבעים יום שמע ה' אלי ואמר לך למסע וזהו לך נחה את העם והנה יהיה ארון עץ שנוי והוא הארון שעשה בצלאל: (ג) ואעש ארון · שנוי ויהיה פי' ויקהל משה וכבר הקהיל משה וכבר הראיתיך רבים כן וכל זה בעבור שאמר ויהי שם כאשר צוני ה' וזהו ונתת אל הארון את העדות גם יתכן להיות פירושו על ועשית לך ארון עץ והקבלה תגלה: (ו) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה · נכנס זה הפסוק במקום הזה בעבור שאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא ואמר כי לא מת אהרן רק בשנת הארבעים והעד שכן פירושו שאמר בעת ההיא הבדיל ה' את שבט לוי וזה היה בהר סיני כאשר פירשתי בפרשת וידבר וקדמונינו אמרו שנסעו לאחור ומה נעשה במלת שם מת אהרן ויקבר שם ורב יצחק אבן גיאת ז"ל הספרדי פי' שם כמו אז וכמוהו משם רועה ואין צורך רק לפי דעתי כי מבארות בני יעקן איננו בני יעקן גם מוסרה איננו מוסרות

ריב"ם

(ו) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן וגו' · וכי תאמרו לי אתה אומר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא בתחלת הארבעים והלא אנו יודעים שאהרן מת וא"כ מה הועילה תפלתך · אמר להם משה לא בתחלת הארבעים מת במעשה העגל אלא בסוף הארבעים מת בהר ההר באותו זמן כשנסעו מבארות בני יעקן שבאו שם כמוכרות כדכתיב במסעות ויסעו כמוכרות ויחנו בבני יעקן והלכו משם עד הר ההר שם מת אהרן ולא במעשה העגל ויכהן אלעזר בנו תחתיו שלבש שם בגדי אביו ודרך גדולה וכבוד מת על פי ה' זהו דרך פשוטו שהרי אין כאן ובני ישראל נסעו מחצרות ולא כתיב ויחנו בהצרות · ובני ישראל מבארות בני יעקן שאצל מוסרה · או כלך לדרך

וְתַעְבֵּד לָךְ אֲרוֹנָא דְאָעָא: ב וְאֶכְתּוֹב עַל לוּחַיָּא יָת פִּתְגָּמַיָּא דִּי הֲווֹ עַל לוּחַיָּא קַדְמָאֵי דִּי תַבַּרְתָּא וּתְשַׁוֵּינּוּן בַּאֲרוֹנָא: ג וַעֲבַדִית אֲרוֹנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין וּפְסָלִית תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי וּסְלֵקִית לְטוּרָא וּתְרֵין לוּחַיָּא בִּידִי: ד וּכְתַב עַל לוּחַיָּא כִּכְתָבָא קַדְמָאָה יָת עַשְׂרָא פִּתְגָּמַיָּא דִּי מַלֵּיל יְיָ עִמְּכוֹן בְּטוּרָא מִגּוֹ אֶשָּׁתָא בְּיוֹמָא דִקְהָלָא וִיהָבִנּוּן יְיָ לִי: ה וְאִתְפְּנֵיתִי וּנְחָתִית מִן טוּרָא וְשַׁוֵּיתִי יָת לוּחַיָּא בַּאֲרוֹנָא דִּי עֲבָדִית וַהֲווֹ תַמָּן כְּמָא דִּי פַקְּדַנִי יְיָ: ו וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְטָלוּ מִבְּאֵרֹת בְּנֵי יַעֲקָן לְמוֹסֵרָה תַּמָּן

בעל הטורים

הפסוק שהוא סוף התפלה נ"ח תיבות שמצא חן לפניו ושמע תפלתו וזהו בורא ניב שפתים · נוב כתיב : (ו) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן · סמך מיתת אהרן לשבירת הלוחות לומר לך קשה מיתת הצדיקים כשבירת הלוחות וגם ת"ח שמת הכל נעשין קרוביו · וצריכין לקרוע עליו כמו על ס"ת שנשרף ועוד סמך ואשים הלוחות בארון אצל מיתת אהרן לומר ס"ת שבלה קוברין אותה אצל ת"ח · ועוד לומר קיים זה מה שכתוב בזה : ויקבר ויכהן · מיתת צדיקים מכפרת כבגדי כהונה :

רמב"ן

נמצא זה אחר היה וזהו שהיה יוצא עמהם למלחמה ואותו שעשה בצלאל לא יצא במלחמה אלא בימי עלי ונענשו עליו ונשבה זה לשון הרב ודברי אגדה הם שמצא כתוב בתנחומא ויש לשאול ואחר שהוציא משם הלוחות ונתנם בארון שעשה בצלאל מה היה בזה ולמה הוא יוצא עמהם במלחמה והאומרים ששברי הלוחות היו בם וכן באגדה אבל דברי יחיד הם כך שנינו במס' שקלים תניא רבי יהודה בר' אלעאי אומר שני ארונות היו עם ישראל במדבר אחד שהיו שברי הלוחות מונחין בו וכו' ורבנין אמרי אחד היה ופעם אחת יצא בימי עלי ונשבה ודעת רבותינו בכל מקום בתלמוד אינו כן אלא לוחות ושברי לוחות מונחים בארון ועוד אנה יעמוד הארון הזה עם הלוחות הראשונות כל ימי המדבר כי המשכן בבית קדשי הקדשים לאחר הפרוכת אין שם שתי ארונות וכן שלמה לא הכניס לבית קדשי הקדשים אלא ארון אחד אבל הארון הזה של משה כשנעשה ארונו של בצלאל גנזוהו כדין תשמישי קדושה וזהו הנכון על דעת רבותינו כי על דרך הפשט יתכן כי ועשית לך ארון עץ ירמוז לארון שעשה בצלאל וזה כי מתחלה נצטווה משה על המשכן וכליו והיתה המצוה הראשונה שם ועשו ארון עצי שטים כי הוא עיקר הכוונה בכל המשכן להיות השם יושב הכרובים ואחרי כן עשו את העגל וכאשר נתרצה השם למשה ואמר לו שיכתוב על הלוחות כאלו הנכתב הראשון צוהו בקצרה שיעשה ללוחות האלה ארון עץ הוא הנצוה לו ללוחות הראשונות והנה הזכיר לו המצוה הראשונה שבענין המשכן ובהכל הלוי בה ומזה למד משה לעשות המשכן וכליו כאשר נצטווה מתחלה ויהיה פירוש ויהיו שם כאשר צוני ה' שהיו שם לנצח לעולם כאשר צוהו ה' מתחלה ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך ונועדתי לך שם ודברתי אתך וגו' והנה ברדתו הניח הלוחות באהל מועד עד שיעשה הארון והמשכן כי אלו לא שבר הלוחות הראשונות באהל מועד יהיו עד עשות בצלאל הארון וכן שברי הלוחות על כרחנו שם היו כי לא החזירם עמו להר וראיה לזה שלא הזכיר משה זו הצוואה בסדר כי תשא כי שם הזכיר ארון בצלאל בפי' וכאן לא הזכיר המשכן וכליו כי השם הראהו צוהו ולפיכך הזכיר זה בקצרה ואל יקשה בעיניך שאמר ואעש ארון עצי שטים ואפסול שני לוחות אבנים כי הקדים ענין הארון כאחת כי הנה צוהו השם פסל לך ועשה אלי ההרה ועשית לך ארון עץ ביעלה התחלה בלוחות ואחרי כן יעשה ארון עץ אבל האריך לומר ואכתוב על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברת ושמתם בארון לומר שיהיו כראשונות במכתב וראוי שיהיו בארון המצוה כראשונות באהל מועד שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי ולכך השלים ואעש ארון לשלוח המצוה והמעשה בקצרה ואחרי כן שב להאריך כמוקדם : ואפן וארד מן ההר ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי · שעשיתיו ברדתי ויהיו שם לעד כאשר צוני ה' להיות כבודו שוכן בתוך בני ישראל : (ו) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה · מה ענין זה לכאן ועוד כי מבארות בני יעקן נסעו למוסרה והלא ממוסרה באו לבני יעקן שנאמר ויסעו ממוסרות ויחנו בבני יעקן ועוד שם מת אהרן והלא בהר ההר מת צא וחשוב ותמצא שמונה מסעות ממוסרות להר ההר אלא אף זו מן התוכחות ועוד זאת עשיתם כשמת אהרן בהר ההר בסוף הארבעים שנה ונסתלקו ענני הכבוד יראתם לכם ממלחמת מלך ערד ונתתם ראש לשוב למצרים וחזרתם לאחוריכם שמונה מסעות עד בני יעקן ומשם למוסרה שם נלחמו לכם בני לוי והרגו מכם ואתם מהם עד שהחזירו אתכם לדרך חזרתכם ומשם חזרתם הגודגודה הוא הר הגדגד ומן הגדגד למוסרה ובמוסרה עשיתם אבל גדול על מיתתו של אהרן שנראה לכם זאת ונדמה לכם כאלו הוא מת שם וסמך מסע הזכרה זו לשבירת הלוחות לומר שקשה מיתתן של צדיקים לפני הקדוש ברוך הוא כיום שנשתברו הלוחות ולהודיעך שקשה לו מה שאמרו נתנה ראש לסור ממנו

ספורנו

פ' אלי פסל לך · והנה עם כל תפלתי היה התקון בלתי שלם כי תמורת הלוחות מעשה אלהים אמר אלי פסל לך : (ו) ובני ישראל נסעו · אע"פ שראו שתפלת הצדיק מגינה על דורו וראוי להתאונן על מיתתו הנה קצתם או רובם שהיו רועים במדבר נסעו למוסרה למוצא מים ומרעה לצאן ובעודם שם מת אהרן ויקבר ויכהן אלעזר ולא באו להתאונן על המיתה ולא להתאבל על הקבורה ולא חששו לכבוד אלעזר שכהן תחתיו אבל משם נסעו הגדגדה · לרעות לצאן :

וַיְכַהֵן אֶלְעָזָר בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ ז מִשָּׁם נָסְעוּ הַגֻּדְגֹּדָה וּמִן־הַגֻּדְגֹּדָה יָטְבָתָה אֶרֶץ נַחֲלֵי־מָיִם׃ ח בָּעֵת הַהִוא הִבְדִּיל יְהוָה אֶת־שֵׁבֶט הַלֵּוִי לָשֵׂאת אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה לַעֲמֹד לִפְנֵי יְהוָה לְשָׁרְתוֹ וּלְבָרֵךְ בִּשְׁמוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ט עַל־כֵּן לֹא־הָיָה לְלֵוִי חֵלֶק וְנַחֲלָה עִם־אֶחָיו יְהוָה הוּא נַחֲלָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לוֹ׃ י וְאָנֹכִי עָמַדְתִּי בָהָר כַּיָּמִים הָרִאשֹׁנִים אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֵלַי

ת"א לשרתו. תענית כז סוטה לח זבחים טז ערכין יא: ואנכי עמדתי. מגילה כא: וישמע ה' אלי. ברכות לב:

רש"י

ואתם מהם עד שהחזירו אתכם בדרך הזאת ומשם חזרתם הגדגדה הוא חר הגדגד: (ז) ומן הגדגדה וגו'. ובמוסרה עשיתם אבל כבד על מיתתו של אהרן שגרמה לכם זאת ונדמה לכם כאילו מת שם וסמך משה תוכחה זו לשבירת הלוחות לומר שקשה מיתתן של צדיקים לפני הקב"ה כיום שנשתברו בו הלוחות ולהודיעך שהוקשה לו מה שאמרו נתנה ראש לפרוש ממנו כיום שעשו בו את העגל: (ח) בעת ההוא הבדיל ה' וגו'. מוסב לענין הראשון: בעת ההוא. בשנה הראשונה לצאתכם ממצרים וטעיתם בעגל ובני לוי לא טעו הבדילם המקום מכם וסמך מקרא זה לחזרת בני יעקן לומר שאף בזה לא טעו בה בני לוי אלא עמדו באמונתם: לשאת את ארון. הלוים: לעמוד וגו' לשרתו ולברך בשמו. הכהנים והוא נשיאת כפים: (ט) על כן לא היה ללוי חלק. לפי שהובדלו לעבודת מזבח ואינן פנויין לחרוש ולזרוע: ה' הוא נחלתו. נוטל פרס מזומן מבית המלך: (י) ואנכי עמדתי בהר. לקבל הלוחות האחרונות ולפי שלא פירש למעלה כמה עמד בהר בעליה אחרונה זו חזר והתחיל בה: כימים הראשונים. של לוחות הראשונות מה הם ברצון אף אלו ברצון אבל האמצעיים שעמדתי שם

רמב"ן

כיום שעשו בו את העגל: (ח) בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי. מוסב לענין הראשון בעת ההיא בשנה הראשונה שיצאתם ממצרים וטעיתם בעגל ובני לוי לא טעו הבדילם המקום מכם וסמך מקרא זה לחזרת בני יעקן לומר שאף בזה לא טעו בה בני לוי אלא עמדו באמונתם כל זה לשון רבינו שלמה מדברי אגדה והולך רבי אברהם לומר בדרך הפשט כי בארות בני יעקן איננו בני יעקן ומוסרה איננו מוסרות אבל קדש נקרא בארות בני יעקן ושם במדבר הר ההר מוסרה ומשם נסעו הגודגדה איננו הר הגדגד רק הוא שם כלל לצלמונה ופונון ואובות ויטבתה הוא המקום הנקרא בארה וזה טעם ארץ נחלי מים וידבק ומן הגודגדה יטבתה עם ויכהן אלעזר כי שם ביטבתה כהן אלעזר בכהונה גדולה והקריב קרבנות. וכל אלה דברי רוח כי איך יתכן בכל המקומות האלה הרבים שיהיו כולם מקומות חדשים שלא נזכרו במסעות ועוד במנהג הכתוב בכל מקום לשנות מעט בהזכירו השמות פעמים בין בשם מקום בין בשם אדם וכל שכן בכאן שהם שוים כי מוסרה ומוסרות איננו שנוי והפרש וכן הר הגדגד והגודגודה שם אחד ויטבתה שוה לגמרי ועוד כי בהר ההר כהן אלעזר כשמת אביו כאשר הלבישו הבגדים כי מיד היה מרובה בבגדים וזה משפט הכהנים הגדולים אפילו לדורות והנראה בעיני כי הר ההר גדול שבהרים ואורך פרסאות רבות ושמו מוכיח כי הוא יקרא הר ויאמרו לו ההר לגודלו ואורכו וכך אמרו רבותינו שהיה הר על גבי הר והיה סוף ההר עד גבול ארץ אדום וראשו קרוב לחשמונה והיו במישור אשר לפני הר ההר ערים או מקומות הנקראים מוסרות ובני יעקן וחר הגדגד ויטבתה ועברונה ועציון גבר וקדש ואלו המקומות אין ביניהם מרחק רב כי המחנה הגדול ההוא ביום אחד

אבן עזרא

רק קדש יקרא בארות בני יעקן ושם מדבר הר ההר מוסרה ורבים כן הלא תראה הכתוב אמר מדבר שור ובפסוק אחר מדבר איתם: (ז) משם נסעו הגדגדה. איננו חור הגדגד רק הוא שם כלל לצלמונה גם פונון ואובות ויטבתה הוא המקום הנקרא באר כי כן כתיב ומשם בארה וזה טעם ארץ נחלי מים כי במסעותם כרו הנדיבים ויצאו המים וזה הפסוק שהוא ומשם נסעו הגדגדה דבק עם ויכהן אלעזר והנה פירשתי לך כי ישראל לא הקריבו זבחים אחר נסעם מהר סיני ויתכן שהקריבום בבואם אל צלמונה ופונן והיתה תחלת כהונת אלעזר בכהונה גדולה באותם המקומות בראש השנה ושמא במקום הנקרא באר ביום הבכורים והנה הפירוש כן ויכהן אלעזר כאשר נסעו אל מקום פלוני ולמה כהן אלעזר כי השם הבדיל בעת עבודת העגל את שבט הלוי לשאת את הארון לעמוד לפני השם: (ח) לשרתו. בני לוי עם בני אהרן: ולברך בשמו. כי אלעזר היה נושא את כפיו: (ט) ה' הוא נחלתו. כטעם ה' מנת חלקי וכוסי וזו היא עבודת השם בלמוד דרכיו: (י) ואנכי עמדתי בהר. פירשתיו:

רשב"ם

לדרך זו מבארות בני יעקן כשבאו ממוסרה. ורבותינו דרשו משינוי המקרא מה שדרשו: (ח) בעת ההוא הבדיל ה' את שבט הלוי. בעת של מעשה העגל שמצאו חן כדכתיב ויאספו אליו כל בני לוי ולברך בשמו הכהנים

אונקלוס

מִית אַהֲרֹן וְאִתְקְבַר תַּמָּן וְשַׁמֵּשׁ אֶלְעָזָר בְּרֵהּ תְּחוֹתוֹהִי: ז מִתַּמָּן נְטַלוּ לְגֻדְגֹּד וּמִן גֻּדְגֹּד לְיָטְבַת אַרְעָא נָגְדָן נַחְלִין דְּמַיִּין: ח בְּעִדָּנָא הַהִיא אַפְרֵשׁ יְיָ יָת שִׁבְטָא דְלֵוִי לְמִטַּל יָת אֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ לְמֵקַם קֳדָם יְיָ לְשַׁמָּשׁוּתֵהּ וּלְבָרָכָא בִשְׁמֵהּ עַד יוֹמָא הָדֵין: ט עַל כֵּן לָא הֲוָה לְלֵוִי חֲלָק וְאַחְסָנָא עִם אֲחוֹהִי מַתְּנָן דִּיהַב לֵהּ יְיָ אִנּוּן אַחְסַנְתֵּהּ כְּמָא דִי מַלִּיל יְיָ אֱלָהָךְ לֵהּ: י וַאֲנָא הֲוֵיתִי קָאֵם בְּטוּרָא כְּיוֹמִין קַדְמָאִין אַרְבְּעִין

נתינה לגר

נ (ט) ה' הוא נחלתו, מתנן דיהב לה ה' אנון אחסנתה. הוסיף ותקן לכבוד ה', וע' לעיל

בעל הטורים

(ו) משם נסעו הגדגדה · הפסוק מתחיל ומסיים במ"ם לומר שכל מ' שנה היה הבאר עמהם: (ח) בעת ההוא הבדיל ה' את שבט הלוי · כמך כאן לומר שהלוים החזירו את ישראל [עיין רש"י ז"ל ע"פ ובני ישראל נסעו]: כמך מים · לנשאת את ארו.

רמב"ן

מהלכים כמו פרסה או פחות מכאן וגבעו מקדש ויחנו בהר ההר שנכנסו בו במקום שאל אשר היה ברגלי ההר ואז נוה ה' למטה והעלו אותם הר ההר שיעלה למעלה אל ראשו הוא התלת ההר והנה עלו אל ראשו של הר והגיעו כנגד מוסרות ומת אהרן שם והוא שנאמר וימת שם אהרן בראש ההר והנה מיתתו במוסרה ואפשר שהיו המקומות האלה בשמם נחשבים כהר עצמו ויקרא ראש ההר וכנגדו במישור מוסרות ושם כל אחד מוסרה שיאמרו מוסרה אשר בהר ומוסרה אשר בשפלה והיו במקום הנקרא השמוגה בארות בשדה יקראו אותן בארות בני יעקן כי הנשי בני יעקן באים שם להשקות צאנם והם עשאום כי שם מצאו מים חיים ומשם נסעו למוסרה ויסעו ממוסרות ויחנו בבני יעקן שהמקום הוא זה שמו וספר הכתוב משם נסעו הגודגודה ומן הגודגדה יטבתה ארץ נחלי מים להודיע שעמדו שם ימים בעבור הנחלים וקצר במסעיהם שספר באר אותם אבל אמר כי משם ממוסרה נסעו אל הגודגודה ואל יטבתה שהיא כולה ארץ נחלי מים כי מן גודגודה ועד יטבתה כולה משקה · ויתכן עוד שנאמר כי כאשר עלה אהרן אל ראש ההר וימת בראש ההר כנגד מוסרות או במוסרה עצמה ויקבר שם חזרו ישראל אל מוסרות לבכות ולספוד על קבר איש האלהים והיו גדוליהם בכל השלשים יום עולים אל ראש ההר וסופדים לקדוש ה' וישובו אל המחנה במוסרה ואחר השלשים יום נסעו ממוסרה אל הר הגדגד ומן הגודגודה יטבתה כי עתה באונס הלכו מהרה וזה דבר נכון מאד בישוב המקראות על אופן והזכיר כי היה שם המקום יטבתה בעבור שהיה מקום טוב כי שם נחלי מים ושאר המדבר ארץ ציה וצמאון אשר אין שם מים: וטעם הזכירו מיתת אהרן עתה במקום הזה כי אמר והתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא ולא הגיעו עונש השמד לא בגופו ולא בזרעו כי לא מת עד שנת הארבעים שהיה זקן ושבע ימים ויכהן בנו תחתיו ואמר ובני ישראל נסעו ולא אמר ואתם כדרך כל הפרשה כי בתוכחות ידבר עמהם להוכיח אותם אבל בזה יספר במסעי בני ישראל:

בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי · מוסב לענין ראשון בעת ההיא בשנה הראשונה שיצאתם ממצרים ועשיתם העגל ובני לוי לא עשו הבדילם המקום מכם לשון רש"י · וא"כ יאמר כי מן העת ההיא הובדלו לפניו יתברך כי לא הבדילם במעשה עד השנה השנית בחדש השני · או ירמוז למה שאמר להם מלאו ידכם היום לה' כי יהיה זה לכם מלוא ידים בעבודת כהונה ולויה · והנכון בעיני כי בעת ההיא השני כראשון כי בעת שאמר לו פסל לך שני לוחות אבנים נתרצה לישראל ונצטוה על המשכן ואז נתרצה גם לאהרן ונצטוה ועשו בגדי קדש לאהרן אחיך ולבניו לקדשו לכהנו לי ונוהו במלואים ולכך אמר כי אלעזר כהן תחת אביו שהיתה בהם משמחם לכהונת עולם לדורותם וטעם הבדלת כל השבט ענין אחד כי מן היום ההוא היה לפניו שיהיו שבטו נתונים נתונים לו לעבוד עבודת המשכן או יאמר כי שבט הלוי נבדל בעת ההיא להיות הכהנים מהם כי גם הם נושאים הארון וכן ויתנה אל הכהנים בני לוי הנושאים ארון ברית ה' והם שישרתו לשם ויברכו בשמו וטעם עד היום הזה בעבור כהונת אלעזר כאומר אז הבדילם לשרתו ויהי כן עד היום הזה: וטעם (ט) על כן לא היה ללוי · היא בעבור שכולם משרתים ועוזרים את הכהנים בעבודתם כי כל דבר המקדש בעבור הקרבנות וכן אמר וגם את אחיך מטה לוי שבט אביך הקרב אתך וילוו עליך וישרתוך: (י) ואנכי עמדתי בהר · על דעת רבותינו יאמר שעמד בהר כשעלה שם ושני הלוחות בידו כימים הראשונים של לוחות הראשונות ארבעים יום וארבעים לילה וישמע ה' אלי גם בפעם השלישית כי עבר ה' על פניו ויקרא ה' ה' אל רחום וגו' ובקש ממנו וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו ונענה ואמר קום לך למסע לפני העם ויבואו וירשו את הארץ והנו וראה כל העם אשר אתה בקרבו את מעשה ה' כי נורא הוא אשר אני עושה עמך: וטעם ולא אבה ה' השחיתך · שלא רצה שלא תבאו ותירשו את הארץ כטעם ויסף עוד להניחו במדבר ושחתה לכל העם הזה · ועל דרך האמת לא רצה שהשיה מבחת ממנו שלא יהיה שמו הגדול עמך

ספורנו

(ז) ומן הגדגדה יטבתה ארץ נחלי מים · שכל אותם המקומות הנזכרים עתה היו ארץ נחלי מים נכונים למרעה כצאן ולא שתו לכם לסיוק שקרה במות הצדיק ולא לכבודו ולכבוד בנו: (ח) בעת ההיא הבדיל · ואחר שכבר הבדיל האל ית' שבט מיוחד לעבודת המקדש ואין אתם ראוים להשתדל בם ועם זה לא הבנתי בתפלתי רק שלא ישחיתך ואמר לי קום לך למסע

גַּם בַּפַּעַם הַהִוא לֹא־אָבָה יְהוָה הַשְׁחִיתֶךָ׃ יא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קוּם לֵךְ לְמַסַּע לִפְנֵי הָעָם וְיָבֹאוּ וְיִירְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתָם לָתֵת לָהֶם׃ פ חמישי יב וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם־לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וּלְאַהֲבָה אֹתוֹ וְלַעֲבֹד אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ יג לִשְׁמֹר אֶת־מִצְוֹת יְהוָה וְאֶת־חֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְטוֹב לָךְ׃ יד הֵן לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמָיִם הָאָרֶץ וְכָל־אֲשֶׁר־בָּהּ׃ טו רַק בַּאֲבֹתֶיךָ חָשַׁק יְהוָה לְאַהֲבָה אוֹתָם וַיִּבְחַר בְּזַרְעָם אַחֲרֵיהֶם בָּכֶם מִכָּל־הָעַמִּים כַּיּוֹם הַזֶּה׃ טז וּמַלְתֶּם אֵת עָרְלַת לְבַבְכֶם וְעָרְפְּכֶם לֹא תַקְשׁוּ עוֹד׃ יז כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבֹּר וְהַנּוֹרָא אֲשֶׁר לֹא־יִשָּׂא פָנִים וְלֹא יִקַּח

ת"א ועתה ישראל. ברכות לג שבת לא מגילה כה סוטה יא מנחות מג נדה יז עקידה שער טו ושער מד: ולעבד את. עקרים מג פל"א: הן לה' אלהיך. חגיגה יב: רק באבותיך. עקידה שער סז: ומלתם את. שבת קח סכה כב: כי ה' אלהיכם. חגיגה לה: האל הגדול. יומא ס"ע עקידה מבוא ושער לב: אשר לא ישא. ברכות כ' מגילה ל"א ר"ה י"ז נדה ע:

רש"י

נהתפלל עליכם היו בכעס: (יא) ויאמר ה' אלי וגו'. אף על פי שסרתם מאחריו ותעיתם בעגל אמר לי לך נחה את העם וגו': (יב) ועתה ישראל. אע"פ שעשיתם כל זאת עודנו רחמיו וחבתו עליכם ומכל מה שחטאתם לפניו אינו שואל מכם: כי אם ליראה וגו'. רבותינו דרשו מכאן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים: (יג) לשמור את מצות ה'. ואף היא לא לחנם אלא לטוב לך שתקבלו שכר: (יד) הן לה' אלהיך. הכל ואעפ"כ רק באבותיך חשק ה' מן הכל: (טו) בכם. כמו שאתם (רואים אתכם) חשוקים מכל העובדי כוכבים היום הזה: (טז) ערלת לבבכם. אוטם לבבכם וכיסויו: (יז) ואדני האדנים. לא יוכל שום אדון להציל אתכם מידו: לא ישא פנים. אם תפרקו עולו: ולא

רמב"ן

וכבר למזתי זה הענין בסדר כי תשא: (יב) מה ה' אלהיך שואל מעמך. נמשך אל לטוב לך יאמר איננו שואל מעמך דבר שיהיה לצרכיו אלא לצרכך כטעם אם צדקת מה תתן לו רק הכל הוא לטוב לך ואמר הטעם כי לה' אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה

אבן עזרא

(יא) למסע. שם הפועל: (טו) ויבחר בזרעם. וכם אתם וזה טעם בכם: (טז) ומלתם את ערלת לבבכם. להתרחק מההאוות הטעות והכבדות כערלה גם יתכן להיות פירושו לטהר הלב עד שיבין האמת: וערפכם. פירשתיו ועוד בעבור שאמר כי קשה עורף אתה: (יז) אלהי האלהים. פירשתיו: ואדוני האדונים. כי מעלות גבוהות הם כטעם וגבוהים עליהם ומי

וכולם נותנים כבוד לשמו איננו צריך לך רק באבותיך חשק ויבחר בזרעם אחריהם מכל העמים בכם שאתם מבחר זרעם ולא בישמעאל ולא בעשו: וטעם. (טו) כיום הזה. כי כן יהיה בכל זרעם לעולם וכבר פירשתי החשק והבחירה. ופירוש שמי השמים גלגלי ארבעה יסודות שהם בכח השמים למטה מהם כענין הארץ וכל אשר בה וכן אמר במזמור הללו את ה' מן השמים הללוהו במרומים והזכיר מלאכיו וצבאיו ושמש וירח וכוכבי אור ואחר כך הללוהו שמי השמים: (טז) ומלתם את ערלת לבבכם. שיהיה לבבכם פתוח לדעת האמת לא כאשר עשיתם עד היום שלא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע: וערפכם לא תקשו עוד. שלא תהיו כאבותיכם דור סורר ומורה שישבו עם המצרים וילמדו מעשיהם והם קשים לעזוב דרכם כמו שעשו את העגל וקראם שם עם קשה עורף שלא ישובו מן הטעות שבהם בלבם לחשוב שיש תועלת בעבודת המלאכים או צבא השמים אבל אתם תדעו ותאמינו ותשכילו כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים

יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן וְקַבִּיל יְיָ צְלוֹתִי אַף בְּזִמְנָא הַהוּא לָא אֲבֵי*) יְיָ לְחַבָּלוּתָךְ: יא וַאֲמַר יְיָ לִי קוּם זִיל לְמִטּוּל קֳדָם עַמָּא וְיֵעֲלוּן וְיֵרְתוּן יָת אַרְעָא דִּי קַיֵּמִית לַאֲבָהָתְהוֹן לְמִתַּן לְהוֹן: יב וּכְעַן יִשְׂרָאֵל מָא יְיָ אֱלָהָךְ תָּבַע מִנָּךְ אֱלָהֵן לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לִמְהָךְ בְּכָל אָרְחָן דְּתָקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְמִרְחַם יָתֵהּ וּלְמִפְלַח קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ: יג לְמִטַּר יָת פִּקּוֹדַיָּא דַּייָ וְיָת קְיָמוֹהִי דַּאֲנָא מְפַקְּדָךְ יוֹמָא דֵּין לְטַב לָךְ: יד הָא דַּייָ אֱלָהָךְ שְׁמַיָּא וּשְׁמֵי שְׁמַיָּא אַרְעָא וְכָל דִּי בַהּ: טו לְחוֹד בַּאֲבָהָתָךְ צְבִי יְיָ לְמִרְחַם יָתְהוֹן וְאִתְרְעִי בִּבְנֵיהוֹן בָּתְרֵיהוֹן בְּכוֹן מִכָּל עַמְמַיָּא כְּיוֹמָא הָדֵין: טז וְתַעְדּוֹן יָת טַפְשׁוּת לִבְּכוֹן וְקָדָלְכוֹן לָא תַקְשׁוֹן עוֹד: יז אֲרֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן הוּא אֱלָהָא דַּיָּנִין וּמָרֵי מַלְכִין אֱלָהָא רַבָּא גִּבָּרָא וּדְחִילָא דִּי לֵית קֳדָמוֹהִי מִסַּב אַפִּין

נתינה לגר *בכ"י הנוסח בכ"מ אֲבִי

(במדבר י"ח כ') בפ' אני חלקך. (טז) ומלתם את ערלת לבבכם, ותעדון ית טפשות לבכון. ר"ל תסירו את סכלות לבבכם, כי אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות. (יז) אלהי האלהים, אלהא דיינין. ת', אלהים, דיינין" מפני שהוא סמוך אצל משפט, ולכן "אלהי" הוא קודש, והאלהים הוא חול. אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד, די לית קדמוהי מסב אפין

בעל הטורים

ונבנך לומר שצריך לטול ידיו כדי לישא כפיו: (י) לא אבה. ג' דין ואידך לא אבה לי. לא אבה יבמי קרי ביה לא אבה אלא יבמי [כדאית' ביבמות ד' ק"ו דאם לא קרינן כנכימה א' נוכל לפרש כמ"ש רבינו ונראה דכ"ה ג"כ כוונתו בפי' לא אבה לי ר"ל ישראל לא אבה אבל הקב"ה אמר לי הוא ע"ד אם לא ביד חזקה אמלוך עליכם] כדכתיב (ירמיה נ"א) כי לא אלמן ישראל ויהודה מאלהיו: (יא) קום לך למסע. תגין על קו"ף שאזכור לכם זכות אברהם שאמרתי לו קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה: אשר נשבעתי לאבותם לתת להם. כמך ליה: (יב) ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה לומר לך שהאבות היו יראי ה'. מה ה' אלהיך שאל מעמך. מה כא"ת ב"ש י"ן שואל ממך ק' ברכות בכל יום. ויש בפסוק ק' אותיות [עיין מנחות ד' מ"ג ע"ב ברש"י ותוס' ובמהרש"א כת"א] וכן ממך עולה ק'. ועתה ישראל ב' דסמיכי הכא ואידך ועתה ישראל שמע אל החוקים. כנגד ב' תורות תורה שבכתב ותורה שבע"פ: (יד) הן לה' אלהיך. הפסוק מתחיל ומסיים בה"א לומר שבה"א נברא העולם. וכנגד ה' חומשי תורה. ויו"ד תיבות בפסוק לומר לא ירדה שכינה למטה מיו"ד. הארץ וכל אשר בה וסמיך ליה רק באבותיך. לומר שהארץ וכל אשר בה לא נבראת אלא בזכות האבות: (טו) רק באבותיך מיעוט הוא שגם עליהם יש דין. אברהם במה אדע. יצחק אהב את עשו. יעקב אמר נסתרה דרכי מה' (ישעיה מ"ב): סמך לרק באבותיך ומלתם לומר שתגולו ערלת הלב כמו שעשו האבות:

רמב"ן

האדונים. אלהי האלהים הם מלאכי מעלה ואדוני האדונים כל צבא השמים אשר להם ממשלה בשפלים כי הוא האדון אשר גם להם משטרם בארץ ולו הגדולה והגבורה והוא נורא בתפארת עוזו. אשר לא ישא פנים לאחד מן האלהים והאדונים להגן על עובדיהם. ולא יקח שוחד מיד אדם. ופירושו בשוחד שאפילו חסיד גמור שיעבור עבירה לא יקח ממנו מצוה ממצותיו בשוחד לכפר לו אבל יעניטהו על חטאיו ויגמול לו ככל טובותיו. ואונקלוס תרגם דלית קדמיהי מסב אפין ואף לא לקבלא שוחדא יתכוין לפרש בהוא משבחי הגדולות בבורא יתברך יאמר הכתוב שאין ה' בענין שישא פנים כי לא יראנו האדם וחי והכל כאין נגדו ומאפס ותהו נחשבו לו ולא בענין שיקח שוחד וממון מאדם כשופטי הארץ. והנכון בעיני שיאמר אשר לא ישא פנים לגדולי בני אדם בריבם עם קטניהם ולא יקח שוחד מעשיריהם בריבם עם דל כי הוא עושה משפט יתום ואלמנה מן

ספורנו

למסע. לתסיע כמו ולמסע את המחנות: (יא) ויבאו ויירשו את הארץ אשר נשבעתי. כי לולי השבועה לא הייתם זוכים לה לרוב מריכם: (יב) ועתה ישראל. אם כן אתה ישראל השתדל עתה לתקן מעוותך מכאן והלאה והתבונן מה ה' אלהיך שואל מעמך שאינו שואל דבר לצרכו: כי אם ליראה. וזה תעשה כשתתבונן באופן שתדע גדלו: לאהבה אותי. וזה תשיג בהתבוננך אל דרכי טובו וכל זה הוא שואל לטוב לך כדי שתזכה לחיי עולם: (יד) הן לה' אלהיך השמים. ויעיד על זה שהוא מבקש לטוב לך כי אמנם השמים והארץ הם שלו ועם היותם נכבדים בלתי נפסדים: (טו) רק באבותיך חשק. בשגם את טבע אותם הנכבדים בגלגלם בזכות אבות ואין זה בלי ספק אלא כדי לסגיע דבר יותר נכבד מן השמים והארץ והוא האדם הצלם בסיותו דומה לבוראו כפי האפשר כאמרו בצלמנו כדמותנו: (טז) ומלתם את ערלת לבבכם. אם כן ראוי שתסירו את ערלת לבבכם והוא שתתבוננו להסיר כל טעות מוליד דעות כוזבות: וערפכם לא תקשו עוד. ובסור קושי העורף המונע מלשנות אל הראוי תפטו להכיר את בוראכם ותראו כי רע ומר לעזבו וזה שתתבוננו: (יז) כי ה' אלהיך הוא אלהי האלהים. הנצחי על כל הנצחיים הנבדלים מחומר וזה שנצחיות כולם הווה מנצחיותו: ואדוני האדונים. מנהיג המנהיגים והם הגלגלים ומניעיהם שהנהגת כולם מכוונת להשיג תכלית כוונתו כענין המלאכות הפרטיות כיחס אל הראשיות: האל הגדול. שאין מנאה שום לו במדרגת מין מציאותו: הגבור. המקיים כל המציאות במציאותו כאמרו ואתה מחיה את כולם: והנורא. שהגיע לבלם ולענוש באופן שראוי לירא מפניו: אשר לא ישא פנים. לבן פרין מפני האב הצדיק אע"פ שהוא מאריך אף מטובו של אב: ולא יקח שוחד. לא יסיר כלל מעונש העבירה בשביל זכות מצוה שעשה כהוטא כאמרם ז"ל שאין מצוה מכבה עבירה. וכל זה יורה שלא תבטחו אם תחטאו להנצל בשום זכות מן העונש כלל זולתי בתשובה השלמה:

הוא

שֹׁחַד: יח עֹשֶׂה מִשְׁפַּט יָתוֹם וְאַלְמָנָה וְאֹהֵב גֵּר לָתֶת לוֹ לֶחֶם וְשִׂמְלָה: יט וַאֲהַבְתֶּם אֶת־הַגֵּר כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: כ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּירָא אֹתוֹ תַעֲבֹד וּבוֹ תִדְבָּק וּבִשְׁמוֹ תִּשָּׁבֵעַ: כא הוּא תְהִלָּתְךָ וְהוּא אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר־עָשָׂה אִתְּךָ אֶת־הַגְּדֹלֹת וְאֶת־הַנּוֹרָאֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ: כב בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבֹתֶיךָ מִצְרָיְמָה וְעַתָּה שָׂמְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב: יא א וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַרְתָּ מִשְׁמַרְתּוֹ וְחֻקֹּתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וּמִצְוֺתָיו כָּל־הַיָּמִים: ב וִידַעְתֶּם הַיּוֹם כִּי ׀ לֹא אֶת־בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ וַאֲשֶׁר לֹא־רָאוּ אֶת־מוּסַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶת־גָּדְלוֹ אֶת־יָדוֹ הַחֲזָקָה וּזְרֹעוֹ הַנְּטוּיָה: ג וְאֶת־אֹתֹתָיו וְאֶת־מַעֲשָׂיו אֲשֶׁר עָשָׂה בְּתוֹךְ מִצְרָיִם לְפַרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וּלְכָל־אַרְצוֹ: ד וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְחֵיל מִצְרַיִם לְסוּסָיו וּלְרִכְבּוֹ אֲשֶׁר הֵצִיף אֶת־מֵי יַם־סוּף עַל־פְּנֵיהֶם בְּרָדְפָם אַחֲרֵיכֶם וַיְאַבְּדֵם יְהוָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה: ה וַאֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם בַּמִּדְבָּר עַד־בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה: ו וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב בֶּן־רְאוּבֵן אֲשֶׁר פָּצְתָה

ת"א את ה' אלהיך · פסחים כב קדושין נ' קמא מא סנהדרין כ"ו מנחות מ"ג בכורות ו' תמורה ד' ס' הזוהר פ' וירא ופ' מקץ : ובו תדבק · תמורה ג' ס' הזוהר פ' משפטים :

רש"י

ולא יקח שחד · לפייסו בממון : (יח) עשה משפט יתום ואלמנה · הרי גבורה ואצל גבורתו אתה מוצא ענותנותו: ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה · ודבר חשוב הוא זה שכל עצמו של יעקב אבינו על זה התפלל ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש : (יט) כי גרים הייתם · מום שבך אל תאמר לחברך : (כ) את ה' אלהיך תירא · ותעבוד לו ותדבק בו ולאחר שיהיו בך כל המדות הללו אז בשמו תשבע : (ב) וידעתם היום · תנו לב לדעת ולהבין ולקבל תוכחתי : כי לא את בניכם · אני מדבר עכשיו שיוכלו לומר אנו לא ידענו ולא ראינו בכל זה :

רמב"ן

הגדולים וקבע את קובעיהם נפש : (יח) ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה · והם כל צרכי האדם והנה הוא יפרנס העניים אשר אין להם אוהב וריע : (יט) כי גרים הייתם בארץ מצרים · מום שבך אל תאמר לחברך

אבן עזרא

שיכיר אלה המדות הוא מול לב : (יח) עושה משפט · אע"פ שהוא נשגב הוא עושה משפט יתום ואלמנה שאין להם עוזר כטעם אבי יתומים וכן הגר ויכלכלם והשענו עליו ואחר שהשם אוהב הגר אתם חייבים שתאהבוהו : (כ) את ה' אלהיך תירא · שלא תעברון על מצות לא תעשה : ואותו תעבוד · במצות עשה : ובו תדבק · בלב : ובשמו תשבע · בשם כאשר הוא מפורש · (כא) הוא תהלתך · הטעם כי יש לך להתהלל בו כי עשה עמך נוראות : (כב) בשבעים נפש · פירשתיו ואחר בשות הרבה אתכם חייבים אתם לאהוב אותו והוסיף כל הימים : (ב) כי לא את בניכם · התשובה היא כי עיניכם הרואות והטעם כי אלה הנוראות אינם לעתיד שיראום בניכם רק אתם ראיתם אותם : את גדלו את ידו החזקה וזרועו הנטויה · להוציא אתכם ממצרים : (ג) ואת אותותיו ואת מעשיו · לפרעה שהוא עיקר : (ד) אשר הציף · מגזרת צפו מים על ראשי : ויאבדם · הטעם כי לא קמו עוד בניהם תחתיהם להיות כמוהם : (ה) ואשר עשה לכם במדבר · דבר

רשב"ם

הכהנים לישראל : (ב) את מוסר · כדכתיב לעיל כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך :

כי

ואף לא לקבלא שחדא: יח עבד דין יתם וארמלא ורחם גיורא למתן לה מזונא
וכסו: יט ותרחמון ית גיורא ארי דיירין הויתון בארעא דמצרים: כ ית יי אלהך
תדחל וקדמוהי תפלח ולדחלתיה תקרב ובשמיה תקיים: כא הוא תשבחתך והוא
אלהך דעבד עמך ית רברבתא וית חסינתא האלין די חזו עיניך: כב בשבעין
נפשן נחתו אבהתך למצרים וכען שויך יי אלהך ככוכבי שמיא למסגי: א ותרחם
ית יי אלהך ותטר מטרת מימריה וקימוהי ודינוהי ופקודוהי כל יומיא: ב ותדעון
יומא דין ארי לא ית בניכון די לא ידעו ודי לא חזו ית אלפנא דיי אלהכון ית
רבותיה ית ידיה תקיפא ודרעיה מרממא: ג וית אתותיה וית עובדוהי די עבד בגו
מצרים לפרעה מלכא דמצרים ולכל ארעיה: ד ודי עבד למשרית מצרים לסוסותיה
ולרתיכוהי די אטיף ית מי ימא דסוף על אפיהון במרדפהון בתריכון ואובדנון יי
עד יומא הדין: ה ודי עבד לכון במדברא עד מיתיכון עד אתרא הדין: ו ודי
עבד לדתן ולאבירם בני אליאב בר ראובן די פתחת ארעא ית פומה ובלעתנון

נתינה לגר

ואף לא לקבלא שוחדא. ר"ל שהשי"ת אינו בגדר נשיאת פנים אי קבלת שוחד. (יט) ואהבתם את הגר כי גרים הייתם, ותרחמון ית גיורא ארי דירין הויתון. שינה לת' "גרים" בלשון "דורין" כי בני ישראל היו במצרים רק בני ארץ אחרת. (כ) ובו תדבק, ולדחלתיה תקרב. בתיב"ע כתוב "בדחלתיה" בב', והנכון בל' כאונקלוס מפני שהפעל "קרב" יבוא בארמית לרוב נקשר עם ל' כמו "לקרבה אל המלאכה" [שמות ל"ו ב'] ת' למקרב לעבדתא"[ובכ"י ובדחלתיה תתקרב].(כא) הנוראות, הסינתא. מל' "והיה החסון" [ישעי' א' ל"א].

בעל הטורים

(יח) ואהב ב' ואוהב חמס שנאה נפשו (תהלים י"א) אוהב את הגר אבל האוהב חמס שנאה נפשו: (כ) את ה' אלהיך תירא בגי' תורה: (כב) בשבעים נפש. הפסוק מתחיל ומסיים בבי"ת לומר שיעקב הזהירם שידבקו איש בביתו ולא יתערבו במצרים ולכך נקראו בית יעקב: (ד) ויאבדם ב' דין ואידך (איוב י"ב) משגיא לגוים ויאבדם. זה שיש במדרש שנדמה לפרעה

רמב"ן

לשון רש"י. וככל פירשתי בסדר ואלה המשפטים: ומעט. (כא) הוא תהלתך. הוא יהיה תהלתך שתתן כל התהלה אליו ואותו תהלל תמיד וכבודו לאחר לא תתן ותהלתו לפסילים ולא אל האלהים והאדונים הנזכרים או יאמר הוא תהלתך שבו אתה מהולל על כל העמים כלשון כי תפארת עזמו אתה ה' עזי ומעוזי. והוא אלהיך שייחד שמו עליך שתהיה לו לעם והוא יהיה לך לאלהים ולא כשאר האומות אשר הוא להם אלהי האלהים אשר חלק להם כמו שפי' כי עשה עמך הגדולות והנוראות שאתה תכיר כי אתה חבלו ונחלתו ועיניו תמיד עליך לטוב: (א) ושמרת משמרתו. ליראה אותו שתשמור מחטוא לפניו כי אחר שיצוה באהבה יצוה ביראה ויצוה בחוקים ובמשפטים ובמצות. או ושמרת משמרתו שתשמור מה שהשם שומר שהוא שומר את הגרים וחונן דלים ואביונים ועושה משפט יתום ואלמנה וכענין שנאמר במקום אחר לשמור את משמרת ה' אלהיך ללכת בדרכיו ואמרו מה הוא חנון ורחום אף אתה היה חנון ורחום וכו': (ב) את גדלו את ידו החזקה וזרועו הנטויה. אמר ר"א להוציא אתכם ממצרים והאותות והמופתים שעשה לפרעה ואשר עשה לכם במדבר בדבר המן. ואיננו נכון בעיני כי עתה לא ידבר רק במוסר אשר ייסר בו השם לעוברי רצונו את גדלו שהיה מתרומם ומתגדל לאמר התפאר עלי למתי יהיה ושמתי פדות למען תדע כי לה' הארץ ואת ידו החזקה ושלחתי את ידי והכיתי את מצרים את היד הגדולה אשר עשה ה' וזרועו הנטויה שלא נתן להם ריוח והגלה מאז היתה ידו נטויה עליהם ולא השיב ידו מבלע עד שאבדו. ואשר עשה לכם במדבר אשר נגף אתכם בעגל ואת תבערה והנחשים השרפים וקברות התאוה ומגפת הפעור וגזרת המרגלים שהיתה בהם יד ה' עד בואם אל המקום הזה וקבר בפורענות שעשה להם אם כן ושמרתם את כל המצוה למען תחזקו כי ידו החזקה מחזקת שומרי מצותיו ולא יחזיק ביד מרעים: והזכיר. (ד) אשר הציף את מי ים סוף ויאבדם ה'. לא הבינותי טעם עד היום הזה כי כל המתים בים אבדן עולם הם אובדים. ויתכן שהוא חוזר לסוסיו ולרכבו שאבד סוס ורכב מצרים בכל הדור ההוא כי כל סוס ורכב וכל פרש אשר במצרים הוציא עמו ואבדו כולם והיתה ממלכה שפלה בלא רכב וסוס וחיל ועזוז ואמר ר"א שלא קמו עוד בניהם תחתם להיות כמוהם ר"ל כי השם אבד הרודפים בים ואבד זרעם במצרים ולא נשאר להם שם ושאר כי הם הרשיעו יותר מכל מצרים לרדוף אחרי גאולי השם אבל לא נזכר זה בתורה: והזכיר (ו) ואשר עשה לדתן ולאבירם. ולא הזכיר קרח ועדתו שיאמר

ספורנו

(כא) הוא תהלתך. התהלל שתהיה עבד לפני שמולך על כל המציאות: (ב) כי לא את בניכם. לפיכך אתם שראיתם עצו אותות מעידים לדורות בבניכם: וזרועו הנטויה. מוכנת להכות את השב לחטוא: (ד) ויאבדם ה' עד היום הזה.

הארץ את פיה ותבלעם ואת בתיהם ואת אהליהם ואת
כל היקום אשר ברגליהם בקרב כל ישראל: ז כי עיניכם
הראת את כל מעשה יהוה הגדל אשר עשה: ח ושמרתם
את כל המצוה אשר אנכי מצוך היום למען תחזקו
ובאתם וירשתם את הארץ אשר אתם עברים שמה
לרשתה: ט ולמען תאריכו ימים על האדמה אשר
נשבע יהוה לאבתיכם לתת להם ולזרעם ארץ זבת חלב
ודבש: ס ששי י כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה
לא כארץ מצרים הוא אשר יצאתם משם אשר תזרע
את זרעך והשקית ברגלך כגן הירק: יא והארץ אשר
אתם עברים שמה לרשתה ארץ הרים ובקעת למטר
השמים תשתה מים: יב ארץ אשר יהוה אלהיך דרש
אתה תמיד עיני יהוה אלהיך בה מרשית חסר א' השנה

ה"א ואת כל היקום · פסחים קי"ט סנהדרין ק"י : והשקית · שבת פ"ה : למטר השמים · תענית ס' בתרא י"ט : תמיד עיני ה' · ברכות כ"ס ר"ה ע"ז : מראשית השנה · ר"ה ז' ח' ע"ז :

רש"י

(ו) בקרב כל ישראל · כל מקום שהיה אחד מהם בורח הארץ נבקעת מתחתיו ובולעתו אלו דברי רבי יהודה · אמר לו רבי נחמיה והלא כבר נאמר ותפתח הארץ את פיה ולא פיותיה א"ל ומה אני מקיים בקרב כל ישראל א"ל שנעשית הארץ מדרון כמשפך וכל מקום שהיה אחד מהם היה מתגלגל ובא עד מקום הבקיעה : ואת כל היקום אשר ברגליהם · זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו : (ז) כי עיניכם הרואת · מוסב על המקרא האמור למעלה כי לא את בניכם אשר לא ידעו וגו' כי אם עמכם אשר עיניכם הרואות וגו' : (י) לא כארץ מצרים היא · אלא טובה הימנה · ונאמרה הבטחה זו לישראל ביציאתם ממצרים שהיו אומרים שמא לא נבא אל ארץ טובה ויפה כזו יכול בגנותה הכתוב מדבר וכך אמר להם לא כארץ מצרים היא אלא רעה הימנה · ת"ל וחברון שבע שנים נבנתה וגו' אדם אחד בנאן והם בנה צוען למצרים בנו וחברון לכנען דרך ארץ אדם בונה את הנאה ואחר כך בונה את הכעור (ס"א הגרוע) שפסולתו של ראשון הוא נותן בשני ובכל מקום החביב קודם הוא למדת שחברון יפה מצוען ומצרים משובחת מכל הארצות שנאמר כגן ה' כארץ מצרים וצוען שבה מצרים היא שהיתה מקום מלכות שכן הוא אומר כי היו בצוען שריו וחברון פסולתה של ארץ ישראל לכך הוקצה לקבורת מתים ואעפ"כ היא יפה מצוען ובכתובות דרשו בענין אחר אפשר אדם בונה בית לבנו הקטן ואחר כך לבנו הגדול אלא שמבונה על אחד מז' בצוען : אשר יצאתם משם · אפילו ארץ רעמסס אשר ישבתם בה והיא במיטב ארץ מצרים שנאמר במיטב הארץ וגו' אף היא אינה כארץ ישראל : והשקית ברגלך · ארץ מצרים היתה צריכה להביא מים מנילוס ברגליך ולהשקותה צריך אתה לנדד משנתך ולעמול והנמוך שותה ולא הגבוה ואתה מעלה המים מן הנמוך לגבוה אבל זו למטר השמים תשתה מים אתה ישן על מטתך והקב"ה משקה נמוך וגבוה גלוי ושאינו גלוי כאחת : כגן הירק · שאין די לו בגשמים משקין אותו ברגל ובכתף : (יא) ארץ הרים ובקעות · משובח ההר מן המישור שהמישור בבית כור אתה זורע כור אבל ההר בבית כור ממנו חמשת כורין ארבע מארבע שפועיו ואחד בראשו : ובקעות · הן מישור : (יב) אשר ה'

רשב"ם

(ז) כי עיניכם · אלא עיניכם רואות : (י) כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים · כן שיטת פרשיות הללו צריכים אתם לשמור מצות ה' · כי הארץ הזאת טובה מכל הארצות לשומר מצותיו · ורעה מכל ארצות ללא שומרם · כי הארץ אשר אתה בא שמה איננה כארץ מצרים שאין צריכין למטר ובין טובים ובין חטאים בטורח השקאת שדותיהם יש להם לחם אבל ארץ ישראל אם אתם שומרים מצות עיני ה' אלהיך בה

מראשית

וְיָת אֱנָשׁ בָּתֵּיהוֹן וְיָת מַשְׁכְּנֵיהוֹן וְיָת כָּל יְקוּמָא דִּי עִמְּהוֹן בְּגוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל: ז אֲרֵי עֵינֵיכוֹן חֲזָאָה יָת כָּל עוֹבָדָא דַּייָ רַבָּא דִּי עֲבַד: ח וְתִטְּרוּן יָת (כָּל) תַּפְקֶדְתָּא דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד יוֹמָא דֵין בְּדִיל דְּתִתְקְפוּן וְתֵיעֲלוּן וְתֵירְתוּן יָת אַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין תַּמָּן לְמֵירְתַהּ: ט וּבְדִיל דְּתוֹרְכוּן יוֹמִין עַל אַרְעָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתְכוֹן לְמִתַּן לְהוֹן וְלִבְנֵיהוֹן אַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ: י אֲרֵי אַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ לָא כְאַרְעָא דְמִצְרַיִם הִיא דִּי נְפַקְתּוּן מִתַּמָּן דִּי תִזְרַע יָת זַרְעָךְ וּמַשְׁקֵית לַהּ בְּרִגְלָךְ כְּגִנְּתָא דְיַרְקָא: יא וְאַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין תַּמָּן לְמֵירְתַהּ אֲרַע טוּרִין וּבִקְעָן לִמְטַר שְׁמַיָּא שָׁתְיָא מַיָּא: יב אַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ תָּבַע יָתַהּ תְּדִירָא עֵינֵי יְיָ אֱלָהָךְ בַּהּ מֵרֵישָׁא

נתינה לגר

יא (יב) עיני ה׳ אלהיך בה, עיני ה׳ אלהיך בה. ת׳ כנעברית בלי בנוי, מכוס שרלה לנהר

בעל הטורים

לסוסיה נקבה כדי למשכו בים לאכלו זהו משגיא לגוים ויאבדם : (יב) מרשית השנה · אותיות מתשרי · סמך עיני ס

רש״י

אלהיך דרש אותה · והלא כל הארצות הוא דורש שנאמר להמטיר על ארץ לא איש אלא כביכול אינו דורש אלא אותה וע״י אותה דרישה שדורשה דורש את כל הארצות עמה : תמיד עיני ה׳ אלהיך בה · לראות מה היא צריכה ולחדש בה גזירות עתים לטובה ועתים לרעה וכו׳ כדאיתא בר״ה : מרשית השנה · מר״ה נדון

אבן עזרא

שמן : (ו) ואת בתיהם · הם נשיהם ובניהם : ואת כל היקום · שם כלל : אשר ברגליהם · שעבורם או כמשמעם ואחר שעיניכם ראו את כל אלה כשמרו שתשמרו מצות השם : (ח) וירשתם · שבור הרי״ש בעבור שבר הוי״ו · כי הארץ הנה טעם אחר שאתם חייבים לשמור מצותיו כי הארץ אינה כארץ מצרים רק יש לה צורך כל השנה לגשם השם עינו עליה והטעם כדרך משל כאדם שיראה כל מה שהיא צריכה ויתן ככל שמתו : (יב) מרשית · בלא אל״ף והיה כן על כן כתב והיה אם שמע תשמעו ונתתי מטר ארצכם וזהו עיני ה׳ אלהיך

רמב״ן

אם מלפני ה׳ והאכל אותם בעבור כי אם זר הקריבו להקטיר קטורת הוא מלאוי התורה ולעולם הוא נענש לדורות כאשר קרה גם לעזיהו על כן לא ננהו באותות המדבר : (י) לא כארץ מצרים הוא · אלא טובה הימנה ונאמרה הבטחה זו לישראל כי ביציאתם ממצרים שהיו אומרים שמא לא נבוא אל ארץ טובה ויפה כזאת יכול בגנותה הכתוב מדבר וכך אמר להם לא כארץ מצרים היא אלא רעה הימנה תלמוד לומר וחברון שבע שנים נבנתה אדם אחד בנאן דרך ארץ אדם בונה את הנאה ואחר כך את הגרוע וכו׳ לשון רש״י מספרי · ועוד הביא מה שדרשו בגמרא במסכת כתובות בענין אחר הפסוק אדם בונה בית לבנו קטן ואח״כ לבנו גדול אלא שמובנה אחד משבעה בצוען · ופשוטו של מקרא בדרך האזהרות נאמר שאמר להם ושמרתם את כל המצוה וירשתם הארץ זבת חלב ודבש כי ה׳ יתן מטר ארצכם בעתו והארץ תתן יבולה אבל דעו לכם שאינה כארץ מצרים להשקות אותה ברגל מן היאורים ומן האגמים כגן הירק רק היא ארץ הרים ובקעות למטר השמים תשתה מים לא בענין אחר וצריכה שידרוש אותה ה׳ אלהים תמיד במטר כי היא נמאה נאד וצריכה מטר כל השנה ואם תעברו על רצון ה׳ ולא ידרוש אותה בגשמי רצון הנה היא רעה עד מאד לא תזריע ולא תצמיח ולא יעלה בה כל עשב בהריה · ויחזור ויפרש כל זה בפרשה השנית כי אם שמוע תשמעו אל מצותי ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש תמיד ואם לא תשמעו ועצר את השמים וגו׳ ואבדתם מהרה ברעב מעל הארץ הטובה שלא תוכלו להיות בה בלא מטר והנה הפרשה הזו תזכיר במנהגו של עולם ותגיד כי הנפ״י שהכל ברצונו וקל בעיני ה׳ יתברך להאביד יושבי ארץ מצרים ולהוביש נהרותיה ויאוריה אבל ארץ כנען תאבד יותר מהרה שלא יתן בה מטרות פחו והחולה צריך זכות ותפלה שירפאהו השם יותר מן הבריא שלא יבוא עליו החולי וכך המדה בעני ובעשיר ומאיר עיני שניהם ה׳ · ומפני שאמר ארץ אשר ה׳ אלהיך דורש אותה תמיד וראוי שיאמר ולמטר השמים תשתה מים כאשר ה׳ אלהיך ידרוש יפה מדרש רבותינו נרמז בכתוב והלא כל הארצות הוא דורש שנאמר להמטיר על ארץ לא איש כביכול אינו דורש אלא אותה ועל ידי אותה דרישה שדורש אותה דורש לכל הארצות תמיד אלא עיני ה׳ אלהיך בה לראות מה היא צריכה ולחדש בה גזרות עתים לטובה ועתים לרעה כולה

ספורנו

כי אז שבעו שליטי מצרים ותילם באופן שגם מ׳ שנה אחרי כן היו מרגישים באבדת אותם הגבורים שלא קמו עדיין ממלאים את מקומם: (ז) כי עיניכם הרואות את כל מעשה ה׳ · שהגדיל לעשות נגד המורדים בו : לפרעה ולמצרים · במצרים ועל הים ולמורדים במדבר ולדתן ולאבירם ועליכם להזהיר את הבנים שלא ראו כל אלה · לפיכך : (ח) ושמרתם את כל המצוה אשר אנכי מצוך היום · מצות האבנים שתקימו בירדן ושתקחו מתוך הירדן ושתכתבו עליהם את התורה להיות לדורות לעדות מאתכם שראיתם : (ט) ולמען תאריכו ימים על האדמה · שאם בניכם לא ישמרו את המצות יגלו ממנה מהרה קודם לנושנתם בארץ כמו שהעיד באמרו ועצר את השמים ואבדתם מהרה : (י) כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים היא · שאינה צריכה לגשמים : (יא) למטר השמים תשתה מים · שאין שם נהרות מספיקים להשקות את הקרקעות אבל צריך שישתו מי גשמים : (יב) דורש אותה · להשגיח על מעשי יושביה אם הם ראויים למטר ואם לא לפיכך דעו זה כי

וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה׃ ס יג וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־
מִצְוֺתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם׃ יד וְנָתַתִּי
מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ
וְיִצְהָרֶךָ׃ טו וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ׃
טז הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים
אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם׃ יז וְחָרָה אַף־יְהוָה בָּכֶם וְעָצַר
אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ
וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהוָה נֹתֵן לָכֶם׃
יח וְשַׂמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם

ת"א והיה אם שמע · סוכה מ"ו סוטה מ"ו מ"א מנחות ל"ד : לאהבה את ה' אלהיכם · תענית ב' : בכל לבבכם · ברכות ס"ו :
ונתתי מטר · תענית שם : יורה ומלקוש · שם ו : ואספת דגנך · ברכות לה : ונתתי עשב · ברכות מ מג גיטין סב :
ואכלת · יומא פט גיטין סב : ועבדתם אלהים אחרים · יבמות פת סנהדרין קיג : ועצר את · תענית ג ו ז ח סנהדרין שם :
ואבדתם · ברכות טו תענית ז : ושמתם את דברי אלה · ברכות יג קדושין ל מנחות לז : על לבבכם · ברכות טו :

רש"י

מה יהא בסופה : (יג) והיה אם שמוע · והיה מוסב על האמור למעלה למטר השמים תשתה מים : והיה אם שמוע תשמעו · אם תשמע בישן תשמע בחדש וכן אם שכח תשכח אם התחלת לשכוח סופך שתשכח כולה כתיב במגלה (ר"ל במגלת חסידים אבל אינו פסוק בכל תנ"ך ובירושלמי הביאו משל לב' בני אדם שנפטרים זה מזה זה הולך דרך יום לצד מזרח וזה הולך דרך יום לצד מערב נמצא שרחוקים זה מזה מהלך ב' ימים כן המשל בתורה) אם תעזבני יום יומים אעזבך : מצוה אתכם היום · שיהיו עליכם חדשים כאילו שמעתם בו ביום : לאהבה את ה' · שלא תאמר הרי אני לומד בשביל שאהיה עשיר בשביל שאקרא רב בשביל שאקבל שכר אלא כל מה שתעשו עשו מאהבה וסוף הכבוד לבא : ולעבדו בכל לבבכם · עבודה שהיא בלב וזו היא תפלה שהתפלה קרויה עבודה שנאמר אלהך די אנת פלח ליה בתדירא וכי יש פולחן בבבל אלא על שהיה מתפלל שנאמר וכוין פתיחן ליה וגו' · וכן בדוד הוא אומר תכון תפלתי קטורת לפניך : בכל לבבכם ובכל נפשכם · והלא כבר הזהיר בכל לבבך ובכל נפשך אלא אזהרה ליחיד אזהרה לצבור : (יד) ונתתי מטר ארצכם · עשיתם מה שעליכם אף אני אעשה מה שעלי : בעתו · בלילות שלא יטריחו אתכם · ד"א בעתו בלילי שבתות שהכל מצויין בבתיהם : יורה · הוא רביעה הנופלת לאחר הזריעה שמרוה את הארץ ואת הזרעים : מלקוש · רביעה היורדת סמוך לקציר למלאות התבואה בקשיה ולשון מלקוש דבר המאוחר כדמתרגמינן והיה העטופים ללבן לקשיא · ד"א לכך נקראת מלקוש שיורדת על המלילות ועל הקשין : ואספת דגנך · אתה תאספנו אל הבית ולא אויביך כענין שנאמר אם אתן את דגנך וגו' כי מאספיו יאכלוהו ולא כענין שנאמר והיה אם זרע ישראל וגו' : (טו) ונתתי עשב בשדך · שלא תצטרך להוליכה למדבריות ד"א שתהיה גוזז תבואתך כל ימות הגשמים ומשליך לפני בהמתך ואתה מונע ידך ממנה שלשים יום קודם לקציר ואינה פוחתת מדגנה : ואכלת ושבעת · הרי זו ברכה אחרת שתהא ברכה מצויה בפת בתוך המעים · ואכלת ושבעת · (טז) השמרו לכם · כיון שתהיו אוכלים ושבעים השמרו לכם שלא תבעטו שאין אדם מורד בהקב"ה אלא מתוך שביעה שנאמר פן תאכל ושבעת ובקרך וצאנך ירביון מה הוא אומר אחריו ורם לבבך ושכחת : וסרתם · לפרוש מן התורה ומתוך כך ועבדתם אלהים אחרים שכיון שאדם פורש מן התורה הולך ומדבק בעבודת כוכבים וכן דוד אומר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד וגו' ומי אמר לו כך אלא כיון שאני מגורש מלעסוק בתורה הריני קרוב לעבוד עבודת כוכבים : אלהים אחרים · שהם אחרים לעובדיהם צועק אליו ואינו

רשב"ם

מראשית השנה ועד אחריתה : (יג) והיה אם שמוע תשמעו · אם שמעת בישן תשמע בחדש וכן אם שכח תשכח התחלת לשכח סופו לשכוח · כך שנויה באגדת שמואל במגלת חסידים מצאו כתוב אם תעזבת יום יומים תעזבך משל לשנים שיצאו אחד מטבריא ואחד מציפורי ופגעו זה בזה בחדא משכונא והסיחו זה עם זה ופירש זה מזה זה הולך מיל וזה הולך מיל נמצא זה רחוק מזה שני מילין · תוספת : והיה אם שמוע תשמעו · ונתתי מטר ותאכלו לשובע בלא טורח ואם לאו ועצר את השמים ולא יהיה מטר :

כימי

דרשתא ועד סופא דשתא: יג ויהי אם קבלא תקבלון לפקודי די אנא מפקד יתכון יומא דין למרחם ית יי אלהכון ולמפלח קדמוהי בכל לבכון ובכל נפשכון: יד ואתן מטר ארעכון בעדנה בכיר ולקיש ותכנוש עבורך וחמרך ומשחך: טו ואתן עשבא בחקלך לבעירך ותיכול ותשבע: טז אסתמרו לכון דילמא יטעה לבכון ותסטון ותפלחון לטעות עממיא ותסגדון להון: יז ויתקוף רגזא דיי בכון ויחוד ית שמיא ולא יהי מטרא וארעא לא תתן ית עללתה ותיבדון בפריע מעל ארעא טבתא דיי יהב לכון: יח ותשוון ית פתגמי אלין על לבכון ועל נפשכון ותקטרון

נתינה לגר

השגחת ה' על כל צרכי א"י. (טז) והשתחויתם להם, ותסגדון להון. ת' "להון" בל"ז אף

בעל הטורים

אלהיך בה לוכיח לומר אם שמוע תשמע עיני ה' אלהיך בה כי כמים הפנים לפנים: עד אחרית שנה: (יג) והיה אם שמוע · לומר אם תשמעו עד אחרית השנה יתן הגשמים בזמנם ובמקום שצריך להם ואם היו צדיקים בתחלת השנה והקב"ה גזר עליהם גשמים וסרחו מורידן במדברות ובימים: בכל לבבכם ובכל נפשכם: (יד) ונתתי מטר · לומר שאין נענין על המטר אא"כ יכוונו להתפלל בכל לב · בעתו בגי' בלילות: (טז) לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם · ז' ממי"ן כס"ת · וכנגדן פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי שראשי שנמלא טל ולא קוצותי רסיסי לילה שבעה יודי"ן כס"ת לומר כל המודה בעכו"ם

רש"י

עונהו כמלא עמוד לו ככברי: (יז) את יבולה · אף מה שאתה מוביל לה כענין שנאמר זרעתם הרבה והבא מעט: ואבדתם מהרה · על כל שאר היסורין אגלה אתכם מן האדמה שגרמה לכם לחטוא משל למי ששלח בנו לבית המשתה והיה יושב ומפקידו אל תאכל יותר מצרכך שתבא נקי לביתך ולא השגיח הבן ההוא אכל ושתה יותר מצרכו והקיא וטנף את כל בני המסבה נטלוהו בידיו וברגליו וזרקוהו אחורי פלטרין: מהרה · איני נותן לכם ארכא ואם תאמרו והלא נתנה ארכא לדור המבול שנאמר והיו ימיו מאה ועשרים שנה דור המבול לא היה להם ממי ללמוד ואתם יש לכם ממי ללמוד: (יח) ושמתם את דברי · אף לאחר שתגלו היו

אבן עזרא

בה: (יד) יורה · גשם שיורה על שנה טובה והוא בתחלת השנה: ומלקוש · ידוע: (טו) ואכלת ושבעת · שב אל דגנך ותירושך לא אל הקרב שהוא עשב בשדך: (יז) יבולה · פירותיו: ואבדתם מהרה · שיגלו ממנה כאובדים ברעב אחר שהיתה הארץ טובה על כן אתם חייבים שתשימו אלה הדברים

רמב"ן

כדאיתא במסכת ראש השנה ויש בו סוד עמוק כי הארץ הזאת נדרשת בכל והיא הכל וכל הארצות מתפרנסות ממנה באמת: (יג) בכל לבבכם ובכל נפשכם · והלא כבר הזכיר בכל לבבך ובכל נפשך אלא אזהרה ליחיד ואזהרה לצבור לשון רש"י מספרי · ובאור הענין כי השם לא יעשה הנסים תמיד לתת מטר הארץ בכל עת יורה ומלקוש ולהוסיף בדגן ובתירוש וביצהר ולהרבות גם העשב בשדה לבהמה או שיעצור השמים ויבשו רק על מעשה רוב העם אבל היחיד הוא בזכותו יחיה והוא בעונו ימות והנה אמר כי בעשותם כל המצות מאהבה שלימה יעשה עמהם את כל הנסים האלה לטובה ואמר כי בעובדם ע"ז יעשה עמהם אות רעה ודע כי הנסים לא יעשה לטובה או לרעה רק לצדיקים גמורים או לרשעים גמורים אבל הבינונים כדרך מנהגו של עולם יעשה בהם טובה או רעה כדרכם וכעלילותם: (טו) ואכלת ושבעת · הרי זו ברכה אחרת שתהא ברכה מצויה בפת שבתוך מעיך לשון רש"י · ור"א אמר ואכלת ושבעת שב אל דגנך תירושך ויצהרך לא אל הקרוב שהוא עשב בשדך · והנכון בעיני שהוא שב אל הכל ואכלת ושבעת לדגן ותירוש ויצהר וגם בני צאן ובקר · ובספרי ואכלת ושבעת כשבהמתך אוכלת ושובעת עובדת האדמה וכן הוא אומר ורב תבואות בכח שור ד"א מן הולדות אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר ובאו ורננו במרום ציון ונהרו אל טוב ה' על דגן ועל תירוש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר וגו' וזהו הנכון: (יח) ושמתם את דברי אלה · אף לאחר שתגלו היו מצוינין במצות הניחו תפילין עשו מזוזה כדי שלא יהיו עליכם חדשים כשתחזרו וכן הוא אומר הציבי לך ציונים לשון רש"י · וכבר כתבתי פי' הענין הזה כי המצות האלה חובת הגוף הם ונוהגים בכל מקום כמו בארץ אבל יש בו במדרש הזה סוד עמוק וכבר רמזתי ממנו · והנה הזכיר במצות האלה תפילין ודברי תורה ומזוזה כאן פעם שנית לרמוז בהיקש הזה שגזירה חייבים בהם לאחר הגלות בחוצה לארץ ומהם נלמוד לכל המצות שהן חובת הגוף שחייבין בכל מקום ושגזירה פטורין בחוצה לארץ מחובת הקרקע כגון תרומה ומעשרות כך הוא נדרש בספרי · וכוונת המדרש מפני שסמך ושמתם אל ואבדתם אבל עיקר הכתוב בארץ דכתיב למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה או יאמר למען ירבו ימיכם שתשובו ותאריכו ימים בה לעולם ויתכן בדרך הפשט שבא להוסיף בכאן לדבר בם כי שם לוה ודברת אותם בם

ספורנו

כי למגם: (יג) אם שמוע תשמעו ונתתי מטר ארצכם בעתו · באופן שתתפרנסו שלא בצער ותוכלו לעבדו ואם לאו לא יתן מטר כלל ולא יהיה לכם מזון לחיות בה: (יז) ואבדתם מהרה · ברעב הרע מן החרב לפיכך השמרו לכם: (יח) ושמתם את דברי אלה על לבבכם · להתבונן בה: ועל נפשכם: לקיימם כרצון:

וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם׃ יט וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃ כ וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ׃ כא לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ׃ ס שביעי ומפטיר כב כִּי אִם־שָׁמֹר תִּשְׁמְרוּן אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם לַעֲשֹׂתָהּ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וּלְדָבְקָה־בוֹ׃ כג וְהוֹרִישׁ יְהוָה אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלִּפְנֵיכֶם וִירִשְׁתֶּם גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים מִכֶּם׃ כד כָּל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּף־רַגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם יִהְיֶה מִן־הַמִּדְבָּר וְהַלְּבָנוֹן מִן־הַנָּהָר נְהַר־פְּרָת וְעַד הַיָּם הָאַחֲרוֹן יִהְיֶה גְּבֻלְכֶם׃ כה לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ בִּפְנֵיכֶם פַּחְדְּכֶם וּמוֹרַאֲכֶם יִתֵּן ׀ יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּדְרְכוּ־בָהּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם׃ ס ס ס

קי"א · אי"ק · יעל"א סימן :

הבי"ת רפה מ"ש

ומפטירין ותאמר ציון ביבעיס מ"ע :

ת"א וקשרתם · ברכות יד : לטוטפת · זבחים לד : ולמדתם . ברכות טו קדושין כט ל בתרא כא : לדבר בם · ברכות יג : וכתבתם · שם יד שבת לב מנחות מד : על מזוזות · מנחות לד : למען ירבו ימיכם · ברכות ח עז שבת לב קב יומא יא קדושין לד בתרא קי חולין קלה : אשר נשבע ה' · סנהדרין ל : כימי השמים על הארץ · שם עקידה שער עו : לאהבה את ה' אלהיכם · כתובות קא · לא יתיצב איש בפניכם : עקידה שער עו :

רש"י

מצויינים במצות הניחו תפילין עשו מזוזות כדי שלא יהיו לכם חדשים כשתחזרו וכן הוא אומר הציבי לך ציונים : (יט) לדבר בם · משעה שהבן יודע לדבר למדהו תורה צוה לנו משה שיהא זה למוד דבורו מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו משיח עמו בלה"ק ומלמדו תורה ואם לא עשה כן הרי הוא כאילו קוברו שנאמר ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם וגו' : (כא) למען ירבו ימיכם וימי בניכם · אם עשיתם כן ירבו ואם לאו לא ירבו שדברי תורה נדרשין מכלל לאו הן ומכלל הן לאו : לתת להם · לתת לכם אין כתיב כאן אלא לתת להם מכאן מצינו למדים תחיית המתים מן התורה : (כב) שמר תשמרון · אזהרת שמירות הרבה להזהר בתלמודו שלא ישתכח : ללכת בכל דרכיו · הוא רחום ואתה תהא רחום הוא גומל חסדים ואתה גומל חסדים : ולדבקה בו · אפשר לומר כן והלא אש אוכלה הוא אלא הדבק בתלמידים ובחכמים ומעלה אני עליך כאילו נדבקת בו : (כג) והוריש ה' · עשיתם מה שעליכם אף אני אעשה מה שעלי : ועצמים מכם · אתם גבורים והם גבורים מכם שאם לא שישראל גבורים מה השבח הזה שמשבח את האמוריים לומר ועצומים מכם אלא אתם גבורים מכל העובדי כוכבים והם גבורים מכם : (כה) לא יתיצב איש וגו' · אין לי אלא איש אומה ומשפחה ואשה בכשפיה מנין ת"ל לא יתיצב מ"מ א"כ מה ת"ל איש אפילו כעוג מלך הבשן : פחדכם ומוראכם · והלא פחד הוא מורא אלא פחדכם על הקרובים ומוראכם על הרחוקים · פחד לשון בעיתת פתאום · מורא לשון דאגה מימים רבים : כאשר דבר לכם · והיכן דבר את אימתי אשלח לפניך וגו' : חסלת פרשת עקב

רשב"ם

(כא) כימי השמים על הארץ · כלומר מטר מן השמים והארמה תתן את יבולה : (כד) אשר תדרך כף רגלכם · להלחם בשבעת עממים : מן המדבר · דרום · נהר פרת · צפון : עד הים האחרון · ממקום שאתם עומדים עכשיו בקרן דרומית מזרחית של ארץ ישראל עד הים האחרון במערב : (כה) לא יתיצב איש · בתוך התחומין האלה :

ראה

יתהון לאת על ידכון ויהון לתפלין בין עיניכון: יט ותלפון יתהון ית בניכון למללא בהון במתבך בביתך ובמהכך בארחא ובמשכבך ובמקימך: כ ותכתבנון על מזוזין ותקבענון בספי ביתך ובתרעך: כא בדיל (ד׳)יסגון יומיכון ויומי בניכון על ארעא די קיים יי לאבהתכון למתן להון כיומי שמיא על ארעא: כב ארי אם מטר תטרון ית כל תפקדתא הדא די אנא מפקד יתכון למעבדה למרחם ית יי אלהכון למהך בכל ארחן דתקנן קדמוהי ולאתקרבא לדחלתה (בב״י ביה): כג ויתרך יי ית כל עממיא האלין מקדמיכון ותירתון עממין סגיאין ותקיפין מנכון: כד כל אתרא די תדרוך פרסת רגלכון בה לכון יהי מן מדברא ולבנן מן נהרא נהר פרת ועד ימא מערבא*) יהי תחומכון: כה לא יתעתד אנש קדמיכון דחלתכון ואימתכון יתן יי אלהכון על אפי כל ארעא די תדרכון בה כמא די מליל לכון:

*) רש״י ז״ל בפ׳ תרומה (כ״ז י״ג) גרס ימא מערבא, ע״ש. שוב מצאתי כן בת״א בכ״י: ימא מערבא״. הירנהיים

נתינה לגר

ספעות הוא, ל״נ כי לדעתו הוא שב על „עממיא״ וכן בהרבה מקומות, וצ״ע. (כ) מזוזות, ע׳ (לעיל ו׳ ט׳) מש״ש. (כב) בבל דרכיו, בבל ארחן דתקנן קדמוהי. ר״ל הדרכים הכשרים ומקובלים לפניו ית׳, והוסיף המלה „דתקנן״ כי באמת גם הדרך הרע מאת ה׳ היא, ורק כי אינה רצויה לפניו ית״ש, והוא כמ״ש רז״ל „מה הוא רחום אף אתה רחום כו׳״. (כד) הים האחרון, ימא מערבא, כצ״ל ולא

בעל הטורים

כספר ביו״ד הדברות שנתנו למ׳ יום · וכן ז׳ ממי״ן כי ז׳ ממי״ן כתיבו בע״ג פה להם ולא ידברו וגו׳: (כ) וכתבתם על מזוזות ביתך · וסמיך ליה למען ירבו · שע״י המזוזה לא יבא המשחית אל בתיכם · וסמיך ליה אם שמור תשמרון על שם ה׳ שומרך ה׳ צלך על יד ימינך [אולי דרש כאלו נקוד תשמרון]: (כא) על הארץ · ט׳ פעמים על הארץ בזה הספר כנגד ט׳ שבטים שנטלו חלק מעבר לירדן: (כב) כי אם שמר־ ־־־בגי׳ תורה · כל המקום אשר תדרך וביהושע (א׳) כל מקום אשר ה״א · שה״א שבטים לא הוריש יהושע: (כה) ומוראכם · ב׳ · דין ואידך ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ מלמד כשנכנסו ישראל היה מוראם אף על חית הארץ כדכתיב והשבתי חיה רעה מן הארץ וכענין שנאמר לימי המשיח (ישעיה י״א) ונער קטן נוהג בם:

אבן עזרא

אל לבבכם: (יח) לטוטפות · מפורש ואם תשימון על לב לא תאבדון מעל הארץ רק תאריכו ימים כימי השמים על הארץ: (כב) כי אם שמור תשמרון · הטעם זה שאמרתי לכם שתאבדון מהרה מעל הארץ הטובה דעו כי לא תכנסו שם בתחלה ולא תנחלו אם לא תשמרו מצות ה׳: לאהבה · בלב: ללכת בכל דרכיו · שלא ישנה ולא יסוף: ולדבקה בו · בסוף והוא סוד גדול: חסלת פרשת עקב

רמב״ן

בשבתך בביתך וכאן אמר שילמד אותם את בניו עד שידברו בם הבנים בכל שעה וכן הוסיף בכאן ולמדתם אותם כי ובנתם שיספר להם המצות וכאן עד שילמדו אותם וידעום ויבינו אותם וטעמיהם לדבר עמך בם בכל העתים וכן הוסיף כאן כימי השמים על הארץ שהוא לדור דורים או הם השמים והארץ הראשונים וימי עולם והמשכיל יבין: (כב) ולדבקה בו · אמר ר״א בסוף · והוא סוד גדול ואין הסוד מטעם המקום הזה אולי יאמר לאהבה את ה׳ ללכת בכל דרכיו עד שתהיו ראוים לדבקה בו בסוף וכאמר ביהושע ובשם אלהיהם לא תזכירו ולא תשביעו ולא תעבדום ולא תשתחוו להם כי אם בה׳ אלהיכם תדבקו כאשר עשיתם עד היום הזה אם כן היא אזהרה מאזהרות ע״ג שלא תפרד מחשבתו מן השם אל אלהים אחרים שלא יחשוב שיהיה בע״ג שום עיקר אלא הכל אפס ואין והנה זה כמו שאמר עוד ואותו תעבודו ובו תדבקון והכוונה להזהיר שלא יעבוד השם ואלהו אלא לה׳ לבדו יעבוד בלבו ובמעשיו · ויתכן שתכלול הדביקה לומר שתהיה זוכר השם ואהבתו תמיד לא תפרד מחשבתך ממנו בלכתך בדרך ובשכבך ובקומך עד שיהיו דבריו עם בני אדם בפיו ובלשונו ולבו איננו עמהם אבל הוא לפני ה׳ ויתכן באנשי המעלה הזאת שתהיה נפשם צרורה בצרור החיים כי הם בעצמם מעון לשכינה כאשר רמז בעל ספר הכוזרי ובבר הזכרתי מזה בפרשת העריות ומה שאמר יהושע כאשר עשיתם עד היום כי בהיותם במדבר וענן ה׳ עליהם והמן יורד מן השמים והשלו עולה והבאר לפניהם תמיד וכל מעשיהם בידי שמים בדברים נסיים הנה מחשבתם ומעשיהם עם השם תמיד ולכן יזהירם יהושע שגם עתה בארץ בהסתלק מהם המעשים הנפלאים ההם תהיה מחשבתם בהם תמיד לדבקה בשם הנכבד ולא הפרד בזולתם מן השם: (כד) כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם יהיה מן המדבר וגו׳ · על דעת רבותינו

ספורנו

(יט) ולמדתם אותם את בניכם · הרגילו את בניכם במצות: לדבר בם בשבתך · כדי שתדבקו בם תמיד: (כב) כי אם שמור תשמרון לעשות · שיהי׳ עסקכם בתורה כדי להכיר האדון האל יתעלה אשר מזה תמשך האהבה: וללכת בכל דרכיו · להתנהג באותם הדרכים אשר הוא מנהיג בם את עולמו והם צדקה ומשפט: ולדבקה בו · שיהיו כל מעשיכם מכוונים לעשות רצונו כאמרו בכל דרכיך דעהו: (כג) והוריש · יתן לכם מקום להתפרנס בו שלא בצער למען תוכלו לעשות רצונו: (כה) לא יתיצב איש בפניכם · אפילו בחוצה לארץ:

כו רְאֵה אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה וּקְלָלָה׃ כז אֶת־הַבְּרָכָה אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם׃ כח וְהַקְּלָלָה אִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְסַרְתֶּם מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לָלֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתֶּם׃ ס כט וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ וְנָתַתָּה אֶת־הַבְּרָכָה עַל־הַר גְּרִזִים וְאֶת־הַקְּלָלָה עַל־הַר עֵיבָל׃ ל הֲלֹא־הֵמָּה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן אַחֲרֵי דֶּרֶךְ מְבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ בְּאֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בָּעֲרָבָה מוּל הַגִּלְגָּל אֵצֶל אֵלוֹנֵי מֹרֶה׃ לא כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבֹא לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם וִירִשְׁתֶּם אֹתָהּ וִישַׁבְתֶּם־בָּהּ׃ לב וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים

ת"א ונתתה את הברכה · סוטה לז : הלא המה · שם לג לג : וירשתם אותה · קדושין ל :

רש"י

(כו) **ראה** אנכי נותן · ברכה וקללה · האמורות בהר גרזים ובהר עיבל : (כז) את הברכה · על מנת אשר תשמעו : (כח) מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם היום ללכת וגו' · הא למדת שכל העובד עבודת כוכבים הרי הוא סר מכל הדרך שנצטוו ישראל מכאן אמרו המודה בעבודת כוכבים ככופר בכל התורה כולה: (כט) ונתתה את הברכה · כתרגומו ית מברכיא · את המברכים : על הר גרזים · כלפי הר גרזים הופכין פניהם ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו' · כל הארורים שבפרשה אמרו תחלה בלשון ברוך ואח"כ הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה : (ל) הלא המה · נתן בהם סימן : אחרי · אחר העברת הירדן הרבה והלאה למרחוק וזהו לשון אחרי כל מקום שנאמר אחרי מופלג הוא : דרך מבוא השמש · להלן מן הירדן לצד מערב וטעם המקרא מוכיח שהם שני דברים שנקדו בשני טעמים אחרי נקוד בפשטא ודרך נקוד במהפך והוא דגש ואם היה אחרי דרך דבור אחד היה נקוד אחרי במשרת בשופר הפוך ודרך בפשטא ורפה : מול הגלגל · רחוק מן הגלגל : אלוני מורה · שכם הוא שנאמר עד מקום שכם עד אלון מורה : (א) כי אתם עברים את הירדן וגו' · נסים של ירדן יהיו סימן בידכם שתבואו ותירשו את

רמב"ן

בזה הם שתי הבטחות שכל מקום אשר ירצו לכבוש בארץ שנער וארץ אשור וזולתם יהיה שלהם והמצות כולן נוהגות בהם כי הכל ארץ ישראל · ומן המדבר והלבנון ועד הים האחרון יהיו גבולכם שאתם חייבים לכבשו ולאבד משם העמים כמו שאמר כאן וירשתם גוים גדולים ועצומים מכם ולעקור ע"ג ומשמשיה כמו שהזכיר למעלה והבטיח כי לא יתיצב איש בפניכם בין בארץ המזכרת בין בכל מקום אשר תדרוך כף רגלכם בו · ומכאן יצא לרבותינו המחלוקת בסוריא שקורין אותה כיבוש יחיד והטעם כי דוד כבש אותה ברצון נפשו שלא שאל באורים ותומים ולא נמלך בסנהדרין כי היה חייב להוריש כל שבעת הגוים בתחלה ואחרי כן אם ירצה ילך אל ארץ אחרת כאשר הבטיח השם בכאן ומפני שלא נעשה הכבוש ההוא במצות התורה אמרו מקצתם לא שמיה כבוש ודינו במצות כדין חוצה לארץ וכך היא שנויה בספרי ומקצתם יאמרו בתלמוד דשמיה

רשב"ם

(כו) ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה · כמו שמפרש והולך ונתתה את הברכה על הר גרזים ואת הקללה וגו' : (כט) את הברכה · שתהיה על הר גרזים על ידי תנאי אשר תשמעו אל מצות ה' וגו' : (ל) אחרי דרך · הרי הם כמו שני פשטות · אבל בשביל שטעמו של דרך באות ראשונה נעשה שופר מהפך : מבוא השמש · שקיעת השמש כלומר דרך המערב :

אשר

כז תְּחוּן דִּי אֲנָא יָהֵב קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא דֵין בִּרְכָן וּלְוָטִין : כז יָת בִּרְכָן דִּי תְקַבְּלוּן לְפִקּוֹדַיָּא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן יוֹמָא דֵין : כח וּלְוָטַיָּא אִם לָא תְקַבְּלוּן לְפִקּוֹדַיָּא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן וְתִסְטוּן מִן אָרְחָא דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן יוֹמָא דֵין לִמְהָךְ בָּתַר טָעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי לָא יְדַעְתּוּן : כט וִיהֵי אֲרֵי יַעֲלִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵל תַּמָּן לְמֵירְתַהּ וְתִתֵּן יָת מְבָרְכַיָּא עַל טוּרָא דִגְרִזִּין וְיָת מְלַטְטַיָּא עַל טוּרָא דְעֵיבָל : ל הֲלָא אִנּוּן בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא אֲחוֹרֵי אֹרַח מַעְלָנֵי שִׁמְשָׁא בְּאַרְעָא כְנַעֲנָאָה דְיָתֵב בְּמֵישְׁרָא לָקֳבֵל גִּלְגְּלָא בִּסְטַר מֵישְׁרֵי מוֹרֵה : לא אֲרֵי אַתּוּן עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא לְמֵעַל לְמֵירַת יָת אַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן יָהֵב לְכוֹן וְתֵירְתוּן יָתַהּ וְתִיתְּבוּן בַּהּ : לב וְתִטְּרוּן

נתינה לגר

כ״מ ספרים שגורסין ,בתרא״ וכנ״ל לקמן ל״ד ג׳. (כט) את הברכה, ית מברכיא. הוא כפירש״י

בעל הטורים

(כו) ראה · אנכי אמר ל׳ יחיד וסי׳ ראה אמר לכל אחד ואחד · וי״מ ליהושע אמר ראה אנכי והזהירו לברך את ישראל כשיעברו את הירדן · וי״מ לפי שקללות וברכות שבמשנה תורה כולם נאמרו בל׳ יחיד · ד״א ראה אנכי ראה עשרת הדברות שפתח באנכי [ונאמרו ג״כ בל׳ יחיד] ותקיים אותם כי כל המצות כלולות בהם · ד״א ראה אנכי פירוש ממני תראו וכן תעשו [כי הקב״ה מקיים כל המצות עי׳ ברכות ד׳ ו׳ ובכמה מקומות] ד״א ראה ל׳ יחיד לפניכם לשון רבים והיינו דאמרי׳ כיצד סדר המשנה משה שונה לאהרן פרקו ואח״כ נכנסו בניו וכו׳ כדאיתא בעירובין · ד״א לעיל כתיב לכם וסמיך ליה ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה כלומר לכם אני אומר שתבחרו בברכה · ד״א ראה כי המפיל גורל עם חבירו מכסה הגורלות והחלקים שלא יברור חבירו הלק היפה אבל אתה ראה הגורלות וראה החלקים ובחרת בחיים וזהו אתה תומיך גורלי שאתה תומיך בידי ליתנה על גורל טוב ולברור אותו : (כז) את הברכה · בברכות אמר את לשון רבוי כי לא נפל דבר אחד מכל דברו הטוב · ובקללה לא אמר את אלא והקללה ד״א את הברכה מאל״ף ועד תי״ו מאם בחקתי עד קוממיות ובקללה מוי״ו עד ה״א מואם לא תשמעו עד כיד משה [עי׳ ב״ב ד׳ ס״ח פ״ע] בקללה אמר אם לא תשמעו · ובברכה אמר אשר תשמעון ולא אמר אם בלשון ספק ואמר אשר מלשון אשרי שנאמר (משלי ח) אשרי אדם שומע לי · את הברכה אשר תשמעו ס״ת תורה שבזכות התורה יבואו הברכות : (ל) הלא המה בעבר הירדן · ס״ת אהרן · לפי שכל עשה היו ענגים על ידו שהיו מראים להם הדרך ועתה פסקו הענגים · לכך צריך ליתן להם סימן לידע הדרך : הפסוק מתחיל ומסיים בה״א שצוה להם לעשות ה׳ דברים ונתאתם ושברתם תשרפון תגדעון ואבדתם · וכן אמר להם ה׳ דברים לסימן · מבוא השמש · בארץ הכנעני · היושב בערבה · מול הגלגל · אצל אלוני מורה :

אבן עזרא

(כו) ראה · לכל אחד ידבר : (כז) את הברכה אשר תשמעון · כי בשמעכם הנה אתם מבורכים והברכה תוספת טובה והקללה מגרעת והוא מגזרת קלה : (כט) ונתתה את הברכה · בפה כמו ונתן אותם על ראש השעיר : (ל) בעבר הירדן · כנגד המדבר : אחרי דרך מבוא השמש · וטעם שתלכו אחרי דרך מערב ותמצאום : בארץ הכנעני היושב בערבה · כי יש כנעני יושב בהר · מול הגלגל · והררים גדולים והנה זה באיזה מקום מההרים · מול הגלגל כמו וירדוף עד דן או דרך נכואה או שני שמות : מול כמו נכח : אלוני מורה · הוא הנזכר בימי אברהם · והברכה והקללה עוד יפרשם : (לא) כי אתם עוברים · הטעם כן התלו

רמב״ן

כבוש כי אע״פ שלא נעשה כסדר כיון שהלך שם וכבשו נתקיים בו לכם יהיה וארץ ישראל היא :

הסלת פרשת עקב

(כט) ונתתה את הברכה על הר גרזים · כתרגומו ית מברכיא את המברכים על הר גרזים כלפי הר גרזים לשון רש״י · ואיננו נכון כפי פשוטו כי עדיין לא צוה כן במברכים · אלא פירושו כי אני נותן לפניכם דרך ברכה ודרך קללה : ופנים לפניכם שתבררו לכם מהן מה תרצו ואודיע שתהיה לכם הברכה כאשר תעשו המצות והקללה אם לא תקיימו אותן וזה כאשר אמר עוד ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע וגו׳ ואחר כן אמר בכאן שיתנו הברכה הזאת אשר הוא אומר להם על הר גרזים והקללה על הר עיבל והנה היא נתונה בפה וכן ונתן אותם על ראש השעיר כדברי ר״א · והנה אמר בכאן בדרך האזהרה שיתנו את הברכה על הר גרזים לברך את העם אם ישמעו אל מצות ה׳ והקללה על הר עיבל לאמר ארור אשר לא ישמע אל המצות ויסור מן הדרך אשר צוה ה׳ והיה אפשר שיתנו כל השבטים הברכה וכולם הקללה או שיאמרו הלוים הכל או איש אחד משמיע לכולם ואחרי כן שב לבאר שם ואלה יעמדו לברך את העם על הר גרזים ואלה יעמדו על הקללה בהר עיבל ואמר וענו הלוים ופירש כל הענין כי בכאן מפני אזהרות אשר אמר ראה אנכי נותן וגו׳ הזכיר מקצת המצוה והזר לבאר אותה במקומה ויתכן שהיה הר גרזים לדרום שהוא הימין והר עיבל מצפון שנאמר מצפון תפתח הרעה : (לב) ושמרתם לעשות את כל החקים ואת המשפטים · גם בכאן יזהיר על החוקים ועל המשפטים קודם שאר המצות ויזכיר תחלה המשפט

ספורנו

(כו) ראה · הביטה וראה שלא יהיה ענינך על אופן בינוני כמו שהוא המנהג באשרי עובדי גלולים כי אמנם אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה והם שני הקצוות כי הברכה היא הצלחה יותר מן המספיק ע״צ היותר טוב · והקללה היא מארה מחסרת שלא יושג המספיק ושניהם לפניכם להשיג כפי מה שתבחרו : (כט) ונתתה את הברכה · תברך את שומרי המצות : ואת הקללה · לעוברים עליהם : (ל) הלא המה בעבר הירדן · בתחלת בואכם בארץ כדי לפרסם בתחלת כניסתכם שלא תהיה ישיבתכם בה על אופן מספיק אבל יהיה על אופן מוצלח או על אופן מקולל :

אלה

אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם׃ יב א אֵלֶּה הַחֻקִּים
וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה
אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לְךָ לְרִשְׁתָּהּ כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר־אַתֶּם חַיִּים
עַל־הָאֲדָמָה׃ ב אַבֵּד תְּאַבְּדוּן אֶת־כָּל־הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר
עָבְדוּ־שָׁם הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתֶּם יֹרְשִׁים אֹתָם אֶת־אֱלֹהֵיהֶם
עַל־הֶהָרִים הָרָמִים וְעַל־הַגְּבָעוֹת וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן׃
ג וְנִתַּצְתֶּם אֶת־מִזְבְּחֹתָם וְשִׁבַּרְתֶּם אֶת־מַצֵּבֹתָם וַאֲשֵׁרֵיהֶם
תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ וּפְסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תְּגַדֵּעוּן וְאִבַּדְתֶּם אֶת־
שְׁמָם מִן־הַמָּקוֹם הַהוּא׃ ד לֹא־תַעֲשׂוּן כֵּן לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃
ה כִּי אִם־אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מִכָּל־
שִׁבְטֵיכֶם לָשׂוּם אֶת־שְׁמוֹ שָׁם לְשִׁכְנוֹ תִדְרְשׁוּ וּבָאתָ
שָׁמָּה׃ ו וַהֲבֵאתֶם שָׁמָּה עֹלֹתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם וְאֵת
מַעְשְׂרֹתֵיכֶם וְאֵת תְּרוּמַת יֶדְכֶם וְנִדְרֵיכֶם וְנִדְבֹתֵיכֶם

ת"א אלה החוקים · קדושין לז : אבד תאבדון · שם ע"ג מה : אשר עבדו · ע"ג נא : אשר אתם · סנהדרין מז ע"ג מד מה מו חולין יו : ותחת כל עץ · ע"ג מה נדה יג : ונתצתם את · סנהדרין פט ע"ג שם : ואשריהם · פסחים מח מכות כח ע"ג מה מח נג : ואבדתם את · שבת קב סנהדרין כב מכות כב ע"ג מה תמורה כח : לא תעשון · שבת קכ פסחים מח סנהדרין נו ע"א קיג מכות כב : לשכנו תדרשו · סנהדרין מא : ובאת שמה · ר"ה ד ו חגיגה ד · והבאתם שמה · ר"ה שם חגיגה שם זבחים ס בכורות נג : מעשרותיכם · חולין קלו :

רש"י

הארץ : (ב) אבד תאבדון · אבד ואח"כ תאבדון מכאן לעוקר עבודת כוכבים שצריך לשרש אחריה : את כל המקומות אשר עבדו שם וגו' · ומה תאבדון מהם את אלהיהם אשר על ההרים : (ג) מזבח · של אבנים הרבה : מצבה · של אבן אחת והוא בימוס שקורין במסבה אבן שמובה מתחלה לבימוס : אשרה · אילן הנעבד : ואבדתם את שמם · לכנות להם שם לגנאי בית גליא קורין לה בית כריא עין כל עין קוץ : (ד) לא תעשון כן · להקטיר לשמים בכל מקום כי אם במקום אשר יבחר · ד"א ונתצתם את מזבחותם ואבדתם את שמם לא תעשון כן · אזהרה למוחק את השם ולנותץ אבן מן המזבח או מן העזרה אמר רבי ישמעאל וכי תעלה על דעתך שישראל נותצין את המזבחות אלא שלא תעשו כמעשיהם ויגרמו עונותיכם למקדש אבותיכם שיחרב : (ה) לשכנו תדרשו · זה משכן שילה : (ו) וזבחיכם · שלמים של חובה : מעשרתיכם · מעשר בהמה ומעשר שני לאכול לפנים מן החומה : תרומת ידכם · אלו הבכורים שנאמר בהם ולקח הכהן הטנא מידך : ובכרת

רמב"ן

בע"ג ומשמשיה כאשר פירשתי בסדר ואתחנן ואחר כן יזכיר משפטים רבים בנביא השקר ומסית ועיר הנדחת ויזכיר בחוקים תחלה הקרבנות במקדש ואח"כ איסור אכילת כל תועבה ושאר מצות : (ד) לא תעשון כן לה' אלהיכם · להקטיר לשמים בכל מקום כי אם במקום אשר יבחר ד"א ונתצתם את מזבחותם ואבדתם את שמם לא תעשון כן אזהרה למוחק את ה' ולנותץ אבן אחת מן המזבח או מן העזרה אמר רבי ישמעאל וכי תעלה על דעתך שישראל נותצין למזבחות אלא שלא יעשו כמעשיהם ויגרמו עונותיהם למקדש אבותיכם ליחרב לשון רש"י · ודברי רבי ישמעאל סמך של אגדה הם אבל הכתוב בדעת רבותינו אזהרה למוחק את השם ומפורש במסכת מכות והא איכא מוחק את השם דלקי

אבן עזרא

לעשות ותהיה הארץ לעולם לנחלה לכם : (ב) אבד תאבדון את כל המקומות · אמר רבי יונה המדקדק כי את אלהיהם חסר וי"ו והטעם ואת אלהיהם ולא אמר כלום רק הוא דבק עם מלת אשר עבדו שם : כל עץ רענן · רענן והאחן לעולם כבני נוני"ן והטעם כמו רטוב : (ג) ואשריהם · הם עצים : ואבדתם את שמם · שלא יזכרו : (ד) לא תעשון כן · הטעם שלא תזבחו על הגבעות וההרים רק אל המקום שישום שמו : (ה) לשום את שמו · כמו אזכיר שמי : לשכנו תדרשו

רשב"ם

(ב) אשר עבדו שם אלהיהם · הגוים אשר אתם יורשים אותם : (ד) לא תעשון כן · לזבוח לה' בכל מקום :
איש

לְמֶעְבַּד יָת כָּל קְיָמַיָא וְיָת דִינַיָא דִי אֲנָא יָהֵב קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא דֵין: א אִלֵין קְיָמַיָא וְדִינַיָא דִי תִטְּרוּן לְמֶעְבַּד בְּאַרְעָא דִיהַב יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתָךְ לָךְ לְמֵירְתַהּ כָּל יוֹמַיָא דִי אַתּוּן קַיָמִין עַל אַרְעָא: ב אַבָּדָא תְאַבְּדוּן יָת כָּל אַתְרַיָא דִי פְלַחוּ תַמָן עַמְמַיָא דִי אַתּוּן יָרְתִין יָתְהוֹן יָת טַעֲוָתְהוֹן עַל טוּרַיָא רָמַיָא וְעַל רָמָתָא וּתְחוֹת כָּל אִילַן עַבּוּף*): ג וּתְתָרְעוּן יָת אֱגוֹרֵיהוֹן וּתְתַבְּרוּן יָת קָמָתְהוֹן וַאֲשֵׁרֵיהוֹן תּוֹקְדוּן בְּנוּרָא וְצַלְמֵי טַעֲוָתְהוֹן תְּקוֹצְצוּן וְתוֹבְדוּן יָת שְׁמְהוֹן מִן אַתְרָא הַהוּא: ד לָא תַעְבְּדוּן כֵּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן: ה אֱלָהֵן לְאַתְרָא דִי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן מִכָּל שִׁבְטֵיכוֹן לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּהּ תַּמָן לְבֵית שְׁכִנְתֵּהּ תִּתְבְּעוּן וְתֵיתוּן לְתַמָּן: ו וְתַיְתוּן לְתַמָּן עֲלָוָתֵיכוֹן וְנִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן וְיָת מַעַשְׂרָתֵיכוֹן וְיָת אַפְרָשׁוּת יְדְכוֹן וְנִדְרֵיכוֹן וְנִדְבָתֵיכוֹן וּבְכוֹרֵי תוֹרְכוֹן

*) עַבּוּף וכן ת"י בכל מקום, וכן במ"ג רע"ת ובחומש קטן ד"ש. היידנהיים

נתינה לגר

ורעכ"ס. **יב** (ג) ונתצתם, ותתרעון. הוא כתרגומו לעיל (ז' ה') ואפשר שצ"ל "ותסתרון" כבתיב"ע. (ה) לשכנו תדרשו, לבית שכנתה תתבעון. הוא משכן שילה, כמ"ש בספרי והובא ברש"י.

בעל הטורים

(ג) תשרפון · ג' במס' · בהאי ענינא [דין ובס' ואתנן ז' ה' ובס' עקב ז' כ"ה] והיינו דתנן [ע"ג פ"ג מ"ז] ג' אשרות הן וזהו ואשיריהם תשרפון ג' · ואבדתם את שמם לא תעשון כן אזהרה למוחק השם: (ד) לא תעשון (כן) בגי' אזהרה על כל מוחק שם [תיבה בן מיותר וכבר העיר הגאון שצריך לצרף האותיות ובגיג הבני הכולל]: (ה) אל המקום · בא"ת ב"ש ת"ך ליד"פי בגימטריא זהו ירושלים: מקום · בגימט' לציון · ובאת שמה · ב' במסרה · לשכנו תדרשו ובאת שמה · ובאת שמה והבא שם והוא בענין אלישע שבא למשוח יהוא למלך (מ"ב ט') מה מלך במשיחה אף כל ענין הקרבנות במשיחה · הכלים אינן מתקדשים אלא במשיחה וכהן גדול במשיחה: (ו) עלתיכם וזבחיכם · ח' דברים מוזכרים כאן כנגד ח' פעמים פני ה' דכתיבי ברגל (נ"ל כנגד

רמב"ן

ואזהרתיה מהכא לא תעשון כן לה' אלהיכם ולשון ספרי מנין לנותן אבן אחת וכו' רבי ישמעאל אומר מנין למוחק אות אחת מן השם שעובר בלא תעשה שנא' ואבדתם את שמם לא תעשון כן ר"ג אומר וכי תעלה על דעתך וכו' ודברי רבי ישמעאל אינם במחלוקת אבל הם ביאור כי מוחק את השם כנותץ המזבח ואם כן יהיה פי' הכתוב ונתצתם את מזבחותם ואבדתם את שמם מן המקום ההוא ולא תעשון כן לה' אלהיכם לנתוץ מזבחו ולאבד את שמו אבל תנו כבוד לשמו ולמזבחו ואל המקום אשר יבחר לשום שם מזבח לשמו תדרשו ותביאו עולותיכם לפניו: (ה) וטעם לשכנו תדרשו · שתלכו לו מארץ מרחקים ותשאלו אנה דרך בית השם ותאמרו איש אל רעהו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב כלשון ציון ישאלו דרך הנה פניהם · ובספרי תדרשו דרוש על פי הנביא יכול תמתין עד שיאמר לך נביא ת"ל לשכנו תדרשו ובאת שמה דרשו ומצא ואח"כ יאמר לך נביא וכן אתה מוצא בדוד וכו' · ועל דרך האמת לשכנו תדרשו לכבודו תדרשו · ובאת שמה לראות את פני האדון ה' אלהי ישראל וממנו אמרו חכמים שכינה: (ו) מעשרותיכם · מעשר בהמה ומעשר שני לאכול לפנים מן החומה · ואת תרומת ידכם אלו הבכורים שנאמר בהם ולקח הכהן את הטנא מידך לשון רש"י מדברי רבותינו · ועל דרך הפשט יזכיר הכתוב העולות והזבחים שחייב לאוכלן שם במחילה לפני ה' והזכיר גם כן שיביא שם המעשר והתרומה שיתן אותם לכהנים וללוים משרתי המקדש וישמחו גם הם עמכם ועם בתיכם כענין שנאמר הביאו כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר השם צבאות אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די וכן יעשו בבית שני בתרומה ובתרומת המעשר שיביאום למקדש שנאמר ואת ראשית עריסותינו ותרומותינו ופרי כל עץ תירוש ויצהר נביא לכהנים אל לשכת בית אלהינו ונאמר לבית אלהינו אל הלשכות לבית האוצר: וטעם ותרומת ידכם · מפני שהתרומה לא נתנה בה התורה שיעור אבל היא כאשר תרים ידו וכן מה שאמר לא תוכל לאכול בשעריך יזהיר על הישראלי שלא יאכל בשעריו המעשר והתרומות והבכורות והנדרים והתרומה וחזר והפרים ביניהם כי אם לפני ה' אלהיך תאכלנו אתה ובנך ובתך הנאכל לכם והלוי אשר בשעריך יאכל שם בשעריך הראוי אליו כמו שנאמר בהם ואכלתם אותו בכל מקום ויקצר הכתוב בדברים המפורשים במקום אחר · ואני סובר בפשוטו של מקרא זה כי תרומת ידכם מה שירים אדם לה' מכספו ומזהבו לעשות אותו קרבן עולה או זבח והזכיר בקרבן שלשת מינין הנדרים אשר הם הרי עלי קרבן שור או כשב או עז והנדבה אשר יאמר בשור ושה הרי זה עולה ואביא אותה למקדש והתרומה אשר ירים מכל אשר לו כסף או זהב או שהביא בהמתו חולין לעזרה

ספורנו

(א) אלה החקים והמשפטים אשר תשמרון · לרשתה כל הימים · ומכלל המצות האלה הם שצריך שתשמרו אותן אשר בקיומן תירשו הארץ כל הימים שתאבדו מקומות כל עבודת גלולים ושלא תעשו כמותם לאל ית' והקריב לפניו בכל מקום ושיהיה לכם מקום מיוחד להקריב לפניו אותו המקום אשר יבחר ה' אלהיכם מכל שבטיכם: (ה) לשכנו · להיות שם משכן שמו והוא שילה או בית עולמים: תדרשו · אל אותו המקום הנבחר תדרשו להשתחוות ולהקריב כענין אליו גוים ידרושו: ובאת

וּבְכֹרֹת בְּקַרְכֶם וְצֹאנְכֶם׃ ז וַאֲכַלְתֶּם־שָׁם לִפְנֵי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם וּשְׂמַחְתֶּם בְּכֹל מִשְׁלַח יֶדְכֶם אַתֶּם וּבָתֵּיכֶם אֲשֶׁר
בֵּרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ח לֹא תַעֲשׂוּן כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ
עֹשִׂים פֹּה הַיּוֹם אִישׁ כָּל־הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו׃ ט כִּי לֹא־בָאתֶם
עַד־עָתָּה אֶל־הַמְּנוּחָה וְאֶל־הַנַּחֲלָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
נֹתֵן לָךְ׃ י וַעֲבַרְתֶּם אֶת־הַיַּרְדֵּן וִישַׁבְתֶּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מַנְחִיל אֶתְכֶם וְהֵנִיחַ לָכֶם מִכָּל־אֹיְבֵיכֶם
מִסָּבִיב וִישַׁבְתֶּם־בֶּטַח׃ שני יא וְהָיָה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בּוֹ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם שָׁמָּה תָבִיאוּ אֵת כָּל־
אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם עוֹלֹתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם מַעְשְׂרֹתֵיכֶם
וּתְרֻמַת יֶדְכֶם וְכֹל מִבְחַר נִדְרֵיכֶם אֲשֶׁר תִּדְּרוּ לַיהוָה׃
יב וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אַתֶּם וּבְנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם
וְעַבְדֵיכֶם וְאַמְהֹתֵיכֶם וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בְּשַׁעֲרֵיכֶם כִּי אֵין לוֹ
חֵלֶק וְנַחֲלָה אִתְּכֶם׃ יג הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תַּעֲלֶה עֹלֹתֶיךָ בְּכָל־
מָקוֹם אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃ יד כִּי אִם־בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה
בְּאַחַד שְׁבָטֶיךָ שָׁם תַּעֲלֶה עֹלֹתֶיךָ וְשָׁם תַּעֲשֶׂה כֹּל אֲשֶׁר

ת"א ובכרת · חולין קלה קלו בכורות נא : לא תעשון · זבחים קיד קיז : איש כל הישר · שם קיז קיח : כי לא באתם · מגילה י זבחים קי"ט : והיה המקום · סנהדרין כז : מבחר נדריכם · כריתות כז : השמר לך · זבחים קו קיח : שם תעלה · סנהדרין לד זבחים קז קיח קיט :

רש"י

בקרכם · לתתם לכהן ויקריבם שם : (ז) אשר ברכך ה' · לפי הברכה הבא : (ח) לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים וגו' · מוסב למעלה על כי אתם עוברים את הירדן וגו' כשתעברו את הירדן מיד מותרים אתם להקריב בבמה כל י"ד שנה של כיבוש וחילוק ובבמה לא תקריבו כל מה שאתם מקריבים פה היום במשכן שהוא עמכם ונמשח והוא כשר להקריב בו חטאות ואשמות נדרים ונדבות אבל בבמה אין קרב אלא הנדר והנדב וזהו איש כל הישר בעיניו נדרים ונדבות שאתם מתנדבים על ידי שישר בעיניכם להביאם ולא ע"י חובה אותם הקריבו בבמה : (ט) כי לא באתם · כל אותן י"ד שנה : עד עתה · כמו עדיין : אל המנוחה · זו שילה : הנחלה · זו ירושלים : (י) ועברתם את הירדן וישבתם בארץ · שתחלקוה ויהא כל אחד מכיר את חלקו ואת שבטו : והניח לכם · לאחר כיבוש וחילוק ומטהו מן הכנענים אשר הניח ה' לעשות בם את ישראל ואין זו אלא בימי דוד · אז : (יא) והיה המקום וגו' · בנו לכם בית הבחירה בירושלים וכן הוא אומר בדוד ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מכל אויביו מסביב ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים יושב בתוך היריעה : שמה תביאו וגו' · למעלה אמור לענין שילה וכאן אמור לענין ירושלים ולכך חלקם הכתוב ליתן היתר בין זו לזו משחרבה שילה ובאו לנוב חרבה נוב ובאו לגבעון היו הבמות מותרות עד שבאו לירושלים : מבחר נדריכם · מלמד שיביא מן המובחר : (יג) השמר לך · (ספרי) ליתן לא תעשה על הדבר : בכל מקום אשר תראה · אשר יעלה בלבך אבל אתה מקריב ע"פ נביא כגון אליהו בהר הכרמל : (יד) באחד שבטיך · בחלקו של בנימין ולמעלה הוא אומר מכל שבטיכם הא כיצד כשקנה דוד

רשב"ם

(ח) איש כל הישר בעיניו · בכל מקום שאנו חונים שם במדבר אנו מקריבים במשכן המטלטל ממקום למקום

אונקלוס

וענכון: ז ותיכלון תמן קדם יי אלהכון ותחדון בכל אושטות ידכון אתון ואנש בתיכון די ברכך יי אלהך: ח לא תעבדון ככל די אנחנא עבדין הכא יומא דין גבר כל מן דכשר קדמוהי: ט ארי לא אתיתון עד כען לבית ניחא ולאחסנא דיי אלהך יהב לך: י ותעברון ית ירדנא ותיתבון בארעא דיי אלהכון מחסן יתכון וינית לכון מכל בעלי דבביכון מסחור סחור ותיתבון לרחצן: יא ויהי אתרא די יתרעי יי אלהכון ביה לאשראה שכנתיה תמן לתמן תיתון ית כל די אנא מפקד יתכון עלותיכון ונכסת קודשיכון מעשרתיכון ואפרשות ידכון וכל שפר נדריכון די תדרון קדם יי: יב ותחדון קדם יי אלהכון אתון ובניכון ובנתיכון ועבדיכון ואמהתיכון וליואה די בקרויכון ארי לית ליה חלק ואחסנא עמכון: יג אסתמר לך דילמא תסק עלותך בכל אתרא די תחזי: יד אלהן באתרא די יתרעי יי בחד מן

נתינה לגר

(יא) שמו, שכנתה. כדרכו.

בעל הטורים

ה"פ לפני ה') : (ח) אנחנו עשים פה היום · ס"ת בגימט' הלוים · כי עתה הלוים נושאים וכשתעברו הירדן לא ישאו אותו : (יא) לשכן שמו שם שמה · רמז לשני מחיצות אחת לקדשי הקדשים וא' לקדשים קלים : (יג) עלתיך בכל מקום אשר תראה · ס"ת הכרמל בכל בגימט' אליהו רמז לאליהו שיעלה עולות בהר הכרמל : (יד) שבטיך בגימט' שבט יהודה [עי' יומא ד' י"ב ע"א] · שם תעלה עלתיך ר"ת תשע ט' דברים אתה מעלה על המזבח · עולה · חטאת · אשם · שלמים · מנחה ·

אבן עזרא

ושם בארץ והטעם מקום משכן כבודו : (ז) ואכלתם שם · הכהנים והלוים : ואתם (ח) לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה · בעבור שהיו נוסעים ממסע אל מסע ויש מי שיקריב עולה במסע שירצה אחר מות אהרן ויש מי שיתן בכור לאשו ויש מי שלא יתן כי המצוה תלויה בארץ ואין זאת דעתי רק טעמו שלא היו כולם ירא השם ובעבור שאמר אנחנו הנה שם מצות רבות כעולות תלויות בארץ כי כן כתוב אל המנוחה שלא יסעו הם ובניהם וזה טעם נחלה והאמת שפירוש מנוחה והנית לכם · והנחלה וישבתם בטח : (יא) מבחר נדריכם · מצות הנדר מן המובחר והנה עוד תוספת ומעשרים והלוי חייבים אתם לשמחו כי אין לו נחלה כאשר יש לך · וטעם לומר פעם שנית בכל מקום אשר תראה להוציא בשר תאוה בעבור שהשלמים הם קדש ויש כרת על מי שיאכל בשר קדש אמר על בשר תאוה הטמא והטהור :

רמב"ן

ויאמר לכהנים הרי זו מידי לשם והוא מלשון כל מרים תרומת כסף ונחשת הביאו את תרומת ה' וכן כל תרומת הקדשים אשר ירימו בני ישראל לה' קרבנות הם וכך אמר בשקלים מחצית השקל בשקל הקדש תרומה לה' והם לקרבנות כי כל מה שירים אדם לה' מכל אשר לו בין לקרבנות בין לבדק הבית כענין ויקחו לי תרומה בין לכהנים משרתי ה' הכל יקרא תרומה כענין שכתוב במכס ונתת לאלעזר הכהן תרומת ה' והיו חולין גמורין בידו וכן ואשקלה את הכסף ואת הזהב ואת הכלים תרומת בית אלהינו ההרימו המלך ויועציו · ולא אמר הכתוב תרומותיכם שלא נטעה בתרומת הכהנים אבל אמר תרומת ידכם מה שתרימו ברצונכם מן הבא בידכם והנה כל הנזכרים בכאן חייבים במחיצה כי פירשו מעשרותיכם מעשר בהמה ומעשר שני הנאכלים לפני השם כי מעשר ראשון מעשר הלוים ומעשר עני להם הוא : (ח) לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום · אמר רבי אברהם בדרך הפשט כי פירושו בו בעבור שהיו נוסעין ממסע אל מסע ויקריב עולה במסע שירצה ויש מי שיתן בכור לאשו ויש מי שלא יתן כי המצוה תלויה בארץ ואין זאת דעתו רק טעמו שלא היו כולם יראי השם ובעבור שאמר אנחנו כי מצות רבות תלויות בארץ זה לשונו · ואינו נכון שאין מדרך הפרשה שידבר בתוכחות ויאמר להם עתה שאינם עושים מצות השם ואיש כל הישר בעיניו יעשה ואיך יאמר משה רבינו אנחנו עושים בעבירות חלילה חלילה אבל היה ראוי שיאמר לא תעשו ככל אשר עשיתם היום איש כל הישר בעיניו ומה טעם לכלול עם העבירות המצות התלויות בארץ · אבל פירוש הכתוב כי ישראל נצטוו במדבר לזבוח כל בקרם וצאנם שלמים לפני המשכן אבל באיזה מקום שיהיה המשכן יעשה אותם ואם לא ירצה לאכול שור ושה לא יתחייב להביא קרבן כלל וג"כ אינו חייב להביא בכורות ולא מעשר בהמה ומעשר שני והנה לא יצוה בחיוב המשכן כלל ואפילו ברגלים לא נתחייב לבא לשם וכן אחרי זריקת הדם והקטר החלב בשלמים יאכל אותם במדבר בכל מקום שירצה כי לא נתן בהם הכתוב מחיצה אבל אוכלים אותם במחנה וחוץ למחנה והנה אין להם בכל ענין הקרבנות חובה רק איש כל הישר בעיניו יעשה על כן צוה בכאן כי אחרי המנוחה והנחלה לא יעשו כן אבל יעלו בחובה למקום ידוע ומיוחד נבחר מהשם ויביאו שם הזבחים והמעשרות והבכורות ויאכלוה שם במחיצה לפני השם ומה שאמרו רבותינו בדבר הנידר והנדב שאינו קרב בבמה מדרש מיתור המקרא כמו

ספורנו

שמה · לא שיהא משכן שמו אליכם בכל מקום כמנהג הכותים לאלהיהם : (ז) בכל משלח ידכם · כי אז תצליחו את דרכיכם ואז תשכילו : (יב) ושמחתם לפני ה' אלהיכם · עבדו את ה' בשמחה כראוי לכל עובד מאהבה :

ואמרת

אָנֹכִי מְצַוֶּךָּ׃ טו רַק בְּכָל־אַוַּת נַפְשְׁךָ תִּזְבַּח ׀ וְאָכַלְתָּ בָשָׂר
כְּבִרְכַּת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ הַטָּמֵא
וְהַטָּהוֹר יֹאכְלֶנּוּ כַּצְּבִי וְכָאַיָּל׃ טז רַק הַדָּם לֹא תֹאכֵלוּ עַל־
הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃ יז לֹא־תוּכַל לֶאֱכֹל בִּשְׁעָרֶיךָ
מַעְשַׂר דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֹת בְּקָרְךָ וְצֹאנֶךָ וְכָל־
נְדָרֶיךָ אֲשֶׁר תִּדֹּר וְנִדְבֹתֶיךָ וּתְרוּמַת יָדֶךָ׃ יח כִּי אִם־לִפְנֵי
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תֹּאכְלֶנּוּ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ
אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ
וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ׃ יט הִשָּׁמֶר
לְךָ פֶּן־תַּעֲזֹב אֶת־הַלֵּוִי כָּל־יָמֶיךָ עַל־אַדְמָתֶךָ׃ ס כ כִּי־
יַרְחִיב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־גְּבֻלְךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְאָמַרְתָּ
אֹכְלָה בָשָׂר כִּי־תְאַוֶּה נַפְשְׁךָ לֶאֱכֹל בָּשָׂר בְּכָל־אַוַּת
נַפְשְׁךָ תֹּאכַל בָּשָׂר׃ כא כִּי־יִרְחַק מִמְּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָשׂוּם שְׁמוֹ שָׁם וְזָבַחְתָּ מִבְּקָרְךָ וּמִצֹּאנְךָ
אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה לְךָ כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ וְאָכַלְתָּ בִּשְׁעָרֶיךָ בְּכֹל

ת"א רק בכל אות. בכורות טו לג תמורה לא: כצבי וכאיל. בכורות לג: על הארץ. פסחים יו כ כב חולין לג לה לו פד:
לא תוכל. פסחים כד לו יבמות עג סו מליעא כו מכות יב טז זבחים נה חולין סח כריתות ד ס: דגנך. גיטין מז מנחות
סז חולין קנו בכורות יא: ותרומת ידך. פסחים לו מכות יז מנחות פו חולין קב מגילה טו: כי ירחיב ה'. חולין יז פד: כי
תאוה. ערכין מג פע"ו: כי ירחק ממך. קדושין נז חולין יז תמורה יב: וזבחת. יומא עה חולין כח לב פד סח קב:

רש"י

את הגורן מארונה היבוסי בנה המזבח מכל השבטים ומכל מקום הגורן בחלקו של בנימין היה: (טו) רק בכל אות נפשך. במה הכתוב מדבר אם בבשר תאוה להתירה להם בלא הקרבת אימורים הרי אמור במקום אחר כי ירחיב ה' את גבולך וגו' ואמרת אוכלה בשר וגו' במה זה מדבר בקדשים שנפל בהם מום שיפדו ויאכלו בכל מקום יכול יפדו על מום עובר ת"ל רק: תזבח ואכלת. אין לך בהם היתר גיזה וחלב אלא אכילה על ידי זביחה: הטמא והטהור. לפי שבא מכח קדשים שנאמר בהם והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל הוצרך להתיר בו שטמא וטהור אוכלים בקערה אחת: כצבי וכאיל. שאין קרבן בא מהם: כצבי וכאיל. לפוטרן מן הזרוע והלחיים והקבה: (טז) רק הדם לא תאכלו. אע"פ שאמרתי שאין לך בו זריקת דם במזבח לא תאכלנו: תשפכנו כמים. לומר לך שאין צריך כסוי. ד"א הרי הוא כמים להכשיר את הזרעים: (יז) לא תוכל. בא הכתוב ליתן לא תעשה על הדבר: לא תוכל. רבי יהושע בן קרחה אומר יכול אתה אבל אינך רשאי. כיוצא בו ואת היבוסי יושבי ירושלים לא יכלו בני יהודה להורישם יכולים היו אלא שאינן רשאין לפי שכרת להם אברהם ברית כשלקח מהם מערת המכפלה ולא יבוסים היו אלא חתיים היו אלא על שם העיר ששמה יבוס כך מפורש בפרקי דר' אליעזר והוא שנאמר כי אם הסירך העורים והפסחים. צורות שכתבו עליהם את השבועה: ובכרת בקרך. אזהרה לכהנים: ותרומת ידך. אלו הבכורים: (יח) לפני ה'. לפנים מן החומה: והלוי אשר בשעריך. אם אין לך לתת לו מחלקו כגון מעשר ראשון תן לו מעשר עני אין לך מעשר עני השמיניהו על שלמיך: (יט) השמר לך. ליתן לא תעשה על הדבר: על אדמתך. אבל בגולה אינך מוזהר עליו יותר מעניי ישראל: (כ) כי ירחיב וגו'. למדה תורה דרך ארץ

רשב"ם

למקום: (טו) בכל אות נפשך. בגבולין שאין שם מקום להקריב תאכל חולין בכל שעריך: (יט) כל ימיך על אדמתך. כל הימים אשר אתה חי על האדמה: (כ) כי ירחיב. ותהיה רחוק מן המשכן:

שבטיך תמן תסק עלותך ותמן תעבד כל די אנא מפקדך: טו לחוד בכל רעות נפשך תכוס ותיכול בשרא כברכתא דיי אלהך יהיב לך בכל קרויך מסאבא ודכיא יכלנה כבשר טביא ואילא: טז לחוד דמא לא תיכלון על ארעא תשדנה כמיא: יז לית לך רשו למיכל בקרויך מעשר עבורך חמרך ומשחך ובכורי תורך ועניך וכל נדרך די תדר ונדבתיך ואפרשות ידך: יח אלהן קדם יי אלהך תיכלנה באתרא די יתרעי יי אלהך בה את וברך וברתך ועבדך ואמתך וליואה די בקרויך ותחדי קדם יי אלהך בכל אושטות ידך: יט אסתמר* לך דילמא תשבוק ית ליואי כל יומיך על ארעך: כ ארי יפתי יי אלהך ית תחומך כמא די מליל לך ותימר איכול בשרא ארי תתרעי נפשך למיכל בשרא בכל רעות נפשך תיכול בשרא: כא ארי יתרחק מנך אתרא די יתרעי יי אלהך לאשראה שכנתיה תמן ותכוס מתורך ומענך די

*כנ"י בכ"מ אשתמר בשי"ן ימנית .

נתינה לגר

(יז) לא תוכל, לית לך רשו. כ"ת בכל המקומות שכוונת הכתוב על העדר היכולת מפני מצות התורה

בעל הטורים

שמן · לבונה · ויין · מים: (טו) כברכת · בית דין והידך כברכת ה' אלהיך אשר נתן גבי עולת ראייה [סוף פר' זו ופ"ב דחגיגה] והיינו דתנן · מי שיש לו אוכלין מרובין מביא עולות מרובין וזהו תזבח ואכלת בשר · תזבח דהיינו עולות · ואכלת בשר דהיינו שלמים הכל תרבה לפי ברכת ה' אלהיך אשר נתן לך: (יז) ותרומת ידך וסמיך ליה: (יח) לפני ה' כי תרומת ידך היינו בכורים: (יט) פן תעזוב את הלוי וסמיך ליה כי ירחיב לומר מתן אדם ירחיב לו [כי כל פן פירושו לא]: (כ) תאכל בשר וסמיך ליה כי ירחק שיתרחק אדם לאכול בשר כדאיתא בפרק כסוי הדם [ד' פ"ד ע"א ע"ש]: (כא) כי ירחק · הפסוק מתחיל ומסיים בכ"ף לומר אעפ"י שהחוט צריך להכניס בו כף ידו ולבדוק הריאה [וזה מרומז בבני כפין כף לשחיטה וכף לבדיקה]: כאשר צויתך בגימט' רוב אחד בעוף ורוב שנים בבהמה · כאשר נוטריקון רובו של אחד

רש"י

שלא יתאוה אדם לאכול בשר אלא מתוך רחבת ידים ושובע: בכל אות נפשך וגו' · אבל במדבר נאסר להם בשר חולין אא"כ מקדישה ומקריבה שלמים: (כא) כי ירחק ממך המקום · ולא תוכל לבא ולעשות שלמים בכל יום כמו עכשיו שהמשכן הולך עמכם: וזבחת וגו' כאשר צויתך · למדנו שיש צווי בזביחה היאך ישחוט

אבן עזרא

(טו) כצבי וכאיל · שאינו קרב על המזבח וחלב הצבי גם חלב האיל מותר והנה חזוק לדברי רק סמכנו על קבלת אבותינו: (יז) לאכול בשעריך מעשר דגנך · עם הלוים ידבר גם עם ישראל במעשר שני על דעת רבים ובכורות בקרך וצאנך עם הכהנים ידבר כי הלוים גם הכהנים הם בכלל ישראל כמו ואלו האכם שידבר עם שני שבטים ותצי וכן אך פדה תפדה עם ישראל ידבר והטעם מי שהוא חייב לפדות וכן לאכול בשעריך לפני ה' אלהיך תאכלנו מי שהוא חייב לאכלו והמעתקים אמרו כי הם שנים בכורים האחד בכור פטר רחם והשני בכור עדר ואין צורך להשיב על הבליהם גם אחרים אמרו כי הבכור והמעשר יאכלם הישראל ואם היה במקום הנבחר וזה הפך הכתוב ואמר כי תאוה לאכול בשר פירוש אם תאוה נפשך לאכול בשר וכבר הזכיר זה להוסיף כי ירחק ממך המקום וגם זה הכתוב על מקום שאיננו מארץ כנען

רמב"ן

שהוא מפורש בפ' בתרא דזבחים: (כ) כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך · אין טעם הרחבה זאת כאותה שיאמר ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה שאם כן לא היה בשר תאוה מותר בבואם לארץ אבל שם נאמר כי יכרית ה' אלהיך את הגוים אשר ה' אלהיך נותן לך את ארצם והם שבעה הגוים שיזכיר בכל מקום ואז נבדיל שלש ערים וכן עשה יהושע ואח"כ אמר כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר נשבע לאבותיך וזה ירמוז לעשר העממין שנתנו לאברהם אבל כאן אמר כאשר דבר והם הגוים האלה אשר ה' אלהיך נותן לך את ארצם כי מיד לאחר שכבשו וחלקו הותר להם בשר תאוה · ואין טעם כי ירחק ממך המקום שיהיה מותר בהרחקת המקום בלבד שא"כ יהיו יושבי ירושלים אסורים בבשר תאוה אבל עם כל ישראל ידבר ויאמר להם כי כאשר ירחיב השם את גבולכם ולא תהיו כולכם יושבים סביב למשכן כאשר אתם היום במדבר יהיה לכם בשר החולין מותר כי אי אפשר שתלכו כולכם ממקום רחוק אל המקום אשר יבחר ה' ותזבחו זבחים שלמים כל מה שתאכלו: וטעם (כא) וזבחת וגו' כאשר צויתיך · על דעת רבותינו כאשר צויתיך על פה מהלכה למשה מסיני מלמד שנצטוה למשה על הושט ועל הקנה ועל רוב אחד בעוף ועל רוב שנים בבהמה · ודע כי שחיטה בלשון הקודש הוא הכרת סימני הצואר ואל החוש בעבור שאמר וישחטם במדבר כי היא מליצה שזבת אותם כאן · והנה צוה בקרבנות ושחט ושחטו שהוא בסימני הצואר והנה מתחלה צוה שיהיה כל מה שהם אוכלים שלמים והם שחוטים כמשפט הקרבנות ועתה כשבא להתיר בשר התולין אמר וזבחת מבקרך ומצאנך כאשר צויתיך בהיותם קרבנות ותאכל אותם בכל אות נפשך לומר שיתירם

ספורנו

(כ) ואמרת אוכלה בשר · בלתי שתצטרך לעבודת לסעודתו לבית הבחירה: כי תאוה נפשך לאכול בשר · ג"כ כשתאוה לאכול אותו כחלק הניתן לכהנים מן הזבח: בכל אות נפשך תאכל בשר · אבל לא חלב ודם אע"פ שהם חולין:

אַוַּת נַפְשֶׁךָ׃ כב אַךְ כַּאֲשֶׁר יֵאָכֵל אֶת־הַצְּבִי וְאֶת־הָאַיָּל כֵּן תֹּאכְלֶנּוּ הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר יַחְדָּו יֹאכְלֶנּוּ׃ כג רַק חֲזַק לְבִלְתִּי אֲכֹל הַדָּם כִּי הַדָּם הוּא הַנָּפֶשׁ וְלֹא־תֹאכַל הַנֶּפֶשׁ עִם־הַבָּשָׂר׃ כד לֹא תֹּאכְלֶנּוּ עַל־הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃ כה לֹא תֹּאכְלֶנּוּ לְמַעַן יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ כִּי־תַעֲשֶׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה׃ כו רַק קֳדָשֶׁיךָ אֲשֶׁר־יִהְיוּ לְךָ וּנְדָרֶיךָ תִּשָּׂא וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה׃ כז וְעָשִׂיתָ עֹלֹתֶיךָ הַבָּשָׂר וְהַדָּם עַל־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְדַם־זְבָחֶיךָ

ת"א אך כאשר · חולין יז כח בכורות טו לג: רק חזק · פסחים יז כב מכות כג חולין קא קב: כי הדם · זבחים לה: ולא תאכל · פסחים כב חולין קב: לא תאכלנו · חולין קטו: רק קדשיך · נזיר כה בכורות יד תמורה יז: תשא ובאת · נזיר כה תמורה יח: ועשית · נזיר נס זבחים כב פה פו קד חולין נ תמורה יז: ודם זבחיך · פסחים עז סנהדרין ד זבחים נו לז כב קד:

רש"י

וזו הלכות שחיטה שנאמרו למשה מסיני: (כב) אך כאשר יאכל את הצבי וגו'. אינך מוזהר לאכלן בטהרה אי מה צבי ואיל חלבן מותר אף חולין חלבן מותר ת"ל אך: (כג) רק חזק לבלתי אכל הדם. ממה שנאמר חזק אתה למד שהיו שטופים בדם לאכלו לפיכך הוצרך לומר חזק דברי רבי יהודה. ר"ש בן עזאי אומר לא בא הכתוב אלא להזהירך וללמדך עד כמה אתה צריך להתחזק במצות אם הדם שהוא קל להשמר ממנו שאין אדם מתאוה לו הוצרך לחזקך באזהרתו ק"ו לשאר מצות: ולא תאכל הנפש עם הבשר. אזהרה לאבר מן החי: (כד) לא תאכלנו. אזהרה לדם התמצית: (כה) לא תאכלנו. אזהרה לדם האברים: למען ייטב לך וגו'. צא ולמד מתן שכרן של מצות אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו הפורש ממנו זוכה לו ולבניו אחריו ק"ו לגזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להם: (כו) רק קדשיך. אע"פ שזה מותר לשחוט חולין לא התרתי לך לשחוט את הקדשים ולאכלן בשעריך בלא הקרבה אלא להביאם לבית הבחירה: (כז) ועשית עולותיך. אם עולות הם תן הבשר והדם על גבי המזבח ואם זבחי שלמים הם דם זבחיך ישפך על המזבח תחלה ואח"כ והבשר תאכל. ועוד דרשו רבותינו רק קדשיך בא ללמד על הקדשים שבח"ל וללמד על התמורות

רמב"ן

חולין בכל מקום ובלבד שיהיו זבוחין כאשר צוה מתחלה בהיותם כולם קרבנות וזהו פשוטו של מקרא זה על הנכון ושמא רבותינו נתכוונו בזה כשאמרו בסיפרי כאשר צויתיך מה קדשים בשחיטה אף חולין בשחיטה והנה מצות השחיטה מפורשה בכאן ומנוחלת מדברי רבותינו בקבלה: (כב) אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו. הוא כמו שיפרש הטמא והטהור יחדו כי מפני שצוה במדבר שלא יאכלו בקר וצאן רק בזבחי שלמים ומזהיר בהם כי הנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים אשר לה' וטומאתו עליו ונכרתה אמר בכאן שיאכל בכל אות נפשו בחולין ושיאכלנו עם הטמא בקערה אחת כאשר הם אוכלין במדבר הצבי והאיל שאינו קרב על המזבח ואין הטעם בכצבי וכאיל שיאכל חלב החולין כאשר יאכל חלב הצבי והאיל כי לא יזכיר רק האכילות כענין שאתם אוכלין הצבי והאיל תאכלו הבשר אשר תזבחו בכל מקום ולא אמר כאשר יאכל בצבי ובאיל יאכל בו ולכך יפרש בכל מקום הטמא והטהור יחדו יאכלנו כצבי וכאיל ולא יאמר בשום מקום יאכלנו כצבי וכאיל בלבד כדי שלא יבא גם החלב בכלל: וטעם אך. אזהרה מפני כי מתחלה היה אסור לאכול רק שלמים השחוטין במשכן ועתה כשהתיר לשחוט ולאכול בשעריך ובכל אות נפשך יהיה במשמע שיאכל אפילו חולין וגם קדשים כאשר ברשותו שיקריבם שם בבמה ועל כן הזהיר אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו שלא תקריב ממנו לא חלב ולא דם ולא תנהג בהם דרך קדשים ולא תזהיר מהם הטמאים כלל. והוצרך להזכיר רק הדם לא תאכלנו מפני טעמים רבים כי מתחלה אמר באיסור הדם ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר על נפשותיכם והיה במשמע הזה שהדם שאינו מכפר בבהמה לא יאסר על כן הוצרך לאוסרו בביאור אבל בחלב לא הזכיר כן באיסורו ואין כל הקרב מן האימורין אסור ולא כל שאינו קרב מותר כאשר כתבתי במקומו. ועוד כי כיון שצוה בכאן שנשחוט והזהיר שנאכל באכילות הצבי והאיל היה במשמע שנכסה הדם

אבן עזרא

ומשפטו כמשפט שעריך: (כג) כי הדם הוא הנפש. פירשתיו: (כה) למען ייטב לך. שלא יאכל נפש בהמה שתשבע נפשו גם הנפש והצורה כדמות האב על כן לבניך אחריך: (כו) רק קדשיך. עולות ושלמים ונדרים: תשא. והטעם תביאם אל המקום הנבחר: (כז) והבשר תאכל. עם הכהן ידבר אם הוא בכור או חטאת או אשם והשוק וחזה ואם שלמים

רשב"ם

(כג) רק חזק לבלתי אכל הדם. לפי שהדם מובלע בכל האברים צריך להתחזק ולדקדק יפה להוציאו

כי

יהב יי לך כמא די פקדתך ותיכול בקרויך בכל רעות נפשך: כב ברם כמא די מתאכל בשר טביא ואילא כן תיכלנה מסאבא ודכיא כחדא יכלנה: כג לחוד תקף בדיל דלא למיכל דמא ארי דמא הוא נפשא ולא תיכול נפשא עם בשרא: כד לא תיכלנה על ארעא תשדנה כמיא: כה לא תיכלנה בדיל דייטב לך ולבנך בתרך ארי תעבד דכשר קדם יי: כו לחוד מעשר קודשיך דיהון לך ונדרך תטול ותיתי לאתרא די יתרעי יי: כז ותעבד עלותך בשרא ודמא על מדבחא דיי אלהך ודם

נתינה לגר

כמו שת' לקמן י"ז ס"ו. (כו) רק קדשיך, לחוד מעשר קודשך, ולא גרסינן „מעשר" כי קאי על קדשים ועמ"ש לעיל (במדבר י"ב י"ד) ולקמן (כ"ו י"ג).

בעל הטורים

כטלו: (כב) אך כאשר יאכל הצבי והאיל · אך מיעוטא הוא שאינו חייב במתנות: (כג) עם הבשר · בגימט' בבשר מן החי: (כד) תשפכנו · בגימט' סטור מלכותו: (כו) ונדריך · ב' במסכה דין ואידך (איוב כ"ב) ונדריך תשלם והיינו דתנן דנדרים אם מתו או נגנבו חייב באחריותן וזהו ונדריך תשלם הילך ונדריך תשא ואתה חייב באחריותן עד שתביאם כדאמרי'

רמב"ן

כאשר נזנו בצבי ובאיל ועל כל פנים הוצרך להזהיר שישפוך הדם כמים בלא כסוי וזה טעם על הארץ לא נאמר שיכסנו בעפר וכיון שהוצרך להזכיר היתר הדם הקדים לבאר איסורו ועוד נהירא הכתוב שלא ידונו בדם בעבור כי במדבר בעת שהיו כל בקרם וצאנם שלמים היה הבשר אסור עד שיזרוק הדם על המזבח כי כן הדין בקרבנות והנה הדם בהם מעכב אכילת הבשר וטס מן הצבי והאיל בעבור שאינם קרבים שנכסה את דמם בעפר וכן מן עוף בעבור שאין העוף קרב לשלמים וא"כ היה מתויב בבקר של בשר תאוה שנכסה אותו או שיאכלנו עם הבשר בנחירה ולא יראה על פני השדה כי ראוי היה שיהא מותר לאכלו בפני עצמו מיד שישפכנו על הארץ שלא יזבחו את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם על כן אמר שיזבח הבקר והצאן ולא יאכל הדם עם הבשר בנחירה או באבר מן החי וישפוך הדם על הארץ ולא יחוש לו אבל לא יאכלנו לא בפני עצמו ולא עם הבשר ומן הטעם הזה הוצרך להזכיר כן פעם אחרת בבכור בעל מום מפני שהיה הדם מתחלה למזבח והוצרך עתה לומר כשהוא בעל מום שלא ינהגו קדושה בדמו וגם לא היתר אבל ישפכנו כמים ולא יאכלנו · והנראה בעיני בטעם הענין הזה כי מתחלה בהיותם במדבר ילך ישימון ושעירים ירקדו שם והיו טלה יוצאי מצרים הרגילים בהם אסור להראות הדם על פני השדה ולזבוח כלל רק לפני משכן ה' להרחיק אותם מן התעה ההוא אבל בבואם לארץ והוצרך להתיר בשר תאוה מפני הרחק המקום ולא חשש אם ישפכו בביתם דם הבקר והצאן על הארץ אבל בדם החיה ועוף אשר יצוד בשדה וביער והמנהג לשחטם שם ולהביאם שחוטין אל הבית השאיר המצוה כאשר היתה לכסות דמם בעפר שלא יקריבו לשעירים · ומדרש רבותינו ברק חזק לבלתי אכול הדם ולא תאכלנו למען ייטב לך מדרש יפה ונאות ללשון הכתוב שהיו לשופין אחריו על כן הוצרך לכל האזהרות האלה וכל שכן שהוצרך להזכיר אסורו אע"פ שלא הזכיר איסור החלב · ובאמת שדברי רבותינו זה מספיק לטעם רבוי האזהרות שבכתוב מ היר ממנו אבל הלשון שאמר רק חזק לבלתי אכול הדם אינו מתישב לי בכל זה כי מה תוזק ואומץ יש בהזהר מן הדם והראוי שיאמר לחומרו השמר לך לבלתי אכול הדם ומצינו לשון חוזק במצות שאמר הקב"ה ליהושע רק חזק ואמץ מאד לשמור לעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי. וכן אמר יהושע לישראל והתחזקתם מאד לשמור ולעשות את כל הכתוב בתורת משה וזה כלל במצות כולן ולשמור ירמוז ללא תעשה ולעשות ירמוז למצות עשה אבל במצוה אחת לא נמצא כן ומה נורך בחוזק בשב ואל תעשה ממצות לא תעשה אחת · אבל נראה לי כי הזכיר בה חוזק מפני הענין אשר ממנו דבקו בדם במצרים כי היו זובחים את זבחיהם לשעירים תמיד כמו שכתוב ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם וכתיב יזבחו לשדים לא אלוה והיתה העבודה ההיא באכילה מן הדם כי היו מקבצים הדם לשדים והם אוכלים עליו וממנו כאלו הם קרואים לשדים לאכול על שולחן השדים ההם ומתחברים עמהם וכבר הוזכר זה בספר מורה הנבוכים ולא שיהיה זה עיקר טעם איסור הדם כי הכתוב מפרש טעמו כי הדם הוא הנפש כאשר בסדר אחרי מות אבל כזה היו שטופים בו ורודפין אחריו מאד והנה היו מתנבאין בו ומגידים עתידות ולכך בא הכתוב והזהיר שאם ישמע נאוכלי הדם דבר עתיד ובא האות והמופת אל יפתה לבבו אבל יחזיק בתומתו ובאמונת ה' ואל יאכל מן הדם בשום ענין ואל יכסה המעשה ההוא מדבריהם

ספורנו

(כב) אך כאשר יאכל את הצבי · שלא במקום קדוש: (כג) רק חזק לבלתי אכל הדם · אע"פ שתקוה באכילתו חברת השדים שיגידו לך עתידות כאמרם ז"ל שומעים מה שעתיד להיות כמלאכי השרת לא תאכל הדם להתחבר להם: (כד) לא תאכלנו על הארץ תשפכנו כמים · עשה באופן שלא יהיה ראוי לאכילה וזה שתשפכהו על הארץ כמים ולא תצניעהו כמו שמצניעים היין והשמן ושאר משקין לאכילה ושתיה: (כה) לא תאכלנו וגו' כי תעשה הישר בעיני ה' · וכאשר המנע מלאכול לא יהיה זה כמואס בו אבל כדי שתעשה הישר בעיני ה' כאמרם ז"ל אל יאמר אדם קצה נפשי בבשר חזיר אבל יאמר אפשי ואבי שבשמים גזר עלי:

יִשָּׁפֵךְ עַל־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַבָּשָׂר תֹּאכֵל׃ כח שְׁמֹר וְשָׁמַעְתָּ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָּ לְמַעַן יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ עַד־עוֹלָם כִּי תַעֲשֶׂה הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס שלישי כט כִּי־יַכְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתָּה בָא־שָׁמָּה לָרֶשֶׁת אוֹתָם מִפָּנֶיךָ וְיָרַשְׁתָּ אֹתָם וְיָשַׁבְתָּ בְּאַרְצָם׃ ל הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּנָּקֵשׁ אַחֲרֵיהֶם אַחֲרֵי הִשָּׁמְדָם מִפָּנֶיךָ וּפֶן־תִּדְרֹשׁ לֵאלֹהֵיהֶם לֵאמֹר אֵיכָה יַעַבְדוּ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֶת־אֱלֹהֵיהֶם וְאֶעֱשֶׂה־כֵּן גַּם־אָנִי׃ לא לֹא־תַעֲשֶׂה כֵן לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָל־תּוֹעֲבַת יְהוָה אֲשֶׁר שָׂנֵא עָשׂוּ לֵאלֹהֵיהֶם כִּי גַם אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנֹתֵיהֶם יִשְׂרְפוּ בָאֵשׁ לֵאלֹהֵיהֶם׃ יג א אֵת כָּל־הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם אֹתוֹ תִשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת לֹא־תֹסֵף עָלָיו וְלֹא תִגְרַע מִמֶּנּוּ׃ פ ב כִּי־יָקוּם בְּקִרְבְּךָ נָבִיא

ת"א והבשר תאכל · פסחים עז : כי יכרית · עקרים מג פי"ד : איכה יעבדו · סנהדרין כג ע"ג נא זבחים קי : לא תוסף · עקרים מג פי"ד :

רש"י

ועל ולדות קדשים שיקריבו : (כח) שמור · זו משנה שאתה צריך לשמרה בבטנך שלא תשכח כענין שנאמר כי נעים כי תשמרם בבטנך ואם שנית אפשר שתשמע ותקיים הא כל שאינו בכלל משנה אינו בכלל מעשה : את כל הדברים · שתהא חביבה עליך מצוה קלה כמצוה חמורה : הטוב · בעיני השמים : והישר · בעיני אדם : (ל) פן תנקש · אונקלוס תרגם לשון מוקש ואני אומר שלא חש לדקדק בלשון שלא מצינו נו"ן בלשון יוקש ואפילו ליסוד הנופל ממנו אבל בלשון טירוף וקשקוש מצינו נו"ן וארכובותיה דא לדא נקשן ואף זה אני אומר פן תנקש אחריהם פן תטרף אחריהם להיות כרוך אחר מעשיהם וכן ינקש נושה לכל אשר לו מקלל את הרשע להיות עליו נושים רבים ויהיו מחזירין ומתנקשין אחר ממונו : אחרי השמדם מפניך · אחר שתראה שאשמידם מפניך יש לך לתת לב מפני מה נשמדו אלו מפני מעשיהם המקולקלים שבידיהם אף אתה לא תעשה כך שלא יבואו אחרים וישמידוך : איכה יעבדו · לפי שלא ענש על עבודת כוכבים ומזלות אלא על זבוח וקטור וניסוך והשתחואה כמו שכתוב בלתי לה' לבדו דברים הנעשים לגבוה בא ולמדך כאן שאם דרכה של עבודת כוכבים לעבדה בדבר אחר כגון פוער לפעור וזורק אבן למרקולים זו היא עבודתו וחייב אבל זבוח וקטור וניסוך והשתחואה אפילו שלא כדרכה חייב : (לא) כי גם את בניהם · גם לרבות את אבותיהם ואמותיהם א"ר עקיבא אני ראיתי עובד כוכבים שכפתו לאביו לפני כלבו ואכלו : (א) את כל הדבר · קלה כחמורה : תשמרו לעשות · ליתן לא תעשה על עשה האמורים בפרשה שכל השמר ל' לא תעשה הוא אלא שאין לוקין על השמר של עשה : לא תסף עליו · חמשה טוטפות בתפלין וחמשה מינין בלולב

אבן עזרא

יאכל רבם הישראלי : וטעם (כח) שמור ושמעת · על הדם שישפך על גבי המזבח : (כט) כי יכרית · גם זאת הפרשה דבקה עם כי ירחיב כי אם לא ינצחו את הגוים לא ירחיב גבולו · מלת ופן דרך קצרה שתעשה כמעשיהם : (ל) ואעשה כן גם אני · לעבודת השם ותחשוב כי תעשה טוב לא תעשה כן כי כל מעשיהם יתעב השם והעד כי גם את בניהם · את הדבר אשר צויתי אתכם אותו תשמורו : (ב) כי יקום בקרבך נביא · טעם בקרבך כי אין נביא כי אם מישראל וזאת הפרשה דבקה בעבור עכו"ם כי פרשת הבנים ע"ג · נביא שיאמר כי בהקיץ דבר השם או שלותו עמו או בחלום ויש אומרים כי יתכן להיות הנביא ממנבאי דבר השם ופי' שאמר נביא האמת שיהיה אות כך להצדיקו ושמע השומע והגידו להיות אות לנפשו ויש אומרים כי אפילו בא האות והמופת אין להאמין בו כי הוא דבר הפך שקול הדעת ולפי דעתי שיש אות גם, מופת כמו סימן והעד דברי ישעיה שאמר הנה אנכי והילדים אשר נתן לי ה' לאותות ולמופתים ואות

רשב"ם

(כט) כי יכרית ה' מפניך · מוסב על כי יכרית : (ל) פן תנקש · כמו ינקש נושה דא לדא נקשן · לא תמלא לגוע

נכסת קודשיך יתשד על מדבחא דיי אלהך ובשרא תיכול : כח טר ותקבל ית פתגמיא האלין די אנא מפקדך בדיל דייטב לך ולבנך בתרך עד עלם ארי תעבד דתקן ודכשר קדם יי אלהך : כט ארי ישצי יי אלהך ית עממיא די את עלל לתמן למירת יתהון מקדמך ותירת יתהון ותיתב בארעהון : ל אסתמר לך דילמא תתקל בתריהון בתר דישתיצון מקדמך ודילמא תתבע לטעותהון למימר אכדין פלחין עממיא האלין ית טעותהון ואעבד כן אף אנא : לא לא תעבד כן קדם יי אלהך ארי כל המרחק קדם יי די סני עבדו לטעותהון ארי אף ית בניהון וית בנתיהון מוקדין בנורא לטעותהון : א ית כל פתגמא די אנא מפקד יתכון יתה תטרון למעבד לא תוספון עלוהי ולא תמנעון מנה : ב ארי יקום בינך נביא או חלם חלמא ויתן לך

נתינה לגר

יג (א) לא תוסף, לא תוספון. סיגה לת' ל"ר, משום שהכתוב התחיל לדבר בל"ר, אתכם, תשמרו'.

בעל הטורים

(מגילה ח') כיון דאמר עלי כמאן דטעין ליה אכתפיה דמי : (כז) והבשר תאכל וסמיך ליה : (כח) שמר ושמעת לומר פס הארץ אסור לאכול בשר כדאיתא בפסחים (ד' מ"ט) : שמר ושמעת · אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד [ערס"י] : כי תעשה הטוב והישר בעיני ה' וסמיך ליה : (כט) כי יכרית לומר שאין יוצאין למלחמה אלא צדיקים שעושים הטוב והישר : לרשת אותם · ולא למס : אותם · ולא שאר אומות :

רמב"ן

לא יירא ומפייסם לא יחת כי הבל המה מעשה תעתועים הזהיר בכאן בענין המוזהר בגביית השקר מפני טעותיו : (כח) שמר ושמעת את כל הדברים האלה · לא הזכיר בכאן חקים ומשפטים או עדותיו ומצותיו אבל אמר אז כל הדברים להכנים בשמירה גם הטוב והישר כאשר פירשתי בסדר ואתחנן : (ל) השמר לך פן תנקש אחריהם אחרי השמדם מפניך · אחר שתראה שאשמידם מיד יש לתת לב מפני מה נשתמדו אלו מפני מעשים מקולקלים שבידיהם אף אתה לא תעשה כן שלא יבואו אחרים וישמידוך לשון רש"י · ואם כן יהיה זה אזהרה והתרא' מלעבוד ע"ג · וכן כתב איכה יעבדו לפי שלא ענש על עכו"ם אלא על זבוח וקטור ונסוך והשתחואה כמו שכתוב בלתי לה' לבדו דברים הנעשים לגבוה בא ולמדך כאן שאם דרכה של ע"ג לעבדה בדבר אחר כגון פוער לפעור וזורק אבן למרקולים שהיא עבודתו חייב והייב על זבוח וקטור ונסוך והשתחואה אפילו שלא כדרכה עכ"ל · וזה איננו נכון כי הכתוב אומר לא תעשה כן לה' אלהיך אם כן איננה אזהרה בעבודה לאלהיהם רק שלא לעבוד השם הנכבד בעבודתם כאשר נתן הטעם כי כל תועבת ה' אשר שנא וגו' · אבל פי' הפרשה כי עד הנה לוה פעמים רבות כי בבואנו אל הארץ נעקור ע"ג ומשמשיה ונאבד את שמם ועתה שנעשה זה מיד כאשר אנחנו יורשים אותם מיד ועתה אמר כי כאשר יכרית ה' הגוים ההם מפנינו וישתקע שם ע"ג מן הארץ ושב באדם לבטח לא נחשב בלבנו הנה הכרית השם מפנינו עובדי אלהים אחרים בעבור שהיו עושים כבוד בעבודה שלימה למעשה ידי אדם עץ ואבן ואין ראוי לתת כבודו לאחר ותהלתו לפסילים כי כן אשר זבות וקטור ונסוך והשתחואה בלתי להשם לבדו והנהוג במלכים כי המתהדר בכבודה לתת עטרה בראשו או ללבוש לבוש מלכות כהם אחת דתו להמית אם כן אעשה אני לשם הנכבד כאשר היו עושים הגוים לאלהיהם ויטב לפניו לכן הזהיר לא תעשה כן כי הדברים המתועבים לפניו היו עושים לאלהיהם ולא אהרם מפני המעשה שיהיה נכבד וראוי לעשותו לפני השם לבדו רק מפני הכונה שהיתה בהם לעבודת אלהות כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם שהוא דבר מתועב לפני השם לשפוך דם נקי ואף כי להיות אכזרי על פרי בטן לא ירחמו ועל כן אמר את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם וגו' להזהיר על מעשה הקרבנות ועבודת המקדש שלא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו וזה ענין הפרשה הזאת באמת · אבל רבותינו שלמדו מכאן לעובד ע"ג כדרכה שחייב עליה לעולם אפילו פוער עצמו לפעור מפני שהזכיר הכתוב איכה יעבדו ללמד כי הקרא עבודה באיכות ההוא ויהיה בכלל ולא תעבדם אבל אם יזרוק אבן לפעור או אפילו דרך כבוד שיחבק וינשק לפניו איננו חייב מיתה · ועל דרך הפשט הזהיר ברהש הסדר לא תעשון כן לה' אלהיכם לעובדו כאלהי העמים על ההרים הרמים בקרבנותיו ועתה בפרשה הזאת הזהיר לא תעשה כן לה' אלהיך לעבדו במקדשו בעבודות שלהם : (ב) כי יקום בקרבך נביא או חולם חלום · יקראנו הכתוב נביא על פי עצמו שיאמר שהוא השם דבר עמי בהקיץ ואני נביא

ספורנו

(ל) ואעשה כן גם אני · באעבוד את האל ית' באותם מיני העבודה שהם עובדים לעו"ג : (לא) כי כל תועבת ה' אשר שנא עשו לאלהיהם · כי אמנם הם עובדים לעו"ג בקצת מיני עבודות נמאסות אצל האל ית' : (א) לא תוסף עליו · כי אולי תוסיף דבר נמאס אצלו ית' כמו שיהיה אם תרצה להוסיף מיני עבודות לאל ית' שלפעמים תהיה העבודה הנוספת דבר נמאס אצלו ית' כמו שריפת הבנים : ולא תגרע ממנו · אפילו בכור סבת המצוה בעיניך כענין שלמה שאמרו אני ארבה

או חלם חלום ונתן אליך אות או מופת: ג ובא האות והמופת אשר דבר אליך לאמר נלכה אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם ונעבדם: ד לא תשמע אל דברי הנביא ההוא או אל חולם החלום ההוא כי מנסה יהוה אלהיכם אתכם לדעת הישכם אהבים את יהוה אלהיכם בכל לבבכם ובכל נפשכם: ה אחרי יהוה אלהיכם תלכו ואתו תיראו ואת מצותיו תשמרו ובקלו תשמעו ואתו תעבדו ובו תדבקון: ו והנביא ההוא או

ת"א כי מנסה ה' אלהיכם. שם: אחרי ה'. סוטה יד לד: והנביא ההוא. סנהדרין פט:

רש"י

בלולב ארבע ברכות לברכת כהנים: (ב) ונתן אליך אות. בשמים כענין שנאמר בגדעון ועשית לי אות ואומר יהי נא חורב אל הגזה וגו': או מופת. בארץ (ס"א ונתן אליך אות בשמים דכתיב והיו לאותות ולמועדים. או מופת. בארץ דכתיב אם טל יהיה על הגזה לבדה ועל כל הארץ חורב) אעפ"כ לא תשמע לו ואם תאמר מפני מה נותן לו הקב"ה ממשלה לעשות אות כי מנסה ה' אלהיכם אתכם: (ה) ואת מצותיו תשמורו. תורת משה: ובקלו תשמעו. בקול הנביאים: ואותו תעבדו. במקדשו: ובו תדבקון. הדבק בדרכיו

רמב"ן

אלוה לכם שתעבדו כן. ויתכן שירמוז הכתוב למה שהוא אמת כי בנפשות בקצת האנשים כח נבואי ידעו בו עתידות לא ידע האיש מאין יבא לו אבל יתבודד ותבא בו רוח לאמר ככה יהיה לעתיד לבא בדבר פלוני ויקראו לו הפילוסופים כהו"ן ולא ידעו סבת הענין אך הדבר נראות לעיני רואים אולי הנפש בחדושה תדבק בשכל הנבדל תתכוין בו והאיש הזה יקרא נביא כי מתנבא הוא ועל כן יבא האות והמופת אשר יאמר: ונתן אליך אות או מופת. ענין אות סימן על דבר שיהיה אחרי כן בדמיונו כענין שנאמר איש על דגלו באותות כי כשיבא הנביא ויאמר דבר פלוני עתיד להיות לדמיון שיהיה כך יקרא אות כענין שנאמר לכן יתן ה' הוא לכם אות שהאל עמנו משם בן אשת הנביא והמלה נגזרת מן אתה. והמופת יאמר על דבר מחודש שיעשה לפנינו בשינוי טבעו של עולם כענין שנאמר לדרוש את המופת אשר היה בארץ ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש והיא מלה מקוצרת מופלאות כמו שרית ישראל וישאילהו הלשון לדבר שהוא חוץ מן המנהג כמו שנאמר והיה יחזקאל לכם למופת ואמר ותדבר ולא תאלם עוד והיית להם למופת כי מעשיו היו פלא בעיני הרואים כלכך ותרד פלאים וכן אתיא ותמהיא אתוהי כמה רברבין ותמוהי כמה תקיפין האותות והמופתים כי הפלא והתמ' ענין אחד והיו במצרים אותות והם הדברים שיאמר להם מתחלה יהיה האות הזה והיו שם מופתים שיעשו בחדוש בלי שיקדימו להודיע בו וכן מה אות כי אעלה בית ה' שיקדים להודיעו ואמר באות ההוא בעצמו לדרוש את המופת אשר היה בארץ לדעת החדוש ההוא איך נתחדש אלא וכן המטה אשר נהפך לנחש קראו אות כאשר הודיע בו לישראל וקראו מופת כאשר עשאו לפני פרעה לחדוש וכן כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף שלש שנים אות ומופת על מצרים ועל כוש כי היה בדבר אות מגיד עצמה שיאתה ופלא במנהג שילך הנביא ככה אם כן ונתן אליך אות או מופת פי' שיאמר אני הנביא השלוח אליכם שתעבדו ע"ג פלונית וזה לכם האות כי למחר יבא הארבה החסיל והגזם או יתן להם מופת שישליך לפניהם מטה ויהיה לתנין. ובספרי אמר אות הוא מופת ומופת הוא אות אלא שדברה תורה בשתי לשונות אולי כונתם לומר שאין חלוק בין שניהם הפרש בדינם ודי היה להזכיר האחד אלא שרצתה התורה להפליג בענין לומר כל אות ואות שיתן אליך מכל אותות שבעולם. והאיש הזה שיקרא עצמו נביא ויצוה לעבוד ע"ג על דרך הפשט שנביא הע"ג הוא שיאמר בעל פעור שלחני אליכם שהוא

אבן עזרא

הנביא כאשר הלך עבדי ישעיה ערום ויחף ואותות כגון שמותם על דבר המקרה שיהיה בימיהם והם עמנואל מהר שלל חש בז ושאר ישוב וכמצות והיו לך לאות ולמופת וכן רבים: וטעם (ד) כי מנסה. בעבור שעזבו ולא האמינו ונסיון השם להראות צדקת המנוסה: (ה) אחרי ה' אלהיכם תלכו. שתעשו על פי יכלתכם כמעשיו ותדרשו אחרי נתיבותיו: ואותו תיראו. מלשאול למה זה: ואת מצותיו תשמורו. שהם העיקר: ובקולו תשמעו. מה שהם זכר לעיקר: ואותו תעבודו. כמעשה:

רשב"ם

לנוע ולנוד ולרכוב אחריהם: (ג) ובא האות והמופת. שיודעים עתידות ע"י רוח טומאה ותרפים ואוב וידעונים: (ד) כי מנסה ה' וגו'. נתן כח בכשפים לדעת תולדות לנסות ולזכות ישראל שהתרה בהם לא יהיה בך מעונן ומנחש ומכשף וגו' עד תמים תהיה עם ה' אלהיך ואם לא יאמינו בע"ג זו היא זכותן:

יסיתך

את או מופתא : ג וייתי אתא ומופתא די מליל עמך למימר נהך בתר טעות עממיא די לא ידעתנון ונפלחנון : ד לא תקביל לפתגמי נביא ההוא או מן חלים חלמא ההוא ארי מנסי יי אלהכון יתכון למדע האיתיכון רחמין ית יי אלהכון בכל לבכון ובכל נפשכון : ה בתר דחלתא דיי אלהכון תהכון ויתה תדחלון וית פקודוהי תטרון ולמימרה תקבלון וקדמוהי תפלחון ובדחלתה תתקרבון : ו ונביא ההוא או חלם

נתינה לגר

[וככ"י הנוסח תוסיף תמנע] . (ה) ובו תדבקון , ובדחלתה תתקרבון . נ"ל „לדחלתה" בל' כמ"ש לעיל י' כ' , ואף בבוא הפעל הזה באתפעל , נקשר לרוב בלמ"ד , כמו „ותתקרב יבמתה לותה" [לקמן כ"ה ט'] אבל לא אדע לכוין מדוע לעיל י' כ' תרגם „תקרב" בקל , ופה תרגם „תתקרבון" באתפעל ? , [וע"ש מ"ש בכ"י] . ובקלו תשמעו , ולמימרה תקבלון . ערש"י שפי' „ובקול הנביאים" ודע שמ"ש בספרי „ולא

רמב"ן

האלהים וצוה שתעבדוהו בכך וכך והוא שאמר בו הכתוב עוד ואשר ידבר בשם אלהים אחרים ומת כי כל מתנבא בשם אלהים אחרים לעבוד אותם יתנבא כי הם לו לאלהיו והזכירו שם עם נביאי השקר · אבל העולה בזה מדברי רבותינו כי זה הנביא הנזכר בכאן מתנבא בשם ה' יאמר השם הנכבד שאני שתעבדו לפעור כי היה השותף עמו במעשה בראשית או שהוא גדול מכל האלהים לפניו ורוצה שיעבדו אליו והם ז"ל הזכירו כי אפילו יאמר שיעבדו לע"ג אפילו שעה אחת בלבד כגון שיאמרו עבדו לפעור היום הזה בלבד ותצליחו בדבר פלוני כי כן הרצון לפני השם הנכבד הוא חייב מיתה וגם הוא זה כפשוטו של מקרא · והנה צוה הכתוב שלא נשמע למתנבא בשם ה' לעבוד ע"ג כלל ולא נביט באותות ובמופתים שיעשה · והזכיר הטעם מפני שאנחנו ידענו מיציאת מצרים שהיא מעשה ממש לא חזיון ולא מראה כי לה' הארץ והוא המחדש והחפץ והיכול ואין אלהים מלבדו וידענו במעמד הר סיני כי הוא פנים בפנים צוה אותנו ללכת בדרך הזה שלא נעבוד לזולתו כלל וכבודו לאחר לא יתן וזה השם אשר צוך ה' אלהיך והנה דבר סרה על השם שלא צוהו ככה מעולם או סרה דבר על כבודו שאין ראוי לעבוד לאל אחר : וטעם (ד) כי מנסה ה' אלהיכם אתכם · לאמר כי ענין המופת אשר בא והראהו השם לו בחלומו או בהיותו רצון האלהים היה בו לנסותכם באהבתו וכבר פירשתי כי הנסיון קרא כן מצד המנוסה · ואמר לדעת שיודע בפועל מה שהוא בכח וגלוי לפניו · והנה מצות כל הפרשה במתנבא לעבוד ע"ג אבל במתנבא בשם ה' לשנות בדברי התורה רבותינו דרשו בו שאם בא לעקור דבר אחד מן התורה כגון שיתיר החזיר או אחת מן העריות לעולם כמשפט הזה יעשה לו אבל אם יתיר זה לקצת הימים להוראת שעה כגון אליהו בהר הכרמל אנו חייבים לשמוע אליו ולעשות ככל אשר יצונו · ונראה שאם יתנבא בשם ה' לצוות מצוה שיחדש כגון שהיה במקרא מגלה שאינו חייב מיתה אלא שאין לנו לשמוע אליו דכתיב אלה המצות אין נביא רשאי לחדש בהם דבר מעתה ואולי כיון שלא נאמין לו הנה הוא נביא השקר ומיתתו בחנק : (ה) אחרי ה' אלהיכם תלכו · היא המצות שנלך אחר עצתו וממנו לבדו נדרש כל נעלם ונשאל כל עתיד כענין ותלך לדרוש את ה' כי יבא אלי העם לדרוש אלהים וכן יעשו ישראל עם הנביאים האין פה נביא לה' ונדרש את ה' מאתו ויגד לנו ה' אלהינו את הדרך נלך בו ואת הדבר אשר נעשה · ובספרי אחרי ה' אלהיכם זה ענן והוא מה שפירשנו שנשמע לקול אותותיו ונלך אחרי עצתו · ואותו תיראו שתאמינו בלבבכם כי הוא אשר בידו נפש כל חי ובידו להמית ולהחיות ופוקד עון ומשלם שכר : ואת מצותיו תשמרו · תורת משה · ובקולו תשמעו לעשות כל מה שיצוה אותנו מלבד התורה כמו שאמר שמואל נסכלת כי לא שמרת את מצות ה' והוא מה שפירש עוד נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך ה' אלהיך אליו תשמעון ואמר והאיש אשר לא ישמע אנכי אדרוש

ספורנו

יארכה ולא אסור : (ג) אשר לא ידעתם · שלא בא מופת אפילו על מציאותם כי אמנם הנודעים בחוש או במופת נודע מהם שהם פועלים תמיד בענין אחד באופן שנודע שהם פועלים טבעיים לא רצוניים ובכן לא יועיל להתפלל אליהם ולא לעבדם : (ד) לא תשמע אל דברי הנביא ההוא · לא תפנה אל דבריו לראות אם יש ממש בקצתם כי אין ספק שכל דבריו שקר שבדא מלבו הכל להרע כאמרו כי דבר סרה והאות או מופת נעשה על ידי כשוף או תחבולה וזולתם לא מכח נבואה שבאה לו : או אל חולם החלום ההוא · לראות אם יש בקצת חלומו אמת אבל תדע בלי ספק שלא חלם דבר ממה שאמר אבל המציא הכל מלבו כדי להדיח : כי מנסה ה' אלהיכם אתכם · כי בזה כשתשתדלו לחייב את המדבר נגד אלהיכם תהיו מנוסים לפניו לאוהביו : לדעת · כדי שעל אהבתכם המנוסה בפעל תהיה בפעל ידיעתו הפועלת לטוב לעולם כראוי בדבר המוכן בפעל לקבלת שפע טובו : (ה) אחרי ה' אלהיכם תלכו · כענין והלכת בדרכיו ולא בדרכים חדשים שיאמר נביא או חולם להדיחך מן הדרך : ואותו תיראו · אע"פ שיהיה אותו הנביא אליך כבר אדם חשוב ונורא ומגזם עתה תבטל יראת הנביא מפני יראת האל ית' : ואת מצותיו תשמורו · ולא מצות חדשות שיחדש הנביא בפרט בע"ג שהיא מנגדת בכל מצות האל יתעלה כי אמנם הוא צוה לעולם בריתו לא יחליפנו ולא ימיר אותו : ובקולו תשמעו · במה שיצוה על ידי נביאיו לקיום תורתו ולקדוש שמו כענין אליהו בהר הכרמל לא בקול זה המבטל את כל מצות האל יתעלה : ואותו תעבודו · לבדו לא אשר עמו כאמרו זובח לאלהים יחרם כמו שהתבאר במקומו : ובו תדבקון · שיהיה תכלית כל פעולתכם לעשות רצונו

חלם החלום ההוא יומת כי דבר־סרה על־יהוה אלהיכם המוציא אתכם ׀ מארץ מצרים והפדך מבית עבדים להדיחך מן־הדרך אשר צוך יהוה אלהיך ללכת בה ובערת הרע מקרבך׃ ס ז כי יסיתך אחיך בן־אמך או־בנך או־בתך או ׀ אשת חיקך או רעך אשר כנפשך בסתר לאמר נלכה ונעבדה אלהים אחרים אשר לא ידעת אתה ואבתיך׃ ח מאלהי העמים אשר סביבתיכם הקרבים אליך או הרחקים ממך מקצה הארץ ועד־קצה הארץ׃ ט לא־תאבה לו ולא תשמע אליו ולא־תחוס עינך עליו ולא־תחמל ולא־תכסה עליו׃ י כי הרג תהרגנו ידך תהיה־בו בראשונה להמיתו ויד כל־העם באחרנה׃ יא וסקלתו באבנים ומת כי בקש להדיחך מעל יהוה אלהיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים׃ יב וכל־

ת״א מן הדרך · סנהדרין סט ל: ללכת · שם פט: ובערת הרע · חולין קח: כי יסיתך · קדושין פ סנהדרין כא סא פ״ג לו חולין ד: מאלהי העמים · סנהדרין כח: לא תאבה לו · שם עב: ולא תחמל · שם כט לג לו פה מכות יב: כי הרג · סנהדרין לג לה עקידה שער כג:

רש״י

גמול חסדים קבור מתים בקר חולים כמו שעשה הקב״ה: (ו) סרה · דבר המוסר מן העולם שלא היה ולא נברא ולא נויתיו לדבר כן דשטידור״א בלע״ז[1]): והפדך מבית עבדים · אפילו אין לו עליך אלא שפדאך דיו: (ז) כי יסיתך · אין הסתה אלא גרוי שנאמר אם ה׳ הסיתך בי אמיטר״א בלע״ז[2]) שמסיאו לעשות כן: אחיך · מאב: בן אמך · מאם: חיקך · השוכבת בחיקך ומחקה בך אפקיד״א בלע״ז[3]) וכן מחיק הארץ מיסוד התקוע בארץ: אשר כנפשך · זה אביך פירש לך הכתוב את החביבין לך ק״ו לאחרים: בסתר · דבר הכתוב בהווה שאין דברי מסית אלא בסתר וכן שלמה הוא אומר בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה: אשר לא ידעת אתה ואבתיך · דבר זה גנאי גדול הוא לך שאף העובדי כוכבים אין מניחין מה שמסרו להם אבותיהם וזה אומר לך עזוב מה שמסרו לך אבותיך:

(ח) הקרבים אליך או הרחקים · למה פרט קרובים ורחוקים אלא כך אמר הכתוב מטיבן של קרובים אתה למד טיבן של רחוקים כשם שאין ממש בקרובים כך אין ממש ברחוקים: מקצה הארץ · זו חמה ולבנה וצבא השמים שהן מהלכין מסוף העולם ועד סופו: (ט) לא תאבה לו · לא תהא תאב לו לא תאהבנו לפי שנאמר ואהבת לרעך כמוך את זה לא תאהב: ולא תשמע אליו · בהתחננו על נפשו למחול לו לפי שנאמר עזוב תעזוב עמו לזה לא תעזוב: ולא תחוס עינך עליו · לפי שנאמר לא תעמוד על דם רעך על זה לא תחוס: ולא תחמול · לא תהפך בזכותו: ולא תכסה עליו · אם אתה יודע לו חובה אינך רשאי לשתוק: (י) כי הרג תהרגנו · (אם יצא מב״ד זכאי החזירהו לחובה) יצא מב״ד חייב אל תחזירהו לזכות: ידך תהיה בו בראשונה · מצוה ביד העדים להמיתו לא מת

אבן עזרא

וכן תדבקון · בלב בראש ובסוף: (ו) כי דבר סרה · תחסר מלת דבר כמו ובכוב יועצים תקום וטעם סרה שהשם צוה לסור מעבודת כוכבים או הוא מגזרת סורר ומורה והוא הנכון והיה הבי״ת ראוי להדגש · המוציא אתכם והפודך כפול בטעם לחזוק: ובערת · פירשתיו: (ז) כי יסיתך אחיך · הטעם אפילו אחיך: וטעם בן אמך · שהייתם בבטן אחת והאם כגוף והאב כלוזה והמורה לא יבינוה כי אם מתי מעט: (ט) לא תאבה לו · באמונת הלב: ולא תשמע אליו · במעשה: ולא תחוס עינך להרגו: ולא תכסה · שתניחנו רק תגלה הדבר עד שישמעון העדים מפיו כי כן כתוב ואז תהרגנו: (י) ידך תהיה בו · כיה נראה כי הוא משנים עדים לולי הקבלה: (יא) וסקלתו · פירש

רשב״ם

(ז) יסיתך · כל עצה שכופה פורענות קורא הסתה ותסיתני לבלעו חנם · אשר הסתה אותו איזבל אשתו · ויסתהו לעלות אל רמות גלעד: (י) כי הרג תהרגנו · (אלא הרוג תהרגנו):

1) detournement אבוועדנונג. 2) immitere אנרייצען. 3) affeckionnée אנהאנגנד. ולא

חלמא ההוא יתקטל ארי מליל סטיא על יי אלהכון די אפיק יתכון מארעא דמצרים ודפרקך מבית עבדותא לאטעיותך מן ארחא די פקדך יי אלהך למהך בה ותפלי עבד דביש מבינך: ז ארי ימלכנך אחוך בר אמך או ברך או ברתך או אתת קימך או חברך די כנפשך בסתרא למימר נהך ונפלח לטעות עממיא די לא ידעת את ואבהתך: ח מטעות עממיא די בסחרניכון דקריבין לך או דרחיקין מנך מסיפי ארעא ועד סיפי ארעא: ט לא תיבי ליה ולא תקבל מניה ולא תחוס עינך עלוהי ולא תרחם ולא תכסי עלוהי: י ארי מקטל תקטלניה ידך תהי ביה בקדמיתא למקטליה וידא דכל עמא בבתריתא: יא ותרגמניה באבניא וימות ארי בעא לאטעיותך מדחלתא דיי אלהך די אפקך מארעא דמצרים מבית עבדותא:

נתינה לגר

בנביאים" הוא ע"ס, או בכוונתו כמרז"ל „אם זכו לא היו צריכין לנביאים" [וכ"י ובמיכריה]. (ז) יסיתך, ימלכינך. מל' עצה, ולא ת' „יטעינך" כתיב"ע, כי בודאי כל מסית בא בדרך עצה ותחבולה לטובה. אשת חיקך, אתת קימך. פי' „חיקך" כמו „חקך" כי ת' „חק" הוא „קימא" וכאלו היה כתוב „אשת בריתך" ואפשר שזהו כוונת רש"י במלות „ומחקה בך" ולפ"ז צ"ל „או מחקה" וחסר ברש"י „ות"א קימך".

בעל הטורים

(ו) והפדך • פ"א כפולה פדיה אחר פדיה: ובערת הרע מקרבך וסמיך ליה כי יסיתך שאין טוענין למסית: (ז) כי יסיתך אחיך בן אמך וגו' כי יסיתך ר"ת בגימ' ביחוד • רמז ליחוד מן התורה: כנפשך ב' במסרה • אשר כנפשך • כנפשך שבעך היינו דאיתא בחולין [דף ד'] אין הפסח בדברים והא כתיב כי יסיתך ההוא נמי באכילה ושתיה והיינו כנפשך כמו כנפשך שבעך דהיינו אכילה • אשר לא ידעת אתה ואבותיך • כתיב במסית • לפי שרעך כנפשך דהיינו אביו מסית אותו לומר [ו] לא בלמד לעבות מאבותיך שהוא אבי אביך ולא [צ"ל אלא] הלמד מאביך: (ט) ולא תחוס עינך עליו [עם האותיות והתיבות] בגימט' אין טוענין למסית • ולא תכסה ב' ולא תכסה עליו ולא תכסה על הרוגיה (ישעיה כ"ו) וזהו שדרשו במסית שאם

רמב"ן

מעמו שהוא חייב מיתה בידי שמים וכמו שבא במצות הנביא הכני ופלעני בדברי ה' וכן אמרו בספרי ובקולו השמעו בקול נביאיו • ואותו תעבודו ובו תדבקון פירשתיו • והנה כבר נאמר את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד אבל החזירו בכאן לשלול שלא נירא מדברי הנביא מפני האות והמופת ולא נעבור על עבודת ה' בעבור דבריו כי מן ה' לבדו נירא ולא מאל אחר ולסוסיף ובקולו תשמעו: (ט) לא תאבה לו • ולא תשמע אליו לא תאהבנו לפי שנאמר ואהבת לרעך כמוך את זה לא תאהב לשון רש"י מספרי • אבל בגמרא אמרו הא אבה ושמע חייב וכן הדבר כי אבה לשון רצון כמו ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם לא אבה • לא אבה יבמי ממה שאמר אם לא יחפץ • והנה לא תאבה לו בלב ולא תשמע אליו שיודה לו לומר כן נעשה אלך ואעבוד ע"ג שאמרת והוא חייב מיתה בהודאתו וכן דעת אונקלוס לא תקבל מיניה ואלו הלוקין כמו לא תתאוה ולא תחמוד שאם התאוה בלב עובר בלאו הראשון ואם הוסיף לעבות כאשר אמר

עובר גם בלאו השני: לא תחוס עינך עליו • לרחם עליו שלא ימות: ולא תחמול • על הקורבה הנזכרת שיש לו עמך כענין שנאמר כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו: ולא תכסה עליו • מהעיד עליו בב"ד • ובספרי לא תחמול שלא ילמד עליו זכות • ולא תכסה אם אתה יודע לו חובה אינך רשאי לשתוק והכל טעם אחד כי הכתוב מן מכסה פשעיו כוסה קלון השתיקה מהגיד ואמר ולא יוסיפו לעשות כדבר הרע הזה כי הוא דבר מצוי יעשה תמיד לולי המשפט אבל הענין הנביא הנזכר איננו בתדירות: (י) כי הרוג תהרגנו • והוא היודע ועד כמו שאמר לא תחמול ולא תכסה עליו אבל בעיר הנדחת ועובד ע"ג שהם מעשים מגיעים אליש בשמועה הזכיר בהם דרישה וחקירה ולא הוצרך להזכיר כן בשאר חייבי מיתות כי מק"ו יודע הדבר ואמר בעדים זוממים ודרשו השופטים היטב בעבור שלא יודע מי משתי הכתות יאמר האמת בלתי אחר חקירה רבה ולענין הדין כלן למדין זה מזה בג"ש ומכלם יצאו לנו שבע חקירות ובדיקות:

ספורנו

רצונו ולא הכיס שהלך על זה מכוונת מאהבה קודמת: (ו) יומת כי דבר סרה על ה' • אע"פ שדבר בשם ה' ולא בשם ע"ג ומזה היה נראה שלא יתחייב מיתה כמו שגזרו זקנים באמרם על ירמיהו אין לאיש הזה משפט מות כי בשם ה' אלהינו דבר אלינו הנה זה חייב מיתה מפני שדבר סרה בשמו: להדיחך מן הדרך • אע"פ שלא אמר להדיחך מעל ה' כי הוא אומר בשם ה' שתעבדו ע"ג במצותיו מכל מקום בקש להדיחך מן הדרך אשר צוך ה' אלהיך: הקרובים אליך • אע"פ שמצד קורבתם הדע שקרותם ואין לחוש שתטעה בם: או הרחוקים ממך מקצה הארץ • אע"פ שמצד המרחק אין להוש שתלך שם לעבדם: לא תאבה לו • כאמרו שתחקור לדעת אם כיום דבריו שעו"ג פלוני כך מעיבה וכך מריעה: ולא תשמע אליו • וזה כאומן לא תשמע אליו ולא תקבל ממנו לעבוד שאם יהיה בך ר ספק אמלך אם הוא ראוי ס"ס שתשמע אליו כי בספק כזה לא יקרה אלא מיחרון התבוננות בגודל האל ית' והדרו בעולם: (יא) כי בקש להדיחך • אע"פ שלא פעם הזיק כמו שעושים מדיחי עיר הנדחת מכ"מ חייב מיתה בשביל שבקש להדיחך והכריגתו השיג שלא ידיח עוד אחרים

יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּן וְלֹא־יוֹסִפוּ לַעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הָרָע הַזֶּה בְּקִרְבֶּךָ׃ ס יג כִּי־תִשְׁמַע בְּאַחַת עָרֶיךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לָשֶׁבֶת שָׁם לֵאמֹר׃ יד יָצְאוּ אֲנָשִׁים בְּנֵי־בְלִיַּעַל מִקִּרְבֶּךָ וַיַּדִּיחוּ אֶת־יֹשְׁבֵי עִירָם לֵאמֹר נֵלְכָה וְנַעַבְדָה אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתֶּם׃ טו וְדָרַשְׁתָּ וְחָקַרְתָּ וְשָׁאַלְתָּ הֵיטֵב וְהִנֵּה אֱמֶת נָכוֹן הַדָּבָר נֶעֶשְׂתָה הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת בְּקִרְבֶּךָ׃ טז הַכֵּה תַכֶּה אֶת־יֹשְׁבֵי הָעִיר הַהִוא לְפִי־חָרֶב הַחֲרֵם אֹתָהּ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּהּ וְאֶת־בְּהֶמְתָּהּ לְפִי־חָרֶב׃ יז וְאֶת־כָּל־שְׁלָלָהּ תִּקְבֹּץ אֶל־תּוֹךְ רְחֹבָהּ וְשָׂרַפְתָּ בָאֵשׁ אֶת־הָעִיר וְאֶת־כָּל־שְׁלָלָהּ כָּלִיל לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָיְתָה תֵּל עוֹלָם לֹא תִבָּנֶה עוֹד׃ יח וְלֹא־יִדְבַּק בְּיָדְךָ מְאוּמָה מִן־הַחֵרֶם לְמַעַן יָשׁוּב יְהוָה מֵחֲרוֹן אַפּוֹ וְנָתַן־לְךָ רַחֲמִים וְרִחַמְךָ וְהִרְבֶּךָ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ׃ יט כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר אֶת־כָּל־מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס רביעי

יד א בָּנִים אַתֶּם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם לֹא תִתְגֹּדְדוּ וְלֹא־

ת"א וכל ישראל · סנהדרין סג : באחת · שם עז : עריך · קמא פב סנהדרין עז : יצאו אנשים · ברכות לא כתובות כח בתרא י סנהדרין קיא : מקרבך · סנהדרין עז : וידיחו · שם קיב : ודרשת וחקרת · סנהדרין מ : והנה אמת נכון הדבר · שם : הכה תכה · מגיעא לא סנהדרין קיא : לפי חרב · סנהדרין נב : החרם אותה · שם קיא קיב : ואת בהמתה · שם קיב תמורה ה : ואת כל שללה תקבוץ · סנהדרין עא קיא קיב חולין פט תמורה ח : ושרפת באש את העיר · סנהדרין קיא קיב : כליל לה' אלהיך · שם קיא קיג : והיתה תל עולם · שם קיא : ולא ידבק בידך · שבת ל פסחים מח סנהדרין קיא שם ח כב ע"ג יב מב מג מד מח : ונתן לך רחמים · שבת קנא ביצה לב יבמות עט : בנים אתם לה' אלהיכם · קדושין לו בתרא י אבות ח עקידה שער פ : לא תתגודדו · עקרים מד פב יבמות יג יד מכות כ :

רש"י

בידו ימות ביד אחרים שנאמר ויד כל העם וגו' : (יג) לשבת שם · פרט לירושלים שלא נתנה לדירה : כי תשמע וגו' לאמר · אומרים כן : (יד) יצאו וגו' בני בליעל · בלי עול שפרקו עולו של מקום : אנשים · ולא נשים : ישבי עירם · ולא יושבי עיר אחרת מכאן אמרו אין נעשית עיר הנדחת עד שידיחוה אנשים ועד שיהיו מדיחיה מתוכה : (טו) ודרשת וחקרת ושאלת היטב · מכאן למדו שבע חקירות מריבוי המקרא כאן יש ג' דרישה וחקירה והיטב · ושאלת אינו מן המנין וממנו למדו בדיקות ובמקום אחר הוא אומר ודרשו השופטים היטב ובמקום אחר הוא אומר ודרשת היטב ולמדו היטב היטב לגזירה שוה ליתן האמור של זה בזה : (טז) הכה הכה · אם אינך יכול להמיתם במיתה הכתובה בהם המיתם באחרת : (יז) לה' אלהיך · לשמו ובשבילו : (יח) למען ישוב ה' מחרון אפו · שכל זמן שעבודת כוכבים בעולם חרון אף בעולם : (א) לא תתגדדו · לא תתנו גדידה ושרט בבשרכם על מת כדרך שהאמוריים עושין לפי שאתם בניו של מקום ואתם

רמב"ן

(טו) ודרשת וחקרת ושאלת היטב · הדרישה והחקירה מפורשין בדברי רבותינו והזכיר הכתוב זה בעיר הנדחת ובעובד ע"ג ולא הזכיר כן בנביא השקר ובמסית כי הנביא מפרסם עצמו באותותיו ובמופתיו והמסית הכתוב ידבר

רשב"ם

(א) ולא תתגודדו · כדכתיב ויתגדדו כמשפטם בחרבות וברמחים · כמו גודו אילנא :

יב וכל ישראל ישמעון וידחלון ולא יוספון למעבד כפתגמא בישא הדין בינך׃ יג ארי תשמע בחד מקרויך די יי אלהך יהב לך למתב תמן למימר׃ יד נפקו גברין בני רשעא מבינך ואטעיו ית יתבי קרתהון למימר נהך ונפלח לטעות עממיא די לא ידעתון׃ טו ותתבע ותבדוק ותשאל יאות והא קשטא כון פתגמא אתעבידא תועבתא הדא בינך׃ טז ממחא תמחי ית יתבי קרתא ההיא לפתגם דחרב גמר יתה וית כל די בה וית בעירה לפתגם דחרב׃ יז וית כל עדאה תכנוש לגו פתיה ותוקד בנורא ית קרתא וית כל עדאה גמיר קדם יי אלהך ותהי תל חריב לעלם לא תתבני עוד׃ יח ולא ידבק בידך מדעם מן חרמא בדיל דיתוב יי מתקוף רגזה ויהב לך רחמין וירחם עלך ויסגנך כמא די קיים לאבהתך׃ יט ארי תקבל למימרא דיי אלהך למטר ית כל פקודוהי די אנא מפקדך יומא דין למעבד דכשר קדם יי אלהך׃ א בנין אתון קדם יי אלהכון לא תתהממון ולא תשוון מרט בין עיניכון על

נתינה לגר

יד (א) לא תתגודדו, לא תתהמון. כוא ס״ס וצ״ל „תתהממון״ בס׳ שסרשו „המס״ וכ״ה בערוך ש׳

בעל הטורים

יצא מב״ד חייב אין מחזירין אותו לזכות · וזהו לא תכסה על הרוגיה פי׳ על מי שיצא ליהרג : (טו) ודרשת וחקרת היטב · לפי שנאמר כי תשמע באחת עריך בשמיעה בעלמא לכך הזהיר אותך שתדרוש ותחקור היטב : (יח) ורחמך והרבך · שלא תדאג לומר הרגתי עיר ויושביה לכך מבטיחך לומר שלא תדאג (ויפרך וירבך) [ורחמך וירבך] : (יט) לעשות הישר בעיני ה׳ · וסמיך ליה בנים אתם דבזמן שעושין רצונו של מקום קרויין בנים ונתן לך רחמים ורחמך וסמיך ליה בנים אתם לומר לך שכל מי שיש בו רחמים ומרחם על הבריות הקב״ה מרחם עליו כתב על הבן : סמיך מת לעיר הנדחת לומר לך שעבודת כוכבים חשובה כמת גם שהיו מתגודדים לפני עבודת כוכבים כמו על מת : (א) בנים אתם · בפסוק הזה יש י״ב תיבות כנגד י״ב שבטים שנקראו

אבן עזרא

פירש מה שהיה מיתתו : (טו) ודרשת וחקרת ושאלת · אלה המלות היטב מפורשות בדברי רז״ל : (יז) כליל · כולה לה׳ אלהיך בעבור כבוד השם תשרפנה כאש : תל · מגזרת הר גבוה ותלול : (יח) למען ישוב ה׳ מחרון אפו · ולא ישחיתך כמו שעיר : וטעם כי תשמע · כן תעשה אם בקשת לעשות הישר בעיניו · וכמכה פרשת בנים אתם לה׳ · בעבור המסיתים אח או בן או אב או אנשי עיר הנדחת ואסור להתאבל עליהם אף כי להתגודד כי הנה אסור סוא על כל מת : (א) תתגודדו · כטעם ובשרט לנפש מגזרה על כל ידים גדודות : ולא תשימו קרחה · כמשפט הגוים עד היום הזה : וטעם בנים · אחר שתדעו שאתם בנים לשם והוא אוהב אתכם יותר מהאב לבן אל תתגודדו על כל מה שיעשה כי כל אשר יעשה לטוב הוא ואם לא תבינוהו כאשר לא יבינו הבנים הקטנים מעשה אביהם רק ישענו עליו כן תעשו גם אתם כי עם קדוש אתה ואינך כאחר של הגוים על כן לא תעשה כמעשיהם · וטעם הסמך פרשת לא תאכל כל תועבה כי אתה עם קדוש בלב ובפה ותהיו מובדלים מן העמים וכל מאכליכם יבדילו אתכם כי לא תקרחו על מת ולא תאכלו כל חי ואם אתה עם קדוש אין ראוי שתאכל

רמב״ן

עם המוסת : (טז) החרם אותה ואת כל אשר בה · אותה הם אנשים הנדחים · ואת כל אשר בה הנשים הנגררות אחר האנשים אבל הטף שבהם קטנים בזכרים ובנקבות אין ממיתין אותן וכן אמרו בספרי חנן אומר לא יומתו אבות על בנים וגו׳ ובעיר הנדחת הכתוב מדבר אבל בתוספתא של מסכת סנהדרין נחלקו בה · קטני בני אנשי עיר הנדחת שהודחו עמה אין נהרגין ר״א נהרגין · אמר לו ר״ע מה אני מקיים ונתן לך רחמים ורחמך והרבך אם לרחם על הגדולים הרי כבר נאמר החרם אותה ואת כל אשר בה ובהמתה ומה אני מקיים ורחמך והרבך אלו קטנים שבתוכה וגו׳ · והנה כל אלו ממצות הביאור ממה שאמר בתורה זובח לאלהים יחרם ועתה באר החרם מהו בנדחים ובעובדים : (א) בנים אתם לה׳ אלהיכם · גם זו מצוה מבוארת שאמרו בתורת כהנים לא יקרחו קרחה בראשם ובבשרם לא ישרטו שרטת ועתה יבאר כי לא בעבור מעלת הכהנים בלבד שהזכיר שם שהם קדושים לאלהים טעם בהם זה אבל כל העדה כלם קדושים וכלכם בנים לה׳ אלהיכם כמו הכהנים אם כן השמרו גם אתם במצוה הזאת כמותם ועל דעת רבותינו בשניהם אינה אלא על המת · ויתכן שיהיה המצוה הכתובה בכהנים לאמר שאם היה הכהן מקורח ומגודד אינו ראוי לעבודה כמו שאמר ולא יחללו שם אלהיהם והנה עבודתם מחוללת וכאן ביאר כי המצוה גם לישראל והוצרכו לשתיהם · ורש״י כתב לפי שאתם בניו של מקום אתם ראוים להיות נאים ולא גדודים ומקורחים ואינו נכון שא״כ תהיה המצוה גם שלא על המת ור״א אמר אחר שתדעו שאתם בנים לה׳ והוא אוהב אתכם יותר מן האב לבנו לא תתגודדו על כל מה שיעשה כי

ספורנו

ואם לא תהרגהו אולי ידית הוא או זולתו את אחרים ותעלה בידם : (יב) וכל ישראל ישמעו ויראו ולא יוסיפו · לא הוא ולא זולתו : (טז) ואת בהמתה לפי חרב · למחות זכרם ע״ד נקמה האל ית׳ כמו הענין בעמלק כאמרו המחה את זכר עמלק וכן באר בנביא באמרו והמתה מאיש עד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה מגמל ועד חמור : (יח) ולא ידבק בידך מאומה מן החרם · פן היה למוקש כמו הענין בגויי ע״ג שנאמר בהם לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך פן תוקש בו כמו שהתבאר במקומו : (א) בנים אתם לה׳ אלהיכם לא תתגודדו · שאין ראוי להראות תכלית הדאגה והצער על הקרוב המת כשנשאר קרוב נכבד

תָשִׂימוּ קָרְחָה בֵּין עֵינֵיכֶם לָמֵת׃ ב כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ וּבְךָ בָּחַר יְהוָה לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה מִכֹּל הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ס ג לֹא תֹאכַל כָּל־תּוֹעֵבָה׃ ד זֹאת הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר תֹּאכֵלוּ שׁוֹר שֵׂה כְשָׂבִים וְשֵׂה עִזִּים׃ ה אַיָּל וּצְבִי וְיַחְמוּר וְאַקּוֹ וְדִישֹׁן וּתְאוֹ וָזָמֶר׃ ו וְכָל־בְּהֵמָה מַפְרֶסֶת פַּרְסָה וְשֹׁסַעַת שֶׁסַע שְׁתֵּי פְרָסוֹת מַעֲלַת גֵּרָה בַּבְּהֵמָה אֹתָהּ תֹּאכֵלוּ׃ ז אַךְ אֶת־זֶה לֹא תֹאכְלוּ מִמַּעֲלֵי הַגֵּרָה וּמִמַּפְרִיסֵי הַפַּרְסָה הַשְּׁסוּעָה אֶת־הַגָּמָל וְאֶת־הָאַרְנֶבֶת וְאֶת־הַשָּׁפָן כִּי־מַעֲלֵה גֵרָה הֵמָּה וּפַרְסָה לֹא הִפְרִיסוּ טְמֵאִים הֵם לָכֶם׃ ח וְאֶת־הַחֲזִיר כִּי־מַפְרִיס פַּרְסָה הוּא וְלֹא גֵרָה טָמֵא הוּא לָכֶם מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכֵלוּ וּבְנִבְלָתָם לֹא תִגָּעוּ׃ ס ט אֶת־זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל

ת"א ולא תשימו קרחה · מכות כו מגהות לג : כי עם קדוש · קדושין לה : לא תאכל כל תועבה · ע"ג כו חולין קיד : זאת הבהמה אשר תאכלו · זבחים לד חולין סא פת בכורות ז : איל וצבי · זבחים לד חולין עא : וכל בהמה · חולין סט **פג** : בבהמה אתה · שם ק : השסועה · שם סג בכורות ו נדה כד : את הגמל · בכורות ו ז : ואת הארנבת · מגילה ט : ואת השפן · בכורות ו : ואת החזיר · שם :

רש"י

ראויין להיות נאים ולא גדודים ומקורחים : בין עיניכם · אצל הפדחת ובמקום אחר הוא אומר ולא יקרחו קרחה בראשם לעשות כל הראש כבין העינים : (ב) כי עם קדוש אתה · קדושת עצמך מאבותיך ועוד ובך בחר ה' : (ג) כל תועבה · כל שתעבתי לך כגון צרם אזן בכור כדי לשחטו במדינה הרי דבר שתעבתי לך כל מום לא יהיה בו ובא ולמד כאן שלא ישחוט ויאכל על אותו המום · בשל בשר בחלב הרי דבר שתעבתי לך והזהיר כאן על אכילתו : (ד) זאת הבהמה וגו' · (ה) איל וצבי ויחמור · למדנו שהחיה בכלל בהמה ולמדנו שהבהמה וחיה טמאה מרובה מן הטהורה שבכל מקום פורט את המועט : ואקו · מתורגם יעלא יעלי סלע הוא אשטנבו"ק (1) : ותאו · תורבלא · תור היער בלשון ארמי : מפרסת · סדוקה כתרגומו : פרסה · פלאנ"טא (2) : ושסעת · חלוקה בשתי צפרנים שיש סדוקה ואינה חלוקה בצפרנים והיא טמאה : בבהמה · משמע מה שבמעי בהמה אכול מכאן אמרו שהשליל ניתר בשחיטת אמו : (ז) השסועה · בריה היא שיש לה שני גבין ושני שדראות אמרו רבותינו למה נשנו בבהמה מפני השסועה ובעופות מפני הראה שלא נאמרו בת"כ : (ח) ובנבלתם לא תגעו · רבותינו פירשו ברגל שאדם חייב לטהר את עצמו ברגל יכול יהיו מוזהרים בכל השנה תלמוד לומר אמור אל הכהנים וגו' ומה טומאת המת חמורה כהנים מוזהרים ואין ישראל מוזהרים טומאת

רמב"ן

כל מה שיעשה לטוב הוא ואם לא תבינוהו כאשר לא יבינו הבנים הקטנים מעשה אביהם רק יסמכו עליו כי עם קדוש אתה ואיך כאחר כל הגוים על כן לא תעשה כמעשיהם · ולפי דעתי כי טעם עם קדוש הבטחה בקיום הנפשות לפניו יתב' יאמר אחרי שאתה עם קדוש וסגלת ה' ולא יבא אליהם נפש ותשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח אין ראוי לכם להתגודד ולהקרח על נפש ואפילו ימות בנוער · ולא יאסור הכתוב הבכי כי הטבע יתעורר לבכות בפירוד האוהבים וגודדם אף בחיים ומכאן סמך לרבותינו באמר להתאבל יותר מדאי : (ג) לא תאכל כל תועבה · הנה רצה להוסיף באור במאכלים האסורים ולכך אמר תאכל כל תועבה להגיד כי כל המאכלים נתעבים לנפש הטהורה וענין כל תיעוב שנאה ומיאוס כענין כי דבר המלך כל אוכל תתעב נפשם כי המאכלים האסורים גסים יולידו עובי ואטימות בנפש כאשר הזכרתי ; ועל כן אמר עוד כל עוף טהור תאכלו להגיד כי אלו אשר אסורים נתעבים והאחר טהורים ואיש לנפש כ ובספרי אמרו רבי שמעון אומר כל עוף טהור תאכלו ·אלו חגבים טהורים וכל שרץ העוף אלו חגבים

אבן עזרא

טמא והטמא הנפש : (ג) כל תועבה · כל דבר שהוא נתעב לנפש הטהורה כמו שרץ הארץ : (ד) שור שה כבשים · חסר וי"ו שה מן כבש או עז : (ה) איל וצבי · ידועים והחמבה לאחרים לריבים יקבלה : (ח) ולא גרה · חסר מלת יגר הדך

ויפה

1) שטיינבאק · 2) plante פוסואלה .

מִית : ב אֲרֵי עַם קַדִּישׁ אַתְּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ וּבָךְ אִתְרְעֵי יְיָ לְמֶהֱוֵי לֵהּ לְעַם חַבִּיב מִכֹּל עַמְמַיָּא דִּי עַל אַפֵּי אַרְעָא : ג לָא תֵיכוֹל כָּל דִּמְרַחַק : ד דָּא בְעִירָא דְּתֵיכְלוּן תּוֹרִין אִמְּרִין דִּרְחֵלִין וְגַדְיָן דְּעִזִּין : ה אַיְּלָא וְטַבְיָא וְיַחְמוּרָא וְיַעְלָא וְרֵימָא וְתוֹרְבָּלָא וְדִיצָא : ו וְכָל בְּעִירָא דִּסְדִיקָא פַּרְסָתָא וּמְטַלְּפָא טִלְפִין תַּרְתֵּין פַּרְסָתָא מַסְּקָא פִשְׁרָא בִּבְעִירָא יָתַהּ תֵּיכְלוּן : ז בְּרַם יָת דֵּין לָא תֵיכְלוּן מִמַּסְּקֵי פִשְׁרָא וּמִמַּסְדִּיקֵי פַּרְסָתָא מְטַלְּפֵי טִלְפַיָּא יָת גַּמְלָא וְיָת אַרְנְבָא וְיָת טַפְזָא אֲרֵי מַסְּקֵי פִשְׁרָא אִנּוּן וּפַרְסָתְהוֹן לָא אַסְדִּיקוּ מְסָאֲבִין אִנּוּן לְכוֹן : ח וְיָת חֲזִירָא אֲרֵי סְדִיק פַּרְסָתָא הוּא וְלָא פָשַׁר מְסָאָב הוּא לְכוֹן מִבִּסְרְהוֹן לָא תֵיכְלוּן וּבִנְבִלְתְּהוֹן לָא תִקְרְבוּן : ט יָת דֵּין תֵּיכְלוּן מִכֹּל דִּי בְמַיָּא כֹּל

נתינה לגר

המס, וכ"כ ר"ש בן מלך (במכלל יופי ירמיה מ"ו א') וכ"מ אח"כ בס' מבוא הלשון. (ד) ושה עזים, וגדין דעזין. אף שהוא בכ"מ התרגום של „גדיי עזים" ת' גם פה כן משום שמשמע זכרים דומיא דשור שבתחלת הפסוק. (ה) ואקו, ויעלא. הוא כפירש"י „יעלי סלע". ודישן, ורימא. הוא „ראם" כהוכחת התוס' זבחים קי"ג ע"ב ד"ה אורזילא, וע' בסוגיא דחולין שנביא לקמן, ובמס' ב"ב דף ע"ג ע"ב, ובתוד"ה הכי גרסינן. ותאו, ותור בלא. ע' ר"ש פ"ח דכלאים שהת"א הוא לדעת יחידאה היינו ר' יוסי שם במשנה, שסובר דשור הבר הוא מין חיה, דאלו לרבנן הוא מין בהמה, ובאמת דברי ר"ש לכאורה צ"ע, דמסוגיא דחולין (דף פ' ע"א) משמע דרבנן סברי דמתרגם הורבלא ש"מ דמין בהמה הוא, וגם רש"י פי' הורבלא, שור הלבנון, והני ז' דחשיב באורייתא לאו חיות נינהו, שוב ראיתי שדברי הר"ש לקוחים מהירושלמי דכלאים שם וסובר שהת"א הוא כדברי יחידאה ופליג על הבבלי שסובר דאתיא כרבנן, ודברי הרמב"ם (פ"א מהל' מאכלות אסורות) שכתב „ז' מיני חיות ושור הבר הוא בהמה, היינו כהירושלמי, וע' פר"ח י"ד סי' פ'. וזמר, ודיצא. היא ל' שמחה, כמו „זמר" בעברית, וכ"ה דעת הערוך ע' „דץ" וגם „יעלת חן" (משלי ה' י"ט) ת' „דיצתא דחסדא" וכן כנראה ההוראה הזאת במשנה „דיצת הערבין" [כלים פכ"ד משנה א] וע' בפי' הרמב"ם שם. (ו) ושסעת שסע ומטלפא טלפין, עמ"ש לעיל (ויקרא י"א ד') ולדעתי סובר אונקלוס כמ"ש רש"י בנדה (דף נ"א ע"ב) „טלפים פרסותיו סדוקות" ר"ל לא די שיש לה שתי פרסות אלא שסדוקים לגמרי, כמו „ושסע אותו" (ויקרא א' י"ז) שפירושו פירוד לגמרי. (ז) השסועה, מטלפי טלפיא. פי' לפי הפשט, וכן משמע מהגהת הטעמים, ולא כדרשת רז"ל (חולין ס"ג, וה באה פה ברש"י) שהיא בריה שיש לה ב' גבין וב' שדראות, וסובר כרב (נדה כ"ד ע"א) „בריה בעלמא ליתא וכי אגמריה רחמנא למשה במעי אמו אגמריה" וגם התיב"ע ס"ל כרב שת' „ולית בזיניה חזי למתקיימא" ר"ל שאין במינו כצורתו מתקיים, ומ"ש „תרין רישי," ולא „תרין גבין" הוא כמשמע מרש"י בחולין (שם) שכתב „ולכן נקרא שסועה תאומה' וכן מהרמב"ם משמע שיש לו ג"כ ב' ראשין (ועמ"ש ב"ם לחם ושמלה ויקרא י"א ג') [ובכ"י הגיסא משילשתא]. השפן, טפזא. ע' בערוך שנקרא כן מפני שהוא מנתר ומקפץ ממקום למקום

בעל הטורים

בנים לה' : (ב) מכל העמים אשר על פני האדמה · וסמיך ליה לא תאכל כל תועבה לומר לך שלא יתערבו עם הגוים והגוים נמשלו לבהמות · בבהמות התיר שבעה בהמות וג' חיות [צ"ל בבהמות התיר ג' וז' בחיות כן מוכח בדברי רבינו בפי' שמיני ובזוי"ר פ' אמור] כנגד עשרת הדברות : (ד) עזים · וסמיך ליה איל רמז להא דאיתא בחולין (כ"ע) עיזא דכרכוז מין חיה הוא : (ז) טמאים הם לכם · וסמיך ליה : (ח) ואת החזיר · לומר לך שאסור לגדל חזירים : וסמך מבשרם לא תאכלו לאת זה תאכלו מכל אשר במים · כלומר אע"פ שאסרתי לאכול מבשרם : אשר מהם במים תאכלו · דאמרה דימא שרי · ד"א לא תאכלו את זה תאכלו לומר שקרבי דגים אין נקחין אלא מן המומחה דקרי ביה לא תאכלו אא"כ יאמר זה הוא שלקחתי מפלוני ציד וכשר הוא : ובנבלתם לא תגעו וסמיך ליה את זה תאכלו · לומר שיש נבלה שתאכל מצוה כגון נבלה מוסרחת שאינה ראויה לגר : לא תגעו · בגימט' חייב לטהר ברגל : (ט) תאכלו · וסמיך ליה אשר אין לו להתיר דג טהור שנמצא בתוך דג טמא :

רמב"ן

ויפה אמר והנה טעם הכתוב כי הזכיר לאסור כל שרץ העוף והם ההולכים על ארבע ואמר כל עוף טהור תאכלו להתיר מהם אשר לו כרעים ממעל לרגליו כארבה והסלעם והחרגול והחגב ולא הוצרך לפרש זה שהכל הוצרך אבל הזכיר בכלל דרך קצרה כל עוף טהור תאכלו כלומר אלו הזכרים מאכלים נתעבים ואחר העופות למיניהם למרבית תאכלו מהם כל טהור שלא אסרתיו והנה כלל כל האסורים לנו שהם כלם תועבה ולא הוצרך לפרוש אחרי כן השרצים וכל הרמש כי דבר ידוע הוא שתתעב אותם נפש כל נקי דעת אבל

ספורנו

תמנו במעלה ובתקות טוב לפיכך אתם בנים לה' שהוא שאלהיכם קיים לעד אין ראוי שתדאגו ותתאבלו בתכלית על שום מת : ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת כי עם קדוש אתה · וגם כן אין להצטער מאד בשביל נזק המגיע למת במיתתו כי עם קדוש אתה מזומן לחיי העולם הבא אשר קורת רוח בהם יפה מכל חיי העולם הזה : (ב) סגלה מכל העמים · ולכן הוא אוסר זה לכם ולא אסר אותו לבני נח שאינם כ"כ סגולה : (ג) לא תאכל כל תועבה · הנה קודם מתן תורה נודע הבדל בין טמא לטהור כמבואר בענין נח · מ"מ כשהתיר האל יתב' לנח ובניו אכילת ב"ח לא הבדיל בין טמא לטהור · אמנם

אשר במים כל אשר לו סנפיר וקשקשת תאכלו: י וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת לא תאכלו טמא הוא לכם: ס יא כל צפור טהרה תאכלו: יב וזה אשר לא תאכלו מהם הנשר והפרס והעזניה: יג והראה ואת האיה והדיה למינה: יד ואת כל ערב למינו: טו ואת בת היענה ואת התחמס ואת השחף ואת הנץ למינהו: טז את הכוס ואת הינשוף והתנשמת: יז והקאת ואת הרחמה ואת השלך: יח והחסידה והאנפה למינה והדוכיפת והעטלף: יט וכל שרץ העוף טמא הוא לכם לא יאכלו: כ כל עוף טהור תאכלו: כא לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכר לנכרי כי עם קדוש אתה ליהוה אלהיך לא תבשל גדי בחלב אמו: פ חמישי כב עשר תעשר את כל תבואת זרעך היצא השדה שנה

ת"א כל צפור טהרה · קדושין נז חולין קמ : וזה אשר לא תאכלו מהם · קדושין שם חולין שם : והראה · חולין סג בכורות ו : וכל שרץ העוף · מכות טז : לא תאכלו כל נבלה · שבת קכ קח פסחים כא ע"ג כא סז חולין קיג קיד קטו בכורות כג כריתות כא : כי עם קדוש · פסחים כד קדושין נז מנחות קא חולין קיט קטו בכורות י : לא תבשל גדי · שבת קל קדושין נז : עשר תעשר · שבת קיט סוכה לו ר"ה ח תענית ט סוטה מח מגילה פח בכורות נג :

רש"י

נבלה קלה לא כל שכן : (יא) כל צפור טהרה תאכלו · להתיר משולחת שבמצורע : (יב) וזה אשר לא תאכלו מהם · לאסור את השחוטה : (יג) והראה ואת האיה · היא ראה היא איה היא דיה ולמה נקראת שמה ראה שרואה ביותר ולמה הזהירך בכל שמותיה שלא ליתן פתחון פה לבעל דין לחלוק שלא יהא האוסרה קוראה אותה ראה והבא להתיר אומר זו דאה שמה או איה שמה וזו לא אסר הכתוב · ובעופות פרט לך הטמאים ללמד שהעופות טהורים מרובים על הטמאים לפיכך פרט את המועט : התנשמת · קלב"א שורי"ץ 1) : (יז) שלך · השולה דגים מן הים : (יח) דוכיפת · הוא תרנגול הבר ובלע"ז הרופ"א 2) וכרבלתו כפולה : (יט) שרץ העוף · הם הנמוכים הרוחשים על הארץ כגון זבובים וצרעים וחגבים טמאים הם קרויים שרץ :

(כ) כל עוף טהור תאכלו · ולא את הטמא בא ליתן עשה על לא תעשה וכן בבהמה אותה תאכלו ולא בהמה טמאה ולאו הבא מכלל עשה עשה לעבור עליהם בעשה ולא תעשה : (כא) לגר אשר בשעריך · גר תושב שקבל עליו שלא לעבוד כוכבים ואוכל נבלות : כי עם קדוש אתה לה' · קדש את עצמך במותר לך דברים המותרים ואחרים נוהגים בהם איסור אל תתירם בפניהם : לא תבשל גדי · שלש פעמים פרט לחיה ולעופות ולבהמה טמאה: לא תבשל גדי וגו' · (כב) עשר תעשר · מה ענין זה אצל זה אמר להם הקב"ה לישראל אל תגרמו לי לבשל גדיים של תבואה עד שהן במעי אמותיהן שאם אין אתם מעשרים מעשרות כראוי כשהוא סמוך להתבשל אני מוציא רוח קדים והיא משדפתן שנאמר ושדפה לפני קמה וכן לענין בכורים : שנה שנה · מכאן שאין

אבן עזרא

קלה או מלת לו : (ט) סנפיר וקשקשת · פירשתיו : (יא) כל צפור טהורה תאכלו · הנה צפור שם כלל ותור וגוזל על השני מינין שהם תחת צפור וכן דיה ואיה תחת דאה כי עתה הוסיף לבאר : (כ) כל עוף טהור · כאשר : (כא) לא תאכלו כל נבלה · מהעוף ומהבהמה : לגר אשר בשעריך · ואינו מתיהד כאשר פירשתי או מכור לנכרי שאיננו דר בארצך · וטעם הסמך לא תבשל גדי כי הוא בשר וכבר פירשתיו : (כב) עשר תעשר · והסמיכה זאת הפרשה כי אסור לאכול כל עוף טמא ובהמה טמאה ונבלה והנה כבשר וכדגן אסור לאכול שהקדש כי אם במקום הנבחר : היוצא השדה שנה שנה · אמר

רבי יהודה הלוי הספרדי נ"ע כי הוא דבק עם זרעך והטעם שזרע שהוצאת אל השדה ולפי דעתי שהוא כפשוטו וטעמו על התבואה מה שיוצאת השדה ואם יטעון טוען כי הכתוב אמר היוצאת והוא מהפעלים שאינם יוצאים לאחרים הראינו לו בעיר היוצאת אלף והעד תאתיר מאה ורז"ל אמרו שהוא מעשר שני ודע אם תחל ממעל הנה האחד ראש ואם ממטה הנה העשירי וזה סוד הבכור והמעשר ודע כי האחד איננו בחשבון וכן העשירי כי הוא כנגד האחד כי הוא ראש למחברת השנית וסוף למחברת הראשונה וכל שרש בחשבון סמוך אליו מפניו ומאחריו בעבור היות האחד והעשרה עיקריים והאמצעיים חמשה ושבה הם הנקראים

1) chauve-Souris פלעדערמויז . 2) herupe ווידעהָ .

דִּי לֵהּ צִיצִין וְקַלְפִין תֵּיכְלוּן: י וְכֹל דִּי לֵית לֵהּ צִיצִין וְקַלְפִין לָא תֵיכְלוּן מְסָאַב הוּא לְכוֹן: יא כָּל צִפַּר דַּכְיָא תֵּיכְלוּן: יב וְדֵין דִּי לָא תֵיכְלוּן מִנְּהוֹן נִשְׁרָא וְעָר וְעַזְיָא: יג וּבַת כַּנְפָּא וְטָרָפִיתָא וְדַיְתָא לִזְנַהּ: יד וְיָת כָּל עֹרְבָא לִזְנֵהּ: טו וְיָת בַּת נַעֲמִיתָא וְצִיצָא וְצִפַּר שַׁחְפָּא וְנָצָא לִזְנוֹהִי: טז וְקַדְיָא וְקִפּוֹפָא וּבוֹתָא: יז וְקָתָא וִירַקְרֵקָא וְשָׁלֵי נוּנָא: יח וְחַוָּרִיתָא וְאִבּוּ לִזְנַהּ וְנַגַּר טוּרָא וַעֲטַלֵּפָא: יט וְכֹל רִחְשָׁא דְעוֹפָא מְסָאַב הוּא לְכוֹן לָא יִתְאַכְלוּן: כ כָּל עוֹפָא דְכֵי תֵּיכְלוּן: כא לָא תֵיכְלוּן כָּל נְבִילָא לְתוֹתַב עָרֵל דִּי בְקִרְוָיךְ תִּתְּנִנַּהּ וְיֵיכְלִנַּהּ אוֹ תְזַבְּנִנַּהּ לְבַר עַמְמִין אֲרֵי עַם קַדִּישׁ אַתְּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תֵיכְלוּן בְּשַׂר בַּחֲלָב: כב עַשְּׂרָא תְעַשַּׂר יָת כָּל עֲלָלַת זַרְעָךְ דְּיִפּוֹק חַקְלָא

נתינה לגר

(כדמתרגמינן „וירקידס כמו ענל' [תהלים כ"ט] „ומפזיזון היך ענלא") [ובכ"י טבזא]. (יג) והראה, ובת כנפא, ואת האיה והדיה, וטרפיתא ודיתא. עמ"ש לעיל (ויקרא י"א י"ד). (טז) את הכוס ואת הינשוף והתנשמת, וקדיא וקפופא ובותא. כצ"ל וע' חולין ס"ג ושם בתוד"ה בלות. (יח) והאנפה, וְאִבּוּ. בס' שמיני כתיב „האפה" בלא ו' החבור, ומהת"א משמע שגם שם היתה לפניו הנוסחא בו'. ואפשר שהיא דיס רתזנית כמ"ש בגמרא שם, כי משפחת Ibis יש לה מינים הרבה. (כא) לגר, לתותב ערל. הוא גר תושב שקבל עליו ז' מצות ולא וכל נבלות וכפרש"י, ועמ"ש לעיל (ויקרא כ"ה מ"ז). (כב) היצא השדה, דיפוק בחקלך, ובנ"א „חקלך" בלא כ', ולנוסחא הזאת צ"ל מנוקד „דְּיִפּוֹק".

בעל הטורים

(י) טמא הוא לכם. וסמיך ליה: (יא) כל צפור. לרבות צפור משולחת של מצורע [עי' רש"י ז"ל וצ"ל דרבינו מיירי קודם השילוח כדאיתא בתוס' קדושין דף נ"ז]: הנשר. התחיל בנשר מפני שהוא מלך בעופות שנאמר (איוב ל"ט) אם על פיך יגביה נשר. אם על פיך. ס"ת מלך: (טו) יענה. שעונה בניה ואינה מרחמת עליהם. וכן העורב אכזרי על בניו לכך סמכו לה: (כא) לא תבשל גדי. בגימט' [הי א] איסור אכילה וביטול והנאה: (כב) כמך עשר תעשר וגו' היוצא השדה שנה שנה. לבשר בחלב. לומר כשם שתערובת בשר בחלב אסור כן ג"כ אסור התערובת של כלאים בשדה. ואם תשמור מן התערובת אז תאכל פירותך בזמנן ותתעשר. וסמך בחלב אמו לשנה שנה. לומר שמינקת לא הנקה תוך ב' שנים ויהיה הולד צריך חלב אמו כ' שנים:

רמב"ן

הזכיר כל סימני הבהמה החיה והדגים ועופות והנבלה להודיעך שגם הם מתועבים לנפש ולא הזכיר הטרפה שאיננה תועבה אבל נאסרה מפני הארס או החולי הממית שלא יזיק מאכליו. ולרבותינו עוד מדרשים למה שנו בבהמה מפני השסועה ובעופות מפני הראה. ועוד מדרש בכל צפור טהורה תאכלו להתיר משולחת של מצורע וזה אשר לא תאכלו מהם לאסור את השחוטה קבלו כן לרמוז בכל צפור טהורה שהצפור שלא קבלה טומאה מותרת וטומאת המצורע לא תדבק בחיה שאין בעלי חיים בבהמה ובעוף מקבלים טומאה בנוגעם במת או בשרץ אבל השחוטה שראויה לקבל טומאה ידבק בה רוח הטומאה הפורחת מן המצורע ואיננה טהורה והיא בכלל תועבה כי אכילתה נתעבת: וטעם כי עם קדוש אתה לה' אלהיך דבק עם לא תבשל גדי בחלב אמו. כי איננו מאכל נתעב אבל יאסור אותו להיותינו קדשים במאכלים או להיותינו קדושים שלא נהיה עם אכזרי לא ירחמו שנחלוב את החלב מן האם שנבשל בו הבן אף על פי שכל בשר בחלב יכנס בלאו הזה כי כל מינקת הקרא אם וכל יונק יקרא גדי והוא דרך הבישול והנה בטלם אכזריות. וכתב רש"י לא תבשל גדי בחלב אמו שלשה פעמים פרט לחיה ולעופות ולבהמה טמאה והמדרש הזה הוציא אותו מלת גדי אבל הלאו עצמו אחד לאיסור אכילה ואחד לאיסור הנאה ואחד לאיסור בישול וכן כתב הרב בסדר ואלה המשפטים: (כב) עשר תעשר. כי גם זו מצוה שיאמר כי אמר וכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ לה' הוא קדש לה' ואמר אם גאול יגאל איש ממעשרו חמשיתו יוסיף עליו ואיזה מעשר הלוים כי בו נאמר ואכלתם אותו בכל מקום והוא חולין ומה טעם לפדיונו ועתה באר כי הוא יהייב לעשר כל תבואות זרעך שיאכל אותו הוא עצמו ובניו לפני השם למען ילמד ליראה את השם כי הכהנים והשופטים העומדים שם לפני השם שהם עמודי התורה ילמדוהו יראתו ויורוהו התורה והמצות ופירושו בטעם הפדיון אבל הזכיר שם בעבור כי לפעמים יהיה המעשר הרבה כי יברכך השם והדרך יהיה רב ממנו וטוב לפדותו בכסף ולהעלות שם כסף הפדיון ולא הזכיר החומש שכבר הוזכר: וטעם היוצא השדה שנה שנה. וכל היוצא השדה כאשר אמר מזרע הארץ ופרי העץ וטעמו היוצא מן השדה ואין הכונה בכל תבואות זרעך שיעשר כל התבואה מכל אשר זרע ולא כל היוצא מן השדה שנה שנה. אבל טעם הכתוב שיעשר במינים המחויבים במעשר

ספורנו

אתה בהיותך קדוש וסגולה מכל העמים אינו ראוי לך להיות נזון מן הטמא ומהוטב להדמות למזגו: (כא) לא תאכלו כל נבלה. אפי' מן המין הטהור: כי עם קדש אתה לה' אלהיך. אע"פ שהנבלה ראויה למזון אנושי כמו לגר או לנו"ב אינה ראויה למזון עם קדוש מוכן לשלמות המכוון מאת האל יתברך: לא תבשל גדי. כמעשה הכנענים שהיו חובבים לכרעת בזה השפעל מקניהם וקנינם וכל בהמתם: (כב) עשר תעשר. כי בעבור המעשר התבואה והבהמה תרבה התבואה ויהיה המקנה

שָׁנָה: כג וְאָכַלְתָּ לִפְנֵי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר
לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם מַעְשַׂר דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֹת
בְּקָרְךָ וְצֹאנֶךָ לְמַעַן תִּלְמַד לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־
הַיָּמִים: כד וְכִי־יִרְבֶּה מִמְּךָ הַדֶּרֶךְ כִּי לֹא תוּכַל שְׂאֵתוֹ כִּי־
יִרְחַק מִמְּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָשׂוּם שְׁמוֹ
שָׁם כִּי יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: כה וְנָתַתָּה בַּכָּסֶף וְצַרְתָּ
הַכֶּסֶף בְּיָדְךָ וְהָלַכְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בּוֹ: כו וְנָתַתָּה הַכֶּסֶף בְּכֹל אֲשֶׁר־תְּאַוֶּה נַפְשְׁךָ בַּבָּקָר
וּבַצֹּאן וּבַיַּיִן וּבַשֵּׁכָר וּבְכֹל אֲשֶׁר תִּשְׁאָלְךָ נַפְשֶׁךָ וְאָכַלְתָּ
שָּׁם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׂמַחְתָּ אַתָּה וּבֵיתֶךָ: כז וְהַלֵּוִי
אֲשֶׁר־בִּשְׁעָרֶיךָ לֹא תַעַזְבֶנּוּ כִּי אֵין לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה עִמָּךְ:
ס כח מִקְצֵה ׀ שָׁלֹשׁ שָׁנִים תּוֹצִיא אֶת־כָּל־מַעְשַׂר תְּבוּאָתְךָ
בַּשָּׁנָה הַהִוא וְהִנַּחְתָּ בִּשְׁעָרֶיךָ: כט וּבָא הַלֵּוִי כִּי אֵין־לוֹ
חֵלֶק וְנַחֲלָה עִמָּךְ וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ
וְאָכְלוּ וְשָׂבֵעוּ לְמַעַן יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדְךָ
אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה: ס ששי טו א מִקֵּץ שֶׁבַע־שָׁנִים תַּעֲשֶׂה

ת"א שנה שנה. בכורות נג כו: ואכלת. מציעא פח: מעשר דגנך. יומא עו ר"ה ה מכות יח יט שבועות כב זבחים כט מנחות פג תמורה כא כריתות ד ס' הזוהר פ' תרומה: למען תלמד ליראה. יבמות כד: כי לא תוכל. פסחים לו מציעא נג סנהדרין קיב מכות יט: כי ירחק ממך המקום. מכות כס: וצרת הכסף. ברכות מז שבת קכח עירובין לא פסחים לח סוכה מא קדושין יא קמא נח מציעא מב מז בכורות נא: ונתתה הכסף. יומא עו נזיר לה קמא כב מציעא מה שבועות כג: בבקר ובצאן. עירובין כו: ושמחת אתה. יבמות סב סוכה כז: מקץ שבע. ערכין כח:

רש"י

מתעשרין מן החדש על הישן: (כג) ואכלת וגו'. זה מעשר שני שכבר למדנו ליתן מעשר ראשון ללוים שנא' כי תקחו מאת בני ישראל וגו' ונתן להם רשות לאכלו בכל מקום שנאמר ואכלתם אותו בכל מקום על כרחך זה מעשר אחר הוא: (כד) כי יברכך. שתהא התבואה מרובה לשאת: (כו) בכל אשר תאוה נפשך. כלל: בבקר ובצאן וביין ובשכר. פרט: ובכל אשר תשאלך נפשך. חזר וכלל מה הפרט מפורש ולד ולדות הארץ וראוי למאכל אדם וכו': (כז) והלוי וגו' לא תעזבנו. מליתן לו מעשר ראשון: כי אין לו חלק ונחלה עמך. יצאו לקט שכחה ופאה והפקר שאף הוא יש לו חלק עמך בהן כמוך ואינן חייבין במעשר: (כח) מקצה שלש שנים. בא ולמד שאם השהה מעשרותיו של שנה ראשונה ושניה למטה שיבערם מן הבית בשלישית: (כט) ובא הלוי. ויטול מעשר ראשון: והגר והיתום. ויטול מעשר שני שהוא של עני של שנה זו ולא תאכלנו אתה בירושלים כדרך שנזקקת לאכול מעשר שני של שתי שנים: ואכלו ושבעו. תן להם כדי שבען מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגורן וכו' ואתה הולך לירושלים במעשר של שנה ראשונה ושנייה שהשהית ומתודה בערתי הקודש מן הבית כמו שמפורש בכי תכלה לעשר: (א) מקץ שבע שנים. יכול שבע שנים לכל מלוה ומלוה

רמב"ן

כל תבואתו וכל היוצא בהן מן השדה יזהיר שלא יעשר מן הבא בידו מהם המקצת ויפטור לו המקצת אבל יעשר בין המדות שזרע בין הנוסף עליהם הכל באמונה וא"כ הזכיר המינים המחויבים להתעשר מעשר דגנך

רשב"ם

(כג) למען תלמד ליראה. כשתראה מקום שכינה וכהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישראל במעמדם: (כז) והלוי אשר בשעריך לא תעזבנו. אלא תשמחהו עמך והיטיב לך ולו: (כח) מקצה שלש שנים. שנת מעשר עני:

הי

שתא בשתא: כג ותיכול קדם יי אלהך באתרא די יתרעי לאשראה שכנתיה תמן מעשר עבורך חמרך ומשחך ובכורי תורך ועאנך בדיל דתילף למדחל קדם יי אלהך כל יומיא: כד וארי יסגי מנך ארחא ארי לא תכול למטליה ארי יתרחק מנך אתרא די יתרעי יי אלהך לאשראה שכנתיה תמן ארי יברכנך יי אלהך: כה ותתן בכספא ותצור כספא בידך ותהך לאתרא די יתרעי יי אלהך ביה: כו ותתן כספא בכל די יתרעי נפשך בתורי ובענא ובחמר חדת ועתיק ובכל די תשאלנך נפשך ותיכול תמן קדם יי אלהך ותחדי את ואנש ביתך: כז ולואה די בקרויך לא תרחקניה ארי לית ליה חלק ואחסנא עמך: כח מסוף תלת שנין תפיק ית כל מעשר עללתך בשתא ההיא ותצנע בקרויך: כט וייתי לואה ארי לית ליה חלק ואחסנא עמך וגיורא ויתמא וארמלא די בקרויך וייכלון וישבעון בדיל די יברכנך יי אלהך בכל עובדי ידך די תעבד: א מסוף שבע שנין תעבד שמטתא: ב ודין פתגם

נתינה לגר

(כד) לשום שמו, לאשראה שכנתה. הוא כמו שת' לעיל (שמות כ' כ"ד) „אזכיר את שמי, אשרי שכינתי". (כו) וביין ובשכר, ובחמר חדת ועתיק. כ"ת בכל מקום, ורק לעיל (ויקרא י' ח') ת' „שכר, ומרוי" משום דלכהנים אסרה התורה כל דבר המשכר (וע' מה שהעירונו שם) וע' גמ"ש (כריתות י"ג ע"ב) דשארי דברים המשכרים קילי מיין לכל התנאים וצ"ע.

בעל הטורים

(כה) וצרת . ב' במס' . דין ואידך (יחזקאל ה') וצרת אותם בכנפיך . והיינו דתנן המפקיד מעות אצל חבירו וצרן והפשילן לאחור חייב . ומפרש טעמא אמר קרא וצרת הכסף בידך אע"פ שצרורין יהיו בידך וזה אע"פ שצרת אותם בכנפיך יהיו בידך: (כט) יברכך ה' אלהיך בכל מעשה ידך . וסמיך ליה :

אבן עזרא

הנקראים עגולים על כן אותיות הנח הם אלה האחרונה ומהם אותיות השם הנכבד והנורא: (כג) ובכורות בקרך . יאכלם מי שהוא ראוי לאכלם כאשר פירשתי: למען תלמד . הטעם כי כאשר תלך אל מקום הכבוד שם ילמדוך וטעם שנית להיות למען תלמד כטעם עגלה מלומדה והטעם רגילות והוא הישר בעיני: (כה) ונתתה בכסף . שב אל המעשר: בידך . שהוא מופקד בידך: (כו) ובשכר . השתוי מדבש ומתמרים מחטה ושעורים: אשר תשאלך . פירות: אתה וביתך . אתה ובניך חיוב וביתך רשות כי מצות שלש פעמים על הזכרים והאשה ההולכת למקום הנבחר כבני אלקנה יש לה שכר: (כז) והלוי אשר בשעריך . והטעם על בית הלוי שאתה מקבל שכר שלא תעזבנו רק תתן לו כפי מתנת ידך . והקרוב כי על המעשר הראשון ידבר בעבור שהזכיר מעשר שני אשר לא תחשוב כי תצא ידי חובה במעשר השני לבדו: וטעם אשר בשעריך . כי לאשר הוא בשעריו יתן המעשר הראשון ולא יאמר יהיה עמי ואני אוליכנו ללוי אחר או כאשר נתתיו: (כח) מקצה שלש שנים . זה מעשר שלישי ולא יוציא בשנה הזאת מעשר שני וי"א כי יוציא שלשתם והמכחישים אמרו כי מצות עשר העשר הוא המעשר הראשון: וטעם וצרת הכסף בידך . עם הלוי ידבר *וכן ובכורות בקרך עם הכהן ידבר ואין שם מעשר שני רק זה שהוא לשלש שנים: מקצה . תחלה וזה של שלש שנים יקרא מעשר עני ואנחנו נסמוך על קבלת אבותינו: וטעם (א) מקץ שבע שנים תעשה שמטה בתחלת

*ר"ל זה לפי דעת המכחישים

רמב"ן

ותירושך ויצהרך וכן יזכיר בכל מקום לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך ותירושך ויצהרך וגו' וכן אמר בפרשת מתנות כהונה כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן ראשיתם אשר יתנו לה' כי אלו בלבד הם החייבים בתרומה ובמעשרות מן התורה וכן מה שאמר הכתוב וכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ לה' הוא לא יצוה שיעשר כל זרע הארץ וכל פרי העץ אבל טעמו כל אשר תעשר מזרע הארץ שהוא דגן ומפרי העץ שהוא תירוש ויצהר יהיה לה' ולשון הזה כתב רש"י מזרע הארץ דגן ופרי העץ תירוש ויצהר ויקצר הכתוב שם כי איננו מקום המצוה לחייב שיעשר אבל הוא מצוה שיהיה המעשר קדש לה' עד שיפדה בתוספת חומש . אבל המצוה בתרומות ומעשרות בכל מקום הן דגן תירוש ויצהר . ופירוש דגן בלשון הקדש חמשת המינין ידועין בתבואה ופי' תירוש היין החדש אשר ישיקו היקבים . ויצהר השמן אשר בהן ואין מין אחר בכל הזרעים ובכל פירות האילן חייבין מן התורה כלל לא בתרומות ולא במעשרות ויש ברייתות שנויות בתורת כהנים ובספרי לאסמכתות והן מועטות . אבל הדבר המתבאר בגמרא מן התלמוד הבבלי והירושלמי ופשוטו של מקרא כך הוא שאפילו זיתים וענבים מעשר שלהם אינו מן התורה עד שיעשו תירוש ויצהר ותמיה בזה מאד שכבר הטעו בו מגדולי המחברים . וטעם שנה שנה שיעשר אותו שתי שנים זו אחר זו כפי קבלת רבותינו ואחר כך פירש כי מקצה השלש שנים תוציא מעשר תבואתך של השנה ההיא ותאכילהו לעניים לומר כי השנה השלישית של מעשר עני היא ואמר תוציא והנחת בשעריך ללמד על הביעור ושוב יבאר אותו בפרשת כי תכלה לעשר . ומדרש חכמים בלשון עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר עשר שלא תתחסר רמז למפרשי ימים להוציא אחד מעשרה לעמלי תורה: (א) מקץ שבע שנים תעשה שמטה . והנכון בעיני

ספורנו

המקנה כאמרם ז"ל (גיטין) עשר בשביל שתתעשר : (כג) למען תלמד ליראה . כי במקום הנבחר למקדש יהיה בית דין הגדול

שְׁמִטָּה׃ ב וְזֶה דְּבַר הַשְּׁמִטָּה שָׁמוֹט כָּל־בַּעַל מַשֵּׁה יָדוֹ אֲשֶׁר יַשֶּׁה בְּרֵעֵהוּ לֹא־יִגֹּשׂ אֶת־רֵעֵהוּ וְאֶת־אָחִיו כִּי־קָרָא שְׁמִטָּה לַיהוָה׃ ג אֶת־הַנָּכְרִי תִּגֹּשׂ וַאֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ אֶת־אָחִיךָ תַּשְׁמֵט יָדֶךָ׃ ד אֶפֶס כִּי לֹא יִהְיֶה־בְּךָ אֶבְיוֹן כִּי־בָרֵךְ יְבָרֶכְךָ יְהוָה בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן־לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ׃ ה רַק אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ ו כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בֵּרַכְךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְהַעֲבַטְתָּ

ת"א וזה דבר השמטה שמוע. מו"ק ג גיטין לו לז קדושין לח: לא יגוש. כתלא מה מכות ג: כי קרא שמטה לה'. קדושין לח: אפס כי לא יהיה בך אביון. תענית כח מליעא ל לג סנהדרין סד:

רש"י

ת"ל קרבה שנת השבע ואם אתה אומר ז' שנים לכל מלוה ומלוה להלואת כל אחד ואחד היאך היא קרבה הא למדת ז' שנים למנין השמיטות: (ב) שמוט כל בעל משה ידו. שמוט את ידו של כל בעל משה: (ג) את הנכרי תגש. זו מצות עשה*): (ד) אפס כי לא יהיה בך אביון. ולהלן הוא אומר כי לא יחדל אביון אלא בזמן שאתם עושים רצונו של מקום אביונים באחרים ולא בכם וכשאין אתם עושים רצונו של מקום אביונים בכם. אביון דל מעני ולשון אביון שהוא תאב לכל דבר: (ה) רק אם שמוע תשמע. אז לא יהיה בך אביון: שמוע תשמע. שמע קמעא משמיעין אותו הרבה: (ו) כאשר דבר לך. והיכן דבר ברוך אתה בעיר: והעבטת. כל לשון הלואה כשנופל על המלוה נופל בלשון מפעיל כגון והלוית והעבטת ואם היה אומר ועבטת היה נופל על הלוה כמו ולוית

*) ע' רמב"ן ע"פ זה.

רמב"ן

שיזהיר על שנת השבע עצמה שנעשה אותה שמטה בחרים ובקציר כמו שאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה וזה טעם תעשה שמטה שתשבות כדרך לעשות את יום השבת וקצר באסור החרישה והזמירה שכבר הזכירם בביאור אבל הוסיף לבאר כי היא שמטה לה' גם בהשמטת כספים וזה טעם כי קרא שמטה לה' שהוא שבת לה'. וכל המעשים יבטלו ובדבר רמזתי סודה: וטעם מקץ אמר ר"א מתחלת השנה וכן אמרו המדקדקים כלם כי הראש והסוף יקראו קצה שכל דבר יש לו שתי קצות וכענין שכתוב מן הקצה אל הקצה על שתי קצותיו על ארבע קצותיו ואין דברים נכונים אצלי כי ראש שבע שנים הוא השנה הראשונה והוא הקצה שנקראת בהם ראש. ואלו אמר הכתוב מקץ הם נה השביעית היה דברים נכון ועל דעת רבותינו מקץ בסוף השבע ולא דבר הכתוב אלא בשמיטת כספים יאמר מסוף כל שבע שנים המנוים לכם תעשו שמטה שישמוט כל בעל משה ידו ולכך אמרו שאין שביעית משמטת כספים אלא בסופה וכן לדעתם מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסוכות בסוף השבע אלא שהקץ הנזכר בכאן הוא מיד והקץ הנזכר שם מופלג שהרי פי' במועד שנת השמטה בחג הסוכות והנה טעם שניהם מתכלית יאמר בכאן בתכלית שבע שנים תעשה שמטה ושם יאמר בו גם כן כאשר תכלינה שבע שנים במועד שנת השמטה תעשה הקהל ועל דרך הפשט יראה לי כי לשון הכתוב כפשוטו הוא ברור ומתוקן כי קץ הוא סוף. וכן הרגומו והמספרים וכל דבר יש לכן ראש וסוף והאמצע וסופם כהם ואתה מר נעצרות כי האחד ראש המספר והעשירי סופו אם כן קץ שבע שנים שנת השבע שהוא סוף המספר ההוא ובשנות הארץ הכתוב מדבר כאשר פירשתי למעלה: וטעם מקץ. כמו כרוב אחד מקצה מזה וכרוב אחד מקצה מזה והנה הוא כמו בקץ שבע שנים תעשה שמטה שתשבות בו וכן מקץ שבע שנים תשלחו איש אחיו העברי אשר ימכר לך ועבדך שש שנים פירשו בשנה השביעית שהוא סוף המספר והוא דומה לכתוב

אבן עזרא

השנה כאשר פירשתי ובעבור הקהל את העם ונדבקה זאת הפרשה בעבור שאמר כי מעשר עני הוא ללוי ולגר וליתום ולאלמנה אמר וכן דבר השמטה והטעם כמו שמטוה והניחוה ונטושה: (ב) משה. במשקל מטה והוא שם לפי דעתי ולפי דעת רבים הוא פועל ובעל כמו והחכמה תחיה בעליה את נפש בעליו יקח והטעם מי שהדבר ברשותו: ישה. פועל יוצא והלוקח יקרא נושה בו: יגש. ילחץ כמו וכל עצביכם תנגשו והנה נראה הגאון בטעות העתיד מבנעלי הנו"ן: שמטה לה'. לכבוד השם שנתן לו הממון וטעם הסמך המלה לשם בעבור שבת היא לה': (ג) את הנכרי תגוש. רשות: (ד) אפס. הטעם דע כי זה שצויתיך שלא תגוש את אחיך אין צורך אם היו כל ישראל או רובם שומעים בקול השם אז לא יהיה בך אביון שהוא צריך להוציא מלוה אותו רק כלכם תעבטו גוים רבים והטעם תקחו עבוטו שהוא משכון כענין ממון שתתן לו

רשב"ם

(ב) כי קרא שמטה לה'. כלומר כי הגיע זמן שמטה כמו מקראי קדש קרא עלי מועד קראו צום כלם לשון זמן: (ד) אפס כי לא יהיה בך אביון. אם תשמט הקב"ה ישלם לך: (ה) אם שמוע תשמע והעבטת. הקה משכנותם בעל כרחם על הלוואותיך:

כי

שְׁמִטְּתָא תַּשְׁמֵט כָּל גְּבַר מָרֵי רְשׁוּ דִּי יַרְשֵׁי בְּחַבְרֵהּ לָא יִתְבַּע מִן חַבְרֵהּ וּמִן אֲחוּהִי אֲרֵי קְרָא שְׁמִטְּתָא קֳדָם יְיָ: ג מִן בַּר עַמְמִין תִּתְבַּע* וְדִי יְהֵי לָךְ עִם אֲחוּךְ תַּשְׁמֵט יְדָךְ: ד לְחוֹד אֲרֵי לָא יְהֵי בָךְ מִסְכֵּנָא אֲרֵי בָרָכָא יְבָרְכִנָּךְ יְיָ בְּאַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ אַחְסָנָא לְמֵירְתַהּ: ה לְחוֹד אִם קַבָּלָא תְקַבֵּל לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל תַּפְקֶדְתָּא הָדָא דִּי אֲנָא מְפַקֵּדָךְ יוֹמָא דֵין: ו אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ

נתינה לגר *)נכ"י הגוסח תרבי

טו (ב) בעל משה ידו, גבר מרי רשו. מלת "ידו" לא ת', אף שבפסוק שאח"ז ת' "תשמט ידך" ומשמע כפירש"י שהמקרא מסורס וידו קאי על מלת "שמוט" אבל אינו מסכים עם הנחת הטעמים שלפ"ז היה צ"ל "כָּל־בַּעַל מַשֵּׁה יָדוֹ". וגבר הוא ת' "בעל" ומרי רשו, ר"ל איש מלוה, הוא ת' "משה" וע' ערוך ערך רשה, ועמ"ש לעיל שמות כ"ב כ"ד ואפשר כי גבר ומרי הם ערבוב ב' לשונות, ועמ"ש בעל

בעל הטורים

(ב) וזה דבר השמטה שמוט. שצריך לומר לו משמט אני [נ"ל דה"ס דאם תאמר לו משמט אני יברכך אע"פ שתעשה מעשה בידך שהיה פשוט לקבל כדאי' בר"ס פ"י דשביעית מ"ח בהם הירושלמי]: ושה · ב' · אשר ישה ברעהו · כי ישה לך אלוה מעונך (איוב י"א) שאם תשמט ישה לך מעונך: (ג) תשמט ידך · אפס פי' מיעוטא הוא שאם יש מסכון בידך אינו משמט: (ד) אביון כי ברך יברכך · והיינו דכתיב כי יעמוד לימין אביון:

רמב"ן

שבתורה ובשביעית יצא לחפשי חנם · וכן בשנה השביעית תשלחנו חפשי מעמך כי בעבור שאמר ועבדך שש שנים לא הוצרך לפרש כי בשנה השביעית יפטר והנה על דרך הזה היה נראה כי פירש הכתוב האחד מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסוכות שיהיה כמו כן בשנת הקץ בחג הסוכות בראש אותו השנה שנאסרו בה לחרוש ולזרוע שהיא שנת השמטה אבל לא נוכל לומר כן כי רבותינו קבלו וראו שהיה הקהל בחג הסוכות של השנה השמינית היא השנה שאחר השמטה ועל כן אמרו המפרשים כי פירש במועד שנת השמטה במועד השנה הראשונה של מנין השמטה וזה איננו נכון כי לא תקרא בכתוב שנת השמטה רק שנת השבתון השנה ההיא שהוא שמטה לה' וכן שנת היובל ורבותינו עצמם דקדקו בכך שאמרו מי כתיב בשנת היובל משנת היובל כתיב שנה שאחר היובל · אבל כך אני אומר כי הקץ והסוף יאמרו בכתוב על אחרית כל דבריו ופעמים הם בו ופעמים אחריו חוץ ממנו ומקצה אחיו מקצה בחוברת ומקצתם יעמדו לפני המלך מקצות כנפיו אל קצות כנפיו כלם אחרית בדבר המחבר ממנו והוא בתוכו: קץ כל בשר בא לפני ובא עד קצו ואין עוזר לו כי בא הקץ בא כלה תכלית הדבר הנזכר והיא אחריו שנקצץ ונחתך וכן הענין בלשון הסוף · טוב ללכת אל בית אבל באשר הוא סוף כל האדם אחריו שהבר מת שהוא תמו מן בלהות והמעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף במעשה עצמו ובלבוש כדי עמוד בתחלתו וכדי היקף בסופו והיה פי' הכתוב מתכלית שבע שנים בחשבון שנת השמטה בחג הסוכות הבא אחר השבע תעשה הקהל ושלא יראה להם שיהיו שבע שנים למנין אחר הזכיר שהיו השבע בזמן השמטה וכן כי אקח מועד זמן וכן כל המועדים זמנים והנה הקץ הזה אחרי המספר כאשר פי' בחג הסוכות ומקץ שבע שנים תעשה שמטה מכלל המספר ולא הוצרך להאריך ולבאר זה שכבר פירש שבשנת השבע היא שנת השמטה ויהיה קץ רחב בשמטת כל השנה כמו שפירשתי על דרך הפשט · ויתכן לומר כי הכתוב מונה תחלת שנה מחג הסוכות כמו שאמר חג האסיף תקופת השנה ואמר חג האסיף בצאת השנה · וא"כ היה מקץ שבע שנים בסוף וחוץ ממנו בסמוך ואמר במועד שנת השמטה להיות חשבון השבע בשמטות כמו שפירשתי לא שתגיע השמטה עד החג ה.ה וראיתי לאחד מן המחברים שכתב תלמד שמוסיפים מחול על הקדש והשמטה היתה נוהגת עד חג הסוכות של שנה שמינית וזה דבר מוכרח בתלמוד בראיות ברורות שאין אמת · ואפשר ג"כ כי מה שאמרו רבותינו מקץ שבע שנים תעשה שמטה שאין משמטת כספים אלא בסופה שהוא מדרש מפני שלא אמר השנה השביעית תעשה שמטה ירמוז כי בסוף השבע תהיה שמטה יותר מן התחלה ורצונם בקץ הזה שהוא חוץ ממנו ויכול אדם לתבוע חובו ביום אחרון של שנת השמטה ולא תשמט עד הלילה · שכך מצינו בתוספתא שכותבין פרוזבול ערב ר"ה של מוצאי שביעית: (ג) את הנכרי תגוש · זו מצות עשה לשון רש"י מספרי ופירש מצות עשה באחיך הנכרי תגוש ולא אחיך ולאו הבא מכלל עשה עשה ולפי שאנו שם לא יגיש ליתן עליו לא תעשה תוכו ושנו את הנכרי תגוש זו מצות עשה לומר שעובר עליו בעשה ולא תעשה וכן אמרו שם לנכרי תשיך מצות עשה ולאחיך לא תשיך זו מצות לא תעשה והוא כמו שפירשנו מצות עשה באחיך וכך פירש שם רש"י · לא שיהיה מצוה להלוות לנכרי ברבית כלל וכן מוכיח בגמרא בפרק איזהו נשך · והרב ר' משה עשאן שתיהן מצות ממש לנגוש את הנכרי בשמיטה ולהלוותו ברבית מעה בלשון הזה השנוי בספרי ושם

ספורנו

בגזול לכבין ולסורות: (ב) וזה דבר השמטה · כשאמר האל ית' והשביעית תשמטנה היתה הכוונה שתעשה שמטת כספים: שמוט כל בעל משה ידו · כי קרא שמטה האל ית' כאמרו השמטנה: (ד) אפס כי לא יהיה בך אביון · אע"פ שאמרתי בהשמט ידך הנה לא יקרה בכם איזה לוה שתצטרך לשמט וזה בלי ספק נתקיים בדור באי הארץ כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים

גּוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תַעֲבֹט וּמָשַׁלְתָּ בְּגוֹיִם רַבִּים וּבְךָ לֹא יִמְשֹׁלוּ׃ ס ז כִּי־יִהְיֶה בְךָ אֶבְיוֹן מֵאַחַד אַחֶיךָ בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ בְּאַרְצְךָ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא תְאַמֵּץ אֶת־לְבָבְךָ וְלֹא תִקְפֹּץ אֶת־יָדְךָ מֵאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן׃ ח כִּי־פָתֹחַ תִּפְתַּח אֶת־יָדְךָ לוֹ וְהַעֲבֵט תַּעֲבִיטֶנּוּ דֵּי מַחְסֹרוֹ אֲשֶׁר יֶחְסַר לוֹ׃ ט הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־יִהְיֶה דָבָר עִם־לְבָבְךָ בְלִיַּעַל לֵאמֹר קָרְבָה שְׁנַת־הַשֶּׁבַע שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה וְרָעָה עֵינְךָ בְּאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן וְלֹא תִתֵּן לוֹ וְקָרָא עָלֶיךָ אֶל־יְהוָה וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃ י נָתוֹן תִּתֵּן לוֹ וְלֹא־יֵרַע לְבָבְךָ בְּתִתְּךָ לוֹ כִּי בִּגְלַל ׀ הַדָּבָר הַזֶּה יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־מַעֲשֶׂךָ וּבְכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ׃ יא כִּי לֹא־יֶחְדַּל אֶבְיוֹן מִקֶּרֶב הָאָרֶץ עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לֵאמֹר פָּתֹחַ תִּפְתַּח אֶת־יָדְךָ לְאָחִיךָ לַעֲנִיֶּךָ וּלְאֶבְיֹנְךָ בְּאַרְצֶךָ׃ ס יב כִּי־יִמָּכֵר לְךָ אָחִיךָ הָעִבְרִי אוֹ הָעִבְרִיָּה וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת תְּשַׁלְּחֶנּוּ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ׃ יג וְכִי־תְשַׁלְּחֶנּוּ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ לֹא תְשַׁלְּחֶנּוּ רֵיקָם׃

ת"א כי פתוח. מציעא לא: והעבט תעביטנו. כתובות סז גיטין לו מציעא לא: די מחסורו. כתובות סז: השמר לך. שבועות מז כתובות סח סוטה מז גיטין לו בתרא י: קרבה שנת השבע. מכות ג: ורעה עינך באחיך האביון. סנהדרין קט: וקרא. כתובות סח: בך חטא. סנהדרין קט: נתון תתן לו. מציעא לא שבועות כה עקרים מג פל"ג: כי בגלל. שבת קנא: כי לא יחדל. ברכות לד שבת סג קנא תענית כא: כי ימכר. קדושין יד: ועבדך. שם יז ערכין לג: לא תשלחנו. קדושין טז: ריקם. שם יז:

רש"י

ולוית: והעבטת גוים. יכול שתהא לוה מזה ומלוה לזה ת"ל ואתה לא תעבוט: ומשלת בגוים רבים. יכול עובדי כוכבים אחרים מושלים עליך ת"ל ובך לא ימשלו: (ז) כי יהיה בך אביון. התאב תאב קודם: מאחד אחיך. אחיך מאביך קודם לאחיך מאמך: שעריך. עניי עירך קודמין לעניי עיר אחרת: לא תאמץ. יש לך אדם שמצטער אם יתן אם לא יתן לכך נאמר לא תאמץ יש לך אדם שפושט את ידו וקופצה לכך נאמר ולא תקפוץ: מאחיך האביון. אם לא תתן לו סופך להיות אחיו של אביון: (ח) פתח תפתח. אפי' כמה פעמים: כי פתח תפתח. הרי כי משמש בלשון אלא: והעבט תעביטנו. אם לא רצה במתנה תן לו בהלואה: די מחסורו. ואי אתה מצווה להעשירו: אשר יחסר לו. אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו: לו. זו אשה וכן הוא אומר אעשה לו עזר כנגדו: (ט) וקרא עליך. יכול מצוה ת"ל ולא יקרא: והיה בך חטא. מכל מקום אפילו לא יקרא א"כ למה נאמר וקרא עליך ממהר אני ליפרע ע"י הקורא יותר ממי שאינו קורא: (י) נתון תתן לו. אפילו מאה פעמים: לו. בינו ובינך: כי בגלל הדבר. אפילו אמרת ליתן אתה נוטל שכר האמירה עם שכר המעשה: (יא) על כן. מפני כן: לאמר. עצה לטובתך אני משיאך: לאחיך לעניך. לאיזה אח לעני: לעניך. ביו"ד אחד לשון עני אחד הוא אבל עניך בשני יודי"ן שני עניים: (יב) כי ימכר לך. על ידי אחרים במכרוהו ב"ד בגנבתו הכתוב מדבר והרי כבר נאמר כי תקנה עבד עברי ובמכרוהו בית דין הכתוב מדבר אלא מפני שני דברים שנתחדשו כאן אחד שכתוב או העבריה אף היא תצא בשש ולא שמכרוה ב"ד שאין האשה נמכרת בגנבתה שנאמר בגנבתו ולא בגנבתה אלא בקטנה שמכרה אביה ולמד כאן שאם יצאו שש שנים קודם שתביא סימנין תצא ועוד

חידש

רשב"ם

(ח) כי פתוח תפתח את ידך. אלא השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל כלומר דבר שהוא של רשעים כמו דבר בליעל יצוק. שפתרונו פן: (יא) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ. כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא: (יב) אחיך העברי. בגנבתו. או העבריה שמכרה אבית בקטנותה לאמה.

והגיעו

ברכך כמא די מליל לך ותוזף לעממין סגיאין ואת לא תזוף ותשלוט בעממין סגיאין ובך לא ישלטון: ז ארי יהי בך מסכנא חד מאחיך בחדא מקרויך בארעך דיי אלהך יהיב לך לא תתקיף ית לבך ולא תקפץ ית ידך מאחוך מסכנא: ח אלא מפתח תפתח ית ידך לה ואוזפא תוזפנה כמסת חסרונה דיחסיר לה: ט אסתמר לך דילמא יהי פתגם עם לבך ברשע למימר קריבא שתא שביעתא שתא דשמטתא ותבאש עינך באחוך מסכנא ולא תתן לה ויקרי עלך קדם יי ויהי בך חובא: י מתן תתן לה ולא יבאש לבך במתנך לה ארי בדיל פתגמא הדין יברכנך יי אלהך בכל עובדך ובכל אושטות ידך: יא ארי לא יפסוק מסכנא מגו ארעא על כן אנא מפקדך למימר מפתח תפתח ית ידך לאחוך לענך ולמסכנך בארעך: יב ארי יזדבן לך אחוך בר ישראל או בת ישראל ויפלחנך שית שנין ובשתא שביעתא תפטרנה‍[ה] לבר חורין מנך: יג וארי תפטרנה לבר חורין מעמך לא

בעל הטורים

(ח) פתח · ס"א כפולה לומר פתח לו ידך וגם פיך לגדלו בדברים ד"א הראוי לפת תן לו פת הראוי למעדנים תן לו מעדנים · ופסק לו בכל מיני מתיקה [ליבנא דקרא נקט יבעיה כ"ת ותזק לרעב כו'] ד"א פתח תפתח שאם הוא מתביים תביא לו לפתחו · ד"א פתח תפתח כפול הדבר וכן נתון תתן לו הפניק תעניק לומר שאין יעור להענקה אלא תתן ותחזור ותתן: פתח · תגר ו' פעמים כיום ו' ליתן פת לעניים מתקנת עזרא: פתח · ג' במס' · ב' בהאי עניינא ואידך (נחום ג') פתח נפתחו שערי ארצך לומר שאם תפתח לו ידך יפתח לך שערי שמים כדי שיקבלו תפלתך ואם לאו לא יפתחו לך בנא' (משלי כ"א) אוטם אזנו מזעקת דל וגו': די מחסרו אשר יחסר · ר"ת דמאי · שמאכילין העניים דמאי: (י) נתון · מלא ו' שזוכה לו' ברכות כדאי' בב"ב [דף ט']: נתתך לו · ב' · ואידך (ב"א כ"ב) נתתך לו לחם וחרב גבי דוד לומר שצריך ליתן לכל אחד לפי מה שהוא צריך כמו שנתן לדוד לחם וגם חרב · תשלחנו · (יג) וכי תשלחנו לא תשלחנו · ג"פ ליוצא כתוך שם וכסוף שם ויוצא ביובל:

אבן עזרא

שהוא צריך אליו לבחור בו:(ו) ומשלתי ובהיותכם ישרים תהיו עוד משלים על הגברים רק המצוה כי יהיה בך אביון על כן אמר כי לא יחדל אביון כי יודע כי יבא דור שלא יהיה רובו זכאי: (ז) לא תאמץ את לבבך · לדבר על לבו דברים טובים: תקפוץ · תסגור וכן קפצה פיה קפץ באף יקפצו מלכים פיהם והוא פעל קל: האביון · י"א שהוא מגזרת ולא אבה כי הוא במשקל עליון וחביון והגיון שהשרש עלה חבה הגה והטעם שהוא מתאוה לכל דבר בעבור חסרונו: (ח) פתח תפתח · שם הפעל על מקום שאינו כתוב הוא דרך קצרה גם הדרש יפה: את ידך לו · לאשר אין לו כלום: והעבט תעביטנו · תתן לו מש'ך על עבוטו והנה תעביטנו תקח עבוטו: (ט) בליעל · שם וי"א שהיא מלה מורכבת כגון תפלה שלא יעל ולא יגאל ולא יחיה: ורעה עינך · כמו ובנה אל בית אביה והמלה מהשניים הנראים: (י) בגלל · כמו סבה לבעבור סבב כי הכל הוא כחלקים כחלקי כל שהוא הגוף: נתן תתן · הטעם כי אם תתן לו יוסיף כסף על ממונך: (יא) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ · כאשר פירשתי: לאחיך · הקרוב אליך בתחלה: ולענין · לעניי משפחתך ואביון ארצך קודם לאביון מקום אחר · וטעם הדבק כי ימכר לך אחיך העברי בעבור העניק תעניק לו: (יב) אחיך העברי · פירשתיו: או העבריה · והוא כי ימכור איש את בתו לאמה: (יג) ריקם · פירשתיו:

רמב"ן

הוא מורגל במקומות רבים כל עוף טהור תאכלו מצות עשה כל שרץ העוף מצות לא תעשה וכן הזכירו בספרי זאת הבהמה אשר תאכלו מצות עשה ודבר ברור הוא: (יא) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ · הרבה מפרשים אמרו שלא יחדל האביון מקרב הארץ באחד מכל הזמנים כי לעולם יהיה אביון בארץ שגלוי לפניו שלא יעשו מה שאמר להם כי לא יהיה בך אביון אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך לשמור לעשות את כל המצוה ואינו נכון לדעתי כי התורה תרמוז במה שעתיד להיות אבל לא יתנבא עליהם בפירוש שלא יקיימו התורה לעולם וחלילה רק לדרך אזהרה יזכיר הדבר · והנכון שיאמר שלא יחדל אביון שיהיה נמנע ולא ימצא עוד לעולם והזכיר זה בעבור שהבטיח שלא יהיה בהם אביון בשמרם כל המצות אמר אבל ידעתי כי לא יהיו כל הדורות כל ימי עולם כלם שומרים כל המצוה עד שלא נצטרך כלל לצוות על האביון כי אולי בקצת הימים ימצא אביון ואני מצוך עליו אם ימצא ואמר מקרב הארץ לרמוז על כל הישוב כי להבטחה שלא יהיה בנו אביון בארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו נחלה אם נקיים שם כל המצות · ועתה אמר כי יתכן שימצא אביון באחד מן הזמנים ובאחד מן המקומות אשר תשב בה כי מעט בארצך כמעט בכל מושבותיכם בארץ ובחוצה לארץ · וטעם ולאביונך בארצך · כאומר לאחיך העני ולכל אביוני ארצך כי בעבור שהמצוה בישראל יזכיר אחיך ויצטרך לפרש אחיך ולאביוני ארצך לצוות על כל ישראל ומדרשו להקדים הקודם והזכיר כי עוד יש שמטה לעבד השנה השביעית שלו כי גם השמטה ההיא כשמטה הנזכרת והבל לזכר ימות עולם כאשר רמזתי במקומו ושם נרמז כי והיה לך עבד עולם כפשוטו והחזיר המצוה הזאת לבאר בה ענין הענקה:

ספורנו

הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע: (יא) כי לא יחדל אביון · כענין כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון ·
וזכרת

יד הַעֲנֵיק תַּעֲנִיק לוֹ מִצֹּאנְךָ וּמִגָּרְנְךָ וּמִיִּקְבֶךָ אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּתֶּן־לוֹ׃ טו וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּפְדְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה הַיּוֹם׃ טז וְהָיָה כִּי־יֹאמַר אֵלֶיךָ לֹא אֵצֵא מֵעִמָּךְ כִּי אֲהֵבְךָ וְאֶת־בֵּיתֶךָ כִּי־טוֹב לוֹ עִמָּךְ׃ יז וְלָקַחְתָּ אֶת־הַמַּרְצֵעַ וְנָתַתָּה בְאָזְנוֹ וּבַדֶּלֶת וְהָיָה לְךָ עֶבֶד עוֹלָם וְאַף לַאֲמָתְךָ תַּעֲשֶׂה־כֵּן׃ יח לֹא־יִקְשֶׁה בְעֵינֶךָ בְּשַׁלֵּחֲךָ אֹתוֹ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ כִּי מִשְׁנֶה שְׂכַר שָׂכִיר עֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וּבֵרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה׃ פ שביעי יט כָּל־הַבְּכוֹר אֲשֶׁר יִוָּלֵד בִּבְקָרְךָ וּבְצֹאנְךָ הַזָּכָר תַּקְדִּישׁ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲבֹד בִּבְכֹר שׁוֹרֶךָ וְלֹא תָגֹז בְּכוֹר צֹאנֶךָ׃ כ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תֹאכְלֶנּוּ שָׁנָה בְשָׁנָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אַתָּה וּבֵיתֶךָ׃ כא וְכִי־יִהְיֶה בוֹ מוּם פִּסֵּחַ אוֹ עִוֵּר כֹּל מוּם רָע לֹא תִזְבָּחֶנּוּ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ כב בִּשְׁעָרֶיךָ

ת"א העניק שם טו יז מציעא לא : מגאנך · קדושין יז : אשר ברכך · שם ע"א : כי אהבך · שם כב: כי טוב·כתובות נז קדושין טו כ כב עירובין כט ל ולקחת · קדושין כא שבועות ד : במרצע · קדושין שם שבועות שם בכורות לז לח :באזנו · קדושין כב: ואף לאמתך · קדושין יז : כי משנה · שם טו כ כח ערכין ל : כל הבכור · מגילה לא חולין קלה : אשר יולד · נדה מ : בבקרך ובצאנך · חולין קלב קלה : הזכר תקדיש · נדרים יב נזיר ד בכורות יט מו נג ערכין כט : לא תעבוד בבכור שורך · חולין קלו בכורות טו כה : ולא תגוז בכור צאנך · חולין קלה קלז תמורה יא : לפני ה' אלהיך תאכלנו · מכות יט בכורות כו כז תמורה כא : שנה בשנה · בכורות כז כח ערכין לא תמורה כא : וכי יהיה בו מום · בכורות יד לז לט :

רש"י

חידש כאן הענק תעניק: (יד) העניק תעניק · לשון עדי בגובה ובמראית העין דבר שיהא ניכר שהטיבות לו וי"מ לשון הטענה על צוארו : מצאנך ומגרנך ומיקבך · יכול אין לי אלא אלו בלבד ת"ל אשר ברכך מכל מה שברכך בוראך ולמה נאמרו אלו מה אלו מיוחדים שהם בכלל ברכה אף כל שהוא בכלל ברכה יצאו פרדות ולמדו רבותינו במסכת קדושין בגז"ש כמה נותנין לו מכל מין ומין : (טו) וזכרת כי עבד

היית · והענקתי ושניתי לך מביזת מצרים וביזת הים אף אתה הענק ושנה לו : (יז) עבד עולם · יכול כמשמעו ת"ל ובשתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו הא למדת שאין זה אלא עולמו של יובל : ואף לאמתך תעשה כן · הענק לה יכול אף לרציעה השוה הכתוב אותה ת"ל ואם אמר יאמר העבד עבד נרצע ואין אמה נרצעת : (יח) כי משנה שכר שכיר · מכאן אמרו עבד עברי עובד בין ביום ובין בלילה וזהו כפלים

רשב"ם

והגיעו שש שנים לשמטה קודם הבאת סימנים : (טז) כי עבד היית · והוציאך ברכוש גדול : (יז) ואף לאמתך תעשה כן · להענקה : (יח) לא יקשה בעיניך · שתשלחנו חפשי מעמך במה שאתה נותן לו משנה וכפילות שכר שכיר בעבודת שש שנים שעבד אותך שאתה מעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך מלבד שכירות של קנין שש שנים שקנית אותו שהרי יברכך ה' בכל אשר תעשה והרי פירוש פסוק זה דוגמות ולא ירע לבבך בתתך לו וכן תרע עינה באיש חיקה ובבנה ובבתה מתת לאחד מהם כי רועה העין וקשיות הלב מדבר על נתינת ממון לאחרים וכאשר הורגלו לפרש שלא יקשה בעיניך על מה שאתה משלחו חפשי לסוף שש שהרי הרבה עבדך שש שנים כלומר יותר משאר שכירים · שטו"ת הוא בידם · וכי למה יקשה בעיניו בשילוח חפשי והלא לא קנאו מתחלה אלא לפי עבודת שש שנים שהכל יודעים שבשביעית יצא ועוד לא היה לומר משנה שכר שכיר אלא משנה שכיר · ויש מפרש משנה שכיר שש שנים לפי שסתם שכיר שלש שנים כדכתיב בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כבוד מואב · גם זה הבל · כי במקום אחר כתיב בעוד שנה כשנת שכיר · ופירוש כשני שכיר · שלש שנים מצומצמות כשני שכיר שהיא שנה מצומצמת : (יט) תקדיש לה' אלהיך · כלומר נהוג בו דין שלא תעבוד בו ולא תגוז · ומה שכתוב לא יקדיש איש אותו כבר פירשתיו לא יקדיש איש אותו לקרבן

תפטרנה ריקנין: יד אפרשא תפרש לה מענך ומאדרך וממעצרתך די יברכנך יי אלהך תתן לה: טו ותדכר ארי עבדא הויתא בארעא דמצרים ופרקך יי אלהך על כן אנא מפקדך ית פתגמא הדין יומא דין: טז ויהי ארי יימר לך לא אפוק מעמך ארי רחמך וית אנש ביתך ארי טב לה עמך: יז ותסב ית מרצעא ותתן באדנה ובדשא ויהי לך עבד פלח לעלם ואף לאמתך תעבד כן: יח לא יקשי בעינך במפטרך יתה לבר חורין מעמך ארי על חד תרין מיגר אגירא פלחך שית שנין ויברכנך יי אלהך בכל די תעבד: יט כל בוכרא די יתיליד בתורך ובענך דוכרין תקדש קדם יי אלהך לא תפלח בבוכרא דתורך ולא תגוז בוכרא דענך: כ קדם יי אלהך תיכלנה שתא בשתא באתרא די יתרעי יי את ואנש ביתך: כא וארי יהי בה מומא חגיר או עויר כל מום ביש לא תכסנה קדם יי אלהך: כב בקרויך

נתינה לגר

סכורס. (יד) הענק תעניק, אפרשא תפרש· פי' מלשון הפרשה ולא כהמפרשים שהוא כנזר מן השם „ענקים" המונח על תכשיט. (טז) ואת ביתך, וית אנש ביתך, דרכו לתרגם תמיד ביהו כפי הכוונה על אנשי הבית וע' בקדושין כ"ב ע"א וברמב"ם פ"ג מה' עבדים ובמל"מ שם. (יז) עבד עולם, עבד פלח לעלם. כ"ת גם לעיל (שמות כ"א ו'). (יח) כי משנה שכר שכיר, ארי על חד תרין מיגר אגירא. ת' מלות „כי משנה וגו'" לתשובת התנאי, וכמ"ש רש"י, וע' בנהס"ש.

בעל הטורים

(יד) הענק· מלא יו"ד כי ביו"ד מכות העשרתיך ג' דברים כלי כסף וכלי זהב ושמלות לכן העניקהו מג' דברים מצאנך מגרנך ומיקבך והיינו דכתיב וזכרת כי עבד היית: (טו) היום· וסמיך ליה· (טז) והיה כי יאמר אליך· לומר ברציעה ביום ולא בלילה: עמך· (יט) כל הבכור לפרשת עבד· לומר כשם שאני אוסר לך לעבוד בבכור כך לא תעבוד בעבד עברי עבודת עבד וכשם שהמום פוסל בבכור כך המום פוסל ברציעה:

רש"י

שבעבודת שכירי יום ומהו עבודתו בלילה רבו מוסר לו שפחה כנענית והולדות לאדון: (יט) כל הבכור וגו' תקדיש· ובמקום אחר הוא אומר לא יקדיש שנאמר אך בכור אשר יבוכר לה' וגו' הא כיצד אינו מקדישו לקרבן אחר וכאן למד שמצוה לומר הרי אתה קדוש לבכורה· ד"א א"א לומר תקדיש שכבר נאמר לא יקדיש וא"א לומר לא יקדיש שהרי כבר נאמר הקדיש הא כיצד מקדישו אתה הקדש עלוי ונותן להקדש כפי טובת הנאה שבו: לא תעבוד בבכור שורך ולא תגוז וגו'· אף החילוף למדו רבותינו שאסור אלא שדבר הכתוב בהווה: (כ) לפני ה' אלהיך תאכלנו· לכהן הוא אומר שכבר מצינו שהוא במתנות כהונה אחד תם ואחד בעל מום שנאמר ובשרם יהיה לך וגו': שנה בשנה· מכאן שאין משהין אותו יותר על שנתו יכול יהא פסול משעברה שנתו כבר הוקש למעשר שנאמר ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך ובכורות בקרך וצאנך מה מעשר שני אינו נפסל משנה לחברתה אף בכור אינו נפסל אלא שמצוה תוך שנתו: שנה בשנה· אם שחטו בסוף שנתו אוכלו אותו היום ויום אחד משנה אחרת למד שנאכל לשני ימים ולילה אחד: (כא) מום· כלל: פסח או עור· פרט: כל מום רע· חזר וכלל מה הפרט מפורש מום הגלוי ואינו חוזר אף כל מום שבגלוי

אבן עזרא

(יד) העניק תעניק לו· הטעם שיהא לו תפארת מגזרת וענקים לגרגרותיך או יהיה פירוש המלה כפי המקום כלא את: (יז) כאזנו ובדלת· פירשתיו וטעם להזכיר זה כי אהה חייב לתת לו בצאתו חפשי רק אם לא ירצה לצאת תרצע אזנו: ואף לאמתך תעשה כן· דבק עם העניק תעניק לו ואם הוא רחוק כמו שלם ישלם אם אין לו ואם שלם אלה ורבים כן כי אין אשה נרצעת: (יח) לא יקשה בעיניך· מצאנו כתוב שלש שנים כימי שכיר וזו ראיה כי אין רשות לאדם שישכיר עצמו יותר משלש שנים ג"כ לשוכר אותו שנותן שכרו וזה טעם משנה כמו כפל וכן והיה משנה הוא משנה למלך שם משנה למלך אחר השם גם הוא מגזרת שנים כאשר פירשתי והנה זה הכתוב יפרש כי ובשביעית יצא לחפשי חנם בתחלת השנה גם יש ראיה משנת השמטה גם מיום השבת: וברכך· פועל עתיד ולא עבר כי אין הפרש ביניהם רק מטעם המקום: (יט) כל הבכור· הזכירו בעבור לא תעבוד בבכור שורך: (כ) תאכלנו· מי שהוא ראוי לאכלו כאשר פירשתי והזכיר זה טעם שנית לבאר משפט בעל מום: אתה וביתך· בית הכהן: (כא) כל מום רע· הנזכרים: (כב) בשעריך תאכלנו· י"א הכהן יאכלנו חוץ למקדש וי"א אחר שיש בו מום

ספורנו

(טו) וזכרת כי עבד היית· שלא בלבד הוציאך מעבדות לחפשי אבל העניק לך ממון משעבדים בך: (יח) לא יקשה בעיניך· לספפיק עם שלוחו חפשי כי ראוי הוא לזה ואתה לא תחסר: וברכך ה' אלהיך· ומשלו תתן: (יט) כל הבכור· אחר שבאר מיני חסד בתבואה והוא מעשר עני ושמטות והוא שמטת כספים והצדקה ובאר הקנינים בהעניקת עבד עברי באר מצות אשר בהן הודאה לאל יתעלה ובן מהן הבכורות כראוי לבעלי המקנה להודות כי מידו המקנה לנו וחג המצות להודות על הגאולה בזכות הפסח והמצות ועל האביב בעומר התנופה וחג השבועות להודות על שבועות חקות קציר שמר לנו וחג האסיף להודות על האסיף ושבכל אחד מהם נבוא איזה דורון לאדון כאמרו ולא יראה את פני ה' ריקם ולזה לא הזכיר בהם כאיום

תֹּאכְלֶ֑נּוּ הַטָּמֵ֤א וְהַטָּהוֹר֙ יַחְדָּ֔ו כַּצְּבִ֖י וְכָאַיָּֽל׃ כג רַ֥ק אֶת־דָּמ֖וֹ לֹ֣א תֹאכֵ֑ל עַל־הָאָ֥רֶץ תִּשְׁפְּכֶ֖נּוּ כַּמָּֽיִם׃ פ טז א שָׁמוֹר֙ אֶת־חֹ֣דֶשׁ הָֽאָבִ֔יב וְעָשִׂ֣יתָ פֶּ֔סַח לַיהוָ֖ה אֱלֹהֶ֑יךָ כִּ֞י בְּחֹ֣דֶשׁ הָֽאָבִ֗יב הוֹצִ֨יאֲךָ֜ יְהוָ֧ה אֱלֹהֶ֛יךָ מִמִּצְרַ֖יִם לָֽיְלָה׃ ב וְזָבַ֥חְתָּ פֶּ֛סַח לַיהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ צֹ֣אן וּבָקָ֑ר בַּמָּקוֹם֙ אֲשֶׁר־יִבְחַ֣ר יְהוָ֔ה לְשַׁכֵּ֥ן שְׁמ֖וֹ שָֽׁם׃ ג לֹא־תֹאכַ֤ל עָלָיו֙ חָמֵ֔ץ שִׁבְעַ֥ת יָמִ֛ים תֹּֽאכַל־עָלָ֥יו מַצּ֖וֹת לֶ֣חֶם עֹ֑נִי כִּ֣י בְחִפָּז֗וֹן יָצָ֙אתָ֙ מֵאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם לְמַ֣עַן תִּזְכֹּ֗ר אֶת־י֤וֹם צֵֽאתְךָ֙ מֵאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם כֹּ֖ל יְמֵ֥י חַיֶּֽיךָ׃ ד וְלֹא־יֵרָאֶ֨ה לְךָ֥ שְׂאֹ֛ר בְּכָל־גְּבֻלְךָ֖ שִׁבְעַ֣ת יָמִ֑ים

ת"א בשעריך · יבמות עג מכות יט : הטמא והטהור · בכורות לג : כצבי וכאיל · שם יב לג : רק את דמו · שם טו : שמור את חדש · ר"ה ו כא סנהדרין יג זבחים ז : הוציאך ה' · ברכות ט : וזבחת פסחים ע זבחים ז ט מנחות ב פג : לא תאכל עליו · פסחים כח לה מג מא מנחות ע : לחם עוני · ברכות לח לט פסחים לו לח קטו סוכה לה מנחות ע פח חולין קכ : למען תזכר · ברכות יב פסחים קיז :

רש"י

ואינו חוזר : (כג) רק את דמו לא תאכל · שלא תאמר הואיל וכולו היתר הבא מכלל איסור הוא שהרי קודם נשחט בחוץ בלא פדיון ונאכל יכול יהא אף הדם מותר ת"ל רק את דמו לא תאכל : (א) שמור את חדש האביב · מקודם בואו שמור שיהא ראוי לאביב להקריב בו את מנחת העומר ואם לאו עבר את השנה : ממצרים לילה · והלא ביום יצאו שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל וגו' אלא לפי שבלילה נתן להם פרעה רשות לצאת שנאמר ויקרא למשה ולאהרן לילה וגו' : (ב) וזבחת פסח לה' אלהיך צאן · שנאמר מן הכבשים ומן העזים תקחו : ובקר · הזבח לחגיגה שאם נמנו על הפסח חבורה מרובה מביאים עמו חגיגה כדי שיהא נאכל על השובע ועוד למדו רבותינו דברים הרבה מפסוק זה : (ג) לחם עני · לחם שמזכיר את העוני שנתענו במצרים : כי בחפזון יצאת · ולא הספיק בצק להחמיץ וזה יהיה לך לזכרון והפזון לא שלך היה אלא של מצרים שכן הוא אומר ותחזק מצרים על העם וגו' : למען תזכר · על ידי אכילת הפסח והמצה את יום

רמב"ן

(א) שמור את חדש האביב · מצות הרגלים מבוארות כי כבר הזכירם והנה בתורת כהנים הזכיר בה ענין הקרבנות והקרבתם אשה לה' וכאן לא יזכירם כלל אבל יזהיר את ישראל לעלות בהם אל המקום אשר יבחר ולשמוח לפניו כי כאשר צוה שיביא מעשר שני לפני ה' וכן הבכור ויאכלם שם במקום אשר יבחר ה' הוסיף לבאר כי עוד חייבין שיבאו כלם לפני השם ויחגו לפניו בשלשה רגלים ולשמוח בשלמים שיקריבו לפניו ולא הזכיר זמני חג המצות והסוכות באיזה יום יהיה אך הזכיר חדשיהם דרך קצרה שכבר הזכיר הכל שם : (ב) וטעם וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר · על דרך הפשט כמו שור שה כשבים ראובן שמעון לוי וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר לכך לא אמר וזבחת פסח לה' אלהיך מן הצאן ומן הבקר כאשר יאמר בכל מקום מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם ואם מן הצאן עולה קרבנו אם מן הבקר הוא מקריב · אבל צוה בפסח והוא השה שהזכיר כבר וצאן ובקר ואילים ועזים ובני בקר לחוג חגיגה ביום הזה כאשר יצוה בשבועות ובסוכות שיאמר ועשית חג שבועות לה' אלהיך מסת

אבן עזרא

הוא לישראל וזה רחוק בעיני : הטמא והטהור · שב אל תאכלנו והטעם כמו קיאה אתה הטמא או הטהור והטעם בין שיהיה טמא או טהור הוא מותר לאכלו בעבור כי בשר קדש אם אכלו טמא הוא כרת ובעבור שהזכיר שנה בשנה הזכיר שלש פעמים ועוד בעבור הבכור שיאכל במקדש וכן הפסח יאכל במקדש ולא חוץ ממנו : (א) את חדש האביב · נקרא כן בעבור שהיה בו אביב בצאתם ממצרים והמכחישים אמרו כי לא נעשה פסח בלא אביב וכבר השיבותי על סכליהם גם אנחנו נודה כי בית דין היה מסתכל לאביב ודע כי אין לחדשים בלשון הקדש שמות כי ניסן סיון גם כסלו גם טבת גם אדר שהם נזכרים במקרא הם לשון כשדים על כן אמר הוא חדש ניסן רק מצאנו זיו והאיתנים ובול וטעם ראשון כאשר ימצא האביב הנו חדש הראשון כי משם יחל לספור החדשים אם היתה שנה מעוברת שנים עשר חדש או שלשה עשר לא נחוש על זה וזה טעם ראשון רק קדמונינו ז"ל העתיקו עם האביב דברים אחרים וכל דבריהם אמת : לילה · הוציאך מתחת רשות פרעה והקרוב עוד אפרשנו : (ב) צאן · לחוב הפסח : ובקר · לשלמים והעד ובקר שלשת אלפים אחר שאמר הכל לפסחים על כשבים ובני עזים וכן נתנו לפסחים חמשת אלפים ובקר חמש מאות והנה זכר הפסח קודם הבקר וכן אתה וביתך וי"א כי במצרים אמר כבש או עז ואתה בקר אם יוכל והראשון הוא הנכון : (ג) לא תאכל עליו חמץ · שלא ימצא חמץ בעת שחיטת הפסח : לחם עוני · לזכרון · כל ימי חייך · בכל שנה : (ד) אשר

תזבח

רשב"ם

לקרבן אחר : (ב) צאן ובקר · חכמים פירשוהו · כתרגומו · כי לפי הפשט גם נדריהם ונדבותיהם ברגלים היו מביאין כמו שכתוב בפרשת שור או כשב ובפינחס : ובשלת

תֵּיכְלִנֵּהּ מְסָאֲבָא וְדַכְיָא כַּחֲדָא כִּבְסַר טַבְיָא וְאַיְלָא : כג לְחוֹד יָת דְּמֵהּ לָא תֵיכוֹל עַל אַרְעָא תִּשְׁדְּנֵהּ כְּמַיָּא : א טַר יָת יַרְחָא דַּאֲבִיבָא וְתַעְבֵּד פִּסְחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אֲרֵי בְּיַרְחָא דַּאֲבִיבָא אַפְּקָךְ יְיָ אֱלָהָךְ מִמִּצְרַיִם וַעֲבַד לָךְ נִסִּין בְּלֵילְיָא : ב וְתִכּוֹס פִּסְחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ מִן בְּנֵי עָנָא וְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא מִן תּוֹרֵי בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּהּ תַּמָּן : ג לָא תֵיכוֹל עֲלוֹהִי חֲמִיעַ שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוֹל עֲלוֹהִי פַּטִּיר לְחֵם עֳנִי*) אֲרֵי בִּבְהִילוּ נְפַקְתָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּדִיל דְּתִדְכַּר יָת יוֹמָא מִפְּקָךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם כָּל יוֹמֵי חַיָּיךְ : ד וְלָא יִתְחֲזֵי לָךְ חֲמִיר בְּכָל תְּחוּמָךְ שִׁבְעָא יוֹמִין

*) עֳנִי · כן הוא גם כמ"ג רע"ח . היידנהיים

נתינה לגר

טז (א) לילה, ועבד לך נסין בליליא. נראה שהיה קשה להת"א קושית הספרי, וכי בלילה יצאו? והלא ביום יצאו, אלא מלמד שנגאלו בלילה · וע' בש"ס (ברכות ט' ע"א) דהכל מודים דלא נגאלו אלא בערב דכתיב לילה, וכפירש"י שם שנתנו להם רשות לצאת והת"א סובר דכיון דהנסים נעשו בלילה, שתחילה כבר הגאולה, ומה שרלה ב"ם לחם ושמלה לחלק, כי ההוצאה המיוחסת לה' היתה בלילה ויציאת העם לא היתה אלא ביום, הנה במחכ"ת דברים אשר אין להם שחר, כי בשרם יצאו העם, לא נוכל לומר "הוציאך ה'". (ב) וזבחת פסח צאן ובקר, ותיכום פסחא מן בני ענא ונכסת קודשיא מן תורי. ר"ל הפסח מן הצאן והשלמים מן הבקר. וע' במס' פסחים (דף ע' ע"ב) שיש פלוגתא, אם בקר, הוא חגיגה, או מותר הפסח שקרב שלמים, ומהת"א אין להכריע, אבל מהת"י משמע דוקא דקאי על חגיגה וע' במיני הרגומא שהאריך בזה. [ובכ"י הנוסח ען ותורין]. (ג) עֳנִי, עֹנִי. וכ"ה בנוסחת הרוו"ה, אולי לא תרגמה כדי לכלול בה כמה דברים שדרשו רז"ל במלה הזאת (פסחים ל"ו ע"א ובספרי).

בעל הטורים

(ב) וזבחת פסח · וסמיך ליה לא תאכל עליו המץ · לומר לך שאין שוחטין הפסח על החמץ :

רמב"ן

נדבת ידך שיביא בקר וצאן לשלמים כאשר תשיג ידו · וכן אמר בסוכות השבו שבעת ימים שבעת ימים תחוג לה' אלהיך וגו' ובסוף כלל את שלשתם ודומה לזה בראשון בארבעה עשר יום לחדש יהיה לכם הפסח חג שבעת ימים מצות יאכל ופי' בחג שבעת ימים וכן עליו בפסח יאשיהו שאמר לאן ובקר כבשים ובני עזים הכל לפסחים ובקר שלשת אלפים ואחר כן אמר ויבשלו הפסח וגו' כמשפט הקדשים והשלמים בשלו בסירות ובדודים ובצלחות ויריצו לכל העם הנה פירש כי כבשים ובני עזים הכל לפסחים לא עזים עצמן ולא בקר כדכתיב שה תמים זכר בן שנה יהיה לכם מן הכבשים ומן העזים · ופירש כי הבקר אשר הזכיר היו שלשת אלפים והיו קדשים אשר בסירות להריץ לפני העם לאכול שבעה כענין החגיגה שקבלו רבותינו · ואונקלוס עשה לאן ובקר דבק עם הפסח ולא יתקשר הוי"ו יפה במלת ובקר ועוד כי אין כל הצאן כשר לפסחים והנכון מה שאמרנו · ובאר בכאן דברים רבים כי הזכיר במצה שהיתה לחם עוני להגיד כי נוה לזכור שיצאו בחפזון והוא עני זכר כי היו במצרים בלחם צר ובמים לחץ והנה תרמוז לשני דברים וכן אמרו הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים כל דכפין · או שיאמר שתהיה עוד עשויה כלחם עני ולא שתהיה מצה עשירה כמו שה כיכו רבותינו · ובאר במצות השאור שלא יראהו בכל גבולך כי בתחלה אמר לא ימצא בבתיכם : (ד) ופעם

ספורנו

חדש וכמה בהדש יהיו אבל הזכיר האביב והשבועות והאסיף : (א) שמור את חדש האביב · שמור בהתמדת השגחה שיהיה ניתן חדש האביב ע"י עבורי החדשים והשנים שיכוונו בהם שני הלבנה עם שני החמה : ועשית פסח · בערב חג המצות : כי בחדש האביב הוציאך · כיוון ורלה שתהיה יציאתך בעת שגלם החדש של אביב והוא הנגוד בהיות טלה אלהי מצרים עם השמש בגבורתו והילה בנגודו : לילה · כי אותו הנגוד היה אז בלילה ובהיות שאין קרבן בלילה הוצרך להקדים הקרבתו ביום הקודם לאותו הנגוד ולזירון זה קבע כן לדורות : (ב) ובקר · לקרבן חגיגה אע"פ שלא נעשה זה עם פסח מצרים : (ג) לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים · אע"פ בפסח מצרים היה אסור חמוצו יום אחד בלבד כמו שהזכירו רז"ל (פסחים) : תאכל עליו מצות · שבהיותו קרבן זכרון הגאולה שהיתה ברגע קטן אין ראוי לאכול עמו חמץ שהוא צריך עכוב בעשייתו מלוש בצק עד חמצתו : לחם עוני · לחם שהיו אוכלים בעוני ובלא היה להם פנאי להכבות עיסתם עד שתחמץ מפני נוגשים אנוס : כי בחפזון יצאת · והטעם להזכיר חפזון בלחם הוא כי תמורת אותו המזון העוני היה לך אח"כ המזון הגאולה כענין והספקי האבלה לבסון : למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך · והטעם שצויתי להתמיד ההשגחה עד שיהיו שנות הלבנה מכוונות עם שנות החמה ע"י העבורים כדי שיהיה ניסן חדש אביב ולא צויתי למנות לחדשי חמה שבהם בלתי צריכין לעבור הוא כדי שתזכור יציאת מצרים כל ימי חייך שבכל עבור חודש ועבור שנה שתעשה בשביל שיהיה ניסן חדש האביב תזכור שזה הוא בשביל יציאת מצרים : (ד) ולא יראה לך שאור בכל גבולך שבעת ימים · אע"פ שזה לא הוצרך בפסח

ולא־ילין מן־הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר: ה לא תוכל לזבח את־הפסח באחד שעריך אשר־יהוה אלהיך נתן לך: ו כי אם־אל־המקום אשר־יבחר יהוה אלהיך לשכן שמו שם תזבח את־הפסח בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים: ז ובשלת ואכלת במקום אשר יבחר יהוה אלהיך בו ופנית בבקר והלכת לאהליך: ח ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת ליהוה אלהיך לא תעשה מלאכה: ס ט שבעה שבעת תספר־לך מהחל חרמש בקמה

ת"א ולא ילין · פסחים עא חגיגה י: לא תוכל · פסחים לא זבחים קיד: שם תזבח · ברכות ט פסחים נט זבחים יב: ופנית בבקר · פסחים ח לב סוכה מז ר"ה ה חגיגה יז זבחים לו: ששת ימים תאכל מצות · פסחים לה קכ סוכה מז חגיגה יח מנחות סו: עצרת לה' אלהיך · פסחים סח קכ ביצה טו חגיגה יח מגילה ט: לא תעשה · חגיגה ט: שבעה שבעות · מגילה ל חגיגה יז: תספר לך · מנחות סה: מהחל חרמש · מציעא פז מנחות סו עא:

רש"י

נאתך: (ד) ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר · אזהרה למותיר בפסח דורות לפי שלא נאמר אלא בפסח מצרים ויום ראשון האמור כאן הוא י"ד בניסן כמה דאת אמר אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם ולפי שנסתלק הכתוב מענינו של פסח והתחיל לדבר בחקות שבעת ימים כגון שבעת ימים תאכל עליו מצות ולא יראה לך שאור בכל גבולך הוצרך לפרש באיזו זביחה הוא מזהיר שאם כתב ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב לבקר הייתי אומר שלמים הנשחטים כל שבעה כולן בבל תותירו ואינן נאכלין אלא ליום ולילה לכך כתוב בערב ביום הראשון · ד"א בחגיגת י"ד הכתוב מדבר ולמד עליה שנאכלת לב' ימים והראשון האמור כאן בי"ט הראשון הכתוב מדבר וכן משמעו של מקרא בשר חגיגה אשר תזבח בערב לא ילין בי"ט הראשון עד בקרו של שני אבל נאכלת היא בי"ד ובט"ו וכך היא שנויה במסכת פסחים: (ו) בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים · הרי שלשה זמנים חלוקים בערב משש שעות ולמעלה זבחהו וכבוא השמש תאכלהו ומועד צאתך אתה שורפהו כלומר נעשה נותר ויצא לבית השריפה: (ז) ובשלת · זהו צלי אש שאף הוא קרוי בישול: ופנית בבקר · לבקרו של שני מלמד שטעון לינה לילה של מוצאי יו"ט: (ח) ששת ימים תאכל מצות · ובמקום אחר הוא אומר שבעת ימים שבעה מן הישן וששה מן החדש · ד"א למד על אכילת מצה בשביעי שאינה חובה ומכאן אתה למד לששת ימים שהרי שביעי בכלל היה ויצא מן הכלל ללמד שאין אכילת מצה בו חובה אלא רשות ולא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא · מה שביעי רשות אף כולם רשות חוץ מלילה הראשון שהכתוב קבעו חובה שנאמר בערב תאכלו מצות: עצרת לה' אלהיך · עצור עצמך מן המלאכה · ד"א כנופיא של מאכל ומשתה לשון נעצרה נא אותך: (ט) מהחל חרמש

רמב"ן

אשר תזבח בערב ביום הראשון · שלא ילין לבקר מן הבשר שעשית אותו זבח בערב יום הראשון שבשבעת הימים הנזכרים והוא הלילה כמו שהזכיר הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה כי לא הזכיר בפרשה הזאת יום ארבעה עשר ושחיטת הפסח כלל אבל הזכיר עשיית הפסח בלילה כלומר אכילתו ואכילת המצה עליו והטעם כי זביחת הפסח והקרבתו ביום ארבעה עשר היא מצות הקרבנות והזכירו אותה בתורת הקרבנות ולא החזירה כאן כאשר לא החזיר מצות שאר הקרבנות וגם משלשת מפלה אל פלה אחרת להזהיר לא תעשה מלאכה ולא אמר כל שם כתוב אך ונאמר הזכיר הפסח בזאת חייב לבא אל מקום

אבן עזרא

תזבח בערב · שהוא בשר הפסח: (ו) בערב כבוא השמש · פירשתיו: מועד צאתך ממצרים · שב אל פסח כי מועד הדם באביב יצאו ממצרים ואיננו דבק עם כבוא השמש: (ז) ובשלת · פירשתיו באש וכן ויבשלו את הפסח באש והזכיר ובשלת שלא יאכלנו נא: ופנית בבקר · אמרו המכחישים כי ילך ביום קדש אל ביתו ואלו ואמתנו לא נסמך על דעתנו במצות כי אם על מעתיקי התורה והנה מצאנו ביום השמיני שלח את העם והוא יום קדש וכתוב אחר וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם ויש אומרים כי פירוש לאהליכם כאשר הוא וביום הגדול לאהלם והלכת לאהליך סביב לירושלם וממש ילך אל אהלו בחול: (ח) ששת ימים · אמרו הקדמונים מפתל חרמש ויתכן להיות ביום השביעי דבק עם ששת ימים והבדילו מלאכה והטעם כל מלאכת עבודה ובמקום שאמר כל מלאכה הכבוד הזכיר הבא כשני גם השלישי ולא הזכיר יום תרועה ויום

רשב"ם

(ז) ובשלת · צלי: ופנית בבקר · אינך צריך להתעכב כל ימי הפסח: (ט) מהחל חרמש · כתרגומו · כי העומר

ולא יבית מן בסרא די תכוס ברמשא ביומא קדמאה לצפרא: ה לית לך רשו למכס ית פסחא בחדא מקרויך דיי אלהך יהב לך: ו אלהן לאתרא די יתרעי יי אלהך לאשראה שכנתיה תמן תכוס ית פסחא ברמשא כמעל שמשא זמן מפקך ממצרים: ז ותבשל ותיכול באתרא די יתרעי יי אלהך ביה ותתפני בצפרא ותהך לקרוך: ח שתא יומין תיכול פטירא וביומא שביעאה כנש קדם יי אלהך לא תעבד עבידא: ט שבעא שבועין תמני לך מדשריות מגלא בחצד עומרא דארמותא

נתינה לגר

(ד) ביום הראשון, ביומא קדמאה. ערש"י שפי' ב' פירושים, ולהפי' הא' "ביום הראשון" הוא ע"פ, וקאי על מלת "הזבח" ולפי' השני הוא יום ט"ו וכ"מ מהת"א, וכמו שת' לעיל (שמות י"ב ט"ו) וע' בש"ס (פסחים דף ע"א ע"ב) וכתו' ד"ה לימד. (ו) מועד צאתך, זמן מפקך. ע' בש"ס (ברכות ט' ופסחים ק"כ) שרז"ל חשבו ג' זמנים, וכמ"ש רש"י, והמת' תרגם כפשוטו שהגאולה התחילה בלילה כמ"ש לעיל בפסוק א', וצ"ע. (ז) ובשלת, ותבשל, מה שלא ת' "והטוי" כתיב"ע, שאף שצלי נ"כ קרוי מבושל, מ"מ היה לו לפרש לבלי נטעה כי הפסח נאכל מבושל ממש וצ"ע. בבקר, בצפרא. סתם, ולא פירש כוונתו אם בקר ראשון או בקר שני. (ח) ששת ימים תאכל מצות, שתא יומין תיכול פטירא. אף שהיה לו לפרש דעתו אם הששה ימים מתחילין מהחדש (כפי' ראשון שהובא ברש"י) או כמ"ש חז"ל ששה ימים רשות, הנה כבר הארכנו בהקדמתנו כי במקום שאין בו חלוקי דעות היה המת' את הכתוב כפשוטו. עצרת, כנש. כ"ת בכל המקומות ל' כנופיא, וכפי' הב' של רש"י, ולא אדע לכוין מהיכן למד רש"י שהוא לאכילה ושתיה, ולא לתושבחן כמ"ש תיב"ע? ומהת' ירושלמי משמע בפי' שהוא לתושבחן, ואולי כוונת רש"י לא לשלול התושבחות, כ"א לשלול התענית, כאשר השם "עצרה" נרדף בלה"ק אל השם "צום" כמו "קדשו צום קראו עצרה". (ט) בקמה, בחצד עומרא דארמותא. ר"ל "קצירת עומר התנופה" כמו שת'

בעל הטורים

(ט) שבעה שבעת תספר לך · שתי ספירות בפסוק לומר לך דמצוה לממני יומי ומצוה לממני שבועי: מהחל · ב' · ואידך

רמב"ן

הרגלים לא הזכיר כאן שיקריב בהם אשה אבל על אכילת הפסח והמצה הזכיר כאן לישראל וכן שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש שם תעשה זבח הפסח בערב בשקוע החמה כי בלילה יאכל וא' לבאר זה ובשלת ואכלת במקום אשר יבחר ה' ופנית בבקר וכבר פירשתי זה בפ' החדש הזה לכם ראש חדשים ויתכן עוד שיפרש ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב אשר זבחת בערב והוא הערב הקודם לבקר שהוא ביום ארבעה עשר ואמר שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים ובשלת ואכלת אותו · והזכיר סתם ובשלת כי כבר פירש שם צלי אש ומצות ולא בשל מבושל במים אם כן ובשלת באש כמשפט והנה אמר וביום השביעי עצרת לה' אלהיך לא תעשה מלאכה ולא הזכיר היום הראשון באיסור המלאכה וכן לא הזכיר בחג השבועות איסור מלאכת עבודה ולא בסוכות ולא הזכיר מצות הלולב וכן לא הזכיר כאן יום הזכרון ובעשור לחדש והטעם כאשר פירשתי כי לא בא עתה רק להזכיר הראיה והשמחה שחייבין כל ישראל ללכת בשלש הרגלים האלה אל המקום אשר יבחר ה' ולחוג שם איש כמתנת ידו כברכת השם אשר נתן לו לשמוח לפניו להודות על כל הטובות אשר גמלנו ברחמיו וברוב חסדיו והוסיף וביום השביעי עצרת וטעמו ששת ימים תאכל מצות והשביעי עוד עליהם עצרת והטעם שתהיו נעצרים עוד לפניו לאכול המצות ובעבור שאמר עצרת הוא ויהיה במשמע להיות נעצר על אכילת המצות בלבד כימים אשר לפניו הוצרך להזכיר שלא תעשה מלאכה וכן אמר בשמיני של חג הסוכות בפרשת המועדות שבת"כ שבעת ימים תקריבו אשה לה' ביום השמיני מקרא קדש והקרבתם אשה לה' עצרת היא כל מלאכת עבודה לא תעשו לומר שהוא נעצר על הימים הראשונים בהקרבת האשה והוא אסור עוד בעשיית מלאכת עבודה · ועל דרך האמת עצרת היא כנסת ישראל ובא ללמדנו סוף היום אבל אינגו שוה לעצרת של שמיני כי השמיני רגל בפני עצמו והקרבן של כנסת ישראל ואינגו כקרבנות של שבעת הימים אבל שביעי של פסח הוא מכלל הרגל ועצרת כי לפעמים תמנה שמינית ולפעמים תהיה בכלל והנה היא כשבת שיש בה זכור ושמור כבוד יום וכבוד לילה והקרבן בשביעי מכלל הרגל ועל כן אמר כאן עצרת לה' אלהיך לא תעשה מלאכה ושם אמר והקרבתם אשה לה' עצרת היא כי האשה עצרת ולכך היא סעודה קטנה והמשכיל יבין ולא הזכיר כאן השמיני של חג שכבר הוזכר ואינגו חיוב שיעלה בו לרגל פעם אחרת: (ט) מהחל חרמש בקמה.

ספורנו

בפסח מצרים: ולא ילין מן הבשר · שלא תחשוב שנאסר המותר בפסח מצרים בלבד מפני שהיו יוצאים או משם בחפזון כדי שלא ישאר ממנו ביד מצרים: (ה) לא תוכל לזבוח את הפסח · אע"פ שפסח מצרים נעשה בזולת מזבח ובזולת מקדש לא יעשה כן לדורות: (ח) וביום השביעי עצרת · נעצרו בו ישראל יחדו לעבודת האל ית' ושרו לו שירה בשביעי של חג המצות לפיכך נקדש אותו היום ולא תעשה מלאכה כי לולא זה לא היה השביעי קדוש כלל כמו שהוא הענין בחג הסוכות שאין השביעי שלו מקרא קדש: (ט) מהחל חרמש בקמה · בקצת שעורי העומר כי השעורה אביב ומן האביב עד הקציר תספור

תָּחֵל לִסְפֹּר שִׁבְעָה שָׁבֻעוֹת׃ י וְעָשִׂיתָ חַג שָׁבֻעוֹת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ מִסַּת נִדְבַת יָדְךָ אֲשֶׁר תִּתֵּן כַּאֲשֶׁר יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ יא וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בְּקִרְבֶּךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם׃ יב וְזָכַרְתָּ כִּי־עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרָיִם וְשָׁמַרְתָּ וְעָשִׂיתָ אֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה׃ פ מפטיר יג חַג הַסֻּכֹּת תַּעֲשֶׂה לְךָ שִׁבְעַת יָמִים בְּאָסְפְּךָ מִגָּרְנְךָ וּמִיִּקְבֶךָ׃ יד וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ׃ טו שִׁבְעַת יָמִים תָּחֹג לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה כִּי יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל תְּבוּאָתְךָ וּבְכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְהָיִיתָ אַךְ שָׂמֵחַ׃ טז שָׁלוֹשׁ פְּעָמִים ׀ בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָל־זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר בְּחַג הַמַּצּוֹת וּבְחַג הַשָּׁבֻעוֹת וּבְחַג הַסֻּכּוֹת וְלֹא יֵרָאֶה אֶת־פְּנֵי יְהוָה רֵיקָם׃ יז אִישׁ כְּמַתְּנַת יָדוֹ כְּבִרְכַּת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ׃ ס ס ס

קמץ בז"ק קכ"ו · פליאה סימן : ומפטירין עניה סערה בישעיה סימן נ"ד :

סדר שפטים

יח שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן־לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר יְהוָה

ת"א מסת · חגיגה ח : ובמתן · פסחים ע : חג הסכות תעשה · סוכה ט יא יב טו כג כז : באספך מגרנך ומיקבך · סוכה יב ר"ה יג יד : ושמחת בחגך · פסחים קט מגילה ט מ"ק יד חגיגה ח : והיית אך שמח · פסחים עא סוכה מח : ילאס · חגיגה ב ערכין ג : זכורך · חגיגה ד : בחג המצות · ביצה י ר"ה ד מ"ק כד חגיגה יז : ריקם · בכורות נא : איש כמתנת ידו כברכת ה' אלהיך · חגיגה ח : שפטים ושטרים תתן לך · סנהדרין ז טז ע"ג נג : שעריך · מכות ז :

רש"י

בקמה · משנקצר העומר שהוא ראשית הקציר : (י) מסת נדבת ידך · די נדבת ידך הכל לפי הברכה הבא שלמי שמחה וקרא קרואים לאכול : (יא) והלוי והגר והיתום והאלמנה · ארבעה שלי כנגד ארבעה שלך בנך ובתך ועבדך ואמתך אם אתה משמח את שלי אני משמח את שלך : (יב) וזכרת כי עבד היית וגו' · על מנת כן פדיתיך שתשמור ותעשה החקים האלה : (יג) באספך · בזמן האסיף שאתה מכניס לבית פירות הקיץ · ד"א באספך מגרנך ומיקבך למד שמסככין את הסוכה בפסולת גורן ויקב : (טו) והיית אך שמח · לפי פשוטו אין זה לשון צווי אלא לשון הבטחה ולפי תלמודו למדו מכאן לרבות ליל יום טוב האחרון לשמחה : (טז) ולא יראה את פני ה' ריקם · אלא הבא עולות ראייה ושלמי חגיגה : (יז) איש כמתנת ידו · מי שיש לו אוכלין הרבה ונכסים מרובים יביא עולות מרובות ושלמים מרובים : חסלת פרשת ראה

(יח) **שפטים** ושוטרים · שופטים דיינים הפוסקים את הדין : ושוטרים · הרודין את

רשב"ם

העומר נקרא ראשית קצירכם : (י) מסת · די לפי ריוח נדבת ידך · ובן פתר דו"נש ופשר מכת די · כברכת אל שדי · כדי כח ידי במהן נדרים · והמדמה מכת אל מס · הוא דמכ : (יג) באספך מגרנך · כמו שפירשתי הטעם על כי בסכות הושבתי את בני ישראל :

(יח) **שפטים** ושטרים · השופטים בעצם לשוטרים המרבים בדברי המשפטים :

תשרי למימני שבעא שבועין: י ותעביד חגא דשבועיא קדם יי אלהך מסת נדבת ידך די תתן כמא די יברכנך יי אלהך: יא ותחדי קדם יי אלהך את וברך וברתך ועבדך ואמתך וליואה די בקרויך וגיורא ויתמא וארמלא די בינך באתרא די יתרעי יי אלהך לאשראה שכנתיה תמן: יב ותדכר ארי עבדא הויתא במצרים ותטר ותעביד ית קימיא האלין: יג חגא דמטליא תעביד לך שבעא יומין במכנשך מאדרך וממעצרתך: יד ותחדי בחגך את וברך וברתך ועבדך ואמתך וליואה וגיורא ויתמא וארמלא די בקרויך: טו שבעא יומין תחוג קדם יי אלהך באתרא די יתרעי יי ארי יברכנך יי אלהך בכל עללתך ובכל עובדי ידיך ותהי ברם חדי: טז תלת זמנין בשתא יתחזי כל דכורך קדם יי אלהך באתרא די יתרעי בחגא דפטיריא ובחגא דשבועיא ובחגא דמטליא ולא יתחזי קדם יי ריקנין: יז גבר כמתנת ידיה כברכתא דיי אלהך די יהב לך:

יח דיינין ופרעגין תמני לך בכל קרויך די יי אלהך יהב לך לשבטיך וידונון ית

נתינה לגר

[ויקרא כ"ג ס"ו]. (טו) אך שמח, ברם חדי. ר"ל לא תהיה כ"א שמח, וכמ"ש הרא"בע, וכן אך כת׳ (בראשית ז׳ כ"ג) ת׳ נ"כ „ברם נח" וע׳ במס׳ פסחים שדרשו שבא לרבות לילי יו"ט האחרון מפני ששמיני עצרת לא נזכר בפ׳ הזאת. והגר"א כתב לרבות ליל יום האחרון, מפני שלאחרתו נגמרת מצות לולב, ולערב נגמרה מצות סוכה, ולא נשארה רק מ.ות שמחה ודפת"ח.

(יח) ושטרים, ופרעגין. הוא כמ"ש רש"י „הרודין את העם" ואת"ג דלעיל (שמות ה׳ ו׳) ת׳ „סרכן"

בעל הטורים

(ד"ה כ׳ ל"א) מהחל חרמש · דהיינו העומר שהוא ראשית למנחות כתרומה שהיא ראשית: בקמה החל לספר · קרי ביה בקומה שצריך לברך העומר מעומד: (יא) ושמחת · לא נאמר שמחה בפסח שהתבואה כבר נקצרת ועדיין היין בגפנים נאמר שמחה אחת ובסוכות שהכל בבית נאמר בו ב׳ שמחות: החקים האלה · כתיב בעצרת לפי שניתנה בו תורה: (יג) חג הסוכות תעשה לך באספך מגרנך · רמז לגויי סוכה בפסולת גורן ויקב: (טז) כל זכורך · בגימט׳ גדולים וקטנים: את פני · פ"א כפולה לומר פנים בפנים וכשם שבא לראות כך בא ליראות:

(יח) שפטים · סמך שפטים ושטרים לרגלים לומר שהרגלים על פי השפטים [עי׳ ר"ה דף כ"ה] ועוד כי הם מעמים לנביא

רמב"ן

טעמו מהחל נכס חרמש בקמה כי כבר הזכיר מתי נתחיל להניף חרמש בקמה בעומר שהיא ראשית קצירנו ולמדנו ללמד על העומר שלא תהא קצירתו אלא בחרמש והזכיר כאן במקום אשר יבחר ה׳ לשכן שמו שם וכן אמר שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך במקום אשר יבחר · ולא ידעתי אם לומר כי לאחר שיכנס בית המקדש לא נאסף להקריב קרבנות הרגלים אלא במקום ההוא אשר יבחר ה׳ כטעם שאמר לא תוכל לזבוח את הפסח באחד שעריך או שיאמר כאן שלא יתחייבו לעלות לרגל עד אשר יבחר השם מקום לשכנו שם: (יב) וזכרת כי עבד היית במצרים · אמר ר"א שהוא דבק עם ועבדך ואמתך · והנכון שהוא כפשוטו שתלמוד החקים האלה אשר צוך האדון הפודך מבית עבדים וכן מזכיר בקדוש היום הזה זכר ליציאת מצרים ואמר החקים האלה בחג שבועות בעבור שלא נזכרה בתורה טעם מספר השבועות ומספר החמשים יום והוא לבדו העצרת וכבר הזכרתי סודם: חסלת פרשת ראה

אבן עזרא

בעבור כי אין הנזכר מתחבר במקדש: (י) מסת · דגשות הסמ"ך להתבלע הנו"ן והמלה מגזרת גם כטעם הרמת יד: נדבת ידך · לעולה ולשלמים: (יב) וזכרת כי עבד היית · דבק עם עבדך ואמתך: (יג) באספך מגרנך ומיקבך · על כן נקרא חג האסיף: (טו) תחג הזבח הזכות והטעם על הנזכר או טעם תחג לעשות עולות ושלמים והעד כי יברכך והטעם תעשה זה בעבור שברך אותך השם והוסיף בכל תבואתך לבאר על ברכת התבואה שהוציאה הארץ: מעשה ידיך · בסחורה ואומנות: והיית אך שמח · מצוה לשמוח בחג הסוכות וי"א כי יברכך לעתיד ותהי׳ לעולם שמח: והטעם אך · כי לא תהיה כי אם כן: (טז) ולא יראה · זה משת נדבת ידך: את פני ה׳ · פירשתיו: חסלת פרשת ראה (יח) אע"פ שכל מצוה ומצוה עומדת בפני עצמה יש כדמות דרש להדבק הפרשיות: וטעם שפטים · אע"פ

צוה בתורה עד האלהים יבא דבר שניהם ונתן בפלילים אם כן מצוה שיהיו לישראל פלילים יבאר בכאן

ספורנו

תספור שבעה שבועות תקות קציר: (יא) והגר והיתום והאלמנה · ישמחו בחג הקציר בלקט ופאה המצויים בקציר והזכירם בענין זה בחג בפרשת אמור: (יב) וזכרת כי עבד היית · בלא היה אז בום ממון בלך כי מה שקנה עבד קנה רבו: ושמרת ועשית את החקים האלה · בכוונת לקט ופאה לרצון לפני ה׳ שהוציאך משם ונתן לך עושר ונכסים: (יג) באספך מגרנך ומיקבך · באסוף התבואה אל ביתך מן הגורן ומן היקב: (יד) והגר והיתום והאלמנה · ישמחו בפרט ועוללות במתנות פירות האילן: (טו) כי יברכך · שיהיה לך אסיף מרובה ולעניים יהיו מתנות מרובות: והיית אך שמח · תהיה שמח בלבד ובשמחתך לא יתערב עצבון: (יז) איש כמתנת ידו · לא שיתן כל אשר לו ויצטרך הוא לבריות כמתבטת ספרי החוילים כאמרם ז"ל (כתובות פרק נערה שנתפתתה) המבזבז אל יבזבז יותר מחומש

אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לִשְׁבָטֶיךָ וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם מִשְׁפַּט־צֶדֶק: יט לֹא־תַטֶּה מִשְׁפָּט לֹא תַכִּיר פָּנִים וְלֹא־תִקַּח שֹׁחַד כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר עֵינֵי חֲכָמִים וִיסַלֵּף דִּבְרֵי צַדִּיקִם: כ צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף לְמַעַן תִּחְיֶה וְיָרַשְׁתָּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ: ס כא לֹא־תִטַּע לְךָ אֲשֵׁרָה כָּל־עֵץ אֵצֶל מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־

ת"א כי השחד · כתובות קה: צדק צדק · פסח יא כתובות קה סנהדרין לב: לא תטע לך · סנהדרין ז ע"ז נב מגילה כח:

רש"י

העם אחר מצותם שמכין וכופתין במקל וברצועה עד שיקבל עליו את דין השופט: בכל שעריך · בכל עיר ועיר: לשבטיך · מוסב על תתן לך · שופטים ושוטרים תתן לך לשבטיך בכל שעריך אשר ה' אלהיך נותן לך: לשבטיך · מלמד שמושיבין דיינין לכל שבט ושבט ובכל עיר ועיר: ושפטו את העם וגו' · מנה דיינין מומחים וצדיקים לשפוט צדק: (יט) לא תטה משפט · כמשמעו: ולא תכיר פנים · אף בשעת הטענות אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה אחד עומד ואחד יושב לפי שכשרואה שהדיין מכבד את חבירו מסתתמין טענותיו: ולא תקח שחד · אפילו לשפוט צדק: כי השחד יעור · משקבל שוחד ממנו אי אפשר שלא יטה את לבו אצלו להפך בזכותו: דברי צדיקים · דברים המצודקים משפטי אמת: (כ) צדק צדק תרדף · הלך אחר בית דין יפה: למען תחיה וירשת · כדאי הוא מנוי הדיינין הכשרים להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתן: (כא) לא תטע לך אשרה · לחייבו עליה משעת נטיעתה ואפילו לא עבדה עובר בלא תעשה על נטיעתה: לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך · אזהרה לנוטע

רמב"ן

שישימו השופטים בכל עריהם כאשר יתן להם השם את הארץ כי בחוצה לארץ אינם חייבים למנות להם ב"ד אבל כאשר יצעק המעוות יעמדו עליו הראוים לשפוט ובמשפטיהם ישפטוהו או יעלה לארץ בזמנם ושם ישפטוהו במקום המשפט והוסיף בכאן שוטרים והם שיהיו נוגשים בדבר המשפט· ולפי זה אין ישראל שבח"ל מצווים למנות להם דיינין בעירות וכן כתב הרב ר' משה אבל במס' מכות שנו והיו אלה לכם לחקת משפט לדורותיכם בכל מושבותיכם מלמד שהסנהדרין נוהגת בארץ ובחוצה לארץ אם כן למה נאמר שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך אלא בארץ אתה מושיב בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר בחוצה לארץ אתה מושיב בכל פלך ופלך ואי אתה מושיב בכל עיר ועיר ונראה מזה שחייבין למנות סנהדרין בחוצה לארץ ולא בכל עיר ועיר כארץ ישראל אלא פלכים פלכים אם כן המצוה הזאת נוהגת בכל זמן בדיני ממונות בדברים הנדונין בחוצה לארץ אבל בזמן הזה לאחר שבטלה הסמיכה כיון שכל המשפטים בטלים מן התורה דכתיב לפניהם ולא לפני הדיוטות ואנן הדיוטות אנן ואין דיינין בחוצה לארץ אלא תקנה דשליחותייהו עבדינן אין אנו חייבים במצות מנוי השופטים מן התורה כלל: (יח) וטעם לשבטיך · מוסב על תתן לך מלמד שמושיבים ב"ד בכל שבט ושבט ובכל עיר ועיר לשון רש"י וכן במסכת סנהדרין · ולא ידעתי פירוש דבר זה כי כיון שממנים ב"ד בכל עיר ועיר הרי בתי דינין רבים בכל שבט ושבט אולי בא לומר שאם היתה עיר אחת לשני שבטים כירושלים שיש בה חלק ליהודה ובנימין שיושיב בה ב' ב"ד וכך העלו בפרק חלק שחולקים עיר אחת לב' שבטים וכן ירושלים היתה ליהודה ובנימין ויתכן לפרש שחייב הכתוב למנות ב"ד על כל השבט והוא ישפוט את כלם ואחרי כן נמנה ב"ד בכל עיר ועיר שישפוט את העיר ואע"פ שכלם שוים במנין שהם כ"ג בדיני נפשות וג' בדיני ממונות אבל הגדולים שבהם בחכמה יתמנו על כל השבט ותחתיהם לכל עיר ועיר ואין בעלי הדין יכולין לכוף זה את זה לדון אלא בפני ב"ד שבעירם לא בפני ב"ד שבעיר אחרת ואפי' היו שני בעלי הדין בעיר אחרת יכול לומר נלך לפני ב"ד שבעירנו אבל ב"ד השבט יכול לכוף כל אנשי שבטו לדון לפניו ואפי' היו הנדונים בעירם יכול לומר לב"ד הגדול של שבט אזלינא וכן אם נסתפקו בתי דינין

אבן עזרא

שאתה חייב ללכת שלשה פעמים למקום הכהנים משרתי המקדש ושם תשאל מהחקים והמשפטים זה לא יספיק לך עד שיהיו לך שופטים בכל שעריך ושוטרים הם המושלים מגזרת שוטר ושואל וכן משטרו בארץ והטעם כי השופט ישפוט והשוטר יכריח במצות: בכל שעריך · וכן מצאנו שעשה יהושפט: לשבטיך · בכל שער שבט ושבט: ושפטו את העם · שב אל השופטים: (יט) לא תטה משפט עם כל אחד מהשופטים ידבר: תכיר · פירשתיו בפסוק לא תכירו פנים במשפט: (כ) צדק צדק · עם בעלי הריב ידבר וטעם שני פעמים לדבר צדק שירויח בו או יפסיד או פעם אחר פעם כל ימי היותך או לחזוק: למען תחיה · עם הבאים אל הארץ ידבר: וירשת · עם בניהם ידבר והטעם שתעמוד לך זו הירושה והדבר שיתחיל השופט לדקדק הוא על עבודת גילולים המפורסמת בתחלה כמו לא תטע

רשב"ם

(כא) לא תטע לך אשרה · שום אילן שלא יבואו לעובדו כמנהג עובדי גלולים: אצל מזבח · כי שם היו רגילים כדכתיב בגדעון ואת האשרה אשר עליו תכרת · כזכר בניהם מזבחותם ואשריהם כל עץ רענן:

לא

עַמָּא דִּין דִּקְשׁוֹט: יט לָא תַצְלֵי דִין לָא תִשְׁתְּמוֹדַע אַפִּין וְלָא תְקַבֵּל שֹׁחֲדָא אֲרֵי שֹׁחֲדָא מְעַוַּר עֵינֵי חַכִּימִין וּמְקַלְקֵל פִּתְגָּמֵי*) תְרִיצִין: כ קֻשְׁטָא קֻשְׁטָא תְּהֵי רָדֵיף בְּדִיל דְּתֵיחֵי וְתֵירַת יָת אַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ: כא לָא תִצּוֹב לָךְ אֲשֵׁרַת

*) פִּתְגָּמֵי, כ"ה בכי"י, אבל בס' משפטים, פתגמין, וכן פרש שם רש"י. היידנהיים

נתינה לגר

שהוא שר (ע' ערוך ערך סרך) כשהוא נסמך אל דיין, הוראתו כמו שמש ב"ד, ועמ"ש לעיל א' ט"ו. (יט) דברי צדיקים, פתגמין תריצין. הוא כמ"ש רש"י, שמלת "צדיקים" הוא תאר אל מלת "דברי" (וכמ"ש רש"י לעיל שמות כ"ג ח') וגי' "פתגמי" בקצת נוסחאות בנסמך הוא טעות.

בעל הטורים

שדנים ברגלים כדאמרי' אזהרה לב"ד שיעשו ועוד כי השפטים מזהירים העם שלא לחטוא ברגלים כדאמרי' סקבא דשתא ריגלא [ע"ל פ' קדושים]: כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך · שפטים שהשפטים היו מצוון לתת למי שהוא עני · ד"א אשר נתן לך שפטים כלומר ליתן לשפטים כענין שנאמר (ד"ה ב' ל"א) לתת מנות למחזיקים בתורת ה': איש כמתנת ידו · שפטים רמז שמתשכנין על הצדקה · שלש פעמים וסמיך ליה שפטים שבג' מקומות סנהדרין יושבין בהר הבית ובעזרה ובלשכת הגזית · וכן ג' שורות של תלמידים יושבין לפני סנהדרין · יראה כל זכורך וסמיך ליה שפטים שחייב אדם להקביל פני רבו ברגל: שפטים · בגימט' ע' בסנהדרין: שפטים · בגימט' מכשף שמעמידין סנהדרין בעלי כשפים שיודעים לבטל הכשפים [ערש"י פ' ז' ובמנחות דף ס"ה]: שפטים · תגין למעלה ולמטה יראה הדיין כאלו חרב מלמעלה וגיהנם פתוחה מלמטה: תתן לך · ולא לעובדי כוכבים מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל · חקיו ומשפטיו בגימט' דיוקי משפטיו: בכל שעריך · בכל מה שאתה משער ממון חבירך כן למשים כן להטיל צדקה לשבטיך ושפטו · לומר שמצוה לשבט לשפוט שבטו: ושפטו · אותיות ופשוט יהי חביב עליך דין של פשוט לדקדק בו כדין של ק' מנה: שפטים ושפטו משפט · הרי ג' שדיני ממונות בג': (כא) אשרה · בגימט' דיין שאינו הגון שכל המעמיד דיין שאינו הגון כאלו נוטע אשרה אצל המזבח: אשרה כל עץ אצל מזבח · בגימט' רשע אצל צדיק:

רמב"ן

של עיירות יבאו לפני ב"ד הגדול של שבט וישאלו כדרך שסנהדרי גדולה ממונה על כל בתי דינין של כל ישראל כך יהא ב"ד אחד ממונה על כל שבט ושבט ואם הוצרכו לתקן ולגזור דבר על שבט שלהם גוזרין ומתקנין והיא לשבט כגזרת סנהדרי גדולה על כל ישראל וזה הב"ד הוא המוזכר במסכת הוריות שאינו בו הורו בית דין של אחד מן השבטים ועשה אותו השבט על פיהם אותו השבט חייב ושאר השבטים פטורים וכו' · ועל דרך הפשט שיעור הכתוב שופטים ושוטרים תתן לך לשבטיך בכל שעריך יאמר שיתנו שופטים לשבטיהם והם ישפטו בכל שעריהם ושופט השבט ישפוט בכל שעריו: (כ) צדק צדק תרדוף · הלך אחר ב"ד יפה למען תחיה וירשת את הארץ כדאי הוא מנוי הדיינין הכשרים להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתם לשון רש"י מספרי · וטעם הכפל לומר הדיינין צריכין שישפטו את העם משפט צדק וגם אתה צריך לרדוף הצדק תמיד שתלך ממקומך אל מקום חכמים הגדולים אחרי רבן יוחנן בן זכאי ליבנה אחר רבי לבית שעריו · ור"א אמר צדק צדק פעמים שירדוף אחרי הצדק שירויח בו או יפסיד או פעם אחר פעם לחזוק אבל במדרשו של ר' נחוניא בן הקנה ידרשו בו סוד אמרו צדק זו מדת דינו של עולם שנאמר צדק צדק תרדוף וכתיב בתריה למען תחיה וירשת את הארץ אם תדין עצמך תחיה ואם לאו הוא ידין עליך ותקים בעל כרחך ומאי צדק צדק תרי זימני דכתיב מנוגה נגדו צדק ראשון צדק ממש זו שכינה דכתיב צדק ילין בה ומאי צדק שני שמפסיד את הצדיקים ומפרש שם צדק הוי כובע ישועה על ראשו ואין ראש אלא אמת שנאמר ראש דברך אמת ואין אמת אלא שלום שנאמר כי אם שלום ואמת יהיה בימי וגו' אם כן יאמר הכתוב תשפוט אתה בבית דינך ותרדוף צדק צדק ותשיג אותם למען תחיה לעולם הבא בצדק השני שהוא צדק עליון והוא האור הגדול הצפון לצדיקים לעתיד לבא והוא עוזו של הקב"ה · וירשת את הארץ בצדק הראשון שהוא ארץ ישראל: (כא) לא תטע לך אשרה · כל אילן הנטוע על פתחי בית אלהים יקרא אשרה אולי בעבור שהוא שם דבר מראה אותו לעם יקרא כן מלשון תמוך אשורי

ספורנו

(יח) שופטים ושוטרים · אחר שהזהיר להמון לזה ענייני מנהיגיו והם המלכים והשופטים והכהנים והנביאים אשר בתקונם יתוקן ענין ההמון ובקלקולם יקולקל כמו שהעיד הנביא באמרו שריה בקרבה אריות שואגים שופטיה זאבי ערב לא גרמו לבקר נביאיה פוחזים אנשי בוגדות כהניה חללו קדש חמסו תורה: נותן לך לשבטיך · בשעריך שהוא נותן לך שתחלק לשבטיך לא כמה שהכבוש חוצה לארץ שאינו מתחלק לשבטים כאמרם ז"ל (סנהדרין) בחוצה לארץ אין אתה מושיב דיינים בכל פלך ובכל עיר ועיר וזה כמו בסוריא וזולתה: משפט צדק · תהי קבלת הטענות באופן שיפסקו הדין בצדק שלא יהא רך לזה וקשה לזה: (כ) צדק צדק תרדוף · כשתתן לך שופטים אתה הממנה את השופטים בחר את היותר שופטי צדק אע"פ שאין בהם כל כך שאר הכשרונות הראויים לדיין כמו שלמות הקנין ושלמות הגוף כענין אל תבט אל מראהו ואל גבוה קומתו: למען תחיה וירשת · הנערך לזה יותר בארץ כי הסבון זה ימנע הירושה כמו שאמרו בעון בצעו קצפתי: (כא) לא תטע לך אשרה · הביא שלשה דומים מענין דברים שהם נאים כפי החוש ונמאסים מפני מומם הרוחני · ראשונה היא האשרה שהיא לנוי היכלות ומ"מ היא נמאסת לקדש מפני שהיתה הכנים לעבודת גלולים וכן נקדים העדפת הצדק הרוחני לשלמות גוף הדיין שהוא חושיי וגשמי · שנית המצבה באע"פ שהיתה לרצון קודם מתן תורה כאמרו ושתים עשרה מצבה · וזה כי היה ענינם כאלו המקריב נצב תמיד לפני הקדש כענין שויתי ה' לנגדי תמיד ונפלו מזאת המדרגה בענין העגל כאמרו שם כי לא אעלה בקרבך · וכן יקרא בענין זקן שאין פרקו נאה שיצא עליו שם רע בילדותו כשתמצא זקן ופרקו נאה · שלישית הביא ענין המום בבהמה אע"פ שהגוף יהיה כפי החוש ושמנה טוב אלף זוז ועם כל זה היא נפסלת לקדש מפני מום בלתי מחבר מדתיה ויהיה שור שוה סלע בשביל היותו תמים כשר לקרבן וכן יהיה בזקן בעל מדה מגונה כשתמצא שלם

לך: כב ולא־תקים לך מצבה אשר שנא יהוה אלהיך: ס יז א לא־תזבח ליהוה אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום כל דבר רע כי תועבת יהוה אלהיך הוא: ס ב כי־ימצא בקרבך באחד שעריך אשר־יהוה אלהיך נתן לך איש או־אשה אשר יעשה את־הרע בעיני יהוה־אלהיך לעבר בריתו: ג וילך ויעבד אלהים אחרים וישתחו להם ולשמש | או לירח או לכל־צבא השמים אשר לא־צויתי: ד והגד־לך ושמעת ודרשת היטב והנה אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת בישראל: ה והוצאת את־האיש ההוא או את־האשה ההוא אשר

ת"א לא תזבח לה' · זבחים לו בכורות יד: שעריך · כתובות מה: וילך ויעבד · מגילה יו סנהדרין ס': והגד לך · שם מ: והוצאת את האיש ההוא · כתובה כב סנהדרין עז מה ס קיח ·

רש"י

אילן ולבונה בית בהר הבית: (כב) ולא תקים לך מצבה · מצבת אבן אחת להקריב עליה אפילו לשמים: אשר שנא · מזבח אבנים ומזבח אדמה צוה לעשות ואת זו שנא כי חק היתה לכנענים ואע"פ שהיתה אהובה לו בימי האבות עכשיו שנאה מאחר שעשאוה אלו חק לעבודת כוכבים: (א) לא תזבח וגו' כל דבר רע · אזהרה למפגל בקדשים ע"י דבור רע · ועוד נדרשו בו שאר דרשות בשחיטת קדשים: (ב) לעבור בריתו · אשר כרת אתכם שלא לעבוד עבודת כוכבים: (ג) אשר לא צויתי · לעבדם: (ד) נכון · מכוון העדות: (ה) והוצאת את האיש ההוא וגו' אל שעריך · המתרגם אל שעריך לתרע בית דינך טועה שכן שנינו אל שעריך זה שער שעבד בו או אינו אלא שער שנדון בו נאמר שעריך למטה ונאמר שעריך למעלה מה שעריך האמור למעלה שער שעבד בו אף שעריך האמור למטה שער שעבד בו ותרגומו לקרויך:

רמב"ן

במעגלותיך יזהיר הכתוב שלא יטע אילן אצל מזבח ה' לנוי ויחשוב שהוא כבוד והדר למזבח השם ואסר אותו בעבור שהוא מנהג עובד כוכבים לטעות אילנות בפתחי בתי עובדת כוכבי' שלהם וכעינין שנא' (שופטי' ו) והרסת את מזבח הבעל וגו' את האשרה אשר עליו תכרות·רש"י כתב לא תטע לך אשרה להיבו עליה משעת נטיעתה ואפי' לא עבדה עובר בלא תעבה על נטיעתה · ולא תטע כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך אזהרה לנוטע ולבונה בהר הבית ואם כן יאמר לא תטע לך אשרה וכל עץ אצל מזבח ה' אבל הבונה בהר הבית הסמכתא מדבריהם כי הכתוב לא אסר אלא הנטיעה לא תטע לך אשרה ולא תטע לך כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך: (כב) ולא תקים לך מצבה · מצבת אבן אחת להקריב עליה אפילו לשמים: אשר שנא · מזבח אדמה ומזבח אבנים צוה לעשות ואת זו שנא כי חק היתה לכנעניים ואעפ"י שהיתה אהובה לו בימי האבות עכשיו שנאה מאחר שעשאוה אלו חק לע"ג לשון רש"י · ואם כן אסר הכתוב האשרה לע"ג ואסר כל נוטע בהר הבית אע"פ שכונתו לשמים ואסר המצבה לשמים ושניהם מפני חוקת הכנעניים · אבל לא הבינותי החק הזה שהרי הכנעניים גם במצבות היו נוהגים גם במזבחות שהכתוב אומר ונתצתם את מזבחותם ושברתם את מצבותם כי אם מזבחותם התוצון ואת מצבותם תשברון וכן בכל מקום ואולי נאמר שהחזיקו

אבן עזרא

לך אשרה כי כן מנהג ע"ג אחר אחת בתוך: (כב') ולא תקים לך מצבה · לע"ג והעד אשר שנא רק מצבה שלא לע"ג איננו אסורה והעד הנאמן בפרשת ויצא יעקב: (א) לא תזבח לה' אלהיך · כנה כאשר הזכיר האשרה והמצבה הזכיר כי גם הוא אסור לזבוח לשם כל בעל מום: כל דבר רע · פירוש מום: כי תועבת · כטעם הקריבהו נא לפחתך וים עונש לזובחו ואין עונש לאשר איננו זובח כלל חוץ מהחיוב: (ב) כי ימצא בקרבך · ואחר שהזכיר האשרה אצל המזבח שהיא בפרסיא לכל שב להזהיר על היחיד על עבודת גילולים: לעבור בריתו · הפך להעמידו · דקדוק וישתחו · בספר היסוד: (ג) אלהים אחרים · פסילים מעשה בני אדם: ולשמש ולירח ולצבא השמים · שהם מעשה אלהים: אשר לא צויתי · לעבדם ואם הם מעשי: (ד) ודרשת היטב · מאד מאד וכן היטב חרה לי והוא מטע

רשב"ם

(כג) ולא תקים לך מצבה · לשמים להקטיר בשעת איסור הבמות מאחר שיהיה לך מזבח קבוע לאחר ירושה כדכתיב לא תעשו ככל אשר אנחנו עושים פה היום וגו' להקריב בכל מקום וכדכתיב בדברי הימים אך הבמות לא סרו ומפרש שם לא היו מקטירים כי אם לה': (ג) אשר לא צויתי · לעבדם:

בין

אונקלוס

כָּל אִילָן בִּסְטַר מַדְבְּחָא דַּייָ אֱלָהָךְ דִּי תַעְבֶּד לָךְ: כב וְלָא תְקִים לָךְ קָמָא דִּי סָנֵי יְיָ אֱלָהָךְ: א לָא תִכּוֹס קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ תּוֹר וְאִמַּר דִּי יְהֵי בֵהּ מוּמָא כֹּל מִדַּעַם בִּישׁ אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ הוּא: ב אֲרֵי יִשְׁתְּכַח בֵּינָךְ בַּחֲדָא מִקִּרְוָיךְ דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ גְּבַר אוֹ אִתְּתָא דִּי יַעְבֵּד יָת דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לְמֶעְבַּר עַל קְיָמֵהּ: ג וְאָזַל וּפְלַח לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא וּסְגִיד לְהוֹן וּלְשִׁמְשָׁא אוֹ לְסִיהֲרָא אוֹ לְכָל חֵילֵי שְׁמַיָּא דִּי לָא פַקֵּדִית: ד וִיחַוּוֹן לָךְ וְתִשְׁמַע וְתִתְבַּע יָאוּת וְהָא קֻשְׁטָא כֵּוַן פִּתְגָּמָא אִתְעֲבִידַת תּוֹעֶבְתָּא הָדָא בְּיִשְׂרָאֵל: ה וְתַפֵּק יָת גַּבְרָא הַהוּא אוֹ יָת אִתְּתָא הַהִיא

בעל הטורים

(כב) אשר שנא ה' אלהיך · וסמיך ליה לא תזבח · לרבות רובע ונרבע מוקצה ונעבד : (א) כל דבר רע כי תועבת · לומר לך כל המגדל את פיו נקרא תועבה ושנאוי : כל דבר רע · וכתיב בתריה איש או אשה אשר יעשה את הרע וילך ויעבוד אלהים אחרים לומר שהדיבור

רמב"ן

הכנענים במצבות ולא היה להם בית ע"ג שהיו שם מצבה להקטיר עליה ולצוק שמן על ראשה וכענין שנאמר בבעל ויוציאו את מצבות בית הבעל אבל המזבחות היו במקדשן להקריב גם בהם · והנראה בעיני כי היו הכנענים האמוריים בע"ג עושים בכל בתי אלהיהם מזבח להקריב עליו הקרבנות ואבן גדולה מוצבת על פתח הבית לעמוד עליה הכומרים עובד כוכבים ואילן נטוע חוצה לה לאשר דרך הבאים שם וגם היום עושים כן והנה השם הנכבד שמאס כל מעשיהם ואסר המצבה והאשרה ולא הכשיר רק המזבח שהוא צורך הקרבנות אשר הוא יתברך צוה בהם והיו נחת רוח לפניו באמור ונעשה רצונו מאז קודם היות הע"ג בעולם : וטעם אשר שנא · ביאור כי השם צוה מזבח אדמה תעשה לי ואם מזבח אבנים תעשה לי וביאר משה כי באלה יחפוץ להוציא המצבה כי שנאה כי כל מעשיהם שנואין לפניו וצוה את ישראל שלא יעשו כמעשיהם אבל בימי יעקב לא נאמר עדיין ובחקותיהם לא תלכו ולכך היה משמש במצבה לשם שמים כמנהג העובדים והנה זו מצוה מבוארת מן ואם מזבח אבנים תעשה לי אבל מה שאמר בתורה ופסל ומצבה לא תקימו לכם הם פסל ומצבה להושיב הפסל על המצבה לע"ג כי שם בענין ע"ג דבר הכתוב אבל יאמר באבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה אפילו לשמים מפני שהוא נראה כעובד לצורות ההם או כטעם האשרה כי היה מחוקות העמים ודע כי מזבח הוא בנין אבנים גבוה ולו קרנות ארבע ולו יסוד סובב ישבו על יסודו ומקיפים בין קרנותיו והמצבה אבן גדולה אחת ירימוה להקטיר או להקריב עליה או להיות הכומרים עומדים עליה והבמה כענין הר עושים אותו מעפר מקובץ ועליה מזבח בנוי להקריב בו כי כל דבר רם וגבוה יקראו כן אעלה על במתי ארץ אעלה על במתי עב גם גב האדם יקרא במה על במותימו תדרוך וכן אמר הכתוב וילך המלך גבעונה לזבוח שם כי היא הבמה הגדולה אלף עולות יעלה שלמה על המזבח ההוא: (א) לא תזבח לה' אלהיך וגו' כל דבר רע · אזהרה למפגל קדשים על ידי דבור רע ועוד נדרשו בו שאר דרשות בשחיטת קדשים כלשון רש"י · והנה זו מצוה מבוארת שכבר הזהיר השוחט בעלי מומים וחזר להוסיף המפגל והקרוב כי החזיר האזהרה הזאת בעבור הישראלי המקריב שלא יפגל בשחיטה אבל הכהנים זריזים ומוזהרים הם ודיים בהזהרה אחת ולכך לא החזיר מום המקריבים: וטעם כי תועבת ה' אלהיך הוא · הזבח הזה כי הזובח מנחת לה' בזה הוא כאומר בקבלה וארור נוכל ונודר וזובח משחת לה' כי מלך גדול אני ועל פי המדרש היא התועבה ברובע ונרבע באתנן ומחיר שהם תועבות : (ב) כי ימצא בקרבך באחד שעריך אשר ה' אלהיך נותן לך · כבר פירשתי כי כאשר ידבר במשפטים יזכיר תחלה המשפט בע"ג או בעובדיה ואמר באחד שעריך אשר ה' אלהיך ולא שיהיה זה בארץ ישראל בלבד שאף העובד בחוצה לארץ בסקילה אבל ענין הכתוב שאמר כי ימצא הדבר באחת מן הערים הרחוקות שיתן לך השם כאשר ירחיב את גבולך והוגד לך ושמעת באיזה עיר אחרת שתהיה אתה שם תדרוש את הדבר היטב וכאשר תדע שהוא אמת והוצאת אותם אל השער ההוא שעבד בו וסקלתם ואמר נעשתה התועבה הזאת בישראל לחייב אפילו בחוצה לארץ כי בעיר הנדחת אמר נעשתה התועבה הזאת בקרבך אבל כאן הזכיר באחד שעריך שדבר בהווה כאשר פירשנו ואחר כן הזהיר בישראל ללמד שנוהג זה בכל ישראל ועוד הוצרך לומר באחד שעריך ללמד שיסקל על שער שעבד בו וזה בארץ כי בחוצה לארץ נסקל על פתח ב"ד שנדון בו והמצוה הזו מבוארת שכבר אמר זובח לאלהים יחרם בכל מקום ובכל זמן ולכך ישנה אותה לבאר מה שיצטרך להוסיף במצוה ויקצר

ספורנו

ממנו במדות אע"פ שלא יהיה עשיר ואלה כמוהו : (ב) כי ימצא בקרבך · אחר שצוה למנות דיינים בכל עיר ועיר לשפוט כל ב"ד את בני עירו · הזכיר משפט עובד עבודת גלולים שאינו נדון בעירו אבל נדון באותה העיר שעבד בה · ואחריו הזכיר ענין מחלוקת בתי דינים שזה ג"כ נשפט בעיר אחרת היינו במקום אשר יבחר ה' וכן ענין זקן ממרא : לעבור בריתו · הברית שכרת על כל המצות כי אמנם העובד עבודת גלולים כופר בכל המצות ומבטלן : (ג) אלהים אחרים · עצמים נבדלים זולת האל יתברך : ולשמש או לירח · שהם גשמיים : אשר לא צויתי · אשר לא מניתי בשום מנוי באחרי שיוכלו לעשות כרצונם אבל נתתי להם חק שלא יעבור על היפך מתכונת עובדי עבודת אלילים שחשבו שלכל עיר ועיר יש שר יכול כרצונו להיטיב להרע ושהוא מטיב כשיעבדוהו : (ה) את האיש ההוא או את האשה ההיא · ולא נאמר שהאשה היא

עָשׂוּ אֶת־הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה אֶל־שְׁעָרֶיךָ אֶת־הָאִישׁ אוֹ אֶת־הָאִשָּׁה וּסְקַלְתָּם בָּאֲבָנִים וָמֵתוּ׃ ו עַל־פִּי ׀ שְׁנַיִם עֵדִים אוֹ שְׁלֹשָׁה עֵדִים יוּמַת הַמֵּת לֹא יוּמַת עַל־פִּי עֵד אֶחָד׃ ז יַד הָעֵדִים תִּהְיֶה־בּוֹ בָרִאשֹׁנָה לַהֲמִיתוֹ וְיַד כָּל־הָעָם בָּאַחֲרֹנָה וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ פ ח כִּי יִפָּלֵא מִמְּךָ דָבָר לַמִּשְׁפָּט בֵּין־דָּם ׀ לְדָם בֵּין־דִּין לְדִין וּבֵין נֶגַע לָנֶגַע דִּבְרֵי רִיבֹת בִּשְׁעָרֶיךָ וְקַמְתָּ וְעָלִיתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ׃ ט וּבָאתָ אֶל־הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְאֶל־הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְדָרַשְׁתָּ וְהִגִּידוּ לְךָ אֵת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט׃ י וְעָשִׂיתָ עַל־פִּי הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ מִן־הַמָּקוֹם הַהוּא אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה וְשָׁמַרְתָּ לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר יוֹרוּךָ׃ יא עַל־פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרוּךָ וְעַל־הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר־יֹאמְרוּ לְךָ תַּעֲשֶׂה לֹא תָסוּר מִן־הַדָּבָר אֲשֶׁר־יַגִּידוּ

ת"א אל שעריך · כתובות מה : על פי שנים · ברכות יח סנהדרין לז מכות ה ו שבועות לד : לא יומת · מכות ז : יד העדים תהיה בו · סנהדרין מה : כי יפלא ממך · שם פז פו הוריות ד נדה יט עקידה שער מג : וקמת ועלית · סוטה מה קדושין סט סנהדרין יד פז זבחים נד : ובאת אל הכהנים הלוים · ר"ה כה סוטה מה קדושין סו סנהדרין יד כח נב : אשר יגידו לך · סנהדרין פז ע"ג ח : מן המקום · שם פו : על פי התורה · מגילה כ סוטה ז יז סנהדרין פו : לא תסור · ברכות יט שבת כג סוכה מו הוריות ד מנחות לח :

רש"י

(ו) שנים או שלשה · אם מתקיימת עדות בשנים למה פרט לך שלשה להקיש שלשה לשנים מה שנים עדות אחת אף שלשה עדות אחת ואין נעשין זוממין עד שיזומו כולם : (ח) כי יפלא · כל הפלאה לשון הבדלה ופרישה שהדבר נבדל ומכוסה ממך : בין דם לדם · בין דם טמא לדם טהור : בין דין לדין · בין דין זכאי לדין חייב : ובין נגע לנגע · בין נגע טמא לנגע טהור: דברי ריבות · שיהיו חכמי העיר חולקים בדבר זה מטמא וזה מטהר זה מחייב וזה מזכה : וקמת ועלית · מלמד שבית המקדש גבוה מכל המקומות : (ט) הכהנים הלוים · הכהנים שיצאו משבט לוי : ואל השופט אשר יהיה בימים ההם · ואפילו אינו כשאר

רמב"ן

בדבר הנזכר ועל דרך האמת יתכן כי הזכיר באחד שעריך בעבור שאמר לעבור בריתו והיא התועבה הנעשית בישראל יודיע הכתוב כי הברית בארץ הברית אבל הדר בחוצה לארץ וכו' וכבר הזכרתי הענין הזה והזכיר איש או אשה כי בעבור קלות דעת האשה תתפתה לעבוד ע"ג באותות או במופת שנעשה לפניה והעד נשי ירמיהו וכן הזכיר באוב וידעוני או אשה לרגילות הנשים בהם כמו שאמר מכשפה לא תחיה ובספרי דרשו כי בעבור שאמר במדיח יצאו אנשים בני בליעל ואין הדין ככה בנשים הוצרך לפרש בעובד שהוא שוה באיש ובאשה וטעם השער לא נויתי מפורש : (ו) על פי שנים עדים או שלשה עדים · אם מתקיימת עדות בשנים למה פרט לך בשלשה להקיש שלשה לשנים מה שנים עדות אחת אף שלשה עדות אחת ואין נעשין זוממין עד שיזומו כולן לשון רש"י · ואם כן אם נמצא אחד מהם קרוב או פסול לעדות כולה בטלה והם כולם נהרגים ומשלמים ממון בהזמתן שעיקר הכתוב להקיש שלשה לשנים בכל דבריהם כדעת רבותינו · ועל דרך הפשט אמר הגאון רב סעדיה שנים עדים או שלשה מקבלים עדות השנים ואין בכתוב קבלת עדות רק עדים · אבל כמדומה לי שטעה הגאון בדינו כי עדות דיני נפשות לא תקובל רק בפני סנהדרין של עשרים ושלשה · אבל פשוטו של מקרא לאמר שיומת המת על פי שנים עדים כשאין שם יותר או על פי שלשה אם ימצאון שם שלשה יאמר הכתוב כאשר הוגד לך ושמעת ודרשת הדבר היטב על פי כל העדים הנמצאים שם והנה אם שמענו שעבר בפני שלשה

רשב"ם

(ח) בין דם לדם · לפי פשוטו בין רציחה לרציחה בין שוגג למזיד : בין דין לדין · דיני ממונות : נגע · צרעת :

אונקלוס

דִּי עֲבַדוּ יָת פִּתְגָּמָא בִישָׁא הָדֵין לִתְרַע בֵּית דִּינָךְ*) יָת גַּבְרָא אוֹ יָת אִתְּתָא וְתִרְגְּמֻנּוּן בְּאַבְנַיָּא וִימוּתוּן: י עַל מֵימַר תְּרֵין סָהֲדִין אוֹ תְּלָתָא סָהֲדִין יִתְקְטֵל דְּחַיָּב קְטוֹל לָא יִתְקְטֵל עַל מֵימַר סָהִיד חָד: ז יְדָא דְסָהֲדַיָּא תְּהֵי בֵהּ בְּקַדְמֵיתָא לְמִקְטְלֵהּ וִידָא דְכָל עַמָּא בְּבַתְרֵיתָא וּתְפַלֵּי עָבֵד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ: ח אֲרֵי יִתְכַּסֵּי**) מִנָּךְ פִּתְגָּמָא לְדִינָא בֵּין דְּמָא לִדְמָא בֵּין דִּינָא לְדִינָא וּבֵין מַכְתַּשׁ סְגִירוּ לְמַכְתַּשׁ סְגִירוּ פִּתְגָּמֵי פְּלֻגְתָּא דִינָא בְּקִרְוָךְ וּתְקוּם וְתִסַּק לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּהּ: ט וְתֵיתֵי לְוָת כָּהֲנַיָּא לֵוָאֵי וּלְוָת דַּיָּנָא דִּי יְהֵי בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וְתִתְבַּע וִיחַוּוֹן לָךְ יָת פִּתְגָּמָא דְדִינָא: י וְתַעְבֵּד עַל מֵימַר פִּתְגָּמָא דִּי יְחַוּוֹן לָךְ מִן אַתְרָא הַהוּא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ וְתִטַּר לְמֶעְבַּד כְּכֹל דִּי יַלְּפֻנָּךְ: יא עַל מֵימַר אוֹרַיְתָא דִּי יַלְּפֻנָּךְ וְעַל דִּינָא דִּי יֵימְרוּן לָךְ תַּעְבֵּד לָא

*) כ"ה בכ"י, אבל בגליונו כתב המגיה לְקִרְוָךְ, רש"י.

**) מלשון רש"י בסוף נגעים נראה שתרגומו יִתְכַּסֵּי · הידנהיים

נתינה לגר

ה (ה) אל שעריך, לתרע בית דינך. ע' ברש"י שכ' שהוא טעות, וצ"ל "לְקִרְוָךְ" וע' בספרי, ובאמת מוקשה מאד שהרי בכל הספרים המדויקים מצאנו הנוסחא "לתרע בית דינך" ולכן נלע"ד לומר שכוון למה שאמרו בש"ס (כתובות מ"ה ע"ב) דבעיר שרובה נכרים סוקלין אותו על פתח ב"ד וכ"פ הרמב"ם פט"ו מה' סנהדרין, ומזה נ"כ ראיה שאונקלוס הי' חי אחר החורבן שירושלים היתה רובה נכרים. וע' (שם) בתוס' ד"ה פתח ב"ד. (ח) כי יפלא, ארי יתכסי. ע' ברש"י (לקמן ל"א י"א) שהביא הת' הזה לראיה על הש' "פלא" שהוראתו דבר טמון ומכוסה · ובלדק הגיה החכם רוו"ה ונקד "יִתְכְּסֵי" כמנין אִתְפְּעֵל, ולא "יִתְכַּסֵּי" מבנין אִתְפַּעַל, כי הוראת הבנין הזה בש' זה הוא רק פעל חוזר וקאי על במכסה עצמו, דוק והשכח [ובכ"י יתפרש]. בין נגע לנגע, בין מכתש סגירו למכתש סגירו. לכאורה צ"ע למה ת' "סגירו" שהוא מצורע, ולא כת"י וכפירש"י שפי' בין נגע טהור לנגע טמא באדם או בבגד או בבית, ואפשר מפני שת' "דברי ריבות, פלגתא דדינא" וכמ"ש הרמב"ן, שייך שפיר שחולקים בין נגע מצורע טהור לטמא שזה מטמא וזה מטהר. דברי ריבת, פלגתא דינא. הוסיף מלת "פלגתא" כמ"ש רש"י

בעל הטורים

והשתחוה בעבודת כוכבים מצטרפין למעשה: (ו) על פי שנים עדים · פ"א כפולה לומר דוקא מפיהם ולא מפי כתבם: יומת המת · הרשעים בחייהם נקראים מתים: (ח) כי יפלא · פ"א כפולה ועקומה לומר כמופלא שבב"ד ואינו חייב כ"א בתורה

אבן עזרא

כחוק מגזרת טוב: (ה) וסקלתם באבנים · זה או זאת כמו כאשר ישרפו אותו ואתכן ובעבור שאמר והוגד לך בסתר ושמעת כדבר בגלוי הוצרך לפרש אף על פי שהוגד לך ושמעת לא יומתו רק על פי שנים עדים: (ו) או שלשה עדים · מקבלים עדות שנים על דעת הגאון הנה לא פורש בתורה אם תקובל עדות האחד והאשה ועדות אויב במת ויש אומרים אם היו שני עדים מכחישים שני עדים השלישי יכריע לזכות או לחובה ויש אומרים שנים עדים מסכימים ושלשה מכחישים וגם אנחנו צריכים בעל כרחנו לדברי הקבלה: (ז) יד העדים · יד כל אחד מהעדים וכן וימס לבב העם והנה כן: ובערת · פירשתיו: (ח) כי יפלא ממך דבר · עם השופט ידבר בעבור היות עדות שנים להמית המת וזה פי' בין דם לדם בין דם נקי לדם חייב · ומלת יפלא · כמו היפלא מה' דבר והם מפורש: בין דין לדין · בממון: בין נגע לנגע · כמו פצע וחבורה והכלל דברי ריבות: וקמת ועלית · פירשתיו: (ט) הכהנים הלוים · כאשר פירשתי כי יש כהנים שאינם מיחוס לוי: ואל השופט · הוא המלך שכתב משנה התורה מיד הכהנים: ואל השופט · במקום שיהיה: (יא) על פי התורה אשר יורוך · בדבר

רמב"ן

נפלא בעבורה ויבואו לב"ד ויעידו כולם והוא הדין למאה כי בשמענו דברי כולם יתברר האמת ואם לא היו שם יותר או שהלכו להם ואינם נמצאים שם בשנים די: (ח) דברי ריבות · שיהיו חכמי העיר חלוקים בדבר · זה מטמא וזה מטהר זה מחייב וזה מזכה לשון רש"י והיא דעת אונקלוס · ואיננו נכון אבל כפי מדרשו בין דם לדם בין דם נדה לדם יולדת ולדם זבה בין דין לדין בין דיני ממונות לדיני נפשות לדיני מכות ובין נגע לנגע בין נגעי אדם לנגעי בתים לנגעי בגדים דברי ריבות השקאת הסוטה ועריפת העגלה וטהרת המצורע והנה טעמו וכין והלמ"ד לדעתם השמש כמו בי"ת בין דם בדם בין דין בדין כלומר שיפלא דבר למשפט באחד מכל הדמים ואחד מכל הדינין וכמוהו ואולם לוז שם העיר לראשונה בראשונה נגפו ה' במיעיו לחולי לאין מרפא בחולי באין מרפא ויחפהו זהב לכרים שם מאות בכרים וכן רבים · או טעמו בין דם לכל הדמים בין דין לכל הדינין וכן כל ריב אשר יבוא אליכם מאחיכם בין דם לדם בין תורה למצוה לחוקים ומשפטים והזהרתה אותם ולא יאשמו לה' · וכפי פשוטו בין דם לדם בענין רציחות או דיני ממון או פצע וחבורה כל דברי ריבות אשר יהיו בשעריך ודבר הכתוב בהווה כי בעניני

ספורנו

פשיות וכל ידעה מה ואין צריך לדונה בשער שעברה בו להורות היסף דעוזה: אל שעריך · אל שער שעבר בו להראות שלא יושיעהו האליל הנכר שנעבד שם אשר חשב העובד להיות נושע בו: (ו) על פי שנים עדים או שלשה · אפילו בעבודת גלולים תבטל כל העדות אם נמצא אחד מהם פסול ולא נאמר תתקיים העדות באחר: (ח) כי יפלא ממך · אע"פ שמינית השופטים בכל עיר ועיר כדי שכל ב"ד ישפוט את עירו הנה בהולד ספק איך היה מפי השמועה לא ישפטוהו ב"ד

לך ימין ושמאל׃ יב והאיש אשר־יעשה בזדון לבלתי שמע אל־הכהן העמד לשרת שם את־יהוה אלהיך או אל־השפט ומת האיש ההוא ובערת הרע מישראל׃ יג וכל־העם ישמעו ויראו ולא יזידון עוד׃ ס שני יד כי־תבא אל־הארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך וירשתה וישבתה בה ואמרת אשימה עלי מלך ככל־הגוים אשר סביבתי׃ טו שום תשים עליך מלך אשר יבחר יהוה אלהיך בו מקרב אחיך תשים עליך מלך לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא־אחיך הוא׃ טז רק לא־ירבה־לו סוסים ולא־ישיב את־העם מצרימה למען הרבות סוס

ת"א והאיש אשר. סנהדרין פו: וכל העם. שם פט: ואמרת אשימה עלי. שם כ: שום תשים עליך מלך. יבמות מה קב כתובות יז סוטה מא קדושין לב: שום תשים. קדושין עו קמא פח בתרא ג סנהדרין יט כ כב: לא תוכל לתת. סוטה מא: לא ירבה לו סוסים. סנהדרין כא:

רש"י

שופטים שיהיו לפניו אתה צריך לשמוע לו אין לך אלא שופט שבימיך: (יא) ימין ושמאל. אפילו אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין וכל שכן שאומר לך על ימין ימין ועל שמאל שמאל: (יג) וכל העם ישמעו. מכאן שממתינין לו עד הרגל וממיתין אותו ברגל: (טז) לא ירבה לו סוסים. אלא כדי מרכבתו שלא ישיב את העם מצרימה שהסוסים באים משם כמו שנאמר בשלמה ותעלה ותצא מרכבה

רמב"ן

שהשופטים יהיו המחלוקות יותר מאשר כהוראות אבל דין הזקן מוה בכולם ולכך אמר ועשית על פי התורה ועל המשפט כי התורה תרמוז שאר ההוראות: (יא) ימין ושמאל. אפילו אומר לך על ימין שהוא שמאל או על שמאל שהוא ימין לשון רש"י. ועניננו אפילו תחשוב בלבך שהם טועים והדבר פשוט בעיניך כאשר אתה יודע בין ימינך לשמאלך תעשה כמצותם ואל תאמר איך אוכל החלב הגמור הזה או אהרוג האיש הנקי הזה אבל תאמר כך צוה אותי האדון המצוה על המצות שאעשה ככל מצותיו ככל אשר יורוני העומדים לפניו במקום אשר יבחר ועל משמעות דעתם נתן לי התורה אפילו יטעו וזה כענין רבי יהושע עם ר"ג ביום הכפורים שחל להיות בחשבונו והצורך במצוה הזאת גדול מאד כי התורה נתנה לנו בכתב וידוע הוא שלא ישתוו הדעות בכל הדברים הנולדים והנה ירבו המחלוקות ותעשה התורה כמה תורות וחתך הכתוב לנו הדין שנשמע לב"ד הגדול העומד לפני השם במקום אשר יבחר בכל מה שיאמרו לנו בפירוש התורה בין שקבלו פירושו עד מפי עד ומשה מפי הגבורה או שיאמרו כן לפי משמעות המקרא או כוונתו כי על דעתם הוא נותן לנו התורה אפי' יהיה בעיניך כמחליף הימין בשמאל וכל שכן שיש לך לחשוב שהם אומרים על ימין שהוא ימין כי רוח השם על משרתי מקדשו ולא יעזוב את חסידיו לעולם נשמרו מן הטעות ומן המכשול. ולשון ספרי אפילו מראין בעיניך על הימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין שמע להם: (יד) ואמרת אשימה עלי מלך. על דעת רבותינו כמו ואמור אשימה עלי מלך והיא מצות עשה שיחייב אותנו לומר כן אחר ירושה וישיבה כלשון ועשית מעקה לגגך וזולתם. והזכיר ואמרת כי מטה יבואו לפני הכהנים הלוים ואל השופט ויאמרו להם רצוננו שנשים עלינו מלך. ולפי דעתי עוד שגם זה מרמזותיו על העתידות שכן היה כשבאו להם את שאול אמרו לשמואל שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים כן כתוב שם והיינו גם אנחנו ככל הגוים ושפטנו מלכנו וגו' כי מה טעם שתאמר התורה במצוה ככל

אבן עזרא

המופלא: (יב) ומת האיש ההוא. בית דין ימיתוהו וטעם וכל ישראל ישמעו ויראו וכאשר הזכיר השופט באר המשפטים שהוא חייב לשמרם: (טו) שום תשים. רשות אשר יבחר על פי נביא או משפט האורים והטעם לא אשר תבחר אתה: לא תוכל מדרך האמת כי לא אחיך שאיננו ממשפחת ישראל ולא אדומי אע"פ שכתוב בו אחיך ובעבור כי הסוסים בימים ההם היו מובאים ממצרים והעד דברי שלמה ותצא מרכבה ממצרים והנה יצטרך למען הרבות סוסיו שיתחבר העם לשוב אל מצרים וזה דבר ברור כי השם גאלם משם ובעבור יחללו השם ותוריה הנביא בבכות הנפש כרת לשם גם ירמיהו בעל

רשב"ם

(טו) איש נכרי. להוציא מלהמליכם. אשר לא אחיך הוא. כי יסיתכם לעבוד ע"ג:

משנה

תסטי מן פתגמא די יחוון לך ימינא ושמאלא : יב וגבר די יעבד ברשע בדיל דלא
לקבלא מן כהנא דקאים לשמשא תמן קדם יי אלהך או מן דינא ויתקטל גברא
ההוא ותפלי עבד דביש מישראל : יג וכל עמא ישמעון וידחלון ולא ירשיעון עוד :
יד ארי תעול לארעא דיי אלהך יהב לך ותירתה ותיתב בה ותימר אמני עלי מלכא
ככל עממיא די בסחרני : טו מנאה תמני עלך מלכא די יתרעי יי אלהך בה מגו
אחיך תמני עלך מלכא לית לך רשו למנאה עלך גבר נוכרי די לא אחוך הוא :
טז לחוד לא יסגי לה סוסון ולא יתיב ית עמא למצרים בדיל לאסגאה לה סוסון ויי

נתינה לגר

„שיסו חכמי העיר חולקים בדבר" וערמב"ן . (טו) נברי , נוכרי . ולעיל (שמות כ"א ח') ת' „אחרן" ? אפשר הכא משום דכתיב בפירוש „אשר לא אחיך הוא" ת' „נוכרי" ר"ל עובד אלילים ששנוי במעשיו . (טז) הרבות . לאסגאה לה , הוסיף מלת „לה" מס ס שהכתוב התחיל „ולא ירבה לו" ואולי לכלול דרשת

בעל הטורים

שנפ"ס . ב' פעמים השופט בפרשה שהם בגימט' שבעים הסנהדרין שצריך שימרה על ב"ד הגדול : (יג) וכל העם ישמעו ויראו . וסמיך ליה אשימה עלי מלך שכן כתיב במלך (יהושע א') כל איש אשר ימרה את פיך : ולא יזידון עוד . וסמיך ליה אשימה עלי מלך . שכן אמר דוד להכרית מעיר ה' כל פועלי און : (יד) כי תבא . בגימט' בימי שמואל : וישבתה . מלא ה"א לאחר ה' דורות שאלו מלך ככל הגוים אשר סביבותי . ולכך שאלו מלך בימי שמואל כי עד עתה לא היה לפלשתים מלך אלא סרנים : אחר פרשת עבודת כוכבים ואחרה כתיב פרשת מלך לומר שהמלך מצווה להכיר האשרות ולבער עבודת כוכבים : (טו) שום תשים עליך . בגימט' שלשים מעלות . לומר שהמלכות נקנית בל' מעלות : מקרב אחיך . בגימט' משבט יהודה :

רמב"ן

הגוים אשר סביבותינו ואין ישראל ראוים ללמד מהם ולא לקנא בעושי עולה אבל זה רמז לענין שיהיה ולכך באה הפרשה בלשון הבינוני כאשר פירשתי כבר : וטעם (טו) אשר יבחר ה' אלהיך בו . על דעת המפרשים שיהיה נבחר על פי נביא או במשפט האורים אשר יצוה הכתוב תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו כי הוא יבחר ולא אתה ובספרי שום תשים עליך מלך מה מנה אחר תחתיו מלך ולא מלכה אשר יבחר ה' אלהיך בו על פי נביא אם כן מה טעם להזהיר לא תוכל לתת עליך איש נכרי והשם לא יבחר בעובד כוכבים אבל בדעת רבותינו יש בכתוב הזה תנאי נסתר יאמר שום תשים עליך מלך שיבחר השם בו אם תוכל לעשות כן שיענך השם בנביאים אבל איש נכרי לא תוכל לתת עליך לעולם ועל דרך הפשט אמרו שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' ולא אשר שנא ה' אלהיך בו כי הוא בוחר בישראל ולהיות המולך מבחוריו ולא מקרב העמים אשר שנא . ודעתי בדרך הפשט כי טעם אשר יבחר בכל מולך על עמים מאת האלהים הוא לו כענין שכתוב די שליט עלאה במלכות אנשא ולמאן די יצבא יתננה וכן אמרו אפילו ריש גרגרותא מן שמיא מוקמין ליה יאמר שים תשים עליך מלך כל אשר יהיה נגזר מן השמים שימלוך ואם הוא מקטני שבטי ישראל ומשפחתו הצעירה וכן על דרך הפשט המקום אשר יבחר ה' אלהיך בו כל שיבנו שם בית המקדש לה' כי הכל מרצון ה' : (טז) לא ירבה לו סוסים . אלא כדי מרכבתו כדי שלא ישיב את העם מצרימה שהסוסים באים משם שנאמר ותעלה ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף לשון רש"י והוקשה לי בזה כי אמרו בירושלמי בסוף סנהדרין ליישבה אי אתה חוזר אבל אתה חוזר לסחורה לפרקמטיא ולכבוש הארץ ואם ישלח המלך ויקנה משם הסוסים והרכב סחורה היא זו ומותר ויתכן שדרך הכתוב כי הזהיר לא ירבה לו סוסים אפילו מארצו ומארץ שנער או בדרך הסחורה המותרת שלא יבטח על רכבו כי רב ועל פרשיו כי עצמו מאד אבל יהיה מבטחו בשם אלהיו ואח"כ הזהיר על המלך שלא ישיב את העם מצרימה שיהיו לו שם מעבדיו ומעמו שרי מקנה יושבים בערי הרכב למען הרבות סוס כענין שנאמר בשלמה ואת כל ערי המסכנות אשר לשלמה ואת ערי הרכב וגו' וכן היו לו במצרים כמו שנאמר ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים ומקוה סוחרי המלך וגו' שלא היה אדם רשאי להוציא ממצרים סוסים שלא ברשות מלך מצרים והיו נותנים לו מכס מהם ונתן פרעה לשלמה מוצא הסוסים כלומר שיוציא הוא ברצונו והוא שיתן הרשות לאשר ירצה ויהא המכס שלו והיו לו שם הסוחרים עומדים במצרים קונים הסוסים כולם ומוציאים אל אדוניהם כרצונו ומוכרים האחרים לשאר מלכי הארץ

ספורנו

כל הורה העיר כפי מה שנראה אבל יהיה פסק דין כפי מחשבת רוב ב"ד הגדול וכן כשלא ירבו אלו על אלו : (יב) והאיש אשר יעשה בזדון . שיורה הלכה למעשה נגד הוראת ב"ד הגדול ומת האיש ההוא . ע"פ ב"ד הגדול ובזה כל העם ישמעו ויראו : (יד) אשימה עלי מלך ככל הגוים . שתהיה המלכות לו ולזרעו לא כענין השופטים שהיה השופט מולך הוא לבדו אבל לא זרעו אחריו . ועל מנוי שופט למלך כזה האופן נצטוו בביאתם לארץ כאמרו ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה אבל זה שכאשר יקבו ערפם להעמיד להם מלך בזה האופן לא בחרו אלא אדם כשר שיבחר בו ה' ולא יעביר את ישראל על דת ובלא יהיה איש נכרי אע"פ שיהיה אדם כשר ואע"פ שיהיה גבור ואיש מלחמה וכאשר העתו בשאילת המלך היה כעונש עליהם כהקלות הקורות להאמין בשביל המלך כאומרו וזעקתם ביום ההוא מפני מלככם אשר בחרתם לכם ולא יענה ה' אתכם ביום ההוא וכאומרו אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי . והיה הרשות במנוי המלך כמו שהיה הרבות ביאת תולה
אשר

וַיהוָה אָמַר לָכֶם לֹא תֹסִפוּן לָשׁוּב בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה עוֹד׃ יז וְלֹא יַרְבֶּה־לּוֹ נָשִׁים וְלֹא יָסוּר לְבָבוֹ וְכֶסֶף וְזָהָב לֹא יַרְבֶּה־לּוֹ מְאֹד׃ יח וְהָיָה כְשִׁבְתּוֹ עַל כִּסֵּא מַמְלַכְתּוֹ וְכָתַב לוֹ אֶת־מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל־סֵפֶר מִלִּפְנֵי הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם׃ יט וְהָיְתָה עִמּוֹ וְקָרָא בוֹ כָּל־יְמֵי חַיָּיו לְמַעַן יִלְמַד לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהָיו לִשְׁמֹר אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת וְאֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לַעֲשֹׂתָם׃ כ לְבִלְתִּי רוּם־לְבָבוֹ מֵאֶחָיו וּלְבִלְתִּי סוּר מִן־הַמִּצְוָה יָמִין וּשְׂמֹאול לְמַעַן יַאֲרִיךְ יָמִים עַל־מַמְלַכְתּוֹ הוּא וּבָנָיו בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל׃ ס שלישי יח א לֹא־יִהְיֶה לַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כָּל־שֵׁבֶט לֵוִי חֵלֶק וְנַחֲלָה עִם־יִשְׂרָאֵל אִשֵּׁי יְהוָה וְנַחֲלָתוֹ יֹאכֵלוּן׃ ב וְנַחֲלָה לֹא־יִהְיֶה־לּוֹ בְּקֶרֶב

ת"א לא תוסיפון לשוב · סוכה נא: ולא ירבה לו נשים · מגילה קטו סנהדרין כא: וכסף וזהב לא ירבה · סנהדרין שם: וכתב לו את משנה התורה · שם כב: והיתה עמו · שם: למען ילמד ליראה · הוריות יא: למען יאריך ימים · שם כריתות ה': הוא ובניו בקרב ישראל · הוריות שם כריתות שם:

רש"י

ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה: (יז) ולא ירבה לו נשים · אלא י"ח שמצינו שהיו לו לדוד שם נשים ונאמר לו ואם מעט ואוסיפה לך כהנה וכהנה: וכסף וזהב לא ירבה לו מאד · אלא כדי ליתן לאכסניא (ס"א לאפסניא): (יח) והיה כשבתו · אם עשה כן כדאי הוא שתתקיים מלכותו: את משנה התורה · שתי ספרי תורות אחת שהיא מונחת בבית גנזיו ואחת שנכנסת ויוצאת עמו ואונקלוס תרגם פתשגן פתר משנה לשון שנון ודבור: (יט) דברי התורה · כמשמעו: (כ) ולבלתי סור מן המצוה · אפילו מצוה קלה של נביא: למען יאריך ימים · מכלל הן אתה שומע לאו וכן מצינו בשאול שאמר לו שמואל שבעת ימים תוחל עד בואי אליך להעלות עולה וכתיב ויוחל שבעת ימים ולא שמר הבטחתו לשמור כל היום ולא הספיק להעלות העולה עד שבא שמואל וא"ל נסכלת כאשר לא שמעת וגו' ועתה ממלכתך לא תקום הא למדת שבשביל מצוה קלה של נביא נענש: הוא ובניו · מגיד שאם בנו הגון למלכות הוא קודם לכל אדם: (א) כל שבט לוי · בין תמימין בין בעלי מומין: חלק · בביזה: ונחלה · בארץ: אשי ה' · קדשי המקדש (ס"א קדשי הקדשים): ונחלתו · אלו קדשי הגבול תרומות ומעשרות אבל נחלה גמורה לא יהיה לו בקרב אחיו · ובספרי דרשו · (ב) ונחלה לא יהיה לו · זו נחלת שאר: בקרב אחיו · נחלת

רמב"ן

והוא שאמר וכן לכל מלכי החתים ולכל מלכי ארם בידם יוציאו כלומר על ידי סוחרי שלמה יוציאו אותם ולו יתנו המכס: וטעם רק · לומר אף על פי שהשים עליך מלך ככל הגוים אשר סביבותיך רק לא יהיה כמלכיהם שלא ירבה סוסים כאשר יעשו הם שכל חפצם במלכים למען הרבות להם סוסים ופרשים: וטעם וה' אמר לכם · כי השם אמר לכם שלא תוסיפון לשוב בדרך מצרים וכן כאשר צוך ה' אלהיך שהוא מצוה אותך כן או אמר לכם

אבן עזרא

כרחו הלך לשם: (טז) לא תוסיפון מצוה היתה ולא נכתבה ויש אומרים מטעם לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם וזאת דרך אחרת: (יז) ולא יסור לבבו · כי ילך אחרי תאותו: וכסף וזהב לא ירבה לו · שלא יעניש את ישראל והנה שלמה שנתן הכסף כאבנים בירושלם מרוב אהבתו לממון התרעמו עליו ישראל ואמרו אביך הכביד את עולנו ויש אומרים בעבור הבניינים התרעמו ואין זה אמת כי הגרים בנו הבית כי כן כתוב והנה אדונירם שהיה על המס רגמוהו במותו: (יח) והיה כשבתו · בתחלת מלכותו: משנה · נסחה שנית: (יט) והיתה עמו · התורה: וקרא בו · בספר: ליראה · הוא בעצמו: לשמור את כל דברי · כי הוא יתקן המפותים בכחו:

(כ) לבלתי רום לבבו · אם היה חפשי מהמצות: ולבלתי סור · כי אם לא ילמד לא ידע מה המצוה ושכרו למען יאריך ימים · (א) לא יהיה לכהנים הלוים · כאשר הזכיר משפטי המלך שהוא השופט הזכיר גם משפט הכהנים שהם מורי התורה ואחר שאמר שאין להם נחלה יקחו מאת הזובח הזרוע והלחיים והקיבה הזרוע מהגוף והלחיים שהלשון ביניהם מראש והקיבה מהקרב ודרך דרש כי הכהן הוא שוהט השלמים הזרוע שכר אזונו בחיטה והלחיים שכר הברכה והקיבה שכר הבדיקה ועל דרך

רשב"ם

(יח) משנה התורה · וזקיני פירשו בדברי הימים שני ספרי התורה ותרגומו פתשגן · ואינו מגזרת ושננתם:

וכי

אמר לכון לא תוספון למתוב בארח הדין עוד: יז ולא יסגי ליה נשין ולא יטען לביה וכספא ודהבא לא יסגי ליה לחדא: יח ויהי כמתביה על כרסא מלכותיה ויכתוב ליה ית פתשגן אוריתא הדא על ספרא מן קדם כהניא לואי: יט ותהי עמיה ויהי קרי ביה כל יומי חיוהי בדיל דיליף למדחל ית יי אלהיה למטר ית כל פתגמי אוריתא הדא וית קימיא האלין למעבדהון: כ בדיל דלא ירים ליביה מאחוהי ובדיל דלא יסטי מן תפקדתא ימינא ושמאלא בדיל דיורך יומין על מלכותיה הוא ובנוהי בגו ישראל: א לא יהי לכהניא לואי כל שבטא דלוי חלק ואחסנא עם ישראל קרבניא דיי ואחסנתיה ייכלון: ב ואחסנא לא יהי ליה בגו אחוהי מתנן דיהב ליה

נתינה לגר

ח"ל (סוף סנהדרין בירושלמי) "ליסיבה אינו חוזר אבל חוזר הוא לסחורה אפי' לקנות סוסים". (יז) ולא יסור לבבו, ולא יטעי לבה. לעיל (בפסוק י"א) ולקמן (בפסוק כ') ת' "סטי" והכא שמוסב על הלב ת' "טעי". (יח) משנה התורה, פתשגן אוריתא. "פרשגן" בריש, כנ"ל ולא פתשגן, ור"ל העתק התורה, וע' עזרא ד' י"א ובנרש"י שם, ולהאורה נ"ע הלא במס' סנהדרין (דף כ"א ע"ב) ילפינן שכותב שתי תורות?, ואפשר שפתשגן היינו העתק התורה השניה. ומשנה הוא כמו "וכסף משנה קחו בידכם" (בראשית מ"ג י"ב) וערש"י שפי' דברי אונקלוס מל שנון ודבור, ול"ע, וע' היטב סוגית הש"ס (שם). יח (א) ונחלתו, ואחסנתיה. הוא שדי תרמים, ומגרשים שהיו להם, או כמ"ש רש"י "אלו קדשי הגבול,

בעל הטורים

(כ) לבלתי רום לבבו מאחיו · הפסוק מתחיל ומסיים בלמ"ד רמז שיואל מלכות מיהודה ששמו עולה למ"ד ולמ"ד מעלות במלכות ודוד בן ל' שנה במלכו · ולכך אמר שירה שמתחלת בלמ"ד והוא למנצח לעבד ה' לדוד: למען יאריך ימים · מלך שמלך בן למ"ד יאריך ימים ולא שאול ולכך סמך · (א) לא יהיה לכהנים · ואחריו פרשת הוב דמשום מעשה דנוב עיר הכהנים ומשום ששאל באוב נפקד ממלכותו: לא יהיה לכהנים · סמך לפרשת מלך כי על פי כה"ג המלך הוא נמשח · והקדים מלך שגדול הוא ממנו ועוד רמז שעל הנביאת [ר"ל מלך] יהיה העולה והמנחה והנסך ועוד מה כהן ולוי נוטלין מעשר כך המלך לאכסים יעשור (ש"א ח'): אשי ה' ונחלתו · וכתיב בתריה יהיה משפט הכהנים דכהנים מבלחן גבוה קא זכו: הלוים · בגימט' הם כאדני יהו"ה וזהו ה' הוא נחלתו:

רמב"ן

שאמר לי כן לנות אתכם כדרך ויאמר משה כה אמר ה' כחצות הלילה וגו' ועל דרך רבותינו כי כאשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפון לראותם היום עוד מצוה ושם הזכיר וה' אמר לכם שלא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד וכבר פרשתיו: וטעם המצוה הזאת מפני שהיו המצרים והכנענים רעים וחטאים לה' מאד כמו שאמר כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו וכמעשה ארץ כנען וגו' והנה רצה ה' שלא ילמדו ממעשיהם והחרים בכנענים כל נשמה ואמר לא ישבו בארצך והזהיר במצרים שלא נשב אנחנו בארצם: (יט) והיתה עמו · התורה הנזכרת: וקרא בו · בספר הזכר · ועל דרך האמת והיתה עמו התורה הנזכרת עצמה תהיה עמו כדרך וה' נתן חכמה לשלמה ואומר וישב שלמה על כסא ה' למלך: (כ) לבלתי רום לבבו מאחיו · נרמז בכאן בתורה איסור הגאות כי הכתוב ימנע המלך מגאות ורוממות הלב וכל שכן האחרים שאינן ראוים לכך כי בראוי להתרומם ולהתגדל יזהירנו להיות לבבו שפל ככל אחיו הקטנים ממנו כי הגאוה מדה מגונה ונמאסת אצל האלהים אפילו במלך כי לה' הגדולה והרוממות ולו לבדו התהלה ובו יתהלל האדם כענין המבואר ע"י הנביאים תועבת השם כל גבה לב וכתיב כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי וגו': (א) אשי ה' · קדשי המקדש ונחלתו אלו קדשי הגבול תרומות ומעשרות אבל נחלה גמורה לא יהיה לו בקרב אחיו ובספרי דרשו ונחלה לא יהיה לו זו נחלת שאר בקרב אחיו זו נחלת שבעה ואיני יודע מה הוא ונראה לי שארץ כנען שמעבר הירדן ואילך נקראת ארץ חמשה עממין ושל סיחון ועוג שני עממין אמורי וכנעני ונחלת שאר לרבות קיני וקנזי וקדמוני שוב מצאו בדברי רבי קלונימוס ה"נ בספרי ונחלה לא יהיה לו אלו נחלת חמשה בקרב אחיו אלו נחלת שבעה נחלת חמשה שבטים ונחלת שבעה שבטים ומתוך שמשה ויהושע לא חלקו נחלה אלא לחמשה שבטים בלבד שכן משה התחיל לראובן וגד ולחצי שבט מנשה ויהושע הנחיל ליהודה ואפרים ולחצי שבט מנשה ושבעה אחרים נטלו מאיליהן אחרי מות יהושע מתוך כך הזכיר חמשה לבד ושבעה לבד כל זה לשון רש"י · וכבר פירשתי העיקר בפרשת קדש לי כי נחלת חמשה עממין הנזכרים בפסוק כי יביאך ה' אלהים אל ארץ הכנעני והחתי והאמורי והחוי והיבוסי אשר נשבע לאבותיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש והם עיקר נחלת ישראל שהיתה ארצם זבת חלב ודבש אבל השנים האחרים והם הפרזי והגרגשי אין ארצם זבת חלב ודבש ואינה חייבת בבכורים ולכך הזכיר בלוים שלא יטלו חלק עם ישראל בעיקר נחלתם בארץ המונה שהיא נחלת החמשה וגם לא בנחלת כל השבעה שהם השנים האחרים אף על פי שאין ארצם טובה ואינה חשובה בעיני ישראל כל כך ודבר ברור

ספורנו

אשר רמז שאוסו לשנאתה ולהוליד ממנה בן סורר ומורה כמו שקרה לדוד בדבר אבשלום: (יט) למען ילמד ליראה · בחלק העיוני

אֶחָיו יְהוָה הוּא נַחֲלָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לוֹ׃ ס ג וְזֶה יִהְיֶה מִשְׁפַּט הַכֹּהֲנִים מֵאֵת הָעָם מֵאֵת זֹבְחֵי הַזֶּבַח אִם־שׁוֹר אִם־שֶׂה וְנָתַן לַכֹּהֵן הַזְּרֹעַ וְהַלְּחָיַיִם וְהַקֵּבָה׃ ד רֵאשִׁית דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וְרֵאשִׁית גֵּז צֹאנְךָ תִּתֶּן־לוֹ׃ ה כִּי בוֹ בָּחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִכָּל־שְׁבָטֶיךָ לַעֲמֹד לְשָׁרֵת בְּשֵׁם־יְהוָה הוּא וּבָנָיו כָּל־הַיָּמִים׃ ס רביעי ו וְכִי־יָבֹא הַלֵּוִי מֵאַחַד שְׁעָרֶיךָ מִכָּל־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־הוּא גָּר שָׁם וּבָא בְּכָל־אַוַּת נַפְשׁוֹ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה׃ ז וְשֵׁרֵת בְּשֵׁם יְהוָה אֱלֹהָיו כְּכָל־אֶחָיו הַלְוִיִּם הָעֹמְדִים שָׁם לִפְנֵי יְהוָה׃ ח חֵלֶק כְּחֵלֶק יֹאכֵלוּ לְבַד מִמְכָּרָיו עַל־הָאָבוֹת׃ ס ט כִּי אַתָּה בָּא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא־תִלְמַד לַעֲשׂוֹת

ת"א וזה יהיה משפט · חולין קל : מאת העם · שם קלב : מאת זבחי · שם קלב קלג : אם שור שם קלג : ונתן · שם קלו : הזרוע והלחיים · שם קלד : ראשית · פסחים לג מנחות כז : ראשית דגנך · חולין קלה : וראשית גז · שם קלה קלו קלח : התן לו · שבת כה פסחים לג חולין קלה קלז : כי בו בחר · סנהדרין פד : לעמוד לשרת · סוטה לח זבחים כג חולין קלד קלח : הוא ובניו · סוטה שם חולין קלה : מאחד שעריך · סוכה כה : ובא בכל אות נפשו · שם קמא קט מנחות פד : ושרת בשם ה' אלהיו · סוכה שם קמא שם מנחות שם ערכין יא : העומדים · זבחים כג : חלק כחלק יאכלו · סוכה נו : לא תלמד לעשות · שבת עה ר"ה כד סנהדרין כח ע"ג יח מג :

רש"י

חמשה · ואיני יודע מה הוא וג"ל שארץ כנען שמעבר הירדן ואילך נקראת ארץ חמשה עממים ושל סיחון ועוג שני עממים אמורי וכנעני ונחלת שאר לרבות קיני וקנזי וקדמוני וכן דורש בפ' מתנות שנאמרו לאהרן על כן לא היה ללוי וגו' להזהיר על קיני וקנזי וקדמוני · שוב מצאתי בדברי רבינו קלונימוס הכי גרסינן בספרי · ונחלה לא יהיה לו · אלו נחלת חמשה : בקרב אחיו · אלו נחלת שבעה · נחלת חמשה שבטים ונחלת שבעה שבטים ומתוך שמשה ויהושע לא חלקו נחלה אלא לחמשה שבטים בלבד שכן משה הנחיל לראובן וגד וחצי שבט מנשה ויהושע הנחיל ליהודה ואפרים ולחצי שבט מנשה ושבעה האחרים נטלו מאליהן אחרי מות יהושע מתוך כך הזכיר חמשה לבד ושבעה לבד : כאשר דבר לו · בארצם לא תנחל וגו' אני חלקך : (ג) מאת העם · ולא מאת הכהנים : אם שור אם שה · פרט לחיה : הזרוע · מן הפרק של ארכובה עד כף של יד שקורין אשפלדו"ן 1) : והלחיים · עם הלשון דורשי רשומות היו אומרים זרוע תחת יד שנאמר ויקח רומח בידו : לחיים · תחת תפלה שנאמר ויעמוד פינחס ויפלל : והקבה · תחת האשה אל קבתה : (ד) ראשית דגנך · זו תרומה ולא פירש בה שיעור אבל רבותינו נתנו בה שיעור עין יפה אחד מארבעים · עין רעה אחד מששים · בינונית א' מחמשים וסמכו על המקרא שלא לפחות מאחד מששים שנאמר וששיתם האיפה מחומר החטים · ששית האיפה חצי סאה כשאתה עושה חצי סאה לכור הרי א' מששים שהכור שלשים סאין : וראשית גז צאנך · כשאתה גוזז צאנך בכל שנה תתן ממנה ראשית לכהן ולא פירש בה שיעור · ורבותינו נתנו בה שיעור א' מששים · וכמה צאן חייבות בראשית הגז חמש רחלות שנאמר וחמש צאן עשויות רע"א ראשית גז שתים · צאנך ארבעה · תתן לו הרי חמשה : (ה) לעמוד לשרת · מכאן שאין שירות אלא מעומד : (ו) וכי יבא הלוי · יכול בבן לוי ודאי הכתוב מדבר תלמוד לומר ושרת יצאו לוים שאין ראוין לשירות : ובא בכל אות נפשו וגו' : (ז) ושרת · לימד על הכהן שבא ומקריב קרבנות נדבתו או חובתו ואפילו במשמר שאינו שלו ד"א עוד לימד על הכהנים הבאים לרגל שמקריבין במשמר ועובדין בקרבנות הבאות מחמת הרגל כגון מוספי הרגל ואף על פי שאין המשמר שלהם : (ח) חלק כחלק יאכלו · מלמד שחולקין בעורות ובבשר שעירי חטאות יכול אף בדברים הבאים שלא מחמת הרגל כגון תמידים ומוספי שבת ונדרים ונדבות ת"ל לבד ממכריו על האבות חוץ ממה שמכרו האבות בימי דוד ושמואל שנקבעו המשמרות ומכרו זה לזה טול אתה שבתך ואני אטול שבתי : (ט) לא תלמד לעשות · אבל אתה למד להבין ולהורות כלומר להבין

רשב"ם

(ו) וכי יבא הלוי · כהן שאינו מאותה משמרה שעובדת היום בירושלים בעזרה : (ח) לבד ממכריו על האבות · לפי הפשט כמו איש מאת מכרו אם יש לו שום קרוב מאבותיו שיתן לו קרבנו לרשותו הוא יש ·

1) épaule שולטער

יְיָ אִנּוּן אַחְסַנְתֵּהּ כְּמָא דִי מַלִּיל לֵהּ: ג וְדֵין יְהֵי דִין לְכָהֲנַיָּא מִן עַמָּא מִן נָכְסֵי נִכְסָתָא אִם תּוֹר אִם אִמַּר וְיִתֵּן לְכַהֲנָא דְּרוֹעָא וְלוֹעָא וְקֵבְתָא: ד רֵישׁ עֲבוּרָךְ חַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ וְרֵישׁ גִּזָּא דְעָנָךְ תַּפְרֵשׁ לֵהּ: ה אֲרֵי בֵהּ אִתְרְעִי יְיָ אֱלָהָךְ מִכָּל שִׁבְטָיךְ לְמֵקַם לְשַׁמָּשָׁא בִּשְׁמָא דַייָ הוּא וּבְנוֹהִי כָּל יוֹמַיָּא: ו וַאֲרֵי יֵיתֵי לֵוָאָה מֵחֲדָא מִקִּרְוָיךְ מִכָּל יִשְׂרָאֵל דִּי הוּא דָר תַּמָּן וְיֵיתֵי בְּכָל רְעוּת נַפְשֵׁהּ לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ: ז וִישַׁמֵּשׁ בִּשְׁמָא דַייָ אֱלָהֵהּ כְּכָל אֲחוֹהִי לֵוָאֵי דִּמְשַׁמְּשִׁין תַּמָּן (בִּצְלוֹ) קֳדָם יְיָ: ח חֲלָק כַּחֲלָק יֵיכְלוּן בַּר מִמַּטַּרְתָּא דְּיֵיתֵי בְּשַׁבַּתָּא בְּכֵן אַתְקִינוּ אֲבָהָתָא: ט אֲרֵי אַתְּ עָלֵל לְאַרְעָא

בעל הטורים

(ד) ראשית דגנך · בגימט' משמרת : גז · ב' במס' · גז צאנך · כמטר על גז והיינו דאמרי' צריך ליתנו לו כשהוא מלובן וזהו כמטר של גז שיהא מלובן ולא נוחי אז ראשית גז צאנך תתן לו : (ו) וכי יבא הלוי · בגימט' זהו הכהן [עם התיבות ועיין רש"י] : (ח) כחלק · ב' במסרה · דין ואידך (ש"א ל') כחלק היורד על הכלים דאמרינן כהן בעל מום חולק בקדשים אע"פ שפסול בעבודה והיינו לפי שיושב על הכלים: (ט) כי אתה בא · סמך כהן שאל אוב · לומר שהמלך שואל באורים ולא באוב [אולי כונת הדרש על פיסי'

נתינה לגר

תרומות ומעשרות". (ב) ה' הוא נחלתו, מתנן דיהב לה ה' אנון אחסנתה. הוסיף ושינה לכבוד ה'. (ו) וכי יבא הלוי, וארי ייתי לואה. אף שת' "לואה" כוונתו על הכהן, שהוא ג"כ משבט לוי, מדכתיב חלק כחלק יאכלו, ואין מתנות לאכילה אלא לכהן, כמ"ש בספרי וברמב"ם (פ"ה מהל' כלי המקדש), ובמס' ערכין (דף י"א) יליף שירה של הלוים, מדכתיב ושרת בשם ה' איזהו שירות שהוא בשם ה' הוי אומר זו שירה, וצ"ע דהלא הקרא בכהן משתעי? וראיתי בהוספת יום טוב פ"ב דעירובין מ"ד שהעיר בזה וכתב דפשטא דקרא בכהן משתעי (ז) העמדים שם, דמשמשין תמן בצלו. כ"ה בחומשי רוו"ה, אבל לא אדע אם כוונתו לשיר כמ"ש לעיל שמשם ילפינן שיר בפה, ולכן ת' "לואי" ככה מלבד שאין הלשון מדוייק דצלו הוא תפלה ולא שירה הלא תקשה גם על המח' קושיתנו בפסוק העבר על הש"ס "הלא בכהן משתעי"? ודוחק לומר דקאי על נשיאת כפים ואין ספק לי כי איזה תלמיד טועה הוסיף מלת "בצלו" והטעות נשתרבב לו באשר מלא תמיד מלילת "עומד לפני ה'" מתורגם "משמש בצלו" כמו [בראשית י"ח כ"ב, י"ט כ"ז] ע"כ הוסיף גם פה ובחומש הכתב והקבלה חסרה באמת מלת "צלו" [וכן חסרה בכ"י]. (ח) לבד ממכריו, בר ממטרתא דייתי בשבתא. ר"ל חוץ מהמשמר הבא לשבת שהם מקריבים נדרים ונדבות ותמידין כמ"ש בש"ס (סוכה נ"ה ע"ב) ע"ש, וברמב"ם (פ"ד מהל' כלי המקדש) וכמ"ש רש"י בחומש בפסוק זה, והריטב"א בחדושיו על מס' תענית (דף כ"ז ע"א) הביא התרגום הזה, והקשה הלא המשמרות תקנות דוד ושמואל היו, ותירץ דחלוק משמרות הוא מן התורה, ורק המנין הוא התקנה, ועוד אפשר לומר דכיון דעכ"פ ד' או ח' משמרות תקן משה כדמוכח שם בסוגיא, שפיר ת"א "בר ממטרתא", ובחדושי הארכ"י בזה, אמת כי הריטב"א כתב "דאורו להון אלעזר ואיתמר" וכוונתו ליישב הקושיא הנ"ל, אבל מסוגיא דתענית לא משמע כן, וצ"ל כמ"ש הריטב"א דחילוק משמרות כבר תיקן משה או אלעזר ואיתמר. על האבות, בבן אתקינו אבהתא. אפשר שהוא ט"ס, וצ"ל "דכן" בד', ור"ל שכן תקנו האבות, וכמ"ש

אבן עזרא

הפשט כי אלה טובים מאשר הבשר גם הזכיר דברי לוי כי גם הם יורו התורה בשערים והעד דברי הימים : (ח) לבד ממכריו · יש אומרים שהוא כמו מאת מכריהם בדרך רחוקה מעט ולא אבה הדקדוק רק הוא מגזרת וכי תמכרו ממכר והטעם כי אם מכר ביתו שירש מאבותיו כאשר כתוב ויגאל ממכר בית ועיר אחוזתו וזה פירוש על האבות לא יאמר לו כנה יש לך לא תאכל עד אלא חלק כחלק יאכלו וכאשר כבנים

רמב"ן

הוא בראיות שכתבתי שם : (ג) וזה יהיה משפט הכהנים · זו מצוה מחודשת לא נזכרה בתורה כי במדבר שלא היו זובחים שור ושה רק שלמים לא הוזכרה להם שאינה נוהגת במוקדשים ועתה כשבאו ליכנס לארץ הדשה להם וזה טעם מאת זובחי הזבח כלומר כאשר יזבחו הזבח שהתרתי להם וזבחת מבקרך ומצאנך כאשר צויתך ואכלת בשעריך והנה לא נתן אותה לאהרן בפרשת ויאמר ה' אל אהרן אף על פי שנתן לו שם התרומות והבכורים שאינם נוהגים אלא בארץ והטעם כי שם הזכיר כל אשר נתן לו בקדש כי גם החרם קדש הוא אבל הזרוע והלחיים והקבה וראשית הגז הן חולין גמורים אין בהם זולתי מצות המתנה וכן לא הזכיר שם גזל הגר ועל מדרש רבותינו כולם נרמזות שם · ראשית זו ראשית הגז · אשר יתנו זו הזרוע והלחיים והקיבה · לה' זו חלה בספרי · אם כן גם מצוה זו מבוארת ועל סמך המדרש שאמרו זרוע החת ויקח רומח בידו לחיים תחת תפלה שנאמר ויעמוד פינחס וגו' הקבה תחת האשה אל קבתה נרמזו שם על הזכות העתיד וזכה לכל השבט בזכות פינחס כאשר זכה לאהרן להיות כהן עמהם והרב אמר במורה הנבוכים כי הלחיים בעבור שותם ראשית הגוף והזרוע בעבור היותו ראשית האברים המשתרגים בגוף והקבה ראשית המעים כי הראשית בכולם יתנו למשרתי השם לכבודו ית' : (ט) לא תלמד לעשות כתועבות הגוים ההם · גם זו

ספורנו

שיוני מתנה השורה במוספת את גודל והבנהת הכל יתעלה אשר בידיעת זה ההיוב המורה : (ה) כי בו בחר ה' אלהיך מכל שבטיך · וראוי לך לתת לו להב ושמלה כדי שיוכל לעמוד לשרת : (ח) לבד ממכריו על האבות · אין על האבות להלך

למשמרות

כְּתוֹעֲבֹת הַגּוֹיִם הָהֵם׃ י לֹא־יִמָּצֵא בְךָ מַעֲבִיר בְּנוֹ־וּבִתּוֹ בָּאֵשׁ קֹסֵם קְסָמִים מְעוֹנֵן וּמְנַחֵשׁ וּמְכַשֵּׁף׃ יא וְחֹבֵר חָבֶר וְשֹׁאֵל אוֹב וְיִדְּעֹנִי וְדֹרֵשׁ אֶל־הַמֵּתִים׃ יב כִּי־תוֹעֲבַת יְהוָה כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה וּבִגְלַל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

ת"א לא ימצא בך · סנהדרין נו סד עקדים מג פח : מעונן · שם סה : מנחש · שם : וחובר חבר · שם עו סה כריתות ג : ודורש אל המתים · סנהדרין סה : כי תועבת ה' · שם נז :

רש"י

מעשיהם כמה הם מקולקלין ולהורות לבניך לא תעשה כך וכך שזה הוא חוק העובדי כוכבים : (י) מעביר בנו ובתו באש · הוא עבודת המולך עושה מדורות אש מכאן ומכאן ומעבירו בין שתיהם : קסם קסמים · איזהו קוסם האוחז את מקלו ואומר אם אלך אם לא אלך וכה"א עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו : מעונן · רע"א אלו נותני עונות שאומרים שנה פלונית יפה להתחיל וחכ"א אלו אוחזי העינים : מנחש · פתו נפלה מפיו צבי הפסיקו בדרך מקלו נפל מידו : (יא) וחבר חבר · שמלקט נחשים או עקרבים או שאר חיות למקום אחד : ושואל אוב · זה מכשפות ששמו פיתום ומדבר משחיו ומעלה את המת בבית השחי שלו : וידעוני · מכניס עצם חיה ששמה ידוע לתוך פיו ומדבר העצם ע"י מכשפות : ודורש אל המתים · כגון שמעלה בזכורו והנשאל בגלגולת : (יב) כל עושה אלה · עושה כל אלה לא נאמר אלא כל עשה אלה אפי' אחת מהן : (יג) תמים

רמב"ן

מצוה מבוארת שבכבר אמר וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו ובחקותיהם לא תלכו ועתה יזכיר מעשיהם ויאמר שהם תועבה לפני השם והזכיר מעביר בנו ובתו באש והוא מין ממיני הכשוף על דרך הפשט או המולך על דעת רבותינו והוא האמת כמו שפירשנו במקומו והזכיר מכשף שם כלל לכל הכשפים וחובר חבר ושואל אוב וידעוני והם פרטים בכשוף ואשר אוחם גם לשואל ודורש אל המתים כאוב עצמו ובכל ענין שידרוש אליהם והזכיר קוסם קסמים והיא מחשבה בעתידות בכלל מלשון קסם על שפתי מלך במשפט לא ימעל פיו כמו שנאמר בלעם בן בעור הקוסם והיה מנחש כמו שנאמר בו ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים וכתיב קסמי נא לי באוב · והזכיר בפרט מעונן והוא היודע בעננים ומנחש המבים בעופות בכנפיהם או בצפצוף כענין שכתוב כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל כנפים יגיד דבר והוא לשון נגזר מלשון חשתי ולא התמהמהתי שבכל מה שימהר להודיע בעתיד קודם היותו יקרא נחש כלומר נחיש ונקדים לדעת · ואמר הכתוב תועבת ה' כל עשה אלה ולא אמר עושה כל אלה כי הכתוב ידבר על רובם כי המעונן והמנחש אינה תועבה ולא הוריש הכנענים בעבורם כי כל בני אדם יתאוו לדעת עתידות למו ומתעסקין בחכמות רבות כאלה לדעתם · ועתה דע והבן בענין הכשפים כי הבורא ית' כאשר ברא הכל מאין עשה העליונים מנהיגי התחתונים אשר למטה להן נתן כח הארץ וכל אשר עליה בכוכבים ובמזלות לפי הנהגתם ומבטם בהם כאשר הוא מנוסה בחכמת איצטגנינות ועשה עוד על הכוכבים והמזלות מנהיגים מלאכים ושרים שהם נפש להם והנה הנהגתם מעת היותם עד לעולם ועד גזירת עליונים אשר שם להם אבל היה מנפלאותיו העצומות ששם בכח המנהיגים העליונים דרכי תמורות וכחות להמיר אשר למטה מהם באם יהיה מביט הכוכבים בפניו אשר כנגד הארץ טובה או רעה לארץ או לעם או לאיש ימירו אותם הפנים העליונים עליו להפך במבט עלמו כענין שאמרו תמורות עונג נגע ועשה כן להיות הוא ית' במו מהשגחה עדינה ומניאה קורא למי הים לעשות בהם כרצונו והופך לבקר צלמות מבלי שנוי טבעו של עולם ושיעבו הכוכבים והמזלות מהלכם כסדרן ועל כן אמר בעל ספר הלבנה החכם בנגר"מוגסיא כשהלבנה והיא נקראת גלגל העולם בראש טלה ועל דרך משל ויהיה פניו מזל פלוני תעשה המונה לדבר פלוני ויותק בה שם השעה ושם המלאך הממונה עליה מן השמות ההם הנזכרים באותו הספר

אבן עזרא

לאזכיר דבר השופט והכהן הזכיר דבר הנביא : (י) מעביר בנו · ע"ג היתה כי יש גם היום בינינו גוים רבים עובדי אלה : קוסם קסמים · יתכן היותו שם כלל ופירושו חותכי משפט האומרים כי כן יהיה בלא ספק וכן גוזרין וקרוב ממנו קסם על שפתי מלך ופרט מעונן ומנחש ומכשף גם יתכן היותו שם פרט לאוברי שמים והטעם קסמים שיש במעשי הכוכבים הנקראים ראשונים ושניים : מעונן ומנחש פירשתים : ומכשף · כן : (יא) וחבר חבר · אלה האומרים שיחברו השדים : אוב וידעני · פירשתיו : ודורש אל המתים · כהולכים אל בית הקברות ולוקחים עצם אדם מת ובעבור מחשבתו ושגעונו תראה לו דמות נורות בחלום גם בהקיץ וכל אלה תועבת השם כי האמת להיות לב האדם תמיד תמים עם בוראו וכאשר יטען על חכמתו לבקש האמת ומה שיהיה חוץ מהשם הנה נבו אשר כי הוא מבוכה והרוצה לדעת ידרוש מהשם על פי הנביא על כן כתוב אחריו נביא מקרבך זה יהושע והעד שאמר אליו תשמעון וכתיב וישמעו אליו בני ישראל ועוד ראיה אחרת כי לא מצאנו נביא שנכנס עם ישראל לארץ כי אם יהושע גם כן יתכן

רשב"ם

יש לו רשות להקריבו אע"פ שאינו ממשמרה זו : (יא) וחבר חבר · הניגון בחי"ת כמו מן החרב תאכל החרב וזה סוביח וחובר חברים מהוכם · כמו מן מלך מלכים · וכמו מן עבד עבדים · כן יאמר מן חבר חברים · ואלו היה חבר טעמו בבי"ת כמו חבר אנכי לכל אשר יראוך · ירך גדר כתף וגזל שטעמם למטה היה לו לומר והובר חבר מן ירך ירכו גזלו · חברים מקשיבים לקולך ובחי"ת מצאתי אחרי כן בספרי ספרד כדברי :

אונקלוס

דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ לָא תֵילַף לְמֶעְבַּד כְּטַעֲוַת עַמְמַיָּא הָאִנּוּן: י לָא יִשְׁתְּכַח בָּךְ מַעֲבַר בְּרֵהּ וּבְרַתֵּהּ בְּנוּרָא קָסֵם קִסְמִין מְעַנֵּן וּמְנַחֵשׁ וְחָרֵשׁ: יא וְרָטֵין רְטַן וְשָׁאֵל בִּדִּין וּזְכוּרוּ וְתָבַע מִן מֵתַיָּא: יב אֲרֵי מְרַחַק יְיָ כָּל דְּיַעְבֵּד אִלֵּין וּבְדִיל תּוֹעֲבָתָא

נתינה לגר

למעלה [וכן הוא בכ"י].(י) קסם קסמים, קָסֵם קִסְמִין.וכ"ת לעיל (במדבר כ"ג ג'),וע' בערוך ערך קסם ב'. מעונן ומנחש, מעגן ומנחש. לא שינה מהעברית כלעיל (ויקרא י"ט כ"ו). ומכשף, וחרש. ע' בערוך ערך חרש ג' בשם רב האי גאון שהוא מכת עין שנקראה חורשא ר"ל בחשכה יתהלך וּמְעַוֵּר העינים. (יא) וחבר חבר, ורטין רטן. הוא מל' „רוט" כמו „הרסנין יולאין" (שבת קמ"ז) ומזה נראה שאין כוונתו לחבר נחשים ועקרבים במקום אחד כמו שחשבו קלת, רק שגורם בכשופו שירוצו הנחשים והעקרבים למקום אחד ויכנסו לחבורה אחת ובמס' סוטה [דף כ"ב ע"א] משמע דרטין הוא הלחש שלוחשין בעלי הכשוף, דאמרינן שם „רטין אמגושא ולא ידע מאי אמר" ופרש"י שם. ואפשר שהוא כמו „רנן" בעברית ור"ל שלוחש ומרנן בשפתיו. ושאל אב, ושאל בידין. עמ"ש לעיל (ויקרא י"ט ל"א) ועיין ערוך ערך פתם וערך אוב ואבא שמיא. וידעני, וזכורו. אפשר שר"ל „ודכורו" בדל"ת, כמו שתרגם לעיל (שם כ' כ"ז) וכבר כתבנו שם שפירושו זוכר דברי הבל ומגיד עתידות, כי דרך נביאי אמת ושקר לערבב העבר והעתיד, ואפשר משום שמעלה המת בזכרותו, כמ"ש הש"ס (סנהדרין ס"ג ע"ב) וע' בתוד"ה מעלה שגרסו בזכורו בזיי"ן. וכ"ה בת' ירושלמי „ומשקי זכורין" (ועמ"ש בויקרא), גם אפשר לומר שכוונתו על אלים שנקראו בארמית „דכרי" מפני שהיה דרך המכשפים לראות בבני מעיהם של קרבנותיהם ואיליהם ולגבא מזה עתידות, (יב) כי תועבת, ארי מרחקא, התועבות, תועבתא, שינה כדי למנוע הכפל.

בעל הטורים

דקרא תמים תהיה·א"נ כמ"ש דורשי רשומות על ואתה לא כן דלהלן דר"ל שנתן לך האורים ותומים שמשיבים לפעמים תיבת לא ולפעמים כן]:(י) קסם קסמים מעונן ומנחש:קסם בגי' אחוז במקלו·מעונן בגימט'(ע"ה)אחוזי העינים מנחש נוטריקון מפי נפלה תתיכה שלי·ד"א

רמב"ן

ותעשה הקטרה פלונית בענין כך וכך ויהיה המטבע עליה לרעה לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס וכאשר תהיה הלבנה במזל פלוני ובמבט פלוני תעשה תמונה והקטרה בענין פלוני לכל טובה לבנות ולנטוע והנה גם זה הנהגת הלבנה וכח מנהיגיה אבל ההנהגה הפשוטה אשר במהלכה הוא חפץ הבורא ית' אשר שם בהם מאז וזה הפך וזה סוד הכשפים וכחם שאמרו בהם שהם מכחישים פמליא של מעלה לומר שהם הפך הכחות הפשוטים והם הכחשה לפמליא בצד מהצדדין ועל כן ראוי שתאסור אותם התורה שיונח העולם במנהגו ואל טבעו הפשוט שהוא חפץ בוראו וגם זה מטעמי איסור הכלאים כי יבואו מן ההרכבות למחים יעשו פעולות נכריות יולידו שנוים ממנהגו של עולם לרע או לטוב מלבד שהן עצמן שנוי ביצירה כאשר פירשתי כבר ורבים יתחסדו בנחשים לומר שאין בהם אמת כלל כי מי יגיד לעורב ולענור מה יהיה ואנחנו לא נוכל להכחיש דברים יתפרסמו לעיני רואים ורבותינו גם כן יודו בהם כמו שאמרו בואלה שמות רבה כי עוף השמים יוליך את הקול זה העורב וחכמת הטיארי"ן העופות בלשון ערב טאי"ר וחכמי העופות יקראו טיארי"ן ועוד מוזכר מזה הענין בגמרא אבל יש לענין הזה סוד וכבר הודענו כי יש למזלות שרים ינהגו אותם והם נפשות לכידורי הגלגלים ושרי זנב ועלה הקרובים לארץ והם הנקראים נגידי התלי יודיעו העתידות ומהם נעשים סימנים בעופות שבהם יודיעו עתידות· ולא לזמן גדול ולעתידות רחוקות יגידו רק בעתידות הקרובות לבא יודיעו מהם בקול העוף יקראו בקול מר על מת ומהם בפרישות כנפיו והוא שאמר יוליך את הקול למגידים בקולם ובעל כנפים לרומזים בכנפיהם וכל זה איננו תועבה בעמים אבל חכמה תחשב להם וכך אמרו ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם מה היתה חכמתן של בני קדם שהיו יודעין וערומים בטייר וכן יאמר הכתוב כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים· והנה שלמה למד זה בכלל חכמותיו והידיעה היא הבנת הצפצוף והערמה לסבור ענין בפרישת הכנפים וכאשר כלל הכתוב המעוננים והקוסמים עם התועבות הנזכרות חזר ופירש הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו כי חכמתם לדעת הבאות ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך יאמר הנה אסר לך השם המעשים האלה הנזכרים בעבור שהם תועבות לפניו ובגללם הוריש הגוים ההם מפניך ואסר לך הנחשים והקסמים בעבור שעשה לך מעלה גדולה לתתך עליון על כל גויי הארץ שיקים בקרבך נביא ויתן דבריו בפיו ואתה תשמע ממנו מה יפעל אל ולא תצטרך אתה בעתידות אל קוסם ומנחש שיקבלו אותם מן הכוכבים או מן השפלים בשרי מעלה שאין כל דבריהם אמת ולא יודיעו בכל הצריך אבל בנבואה תודיע חפץ השם ולא יפול דבר מכל דבריה והוא שיפרש הוא הדבר אשר לא דברו ה' והנה אתה חלקו וסגולתו שומע עצתו מפיו

ספורנו

במשמרות כהונה אלא ממכריו מה שהיה כל משמר מהם יכול למכור לחבירו בחליפין והם קרבנות כל ימות השנה שיחליף כל משמר עם חביריו את חלקו בקרבנות השנה בעד מה שיתנו לו חלקם בשבוע אחת או שתים אבל קרבנות הרגלים שאין בהם חליפין ואינם מכלל ממכריו שיוכלו האבות להלקם למשמרות לפיכך חלק כחלק יאכלו מהם: (י) לא ימצא בך· אפי' מעם נכרי כגון בעלת אוב שבאלרה בעין דאר:

מוריש אותם מפניך: יג תמים תהיה עם יהוה אלהיך: חמישי יד כי | הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל־מעננים ואל־קסמים ישמעו ואתה לא כן נתן לך יהוה אלהיך: טו נביא מקרבך מאחיך כמני יקים לך יהוה אלהיך אליו תשמעון: טז ככל אשר־שאלת מעם יהוה אלהיך בחרב ביום הקהל לאמר לא אסף לשמע את־קול יהוה אלהי ואת־האש הגדלה הזאת לא־אראה עוד ולא אמות: יז ויאמר יהוה אלי היטיבו אשר דברו: יח נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך ונתתי דברי בפיו ודבר אליהם את כל־אשר אצונו: יט והיה האיש אשר לא־ישמע אל־דברי אשר ידבר בשמי אנכי אדרש מעמו: כ אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי את אשר לא־צויתיו לדבר ואשר ידבר בשם אלהים אחרים ומת הנביא

ה"א תמים תהיה. פסחים קיג עקידה שער טז: אליו תשמעון. יבמות צ: נביא מקרבך. עקרים מג פח: והיה האיש אשר לא ישמע. סנהדרין פט: אנכי אדרש. שם עח: אך הנביא אשר יזיד. שם:

רש"י

תמים תהיה עם ה' אלהיך. התהלך עמו בתמימות ותצפה לו ולא תחקור אחר העתידות אלא כל מה שיבא עליך קבל בתמימות ואז תהיה עמו ולחלקו: (יד) לא כן נתן לך ה' אלהיך. לשמוע אל מעוננים ואל קוסמים שהרי השרה שכינה על הנביאים ואורים ותומים: (טו) מקרבך מאחיך כמוני. כמו שאני מקרבך מאחיך יקים לך תחתי וכן מנביא לנביא: (כ) אשר לא צויתיו לדבר. אבל צויתיו לחבירו: ואשר ידבר בשם אלהים אחרים. אפילו כוון את ההלכה לאסור את האסור ולהתיר את המותר: ומת. בחנק. שלשה מיתתן בידי אדם המתנבא מה שלא שמע ומה שלא נאמר לו ונאמר לחבירו והמתנבא בשם עבודת כוכבים אבל הכובש את נבואתו והמוותר על דברי נביא והעובר על דברי עצמו מיתתן בידי שמים שנאמר אנכי אדרוש מעמו:

רמב"ן

והם חלק המזלות הולכים אחריהם וזה טעם לא כן נתן לך ה' אלהיך שלא נתן לך כאשר נתן להם כטעם אשר חלק ה' לכל העמים כאשר פירשתי ובספרי אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו שמא תאמר להם יש במה לשאל וגוי אין לי ת"ל אתה לא כן נתן לך ה' אלהיך והנה זו ראיה בכל מה שפירשנו כי המגיד ברע דבר נתלה בם ולכן היה לישראל טענה במניעה מהם: (יג) וטעם תמים תהיה עם ה' אלהיך שנייחד לבבינו אליו לבדו ונאמין שהוא לבדו עושה כל והוא היודע אמת כל עתיד וממנו לבדו נדרוש העתידות מנביאיו או מאנשי חסידיו ר"ל אורים ותומים ולא נדרוש מהוברי שמים ולא מזולתם ולא נבטח שיבאו דבריהם על כל פנים אבל אם נשמע דבר מהם נאמר הכל בידי שמים כי הוא אלהי האלהים עליון על הכל. יכול בכל. משנה מערכות הכוכבים והמזלות כרצונו מפר אותות בדים וקוסמים יהולל ונאמין בכל הבאות תהיה כפי הקרב האדם בעבודתו

אבן עזרא

להיות זה כלל לכל נביא שיקום אחר משה: (טו) כמוני. שהוא נביא כמם לא מנחש: (יט) אנכי אדרוש מעמו. וכמה מיתתו בידי שמים והעד הלוים אשר לא שמע אל דברי הנביא שאמר הכני נא ושם כתוב כדבר ה' וכבר היה הנביא נודע:

רשב"ם

(יב) מוריש אותם. כי אינם הושבים לדרוש את הקב"ה ואת נביאי המצות. כי סומכין על תועבותידם המגידים להם ברוח הטומאה: (יג) תמים תהיה וגו'. וממנו תדרוש ולא מן המתים. ולפי כי בגבה הקב"ה בם את ישראל נתן כח ברוח הטומאה להגיד על פי השעירים: (טו) נביא מקרבך מאחיך כמוני. שיצוה לך מצות שבתורה ולא כנביא וחולם חלום שיאמר לך לעבוד ע"ג. ומה שכתוב ולא קם נביא עוד בישראל כמשה הרי פירושו כמו שמפרש אשר ידעו ה' פנים אל פנים. אבל להאמין להקב"ה יהא כמותך ולדבר אמת מאהו ולא כנביא הנותן לישראל אות ומופת לעבוד עבודת גלולים:

ולא

האלין יי אלהך מתרך יתהון מקדמך: יג שלים תהי בדחלתא דיי אלהך: יד ארי עממיא האלין די את ירית יתהון מן מעננייא ומן קסמיא שמעין ואת לא כן יהב לך יי אלהך: טו נביא מבינך מאחיך כותי יקים לך יי אלהך מנה תקבלון: טז ככל די שאלתא מקדם יי אלהך בחרב ביומא דקהלא למימר לא אוסף למשמע ית קל מימרא דיי אלהי וית אשתא רבתא הדא לא אחזי עוד ולא אמות: יז ואמר יי לי אתקינו די מלילו: יח נביא אקים להון מגו אחיהון כותך ואתן פתגמי נבואתי בפומה וימלל עמהון ית כל די אפקדנה: יט ויהי גברא די לא יקבל לפתגמי די ימלל בשמי מימרי יתבע מנה: כ ברם נביא די ירשע למללא פתגמא בשמי ית

נתינה לגר

(יג) תמים תהיה, שלים תהי בדחלתא. הרמב"ן שכתב „וטעם תמים תהיה גו' שניחד לבבנו אליו לבדו כו' וממנו לבדו נדרוש העתידות מנביאיו או מאנשי חסידיו, ר"ל אורים ותומים, ולא נדרוש מהוברי שמים ולא מזולתם כו' וזהו טעם אונקלוס שלים תהא בדחלתא דה' אלהך". (יד) אל מעננים ואל קסמים ישמעו, מן מעננייא ומן קסמיא שמעין. ובפסוק שאח"ז „אליו תשמעון" ת' „מנה תקבלון"? ובנ"א כען וצ"ע ואפשר שכיון הת"א להזהיר את העם אף על השמיעה בדברי המעוננים והקוסמים בלבד, גם בלתי קבלה והאזנה, ולכן ת' פה „שמעין" לא כן בפסוק שאחריו ת' „מנה תקבלון" מפני שלא סגי לנו בשמיעת דברי הנביא, והננו מחויבים גם לקבלם. (טו) מקרבך, מבינך. מלת „קרב" כשנסמכת אל הכנויים יתרגם אונקלוס במלת „בין" וכשנסמך אל השם ית' במלת „גו" כלקמן (פסוק י"ח) „מקרב אחיהם" ית' „מגו אחיהון". (יט) אשר לא ישמע, די לא יקבל. אפשר שת' כן „קבל" לכלול דרשת הש"ס (סנהדרין פ"ט ע"א) „קרי בי' לא ישמע" וע"ש ברש"י, והפעל „קבל" כולל גם הפשט גם הדרש. אנכי אדרש מעמו, מימרי יתבע מנה. עמ"ש בהקדמה כוללת ולעיל (בראשית מ"ה

בעל הטורים

מקל נחש תולדה שוגל: (יג) תמים · תי"ו גדולה [ואינו כן בספרי ספרד] שאם תלך בתמימות כאלו קיימת [ר"ל התורה] מאל"ף ועד תי"ו: (טו) נביא מקרבך· הפסוק מתחיל ומסיים נו"ן לומר שידע נו"ן שערי בינה [עי' בל"ה פ' פינחס בשם מוהר"א תלמיד לגאו"י ז"ע] יש בו יו"ד תיבות לומר שתשמע לו כמו ליו"ד הדברות · כמוני בגי' עני · תשמעון ב' במסרה· אליו תשמעון · כקטן כגדול תשמעון (לעיל א' י"ז) לומר אחד קטן ואחד גדול שמע אליו: (טז) ככל אשר שאלת · ככל עולה ע' לומר שמעתי לשאלתכם ושמתי עליכם ע' זקנים · וגם כאשר ישאלו ישראל נביאים יותן להם נביאים: (יח) נביא אקים להם · בגי' זהו ירמיהו · זה

רמב"ן

ולפיכך אחר האזהרות האלו אמר שתהיה תמים עם השם בכל אלה ולא תירא ממגיד עתיד אבל מנביאו תדרוש ואליו תשמע וזה טעם אונקלוס שלים תהא בדחלתא דה' אלהך שלא תהיה חסר ביראתו כי תמים הוא השלם בדבר כמו שה תמים שאין בו מום ומום חסרון וזו מצות עשה וכבר הזכרתי זה בפסוק והיה תמים: (טו) נביא מקרבך מאחיך כמוני · טעם מקרבך לרמוז שאין נבואה אלא בארץ ישראל ולכך יאמר בה הכתוב משא גיא חזיון וכמו שהזכירו רבותינו וכן טעם מאחיך כי השם נתן לך מעלה על כל העמים ולא יתן רוחות רק עליכם כמוני שאני מקרב אחיך יקים לך תחתי וכן מנביא לנביא לשון רש"י · ואמר ר"א כמוני שאני נביא השם לא מעונן וקוסם ויתכן שיהיה מקרבך לומר שתוכל לבטוח בדבריו שהוא מקרבך מאחיך וכן על דעתי כמוני שיהיה נאמן לנביא לה' ותאמין בו כאשר אתה מאמין בו ועוד אבאר זה: (טז) ככל אשר שאלת וגו' · לא השלים הכתוב בכאן השאלה ששאלו כי באמרם לא אוסיף לשמוע את קול ה' אלהי לא יזכו לנביאיו אבל כאשר אמרו קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אלהינו ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר ה' אלהינו אליך ושמענו ועשינו אז קבלו להאמין בנביאיו ולשמוע ולעשות את כל אשר יצוה השם על ידם ולכך אמר בכאן נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך ה' והאמין בו כאשר אתה מאמין בי כי כן שאלת להיות דברי השם עמכם על ידי ושתשמעו אלי אם כן האמינו גם כן בשאר הנביאים הבאים אחרי כי כמוני כמוהם וזה טעם היטיבו אשר דברו להאמין בנביא וכן העשה להם לדורותם ויתכן שהיתה שאלתם שם לדורות וקבלתם שאמרו לשמוע ממשה באמרם ואת תדבר אלינו ושמענו ועשינו גם כן לדורות עולם ויהיה טעם ואת כמו ואתה וכל נביא השם כמוך כאשר פירשתי שם: (כ) ואשר ידבר בשם אלהים אחרים · אפילו כוון את ההלכה לאסור את האסור ולהתיר את המותר יומת בחנק לשון רש"י מספרי · ואין הענין לומר שאם בא אחד ואמר בחלומי והנה פעור אומר לי שתזהרו במצות הלולב שיהא חייב מיתה כי זה פטור ואם אומר שתעבדו כן לעבוד לשקוץ אם כן זהו נביא השקר המתנבא לעבוד עבודת כוכבים ואפי' אמר כן בשם השם הוא נסקל אבל הענין

ספורנו

(יג) תמים תהיה · שלם עמו שגם בדרישת העתידות לא תדרש זולתו אבל תדרש על ידי נביא או על ידי אורים ותומים: (יד) ואתה לא כן נתן לך · שלא יתאמתו לך דברי המעוננים והקוסמים כאמרם (שבת) אין מזל לישראל: (טו) אליו תשמעון · אם יצוה מצות שעה:

הַהוּא׃ כא וְכִי תֹאמַר בִּלְבָבֶךָ אֵיכָה נֵדַע אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא־דִבְּרוֹ יְהוָה׃ כב אֲשֶׁר יְדַבֵּר הַנָּבִיא בְּשֵׁם יְהוָה וְלֹא־יִהְיֶה הַדָּבָר וְלֹא יָבוֹא הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא־דִבְּרוֹ יְהוָה בְּזָדוֹן דִּבְּרוֹ הַנָּבִיא לֹא תָגוּר מִמֶּנּוּ׃ ס יט א כִּי־יַכְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ אֶת־אַרְצָם וִירִשְׁתָּם וְיָשַׁבְתָּ בְעָרֵיהֶם וּבְבָתֵּיהֶם׃ ב שָׁלוֹשׁ עָרִים תַּבְדִּיל לָךְ בְּתוֹךְ אַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ׃ ג תָּכִין לְךָ הַדֶּרֶךְ וְשִׁלַּשְׁתָּ אֶת־גְּבוּל אַרְצְךָ אֲשֶׁר יַנְחִילְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָיָה לָנוּס שָׁמָּה כָּל־רֹצֵחַ׃ ד וְזֶה דְּבַר הָרֹצֵחַ אֲשֶׁר־יָנוּס שָׁמָּה וָחָי אֲשֶׁר יַכֶּה אֶת־רֵעֵהוּ בִּבְלִי־דַעַת וְהוּא לֹא־שֹׂנֵא לוֹ מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם׃ ה וַאֲשֶׁר יָבֹא אֶת־רֵעֵהוּ בַיַּעַר לַחְטֹב עֵצִים וְנִדְּחָה יָדוֹ

ת"א תכין לך · בתרא ק מכות ט י : לנוס שמה · סנהדרין יח : וזה דבר · שבועית מז מכות ט י יב : בבלי דעת · נדרים פה קמא פו מכות ט : ואשר יבא את רעהו ביער · נדרים שם קמא שם מכות ה ע :

רש"י

(כא) וכי תאמר בלבבך · עתידין אתם לומר כשיבא חנניה בן עזור ומתנבא הנה כלי בית ה' מושבים מבבלה עתה מהרה וירמיהו עומד וצווח על העמודים ועל הים ועל יתר הכלים שלא גלו עם יכניה בבלה יובאו עם גלות צדקיהו : (כב) אשר ידבר הנביא · ויאמר דבר זה עתיד לבא עליכם ותראו שלא יבא הוא הדבר אשר לא דברו ה' והרוג אותו ואם תאמר זו במתנבא על העתידות הרי שבא ואמר עשו כך וכך ומפי הקדוש ברוך הוא אני אומר כבר נצטוו שאם בא להדיחך מאחת מכל המצות לא תשמע לו אא"כ מומחה הוא לך שהוא צדיק גמור כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות כדי לגדור את ישראל הכל לפי צורך שעה וסייג הפרצה לכך נאמר אליו תשמעון : לא תגור ממנו · לא תמנע עצמך מללמד עליו חובה ולא תירא ליענש עליו : (ג) תכין לך הדרך · מקלט מקלט היה כתוב על פרשת דרכים : ושלשת את גבול ארצך · שיהא מתחלת הגבול עד העיר הראשונה של עיר מקלט כשיעור מהלך שיש ממנה עד השנייה וכן משנייה לשלישית וכן מן השלישית עד הגבול השני של ארץ ישראל : (ה) ונדחה ידו · כשבא

רמב"ן

שיאמר ראיתי פעור כי הוא האלהים והוא מצוה שלא לאכול בשר חזיר וכן אם יגיד בשמו כי כזה וכזה עתיד להיות מאחר שיאמר פי הנעבד ההוא הוא האומר ועובר הדבר ומקיים יומת בחנק ולכך אמר בגמרא המתנבא בשם עבודת כוכבים כגון נביאי הבעל והם שהיו אומרים שהבעל הוא האלהים כמו שכתוב אם ה' היא האלהים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו והיו מתנבאים בו עלה והצלח ויתן השם ביד המלך ודעתם לומר שהבעל הוא האדון אמר לו השם הנכבד הזה והוא שיתן רמות גלעד ביד אחאב : (כא) וכי תאמר בלבבך איכה נדע את הדבר אשר לא דברו ה' · עתידים אתם לאמר כשיבא חנניא בן עזור ומתנבא הנה כלי בית ה' מושבים מבבלה וירמיה עומד וצווח על העמודים ועל הים ועל יתר הכלים שלא גלו עם יכניה בבלה יובאו עם גלות צדקיהו לשון רש"י מספרי · והדרש הזה מפני שלא אמר ואם תאמר בלבבך והוא כענין שהזכרתי כי התורה הגיד ברמזים העתיד להיות אבל עיקר הכתוב לומר איכה נדע את הדבר אשר לא דברו השם שנהרוג המתנבא הזה ונוה כי כאשר לא יבוא הדבר אז יומת כי לא דברו השם ולא

אבן עזרא

(כב) אשר ידבר הנביא · ג"כ דברי ירמיהו נבא דבר הנביא בזמן שיאמר · ואחר שהבדיל לגאר דברי המעוננים שהיו בארץ והיא דרך ע"ג הזהיר שלא ישפך דם נקי בארץ והטעם שתהיה הארץ טהורה מתועבת המעוננים גם לא תהיה טמאה בדם נקי : (ג) תכין לך הדרך · להיות הערים במקום שיהא דרכו מוכנת ומיושבת : ושלשת · תחלק הארץ לשלש או תשים בשלישית הארץ : (ד) את רעהו · עם וכן רבים : (ה) ונדחה · מכנין

רשב"ם

ולא יהיה הדבר ולא יבוא · וכגון שאין תשובה ומעשים טובים שינהם הקב"ה בשבילם הרי חזקיה תפלה הועילה לו · ולנינוה כי שבו מדרכם הרעה : (ג) ושלשת · פן ירדוף :

די לא פקדתיה למללא ודי ימלל בשום טעות עממיא ויתקטל נביא ההוא: כא וארי תימר בלבך אכדין נדע ית פתגמא די לא מלליה יי: כב די ימלל נביא בשמא דיי ולא יהי פתגמא ולא יתקים הוא פתגמא די לא מלליה יי ברשע מלליה נביא לא תדחל מניה: א ארי ישיצי יי אלהך ית עממיא די יי אלהך יהב לך ית ארעהון ותירתנון ותיתב בקרויהון ובבתיהון: ב תלת קרוין תפרש לך בגו ארעך די יי אלהך יהב לך למירתה: ג תתקין לך ארחא ותתלת ית תחום ארעך די יחסננך יי אלהך ויהי למערוק תמן כל קטולא: ד ודין פתגם קטולא דיערוק תמן ויתקים די יקטול ית חבריה בלא מנדעיה והוא לא סני ליה מאתמלי ומדקמוהי: ה ודי ייעול עם חבריה בחורשא למקץ אעין ותתמריג ידיה בגרזנא למקץ אעין וישתלף פרזלא

נתינה לגר

ד'). (כב) ולא יבא, ולא יתקיים. לא ת' „ולא ייתי" אפשר מפני שכבר אמרה התורה „ולא יהיה" ע"כ בחר לו מלה אחרת לת' „ולא יבא" בכדי למנוע הכפלת הדברים במלות שונות. ואולי יבמא הארמי בפעל „אתא" רק על ביאת בעלי חיים, וצ"ע בזה [ובכ"י הנוסח ולא יעול]. לא תגור, לא תדחלון. שונה לת' בל"ר, משום שלעיל מניה כתוב „איכה נדע" בל"ר.

יט (ה) ונדחה, ותתמריק. ע"ס הוא וצ"ל „ותתמריג" בג', וכ"ס ברש"י. ונשל, וישתלף. ת' בלא השל, וכוונתו שהברזל יצא מקתו, והוא כ"ע, ויש אם למקרא כדעת רבנן (מכות ז' ע"ב).

בעל הטורים

סוכיחן וחם הוכיחן וכו' כדאיתא בפסיקתא [ועי' ילקוט נביאים רמז תתקי"ט]: (ג) ושלשת. ב' במסרה. דין ואידך (ש"א כ') ושלשת תרד מאד. רמז למה שאמרו דרך ירידה גולה דרך עליה אינו גולה וזהו תרד שהרגו דרך ירידה אז ושלשת שילך אל ערי

רמב"ן

תגור ממנו מפני חכמתו או מפני אות שנתן ובא האות והמופת וכן היה להם לשאול איכה נדע הדבר אשר דברו ה' שנתחייב לשמוע אליו אבל זו תשובה לבעלי השאלות כי בכל נביא נבואה לדבר העתיד להיות ואם יגיד ולא בא נדע שהוא נביא שקר ויומת ואם בא יבא בכל הנה הוא נאמן לנביא לה' ונתחייב לשמוע אליו בכל אשר יצוה בשם ה' כמו שאמר אליו תשמעון ואפילו לעבור על דברי תורה לפי צורך השעה כגון אליהו בהר הכרמל וזה טעם כמוני כמוך שיהיה בתחלה נאמן לנביא השם או באות ומופת כענין שנאמר ויעש האותות לעיני העם ויאמן העם או שיגיד העתיד להיות ויבא שגם זה אות וכך אמרו במסכת סנהדרין והמוותר על דברי נביא מיתתו בידי שמים דכתיב אנכי אדרוש מעמו ואמרינן ומנא ידע דאיענש דיהב ליה אות והא מיכה דלא יהב ליה אות ואיענש היכא דמוחזק שאני דאי לא תימא הכי אברהם בהר המוריה היכי שמע ליה יצחק אליהו בהר הכרמל היכי סמכינן עליה ועבדינן שחוטי חוץ אלא היכא דמוחזק שאני. ורש"י כתב כבר נלטוו אם בא להוציאך מכל המצות לא תשמע לו אלא אם כן הוא מומחה לך שהוא צדיק גמור כגון אליהו בהר הכרמל לפי צורך השעה לכך נאמר אליו תשמעון. והפירוש זה איננו נכון בעיני שאין המומחה שהוא צדיק גמור אלא שהוא נביא אמת מוחזק לכל כמה שהקדים לאמר עתידות ובאו והוא האות שלו כמו שאמר בפרשה הזו או במופת שעשה בפנינו וזאת חוקת הנביאים ואולי נתכוון רש"י בצדיק גמור למה שכתב הרב רבינו משה בהלכות יסודי התורה כשמעמידין את הנביא נותנין לו אות ומופת כדי שידעו העם שהאל שלחו באמת ולא כל העושה אות ומופת מאמינים אותו שהוא נביא אלא אדם שהיינו יודעים בו מתחלה שהוא ראוי לנבואה בחכמתו ובמעשיו שנתעלה בהן על כל בני גילו והיה מהלך בדרכי הנבואה ובקדושתה ופרישותה ואחר כך בא ועשה אות ומופת ואמר שהאל שלחו מצוה לשמוע ממנו שנאמר אליו תשמעון ואפשר שיעשה אות או מופת ואינו נביא וזה האות יש לו דברים בגו ואע"פ כן מצוה לשמוע לו הואיל ואדם גדול הוא וחכם וראוי לנבואתו מעמידין אותו על חזקתו כמו שנצטוינו להחזיק הדין על פי שני עדים כשרים ואע"פ שהעידו בשקר הואיל וכשרים הם אצלנו מעמידין אותם על כשרותן בדברים אלו וכיוצא בהם נאמר הנסתרות לה' אלהינו ונאמר האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב: (א) כי יכרית ה' אלהיך את הגוים וגו' שלש ערים תבדיל לך. גם זו מצוה מבוארת שבכל זמן נה ועתה סוביף לבאר מצביה כי אמר וירשתם וישבתם בעריהם

ספורנו

(כא) איכה נדע את הדבר. כשיצוה לעבור איזו מצוה כגון אליהו בהר הכרמל ויהושע בהקיף יריחו בשבת וצוה את הכהנים לשאת את הארון בירדן ולעמוד שם עד שיעברו כל העם: (כב) ולא יהיה הדבר. כי אמנם לא תתחדש מציאה הפילו לשעה להמון לא יעשה עשה איזה אות כמו שעשה יהושע בבקיעת הירדן ונפילת חומת יריחו. ובאליהו ירידת האש מן השמים. אמנם מצות הנביא שאמר אל רעהו הכני לא היתה לרעהו נביא כמוהו שידע כי דבר ה' הוא לפיכך נענש כאשר מאן: (ב) שלש ערים תבדיל. אחר שבאר ענין המלך והשופטים והכהנים והנביאים ספר המצות המוטלות על השופטים והם הבדלת ערי מקלט וגבולות הארץ וחקירת העדים וקבלתם והמצות המוטלות על המלכים והם כי תצא למלחמה כי תקרב אל עיר וכי תצור

בַגַּרְזֶן לִכְרֹת הָעֵץ וְנָשַׁל הַבַּרְזֶל מִן־הָעֵץ וּמָצָא אֶת־רֵעֵהוּ וָמֵת הוּא יָנוּס אֶל־אַחַת הֶעָרִים־הָאֵלֶּה וָחָי׃ ו פֶּן־יִרְדֹּף גֹּאֵל הַדָּם אַחֲרֵי הָרֹצֵחַ כִּי יֵחַם לְבָבוֹ וְהִשִּׂיגוֹ כִּי־יִרְבֶּה הַדֶּרֶךְ וְהִכָּהוּ נָפֶשׁ וְלוֹ אֵין מִשְׁפַּט־מָוֶת כִּי לֹא שֹׂנֵא הוּא לוֹ מִתְּמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ ז עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לֵאמֹר שָׁלֹשׁ עָרִים תַּבְדִּיל לָךְ׃ ח וְאִם־יַרְחִיב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־גְּבֻלְךָ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ וְנָתַן לְךָ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר דִּבֶּר לָתֵת לַאֲבֹתֶיךָ׃ ט כִּי־תִשְׁמֹר אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת לַעֲשֹׂתָהּ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו כָּל־הַיָּמִים וְיָסַפְתָּ לְךָ עוֹד שָׁלֹשׁ עָרִים עַל הַשָּׁלֹשׁ הָאֵלֶּה׃ י וְלֹא יִשָּׁפֵךְ דָּם נָקִי בְּקֶרֶב אַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה וְהָיָה עָלֶיךָ דָּמִים׃ פ יא וְכִי־יִהְיֶה אִישׁ שֹׂנֵא לְרֵעֵהוּ וְאָרַב לוֹ וְקָם עָלָיו וְהִכָּהוּ נֶפֶשׁ וָמֵת וְנָס אֶל־אַחַת הֶעָרִים הָאֵל׃ יב וְשָׁלְחוּ זִקְנֵי עִירוֹ וְלָקְחוּ אֹתוֹ מִשָּׁם וְנָתְנוּ אֹתוֹ בְּיַד גֹּאֵל הַדָּם וָמֵת׃ יג לֹא־תָחוֹס עֵינְךָ עָלָיו וּבִעַרְתָּ דַם־הַנָּקִי מִיִּשְׂרָאֵל וְטוֹב לָךְ׃

ת"א העץ · מכות ז: ונשל הברזל · שם: ומצא את · שם ח ערכין ל: הוא ינוס · מכות ב: ולו אין משפט מות · שם י: כי לא שונא הוא לו · שם: וארב לו · כתובות עו קמא מה פו סנהדרין עט: ושלחו זקני · מכות י:

רש"י

להפיל הגרזן על העץ ותרגומו ותתמריג ידיה לשון ונשמטה ידו להפיל מכת הגרזן על העץ · כי שמטו הבקר ת"י ארי מרגוהי תוריא: ונשל הברזל מן העץ · יש מרבותינו אומרים נשמט הברזל מקתו ויש מהם אומרים שישל הברזל לחתיכה מן העץ המתבקע והיא נתזה והרגו: (ו) פן ירדף גאל הדם · לכך אני אומר להכין לך דרך וערי מקלט רבים: (ח) ואם ירחיב · כאשר נשבע לתת לך ארץ קיני וקנזי וקדמוני: (ט) ויספת לך עוד שלש · הרי תשע · ג' שבעבר הירדן וג' שבארץ כנען וג' לע"ל: (יא) וכי יהיה איש שונא לרעהו · ע"י שנאתו הוא בא לידי וארב לו מכאן אמרו עבר אדם על מצוה קלה סופו לעבור על מצוה חמורה לפי שעבר על לא תשנא סופו לבא לידי שפיכות דמים לכך נאמר כי יהיה איש שונא לרעהו וגו' שהיה לו לכתוב וכי יקום איש וארב לרעהו והכהו נפש: (יג) לא תחוס עינך · שלא תאמר הראשון כבר נהרג

רמב"ן

ללמד שלא נתחייב בה אלא לאחר ירושה וישיבה וכן עשה יהושע · והוסיף תכין לך הדרך שיהו פרשיות מפורשות לתורה ושיכתוב מקלט מקלט על פרשת הדרכים והוסיף ושלשת את גבול ארצך והוסיף עוד ללמדנו ההשגה כמו שאמר ואשר יבא את רעהו ביער וגו' ומדרשים רבים שדרשו רבותינו בפרשה: (ח) ואם

אבן עזרא

נפעל והקל נדחי ישראל יכנס: בגרזן · ברזל שיכרתו בו העץ מגזרה נגזרתי: ונשל הברזל · כמו ונשל מגזרת כי ישל זיתך רק זה נשל פעל עומד ונשל גוים רבים יוצא וכן קול גדול לא יסף עם יסף ה' יגון על דעת מדקדק גדול כי על דעתי שניהם יוצאים: (ו) והכהו נפש · דרך קצרה והכהו מכת נפש במקום שהיא נפשו: (ח) ואם ירחיב ה' אלהיך · אם ישמרו כל התורה על כן כתב כי תשמור את כל המצוה הזאת והיא שלש ערים: (ט) וללכת בדרכיו כל הימים · בלי הפסק ביניהם:

רשב"ם

(ה) ונשל הברזל · הוא הגרזן שקרוי ברזל · כדכתיב אם קהה הברזל שישליך הגרזן התיכת בקעת מן העץ: (ח) ואם ירחיב · לתת לך כל העשרת עממים שניתנו לאברהם בין הבתרים:

מן אעא וישכח ית חבריה וימות הוא יערוק לחדא מן קרויא האלין ויתקים : ו דילמא ירדוף גאל דמא בתר קטולא ארי יחם לבה וידבקניה ארי יסגי ארחא ויקטליניה נפש וליה לית חובת דין דקטול ארי לא סני הוא ליה מתמלי מדקמוהי : ז על כן אנא מפקדך למימר תלת קרוין תפרש לך : ח ואם יפתי יי אלהך ית תחומך כמא די קיים לאבהתך ויתן לך ית כל ארעא די מליל למתן לאבהתך : ט ארי תטר ית כל תפקדתא הדא למעבדה די אנא מפקדך יומא דין למרחם ית יי אלהך ולמהך בארחן דתקנן קדמוהי כל יומיא ותוסף לך עוד תלת קרוין על תלת אלין : י ולא ישתפך דם זכי בגו ארעך די יי אלהך יהב לך אחסנא ויהי עלך חובת דין דקטול : יא וארי יהי גבר סני לחבריה ויכמן ליה ויקום עלוהי ויקטליניה נפש וימות ויערוק לחדא מן קרויא האלין : יב וישלחון סבי קרתיה וידברון יתיה מתמן וימסרון יתיה ביד גאל דמא וימות : יג לא תחוס עינך עלוהי ותפלי אשדי דם זכי מישראל

נתינה לגר

(י) ולא ישפך , ולא ישת פך . אכשר שלא ת' „ולא יתשדו" כדרכו בכל מקום ולקמן (פסוק י"ג) משום שהפעל „שפך" הונח רק על השפיכה בשוגג . וצ"ע . והיה עליך דמים , ויהא עלך חובת דין דקטול . לעיל (שמות כ"ב א' וב') „אין לו דמים , דמים לו" ת' „לית לה דמא , דמא לה" אכשר מפום שהם נקשר כל' .

בעל הטורים

מקלט : (ז) שלש ערים · לומר שחזקות היו וערי מבצר שלא יבא עליהם גואל הדם כתיב :

רמב"ן

ירחיב ה' אלהיך את גבלך · הפרשה הזו עתידה · וכבר הזכרתי מזה בפרשת ראה אנכי כי מתחלה אמר כי יכרית ה' אלהיך את הגוים אשר ה' אלהיך נותן לך וגו' ירמוז לכל השבעה גוים אשר יזכיר בכל מקום וכן יאמר אליהם וגם את הגוים האלה מפניך וברשעת הגוים האלה והוריש ה' את כל הגוים האלה מלפניכם רק מערי העמים האלה וכן במקומות רבים וצוה כי לאחר ירושה וישיבה בארצם יבדיל שלש ערים והם השלום המצוה כמו שאמר שש ערי מקלט תהיינה לכם ואמר את שלש הערים האלה תתנו מעבר לירדן ואת שלש הערים תתנו בארץ כנען ולא צוה בתורה ביותר משש הערים האלה וכן בכל מצות שבתורה הנוהגות לאחר ירושה וישיבה מתחייבין בהן לאחר ירושת שבעה גוים אלו אבל במצוה הזאת לבדה הוסיף בכאן ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך ולא אמר כאשר דבר לך כמו שאמר בו אם ירחיב ה' אלהיך את גבולך של בשר תאוה כי ה' לא הבטיח אותם בשום מקום לתת להם רק שבעת הגוים האלה אבל הזכיר כאן האבות שנאמר ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר נשבע לאבותיך ונתן לך את כל הארץ אשר דבר לתת לאבותיך וזה ירמוז לכל עשרה עממין שנאמרו לאברהם והתנה בזה כי תשמור את כל המצוה וגו' והנה דבר ברור הוא כי השבעה גוים עצמם לא ירשו אותם בעברם על התורה כאשר אמר פעמים רבים למען תחיו ובאתם וירשתם את הארץ למען אשר תבא אל הארץ כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת והוריש ה' את הגוים האלה מלפניכם וכאשר עבר עכן על החרם והוא איש אחד נאמר ולא יוכלו בני ישראל לקום לפני אויביהם עורף יפנו לפני אויביהם א"כ מה התנאי הזה אשר יתנה בשלשת העממין האלה לבדם ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך כי תשמור את כל המצוה וגו' והטעם בזה כי היה הרצון לפניו יתברך שינחיל אותם בימי משה ויהושע השבעה אשר הבטיחם במצרים ובמדבר כי היה גלוי לפניו שהגיע זכותם לכך ומפני זה חייב אותם בכל המצות בירושה של אלו וחייב אותם בשש ערי מקלט והבדילם יהושע אבל על השלשה הנשארים התנה כי תשמור את כל המצוה לאהבה את השם וללכת בדרכיו וגו' והוא לומר שיקיימו כולם כל התורה כולה ואין שום מצוה תלויה בכך זולתי שלש הערים האלה וגם טעם לאמר כי תשמור ללכת בדרכיו כל הימים תוסיף לך שלש הערים כי מי יודע מה יהיה אחרי כן : (ט) כל הימים · ואמר ר"א כל הימים בלי הפסק ביניהם והוא נכון · אבל כי תשמור כאשר תגיע זכותך שתשמור כל המצוה לאהבה את השם אהבה שלימה קיימת לעולם שיהיה גלוי לפניו שלא תחטא לעולם אז ירחיב את גבולך ויתן לך כל העמים והוא לימים אשר אמר ומל ה' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך יורה על כל הימים העתידים לבא וכענין שנאמר בקבלה ונתתי להם לב אחד ודרך אחד ליראה אותי כל הימים לטוב להם ולבניהם אחריהם וכרתי להם ברית עולם אשר לא אשוב מאחריהם להיטיב אותם ואת יראתי אתן בלבבם לבלתי סור מעלי ואז כאשר יכרות להם ברית עולם יבדילו שלש הערים האלה : (יג) לא תחוס עינך עליו · שלא תאמר הראשון כבר נהרג למה אנו הורגין את זה

ספורנו

הגול · והמוטל על הכהנים והשופטים יחדיו וכן עניני עגלה ערופה : (יג) ובערת דם הנקי מישראל · עונש דם הנקי · כאמרו ולארץ לא יכופר לדם אשר שופך בה כי אם בדם שופכו : וטוב לך · שלא יוסיף הרוצח להרוג אחרים והנשארים ישמעו

ויראו

ס ששי יד לֹא תַסִּיג גְּבוּל רֵעֲךָ אֲשֶׁר גָּבְלוּ רִאשֹׁנִים בְּנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר תִּנְחַל בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ׃ ס טו לֹא־יָקוּם עֵד אֶחָד בְּאִישׁ לְכָל־עָוֺן וּלְכָל־חַטָּאת בְּכָל־חֵטְא אֲשֶׁר יֶחֱטָא עַל־פִּי ׀ שְׁנֵי עֵדִים אוֹ עַל־פִּי שְׁלֹשָׁה־עֵדִים יָקוּם דָּבָר׃ טז כִּי־יָקוּם עֵד־חָמָס בְּאִישׁ לַעֲנוֹת בּוֹ סָרָה׃ יז וְעָמְדוּ שְׁנֵי־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־לָהֶם הָרִיב לִפְנֵי יְהוָה לִפְנֵי הַכֹּהֲנִים וְהַשֹּׁפְטִים אֲשֶׁר יִהְיוּ בַּיָּמִים הָהֵם׃ יח וְדָרְשׁוּ הַשֹּׁפְטִים הֵיטֵב וְהִנֵּה עֵד־שֶׁקֶר הָעֵד שֶׁקֶר עָנָה בְאָחִיו׃ יט וַעֲשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ כ וְהַנִּשְׁאָרִים יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ וְלֹא־יֹסִפוּ

ת"א לא תסיג גבול רעך. שבת פה נדה כז: לא יקום עד. סוטה ב שבועות לא סנהדרין ל מ: על פי שני. פסחים קיג ר"ה כא יבמות קא סוטה ג לא גיטין פט ל קדושין כו בתרא קס סנהדרין ט: יקום דבר. קמא ע בתרא נו: לענות בו. מכות ה: ועמדו שני. בתרא קנה סנהדרין ו יט שבועות ל: ודרשו. סנהדרין מ: והנה עד שקר. קמא פח מכות ס: ועשיתם לו כאשר זמם. כתובות לב לג קמא ה כד פד פה סנהדרין י נא ל מכות ב ד ה חולין יא: ובערת הרע מקרבך. קמא פח סנהדרין עח: והנשארים. סנהדרין פט: והנשארים ישמעו ויראו. מכות ד:

רש"י

למה אנו הורגים את זה ונמצאו שני ישראלים הרוגים: (יד) לא תסיג גבול. לשון נסוגו אחור שמחזיר סימן חלוקת הקרקע לאחור לתוך שדה חבירו לטען הרחיב את שלו. והלא כבר נאמר לא תגזול מה תלמוד לומר לא תסיג למד על העוקר תחום חבירו שעובר בשני לאוין. יכול אף בחוץ לארץ תלמוד לומר בנחלתך אשר תנחל וגו' בארץ ישראל עובר בשני לאוין בחוץ לארץ אינו עובר אלא משום לא תגזול: (טו) עד אחד. זה בנה אב כל עד שבתורה שנים אלא אם כן פרט לך בו אחד: לכל עון ולכל חטאת. להיות חבירו נענש על עדותו לא עונש גוף ולא עונש ממון אבל קם הוא לשבועה אמר לחבירו תן לי מנה שהלויתיך א"ל אין לך בידי כלום ועד אחד מעיד שיש לו חייב לישבע לו: על פי שנים עדים. ולא שיכתבו עדותם באגרת וישלחו לב"ד ולא שיעמוד תורגמן בין העדים ובין הדיינים: (טז) לענות בו סרה. דבר שאינו שהוסר העד הזה מכל העדות הזאת כיצד שאמרו להם והלא עמנו הייתם אותו היום במקום פלוני: (יז) ועמדו שני האנשים. בעדים הכתוב מדבר ולמד שאין עדות בנשים ולמד שצריכין להעיד עדותן מעומד: אשר להם הריב. אלו בעלי הדין: לפני ה'. יהיה דומה להם כאילו עומדין לפני המקום שנאמר בקרב אלהים ישפוט: אשר יהיו בימים ההם. יפתח בדורו כשמואל בדורו צריך אתה לנהוג בו כבוד: (יח) ודרשו השופטים היטב. על פי המזימין אותם שבודקים וחוקרים את הבאים להזימם בדרישה וחקירה: והנה עד שקר. כל מקום שנאמר עד בשנים הכתוב מדבר: (יט) כאשר זמם. ולא כאשר עשה מכאן אמרו הרגו אין נהרגין: לעשות לאחיו. מה ת"ל לאחיו למד על זוממי בת כהן נשואה שאינם בשריפה אלא במיתת הבועל שהיא בחנק שנאמר היא באש תשרף היא ולא בועלה לכך נאמר כאן לאחיו כאשר זמם לעשות לאחיו ולא כאשר זמם לעשות לאחותו אבל בכל שאר מיתות השוה הכתוב אשה לאיש וזוממי אשה נהרגין כזוממי איש כגון שהעידו שהרגה את הנפש שחללה את השבת נהרגין במיתתה שלא מיעט כאן אחותו אלא במקום שיש לקיים בהן הזמה כמיתת הבועל: (כ) ישמעו ויראו. מכאן שצריכין הכרזה איש פלוני ופלוני,

רמב"ן

ונמצאו שנים הרוגין לשון רש"י מספרי. והטעם שלא תאמר כאשר נחוס על דם ההרוג טוב שנחוס על דם החי. והנכון כי הכתוב יצוה בחייבי המיתות ובערת הרע מקרבך והיא מצות עשה אבל במרוצי ההקלות יזהיר עוד במצות לא תעשה שלא יצלו מידינו לא מפני מוראם ולא שנתן להם רחמים וכך הזכיר במסית ואמר מכסה

אבן עזרא

(יד) לא תסיג גבול רעך. תסיג ידוע וכן אל תסג גבול עולם והוא קרוב מהשבתים: ראשונים. שחלקו הארץ וטעם סמיכת זו כי השגת גבול תביא לידי ריב ומכות ורציחה על כן כתיב אחרי זאת נפש בנפש עין בעין שן בשן והטעם כי חברו השיג גבולו ויביא עדים: (טו) על כן לא יקום עד אחד. בין לרוצח בין למכה בין למסיג בין לכל דבר רק על פי שני עדים דרך קצרה כי במקום אחר על פי שנים עדים: (טז) לענות בו סרה. כמו ע"ג: (יח) ענה. כמו העיד גם כן במכות ובעונש:

רשב"ם

(יד) לא תסיג. כמו נסוגו אחור. ממשיך את המצר אדור להרחיב את שדהו מכמות שגבלו אותו ראשונים:

וְטַב לָךְ: יד לָא תַשְׁנֵי תְּחוּמָא דְחַבְרָךְ דִּי תְחִימוּ קַדְמָאֵי בְּאַחְסַנְתָּךְ דִּי תַחְסֵן בְּאַרְעָא דַּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ לְמֵירְתַהּ: טו לָא יְקוּם סָהִיד חַד בִּגְבַר לְכָל עֲוָיָן וּלְכָל חוֹבִין בְּכָל חוֹב דְּיֵחוֹב עַל מֵימַר תְּרֵין סָהֲדִין אוֹ עַל מֵימַר תְּלָתָא סָהֲדִין יִתְקַיַּם פִּתְגָּמָא: טז אֲרֵי יְקוּם סָהִיד שְׁקַר בִּגְבַר לְאַסְהָדָא בֵהּ סַטְיָא: יז וִיקוּמוּן תְּרֵין גֻּבְרִין דִּי לְהוֹן דִּינָא קֳדָם יְיָ קֳדָם כָּהֲנַיָּא וְדַיָּנַיָּא דִּי יְהוֹן בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן: יח וְיִתְבְּעוּן דַּיָּנַיָּא יָאוּת וְהָא סָהִיד שְׁקַר סָהֲדָא שִׁקְרָא אַסְהֵד בַּאֲחוּהִי: יט וְתַעְבְּדוּן לֵהּ כְּמָא דִּי חַשִּׁיב לְמֶעְבַּד לַאֲחוּהִי וּתְפַלֵּי עָבֵד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ: כ וּדְיִשְׁתָּאֲרוּן יִשְׁמְעוּן וְיִדְחֲלוּן

נתינה לגר

והכא במלת „על" ואולי כוונת המת' לפרש כאלו היה כתוב „והיה עליך עונש דמים". (יד) לא תסיג, לא תַשְׁנֵי. נֹתֵן, יָהֵב. האחרונים פקפקו לפי דרכם, שמשה כתב „אשר גבלו ראשונים" בעוד לא נכבשה ונחלקה הארץ? והאמת עד לעצמו כי היא מצוה העתידה לבוא. ועיין בהערות לספר תלמוד לשון עברי מאת הר"ר חיים זלמן אליאשעוויטץ מווילנא, שנדפס בק"ב בשנת כת"ר, שהראה בראיות נכונות, כי דרך העברי להביא במקום העתיד המרכב, גם העבר, גם העתיד, גם הבינוני, ולכן כתוב פה „אשר גבלו" [בעבר] „אשר תנחל" [בעתיד] „נותן" [בבינוני]. (טו) על פי שני עדים, על מימר תרין סהדין. מכאן אין ראיה על דרשת רז"ל „מפיהם ולא מפי כתבם" שגם לעיל (י"ז ו') „על פי העדים" תרגם „על מימר אורייתא". (יח) עד שקר העד, סהיד שקרא סהדא. מלשונו משמע שמפרש „הָעֵד" הוא שם הבא בה"א הידיעה, ולא פעל, ור"ל כי העד הוא עד שקר מפני שענה שקר באחיו. ועפ"י מה שכתבנו לעיל [בראשית ס' ו'] יקשה מדוע לא ת' „סהדיא" בל"ר, כי כ"מ שנאמר „עֵד" בשנים הכתוב מדבר, ואפשר מפני שהדבר מסור לב"ד לא חשש לטעות, וכמ"ש בהקדמה כוללת

בעל הטורים

(יד) סמך לא תסיג גבול רעך לרוצח שלא תאמר הואיל ומותר להרוג הרוצח אסיג גבולו שלא יהא ממונו אסור מגופו : מיבעלי וטוב לך לא תסיג דבעון מסיג גבול נחרב הבית דכתיב (ישעי' ה') הוי מגיעי בית בבית : (יד) לא תסיג גבול · אזהרה לב"ד שלא יחלפו אחת מעשרי מלקה בעיר אחרת · לרשתה וסמיך ליה · (טו) לא יקום עד אחד כאיש שאינו יכול להעיד ע"כ גבול תחומיך והיינו ממון · לכל עון היינו נפשות · לכל חטאת היינו קרבן · למעלה (י"ז ו') כתיב על פי שנים עדים [ובם מיירי בדיני נפשות כתיב שנים לבין שניות הרבה ע"ד שנים ושלישים דפ' נח] דהכא איירי בממון ואין מאיימין עליהם כל כך כמו בנפשות : (יז) הריב · ב' · אשר להם הריב (משלי י"ז) לפני התגלע הריב נטוש · זהו שאמר מסכא לפניך הדין ואתה יודע להיכן הדין נוטה אי אתה רשאי לבצוע דמשעמדו האנשים אשר להם הריב ודרשו השפטים וגו' שישפטו ביניהם אבל לפני התגלע

רמב"ן

לא תחוס מפני היותה רבת המהומה המוכרת רבים בשפיה וקוראה את כפה לא תחוס עינך מפני כי השפתים יהללו אותה בהיותה עוזרת לבעלה או מפני שהכשת מלוי ואין בו חסרון כיס וכן בעדים זוממין שלא ירחמו עליהם בעבור שלא נעשה בעדותם דבר או מפני שהקלתם מרובה · וטעם וטוב לך כי ביעור הדם הנקי מצוה וטובה גדולה לך להציל ממות נפשך כי הרחמנות על הרוצחים שפיכות דמים מידי הרוצחים ומידי אחרים המתפרצים: (יד) לא תסיג גבול רעך · אזהרה שלא ישנה התוס החלוקה שחלקו הנביאים את הארץ לשבטים או ליחיד מהם על כן אמר אשר גבלו ראשונים הם אלעזר הכהן ויהושע בן נון ונשיאי השבטות ולכך הזכיר בנחלתך אשר תנחל וגו' · וטעם המצוה הזאת שלא יחשוב אדם לומר אין חלקי אשר נתנו לי שוה כמו חלק חברי כי טעו החולקים או ביולית בלבו לגזו על הגורלות ולא יהיה זה בעיניו גזל כלל על כן צוה בכאן שלא יחלוק אדם על החלוקה ההיא ולא ישנה הגבולין כלל לא בסתר ולא בגלוי וזו מצוה מבוארת ממה שהיה על פי הגורל התלק נחלתו בין רב למעט ואמר אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם וגו' · ועל דעת רבותינו שהוא אזהרה לעוקר תחומו של חבירו בארץ שעובר בשני לאוין יהיה טעם אשר גבלו ראשונים שלא ישנה התחום הישן בסתר ויאמר בכאן היה מעולם והזהיר הכתוב בהווה כי התחום החדש נכר וידוע הוא ואין אדם משיג אותו וגם רבותינו עצמם הכירו מנין לעוקר תחומין של שבטים שעובר בלא תעשה ת"ל לא תסיג גבול רעך והוא באמת פשוטו של מקרא : (יח) ודרשו השופטים היטב והנה עד שקר העד · לא פירש הכתוב איך יודע שהוא עד שקר כי בהיות הענין בשני עדים שמעידין על הדבר אפילו יבואו מאה ויכחישו אותם לא יתברר השקר עמו ולא נוכל לומר שבא הרוג ברגליו כי לא יאמר בזה ודרשו השופטים היטב ועל כן באה הקבלה הנאמנת ופירשה כי הזומה תהיה כשיאמרו והלא ביום פלוני עמנו הייתם והטעם מפני שהעדות הזו הוא על גופם של עדים והם אינם נאמנים על עצמם לומר לא עשינו כך שהרי יכולים הללו לומר עליהם שהרגו את הנפש או שחללו את השבת : (יט) כאשר זמם · ולא כאשר עשה מכאן אמרו הרגו אין נהרגין לשון רש"י מדברי רבותינו · והטעם בזה בעבור כי משפט העדים המוזמין בגזרת הכתוב שהם שנים ושנים והנה כאשר יבואו

ספורנו

ויראו : (יח) והנה עד שקר העד שקר ענה באחיו · שהיתה עדותו שקר ונכוונה ממנו לענות שקר על אחיו לא כמוטעה או

לעשות עוד כדבר הרע הזה בקרבך: כא ולא תחוס עינך נפש בנפש עין בעין שן בשן יד ביד רגל ברגל: ס כ א כי־תצא למלחמה על־איבך וראית סוס ורכב עם רב ממך לא תירא מהם כי־יהוה אלהיך עמך המעלך מארץ מצרים: ב והיה כקרבכם אל־המלחמה ונגש הכהן ודבר אל־העם: ג ואמר אלהם שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה על־איביכם אל־ירך לבבכם אל־תיראו ואל־תחפזו ואל־תערצו מפניהם: ד כי יהוה אלהיכם ההלך עמכם להלחם לכם עם־איביכם להושיע אתכם: ה ודברו השטרים אל־העם לאמר מי־האיש אשר בנה בית־חדש ולא חנכו ילך וישב לביתו פן־ימות במלחמה ואיש אחר יחנכנו: ו ומי־האיש אשר נטע כרם ולא חללו ילך וישב לביתו פן־ימות במלחמה ואיש

ת"א נפש בנפש · שם ה: יד ביד · כתובות לב: רגל ברגל · קמא פד: והיה כקרבכם אל המלחמה · סוטה מב: ודבר אל העם · שם: ואמר אליהם · שם: אל ירך לבבכם כי ה' אלהיכם · שם: ודברו השוטרים · שם ודף מג: לאמר מי האיש אשר בנה · שם מג מד: ולא חנכו · שם: ומי האיש אשר נטע · שם מג מד:

רש"י

נהרגין על שהוזמו בב"ד: (כא) עין בעין · ממון · וכן שן בשן וגו': (א) כי תצא למלחמה · סמך הכתוב יציאת מלחמה לכאן לומר לך שאין מחוסר אבר יוצא למלחמה · דבר אחר לומר לך אם עשית משפט צדק אתה מובטח שאם תצא למלחמה אתה נוצח וכן דוד הוא אומר עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי: על אויבך · יהיו בעיניך כאויבים אל תרחם עליהם כי לא ירחמו עליך: סוס ורכב · בעיני חשובים כולם כסוס אחד וכן הוא אומר והכית את מדין כאיש אחד וכן הוא אומר כי בא סוס פרעה: עם רב ממך · בעיניך הוא רב אבל בעיני אינו רב: (ב) כקרבכם אל המלחמה · סמוך לצאתכם מן הספר מגבול ארצכם: ונגש הכהן · המשוח לכך והוא הנקרא משוח מלחמה: ודבר אל העם · בלשון הקודש: (ג) שמע ישראל · אפילו אין בכם זכות אלא קריאת שמע בלבד כדאי אתם שיושיע אתכם: על אויביכם · אין אלו אחיכם שאם תפלו בידם אינם מרחמים עליכם אין זו כמלחמת יהודה עם ישראל שנאמר להלן ויקומו האנשים אשר נקבו בשמות ויחזיקו בשביה וכל מערומיהם הלבישו מן השלל וילבישום וינעילום ויאכילום וישקום ויסכום וינהלום בחמורים לכל כושל ויביאום יריחו עיר התמרים אצל אחיהם וישובו שומרון אלא על אויביכם אתם הולכים לפיכך התחזקו למלחמה: אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו · ד' אזהרות כנגד ד' דברים שמלכי העובדי כוכבים היו עושין מגיפין בתריסיהם כדי להקישן זה לזה כדי להשמיע קול שיחפזו אלו שכנגדן וינוסו ורומסים בסוסיהם ומצהילין אותם להשמיע קול שעטת פרסות סוסיהם וצווחין בקולם ותוקעין בשופרות ומיני משמיעי קול: אל ירך לבבכם · מצהלת סוסים: אל תיראו · מהגפת התריסין: ואל תחפזו · מקול הקרנות: ואל תערצו · מקול הצווחה: (ד) כי ה' אלהיכם וגו' · הם באים בנצחונו של ב"ו ואתם באים בנצחונו של מקום פלשתים באו בנצחונו של גלית מה היה סופו נפל ונפלו עמו: ההולך עמכם · זה מחנה הארון: (ה) ולא חנכו · לא דר בו · חנוך לשון התחלה: ואיש אחר יחנכנו · ודבר של עגמת נפש הוא זה: (ו) ולא חללו · לא פדאו בשנה הרביעית שהפירות

אבן עזרא

(כא) והטעם לא תחוס עיניך · על עד שקר: (א) כי תצא למלחמה · דבקה עם לא תחוס עינך עם מי שהוא חייב רק לצאת למלחמה יש לך לחוס על מארם ובונה ונוטע ורך הלבב: (ב) ונגש הכהן · משוח מלחמה: (ג) אל תיראו · בלב: אל תחפזו · לנוס: אל תערצו · במעשה: (ה) חנכו · כמו חנכת המזבח וכן חנוך לנער ומזה נקראו רבותינו ז"ל מחנכין את הנערים והטעם כי לבו וכל תאותו לחנוך ביתו והנה לבו לביתו לא למלחמה על כן ינוס ויניס אחרים: (ו) חללו · מגזרת חלולים כי מנהגם היה לחול בכרמים

ארס

ולא יוספון למעבד עוד כפתגמא בישא הדין בינך: כא ולא תחוס עינך נפשא חלף נפשא עינא חלף עינא שנא חלף שנא ידא חלף ידא רגלא חלף רגלא: א ארי תפוק לאגחא קרבא על בעלי דבבך ותחזי סוסון ורתכין עם סגי מנך לא תדחל מנהון ארי יי אלהך מימריה בסעדך דאסקך מארעא דמצרים: ב ויהי כמקרבכון לאגחא קרבא ויתקריב כהנא וימלל עם עמא: ג ויימר להון שמע ישראל אתון קריבין יומא דין לאגחא קרבא על בעלי דבביכון לא יזוע לבכון לא תדחלון ולא תתבהתון ולא תתברון מקדמיהון: ד ארי יי אלהכון דמדבר קדמיכון לאגחא לכון קרב עם בעלי דבביכון למפרק יתכון: ה וימללון סרכיא קדם עמא למימר מן גברא די בנא ביתא חדתא ולא חנכיה יהך ויתוב לביתיה דילמא יתקטל בקרבא וגבר אחרן יחנכניה: ו ומן גברא די נציב כרמא ולא אחליה יהך ויתוב

נתינה לגר

ברחנה. **ב** (ג) אל ירך לבבכם, לא יזוע לבכון. ע' מה שנכתוב לקמן (פסוק ח'). ואל תחפזו, ולא התבהתון. אפשר שצ"ל „לא תתבעתון" בע' שהוא ל' רעדה אבל „בהת" בה"א הוא ל' בושה. (ח) הירא ורך הלבב, דדחל ותביר לבא. לכאורה קשה שלעיל (פסוק ג') „לא ירך לבבכם" ת' „לא יזוע" והכא ת' „תביר"? ואפשר מפני ששם הלב הוא הפועל ע"כ ת' „לא תזיע" אבל הכא „רך לבב" יהו' בארמית „תביר לבא" ואולי כוונר כריב"ג, שפי' „הירא מעבירות שבידו" ולכן ת' „תביר" שהוא שברון סרוח על עבירותיו. ודע שבספרי תניא „רע"א הירא כמשמעו, ריה"ג אומר זה בן מ' שנה" והוא תמוה שהוא נגד מתני' דסוטה (דף מ"ג) ועוד שבסיפא קתני „היה א' מתירא מן העבירה" ושמעתי בשם אחד שמלת „שנה" הוא ט"ס, ובן מ' פירושו, הוא איש בן מ' מלקות, ודוחק גדול הוא, דלריה"ג אפי' עבר על עבירה דרבנן חוזר מן המלחמה. (ד) ההלך עמכם, דמדבר קדמיכון. וכן לעיל (שמות

בעל הטורים

בריב נפוש: (כא) יד ביד רגל ברגל. וסמיך ליה כי הצא למלחמה לומר מחוסרי אבר אין יוצאין למלחמה:

רמב"ן

שנים ויעידו על ראובן שהרג את הנפש ויבאו שנים אחרים ויזימו אותם מעדותם זה הכתוב שיהרגו כי בזכותו של ראובן שהיה נקי וצדיק בא המעשה הזה אלו היה רשע בן מות לא הצילו השם מיד ב"ד כאשר אמר כי לא אצדיק רשע אבל אם נהרג ראובן נחשוב שהיה אמת כל אשר העידו עליו הראשונים כי הוא בעונו מת ואלו היה צדיק לא יעזבנו ה' בידם כמו שאמר הכתוב ה' לא יעזבנו בידו ולא ירשיענו בהשפטו ועוד שלא יתן ה' השופטים הצדיקים העומדים לפניו לשפוך דם נקי כי המשפט לאלהים הוא ובקרב אלהים ישפוט והנה כל זה מעלה גדולה בשופטי ישראל והבטחה שהקב"ה מסכים על ידם ועמהם בדבר המשפט וזה טעם ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה' כי לפני ה' הם עומדים בבואם לפני הכהנים והשופטים והוא ינחם בדרך אמת וכבר הזכרתי מזה בסדר ואלה המשפטים: (א) כי תצא למלחמה וראית סוס ורכב וגו'. זו מצוה מתודעת אמרה להם עתה בבואם במלחמות: (ד) וטעם כי ה' אלהיכם ההולך עמכם להלחם לכם עם אויביכם להושיע אתכם. יזהירם שלא ירך לבבם ולא ייראו מן האויבים ויאמר שלא יבטחו בזה בגבורתם לחשוב בלבם גבורים אנחנו ואנשי חיל למלחמה רק שישיבו לבם אל השם ויבטחו בישועתו ויחשבו כי לא בגבורת הסוס יחפץ ולא בשוקי האיש ירצה כי רוצה ה' את יראיו את המיחלים לחסדו. ואמר להלחם לכם עם אויביכם כי יפילם לפניהם לחרב. ואמר להושיע אתכם שהם ינצחו במלחמה ולא יפקד מהם איש כי יתכן שינצחו את אויביהם וימותו גם מהם רבים כדרך המלחמות ועל כן צעק יהושע בנפול מהם בעי כשלשים ושש איש כי במלחמת מצוה שלו לא היה ראוי שיפול משערת ראשם ארצה כי לה' המלחמה. והנה הכהן שהוא השובל את השם יזהירם ביראתו ויבטיחם אבל השוטרים ידברו בנוהג שבעולם פן ימות במלחמה כי בדרך הארץ בכל המלחמות ימותו אנשים גם מכת הנוצחים ונוה על השלבה האלה לשוב כי לבו על ביתו וכרמו ועל אשתו וינוס: וטעם ולא חללו. שלא בא השנה הרביעית כי המנהג בכרם בבא תבואתו שיחללו שם וילכו בו בחלילים וזה הכתוב שיהיה כל פריו קדש הלולים שיהללו את השם הנכבד בשמחה ההיא ויתכן שיהיה פירוש ולא חללו שלא עשאו חולין והוא הפדיון שהזכירו רבותינו מלשון כי חלל יהודה קדש ה' ולא יחלל זרעו:

ספורנו

או שוגג כענין בטעות בעות יום המעונן או כעכורו של חדש: (א) כי תצא למלחמה. לחוצה לארץ שבמלחמת מצוה לא כיון שם שבים מעורכי המלחמה אלא אפי' חתן מחדרו וכלה מחופתה (פרק ח' דסוטה): (ה) פן ימות במלחמה ואיש אחר יחנכנו. שמא יש עליו עבירה שבשבילה יענש בזה העונש המבואר בתוכחות ויזיק לאחיו בהיות את

אַחֵר יְחַלְּלֶנּוּ׃ ז וּמִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר אֵרַשׂ אִשָּׁה וְלֹא לְקָחָהּ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יִקָּחֶנָּה׃ ח וְיָסְפוּ הַשֹּׁטְרִים לְדַבֵּר אֶל־הָעָם וְאָמְרוּ מִי־הָאִישׁ הַיָּרֵא וְרַךְ הַלֵּבָב יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ וְלֹא יִמַּס אֶת־לְבַב אֶחָיו כִּלְבָבוֹ׃ ט וְהָיָה כְּכַלֹּת הַשֹּׁטְרִים לְדַבֵּר אֶל־הָעָם וּפָקְדוּ שָׂרֵי צְבָאוֹת בְּרֹאשׁ הָעָם׃ ס שביעי י כִּי־תִקְרַב אֶל־עִיר לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ וְקָרָאתָ אֵלֶיהָ לְשָׁלוֹם׃ יא וְהָיָה אִם־שָׁלוֹם תַּעַנְךָ וּפָתְחָה לָךְ וְהָיָה כָּל־הָעָם הַנִּמְצָא־בָהּ יִהְיוּ לְךָ לָמַס

ת"א ומי האיש אשר ארש · סוטה מג : פן ימות · קדושין יג : ויספו השוטרים · סוטה מד : ומי האיש · שם : ורך הלבב · שם : ולא ימס את · שם : והיה ככלות · שם :

רש"י

שעונין לאוכלן בירושלים או לחללן בדמים ולאכול הדמים בירושלים : (ז) פן ימות במלחמה · ישוב פן ימות שאם לא ישמע לדברי הכהן כדאי הוא שימות : (ח) ויספו השוטרים · למה נאמר כאן ויספו מוסיפין זה על דברי הכהן שהכהן מדבר ומשמיע מן שמע ישראל עד להושיע אתכם ומי האיש ושני ושלישי כהן מדבר ושוטר משמיע וזה שוטר מדבר ושוטר משמיע : הירא ורך הלבב · רבי עקיבא אומר כמשמעו שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה ר"י הגלילי אומר הירא מעבירות שבידו ולכך תלתה לו תורה לחזור על בית וכרם ואשה לכסות על החוזרים בשביל עבירות שבידם שלא יבינו שהם בעלי עבירה והרואהו חוזר אומר שמא בנה בית או נטע כרם או ארש אשה : (ט) שרי צבאות · שמעמידין זקפין מלפניהם ומאחריהם וכשילים של ברזל בידיהם וכל מי שרוצה לחזור הרשות בידו לקפח את שוקיו · זקפין בני אדם עומדים בקצה המערכה לזקוף את הנופלים ולחזקם בדברים שובו אל המלחמה ולא תנוסו שתחלת נפילה ניסה : (י) כי תקרב אל עיר · במלחמת הרשות הכתוב מדבר כמו שמפורש בענין כן תעשה לכל הערים הרחוקות וגו' : (יא) כל העם הנמצא בה · אפילו אתה מוצא בה משבעה עממין שנצטוית

רמב"ן

(ח) ויספו השוטרים לדבר אל העם מי האיש הירא · על דעת ר' יוסי הגלילי כאשר הבטיח הכהן שהשם יושיעם ולא יפקד מהם איש ראוי שיבטחו בו הצדיקים ויזהירו השוטרים את היראים מעבירות שבידם ולכך תלתה התורה לחזור על ביתו וכרמו ואשתו לכסות על האחרים

אבן עזרא

(ז) ארש אשה ולא לקחה · בנשואין והנה זה כשוב לאות כי יש מי שימות בלא יומו רק המת במלחמה מת בלא יומו על כן אמר דוד או במלחמה ירד ונספה : (ח) הירא · להכות אחר : רך הלבב · לסבול מכת אחר : את לבב · הנס את יראתו נוסף רק טעמו כאשר פירשתיו שהוא כטעם הדבר : (ט) ופקדו · מגזרת פקיד : (י) וקראת · קרא אליה מגוס ויתכן

שחוזרין בשביל העבירות ויהיה טעם פן ימות שהוא יחשוב בלבו כן וינוס · ועל דעת רבי עקיבא הול כמשמעו כי מי שירא אחר הבטחת הכהן איננו בוטח בשם כראוי ולא יעשה לו הנס : וטעם ורך הלבב · שאינו בטבעו לראות מכת חרב והרג כי הירא הוא אשר לא יבטח ויחזיר אותו מפני מיעוט בטחונו ורך הלבב מפני חולש טבעו כי ינוס או יתעלף · ואמר בירושלמי שכולם צריכים להביא ראיה לדבריהם כלומר שיביאו עדים על הבית על הכרם והאשה לפני שר הצבא ואז יתן לו רשות לחזור וכן אמר גם לדעת רבי יוסי הגלילי שצריך להביא ראיה על העבירה שבידו ולולי כן היו מרבית העם חוזרים בטענת שקר אבל לדברי רבי עקיבא ברכות הלב שאין יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה אמר שאין צריך להביא ראיה שעדיו עמו · ונוה ופקדו שרי צבאות בראש העם · כי התורה תצוה כדרך הארץ ותעשה הנסים עם יראיו

רשב"ם

(ה) ילך וישוב לביתו · אם ירך לבבו וירע מזלו פן ימות במלחמה וגו' שיש נותן אל לבו בשהולך למלחמה ודואג שמא אין לי מזל לחנך את ביתי או את אשתי או את כרמי ולכך גרם מזלי ללכת עתה למלחמה ומתוך כך ירא למות ושלשה מעשים הזכיר בית אשה וכרם · ולבסוף כולל כל הדברים מי האיש ורך הלבב בין באלו שאמרנו בין בדברים אחרים · וכן בקהלת מונה שלשה דברים וחוזר וכולל מה יתרון לאדם · הלא גרוע הוא מכל דבר שהרי דור הולך ודור אחר בא שאין הבנים בדמות אבות · ואין זה זכרון · אבל והארץ לעולם עומדת כמו בששת ימי בראשית וכן השמש וחוזר וכולל כל הדברים יגעים · כל מעשה העולם כך הם כולם כמששת ימי בראשית אבל טורח ויגיע הוא להזכיר כולם · ולא יוכל איש לדבר ולא תוכל אזן משמוע אם יספרו לו אלא זה הכלל אין כל חדש ולכולם יש זכרון · אבל אין זכרון לראשונים שאין הילוד דומה למוליד :

לביתה דילמא ימות בקרבא וגבר אחרן יחלנה : ז ומן גברא די ארס אתתא ולא נסבה יהך ויתוב לביתה דילמא ימות בקרבא וגבר אחרן יסבנה : ח ויוספון סרכיא למללא עם עמא ויימרון מן גברא דדחל ותביר לבא יהך ויתוב לביתה ולא יתבר ית לבא דאחוהי כלבה : ט ויהי כד ישצון סרכיא למללא עם עמא וימנון רבני חילא בריש עמא : י ארי תקרב לקרתא לאגחא (קרבא) עלה ותקרי לה מלין דשלם : יא ויהי אם שלם תענך ותפתח לך ויהי כל עמא דישתכח

נתינה לגר

י"ד י"ס) ת' „הלך, דמדבר" . ועמ"ש בהקדמה כוללת. (יא) תענך, תעינינך . ולקמן (כ"ס ס') פ"ס ועתם ואמרה ת' „ותתב ותימר" אפשר ששינה שם מפני שהוא מלוה שאחר שאמר הינס לא חפלתי

בעל הטורים

(ח) הירא · ב' במסורה · הירא ורך הלבב · הירא את דבר ה' זהו שאמרו הירא מעבירות שבידו כדכתיב הירא את דבר ה' :

רמב"ן

בהסתר ואין החפץ לפניו לשנות טבעו של עולם זולתי כאשר אין שם דרך בהצלה אחרת או להודיע שמו לצריו לעתים כאשר היה בקריעת ים סוף וכיוצא בו : (ח) ולא ימס את לבב אחיו · עשאו בעל הלכות גדולות מצות לא תעשה שלא ימנע מלשוב שלא ימס את לבב אחיו כלבבו והוא כדרך ולא יחלל את בשרו : (י) כי תקרב אל עיר להלחם עליה וגו' · במלחמת הרשות הכתוב מדבר כמו שמפורש בענין כן תעשה לכל הערים הרחוקות ממך מאד לשון רש"י · כתב הרב זה מספרי ששנו שם כלשון הזה במלחמת הרשות הכתוב מדבר והכונה לרבותינו איננה בכתוב הזה אלא לומר שהפרשה בסופה תחלק בין שתי המלחמות אבל קריאת השלום אפי' במלחמת מצוה היא שחייבים לקרוא לשלום אפילו לשבעה עממים שהרי משה קרא לשלום לסיחון מלך האמורי ולא היה עובר על עשה ועל לא תעשה שכתוב כי החרם תחרימם ולא תחיה כל נשמה אבל ההפרש שביניהם כאשר לא תשלים ועשתה מלחמה שצוה הכתוב ברחוקות להכות את כל זכורה ולהחיות להם הנשים והטף הזכרים ובערי העמים האלה צוה להחרים גם הנשים והטף וכך אמרו רבותינו במדרש אלה הדברים רבה והוא עוד בתנחומא ובגמרא ירושלמי אמר רבי שמואל ברבי נחמני יהושע בן נון קיים הפרשה הזו מה עשה יהושע היה שולח פרוסדי"גמא בכל מקום שהיה הולך לכבוש והיה כותב בה מי שמבקש להשלים יבא וישלים ומי שמבקש לילך לו ילך לו ומי שמבקש לעשות מלחמה יעשה מלחמה הגרגשי פנה הגבעוני שהשלימו עשה להם יהושע שלום שלשים ואחד מלכים שבאו להלחם הפילם הקב"ה וכו' וכך אמר הכתוב בכלם לא היתה עיר אשר השלימה את ישראל בלתי החוי יושבי גבעון את הכל לקחו במלחמה כי מאת ה' היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרימם מכלל שאם רצו להשלים היו משלימים עמם ונראה שיש הפרש עוד בשאלת השלום שבערים הרחוקות ישאל להם לשלום ויהיו לנו למס ויעבדונו אבל בערי העמים האלה ישאל להם לשלום ומסים ועבדות על מנת שיקבלו עליהם שלא לעבוד עבודת כוכבים דלא הזכיר הכתוב זה בפרשה הזאת שכבר נאסר לנו בעובדי עבודת כוכבים לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם ויתכן שלא נצטרך להודיע להם רק השלום והמסים והשעבוד ואחרי שיהיו משועבדים לנו נגיד להם שאנו שופטים משפטים בע"ג בה ובעובדיה בין יחיד בין רבים וכן מה שנאמר כאן למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם ואמרו בספרי הא אם עשו תשובה אינן נהרגים כשבעה עממים והתשובה הוא שיקבלו עליהם שבע מצות שנצטוו בני נח לא שיתגיירו להיותם גירי צדק ובמסכת סוטה אמרו שכתבו התורה על האבנים בשבעים לשון וכתבו למטה למען אשר לא ילמדו אתכם הא אם עשו תשובה מקבלים אותם ורש"י פירש שם להודיע לאומות היושבים חוץ מגבולם של ארץ ישראל שלא נצטוו להחרימם אלא על אותן שבתוך הגבולים כדי שלא ילמדו אותם מעשה קלקולם אבל אותם היושבים חוצה לה אומרים להם אם אתם חוזרים בתשובה נקבל אתכם ובתוכה אין מקבלין אותם שמתנת יראה הם עושים וזה לשון הרב · ואינו נכון כי בערי העמים האלה אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה בהם אמר למען אשר לא ילמדו אתכם שאם עשו תשובה אינן נהרגין וכן אמר בהם לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם הא אם עזבו את אלהיהם מותרין לישב שם וזה הענין שעשה המלך שלמה שכתוב בו וזה דבר המס אשר העלה המלך שלמה לבנות את בית ה' ואת ביתו ואת מלוא ואת חומת ירושלים וגו' וכל העם הנותר מן האמורי החתי הפריזי החוי והיבוסי בניהם אשר נותרו אחריהם בארץ לא יכלו בני ישראל להחרימם ויעלם שלמה למס עובד עד היום הזה ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד והענין הזה כתורה שבאו כי קבלו עליהם ז' מצות ודבר ברור הוא כי כיון שנתנם שלמה עושי מלאכתו גברה ידו עליהם ויכול היה להחרימם אלא שהיה מותר לקיימם כמו שכתבנו : (יא) למס ועבדוך · עד שיקבלו עליהם מסים ושעבוד לשון רבינו שלמה ובספרי אמרו מקבלין אנו עלינו מסים ולא שעבוד שעבוד ולא מסים אין שומעין להם עד שיקבלו עליהם זו וזו וענין המסים שיעלה עליהם מלך ישראל או הסנהדרין מס לבנות

ספורנו

את לבם וזולתם : (ט) ופקדו שרי צבאות · אחרי תורת השוטרים שלא יפקדו לשר צבא אחד מהשוטרים וימס לבב

כל

ועבדוך: יב ואם־לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה וצרת עליה: יג ונתנה יהוה אלהיך בידך והכית את־כל־זכורה לפי־חרב: יד רק הנשים והטף והבהמה וכל אשר יהיה בעיר כל־שללה תבז לך ואכלת את־שלל איביך אשר נתן יהוה אלהיך לך: טו כן תעשה לכל־הערים הרחקת ממך מאד אשר לא־מערי הגוים־האלה הנה: טז רק מערי העמים האלה אשר יהוה אלהיך נתן לך נחלה לא תחיה כל־נשמה: יז כי־החרם תחרימם החתי והאמרי הכנעני והפרזי החוי והיבוסי כאשר צוך יהוה אלהיך: יח למען אשר לא־ילמדו אתכם לעשות ככל תועבתם אשר עשו לאלהיהם וחטאתם ליהוה אלהיכם: ס יט כי־תצור אל־עיר ימים רבים להלחם עליה לתפשה לא־תשחית את־עצה לנדח עליו גרזן כי ממנו תאכל ואתו לא תכרת כי האדם עץ השדה לבא מפניך במצור:

ת"א לא תחיה. סוטה ג סנהדרין סז: למען אשר. סוטה לה: כי תצור. ס' הזוהר פ' בלק: לא תשחית. סנהדרין ק: כי ממנו. תענית ז מכות כב: כי האדם. תענית שם:

רש"י

להחרימם אתה רשאי לקיימם: למס ועבדוך. עד שיקבלו עליהם מסים ושעבוד: (יב) ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה. הכתוב מבשרך שאם לא תשלים עמך סופה להלחם בך אם תניחנה ותלך: וצרת עליה. אף להרעיבה ולהצמיאה ולהמיתה מיתת תחלואים: (יג) ונתנה ה' אלהיך בידך. אם עשית כל האמור בענין סוף שה' נותנה בידך: (יד) והטף. אף טף של זכרים ומה אני מקיים והכית את כל זכורה בגדולים: (יז) כאשר צוך. לרבות את הגרגשי: (יח) למען אשר לא ילמדו. הא אם עשו תשובה ומתגיירין אתה רשאי לקבלם: (יט) ימים. שנים: רבים. שלשה. מכאן אמרו אין צרין על עיירות של עובדי כוכבים פחות משלשה ימים קודם לשבת ולמד שפותח בשלום ב' או ג' ימים וכן הוא אומר וישב דוד בצקלג ימים שנים ובמלחמת הרשות הכתוב מדבר: כי האדם עץ השדה. הרי כי משמש בלשון דילמא שמא האדם עץ השדה להכנס בתוך המצור מפניך להתיסר ביסורי רעב וצמא כאנשי העיר למה תשחיתו:

אבן עזרא

שהוא רשות: (יב) תשלים-תעשה שלום: (טו) הרחוקות ממני-שאינם משבעה גוים: (טז) לא תחיה. אסור שיאכילם או ישקם והכלל בימיהם הי' חייב להמיתם אם יוכל ולא הזכיר הגרגשי כי הוא המעט והקטן שבהם: (יט) כי האדם עץ השדה-כבר ביארתי בספר היסוד כי יתכן בכל לשון לקצר לאחוז דרך קצרה כמו תאמר לאם רק מלת לא לא יתכן להיותה נחסרת כי הטעם יהיה להפך ומדקדק גדול ספרדי אמר כי חסר ה"א וכן הוא שכי האדם עץ השדה וזה הטעם איננו נכון בעיני כי מה טעם לאמר לא תשחית עץ פרי כי איננו כבני אדם שיוכל לברוח מפניך ולפי דעתי שאין לנו צורך לכל זה וזה פירושו כי ממנו תאכל

רשב"ם

(טז) לא תחיה כל נשמה. כשתבא להלחם עליהם לא תקרא להם לשלום כמו שפירשתי לך בשאר אומות. אבל אם יבואו אליך מדעתם להיות עבדיך קודם שתלך עליהם כמו הגבעונים יכול אתה להחיותם: (יט) כי תצור אל עיר ימים רבים. ותצטרך לחתוך אילנות לבנות צרים דיק וסוללות: כי ממנו תאכל. שהרי צריכים לך למאכל לאחר שתתפוש העיר ותהיה שלך: ואותו לא תכרות. אותו עץ מאכל שאינו חוזק ומבצר לאנשי העיר כגון הרחוקים אותם לא תכרות: כי האדם עץ השדה לבא מפניך במצור. כל כי שאחרי לא מתפרש אלא אותו לא תכרות אלא עץ השדה לבא האדם מפניך במצור אותו תכרות. הם הקרובים לעיר שנסתרים בכם אנשי העיר הבורחים מפניך ובאים בתוך העיר כדכתיב ותבא העיר במצור. כי האדם אלא האדם. עץ השדה אלא עץ השדה האדם לבא מפניך במצור שגורם את האדם לבא מפניך במצור. רק עץ אשר תדע וגו'

בַּהּ יְהוֹן לָךְ מַסְּקֵי מִסִּין וְיִפְלְחֻנָּךְ : יב וְאִם לָא תַשְׁלֵם עִמָּךְ וְתַעְבֵּד עִמָּךְ קְרָב
וּתְצוּר עֲלַהּ : יג וִימַסְרִנַּהּ יְיָ אֱלָהָךְ בִּידָךְ וְתִמְחֵי יָת כָּל דְּכוּרַהּ לְפִתְגַם דְּחָרֶב :
יד לְחוֹד נְשַׁיָּא וְטַפְלָא וּבְעִירָא וְכֹל דִּי יְהֵי בְקַרְתָּא כָּל עֲדָאַהּ תֵּיבוֹז לָךְ וּתְגַמַּר יָת
עֲדָאָה דְסָנְאָךְ דִּי יְהַב יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ : טו כֵּן תַּעְבֵּד לְכָל קִרְוַיָּא דִּי רְחִיקִין מִנָּךְ לַחֲדָא
דִּי לָא מִקִּרְוֵי עַמְמַיָּא הָאִלֵּין אִנּוּן : טז לְחוֹד מִקִּרְוֵי עַמְמַיָּא הָאִלֵּין דִּי יְיָ אֱלָהָךְ
יָהֵב לָךְ אַחְסָנָא לָא תְקַיֵּם כָּל נִשְׁמְתָא : יז אֲרֵי גַמָּרָא תְגַמְּרִנּוּן חִתָּאֵי וֶאֱמֹרָאֵי
כְּנַעֲנָאֵי וּפְרִזָּאֵי חִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי כְּמָא דִּי פַקְּדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ : יח בְּדִיל דִּי לָא יַלְּפוּן
יָתְכוֹן לְמֶעְבַּד כְּכָל תּוֹעֲבָתְהוֹן דִּי עֲבָדוּ לְטַעֲוָתְהוֹן וּתְחוּבוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן :
יט אֲרֵי תְצוּר לְקַרְתָּא יוֹמִין סַגִּיאִין לַאֲגָחָא עֲלַהּ לְמִכְבְּשַׁהּ לָא תְחַבֵּל יָת אִילָנַהּ

נתינה לגר

לקחתם, תאמר היא „מאן יבמי וגו'" וע' במס' סוטה (ל"ג ע"ב) ובירושלמי שם פ"ז הלכה ב'. (יט) כי האדם עץ השדה, ארי לא כאנשא אילן חקלא. משמע שמפרש כרש"י שמלת „כי" הוא במקום „דילמא" (והוא כאלו היה כתוב „הֲכִי") ודרך המת' תמיד לת' בהתחלת השאלה תמורת שאלת החיוב, ולכן תרגם „במצור" „בצירא" וכפירש"י שאינו אדם להסתיר פניו במצור, אבל „מצור" שבפסוק שאח"ז

רמב"ן

בית למלך ועבדי המסכנות אשר לו וכן לבנין בית השם והשעבוד הוא שיוכל כל איש מישראל ליקח מהם לחטוב עצים ולשאוב מימיו ונותן לו שכר הראוי וזה טעם למס עובד הכתוב בשלמה שקבלו עליהם מסים ועבדות כדין המורס לא כענין שכתוב ויהי כי חזק ישראל וישם את הכנעני למס והורש לא הורישו כי שם איננו מזכיר עבדות אבל כמלך שנותן שוחד למלך תקיף ממנו שלא ילחם בו · ודע כי ענין אנשי גבעון היה מפני שלא היו יודעין משפטם של ישראל בקריאת השלום והקדימו קודם שתבא להם פרוסטינמ"א של יהושע ולכך אמרו ונירא מאד לנפשותינו או שלא רצו מתחלה לשמוע לדברי יהושע ובסוף פחדו ועשו עצמם נכרים דכתיב ויושבי גבעון שמעו את אשר עשה יהושע ליריחו ולעי ויעשו גם המה בערמה והיה מועיל להם עוד שלא יהיו להם לעבדי' אלא יהיו עמם בעלי ברית ומפני זה הקפידו עליהם והיו נהרגין אלמלא שבועת הנשיאים מפני שהיה עליהם לקבל מסים ושעבוד כמו שאמרנו והם כרתו להם ברית בהיותם שוים להם ובעלי ברית ועוזרים זה לזה במלחמותיהם ועשה עמהם שלום לפי שהיו סבורין שהם ערים רחוקות מאד מן העמים שאין דעתם לבא עליהם כלל ולפיכך קלל אותם יהושע ואמר ועתה ארורים אתם שהם מן העמים הארורים אשר אררם ה' ועשו להם כמשפט הראוי להעשות בהם לקיים מה שנאמר למס ועבדוך שיהיו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ולמזבח ה' והוא המס והשעבוד כמו שפירשנו · ויש אומרים כי פירוש והיה אם שלום תענך בעת הקריאה אבל אם מאנו מתחלה שוב אין מקבלין אותם והגבעונים מאנו בפרוסטג"מא ולא היה הדין לקבלם · והרב רבי משה כתב שהקפידו עליהם מפני שכרתו להם ברית והרי הוא אומר לא תכרות להם ולאלהיהם ברית ואינו נכון בעיני כי הגבעונים בודאי קבלו עליהם שלא לעבוד ע"ג כמו שאמרו באו עבדיך לשם ה' אלהיך ולכך לא הוצרך יהושע אחרי כן לומר להם שיקבלו עליהם לעבוד את השם וכיון שכן מותרין היו בברית ההוא כמו שהיו מותרין בישיבת הארץ שעדיין לא נאסרו אלא קודם התשובה כמו שאמר פן יחטיאו אותך לי וכן אמר לא תכרות להם ולאלהיהם ברית אבל הדבר כמו שאמרנו :
(יח) וטעם אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבות אשר עשו לאלהיהם · שילמדו אתכם לעבוד השם הנכבד בשריפת בניכם ובנותיכם וכל תועבות ה' אשר שנא וחטאתם לה' אלהיכם שהוא הזהיר אתכם שלא תאמר איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני והנה התורה הזהירם לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם כי יהיה לך למוקש והיא אזהרה בעובדי כוכבים כי אם תכרות להם ולאלהיהם ברית ישבו בארצך ורבים מהם יפתוך לעבוד עבודת כוכבים וכאן הוסיף לבאר שלא תחיה כל נשמה כי אפילו היחיד הנשאר ביניכם לעבוד לך יזכיר לך עבודתם לאלהיהם ואולי תתפתה אתה לעשות כן לשם הנכבד ותחטא לפניו יתברך : (יט) כי האדם עץ השדה ·

ספורנו

כל לבאו כאמרו הך הכתוב ויכעסו הססים : (טו) הרחוקות ממך מאד · הרחוקות מן המקום אשר בו מחנה ישראל עתה כי גבול ישראל גם רחוק מכל זה : (יט) לא תשחית את עצה לנדות עליו גרזן · לא תשחית את העץ כדי לנדות עליו גרזן משחית בלבד שלא לצורך אלא להזיק לבני העיר : כי ממנו תאכל · כי אתם כריתת העצים דרך השחתה בלבד יעשהו הצבא להזיק כאשר לא יהיה בטוח לנצח ולשבת בארץ אבל אתה הבטוח לכבוש את הארץ ולשבת בה אין לך להשחית עץ מאכל : כי ממנו תאכל · שתכבוש הארץ בלי ספק ותאכל ממנו כשלא תשחיתהו : כי האדם עץ השדה · כי האמנם עץ השדה אדם ראוי לבא מפניך בגללו העיר במצור למסור את עצמם בידך מכח מצור וכיון שאינו כן בזה גם שראוי להזיק ליושבי העיר בכלי מלחמה כמו בסוללות וזולתם להביא העיר במצור · הנה בהיות שלא השיג זה בהשחתת האילנות אין ראוי להשחיתם כמו שראוי שתשחית האדם יושבי העיר : לבא מפניך במצור · כדי שתבא בשביל

זה

כ רק עץ אשר־תדע כי לא־עץ מאכל הוא אתו תשחית וכרת ובנית מצור על־העיר אשר־הוא עשה עמך מלחמה עד רדתה: פ כא א כי־ימצא חלל באדמה אשר יהוה אלהיך נתן לך לרשתה נפל בשדה לא נודע מי הכהו: ב ויצאו זקניך ושפטיך ומדדו אל־הערים אשר סביבת החלל: ג והיה העיר הקרבה אל־החלל ולקחו זקני העיר ההוא עגלת בקר אשר לא־עבד בה אשר לא־משכה בעל: ד והורדו זקני העיר ההוא את־העגלה אל־נחל איתן אשר לא־יעבד בו ולא יזרע וערפו־שם את־העגלה בנחל: ה ונגשו הכהנים בני לוי כי בם בחר יהוה אלהיך לשרתו ולברך בשם יהוה ועל־פיהם יהיה כל־ריב וכל־נגע: ו וכל זקני העיר ההוא הקרבים אל־החלל

ת"א רק עץ · ב"ק צא: אותו תשחית · תענית ז: עד רדתה · שבת יט: כי ימצא · יומא כב סוטה מד מה: לרשתה · סוטה מה ב"ק פב: לא נודע · יומא שם סוטה מד מה סנהדרין יד: ויצאו זקניך · סוטה מה: ולקחו זקני · שם מכות י: עגלת בקר · ס' הזוהר פ' וירא ופ' ויגש: אשר לא עובד בה · סוטה מו מציעא ל: אשר לא משכה · סוטה מה מו: אל נחל שם מו: אשר לא יעבד שם מכות כב: וערפו תענית ז ע"ג כט חולין כד בכורות י כריתות ו: בנחל סוטה מ"ו: ונגשו הכהנים גטין מט: ועל פיהם · סנהדרין לד בכורות לה נדה ג: וכל זקני · סוטה מו:

רש"י

(כ) עד רדתה · לשון רדוי שתהא כפופה לך: (ב) ויצאו זקניך · מיוחדים שבזקניך אלו סנהדרי גדולה: ומדדו · ממקום שההלל שוכב: אל הערים אשר סביבות החלל · לכל צד לידע איזו קרובה: (ד) אל נחל איתן · קשה שלא נעבד: וערפו · קוצץ ערפה בקופיץ אמר הקדוש ברוך הוא תבא עגלה בת שנתה שלא עשתה פירות ותערף במקום שאינו עושה פירות לכפר על הריגתו של זה שלא הניחוהו לעשות פירות:

רמב"ן

פה פירש ר"א כי שיעור הכתוב כי ממנו תאכל כי האדם עץ השדה ואותו לא תכרות לבא מפניך במצור: וטעם כי האדם עץ השדה כמו כי נפש הוא חובל אבל על דעת רבותינו מותר לכרות עץ מאכל לבנות מצור ולא אסרה התורה רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא וגו' אלא להקדים ולומר שאילן סרק קודם לאילן מאכל אם כן פי' הפרשה לדעתם שהזהירה התורה לא תשחית את עצה לכרות אותם דרך השחתה שלא לצורך המצור כמנהג המחנות והטעם כי הנלחמים מבזיזים בעיר וסביב הארץ אולי יוכלו לה כענין שנאמר וכל עץ טוב תפילו וכל מעיני מים תסתומו ואתם לא תעשו כן להשחתה כי תבטחו בשם שיתן אותה בידכם כי האדם עץ השדה הוא ממנו תאכל ותחיה וכו תבא העיר מפניך במצור לומר אתה תחיה ממנו אחרי שתכבוש העיר וגם בהיותך במחנה לבא מפניך במצור העשה כן ומעם אותו תשחית וכרת כי מותר אתה לכרות אותו לבנות המצור וגם להשחיתו עד רדתה כי לפעמים תהיה ההשחתה צורך הכבוש כגון שיהיו אנשי העיר יוצאים ומלקטין עצים ממנו או נחבאים שם ביער להלחם בכם או כם לעיר למחסה ולמסתור מאבן נגף: (ד) אל נחל איתן ·

אבן עזרא

ואותו לא תכרות כי האדם עץ השדה והטעם כי חיי בן אדם הוא עץ השדה וכמוהו כי נפש הוא חובל כי חיי נפש הוא חובל ואותו לא תכרות דבק עם לבא מפניך במצור הנה לא תשחית עץ פרי שהוא חיים לבן אדם רק מותר שתאכל ממנו ואסור לך להשחיתו כדי שתבא העיר מפניך במצור ועד על זה הפירוש שהוא נכון שאמר וכרת ובנית מצור: (כ) עד רדתה · כי לעולם בעיתה נשגבה לא אמר הכתוב ימים רבים: (א) כי ימצא חלל כלבד הזכיר המלחמה על האויב אמר ואם אדם ילחם עם אחד ונמצא חלל בארץ ישראל ולא נודע מי הכהו: (ב) זקניך · זקני הערים הקרובות והשופטים: (ג) עגלת בקר אשר לא עבד בה · להרוב: ולא משכה בעול · להביא אבנים כמנהג העגלות: (ד) איתן · תקיף: וערפו שם · יכרתו ערף העגלה: (ה) הכהנים בני לוי · שהם בברור מבני לוי: ועל פיהם יהיה · עונש כל ריב וכל נגע: (ו) וכל זקני העיר ·

רשב"ם

וגו' אילן סרק בין קרוב לעיר בין רחוק מעיר תשחית לבנות מצור אבל עץ מאכל הרחוק לא תכרות כי אם הקרוב לעיר שמעכב את החיל להתקרב לחומה: (כ) אשר תדע · אשר תכיר: עד רדת · עד רדת חומותיה · כדכתיב עד רדת חומותיך הגבוהות והבצורות: (ח) ונגשו הכהנים בני לוי · וענו ואמרו כפר לעמך ישראל

אונקלוס

לְאַרְעָא עֲלוֹהִי גַרְזְנָא אֲרֵי מִנֵּהּ תֵיכוּל וְיָתֵהּ לָא תְקוֹץ אֲרֵי לָא כַאֲנָשָׁא אִילַן חַקְלָא לְמֵעַל מִקֳּדָמָךְ בִּצְיָרָא: כ לְחוֹד אִילָן דְּתִדַּע אֲרֵי לָא אִילַן דְּמֵיכַל הוּא יָתֵהּ תְּחַבֵּל וּתְקוֹץ וְתִבְנֵי כַּרְקוֹמִין עַל קַרְתָּא דִּי הִיא עָבְדָא עִמָּךְ קְרָבָא עַד דְּתִתְכַּבֵּשׁ: א אֲרֵי יִשְׁתְּכַח קְטִילָא בְּאַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ לְמֵירְתַהּ רְמֵי בְּחַקְלָא לָא יְדִיעַ מַן קַטְלֵהּ: ב וְיִפְּקוּן סָבָיךְ וְדַיָּנָךְ וְיִמְשְׁחוּן לְקִרְוַיָּא דִּי סוֹחֲרָנֵי קְטִילָא: ג וִיהֵי קַרְתָּא דְּקָרִיבָא לִקְטִילָא וְיִדְבְּרוּן סָבֵי קַרְתָּא הַהִיא עֶגְלַת תּוֹרֵי דִּי לָא אִתְפְּלַח בַּהּ דִּי לָא נְגִידַת בְּנִיר: ד וְאַחֲיתוּ סָבֵי קַרְתָּא הַהִיא יָת עֶגְלְתָא לְנַחֲלָא בַּיִּר דִּי לָא אִתְפְּלַח בֵּהּ וְלָא יִזְדְּרַע וְיִנְקְפוּן תַּמָּן יָת עֶגְלְתָא בְּנַחֲלָא: ה וְיִתְקָרְבוּן כָּהֲנַיָּא בְּנֵי לֵוִי אֲרֵי בְהוֹן יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְשַׁמָּשׁוּתֵהּ וּלְבָרָכָא בִּשְׁמָא דַייָ וְעַל מֵימְרְהוֹן יְהֵי כָּל דִּין וְכָל מַכְתַּשׁ סְגִירוּ: ו וְכֹל סָבֵי קַרְתָּא הַהִיא דְּקָרִיבִין לִקְטִילָא יַסְחוּן יָת יְדֵיהוֹן עַל

נתינה לגר

ת׳ „כרקומין״ שהוא מעגל שאנשי המלחמה בונים סביב העיר ללכדה, וע׳ בערוך ערך כרקום. (כ) עד רדתה, עד דתכבשה. הוא כפירש״י „לשון רדוי שתהא כפופה לך״. **כא** (ד) אל נחל איתן, לנחלא בַּיִּר. ר״ל שלא נזרע בו ולא נעבד מעולם, כמו שת׳ „והאדמה לא תשם״ (בראשית מ״ז י״ט) „וארעא לא תבור״ וכמו „שדה בור״ בתלמוד, וכמו „אם אוביר ולא אעבד״ (בבא מציעא ק״ד ע״ב) ומלשונו משמע שחפרש „נחל״ היינו עמק כמ״ש רש״י והרמב״ם במס׳ ב״ב נ״ס ע״א והר״ש במס׳ פאה פ״ב מ״א. ולא כמ״ש הרמב״ם (בפירוש המשנה וכן בחבורו) „נחל השוטף בחזקה״ גם משמע שסובר כר׳ יונתן (סוטה דף מ״ו ע״ב) דלא יזרע היינו להבא, ולעבר ידעינן מאיתן, ופלוגתא דר׳ יאשיה ור׳ יונתן אליבא דרבא, היינו לעבר דר׳ יאשיה סובר שהוא לעכוב, ולר״י אינו לעכוב, רק למצוה ולכן אף שאינו איתן כשר ומתני׳ כר׳ יונתן ודו״ק היטב בסוגי׳ שם. וכבר האריכו בזה מהרי״ק ובאר שבע והתוי״ט והכס נבי ומיני תרגומא (ומ״ש שהת״א סובר לעתיד, מדת׳ „ולא יתפלח״ ביו״ד ולא באל״ף, בכ״י הוא באל״ף,

בעל הטורים

(כ) מלחמה עד רדתה · בגי׳ זהו אף השבת: (א) כי ימצא חלל · סמך לפרשת מלחמה שבשעת מלחמה דרך למצוא חללים: באדמה · בגי׳ בגלוי: (ב) ומדדו · ב׳ · דין ואידך (יחזקאל מ״ג) ומדדו את תכנית · שמודדין מראשו שהוא עיקר תבנית האדם: אשר · אותיות ראש שמודדין מראשו: אשר סביבות החלל · בגי׳ בראשו של הרוג: (ג) לא עבד בה ולא משכה בעל: (ד) לא יעבד ולא יזרע · כרי ד׳ מצות לכפר על ד׳ רוחות העולם · וכן ד׳ פעמים חלל וד״פ עגלה בפרשה:

רמב״ן

קשה שלא נעבד לשון רש״י · ורבותינו אמרו שהוא נאסר לחרוש ולזרוע בו לעולם א״כ הן אזהרות שהזורע או העובד בו עובר בלאו הזה · והטעם אשר יוציאו אותו אל נחל איתן כי לא יעבד בו ולא יזרע לעולם וטעם ונגשו הכהנים בני לוי לומר כפר לעמך ישראל אשר פדית כיסור הכתובים ונגשו הכהנים בני לוי וכל זקני העיר ההיא הקרובים אל החלל ירחצו את ידיהם וענו ואמרו והתפלה במקצת מן הזכרים והענייה במקצתם כדרך ואכלת לפני ה׳ אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך וגו׳ · וענין העריפה אמר ר״א שהשם צוה לעשות כן על העיר הקרובה כי לולי שעשו עבירה כדומה לה לא מזמין שיהרג אדם קרוב מהם ומתהבות ה׳ עמקו לאין קץ אללנו · אבל הרב אמר במורה הנבוכים כי הטעם לגלות על הרוצח ולבער דמו בעבור שברוב הפעמים יהיה הרוצח מן העיר אשר סביבות החלל וכשיצאו הזקנים ויתעסקו במדידה ההיא וזקני העיר ההיא יעידו לפני הבורא שלא התרשלו בתקון הדרכים ובמירתם ושאינם יודעים מי הרג את זה וכשיתקר הענין יאספו הזקנים ויביאו העגלה ירבו בני אדם לדבר בו אולי יגלה הדבר וכבר אמרו שאפילו תבא שפחה ותאמר פלוני הוא הרוצח לא תערף ואם יודע הרוצח ויחריבו ממנו ויעידו לפני הבורא על נפשותם כי לא ידעוהו יהיה בזה זדון גדול וכל השומע שמץ דבר בענין יבא ויגיד ויתפרסם הדבר ויהרג או ע״י ב״ד או המלך או גואל הדם ויתחזק הענין בהיות המקום אשר תערף בו העגלה לא עבד בו ולא יזרע לעולם יכירו בו רואיו וידברו בו והגיה לפי הטעם הזה יש בתחבולה הזו תועלת אבל המשבה אינגו נגלה בעצמו היה ראוי עוד שיעשה בשדה טוב ראוי לזריעה שיכירו בו רואיו כי בנחל איתן לא יודע מדוע לא יעבד בו ולפי דעתי יש טעם בענין

ספורנו

זה העיר מספיק במצור באופן שימסרו את עצמם בידך: (כ) רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא · אע״פ שיהיה ממין עצי מאכל כשתדע שהוא זקן או מקולקל באופן שאינו עושה פרי שיהיה ראוי שיערך האדם כעניגו אותו תשחית: (ד) אל נחל איתן · שאין שם רגל מצויים: וערפו · שבזאת מיתה נעלמת תעיני הנהרג מורה על שההריגה היתה בלי ספק במקום נעלם מעיני העם ושנעשתה ע״י רוצח בלא היה נודע לרוצח אצל ב״ד · שאם היה נודע אצלם הרוצח היו מנעיגים אותו: (ה) לברכו ולברך · ועל ידם תהיה כפרה מן הדם הנקי וברכה לארץ: ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע · כאומן שהם בקיאים בדרכי בני האדם ומזגיהם כמו שראו הם ואבותיהם ואולי יכירו מי נתגלגל בחטא זה בידיעת דרכיו ומעלליו

יִרְחֲצוּ אֶת־יְדֵיהֶם עַל־הָעֶגְלָה הָעֲרוּפָה בַנָּחַל׃ מפטיר ז וְעָנוּ וְאָמְרוּ יָדֵינוּ לֹא שָׁפְכָה (שפכו קרי) אֶת־הַדָּם הַזֶּה וְעֵינֵינוּ לֹא רָאוּ׃ ח כַּפֵּר לְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־פָּדִיתָ יְהוָה וְאַל־תִּתֵּן דָּם נָקִי בְּקֶרֶב עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְנִכַּפֵּר לָהֶם הַדָּם׃ ט וְאַתָּה תְּבַעֵר הַדָּם הַנָּקִי מִקִּרְבֶּךָ כִּי־תַעֲשֶׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה׃

ס ס ס נ"ז · סנו"א סימן : ומפטירין אנכי אנכי סימן נ"א

סדר תצא

י כִּי־תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֶיךָ וּנְתָנוֹ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ וְשָׁבִיתָ שִׁבְיוֹ׃ יא וְרָאִיתָ בַּשִּׁבְיָה אֵשֶׁת יְפַת־תֹּאַר וְחָשַׁקְתָּ בָהּ וְלָקַחְתָּ לְךָ לְאִשָּׁה׃ יב וַהֲבֵאתָהּ אֶל־תּוֹךְ בֵּיתֶךָ וְגִלְּחָה אֶת־רֹאשָׁהּ וְעָשְׂתָה אֶת־צִפָּרְנֶיהָ׃

ת"א הערופה · פסחים כב זבחים מו חולין יא כד קיז כריתות ו : וענו ואמרו · סוטה לח מד מה מו : ועינינו לא · שם מו : כפר לעמך · שם מו הוריות ו כריתות כו : ואתה תבער · כתובות לז סנהדרין נב : ושבית שביו · סוטה לה : ולוית בשביה · קדושין כא : וחשקת בה · שם : והבאת · שם כב : וגלחה את ראשה · יבמות מח :

רש"י

(ז) ידינו לא שפכה · וכי עלתה על לב שזקני בית דין שופכי דמים הם אלא לא ראינוהו ופטרנוהו בלא מזונות ובלא לויה · הכהנים אומרים כפר לעמך ישראל : (ח) ונכפר להם הדם · הכתוב מבשרם שמשעשו כן יכפר להם העון : (ט) ואתה תבער · מגיד שאם נמצא ההורג אחר שנתערפה העגלה הרי זה יהרג והוא הישר בעיני ה' : חסלת פרשת שופטים

(י) **כי תצא** למלחמה · במלחמת הרשות הכתוב מדבר שבמלחמת ארץ ישראל אין לומר ושבית שביו שהרי כבר נאמר בשבעה אומות לא תחיה כל נשמה : ושבית שביו · לרבות כנענים שבתוכה ואע"פ שהן מז' אומות : (יא) ולקחת לך לאשה · לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע שאם אין הקדוש ברוך הוא מתירה ישאנה באיסור אבל אם נשאה סופו להיות שונאה שנאמר אחריו כי תהיין לאיש וגו' וסופו להוליד ממנה בן סורר ומורה לכך נסמכו פרשיות הללו : אשת · אפילו אשת איש : (יב) ועשתה את צפרניה

רמב"ן

הקרבנות הנעשים בחוץ שעיר המשתלח ופרה אדומה ולפיכך מנו חכמים עגלה ערופה מכלל החוקים :

הסלת פרשת שופטים

(יא) אשת יפת תואר · דבר הכתוב בהווה ובספרי מנין אפילו כעורה ת"ל וחשקת בה אע"פ שאינה יפת תואר · ור"א אמר יפת תואר בעיניו והנה הוא דבק עם ולקחת · והזכיר הכתוב וחשקת בה שלא יתירנה לו רק מפני החשק בהיות יצרו מתגבר עליו אבל אם מוצא בעצמו שאין לו חשק בבעילתה אלא שהוא רוצה לקחת לו אשה לא יבא לזו וכן אמרו בספרי ולקחת לך לאשה שלא תאמר הרי זו לאבא הרי זו לאחי ובגמ' שלא יקח שתי נשים אחת לבנו ואחת לו אחת לאביו ואחת לו והאיסור באותה של בנו אפילו לנדה : (יב) ועשתה את צפרניה · הגדלה כדי שתתנוול לבון

אבן עזרא

זהו ושאלו זקניך : (ז) ידינו לא שפכה · אחת סימן הרבים כמו שפכה אשורי ועל דרך הדרש שיבוש לאחת כי היד לשון נקבה ברוב : ועינינו לא ראו · ויתכן שהשם צוה לעשות כן : העיר הקרובה · כי לולי שעשו עבירה כדומה לה לא נזדמן להם שיהרג אדם קרוב מהם ומחשבות השם עמקו ונכנו לאין קץ הללו : וענו ואמרו · כמו ענית ואמרת וכם אמרנו : (ח) כפר לעמך · שבגנו ולא שמרו הדרכים המשובשים : ונכפר · חסר תי"ו כמו ונוסרו כל הנשים והם שנים בניינים בנין התפעל עם בנין נפעל : וטעם זכר אשר פדית · כאשר פדיתם ממצרים למען הצדיק כן פדם מזה הדם ועונו : (ט) ואתה תבער הדם הנקי · פירושו עונש הדם הנקי או יהיה הדם דם הנקי ויש אומרים אתה חייב לבער שפיכות דמים והנכון בעיני הוא אשר הזכרתי כי לא ישפך דם נקי בארץ אם תעשה הישר בעיני ה' כסוד שכר עבירה עבירה ושכר מצוה מצוה :

חסלת פרשת שופטים

(י) כי תצא · זו הפרשה דבקה עם כי תצור אל עיר ונכנסה ביניהם פרשת עגלה ערופה בעבור האלה הנמצא בא"י · ולא כן הולך לארץ · ואף כי במלחמה : אשת · כבר דרשוהו חז"ל : יפת תאר · בעיניו : וחשקת בה · שתחשקנה לקחתה לאשה כי אחר כן יאמר ובעלתה וכמוהו ואקח אותה לי לאשה : (יב) והבאתה אל תוך ביתך וגלחה · י"א שמה בעבור שערה השחור בה על כן תגלח : ועשתה · הגדל כדי להיותה מאוסה

רשב"ם

ישראל : (ט) תבער הדם · אם נמצא הרוצח · אדרי כן יהרג · כי תעשה · מה שישר בעיני ה' : כי

עֶגְלְתָא דִנְקַפְתָּא בְנַחְלָא : ז וִיתִיבוּן וְיֵימְרוּן יְדָנָא לָא אֲשַׁדָּא יָת דְּמָא הָדֵין וְעֵינָנָא לָא חֲזָאָה : ח כָּהֲנַיָּא יֵימְרוּן כַּפַּר לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל דִּי פְרַקְתָּא יְיָ וְלָא תִתֵּן חוֹבַת דַּם זַכַּי בְּגוֹ עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל וְיִתְכַּפַּר לְהוֹן עַל דְּמָא : ט וְאַתְּ תְּפַלֵּי אַשְׁדֵי דַם זַכַּי מִבֵּינָךְ אֲרֵי תַעְבֵּד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ :

אֲרֵי תִפּוֹק לְאַגָּחָא קְרָבָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וְיִמְסְרִנּוּן יְיָ אֱלָהָךְ בִּידָךְ וְתִשְׁבֵּי שִׁבְיְהוֹן
יא וְתֶחֱזֵי בְּשִׁבְיָה אִתְּתָא שַׁפִּירַת חֵזוּ וְתִתְרְעֵי בַהּ וְתִסְּבַהּ לָךְ לְאִנְתּוּ :
יב וְתַעְלְנַהּ לְגוֹ בֵיתָךְ וּתְגַלַּח יָת רֵישַׁהּ וּתְרַבֵּי יָת טוּפְרָנַהָא : יג וְתֶעְדֵּי יָת כְּסוּת

נתינה לגר

ובחומשי רוו"ה „די לא אתפלח בה ולא יזדרע"). (ח) כפר לעמך, כהניא יימרון כפר לעמך. הוא ע"פ המפורש במשנה (סוטה דף מ"ו) „והכהנים אומרים כפר לעמך כו' וע' בכ"מ (פ"ט מהלכות רוצח הלכה ג') שהביא ג"כ דברי הת"א בזה, ומזה ראיה שהמשנה דסוטה היתה לפני אונקלוס. דם נקי, חובת דם זכי. ובפסוק שאח"ז ת' „אשדי דם זכי" משום דגבי המצוה לבער הדם שייך לומר שפיכות הדם" משא"כ פה בבקשתם אל ה' יחלו את פניו לבלי יתן עליהם חוב הדם הנקי.[ובכ"י גם פה הנוסח אשד]
(ג) אויביך, בעלי דבבך, ונתנו, וימסרנון. אף שבעברית בא בל"י, דרכו לת' בל' רבים.
(יא) והשקת, ותתרעי. וכן לעיל (בראשית ל"ד ח) „השקה נפשו" ת' „אתרעיאת" לא כן לעיל (ז' ז') „חשק ה'" ת' „לבי ה'" משום כבוד ה'. (יב) והבאתה אל תוך ביתך, ותעלנה לגו ביתך. מפסוק זה גם מפסוק שאח"ז שהשיג לת' „אם לא חפצת בה" שהוא בל' עבר „אם לא תתרעי בה" בל' עתיד וכן בכל הפרשה, משמע קצת שסובר כדעת רש"י בקדושין (כ"ב ע"א) שגם במלחמה אסור לבוא עליה אפי' ביאה ראשונה אלא אחר כל המעשים האלה, ודלא כשיטת ר"ת הובאה (שם בתוד"ה שלא ילחנה), שביאה ראשונה מותרת במלחמה, ע"ש. ועשתה את צפרניה, והרבי ית טופרנהא. אע"פ שאונקלס ת' מפי ר' אליעזר, ור"א סובר בספרי, ועשתה היינו „תקון" והביא ראיה מן „ולא עשה שפמו" דגבי מפיבושת, כבר כתבתי בהקדמה כוללת שבירושלמי מגילה איתא שהרגם לפני

בעל הטורים

(ז) לא שפכה · כתיב בה"א שלא נגענו בו בחמשה אצבעותינו · ועוד כי הנפש יש לה ה' שמות · לכן נתן דוד ליואב ה' קללות כשסרג לאבנר זב ומצורע וכו' (ש"ב ג') : (ח) כפר לעמך ישראל · מכאן שכל ישראל ערבין זה לזה : כפר לעמך ישראל אשר פדיתה · ר"ת בני' זה הכהנים :
(י) כי תצא · למה כתיב פרשת עגלה ערופה בין שתי מלחמות הקדים לה מלחמה שאם יאמר הבורא אהרוג כי עת מלחמה הוא ויאמרו האויבים הרגוהו במלחמה [ועי' בה"י] · והכתיב מלחמה אחריה לומר תבער דם הנקי להרוג הרוצח ואח"כ תלך במלחמה ותנצח · ולא היו מניחין לילך שוגגים במלחמה ביחד שמא יהרגו זה לזה במלחמה : כי העשה הישר וסמיך ליה כי תצא למלחמה שאין יוצאין למלחמה אלא צדיקים · ה' וסמיך ליה כי תצא למלחמה לומר שהשם יוצא עמך כענין שנאמר (זכריה י"ד) ויצא ה' ונלחם בגוים : כי תצא · לא אליהם ולא תניחם לבא עליך פן ישחיתון הארץ : על אויבך · חסר יו"ד (ולא כן דעת בעלי המסורה) שבמלחמת יחיד הכתוב מדבר : שבין · בגימט' ואם יהיו כנעניים : אשת · בגימט' בשר נבלה מאוסה · כמו שדרשו הכמים (קדושין כ"א) מוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות ואל יאכלו בשר תמותות נבלות :
(יא) לך לאשה : (יב) והבאתה אל תוך ביתך · לומר לאחר שתגייר אותה ותהיה לך לאשה ולא בגיותה : וגלחה את ראשה · לפי שהיופיה ראשה לפתותך : ועשתה את צפרניה · לפי שרמזה לך בהם לפתותך :

רמב"ן

רש"י כדברי רבי עקיבא וכן פירש אונקלוס · והנה לדעתם יפיה ועשתה כמו ועשת את הנבואה כי הלמיהה הקרא עשייה אבל בספרי אמר ראיה לדברי רבי אליעזר לא עשה רגליו ולא עשה שפמו והיא ראיה גדולה · לכך אני אומר כי כל אלה משפטי אבלות והכל נמשך אל ובכתה את אביה ואת אמה יצוה שתגלח ראשה כדרך האבילות כענין ויגז את ראשו דאיוב וכן גזי נזרך וכן קציצת הצפרנים אבלות כגלות הראש ואמר והסירה את שמלת שביה מעליה כלומר והלבש בגדי אבל וישבה בביתך כאלמנה ולא תצא חוץ כלל ובכתה את אביה ואת אמה ותשבה כל זה ירח ימים כי כן דרך האבלים · ועל דעת רבותינו שאומרים שהכל לנוול את יפיה עד שתסיר הבגדים הנאים מעליה שהעובדי כוכבים ארורים הם · בנותיהם מתקשטות במלחמה כדי לזנות אחריהן והגלה את ראשה שהוא נוול גדול והקוץ הצפרנים כי מנהג הנשים לגדל אותם ולצבוע במיני הפוך והצבעונים ויקרא הכתוב הקציצה עשייה בעבור כי שער הרגלים והשפם גם הצפרנים לגדלם יקצו אותם · והנראה

ספורנו

מעלליו ויתגלה הדבר : (ז) ידינו לא שפכה · שלא הנחנו שום נודע לרוצח כארץ : ועינינו לא ראו · שלא היה זה במקום רואים שאם היו שם רואים היו מתקוממים ומגידים : (ח) כפר לעמך · כפר אתה גדם שופכו · כאמרם ז"ל (סנהדרין) מי שנתחייב הריגה או נמסר לבד או לסטים כאים עליו : ונכפר להם הדם · יכופר בדיני שמים גדם שופכו כאופן שיהיה נראה למתכפר מאליו : (ט) ואתה תבער · הנה כאל ית' יכפר כשלא הדעהו ואתה אם הדעהו תבער קודם שיפעלו בו דיני שמים :

יג וְהֵסִירָה אֶת־שִׂמְלַת שִׁבְיָהּ מֵעָלֶיהָ וְיָשְׁבָה בְּבֵיתֶךָ וּבָכְתָה אֶת־אָבִיהָ וְאֶת־אִמָּהּ יֶרַח יָמִים וְאַחַר כֵּן תָּבוֹא אֵלֶיהָ וּבְעַלְתָּהּ וְהָיְתָה לְךָ לְאִשָּׁה׃ יד וְהָיָה אִם־לֹא חָפַצְתָּ בָּהּ וְשִׁלַּחְתָּהּ לְנַפְשָׁהּ וּמָכֹר לֹא־תִמְכְּרֶנָּה בַּכָּסֶף לֹא־תִתְעַמֵּר בָּהּ תַּחַת אֲשֶׁר עִנִּיתָהּ׃ ס טו כִּי־תִהְיֶיןָ לְאִישׁ

ת"א ובכתה את אביה · שם מז מח : ואחר כן תבוא · קדושין סח : כי תהיין לאיש · יבמות כג קדושין סח :

רש"י

צפרניה · תגדלם כדי שתתנוול : (יג) והסירה את שמלת שביה · לפי שהם נאים שעובדי כוכבים בנותיהם מתקשטות במלחמה בשביל להזנות אחרים עמהם : וישבה בביתך · בבית שמשתמש בו נכנס ונתקל בה יוצא ונתקל בה רואה בבכייתה רואה בנוולה כדי שתתגנה עליו : ובכתה את אביה · כל כך למה כדי שתהא בת ישראל שמחה וזו עצבה בת ישראל מתקשטת וזו מתנוולת: (יד) והיה אם לא חפצת בה · הכתוב מבשרך שסופך לשנאותה : לא תתעמר בה · לא תשתמש בה בלשון פרסי קורין לעבדות ושימוש עימראה מיסודו של רבי

רמב"ן

בעיני כי הוא לשון מקוצר הרגילות לקצר בדבר המובן וטעמו לא עשה את רגליו ולא שפמו המעשה הנעשה בהם ירמוז לגלות שער הרגלים והשפה או לרחיצת הרגלים עצמן וכן דעת יונתן בן עוזיאל שאמר לא שפף ית רגליה ולא ספר שפמיה וכן ועשתה את צפרניה מעשה הצפרנים והמפרשים אמרו כי טעם עשיה תקון וכן וימהר לעשות אותו והטעם בפרשה הזו מפני שהיא מתגיירת בעל כרחה ואין שואלין אותה אם תחפוץ לעזוב דתה ולהתיהד כאשר נעשה בגרים אבל יאמר לה הבעל שתשמור תורת ישראל בעל כרחה ותעזוב יראתה וזה טעם ובכתה את אביה ואת אמה כי תעזוב את עמה ואת אלהיה והוא מדרשו של רבי עקיבא אין אביה אלא ע"ג כענין שנאמר אומרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתני והכלל כי היא מתאבלת על עזבה את דתה ותהיה לעם אחר ויתכן שב"ד מטבילין אותה בעל כרחה כמו שעושים בעבדים ומפני שאינה מתיהדת כמשפט הרחיק אותה הכתוב כל הזמן הזה : וטעם האבלות והבכי על דעת רבותינו כדי שתתנוול אולי יעבור השקו מממנה · ור"א אמר כי נתנה לה התורה זמן כמשפט סבולים על מת לכבוד אביה ואמה שמתו במלחמה · והרב אמר במורה הנבוכים לחמלה עליה שתמצא מנוח לנפשה כי יש לעצבים מנוח והשקט בבכייתם ואבלם ובזמן ההוא לא יכריחנה להניח דתה ולא יבעלנה · ועל דעתי אין השגחי לחמול עליה רק שיעקר שם ע"ג מפיה ומלבה ולכבות שלהבת הגדול והספוד מאביה ומאמה ומעמה שאין הגון לשכב עם אשה אנוסה ומתאבלת כמו שהזכירו רבותינו ז"ל בממזרים בני גרושת הלב וכ"ש זאת הצועקת בלבה לאלהיה להצילה ולהשיבה אל עמה ואל אלהיה והנה כאשר יודיעוה שמכריחנה לעזוב את עמה ומולדתה ותתיהד נאמר לה התנחמי על אביך ועל אמך ועל ארץ מולדתך כי לא תוסיפי לראותם עוד עד עולם אבל תהי אשה לאדוניך כדת משה ויהודית והנה או נתן לה זמן שתבכה ותתאבל כמשפט המתאבלים להשקיט ממנה צערה ותשוקתה כי בכל עצב יהיה מותר וניחום אחרי כן והנה בזמן הזה לקחה ענה בנפשה על הגירות ונעקר קנאת מלבה ע"ג שלה ועמה ומולדתה כי נחמה עליהם ודבקה באיש הזה שידעה כי תהיה אליו והורגלה עמו ולכך אמר הכתוב והבאתה אל תוך ביתך ודרשו ביתך ולא אל בית אחר וכן וישבה בביתך שתשב כל הזמן הזה בבית שהוא משתמש בו אולי תחפוץ ותתרצה בו ועל הכלל כי זה כולו בעבור ההכרח אבל אם רצתה להתגייר בחפץ נפשה בב"ד כמשפט הרי היא מותרת מיד גם לו גם לאביו ולאחיו וכך אמרו בפרק החולץ ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים בד"א שלא קבלה עליה אבל קבלה עליה מטבילה ומותרת מיד · ואפשר כי בכל השבויות במלחמה נעשה כתורה הזאת כי מפני

אבן עזרא

בעיניו : (יג) והסירה את שמלת שביה · שמא בעבור יופי מלבוש תשק בה : ובכתה · כדי להסיר שמחתו בה : ירח ימים · אולי יקל חשקו וי"א וגלחה בעבור היותה שמאה וכן מבפש המצורע : ועשתה · תיקון · ותקונה לכרות העודף וכן לא עשה שפמו ותחת מעשה מקשה והתיקון עיקר כל מעשה במקרא הוץ אם בא אחריו דבר מגונה גם יהיה רע שלם : והסירה שמלת · כי היא מטונפת : וישבה בביתך ובכתה · והטעם תשב בביתך ירח ימים לבכות: את אביה ואת אמה · אם *)קרוב וי"א כי זה הבכי על אביה ועל אמה שלא הביאוה ולפי דעתי שחייב כל אדם בשקול הדעת לכבד את אביו ואת אמו בחיים ובמות : וטעם ובכתה · שתתאבל עליהם כמשפט ישראלית כי היא מתייהדת אם נהרגו כאשר נשבת ואין צריך להזכיר תרתן כי היא צריכה למי נדה כי כבר נכתב אתם ושביכם וחז"ל אמרו עד שלשה חדשים ואע"פ שאין צורך לחזק כנה שעד ויהי כמשלש חדשים והוא הזמן שיתל הולד להתנועע ואסור לשכב עם אשה בספק אם היא הרה בעבור הולד כי יש מי שיולד בתשרון שנים חדשים כמנהג ג"כ כיתרון רק הוא המעט : ירח ימים · כמו חדש ימים וכבר פירשתיו ונקראו החדש ירח כי עקרו סירה : (יד) ושלחתה לנפשה · תעשה רצונה : ומכור לא תמכרנה בכסף · דבר הכתוב במנהג הרב והטעם בשום דבר : לא תתעמר בה · כמו והתעמר בו ומכרו ואין להם אחיו ופירושו

*) ר"ל אמה לא הלכה למלחמה אבר תבכה עליה

רשב"ם

(יג) כי תצא · והסירה את שמלת שביה · כדי לנוולה : (יד) לא תתעמר · סחורת אדם תסבור נופל בו לשון זה · וכן לפנינו והתעמר בו ומכרו · אשר עניתה · ביאת נישואין לפי הפשט :

כי

שְׁבִיַהּ מִנַהּ וְתֵיתֵב בְּבֵיתָךְ וְתִבְכֵּי יָת אֲבוּהָא וְיָת אִמַּהּ יְרַח יוֹמִין וּבָתַר כֵּן תֵּעוֹל לְוָתַהּ וְתִבְעֲלִנַּהּ וּתְהֵי לָךְ לְאִנְתּוּ: יד וִיהֵי אִם לָא תִתְרְעֵי בַהּ וְתִפְטְרִנַּהּ לְנַפְשַׁהּ וְזַבָּנָא לָא תְזַבְּנִנַּהּ בְּכַסְפָּא לָא תִתַּגַּר בַּהּ חֲלָף דִּי עַנִּיתַהּ: טו אֲרֵי תֶהֱוְיָן לִגְבַר תַּרְתֵּין

נתינה לגר

ר"א ור"י ולא מפיקס ואפשר שגם בבבלי הוא פ"ס, ועי' שם ורמב"ן. ובמיני תרגומא (יד) תת עמר תיתגר. וכ"ה לקמן (כ"ד ז') ואפשר שהוא מל' „תגר" שהוא סוחר כמו שת' (בראשית ל"ז כ"ח). (טו) כי תהיין, ארי תהוין. כ"ה בכמה נוסחאות בת', ולא „יהוין" ביו"ד ולעיל [במדבר ל"ו ג'] התלשנו שצ"ל ביו"ד שכן הוא לנסתרות, ותהוין בתי"ו הוא לנמצאות, וכבר הערונו שם שבפסוק זה יש

בעל הטורים

(יג) ירח ימים · ולא אמר חדש לומר לך מה ירח אורו פגום כנגד אור השמש אף עובדת כוכבים מאוסה היא כנגד בת ישראל: (יד) ושלחתה לנפשה · בגימט' לנפשה לא כבית הגוים: אשר עניתה: (טו) כי תהיין · לומר לך שלא יענה אותה כהויות של

רמב"ן

סירבה תאמרנה להתגייר · ואמר ושלחתה לנפשה שתעשה כרצונה ולא נכריחנה לשמור דת משה ויהודית כי שנתגיירת ברצון נכריח אותה לשמור התורה ואם תחלל השבת תסקל ואם תאכל החזיר תלקה כדין ישראל השם זמד וגם זאת אם הודית בפיה הגירות בלא הכרח לא נשלח אותה לנפשה שאפילו נחשב שהיתה גירותה מפני הירא דינה כישראלית גמורה שכבר העלינו הלכה כולם גרים וכו': (יג) ואחר כן תבא אליה ובעלתה · אמרו בספרי אין לך בה אלא מצות בעילה · נתכוונו לומר שאין קדושי כסף ושטר תופסין בה וגם הבעילה לא לשם קדושין שדינה עדיין כגויה שאין קדושין תופסין בה אלא שיתיר לו בעילתה ומפני שאמר והיתה לך לאשה יורה שהיא אשתו גמורה ואם זנתה תחתיו תדון כאשת איש וכך אמרו בגמרא במס' קדושין ולקחת לך לאשה ליקוחין יש לך בה כלומר אחר המעשים הללו ובספרי והיתה לך לאשה כענין שנאמר שארה כסותה ועונתה לא יגרע אם כן היא אשתו לגמרי כי התורה הקנתה אותה לו · ועל דרך הפשט יראה שאסור לבעול אותה עד שיעשה כל התורה הזאת וזה טעם ואח"כ תבא אליה ובעלתה ומה שאמר וחשקת בה ולקחת לך לאשה שיקחנה להיות לו לאשה אחר המעשים האלה אשר יצוה וכן ולקח אותה לי לאשה אבל בגמרא במס' קדושין אמרו שהוא מותר לבא עליה ביאה ראשונה וזהו ולקחת לך לאשה ודרשו והבאתה אל תוך ביתך מלמד שלא ילחצנה במלחמה יחברו אותה למעלה ולקחת לך לאשה כשתביאנה אל תוך ביתך והנה היא שבה אותה במלחמה ומביאה אל ביתו ואל עירו ובועל אותה לשבור את לבו הזונה ואחרי הביאה הראשונה תאסר עליו עד שיעשה לה את כל התורה הזאת וזה דרך הגמרא במקומות רבים אבל ראיתי בירושלמי במס' סנהדרין רבי יוחנן שלא לרבנין דתמן תרין מילין אנון אמרין בשם רב ולית אינון כן אתם אומרים בשם רב יפת תואר לא הותרה אלא בעילה ראשונה בלבד ואני אומר לא בעילה ראשונה ולא שנייה אלא לאחר כל המעשים הללו ואח"כ תבא אליה ובעלה אחר כל המעשים האלו וזהו משמעותו של מקרא: (יד) ושלחתה לנפשה · אמרו בספרי ולא לבית אביה ולא ידעתי אם לומר שהיא יהודית ואין מניחין אותה לעזוב תורת ישראל ולשוב אל עמה ואל אלהיה או לומר שלא ישלחנה לבית אביה ע"י שלוחים כי יסייע ידי עוברי עבירה אבל היא יוליכנה מביתו לגור באשר תמצא כי אולי תשאר בארץ ישראל ותלך אחרי הבחורים ותנשא לאחד מהם והנה כיון שהכתוב אומר שישלחנה לנפשה ומזהיר שלא ימכרנה בכסף ולא יתעמר בה כשפחה נלמוד שאינה צריכה ממנו גט אבל הכתוב עשה אותה כאשת איש בהיותה עמו וכאשר ישנא אותה ישלחנה כאנוסה ויתכן כי טעם הכתוב לומר שאם יבעלנה ויחפוץ בה תהיה לו לאשה אבל אם יבעלנה ולא תהיה ערבה עליו ולא יחפוץ בה כענין אמנון עם תמר ישלחנה לנפשה והכל תלוי בבעילה הזאת כי אם אחרי בעילתו תעמוד עמו ימים ויבא עליה אם יחזור וישנא אותה כאיש אשר ישנא את אשתו כבר נעשית אשתו והנה היא יהודית ומתגרשת בגט: לא תתעמר בה · כמו והתעמר בו ומכרו ועשאו אונקלוס לשון סחורה ורבותינו בספרי ובגמרא יעשו אותו לשון שמוש והנה הוא לשון אזהרה שלא ישתמש בה כשפחה כלל ואם נשתמש בה לוקה והנראה בעיני לפי פשוטו כי לא תתעמר הוא כמו לא תתאמר מלשון יתאמרו כל פועלי און וכן את ה' האמרת היום וכן ובכבודם תתימרו בחלוף האל"ף ביו"ד וכלם רוממות וגדולה האמרת היום רוממת וגדלת אותו להיות לך לאלהים האמירך היום רומם וגדל אותך על כל העמים להיות לו לעם סגולה וכולם נגזרו מן בראש אמיר · יאמר לא תתרומם ותתגדל בה להיות אתה אדוניה למוכרה ולהשתמש בה כשפחה וכן יקראו בערבי האדון אמיר ושמוש העי"ן והאל"ף כאחד מרגל בלשון פדעתו מרדת שחת פדאהו כמו שפירשתי במלת פתע וכן מעשה תעתועים כמו באל"ף מן האתאתים והלפיפות הבנים והבנות כי תרגום כרובים כרביא ובלשון חכמים עוממות אוממות בקיאין פקיעין אדין ערכי הדיינין ארכי · ערים ארים ושניע אלב כדי גמיעא ושאלו בגמרא גמיעה או גמיאה ותירצו תרוייהו. לא ממש מים ואעפ"כ אומרים ממנו מגמע וגומע ופולט אבל מגמע וגולע ובמשנה במס' כלים בתוספתא שנינו

ספורנו

(י) כי תצא · אל תוך לארץ: (יג) ובכתה את אביה ואת אמה · שתעזבם ותישב בזה בדעתה שלא לתשוב בם עוד כענין ושכחי עמך ובית אביך ואין הבכי על מיתתם כי אנחנו לא נמית אותם כלל: (טו) כי תהיין לאיש שתי נשים · אחר נצחון המלחמה דבר בעניני בני המדינה והם עסקי הנשים והבנים והמקנה והתכשיטים והציד והבנין ועבודת האדמה והמלבוש

שְׁתֵּי נָשִׁים הָאַחַת אֲהוּבָה וְהָאַחַת שְׂנוּאָה וְיָלְדוּ־לוֹ בָנִים הָאֲהוּבָה וְהַשְּׂנוּאָה וְהָיָה הַבֵּן הַבְּכֹר לַשְּׂנִיאָה: טז וְהָיָה בְּיוֹם הַנְחִילוֹ אֶת־בָּנָיו אֵת אֲשֶׁר־יִהְיֶה לוֹ לֹא יוּכַל לְבַכֵּר אֶת־בֶּן־הָאֲהוּבָה עַל־פְּנֵי בֶן־הַשְּׂנוּאָה הַבְּכֹר: יז כִּי אֶת־הַבְּכֹר בֶּן־הַשְּׂנוּאָה יַכִּיר לָתֶת לוֹ פִּי שְׁנַיִם בְּכֹל אֲשֶׁר־יִמָּצֵא לוֹ כִּי־הוּא רֵאשִׁית אֹנוֹ לוֹ מִשְׁפַּט הַבְּכֹרָה: ס יח כִּי־יִהְיֶה לְאִישׁ בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ וְיִסְּרוּ אֹתוֹ וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיהֶם: יט וְתָפְשׂוּ בוֹ אָבִיו וְאִמּוֹ וְהוֹצִיאוּ אֹתוֹ אֶל־זִקְנֵי עִירוֹ וְאֶל־שַׁעַר מְקֹמוֹ:

ת"א וילדו לו · קדושין סח בתרא קכו קמב בכורות מז: והיה הבן הבכור · בתרא קכו: והיה ביום הנחילו · שם קיג קכט קל סנהדרין לד: יכיר · יבמות מז קדושין עד עח בתרא קכז בכורות מו מז: לתת לו פי שנים · קדושין עח בתרא קכב קכד בכורות כב: בכל אשר ימצא לו · בתרא קיד קכד קדושין כט בתרא קיא בכורות מז נדה כג: ראשית אונו · יבמות סב קדושין כט בתרא קיא בכורות מז נדה כג: כי יהיה · ס' הזוהר פרשת בלק: ויסרו אותו · כתובות מז סנהדרין עא: ותפשו בו · סנהדרין מה: זקני עירו · מכות י:

רש"י

משה הדרשן למדתי כן: (יז) פי שנים · כנגד שני אחים: בכל אשר ימצא לו · מכאן שאין הבכור נוטל פי שנים בראוי לבא לאחר מיתת האב כבמוחזק: (יח) סורר · סר מן הדרך: ומורה · מסרב בדברי אביו לשון ממרים: ויסרו אותו · מתרין בו בפני שלשה ומלקין אותו: בן סורר ומורה · אינו חייב עד שיגנוב ויאכל תרטימר בשר וישתה חצי לוג יין שנאמר זולל וסובא ונאמר אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו · ובן סורר ומורה נהרג על שם סופו הגיעה תורה לסוף דעתו סוף שמכלה ממון אביו ומבקש לימודו ואינו מוצא

רמב"ן

מרדא במקום מרדע ואין מקפידין כלל בהלוף שתי אותיות הללו וכן במקומות רבים ורש"י כתב לא נתעמר בה לא תשתמש בה בלשון פרסי קורין לעבודה ושמוש עמירה מיסודו של רבי משה הדרשן למדתי זאת וזה אמת שכן ראיתי בירושלמי תמן צוחין לפעלא עבא עמירא בפרק אמר רבי עקיבא ובפרק כל הצלמים ומורגל הוא אף בלשון ארמי כמו שכתוב במגלת שושן ועדר מלכא דאתור על כולהון אמירה דגנוה ועל כל דעמרין על יד ימא ועל עמור דכרמלא ודגלעד ואתפיכו פתגמא דנבוכדנצר כולהון עמורייא דארעא ולא דחלון מיניה וכן במקומות רבים בספר ההוא יקראו יושבי הארץ עמורי ארעא כלומר הנעבדים לארץ והמשתמשון בה או נוה מלך אשור על אשי המלחמה והם הנקראים עבדי הארץ כי הם הנעבדים למלך במלחמותיו הם אנשי מלחמתו ופרשיו כלשון עבדו את כדרלעומר ועבדו בו גוים רבים: תחת אשר עניתה · אמרו בספרי אפילו לאחר מעשה יחידי והוא מה שהזכרנו שהם סבורים שמותר לבא עליה ביאה ראשונה מיד שהביאה אל תוך ביתו ומאותה שעה הוא מוזהר עליה בעמור ובמכירה: (טז) לא יוכל לבכר את בן האהובה · אזהרה שלא יעשה זה וכן כולם לא תוכל לאכול בשעריך לא תוכל לתת עליך איש נכרי ואמר אונקלוס בכולם לית לך רשו והטעם לא תתן יכולת לנפשך לעשות ככה והוא מפליג באזהרה · וכן כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים מצות עשה שינחילנו פי שנים והנה המבוש את הבכור לאחיו בנחלתו עובר בלא תעשה ועשה ואע"פ שאין דבריו קיימים בדין וכ"ש אם לא רצה להודיע שהוא הבכור וטען שהוא פשוט והנחילו כאחד מבניו מדעתו שהוא הבכור שעובר בהן ואלו מצות מחודשות · וממה שאמר הכתוב על פני בן השנואה הבכור יראה לי שאין

אבן עזרא

לפי מקומו בטעם רמאות: (טו) אהובה · בעיניו ולא לשם: לבניה · אמר רבים ונסמכה זו הפרשה בעבור וחשקת בה ולא חפצת בה: (טז) ביום הנחילו את בניו · בבריאות גופו או ביום מותו והוא שצוה מרע או ב"ד ינחילו: לבכר · בדבור ובמעשה: וטעם לא יוכל כחבריו: (יז) יכיר · יעשה לו הכרה או ביודה לפני אחרים מי שהוא בכור אם היה במקום שלא יודעו או הוא הייב מתחלה שיכיר מי שהוא הבכור מבניו אם היו תאומים: לתת לו פי שנים · שיקח שני חלקים אם היו שלשה שיחשבו שהם ארבעה ויקח שני חלקים ואם שני בנים יחשבו שלשה וכן הכל ולפי דעתי שכן פירוש ויהי נא פי שנים ברוחך אלי כאשר פירשתי במקומו: כי הוא ראשית אונו · כמודע עם היה ידבר וכל ישראל בחזקת ישרים: (יח) סורר ומורה · כנגד השם וכנגד האבות אם היו יראי השם: סורר · כמו כפרה סוררה שלא ישמור מצות עשה: ומורה · במצות לא תעשה: ויסרו אותו · בפני עדים מצוה שהם יתפשוהו ויוציאוהו

רשב"ם

(יז) כי את הבכור · אלא כי הוא ראשית אונו כי הוא ראוי ראשית לירש ממנו · כמו מצאתי און לי · וידיו תשבנה אונו: (יח) מורה · מקנטר · מלשון מרה מריתי · זולל וסובא · כדכתיב אל תהי בסבאי יין בזוללי בשר למו:

כי

נשין חדא רחמתא וחדא שניאתא וילדון לה בנין רחמתא ושניאתא ויהי ברא בוכרא לשניאתא: טז ויהי ביומא דיחסן לבנוהי ית די יהי לה לית לה רשו לבכרא ית בר רחמתא על אפי בר שניאתא בוכרא: יז ארי ית בוכרא בר שניאתא יפרש למתן לה תרתין חולקין בכל די ישתכח לה ארי הוא ריש תקפה לה חזי בכרותא: יח ארי יהי לגבר בר סטי ומרי ליתוהי מקבל למימר אבוהי ולמימר אמה ומלפן יתה ולא מקבל מנהון: יט ויחדון בה אבוהי ואמה ויפקון יתה לקדם סבי

נתינה לגר

שתי נוסחאות „יהוין , ותהוין". (טז) לא יוכל , לית לה רשו . וכן לא תוכל לאכל בשעריך , לא תוכל לזבח את הפסח , לא תוכל לתת עליך איש נכרי" (לעיל י"ב י"ז , ט"ז ה' , י"ז ט"ו) בכולם ת' „לית לך רשו" ר"ל כי באמת היכולת בידו , אבל התורה לא נתנה לו רשות , וע' במיני תרגומא שהביא דברי הרמב"ן שאחרי שהביאו דברי הת"א בזה אמר „והטעם לא התן יכולת לנפשך לעשות ככה והוא מפליג באזהרה וכו'" ומהר"י אבוהב פי' ע"ז „ולפי שהיה נראה מלשון אונקלוס שאם עשה עשוי , לזה אמר הרב ז"ל והטעם וכו'" (ולא אוכל התאפק מסביא פה מה שראיתי בס' שערי תשובה לרבינו יונה ז"ל שפי' גם דברי הנביא בירמיה ג' „הנה דברת ותעשי הרעות ותוכל" ר"ל שנעשו לך כהיתר) . (יז) יכיר , יפרש . לא ת' כלעיל (בראשית מ"ב ח') אפשר שכוונתו לכלול דעת ר' יהודא (קדושין ע"ד ע"א) , וע"ז ע"ב) „יכיר יכירנו לאחרים" , ואפילו לרבנן צריכא לכשנפלו לו כשהוא גוסס , ע"ש ברש"י ותוס' , ימצא , ישתכח . היינו מוחזק שמצוי לו , וכדרשת רז"ל שהובאה ברש"י שאין הבכור נוטל פי שנים בראוי לבוא לאחר מיתת האב כבמוחזק . לו משפט הבכרה , ליה חזיא דינא דבכירותא . אף שבשאר מקומות ת' „משפט" הוא „דין" אפשר בשינה פה משום שהוא רק הכרא מצד היושר , וכמ"ש בספרי „מלמד שהבכורה יוצאת בדיינים" ובפרט לפמ"ש הגר"א דבבן ז' ובבן ט' קמיירי קרא . (יח) ויסרו , ומלפן . הוא ל' מוסר והוכחת דברים , ולקמן (כ"ב י"ח) ת' „ויסרו , וילקון" ואפשר בלא סבר ליה דרשת ר' אבהו (כתובות דף ע"ז ע"א , וסנהדרין דף ע"א ע"ב) ולאו דלא תאכלו על הדם הוא לאו שבכללות ואין לוקין

בעל הטורים

ביאה : שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה · מרבה נשים מרבה כשפים · לומר לך כיון שיש לו ב' נשים האחת עושה כשפים כדי שישנא השניה : והיה הבן הבכר לשניאה · והיינו בני השנואה שהוא מבני ט' מדות שמנה בנדרים (דף כ') ולכך סמך לו בן סורר ומורה שיהיה הבן סורר ומורה : לשניאה · אותיות לשיאה לומר שנואה בנשואיה שהם נפסולין · במדרש דורש לאיש זה הקב"ה : אהובה · אלו הגוים שמראה להם פנים : שנואה · אלו ישראל שמסתיר מהם פנים : (טז) ביום הנחילו · לעתיד לבא : לא יוכל לבכר · כי אם בני בכורי ישראל : ביום הנחילו את בניו · ס"ת מותו רמז למאי דא"ר יהודה (ב"ב קי"ג) ד' בכנכנו לבקר כתולה ביום ולא כותבין ולא עושין דין · בלילה כותבין ואין עושין דין · וזה מה שמצוה בשעת מיתה אם הוא ביום יש לו תורת דין : את אשר יהיה לו · בגימט' מלמד שהבן נוטל בראוי כבמוחזק : אשר יהיה לו · ס"ת תורה שלא ינחיל לעבור על דברי תורה (עי' ב"ב דף קכ"ו) אם נתן לאחר בשביל שיהבה לא אמר כלום מפני שהתנה על מה שכתוב בתורה וכל המתנה עמ"ש בתורה אין בדבריו כלום : (יז) לתת לו פי שנים · בשביל שהוא נוטל פי שנים יש באותיות של בכור ענין כפולות הבי"ת כפולה על האות שלפניה וכן הכ"ף על היו"ד שלפניה וכן הרי"ש · והוי"ו נכתבת כפולה שכותבין אותה שני ווי"ן : יכיר · בגימט' לאחר · כדדרשינן (ב"ב דף קכ"ז) יכירנו לאחרים : בכל אשר ימצא לו · כי ס"ת ראוי ולמ"ד דבכל ואל"ף דאשר הוא לא והיינו לא ראוי שאין הבכור נוטל פי שנים בראוי : ראשית אונו · כל ראשית הוא מובחר ראשית דגנך · קדש ישראל לה' ראשית תבואתה · לו משפט הבכורה : (יח) כי יהיה לאיש · לומר משפט בכורה לאיש ואין משפט בכורה לאשה : סורר · בגימט' זה אבשלום בן דוד :

רמב"ן

המטה הזאת והדין הזה נוהג אלא בחיי הבכור אבל אם מת הבכור בחיי אביו אע"פ שהוא יורש חלק בכורתו בקבר ומורישו מן הדין לבניו אם רצה הזקן ואמר יירשו בני כך וכך בנכסי ובנו של בני הבכור יטול כך וכך בנכסי דבריו קיימין כדרך שהם קיימים במקום שאין שם בכור וכן איננו עובר בלאו הזה אם לא הכיר הבכור לאחר מותו כי לא מנאתי על פני רק בחייו על פני אהרן אביהם על פני תרח וכן כולם : (יח) בן סורר ומורה · על דעת רבותינו אינו קטן שהקטן פטור מכל עונשין שבתורה ומכל המטה אבל הוא המביא שתי שערות והנה יש עליו שני עונשין האחד שהוא מקלה אביו ואמו וממרה בהם והשני שהוא זולל וסובא עובר על מה שנצטוינו קדושים תהיו ונאמר עוד ואותו תעבודו ובו תדבקון כאשר פירשתי שנצטוינו לדעת השם בכל דרכינו וזולל וסובא לא ידע דרך ה' ועל הכלל אין בן עתה חטא מות ועל שם סופו הוא נדון כמו שהזכירו רבותינו וזה טעם וכל ישראל ישמעו ויראו כי לא הומת בגודל חטאו אלא ליסר בו את הרבים ושלא יהיה תקלה לאחרים וכך דרך הכתוב שיזהיר כן כאשר ימותו לגדר כדי שיהיו במיתתם תקנה לאחרים כי הזכיר כן בזקן ממרא לפי שאין בהוראתו חטא שיהיה ראוי למות בו רק הוא להסיר המחלוקת מן התורה כאשר פירשתי

ספורנו

והמלבוש : (טז) לא יוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכור · לא יעביר הבכורה מן הבן בשביל שנאת זו או אהבת זו אבל אם יעשה זה בסבת רשעת הבן הבכור אז ראוי להעביר כאמרם ז"ל (בבבא בתרא פרק יש נוחלין) אם לא היה נוהג כשורה זכור לטוב וכן נראה שעשה יעקב אבינו כאמרו ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל : (יח) סורר ומורה

כי

כ וְאָמְרוּ אֶל־זִקְנֵי עִירוֹ בְּנֵנוּ זֶה סוֹרֵר וּמֹרֶה אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ בְּקֹלֵנוּ זוֹלֵל וְסֹבֵא׃ כא וּרְגָמֻהוּ כָּל־אַנְשֵׁי עִירוֹ בָאֲבָנִים וָמֵת וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ וְכָל־יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ׃ ס

שני כב וְכִי־יִהְיֶה בְאִישׁ חֵטְא מִשְׁפַּט־מָוֶת וְהוּמָת וְתָלִיתָ אֹתוֹ עַל־עֵץ׃ כג לֹא־תָלִין נִבְלָתוֹ עַל־הָעֵץ כִּי־קָבוֹר תִּקְבְּרֶנּוּ בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־קִלְלַת אֱלֹהִים תָּלוּי וְלֹא תְטַמֵּא אֶת־אַדְמָתְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃ ס

כב א לֹא־תִרְאֶה אֶת־שׁוֹר אָחִיךָ אוֹ אֶת־שֵׂיוֹ נִדָּחִים וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם הָשֵׁב תְּשִׁיבֵם לְאָחִיךָ׃ ב וְאִם־לֹא קָרוֹב

ת"א בננו זה · פסחים קיו סנהדרין ע עא : זולל וסובא · שם עקידה שער עב: כי יהיה באיש חטא · יבמות ו סנהדרין לב מב מו : והומת ותלית · סנהדרין מו : ותלית אותו · סוטה כג סנהדרין מה מו : לא תלין · יבמות מט סנהדרין מו מז : כי קבר תקברנו · שם מו : כי קללת אלהים · סנהדרין מב מו: את שור אחיך · מציעא כו: השב תשיבם לאחיך · קמא כו מציעא כו לא חולין סו :

רש"י

ועומד בפרשת דרכים ומלסטם הבריות אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב : (כא) וכל ישראל ישמעו ויראו · מכאן שצריך הכרזה בב"ד פלוני נסקל על שהיה בן סורר ומורה : (כב) וכי יהיה באיש חטא משפט מות · סמיכות הפרשיות מגיד שאם חסים עליו אביו או אמו סוף שיצא לתרבות רעה ויעבור עבירות ויתחייב מיתה בבית דין : ותלית אותו על עץ · רבותינו אמרו כל הנסקלין נתלין שנאמר כי קללת אלהים תלוי והמברך ה' בסקילה : (כג) כי קללת אלהים תלוי · זלזולו של מלך הוא שאדם עשוי בדמות דיוקנו וישראל הם בניו משל לשני אחים תואמים שהיו דומין זה לזה אחד נעשה שר ואחד נתפס לליסטיות ונתלה כל הרואה אותו אומר השר תלוי כל קללה שבמקרא לשון הקל וזלזול כמו והוא קללני קללה נמרצת : (א) והתעלמת · כובש עין כאילו אינו רואהו : לא תראה והתעלמת · לא תראה אותו שתתעלם ממנו זהו פשוטו ורבותינו

רמב"ן

שם וכן בעדים זוממין שנהרגין ולא הרגו וכן הזכיר במכית לפי שהוא נהרג בדבורו הרע בלבד אע"פ שלא עבד המסית עבודת כוכבים ולא שמע אליו אבל מיתתו ליסר האחרים וגם זו מצוה מחודשת או מבוארת מן כבד את אביך ואת אמך ואיש אמו ואביו תיראו : (כב) ותלית אותו · אמרו רבותינו כל הנסקלין נתלין וזה שנאמר כי קללת אלהים תלוי זלזולו של מלך שהאדם עשוי בדמות דיוקנו של מלך וישראל בניו הם משל לשני אחים דומים זה לזה וכו' לשון רש"י · וכל הנסקלים נתלין דברי יחיד הם והלכה כדברי חכמים אינו נתלה אלא המגדף והעובד עבודת כוכבים וזה טעם כי קללת אלהים תלוי שיאמרו מפני מה זה תלוי מפני שבירך את השם או שעבד עבודת כוכבים פלונית בכך · וכך עבודה וכך וכך אות ומופת ראה בה והשפור בה ובעבודתה יקרא קללה או שהוא לשון זלזול כאשר הזכיר הרב מן והוא קללני קללה נמרצת כי מקלל להם בניו בתים והמשל בשני האחים התאומים יש לו סוד אינו כאשר חשב הרב בישראל שנקראו בנים למקום · ועל דרך הפשט יאמר כי יהיה באיש חטא גדול שראוי להמיתו עליו ולתלותו על עץ לגודל חטאו אעפ"כ לא תלין נבלתו על העץ כי הארור מכל האדם והמקולל בהם הוא התלוי אין בכל המיתות מיתה מנוולת ובזויה כמוה ואין ראוי שנטמא הארץ והיה קללת האלהים בארץ הקדושה

אבן עזרא

ודברי הקבלה אמת : זולל · מפורש והוא זולל בשר רק הוא שם כלל לנותן בכל מה שיתאוה כל מה שיבוקש ממנו : וסובא · מרבה לשתות והוא המשתכר והנה זה כמו אפיקורוס כי לא יבקש חיי העוה"ז כי אם להתענג בכל מיני מאכל ומשתה · ונסמכה זו הפרשה בעבור אשת יפת תאר והשד ושם אמו·ושרמז שרמזתי בבני אהרן : (כב) ותלית אותו · כבר קבלנו מחז"ל ענין הנתלים : (כג) כי קללת אלהים תלוי · בעבור שברך השם ועל דרך הפשט כי אלהים פועל והקללה תבוא לכל מקום קרוב מהתלוי ויש לו סוד דבק בנסמך על כן ולא תטמא את אדמתך ונסמכה זו הפרשה בעבור המלחמה כי בתחלה כי תצא והנה גבעון יוכיח כי משפט לא תלין איננו לכבוד המת רק לכבוד הארץ כי משפט הצלוים והישראלים (איננו) (בס' מ"ח מ"ז) שוה : (א) לא תראה את שור · אפילו אתה יוצא למלחמה וזה דרך דרש : והכפתו · אם היית שב או בגוי שתפקדם ביד נאמן : והתעלמת · דבק עם לא תראה והזכיר שור ושה וכבר

רשב"ם

(כג) כי קללת אלהים תלוי · כשרואין בני אדם את התלוים רגילין לקלל את הדיינים או קרובים של הרוג או שאר בני אדם לפי שפעמים על עבירה מועטת הוא נהרג כמו מקושש והקב"ה אמר לא הקלל לפי שרגילין בני אדם לקלל ולכך לא תלין נבלתו אלא קבר תקברנו וגם שלא תטמא את אדמתך · שאם לא היה נקבר יטמאו

קרתה ולתרע בית דין אתרה : כ ויימרון לסבי קרתה ברנא דין סטי ומרי ליתוהי מקבל מימרנא זליל בסר וסבי חמר : כא וירגמנה כל אינשי קרתה באבניא וימות ותפלי עבד דביש מבינך וכל ישראל ישמעון וידחלון : כב וארי יהי בגבר חובת דין דקטול ויתקטל ותצלוב יתה על צליבא : כג לא תבית נבלתה על צליבא ארי מקבר תקברנה ביומא ההוא ארי על דחב קדם יי אצטלב ולא תסאב ית ארעך די יי אלהך יהב לך אחסנא : א לא תחזי ית תורא דאחוך או ית אמרה דטען ותתכבש מנהון אתבא תתיבנון לאחוך : ב ואם לא קריב אחוך לותך ולא ידעת

נתינה לגר

עליו , וכמ"ש הכ"מ (בהל' ממרים פ"ז הלכה ו') ועדיין צ"ע . ואפשר משום שפשט הקרא הזה איירי לאו בב"ד, לכן ת' „ומלפן" שהוא רק מוסר דברים, משא"כ לקמן שמדבר מזקני העיר, ע"כ ת' „וילקון" . (כ) זולל וסובא, זלל בשר וסבי חמר, הוא כמ"ש במשנה (סנהדרין דף ע' ע"א) „מאימתי חייב משיאכל תרטימר בשר וישתה חצי לוג יין, ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר אל תהי בסבאי יין בזוללי בשר למו" . (כג) קללת אלהים תלוי, על דחב קדם ה' אצטלב : ר"ל על שחטא לה' כבר לקה עונשו ופי' לפי הפשט שמוסב על האדם החוטא, ולכן כתיב „תלוי" בל"ז ואלהים הוא לפי' זה קדש .
כב (א) והתעלמת, והתכבש. ולקמן (פסוק ג') „לא תוכל להתעלם" ת' „לית לך רשו לאתכסאה" ? אפשר משום שבפסוק זה הוא מדבר קודם המציאה שרואה את הב"ח תועים בדרך, ורוצה להעלים

בעל הטורים

(כ) בננו · חסר יו"ד כאלו עבר על עשרת הדברות : ומרה · חסר וי"ו כי מרה יהיה לו באחרונה : לעיל כתיב (כא) ורגמהו · וסמך לו פרשת נתלין לומר שכל הנסקלין נתלין : ובערת הרע מקרבך וכל ישראל · וסמיך ליה : (כב) וכי יהיה באיש חטא · לומר לך שכל ישראל ערבים זה בזה לבער ולהוכיח החוטאים : (כג) על העץ · וסמיך ליה כי קבור תקברנו לומר שגם העץ נקבר עמו · ועוד לקבור בארון : (א) לא תראה את שור אחיך · סמוך השבת אבדה לקבורה שאם הוא כהן והוא בבית הקברות על זה נאמר והתעלמת ·

רמב"ן

כי שם צוה את הברכה חיים עד העולם ולכן צוה יהושע ויורידום מעל העצים · ועל דעתי הענין בבני שאול המוקעים ומפני שלא היו התלויים בב"ד של ישראל ולא מיד ישראל כלל אבל דוד נתנם לגבעונים לעשות בהם כרצונם והם אשר הוקיעום ולא רצו לקברם לפרסם נקמתם מהם והנשארים ישמעו ויראו וכאשר נתך עליהם מים מן השמים אז ידע דוד שנמחל עונם ונעתר אלהים לארץ כי פקד ה' את הארץ במטר ויכלה הרעב ואז צוה וקברו אותם עם אבותם לכבוד המלכות לא נתחייבו כלל שלא נצטוינו אלא שלא נטמא אנחנו את הארץ במי שנתלה אותו והנה ה' לא רצה עונש בתלייתם מיד להודיע כי ה' אוהב גרים כדברי רבותינו · ור"א אמר על דרך הפשט כי אלהים שופט והקללה תבא אל מקום קרוב מהתלוי ויש לו סוד מודבק בנפש על כן לא תטמא את אדמתך והנה המלין תלוי על העץ עובר בלא תעשה ועשה ורבותינו דרשו כן בכל המלין את מתו שלא לכבודו מה עץ שהוא גזול אף כל שהוא גזול והנה לדעתם טעם כי קללת אלהים תלוי לומר אע"פ שזה ראוי לגוזלו לגודל חטאו לא תעשה כן כי קללת אלהים תלוי ועל המשל של שני אחין יהיה כל המלין בטעם הזה וכן הקללה שהזכיר כבי אברהם ממנה יהיה בכל בית אשר יהיה שם מת ועל כן יטמא כל הבא אל האהל וכל אשר באהל ולא תטמא את אדמתך ועל דעת רבותינו איננו טעם בלבד בעבור שלא תטמא את אדמתך שאם כן יהיה מותר בחוצה לארץ אבל הוא לאו שני והנה המלין התלוי או אפילו המת בארץ עובר בשני לאוין ועשה ובחוצה לארץ בעשה ולא תעשה · אחר שהוא למד מן התלוי כאשר פירשתי ומן הלאו הזה קבר יהושע מלכי כנען ביומן אע"פ שאין בתלייתן הקללה שהזכירו רבותינו במגדף ועובד ע"ג אבל היה בהם משום טומאת הארץ או שחשש לקללת אלהים מן המשל של שני האחים כאשר פירשתי : (א) לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים · זו מצוה מבוארת שאמר בתורה כי תפגע שור אויבך או חמורו תועה השב תשיבנו לו והוסיף בכאן לאמר נדחים כי תועה שתעה מדרכו ויכול להשיבו הדרך בלא עמל גדול ועתה הזכיר נדחים שברחו ממנו והרחיקו והזכיר שה שהוא כאבד ולכך ביאר בכאן ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו ואספתו אל תוך ביתך ואמר כן תעשה לחמורו שהוא בהמה טמאה וכן תעשה לשמלתו אע"פ שאין השמלה חביבה על בעליה כבעלי החיים ואין ההפסד בה מצוי בהם שאפשר שימותו · וכן תעשה לכל אבדת אחיך · מכל כלי ביתו אף ע"פ שאינן חביבין כשמלתו אשר יככה בה ועל מדרש רבותינו הוסיף עוד בכאן דברים רבים כגון והתעלמת פעמים שאתה מתעלם · השב אפילו מאה פעמים · תשיבם אפילו לגנתו ולחרבתו והחזירה בסימנים ודברים אחרים

ספורנו

כי מריו מסיר התקוה שישוב מסוררותו : (כ) זולל וסובא · כי סובא וזולל יורש וילסטס לגלות נפשו : (כג) כי קללת אלהים תלוי · הנה כל צלם נבדל מחומר יקרא אלהים ומזה המין הוא צלם הנפש השכלית באדם הנקראת צלם אלהים · ופי' הדרך אמרם בעלת אוב לשאול אלהים ראיתי עולים · ובהיות שהבזיון הנעשה למת אחר מיתה הוא בזיון לנפש השכלית אשר היא צלם נבדל הנשאר אחר מיתת הגוף אמר שהיא קללת אלהים כי תלית התלוי לגוף המת בלתי קבורה הוא בזיון לאותו הצלם הבלתי הנקרא אלהים : (כג) ולא תטמא · להסרת רוח הטומאה במקום המת הבלתי נקבר :

וכן

אָחִיךָ אֵלֶיךָ וְלֹא יְדַעְתּוֹ וַאֲסַפְתּוֹ אֶל־תּוֹךְ בֵּיתֶךָ וְהָיָה עִמְּךָ עַד דְּרֹשׁ אָחִיךָ אֹתוֹ וַהֲשֵׁבֹתוֹ לוֹ׃ ג וְכֵן תַּעֲשֶׂה לַחֲמֹרוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְשִׂמְלָתוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְכָל־אֲבֵדַת אָחִיךָ אֲשֶׁר־תֹּאבַד מִמֶּנּוּ וּמְצָאתָהּ לֹא תוּכַל לְהִתְעַלֵּם׃ ס ד לֹא־תִרְאֶה אֶת־חֲמוֹר אָחִיךָ אוֹ שׁוֹרוֹ נֹפְלִים בַּדֶּרֶךְ וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם הָקֵם תָּקִים עִמּוֹ׃ ס ה לֹא־יִהְיֶה כְלִי־גֶבֶר עַל־אִשָּׁה וְלֹא־יִלְבַּשׁ גֶּבֶר שִׂמְלַת אִשָּׁה כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה׃ פ ו כִּי יִקָּרֵא קַן־צִפּוֹר ׀ לְפָנֶיךָ בַּדֶּרֶךְ

ת"א והיה עמך עד · מציעא כז כח : והשבות לו · קמא פא מציעא כח סנהדרין עג : וכן תעשה לחמורו · גיטין מה : לכל אבידת אחיך · קמא קיג מציעא כז לא : אשר תאבד ממנו · מציעא כב כז : לא תוכל להתעלם · מציעא כו : נופלים בדרך · שם לב : והתעלמת מהם · ברכות יט מציעא לא סנהדרין יח : הקם תקים עמו · מציעא לא לב לג : לא יהיה כלי גבר · נזיר נט : ולא ילבש גבר · שם מכות כ : כי יקרא קן צפור · מציעא קב חולין קלט קמ קמא ס' הזוכר פרשת במות ופ' ויצא :

רש"י

עד דרוש אחיך · וכי תעלה על דעתך שיתנהו לו קודם שידרשהו אלא דרשהו שלא יהא רמאי : והשבותו לו · שתהא בו השבה שלא יאכל בביתך כדי דמיו ותתבעם ממנו מכאן אמרו כל דבר שעושה ואוכל יעשה ויאכל ושאינו עושה ואוכל ימכר : (ג) לא תוכל להתעלם · לכבוש עיניך כאילו אינך רואה אותו : (ד) הקם תקים · זו טעינה להטעין משאו שנפל מעליו : עמו · עם בעליו אבל אם הלך וישב לו ואמר לו הואיל ועליך מצוה אם רצית להטעין טעון פטור : (ה) לא יהיה כלי גבר על אשה · שתהא דומה לאיש כדי שתלך בין האנשים שאין זו אלא לשם ניאוף : ולא ילבש גבר שמלת אשה · לילך לישב בין הנשים דבר אחר שלא יסיר שער הערוה ושער של בית השחי : כי תועבת · לא אסרה תורה אלא לבוש המביא לידי תועבה : (ו) כי יקרא · פרט למזומן : לא

רמב"ן

נדרשים בפרשה : (ב) ואם לא קרוב אחיך אליך · שאינו קרוב אצלך כי אינך מתחייב ללכת אל ארץ אחרת עם האבדה להשיבה אליו או שלא ידעת אותו כלל ובספרי אין לי אלא קרוב רחוק מנין ת"ל ולא ידעתו וא"כ יאמר ואם לא קרוב אחיך אליך בעירך שתשאל עליו ותדענו יהיה עמך עד דרוש אחיך אותו והוסיף במצות הטעינה להזהיר עליה במצות לא תעשה כי בתורה אמר עזוב תעזוב עמו מצות עשה ועוד הוסיף נופלים בדרך כי שם אמר רובץ תחת משאו ולא הזכיר שם רק החמור שדרכו לטעון משוי גדול וירבץ תחתיו ואמר בכאן אחיך ושם אויבך ושונאך לאמר תעשה עמו כן וזכור האחוה ותשכח השנאה : (ו) כי יקרא קן צפור לפניך · גם זו מצוה מבוארת מן אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד כי הטעם בשניהם לבלתי היות לנו לב אכזרי ולא נרחם · או שלא יתיר הכתוב לעשות השחתה לעקור המין אע"פ שהתיר השחיטה במין ההוא · יה"ה ההורג האם והבנים ביום אחד או לוקח אותם בהיות להם דרור לעוף כאלו יכרית המין ההוא וכתב הרב במורה הנבוכים כי טעם שלוח הקן וטעם אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד כדי להזהיר שלא ישחוט הבן בעיני האם כי יש לבהמות דאגה גדולה בזה ואין הפרש בין דאגת האדם לדאגת הבהמות על בניהם כי אהבת האם וחנותה לבני בטנה איננו נמשך אחרי השכל והדבור אבל הוא מפעולת כח המחשבה המצויה בבהמות כאשר היא מצויה באדם וכן אין עיקר האיסור באותו ואת בנו רק בבנו ואותו אבל הכל הרחקה ויותר נכון בעבור שלא נתאכזר ואמר הרב ואל תשיב עלי ממאמר החכמים האומר על קן צפור יגיעו רחמיך כי זו אחת משתי סברות סברת מי שירצה כי אין טעם למצות אלא חפץ הבורא ואנחנו מחזיקים בסברא השנית שיהיה בכל המצות טעם והוקשה עליו עוד מה שמצא בב"ר וכי מה איכפת לו להקב"ה בין שוחט מן הצואר לשוחט מן העורף הא לא נתנו המצות אלא לצרף בהם את הבריות שנאמר כל אמרת אלוה צרופה ו.ה

אבן עזרא

הזכיר התאור וכן משפט כל בהמה : (ג) לא תוכל · כתבירו : (ד) נופלים · כמו רובץ · ומלת נופלים כלל : הקם תקים עמו · ולא לבדך כמו עזוב תעזוב עמו : (ה) לא יהיה כלי גבר · נסמכה בעבור צאת למלחמה כי האשה לא נבראת כי אם להקים הזרע ואם היא תצא עם אנשים למלחמה תצא בדרך לידי זנות וכן לא ילבש גבר והטעם זכר שלא נתמלא זקנו יתערב עם הנשים וינאף הוא והן ואינו יודע וזה יורה כי מנהג ישראל היה וכן גדולי המלכיות להיות מלבוש האנשים איננו כמלבוש הנשים רק הפרש ביניהם וי"א על חוץ לדרך ואין צורך רק השם יתעב מי שיננה מעשה השם : (ו) כי יקרא · נסמכה זאת הפרשה בעבור בדרך · יקרא כמו נקרא נקראתי

רשב"ם

יטמאו בו נוגע או מאהיל : (ה) לא יהיה כלי גבר על אשה · ללכת בין האנשים ולזונות : (ו) כי יקרא · יזדמן על

לה ותכנשנה לגו ביתך ויהי עמך עד דיתבע אחוך יתה ותתיבנה לה : ג וכן תעבד לחמרה וכן תעבד לכסותה וכן תעבד לכל אבדת אחוך די תיבד מנה ותשכחנה לית לך רשו לאתכסאה : ד לא תחזי ית חמרא דאחוך או תורה רמן בארחא ותתכבש מנהון אקמא תקים עמה : ה לא יהי תקון זין דגבר על אתתא ולא יתקן גבר בתקוני אתתא ארי מרחק קדם יי אלהך כל עבד אלין : ו אי יערע

נתינה לגר

פין תהס כאילו אינו רואה , לכן ת' "ותתכבש" מנא"כ שם שכתוב "ומצאתה" היינו שמצא כבר ורוצה להחזיק את המציאה כשלו , תרגם "לאתכסאה" בהתפעל , ר"ל לכסות עצמך מהמוצא שלא יתבע את שלו מידך , וע' בסוגית הש"ס (ב"מ דף כ"ו) · ומפרש"י (בפסוק ג') לא משמע כת"א , וצ"ע . (ה) לא יהיה כלי גבר, לא יהי תקון זין דגבר , ולא ילבש , ולא יתקן . ע' בש"ס (נזיר דף נ"ט ע"א) ות"א סובר כראב"י שמשנתו קב ונקי , וכמ"ש הכ"מ (פי"ב מהל' ע"א) , ורש"י הביא דעת הת"ק ולא דעת ראב"י נגד דרכו , וע' ברש"י (בנזיר שם שם) ד"ה ת"ל , ונקט לשון ראב"י "ותקן" מפום שהוא ת' "לבש" כלעיל (בראשית ל"ח י"ד) "ותתעלף" שת' "ואתקנת" ולכאורה אמינא שכוונתו על כלי זיין , וכוון על הקרא [לקמן כ"ג י"ד] "ויתד תהיה לך על אזנך" שת' "וסכתא תהי לך על זינך" [וע' בערוך ערך סך] ואם תלבש אשה תקון זין כזאת עוברת על לא יהיה כלי גבר , אבל בת"י (שופטים ה' כ"ו) הביא כל דברי הת"א הזה "לא יהוי תקון זין דגבר על אתתא וכו' אלהן ידא לסכתא אושיטת וכו'" דיעל שלחה ידה רק ליתד ולא לכלי זיין , ש"מ דכלי זיין הוי כלי גבר ולא היתד , וזה ברור , גם מוכח מהת"י (שופטים שם) שלפני יב"ע היה ת"א מתורה , וכבר הארכתי במקום אחר מזה . (ו) כי יקרא , אי יערע , פ"ב וצ"ל "אי" בחירק, שהוא במקום "אין" בארמית ואם בעברית ות' כמו "יקרה" בה"א ובנוסחאות

בעל הטורים

סתן לך וסמיך ליה והתעלמת לומר כל שבשלו מחזיר אף בשל חבירו מחזיר : (ב) ואספתו · ב' במס' · דין ואידך (מ"ב ה') ואספתו מצרעתו זהו שדרשו נגעים באים על צרי עין שאינו רוצה להשאיל כליו ואומר אין לו ולמחר נגעים באים על ביתו ורוה הכהן ופנו את הבית ומוציאין הכלים ורואין הכל שיש לו וזהו ואספתו אל תוך ביתך שמאסף כליו אל ביתו ואינו משאילה ואספתו מצרעתו [כאן כתרגומו ותכנשיניה שאוסף עליו הצרעת] שצרעת באה עליו · ד"א החושד בכשרים לוקה בגוף ומי שאבדה לו אבדה חושד בכל אף בכשרים ולוקה בגופו בצרעת ונמצא כשתאספו האבידה לביתך ותחזירנה לו אז לא יחשוד עוד באחרים ותאסוף אותו מצרעתו [דכתב ת"י ותסיניה ל' רפואה] : עד דרש אחיך אתו · פי' שידרוש האות שלו שיתן לו סימן בו וזהו שדרשו רז"ל [עי' ס"ם ב"מ דף כ"ז כ"ח] דורשהו אם הוא רמאי אם לאו · מאי לאו בסימנים שעליה : (ד) והתעלמת · לומר שפעמים אתה מתעלם כגון זקן ואינו לפי כבודו : (ה) כלי גבר על אשה · בגימט' כלי תורה · רמז שלא ילמד אדם לבתו תורה : על אשה · ב' · דין ואידך (איוב ל"א) אם נפתה לבי על אשה זהו שאמרו שמיירי באשה שלובשת כלי גבר כדי להתנכר ולזנות כדכתיב אם נפתה לבי על אשה ועל פתח רעי ארבתי : כי תועבת ה' (ו) כי יקרא קן צפור · לומר שלא יסתכל בעוף בעופות כשמזקקין זה לזה : יקרא

רמב"ן

הענין שגזר הרב במצות שיש להם טעם מבואר הוא אחד כי בכל אחד טעם ותועלת ותקון לאדם מלבד שכרן מאת המצוה בהן ית' וכבר אחז"ל מפני מה לא נתגלו טעמי תורה וכו' ודרשו ולמכסה עתיק זה המגלה דברים שכסה עתיק יומין ומאי ניהו טעמי תורה וכבר דרשו בפרה אדומה שאמר שלמה על הכל עמדתי ופרשה של פרה אדומה חקרתי ושאלתי ופשפשתי אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני ואמר ר' יוסי בר' חנינא אמר לו הקב"ה למשה לך אני מגלה טעם פרה אדומה אבל לאחרים חוקה דכתיב והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון יקפאון כתיב דברים המכוסים מכם בעולם הזה עתידין להיות צפוים לעולם הבא כהדין סמיא דצפי דכתיב והולכתי עורים בדרך לא ידעו וכתיב אלה הדברים עשיתים ולא עזבתים שכבר עשיתים לר' עקיבא הנה באמרו שאין מניעות טעמי תורה ממנו אלא עורון בשכלנו ושכבר נתגלה טעם החמורה שבהם לחכמי ישראל וכאלה רבות בדבריהם ובתורה ובמקרא דברים רבים מודיעין כן והרב הזכיר מהן · אבל אלו ההגדות אשר נתקשו על הרב כפי דעתי ענין אחד להם שרצו לומר שאין התועלת במצוה להקב"ה בעצמו יתעלה אבל התועלת באדם עצמו למנוע ממנו נזק או אמונה רעה או מדה מגונה או לזכור הנסים ונפלאות הבורא ית' ולדעת את השם וזהו לצרף בהן שיהיו ככסף צרוף כי הצורף הכסף אין מעשהו בלא טעם אבל להוציא ממנו כל סיג וכן המצות להוציא מלבנו כל אמונה רעה ולהודיענו האמת ולזכרו תמיד ולשון זו האגדה עצמה הוזכרה בילמדנו בפרשת זאת החיה וכי מה איכפת לו להקב"ה בין שוחט בהמה ואוכל או נוחר ואוכל כלום אתה מועילו או כלום אתה מזיקו או מה איכפת לו בין אוכל טהורות או אוכל טמאות אם חכמת חכמת לך הא לא נתנו המצות אלא לצרף את הבריות שנאמר אמרות ה' אמרות טהורות ונאמר כל אמרת ה' צרופה למה שיהא מגין עליך הנה מפורש בכאן שלא באו לומר אלא שאין התועלת אליו יתעלה שיצטרך לאורה כמחושב מן המנורה ושיצטרך למאכל הקרבנות וריח הקטרת כנראה מפשוטיהם ואפי' הזכר לנפלאותיו שעשה שצוה לעשות לזכר ליציאת מצרים ומעשה בראשית אין התועלת לו רק שנדע אנחנו האמת ונזכה בו עד שנהיה ראוים להיות מגן עליו כי כבודנו

ספורנו

(ג) וכן תעשה לשמלתו · אע"פ שאין אבידתה מצויה כ"כ אל תתכוין לאבדה מדעת :

בְּכָל־עֵץ׀ אוֹ עַל־הָאָרֶץ אֶפְרֹחִים אוֹ בֵיצִים וְהָאֵם רֹבֶצֶת
עַל־הָאֶפְרֹחִים אוֹ עַל־הַבֵּיצִים לֹא־תִקַּח הָאֵם עַל־הַבָּנִים׃
ז שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח אֶת־הָאֵם וְאֶת־הַבָּנִים תִּקַּח־לָךְ לְמַעַן
יִיטַב לָךְ וְהַאֲרַכְתָּ יָמִים׃ ס שלישי ח כִּי תִבְנֶה בַּיִת חָדָשׁ
וְעָשִׂיתָ מַעֲקֶה לְגַגֶּךָ וְלֹא־תָשִׂים דָּמִים בְּבֵיתֶךָ כִּי־יִפֹּל
הַנֹּפֵל מִמֶּנּוּ׃ ט לֹא־תִזְרַע כַּרְמְךָ כִּלְאָיִם פֶּן־תִּקְדַּשׁ
הַמְלֵאָה הַזֶּרַע אֲשֶׁר תִּזְרָע וּתְבוּאַת הַכָּרֶם׃ ס י לֹא־

ת"א והאם רובעת על אפרוחיא · חולין קמ קמא : שלח תשלח את האם · מציעא לא חולין קלט קמא : ואת הבנים · מציעא קב חולין קמ קמא : למען ייטב לך · קדושין לט חולין קמב : מעקה לגגך · חולין קלו : ולא תשים דמים · כתובות מא קמא טו קטו : כי יפול · קמא נא חולין קלו : פן תקדש · קדושין נו חולין קטו קטז : המלאה הזרע · פסחים כה : ותבואת הכרם · ברכות לה :

רש"י

לא תקח האם · בעודה על בניה : (ז) למען ייטב לך וגו' · אם מצוה קלה שאין בה חסרון כיס אמרה תורה למען ייטב לך והארכת ימים קל וחומר למתן שכרן של מצות חמורות : (ח) כי תבנה בית חדש · אם קיימת מצות שלוח הקן סופך לבנות בית חדש ותקיים מצות מעקה שמצוה גוררת מצוה ותגיע לכרם ושדה ולבגדים נאים לכך נסמכו פרשיות הללו : מעקה · גדר סביב לגג ואונקלוס תרגם תיקא כגון תיק שמשמר מה שבתוכו : כי יפול הנופל · ראוי זה ליפול ואף עפ"כ לא תתגלגל מיתתו על ידך שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה ע"י חייב : (ט) כלאים · חטה ושעורה וחרצן במפולת יד : פן תקדש · כתרגומו תסתאב כל דבר הנתעב על האדם בין לשבח כגון הקדש בין לגנאי כגון איסור נופל בו לשון קדש כמו אל תגש בי כי

רמב"ן

וספורנו בתהלותיו כאפס ותוהו נחשבו לו והביא ראיה מן השותק מן האומר והמורף לומר שכולם לנו ולא להקב"ה לפי שלא יתכן לומר בחומה שיהא בה תועלת וכבוד לבורא יתברך בשאר יותר מהמורף או היחוד אלא לנו הם להדריכנו בנתיבות הרחמים גם בעת השחיטה והביאו ראיה אחרת או מה איכפת לו בין אוכל טהורות והם המאכלים המותרים להוכל טמאות והם המאכלים האסורים שאמרה בהם התורה טמאים המה לכם ורמז שהוא להיותנו נקיי הנפש חכמים ומשכילי האמת ואמר אם חכמת חכמת לך הזכירו כי המצות המשביות כגון שחיטת האוכל ללמדנו המדות הטובות והמצות הגדורות במינין לזקק את נפשותינו וכמו שאמרה תורה ולא תטמאו את נפשותיכם בבהמה ובעוף ובכל אשר תרמוש האדמה אשר הבדלתי לכם לטמא א"כ כלם לתועלתנו בלבד וזה כמו שאמר אליהוא אם צדקת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו ואמר או מה מידך יקח וזה דבר מוסכם בכל דברי רבותינו ושאלו בירושלמי בגדריה אם פותחין לאדם בכבוד המקום בדברים שבינו לבין המקום והשיבו על השאלה הזאת אי זהו כבוד המקום כגון סוכה שאיני עושה לולב שאיני נוטל תפילין שאיני מניח והיינו כבוד המקום משמע דלנפשיה הוא ממש דמהני כהדה אם צדקת מה תתן לו או מה מידך יקח וחטאת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו הנה בארו שאפי' הלולב והסוכה והתפילין שצוה בהן שיהו לאות על ידך ולזכרון בין עיניך כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים אינן לכבוד ה' יתברך אבל לרחם על נפשותינו וכבר סדרו לנו בתפלת יום הכפורים אתה הבדלת אנוש מראש ותכירהו לעמוד לפניך כי מי יאמר לך מה תפעל ואם יצדק מה יתן לך וכן אמר בתורה לטוב לך כאשר פירשתי וכן ויצונו ה' אלהינו לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו

אבן עזרא

והם מגזרת מקרה וקרוב מפגע · אל"ף אפרוחים נוסף כמו אל"ף ואזרועך והטעם כי אכזריות הוא בלב לשחוט אם על בניה רטבה וכן שור או שה : (ז) ייטב לך · שהשם יתגמל עליך וייטיב לך : והארכת ימים · כאשר לא תכרת כל הקן שעזבת השורש : (ח) כי תבנה בית חדש · נדבקה זאת הפרשה אחר שגלחתו והם בארץ החל במצות הבית : מעקה · טעמו ידוע מהקום (ס"א מהמקום) ואין ריע לו ומדקדק הוציאו מגזרת עקת רשע והבית עצמו בעקה : הנפל · נקרא על שם סופו וכן יומת המת וכן ובגדי ערומים תפשיט ויתרוננו הבנים ומלות רבות לאין מספר נקראו על שם סופם ולא נדע אם כן דרך הלשון · או הוא דברי נבואה כמו וירדוף עד דן עד נתן אשכול על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ואחר מצות הבית מצות הזרע והנטע כי אחר שבוא בארץ ובנה בית וזרע : (ט) לא תזרע כלאים · פירוש פן תקדש כבר פירשו מנחם בן סרוק הספרדי במחברתו והוא מגזרת קדש בעבור שיתעבר זה

רשב"ם

על ידי מקרה : (ו) לא תקח האם על הבנים · לפי דרך ארץ · פרשתי בלא תבשל גדי בחלב אמו ובן באותו ואת בנו שדומה לאכזריות ורעבתנות לקחת ולשחוט ולבשל ולאכול אם ובנים יחד : (ח) מעקה · אין לו חבר בתורה כמו מגזרת מעשה מרמה הוא · אבל עקת רשע · תעיק העגלה · מעיק תחתיכם · מגזרת שב קם הם : (ט) תקדש · תאסר בקדשים :

קִנָּא דְצִפְּרָא קֳדָמָךְ בְּאָרְחָא בְּכָל אִילָן אוֹ עַל אַרְעָא אֶפְרוֹחִין אוֹ בֵעִין וְאִמָּא רְבִעָא עַל אֶפְרוֹחִין אוֹ עַל בֵּעִין לָא תִסַּב אִמָּא עַל בְּנַיָּא: ז שַׁלָּחָא תְשַׁלַּח יָת אִמָּא וְיָת בְּנַיָּא תִּסַּב לָךְ בְּדִיל דְּיֵיטַב לָךְ וְתוֹרִיךְ יוֹמִין: ח אֲרֵי תִבְנֵי בֵיתָא חַדְתָּא וְתַעְבֵּד תִּיקָא לְאִגָּרָךְ וְלָא תְשַׁוֵּי חוֹבַת דִּין דִּקְטוֹל בְּבֵיתָךְ אֲרֵי יִפֵּל דְּנָפֵל מִנֵּהּ: ט לָא תִזְרַע כַּרְמָךְ עֵרוּבִין דִּילְמָא תִסְתְּאַב דִּמְעַת זַרְעָא דִּי תִזְרַע וַעֲלָלַת כַּרְמָא: י לָא תְרְדֵּי

נתינה לגר

מלויקות „אחרי יתערע" וסב על האדם, וע' מה שנעיר לקמן כ"ג ה'. (ח) מעקה, תִּיקָא. ערש"י ונפרק. דמים, חובת דין דקטול. מלשונו משמע דלית ליה דרשת הש"ס שהובאה ברש"י „הנופל ראוי זה ליפול" רק שיש לו עונש מיתה ואולי כוונתו כמו שאמרו בש"ס „אע"פ שבטלו ארבע מיתות דין ארבע מיתות לא בטלו כו'" ופי' „ולא תשוי חובת דין דקטול בביתך" ר"ל כרש"י „שמגלגלין כו'" כי דין המיתה שמחויב בה יעשה ע"פ ההשגחה, אבל אתה לא תסבב שיהיה בביתך, ולדעתי נשתרבב מזה גם לעיל בס' רוצח (י"ט יו"ד) ושם צ"ל „חובת קטול" וע' מה שהעירונו שם. (ט) תקדש, תסתאב, ערש"י שנ' „תסאב". המלאה הזרע, דמעת זרעא. ר"ל תערובת הזרע עם התוספת ממה שנתגדל ונתרבה, כי „דמעה" הוא ערוב, כמ"ש בש"ס (גיטין נ"ג) „מדמע הייני מערב" והנה ברור אצלנו שמ"ש רש"י (שם שם) „ואיני יודע מהו ל' דמע" שכוונתו על דמע בלה"ק, כי בתלמוד יש משניות הרבה המדברות מל' „דמע, דמוע, מדמע" וכ"כ רש"י בתרומה, ומ"ש שם הר' משה מפונטיזא שדמע הוא לח והביא ראיה מת"א שת' פה „המלאה, דמעת" „וכמלאה" (במדבר י"ח כ"ז) „מלייתא" הנה לדעתנו משמע להפך, שדמע הוא ביבש ומלייתא הוא בלח, ואפשר שהוא משם מושאל מדמעות העין, מפניו שהלגן נופל מן

בעל הטורים

קן. בגימט' פרע למזומן: אפרחים או ביצים. בגימט' בגריכן לאמן: על הבנים. ב'. הכא ואידך (ירמיה ע"ז) כה אמר ה' על הבנים והבנות הילודים במקום הזה ממותי תחלואים ימותו אם תקיים המצוה יאריכון ימיך ואם לאו כה אמר ה' ממותי תחלואים ימותו: (ז) והארכת ימים. בגימט' בעולם שכלו ארוך: והארכת ימים. וסמיך ליה (ח) כי תבנה בית חדש. לומר אם קיית בית חדש עשה לו מעקה כדי שיאריכו בו ימים ולא יפלו ממנו. ועוד עיקר אריכות ימים הוא בשביל בנין בית חדש שהוא בהמ"ק וע"כ אף דכבוד אב ואם הקדים והארכת ימים למען ייטב לך (בפ' ואתחנן) לא כן הכא כדי להסמיך והארכת ימים לתבנה בית חדש: לעיל כתיב למען ייטב לך וסמך כאן כי יפול הנופל ממנו רמז למה שדרשו (חולין קמ"ב) הרי שעלה באילן כדי לשלח את האם ונפל ומת היכן אריכות ימים של זה: כי יפול הנפל. וסמיך ליה (ט) לא תזרע. רמז לדר"י דאמר עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד: המלאה. ב' במס'. דין ואידך (עמוס ב') כאשר תעיק העגלה המלאה לה עמיר וזהו שאמרו (פ"ד דכלאים) שצריך להרחיק בכלאים כמלא למד בקר. ושניהם רפויין שצריך למדוד בד' אמות שוחקות. ואחד יש

רמב"ן

כל הימים והכוונה בכלם לטוב לנו ולא לו יתעלה וי"ת אבל כל מה שנצטוינו שיהיו בריותיו גרופות ומזוקקות בלא סיגי מחשבות רעות ומדות מגונות וכן מה שאמרו לפי שעשה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזרות לומר שלא חס האל על קן צפור ולא הגיעו רחמיו על אותו ואת בנו שאין רחמיו מגיעין בבעלי הנפש הבהמית למנוע אותנו מלעשות בהם צרכנו שאם כן היה אוסר השחיטה אבל טעם המניעה ללמד אותנו מדת הרחמנות ושלא נתאכזר כי האכזריות התפשט בנפש האדם כידוע בטבחים שוחטי השורים הגדולים והחמורים שהם אנשי דמים זבחי אדם אכזרים מאד ומפני זה אמרו טוב שבטבחים שותפו של עמלק והנה המצות האלה בבהמה ובעוף אינן רחמנות עליהם אלא גזירות בנו להדריכנו וללמד אותנו המדות הטובות וכן יקראו הם כל המצות שבתורה עשה ולא תעשה גזרות כמו שאמרו במשל המלך הנכנס למדינה אמרו לו עבדיו גזור עליהם גזירות אמר להם כשיקבלו מלכותי אגזור עליהם גזירות כך אמר הקב"ה קבלתם מלכותי אנכי ה' אלהיך קבלו גזירותי לא יהיה לך וכו' אבל במדרשו של רבי נחוניא בן הקנה בשלוח הקן במדרש שיש במצוה סוד אמר רבי רחמאי מאי דכתיב שלח תשלח את האם ולא אמר את האב אלא שלח תשלח את האם לכבוד אותה בינה שנקראת אם העולם דכתיב כי אם לבינה תקרא מאי ואת הבנים תקח לך אמר רבי רחמאי אותם בנים שגדלה ומאי ניהו שבעת ימי הסוכה ודיני שבעת ימי השבוע וכו' והנה המצוה רומזת לענין גדול ולכך שכרה מרובה למען ייטב לך והארכת ימים: (ח) ועשית מעקה לגגך. מצות המעקה מחודשת או מבוארת מלא תעמוד על דם רעך אבל מצות הכלאים מבוארת שכבר אמר שדך לא תזרע כלאים והנה במשמע הזה כל מקום המרע והוסיף בכאן כי אם יזרע הכרם כלאים יקדש הזרע אשר יזרע ותבואת הכרם לומר שיאסר בהנאה כהקדש וטעם פן כמו כי תקדש וכן ומפתח אהל מועד לא תצאו פן תמותו וכן ולא תגעו בו פן תמותון ויתכן שפירושו כמו פן יגכרו צרימו פן יאמרו כענין שמא לומר לא תזרע אותו כלאים פן יצמח ויאסר עליך הכל כי אינן נאסרין אלא כמו שנגינו תבואה מקודשת משהשרים ,ענבים משיעשו כפול הלבן ואמר לא תחרוש בשור ובחמור יחדו והוא הדין לכל

ספורנו

(ז) למען ייטב לך והארכת ימים. הנה בענין שלוח הקן יש איזה גמילות חסד להמון שלא להשחית זרע עופות השדה שהם הפקר וזה בשלוח האם. אמר שאפילו בזה הקצת של גמילות חסדים יהיה אוכל פירות בעולם הזה והקרן קיימת לעוה"ב: (ח) ולא תשים דמים בביתך כי יפול הנופל. כאשר יקרה שיפול איזה נופל מגגך לא תהיה אתה הגורם באופן שיהיה עונש

תַחֲרֹשׁ בְּשׁוֹר־וּבַחֲמֹר יַחְדָּו׃ יא לֹא תִלְבַּשׁ שַׁעַטְנֵז צֶמֶר וּפִשְׁתִּים יַחְדָּו׃ ס יב גְּדִלִים תַּעֲשֶׂה־לָּךְ עַל־אַרְבַּע כַּנְפוֹת כְּסוּתְךָ אֲשֶׁר תְּכַסֶּה־בָּהּ׃ ס יג כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבָא אֵלֶיהָ וּשְׂנֵאָהּ׃ יד וְשָׂם לָהּ עֲלִילֹת דְּבָרִים וְהוֹצִא עָלֶיהָ שֵׁם רָע וְאָמַר אֶת־הָאִשָּׁה הַזֹּאת לָקַחְתִּי וָאֶקְרַב אֵלֶיהָ וְלֹא־מָצָאתִי לָהּ בְּתוּלִים׃ טו וְלָקַח אֲבִי הַנַּעֲרָ הנערה קרי וְאִמָּהּ וְהוֹצִיאוּ אֶת־בְּתוּלֵי הַנַּעֲרָ הנערה קרי אֶל־זִקְנֵי הָעִיר הַשָּׁעְרָה׃ טז וְאָמַר אֲבִי הַנַּעֲרָ הנערה קרי אֶל־הַזְּקֵנִים אֶת־בִּתִּי נָתַתִּי לָאִישׁ הַזֶּה לְאִשָּׁה וַיִּשְׂנָאֶהָ׃ יז וְהִנֵּה־הוּא שָׂם עֲלִילֹת דְּבָרִים לֵאמֹר לֹא־מָצָאתִי לְבִתְּךָ בְּתוּלִים וְאֵלֶּה בְּתוּלֵי בִתִּי וּפָרְשׂוּ הַשִּׂמְלָה לִפְנֵי זִקְנֵי הָעִיר׃ יח וְלָקְחוּ זִקְנֵי הָעִיר־הַהוּא אֶת־הָאִישׁ וְיִסְּרוּ

ה"א לא תלבש שעטנז · כלאים לד שבת כז יבמות ד' ה' נזיר מא נח מנחות לט מג בכורות יז ערכין ג : צמר ופשתים · יבמות ד' נזיר נח מנחות לט מג : גדילים · שבת כז סוכה ט יבמות ד ס נזיר מא נח מנחות לט מ מג בכורות יז ערכין ג : על ארבע · זבחים יח מנחות מג חולין קלו : אשר תכסה · שבת כז זבחים יח מנחות מא מג : ואקרב אליה · כתובות מו : את בתי נתתי לאיש · כתובות כב מו סוטה כג מו קדושין ג ס סד : ושם לה עלילות דברים · כתובות מו : לא מצאתי לבתך בתולים כט : ויסרו אותו · סנהדרין עא :

רש"י

קדשתיך : המלאה · זה מילוי ותוספת שהזרע מוסיף : (י) לא תחרש בשור ובחמור · הוא הדין לכל שני מינים בעולם וה"ה להנהיג יחד קשורים זוגים בהולכת שום משא : (יא) שעטנז · לשון עירוב ורבותינו פירשו שוע טווי ונוז : (יב) גדילים תעשה לך · אף מן הכלאים לכך סמכן הכתוב : (יג) ובא אליה ושנאה · סופו · (יד) ושם לה עלילות דברים · עבירה גוררת עבירה עבר על לא תשנא סופו לבא לידי לשון הרע : את האשה הזאת · מכאן שאין אומר דבר אלא בפני בעל דין : (טו) אבי הנערה ואמה · מי שגדלו גידולים הרעים יתבזו עליה : (טז) ואמר אבי הנערה · מלמד שאין רשות לאשה לדבר בפני האיש : (יז) ופרשו השמלה · ה"ז משל מחוורין הדברים כשמלה : (יח) ויסרו אותו

רמב"ן

מיני הכלאים והיא מצוה מבוארת מן בהמתך לא תרביע כלאים שדרך כל עובד אדמתו להביא צמדו ברפת אחת וירכיב אותן · וביאר בשעטנז שאיננו רק בצמר ופשתים והזכיר לא תלבש ללמד שאין העליה אסורה אלא בענין לבישה : (יג) כי יקח איש אשה ובא אליה ושנאה · טעמו כאשר יקח האיש אשה בלקוחי התורה שהם הקדושין בכסף והיא המאורסה אשר יזכיר ואחרי ימים בא אליה ושנאה שלא היתה ערבה אליו בביאתה והשכים בבקר ובא לב"ד וטען שלא מצאה בתולה והנה זה מתכוין להוציאה בלא מוהר הבתולות שהיא הכתובה שכתב לה ומפני כי בחזקת בתולה נתקדשה אליו הוא טוען עליה שזנתה תחתיו ולפיכך אמר הכתוב ואם אמת היה הדבר כדברי הבעל וקלוה והאמת לא יודע רק על פי שנים עדים ולפי שהכתוב יפרש בזנוני הבתולות כי כאשר תהיה מאורסה הסקל וכאשר לא אורסה היא פנויה לא

אבן עזרא

עם זה : (י) לא תחרוש בשור ובחמור · דבק עם הזריעה והטעם חמל על כל מעשיו כי אין כח החמור ככח השור ובעבור הזריעה אמר שעטנז וכבר הזכירו על דרך כלל וכאן פרש שהוא הצמר והפשתים לא אחרים : (יב) גדלים תעשה לך · אמרו המכחישים שהיא מצוה בפני עצמה בלילה כמו הציצית ביום על כן כתוב אשר תכסה והמעתיקים העתיקו כי זאת מצות הציצית ביום ופירוש גדלים כמו כבניינם גדלים מעשה שרשרות · והמכחישים הוציאום מגזרת גדולה ואנחנו מאמינים בדברי קדמונינו לבדם והזכיר זה הכתוב לבאר על ארבע כנפות ונסמך לשעטנז בעבור הציצית שהוא מותר : (יג) כי יקח איש אשה · כמשמעה הפרשה לדעת המכחישים בעבור תכסה בה והאמת על דרך דרש שנסמכה בעבור הבית ואחר כן הבגד ואחר כן בעלת הבית : (יד) עלילות · כמו סבות : דברים · כן אמת או שקר : בתולים · לשון רבים ולא יתפרדו וכן נחות וזקונים ועלומים : (טו) אבי הנערה ואמה · אם הם בחיים או ממונה

רשב"ם

(יב) גדלים · ציצית צריך שיהא גדול וקלוע : (טו) את בתולי · לפי הפשט הם בתולים שעל השמלה :

לזונות

בְּתוֹרָא וּבַחֲמָרָא כַּחֲדָא: יא לָא תִלְבַּשׁ שַׁעַטְנְזָא עֲמַר וְכִתָּן מְחָבַּר כַּחֲדָא: יב כְּרוּסְפְּדִין תַּעְבֵּד לָךְ עַל אַרְבַּע כַּנְפֵי כְסוּתָךְ דְּתִתְכַּסֵּה בַהּ: יג אֲרֵי יִסַּב גְּבַר אִתְּתָא וְיֵעוֹל לְוָתַהּ וְיִסְנְנַהּ: יד וִישַׁוֵּי לַהּ תַּסְקוּפֵי מִלִּין וְיַפֵּק עֲלַהּ שׁוּם בִּישׁ וְיֵימַר יָת אִתְּתָא הָדָא נְסֵבִית וַעֲלֵית לְוָתַהּ וְלָא אַשְׁכַּחִית לַהּ בְּתוּלִין: טו וְיִסַּב אֲבוּהָא (נ״א אֲבוּהִי) דְעוּלֶמְתָּא וְאִמַּהּ וְיַפְּקוּן יָת בְּתוּלֵי עוּלֶמְתָּא לְסָבֵי קַרְתָּא לִתְרַע בֵּית דִּין אַתְרָא: טז וְיֵימַר אֲבוּהָא דְעוּלֶמְתָּא לְסָבַיָּא יָת בְּרַתִּי יְהָבִית לְגַבְרָא הָדֵין לְאִנְתּוּ וְיִסְנְנַהּ: יז וְהָא הוּא שַׁוִּי תַּסְקוּפֵי מִלִּין לְמֵימַר לָא אַשְׁכַּחִית לִבְרַתָּךְ בְּתוּלִין וְאִלֵּין בְּתוּלֵי בְרַתִּי וְיִפְרְסוּן שׁוֹשִׁיפָא קֳדָם סָבֵי קַרְתָּא: יח וְיִדְבְּרוּן סָבֵי קַרְתָּא

נתינה לגר

השבלים כלמצות, וכן בת״י ע״פ „ראשית תבואתה״ (ירמיה ב׳ ג׳) מצאנו ג״כ „כדמעת ארמות עללא״ ע״ש. ותרגו״י ע״פ מלאתך ודמעך (שמות כ״ב כ״ז) ומה שהעירונו שם, ובמס׳ המורם (דף ע׳). (יא) יהדו, כחבר כחדא. ולעיל גבי לא תחרש ת׳ „כחדא״ בלא מלת „מחבר״ אפשר שכאן בא לרמז שתכף הכיסה אחת לאו מדאורייתא ואינו חבור·ועוד דבכלאי בגדים מותר ללבוש חלוק של צמר על חלוק של פשתן, אבל בכלאי בהמה אפי׳ מחובר בהנהגה אסור, ודבר זה מפורש בתוספתא פ״ד דכלאים „ומס׳ אם במקום שמותר ללבוש ב׳ חלוקות כאחד הרי הוא אסור בתערובתן מקום שאסור לנהוג שתי בהמות כו׳, ועי׳ בירושלמי (כלאים פ״ח הלכה ב׳) וברא״ש ובטור וש״ע י״ד סי׳ רנ״ז, ונפלאתי על החכם האלקי בזה איך קלע אל השערה והתכוון להלכה. וע׳ במנחות (דף ל״ט ע״א), וברמב״ם (הלכות כלאים פ״י הלכה כ״ד). (יב) גדלים, כרספדין. עיין בערוך ערך כרספד. (יד) ואקרב אליה, ועלית לותה. לא הרגש „וקריבת״ לכאורה השכתי שבא להשמיענו דהלכה כרבנן ולא כראב״י דמצריך בעילה (כתובות דף מ״ו ע״א) אבל א״א לומר כן כי הלכה כראב״י, וכן ת׳ בעצמו (לקמן פסוק י״ז) ע״ש. (יז) ופרשו השמלה, ויפרסון שושיפא. ת׳ כראב״י (כתובות שם שם) שסובר דדברים ככתבן, ולא כרבנן (וכפירש״י) אע״ג שפסקינן כרבנן, משום שמשנת ראב״י קב ונקי, ופשטא דקרא הכי משמע, וע׳ לעיל (בראשית

בעל הטורים

דגש (קהלת י״א) כעצמים בבטן המלאה [ומדאינך רפויין מוכח הדרש שלו]: (י) לא תחרש בשור ובחמר · טהור וטמא · רמז שלא ישתתף צדיק עם רשע: תחרוש · ב׳ · דין ואידך אל תחרוש על רעך רעה (משלי ג׳) זהו שמפרש טעם שלא לחרוש בשור ובחמור לפי שהשור מעלה גרה והחמור אינו מעלה גרה וכשירא׳ שהשור מעלה גרה יהיה כסבור שהוא אוכל ומצטער וזהו אל תחרוש על רעך רעה שגורם לחמור שחורש על רעהו רעה: (יא) לא תלבש · בגימט׳ אסורה ליהנות · שאפי׳ בגד ארוך וכו כלאים מצד אחד אסור להתכסות בו מצד השני: (יב) גדלים · ב׳ · דין ואידך (מ״א ז׳) גדלים מעשה שרשרות וזה שאמרו ב״ה גדיל שנים דתרי גדלים כתיב · ופתלהו מתוכו כדכתיב מעשה שרשרות כדרך שעושין שרשרות (עי׳ מנחות דף ל״ט): אשר תכסה · בגימט׳ לשניה בכסות כומא שהוא חייב: אשר תכסה בה (יג) כי יקח · רמז להא דאיתא בנדרים ר״א מגלה טפח ומכסה טפח בשעת ביאה · ד״א אשר תכסה כי יקח רמז לת״ח שמאפיל בטליתו · ד״א רמז כי יקח אשר תכסה מלמד שמכסין לו על עונותיו: ובא אליה · ב׳ · דין ואידך (קהלת ט׳) ובא אליה מלך גדול ודרשו אותו על יצה״ר · גם בכאן בשביל שהלך אחרי יצרו הרע סופו לשנאתה ולהוציא עליה שם רע: (יד) והוצא עליה שם רע · חסר י׳ כאילו עבר על יו״ד הדברות · וכן לא נחתם גז״ד על אבותינו עד שהוציאו יו״ד המרגלים דבה: (טו) אבי הנער · כתיב חסר ה״א שהלכה כנער · לכך מוציא עליה שם רע: (טז) את בתי נתתי · בגימט׳ כפה שאסר הוא הפה שהתיר [עם התיבות]:

רמב״ן

הולך לפרש כאן ואם אמת היה שזינתה באירוסיה שזינתה ברצונה ומקלוה ואמר ברמז כי עשתה נבלה בישראל לזנות בית אביה והנבלה היא בעשותה כן ברצונה ולזנות הוא כאשר השפה אבה תחת אישה כי הנערה אשר לא אורשה לא תקרא זונה בשכבה עם אחד העם אבל היא מיועדת לו: (יז) ופרשו השמלה · הרי זה משל מחוורין הדברים כשמלה לשון רש״י והוא מדרשו של רבי ישמעאל בספרי ובמכילתא · ואין צורך כי זאת לפנים בישראל מכניסין החתן והכלה לחופה וטודקין אותן והעדים נשמרים להם מבחוץ והם השושבינים קורין להם שושבינין וכאשר יפרדו נכנסין העדים שם ולוקחין השמלה אשר שכב אותה עליה

ויראו הדמים וזה ידוע בתלמוד ובספרי אגדה וקורין השמלה ההיא סודר ולכך יאמר הכתוב בפירוש אביה ואמה השמלה אשר לקחו מיד העדים ויאמרו אלה בתולי בתי ובודאי שצריך לחזור הדברים בעניים הרבה שהכתוב יקצר בהם אבל לא אמר הרי זה משל אלא המחייב מוציא שם רע אע״פ שלא בעל · ופשוטו של מקרא כדברי האומר עד שבעל וכך אמרו בגמרא רבי אליעזר בן יעקב אומר שמלה ממש והלכה כדבריו וכן טעם הפרשה כי אמר הכתוב תחלה ולקח אבי הנערה ואמה והוציאו את בתולי הנערה ידבר בשניהם ואחר כן שב לאב לבדו ואמר אבי הנערה וגו׳ וחזר ואמר ופרשו השמלה בשניהם והטעם כי התביעה הזאת לאב

ספורנו

כדם בניתך: (יג) כי יקח איש אשה · אחר הדבור בעניני סיבות דבר באזהרות המחויבות לבריית השכינה בישראל והשמר מלגרום הסתלקותה כסבול הורג מצד העריות ומצד העבורה הפסולות ומצד טומאת המחנה כאמרו והיה מחנך קדוש ולא יראה

אֹתוֹ׃ יט וְעָנְשׁוּ אֹתוֹ מֵאָה כֶסֶף וְנָתְנוּ לַאֲבִי הַנַּעֲרָה כִּי הוֹצִיא שֵׁם רָע עַל בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל וְלוֹ־תִהְיֶה לְאִשָּׁה לֹא־יוּכַל לְשַׁלְּחָהּ כָּל־יָמָיו׃ ס כ וְאִם־אֱמֶת הָיָה הַדָּבָר הַזֶּה לֹא־נִמְצְאוּ בְתוּלִים לַנַּעֲרָ לנערה ק׳׃ כא וְהוֹצִיאוּ אֶת־הַנַּעֲרָ הנערה ק׳ אֶל־פֶּתַח בֵּית־אָבִיהָ וּסְקָלוּהָ אַנְשֵׁי עִירָהּ בָּאֲבָנִים וָמֵתָה כִּי־עָשְׂתָה נְבָלָה בְּיִשְׂרָאֵל לִזְנוֹת בֵּית אָבִיהָ וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ ס כב כִּי־יִמָּצֵא אִישׁ שֹׁכֵב ׀ עִם־אִשָּׁה בְעֻלַת־בַּעַל וּמֵתוּ גַּם־שְׁנֵיהֶם הָאִישׁ הַשֹּׁכֵב עִם־הָאִשָּׁה וְהָאִשָּׁה וּבִעַרְתָּ הָרָע מִיִּשְׂרָאֵל׃ ס כג כִּי יִהְיֶה נַעֲרָ נערה ק׳ בְתוּלָה מְאֹרָשָׂה לְאִישׁ וּמְצָאָהּ אִישׁ בָּעִיר וְשָׁכַב עִמָּהּ׃ כד וְהוֹצֵאתֶם אֶת־שְׁנֵיהֶם אֶל־שַׁעַר ׀ הָעִיר הַהִוא וּסְקַלְתֶּם אֹתָם בָּאֲבָנִים וָמֵתוּ אֶת־הַנַּעֲרָ הנערה ק׳ עַל־דְּבַר אֲשֶׁר לֹא־צָעֲקָה בָעִיר וְאֶת־הָאִישׁ עַל־דְּבַר אֲשֶׁר־עִנָּה אֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ ס כה וְאִם־בַּשָּׂדֶה יִמְצָא הָאִישׁ אֶת־הַנַּעֲרָ הנערה קרי הַמְאֹרָשָׂה וְהֶחֱזִיק־בָּהּ הָאִישׁ וְשָׁכַב עִמָּהּ וּמֵת הָאִישׁ אֲשֶׁר־שָׁכַב עִמָּהּ לְבַדּוֹ׃ כו וְלַנַּעֲרָ ולנערה קרי לֹא־תַעֲשֶׂה דָבָר אֵין לַנַּעֲרָ לנערה ק׳ חֵטְא מָוֶת כִּי כַּאֲשֶׁר יָקוּם אִישׁ

ת"א וענשו אותו · כתובות מו: כי הוציא שם רע · ערכין טו: ואם אמת היה הדבר · כתובות מ מד ערכין שם: והוציאו את הנערה אל פתח · כתובות מ מד מה ערכין שם: ומתה · כתובות מד: לזנות בית אביה · שם מה סנהדרין נ: כי ימצא איש · סנהדרין פו: ומתו גם שניהם · שם פו ערכין ז: כי יהיה נערה בתולה · כתובות מח: והוצאתם את · קדושין י׳: על דבר · סנהדרין מה: ומת האיש אשר שכב · קדושין שם סנהדרין סו: ולנערה לא תעשה דבר · נדרים כז קמא כח סנהדרין עג ע"ג נד: כי כאשר · פסחים כה יומא כב סנהדרין עג עד:

רש"י

אותו · מלקות: (כ) ואם אמת היה הדבר · בעדים והתראה שזנתה לאחר אירוסין: (כא) אל פתח בית אביה · ראו גידולים שגדלתם: אנשי עירה · במעמד כל אנשי עירה: לזנות בית אביה · כמו בבית אביה: (כב) ומתו גם שניהם · להוציא מעשה חדודים שאין האשה נהנית מהם · גם לרבות הבאים אחריהם (ס"א מאחוריהם) ד"א גם שניהם לרבות את הולד שאם היתה מעוברת אין ממתינין לה עד שתלד: (כג) ומצאה איש בעיר · לפיכך שכב עמה פרצה קוראה לגנב הא אילו ישבה בביתה לא אירע לה:

אבן עזרא

בית דין: (יט) וטעם כל ימיו · כי לעולם תהיה ברשותו עד יום מותו: (כא) וסקלוה · שיתכן שאחר שארסה שכב איש אותה כי המארס לא ארס אותה רק היא אומרת שהיא בתולה ומעתיקי בדת נארו הדבר באר היטב ואלה הבתולים ימצאו עד זמן קבוע וכפי תולדת הנערות · ובעבור וסקלוה נסמכה פרשת הבעולה והמאורסה גם פירושו זה כמו זה וכה פירוש זה עוד: (כג) כי יהיה · כאשר יודע זה הדבר: (כד) שער · מקום שבת זקני העיר הנה הכתוב קרא המאורסה אשת רעהו ולא יוכל לדעת האריכות כי אם בדברי קבלה: (כו) כי · יתכן שלא הסכימה היא

רשב"ם

(כא) לזנות בית אביה · שיש עדים שזינתה אחר שנתקדשה:

ההיא ית גברא וילקון יתיה: יט ויגבון מניה מאה סלעין דכסף ויתנון לאבוהא דעולמתא ארי אפיק שום ביש על בתולתא דישראל וליה תהי לאנתו לית-ליה רשו למפטרה כל יומוהי: כ ואם קשטא הוה פתגמא הדין לא אשכחו בתולין לעולמתא: כא ויפקון ית עולמתא לתרע בית אבוהא ויריגמנה אנשי קרתה באבניא ותמות ארי עבדת קלנא בישראל לזנאה בית אבוהא ותפלי עבד דביש מבינך: כב ארי ישתכח גבר דשכיב עם אתתא אתת גבר ויתקטלון אף תרויהון גברא דשכיב עם אתתא ואתתא ותפלי עבד דביש מישראל: כג ארי תהי עולמתא בתולתא דמארסא לגבר וישכחנה גבר בקרתא וישכוב עמה: כד ותפקון ית תרויהון לתרע קרתא ההיא ותרגמון יתהון באבניא וימותון ית עולמתא על עסק די לא צוחת בקרתא וית גברא על עסק דעני ית אתת חבריה ותפלי עבד דביש מבינך: כה ואם בחקלא ישכח גבר ית עולמתא דמארסא ויתקף בה גברא וישכוב עמה ויתקטל גברא דשכיב עמה בלחודוהי: כו ולעולמתא לא תעבד מדעם לית לעולמתא חובת דין דקטול ארי כמא דיקום גברא על חבריה ויקטלנה נפש כן

נתינה לגר

ל"ח י"ח) וברמב"ן שם, וע' ברמב"ם (פ"ג מה' נערה הלכה ו') ובכ"מ שם, וע' ברשב"א. (כא) לזנות בית אביה, לזנאה בית אבוהא. לא ת' „בבית אבוהא" כפירש"י? ודוחק לומר שגם בארמית יחסר לפעמים ב' השמוש · אולי כוונתו שתסרס מלת „לחלל" או „לבזות". הרע, עבד דביש. ולא ת' „בישא" משום שפי' „הרע" תאר לעושה רע (ובלה"ק יבא „הרע" גם לשם מפשט, גם לשם תואר, תחת אשר בארמית יבדלו ע"פ הרוב, לכן פי' כוונתו). (כד) שער העיר, תרע קרתא. ממה שלא הוסיף מלת

בעל הטורים

(כא) אל פתח בית אביה וסקלוה · בגימט' זכו ראו אלו הגדלין שגדלתם: כי עשתה נבלה בישראל · וסמיך ליה: (כב) כי ימצא איש שוכב · רמז לאיש שהטיח באשתו וסקלוהו: (כד) אשר לא צעקה · ואף אם יראה ממנו יכולה לומר מחמת נער

רמב"ן

לבדו הוא שהקנס שלו אבל שהאב במעשה מפני שענין השמלה הנשים יתעסקו בו והן היודעות והבקיאות בדמים ולאם ראוי שתתפש ותביא אותה לב"ד אבל טענת את בתי נתתי לאיש הזה לאב בלבד היא והאם לאו בעלת דברים דידיה היא או אחר שיסדר האב טענותיו בב"ד יתפשו בשמלה אשר הביאה אשתו תחת כנפות כסותה ויפרשו אותה שניהם בב"ד והנה לא הוזכרה האם בפרשה ולא באה לב"ד כלל אלא מפני ענין השמלה שהוא ממש כאשר פירשתי: (יט) וענשו ונתנו אותו מאה כסף · אחרי המלקות בנדרש מוסרו אותו כי המנהג לכתוב לבתולות מוהר חמשים כסף והנה זה הוציא עליה שם רע בעבור שנאה ורצה להוציאה בלא כלום ולכן ענשו הכתוב במאה כסף כי התורה העניש בכפל כענין שנים ישלם אף על פי שהכתובה מדבריהם למי שיתנה עמהם או יבאנה סתם אבל המנהג היה לכתוב מוהר לבתולות כמו שנאמר כמוהר הבתולות והרוב יעשו כן ואם לא היתה כתובה לאשה הזאת למה ישים עליה עלילות דברים מפני שנאה עליה ושגאה יכתוב לה גט ויפטר ממנה דכתיב כי שנא שלח: (כב) ומתו גם שניהם · להוציא לעושה מעשה חדודים שאין האשה נהנית מהם גם לרבות הבאים מאחריהם לשון רבינו שלמה · ולא הבינותי מהו וכי בתולה היא זו שנמעט או נצטרך לרבות הבאים אחריהם מה לי ראשון מה לי שני ושלישי ועוד היה לו לומר הבאים אחריו · ובנוסחאות שלנו בספרי שניהם ולא העושים מעשה חדודין כשהוא אומר גם שניהם לרבות הבאים מאחוריהם והיא ביאה שלא כדרכה ושלא כדרכו וריבה אותה הכתוב בכאן וכל העריות למדות זו מזו ועל דרך הפשט גם שניהם האיש הפושע בחטא יותר שהוא התובע והמפתה והעושה מעשה וגם האשה והזכיר זה הכתוב ופירש גם שניהם האיש השוכב וגם האשה וכן דרך הכתובים לתלות החטא באיש כאשר פירשתי בערות אחיו גלה ויש אומרים כי טעם האיש השוכב עם האשה והאשה תוספת ביאור כמו יביאה את תרומת ה' אותו · את נבוכדנצר · ובספרי האיש השוכב עם האשה אע"פ שהיא קטנה והאשה אע"פ שנבעלה לקטן אם כן טעמו גם שניהם גם כל אחד מהם האיש או האשה המגיע להם לחיוב: (כג) ענין נערה המאורסה · כי כאשר יראו עדים

ספורנו

יראה בך ערות דבר ושב מאחריך: (כד) אשר ענה את אשת רעהו · ענה והשפיל אותה מכבודה ופסל אותה מביאה עוד ראויה לבעלה רעהו כענין נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה: (כו) אין לנערה חטא מות · אע"פ שהיה סופה ברצון כיון שביאתה תחלתה באונס פטורה שכיון שהתחיל באיסור יצרה אונסה כאמרם ז"ל (כתובות פרק נערה) אפי' אומרת הניחו לו כו': כי כאשר יקום איש על רעהו וגו' · אין זה כענין הנשמה הנרצחת שכתוב בה ואת הבהמה תהרוגו כי אונס הבהמה לא התקוממם

עַל־רֵעֵהוּ וּרְצָחוֹ נֶפֶשׁ כֵּן הַדָּבָר הַזֶּה׃ כז כִּי בַשָּׂדֶה מְצָאָהּ
צָעֲקָה הַנַּעֲרָ הנערה ק׳ הַמְאֹרָשָׂה וְאֵין מוֹשִׁיעַ לָהּ׃ ס כח כִּי־
יִמְצָא אִישׁ נַעֲרָ נערה ק׳ בְתוּלָה אֲשֶׁר לֹא־אֹרָשָׂה וּתְפָשָׂהּ
וְשָׁכַב עִמָּהּ וְנִמְצָאוּ׃ כט וְנָתַן הָאִישׁ הַשֹּׁכֵב עִמָּהּ לַאֲבִי
הַנַּעֲרָ הנערה ק׳ חֲמִשִּׁים כָּסֶף וְלוֹ־תִהְיֶה לְאִשָּׁה תַּחַת אֲשֶׁר
עִנָּהּ לֹא־יוּכַל שַׁלְּחָהּ כָּל־יָמָיו׃ ס כג א לֹא־יִקַּח אִישׁ אֶת־
אֵשֶׁת אָבִיו וְלֹא יְגַלֶּה כְּנַף אָבִיו׃ ס ב לֹא־יָבֹא פְצוּעַ־
דַּכָּה וּכְרוּת שָׁפְכָה בִּקְהַל יְהוָה׃ ס ג לֹא־יָבֹא מַמְזֵר
בִּקְהַל יְהוָה גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי לֹא־יָבֹא לוֹ בִּקְהַל יְהוָה׃ ס ד לֹא־
יָבֹא עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי בִּקְהַל יְהוָה גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי לֹא־יָבֹא
לָהֶם בִּקְהַל יְהוָה עַד־עוֹלָם׃ ה עַל־דְּבַר אֲשֶׁר לֹא־קִדְּמוּ
אֶתְכֶם בַּלֶּחֶם וּבַמַּיִם בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם וַאֲשֶׁר

ת"א כי בשדה · בתרא טו : ואין מושיע · סנהדרין עג : כי ימצא איש · כתובות כט לח : אשר לא · כתובות לח : ונתן האיש · ברכות כא יבמות ד כתובות מ מב ערכין טו : לאבי הנערה · כתובות כט לח מ מב : חמשים כסף · כתובות לג : ולו תהיה · יבמות נט כתובות כט לט מ מכות טו : תחת אשר · כתובות לב לג מ קמא מד ערכין טו : לא יוכל לשלחה כל ימיו · גיטין ל תמורה ה : לא יקח איש · ברכות כא יבמות ד מט נז קדושין סז : ולא יגלה כנף אביו · יבמות ד נו : לא יבא פצוע דכה · שם עו עט שם עה : לא יבא ממזר · שם מד עט עו קדושין עג עד : לא יבא עמוני ומואבי · ברכות כח יבמות יז כע מו עז כתובות ז נזיר כג קדושין סז הוריות י ידים עו : על דבר אשר לא קדמו אתכם · יבמות עו עז סנהדרין קג :

רש"י

(כו) כי כאשר יקום וגו׳ · לפי פשוטו זהו משמעו כי אנוסה היא ובחזקה עמד עליה כאדם העומד על חבירו להרגו · ורבותינו דרשו בו הרי זה בא ללמד ונמצא למד וכו׳ : (א) לא יקח · אין לו בה לקוחין ואין קדושין תופסין בה : ולא יגלה כנף אביו · שומרת יבם של אביו הראויה לאביו והרי כבר הוזהר עליה משום ערות אחי אביך אלא לעבור על זה בשני לאוין ולסמוך לה לא יבא ממזר ללמד שאין ממזר אלא מחייבי כריתות וק"ו מחייבי מיתות ב"ד שאין בעריות מיתת ב"ד שאין בה כרת : (ב) פצוע דכה · שנפצעו או נדכאו ביצים שלו : וכרות שפכה · שנכרת הגיד ושוב אינו יורה קילוח זרע אלא שופך ומותח ואינו מוליד : (ג) לא יבא ממזר בקהל ה׳ · לא ישא ישראלית : (ד) לא יבא עמוני · לא ישא ישראלית : (ה) על דבר · על העצה שיעצו אתכם להחטיאכם

בדרך

רמב"ן

מרחוק איש תופש בנערה ושכב עמה בעיר והרימו העדים קולם והתרו בהם על דעת רבותינו יתחייבו שניהם סקילה שגם האשה בחזקת מזנה לדעת כיון שלא צעקה כלל כי דרך כל אנוסה לצעוק בעיר להושיעה ולהצילה ואם יראו אותה בשדה שיחזיק בה וישכבנה הרי זו בחזקת אנוסה ופטורה : (כז) ואפס צעקה · יתכן שצעקה או טעמו אם צעקה אין מושיע לה כי אפי׳ שמעו שלא צעקה פטורה כיון שאין שם מושיעים לה והכלל אם יש לה מושיעים בין בעיר בין בשדה חייבת אין לה מושיעים בין בעיר בין בשדה פטורה שלא דבר הכתוב אלא בהווה ואמר על דבר אשר ענה את אשת רעהו ולא יקרא ענוי רק השוכב באונס וזו כבר חייב

אבן עזרא

היא ולא ידעה עד שבא ואנסה על כן משל ברוצח : (כז) צעקה · יתכן שצעקה : (כח) אשר לא אורשה · זאת אנוסה לא מפותה : (א) לא יקח איש את אשת אביו · האנוסה על כן נסמכה זאת הפרשה : (ב) פצוע דכה · ביצים בלא אבר (ס"א חסר) ואמרו המדקדקים כי הטעם בגרם שהוא דכה וזה רחוק : שפכה · זה האבר שממנו ישפך מימיו והזרע : בקהל ה׳ · הטעם שלא יתחבר כאחד מקהל ה׳ שיקח בת ישראל וכן עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית והעד הנאמן רות והכתוב שאמר לא תבאו בהם על נשי שבעת הגוים · גם הכתוב בעזרא ויבדילו כל ערב הם (הנזכרים) הזכרים וכם פירשתי : (ג) ממזר · אחז"ל הבא מן העריות והשני ממי"ן נוספין כממי"ן נהרסו ממגורות ואחרים אמרו כי הוא שם גוי וישב ממזר באשדוד כי רחוק

רשב"ם

(כז) צעקה הנערה · שמא צעקה : (א) לא יקח איש את אשת אביו · הוכפל כאן לומר שהנולד ממנה תדי הוא בלא יבא ממזר : (ב) פצוע דכה · מיני סריסים ומפורשים ביבמות :

ויד

פתגמא הדין : כז ארי בחקלא אשכחה צוחת עולמתא דמארסא ולית דפריק לה : כח ארי ישכח גבר עולמתא בתלתא די לא מארסא ויחדנה וישכוב עמה וישתכחון : כט ויתן גברא דישכב עמה לאבוהא דעולמתא חמשין סלעין דכסף ולה תהי לאנתו חלף די ענה לית לה רשו למפטרה כל יומוהי : א לא יסב גבר ית אתת אבוהי ולא יגלי כנפא דאבוהי : ב לא ידכי דפסיק ודמחבל למעל בקהלא דיי : ג לא ידכי ממזרא למעל בקהלא דיי אף דרא עשיראה לא ידכי לה למעל בקהלא דיי : ד לא ידכי עמונאי ומואבאי למעל בקהלא דיי אף דרא עשיראה לא ידכי להון למעל בקהלא דיי עד עלם : ה על עסק די לא ערעו יתכון בלחמא ובמיא

נתינה לגר

„ית דין" כאשר הוסיף לעיל (כ"א י"ט) נראה שס"ל „שער שעבר ולא שער שנדון" כדילפינן (כתובות דף מ"ה ע"ב) לענין עבודת אלילים, וע"ש בתוד"ה סוקלין, וברש"ל וברש"א ועי' מ"ש שם .

כג (א) כנף אביו, כנפא דאבוהי . שהם ולא פי' דבשומרת יבם של אביו הכתוב מדבר, משום דקשה ליה קושית הש"ס (יבמות ל"ז ע"א) „ותיפוק ליה משום דודתו ?" וי"ל כדשני (שם) או משום ב' לאוין, או לאחר מיתה, ולכן לא פירש . (ב) לא יבא, לא ידכי למיעל. אם יקשה בעיניך מה ענין טהרה להאסור לבא בקהל ? דע דנקט לשון המשנה הרגיל על לשונו, (קדושין ס"ט ע"א) „יכולין ממזרים ליטהר" ולשון הגמרא „כסף מטהר ממזרים (קדושין דף ע"א ע"א) ול' הכתוב „וטהר את בני לוי" (מלאכי ג' ג'). פצוע דכה וכרות שפכה, דפסיק ודמחבל. לא פי' „ביצי" או „גיד" כסוגית הש"ס וכספרי וכתרגום ירושלמי משום דפסיק בארמית כשבא לאמר על האדם, הוראתו שנפלשו הביצים שלו וכן „מחבל" כשבא תואר לאדם, הוראתו שנכרת הגיד שלו, ולכן לא ת' פה „גזר" כלעיל [ויקרא כ"ב כ"ד] בבהמה. (ג) ממזר, ממזרא. לכאורה משמע שמפרש שהוא שם האומה, כמו וישב ממזר באשדוד (זכריה ט' ו') אבל מלבד שגם שם פירשו רוב המפרשים שהוא רק תאר לבן ארץ אחרת, א"כ היה ל"ל „ממזראי" כבפסוק שאח"ז „עמונאי ומואבאי" לסימן היחס, ולכן היותר נכון שת' ל' קודש, וכפי קבלת רבותינו „מחייבי כריתות וכו'". (ה) קדמו, ארעו. אל תדמה שהיה לפני המת' „לא קראו" או „לא קרו" למען יתאים תרגומו זה עם תרגומו לקמן (כ"ו י"ח), כי באמת הש' „קדם" נרדף עם הש' „קרא" וכל פגישת

בעל הטורים

בתולים זועקת : (ג) ממזר · ב' במס' · דין והידך (זכריה ט') וישב ממזר באשדוד · זה הוא שאחז"ל עתידין ממזרים ליטהר ויתיבנו כהנין : לא יבא ממזר בקהל ה' · סמך ממזר לפצוע דכה שממזר אינו מוליד כפצוע דכה [המפרש האריך בשם הגאונים ומסיק במייהו דריביה דקרא מיירי בממזר מבת ישראל ודור עשירי מסכחת בממזר וממזרת · ומוכיח לחלק הקרא מדלא כתיב לא יבא ממזר עד דור עשירי · ומוכיח כן מגמ' דיבמות דף פ"ח ע"ב] (ול"נ דקרא מיירי בממזר ידוע והרמז לממזר שאי"ו · א"נ ע"פ מ"ש הראשונים דהא דממזר אינו חי נקטו כהמים לבה"ג · בלא"ס א"ש) : וסמך (ד) עמוני ומואבי לממזר · שבנות לוט נבעלו לאביהן וילדו ממזרים והנקבות מותרות לפי שהם נתכוונו לדבר מצוה : (ה) אשר לא קדמו · בגימט'

רמב"ן

אותה במזגה לרצון אבל ענין הכתוב כי כאשר נראה שהאיש תופש בה ושוכב עמה הדין באשה כמתרצה בעבור שהיתה יכולה להושע ממנו ונתפש האיש כמענה אותה כי לא פתה אותה ולא דבר על לבה להשמע אליו · ולא ידעתי בדין הנזעקה אם ראינו נערה שהחזיק בה האיש והיא נלחמת בו בכל כחה ובוכה ואוחזת בבגדיו או בשערותיו להמלט ממנו ולא ידעה לזעוק למה תסקל אלא גם הנזעקה בהווה לדון בה מן הסתם בעיר מפותה ובשדה אנוסה : (ג) ממזר · שם לאיש מוזר מאחיו ויודעיו שלא יודע מאין בא כלשון וישב ממזר באשדוד והכרתי גאון פלשתים ואמר שלא ישב באשדוד זולתי איש נכרי וזר שיעבור בו כי יכרית גאון פלשתים ממנו והנה הנולד לאיש מאשת אביו הוא ירחוק אותו ולא יודה בו לבשתו ולכלמתו ומן המשפחה הרע שעשה וגם אמו השליכנו בלילה כענין האסופי הנזכר בתלמוד והנה הוא ממזר בעיר מולדתו וכן כל הערוות כדברי רבותינו בקדושין ירושלמי אמר רבי אבהו מהו ממזר מום זר : (ה) על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים · מצינו אוכל בכסף תשבירני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי · כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער · ורבים אמרו שהם לא קדמו אותם אבל ישראל קנו מהם וזה הבל כי די למחנה שימכרו להם כאשר ירצו לקנות ועוד כי ישראל לא באו בגבול מואב והמואבים הוציאו להם לחם ומים בכסף והכתוב יספר שעשו המואבים כאשר עשו בני עשו ולמה ירחיק המואבי לעולם בעבור זה ולא יתעב האדומי · ור"א אמר כי ענינם כאשר עשו לי בני עשו והמואבים על אעברה בארצך בדרך אבל לא מכרו להם לחם ומים כי הם עברו בהר

ספורנו

כלל אבל זו שהיתה התחלתה באונס והתקוממה כפי יכלתה הנה קרה לה כמו שקרה לנערה שנעבדה בו עבירה נגד רצונו לפיכך אין לה בחטא ענין כלל : (כז) צעקה הנערה · דנין אותה לכף זכות : (ה) אשר לא קדמו · שניהם לא קדמו אבל שלא נתן לחם ומים בכסף כאמרו אוכל בכסף תשבירני וכתיב כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער·

שָׂכַר עָלֶיךָ אֶת־בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר מִפְּתוֹר אֲרַם נַהֲרַיִם לְקַלְלֶךָּ׃ ו וְלֹא־אָבָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ אֶל־בִּלְעָם וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְּךָ אֶת־הַקְּלָלָה לִבְרָכָה כִּי אֲהֵבְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ז לֹא־תִדְרֹשׁ שְׁלֹמָם וְטֹבָתָם כָּל־יָמֶיךָ לְעוֹלָם׃ ס רביעי ח לֹא־תְתַעֵב אֲדֹמִי כִּי אָחִיךָ הוּא לֹא־תְתַעֵב מִצְרִי כִּי־גֵר הָיִיתָ בְאַרְצוֹ׃ ט בָּנִים אֲשֶׁר־יִוָּלְדוּ לָהֶם דּוֹר שְׁלִישִׁי יָבֹא לָהֶם בִּקְהַל יְהוָה׃ ס י כִּי־תֵצֵא מַחֲנֶה עַל־אֹיְבֶיךָ וְנִשְׁמַרְתָּ מִכֹּל דָּבָר רָע׃ יא כִּי־יִהְיֶה

הלמ"ד דגושה מ"ש

ת"א ולא אבה ה' אלהיך · ברכות נה ספר הזוהר פ' כי תצא : ויהפוך ה' אלהיך · סנהדרין קה : לא תדרש · גיטין מז : לא תתעב אדומי · קמא לב ברכות סג : בנים אשר יולדו · יבמות עז עח קדושין עה · דור שלישי יבמות סח : ונשמרת מכל דבר רע · כתובות מו עו"ג כ :

רש"י

בדרך · כשהייתם בטירוף : (ז) לא תדרש שלמם · מכלל שנאמר עמך ישב בקרבך יכול אף זה כן ת"ל לא תדרוש שלומם : (ח) לא תתעב אדמי · לגמרי אע"פ שראוי לך לתעבו שיצא בחרב לקראתך : לא תתעב מצרי · מכל וכל אע"פ שזרקו זכוריכם ליאור מה טעם שהיו לכם אכסניא בשעת הדחק לפיכך · (ט) בנים אשר יולדו להם דור שלישי וגו' · ושאר האומות מותרין מיד הא למדת שהמחטיא לאדם קשה לו מן ההורגו שההורגו הורגו בעולם הזה והמחטיאו מוציאו מן העולם הזה ומן העולם הבא לפיכך אדום שקדמם בחרב לא נתעב וכן מצרים שטבעום ואלו שהחטיאום נתעבו : (י) כי תצא וגו' ונשמרת · שהשטן

רמב"ן

שעיר ובער רק מלך אדום לא הניחם לעבור דרך מדינתו אשר הוא יושב בה והוא מה שאמר לא תעבור בי · גם זה הבל כי הם אמרו אל מלך אדום אעברה בארצך וימאן אדום נתון את ישראל עבור בגבולו והנה לא נכנסו כלל בגבול אדום וכן כתוב ויסעו מהר ההר דרך ים סוף לסבב את ארץ אדום כי הוצרכו לשוב לאחור דרך ים סוף מהר ההר שהוא על גבול ארץ אדום ולא באו בארץ אדום עצמה כלל ויפתח אמר בביאור כי בעלותם ממצרים וילך ישראל במדבר עד ים סוף ויבא קדשה וישלח ישראל מלאכים אל מלך אדום לאמר אעברה בארצך ולא שמע מלך אדום וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה וישב ישראל בקדש וילך במדבר ויסב את ארץ אדום ואת ארץ מואב וגו' ויחנו בעבר ארנון ולא באו בגבול מואב הנה זה מפורש שלא באו כלל בארץ אדום ולא בארץ מואב ואלו באו שם היו מוכרין להם לחם ומים כי אין המנהג לנותן רשות לעם הבא לעבור בארצו שלא ימכר להם לחם ומים והנראה אלי כי הכתוב הרחיק שני האחים האלה שהיו גמולי חסד מאברהם שהציל אביהם ואמם מן החרב והשבי ובזכותו שלחם השם מתוך ההפכה והיו חייבין לעשות טובה עם ישראל והם עשו עמהם רעה האחד שכר עליו בלעם בן בעור והם המואבים והאחד לא קדם אותו בלחם ובמים כאשר קרבו למולו כמו שכתוב אתה עובר היום את גבול מואב את ער וקרבת מול בני עמון והנה הכתוב הזהירם אל תצורם ואל תתגר בם והם לא קדמו אותם כלל כי היה הכתוב אומר כאשר עשו לי בני עשו והמואבים והעמונים אבל לא הזכיר עמון שלא קדמו אותם והנה עמון הרשיע בזה יותר מכולם כי בני עשו והמואבים כאשר ידעו שהוזהרו ישראל שלא יתגרו בהם הוציאו לחם ומים חוץ לגבולם ועמון לא אבה לעשות כן וזה טעם שלא קדמו שלא יצא לקראתם בלחם ובמים כאשר עשו האחרים ולכך הקדים הכתוב עמוני והקדים להזכיר פשעו על דבר אשר לא קדמו אתכם ואחרי כן הזכיר מואבי וחטאתו ורבותינו דרשו עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית מפני שהאיש דרכו לקדם ואין האשה דרכה לקדם שתוציא מזון חוץ לגבול הארץ וכן הזכירו בירושלמי ובמגלת רות רבתי מפני שדרך האיש לשכור ואין דרך האשה לשכור : (ז) לא תדרוש שלומם · מכלל שנאמר עמך ישב בקרבך יכול אף זה כן ת"ל לא תדרוש שלומם לשון רש"י וזה המדרש בספרי וטענתם מכלל שנאמר שם בטוב לו לא תוננו הוציא את אלו מאותה טובה אבל לא תדרוש שלומם נדרש בספרי לפי שנאמר כי תקרב אל עיר וקראת אליה לשלום יכול אף עמון ומואב כן ת"ל לא תדרוש שלומם וכן בתנחומא והנראה אלי כי מלחמת

אבן עזרא

הוא שיקרא שם ישראל ואף כי בעת הישועה בשם גנאי והמתרגם תפש דרך קללה ודרש : (ו) ויהפך · שהיה נגד בלעם לקלל ולא עזבו השם : (י) כי תצא מחנה · זהו המחנה שיצא אל האויב ושם הארון והוא מחנה קטן איננו מחנה הגדול כי שם מחיצות עשויות ובצאתם אל המלחמה הם קרובין סביבות הארון והכהן כי טמא מקרה משחית ונסמכה זו הפרשה בעבור מלחמת מדין שהזכיר דבר בלעם כי נודרים הם בעבור אותם והארון היה עם המחנה שיצא על מדין : מכל דבר רע · לנפש

עמון

אונקלוס

בְּאוֹרְחָא בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרָיִם וְדִי אֲגַר עֲלָךְ יָת בִּלְעָם בַּר בְּעוֹר מִפְּתוֹר אֲרָם דִּי עַל פְּרָת לְלַטָּיוּתָךְ: י וְלָא אֲבֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְקַבָּלָא מִן בִּלְעָם וַהֲפַךְ יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ יָת לְוָטִין לְבִרְכָן אֲרֵי רַחְמָךְ יְיָ אֱלָהָךְ: ז לָא תִתְבַּע שְׁלָמְהוֹן וְטָבַתְהוֹן כָּל יוֹמָךְ לְעָלָם: ח לָא תְרַחֵק אֲדוֹמָאָה אֲרֵי אֲחוּךְ הוּא לָא תְרַחֵק מִצְרָאָה אֲרֵי דַּיָּר הֲוֵיתָא בְּאַרְעֵהּ: ט בְּנִין דִּי יִתְיְלִידוּ לְהוֹן דָּרָא תְּלִיתָאָה יִדְכֵּי לְהוֹן לְמֵעַל בִּקְהָלָא דַיְיָ: י אֲרֵי תִפּוֹק מַשְׁרִיתָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וְתִסְתַּמַּר מִכֹּל מִדַּעַם בִּישׁ: יא אֲרֵי יְהֵי בָךְ גְּבַר דִּי לָא

נתינה לגר

רפאו לסוב ית׳ „ארע״ וכן „למקרא העדה״ (במדבר י׳ ב׳) ת׳ „לארעא כנישתא״. (ו) לשמוע אל בלעם, לקבלא מן בלעם. בשאר מקומות יקשר בהפעל „קבל״ בתרגומו לל׳ ופה קשר אותו למלת „מן״? אבל המתבונן היטב בקשורי הפעל הזה בארמית, יראה כי כשבא בעברית הפעל „שמע״ נקשר בל׳ או במלת אל״ כמו (לעיל י״ח י״ט) ית׳ „קבל ל״ [בראשית ג׳ י״ז, ט״ז ב׳, ויקרא כ״ו י״ד, י״ח כ״א, ואלה רבות] וכשבא הפעל „שמע״ נקשר בב׳, ית׳ לפעמים „מן״ כמו „כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקלה״ [בראשית י״א כ״ב] תרגם „כל דתימר לך שרה קבל מנה״ ולפעמים בל׳ [דברים ד׳ ל׳, כ״ו י״ד, כ״ז י׳, ל׳ ב׳] ולפעמים בב׳ [שם ח׳ כ׳, ל׳ ח׳ יו״ד]. (י) מכל דבר רע, מכל מדעם ביש. מתחלה חשבתי שאונקלוס ית׳ השם „דבר״ אם הוא דבוק למלת „כל״ בהשם „מדעם״ כמו פה ולעיל (ויקרא ה׳ ב׳, במדבר ל״א כ״ג) וכשאינו דבוק למלת „כל״ ית׳ „פתגם״ אבל הכלל הזה לא ישמור את תפקידו, כי גם „לנערה לא תעשה דבר״ (לעיל כ״ב כ״ו) ת׳ „לעולמתא לא תעבד מדעם״ אם לא שנאמר

בעל הטורים

את הזכרים: אשר לא קדמו את׳ ר״ת בגימט׳ בלק׳ שהוא גוה לעשות כן: (ו) לשמע אל בלעם׳ וסמיך ליה: (ז) לא תדרש שלמם׳ כדאית׳ בהנזקין [דף כ״ז דאסקוהו בנגידא ע״ש]: וסמך (ח) לא תתעב אדמי׳ לומר אע״פ דכתיב וישטום עשו את יעקב לא תתעב אדמי׳ כי עמונים לא קדמו אותך בלחם ובמים והוא קדמך שנאמר כאשר עשו לי בני עשו: (י) ונשמרת׳ בגימט׳ מן שפיכת דמים [עם התיבות בשני השוגים וכנ״ל בגימט׳ השליש״]׳ ובגימט׳ מן קללת השם׳ ובגימט׳ אין להסתכל

רמב״ן

עמון ומואב אסרה הכתוב עלינו לדורות והכתוב שאמר אל תתגרו בם אינה מצוה אלא לשעה בלבד אבל היא מצות לא תעשה לדורות זהו שאמר כי לבני לוט נתתיה ירושה והנה ארצם להם לעולם כי היא נחלה שהנחילם השם אם כן הכתוב שאמר לא תדרוש יצוה אם נלחם עליהם בעיר שכבשו הם מן העמים שלא נקרא להם לשלום וכן אם יבואו הם להלחם בארצנו מותר לנו לרדוף אחריהם ולכבוש מהם המדינות להכות יושבי הערים שעשו עמנו הרעה כמו שעשה יפתח ויכם מערוער עד בואך מנית עשרים עיר וכן יעשה דוד לכל ערי בני עמון בעבור שהם פרצו הגדר תחלה ונלחמו בו ואז לא נצטרך לקרוא בשלומם ונכה בנלחמים בנו כל עיר מתים האנשים והטף אם נרצה ואמרו במדרש רבה והכיתם כל עיר מבצר וכל עיר מבחר וכל עץ טוב תפילו וכל מעיני מים תסתומו אמרו לו הכתוב אומר אל תצר את מואב והוא אומר כן אמר להם על כל האומות נוה וזו קלה ובזויה היא שנאמר ונקל זאת בעיני ה׳ ונתן את מואב בידכם שנאמר לא תדרוש שלומם וטובתם אלו אלטות טובים וכל זה להזיקם ולצערם אבל הארץ תשאר למשפחה ההיא שהיא נחלה שהנחילם השם וזה הענין מוזכר באגדות בבראשית רבה ובמדרש תהלים ועל דרך הפשט טעם לא תדרוש שלומם וטובתם כלומר אע״פ שהם בני משפחתכם ואברהם אביכם אהב את אביהם כאח לו יונק שדי אמו לא תהיו אתם להם כאחים דורשי שלום וטובה כי הם הפרו ברית אחוה ותהיה מופרת לעולם והנה השם שמר לבני לוט זכות אביהם שליוה את נביאו בדרך אשר שלחו ה׳ ולכך הנחילם מנחלת אברהם והענים את בנין והשאם שלא ידבקו בישראל וכן המצרים הרחיקם שלשה דורות מפני רשעם אשר עשו עמנו רעות רבות וצרות אבל לא יתעב אותם לעולם בעבור שהיינו גרים בארצו ונמלטנו עמהם בימי הרעב בכבוד שעשו לאבינו והמליכו עליהם ממנו קצין ומושל וכן עשה עם אדום שמר להם זכות אבות שהיו מזרע קדש והרחיקם שלשה דורות בעבור שיצאו לקראתנו בחרב ולא זכרו ברית אחים והקבלה מן רבותינו כי אין דור שלישי מימי משה אבל כאשר יתגייר אחד מהם יצא הדור השלישי שלו בקהל ה׳: (י) ונשמרת מכל דבר רע׳ לפי שהשטן מקטרג בשעת הסכנה לשון רש״י׳ והנכון בעיני בענין המצוה הזאת כי הכתוב יזהיר בעת אשר החטא מצוי בו והידוע במנהגי המחנות היוצאות למלחמה כי יאכלו כל תועבה ויגזלו ויחמסו ולא יתבוששו אפילו בניאוף וכל נבלה׳ הישר בבני אדם בטבעו יתלבש אכזריות וחמה כצאת מחנה על אויב ועל כן הזהיר בו הכתוב ונשמרת מכל דבר רע ועל דרך הפשט היא אזהרה מכל הנאסר׳ ובספרי ונשמרת מכל דבר רע שומע אני בטומאות בטהרות ובמעשרות הכתוב מדבר ת״ל ערוה אין לי אלא ערוה מנין לרבות ע״ג וגלוי עריות ושפיכות דמים

ספורנו

ולא כן עשו העמונים׳ אמנם מואב הוסיף על העאתו שטע אשר שכר עליך׳ ובכן לא תדרוש שלומם שאיהם לא קדמו ועמון לא נתן אפי׳ בכסף ומואב שנתן שכר את בלעם:

בְךָ֙ אִ֔ישׁ אֲשֶׁ֛ר לֹא־יִהְיֶ֥ה טָה֖וֹר מִקְּרֵה־לָ֑יְלָה וְיָצָא֙ אֶל־מִח֣וּץ לַֽמַּחֲנֶ֔ה לֹ֥א יָבֹ֖א אֶל־תּ֥וֹךְ הַֽמַּחֲנֶֽה׃ יב וְהָיָ֥ה לִפְנֽוֹת־עֶ֖רֶב יִרְחַ֣ץ בַּמָּ֑יִם וּכְבֹ֣א הַשֶּׁ֔מֶשׁ יָבֹ֖א אֶל־תּ֥וֹךְ הַֽמַּחֲנֶֽה׃ יג וְיָד֙ תִּהְיֶ֣ה לְךָ֔ מִח֖וּץ לַֽמַּחֲנֶ֑ה וְיָצָ֥אתָ שָׁ֖מָּה חֽוּץ׃ יד וְיָתֵ֛ד תִּהְיֶ֥ה לְךָ֖ עַל־אֲזֵנֶ֑ךָ וְהָיָה֙ בְּשִׁבְתְּךָ֣ ח֔וּץ וְחָפַרְתָּ֣ה בָ֔הּ וְשַׁבְתָּ֖ וְכִסִּ֥יתָ אֶת־צֵאָתֶֽךָ׃ טו כִּי֩ יְהוָ֨ה אֱלֹהֶ֜יךָ מִתְהַלֵּ֣ךְ ׀ בְּקֶ֣רֶב מַחֲנֶ֗ךָ לְהַצִּֽילְךָ֙ וְלָתֵ֤ת אֹיְבֶ֙יךָ֙ לְפָנֶ֔יךָ וְהָיָ֥ה מַחֲנֶ֖יךָ קָד֑וֹשׁ וְלֹֽא־יִרְאֶ֤ה בְךָ֙ עֶרְוַ֣ת דָּבָ֔ר וְשָׁ֖ב מֵאַחֲרֶֽיךָ׃ ס טז לֹא־תַסְגִּ֥יר עֶ֖בֶד אֶל־אֲדֹנָ֑יו אֲשֶׁר־יִנָּצֵ֥ל אֵלֶ֖יךָ מֵעִ֥ם אֲדֹנָֽיו׃ יז עִמְּךָ֞ יֵשֵׁ֣ב בְּקִרְבְּךָ֗ בַּמָּק֛וֹם אֲשֶׁר־יִבְחַ֛ר בְּאַחַ֥ד שְׁעָרֶ֖יךָ

ת"א כי יהיה בך איש· פסחים ג נזיר סו נדה מג: מקרה לילה· קמא כה: ויצא אל מחוץ למחנה· פסחים סח: והיה לפנות ערב· נזיר סו: ויד תהיה לך· ברכות כה: ויתד תהיה לך· שם יומא עה כתובות ה: כי ה' אלהיך· בוטס ג ס' הזוהר פ' נח ופ' אחרי מות: והיה מחניך· ברכות כה שבת כג קנ: ולא יראה בך· ברכות שם שבת קנ בוטס ג כא מגילה קיד: לא תסגיר· יבמות לג גיטין מה קדושין כג:

רש"י

מקשרג בשעת הסכנה: (יא) מקרה לילה· דיבר הכתוב בהווה: ויצא אל מחוץ למחנה· זו מ"ע: לא יבא אל תוך המחנה· זו מצות לא תעשה· ואסור ליכנס למחנה לויה וכל שכן למחנה שכינה: (יב) והיה לפנות ערב· סמוך להערב שמשו יטבול שאינו טהור בלא הערב השמש: (יג) ויד תהיה לך· כתרגומו כמו איש על ידו: מחוץ למחנה· חוץ לענן: (יד) על אזנך· לבד משאר כלי המשקך· אזנך· כמו כלי זיינך: ולא יראה בך· הקב"ה· ערות דבר: (טז) לא תסגיר עבד· כתרגומו דבר אחר אפילו עבד כנעני של ישראל

רמב"ן

וקללת השם ת"ל ונשמרת מכל דבר רע אי ונשמרת מכל דבר רע יכול בטומאות ובטהרות ובמעשרות הכתוב מדבר ת"ל ערוה מה ערוה מיוחדת מעשה שגלו עליו כנענים ומסלק את השכינה אף כל מעשה שגלו עליו כנענים ומסלק את השכינה כשהוא אומר דבר אף על לשון הרע וגם זה מן הטעם שפירשנו כי מלבד האזהרות שבאו באלה העבירות החמורות יוסיף לאו במחנה שנשמר בו מכל אלו העבירות שלא תסתלק השכינה מישראל אשר שם כאשר אמר כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך והנה העושה העבירות הגדולות במחנה באותם שכתוב בהם שמו שקוציהם בבית אשר נקרא שמי עליו לטמאו ועוד שלא יגברו עליו האויבים אם נעשה כמעשים הגורמים להם שיגלו מפניו וזהו ולתת אויביך לפניך והוסיפו בו לשון הרע כדי שלא ירבו ביניהם מחלוקת ויכו ביניהם מכה רבה מאד יזהר מן האויבים ועל דרך הפשט הזהיר בבעל המקרה לצאת מכל המחנה מפני הטעם הנזכר שהשם מתהלך עמנו להושיענו והמחנה קדוש ושיהיה לבנו מכוין להקב"ה ונוחיל לישועתו ולא נסמוך בזרוע בשר וכן הטעם בכסוי הצואה

אבן עזרא

ולגוף כמו הקרי: (יא) מקרה· המ"ם משרת ומשקלו משדה אחוזתו: (יב) לפנות ערב· כטעם כי פנה היום גם חזק הוא זה לדברי רז"ל והמכחישים אמרו כי לפנות כמו לפני ולא אמרו כלום וי"א כי טעמו כאשר יחל הערב לפנות והנה אחר שאמר הכתוב לפנות ערב אמר וכבוא השמש הנה קודם הערב וכן לפנות בקר קודם זרות השמש: (יג) ויד· מקום כמו יד סידון גם זו ראיה כי ממחנה ישראל לא יצא בעל קרי ולא כל אדם בשעת צרך ואף כי התינוקות ובעד שאמר הכתוב וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש והטעם כל טמא מטמא ולא טמא יום: (יד) אל"ף אזניך· נוסף מגזרת וכזונות רחלו: וכסית· כי כל דבר נראה לעינים והוא מגונה יוליד דמות גנאי בנפש: (טו) ערות דבר· במעשה או דבור: ושב מאחריך· הטעם שלא ילך לפניך כי כן כתוב: (טז) לא תסגיר עבד· בלכתם במלחמה יתכן שיברח למחניהם עבד ואינגו ישראלי: מעם אדוניו· גם הוא אינגו ישראל כי הוא בא לכבוד השם הנקרא על ישראל ואם העבד ישגירנו ישראל אל אדוניו הנה זה חלול השם על כן לא תוננו· (יח) ונסמכה פרשת קדשה בעבור העבד ומעתיקי הדת אמרו כי הקדש הוא הכנען והעבד מבני ישראל· ואמר אליהוא ותיתם בקדשים כי נפשם כנגד חיתם והנה קדשים כנגד נוער וכתוב וגם קדש היה בארץ בתי הקדשים ושם כתוב אשר הנשים אורגות שם ואני לא אבין טעם הקדשה וכאשר נחפשה היטב טעם המלה אז היא ידועה שהיא מזומנה לכל עובר ושב· והעד היה הקדשה א"כ יהיה קדש כמעשה המלרים והמבין יבין ובעבור קדשה נסמכה

רשב"ם

(יג) ויד תהיה לך· כתרגומו: על אזניך· עם שאר כליך: (טו) מתהלך· שגם ארון שבו תורה היה יוצא עמהם למלחמה כדכתיב וכלי הקדש וחצוצרות התרועה בידו:

יְהֵי דְכֵי מִקְּרֵה לֵילְיָא וְיִפּוֹק לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא לָא יֵעוֹל לְגוֹ מַשְׁרִיתָא: יב וִיהֵי לְמִפְּנֵי רַמְשָׁא יַסְחֵי בְמַיָּא וּכְמֵעַל שִׁמְשָׁא יֵעוֹל לְגוֹ מַשְׁרִיתָא: יג וַאֲתַר מְתַקַּן תְּהֵי לָךְ לְבָרָא לְמַשְׁרִיתָא וְתִפּוֹק תַּמָּן לְבָרָא: יד וְסִכְּתָא תְּהֵי לָךְ עַל זֵינָךְ וִיהֵי בְּמִפְּקָךְ לְבָרָא וְתַחְפַּר בַּהּ וּתְתוּב וּתְכַסֵּי יָת מַפְּקָתָךְ: טו אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ שְׁכִנְתֵּהּ מְהַלְּכָא בְּגוֹ מַשְׁרִיתָךְ לְשֵׁיזָבוּתָךְ וּלְמִמְסַר סָנְאָךְ קֳדָמָךְ וִיהֵי מַשְׁרִיתָךְ קַדִּישׁ וְלָא יִתְחֲזֵי בָךְ עֲבֵרַת פִּתְגָם וִיתוּב מֵימְרֵהּ מִלְּאוֹטָבָא לָךְ: טז לָא תִמְסַר עֶבֶד עַמְמִין לְוָת רִבּוֹנֵהּ דְּיִשְׁתֵּיזֵב לְוָתָךְ מִן קֳדָם רִבּוֹנֵהּ: יז עִמָּךְ יִתֵּב בֵּינָךְ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי בַּחֲדָא מִן קִרְוָיךְ

נתינה לגר

כי השם „מדעם" הוא ת' „מאומה" כלקמן (כ"ד יו"ד) וכמ"ש רז"ל „לא אמר מידי" ובמקום שמובנו מלת „כל" במאמר כלעיל (כ"ב כ"ז) ית' ג"כ „מדעם". (יג) ויד, ואתר מתקן. הוא כפירש"י. (יד) אזנך, זינך. ר"ל כלי זיין וכפירש"י. בשבתך חוץ, במפקך לברא. כ"ה בחומשי רוו"ה, ולע"ד הוא ט"ס וצ"ל „במיתבך" שהוא ת' „ישב" ולא „במפקך" שהוא ת' „יצא" ובפרט כי מלות „נפק לברא" הונחה בל' ארמית על הזנות וכ"ת „הכוונה יעשה, הכנפקת ברא" וכ"ה בנ"א. (טו) ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך, ה' אלהך שכנתה מהלכא בגו משריתך. המת' התחיל בשכנתה וסיים את' „ושב מאחריך" „ויתוב מימרה" גם לעיל (בראשית ג' א') „ה' אלהים מתהלך" ת' „מימרה דה' אלהך מהלכא"? ואפשר שפה צ"ל „שכנתה" בלבד, כי אין דרך המת' להתחיל בשם העצם בה' ולהסמיך אצלו „שכינת ה'", ויותר נראה שכן ערבוב ב' נוסחאות „ה' אלהך" נוסחא א', ושכנתה נוסחא ב', וע' בהקדמה כוללת. ושב מאחריך, ויתוב מימרה מלאוטבא לך, מלית „שב מאחרי" (כשתתיחס אל השי"ת) בעברית, היא ההפך מהוראת „הלך לפני" שענינו השגחת ה' לישראל, לכן להרחיק ההגשמה ולבלי ליחס חלילה פעולת הרעה להשי"ת, ת' שיבוב מלהיטיב. (טז) לא תסגיר עבד, לא תמסר עבד עממין. כוונתו עבד כנעני בכותי שקבל עליו שלא לעבוד עבודת אלילים כת"ק בברייתא (גיטין דף מ"ה ע"א), ולא חש לפירכת ר' יאשיה „מעם אדוניו מבעי ליה"? כמ"ש מהר"ס לובלין המריצא לק"מ, דקרא קאמר לא תסגיר לעבוד ע"ג, ופריך רק מסיפא דקרא „אשר ינצל" וגם זה יש לפרש „להנצל מעבודת אלילים" וע' בהרא"ם ובמשנה למלך (פ"ח מהל' עבדים הל' י') וע' במיני תרגומא שנעלמו ממנו דברי המהר"ס לובלין הנ"ל.

בעל הטורים

באשה כלל: מכל דבר רע · זהו נבול פה [דרש דבר ל' דיבור]: (יד) ויתד תהיה לך על אזנך · רמז שאם שמע נבול פה שיכוף אצבעו לתוך אזנו וזהו ויצאת חוץ שלא לשמוע נבול פה לא חוץ מן הבית או תכוף אצבעך לתוך אזנך · ובמדרש ויתד תהיה לך על זכות האבות שהוא כיתד תקוע לישראל: ויתד · בגימט' והאבות: ויתד תהיה לך [על אזנך] · בגימט' מדותי תהיה על אזניך · כלומר י"ג מדות יהיו כלי זיין שלך: וחפרתה בה · ב' במס' · דין ואידך (איוב י"א) וחפרת לבטח תשכב · זהו מה שאמרו לעולם יבדוק אדם עצמו לנקביו קודם שיישן: וחפרת וכסית צאתך · ואז וחפרת לבטח תשכב: (טו) ערות דבר · וסמיך ליה · (טז) לא תסגיר עבד · רמז ערוה סגורה בעבדית אסור לקרות קריאת שמע כנגדה [י"ל דפי' עבד לשון עבודה]:

רמב"ן

כי המחנה כולו כמקדש ה' וממנו נלמוד למקום התפלה שנרחיק מן הצואה ארבע אמות ולכל מראה העינים · אבל רבותינו דרשו ויצא אל מחוץ למחנה לא יבא אל תוך המחנה במחנה לויה ובמחנה שכינה כאשר יהיה הארון עמהם שם וגם כסוי הצואה לדעתם במקום אשר יזכירו השם להתפלל או לקרוא קריאת שמע א"כ גם זו אזהרה כפל אותה במחנה שלא יהיה הכל מופקר כמחנות העובדי כוכבים וגם אלו מצות מבוארות: וטעם כסוי הצואה · אין צואה כטומאה שתטמא את מקומה והיה נוקעת ועולה אבל אסור לראותה בעת תפלה ובהיות הלב דבק בשם הנכבד מפני שהדברים המאוסים יולידו גנאי בנפש וישבשו כוונת הלב הטהור וכאשר נעלמה מעיני רואה אין רע: (טז) וטעם לא תסגיר עבד אל אדוניו · דבק למעלה שאם יברח העבד מאדוניו אשר יצאת עליו מחנה ויבא אל מחניך לא תסגירנו לו בממון אשר יתן לך ולפי שאמר במקום אשר יבחר נראה שהוא מצוה שיהיה בן חורין ולא נעבוד בו אנחנו והטעם במצוה הזו כי עמנו יעבוד את השם ואיננו הגון שנחזירנו אל אדוניו לעבוד עבודת כוכבים ועוד שיתכן שילמד דרך מבוא העיר כי בענין כזה ילכדו מדינות רבות על ידי העבדים והשבוים הבורחים משם ורבותינו אמרו אפילו בעבד כנעני של ישראל שברח מחוצה לארץ לארץ בגם זה יעמוד לפני יושבי הארץ השם וינצל מעבוד היושבים על אדמה טמאה ובאין

ספורנו

(טו) והיה מחנך קדוש · מן הטומאה ומן המאוס: ולא יראה בך ערות דבר · טומאה או ניאוף או פסול בזרע כאמרם ז"ל (קדושין פ' י' יוחסין) שאין השכינה שורה אלא על משפחות מיוחסות בישראל ולכן אמרו כל מי שהיה כתוב באסרטיא של מלכי בית דוד היה מיוחס בלי ספק: מאחריך · כאשר תפנה אליו עורף ולא תחוש לכבודו כאחד מאלה: (טז) לא תסגיר עבד אל אדוניו · אחר שדבר במחנה הלוחמים דבר בדברים שקורין בו לתקן ענינם והם ענין העבד הבורח וענין הקדשים הקדשות המצויות במחנה הלוחמים:

בַּטּוֹב לוֹ לֹא תּוֹנֶנּוּ׃ ס יח לֹא־תִהְיֶה קְדֵשָׁה מִבְּנוֹת יִשְׂרָאֵל וְלֹא־יִהְיֶה קָדֵשׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יט לֹא־תָבִיא אֶתְנַן זוֹנָה וּמְחִיר כֶּלֶב בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְכָל־נֶדֶר כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ גַּם־שְׁנֵיהֶם׃ ס כ לֹא־תַשִּׁיךְ לְאָחִיךָ

ת"א בטוב לו· ערכין כט: ולא יהיה· סנהדרין פב לד חולין קטו כריתות ג: לא תביא אתנן זונה· יבמות לט סוטה ס ע"ג יז מו תמורה כט פרה מו: ומחיר כלב· תמורה ל: בית ה' עו"ג מו תמורה ל': לכל נדר· פסחים צ תמורה ל: כי תועבת ה'· בכורות נו תמורה כט: גם שניהם· סוטה כו קמא נד תמורה ל: לא תשיך לאחיך· מליעא סא עס:

רש"י

שברח מחוצה לארץ לארץ ישראל: (יח) לא תהיה קדשה· מופקרת מקודשת ומזומנת לזנות: ולא יהיה קדש· מזומן למשכב זכור ואונקלוס תרגם לא תהא איתתא מבנת ישראל לגבר עבדא שאף זו מופקרת לבעילת זנות היא מאחר שאין קדושין תופסין לו בה שהרי הוקשו לחמור שנאמר שבו לכם פה עם החמור עבד כנעני הדומה לחמור ולא יסב גברא מבני ישראל אתתא אמתא שאף הוא נעשה קדש על ידה שכל בעילותיו בעילות זנות שאין קדושין תופסין לו בה: (יט) אתנן זונה· נתן לה טלה באתננה פסול להקרבה: ומחיר כלב· החליף שה בכלב: גם שניהם· לרבות שנוייהם כגון חטים ועשאן סלת: (כ) לא תשיך· אזהרה ללוה שלא יתן

רמב"ן

כל המלות נוהגות שם: (יח) לא תהיה קדשה מבנות ישראל· מקודשת ומזומנת לזנות ולא יהיה קדש מבני ישראל מזומן למשכב זכור לשון רש"י· והנה אם הלאו הזה אזהרה באשה הנשכבת ויזהיר בהיותה מקודשת ומזומנת לזנות אם כן אין הפנויה הנבעלת במקרה ובהצנע מחייבי הלאוין וכן הקדש למה יזכיר בהיותו קדש ומזומן ואפילו הנבעל בחדרי חדרים יש בו כרת ומיתת ב"ד ועוד שהיה ראוי שיאמר לא תהיה בכם קדשה ולא יהיה בכם קדש כי מבנות ישראל ומבני ישראל כאלו בעם אחד ידבר· והנראה בעיני בלאו הזה כי הוא אזהרה בב"ד שלא יניחו אחת מבנות ישראל להיות בפרשת דרכים בעינים על הדרך לזמה או שתתקן לה קובה של זונות כמנהג ארצות זרים יושבות על הפתח בתופים ובכנורות כענין שכתוב קחי כנור סבי עיר זונה נשכחה היטיבי נגן הרבי שיר למען תזכרי וכן יזהיר לב"ד על הקדש ועל דרך הפשט אפילו שישכב עם הנשים בקובה אשר יעשה לו מזומנת לזמה או שישב בעינים על הדרך הזהירם לבית דין ויראה לי שכן דעת אונקלוס אבל צירף לזה העבד והשפחה הבאים בישראל דרך נשואין מפני שהכל יודעין בעבד הזה שנשא בת ישראל שאין לו בה קדושין והיא עמו כאשה עם בעלה אם כן היא קדשה לעיני השמש· וראיתי בספרי לא תהיה קדשה מבנות ישראל אין אתה מוזהר עליה באומות ולא יהיה קדש אין אתה מוזהר עליו באומות שהיה בדין ומה אם קדשה קלה אתה מוזהר עליה בישראל קדש חמור אינו דין שתהא מוזהר עליו בישראל או חלוף אם קדש חמור אי אתה מוזהר עליו באומות קדשה קלה אינו דין שלא תהא מוזהר עליה באומות וכו' ונראה מזה שאין מדרש כדברי אונקלוס שהרי לדבריו אין חומר בקדש יותר מן הקדשה ועוד מהו זה שאומרים אין אתה מוזהר עליו באומות וכן אם היה מדרש בקדש לזכר הנשכב כמדרשו של רבי ישמעאל במס' סנהדרין גם בזה לא יתכן שיאמרו אי אתה מוזהר עליו באומות שהנשכב מן הגר בסקילה הוא אבל נראה הדעת הברייתא הזו כענין שהזכרנו יזהיר לב"ד שלא תעמוד האשה על אם הדרך לזנות כי שם תתאפנה מאיסורי הביאות קרובים ורחוקים ולכן מכסות פניהם לזנות גם מאחיהם וקרוביהם והוא מה שאמר ויחשבה לזונה כי כסתה פניה וכן יזהיר לב"ד על המזומן הזה לשכב מן הזכרים כענין שכתוב וגם קדש היה בארץ עשו כתועבות הגוים ומלבד האזהרה בעושי העבירה יזהיר כאן בב"ד שלא יניחו להיות קדש בעינים על הדרך כידוע מהם בארץ מגרים שעומדים על הדרך מכוסי הפנים כנשים לעשות התועבה הזאת ודרשו בברייתא הזו שאין אנו מוזהרים באחרים זולתנו אם יעשו עם רעיהם כן שלא הוזהרנו אנחנו בגוים אלא בענין עבודה זרה בלבד ולשון קדש וקדשה על דעת המפרשים לשון הזמנה כי מלאו אני צויתי למקודשי וכן הקדיש קרואיו קדשו עליה מלחמה· ולפי דעתי כולם מלשון קדושה כי הפורש מן הזנות נקרא קדוש כמו שנאמר אשה זונה וחללה לא יקחו כי קדוש הוא לאלהיו והנה הנשמרת מן הערוה והזמה נקראת קדושה והנפרדת מן הקדושה והמאת בזמה נקראה קדשה קרוב למה שנהג הלשון לומר ובכל תבואתי תשרש ודשנו את המזבח כי הזונה המפורסמת טמאת השם רבת המהומה נפרדת מכל קדושה ואין שם זה בה רק בהיותה מזומנת להועבה הזאת שאין לה

אבן עזרא

פרשת אתנן זונה: (יט) אתנן· כמו מתן והאל"ף נוסף והנו"ן כפול כפ"א נאפופיה וכרי"ש סגריר וטעם מה שלקחה הזונה שנתנו הזונים אחריה כי הוא אסור: ומחיר כלב· כי הוא דרך בזיון על כן אמר כי תועבת ה': (כ) לא תשיך לאחיך· בעבור שהזכיר העבד הנכרי אע"פ שכתוב בו לא תוננו יש לך רשות שתשיכנו: לא תשיך לאחיך· יש הפרש בין נשך לתשיך והטעם שלא תקבל מאחיך שיתן לך רבית גם הוא עובר על משא רבית והנה המלה יוצאה לשנים פעולים ורבים אמרו כי תשיך כמו תשך אין הפרש ביניהם וכמו כן פעולים רבים במקרא:

רשב"ם

(יח) קדשה· זונה· פנויה מנאפת· קדש· בא על פנויות בלא כתובה וקדושין ולא מיוחדת לו כפילגשים:
(כ) לא תשיך· לפי הפשט במלוה מדבר:

בְּדְיִיטַב לֵהּ לָא תוֹנְנֵהּ: יח לָא תְהֵי אִתְּתָא מִבְּנַת יִשְׂרָאֵל לִגְבַר עֶבֶד וְלָא יִסַּב גַּבְרָא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִתְּתָא אַמְּתָא: יט לָא תָעֵל אֲגַר זַנִּיתָא וְחוּלְפַן כַּלְבָּא לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ אֱלָהָךְ לְכָל נִדְרָא אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אַף תַּרְוֵיהוֹן: כ לָא תְרַבֵּי לַאֲחוּךְ

נתינה לגר

(יח) לא תהיה קדשה מבנות ישראל, לא תהי אתתא מבנת ישראל לגבר עבד. ערש"י שכתב „ואונקלוס ת' כו' שאף זו מופקרת לבעילת זנות היא כו'" וערמב"ן שאחר כתבו „והנראה בעיני בלאו הזה כי הוא אזהרה לב"ד שלא יניחו אחת מבנות ישראל להיות בפרשת דרכים בעינים על הדרך לזמה כו'" כתב „וירצה לומר שכן דעת אונקלוס, אבל צירף לזה העבד והשפחה הבאים בישראל דרך נשואין מפני שהכל יודעין כו' שאין לו בה קדושין כו'" וערש"י (קדושין ס"ט ע"א ד"ה או דיעבד קאמר) שכתב „לכתחלה לא ישא דהא ישראל הוא וקרינן ביה לא יהיה קדש דמתרגמינן לא יסב גברא כו'", וע' ברמב"ם פ"ב מה' אסורי ביאה הלכה י"ג שכתב „אל יהי עון זה קל בעיניך שגם זה גורם לבן לסור מאחרי ה' שהבן מן השפחה וכו' הרי אונקלוס הנר כלל בעילת עבד ושפחה בכלל לא יהיה קדש ולא תהיה קדשה" וע' במל"מ (פ"ב מהל' עבדים הלכה ג') שפלפל אם אסור ישראל בשפחה הוא מדאורייתא או לא, ובספרי משמע דלא כהת"א, דהלאו דקדשה קאי על המזנה, ודע דמהרמב"ם (פ"א מהלכות אישות) משמע דאפי' במיוחדת אם נועל אותה על אם הדרך חייב משום קדשה, ובפ"ב מהל' נערה הלכה ח' משמע שאינה חייבת אא"כ מכינה עצמה כו', והכ"מ העיר לסתירה זו, ואין כאן המקום להאריך. ולא יהיה קדש, ולא יסב גברא. סובר כר"ע (קדושין ס"ט) ולא כר' ישמעאל שסובר שמוסב על מ"ז, וע' במיני תרגומא. (יט) אתנן זונה, אגר זניתא. היינו כמ"ש רש"י וכסוגית הש"ס (תמורה דף ל') „נתן לה טלה באתננה פסול להקרבה". ומחיר כלב, וחולפן כלבא. עיין בש"ס בסוגיא הנ"ל. (כ) לא תשיך, לא תרבי, רש"י פי' „אזהרה ללוה שלא יתן רבית כו'" וכוונתו מדכתיב בל' הפעיל, ומהת"א לא משמע כן ואולי גם כוונתו כן „לא תרבי" היינו, לא תגדיל הסך שלוית, והוא אזהרה ללוה, וכמו שת' הירושלמי

בעל הטורים

וסמך (יח) לא תהיה קדשה ללא תסגיר עבד · דאיירי בבת ישראל הנשואה לעבד · ועוד סמך עבד לבנות ישראל לומר כתך נערה שהגרל עבדך ותן לה: (יט) ומחיר · ב' במס' · דין ואידך (משלי כ"ז) ומחיר שדה עתודים · זהו שאמרו נתן לה חטין ועשאן סלת והיינו ומחיר שדה וכן עתודים נמי דהיינו כחליף טלה בכלב: כי תועבת ה' אלהיך גם שניהם · וסמיך ליה לא

רמב"ן

מעת שהכושר כלל וקדושה ולשון הקדיש קרואיו מליצה כי השוחט משתה מקדש קרואיו ומטהר אותם שלא יטמאו השולחן והלחם והחברים כענין שאמר בלתי טהור הוא כי לא טהור וכן קדשו עליה מלחמה שיטהרו אותם כמטהר קרואיו שלא יבדלו החברים מהם: (יט) לא תביא אתנן זונה · הזונות יעשו באתנן שלהם מצות חושבות לכפר על חטאתן כמו שיזכירו רבותינו במשל שלהן גייפא בתפוחייא ומפלגא לבאישייא ולכך אסרה תורה אתנן לכל נדר כי עתה יוסיפו לחטוא בכן וכן ענין מחיר כלב בעבור כי הגדין בכלבים ושומרי החומות יגדלו כלבים עזי נפש מזיקים את הרבים וידירו במחיריהם להיות כופר לנפשם וכן המנהג עד היום בפרשים אנשי הגיד שיעמידו צורת כלביהם בשעוה לפני עבודת כוכבים שיצליחו בהם והמפרשים אמרו מפני שהוא דרך בזיון: ואמר גם שניהם · לרבות שנוייהם כגון חטים ועשאן סולת לשון רש"י · אבל בגמרא אמרו שב"ש אוסרין וב"ה מתירין · אלא הם ולא ולדותיהם הם ולא שנוייהם: וטעם גם שניהם · בעבור שהאחד באמת תועבה גדולה והוא האתנן כי בו נעשתה תועבת הזמה אמר שגם שניהם יתעב ה' וכמוהו מצדיק רשע ומרשיע צדיק תועבת ה' גם שניהם יתלה הקטן בגדול וכן ומהו גם שניהם כמו שפירשתי או טעמו בעבור שהזהיר כבר על פסולי הקרבן במומין ואמר הם לא תזבח לה' אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום כל דבר רע כי תועבת ה' אלהיך הוא הוסיף בכאן לומר כי גם האתנן והמחיר שגופם תמים גם הם תועבת ה' אלהיך כמומם והוא הנכון וכן אוזן שומעת ועין רואה ה' עושה גם שניהם ירמוז לאדם בכללן יאמר שה' יצר את האדם ועשה גם אלו כן וכן אבן ואבן איפה ואיפה תועבת ה' גם שניהם ירמוז לגוזל וחומס וכל עושק שהם תועבות גדולות מאלו: (כ) לא תשיך לאחיך · גם זו מצוה מבוארת יוסיף בכאן אזהרה גם ללוה מה שאין כן בכל דיני ממונות שאם רצה הוא לזוק בנכסיו רשאי אבל מפני רגילות החטא הזה הזהיר בו גם הלוה וביאר בכאן שיהיה רבית הנכרי מותר ולא הזכיר כן בגזל ובגניבה כמו שאמרו גזל גוי אסור אבל הרבית שהוא נעשה לדעת שניהם וברצונם לא נאסר אלא מצד האחוה והחסד כמו שצוה ואהבת לרעך כמוך וכמו שאמר

ספורנו

(כ) לא תשיך לאחיך · אחר שהזהיר להשמר מן הדברים הגורמים שתסתלק השכינה מישראל הזהיר על מיני חסד הגורמים להשרותה בישראל · והם ענין הרבית והנדרים אשר מהם הצדקה שהייב עליה לאחר דהא שכיחי עניים (פ"ק דר"ה) וענין אכילת פועל · וענין הגט אשר אין ראוי שיתן אלא בסבת ערות דבר להסיר כל מכשול ממזרות לא בזולת זה כאמרו כי ה' העיד בינך ובין אשת נעוריך אשר אתה בגדת בה והחסד לאשה חדשה והוא ושמח את אשתו וחסד לא יחבול רחים ורכב והשמירה ממזיקי הרבים והם גונבי הנפשות המצויים לגנוב קטנים · והשמירה בענין הנגעת להושיב המצורעים בדד שלא תזיק נגעם בהדבקה · והשמר מהרכילות והוצאת דבה והחסד ללוה ולשכיר ולעני במיני האסיף והחמלה על הלוקה ועל

הבהמה

נֶשֶׁךְ כֶּסֶף נֶשֶׁךְ אֹכֶל נֶשֶׁךְ כָּל־דָּבָר אֲשֶׁר יִשָּׁךְ׃ כא לַנָּכְרִי תַשִּׁיךְ וּלְאָחִיךָ לֹא תַשִּׁיךְ לְמַעַן יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ ס כב כִּי־תִדֹּר נֶדֶר לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תְאַחֵר לְשַׁלְּמוֹ כִּי־דָרֹשׁ יִדְרְשֶׁנּוּ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵעִמָּךְ וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃ כג וְכִי תֶחְדַּל לִנְדֹּר לֹא־יִהְיֶה בְךָ חֵטְא׃ כד מוֹצָא שְׂפָתֶיךָ תִּשְׁמֹר וְעָשִׂיתָ כַּאֲשֶׁר נָדַרְתָּ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ נְדָבָה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ בְּפִיךָ׃ ס חמישי כה כִּי תָבֹא בְּכֶרֶם רֵעֶךָ וְאָכַלְתָּ עֲנָבִים כְּנַפְשְׁךָ שָׂבְעֶךָ וְאֶל־כֶּלְיְךָ לֹא תִתֵּן׃ ס כו כִּי תָבֹא בְּקָמַת רֵעֶךָ וְקָטַפְתָּ מְלִילֹת בְּיָדֶךָ וְחֶרְמֵשׁ לֹא תָנִיף עַל קָמַת רֵעֶךָ׃ ס כד א כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבְעָלָהּ וְהָיָה אִם־לֹא תִמְצָא־חֵן בְּעֵינָיו כִּי־מָצָא בָהּ עֶרְוַת דָּבָר וְכָתַב לָהּ סֵפֶר

ת"א נשך כסף־מציעא ס: נשך אוכל־שם: נשך כל דבר. שם עה: לנכרי תשיך. שם ע: ולאחיך לא תשיך. שם עה: כי תדור נדר. ראש השנה ה: לא תאחר. בילה יט ר"ה ד ה ו נדרים ג ד ו ז זבחים כט ערכין ו תמורה יט: כי דרש ידרשנו־נדרים ד: מעמך. ר"ה ו נדרים ז: והיה בך חטא־זבחים כט: וכי תחדל לנדור־נדרים כא עז חולין ב עקידה שער עה: לא בפתיך תשמור. שבועות כו זבחים ה ז מנחות ב כ נח: נדבה. זבחים כ ד: בפיך. נדרים ז: כי תבא בכרם. מציעא פז פח פט לא נב: כנפשך. שם פח נב: ואל כליך לא תתן־שם פז פט נב: כי תבא בקמת רעך. שם פז פח פט: וחרמש לא תניף־שם פז: כי יקח איש אשה. קדושין ב ד ו ט יח: ובעלה שם ט: והיה אם לא תמצא. נזיר ב גיטין מ: כי מצא בה. סוטה ג לא גיטין פט ל: וכתב לה. שבת עו סוטה כד סוטה כ גיטין כ כא כו כח כא כב קדושין ג ה יג יד:

רש"י

רבית למלוה ואחר כך אזהרה למלוה את הכסף לא תתן לו בנשך: (כא) לנכרי תשיך. ולא לאחיך לאו הבא מכלל עשה שעובר עליו בשני לאוין ועשה: (כב) לא תאחר לשלמו. שלשה רגלים ולמדוהו רבותינו מן המקרא: (כד) מוצא שפתיך תשמור. ליתן עשה על לא תעשה: (כה) כי תבא בכרם רעך. בפועל הכתוב מדבר: ואל כליך לא תתן. מכאן שלא דברה תורה אלא בשעת הבציר בזמן שאתה נותן לכליו של בעל הבית אבל אם בא לעדור ולקשקש אינו אוכל: כנפשך. כמה שתרצה: שבעך. ולא אכילה גסה: (כו) כי תבא בקמת רעך. אף זו בפועל הכתוב מדבר: (א) כי מצא בה ערות דבר. מצוה עליו לגרשה שלא

רמב"ן

השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו' ועל כן אמר למען יברכך ה' אלהיך כי חסד ורחמים יעשה עם אחיו כאשר ילונו בלא רבית ויחשב לו לצדקה וכן המשכה חסד באחים לכך אמר את הנכרי תשוב ויקבע לו ברכה כי הכתוב לא יזכיר הברכה רק בצדקה בחסדים לא בגזל ובגנבה ובאונאה והזכיר נשך כסף נשך אוכל לאמר שהלוה סאה חטין בסאה ואחר יהיה נשך גמור אפילו לא יהיה שוה סאה ואחר בעת הפרעון כדמי סאה שהלוהו ובאר עוד כל דבר אשר ישך אפילו באבני הבנין ושאר הכלים אולי יעלה על הדעת שאין הנשך רק בכסף שכל הדברים נקנין בו ובאוכל שהוא חיי האדם אבל בשאר הדברים ילך אחר שוה הכסף לעת ההלואה והפרעון ורבותינו אמרו לנכרי תשיך לאו הבא מכלל עשה אחיך מפני שהוא מיותר שכבר אמר לא תשיך לאחיך: (כג) וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא. בעבור שהמקריבים עולה וזבחי שלמים יש להם שכר טוב כענין שכתוב כי עולות מחים אעלה לך עם קטורת אילים אעשה בקר עם עתודים סלה אבא ביתך בעולות ואף בקרבנות הבאים בנדבה כתיב ונרצה

אבן עזרא

(כב) כי תדור נדר. בעבור שהזכיר באתנן זונה לכל נדר: כי דרוש ידרשנו. מכל בני אדם שיבקש מה שנדרת: והיה בך חטא. טעם: (כד) מוצא שפתיך. בכל דבר שיש בו זכר נפש: נדבה. כי כל נדר נדבה ואין כל נדבה נדר וזה הדבר ברור: אשר דברת בפיך. אחר שיצא הדבור לא תוכל להשיבו: (כה) כי תבא בכרם רעך. לבצור מותר שתאכל ושמכה ואת הפירות כי מכלך אתה חייב לתת בנדר ובל האחרים לא תקח לך: כליך. כמו עדיך: (כו) בקמת רעך. לקצור: וקטפת. כמו הקוטפים מלוח: מלילות. ידועות מהמקום: חרמש. מלה מרובעת ובעבור תניף אמרו המפרשים כי כן למעוברי דרכים: (א) כי יקח איש אשה. גם היא התשובה כטעם (ס"א כנדה): חן בעיניו. שהיא הפך הולדתו: ומצא בה. לא יוכל לגלות כי אין לו עדים והטעם או מצא בה כמו ומצא

רִבִּית כְּסַף רִבִּית עֲבוּר רִבִּית כָּל מִדַּעַם דְּמִתְרַבֵּי: כא לְבַר עַמְמִין תְּרַבֵּי וְלַאֲחוּךְ לָא תְרַבֵּי בְּדִיל דִּיבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ עַל אַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ: כב אֲרֵי תִדַּר נְדַר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תְאַחַר לְשַׁלָּמוּתֵהּ אֲרֵי מִתְבַּע יִתְבְּעִנֵּהּ יְיָ אֱלָהָךְ מִנָּךְ וִיהֵי בָךְ חוֹבָא: כג וַאֲרֵי תִתְמְנַע מִלְּמִדַּר לָא יְהֵי בָךְ חוֹבָא: כד אַפָּקוּת סִפְוָתָךְ תִּטַּר וְתַעְבֵּד כְּמָא דִּי נְדַרְתָּא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ נְדַבְתָּא דִּי מַלֶּלְתָּא בְּפוּמָךְ: כה אֲרֵי תִתָּגַר בְּכַרְמָא דְחַבְרָךְ וְתֵיכוֹל עִנְּבִין כְּנַפְשָׁךְ לְמִשְׂבְּעָךְ וּלְמָאנָךְ לָא תִתֵּן: כו אֲרֵי תִתָּגַר בְּקָמְתָא דְחַבְרָךְ וְתִקְטוֹף דְּמָלְיָן בִּידָךְ וּמַגְלָא לָא תְרִים עַל קָמְתָא דְחַבְרָךְ: א אֲרֵי יִסַּב גְּבַר אִתְּתָא וְיִבְעֳלִנַּהּ וִיהֵי אִם לָא תַשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינוֹהִי אֲרֵי אַשְׁכַּח בַּהּ עֲבֵרַת פִּתְגָם וְיִכְתּוֹב לַהּ גֵּט פִּטּוּרִין וְיִתֵּן בִּידַהּ וְיִפְטְרִנַּהּ מִבֵּיתֵהּ:

נתינה לגר

„לא תרבי מדילך לחברך על מזפו דאוזפך״. נשך אכל, רבית עבור. כ״ה בכל המקומות אף שהוא לא תבואה (כראשית מ״א ל״ה ל״ו), והוא כמבואר בש״ס (ב״מ ס׳ ע״ב) במשנה „איזהו נשך שאינו אלא עד אחד...״ ואיזהו תרבית המרבה בפירות״ והכל נמשל לתבואה, ע״ש והבן מ״ש בכמה מקומות שלשון המשנה היה רגיל על פי התה״ק. (כה) כי תבא, ארי תִתָּגַר. ר״ל שנעשה פועל, והוא מל׳ „אגר״ או מל׳ „תגר״ שהוא סוחר, וכמ״ש לעיל (כ״א י״ד) והוא כמ״ש בש״ס (ב״מ דף פ״ח ע״ב) „בפועל הכתוב מדבר״ ולא כאיסי בן יהודה במגילת סתרים דלכל אדם שרי. וע׳ מה שהארכנו מעט בעניינים כאלה שנוגעים אל קבלת התורה שבע״פ, בהקדמה כוללת. (כו) מלילת, דמלין. כ״ה בחומשי רוו״ה, ובשאר נוסחאות „מלילן״ ונראה שהוא „מלעין של שבלין״ (חולין דף קי״ט) וע׳ ערוך ערך מלען, וס״א באל״ף, ומלילות אין לו רע, ולדעתי אין הפרש בין „מליל״ ובין „מלין״ כי לשון עברית וארמית אחיות הנה, וגם בעברית הפרש „מלא״ „ומלל״ נרדפים הם, כידוע למעיין היטב בם, וכן „בלא יומו תמלא״ [איוב ט״ו ל״ב] הוא לדעת רובי המפרשים כמו „תְּמֻלַּל״ וככל הכפילים אשר לפעמים תבא הא׳ תמורת האות הכפולה, כמו „בזאו״ [ישעיה י״ח ג׳] ת׳ „בזוו״ וכן „ימאסו כמו מים״ [תהלים נ״ח א׳] ת׳ „ימססו״ ובעברית ובארמית תבוא היו״ד במקום האל״ף כנידע, ואין כאן המקום להאריך.

כד (א) כי מצא בה ערות דבר, ארי אשכח בה עברת פרגם, כנ״ל, ומ״ש באיזו נוסחאות „עבירת״ ביו״ד, הוא ט״ס, והנה לכאורה מלשון פתגם משמע שמפרש בעבירה על איזה דבר והוא כדעת ב״ש (גיטין צ׳) וצ״ע שפירש דלא כב״ה ור״ע אבל המעיין יראה שלשון פתגם הוא כלעיל (כ״ג ט״ו) „ערות דבר״ ר״ל דבר שאינגו נאה, אבל אינו ערוה או זמה וכב״ה. ספר, גט. כבר כתבנו

בעל הטורים

תפיך לומר אחד המלוה והלוה והערב נתעבים: (כ) ישך. ב׳. דין ואידך (משלי י״ג) כנחש ישך. שהרבית דומה למי שנשכו נחש בשולם מעט מעט ואינו מרגיש עד שיעלה לממון כמו נשיכת הנחש. סמך נדר ללא תשיך שלא תאמר אלוה ברבית כדי לשלם נדרי: (כב) תאחר. ד׳. לא תאחר מלאתך ודמעך לא תאחר (פ׳ משפטים) כאשר תדור נדר לאלהים אל תאחר לשלמו (קהלת ה׳) ותשועתי לא תאחר (ישעיה מ״ו) שאם תשלם נדרך ותשועתי לא תאחר אבל הנודר ואינו משלם הוא מרחיק ישועה: סמך (כה) כי תבא בכרם רעך לנדר. רמז סחור סחור לכרמא לא תקרב שאם נדר בנזיר לא יעביר עצמו לתלתת הכרם. ולכך הקדים כרם לשדה. מה שאין דרך להקדימו: לא תתן. וסמיך ליה (כו) בקמת רעך. רמז שפעמים לא תתן אפילו לתוך פיו כגון עוסק במין זה שאינו אוכל ממין אחר: קמת רעך. וסמיך ליה (א) כי יקח איש אשה. לומר מה שדה נקנה בכסף ובשטר אף קדושין: כי יקח [איש]. בגימט׳ לא שיוקח [נ״ב שצ״ל לא שיוקח]. וכשוג הא׳ חשיב התיבות וכשוג הב׳ חשב האותיות. וכוונתו לדחז״ל בקדושין דף ב׳ ע״ב]: בה ערות דבר. ר״ת בעד שאין דבר בערוה אלא בעדים.

רמב״ן

לו לכפר עליו ואומר ריח ניחוח לה׳ ואם כן הרי הנדרים זרוז במצוה וכתיב נדרי לה׳ אשלם נגדה נא לכל עמו לפיכך יאמר הכתוב השמר בנדריך כי אע״פ שהם זרוז בקרבנות השם אשר הם לך לרצון אם תדור הבא לידי חטא אם לא תשלם או שתאחר לשלמו ואם לא תדור לא תמלא חטא בענין כלל כי אפילו לא תקריב קרבן כל ימיך לא יהיה בך חטא אם כן תשמור מוצא שפתיך כאשר תוציא הדבר מפיך ועשית אחרי כן כאשר דברת להשלים כל אשר נדבה רוחך להוציא מפיך ועל הדרך הזה אמר שלמה כאשר תדור נדר לאלהים אל תאחר לשלמו כי אין חפץ בכסילים טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם יאמר שאין חפץ בכסילים החושבים לעשות מצוה כאשר ידרו נדרים רבים להיות להם זרוז למצוה שחשבו לעשות ולא יחשבו בלבם לא דעת ולא

ספורנו

הבהמה בדישה ועל השת בלי זרע שלא ימחה שמו: (כא) לנכרי תשיך. תתן לו הרבית אם התנית עמו ולא תגגוד: ולאחיך לא תשיך. אע״פ שהתנית עמו ובאתה מתרצה לפורעו אסור לך לתת לו רבית: למען יברכך. כשלא תגגוד בנכרי ולא תחלל את השם: (כב) כי תדור נדר לה׳ אלהיך. הנה ראוי שיאמן דברך עם הכל. אמנם מה שתדור לה׳ אלהיך לא בלבד אתה חייב לשלם אבל עם זה צריך שיהיה התשלום בלי אחור: כי דרוש ידרשנו. שאם תאחר לשלם הוא יגבה ממך בעל כרחך: והיה בך חטא. ועם מה שתשלם באופן זה יהיה עליך עונש האחור:

כְּרִיתֻת וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשִׁלְּחָהּ מִבֵּיתוֹ׃ ב וְיָצְאָה מִבֵּיתוֹ וְהָלְכָה וְהָיְתָה לְאִישׁ־אַחֵר׃ ג וּשְׂנֵאָהּ הָאִישׁ הָאַחֲרוֹן וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתֻת וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשִׁלְּחָהּ מִבֵּיתוֹ אוֹ כִי יָמוּת הָאִישׁ הָאַחֲרוֹן אֲשֶׁר־לְקָחָהּ לוֹ לְאִשָּׁה׃ ד לֹא־יוּכַל בַּעְלָהּ הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר־שִׁלְּחָהּ לָשׁוּב לְקַחְתָּהּ לִהְיוֹת לוֹ לְאִשָּׁה אַחֲרֵי אֲשֶׁר הֻטַּמָּאָה כִּי־תוֹעֵבָה הִוא לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא תַחֲטִיא אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃ ס ששי ה כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה חֲדָשָׁה לֹא יֵצֵא בַּצָּבָא וְלֹא־יַעֲבֹר עָלָיו לְכָל־דָּבָר נָקִי יִהְיֶה לְבֵיתוֹ שָׁנָה אֶחָת וְשִׂמַּח אֶת־אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר־לָקָח׃ ו לֹא־יַחֲבֹל רֵחַיִם וָרָכֶב כִּי־נֶפֶשׁ הוּא חֹבֵל׃ ס ז כִּי־יִמָּצֵא אִישׁ גֹּנֵב נֶפֶשׁ מֵאֶחָיו מִבְּנֵי

ת"א ונתן בידה-גיטין כא עז מציעא נו: ושלחה מביתו-יבמות קיג גיטין כא קדושין ו מח: ויצאה מביתו · סוטה ה גיטין פג פה נא קדושין ה ע מא מד סז: ושנאה האיש האחרון · גיטין נא קדושין יג: וכתב לה · שם: או כי ימות · גיטין נא: לא יוכל בעלה הראשון-יבמות נב: כי יקח איש סוטה מד: לא יחבל רחים מציעא קיג קטו: כי נפש שם קטו: כי ימצא איש סנהדרין פה פו:

רש"י

תמצא חן בעיניו (ס"א מצוה שלא תמצא חן בעיניו): (ב) לאיש אחר · אין זה בן זוגו של ראשון הוא הוציא רשעה מהוך ביתו וזה הכניסה: (ג) ושנאה האיש האחרון · הכתוב מבשרו שסופו לשנאותה ואם לאו קוברתו שנאמר או כי ימות: (ד) אחרי אשר הטמאה · לרבות סוטה שנסתרה: (ה) אשה חדשה · שהיא חדשה לו ואפילו אלמנה פרט למחזיר גרושתו: ולא יעבור עליו · דבר הצבא: לכל דבר · שהוא צורך הצבא לא לספק מים ומזון ולא לתקן דרכים אבל החוזרים מעורכי המלחמה ע"פ כהן כגון בנה בית ולא חנכו או ארש אשה ולא לקחה מספיקין מים ומזון ומתקנין את הדרכים: יהיה לביתו · אף בשביל ביתו אם בנה בית וחנכו ואם נטע כרם וחללו אינו זז מביתו בשביל צרכי המלחמה: לביתו · זה ביתו: יהיה · לרבות את כרמו: ושמח · ישמח את אשתו ותרגומו ויחדי ית אתתיה והמתרגם ויחדי עם אתתיה טועה הוא שאין זה תרגום של ושמח אלא של ושמח: (ו) רחים · היא התחתונה: רכב · היא העליונה: לא יחבל · אם בא למשכנו על חובו בב"ד לא ימשכננו בדברים שעושים בהן אוכל נפש: (ז) כי ימצא · בעדים והתראה וכן

רמב"ן

תבונה לאמר אולי לא המצא ידי להשלים כל אלה אבל יחשוב כי הרצון אשר היה לו בעת נדרו יחשב לו לטובה ולפיכך יזהיר עוד אל תתן את פיך לחטיא את בשרך ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא כלומר שלא תרבה בנדרים וכאשר לא תקריבם תאמר לפני המלאך האכזרי אשר ישולח בך כי שגגה היא שהייתי סבור להקריבם

אבן עזרא

אביו ואמו: (ב) ויצאה · שלא תשב שם · ונודע הדבר שיצאה מביותה בביתו: והיתה · בעולה לאיש: אחר גם אחרון במות האחר: (ג) כריתות · שנכרתה בעילתם לעולם: הטמאה · כנגד בעל ראשון והנה טעמו טמאה היא לו בעבור שידעה איש אחר ודגשות הטי"ת בחסרון תי"ו התפעל וכן הכבס את הנגע: (ד) ולא תחטיא · צווי לישראל: (ה) אשה חדשה · י"א בתולה ולדעת רבים חדשה כנגדו כי יוכל להביא אשה גרושה אם לא נטמאה ועל כן חדשה: נקי יהיה לביתו · שלא יהיה עליו עול מלכות · נקי כמו אי נקי: למ"ד לכל דבר · נוסף כמו והשליכי לאבשלום: (ו) לא יחבול רחים ורכב · אמרו המכחישים כי נדבקה זאת הפרשה עם ושמח את אשתו כי רמז למשכב כי אסור שימנע מן המשכב וזה הבל וריק והביאו ראיה תטחן לאחר אשתי וכבר פירשתיו והאמת שהוא כמשמעו שאסור לאדם שיחבול רחים ותחסר מנת אוכל כמו ויאמר ליוסף אשר ילדה אותה ללוי ורבים כן כי טעמם ויאמר לו האומר ילדה לו הילדת: רחים · שם שנים ולא יתכן להיותם נפרדים: ורכב · היא הכוה כמים וי"א העץ שהוא על הרחים וי"א כי רחים התחתונה ורכב העליונה: כי נפש הוא חובל · כי בו מחית נפשות והסומכים על הסמך הפרשיות איננה טענה כי כל מצוה עומדת בפני עצמה והסמיכות כדרך דרש וזאת הפרשה דבקה כי הזכיר שלא יגזול עניים לתת אל כליו וחרמש בקמה ולקחת אשה והיתה לו גם לאחר ויצאה מרשותו והלוקח אשה שימצא כה לא יהיה עשוק שיצא בצבא והכילת הרחים עושק וגם גונב נפש וכן נגע הצרעת שלא ישמרו משפטים מזיק הקרובים וכן לא תעשוק בעני בעבוטו ובשכיר ובנים הקטנים שלא ימותו בעון אביהם והטיית משפט גר יתום וחבול בגד אלמנה ושכחה בשדה כי היא לעני וכן לא תעולל וכן פן יוסיף ונקלה וחסימת השור עשק כי יגע ולא יאכל והמאזן לינס במות עשק והמחזקת במבושים עושקת אבן ואבן איפה ואיפה עשק ממש גם עמלק עשק לישראל: (ז) מאחיו · והוסיף מבני

רשב"ם

(ו) כי נפש הוא חובל · כתרגומו:

השמר

ב ותפוק מביתה ותהך ותהי לגבר אחרן : ג ויסננה גברא בתראה ויכתוב לה גט פטורין ויתן בידה ויפטרנה מביתה או ארי ימות גברא בתראה דנסבה לה לאנתו: ד לית לה רשו לבעלה קדמאה די פטרה למתוב למסבה למהוי לה לאנתו בתר די אסתאבת ארי מרחקא היא קדם יי ולא תחיב ית ארעא די יי אלהך יהב לך אחסנא : ה ארי יסב גבר אתתא חדתא לא יפוק בחילא ולא יעבר עלוהי לכל מדעם פני יהי לביתה שתא חדא ויחדי*) ית אתתה די נסב : ו לא יסב משכונא רחיא ורכבא ארי בהון מתעבד מזון לכל נפש: ז ארי ישתכח גבר גנב נפשא

*) ויחדי לשון הפעיל , או ויחדי , לשון כבד . עין רש"י . וכבי"י ויחדי . אכן ושמחתים דישעיה (נ"ו ז') ת"י ואחדנון , ועקר . היידנהיים

נתינה לגר

כמה פעמים שלשון המשנה היה רגיל על לשון המת' הזה . ונתן בידה , ויהב בידה . כ"ה בנוסחת רווי"ה המדויקת וכידוע שהת"א ית' הפעל "נתן" כשבא בעברית בעבר , בל' "יהב" וכשבא בעברית בעתיד , בל' "נתן" ולא נדע להבין מדוע תרגם פה "ויהב" ולקמן (בפסוק ג') בלשון "יתן" ? ונ"ע , ואפשר שכוונתו לפמ"ש בזה שסובר כב"ה , הנה בעלה הראשון שלא היה מחויב לגרשה , ת' "ויהב" אבל השני שהביא רשעה בתוך ביתו כמ"ש רז"ל ומחוייב לגרשה , לכן ת' "ויתן" . (ד) הטמאה , אסתאבת . אולי כוונתו שנטמאה ע"י ערות דבר כב"ש (וכמ"ש בפסוק א') או בעבור שנבעלה לאיש אחר , וע' בהקדמת ס' גן נעול להרב רנה"ו ז"ל על הפסוק הזה . (ה) ושמח , ויחדי ית , הוא כפירש"י , ולא ת' "ויחדי עם" ובכ"י כתוב עם.] (ו) לא יחבל , לא תסב . ת' בל' נוכח כאלו היה כתוב "לא תחבל" ובחומשי רווי"ה "לא יסב" . כי נפש הוא חבל , ארי בהון מתעבד מזון לכל נפש . הוא כמ"ש הש"ס (ב"מ קי"ג ע"א) ומה שת' "בהון" בל"ר , למשמע שני כלים "רחים ורכב" ל"ד דאפי' בחדא מחייב ולאו דווקא רחים דכל כלי שעושה בו אוכל נפש אסור ליקח למשכון , ומה שתרגם "לכל נפש" אפשר שדעתו שאינו חייב רק אם הכלי עושה אוכל השוה לכל נפש דומיא דרחיים ולא לקנה , כמו ביו"ש , וע'

בעל הטורים

דבר וכתב שצריך דבור עם הכתב · וכתב לה לשמה : (ג) ספר כריתות · ג' · תרי בהאי ענינא ואידך (ישעיה נ') ספר כריתות אמכם · זהו שאמרו בספר כורתה ואין דבר אחר כורתה ולכך כתיב תלת זמני ספר כריתות · אע"פ שאשה נקנית בג' דרכים אין דבר אחר כורתה אלא ספר : מביתו ויצאה · לומר היא יוצאה משכונתו כשהיא גרושה ולא הוא : או כי ימות האיש האחרון · ולא אמר השני לומר שהוא אחרון שאם נשאת לשני ומת לא תנשא עוד דבתרי זמני הוי חזקה : (ד) ולא תחטיא · וסמיך ליה . (ה) כי יקח איש אשה · שהיא מגלת את האדם מן החטא : נחלה · וסמיך כי יקח לומר בית והון נחלת אבות וגו' (משלי י"ט) אבל כי יקח איש אשה מה' אשה משכלת · ועוד לומד שכתובת אשה ממקרקעי · ועוד לומר שהוקשה לנחלה ליקנות בג' דרכים : לכל דבר נקי · לומר שיהיה נקי בדבור כההיא דאמרי' הכל יודעין כלה למה היא נכנסת לחופה וכו' · ד"א לכל דבר נקי יהיה לביתו שבנושא אשה מוחלין לו על כל עונותיו : נקי יהיה לביתו שנה · ס"ת שם של ד' אותיות לומר שהשם מעיד עליהם ומגיד שיתן היתירה : ושמח · מנין ימים של ושמח חייב בתשמיש המטה בשנה שהן כל ימות השנה חוץ מיוה"כ · הפסוק מתחיל בכי יקח ומסיים בקיחה לומר נשא אשה בבחרותו ישא אשה בזקנותו אשתו אשר לקח וסמיך ליה · (ו) לא יחבול · לומר לא יחבול אשתו בתשמיש המטה · ד"א על שם שהאשה היא משכונו של אדם דתנן נדרים אשתו של אדם מתה : כי נפש הוא חובל : (ז) כי ימצא איש גונב · לומר שהגנב נוטל נפשו של אותו שגונב ממנו כענין שנאמר (משלי כ"ב) וקבע את קובעיהם

רמב"ן

ובלב שלם נדרת אותם עתה לא מלאה ידך לעשות כן כי האלהים יקצוף על קול נדריך וחבל המלאך הנזכר כל מעשה ידיך : (ד) אחרי אשר הטמאה · לרבות סוטה שנסתרת לשון רש"י · ופירושו אשה שזנתה תחת בעלה אבל הסוטה הנסתרת בלבד לא נדע שהיא טמאה ואינו עובר עליה בלאו הזה וכך מפורש בפרק ראשון של יבמות מאי ונסתרה נבעלה ואמאי קרי ליה נסתרה לישנא מעליא נקט ושאלו נבעלה בהדיא כתיב בה טומאה ונסתרה והיא נטמאה למיקם עלה בלאו ואם כן יאמר הכתוב לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה אחרי אשר הוטמאה והנה הם שני לאוין יזהיר במחזיר גרושתו משנשאת ויזהיר במחזיר אשתו שנטמאה בזנות

ועל דרך הפשט אחרי אשר הוטמאה לבעל הראשון ירמוז כי כל אשר ידעה איש אחר תחשב לו טמאה ואלו מלות מחודשות בגט ובחזירה וטעם הלאו הזה כדי שלא יחליפו נשותיהן זה לזה יכתוב לה גט בערב ובבקר היא שבה אליו וזה טעם ולא תחטיא את הארץ להזהיר ב"ד על כך : (ה) ולא יעבור עליו לכל דבר · דבר הצבא לכל דבר שהוא צורך הצבא לא לספק מים ומזון ולא לתקן דרכים אבל החוזרים מעורכי המלחמה על פי כהן כגון בנה בית חדש ולא חנכו ארש אשה ולא לקחה מספיקין מים ומזון ומתקנין את הדרכים לשון רש"י מדברי רבותינו · ואם כן יהיה עליו ועל הצבא הנזכר יאמר שלא יעבור האיש הזה על הצבא לכל דבר לא

ספורנו

(ד) כי תועבה היא · כי זה דרך מבוא לנאוף שיגרש איש את אשתו לבקשת הנואף שיקחנה לאיזה זמן וישוב בעלה הראשון להחזה

ישראל והתעמר־בו ומכרו ומת הגנב ההוא ובערת הרע מקרבך׃ ס ח השמר בנגע־הצרעת לשמר מאד ולעשות ככל אשר־יורו אתכם הכהנים הלוים כאשר צויתם תשמרו לעשות׃ ט זכור את אשר־עשה יהוה אלהיך למרים בדרך בצאתכם ממצרים׃ ס י כי־תשה ברעך משאת מאומה לא־תבא אל־ביתו לעבט עבטו׃ יא בחוץ תעמד והאיש אשר אתה נשה בו יוציא אליך את־העבוט החוצה׃ יב ואם־איש עני הוא לא תשכב בעבטו׃ יג השב תשיב לו את־העבוט כבוא השמש ושכב בשלמתו וברכך ולך תהיה צדקה לפני יהוה אלהיך׃ ס שביעי יד לא־תעשק שכיר עני ואביון מאחיך או מגרך אשר בארצך בשעריך׃ טו ביומו תתן שכרו ולא־תבוא עליו השמש כי עני הוא ואליו הוא נשא את־

ת"א והתעמר בו · סנהדרין פה: ומת הגנב · שם: השמר בנגע הצרעת · שבת קלב קלג מכות כב: מאד · מציעא קטו: לא תבא · שם קיג קטו מכות טו תמורה ו: בחוץ תעמוד · גיטין נ מציעא קיג: והאיש אשר · קמא ח מציעא קיג גיטין מט: ואם איש עני · שם קיד: השב תשיב · שם לא מכות טו תמורה ז: ושכב בשלמתו · מציעא קיד: ולך תהיה צדקה · פסחים לא גיטין לז קדושין ח מציעא פב קיד בתרא יא שבועות מד: לא תעשק שכיר · מציעא קא קיא: מאחיך או מגרך · שם קיא: ביומו תתן שכרו · שם קי קיא: ולא תבא עליו השמש · שם פז קיא: כי עני הוא · שם: ואליו הוא נשא · שם ו קיב:

רש"י

כל ימלא שבתורה: והתעמר בו · אינו חייב עד שישתמש בו: (ח) השמר בנגע הצרעת · שלא תתלוש סימני טומאה ולא תקוץ את הבהרת: ככל אשר יורו אתכם · אם להסגיר אם להחליט אם לטהר: (ט) זכור את אשר עשה וגו' למרים · אם באת להזהר שלא תלקה בצרעת אל תספר לשון הרע זכור העשוי למרים שדברה באחיה ולקתה בנגעים: (י) כי תשה ברעך · תחוב בחבירך: משאת מאומה · חוב של כלום: (יב) לא תשכב בעבטו · לא תשכב ועבוטו אצלך: (יג) כבוא השמש · אם כסות לילה הוא ואם כסות יום החזירהו בבקר וכבר כתוב בואלה המשפטים עד בא השמש תשיבנו לו כל היום תשיבנו לו ובבא השמש תקחנו: וברכך · ואם אינו מברכך מכל מקום ולך תהיה צדקה: (יד) לא תעשוק שכיר · והלא כבר כתוב אלא לעבור על האביון בב' לאוין לא תעשוק שכר שכיר שהוא עני ואביון ועל העשיר כבר הוזהר לא תעשוק את רעך: אביון · התאב לכל דבר: מגרך · זה גר צדק: בשעריך · זה גר תושב האוכל נבילות: אשר בארצך · לרבות שכר בהמה וכלים: (טו) ואליו הוא נושא את נפשו · אל השכר הזה הוא נושא את נפשו

רמב"ן

להיות פקיד על אנשי הצבא או מגביה את עם הארץ או לכל הצריך להם כגון סיפוק מים לא ישניה עליהם רק בשמחתו והוא פירוש נכון: (ח) השמר בנגע הצרעת · גם זו מצוה מבוארת יוסיף לאו בקוצץ בהרתו או גם בנוגע מהרהות נגעו לכהן ובדין הנגעים עצמם לא הזכיר כאן אלא הזהיר בכהן רק ככל אשר יורו אתכם

אבן עזרא

ישראל כי אדום נקרא אח: והתעמר · כתרגו: (ח) הכהנים הלוים · שהם מבני לוי: (ט) למרים · הנה ראיה על דרש אל תקרי מצורע אלא מוציא שם רע: (י) תשה · מגזרת נשה: ה"א מאומה · נוסף כה"א לילה: לעבוט · לקחת משכון: (יג) תהיה לצדקה · פירוש שהשקול חבירך בגאוני צדק שכך שישכב בעבוטו ועל דעת המעתיקים כי יש הפרש במקומות בין צדק לצדקה וטעם העבוט כבר פירשתיו בפרשת ואלה המשפטים וגם פירשתיו במלתו: (טו) ביומו תתן שכרו ולא תבא עליו השמש · מלות לא תעשה לחזוק: ואליו · אל שכרו: הוא נושא את נפשו · להתפרנס ממנו על כן השכיר את עצמו:

רשב"ם

(ח) השמר בנגע הצרעת לשמור מאד ולעשות · שאפי' הוא מלך כעוזיה לא יכבדוהו אלא תסגר שבעת הימים וישלחהו ובדד ישב: ככל אשר יורו אתכם · שהרי תזכור את אשר ה' אלהיך עשה למרים שאע"פ שהיתה נביאה ואחות משה לא הלקו לה כבוד אלא תסגר שבעת ימים: (ט) בדרך בצאתכם ממצרים · שאע"פ שהיו טרודים ללכת העם לא נסע עד האסף מרים וכל שכן שאר בני אדם: (יב) לא תשכב בעבוטו · לא תשכב ועבוטו אצלך: (טו) ואליו הוא נושא את נפשו · מתאוה נפשו כדי לאכול שכרו · וכמוהו חטאת עמי יאכלו

ואל

מֵאֲחוֹהִי מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִתְּגַר בֵּהּ וִיזַבְּנִנֵּהּ וְיִתְקְטֵל גַּנָּבָא הַהוּא וּתְפַלֵּי עָבֵד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ׃ ח אִסְתַּמַּר בְּמַכְתָּשׁ סְגִירוּ לְמִטַּר לַחֲדָא וּלְמֶעְבַּד כְּכֹל דִּי יַלְּפוּן יָתְכוֹן כָּהֲנַיָּא לֵוָאֵי כְּמָא דִּי פַקֵּדְתִּנּוּן תִּטְּרוּן לְמֶעְבַּד׃ ט הֲוֵי דְכִיר יָת דִּי עֲבַד יְיָ אֱלָהָךְ לְמִרְיָם בְּאָרְחָא בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרָיִם׃ י אֲרֵי תִרְשֵׁי בְחַבְרָךְ רְשׁוּ מִדְּעַם לָא תֵעוֹל לְבֵיתֵהּ לְמִסַּב מַשְׁכּוֹנֵהּ׃ יא בְּבָרָא תְּקוּם וְגַבְרָא דִּי אַתְּ רָשֵׁי בֵהּ יַפֵּק לְוָתָךְ יָת מַשְׁכּוֹנָא לְבָרָא׃ יב וְאִם גְּבַר מִסְכֵּן הוּא לָא תִשְׁכּוּב בְּמַשְׁכּוֹנֵהּ׃ יג אָתָבָא תָתֵיב לֵהּ מַשְׁכּוֹנָא כְּמֵעַל שִׁמְשָׁא וְיִשְׁכּוּב בִּכְסוּתֵהּ וִיבָרְכִנָּךְ וְלָךְ תְּהֵי זָכוּתָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃ יד לָא תַעְשׁוֹק אֲגִירָא עַנְיָא וּמִסְכֵּנָא מֵאַחָיךְ אוֹ מִגִּיוֹרָךְ דִּי בְאַרְעָךְ בְּקִרְוָיךְ׃ טו בְּיוֹמֵהּ תִּתֵּן אַגְרֵהּ וְלָא תֵעוֹל עֲלוֹהִי שִׁמְשָׁא אֲרֵי עַנְיָא הוּא וְלֵהּ הוּא מְסַר יָת נַפְשֵׁהּ וְלָא

נתינה לגר

ברמב"ם (פ"ג מהל' מלוה ולוה) ולכן כתב „לכל נפש" שאפי' היא עשיר בשלא דעתו אצל כל אדם, והפשר שצ"ל „מֵיבַל נַפְשִׁי". (ז) והתעמר, ויתגר. ר"ל שהשכירו ושמש בו כשעבד, ועמ"ש לעיל (כ"א י"ד, כ"ג כ"ה), וכמ"ש רש"י „אינו חייב עד שישתמש בו". (יב) עני, מסכן. „את העני עמך". (שמות כ"ב כ"ד) ת' „עניא" וכן לקמן (פסוק י"ד) ת' „עניא"? אפשר שלדעתו „מסכנא" אינו דל כמו „עניא" ובא להשמיענו בזה שאפילו בעני בלתי מוחלט לא ישכב ועבוטו אצלו, וכמבואר בש"ס (ב"מ קי"ד ע"ב [ובכ"י הנוסח עניא]. (טו) ואליו הוא נשא את נפשו, ולה הוא מסר ית נפשה. הוא כמ"ש רש"י „על

בעל הטורים

נפש: כי ימצא איש גונב נפש מאחיו מבני ישראל · ר"ת בגימט' זהו יוסף: (י) כי תשה ברעך סמך לצרעת · לומר שע"י זה בא הצרעת שאומר לו תביא השאילני כלי שלך והוא אומר אין לי ולמחר באים נגעים על ביתו ורוה הכהן ופנו את הבית והכל רואין שיש לו: (יד) לא תעשוק שכיר · סמך לכי תשה לומר אפי' אם הוא חייב לך אל תאמר אעכבנו בחובי אלא פרע לו שכרו מיד ואח"כ גבה חובך: ה' אלהיך · וסמיך ליה לא תעשוק לומר אם עשק העני כאלו עשק לגבה דכתיב (משלי י"ט) מלוה ה' חונן דל: (טו) ולא תבא · ג' · דין ואידך ולא תבא דמעתך · ולא תבוא עלינו רעה · ולא תבא עליו השמש כדי שלא תבא

רמב"ן

הכהנים הלוים כאשר צויתים לפי שהכהנים זריזים הם ודי להם במה שצוה אותם כמו שפירשתי כבר : (ט) זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים · אם באת ליזהר שלא תלקה בצרעת לא תספר לשון הרע לשון רש"י · ולפי דעתי שהיא מצות עשה ממש כמו זכור את יום השבת לקדשו זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים זכור את אשר עשה לך עמלק כולם מצות א"כ גם זה כמותם והיא אזהרה מלדבר לשון הרע יצוה במצות עשה שמזכור הענש הגדול שעשה ה' לצדקת הנביאה שלא דברה אלא באחיה בגמול נפשה אשר אהבתו כנפשה ולא דברה בפניו שיבוש ולא בפני רבים רק בינה לבין אחיה הקדוש בצנעה וכל מעשיה הטובים לא הועילוה גם אתה אם תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי לא תנצל ולשון ספרי כשהוא אומר ולא תשכחו את כל המצות האלה הרי מה שכתוב בתורה אמר אם כן למה נאמר אם לא תשמעו לי להיות עמלים בתורה וכן הוא אומר זכור) את יום השבת לקדשו יכול בלבך כשהוא אומר זכור*) הרי שמירת הלב אמורה הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך וכן הוא אומר זכור אל תשכח וגו' וכן הוא אומר זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים יכול בלבבך כשהוא אומר השמר בנגע הצרעת לשמור מאד ולעשות הרי שמירת הלב אמורה הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך וכן הוא אומר זכור את אשר עשה לך עמלק יכול בלבך כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת הלב אמורה הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך ופירושה כי אמרם השמר בנגע הצרעת מנגע הצרעת לשמור מאד שלא תצטרע ולעשות בה ככל אשר יורו אתכם הכהנים וזכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים שתהא מזכיר זה בפה תמיד מכאן נראה שרבותינו יעשו אותה מצוה לא ספור ועצה בלבד להנצל מן הנגעים ואיך יתכן שלשון הרע שהוא שקול כשפיכות דמים לא תהיה בו בתורה לא תעשה גמור או לאו הבא מכלל עשה אבל בכתוב הזה אזהרה גדולה בו להמנע ממנו בין בגלוי בין בסתר בין במתכוין להזיק ולהבזות בין שאין מתכוין להזיק כלל וזו מצוה מכלל תרי"ג מצות ושכחה בעל ההלכות וכל המונים המצות אחריו : (יב) ואם איש עני הוא · יקרא עני כאשר אין לו עבוט אחר כיוצא בו הא אלו היו לו שני כלים מאותו המין נוטל אחד ומחזיר אחד בין שהוא עני או עשיר בנכסים רבים : (יד) לא תעשוק שכיר עני ואביון · ידבר הכתוב בהווה שהעניים והאביונים והגרים משכירים עצמם וכן אם כסף תלוה את עמי את העני עמך וכן לגר וליתום ולאלמנה יהיה שהם העניים ברוב וכן בהרבה מקומות ידבר בהוה כמו לא תחסום שור בדישו לא תחרוש בשור ובחמור יחדו ובספרי אמר אם כן למה נאמר עני ואביון ממהר אני ליפרע על ידי עני ואביון יותר מכל אדם והרשו מגרך זה גר צדק לעבור עליו בשני לאוין : (טו) ביומו תתן שכרו ולא תבוא עליו השמש ·

*) נ"ל שמור

ספורנו

לקחתם : (י) משאת מאומה · אפי' שכר כתף וזולתו כשזקפם עליו במלוה כמו שקבלו רז"ל :

נפשו ולא־יקרא עליך אל־יהוה והיה בך חטא: ס טז לא־יומתו אבות על־בנים ובנים לא־יומתו על־אבות איש בחטאו יומתו: ס יז לא תטה משפט גר יתום ולא תחבל בגד אלמנה: יח וזכרת כי עבד היית במצרים ויפדך יהוה אלהיך משם על־כן אנכי מצוך לעשות את־הדבר הזה: ס יט כי תקצר קצירך בשדך ושכחת עמר בשדה לא תשוב לקחתו לגר ליתום ולאלמנה יהיה למען יברכך יהוה אלהיך בכל מעשה ידיך: ס כ כי תחבט זיתך לא תפאר אחריך לגר ליתום ולאלמנה יהיה: כא כי תבצר כרמך לא תעולל אחריך לגר ליתום ולאלמנה יהיה: כב וזכרת כי־עבד היית בארץ מצרים על־כן אנכי מצוך לעשות את־הדבר הזה: ס כה א כי־יהיה ריב בין אנשים ונגשו אל־המשפט ושפטום והצדיקו את־

ת"א לא יומתו אבות. יבמות נעט קמא פח סנהדרין כז כח: ובנים לא יומתו. ברכות ז קמא פח סנהדרין כז: איש בחטאו. שם: ולא תחבול. מציעא קיג קטו סנהדרין כא: כי תקצור. סוטה מה חולין קלא: ושכחת עמר. שם סוטה שם מציעא יא פאה יז יח יט כ מעשרות ב: לא תשוב. מציעא שם חולין קמא: לגר. שם קלא: כי תחבוט. שם א: כי תבצור. פאה י חולין קלא: ושפטום. סנהדרין י: והצדיקו את. שם מכות ב:

רש"י

למות עליה בכבש ותלה באילן: והיה בך חטא. מ"מ אלא שממהרין ליפרע ע"י הקורא: (טז) לא יומתו אבות על בנים. בעדות בנים וא"ת בעון בנים כבר נאמר איש בחטאו יומתו אבל מי שאינו איש מת בעון אביו והקטנים מתים בעון אבותם בידי שמים: (יז) לא תטה משפט גר יתום. ועל העשיר כבר הוזהר לא תטה משפט ושנה בעני לעבור עליו בשני לאוין לפי שנקל להטות משפט עני יותר משל עשיר לכך הזהיר ושנה עליו: לא תחבל. שלא בשעת הלואה: (יח) וזכרת. ע"מ כן פדיתיך לשמור חוקותי אפילו יש חסרון כיס בדבר: (יט) ושכחת עומר. ולא גדיש מכאן אמרו עומר שיש בו סאתיים ושכחו אינו שכחה: בשדה. לרבות שכחת קמה ששכח מקצתה מלקצור: לא תשוב לקחתו. מכאן אמרו שלאחריו שכחה שלפניו אינו שכחה שאינו בבל תשוב: למען יברכך. ואף על פי שבאת לידו שלא במתכוין ק"ו לעושה במתכוין אמור מעתה נפלה סלע מידו ומצאה עני ונתפרנס בה הרי הוא מתברך עליה: (כ) לא תפאר. לא תטול תפארתו ממנו מכאן שמניחין פאה באילן: אחריך. זו שכחה: (כא) לא תעולל. אם מצאת בו עוללות לא תקחנה ואיזו היא עוללות כל שאין לה לא כתף ולא נטף יש לה אחד מהם הרי היא לבעל הבית וראיתי בגמ' ירושלמית איזו היא כתף פסיגין זה על גב זה. נטף אלו התלויות בשדרה ויורדות: (א) כי יהיה ריב. סופם להיות

אבן עזרא

(טז) וטעם כי השלם איך אמר הכתוב לא יומתו אבות ובמקום אחר אומר פוקד עון אבות והאלהים תהו כי לא יומתו אבות על בנים מצוה על ישראל ופוקד עון אבות על בנים הוא הפוקד וככר פירשתיו במקומו: (יח) וזכרת כי עבד היית. בעבור כן זכר הגר שלא תטה משפטו ויש אומרים המשפטים שככר הזכירם לאבות גם יזכירם בניה לבנים: (יט) למען יברכך. כי נתת משלך במתכוה והשם יתן לך משלו כאשת: (כ) כי תחבוט. כמו חובט חטים והוא פעל. יחבט קלא בנין נפעל וכן כל אותיות אחע"ה כאשר יבנה מהם בנין נפעל והלא הם לא יתלר ולא יחכן. ולא יהרג. יעבד בו. יראה כל זכורך. כי כן המשפט: לא תפאר. לא תחפש הפארות והם הסעיפים וכן ותשם בדים ותעש פארות. גם הוא כתוב באל"ף. ואם נקרא בוי"ו וכן נאדות היין: (כב) וזכרת. דבק עם לגר: (א) ושפטום. השופטים כמו לא יתכול רחים:

רשב"ם

ואל עונם ישאו נפשם. מתאוים הכהנים לאכול חטאות שיביאו על עונם: (טז) ובנים לא יומתו על אבות. בבית דין. כדכתיב ואת בני המכים לא המית ככתוב לא יומתו וגו'. אבל הקב"ה פוקד עון אבות על בנים כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם וכדכתיב אבות יאכלו בוסר ושני בנים תקהינה. לאבד נחלת אבות אבל

יקרי עלך קדם יי ויהי בך חובא : טז לא ימותון אבהן על פום בנין ובנין לא ימותון על פום אבהן אנש בחובה ימותון : יז לא תצלי דין גיורא ויתמא ולא תסב משכונא כסו ארמלא : יח ותדכר ארי עבדא הויתא במצרים ופרקך יי אלהך מתמן על כן אנא מפקדך למעבד ית פתגמא הדין : יט ארי תחצוד חצדך בחקלך ותנשי עמרא בחקלא לא תתוב למסבה לגיורא ליתמא ולארמלא יהי בדיל דיברכנך יי אלהך בכל עובדי ידך : כ ארי תחבוט זיתך לא תפלי בתרך לגיורא ליתמא ולארמלא יהי : כא ארי תקטוף כרמך לא תעלל בתרך לגיורא ליתמא ולארמלא יהי : כב ותדכר ארי עבדא הויתא בארעא דמצרים על כן אנא מפקדך למעבד ית פתגמא הדין : א ארי יהי דין בין גבריא ויתקרבון לות דינא וידונגון ויזכון ית

נתינה לגר

בכבש ונתלה באילן". (טז) לא יומתו אבות על בנים, לא ימותון אבהן על פום בנין. המפרשים (ובתוכם הרשד"ל וב"ם לחם ושמלה) הבינו שכוונת הת"א כדעת רז"ל שהובאה ברש"י „לא יומתו אבות בעדות בנים" ובאמת אינה ראיה, כי הוראת „על פום" בארמית, איננה כהוראת „על פי" בעברית, שהיא בפיהם ובשפתם (לד"ק, וע' באוה"ש ש' „פה" שגם בעברית ההוראה היא כמו „על יד"), רק כמו „על ידי" ור"ל בחטא הבנים, וכמו שת' יב"ע „בחובי". (יז) גר יתום, גיורא ויתמא. הוסיף ו' החבור כפי הפשט. ובשאר נוסחאות „גר [או דיר] יתם" וכן לקמן (כ"ז י"ט) ופי' גר שהוא יתום. (כב) לא תפאר, לא תפלי, הוא מל' „כפלה כליו" (שבת דף י"א) שהוא ל' חפוש, וע' ערוך ערך פל ב' (אבל באמת המעיין שם בש"ס, יראה כי צריך לנקד „ולא יפלה את כליו" בהפעיל, והיא מלה עברית מן „והפליתי ביום ההוא" [שמות ח' י"ח] שהוא כמו „והבדלתי" ופי' לא יבדיל הכלים הראויין ללבוש מן שאינן ראויין, והראיה מדאמר רבא שם „אפילו להבחין בין בגדיו לבגדי אשתו" שאם נקרא „ולא יפלה" בפיעל, אין מקום לתלת „אפילו" ופה שברוב הנוסחאות מנוקד „לא תפלי" בפיעל, אפשר

בעל הטורים

דמעתך פי' שלא יבכה עליך שאין לו מה לאכול · ולא תבא עלינו רעה שאם לא כן יקרא עליך אל ה' ויבוא עליך רעה : והיה בך חטא · וסמיך ליה (טז) לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות · לומר שפעמים בחטאך ימותו בניך [ר"ל כשאוחזין מעשי אבותיהם בידיהם ועיין רש"י] : בחטאו יומתו : (יז) לא תטה · לומר כל המטה דין חייב מיתה : גר יתום · ולא אמר גר ויתום לומר לך גר שנתגייר כקטן שנולד דמי [דכ"מ שנזכר יתום דוקא קטן] : ולא תחבול בגד אלמנה : (יח) וזכרת כי עבד היית במצרים · הזכיר זה על לא תחבול לומר שתזכור שהיית עבד ונתתי לך חן בעיני מצרים ושאלו לך כלי כסף וכלי זהב ושמלות על כן אני מצוך לא תחבול : סמך (יט) כי תקצור קצירך בשדך ללא תטה משפט · לומר לך שצריך שתדע משפט הקציר כההיא דתנן שנים לקט שלשה אינן לקט : כי יברכך · וסמיך ליה (כ) כי תחבוט זיתך לא תפאר אחריך · לומר לך שהאזכרה סימן ברכה [נ"ע כפי' כוונת הרב] וסמך זית לשדה לומר לך כשם שמניחין פאה בשדה כן צריך להניח פאה באילן : גבי כרם כתיב (כב) וזכרת · על שם זכרו כיין לבנון (הושע י"ד) : (א) כי יהיה ריב · סמך ריב ללקט שע"י

רמב"ן

על דרך הפשט ביאור ממה שנאמר בתורה לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר כי דרך הכתובים לדבר בהוה והמנהג לשכור הפועל ביום אחד ולערב הוא יוצא טרם בא השמש ויצוה הכתוב לפרעו ביומו בהשלים מלאכתו מיד ושלא תבא עליו השמש כדי שיקנה בשכרו לו ולאשתו ולבניו מה שיאכלו בלילה כי עני הוא כרובי השכירים ואל השכר הזה הוא נושא נפשו שיקנה בו מזון להחיות נפשו ילמד אותנו בכאן כי מה שאמר בתורה לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר הטעם בו שתפרענו ביומו שאם לא תפרענו בצאתו ממלאכתו מיד הנה ילך לביתו וישאר שכרו אתך עד בקר וימות הוא ברעב בלילה וכן כי היא כסותה לבדה היא שמלתו לעורו במה ישכב יזכיר טעם המצוה ברובי הלאוין · ורבותינו פירשו כי הכתוב בתורה עד בקר בשכיר יום ושב לבאר בכאן דין שכיר לילה והנה לכל אחד זמן לפרעון שתים עשר שעות והוא האמת כקבלה והנאות בטעם נכון : (יח) וזכרת כי עבד היית · על דעת כן פדיתיך לשמור חקותי אפילו בדבר שיש בו חסרון כיס לשון רש"י · והנכון שהוא חוזר על אזהרת הגר וכבר פירשתי טעמו : (א) כי יהיה ריב בין אנשים · על דרך קבלת רבותינו

ספורנו

(טז) לא יומתו אבות על בנים · אפי' על חטא המורד במלכות ישראל (מציעא) שמנהג המלכים הקדמונים היה להרוג גם את בניהם שלא יקומו לשונאים למלכות · כענין הכינו לבניו מטבח בעון אבותם בל יקומו וירשו ארץ ומלאו פני תבל ערים · פי' שונאים כמו ויבי ערך · מ"מ אסרה תורה למלכי ישראל להרוג זה בשביל זה כחמלת ה' על עמו · וזה קיים אמציהו מלך יהודה כאמרו ויהי כאשר חזקה הממלכה בידו ויהרוג את עבדיו המכים את המלך אביו ואת בני המכים לא המית ככתוב בספר תורת משה אשר צוה ה' לאמר לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות : (יז) לא תטה משפט גר יתום · כנגד הריב הוכר באלו שלא ישתהו טענותם מפני שפלותם ופתח פיך לאלם במקום הראוי : (יח) ויפדך ה' אלהיך משם · שהשגיח על שפלותכם ונכנס עמכם לפנים משורת הדין לפדותכם כאמרו וירא את עניינו ואת עמלנו ואת לחצנו : (כב) וזכרת כי עבד היית ·

וזכית

הַצַּדִּיק וְהִרְשִׁיעוּ אֶת־הָרָשָׁע׃ ב וְהָיָה אִם־בִּן הַכּוֹת הָרָשָׁע וְהִפִּילוֹ הַשֹּׁפֵט וְהִכָּהוּ לְפָנָיו כְּדֵי רִשְׁעָתוֹ בְּמִסְפָּר׃ ג אַרְבָּעִים יַכֶּנּוּ לֹא יֹסִיף פֶּן־יֹסִיף לְהַכֹּתוֹ עַל־אֵלֶּה מַכָּה רַבָּה וְנִקְלָה אָחִיךָ לְעֵינֶיךָ׃ ד לֹא־תַחְסֹם שׁוֹר בְּדִישׁוֹ׃ ס ה כִּי־יֵשְׁבוּ אַחִים יַחְדָּו וּמֵת אַחַד מֵהֶם וּבֵן אֵין־לוֹ לֹא־תִהְיֶה אֵשֶׁת־הַמֵּת הַחוּצָה לְאִישׁ זָר יְבָמָהּ יָבֹא עָלֶיהָ וּלְקָחָהּ לוֹ לְאִשָּׁה וְיִבְּמָהּ׃ ו וְהָיָה הַבְּכוֹר אֲשֶׁר תֵּלֵד יָקוּם

במקף וב מתג כ"ב

ת"א והרשיעו סנהדרין י מכות ב: והיה אם בן. כתובות לג לה סנהדרין י לג עא מכות כב: והפילו. מכות יג כב כג תמורה ג: כדי רשעתו. כתובות לב לז קמא פג מכות ד יג: ארבעים יכנו. כתובות לב מכות ב כב כג: לא יוסיף. כתובות לג מכות יג: ונקלה אחיך. מגילה ז סנהדרין י מכות כג: לא תחסום שור בדישו. יבמות ד מציעא פח צ מכות כג מעילה יג: כי ישבו אחים יחדו. יבמות ד יז כד קיז בתרא קיט מכות כג נדה מד: ומת אחד מהם. יבמות כד: ובן אין לו. שם כב לה פו נדה מד: לא תהיה אשת המת. יבמות יג לב קדושין עו בכורות יח: יבמה יבא עליה. יבמות ג כו ל לט נד כתובות פב: ולקחה לו לאשה. יבמות ח יט כ לט כתובות פב קדושין יד: והיה הבכור. יבמות יב כד מ בתרא יב בכורות כג:

רש"י

שבים אל השפט אמור מעתה אין שלום יוצא מתוך מריבה מי גרם ללוט לפרוש מן הצדיק הוי אומר זו מריבה: והרשיעו את הרשע. יכול כל המתחייבין בדין לוקין ת"ל. (ב) והיה אם בן הכות הרשע. פעמים לוקה פעמים אינו לוקה ומי הוא הלוקה למוד מן הענין: לא תחסום שור בדישו. לאו שלא ניתק לעשה: והפילו השופט. מלמד שאין מלקין אותו לא עומד ולא יושב אלא מוטה: לפניו כדי רשעתו. ולאחריו כדי שתים מכאן אמרו מלקין אותו שתי ידות מלאחריו ושליש מלפניו: במספר. ואינו נקוד בְּמספר למד שהוא דבוק לומר במספר מ' ולא מ' שלמים אלא מנין שהוא סוכם ומשלים לארבעים והם מ' חסר אחת: (ג) לא יוסיף. מכאן אזהרה למכה את חבירו: ונקלה אחיך. כל היום קוראו רשע ומשלקה קראו אחיך: (ד) לא תחסום שור. דבר הכתוב בהווה וה"ה לכל בהמה חיה ועוף העושים במלאכה שהיא בדבר מאכל א"כ למה נאמר שור להוציא את האדם: בדישו. יכול יחסמנו מבחוץ ת"ל לא תחסום שור מ"מ. ולמה נאמר דישו לומר לך מה דיש מיוחד דבר שלא נגמרה מלאכתו (למעשר ולחלה) וגידולו מן הארץ אף כל כיוצא בו יצא החולב והמגבן והמחבץ שאין גידולו מן הארץ יצא הלש והמקטף שנגמרה מלאכתו לחלה יצא הבודל בתמרים ובגרוגרות שנגמרה מלאכתן למעשר: (ה) כי ישבו אחים יחדו. שהיתה להם ישיבה אחת בעולם פרט לאשת אחיו שלא היה בעולמו: יחדו. המיוחדים בנחלה פרט לאחיו מן האם: ובן אין לו. עיין עליו בן או בת או בן הבן או בת הבן (או בן הבת) או בת הבת: (ו) והיה הבכור. גדול

רמב"ן

שהמלקות הוא בחייבי הלאוין מה ענין לו בריב אשר בין שני האנשים האוכל נבלה בביתו לוקה וכן הזורע שדהו או כרמו כלאים והבא על אחת מהנשים האסורות בלאו וכל שאר הלאוין ועוד מה טעם והצדיקו את הצדיק לפיכך דרשוהו בעדים זוממין יאמר הכתוב כי כאשר יהיה ריב בין שני אנשים ונגשו אל המשפט ושפטום על פי שנים עדים כאשר צויתיו. ואחרי כן יצדיקו את הצדיק וירשיעו את הרשע שלא כמשפט הראשון. והיה אם בן הכות הרשע שלא נוכל לקיים בו

אבן עזרא

(ב) בן הכות. בחיר"ק כמו בן נון (ס"א בן) יקה והטעם כמו בן בליעל. וכן שבן לילה היה. והוא חייב להכותו לפי דעתי שהכה חבירו: והפילו השופט. כציווי וכן והכהו והעד לפניו: כדי רשעתו במספר. המכות. והיה נראה לנו שיש עון שילקה עליו שבע גם עשרים ושלשים ויותר והעד כדי רשעתו רק לא יוסיף על ארבעים לולי דברי הקבלה והוא לבדו האמת וי"א כי טעם רשעתו במכות גדולות או קטנות וכלם במספר ארבעים: (ג) וטעם ונקלה אחיך. שהוא דבר ידוע וגזירה מהשם לבות ארבעים לשבול הסובל כדין שמים ולא כחפץ השופט: (ד) בדישו. אמרו המכחישים שהוא קודם דישה ואין צורך: (ה) כי ישבו אחים יחדו. גם הם אמרו כי איננם אחים ממש כי אם קרובים והביאו ראיה מבועז ולא אמרו כלום כי אין שם זכר יבום כי אם גאולה ומה טעם להזכיר יחדו ואם היו במדינה אחת או כאשר אחד או שהיו אורחים זה את זה. *ואמר כי הנה הכתוב אמר ויבמה וזה אות כי איננה יבמה כי אם כמו שבה יבמתך. והנה נואלו ונסכלו כי הנה מפורש בבני יהודה ויבם אותה והוא יבמה גם יבמתך בעבור היותן לשני אחים וכל איש דעת ידע כי המצות שנתנו לאבות שהם מצות לא העביה לא היו אסורות קודם לכן ואילו היה אדם מוצא עליו מכן קודם מתן לא היה הדבר רע בעיני השם אף כי שכתב כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ולא מצאנו נביא שהזהירם והנה הכתוב אמר על אונן שלא נתן זרע לאחיו וירע בעיני ה' על כן אמהנו נסמוך על הקבלה שהם אחים ממש: (ה) ובן אין לו. כי אם יש לו בן אין צורך כי היא הסורה: ופירוש יחדו. כדברי המעתיקים: לאיש זר. פי' כחוצה אם ירצה היבם: (ו) הבכור אשר תלד.

*נ"ל והנהו

רשב"ם

אבל לא על ידי בית דין: (ו) יקום. הבן על שם אביו (אחיו) לפי הפשט:

ונחלצה

זכאה ויחיבון ית חיבא: ב ויהי אם בר חיבא לאלקאה חיבא וירמנה דינא וילקנה קדמוהי כמסת חובתה במנין: ג ארבעין ילקנה לא יוסף דילמא יוסף לאלקיותה על אלין מחא רבא ויקל אחוך לעינך: ד לא תחוד פום תורא בדישה: ה ארי יתבון אחין כחדא וימות חד מנהון ובר לית לה לא תהי אתת מתנא לברא לגבר חלוני יבמה יעול עלה ויסבה לה לאנתו ויבמה: ו ויהי בוכרא די תליד יקום על

נתינה לגר

שהוא מפרש מלת „תפאר" כמו „תבער" בחלוף האותיות בנות המוצא האחד, וכמו שת' „בערתי הקדש" [לקמן כ"ו י"ג] „פליתי") ואפשר שזהו שהבדל בש' „פלה" בארמית, שכשיבא באפעל הוראתו על הפרדת הדבר רק פעם אחת, וכשיבא בפיעל, יורה על הפרדתו פעמים רבות עד שיבער את כל הבלתי נערך.

כה (ב) אם בן הכות הרשע, אם בר חיבא לאלקאה חיבא. ר"ל אם התחייב יצא מחוייב מלקות בב"ד, להוציא את מי שאינו מחויב מלקות כמו בלאו שבכללות או שניתק לעשה כו' ועי' מכות די ע"ב. בדי רשעתו, כמסת חובתה. ר"ל כערך חטאו יהיה מנין המלקיות ולא יותר מל"ט, אבל נ"ע דהוא נגד סוגית הש"ס (מכות דף כ"ב) דשם משמע שעל כל עבירה שהוא מחויב מלקות הוא סופג ל"ט, רק אומדין אותו אם יוכל לקבל באומד הראוי להשתלם, ואפשר שכוונתו בערך העברות שעשה מחוייב ל"ט מלקות על כל אחת, וכדמצינו בש"ס „לוקה שתים, לוקה ארבע, לוקה שש" שכוונתם ל"ט מלקות על כל אחת, ועיין בהראב"ע ורמב"ן. (ד) לא תחסם, לא תחוד. שרשו „אחד" והוא ל' סגירה בארמית, כמו „והדלת סגר" (בראשית י"ט ו') ת' „דשא אחד". (ה) החוצה לאיש זר, לברא לגבר חלוני. מ"ש „לברא" כוונתו לחוץ ממשפחתו כמו „מולדת חוץ" או כדרשת רז"ל (יבמות י"ג ע"ב) שאין קדושין תופסין ביבמה, אבל מה שת' „זר, חלוני" נ"ע שלא מצינו התאר „חלוני" בתרגום כ"א על מי שאינו כהן, כמו „וזר לא יאכל קדש" או „ובת כהן כי תהיה לאיש זר" אבל על איש שאינו ממשפחתו ית' תמיד „נוכראה" ואולי הוא הוספה מת' ירושלמי, שבירושלמי ויונתן מצינו „חלוני" גם על איש שאינו קרוב ממשפחה, כמו „ויתנכר אליהם" [בראשית מ"ב ז'] ת' „ואתעבד ביניהון כחלונאי" וכן „אחרי ורבעי זרית" [תהלים קל"ט ג'] ת"י „אתעבידת חלוני". ובן אין לו, ובר לית לה. ת' כפשוטו ולא כדרשת רז"ל „עיין עליו" עמ"ש לעיל (בראשית ט"ו ג') ועמ"ש לקמן פסוק י"ב, ובהקדמה כוללת כתבנו שמזה ראיה קצת לסברת ידידי הרב הגאון מהור"ר ש"ר ז"ל שבמקומות שנמסר הדבר לב"ד לא חש אונקלוס והניח המקרא על פשוטו, אבל לפ"ז יותר תמוה מה שת' לעיל (ויקרא כ"ב י"ג) „וזרע אין לה, ובר לית לה" שהוא נגד הפשט ונגד הקבלה, כי זרע משמע בין זכר ובין נקבה, ומתניתין ערוכה היא (יבמות ס"ט ע"ב, ע"ט ע"ב, ובהרבה מקומות) שאפי' בת ועובר פוסלת בת כהן מתרומה, ומפורש בקדושין (דף ע"א) „וזרע אין לה אין לי אלא זרעה זרע זרעה (אפי' פסול ע"ש בתיב') מנין ת"ל אין לה עיין עליו, וכ"כ הרמב"ם בפי' המשנה סוף פרק אלמנה בשם הספרא (והא דכתב הרמב"ם בהלכות תרומות פ"ו הל' ח' „אם לא הניח בן כו'" לאו דוקא כמבואר בכמה הלכות), והוכחנו בהקדמתנו שבכל המקומות שאין נכון חילוקי דעות ת' כפשוטו,

בעל הטורים

לקט שכחה ופאה מריבים העניים זה עם זה: המשפט ושפטום השופט · לומר שמכות בשלשה: (ב) והיה אם בן הכות הרשע · בן הוא לשון בינה לומר לך שצריך בינה בענין האומד שאומדין אותו כמה מכות ראוי לקבל ושיכו אותו מכות הראויות להשתלש ובן דברי אגור בן יקה (משלי ל') (ג"כ נקוד בן בחיר"ק וכן בן נון) שאגר הבינה והקיאה · וכן יהושע בן נון שהיה מלא חכמה ובינה: והפילו השופט · והפילו בגימט' כפולה שצריך שתהיה הרצועה כפולה: כדי · ג' במס' · הכא ואידך והבינה ידו ומלא כדי גאולתו · שנגאל ונסטר: (ג) ונקלה · ב' במס' · הכא ואידך (יבמות ס"ז) ונקלה כבוד מואב כיון שנקלה כבוד שלא לבזותו יותר: אחיך · בגימט' זבל · שאם נתקלקל ברעי פטור: ונקלה אחיך לעיניך ובמך ליה לא תחסום · רמז שצריך ליתן לפני הבהמה מכל מין ומין [כי אם לא יתן לו יקלה כי הוא סכנה כדאיתא בגמ']: כמך (ד) לא תחסום למלקות · שרצועה שמלקין בה היא של עגל משום ידע שור קונהו וזה לא ידע קונו לפיכך יפרע ברצועה של עגל: (ה) כי ישבו אחים יחדו · סמך ללא תחסם · לומר לך יבמה שנפלה לפני מוכה שחין אין חוסמין אותה [לבתוס שעגונתיה כ"פ רש"י יבמות דף ד']: ובן אין לו · ס"ת אונן עם הא"ף דאין כלומר לא יעשה כאונן שהיה דש מבפנים וזורה מבחוץ ולכך סמך לו בדישו · לאשה ויבמה · בגימט'

רמב"ן

ועמיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו ויהיה זה כגון שהעידו עליו שהוא בן גרושה או עבד או ממזר או שהעידו עליו שעבר על אחד מן הלאוין ילקה ארבעים · ויתכן שיהיה ריב בין אנשים וילקה בו כגון שחבל בו בפחות משוה פרוטה או בקלל חבירו בשם או שמשכן אותו בדברים שעושים בהם אוכל נפש וכיוצא בהם ודבר הכתוב בהווה כי בעל הריב יגישנו לב"ד ועל ידיו ילקה: ומעם הארבעים כפי מדרשו לפי שעבר על התורה שנתנה בארבעים יום וגרם מיתה לעצמו שנוצר לארבעים יום ילקה ארבעים ויצא ידי טופן: ענין היבום וסודו והחליצה ומעמה כבר הזכרתים: (ו) ומעם והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת · אינו

ספורנו

והיים צריך או לעוללות נגיד: (ב) והפילו השופט · ימתחנו על העמוד: (ג) מכה רבה · שלא יוכל לסבלה: ונקלה אחיך · שיתקלקל ברעי או בשיב מרוב הכאה: (ה) ויבמה · יסיר אותה מביות עוד יבמתו אבל תהיה כאשתו לכל דבר אפילו לגרשה

עַל־שֵׁם אָחִיו הַמֵּת וְלֹא־יִמָּחֶה שְׁמוֹ מִיִּשְׂרָאֵל׃ ז וְאִם־לֹא יַחְפֹּץ הָאִישׁ לָקַחַת אֶת־יְבִמְתּוֹ וְעָלְתָה יְבִמְתּוֹ הַשַּׁעְרָה אֶל־הַזְּקֵנִים וְאָמְרָה מֵאֵן יְבָמִי לְהָקִים לְאָחִיו שֵׁם בְּיִשְׂרָאֵל לֹא אָבָה יַבְּמִי׃ ח וְקָרְאוּ־לוֹ זִקְנֵי־עִירוֹ וְדִבְּרוּ אֵלָיו וְעָמַד וְאָמַר לֹא חָפַצְתִּי לְקַחְתָּהּ׃ ט וְנִגְּשָׁה יְבִמְתּוֹ אֵלָיו לְעֵינֵי הַזְּקֵנִים וְחָלְצָה נַעֲלוֹ מֵעַל רַגְלוֹ וְיָרְקָה בְּפָנָיו וְעָנְתָה וְאָמְרָה כָּכָה יֵעָשֶׂה לָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא־יִבְנֶה אֶת־בֵּית אָחִיו׃ י וְנִקְרָא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל בֵּית חֲלוּץ הַנָּעַל׃ ס יא כִּי־יִנָּצוּ אֲנָשִׁים יַחְדָּו אִישׁ וְאָחִיו וְקָרְבָה אֵשֶׁת הָאֶחָד לְהַצִּיל אֶת־אִישָׁהּ מִיַּד מַכֵּהוּ וְשָׁלְחָה יָדָהּ וְהֶחֱזִיקָה בִּמְבֻשָׁיו׃ יב וְקַצֹּתָה אֶת־כַּפָּהּ לֹא תָחוֹס עֵינֶךָ׃ ס יג לֹא־יִהְיֶה לְךָ בְּכִיסְךָ אֶבֶן וָאָבֶן גְּדוֹלָה וּקְטַנָּה׃ יד לֹא־יִהְיֶה לְךָ בְּבֵיתְךָ אֵיפָה וְאֵיפָה גְּדוֹלָה וּקְטַנָּה׃ טו אֶבֶן שְׁלֵמָה

ת"א יקום על שם אחיו · יבמות כד מ בכורות נב : ואם לא יחפוץ האיש לקחת · יבמות כ לט מא מד קה נדה לב נב : ועלתה יבמתו · יבמות כ כא : מאן יבמי להקים · שם קו קדושין ד סנהדרין מט : לאחיו · יבמות נד קיא : אבה יבמי · שם קו : וקראו לו זקני עירו · שם מד קא קו סנהדרין לו מט : ודברו · יבמות קא : לא חפצתי לקחתה · מו"ק כא יבמות קו סנהדרין מט : לעיני הזקנים · יבמות קא קו : וחלצה נעלו · שם קב קג קו קדושין יד : מעל רגלו · יבמות קד ערכין יט : וירקה בפניו · יבמות קו סנהדרין מט : וענתה ואמרה · סוטה לב לג : ככה יעשה לאיש · יבמות קד קה קו קדושין יד סנהדרין מט : אשר לא יבנה · יבמות מז : ונקרא שמו · שם קב קו קדושין יד סנהדרין מט : בישראל · יבמות קא : בית חלוץ · יבמות מד קדושין יד : כי ינצו · קמא פח סנהדרין פו : ושלחה ידה · קמא כז כח : והחזיקה · שם פו : וקצותה את · שם כח : איפה ואיפה · בתרא כט : אבן שלימה · שם פח פט :

רש"י

האחים הוא מייבס אותה : אשר תלד · פרט לאיילונית שאינה יולדת : יקום על שם אחיו · זה שייבם את אשתו יטול נחלת המת בנכסי אביו : ולא ימחה שמו · פרט לאשת סרים ששמו מחוי : (ז) השערה · כתרגומו לתרע בית דינא : (ח) ועמד · בעמידה (ספרי) (וע' תוספות יבמות ק"ג ד"ה בין עומד וכו' שהביאו הספרי ופירשו דהיינו לכתחלה) : ואמר · בלשון הקודש ואף היא לדבריה בלשון הקודש : (ט) וירקה בפניו · על גבי קרקע : אשר לא יבנה · מכאן למי שחלץ שלא יחזור וייבם דלא כתיב אשר לא בנה אלא אשר לא יבנה כיון שלא בנה שוב לא יבנה : (י) ונקרא שמו וגו' · מצוה על כל העומדים שם לומר חלוץ הנעל : (יא) כי ינצו אנשים · סופו לבא לידי מכות כמו שנאמר מיד מכהו אין שלום יוצא מתוך ידי מצות : (יב) וקצתה את כפה · ממון דמי בשתו הכל לפי המבייש והמתבייש או אינו אלא ידה ממש נאמר כאן לא תחוס ונאמר להלן בעדים זוממין לא תחוס מה להלן ממון אף כאן ממון : (יג) גדולה וקטנה · גדולה כשמכחשת את הקטנה שלא יהא נוטל בגדולה ומחזיר בקטנה : (יד) לא יהיה לך · אם עשית כן לא יהיה לך כלום : אבן ואבן ·

רמב"ן

כפשוטו שיקראו הבן הראשון כשם המת ראובן או שמעון כמוהו שהרי בבועז נאמר כן ולא יכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו ולא קראו אותו מחלון אבל הכתוב

אבן עזרא

יקרא בשם אחיו ולא ימחה שמו על הנחלה ידבר · כאשר פירשתי אשר תלד בפסוק לעם נכרי : (ז) יבמי · האלף כי היו"ד סימן הפעול : (ח) ועמד ואמר · עד שישמעוהו הזקנים : (ט) וחלצה · כמו חלצו צד והטעם תסיר : בפניו · מפורש

ובדברי הקבלה שהוא כמו לפני ודרך הפשט לפני הנעל כמו והיא כתובה פנים ואחור : (יא) כי ינצו · הפך יבנו אחים יחדו ואלה האנשים זרים או אחים : במבושיו · בידיו מגזרת בושה והוא עזוה אלא לגלות דבר הנסתר שהיא ערוה גם הוא

רשב"ם

(ט) וחלצה נעלו · לקנות ממנו ירושת אחיו המת כמו שמצינו בבועז דרך ארץ לפי פשוטו : (יג) גדולה וקטנה · שעשה שני חצאי זקוקים א' גדול ואחד קטן לרמות בני אדם כששוקל שני חצאי זקוקים ביחד הרי הוא זקוק מצומצם (בחתיכה אחת) וישר · ולכן אומר אבן שלימה זקוק שלם מצומצם בחתיכה אחת עשה שלא יוכל לרמות : (טו) שלימה וצדק

שְׁמָא דַאֲחוּהִי מִתָנָא וְלָא יִתְמְחֵי שְׁמֵהּ מִיִשְׂרָאֵל: ז וְאִם לָא יִצְבֵּי גַבְרָא לְמִסַב יָת יְבִמְתֵּהּ וְתִסַּק יְבִמְתֵּהּ לִתְרַע בֵּית דִינָא לָקֳדָם סָבַיָא וְתֵימַר לָא צָבֵי יְבָמִי לַאֲקָמָא לַאֲחוּהִי שְׁמָא בְּיִשְׂרָאֵל לָא אָבֵי יַבָּמִי: ח וְיִקְרוֹן לֵהּ סָבֵי קַרְתֵּהּ וִימַלְּלוּן עִמֵּהּ וִיקוּם וְיֵימַר לָא רָעֵנָא*) לְמִסְבַהּ: ט וְתִתְקְרַב יְבִמְתֵּהּ לְוָתֵהּ לָקֳדָם סָבַיָא וְתִשְׁרֵי סֵינֵהּ מֵעַל רַגְלֵהּ וְתָרוֹק בְּאַנְפּוֹהִי וְתָתֵיב וְתֵימַר כְּדֵין יִתְעֲבֵד לְגַבְרָא דִּי לָא יִבְנֵי יָת בֵּיתָא דַאֲחוּהִי: י וְיִתְקְרֵי שְׁמֵהּ בְּיִשְׂרָאֵל בֵּית שָׁרֵי סֵינָא: יא אֲרֵי יִנְצוּן גֻּבְרִין כַּחֲדָא גְּבַר וַאֲחוּהִי וְתִתְקְרַב אִתַּת חַד לְשֵׁזָבָא יָת בַּעְלַהּ מִיַּד מָחוֹהִי וְתוֹשֵׁט יְדַהּ וְתַתְקֵף בְּבֵית בַּהְתְּתֵהּ: יב וּתְקוּץ יָת יְדַהּ לָא תְחוּס עֵינָךְ: יג לָא יְהֵי לָךְ בְּכִיסָךְ מַתְקַל וּמַתְקַל רַבְּתָא וּזְעֵרְתָּא: יד לָא יְהֵי לָךְ בְּבֵיתָךְ מְכִילָא וּמְכִילָא רַבְּתָא וּזְעֵרְתָּא: טו מַתְקָלִין שַׁלְמִין וְקַשּׁוֹט יְהוֹן לָךְ מְכִילָן שַׁלְמִין וְקַשּׁוֹט יְהוֹן לָךְ בְּדִיל דְּיוֹרְכוּן

*) רָעֵנָא, כ"ל סג"ל רָעֵנָא. היידנהיים

נתינה לגר

אולם בפסוק זה טכל לומר כי המת' סובר כמו שכתב הריטב"א בקדושין דף ד' שכתב „בן משמע בן וממש אבל זרע משמע כל יוצאי ירכו", וכ"מ בסנהדרין (דף ס"ד ע"ב) „בנו ובתו בן בנו מנין ת"ל מזרעו כל יוצאי ירכו" ע"ש וזהו דעת אונקלוס כפי' הכתוב, דמדכתבה התורה לרבוי „אין לו" עיין עליו, ש"מ שבן הוא בנו ממש, ות' כפי הפשט. (ו) יקים על שם אחיו, יקום על שמא דאחוהי. ג"ע דבש"ס (יבמות כ"ד ע"א) דרשינן „יקום לנחלה, או אינו אלא לשם יוסף קורין אותו יוסף נאמר כאן על שם כו'", אבל לפמ"ש בהקדמה כללות שבכ"מ שבהקבלה אין בזה חלוק דעות, ת' כפשוטו, נ"יחא פה. (ז) מאן, לא צבי, לא אבה, לא אבי. ולעיל „ולא אביתם לעלות" (א' כ"ו) ת' „ולא צביתון" ובחומשי רוו"ה גם שם הנוסחא „ולא אביתון" ולעיל „וימאן אדום" (במדבר כ' כ"א) ת' „וסרב" וג"ע ואולי לא תלה לת' בפעל „סרב" המורה על ההתעקשות והמרי יען כי במצוה הזאת, אף מניעת חפץ ורצון אמתי לבד תועיל להחליפה במצות חליצה, וכמ"ש רז"ל (יבמות ק"ו ע"ב) שהיו נותנים לו עצה הוגנת והיו אומרים לו כלך אצל כמותך". (ח) לא חפצתי, לא רעינא. לעיל בפסוק הקודם „ואם לא יחפץ" ת' „ואם לא יצבי"? אפשר שהפעל „צבא" בארמית מורה על הרוב יותר, ופה שהוא מדבר בפני השפט ת' בלשון רכה. (ט) בפניו, באנפוהי. ת' רק שלה וכוונתו כדרשת התלמוד (יבמות ל"ט ע"ב) „רוק הנראה לעינים. וענ־ה ואמרה, ותתב ותימר. כ"ת בכל המקומות (לעיל כ"א ז', ולקמן כ"ז י"ד ט"ו), ולדעתו, הפעל „ענה" בעברית, נרדף עם הפעל „שוב" שמורה על השנות הפעל הבא אחריו. (יא) במבשיו, בבית בהתתה. הוא מל' בושה כמ"ש הרא"ב"ע. (יב) וקצתה את כפה, ותקוץ ית ידה. ע' בהקדמה כוללת

בעל הטורים

ויבמה בעל כרחה: (ז) הזקנים. ה' זקנים לומר לך שמצות יבום בחמשה: (ט) וירקה בפניו. לפי שהרוק דומה לשכבת זרע כלומר שאינו חפץ להקים זרע: (יא) כי ינצו אנשים. סמך כי ינצו לתלוץ הנעל שע"י חליצה מריבה באה כדאמרי' כיון שנכנס לבניך שלום על ישראל דאפטלא מחליצה ויבום: והחזיקה. ב' במס' ואידך (משלי ז') והחזיקה בו ונשקה לו העזה פניה. דוקא אם החזיקה במזיד כדכתיב העזה פניה ותאמר לו אבל אם שגגה פטורה: (יב) כפה. ב' ואידך כפה פרשה לעני. מה להלן ממון אף כאן ממון: עינך וסמיך ליה לא יהיה לך בכיסך. לומר לך שלא יסתכל בכיס מכוסיו ובערותו ד"א עינך לא יהיה לך [בכיסך] למנות מה שבו כי אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין: וקצתה את כפה וסמיך ליה (יג) לא יהיה לך בכיסך. לומר דוקצותה את כפה מצד דבר המטל בכיס:

אבן עזרא

מקום מסוכן: (יב) וקצותה את כפה. כמו עין תחת עין אם לא הפדה כפר תקון: לא תחוס עינך. אם היתה עניה: (יד) בכיסך. מקום למאזנים או יוצא מן הכיס בדרך למאות והראשון הוא נכון והעד כיס אחד יהיה לכלנו משקל אחד. ופנגדת תכונו על השם ואם הוא משורש אחר ורבים פירשו כמו תמים ואין צורך: (טו) שלמה. שלא יהיה מקום *חסר.

*ר"ל שלא יהיה נקב במשקל למלאות אשר יכבד המשקל או להוציא מתוכו שיקל המשקל.

רמב"ן

הזה על דרך האמת הבהמה והנה הוא כפשוטו וסמכו בו רבותינו מדרש שיהא גדול האחים מיבם ושהאיילונית אינה מתיבמת וכן את הבנים שמו מתוי וזה כולו

ספורני

בנם ולהתחירם: (ו) ולא ימחה שמו מישראל. שיהיה הולד נחשב אצל ה' יתעלה קום פריה ורביה למת שהרי נולד ע"י קדושיו של מת ואין היבם צריך לקדשה קדושין אחרים וזה מאם אונן בבגאתו את אחיו ובזאת היה עליו קצף: (ט) ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו. ראוי הוא לזה הבזיון מאשר שלא חפץ להשלים בנין הבית שהתחיל לבנות אחיו בקדושיו כאמרם ז"ל (כתובות פרק נערה) לא קראתי לאשתי אלא ביתי: (יא) והקריבה אשת האחד להציל את אישה. אע"פ שהיבמה מצווה לבזות את אחי בעלה על שלא תם על בעלה. לא הותר לאשה לבייש את הנלחם עם בעלה: (יד) לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה. אחר שהזכיר דרכי הסרלת שבינה בישראל הזהיר שלא בלבד שלא הבא את עוות הדין אבל יבנא ג"כ המחזיק בכלים מוכנים לעבות

וָצֶ֖דֶק יִֽהְיֶה־לָּ֑ךְ אֵיפָ֧ה שְׁלֵמָ֛ה וָצֶ֖דֶק יִֽהְיֶה־לָּ֑ךְ לְמַ֙עַן֙ יַאֲרִ֣יכוּ יָמֶ֔יךָ עַ֚ל הָֽאֲדָמָ֔ה אֲשֶׁר־יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ נֹתֵ֥ן לָֽךְ׃ טז כִּ֧י תוֹעֲבַ֛ת יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ כָּל־עֹ֣שֵׂה אֵ֑לֶּה כֹּ֖ל עֹ֥שֵׂה עָֽוֶל׃ פ

מפטיר יז זָכ֕וֹר אֵ֛ת אֲשֶׁר־עָשָׂ֥ה לְךָ֖ עֲמָלֵ֑ק בַּדֶּ֖רֶךְ בְּצֵאתְכֶ֥ם מִמִּצְרָֽיִם׃ יח אֲשֶׁ֨ר קָֽרְךָ֜ בַּדֶּ֗רֶךְ וַיְזַנֵּ֤ב בְּךָ֙ כָּל־הַנֶּחֱשָׁלִ֣ים אַֽחֲרֶ֔יךָ וְאַתָּ֖ה עָיֵ֣ף וְיָגֵ֑עַ וְלֹ֥א יָרֵ֖א אֱלֹהִֽים׃ יט וְהָיָ֡ה בְּהָנִ֣יחַ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֣יךָ ׀ לְ֠ךָ מִכָּל־אֹ֨יְבֶ֜יךָ מִסָּבִ֗יב בָּאָ֙רֶץ֙ אֲשֶׁ֣ר יְהוָֽה־אֱ֠לֹהֶ֠יךָ נֹתֵ֨ן לְךָ֤ נַחֲלָה֙ לְרִשְׁתָּ֔הּ תִּמְחֶה֙ אֶת־זֵ֣כֶר עֲמָלֵ֔ק מִתַּ֖חַת הַשָּׁמָ֑יִם לֹ֖א תִּשְׁכָּֽח׃ פ פ פ ק' ו' עלי' סימן:

ומפטירין רני עקרה בישעיה סימן נ"ד: בסגול הז"ן מ"ש

סדר תבוא

כו א וְהָיָה֙ כִּֽי־תָב֣וֹא אֶל־הָאָ֔רֶץ אֲשֶׁר֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ נֹתֵ֥ן לְךָ֖ נַחֲלָ֑ה וִֽירִשְׁתָּ֖הּ וְיָשַׁ֥בְתָּ בָּֽהּ׃ ב וְלָקַחְתָּ֞ מֵרֵאשִׁ֣ית ׀ כָּל־פְּרִ֣י הָאֲדָמָ֗ה אֲשֶׁ֨ר תָּבִ֧יא מֵֽאַרְצְךָ֛ אֲשֶׁ֨ר

ת"א איפה שלימה · בתרא פט: כל עושה אלה · שם פח: זכור · מגילה כט ל: לך עמלק · עקדה שער מד: עיף ויגע · מ"ק ב: והיה בהניח · סנהדרין כ: המחה · בתרא כא: מתחת השמים · עקדה שער נה: ולקחת מראשית כל · גיטין מז בתרא פא מנחות פד חולין קכ קכא ערכין יא: אשר תביא · ערכין שם: מארצך · מנחות עב חולין קלו:

רש"י

משקלות: (טו) אבן שלמה וצדק יהיה לך · אם עשית כן יהיה לך הרבה: (יז) זכור את אשר עשה לך · אם שקרת במדות ובמשקלות הוי דואג מגרוי האויב שנאמר מאזני מרמה תועבת ה' וכתיב בתריה בא זדון ויבא קלון: (יח) אשר קרך בדרך · לשון מקרה · דבר אחר לשון קרי וטומאה · שהיה מטמאן במשכב זכור · דבר אחר לשון קור וחום צננך והפשירך מרתיחתך שהיו העובדי כוכבים יראים להלחם בכם ובא זה והתחיל והראה מקום לאחרים משל לאמבטי רותחת שאין כל בריה יכולה לירד בתוכה בא בן בליעל אחד קפץ וירד לתוכה אף על פי שנכוה הקרה אותה בפני אחרים: ויזנב בך · מכת זנב חותך מילות וזורק כלפי מעלה: כל הנחשלים אחריך · חסרי כח מחמת חטאם שהיה הענן פולטן: ואתה עיף ויגע · עיף בצמא דכתיב ויצמא שם העם למים וכתיב אחריו ויבא עמלק: ויגע · בדרך: ולא ירא · עמלק · אלהים · מלהרע לך: (יט) תמחה את זכר עמלק · מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה שלא יהא שם עמלק נזכר אפילו על הבהמה לומר בהמה זו משל עמלק היתה:

חסלת פרשת תצא

(א) **והיה** כי תבוא וגו' וירשתה וישבת בה · מגיד שלא נתחייבו בבכורים עד שכבשו את הארץ וחלקוה: (ב) מראשית · ולא כל ראשית שאין כל הפירות חייבין בבכורים אלא ז' המינין בלבד נאמר כאן ארץ ונאמר להלן ארץ חטה ושעורה וגו' מה להלן מז' המינין שנשתבחה בהן ארץ ישראל אף כאן שבח ארץ ישראל שהן ז' המינין: זית שמן · זית אגורי ששמנו אגור בתוכו · ודבש הוא דבש תמרים: מראשית · אדם יורד לתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה כורך עליה גמי לסימן ואומר הרי זה בכורים:

רמב"ן

אסמכתא כי האיילונית ואשת הסריס מגופיה דקרא נפקי: (יז) זכור את אשר עשה לך עמלק · כבר הזכרתי המדרש שדרשו בו בספרי יכול בלבך כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת הלב אמורה הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך וכן בספרי זכור את אשר עשה לך עמלק בפה לא תשכח בלב ולא ידעתי מה היא הזכירה הזו בפה אם לאמר שנקרא פרשת עמלק בצבור ובמנינו למדין מן התורה בשניה זכור ויהיה סמך למקרא מגלה

רשב"ם

וצדק · תחיבה אחת ומכוון ויושר: (יח) אשר קרך בדרך · לשון מקרה כמו מן עשה עשך ויכוננך · וכן בן ארמי אקרה בה קרך:

יוֹמָיךְ עַל אַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ׃ טז אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ כָּל עָבֵד אִלֵּין כֹּל עָבֵד שְׁקַר׃ יז הֱוֵי דְּכִיר יָת דִּי עֲבַד לָךְ עֲמָלֵק בְּאָרְחָא בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרָיִם׃ יח דִּי עָרְעָךְ בְּאָרְחָא וְקַטֵּיל בָּךְ כָּל דַּהֲווֹ מִתְאַחֲרִין בָּתְרָךְ וְאַתְּ מְשַׁלְהֵי וּלְאֵי וְלָא דָחֵיל מִן קֳדָם יְיָ׃ יט וִיהֵי כַּד יְנִיחַ יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ מִכָּל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ מִסְּחוֹר סְחוֹר בְּאַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ אַחְסָנָא לְמֵירְתַהּ תִּמְחֵי יָת דּוּכְרָנָא דַעֲמָלֵק מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא לָא תִּתְנְשֵׁי׃

א וִיהֵי אֲרֵי תֵיעוֹל לְאַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ אַחְסָנָא וְתֵירְתַהּ וְתֵיתֵב בַּהּ׃ ב וְתִסַּב מֵרֵישׁ כָּל אִבָּא דְאַרְעָא דִּי תָעֵל מֵאַרְעָךְ דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ וּתְשַׁוֵּי בְּסַלָּא

נתינה לגר

מה שהארכנו בזה. (יח) ויזנב, וקטל. כן ת"י (יהושע י' י"ט). הנחשלים, דהוו כתאהרין. אפשר שמפרש כמו „הנחלשים" וכוונתו המתאחרים מחמת חולשה. ולא ירא אלהים, ולא דחיל מן קדם ה'. משמע שסובר שכוונתו על עמלק ולא על ישראל מדלא ת' „דחלא דה'" כלעיל (בראשית כ"ב י"ב), ואולי משום ששם השם „ירא" הוא בנסמך, ע"כ ת' „דחלא" אבל פה הוא פעל בינוני.

כו (ב) פרי האדמה, אבא דארעא. עמ"ש לעיל (בראשית ד' ג') שהפרי בעודו רך נקרא בארמית „אבא" והוא כמו „אֵב" בעברית שרשו „אבב" (איוב ח' י"ב) ולכן בערלה ת' „אביה" גם פה בבכורים ת' ג"כ „אבא" ובקין שהביא מן הגרוע כפירש"י, שעוד לא נתבשל כל צרכו ת' ג"כ „אבא"

בעל הטורים

(יח) אשר קרך בדרך · קרך בגימט' קרי: ויזנב בך · בגימט' זו מילה: כל הנחשלים אחריך · בגימט' זה היה שבטו של דן [ועי' כ"ז ברש"י ובת"י]:

(א) כי תבוא · כתיב לעיל מיניה תמחה את זכר עמלק וסמיך ליה והיה כי תבוא אל הארץ · שנצטוו למחות זכר עמלק מיד בכניסתן לארץ על זה רמז לעכב ביאתן לארץ · שהוא הגיד למלך מצרים כי ברח העם [כ"ה בילקוט בשלח] וכן הגיד ללבן כי ברח יעקב · ועל כן סמך לו פ' בכורים שמזכיר בה ארמי אובד אבי: כי תבוא אל הארץ · כי עולה למנין למ"ד · תבוא אותיות אבות וזהו שדורש בחולין [דף נ"ב] שאין פחות מל' צדיקים [ר"ל בא"י וע"ש] שחשובים כאבות [כ"ה בילקוט ויגא]: (ב) ולקחת · בגימט' בבנעה המינין: מראשית · ולא כל ראשית [מתחלה פי' כדפירש"י ואח"כ מתחיל כעין ד"א וכוונתו כמ"ש בפ' תלא בפסוק ראשית אונו] · לשם ראשית דגנך · קדש ישראל לה' ראשית תבואתה · ראשית ירימו תרם

אבן עזרא

ואיפת צדק להיותה כמדת השוק: למען יאריכון ימיך · כי זה ידוע כי כל מלכות צדק תעמוד כי הצדק כבנין והעיוות כהריסות ברגע יפול הקיר: (טז) כל עושה אלה · איפה ואיפה אבן ואבן והכלל כל עושה עול בפה ובמעשה בסתר או בגלוי: (יח) אשר קרך · מגזרת כל הקורות אותם: ויזנב בך · כרת זנבך והם הנחשלים אחריך שלא היה בם כח ללכת ויתכן להיות מלת נחשלים כמו נחלשים וכן כבש כשב: ואתה עיף · כי ברפידים בא והטעם צמא למים כי כן כתוב: ויגע · מן הדרך: ולא ירא · שב אל עמלק והוא פעל עבר כמו כי כבד ממך כי זקן יצחק כאשר אהב: (יט) בהניח ה' אלהיך · הטעם כי זאת המצוה תלויה אחר שירשו את הארץ ושקטה הארץ ממלחמה מכל סביבותיה כי כל זמן שיתעסקו עם מלחמות הקרובים אליהם אינם חייבים להלחם בעמלק: תמחה את זכר עמלק · זכרו והמחה מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה שלא יאמר זה השור היה משלל עמלק ודברי התורה כלל ודברי שמואל הנביא פרט: לא תשכח · אחר זכור לחזוק וכן מספר מצות רבות בתורה: חסלת פרשת כי תצא

(א) והיה כי תבוא · בעבור שכתוב בהניח ה' אמר השם כי יש מצות כן קודש בהניח ה' רק כאשר תבא והם הבכורים והמעשר וכתיבת התורה על האבנים ובנות מזבח

רמב"ן

מן התורה · והנכון בעיני שהוא לומר שלא תשכח מה שעשה לנו עמלק עד שנמחה את שמו מתחת השמים ונספר זה לבנינו ולדורותינו נומר להם כך עשה לנו הרשע ולכך נצטוינו למחות את שמו וכן במעשה מרים נצטוינו להודיעו לבנינו ולספר בו לדורות ואע"פ שהיה ראוי גם להסתירו שלא לדבר בגנותן של צדיקים אבל צוה הכתוב להודיעו ולגלותו כדי שתהא אזהרת לשון הרע שומה בפינו מפני שהוא חטא גדול וגורם רעות רבות ובני אדם נכשלים בו תמיד כמו שאמרו והכל בלשון הרע:

הכלת פרשת כי תצא

(א) טעם ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך · שתקח מראשית כל הפרי אשר תביא אל הבית מארצך אשר ה' אלהיך נותן לך יצוה שיכריש הפרי בשדה ויקרא עליו שם ויביאנו לביתו וישם אותו בכלי הראוי להוליכו לבית הבחירה ולא נתן הכתוב שיעור בהם אלא אפילו גרגיר אחד מכל המין הוא פוטר

ספורנו

לעשות עול ובצריך להרחיק אותם הכלים פן תגעל נפשו אותנו כאמרו כי תועבת ה' אלהיך כל עושה אלה: (יט) תמחה את זכר עמלק · משור עד שה מגמל ועד חמור כמו שצוה לשאול וזה כדי להנקם מעמלק על שהעיז פניו כאל יתעלה כמקנאים לכבודו:

(ב) מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך · המשובחים שבכל פירותיה כמו וראשית שמנים ימשחו נקובי ראשית הגוים · והמשובחים הם ז' מינין שנשתבחה בהן ארץ ישראל כמו שבא בקבלה · וזה באור מה שצוה למעלה באמרו ראשית בכורי אדמתך תביא · וביאר שבאמרו ראשית בכורי אדמתך היתה הכונה שתביא הביכורים ממובחר פירות אדמתך והם ז'

יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וְשַׂמְתָּ בַטֶּנֶא וְהָלַכְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם׃ ג וּבָאתָ אֶל־הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִגַּדְתִּי הַיּוֹם לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי־בָאתִי אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵינוּ לָתֶת לָנוּ׃ ד וְלָקַח הַכֹּהֵן הַטֶּנֶא מִיָּדֶךָ וְהִנִּיחוֹ לִפְנֵי מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ה וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרַיְמָה וַיָּגָר שָׁם בִּמְתֵי מְעָט וַיְהִי־שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל עָצוּם וָרָב׃ ו וַיָּרֵעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים וַיְעַנּוּנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה׃ ז וַנִּצְעַק אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קֹלֵנוּ וַיַּרְא אֶת־עָנְיֵנוּ וְאֶת־עֲמָלֵנוּ וְאֶת־לַחֲצֵנוּ׃ ח וַיּוֹצִאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיָד

ת"א הגדתי היום · בכורים פו ס' הזהב פ' יתרו : ולקח הכהן · סוטה מז מכות יח מנחות סא : והניחו · מכות יח מנחות סא : ועניה ואמרת · סוטה לב לג : ארמי אובד · בכורים פו : וירא את · יומא עד :

רש"י

(ג) אשר יהיה בימים ההם · אין לך אלא כהן שבימיך כמו שהוא : ואמרת אליו · שאינך כפוי טובה : הגדתי היום · פעם אחת בשנה ולא שתי פעמים : (ד) ולקח הכהן הטנא מידך · להניף אותו · כהן מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף : (ה) ועניה · ל' הרמת קול : ארמי אובד אבי · מזכיר חסדי המקום ארמי אובד אבי לבן בקש לעקור את הכל כשרדף אחר יעקב ובשביל שחשב לעשות חשב לו המקום כאלו עשה שבעובדי כוכבים חושב להם הקדוש ברוך הוא מחשבה כמעשה : וירד מצרימה · ועוד אחרים באו עלינו לכלותנו שאחרי זאת ירד יעקב למצרים : במתי מעט · בשבעים

רמב"ן

כל השדה כדין תרומה שחטה אחת פוטרת את הכרי : (ב) והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך · כפי פשוטו יזהיר שלא תקריב בכורים באחד משעריך משיבחר הבית כי כמו שהזהיר בשחוטי חוץ בקרבנות כן יזהיר בבכורים אבל חובת הבכורים לאחר שכבשו וחלקו מיד כדברי רש"י · ובספרי והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך לשכן שמו שם זה שילה ובית עולמים ושם אמרו כי הבמות אסורות בשני הזמנים האלו אבל נס בנוב וגבעון יקריבו הבכורים אבל בבמת יחיד אין קריבין דמזבח כתיב ואולי מה שכתוב ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך לא קרבו באהל ובמשכן אלא בשילה שהיה שם בית אבנים ובית עולמים : (ג) וטעם אל הכהן אשר יהיה בימים ההם · אל הכהן אשר יהיה שם בימים ההם כי הם נתונים לאנשי משמר ככל הקרבנות לא שיוליך עמו כהן מעירו להקריב בכוריו · ורש"י כתב אין לך אלא כהן שיהיה בימיך כמות שהוא · ולא הבינותי זה

אבן עזרא

והברכה והקללה על שני ההרים : (ב) בטנא · כדמות סל ותכרו טעלך וזאת המצוה על הקרובים אל מקום המקדש : (ג) וטעם בימים ההם · שזה חיוב כל זמן שיש כהן גדול : הגדתי · הטעם כדי שישמעו הקטנים או הוא כדמות הודיה שהשם השלים שבועתו והעד הפרי : (ה) ועניה · יתכן שישאלו הכהנים לאמר מה זה שהבאת על כן ועניה או כדמות תהלה וכן ויען איוב הראשון : אובד אבי · מלת אובד מהפעלים שאינם יוצאים ואלו היה ארמי על לבן היה הכתוב אומר מאביד או מאבד ועוד מה טעם לאמר לבן בקש להאביד אבי וירד מצרימה ולבן לא סבב לרדת אל מצרים והקרוב שארמי הוא יעקב כאלו אמר הכתוב כאשר היה אבי בארם היה אובד והטעם עני בלא ממון וכן תנו שכר לאובד והעד ישתה וישכח רישו והנה הוא ארמי אובד היה אבי והטעם כי לא ירשתי הארץ מאבי כי עני היה כאשר בא אל ארם גם גר היה במצרים והוא היה במתי מעט ואחר כן שב לגוי גדול ואתה ה' הוצאתנו מעבדות ותתן לנו ארץ טובה ואל יטעון טוען איך יקרא יעקב ארמי והנה כמוהו יתרא הישמעאלי והוא ישראלי כי כן כתוב : במתי · סמוך כי לא נמצא לשון יחיד · ומתים לשון רבים ורבי יונה דקדק אותה כולם באשר היטב בערך מתה : (ז) ענינו · בחסרון עושר : עמלנו · בבנין : לחצנו · כטעם אנים לאמר כלו מעסיכם :

רשב"ם

(ה) ארמי אובד אבי · אברהם ארמי היה אובד וגולה מארץ ארם · כדכתיב לך לך מארצך · וכדכתיב ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי לשון אובד ותועה אחד הם כאדם הגולה כדכתיב תעיתי כשה אובד בקש עבדך · צאן אובדות היו עמי · רועיהם התעו · כלומר מארץ נכריה באו אבותינו לא"י הזאת ונתנה הקב"ה

וּתְהָךְ לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּיהּ תַּמָּן: ג וְתֵיתֵי לְוָת כַּהֲנָא דִּי יְהֵי בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וְתֵימַר לֵיהּ חַוֵּיתִי יוֹמָא דֵּין קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אֲרֵי עַלִּית לְאַרְעָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתַנָא לְמִתַּן לָנָא: ד וְיִסַּב כַּהֲנָא סַלָּא מִיְּדָךְ וְיַצְנְעִנֵּיהּ קֳדָם מַדְבְּחָא דַּייָ אֱלָהָךְ: ה וְתָתֵיב וְתֵימַר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָבָן אֲרַמָּאָה בְּעָא לְאוֹבָדָא יָת אַבָּא וּנְחַת לְמִצְרַיִם וְדָר תַּמָּן בְּעַם זְעֵר וַהֲוָה תַמָּן לְעַם רַב תַּקִּיף וְסַגִּי: ו וְאַבְאִישׁוּ יָתָנָא מִצְרַיִם וְעַנְּיָנָא וִיהַבוּ עֲלָנָא פָּלְחָנָא קַשְׁיָא: ז וְצַלֵּינָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהָתַנָא וְקַבִּיל יְיָ צְלוֹתַנָא וּגְלֵי קֳדָמוֹהִי עַמְלַנָא וְלֵאוּתַנָא וְדוּחֲקַנָא: ח וְאַפְּקַנָא יְיָ מִמִּצְרַיִם בִּידָא תַּקִּיפָא וּבִדְרָעָא

נתינה לגר

משא"כ „עץ פרי עשה פרי" (בראשית א׳ י"א) ת׳ „אילן פרין עבד פרין". (ד) והניחו, ויצנעינה. ע׳ בש"ס (מכות י"ח ע"ב) וכ"ה לקמן פסוק יו"ד „והנחתו, ותצנעינה" (וכ"ס אונ"ר הביא בתחלה הנוסחאות פה ובפסוק יו"ד „ויחתיניה, ותחתיניה" [וכן הוא בכ"י] ואמר שהוא מל׳ „מהחתין המה" [עזרא ו׳ א׳] ואח"כ הביא הנוסחאות „ויצנעינה, ותצנעינה" ולא הכריע, וב"ס לחם ושמלה כתב על גירסת ויצנעינה „וני׳ מועטת המה, כי לפי הנראה היה ההנחה רק לשעה, משא"כ והניחם שם ת׳ בל׳ „ואצנעינון" כדרשת חז"ל מלמד שטעונין גניזה, ולא ידעתי מה יענה על פסוק „וינח משה את המטות [במדבר י"ז כ"ב] ששם הוא בודאי רק לפי שעה, כדכתיב אח"כ בפסוק כ"ד „ויוצא משה את כל המטות" ובכ"ז ת"א „ואצנע" ואף לפי מה שכתב בעצמו בפה „והניחם שם" (ויקרא ט"ז כ"ג) שגם לשון גניזה אין עיקר הוראתה כלשון הטמנה רק מלשון אוצר ודבר חשוב, לא ניחא שם, כי שם כתוב אח"כ „ויקחו איש מטהו" ולא היו מוצנעים אף כדבר חשוב. (ה) ועגית, ותתוב. כמ"ש בבכורים (פ"ג מ"ז) בראשונה היו מקרין וכו׳ ובירושלמי שם „ועגית ואמרת תני אין עניה אלא מפי אחר" ר"ל אחר קורא והוא עונה אחריו (הגר"א). ארמי אבד אבי, לבן ארמאה בעא לאובדה ית אבא. „בעא" בארמית הוא ת׳ „בקש" בעברית, והכוונה כמו שנמצא בהגדה ש"פ „בקש לבן הארמי כו׳" ומלת „אבד" לדעתו הוא פעל יוצא (ומוסב על לבן כפירש"י) ומניח הטעמים הכבים ג"כ לפירושו, בחברו „אבד" אל השם „אבי" (ואלו לפי הראב"ע שארמי אבד הוא תאר לאבי, היה צ"ל אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי) ומה שטענו על רש"י והת"א מן „וירד מצרימה" (שמשמע שאבי הוא נושא המאמר) אמר אאמ"ו הג׳ ז"ל, שאיתא במדרש (וכ"ה במס׳ שבת דף י"א) „אל ישנה אדם בנו בין הבנים שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים" וזה נמשך מלבן שרימה את יעקב בתתו לו לאה בראשונה, ולולא זאת היה יוסף הבכור, ויכול היה בדין לשנותו בין הבנים,

בעל הטורים

לא׳ קטן יודע לדבר אביו מלמדו תורה [ר"ל ראשית דיבורו של תינוק הוא תורה]: (ד) טנא. בגימט׳ ס׳ רמז לבכורים

רמב"ן

כי בענין הזקן ראוי לומר אל השופט אשר יהיה בימים ההם אע"פ שאינו גדול והם כשופטים הראשונים אשר היו לפנינו מן העולם צריך לשמוע יפתח בדורו כשמואל בדורו אבל בהקרבת הבכורים למי יביאם אם לא אל הכהן אשר יהיה בימיו וכן ראיתי בספרי ובאת אל הכהן אשר יהיה זו היא שר׳ יוסי הגלילי אומר וכי תעלה על דעתך כהן שאינו בימיך אלא כהן שהוא מוחזק וכשר לך באותן הימים. היה קרוב ונתרחק כשר וכן הוא אומר אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה וגו׳. ונראה שהם ידרשו בזה שאם הקריב בכורים או עולה וקרבנות בכהן שהוא בחזקת כשר ולאחר זמן נמצא שהוא בן גרושה הקרבנות כשרין כמו שמוזכר בפרק האחרון של קדושין ויכנס בו עוד שאם היה קרוב ונתרחק כשר וזה לענין הזקן שאינו נדון על פי קרוב ואינו ענין בבכורים: הגדתי היום. בפרי הזה שהבאתי הגדתי והודיתי לשם אלהיך שהביאני לארץ אשר נשבע לאבותינו לתת לנו והנה השם מקיים דבריו ואני מודה ומשבח לשמו. וטעם הגדתי כמו ספרתי וכן ויגד משה את דברי העם אל ה׳ ספור. או יהיה פירושו הגדתי לך הכהן כי באתי ולכל העומדים האלה וההגדה הזו היא לה׳ אלהיך כלומר לשמו כי באתי אל הארץ אשר נשבע לאבותינו כי הוא הביאני אליו לעבדו בארץ:

ספורנו

ד׳ המינים שנשתבחה בהם: (ג) אל הכהן אשר יהיה בימים ההם. אע"פ שלא יהיה גדול בחכמה לא תחדל מלדבר עמו בכבוד כאמרך ה׳ אלהיך אע"פ שזה לא יאמר זולתי לאנשי השם כמו למלכים ולנביאים מכל מקום בהיותך מביא אליו את הבכורים כמביא דורן לאל יתעלה שהוא בעל הקרקע ראוי שתדבר עמו בזה הדרך כבוד: הגדתי היום. הודעתי לכל מתוך מעשי אלה כמו כי הגדת היום כי אין לך שרים ועבדים: כי באתי אל הארץ. שבאתי מארץ אחרת אל זאת הארץ: אשר נשבע ה׳ לאבותינו לתת לנו. כאמרו ונתתי לך ולזרעך אחריך וגו׳. ולפיכך אני הגר שבאתי אל הארץ לתושב בכח מתנתו הבאתי הבכורים הראוים לנותן קרקע במתנה או באריסות: (ד) והניחו לפני מזבח ה׳ אלהיך. להראות ולהודיע שהבכורים לא הובאו לכהן אבל הובאו אל האל ית׳ והוא נתנם לכהן עם שאר מתנות כהונה: (ה) ארמי אובד אבי. הנה אבי שהיה יעקב היה זמן מה ארמי אובד שלא היה לו בית מושב ובכן לא היה מוכן להעמיד גוי ראוי לרשת ארץ: (ו) ויענונו ויתנו עלינו עבודה קשה ואחר שהיה לגוי לא היה ראוי לקבל מתנה שהיה תחת עבדות ומה שקנה עבד קנה

חזקה ובזרע נטויה ובמרא גדל ובאתות ובמפתים:
ט ויבאנו אל־המקום הזה ויתן־לנו את־הארץ הזאת ארץ
זבת חלב ודבש: י ועתה הנה הבאתי את־ראשית פרי
האדמה אשר־נתתה לי יהוה והנחתו לפני יהוה אלהיך
והשתחוית לפני יהוה אלהיך: יא ושמחת בכל־הטוב
אשר נתן־לך יהוה אלהיך ולביתך אתה והלוי והגר אשר
בקרבך: ס שני יב כי תכלה לעשר את־כל־מעשר
תבואתך בשנה השלישת שנת המעשר ונתתה ללוי
לגר ליתום ולאלמנה ואכלו בשעריך ושבעו: יג ואמרת
לפני יהוה אלהיך בערתי הקדש מן־הבית וגם נתתיו
ללוי ולגר ליתום ולאלמנה ככל־מצותך אשר צויתני
לא־עברתי ממצותיך ולא שכחתי: יד לא־אכלתי באני

ת"א אשר נתת לי · בתר' פא: והנחתו · סוכה מז מכות יח מנחות סא: ושמחת בכל · פסחים לו ערכין יא: ולביתך · גיטין מז: כי תכלה · ר"ה יב סוטה מא: את כל מעשר · נדרים לו תמורה י: ונתתה ללוי · נדרים פד: ואכלו בשעריך · ברכות לה יבמות פו גיטין פח מליעא פח מכות עז: ואמרת לפני · סוטה לג: בערתי הקדש · ברכות לט מעשר שני עב מגילה כ גיטין פא מליעא פח: לא עברתי · ברכות מ: לא אכלתי · מעשר שני עב יבמות עד זבחים קא: ולא בערתי ממנו שבת כה פסחים כד יבמות עג עד מכות יט:

רש"י

בשבעים נפש: (ט) אל המקום הזה · זה בית המקדש: ויתן לנו את הארץ · כמשמעו: (י) והנחתו · מגיד שנוטלו אחר הנפת (ס"א הנחת הכהן ואוחזו בידו כשהוא קורא וחוזר ומניף): (יא) ושמחת בכל הטוב · מכאן אמרו אין קורין מקרא בכורים אלא בזמן שמחה מעצרת ועד החג שאדם מלקט תבואתו ופירותיו ויינו ושמנו אבל מהחג ואילך מביא ואינו קורא: אתה והלוי · אף הלוי חייב בבכורים אם נטעו בתוך עריהם: והגר אשר בקרבך · מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר לאבותינו: (יב) כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית · כשתגמור להפריש מעשרות של שנה השלישית קבע זמן הביעור והוידוי בערב הפסח של שנה הרביעית שנאמר מקצה שלש שנים תוציא וגו' נאמר כאן מקץ ונאמר להלן מקץ שבע שנים לענין הקהל מה להלן רגל אף כאן רגל אי מה להלן חג הסוכות אף כאן חג הסוכות ת"ל כי תכלה לעשר מעשרות של שנה השלישית רגל שהמעשרות כלין בו וזהו פסח שהרבה אילנות יש שנלקטין אחר הסוכות נמצאו מעשרות של שלישית כלין בפסח של רביעית וכל מי ששהה מעשרותיו הצריכו הכתוב לבערו מן הבית: שנת המעשר · שנה שאין נוהג בה אלא מעשר אחד משני מעשרות שנהגו בשתי שנים שלפניה ששנה ראשונה ושניה של שמטה נוהג בהן מעשר ראשון כמו שנאמר כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר ומעשר שני שנאמר ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך הרי שתי מעשרות ובא ולמדך כאן בשנה השלישית שאין נוהג מאותן שתי מעשרות אלא האחד ואיזה זה מעשר ראשון והחת מעשר שני יתן מעשר עני שנאמר כאן ונתתה ללוי את אשר לו הרי מעשר ראשון לגר ליתום ולאלמנה זה מעשר עני: ואכלו בשעריך ושבעו · תן להם כדי שבען מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגורן פחות מחצי קב חטים וכו': (יג) ואמרת לפני ה' אלהיך · התודה שנתת מעשרותיך: בערתי הקדש מן הבית · זה מעשר שני ונטע רבעי ולמדך שאם שהה מעשרותיו של שתי שנים ולא העלם לירושלים שצריך להעלותם עכשיו: וגם נתתיו ללוי · מעשר ראשון · וגם לרבות תרומות ובכורים: ולגר ליתום ולאלמנה · זה מעשר עני: ככל

רשב"ם

הקב"ה לנו (ובסוף אמר): (י) ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתתה לי · כי לא על ידי עשתה זאת כי אם בחסדך זכיתי בה ובכדר הזה הוכיח יהושע לישראל בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח · עד שהבאתים משם ונתתי להם: (ב) (אשר ה' אלהיך נתן לך · ארץ כנען · ושמת בטנא · לפי שהוא סוף דבור הלמ"ד קמ"ץ אבל לא מחובר לשלפניו): (יב) שנת המעשר · מעשר עני: (יג) ואמרת לפני ה' אלהיך · כך צוה הקב"ה כדי שלא יאמר אדם לעכב מעשרותיו לשקר לפני הקב"ה: (יד) לא אכלתי באוני · כמו ידיו
תשבנה

מְרָמְמָא וּבְחֶזְוָנָא רַבָּא*) וּבְאָתִין וּבְמוֹפְתִין׃ ט וְאַיְתְיָנָא לְאַתְרָא הָדֵין וִיהַב לָנָא יָת אַרְעָא הָדָא אַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ׃ י וּכְעַן הָא אַיְתֵיתִי יָת רֵישׁ אִבָּא דְּאַרְעָא דִּיהַבְתְּ לִי יְיָ וְתַצְנְעִנֵּהּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ וְתִסְגּוּד קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃ יא וְתֶחְדֵּי בְכָל טָבְתָא דִּי יְהַב לָךְ יְיָ אֱלָהָךְ וְלֶאֱנָשׁ בֵּיתָךְ אַתְּ וְלֵוָאֵי וְגִיּוֹרָא דִּי בֵינָךְ׃ יב אֲרֵי תְשֵׁיצֵי לַעֲשָׂרָא יָת כָּל מַעְשַׂר עֲלַלְתָּךְ בְּשַׁתָּא תְלִיתָאָה שְׁנַת מַעְשְׂרָא וְתִתֵּן לְלֵוָאֵי לְגִיּוֹרָא לְיִתַּמָּא וּלְאַרְמְלָא וְיֵיכְלוּן בְּקִרְוָיךְ וְיִשְׂבְּעוּן׃ יג וְתֵימַר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ פַּלֵּתִי קֹדֶשׁ מַעְשְׂרָא מִן בֵּיתָא וְאַף יְהַבְתֵּהּ לְלֵוָאֵי וּלְגִיּוֹרָא לְיִתַּמָּא וּלְאַרְמְלָא כְּכָל תַּפְקֵידְתָּךְ דִּי פַקֵּידְתַּנִי לָא עֲבָרִית מִפִּקּוֹדָךְ וְלָא אִנְשֵׁיתִי׃ יד לָא אֲכָלִית בְּאֶבְלִי מִנֵּהּ וְלָא פַלֵּתִי

*) רַבָּא, וכן העתיק חזקוני. וכן ת"י תרגם בירמיהו ל"ב. היידנהיים

נתינה לגר

ובלרך זה פי' גם המ"ר פ' וישב, אלו היה יודע ראובן שהתורה תכתוב עליו וישמע ראובן ויצילהו מידם היה נושאו על כתפו" כי באמת לא נצול יוסף על ידי ראובן, ואיך אמרה התורה ויצילהו מידם" אלא ודאי שהתורה מצרפת מחשבה למעשה, וא"כ היה יוסף הבכור ע"פ מחשבת יעקב, ומותר ליעקב לשנות, ולצאת הפאים לא היה שום מקום. ודפח"ח. (ח) ובמורא גדול, ובחזונא רבא. כ"ה הגי' בחזקוני, וכ"ה לקמן ל"ד י"ב, ועמ"ש שם, וכ"ת יונתן בירמיה ל"ב כ"א וע' מה שהעירונו לעיל ד' ל"ד. (ט) ויבאנו, ואיתנא. לא ת' "ואעלנא" כמ"ש לעיל בפ' תולדות, ואגב אעיר בזה שמ"ש הראב"ע "ומלוה על הקרובים" כוונתו להניח הסל על כתפיו כמ"ש במשנה וברמב"ם הלכות בכורים פ"ג ה' י"ב. (יג) בערתי, פליתי. ל' בפור בתלמוד, וכן לא יפלה כליו בש"ס (שבת דף י"א), וע' מה שהעירונו ע"ז לעיל כ"ד כ"ב וע' בת' יונתן (מ"א י"ד יו"ד), ומ"ש בקצת נוסחאות "חלפית" הוא ט"ס, וערמב"ן. הקדש, קדש מעשרא. כ"ה בחומשי רוו"ה, ובאמת נ"ע שבכ"מ ת' "קודשא" לבד, אף שכוונתו על מעשר, כלעיל (ויקרא כ"ב יו"ד, כ"ז ל'), ואפשר שהיה נכתב בצדו "מעשר" ובא תלמיד טועה והכניסו בפנים. (יד) באני,

בעל הטורים

אחד מס' ולכך נעלם ס' בפ' בכורים [דהיה יכול לומר ושמת בכל. כי הבכורים עולין בס שיעור ס']: (ט) ויבאנו אל המקום הזה. ויבאנו חסר יו"ד שנכנסו אותו עשר נסיונות ובאיאנו לארץ: (יא) ושמחת בכל הטוב. ושמיך ליה כי תכלה לעשר. שבשביל המעשר תשמח בכל הטוב כמו שדרשו עשר בשביל שתתעשר: הטוב. עולה כ"ב בשביל התורה שניתנה בכ"ב אותיות: (יב) תכלה לעשר את כל מעשר. ר"ת בגימט' בחג של פסח: (יג) לא עברתי ממצותיך. [עם התיבות] בגימט' לא מן

רש"י

ככל מצותך. נתתים כסדרן ולא הקדמתי תרומה לבכורים ולא מעשר לתרומה ולא שני לראשון שהתרומה קרויה ראשית שהיא ראשונה משנעשה דגן וכתיב מלאתך ודמעך לא תאחר לא תשנה את הסדר: לא עברתי ממצותיך. לא הפרשתי ממין על שאינו מינו ומן החדש על הישן (ולא מן התלוש על המחובר ולא מן המחובר על התלוש): ולא שכחתי. מלברכך על הפרשת מעשרות: (יד) לא אכלתי באוני ממנו. מכאן שאסור

אבן עזרא

(יא) וטעם אתה והלוי והגר. שאתה חייב לשמחם כפרי אדמתך: (יב) לעשר. מהבנין הכבד הנוסף ואין ריע לו: שנת המעשר. זה מעשר עני: ללוי לגר ליתום ולאלמנה לאשר תגלה מהם: (יג) בערתי הקדש. שהוא המעשר. וגם שלא הפקדתיו רק נתתיו לאשר אני חייב לתת לו: לא עברתי בזדון: ולא שכחתי. שלא הוצאתי המעשר או פדיתו על שני המעשרים: (יד) לא אכלתי באוני. כמו בן אוני ולחם אונים והטעם רמזתי על לשון הקודש וטעם אוני כמו אבלי כי אם

רמב"ן

(יד) לא אכלתי באוני ממנו. אע"פ שהודוי בכל המעשרות כמדרש וגם נתתיו ללוי ולגר וליתום ולאלמנה אבל לא אכלתי באוני ממנו יחזור על הקדש לבדו שהוא מעשר שני ונטע רבעי והם שאסורין באונן ובטומאה. ולא נתתי ממנו למת לעשות לו ארון ותכריכין לשון רש"י. ולא הבינותי זה שהרי מפורש בכתוב שמעשר שני אין מחללין אותו חוץ לירושלים אלא על כסף צורה ובירושלים יתן הכסף על דבר הראוי לאכילה בבקר ובצאן וביין ובשכר ויאכל לפני ה'. והרב רבי משה כתב בחבורו שיעשר ש.י ניתן לאכילה ושתייה שנאמר ואכלת לפני ה' אלהיך וסיכה כשתייה ואסור להוציאו בשאר צרכיו כגון שיקח בו כלים ובגדים ועבדים שנאמר ולא נתתי ממנו למת כלומר לא הוצאתי אותו בדבר שאינו מקיים את

ספורנו

רבו: (ט) ויתן לנו את הארץ הזאת. ואחר שיצאנו מסבלות מצרים לא היה לנו שום חלק ארץ לשבת בו ונתן לנו זאת שהיא ארץ נבחרת זבת חלב ודבש: (י) ועתה. מאחר שידעתי מה רב טובך והסדך עלינו שעשיתנו לגוי ראויים לרשת ארץ ולהוציאנו לחירות באופן שנוכל לקבל מתנה שתהיה שלנו ונתת לנו זאת שהיא צבי לכל הארצות ומבחר המקומות: הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתתה לי ה'. הבאתי מבחר פירות אותה הארץ שנתת לי לתת תודה לשמך עליה: (יג) בערתי הקדש מן הבית. בחטאינו ובעונות אבותינו הוסרה העבודה מהבכורות אשר להם היו ראויות התרומות ומעשרות לאכלו ואשמח אותם במתנותם בהעביר כל ספק רעה וזהו וידוי מעשר שהזכירו רז"ל: וגם נתתיו ללוי. עם גם כטעם אע"פ כמו גם הייתי הלילה לאיש וגם ילדתי בנים. יאמר אע"כ מודה אני כי גדול עוני שגרמתי לבער הקדש מן הבית ואע"פ

מִמֶּנּוּ וְלֹא־בִעַרְתִּי מִמֶּנּוּ בְּטָמֵא וְלֹא־נָתַתִּי מִמֶּנּוּ לְמֵת
שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהָי עָשִׂיתִי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי׃
טו הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן־הַשָּׁמַיִם וּבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ
אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאֵת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ כַּאֲשֶׁר
נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ ס שלישי טז הַיּוֹם
הַזֶּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאֶת־
הַמִּשְׁפָּטִים וְשָׁמַרְתָּ וְעָשִׂיתָ אוֹתָם בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־
נַפְשֶׁךָ׃ יז אֶת־יְהוָה הֶאֱמַרְתָּ הַיּוֹם לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים
וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו וְלִשְׁמֹר חֻקָּיו וּמִצְוֺתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְלִשְׁמֹעַ

ת"א ולא נתתי · יבמות עד: השקיפה · מעשר שני פ"ה חגיגה יב: היום הזה · מגילה כ: את ה' · ברכות ו חגיגה שם גיטין נז:

רש"י

לאונן: ולא בערתי ממנו בטמא · בין שאני טמא והוא טהור בין שאני טהור והוא טמא והיכן הוזהר על כך לא תוכל לאכול בשעריך זו אכילת טומאה כמ"ש בפסולי מוקדשים בשעריך תאכלנו הטמא והטהור וגו' אבל זה לא תוכל לאכול דרך אכילת שעריך האמור במקום אחר: ולא נתתי ממנו למת · לעשות לו ארון ותכריכין: שמעתי בקול ה' אלהי · הביאותיו לבית הבחירה: עשיתי ככל אשר צויתני · שמחתי ושימחתי בו: (טו) השקיפה ממעון קדשך · עשינו מה שגזרת עלינו עשה אתה מה שעליך לעשות שאמרת אם בחקותי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם: אשר נתתה לנו כאשר נשבעת לאבותינו · לתת לנו · וקיימת ארץ זבת חלב ודבש: (טז) היום הזה ה' אלהיך מצוך · בכל יום יהיו בעיניך חדשים כאלו בו ביום נצטוית עליהם: ושמרת ועשית אותם · בת קול מברכתו הבאת בכורים היום תשנה לשנה הבאה: (יז) האמרת והאמירך · אין להם עד מוכיח במקרא ולי נראה שהוא לשון הפרשה והבדלה הבדלתי לך מאלהי עובדי כוכבים

רמב"ן

הגוף עשה מלא למת בכאן כנוי לדברים אשר לא יהיה האדם בהם · ואלו דברי הגאון · ואחרים מפרשים במתודה שלא נתן ממנו על ארון ותכריכין אפילו למת שהיא מצוה וכ"ש לחי בהלוק ועלית · ובספרי ולא נתתי ממנו למת לעשות לו ארון ותכריכין דברי ר' אליעזר אמר לו רבי עקיבא אם למת אסור [הלא] אף לחי אסור ומה ת"ל לא נתתי ממנו שלא החלפתיו אפי' בדבר טהור פירוש רבי עקיבא דורש ולא נתתי ממנו שלא עשיתי ממנו חליפין אפילו בדבר טהור הראוי לאכילה כענין ששנינו אין מוכרין אותו ואין מחליפין אותו ולא יאמר אדם לחבירו בירושלים הא לך יין ותן לי שמן ויהיה למת על דעתו מחובר למעלה לא אכלתי ממנו באוני למה שאין אנינות אלא למת וראיתי בירושלמי רבי אליעזר בשם ר' סימאי אומר לא נתתי ממנו למת מה אנן קיימין אם להביא ארון ותכריכין (דבר שאסור לחי *) לחי אסור כ"ש למת) איזה דבר שמותר לחי ואסור למת זו סיכה · גם זה לא ידעתי מהו שאם סך בשמן ממנו למת הרי בערו בטומאה וכבר ההודה עליו לא בערתי ממנו בטמא ובגמרא בפרק הערל אמר ר' שמעון בן לקיש משום רבי סימאי מנין למעשר שני שנטמא שמותר לסוכו שנאמר ולא נתתי ממנו למת הוא דלא נתתי הא לחי דומיא דמת נתתי איזהו דבר שבוה בחיים ובמתים הוי אומר זו סיכה ושם הקשו ואימא ליקח לו ארון ותכריכין ופירושו שיהיה מותר בחי ליקח לו חלוק כשנטמא כיון דלא קרינא ביה ואכלת שם לפני ה' אלהיך ופירקו ממנו מגופו · נשאר עכשיו כי הוידוי בלא נתתי ממנו למת מחובר עם לא בערתי ממנו בטמא · יתוודה עליו שלא אכל ממנו טמא ולא נתן מן הטמא למת לסוך אותו אבל במשנה שנינו כדברי רבי אליעזר לא נתתי ממנו למת לא לקחתי ממנו ארון ותכריכין. למת לא נתתיו לאוננים אחרים ומשמעות זה שהם דורשים בו שלא נתנו למת לא לגופו של מת בארון ותכריכין ולא לאוננים שלו שהוא מתודה של אנינות שלו

*) בנ"ב גורס דבר זה אסור לחי ולמת ·

אבן עזרא

הייתי אבל · לא אכלתי (קודש) (ס"א קודש) כמעשר: ולא בערתי ממנו · כטעם בערתי הקדש: בטמא · בדבר טמא: למת · לצרכי מת וי"א לעבודת כוכבים · והטעם באלה הדברים כי אכור הוא שיוציא מהדגן לשום דבר עד תת המעשר שהוא קדש כי אם יתן מהמותר הוא דרך בזיון · ואף כי אם נתן בטמא · וכאשר נשמרתי אני ושמרתי הדגן בעבור להוציא הקדש כן ישמור אלהינו אותנו וזה טעם ואת האדמה: (טו) וטעם ארץ זבת חלב ודבש · לכיותם כן תמיד: (טז) היום הזה · אלה דברי משה: ושמרת אותם · בלבך: ועשית אותם · בארץ: (יז) האמרת · מלשון גדולה וקרוב מגזרת כראש אמיר ויאמר רבי יהודה הלוי הספרדי נ"ע כי כמלה מגזרת ויאמר והטעם כי

רשב"ם

תשבנה אונו ממון שגזל · מצאתי און לי לפי פשוטו: (יז) את ה' האמרת היום · אתה הזקקת שאמר הקב"ה ונתרצה

מִנֵּהּ בִּמְסָאָב וְלָא יְהָבִית מִנֵּהּ לְמִית קַבֵּלִית בְּמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהַי עֲבָדִית כְּכֹל דִּי פַקֵּדְתַּנִי׃ טו אִסְתְּכֵי מִמְּדוֹר קֻדְשָׁךְ מִן שְׁמַיָּא וּבָרֵךְ יָת עַמָּךְ יָת יִשְׂרָאֵל וְיָת אַרְעָא דִּי יְהַבְתְּ לָנָא כְּמָא דִּי קַיֵּמְתָּא לַאֲבָהָתָנָא אֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ׃ טז יוֹמָא הָדֵין יְיָ אֱלָהָךְ מְפַקֵּדָךְ לְמֶעְבַּד יָת קְיָמַיָּא הָאִלֵּין וְיָת דִּינַיָּא וְתִטַּר וְתַעְבֵּד יָתְהוֹן בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ׃ יז יָת יְיָ חֲטַבְתְּ יוֹמָא דֵין לְמֶהֱוֵי לָךְ לֶאֱלָהּ וְלִמְהַךְ בְּאָרְחָן דְּתָקְנָן קֳדָמוֹהִי

נתינה לגר

באבל . הוא כפרש"י „מכאן שאסור לאונן". למת , למית . הוא ג"כ כמ"ש רש"י (והוא מספרי) „לעשות לו ארון ותכריכין" והמפרשים נתקשו בזה , ולולא דמסתפינא נגד קבלת רבותינו הקדושים הייתי אומר שחשב פה הכתוב ג' טומאות „באוני" הוא מל' „וראשית אוני" (בראשית מ"ט ג') והיא טומאת קרי (הקלה) ואח"כ „בטמא" היא טומאת זב (החמורה ממנו שצריכה ז' ימים) ומצורע ושרץ , ואח"כ „למת" היא טומאת מת (החמורה ביותר שמטמאה גם באהל) . (יז) האמרת , חטבת . וכן בפסוק י"ח „האמירך , חטבך" וכמו שדרשו הפסוק הזה במס' חגיגה (ג' ע"א) מעשה בר"י ב"ב וכו' להקביל פני ר' יהושע כו' „אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם שנאמר את ה' האמרת היום אף אני אעשה אתכם חטיבה אחת וכו'" וע' בערוך ערך אמר ג' , ואפשר שהוא כמו „חלב" בחלוף הל' לט' שהוא לחתוך חלק אחד מחבירו , וכן חטיבה להוציאו ולחלוק לו כבוד יותר מאחרים . וללכת בדרכיו , ולמהך בארחן דתקנן קדמוהי . הוא דרך כבוד

בעל הטורים

התלושים על המחוברים : (יד) ולא נתתי · ב' · דין ואידך (איוב ל"א) ולא נתתי לחטוא חכי · זה הוא שדרשו בספרי לא שכחתי מלהזכיר שמך עליו ומלברכך · פי' בדבורי לא חטאתי בו : למת · ב' · דין ואידך (ירמיה כ"ב) אל תבכו למת ואל תנודו לו · כלומר לא נתתי ממנו לצורך מת לא למכות ולא למקוננות : (טו) השקיפה · עולה בגימט' ת"ק כלומר השקיפה ממהלך ת"ק שנה שמשמים לארץ · ותגין על הקו"ף לומר בזכות אברהם שהוליד למאה שנה : וברך · ג' · דין ואידך וברך את נחלתך ואידך (ש"ב ז') הואל וברך את בית עבדך · זהו שדורש בספרי וברך את עמך ישראל בבנים ובבנות והיינו הואל וברך את בית עבדך : ואת האדמה · בטל ומטר והיינו וברך את נחלתך : זבת חלב ודבש · וסמיך ליה היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות · רמז למה שנאמר ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו : (טז) בכל לבבך ובכל נפשך · וסמיך ליה את ה' האמרת · דבכל לבבך ובכל נפשך היינו ק"ש דכתיב ביה בכל לבבך ובכל נפשך והיינו דאמרינן (ברכות ו') אתם עשיתוני חטיבה אחת בארץ היינו ק"ש : (יז) את ה' האמרת היום · בגימט' זה בקריאת שמע : את ה' האמרת · כאן רמז ו' סדרים : להיות לך לאלהים · זה סדר זרעים שמתחיל בק"ש ועוד שיש בה תרומות ומעשרות שבהם יראת השם דברים שבינו לבין השם : וללכת בדרכיו · זה סדר מועד דכתיב אם תשיב משבת רגלך : ולשמור חקיו · זה סדר נשים שמדבר בעריות שנאמר בהם ושמרתם את חקתי : ומצותיו · זה סדר קדשים שמדבר בקרבנות דכתיב בהו אלה המצות : ומשפטיו · זה סדר נזיקין : ולשמוע בקולו ·

רמב"ן

ושל אחרים ומפני אנינות של אחרים יתודה על הארון והתכריכין אע"פ שאפילו להי אסור : (טו) אשר נתתה לנו כאשר נשבעת לאבותינו · לתת לנו וקיימת ארץ זבת חלב ודבש לשון רש"י · ואם כן שיעור הכתוב ואת האדמה אשר נתתה לנו ארץ זבת חלב ודבש כאשר נשבעת לאבותינו · ור"א אמר כי טעמו להיותה כן תמיד כלומר וברך את האדמה אשר נתת לנו להיותה ארץ זבת חלב ודבש ואין צורך בכל זה כי בכלל הדבור או השבועה הנתינה · יאמר אדם לחברו נשבעת לי בדה שלך · אמרת לי מנה · וכן כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לך ארץ זבת חלב ודבש · וכבר פירשנו וכן ויתן לו בית ולחם אמר לו וארץ נתן לו · ולא יקשה בעיניך בכאן כי לא נזכר בשבועת האבות ארץ זבת חלב ודבש כי נותר שהארץ ההיא בעת ההיא ארץ זבת חלב ודבש הנה נשבע להם בארץ זבת חלב ודבש או לאבותינו יוצאי מצרים שנאמר להם אל ארץ זבת חלב ודבש כענין וירעו לנו מצרים ולאבותינו : (טז) היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות · הנה השלים משה לבאר את התורה ולחדש כל המצות · אשר צוה אותו השם לחדש להם ולכך אמר היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות את החוקים האלה ואת המשפטים כי כבר השלמתי לך הכל · והזכיר ושמרת ועשית אותם בכל לבבך ובכל נפשך והלב והנפש כבר פירשתים : (יז) וטעם את ה' האמרת היום · כיון שקבלתם עליכם כל התורה בפירושיה ובדקדוקיה ובחדושיה הנה גדלתם השם ורוממתם אותו שיהיה הוא לבדו לכם לאלהים לא תהודו באל אחר כלל : וללכת בדרכיו · שתעשו הטוב והישר ותגמלו חסד איש את רעהו : ולשמור חקיו ומצותיו ומשפטיו · יזכיר בפרט החקים והמשפטים

ספורנו

ואע"פ שנשתי לנוי וזולתו כמצותך אני מתפלל שתשקיף השקפה לטובה במקום ההשקפה לרעה הראויה בעוני : (טו) וברך את עמך וגו' ואת האדמה אשר נתתה לנו · באותו האופן אשר נשבעת לאבותינו כבאמרת אעלה אתכם מעוני מצרים אל ארץ טובה ורחבה וגו' : (טז) היום הזה · שאתם נכנס עמו לברית · הנה ענין הברית הוא שהאל ית' מצוך לעשות את החוקים והמשפטים לטוב לך לא עשה כן לכל גוי ואתה תקבל עליך לשמרם : בכל לבבך · שתכיר בלי שום ספק שראוי לעשות רצונו : ובכל נפשך · שלא יהיה הונך כח מתאוה בסיוהך מכיר מעלת מי שצוה ותועלת מצותיו : ובזה (יז) את ה' האמרת היום · כשקבלת עליך להכנס בברית בשבועת האלה אשר בהאבדן כל טוב גשמי אם תעבור עליו · האמרת ורוממת את האל ית' בזה שיהיה יותר נכבד אצלך קיום רצונו מכל טוב גשמי : להיות לך לאלהים · שיהא הוא אצלך הנכבד הנכבד מכל הנעלמים הנבדלים וממנו כל הנהגת וקיום ענייניך בלי שום אמצעי כראוי לנצחי באופן שראוי לך לעבוד ולהכנע לו לבדו כראוי לעליון · ומנהיגך · ולהתפלל אליו בהיותו הוא לבדו מנהיגך : וללכת בדרכיו · להדמות לנכבד מכל שאר

בְּקֹלוֹ׃ יח וַיהוָה הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְלִשְׁמֹר כָּל־מִצְוֹתָיו׃ יט וּלְתִתְּךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עָשָׂה לִתְהִלָּה וּלְשֵׁם וּלְתִפְאָרֶת וְלִהְיֹתְךָ עַם־קָדֹשׁ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר׃ פ רביעי

כז א וַיְצַו מֹשֶׁה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הָעָם לֵאמֹר שָׁמֹר אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם׃ ב וְהָיָה בַּיּוֹם אֲשֶׁר תַּעַבְרוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וַהֲקֵמֹתָ לְךָ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת וְשַׂדְתָּ אֹתָם בַּשִּׂיד׃ ג וְכָתַבְתָּ עֲלֵיהֶן אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת בְּעָבְרֶךָ לְמַעַן אֲשֶׁר תָּבֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ ׀ נֹתֵן לְךָ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵי־אֲבֹתֶיךָ לָךְ׃ ד וְהָיָה בְּעָבְרְכֶם אֶת־הַיַּרְדֵּן תָּקִימוּ אֶת־הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם בְּהַר עֵיבָל וְשַׂדְתָּ אוֹתָם בַּשִּׂיד׃ ה וּבָנִיתָ שָּׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ מִזְבַּח אֲבָנִים לֹא־תָנִיף עֲלֵיהֶם בַּרְזֶל׃ ו אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת תִּבְנֶה אֶת־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַעֲלִיתָ עָלָיו עוֹלֹת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ז וְזָבַחְתָּ שְׁלָמִים וְאָכַלְתָּ שָּׁם וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃

ת"א זה' האמירך · ברכות ו חגיגה ג גיטין נז : ולתתך עליון · ברכות נח : והיה ביום · סוטה לג : והיה בעברכם · סנהדרין מד : מזבח אבנים · זבחים כא : לא תניף · ע"ג נב : אבנים שלמות תבנה · שם זבחים נד כא : וזבחת שלמים · פסחים קע חגיגה ז :

רש"י

להיות לך לאלהים והוא הפרישך אליו מעמי הארץ להיות לו לעם סגולה ומנאתי להם עד והוא לשון תפארת כמו יתאמרו כל פועלי און : (יח) כאשר דבר לך · והייתם לי סגולה : (יט) ולהיותך עם קדוש וגו' כאשר דבר · והייתם לי קדושים : (א) שמור את כל המצוה · לשון הווה גרדנ"ש בלע"ז 1) : (ב) והקמות לך · בירדן ואחר כך תוציאו משם אחרות ותבנה מהן מזבח בהר עיבל נמצאת אתה אומר ג' מיני אבנים היו שנים עשר בירדן וכנגדן בגלגל וכנגדן בהר עיבל כדאיתא במסכת סוטה

רמב"ן

כאשר פירשתי ויכלול במצותיו כל המצות מצות עשה ולא תעשה : ולשמוע בקולו · ככל אשר יצוה לכם מאחר המעשים על ידי או על יד אחר הנביאים כאשר פירשתי ויתכן שיהו מצותיו מצות עשה · ולשמוע בקולו

אבן עזרא

עבית הדבר עד שיאמר שהוא יהיה אלהיך גם הוא עושה לך מד באמרת שתהיה לו לעם סגולה ויפה פירש וכנה תהיה מלת האמרת פעל יוצא לשנים פעולים : (יט) ולתתך עליון · זה הוא שכר האמירה : (א) ויצו משה · בצווי השם : וזקני ישראל · אמר כן להקל וכן רבים וכבר הזכרתים : שמור את כל המצוה · ומה היא והקמות לך אבנים גדולות לכתוב התורה ויאמר הגאון ז"ל כי כתוב עליהם מספר המצוה כמו הכתובות בהלכות גדולות בענין אזהרות ויפה אמר : ופעם (ג) בשיד · שיעמדו : (ג) למען · כי השם יעזרך אם תחלות לשמור מצותיו וזאת המצוה הראשונה לביאתם לבנות לשם מזבח חדש להודות לשם

רשב"ם

ונתרצה להיות לך לאלהים · כי הדבר תלוי בו ליעשות הוא אלהיך ויושיעך · מתוך שקבלת מצותיו : (יח) וגם הוא תאמירך · הפעילך שאמרת ונתרצית שתהיה לו לעם לפי שעשה נסים וגבורות שנתרצית להיות לו לעם · האמרת

1) garbant בעאבאכטע.

ולמטר קימוהי ופקודוהי ודינוהי ולקבלא במימרה: יח ויי חטבך יומא דין למהוי
לה לעם חביב כמא די מליל לך ולמטר כל פקודוהי: יט ולמתנך עלאה על כל
עממיא די עבד לתשבחא ולשום ולרבו ולמהוך עם קדיש קדם יי אלהך כמא די
מליל: א ופקיד משה וסבי ישראל ית עמא למימר טר ית כל תפקדתא די אנא
מפקד יתכון יומא דין: ב ויהי ביומא די תעברון ית ירדנא לארעא דיי אלהך יהב
לך ותקים לך אבנין רברבין ותסוד יתהון בסידא: ג ותכתוב עליהון ית כל פתגמי
אוריתא הדא במעברך בדיל די תיעול לארעא דיי אלהך יהב לך ארעא עבדא
חלב ודבש כמא די מליל יי אלהא דאבהתך לך: ד ויהי במעברכון ית ירדנא תקימון
ית אבניא האלין די אנא מפקד יתכון יומא דין בטורא דעיבל ותסוד יתהון בסידא:
ה ותבני תמן מדבחא קדם יי אלהך מדבח אבנין לא תרים עליהון פרזלא: ו אבנין
שלמין תבני ית מדבחא דיי אלהך ותסק עלוהי עלון קדם יי אלהך: ז ותכום

נתינה לגר

כלפי מעלה, וכמ"ש הש"ס, ולדבקה בו, וכי אפשר להדבק בו כו' אלא הדבק במצותיו מה הוא רחום כו'" ולכן לעיל (ה' ל') לא תרגם כן.

בעל הטורים

זה סדר שבועות דכתיב ביה אמרות ה' אמרות טהורות · וכנגדם אמר ו' דברים להיות לו לעם סגולה: ולתתך עליון · לתהלה: לשם ולתפארת · ולהיותך עם קדוש: (יט) ולתתך עליון · רמז לטוטפת דהקב"ה דכתיב ביה אבריך ישראל: לתהלה לשם ולתפארת · כלומר מה שישראל משבחים ומהללים לשם הוא להם לתפארת · והיינו דאמרי' עתיד הקב"ה להיות עטרה בראש כל צדיק וצדיק · שאותה עטרה שמעטרים להקב"ה בהפלתם מחזירה להם · אבל מי ששח שיחת חולין בבית הכנסת מקיפים לו כל גופו בקוצים · *לכך שיר השירים לית · וכנגדו (קהלת ז') כקול הסירים [ר"ל כי לית קן לשכרו של השר · ולית קן לעונש הקוצים למי ששח ש"ח]: אשר עשה · בגימט' שבעים אומות: ולהיותך · חסר ו' שאין הויית קדושתן נכרת כל כך בעוה"ז: קדש · חסר ו' לומר קדש עצמך למטה ויקדשו אותך למעלה [ר' הגמ' יומא דף ל"ט ואדם מקדש עצמו מעט כו' וזהו רמז שקדש חסר אעפ"כ תהיה עם קדוש] וכן ו' פעמים קדוש ישראל בקריה: ולהיותך עם קדוש · וסמיך ליה (א) ויצו משה · אזהרה לב"ד שיענוך לקדש עצמך: (ב) והקמת לך · ב' במס' · דין ואידך והקמת את המשכן לומר שבקול להם הקמת אלו האבנים כהקמת המשכן: (ד) תקימו · ב' במס' · דין ואידך ופסל ומצבה לא תקימו · כנגד מה שצויתי אתכם לא תקימו אני מצוה אתכם תקימו את האבנים:

*מבורס

רמב"ן

המגיעות כלומר מצות לא תעשה ואמר וה' האמירך היום כי היום הזה לכם כיום סיני והשם רומם וגדל אתכם בקבול התורה שתהיו לו לעם סגולה מכל העמים ולשמור כל מצותיו כי לכם לבדכם יתן תורתו ויצוה אתכם בכל המצות הרצויות לפניו לא לעם אחר כענין שכתוב מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי: (יט) ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה · שיהללוך כל עמי הארץ בהיות ה' קרוב בכל קראך אליו: ולשם שיצא לך שם בגוים בהדרו אשר שם עליך כי אתה נעלה על כלם: ולתפארת כי תתפאר עליהם לעשות בהם כל אשר תחפוץ הגזור אומר ויקם לך כענין פן התפאר עלי ישראל לאמר ידי הושיעה לי: ולהיותך עם קדוש · לדבקה בו בסוף · ועל דרך האמת לתהלה כי אלהי ישראל הוא תהלתך ושמו הגדול הוא אלהיך וזה תפארתך כענין שנאמר כי תפארת עוזמו אתה תפארת ישראל: (א) ויצו משה וזקני ישראל · כי אחרי שהשלים משה דבריו צוה לזקנים שידברו גם הם עמו ויזהירו העם לשמור כל המצות כי כל עם הולך בעצת זקניו וכתיב אשר אנכי מצוה אתכם · ולא אנחנו · כי עיקר הדיבור למשה והזקנים ירימו קולם לאמר לעם שמעו והאזינו ועשו וכן ויצו משה והכהנים הלוים אל כל ישראל וגו' כי אמרו הכהנים לעם הסכת ושמע ישראל ומשה אמר היום הזה נהיית לעם · אבל ר"א אמר כי שמור את כל המצוה מצות האבנים אשר יזכיר ואיננו נכון: (ג) וכתבת עליהם את כל דברי התורה הזאת · אמר ר"א בשם הגאון שכתבו

ספורנו

כגמאים: ולשמוע בקולו · כראוי לעבדיו: (יח) וה' האמירך היום · במה שהוא נכנס בברית עמך ולא עשה כן לכל גוי נתן לך מעלה בזה: להיות לו לעם סגולה · כדי שישיג בכם מה שחפץ להשיג מן המין האנושי כאומרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו: ולשמור כל מצותיו · ונתן לך ג"כ מעלה במה שבחר בך לשמור כל מצותיו אשר בם המצא חן בעיניו ושאר בע"ב אינו בלתי מוכנים וראוים לזה כאמרם ז"ל (שבת פ' כל כתבי) כותי ששבת חייב מיתה ובכן אינם ראוים לשמור כל מצותיו אלא קצתם לבד שהם מצות בני נח: (יט) ולתתך עליון · להבין ולהורות כאמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים: לתהלה ולשם ולתפארת · לאל ית' כאמרו ישראל אשר בך אתפאר: ולהיותך עם קדוש · נצחי לחיי ע"ה: כאשר דבר · כאמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש: (א) ויצו משה וזקני ישראל · שתף עמו הזקנים מפני שהם יהיו במעמד בעברם הירדן: (ז) ושמחת לפני ה' אלהיך · על שתכנס אז עמו לברית בהר גרזים ובהר עיבל:

ח וְכָתַבְתָּ עַל־הָאֲבָנִים אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת בַּאֵר הֵיטֵב׃ ס ט וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הַסְכֵּת ׀ וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה נִהְיֵיתָ לְעָם לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ י וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְעָשִׂיתָ אֶת־מִצְוֺתָו מצותיו קרי וְאֶת־חֻקָּיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ ס חמישי יא וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר׃ יב אֵלֶּה יַעַמְדוּ לְבָרֵךְ אֶת־הָעָם עַל־הַר גְּרִזִּים בְּעָבְרְכֶם אֶת־הַיַּרְדֵּן שִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וְיוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ יג וְאֵלֶּה יַעַמְדוּ עַל־הַקְּלָלָה בְּהַר עֵיבָל רְאוּבֵן גָּד וְאָשֵׁר וּזְבוּלֻן דָּן וְנַפְתָּלִי׃ יד וְעָנוּ הַלְוִיִּם וְאָמְרוּ אֶל־כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל קוֹל רָם׃ ס טו אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה פֶסֶל וּמַסֵּכָה תּוֹעֲבַת יְהוָה מַעֲשֵׂה יְדֵי חָרָשׁ וְשָׂם בַּסָּתֶר וְעָנוּ כָל־הָעָם וְאָמְרוּ אָמֵן׃ ס טז אָרוּר מַקְלֶה אָבִיו וְאִמּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס יז אָרוּר מַסִּיג גְּבוּל רֵעֵהוּ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס יח אָרוּר מַשְׁגֶּה עִוֵּר בַּדָּרֶךְ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס יט אָרוּר מַטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר־יָתוֹם וְאַלְמָנָה וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ כ אָרוּר שֹׁכֵב עִם־אֵשֶׁת אָבִיו כִּי גִלָּה כְּנַף אָבִיו וְאָמַר כָּל־הָעָם

ת"א וכתבת. סוטה לה: באר היטב. שם לב לה לו: הסכת ושמע. ברכות טו עז כג ס' בזוהר פ' תרומה: אלה יעמדו. סוטה לו לח: על הר. שם לג: ואלה יעמדו. שם שבועות לו: וענו הלוים. סוטה שם מב: קול רם. שם לג: ארור האיש. שם לב לז שבועות לו ע"ג נב: ארור שוכב. שבת נד: ושם בסתר. ע"ג נב:

רש"י

סוטה: (ח) באר היטב. בשבעים לשון: (ט) הסכת. כתרגומו: היום הזה נהיית לעם. בכל יום יהיו בעיניך כאלו היום באת עמו בבריה: (יב) לברך את העם. כדאיתא במסכת סוטה ששה שבטים עלו לראש הר גרזים וששה לראש הר עיבל והכהנים והלוים והארון למטה באמצע הפכו לוים פניהם כלפי הר גרזים ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו' ואלו ואלו עונין אמן חזרו והפכו פניהם להר עיבל ופתחו בקללה ואומרים ארור האיש אשר יעשה פסל וגו' וכן כולם עד ארור אשר לא יקים: (טז) מקלה אביו. מזלזל לשון ונקלה אחיך: (יז) מסיג גבול. מחזירו לאחוריו וגונב את הקרקע לשון והוסג אחור: (יח) משגה עור. הסומא בדבר ומשיאו עצה רעה:

מכה

אבן עזרא

שבאלו להיותם בארץ: (ח) באר היטב. הכתיבה: (ט) וידבר משה והכהנים הלוים. כאשר כתוב וזקני ישראל והעיקר משה: הסכת. פירושו לפי מקומו כי אין ריע לו: היום הזה נהיית לעם. שיכרות עמך ברית: (י) ושמעת. היום בקולו: ועשית את מצותיו. לעתיד: ועמם והכהנים הלוים. כי הם שאומרים ארור האיש. על הברכה בני הגבירות ועל הקללה בני השפחות ואם יחסרו בנים ובני לאה רבים ולקחו הגדול והקטן: (יד) וענו. כמו ונבית ואמרת ורז"ל אמרו כי טעם לברך ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וכן הכל ועל דרך הפשט הברכה היא ברוך אתם בעיר והקללה הפך זה. והעד בספר יהושע וטעם להזכיר אלה י"א עבירות בעבור שיוכל לעשותם בסתר והעד ושם בסתר כי אם יעשה בגלוי יומת וכן מכה רעהו בסתר והאל מהעיקר שהוא בינו ובין בוראו ואחר כן בינו ובין אבותיו כי מי ידע אם יקלה אותם: (טז) ומקלה. לשון קלון פועל יוצא: (יז) מסיג גבול רעהו. כי הוא דבר נסתר. ומשגה עור גם כן לא יוכל לפרסם מי שהשגהו: (יט) מטה משפט גר יתום. כי אין להם עוזר והנה גם הוא בסתר והזכיר הגר גם היתום והאלמנה כי אם יטה הדיין משפט אחרים יעירעו עליו ויפרסמוהו והגר והיתום והאלמנה אין להם כח ושוכב עם אשת אב ואחות ותוספת איננו נחשד להתייחד עמה

על

נכסת קודשין ותיכול תמן ותחדי קדם יי אלהך: ח ותכתוב על אבניא ית כל פתגמי אוריתא הדא פרש יאות: ט ומליל משה וכהניא לואי לכל ישראל למימר אצית ושמע ישראל יומא הדין הויתא לעמא קדם יי אלהך: י ותקבל למימרא דיי אלהך ותעבד ית פקודוהי וית קימוהי די אנא מפקדך יומא דין: יא ופקיד משה ית עמא ביומא ההוא למימר: יב אלין יקומון לברכא ית עמא על טורא דגרזים במעברכון ית ירדנא שמעון ולוי ויהודה ויששכר ויוסף ובנימן: יג ואלין יקומון על לוטיא בטורא דעיבל ראובן גד ואשר וזבולן דן ונפתלי: יד ויתיבון לואי ויימרון לכל אנש ישראל קלא רמא: טו ליט גברא די יעבד צלם ומתכא מרחקא קדם יי עבד ידי אמן ושוי בסתרא ויתיבון כל עמא ויימרון אמן: טז ליט דיקלי אבוהי ואמיה ויימר כל עמא אמן: יז ליט דישני תחומא דחבריה ויימר כל עמא אמן: יח ליט דיטעי עוירא בארחא ויימר כל עמא אמן: יט ליט דיצלי דין דייר יתמא וארמלא ויימר כל עמא אמן: כ ליט דישכוב עם אתת אבוהי ארי גלי כנפא דאבוהי

נתינה לגר

כז (יט) גר יתום, דייר יתמא. לא ידעתי למה שינה לת' פה „דיר" שבכ"מ ת' „גיורא" ? ובג"א „גיר" ועמ"ש

בעל הטורים

(ח) התורה הזאת באר היטב · בגימט' גם בשבעים לשונות · בפרשה זו נעלם ס' לומר אע"פ שכתוב ביום אשר תעברו את הירדן נתמעט ס' מילין קודם שהקימו האבנים כדאיתא בסוטה [דף ל"ג ע"ב ועיי"ש]: (יב) גרזים · בגימט' שברכה יהיה בו: (יד) קול רם · וסמיך ליה (טו) ארור האיש אשר יעשה פסל · לומר שבקולו של רם היינו בקול שהקב"ה שמעו דבר אנכי ה' ולא יהיה לך: בסתר · ד' · ושם בסתר · מכה רעהו בסתר · כי אתה עשית בסתר בדוד בענין בת שבע (ש"ב י"ב): כי המלכים דוחקו כל בסתר · לומר אם תעשה בסתר תתגלה כתוכך כל בסתר · התחיל בעבודת כוכבים שהיא שקולה כנגד כל התורה כולה וסמך לעבודת כוכבים: (טז) מקלה אביו ואמו · דג' שותפין יש באדם [וכמו שהזהיר על עבודת כוכבים רק לעבוד אותו ית' כן הזהיר על כבוד אב ואם] וסמיך למקלה אביו · (יז) מסיג גבול רעהו · לומר שהבא על אשת איש שהוא מסיג גבול רעהו גורם לבן שמקלה אביו שאינו מכיר אביו: וסמך לו (יח) משגה עור · לומר לא תיעץ לו לפי דרכך כדי להסיג גבולו: משגה · ב' · משגה עור · משגה ישרים בדרך רע (משלי כ"ח) זהו שדרשו משגה עור שמיעצו לחטוא וזהו משגה ישרים בדרך רע שהוא ישר ונותן לו עצה לעקם דרכיו: וסמך לו (יט) מטה משפט · שהיודע הדין ומטהו כראיותיו או

רמב"ן

עליהם מנין המצות כמו הכתובות בהלכות גדולות כעין אזהרות: (ח) וטעם באר היטב · הכתיבה ורבותינו אמרו בשבעים לשון ומצינו בספר תאגי שהיתה כל התורה כתובה בהן מבראשית עד לעיני כל ישראל בתאגיה וזיוניה ומשם נעתקו התאגין בכל התורה ויתכן שהיו האבנים גדולות מאד או שהיה מעשה הנסים: (לעיל ג') למען אשר תבא אל הארץ · אמר רבי אברהם כי השם יעזרך אם תחלות לשמור מצותיו כי זאת היא המצוה הראשונה לביאתם לארץ · ולפי דעתי למען אשר תבא רמז לכל דברי התורה יאמר שתכתוב על האבנים כל דברי התורה הזאת בעברך בירדן מיד למען אשר תבא אל הארץ כי בעבור התורה באת שמה וכן למען ינוח עבדך ואמתך כמוך וזכרת כי עבד היית למען ינוח עבדך ואמתך כמוך או טעמו הכתוב עליהם

רשב"ם

האמרת פאישדי"רא בלע"ז: (ח) וכתבת על האבנים את כל דברי וגו' · שכשנשבעו עתה בהר גרזים ובהר עיבל היתה התורה לפניהם כתובה ונשבעו שיקיימוה: (יב) אלה יעמדו לברך וגו' · לפי הפשט דומה שאלו עונין אמן אבל הלוים הופכין פניהם בשעת ברכה להר גרזים וכשמקללים פונים להר עיבל: (טו) ושם בסתר · כל הארורים שנים עשר כנגד שנים עשר שבטים וכולם עבירות שרגילים להיות בסתר הם כמו שמפרש בכולם · הוא משנים שרגילים להיות פעמים בגלוי ופעמים בסתר · והן עו"ג · ומכה רעהו · ולכך פירש בשניהם בסתר שעל עבירות שבגלוי לא באו לקלל כי בית דין יענשוהו על הגלויות כמו שכתוב בסוף כל הקללות · הנסתרות לה' אלהינו · הוא יקח נקמה מן הנסתרות שהרי נתקללו בשם הקב"ה אבל הנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת מלקות · סקילה · שריפה · הרג · וחנק · הלא תראה אין כתוב כאן · ארור שוכב עם אשת רעהו · כי מה לך ליכנס בבית אחרים ולא יליזו עליו · מקלה אביו · במקום בית

ספורנו

(ט) וידבר משה והכהנים הלוים · שתף עמו הכהנים להזהיר על העיון בתורה בהיות מוטל על הכהנים ללמד דעת את העם כאמרו יורו משפטיך ליעקב: הסכת · בהתבונתך כמו את סכות מלככם: ושמע · והתבונן: ושמעת בקול ה' אלהיך · כשתלמוד זה ותבין השמע בקולו בלי ספק: (טו) ארור האיש · הנה כל הארורים אמרו תחלה בלשון ברוך כמו שבא בקבלה ולזה אמר אלה יעמדו לברך את העם · אמנם הזכירם הכתוב בלשון ארור בלבד כי עיקר הכוונה באלו הארורים היה לקלל את העוברים על אלה כדי שהם לבדם ישאו עונם ולא יהיו שאר העם ערבים להם וזה כי החטאים האלה היו על הרוב לאשי העם שלא היה על ההדיוטות למחות בידם כמו שהעיד יחזקאל באמרו נשיאי ישראל איש לזרועו היו בך למען שפוך דם אב ואם הקלו בך גו' · ובאותה

הפרשה

אָמֵן: ס כא אָרוּר שֹׁכֵב עִם־כָּל־בְּהֵמָה וְאָמַר כָּל־הָעָם
אָמֵן: ס כב אָרוּר שֹׁכֵב עִם־אֲחֹתוֹ בַּת־אָבִיו אוֹ בַת־אִמּוֹ
וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן: ס כג אָרוּר שֹׁכֵב עִם־חֹתַנְתּוֹ וְאָמַר
כָּל־הָעָם אָמֵן: ס כד אָרוּר מַכֵּה רֵעֵהוּ בַּסָּתֶר וְאָמַר כָּל־
הָעָם אָמֵן: ס כה אָרוּר לֹקֵחַ שֹׁחַד לְהַכּוֹת נֶפֶשׁ דַּם נָקִי
וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן: ס כו אָרוּר אֲשֶׁר לֹא־יָקִים אֶת־
דִּבְרֵי הַתּוֹרָה־הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן:
ס כח א וְהָיָה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם
וּנְתָנְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל־גּוֹיֵי הָאָרֶץ: ב וּבָאוּ עָלֶיךָ
כָּל־הַבְּרָכוֹת הָאֵלֶּה וְהִשִּׂיגֻךָ כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ: ג בָּרוּךְ אַתָּה בָּעִיר וּבָרוּךְ אַתָּה בַּשָּׂדֶה: ד בָּרוּךְ
פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי אַדְמָתְךָ וּפְרִי בְהֶמְתֶּךָ שְׁגַר אֲלָפֶיךָ
וְעַשְׁתְּרוֹת צֹאנֶךָ: ה בָּרוּךְ טַנְאֲךָ וּמִשְׁאַרְתֶּךָ: ו בָּרוּךְ
אַתָּה בְּבֹאֶךָ וּבָרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתֶךָ: ששי ז יִתֵּן יְהוָה אֶת־
אֹיְבֶיךָ הַקָּמִים עָלֶיךָ נִגָּפִים לְפָנֶיךָ בְּדֶרֶךְ אֶחָד יֵצְאוּ אֵלֶיךָ
וּבְשִׁבְעָה דְרָכִים יָנוּסוּ לְפָנֶיךָ: ח יְצַו יְהוָה אִתְּךָ אֶת־

ת"א ארור שוכב עם כל בהמה · עירובין נה פסחים מט : ארור אשר לא יקים · שבועות לו : והיה אם שמוע תשמע · ברכות פט : ונתנך ה' אלהיך עליון · עקדה שער טו : ברוך אתה · מגילה קז : ברוך אתה בבואך · שם : ובשבעה · קדושין ב : יצו ה' אתך · תענית ח מגילה מב :

רש"י

(כד) מכה רעהו בסתר · על לשון הרע הוא אומר ראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן י"א ארורים יש כאן כנגד י"א שבטים וכנגד שמעון לא כתב ארור לפי שלא היה בלבו לברכו לפני מותו כשברך את השבטים לכך לא רצה לקללו : (כו) אשר לא יקים · כאן כלל את כל התורה כולה וקבלוה עליהם באלה ובשבועה : (ד) שגר אלפיך · ולדות בקרך שהבהמה משגרת ממעיה : ועשתרות צאנך · כתרגומו ורבותינו אמרו למה נקרא שמן עשתרות שמעשירות את בעליהן ומחזיקות אותן כעשתרות הללו שהן סלעים חזקים : (ה) ברוך טנאך · פירותיך ד"א טנאך דבר לח שאתה מסנן בסלים : ומשארתך · דבר יבש שנשאר בכלי ואינו זב : (ו) ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך · שתהא יציאתך מן העולם בלא חטא כביאתך לעולם : (ז) ובשבעה דרכים ינוסו לפניך · כן דרך הנבהלים לברוח מתפזרים לכל

לד

אבן עזרא

על כן הוא דבר נסתר ואין כן אחר העבירות : (כא) עם כל בהמה · זכר או נקבה כי אין לה פה שתצעק ותעלעל כמו הזכור על כן לא הזכירו : (כה) לוקח שוחד · לפי דעת רבים שהוא הדיין ולפי דעתי שהוא עד שקר : (כו) אשר לא יקים · י"א על כל התורה וי"א על אלה הנזכרים ולא אמרו כלום בעבור שכתוב לעשות אותם והנכון בעיני כי קלל על מצות לא תעשה הנזכרים וקלל מי שלא ישמור גם בסתר מצות עשה על כן אמר לעשות אותם : (א) עליון על כל גויי הארץ · זאת הברכה כלל שלא תהיה אומה בעולם כמוכם : ועתה (ב) ובאו · פירושו מעצמם : והשיגוך · ואם לא תבקשם והטעם שלא תיגע : (ג) בעיר · ברכה שהיא תוספת כל מיני סחורה : בשדה · בזריעה ובנטיעה : (ד) פרי בטנך · בבנים ובבנות כנוי : שגר ועשתרות · פירשתים : (ה) טנאך · מקום הלחם והוא מוקדם ומאוחר עם משארותך · או מקום שיושם שם הקמח : (ו) בצאתך · לחוג ולסחור ולשלול או בכל ביאה ויציאה בכל יום ויום והטעם בכל אשר תעשה תצליח והכסף כתוב : (ז) ואחר שאמר שתהיה עליון על כל הגוים אמר כי אם יקמו אויביך על כן אמר הקמים עליך : ובשבעה · לשון רבים בעבור שוב ימי השבוע

כי

וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ כא לִיט דְּיִשְׁכּוּב עִם כָּל בְּעִירָא וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ כב לִיט דְּיִשְׁכּוּב עִם אֲחָתֵיהּ בַּת אֲבוּהִי אוֹ בַת אִמֵּיהּ וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ כג לִיט דְּיִשְׁכּוּב עִם חֲמוֹתֵיהּ וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ כד לִיט דְּיִמְחֵי חַבְרֵיהּ בְּסִתְרָא וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ כה לִיט דִּי מְקַבֵּל שֹׁחֲדָא לְמִקְטַל נְפַשׁ דַּם זַכַּי וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ כו לִיט דִּי לָא יְקַיֵּם יָת פִּתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא הָדָא לְמֶעְבַּד יָתְהוֹן וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ א וִיהֵי אִם קַבָּלָא תְקַבֵּל לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּקּוֹדוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּדָךְ יוֹמָא דֵין וְיִתְּנִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ עִלַּי עַל כָּל עַמְמֵי אַרְעָא׃ ב וְיֵיתוֹן עֲלָךְ כָּל בִּרְכָתָא הָאִלֵּין וְיִדְבְּקֻנָּךְ אֲרֵי תְקַבֵּל לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ׃ ג בְּרִיךְ אַתְּ בְּקַרְתָּא וּבְרִיךְ אַתְּ בְּחַקְלָא׃ ד בְּרִיךְ וַלְדָּא דִמְעָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ וּוַלְדָּא דִבְעִירָךְ בַּקְרֵי תוֹרָיךְ וְעֶדְרֵי עָנָךְ׃ ה בְּרִיךְ סַלָּךְ וְאַצְוָתָךְ׃ ו בְּרִיךְ אַתְּ בְּמֵעֲלָךְ וּבְרִיךְ אַתְּ בְּמִפְּקָךְ׃ ז יִמְסַר יְיָ יָת בַּעֲלֵי דְבָבָךְ דְּקָיְמִין עֲלָךְ תְּבִירִין קֳדָמָךְ בְּאָרְחָא חַד יִפְּקוּן לְוָתָךְ וּבְשַׁבְעָא אָרְחָן יֶעְרְקוּן מִן קֳדָמָךְ׃ ח יְפַקֵּד יְיָ עִמָּךְ יָת בִּרְכְתָא בְּאוֹצָרָךְ וּבְכֹל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ וִיבָרְכִנָּךְ

נתינה לגר

לעיל (כ"ד י"ז). (כד) מכה, דימחי. ובפסוק שאח"ז „להכות" ת' „למקטל" מפני שסם הוא סמוך לנפש דם נקי.

בעל הטורים

סומך שקר הוא משגה עור: סמך (כא) שוכב עם בהמה לאשת אביו · לפי שה"א עמו בבית וכרוך אחריו כבהמה · ובן אחותו ותותנתו שהם תדירים עמו: וסמיך לו (כד) מכה רעהו בסתר · שהוא נלינעא כמו זנות חותנתו ואחותו שהוא בלינעא בביתו: בסתר · בגימט' כלשון הרע: בסתר · בגימט' אשר ממון חבירו: וסמך (כה) לוקח שוחד להכות נפש · לומר הולך רכיל למען שפך דם: (כו) אשר לא יקים להכות נפש · לומר השופך דם כעובר על כל התורה: אמן · בגימט' יהוה אדני · ולכך גדול העונה אמן יותר מן המברך בעולה שני שמות: (א) שמוע תשמע · בגימט' לדברי תורה ולדברי חכמים: (ז) ינוסו לפניך · וסמיך ליה · (ח) יצו ה' אתך את הברכה באסמיך · שתמצא בתים מלאים כל טוב:

רמב"ן

את כל דברי התורה הזאת להיות לך לזכרון למען אשר תבא אל הארץ ותכבוש אותה ותירש את כל העמים ההם בהיותך זוכר התורה ושומר כל מצותיה: (כו) אשר לא יקים את דברי התורה הזאת · כאן כלל את כל התורה כולה וקבלוה עליהם באלה ובשבועה לשון רש"י · ולפי דעתי כי הקבלה הזאת שיודה במצות בלבו ויהיו בעיניו אמת ויאמין שהעושה אותן יהיה לו שכר וטובה והעובר עליהן יענש ואם יכפור באחת מהן או תהיה בעיניו בטלה לעולם הנה הוא ארור אבל אם עבר על אחת מהן כגון שאכל החזיר והשקץ לתאותו או שלא עשה סוכה ולולב לעצלה איננו בחרם הזה כי לא אמר הכתוב אשר לא יעשה את דברי התורה הזאת אלא אמר אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות כטעם קימו וקבלו היהודים והנה הוא חרם המורדים והכופרים · ובירושלמי בסוטה ראיתי אשר לא יקים וכי יש תורה נופלת רבי שמעון בן יקים אומר זה החזן רבי שמעון בן חלפתא אומר זה בית דין של מטן · אמר רב יהודה ורב הונא בשם שמואל על הד"ר הזה הרע יאשיהו ואמר עלי להקים אמר רבי אבי בשם רבי תנחום בר חייא למד ולימד ושמר ועשה והיה ספק בידו להחזיק ולא החזיק הרי זה בכלל ארור ידרשו בהקמה הזאת בית המלך והנשיאות שבידם להקים את התורה ביד המבטלים אותה ואפילו היה הוא צדיק גמור במעשיו והיה יכול להחזיק התורה ביד הרשעים המבטלים אותה הרי זה ארור · וזה קרוב לענין שפירשנו ואמרו על דרך אגדה זה החזן שאינו מקים ספר התורה להעמידו כתקון שלא יפלו ולי נראה על החזן שאינו מקים ספר תורה על הצבור להראות פני כתיבתו לכל כמו שמפורש במסכת

רשב"ם

גידולו · אין אחרים רגילים שם · ובן משיג גבול בגנבה הוא עושה שאם יראה ימחה בידו · ובן משגה עור ומטה משפט · כל אלו דברי סתר · שכב עם אשת אביו · זהו במקום שהוא גדל שם ואין רואה: עם כל בהמה · אין זה כי אם בסתר · ובן אחותו · וחתנתו · האם רגילה בבית בתה: (כו) ארור אשר לא יקים · על כל עבירות שבסתר: (ה) טנאך · שיהא מלא פירות: ומשארתך · הוא כלי שנותנין בו את הבצק:

ספורנו

הפרשה הזכיר הנביא רוב אלה הארורים או כולם ואמר שנעשו אלו העונות בירושלים לא שהעיר כולה תעשה כזה אבל שיחידים הם תעשו בכמו אלה · אמנם בהזכירו שם עונות הצבור האשים את העיר באמרו קדשי בזית ואת שבתותי חללת: (כה) לוקח שוחד להכות · כענין דואג האדומי והזיפים לתאות הן בעיני שאול או לכבוד: (כו) אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם · שלא יקיים ויודה שראוי לעשות את כולם אבל תהיה איזו מצוה מהם לבטלה אצלו והוא המומר לדבר אחד: (ב) ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך · אף על פי שלא תשתדל אתה להשיגם: כי תשמע בקול ה' אלהיך · וזה כשתהיה תורתך קבע ומלאכתך עראי ולפי' ישיגוך הברכות בלתי השתדלות והנה הזכיר ברכות בית ראשון ואמר שיזכור לבן בכל עת שישמרו את המצות עד אמרו יקימך ה' לו לעם קדוש וזה היה בתחלת בית שני כמו שספרו ז"ל על ברכות

הברכה באסמיך ובכל משלח ידך וברכך בארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך: ט יקימך יהוה לו לעם קדוש כאשר נשבע לך כי תשמר את־מצות יהוה אלהיך והלכת בדרכיו: י וראו כל־עמי הארץ כי שם יהוה נקרא עליך ויראו ממך: יא והותרך יהוה לטובה בפרי בטנך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך על האדמה אשר נשבע יהוה לאבתיך לתת לך: יב יפתח יהוה לך את־אוצרו הטוב את־השמים לתת מטר־ארצך בעתו ולברך את כל־מעשה ידך והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה: יג ונתנך יהוה לראש ולא לזנב והיית רק למעלה ולא תהיה למטה כי־תשמע אל־מצות יהוה אלהיך אשר אנכי מצוך היום לשמר ולעשות: יד ולא תסור מכל־הדברים אשר אנכי מצוה אתכם היום ימין ושמאול ללכת אחרי אלהים אחרים לעבדם: פ טו והיה אם־לא תשמע בקול יהוה אלהיך לשמר לעשות את־כל־מצותיו וחקתיו אשר אנכי מצוך היום ובאו עליך כל־הקללות האלה והשיגוך: טז ארור אתה בעיר וארור אתה בשדה: יז ארור טנאך ומשארתך: יח ארור פרי־בטנך ופרי אדמתך שגר אלפיך ועשתרת צאנך: יט ארור אתה בבאך וארור

ת"א וראו כל עמי. ברכות ו נו מגילה טז סוטה יז מנחות לה חולין פט: יפתח ה' לך. תענית ב ט חגיגה יב בתרא כה: לעבדם. בתרא פט: והיה אם לא תשמע. שם:

רמב"ן

סופרים שמגביהין אותו ומראה פני כתיבתו לעם העומדים לימינו ולשמאלו ומחזירו לפניו ולאחריו שמצוה לכל אנשים והנשים לראות הכתוב ולכרוע ולומר וזאת התורה אשר שם משה וגו' וכן נהגו: (ט) יקימך ה' לו לעם קדוש כאשר נשבע לך. יקרא שבועת הברית אשר כרת עמהם בהר סיני על כל הדברים האלו כי שם נאמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש או שהברית אשר כרת עם אברהם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך יכלול זה וכן אמר למען הקים אותך היום לו לעם והוא יהיה לך לאלהים כאשר דבר לך וכאשר נשבע לאבותיך לאברהם ליצחק ליעקב כי לכולם בא בברית: (יג) וטעם

אבן עזרא

כי הוא תלוי בעליונים: (ח) באסמיך. באוצרותיך מטעם המקום: (ט) לעם קדוש. והקדושה לשמור המצות: וטעם יקימך. יעמידך: תשמור. בלב: והלכת. במעשה: וטעם (יא) והותירך. אם תהיה רעה בארץ ורעב ומארם אתם תותר לטובה: (יב) אוצרו. שהוא בכחו לתת וכן אוצרות שלג על כן אחר הותירך. אמר דבר הגשם כי העולם סכם ברעב: והלוית גוים רבים. כי ירעבו ולא יבא זמן שתלוה אתה והכלל שתהיה לעולם לראש: (יג) כי תשמע. בלב לשמור ולעשות והכלל שלא תסור מאחרי השם לעבוד עבודת כוכבים כי הוא עיקר כל העבירות לכפור בעיקר והפך זה יחוד השם לשמור

רשב"ם

(ח) באסמיך. באוצרותיך. שיהיו מלאים דגן תירוש ויצהר כדכתיב וימלאו אסמיך שבע: (י) נקרא עליך. שימלא משאלותיך. בהראותו כי אתם עמו: המהומה

בארעא דיי אלהך יהב לך : ט יקימנך יי ליה לעם קדיש כמא די קיים לך ארי תטר ית פקודיא דיי אלהך ותהך בארחן דתקנן קדמוהי : י ויחזון כל עממי ארעא ארי שמא דיי אתקרי עלך וידחלון מנך : יא ויותרנך יי לטבא בולדא דמעך ובולדא דבעירך ובאבא דארעך על ארעא די קיים יי לאבהתך למתן לך : יב יפתח יי לך ית אוצרה טבא ית שמיא למתן מטר ארעך בעדנה ולברכא ית כל עובדי ידך ותוזיף לעממין סגיאין ואת לא תזוף : יג ויתננך יי לתקיף ולא לחלש ותהי ברם לעלא ולא תהי לתחתא ארי תקבל לפקודיא דיי אלהך די אנא מפקדך יומא דין למטר ולמעבד : יד ולא תסטי מכל פתגמיא די אנא מפקד יתכון יומא דין ימינא ושמאלא למהך בתר טעות עממיא למפלחנון : טו ויהי אם לא תקבל במימרא*) דיי אלהך למטר למעבד ית כל פקודוהי וקימוהי די אנא מפקדך יומא דין וייתון עלך כל לוטיא האלין וידבקנך : טז ליט את בקרתא וליט את בחקלא : יז ליט סלך ואצותך : יח ליט ולדא דמעך ואבא דארעך בקרי תוריך ועדרי ענך : יט ליט

*) בכ"י סגוכח למימרא ·

נתינה לגר

כח (ט) והלכת בדרכיו, עי' לעיל כ"ו י"ז. (יא) והותרך, ויותרנך. לא ת' "וישארך" כלעיל (ויקרא י' י"ב) מפני שהמלה הזאת כוללת ב' פירושים, הא' מל' "נותר" (הנרדף עם "נשאר") ר"ל שאם תהיה רעה בארץ, ישאירך ה' לפלטה, והב' מל' "יתרון" ר"ל שיתן לך היתרון בכל טובותיו. (יג) לראש ולא לזנב, להקיף ולא לחלש. הראש הוא המושל בכל איברי הבע"ח והזנב הוא התלוי מאחריו (ולא ת' כהוראת המלות, כי הדברים הבאים ע"ל המליצה והשאלה לא ימתקו לפעמים לתיך

בעל הטורים

באסמיך · בגימט' זהו סמוי · שאין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין : (י) שם ה' נקרא · ר"ת שי"ן סוף שי"ן של תפילין : וירא ממך · וסמיך ליה (יא) והותירך ה' · לומר בזכות התפילין יותיר ימים דכתיב (ישעיה ל"ח) אדני עליהם יחיו :

רמב"ן

לראש ולא לזנב · ביאורו לראש על העמים *וזנב לעם ולא לזנב לאחד מכל עבודת כוכבים כי יתכן שיהיה לראש על העמים רבים וזנב לעם אחד נכבד ממנו · והכוון שיתנך לראש מעתה ולא לזנב עד עולם באחד מכל העתים וכן רק למעלה תמיד ולא תהיה למטה לעולם : (יד) ולא תסור מכל הדברים · נמשך עם כי תשמע שיבואו עליך כל הברכות האלה כאשר תשמע למצותיו וכאשר לא תסור ימין ושמאל מכל הדברים אשר אנכי מצוך בענין ע"ג שאם תלך אחרי אלהים אחרים לעבדם כבר סרת מכל מצותיו ואין חפץ כלל בכלל המצות שתעשה ואינו כדברי בעל ההלכות שמנאו במצות לא תעשה · הקדים בברכות פרי בטנך ואחר כך שגרך ומשארתך כי פרי הבטן הטוב והחביב יותר ובקללה אחר אותו · כי העונש יגיע תחלה בנכסיו · ואם לא ישוב יענשהו בפרי בטנו וכן הקדים בברכות נגיפת האויבים קודם הברכה באסמיך ובכל משלח ידיך כי נגוף האויבים הוא להם הכבוד והערך הגדול בכבוש הארצות וישיבתם לבטח בין העמים ובקללות הקדים המארה בכל משלח ידיך ואחר הנגיפה מפניהם כי הוא העונש שיגיע

* אולי צ"ל וגם זנב

ספורנו

שמעון הצדיק וכנסים של בית המקדש כל ימיו : (י) וראו גו' · כמו שספרו ז"ל על אלכסנדר שהשתחוה לפניו : (יא) והותירך ה' לטובה · שתהיה הצלחתך בקנינים וזולתם יתרה מהצלחת שאר המצליחים בהם · ואלה הברכות שהיו בבית שני היים : (יד) ולא תסור מכל הדברים אשר אנכי מצוה אתכם היום ימין ושמאל · שלא ימנו את מצות האל ית' כפרט ענין המשפט · ולא ימירו את שאר המצות במנהגי הדיוט ומצות אנשים מלומדה כ"ש כשיעשו זה לכבוד קדמונים שהנהיגו אותם כמנהגים לא לכבוד קונם ולא לשמור מצותיו כי בזה האופן אין לך ללכת אחרי אלהים אחרים לעבדם גדול מזה · וחדוש דת לכבוד קדמונים אשר נהבנו אלהים שופטים בארץ · אמנם התוכחות עד יולך ה' אותך ואת מלכך היו בבית שני בימי אנטיוכוס וזולתו עד שנגרו מלכי בית החשמונאי זה על זה וגלה אחד מהם במצות פומפיא"ו לרומ"י ומשם והלאה עד ונסתמם היו עד חרבן הבית על ידי רומיים ומשם והלאה הם תוכחות בגלות נמשכות אליו · והתחיל בתוכחות באמרו אם לא תשמע בקול ה' אלהיך לשמור לעשות את כל מצותיו וחקותיו אשר אנכי מצוך היום וזה בלי ספק כאשר הותרה שמירת מצות התורה במנהגים שונים וזולתם והובא אחור משפט · וכן אחר שאמר יולך ה' אותך ואת מלכך שהוא החלק השני חזר ואמר כי לא שמעת בקול ה' אלהיך לשמור לעשות מצותיו וחקותיו אשר צוך כלומר אבל שמרת מה שצוו או הנהיגו אחרים זולתו אשר לא כיוונו כמו שספרו ז"ל (גטין) שלא היו תורמין ולא מעשרין והוצרכו לתקון יוחנן כ"ג ולגזור על הדמאי והיו נועלים דלת בפני לוין מפני המעשר והוצרך הלל לתקן פרוזבול · ובטלו מי סוטה ועגלה ערופה וסנהדרין מרוב הפושעים בסוף בית שני באופן שבטל כל משפט כמו שספרו רז"ל שנגברו בעלי זרוע כמו שהוא הענין היום עם כל גלותנו ושפלותנו ברוב הסכון בכרע התייב כדין מולם את תורת האל יתברך ומשפטי פיהו ומהאמין ע"י עו"ג לעות אדם בריבו וכן ירחו לעמיון הם ועבידהם · ואלה התנאי שבה תורכן בית שני והתמדת חורבנו והתמדת גלותו בהתמדת חטאו :

והתמכרתם

אַתָּה בְּצֵאתֶךָ׃ כ יְשַׁלַּח יְהוָה׀ בְּךָ אֶת־הַמְּאֵרָה אֶת־
הַמְּהוּמָה וְאֶת־הַמִּגְעֶרֶת בְּכָל־מִשְׁלַח יָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה
עַד הִשָּׁמֶדְךָ וְעַד־אֲבָדְךָ מַהֵר מִפְּנֵי רֹעַ מַעֲלָלֶיךָ אֲשֶׁר
עֲזַבְתָּנִי׃ כא יַדְבֵּק יְהוָה בְּךָ אֶת־הַדָּבֶר עַד כַּלֹּתוֹ אֹתְךָ
מֵעַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ כב יַכְּכָה
יְהוָה בַּשַּׁחֶפֶת וּבַקַּדַּחַת וּבַדַּלֶּקֶת וּבַחַרְחֻר וּבַחֶרֶב
וּבַשִּׁדָּפוֹן וּבַיֵּרָקוֹן וּרְדָפוּךָ עַד אָבְדֶךָ׃ כג וְהָיוּ שָׁמֶיךָ אֲשֶׁר
עַל־רֹאשְׁךָ נְחֹשֶׁת וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר־תַּחְתֶּיךָ בַּרְזֶל׃ כד יִתֵּן
יְהוָה אֶת־מְטַר אַרְצְךָ אָבָק וְעָפָר מִן־הַשָּׁמַיִם יֵרֵד עָלֶיךָ
עַד הִשָּׁמְדָךְ׃ כה יִתֶּנְךָ יְהוָה׀ נִגָּף לִפְנֵי אֹיְבֶיךָ בְּדֶרֶךְ
אֶחָד תֵּצֵא אֵלָיו וּבְשִׁבְעָה דְרָכִים תָּנוּס לְפָנָיו וְהָיִיתָ לְזַעֲוָה
לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ׃ כו וְהָיְתָה נִבְלָתְךָ לְמַאֲכָל לְכָל־
עוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ וְאֵין מַחֲרִיד׃ כז יַכְּכָה יְהוָה
בִּשְׁחִין מִצְרַיִם וּבָעְפָלִים ובטחורים קרי וּבַגָּרָב וּבֶחָרֶס אֲשֶׁר
לֹא־תוּכַל לְהֵרָפֵא׃ כח יַכְּכָה יְהוָה בְּשִׁגָּעוֹן וּבְעִוָּרוֹן
וּבְתִמְהוֹן לֵבָב׃ כט וְהָיִיתָ מְמַשֵּׁשׁ בַּצָּהֳרַיִם כַּאֲשֶׁר יְמַשֵּׁשׁ
הָעִוֵּר בָּאֲפֵלָה וְלֹא תַצְלִיחַ אֶת־דְּרָכֶיךָ וְהָיִיתָ אַךְ עָשׁוּק
וְגָזוּל כָּל־הַיָּמִים וְאֵין מוֹשִׁיעַ׃ ל אִשָּׁה תְאָרֵשׂ וְאִישׁ אַחֵר

ת"א יתן ה' את מטר · תענית ג ע : ונעפלים · מגילה כה : ובגרב ובחרס · בכורות מא : והיית ממשש · מגילה כד :

רש"י

נד : (כ) המארה · חסרון כמו צרעת ממארת : המהומה · שגוש קול בהלות : (כב) בשחפת · שבשרו נשחף ונפוח : ובקדחת · לשון כי אש קדחה באפי והוא אש של חולים מלוו"י בלע"ז 1) שהיא חמה מאד : ובדלקת · חמה יותר מקדחת ומיני חלאים הם : ובחרחר · חולי המחממו תוך הגוף וצמא תמיד למים ובלע"ז אשטרדימנ"ט 2) לשון ועצמי חרה מני חרב · נחר מפוח מאש : ובחרב · יביא עליך גייסות : שדפון וירקון · מכת תבואה שבשדות : שדפון · רוח קדים הסילד"ה בלע"ז 3) : ירקון · יובש ופני התבואה מכסיפין ונהפכין לירקון קמ"א בלע"ז 4) : עד אבדך · תרגום עד דתיבד כלומר עד אבוד אותך שהכלה מאליך : (כג) והיו שמיך אשר על ראשך נחשת · קללות הללו משה מפי עצמו אמרן ושבתורת כהנים מפי הקב"ה אמרן כמשמען · וכן נאמר ואם לא תשמעו לי ואם תלכו עמי קרי וכאן הוא אומר לקול ה' אלהיך ידבק ה' בך יככה ה' הקל משה בקללותיו לאמרן בלשון יחיד וגם כן בקללה זו הקל שבראשונות הוא אומר שמיכם כברזל וארצכם כנחושה שלא יהיו השמים מזיעין כדרך שאין הברזל מזיע ומתוך כך יהא חורב בעולם והארץ תהא מזעת כדרך שהנחשת מזיעה והיא מרקבת פירותיה וכאן הוא אומר שמיך נחשת וארצך ברזל שיהיו השמים מזיעין אע"פ שלא יריקו מטר מ"מ לא יהיה חורב של אבדון בעולם והארץ לא תהיה מזיעה כדרך שאין הברזל מזיע ואין הפירות מרקיבין מ"מ קללה היא בין שהיא כנחושת בין שהיא כברזל לא תוציא פירות וכן השמים לא יריקו מטר : (כד) מטר ארצך אבק ועפר · זיקא דבתר מטרא מטר יורד ולא כל צרכו ואין בו כדי להרבוץ את העפר והרוח באה ומעלה את האבק ומכסה את עשב הזרעים שהן לחים מן המים ונדבק בהם ונעשה טיט ומתיבש ומרקיבין :

1) malvoy פיעבערהיצע · 2) acharnement כרלג'ד · 3) hale זאננספערכרלננע · 4) chaume גאלב · לנג.ס

את במעלך וליט את במפקך : כ יגרי יי בך ית מארתא וית שגושיא וית מזופיתא בכל אושטות ידך די תעבד עד דישיצך ועד דתיבד בפריע מן קדם בישות עובדיך דשבקתא דחלתי : כא ידבק יי בך ית מותא עד דישיצי יתך מעל ארעא די את עליל לתמן למירתה : כב ימחנך יי בשחפתא ובקדחתא ובדלקתא ובחרחורא ובחרבא ובשדפונא ובירקונא וירדפנך עד דייבדך : כג ויהון שמיך די עלוי רישך חסינא כנחשא מלאחתא מטרא וארעא דיתחותך תקיפא כפרזלא מלמעבד פירין : כד יתן יי ית מטר ארעך אבקא ועפרא מן שמיא יחות עלך עד דישיצך : כה יתננך יי תביר קדם בעלי דבבך בארחא חדא תפוק לותהי ובשבעא ארחן תערוק מקדמוהי ותהי לזיע לכל מלכות ארעא : כו ותהי נבלתך משגרא למיכל לכל עופא דשמיא ולבעירת ארעא ולית דמניד : כז ימחנך יי בשחנא דמצרים ובטחורין ובגרבא ובחרים דיביש די לא תכול לאתסאה : כח ימחנך יי בטפשותא ובסמיותא ובשעממות לבא : כט ותהי ממשש בטיהרא כמא די ממשש עוירא בקבלא ולא תצלח ית ארחך ותהי ברם עשיק ואנים כל יומיא ולית דפריק : ל איתתא תירוס

נתינה לגר

הממון, כי לא יבינוס, ויהיו להם לפח ולמוקש, כמ"ש החכם בעל אוג"ר בחלק ראשון בנתיב השביעי). (כ) המארה, מארהא. מתרגומו משמע דלא כרש"י, במדמה זאת לצרעת ממארת, כי שם ת' "מחזרא" שהוא מל' "סילון ממאיר" שמלת "קוציס" ית' "חזרי" וע' בס' הבנת המקרא להח' רוו"ה ע"פ צרעת ממארת, (ויקרא י"ג נ"א). המגערת, כזופיתא. ת' מל' "גערה" כמו שת"י "בנערתי" (ישעיה נ' ב') "במזופי". עזבתני, דשבקתא דחלתי. תיקן לכבוד מעלה. (כג) נחשת, חסינין כנחשא מלאחתא מטרא, ברזל, תקיפין כפרזלא מלמעבד פירין. ר"ל אמיץ כנחשת מלהוריד מטר וחזק כברזל מעשות פרי, כ"א לעיל (ויקרא כ"ו י"ט) וערש"י ורמב"ן ומה שהעירונו שם. (כו) ואין מחריד, ולית דמניד. ר"ל אין מי שינידם ויניעם ממקומם כי אין עוזר. (כז) ובחרס, ובחרס יבש. עי' במס' בכורות מ' ע"א.

בעל הטורים

(כב) יככה ה' · ד' פעמים כתיב בתוכחות יככה ה' · כנגד ד' גליות · ויש בזה הפסוק ז' ענינים · בשחפת · ובקדחת · ובדלקת · ובחרחור · ובחרב · ובשדפון · ובירקון · כנגד ז' תועבות בלבו (משלי כ"ו) : (כה) נגף · ג' במס' · דין ואידך (שופטים כ') אך נגוף נגף הוא לפנינו (ש"ב י') וירא ארם כי נגף לפני ישראל אם שמוע תשמעו ינוסו לפניכם כדכתיב ויראו ארם וגו' ואם לא תשמעו יתנך ה' נגף : (כח) בשגעון · ב' · דין ואידך (מ"ב ט') והוא בשגעון ינהג כלומר לא די שיככה אלא

רש"י

(כה) לזעוה · לאימה ולזיע שיזועו כל שומעי מכותיך ממך ויאמרו אוי לנו שלא יבא עלינו כדרך שבא על אלו : (כז) בשחין מצרים · רעה היה מאד לח מבפנים ויבש מבחוץ כדאיתא בבכורות : גרב · שחין לח : הרס · שחין יבש כחרס : (כח) בתמהון לבב · אוטם הלב אסטורדישו"ן בלע"ז 1) : (כט) עשוקי בכל מעשיך

אבן עזרא

ולעשות כי עיקר המילה המעשה : (כ) המארה · כמגרעת : המהומה · שלא יוכל להשלים המעשה : המגערת · שלא יצמח במעשין רק ידאג בו אחר יגיעתו : (כב) בשחפת · י"א שהם מיני חלאים : בקדחת · בכל יום · מגזרת כי אש קדחה באפי · ומהומה ומגערת ושחפת וקדחת ודלקת שם התואר : וטעם ובדלקת · שלישית או רביעית : ובחרחור · מגזרת וחרה נחושתה : ובחרב · מגזרת חורב : ובשדפון · נפיחות וכן שדופות קדים וי"א הפוך והטעם דקוק : ובירקון · כמשמעו בלשון קדר וי"א כי אלה חליים בזרע · ובשדפון כמו שדופות קדים והעד הכתוב הכתוב בשדפון ובירקון · על כן אחריו והיו שמיך וכן נסבבת אם בחקותי : (כג) נחשת · כנחשת וכן ברזל : (כד) אבק ועפר · ברוב החורב וכח הרוחות : עד השמדך · מלה זרה כמו הכרתך : (כה) לזעוה · הפוך כמו כבש וכשב : (כו) ואין מחריד · לעוף ולבהמה : (כז) והנשארים יוכו בשחין מצרים ובטחורים · הם היוצאים במקום הנסתר על כן כתוב ובעפולים והוא מגזרת ויבא אל העופל : ובגרב · כן בלשון ישמעאל : ובחרס · י"א שיצטרך אל חרס כאיוב ואם הוא בכמ"ך · וי"א במכת הבמש · והנכון שהוא שם חולי כנזכרים ואין לו חבר והשגעון והעורון והתמהון שלשתן בלב : (כט) והיית ממשש · פירוש בעורון : תגליח · פעל יוצא : עשוק וגזול · מאויב ואין

רשב"ם

(כ) המהומה · על ידי קולות וברד · כמו וירעם ה' בקול גדול וגו' של פלשתים · ויהמם : המגערת · הנני גוער לכם את הזרע וארותי את ברכותיהם : (כב) בשחפת וגו' · מיני חלאים הם : קדחת ודלקת וחרחר · מיני חמימות הם : (כג) והיו שמיך אשר על ראשך נחשת · שלא ירד מטר מן השמים · אלא יתן מטר ארצך אבק ועפר · הרוח במקום שרגיל להמטיר מטר ימטיר לך מן השמים אבק ועפר · כלומר מגבהי ההרים שהן יבשים מאין מטר ירד אבק ועפר שינקרו עיניכם · ומתוך כך יתנך ה' נגף שלא תוכל לראות ותברח מפני איביך : (כד) מטר ארצך · לשון ירידה כמו המטיר על סדום ועמורה גפרית ואש · ימטר על רשעים פחים אש וגפרית : (כו) ואין מחריד · אין מבריח העופות מעל הנבלות כי אין קוברין :

1) etourdisson · בעטייבונג ·

ישגלנה ישכבנה קרי בית תבנה ולא־תשב בו כרם תטע ולא תחללנו: לא שורך טבוח לעיניך ולא תאכל ממנו חמרך גזול מלפניך ולא ישוב לך צאנך נתנות לאיביך ואין לך מושיע: לב בניך ובנתיך נתנים לעם אחר ועיניך ראות וכלות אליהם כל־היום ואין לאל ידך: לג פרי אדמתך וכל־יגיעך יאכל עם אשר לא־ידעת והיית רק עשוק ורצוץ כל־הימים: לד והיית משגע ממראה עיניך אשר תראה: לה יככה יהוה בשחין רע על־הברכים ועל־השקים אשר לא־תוכל להרפא מכף רגלך ועד קדקדך: לו יולך יהוה אתך ואת־מלכך אשר תקים עליך אל־גוי אשר לא־ידעת אתה ואבתיך ועבדת שם אלהים אחרים עץ ואבן: לז והיית לשמה למשל ולשנינה בכל העמים אשר־ינהגך יהוה שמה: לח זרע רב תוציא השדה ומעט תאסף כי יחסלנו הארבה: לט כרמים תטע ועבדת ויין לא־תשתה ולא תאגר כי תאכלנו התלעת: מ זיתים יהיו לך בכל־גבולך ושמן לא תסוך כי ישל זיתך: מא בנים ובנות תוליד ולא־יהיו לך כי ילכו בשבי: מב כל־עצך ופרי אדמתך יירש הצלצל: מג הגר אשר בקרבך

פתח בכ"פ

ת"א ישגלנה · מגילה כה : שורך טבוח · ברכות נו : בניך ובנותיך נתונים · שם יבמות סג : יולך ה' אותך · יומא נב : זרע רב · ברכות שם : לא תשתה · סנהדרין ז : זיתים יהיו · ברכות שם : כי ישל זיתך · ביצה לה : בנים ובנות · ברכות שם : יירש הצלצל · קמא קטז :

רש"י

יהי ערעור : (ל) ישגלנה · לשון שגל פילגש והכתוב כינהו לשבח ישכבנה ותקון סופרים הוא זה : תחללנו · בשנה הרביעית לאכול מפריו : (לב) וכלות אליהם · מצפות אליהם שישובו ואינם שבים · כל תוחלת שאינה באה קרויה כליון עינים : (לז) לשמה · אשו"ו אשטורדיסו"ן 1) כל הרואה אותך ישום עליך : למשל · כשתבא מכה רעה על אדם יאמרו זו דומה למכת פלוני : ולשנינה · ל' ושננתם ידברו בך וכן תרגומו ולשועי ל' ספור ואשתעי : (לח) יחסלנו · יכלנו ועל שם כך נקרא חסיל שמכלה את הכל : (מ) כי ישל · ישיר פירותיו לשון ונשל הברזל : (מב) יירש הצלצל · יעשנו הארבה רש מן הפרי יירש יעני : הצלצל · מין ארבה וא"א לפרש יירש ל' ירושה שא"כ היה לו לומר ירש ולא ל' הורשה וגרושין שא"כ היה לו

רמב"ן

(מב) הצלצל · על דעת רש"י מין ממיני הארבה וא"כ ראוי היה שיצרף אותו עם פסוק הארבה והתולעת ויותר נכון שיהיה אליהם בארחונה וכו יגלו בסוף : צלצל שם למחנה האויב · אמר בנים ובנות תוליד ולא יהיו לך לעבוד אותך ולכלכל את שיבתך כי ילכו בשבי לפני האויב · ואמר כל עצך ופרי אדמתך אשר לא ישאו

רשב"ם

(לז) ולשנינה · לדבור כמו ושננתם : (מ) ישל · כמו ונשל גוים · וכן ימל קצירו מן ונמלתם · וכן אחריתו כנחש ישך

1) L'étourdisson a טור נעשיבונג ·

ל וגבר אחרן ישכבנה ביתא תבני ולא תיתב בה כרמא תצוב ולא תחלנה: לא תורך יהי נכיס לעיניך ולא תיכול מנה חמרך יהי אניס מקדמך ולא יתוב לך ענך יהון מסירין לבעלי דבבך ולית לך פריק: לב בניך ובנתיך מסירין לעמא אחרן ועיניך חזין ויסופן בגלליהן כל יומא ולית חילא בידך: לג אבא דארעך *) וכל לאותך יכול עמא די לא ידעת ותהי ברם עשיק ורעיע כל יומיא: לד ותהי משתטי מחזו עיניך די תחזי: לה ימחנך יי בשחנא בישא על רכביא ועל שקיא די לא תכול לאתסאה מפרסת רגלך ועד מוחך: לו יגלי יי יתך וית מלכך די תקים עלך לעם די לא ידעת את ואבהתך ותפלח תמן לעממיא פלחי טעותא אעא ואבנא: לז ותהי לצדו למתל ולשועי בכל עממיא די ידברנך יי לתמן: לח בר זרע סגי תפק לחקלא וזער תכנוש ארי יחסלנה גובא: לט כרמין תצוב ותפלח וחמרא לא תשתי ולא תכנוש ארי תיכלנה תולעתא: מ זיתין יהון לך בכל תחומך ומשחא לא תסוך ארי יתרון זיתיך: מא בנין ובנן תוליד ולא יהון לך ארי יהכון בשביא: מב כל אילנך ואבא דארעך יחסנינא סקאה: מג תותב ערל די בינך יהי סליק על מנך לעלא לעלא ואת תהי

*) בכ"י הנוסח ולדא דמעך ·

נתינה לגר

(לז) ולשנינה, ולשועי. ערש"י שפי' מלשון „אשתעי". (מ) לא תסוך, לא תסוך. ובנ"א „תשוף". (מב) יירש, יחסנינא. הוא דלא כרש"י שפי' מל' „רש". הצלצל, סקאה. עי' במס' ב"ק (קט"ז פ"ב) ועי' רמב"ן, (מג) הגר אשר בקרבך, תותב ערל די בינך. לא ת' „גיורא" או „דירא"

בעל הטורים

בכל מהגבך יהיה בשגעון: (לה) קדקדך (לו) יולך ה' אותך ואת מלכך · רמז לקדקד יהויקים שלא ניתן לקבורה: (מ) זיתים יהיו לך בכל גבולך · זה הפסוק מתחיל ומסיים בזית לומר שאין הזית מתקבל באילן אחר [רק מתחלה ועד סוף שם זית עליו וכן ישראל תמיד שמם עליהם] וזהו בניך כשתילי זיתים שלא יתערבו באחרים · לכך סמך לו בנים ובנות תוליד: (מב) יירש הצלצל · וסמיך ליה: (מג) הגר אשר בקרבך · רמז כי ימוך אחיך ונמכר לגר:

אבן עזרא

מוציא והחל לפרש איך יהיה עשוק: (ל) ישגלנה · כנוי לשכיבה וכן שגל השוכבת למטה: תחללנו · מגזרת חילול: (לב) וכלות · כמו נכספה וגם כלתה וכן ותכל דוד · ואינו חסר נפש כאשר פירש חסר הדעת · כי והכל פועל יוצא ולא נזכר הפועל כמו אשר ילדה אותה: (לג) ורצוץ · בחזקה: (לד) ופי' בשגעון · שיהיה גופו מלא שחין: (לה) על הברכים ועל השוקים · כי בהיות השחין שם קשה לסור: אשר לא תוכל להרפא · בעבור היותם מחוץ לגוף: (לו) ועבדת שם · ולא יועיל לך רק תהיה לשמה כל רואיך ישומו: (לז) למשל · כאחן: ולשנינה · כפה נגזרת ושננתם: ינהגך ה' · בעונך וקודם זה יבא עליך שנת רעב ואתה עודך בארצך: (לח) יחסלנו · יכריתנו והוא מן החסיל מין ממיני הארבה: (לט) תטע · תיגע בנטיעה ובעבודה: ולא תשתה · בעת הבציר: ולא תאגר · תקבץ והוא פעל כמו אוגרת בקציר: (מ) לא תסוך · כמשפטו וסוך לא סכתי · וזה הסך ושמן על ראשך: כי ישל · מבנין נפעל: (מב) יירש · מהכבד הדגוש והטעם כמו להוריש גוים: צלצל · מלה מרובעת

רמב"ן

לך פירות כאשר הזכיר יירש האויב הבא עליך כי השנה שיבואו עליך יתנו להם חילם והם יאכלום ויקרא החיל צלצל בעבור שישמיעו קול מלחמה במחנה וקול שופר ורעש פרים ותרועה מלשון צלצלי שמע וצלצלי תרועה · במצלצלים ובמנענעים · וכן ארץ צלצל כנפים ארץ המשמעת צלצול כנפים שהולכות למרחקים כאשר ידאה הנשר · ובגמרא נעלוה מסיקין מאן דתני מסיקין לא משתבש דכתיב יירש הצלצל ומתרגמין יחסנינה סקאה ומאן דתני מציקים לא משתבש דכתיב במצור ובמצוק כי הוא אמר שם למביאי האדם במצור ובמצוק · ודע כי התוכחות במארה ובמהומה ובמגערת ובדבר והשחפת ופרי האדמה ושאר כל התוכחות (במארה ובמהומה) הם כולם עד כלותו אותך מעל האדמה אשר אתה בא שמה לרשתה · אבל אחרי הגלות לא יקלל אותם רק לעבוד שם אלהים אחרים עץ ואבן אבל פעמים שיחזור להוכיחם בארץ כאשר אמר יולך השם אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבותיך ועבדת שם אלהים אחרים והוא הגלות שגלינו לרומי על לכת אגריפס המלך שם ואחרי כן ישוב ויאמר זרע רב תוציא השדה וגו' ואלה התוכחות בהיותם בארץ כי כן יאמר אחריו ונסחתם מעל האדמה שהוא הגלות · ועל דעתי גם זה מרמזותנו · אמר יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת על לכת אגריפס המלך לרומה · גם יתכן שירמוז למלך אחד קודם לאגריפס והוא אריסטובלוס שתפשו שר צבא רומה ויוליכהו שמה בנחושתים והיו למשל ולשנינה בכל העמים שהיו המהים על גבורתם אשר מעולם איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמתם ואחרי כן בא אגריפס שנית עם שליח מלך רומה בארץ וכבש בארץ יהודה מדינות גדולות מאד ואז נתקיים מה שאמר ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה' בך ברעב ובצמא וגו' ואמר ישא ה' עליך גוי מרחוק כי באו אספסיינוס וטיטוס בנו עם חיל גדול מרומיים בארץ ולכדו כל ערי יהודה הבצורות והצר להם מאד כאשר ידוע בספרים · שלכדו גם חומות

ירושלים

יַעֲלֶה עָלֶיךָ מַעְלָה מָּעְלָה וְאַתָּה תֵרֵד מַטָּה מָּטָּה׃ מד הוּא
יַלְוְךָ וְאַתָּה לֹא תַלְוֶנּוּ הוּא יִהְיֶה לְרֹאשׁ וְאַתָּה תִּהְיֶה לְזָנָב׃
מה וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַקְּלָלוֹת הָאֵלֶּה וּרְדָפוּךָ וְהִשִּׂיגוּךָ עַד
הִשָּׁמְדָךְ כִּי־לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו
וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר צִוָּךְ׃ מו וְהָיוּ בְךָ לְאוֹת וּלְמוֹפֵת וּבְזַרְעֲךָ עַד־
עוֹלָם׃ מז תַּחַת אֲשֶׁר לֹא־עָבַדְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בְּשִׂמְחָה וּבְטוּב לֵבָב מֵרֹב כֹּל׃ מח וְעָבַדְתָּ אֶת־אֹיְבֶיךָ
אֲשֶׁר יְשַׁלְּחֶנּוּ יְהוָה בָּךְ בְּרָעָב וּבְצָמָא וּבְעֵירֹם וּבְחֹסֶר כֹּל
וְנָתַן עֹל בַּרְזֶל עַל־צַוָּארֶךָ עַד הִשְׁמִידוֹ אֹתָךְ׃ מט יִשָּׂא
יְהוָה עָלֶיךָ גּוֹי מֵרָחֹק מִקְצֵה הָאָרֶץ כַּאֲשֶׁר יִדְאֶה הַנָּשֶׁר
גּוֹי אֲשֶׁר לֹא־תִשְׁמַע לְשֹׁנוֹ׃ נ גּוֹי עַז פָּנִים אֲשֶׁר לֹא־יִשָּׂא
פָנִים לְזָקֵן וְנַעַר לֹא יָחֹן׃ נא וְאָכַל פְּרִי בְהֶמְתְּךָ וּפְרִי־
אַדְמָתְךָ עַד הִשָּׁמְדָךְ אֲשֶׁר לֹא־יַשְׁאִיר לְךָ דָּגָן תִּירוֹשׁ
וְיִצְהָר שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ עַד הַאֲבִידוֹ אֹתָךְ׃
נב וְהֵצַר לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ עַד רֶדֶת חֹמֹתֶיךָ הַגְּבֹהֹת
וְהַבְּצֻרוֹת אֲשֶׁר אַתָּה בֹּטֵחַ בָּהֵן בְּכָל־אַרְצֶךָ וְהֵצַר לְךָ
בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ בְּכָל־אַרְצְךָ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָךְ׃
נג וְאָכַלְתָּ פְרִי־בִטְנְךָ בְּשַׂר בָּנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר־יָצִיק לְךָ אֹיְבֶךָ׃
נד הָאִישׁ הָרַךְ בְּךָ וְהֶעָנֹג מְאֹד תֵּרַע עֵינוֹ בְאָחִיו וּבְאֵשֶׁת
חֵיקוֹ וּבְיֶתֶר בָּנָיו אֲשֶׁר יוֹתִיר׃ נה מִתֵּת ׀ לְאַחַד מֵהֶם
מִבְּשַׂר בָּנָיו אֲשֶׁר יֹאכֵל מִבְּלִי הִשְׁאִיר־לוֹ כֹּל בְּמָצוֹר
וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר יָצִיק לְךָ אֹיִבְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ׃ נו הָרַכָּה בְךָ
וְהָעֲנֻגָּה אֲשֶׁר לֹא־נִסְּתָה כַף־רַגְלָהּ הַצֵּג עַל־הָאָרֶץ
מֵהִתְעַנֵּג וּמֵרֹךְ תֵּרַע עֵינָהּ בְּאִישׁ חֵיקָהּ וּבִבְנָהּ וּבְבִתָּהּ׃
נז וּבְשִׁלְיָתָהּ הַיּוֹצֵת חסר א׳ ׀ מִבֵּין רַגְלֶיהָ וּבְבָנֶיהָ אֲשֶׁר

ת״א פחת חבר לא · ערכין יא עקרים מג פל״ג : ועבדת את · ברכות נח : יבא ה׳ עליך · סוכה נב : במצור · במצוק · קמא קטו :
כרכה כך · גיטין נו : ובשליתה · יבמות קג :

נָחֵת לְתַחְתָּא לְתַחְתָּא׃ מד הוּא יוֹזְפִנָּךְ וְאַתְּ לָא תוֹזְפִנֵּהּ הוּא יְהֵי לְתַקִּיף וְאַתְּ תְּהֵי לְחַלָּשׁ׃ מה וְיֵעְלוּן עֲלָךְ כָּל לְוָטַיָּא הָאִלֵּין וְיִרְדְּפֻנָּךְ וְיַדְבְּקֻנָּךְ עַד דְּשֵׁיצָךְ אֲרֵי לָא קַבֶּלְתָּא לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר פִּקּוֹדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי דִּי פַקְּדָךְ׃ מו וִיהוֹן בָּךְ לְאָת וּלְמוֹפֵת וּבִבְנָיךְ עַד עָלָם׃ מז חֲלָף דִּי לָא פְלַחְתָּא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּחֶדְוָא וּבְשַׁפִּירוּת לִבָּא מִסְּגֵי כֹלָּא׃ מח וְתִפְלַח יָת בַּעֲלֵי דְבָבָךְ דִּי יְגָרֵינֵהּ יְיָ בָּךְ בְּכַפְנָא וּבְצַחוּתָא וּבְעַרְטִלָיוּתָא וּבַחֲסִירוּת כֹּלָּא וְיִתֵּן נִיר פַּרְזְלָא עַל צַוְּארָךְ עַד דִּישֵׁיצֵי יָתָךְ׃ מט יַיְתֵי יְיָ עֲלָךְ עַם מֵרָחִיק מִסְּיָפֵי אַרְעָא כְּמָא דִּי מִשְׁתְּדֵי נִשְׁרָא עַמָּא דִּי לָא תְקַבֵּל לִישָּׁנֵהּ׃ נ עַם תַּקִּיף אַפִּין דִּי לָא יִסַּב אַפִּין לְסָבָא וְעַל יָנְקָא לָא מְרַחֵם׃ נא וְיֵיכוּל וַלְדָּא דִבְעִירָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ עַד דְּשֵׁיצָךְ דִּי לָא יַשְׁאַר לָךְ עֲבוּרָא חַמְרָא וּמִשְׁחָא בַּקְרֵי תוֹרָיךְ וְעֶדְרֵי עָנָךְ עַד דְּיוֹבֵד יָתָךְ׃ נב וִיעִיק לָךְ בְּכָל קִרְוָיךְ עַד דְּכָבִישׁ שׁוּרָיךְ רָמַיָּא וּכְרִיכַיָּא דִּי אַתְּ רָחִיץ לְאִשְׁתֵּזָבָא בְּהוֹן בְּכָל אַרְעָךְ וִיעִיק לָךְ בְּכָל קִרְוָיךְ בְּכָל אַרְעָךְ דִּי יְהַב יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ׃ נג וְתֵיכוּל וַלְדָּא דִמְעָךְ בְּשַׂר בְּנָיךְ וּבְנָתָיךְ דִּי יְהַב לָךְ יְיָ אֱלָהָךְ בִּצְיָרָא וּבְעָקְתָא דִּיעִיק לָךְ סָנְאָךְ׃ נד גַּבְרָא דְרַכִּיךְ בָּךְ וּדְמְפַנַּק לַחֲדָא תִּבְאַשׁ עֵינֵהּ בְּאָחוּהִי וּבְאִתַּת קְיָמֵהּ וּבִשְׁאָר בְּנוֹהִי דִּי יַשְׁאַר׃ נה מִלְּמִתַּן לְחַד מִנְּהוֹן מִבְּשַׂר בְּנוֹהִי דִּי יֵיכוּל מִדְּלָא אִשְׁתְּאַר לֵהּ כֹּלָּא בִּצְיָרָא וּבְעָקְתָא דִּי יְעִיק לָךְ סָנְאָךְ בְּכָל קִרְוָיךְ׃ נו דְּרַכִּיכָא בָךְ וּדְמְפַנְּקָא דִּי לָא נַסִּיאַת פַּרְסַת רַגְלַהּ לְאַחָתָא עַל אַרְעָא מֵאִתְפַּנְּקוּ וּמֵרַכִּיכוּ תִּבְאַשׁ עֵינַהּ בִּגְבַר קְיָמַהּ וּבִבְרַהּ וּבִבְרַתַּהּ׃ נז וּבִזְעֵיר בְּנָהָא דְּיִפְקוּן מִנַּהּ וּבִבְנָהָא דִּי תְלִיד אֲרֵי תֵיכְלִנּוּן בַּחֲסִירוּת כֹּלָּא בְּסִתְרָא בִּצְיָרָא

נתינה לגר

מפני שהמלות האלה הכללנה גם ישראל, ופה מדבר מערלים ממש. (מט) כאשר ידאה, דמשתדי. הוא האתפעל משרש „שדי" שהוראתו כמו „ירה" בעברית, ועיין רש"י. (נז) ובשליתה, ובזער בנהא. הוא

בעל הטורים

מטה מטה · בגימט' גיהנם : (מט) ידאה הנשר · בגימט' עשרה · כדאיתא בסוכה (דף כ"ח) דהיינו אלכסנדרוס שעשה לגא

רש"י

לו לומר יורים : (מז) מרוב כל · בעוד שהיה לך כל טוב : (מט) כאשר ידאה הנשר · פתאום ודרך מנלחת ויקלו סוסיו : לא תשמע לשונו · לא תכיר לשונו וכן תשמע חלום לפתור אותו וכן כי שומע יוסף אינטינד"רי 1) : (נב) עד רדת חומתיך · ל' רדוי וכבוש : (נג) ואכלת וגו' בשר וגו' במצור · מחמת שיהיו צרים על העיר ויהיה שם מצוק עקת רעבון : (נד) הרך בך והענג · הוא הרך הוא הענג לשון פינוק ומהתענג ומרוך מוכיח עליהם שבניהם אחד אע"פ שהוא מפונק ודעתו קצה בדבר מאוס ימתק לו לרעבונו בשר בניו ובנותיו עד כי תרע עינו בבניו הנותרים מתת לאחד מהם מבשר בניו אחיהם אשר יאכל · ד"א הרך בך הרחמני ורך הלבב מרוב רעבתנות יתאכזרו ולא יתנו מבשר בניהם השחוטים לבניהם הנותרים : (נו) תרע עינה באיש חיקה ובבנה ובבתה · הגדולים : (נז) ובשליתה · בניה הקטנים בכולן תהא עינה צרה כשתאכל את האחד

אבן עזרא

אין לו ריע וסיעתו כפי מקומו : (מג) מעלה מעלה · פעמים שאין למעלה ממנו או תמיד וכן מטה מטה כטעם מאד מאד : (מד) הוא יהיה לראש · כטעם ועבד לוה לאיש מלוה : (מו) לאות · מהשם שתזכור כי מרדת בו ולא כן נבדך כי גם בארץ כטעם אבותינו חטאו ואינם ובכבר פירשתיו : (מח) מרב כל · אשר תתאוה או כל צורך : (מט) ידאה · יעוף וכן וידא על כנפי רוח : (נג) ואכלת פרי בטנך · במצור : יציק לך · כל אשר מאויביך או הוא כן בעבור היותו בכוף : (נד) אשר יותיר · האויב או יותירם בהחבא וכל זה בעבור המצור : (נה) בכל שעריך · בכל מקום : (נז) ובשליתה · הוא מקום הולד בהיותו בבטן אמו : מבין רגליה · כנוי כמו ולא עצם

רמב"ן

ירושלים ולא נשאר רק בית המקדש וחומת העזרה והיו אוכלים בשר בניהם ובנותיהם וכאשר נלכדה גם היא אז נתקיים ונסחתם מעל האדמה ואז שטו הרומיים לארצם וכידם גלות ירושלים וביד עמים רבים אשר אתם מיון ומצרים וארם ויתר עמים רבים ונתקיים

רשב"ם

ישך מן נשך הנחש · לשון יפעל : (מו) לאות · שהמקלל מקלל לשונאו להיות כמוהו (וגם יש לומר שלא עבדתם להקב"ה) : (נו) תרע עינה באיש חיקה ובבנה ובבתה הגדולים מתת להם מכל מה שתאכל · וגם בשליתה [משליתה] ובבניה אשר תלד בסתר · שלא יודע לפי שתאכלם בחסר כל · גם מאלה תרע עינה באיש חיקה ובבנה ובבתה מתת להם : (נז) ובשליתה · שליא ממש כמו שמצינו בתלמוד · לפי הפשט :

1) entendre פערשטעהען.

תֵּלֵד כִּי־תֹאכְלֵם בְּחֹסֶר־כֹּל בַּסָּתֶר בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר
יָצִיק לְךָ אֹיִבְךָ בִּשְׁעָרֶיךָ׃ נח אִם־לֹא תִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־
כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת הַכְּתֻבִים בַּסֵּפֶר הַזֶּה לְיִרְאָה אֶת־
הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא הַזֶּה אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ נט וְהִפְלָא
יְהוָה אֶת־מַכֹּתְךָ וְאֵת מַכּוֹת זַרְעֶךָ מַכּוֹת גְּדֹלֹת וְנֶאֱמָנוֹת
וָחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים׃ ס וְהֵשִׁיב בְּךָ אֵת כָּל־מַדְוֵה מִצְרַיִם
אֲשֶׁר יָגֹרְתָּ מִפְּנֵיהֶם וְדָבְקוּ בָּךְ׃ סא גַּם כָּל־חֳלִי וְכָל־מַכָּה
אֲשֶׁר לֹא כָתוּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֹּאת יַעְלֵם יְהוָה עָלֶיךָ
עַד הִשָּׁמְדָךְ׃ סב וְנִשְׁאַרְתֶּם בִּמְתֵי מְעָט תַּחַת אֲשֶׁר
הֱיִיתֶם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב כִּי־לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ׃ סג וְהָיָה כַּאֲשֶׁר־שָׂשׂ יְהוָה עֲלֵיכֶם לְהֵיטִיב אֶתְכֶם
וּלְהַרְבּוֹת אֶתְכֶם כֵּן יָשִׂישׂ יְהוָה עֲלֵיכֶם לְהַאֲבִיד אֶתְכֶם
וּלְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם וְנִסַּחְתֶּם מֵעַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־
שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ סד וֶהֱפִיצְךָ יְהוָה בְּכָל־הָעַמִּים מִקְצֵה
הָאָרֶץ וְעַד־קְצֵה הָאָרֶץ וְעָבַדְתָּ שָּׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר
לֹא־יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ עֵץ וָאָבֶן׃ סה וּבַגּוֹיִם הָהֵם לֹא
תַרְגִּיעַ וְלֹא־יִהְיֶה מָנוֹחַ לְכַף־רַגְלֶךָ וְנָתַן יְהוָה לְךָ שָׁם לֵב
רַגָּז וְכִלְיוֹן עֵינַיִם וְדַאֲבוֹן נָפֶשׁ׃ סו וְהָיוּ חַיֶּיךָ תְּלֻאִים לְךָ
מִנֶּגֶד וּפָחַדְתָּ לַיְלָה וְיוֹמָם וְלֹא תַאֲמִין בְּחַיֶּיךָ׃ סז בַּבֹּקֶר
תֹּאמַר מִי־יִתֵּן עֶרֶב וּבָעֶרֶב תֹּאמַר מִי־יִתֵּן בֹּקֶר מִפַּחַד
לְבָבְךָ אֲשֶׁר תִּפְחָד וּמִמַּרְאֵה עֵינֶיךָ אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃
סח וֶהֱשִׁיבְךָ יְהוָה מִצְרַיִם בָּאֳנִיּוֹת בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אָמַרְתִּי לְךָ

ה"א אם לא תשמור · מכות יג כג תמורה ג עקרים מג פל"א : והפלא ה' את · שבת קלא מכות כג תמורה ג : וחלים רעים · ע"ג נה : גם כל חלי · גיטין נח : והיה כאשר · מגילה י עקרים מג פל"ג : ישיש · סנהדרין לט : ובגוים ההם · מכות כד : ונתן ה' לך · נדרים כב : והיו חייך · ברכות כד מנחות קג : בבקר תאמר · סוטה מט :

רש"י

מליתן לאשר אללה מן הבשר : (נט) והפלא ה' את מכותך · מופלאות ומובדלות משאר מכות : ונאמנות · ניסכך לקיים שליחותם : (ס) אשר יגרת מפניהם · מפני המכות כשהיו ישראל רואים מכות משונות הבאות על מצרים היו יראים מהם שלא יבואו גם עליהם תדע שכן כתיב והיה אם שמוע תשמע וגו' כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך אין מיראין את האדם אלא בדבר שהוא יגור ממנו : (סא) יעלם · לשון עלים : (סב) ונשארתם במתי מעט תחת וגו' · מועטין חלוף מרובין : (סג) כן ישיש ה' · את אויביכם עליכם להאביד וגו' : ונסחתם · לשון עקירה וכן בית גאים יסח ה' : (סד) ועבדת שם אלהים אחרים · כתרגומו לא

ובעקתא די יעיק לך סנאך בקרויך: נח אם לא תטר למעבד ית כל פתגמי אוריתא הדא דכתיבין בספרא הדין למדחל ית שמא יקירא ודחילא הדין ית יי אלהך: נט ויפרש יי ית מחתך וית מחת בניך מחן רברבן ומהימנן ומכתשין בישין ומהימנין: ס ואתיב בך ית כל מכתשי מצרים די דחלתא מקדמיהון וידבקון בך: סא אף כל מרע וכל מחא די לא כתיב בספרא אוריתא הדא יתנינון יי עלך עד דתשיצך: סב ותשתארון בעם זער חלף די הויתון ככוכבי שמיא למסגי ארי לא קבלתא למימרא דיי אלהך: סג ויהי כמא דחדי יי עליכון לאוטבא יתכון ולאסגאה יתכון כן יחדי יי עליכון לאובדא יתכון ולשיצאה יתכון ותטלטלון מעל ארעא דאת עלל לתמן למירתה: סד ויבדרנך יי בכל עממיא מסיפי ארעא ועד סיפי ארעא ותפלח תמן לעממיא פלחי טעותא די לא ידעת את ואבהתך אעא ואבנא: סה ובעממיא האנון לא תנוח ולא יהא מנח לפרסת רגלך ויתן יי לך תמן לב דחל ומחשכן עינין ומפחן נפש: סו ויהון חייך תלן לך מקבל ותהי תהה ליליא ויממא ולא תהימין בחייך: סז בצפרא תימר מי יתן רמשא וברמשא תימר מן יתן צפרא מתווהות לבך די תהי תהה ומחזו עינך די תהי חזי: סח ויתיבנך יי מצרים בספינן

נתינה לגר

כפירש"י ,בנים קטנים" וגם פה אחז צדיק דרכו לבלי תרגם כצורתה מליצה אשר לא תסבול הנפש היפה , כאשר הזכרנו לעיל פסוק י"ג. (סד) אלהים אחרים , לעממיא פלחי טעותא. כלומר האומות עובדי עבודת גלולים , וכ"ת לעיל פסוק ל"ו , ועיין רש"י ומה שבארנו שם , (והתמוה על רש"י למה לא

בעל הטורים

כעשרה ימים וכא ביום אחד: (סא) כל חלי · עולה נ"ח כנגד נ"ח קללות: (סו) תלואים · ב' במס' · דין ואידך (הושע י"א) ועמי תלואים למשובתי והיינו דאמרי' בינונים תלויים ועומדים בין ר"ה ליוה"כ זכו נכתבין לחיים לא זכו נכתבין למיתה וזהו ועמי תלואים שתלויים ועומדים עד שיעשו תשובה: (סז) ובערב · ד' במס' · דין ואידך (במדבר ט') ובערב יהיה על המשכן ואידך (יחזקאל י"ב) ובערב חתרתי לי בקיר (ד"ה ב' י"ג) ומקטירים לה' עולות בבקר ובערב · חתרתי כשגלו לגולה ותאמר מי יתן בקר שנאמר בו ומקטירים כו' בבקר ובערב ובאותו שנאמר ובערב יהיה על המשכן שהיה כבוד שכינה עמנו: (סח) והשיבך ה׳.

רש"י

לא עבודת אלהות ממש אלא מעלים מס וגולגליות לכומרי עבודת גלולים: (סה) לא תרגיע · לא תנוח כמו ואת המרגעה: לב רגז · לב חרד כתרגומו דחיל כמו שאול מתחת רגזה לך שמעו עמים ירגזון מוסדות השמים ירגזו: וכליון עינים · מצפה לישועה ולא תבא: (סו) חייך תלואים לך · על הספק · כל ספק קרוי תלוי שמא אמות היום בחרב הבאה עלינו ורבותינו דרשו זה הלוקח תבואה מן השוק: ולא תאמין בחייך · זה הסומך על הפלטר: (סז) בבוקר תאמר מי יתן ערב · ויהיה הערב של אמש: ובערב תאמר מי יתן בוקר · של שחרית שהצרות מתחזקות תמיד וכל שעה מרובה קללתה משלפניה: (סח) באניות · בספינות:

אבן עזרא

את רגליו: (נט) מהותך · לשון יחיד עם רבים מורכבת וכן ועדותי זו אלמדם: טעם והפלא · להיות דבר מופלא שלא כראוהו ולא כשמע כמוהו: ונאמנים · שלא יסורו: (סא) יעלם ה' · מגזרת העלם ואם הוא חטוף וי"א כמו יביאם לשון ארמי: (סג) וטעם כאשר שש · שלא תחשוב כי יזיק לשם או יתאבל כטעם אם צדקת מה תתן לו: ונסחתם · מבנין נפעל והוא חסר נו"ן · מגזרת יסח ה': (סו) תלואים · באל"ף תחת ה"א

רמב"ן

והשיבך ה' בכל העמים וגו' והכתובים הבאים אחר כן עונשם בגלות ופן והיו חייך תלואים לך מנגד מפני פחדותנו בגלות ביד העמים הגוזרים עלינו גזירות לפעמים · והנכון שהוא רמז לדורות ההם שהיו בזמן חרבן הבית השני כי היו מתגללים להם להאבידם לגמרי על כן אמר אחריו והשיבך ה' מצרים באניות שהיה זה כאשר כלו להוציאם מן הארץ · ורבותינו אמרו ולמה למצרים לפי שכעור ורע לעבד כשהוא חוזר לרבו הראשון אם כן הזכיר מצרים דרך תוכחות · אבל אחרי היותנו בגלות בארצות אויבינו לא נתקלקלו מעשה ידינו ולא אלפינו ועשתרות צאנינו ולא כרמינו וזיתינו ואשר נזרע בשדה אבל אנחנו בארצות כשאר העמים יושבי הארץ היא או בטוב מהם שרחמיו עלינו כי ישיבתנו בגלות היא ההבטחה שאמר לנו ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני ה' אלהיהם וכבר פירשתי בסדר אם בחקותי סוד הברית הזאת וכי הוא על זמן גלותנו היום ביד החיה הרביעית ואחר כן יבטיח בגאולה ממנו:

רשב"ם

(נט) ונאמנים ארוכים ומקוימים · כמו לדור ודור אמונתך · ותקעתיו יתד במקום נאמן: (סה) לב רגז · דחיל:
(סז) מי יתן ערב · לפי הפשט ערב העתיד לבא שבן דרך החולים:

לֹא־תֹסִיף עוֹד לִרְאֹתָהּ וְהִתְמַכַּרְתֶּם שָׁם לְאֹיְבֶיךָ לַעֲבָדִים
וְלִשְׁפָחוֹת וְאֵין קֹנֶה׃ ס סט אֵלֶּה דִבְרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר־צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה לִכְרֹת אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מוֹאָב
מִלְּבַד הַבְּרִית אֲשֶׁר־כָּרַת אִתָּם בְּחֹרֵב׃ פ שביעי
כט א וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַתֶּם
רְאִיתֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְעֵינֵיכֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם
לְפַרְעֹה וּלְכָל־עֲבָדָיו וּלְכָל־אַרְצוֹ׃ ב הַמַּסּוֹת הַגְּדֹלֹת
אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ הָאֹתֹת וְהַמֹּפְתִים הַגְּדֹלִים הָהֵם׃ ג וְלֹא־
נָתַן יְהוָה לָכֶם לֵב לָדַעַת וְעֵינַיִם לִרְאוֹת וְאָזְנַיִם לִשְׁמֹעַ עַד
הַיּוֹם הַזֶּה׃ ד וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לֹא־
בָלוּ שַׂלְמֹתֵיכֶם מֵעֲלֵיכֶם וְנַעַלְךָ לֹא־בָלְתָה מֵעַל רַגְלֶךָ׃
ה לֶחֶם לֹא אֲכַלְתֶּם וְיַיִן וְשֵׁכָר לֹא שְׁתִיתֶם לְמַעַן תֵּדְעוּ כִּי
אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ מפטיר ו וַתָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיֵּצֵא
סִיחֹן מֶלֶךְ־חֶשְׁבּוֹן וְעוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן לִקְרָאתֵנוּ לַמִּלְחָמָה
וַנַּכֵּם׃ ז וַנִּקַּח אֶת־אַרְצָם וַנִּתְּנָהּ לְנַחֲלָה לָרְאוּבֵנִי וְלַגָּדִי
וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשִּׁי׃ ח וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית
הַזֹּאת וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם לְמַעַן תַּשְׂכִּילוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן׃

פ פ פ קכ"ב לעבדי"ו סימן · ומפטירין קומי אורי בישעיה סימן ס':

ת"א והתמכרתם · מגילה יא: ואין קונה · בתרא סט: אלה דברי הברית · ברכות ה סוטה לז: ולא נתן ה' · ע"ז ה:
ואולך אתכם · שם: ושמרתם את דברי הברית · סוטה שם סנהדרין לט ע"ג יט: למען תשכילו · עקדה שער נא:

רש"י

בשביה: והתמכרתם שם לאויביך · אתם מבקשים להיות נמכרים להם לעבדים ולשפחות: ואין קונה · כי יגזרו עליך הרג וכליון: והתמכרתם · בלע"ז איפור"ד ואנדרי"ן ווי"ש 1) ולא יתכן לפרש והתמכרתם בלשון ונמכרתם ע"י מוכרים אחרים מפני שנאמר אחריו ואין קונה: (סט) לכרות את בני ישראל · שיקבלו עליהם את התורה באלה ובשבועה: מלבד הברית · קללות שבתורת כהנים שנאמרו בסיני: (ג) ולא נתן ה' לכם לב לדעת · להכיר את חסדי הקב"ה ולידבק בו: עד היום הזה · שמעתי שאותו היום שנתן משה ספר התורה לבני לוי כמ"ש בפ' וילך ויתנה אל הכהנים בני לוי באו כל ישראל לפני משה ואמרו לו משה רבינו אף אנו עמדנו בסיני וקבלנו את התורה וניתנה לנו ומה אתה משליט את בני שבטך עליה ויאמרו לנו יום מחר לא לכם ניתנה לנו ניתנה ושמח משה על הדבר ועל זאת אמר להם היום הזה נהיית לעם וגו' היום הזה הבנתי שאתם דבקים וחפצים במקום: (ו) ותבאו אל המקום הזה · עתה אתם רואים עצמכם בגדולה וכבוד אל תבעטו במקום ואל ירום לבבכם ושמרתם את דברי הברית הזאת וגו' דבר אחר ולא נתן ה' לכם לב לדעת שאין אדם עומד על סוף דעתו של רבו וחכמת משנתו עד ארבעים שנה ולפיכך לא הקפיד עליכם המקום עד היום הזה אבל מכאן ואילך יקפיד לפיכך · (ח) ושמרתם את דברי הברית הזאת וגו': חסלת פרשת תבוא

רשב"ם

(סט) בחורב · תוכחות שבפרשת אם בחקותי שכתוב בסופן ביד משה בהר סיני · הוא הר חורב: (ג) עד היום · שראיתם מעשיו הגדולים:

1) vous vendrez pour et אונד איהר ווערדעט אייך פיילביטען ·

אתם

בארעא די אמרית לך לא תוסף עוד למחזה ותזדבנון תמן לבעלי דבבך לעבדין ולאמהן ולית דקני: סט אלין פתגמי קימא די פקיד יי ית משה למגזר עם בני ישראל בארעא דמואב בר מקימא די גזר עמהון בחורב: א וקרא משה לכל ישראל ואמר להון אתון חזיתון ית כל די עבד יי לעיניכון בארעא דמצרים לפרעה ולכל עבדוהי ולכל ארעה: ב נסין רברביא די חזאה עינך אתיא ומופתיא רברביא האנון: ג ולא יהב יי לכון לבא למדע ועינין למחזי ואדנין למשמע עד יומא הדין: ד ודברית יתכון ארבעין שנין במדברא לא בליאת כסותכון מנכון ומסנך לא עדו מעל רגלך: ה לחמא לא אכלתון וחמר חדת ועתיק לא שתיתון בדיל דתדעון ארי אנא יי אלהכון: ו ואתיתון לאתרא הדין ונפק סיחון מלכא דחשבון ועוג מלכא דמתנן לקדמותנא לאגחא קרבא ומחונינון: ז וכבשנא ית ארעהון ויהבנא לאחסנא לשבטא דראובן ולשבטא דגד ולפלגות שבטא דמנשה: ח ותטרון ית פתגמי קימא הדא ותעבדון יתהון בדיל דתצלחון ית כל די תעבדון:

נתינה לגר

הביא התרגום מפסוק הנ"ל) משום שאם יהיה כפשוטו שיעבדו אלהים אחרים, למה יהיו למשל ולשנינה? הלא כעם אחד יחשבו? וכן כאן, למה לא ירגיעו? גם לא אבה לת' כמשמעו לבלי יהי להם התגלות לומר שכבר נגזר עליהם ושללה מהם הבחירה.

כט (ד) לא בלו שלמתיכם, לא בליאת כסותכון. ונעלך לא בלתה, ומסנך לא עדו. בלשון ארמית לא יפול הפעל "בלי" על "נעלים" (ומה שהפך פה המספרים מרבים ליחיד ומיחיד לרבים כן דרכו בקדש כמו שכתבנו במקום אחר). (ח) למען תשכילו, בדיל דתצלחון. הפעל "השכל" נרדף בעברית עם "הצלחה" כמעט בכל הנביאים.

בעל הטורים

בגימט' זה יהיה בימי ירמיה · כ"ו שמות בתוכחה כנגד כ"ו שמות בתפלת י"ח חוץ מברכת המינים · להגן מכ"ו שמות שבתוכחה:
(ג) ולא נתן ה' לכם לב לדעת · וסמיך ליה (ד) ואולך אתכם ארבעים שנה · רמז שעד מ"ם שנה אין אדם עומד על דעת רבו:

אבן עזרא

השורש: (סח) והתמכרתם · אינו כמו ונמכרתם רק פירושו אתם תבקשו למכור עצמכם אנשים ונשים ואין קונה והנה זאת הברית במלות השם בערבות מואב: (א) ויקרא משה אל כל ישראל · לכרות הברית על כן אחריה אתם נצבים היום: וטעם אתם ראיתם · ואחר כן ואולך אתכם ואחר כך ויצא עוג כי יש מהם שראו האותות שעשה השם במצרים והם והבאים אחריהם ראו מופת המן שלא אכלו לחם זולתו ואלה הבנים ראו כי השם עוזרם והכו שני המלכים: וטעם (ג) לב לדעת · בעבור שנסו השם עשר פעמים ולא הזכירו האותות שראו: וטעם נתן · כי מאתו העלילה שהתבונה ועוד כי ראו שלא הוצרכו ללחם ויין: וטעם (ד) לא בלו · פירשתיו · ומכת סיחון ועוג שהיה קרוב על כן אתם חייבים לשמור הברית: (ח) למען תשכילו · כמו תצליחו והוא פעל יוצא לב' פעולים והעד תעשון כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל: השלמת פרשת כי תבוא

רמב"ן

(א) וטעם ויקרא משה אל כל ישראל · כי אחרי שהשלים לאמר להם דברי הברית קראם עוד שמע ישראל אתם ראיתם וגו' כי לא הלכו מלפניו שהכל מחובר הוא: (ה) לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם · הטעם לא אכלתם ממנו שתוכלו לחיות בו כי עיקר מחיתם במן היתה למען תדעו כי אני ה' אלהיכם המחיה אתכם במעשה הנס · ואין טעמו שלא אכלו לחם כלל כמו לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי כי בקצת הפעמים היה לישראל במדבר לחם כמו שכתוב אכל בכסף תשבירני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער ורבותינו הזכירו דברים שתגרי אומות העולם מביאים להם במדבר ואפשר עוד כי מעת שירד המן עד בואם אל שעיר לא אכלו לחם כלל כי הלכו במדבר הגדול והנורא אבל בשנת הארבעים קרבו לישוב ונאמר להם ואת העם צו לאמר אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו אוכל תשברו מאתם ושם כתוב זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר ומן העת ההיא היו האדומים והמואבים מקדימים אותם בלחם ובמים והיו גדולי ישראל קונים *הם ואוכלים לתענוג לא לצורך ולא לשבעה ועיקר המחיה שלהם במן: השלמת פרשת כי תבוא

*) אולי צ"ל מהם

ספורנו

(סח) והתמכרתם · שתשתדלו לעשות מיני מלאכות להתפרנס בהן: ואין קונה · אין איש מהם חפץ במלאכתך כדי שלא תוכל להתפרנס בה: (ג) ולא נתן ה' לכם לב לדעת · אע"פ שהוא יתעלה השתדל בתורותיו ומופתיו לתת לכם לב לדעת כאמרו למען תספר וגו' וידעתם כי אני ה' · לא הושג זה התכוון מרוב מריכם: (ד) ואולך אתכם · אמנם עתה אחר שראיתם רוב חסדיו עמכם במדבר למען תדעו וגו' והביאכם עתה אל ארץ סיחון ועוג שיש לכם אחוזת ארץ שתוכלו לקיים בה התכוון ראוי לכם שמכאן והלאה תתנו לב לדעת: (ח) ושמרתם את דברי הברית הזאת · שתקבלו עליכם בהר גרזים ובהר עיבל: למען תשכילו את כל אשר תעשון · שתשיגו התכוון בכל מעשיכם לחיי עולם ולחיי שעה:

ט אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם כֻּלְּכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם רָאשֵׁיכֶם שִׁבְטֵיכֶם זִקְנֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם כֹּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל: י טַפְּכֶם נְשֵׁיכֶם וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּקֶרֶב מַחֲנֶיךָ מֵחֹטֵב עֵצֶיךָ עַד שֹׁאֵב מֵימֶיךָ: יא לְעָבְרְךָ בִּבְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּבְאָלָתוֹ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כֹּרֵת עִמְּךָ הַיּוֹם: שני יב לְמַעַן הָקִים־אֹתְךָ הַיּוֹם לוֹ לְעָם וְהוּא יִהְיֶה־לְּךָ לֵאלֹהִים כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְכַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב: יג וְלֹא אִתְּכֶם לְבַדְּכֶם אָנֹכִי כֹּרֵת אֶת־הַבְּרִית הַזֹּאת וְאֶת־הָאָלָה הַזֹּאת: יד כִּי אֶת־אֲשֶׁר יֶשְׁנוֹ פֹּה עִמָּנוּ עֹמֵד הַיּוֹם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֵת אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ פֹּה עִמָּנוּ הַיּוֹם: שלישי טו כִּי־אַתֶּם יְדַעְתֶּם אֵת אֲשֶׁר־יָשַׁבְנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְאֵת אֲשֶׁר־עָבַרְנוּ בְּקֶרֶב הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עֲבַרְתֶּם: טז וַתִּרְאוּ אֶת־שִׁקּוּצֵיהֶם וְאֵת גִּלֻּלֵיהֶם עֵץ וָאֶבֶן כֶּסֶף וְזָהָב

ת"א מחטב עציך · יבמות עט : ולא אתכם · נדרים כה שבועות לט : כי את אשר ישנו פה · שבת קמו שבועות שם ס' פזוטר פ' נך נך : אשר עברנו · עקרים מד פי"ג : ותראו את · ע"ג נב :

רש"י

(ט) **אתם** נצבים · מלמד שכינסם משה לפני הקב"ה ביום מותו להכניסם בברית : ראשיכם שבטיכם · ראשיכם לשבטיכם : זקניכם ושטריכם · החשוב חשוב קודם ואחר כך כל איש ישראל : (י) מחטב עציך · מלמד שבאו כנעניים להתגייר בימי משה כדרך שבאו גבעונים בימי יהושע וזהו האמור בגבעונים ויעשו גם המה בערמה ונתנם משה חוטבי עצים ושואבי מים : (יא) לעברך · להיותך עובר בברית ולא יתכן לפרשו כמו להעבירך אלא כמו לעשותכם אותם : לעברך בברית · דרך העברה כך היו כורתי בריתות עושין מחיצה מכאן ומחיצה מכאן ועוברים בנתיים כמו שנאמר העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו : (יב) למען הקים אותך היום לו לעם · כל כך הוא נכנס לטרוח למען קיים אותך לפניו לעם : והוא יהיה לך לאלהים · לפי שדיבר לך ונשבע לאבותיך שלא להחליף את זרעם באומה אחרת לכך הוא אוסר אתכם בשבועות הללו שלא תקניטוהו אחר שהוא אינו יכול להבדל מכם ע"כ פירשתי לפי פשוטו של פרשה · ומדרש אגדה למה נסמכה פרשת אתם נצבים לקללות לפי ששמעו ישראל מאה קללות חסר שתים חוץ ממ"ט שבת"כ הוריקו פניהם ואמרו מי יוכל לעמוד באלו התחיל משה לפייסם אתם נצבים היום הרבה הכעסתם למקום ולא עשה אתכם כלייה והרי אתם קיימים לפניו : היום · כיום הזה שהוא קיים והוא מאפיל ומאיר כך האיר לכם וכך עתיד להאיר לכם והקללות והיסורין מקיימין אתכם ומציבין אתכם לפניו ואף הפרשה שלמעלה מזו פויסין הם אתם ראיתם את כל וגו' · ד"א אתם נצבים לפי שהיו ישראל יוצאין מפרנס לפרנס ממשה ליהושע לפיכך עשה אותם מצבה כדי לזרזם וכן עשה יהושע וכן שמואל התיצבו ואשפטה אתכם כשיצאו מידו ונכנסו לידו של שאול : (יד) ואת אשר איננו פה · ואף עם דורות העתידים להיות : (טו) כי אתם ידעתם וגו'

אבן עזרא

(ט) אתם נצבים לפני ה' אלהיכם · סביבות הארון : ראשיכם · כמו האהלה שרה אמו והנכונה עודד הנביא וכן הוא ראשיכם שהם ראשי שבטיכם כמו וגירם · והטעם כי הנשיאים סמוכים ואחריהם הזקנים ואחריהם השוטרים ואחריהם כל איש ישראל הזכרים ואחריהם הטף בזכרים ואחריהם הנשים ואחריהם הגרים : (יא) לעברך · שם הפועל · כטעם ויעברו בין בתריו · והנה מלת עבר בחסרון בי"ת להסך : (יג) ולא אתכם לבדכם · רק עמכם ועם הבאים אחריכם שהם בניכם ובני בניכם : (יד) נו"ן ישנו · נוסף : ואת אשר איננו · עם אשר איננו רק יבא אחרינו ואינו כטעם האומרים כי רוחות הבאים היו שם : (טו) כי אתם ידעתם · יש מכם שראה תועבת מצרים והטעם אלהיהם וכלכם ראיתם תועבות הגוים : אשר עברתם · אליהם

רשב"ם

(ט) **אתם** נצבים היום כלכם · כדכתיב לעיל ויקרא משה אל כל ישראל וגו' :

למען

אונקלוס

ט אַתּוּן קָיְמִין יוֹמָא דֵין כֻּלְּכוֹן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן רֵישֵׁיכוֹן שִׁבְטֵיכוֹן סָבֵיכוֹן וְסָרְכֵיכוֹן כֹּל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל: י טַפְלְכוֹן נְשֵׁיכוֹן וְגִיּוֹרָךְ דִּי בְּגוֹ מַשְׁרִיתָךְ מִלָּקֵט אָעָךְ עַד מָלֵי מַיָּךְ: יא לְאַעָלוּתָךְ בִּקְיָמָא דַּייָ אֱלָהָךְ וּבְמוֹמָתֵיהּ דִּי יְיָ אֱלָהָךְ גָּזַר עִמָּךְ יוֹמָא דֵין: יב בְּדִיל לַאֲקָמָא יָתָךְ יוֹמָא דֵין קֳדָמוֹהִי לְעַמָּא וְהוּא יְהֵי לָךְ לֶאֱלָהּ כְּמָא דִּי מַלִּיל לָךְ וּכְמָא דִּי קַיִּים לַאֲבָהָתָךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב: יג וְלָא עִמְּכוֹן בִּלְחוֹדֵיכוֹן אֲנָא גָּזַר יָת קְיָמָא הָדָא וְיָת מוֹמָתָא הָדָא: יד אֲרֵי יָת מַן דְּאִיתוֹהִי הָכָא עִמַּנָא קָאֵם יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא וְיָת דִּי לֵיתוֹהִי הָכָא עִמַּנָא יוֹמָא דֵין: טו אֲרֵי אַתּוּן יְדַעְתּוּן יָת דִּיתֵבְנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם וְיָת דִּי עֲבַרְנָא בְּגוֹ עַמְמַיָּא דִּי עֲבַרְתּוּן: טז וַחֲזֵיתוּן יָת שִׁקּוּצֵיהוֹן וְיָת טַעֲוָתְהוֹן אָעָא וְאַבְנָא כַּסְפָּא וְדַהֲבָא דִּי עִמְּהוֹן:

נתינה לגר

(ט) שבטיכם, שבטיכון. משמע שמפרש כהרמב"ן שהוא כלל ואח"כ פרט, שאלו היה מפ' כרש"י, היה צריך לתרגם „לשבטיכון". (י) מחטב, מלקט. פי' דלא כפשוטו, וה' רייפמאן יסער (במ"ע המגיד כ"ב אלול תרכ"א) שצ"ל „מקטל" כמו „ואקטל דיקלא" (שבועות דף מ"ו ע"א, וכן „רנך קטל קני

בעל הטורים

(ט) נצבים · כדרך שנאמר כביכי ויתיצבו בתחתית ההר כו בלשון אמר כאן אתם נצבים [ר"ל באגודה אחד כמו התם ע"ש ברש"י פסוק ויתן]: לפני ה' אלהיכם ראשיכם · הקיש ראשיכם לאלהיכם לומר מורא רבך כמורא שמים: כל איש ישראל · וסמיך ליה טפכם לומר שיהיו ישראל בעיני הראשים לנהלם ולהדריכם כטפם: נשיכם · וסמיך ליה וגרך רמז שלא

רש"י

ותראו את שקוציהם · לפי שראיתם העבודת כוכבים ושמא הסית לב אחד מכם אותו ללכת אחריהם: (טז) ותראו את שקוציהם · על שם שהיו מאוסים כשקצים: גלוליהם · שהיו מוסרחים ומאוסים כגלל: עץ ואבן · אותן של עצים ושל אבנים ראיתם בגלוי לפי שאין העובדי כוכבים יראים שמא יגנבו · אבל של כסף

רמב"ן

(ט) טעם אתם נצבים היום לפני ה' אלהיכם · שאתם עומדים ומזומנים לפני השם כדי לעמוד בבריתו כי לקבל התורה בבאורה נאספו אליו או שהיו עומדים לפני הארון והברית · הוא השבועה והאלה אשר יזכיר לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו ויתכן שכרת עוד עמם ברית כברית הראשונה אשר כרת אתם בהר סיני שהקריב עליהם עולה ולקח חצי הדם לזרוק על המזבח וחצי הדם זרק על העם אבל לא הוצרך להזכיר זה ועל דרך האמת כבר הודעתיך הברית הזאת: וטעם ראשיכם שבטיכם · ראשיכם ראשי שבטיכם כמו והנבואה עודד הנביא על דעת ר"א ועל דעתי הכתוב יכלול ויפרוש והכלל ראשיכם וכל שבטיכם וחזר ופרש זקניכם ושוטריכם שהם ראשיכם כי זקן ושוא פנים הוא הראש זכן אמר הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ושוטריכם כי כל איש אשר לו ברכה ומנוי על הצבור יקרא ראש נאמר בנשיאים ראשי אלפי ישראל כי הם במעלה הגדולה לכל אלפי ישראל ונאמר במרגלים ראשי בני ישראל הם שהם ראשים בבני ישראל לא ראשים לכל בני ישראל וכלם בכלל ראשיכם וחזר ואמר כל איש ישראל שהם שבטיכם והזכיר עוד הטף והנשים והגרים וחוטבי עצים ושואבי מים אשר להם מערב רב והביא שם הטף להביאם בברית כי אפילו עם הדורות העתידים יכרות ברית או כדי לזכותם כטעם שאמרו בהקהל · ורבותינו אמרו שבאו קצת כנענים בימי משה כדרך שבאו בימי יהושע ונתנם חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ולמשכן ה' ואין הכונה לומר שרמו אותו אבל באו אליו להשלים עמו כי כן המשפט כאשר ביארנו וכך מצאתי במדרש תנחומא ללמדך שבאו אצל משה ולא קבלם כלומר שלא יכלו לרמותו לכרות להם ברית אבל עשאם מיד חוטבי עצים ושואבי מים: (יד) ואשר איננו פה עמנו · וגם הדורות העתידים להיות: (טו) כי אתם ידעתם וגו' · ותראו

ספורנו

(ט) אתם נצבים לפני ה' אלהיכם · ומי שיטעה אותי לא יוכל להטעות אותו ועל דעתו תקבלו עליכם: ראשיכם שבטיכם זקניכם ושוטריכם · ראשיכם שהם שבטיכם שבטי המושלים והם הנשיאים והשרים אשר בידם שבט המושל · וזקניכם הם השופטים · ושוטריכם אשר להם כח להכרית בעלי הדין · ועל כל אלו הראשים מוטל להורות להמון מה טוב להם שיקבלו עליהם או ימאנו: (י) טפכם נשיכם · שראוי שיהיו מעשיהם בהסכמות האבות והבעלים: מחוטב עציך עד שואב מימיך · מן הראשון שבחוטבים עד האחרון שבשואבים כמו מעולל ועד יונק משור ועד שה מגמל ועד חמור: (יא) לעברך בברית · אתם נצבים עם כל זה הסדר וההסכמה מוכנים אתם להיות עוברים בברית ומזה נראה שכולכם חפצים לקבל עליכם בלב שלם: אשר ה' אלהיך כורת עמך היום לתען הקים אותך וגו' · והנה האל ית' מכוין בזה הברית להקים אותך לו לעם כדי שיהיה הוא לך לאלהים ובזה תקנה חיי עולם · ובהיות תכלית זה הברית כל כך נכבד צריך שתהיה קבלתו בתכלית השלימות: (יד) ואת אשר איננו פה עמנו היום · והם הדורות הבאים ולפיכך צריך שתודיעם שמתנת הארץ זולתה היתה לכם על תנאי קיום הברית ובאותו התנאי בעצמו יירשו מכם: (טו) כי אתם ידעתם את אשר ישבנו · ולפיכך:

אֲשֶׁר עִמָּהֶם׃ יז פֶּן־יֵשׁ בָּכֶם אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה אוֹ מִשְׁפָּחָה אוֹ־שֵׁבֶט אֲשֶׁר לְבָבוֹ פֹנֶה הַיּוֹם מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לָלֶכֶת לַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם הָהֵם פֶּן־יֵשׁ בָּכֶם שֹׁרֶשׁ פֹּרֶה רֹאשׁ וְלַעֲנָה׃ יח וְהָיָה בְּשָׁמְעוֹ אֶת־דִּבְרֵי הָאָלָה הַזֹּאת וְהִתְבָּרֵךְ בִּלְבָבוֹ לֵאמֹר שָׁלוֹם יִהְיֶה־לִּי כִּי בִּשְׁרִרוּת לִבִּי אֵלֵךְ לְמַעַן סְפוֹת הָרָוָה אֶת־הַצְּמֵאָה׃ יט לֹא־יֹאבֶה יְהוָה סְלֹחַ לוֹ כִּי אָז יֶעְשַׁן אַף־יְהוָה וְקִנְאָתוֹ בָּאִישׁ הַהוּא וְרָבְצָה

ת"א למען ספות. סנהדרין עו: לא יאבה. שם:

רש"י

וזהב עמהם בחדרי משכיותם הם לפי שהם יראים שמא יגנבו: (יז) פן יש בכם וגו'. לפיכך אני צריך להשביעכם: פן יש בכם. שמא יש בכם: אשר לבבו פונה היום. מלקבל עליו הברית: שרש פרה ראש ולענה. שרש מגדל עשב מר כגידין שהם מרים כלומר מפרה ומרבה רשע בקרבכם: (יח) והתברך בלבבו. לשון ברכה יחשוב בלבו ברכת שלום לעצמו לאמר לא יבואוני קללות הללו אך שלום יהיה לי: והתברך. בנדיר"א שוי"א בלע"ז 1) כמו והתגלה והתפלל: בשררות לבי אלך. במראית לבי כמו אשורנו ולא קרוב כלומר מה שלבי רואה לעשות: למען ספות הרוה. לפי שאוסיף לו פורענות על מה שעשה עד הנה בשוגג ושהיתי מעביר עליהם וגורם עתה שאצרפם עם המזיד ואפרע ממנו הכל וכן ת"א בדיל לאוספא ליה חטאי שלותא על זדנותא שאוסיף לו אני השגגות על הזדונות: הרוה. שוגג שהוא שוגג כאדם שכור שהוא עושה שלא מדעת: הצמאה. שהוא עושה מדעת ובתאוה: (יט) יעשן אף ה'. ע"י כעס הגוף מתחמם והעשן יוצא מן האף. וכן

רמב"ן

את שקוציהם לפי שראיתם את האומות עובדי עבודת כוכבים ושמא השיא לב אחד מכם ללכת אחריהם: (יז) פן יש בכם וגו'. לפיכך אני צריך להשביעכם לשון רש"י ויפה פירש והטעם לומר אני צריך להביאכם באלה ובשבועה עתה בברית הזאת מיראתו אולי נפתה לב קצתכם לשקוצי מצרים כאשר עשיתם בעגל או לשקוצי עמון ומואב אשר ראיתם בדרך כאשר היה לכם בבעל פעור כי בברית הראשונה של שעת מתן תורה לא היו שם אלות וקללות והזכיר איש או אשה מפני שהאשה דעתה קלה עליה וכן יעשה בענין עבודת כוכבים והזכיר יחידים ומשפחה ושבט שהוא עם רב ולא אמר על כולם דרך כבוד או שלא יתכן שיהיה לב כולם פונה היום לעבודת כוכבים כי לא היו באים בברית השם ובאלתו כי מי יכריחם אבל משפחה או שבט יבאו בברית מפני פחד הרוב ואמר פן יש בכם אשר לבבו פונה היום על הנפתה כבר לע"ז והוא בלבו מאמין בה היום הזה או פן יש בכם שרש רע שיפרה וינבה ובימים הבאים יוציא פרחים רעים ויצמיח מרורות וזה על אשר איננו פה עמנו היום כי האב שרש והבן נצר משרשיו יפרה. והזכיר השורש לומר כי הוא יכול להביא באלה הדורות הבאים שהשרש אשר ממנו יצמחו הוא לפניו היום והוא בא בברית ובאלה הזאת ואמר פורה ראש לרמוז כי משורש מתוק לא יצא מר וכל אשר לבבו שלם עם השם הנכבד ולא הרהר כלל בעבודת כוכבים לא יוליד מודה בה ואל תקשה עלי בזה מן הכתוב והוליד בן פריץ כי אמת הדבר וסוד גדול לא אוכל לפרש בו: וראש ולענה. עשבים מרים או ממיתים ושמם כן בלשון הקדש או הם כנויים יקראו האחד ראש שהוא ראש המרורים מר מכולם והשני יקראו לענה מענין לענות מפני כי האוכל אותו נגש ונענה לענות נפשו יאכלם: (יח) והתברך בלבבו לאמר. כשישמע האחרים מתקללים באלות האלה הוא יתברך במחשבתו ויאמר בלבו שלום

אבן עזרא

כאדום ועמון ומואב ומדין: וטעם (יז) פורה ראש ולענה. כי הראש מזיק השלמים והוא מכחלים המדביקים: (יח) וטעם את האלה הזאת. ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה: והתברך בלבבו. אמר רבי יהודה הלוי ז"ל כי והתברך הוא כמשמעו כאשר ישמע הקללה. יתברך בלבבו. והוא אומר שלום יהיה לי. כאומר בטחו בהרס חון ממני: למען ספות. אמר רבי יהודה הלוי נ"ע לשון כריתה כמו האף תספה. כטעמו שיחשוב המתברך לבטל דברי הצדיק שהוא כנוי במלת רוה עם דבר הצמאה והנה כנה הצדיק ברוה. כמו כעץ שתול על מים. והרשע בצמאה כמו כערער בערבה. ויחשוב כי גם ברכתו בלבו תפסיק הקללה ויפה פירש לולי במלת רוה אחר בשם והיה ראוי להיות רווי את הצמאה. ויאמר רבי יונה המדקדק כי טעמו בעבור שיראה שיכלה התם עם הרשע על כן יחשוב בלבו רע ואין זה נכון בעבור שלום יהיה לי. ולפי דעתי שמלת ספות לשון תוספת כמו ספות חטאת. והטעם שלום יהיה לי אע"פ שאלך בשרירות לבי כי בצדקת הצדיקים אחים. כי הם רבים ואני יחיד חוטא. על כן כתוב אחריו לא יאבה ה' סלוח לו כי אז והטעם מיד יכרת גם זה הפסוק לעד על פירושי במלת ונסלח לו. והנה ספות כי הרוה תוסיף על הצמאה ומשל הצדיק ברוה כטעם כעץ שתול על פלגי מים והרשע בצמאה כטעם כערער בערבה והעד שכתוב בתחלה שרש פורה ראש ולענה והוא במקום צמא: (יט) יעשן אף. ישרפנו את כאף עד שיראהם

רשב"ם

(יח) למען ספות הרוה. המזיד שמתוך שובע הוא חוטא: הצמאה. לתאבון שאינו רשע בעושה להכעיס מתוך שובע: כי בשרירות לבי. אלא בשרירות: (יט) כי אז יעשן. לא יאבה סלוח לו אלא אז יעשן על אשר

1) Se benira זיך זעגנען ·

יז דילמא אית בכון גבר או אתתא או זרעית או שבטא די לבה פני יומא דין מבתר דחלתא דיי אלהנא למהך למפלח ית טעות עממיא האנון דילמא אית בכון גבר מהרהר חטאין או זדון: יח ויהי כד שמעה ית פתגמי מומתא הדא ויחשב בלבה למימר שלמא יהי לי ארי בהרהור לבי איזיל בדיל לאוספא חטאי שלותא על זדנותא: יט לא ייבי יי למשבק לה ארי בכן יתקף רגזא דיי וחמתה בגברא

נתינה לגר

באגמא' שבת ל"ס ע"א) אבל א"כ למה לא ת' בלשון „קנץ" כלעיל י"ס ה' „למקץ אעין" ? ובאמת גם הת"י תרגם השם „הוצב" בלשון מלקט כמו ביהושע (ע' כ"ג) . ובירמיה כ"ב ח' „כחוצבי עצים" ת' למיקץ כו' מפני ששם אמר הנביא מקודם „ובקרדומות בלו לה", ואולי גם אונקלוס כולל בהשם מלקט חתיכת הענפים היבשים מן העץ דומיא דשאיבת מים מן היאור . (יז) שרש פרה ראש ולענה, מהרהר חטאין או זדון . ההרהור והמחשבה הם כמו השורש הפורה סמים ממיתים (ולא זכיתי להבין מדוע ת' „חטאין" בל"ר „וזדון" בל"י ?) . (יח) בשרירות, בהרהור. כוונתו כמ"ש רש"י „במראות לבי כמו אשורנו" ובלשון אנגלית Imagination . הרוה את הצמאה, חטאי שלותא על זדנותא. ר"ל להוסיף שגגות על זדונות, פרש"י שכ' „הרוה, שוגג שהוא עושה כאדם שכור שלא מדעת", והנה רש"י גרס בתרגום „בדיל לאוספא ליה חטאי כו'" והפסוק מוסב על הקב"ה שיוסיף פורעניות, אבל הוא נגד הפשט, כי השבת ההנאי מתחלת בפסוק שלאח"ז „לא יאבה ה' סלוח לו וגו'" והפסוק הזה הוא סוף התנאי, ומוסב על האדם, ולולא דעת רש"י ז"ל הייתי אומר כי כוונת הת"א ג"כ על האדם ור"ל האיש אשר יתברך בלבבו ויוסיף שגגה על זדון, כי לא יחשוש את תאותו ויעבור פעם בשוגג ופעם במזיד, ומלת „ספות" אין הוראתה התגברות העבירה קטנה לגדולה, רק ערבוב שגגה עם זדון . (יט) וקנאתו, וחמתיה. לא ת' „קנאתי" כלעיל

בעל הטורים

הוצאתו כברוש להנאת לפעולין [כדאיתא במ"ד פ"ד דקדושין] : (יז) פרה · הבר וי"ו קרי ביה פרה רמז כפרה סוררה שבר

רמב"ן

יהיה לי מכל אלה כאשר אלך בתאות לבי והשם לא יסלח לו אבל יעשן עליו אפו או כי יתאכא לדור או לדורות · או יהיה טעם כי · לאמר יהיה לי שלום בעבור שאינני מקבל עלי השבועה כי בשרירות לבי אלך כל ימי וכל חפצי אעשה · ולא יאבה ה' בעבור שאינו מקבל אלהו לסלוח לו אבל יעשן עליו אפו כיון שבא בבריתו לפני עם כל ישראל · התאוה הגוברת ומתחזקת בלב הקרא שרירות כלשון חכמים שריר וקיים וכן בשרירי בטנו · ופי' למען ספות הרוה את הצמאה להוסיף השבעה עם המתאוה כי נפש שבעה תקרא רוה כענין ורויתי נפש הכהנים דשן ועמי את טובי ישבעו · וכיתה נפש כגן רוה · והמתאוה תקרא צמאה צמאה לך נפשי · והטעם כי נפש האדם הרוה שאיננה מתאוה לדברים הרעים לה כאשר תבא בלבו קצת התאוה והוא ימלא תאותו אז יוסיף בנפשו תאוה יתרה ותהיה צמאה מאד לדבר ההוא שאכל או בעשה יותר מבראשונה והתאוה עוד לדברים רעים שלא היתה מתאוה להם מתחלה כי המתאוה לזמת הנשים היפות כשיהיה שנוף בזמתן הנואה התאוה לבא על הזכר ועל הבהמה וכיוצא בזה באשר התאות וכענין שהזכירו חכמים משביעו רעב מרעיבו שבע · ולכך יאמר הכתוב בהולך בשרירות לבו שהוא אם ימלא נפשו בתאות השרירות והחזקות כליו אשר היא צמאה להם יוסיף נפשו הרוה עם הצמאה כי יתאוה ויצמא למה שהוא שבע ממנו וכאשר השביע נפשו בו ולפי שהזכיר שרש פורה אמר בלשון הזה כי יוסיף השרש הזה בנפשו אשר הוא רוה ורעננה עם הצמאה והשוכנה כולם בצמאות · ואין למען במקום הזה טעם שאלך בשרירות לבי בעבור שאספה הרוה עם הצמאה · אבל הוא כמו לספות יאמר הכתוב · כי בעבור זה יהיה כך כי בכל סבה עם עלול יאמר למען · בין שיעשה אדם הגורם לרצותו בעלול כמו למען אשר ייטב לך בין שיהיה אדם הגורם כן בלא מדעתו כמו למען למוג לב · למען יאשמו · כספם וזהבם עשו להם עצבים למען יכרת · ורבים כאלה · וזה הטוב והישר בעיני בפסוק הזה מכל הנכתב עליו בהרבה פנים · גם יתכן לפרש שהוא שב אל שרש פורה ראש ולענה יאמר כי יתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי למען שיוסיף פארתו הרוה אשר תגדל ותצמיח הלענה והראש על הצמאה אשר לא היתה צומחת · או יהיה הרוה כנוי ללענה הנזכרת · שיוסיף הלענה הרוה הצומחת וגדלה מאד על הצמאה אשר לא היתה גדלה רק מעט והיינו שתיקן צומחות והכונה בזה לומר כי כל איש אשר ישמע האלה ויתברך מהם ויתחזק בשרירות · וסעיפיו יביאוהו לחטוא וילמוהו פשעים יותר מבראשונה וגם זה פירוש נכון : (יט) יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא · אלא היחיד איש או אשה :

ספורנו

ולפיכך ראוי לחוש : (יז) פן יש בכם איש או אשה · פן נפשה לכם להבלי הגוים בהכירכם עמהם ויחשבו לבטל קבלת הברית בלבבם ולכן אמרתי שכולכם נצבים לפני ה' בוחן כליות ולב שלא תוכלו להטעותו : פן יש בכם שרש פורה ראש ולענה · הוסב להדיח רבים אל דעותיו הנפסדות : (יח) והתברך בלבבו · יקבל האלה בפיו ויתברך בלבבו לבטל אותה · לאמר שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך · וענין התברך בלבבו הוא שיאמר גם שאני מקבל האלה בפי אני מבטלה בלבי ואומר שלום יהיה לי : למען ספות הרוה את הצמאה · והטעם שיקבל האלה בפיו הוא כדי להוסיף את נפשו הרוה ובבטחם בכל התאוותיה עם עדת אל הצמאה ונבדלת מן התאוות הגשמיות כדי לצמות עמהם בברכותם : (יט) לא יאבה ה' סלוח לו ·

בּוֹ כָּל־הָאָלָה הַכְּתוּבָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה וּמָחָה יְהוָה אֶת־שְׁמוֹ
מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם׃ כ וְהִבְדִּילוֹ יְהוָה לְרָעָה מִכֹּל שִׁבְטֵי
יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אָלוֹת הַבְּרִית הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה׃
כא וְאָמַר הַדּוֹר הָאַחֲרוֹן בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר יָקוּמוּ מֵאַחֲרֵיכֶם
וְהַנָּכְרִי אֲשֶׁר יָבֹא מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה וְרָאוּ אֶת־מַכּוֹת הָאָרֶץ
הַהִוא וְאֶת־תַּחֲלֻאֶיהָ אֲשֶׁר־חִלָּה יְהוָה בָּהּ׃ כב גָּפְרִית
וָמֶלַח שְׂרֵפָה כָל־אַרְצָהּ לֹא תִזָּרַע וְלֹא תַצְמִחַ וְלֹא־יַעֲלֶה
בָהּ כָּל־עֵשֶׂב כְּמַהְפֵּכַת סְדֹם וַעֲמֹרָה אַדְמָה וּצְבֹיִים
וצבוים קרי אֲשֶׁר הָפַךְ יְהוָה בְּאַפּוֹ וּבַחֲמָתוֹ׃ כג וְאָמְרוּ כָּל־
הַגּוֹיִם עַל־מֶה עָשָׂה יְהוָה כָּכָה לָאָרֶץ הַזֹּאת מֶה חֳרִי
הָאַף הַגָּדוֹל הַזֶּה׃ כד וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת־בְּרִית
יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּם בְּהוֹצִיאוֹ אֹתָם מֵאֶרֶץ
מִצְרָיִם׃ כה וַיֵּלְכוּ וַיַּעַבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם
אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּם וְלֹא חָלַק לָהֶם׃ כו וַיִּחַר־אַף יְהוָה
בָּאָרֶץ הַהִוא לְהָבִיא עָלֶיהָ אֶת־כָּל־הַקְּלָלָה הַכְּתוּבָה
בַּסֵּפֶר הַזֶּה׃ כז וַיִּתְּשֵׁם יְהוָה מֵעַל אַדְמָתָם בְּאַף וּבְחֵמָה
וּבְקֶצֶף גָּדוֹל וַיַּשְׁלִכֵם אֶל־אֶרֶץ אַחֶרֶת כַּיּוֹם הַזֶּה׃
כח הַנִּסְתָּרֹת לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהַנִּגְלֹת י״א נקודות לָנוּ וּלְבָנֵינוּ

ת״א ואמרו על · סנהדרין עו : ויתשם ה׳ · שם קי : הנסתרת · שם מג : למ״ד רבתי

רש״י

עלה עשן באפו ואף על פי באזן זו לפני המקום הכתוב משמיע את האזן כדרך שהיא רגילה ויכולה לשמוע כפי דרך הארץ : וקנאתו · לשון חמה אנפרנמינ״ט 1) אחיזת לבישת נקמה ואינו מעביר על המדה : (כ) הכתובה בספר התורה הזה · ולמעלה הוא אומר בספר התורה הזאת גם כל חלי וכל מכה וגו׳ הזאת לשון נקבה מוסב על התורה · הזה לשון זכר מוסב על הספר וע״י פיסוק הטעמים הן נחלקין לשתי לשונות · בפרשת הקללות הטפחא נתונה תחת בספר והתורה הזאת דבוקים זה לזה לכך אמר הזאת וכאן הטפחא נתונה תחת התורה נמצא ספר התורה דבוקים זה לזה לפיכך לשון זכר נופל אחריו שהלשון נופל על הספר : (כה) לא ידעום · לא ידעו בהם גבורת אלהות : ולא חלק להם · לא תגם לחלקם · ואונקלוס תרגם ולא אוטיבא להון לא הטיבו להם שום טובה · ולשון לא חלק אותו אלוה שבחרו להם לא חלק להם שום נחלה ושום חלק : (כז) ויתשם ה׳ · כתרגומו וטלטילינון וכן הנני נותשם מעל אדמתם : (כח) הנסתרות לה׳ אלהינו · ואם תאמרו מה בידינו

אבן עזרא

העשן והנה אם הוא יחיד ימות מיד ואם היא משפחה ורגלה בו כל האלה והטעם שתרבץ האלה במשפחה עד שימחה שמה ואם הוא שבט והבדילו ה׳ לרעה וכמוהו והיה לה׳ והעלתיהו עולה כאשר פירשתיו : (כא) ואמר הדור האחרון · שהם בניהם גם הנכרים הרואים את מכת הארץ : (כב) גפרית · תפלה להם שתהיה כל ארצה שרופה בגפרית ומלח כמהפכת המקומות הנזכרים ויש מפרשים אומרים כי ואמרו כל הגוים שמו כענור שאלו הדברים כמשפט הלשון ואמרו הקדמונים וטעם אלהי אבותם בעזבו · שידעו הם ואבותם ועבדו אשר לא ידעו : (כה) ולא חלק להם · פירשתיו : (כז) ויתשם · בחסרון נ״ן לנתוש רק הוא מובלע כמשפט : וטעם כיום הזה · דברי המשיבים : (כח) הנסתרות · הטעם מי שיעבוד עבודת הכוכבים בסתר לה׳ אלהינו והטעם כי משפטו ביד השם והוא יפרע ממנו ואם היתה בגלוי חובה לנו ולבנינו לעשות ככתוב בתורה · וי״א

1) empoitement אימפעטר :

הָדָא וְיִדְבְּקוּן בֵּהּ כָּל לְוָטַיָּא דִּכְתִיבִין בְּסִפְרָא הָדֵין וְיִמְחֵי יְיָ יָת שְׁמֵהּ מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא׃ כ וְיַפְרְשִׁנֵּהּ יְיָ לְבִישָׁא מִכֹּל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל כְּכֹל לְוָטֵי קְיָמָא דִּכְתִיבִין בְּסִפְרָא אוֹרַיְתָא הָדָא׃ כא וְיֵימַר דָּרָא בַתְרָאָה בְּנֵיכוֹן דִּי יְקוּמוּן מִבַּתְרֵיכוֹן וּבַר עַמְמִין דְּיֵיתֵי מֵאַרְעָא רְחִיקָא וְיֶחֱזוּן יָת מַחָתָא דְאַרְעָא הַהִיא וְיָת מַרְעֲהָא דִּי אַמְרַע יְיָ בַּהּ׃ כב גָּפְרִיתָא וּמִלְחָא יְקִידַת כָּל אַרְעַהּ לָא תִזְדְּרַע וְלָא תַצְמַח וְלָא יִסַּק בַּהּ כָּל עִסְבָּא כְּמַהְפֶּכְתָּא דִסְדֹם וַעֲמֹרָה אַדְמָה וּצְבֹיִים דִּי הֲפַךְ יְיָ בְּרֻגְזֵהּ וּבְחֶמְתֵּהּ׃ כג וְיֵימְרוּן כָּל עַמְמַיָּא עַל מָה עֲבַד יְיָ כְּדֵין לְאַרְעָא הָדָא מָא תְקוֹף רֻגְזָא רַבָּא הָדֵין׃ כד וְיֵימְרוּן עַל דִּשְׁבַקוּ יָת קְיָמָא דַּייָ אֱלָהָא דַאֲבָהַתְהוֹן דִּי גְזַר עִמְּהוֹן בְּאַפָּקוּתֵהּ יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ כה וַאֲזַלוּ וּפְלַחוּ לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא וּסְגִידוּ לְהוֹן דַּחֲלָן דִּי לָא יְדַעְנוּן וְלָא אוֹטִיבָא לְהוֹן׃ כו וּתְקֵף רֻגְזָא דַייָ בְּאַרְעָא הַהִיא לְאַיְתָאָה עֲלַהּ יָת כָּל לְוָטַיָּא דִּכְתִיבִין בְּסִפְרָא הָדֵין׃ כז וְטַלְטְלִנּוּן יְיָ מֵעַל אַרְעֲהוֹן בִּרְגַז וּבְחֵמָה וּבִתְקוֹף רְגַז וְאַגְלִנּוּן לְאַרְעָא אָחֳרִי כְּיוֹמָא הָדֵין׃ כח דְּמִטַּמְּרָן קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא וּדְמִגַּלְיָן לָנָא

נתינה לגר

(במדבר כ"ה י"א) משום שהם ה' הוא המדבר בעדו, ופה להרחיק ההגשמה ולכבוד ה' שינה. ורבצה בו כל האלה, וידבקון בה כל לוטיא. ת' לשון רבים כי "אלה" הוא שם הנקרה ויבא כשם הקבוץ גם בל"ר, ולעיל פסוק י"א וי"ג ת' "מומתא" מפני שהם סמוכה לברית. (כה) ולא חלק להם, ולא אוטיבא להון. הוא כמה שפי' רש"י "לא הטיבו להם שום טובה כו'" ועי' רמב"ן ומ"ת. (כח) הנסתרת, דמטמרן קדם ה'. ערמב"ן שפי' הנסתרות הם הסגולות כו', וסיים "ודברי אונקלוס נוטין כן שאמר

בעל הטורים

ישראל (סוטה ד'): (כ) והבדילו ה' לרעה · בגימט' הנה זה ירבעם: (כא) אשר יקומו מאחריכם · ר"ת אחאב ירבעם מנשה · שהם הרשיעו בעבודת כוכבים יותר מכל: אלה · ב' במס' מתרי עניני · דין ואידך (ד"ה ב' ל"ג) והסלר לו אלה את פני ה' [וגו'] ויעתר לו · ודרשינן ויחתר לו מלמד שחתר הקב"ה תחת כסא הכבוד וקבלו בתשובה היינו מה אלה דהכי לשון שגירה בארץ · אף אלה דגבי מנשה לשון חתירה שנעשה לו חתירה ברקיע: (כה) וישתחוו · מלא וי"ו · ה"ה שאר עבודה שהיא כעין פנים: (כז) באף ובחמה ובקצף · בגימט' שבעים כנגד שבעים שנה של גלות בבל: וישלכם · למ"ד גדולה ותסר יו"ד לומר שאין השלכה כזאת ליו"ד שבטים [עי' ברכה ויגא פ' ע"ג ע"פ יוסף ה' לי בן אחר]: (כח) נקוד על עי"ן שבעד כדאית' בפ' נגמר הדין (דף מ"ג ע"ב ע"ש ברש"י ותוס') וע' יום היו מאחד בשבט שהתחיל לבאר התורה עד יו"ד בניסן שעברו הירדן

רמב"ן

ומחה ה' את שמו · אית המשפחה כי שם אחד לראש בית אבותם: (כ) והבדילו ה' לרעה · לשבט: מכל שבטי ישראל · הנספרים: (כא) ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו · כי שבטי ישראל בדור הראשון כבר ידוע זה כי הם שמעו אלות הברית ויתכן כי הכתוב הזה יחזור על שרש פורה ראש ולענה כי כשיקרה זה בדורות הבאים אז ישאלו כן: (כה) אלהים אשר לא ידעום · ולא ידעו בהם גבורת אלהות ולא חלק להם ולא נתנם לחלקם · ואונקלוס תרגמו ולא אוטיבא להון · לא הטיב להם שום טובה · ולשון חלק · אותו אלוה שבחרו להם לא חלק להם שום נחלה וחלק לשון רש"י · והנכון אלהים אשר לא ידעום באלהים · כלומר שלא ידעו אותם בכח אלהות שימצא להם מעלמו ולא חלקם ה' אלהי אבותם להם שלא נתן אותם שרים על ישראל כאשר שמם על האומות וכבר פירשתי זה: (כז) ויתשם ה' מעל אדמתם · כי יגלה השבט העושה הרע בעיני ה' כענין ויגלם לראובני ולגדי והנכון כי עתה ירמוז לגלות כל ישראל להיותם כלם רעים ויגלו גלות שלימה וכן בפרשה הבאה אחרי כן והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה על גלות כל ישראל יהיה כמו שאמר בכל הגוים אשר הדיחך ה' אלהיך שמה וגו' והפרשה כולה: (כח) הנסתרות לה' אלהינו · על דעת המפרשים יאמר כי הנה אלהינו לו לעשות משפט בעובדי ע"ג בסתר כי כל התעלומות גלויות לפניו · והנגלות עלינו

רשב"ם

עזבו · ולא יאמרו מבלי יכולת ה' כמו שפרשתי אצל ואתפלל אל ה' ואומר וגו' בפ' עקב תשמעון: (כח) הנסתרות לה' אלהינו · כבר פירשתים אצל הארורים על הנכתרות [כי] הנסתרים היו הברכות והקללות שאין הדבר ליענש

ספורנו

באלו בגופת האלה שקבל בפיו אע"פ שבטלה בלבו: (כב) גפרית ומלח · כמהפכת סדום אשר הפך ה' יכירו שאין זה מקרה אבל אנגע אלהים שברי עשה בה כמו שעשה בסדום שנודע שהוא הפך אותה: (כג) ואמרו כל הגוים · כאשר יגלו ביניהם: (כה) אלהים אשר לא ידעום · שלא ידעו מציאותם בשום פנים ועזבו אלהיהם שהוא אלהי אמת שבא מופת על מציאותו ויכלתו והשגחתו: ולא חלק להם · שראו שאין שום מזל מתקן ענינם כאומרו אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים ואתכם לקח ה': (כח) הנסתרות לה' אלהינו · אע"פ שאמרתי שאתם נצבים כולכם לפני ה' שלא יוכל אדם להטעותו והוא יפרע מן כהעגד הנה זה יהיה בנסתרות בלבד: והנגלות לנו ולבנינו עד עולם · אבל בנגלות הדבר מוטל עלינו ועל בנינו ורחוי

עַד־עוֹלָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃ רביעי שני

ס ל א וְהָיָה כִי־יָבֹאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ בְּכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדִּיחֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה׃ ב וְשַׁבְתָּ עַד־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְקֹלוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר־אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם אַתָּה וּבָנֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ ג וְשָׁב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־שְׁבוּתְךָ וְרִחֲמֶךָ וְשָׁב וְקִבֶּצְךָ מִכָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר הֱפִיצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה׃ ד אִם־יִהְיֶה נִדַּחֲךָ בִּקְצֵה הַשָּׁמָיִם מִשָּׁם יְקַבֶּצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקָּחֶךָ׃ ה וֶהֱבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יָרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ וִירִשְׁתָּהּ וְהֵיטִבְךָ וְהִרְבְּךָ מֵאֲבֹתֶיךָ׃ ו וּמָל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־לְבָבְךָ וְאֶת־לְבַב זַרְעֶךָ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיֶּיךָ׃ חמישי שלישי כשהן מחוברין

ז וְנָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵת כָּל־הָאָלוֹת הָאֵלֶּה עַל־אֹיְבֶיךָ

כשהן מחוברין (ל א)

ת"א ושב ה' אלהיך · מגילה כט ס' הזהר פ' ויקרא: והביאך ה' · ערכין לב: אשר ירשו אבותיך · שם נדה מו: ומל ה' אלהיך · עקידה שער פח עקרים מד פכ"ה:

רש"י

לעשות אתה מענים את הרבים על הרהורי היחיד שנאמר פן יש בכם איש וגו' ואחר כך וראו את מכות הארץ ההיא והלא אין אדם יודע במטמוניו של חבירו · אין אני מענים אתכם על הנסתרות שהן לה' אלהינו והוא יפרע מאותו יחיד אבל הנגלות לנו ולבנינו לבער הרע מקרבנו ואם לא נעשה דין בהם יענשו את הרבים · נקוד על לנו ולבנינו לדרוש אף על הנגלות לא ענש את הרבים עד שעברו את הירדן משקבלו עליהם את השבועה בהר גרזים ובהר עיבל ונעשו ערבים זה לזה: (ג) ושב ה' אלהיך את שבותך · היה לו לכתוב והשיב את שבותך רבותינו למדו מכאן כביכול שהשכינה שרויה עם ישראל בצרת גלותם וכשנגאלין הכתיב גאולה לעצמו שהוא ישוב עמהם · ועוד י"ל שגדול יום קבוץ גליות ובקושי כאלו הוא עצמו צריך להיות אוחז בידיו ממש איש איש ממקומו כענין שנאמר ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל · ואף בגליות שאר האומות מצינו כן

רמב"ן

ועל בנינו לעשות להם את כל דברי התורה הזאת להכות עובדי גלולים כדין התורה וגם כפי המדרש כן הוא · ולעתי בדרך הפשט כי הנסתרות הם החטאים הנסתרים מן העושים אותם כמו שגיאות מי יבין מנסתרות נקני · יאמר הנסתרות לשם לבדו הם · אין לנו בהן עון אשר חטא אבל הנגלות בהם הודועות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת חקת עולם שכך קבלנו על אשר ישנו פה ועל אשר איננו פה לדורות עולם ולפי שהביא באלה לעשות כל המצוה הוציא מן החרם העושה בשגגה שלא יתקלל באלה הזאת ודברי אונקלוס מטין כן שאמר דמטמרן קדם ה' אלהנא ואם כדברי המפרשים ראוי לו לומר דמטמרן לה' אלהנא: (א) והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה · כבר הזכרתי כי הפרשה הזאת עתידה כי כל

אבן עזרא

כי הנסתרות והנגלות הם לה' ואין לנו כי אם לעשות דברי התורה וזה הפי' נלא ראא ורגל · ומה טעם יש להזכיר כן במקום הזה ונעבור באמר וישליכם אל ארץ אחרת אמר כי אם תשוב אל ה' אע"פ שאתה חולם לארץ השם ישיב שבותך ועל דעת רבי יהודה המדקדק הראשון כי הוא יניח · והטעם ימצא מנוחה לשבים ויתן להם רחמים ואחר כן ישוב ויקבץ: (ד) בקצה שמים · כנגד ארץ ישראל: (ו) ומל ה' אלהיך · כי לו נחכם העלילות הראשונות · ואחר שאמר תשוב לשמוע בקולו הוא יעזרך וימול לבבך ולבב זרעך לא כמילת הבשר שאתה חייב למול

רשב"ם

ביד בית דין אלא ביד הקב"ה: לנו ולבנינו · לעשות דיני עונשין על פי עד:

י'

ולבננא עד עלם למעבד ית כל פתגמי אוריתא הדא: א ויהי ארי יעלון עלך כל פתגמיא האלין ברכן ולוטין די יהבית קדמך ותתוב ללבך בכל עממיא די אגלך יי אלהך לתמן: ב ותתוב עד יי אלהך ותקבל במימרה ככל די אנא מפקדך יומא דין את ובנך בכל לבך ובכל נפשך: ג ויתוב יי אלהך ית (שבי) גלותך וירחמינך ויתוב ויכנשינך מכל עממיא די בדרך יי אלהך לתמן: ד אם יהי גלותך בסיפי שמיא מתמן יכנשנך יי אלהך ומתמן יקרבנך: ה ויעלנך יי אלהך לארעא דירתו אבהתך ותירתה ויוטב לך ויסגנך מאבהתך: ו ויעדי יי אלהך ית טפשות לבך וית טפשות לבא דבניך למרחם ית יי אלהך בכל לבך ובכל נפשך בדיל חייך: ז ויתן יי אלהך ית כל לוטיא האלין על בעלי דבבך ועל סנאך די

נתינה לגר

"דמשמרן קדם ה'" ואם כדברי המפרשים שפירשו הנסתרות על העובדים עבודת אלילים בסתר ראוי לו לומר "דמשמרין לה'" עכ"ל. ל (ג) ושב. ויתוב. מדתרגם "ויתוב" בקל, ולא "ויתיב" באפעל, שהוא תרגום של "והשיב" כמו שנמצא בקצת נוסחאות המדויקות [לעיל ד' ל"ט] ע"פ "והשבות אל לבבך" נראה שרומז לדרשת רז"ל (מגילה כ"ט ע"א) שהובאה ברש"י "וכשנגאלין הכתיב הקב"ה גאולה לעצמו (כביכול) שהוא ישוב עמהם" וכאשר הוסד בהושענות תשוב והשיב שבות אהלי יעקב, וכן בזמירות ליום השבת "ואתנו ישוב נדחים קובץ, השיב לא נאמר כי אם ושב וקבץ" וכב"י הנוסח ויתיב. (ו) ומל, ויעדי. פי' לשון הסרה, מפני שהוא

בעל הטורים

באין לנו ולבנינו ליפרע · ד"א רמז לע' שנה של גלות בבל: (ו) את לבבך ואת לבב · ר"ת אלול · לכך נהגו להשכים להתפלל סליחות מר"ח אלול ואילך [ולמנהגנו כ' בס' מט"מ רמז אתם נצבים היום בגימט' לעמוד לסליחות ע"כ וידוע דלעולם קורין פ' זו בשבוע שעומדין לסליחות] וכן לולא האמנתי לראות בטוב ה' · לולא אותיות אלול שמאלול ואילך הרדתי נגד ה': את

רמב"ן

עניניה לא היו ולא נבראו אבל הם עתידין להיות: (ב) ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום אתה ובניך · שתשוב אל ה' בכל לבבך ובכל נפשך ותקבל עליך ועל בניך לדורותם לעשות ככל אשר אנכי מצוך היום כאשר עשו בגאולה השנית דכתיב ובאים באלה ובשבועה ללכת בתורת האלהים אשר נתנה ביד משה עבד האלהים ולשמור ולעשות את כל מצות ה' אדונינו ומשפטיו וחוקיו או יהיה מצוך אתה ובניך כמו מצוך לך ולבניך כענין ואתה צויתה וכן וירעו אותנו לנו · ולפי דעתי יש בו סוד גדול כי ירמוז למה שאמרו אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף וכבר דברתי בו: (ו) ומל ה' אלהיך את לבבך · זהו שאמרו בא לטהר מסייעין אותו מבטיחך שתשוב אליו בכל לבבך והוא יעזור אותך ונראה מן הכתובים ענין זה שאמר כי מזמן הבריאה היתה רשות ביד האדם לעשות כרצונו צדיק או רשע וכל זמן התורה כן כדי שיהיה להם זכות בבחירתם בטוב ובעונש ברצונם ברע אבל לימות המשיח תהיה הבחירה בטוב להם טבע לא יתאוה להם הלב למה שאינו ראוי ולא יחפוץ בו כלל והיא המילה הנזכרת כאן כי החמדה והתאוה ערלה ללב ומול הלב הוא שלא יחמוד ולא יתאוה וישוב האדם בזמן ההוא לאשר היה קודם חטאו של אדם הראשון שהיה עושה בטבעו מה שראוי לעשות ולא היה לו ברצונו דבר והפכו כמו שפירשתי בסדר בראשית וזהו מה שאמר הכתוב בירמיה הנה ימים באים נאם ה' וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית אשר כרתי את אבותיכם וגו' כי זאת הברית אשר אכרות את בית ישראל אחרי הימים ההמה נתתי תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה וזהו בטול יצר הרע ועשות הלב בטבעו מעשהו הראוי ולכך אמר עוד והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את ה' כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם ובידוע כי יצר לב האדם רע מנעוריו וצריכים ללמד אותם · אלא שיתבטל יצרם בזמן ההוא לגמרי וכן נאמר ביחזקאל ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחוקי תלכו · והלב החדש ירמוז לטבעו והרוח לחפץ ולרצון · וזהו שאמרו רבותינו והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ אלו

ספורנו

וראוי לנו לעשות את כל דברי התורה הזאת לענוש החוטאים ולעשות בהם משפט כתוב: (א) והשבות אל לבבך · התבונן בחלקי הסותר ותשיבם אל לבבך יחדו להבחין האמת מן השקר ובזה תכיר כמה רחקת מן האל יתעלה בדעות ובמנהגים אשר לא כאורתו: בכל הגוים · בעודך בגלות: (ב) ושבת עד ה' אלהיך · תהיה השובתך כדי לעשות רצון קונך בלבד · וזו היא התשובה שאמרו ז"ל (יומא פרק יום הכפורים) שמגעת עד כסא הכבוד: ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום · לא מצות אנשים מלומדה כמו שעשית קודם לכן: אתה ובניך · גם ילידי הדור יכירו זה כאמרו כי כולם ידעו אותו למקטנם ועד גדולם: בכל לבבך · שלא תסתפק בזה: ובכל נפשך · שלא תמנע מזה נפש המתאוה בהכירך גודל הענין: (ג) ושב וקבצך · בקבוץ גליות: (ו) ומל ה' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה · יגלה עיניך לסור מכל טעות מערבב השכל מידיעת האמת כשתשתדל לדבקה בו באופן שתכיר טובו ותאהבהו כראוי · וזה יעשה למען חייך לעולמי עד: (ז) על אויביך ועל

וְעַל־שֹׂנְאֶיךָ אֲשֶׁר רְדָפוּךָ׃ ח וְאַתָּה תָשׁוּב וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה וְעָשִׂיתָ אֶת־כָּל־מִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ ט וְהוֹתִירְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל ׀ מַעֲשֵׂה יָדֶךָ בִּפְרִי בִטְנְךָ וּבִפְרִי בְהֶמְתְּךָ וּבִפְרִי אַדְמָתְךָ לְטֹבָה כִּי ׀ יָשׁוּב יְהוָה לָשׂוּשׂ עָלֶיךָ לְטוֹב כַּאֲשֶׁר־שָׂשׂ עַל־אֲבֹתֶיךָ׃ י כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר מִצְוֺתָיו וְחֻקֹּתָיו הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה כִּי תָשׁוּב אֶל־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ ששי יא כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לֹא־נִפְלֵאת הִוא מִמְּךָ וְלֹא־רְחֹקָה הִוא׃ יב לֹא בַשָּׁמַיִם הִוא לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה־לָּנוּ הַשָּׁמַיְמָה וְיִקָּחֶהָ לָּנוּ וְיַשְׁמִעֵנוּ אֹתָהּ וְנַעֲשֶׂנָּה׃ יג וְלֹא־מֵעֵבֶר לַיָּם הִוא לֵאמֹר מִי יַעֲבָר־לָנוּ אֶל־עֵבֶר הַיָּם וְיִקָּחֶהָ לָּנוּ וְיַשְׁמִעֵנוּ אֹתָהּ וְנַעֲשֶׂנָּה׃ יד כִּי־קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשֹׂתוֹ׃ ס שביעי ומפטיר רביעי כשהן מחוברין טו רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת־הַחַיִּים וְאֶת־הַטּוֹב וְאֶת־הַמָּוֶת וְאֶת־הָרָע׃ טז אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֺתָיו וְחֻקֹּתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְחָיִיתָ וְרָבִיתָ וּבֵרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ יז וְאִם־יִפְנֶה לְבָבְךָ וְלֹא תִשְׁמָע וְנִדַּחְתָּ

ת"א לא נפלאת היא ממך. עקידה מבוא שעריו. עקרים מד פכ"ה: לא בשמים. עירובין נה מציעא נט: כי קרוב. עירובין נד: את החיים. עקידה שער ז' ושער קא: ואם יפנה. סוטה מז:

רש"י

ושבאי את שבות בני עמון: (יא) לא נפלאת הוא ממך. לא מכוסה היא ממך כמו שנאמר כי יפלא אדי יתכסי ותרד פלאים ותרד במטמוניות. מכוסה ומכוסה בטמון: (יב) לא בשמים הוא. שאלו היתה בשמים היית צריך לעלות אחריה וללמדה: (יד) כי קרוב אליך. התורה נתנה לכם בכתב ובעל פה: (טו) את החיים ואת הטוב. זה תלוי בזה אם תעשה טוב הרי לך חיים ואם תעשה רע הרי לך המות. והכתוב מפרש והולך היאך. (טז) אשר אנכי מצוך היום לאהבה. הרי הטוב ובו תלוי: וחיית ורבית. הרי החיים: (יז) ואם יפנה

אבן עזרא

אותו: (ט) וטעם והותירך. בעבור שיתן הקללות על השונאים: כאשר שש על אבותיך. שנחלו הארץ כי עם הגוים מנהג ידבר: (י) הכתובה בספר התורה הזה. כי עיקר כל המצות שם ואם הם צריכים פירוש קבלה ולא תהיה שמורה עד שיהיה הלב שלם על כן בכל לבבך כי מצות השמירה עם הלב: (יא) נפלאת. נסתרת או דבר פלא שתלאה לעשותו: (יב) לא בשמים היא. פירוש נפלאת: (יג) מעבר לים. פירוש רחוקה ויתכן שהוא הים הגדול שלא יוכל אדם לעבור נרתבו מפני חכמת המים: (יד) בפיך ובלבבך. שכל המצות עיקרם הלב ויש מהם זכר בפה לחזוק הלב ויש מעשה כדי שיזכור בפה: (טו) החיים. אורך ימים: הטוב. בעושר ובריאות הגוף והכבוד. והמות והרע הפך: (טז) לאהבה. העיקר: ללכת בדרכיו. שלא תסור מדרכי מעשיו ומצותיו שאלך ואם לא תדע למה נתנו החוקים והמשפטים. והנה וחיית. פירוש החיים: ורבית. פירוש הטוב כי הוא רבוי הגוף בבנים ובעושר: (יז) ואם יפנה לבבך. כי הלב הוא העיקר: ונדחת. פירשתיו:

רָדְפוּךְ : ח וְאַתְּ תְּתוּב וּתְקַבֵּל לְמֵימְרָא דַיְיָ וְתַעְבֵּד יָת כָּל פִּקּוֹדוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּדָךְ
יוֹמָא דֵין : ט וְיוֹתְרִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל עוֹבָדֵי יְדָךְ בִּוְלַדָּא דִמְעָךְ וּבִוְלַדָּא דִבְעִירָךְ
וּבְאִבָּא דְאַרְעָךְ לְטָבָא אֲרֵי יְתוּב יְיָ לְמֶחְדֵּי עֲלָךְ לְטָב כְּמָא דִי חֲדִי עַל אֲבָהָתָךְ :
י אֲרֵי תְקַבֵּל לְמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר פִּקּוֹדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי דִכְתִיבִין בְּסִפְרָא אוֹרַיְתָא
הָדֵין אֲרֵי תְתוּב קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ : יא אֲרֵי תַפְקֶדְתָּא הָדָא דִי
אֲנָא מְפַקֵּדָךְ יוֹמָא דֵין לָא פְרִישָׁא הִיא מִנָּךְ וְלָא רְחִיקָא הִיא : יב לָא בִשְׁמַיָּא הִיא
לְמֵימַר מָן יִסַּק לָנָא לִשְׁמַיָּא וְיִסְּבַהּ לָנָא וְיַשְׁמְעִנָּנָא יָתַהּ וְנַעְבְּדִנַּהּ : יג וְלָא מֵעִבְרָא
לְיַמָּא הִיא לְמֵימַר מָן יִעְבַּר לָנָא לְעִבְרָא דְיַמָּא וְיִסְּבַהּ לָנָא וְיַשְׁמְעִנָּנָא יָתַהּ וְנַעְבְּדִנַּהּ :
יד אֲרֵי קָרִיב לְוָתָךְ פִּתְגָמָא לַחֲדָא בְּפוּמָךְ וּבְלִבָּךְ לְמֶעְבְּדֵהּ : טו חֲזִי יְהָבִית קֳדָמָךְ יוֹמָא
דֵין יָת חַיֵּי וְיָת טַבְתָא וְיָת מוֹתָא וְיָת בִּישָׁא : טז דִי אֲנָא מְפַקֵּדָךְ יוֹמָא דֵין לְמִרְחַם
יָת יְיָ אֱלָהָךְ לִמְהַךְ בְּאָרְחָן דְתַקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְמִטַּר פִּקּוֹדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי וְדִינוֹהִי וְתֵיחֵי
וְתִסְגֵּי וִיבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַרְעָא דִי אַתְּ עָלֵל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ : יז וְאִם יִפְנֵי לִבָּךְ וְלָא

נתינה לגר

כטי למחשבות רעות ודעות נפסדות . (יא) כי המצוה הזאת , ארי תפקדתא הדא . מדתרגם כל הפרשה כבעברית , אין להכריע כוונתו , אם הוא מוסב על התורה כפירש"י , או על התשובה כפי' הרמב"ן .
(טו) החיים , חיי . גם המת' הזה ת' „חיי" אם זוני כבעברית , וא' תמיד „חיין" או „חיי" .

בעל הטורים

לבבך ואת · בגימט' זה לימות המשיח : וסמיך ליה (ח) ואתה תשוב וגו' : (ט) והותירך · שאם תשוב בתשובה שלימה מיד אתה נגאל : (י) תשמע בקול · בגימט' זה בקול ת"ח [אולי צ"ל זהו בקולן של הת"ח] : כי תשוב אל ה' אלהיך · וסמיך ליה (יא) כי המצוה הזאת · לומר שקולה היא התשובה כנגד כל המצות כלן : (יב) מי יעלה לנו השמימה · ר"ת מילה וס"ת יהוה לומר אינו יכול לעלות אלא בשם אם לא שיהא נימול וכן התהלך לפני והיה תמים שנאמר על המילה : (יד) בפיך ובלבבך לעשותו · בפיך כי חיים הם למוצאיהם : ובלבבך · אגרא דשמעתא סברא : (טו) את החיים ואת הטוב · בגימט' תוצאות · כי ממנו תוצאות חיים : (טז) וברכך · ב' במס' · דין ואידך (פ' ראה) גבי עבד עברי לא יקשה בעיניך וגו' וברכך ה'

רמב"ן

ימות המשיח שאין בהם לא זכות ולא חובה · כי בימי המשיח לא יהיה באדם חפץ אבל יעשה בטבעו המעשה הראוי ולפיכך אין בהם לא זכות ולא חובה כי הזכות והחובה תלויים בחפץ : (יא) וטעם כי המצוה הזאת · על כל התורה כולה · והנכון כי על כל התורה יאמר כל המצוה אשר אנכי מצוך היום · אבל המצוה הזאת על התשובה הנזכרת כי והשבות אל לבבך · ושבת עד ה' אלהיך · מצוה שיצוה אותנו לעשות כן ונאמרה בלשון הבינוני לרמוז בהבטחה כי עתיד הדבר להיות כן · והטעם לאמר כי אם יהיה נדחך בקצה השמים ואתה ביד העמים תוכל לשוב אל ה' ולעשות ככל אשר אנכי מצוך היום כי אין הדבר נפלא ורחוק ממך אבל קרוב אליך מאד לעשותו בכל עת ובכל מקום וזה טעם בפיך ובלבבך לעשותו שיתודו את עונם ואת עון אבותם בפיהם וישובו בלבבם אל ה' ויקבלו עליהם היום התורה לדורות כאשר הזכיר אתה ובניך בכל לבבך כמו שפירשתי :
(טו) ראה נתתי לפניך היום · יחזור להזהירם עוד להגיד להם כי שני הדרכים בידם וברצונם ללכת כאשר

ספורנו

שונאיך · על הקמים עליך ועל השונאים בלבבם כאומרו כי העצה כלה בכל הגוים : (ח) ואתה תשוב · תמות כמו בשובה ונחת וזה בגלות משיח נדקנו אחר אבדן העו"ג כלומר כמה יאבדו ואתה תעמוד בשובה ונחת שלא יוסיף להגלותך כמו שבאר הנביא באמרו אם תשוב ישראל אלי תשוב ולא תנוד : ועשית את כל מצותיו אשר אנכי מצוך היום · שלא תתודע דת : (ט) והותירך ה' · יתן לך הצלחה יתירה מכל הצלחה הקודמת : לטובה · הכתובה בספר התורה הזה · כאמור והתהלכתי בתוככם והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם · וזה יעשה כאשר ישוב לשוש עליך לטוב כי השמע כמו ששש על אבותיך לא בזכות אבות · וזה מפני שתהיה תשובתך בכל לב ובכל נפש באופן שעונות נחשבים כזכיות ותהיה לרצון לפניו כמו שהיו אבותיך : (יא) כי המצוה הזאת · והטעם שאמרתי והשבות אל לבבך בכל הגוים שצריך שהתשובה תהיה בעודך בגלות למען הושע הוא · כי אמנם זאת המצוה של תשובה אשר אנכי מצוך היום · כאמרו בכל הנזכר בפרשת ויקרא ואשם ואמנו שהענין כולם הוא שיכיר החוטא את חטאו כמו שפירש אח"כ באמרו והיה כי יאשם לאחת מאלה והתודה אשר חטא עליה וכן באמרו איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם ואשמה הנפש ההיא והתודו את עונם : (יא) לא נפלאת היא ממך · שתצטרך לנביאים : לא רחוקה היא · שתצטרך לחכמי הדור הרחוקים שיפרשו לך באופן שתוכל לעשותה אפי' בעודך בגלות · וכאשר זה באמרו לא בשמים היא לאמר · לא יקרה לך בענין התשובה שתצטרך בה להגדת נביא : (יג) ולא מעבר לים הוא · גם כן לא הצטרך בה לחכמי הדור הרחוקים שיפרשו לך · באופן שיהיה זה אפשר לך בגלות ולא יקשה עליך כמו שיקרא באיזו מצוה שנפל בה ספק והצטרך לפירוש חכמי הדור · או שהיא נמנעת בח"ל : (יד) בפיך ובלבבך לעשותו · להכיר בלבבך את חטאך ואת האל ית' שהעלת לו ולהתחרט ולהתודות על זה בפיך : (טו) את החיים · לעד : ואת הטוב · הערב בחיי שעה : ואת המות · לעד :
ואת הרע · צער חיי שעה : (טז) וחיית · לעד :

וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבַדְתָּם׃ יח הִגַּדְתִּי לָכֶם הַיּוֹם כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן לֹא־תַאֲרִיכֻן יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתָּה עֹבֵר אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבוֹא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ יט הַעִדֹתִי בָכֶם הַיּוֹם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ הַחַיִּים וְהַמָּוֶת נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה וּבָחַרְתָּ בַּחַיִּים לְמַעַן תִּחְיֶה אַתָּה וְזַרְעֶךָ׃ כ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ וּלְדָבְקָה־בוֹ כִּי הוּא חַיֶּיךָ וְאֹרֶךְ יָמֶיךָ לָשֶׁבֶת עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֵת לָהֶם׃

הב׳ רפה מ״ש פ פ פ מ׳ פסוקים לבב״ו סימן : ומפטירין שוש אשיש בישעיה סימן ס״א :

סדר וילך

לא א וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ ב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם בֶּן־מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי הַיּוֹם לֹא־אוּכַל עוֹד לָצֵאת וְלָבוֹא וַיהוָה אָמַר אֵלַי לֹא תַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה׃ ג יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ הוּא־יַשְׁמִיד אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלְּפָנֶיךָ וִירִשְׁתָּם יְהוֹשֻׁעַ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ שני

ה״א החיים והמות ובחרת בחיים · עקרים מא פ״ט : לאהבה את ה׳ אלהיך · נדרים סב : כי הוא חייך · ברכות נס שבת יג פסחים מט קדושין מ : ויאמר אליהם · ר״ה יא סוטה יג קדושין לח :

רש״י

לנבך · הרי הרע : (יח) כי אבד תאבדון · הרי המות : (יט) העדתי בכם היום את השמים ואת הארץ · שהם קיימים לעולם וכאשר תקרה אתכם הרעה יהיו עדים שאני התריתי בכם בכל זאת · דבר אחר העידותי בכם היום את השמים וגו׳ א״ל הקדוש ברוך הוא לישראל הסתכלו בשמים שבראתי לשמש אתכם שמא שינו את מדתם שמא לא עלה גלגל חמה מן המזרח והאיר לכל העולם כענין שנאמר וזרח השמש ובא השמש הסתכלו בארץ שבראתי לשמש אתכם שמא שינתה מדתה שמא זרעתם אותה ולא צמחה או שמא זרעתם חטים והעלתה שעורים ומה אלו שנעשו לא לשכר ולא להפסד אם זוכין אין מקבלין שכר ואם חוטאין אין מקבלין פורענות לא שינו את מדתם אתם שאם זכיתם תקבלו שכר ואם חטאתם תקבלו פורענות על אחת כמה וכמה : ובחרת בחיים · אני מורה לכם שתבחרו בחלק החיים כאדם האומר לבנו בחר לך חלק יפה בנחלתי ומעמידו על חלק היפה ואומר לו את זה ברור לך ועל זה נאמר ה׳ מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי הנחת ידי על גורל הטוב לומר את זה קח לך : חסלת פרשת נצבים

(א) **וילך** משה וגו׳ : (ב) לא אוכל עוד לצאת ולבוא · יכול שתשש כחו ת״ל לא כהתה עינו ולא נס לחה אלא מהו לא אוכל איני רשאי שניטלה ממני הרשות וניתנה ליהושע : וה׳ אמר אלי · זהו פירוש לא אוכל עוד לצאת ולבוא לפי שה׳ אמר אלי : אנכי היום · היום מלאו ימי ושנותי ביום זה נולדתי ביום זה אמות · ד״א לצאת ולבוא בדברי תורה מלמד

רמב״ן

יחפצו בה אין מונע ומעכב בידם לא מן התחתונים ולא מן העליונים ויעיד בהם את השמים ואת הארץ פעם שנית אחר שאמר העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ כי אבוד תאבדון מהר · כי עתה יאמר העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ כי החיים והמות נתתי לפניך בהם הברכה והקללה · וכי יעצתיך שתבחר בחיים למען תחיה אתה וזרעך והנה הוא כמתחיל העדים בסוף דבריו כולם : הסלת פרשת נצבים

תקבל ותטעי ותסגוד לטעות עממיא ותפלחנון: יח חויתי לכון יומא דין ארי מיבד תיבדון לא תורכון יומין על ארעא די את עבר ית ירדנא למיעל לתמן למירתה: יט אסהדית בכון יומא דין ית שמיא וית ארעא חיי ומותא יהבית קדמך ברכן ולוטין ותתרעי בחיי בדיל דתיחי את ובנך: כ למרחם ית יי אלהך לקבלא למימרה ולאתקרבא בדחלתה ארי הוא חייך ואורכות יומיך למתב על ארעא די קיים יי לאבהתך לאברהם ליצחק וליעקב למתן להון:

א ואזל משה ומליל ית פתגמיא האלין עם כל ישראל: ב ואמר להון בר מאה ועשרין שנין אנא יומא דין לית אנא יכיל עוד למפק ולמיעל ויי אמר לי לא תעבר ית ירדנא הדין: ג יי אלהך מימרה*) יעבר קדמך הוא ישיצי ית עממיא

*) בלי ספק שזאת היתה גם גרסת רמב"ם · ולכן הרב מעליו תלונת הרמב"ן שבפ' ויגש מ"ו ד'.

נתינה לגר

לא (ג) הוא עבר לפניך, מימריה עבר קדמך . ובנ"א „הוא עבר קדמך" ולא הרחיק ההגשמה,

בעל הטורים

אלהיך · וזהו שאחז"ל שאין עבד עברי נוהג בח"ל כמו הכא דכתיב וברכך בארץ אשר אתה בא שמה · הכא נמי דוקא בארץ: (יט) ובחרת בחיים · בחיים עולה ע' לומר שבעים פנים התורה נדרשת בהם · וכן סו"ד ה' ליראיו וחיי האדם ע' שנה: (א) וילך · ב"ג במלך פ"ת וילך [והוא לשון הפ' דניאל א'] פי' ב"ג המלך כשהל ר"ה יום ב' או יום ג' אז נגבים וילך נפרדים: וילך משה · לעיל מיניה כתיב לאברהם ליצחק וליעקב וסמיך ליה וילך משה · שהלך אליהם להגיד להם כי קיים הקב"ה את שבועתו והביא ישראל לארץ [שכיון שכבש לסיחון ועוג שהיו מגינים של האמוריים כאלו כבר כבש כולם] ואיתא במדרש מכאן שהמתים מספרים זה עם זה: (ב) ולבוא · מלא וי"ו שלא אוכל עוד לבוא בששה סדרי משנה: (ג) ה' אלהיך הוא עובר לפניך · הפסוק מתחיל ומסיים בי"י לומר שהקב"ה הולך לפני ישראל ולאחריהם · וכן כתוב כי הולך לפניכם

אבן עזרא

(יח) כי אבוד תאבדון · פירוש המות והרע כי יאבדו הם ובניהם והונם: לא תאריכון ימים · הפך וברכך ה' אלהיך בארץ: (יט) את השמים ואת הארץ · בעבור היותם עומדים וכן על האבן תהיה בנו לעדה וכן שמעו הרים את ריב ה': החיים והמות · הם הברכה והקללה והנה יש לך לבחור בחיים: למען תחיה · בגוף או בזכר: ופירש כי החיים הם לאהבה: (כ) כי הוא חייך · על דעת המפרשים שהוא שב אל קול השם ולפי דעתי שהוא השם כאשר אמר המשורר ה' ישעי ואלהי חסדי ומגני ותהלתי: חסלת פרשת נצבים

(א) וילך · הלך אל כל שבט ושבט להודיע שהוא מת שלא יפחדו וחזק לבם בדברי יהושע על כן כתוב אחריו ואתה הנחילנה אותם ולפי דעתי כי אז כתב השבטים והם כתובותיהם מאותיות במכתב: (ב) לצאת ולבוא · במלחמה והטעם כי אינו לא הייתי מת עתה אין בי יכולת להלחם ואין לכם צורך למי שיעזור אתכם כי השם ישמיד הגוים גם יהושע והעד מה

רמב"ן

(א) וילך משה · כאשר השלים כל דבריו אז הלכו כל הנצבים לפנים והטף והנשים איש לאהליו ולא הזכיר הכתוב להזכיר זה כי כבר אמר אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלהיכם לעברך בברית ה' אלהיך ואחר עברם בברית ילכו מפניו ויאמר הכתוב עתה כי משה הלך ממחנה לויה אל מחנה ישראל לכבדם כמו שירצה להפטר מחבירו ובא ליטול רשות ממנו: (ב) ויאמר להם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום · וזה לנחם אותם על עניינו כלומר אני זקן ואין לכם עוד תועלת ממני ועוד כי השם גזר שלא אעבור עם ואל תפחדו ואל תיראו כי ה' יעבור עמכם לא יחלק בכיבתו מכם בעבורי · ויהושע הוא העובר לפניכם במקומי ואעפ"י שמשה רבינו היה בתקפו ובבריאותו כאשר העיד הכתוב לא כהתה עינו ולא נס לחה אמר להם כן לנחמם ורש"י כתב לא אוכל עוד לצאת ולבא לפי שה' אמר אלי לא תעבור את הירדן והינו נכון ועל דעת ר"א לצאת ולבא למלחמה כי חלשו כחותיו

ספורנו

(יח) כי אבוד תאבדון · לעד: (יט) ובחרת בחיים · בחיי עד: למען תחיה אתה וזרעך לאהבה את ה' אלהיך · ואמרתי שתבחר בחיים לא כעובד על מנת לקבל פרס · אבל אמרתי שתבחר מה שהוא חיים באמת בלבד למען תחפוץ בחיי שעה לזה התכלית בלבד שתאהב את ה' אלהיך בהכירך טובו עם רב גדלו: (כ) ולדבקה בו · שתהיינה כל פעולותיך לשמו: כי הוא חייך · כי הדבוק בו הוא סבת החיים הנצחיים: וארך ימיך לשבת על האדמה · ומזה ימשך גם כן אורך ימיך לשבת על האדמה בחיי שעה אשר בם תזכה לחיי עד בעיון ובמעשה כאמרם ז"ל (אבות פ' בן זומא) התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין:

(א) **וילך** משה · התעורר לזה כמו וילך איש מבית לוי · וילך ויעבוד ודומיהם · וזה שאחר שהשלים ענייני כריתת הברית התעורר לנחם את ישראל על מיתתו כדי שלא יערבבו שמחת הברית הראוי להם להורות על היותם מקבלים הברית בשמחה על דרך ישמח ישראל בעושיו כאמרו וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני ה' אלהיך: (ב) בן מאה ועשרים שנה אנכי היום · ואין להתעצב על מיתתי שלא הייתי ראוי לחיות עוד בטבע: לא אוכל עוד לצאת ולבוא · וגם אם הייתי חי לא הייתי יכול לצאת ולבוא לפניכם בזקנותי: וה' אמר אלי לא תעבור · וגם אם הייתי יכול לצאת ולבוא הנה ה' אמר אלי לא תעבור ואם כן טוב לכם שאמות כדי שתוכלו לעבור: (ג) ה' אלהיך הוא עובר לפניך · וכמו כן אין לכם להתעצב על מה שתאבד מכם הנהגתי · כי אמנם ה' אלהיך עובר לפניך וכן תזכו להנהגה יותר טובה מהנהגתי: יהושע הוא עובר לפניך כאשר דבר ה' · כי אמנם יהושע אינו המנהיג אבל הוא עובר לפניך במצות האל יתעלה שהוא המנהיג:

לא

ד וְעָשָׂה יְהוָה לָהֶם כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְסִיחוֹן וּלְעוֹג מַלְכֵי הָאֱמֹרִי וּלְאַרְצָם אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֹתָם׃ ה וּנְתָנָם יְהוָה לִפְנֵיכֶם וַעֲשִׂיתֶם לָהֶם כְּכָל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם׃ ו חִזְקוּ וְאִמְצוּ אַל־תִּירְאוּ וְאַל־תַּעַרְצוּ מִפְּנֵיהֶם כִּי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא הַהֹלֵךְ עִמָּךְ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ׃ ס שלישי

חמישי כשהן מחוברין ז וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ וַיֹּאמֶר אֵלָיו לְעֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תָּבוֹא אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתָם לָתֵת לָהֶם וְאַתָּה תַּנְחִילֶנָּה אוֹתָם׃ ח וַיהוָה הוּא ׀ הַהֹלֵךְ לְפָנֶיךָ הוּא יִהְיֶה עִמָּךְ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ לֹא תִירָא וְלֹא תֵחָת׃ ט וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת וַיִּתְּנָהּ אֶל־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי הַנֹּשְׂאִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה וְאֶל־כָּל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃

רביעי י וַיְצַו מֹשֶׁה אוֹתָם לֵאמֹר מִקֵּץ ׀ שֶׁבַע שָׁנִים בְּמֹעֵד שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה בְּחַג הַסֻּכּוֹת׃ יא בְּבוֹא כָל־יִשְׂרָאֵל לֵרָאוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר תִּקְרָא אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֶגֶד כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּאָזְנֵיהֶם׃ יב הַקְהֵל אֶת־הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַטַּף וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וּלְמַעַן יִלְמְדוּ וְיָרְאוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃ יג וּבְנֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ יִשְׁמְעוּ וְלָמְדוּ לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר אַתֶּם חַיִּים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־

ת"א כי אתה תבוא · סנהדרין ח : ויכתוב משה · גיטין נט : מקץ שבע שנים · ר"ה יב סוטה מא : בבוא כל · חגיגה ג סוטה שם : באזניהם · חגיגה שם : הקהל את העם · שם : למען ישמעו ולמען · שם :

רש"י

שנסתמו ממנו מסורת ומעיינות החכמה : (ו) לא ירפך · לא יתן לך רפיון להיות נעזב ממנו : (ז) כי אתה תבוא את העם הזה · ארי את תיעול עם עמא הדין משה אמר ליהושע זקנים שבדור יהיו עמך הכל לפי דעתן ועצתן אבל הקדוש ברוך הוא אמר ליהושע כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם תביא על כרחם הכל תלוי בך טול מקל והך על קדקדן דבר אחד לדור ולא שני דברים לדור : (ט) ויכתוב משה וגו' ויתנה · כשנגמרה כולה נתנה לבני שבטו : (י) מקץ שבע שנים · בשנה ראשונה של שמטה שהיא השנה השמינית ולמה קורא אותה שנת השמטה שעדיין שביעית נוהגת בה בקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית : (יא) תקרא את התורה הזאת · המלך היה קורא מתחלת אלה הדברים כדאיתא במס' סוטה על בימה של עץ שהיו עושין בעזרה : (יב) האנשים · ללמוד : והנשים · לשמוע : והטף · למה באו לתת שכר למביאיהם :

ואנו:

האלין מקדמך ותירתנון יהושע הוא עבר קדמך כמא די מליל יי : ד ויעבד יי להון כמא די עבד לסיחון ולעוג מלכי אמוראה ולארעהון די שיצי יתהון : ה וימסרנון יי קדמיכון ותעבדון להון ככל תפקדתא די פקדית יתכון : ו תקיפו ואלימו לא תדחלון ולא תתברון מקדמיהון ארי יי אלהך הוא דמדבר קדמך לא ישבקנך ולא ירטשנך : ז וקרא משה ליהושע ואמר לה לעיני כל ישראל תקף ואלים ארי את תעול עם עמא הדין לארעא די קיים יי לאבהתהון למתן להון ואת תחסננה יתהון : ח ויי הוא דמדבר קדמך מימרה יהי בסעדך לא ישבקנך ולא ירטשנך לא תדחל ולא תתבר : ט וכתב משה ית אוריתא הדא ויהבה לכהניא בני לוי דנטלין ית ארון קימא דיי ולכל סבי ישראל : י ופקיד משה יתהון למימר מסוף שבע שנין בזמן שתא דשמטתא בחגא דמטליא : יא במיתי כל ישראל לאתחזאה קדם יי אלהך באתרא די יתרעי תקרי ית אוריתא הדא קדם כל ישראל ותשמענון : יב כנוש *) ית עמא גבריא ונשיא וטפלא וגיורך די בקרוך בדיל דישמעון ובדיל דילפון (נ"א דילפון) וידחלון ית יי אלהכון ויטרון למעבד ית כל פתגמי אוריתא הדא : יג ובניהון די לא ידעון ישמעון וילפון (נ"א וילפון) למדחל ית יי אלהכון כל יומיא

*) נראה שצ"ל אכנש. כמו שפרש רש"י ריש פ' ויקהל (שמות ל"ה א') וכן במדבר כ' ח' ת"א ואכנש. ועיין ויקרא ה' ג' · אכן גם בכי"י כנוש. היידנהיים

נתינה לגר

פי' בהקדמה כוללת. (ו) ה' אלהיך הוא ההלך עמך, ארי ה' אלהך מימרה מדבר קדמך. עמ"ש החכם רוו"ה שזאת הגירסא היתה לפני הרמב"ן ולא ק' קושית הרמב"ן בפ' וישב, ועמ"ש בהקדמה כוללת. (ז) ואמץ, ואלים. ובנ"א ועלים בע' וכ"כ רש"י במס' (סוטה י"ב ע"ב). את העם, עם עמא. לא ת' „ית עמא" משום שמלת „תבוא" שלפני זה, היא בקל (ולא יתכן לבוא אחריה מלה ביחס הפעול, וכמ"ש רש"י לחלק בין מאמר משה „כי אתה תבוא" ובין מאמר הקב"ה [יהושע א'] „כי אתה תביא את העם" וע"ד אגב נעיר את עיני הקורא לראות כי ציון המ"מ ברש"י הוא ט"ס, כי ביהושע א' לא נמצא פסוק כזה, ורק [שם פסוק י'] נמצא „כי אתה תנחיל את העם" כמ"ש כאן „ואתה תנחילנה אותם" וצ"ל „לקמן פסוק כ"ג"). (יא) לראות, לאתחזאה. ולעיל (ט"ז ט"ז) תרגם „תחזון"? ובחומשי

בעל הטורים

ה' ומלאכים אלהי ישראל: (יא) בבוא כל ישראל · מלא וי"ו כי שש היו באים · כהנים · זקנים · אנשים · נשים · וטף וגרך: (יב) הטעם האנשים · בגימט' זה שהם באים ללמוד: (יד) הן קרבו ימיך למות · אמר מרע"ה רבש"ע בזה הלשון

אבן עזרא

שראיתם בעיניכם במלחמת סיחון ועוג: (ה) ועשיתם להם · לשבור מצבותם: (ו) חזקו ואמצו · אחר שתדעו שהשם הולך עמכם בכל מקום שתלכו להלחם: (ז) חזק ואמץ · גם כן אמר משה ליהושע שהוא הפקיד עליהם כי אתה תבוא את העם הזה · ענין את כמו עם: (ט) ויתנה אל הכהנים בני לוי · שהם מורי התורה: ואל כל זקני ישראל · הסנהדרין או טעמו כמו ויגד משה חקי ישראל: (י) מקץ שבע שנים · תחלת השנה: (יב) למען ילמדו · כל השנה ג"כ השבת: וגרך · אולי יתיהד · וכאשר ישמעו ישאלו וילמדו פי שאינו חכם והבנים שהם

רמב"ן

בזקנותו וגם זה איננו נכון · ורבותינו אמרו מלמד שנסתתמו ממנו מעינות חכמה והיה זה במעשה נס שלא ידאגו לתת גדולה ליהושע בפניו: (ט) ויכתוב משה את התורה הזאת · מתחלת בראשית עד לעיני כל ישראל ואע"פ שבכאן כתוב תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל · והוא רומז לספר הזה של אלה הדברים על דעת רבותינו · אבל בזה חזר ובאר ויהי ככלות משה לכתוב את דברי התורה הזאת על ספר עד תומם והם יכלול כל התורה כולה: (יב) למען ישמעו ולמען ילמדו · האנשים והנשים כי גם הם שומעות ולומדות ליראה את ה': (יג) ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו · הם הטף כי ישמעו וישאלו והאבות ירגילום ויחנכו אותם כי אין הטף הזה יונקי שדים אבל

ספורנו

(ו) לא ירפך · כי יחזיק בידך בעת המלחמה: ולא יעזבך · אחרי כן שלא יגרע ממך עיני השגחתו ולא יתקוממו שכינותיך: (ז) כי אתה תבוא · אע"פ שאני לא זכיתי לזה: (ט) את התורה הזאת · פרשת המלך שהוא עתה שיקרא בקהל: ויתנה אל הכהנים בני לוי · שתמיד יקבלוה המלך הקורא כאותה ששנינו הסגן נותנו לכה"ג וכה"ג למלך: הנושאים את ארון · שנשאו בעת התחדש גם בו: ואל כל זקני ישראל · שמידם יקבלו הכהנים את התורה בהקהל כאותה ששנינו חזן הכנסת נותן לראש הכנסת וראש הכנסת לסגן: (יב) למען ישמעו · יבינו חכמי העם: ולמען ילמדו · ולמען ילמדו מהם הבלתי מבינים: ויראו את ה' אלהיכם · בהבינם גדלו הבא בתורתו במופתים שבלים: (יג) ובניהם אשר לא ידעו · שלא היו יודעים לגאול בהיותם טף: ישמעו · שמיעת האזן שישמעו שנאמרו דברים האלה: ולמדו · ישאלו בגדלם וילמדו מן המבינים:

ועונהים

הירדן שמה לרשתה: פ חמישי ששי כשהן מחוברין יד ויאמר יהוה אל־משה הן קרבו ימיך למות קרא את־יהושע והתיצבו באהל מועד ואצונו וילך משה ויהושע ויתיצבו באהל מועד: טו וירא יהוה באהל בעמוד ענן ויעמד עמוד הענן על־פתח האהל: טז ויאמר יהוה אל־משה הנך שכב עם־אבתיך וקם העם הזה וזנה ׀ אחרי ׀ אלהי נכר־הארץ אשר הוא בא־שמה בקרבו ועזבני והפר את־בריתי אשר כרתי אתו: יז וחרה אפי בו ביום־ההוא ועזבתים והסתרתי פני מהם והיה לאכל ומצאהו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על כי־אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה: יח ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל־הרעה אשר עשה כי פנה אל־אלהים אחרים: יט ועתה כתבו לכם את־השירה הזאת ולמדה את־בני־ישראל

ת"א קרבו ימיך. מו"ק כח: וילך משה. סוטה יג: ויאמר ה' אל. סנהדרין צ: וקם העם הזה. יומא נב: וחרה אפי בו. חגיגה ה: ואנכי הסתר אסתיר. שם חולין קלט: ועתה כתבו. נדרים לח סנהדרין כא עקידה שער יט: ולמדה את בני ישראל. עירובין נד:

רש"י

(יד) ואצונו. ואזרזנו: (טז) נכר הארץ. גויי הארץ: (יז) והסתרתי פני. כמו שאיני רואה בצרתם: (יט) את השירה הזאת. האזינו השמים עד וכפר אדמתו:

רמב"ן

הם קטני השנים הקרובים להתחנך וזה טעם ולמדו ליראה בעתיד. כי למעלה אמר ולמדו ויראו. אבל רבותינו אמרו האנשים ללמוד והנשים לשמוע והטף למה באו ליתן שכר למביאיהם: (יד) ואצונו. ואזרזנו לשון רש"י. ואין צורך כי דבר השם חזק ואמץ כי אתה תבוא מצוה היא ואילו היה מתעצל ולא יעשה כן היה חייב מיתה. ויתכן שיהיה פי' ואצונו שאמנה אותו נגיד ומצוה על ישראל כמו שפירשתי בפסוק וצוית אותו לעיניהם: (טו) וירא ה' באהל וגו'. הטעם כי עמוד הענן היה על הפתח והשם היה נראה באהל וזהו הכבוד על דעת ר"א ועל דעתי הוא כמו וירד ה' בעמוד ענן ויעמד פתח האהל והנה כבוד ה' נראה בענן. והטעם כי רצה לדבר עם משה שישמע יהושע וגם יצוה את יהושע עליו והנה למשה נאמר ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת אבל יהושע לא היה במעלה הזאת ואסור היה ליכנס באהל כלל והנה ויעמד הענן על פתח האהל שב לבאר כי היה הענן וגו הכבוד על פתח האהל חופף עליו והנה הוא באהל: (טז) אלהי נכר הארץ. גויי הארץ לשון רש"י ואיננו כן אבל האלהים שהוא נכר

אבן עזרא

קטנים: (יד) קרבו ימיך למות. כי לכל אחד יש לו עתים קצובות וכבר פירשתי זה: וילך משה. ממחנה ישראל כי שם היה ובא אל מחנה השכינה: (טו) וירא ה' באהל. טעמו הטעם כי עמוד הענן היה על הפתח והשם היה נראה באהל וזהו הכבוד. ודבור ואצונו זהו ויצו את יהושע בן נון כמאמר השם יברך על כן אמר אשר נשבעתי להם ואח"כ פרשת הנך שוכב עם אבותיך ואין מוקדם ומאוחר בתורה וכן פרשת ויהי ככלות לכתוב דבקה עם ויכתוב משה את התורה הזאת: (טז) וקם העם הזה. לא יתכן היותו דבק עם אשר לפניו כי מה טעם העם הזה וזנה: וטעם וזנה. לאות במחשבתו מאהבת כזיתו: אחרי אלהי נכר הארץ. ידענו כי השם אחד והשנוי יבוא מהמקבלים והשם לא ישנה מעשיו כי כולם הם בחכמה ומעבודת השם לשמור כח המקבל כפי המקום על כן כתוב את משפט אלהי הארץ על כן אמר יעקב הסירו את אלהי הנכר והפך המקום הדבק בעריות שהם שאר. והמשכיל יבין: וטעם בקרבו. שב אל נכר כאילו אמר וזנה אחרי אלהי עם נכר שהם אלהי הארץ והקרוב כי בקרבו שב אל הארץ כי ימצא לשון זכר כמו ולא נשא אותם הארץ נעשה הארץ: (יז) ועזבתים. כלם: והיה. כל אחד לאכול לאויב: (יח) וטעם הסתר אסתיר. שאם יקראו אלי לא אענם והמשל כאדם שלא יראם ולא ידע מה יעשה. וכן מנהג לשון לדבר בכפל ובעלי הדקדוק יבינו זה: כי פנה. היא הרעה הגדולה כאשר פירשתי שאין למעלה ממנה: (יט) כתבו לכם. מצוה שיכתוב אותה משה גם כל מבין לכתוב: ולמדה. הטעמים הקשים שיבאר לבו: נימה

די אתון קימין על ארעא די אתון עברין ית ירדנא תמן למירתה: יד ואמר יי
למשה הא קריבו יומיך לממת קרא ית יהושע ואתעתדו במשכן זמנא ואפקדניה
ואזל משה ויהושע ואתעתדו במשכן זמנא: טו ואתגלי יי במשכנא בעמודא
דעננא וקם עמודא דעננא על תרע משכנא: טז ואמר יי למשה הא את שכיב עם
אבהתך ויקום עמא הדין ויטעי בתר טעות עממי ארעא די אינון עלין תמן ביניהון
וישבקון דחלתי וישנון ית קימי די גזרית עמיה: יז ויתקוף רגזי בהון בעדנא
ההיא וארחקנון ואסלק שכינתי מנהון ויהון למבז ויערען יתהון בישן סגיאן ועקן
ויימרון ביומא ההוא הלא מדלית שכינת אלהי ביני ערעוני בישתא האלין: יח ואנא
סלקא אסלק שכינתי מנהון ביומא ההוא על כל בישתא די עבדו ארי אתפני
בתר טעות עממיא: יט וכען כתיבו לכון ית תשבחתא הדא ואלפה ית בני ישראל שויה

נתינה לגר

כת' רוו"ס גם שם הגי' "יתחזי". (טז) וקם העם הזה, ויקום עמא הדין. אף שהוא אחד מן המקראות שאין להם הכרע (ע' יומא דף נ"ב ע"א ושם ברש"י) הכריע הת"א לחבר "וקם" את שלאחריו, מפני שפשט הכתוב והנגינה מורים כן. וזנה, ויטעי, ועזבני, וישבקון. ת' בל"י ובל"ר מפני שעם הוא שם הקבוץ והאחר או הפעל הנאמר עליו יבוא גם בל"י גם בל"ר, וכעדות הכתוב שאח"ז "וחרה אפי בו" בל"י "ועזבתים, והסתרתי פני מהם" בל"ר [ורק בכ"י הנוסח ויטעון]. אלהי נכר הארץ, טעות עממי ארעא. הוא כמ"ש רש"י "גויי הארץ" וחסר המתואר "עמי" ולכן ת' "בקרבו, ביניהון" ולא כמ"ש הרמב"ן. (יז) והסתרתי פני, ואסלק שכינתי. הוא להרחקת ההגשמה, כמ"ש הרמב"ם במו"נ בכמה מקומות, וכאשר הרחבנו הדברים בענין זה בהקדמה כוללת. לאכול, למבז. ר"ל להאכל מצריו, ולא כמ"ש הרמב"ם במורה נבוכים "לבהמה האוכלת". (יט) השירה, תשבחתא. מוסב על שירת האזינו (וכמ"ש רש"י).

בעל הטורים

שבחתיך שאמרתי הן לה' אלהיך השמים ובדלך זה אתה מבשרני למות א"ל הקב"ה וכי לא אמרת והן לא יאמינו לי וכן כתיב יען לא האמנתם בי: (טז) וקם העם· תגין על הקו"ף לומר שימחהו בק' ברכות ובבנין של שלמה שהיה ההיכל ק' אמה: העם הזה וזנה אחרי· בגימט' זה הוא מנשה: (יז) והסתרתי פני מהם והיה לאכול· ס"ת בגימט' המן· וזהו שדרשו בחולין ואנכי הסתר אסתיר רמז לאסתר· ומצאהו חסר וי"ו לומר ו' פעמים גלו· ג' ע"י סנחריב וג' ע"י נבוזראדן: הרעות האלה· בגימטריא ארבע גליות: (יט) ולמדה את בנ"י בגימט' הן תורה בכתב: שימה בפיהם· בגימטריא זה תלמוד:

רמב"ן

בארץ הזאת כי השם הנכבד נקרא אלהי הארץ. כענין שנאמר כי לא ידעו את משפט אלהי הארץ· וכן וידברו על אלהי ירושלים ועל אלהי עמי הארץ· וכתיב לא ישבו בארץ ה'· והזכיר זה רבי אברהם וכבר פרשתיו: וטעם אשר הוא בא שמה בקרבו· שהוא בא בקרב עמו ועבדיו או בקרבו בקרב הארץ כמו ולא נשא אותם הארץ· נעתם ארץ כדברי ר"א: (יז) וטעם ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי· איננו וידוי גמור כענין והתודו את עונם אבל הוא הרהור וחרטה שיתחרטו על מעלם ויכירו כי אשמים הם: (יח) וטעם ואנכי הסתר אסתיר פני· טעם אחרת כי בעבור שהרהרו ישראל בלבם כי חטאו לאלהים ועל כי אין אלהיהם בקרבם מצאום הרעות האלה היה ראוי לרוב חסדי השם שיעזרם ויצילם שכבר כפרו בעבודת כוכבים כענין שאמר הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי· ולכך אמר כי על כל הרעה הגדולה שעשו לבטוח בעבודת כוכבים יסתיר עוד פניו מהם לא כמסתיר פניו הראשון שהסתיר פני רחמיו ומצאום רעות רבות וצרות רק שיהיו בהסתר פני הגאולה· ויעמדו בהבטחת פני רחמיו ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים וגו' עד שיוסיפו על החרטה הנזכרת וידוי גמור ותשובה שלימה כמו שנזכר למעלה ושבת עד ה' אלהיך וגו': (יט) ועתה כתבו לכם את השירה הזאת· על דרך הפשט למשה ויהושע שניהם יצוה שיכתבוה כי רצה לעשות יהושע נביאו בחיי משה והנה משה כתבה ויהושע עומד עמו וקורא ורואה וזה טעם ויכתוב משה וילמדה את בני ישראל למשה שהוא העיקר כי ממנו ישמעו וילמדו כי גם יהושע היה מלמד עמו כמו שאמר בסוף הוא והושע בן נון: וטעם השירה הזאת· השירה אשר אגיד לך עתה והיא האזינו ויקראוה שירה כי ישראל יאמרוה תמיד בשיר ובזמרה וכן נכתבה כשירה כי השירים יכתבו בהם הפסק

ספורנו

(טז) ועזבתים· ביד מחריבי הבית שיגברו עליהם: והסתרתי פני מהם· אחר שיהיו ביד העובדי כוכבים וירעו אותם ויענום אעלים עיני המלתי מהם כבלתי רואה בצרתם: על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות· בשביל שסלק שכינתו מתוכנו היו אלה לנו ובהיות זה לא יפנו להתפלל ולא לשוב בתשובה: (יח) ואנכי הסתר אסתיר פני מהם· לא כמו שחשבו הם באמרם שאינו בקרבם כי אמנם בכל מקום שיהיו תהיה שכינתי מצויה שם כאמרם ז"ל (מגילה פ' בני העיר) בכל מקום שגלו כו' אבל אסתיר פני מהצילם: על כל הרעה אשר עשה· הוא לעצמו: כי פנה אל אלהים אחרים· כי בצרות המוצאות אותם על מה שחטאו הם אינם פונים אלי לעזרה בתשובה ובתפלה אבל פונים להמלט באמצעות עובדי עבודת כוכבים:

כי

שִׂימָהּ בְּפִיהֶם לְמַעַן תִּהְיֶה־לִּי הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְעֵד בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ששי שביעי כשהן מחוברין כ כִּי־אֲבִיאֶנּוּ אֶל־הָאֲדָמָה ׀ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתָיו זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ וְאָכַל וְשָׂבַע וְדָשֵׁן וּפָנָה אֶל־אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבָדוּם וְנִאֲצוּנִי וְהֵפֵר אֶת־בְּרִיתִי׃ כא וְהָיָה כִּי־תִמְצֶאןָ אֹתוֹ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְעָנְתָה הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְפָנָיו לְעֵד כִּי לֹא תִשָּׁכַח מִפִּי זַרְעוֹ כִּי יָדַעְתִּי אֶת־יִצְרוֹ אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה הַיּוֹם בְּטֶרֶם אֲבִיאֶנּוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבָּעְתִּי׃ כב וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת בַּיּוֹם הַהוּא וַיְלַמְּדָהּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כג וַיְצַו אֶת־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וַיֹּאמֶר חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תָּבִיא אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לָהֶם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִמָּךְ׃ כד וַיְהִי ׀ כְּכַלּוֹת מֹשֶׁה לִכְתֹּב אֶת־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה־הַזֹּאת עַל־סֵפֶר עַד תֻּמָּם׃ שביעי כה וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־הַלְוִיִּם נֹשְׂאֵי אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה לֵאמֹר׃ כו לָקֹחַ אֵת סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה וְשַׂמְתֶּם אֹתוֹ מִצַּד אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְהָיָה־שָׁם בְּךָ לְעֵד׃ כז כִּי אָנֹכִי יָדַעְתִּי אֶת־מֶרְיְךָ וְאֶת־עָרְפְּךָ הַקָּשֶׁה הֵן בְּעוֹדֶנִּי חַי עִמָּכֶם הַיּוֹם מַמְרִים הֱיִתֶם עִם־יְהוָה וְאַף כִּי־אַחֲרֵי מוֹתִי׃

ת"א ואכל ושבע · ברכות לב: והיה כי תמצאן אותו · חגיגה ה: כי לא תשכח · שבת קלח: כי אתה · סנהדרין ח: לקח את ספר · גיטין ס בתרא יד עו מנחות ל: ושמת אותו · בתרא יד:

רש"י

אדמהו עמו: (כ) ונאצוני · והכעיסוני וכן כל ניאוץ לשון כעס: (כא) וענתה השירה הזאת לפניו לעד · שהתריתי בו בתוכה על כל המוצאות אותו: כי לא תשכח מפי זרעו · הרי זו הבטחה לישראל שאין תורה משתכחת מזרעם לגמרי: (כג) ויצו את יהושע בן נון · מוסב למעלה כלפי שכינה כמו שמפורש אל הארץ אשר נשבעתי להם: (כו) לקח · כמו זכור שמור הלוך: מצד ארון ברית ה' · נחלקו בו חכמי ישראל בב"ב יש מהם אומרים דף היה בולט מן הארון מבחוץ ושם היה מונח ויש אומרים מצד הלוחות היה מונח בתוך הארון:

רמב"ן

במקומות הנעימה: (כא) וטעם כי ידעתי את יצרו אשר הוא עושה היום · כטעם כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה שהיא הידיעה בפועל כי הידיעה בעתיד ידועה בכח ואם לא חטאו ישראל במדבר ולא נודע יצרו בפועל לא היה הגון שיעיד בהם שירה לומר הגלוי לפניו בתחבולתו · ולהעידה בכם שהמלאכה אתכם רעות

אבן עזרא

שימה בפיהם · שידעוה בגרסא: ומלת ולמדה גם שימה · זרס כי המשפט להיות ה"א ולמדה קמוץ ותחת הדל"ת פת"ח קטן: לעד בבני ישראל · דבק בטעם עם כי אביאנו · גם יתכן להיותו מודגל בעבור וענתה כטעם לא תשנה כרעך כאילו השירה עונה לאשר יאמרו למה מצאתנו כל זאת: (כא) לפניו · כמו נגדו וטעם שלא יזוז העד ממנו רק עמו יהיה תמיד: כי ידעתי את יצרו · כי אילו לא הייתי יודע את העתידות כבר ידעתי מה שעבו עד היום הזה: (כב) ביום ההוא · שלא יאחר הדבר · ויתכן שהיה יום מותו אחר מכתב דברי התורה כי השירה כתב משה עמה: (כד) עד תומם · דבק עם דברי: (כה) ויצו משה את הלוים · דרך קצרה כאילו אמר הלוים הנזכרים שהם הכהנים ולא כל הלוים כי אינם נוגעים בארון: וטעם נושאי ארון ברית ה' · בצווי וכן רבים: (כו) והיה שם בך לעד · עם כל ישראל ידבר והכהנים בכללם כאשר דבר לישראל · וטעמו האזינו והגידו לכם כאשר פירשתי: (כז) ואף כי אחרי מותי · גם כי ידעתי אחרי מותי כי כן אמר

בְּפֻמְהוֹן בְּדִיל דִּתְהֵי לִי תֻּשְׁבַּחְתָּא הָדָא לְסָהִיד בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: כ אֲרֵי אֲעֵלִנּוּן לְאַרְעָא דִּי קַיֵּמִית לַאֲבָהָתְהוֹן עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ וְיֵיכְלוּן וְיִשְׂבְּעוּן וְיִתְפַּנְּקוּן וְיִתְפְּנוּן בָּתַר טָעֲוַת עַמְמַיָּא וְיִפְלְחֻנּוּן וְיַרְגְּזוּן קֳדָמַי**) וְישַׁנּוּן יָת קְיָמִי: כא וִיהֵי אֲרֵי יֶעֶרְעָן יָתְהוֹן*) בִּישָׁן סַגִּיאָן וְעָקָן וּתְתֵיב תֻּשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָמוֹהִי לְסָהִיד אֲרֵי לָא תִתְנְשֵׁי מִפֻּם בְּנֵיהוֹן אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי יָת יִצְרְהוֹן דִּי אִנּוּן עָבְדִין יוֹמָא דֵין עַד לָא אֲעֵלִנּוּן לְאַרְעָא דִּי קַיֵּמִית: כב וּכְתַב מֹשֶׁה יָת תֻּשְׁבַּחְתָּא הָדָא בְּיוֹמָא הַהוּא וְאַלְּפַהּ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: כג וּפַקֵּיד יָת יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן וַאֲמַר תְּקַף וְאִתְּקַף אֲרֵי אַתְּ תָּעֵיל יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַרְעָא דִּי קַיֵּמִית לְהוֹן וּמֵימְרִי יְהֵי בְּסַעְדָּךְ: כד וַהֲוָה כַּד שֵׁיצִי מֹשֶׁה לְמִכְתַּב יָת פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא עַל סִפְרָא עַד דִּשְׁלִימוּ: כה וּפַקֵּיד מֹשֶׁה יָת לֵוָאֵי נָטְלֵי אֲרוֹן קְיָמָא דַּייָ לְמֵימָר: כו סִיבוּ יָת סִפְרָא דְאוֹרַיְתָא הָדֵין וּתְשַׁוּוֹן יָתֵיהּ מִסְּטַר אֲרוֹנָא קְיָמָא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן וִיהֵי תַמָּן בָּךְ לְסָהִיד: כז אֲרֵי אֲנָא יָדַעְנָא יָת סָרְבָנוּתָךְ וְיָת קְדָלָךְ דְּקַשְׁיָא הָא עַד אֲנָא קַיָּם עִמְּכוֹן יוֹמָא דֵין מְסָרְבִין הֲוֵיתוֹן קֳדָם יְיָ וְאַף (אֲרֵי) בָּתַר דְּאָמוּת:

*) נכ"י וישבקון דחלתי. **) נכ"י כד תשבחון יתהון.

נתינה לגר

(כג) ויצו, ופקד. ערש"י שכתב „מוסב למעלה כלפי שכינה" וערמב"ן שהביא דברי רש"י וכתב „ויפה פירש" ולא כהרא"ע שכתב שמוסב על משה שאיך יאמר משה „ואנכי אהיה עמך"? וע' במיני תרגומא שנתקשה מאד בדברי רש"י, איך הוציא הפסוק ממשמעותו, מחמת הכנוי שבמלת „נשבעתי"? הלא משה אמר „ונתתי מטר ארצכם, ונתתי עשב בשדך"? עד שמלא און לדברי רש"י מסוף הפסוק „ואנכי אהיה עמך", ואני בעניי עדנה לא אדע מאי אולמיה דסיפיה דקרא „ואנכי אהיה עמך" ממלות „אשר נשבעתי" ואם נוכל לומר שמשה אמר בשם ה' „נשבעתי" מדוע לא יאמר ג"כ בשמו „ואנכי אהיה עמך" ולדעתי נפלא ט"ס בדברי רש"י, וכו כהלו רבים וכן שלמים, כי מלת „למעלה" צ"ל לבסוף, ואלה דבריו, „מוסב כלפי שכינה כמו שמפורש למעלה" ור"ל לעיל בפסוק ז', וכוונתו על דרשת רז"ל שהביא שם, שדרשו הפסוק הזה וכפי

בעל הטורים

(כו) ואף כי אחרי מותי. כ"י שנים אחרי מות יהושע פרנס את ישראל כ"ח שנה וכ' שנה האריכו הזקנים:

רמב"ן

רבות וצרות כזה וכזה. אבל היה הראוי שיתן להם התורה בידיעה שתם אם יאכלו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרב תאוכלו אבל עתה שנודע גם להם יגרש הרע ולבם הזונה יגיד להם כל הקורות אותם כענין שנאמר מדעתי כי קשה אתה וגיד ברזל ערפך ומצחך נחושה ואגיד לך מאז בטרם תבא שמעתיך: (כג) ויצו את יהושע בן נון. מוסב למעלה כלפי שכינה כמו שמפורש אל הארץ אשר נשבעתי להם ואנכי אהיה עמך לשון רש"י ויפה פירש ועל דעת ר"א ויצו את יהושע משה במצות השם ועל כן אמר אשר נשבעתי להם וכן מצינו שאמר משה ונתתי מטר ארצכם בעתו. וכן ונתתי עשב בשדך לבהמתך. וכן למען תדעו כי אני ה' אלהיכם. וכן ישלח ה' בך את המארה מפני רוע מעלליך אשר עזבתני וכבר דברתי בהם: (כד) וטעם ויהי ככלות משה לכתוב. כי מתחלה כתב את התורה ויתנה אל הכהנים כאשר נאמר למעלה ולא אמר להם אנה יניחו אותה ואחרי כן נצטוה בשירה הזאת ויכתוב אותה וילמדה את בני ישראל בו ביום והנה הוסיף אותה על התורה: ויהי ככלות משה לכתוב הכל בספר התורה אז צוה את הכהנים לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' אלהיכם שיהיה מונח בארון מן הצד כי מעתה לא יגעו בו כלל להוסיף או לגרוע וזה טעם ויהי ככלות משה לכתוב עד תומם ועל כן אמר ר"א כי וזאת הברכה מוקדמת ומקומה למעלה כאשר נאמר וילך משה וידבר את כל הדברים האלה אל כל ישראל ויתכן כי אחרי שכתב השירה וילמדה את בני ישראל איש איש לשנפיהם שהביאה לפניו אל בית המדרש כתבה בספר התורה

ספורנו

(כא) כי ידעתי את יצרו אשר הוא עושה היום. שאינם מצפים להכנס לארץ כדי לעבדני בה כמו שהוא המכוון מאתי כאמרו בעבור ישמרו חקיו אבל מצפים אותה להשביע נפשם מתאוה וימשך מזה כל הרע שיבא כאמרו וישמן ישורון ויבעט: (כג) ויצו את יהושע. שאל ית' מנה אז את יהושע לנגיד כמו צויתי שופטים וצוך לנגיד ודומיהם: (כד) על ספר עד תומם. עם פרשת האזינו ופרשת וזאת הברכה: (כו) והיה שם בך לעד. יעיד שידעתי שתעזבו את תורת האל יתברך שבשביל זה הוצרכתי לשום ספר תורה אחד במקום שלא יכנס בו אדם זולתי כה"ג אחד בשנה ויעיד זה הספר שכל מה שימצא כתוב בספר התורה שימצאו ביד צדיקי הדור הן הן הדברים שנאמרו לו למשה מסיני בלי תוספת וחסרון ובזה לא יולד ספק לכם עליהם. אמנם הספר שמצא חלקיהו נראה שהיה הספר שנתן משה אל הכהנים נושאי ארון ברית ה' שהוזכר למעלה שהיה פרשת המלך נלנד וכו כתב יהושע הברית שחדש עם ישראל בשכם שקבלו עליהם בו לעבוד את האל יתעלם באמת ובפניים

מפטיר כח הַקְהִילוּ אֵלַי אֶת־כָּל־זִקְנֵי שִׁבְטֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם וַאֲדַבְּרָה בְאָזְנֵיהֶם אֵת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה ואעידה בראש עמוד בי"ה שמ"ו סימן וְאָעִידָה בָּם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ׃ כט כִּי יָדַעְתִּי אַחֲרֵי מוֹתִי כִּי־הַשְׁחֵת תַּשְׁחִתוּן וְסַרְתֶּם מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם וְקָרָאת אֶתְכֶם הָרָעָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים כִּי־תַעֲשׂוּ אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לְהַכְעִיסוֹ בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם׃ ל וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה בְּאָזְנֵי כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל אֶת־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת עַד תֻּמָּם׃ פ פ פ ע' אדי"ה סימן:

כשקורין וילך בשבת שובה אז מפטירין בהושע סימן י"ד · וכשיהיו נצבים וילך מחוברים אזי קורין האזינו בשבת שובה · ואז מפטירין לנצבים וילך שוש אשיש · ומפטירין בהאזינו שובה ישראל:

סדר האזינו

לב א הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וַאֲדַבֵּרָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי־פִי׃ ב יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי תִּזַּל כַּטַּל אִמְרָתִי כִּשְׂעִירִם עֲלֵי־דֶשֶׁא וְכִרְבִיבִים עֲלֵי־עֵשֶׂב׃ ג כִּי

ת"א יערוף כמטר לקחי · תענית ז: כשעירם עלי דשא · בתרא כה:

רש"י

(כח) הקהילו אלי · ולא תקעו אותו היום בחצוצרות להקהיל את הקהל לפי שנאמר עשה לך ולא השליט יהושע עליהם ואף בחייו נגנזו קודם יום מותו (ס"א ביום מותו) לקיים מה שנאמר ואין שלטון ביום המות: ואעידה בם את השמים ואת הארץ · וא"ת הרי כבר העיד למעלה העידותי בכם היום וגו' התם לישראל אמר אבל לשמים ולארץ לא אמר ועכשיו בא לומר האזינו השמים וגו': (כט) אחרי מותי כי השחת תשחיתון · והרי כל ימות יהושע לא השחיתו שנאמר ויעבוד ישראל את ה' כל ימי יהושע מכאן שתלמידו של אדם חביב עליו כגופו כל זמן שיהושע חי היה נראה למשה כאלו הוא חי: חסלת פרשת וילך

(א) **האזינו** השמים · שאני מתרה בהם בישראל ותהיו אתם עדים בדבר שכך אמרתי להם שאתם תהיו עדים וכן ותשמע הארץ ולמה העיד בהם שמים וארץ אמר משה אני בשר ודם למחר אני מת אם יאמרו ישראל לא קבלנו עלינו הברית מי בא ומכחישם לפיכך העיד בהם שמים וארץ עדים שהם קיימים לעולם ועוד שאם יזכו יבואו העדים ויתנו שכרם הגפן תתן פריה והארץ תתן יבולה והשמים יתנו טלם ואם יתחייבו תהיה בהם יד העדים תחלה ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואח"כ ואבדתם מהרה על ידי העובדי כוכבים: (ב) יערוף כמטר לקחי · זו היא העדות שתעידו שאני אומר בפניכם תורה שנתתי לישראל שהיא חיים לעולם · כמטר הזה שהוא חיים לעולם כאשר יערפו השמים טל ומטר: יערוף · לשון יטיף וכן ירעפו טל דשן יערפו טל: תזל כטל · שהכל שמחים בו לפי שהמטר יש בו עצבים לבריות (ס"א יש עצבים בו) כגון הולכי דרכים ומי שהיה בורו מלא יין: כשעירים · לשון רוח סערה כתרגומו כרוחי מטרא מה הרוחות הללו מחזיקין את העשבים ומגדלין אותם אף ד"ת מגדלין את לומדיהן: כרביבים · טיפי מטר וי"ל ע"ש שיורה כחץ נקרא רביב כמד"א רובה קשת: דשא · אירבי"ן 1) עטיפת

אבן עזרא

אמר לי השם וקם העם הזה אחר שתשכב עם אבותיך וזהו אחרי מותי: (כט) וטעם וקראת · כמו ותצאת עמך גם מפורש: חסלת פרשת וילך

(א) האזינו · כבר פירשתי בספרי כי מלת האזינו מגזרת אזן כאילו אמר הטו אזן · וככר הודעתיך שהגאון אמר כי טעם השמים · המלאכים: וטעם הארץ · אנשי הארץ · לו עדות הגשם היורד מן השמים והארץ תתן יבולה והנכון בעיני כי העיקר בעבור היות עומדים לעולם וכן שמש בירם גם אמר יהושע וגם כתוב כי היא שמעה וכבר רמזתי לך על נשמת האדם שהיא אמצעית בין הגבוהים לשפלים והיא עדמם כ"ל על גורת היכלה · ואף כי להבין גם היושבת בהיכל · על כן תנביה השפלים ותשפיל הגבוהים: (ב) יערף · מגזרת יערף מזבחותם כטעם ירד: לקחי · מה שיקח אחד ממנו כטעם למוד וכן כי לקח טוב: כשעירים · הנכון בעיני שהם דקים:

רשב"ם

(ל) השירה · כידור דברים קרוי שירה: הזאת · פרשת האזינו שמעידה עליהם פורענית לכשיעברו על המצות ויבינו כי בהטאתם לקו:

(א') **האזינו** השמים · להפרע מישראל אם יחטאו · כדכתיב ועצר את השמים וגו': (ב) יערף במטר · אם תקבלו

1) herbeux גרא"ניכע ·

כח כְּנִישׁוּ לְוָתִי יָת כָּל סָבֵי שִׁבְטֵיכוֹן וְסָרְכֵיכוֹן וַאֲמַלֵּל קֳדָמֵיהוֹן יָת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וְאַסְהֵד בְּהוֹן יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא: כט אֲרֵי יְדַעְנָא בָּתַר דְּאֵמוּת אֲרֵי חַבָּלָא תְחַבְּלוּן וְתִסְטוּן מִן אָרְחָא דִּי פַקֵּדִית יָתְכוֹן וּתְעָרַע יָתְכוֹן בִּישְׁתָא בְּסוֹף יוֹמַיָּא אֲרֵי תַעְבְּדוּן יָת דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ לְאַרְגָּזָא קֳדָמוֹהִי בְּעוֹבָדֵי יְדֵיכוֹן: ל וּמַלֵּיל מֹשֶׁה קֳדָם כָּל קְהָלָא דְיִשְׂרָאֵל יָת פִּתְגָּמֵי תֻשְׁבַּחְתָּא הָדָא עַד דִּשְׁלִימוּ:

א אֲצִיתוּ שְׁמַיָּא וַאֲמַלֵּל וְתִשְׁמַע אַרְעָא מֵימְרֵי פֻמִי: ב יִבַסַּם כְּמִטְרָא אֻלְפָנִי יִתְקַבַּל כְּטַלָּא מֵימְרִי כְּרוּחֵי מִטְרָא דְנָשְׁבִין עַל דִּתְאָה וְכִרְסִיסֵי מַלְקוֹשָׁא דִּי עַל

נתינה לגר

שהראיה שם שנאמר מפי ה' ולא מפי משה, ומעתה אין לנו להתקשות בדברי רש"י, יען כי הוא הביא רק את דרשת רז"ל והוא במס' סנהדרין ח' ע"א.

לב (ב) יערף, יבסם. פי' כמו "יערב" בבי"ת בחלוף בומ"ף וכמו שת"י "ערב עבדך" [תהלים קי"ט קכ"ב] "בסים עבדך" ולקמן (ל"ג כ"ח) "אף שמיו יערפו טל" ת' "אף שמיא דעלויהון יטפטון בטלא" ר"ל שגם השמים מעל יעשו שירות לו בטל, ויצא מפשוטו של מקרא לפרשהו בדרך הדרש. כשעירים עלי דשא, כרוחי מטרא דנשבין על דתאה. ר"ל כרוח גשם המרחפת על פני דשא. וכרביבים, וכרסיסי מלקושא. ר"ל כטיפי מטר מלקוש, כי הרביעה היורדת סמוך לזמן הקציר

בעל הטורים

(כט) הרעה באחרית הימים. ר"ת עולה בגימט' גוג: וקראת. ד'. וקראת אתכם הרעה. וקראת שמו ישמעאל. וקראת שמו עמנואל וקראת ישועה חומותיך. כשתקרא אתכם הרעה וקראת ישמעאל שתתפלל לאל שישמע אליך ויהיה עמנו. ותשוב אליו בתשובה אז וקראת ישועה חומותיך:

(א) האזינו. לעיל מיניה כתיב את השירה הזאת עד תמם וסמיך ליה. האזינו כמו שהאזנתם ושמעתם לדברי תורה כן האזינו לדברי השירה הזאת. כפי פשטא האזינו השמים פי' יושבי ערים הגדולות והגזורות בשמים: ותשמע הארץ. יושבי הארץ. פי' יושבי כפרים וערים הקטנים: השמים ואדברה. עולה תרי"ג כלומר האזינו לתרי"ג מצות. הפסוק מתחיל בה"א ומסיים ביו"ד שכלל השם בראש השירה. ויש בו ז' תיבות והיינו אלנה עמודיה שבעה. כנגד ז' רקיעים וז' ארצות וז' ימי המעשה: ותשמע. ב'. דין ואידך (ד"ה ב' כ') ותשמע ותושיע. שאם תשמעו אמרי פי תהיו נושעים וזה הוא ותשמע ותושיע: (ב) יערף. ב' במס'. דין ואידך (הושע י') יערף מזבחותם. יסודד מזבחותם זכה ולמד תורה כמו מטה בעשות לו סם חיים והיינו יערף כמטר ות"א יערף יבסם. לא זכה שלמד שלא לשמה נעשית לו סם המות והיינו יערף מזבחותם שהוא לשון עריפה כמו וערפו שם את העגלה: לקחי. ג'. דין ואידך (מ"א י"ז) לקחי נא לי פת לחם. (איוב י"א) זך לקחי. הכא מבהעי בתורה שאין לקח אלא תורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם וזהו שאמרו אם אין קמח אין תורה. יערף כמטר לקחי מתי זך לקחי. לקחי לי פת להם וזהו קמח אם יש קמח יש תורה: לקחי. בגימט' קמח: כטל. ב' במס'. תזל כטל. אהיה כטל לישראל (הושע י"ד) לומר שהתורה היא כטל לישראל דוקא. אבל לעובדי כוכבים בהפך כדכתיב (חבקוק ג') ראה ויתר גוים: כמטר. כטל. כשעירים. כרביבים. ד' מדות כנגד ד' מדות בלומדים. וכן ביד כל א' וא' מישראל ד"פ

רמב"ן

וצוה את הכהנים לקוח את ספר התורה לומר שגם השירה תהיה מונחת בארון עם התורה שהיא מכלל התורה כי היא שם לעד ואמר להם שיקהילו אליו עוד כל זקני השבטים והשוטרים והעם יאספו עמהם כי כן נאמר בסוף ויבא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת באזני העם והנה עשו הכהנים כן והקהילו אליו כל העם והעיד בהם את השמים ואת הארץ בהקהל באזני הכהנים וכל העם ואז אמר לו השם יתברך עלה אל הר העברים הזה ונתחייב לעשות כן מיד ועמד וברך אותם ואת הברכה ויכתוב אותה בסוף הספר שנתן לכהנים ואז עשו הכהנים מה שצוה אותם ונתנו הספר שלם מצד ארון הברית והנה הכל כסדר האמור בתורה:

חסלת פרשת וילך

(א) האזינו השמים. על דרך הפשט לדקו דברי ר"א כי הכתובים יתנו עדיהם בכל הדברים שהם קיימים ועומדים וכן שמעו הרים את ריב ה' וגם אבן יהושע כי שם כתיב כי היא שמעה ועל דרך האמת הם השמים והארץ הראשונים הנזכרים בבראשית כי הם יבאו בברית עם ישראל לכן אמר שיאזינו השמים וישמעו התנאים ואיך יעבה בהם ואמר יערוף כמטר לקחי כי מה שלקח מן השמים ואמרתו על הארץ יערף על ישראל ותזל עליהם כטל כי שם ה' אקרא בשמים הבו גודל לאלהינו בארץ ועם כל ישראל ידבר. וכן אבן יהושע רמז על הארץ הזאת כי משם רועה אבן ישראל וכבר פירשתיו. וכן אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה מאת ה' היתה זאת וגו'. ועל כן אמר

ספורנו

והשמים שהוא כעיון ובמעשה וכשקרא כו יאשיהו וראה שרחקו מכל זה הרד ודרש את ה' על זאת: (כח) ואדברה באזניהם את הדברים האלה. דברי שירת האזינו: ואעידה בם את השמים ואת הארץ. כאמרו האזינו השמים גו': (כט) כי ידעתי. הגיד באותה השירה ואגיד בכם שידעתי שתעשו באופן שתקרה לכם הרעה כדי שלא תיחשו העתיד אל במקרה אבל תיחסו אל מה שעשיתם ותתנו לב לשוב כענין והגיד לך מאז בטרם תבא השמעתיך פן תאמר עצבי עשם: (ל) את דברי השירה הזאת עד תומם. עם פרשת כי ידין וכי תבא אע"פ שאינם מכלל דברי העדה:

(ב) **יערוף** כמטר לקחי. הנה תורתי היא תערוף ותבא בשטף כמטר למבינים המוכנים לקבל מבוע מקור חכמה: תזל כטל אמרתי. ונהגת ג"כ כפי הנגלה ממנה אותו ידועה להדיוטות שעם היותה מועטת היא עושה מאד כטל באופן שהיא כשעירים עלי דשא שהמשכילים יביטו נפלאות ממנה. וכרביבים עלי עשב שגם ההדיוטות יקנו בה איזה מדע

שֵׁם יְהוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ׃ ד הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ כִּי כָל־דְּרָכָיו מִשְׁפָּט אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא׃ ה שִׁחֵת לוֹ לֹּא בָּנָיו מוּמָם דּוֹר עִקֵּשׁ וּפְתַלְתֹּל׃ ו הַ לַיהוָה תִּגְמְלוּ־זֹאת עַם נָבָל וְלֹא חָכָם

ה' רבתי והיא תיבה בפני עצמה

הלמ"ד דגושה א"ת·

ת"א כי שם ה' · ברכות כא מה יומא לז עקידה שער סג : הצור תמים · קמא כ ע"ג ית עקידה שער מג : אל אמונה · תענית יא:

רש"י

הארץ מכוסה בירק: עשב · קלח אחד קרוי עשב וכל מין ומין לעצמו קרוי עשב: (ג) כי שם ה' אקרא · הרי כי משמש בלשון כאשר כמו כי תבואו אל הארץ כשאקרא ואזכיר שם ה' אתם הבו גודל לאלהינו וברכו שמו מכאן אמרו שעונין ברוך שם כבוד מלכותו אחר ברכה שבמקדש: (ד) הצור תמים פעלו · אף על פי שהוא חזק כשמביא פורענות על עוברי רצונו לא בשטף הוא מביא כי אם בדין כי תמים פעלו: אל אמונה · לשלם לצדיקים צדקתם לעוה"ב ואף על פי שמאחר את תגמולם סופו לאמן את דבריו: ואין עול · אף לרשעים משלם שכר צדקתם בעוה"ז: צדיק וישר הוא · הכל מצדיקים עליהם את דינו וכך ראוי וישר להם צדיק מפי הבריות וישר הוא וראוי להצדיקו: (ה) שחת לו וגו' · כתרגומו חבילו להון ולא ליה: בניו מומם · בניו היו והשחתה שהשחיתו היא מומם · בניו מומם · מומם של בניו היה ולא מומו: דור עקש · עקום ומעוקל כמו ואת כל הישרה יעקשו ובלשון משנה תולדה שעיניה עקומות ועקושות: ופתלתל · אנטורטי"ליש 1) כפתיל הזה שגודלין אותו ומקיפין אותו סביבות הגדיל: פתלתל · מן התיבות הכפולות כמו ירקרק אדמדם סחרחר סגלגל: (ו) הלה' תגמלו זאת · לשון תימה וכי לפניו אתם מעליבין שיש בידו ליפרע מכם ושהטיב לכם בכל הטובות: עם נבל · ששכחו את העשוי להם: ולא חכם · להבין את הנולדות שיש בידו להיטיב ולהרע:

רמב"ן

יהושע האבן הזאת תהיה בנו לעדה · וכן כי הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע על אבן אחת שבעה עינים וגו' והמשכיל יבין: (ד) הצור תמים פעלו · רמז למדת הדין ואמר תמים פעלו כי הפועל הבא ממנו תמים ושלם לא ימוש ולא ישתנה לעולם כי כל דרכיו משפט · רחמים הם ולא תבא בפועל חסרון אך במשפט · כי המשפט לאל אמונה ואין עול בצור והמשפט צדיק והצור ישר: (ה) שחת לו לא בניו מומם · המום יקרא השחתה כמו שנאמר כי משחתם בהם מום בם · וכן וזובח משחת לה' יאמר כי מומם של ישראל שחת לצור עמו ונחלתו · וקראם לו בניו כאשר יקראם

אבן עזרא

וכרביבים · מגזרת רב ובניהם שמות התאר · והעד כי כתב חזק מדבא · וי"א כי בשעירים מגזרת שער · ואחרים אמרו מגזרת סערת ה' ואם הוא כפי"ן וכן ויסתער עליו כמו ויסתער עליו גם יתכן שאין לו אח במקרא והנה הטעם כפול כדרך כל הנבואות לחזק ועיקר הטעם שהתפלל משה שיהיו דבריו כטל וכמטר שלא ישובו ריקם כי אם הרוו את הארץ כי כן כתוב והטעם שיכנסו דבריו בלבות השומעים כמעשה הגשם על הארץ להולידה ולהצמיחה: (ג) הבו גודל · שב אל השמים והארץ כמו שאמר השמים מספרים כבוד אל כאשר פירשתיו וכן יהללוהו שמים וארץ: (ד) והחל הצור תמים פעלו · להודיע כי כל מה שאירע לישראל בעבור מעשיהם הרעים היה: וטעם הצור · שהוא עומד תמיד כצור ואל תתמה · כי כן יאמר הכתוב אחריה ישאג · כי לא יוכל המדבר לדמות מעשי השם כי אם אל מעשיו · כי הכל מעשיו · וכן צור לבבי כמו מעון ותוקף ועמידה וי"א מלשון צורה וכן וצורם לבלות שאול · ועיקר שאין לו עם מקבל רק הוא צור קדמון והראשון נכון בעיני: תמים פעלו · כי כל מפעל פועל חסר בעבור שצריכו לאשר הוא למעלה ממנו לבד מפעל השם הנכבד והכל (שנים) (נס' מ"א גרס שונים) חוץ מיוצר הכל: כי כל דרכיו משפט · שלא ישתנו רק הם על משפט אחד וזו היא התחלה (התחלה) וכל הנבראים ישתנו מעשיהם כפי צרכיהם ומעשי השם (לבדו) (נס' הנ"ל גרס השם לבדו בגבורה) כפי החכמה · ואין לטעון מעמידת השמש כי סודו ברור כמלת וירח בעמק אילון כאשר פירשתי במקומו: אל אמונה ואין עול · הוא לבדו יש לו גבורת אמת כי כל גבורה בגבורים הוא מקרה מיד אחר · והטעם אחר שהוא אל אמונה לא יתכן שיעשה עול ויתכן להיות ואין עול בדרכיו · או מלת אל מושכת עצמה ואחרת עמה: צדיק וישר הוא · בעבור שאמר שחת לו אמר כי צדקתו שהוא עם נפתל והנה הוא לבדו ישר ויוצר הישר לתקן המצות על כן טעם לו בעבור שהיו לו בתחלה: (ה) לא בניו · אלה שאמרו שאינם בניו וכן בנים לא אמון בם · והטעם שלא יודו שהוא בראם ואם יודו בפה לא יודו בלב והעד שלא יראו משם · ולמ"ד לו משרת עצמו ואחר עמו והוא למומם והטעם בעבור מומם שהוא דור עקש ופתלתל · ופתלתל מתחזק ומתגלגל בעקשותו וכן נפתולי אלהים · וי"א כי טעם שחת לו כמו שחתו להם והטעם לנפשם ואל תתמה בעבור שהמלה לשון יחיד כי כן משפט הלשון הלא תראה זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור והנכון בעיני שהוא כן שחת לשם והטעם השחתם דרכי השם הנטועים והתקים שלום כאילו אמר שחת לו דור עקש שהם לא בניו וזהו מומם והעד כי כן פירשו הבא אחריו והוא הלה' תגמלו זאת וכבר פירשתי טעם הה"א בספר מאזנים: (ו) נבל · במעשיו: ולא חכם · בלב והנה כלו חסר במחשבה ובמעשה:

רשב"ם

תקבלו דברי תוכחתי יועילו לכם כמטר: (ג) כי שם ה' אקרא · כאשר אספר לכם גבורות שעשה לכם הקב"ה והטובות שגמל לכם וגם שהוא צדיק במה שיעשה לכם גם אתם הבו גודל לאלהינו היו מודים על האמת: (ד) הצור תמים פעלו · שירה זו לעד היא · לפיכך מדברת השירה אחר שיבא לישראל פורעניות הטאתם · הצור תמים פעלו בכל פורענות שהביא עליכם צדיק וישר הוא כמו שמפרש והולך שהטיב לכם מכמה ענינים · והם וישמן ישורון ויטש אלוה עשהו: (ה) שחת לו · שחת ישראל לעצמו כדכתיב שחתך ישראל כי בי בעזרך · הוא גרם לעצמו השחתה: לו כלומר ולא לאחר · בניו מומם · מומם הוא כפל לשון של שחת ישראל בניו של הקב"ה הם עשו מום בעצמם · כדכתיב כי משחתם בהם מום בם: (ו) תגמלו זאת · בתמיה:

1) entortillé פערדרעהען.

עַשְׂבָּא: ג אֲרֵי בִּשְׁמָא דַיְיָ אֲנָא מְצַלֵּי הָבוּ רְבוּתָא קֳדָם אֱלָהָנָא: ד תַּקִּיפָא דְּשַׁלְמִין עוֹבָדוֹהִי אֲרֵי כָּל אָרְחָתֵהּ דִּינָא אֱלָהָא מְהֵימְנָא דְּמִן קֳדָמוֹהִי עַוְלָה לָא נָפֵק מִן קֳדָם זַכַּי וְקַשִּׁיט הוּא: ה חַבִּילוּ לְהוֹן לָא לֵהּ בְּנַיָּא דִּי פְלָחוּ לְטַעֲוָתָא דָּרָא דְאַשְׁנִיוּ עוֹבָדוֹהִי וְאִשְׁתַּנִּיוּ: ו הָא קֳדָם יְיָ אַתּוּן גָּמְלִין דָּא עַמָּא דְקַבִּילוּ אוֹרַיְתָא וְלָא חַכִּימוּ

נתינה לגר

למלאות התבואה בקציה, צריכה גשם רב. (ד) ואין עול, דמן קדמוהי עולה לא נפק. ר"ל איו יעול בדרכיו ובעלילותיו, וכמ"ש רש"י „שכל מצדיקים עליהם כו'" ודלא כהראב"ע והרמב"ן שמלת „עול" דבק על מלת „משפט" הקודמת בפסוק, ובאמת לפי דרכי לשון הארמית הוכרח לת' כן, כי בארמית לא יסבך הטעם אל המקרה להעשות שם תואר, כבעברית [והרא"ם כי לא ת' „אלהא מהימנותא"] וחלילה לכמת' ליחס להשי"ת אף שלילת העול בדרך התואר, לת' „ולא עולא" כאשר ת' „מהימנא". (ה) שחת לו לא בניו מומם, חבילו להון לא לה בניא די פלחו לטעותא. ר"ל שחתו להם ולא לו בנים אשר עבדו לאלילים, וכוונתו מומם שחת בניו לא לו, וכ"ד ר"י בספרי „אע"פ שהם בנים משחיתים נקראו בנים" ולא כמ"ש הרמב"ן שהוא בל' שאלה, וע' מה שכתב החכם רוו"ה בהבנת המקרא. דור עקש ופתלתל, דרא דאשניו עובדוהי ואשתניו. ר"ל עקמו מעשיהם ונשתנו, וע' או"ר. (ו) הלה', הא קדם ה'. כא, לשון תימה, ופי' הה"א שבעברית כתיבה בפני עצמה, כמ"ש הראב"ע גם' מאזנים בד"ה „האותיות" וז"ל „אמר ר"ש הנגיד כי נתברר אצלו שהה"א של „הלה' תגמלו זאת" לבדו, והיא מלה זרה" והפשר שמלת „הא" בתרגום איננו התרגום מן ה"א התימה, כ"א ת' מלת „הלא" המובנה במאמר, ברצותו להסיר התמה והשאלה ולפרש כפי החלטת הכוונה כדרכו בכמה מקומות, וכמ"ש בהקדמה כוללת, וכן „האם תמנו לגוע" (במדבר י"ז כ"ח) ת' „הא אנחנא סייפין לממת" ת' „האם" כאלו היה כתוב „הלא", והמקף שבין „דא" לעמא, הוא ט"ס (וכ"ה בחומשי רוו"ה) (ובכ"י הנוכח הא מן). עם נבל, עמא דקבילו אוריתא.

בעל הטורי

כדאיתא בעירובין גבי כיצד סדר המשנה: וכרביבים עלי עשב כי שם ה' אקרא · מכאן שמתפללים על עצירת גשמים · ד"א עלי עשב כי שם ה' אקרא · מכאן שמברכין על כל מין ומין כדאיתא בברכות: (ג) כי שם ה' אקרא הצור תמים · לומר שמברכין ברוך דיין האמת: (ד) צדיק וישר הוא שחת לו · לומר יפה דנתני: (ו) הלה' · ה"א גדולה לומר וכי לה' תגמלו זאת שנתן

רמב"ן

בניו בעת רצון · ואמר כי הם דור עקש ופתלתול כי העקשות הפך היושר כענין שנאמר ואת כל הישרה יעקשו · והפתלתול הפך הצדיק ואחרי שהוא צדיק וישר והעם בהפך מזה אינם בניו אבל הם משחיתים לו ופישור הכתוב שחת לו מומם את לא בניו דור עקש ופתלתל · והנה הטעם לו שלא בא החרון מעלתם מפעל הצור כי הוא תמים ולא יבא בו הסרון לעולם אבל מומם הוא המשחית אותם לפני אביהם ומעם לא בניו כמו ואמרתי ללא עמי עמי אתה · וכן הם קראוני בלא אל במי שאינו אל ויחשבו בלא אלהים או יאמר שחת לו מומם שאינם בניו כי הם דור עקש ופתלתל הפך ממנו: (ו) עם נבל ולא חכם · ששכחו הטוב שעשה להם: ולא חכם · להבין את הגולל שיש בידו להיטיב ולהרע לשון רש"י ואונקלוס תרגם עמא דקבילו אוריתא עשאו מן נבל אבל שפי' בו מלאה אלאה · יאמר עם שנלאו בעשיית התורה ולא יתחכמו שהיא לטוב להם כל הימים וכן אמר בעם נבל בעמא טפשא · שנלאו להיות חכמים או בעלי דת · ור"א אמר נבל במעשה ולא חכם בלב · ולפי דעתי העושה טובת חנם יקרא נדיב ומשלם רעה למי שהטיב עמו יקרא נבל · והוא שאמר לא יקרא עוד לנבל נדיב כי הוא הפכו ולכך אמרו על נבל הכרמלי כשמו כן הוא נבל שמו ונבלה עמו · כי דוד עשה עמו טובה גדולה ושמר את כל אשר לו והוא לא רצה לשלם לו גמול ויעט במלאכיו ויבזהו וזהו טעם הכתיב בחביריו של איוב לבלתי עשות עמכם נבלה כי היו הם מלמדים זכות על מעשה השם הנכבד

ספורנו

והכיר בו בוראם באופן מה · א"כ אתם ישראל שקבלתם אותה: (ג) כי שם ה' אקרא · הנה קורא שם ה' הוא המתפלל כאמרו קראתי שמך ה' מבור תחתיות וכן ושמואל בקוראי שמו קוראים אל ה' והוא יענם · אמר א"כ כאשר אתפלל על קבוץ גליות ואמרי כנשר יעיר קנו ועל ביאת המשיח באמרי ה' בדד ינחנו ובסוף השירה באמרו הרנינו גוים עמו אתם שידעתם גדלו תופסים שכליים מבוארים בתורתו: הבו גודל לאלהינו · אל תיחסו אליו השתנות על מה שיסופר בשירה מהעתידות לישראל שיסכך להם לאויב כי ידעתם במופתי תורתו שהוא הצור בלתי משתנה לא קצרה ידו מהושיע ולא כבדה אזנו משמוע וגם כן לא תיחסו אליו עול אחרי שידעתם במופתים כי תמים פעלו במציאות · עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע · ובזה נודע (ד) כי כל דרכיו משפט · דרכי טובו ומדת דינו כלם משפט בלי ספק: אל אמונה · נאמן במה שנשבע לאבות להטיב לבנים בזכות של אבות: ואין עול · בהביאו פורענות: צדיק · צדקות אהב וכצדקתו לא יטוש את עמו בגלות: וישר הוא שלא לקפח שכר כל בריה ומשלם לשונאיו אל פניו ולפיכך מאריך ומטיב לעובדי כוכבים בעולם הזה: (ה) שחת לו לא בניו מומם דור עקש ופתלתול · אבל דור עקש ופתלתול לא בניו בהתמימות הנה מומם בעגל שהם לאל יפעלם את המכוון כאמרו כי שחת עמך כי הוא אמנם כיון לקדש את ישראל ולקדש שמו בעולמו על ידם שיהיו למאורות במין האנושי להבין ולהורות כאמרו כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים · והם השחיתו כל זה בעגל: (ו) הלה' תגמלו זאת · אחר שכוון לתתכם עליונים על כל עובדי כוכבים · כאמנם ראוי שתגמלו לו זאת שהקלקלו מכוונו לחלל את שם קדשו ולמנוע שלא ישיג את התכלית שכיון באמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו: עם נבל · מוי כשיותך כפוי טובה ומשלם גמול רע למיטב על שיפך שמיטב הנכבד בהיטיבו למי

שלא

הֲלוֹא־הוּא֙ אָבִ֣יךָ קָּנֶ֔ךָ ה֥וּא עָֽשְׂךָ֖ וַֽיְכֹנְנֶֽךָ׃ שני ז זְכֹר֙ יְמ֣וֹת עוֹלָ֔ם בִּ֖ינוּ שְׁנ֣וֹת דֹּר־וָדֹ֑ר שְׁאַ֤ל אָבִ֙יךָ֙ וְיַגֵּ֔דְךָ זְקֵנֶ֖יךָ וְיֹ֥אמְרוּ לָֽךְ׃ ח בְּהַנְחֵ֤ל עֶלְיוֹן֙ גּוֹיִ֔ם בְּהַפְרִיד֖וֹ בְּנֵ֣י אָדָ֑ם יַצֵּב֙ גְּבֻלֹ֣ת עַמִּ֔ים לְמִסְפַּ֖ר בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ ט כִּ֛י חֵ֥לֶק יְהוָ֖ה עַמּ֑וֹ יַעֲקֹ֖ב חֶ֥בֶל נַחֲלָתֽוֹ׃ י יִמְצָאֵ֙הוּ֙ בְּאֶ֣רֶץ מִדְבָּ֔ר וּבְתֹ֖הוּ יְלֵ֣ל יְשִׁמֹ֑ן יְסֹבְבֶ֙נְהוּ֙

הקו"ף דגושה מ"ש

ת"א הלא הוא אביך קנך · ברכות לב סנהדרין קב עקידה שער מה עקרים מג פל"ז : שאל אביך · שבת כג סוכה מו : יצב גבלות · חגיגה יב :

רש"י

הלא הוא אביך קנך · שקנאך שקנך בקן הסלעים ובארץ חזקה שתקנך בכל מיני תקנה: הוא עשך · אומה באומות: ויכוננך · אחרי כן בכל מיני בסיס וכן · מכם כהנים מכם נביאים ומכם מלכים כרך שהכל תלוי בו: (ז) זכור ימות עולם · מה עשה בראשונים שהכעיסו לפניו: בינו שנות דור ודור · דור אנוש שהציף עליהם מי אוקיינוס ודור המבול ששטפם · ד"א לא נתתם לבבכם על שעבר בינו שנות דור ודור להכיר להבא שיש בידו להיטיב לכם ולהנחיל לכם ימות המשיח והעולם הבא: שאל אביך · אלו הנביאים שנקראו אבות כמו שנאמר באליהו אבי אבי רכב ישראל: זקניך · אלו החכמים: ויאמרו לך · הראשונות: (ח) בהנחל עליון גוים · כשהנחיל הקדוש ברוך הוא למכעיסיו את חלק נחלתן הציפם והשטפם: בהפרידו בני אדם · כשהפיץ דור הפלגה היה בידו להעבירם מן העולם ולא עשה כן אלא יצב גבולות עמים קיימם ולא אבדם: למספר בני ישראל · בשביל מספר בני ישראל שעתידין לצאת מבני שם ולמספר שבעים נפש של בני ישראל שירדו למצרים הציב גבולות עמים שבעים לשון: (ט) כי חלק ה' עמו · למה כל זאת לפי שהיה חלקו כבוש ביניהם ועתיד לצאת ומי הוא חלקו עמו ומי הוא עמו יעקב חבל נחלתו והוא השלישי באבות המשולש בג' זכיות זכות אבי אביו וזכות אביו וזכותו הרי ג' כחבל הזה שהוא עשוי בג' גדילים · והוא ובניו היו לו לנחלה ולא ישמעאל בן אברהם ולא עשו בנו של יצחק: (י) ימצאהו בארץ מדבר · אותם מצא לו נאמנים בארץ מדבר שקבלו עליהם תורתו ומלכותו ועולו מה שלא עשו ישמעאל ויושבי הר שעיר שנאמר וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן: ובתהו ילל ישמן · ארץ ציה ושממה מקום יללת תנינים ובנות יענה אף שם נמשכו אחר האמונה ולא אמרו למשה היאך נצא למדברות מקום ציה ושממה כענין שנאמר לכתך אחרי במדבר: יסבבנהו · שם סבבם והקיפם בעננים וסבבם בדגלים לארבע רוחות וסבבם בתחתית ההר שכפאו עליהם

רמב"ן

והגורל שהוא במשפט ואם יריע להם תראה נבלה · יתכן שיקרא כן בעבור שהוא נופל מבני אדם כאשר יאמר כאלה נובלת עליה כמו נופלת עליה · ויקראו המתה נבלה שנפלה לארץ ומתה כמו שאמר לראות את מפלת האריה · אם כן יאמר הכתוב הזאת תגמלו את השם על הטובות שעשה עמכם עם נבל שהוא משלם רעה תחת טובה · ולא חכם לדעת כי לנפשם גמלו הרעה הזאת לא לאל כענין שנאמר אם חטאת מה תפעל בו · ורבו פשעיך מה תעשה לו · אם צדקת מה תתן לו או מה מידך יקח · הלא האל הוא אביך כי הולידך וגדלך והוא קנך שממך קנין · כי הוציאך מאין והיית יש וכל יש יש לו קנין כענין שנאמר ה' קנני ראשית דרכו וכן קונה שמים וארץ כאשר פירשתיו והוא טר עשך ויכננך כלשון ויכוננו ברחם אחד: (ז) שאל אביך · רמז למקובלים וכן זקניך והטעם כמו שאמר אשר חלק ה' אלהיך אותם וגו' כי לכל חלק במטה חלק למעלה וטעם למספר בני ישראל כי נחלת יעקב חקוקה בכסא הכבוד והוא סוד גדול · והעד כי חלק ה' עמו וזאת מעלה גדולה שלא עשה כן לכל גוי על כן אמר הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם · שנפל ממעלתו באולתו וזה טעם אביך קנך כי קנהו לכבודו וילמדהו כאשר יפרש במעשה האב עם הבן לשון ר"א · ודברי פי חכם חן ואם כן יהיה פירוש זכור ימות עולם שיתנו לב לזכור ששת ימי בראשית הטובה שעשה להם בעת היצירה כמו

רשב"ם

לעבוד אלהים אחרים : קנך · קנה אותך · שפדאך מבית עבדים : (ז) זכור ימות עולם · בטרם נולדתם הכין לכם נחלתכם : (ח) בהנחל עליון גוים · שנתן להם נחלות : בהפרידו בני אדם · אחר מיתת נח ובימי אברהם שכתוב שם · משם נפרדו איי הגוים איש ללשונו · ושם תמצא שהציב גבולות עמים · בני כנען שנים עשר כנגד מספר בני יעקב שהיו שנים עשר · שתמצא כנען וי"א בניו שנים עשר וכתיב שם ויהי גבול הכנעני מצידון וגו' לפי שכל אלו היו לישראל אבל בכל שאר בני נח לא פירש בהם שום גבול · ושוב מצאתי כמה פנים במדרש למספר בני ישראל כי כנען ובניו כמו כך שנים עשר הם : (י) ימצאהו · כמו ומצא להם · הקדוש ברוך הוא נמצא להם · הקב"ה היה סיפוק שלהם : יסובבנהו במלאכיו ששמרום · כדכתיב לנו מלאכיך סביב יחנה*) והמפרש בהיקף עננים איננו כי לפי הפשט אין הענן אלא לעמוד ענן לפניהם כדכתיב וה' הולך לפניהם יומם

*) אולי כוונתו על הכתוב בתהלים (ל"ד) חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם ·

אונקלוס

הֲלָא הוּא אֲבוּךְ וְאַתְּ דִּי לֵהּ הוּא עַבְדָּךְ*) וְאַתְקְנָךְ : ז אִדְכַּר יוֹמִין דְּמִן עָלְמָא אִסְתַּכַּל בִּשְׁנֵי דַר וְדָר שְׁאַל מִן אֲבוּךְ וִיחַוֵּי לָךְ סָבָיךְ וְיֵימְרוּן לָךְ : ח בְּאַחְסָנָא עִלָּאָה עַמְמַיָּא בְּפָרָשׁוּתֵהּ בְּנֵי אֱנָשָׁא קַיֵּים תְּחוּמֵי עַמְמַיָּא לְמִנְיַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל : ט אֲרֵי חֻלָקָא דַּייָ עַמֵּהּ יַעֲקֹב עֲדַב אַחְסַנְתֵּהּ : י סַפֵּק צָרְכֵיהוֹן בְּאַרְעָא מַדְבְּרָא וּבֵית צַחֲוָנָא אֲתַר דְּלֵית מַיָּא אַשְׁרְנוּן סְחוֹר סְחוֹר לִשְׁכִנְתֵּהּ אַלְפִנּוּן עַל פִּתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא נְטַרְנוּן כְּבָבַת

*) נכון והגון להאריך כע' ולהרפות הד' , להבדילו בקריאה מן עַבְדָּךְ , שהוא עבד שלך . היידנהיים

נתינה לגר

הגר"א אמר לפרש ע"פ דברי חז"ל „ג' נובלות הן" ע"ש , ואפשר שכוונתו בפשיטות , אף שקבלו התורה נלאו מלמוד אותה ומלקיים דבריה , ולא יתחכמו שהיא לטובתם , כמ"ש הרמב"ן שהוא מל' „נבל תבל" ולדעת הת"א , מלות „ולא חכם" הן פירוש מלת „נבל" אבל ח"ו לומר כדעת המתחכמים שהיה לפני הת"א הנוסחא „קבל" תחת „נבל". (י) ימצאהו , ספק צרכיהון , ר"ל המציא להם מן לאכול . ובתהו יליל ישימן , ובבית צחונא אתר דלית מיא. ר"ל המציא מים במקום ציה ומאה שאין בו מים . יסבבנהו , אשרנון כחור סחור. ר"ל סבבם והקיפם. יבוננהו , אלפנון על פתגמי אוריתא. ר"ל למד להם דברי

בעל הטורים

לכם ה' חומשי תורה : הוא עשך ויכוננך · וסמיך ליה (ז) זכור · כלומר זכור היאך עשה אותך ויכוננך בבטן מטפה סרוחה : שאל אביך ויגדך זקניך · הרי ג' דורות וסמיך ליה בהנחל לומר כל שהוא ובנו ובן בנו ת"ח הרי הוא לו כנחלה שאין לו הפסק : (ח) גבלת · חסר [כ'] ווי"ן לומר י"ב מזלות יצב למספר בני ישראל : (י) יבוננהו · מלא וי"ו · שבוי"ו בסיון נתן להם ו' דברים

אבן עזרא

אביך · בעבור שאמר שאינם בניו : קנך · כטעם ה' קנני : הוא עשך · הקנך : ויכוננך · לקבל התיקון : (ז) ימות · עם ימי שתי לשונות וכן שנות עם שני : עולם · זמן שעבר : שאל אביך · בעבור שאמר זכור אם שכחת מה שספרו לך אבותיך שאל אותם : ויגדך · כמו ויגד לך · וכן כי ארץ הנגב נתתני · בני יאלוני : זקניך · הטעם כפל כי כן דרך צחות : (ח) בהנחל עליון גוים · אמרו המפרשים על דור הפלגה בנפלה כל הארץ כי אז גזר השם להיות ארץ שבעה גוים לישראל והיא שתספיק למספרם על כן למספר בני ישראל : יצב · וי"א שהוא שם הפועל כמו הנה לא ידעתי דבר · ויו"א שהוא פועל עתיד תחת פועל עבר · כמו יעשו עגל בחורב · הנכון בעיני כי שאל אביך רמז למבינים וכן זקניך והטעם כמו אשר חלק ה' אלהיך כי לכל חלק למטה חלק למעלה · וטעם למספר בני ישראל אחז"ל כי צורת יעקב אבינו חקוקה בכסא הכבוד והוא סוד גדול והעד כי חלק ה' עמו וזו היא המעלה הגדולה שלא עשה כן לכל גוי על כן אמר הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם שנפל ממעלתו באולתו וזה טעם אביך קנך כי קנהו לכבודו וילמדהו כאשר יפרש כמעשה האב עם הבן : (ט) חבל · כמו גורל כמו חבלים · כי בחבל ימודו הארץ : (י) ימצאהו בארץ מדבר · פירוש אביך קנך : וטעם ימצאהו · כי במדבר נכנס הכבוד עמם · ועוד כי היו במדבר כאיש תועה במדבר לא עבר בו איש כי כן כתוב ובמדבר תוהו : יללי · מקום יללת חיות כהנים ובנות יענה שישום השומע מקולם : יסובבנהו · על הענגים : יבוננהו ·

רמב"ן

שיאמר בהנחל עליון גוים וגו' בינו שנות דור ודור שיבינו לדעת מה שנעשה להם בדורות מעת שהרתה הכינה ביניהם כאשר יספר : (י) ימצאהו בארץ מדבר וגו' · כתב רש"י ימצאהו בארץ מדבר אותם מצא לו נאמנים בארץ המדבר שקבלו עליהם תורתו ומלכותו ועולו מה שלא עשו ישמעאל ועשו : ובתוהו ילל ישימון · ארץ ציה ושממה מקום יללת תנינים ובנות יענה אף שם נמשכו אחר האמונה ולא אמרו למשה היאך נצא למדבר וזה איננו מטעם הפרשה כי הכתוב הוכיח את ישראל ומזכיר הטובות אשר עשה השם עמהם והם גמלו להם רעה תחת טובה · וטעם כאישון עינו רמז לניצור יאמר שינצר השם אותו כאשר ינצר הוא עצמו

ספורנו

בלא היטיב עמו מעולם : ולא חכם · במדיניות להבין אחרית דבר מה יהיה המושג : הלא הוא אביך קנך · לא אב טבעי הנותן מציאות מה במקרה אבל הוא אב רצוניי שנתן לך מציאות למען תהיה קנינו מוכן להשיג בה חפצו וסגולתו וזה כי הוא עשך לגוי כי לא היית גוי נחשב כלל : ויכוננך · נתן לך הכנות שתהיה מוכן בהם להיות לו לעם סגולה : (ז) זכור ימות עולם · אחר שהשלים הקדמת השירה אשר בה הודיע שהמכוון ממנו הוא להגיד צדקת האל יתעלה שהוא אל אמונה להיטיב לישראל ובכך ולא ישיבנה ואין עול במדת דינו נגדם · הואיל משה באר זה בהגדת העבר והעתיד להודיע ראשונה כמה היתה כוונת האל ית' להשיג זה התכלית בכל המין האנושי בימות עולם ובשנות דור ודור ואיך כשלא עלה זה הגדיל ה' לעשות להעלות את ישראל אל גדם המעלות כאשר יעשה באחרית הימים עם השרידים אשר יקרא · שנית שנתן להם מקום נכון לעבדו בשמחה ובטוב לבב מרב כל וכמה מרו ושלמו רעה תחת טובה ומי שהחטיא כוונתו עם כל אלה אין ספק שהוא ראוי לעונש נמרץ · שלישית שבגודל עונם נפלו במכמורי רשעים והיו ראוים לכליון הרוץ לולי חלול ה' שמנע מזה · רביעית הודיע סבה אשר בגללה תהיה להם גאולה באחרית הימים · חמישית הודיע אופן הגאולה ונקמת האל ית' נגד צרי עמו והם חלק' פרשת האזינו שזכרו ז"ל ונתנו בהם סימנין · הזי"ו ל"ך · אמר אם כן זכור ימות עולם ותבין דרכי טובו וכמה כיוון להיטיב למין האנושי בכלל כשתזכור ראשונה מה שהיטיב לאדם הראשון בתחלת ימי עולם ויניחהו בגן עדן והוא קלקל עניינו : בינו שנות דור ודור · ותבין שנית כמה היטיב לדורות והם השחיתו עד המבול · וכן שלישית מן המבול עד הפלגה והם קלקלו : (ח) יצב גבולות עמים · והציב גבולות עמים בהפלגה ולא אבדם לגמרי כמו שהיו חייבים : למספר בני ישראל : בשביל בני ישראל שהיו מתי מספר והיו עתידים אז לצאת מאותם העמים והראיה על זה כי חלק ה' עמו וכן התבאר בצואת עמו שהיו עתיד אז לצאת מאותן האומות היו לאובדם בענין הפלגה : (ט) יעקב חבל נחלתו · שהוא ובניו עבדים לאל יתעלה : (י) ימצאהו בארץ מדבר · מצא לבנו כל חלקו זה נאמן לפניו בארץ מדבר · כאמור לכתך אחרי במדבר : יסובבנהו · לפני סיני כאמרו והגבלת את העם סביב ·

יבוננהו

יְבֹנְנֵהוּ יִצְּרֶנְהוּ כְּאִישׁוֹן עֵינוֹ׃ יא כְּנֶשֶׁר יָעִיר קִנּוֹ עַל־גּוֹזָלָיו יְרַחֵף יִפְרֹשׂ כְּנָפָיו יִקָּחֵהוּ יִשָּׂאֵהוּ עַל־אֶבְרָתוֹ׃ יב יְהוָה בָּדָד יַנְחֶנּוּ וְאֵין עִמּוֹ אֵל נֵכָר׃ שלישי יג יַרְכִּבֵהוּ עַל־

ת"א כנשר יעיר · עקידה שער עב: ס' בדד ינחנו · שם: ויניקהו דבש · סוטה יא:

רש"י

עגינית: יבוננהו · שם בתורה ובינה: יצרנהו · מנחש שרף ועקרב ומן העובדי כוכבים: כאישון עינו · הוא השחור שבעין שהמאור יוצא הימנו ואונקלוס תרגם ימצאהו · יספיקהו כל צרכו במדבר כמו ומצא להם · לא ימצא לנו ההר: יסבבנהו · אשרינון סחור סחור לשכינתיה אהל מועד באמצע וד' דגלים לד' רוחות: (יא) כנשר יעיר קנו · נהגם ברחמים ובחמלה כנשר הזה רחמני על בניו ואינו נכנס לקנו פתאום עד שהוא מקשקש ומטרף על בניו בכנפיו בין אילן לאילן בין שוכה לחברתה כדי שיעורו בניו ויהא בהן כח לקבלו: יעיר קנו · יעורר בניו: על גוזליו ירחף · אינו מכביד עצמו עליהם אלא מחופף נוגע ואינו נוגע אף הקב"ה שדי לא מצאנוהו שגיא כח כשבא ליתן תורה לא נגלה עליהם מרוח אחת אלא מד' רוחות שנאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר למו · הופיע מהר פארן · ואתה מרבבות קדש · אלוה מתימן יבא · זו רוח רביעית: יפרוש כנפיו יקחהו · כשבא ליטלן ממקום למקום אינו נוטלן ברגליו כשאר עופות לפי ששאר עופות יראים מן הנשר שהוא מגביה לעוף ופורח עליהם לפיכך נושאן ברגליו מפני הנשר אבל הנשר אינו ירא אלא מן החץ לפיכך נושאן על כנפיו אמר מוטב יכנס החץ בי ולא יכנס בבני אף הקדוש ברוך הוא ואשא אתכם על כנפי נשרים כשנסעו מצרים אחריהם והשיגום על הים היו · זורקים בהם חצים ואבני בליסטראות מיד ויסע מלאך האלהים וגו' ויבא בין מחנה מצרים וגו': (יב) ה' בדד · ה' בדד ובטח נהגם במדבר: ואין עמו אל נכר · לא היה כח באחד מכל אלהי העובדי כוכבים להראות כחו ולהלחם עמהם · ורבותינו דרשוהו על העתיד · וכן תרגם אונקלוס ואני אומר דברי תוכחה הם להעיד השמים והארץ והאזינו השירה להם לעד שסופן לבגוד ולא יזכרו הראשונות שעשה להם ולא הגמולות שהוא עתיד לעשות להם לפיכך צריך ליישב הדבר לכאן ולכאן וכל הענין מוסב על זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור כן עשה להם וכן עתיד לעשות כל זה היה להם לזכור: (יג) ירכבהו על במתי ארץ · כל המקרא כתרגומו: ירכבהו וגו' · על שם שארץ ישראל גבוהה מכל הארצות: ויאכל תנובת שדי · אלו פירות ארץ ישראל שקלים לנוב ולהתבשל מכל פירות הארצות: ויניקהו דבש מסלע · מעשה באחד שאמר לבנו בסיכני הבא לי קציעות מן החבית הלך ומצא הדבש צף על פיה אמר לו זו של דבש היא א"ל השקע ידך לתוכה ואתה מעלה קציעות מתוכה: ושמן מחלמיש צור · אלו זיתים של גוש חלב: (יד) חמאת בקר וחלב צאן · זה היה בימי שלמה שנאמר עשרה בקר בריאים ועשרים בקר רעי ומאה צאן: עם חלב כרים · זה היה בימי עשרת השבטים שנאמר ואוכלים כרים מצאן: חלב

אבן עזרא

בתורה: יצרנו · מן האויבים: כאישון עינו · כבר פירשתי אישון וטעם עינו כלשון בני אדם והטעם שישמרם מכל אויב ואורב: (יא) כנשר יעיר קנו · פועל יוצא והטעם שיוליכם ממקום אל מקום: גוזליו · הם הקטנים וכן ותור וגוזל ומלת גוזל שם כלל עם שם כנוי האפרוחים · כמו לצפור: ירחף · בנסעם מגזרת מרחפת · וכן הענן עליהם בנסעם: יפרש כנפיו יקחהו · יקח כל גוזל וגוזל עד שישאהו על אברתו כי אין בו כח לעוף וזה פירושו · רק פירש על כנפי נשרים דבק עם ואביא אתכם אלי והטעם שיצאו ביד רמה ובאו במהרה אל הר סיני כטעם מי אלה כעב תעופינה: (יב) בדד ינחנו · השם לבדו כטעם על פי ה' יחנו ויסעו ואין עם השם שותף ויתכן להיות בדד על ישראל כמו הן עם לבדד ישכון: ואין עמו אל נכר · עם ישראל והעד על זה השירות יקניאוהו בזרים: (יג) ירכיבהו על במותי ארץ · ארץ כנען שהיא אמצעית כל הישוב וירכיבהו לשון נחת: במותי · בוי"ו לא ישתנה מגזרת על במותימו תדרוך ואין כמוהו ואת (רשפים) (במ"א גרס עשיר) במותיו: תנובות · כמו פרי מגזרת חיל כי ינוב: שדי · תאר השם על משקל חכם והיו"ד תחת ה"א כוי"ו שלו הייתי והעד יעלוז שדי שהוא לשון יחיד: ויניקהו דבש מסלע · דרך משל כמו יעטפו הכרים עסיס והטעם רוב הדבש והשמן · כי מארץ כנען יוכלו כי כן כתוב: מחלמיש צור · רפה הלמ"ד כי הוא דבק והנה הוא כסף מצור החלמיש וכן תרגום צורים עם צור חרבו: (יד) חמאת בקר · רוב הבשר: וחלב צאן · לולי הקבלה היה זה הכתוב חזוק לדבר החלב שהזכרתי במקומו או טעם חלב כרים החלב השמן והטוב כמו כל חלב יצהר:
בני ·

רשב"ם

יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך · ועוד כי יצרנהו כפלו של יסובבנהו: כאישון עינו יצרנהו הקב"ה לישראל כמו האישון ששומר את העין · הוא הבשר שנכפף על העין שקורין הפלפיי"רא · ולפי שמכסה את העין ומחשיך אותו נקרא אישון וכמוהו שמרני כאישון בת עין · כנוגע בבבת עינו הוא שקורין פרו"נילא שרואין בה: (יא) יעיר קנו · מעירו ומנענעו ממקומו · לשאתו על אברתו · כמו העירותי מצפון ויאת · הנני מעיר עליכם · כשמביאו ממקום למקום קורא אותו לשון הערה: (יב) ה' בדד · הוא לבדו הוציא ממצרים והוליך אותם לא"י: (יג) על במותי ארץ · ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות: דבש · תמרים: ושמן · זיתים שגדלים על ההרים: (יד) חמאת בקר · לפי הפשט ארץ זבת חלב · ובשר הרבה להם לאכול: חלב כרים אילים מדבריות המפוטמים במרעה כדכתיב ירעה מקנך כר נרחב וכן לבשו כרים הצאן דוגמת סוף הפסוק ועמקים יעטפו בר הכרים של תבואה לבשו את הצאן מלאים צאן לרעות בהם · וכן ואויבי ה' כיקר כרים במניעת שדי תבואות שמשתדפין ברגע
אחד

בָּמֳותֵי יתיר ו' אָרֶץ וַיֹּאכַל תְּנוּבֹת שָׂדָי וַיֵּנִקֵהוּ דְבַשׁ מִסֶּלַע וְשֶׁמֶן מֵחַלְמִישׁ צוּר׃ יד חֶמְאַת בָּקָר וַחֲלֵב צֹאן עִם־חֵלֶב כָּרִים

אונקלוס

עֵינֵיהוֹן: יא כְּנִשְׁרָא דִּמְחִישׁ לְקִנֵּהּ עַל בְּנוֹהִי מִתְחוֹפַף פָּרִיס גַּדְפּוֹהִי מְקַבֵּלְהוֹן מְנַטְּלְהוֹן עַל תְּקוֹף אֶבְרוֹהִי: יב יְיָ בִּלְחוֹדוֹהִי עָתִיד לְאַשְׁרָיוּתְהוֹן בְּעָלְמָא דְּהוּא עָתִיד לְאִתְחַדָּתָא וְלָא יִתְקַיַּם קֳדָמוֹהִי פֻּלְחַן טַעֲוָן: יג אַשְׁרִנּוּן עַל תָּקְפֵי אַרְעָא וְאוֹכֵלְנוּן בִּזַּת סָנְאֵיהוֹן וִיהַב לְהוֹן בִּזַּת שַׁלִּיטֵי קִרְוִין וְנִכְסֵי יָתְבֵי כְּרַכִּין תַּקִּיפִין: יד יְהַב לְהוֹן בִּזַּת מַלְכֵיהוֹן וְשַׁלִּיטֵיהוֹן עִם עֹתַר רַבְרְבֵיהוֹן וְתַקִּיפֵיהוֹן עַמָּא דְאַרְעֲהוֹן

נתינה לגר

תורה, הוא מה' „בין" בפיעל, ור"ל יחכמהו, ושיהיה הכל מל' יחיד ללשון רבים כי מוסב על „עם" שבפסוק הקודם. כאישון עינו, כבבת עיניהון. לא אמר „עינוהי" כנעברית, להרחיק ההגשמה, וכ"כ בעל אוה"ר בנתיב השליטי. (יא) יעיר קנו, דמחיש לקנה. ר"ל יחוס לקנו הפעל „חוס" בארמית יבא על המחשבה והתבוננות להקדים ולגדור בעד הרעה שלא תבא, כמו „יתחמן לבבי" (תהלים ע"ג כ"א) ת' „יחוס לבי" וגם פה פירושו „יחוס וידאג לקנו" וכ"ה בה"י „מעורר ומחיש" ואולי הוא ט"ס, וצ"ל „דמחיס" ור"ל שהוא חס ומרחם, והראשון עיקר. (יב) ה' בדד ינחנו, ה' בלחודיהון עתיד לאשריותהון. ר"ל ה' לבדו ינהג אותם לבדם בעולם שהוא עתיד לחדש (והסב הכנוי אל הפעול להרחיק כל ספק כביכול בעצמות יכלתו, כמ"ש לעיל ולקמן בכמה מקומות, ובחומשי רוו"ה הנוסחא „בלחודוהי") ומה שסיים „בעלמא דהוא עתיד לאתחדתא" הוא נוסף, וע' בהקדמה כוללת. (יג) תנובת שדי, בזת סנאיהון. המת' מפרש כל הפסוקים האלה ע"ד משל על בזת ושלל אויביהם, כמ"ש רש"י „כל המקרא כתרגומו", ולכן ת' דבש מסלע, בזת שליטי קרוין, ר"ל שלל מושלי ערים. ושמן מחלמיש צור, ונכסי יתבי כרכין תקיפין, ר"ל ונכסי יושבי ערים בצורות. וכן חמאת בקר וחלב צאן, בזת מלכיהון ושליטיהון, ר"ל בזת מלכיהם ושליטיהם. עם חלב כרים ואילים בני בשן, עם עותר רברביהון ותקיפיהון,

בעל הטורים

ואינו כן · תורה · עדות · פקודי · מצוה · יראה · משפט : (יב) ינחנו · ב' במס' · בדד ינחנו · מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו (משלי י"ח) · לומר מי שנותן צדקה הקב"ה בדד ינחנו : (יג) על במותי ארץ · מ"ו על ששה עממים [כי גרגשי פנה מאליו] : ויניקהו · חסר י' · מיו"ד דברות יונקת כל התורה :

רש"י

כליות חטה · זה היה בימי שלמה שנאמר ויהי לחם שלמה וגו': ודם ענב תשתה חמר · בימי עזרא השבטים השותים במזרקי יין : (יג) במתי ארץ · לשון גבוה : שדי · לשון שדה: חלמיש צור · תקפו וחזקו של סלע · כשאינו דבוק לתיבה שלאחריו נקוד חלמיש וכשהוא דבוק נקוד חלמיש: (יד) חמאת בקר · זהו שומן הנלקט מע"ג החלב : וחלב צאן · חלב של צאן וכשהוא דבוק נקוד חלב כמו בחלב אמו : כרים ·

רמב"ן

את עינו או התחסר מלת איש ישמרהו כאיש אישון עינו כי מן השתם באיש ידבר וכן רבים : (יב) ה' בדד ינחנו · השם ישכון בישראל בטח בדד ואין עמו כנוי לשם או לישראל · והענין כי אין לישראל שר ומושל מכל בני אלהים שינחנו או יעזור בהנחותו בלתי השם לבדו כי הוא חלקו ונחלתו כאשר הזכיר זה וכבר כתבתי זה · ובספרי ה' בדד ינחנו אמר להם הקב"ה כדרך שישבתם יחידים בעוה"ז ולא נהניתם מן האומות כלום כך אני עתיד להושיבכם יחידים לעתיד לבא ואין אחד מן האומות נהנה מכם כלום: ואין עמו אל נכר · שרי עובדי גלולים לבוא ולשלוט בכם כענין שנאמר ואני יוצא והנה שר יון בא ושר מלכות פרס עומד לנגדי אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת

ספורנו

יבוננהו · כאמרו והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם : יצרנהו · משעבוד מצרים ומשעבוד עובדי כוכבים וממלאך המות כאמרם ז"ל פרק קמא דע"ז חרות על הלוחות חירות ממה"מ ומשעבוד עבודת כוכבים : כאישון עינו · כמו שנצר את אישון עינו של אדם כשילכו בשבב את העין בכתנות עור כדי שלא יפסד עם היותו מוכן לכך: (יא) כנשר יעיר קנו · יהי רצון שכמו שחשב לעשות בסיני לולי חטאו בעגל יעשה לעתיד וקבל האל ית' תפלתו או כאמרו אשרקה להם ואקבצם כי פדיתים : על גוזליו ירחף · כאמרו הנה אשא אל גוים ידי ואל עמים ארים נסי והביאו בניך בחצן: יפרוש כנפיו יקחהו · כאמרו ואתם תלוקטו לאחד אחד בני ישראל: ישאהו על אברתו · כאמרו מי אלה כעב תעופינה : (יב) ה' בדד ינחנו · כאמרו כי אעשה כלה בכל הגוים ואותך לא אעשה כלה : ואין עמו אל נכר · כאמרו כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' וכאמרו אלהי כל הארץ יקרא : (יג) ירכבהו על במתי ארץ · וזה יעשה מאחר שלא השיג הפנו במתן תורה הנזכר ויבקש זה שנית בתת להם הארץ בעבור ישמרו חוקיו להשלימם בהרכיבם על חלק מהארץ נשא במקום ומעלה על שאר ארצות כאמרו צבי היא לכל הארצות וזה בהכנסם לארץ עתה: ויאכל תנובות שדי · שלא טרחו בם כאמרו כרמים וזיתים אשר לא נטעת אתם אוכלים :

וְאֵילִים בְּנֵי־בָשָׁן וְעַתּוּדִים עִם־חֵלֶב כִּלְיוֹת חִטָּה וְדַם־עֵנָב תִּשְׁתֶּה־חָמֶר׃ טו וַיִּשְׁמַן יְשֻׁרוּן וַיִּבְעָט שָׁמַנְתָּ עָבִיתָ כָּשִׂיתָ וַיִּטֹּשׁ אֱלוֹהַ עָשָׂהוּ וַיְנַבֵּל צוּר יְשֻׁעָתוֹ׃ טז יַקְנִאֻהוּ בְּזָרִים בְּתוֹעֵבֹת יַכְעִיסֻהוּ׃ יז יִזְבְּחוּ לַשֵּׁדִים לֹא אֱלֹהַ אֱלֹהִים לֹא יְדָעוּם חֲדָשִׁים מִקָּרֹב בָּאוּ לֹא שְׂעָרוּם אֲבֹתֵיכֶם׃ יח צוּר יְלָדְךָ תֶּשִׁי וַתִּשְׁכַּח אֵל מְחֹלְלֶךָ׃ רביעי יט וַיַּרְא יְהוָה וַיִּנְאָץ

חול · יוד זעירא

ת"א עם חלב כליות חטה · כתובות קיא : ודם ענב תשתה חמר · שם : וישמן ישרון · ברכות לב : צור ילדך · שם ס : ויגא ה' וינאץ · כתובות ת ס' הזוהר פ' ויגא יעקב :

רש"י

כבשים : ואילים · כמשמעו : בני בשן · שמנים היו : כליות חטה · חטים שמנים כחלב כליות וגסין ככוליא : ודם ענב · היה שותה טוב (נ"ל ענב) וטעם יין חשוב : חמר · יין בלשון ארמי · חמר אין זה שם דבר אלא לשון מטובח בטעם וויגו"ש בלע"ז 1) ועוד יש לפרש שני מקראות הללו אחר תרגום של אונקלוס אשריטן על תקפי ארעא וכו' : (טו) עבית · לשון עובי : כשית · כמו כסית לשון כי כסה פניו בחלבו כאדם שמן · מבפנים וכסליו נכפלים מבחוץ וכה"א ויעש פימה עלי כסל : כשית · יש לשון קל בלשון כסוי כמו וכוסה קלון ערום ואם כתב כסית דגוש היה נשמע כסית את אחרים כמו כי כסה פ.יו : וינבל צור ישעתו · גנהו ובזהו כמו שנאמר אחוריהם אל היכל ה' וגו' אין נבול גדול מזה : (טז) יקנאהו · הבעירו חמתו וקנאתו : בתועבות · במעשים תעובים כגון משכב זכור וכשפים שנאמר בהם תועבה : (יז) לא אלה · כתרגומו דלית בהון צרוך אילו היה בהם צרוך לא היתה קנאה כפולה כמו עכשיו : חדשים מקרוב באו · אפילו העובדי גלולים לא היו רגילים בהם עובד גלולים שהיה רואה אותם היה אומר זה צלם יהודי : לא שערום אבותיכם · לא יראו מהם לא עמדה שערתם מפניהם דרך שערות האדם לעמוד מחמת יראה כך נדרש בספרי ויש לפרש עוד שערום לשון ושעירים ירקדו שם · שעירים · הם שדים לא עשו אבותיכם שעירים הללו : (יח) תשי · תשכח ור"ד כשבא להיטיב לכם אתם מכעיסין לפניו ומתישים כחו מלהיטיב לכם : אל מחוללך · מוציאך מרחם לשון יחולל אילות ·

אבן עזרא

בני בשן · שגדל בהר הבשן : חלב כליות חטה · דרך משל כי החלב על הכליות · גם גרגיר החטה דומה לאחת הכליות : ודם ענב · היין והנה היא רכת דבש ושמן ובשר ולחם ויין וכל פרי וזהו תנובות שדי וי"א כי דבש דבש תמרים : חמר · כמו יין וכן כרם חמר ותי"ו תשתה לנכח והטעם כמדבר לחבירו כל כך הוא רב שתשתה חמר בכל עת · וי"א כי ענב לשון נקבה ואיננו כלום כי היה ראוי להיות התי"ו פתח עד שילא לאחרים וי"א על לשון קהלה כי ישראל לשון זכר ולשון נקבה וזה קרוב מעט : (טו) וישמן ישורון · ישראל ויתכן להיות מגזרת ישר והטעם שמן זה שהיה ישר וי"א שהוא מגזרת אשורנו והראשון הוא הישר בעיני והעד שהוא לשון יחיד : ויבעט · כמו למה תבעטו לפי טעם המקום : שמנת · ולא חשבו לאמר לנפשו : עבית · כמו קטני עבה : כשית · י"א שהוא כמו כסה פניו בחלבו כי ימצא מהבנין הקל ואחרים אמרו שהוא כמו תעיתי כשה אובד וזה (ס"א לא) ימצא באחד מהפעלים והנכון בעיני שאין למלה הזאת אח וטעמה כמו בעטת : ויטוש · מצות אלהיו : וינבל · במחשבה ובפה · והנכון שחלל השם שלא הושיעו הוא שבב על כן כתוב צור ישועתו גם זה הפסוק על פירוש הצור תמים פעלו : (טז) יקנאהו · במחשבותם כמו לא יגור פהם : בזרים · באלהים זרים : בתועבות · הם אלילים : (יז) לשדים · כמו לשעירים אשר הם זונים על כן פירש רבי יצחק בן שאול נ"ע לא שערום אבותיכם מגזרת לשעירים למ"ד לשדים מושכת עצמה ואחרת עמה · וכן הוא לשדים ולא אלוה · ולפי דעתי שאין צורך רק פירושו לשדים שאינם אלהים ונקראו שדים על טעם אמים מסוד הדעת : אלהים לא ידעום · ואיך חשבו שהם אלהים ולא ידעו זה כראיה וזאת מלת ידעום ולא בהעתקה וזהו לא שערום אבותיכם : חדשים מקרוב באו · תימים מעטים אינם קדמונים אפי' אבותיכם לא ידעום : שערום · פירוש לא שערו מהם · מגזרת וישתער עליו כטעם תסמר שערת בשרי וקרוב הוא מגזרת סערה ואם הוא בסמ"ך וכמוהו בני יצאוני יצאו ממני · חזקתני ותוכל חזקת ממני · והנה טעמו ולא פחדו מהם : (יח) צור ילדך תשי · דבר בנבואה ותמה איך שכחת אשר ילדך ועבדת חדשים גם זה צור ילדך כמו הביטו אל צור חוצבתם כאילו ממנו היה כי הכל בגבורת השם כ"ן רוקע הארץ מאתי ותימה מתועי לב בעבור אני היום ילדתיך ובכמו זה הכתוב · תשי כמו לא תנשה והנה הנעלם אחר התי"ו תחת הדגש שהוא אל"ף הבלוע והיו"ד תחת ה"א וכן אל תמחי וכאו שניהם מלעיל להפריש בין זכר לנקבה בפעלים שלאות האח · ון ה"א נח והנכון בעיני כי היו"ד נוסף והוא על משקל אל תט מאמרי פי : מחוללך · כמו ילדך והנה אל שהוא גטר

רשב"ם

אחד סמוך לקציר בעוד לילה · כלו בעשן · כלו בשרפת אש · וסופן משחירין ואני כך ראיתי כך בקציר בן הרשעים תחלה מצליחים בתבואת כרים ויהפך לילה וידכאו : ואילים בני בשן · סתם בני בשן שמנים אבל בשאר מקומות הברים המפוטמים במרעה הם שמינים מכל הבייתות : עם חלב כליות חטה · שומן חמדת חטים המובחרים כאן · וכמו ותכל דוד המלך · כלתה נפשי לשון חימוד ותאוה · כלה שארי · כמו משורש שבה שביה יו"ד תחת ה"י בכל חטופי למ"ד פעל ה"י · ומן בנה הגזרה בניה : חמר · ויין חמר מלא מסך : (טו) עבית · מגזרת במעבה האדמה · כמו מן מראה מעשה · ראית · עשית (וכן עשית היו"ד במקום ה"א בשרשו) : אלות עשהו · הוא עשך ויכוננך : וינבל · גוי נבל ולא חכם : (יז) לא שערום · לשון לשעירים אשר הם זונים אחריהם : (יח) ילדך · כמו ילד את אלמודד כמו תוליד : תשי · תשכח · מן נשה כמו אל תט אל

דרכית

1) vineux ווייניכט .

אונקלוס

וְאַחְסַנְתְּהוֹן עַם בִּזַּת חֵילֵיהוֹן וּמַשְׁרְיָתְהוֹן וְדַם גִּבָּרֵיהוֹן יִתְּשַׁד כְּמַיָּא: טו וַעֲתַר יִשְׂרָאֵל וּבְעַט אַצְלַח תְּקוֹף קְנָא נִכְסִין וּשְׁבַק פֻּלְחַן אֱלָהָא דַּעֲבָדֵהּ. וְאַרְגֵּז קֳדָם תַּקִּיפָא דְּפָרְקֵהּ: טז אַקְנִיאוּ קֳדָמוֹהִי בְּפֻלְחַן טַעֲוָן בְּתוֹעֲבָתָא אַרְגִּיזוּ קֳדָמוֹהִי: יז דַּבְּחוּ לְשֵׁדִין דְּלֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ דַּחֲלָן דְּלָא יְדָעוּנוּן חַדְתָּא דִּי מִקְּרִיב אִתְעֲבִידָא לָא אִתְעַסָּקוּ בְהוֹן אֲבָהָתְכוֹן: יח דַּחֲלָא תַקִּיפָא דִּבְרָאָךְ נְשֵׁיתָא וּשְׁבַקְתָּא פֻּלְחַן אֱלָהָא דַּעֲבְדָךְ:

נתינה לגר

ר"ל עם עושר גדוליהם וגבוריהם. בני בשן ועתודים, עמא דארעהין ואחסנתהון, ר"ל עמי ארצותם ונחלותיהם, וכוונתו שיתן ה' גם את העמים גם את נחלותיהם הגדולות והבצורות, בידי ישראל. עם חלב כליות חטה, עם בזת חיליהון ומשריתהון. ר"ל שלל חילם החשוב ומחנותיהם. ודם ענב תשתה חמר, ודם גבריהון אתשד כמיא. ר"ל ודם גבוריהם ישפך כמים, כ"ה בירושלמי (מעשר שני פ"ה) א"ר אחא זאת אומרת שב"ה עתיד להבנות קודם למלכות בית דוד דכתיב ודם ענב תשתה חמר" משמע שסובר כהת"א, ולא כמ"ש שם המפרש שדרש כמו בבבלי (כתובות ק"ח ע"א) ע"ש, ותרגם „חמר, מיא" ע"ד משל, שדם אויביהם ישפך כמים. (טו) עבית כשית, תקוף קנא נכסין. שינה מנוכח לנסתר להשוות מליצת הכתוב בתחלתו „וישמן ישרון ויבעט". (טז) בזרים, בפלחן טעון. ר"ל בעבודות אלהים זרים, ולפי שבעברית יבאו שמות התואר והמקרה זה תחת זה, לכן נרדפו מלות „בזרים, בתועבות" לא כן בארמית, לכן שינה לת' „בפלחן טעון" שתהיה מלת „טעון" נרדפת אל „בתועבתא" דבתריה.
(יז) אלהים לא ידעום, דחלן דלא ידענון. אפשר שקאי על אבותיכם שבסוף הפסוק. לא שערום, לא אתעסקו בהון. ר"ל לא היו עוסקים בהם הוא כאלו היה כתוב „שערוס" בס' ימנית, ושער ושעה הוא מענין אחד הבא בעברית על עסק, וכמו שת' „ואל ישעו בדברי שקר" [שמות ה' ט'] „ולא יתעסקון בפתגמין בטלין" וכ"ה בספרי פמו ואל מנחתו לא שעה. (יח) צור ילדך תשי, דהלא תקיפא דבראך נשיתא. ר"ל יראת הגור אשר ברא אותך שכחת, ותשי הוא מש' „נשה" שענינו שכחה כפירש"י והמבארים. מחללך, דעבדך. הוא כפירש"י מלשון „יחולל אילות".

בעל הטורים

(יח) תשי · יו"ד קטנה · נתן בך י' דברים (עי' נדה פ' המפלת) ונסית אותו בי' נסיונות ולכן יו"ד דיגדל לא גדולה לומר לך זכור לאברהם שנסיתו בעשר נסיונות:

רמב"ן

וגו': (טו) וינבל צור ישעתו · גנוהו ובזוהו כמו שנאמר אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה אין נבול גדול מזה לשון רש"י ור"א אומר וינבל שגרם לחלל את השם שלא יוכל להושיעו וגם זה איננו נכון בעיני כי איננו טעם המקום שעדיין יספר את חטאיהם ולא יזכיר עונש ונקמה שיעשה בהם ויאמר אסתירה פני מהם והנכון בעיני מה שהזכרתי למעלה כי הנבלה תשלום רעה תחת טובה יאמר שעשה אלוה שבראו בעבור זרים וינבל בפיו ובמחשבתו צור שהיה מושיעו לאמר שאין בעבודתו רק גמול רע בעבדם הזרים ישבעו לחם ובעבדם את הצור יהיו נבזים ושפלים לכל העמים כאשר אמרו שכלינו שוא עבוד אלהים ומה בצע כי שמרנו וכי הלכנו קדורנית מפני השם צבאות ועתה אנחנו מאשרים זדים וגו' וכאשר תאמרנה הנשים האדוכות ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים חסרנו כל · וכן אל תנאץ למען שמך אל תנבל כסא כבודך שיאמרו עליו שהוא משלם רעה תחת טובה לעמו ועבדיו כמו שאמר אל תפר בריתך אתנו: (טז) בתועבת יכעיסוהו · הבעירו חמתו בתועבות ומעשים מכוערים כגון משכב זכור וכשפים שיש בהם תועבה לשון רש"י וכן איתא בספרי אבל בשירה אין תוכחת אלא על עבודת כוכבים בלבד: וטעם בזרים נמשך אל אלוה עשהו יקניאוהו באלהים זרים כלשון אלהים אחרים וטעם בתועבות השדים ולשרוף את בניהם באש לאלהים אחרים שכל זה מתועב לפניו כמו שנאמר כי את כל תועבת ה' אשר שנא עשו לאלהיהם כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם וכתיב אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי לעשות את התועבה הזאת: (יז) יזבחו לשדים לא אלוה · פירשתיו מכעס

ספורנו

(יד) ודם ענב תשתה חמר · מין הענבים היה ראוי לשתיה בלתי רב מלאכה בו וככן היו מתפרנסים בלא בצער וכל זה עשה להם האל ית' כדי שיהיה להם פנאי לעסוק בתורה ובמצות: (טו) וישמן ישורון ויבעט · והנה גם בעלי העיון שהם הנקראים ישורון מן אשורנו ולא קרוב עשו כמו הבהמות הבועטות בבני אדם שנותנים להם מזון: שמנת עבית כשית · הנה אתה ישורון קבל תופשי התורה ובעלי העיון פנית אל התענוגים הגשמיים ובזה עבית מהבין דקות האמת כאמרו וגם אלה ביין שגו ובשכר תעו כהן ונביא · כשית כאמרו כי עת מראות עיניהם מהשכיל לבותם: ויטוש אלוה עשהו · ולפיכך נטש המון אלוה עשהו: וינבל צור ישועתו · בזהו כי מרצה אל רעה יצאו: (טז) בתועבות יכעיסוהו · גרמו לשכינה שהסתלק מישראל להיות כגויי הארץ: (יז) לשדים לא אלוה · שאינם נצחיים כמו שאמרו ז"ל על השדים שהם מתים כבני אדם: אלהים לא ידעום חדשים מקרוב באו · כשהיו רואים איזה מין מן הנבראות שלא ידעו מציאותו קודם לכן היו חושבים שיהיה לו איזה מסבב קדמון מיוחד אליו והיו עובדים אותו: (יח) צור ילדך תשי · וגם אתה ישרון המעיין כפותך אל התענוגים תשכח חכמתך וידיעתך בגדלו: ותשכח אל מחוללך · שהטיב עמך כאמרו ואנכי הוא מנחמכם ותשכח ה' עושך נוטה שמים וגו':

ויגלא

מִכַּעַס בָּנָיו וּבְנֹתָיו׃ כ וַיֹּאמֶר אַסְתִּירָה פָנַי מֵהֶם אֶרְאֶה מָה אַחֲרִיתָם כִּי דוֹר תַּהְפֻּכֹת הֵמָּה בָּנִים לֹא־אֵמֻן בָּם׃ כא הֵם קִנְאוּנִי בְלֹא־אֵל כִּעֲסוּנִי בְּהַבְלֵיהֶם וַאֲנִי אַקְנִיאֵם בְּלֹא־עָם בְּגוֹי נָבָל אַכְעִיסֵם׃ כב כִּי־אֵשׁ קָדְחָה בְאַפִּי וַתִּיקַד עַד־שְׁאוֹל תַּחְתִּית וַתֹּאכַל אֶרֶץ וִיבֻלָהּ וַתְּלַהֵט מוֹסְדֵי הָרִים׃ כג אַסְפֶּה עָלֵימוֹ רָעוֹת חִצַּי אֲכַלֶּה־בָּם׃

ת"א כי דור · יומא פג : בנים לא אמון בם · קדושין לו : בגוי נבל · יבמות סד : חצי אכלה · סוטה ט :

רש"י

חול

חיל כיולדה: (כ) מה אחריתם· מה תעלה בהם בסופם : כי דור תהפוכות המה · מהפכין רצוני לכעס : לא אמון בם · אין גדולי ניכרים בהם כי הוריתים דרך טובה וסרו ממנה : אמון· לשון ויהי אומן נודל"טורה בלע"ז 1)· ד"א אמון לשון אמונה כתרגומו אמרו בסיני נעשה ונשמע ולמעט קלה בטלו הבטחתם ועשו העגל : (כא) קנאוני · הבעירו חמתי : בלא אל · בדבר שאינו אלוה : בלא עם · בעובדי כוכבים שאין לה שם כמו שנאמר הן ארץ כשדים זה העם לא היה בעמו היא אומר בזוי אתה מאד : בגוי נבל אכעיסם · אלו הכופרים וכה"א אמר נבל בלבו אין אלהים : (כב) קדחה · בערה : ותיקד · בכם עד היסוד : ותאכל ארץ ויבולה · ארצכם ויבולה : ותלהט · ירושלים המיוסדת על ההרים שנאמר ירושלים הרים סביב לה : (כג) אספה עלימו רעות · אחבר רעה על רעה לי ספו שנה על שנה · ספות הרוה · עולותיכם ספו על זבחיכם · ד"א אספה אכלה כמו פן תספה : חצי אכלה בם · כל חצי אשלים בהם וקללה זו לפי הפורענות

רמב"ן

(יט) מכעס בניו ובנותיו · הזכיר הכתוב הבנות בכאן שלא כמנהג כאשר אמר למעלה לא בניו וכן בכל מקום יזכיר הבנים והבנות הם בכלל · אבל זה מרמזותיו כי יהיה בדור החורבן רשע הנשים ופשעיהם גדול מאד להכעיסו כי היו נלמדות לע"ז ביותר והן שמפתות את האנשים לעבדה כאשר מפורש בדברי ירמיהו ויענו כל האנשים היודעים כי מקטרות נשיהם לאלהים אחרים וכל הנשים העומדות קהל גדול והן שהעיזו פניהם בנביא לאמר לו עשה נעשה את כל הדבר אשר יצא מפינו לקטר למלכת השמים וכתוב עוד שם מפורש להכעיסני במעשה ידיכם לקטר למלכת השמים וכתוב עוד שם השכחתם את רעות אבותיכם ואת רעות מלכי יהודה ואת רעות נשי ואת רעותיכם ואת רעות נשיכם וביחזקאל נאמר עוד תראה תועבות גדולות אשר המה עושים ויבא אותי אל פתח בית ה' והנה שם הנשים יושבות מבכות את התמוז : (כ) ויאמר · ה' אל לבו או אל המלאכים אסתירה פני מהם כדרך לשון בני האדם וכן אעלים עיני מכם והטעם כי כאשר יבקשוני לא ימצאונני : אראה מה אחריתם · יש אומרים אני אסתיר את פני מהם בעבור שאני רואה מה יעשו באחרונה והנכון שהוא כמשמעו עד שאראה מה יעשו בצר להם דברי ר"א ואין טעם ויאמר רק המחשבה והרצון לפניו לעשות כן כדרך ויאמר אלהים במעשה בראשית וכבר פירשתי וטעם פני על דרך האמת פירשתיו : והנה אסתירה פני שאסלק וטעם אראה מה אחריתם כטעם ארדה נא ואראה וכבר פירשתיו : כי דור תהפוכות המה · ולא יעמדו בפני : בנים לא אמון בם · כי אין להם אומן ומגדל והמשכיל יבין · והנה עד הנה בשירת משה ישיר בה והוא מדבר בלשון

אבן עזרא

והקיף כמו נור · ויתכן היות גזרת מחוללך מחיל כמו כרה תקריב ללדת החיל · גם כן כתוב ויגלח השקד · או הוא פועל עומד : (יט) בניו ובנותיו · אנשים ונשים כי גם (נשים הם) קטרו לע"ג: (כ) ויאמר·השם אל לבו או אל המלאכים : אסתירה· כדרך לשון בני אדם וכן אעלים עיני והטעם כאשר יבקשוני לא ימצאו עזר : אראה מה אחריתם · וי"א כי אני אסתיר פני מהם בעבור שאני רואה מה יעשו באחרונה והנכון שהוא כמשמעו עד שאראה מה יעשו בצר להם : כי דור תהפוכות · דבק עם אסתירה פני : תהפכת · שנהפכו לעבוד אלהים זולתי והם היו בני כי אני ילדתים והנה אין אמונה בהם והוא שם · או תאר כי אין בהם איש אמונים כי מצאנו כי פסו אמונים כנגד חסיד גם שומר אמונים: (כא) קנאוני · קל העי"ן להקל על הלשון ב בלא אל · הטעם שאין לו כח להציל : בהבליהם · ולא כדבר אמת : אקניאם · מהבנין הכבד הנוסף והוא יוצא לשני פעולים : בלא עם · שלא הם עמי והנה פי' איך יכניסם שיבוא עליהם לבדם גרות מבוכות · ויותר מהכל · גוי נבל שהכסיל והנבל איננו יודע ועל כן יהרוג ולא יחמול : (כב) קדחה · הקנאה או זאת שיעשו כי מצאנו זאת המלה יוצאת כמו כי אש קדחתם באפי ויתכן להיות קדחה כמו נקדחה כמו כל אלה תכרת נתכרת וכל זה כנוי לחרון האף : עד שאול תחתית · כטעם גפרית ומלח שרפה כל ארצה : ותאכל ארץ · ישראל : ותלהט · מגזרת להט החרב : הרים · הרי ישראל : (כג) אספה · וי"א כמו אוסיף והנכון כמו אכלה מגזרת האף תספה ואם הוא מבני

רשב"ם

זרכיה מן נטה · והיו"ד בתשי כמו יו"ד מלפניך אל תמחי כמו אל תמחה : (יט) בניו ובנותיו · בנים לא אמון בם כאמור למעלה · בניו מומם : (כג) אספה עלימו רעות · אכלה · כי דרך המקראות לכפול לשונם · כלומר כל מיני רעות שיש בידו להזיק · כולם אשים בהם :

1) nourriture ערנייעכונג ·

יט וגלי קדם יי ותקף רגזה מדארגיזו קדמוהי בנין ובנן: כ ואמר אסלק שכנתי מנהון גלי קדמי מא יהא בסופיהון ארי דרא דאשניו אנון בניא דלית בהון הימנו: כא אנון אקניאו קדמי בלא דחלן ארגיזו קדמי בפלחן טעון ואנא אקנינון בלא עם בעמא טפשא ארגזנון: כב ארי קדום תקיף כאשא נפק מקדמי ברגז ושצי עד שאול ארעית ותוסף ארעא ועללתה ושצית עד סיפי טוריא: כג אסף עליהון

נתינה לגר

(יט) מכעס בניו ובנותיו, מדארגיזו קדמוהי בנין ובנן, אפשר שמפרש שלכך כעסו גדול, כי בניו ובנותיו החביבים עליו, הכעיסוהו, כמ"ש יב"ע, ואולי לא רצה ליחס להשי"ת את מדת הכעס אף ע"ל השאלה כי „וינאץ" הוא פעל יוצא המורה על הבזיון ושפיר נופל גם עליו כביכול ע"כ פי' „מכעס" רק על בניו ובנותיו וע' במס' כתובות (ח' ע"ב), וע' באוצ"ר בנתיב השלישי, שכתב „ולא אמר בנותי ובניה אע"פ שת' בני בכורי ישראל כו', וזה כי המלילה הזאת מליצה נשגבת היא כאשר תבוא על כלל האומה שהכוונה להגדיל כבודה ותהלתה, אבל כשהדבור בגנותה, מנוגה הוא כלפי מעלה לומר שהחוטאים הם בניו". (כ) אראה מה אחריתם, גלי קדמי מה יהי בסופיהון. אף שאמר „אסתירה פני מהם" אמר אח"כ, אראה מה יהי בסופם כלשון בני אדם וכמו שאמרו אחי יוסף „ונראה מה יהיו חלומותיו". דור תהפכות, דרא דאשניו. ר"ל ששינו את הפקידם או כמ"ש בספרי בפרשה הזאת „הפכפכים המה" ר"ל אינם עומדים על דעתם· לא אמן בם, דלית בהון הימנו, פי' מל' אמונה כפי' הב' ברש"י והוא מספרי „בנים שאין בהם אמונה עמדתם לפני הר סיני ואמרתם נעשה ונשמע כו'". (כא) הם קנאני בלא אל כעסוני בהבליהם ואני אקניאם בלא עם, אינון אקניאו קדמי בלא דחלא ארגיזו קדמי בטעותהון ואנא אקנינון בלא עם, ר"ל הם גרמו קנאה לפני בדבר שאינו אלוה הכעיסו לפני באליליהם (שהם הבל וריק) ואני אקניא אותם בלא עם (באנשים שאינם חשובים להקרא בשם עם) וראה והתבונן איך גם פה אחז אונקלוס דרכו בקדש לתרגם כנוי הפעול במלות „קנאוני, כעסוני" בהוספות מלות „קדם" כשמיוחס הפעל אליו כביכול, וכנוי הפעול במלת „אקניאם" כמיוחסת אל ישראל ת' בכנוי הפעול בלא שום הוספה „אקנינון" כמ"ש לעיל בפסוק „כי דברנו בה'" ובך" (במדבר כ"א ז') ובהרבה מקומות, וכמ"ש בהקדמה. בגוי נבל, בעמא טפשא. עמ"ש לעיל פסוק ו'. (כב) כי אש, ארי קדום תקיף כאשא. לכבוד ה' ולהרחיק ההגשמה, הוסיף לפרש שבחמתו יצא רוח חזק כאש. ותיקד עד שאול תחתית, ושיצי עד שאול ארעיתא. ר"ל ותכלה עד עומק שאול. (כג) אספה, אסף. הוא כפי' ראשון ברש"י שהוא ל' חבור שהוא האפעל מן „יסף" אולי הוא כפי' הב' שברש"י שהוא מל' כליון, וכמו שת"י אסף אדם ובהמה (צפניה א' ג') „אסיף אנשא ובעירא" שגם הוא ודאי מל' כליון כמו שפי' כל המפרשים. חצי, מכתשי. הוא מל' נגעים (ואולי כוונתו לכלול גם את פי' רש"י „וקללה זו לפי הפורענות לברכה היא, חצי כלים והם אינם כלים" שהנגעים הבאים על האדם הם אך מחלה עוברת, כמ"ש נתן הנביא אל דוד [ש"ב ז' י"ד] „אני אהיה לו לאב וגו' אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם").

בעל הטורים

(כא) בלא עם · בגימט' אלו הבבליים [בצירוף האותיות בבני הסוגים] :

רמב"ן

עלמו ומן הכתוב הזה ואילך שהזכיר וירא ה' וינאץ ויאמר אסתירה פני כולם דברי השם הנכבד · הם קנאוני כעסוני וכל השירה כן : (כא) הם קנאוני בלא אל · בדבר שאין אלוה לשון רש"י ואם כן ירמוז לשדים הנזכרים והנכון שיאמר הם קנאוני בלא אל אמת כי אין אלוה מבלעדי ה' ומושיע אין בלתו כענין שנאמר ימים רבים לישראל ללא אלהים אמת: כעסוני בהבליהם· השדים · ואני אקניאם בלא עם הכשדים שנאמר בהם הן ארץ כשדים זה העם לא היה שפירושו העם שלא היה נחשב לגוי והקב"ה גדל אותם לרדות בהם את עולמו כמו שאמר מפץ אתה לי כלי מלחמה : בגוי נבל אכעיסם · עשו שהוא נבל ולא זכר ברית אחים וירמוז

ספורני

(יט) וינאץ מכעס בניו ובנותיו · ואחר שלא השיג שלמותם בארץ בהר שלישית לגרפם בגלות ובזה ומאס בכעסו את בניו ואת בנותיו · לא רחם על הקטנים ולא על כבוד הבנות: (כ) אסתירה פני מהם · מן הבנים והבנות: אראה מה אחריתם · רואה אני שאין בהם תקות תשובה באחרית: כי דור תהפוכות המה · הפכו להם לב אחר נוטה מדרכי האל ית': בנים לא אמון בם · שלא למדו מאבותם דבר אמתי : (כא) הם קנאוני בלא אל · באבות קנאוני בלא אל בבית ראשון: כעסוני בהבליהם · בבית שני: ואני אקניאם בלא עם · בבית ראשון שהחריבוהו כשדים שנאמר בהם הן ארץ כשדים זה העם לא היה: בגוי נבל אכעיסם · שהחריבה אותו מלכות שלא היתה הוגנת שלא היה להם לא כתב ולא לשון (גיטין) : (כב) כי אש קדחה באפי · כי כשיסרתים כדי שישובו ותיקד עד שאול תחתית · הוסיפו על חטאתם פשע באותן שהבעירו את האמתי עד שהורידם לשאול תחתים כענין אחז כאמרו ובעת הצר לו ויוסף למעול מעל בה': ותלהט מוסדי הרים· הסירה מהם כל ראשי העם כאמרו אסיר מירושלים ומיהודה משען ומשענה גבור ואיש מלחמה יועץ ונביא גו' :

כד מְזֵי רָעָב וּלְחֻמֵי רֶשֶׁף וְקֶטֶב מְרִירִי וְשֶׁן־בְּהֵמֹת אֲשַׁלַּח־בָּם עִם־חֲמַת זֹחֲלֵי עָפָר׃ כה מִחוּץ תְּשַׁכֶּל־חֶרֶב וּמֵחֲדָרִים אֵימָה גַּם־בָּחוּר גַּם־בְּתוּלָה יוֹנֵק עִם־אִישׁ שֵׂיבָה׃ כו אָמַרְתִּי אַפְאֵיהֶם אַשְׁבִּיתָה מֵאֱנוֹשׁ זִכְרָם׃ כז לוּלֵי כַּעַס אוֹיֵב אָגוּר פֶּן־יְנַכְּרוּ צָרֵימוֹ פֶּן־יֹאמְרוּ יָדֵנוּ רָמָה וְלֹא יְהוָה

ת"א מזי רעב · ברכות ה: ושן בהמות קמא ג: עם חמת · ערובין כג סנהדרין ק: מחוץ תשכל חרב · קמא ס:

רש"י

לברכה היא אני כלים והם אינם כלים: (כד) מזי רעב · א"ח נפיחי כפן ואין לי עד מוכיח עליו ומשמו של רבי משה הדרשן מטולוש"א שמעתי שעירי רעב אדם כחוש מגדל שער על בשרו: מזי · לשון ארמי שער מזיא דהוה מהפך בנזיא: ולחומי רשף · השדים נלחמו בהם שנאמר ובני רשף יגביהו עוף והם שדים: וקטב מרירי · וכריתות שד ששמו מרירי: קטב · כריתה כמו אהי קטבך שאול: ושן בהמות · מעשה היה והיו הרחלים נושכין וממיתין: חמת זוחלי עפר · ארם נחשים המהלכים על גחונם על העפר כמים הזוחלים על הארץ · זחילה לשון מרוצת המים על העפר וכן כל מרוצת דבר המשפשף על העפר והולך: (כה) מחוץ תשכל חרב · מחוץ לעיר תשכלם חרב גייסות: ומחדרים אימה · כשבורח ונמלט מן החרב חדרי לבו נוקפים עליו מחמת אימה והוא מת והולך בה · ד"א ומחדרים אימה בבית תהיה אימת דבר כמה שנאמר כי עלה מות בחלונינו וכן ת"א · ד"א מחוץ תשכל חרב על מה שעשו בחוצות שנאמר ומספר חוצות ירושלים שמתם מזבחות לבושת: ומחדרים אימה · על מה שעשו בחדרי חדרים שנאמר אשר זקני ישראל עושים איש בחדרי משכיתו: (כו) אמרתי אפאיהם · אמרתי בלבי אפאה אותם ויש לפרש אפאיהם אשיתם פאה להשליכם מעלי הפקר ודוגמתו מצינו בעזרא ותתן להם ארץ שבעים גוים ותחלקם לפאה להפקר וכן חברו מנחם ויש פותרים אותו כתרגומו יחול רגזי עליהון ולא יתכן שא"כ הי"ל לכתוב אאפיהם אחת לשמוש ואחת ליסוד כמו אאזרך אאמצכם במו פי והא' התיכונה אינה רקויה בו כלל ואונקלוס תרגם אחר לשון הברייתא השנויה בספרי החולקת תיבה זו לג' תיבות אמרתי אף אי הם אמרתי באפי אתנם כאילו אינם שיאמרו רואיהם עליהם איה הם: (כז) לולי כעס אויב אגור · אם לא שכעס אויב כנום עליהם להשחיתם ואם יוכל להם וישחיתם יתלה הגדולה בו ובאלהיו ולא יתלה הגדולה בי וזהו שנאמר פן ינכרו צרימו ינכרו הדבר לתלות גבורתו

רמב"ן

לשני הגליות: (כו) אפאיהם · אמרו המדקדקים אפזרם בכל פאה ואם כן יהיה טעם אמרתי שהיה הרצון לפני ובמדת הדין שיהיו ככה לעולם מפוזרים בכל פאה ושיהיה זכרם מאנוש נשבת לעד לולי כעס אויב אגור · ועל דעתי היא מלה מורכבת כאשר הזכירו בספרי אבל טעמה שאשיתם במקום פאה וכענין שיאמרו עליהם גם איהם לומר שלא ישאר להם שם ושאר בגוים ולא יודע מקומם איה והנה ירמוז לגלות עשרת השבטים שגלו לנהר גוזן הוא שהחכמים קורין סמבטיון כי נקרא גוזן מלשון ויגז שלוים · אהה גוזי · כי העומדים אחריו

אבן עזרא

אחר והטעם שלא תשאר רעה שלא תבואם · ודמה הרעות לחצים תבאנה פתאום ואין יכולת להשמר מהם: (כד) מזי רעב · כמו שרופי רעב מגזרת למזא לאתונא: ולחומי רשף · אוכלי עוף כמו ובני רשף יגביהו עוף והנכון בעיני שהזכיר הארבעה השפטים הרעים והם רעב וזהו מזי רעב ולחומי רשף וקטב מרירי זה הדבר · ושן בהמות אשלח בם · חיה · וחרב מחוץ תשכל חרב · והנה יהיה פירוש רשף כמו רשפיה רשפי אש · והטעם שיתחמם האויר · וקטב כמו הכרתם: מרירי · מרירות באויר כמו כמרירי יום וכן כתוב מקטב ישוד צהרים כמו הדבר · ולחומי רשף כמו אכולי וכן רבים: עם חמת זוחלי עפר · לנשוך והחמה כטי לנשיכה · וטעם עפר כמו השרפים ומלת זוחלי מירחה כי כל רואם יירא כטעם כאימים כי גם תואר השם וחבירו באליהוא בן ברכאל: (כה) גם בחור־דנק עם השכל חרב וטעם גם כמשפט הלשון כאשר פירשתי · והנה חבר הכל בחורים וגם בתולות זקנים עם נערים: (כו) אפאיהם · יש אומרים שהם שלש מלות והנכון שאין לו ריע וטעמו כמו אשחיתם בעבור שיש אחריו אשביתה מאנוש זכרם והנה טעם ימותו ואילו היה כדעת המדקדקים שהטעם אפיצם בכל פאה לא ידבק הטעם · ויש אומרים אחריבם באפי והנה טעם אכריתם כמו אשביתם ויבא הטעם כפול וזה נכון לולי אל"ף אפיהם שהיה ראוי להיות אנפיהם והטעם אחנף גם והראשון נכון · וטעם אמרתי כלשון בני אדם אמרתי בלבי: (כז) אגור · אפחד מגזרת ויגר מואב והמתרגם אמר מגזרת אגרם בקציר והנכון שהוא מלשון תגרה והכתוב דבר כדרך בני אדם להבין השומעים: ינכרו · ספק יכירו כמו ויתנכר אליהם: פעל כל

רשב"ם

(כד) מזי רעב · פתרונו לפי ענינו בתרגומו · ואם לשון תלמוד הוא הרי כמו נתמזמזו מוחיה דדין: ולחומי רשף · ברד ואש מן השמים · כמו רשפי · שמה שבר רשפי קשת · ועיקר פירושו לשון פריחה בעוף כדכתיב בני רשף יגביהו עוף · כלשון מחץ יעוף יומם: וקטב מרירי · מחותכים ומדוקרים על ידי לסטים הממררים והורגים בני אדם כמו עון פלילי · עון של דיין · שעושין בו דין · ונתן בפלילים הדיינים קרואין כן · שדנין את האחרים · אף מרירי · ממרר את אחרים · וזהו מקטב ישוד צהרים שהם לסטים · כדכתיב בחור שודד בצהרים שכן דרך ליסטים להלחם בצהרים · וכה"א אשדוד בצהרים יגרשוה: (כו) אמרתי אפאיהם · ואסלקם מן העולם אם לא שכעס אויבים אגור ויראתי: (כז) פן יאמרו ידנו רמה · פן יגברו לומר למפרע שהם עשו ולא

אני

בִּישָׁן מַכְתְּשֵׁי אֱשָׁצֵי בְהוֹן: כד נְפִיחֵי כְפַן וַאֲכוּלֵי עוֹף וּכְתִישֵׁי רוּחִין בִּישִׁין וְשֵׁן חֵיוַת בָּרָא אֲגָרֵי בְהוֹן עִם חֲמַת תַּנִּינַיָּא דְּזָחֲלִין בְּעַפְרָא: כה מִבָּרָא תְּתַכֵּל חַרְבָּא וּמִתַּוָּנַיָּא חַרְגַּת מוֹתָא אַף עוּלֵמֵיהוֹן אַף עוּלֵמָתְהוֹן יָנְקֵיהוֹן עִם אֱנָשׁ סָבֵיהוֹן: כו אֲמָרִית אֲחוּל רֻגְזִי עֲלֵיהוֹן וַאֲשֵׁיצִנּוּן אֲבַטֵּל מִבְּנֵי אֱנָשָׁא דּוּכְרָנֵיהוֹן: כז אִלּוּלָפוֹן רֻגְזָא דְסָנְאָה כְּנִישׁ דִּילְמָא יִתְרַבְרַב בְּעֵל דְּבָבָא דִּילְמָא יֵימְרוּן יְדָנָא תְקִיפַת לָנָא וְלָא מִן קֳדָם

נתינה לגר

(כד) מזי רעב, נפיחי כפן. הוא כמ"ש הרשב"ם שהוא מל' נתמזמז (חולין דף מ"ה) שהוראתו פה שהרעב מפיח הבטן וע' ערוך ערך „מז" ב'. ולחמי רשף, ואבולי עוף. פי' מל' לָהָם ורשף הוא שם מושאל לחולי החמימות וכמו שנמצא בדברי חז"ל „אישתא למירתא". וקטב מרירי, וכתישי רוחין בישין. ר"ל מכות הבאות מרוחות ואוירים רעים, ונקראים מרירי משום שממררין אחרים. (כה) ומחדרים אימה, ומתווניא הרגת מותא. ר"ל ומהחדרים אימת מות, ולא ידעתי למה ת' פה „חרגת" ולא „אימתא" כלעיל (שמות פ"ו י"ד)? גם בחור גם בתולה יונק עם איש שיבה, אף עולימהון אף עולימתהון יוניקהון עם סביהון. ר"ל בחורים גם בתולות (היונקים חולה) תשכל חרב ויונקי שדים עם אנשי שיבה ימותו מפני האימה, ורואה הקורא והמתבונן איך התורה הקדושה ומתרגמיה הנאמנים. ישמרו דרכיהם מחפוא בלשונם נגד ארחות המוסר כי גם בעת הפורענויות לא אמרה „בחור עם בתולה" גם בעת השמחה נאמר „בחורים וגם בתולות זקנים עם נערים" (תהלים קמ"ח י"ב) וגם הנביא אמר „אז תשמח בתולה במחול ובחורים וזקנים יחדו" (ירמיה ל"א י"ג). (כו) אפאיהם, אחול רוגזי עליהון אשצינון. רש"י לא הביא מלת „אשיצינון" ואפשר שהוא ערבוב ב' פירושים כמ"ש במקומות רבות, ואולי כוונתו כמו שפי' רש"י את כוונתו ע"פ הספרי „אף אני הם" ולפ"ז צ"ל „ואשיצינון בו' (וכ"ה בחומשי רוו"ה). (כז) אגיר, כניש. הוא מל' „אגרה בקציר" (משלי ו' ח'), וכן „ולא תאגור" [לעיל כ"ח ל"ט] והוכרח לת' כן לבלי ליחס חלילה לה' המורא והפחד, וכפרש"י. ומהתרגום הזה וכן מהרבה פסוקים אחריו נראה בעליל שאונקלוס תרגם אליבא דר' יהודה בספרי שדרש הפסוקים האלה על ישראל ולא כר' נחמי' שדרשם על אוה"ע כמו שהביא רש"י בסוף הפרשה.

בעל הטורים

(כד) מזי רעב. הזכיר ה' דברים מזי רעב. ולחמי רשף. וקטב מרירי. ושן בהמות. עם חמת זחלי עפר. כנגד מה שעברו על ה' חומשי תורה וה' ניאופים בהושע וה' תועבות ראה יחזקאל וכנגד ה' המקטירים. לבעל. ולשמש. ולירח. ולמזלות. ולכל צבא השמים: (כו) אשביתה מאנוש זכרם. ס"ת למפרע משה. לולי משה בחירו עמד בפרץ:

רמב"ן

מושרים מבני אדם וקורין אותו שמבסיון מפני שביתתו בשבת כי יום השבת בלשון ההוא סבט כאשר הוא בערבי ונהוג בלשונם להוסיף בתארים יון אזוביון תוריון מליון וכן הרבה: אשביתה מאנוש זכרם. גלותינו בין העובדי כוכבים אנחנו יהודה ובנימין שאין לנו זכר בעמים ולא נחשב לעם ואומה כלל והנה יאמר הכתוב כי היה במדת הדין להיותנו כן בגלות לעולם לולי כעס אויב ויורה זה כי בגלותינו עתה תמה זכות אבות ואין לנו הגלה רק בעבור שמו כענין שנאמר ביחזקאל וקבצתי אתכם מן הארצות אשר נפוצותם שם ונקדשתי בכם לעיני הגוים וידעתם כי אני ה' בעשותי אתכם למען שמי לא כדרכיכם הרעים וכעלילותיכם הנשחתות בית ישראל וכן נאמר עוד ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים וגו' ולכך הזכיר משה בתפלתו ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך לאמר וגו' והשם יתברך הודה לו בזה ויאמר ה' סלחתי כדברך והטעם בטענה הזאת איננו כרוצה להראות כחו בין שונאיו כי כל הגוים כאין נגדו מאפס ותוהו נחשבו לו אבל השם ברא את האדם בתחתונים שיכיר את בוראו ויודה לשמו ושם הרשות בידו להרע או להטיב וכאשר חטאו ברצונ' וכפרו בו כולם לא נשאר רק העם הזה לשמו ופרסם בהם האותות והמופתים כי הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים ונודע בזה לכל העמים והנה אם ישוב ויאבד זכרם ישכחו העמים את אותותיו ואת מעשיו ולא יסופר עוד בהם ואם אדם יזכיר כן יחשבו כי היה כח מכחות המזלות והכוכבים וחלף ועבר והנה תהיה כוונת הבריאה באדם בטלה לגמרי שלא ישאר בהם יודע את בוראו רק מכעיס לפניו ועל כן ראוי מדין הרצון שהיה בבריאת העולם שיהיה רצון מלפניו להקים לו לעם כל הימים כי הם הקרובים אליו והיודעים אותו מכל העמים וזה טעם כי ידין ה' עמו ועל עבדיו יתנחם שיזכור ה' ברחמים כי הם עמו מאז ויזכור כי הם עבדיו שעמדו לו בגלותם כעבדים לסבול הצרות והשעבוד וכענין שנאמר ויאמר אך עמי המה בנים לא ישקרו וכבר רמזתי בבריאת האדם סוד נשגב ונעלם צריך ממנו שיהיה לו לעם והוא יהיה לנו לאלהים כענין שנאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו

ספורנו

(כה) ומחדרים אימה גם בחור גם בתולה. ומחדרים תשכל האימה את הבחורים והבתולות: (כו) אמרתי אפאיהם. אשאיר אותן פאה מהם והמותר אכלה כמו שהעשה באחרית הימים אחרי שלא השגתי שלמותם לא במתן תורה ולא בארץ ישראל ולא בגלות כאמרו כי בהר ציון תהיה פליטה ובירושלים כאשר אמר ה' ובשרידים אשר ה' קורא: (כז) לולי כעס אויב אגור. שמתוך כעס שיכעסו האומות על אותם השרידים יש לחוש: פן ינכרו צרימו. פן ימשכו את לב השרידים להיות כמותם: פן יאמרו. לאותם השרידים: ידנו רמה. להכחיד את ישראל מגוי. ונפלאתם מתי מספר: ולא ה'

פָּעַל כָּל־זֹאת׃ כח כִּי־גוֹי אֹבַד עֵצוֹת הֵמָּה וְאֵין בָּהֶם תְּבוּנָה׃ חמישי כט לוּ חָכְמוּ יַשְׂכִּילוּ זֹאת יָבִינוּ לְאַחֲרִיתָם׃ ל אֵיכָה יִרְדֹּף אֶחָד אֶלֶף וּשְׁנַיִם יָנִיסוּ רְבָבָה אִם־לֹא כִּי־צוּרָם מְכָרָם וַיהוָה הִסְגִּירָם׃ לא כִּי לֹא כְצוּרֵנוּ צוּרָם וְאֹיְבֵינוּ פְּלִילִים׃ לב כִּי־מִגֶּפֶן סְדֹם גַּפְנָם וּמִשַּׁדְמֹת עֲמֹרָה עֲנָבֵמוֹ עִנְּבֵי־רוֹשׁ אַשְׁכְּלֹת מְרֹרֹת לָמוֹ׃ לג חֲמַת תַּנִּינִם יֵינָם וְרֹאשׁ פְּתָנִים אַכְזָר׃ לד הֲלֹא־הוּא כָּמֻס עִמָּדִי חָתֻם בְּאוֹצְרֹתָי׃ לה לִי נָקָם וְשִׁלֵּם לְעֵת תָּמוּט רַגְלָם כִּי קָרוֹב יוֹם

ת"א לו חכמו ישכילו זאת · ס' הזוהר פ' אחרי מות: איכה ירדוף · מ"ק טז: ענבמו ענבי רוש · ברכות ט: הלא הוא כמוס עמדי · עקידה שער ס: כי קרוב יום אידם · כאלילים ג:

רש"י

בעבודת כוכבים שאין הגדולה שלו: פן יאמרו ידנו רמה וגו': (כח) כי · אותו גוי: אובד עצות המה ואין בהם תבונה · שאילו היו חכמים ישכילו זאת איכה ירדוף וגו': (כט) יבינו לאחריתם · יתנו לב להתבונן לסוף פורענותם של ישראל: (ל) איכה ירדוף אחד · ממנו אלף מישראל: אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם · מכרם ומסרם בידינו דליבר"ר בלע"ז 1): (לא) כי לא כצורנו צורם · כל זה היה להם לאויבים להבין שה' הסגירם ולא להם ולאלהיהם הנצחון שהרי עד הנה לא יכלו כלום אלהיהם כנגד צורנו כי לא כסלענו סלעם כל צור שבמקרא לשון סלע: ואויבינו פלילים · ועכשיו אויבינו שופטים אותנו שהרי צורנו מכרנו להם (ס"א הרי שצורנו מכרנו להם): (לב) כי מגפן סדום גפנם · מוסב למעלה אמרתי בלבי אפאיהם ואשבית זכרם לפי שמעשיהם מעשה סדום ועמורה: שדמות · שדה תבואה כמו ושדמות לא עשה אוכל בשדמות קדרון: ענבי רוש · עשב מר: אשכלות מרורות למו · משקה מר ראוי להם לפי מעשיהם פורענותם וכן תרגם אונקלוס ותושלמת עובדיהון כמרורתהון: (לג) חמת תנינים יינם · כתרגומו הא כמרת תניניא כס פורענותהון · הנה כמרירות נחשים כוס משתה פורענותם: וראש פתנים · כוסם שהוא אכזר לנשוך · אויב אכזרי יבא ויפרע מהם: (לד) הלא הוא כמוס עמדי · כתרגומו כסבורים הם ששכחתי מעשיהם כולם גנוזים ומשומרים לפני: הלא הוא · פרי גפנם ותבואת שדמותם כמוס עמדי: (לה) לי נקם ושלם · עמי נכון ומזומן פורענות

אבן עזרא

זאת · על השבטים: (כח) כי גוי אובד עצות · הנכון שזה הגוי הם בני ישראל ומלת אובד שם התאר והיא סמוכה על כן נפתח הבי"ת וידוע כי מלת אבד מהפעלים העומדים רק פירוש עצות שב אל אובד כמו נוכלת עלה וכן ותאבדו דרך שהוא סמוך אל דרך והנה השכיל המתרגם שאמר מאבדי עצה: (כט) לו חכמו · אילו היו חכמים שישכילו כי השם פעל כל זאת לישראל בעבור עונם אז יבינו לאחריתם כי כן יעשה השם בעבור עונם: (ל) איכה ירדוף · הטעם לו חכמו ישראל שישכילו איך ירדוף אחד מהגוים אלף מישראל אין זה כי אם בעבור בעזבם צורם ויש אומרים איך היו ישראל בתחלה רודף אחד מהם אלף ועתה נחלשו: כי צורם מכרם · כמו נתנם וכן ימכר ה' את סיסרא והטעם כאילו נתנם בשכר מעשיהם והנה היה מכירה ממש: הסגירם · כטעם יסגור על איש או כמו ולנו הסגירו: (לא) כי לא כצורנו צורם · דברי משה פירוש כי גוי אובד עצות והטעם כי צורם מכרם ואין להם צור כצורנו ולא הם טובים ממנו וכן הוא אומר ולא אויבינו פלילים וגו' כמו ולא למדתי חכמה וגו' וי"א שהוא כן ואויבינו יודו כן לכן מינו דבק עם מגפן סדום: ומשדמות · כפול וכן אשכלות מרורות: (לג) חמת · והנה היין כסם חמת התנינים כחמה: וראש פתנים · כמו על חור פתן ואם הוא נאל"ף הוא כתרגום מי"ן: אכזר · תקיף והאל"ף נוסף כאל"ף אצבע ואזרוע: (לד) הלא הוא כמוס עמדי · דברי השם יש אומרים על הגזרות והקרוב אלי שהוא יינם שהוא ראש פתנים הוא שמור עד שישתוהו והוא כמוס מטעם המקים ידועה כי אין לו משפחה: חתום באוצרותי · שלא תגע בו יד רק הוא שמור להם להנקם מהם: (לה) לי נקם ושלם · שם · כמו כלא את הקטר · והטעם לי הנקם ולי השלום

רשב"ם

אני: (כח) כי גוי · האומות: אובד עצות · כמו מכפד תמרורים · מקל לבנת · לפי שהם דבוקים · מעשר בקר וצאן · אבל אלו חכמי האומות ויאמרו איכה ירדוף אחד ממנו אלף מישראל כה שהיו רגילין בנו · אם לא צורם כי מכרם בידינו לפי שחטאו לו · וכן אמר למעלה הצור תמים פעלו: (לא) אם לא כצורנו צורם · כך אמר משה מן הדין היה להם לומר כך שהקב"ה עשה זאת ולא אלהי הגוים שהרי לא כצורנו של ישראל צורם של אומות העולם · ואעפ"כ אויבינו פלילים ועושים בנו שופטים (שפטים) הלא זאת על ידי הקב"ה שחטאו לו: (לב) כי מגפן סדום גפנם · כלומר למה אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם אם לא מפני גאות האומות שהם מגפן סדום היה להם לשתות מן הדין שלא ישאר מהם זכר כסדום ועמורה שהרי חטאו כסדום ועמורה כדכתיב וחטאתם כסדום הגידו · קציני סדום עם עמורה: (לג) חמת תנינים · היה להם לשתות מן הדין · אם לא מפני חילול השם · שיאמרו ידנו רמה: פתנים אכזר · רשע כדכתיב פתן חרש יאטם אזנו: (לד) הלא הוא כמוס עמדי · דברי גאות האומות אני שומר · ואשלם להם נקם על זאת: (לה) ושלם · תשלום · שם דבר · כמו והדיבר אין

1) délivrer איבערגעבען.

יי עבד כל דא: כח ארי עם מאבדי עצה אנון ולית בהון סוכלתנו: כט אלו חכימו אסתכלו בדא סברו מא יהי בסופיהון: ל אכדין ירדוף חד אלפא ותרין יערקון לרבותא אלהן (ארי) תקיפהון מסרנון ויי* אשלמנון: לא ארי לא כתקפנא תקפהון ובעלי דבבנא הוו דיננא: לב ארי כפרענות עמא דסדום פרענותהון ולקותהון כעם עמרה מחתהון בישין כרישי חוין ותשלמת עובדיהון כמרורתהון: לג הא כמרת תניניא כס פרענותהון וכריש פתני חוין אכזראין: לד הלא כל עובדיהון גלן קדמי גניזין ליום דינא באוצרי: לה קדמי פרענותא ואנא אשלם לעדן דיגלון

*נ"י הגוסח ומן קדם ה'

נתינה לגר

(ל) איכה ירדף אחד אלף ושנים יניסו רבבה אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם, איכדין ירדף חד לאלפא ותרין יערקון לרבותא אלהין ארי תקיפהון מסרינון וה' אשלימינון. ר"ל איך בזאת פליט הרעה הזאת שאחד (מאוה"ע) ירדף אלף (מישראל) ושנים (מהם) יניסו רבבה (ממנו) אם לא כי צורם מסר אותם בידם וה' הסגירם ופי' "הסגירם" מל' השלמה הנרדף עם "תם" בכמה מקומות בתלמוד וכמו שת"י "וכן התמו" (ש"ב כ' י"ח) "אם מצלמין" וגם הפסוק הזה מתורגם על ישראל כדעת ר' יהודה. (לא) ואיבינו פלילים, ובעלי דבבנא הוו דיננא. הוא כמו "ונתן בפלילים" (שמות כ"א כ"ב) שפי' מוליאים לאור משפט (וכמו שפי' רש"י). (לב) ענבמו ענבי רוש אשכלת מררת למו, מחתהון בישין כרישי חוין ותשלמת עובדיהון כמררותהון. ר"ל מכותיהם רעות כערקי נחשים מהשלמת מעשיהם כרוש ולענה, והוסיף מלת "חוין" הוא ע"פ המפורש בפסוק שאח"ז "ראש פתנים". (לד) כמס עמדי, גלן קדמי. הוא כפרש"י "כלם גנוזים ושמורים לפני". חתום באצרתי, גניזין ליום דינא באוצרי. ר"ל עונותיהם כמוסים וגנוזים עמדי ליום הדין. (לה) לעת תמוט רגלם, לעדן דיגלון

בעל הטורים

(כח) ואין בהם תבונה. ס"ת המן שלא היה בהם תבונה שנהנו מסעודת אחשורוש: (לג) תנינם ח"י [מבפרו ד' במילוי] לפי שעברו על י' דברים שבלא תלמד לעשות (שופטים י"ט וע"ש) ועברו על י' דברות:

רמב"ן

וגו': (כח) כי גוי אובד עצות המה. וכל הפרשה על האויב הנזכר כדברי רבי נחמיה וטעם כי לא כצורנו צורם ג"כ דברי האויב יאמר הכתוב שהיה להם לחשוב ולהשכיל זאת הנעשה בישראל כי הוא פעל השם על עונם ויבינו ממנה לאחרית נפשם כי כן יעשה בסוף לכל העובדי כוכבים כי הם מורדים בשם יותר מישראל ישכילו ויאמרו איכה ירדוף אחד אלף מישראל אם לא כי צורם מכרם כי צורם הוא תקיף ובעל היכולת לעזור ולהשכיל יותר מצורנו. ואויבינו היו פלילים בנו מתחל' לעשות בנו שפטים כרצונם ועתה למה בורחים מפנינו אלף מפני גערת איש אחד. לולי צורם התקיף מכרם והביא מורך בלבבם ונפלו ורודף אין: (לא) פלילים. מלשון אשר פללת לאחותך. ויעמוד פינחס ויפלל: (לב) כי מגפן סדום גפנם. יאמר כי גוי אובד עצות המה. ולא ישכילו ולא יבינו ולא יחשבו רק רע כל היום כי משורש רע היו ולא יעשו רק פרי רע ומר האוכל ממנו ימות והטעם כי ישראל מודים ומתודים ועושים תשובה בעת צרתם לאמור ולמה מצאתנו כל זאת אבל אויב הכנעני אובד עצות. אין לו עצה ולא תבונה רק הולך אחר עבודת כוכבים שלו וכופר בשם הנכבד לעולם כי כן ירש מאבותיו והנה הוא משורש פורה ראש ולענה ואין בהם תועלת לעולם אבל ישראל שורשם טוב אם יכרת ועוד יחליף ויעשה פרי טוב: (לד) הלא הוא כמוס עמדי. ראש הפתן האכזרי שלהם שמתי באוצרותי להאכילם מפרי מעשיהם: (לה) כי לי נקם ושלם.

ספורנו

פעל כל זאת. שתחשבו להמלט על ידו. אבל בהיות ישראל רבים ונפוצים בארצות רבות לא יעלה על לב כלם להשתדל בזה כאמרם מאי דכתיב צדקות פרזונו בישראל צדקה עשה הקב"ה בישראל שפזרם בין האומות: (כח) כי גוי אובד עצות המה. העובדי כוכבים: (כט) לו חכמו ישכילו זאת. איך נפלו ישראל בידם נגד הטבע בעונם: יבינו לאחריתם. ובזה היו מבינים בעובדי כוכבים מה יהיה באחריתם ברב פשעיהם: (ל) איכה ירדוף אחד אלף. היה להם להבין שאין זה בטבע שאחד ירדוף אלף: אם לא כי צורם מכרם. הוא נלחם בם והסיר תקפם ובכן נשתה גבורתם והיו לנשים: (לא) כי לא כצורנו צורם. וזה קרה בלי ספק מפני שאין צורם כמו צורנו כי אמנם כל אומה מצלחת כל ימי ממשלת השר שלה או מזלה ולא יהיה השר לעולם. וא"כ נספק לאויב לעמו אבל יפלו בסור ממשלת השר ובמפול שר אומה אחרת כפי הסדר שנתן בהם הא-ל יתברך ולפיכך לא יאבדו באופן בלתי שבעי עד שאחד ירדוף אלף: ואויבינו. אע"פ שבהיות שהם אויבי ה' ואויבי עמו כמו שהעיד באמרו לולי כעס אויב אגור ובאמרו מראש פרעות אויב: פלילים. הם בעלי מחשבות שכליות במדינות כאמרו והאבדתי חכמים מאדום מכלל דאיכא: (לב) כי מגפן סדום גפנם. והטעם שאין בהם תבונה בזה הענין הוא מפני שהם מתגאים ברוב שלותם ונותנים כל מחשבתם להשיג תענוגי גופם בלבד. כמו שהיו עושים אנשי סדום ולהשיג זה היו מואסים כל מיני גמילות חסדים כמו שהעיד הנביא באמרו הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה. ויד עני ואביון לא החזיקה: ענבימו ענבי רוש. ומזה הגפן יצמחו אשכלות ענבי רוש שהם מעבים רעים ומזיקים לבריות וזה בהשתדלם לשום עיניהם ולבם אל בצעם ועל דם הנקי לשפוך כדי להשתרר ולהתגאות: אשכלות מרורות למו. ובזה יקנו דעות רעות וכוזבות לדבר אל ה' תועה ויאמרו לא יראה יה: (לג) חמת תנינים יינם. והנה באותם האשכולות נמצא יין שהוא חמת תנינים מבואר בענין והוא פורענות ראוי להם כמדת הדין ונשמר עד שיוציאהו הא-ל ית' מאותם הענבים להשקותם כאמרו פורה דרכתי לבדי: (לד) הלא הוא כמוס עמדי. כאמרו כי יום נקם בלבי: חתום באוצרותי. כאמרו כי התומים והתומים הדברים: (לה) לי נקם. עלי

מוטל

אֵידָ֔ם וְחָ֖שׁ עֲתִדֹ֥ת לָֽמוֹ׃ לו כִּֽי־יָדִ֤ין יְהוָה֙ עַמּ֔וֹ וְעַל־עֲבָדָ֖יו
יִתְנֶחָ֑ם כִּ֤י יִרְאֶה֙ כִּי־אָ֣זְלַת יָ֔ד וְאֶ֖פֶס עָצ֥וּר וְעָזֽוּב׃ לז וְאָמַ֖ר
אֵ֣י אֱלֹהֵ֑ימוֹ צ֖וּר חָסָ֥יוּ בֽוֹ׃ לח אֲשֶׁ֨ר חֵ֤לֶב זְבָחֵ֙ימוֹ֙ יֹאכֵ֔לוּ
יִשְׁתּ֖וּ יֵ֣ין נְסִיכָ֑ם יָק֙וּמוּ֙ וְיַעְזְרֻכֶ֔ם יְהִ֥י עֲלֵיכֶ֖ם סִתְרָֽה׃ לט רְא֣וּ ׀
עַתָּ֗ה כִּ֣י אֲנִ֤י אֲנִי֙ ה֔וּא וְאֵ֥ין אֱלֹהִ֖ים עִמָּדִ֑י אֲנִ֧י אָמִ֣ית וַאֲחַיֶּ֗ה

ת"א כי ידין ה' עמו ועל · סנהדרין לז : ואמר אי · גיטין נו : אשר חלב זבחימו · כתובים כס : ישתו יין · פסחים סב ס' הזוהר פ' שמיני : ראו עתה · עקרים מד פ' י"ג ס' הזוהר פ' בראשית ופ' משפטים : אני אמית ואחיה · פסחים סח סנהדרין צא :

רש"י

נקם ושלם להם כמעשיהם הנקם ישלם להם גמולם · וי"מ ושלם שם דבר כמו ושלום והוא מגזרת והדבר אין בהם כמו והדבור ואימתי אשלם להם : לעת תמוט רגלם · כשתתום זכות אבותם שהם סמוכים עליו : כי קרוב יום אידם · כשארצה להביא עליהם יום איד קרוב ומזומן לפני להביא ע"י שלוחים הרבה : וחש עתידות למו · ומהר יבאו העתידות להם : וחש · כמו ימהר יחישה · עד כאן העיד עליהם משה דברי תוכחה להיות השירה הזאת לעד כשתבא עליהם הפורענות ידעו שאני הודעתים מראש · מכאן ואילך העיד עליהם דברי תנחומין שיבאו עליהם ככלות הפורענות ככל אשר אמר למעלה והיה כי יבואו עליך וגו' הברכה והקללה וגו' ושב ה' אלהיך את שבותך וגו' : (לו) כי ידין ה' עמו · כשישפוט אותם ביסורין הללו האמורים עליהם כמו כי בם ידין עמים (ייסר עמים) כי זה אינו משמש לשון דהא לתת טעם לדברים של מעלה אלא לשון תחלת דבור כמו כי תבאו אל הארץ כשיבאו עליהם משפטים הללו ויתנחם הקדוש ברוך הוא על עבדיו לשוב ולרחם עליהם · יתנחם · לשון הפך מחשבה להטיב או להרע : כי יראה כי אזלת יד · (כשיראה כי אזלת) יד האויב הולכת וחוזקת מאד עליהם ואפס בהם עצור ועזוב : עצור · נושע ע"י עוצר ומושל שיעצור בהם : עזוב · ע"י עוזב · עוצר הוא המושל העוצר בעם שלא ילכו מפוזרים בצאתם לצבא על האויב בלשון לע"ז מיינטינדו"ר 1) : עצור · הוא הנושע במעצור המושל : עזוב · מחוזק כמו ויעזבו את ירושלים עד החומה · איך לא עוזבה עיר תהלה : (לז) ואמר · הקב"ה עליהם : אי אלהימו · עבודת כוכבים שעבדו : צור חסיו בו · הסלע שהיו מתכסין בו מפני החמה והצנה כלומר שהיו בטוחין בו להגן עליהם מן הרעה : (לח) אשר חלב זבחימו · היו אותן אלהות אוכלים שהיו מקריבים לפניהם ושותין יין נסיכם : יהי עליכם סתרה · אותו הצור יהיה לכם מחסה ומסתור : (לט) ראו עתה · הבינו מן הפורענות שהבאתי עליכם ואין לכם מושיע ומן התשועה כשאושיעכם ואין מוחה בידי : אני אני הוא · אני להשפיל ואני להרים : ואין אלהים עמדי · עומד כנגדי למחות :

רמב"ן

לנקום נקמת ישראל מידם : ולי שלם · לשלם להם כפעלם שכחשו בו בעת תמוט רגלם כשתתמלא סאתם כענין כי לא שלם עון האמורי עד הנה · ור"א אמר שטעמו וגם רשע ליום רעה והוא סוד גדול : (לז) אי אלהימו · האויב יאמר איה אלהי ישראל כענין למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם : (לח) אשר חלב זבחימו יאכלו · כי היו ישראל תדירים בעבודת הקרבנות והנסכים מכל גוי לאלהיו והזכיר לשון רבים יאכלו וישתו לאלהימו שהוא לשון הרבים ואל העמים רבים הם ולכך חזר ואמר ראו עמי כולם אני אני הוא יחיד ואין אלהים עמדי לעזור לי ואין כנגדי להציל ולמחות בידי מלעשות כל רצוני להמית ולמחוץ ולהחיות ולרפוא :

אבן עזרא

לשלם להם כמעשיהם : לעת תמוט רגלם · והטעם שיפלו ולא יוכלו לעמוד וטעם לעת כמו וגם רשע ליום רעה והוא סוד גדול : כי קרוב · ואל יחשבו כי הנקמה תהיה בזרעם · וחש עתידות למו · וחש כל אחד מהם מהעתידות כמו נכון לצרה או חש יום עתידות והראשון נכון ומלת חש מהבניים וטעם עתידות · הרעות העתידות לבא עליהם : (לו) כי ידין ה' עמו · יקח דין עמו מהם כמו שפטני אלהים וריבה ריבי : יתנחם · פירשתיו · אזלת יד · אזלת יד ישראל והטעם הכח וכתי"ו תחת ה"א כי גם שתיהן סימני הנקבה וכן ותבא לגשיא :

רשב"ם

בהם · והקטר בירמיה · לעת תמוט רגלם של עובדי גלולים ליום מועד צרתם הקבוע להם : וחש עתידות למו · בעתה אחישנה · צרה לעובדי כוכבים גאולה לישראל : עתידות מה שנתנבאו עליהם הנביאים מאז : (לו) כי ידין ה' עמו · אז יהיה הנקם והתשלומין שהרי ינקום הקב"ה נקמת עמו וכן ידין בגוים מלא גויות : כי יראה · כאשר יראה · כי אזלת יד ישראל · ועזוב כמו עזוב תעזב · ויעזבו ירושלים עד החומה : (לז) ואמר אי אלהימו · וגם האומות יאמרו איה נא אלהיהם של ישראל · ומפני כבוד שמי אצילם ואנקום באויביהם שגם מתחלה אמרתי אפאיהם לישראל ואשביתה זכרם אם לא מפני כעס אויב המתפאר לאמר ידנו רמה · אבל עתה כשיגדל העניות והצרה בשונאי ישראל כל כך שאזלת ידם ויאמרו העובדי גלולים ידנו רמה ואמר אי אלהימו לכן אנקם מהם להתקדש שמי שהם מחללים : (לח) אשר חלב זבחימו יאכלו · אלהיהם של ישראל : סתרה · יסתיר אתכם בצלו והחיון במתחלה שחסיו בו : (לט) ראו עתה כי אני אני הוא · הקב"ה אומר לעובדי גלולים אתם אומרים אי אלהימו · הלא עתה יכולים לראות בהנקמי בכם לעיניכם :

1) maintendre המחזיק.

מַארְעֲהוֹן אֲרֵי קָרִיב יוֹם תְּבָרְהוֹן וּמַבַּע דְּעָתִיד לְהוֹן: לו אֲרֵי יְדִין יְיָ דִּינָא דְעַמֵּהּ וּפֻרְעֲנוּת עַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָּא יִתְפְּרַע אֲרֵי גְלֵי קֳדָמוֹהִי דִּבְעִדָּן דְּתִתְקַף עֲלֵיהוֹן מָחַת סַנְאָה יְהוֹן מְטַלְטְלִין וּשְׁבִיקִין: לז וְיֵימַר אָן דַּחַלְתְּהוֹן תַּקִּיפָא דַּהֲווֹ רְחִיצִין בַּהּ: לח דִּי תְּרַב נִכְסַתְהוֹן הֲווֹ אָכְלִין שָׁתַן חֲמַר נִסְכֵּיהוֹן יְקוּמוּן כְּעַן וְיִסַעֲדוּנְכוֹן יְהוֹן עֲלֵיכוֹן מְגֵן: לט חֲזוֹ כְּעַן אֲרֵי אֲנָא אֲנָא הוּא וְלֵית אֱלָהּ בַּר מִנִּי אֲנָא מֵמִית וּמְחַיֵּי

נתינה לגר

מארעהון. גם מזה ראי' שהת"א כונה כר' יהודה שמוסב על ישראל, ולא כר' נחמי'. וחש עתידות למו, ומבע דעתיד להון. ר"ל הקב"ה ימהר ויחיש להביא הפורעניות שנגזרה עליהם, ות' הפעל "חוש" בעברית בפעל "אבע" כמו שת' לעיל "חושים" (במדבר ל"ב י"ז) "מבעין" וכמו שת"י "מהרה מוכיהו, אבע מיכה" (מ"א כ"ב ט'). (לו) כי ידין, ארי ידין. הוא כמ"ש רש"י כי הוא תחלת הדבור. ויתנחם, יתפרע. הוא לא כפרש"י שהוא הפך מחשבה, ורק הוא לשון נקמה. (וכן "אנחם מצרי" [ישעי' א' כ"ד] הנרדף עם "ואנקמה מאויבי" שאחריו). (לז) ואמר, וייטר. מוסב על ה', וכפרש"י. צור חסיו בו, תקיפא דהוו רחצין בה. ר"ל אלה הע"ז שהיו בוטחים בו (וכמ"ש רש"י). (לח) חלב זבחימו יאכלו, תרב נכסיהון הוו אכלין. ר"ל אותן הע"ז שהיו אוכלים החלב של זבחיהם, וכפרש"י. יהי עליכם סתרה, יהון עליכון מגן. ר"ל הצור הזה יהי' לכם למחסה ולמגן (וכן פי' רש"י המתאים עם פשט הכתוב שקאי על הצור מדסיגה הפעל "יהי" ל"י אבל מהת"א שת' "יהון" בל"ר, משמע שקאי ג"כ על הע"ז המובן בתחלת הפסוק. (לט) ראו עתה כי אני אני הוא, חזו כען ארי אנא אנא הוא. ר"ל שאין כי לא שנוי רצון ולא חלוף דעת, והשנוי הוא רק מצד המקבל, וכמו שפי' האפרשים ע"פ "שנות ימין עליון" (תהלים ע"ז י"א) וכשמש הנראה לעינינו זורחת ושוקעת, ובאמת רק הארץ תסוב על צירה והשמש במקומה עומדת, וכאשר נראה בנסיון, מיורדי הים באניות, שהנוסעים הפוגעים אניה אחרת, עומדת על עמדה וקשורה בעוגניה ידמו שהאניה הזאת רצה עד מאד, והאניה אשר הם יושבים בה, עומדת, ובאמת הוא להפך. ואין אלהים עמדי, ולית אלה בר מני, עמ"ש לעיל שמות ט"ו י"א.

בעל הטורים

(לו) אזלת ויד"בגי' זו גלות. כי יראה כי אזלת בגי' אין בם תורה: (לט) כי אני אני הוא אני אמית. ג' פעמים "אני" כנגד ג' גליות. ואני כנגד גלות רביעי [ע' תוס' סוכה דמ"ה ד"ה אני] דכתיב ואני בתוך הגולה [וא"ו מוסיף על הראשונים כי זה הוא קשה

אבן עזרא

ואפס עצור ועזוב כאשר יהיו הגנבים רבים ילקחו מהם ויעזובו מהם ועתה כמעט יאבד הכל: (לז) ואמר. האויב צור חסיו בו. כאשר פירשתי: (לח) יאכלו. כדברי הא יבים שחשבו כי הפולות מ-כל לשם וכן בלשון רבים כדבריהם על כן כתוב אני אני הוא לבדי אחד ואין אלהים עמדי: יין נסיכם. כמו ונסכו יין ויהיו שני שמות יש אומרים יין מלכם כמו נסיכי מדין כי המלך היה נותן יין העולה והראשון קרוב אלי: ויעזרכם. כמו ברכתכם ואם תאמרו שהוא אחד יבתירכם מאלהות הבאות: (לט) אני אני. פעמים כמו אנכי אנכי או כי אני הוא ולא אשנה והוא הנכון כי אין עמו פועל אני הוא שהמתי את ישראל ואני אחיה אותם והנה הם לא נגלו ואין מציל אתכם מידי גם אתם מידי עד עשותי את המשפט בכם. ורבים אומרים כי מזה הכתוב נלמוד חיי העולם הבא והעד שאמר בתחלה אמית ואחר כך אחיה וכן ה' ממית ומחיה והעד ה' מוריד שאול ויעל ואחרים אמרו מפסוק ואך את דמכם לנפשותיכם גם וצדקה תהיה לנו. כי הוא חייך בעוה"ב ואורך ימין בעולם הזה. למען ייטב לך. ורבינו האיי ז"ל אמר כי לא הוליך הכתוב לפרש דבר העוה"ב כי היה ידוע בהעתקה. ולפי דעתי שהתורה נתנה לכל לא לאחד לבדו ודבר העוה"ב לא יבינו א' מני אלף כי עמוק הוא ושכר העוה"ב תלוי בדבר הנשמה והנה הוא חלף עבודת הלב ועבודתו להתבונן מעשה השם כי הם הסולם לעלות בו אל מעלת דעת השם שהוא העיקר והנה גם בתורה ביארה למשכיל דבר עץ החיים והנה יש כח לנפש הכרובים והאוכל מעץ החיים וחי לעולם כמלאכי השרת וכן במזמור לבני קרח שמעו זאת כל העמים והסוד אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול כי יקחני סלה וכן אחר כבוד תקחני והנה עם שניהם לקיחה כאשר עם דבר חנוך ואליהו ואחר שאמר ויקר פדיון נפשם איך אמר יפדה נפשי והמשכיל יבין:

ספורנו

תוכל להשיב נקם לצרי: ושלם. וגם כן תשלום מדה כנגד מדה: לעת תמוט רגלם. כשתתמלא סאתם ונפלו ונשברו: כי קרוב יום אידם וחש עתידות למו (לו) כי ידין ה' עמו. כי אמנם יהיה קירוב יום איד עובדי כוכבים כאשר ידין ה' עמו כאמרו ובגותי מכם המורדים והפושעים כי אז יאבדו מהרה אחר העובדי כוכבים: ועל עבדיו יתנחם. יתנחם על הרעה הראויה לעמו וירחם עליהם בשביל עבדיו שבתוכם כאמרו כן אעשה למען עבדי לבלתי השחית הכל: כי יראה כי אזלת יד. והטעם שיתנחם אז על הרעה הראויה לעמו ושוב יעשה בשביל עבדיו ולא כן עשה כל ימי הגלות הוא כי אז יראה את ישראל בתכלית עוני ולהן הגלות באופן שאינם יכולים לחיות עוד בו כמו שהיה הענין במצרים כאמרו וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו: ואפס עצור ועזוב. ויראה שאין להם עוד ממון עציר בבית ולא עזוב בשדה: (לז) ואמר. האל ית' לישראל: אי אלהימו. של אומות העולם כי אז אמנם ישבית בלען כל שרי מעלה ומטה כאמרו יפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה: (לח) יקומו ויעזרוכם. וכמו כן יאמר האל לישראל אי האומות ומלכיהם שיקומו ויעזרוכם מן הדין בלי כמו שהייתם חושבים להתגונן בהם בגלות: (לט) ראו עתה כי אני אני הוא. שהייתי מביא עליכם פורענות בגלות: ואין אלהים עמדי. ולא היה זה מכח שרי מעלה וצבא השמים: אני אמית ואחיה. כאמרו והעליתי אתכם מקברותיכם: מחצתי. במכת נגע וגד כאמרו ונגף ה' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים: ואני ארפא. כאמרו ביום חבוש ה' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא:

מָחַצְתִּי וַאֲנִי אֶרְפָּא וְאֵין מִיָּדִי מַצִּיל: ששי מ כִּי־אֶשָּׂא אֶל־שָׁמַיִם יָדִי וְאָמַרְתִּי חַי אָנֹכִי לְעֹלָם: מא אִם־שַׁנּוֹתִי בְּרַק חַרְבִּי וְתֹאחֵז בְּמִשְׁפָּט יָדִי אָשִׁיב נָקָם לְצָרָי וְלִמְשַׂנְאַי אֲשַׁלֵּם: מב אַשְׁכִּיר חִצַּי מִדָּם וְחַרְבִּי תֹּאכַל בָּשָׂר מִדַּם חָלָל וְשִׁבְיָה מֵרֹאשׁ פַּרְעוֹת אוֹיֵב: מג הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דַם־עֲבָדָיו יִקּוֹם וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ: פ

ת"א ואין מידי · סנהדרין קד : וכפר אדמתו · כתובות קיא :

קמץ בז"ק

רש"י

עמדי · דוגמתי וכמוני : ואין מידי מציל · הפושעים בי : (מ) כי אשא אל שמים ידי · כי בחרון אפי אשא ידי אל עצמי בשבועה : ואמרתי חי אנכי · לשון שבועה הוא אני נשבע חי אנכי : (מא) אם שנותי ברק חרבי · אם אשנן את להב חרבי כמו למען היות לה ברק פלנדו"ר 1) : ותאחז במשפט ידי · להניח מדת רחמים באויבי שהרעו לכם אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה · ד"א ותאחז ידי את מדת המשפט להחזיק בה לנקום נקם : אשיב נקם וגו' · למדו רבותינו באגדה מתוך לשון המקרא שאמר ותאחז במשפט ידי לא כמדת ב"ו מדת הקדוש ברוך הוא מדת ב"ו זורק חץ ואינו יכול להשיבו והקדוש ברוך הוא זורק חציו ויש בידו להשיבם כאילו אוחזן בידו שהרי ברק הוא חצו שנאמר כאן ברק חרבי ותאחז במשפט ידי והמשפט הזה לשון פורעניות הוא בלע"ז יושטיצ"א 2) : (מב) אשכיר חצי מדם · האויב : וחרבי תאכל בשר · בשרם : מדם חלל ושביה · זאת תהיה להם מעון דם חללי (ס"א חללי דם) ישראל ושביה ששבו מהם : מראש פרעות אויב · משפט תחלת פרעות האויב כי כשהקדוש ברוך הוא היה נפרע מהעובדי כוכבים היה פוקד עליהם עונם ועונות אבותיהם מראשית פרצה שפרצו בישראל : (מג) הרנינו גוים עמו · לאותו הזמן ישבחו העובדי כוכבים את ישראל ראו מה שבחה של אומה זו שדבקו בהקדוש ברוך הוא בכל התלאות שעברו עליהם ולא עזבוהו יודעים היו בטובו ובשבחו : כי דם עבדיו יקום · שפיכות דמיהם כמשמעו : ונקם ישיב לצריו · על הגזל ועל החמס כענין שנאמר מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה מחמס בני יהודה ואומר מחמס אחיך יעקב וגו' : וכפר אדמתו עמו · ויפייס אדמתו ועמו על הצרות שעברו עליהם שעשה להם האויב וכפר לשון רצוי ופיוס כמו אכפרה פניו אנחינה לרוגזיה : וכפר אדמתו · ומה היא אדמתו עמו · כשעמו מתנחמים ארצו מתנחמת וכה"א רצית ה' ארצך במה רצית ארצך שבת שבות יעקב · בפנים אחרים היא נדרשת בספרי ונחלקו בה ר' יהודה ור' נחמיה ר"י דורש כולה כנגד ישראל ור"נ דורש את כולה כנגד העובדי כוכבים ר"י דורשה כלפי ישראל אמרתי אפאיהם כמו שפירשתי עד ולא ה' פעל כל זאת · כי גוי אובד עצות המה אבדו תורתי שהיא להם עצה נכונה · ואין בהם תבונה · להתבונן איכה ירדוף אחד מן האומות אלף מהם אם לא כי צורם מכרם · כי לא כצורנו צורם הכל כמו שפירשתי עד תכליתו · ר"נ דורשה כלפי העובדי כוכבים כי גוי אובד עצות המה כמו שפירשתי תחלה עד ואויבינו פלילים : (לב) כי מגפן סדום גפנם · של העובדי כוכבים : ומשדמות עמורה וגו' · ולא ישימו לבם לתלות הגדולה בי : ענבמו ענבי רוש · הוא שאמר לולי כעס אויב אגור על ישראל להרעילם ולהמרירם לפיכך אשכלות מרורות למו להלעיטם אותם על מה שעשו לבני : (לג) חמת תנינים יינם · מוכן להשקותם על מה שעושין להם : (לד) כמוס עמדי · אותו הכוס שנאמר כי כוס ביד ה' וגו' : (לה) לעת תמוט רגלם · כענין שנאמר תרמסנה רגל : (לו) כי ידין ה' עמו · בלשון זה משמש כי ידין בלשון דהא ואין ידין לשון יסורין אלא כמו כי יריב את ריבם מיד עושקיהם כי יראה כי אזלת יד וגו' : (לז) ואמר אי אלהימו · והאויב יאמר אי אלהימו של ישראל כמו שאמר טיטוס הרשע כשגידר את הפרוכת כענין שנאמר ותרא אויבתי ותכסה בושה האומרה אלי איו ה' אלהיך : (לט) ראו עתה כי אני וגו' · אז יגלה הקדוש ברוך הוא ישועתו ויאמר ראו עתה כי אני הוא מאתי באת עליהם הרעה ומאתי תבא עליהם הטובה : ואין מידי מציל · מציל אתכם מן הרעה אשר אביא עליכם : (מ) כי אשא אל שמים ידי · כמו כי נשאתי תמיד אני משרה מקום שכינתי בשמים כתרגומו אפילו חלש למעלה וגבור למטה אימת העליון על התחתון וכ"ש שגבור מלמעלה וחלש מלמטה : ידי · מקום שכינתי כמו איש על ידו · והיה בידי להפרע מכם אבל אמרתי שחי אנכי לעולם איני ממהר לפרוע לפי שיש לי שהות בדבר כי אני חי לעולם ובדורות אחרונים אני נפרע מהם והיכולת בידי ליפרע מן המתים ומן החיים מלך בשר ודם שהוא הולך למות

רשב"ם

(מ) כי אשא · בשבועה · כמו הרימותי ידי אל ה' : (מא) אם שנותי · מן שננו כחרב לשונם יאמר כן · כמו מן סבב סבותי בכל נפש בית אביך · מן בלל בלותי בשמן רענן : (מב) פרעות · כמו וראשו יהיה פרוע · לשון סתירה ופירצה : (מג) הרנינו גוים על עמו · הללו את ה' כל גוים שבחוהו כל האומים והאמינו בו שודי

1) Splendeur גלאנץ . 2) justice שטראפגערעכטיגקייט .

גבר

ו

אונקלוס

כחינא ואף מסינא ולית דמן ידי משזיב: מ ארי אתקנית בשמיא בית שכנתי ואמרית קים אנא לעלמין: מא אם על חד תרין כחזו ברקא מסוף שמיא ועד סוף שמיא תתגלי חרבי ותתקף בדינא ידי אתיב פרענותא לסנאי ולבעלי דבבי אשלם: מב אררוי גירי מדמא וחרבי תקטול בעממיא מדם קטילין ושבין לאעדאה כתרין מריש סנאה ובעל דבבא: מג שבחו עממיא עמה ארי פרענות עבדוהי צדיקיא

נתינה לגר

(מ) כי אשא אל שמים ידי, ארי אתקנית בשמיא בית שכנתי. ר"ל כי הכינותי בשמים בית שכינתי כל המפרשים פי' ל' שבועה, וגם הת"א בעצמו ת' "כי יד על כס יה" (שמות י"ז ט"ז) "בשבועה אמירא" ופה נמנע מלפרש כן, אפשר בעבור שסוף הפסוק מורה על השבועה, לא רצה לפרש הענין במלות שונות, ויב"ע ת' "סיכמא דהנא קיים כו'", וע' בספרי. (מא) אם שנותי ברק חרבי, אם על חד תרין כחיזו ברקא מסוף שמיא ועד סוף שמיא תתגלי חרבי, ר"ל חרבי תהי' נגלה כמראה הברק על אחת שתים מסוף השמים ועל סופם. ושנותי פי' בדרך מקור בחבור הכנוי מגל"ה, ולא מש' "שני" שהוא מהכפולים ופי' כוונת הכתוב "חרבי תהי' נראה ונגלה כמה פעמים". ותאחז במשפט ידי, ותתקף בדינא ידי. פי' "ותאחז" ל' אחיזה בכח, וצ"ע על המת' שלא חשש פה להרחיק הגשמה ות' יד ממש? ואפשר מפני שפה לא יפול הטעות שיד הוא יד ממש, מפני שהמשפט איננו דבר עצמי הנאחז ביד. (מב) מראש פרעות אויב, לאעדאה כתרין מריש סנאה ובעל דבבא. ר"ל להסיר כתרים מראש השונא והאויב. ולפי הנראה מלת "לאעדאה" הוא ת' "פרעות" כמו "ופרע את ראש האשה". ואולי סובר שהשם "פרעה" למלך מצרים, איננו שם עצם פרטי (אשר לא יבא לעולם ברבוי) ורק ש"ת לכל מלכי מצרים כדעת רבים מהמפרשים, והרבים ממנו "פרעות" וכן נראה מהספרי בפ' זאת "מה ראו כל הפורענות לתלות בראשו של פרעה מפני שפרעה הוא הי' תחלה שעיבד את ישראל" אחר כתבי זאת מצאתי בגוה"ש ס' "פרע" שהביא זאת בשם י"א, והנאני. (מג) הרנינו גוים עמו, שבחו עממיא עמה, ר"ל אתה גויי הארץ הנו כבוד לעמו. ובכ"י הגוסח דינא דעמיה. כי דם עבדיו יקום, ארי פרענות עבדוהי צדיקיא יתפרע. ר"ל שינקום מהם מה שסבלו הצדיקים משם עבדיו, וכמ"ש לעיל (פסוק ל"ו)

בעל הטורים

מכוין] לומר שבכל הגלויות הקב"ה עמנו להצילנו: ואין מידי מציל' מידי בגי' דין באין ניצול מיום הדין: (מ) ואמרתי חי אנכי לעולם לעלם כתיב חסר וי"ו לאחר ששת אלפים שנה שאז יהיה נשגב לבדו · ונחסר ו' שו' ימים נדונין הרשעים: (מב) וחרבי · אותיות חרב י"ו · לומר לך שחרבו של הקב"ה יש לה י"ו פנים · כדאיתא במדרש שוחר טוב · נקם ברית לנקום על כל מלוה ומלוה שנכרתו עליה י"ו בריתות · ולכך י"ו פעמים חרב בפרשת יורדי בור [ביחזקאל ל"ב ואף דשם יש י"ז פ' חד לגופא]: ד' פעמים נקם בפרשה כנגדם אמר דוד ד"פ עד אנה · וד"פ פנה אלי: נ"ב פסוקים בהאזינו ולפי שעברו עליהם · לכך

אבן עזרא

(מ) כי אשא אל שמים ידי · שבועה בדבר קיים ואשא כמו וירם ימינו ושמאלו אל השמים ומלת אשא כדרך בן אדם להבין את השומעים: חי אנכי · כאשר אני חי כן אעשה זה: (מא) אם שנותי · מפעלי הכפל כמו ותשנותי לבני בעני מגזרת חץ שנון: ותאחז במשפט ידי · התרב משפט גבור מלחמה: אשיב נקם · טעם אשיב כאשר עשו לישראל וכן אשלם: (מב) מדם חלל · פירוש אשכיר · וטעם ושביה הפצועים: מראש · פירוש תאכל בשר וטעם מראש להתיז הראש: פרעות · כמו בפרוע פרעות גם קדמונינו אמרו הנפרע: (מג) הרנינו גוים עמו · אז ישבחוהו כאשר יקום הנה דמם וי"א מגזרת ותעבור הרנה והטעם הכרוז והכריזו עליהם בכל מקום שיהיו: וכפר אדמתו עמו · וי"א שהוא חסר וי"ו והטעם וכפר אדמתו ועמו ובדרש כי הארץ תכפר בעד עמו גם הוא נכון בטעם רק איננו מטעם המקום ועוד כי האדמה ל' נקבה וה"א העד הנאמן ותחתיו התי"ו והנה איננו וכפרה ·

רמב"ן

(מ) כי אשא אל שמים ידי · על דרך הפשט ענין שבועה בכסאו ואמר אשא כי כל נשבע נושא ידו ונוגע בחפץ אשר הוא נשבע בו ועל דרך האמת בעבור כי בעת הגלות השליך משמים ארץ תפארת ישראל יאמר שישאנה עתה בעת רצון אל השמים העליונים והיא היד הגדולה הנלחמת לישראל וזה טעם ואמרתי חי אנכי לעולם כי אני מחיה ידי החזקה בהיות משנן ברק חרבי וסומך אותה לאחוז במשפטן של ישראל ולהשיב נקם לצרי כי אז יהיה השם שלם והכסא שלם והמשכיל יבין · והנה השירה הזאת אשר היא בנו לעד אמת ונאמן תגיד בביאור כל המוצאות אותנו הזכירה תחלה החסד שעשה

ולפי דעתי שפירושו שטעם יכפר על האדמה כי כן מצאנו אבנים שאין מים גם נמצא כפור בלא מלת על כמו ותגאלת אותו

ספורנו

(מ) כי אשא אל שמים ידי · להשבע כענין וירם ימינו ושמאלו אל השמים: ואמרתי חי אנכי לעולם · אשבע שכמו שאני חי לעולם כענין אמרו וישבע בחי העולם: (מא) אם שנותי · אף על פי שחדדתי נגד ישראל בימי הגלות את ברק חרבי לא פי חרבי: ותאחז במשפט ידי · ואף על פי שאחר כך תאחז במשפט ידי נגדם כי ידין ה' עמו מכל מקום: אשיב נקם לצרי · הנקם שעשו בישראל כאמרו יען עשות אדום בנקום נקם לבית יהודה אשיב להם אותו הנקם כאמרו ונתתי נקמתי באדום ביד עמי ישראל: ולמשנאי אשלם · תשלומי מדה כנגד מדה כאמרו כאשר עשית כן יעשה לך גמולך ישוב בראשך: (מב) אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר · כאמרו כי באש ה' נשפט ובחרבו את כל בשר: מדם חלל ושביה · כאמרו ורבו חללי ה': (מג) הרנינו גוים · אתם הגוי' ס' ותהנו הרנינו גוים שיכירו כלם כי ישר ה' ולא עולתה בו כאמרו ישמחו וירננו לאמים כי תשפוט עמים מישור: עמו · הרנינו עמו שיתנו תודה וקול זמרה על כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו ורננת עמו תהיה על נקמת דם עבדיו ועל נקם שישיב לצריו בשביל מה שעשו לישראל דרך נקמה: וכפר אדמתו · בהשמה מהם ממה שנעשה בה: עמו ·

וכפר

שביעי מד ויבא משה וידבר את־כל־דברי השירה־הזאת באזני העם הוא והושע בן־נון׃ מה ויכל משה לדבר את־כל־הדברים האלה אל־כל־ישראל׃ מו ויאמר אלהם שימו לבבכם לכל־הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום אשר תצום את־בניכם לשמר לעשות את־כל־דברי התורה הזאת׃ מז כי לא־דבר רק הוא מכם כי־הוא חייכם ובדבר הזה תאריכו ימים על־האדמה אשר אתם עברים את־הירדן שמה לרשתה׃ פ מפטיר מח וידבר יהוה אל־משה בעצם היום הזה לאמר׃ מט עלה אל־הר העברים הזה הר־נבו אשר בארץ מואב אשר על־פני ירחו וראה את־ארץ כנען אשר אני נתן לבני ישראל לאחזה׃ נ ומת בהר אשר אתה עלה שמה והאסף אל־עמיך כאשר־מת

ת"א שימו לבבכם לכל הדברים· עקרים מד פמ : כי לא דבר רק הוא· עקידה שער ו : ובדבר הזה תאריכו ימים· ברכות כב :

רש"י

ממכר נקמתו ליפרע בחייו כי שמא ימות הוא או אויבו ונמצא שלא ראה נקמתו ממנו אבל אני חי לעולם ואם ימותו הם ולא נפרע בחייהם אפרע במותן : (מא) אם שנותי ברק חרבי · הרבה אם יש שאינם תלויים כשאכן ברק חרבי ותאחז במשפט ידי כו' כמו שפירשתי למעלה : (מד) הוא והושע בן נון · שבת של דיוזגי היתה ניטלה רשות מזה וניתנה לזה העמיד לו משה מתורגמן ליהושע שיהא דורש בחייו כדי שלא יאמרו ישראל בחיי רבך לא היה לך להרים ראש ולמה קוראהו כאן הושע לומר שלא זחה דעתו עליו שאף על פי שניתנה לו גדולה השפיל עצמו כאשר מתחלתו : (מו) שימו לבבכם · צריך אדם שיהיו עיניו ואזניו ולבו מכוונים לד"ת וכה"א בן אדם ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך וגו' והרי דברים ק"ו ומה תבנית הבית שהוא נראה לעינים ונמדד בקנה צריך אדם שיהיו עיניו ואזניו ולבו מכוון להבין · ד"ת שהן כהררין התלויין בשערה עאכ"ו : (מז) כי לא דבר רק הוא מכם · לא לחנם אתם יגעים בה כי הרבה שכר תלוי בה : כי היא חייכם · ד"א אין לך דבר ריקן בתורה שאם תדרשנו שאין בו מתן שכר תדע לך שכן אמרו חכמים ואחות לוטן תמנע ותמנע היתה פילגש וגו' לפי שאמרה איני כדאי להיות לו לאשה הלואי ואהיה פילגשו וכל כך למה להודיע שבחו של אברהם שהיו שלטונים ומלכים מתאוים לידבק בזרעו : (מח) וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה · בג' מקומות נאמר בעצם היום הזה · נאמר בנח בעצם היום הזה בא נח וגו' במראית אורו של יום לפי שהיו בני דורו אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו ליכנס בתיבה ולא עוד אלא אנו נוטלין כשילין וקרדומות ומבקעין את התיבה אמר הקדוש ברוך הוא הריני מכניסו בחצי היום וכל מי שיש בידו כח למחות יבא וימחה · במצרים נאמר בעצם היום הזה הוציא ה' לפי שהיו מצריים אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בהם אין אנו מניחין אותם לצאת ולא עוד אלא אנו נוטלין סייפות וכלי זיין והורגין להם אמר הקדוש ברוך הוא הריני מוציאן בחצי היום וכל מי שיש בו כח למחות יבא וימחה אף כאן במיתתו של משה נאמר בעצם היום הזה לפי שהיו ישראל אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו אדם שהוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו את השליו והעלה לנו את הבאר ונתן לנו את התורה אין אנו מניחין אותו אמר הקדוש ברוך הוא הריני מכניסו בחצי היום וכו' : (נ) כאשר מת אהרן אחיך · באותה מיתה שראית וחמדת אותה שהפשיט משה את אהרן בגד ראשון והלבישו לאלעזר

רשב"ם

גבר עלינו חסדו יותר משאר האומות · ולפיכך שבחוהו והאמינו בו ויגבר עליכם כמונו אף כאן הרנינו ושבחוהו ועבדוהו וכן יעשה לכם אם תראוהו ותעבדו אותו : וכפר אדמתו עמו · יקנה דם עמו מן האדמה על ידי שפיכת דם אויבים · כדכתיב ולארץ לא יכופר בדם אשר שפך בה כי אם בדם שופכו : (מד) הוא והושע בן נון · שתרי לשניהם צוה הקדוש ברוך הוא כדכתיב קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד ואצונו וגו' :

וזאת

מתפרע ופרענות יתיב לסנאוהי ויכפר על ארעה ועל עמה : מד ואתא משה ומליל ית כל פתגמי תשבחתא הדא קדם עמא הוא והושע בר נון : מה ושצי משה למללא ית כל פתגמיא האלין עם כל ישראל : מו ואמר להון שוו לבכון לכל פתגמיא די אנא מסהיד בכון יומא דין די תפקדנון ית בניכון למטר למעבד ית כל פתגמי אוריתא הדא : מז ארי לא פתגם ריקא הוא מנכון ארי הוא חייכון ובפתגמא הדין תורכון יומין על ארעא די אתון עברין ית ירדנא תמן למירתה : מח ומליל יי עם משה בכרן יומא הדין למימר : מט סק לטורא דעבראי הדין טורא דנבו די בארעא דמואב די על אפי ירחו וחזי ית ארעא דכנען די אנא יהב לבני ישראל לאחסנא : נ ומות בטורא די את סליק לתמן ותתכניש לעמך כמא דמית אהרן אחוך בהור

נתינה לגר

נמלת ,ויתנחם" וכפר אדמתו עמו , ויכפר על ארעה ועל עמה , אולי כוונתו כפירש"י ,ומה היא אדמתו ? עמו" ועיין במס' כתובות (קי"א ע"א) ,כל הקבור בא"י כאלו קבור תחת המזבח שנאמר וכפר אדמתו עמו , שכל מקום בא"י הוא כאדמת מזבח" וגם זאת אולי היא כוונת הת"א שהקב"ה מכפר על עונות הארץ והאדמה תכפר על עם ישראל הקבורים בה . (מז) דבר רק , פתגם ריקן . אולי כולל גם דרשת רז"ל בספרי ,ואם ריק הוא מכם" . (מט) העברים , דעבראי . מפני שההר היה בעבר הירדן מזרחה כמבואר לעיל (במדבר כ"ז י"ב) . הר נבו , טורא דנבו . משמע שבוכר שנבו היא העיר אשר בני ראובן הסבו את שמה כמבואר לעיל (שם ל"ב ל"ח) ובהיות ההר סמוך לעיר ההיא לכן נקרא על

בעל הטורים

לא עבר איש ביסודה נ"ב שנה : (מז) כי לא דבר רק הוא · תגין על הקו"ף לומר שאפילו על כתגין של תורה תילי תילים של הלכות רק שנים במסורה · והבור רק · ודין· לומר כמו שהבור רק ואינו מתמלא מחולייתו כן התורה לא יוכל אדם להתמלאות ממנה : (מח) וידבר ה' אל משה בעצם· עשרה דכתיבי בלא לאמר כנגד יו"ד דברות: (נ) כאשר מת אהרן· בגי' כן נשיקה מת אהרן:

אבן עזרא

וכפרתהו והטעם כי ישראל יעשו נקמה בגוים והם יכפרו על ארץ ישראל בעבור הדם שנשפך בה כמו ולארץ לא יכופר והוא דבר בטעם המקום · או פירוש וכפר כמו ועזר וכמו וכפרתהו וכן אמר יחזקאל על סוף המלחמות וטהרו את הארץ והנה ישראל ישרפום : (מד) ויבא משה · להורות כי אחר שהלך אל כל שבט ושבט וליום בואו אל אהל מועד וגם נקהלו אליו כל בני ישראל אז דבר השירה הזאת : הוא והושע בן נון · כמו אז ישיר משה ובני ישראל גם זאת להגדיל מעלת יהושע לעיני הכל וקראו הכתוב הושע בשם שהיו כל ישראל יודעין אותו כי מי ידע שהנה שמו משה יהושע כי אם קריאי מועד לבדם ודרך הדרש ידועה : (מז) כי הוא חייכם · כטעם יראת ה' תוסיף ימים ועוד שתהיו בארץ טובה ולא בגלות : (מח) בעצם היום הזה · היום שאמר השירה : (נ) ומות · לתקן עצמו כי הוא יקבור את עצמו כאשר אפרש וכבר רמזתי מה שאמר אחד מחכמי הדור בגלת ויאסף :

רמב"ן

עמנו הקב"ה מאז שלקחנו לחלקו והזכירה הטובות שעשה לנו ממדבר ואשר הנחילנו ארצות הגוים הגדולים והעצומים ורוב הטובה והעושר והכבוד אשר הנחילנו בה וכי מרוב כל טובה מרדו בה לעבוד העובדי כוכבים והזכירה הכעס אשר היה מלפניו עליהם עד שלח בהם בארצם דבר ורעב והיה רעה והרב · ואחרי כן פזר אותם בכל רוח ופאה וידוע כי כל זה נתקיים ויהי כן ואמרה השירה כי בסוף ישיב נקם לצריו ולמשנאיו ישלם והטעם כי הם עשו כל הרעות עמנו לשנאתו של הקב"ה כי לא ישנאו את ישראל בעבור שעשו עובדי כוכבים כהם רק שלא יעשו כמעשיהם ויעבדו את הקב"ה וישמרו את מצותיו ולא יתחתנו בהם ולא יאכלו מזבחיהם ויבוזו עבודת כוכבים שלהם ויבערו אותה ממקומותיהם וכענין שאמר כי עליך הורגנו כל היום אם כן לשנאתו של הקב"ה יעשו בנו כל הרעות האלה והם צריו ומשנאיו · ועליו להנקם מהם וזה דבר ברור כי על הגאולה העתידה ישבית כי בענין בית שני לא הכניעו גוים עמו · רק לעגו עליהם מה היהודים האומללים עושים והיו גדוליהם עובדים בהיכל מלך בבל וכולם משועבדים לו ובימים ההם לא השיב נקם לצריו ולא כפר אדמתו עמו והנה אין בשירה הזאת תנאי בתשובה ועבודה רק היא שטר עדות שנעשה הרעות ונוכל ושהוא ית' יעשה בנו בתוכחות חימה אבל לא ישבית זכרנו וישוב ויתנחם ויפרע מן האויבים בחרבו הקשה והגדולה והחזקה ויכפר על חטאתינו למען שמו אם כן השירה הזאת הבטחה מבוארת בגאולה העתידה על כרחן של מינין וכך הזכירו בספרי · גדולה שירה זו שיש בה עכשיו ויש בה לשעבר ויש בה לעתיד לבא ויש

ספורנו

ויכפר גם כן עמו מכל מה שעשו בגלותם מחלול ה' וזולתו במה שסבלו בגלות באופן שישוב שכינתו בתוכם כאמרו יחדו ירננו כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון : (מו) אשר אנכי מעיד בכם היום · בשירת האזינו שאני מעיד ומתרה בישראל שכמו שנתן לכם האל ית' פרנסה שלא בצער כדי שיעבדוהו כן ישחיתם בהתעיבם כוונתו : אשר תצום את בניכם · בסוף ימיכם הזכירו במוותכם לבניכם כל אלה הדברים ותצוו שישמרו מאד לנפשם פן ישחיתון כמו שצוה דוד לשלמה בנו : לשמור לעשות · כדי שבניהם ישמרו ויעשו : (מט) וראה את הארץ · לתת שם ברכתך : (נ) ומות בהר · קבל עליך המיתה לכפרה על אשר מעלתם : והאסף אל עמיך · ובזה תאסף בצרור החיים עם הצדיקים כמוך :

אַהֲרֹן אָחִיךָ בְּהֹר הָהָר וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃ נא עַל אֲשֶׁר מְעַלְתֶּם בִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵי־מְרִיבַת קָדֵשׁ מִדְבַּר־צִן עַל אֲשֶׁר לֹא־קִדַּשְׁתֶּם אוֹתִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ נב כִּי מִנֶּגֶד תִּרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ וְשָׁמָּה לֹא תָבוֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ פ פ י"ב כל"ב סימן׃

ומפטירין וידבר דוד בשמואל ב' סימן כ"ב׃

סדר ברכה

לג א וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי מוֹתוֹ׃ ב וַיֹּאמַר יְהוָה מִסִּינַי בָּא וְזָרַח מִשֵּׂעִיר לָמוֹ הוֹפִיעַ מֵהַר פָּארָן וְאָתָה

ת"א וזאת הברכה. מגילה לא סוטה יד׃ ויאמר ה' מסיני בא. האלילים ב עקרים מא סב ס' הזוהר פ' תרומה ופ' בלק׃ ספרי הסר. ברכות לב קמא לח׃

רש"י

וכן שני וכן שלישי וראה בנו בכבודו א"ל משה אהרן אחי עלה למטה ועלה פשוט ידך ופשט פשוט רגליך ופשט עצום עיניך ועצם קמוץ פיך וקמץ והלך לו אמר משה אשרי מי שמת במיתה זו׃ (נא) על אשר מעלתם בי. גרמתם למעול בי׃ על אשר לא קדשתם אותי. גרמתם לי שלא אתקדש אמרתי לכם ודברתם אל הסלע והם הכוהו והוצרכו להכותו פעמים ואלו דברו עמו ונתן מימיו בלא הכאה היה מתקדש שם שמים שהיו ישראל אומרי' ומה הסלע הזה שאינו לשכר ולא לפורענו' אם זכה אין לו מתן שכר ואם חטא אינו לוקה כך מקיים מצות בוראו אנו לא כ"ש׃ (נב) כי מנגד. מרחוק׃ תראה וגו'. כי אם לא תראנה עכשיו לא תראנה עוד בחייך׃ ושמה לא תבוא. כי ידעתי כי חביבה היא לך ע"כ אני אומר לך עלה וראה׃ חסלת פרשת האזינו

(א) וזאת הברכה. לפני מותו. סמוך למיתתו שאם לא עכשיו אימתי׃ (ב) ויאמר ה' מסיני בא. פתח תחלה בשבחו של מקום ואח"כ פתח בצרכיהם של ישראל ובשבח שפתח בו יש בו הזכרת זכות לישראל וכל זה דרך רצוי הוא כלומר כדאי הם אלו שתחול עליהם ברכה׃ מסיני בא. יצא לקראתם כשבאו להתיצב בתחתית ההר כחתן היוצא להקביל פני כלה שנאמר לקראת האלהים למדנו שיצא כנגדם׃ וזרח משעיר למו. שפתח לבני שעיר שיקבלו את התורה ולא רצו׃ הופיע. להם׃ מהר פארן. שהלך שם

רמב"ן

בה בעולם הזה ויש בה לעולם הבא ולזה רמז הכתוב שאמר ויבא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת באזני העם הזכיר כי להגיד שהיא כוללת כל העתידות למו ואם היא קטנה בדבור כי ביאר להם ענינים הרבים ואלו היתה השירה הזאת מכתב אחד מן החוזים בכוכבים שהגיד מראשית אחרית כן היה ראוי להאמין בה מפני שנתקיימו כל דבריה עד הנה לא נפל דבר אחד ואף כי אנחנו נאמין ונלפת בכל לב לדברי האלהים מפי נביאו הנאמן בכל ביתו אשר לא היה לפניו ואחריו כמוהו עליו השלום׃ חסלת פרשת האזינו

(א) איש האלהים. להגיד כי ברכתו מקוימת כי איש האלהים היה ותפלת ישראל רצונו. והנה יקרא הכתוב למשה רבינו איש האלהים וכן שאר הנביאים ואליהו ואלישע ולא יאמר הכתוב איש ה' אבל

אבן עזרא

(נא) אשר לא קדשתם. פירשתיו׃ אל הארץ. פירושו ושם׃

חסלת פרשת האזינו

(א) וזאת הברכה. כברכת יעקב׃ איש האלהים. להודיע כי בנבואה ברך אותם׃ לפני מותו. סמוך למותו ובעצם ביום מותו׃ (ב) מסיני בא. ויאמר הגאון ז"ל כי הר סיני ושעיר ופארן קרובים וזה הכתוב הוא על מעמד הר סיני.

רשב"ם

(א) וזאת הברכה. מוסב למעלה וידבר משה באזני כל קהל ישראל את דברי השירה הזאת עד תומם האזינו השמים וגו' וזאת הברכה אחר התוכחה של האזינו חזר ובירכן לישראל בטרם יעלה אל ההר למות שם כלומר זאת השירה וזאת הברכה׃ (ב) ה' מסיני בא. הראה לישראל ונתן להם תורתו. וזרח משעיר ופארן. כיצד שאתת מתוך מרבבות קדש מכל ארבעה צדדין של הר סיני באה האורה והמלאכים דרך שעיר ופארן עד שבא אל סיני׃ ומימינו נתן להם מתוך אש שהיה מדבר מתוך האש לישראל. כדכתיב השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כמונו ויחי. וכן מצינו בתהלים רכב אלהים רבותים אלפי שנאן. ה' בם סיני בקדש. ובחבקוק אלוה מתימן יבא וקדוש מהר פארן סלה כסה שמים הודו. ובדבורה כתיב ה' בצאתך משעיר בצעדך משדה ארום׃ הופיע מהר פארן. האיר מהר פארן׃

טוּרָא וְאִתְכְּנִישׁ לְעַמֵּהּ: נא עַל דִּי שְׁקַרְתּוּן בְּמֵימְרִי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵי מַצּוּת רְקַם מַדְבְּרָא דְצִן עַל דִּי לָא קַדֵּשְׁתּוּן יָתִי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: נב אֲרֵי מִקֳּבֵל תֶּחֱזֵי יָת אַרְעָא וּלְתַמָּן לָא תֵיעוּל לְאַרְעָא דִּי אֲנָא יָהֵב לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל:

א וְדָא בִּרְכְתָא דִּי בָרִיךְ מֹשֶׁה נְבִיָּא דַיְיָ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם מוֹתֵהּ: ב וַאֲמַר יְיָ מִסִּינַי אִתְגְּלִי וְזֵהוֹר יְקָרֵהּ מִשֵּׂעִיר אִתְחֲזִי לָנָא אִתְגְּלִי בִּגְבוּרְתֵּהּ מִטּוּרָא דְפָארָן

נתינה לגר

שמה. (נא) מעלתם בי, שקרתון במימרי. הוא כמו שת' ומעלה בו מעל' (במדבר ה' י"ב) ותשקר בה שקר' והוסיף פה מלת במימרי' להרחיק ההגשמה ובכ"י הנוסח דסרבתון. (נב) לא תבוא, לא תיעול. לא ת' לא תיתי' מפני שמשה ראה א"י בעיניו ממש, וכמ"ש על הפעל הזה בבראשית ובכמה מקומות.

לג (א) איש האלהים, נביא דה'. פי' לפי הענין לכבוד ה', כמו הר האלהים' משה האלהים'.
(ב) ה' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן, ה' מסיני אתגלי וזיהור יקריה משעיר אתחזי לנא אתגלי בגבורתיה על טורא דפארן. ר"ל ה' נגלה מסיני והאור יקרו נראה לנו

בעל הטורים

(א) וזאת הברכה. לעיל מיניה כתיב אשר אני נותן לבני ישראל וסמיך ליה וזאת הברכה לומר אני מסכים על ברכתם · וזאת הברכה בגי' זו היא התורה · כי בזכות התורה ברכם : משה איש האלהים · ר"ת מאה וס"ת משה וזהו ה' אלהי אבותכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים · שאמר ד"ת תנו לו מאה ברכות בכל יום ובכל ברכה וברכה יו"ד זהובים הרי אלף · לכך אמר יוסף ככם עליכם ככם אלף פעמים מלוי ויברך אתכם נמלו · הפסוק מתחיל בוי"ו ומסיים בוי"ו לומר שבירך י"ב שבטים :
(ב) וזרח משעיר · ג' · וזרח בחשך · וזרח השמש · וזרח משעיר שנגלה לעשו לקבל התורה ולא רצו על כן וזרח בחשך שנענשו ונהפך להם לחשך ולאפלה · אבל ישראל שקבלוה וזרח השמש שנאמר מצות ה' ברה מאירת עינים: הופיע ג' · הופיע מהר פארן · מציון מכלל יופי אלהים הופיע · אל נקמות ה' אל נקמות הופיע [לאו"ה] אבל ישראל שקבלוה זכו מה שנאמר מציון מכלל יופי אלהים

רמב"ן

יאמר משה עבד ה' והטעם ידוע לכל משכיל וכן על דרך האמת וזאת היא הברכה כי מאת ה' היתה זאת וכן ביעקב נאמר וזאת אשר דבר להם אביהם וזאת הברכה הוא שאמר דוד זאת היתה לי כי פקודיך נצרתי ירמוז לציון עיר דוד כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם · והמשכיל יבין' ולזה הסוד נתכוונו רבותינו במדרש שאמרו בבראשית רבה וזאת אשר דבר להם אביהם עתיד אדם כיוצא בי לברך אתכם וממקום שפסקתי אני משם הוא מתחיל כיון שעמד משה רבינו פתח להם בזאת הברכה מאותו מקום שפסק להם אביהם הוי וזאת אשר דבר להם אביהם אמר להם הברכות הללו אימתי מגיעות אתכם משעה שתקבלו את התורה שכתוב בה וזאת התורה וגו' כי המלה הזאת תרמוז לברכה שהיא התורה והיא הברית דכתיב זאת בריתי וכבר הזכרתי זה : (ב) ה' מסיני בא · יאמר כי השם מסיני בא לישראל כי משם השכין שכינתו בתוכם ושוב לא נסתלקה מהם והענין כי ירד הכבוד בהר סיני כמו שנאמר וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר ויקרא ה' למשה וגו' ושם היה כל הימים שהיה משה עולה ויורד כמו שנאמר ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר וגו' וכאשר נתנו לו הלוחות האחרונות שכן הכבוד באהל מועד כמו שנאמר והיה כבא משה האהלה ירד עמוד הענן ועמד פתח האהל ודבר עם משה וכתיב ודבר אל משה פנים אל פנים וגו' וכאשר הוקם המשכן שכן הכבוד במשכן שנאמר ויכס הענן את אהל מועד וכבוד ה' מלא את המשכן ומשם היו לו כל הקרבנות כל ימי המדבר : וזרח משעיר למו · כי אחרי נסעם מסיני במסע ראשון שכן הענן במדבר פארן ומשם שלח מרגלים שנאמר וישלח אותם משה ממדבר פארן ונתנדה העם ולא היה הדבור עם משה עד שבאו לשעיר בגבול בני עשו בסוף הארבעים כמו שנאמר שם כי ה' אלהיך ברכך בכל מעשה ידיך ידע לכתך את המדבר הגדול הזה זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך והנה אז בבואם בשעיר היה השם להם לאור עולם ושלמו ימי אבלם וצוה אותם להשמר משעיר ועמון ומואב ואמר שיחלו לרשת את ארצם וירשו ארץ סיחון ועוג שני מלכי האמורי הגדולים : הופיע מהר פארן · שנסתכל בהם ושם עיניו למאור פניו מהר פארן והטעם כי תחלת הכנסם במדבר הגדול היה מפארן כמו שנאמר ויסעו ממדבר סיני וישכון הענן במדבר פארן והנה השם הופיע עליהם לראות מה הם צריכים במדבר הגדול והנורא מלשון ועל עלת רשעים

ספורנו

(א) וזאת הברכה אשר ברך משה · כשהראהו האל ית' את כל הארץ לפני מותו כדי שיברך את הארץ ואת ישראל בה כמו שהיתה כונתו כאמרו אעברה נא ואראה וכן כונת האל ית' כאשר אמר לו וראה את הארץ זאת היא הברכה שבירך :
(ב) ויאמר · וקודם שהתחיל הברכה המתחלת ברזל ונחשת מנעלך · אמר זאת ההקדמה והתפלל על השבטים למען תחול ברכתו כי אמנם דברי הברכה בכל מקום מדברים עם המבורך כאמרו אמור להם · וכן כל דבריו מברזל ונחשת עד על במותימו תדרוך היו עם ישראל אבל דבריו הקודמים היו עם האל לבקש מלפניו על עמו : ה' · לשון קריאה : מסיני בא וזרח גו' אש דת למו · הזכיר זכותם של ישראל כדי שתקובל תפלתו עליהם ותחול ברכתו ואמר אל האל ית' הנה מסיני בא וזרח והופיע ממקומות שונים לישראל קדש של אש דת והוא החלק העיוני הבא מרבבות קדש מצד ימין של קדש כי אמנם נתן באספקלריא המאירה

מֵרִבְבֹ֣ת קֹ֑דֶשׁ מִֽימִינ֕וֹ אֵ֥שְׁדָּ֖ת ב׳ מלין ק׳ לָֽמוֹ׃ ג אַ֚ף חֹבֵ֣ב עַמִּ֔ים כָּל־קְדֹשָׁ֖יו בְּיָדֶ֑ךָ וְהֵם֙ תֻּכּ֣וּ לְרַגְלֶ֔ךָ יִשָּׂ֖א מִדַּבְּרֹתֶֽיךָ׃

ת"א ואתה מרבבות . חגיגה יו : מימינו אש דת למו . ברכות ו בב יומא לג בילה כה סוטה ד : אף חבב עמים . בתרא ח :

רש"י

ופתח לבני ישמעאל שיקבלוה ולא רצו : ואתה . לישראל : מרבבות קדש . ועמו מקצת רבבות מלאכי קדש ולא כולם ולא רובם ולא כדרך בשר ודם שמראה כל כבוד עשרו ותפארתו ביום חופתו : אש דת . שהיתה כתובה מאז לפניו באש שחורה ע"ג אש לבנה נתן להם בלוחות כתב יד ימינו . דבר אחר אש דת כתרגומו שנתנה להם מתוך האש : (ג) אף חובב עמים . גם חבה יתירה חבב את השבטים כל אחד ואחד קרוי עם שהרי בנימין לבדו היה עתיד להולד כשאמר הקב"ה ליעקב גוי וקהל גוים יהיה ממך : כל קדושיו בידך . נפשות הצדיקים גנוזות אתו כענין שנאמר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך : והם תכו לרגלך . והם ראוים לכך שהרי תוכו עצמן לתוך תחתית ההר לרגליך בסיני . תוכו לשון פועלו שהוכו לתוך מרגלותיך : ישא מדברותיך . נשאו עליהם עול תורתך : מדברותיך . המ"ם בו קמץ ליסוד כמו וישמע את הקול מדבר אליו ואשמע את מדבר אלי כמו מתדבר אלי אף זה מדברותיך מה שהיית מדבר להשמיעני לאמר להם שיח פו"רפלידורש 1) בלע"ז ואונקלוס תרגם שהיו נוסעים על פי דבריך וכפ"ס נו סימוס מתמצה לשון מן . ד"א אף חובב עמים אף בשעת חיבתן של האומות שהראית להם פנים שוחקות ומסרת את ישראל בידם : כל קדושיו בידך . כל צדיקיהם וטוביהם דבקו בך ולא משו מאחריך ואתה שומרם : והם תכו לרגלך . והם מתמצעים ומתכנסים

רמב"ן

הופעת נסתכלת ורואית במורק הגדול כל כתרי מהשגותיהם : ואתה מרבבות קדש מימינו אש דת למו . יאמר כי בא הכבוד לישראל מרבבות קדושי עליון אשר ירדו עמו על ההר כענין שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ה' בם סיני בקדש מימינו אש דת למו כי מימין תפארתו היה להם אש דת לא מיד המלאכים הנזכרים רק מימין השם בעצמו ובכבודו ויתכן כי מרבבות קדש מרבוי קדושתו כי קדוש קדוש קדוש בכל מיני קדושה : וטעם אש דת למו . כמו דת אש כמו שאמר ואת קולו שמעת מתוך האש או טעמו כמו אש ודת למו יזכיר שהראה להם האש העליונית והשמיעם הדת וזה כענין שנאמר ועל הארץ הראך את אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש ועל דרך האמת יגיד גם כן שהאש שהוא הדת היא מימינו כי מדת הדין כלולה ברחמים ועל דעת רבותינו טעם הכתוב כי מסיני בא לתת תורה לישראל שנגלה להם משם וזרח משעיר להם לישראל כי נגלה על בני עשו לתת להם התורה וכאשר לא רצו בני עשו לקבל אותה האיר פניו לישראל ונתנה להם בימינו ובזרועו ואור פניו כי רצם והופיע והראה להם יפעתו והדרת פניו מהר פארן . כאשר לא רצו בני ישמעאל בתורה יזכיר כי היה זכות לישראל גדולה כאשר לא רצו שאר האומות לקבל את התורה והנה הזכיר כל זרע אברהם שאחד מהם לא היה חפץ בתורה זולתי ישראל אבל אל כל האומות ג"כ נגלה לתת

אבן עזרא

ואמר סיני כי מסיני כמו בסיני וכן משעיר : מרבבות קדש . הם המלאכים והטעם על השכינה שירדה : אש דת למו . התורה שנתנה באש וברק ואמר כי טעם ה' מסיני בא דרך משל כאומר אתה שבאת בסיני ונגלית תורה יתי ראובן וזה רחוק כי היה ראוי להיות כתיב ואל תמית . ואחרי אמונה אמרו כי טעם משעיר על דת אדום . ופארן על דת ישמעאל ואלה תופים הלא ראו כי לא החל בתחלה כי אם לברך ישראל לבדם וכן כתוב אשר ברך משה איש האלהים את בני ישראל ואמר וזרח משעיר למו שפירושו להם כמו ואין למו מכשול . והנכון בעיני שהפרשה היא ברכה כלל לכל ישראל ואח"כ פרט לכל שבט ושבט ואחר כן כלל במקום אין כאל ישורון . והנה מצאנו שאמרה דבורה ה' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום והנה אין שדה אדום כי כאשר אמר כגאון כי שנים הרים הם סמוכים או לנכח . ובספר תהלות . אלהים בצאתך לפני עמך בצעדך בישימון סלה . ואחריו כתיב ארץ רעשה ובצעד הסכינם בישימון לא היה יום מתן תורה . כי אחר מדבר פארן הוא בישימון . ואמר חבקוק אלוה מתימן יבא שהוא מבני אדום תימן אומר כטעם משדה אדום . והנה הכל במלחמות ידבר וכעד יקום אלהים יפוצו אויביו וכאשר יושיע השם את עבדיו ידמה כטוב רדת עזר משם והארץ תמוג וההרים ימכו והשמים ירעשו וכעד בצירת דוד והגעש ותרעש הארץ . וטעם זה סיני שירפשו במקומו . וכן הוא הפירוש השם בא והטעם הכבוד שנגלה בישראל ותחלת הגלגו מסיני וזרח משעיר והטעם כל הבנים שהיו ישראל במדבר לא הראה השם גבורה בעמים עד בא ישראל אל שדה אדום וכן כתוב בהררם שעיר עד איל פארן והנה הם קרובים שעיר ופארן והטעם מפורש כי ממקום שעיר כאשר באו לשעיר אז זרח הכבוד לישראל והופיע מהר פארן והטעם כפול כי שם הראה יפעתו : ואתה מרבבות קדש . על דעתו שהוא דבק עם מימינו והטעם שבא אש מרבבות קדש מימין השם לשבר ישראל כטעם סוסי אש ורכב אש סביבות אלישע . וטעם דת שעומדת תמיד : (ג) אף חובב . מגזרת ארמית מלשון וחייתם לי סגולה ועמים הם ישראל כמו אתיך בנימין בעממיך . עמים הר יקראו : וכל קדושיו . בני לוי : בידך . שהם סביבות הארון : והם תכו לרגלך . ילכו על דרכך וטעם בידך שתשמרם : ישא מדברותיך . כי הם ילמדו התורה והם המעתיקים על תורה שבעל פה : ישא . כל א' ולא הם רבים : וטעם מדברותיך . כי אשר דברת ישאו כי הם נושאי התורה כי גם הם ישאו את הארון וטעם ישא כמו לא תשא שמע שוא : תכו . בלא את וי"א מלשון מתוך כאילו הולכים בתוך רגלך ואחרים אומרים כי כתי"ו למקום ה"א כתי"ו תרגלתי לאפרים כטעם אפילו שוכו בשבילך לא יעזבו דבריך . וזה רחוק והנכון שהוא כמו נמשכו והטעם שילכו אל המקום שהוא הארון שהוא הדום רגלי השם וזאת היא הברכה שהשם יהיה חומת אש סביב ישראל

רשב"ם

(ג) אף חובב עמים . גם אומות העולם כגון ערב רב ומן האומות שנתגיירו ובאו לקבל התורה עם ישראל גם אותם חיבב הקב"ה וקבלם שכן עליהם כתיב במזמור יקום אלהים יפוצו אויביו דכתיב ביה רכב אלהים :

חסלת פרשת וזאת הברכה מיסוד רבינו שמואל :

1) tes pru:Parleries דיינע אונטערעדונג .

וְעִמֵּהּ רִבְּוָן קַדִּישִׁין כְּתַב יְמִינֵהּ מִגּוֹ אֶשָּׁתָא אוֹרַיְתָא יְהַב לָנָא: ג אַף חַבִּיבִנּוּן לְשִׁבְטַיָּא כָּל קַדִּישׁוֹהִי בֵּית יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָא אַפֵּקִנּוּן מִמִּצְרָיִם וְאִנּוּן מְדַבְּרִין תְּחוֹת

נתינה לגר

מספיר ועל הר פארן נראה בגבורתו. ואתה מרבבת קדש, וְעִמֵּהּ רבבת קדושין. ר"ל ועמו רבבות מלאכי קדש. והנה ראיתי במה"ע „ליון" בשם ר"י ר יפמאן שהמת' קרא התח „וְאָתָה, וְאִתּוֹ" (ובא בס"א תחת ו' הכנוי) וע"ז כ' הראב"ע שהוא על דרך רחוקה. ולא מצאתי כן בהראב"ע, ואם כתב כן, באיים מקום לדעתי כוונתו על מה בת"א „אתחזי לנא" בכנוי למד"ב, תחת שבמקרא נאמר „למו" שהוא כמו „להם" וע' מה שהעירונו בזה בסוף הפסוק, אבל ידענו את האיש הזה כי כל ישעו וכל חפצו אך לברוא חדשות, וכל הרואה את האמת יראה כי מנה הכתוב בזה ארבעה פעלים „בא, וזרח, הופיע, ואתה" ואם נאבה להגיה מעט, טוב לנו לתקן בדברי המת' [מלאלוה חלילה יד בדברי הכתובים הקדושים אשר כל תיבותיהם ואותיותיהם מנויים וספורים ע"פ רבותינו בעלי המסרה], ולומר כי בת"א נ"ל „ועמעם רבבת קדישין" והוא כמו „עמעמו עליה והתירוה" (ירושלמי שבת, פ"א הלכה ד') מעמעמין על הגראה (בס ראש השנה פ"ג הלכה א') ופי' „וקבץ אליו רבבת קדש" וחשב א"כ גם המת' ארבעה פעלים „אתגלי, אתחזו, אתגלי, ועמעם" ובאשר לא רצה המת' ליחס איזו קדושה גם לשרפי מעל נגדו ית' כביכול, לא ה' „ואתא רבבת קדישין" כאלו נחשבים חלילה לקדושים נגד מגיאתו ית', ות' „ועמעם רבבת קדישין" בע"י קבוצו אותם אליו ית', נתקדשו. אבל לפני רש"י היתה הנוסחא „ועמיה". מימינו אש דת למו, כתב ימינה מגו אשתא אוריתא יהב לנא. ר"ל נתן לנו את התורה בכתב ימינו מתוך האש, וערש"י שכתב בפי' הראשון „כתובה באש" ובפי' השני, כתרגומו שנתנה להם מתוך האש, ואף כי המת' שכל את ידיו לומר „כתב ימינה" בכל זאת הקשה הרמב"ן בפרשת ויגש מדוע לא נזהר פה מהגשמה? והאמת הוא כמו שהעירונו לעיל [ס' יו"ד] ע"פ „כתובים באצבע אלהים". ומה שהחליף הכנוי נסתרים „למו" שבמקרא למ"ב „לנא" הוא כאשר פירש הענין במה שהעירי מקלר, וב"ם לחם ושמלה אבה להוכיח מן הפסוק, כי „למו" בפה, פירושו כמו „לנו" ואנכי בעניי אינני רואה שום הוכחה, כי בכתוב מרע"ה התורה כנף שלישי היה יכול לומר „להם" אבל אין צורך לנו להוכחות כי כבר נמצא בעברית כנוי נסתרים ת' המד"ב כמו „היה זרועם לבקרים" [ישעי' ל"ג ב'] ת' „זרועינו", ומצאתינו שהו „למו" [תהלים מ"ד י"א] שהביא הוא בעצמו, שהוא ת' „לנו" וכן ואויבינו ילעגו למו" [שם פ' ז'] ואין כאן המקום להאריך. (ג) אף חבב עמים, אף חביבינון לשבטיא. הוא כמ"ש רש"י „גם חבה יתרה חבב את השבטים". כל קדשיו בידך. כל קדישוהי בית ישראל בגבורא אפיקנון ממצרים. ר"ל כל קדושיו של כל שבט ושבט הוציא ממצרים בגבורה, ולהרחיק ההגשמה ת' „בגבורא" תחת „בידך" שבעברית. והם תכו לרגלך, ואנון מדברין תחות ענגך. ר"ל והם התנהגו תחת ענגך, וכוונתו כמ"ש רש"י „תכו" פלמן לתוך תחתית ההר לרגליך בסיני" וע' בהבנת המקרא, ואפשר שכוונת הת"א לפרש „תכו" כמו

בעל הטורים

הופיע · מרבבות ב' ואתה מרבבות קדש · לא אירא מרבבות עם · למה כי ה' אתה מרבבות קדש לעזרני: (ג) אף חבב עמים בגי' גרים [עם התיבות כמני הסוגים] שאף גרים העתידין להתגייר עמדו בסיני · וכן את אשר ישנו פה ס"ת תורה שלם סיו שם בעת מתן תורה · ו"מר בלשון אף מפום דאיירי בבעלי יסורים שמתייסרים על דברי תורה: קדשיו · ב'· כל קדשיו בידך · יראו את ה' קדשיו · למה יראו את ה' קדשיו כי כל קדשיו בידך: תכו ב'· דין ואידך (ישעיה א') על מה תכו · מה התם לשון הכאה אף הכא לשון הכאה לומר שהם מוכים להכנס וללכת אחריך: תיכו לרגליך ישא מדברותיך · ר"ת תלים · שעל כל קוץ

רמב"ן

אותה להם ולא רצו בה כפי הבא בקבלת רבותינו: (ג) אף חובב עמים · פירשו בו שהוא מלשון ארמית והוון קדמי חביבין יאמר אף חובב את ישראל שהוא עמים רבים כענין אחריך בנימין בעממיך וכל קדושיו של ישראל היו הלוים בידיך כי הקרבתם אליך להיותם חונים סביבות הארון והנראה אלי כי חובב מגזרת לטמון בחובי עוני · מענין חדר בחדר להחבא · ושם חביון עזו · יאמר גם אתה בידך מחביא ומסתיר עמים כל קדושי ישראל הנזכר ירמוז כי כל העדה כלם קדושים והנה יסתירם בידו כטעם ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך כענין סתרי ומגני אתה · וכן ויתיצבו על לפוניך · וזה רמז למה שאמר אשר עין בעין נראה אתה ה' וענגך עומד עליהם וכן אמר בשירה יסובבנהו יבוננהו יצרנהו כאישון עינו: והם תוכו · כמו הכו · כאשר בא · תרגלתי לאפרים במקום הרגלתי וכאשר תומרה ה"א הנקבה בתי"ו כמו אתן שנת לעיני עשה רע מאת וכן רבים · יאמר שהם מוכים בכל מכה במדבר ללכת אחריך בכל אשר תלך לא יחושו לרעב ולצמאון ומכת נחש ועקרב רק יבאו לרגליך ואחריך ירוצו וזה כענין שאמר זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה: ישא מדברותיך · כמו לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא וכל אשא אתן

ספורנו

המאירה: (ג) אף חובב עמים · ואף על פי שאתה חובב עמים כאמרך והייתם לי סגלה מכל העמים ובזה הודעת שכל המין האנושי סגלה אצלך כאמרם ז"ל חביב אדם · חביב אדם שנברא בצלם · מכל מקום כל קדושיו בידך · הנה אמרת שכל קדושיו של קדש של אש דת הם בידיך כצרור הכסף שהם חביבים מאשר המין כאמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש כאמרם ז"ל שם · חביבין ישראל שנקראו בנים למקום: והם תכו · נכנסו כמו אים הכנים התפללו כרות נכברה: לרגלך · נהדום רגליך

ד תּוֹרָה צִוָּה־לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב׃ ה וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ ו יְחִי רְאוּבֵן וְאַל־יָמֹת וִיהִי מְתָיו מִסְפָּר׃ ס ז וְזֹאת לִיהוּדָה

ת"א תורה צוה לנו · ברכות כז פסחים מט סוכה מב סנהדרין נט את מכות כג עקידה שער ס : ויהי בישרון · ר"ה לב: יחי ראובן ואל ימות · סוטה ז קמא לב סנהדרין לב מכות יא : וזאת ליהודה · סוטה שם מכות שם :

רש"י

לתחת ללך: ישא מדברותיך · מקבלין גזרותיך ודתותיך בשמחה · ואלה דבריהם · (ד) תורה · אשר צוה לנו משה מורשה היא לקהלת יעקב אחזנוה ולא נעזבנה: (ה) ויהי · הקדוש ברוך הוא: בישרון מלך · תמיד עול מלכותו עליהם: בהתאסף · בכל התאסף ראשי חשבון אסיפתם: ראשי · כמו כי תשא את ראש ראויין אלו שאברכם · ד"א בהתאסף בהתאספם יחד באגודה אחת ושלום ביניהם הוא מלכם ולא כשיש מחלוקת ביניהם: (ו) יחי ראובן · בעולם הזה: ואל ימות · לעולם הבא שלא יזכר לו מעשה בלהה: ויהי מתיו מספר · נמנין במנין שאר אחיו דוגמא היא זו כענין שנאמר וישכב את בלהה ויהיו בני יעקב שנים עשר שלא יצא מן המנין: (ז) וזאת ליהודה · סמך יהודה לראובן מפני ששניהם הודו על קלקול שבידם שנאמר אשר חכמים

רמב"ן

שמותם על שפתי · ישא ביום ההוא לאמר: מדברותיך כמו ומדברך נאוה יאמר שישא דברך על שפתיו ויהגה בהם תמיד: (ד) תורה צוה לנו משה · הטעם שישא תמיד ויאמר תורה צוה לנו משה והיא תהיה מורשה לקהלת יעקב כי לדורות עולם כל בני יעקב יירשוה וישמרו אותה כי לא תשכח מפי זרעו ודרשו רבותינו שלא אמר מורשה בית יעקב או זרע יעקב ואמר קהלת יעקב לרמוז שיקהלו רבים עליהם ותהיה התורה לעולם מורשה ליעקב ולכל הנקהלים עליו הם הגרים הנלוים על ה' לשרתו ונספחו על בית יעקב ונקראו כלם קהלתו: (ה) ויהי בישרון מלך · רמז אל השם הנזכר שהיה למלך על ישראל בהיותם ישרים ונאספו כל ראשי העם וכל שבט ישראל יחד וגם זה הכתוב דבוק והטעם כי ישראל אמרו תמיד התורה אשר צוה לנו משה תהיה ירושה לכל קהל יעקב לעדי עד לא נחליף ולא נמיר אותה לעולם ויאמרו שהיה השם למלך על ישראל בהתאסף ראשינו זקנינו ושופטינו וכל שבטי ישראל שכולנו יחד קבלנו מלכותו עלינו לדור ודור ואנחנו חייבין לשמור תורתו ומלכותו לעולמים וזו המלוה הוא דבור אנכי והיא קבלת מלכות שמים כאשר פירשתי שם והנה הזכיר התורה בכלל ומלכות שמים בפרט שכל המודה במלכות שמים כופר בעבודת כוכבים ומודה בכל התורה כולה ורמז כי הם וראשיהם קבלו מלכות שמים מפי הגבורה וראו שהוא מלך ישראל וגואלו והתורה קבלו מפי משה שקבלו עליהם ועל זרעם להאמין בו ולעשות כל אשר יצוה מטעם המלך כאשר אמרו ואת תדבר אלינו את כל אשר יאמר ה' אלהינו אליך ושמענו ועשינו וזה הפירוש ברור ונכון בכתוב הזה הוא על דרך שהזכירו בגמרא במסכת ראש השנה אלא מלכיות תלתא הוא דהויין · ה' ימלוך לעולם ועד · ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו · ויהי בישורון מלך · וכן שנינו בספרי מושב זקנים בישיבה של מטה · כמו הגדול מסכמת למעלה שנאמר ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל אין אסיפה אלא זקנים שנאמר אספה לי וגו': יחד שבטי ישראל · כשהן עשויין אגודה אחת ולא כשהן עשויין אגודות אגודות וכן הוא אומר הבונה בשמים מעלותיו וגו' ובמדרש רבה נמי אמרו כביכול כסאו מבוסס למעלה בזמן שישראל עשויין אגודה אחת לכך נאמר הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה וכן ויהי בישרון מלך בהתאסף ראשי עם וגו' וגם זה על הדרך שפירשתי ידרשו שהיה מלך עליהם מפני שנתאספו ויחדו כולם קבלו מלכותו עליהם וכן יהיה מורשה לקהלת יעקב והמלך הוא הקב"ה וכן הנהגנו לומר בתקיעתא דבי רב אבל יש במקצת האגדות שמפרשין אותו על משה שאומרים משה מלך שנאמר ויהי בישרון מלך בהתאסף וג"כ אמר הכתוב תורה צוה לנו משה להיותה מורשה לקהלת יעקב והוא היה מלך עלינו ועל כל שבטנו יחד וראוי לנו לעשות דבריו ומצותיו כי מלך גדול וחכם היה עלינו · יספר הכתוב גם בכבוד השליח שהיה גדול וראוי להאמין בו והנכון והאמת מה שפירשנו והנה הזכיר כי השם שוכן בישראל והנה קבלו תורתו ומלכותו כל שבטיהם יחד עליהם ועל זרעם לדורותם אם כן הנה ראוים לברכה: (ו) יחי ראובן · אמר ר"א החל מראובן כי הוא הבכור ולא הזכיר שמעון בעבור עון פעור כי העובדים היו שמעונים ומספרם לעד גם נשיאם וכן דעת רש"י והמפרשים ולפי דעתי אין במספרם ראיה בעבור כי

אבן עזרא

ויהיה סגולתו · והלוים יורו התורה תמיד: (ד) תורה צוה לנו משה · זהו שישא ויאמר דור לדור כך העתקנו מפי משה ירושה בידינו ויהיה למ"ד לנו תוסף עצמו ואחר עמו · וכן היא מורשה לקהלת יעקב כמו והנבואה עודד הנביא ויהי מורשה מורשה קהלת יעקב: (ה) מלך · הוא משה ששמעו ראשי עם התורה מפורשת מפיו והטעם כי הוא היה כמלך והתאספו אליו ראשי השבטים ויחזיק זה הפי' שאמר הכתוב כי התורה נתנה לכהנים בהם לפי דעתי כל קדושיו בידיך ואל כל זקני ישראל זהו בהתאסף ראשי עם גם שם כתוב הקהילו אלי כל ראשי שבטיכם · ויאמר רבי יהודה הלוי ז"ל כי המלך רמז לתורה וכן היה משפט אין מלך בישראל: (ו) יחי ראובן · הנה החל מהבכור כי כן המשפט ולא הזכיר שמעון בעבור בעל פעור כי העובדים היו שמעונים ומספרם לעד גם נשיאם נהרג או הלך על דרך יעקב שלא ברך שמעון ולוי ובעבור כבוד אהרן נתלה השבט ממנו ולא היה בשבט שמעון גדול כמותו · ואם יטעון טוען למה בירך ראובן · התשובה כי יעקב ברכו והברכה היא אל תותר שיהיה כאחד מאחיו · ואחר ראובן הזכיר יהודה שהוא בעל דגל והוא עולה בתחלה למלחמה ואחר כן לוי ואחריו בנימין בעבור היות הלויים דרים בירושלים שהיתה בין יהודה ובין בנימין כן כתוב · ואחר כן שבט יוסף שלא יאחרנו ובכר הקדים אחיו הקטן ואחר כן זבולן בעבור שהוא נלחם ואחר כן יששכר · וכאשר תמו בני הגבירות

עֲנָנָךְ נָטְלִין עַל מֵימְרָךְ: ד אוֹרַיְתָא יְהַב לָנָא מֹשֶׁה מְסָרַהּ יְרֻתָּא לִכְנִשַׁת יַעֲקֹב: ה וַהֲוָה בְיִשְׂרָאֵל מַלְכָּא בְּאִתְכַּנָּשׁוּת רֵישֵׁי עַמָּא כַּחֲדָא שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל: ו יְחֵי רְאוּבֵן לְחַיֵּי עָלְמָא וּמוֹתָא תִנְיָנָא לָא יְמוּת וִיקַבְּלוּן בְּנוֹהִי אַחְסַנְתְּהוֹן בְּמִנְיָנְהוֹן:

נתינה לגר

„הבו' וכמ"ש הרמב"ן שר"ל נופלים לארץ תחת ענן כבודך. ישא מדברתיך, נטלין על מימרך, כבר פרש"י לדברי המת', שהיו נוסעים ע"פ דבריך, ומ"ם בו שמוש, ומלת „ישא" שבעברית שהיא ל"י, ר"ל כל אחד ואחד משבטיו, (והוא כמו „בנות צעדה עלי שור" [בראשית מ"ט כ"ב] וע' בתל"ע הנדפס בק"ב בשנת כת"ר עם הערות מאת הר"ר חיים זלמן אליאשעוויץ מווילנא, בחלק שמוש הלשון, מה שהעיר בזה). (ד) תורה צוה לנו משה. אוריתא יהב לנא משה. ע' בס' לחם ושמלה שכתב והנה ת' לשון „צוה" בל' „יהב" ולא בל' „פקד" כי עיקר המצוה הוא הסי"ת, ואף שנמצא הרבה לשון צוה על משה כו' כן נתנה לנו בכתב מיד משה ולא שנוגו הכל בעל פה. אבל אין צורך לנו לכל זה כי השם „תורה" לא יבא בעברית על המשפטים והמצות, ורק על למודיהם, ולכן לא תמצא בכל כה"ק הפעל „צוי" מחובר אל השם „תורה" רק כשבא מקודם לו השם „חקים" או „משפטים" אבל אל השם „תורה" כשבא בלבדו, לא יתיחס רק הפעל „שָׂם" [לעיל ד' מ"ד] או הפעל „נתן" [ירמיה ל"א ל"ג] ולכן ת' גם המת' פה בל' „יהב". מורשה קְהלת יעקב, מסרה יְרֻתָּא לכנשת יעקב. אולי הוא ערבוב ב' פירושים, או „מְסָרָהּ" (ופירושו כאלו היה כתוב „מורישה" ות' בלשון מסירה לכלול גם התורה שבע"פ המסורה לנו ע"פ משה, או יְרֻשָּׁה, וכמ"ש רז"ל (סנהדרין צ"א ע"ב) „אר"י אמר רב כל המונע הלכה מפי תלמיד כאלו גוזלו מנחלת אבותיו שנאמר מורשה, מורשה היא לכל ישראל מששת ימי בראשית" ובכמה מקומות דרשו רז"ל בל' ירושה. (ה) ויהי בישרון מלך, והוה בישראל מלכא. סתם כוונתו כהעברי, ולא נדע על מי קאי אם על הקב"ה או על משה, אבל מספרי ומרש"י משמע שקאי על הקב"ה, ואם קאי על משה אפשר שפי' הכתוב לדעתו הוא כן, שידוע שבכל מלכות שְׁלֵמָה כמו בבריטאניא האמורה נתונה ביד שלשה, המלך הוא הראש, והיושבים ראשונה במלכות הנקראים Hause of Lords ויודעי העתים הנבחרים מאנשי המדינה הנקראים Hause of Commons וכוונת הכתוב כי התורה היא ירושה לנו לבני יעקב ובשום פנים לא נוכל להסיר ממנה צוארותינו, כי מלכינו שרינו וכהנינו קבלו אותה עלינו ועל זרעינו אחרינו, וז"ש „ויהי בישרון מלך" הוא משה שהי' מלך ישראל „בהתאסף ראשי עם" הם היושבים ראשונה במלכות „יחד שבטי ישראל" הם יודעי העתים הנבחרים מאנשי המדינה. (ו) יחי ראובן ואל ימת. יחי ראובן לחיי עלמא ומותא תנינא לא ימות. הנה ידוע למדקדקים, כי בכ"מ שבא חיוב הדבר ותיכף אחריו שלילת ההפך, או להפך שלילת הדבר ואחריו חיוב ההפך, כמו „זכור אל תשכח" [לעיל ט' ז'] ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו" [בראשית מ' כ"ג] הוא לחזק הכוונה, ובכח הכלל הזה דרשו רז"ל (סנהדרין צ"ב ע"א) וגם רש"י בפסוק הזה „יחי ראובן בעוה"ז ואל ימות לעוה"ב" [וכמו שדרשו רז"ל בברכות ע"פ „כי מת אתה ולא תחיה" דחזקי' „מת אתה בעוה"ז ולא תחי' לעוה"ב"] אפס כי המת' לא אבה לת' כן, כי מי גבר יחיה ולא יראה מות, והמצודה פרושה על כל החיים, ע"כ ת' כמו שת' לעיל (ויקרא י"ח ה') „וחי בהם" „ויחי בהון לחיי עלמא" רק ממה שת' „ומותא תנינא לא ימות" שהמליצה הזאת נמצאה בת"א רק פעם אחת בפסוק זה, ובת"י בנביאים „עד תמותון" (ישעי' כ"ב י"ד) עד די תמותון מותא תנינא" וכן „ואמתי על חיקם" (שם ס"ה ו"ז) „ואמסור למותא תנינא ית גויתהון" וכן וישנו שנת עולם" (ירמיה נ"א ל"ט) „וימותון מותא תנינא ולא יחון לעלמא דאתי" נראה בעליל שכוונתו על זמן התחיה שהרשעים ימותו פעם שנית, והוא כאמר צדיקים יקיץ לחיי עולם, וכמ"ש בהקדמה כוללת, שלקח דרשתו מדברי רז"ל (סנהדרין צ"ב) אמר רבא מנין לתחית המתים מן התורה שנאמר יחי ראובן וכו'. ובאמת הפלא על המתרגמים שהשתמשו בלשון שלא שמשו בו התנאים, ובספרי (בפ' זו) „ואל ימות והלא מת הוא אלא כו' לעוה"ב" ועמ"ש רבינו סעדיה גאון שער ט' א' „כשתרגמו לנו התורה כו' זכרו בתרגומה תחית משה רבינו ע"ה, כשתרגמו, וירא ראשית לו, ויתקבל בקדמותא דיליה ארי תמן באחסנתיה" וזכרו עוד חיי העולם בתרגום יחי ראובן ואל ימות, יחי ראובן לחיי עלמא ומותא תנינא לא ימות", ויהי מתיו מספר, ויקבלון בנוהי אחסנתהון במנינהון. ר"ל

בעל הטורים

וקוץ תלוי תלים של הלכות: (ד) מורשה. ב' במסורה. מורשה קהלת יעקב. ונתתי אותה לכם מורשה. והיינו ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו. ד"א זהו שאחז"ל התורה אינה ירושה לך כמו שהם ונתתי אותה לכם מורשה אני ה' מורשה ולא ירושה. הכא נמי. קהלת יעקב. משום דכתיב ביעקב איש תם יושב אהלים

ספורנו

בכיוי: ישא מדברותיך. (ד) תורה צוה לנו משה. אמרו אל האל ית' ישא אלינו משה את מדברותיך שהם התורה שצוה לנו ואמר מדברותיך כאמרו וישמע את הקול מדבר אליו: מורשה קהלת יעקב. שהיא למורשה לקהלת יעקב מקובלת לנו ולבנינו למורשה: (ה) ויהי בישרון מלך. ואז מי שהיה מלך בישורון והוא האל ית' שהי' מלך בין המעיינים ותופשי התורה: בהתאסף ראשי עם. במתן תורה כאמרו ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם. וכאמרו הן הראנו ה' אלהינו את כבודו וגו': יחד שבטי ישראל. היה מלך על כל שבטי ישראל יחדו. שאז הודו וקבלו מלכותו כאמרם ואת תדבר אלינו את כל אשר יאמר ה' אלהינו אליך ושמענו ועשינו: (ו) יחי ראובן. אף על פי שבחר ראובן בארץ טמאה מעבר לירדן שאינה מארץ ה' כאמרו ואף

אם

וַיֹּאמַר֙ שְׁמַ֤ע יְהוָה֙ ק֣וֹל יְהוּדָ֔ה וְאֶל־עַמּ֖וֹ תְּבִיאֶ֑נּוּ יָדָיו֙ רָ֣ב ל֔וֹ וְעֵ֥זֶר מִצָּרָ֖יו תִּהְיֶֽה׃ פ שני ח **וּלְלֵוִ֣י אָמַ֔ר תֻּמֶּ֥יךָ וְאוּרֶ֖יךָ לְאִ֣ישׁ**

ת"א שמע ה' קול. מכות יא: ואל עמו. קמא לב מכות כט: ידיו רב לו. כאלילים כט מנחות עב: וללוי אמר. ס' התוכ פ' ויקרא כל הפרשה:

רש"י

יגידו וגו' להם לבדם וגו' ולא עבר זר בתוכם ועוד פירשו רבותינו שכל מ' שנה שהיו ישראל במדבר היו עצמות יהודה מתגלגלין בארון מפני נדוי שקבל עליו שנאמר וחטאתי לאבי כל הימים אמר משה מי גרם לראובן שיודה יהודה וכו': שמע ה' קול יהודה. תפלת דוד ושלמה. ואסא מפני הכושים ויהושפט מפני העמונים וחזקיה מפני סנחריב: ואל עמו תביאנו. בשלום מפני המלחמה (ס"א מן המלחמה): ידיו רב לו. יריבו ריבו ויקמו נקמתו: ועזר מצריו תהיה. על יהושפט התפלל על מלחמת רמות גלעד ויזעק יהושפט וה' עזרו. ד"א שמע ה' קול יהודה כאן רמז ברכה לשמעון מתוך ברכותיו של יהודה ואף כשחלקו א"י נטל שמעון מתוך גורלו של יהודה שנאמר מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון (ומפני מה לא ייחד לו ברכה בפ"ע שהיה בלבו עליו על מה שעשה בשטים כ"כ באגדת תהלים): (ח) וללוי אמר. ועל לוי אמר: תמיך

רמב"ן

עדיין יחסרו שלשה עשר אלף ויותר מלבד המתים במגפה וגם משאר השבטים יחסרו קצת כי בני גד חסרו שלשת אלפים ובני אפרים שמונת אלפים ועוד כי הכתוב שאומר ויצמד ישראל לבעל פעור ואמר קח את כל ראשי העם נראה שהיו בהם מכל השבטים וכל דייניהם ישפטו בם וכן אמר ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי ואל השיב עלי מדבר עכן שאמר חטא ישראל כי שם לא נתגלה החטא ויזכירם כתם וכן המוכה איננו ראיה כי היה נשיא בית אב בהם לא נשיא השבט והנועדים על ה' בעדת קרח גדולים ונכבדים ממנו שהיו נשיאי עדה ולא הלכו כל שבטיהם אחריהם והמזמור הזכיר דתן ואבירם ועונש במם תפתח ארץ ותבלע דתן ותכס על עדת אבירם והזכיר ויצמדו לבעל פעור עם וימאסו בארץ חמדה לכלל העם וחלילה שימנע משה מלברך את שמעון ולא ימחה שבט מישראל בעבור כלו הנצמדים לבעל פעור כמו שאמר כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' אלהיך מקרבך ואלה הנשארים כולם כתוב בהם ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום ולמה לא יברכם והנה כולם עשו העגל וחטאו במרגלים ונתכפר להם וברכם וראיתי במדרש רבה שש משפחות נחסרו על הזנות בעצת בלעם ומנה משפחה אחת לשמעון וחמש מבני בנימין והנה לדעתם בנימין חטא יותר משמעון באותו החטא והוא בכלל הברכה. והנכון בעיני כי הכתוב לא ימנה בשבטי ישראל רק שנים עשר וכך אמר בברכת יעקב כל אלה שבטי ישראל שנים עשר והנה יעקב הזכיר בניו השנים עשר והזכיר יוסף בשבט אחד ומשה רצה להזכיר ביוסף שני שבטים כמו שאמר והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה והיה זה בעבור שני דרכים. האחד כי אחר שעשה הקב"ה ועשאם שני שבטים בחנכת המזבח ובדגלים ובנחלת הארץ הנה הוא צריך למנותם שנים בברכתם ועוד שהזכיר יהושע המנחיל את הארץ והוא מאפרים הקטן והוצרך להזכיר אחיו שגדול ממנו והנה רצה לברך את לוי כי מברכתו יתברכו כל ישראל שהיו קרבנותיו לרצון להם לפני השם והוצרך להאחיר אחד מן השבטים שאין נמנין בשום מקום רק שנים עשר כנגד שנים עשר מזלות ברקיע ושנים עשר חדשים בשנה ושנים עשר גבולי אלכסונין שאמרו במדרש בהם הן זרועות עולם וכמו שהזכירו הכמים במסכת ברכות אמר הקב"ה לנביא לך ואמור לכנסת ישראל בתי שנים עשר מזלות בראתי ברקיע כנגד שנים עשר שבטים וכו' וכן בהר גרזים והר עיבל שמנה לוי לא נגזר שם יוסף לשני שבטים וכן תראה בחלוק יחזקאל שמנה בחלוקת הארץ יוסף לשני שבטים ולא הזכיר לוי ובשמנה תוצאות העיר הזכיר שער לוי אחד ולא מנה שבט יוסף לשני שבטים אבל אמר שער יוסף אחד כי לעולם לא ימנו שבטי ישראל רק שנים עשר וכבר זכרתי זה בסדר ויקח קרח והנה השאיר שמעון שלא היה שבטו גדול ולא היתה בו ברכת יעקב אביהם מרובה אבל חלקם ביעקב והפילם בישראל והנה יתברכו גם הם מברכת שאר השבטים אשר המה בתוכם וסדר זאת הברכה היתה ברות הקדש על דרך נחלתם החל מראובן כי לקח נחלתו בראשונה ועוד כי הוא הבכור ומשה התפלל עליו שלא ימחה שמו בחטאו ולכך נתן לו ברכתו משפט הבכורה ואחר כן הקדים יהודה כי הוא הנוחל הראשון בארץ ולנגיד ממנו והוא העולה בתחלה למלחמה אשר בה יברך אותו והנה ברכתו כוללת כל ישראל ואחר כן ברך לוי החונים עם בני יהודה ועיר ירושלים ושם יהיו לרצון ואחרי כן ברך בנימין שהיתה נחלתם עם בני יהודה ועיר ירושלים ובית המקדש בין בני יהודה ובין בני בנימין והלוים יהנו עם שניהם ואחרי כן ברך בני יוסף כי כן היתה נחלתם שנאמר ויעל גורל מטה בנימין למשפחותם ויצא גבול גורלם בין בני יהודה ובין בני יוסף ואחרי כן השלים לברך בני הגבירות והקדים זבולון ליששכר כאשר עשה יעקב וכן נפל גורלם השלישי לבני זבולן והגורל הרביעי לבני יששכר ואחרי כן ברך בני השפחות

אבן עזרא

האל מגד שהוא עם דגל בני הגבירות ואחר כן דן שהוא בעל דגל ואחר כן נפתלי כי הוא גדול מאשר: יחי ראובן. הפלא ואל ימות שיתכן שיהיה כבן אדם להיות שנים קבועות וימות: ויהי מתיו מספר. ואל יהי מתיו מספר כמו ולא למדפי חקם ובי"ת באל שדי כאשר פירשתי רבים כי יתכן שיהיו לשלש ויהיו מעטים וכל דבר שיספר הוא מעט. וכן ואני מתי מספר: (ז) וזאת ליהודה. וכן אמר ליהודה שיחיה ולא ימות והוסיף עוד שמע ה' קול יהודה בבואו למלחמה כי הוא יעלה בתחלה: ואל עמו תביאנו. אל המחנה אשר בגלגל או תפלה על היוצאים להלחם על ארץ אויב: רב לו. יספיקו לו ידיו ואין לו צורך למי שיעזור אותו כי אם עזרת השם לבדו ויש אומרים מלשון מריבה והטעם ידיו יריבו בעדו ואחרים אמרו כמו וברקים רב מגזרת ורבו: (ח) וללוי אמר. בעבור לוי אמר לשם

ז וְרָא לִיהוּדָה וַאֲמַר קַבֵּל יְיָ צְלוֹתֵהּ דִּיהוּדָה בְּמִפְּקֵהּ (בְּאַנְגָּחָא) לִקְרָבָא וּלְעַמֵּהּ תְּתִיבִנֵּהּ לִשְׁלָם יְדוֹהִי יַעַבְדָן לֵהּ פּוּרְעָנוּתָא לְסָנְאוֹהִי וְסָעִיד מִבַּעֲלֵי דְבָבוֹהִי הֲוֵי לֵהּ: ח וּלְלֵוִי אֲמַר תֻּמַּיָּא וְאוּרַיָּא אַלְבֶּשְׁתָּא לִגְבַר דְּאִשְׁתְּכַח חֲסִידָא קֳדָמָךְ דִּי

נתינה לגר

ויקבלו (שבט ראובן) אחוזתם במניסם שלא יהי' שבטם חסר אף שיהי' הוא החלוץ ההולך לפני מחנה ישראל. (ז) שמע ה' קול יהודה ואל עמו תביאנו, קבל ה' צלותיה דיהודה במפקיה (באנגחא) לקרבא ולעמיה תתיבנה לשלם. ר"ל קבל ה' תפלת יהודה בצאתו לערוך מלחמה ואל עמו תשיבהו בשלום. ידיו רב לו, ידוהי יעבדן לה פרענותא לסנאוהי. מלשונו משמע שת' „רב" מל' מריבה, ור"ל שידיו תריבינה בעדו ותעשינה נקמה באויביו. ומה שבא „רב" בל"י, הכוונה על כל יד, כמ"ש לעיל בפסוק ג'. (ח) תמיך ואוריך, תומיא ואוריא אלבשתא. ר"ל הלבשת האורים והתומים. לאיש חסידך, לגבר דאשתכח חסידא קדמך, כלפי שכינה הוא מדבר כפרש"י, והוא אהרן שהוא ראש

בעל הטורים

מה עונו אהליך יעקב אימתי התורה מתקיימת כשמתאספין קהלת יעקב: (ז) שמע ה' קול· ר"ת בגי' יהושפט שהתפלל על יהושפט במלחמת רמות גלעד: ידיו רב לו· ס"ת בגי' דוד:

רמב"ן

דן ונפתלי גד ואשר כסדר תולדותם והוא הדגל שלהם והקדים גד לכל בני השפחות כי לקח נחלתו תחלה עם ראובן המוקדם והוא היה מדגל הראובני: וטעם יחי ראובן· שיהיה שבטו ולא ימות לעולם ויהי מתיו מספר כמו ולא למדתי חכמה ודעת קדושים אדע ואל יהי מתיו שלא יהיו מעטים שכל דבר שיסופר הוא מעט וכן מתי מספר לשון *רש"י· ויותר נכון לפרש יחי ראובן בישראל ואל ימות שלא יכרת שבטו באחד מכל הזמנים ויהי פקודיו במספר בני ישראל לעולם· [התפלל] (יתפלל) עליו שלא יגרום חטאו והכעס הגדול אשר כעס עליו אביו בחללו יצועיו להכרית שמו מישראל וזה כענין שנאמר שם וילך ראובן וישכב את בלהה פילגש אביו וישמע ישראל ויהיו בני יעקב שנים עשר כי הודיע שלא יצא בחטאו מן המספר וכן פירש רש"י: וטעם מתיו· כל אנשיו יזכו בזה ולא יכרת אפילו מקלת השבט בחטאו ואולי מתיו רמז לראשי משפחותיו הארבע ויהיה טעם מספר כמו במספר· וכן לזנות בית אביה· ירחץ מים ורבים כן· או טעמו שיהיו מתיו מספר ישראל שימנה ראשון כמשפט הבכור כי האחד הוא המספר כי ממנו הכל ואונקלוס תרגם יקבלון בנוהי אחסנתהון במניהון· יתכוין למה שפירשנו יאמר שיהיה ראובן ולא יכרת ויהיו מתיו במספרם לעולם לא ימחה שבטו מישראל ולא ימנו ביותר מספרים להיותן שני שבטים· שלא ממנו הבכורה והבטיחו בשבט אחד לעולם· ויש מפרשים כי הברכה הזאת על כבוש הארץ יאמר שיהיה ראובן בעברם חלוצים למלחמה לפני בני ישראל והשם שיתגברו ולא ינצחו כטעם ועל חרבך תחיה ואל ימות שלא יפלו מהם במלחמה ויהיו מתיו מספר שיחזרו לאהליהם במספרם לא יפקד מהם איש· וכן בברכת גד חבירו הזכיר זה הענין· והפירוש הזה קרוב אבל הראשון נכון יותר בעיני כי ברכת משה כדרך אשר הזכיר יעקב וכענין ההוא· ועל דרך האמת יחי ואל ימות מטעם פוקד עון אבות על בנים ושם רמזתי סודו· והועילה ברכת משה לכפר לו מעשה בלהה שלא יכרת וימות בו לעולם· אבל פקד עליו עם שאר השבטים מעשה יוסף כפי הבא בפרקי היכלות: (ז) וזאת ליהודה· וכן אמר ליהודה שיחיה ולא ימות והוסיף לו עוד שמע ה' קול יהודה דעת רבי אברהם· וזה איננו נכון על פירושינו כי אין יהודה בכרת הזה שיתפלל עליו כן· כאשר לא הזכיר זה בשאר השבטים אבל הוא כפשוטו וזאת הברכה אשר ליהודה· ועל דרך האמת ייחד המדה הזאת ליהודה בעבור כי להם המלחמה וממנו המלכות לעולם והיא העוזר מצריו· והוא סוד הכתוב שאמר ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר כי הוא הקשת הנראה בענן שנאמר בה זאת אות הברית: שמע ה' קול יהודה· (יתפלל) [התפלל] עליו בצאתו למלחמה כי הוא יעלה בתחלה ולנגיד ממנו שילחם באויבי ישראל וכן אמר יעקב ידך בעורף אויביך: ואל עמו תביאנו· שישוב לשלום: ידיו רב לו· יהיו ידיו רב לו שלא יצטרך לעזר אחר זולתי עזרת השם שיענהו בתפלתו ככל הכתוב בדברי אונקלוס וכן דעת המפרשים· ועל דעתי עוד ירמוז למלחמתו הראשונה אל הכנעני שאמר השם יהודה יעלה בתחלה· ואמר ידיו רב שיקח מצריו ויכבוש מהם ארצות רבות יותר מן הראוי לו בנחלתו ירמוז שינחל מנחלתו לשמעון אחיו הוא שנאמר מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון כי היה חלק בני יהודה רב מהם וינחלו בני שמעון בתוך נחלתם והנה הזכיר שמעון ברמז עם יהודה: (ח) וללוי אמר· על לוי אומר לשון ר"א וכן דעת המפרשים הוא כלשון אמרי

*צ"ל ר"א

ספורנו

אם עמלם ארץ אחוזתם· ולפי זה איננה כל כך מוכנת לזכות בה לחיי עולם· מכל מקום יחי לנכו לעד: ואל ימות ויהי מתיו מספר· ואל ימות בעולם הזה באופן שיהיו אנשיו מועטים כענין ואני מתי מספר אף על פי שכתוב למען ירבו ימיכם על האדמה: (ז) וזאת ליהודה· וזאת הבקשה אני מבקש ומתפלל גם על ארץ יהודה אשר בתוכה נחלת שמעון מפוזרת שלא ימותו במלחמה כי יחדו היו יוצאים למלחמה: ויאמר שמע ה' קול יהודה· ומלבד מה שאמר וזאת ליהודה אמר גם כן שמע ה' קול יהודה כשיתפלל במלחמה או זולתה: ידיו רב לו ועזר מצריו תהיה· אתה היה ידיו נלחם בעדו ותהיה גם כן רב לו ונוקם נקמתו וגם כן עזר מצריו כשילחמו עליו: (ח) תומיך ואוריך לאיש חסידך· הנה התומים וגם האורים נתת לאהרן

חֲסִידֶךָ אֲשֶׁר נִסִּיתוֹ בְּמַסָּה תְּרִיבֵהוּ עַל־מֵי מְרִיבָה׃ ט הָאֹמֵר לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא רְאִיתִיו וְאֶת־אֶחָיו לֹא הִכִּיר וְאֶת־בָּנָו בניו קרי לֹא יָדָע כִּי שָׁמְרוּ אִמְרָתֶךָ וּבְרִיתְךָ יִנְצֹרוּ׃ י יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב וְתוֹרָתְךָ לְיִשְׂרָאֵל יָשִׂימוּ קְטוֹרָה בְּאַפֶּךָ וְכָלִיל עַל־מִזְבְּחֶךָ׃ יא בָּרֵךְ יְהוָה חֵילוֹ וּפֹעַל יָדָיו תִּרְצֶה מְחַץ מָתְנַיִם קָמָיו וּמְשַׂנְאָיו מִן־יְקוּמוּן׃ ס יב לְבִנְיָמִן

ת"א האומר לאביו · יומא סו : יורו משפטיך · יומא כו : ישימו קטורה באפך · שם : וכליל על מזבחך · שם : ברך ה' חילו · פסחים עב יומא שם קדושין סו מכות יב :

רש"י

ולאוריך · כלפי שכינה הוא מדבר : אשר נסיתו במסה · שלא נתלונו עם שאר המתלוננים : תריבהו וגו' · כתרגומו · ד"א תריבהו על מי מריבה נסתקפת לו לבא בעלילה אם משה אמר שמעו נא המורים אהרן ומרים מה עשו : (ט) האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו · כשחטאו בעגל ואמרתי מי לה' אלי נאספו אלי כל בני לוי וצויתים להרוג את אבי אמו והוא מישראל או את אחיו מאמו או את בן בתו וכן עשו וא"א לפרש אביו ממש ואחיו מאביו וכן בניו ממש שהרי לוים הם ומשבט לוי לא חטא אחד מהם שנאמר כל בני לוי : כי שמרו אמרתך · לא יהיה לך אלהים אחרים : ובריתך ינצורו · ברית מילה שאותם שנולדו במדבר של ישראל לא מלו את בניהם והם היו מולין ומלין את בניהם (ס"א אותם שנולדו במדבר שישראל לא מלו את בניהם והם היו מולין) : (י) יורו משפטיך · ראוין אלו לכך : וכליל · עולה : (יא) מחץ מתנים קמיו · מחץ קמיו מכת מתנים כענין שנאמר ומתניהם תמיד המעד ועל המעוררין על הכהונה אמר כן · ד"א ראה שעתידין חשמונאי ובניו להלחם עם העובדי כוכבים והתפלל עליהם לפי שהיו מועטים י"ב בני חשמונאי ואלעזר כנגד כמה רבבות לכך נאמר ברך ה' חילו ופועל ידיו תרצה : ומשנאיו מן יקומון · מחץ קמיו ומשנאיו מהיות להם תקומה :

רמב"ן

לי אחי הוא ויבאלו אנשי המקום לאשתו והרבה כן ולפי דעתי כי בעבור שהזכיר משה בברכתו ראובן ויהודה · יחי ראובן · קול יהודה · ולא יזכיר שם באלו השבטים בברכתם יזכיר הכתוב וללוי אמר · לבנימין אמר · יגיד כי השבטים לפניו ויקרא ללוי וישים עיניו עליו ויאמר תומיך ואוריך וכן בכל לשון שבט ושבט פנים בפנים יברך אותם : אשר נסיתו במסה · שנסית אותו בנסיון והטעם שהיה חסיד בכל אשר נסית אותו ולא נמצא בו דופי חוץ ממי מריבה שנכשל הענשתו עליו ממי מריבה כי העגל לכבוד השם עשהו לשון ר"א ונספרי אשר נסיתו במסה הרבה נסיתו ונמצא שלם בכל הנסיונות · תריבהו על מי מריבה סקופים נסתקפו לו על מי מריבה אם משה אמר שמעו נא המורים אהרן ומרים מה עשו · והנכון בעיני בדרך הפשט כי במסה כפשוטו הוא המקום אשר נסו השם ברפידים · יאמר תומיך ואוריך יהיו לעולם לאיש חסידך ולזרעו אחריו אשר נסית אותו במסה כאשר חטאו בני ישראל וינסו את השם על המים ולא היה בתוך העדה הנועדים שם על השם · כי האמין בשם ובדברו שיוציא להם מים מצור החלמיש ובטעם השנית תריבהו ותענישו אותו על מי מריבה של ישראל כי בעבור מריבתם היה עליו העונש ולא שמעלו הוא בה' כי גם מתחלה האמין כי אתה הסלעי הזה תוציא מים אף כי בטעם הזאת שכבר ראה כן ירמוז מאלה כי החטא ההוא היה מפני העם כי בעבור מריבתם חטאו משה ואהרן שינסרכו לעשות מה שעשו שמא נסתלקה השכינה בעבור עונם והוא שנאמר ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם : ומעם תריבהו · כמו ריבה ה' את יריבי שאלמת לו משפט הריב שרבו בני ישראל את ה' ויתכן שיהיה פירושו כמו שאמר בספרי שהם סקופים כלומר עלילות ירמוז למיעוט החטא וגודל העונש כדרך בקרובי אקדש וכן דעת אונקלוס שאמר דנסיתוהי בנסיתא והוה שלים מריב בני ישראל ומנכותם את ה' · וכיון שהיה שלם בפעם הראשונה כל שכן בשניה שהיה מאמין בדבר השם ובחנת לבו על מי מריבה ומצאת לבבו נאמן לפניך כי גלוי וידוע לפני כסא כבודך שהוא מאמין בך ובדבריך אבל בשביל ישראל היה העונש עליו כמו שפירשתי בפסוק גם בי התאנף ה' בגללכם · והנה מתחלה דבר בכהנים כי אמר ללוי שיהיו האורים והתומים לאיש חסידיו מהם · ואחרי כן בכל השבט שנסה אותם בעגל ובמצרים ובמדבר ועל כן יורו משפטיו ליעקב · וכן דעת אונקלוס

אבן עזרא

כמו אמרי לי אחי הוא : לאיש חסידך · לאיש שהוא חסידך : אשר נסיתו במסה · שם כמו בנסיון והטעם שהיה חסיד ולא נמצא בו דופי חוץ מדבר מריבה שכבר הענשתו עליו גם ר' יחזין פירושו בדבר העגל כי לכבוד השם עשהו · וטעם תומיך ואוריך · שיהיו תמיד לו ולזרעו : (ט) האומר · על השבט ידבר כמו שמואל שבא כאשר נגמל אל בית ה' להרגילו : ואת בניו לא ידע · יש מהם אחד שהוליד בנים לעבוד השם : כי שמרו אמרתך · כמו שמרו עדותיו וחק נתן למו עד שיורום לישראל ויש אומרים על דבר מי לה' אלי : (י) ישימו קטורה · הכהנים מהם : וכליל · היא העולה : (יא) ברך ה' חילו · הבכורים והמעשר : ופעל ידיו · הקרבנות : מחץ מתנים · הטעם מחץ קמיו : מן יקומון · מן אשר יקומון עליהם כמו ניס

שאמר

נסיתיה בנסתא והוה שלים בחנתיה על מי מצותא ואשתכח מהימן: ט דעל אבוהי ועל אמיה לא רחים כד חבו מן דינא ואפי אחוהי ובנוהי לא נסיב ארי נטרו מטרת מימרך וקימך לא אשניו: י כשרין אלין דילפון דינך ליעקב ואוריתך לישראל ישוון קטרת בוסמין קדמך וגמיר לרעוא על מדבחך: יא ברך יי נכסוהי וקרבן ידוהי תקבל ברעוא תבר חרצא דסנאוהי ולבעלי דבבוהי דלא יקומון:

נתינה לגר

לשבט לוי. נסיתו במסה תריבהו על מי מריבה, נסיתיה בניסתא והוה שלים בחנתיה על מי מצותא ואשתכח מהימן. ר"ל נסיתו במסה והיה תמים בלי דופי, בחנתו על מי מריבה ונמצא נאמן, והוסיף המלות "והוה שלים, ואשתכח מהימן" להבנת הענין. והן נכללות לדעתו במלות "נסיתו תריבהו" או במלת "חסידך" וגם זה ידבר על שבטו בכלל, והוא כמ"ש המפרשים ששבט לוי לא נתלוננו במי מריבה. או מפני שברפידים שנקרא מסה ומריבה נסה ה' את אהרן ועמד בנסיונו, וע' רמב"ן. (ט) האמר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אחיו לא הכיר ואת בניו לא ידע. דעל אבוהי ועל אמה לא רחם כד חבו מן דינא ואפי אחוהי ובנוהי לא נסיב, ר"ל על אביו ואמו לא רחם, אם ימצאו חייבים בדין, ופני אחיו ובניו לא הכיר. אפשר שכוונתו לפרש על מעשה העגל וכמאמר שם בפירוש [שמות ל"ב כ"ו כ"ז] "ויאספו אליו כל בני לוי, ויאמר להם וגו' והרגו איש את אחיו" וגו' וכמ"ש רש"י (שם) שאלה שהיו בעדים והתראה נהרגו, ואפשר שכוונתו כפשוטו ששבט לוי היו הדיינים, וכמ"ש בפסוק שאח"ז "יורו משפטיך" ולא חסו על אבותיהם ולא נשאו פנים לזקניהם. ובריתך ינצרו, וקימך לא אשניו. ר"ל ואחרי בריתך לא שינו, ושינה מחיוב לשלילה, מפני שכבר אמר "נטרו מטרת מימרך" ששמרו משמרת ה'. (י) יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל, כשרין אלין דילפון דינך ליעקב ואוריתך לישראל. ור"ל ראויים הם לכך הכהנים הלוים, וכמ"ש רז"ל (יומא כ"ו ע"א) "לא משכחת צורבא מרבנן דמורי אלא דאתי משבט לוי או וכו' דכתיב יורו משפטיך" וכמ"ש רש"י. והוכרח לזה כי מהו הסבה אם לא היו ראויין להוראה. ישימו קטורה באפך וכליל על מזבחך, ישוון קטורת בוסמין קדמך וגמיר לרעוא על מדבחך. ר"ל ישימו קטורת הסמים לפניך וכליל לרצון על מזבחך. והנה מספרי בפסוק הזה משמע שכליל שב על איברי העולה, וכן משמע בש"ס (שם שם) "אי הכי עולה נמי דכתיב וכליל" אבל מהת"א את' "גמיר" אמר הוא ל' כליל וגם ל' גחלים, נראה שכוונתו לכלול גם העולה גם הגחלים שהביא הכ"ג לפני ולפנים ביוה"כ עם הקטורת, כמו שתי' לעיל (ויקרא ט"ז י"ב) "גומרין דאשא מעלוי מדבחא" או אפשר שכוונתו על מנחת כהן, שכן ת' "כליל תקטר" (ויקרא ו' ט"ז) "גמיר תתסק" ולא על עולה כמ"ש רש"י. וכן מצאנו "זבחי צדק עולה וכליל" (תהלים נ"א כ"א) ות"י שם "עלתא וגמירא". (יא) מחץ מתנים קמיו, תבר חרצא דסנאוהי ודבעלי דבבוהי. ר"ל שבר מתני שונאיו ואויביו, ות' "מחץ" ל' נווי. כמ"ש רש"י, וקאי גם על "ומשנאיו" ר"ל מחץ מתני קמיו ומשנאיו. מן יקומון, דלא יקומון.

בעל הטורים

(ט) ואת בנוי חסר יו"ד שלא היה בו' נשיאות: (י) יורו משפטיך ליעקב. שיפוצו בכל ישראל ללמוד תורה. וכן אמר יעקב ואפיצם בישראל. ישימו קטורה בגי' כמו מעשירי. וכליל ב' וכליל על מזבחך. אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל אע"פ שזר מקריב בבמה אינו זבחי צדק אלא מה שקרב בפנים על יד כהן וזהו וכליל על מזבחך אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל: (יא) ופעל ידיו תרצה.

רמב"ן

שאמר כשרין אלין דילפון דיך וגו' או על העתיד ידבר בהם כדברי ר"א. ויורו משפטיך על כולם וישימו קטורה על הכהנים מהם: (יא) וטעם ברך ה' חילו. שיהיו חיל גדול והטעם שירבו ולא ימעטו בבואם אל הקדש כטעם אל תכריתו את שבט משפחות הקהתי וכן נאמר באזהרות שלהן ולא ימותו ואונקלוס אמר נכסוהי

מלשון ואת כל חילם ואת כל מקניהם. יתכוין למה שאמרו רבותינו בקטורת שהיא מברכת והוא דבק אל ישימו קטורה באפך כי ממנה יתברך חילו כמו שמנינו הדסים לקטורת ובספרי ברך ה' חילו בנכסים מכאן אמרו רוב כהנים עשירים הם משום אבא דורש אמרו נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב זה זרענו

ספורנו

לאהרן שהיה איש ורחש לשבט החסיד שהוא שבט לוי וכזה התבאר שהיה מדבר ברוח הקדש ושכינה שורה עליו כאמרם ז"ל כל כהן שמדבר ברוח הקדש ושכינה שורה עליו כאלים בו באורים ותומים: אשר נסיתו במסה. בכל מסה שנסו ישראל את האל ית' כאמרו וינסו אותי זה עשר פעמים לא נסיהו שבט לוי ולכן לא נגזרה עליהם גזירת מרגלים: תריבהו על מי מריבה. שהכבדת את פני ראשיו שהם משה ואהרן בסבת מי מריבה: (ט) האומר לאביו. בענין העגל: ואת בניו לא ידע כי שמרו אמרתך. לא הקפיד על היי בניו במדבר כדי לשמור אמרתך והיא מצות מילת הבנים אף על פי שהיו מתים רבים מהם כאמרם ז"ל (יבמות ע"ב) מפני שלא נשבה להם רוח צפונית: ובריתך ינצורו. כאמרם ז"ל שבטו של לוי לא עבדו עבודת כוכבים וזה התאמת במצרים ובמדבר: (י) יורו משפטיך ליעקב. ואחר שהוא שבט כבר חן להם חן ובכל טוב שיורו משפטיך כאמרם ז"ל (חגיגה) אם דומה הרב למלאך ה' צבאות יבקשו תורה מפיהו: (יא) ברך ה' חילו. ברך נכסיהם באופן שיספיק להם מעט עסק בם ויהיה להם פנאי להבין ולהורות: ופועל ידיו תרצה. עבודתם במקדש תהיה לרצון לפניך: מן יקומון. שלא יוכלו

אָמַר יְדִיד יְהוָה יִשְׁכֹּן לָבֶטַח עָלָיו חֹפֵף עָלָיו כָּל־הַיּוֹם וּבֵין כְּתֵפָיו שָׁכֵן׃ ס שלישי יג וּלְיוֹסֵף אָמַר מְבֹרֶכֶת יְהוָה אַרְצוֹ מִמֶּגֶד שָׁמַיִם מִטָּל וּמִתְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת׃ יד וּמִמֶּגֶד תְּבוּאֹת שָׁמֶשׁ וּמִמֶּגֶד גֶּרֶשׁ יְרָחִים׃ טו וּמֵרֹאשׁ הַרְרֵי־קֶדֶם וּמִמֶּגֶד גִּבְעוֹת עוֹלָם׃ טז וּמִמֶּגֶד אֶרֶץ וּמְלֹאָהּ וּרְצוֹן שֹׁכְנִי סְנֶה תָּבוֹאתָה לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו׃ יז בְּכוֹר

ת"א לבנימן אמר · ברכות יב מנחות נג : חופף עליו · יומא יב מגילה כו זבחים נד קיח : ובין כתפיו · סוטה לז זבחים שם : וממגד תבואות · יומא פג קמא סו : ורצון שוכני · זבחים קיח :

רש"י

(יב) לבנימן אמר · לפי שברכת לוי בעבודת הקרבנות ושל בנימין בבנין בית המקדש בחלקו סמכן זה לזה וסמך יוסף אחריו שאף הוא משכן שילה היה בנוי בחלקו שנאמ' וימאס באהל יוסף וגו' ולפי שבית עולמים חביב משילה לכך הקדים בנימין ליוסף : חופף עליו · מכסה אותו ומגין עליו : כל היום · לעולם משנבחרה ירושלים לא שרתה שכינה במקום אחר : ובין כתפיו שכן · בגובה ארצו היה בית המקדש בנוי אלא שנמוך כ"ג אמה מעין עיטם ושם היה דעתו של דוד לבנותו כדאית' בשחיטת קדשים אמרי נחתי ביה פורתא משום דכתיב ובין כתפיו שכן אין לך נאה בשור יותר מכתפיו : (יג) מבורכת ה' ארצו · שלא היתה בנחלת השבטים ארץ מלאה כל טוב כארצו של יוסף : ממגד · לשון עדנים ומתק : ומתהום · שהתהום עולה ומלחלח אותה מלמטה אתה מוצא בכל השבטים ברכתו של משה מעין ברכתו של יעקב : (יד) וממגד תבואת שמש · שהיתה ארצו פתוחה לחמה וממתקת הפירות : גרש ירחים · יש פירות שהלבנה מבשלתן ואלו הן קשואין ודלועין ד"א גרש ירחים שהארץ מגרשת ומוציאה מחדש לחדש : (טו) ומראש הררי קדם · ומבורכת מראשית בשול הפירות שהרריה מקדימין לבכר בישול פירותיהם · ד"א מגיד שקדמה בריאתן לשאר הרים : גבעות עולם · גבעות העושות פירות לעולם ואינן פוסקות משוגר הגשמים : (טז) ורצון שוכני סנה · כמו שוכן סנה ותהא ארצו מבורכת מרצונו ונחת רוח של הקדוש ברוך הוא הנגלה עלי תחלה בסנה : רצון · נחת רוח ופיוס וכן כל רצון שבמקרא : תבואתה · ברכה זו לראש יוסף : נזיר אחיו · שהופרש מאחיו במכירתו : (יז) בכור

רמב"ן

של אהרן : (יב) ידיד ה' ישכון לבטח עליו · יקרא לבנימין ידיד ה' · יאמר בנימין שהוא ידיד השם ישכון בארצו לבטח על השם · והשם יהיה חופף עליו כל הימים ומשרה שכינתו בתוך ארצו · ובין כתפיו ירמוז למה שדרשו בו רבותינו · ועל דרך האמת ידיד ה' ישכון על בנימין ויהיה זה לבטח לבנימין · שיבטחו בה' עדי עד כי ביה ה' צור עולמים · והוא יהיה חופף ומגין על בנימין כל היום ולא יבושו בעת צרה ובין כתפיו של בנימין ישכון לעד · ומכאן נקרא שלמה ידיד ה' בעבור ה' יבנה ידידות משכנותיו כאשר נקרא שלמה גם כן לומר שמדתו שלימה בשלום · ולפיכך נכתב בה"א ואמרו במדרשו של ר' נחוניא בן הקנה אמר לו הקב"ה הואיל וסמך כסא כבודי אתן לך את נתי דכתיב וה' נתן חכמה לשלמה ולא פירש · והיכן פירש להלן כי ראו כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט וגו' · ונכון הדבר שירמוז בשלש השכינות הללו על שלש מקדשים · יאמר במקדש ראשון ישכון לבטח עליו כענין שנאמר וכבוד ה' · מלא את בית ה' · ואמר על בית שני חופף עליו כל היום שלא שרתה בו השכינה רק היתה מכסה ומגינה עליו או חופף ממש כמו שהוזכר בפרקי היכלות · ובין כתפיו שכן לימות המשיח כי ביום ההוא יקראו לירושלים כסא ה' ועל דרך זה נדרש בספרי : (יג) ממגד שמים · מגד לשון מעדנים ומתק : (יד) וממגד תבואות שמש · שהיתה ארצו פתוחה לחמה וממתקת את הפירות : גרש ירחים · יש פירות שהלבנה מבשלתן והן קשואין והדלועין · גרש ירחים שהארץ מגרשת ומוציאה מחדש לחדש לשון רש"י ואם כן יהיה עם פרי מגדים פרי ממתקים · יברך אותו שתהיה ארצו ממתק השמים שיהיה מן הטל ותהיה מבורכת מן התהום שתהיה רובצת תחת ארצו להיות עינות ותהומות יוצאים בבקעה ובהר · ויתכן שהפירות יקראו מגדים ויאמר שתהיה ארצו מבורכת מפרי השמים שהוא הטל ובעבור היות המגדים בטל יקרא מגד · ותהיה מבורכת מהתהום התהיה וברכהו כענין יעקב שאמר ברכות שמים מעל ברכות תהום רובצת תחת וטעם גרש ירחים המגדים אשר יגרשו הירחים כי כל האילנות בחדשיהם יציצו ויפרחו לשאת ענף ולעשות פרי · וזה טעם לחדשיו יבכר

אבן עזרא

מכסים : (יב) לבנימן אמר · בעבור בנימין שהוא ידיד השם ישכון בנימין לבטח על השם והשם שוכן בין כתיפיו : חופף עליו · על הכבוד שהיה דר בירושלם בחלק בנימין כי כן כתיב · ופעם בין כתפיו · באמצע נחלתו או שהיה נראה גם להיות דבק עם תוספ : (יג) ממגד · שיתנו השמים : (יד) תבואות שמש · כי תבואות הזרע והכרם תלויים בשמש : גרש · מגזרת ויגרשו מימיו והוא שיעשה באויר בלחותו כי אין חומו ככח השמש · ואמר ירחים בעבור שיתחדשו והן רבים בשנה אחת : (טו) ומראש · טעם וממגד ראש הררי קדם : גבעות עולם · כפול : (טז) וממגד ארץ · כפול ארץ המישור : ומלואה · מאשר היה מלאה : ורצון שכני סנה · הוא השמים : תבואתה · הברכה הזאת והמתכוונת

יב לבנימן אמר רחימא דיי ישרי לרחצן עלוהי יהי מגן עלוהי כל יומא ובארעה תשרי שכנתא: יג וליוסף אמר מברכא מן קדם יי ארעה עבדא מגדנין מטלא דשמיא מלעלא וממבועי עינון ותהומין דנגדן ממעמקי ארעא מלרע: יד ועבדא מגדנין ועללן מיבול שמשא ועבדא מגדנין מריש ירח בירח: טו ומריש טוריא בכיריא ומטוב רמן דלא פסקן: טז ומטוב ארעא ומלאה רעי לה דשכנתה בשמיא ועל משה אתגלי באסנא יתין כל אלין לרישא דיוסף ולגניא פרישא דאחוהי:

נתינה לגר

ר"ל שלא יקומו, וכוונתו שאם יעמדו איזה אנשים לעורר על הכהונה אתה ה' תלחם להם. (יב) ישכן לבטח עליו, ישרי לרחצן עלוהי. חופף עליו, יהי מגן עלוהי, "עליו" הראשון קאי על ה', והשני על בנימין, ר"ל בנימין ישכון לבטח כתקותו על ה' וה' חופף ומגן עליו. ובין כתפיו שכן, ובארעה תשרי שכנתא, היינו באמצע ארצו, וכמ"ש רש"י. וע' במס' זבחים (נ"ד ע"א) ובמס' יומא (י"ב ע"א) שבנימין הצדיק היה מצטער שנאמר חופף עליו ופירש"י והרישב"א מתחכך. אבל הערוך ערך חף א' פי' חופף לשון צער ומתרגמינן יהי מנן עלוהי וכתיב מגנת לב ותרגומו תבירת לבא (אפשר שצ"ל תבירת לבא) וצ"ע, וערש"י (איכה ג' ס"ח) שכתב "והמפרשו בלשון תוגה ויגון טועה כו'" וש. להאריך בזה ואין כאן המקום. (יג) ממגד שמים מטל. עבדא מגדנין מטלא דשמיא מלעלא, ר"ל ועושה מגדנות מטל השמים ממעל. הוסיף פה מלת "מלעלא" להשוות המליצה לברכת יעקב ליוסף (בראשית מ"ט כ"ה). ומתהום רבצת תחת, וממבועי עינון ותהומין דנגדן ממעמקי ארעא מלרע. ר"ל ממקורי עינות ותהומות הזבות מעמקי הארץ. (יד) וממגד תבואות שמש, ועבדא מגדנין ועללין מיבול שמשא. ר"ל ארצו תעשה מגד ופירות מחום וליחות השמש. וממגד גרש ירחים, ועבדא מגדנין כריש ירח בירח, ר"ל ועושה מגדים ופירות הגדלים מתחלת חדש בחדש, נראה שט"ס הוא, וצ"ל "ירח וירח" וכ"ה בת' ירושלמי, ומפני שהיה קשה להמת' לפרשו על הלבנה (אף כי התאים המליצה היטב עם "במש" שלפניה) מפני שבא בל"ר (מה שאינו לפי המשפט הלשון, כידוע, גם מה שבא "ירחים" הר' בקמץ, ואילו היה מן ירח המורה על הלבנה, היה צ"ל מנוקד "ירחים" הר' בציר"י, כמו מן "זקן" זקנים) וע' באוה"ש שאפשר ע"י החכם לעברים בשנת תקנ"ט שנכשל בטעות זה, וקרא "ירחים" לכן הסב כוונת הכתוב על החדשים. (טו) ומראש הררי קדם, ומריש טוריא בכוריא. ר"ל מראשי ההרים המקדימים לבכר פירותיהם. וממגד גבעות עולם, ומטוב רמן דלא פסקן, הוא כמ"ש רש"י "גבעות העושות פירות לעולם ואינן פוסקות מעוצר הגשמים" ומאשר כבר נזכר בפסוקים האלה "מגד" פעמים אחדות, שינה את' "ומטוב" ליופי המליצה: (טז) ורצון שכני סנה, רעי לה דשכנתה בשמיא ועל משה אתגלי באסנא, ר"ל מרוצה אל אשר שכינתו בשמים ועל משה נגלה בסנה, נראה שהסכים עם מניח הטעמים שהפריד מלת "שכני" ממלת "סנה" ולכן הוסיף את' במלות המובנות בענין הכתוב, וערמב"ן. ולקדקד נזיר אחיו, ולגניא פרישא דאחוהי. (לא ידעתי מהו לשון "גניא" ולעיל [כ"ח ל"ה] "ועד קדקד" ת' "ועד מוחך" ואולי הוא שם התאר בארמית על הקדקד, וכמו שקדקד בל' עברית הוא מל' "קדד" שהוראתו "כפיפה" כן היא בארמית "גניא" שם נגזר מהפעל "גני" שהוראת "שכיבה" כמו "תחת צאלים ישכב" [איוב מ' כ"א]

בעל הטורים

בגי' שירות: (יב) ישכן לבטח - לאחר שיעבוד הגוים כואב ישכן לבטח וכן ברכו יעקב ולערב יחלק שלל בממחם - ובין כתפיו [עם האותיות] בגי' וביה.שלם - ובין כתפיו שכן: (יג) וליוסף - רמז כי בתחלה יהיה בחלקו של יוסף משכן שילה:

רמב"ן

יבכר בחדשיו הידועים לפרי ההוא יבכר לפני כל שאר האילנות: (טז) וממגד ארץ ומלואה - ממגד ארץ המישור ומאשר היא מלאה כי הזכיר ההרים והגבעות ויזכיר הבקעה וארץ המישור כדברי רבי אברהם ועל דעתי מגד ארץ ומלואה בבכות שדים ורחם כי כל האדם וכל הבהמה אשר הוא חי יקרא מלואה וכן ירעם הים ומלואו - כי אם מלאתיך אדם כילק - והנה זה כטעם ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך ופרי בהמתך: ורצון שוכני סנה - נמשך למעלה ומרצון שוכני סנה ויקרא השם הנכבד שוכני סנה כי שם נראה אליו בתחלה ושכן ימים רבים על הר סיני שהוא מקום סנה ומסיני בא ושכן בישראל: וטעם הכתוב שתהיה ארצו

ספורנו

יוכלו לקום עליהם כענין קרח ועזיהו המלך: (יב) ידיד ה' - כאמרם ז"ל (שבת פ' במה אשה) שבנימין מת בעטיו של נחש ובזכיר זכותו לפניו: ישכון לבטח עליו - שלא ימרדו במלכם עם עשרת השבטים: (יג) מבורכת ה' ארצו - הנה חלקו של יוסף היא ארץ מבורכת בטבע: (יד) ממגד שמים מטל - והנני מתפלל שברכתה תהיה גם כן מגד מגדנות המתקבלות בכחות השמים מטל גם בלי מטר ומתהום וממגד תבואות גו': (טז) ורצון שוכני סנה - וגם רצון האל שנגלה בסנה אשר בו הורה ענין עמו אנכי בצרה - כל אלה: תבואתה לראש יוסף - מלבד ברכותיו עם הנזכר תבואנה על ראשו מאת אלהי מרום שהוא יברך בלתי אמצעי: ולקדקד נזיר אחיו - כי אמנם ראוי הוא לזה כי אמנם היה בעל נזר וכתר מלכות בקרב אחיו והתנהג עם כלם

שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ וְקַרְנֵי רְאֵם קַרְנָיו בָּהֶם עַמִּים יְנַגַּח יַחְדָּו אַפְסֵי־אָרֶץ וְהֵם רִבְבוֹת אֶפְרַיִם וְהֵם אַלְפֵי מְנַשֶּׁה׃ ס רביעי
יח וְלִזְבוּלֻן אָמַר שְׂמַח זְבוּלֻן בְּצֵאתֶךָ וְיִשָּׂשכָר בְּאֹהָלֶיךָ׃
יט עַמִּים הַר־יִקְרָאוּ שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי־צֶדֶק כִּי שֶׁפַע יַמִּים

ת"א בכור שורו · ברכות נו ר"ה כו סוטה יא קמא כ ס' השואל פ' ויקרא : בהם עמים ינגח יחדו · קמא יז : ולזבולן אמר · ס' השוהם פ' בשלחך : שם יזבחו זבחי צדק · מגילה ו :

רש"י

שורו · יש בכור שהוא לשון גדולה ומלכות שנאמר אף אני בכור אתנהו וכן בני בכורי ישראל : בכור · מלך היוצא ממנו והוא יהושע : שורו · שכחו קשה כשור לכבוש כמה מלכים : הדר לו · נתון לו שנאמר ונתתה מהודך עליו : וקרני ראם קרניו · שור כחו קשה ואין קרניו נאות אבל ראם קרניו נאות ואין כחו קשה נתן ליהושע כחו של שור ויופי קרני ראם : אפסי ארץ · שלשים ואחד מלכים אפשר שכולם מא"י היו אלא אין לך כל מלך ושלטון שלא קנה לו פלטרין ואחוזה בא"י שחשובה לכולם היא שנאמר נחלת צבי צבאות גוים : והם רבבת אפרים · אותם המנוגחים הם הרבבות שהרג יהושע שבא מאפרים : והם אלפי מנשה · הם האלפים שהרג גדעון במדין שנאמר וזבח וצלמונע בקרקר וגו' : (יח) ולזבולן אמר · אלו ה' שבטים שברך באחרונה זבולן גד דן נפתלי ואשר כפל שמותיהם לחזקם ולהגבירם לפי שהיו חלשים שבכל השבטים הם הם שהוליך יוסף לפני פרעה שנאמר ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים לפי שנראים חלשים ולא ישים אותם לו שרי מלחמתו : שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך · זבולן ויששכר עשו שותפות זבולן לחוף ימים ישכון ויוצא לפרקמטיא בספינות ומשתכר ונותן לתוך פיו של יששכר והם יושבים ועוסקים בתורה לפיכך הקדים זבולן ליששכר שתורתו של יששכר ע"י זבולן היתה : שמח זבולן בצאתך · הצלח בצאתך לסחורה : ויששכר · הצלח בישיבת אהליך לתורה לישב ולעבר שנים ולקבוע חדשים כמו שנאמר מבני יששכר יודעי בינה לעתים ראשיהם מאתים ראשי סנהדרין היו עוסקים בכך · ועל פי קביעת עתיהם ועיבוריהם : (יט) עמים · של שבטי ישראל : הר יקראו · להר המוריה יאספו · כל אסיפה ע"י קריאה היא ושם יזבחו ברגלים זבחי צדק : כי שפע ימים יינקו · יששכר וזבולן ויהא להם פנאי לעסוק בתורה : ושפוני טמוני חול · כסוי טמוני חל טרית וחלזון וזכוכית לבנה היוצאים מן הים ומן החול ובחלקו של יששכר וזבולן היה כמ"ש במסכת מגילה זבולן עם חרף נפשו למות משום דנפתלי על מרומי שדה והיה מתרעם זבולן על חלקו לאחי נתת שדות וכרמים וכו' : ושפוני · לשון כיסוי כמו שנאמר ויספן את הבית · וספון בארז ותרגומו ומטלל בכיורי (ס"א בכיסוי) ארזא · ד"א עמים הר יקראו ע"י פרקמטיא של זבולן תגרי עובדי כוכבים באים אל ארצו והוא עומד על הספר והם אומרים הואיל ונצטערנו עד כאן נלך עד ירושלים ונראה מה יראתה של אומה זו ומה מעשיה והם רואים כל ישראל עובדים לאלוה אחד ואוכלים מאכל אחד לפי שהעובדי כוכבים אלוהו של זה לא כאלוהו של זה ומאכלו של זה לא כמאכלו של זה וכן אומרין אין אומה כשירה כזו ומתגיירין שם שנאמר שם יזבחו זבחי צדק : כי שפע ימים יינקו · זבולן ויששכר היה נותן להם ממון בשפע :

רמב"ן

מבורכת מרצון השם כטעם רצית ה' ארצך · והרצה בו ואכבדה : וטעם תבואתה · הברכה הזאת תבא לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו · או טעמו רצון שוכני סנה תבוא לראש יוסף · ואל תתמה על התפן שיכנה אותו בלשון נקבה כי כן בלשון ארמית · ורעות מלכא · ולשון חכמים חפצת נפשו · ועל דרך האמת יאמר שהרצון ששכן בסנה היא תבא לראש יוסף שבה ירים ראשו · והזכיר סמוך במקום מוכרת וכמוהו רבים · או יסמוך אל השם הנכבד הנזכר ורצון ה' השוכן בסנה תבא לראש יוסף וזאת ברכת יעקב מאל אביך ויעזרך ואת שדי ויברכך : (יז) בכור שורו הדר לו · יש בכור של לשון גדולה ומלכות גם אני בכור אתנהו וכן בני בכורי ישראל מלך היוצא ממנו הוא יהושע כחו קשה כשור לכבוש כמה מלכים : וקרני ראם קרניו · שור כחו קשה ואין קרניו נאות ראם קרניו נאות ואין כחו קשה נתן ליהושע כחו של שור ויופי קרני ראם : והם רבבות אפרים · אותם המנוגחים הם הרבבות שהרגם יהושע הבא מאפרים והם אלפי מנשה האלפים שהרג גדעון במדין שנאמר וזבח וצלמונע בקרקר וכמה אלפים נמנו שם לשון רש"י · והנה הכתוב מבולבל מאד בפירוש הזה כי קרני ראם קרניו כנוי לבכור השור שהוא יהושע · ואם כן איך ינגח בהם אלפי מנשה שהם הרוגי גדעון · ולשון ספרי לפי שלא פי' לנו כמה הרג יהושע בכנענים תלמוד לומר וזבח וצלמונע בקרקר שכל קל"ה אלף לכך נאמר והם אלפי מנשה וכוונתם

אבן עזרא

שנים סימנין התי"ו והה"א כמו עזרתה ישועתה בצרתה ונפתלי שהזכיר התבואה דמה השבט לשור ואמר בכור שורו כי יש לו כח רב כי הוא ראשית אונו : (יז) הדר לו · גוף גדול והטעם מספר רב : וקרני ראם · בכח : רבבות אפרים · כדברי יעקב : (יח) שמח זבולן בצאתך · למלחמה וכן זבולן עם חרף נפשו למות : באהליך · כמו וירא מנוחה כי טוב : (יט) עמים אל יקראו · בעבור שזבולן דר לחוף אניות יהיה עברו רב ושם כי שפע ימים יינקו והוא מגזרת שפעת גמלים : ושפוני טמוני חול · אין לו אח וטעמו כמו טמוני וכן אדמת עפר והטעם

יז רבא דבנוהי זינא לה וגבורן דאתעבידא לה מקדם תקפא ורומא דילה בגבורתה עממיא יקטל כחדא עד סיפי ארעא ואנון רבותא דבית אפרים ואנון אלפיא דבית מנשה: יח ולזבולן אמר חדי זבולן במפקך לאגחא קרבא על בעלי דבבך ויששכר במהכך למעבד זמני מועדיא בירושלם: יט שבטיא דישראל לטור בית מקדשא יתכנשון תמן יכסון נכסת קודשין לרעוא ארי נכסי עממיא ייכלון וסימא דמטמרן

נתינה לגר

פת' יונתן „תחות מלגיא יגני") ובעל או"ר גרס „נגרא" וכ"ה בכמה תרגומים ובכ"י. ורש"י פי' שהופרש מאחיו במכירתו ואפשר שכוונתו לשון נזירות שהופרש בקדושתו ובפרישתו, ואע"פ שהתערב בגוים לא למד ממעשיהם. (יז) בכור שורו, רבא דבנוהי, הוא כמ"ש רש"י „בכור ל' גדולה כמו אשר הוא מלך בבהמות". וקרני ראם קרניו, וגבורן דאתעבידא לה מקדם תקפא ורומא דילה. ר"ל כחו אשר לו מקדם כמו הראם שכחו בקרניו הרמים והמהודרים „ומ"ש תקפא ורומא דילה" שהוא ת' „תועפות ראם" (במדבר כ"ג כ"ב) הוא פי' שני וע"ש ברש"י, ואולי הוא ט"ס וצ"ל מלות „וגבורן דאתעבידן לה תקדם" קודם המלות „זינא לה" וכן ת' מלת „שורו" ות' לפי הטעם. והם רבבת, ואנון רבותא, ר"ל הם המנוצחים וכפרש"י. (יח) שמח זבולן בצאתך, חדי זבולן במפקך לאגחא קרבא, ר"ל בצאתך להלחם, ולא כרש"י שפי' „הצלח בצאתך לסחורה" כדרשת רז"ל (מגילה ו' ע"א) מפני שמצינו מקרא מפורש „ומבני זבולון יוצאי צבא עורכי מלחמה וגו'" (דה"א י"ב). ויששכר באהליך, ויששכר במהכך למעבד זמני מועדיא בירושלם. הוא כמ"ש (שם שם) „ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל" ומה שת' „במהכך" אפשר ללמד שצריכין ללכת לירושלים לעבר השנה כמ"ש רז"ל (סנהדרין י"א ע"ב) „אין מעברין אלא ביהודה שנ' לשכנו תדרשו כל דרשה כו' בשכנו של מקום" וע"ש בתוספות. ואפשר שצ"ל „למעבר" בריי"ש, ר"ל לעבר שנים וכמ"ש בתרגום (שה"ש ז' ח') „ומעברין שנין וקבעין רישי ירחיא":

(יט) עמים הר יקראו, שבטיא דישראל לטור בית מקדשא יתכנשון. ר"ל שבטי ישראל להר בית המקדש יאספו, לדעתו הוא מחובר אל „אהליך" שבפסוק הקודם, ופי' „עמים" הם השבטים „הר" הוא לירושלים שנקרא ג"כ אהל „יקראו" ר"ל יאספו. שם יזבחו זבחי צדק, תמן יכסון נכסת קודשין לרעוא, ר"ל שם יזבחו זבחי קדשים לרצון. זבחי צדק הם הקרבנות כמ"ש „זבחי צדק עולה וכליל" (תהלים נ"א כ"א) ומלת „לרעוא" הוסיף להשלים הענין. כי שפע ימים יינקו, ארי נכסי עממיא ייכלון, ר"ל אוצרות העמים יאכלו. האומר שהיתה לפני הת"א הנוסחא „שפע עמים" טועה הוא כי המעיין יראה שכוונתו שהשפע שיביאו העמים על הימים באניות (כמ"ש בברכת יעקב „זבלון לחוף ימים ישכן").

בעל הטורים

(יח) שמח זבולן · שמח ב' במס'·דין ב' שמח בחור (קהלת י"א) על שם שהיו יוצאים בדרכים לפרקמטיא היו בחורים וגבורים: באהליך· ב' · ויששכר באהליך·אל תשכן באהליך עולה (איוב יא) תשכן נוטריקון תורה שנה כתובים נביאים כמו שדרשו [כתובות ד' י"ס] זו המשנה בביתו שטר פרוע וספר שאינו מוגה · ובני יששכר היו יושבי אהלים ועוסקים בתורה ע"כ מזכיר אותם

רמב"ן

וכוונתם בזה לדרוש כי גם בהם ינגח יחדו אפסי ארץ רמז ליהושע ואמר שאפסי ארץ אלה שינגח הם הרבבות שהרג אפרים הוא יהושע והם האלפים שהרג מנשה אחרי כן שכולם הרגם יהושע ובניהם הקמים אחריהם הרג מנשה במקצתם אלפים וכן שנו שם בהם עמים ינגח יחדו וכי מה כבש יהושע והלא לא כבש אלא שלשים ואחד מלך מלמד שכבש מלכים ושלטונות שהיו מסוף העולם ועד סופו: יחדו אפסי ארץ · וכי מה ארצות כבש יהושע והלא לא כבש אלא פסוק זה וקטן · אלא כל מלכים שבעבד היו מלכים ושלטונות וסופו של מקרא כי בעבור שבירך יוסף בתבואות דמה אותו לשור כי רב תבואות בכח שור ואמר שיהיה לבכור אשר יוליד הדר מלכות ירמוז ליהושע שהוא ראשון לבית יוסף ויהיה לו גדולה ומלכות · וקרני ראם קרניו של שור הבכור ובקרניו ינגח יחדו אפסי ארץ ואמר כי קרניו שהם שנים הם רבבות אפרים והם אלפי מנשה הקרן הימין לאפרים והשמאל למנשה · והנה הזכיר בברכתו שהיו לרבבות ולאלפים כשהם רבבות אלפי ישראל: (יח) ושעם שמח זבולן בצאתך · בעת צאתך באניות סוחר ירמוז כי לחוף ימים ישכון ואתה יששכר באהליך ירמוז כי ראה

ספורנו

בתמידות: (יז) בכור שורו · והוא יוסף בכור שורו של שוכני סנה שאף על פי שהמלכות ליהודה וקרא אריה · הנה אחריו במעלה יהיה יוסף כמו בשיר אחר האריה כאמרם ז"ל מלך בחיות אריה · בבהמות שור · ובזה היה שבטו של יוסף ראשון בשבטים אחר שבט יהודה כאמרו כדבר אביר רמה: הדר לו · אף על פי שאין לו הוד מלכות הוא ראוי להדר ומעלה: בהם עמים ינגח יחדו · יחדו עם השבט המולך ינגח ויאבד עמים רבים כאמרו ושרה קנאת אפרים וצוררי יהודה יכרתו ועפו בכתף פלשתים ימה יחדו יבוזו את בני קדם: (יט) עמים הר יקראו · יששכר וזבולון יקראו אומות העולם אל ההר הטוב במיני סחורתם הבלתי נמצאים בין האומות: שם יזבחו זבחי צדק · גם תגרי האומות שזבחו כל ימיהם זבחי מתים הנה בבואם אל ההר הטוב יזבחו שם זבחי צדק: כי שפע ימים יינקו · יששכר וזבולון יהיה להם מיני סחורה הבאים מן הים ומהם בספונים

יִנָקוּ וּשְׂפֻנֵי טְמוּנֵי חוֹל׃ ס כ וּלְגָד אָמַר בָּרוּךְ מַרְחִיב גָּד כְּלָבִיא שָׁכֵן וְטָרַף זְרוֹעַ אַף־קָדְקֹד׃ כא וַיַּרְא רֵאשִׁית לוֹ כִּי־שָׁם חֶלְקַת מְחֹקֵק סָפוּן וַיֵּתֵא רָאשֵׁי עָם צִדְקַת יְהוָה עָשָׂה וּמִשְׁפָּטָיו עִם־יִשְׂרָאֵל׃ ס חמישי כב וּלְדָן אָמַר דָּן גּוּר אַרְיֵה יְזַנֵּק מִן־הַבָּשָׁן׃ כג וּלְנַפְתָּלִי אָמַר נַפְתָּלִי שְׂבַע רָצוֹן וּמָלֵא

ת"א ושפני טמוני חול · מגילה ו׳ : וירא ראשית לו כי · שם סוטה יג בתרא טו :

רש"י

(כ) ברוך מרחיב גד · מלמד שהיה תחומו של גד מרחיב והולך כלפי מזרח: כלביא שכן · לפי שהיה סמוך לספר לפיכך נמשל כאריות שכל הסמוכים לספר צריכים להיות גבורים: וטרף זרוע אף קדקד · הרוגיהם היו ניכרין חותכים הראש עם הזרוע במכה אחת: (כא) וירא ראשית לו · ראה ליטול לו חלק בארץ סיחון ועוג שהיא ראשית כבוש הארץ: כי שם חלקת · כי ידע אשר שם בנחלתו חלקת שדה קבורת מחוקק והוא משה: ספון · אותה חלקה ספונה וטמונה מכל בריה שנאמר ולא ידע איש את קבורתו: ויתא · גד: ראשי עם · הם היו הולכים לפני החלוץ בכבוש הארץ לפי שהיו גבורים וכה"א חלוצים תעברו לפני אחיכם וגו׳: צדקת ה׳ עשה · שהאמינו דבריהם ושמרו הבטחתם לעבור את הירדן עד שכבשו וחלקו · ד"א ויתא משה ראשי עם צדקת ה׳ עשה על משה אמור: (כב) דן גור אריה · אף הוא היה סמוך לספר לפיכך מושלו כאריות: יזנק מן הבשן · כתרגומו שהיה הירדן יוצא מחלקו ממערת פמייאס והיא לשם שהיא בחלקו של דן שנאמר ויקראו ללשם דן וזינוקו וקילוחו מן הבשן · ד"א מה זינוק זה יוצא ממקום א׳ ונחלק לשני מקומות כך שבטו של דן נטלו חלק בשני מקומות תחלה נטלו בצפונית מערבית עקרון וסביבותיה ולא ספקו להם ובאו ונלחמו עם לשם שהיא פמייאס והיא בצפונית מזרחית שהרי הירדן יוצא ממערת פמייאס והוא במזרחה של א"י ובא מהצפון לדרום וכלה בקצה ים המלח שהוא במזרח יהודה שנטל בדרומה של א"י כמו שמפורש בס׳ יהושע והוא שנאמר ויצא גבול בני דן מהם ויעלו בני דן וילחמו עם לשם וגו׳ יצא נוטה מכל אותו הרוח שהתחילו לנחול בו: (כג) שבע רצון ·

רמב"ן

מטחה כי טוב ואת ארצו כי נעמה כברכת יעקב : (כ) ברוך מרחיב גד · מלמד שהיה תחומו של גד מרחיב כלפי מזרח לשון רש"י מספרי · ור"א פי׳ כי בעבור שידמה אותו לאריה אמר ברוך המרחיב גד שנתן לו גבורה וכל רואיו יברחו ממנו ואין מי יצר לו והנכון שהוא על נחלתו כי השני שבטים אשר לקחו נחלתם בעבר הירדן לא לקחו אותה בגורל אבל נתן להם משה כל ממלכות סיחון ועוג ונחלתם רחבה ונסבה למעלה מכל השבטים · ולא הזכיר בראובן זה כי די בתפלתו ואפשר ג"כ כי לקחו בני גד יותר מבני ראובן כי היו גבורים ונתן להם כל הספר · והערים אשר בנו רבות מאשר לראובן · ועוד כי שם אשר בקצו הארץ היא החלה כאשר פירשתי שם · והנה הם סבת הרחבה הזאת: (כג) נפתלי שבע רצון · שיהיה א׳ לו שבעה כל רצון ומביא לשון רש"י · והנכון שהוא נמשך אל השם הנכבד יאמר שבע ומלא רצון השם הנכבד וברכתו · אבל במדרש של רבי נחוניה בן הקנה אמרו בכתוב הזה אמר רבי אמורא מאי דכתיב ומלא ברכת ה׳ ים ודרום ירשה כך אמר משה אם תלך בחקותי תירש העוה"ב שהוא נמשל לים שנאמר ורחבה מני ים · והעוה"ז שהוא נמשל לדרום שנאמר כי ארץ הנגב נתתני ומתרגמינן ארעא דרומא ומאי דכתיב ירשה ירש היה לו לומר · אלא אפילו הקב"ה בכלל והיינו רש יה · למה הדבר דומה למלך שהיו לו שני אוצרות והקנה האחד מהם לסוף ימים רבים אמר לבנו טול מה שיש בשני אוצרות הללו אמר הבן שמא לא יתן לי מה שהקנה אמר לו טול הכל והיינו דכתיב ים ודרום ירשה יה רש הכל נתון לך ולואי תשמור דרכיו · ועוד אמרו ומלא ברכת ה׳ ים ודרום ירשה אין ים אלא תורה שנאמר ורחבה מני ים וכל המדרש שם א"כ יהיה סוד הכתוב נפתלי שבע הרצון המלא ברכת ה׳ שהיא הים הכלולה בכל מין הכל כענין שכתוב כל הנחלים הולכים אל הים והוא ביתו של מלך משל למבקשים רפואת את המלך שואלים אנה ביתו של מלך ואח"כ שואלים אנה המלך וגם שעוה"ז הנגב והיבש מן הרצון

ירש

אבן עזרא

שיהא להם עושר רב עד שיטמנוהו בחול ובעבור משרש יעותו רונם אל הר השם לזבוח זבחי תודה לשם : (כ) מרחיב גד · דמהו לאריה כל רואיו יברחו ממנו ואין מי יצר לו : (כא) וירא ראשית לו · הטעם שראה לנפשו ויבקש לו נחלה קודם ישראל: כי שם חלקת · כמו חלק ומחוקק הוא שגדול והשלים כמו לבי לחוקקי ישראל וספון כמו וספון בארז (בתוכם ספונים) (נ"ל בבתיכם ספונים) · שטעמו שהם ספונים וכן קירות הספון והטעם כי ראה אמונים ספונים שהיו חלק גדולי האמורי: ויתא · השר אל"ף והטעם שבאו ר"ש גד עם ישראל חלוצי צבא ומשה ראה זה בנבואה : צדקת ה׳ עשה · שמלא בידו את אשר דבר כשיו שנדרו בני גד שילאו עם ישראל להלחם עם אויביהם ולא הזכיר ראובן ויתכן כי זה בעבור שהיו בני גד גבורים יותר מבני ראובן והנה דברי סימים לעד שאמר על בני גד ופני אריה פניהם ולא תמצא כן בבני ראובן : (כב) יזנק · אין לו חבר במקרא וטעם דמהו בגבורתו לגור אריה כאשר ידלג מהר בשן : (כג) שבע רצון · שם התאר · וכן הוא ישם

י

בְּחַלָּא מִתְגַּלְיָן לְהוֹן: כ וּלְגָד אֲמַר בְּרִיךְ דְּאַפְתִּי לְגָד כְּלֵיתָא שָׁרֵי וְקָטִיל שִׁלְטוֹנִין עִם מַלְכִין: כא וְאִתְקַבַּל בְּקַדְמֵיתָא דִּילֵהּ אֲרֵי תַמָּן בְּאַחְסַנְתֵּהּ מֹשֶׁה סָפְרָא רַבָּא דְּיִשְׂרָאֵל קְבִיר וְהוּא נְפַק וְעָל בְּרֵישׁ עַמָּא זַכְוָן קֳדָם יְיָ עֲבַד וְדִינוֹהִי עִם יִשְׂרָאֵל: כב וּלְדָן אֲמַר דָּן תַּקִּיף כְּגוּר אַרְיָוָן אַרְעֵהּ שָׁתְיָא מִן נַחְלַיָּא דְּנָגְדִין מִן מַתְנָן: כג וּלְנַפְתָּלִי אֲמַר נַפְתָּלִי שְׂבַע רַעֲוָא וּמְלֵי בִּרְכָן מִן קֳדָם יְיָ מַעְרַב יָם גִּנּוֹסַר וְדָרוֹמָא

נתינה לגר

ושפני טמני חול, וסימא דמטמרא בחלא מתגלין להון, ר"ל והמטמון הטמון בעפר גלוי להם. „סימא" בל' ארמית הוא אוצר (וכ"ת הירושלמי „יתן לכם מטמון" [בראשית מ"ג כ"ג] „יהב לכון סימא") ובפני הוא כפרש"י ל' כסוי ור"ל עפרות זהב הטמונות בחול יתגלו להם, ואף שההתגלות לא הוזכרה במקרא, המשיך הת"א את סוף הפסוק למלת „יינקו" שלפניה, שיינקו עשרם כתינוק המוציא הלב משדי אמו: (כ) וטרף זרוע אף קדקד, וקטיל שלטונין עם מלכין, המשיל השלטון לזרוע באשר לו יש יותר כח מלשאר האיברים, והמלך לקדקד שהוא הראש והעיקר, וכל חיות הגוף תלויה בו, וידוע ששבט גד הלכו חלוצים לפני אחיהם וכבשו הארץ ממלכיה ושריה (כאמור על ספר יהושע). (כא) וירא ראשית לו, ואתקבל בקדמתא דיליה, ר"ל ושלו נתקבל בראשונה כי שבט גד קבל ארצות סיחון ועוג ראשית כבוש א"י. כי שם חלקת מחקק ספון, ארי תמן באחסנתיה משה ספרא רבא דישראל קביר, ר"ל כי שם בנחלתו קבור משה הסופר הגדול דישראל, הוא כמ"ש רש"י „אשר שם בנחלתו חלקת שדה קבורת מחוקק והוא משה ספון כו'" ומ"ש „ספרא רבא דישראל" מלבד שהפס לשון רבותיו שהורגלו לכנות את מרע"ה בתאר זה, הנה בזה הוכרח לומר כן, כי באמת „מני מכיר ירדו מחוקקים ומזבולון מושכים בשבט סופר" [שופטים ה' י"ד] ורק מרע"ה „היה ספרא רבא דישראל" ולא קם כמוהו. ואף שזר הוא שמרע"ה יאמר כן על עצמו, וכמו שהקשה הש"ס במנחות (ל' ע"א ובב"ב (ט"ו ע"א) „אפשר משה חי וכו'? הוא כענין שכינה מדברת מתוך גרונו של משה, ולפי מה שנכתוב במ"א שכוונת הגמ' שם „אלא הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע" שהמפרשים מקשים כוף כוף איך יכתוב משה „וימת משה ויקבר" בעודנו חי? שאלה ח' הפסוקים נכתבו בו ולא ניקדו שבכתיבתן בלא נקודן יכלו להיות עתידים והו' היא וי"ו החבור, למשל „וַיָּמָת משה" (כל עוד לא נוקד הוי"ו בפת"ח והיו"ד שאחריו בדגש) נוכל לקרוא „וְיָמֻת" וכן „ויקבר (כל עוד שלא ננקד הוי"ו בפת"ח), נוכל לקרוא „וְיִקָּבֵר" הוי"ו בשו"א ופירושו ויקבר בעתיד. ויהו נ"ם שמשני הגמ' מתירוץ קמא שמשה קורא בפת"ח, שאז הי' קשה אפשר משה חי? רק כותב. א"כ הכא נמי יש לומר שאף בעודנו חי יאמר ששם יהיה המחוקק כפון בעתיד (ומה גם אחרי שמעו מפי הקב"ה „כי מנגד תראה את הארץ ושמה לא תבוא וגו'"). ויתא ראשי עם, והוא נפק ועל בריש עמא. ר"ל והוא יצא ובא לפני עמו משמע שכוונתו על משה שהיה יוצא ובא לפני עדת ה' ולא על גד. צדקת ה' עשה, זכון קדם ה' עבד, ידוע למדקדקים שבל"ע יסמך השם המופשט ואל הפועל אל הפעול, אל השם ואל התכלית, לא כן הוא בארמית, ולכן שינה לת' פה את מין הסמיכות הזה „קדם ה'". (כב) יזנק מן הבשן, ארעה שתיא מן נחליא דנגדן מן מתנן, ר"ל ארצו שותה מהנחלים הנמשכים מן הבשן, וכוונתו כמ"ש רש"י. (כג) ומלא ברכת ה', ומלי ברכן מן קדם ה', המת' שינה מל"י שבעברית לל"ר ליופי המליצה הנופלת על הל' „מלא" וע' מה שהעירונו בפסוק כ"ה [אך בכ"י הנוסח ומלא ברכתא]. ים ודרום ירשה, גנוסר ודרומא ירת, הוא כמ"ש רש"י „ים כנרת נפלה בחלקו וכו'" אבל מה שפי' רש"י „ירשה ל' צווי" הוא שלא כדעת הת"א, דלדעתו הוא עתיד, שאלו היה צווי היה מת' „אחסן" כמו שת' (לעיל א' כ"א). ואפשר שגם

בעל הטורים

אל השכן באהליך עולה: (כ) ולגד אמר. בברכתו של גד המצא כל אלפא ביתא לפי שמרע"ה קבור בחלקו שקיים כל התורה כולה מאל"ף ועד תי"ו וכן בברכת יוסף לפי שארונו היה מהלך אצל הארון לומר קיים זה מה שכתוב בזה: וטרף. ב'· וטרף זרוע · אשר אם עבר ורמס וטרף ואין מציל לומר כל מה שטרף אין מציל מידו: (כג) נפתלי שבע רצון · ר"ת נבר שהיה קל כנשר לעשות

ספורנו

שספונים וטמונים בחול כמו דם החלזון וזכוכית לבנה בהולכית שבחול: (כ) ברוך מרחיב גד · שנתן לו חלק גדול מחלק כל אחד משאר השבטים בעבר הירדן כי אמנם ארץ סיחון ועוג היתה גדולה בכמות אף ע' פי שלא היתה זבת חלב ודבש כמו עבר הירדן: כלביא שכן · ראוי הוא לזאת ההרחבה מפני שהוא שוכן בתוך האומות כמו אריה לאכול את סביביו: (כא) וירא ראשית לו · וגם כן ראוי הוא לכך כי אמנם כשבחר גד את ארץ סיחון ועוג אף על פי שאינה קדושת עבר הירדן היתה כיונתו לבצוע דבר עקרי אצלו כי שם בארץ סיחון ועוג חלקת מחוקק ספון היתה · אותה החלקה שהמחוקק קבור בה שהוא משה: ויתא ראשי עם · ושם נארץ סיחון ועוג אתא המחוקק בראשי העם לכבוש את הארץ: צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל · ושם עשה המחוקק את צדקת ה' לישראל שבאר שם את תורתו ושם נשפט עם ישראל והתוכח משפטי ה' ודיניו עליהם כענין שמואל באמרו התיצבו ואשפטה אתכם את כל צדקות ה': (כב) גור אריה יזנק מן הבשן · הנה האריה לא יזנק מן הבשן שהוא מקום מבחר המקנה · כאמרו אבירי בשן · פרות הבשן · זולתי בהיותו בעות לטרוף איזה טרף שיזדמן לו חוץ לבשן וכן יהיה דן בעות לכבוש סביבותיו ויצא עליהן בעת: (כג) נפתלי שבע רצון ומלא ברכת ה' ים ודרום ירשה · [illegible] יכבש ים ודרום שבע רצון ומלא ברכת ה' ואיני צריך להתפלל על ברכת ארצך וזה כי בחלקו יהיו בנבע גינוסר · כראוי

בִּרְכַּת יְהוָה יָם וְדָרוֹם יְרָשָׁה׃ ס כד וּלְאָשֵׁר אָמַר בָּרוּךְ מִבָּנִים אָשֵׁר יְהִי רְצוּי אֶחָיו וְטֹבֵל בַּשֶּׁמֶן רַגְלוֹ׃ כה בַּרְזֶל וּנְחֹשֶׁת מִנְעָלֶךָ וּכְיָמֶיךָ דָּבְאֶךָ׃ כו אֵין כָּאֵל יְשֻׁרוּן רֹכֵב שָׁמַיִם בְּעֶזְרֶךָ וּבְגַאֲוָתוֹ שְׁחָקִים׃ ששי כז מְעֹנָה אֱלֹהֵי קֶדֶם

ת"א ומלא ברכת · ברכות נא : ים ודרום ירשה · שם קמא פא : וטובל בשמן · מנחות פה : רוכב שמים · חגיגה יב :

רש"י

שהיתה ארצו שבעה כל רצון יושביה : ים ודרום ירשה · ים כנרת נפלה בחלקו ונטל מלא חבל חרם בדרומה לפרוש חרמים ומכמורות : ירשה · לשון צווי כמו עלה רש והטעם שלמעלה ברי"ש מוכיח כמו ירש ידע לקח שמע כשמוסיף בו ה"א יהיה הטעם למעלה שמעה ידעה סלחה לקחה אף כאן ירשה לשון ציווי ובמסורת הגדולה מצינו באלפא ביתא ל' צווי דטעמיהון מלעיל: (כד) ברוך מבנים אשר· ראיתי בספרי אין לך בכל השבטים שנתברך בבנים כאשר ואיני יודע כיצד : יהי רצוי אחיו · שהיה מתרצה לאחיו בשמן אנפיקנון ובקפלאות והם מרצין לו בתבואה ד"א יהי רצוי אחיו שהיו בנותיו נאות והוא שאמר בד"ה הוא אבי ברזית שהיו בנותיו נשואות לכהני' גדולים הנמשחים בשמן זית : וטובל בשמן רגלו · שהיתה ארצו מושכת שמן כמעין ומעשה שנצטרכו אנשי לודקיא לשמן מנו להם פולמוסטוס אחד כו' כדאיתא במנחות : (כה) ברזל ונחשת מנעלך · עכשיו הוא מדבר כנגד כל ישראל שהיו גבוריהם יושבים בערי הספר ונועלים אותה שלא יוכלו האויבים ליכנס בה כאלו היא סגורה במנעולים ובריחים של ברזל ונחשת · דבר אחר ברזל ונחשת מנעלך ארצכם נעולה בהרים שחוצבין מהם ברזל ונחשת וארצו של אשר היתה מנעולה של א"י : וכימיך דבאך · וכימיך שהם טובים לך שהם ימי תחלתך ימי נעוריך כך יהיו ימי זקנתך שהם דואבים זבים ומתמוטטים · ד"א וכימיך דבאך וכימיך שהם טובים לך כמנין ימיך כל הימים אשר אתם עושים רצונו של מקום יהיו דבאך בכל הארצות דואבות כסף וזהב לא"י שהיא מבורכת בפירות וכל הארצות מתפרנסות הימנה וממציאות לה כספם וזהבם אשקולנ"ט 1) הכסף והזהב כלה מהם שהם מזיבות אותו לארצכם: (כו) אין כאל ישרון · דע לך ישורון שאין כאל בכל אלהי העובדי כוכבים ולא כצורך צורם : רוכב שמים · הוא אותו אלוה שבעזרך ובגאותו הוא רוכב שחקים : (כז) מעונה אלהי קדם ·

רמב"ן

ירש ביה והמשכיל יבין : (כד) ברוך מבנים אשר · המ"ם תבא ליתרון כמ"ש תבורך מנשים · הנחמדים מהב והברותיה · יהיה תימה איך ימעט משה באחר השבטים לאמר שיבורך אשר יותר מכל בני יעקב · ועוד שלא תתקיים ברכתו כי לא היה כן · ורש"י כתב ראיתי בספרי אין לך בכל השבטים שנתברך מבנים כאשר · ואיני יודע כיצד · והנה רבותינו נתכוונו לפרש ברוך מבנים שיהיה מבורך מבנים רבים שיוליד · כמ"ש מבורכת ה' ארצו ממגד שמים מטל · ולכך אמרו שכל שאר השבטים ברך אותם בגבורה או בנחלתם ואשר לבדו נתברך בבנים· וגרסת הנוסחאות שלנו בספרי אין לך שנתברך בבנים כאשר· אבל קיום הברכה הזאת לא נתבאר ואולי היא ממה שכתוב בדברי הימים כל אלה בני אשר ראשי בית האבות ברורים גבורי חיל ראשי הנשיאים והתייחסם בצבא המלחמה מספרם אנשים עשרים וששה אלף ולא נאמר שם בשאר השבטים כשבח הזה · ועל דרך הפשט ברוך מבנים אשר כטעם יהי רצוי אחיו יאמר שיהיה אשר מבורך מפי כל בני יעקב אביהם ורצוי לכל אחיו והטעם כי ארצו שמנה ומשם יבואו כל מעדני מלך לכל השבטים · וכולם יאמרו תמיד יברך ה' הארץ הזאת אשר תוציא [כפירה] (בפירות) האלה ויהיה מ"ם מבנים כמ"ם מה' יצא הדבר מאל אביך · ואונקלוס הכניס ברוך מברכת בנייא אשר נראה שרצה לומר כי יבאו מכל השבטים לאשר לקנות השמן ויהיו יהודה וישראל רוכלין בחטי מנית ופנג ודבש וצרי וכל זמרת הארץ שיביאו הכל וימכרו לו ויקנו ממנו השמן והנה הוא מבורך מכל הטוב הנמצא לכל השבטים והוא טעם רצוי אחיו שימכרו לו ויקנו ממנו לרצון להם · ושוב מצאתי בבראשית רבה ותאמר לאה באשרי כי אשרוני בנות אמר רבי לוי לא לן אשר באכסניא מימיו ירש אשר גבהי פלטריות מה שלא ירש יהודה ארצות · ובני אשר ימנה וישוה וישוי ובריעה וסרח אחותם הוא אבי ברזית רבי לוי ור' סימון אמרו שהיו בנותיהם נאות והיו נשואות לכהנים שנמשחו בשמן זית וכו' : (כה) ברזל ונחשת מנעליך · היה אשר בסוף ארץ ישראל כמו שכתוב בו ופגע בכרמל הימה וכתיב והיו תוצאותיו הימה ונאמר בו אשר לא הוריש את יושבי עכו שהוא על ים הגדול כמו שאמרו בראשונה עלה עד עכו ובשניה עד יפו וא"כ הנה ארצו מנעול ארץ ישראל · ולכך אמר ברזל ונחשת מנעליך שיהיו לו דלתות נחושה ובריחי ברזל וכל הארץ נעולה בהם והוא רמז שישמור ה' כל הארץ מאויב ומתנקם · או אמר שלא יבאו זרים לשלול השמן כי לכל הארץ יובא מארצו באניות סוחר : וכימיך דבאך · הנראה לי במלה

אבן עזרא

שבע רצון : ים ודרום · בנחלתו יהיה מערבית דרומית : (כד) רצוי · כמו אהוב : וטובל בשמן רגלו · מרוב השמן כטעם כבס ביין לבושו וכן אמר יעקב שמנה לחמו : (כה) ברזל ונחשת מנעלך · כי בחלקו יהיו הרי ברזל ונחשת : וכימיך דבאך · אין לו ריע וטעם המתרגם ידוע כי תוקף יהיה לך כל ימיך ויש אומרים שהאל"ף תחת אות הכפל כמו אשר בזאו נהרים ארצו והטעם מגזרת דובב שפתי ישנים · וזה הטעם בלי טעם : (כו) אין כאל ישורון · שב לברך הכלל : רוכב שמים · פירוש שהוא תקיף והעד שהוא רוכב שמים ובגאותו שחקים הטעם בגאותו הם עומדים : (כז) מעונה אלהי קדם · דע כי

1) escalent אשקולנ"ט

יָרְת: כד וּלְאָשֵׁר אֲמַר בְּרִיךְ מִבִּרְכַּת בְּנַיָּא אָשֵׁר יְהֵי רַעֲוָא לַאֲחוֹהִי וְיִתְרַבֵּי בְּתַפְנוּקֵי מַלְכִּין: כה תַּקִּיף כְּפַרְזְלָא וּנְחָשָׁא וּכְיוֹמֵי עוּלֵימוּתָךְ תָּקְפָךְ: כו לֵית אֱלָהּ כֶּאֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דִּשְׁכִנְתֵּיהּ בִּשְׁמַיָּא בְּסַעְדָּךְ וְתָקְפֵּיהּ בִּשְׁמֵי שְׁמַיָּא: כז מְדוֹר אֱלָהָא דִּי

נתינה לגר

לדעת הת"א הוא נווי, רק שת' לפי הטעם. וע' בהבנת המקרא. (כד) ברוך מבנים אשר, בריך מברכת בניא אשר. ר"ל שנתברך בבנים כמ"ש רש"י בשם הספרי, כן משמע לכאורה מהת"א, אבל היודע את דקדוק לשון הארמית יראה כי כוונתו, ברוך יהי אשר ומבורך מפי כל הבנים בני יעקב, והוא כמו רצוי לכל אחיו. כי ארצו שמנה ומשם יביאו כל מעדני מלכים לכל השבטים ויאמרו יברך ה' את הארץ הזאת המוציאה פירות כאלה. ומ"ם מבנים מורה על התחלת המקום כידוע למדקדקים. שזהו ההפרש בל"א בין הרבים הבאים בנו"ן בסוף ובין הבאים באל"ף בסוף, ואלו היתה כוונתו כדעת רש"י, היה מת' "בריך בבנין אשר". ומ"ש רש"י "ואיני יודע כיצד" לכאורה כבר תירץ אח"כ בעצמו "שהיו בנותיו נאות" וכמו שנאמר בד"ה (א' ל"א) הוא אבי ברזית שהיו בנותיו נשואות לכה"ג ומלכים הנמשחים בשמן זית. אבל באמת כוונתו כי ברכת הבנות נכללה במלות "יהי רצוי אחיו" וברכת הבנים נכללה לפירושו במלות "ברוך מבנים אשר" ולכן קושיתו במקומה עומדת. וטבל בשמן רגלו, ויתרבי בתפנוקי מלכין, ר"ל שיתגדל במעדני מלכים, ובאמת צ"ע שכן ת' "והוא יתן מעדני מלך" (בראשית מ"ט כ')? ואפשר שמפרש "שמן" מל' "שמנה לחמו" (שם שם) וכמו שכתבנו שם ולכן היא היא. (כה) ברזל ונחשת מנעלך, תקיף כפרזלא [ונחשא] מותבך[ובכ"י הנוסח ארעך], ר"ל ארצו תהיה חזקה כברזל ונחשת שיהיו הרי ברזל ונחשת בחלקו. או שתהיה נעולה במנעולי ברזל שלא יוכל האויב לכבוש הארץ כאלו דלתותיה היו ברזל ובריחיה נחושה ונעולה מאויב ומתנקם. וכימיך דבאך, וכיומי עולמתך תקפך, ר"ל תקפו יהיה כימי נעוריו, ודבאך הוא הלחות והכחות הזכות בגוף: (כו) אין כאל ישרון, לית אלה כאלהא דישראל, כ"ה בחומשי רוו"ה. אבל בעל או"ר הביא שנוסחא הזאת, ואמר "והוא חרוף וגדוף לפי דרכי אונקלוס ע"ה" וקיים תחתיה נוסחת שביוניטה "לית אלהא אלא אלהא דישראל". רכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים, דשכנתה בשמיא בסעדך ותקפה בשמי שמיא. ר"ל הוא אשר שכינתו בשמים ותקפו בשמי שמים יהיה בעזרך (ישרון), ולפי דעת הת"א תהיה שליבת הפסוק כאלו היה כתו' "רוכב שמים ובגאותו רוכב שחקים בעזרך". (כז) מענה אלהי קדם, מדור אלהא די מלקדמין, ר"ל השחקים הנזכרים לפני זה הם למעון לאלהי

בעל הטורים

רצון אביו שבשמים: (כד) ברוך מבנים אשר. לכך ברכו משה בדברים אלו לפי שכשמכרו השבטים את יוסף החרימו שלא יגלו אותו ושרח בת אשר ידעה ממכירתו בנבואה ואמרו השבטים מהיכן ידעה אם לא מאביה דשותא דינוקא או מאבא או מאמא ועמדו ונדוהו ובא מרע"ה להתירו כי א"ל מנודה אסור בתשמיש המטה אמר ברוך מבנים יהיו אחיו כדלין הימנו אמר יהי רצוי אחיו. היה אסור בסיכה אמר וטובל בשמן רגלו שיהא מותר לסוך בשמן. היה אסור בנעילת הסנדל אמר ברזל ונחשת מנעלך: מבנים אשר יהי רצוי ר"ת מאיר על שם השמן שהוא מאיר פניהם ומאיר למנורה: (כו) שחקים. איתא במדרש שם בשמים יש רקיע ששמו שחקים ששם שוחקין מן לצדיקים: ועוזו (בשחקים) בגי' המן וע"ש כן שהוא לבן ועז כשלג:

רמב"ן

הזאת שהיא כמו זהב כי האותיות האלה יתחלפו תמיד. יאמר שבתה מדהבה במקום מזהבה. וכל הארמית כן בכל לשון זביחה. וכן כל לשון זכירה. וכן זהב זקן זגב. זרח הלאה ורבים כן. ובלשון זיבה עמה זב חבה ומלשונם יתחלפו לדל"ת יאמר ימי מעכו במקום נדעכו. וכן זחלתי ואירא כמו דחלתי. ויאמר הכתוב וכימיך יהיה דבאך שתהיה ארצך זבת השמן הנזכר ואתה תהיה בו מושל רגלך כל ימיך לעולם. גם אפשר ונכון הוא מה שפירשו בו שהוא הפוך מן דאבון נפש ויקראו ימי הזקנה דאבון. כי הם ימי הרעה והצער ויקראו זמן הבחרות ימיו כי הם שלו לשמוח בהם ולהיטיב לבו. הנה הטעם וכימי ילדותיך תהיה זקנתך. וזה רמז שתתקיים שלותו וכבודו עוד כל ימי הארץ. וראיתי בתרגום ירושלמי

ספורנו

בראשונים להתגדל ומהם יהיו בכורים רצויים לפניו: (כד) ברוך מבנים אשר. הנה אשר בזה יהיה ברוך מכל שאר השבטים כי אמנם על כל עביר תהיה קנאת אחיו ובזאת בלד מה והפך זה יקרה לשבטו של אשר כי אמנם יהי רצוי אחיו: וטובל בשמן רגלו. וזה שהוא היה נותן זול בשמן בין אחיו לרב השמן אצלו: (כה) ברזל ונחשת מנעליך וכימיך דבאך: (כו) אין כאל ישורון. אחר שהיה תפלתו על השבטים התחיל בברכת ישראל בכלל ואמר אתה ישורון בהיות כי אין כאל יכול על כל ובלתי משתנה תהי מלכותך נבדלת מכל שאר המלכיות בשתים. ראשונה שלא יכבשו בה אומות להלחם ולא יתחזק איש את ארצך מיראתם כמו שהיה כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע. כאלו תהיה הארץ נעולה במנעולי ברזל ונחשת. שנית שלא תהיה מלכותך עולה ויורדת כמו מלכות אומות העולים בעלות מזלם ויורדים בירידתו מפני שהם תחת כהנים וכאות השמים אבל אתה כימיך שהם ימי הנעורים והחלת כניסתך לארץ כן יהיה דבאך ועת זקנתך כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ וברכתי זאת תהיה: כי אין כאל. המנהיג עניניך: רוכב שמים בעזרך. כי אמנם האל שהוא בעזרך הוא רוכב שמים שהוא עליון מהם ומנהיגם על הפך דעת אנשי כשדים שאמרו שאין לחשוב דבר נכבד יותר מן השמים ובכן לא תהיה המלכות הבאה מאתו עולה ויורדת בעלות המזלות וברדתם: ובגאותו שחקים. מעונה. ובמעלתו הוא רוכב שחקים שהוא הגלגל היומי אשר אין בו כוכב ולא זורח ומניע שלו הוא כח בלתי נראה כענין תנועת האריה אשר בה כח רב

ומתחת זרעת עולם ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד׃ כח וישכן ישראל בטח בדד עין יעקב אל־ארץ דגן ותירוש אף־שמיו יערפו־טל׃ כט אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביהוה מגן עזרך ואשר־חרב גאותך ויכחשו איביך לך ואתה על־במותימו תדרך׃ ס שביעי לד א ויעל משה מערבת מואב אל־הר נבו ראש הפסגה אשר על־פני ירחו ויראהו יהוה את־כל־הארץ את־הגלעד עד־דן׃ ב ואת כל־נפתלי ואת־ארץ אפרים ומנשה ואת כל־ארץ יהודה עד הים האחרון׃ ג ואת־

ה"א ומתחת זרועות · חגיגה יב חולין כט : וישכן ישראל · סנהדרין קד מכות כד : אשריך·ברכות ז : עם נושע בה'·יעקדס שער ס : ואתה על · שבת קיח מגילה טז : ויעל משה · סוטה יג :

רש"י

מעון הם השחקים לאלהי קדם שקדם לכל אלהים ובירר לו שחקים לשבתו ומעונתו ומתחת מעונתו כל בעלי זרוע שוכנים : זרועות עולם · סיחון ועוג ומלכי כנען שהיו תקפו וגבורתו של עולם לפיכך על כרחם יחרדו ויזועו וכחם תש מפניו לעולם אימת הגבור על הנמוך והוא שהכח והגבורה שלו בעזרך : ויגרש מפניך אויב · ואמר לך השמד אותם : מעונה · כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה : (כח) בטח בדד · כל יחיד ויחיד איש תחת גפנו ותחת תאנתו מפוזרין ואין צריכין להתאסף ולישב יחד מפני האויב : עין יעקב · כמו ועינו כעין הבדולח כעין הברכה שברכם יעקב לא כבדד שאמר ירמיה בדד ישבתי אלא כעין הבטחה שהבטיחם יעקב והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם : יערפו · יטיפו : אף שמיו יערפו טל · אף ברכתו של יצחק נוספת על ברכתו של יעקב ויתן לך האלהים מטל השמים וגו' : (כט) אשריך ישראל · לאחר שפרט להם הברכות א"ל מה לי לפרוט לכם כלל דבר הכל שלכם : אשריך ישראל מי כמוך · הנושע בה' אשר הוא מגן עזרך וחרב גאותך : ויכחשו איביך לך · כגון הגבעונים שאמרו מארץ רחוקה באו עבדיך וגו : ואתה על במותימו תדרוך · כענין שנאמר שימו את רגליכם על צוארי המלכי' האלה : (א) מערבות מואב אל הר נבו · כמה מעלות היו ופסען משה בפסיעה אחת : את כל הארץ · הראהו את כל א"י בשלותה והמציקין העתידין להיות מציקין לה : עד דן · הראהו בני דן עובדים עבודת כוכבים שנאמר ויקימו להם בני דן את הפסל והראהו שמשון שעתיד לצאת ממנו למושיע : (ב) ואת כל נפתלי · הראהו ארצו בשלותה וחורבנה והראהו דבורה וברק מקדש נפתלי נלחמים עם סיסרא וחיילותיו : ואת ארץ אפרים ומנשה · הראהו ארצם בשלותה ובחורבנה והראהו יהושע נלחם עם מלכי כנען שבא מאפרים · וגדעון שבא ממנשה נלחם עם מדין ועמלק : ואת כל ארץ יהודה · בשלותה ובחורבנה והראהו מלכות בית דוד ונצחונם : עד הים האחרון · ארץ המערב בשלותה ובחורבנה · ד"א אל תקרי הים האחרון אלא היום האחרון הראהו הקדוש ברוך הוא כל

רמב"ן

כיומי עולימהון כן יומי סיבתהון הוא הדבר שפירשתי : (א) ויראהו ה' את כל הארץ · כל ארץ ישראל אשר מעבר לירדן ואחרי כן הזכיר שהראה לו את הגלעד עד דן והנה משה היה בחלקו של ראובן וחצי הר הגלעד ועריו היה לבני ראובן והחצי למנשה על כן פירושו מן הגלעד עד דן או היה גלעד בלבנון בארץ ישראל כדכתיב גלעד אתה לי ראש הלבנון · והזכיר עד דן שהוא סוף תחום ארץ ישראל דכתיב שוט נא לכל שבטי ישראל מדן ועד באר שבע · והזכיר אפרים ומנשה שהין בצפונה של ארץ ישראל וארץ יהודה שהוא בדרום כדכתיב יהודה יעמוד על גבולו מנגב ובית יוסף יעמדו על גבולם מצפון · ויהודה נטל כל דרומה של ארץ ישראל מן הירדן ועד הים הגדול ומנשה ואפרים

אבן עזרא

מעון כמו סוכה וסעד ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון ורבים כן והטעם כי מעונה שלך הוא אלהי קדם כמו עליון שמת מעונך · מעון אתה היית לנו · ולעולם המעון למעלה של החוסה בו והמקום למטה : ומתחת זרועות · שיסמכו אותך · וטעם עולם · שכן יהיו נצח ולא תחלשנה והמעון שלך לא יסור כי הוא אלהי קדם והטעם קדמון שאין לו ראשית ואחרית · וטעם ראשית ואחרית כנגד הנבראים · והגאון אמר כי ומתחת סירוס ומתחת השם ולא פירש כלום : (כח) עין יעקב · כל מי שיצא ממעין יעקב · וכן וממי יהודה יצאו : אל ארץ · כמו בארץ וכן והתפללו אל המקום הזה : אף שמיו · שמי שארץ או ישראל והטעם כי תולדות הארץ להוציא דגן ותירוש אף השמים יתנו תמיד טלם ואין צורך להשקות : (כט) מי כמוך · בגוים : מגן עזרך · שלא יגע בך רע : ואשר חרב · ואשר הוא החרב שהתגאה בו על כל אויביך : תדרוך · כמו מדרך כף רגל כדברי גדעון : (א) ויעל משה · לפי דעתי כי מזה הפסוק כתב יהושע כי אחר שעלה משה לא כתב ובדרך נבואה כתבו

מלקדמין במימריה אתעבד עלמא ותריך מקדמך סנאה ואמר שיצי: כח ושרא ישראל לרחצן בלחודוהי כעין ברכתא דברכנון יעקב אבוהון לארעא עבדא עבור וחמר אף שמיא דעלויהון ישמשנון בטלא: כט טובך ישראל לית דכותך עמא דפרקנה (מן) קדם יי תקיף בסעדך ודמן קדמוהי נצחן גברותך ויכדבון סנאך לך ואת על פריקת צוארי מלכיהון תדרך: א וסליק משה ממישרא דמואב לטורא דנבו ריש רמתא די על אפי ירחו ואחזיניה יי ית כל ארעא ית גלעד עד דן: ב וית כל נפתלי וית ארעא דאפרים ומנשה וית כל ארעא דיהודה עד ימא מערבא:

נתינה לגר

קדם. ומתחת זרועות עולם, ובמימרה מתעבד עלמא, ר"ל ובמאמרו נברא העולם (בחומשי רוו"ה „במימרה" בלא וי"ו החבור, ובכ"י די במימרה) ר"ל ומתחת ה' הוא העולם, כי הוא על כל העולם, והעולם תחת זרועותיו, כי במאמרו נברא וברוח פיו קיימו, ולהרחיק ההגשמה השמיט בתרגומו מלת „זרעות" וזהו דעת הגאון שהביא הראב"ע שאמר פי' ומתחת השם וכו'" ולא פי' כלום, ואמר שהוא דעת הת"א. ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד, ותרוך מן קדמך סנאה ואמר שיצי. כלומר הרוכב שמים הוא המגרש אותם מפניך באמירתו בלבד. (כח) וישכן ישראל בטח בדד, ושרא ישראל לרוחצן בלחודיהי. ר"ל וישכון ישראל לבטח לבדם, כלומר אף בהיותם לבדם תשקוט הארץ ממלחמה ואיש תחת גפנו ותחת תאנתו. או כוונתו במלת „בלחודיהון" שיהיו נבדלים מיתר העמים. עין יעקב, כעין ברכתא דברכנון יעקב, הוא כמ"ש רש"י „ל' ועינו כעין הבדלח" וכמורגל תמיד בתלמוד „מעין עוה"ב" ובנוסח התפלה „מעין הברכות" „מעין שבע", כלומר כמו הברכות שברך יעקב אבינו כן תבורך הארץ שתוציא דגן ויין. אף שמיו יערפו טל, אף שמיא דעלויהון ישמשנון בטלא, ר"ל אף השמים שעליהם ישרתו אותם בטליהם. (כט) אשריך ישראל, טובך ישראל, פי' כמו „אָשְׁרֶךָ" שהוא „אושר" בכנוי הנוכח. מי כמוך. לית דכוהך, כבר ידענו דרך הת"א לת' בדרך התלפה הם בחיוב או בשלילה כפי שיסגול הענין, ולא בדרך השאלה. מגן עזרך, תקיף בסעדך, ר"ל נגור בעזרך שלא כלית נגלות. ואשר חרב גאותך, ידמן קדמוהי נצחן גברותך, ר"ל ממנו יצא עוז וגלא נגורתך כי היא החרב שבה תתגאה. ויכחשו איביך, ויכדבון סנאך, הוא כמ"ש רש"י „כגון הגבעונים וכו'". ואתה על במתימו תדרך. ואת על פריקת צוארי מלכיהון הדרך, „פריקת צואר" הוא כמו „מפרקת הצואר" ות' „במותימו" לפי הענין רומז למ"ש רש"י „כענין שנאמר שימו את רגליכם על צוארי המלכים האלה" (יהושע י').

לך אל הר נבו, לטורא דנבו. ע' נבאורנו לעיל (במדבר ל"ב ג') שמ"ש שם בת"א וגבו בית קבורתא דמשה, הוא טעות ואיננו מת"א). (ב) הים האחרון, ימא מערבא, מפני שהוא אחרון למי שעומד

בעל הטורים

(כט) אשריך ב' במסרה· אשריך ישראל· אשריך וטוב לך· [אולי כונתו לפי' התרגום]:

רמב"ן

כל נפונה ג"כ מן הירדן ועד הים ודן נטל בצפונית מערבית והזכיר נפתלי הסמוך ליהודה ממזרח ולא הזכיר אשר ויששכר כי היו בתוך אפרים ומנשה דכתיב ביאשר יפגעון מצפון וביששכר ממזרח · ולא הזכיר שמעון כי מחלק בני יהודה נחלת שמעון · ולא הזכיר בנימין שהיה גבול גורלם בין בני יהודה ובין בני יוסף הנזכרים סמוך להם · והזכיר עד הים האחרון לזבולון שהיה על חוף ימים או שהיה בכלל הנגב והככר ויזכיר בקעת ירחו בעבור היותה בקעה עמוקה ולא היתה נראית מראש ההר אבל הראהו במעשה נס · והכלל

ספורנו

נסתר: (כז) אלהי קדם · אלוה קדמון וכל זולתו מחודש מאתו: ומתחת זרועות עולם · ולמטה מן השמים הוא אלהי זרועות ומנהיגי הנמצאים העולמיים והם ההוויה והפסדים הנופלים תחת הזמן כמו איכיות היסודות והטבע הזן והמגדל והמוליד והמצייר בצמחים ובבעלי חיים: ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד · והנה הוא גרש מפניך את האויב שהיה יושב הארץ ואמר לך השמד כי לא בהרגך ירשת ארץ באופן שתוכל לחשוב שבסבור כחך באה לך הזמן או בכא חליפתו יגברו האויבים כי אמנם הוא היה המגרש ואיך יכנסו נגד רצונו: (כח) וישכון ישראל בטח · כאמרו והארץ שקטה ממלחמה: בדד עין יעקב אל ארץ דגן ותירוש אף שמיו יערפו טל · יהי רצון שלקן הימין עין יעקב והוא האדון אשר אהם מבקשים אשר הוא עין ישראל כבוף ובטקב הכל · וכן שמיו יערפו טל יביעו טל בשופע · אל ארץ דגן ותירוש כי אמנם המטיה יערוף לקחו כטל שהכל שמחים בו וג"כ השמים יביעו טל בשופע אל ארץ דגן ותירוש · כמו שהיה הענין בשבת ימי בראשית קודם חטא של אדם הראשון כי לא המטיר והאדם אין לעבוד ואיד יעלה והשקה באופן שבהיות הארץ מעצמה ארץ דגן ותירוש בבא עליה עריפת טל לברכה מספיק לפרנס את יושביה בלא כצער כאשר היתה הכוונה שיתפרנס אדם הראשון קודם חטאו כאמרם ז"ל (פרק בתרא דכתובות) עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת: (כט) אשריך ישראל · ולא הגיע אל האושר שהוא המדרגה העליונה האפשרית לגם: מי כמוך · עד שלא ימצא עם כמוך כאמרו ואשרו אתכם כל הגוים: עם נושע בה' · שלא תהיה תשועתך ע"י מלחמתך · אבל ה' ילחם לכם: מגן עזרך · הוא שעזר אותך בגלות שלא כלית כאמרו לולי ה' שהיה לנו אזי המים שטפונו וגו' עזרנו בשם ה': ואשר חרב גאותך · והוא אשר יהיה חרב גאותך בהתרומם על האומות במלחמתך עליהם כאמרו כי בשם ה' נכבשו ונתרגנו את כל גבר: ויכחשו אויביך לך · שהם ככר כזו אזיהך ויכחשו עצמם כאשר יכנדוך כאמרו והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך: ואתה על במותימו תדריך

הַנֶּגֶב וְאֶת־הַכִּכָּר בִּקְעַת יְרֵחוֹ עִיר הַתְּמָרִים עַד־צֹעַר׃ ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה הֶרְאִיתִיךָ בְעֵינֶיךָ וְשָׁמָּה לֹא תַעֲבֹר׃ ה וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה בְּאֶרֶץ מוֹאָב עַל־פִּי יְהוָה׃ ו וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בַגַּי בְּאֶרֶץ מוֹאָב מוּל בֵּית פְּעוֹר וְלֹא־יָדַע אִישׁ אֶת־קְבֻרָתוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ז וּמֹשֶׁה בֶּן־מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה בְּמֹתוֹ לֹא־כָהֲתָה עֵינוֹ וְלֹא־נָס לֵחֹה׃ ח וַיִּבְכּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מֹשֶׁה בְּעַרְבֹת מוֹאָב שְׁלֹשִׁים יוֹם וַיִּתְּמוּ יְמֵי בְכִי אֵבֶל מֹשֶׁה׃ ט וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מָלֵא רוּחַ חָכְמָה כִּי־סָמַךְ מֹשֶׁה אֶת־יָדָיו עָלָיו וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ י וְלֹא־קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יְדָעוֹ

ת"א ויאמר ה' · ברכות יט : וימת שם משה · סוטה יג קדושין לח בתרא טו מנחות ל : על פי ה' · בתרא יז : ויקבור אותו בגי · סוטה ס יג יד : ולא ידע איש · שם יג יד עקידה שער כב : ומשה בן מאה · שם יג : ויבכו בני · כתובות קג קדושין לח : ויתמו ימי · מ"ק כא : ויהושע בן נון · קמא נב ס' הזוהר פ' ויקהל : ולא קם נביא · ר"ה כא עקידה שער יג ושער פט עקרים מג פב :

רש"י

שמאורעות שעתידין לארע לישראל עד שיחיו המתים : (ג) ואת הנגב · ארץ הדרום ד"א מערת המכפלה שנאמר ויעלו בנגב ויבא עד חברון : ואת הככר · הראהו שלמה יוצק כלי בית המקדש שנאמר בככר הירדן יצקם המלך במעבה האדמה : (ד) לאמר לזרעך אתננה הראיתיך · כדי שתלך ותאמר לאברהם ליצחק וליעקב שבועה שנשבע לכם הקדוש ברוך הוא קיימה וזהו לאמר לכך הראיתיה לך אבל גזרה היא מלפני שמה לא תעבור שאלולי כך הייתי מקיימך עד שתראה אותם נטועים וקבועים בה ותלך ותגיד להם : (ה) וימת שם · אפשר משה מת וכתיב וימת שם משה אלא עד כאן כתב משה מכאן ואילך כתב יהושע רמ"א אפשר ספר התורה חסר כלום והוא אומר לקוח את ספר התורה הזה אלא הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע : על פי ה' · בנשיקה : (ו) ויקבור אותו · הקב"ה בכבודו · רבי ישמעאל אומר הוא קבר את עצמו וזה הוא אחד משלשה אתין שהיה ר"י דורש כן וכיוצא בו ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו הוא מביא את עצמו · כיוצא בו והשיאו אותם עון אשמה וכי אחרים משיאים אותם אלא הם משיאים את עצמם : מול בית פעור · קברו היה מוכן שם מששת ימי בראשית לכפר על מעשה פעור וזה אחד מן הדברים שנבראו בערב שבת בין השמשות : (ז) לא כהתה עינו · אף משמת : ולא נס לחה · לחלוחית שבו · לא שלט בו רקבון ולא נהפך תואר פניו : (ח) בני ישראל · הזכרים אבל באהרן מתוך שהיה רודף שלום ונותן שלום בין איש לרעהו ובין אשה לבעלה נאמר כל בית ישראל זכרים ונקבות : (י) אשר ידעו ה' פנים אל פנים· שהיה לבו גס בו ומדבר אליו בכל עת שרוצה כענין

אבן עזרא

כתבו והעד ויראהו ה' גם ויאמר ה' אליו גם ויקבור : (ה) וימת שם משה עבד ה' · שאפילו במותו עשה מה שצוהו כעבד : על פי ה' · כי הוא אמר לו עלה ומות וכן נכתב על אהרן על פי ה' וכן על פי ה' יחנו : (ו) ויקבר אותו · הוא קבר עצמו שנכנס במערה בגיא וכן וירעו הרועים אותם ויראו שוסדי בני ישראל אותם ודע כי הר העברים שהוא הר נבו שהוא לנס כבר הוא בעצמו הגיא שהוא ראש הפסגה שהוא מול בית פעור והעד שאמר הכתוב כי נסע ישראל מבמות אל הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה וכתיב ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו ראש הפסגה ושם מת ושם קבורתו וכתיב ונשב בגיא מול בית פעור והנה אחר שישבו ישראל בגיא אמר שכתוב ויסעו בני ישראל ויחנו בערבות מואב וכתוב אחר ויחנו בהרי העברים לפני נבו ויסעו מהרי העברים ויחנו בערבות מואב והנה דבר ברור כי במקום שמת משה שם קבורתו : עד היום הזה · דברי יהושע · ויתכן שכתב זה באחרית ימיו : (ז) לחה · הה"א סמוך ואי"ו כמו בתוך אהלה מגזרת לח כי סיבות תגבר על הזקן ופעם נס · הסך מתת : (ח) בני ישראל · ובאהרן כל בית ישראל בעבור כבוד משה : ויתמו · וכאשר תמו ימי בכי אבל משה שמה שמעו בני ישראל אל יהושע : (ט) מלא רוח חכמה · היא רוח ה' והעד כי סמך משה את ידיו עליו כי לא ימלא כמוהו בישראל שישען עליו : ויעשו כאשר צוה ה' את משה · שישמעו

אל

ג וית דרומא וית מישרא בקעתא דיריחו קרתא דדקליא עד צער : ד ואמר יי לה דא ארעא די קימית לאברהם ליצחק וליעקב למימר לבנך אתננה אחזיתך בעינך ולתמן לא תעבר : ה ומית תמן משה עבדא דיי בארעא דמואב על מימרא דיי : ו וקבר יתה בחילתא בארעא דמואב לקבל בית פעור ולא ידע אנש ית קבורתה עד יומא הדין : ז ומשה בר מאה ועשרין שנין כד מית לא כהן עינוהי ולא שנא זיו יקרא דאפוהי : ח ובכו בני ישראל ית משה במישריא דמואב תלתין יומין ושלימו יומי בכיתא אבלא דמשה : ט ויהושע בר נון מלי רוח חכמתא ארי סמך משה ית ידוהי עלוהי וקבילו מנה בני ישראל ועבדו כמא די פקיד יי ית משה : י ולא קם נביא עוד בישראל כמשה די אתגלי לה יי אפין באפין : יא לכל אתיא

נתינה לגר

במזרח, וכמ"ש רש"י „ארץ המערב בשלותה ובחורבנה" (ועמ"ש לעיל (י"א כ"ד) שת' „ימא בתראה"
(ו) בגי, בחילתא, גם בעברית נקראה החפירה העמוקה חֵיל כמו בחֵל יזרעאל (מ"א כ"א כ"ג).
(ז) ולא נס לחה, ולא שנא זיו יקרא דאפוהי, ר"ל לא נהפך תאר פניו אף משמת, וכמ"ש רש"י, ואולי כוונת המת' כפשוטו, שבחייו לא כהתה עינו ולא נס לחו, תחת אשר בשאר כל אדם תתנכר היבשות לעת זקנתו. וע' בהבנת המקרא (במדבר י"ג ל"א). (י) אשר ידעו ה' פנים אל פנים, די אתגלי לה ה' אפין באפין, לא אדע מדוע יצא פה הת"א מגדרו אשר שת לו בכל התורה להרחיק ההגשמה וכמו שת' (לעיל ה' ד') פנים בפנים דבר ה', ממלל עם ממלל מליל ה', ואין לומר שבמשה באשר היתה אליו הראיה ידיעה מותלפת לכן לא שינה, הלא גם לעיל „ופני לא יראו" (שמות ל"ג כ"ג) ת' „ודקדמי" וכן „פה אל פה" (במדבר י"ב ח') ת' „ממלל עם ממלל" ? ואולי הכא בתרגמו „אתגלי לה"

בעל הטורים

(ד) הראיתיך · מלא יו"ד כי יו"ד פסוקים בתורה שכתוב בהם אשר נשבע להם להביאם לארץ · והראהו יו"ד קדושות שבא"י :
(ו) ויקבור אותו בגי · בגי חסר אל"ף שלא ידע איש את קבורתו ואפילו משה רבינו ע"ה [שנקרא איש ועי' מזה סוטה ד' י"ד] לא ידע אלא יחידו של עולם ברוך הוא וברוך שמו וברוך זכרו :

רמב"ן

שהראהו כל נחלת ישראל דכתיב זאת הארץ אשר נשבעתי וגו' ולרבותינו בספרי מדרשים במקומות האלה אשר יזכיר בכתוב : וטעם המראה הזאת אשר הראהו בעבור שהיתה הארץ מלאה כל טוב צבי לכל הארצות ומאשר היה גלוי לפניו רוב האהבה שהיה משה רבינו אוהב את ישראל שמחו בראות הטובה בראות עיניו : (י) אשר ידעו ה' פנים אל פנים · שהיה לבו גס בו ומדבר אליו בכל שעה ושעה שירצה · כענין שנאמר ועתה אעלה אל ה' עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם לשון רש"י · ואיננו נכון כי היה אומר אשר ידע את השם פנים אל פנים אבל הוא מלשון ואדעך בשם · ואתה אמרת ידעתיך בשם · יאמר שלא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר גדלו השם להיות אליו פנים אל פנים בדבור וכן מה אדם ותדעהו שנעשה לו כבוד לשום דעתך עליו כמו מה אנוש כי תגדלנו · ויתכן כי בעבור ששני אנשים המתראים פנים אל פנים נודעים זה לזה בראיה ההיא אמר ידעו ה' פנים אל פנים כי לא רצה להזכיר שידעו משה כן לכבוד של מעלה ואל תתמה במה שאמר בשבח משה אשר ידעו ה' פנים אל פנים ואמר ודבר ה' אל משה פנים אל פנים ובכל ישראל נאמר ג"כ פנים בפנים דבר ה' עמכם כי שם דבר מתוך האש לומר ששמעו קולו מתוך האש בלבד ולא ראו הפנים וכן פי' ועל הארץ הראך את אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש ועל דרך האמת שידעו השם פנים אל פנים לדבקה בו בעת שתבא הרוח במשה רבינו וכן היה בעת מתן תורה אבל לא הבינו הם אלא לקול מתוך האש והנה באר שכל נבואותיו של משה כיום מתן תורה ושאר הנביאים היתה עליהם יד ה'

ספורנו

תדרוך · שאפילו שריהם יהיו נכנעים לך כאמרו והיו מלכים אומניך וגו' אפים ארץ ישתחוו לך : (ד) הראיתיך בעיניך למען תברכנה : ושמה לא תעבור · כדי שלא תשיגה ברכתך באופן שלא תחרב בסוף כמו שכבר נגזר עליהם לכשתחטאו אתם : (ו) ויקבור אותו · אם הוא קבר את עצמו כדברי קצתם ז"ל עשתה זאת נפשו הנבדלת כי הוא מת נבר ראש הפסגה במצב רזה אם בארץ כאמרו וימת שם משה והקבורה היתה בגי : (ח) ויתמו ימי בכי אבל משה · ויהושע בן נון מלא רוח חכמה · כי בימי בכי אין חכמה ואין עצה : (ט) וישמעו · יהושע וישראל : ככל אשר צוה ה' את משה · כאמרו ושאל לו במשפט האורים לפני ה' על פיו יצאו ועל פיו יבאו הוא וכל בני ישראל אתו וכל העדה : (י) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה · לא הגיע שום נביא למדרגת נבואתו ומזה התבאר שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה על דרך אמרם אין ב"ד יכול לבטל דברי בית דין חבירו אלא אם כן גדול ממנו בחכמה ובמנין : אשר ידעו ה' · הנה הנביא יקנה תוספת אור שכלי בלי ספק כאור פני מלך בהיותו מתנבא כאמרו והתנבית עמם ונהפכת לאיש אחר · ולכן כאשר הגיד חסדי האל על עמו אמר ואקים מבניכם לנביאים · ובהיות כל פעלת האל ית' בידיעת עצמו בלבד אמר אשר ידעו להורות שפעל בו בידיעתו לטוב

יְהוָה פָּנִים אֶל־פָּנִים׃ יא לְכָל־הָאֹתֹת וְהַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ יְהוָה לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל־עֲבָדָיו וּלְכָל־אַרְצוֹ׃ יב וּלְכֹל הַיָּד הַחֲזָקָה וּלְכֹל הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ חזק

ת"א לכל האתות והמופתים · עקרים מג פ"י ופ"ט : לעיני כל ישראל · מנחות ל :

מ"א · גאולה סימן · אלי סימן · ומפטירין ויהי אחרי מות משה ביהושע סימן א' :

סכום פסוקי דספר הדברים תשע מאות וחמשים וחמשה הנץ סימן · וחציו ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך · ופרשיותיו י"א אסרו חג בעבותים סימן · וסדריו כ"ז יפ"ח אמונה יגיד צדק סימן · ופרקיו ל"ד אודה ה' בכל לבב סימן · מנין הפתוחות שלשים וארבעה · והסתומות מאה ועשרים וארבעה · הכל מאה וחמשים ושמנה פרשיות וכסא כבוד יגהילם סימן :

סדרי תורה נ"ד למען יזמרך כבוד ולא יד"ם סימן · מנין פרשיות הפתוחות של כל התורה ר"ץ יבא דודי לגנו ויאכל פר"י מגדיו סימן · והסתומות שע"ט או אסרה אסר על נפשה בשבעה סימן · נמצאו מנין כל הפרשיות פתוחות וסתומות תרס"ט · לא החסר כל בה סימן :

סכום הפסוקים של כל התורה ה' אלפים ושמנה מאות וארבעים והמשה ואור החמ"ה יהיה שבעתים סימן · וחציו וישם עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת התמים :

מנין תיבות של ספר תורה ע"ט אלפים ותתקע"ו לשוני ע"ט סו"פר כהיר יפ"יפית כבני אדם סימן · מנין אותיות של ס"ת ד"ש אלפים וה"ת מאות והמשה וסימנו ארצ"ה ב"ן ואכבדה אמר ה' גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרו"ן מן הראשון · תבנה במהרה בימינו אמן כן יהי רצון :

סכום אותיות הא"ב בפרטן כל אות ואות למספרן כמה ימצא בתורתנו הקדושה

א כ"ז אלף ג"ז · ב ט"ז אלף שד"מ · ג ב' אלפים ק"ט · ד ז' אלף ל"ב · ה כ"ח אלף ג"ב · ו ל' אלף תקי"ג · ז ב' אלפים קצ"ח · ח ז' אלף קפ"ו · ט אלף תת"ב · י ל"א אלף תק"ל · כ ח' אלף תר"י · ך ג' אלף ש"ב · ל כ"א אלף תק"ע · מ י"ד אלף תע"ב · ם י' אלף תרכ"ג · נ ט' אלף תתנ"ד · ן ד' אלף רנ"ז · ס אלף תתל"ג · ע י"א אלף רמ"ו · פ ג' אלף תתקע"ו · ף תתל"ד · צ ב' אלף תתקכ"ה · ץ אלף ס"ז · ק ד' אלף תרצ"ד · ר י"ח אלף קכ"ה · ש ט"ו אלף תקצ"ו · ת י"ז אלף תתקמ"ט :

סכום האותיות כמה יש בכל ספר מה' הספרים

בראשית ע"ח אלף ס"ד · שמות ס"ג אלף תקכ"ט · ויקרא מ"ד אלף תש"צ · במדבר ס"ג אלף תק"ל · דברים נ"ד אלף תתצ"ב · והכך הכל כנ"ל :

נשלמו חמשה חומשי תורה · תהלה לאל גדול ונורא :

רש"י

שנאמר ועתה אעלה אל ה' · עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם : (יב) ולכל היד החזקה · שקבל את התורה בלוחות בידיו : ולכל המורא הגדול · נסים וגבורות שבמדבר הגדול והנורא : לעיני כל ישראל · שנשאו לבו לשבור הלוחות לעיניהם שנאמר, ואשברם לעיניכם והסכימה דעת הקדוש ברוך הוא לדעתו שנאמר אשר שברת יישר כחך ששברת :

חסלת פרשת וזאת הברכה

רמב"ן

והכן זה : (יא) וטעם לכל האותות · דבק עם ולא קם נביא עוד בישראל כמשה לכל האותות · או יאמר שידעו השם פנים אל פנים באותות ובמופתים שכולם נעשו בשמו הגדול כמו שאמר ויוליך בפניו בכחו הגדול וכבר פירשתי כי האותות הם הדברים שאומרים בהם בתחלה כמו למחר יהיה האות הזה ויאמר על כל הדבר שיקדים הנביא לאמר כן יבא ויאמה לעתיד והמופתים הם הדברים שיעשו בשנוי התולדות כמו המטה אשר נהפך לנחש והנה גם לאחר הנביאים נעשו אותות ומופתים כאליהו ואלישע שעשו מופתים רבים אבל ההפלגה למשה רבינו בהם אמרו במדרש כל הנביאים כולם היו עושים נסים ע"י תפלה כחמה ליהושע ובן הצרפית ועצירת גשמים לאליהו ובן השונמית לאלישע אבל משה מיד היה עושה ואין המדרש הזה ברור · והרב אמר במורה הנבוכים כי ההפלגה למשה רבינו הוא

אבן עזרא

אל יהושע : פנים אל פנים · פירשתיו : (יב) היד החזקה · פליאות הים : המורא הגדול · מעמד הר סיני :

חסלת פרשת וזאת הברכה

אונקלוס

וּמוֹפְתַיָא דִי שַׁלְחֵהּ יְיָ לְמֶעְבַּד בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל עַבְדוֹהִי וּלְכָל אַרְעֵהּ ׃ יב וּלְכֹל יְדָא תַקִּיפָא וּלְכֹל חֶזְוָנָא רַבָּא דִי עֲבַד מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל ׃ **חזק**

נתינה לגר

כבר הוזא הטעמה מלשון פתוחה ללשון נכבדת . ועדיין צ"ע [ורק בכ"י הנוסח די מתגלי לה ד׳ ממלל עם ממלל] . (יא) לכל האתות , לכל אתיא . מתרגומו משמע שסובר כמ"ש הרמב"ן שמוסב על „ידעו ה׳" שבפסוק הקודם , ע"ש . (יב) ולכל המורא הגדול , ולכל חזונא רבא , כ"ת לעיל (ד׳ י"ד . כ"ו ח׳) וכוונתו כמ"ש רז"ל במעמד הר סיני „זו גילוי שכינה" ואפשר כי פעלי „ירא וראה" לדעתו ממקור אחד נבעו , וע׳ בהבנת המקרא לעיל כ"ו ח׳ , (ועי׳ מה שהעירונו לעיל ד׳ י"ד) :

בעל הטורים

(יב) היד החזקה · בגימט׳ אף חומה שמשה ככבן · ולכל המורא הגדול בגי׳ פי הארץ : אותיות ראשונות של כל כ"ד פרשיות שבתורה עולין תבנ"א כמנין והבר ה׳ בפיך אמת : ר"ן פרשיות פתוחות עולה כמנין על פי ה׳ יחנו · תרס"ע פתוחות וסתומות שבתורה עולה כמנין גמטריאות · וה׳ יראנו מתורתו נפלאות ויצילנו משגיאות אכי"ר :

רמב"ן

הוא מה שאמר לפרעה לכל עבדיו ולכל ארצו ולעיני כל ישראל כי היו לעיני החולקים עליו והמסכימים עמו אבל שאר הנביאים יעשו אותם ליחידים מבני אדם כענין שנאמר ספרה נא לי את כל הגדולות אשר עשה אלישע · ואיננו נכון בעיני כי עלירת הגשמים לאליהו בעלירה והביאה נתפרסמו מאד וגם היה בגזרה ממנו חי ה׳ אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי ובהמשך ענין שלש השנים נתגלה מאד ובגוים נשמע וכתיב אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדוני וגו׳ וסוף הענין ההוא מגולה ומפורסם לחולקים עליו ולמסכימים עמו במעמד אחד דכתיב שלח קבוץ אלי את כל ישראל אל הר הכרמל ואת נביאי הבעל ארבע מאות וגו׳ וכן עמידת השמש ליהושע היה באמת לעיני כל ישראל וראו אותה כל מלכי כנען הנלחמים בו והגבורים· ורבותינו יזכירו כן שראו אותם מסוף העולם ועד סופו · והכתוב מפליג בו מאד ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו לשמוע ה׳ בקול איש ובקריעת הירדן ובקריעת ים סוף לא נעשה ליחידים רק לכל ישראל וכתוב בם עוד ויהי כשמוע כל מלכי האמורי אשר בעבר הירדן ימה וכל מלכי הכנעני אשר הוביש ה׳ את מי הירדן · אבל לפי פשוטו של מקרא הכל קשור ומחובר יאמר שלא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו השם פנים אל פנים ולעשות אותות ומופתים ביד חזקה ומורא גדול כמשה ואם עשו מקצת מהם לא הגיעו לרובם ולא למעלה הגדולה שבהם כי לא היה כיום סיני לפניו ואחריו · וכן לא הגיעו אותות הנביאים לזמן הגדול אשר הגיע הוא עליו השלום · כי אות המן יתמידו ארבעים שנה ועמוד האש והענן גם השאר והשלו על דעת רבותינו · ולכתם המדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים ולא חסרו דבר · ועל דרך האמת יאמר כי אותותיו ומופתיו של משה היו פנים אל פנים כמו שפירשתי : (יב) ולכל היד החזקה · קריעת ים סוף שנאמר בו וירא ישראל את היד הגדולה : ולכל המורא הגדול · מעמד הר סיני שנאמר בו לבעבור תהיה יראתו על פניכם ולפיכך הזכיר באלו שנעשו לעיני כל ישראל שכבר הזכיר כל הנעשה לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו · ובספרי ולכל היד החזקה זו מכת בכורות שנאמר בו כי ביד חזקה ישלחם ולכל המורא הגדול זו קריעת ים סוף ד"א ולכל המורא הגדול זו מתן תורה ועל דרך האמת היד החזקה זו מדת הדין כלשון היתה עלי יד ה׳ וכן כי יד ה׳ עשתה זאת · ולכן יאמרו במשפט כי ינאה בי יד ה׳ · והמורא הגדול מדת הרחמים · כענין שכתוב אותו הקדישו והוא מוראכם · ולזה מתכונים בספרי במכת בכורות ובקריעת ים סוף כי כתוב בם לעבות לך שם תפארת : ומעם אשר עשה משה · שהבין והראה זה לעיני כל העם כלשון את הנפש אשר עשו בחרן · וימהר לעשות אותו · לעשות את יום השבת · כי משה לא עשה היד החזקה והמורא הגדול רק הכין אותם ובעבורו נעשו לעיני כל ישראל :

נשלמה חמשה הספרים האלה אשר קצרה בהם חכמת אגור ואיתיאל · ואלפי ברכות והודאות לאל · אשר גמלני כרחמיו וכרוב חסדיו ויבא אשר לבבי שואל · והוא למען שמו יואל · ובא לציון גואל · במהרה בימינו יעמוד מיכאל · לבנות הבית והאריאל · ויקוים מקרא שכתוב על יד יחזקאל · וידעו הגוים כי אני השם מקדש את ישראל בהיות מקדשי בתוכם לעולם וברוך ה׳ אלהי ישראל · מן העולם ועד העולם אמן ואמן :

סליק ספרא דאלה הדברים וסליקא להו חמשה חומשי תורה . בסייעתא דשמיא :

ספורנו

כמו מה אדם ותדעהו · ואדעך בשם· וידע אלהים · יודע ה׳ דרך צדיקים· ורבים זולתם כאלה : פנים אל פנים · בעודו משתמש בחושיו · (יא) לכל האותות · וזאת הידיעה בו פנים בפנים הגיעתהו כאשר שלחו ה׳ לעשות האותות ומופתים במצרים כי אמנם המראה שנגלית עליו בסנה לא היתה באופן זה כאמרו כי ירא מהביט אל האלהים על הפך ותמונת ה׳ יביט : (יב) ולכל היד · שפעל האל על ידו בבלתי נפסדים לשנות טבעם כענין בקיעת הים ופתיחת פי הארץ והורדת המן מן השמים וזולתם : ולכל המורא הגדול · של מתן תורה : אשר עשה משה לעיני כל ישראל · כשיראו ועמדו מרחוק במתן תורה ומשה נגש אל הערפל כי אז קנה המדרגה העליונה בנבואה פנים אל פנים ועשה את משה אז נורא בקרני הוד : לעיני כל ישראל · כאמרו וירא אהרן וכל בני ישראל את משה כי קרן עור פניו וייראו מגשת אליו : **חזק**

ספר דברים

א (ח) ראה נתתי לפניכם · חזו · לפי שהפסוק מדבר בלשון רבים שאמר לפניכם וגו' · ראה נתן ה' אלהיך לפניך · חזי · והמסורת מפעין ביה וכן אחרים בזאת הפרשה · וכן ראה אנכי אומר אלי דבי משה · וראה ועשה דויקחו לי תרומה : (יג) וידועים · קדמאה דמדען ומסורת עליו דליק · תנינא ומדען · כתבתיו בויהי מקץ : [וע"ע כי שם כתב להפך מזה] : (טו) שרי אלפים · רבני אלפין · ושרי חמשים · חמשין · שנים עשר אלף דראשי המטות אלפין · ומאות לשבטיכם · ודרכין בגד"י ואותם של ואלה שמות בסמ"ך · שופטים ושוטרים · ופורענין : (טז) ובין גרו · גיורא : (יז) לא תכירו פנים · אפי · וע"ע כי נראה שהוא שמוך כמו ולא תהדר פני גדול · כקטן כגדול תשמעון · תשמעון תרגום כמו שדרז"ל שלא יהא אחד עומד ואחד יושב אחד מדבר כל צרכו ואחד אומר לו קצר דבריך · תקריבון אלי · לותי · וכן כי יהיה להם דבר בא אלי · אַתָן לותי וע"ע למה תרגם אתן לותי · ותרגם עד האלהים יבא דבר · ייעול · ולא תרגם תקריבון אלי תקרבון קדמי לפי שהיה מדבר על עצמו ולא רצה לחלוק כבוד לעצמו כי קדם דרך לשון כבוד הוא אצל שכינה ואצל הדיינים והגדולים · לפיכך ונקרב בעל הבית אל האלהים והגישו אדוניו אל האלהים עד האלהים יבא דבר שניהם · מי בעל דברים יגש אליהם · כלם תרגום לשון קדם · ולא יוכל לומר שלא יפול על לשון קריבה קדמי שהרי והגישו אדוניו תרגום ויקרביניה לקדם : (כח) וגם בני ענקים · גברא · וכן דשלא לך · וכן דוריה עקב · ונראה הטעם כי כלם אחימן ששי ותלמי בני ענק אחד היו כדכתיב ילידי ענק : (ל) ה' אלהיכם ההולך לפניכם הוא ילחם לכם · מימריה יגיח לכון · וכן ה' אלהיכם הוא הנלחם לכם דסוף פרשה זו · אבל ה' ילחם לכם דויהי בשלח יגיח לכון קרב וכן כי ה' נלחם להם במצרים דבהריה דעבד לאון קרבין · וזה צריך לישב אם רצה לומר על המכות אם יקרא אותם קרבא · ונראה הטעם כי אם המצרים לא עשו הם המלחמה ממש אלא הקב"ה היו נלחם בשבילם אבל עם שאר האומות היו הם נלחמים ממש · והקב"ה היה עוזרם ואעפ"י שאמר כאן ככל אשר עשה אתכם במצרים לעיניכם לא יקשה לזה כי על הגאון והנסים והנפלאות אמר כן · כי ה' אלהיכם ההולך עמכם להלחם לכם דפרשת שופטים · ארי ה' אלהכון מדבר קדמיכון לאגחא לכון קרב · וע"ע הטעם · ונראה שכך הוא · כי בפסוק ה' ילחם להם תרגם קרב · שהיתה מלחמה ממש שהמצרים באו ממש להלחם עם ישראל כמו שכתוב וירדפו מצרים אחריהם · וכתיב ולא קרב זה אל זה כל הלילה · ואמר להם משה כי ה' נלחם אותה המלחמה בשבילם וכן בפרשת שופטים שהרי בתחלת הפרשה כתיב כי תצא למלחמה על אויביך וראית סוס ורכב וגו' אבל שאר הפסוקים כוללים הרבה ענינים בגאון על אויביהם כגון דבר כענין ויד ה' במחנה אשור או שהיו משלימים או בורחים מפני הפחד כדאמרינן גרגשי פנה מעצמו · או שהיו מתים ברעב · ולפיכך לא אמר בהם לשון קרב · והאפשר כי לשון קרב הוא על שם שהם קרובים זה אל זה :(כו) [את פי · הביא בנח] : (לו) אשר דרך בה · דדרך בה · ומסורת עליו מפעין ביה · מדרך כף רגל בפ' זו מדרך קרא ותרגום וכן כל מקום אשר תדרוך · על במותימו תדרוך · קרא ותרגום : (לח) ינחילה את ישראל · לישראל : (מב) כי אינני בקרבכם · לית שכינתי ביניכון · ואין בו שריא · כלומר לא תלך שכינתי עמכם · ובתוכם ה' דויקח קרח יש בו שריא · כי השכינה היתה שורה באהל מועד כמו שכתוב ונועדתי שמה : (מד) כאשר תעשינה הדבורים · דנתזן · ובלשון המקרא הסיר הנזו · כ"א דנתזן דגם ובדברי רז"ל התיז את הגרעה התיז את הראש :

ב (א) ונפן ונסע כאשר דבר ה' אלי · עמי תרגום · ובפ' שלאחר זו וידבר ה' אלי לאמר · עמי · וכן וידבר ה' אליכם דואתחנן · ביום דבר ה' אליכם דסמיך ליה · עמכון תרגום · אבל אשר דבר לי דויהי חיי שרה · לי קרא ותרגום · אשר דבר ה' אל עבדיך דראשי המטות לעבדך תרגום · ביד משה לו דויקח קרח · ליה תרגום · ובאלה הדברים ויברך אתכם כאשר דבר לכם · לכון תרגום · וכן כאשר דבר ה' אלשי אבותיך לך דבתריה · ובהיה עקב · כאשר דבר ה' לך · אל הארץ אשר דבר להם · כאשר דבר ה' אלקיך לו · כאשר דבר לכם · ובפר' עשר תעשר ברכך כאשר דבר לך · ובשופטים ה' הוא נחלתו כאשר דבר לו · ובפרשת ויחי וזאת אשר דבר להם אביהם · נראה כי לשון אל ואת כמו ודברתי אתך · לדבר אתו · הסמוך אצל דבור מתורגם עם · אבל לו ולהם אינו כן · אבל אשר דבר אליהם ביד משה דויהי ביום השמיני להון תרגום · לפי שהדבור לא היה עמהם ממש כי אם על ידי משה שהיה אמצעי · ולא יתכן לתרגום עם אצל לשון דבור כמו שמתורגם אצל לשון נואה בסוף אלה מסעי ובמקומות אחרים · ותבא · ובאתם נגבים כאשר דבר לך · לך תרגום · וידבר ה' אל אהרן השתויי יין · לאהרן · ותרומותי דויקח קרח · לאהרן · אותם בערבות מואב יתהון · אל עבדיך דבני גד · לעבדך · את אשר דברתי לך דויצא · אל אשר דברתי לך דכי תשא · לך תרגום · לדבר אל לבי בלבי · ואין להביא בין אלו לשון על כגון וידבר על לב הנערה · וידבר על לבם · על לבא · על לבהון תרגום · אך כל אל מתורגם לך · לכון · אבל לשון אלו או לשון את הסמוכים אצל דבור עם תרגום · וע"ע בתרגום אשר אל עבדיך דראשי המטות הכתוב לעיל · ובפר"ש ויהיו מוגה (?)*) בפי' רש"י כי לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור מתורגמין לשון על · הנה נא הואלתי לדבר אל ה' קדם תרגום · וכן משפטו מאחר שהדבור הוא מצד ההדיוט לא יתכן לומר כי אם קדם · אל הוסף דבר אלי עוד דברים ואתחנן קדמי תרגום · והם דברי משה · ואעפ"י שכבר אמר לו השם שאמר לו עמי · על משה היה להלוק כבוד ומורא לשכינה · וקשה לזה גם מאז דברך אל עבדך שהם דברי משה · עם עבדך · פנים בפנים דבר השם עמכם דואתחנן · עמכון · וכן

*) [אולי צ"ל ובפרשת ויהיו חיי מונה וכו' והוא בקהלת כ"ד פסוק ז']

ו

וכן את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם דסמיך ליה · פס תרגום · ודבת ריה כי ידבר אלהים את האדם וחי · עס אשר דבר ה' עמכם בהר בוסיה עקב · עס תרגום ולעיל מניה אל הארץ אשר דבר להם · להון · היה דבר ה' אל אברם · עס · ודבר הוא לך דואלה שמות · לך תרגום · ופי' רש"י בשבילך וזה יוכיח על כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור שכלם לשון על הם · וצ"ע מה שכתב בפרש הויהיו על ואשר דבר לו כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך · לך קרא ותרגום · וכן לך נחה את העם אל אשר דברתי לך דכי תשא · ורש"י כתב יש כאן לך אצל דבור במקום אליך · וכן לדבר לו אל אדוניהו : (ט) אל תצר את מואב · על מואבי · וכן אל תגורם · לא תגור עליהון : (יט) וקרבת מול בני עמון · והתקרב · כי תקרב אל עיר · תקרב קרא ותרגום · נתחיה ירושה · יהבתה · וצ"ע איך יהיה תרגום נְתַתִּהָ : (כ) רפאים · ב' בפסוקא · קדמאה גבריא · תנינא גִּבָּרִין : (לא) [ההלותי · הביא בבראשית] : (לד) את כל עיר מתים · קרויא גבריא כנגד פשט הכתוב כי הזקף במלת מתים ונראה שהוא כמוך : (לה) ושלל הערים · ועדי · לשון לקיחה שבפרשה זו צ"ע איזה מהם לשון נסיבה ואיזה לשון כבישה אשר לכדנו · דכבשנא · דגש הבי"ת :

ג (ד) [לקחנו · הביא בחקת] : (ה) ערים בצורות · קרויא : (טז) גבול בני עמון · התומא דבני עמון :

סדר ואתחנן

ואתחנן (כה) את הארץ הטובה · שבתא : (כו) ולא שמע אלי · מני · לפי שכבר אמר וצ"ליתי · לא רצה לתרגם כאן צלותי :

ד (א) ועתה ישראל שמע אל החקים · שמע קרא ותרגום · לשון יחיד · וכל שאר הפסוק ל' רבים וכן ויקרא משה בזה הסדר · ואפשר לפי שדבר ידוע הוא כי הם רבים · וכן משפטו בהרבה מקומות אצל עם בפרשת כי תוליד בנים כי הם' הוא האלהים בפרשה ואין בהם תרגום : (ט) תשכח · תשכחו · ולא ישכח את ברית · תתנשי · תתנשון · יתנשי : (י) הקהל לי כנוש · ליראה אותי · קדמי : (יא) ענן וערפל · ואמיטתא · בחלוף העי"ן באל"ף כי מוצאיהם ממקום אחד · וכן ערפל נראה שהוא עכור וחשך יותר · ואפלה יותר ממנו · כמו ויהי החשך אפלה שנאמר שם לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו ובמקומות תרגם חשך · קבל כמו וימש חשך : (יז) תעוף באויר רקיע שמיא דגש הוא"ו : (יח) כל רומש · ריחשא · לפי הענין · כמו רוקס שתרגם ציור · ויש ספרים מדוייקים כתוב בפסוק רָמַשׂ : (כח) לא יראון דלא חזין ולא שמעין כו' מוסב על מה שהוא לשון זכר · לא על שמות : (ל) בצר לך · כד תיעוק לך : (לא) ולא ישכח את ברית (אלהיך) [אבותיך] · אעפ"י שהוא מוסב אל הש"י תרגום יתנשי · ונראה כי כן שמוש הלשון בארמית כמו ויפן ואתפני · אשר יבחר · דיתרעי · וצריך לחבר את הדומים לו : (לד) וביד חזקה ובזרוע נטויה דפסוק או הנסה · תקיפא · ובדרעא מְרָמְמָא · ובל עשרת הדברות תקיפא ובדרע מרמם · וכן בפרשת כי תבא ובמוראים גדולים ובמורא גדול · המורא הגדול · חזווין הזוונא : (מא) אז יבדיל משה · אפריש :

ה (ג) אנחנו אלה פה · כא תרגום : ואתה פה עמוד · הכא תרגום : (ד) פנים בפנים דבר ה' · ממלל עם ממלל · את דבר ה' · פתגמיא : (טז) למען יאריכון ימיך · ולמען יאריכון דסוף פרשה דבמתים · דיורכון תרגום · ואפשר בזה כדי לזווג המלות שהרי אומר אחריו דייטב · (יח) ולא תירוג · תחק : (כג) [קול אלהים · הביא בבראשית : (כו) מי יתן · הביא בבשלח] : (ל) אשר תירשון · דתחסנון · צ"ע למה לא תרגם דתירתון · ויש ספרים דתירתון :

ו (ב) [תירא את ה' · הביא בשמות] : (ט) על מזוזות · מזוזין · וכן בפרשת והיה אם שמוע · מוזין · על שתי המזוזות דפ' בא · סיפיא · וכאן נשתמש בשתי הלשונות · אלא שנראה שכוונתו במזוזין היא על מלת מזוזות : [הגה · ולכך תרגם ותכתובינון על מוזין ותקבעינון בספי ביתך · והקלף הכתוב נקרא מזוזה אחר שנכתב בכל מקום כדאמרינן שדר ליה מזוזתא · מזוזה צריכה שרטוט והיגה נכתבת על מזוזת הבית אלא נקבעה בה · ע"כ] : (יא) ובורות חצובים · פסילן · צ"ע איך לא תר' פסילין כי פסילן נראה בו סימן לנקבות כמו אבנים שלמות · שלמן · ובור לשון זכר הוא כמו אל הבור הזה אשר במדבר · וכן בכל התורה : (יג) [את ה' אלהיך תירא הביא בשמות] :

ז (ד) כי יסיר את בנך מאחרי · ארי יַטְעֵין ית בנך · צ"ע כי היה לו לומר יטיעו או יטעון לפי מה שכתב רש"י · גם צ"ע כי תרגום של בנך · ברך · ואיך תרגמו בנך שהוא תרגום של בנך · וי"ל לפי שהפסוק מדבר בלשון רבים כמו שאמר ועבדו אלהים אחרים · והרגום מבתר פולחני · ולא תרגם דחלתי לפי שאמר ועבדו אלהים אחרים · כלומר לא יעבדו אותי אלא יעבדו אלהים אחרים · ומה שתרגם כאן הוא ע"ד מה שכתוב ומתורגם בפרשת כי תשא ולקחת מבנותיו וגו' : (ז) לא מרובכם מכל העמים חשק בכם · צבי תרגום · חשקה נפשו · אתרעיאת · כי חפץ בבת יעקב · אתרעי · כי בו בחר · אתרעי · ירצו · ירעון · והרצת · ותרעי · וכן כל לשון רצון · ובפרשת כי תצא · ואם לא יחפוץ · לא יצבי · לא חפצתי לקחתה · לא רעינא · אם מאן ימאן · מסרב לא יצבי · צ"ע למה לא תרגם אם סרבא יסריב · ואפשר שאין לשון סרוב נופל אלא על דבר שמבקשין ממנו והוא אינו רוצה · וימאן דיוסף · מאן בלעם לשון סרוב · אמנם סרוב

טרס

מורה הרחקה יתירה · ולא רעינא אינו מורה הרחקה אלא באדם שאינו חפץ בדבר כל כך · לפי שאומר כן בפניה ובפני הזקנים תרגמו בלשון נקיה · כענין שאמרו רז"ל לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות · והזהירו מאד על דרך ארץ · וכן משפט אונקלוס בהרבה מקומות להסב הלשון ללשון נקיה כדכתיב ודעת שפתי ברור מללו · ואומר ותבחר לשון ערומים · כי מאן ה' לא רצה לתרגמו לא צבי משום שלא יהיה משמעו שמיחה ה' בידו · ולא בלשון סרוב מפני דרך כבוד של מעלה · ותרגם רעוא קדם ה' דלא למשבקי : (י) להאבידו · לאובדיהון · וצ"ע תרגום להאביד אתכם ולהשמיד אתכם · לאובדא :

סדר עקב

והיה עקב (יג) [שגר · הביא בקדושים] : שגר אלפיך · נראה כי קבוצת השוורים נקרא שגר כמו שנקרא עשתרות בצאן · ודומה לו שיגרא דתמרי בפ' האשה שנפלו לה שפירושו אשכול של תמרים · וכל פטר שגר בהמה · פי' עדר הצאן או השוורים · ואונקלוס תר' פתח ולד · וכן פטר רחם : (טו) ולא תעבוד את אלהיהם · טעוותהון הרחבת הטעם מורה על הרבוי · כי מוקש הוא לך · יהון · בשביל שהזכיר טעוותהון שהוא לשון רבות · אך צ"ע כי היה לו לומר יהווין לפי שהוא לשון נקבות · ואפשר שמוסב אל העמים שזכר : (יח) זכור תזכור · אידכרא תידכר · זכור אל תשכח · הוי דכיר · וכן זכור את יום השבת · וכן זכור את אשר עשה לך עמלק · זכור לעבדיך · אידכר : (יט) והיד החזקה והזרוע הנטויה · תקיפתא · מרממא : (כה) לא תחמוד כסף וזהב עליהם · דעליהון · נראה שהוא מוסב על צלמי שהוא לשון זכרים · שאלו היה מוסב על טעוותהון היה לו לומר דעליהן כו', דקריבן · דרחיקן · דגבי משות בפסוק מאלהי העמים וגו' לשון נקבות : פן תוקש בו · דלמא תתקל ביה · כנוי ביה נראה שהוא מוסב על הכסף או על הזהב שהוא לשון יחיד · או הוא מוסב על כל א' מהצלמים :

ח (ג) יחיה האדם · הראשון מתקיים · והשני חיי : (ד) שמלתך לא בלתה · לא בליאת · וכן לא בלו שלמותיכם דסוף כי תבא · לא בליאת · ורגלך לא בצקה · ומסאניך לא יחפו · אית דאמרי יחיפא · וצ"ע כי משמעותו הנעל אינו היחף · אבל התרגום יחף · וכן והריקותי אחריכם חרב · והחרב אינו מתרוקן אלא הנדן · ולמה לא תרגם ורגלך לא יחיפא · וי"ל לפי שאמר שמלתך לא בלתה שדבר על הכסות ולא אמר גופך לא הלך ערום אמר כיוצא בו ג"כ במלבוש הרגלים · ונעלך לא בלתה דסוף כי תבא · לא עדו · צ"ע למה לא תרגם לשון בלייה כמו שמלתך לא בלתה · ועד שרוך נעל ערקת מסאנא : (ז) אל ארץ טובה · תרגום טבתא · וחברו על הארץ הטובה באותה פרשה : (ח) ודבש · והיא עבדא דבש · וצ"ע איך לא תרגום ודקלא כמו שתר' וזיתהא · ואעפ"י שזה מפורש בפסוק וזה אינו מפורש : (יב) ובתים טובים · שפירין · וכן ובטוב לבב דכי תבא · וייטב בעיני · ושפיר : (טו) המוציא לך מים · לשון תרגום · ויש עליו נקודה לסימן · וצ"ע כי כל שאר הפסוק לשון יחיד : (יח) הנותן לך כח לעשות חיל · יהב לך עצה למקני נכסין : (יט) ועבדתם והשתחוית להם · ותפלחינון ותסגוד להון · וכן והשתחויתם להם דפרשת והיה אם שמע · להון · וצ"ע בשאר הספרים שהיה לו לומר והפלחונין ותסגוד להון לפי שאין לשון נקבה · אשר לא ידעתם ועבדם דפרשת ראה דלא ידעתינון ונפלחינון : (כ) עקב לא תשמעון בקול · דלא קבילתון למימרא · ולא יתכן לפי משמעות הלשון שמוס בי"ת לומר במימרא :

ט (ב) בני ענקים · בני גבריא · שכלם היו ילידי ענק אחד : (ג) יכניעם לפניך · יתבריניון מן קדמך · צ"ע בשאר הספרים למה הוצרך מן · ונראה שהוא כן לפי הפסוק שלאחריו : (ח) ויתאנף ה' בכם · ותקיף רוגזא · ויש מסורת מסעין ביה · התאנף בי דואתחנן · הוה רגז · ובאהרן התאנף וכן גם בי התאנף · הוה רגז : (יב) שחת עמך · חביל עמך בתרגום · ונראה שנגה אגב שטפא : אשר צויתים · דפקדתינון · ונראה כי הרחבת הטעם הוא ההפרש בינו ובין צויתם : (יג) ראיתי את העם הזה · גלי קדמי עמא הדין · אין בו יש : (יד) הרף ממני ואשמידם · ואשיציניון · וכן ממנו דסוף הפסוק מנהון לשון רבים · ובפסוק שלמעלה ממנו מקצתו לשון יחיד מוסב אל העם ומקצתו לשון רבים : (טז) וארא · וחזית : (יז) ואשליך · ורמית : (כא) [ואבות · הביא בכי תצא] · אשר פדית בגדלך · בתוקפך · אשר הוצאתם ממצרים ביד חזקה · ביד תקיפא : (כח) ומשנאתו אותם הוציאם · אפיקינון · צ"ע מה בין זה לתרגום הוציאם אלינו : (כט) ובזרועך הנטויה · מרממא :

י (ט) ה' הוא נחלתו · מתנן דיהיב ליה · וכן בפרשת שופטים מתנן דיהיב ליה · ובויקח קרח אני חלקך מתנן יהבית לך · ואפשר שזה היתה עקר המתנה ואעפ"י שהיו בהם שנתן להם קודם לאותו מעשה · וכאן דבר על מה שנתן להם כבר · נחלתו · אחסנתיה · וכן אני חלקך ונחלתך דויקח קרח · ואחסנתך · ונראה לפי שהם מתנות רבות · וכן בפרשת שופטים אשי ה' ונחלתו יאכלון · אכלין : (טו) רק באבותיך חשק · צבי · חשקה נפשו בבתכם אתרעיאת · וי"ל לפי שסמוך כאן ויבחר שהוא ואתרעי : (טז) ומלתם · ותעדון את ערלת לבבכם · ית טפשות לבכון · ימול בשר ערלתו · יגזור בשר ערלתיה · וערלתם ערלתו · ערלים לא יאכל · לשון ריחוק כל א' לפי ענינו : (יט) ואהבתם את הגר · לגר ליתום · וגר לא תונה · גיורא · כי גרים הייתם · דיירין · וכן אם לבן גרתי · גר ותושב אנכי · דייר · גר ותושב וחי עמך · ידור ויתותב ·

ש"י

נ"ע למה שינה את לשונו · ונראה כי לשון גיורא ר"ל גר ממש שנתגייר בין האומות · לגר אשר בשעריך · תותב ערל וכן ונמכר לגר תושב עמך · ערל תותב : (כ) אותו תעבוד · וקדמוהי · אפשר שיש נסחא שלו ואותו תעבוד וכן לא יגוש דפרשת ראה שהוא ולא יתבע בתרגום · או אפשר שאעפ"י שחברים ואו"ו בלשון הקדש לא הסרה התרגום וכן מפשטו בשאר מקומות :

יא (ב) את ידו החזקה · דפסוק וידעתם תקיפתא · הנטויה · מרממא : (יב) תמיד עיני ה' אלהיך בה · עיני קרא ותרגום · ול"ע כי בכל מקום תרגום קרא חוץ מזה · ויונתן ב"ע תרגם והיו עיני ולבי שם · ותהא שכינתי בה אם רעותי מהעביד תמן כך שמעתי : (יז) ועצר את השמים · ויחוד · וכן כי עצור עצר · אבל והמגפה נעצרה · ותעצר המגפה · אתכלי תרגום · ונראה כי אצל השמים ואצל רחם יפול לשון אקידא שלא יצא מהם המטר והולד · כמו ואת הדלת סגרו כמו שסוגרין את הדלת בפניו · אבל האחרים יפול בהם לשון המנע הדבר והפסקו וכלותו · כי הם עצם הדבר הנמנע והנפסק · ס"נ · וע"כ המדקדקים אומרים בתפלתם וכלה דבר ורעב · וכן אבינו מלכנו כלה דבר וחרב כו' ולא וכלא · כלא · שכלא רוצה לומר ההמנע והפסק והכליון מעצמות הדבר · אבל וכלא היה משמעותו שיסגירנו שלא יניחנו לצאת ממקומו · והנה איננו דבר מיוחד שיהיה בו ממש שהוא כלוא ולא יצא עד שיפתחו לו כמו הגשם שנאמר בו ויכלא הגשם · כלאו שמים מטל · מלשון ובבתי כלאים החבאו · ובצאת הגשם נאמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב וגו' לתת מטר וגו' · וכן ודלתי שמים פתח · וכן הולד בבטן המלאה כנור וכלוא ברצון הש"י נאמר כגר רחמה · וברצונו נאמר ויפתח את רחמה · אבל מכת הדבר הוא שטוי באויר ועפושו כמקום אשר יד ה' הויה · וברצונו מתפשט אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת וברצונו כענן בקר יכלה כליון חרוץ רוח הולך ולא ישוב · והוא הטעם בחרב וברעב ובעוני וכל האחרים · ע"כ : (יח) ושמתם את דברי אלה · ית פתגמיא האלין · ואפשר שהוא שגגה אשגרת לישן ובתרגום אחר פתגמי · כאשר דבר לכם · דמליל לכון · וכתבתי מהם באלה הדברים :

סדר ראה

ראה אנכי (כז) הגה · [את הברכה · ברכן · וכן והקללה ולוטין ל' רבים · אלא שברכות בלשון תרגום נקבות וקללות לשון זכר כמו שכתבתי בפרשת תבא על והשיגוך דברכות · ע"כ] : (כט) ונתת את הברכה · מְבָרְכַיָּא · פי' מברכים · ואין לתרגום מְבָרְכַיָּא כי הוא תרגום של מבורכים כמו את אשר תברך מבורך : אשר תשמעו · אם תקבלון · וכן אשר נשיא יחטא · אם תרגום ויש מסורת · והדין נותן כן כי בזה אמר אחריו והקללה אם לא תשמעו גם כן יתכן לפי הלשון לומר הברכה אם תשמעו · ובסדר ויקרא אמר למעלה מזה אם הכהן המשיח · ואם כל עדת ישראל · ואחר אשר נשיא כתוב ואם כפש אחת והיה לו לומר אם נשיא יחטא : ונתת את הברכה · מברכיא · ואת הקללה · ית מלטטיא · ובפרשת כי תבא · אלה יעמדו לברך · לברכא · על הקללה · על לוטיא · זה לפי ענינו וזה לפי ענינו · כאן כתב ונתת · לפי' תרגם מברכיא ומלטטיא · לא תרגם ברכתא ולוטא לפי שאינו נותן שם הברכה והקללה ממש אלא המברכים והמקללים · וע"ד שכתב רש"י ז"ל · ושם כתב לברך · על כל פנים צריך לתרגם לברכא · וכנגד זה היה לו לומר לקלל · אלא שהכתובים חלקו כבוד לישראל כמו שכתב במדרש וכמו שכתב רש"י על מה אקוב לא קבה אל · לפי' תרגם על לוטיא :

יב (ה) לשום את שמו שם · לאשראה שכינתיה · צריך לבאר למה לא תרגם ית : (ו) נדבותיכם · נִדְבַתְכוֹן · הרחבת הטעם מורה על הרבוי : (ט) [המנוחה · הביא בנויחי] : (כב) יחדו יאכלנו · יֵאכְלִינֵיהּ · אבל יכלוניה הוא תרגום של יאכלוהו : (כו) רק קדשיך · לחוד קודשך דיהון לך · ומסורת מטעין ביה : (כז) ודם זבחיך ישפך · ישתפך · תשפכנו · תשדיניה · כבר כתבתי הטעם כי כל שפיכה שאינה לכונת דבר אלא לזרוק כמי שזורק לאבוד לשון שדייה הרגוס · אבל אותה שהיא לכונת דבר מצוה כגון זה לא רצה לתרגם בלשון שדייה · והניחו על לשון הקדש · ודוגמת זה כי הפנע שור אויבך לפי שאין כונת הכתוב לומר פגיעה ממש הניחו על לשון הקדש בעצמו : (לא) [כל תועבת · הביא במשפטים] :

יג (ה) [אחרי ה' · הביא בחיי : (ב) מופת · הביא בוארא] : ואותו תיראו · ויתיה תדחלון · והיה לו לתרגם קדם כמו ליראה את ה' דפרשת שופטים קדם · אבל לפי שתרגם ואותו תעבודו · וקדמוהי שינה את זה שלא לכפול את לשונו : (ז) אשת חיקך · קימך · וכן באשת חיקו · באים חיקה · אבל ויוציאה מחיקו · מעטפיה : [חיקך · הביא בהעלותך] : (י) ויד כל העם דמסית וידא דכל עמא · ול"ע בתרגום אחר : (יד) אנשים בני בליעל · בני רשעא כלומר בני רֶשַׁע · פן יהיה דבר עם לבבך בליעל · בְּרֶשַׁע כלומר בְּרֶשַׁע · כענין לא תאמץ את לבבך · וכן אשר יעשה בזדון · ברשע תרגום : (טו) ודרשת וחקרת · ותבדוק בדגש הדל"ת : [נכון · הביא במקץ] : (יח) ולא ידבק · ולא ידבק בדגש הדל"ת :

יד (א) לא תתגודדו · לא תתהממהון · ובספר השרשים כתב כי כן תרגם יונתן ב"ע לשון גדידה שבמקרא · ול"ע משמעותו : (ד) [זאת · הביא בנח] : (ה) ותאו וזמר · ודיצא · נראה לפרש שהוא מלשון

מלפין דילה ושמחה כמו שכתוב לפניו תדוץ לאהבה והוא גם כן לשון תרגום כמו שהביא בערוך בערך דן · שישו אתה משוש · תרגם דוצו עמה דיצוצין · וזמר לשון זמרה : (ו) מפרסת פרסה ושוסעת שסע · סדיקא פרסתא ומטלפין טילפין תרתין פרסתא · נ"ע כי היה נראה התרגום שלהם בהפך · ונראה שתרגם מפרסת מלשון פרסה · וכן נראה שהיה דעת רש"י ז"ל · ומפרסת פרסה תרין ליתני כמו ישופך ראש תשופנו עקב · ובלשון הקדש יראה לשון נופל על הלשון · אבל ושוסעת שסע נ"ע איך תשמע בו מטלפן טלפין · ומזה הענין כתבתי בפרשת ואתה תלוה שנראה כמו הפוך שהתרגום מקדים המאוחר בפסוק · וזה אינו · שהרי בפסוקים שאין בהם זכר לשסועה כלל תרגם גם כן וממפריסי הפרסה · סדיקי פרסתא · ועוד כי כפל הלשון גם כן יסתור את זה · כי אלו היה סדיקא פרסתא תרגום של ושוסעת שסע איך לא כפל הלשון וכפלו במפרסת פרסה שלא היה לו לכופלו · לא תאמר פרסה · מידעם תרגמו לפי כונת ענינו · ולשון הקדש דבר בזה כפי שמוש לשונו ולשון בני אדם כי בודאי לא על פרסה ממש היו מקפידים · ולשון פרסה הוא כמו שכתב רש"י פלנט"א בלע"ז כמו מדרך כף רגל שתרגומו פרסת רגלא · וכן כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם בו · ונראה לפרש כי בעביר שהטלפא תחתוך ותשבור דבר שכורתת אותו תרגמו כן והוא מענין וישסעהו כשסע הגדי · ובס' מיכה מצאנו כי קרנך אשים ברזל ופרסותיך אשים נחושה והדיקות עמ'ים רבים ואעפ"י שכתוב פרסותיך כונתו על הטלפים : (ז) [השסועה · הביא בשמיני] : (כב) תבואת זרעך · עללת · יש לפרש שנקראת כן בלשון המקרא ובתרגום על שם הגבול כמו שאמרו רז"ל תבואה שהביאה שליש בפ"ק דראש השנה · ודלמא דלא עייל · נקראת עבור על המרות שמעבירין ממנו המוץ והקש · וכן כל לשון דגן מתורגם עבור · ורז"ל קראו למירות דגוך ולא דגון גוי · [הגה ור' דוד קמחי כתב בשרש בוא ובשרש עבור · כי התן מהשנה שבאה יקרא תבואה · ומהשנה שעברה יקרא עבור · היוצא השדה · דיפיק וכן כתב רד"ק בשרש יצא שהוא פועל עבר ופירושו אשר יוציא השדה · ובלשון אחר פי' היוצא השדה פועל קל · ופירושו היוצא מן השדה · ע"כ] · ואם בא לרמוז מה שדרשו רז"ל בדרך שבני אדם מוציאין לזריעה היה לומר דתפיק לחקלא · לא יגוש לא יתבע · כתבתיו בפרשת והיה עקב : (כד) [ירחק · הביא במקץ] : **טו** (ב) [בעל משה ידו · הביא בכי תשא : (ד) אפס · הביא בבלק] : (ו) והעבטת גוים רבים · לעממין · וכן בפרשת כי תבא והלוית גוים רבים · אבל אם כסף תלוה את עמי · בעמי : (ח) אשר יחסר לו · דיחסיר · ואם ימעט הבי"ת דפרשת בא · יזער : (טז) כי אהבך ואת ביתך · ריחמך ולאינש ביתך נקשר בלמ"ד · וכן ואביו אהבו · אהב את יוסף · רחים את יוסף · ושנואי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם · למאן דאיחון · על מאן דארחים תרגום : **טז** (ג) [תזבור · הביא בבשלח : (ז) לאהליך · הביא בבראשית] : (ח) וביום השביעי עצרת · כניש · שכל הפסוק בלשון יחיד · עצרת היא · כנישין תהון · שהפסוק בלשון רבים : (ט) [שבועת · הביא באמור] :

סדר שופטים

(יח) שופטים ושוטרים · ופורענין כלומר שהם נפרעין מן החיוב או מלקות או ממון · ואלו תרגם ופירענין היה משמע שהם פורעים כמא דאת אמר גברא פרענא אנא · ולא כן הוא · שהם אינם הפורעים אלא הנפרעים : (כ) צדק צדק תרדוף למען תחיה · דתיחי · וכן למען תחיון · וחיית ורבית · חיים שנים ושלש · אינון חיין · אבל העוד אביכם חי · קיים · חיו מן האנשים ההם · אתקיימו · כעת חיה · דאתון קיימין : (כב) ולא תקים לך מצבה אשר שנא · דרחיק · ומסורת דאיק · ובפרשת ראה כי כל תועבת ה' אשר שנא · דסני הרגוס · והיינו יכולין לומר כי מפני שאמר שם כל דמרחיק לא רצה לכפול את לשונו כמו נתונים נתונים אלא שכלם מתורגמין לשון שנאה כמו לא תשנא את אחיך · והוא לא שונא לו · וכלם שבאותה פרשה · וכן והאחת שנואה · וי"ל שבא לרמוז מה שדרשו בו כמו שכתב רש"י ז"ל אעפ"י שהיתה אהובה בימי האבות עכשו שנאה מאחר שעשאוה אלה חק לע"ז · או אפשר כי לפי שהוא אצל ענין ע"ז יתכן לומר בו לשון ריחוק וכן היה הדין באותו של פרשת ראה אלא שלא לכפול את לשונו כמו שכתבנו : **יז** (ד) [נכון הביא במקץ] : (ה) והוצאת את האיש ההוא וגו' עד אל שעריך · לתרע בית דינך · ובפי' רש"י ז"ל כתוב כי זה טעות לפי מה שדרשו רז"ל והוא בפ' נערה שנתפתתה · ויש לתרץ כי לא בא המתרגם לחלוק על מדרש רז"ל בין שער שעבר בו לשער שנדון בו · אלא כל שעריך שהוא אצל משפט תרגום לתרע בית דין · לפי שמקום מושב הדיינים אצל שער העיר כמו שכתוב ברות · וכ"כ הר"ס בהלכות סנהדרין והמקראות מוכיחים על זה · ובפרשת בן סורר ומורה אל זקני עירו ואל שער מקומו · לקדם סבי קרתיה ולתרע בית דין אתריה · השערה אל הזקנים דפרשת יבמין להרע בית דינא לקדם סביא · ובפ"ק דסנהדרין גבי אין דנין את השבט ולא עיר הנדחת אלא בב"ד של שבעים ואחד דדריש איש ואשה אתה מוציא אל שעריך · ואי אתה מוציא כל העיר אל שעריך · ודאי התם לא בא לחלוק בין שער שעבר בו לשער שנדון בו · בין סנהדרי גדולה לסנהדרי קטנה שמרבין להם בתי דינים ומעייני בדינייהו ומסקינן להו לב"ד הגדול וגמרי להו לדינייהו וקטלי להו כדאיתא בפ' חלק · וכלל הדבר כי אל שעריך

כולל

כולל שני דברים לפום דינא דגמרא · שער שעבר בו ואעפ"י שאין שם סנהדרי כגון שהיא קטנה כדאיתא פ"ק דסנהדרין וכולל מטמעות סנהדרי · לפי שישיבתם בשער וכנוי הכ"ף מורה על ב"ד שבכל עיר שיש סנהדרי קטנה ואונקלוס אחז לו הדרך האחת : (ח) כי יפלא ממך דבר למשפט · לדינא : (ט) ובאת אל הכהנים הלוים ואל השופט · לות דיינא תרגום · או אל השופט דבהריה מן דיינא : (טז) הרבות סוס · לאסגאה ליה · נראה שהוסיף מלת ליה בשביל שאמר ולא ירבה לו סוסים כדי לזווג המלות : [בדרך הזה · הביא בריש שלח] : (יח) את משנה התורה · פרשגן · פירושו כמו טופס · וצ"ע שהרי דרשו בו רז"ל מכאן שצריך לכתוב לו שתי תורות אחת שיוצאה ונכנסת עמו ואחת שמונחת לו בין גנזיו · וי"ל מדאפקיה בלשון משנה ולא אמר והעתיק לו התורה הזאת כמו שמצינו אשר העתיקו אנשי חזקיה · ודרשו כמו כן כיוצא בזה במה שמצינו שנכתבה בליחות אלא גטין וקדושין מדאפקיה בלשון ושלחה ולא כתב וגרשה : (יט) למען ילמד ליראה את ה' · קדם תרגום · את ה' תירא דוהיה עקב · ית תרגום · ואפשר מפני שיש באותו פסוק אותו תעבוד שתרגם קדמוהי כדי שלא לכפול את לשונו · וצ"ע באיזה מקום תרגם קדם · ובאיזה מקום לא · ליראה את ה' הנכבד ית תרגום כמו שהוא בפסוק · אבל אצל לשון אהבה כלם מתורגמים ית · כגון ואהבת את ה' :

יח (א) [ואכלון · הביא בוהיה עקב : (ג) זובחים הביא במשפטים] : (ו) אשר הוא גר שם · דָּאַר · ומסורת עליו דאיק · נראה שמשמעיתו לשון הווה שעכשיו הוא דר שם · אבל אשר גר שם אברהם ויצחק שהוא פועל עבר · דדר תרגום : (ט) כתועבת הגוים ההם · כתועבת תרגום · וכן כי את כל התועבות האל · וכל חבריו באותה פרשה · וכן ובגלל התועבות האלה · אבל כי תועבת ה' כל עושה אלה · וכן כל תועבת ה' אשר שנא · דמרחק · וכן לא תאכל כל תועבה : (יא) ושואל אוב · ושאיל · שואל מעמך דוהיה עקב · תבע · לפי שנאמר כאן ותבע מן מתיא · שלא לכפול את לשונו · וכן ושאלת היטב · ותשאל תרגום מאותו טעם ג"כ : (יג) תמים תהיה עם · בדחלתא תרגום יש לשאול איך לא תרגם קדם · ויש להשיב מפני שדבר בפרשה במצות לא תעשה יתכן לומר בו לשון יראה : (יד) ואל קוסמים ישמעו · שמעין · צ"ע איך לא תרגום לשון קבלה כמו תשמעון דפסוק דבתריה : (יט) [אנבי · הביא בויגש] : (כב) ולא יהיה הדבר ולא יבא · ולא יתקיים · צריך לתת טעם מפני מה לא תרגמו ולא ייתי · וי"ל כי יש דברים שלא יתכן בלשון התרגום לומר עליו לשון ייתי כגון אם יאמר על ההדל הדבר ומגיעתו כגון שיאמר ביום פלוני שלא יזרח השמש או בחדש פלוני לא ירדו גשמים · ואעפ"י שבלשון הקדש יאמר כך שהתרגום נשמר מזה : לא תגור ממנו · לא תדחלון · לפי שלמעלה דבר בלשון רבים · איכה נדע :

יט (ה) ונדחה ידו · ותתמריך בכ"ף וכמדומה לי שרש"י כתבו בנימ"ל · ונשל הברזל · וישתליף : (י) ולא ישפך דם נקי · ולא ישתפיך · צ"ע כי שופך דם האדם באדם דמו ישפך · דיישוד · יתאשד תרגום · וצ"ע ובערת דם הנקי דסמיך ליה וכן דסוף הפרשה אשדי : (יב) [הנקי · הביא במשפטים : (טו) ולכל חטאת · הביא בויקרא] : (יח) שקר ענה באחיו · באחוהי : (יט) כאשר זמם לעשות לאחיו · לאחוהי · וצ"ע בתרגום אחר :

כ (א) כי תצא למלחמה · לאגחא קרבא : (ד) ההולך עמכם להלחם לכם · לאגחא לכון קרב : (י) כי תקרב אל עיר להלחם עליה · לאגחא עלה · וכן להלחם עליה לתפשה : [תקרב · הביא בהדבריה]: (ה) בית חדש ולא חנכו · בית חדתא ולא חנכיה · צ"ע כי אשה חדשה תרגום חדתא · וצ"ע מנחה חדשה מאלונהו ג"כ בתרגום הדין תרגום של חדש · ונראה כי חֲדְתָא תרגום של חדש · אבל חֲדְתָא תרגום של חדשה : (ז) ולא לקחה · נסבה · בדגש הסמוך וכן בפרשת כי תצא אשר לקחה · דנסבה · אבל וישלח ידו ויקחה דפרשת נח · ונסבה רפה : (ח) ורך הלבב · ותביר · האיש הרך בך · הרכה בך · לשון רכיך · כל אחד לפי ענינו · ולא ימס יתבר · אבל יתבר בדגש התי"ו הוא תרגום של יִשָּׁבֵר : (י) [לשלום · הביא בשמות] : (יא) אם שלום תענך · העניך · ומסורת עליו יפה · וכן ותען להם מרים וצ"ע מפני מה שינה אלו מכל שאר לשון עניה : (יט) להלחם עליה לתפשה · לאגחא עלה · אין בו קרבא · אבל כי תצא למלחמה · לאגחא קרבא :

כא (א) לא נודע מי הכהו · לא ידיע · או נודע · איתידע : (ג) ולקחו זקני העיר ההיא · ויסבון · יש לשאול למה לא תרגם וידברון · וי"ל כי לא היתה הכונה בזה על ההנהגה · וכן וילך אברהם ויקח את האיל · וכן קח לך עגל בן בקר דיום השמיני · ויקחו אליך דפרה אדומה : (ז) וענו ואמרו · ויתיבון · וכן בפרשת כי תצא בפרשת האלורים :

סדר תצא

כי תצא : (יג) [והסר ה · הביא בתזריע] : (יד) אם לא חפצת בה כמו אם לא תחפוץ ולפיכך תרגם בלשון עתיד · אבל לא חפצתי לקחתה · לא רעינא תרגום כמו לא רעי אנא · כלומר לא רוצה אני יהוא לשון הווה · ואלו תרגם לא רעיתי היה משמע לשעבר · ועכשיו אפשר שחפץ בה · לא תתעמר

בה

בה · לא תתגר בדגשות הגימ"ל מלי תַּגֵּר כלומר שלא תעשה בה תגרה וסחורה למוכרה כמו שאמר ומכור לא תמכרנה בכסף וכן והתעמר בו ומכרו · אבל בלא דגש היה משמעותו לא תשתכר בה וזה לא יתכן אלא למי שקנה הדבר ומוכרו יותר ממה שקנהו · כמו כי תבא בכרם רעך · ושלאחריו : (יז) יכיר לתת לו פי שנים · יפרישׁ · צריך לפרש מפני מה לא תרגם ישתמודע · וי"ל שאם תרגמו כן היה משמעו הוא בעצמו יכירנו · ולא היינו שומעים מה שדרשו בו רז"ל יכיר יכירנו לאחרים : לו משפט הבכורה · חזיא · כמשפט הבנות · כהלכת · ושאר לשון משפט · דין הרגוס : (יח) ומורה · ומרוד · ובספר אחר ומרוד : ויסרו אותו · ומלפין יתיה · תרגומו לפי פשוטו · ואעפ"י שדרשו בו רז"ל מלקות : [ויסרו · הבית בהם בחקותי] : (ב) ואמרו אל זקני עירו · לסבי · וכן ואמר אבי הנערה אל הזקנים · לסביא · אין בהם קדם · וצ"ע אם נמצא אצל אמירה קדם כי אם אצל השכינה כגון ויאמר אברהם אל ה' לו ישמעאל יחיה · ויאמר משה אל ה' הנה אנכי בא והדומים להם :

כב (א) והתעלמת ותכבוש · נראה לפרשו תכבוש עיניך כמו ויסתר משה מפניו · וכבשינון : (ג) [שמלתו הבית בנח] : להתעלם · לכסיותה : (ה) [יהיה הבית באמור : כלי גבר · הבית בתצא] :*) בנזיר פ' שני נזירים תניא לא יהיה כלי גבר · מה ת"ל · אם לומר שלא ילבש איש שמלת אשה ואשה שמלת איש הרי כבר נאמר תועבה היא ואין כאן תועבה אלא שלא ילבש איש שמלת אשה וישב בין הנשים ואשה שמלת איש ותשב בין האנשים ר' אליעזר בן יעקב אומר מנין שלא תצא אשה בכלי זין למלחמה שנאמר לא יהיה כלי גבר על אשה · ד"א לא יהיה כלי גבר על אשה שלא יתקן איש בתקוני אשה · ותרגום של אונקלוס כדברי ר' אליעזר · ונראה לומר דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי כדאמרי' בעלמא שבעים פנים לתורה : (ו) כי יקרא קן צפור · ארי תערע · והיה מפשו תתערע · אבל לפי ענינו תרגמו · ואולי לפי לשון התרגום לא יתכן להסב הפגיעה אל הקן כי אם אל האדם כפוגע בקן לפי הלוכו · ואין הקן פוגע בו שאינו זז ממקומו · וכן אולי יקרה השם · יערע · וכן אשר קרך · דערעך · אבל מקרה לילה · מקרי ליליא · לא תרגם לשון ערעא שמשמעותו קרי ממש : (ט) המלאה הזרע · דמעת · מאחר שכתוב פן תקדש לשון נקבה הוצרך לתרגם בדבר שהוא לשון נקבה · מלאתך ודמעך · כבורך ודמעך · וכמלאה מן היקב · וכמלאתא : [תקדש · הבית באמור] : (ח) בית חדש · חדתא : (י) לא תחרוש · לא תרדיא מלשון רדיא כדברי רז"ל פי' חרישה : (יב) אשר תכסה בה · דתתכסי : (יד) ואקרב אליה · ועלית לותיה · ומסורת דייק : (יז) [השמלה · הבית בוישב : (יט) בתולת · הבית בשמות] : (כא) לזנות בית אביה · לזנאה · אתנן זונה · זניתא · וכתבתי חלוף תרגום זה בלשון בפרשת וישלח · ולא תזנה הארץ · לזנות אחרי המולך · אשה זונה : (כה) והחזיק בה האיש · ויתקף בה :

כג (ה) אשר לא קדמו · ערעו · מלשון לקראת משה · הנה הוא יוצא לקראתך שתרגום לקדמות · לקדמותך : (ח) כי גר היית בארצו · דייר · וכן גר ותושב · כי גרים הייתם · דיירין · ואהבתם את הגר לעני ולגר · גיורא : (ט) דרא תליתאה · ידכי לשון יחיד מוסב אל מלת דרא ובתרגום אחר ידכון מוסב על בנין : (י) ונשמרת מכל דבר רע · מדעם · ולא יראה בך ערות דבר · עבירת פתגם · צ"ע כי זה תרגם מדעם וזה פתגם · כי מצא בה ערות דבר · עבירת פתגם · ונראה כי במקום שיש בו כל תרגם מדעם כמו כל דבר אשר ישך : יב) [לפנות · הבית בחיי] : (יג) ויצאת שמה חוץ · ותפוק תמן · והבאתם שמה · לתמן · אפשר כי כן יתכן לפי הלשון או לפי שאמר אח"כ לברא · לא רצה לתרגם לתמן · ואין זה כמו לזווג המלות : (טו) ולא יראה בך ערות דבר · עבירת פתגם · וכן כי מצא בה ערות דבר · לפי שאינה ערוה ממש : [והיה מחניך קדוש · הבית בנח] : (טז) אשר ינצל אליך מעם אדוניו · מן קדם · ואפשר שלפי שלא ברח ממנו לגמרי · אלא שברח מחוצה לארץ לארץ · תרגמו כן : (יט) אתנן זונה · זניתא · אין תרגום (?) [דגש]בנו"ן · וחולפין כלבא · אין דגש בבי"ת : (כו) וקטפת מלילות · דמליין :

כד (א) ספר כריתות · גט פטורין · אין זה בקריאתו שאנו רגילין בגמרא · ואולי הוא מפני הסמיכות · ואולי יש בהם הפרש שזה מנחי העי"ן וזה אינו · גם דגש פטורין לא הבנתי : (ג) אשר לקחה · דנסבה · דגש הסמ"ך · וכן ולא לקחה דשופטים · וכן לבוז לקחתם : (ה) [אשה חדשה · הבית בשופטים] : (י) משאת מאומה · רשות · כל בעל משה · מָרֵי רְשׁוּ : (יב) ואם איש עני הוא · מסכן · לעני ולגר · לעניי · ונראה כי מסכן יותר דל מעני · ואעפ"י שאנו מתרגמין וכי ימוך אחיך · יתמסכן · ולפי מה שדרשו בו וכתב בפרש"י נראה שאינו דל כ"כ יהיה פירושו יתחיל להתמסכן : (יז) [בגד אלמנה · הבית בנח] : (כ) לא תפאר · לא תפלי · כתרגים ואתה תבער בחלוף פ"א בבי"ת ואל"ף בעי"ן שמוצאיהן ממקום אחד :

כה (ד) לא תחסום · לא תיחוד · כמו ואת הדלת סגרו · אחדו : (ה) לאיש זר · לגבר אוחרן · ובת כהן כי תהיה לאיש זר · חלוני · לפי שהכהנים נאמר בהם קדושים יהיו וכל לשון קדושה יפול באחרים לשון חול · אבל כאן כשאמר לאיש זר אין חלוק בין כהן לישראל שכלם זרים אצלה · ואפי' כהן גדול חוץ מן היבם : (ז) ואם לא יחפוץ · לא יצבי : (ח) לא חפצתי · לא רעינא כתבתי כבר בפרשת ואתחנן : (ט) וחלצה נעלו מעל רגלו · רגלוהי וצ"ע למה לא תרגם רגליה · וצריך לעיין בשאר התרגומים · ואפשר שלפי הלשון יתכן כן כי כן מצאתי במקומות אחרים : [נעלו · נעל · הבית בשמות] : מעל

*) באוצר גר מביא בזה יא"ר ולא ילבש גבר ולא יתקן היו"ד בחירי"ק והקמ"ץ בפז"ח

רגלו

רגלו · רגלוהי · ובספר אחר רגליה · ועל בהן רגלו · רגליה : וירקה בפניו · ותרוק באנפוהי : (יא) [ינצו · הבית במשפטים] : להציל את אשה מיד מכהו · מחוהי · תרגם בלשון רבים וצ״ע כי מכהו ל׳ יחיד הוא · ואולי תרגמו בל׳ רבים · כמו שדרך מריבה להתערב בה אנשים אחרים לעזור לקרובם · ואעפ״י שאמר בתחלת המקרא איש ואחיו · וכן תרגם בכל מקום למינהו · לזנוהי · אבל למינו תרגום לזניה · או אפשר כי מחוהי יאמר ליחיד · ולרבים מחיוהי ומצאנו ונקה המכה · מחיא · וצ״ע : [במבושיו · הבית בויחי] : (טו) אבן שלמה וצדק · שלמין דקשוט · וכן בתרגום האחר הסמוך לו כי הכל ענין אחד · כי כמו שצריך שלא תהא חסרה מן הראוי כן ראוי להיותה שלמה בצדק ובמשפט ולא יותר :
(יח) [אשר קרך · הבית באמור] :

סדר תבא

כו והיה כי תבא · (ב) אשר תבא מארצך · דתעיל · כלומר שתביא אל ביתך : (ה) וענית ואמרת · ותתיב וכן וענו הלוים · אבל ותען להם מרים · ומעניא · וכן אם שלום תענך · ובספרי ועניה · אין עניה אלא מפי אחרים · ולא הבנתי : (ו) עבודה קשה · פולחנא קשיא · ובפרשת ואלה שמות מן העבודה · מן פולחנא דהוה קשי עליהון · וצ״ע אם אפשר שבשביל סוף הפסוק יאמר מן קשי קשיא · ומן דכי דכיא · וכן בעבודה קשה דואלה שמות · קשיא · בשביל הפסק טעם הרביע וכן כל הדומים להם : (ז) וירא את עניו ואת עמלנו · עמלנא וליאותנא כתבתיו בכי תשא : (ט) ויביאנו אל המקום הזה · ואיתינא צ״ע למה לא תרגם ואעלנא כמו שתרגם לעיל כי באתי אל הארץ · ארי עלית · ובפרשת והיה עקב כי ה׳ אלהיך מביאך · מעלך · ובפרשת אלה הדברים ובואו הר האמורי · ועולו · באו ורשו את הארץ · עולו · ותבאו עד קדש ברנע ואתיתון · וכן באתם עד הר האמורי דבתריה · אתיתון · וזהו כדין כיון שכתוב עד ולא עד בכלל · וכן עד בואם אל קצה ארץ כנען וכתבתיו במקומו · וכן עד בואכם על המקום הזה · עד מיתכון · ואת הערים אשר נבא אליהן · דניעול · ותבאו אל המקום הזה דפרשה זו · ואתיתון · ונראה שאותם שתרגם לשון אעלא מחוצה לארץ · אבל בארץ עצמה נופל לשון אתיא · כלומר הביאנו אל המקום שאנו בו היום : (יא) בבל הטוב · טבתא : (יג) וגם נתתיו · יהבתיה · וצ״ע תרגום נתתי : (יד) לא בערתי לא חליפית · צ״ע באיזה מקום דרשוהו רז״ל כן ומצאתי בספרי אמר לו ר׳ עקיבא לחי אמור מה ת״ל לא נתתי ממנו למת שלא החלפתיו אפי׳ בדבר טהור : (יט) ולשם ולתפארת · ולרבו · לכבוד ולתפארת · ולתושבחא :

כז (ו) [שלמות · הבית בואתחנן] : (יב) על הר גרזים · בשורא · לפי שבפסוק שלאחריו כתוב בהר עיבל · ועוד שאינם על ההר ממש אלא למטה באמצע ולא יראה ממש עליו כל כך בשורא כמו שיורה על שורא : (יג) [הקללה · הבית בראה] : (יט) ארור מטה · דיצלי :

כח (ז) ינוסו · יעירקון דגש הרי״ש : (ח) יצו ה׳ אתך · לך תרגום : (ט) יקימך ה׳ לו · קדמוהי · ומסורת שהם ג׳ · ובסדר זה להיות לו לעם סגולה · ליה תרגום · והייתם לי סגולה · קדמי תרגום : (יא) והותירך · ויותריך · וכן בפרשת אתם נצבים · וצ״ע למה לא תרגם וישאריך כמו שתרגם לא תותירו והנותרת · והנותר · וכל זה הלשון בכל התורה · אשר לא ישאיר לך · ישאר · וישאר אך נח · וישארו שני אנשים · וי״ל כי ג״כ מצאנו במלאכת המשכן והותר שתרגום ויתרת · וכן העודפת · וכן לא העדיף המרבה · העודפים על הלוים · סרוע וקלוט · יתיר · ופי׳ ויותריך יתן לך השפע והעדפה בפרי בטנך ובפרי אדמתך מלשון יתרון · ויותר לרואי השמש · ומה שתרגם והותר יורה על זה שהוא מוסב על המלאכה כמו שהיה שם כל הצורך בהשפעה ובהעדפה · ואלו היה מוסב על הדבר הנשאר היה לו לומר בפסוק ויתר · אבל לשון והותר ג״כ נראה שמשמשתו בלשון הארמית סוברא״ר בלע״ז · אבל לשון אשתאר נופל על דבר שנשאר מעט מהרבה · והעדים אלו שכתבתי · ורבים אין מספר : (יג) והיית רק למעלה · [וכן] (כט) אך עשוק וגזול · ברם · וכל שאר רק לחוד תרגום : (מה) והשיגוך · דברכות · וידבקיך · לשון נקבות · ודקללות וידבקונך : (כה) נגף לפני אויביך · סנאך · צ״ע למה לא תרגם בעלי דבבך : (לב) ובלות אליהם · בגללהון · צ״ע היכן מצינו בגלל שהוא לשון ארמית · ותרגם בגללהון ולמה לא תרגום בדילהון : (לה) [הברכים · הבית בויחי] : ועל השוקים · נראה שתרגומו בלשון זכרים ובלשון הקדש הוא נקבות · כדכתיב השוק והאליה : (לט) כרמים תטע · תצוב · וכן לא תטע : (מ) ושמן לא תסוך · תשוף · ובמסכת לא ישופנו לא יסוכנו · משמע שהם שני ענינים · וכן שמו רז״ל חלוק בין קידה להכריעה ותרגום ויקוד וכרע · נראה שידמה למה שאמרז״ל הסכין שפה והיא הסורס · אבל שפה היא על בשרה יבש · ובפ׳ כל הבשר עגלו לה שייפא ובכמה מקומות : (מז) ובטוב לבב · ובשפירות : (מט) [תשמע לשונו · הבית בנח] : (נב) והצר לך · ב׳ בו · הא׳ ויעיק · האחר ויעוק · על דיכבים שורך רמיא וכריכיא דאת רחיץ לאשתזבא בהון כי שורך לשון זכרים כמו חומה גבוהה שתרגום שור רם : (נג) תאבלם בחוסר כל · תיכולינון · נראה שתרגמו כן להפרים בין זה ובין האכלם נכא לזכר · אבל מאחר שמתרגם תאכל תיכול אין נראה זה : (ס) ודבקו בך · וידבקון רפה ורגלא בו
דאתם

דאתם נגזים וידבקון דגש ול"ע: (סו) והיו חייך תלואים · תלן · צריך לדקדק אם הוא לשון זכר או לשון נקבה · ונראה שהוא לשון זכר שאל"כ היה בו לסימן הנקבה תלין ושל שאמר ויהון · ולנקבה יאמר ויהוין · וראיה לדבר ויהיו חיי שרה וחבריו · ולא תרגם והואה · מי יתן ערב · מי יתן בקר · מאן יתן מאן יתן תרגום · אבל מי יתן והיה · לוי דיהי :

כט (ד) ונעלך לא בלתה · ומסנאך לא עדו · צ"ע מה הפרש יהיה בתרגום בין נעלך ובין נעליך :

סדר נצבים

אתם נצבים : (י) עד שואב מימיך · מלי מימך · צ"ע למה לא תרגם מייך · ונרך את לחמך ואת מימיך תרגם משקך · כי מאחר שתרגם לחמך מיכלך שכולל כל דבר מאכל · תרגם ג"כ מימיך משקך שכולל כל דבר משקה · ונראה כי משקך הוא לשון רבים · ומשקיך לשון יחיד · כמו ויעש להם משתה · משתיא · ומיכלך אפשר שהוא לשון רבים או לשון יחיד כמו לא תתן אכלך : (יא) לעברך · לאעלותך · לפי עניינו : (יב) למען הקים אותך היום לו לעם · קדמוהי לעם : (טז) כסף וזהב אשר עמהם · דעמהון · נראה כי הכנוי שב אל הגוים שהזכיר שאלו שב אל טעוותהן הרי בכל מקום לשון נקבות הוא · או אפשר כי מפני שנכלל בזה שקוציהון בזה לשון זכר לכך תרגמו כן : (יז) ראש ולענה · חסלין · או זדון · צ"ע מה משמעותם · ונראה כי ראש היינו מר כ"כ כמו הלענה לכך תרגם ראש חסלין ולענה זדון : (יט) וקנאתו · וחימתיה · וצ"ע מפני מה שינה מכל שאר לשון קנאה : (כה) ולא חלק להם · אוטיבא · הישב אטיב עמך דויבלה · אוטבא אוטבא : (כז) ובקצף גדול · ובתקיף · לפי שקדמו באף שתרגמו ברגז : (כח) הנסתרות · דמטמרן קדם · הפרחא בו · ואינה נקראת בשם שלא להפסיק בפרחא בין שני השמות · כן נראה שהוא עישה בכלם :

ל (א) אשר הדיחך · דאגלייך : (ג) וירחם עלך · כן מתורגם בכל לשון רחמים · אבל ואהבך · וירחמינך · תרגום · כי אהבך ואת ביתך · ארי רחמך ולאינש ביתך : (ד) אם יהיה נדחך*) · ואעפ"י שהוא לשון יחיד תרגמו לשון רבים לפי שגלו בהרבה מקומות כדכתיב נדחי ישראל יכנס · וכתבתיו בואלה שמות : (ט) והותירך · תרגום ויותריכך · כתבתיו בפרשת כי תבא : (יז) והשתחוית לאלהים אחרים ועבדתם · ותפלחינון · צ"ע כי טעוות לשון נקבה בכל מקום והיה לו לתרגם ותפלחינין · וכן הוא בתרגום האחר בפירק ולקמן בסדר וילך תרגם ועבדום ויפלחון להון : (יט) [החיים · הבית בבראשית]:

סדר וילך

וילך משה : **לא** (ב) [לא אוכל עוד · הבית בחיין] : (ג) ה' אלהיך הוא עובר לפניך · תרגום הוא עבר · ע"ד ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם · הוא ההולך עמך · מימריה מדבר קדמך · ובפ' דבתריה הוא ההולך לפניך הוא יהיה עמך · הוא מדבר קדמך מימריה יהא בסעדך · ואם תאמר כדי שלא לכפול את לשונו כאשר מסירין יהבין · א"כ יתרגם הראשון מימריה כענין שתרגמו בפסוק שלמעלה · וי"ל בכל מקום אצל בסעדך מתרגם מימריה כמו זה ארבעים שנה וגו' · וכן ה' אלהיו עמו דבלק · וכן כי אהיה עמך · ואנכי אהיה עם פיך דואלה שמות · ובסדר זה ואנכי אהיה עמך : (ז) חזק ואמץ · תקיף ועלם · וכן הביאו רש"י בסוף פ"ק דסוטה · גבי ותלך העלמה שהלכה בזריזות · וכתב רש"י בעלמה שכל כתה עלים כמו חזק ואמץ תקף ועלם · ואני מצאתי קשי עבה ממתני אבי תרגום יונתן חלצותי תקיפא מעלמותיה דאבא · וזה ראיה לתרגם ואמץ ואמצו : (ח) לא ירפך ולא יעזבך ב' בפרשה לא ישבקינך ולא ירחקינך · צ"ע למה שנה תרגום יעזבך וצריך לכתבו עם חבריו כמו לעזבנו ולתפשתנו : (יד) [והתיצבו · ויתיצבו · הבית בסוף בשלח] : (יז) ומצאוהו · מאלוני · כי המצא לשון ערעא ואינם נקשרים בבי"ת כמו ויפגשו · וערע ביה : (יט) ולמדה את בני ישראל · ואליפא לבני ישראל · שוים בפומהון · בדגש הם"ם · וצ"ע איך לא תרגמו אלפה מפיק : (כא) וענתה השירה הזאת לפניו לעד · ותתיב צ"ע איך לא תרגמו מלשון ולא תענה · וי"ל מפני שסמוך לו לעד : כי ידעתי את יצרו · גלי קדמי יצרהון · דלנ מלת את : (כו) לקוח את ספר התורה הזה · סבו · לפי שפי' לקיחה ביד ממש : בפרשת וילך מצאתי הרבה פסוקים מתורגמים מקלת הפסוק בלשון יחיד ומקלתו בלשון רבים ולא כן מנהגו בכל התורה כלה ואעפ"י שיהיה כן הפסוק בלשון הקדש : (כז) [כשהדני הבית נויחין] :

סדר האזינו

לב האזינו : (ב) כרוחי מטרא דנשבין בשי"ן · וכן ורוח אלהים מרחפת ע"פ המים · וכן שמעתי שתרגם יונתן לשון זה בשי"ן : (ה) שחת לו חבילו להון לא ליה · לו בדגש כמו שהוא דגש בלשון הקדש בזה הפסוק וכן בפ' ואת מכל לבני ישראל דבר : דור עקש ופתלתל · דרא דאשני עובדוהי ואשתניאו

*) נאוהב גר מוגה כשמו „אם יהיו נדחך"

ואשתניו · נ"ע כי עובדוהי הכנוי ליחיד כמו מעשיו · ואשתניו הכנוי לרבים כמו ונשתנו · וי"ל כי שב אל בניו שהזכיר · ולפיכך הרגם חבילו להון לפי שעתיד להזכירם לשון רבים : או אפשר כי כנוי עובדוהי שב אל השם שמנו מעשי ה' · שהרי הזכיר לו בואו · והראשון קרוב יותר · כי דור תהפוכות · דרא דאשני איגון · וכל הפסוק לשון רבים חוץ מתיבה זו · ונראה כי מלת דור הוא לשון יחיד כמו דור הולך ודור בא ושאר המלות ענינם לשון רבים : (ו) עם נבל ולא חכם · עמא דקבילו אורייתא · לפי הענין תרגם כן כי היה להם להיות חכמים מפני קבלת התורה והם היו להפך לא רצה לומר כי משמעות נבל קבילו אורייתא (תו) [ח"ו] אלא נבל ולא חכם הכל אחד · א"נ נבל מלשון עלה נבל שפרחה נשמתם בדבור ראשון כדאיתא בפרקין דר' אליעזר ושאר מדרשים והוא מלשון נבלתי יקומון : [קנך · הביא בבראשית] : (ז) שאל אביך · לאבוך · זקניך · סבך · נ"ע איך לא תרגם לסבך · וכן בפסוק ויסמן · עשהו · דעבדיה · ישועתו · פרקיה : (ח) בהפרידו בני אדם · בפרשותיה · נ"ע איך לא תרגם באפרשותיה כמו הפרד נא מעלי · ויפרדו איש מעל אחיו · נפרדו איי הגוים · ממעיך יפרדו · הפריד יעקב · ונראה שלפי ענינו תרגם לא אחר לשון המקרא · והוא מלשון פירוש כמו הואיל משה באר · והם קרובים בענינם כי בפי' הדבר יפרד הדבר מדבר : (י) באישון עינו · עיניהון · נראה כענין תקון סופרים : (יא) [ירחף · הביא בבראשית] : (יד) ותקיפיהון עמא דארעהון אחסנתהון כו' צריך לעיין בתרגום אחר אם כן הוא הטעם או הוא גרי"ס · ופירושו נראה שכך הוא שהקב"ה נתן לישראל בזת המלכים והשלטונים עם עושר הגדולים והתקיפים · ועם ארבם של אלו נ"כ יהיו נחלתם של ישראל עם בזת חיליהם ומתניהם : (יז) [מקרוב באו · הביא בנח] : חדתן ומקרוב וכו' · דחלת תקיפא פי' יראת הצור · והמתרגם דחלא תקיפא · שונה הוא · כי דחלא אינו תואר · אך הוא תרגום של יראה · ולפי שהוא סמוך יאמר דחלת : (יח) [תשי ותשכח · הביא ברא"ה : (כב) ותיקד ותאכל ותלהט · הביא בשמות] : (כד) מזי רעב · כתב רש"י · ואנקלוס תרגם נפיחי כפן · ואין לי עד מוכיח על זה · ע"כ · ויש לפרשו מלשון נתמזמז האמור בפ' אלו טרפות שפירושו נתנדנד ונתקרקש · ותרגום וכמוץ גנבתו סופה שהביא בערוך בערך מז · והוא נ"כ נראה כמלא · ואם תמשמש בו תמצאהו רק · וכן הבשר הנפוח נעשה כענין כדור : (כו) אמרתי אפאיהם · כתב רש"י שלא יתכן כתרגום אונקלוס שא"כ היו לו לכתוב אאפאיהם · וי"ל כי אונקלוס בזה מדהוה ליה למכתב ליפנא אחרינא · וכתב האי ליפנא כוונת המקרא לרמוז בו זה הענין כמו שכתבתי אבל ולכל המורא הגדול · וכן הן גופי תורה כענין שליחות בקדושין וגירושין : (כט) יבינו לאחריתם · סברו · לא פללתי · לישועתך קויתי ה' · סברית : (ל) הסגירם · אשלימינון · ובפ' הפועלים אשלמיה לר' שמעון בר איסי בר לקוניא פי' מסרו וצריך לראותו שם : (לב) מתתיהון ביאשין כרישי חוין · אין דגש בוא"ו וכן חוין אכזראין · וכן הנחשים השרפים · וצריך לראות ויפי לנחש : (לד) [במום · הביא בשמות על כי ידעתי את מכאוביו] : (לה) וחש עתידות · ומבע דעתיד · נראה כי הוא שם למהירות ושטף הגרם כדכתיב שוט שוטף כי יעבור ובהרבה מקומות · ואעפ"י שבלשון הפסוק הוא פועל עבר הוא תרגמו לפי ענינו כמשפטו בהרבה מקומות · או אפשר כי לדעתו היתה שהוא שם כמו לעת גר · או תואר : (לו) בפסוק : כי ידין · ופורענות עבדוהי לדיקיא יתפרע · ובפסוק הרנינו מתפרע : (לח) אשר חלב זבחימו · נכסַתְהוֹן תרגום בהרחבת הטעם תחת הסמ"ך שיורה על הרבוי · וכן בשבועותיכם · בעצרַתְכון · ואלו היה שבוע אחד לשון יחיד היה מתורגם בעצרַתכון · וכן בכמה מקומות · אבל נכסַתהון בלא הרחבת הטעם הוא תרגום של זבחים · כי תרגום זבח נכסתא כמו מאת זובחי הזבח · והמתרגם נכסיהון לא דקדק יפה · כי הוא לשון נכסים וממון · כי שפע ימים · נכסי עממיא · ואת כל חילם וכל נכסתא תרגם לשון נקבה · וכן ויגישו שלמים בפרשת העגל נכסן : (לט) מחינא ואף מסינא בדגש הסמ"ך כמו וירפא · ואסי · אבל כי אני ה' רופאך · את הרופאים כמדומה לי שאינם דגושים לפי שהם שם · וזה פועל : (מב) [חצי · הביא בויחי] : מראש פרעות אויב · לאעדאה כתרין · נ"ע מאין לו משמעות זה · ונראה כי עשה משמעות פרעות מן ופרע את ראש האשה · וכדברי רז"ל ופרע עליו את השעזבה :

סדר ברכה

לג וזאת הברכה : (א) [מותו · הביא בתולדות] : (ב) מימינו אש דת למו · לא תרגמו כן אונקלוס כמו שכתב רש"י אלא בלשון אחר שכתב הוא עצמו בתחלה שכתבה מתוך האש כאדם הכותב מתוך הדיו · ויהיה ימין לשון זכר כמו נגב ימינו כנר וחבריו : (ג) אף חובב עמים · אף קרא ותרגום · ואף אשר הלכו עמו בקרי · אף אני אלך עמם בקרי · אף אני אעשה זאת · ויסרתי אתכם אף אני · ועוד באותה פרשה · וכן אף לא אל ארץ · והוא תרגום של גם שהוא רבוי · ומה שאמרו והיית אך שמח לרבות לילי יו"ט לשמחה · לא שמלת אך משמעה לשון רבוי · אלא כך רצה לומר שלא יתערב ערב בשמחתו ולא יהיה כי אם שמח · ובפסח שני בפ"ק דורש אך למעט לילי יו"ט הראשון · והתרגום האף אמנם אלד · הבקושטא · והאף תספה תרגמו לשון רוגז · ואלו תרגמו לשון גם · נ"כ היה יכול לפרשו ·

ואף

ואף כי אמר אלהים דבראשית תרגם בקושטא אלא שקשה לי ואף גם זאת שתרגם ואף ברם כדא· והמסורת עליו גם וגם דמתרגמים ברם וברם · ב׳ באורייתא · וגם אמנה · וכן ברם כדא · ואיך תרגם מלת גם שהוא רבוי בלשון ברם שהוא מעוט · ויש להשיב כי דעתו היה כמו שאמרו רז״ל אין רבוי אחר רבוי אלא למעט · כלומר אף אם לא נשאר להם זכות כי אם ברית אבות וזכותם לבד הוא יעמוד להם וצריך ליישב וגם אמנה אחותי בת אבי · ויש לפרשו שבא למעט שלא דבר להם שקר כמו שחשבו · וצריך ליישב בו לשון הקדש אם נפרשהו כעין רבוי אחר רבוי אלא למעט או בלשון רבוי אחר · כן האדרכתי בו במקומו · אבל ברם הוא מעוט והוא תרגום של אך כמו אך אשר יאכל לכל נפש · ואפס את הדבר · וברם : (ה) ויהי בישורון · והוה בישראל צריך לפרשו : (ט) ובריתך ינצורו · לא אשניו · היה לו לתרגם נטרו · כמו נוצר חסד לאלפים אלא שרצה לשנות הלשון בשביל הכפל שאמר שמרו נטרו וכן נתונים נתונים מסירין יהיבין · וכן בהרבה מקומות : (יא) מחץ מתנים קמיו ומשנאיו · דסנאוהי ולבעלי דבבוהי : (יב) חופף עליו · יהא מגין · בערוך בערך חף והיה בנימין הצדיק מלמעד עליהם · פי׳ חופף לשון לשר כדמתרגמינן יהא מגין וכתיב התן להם מגנת לב · וצ״ע כי מגנה לשון הקדש הוא · והיכא אשכחן שהוא לשון ארמית · ויש מפרשים מלשון חכוך והפיפה · ויש לפרש מלשון חופה כתרגום ויסוך ה׳ בעדו דנא · וכן קראו רז״ל לחופה גננא : (כג) ים ודרום ירשה · מערב ים גינוסר ודרומא יירת : (כה) וכימיך דבאך · וכיומי עולימותך · בחול״ם · ונראה כי כן משפטו כשיבא בלשון רבוי וכן מפרת משה מבחוריו · ובשורק יהיה משמעו לשון יחיד : (כח) עין יעקב · כעין ברכתא · נראה כי מזה קבעו בברכה אחת מעין שבע לומר בה מעין הברכות : [יערפו · שביא בשמיני] : (יב) ולכל המורא הגדול · חזוא · וכן ובמורא גדול ובמוראים גדולים אעפ״י שהוא לשון יראה מדאסקיה קרא בהאי ליבנא נראה שהוא מורכב מלשון ראיה וזהו שכתוב פרוכם לעיניכם או לעיניך· וכתבתי מזה בפרשת שלח לך :

כבודך ה׳

זכרון השמות הפעלים והמלות

המובאים בזה הספר ומבוארים לפי התרגום שלהם בכללות ·

כל לשון ראיה הביא בבראשית איזה וחזא ואיזה וגלא על פסוק וירא אלהים את האור כי טוב :
כל לשון טוב הביא שם איזה טב ואיזה תקין על כי טוב :
כל לשון יום הביא שם איזה יום ואיזה יממא על לאור יום :
כל לשון על הביא שם איזה על ואיזה עילוי על מעל לרקיע :
כל לשון למינו למינהו הביא שם על עושה פרי למינו :
כל לשון אדם ואיש הביא שם איזה אדם או איגש או גברא על פ׳ נעשה אדם :
כל לשון אלהים הביא שם על בצלם אלהים איזה אלהים ואיזה דיינא ואיזה מלאכיא :
כל לשון אדמה הביא שם על והשקה את כל פני האדמה :
כל לשון חיים הביא שם איזה דגש ואיזה רפה על ויפח באפיו וגו׳ :
כל לשון בהמה טהורה וטמאה הביא בנח איזה דכיא ואיזה דכי איזה מסאבא ואיזה מסאבתא :
כל לשון זה וזאת הביא בנח איזה דא ואיזה דין על מן הבהמה הטהורה :
כל לשין ויזכור אלהים או ואזכור וזולתם אצל השם יתברך היאך מתורגמים הביא שם בנח על ויזכור אלהים את נח :
כל לשון שמלה הביא בנח איזה כסותא ואיזה תותבא ואיזה לבושא על ויקח שם ויפת את השמלה :
כל לשון כסוי וצפוי והעלם וסכוך והסתר וצפון וטמון הביא בנח על ויכסו את ערות אביהם :
כל לשון אליו ואל הביא בלך לך איזה ליה ואיזה לותיה על הפרד נא מעלי :
כל לשון עבר או ימים או יסור איזה עדא או יעדי הביא בלך לך על אשר עבר בין הגזרים :
כל לשון עליו ואליו איזה ליה ואיזה לותיה איזה עלוהי הביא בפרשת וירא :
כל לשון בעיניך הביא בוירא איזה בעינך ואיזה קדמך :
כל לשון ידיעה ורצון והלוך ושאר החושים אצל הבורא יתברך הכל שם :
כל לשון פשע וחטאת הביא שם :
כל לשון הליכה הביא בחיי איזה מלשון מיזל ואיזה מלשון מיהך :

כל

זכרון השמות הפעלים והמלות

כל לשון איפה הביא בסדר תולדת :
כל מלת כה הביא בוישלח אם הוא כדנן או כדין או כען על פסוק כה תאמרון :
כל לשון חסד וכל לשון סחורה כתוב שם בסדר וישלח :
כל לשון חפץ רעותא הביא בסדר וישב :
כל לשון הנחה בסדר ויחי :
כל מלת בת שהוא סמוך לתיבה שאחריה סוף פסוק קרא ותרגום הביא בסדר ואלה שמות על ויקח את בת לוי :
כל לשון נעל הביא שם בסדר שמות :
כל לשון אכילה איזה תרגום אכילה ואיזה שיצאה ואיזה בעור הביא בסדר ואלה שמות על איננו אכל :
כל לשון כבדות הביא שם איזה תקיף או כבי או יקיר או אתייקר :
כל לו או לולי או אולי שהוא אלופון [או אלו לא פון או פון או פוס הביא בסדר וארא על כי עתה שלחתי את ידי :
כל לשון זביחה או שביחה או שחיטה הביא בסדר משפטים על ויזבחו זבחים שלמים איזה נכסא ואיזה דביחא :
כל לשון אש איזה מתורגם אשא ואיזה נורא הביא בסדר משפטים על כי תצא אש :
כל לשון חיה איזה מתורגם חית ואיזה חייתא הביא בסדר משפטים :
כל לשון יודעת איזה מתורגם יָדַעְתְּ ואיזה ידעת בסדר כי תשא :
כל לשון מן העזים מן הצאן איזה מתורגם מן בני ואיזה אין בתרגום מן בני הביא בסדר ויקרא :
כל לשון כבוס איזה מתורגם לשון צביעה ואיזה מתורגם לשון לבון הביא בסדר תזריע :
כל לשון זרע איזה מתורגם זרעא ואיזה ברא ואיזה בדך הביא בסדר אחרי מות ·
כל לשון אשה איזה תרגם איתא ואיזה אתתא הביא שם :
כל לשון שבועה איזה מתורגם לשון שבועה ואיזה לשון מומתא ואיזה לשון קיום הביא בסדר קדושים :
כל לשון קנין ומקנה איזה מתורגם לשון קנין ואיזה מתורגם לשון זביני ואיזה לשון ניתי ואיזה בלשון בעיר הביא בסדר אמור :
כל לשון מועד איזה מתורגם בלשון מועד ואיזה לשון זמן הביא שם בסדר אמור :
כל לשון שבת איזה מתורגם שבתא ואיזה ניחא · וכל לשון מקרא איזה מתורגם בלשון ארעא ואיזה בלשון קריאה הכל הביא בסדר אמור :
כל לשון איש איזה מתורגם גבר ואיזה איגש הביא בסדר פינחס :
כל לשון תועבה איזה מתורגם תועבתא ואיזה מתורגם מרחק הביא בסדר שופטים :
כל לשון את או אל או לו הסמוכים אל דבור איזה מתורגם עם ואיזה מתורגם לות הביא בסדר אלה הדברים על ונפן ונסע :

יב"י"ל ב"נ"ל"ך ר"א"ע"י

חזק

שנת יא"ר לאלף הששי
השי"ם לק"י

ספר אבי עזר

והוא באור על פירוש אבן עזרא מספר דברים

(א) **שניר** יש לו ג' שמות) דהיינו חרמון שריון שניר ונעלם ממנו הר שיאון הוא הרמון נמצא יש לו ד' שמות וכן מבואר ברש"י בפסוק צידונים יקראו לחרמון שריון [אבל פירושו כי מלבד שניר יש לו עוד ג' שמות' ועיין] : (ה) (הואיל משה שנים פעלים עוברים דבקים בלא וי"ו) ומצאנו ג"כ הואיל הלך אחרי צו שני עוברים נצמדים בלא וי"ו · פ' גם' פעיר כתיב כי הוראהו ל' רצון והפץ לכן אפשר נצמדים יחד בלא וי"ו כיון שהרצין והפעם' דבר א' · ונמצא היכה הואיל כמו מקור אל פעל שאחריה שהוא ג"כ כונת המחבר הקודמת למעשה יחוברו יחד בלא וי"ו החיבור והדברים עמוקים בדרכי הדקדוק : (ט) (לא אוכל לבדי כטעם לא הוכל עשוהו לבדך) כיון שמצאנו לשרש יכל שני הוראות פעמים מטעם הוראתו בדרך שאיכה ואוכרה כמו לא תוכל לתת עליך איש נכרי · לא יוכל לבכר-לא תוכל להתעלם · ופעמים הוראתו מבלי יכולת לעשות · לא נוכל עד אשר יאספו · ולא יכלו לשתות מים ממרה ע"כ פירש הרב כאן ג"כ הוראתו בדרך יכולת כטעם לא תוכל עשוהו לבדך וכן פתרונו יפה לפי ענינו וזה שדרש ר' יהושע בן קרחה על פסוק לא תוכל לאכול בשעריך יכול אתה אבל אינו רשאי עיין רש"י פרשת ראה : (יג) (כמו מלה זרה) וכן משפט השורש הלז בכל המקרא ומשפטו על משקל רצו בנו וכיון שה"א לא ינוע לבדו לכן היה משפטה בוא"ו ופת"ח ועיין פ' ויגש כמו מקניהם ועיין בראשית הכם נרדם : (טז) (שמות שם הפועל כמו זכור וכו') כי לפעמים בא שם הפועל קודם הפעולה כמו הלוך וקרוא ולפעמים אחר הפעולה ויברך ברוך (יהושע כ"ד) : (יז) (הכירו להכריח בדין למי שיכיר) דברי הרב קשים להולמם גם דברי מוסיף קשים ואשר נראה לי בדבריו שהכתוב הזהיר לדיין לבל יטה הדין לזכות אל אוהבו ומכירו כטעם אלא מכרו מלכים ב' וכטעם יהי מכירך ברוך וכנה נקט הכתוב בלשון הכיר כיון שהוצל הדבר והפיכו כי הוראתו הכנה ובנאה כטעם ויהי בנאה והיא מתנכרה לעת זה אח מתנכרה ומשמעות הפסוק לגרי הפי שלא לחבוב את חבירו ולזכותו בדין גם לא יבגא את חבירו לחייבו בדין והדברים כנים ולא נעלם ממך דברי חכמינו ז"ל בפ' כל הבי פסולא ליה לצורבא מרבנן לדינא דחביב עלי כגופאי גם ידעת מעשה דרב ענן בכתובות דף ק"ה דאמר אל האי גברא דאייתי ליה כנתא דגלדני פסילנא לך לדינא : (כח) (ויורידו אלינו) והאמת בעבור היותה בנגב כי נאמר בה' שלח לך עלו זה בנגב והשולך מעמו נקרא יורד : (כז) (ותרגנו מגזרן נפתל) ועיין במכלול לרד"ק באר היטב מדוע זה פעול והמה פועלים : (לג) (לראותכם נפתח הלמ"ד ללמד על ה"א הדעת) הנה מעטים אשר נמצאו במקרא בבינוי פיעל עם פעול כמו כמעלך הפידך היכה בלמ"ד השימוש ועיין לרד"ק בשיטת הה"א לכן לא מסתפיגא לאגיה ה"א הפעיל תחת ה"א הדעת כמו לנחותם לנבות בטן : (לו) (הזכיר כלב בתחלה כאשר פרשתי) עיין פ' פינחס : (לח) (העומד לפניך הוא משרתי) כיון שמלת הוא נראה למותר לכן פירש הוראתו כמו ה"א הדעת ומודעה הפועל ובמקרא כמוהו ועבד הלוי הוא : (מו) (להמס מפעלי הכפל מבנין הקל) כהכיריו והמותי אחלני התחני והדגש תמלים הכפל ועניינו מרוחם בהלבע שאי אפשר להיות מנחי לע"ד ה"א כמו אשימם והמתם : (מז) (ויהי כאשר המו דבק) עיין בפ' וארא בפסוק ויהי ביום דבר ה' : (כח) (אוכל בכסף תשברני) דע כי גורם שבר משמש לשון מכר ולשון קנין כמו שפירש רש"י פ' מקץ בפסוק וישבור למצרים ועיין מה שכתבתי על פסוק ושברו לנו והלן פירש מורם הוראתו על המוכר ופירושו השביר לי תמכור לי לכן נאמר בפסוק ואכלתי להורות שהוראתו על מכר ואי לא נאמר ואכלתי הוה אמינא שהוראתו על קנין : (לז) (לא קרבת כל יד מקום יד הירדן) וכן רופא על ידיהם ובלשון משנה הוראתו כמו בשביל וכמו ומרק אחר שחיטה על ידו עיין ר"ע מברטנורא :

פרשת ואתחנן

(כג) **ואתחנן** הטעם וכבר התחננתי) דברי הרב קרובים אל הפשט שתיבת ואתחנן הוא עתיד הנוסף לעבר ודלא כדברי המכלול כי יעמד נגדו בעת הזאת ופרושו וטעמו שהתחנן אל ה' קודם שאמר ואת יהושע צויתי וטעם שבקש משה לעבור אל הארץ הטובה לא לאכול מפריה ולשבוע מטובה רק אודות אמונת אומן אשר הפרנס בכל יום ויום בראותו מעשה ה' עד הגדיל ומה גם שרבנו מצות א"י לאין מספר וזה שכתב הרב בנאות לשונו בעבור לגדולת השם אין חקר וכו' כי לכאורה יפלא מאד על נאמן בית שיבכון עתירתו לבא אל ארץ טובה וכבר מבואר בדברי חכמינו ז"ל וזה שמסיים הרב לקמן וטעם זו הפרשה להגב את ארץ ישראל וכו' : (ה) (כבעל פעור ועוד כי יש לכם תפארת במצותיו) הנה הרואה יתמה על דברי הפסוק ושמרתם ועשיתם וגו' ואמרו רק עם חכם וגו' האמור יאמר למוד הישב למען תחכם באחריתך ויהי לך התפארת על הבידך ואנשי גילך ויקבלון בכבוד לרב ולמורה · הלא זה היעוד לא נאה לבן דעת שיהיה הלמוד בשביל התפארת והגאון ואף גם לאומה שלימה · והנכון בזה שרמז התורה ענינים גדולים בפסוקים הללו · כי ידוע בשנים קדמוניות אשר היו בני ישראל לבז ולמשיסה בעדי הגוים חשבו למצוא חן לעיני בתקופיהם ובעדי זהב וכסף וכבר השיב להם פטרון אחד בעת צר להם מגירושים ומטלטול על ידי קנאת הגוים עבור הלובש ברום בבגדי משי ורקמה מעוטים באשר אמר להם הפטרון קרעו בגדיכם ואל לבבכם ואח"כ חשבו כמה מבני אחינו למצוא חן בעיני העמים ללמוד לשונותיהם וחוקותיהם למצוא חן בעיניהם וחוקותינו ותורתנו מקרא ותלמוד ופוסקים מונחים בקרן זוית ואין מאסף · וגם זאת לא עלתה בידם כי העמים שחקו עליהם · אבל כשימם לב על ימים קדמונים אשר ה' עמנו בכל קראנו וכל אחד מאתנו יודע בשמות המלאכים וממנו נביאים וממנו חכמים ולדיקים ואף בימי הגלות שמעו בכח קול וכל דבריהם כנהלי אש ברות פיהם המיתו רשע ובראות עיניהם הפילו הללים זאת תפארתנו והכל יודעים כי לא נעלם מהם טבעות והנדסה ולשונות עמים ומכתבם · אבל עיקר תפארתם לא היה רק בחכמת אלקות · כי בזאת נראה בהם השגחה והשפעה גדולה מכל העם כי השה כינו בעציית המצות על צד המעולה וכל מגמתם לחקור בגדולת הבורא עד אשר קבלו השגה והשפע ולא עשו המצות כדרך אנשים מלומדה והנה גלה לנו התורה המזהיר לומר אם רוח התפארת יעלה עליך למצוא חן בעיני העמים ולהתיפות בעיניהם לאמר עליך כי חכם ונבון אתה והתשוב להבינ כבוד בהשיבה ודבור והשגך

והשלך מלות ה' אהר גיון לשוא הקיפי · וזה שאמר הכתוב ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים וגו' רק ושמרתם את המלות ועשיתם באופן נאה לכל יתגאלו בפת בג הזמן כלא אז ישחקו עמים על מלוסיך ומשפטיך · כאשר יראו בשפלת קומתך · אשר דמתה להמר מימיך · אבל העשה באופן כיאות כמו שכתבתי ואז יהיה חכמתכם ובינתכם גדול מאד בעיני העמים בראותם גודל השכלת הדת וגם יראו גודל הללחת אומה אשר קרוב ה' אליהם בכל קראם כי חכמת אדם תאיר פניו ומי אשר ראה הומתנו בשלותה מי לא ידע כי חוקותינו טובים וה' דודינו וריענו · וזה שאמר הכתוב רק השמר לך ושמור נפשך פן השכח וגו' ויהיה אשלך כדיוטנמא ישנה מלות אנשים מלומדה לבות אלי המבוא עם ולבבה רחוק ממני כלא או לא המלא חן בעיני האומות · וגם זאת לא יועיל לכם באמרם כי ה' שכהני על אשר הלכנו קדורניתי זה סוכן דברי הפסוקים הבמה כאשר תשים אל לבך השוב ותראה דברי מושר היולאים מפסוקים האלה ואתה דע לך ומה מאד עמקו דברי המקונן והזנח משלום נפשי נשיתי טובה ואומר אבד נלחי והוחלתי מה' לומר שעל רוב הטובות והשלום שנתתי לי בכנשמתי וזה והזנח גרמת להשכיח תכלית נפשי ונשמתי ברוב שלום בשפעת לי נשיתי טובה היינו סובת עולם עומד ואומר אבד נלחי כי פשטנו להאמין בנלחיות והוחלתי מה' לשהיד כי אמרנו נגזרנו וליש דין ודיין ומקרה אחד לצדיק ולרשע ואתה ה' תזכור עניי ומרודי לכפר על כל אשר השויט · והמקונן מדבר כאלו ה' לנגדו ובמר פיולל נאמר בלשון נכח ונסתר על מדרגה עליונה! כטעם כל הברכות טוב ה' לקוין ולצדיקים ואל החמה על ההפך בראותנו לדיקים שמגיע להם כמעשה הרשעים כי אתה ה' לנפש תדרשנו שעיקר כונתך לדרוש ולהיטיב לנפש הלדיק והגוף הוא טפל ולא דברה תורה במתים והארכתי לדבר בדברי חכמינו ז"ל בפרק במה מדליקין על פסוק והזנח משלום נפשי ופה אין מקום אחי להאריך : (כג) (תמונת כל · כל דבר) כמו מלובשים בגדים · בגדים המודות · ימותו אנשים · אנשים בתורים : (כו) (ושמא יטעון עוען כי שמים כארץ נמלחו הטוען ער ולבו יבן) לדעתי דברי הרב כשבוטו כיון ברמז כריבא כי השמים והארץ עדים בדבר ואם הם נמלחו ויבלו כלא אז גם אדם אין בארץ על מי יעידון אז ודברי מוטע לא נראין לי : שם (האבדון כמו תלמדון) בינוני קל עומד כמו האבד מכהן תאמר · האכל · ומפני שאינו סמיך נאמר בציר"י האבדון כמו ויאכלו והימא על הרב שבניא ראיה מגזרה אחרת : (כח) (יראון וישמעון הזכיר ארבעה הרגשות · ואין לורך להזכיר ההמשים) כלפי לייא אמאי לא השיב לגריעותא דאפילו הוא כמשום פיה לתולע עלי ארץ אין לכם ועד גם כי מלינו שדוד המלך השבם באומרו ידיהם ולא ימישון לא יכגו בגרונם · ובתורה לא קחשיב דבור והליכה ומשוש · והנכון לדעתי דמקרא לא קחשיב רק דברים הגייכים בקרבן דמלינו בקרבן אכילה וריח וראיה כטעם וישע ה' אל קין ואל מנחתו גם מלינו לשון שמיעה בהפלה ועתירה אבל משוש והליכה אין לורך להשוב : (לה) (וטעם אין עוד) שמעיין בדברי הרב בקבלת גם שמה הקומים והתומים והבהב בם ולא אוכל לפרש כי דעתי לכלפין בדברים וגם אנכי קטנתי מעט לדבר בדברים האלה · ולדעתי שיגה הכתוב בלשון עוד ולא נאמר יותר או אהר אבל מלת עוד יש לו כמה הוראות כמו יתרון ועדיין וקודם והוא לשון נהות : שם (כי המדבר הוא אלקי כו') ולדעתי נאמר על דרך ופניתי אני ולבי ועיין פ' משפטים בד"ה ובבר פרשתי כי השם הנכבד הוא שם העלם וגו' ואז תבין דברי הרב : (ה) (ולא עליהם וכו') כי המלות הם כנופת דברי הרב תמלא מבואר יותר בראיות בפ' יתרו בד"ה אשר אכרהם המחבר וגו' : שם (על כן שוא ושקר כי הם אחיב) ונקראים בפי המדקדקים שמות נרדפים אבל כאמת יש לכל אחד הוראה מיוחדת נגלה או נסהר · וכבר עמלו המדקדקים ליתן טעם והוראה על כל שמות הנרדפים כי לא במקרה יצאו וזה לשון כזכר אמר ר' יוסי מאי ולא התאוה כיון דכתיב ולא תחמוד דהא בהאי סגיא אמר ליה זכאין אינון מארי קשוט המידה הד דרגא תאוה דרגא אהרא · המידה דאי יכול אזיל למיסב דליה בגין כאי חמידה דנקיט והאזיל למעבד עובדא תאוה לאו הכי דהא אפילו דלא ינקוט אורחי למיכך אבתריה : (טז) (ומלת חמד מתפרשת בלשון קודש לשני טעמים) כי אם אינו כן תהיה הארץ רעה וכו' והנכי לא ידעתי מדוע לא פירש הרב כאשר מפרש בפ' יתרו בפסוק לא התאוד כי השם יהיה בהכלית השפלות בעיניכם לנגדו שלא יתנו על לבם לחמוד אלנו כי רחוק מאד בעיניהם כי שמעו את גבורתנו ויודעים את אלהינו : (יט) (את הדברים האלה · הטעם עברת הדברים ולא הדבורים) כי דבר סובל הוראת ענין כמו וזה הדבר אשר מל יהושע וסובל דבורים כמו דברי בלק · הזהב בדבריך · לכן פירש הרב דכאן הוראתו ענין ולא דבור כמה דתימר שמע ישראל לשון האזנה על הענין ואין הוראתו על שמיעת אוזן גם כאן עיקר הוראתו על עניים הנכבדים · והדברים עמוקים ועיין פ' ויקהל אות ה' : (כג) (אלהים חיים לשון רבים וטעם חיים להפרים בין אלהים ובין הגבה כי לא יתנועע מעצמו) כבר ידעת כי חיים לשון רבים ולא יפרדו ועיין ריש פרשת היי שרה · וכבר ידעת כי שם אלהים נאמר גם על המלאכים ושופטים ואלל התורה לא יעמוד לבדו רק עם סמיכות כמו אלקים לבאות וכן כאן אלקים חיים · ואף שמלינו ברא אלהים ויברא אלהים עיקר כוונת הענין לספר מעשה בבריאה אבל במקום שנאמר גדולת התורה לא יעמוד לבדו ודברי מוטע רחוקים מפשט · ועיין תהלים בפסוק ישוב יחזו פנימו · ועיין בדברי הרב פ' משפטים אם אדוניו יתן לו אשה והדברים רחבים ביודעי הדקדוק ועמוקים ביודעי חן · אם מתפשטים המלאכה : (כט) (ושמרתם לעשות לתוסיף ולא תסורו ימין ושמאל) כיון שכבר נאמר לשמור את מלות וגו' ועשו בארץ אלא בא לתוסיף ולא הסורו וכן כתב הרב לעיל בד"ה בבעל פעור וכו' יע"ש : (ל) (בכל הדרך פירש ימין ושמאל וכו' והנה עיקר כל המלות אמונת הלב) גם פה קשה לרב אה"ך שייך היעוד הגשמי הזאת בעת אשר ראו ישראל מה שראו בכר סיני ואיך נופל יעוד אריכות ימים והיים על זאת · ומתרץ הרב דעיקר המלות אמונת הלב בתורה הכל ואמונת הזמן דבת"ל המלות אנו חיין כמאמר אם לא בריתי וגו' · והיבת למען אינו מן היעוד והשלום גמול רק קאי למעלה ושמ"הם לעשות והאמינו כי בשבילם אתם היים ומאריכים ימים בארץ אשר הירשון ואם כן תאמינו לא התמוטו לעולם ולא יהרב בית המקדש ולא תגלו בראש הגולים · ובעונינו כאשר גדלה המינות ורבו המתפרצים אשר דמו שעולם כמנהגו נוהג ומות והיים מקרה להם כמה נהרס ולהבילים לכן גלינו מארלנו · ועד הנה לא יכולנו להרים קרננו וכבר הארכתי לעיל :

פרשת עקב

(טז) **ואכלת** מלוה הוא לכלותם) ואל תאמר שהוא רשות לכלותם ולא מל"ה והעד לא תחוס עינך כי אם תאמר בפירושו לשון נרכה הוא כדרך שמגרכין הומה או מלכות שתמכול על שאר האומות הוה למכתב ולא
החים

תחום כוי"ו ואם ס"ס סובל כורחתו סכל בלשון ברכה ואכלת את כל העמים שהמבול עליהם ולא תוסיף ליתן לכם הגינה מספד הפיזרים אשר יעזרו לשונאיך כי בלום מכל עבריך · ובשאת דכתיב בלא וי"ו פרושו סיכף כשמעשה בטוב בעיני ה' ואכלת את העמים לא תחום עינך עליהם ליתן חנינה כמעשה שאול בהמלת אגג · זה עופה דברי הרב · אף שאין עדותו הזקה כי נוכל לומר שבוי"ו ראשון מיבנת אהרת אבל כאמת עד לעצמו שהוא מצוה כפי קבלת חכמינו ז"ל ואפקי קרא בריגת אדם בלשון אכילה כטעם אוכלת אדם את כי הוא מורה על השחתה וכליון נמרץ כתאב לאכול בן ישאתו לנקום נקמת הגוים : (כא) (אמר הגאון כי פן תרבה עליך · סימן לזמן שינאהום ואין צורך) דקשה לגאון מלת פן שהוראתו על ספק והוה לומר כי אז ירבו עליך ואין דומה למה שנאמר פן יפתה לבבכם כי זה תלוי בבחירת אדם לכן מפרש שעיקר כונת הכתוב על הסיפוך והימן לזמן שינאתום · וכן מפרש הגאון בכמה מקומות במקרא אבן דעת הרב כפשוטו דסורה דברה כלשון בני אדם · כאשר מזהיר איש לרעהו אל הלך בדרך פלוני פן הכשל בדרך · ומה גם אין הקב"ה מזכיר שמו על הרעה רק בלשון כפה כמו פן אהלך בדרך וטעמו ידוע ליודעי חן : (כד) (השמידך עם הפועל) כי סורפת כינוי המקור מתכונת הפעול כטעם אותי אותך כמו ויקח אדם לרדפך · וגם הורהתו כטעם שלו שלך כטעם כינוי השמות כמו ביום אכלך · אבל כאן הכינוי מתכונת הפועל והוהם כמה השכו"ם פעולים ומה שכתב הרב כסף וזהב וגו' הוא דבור בפני עצמו ומקומו בפסוק כ"ה · והמדפים שכח להפסיק : (כה) (תוקף הוי"ו תחת יו"ד יקוצפי) וכן אשר תועד לכם שמה : (א) (כל המצוה הטעם אם רציתם לשמור המצות וכו') עיין סוף פ' נצבים ואז תבין דברי הרב : (ג) (וירעיבך וגו' וזה לא יתכן ויתכן מתאוות אחרות עכ"ל) דהיינו תאוות תענוגי חמדת טיול בגנות וכניכים נאים אשר לא היו להם במדבר ואין דעת הרב על תאות מאכלים שונים כי במן היו כל מיני מטעמים אשר בחרו בנפשם כידוע מדברי חז"ל : שם (ידעון בנו"ן וכן נקון להם) דעת הרב נראה דגם נקון מנחי פ"א יו"ד ודעת בעלי מדקדקים היות מנחי עי"ן ומלינו כן בשלמים אשר ישכבון ועורקי לא ישכבון · וכן נהי למ"ד ה"א ויתנון שופטים י"א : שם (מוצא פי ה' וגו') בקוצר לשונו הודיע לנו כמה ענינים גדולים · חדא כי בלחם אשר אנו אוכלים אל נחשוב שהוא מקרה אחד לאדם ולבהמה כמו שאמר המלמית הציר וכמו חי בהמי בלומה וגו"ל מן המספלה לא כן אדם כי בהם נתן כח במאכלו לבד מאשר בעלי חיים שעל ידי כן יהנה ג"כ נפש רוחני ויצמית הגשמי ורוחני יחד כאשר נהג באכילתו כראוי כידוע לבעלי תורה והקמב"וזה שאמר הרב רק הכח דהיינו הכח שנטמן בלחם והוא כח החיוני כידוע למתקרים או עם הכח החיוני הבא מעליונים אם נוהג באכילתו כראוי ולמען קיימו על התורה ובמצות כל ימי חיותו בגוף כי עיקר אכילה מעורב בתוסף רוחני להגבורת הנפש · וזה שנאמר על כל מוצא פי ה' ומה שהביא הרב ראיה שלא אכלהם לחם לחיותם הוא ראיה עצומה שלא אכלהם צימח רק ממטר השמים · ואעפ"כ הולכם חיים חיי גשמי וגם הוא נגד הטבע על כן אל תתמה ג"כ אם אתם חיים מן צומח האדמה חיים רוחני · והדברים עמוקים לא אוכל לארך היטב בידיעות הכבדות הצריכות לענינים האלה : (ה) (וידעת עם לבבך שידע באמונות לבו) כן הנה הראה לנו הרב נפלאות כי לא לחנם חשב משה רבינו את כל הניסורים והרעב אשר היה לנו · רק להורות שאף אם הקב"ה מיסר אותנו ממנו נקח מוסר כטעם נאמנים פצעי אוהב כמו שמיסר אב לבנו שחטא אליו · אף שהוא מיסרו מדחהו בשמאל ומקרבהו בימין כי לבו הומה עליו והבן כאשר שם אל לבו גודל צער אביו וחמלתו עליו נותן על לבו לחזור בתשובה לאהוב את האב וזה ויענך וירעיבך ביסורים גדולים ועל כל זאת החיה אותך מהון לטבע וזה למען הודיעך כי לא על הלחם וגו' כי על כל מוצא פי ה' והתמיד אביך עמך להחיותך והוא אביך קנך אף בעת שמיסרך נותן לבך להחיותך ע"כ תשוב אל ה' בכל לבבך והאהוב אותו · וזה וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו וגו' ויענך וירעבך לא כדרך מלך בשר ודם אשר מיסר בני אדם על עונשם למען אשר יוסרו אחרים הרואים לא כן מלכנו רק כונתו רצויה להשלמתנו ולמען הרבות שכרנו ולהביאנו אל ארץ טובה · כן כל אלה כונת הרב בקיצור לשונו · ובפ' ראה בפסוק בנים אתם תמצאו דברי הרב היטב : (יג) (ירביון היו"ד תחת ה"א ואין זה דעת ר' משה הכהן הספרדי עכ"ל) כבר בעלה דעת מדקדקים הראשונים כי אין היו"ד מיסוד השרש התיבה · ועיין בדברי הרב פ' שמות אם בת היא וגו' טעם נכון למה לא בא וי"ו או יו"ד בסוף התיבה : (יח) (וזכרתי הטעם אם עלה על לבבך לאמור כחי ועוצם ידי זכור שנותן לך כח וכן הגל על לשוני כאשר שמעתי ממתהיבי דת לאמר זאת היא הטבע שאלתי להם מי ברא הטבע ומי שת יסודותיה : (טו) (ומלפם לא ערלת לבבכם וגו') הרב מפרש בני פרושים אשר דקרא שבר להסיר תאות הגשמי מלבו כמו תאוה הגנות בבת הכבד כאמרם בכל לבבך בשני לבבות או אשר דקאי על הזדכות הנפש מכל סיג להשיב מחשבות הזנות רק לה' מין תמונה אומן כהיו כן לבו ומה נעמו דברי השע"ס מכל משמר נצור לבך כי במירות החפצים אינה דומים · כלי כסף במירתו מגינה בדלתים ובריח וכלי זכוכית במירתן במקום אשר לא שלטה יד כל אדם לשבר הדך הנוכן · כן כל אברי אדם אינו דומה דרך במירתן אבל הלב צריך שמירה מכל דבר שפוך בה אחת הקורא ותשיב נפשך : (יז) (ואדוני האדונים וגו') אף שמשה מוליא וכלב מבינים כאשר מסרו לנו בעלי המסורת אבל זו אחת מששה שיוצאים מן הכלל וכאשר רמז הרב על דברים נעלמים בספירות כמו שמבאר בקבלה על פסוק ונגוסים עליהם וכו' והתחנן על פסוק הוא אלהים אין עוד אשר שלום נהכוין המקרא להפיק האלף ועשה די לך : (ח) (וידעתם שבר הרי"ש בעבור שבר הוי"ו עכ"ל) כבר כתב הרב לעיל על היבה הזאת בב' והחתנן ושם פרשתי כי הוא לזווג הנקודות כמו יהביומו והדומה : שם (הנה (ט) עם אחר שאתם חייבים לשמור מצותיו וכו') · שני עשמים בדבר · חדא שאתם צריכים שם השגחה גדולה כיון בארץ הרים ובקעות וצריכה לגעד המיד אף שאלו הקב"ה הכל כמישיר אעפ"כ במקום הנה שאני ע"כ השמרו לכם ועוד שעיני ה' אלהיך בה תמיד ואינו דומה למי בעוכד את המלך ממרחק למי שעוכד אותו בפלטרין ואף שהכל הר כלפי שמיא אעפ"כ מצינו כמה זהירות וקדושה במקום קדוש ובמסרה ינתק חבל הטהרה תלילה והיו לגער הטעם ויחזו את האלהים וכטעם ויקריבו אש : (יב) (מרשית בלא אל"ף וכו') כללו של דבר כי ארץ ישראל הוא מוכן להשלם ובקשה והקב"ה ממלא רצונם כאשר ובאשר דברים הצריכים לכם ואף בכל מקום אשר נזכיר את שמו הוא יעננו ואלו רבותא במקרא אבל בא הכתוב ללמד על הפוכו אם עיני ה' אלהיך בה הלא במהרה יקצוף עלינו · חלילה אם תקצר מעט מעבודתו כטעם כי ילך מלאכי לפניך פן אכלך בדרך · ודי להמבין · והרב קיצר במקום שראוי להאריך : (כב) (ולדבקה בו בסוף והוא סוד גדול עכ"ל) כוונת דברי הרב כי סוד ה' ליראיו הדובקים במדותיו כמאמר חכמינו ז"ל הדבק במדותיו והדביקות עצמו יש סוד עצום שלא להיליף עבודת איש בתהיו ולאחוז ברחמנות במקום שצריך לכעס כגון על תלמוד או על עבירין או שלא לכחויק בעטם

במקום

במקום שצריך להלביש גאוה או נקמה כמעשה פינחס ז"ל ומועטים המה בני עלייה אשר יאחזו במדות על דרך האמת ואין
כושל בם הלא המה הגדולים אשר בארץ · וידעתי כי הרב דרך אחרת לו בדברים האלה כאשר כתב כמה פעמים כמי
מדיבה הטב כאשר ידבק הכל בכל וכו' וכן כתב בכמה מקומות ולא אוכל להאריך כי לי ולבני גילי אשר כתבתי החיבור
הזה אין בתורה מוצאת · ולקמן בפ' ראה בפסוק ובו תדבקו אבאר לך יותר בס"ד :

פרשת ראה

(כו) **ראה** לכל אחד ידבר) והמדקדקים אמרו שהוא תחלת הדבור כמו ראה ריח בני · ראה אלהי' עד · ראו הביא
לנו איש עברי : (כט) (ונתתה את הברכה כתרגומו ית מברכיא · רמ"י) וע' באר רחובות שכתב דרמ"י מדייק
בשביל דלא פליג נתינה על הברכה ולא אמר כלום ועיין מה שכתבתי בפסוק ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים וכבר דבר
בו הרב עזרהו מה שיש בו די : (כג) (כי הדם הוא הנפש פרשתי) עיין פ' אחרי שם המאמר ולא נעלם ממך מאמר
חכמינו ז"ל בבא בתרא נ"ח בריש כל מוחא אנא דם בריש כל מרעין אנא דם : (כה) (למען ייטב לך שלא יאכל נפש
בהמה שתשבע נפשו וכו' גם הנפש הטהורה בדמות כאשר על כן לבניך אחריך עכ"ל) והנה התורה הזהירה לנו שלא להעב
את נפשותינו בדברים המטמטמים מחשבותינו הזכים להשוב דרך הטוב ושלא ללכת בדרך בהמי לשביע אל עמל והתורה
חסה על ישראל להסיר מהם כל מכשול המעיק אותם מעבודת ה' ודקו המפרשים הנפש כאב ובטבעו לפי המזון ולפי
הרגלו במדות כן נפש הבן וכן מבואר ומוכח בכמה מקומות בגמרא · וזה עומק דברי הרב : (ב) (כי יקום בקרבך
נביא וגו') עיין בדברי הרב כי הביא דעות מחולקות בענין אות או מופת הנה השוה שבהן אם בא יבוא יהיה מי שיהיה
ויעשה באותות ומופתים מה שהוא נגד דת תורתינו לא נלכה ולא נשמע אליו כי זה מעיקרי אמונתינו לא יחליף ולא
ימיר דתו כיון שהתורה גוזרת עלינו שלא נחליפנו בכל צד ואף אם נראה אותות ומופתים כי המה הבל ותוהו · וגם
אותם שדבר ה' כן אליהם המה ראו מעשי ה' הגדול ביציאת מצרים והר סיני · והמה נולדים שלא כדרך הטבע · ומימות
עולם ועד עתה לא נעשה אותות ומופתים רבים ע"י איש אחד כאשר נעשה ע"י נביאו נאמן ביתו · והנה דברה התורה
בלשון יחיד אות או מופת · והאמת אפילו יעשה איש מופתים רבים למען הפר דת תורתנו לא נשמע אליו אבל בלוי
לפניו שלא יעמוד איש בעולם לעשות מופתים רבים שנין דא מן דא אשר אין להם ערך כלל עם הטבע וגם לא יוכלו
המכשפים לעשות כדמותן לכן דברה התורה שהם אות או מופת · ואם מצאנו שעשה כמה מופתים היה הכל בערך ובענין
אחת ולא שתים · שים על לבך : (ה) (אחרי ה' אלהיכם תלכו וגו') לשון הליכה מורה לחקור ולחפור דרכיו כטעם הוה
עזוז ביראת ה' לחשוב בלבבך מה לעשות כדת המלך · ולהחכים במצות ובגמילות חסד כפי יכלתך · וזה שכתב הרב והרדפו
אחרי נתיבותיו כטעם רודף שלום לא שהרודף ימתין עד שיבא אל ידו דבר שלום או מצוה רק יחקור וירדוף אחריה :
שם (ואותו תיראו מלאחול למה זה עכ"ל) ולדעתי דרך הפשוט לפרש אף שאתה דבוק בדרכיו ובמצותיו אל תהיה כאיש
בית להסיר היראה חלילה לך כי וסביביו נשערה מאד · וכאשר דבקת בדרכיו אז תהי רוח יראה לפעמך · ומה שכתב
הרב ומצותיו השמורו הם העיקר והקולו תשמעו מה שהם זכר לעיקר ופירשו המפרשים דהיינו מצות אנכי ולא יהי' לך
לא הרגא כבד את אביך וזכר לעיקר המה מצות שבת וציצית ותפילין ע"ש · ולדעתי הליקתהו הרב מלת שמירה על עיקר
ושמיעה על זכר הרב מצינו ג"כ על זכר המצות שמירה כמו שנאמר ושמרתם את השבת ושמרתם את המצות וכדומה
אבל באמת הזכיר הכתוב אהבת ה' במלות שונות בכל לישנא דמשתמע שמירה ועשיה ושמיעה והליכה ודביקות ואין
צורך לפרש כל אחת בדרכים שונים : שם (ובו תדבקון בלב בראש ובסוף) הנה הדביקות הנורא המלאה בהרבה מקומות
נפולים בזוהר ועניניה מופלאים ע' פ' ויקרא ופרשת אחרי גם המחקרים האלהיים דברו בו הרבה ואין זו תוכן כוונת הבורי
לדבר בענינים האלה · גם הרב מרמז בה לעיל סוף פ' עקב כתב ולדבקה בו בסוף והוא סוד גדול עכ"ל · ולדרך הפשט
נראה לפרש דברי הרב בהדביקות יהיה בכל ענינים כי לפעמים הדביקות בסוף מתוך שלא לשמה בא לשמה · ולפעמים
דביקות גדולה מתחלה ואחר כך נהפך לאהבת בני אדם ולתפארת · והזהיר הרב באהבת לבוש שצריך לאחוז כל ענין
בסרי ראבין להחכים מאד בהתחלה בעשית המצות שלא יבא לבסוף פירוד בין הדבקים הללה ועיין ירושלמי ברכות פ"ו
אמר ר' יונה הדא דעימא בתחלה אבל בסוף מצוה ושלא מחלוקת בדבר ודבריהם עמקו מאד : (ז) (כי יסיתך אחיך וגו')
וטעם בן אמך שהייתם בבטן אחת וכו') כי מצינו במקרא ברוב כשהזכיר אחים מזכיר אמם כמו מוזר הייתי לאחי
ונכרי לבני אמי · בני אמי נחרו בי · אחי בני אמי הם · וידברו אחי אמו אבימלך שכמה אל אחי אמו · לכן מפרש הרב
טעם לזה כי על פי רוב אדם רוצה ושומע לעצת אחי אמו כי הטוב מגיע אחד אבל עם אחיו מן האב שהוא בגורם אחת
אין טבעו קשורה בנפשו להיות השלום ביניהם מצד הנפשות והמדות אשר יזדוגו כי נפש הבהמית וכח המתאוה הנקשר
בכבד אין להם יחוס יהדיו רק עם בני האם בהמה מגיע אחד וזו עומק דברי הרב והמפרשים הלכו בדרכם לפרש דברי
הרב ואין צורך : (ד) (שור שה כבשים חשב וי"ו וכו') על דרך שמש ירח : (כב) (אמר ר' יהודה הלוי וכו') דעת
ר' יהודה ליתן מעשר מהזרע הזרוע בארץ ודעת הרב על התבואה שהוציא השדה ומביא ראיה מתיבת יוצא יוצא לבני
כי נאמר תוציא מאת מבנין הפעיל מוכח דריבה דקרא יוצא ג"כ לשני : שם (וזה סוד הבכור והמעשר הכ"ל) לרמז
על עשר הספירות ועל אחד מיוחד : (י) (בגלל הנה לבעבור הנה הדבר וכו' כחלק הכל שהוא בגוף עכ"ל) · הרב
מסרה ולא ירע לבבך כי לפעמים איש נותן צדקה ולבו בל עמו והוא כמשוכת חדק · אבל יהיה אצלך כמו שתתן עונג
גשמי לאבר אחד מאברי גופך הנה אז התענג בכל גופך כן יחשב בעיניך כל בוגי חיים ההולכים בדרכי
ה' כאלו כל אחד חלק אחד מאברי גופך וכשתתן צדקה לעני אחר תמצא עונג בגופך ותחת עונג גשמי
ותבקש המצוה אשר יחדיו ידבקו יברכך ה' בכל מעשיך ובכל משלח ידיך · ודברי הכתוב נמשכים היטב במקרא שאחריו
כנאמר כי לא יחדל אביון מקרב הארץ ובשביל זאת לא תהיה אתה מאביונים רק מהמשפיעים ונותנים ואפשר לפרש
המקרא והטה עינך באחיך האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא דהיינו כשאתה לא תרצה ליתן לו בעת
אשר אתה יושב בעת אז יבואת ה' עליך יסורים ומכאובות חלילה ותצטרך אל עניים ותצטר גם לתפלל בעדך אל ה'
וזה וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא כטעם אני ובני שלמה חטאים לכן נתן תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו בהשקט
ובבטחה : (כב) (בטמא והטהור והשעם כמו קרב אב) תימה על הרב דבספר מאזנים כתב שאין בלה"ק סימן קריאה

רק

אבי ראה עזר

רק הענין יורה עליו כמו הברכה אברכה וכן הקבלה חזקה את ה"א הידיעה עכ"ל ובאהל יוסף דחק עצמו ומביא ראיה מן ספר מאזנים · ותקיל תקילתא במאזנים באבני תהו : (ח) (בד"ה ששת ימים וגו' ולכן ליום השביעי דבק עם ששת ימים והבדילו מפסח אל פסח האחרת) כי גם ביום השביעי חיוב לאכול מצות כמו שנאמר שבעת ימים תאכל עליו מצות · וזה שכתב הרב והבדילו מפסח וכו' כלומר כי גם השביעי בכלל היה ויצא מן הכלל להוסיף על המלאכה ואם אינו כן לא ידעתי פירושו והמפרשים העלימו דבריהם ודברי רש"י ידועים : שם (לא תעשה מלאכה והטעם מלאכת עבודה וכו') הרב מפרש מצוה שנאמר היא מלאכה ופירושו רק מלאכת עבודה אבל הצורך לכל נפש מותר ומביא ראיה ממקום שנאמר כל מלאכה נאמר אחריו אך הצורך לכל נפש הוא לבדו יעשה וכיון שנאמר כאן שהיא מלאכה אין צורך לכתוב אחריו אך הצורך וכו' : (טו) (וטעם אך כי לא הקים כי אם כן עכ"ל) פירוש בכל מעשך ועדונך אשר יהיה לך בעסקך והייו הבלך יהיה כאפס לא צריכן ולא קיימין נגד שמחת החג או שאר עסק מצוה וזה והיית אך שמח לספר כאהוה עם שאר התת אשר גילה ורעדה חוברו להם יהדיו לא כן שמחת המצוה ודי לך · ואפשר שכוון הרב למאמר הגמרא בפ' לולב וערבה מרבה אני י"ט האחרון שיש שמחה לפניו ומוציא אני לילי י"ט ראשון שאין שמחה לפניו : (טז) (את פני ה' שכתבתיו עכ"ל) עיין ס' משפטים בפסוק ולא יראו פני ריקם · כי נקודת יראה מורה על נפעל ומלת את מורה שתיבת יראה הוא פועל והוכיח הרב שהכלל הראשון גובר ומלת את פני מורה על תיבת לפני :

פרשת שופטים

(ב) **כי** כן משפט ע"ז אחר אחת בתוך) סוף ישעיה כי רבים מפרשים שזה קאי על אחרות הנטועים בתוך הגן :
(א) (כל דבר רע פירש מום עכ"ל) הפסוק מפרש כאלו מום הוא שהם והוראתו כל דבר רע : (ב) (לעבור בריתו הפך לעמידו עכ"ל) עיין מה שכתב הרב לעברך בברית · הנה מלת עבר בחסרון בי"ת להפך וזה כוונת הרב כאן : שם (דקדוק ויאתו בספר היסוד) גם הובא בדברי הרב פ' יתרו : (ד) (ודרשת היטב וכו' והוא מעט להוק מגזרת טוב עכ"ל) ויותר נראה שהוא מגזרת יטב כמו מיטב שדהו : (יא) (והאשר ישען על חכמתו לבקש האמת ומה שיהיה און מהשם הנה לבו הסר או הוא משובש וכו' עכ"ל) ראה אתה הקורא איך הפליג הרב בחכמתו הגדולה ולזה שלא לשען על החכמה בלתי אל ה' לבדו ידרושו דורשיו תמיד כי פשה הנגע זה בינינו מיום ברוא אלקים אדם על הארץ ופעם שבו כשפים והעמיקו בהם ופעם שבו משלה בחכמה או בכשפים ופעם הלכו בסולם החקירה העיונית ומה שסברו להם החכמה האמינו וכל אשר לא חייבה חכמתם לא האמינו וע"כ לא בטחו בישועת אלקים והלכו קדורנית גם נטמאו בטומאת מת באובות ובידעונים המספק שכל זך וטהור לטמאה בהם ובדרכיהם ואחת אל אחת למצוא חשבון בשאול להוריד נפש המשכלת באר שחת · וזה שדבר הרב נלאות לבוא · והוא מאמר הנה לבו הסר כי אין להשען על שכלו להיות דיין ושופט בין טוב לרע · כי לפעמים יחלש השכל או ממקור הלבו חלש בטבע או נחלש ממכונתו ודירתו בגוף עכור כדרך אחר הומרו וזה לבו הסר כי הלב כנוי לשכל · גם דרך אחר שהבנתי שהשכל נטמא בעסק בדברים טמאים כאוב וידעוני ואז השכל מכריע להקים דברים אשר לא כן להחזיק בטומאתו כמו דיין אוהב נאמן לבעל דין ודבק מאד הלא ילמד לזכות אותו בדין בטעם פסילתא ליה לדינא כי חביב עלי כגופאי כן משפט השכל אם ידבק בטומאה ותועבה יבחר מאד בשכלו לאהוב רע ומאס · וזה שכתב הרב או הוא משובש והדברים עתיקים : (ג) (ושלשת תחלק הארץ לשלש) ולדעת השני של רהב"ע הוא פועל ממספר החלקי ועיין שמואל א' ך' ושלשת תרד מאד פירושו תמתין שם אחר שלשה ימים ומשקלו וקדשת · סוף דבר הכל נשמע משם המספר כי יתחלק לשלשה גוונין ולשמה הורשה ולא כן טעם גזרת הפועלים והבנינים למיניהם : (ה) (והנדחה מבנין נפעל והקל נדחי ישראל יכנס עכ"ל) רצה לומר שהקל נדחי ישראל כי נכון להיות דגש בדלי"ת לחסרון נו"ן פ"א הפעל רק שהקל · וסבר הרב דנדחי ישראל הוא מחסרי נו"ן וגם ונדחה ידו מזו הגזרה היה מורה דגש הדלי"ת · ודע לסוברים הוא שני גזרות חסרי נו"ן ונחי לע"ד כ"א לכן רבים סוברים דנדחי ישראל משורש דחה ובנינו נפעל · ויותר מסתבר להיות כדאמרן : (טו) (על פי שני עדים דרך קצרה וכמוהו ואם שלש אלה בפ' משפטים : (יח) (ענה כמו העיד ג"כ במכות ובעונשים ע"כ) בין ברצו העדות לחייב אותו מכות או עונשים יעשה להם כן ואפשר שהוא שם מנוסף ליסורים ועונש ועדות שוא להכות את רעהו בממון או ביסורים או להעיד בעצמו לחייב את עצמו כמו סיף ענה בך לא תענה ברעך עד שוא כיון במחשבת העדים לענות את חבירו ע"י עדותם או לענות את עצמו בדבר פיהם בסופו לכן הושאל שם ענה · ולא כן בעדות אחת הנקרא עדות ולא בקול ענות : (ז) (ארש אשה ולא לקחה זה הכתוב לאות כי יש מי שימות בלא יומא עכ"ל) דברי הרב ארוכים וקצריו הוכיח בשכלו דאי אמרת ימיו קצובים למות בכל מקום ובכל זמן כטעם מלאך המות אם לי הכא ואם לי הכא · אם כן למה לא יצא בצבא · לכן מוכיח דזמן קצוב לו כשיושב בביתו בהשקט ולא כן בליכות מלחמה · ומיהו כל זאת להשיב נדחים ולדחות להם בקנה · אבל לדידן מאמינים בדברי חכמינו ז"ל כי בליכות אדם תחת כותל רעוע מזכיר עון ושטן מקטרג בשעת הסכנה הדברים שבועים · ואין צריכים הוכחות כלל וכבר ידעת מאמר חז"ל על פסוק כי תצא מחנה ונשמרת מכל דבר רע · ועיין ס' משפטים כ' הרב ז"ל העמיק מאד לדבר ביראה ובחכמה בענין הזה · ועתה הלא תחיינה עצמות היבשות אשר ישבו שריהם כי התחזקו שרשם על ראש ולענה וישלחו פארתיהם ברעים אל תנואי פה להיות גדר למו ותהת נגלו לנדם · ועתה ספר משוכתם והיו לבער בראותם גודל יראתו ואמונתו אשר הגביר לרבים בפ' זו או אז יחיו מערכת עבר : (ח) (את לבבו הנה את יראה נוסף וכו') ודעת מדקדקים שבנינו קל :
(ט) (והנכון בעיני כי לא יוסף דם נקי אם תעשה הישר בעיני ה' וכו' כסוד שכר מצוה מצוה וכו') אמר המחבר על התמה על דברי הרב כיון שהכחירם חפשית וכי ישאל הרוצח המזיד ממון חבירו ויהרוג אותו בערמה אם בני ישראל זכים וטובים או לאו · אבל באמת את ישראל כמה בתכלית השלימות באחוה וריעות המה כולם כאיש אחד והמה בכלל לא יאונה לצדיק כל און כי כאשר המשתתף גופה לעזור איש את אחיו ואיש את רעהו כן ישתתף בכלם ורוחם יחד להציל נפש הנרצח ולהציל מחשבות הרוצח לבל יעברו גבולים להכות נפש · והארכתי במכתבי עדת דבורים בענין מאמר הנביא הכני נא דברים נחמדים להשכיל :

ושבתם

פרשת כי תצא

(יג) **ועשתה** היקון והקוצה לכרוה הצודף וכו׳ והתיקון פיק׳ כל מעשה במקרא וכו׳) כמו כי עשה נבלה בישראל וכללא דמלתא אם נגמר ממחשבה רעה או טובה נקרא עשיה תיקון כי היא הכליה המתהוה ולפעמים מלינו בתחלת המעשה כמו עשה שירחו מלפניו כי עיקר תכלית המחשבה ליראה מפניו ועיין בפ׳ התולך ר׳ אליעזר אומר תקון ר׳ עקיבא אומר תגדל: שם (את אביה ואת אמה אם קרוב) ידיע לכוי לך בפ׳ קדושים נאמר איש אמו ואביו תירא ופירש רש״י לפי שגלוי לפניו שהבן ירא מאביו יותר מאמו ובכבוד הקדים אב לאם לפי שגלוי לפניו שהבן מכבד את אמו יותר מאביו. מפני שמשדלתו בדברים וגמרא ערוכה היא בקדושין דף ל״א ד׳ וזה שכתב הרב לכן נאמר בבכיה אב קודם לאם מפני שהבכיה היא כעין כבוד ליולדיה ואם קרוב אליה מגשורים ומגדלתה לכן הקדים אב לאם. והמפרשים מוחקים גרסא זו וגורסין אם הרוג דהיינו אם אבותיה הרוגים ואין צורך: (יד) (והלאהב לנפשה. תעשה רצונה עכ״ל) כי הנפש כינוי לרצון כמו באות נפשו אין נפשי אל העם הזה: (טז) (וטעם לא יוכל להבכירו עכ״ל). עיין מה שכתבתי לעיל פרשת דברים כי היכא יוכל משמש לבני הוראה׳ הוראות שמירה ואזהרה כאלו נאמר ובמ״ם מעשות זאת כי הוראות משאילים זה לזה דהיינו שיהא הדבר אליך באזהרה גדולה כאלו לא תוכל ואין יכולת בידך לעשות. והוראה השנית לאיש אין יכולת בידו לעשות כמו לא נוכל עד אשר יאספו וגו׳ וזה כוונת הרב וטעם לא יוכל להבכירו ולא להוס נכתבו הוראות אלה במקרא ולהראות באו במקום שהמצוה היא בפלס הבנת בן אדם כמו לא תוכל לתת עליך איש נכרי. לא תוכל להתעלם. כל אלה הדברים מחייב שכל בן אדם ע״כ שיגתה התורה ולא כתבה לא תתעלם. לא תתן עליך איש נכרי להגיד לך שאתה תהיו בישרת לבב במדות ישרות בדביקות איש אל אחיו שיהיו הנוסף הצווים האלה אליך לטבע מורגל כאלו לא תוכל לעשות את זאת. כי לא יאות לבן חכם שיזכיר הלב אותו שלא ימחוך בידו או ברגלו אבל באכילה שמורגלו רוב בני אדם שפיל נאמרו בגמרא אל יאמר אדם אי אפשי בבשר חזיר וכו׳ ולא כן במדות טובות שמה שירגיל אדם בכן מנעוריו ויהיה אצלו יתד תקוע ובל ועליה יעלה מעלה לעולם במדרגות הסולם: (יז) (הנודע עם הישר ידבר וכו׳) כי יעקב אבינו התפאר על עצמו להאמר כחי וראשית אוני ולאו כל אדם זוכה והפסוק מדבר עם ישרי דרך ולישרים בלבותם: (יח) (ונסמכה זו הפרשה וכו׳ והעד ושם אמו וכו׳) כי ברוב המקרא מלינו שיחס הכתוב לטוב או לרע על שם האם כהאמר ושם אמו שלומית בת דברי וכן נמצא הרבה במקרא אבל אמת כי רוב תולדות בנים אחר מעשה האם כמו שכתב הרב לעיל כי האם כגוף והאב כצורה והצורה לא יבינוה רוב בני אדם ע״כ נהפך בן יפת תואר לסורר ומורה וכבר נאמרו דבריו אלה בדברי הכמינו ז״ל: (לג) (ועל דרך הפשט כי אלקים פיעל וכו׳) כאלו נאמר שאלהים מקלל מקום האדמה והאויר אשר שם התלוי והקרוב לבוא נזק בנגשות ההולכים סביביו. ועתה יבושו ויחפרו המכחישים בכמה עניינים בדברי חז״ל בראותם שהרב בגודל עיונו והקירתו ולא נעלם ממנו פלוסופי והנדסי וטבעי ובכל אלה מאמין מאד בדברי חז״ל אחוז ולא רפה. ואתה עשה אזנך כאפרכסת והבן: (ד) (נופלים כמו רובץ ומלת נופלים כלל עכ״ל) כיון שנאמר בפ׳ משפטים רובץ תחת משאו וכאן שינה הכתוב לומר בלשון נופלים ולכן כתב הרב שנופלים כלל לכל דבר או תחת משאו או מחמת חולשת כח ומרבה לכל דבר שצריך לעזוב את חבירו ולהטעינו: (ו) (וכן שור או שה עכ״ל) נאמר איתו ואם כנו לא השחטו מטעם הנ״ל: (ח) (מעקה ידוע ואין ריע לו והמדקדק מוציאו מגזרת עקת רשע וכביא עצמו בעקה עכ״ל) כי נתחלף לו מועקה עם מעקה זו מגזרת נחי למ״ד ה״א על משקל מעשה כמו שכתב הרשב״ם וכן בספר מאיר נתיב וזאת מגזרת עיק מנהי עיין: (טו) כי לא יומתו על בנים מאוס על ישראל וכו׳) בפ׳ יהרגו הקשה מן יחזקאל שנאמר גם הבן לא ישא בעון האב ותירץ כאן שאוחז מעשה אבותיו בידו פוקד עון אבות על בנים וכאן שאינו אוחז מעשה אבותיו אבל פה תירץ הרב בפשיטות דיש הילוק בין מיתות ב״ד למיתה בידי שמים ולא מתשובותינו מחשבותיו: (ז) (כמי האמת כי היו״ד סימן הפעול) כי המיד סימן הפעול בנו״ן כמו הלסרגני לא יכין לדבר הלסרגני ועיין פ׳ בלק לתתי להלוך עמכם: (ט) (וחלצה כמו וחלצו בד והטעם הסיר עכ״ל) נראה לי טעות הדפוס שנכתב חי״ת במקום הי״ו ונכון לגרוס הסיר כמו שנכתב במכלול החליץ והסיר והמה על המפרשים שלא פירשו בו כלל:

פרשת כי תבא

(ג) **הגדתי** היום וכו׳ או היה כדמות הודיה וכו׳) וכן תרגם יונתן ואודינן וירושלמי מוסיף ואודינן ושבחינן:

(טז) (היום הזה. אלה דברי משה עכ״ל) דלא תטעי לומר שגם פסוק היום הזה אומר המביא בכורים:

(יז) (ואמר ר׳ יהודה הלוי הספרדי נ״ע) והוא על דרך שמצינו במקרא והיה ה׳ לך לאלהים וכן והי׳ ה׳ לי לאלהים עיין פ׳ ויצא מה שכתבתי שם: (א) (וזקני ישראל אחר כן להקל ורבים כן) דעתו כדי להקל מעליו. לזה משה לזקני ישראל שהם יעבירו בכל המחנה. וכן וידבר משה והכהנים הלוים ועיין פ׳ וילך בד״ה ואל כל זקני ישראל: (י) (ארור מה״ב על הנרכה בני הגבירות וכו׳) הרב מפרש כאלו נמסר לו מסיני כן וכללא דמילתא אין אתנו יודע עליזה טעם יעמוד בכור האמהות בבר עיבל ומסתברא איפכא כמו שתראה ברים פ׳ במדבר גבי הדגלים שראובן בראש וממנו נעלמים הדברים עד בוא מורה צדק ועיין בסוטה דף ל״ו ונפקחו עיניך: (ב) (וטעם וכאו שיבואו מעצמם והשיגוך ואם לא תבקשם. והטעם שלא תיגע עכ״ל) ואפשר לפרש והשיגוך שלא יגזלו החומסים בדרך כמו שבוא בעון הדור חומסים אומות העולם התמליה ואנחנו יונקים משיורי המאכל כידוע וזה ובא עליך והשיגוך בשלימות שלא יקרם מקרה נדרך. אמר המחבר גם כל הקללות משתמעין להרי אפי רם אנחנו עושים רצונו יתברך כמאמר חז״ל במועד קטן פ״א יהא רשוא דהזרע ולא פתלד וכו׳ ועיין בזוהר הקדוש וזה ויהפוך ה׳ את הקללה עצמה לברכה כי הכל הולך אחר כונת הלב וכבר ידעת מאמרם מתוך הברכות שברך בלעם אנו יודעים מה היתה כונתו של אותו הרשע לקללם אם לא היה מהג ורסן על פניו וכן אנו רואים מתוך הקללות שקלל משה רבינו ע״ה את כונתו הטובה אשר כוון לנו להפוך את הקללה עצמו לברכה והטעם לך בכתך זה והושעת את ישראל כן בכח כונת משה בקללתו כדאמרינן יוחנן צדק והפשטה על ישראל ועיין בבא בתרא ד׳ ס״ט א״ר לוי בא וראה שלא כמדת הקב״ה מדת בשר ודם וכו׳: (ה) (שנאך מקום הלהם והוא מוקדם ומאוחר עם משארותיך) אמר המחבר הפשטי ולא מצאתי שיהא משארתך נכתב קודם שנאך ע״כ אמרתי שהוא טעות הדפוס: (ז) (ושבעה לשון רבים וכו׳) פירש לכן נאמר כמשל על רוב מכות ורוב שמחות במספר שבע כי הוא חשבון שלם לשבוע ולשמטה וליובל ורב כח המספר שבעה

שבעה בתורה אינה עמודיה שבעה ובכנור של מקדש שבע נימין וכן קולות המוזיקה שבעה והשמיני חוזר לאחד · גם בזוהר הקדוש פ' ויחי הפליג מאד באמר והשביעך בה' אלהי השמים מאי והשביעך לאתלבשא ברזא דשבעה נהורין עילאין דאינון רזא דשלימא עילאה וזה שכתב הרב כי הוא הלוי בעליונים ועתה די לך · ועיין פ' בחקותי ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם : (כז) (ובחרס יש אומרים שיאבדך אל חרס כאיוב ואם הוא בסמ"ך עכ"ל) וכן פירש והמה שבין בלעיך בשי"ן ובוקע עליה יהכן גם בסמ"ך מבוראה זו לפי דעת בעל מאיר נתיב וכן רבים : (לב) (וכלות כמו נכספה וגם כלתה וכו') וצורתו תאוה וחימוד וכיון שתיבת ותכל נקבה ע"כ פירשו המדקדקים שחסר תיבת נפש אבל קשה לרב להיותו מעומדים כיון שהוא עומד בלשון קל כמו כלתה נפשי וכוי למכתב ופעל על משקל ותלך וספה וכיון דהפקיד לקרא בלשון כבד ש"מ שהוא יוצא לכן מפרש שקאי על אם האבלות אשת דוד בקשה לדוד עד שהכניסה שלום כלנו וילך אל אבשלום ומה שקאמר הרב חסר הדעת אפשר לפרש על פסוק ועץ הדעת שחסר תיבת דעת אבל כאן אין דקדוקו כן · ומיהו בעלילה בא הרב על המדקדקים כי מצינו גם מבנין כבד עומד להראות על חוזק הפעולה כידוע בהרבה מקומות ולא ידעתי על מה הרעיש הרב בשביל דקדוק חסן להסיף דעת המדקדקים אולי ידע מה שלא ידעתי · ועיין במפרשים שהרבו לדבר בענין הזה גם עשו עיוות בדברי הרב ויצא מה דקדוק הינה הזאת לא נפלאת היא מן המדקדקים : (לו) (ועבדת שם ולא יועיל לך עכ"ל) הטעתי אשר דברתי בחבורי עדת דבורים פירש ענין הזה באריכות והם נאמר כי נגלה לפניו שימירו כבודו בארצות הגוים למצוא חן בעיני העמים וקושיא דמלתא כאומר לבן וידלק יאמר לתומך וכו' הנותן חן בארצות העמים הוא יאמר להסיר חן וזר תפארה והיתה לשמה ולבזה לעדי וזה שכתב הרב ולא יועיל לך : (נג) (יציק לך כל אחד מאויביך · או הוא כן בעבור היותו בסוף עכ"ל) כיון שתיבת יציק הוא לשון יחיד ואויבך רבים או תוכל לומר שאויבך לשון יחיד ונשתנה החיר"ק לסגו"ל בעבור סוף פסוק · ולדעת המדקדקים דאמרו דלית מבינן מן הינה רבי נאמר כן ע"פ המסורה דיש טעם נסתר בדבר וכיון שתיבת אויבך נמסר עליו שהוא חסר יו"ד ע"כ לא קשה מידי : (סג) (וטעם כאשר שש שלא תחטאו וכו') נעלם ממנו דברי חכמינו ז"ל הוא אינו שש אבל אחרים משיש ותיבת ישיש פועל יוצא : (סח) (והתמכרתם אינו כמו ונמכרתם) עיקר דברי רש"י ורלב"ג להבינו מוספת נגד המדקדקים שאין נפעל להתפעל ואב והולדה יחדו ירבצון : (ג) (וטעם נתן כי מאתו העלילה ראשונה וכו') כי עד הנה לא היו מוכרחים לקבל בנקל דעת והכמה כי הכל לפי המקום והזמן כמו שכתב הרב על פסוק מה נורא המקום הזה ודרך הנותן מתנה להזכיר את המקבל איך ומה שהיה להמקבל בטרם בא אליו המתנה הזה ומי הוא הנותן ומה שאחד מבקש כשעה אם לדקת מה תתן לו והועלת המקבל ועי"כ יודע המקבל לדברי הנותן בכל אשר יהפוך ממנו והמפרשים דברו בה הרבה והאמת כדבר שיש לדבר בענינים ההמה דברים המשברים את הלב אולם לא איש דברים אנכי :

(ח) (למען תשכילו כלומר תצליחו) כן תרגם אונקלוס ויונתן ודלא כמו שתרגם ירושלמי הן בגלל דתסתכלון כי תיבה הענין מורה שהוא יוצא ובהיר הוראתו נופל על ההצלחה והוא פועל נאה ונחמד להשכיל · ויותר נפלאתי על הירושלמי דפירש הענין דתסתכלון והוא נגד הדקדוק הלשון :

פרשת נצבים

(ט) **ראשיכם** כמו האשלה שרש אשו) כי לא יבוא כינוי על סמוך כמו שנאמר ולקחת את ראשי שבטיכם · וגם בפסוק ונירם אבד חשבון בפ' חוקת פירש הרב שחסר תיבת ניר לפי פירוש הראב"ן עיין שם :

(יט) (למען תחי' בגוף או בזכר ופירש כי החיים הם לאהבה עכ"ל) כן פירש הרב לעיל בפ' עקב בפסוק למען תחיון ורביתם וגו' וזכרת את כל הדרך וגו' וכתב הרב שם הטעם אם רציתם לשמור המצות למען תחיו זכרו את הדרך כי קשה לרב להיות היעוד מן המצות חיים לבד בלתי התכלית הבא מחיים והוא וזכרת את כל הדרך וגו' וכן כאן פירש הרב כי החיים הם לאהבה כי זה כל האדם :

פרשת וילך

(ב) **לצאת** ולבוא במלחמה · והטעם כי אלו לא הייתי מת וכו') כיון שהנהגל בשני דברים בתלישות כח לצאת למלחמה · גם כי ה' אמר לא תעבור את הירדן הזה וגו' והיה די בהתגלות דבר אחד · אבל פירש הזה כי מלחמת ה' אינו כשאר מלחמות ללחום בחרב ובחנית ובתחבולות כי השם ישמיד הגוים וברוח שפתיו ימית רשע · וגם אם ה' הניח לי לעבור את הארץ הזאת לא הייתי לוחם בחרב ובחנית כי אין בי כח לצאת ולבא וכיון שמלחמה ה' והוא ילחם לכם ע"כ אל תדאגו ואל תרהו אם יהושע יעבור לפניכם זה טופס דברי הרב · אבל דברי רש"י נכונים יותר לפי טעם הפסוק לא כהתה עינו ולא נס לחה : (ט) (אל כל זקני ישראל וגו') ענין בפ' כי תבא בפסוק וזקני ישראל : (טז) (וקם העם הזה · לא יתכן היותו דבק וכו') חלילה לרב להתנגד נגד דברי חכמינו ז"ל באמרם מכאן לתחיית המתים מן התורה שנאמר וקם העם וכו' אבל מתרץ על בעל הטעמים שלא הדביק אותו בטעם המלך וגדוליו ומדוע חלק הכותב באתנחתא · ותירץ דלאי אפשר בענין אחר והיודע בין בטעמים וסגולותיהן ומלביהם יודע כי דברי הרב נכונים · ותימה על בעל מקור חיים במפרש דברי הרב כפשטיה ולא חש לכבוד חכמינו ז"ל : (יט) (הכו' לעד בבני ישראל דבק בטעם עם כי אביאנו וכו') דמספקא ליה לרב אי נאמר שירת ועתה כשירה אודות כי ארכו הדברים כדרך ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה · או ועתה מילתא באנפי נפשה · ואין הכרע בדברים ולפי נראה לפרש כי נאמר שני פעמים על שני הוראות כדרך שעושים מכתב עם הקונים או עם המערתים והכתב מעיד מי שהמעשה מכפי אשר הותנה בשעת המקח או בשעת קבלת הדנות גם הכתב מעורר למשרת לעיין תמיד במכתב לידע כדת מה לעשות ועיקר העיכר כפי התנאי כן נאמר בראשונה למען תהיה השירה הזאת לעד אם אנכי אסתיר פני מהם שלא לחנם אני עושה זאת רק הכל כפי הכתוב בתורה גם אתם קראו במכתב והדע אם תמצאו אתכם רעות הרבה במכתב התורה על מה ולמה באה אליכם הרעה הזאת כשעה השפע ולא מצא יתלו בבעול התורה לכן לא ידע להפוך

כראוי

כמוי ושפיר נאמר עדות השירה שני פעמים : (כז) (ויעש וקראת כמו ותשאת עמך וגו׳) עיין דברי הרב בפ׳ במות ונתחלף הא השקנה בתי״ו על דרך ושבת את השבואה :

פרשת האזינו

(ה) **הליהוה** הגמלו זאת וגו׳ וכבר פירשתי טעם הה״א בספר מאזנים) וזה ל׳ הרב בספר מאזנים אמר ר׳ שמואל הנגיד כתבנו אצלנו שה״א הל׳ לבדה והיא זרה והנה זו הה״א יגלה סוד גדול והוא שהה״א לא יתכן להיות בשו״א ובפת״ח כי אין יכולה באדם לקרות שו״א גם אם לא היה אחריו אות בתנועה ע״כ יהיה הה״א בפת״ח כדרך השאי״ן הפתסין וידוע כי בלמ״ד יהיה שו״א גם כמשפט כל למ״ד מוכף כמו ליעקב ואל תשים אל לבך הקריאה שאנו קוראין כי כוונתנו להניח הלמ״ד שהיא שו״א גם בעבור היות שו״א גם ההת אל״ף אדון עכ״ל ועיין א״ם ובלא מחלוקות בדברי לסורתי ה׳ להודי ונכרדעי הנ׳ להוד ולמדנחאי הל׳ מלה אחת ובהבורי אם מטעמים אחריך א״ם בזה ברצות ה׳ דרכי : (יא) (גוזליו הם הקטנים וכו׳ ומלת גוזל שם כלל וכו׳) הרב מפרש דגוזל הוא שם עצם כללי ושייך בו כינוי וכן צפור דין עצם כללי יש בו ונאמר צפרים גם הודיע לנו הרב דגוזל שם כלל מיני צפור כל צפור עזורה וגם הוא שם פרטי שתי צפרים וכדומה כן שם גחל משמש לשני דברים לכל מיני אפרח ונולד ולמין יונים ולכן שייך שפיר לאמר על גוזליו אצל נשר ולכנהו כיון שהוא כללי : (יג) (כמותו בוי״ו לא ישתנה וכו׳ ואין כמוהו ואת עשיר במותיו עכ״ל) עיין ישעיה נ״ג כי שם הוראתו על מות כמבואר במכלול והבי״ת אינה מן היסוד וכאן הבי״ת מן היסוד גם נוסחא ישנה שפיר כי שם פירש עשיר רשע: (ד) (חמר כמו יין ופי״ו השתה לנכח וכו׳ ויש אומרים כי ענב לבון נקבה וכו׳) דעת הרב כי תשתה לנקבה נסתרת כי ענב לשון יקרה ופירושו הענבה השקה את ישראל חמרה ומלת תשתה יוצא לבני לכן הוצרך הרב שצריך לינקד תשתה בפת״ח התי״ו כי תשתה בהיר״ק אינו יוצא כלל ויש אומרים כי תשתה לנסתר ואינו יוצא כלל וקאי על ישראל הנקראים לפעמים בשם נקבה והבר בפסוק מי השותה כמו אשר ילדה אותה : (טו) (כשית · י״א שהוא כמו כסה וכו׳ ואחרים אמרו שהוא כמו תשיתי כשה אבד וזה לא ימצא באחד מהפעלים עכ״ל) כי אם תהיה כשית לשון שה יהיה לזרת אשר לא נמצא כמוהו כ״ף נוספת בפעלים · ולא ידעתי מדוע כתב הרב שהמלה הזו אין לה אח · גם את ואחיות יש לה בשורש כסה: (יח) (צור ילדך תשי) מ״ש הרב הנה הנעלם שהם הדגש שהוא אל״ף וכו׳ הוא טעות בדפוס וצריך להיות והדגש שאחר התי״ו שהוא תחת הנח הבלוע שהוא נו״ן כמו כי הדור נדר כי גם כאן היה מבשעה תשי בחיר״ק התי״ו אלא שהומרה בסגול : שם (מחוללך כמו ילדך וכו׳ כמו הרה תקריב ללדת תחיל) ואל תתמה שלשון חיל עצמו אינה מורה על הולדה רק על הצער והזעקה ורעדה ואעפ״כ הושאל אל הכורא וגם יוצא לשני ואין כן טבע גזרתה · לכן מביא ראיה כי גם השקד הושאל על אבר ואף שהושאל אליו שם נלה כדרך צומח וגם שם שרשו נו״ן · זו טופס דברי הרב לדעתי והיודע לפרש באופן נאות מזו משובה: (כד) (ולחמי רשף·אכולי עוף וכו׳) כן פרשו המרגומים ואולי כבוערם הנקרא בשמו אכולי משום שאוכל ושורף ומביא הבערה בגוף ועיין בפ׳ אין מעמידין תהלם אוכלא ולגבוף אוכלא וע׳בנדרים בפ׳ הנודר מן הירק : (כו) (אפאיהם·י״א שהם בלא מלום וכו׳ וטעמו כמו אכחיהם וכו׳ ואלו הי׳ כדעה המדקדקים הו׳ לא ידבק הטעם וכו׳) כי אפיאם מורה על הגרות וטלטול ואצביתה מורה על אבדון חלילה לכן מביא הרב י״א אחרי בם אפי כטעם וחרה אפי בהם אבל ראוי להיות אפיהם כי אין דגש להפלים הנו״ן ודברי הרב שניהם כאחד טובים: (כח) (כי גוי אבד עצות המה וגו׳ רק פירוש עצות שב אל אובד וכו׳) וכיון שאובד הפעלים עומדים לא יתכן לפרש שגוי היו מאבדים העצות אלא עצות ולובד יתדיו ידובקו והגוי מכונה בשם אובד עצית כמו שמכונה האילן בשם נובלת כיון שעלה נובלין וכן ומאבדו דרך נקראים הרשעים בשם אובדים וכן תני יין לאובד וכן קרועי בגדים אף שהבגדים קרועים יקראו הם קרועים וכן מגולחי זקן : (לא) (כי לא כצורנו צורם דברי משה וכו׳) כיון שאיכה ירדוף אחד אלף קאי על צרי ישראל דהוה להם לאומרם כן בלבבם אם לא כי צורם מכרם ועתה מתחיל משה לומר לישראל כי לא כצורנו צורם וגו׳ :

פרשת וזאת הברכה

(ג) **תכו** בלא אח וכנון שהוא כמו נמשכו והטעם הילכו אל המקום ששם הארון עכ״ל) ונראה לדעת הרב גזרתו נתך כמו ירמ ה ז׳ נתכת אל המקום הזה ויתכו כמים שהבאתי איוב ג׳ כי גזרת נתך נופל הוראתו על דבר הנמס ועל דבר הנמשך ומתחבר לדבר אחר : (ו) (יחי ראובן · הנה החל מהבכור וכו׳ ובעבור כבוד אהרן נתלה השבט ממנו וכו׳) לכן ברך משה שבטו של לוי מפני כבוד אהרן אבל בשמעון לא היה גדול כמותו לכן לא ברכם · ומ״ש הרב ואם ישמעון טיען וכו׳ כי כאמר בדברי הימים ה׳ ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף ולא להתיחש לבכורה כי יהודה גבר באחיו ולנגיד ממנו והבכורה ליוסף ע״כ · ודברי הרב דכתב למה צריך נאו דוקא אלא למה התחיל ממנו תחלה ותירץ כי גם יעקב התחיל ממנו כי התחלה אינו תולה בבכורה כלל · ותה גם שמרומז בברכה שנלקחה הבכורה ממנו כדבר שנאמר אל תותר משאר אחיך ועוד התכים הרב למצוא טעם על סדר קדימתן: שם (יחי ראובן · תפלה ואל ימות וכו׳)עיין פ׳ במדבר כתב הרב ימיו ולא ימותו בכרת ויוסיפו חיים ע״ש·וא״כ אפשר דעת הרב אף אם נקצבים שניו מתחלת לידה יוסף חיים כמו שכתב הרב כמה פעמים לפעמים מת אדם קודם ימים הקצובים לו כגון במלחמה וכדומה ולפעמים מאריך על ימיו הקצובים לו בטבעו אם ידבק בה׳ וכירמתו וזה טופס דברי הרב : (ח) (לאיש הם דך · שהוא הסידך עכ״ל)· כי הוראת הסמיכות רבים שרידי חרב כמו שרידים מחרב·אשת רעהו של רעהו וגם כאן פתרונו לפי ענינו שלא תטעה לפרש איש של הסידך: (טו) (ומראש הררי קדם כטעם ומפגד ראש עכ״ל) וטעמו כמו בשמים ראש כמו מובחר מן המובחר : (ז) (וטעם נס הסך מתח) וכבר ידעת שכל גזרה אשר הוראתה מצומפת לכמה דברים לא יאות לדבר בה רק לפי השתמשו במקרא וגזרת נס עיקר הוראתה על איש בכורת מפני דבר אחר וינס החוצה וינם מפניו·אבל לדברים הנגרים נבחר שם הזלה יזל מים·מזל כסל·לכן מתמה הרב שנאמר ולא נס ולא נאמר בלשון הזלה·לכן פירש הרב הוראתו הסך מתח כנאמר ויתמהם כאכל לבכם ופירושו לשון מעיכה והפרכה כדרך הזקנים אשר יצא מעיהם ומאסם ליחה הנמשכת ולא כן אדונינו משה ע״ה וכן דרך הרב לפרש על הוראה שלא מצינו במקרא כל דבר מה · כמ״ש מלא היסף חסר שמר והיסף הלק ונפסיק בכבף מלא האורכתי לדבר :

קודם קריאת ההפטרה אומר המפטיר זה

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

אחר קריאת ההפטרה אומר המפטיר אלו הברכות

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם שֶׁכָּל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק:

נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ· וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ· בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ· עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֶׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ· כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לּוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מָגֵן דָּוִד:

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה· לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת:

עַל הַכֹּל יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

חזון ישעיהו בן־אמוץ אשר חזה על־יהודה וירושלם בימי עזיהו יותם אחז יחזקיהו
מלכי יהודה: שמעו שמים והאזיני ארץ כי יהוה דבר בנים גדלתי ורוממתי
והם פשעו בי: ידע שור קנהו וחמור אבוס בעליו ישראל לא ידע עמי לא התבונן:
הוי ׀ גוי חטא עם כבד עון זרע מרעים בנים משחיתים עזבו את יהוה נאצו את־
קדוש ישראל נזרו אחור: על־מה תכו עוד תוסיפו סרה כל־ראש לחלי וכל־לבב
דוי: מכף־רגל ועד־ראש אין־בו מתם פצע וחבורה ומכה טריה לא־זרו ולא חבשו
ולא רככה בשמן: ארצכם שממה עריכם שרפות אש אדמתכם לנגדכם זרים
אכלים אתה ושממה כמהפכת זרים: ונותרה בת־ציון כסכה בכרם כמלונה
במקשה כעיר נצורה: לולי יהוה צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדם היינו
לעמרה דמינו: שמעו דבר־יהוה קציני סדם האזינו תורת אלהינו עם עמרה:
למה לי רב־זבחיכם יאמר יהוה שבעתי עלות אילים וחלב מריאים ודם פרים
וכבשים ועתודים לא חפצתי: כי תבאו לראות פני מי־בקש זאת מידכם רמס
חצרי: לא תוסיפו הביא מנחת־שוא קטרת תועבה היא לי חדש ושבת קרא מקרא
לא־אוכל און ועצרה: חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו עלי לטרח נלאיתי
נשא: ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם גם כי־תרבו תפלה אינני שמע ידיכם
דמים מלאו: רחצו הזכו הסירו רע מעלליכם מנגד עיני חדלו הרע: למדו היטב
דרשו משפט אשרו חמוץ שפטו יתום ריבו אלמנה: לכו־נא ונוכחה יאמר יהוה
אם־יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו אם־יאדימו כתולע כצמר יהיו: אם־תאבו
ושמעתם טוב הארץ תאכלו: ואם־תמאנו ומריתם חרב תאכלו כי פי יהוה דבר:
איכה היתה לזונה קריה נאמנה מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים:
כספך היה לסיגים סבאך מהול במים: שריך סוררים וחברי גנבים כלו אהב שחד
ורדף שלמנים יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא־יבוא אליהם: לכן נאם האדון
יהוה צבאות אביר ישראל הוי אנחם מצרי ואנקמה מאויבי: ואשיבה ידי עליך
ואצרף כבר סיגיך ואסירה כל־בדיליך: ואשיבה שפטיך כבראשנה ויעציך כבתחלה
אחרי־כן יקרא לך עיר הצדק קריה נאמנה: ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה:

הפטרת ואתחנן בישעיה סימן מ

נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם: דברו על־לב ירושלם וקראו אליה כי מלאה
צבאה כי נרצה עונה כי לקחה מיד יהוה כפלים בכל־חטאתיה: קול קורא
במדבר פנו דרך יהוה ישרו בערבה מסלה לאלהינו: כל־גיא ינשא וכל־הר
וגבעה ישפלו והיה העקב למישור והרכסים לבקעה: ונגלה כבוד יהוה וראו כל־
בשר יחדו כי פי יהוה דבר: קול אמר קרא ואמר מה אקרא כל־הבשר חציר
וכל־חסדו כציץ השדה: יבש חציר נבל ציץ כי רוח יהוה נשבה בו אכן חציר
העם: יבש חציר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם: על הר־גבה עלי־לך
מבשרת ציון הרימי בכח קולך מבשרת ירושלם הרימי אל־תיראי אמרי לערי
יהודה הנה אלהיכם: הנה אדני יהוה בחזק יבוא וזרעו משלה לו הנה שכרו אתו
ופעלתו לפניו: כרעה עדרו ירעה בזרעו יקבץ טלאים ובחיקו ישא עלות ינהל:

מִי־מָדַד בְּשָׁעֳלוֹ מַיִם וְשָׁמַיִם בַּזֶּרֶת תִּכֵּן וְכָל בַּשָּׁלִשׁ עֲפַר הָאָרֶץ וְשָׁקַל בַּפֶּלֶס הָרִים
וּגְבָעוֹת בְּמֹאזְנָיִם: מִי־תִכֵּן אֶת־רוּחַ יְהוָה וְאִישׁ עֲצָתוֹ יוֹדִיעֶנּוּ: אֶת־מִי נוֹעָץ
וַיְבִינֵהוּ וַיְלַמְּדֵהוּ בְּאֹרַח מִשְׁפָּט וַיְלַמְּדֵהוּ דַעַת וְדֶרֶךְ תְּבוּנוֹת יוֹדִיעֶנּוּ: הֵן גּוֹיִם כְּמַר
מִדְּלִי וּכְשַׁחַק מֹאזְנַיִם נֶחְשָׁבוּ הֵן אִיִּים כַּדַּק יִטּוֹל: וּלְבָנוֹן אֵין דֵּי בָּעֵר וְחַיָּתוֹ אֵין
דֵּי עוֹלָה: כָּל־הַגּוֹיִם כְּאַיִן נֶגְדּוֹ מֵאֶפֶס וָתֹהוּ נֶחְשְׁבוּ־לוֹ: וְאֶל־מִי תְּדַמְּיוּן אֵל וּמַה
דְּמוּת תַּעַרְכוּ־לוֹ: הַפֶּסֶל נָסַךְ חָרָשׁ וְצֹרֵף בַּזָּהָב יְרַקְּעֶנּוּ וּרְתֻקוֹת כֶּסֶף צוֹרֵף:
הַמְסֻכָּן תְּרוּמָה עֵץ לֹא־יִרְקַב יִבְחָר חָרָשׁ חָכָם יְבַקֶּשׁ־לוֹ לְהָכִין פֶּסֶל לֹא יִמּוֹט:
הֲלוֹא תֵדְעוּ הֲלוֹא תִשְׁמָעוּ הֲלוֹא הֻגַּד מֵרֹאשׁ לָכֶם הֲלוֹא הֲבִינֹתֶם מוֹסְדוֹת הָאָרֶץ:
הַיֹּשֵׁב עַל־חוּג הָאָרֶץ וְיֹשְׁבֶיהָ כַּחֲגָבִים הַנּוֹטֶה כַדֹּק שָׁמַיִם וַיִּמְתָּחֵם כָּאֹהֶל לָשָׁבֶת:
הַנּוֹתֵן רוֹזְנִים לְאָיִן שֹׁפְטֵי אֶרֶץ כַּתֹּהוּ עָשָׂה: אַף בַּל־נִטָּעוּ אַף בַּל־זֹרָעוּ אַף בַּל־
שֹׁרֵשׁ בָּאֶרֶץ גִּזְעָם וְגַם נָשַׁף בָּהֶם וַיִּבָשׁוּ וּסְעָרָה כַּקַּשׁ תִּשָּׂאֵם: וְאֶל־מִי תְדַמְּיוּנִי
וְאֶשְׁוֶה יֹאמַר קָדוֹשׁ: שְׂאוּ־מָרוֹם עֵינֵיכֶם וּרְאוּ מִי־בָרָא אֵלֶּה הַמּוֹצִיא בְמִסְפָּר צְבָאָם
לְכֻלָּם בְּשֵׁם יִקְרָא מֵרֹב אוֹנִים וְאַמִּיץ כֹּחַ אִישׁ לֹא נֶעְדָּר:

הפטרת עקב בישעיה סימן מט

וַתֹּאמֶר צִיּוֹן עֲזָבַנִי יְהוָה וַאדֹנָי שְׁכֵחָנִי: הֲתִשְׁכַּח אִשָּׁה עוּלָהּ מֵרַחֵם בֶּן־בִּטְנָהּ גַּם
אֵלֶּה תִשְׁכַּחְנָה וְאָנֹכִי לֹא אֶשְׁכָּחֵךְ: הֵן עַל־כַּפַּיִם חַקֹּתִיךְ חוֹמֹתַיִךְ נֶגְדִּי
תָּמִיד: מִהֲרוּ בָּנָיִךְ מְהָרְסַיִךְ וּמַחֲרִבַיִךְ מִמֵּךְ יֵצֵאוּ: שְׂאִי־סָבִיב עֵינַיִךְ וּרְאִי כֻּלָּם נִקְבְּצוּ
בָאוּ־לָךְ חַי־אָנִי נְאֻם־יְהוָה כִּי כֻלָּם כָּעֲדִי תִלְבָּשִׁי וּתְקַשְּׁרִים כַּכַּלָּה: כִּי חָרְבֹתַיִךְ
וְשֹׁמְמֹתַיִךְ וְאֶרֶץ הֲרִסֻתֵךְ כִּי עַתָּה תֵּצְרִי מִיּוֹשֵׁב וְרָחֲקוּ מְבַלְּעָיִךְ: עוֹד יֹאמְרוּ בְאָזְנַיִךְ
בְּנֵי שִׁכֻּלָיִךְ צַר־לִי הַמָּקוֹם גְּשָׁה־לִּי וְאֵשֵׁבָה: וְאָמַרְתְּ בִּלְבָבֵךְ מִי יָלַד־לִי אֶת־אֵלֶּה
וַאֲנִי שְׁכוּלָה וְגַלְמוּדָה גֹּלָה וְסוּרָה וְאֵלֶּה מִי גִדֵּל הֵן אֲנִי נִשְׁאַרְתִּי לְבַדִּי אֵלֶּה אֵיפֹה
הֵם: כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה אֶשָּׂא אֶל־גּוֹיִם יָדִי וְאֶל־עַמִּים אָרִים נִסִּי וְהֵבִיאוּ בָנַיִךְ
בְּחֹצֶן וּבְנֹתַיִךְ עַל־כָּתֵף תִּנָּשֶׂאנָה: וְהָיוּ מְלָכִים אֹמְנַיִךְ וְשָׂרוֹתֵיהֶם מֵינִיקֹתַיִךְ אַפַּיִם
אֶרֶץ יִשְׁתַּחֲווּ־לָךְ וַעֲפַר רַגְלַיִךְ יְלַחֵכוּ וְיָדַעַתְּ כִּי־אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר לֹא־יֵבֹשׁוּ קֹוָי: הֲיֻקַּח
מִגִּבּוֹר מַלְקוֹחַ וְאִם־שְׁבִי צַדִּיק יִמָּלֵט: כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה גַּם־שְׁבִי גִבּוֹר יֻקָּח
וּמַלְקוֹחַ עָרִיץ יִמָּלֵט וְאֶת־יְרִיבֵךְ אָנֹכִי אָרִיב וְאֶת־בָּנַיִךְ אָנֹכִי אוֹשִׁיעַ: וְהַאֲכַלְתִּי אֶת־
מוֹנַיִךְ אֶת־בְּשָׂרָם וְכֶעָסִיס דָּמָם יִשְׁכָּרוּן וְיָדְעוּ כָל־בָּשָׂר כִּי אֲנִי יְהוָה מוֹשִׁיעֵךְ וְגֹאֲלֵךְ
אֲבִיר יַעֲקֹב: כֹּה אָמַר יְהוָה אֵי זֶה סֵפֶר כְּרִיתוּת אִמְּכֶם אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּיהָ אוֹ מִי
מִנּוֹשַׁי אֲשֶׁר־מָכַרְתִּי אֶתְכֶם לוֹ הֵן בַּעֲוֺנֹתֵיכֶם נִמְכַּרְתֶּם וּבְפִשְׁעֵיכֶם שֻׁלְּחָה אִמְּכֶם:
מַדּוּעַ בָּאתִי וְאֵין אִישׁ קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה הֲקָצוֹר קָצְרָה יָדִי מִפְּדוּת וְאִם־אֵין־בִּי כֹחַ
לְהַצִּיל הֵן בְּגַעֲרָתִי אַחֲרִיב יָם אָשִׂים נְהָרוֹת מִדְבָּר תִּבְאַשׁ דְּגָתָם מֵאֵין מַיִם וְתָמֹת
בַּצָּמָא: אַלְבִּישׁ שָׁמַיִם קַדְרוּת וְשַׂק אָשִׂים כְּסוּתָם: אֲדֹנָי יְהוִה נָתַן לִי לְשׁוֹן לִמּוּדִים
לָדַעַת לָעוּת אֶת־יָעֵף דָּבָר יָעִיר בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר יָעִיר לִי אֹזֶן לִשְׁמֹעַ כַּלִּמּוּדִים: אֲדֹנָי
יְהוִה פָּתַח־לִי אֹזֶן וְאָנֹכִי לֹא מָרִיתִי אָחוֹר לֹא נְסוּגֹתִי: גֵּוִי נָתַתִּי לְמַכִּים וּלְחָיַי לְמֹרְטִים
פָּנַי לֹא הִסְתַּרְתִּי מִכְּלִמּוֹת וָרֹק: וַאדֹנָי יְהוִה יַעֲזָר־לִי עַל־כֵּן לֹא נִכְלָמְתִּי עַל־כֵּן שַׂמְתִּי
פָנַי כַּחַלָּמִישׁ וָאֵדַע כִּי־לֹא אֵבוֹשׁ: קָרוֹב מַצְדִּיקִי מִי־יָרִיב אִתִּי נַעַמְדָה יָּחַד מִי־בַעַל

מִשְׁפָּטִי יִגַּשׁ אֵלָי׃ הֵן אֲדֹנָי יֱהוִה יַעֲזָר־לִי מִי־הוּא יַרְשִׁיעֵנִי הֵן כֻּלָּם כַּבֶּגֶד יִבְלוּ עָשׁ
יֹאכְלֵם׃ מִי בָכֶם יְרֵא יְהוָה שֹׁמֵעַ בְּקוֹל עַבְדּוֹ אֲשֶׁר ׀ הָלַךְ חֲשֵׁכִים וְאֵין נֹגַהּ לוֹ יִבְטַח
בְּשֵׁם יְהוָה וְיִשָּׁעֵן בֵּאלֹהָיו׃ הֵן כֻּלְּכֶם קֹדְחֵי אֵשׁ מְאַזְּרֵי זִיקוֹת לְכוּ ׀ בְּאוּר אֶשְׁכֶם
וּבְזִיקוֹת בִּעַרְתֶּם מִיָּדִי הָיְתָה־זֹּאת לָכֶם לְמַעֲצֵבָה תִּשְׁכָּבוּן׃ שִׁמְעוּ אֵלַי רֹדְפֵי צֶדֶק
מְבַקְשֵׁי יְהוָה הַבִּיטוּ אֶל־צוּר חֻצַּבְתֶּם וְאֶל־מַקֶּבֶת בּוֹר נֻקַּרְתֶּם׃ הַבִּיטוּ אֶל־אַבְרָהָם
אֲבִיכֶם וְאֶל־שָׂרָה תְּחוֹלֶלְכֶם כִּי־אֶחָד קְרָאתִיו וַאֲבָרְכֵהוּ וְאַרְבֵּהוּ׃ כִּי־נִחַם יְהוָה צִיּוֹן
נִחַם כָּל־חָרְבֹתֶיהָ וַיָּשֶׂם מִדְבָּרָהּ כְּעֵדֶן וְעַרְבָתָהּ כְּגַן־יְהוָה שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יִמָּצֵא בָהּ
תּוֹדָה וְקוֹל זִמְרָה׃

הפטרת ראה בישעיה סימן נד

עֲנִיָּה סֹעֲרָה לֹא נֻחָמָה הִנֵּה אָנֹכִי מַרְבִּיץ בַּפּוּךְ אֲבָנַיִךְ וִיסַדְתִּיךְ בַּסַּפִּירִים׃ וְשַׂמְתִּי
כַּדְכֹד שִׁמְשֹׁתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ לְאַבְנֵי אֶקְדָּח וְכָל־גְּבוּלֵךְ לְאַבְנֵי־חֵפֶץ׃ וְכָל־בָּנַיִךְ
לִמּוּדֵי יְהוָה וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ׃ בִּצְדָקָה תִּכּוֹנָנִי רַחֲקִי מֵעֹשֶׁק כִּי־לֹא תִירָאִי וּמִמְּחִתָּה
כִּי לֹא־תִקְרַב אֵלָיִךְ׃ הֵן גּוֹר יָגוּר אֶפֶס מֵאוֹתִי מִי־גָר אִתָּךְ עָלַיִךְ יִפּוֹל׃ הִן֯ הנה קרי
אָנֹכִי בָּרָאתִי חָרָשׁ נֹפֵחַ בְּאֵשׁ פֶּחָם וּמוֹצִיא כְלִי לְמַעֲשֵׂהוּ וְאָנֹכִי בָּרָאתִי מַשְׁחִית
לְחַבֵּל׃ כָּל־כְּלִי יוּצַר עָלַיִךְ לֹא יִצְלָח וְכָל־לָשׁוֹן תָּקוּם־אִתָּךְ לַמִּשְׁפָּט תַּרְשִׁיעִי
זֹאת נַחֲלַת עַבְדֵי יְהוָה וְצִדְקָתָם מֵאִתִּי נְאֻם־יְהוָה׃ הוֹי כָּל־צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם וַאֲשֶׁר
אֵין־לוֹ כָּסֶף לְכוּ שִׁבְרוּ וֶאֱכֹלוּ וּלְכוּ שִׁבְרוּ בְּלוֹא־כֶסֶף וּבְלוֹא מְחִיר יַיִן וְחָלָב׃ לָמָּה
תִשְׁקְלוּ־כֶסֶף בְּלוֹא־לֶחֶם וִיגִיעֲכֶם בְּלוֹא לְשָׂבְעָה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ אֵלַי וְאִכְלוּ־טוֹב
וְתִתְעַנַּג בַּדֶּשֶׁן נַפְשְׁכֶם׃ הַטּוּ אָזְנְכֶם וּלְכוּ אֵלַי שִׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם וְאֶכְרְתָה לָכֶם
בְּרִית עוֹלָם חַסְדֵי דָוִד הַנֶּאֱמָנִים׃ הֵן עֵד לְאוּמִּים נְתַתִּיו נָגִיד וּמְצַוֵּה לְאֻמִּים׃ הֵן
גּוֹי לֹא־תֵדַע תִּקְרָא וְגוֹי לֹא־יְדָעוּךָ אֵלֶיךָ יָרוּצוּ לְמַעַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְלִקְדוֹשׁ
יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרָךְ׃
דגש אחר שורק

הפטרת שפטים בישעיה סימן נא

אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מְנַחֶמְכֶם מִי־אַתְּ וַתִּירְאִי מֵאֱנוֹשׁ יָמוּת וּמִבֶּן־אָדָם חָצִיר יִנָּתֵן׃
וַתִּשְׁכַּח יְהוָה עֹשֶׂךָ נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיֹסֵד אָרֶץ הא׳ בקמץ וַתְּפַחֵד תָּמִיד כָּל־הַיּוֹם
מִפְּנֵי חֲמַת הַמֵּצִיק כַּאֲשֶׁר כּוֹנֵן לְהַשְׁחִית וְאַיֵּה חֲמַת הַמֵּצִיק׃ מִהַר צֹעֶה לְהִפָּתֵחַ
וְלֹא־יָמוּת לַשַּׁחַת וְלֹא יֶחְסַר לַחְמוֹ׃ וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ רֹגַע הַיָּם וַיֶּהֱמוּ גַּלָּיו יְהוָה
צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ וָאָשִׂים דְּבָרַי בְּפִיךָ וּבְצֵל יָדִי כִּסִּיתִיךָ לִנְטֹעַ שָׁמַיִם וְלִיסֹד אָרֶץ קמץ
בז״ק וְלֵאמֹר לְצִיּוֹן עַמִּי־אָתָּה׃ הִתְעוֹרְרִי הִתְעוֹרְרִי קוּמִי יְרוּשָׁלִַם אֲשֶׁר שָׁתִית מִיַּד
יְהוָה אֶת־כּוֹס חֲמָתוֹ אֶת־קֻבַּעַת כּוֹס הַתַּרְעֵלָה שָׁתִית מָצִית׃ אֵין־מְנַהֵל לָהּ מִכָּל־
בָּנִים יָלָדָה וְאֵין מַחֲזִיק בְּיָדָהּ מִכָּל־בָּנִים גִּדֵּלָה׃ שְׁתַּיִם הֵנָּה קֹרְאֹתַיִךְ מִי יָנוּד לָךְ
הַשֹּׁד וְהַשֶּׁבֶר וְהָרָעָב וְהַחֶרֶב מִי אֲנַחֲמֵךְ׃ בָּנַיִךְ עֻלְּפוּ שָׁכְבוּ בְּרֹאשׁ כָּל־חוּצוֹת
כְּתוֹא מִכְמָר הַמְלֵאִים חֲמַת־יְהוָה גַּעֲרַת אֱלֹהָיִךְ׃ לָכֵן שִׁמְעִי־נָא זֹאת עֲנִיָּה וּשְׁכֻרַת
וְלֹא מִיָּיִן׃ כֹּה־אָמַר אֲדֹנַיִךְ יְהוָה וֵאלֹהַיִךְ יָרִיב עַמּוֹ הִנֵּה לָקַחְתִּי מִיָּדֵךְ אֶת־כּוֹס
הַתַּרְעֵלָה אֶת־קֻבַּעַת כּוֹס חֲמָתִי לֹא־תוֹסִיפִי לִשְׁתּוֹתָהּ עוֹד׃ וְשַׂמְתִּיהָ בְּיַד־מוֹגַיִךְ
אֲשֶׁר־אָמְרוּ לְנַפְשֵׁךְ שְׁחִי וְנַעֲבֹרָה וַתָּשִׂימִי כָאָרֶץ גֵּוֵךְ וְכַחוּץ לַעֹבְרִים׃ עוּרִי עוּרִי

לבשי עזך ציון לבשי בגדי תפארתך ירושלם עיר הקדש כי לא יוסיף יבא בך
עוד ערל וטמא: התנערי מעפר קומי שבי ירושלם התפתחו (התפתחי קרי) מוסרי
צוארך שביה בת ציון: כי כה אמר יהוה חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו: כי
כה אמר אדני יהוה מצרים ירד עמי בראשנה לגור שם ואשור באפס עשקו:
ועתה מה לי פה נאם יהוה כי לקח עמי חנם משלו (משליו קרי) יהילילו נאם יהוה
ותמיד כל היום שמי מנאץ: לכן ידע עמי שמי לכן ביום ההוא כי אני הוא המדבר
הנני: מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה
אמר לציון מלך אלהיך: קול צפיך נשאו קול יחדו ירננו כי עין בעין יראו בשוב
יהוה ציון: פצחו רננו יחדו חרבות ירושלם כי נחם יהוה עמו גאל ירושלם: חשף
יהוה את זרוע קדשו לעיני כל הגוים וראו כל אפסי ארץ (קמץ בז"ק) את ישועת אלהינו:
סורו סורו צאו משם טמא אל תגעו צאו מתוכה הברו נשאי כלי יהוה: כי לא
בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי הלך לפניכם יהוה ומאספכם אלהי ישראל:

הפטרת תצא בישעיה סימן נד

רני עקרה לא ילדה פצחי רנה וצהלי לא חלה כי רבים בני שוממה מבני בעולה
אמר יהוה: הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל תחשכי האריכי
מיתריך ויתדתיך חזקי: כי ימין ושמאול תפרצי וזרעך גוים יירש וערים נשמות
יושיבו: אל תיראי כי לא תבושי ואל תכלמי כי לא תחפירי כי בשת עלומיך
תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד: כי בעליך עשיך יהוה צבאות שמו
וגאלך קדוש ישראל אלהי כל הארץ יקרא: כי כאשה עזובה ועצובת רוח קראך
יהוה ואשת נעורים כי תמאס אמר אלהיך: ברגע קטן עזבתיך וברחמים גדולים
אקבצך: בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך ובחסד עולם רחמתיך אמר גאלך
יהוה: כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבר מי נח עוד על הארץ כן נשבעתי
מקצף עליך ומגער בך: כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא
ימוש וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך יהוה:

הפטרת תבוא בישעיה סימן ס

קומי אורי כי בא אורך וכבוד יהוה עליך זרח: כי הנה החשך יכסה ארץ
וערפל לאמים ועליך יזרח יהוה וכבודו עליך יראה: והלכו גוים לאורך
ומלכים לנגה זרחך: שאי סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו לך בניך מרחוק
יבאו ובנתיך על צד תאמנה: אז תראי ונהרת ופחד ורחב לבבך כי יהפך
עליך המון ים חיל גוים יבאו לך: שפעת גמלים תכסך בכרי מדין ועיפה כלם
משבא יבאו זהב ולבונה ישאו ותהלות יהוה יבשרו: כל צאן קדר יקבצו לך
אילי נביות ישרתונך יעלו על רצון מזבחי ובית תפארתי אפאר: מי אלה כעב
תעופינה וכיונים אל ארבתיהם: כי לי איים יקוו ואניות תרשיש בראשנה להביא
בניך מרחוק כספם וזהבם אתם לשם יהוה אלהיך ולקדוש ישראל כי פארך:
ובנו בני נכר חומתיך ומלכיהם ישרתונך כי בקצפי הכיתיך וברצוני רחמתיך:
ופתחו שעריך תמיד יומם ולילה לא יסגרו להביא אליך חיל גוים ומלכיהם

נְהוּגִים׃ כִּי־הַגּוֹי וְהַמַּמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא־יַעַבְדוּךְ יֹאבֵדוּ וְהַגּוֹיִם חָרֹב יֶחֱרָבוּ׃ כְּבוֹד
הַלְּבָנוֹן אֵלַיִךְ יָבוֹא בְּרוֹשׁ תִּדְהָר וּתְאַשּׁוּר יַחְדָּו לְפָאֵר מְקוֹם מִקְדָּשִׁי וּמְקוֹם רַגְלַי
אֲכַבֵּד׃ וְהָלְכוּ אֵלַיִךְ שְׁחוֹחַ בְּנֵי מְעַנַּיִךְ וְהִשְׁתַּחֲווּ עַל־כַּפּוֹת רַגְלַיִךְ כָּל־מְנַאֲצָיִךְ
וְקָרְאוּ לָךְ עִיר יְהוָה צִיּוֹן קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ תַּחַת הֱיוֹתֵךְ עֲזוּבָה וּשְׂנוּאָה וְאֵין עוֹבֵר
וְשַׂמְתִּיךְ לִגְאוֹן עוֹלָם מְשׂוֹשׂ דּוֹר וָדוֹר׃ וְיָנַקְתְּ חֲלֵב גּוֹיִם וְשֹׁד מְלָכִים תִּינָקִי
וְיָדַעַתְּ כִּי־אֲנִי יְהוָה מוֹשִׁיעֵךְ וְגֹאֲלֵךְ אֲבִיר יַעֲקֹב׃ תַּחַת הַנְּחֹשֶׁת אָבִיא זָהָב וְתַחַת
הַבַּרְזֶל אָבִיא כֶסֶף וְתַחַת הָעֵצִים נְחֹשֶׁת וְתַחַת הָאֲבָנִים בַּרְזֶל וְשַׂמְתִּי פְקֻדָּתֵךְ
שָׁלוֹם וְנֹגְשַׂיִךְ צְדָקָה׃ לֹא־יִשָּׁמַע עוֹד חָמָס בְּאַרְצֵךְ שֹׁד וָשֶׁבֶר בִּגְבוּלָיִךְ וְקָרָאת
יְשׁוּעָה חוֹמֹתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ תְּהִלָּה׃ לֹא־יִהְיֶה־לָּךְ עוֹד הַשֶּׁמֶשׁ לְאוֹר יוֹמָם וּלְנֹגַהּ הַיָּרֵחַ
לֹא־יָאִיר לָךְ וְהָיָה־לָךְ יְהוָה לְאוֹר עוֹלָם וֵאלֹהַיִךְ לְתִפְאַרְתֵּךְ׃ לֹא־יָבוֹא עוֹד שִׁמְשֵׁךְ
וִירֵחֵךְ לֹא יֵאָסֵף כִּי יְהוָה יִהְיֶה־לָּךְ לְאוֹר עוֹלָם וְשָׁלְמוּ יְמֵי אֶבְלֵךְ׃ וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים
לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אָרֶץ נֵצֶר מַטָּעַו מטעי קרי מַעֲשֵׂה יָדַי לְהִתְפָּאֵר׃ הַקָּטֹן יִהְיֶה לָאֶלֶף
וְהַצָּעִיר לְגוֹי עָצוּם אֲנִי יְהוָה בְּעִתָּהּ אֲחִישֶׁנָּה׃

הפטרת נצבים בישעיה סימן סא

שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ בַּיהוָה תָּגֵל נַפְשִׁי בֵּאלֹהַי כִּי הִלְבִּישַׁנִי בִּגְדֵי־יֶשַׁע מְעִיל צְדָקָה יְעָטָנִי
כֶּחָתָן יְכַהֵן פְּאֵר וְכַכַּלָּה תַּעְדֶּה כֵלֶיהָ׃ כִּי כָאָרֶץ תּוֹצִיא צִמְחָהּ וּכְגַנָּה זֵרוּעֶיהָ
תַצְמִיחַ כֵּן ׀ אֲדֹנָי יְהוִה יַצְמִיחַ צְדָקָה וּתְהִלָּה נֶגֶד כָּל־הַגּוֹיִם׃ לְמַעַן צִיּוֹן לֹא
אֶחֱשֶׁה וּלְמַעַן יְרוּשָׁלִַם לֹא אֶשְׁקוֹט עַד־יֵצֵא כַנֹּגַהּ צִדְקָהּ וִישׁוּעָתָהּ כְּלַפִּיד יִבְעָר׃
וְרָאוּ גוֹיִם צִדְקֵךְ וְכָל־מְלָכִים כְּבוֹדֵךְ וְקֹרָא לָךְ שֵׁם חָדָשׁ אֲשֶׁר פִּי יְהוָה יִקֳּבֶנּוּ׃
וְהָיִית עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת בְּיַד־יְהוָה וּצְנוֹף וצניף קרי מְלוּכָה בְּכַף־אֱלֹהָיִךְ׃ לֹא־יֵאָמֵר לָךְ
עוֹד עֲזוּבָה וּלְאַרְצֵךְ לֹא־יֵאָמֵר עוֹד שְׁמָמָה כִּי לָךְ יִקָּרֵא חֶפְצִי־בָהּ וּלְאַרְצֵךְ בְּעוּלָה
כִּי־חָפֵץ יְהוָה בָּךְ וְאַרְצֵךְ תִּבָּעֵל׃ כִּי־יִבְעַל בָּחוּר בְּתוּלָה יִבְעָלוּךְ בָּנָיִךְ וּמְשׂוֹשׂ
חָתָן עַל־כַּלָּה יָשִׂישׂ עָלַיִךְ אֱלֹהָיִךְ׃ עַל־חוֹמֹתַיִךְ יְרוּשָׁלִַם הִפְקַדְתִּי שֹׁמְרִים כָּל־הַיּוֹם
וְכָל־הַלַּיְלָה תָּמִיד לֹא יֶחֱשׁוּ הַמַּזְכִּרִים אֶת־יְהוָה אַל־דֳּמִי לָכֶם׃ וְאַל־תִּתְּנוּ דֳמִי
לוֹ עַד־יְכוֹנֵן וְעַד־יָשִׂים אֶת־יְרוּשָׁלִַם תְּהִלָּה בָּאָרֶץ׃ נִשְׁבַּע יְהוָה בִּימִינוֹ וּבִזְרוֹעַ
עֻזּוֹ אִם־אֶתֵּן אֶת־דְּגָנֵךְ עוֹד מַאֲכָל לְאֹיְבַיִךְ וְאִם־יִשְׁתּוּ בְנֵי־נֵכָר תִּירוֹשֵׁךְ אֲשֶׁר
יָגַעַתְּ בּוֹ׃ כִּי מְאַסְפָיו יֹאכְלֻהוּ וְהִלְלוּ אֶת־יְהוָה וּמְקַבְּצָיו יִשְׁתֻּהוּ בְּחַצְרוֹת קָדְשִׁי׃
עִבְרוּ עִבְרוּ בַּשְּׁעָרִים פַּנּוּ דֶּרֶךְ הָעָם סֹלּוּ סֹלּוּ הַמְסִלָּה סַקְּלוּ מֵאֶבֶן הָרִימוּ נֵס עַל־
הָעַמִּים׃ הִנֵּה יְהוָה הִשְׁמִיעַ אֶל־קְצֵה הָאָרֶץ אִמְרוּ לְבַת־צִיּוֹן הִנֵּה יִשְׁעֵךְ בָּא הִנֵּה
שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו׃ וְקָרְאוּ לָהֶם עַם־הַקֹּדֶשׁ גְּאוּלֵי יְהוָה וְלָךְ יִקָּרֵא דְרוּשָׁה
עִיר לֹא נֶעֱזָבָה׃ מִי־זֶה ׀ בָּא מֵאֱדוֹם חֲמוּץ בְּגָדִים מִבָּצְרָה זֶה הָדוּר בִּלְבוּשׁוֹ צֹעֶה
בְּרֹב כֹּחוֹ אֲנִי מְדַבֵּר בִּצְדָקָה רַב לְהוֹשִׁיעַ׃ מַדּוּעַ אָדֹם לִלְבוּשֶׁךָ וּבְגָדֶיךָ כְּדֹרֵךְ
בְּגַת׃ פּוּרָה ׀ דָּרַכְתִּי לְבַדִּי וּמֵעַמִּים אֵין־אִישׁ אִתִּי וְאֶדְרְכֵם בְּאַפִּי וְאֶרְמְסֵם בַּחֲמָתִי
וְיֵז נִצְחָם עַל־בְּגָדַי וְכָל־מַלְבּוּשַׁי אֶגְאָלְתִּי׃ כִּי יוֹם נָקָם בְּלִבִּי וּשְׁנַת גְּאוּלַי בָּאָה׃
וְאַבִּיט וְאֵין עֹזֵר וְאֶשְׁתּוֹמֵם וְאֵין סוֹמֵךְ וַתּוֹשַׁע לִי זְרֹעִי וַחֲמָתִי הִיא סְמָכָתְנִי׃
וְאָבוּס עַמִּים בְּאַפִּי וַאֲשַׁכְּרֵם בַּחֲמָתִי וְאוֹרִיד לָאָרֶץ נִצְחָם׃ חַסְדֵי יְהוָה ׀ אַזְכִּיר

תְּהִלֹּת יְהוָה כְּעַל כֹּל אֲשֶׁר־גְּמָלָנוּ יְהוָה וְרַב־טוּב לְבֵית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־גְּמָלָם כְּרַחֲמָיו וּכְרֹב חֲסָדָיו׃ וַיֹּאמֶר אַךְ־עַמִּי הֵמָּה בָּנִים לֹא יְשַׁקֵּרוּ וַיְהִי לָהֶם לְמוֹשִׁיעַ׃ בְּכָל־צָרָתָם ׀ לֹא (קרי לוֹ) צָר וּמַלְאַךְ פָּנָיו הוֹשִׁיעָם בְּאַהֲבָתוֹ וּבְחֶמְלָתוֹ הוּא גְאָלָם וַיְנַטְּלֵם וַיְנַשְּׂאֵם כָּל־יְמֵי עוֹלָם׃

הפטרת וילך בהושע סימן יד

כשקורין וילך בשבת שובה אז מפטירין בהושע סימן י"ד · וכשיהיו נצבים וילך מחוברים אזי קורין האזינו בשבת שובה · ואז מפטירין לנצבים וילך שוש אשיש · ומפטירין בהאזינו שובה ישראל :

שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֺנֶךָ׃ קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל־יְהוָה אִמְרוּ אֵלָיו כָּל־תִּשָּׂא עָוֺן וְקַח־טוֹב וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ׃ אַשּׁוּר ׀ לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ עַל־סוּס לֹא נִרְכָּב (קמץ בז"ק) וְלֹא־נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ אֲשֶׁר־בְּךָ יְרֻחַם יָתוֹם׃ אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם נְדָבָה כִּי שָׁב אַפִּי מִמֶּנּוּ׃ אֶהְיֶה כַטַּל לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה וְיַךְ שָׁרָשָׁיו כַּלְּבָנוֹן׃ יֵלְכוּ יֹנְקוֹתָיו וִיהִי כַזַּיִת הוֹדוֹ וְרֵיחַ לוֹ כַּלְּבָנוֹן׃ יָשֻׁבוּ יֹשְׁבֵי בְצִלּוֹ יְחַיּוּ דָגָן וְיִפְרְחוּ כַגָּפֶן זִכְרוֹ כְּיֵין לְבָנוֹן׃ אֶפְרַיִם מַה־לִּי עוֹד לָעֲצַבִּים אֲנִי עָנִיתִי וַאֲשׁוּרֶנּוּ אֲנִי כִּבְרוֹשׁ רַעֲנָן מִמֶּנִּי פֶּרְיְךָ נִמְצָא׃ מִי חָכָם וְיָבֵן אֵלֶּה נָבוֹן וְיֵדָעֵם כִּי־יְשָׁרִים דַּרְכֵי יְהוָה וְצַדִּקִים יֵלְכוּ בָם וּפֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם׃ מִי־אֵל כָּמוֹךָ נֹשֵׂא עָוֺן וְעֹבֵר עַל־פֶּשַׁע לִשְׁאֵרִית נַחֲלָתוֹ לֹא־הֶחֱזִיק לָעַד אַפּוֹ כִּי־חָפֵץ חֶסֶד הוּא׃ יָשׁוּב יְרַחֲמֵנוּ יִכְבֹּשׁ עֲוֺנֹתֵינוּ וְתַשְׁלִיךְ בִּמְצֻלוֹת יָם כָּל־חַטֹּאתָם׃ תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם׃

וַיהוָה נָתַן קוֹלוֹ לִפְנֵי חֵילוֹ כִּי רַב מְאֹד מַחֲנֵהוּ כִּי עָצוּם עֹשֵׂה דְבָרוֹ כִּי־גָדוֹל יוֹם־יְהוָה וְנוֹרָא מְאֹד וּמִי יְכִילֶנּוּ׃ וְגַם־עַתָּה נְאֻם־יְהוָה שֻׁבוּ עָדַי בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְצוֹם וּבִבְכִי וּבְמִסְפֵּד׃ וְקִרְעוּ לְבַבְכֶם וְאַל־בִּגְדֵיכֶם וְשׁוּבוּ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כִּי־חַנּוּן וְרַחוּם הוּא אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וְנִחָם עַל־הָרָעָה׃ מִי יוֹדֵעַ יָשׁוּב וְנִחָם וְהִשְׁאִיר אַחֲרָיו בְּרָכָה מִנְחָה וָנֶסֶךְ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

תִּקְעוּ שׁוֹפָר בְּצִיּוֹן קַדְּשׁוּ־צוֹם קִרְאוּ עֲצָרָה׃ אִסְפוּ־עָם קַדְּשׁוּ קָהָל קִבְצוּ זְקֵנִים אִסְפוּ עוֹלָלִים וְיֹנְקֵי שָׁדָיִם יֵצֵא חָתָן מֵחֶדְרוֹ וְכַלָּה מֵחֻפָּתָהּ׃ בֵּין הָאוּלָם וְלַמִּזְבֵּחַ יִבְכּוּ הַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתֵי יְהוָה וְיֹאמְרוּ חוּסָה יְהוָה עַל־עַמֶּךָ וְאַל־תִּתֵּן נַחֲלָתְךָ לְחֶרְפָּה לִמְשָׁל־בָּם גּוֹיִם לָמָּה יֹאמְרוּ בָעַמִּים אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם׃ וַיְקַנֵּא יְהוָה לְאַרְצוֹ וַיַּחְמֹל עַל־עַמּוֹ׃ וַיַּעַן יְהוָה וַיֹּאמֶר לְעַמּוֹ הִנְנִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֶת־הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וּשְׂבַעְתֶּם אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן אֶתְכֶם עוֹד חֶרְפָּה בַּגּוֹיִם׃ וְאֶת־הַצְּפוֹנִי אַרְחִיק מֵעֲלֵיכֶם וְהִדַּחְתִּיו אֶל־אֶרֶץ צִיָּה וּשְׁמָמָה אֶת־פָּנָיו אֶל־הַיָּם הַקַּדְמֹנִי וְסֹפוֹ אֶל־הַיָּם הָאַחֲרוֹן וְעָלָה בָאְשׁוֹ וְתַעַל צַחֲנָתוֹ כִּי הִגְדִּיל לַעֲשׂוֹת׃ אַל־תִּירְאִי אֲדָמָה גִּילִי וּשְׂמָחִי כִּי־הִגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת׃ אַל־תִּירְאוּ בַּהֲמוֹת שָׂדַי כִּי דָשְׁאוּ נְאוֹת מִדְבָּר כִּי־עֵץ נָשָׂא פִרְיוֹ תְּאֵנָה וָגֶפֶן נָתְנוּ חֵילָם׃ וּבְנֵי צִיּוֹן גִּילוּ וְשִׂמְחוּ בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם כִּי־נָתַן לָכֶם אֶת־הַמּוֹרֶה לִצְדָקָה וַיּוֹרֶד לָכֶם גֶּשֶׁם מוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ בָּרִאשׁוֹן׃ וּמָלְאוּ הַגֳּרָנוֹת בָּר וְהֵשִׁיקוּ הַיְקָבִים תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר׃ וְשִׁלַּמְתִּי לָכֶם אֶת־הַשָּׁנִים אֲשֶׁר אָכַל הָאַרְבֶּה הַיֶּלֶק וְהֶחָסִיל וְהַגָּזָם חֵילִי הַגָּדוֹל אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּי בָּכֶם׃ וַאֲכַלְתֶּם אָכוֹל וְשָׂבוֹעַ וְהִלַּלְתֶּם אֶת־

שם יהוה אלהיכם אשר עשה עמכם להפליא ולא יבשו עמי לעולם: וידעתם כי בקרב ישראל אני ואני יהוה אלהיכם ואין עוד ולא יבשו עמי לעולם:

הפטרת האזינו בשמואל ב סימן כב

וידבר דוד ליהוה את דברי השירה הזאת ביום הציל יהוה אתו מכף כל איביו ומכף שאול: ויאמר יהוה סלעי ומצדתי ומפלטי לי: אלהי צורי אחסה בו מגני וקרן ישעי משגבי ומנוסי משעי מחמס תשעני: מהלל אקרא יהוה ומאיבי אושע: כי אפפני משברי מות נחלי בליעל יבעתני: חבלי שאול סבני קדמני מקשי מות: בצר לי אקרא יהוה ואל אלהי אקרא וישמע מהיכלו קולי ושועתי באזניו: ויתגעש ויתגעש קרי ותרעש הארץ מוסדות השמים ירגזו ויתגעשו כי חרה לו: עלה עשן באפו ואש מפיו תאכל גחלים בערו ממנו: ויט שמים וירד וערפל תחת רגליו: וירכב על כרוב ויעף וירא על כנפי רוח: וישת חשך סביבתיו סכות חשרת מים עבי שחקים: מנגה נגדו בערו גחלי אש: ירעם מן שמים יהוה ועליון יתן קולו: וישלח חצים ויפיצם ברק ויהמם ויהם קרי: ויראו אפקי ים יגלו מסדות תבל בגערת יהוה מנשמת רוח אפו: ישלח ממרום יקחני ימשני ממים רבים: יצילני מאיבי עז משנאי כי אמצו ממני: יקדמני ביום אידי ויהי יהוה משען לי: ויצא למרחב אתי יחלצני כי חפץ בי: יגמלני יהוה כצדקתי כבר ידי ישיב לי: כי שמרתי דרכי יהוה ולא רשעתי מאלהי: כי כל משפטו משפטיו קרי לנגדי וחקתיו לא אסור ממנה: ואהיה תמים לו ואשתמרה מעוני: וישב יהוה לי כצדקתי כברי לנגד עיניו: עם חסיד תתחסד עם גבור תמים תתמם: עם נבר תתבר ועם עקש תתפל: ואת עם עני תושיע ועיניך על רמים תשפיל: כי אתה נירי יהוה ויהוה יגיה חשכי: כי בכה ארוץ גדוד באלהי אדלג שור: האל תמים דרכו אמרת יהוה צרופה מגן הוא לכל החסים בו: כי מי אל מבלעדי יהוה ומי צור מבלעדי אלהינו: האל מעוזי חיל ויתר תמים דרכו דרכי קרי: משוה רגליו רגלי קרי כאילות ועל במתי יעמדני: מלמד ידי למלחמה ונחת קשת נחושה זרעתי: ותתן לי מגן ישעך וענתך תרבני: תרחיב צעדי תחתני ולא מעדו קרסלי: ארדפה איבי ואשמידם ולא אשוב עד כלותם: ואכלם ואמחצם ולא יקומון ויפלו תחת רגלי: ותזרני חיל למלחמה תכריע קמי תחתני: ואיבי תתה לי ערף משנאי ואצמיתם: ישעו ואין משיע אל יהוה ולא ענם: ואשחקם כעפר ארץ כטיט חוצות אדקם ארקעם: ותפלטני מריבי עמי תשמרני לראש גוים עם לא ידעתי יעבדני: בני נכר יתכחשו לי לשמוע אזן ישמעו לי: בני נכר יבלו ויחגרו ממסגרותם: חי יהוה וברוך צורי וירם אלהי צור ישעי: האל הנתן נקמת לי ומריד עמים תחתני: ומוציאי מאיבי ומקמי תרוממני מאיש חמסים תצילני: על כן אודך יהוה בגוים ולשמך אזמר: מגדיל מגדול קרי ישועות מלכו ועשה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם:

דגש אחר שורק:

הפטרת וזאת הברכה ביהושע סימן א

ויהי אחרי מות משה עבד יהוה ויאמר יהוה אל יהושע בן נון משרת משה לאמר: משה עבדי מת ועתה קום עבר את הירדן הזה אתה וכל העם

הזה אל־הארץ אשר אנכי נתן להם לבני ישראל׃ כל־מקום אשר תדרך כף־
רגלכם בו לכם נתתיו כאשר דברתי אל־משה׃ מהמדבר והלבנון הזה ועד־הנהר
הגדול נהר־פרת כל ארץ החתים ועד־הים הגדול מבוא השמש יהיה גבולכם׃
לא־יתיצב איש לפניך כל ימי חייך כאשר הייתי עם־משה אהיה עמך לא ארפך
ולא אעזבך׃ חזק ואמץ כי אתה תנחיל את־העם הזה את־הארץ אשר־נשבעתי
לאבותם לתת להם׃ רק חזק ואמץ מאד לשמר לעשות ככל־התורה אשר צוך
משה עבדי אל־תסור ממנו ימין ושמאול למען תשכיל בכל אשר תלך׃ לא־ימוש
ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה למען תשמר לעשות ככל־הכתוב
בו כי־אז תצליח את־דרכך ואז תשכיל׃ הלוא צויתיך חזק ואמץ אל־תערץ ואל־
תחת כי עמך יהוה אלהיך בכל אשר תלך׃ ויצו יהושע את־שטרי העם לאמר׃
עברו בקרב המחנה וצוו את־העם לאמר הכינו לכם צידה כי בעוד שלשת ימים
אתם עברים את־הירדן הזה לבוא לרשת את־הארץ אשר יהוה אלהיכם נתן לכם
לרשתה׃ ולראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה אמר יהושע לאמר׃ זכור את־הדבר
אשר צוה אתכם משה עבד־יהוה לאמר יהוה אלהיכם מניח לכם ונתן לכם את־
הארץ הזאת׃ נשיכם טפכם ומקניכם ישבו בארץ אשר נתן לכם משה בעבר
הירדן ואתם תעברו חמשים לפני אחיכם כל גבורי החיל ועזרתם אותם׃ עד
אשר־יניח יהוה לאחיכם ככם וירשו גם־המה את־הארץ אשר־יהוה אלהיכם נתן
להם ושבתם לארץ ירשתכם וירשתם אותה אשר נתן לכם משה עבד יהוה
בעבר הירדן מזרח השמש׃ ויענו את־יהושע לאמר כל אשר־צויתנו נעשה
ואל־כל־אשר תשלחנו נלך׃ ככל אשר־שמענו אל־משה כן נשמע אליך רק יהיה
יהוה אלהיך עמך כאשר היה עם־משה׃ כל־איש אשר־ימרה את־פיך ולא־ישמע
את דבריך לכל אשר־תצונו יומת רק חזק ואמץ׃

הפטרת ערב ראש חודש שחל בשבת (בשמואל א׳ סימן כ׳)

ויאמר־לו יהונתן מחר חדש ונפקדת כי יפקד מושבך׃ ושלשת תרד
מאד ובאת אל־המקום אשר־נסתרת שם ביום המעשה וישבת
אצל האבן האזל׃ ואני שלשת החצים צדה אורה לשלח־לי למטרה׃
והנה אשלח את־הנער לך מצא את־החצים אם־אמר אמר לנער הנה
החצים ממך והנה קחנו ובאה כי־שלום לך ואין דבר חי־יהוה׃ ואם־כה
אמר לעלם הנה החצים ממך והלאה לך כי שלחך יהוה׃ והדבר אשר
דברנו אני ואתה הנה יהוה ביני ובינך עד־עולם׃ ויסתר דוד בשדה ויהי
החדש וישב המלך על־ אל קרי הלחם לאכול׃ וישב המלך על־מושבו
כפעם בפעם אל־מושב הקיר ויקם יהונתן וישב אבנר מצד שאול ויפקד
מקום דוד׃ ולא־דבר שאול מאומה ביום ההוא כי אמר מקרה הוא בלתי
טהור הוא כי־לא טהור׃ ויהי ממחרת החדש השני ויפקד מקום דוד
ויאמר שאול אל־יהונתן בנו מדוע לא־בא בן־ישי גם־תמול גם־היום אל־
הלחם

הלחם: ויען יהונתן את־שאול נשאל נשאל דוד מעמדי עד־בית לחם:
ויאמר שלחני נא כי זבח משפחה לנו בעיר והוא צוה־לי אחי ועתה אם־
מצאתי חן בעיניך אמלטה נא ואראה את־אחי על־כן לא־בא אל־שלחן
המלך: ויחר־אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן־נעות המרדות הלוא ידעתי
כי־בחר אתה לבן־ישי לבשתך ולבשת ערות אמך: כי כל־הימים אשר
בן־ישי חי על־האדמה לא תכון אתה ומלכותך ועתה שלח וקח אתו אלי
כי בן־מות הוא: ויען יהונתן את־שאול אביו ויאמר אליו למה יומת מה
עשה: ויטל שאול את־החנית עליו להכתו וידע יהונתן כי־כלה היא מעם
אביו להמית את־דוד: ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי־אף ולא־אכל
ביום־החדש השני לחם כי נעצב אל־דוד כי הכלמו אביו: ויהי בבקר
ויצא יהונתן השדה למועד דוד ונער קטן עמו: ויאמר לנערו רץ מצא־
נא את־החצים אשר אנכי מורה הנער רץ והוא־ירה החצי להעברו: ויבא
הנער עד־מקום החצי אשר ירה יהונתן ויקרא יהונתן אחרי הנער ויאמר
הלוא החצי ממך והלאה: ויקרא יהונתן אחרי הנער מהרה חושה אל־
תעמד וילקט נער יהונתן את־החצי החצים קרי ויבא אל־אדניו: והנער לא־
ידע מאומה אך יהונתן ודוד ידעו את־הדבר: ויתן יהונתן את־כליו אל־
הנער אשר־לו ויאמר לו לך הביא העיר: הנער בא ודוד קם מאצל
הנגב ויפל לאפיו ארצה וישתחו שלש פעמים וישקו | איש את־רעהו ויבכו
איש את־רעהו עד־דוד הגדיל: ויאמר יהונתן לדוד לך לשלום אשר
נשבענו שנינו אנחנו בשם יהוה לאמר יהוה יהיה | ביני ובינך ובין זרעי
ובין זרעך עד־עולם:

הפטרה לשבת וראש חודש (בישעיה סימן ס״ו)

כה אמר יהוה השמים כסאי והארץ הדם רגלי אי־זה בית אשר תבנו־לי
ואי־זה מקום מנוחתי: ואת־כל־אלה ידי עשתה ויהיו כל־אלה נאם־
יהוה ואל־זה אביט אל־עני ונכה־רוח וחרד על־דברי: שוחט השור מכה־
איש זובח השה ערף כלב מעלה מנחה דם־חזיר מזכיר לבנה מברך און
גם־המה בחרו בדרכיהם ובשקוציהם נפשם חפצה: גם־אני אבחר
בתעלליהם ומגורתם אביא להם יען קראתי ואין עונה דברתי ולא שמעו
ויעשו הרע בעיני ובאשר לא־חפצתי בחרו: שמעו דבר־יהוה החרדים
אל־דברו אמרו אחיכם שנאיכם מנדיכם למען שמי יכבד יהוה ונראה
בשמחתכם והם יבשו: קול שאון מעיר קול מהיכל קול יהוה משלם גמול
לאיביו: בטרם תחיל ילדה בטרם יבוא חבל לה והמליטה זכר: מי־
שמע כזאת מי ראה כאלה היוחל ארץ ביום אחד אם־יולד גוי פעם אחת כי־
חלה גם־ילדה ציון את־בניה: האני אשביר ולא אוליד יאמר יהוה אם־אני
המוליד ועצרתי אמר אלהיך: שמחו את־ירושלם וגילו בה כל־אהביה

שישו

שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ: לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד
תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ: כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה הִנְנִי
נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ
וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ: כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם
וּבִירוּשָׁלִַם תְּנֻחָמוּ: וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא תִפְרַחְנָה
וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו: כִּי־הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא
וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ: כִּי בָאֵשׁ יְהוָה
נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה: הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים
אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אַחַד אחת קרי בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו
יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָה: וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם
וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי: וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם ׀ פְּלֵיטִים
אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־
שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם: וְהֵבִיאוּ
אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם מִכָּל־הַגּוֹיִם ׀ מִנְחָה ׀ לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים
וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלִַם אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי
יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה: וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם
אָמַר יְהוָה: כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה
עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם: וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ
וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְפָנַי אָמַר יְהוָה: וְיָצְאוּ וְרָאוּ
בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ
דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר: והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר ה׳:

מנהג ספרדים אם חל ר"ח ביום ש"ק וביום א' להוסיף פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חודש:

סדר קריאת הפרשיות מהמועדים

לראש חודש קורין ארבעה גברי בפ' פינחס מן את קרבני לחמי לאשי עד יעשה ונסכו ואם חל ר"ח בשבת קורא המפטיר וביום השבת ובראשי חדשיכם עד יעשה ונסכו :

לתשעה באב בשחרית קורין שלשה גברי בפרשת ואתחנן מן כי תוליד בנים עד אשר ה' אלהיך נותן לך כל הימים · במנחה קורין בפרשת כי תשא ויחל משה ומדלגין מעשה העגל :

לראש השנה ביום ראשון קורין ה' גברי בפרשת וירא מן וה' פקד את שרה עד ויגר אברהם והמפטיר קורא בפרשת פינחס ובחדש השביעי · ביום שני קורין חמשה גברי בפרשת וירא מן והאלהים נסה את אברהם עד סוף הפרשה והמפטיר קורא כדאתמול :

לצום גדליה בשחרית ובמנחה קורין ג' גברי בפ' כי תשא מן ויחל משה עד וינחם ה' וגו' ומדלגין עד פסל לך וקורין עד אשר אני עושה עמך · וכן בצום עשרה בטבת ובצום אסתר :

לצום כפור בשחרית קורין ששה גברי בפרשת אחרי מות מתחלת הסדר עד וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל אהרן וגו' · והמפטיר קורא בפרשת פינחס ובעשור לחודש · במנחה קורין ג' גברי באחרי מות בפ' עריות מן כמעשה ארץ מצרים עד סוף הסדר :

לסוכות ביום ראשון קורין חמשה גברי בפרשת אמור מן שור או כשב או עז עד וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל והמפטיר קורא בפרשת פינחס ובחמשה עשר יום לחודש השביעי · ביום שני קורין כדאתמול והמפטיר קורא כדאתמול :

לחוה"מ

סדר קריאת הפרשיות מהמועדים

לחוה"מ של סוכות שבת שחל להיות בחוה"מ של סוכות קורין ז' גברי בפרשה כי תשא מן ויאמר ה' אל משה ראה אתה אומר אלי עד לא תבשל גדי ומפטיר בקרבנות כעניינו של יום ביום ראשון דחוה"מ קורין בפרשה פינחס ארבעה גברי · ראשון קורא ביום השני · שני קורא ביום השלישי · ושלישי קורא ביום הרביעי · והרביעי קורא ספיקא דיומא. ביום השני וביום השלישי · וכל הימים על זה הסדר :

לשמיני עצרת קורין חמשה גברי בפרשה ראה מן עשר תעשר עד אשר נתן לך והמפטיר קורא בפרשה פינחס ביום השמיני עצרת :

לשמחת תורה קורין ארבעה גברי בפרשה וזאת הברכה · והחמישי קורא בספר שני מתחלה בראשית עד לעשות והמפטיר קורא בפרשה פינחס ביום השמיני עצרת :

אלה הטעמים לקורא בצבור והוא העליון

אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים
אֲחֵרִים עַל־פָּנַי לֹא תַעֲשֶׂה־לְךָ פֶסֶל ׀ כָּל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם ׀ מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ
מִתַּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם ׀ מִתַּחַת לָאָרֶץ לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֹן אָבוֹת עַל־בָּנִים וְעַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי וְעֹשֶׂה חֶסֶד
לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָו : ס לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא
יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא : ס שָׁמוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ כַּאֲשֶׁר
צִוְּךָ ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת ׀
לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ־וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ־וַאֲמָתֶךָ וְשׁוֹרְךָ
וַחֲמֹרְךָ וְכָל־בְּהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ כָּמוֹךָ וְזָכַרְתָּ
כִּי־עֶבֶד הָיִיתָ ׀ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה
עַל־כֵּן צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת : ס כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ
כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְמַעַן ׀ יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ : ס לֹא תִרְצָח : ס וְלֹא תִנְאָף : ס וְלֹא תִגְנֹב : ס וְלֹא־תַעֲנֶה
בְרֵעֲךָ עֵד שָׁוְא : ס וְלֹא תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ ס וְלֹא תִתְאַוֶּה בֵּית רֵעֶךָ שָׂדֵהוּ וְעַבְדּוֹ
וַאֲמָתוֹ שׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ :

מצותי קרי

איכה א

א א איכה ישבה בדד העיר רבתי עם היתה כאלמנה רבתי בגוים שרתי במדינות היתה למס: ב בכו תבכה בלילה ודמעתה על לחיה אין לה מנחם מכל אהביה כל רעיה בגדו בה היו לה לאיבים: ג גלתה יהודה מעני ומרב עבדה היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח כל רדפיה השיגוה בין המצרים: ד דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד כל שעריה שוממין כהניה נאנחים בתולתיה נוגות והיא מר לה: ה היו צריה לראש איביה שלו כי יהוה הוגה על רב פשעיה עולליה הלכו שבי לפני צר: ו ויצא מן בת מבת קרי ציון כל הדרה היו שריה כאילים לא מצאו מרעה וילכו בלא כח לפני רודף: ז זכרה ירושלם ימי עניה ומרודיה

ת"א איכה ישבה בדד·מועד קטן כו סנהדרין קד זוהר פ' תרומה: היתה כאלמנה· תענית כ: בכו תבכה בלילה· סוטה סנהדרין קד: גלתה יהודה מעני· מו"ק שם עקידה שער על: דרכי ציון אבלות·עקידה שער צח: בתולתיה נוגות· כתובות כח: היו צריה לראש·איוביה·מו"ק כו גיטין נו סנהדרין קד: ויצא מן בת ציון כל הדרה·יומא נג: היו שריה כאילים·שבת קיט·

רש"י

(א) **איכה** ישבה בדד· ירמיה כתב ספר קינות היא המגילה אשר שרף יהויקים על האח אשר על האח והיו בה שלש אל"ף ביתו"ת איכה ישבה איכה יעיב איכה יועם שוב הוסיף עליו אני הגבר שהוא שלש אלפ"א ביתו"ת שנאמר ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה שלש כנגד שלש: בדד· גלמוד מיושביה: רבתי עם· יו"ד יתירה כמו רבת עם שהיה עמה רב יש מ"א הרבה ואני באתי לפרש לשון המקרא כמשמעו: היתה כאלמנה· ולא אלמנה ממש אלא כאשה שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור אליה: (ב) בכו תבכה· שתי בכיות על שתי חורבנות: בלילה· שהמקדש נשרף בלילה דאמר מר לעת ערב הציתו בו את האור ד"א בלילה לילה של בכיית מרגלים בט' באב גרמה להם ד"א בלילה שכל הבוכה בלילה השומע קולו בוכה עמו: ודמעתה על לחיה· מתוך שהיא בוכה תמיד: כל רעיה· אוהביה: (ג) גלתה יהודה· מארצה: מעוני· מחמת עוני: ומרוב עבודה· שהכבידו עליה כשדים: היא ישבה בגוים· ובמקום שגלתה וישבה שם לא מצאה מנוח: בין המצרים· שיש גובה מכאן ומכאן ואין מקום לנוס: המצרים· גבולים של שדה וכרם ומ"א בין שבעה עשר בתמוז לט"ב: (ד) באי מועד· עולי רגלים: נוגות· לשון יגון ואין שורש בתיבה אלא הנו"ן לבדה: (ה) שלו· יושבים בשלום: הוגה· הדאיבה והוא לשון יגון: (ו) כאילים לא מצאו מרעה· כאילים אשר לא מצאו מרעה שאין להם כח לברוח שהוחלש כחם ברעב: לפני רודף· כל רדף שבמקרא חסר וזה מלא שנרדפה רדיפה שלימה על כן יסד הפייט מלא רודפי' וחסרה שנת נאולי· שנת גאולי באה חסר כתיב: (ז) זכרה ירושלים בגלותה·

אבן עזרא

אנשי אמת יבינו מדרשי קדמונינו הצדיקים· שהם נוסדים על קשט וביליקת מדע ינוקים· וכל דבריהם כזהב וככסף שבעתים מזוקקים· אכן מדרשיהם אל דרכים רבים נחלקים· מהם חידות וסודות ומשלים גבוהים עד שחקים· ומהם להרויח לבות גלאות בפרקים עמוקים· ומהם לאמץ נכשלים ולמלאת ריקים· על כן דמו לגופות טעמי הפסוקים· והמדרשים כמלבושים בגוף דבקים· מהם כמשי דקים ומהם עבים כשקים· ודרך הפשט הוא הגוף בדברים נבחרים ונחוקים· וכן אמרו שהמקרא כפשוטו והדברים עתיקים:

ואני אברהם בר מאיר מארץ מרחקים· כשאלתני מארץ ספרד המת המציקים· וספרי אלו בגלותי היו בידי מחזיקים· ויזרוני לבאר ספרים בטעמים מנופת מתוקים· וכן אפרש זאת המגלה אחרי הדקדוקים· ואיננה המגלה הנשרפת על יד יהויקים· כי לא נמצא שני דברי הכם אשר הם בספר ירמיה חקוקים· וכן כתוב קח לך מגלת ספר וכתבת אליה את כל הדברים אשר דברתי אליך על ישראל ועל יהודה ועל כל הגוים ועוד כתוב מדוע כתבת עליה לאמר בא יבא מלך בבל והשחית את הארץ הזאת ואין במגלת ספר איכה זכר בבל וגם מלכה: (א) בדד· הם נופל על זכר ועל נקבה עם למ"ד ובהסרונו וכן מלאת בטח: רבתי· שרתי· מלעיל לסדיל בין היו"ד הנוסף וכין יודי"ן סימן המדבר כמו הוכנתי לדוש ועמדם מלא גנובתי יום מלרע בעבור השתנות הבי"ם: רבתי בגוים· איננה כרתבונה רק בלשון גדולה כמו ורבי המלך על כל רב ביתו· ונספחה למ"ד למס לבורות על ה"א הדעת כמוהר ולא נדגש כמ"ס לבקל על הלשון: (ב) וי"ו בכו תחת ה"א כי אותיות אהו"י מתחלפות כמו הבסלת עשו: (ג) יהודה· זכר ונקבה כישראל ומצרים ותהזק מצרים· ויש מפרשים המצרים מדברי מעתיקי הדת ז"ל דיגא דבר מצרא והישר. כמיני בן הצור ואם הוא משונה מעט והרי"ש ראוי לשדגש· נמצא דרך זכר ונקבה כבית ומקום: (ד) באי מועד· שהיו באים במועדים והטוב בעיני שהוא המקדש ונקרא מועד בעבור היות כל ישראל נועדים שם וכן נקרא מועדיך שרפו כל מועדי אל בארץ: שוממין· יו"ן תמורת מ"ם וכן קח לך חטין לקץ הימין כי הנו"ן והמ"ם מארחים בסוף המלה סימן רבים ורבות: נוגות· מבנין נפעל וכן נוגי ממועד שהם מלשון תוגה ויגון והפ"ו והנו"ן נוספים: (ה) היו צריה· כל אחד לראש ועל כנוס נעדה עלי שור כל אתה מכן: שלו· מגזרת שלום: הוגה· מן הבנין הכבד הנוסף מיגון וכן תוגיון נפשי· עולליה שבי· בחסרון ני"ת כמו בנמצא בית ה': (ו) יחסר מקום אשר אחר כאילים וכן כמים לים מכסים: (ז) ימי עניה· כמו

פירוש הטעמים לר"א בן עזרא

(א) לא די שישבה בדד במות בניה אחר היותה רבת עם עד שהיא כאלמנה שאין לה בעל והיא מלכה מכיות לה בניה כלל: (ב) כל אבל ישן בלילה והיא תמיד בוכיה ולא די שאין לה מנחם מכל רעיה עד שבגדו לאויבים לה: (ג) כאשר לא יכלה לסבול עני המלכות והעבודה הקשה אשר עובד בה גלתה מארצה גם לא מצאה מנוח במקום שהלכה שם ובאה לברח ורדפוה והשיגוה במקום צר: (ד) שממו שעריה שהם נאספו זקני ישראל הכהנים ויאנחו כהניה כי אין להם בכורים ומעשר ודאגו הבתולות שהיה מנהגן לחול במחולות בכל חג: (ה) אויביה הם בשלום והיא לבדה בהיגה ועולליה שאין להם עון הלכו שבי פשעיה: (ו) הזכיר בפסוק שלמעלה שאויביה ראשים וכל

ששש

כָּל מַחֲמֻדֶיהָ אֲשֶׁר הָיוּ מִימֵי קֶדֶם בִּנְפֹל עַמָּהּ בְּיַד־צָר וְאֵין עוֹזֵר לָהּ רָאוּהָ צָרִים שָׂחֲקוּ עַל־מִשְׁבַּתֶּהָ׃ ח חֵטְא חָטְאָה יְרוּשָׁלַ͏ִם עַל־כֵּן לְנִידָה הָיָתָה כָּל־מְכַבְּדֶיהָ הִזִּילוּהָ כִּי־רָאוּ עֶרְוָתָהּ גַּם־הִיא נֶאֶנְחָה וַתָּשָׁב אָחוֹר׃ ט טֻמְאָתָהּ בְּשׁוּלֶיהָ לֹא זָכְרָה אַחֲרִיתָהּ וַתֵּרֶד פְּלָאִים אֵין מְנַחֵם לָהּ רְאֵה יְהוָה אֶת־עָנְיִי כִּי הִגְדִּיל אוֹיֵב׃ י יָדוֹ פָּרַשׂ צָר עַל־כָּל־מַחֲמַדֶּיהָ כִּי־רָאֲתָה גוֹיִם בָּאוּ מִקְדָּשָׁהּ אֲשֶׁר צִוִּיתָה לֹא־יָבֹאוּ בַקָּהָל לָךְ׃ יא כָּל־עַמָּהּ נֶאֱנָחִים מְבַקְּשִׁים לֶחֶם נָתְנוּ מַחֲמוּדֵּיהֶם יתיר ו׳ בְּאֹכֶל לְהָשִׁיב נָפֶשׁ רְאֵה יְהוָה וְהַבִּיטָה כִּי הָיִיתִי זוֹלֵלָה׃ יב לוֹא אֲלֵיכֶם כָּל־עֹבְרֵי דֶרֶךְ הַבִּיטוּ וּרְאוּ אִם־יֵשׁ מַכְאוֹב כְּמַכְאֹבִי אֲשֶׁר עוֹלַל לִי אֲשֶׁר הוֹגָה יְהוָה בְּיוֹם חֲרוֹן אַפּוֹ׃ יג מִמָּרוֹם שָׁלַח־אֵשׁ בְּעַצְמֹתַי וַיִּרְדֶּנָּה פָּרַשׂ רֶשֶׁת לְרַגְלַי הֱשִׁיבַנִי אָחוֹר נְתָנַנִי שֹׁמֵמָה כָּל־הַיּוֹם דָּוָה׃ יד נִשְׂקַד עֹל פְּשָׁעַי בְּיָדוֹ יִשְׂתָּרְגוּ עָלוּ עַל־צַוָּארִי הִכְשִׁיל כֹּחִי נְתָנַנִי אֲדֹנָי בִּידֵי לֹא־

ת"א כל מחמדיה הזילוה כי ראו ערותה · יומא כה זוה"ק פ' מקץ : טומאתה בשוליה · יומא כו קמא נה : ידו פרש צר · יבמות טז : לוא אליכם כל עוברי דרך · סנהדרין קד : ממרום שלח אש בעצמותי · שם : נתנני ה' בידי לא אוכל קום · יבמות סג

ל' זעירא

רש"י

ימי עניה ימי חורבנה שהביאה לידי עוני : ומרודיה · הוא לשון צער כמו וירדתי על ההרים · אריד בשיחי ואהימה : כל מחמדיה · זכרה כל טוב מחמדיה שמימי קדם : שחקו על משבתה · שמחו על שביתת משושה חגה חדשה ושבתה ומ"א דורשו בלשון אחר שהיו שובתין בגולה בשבתות ויו"ט וצומים בשביעית והיו העובדי גלולים משחקים עליהם ואומרים שוטים בארצכם לא שמרתם ועכשיו בגולה תשמרו בארצכם לא שמרתם ועכשיו בגולה תשמרו : (ח) לנידה · לגולה ל' נע ונד אישמיב"ר בלע"ז : ערותה · קלונה : נאנחה · ל' נפעלה שוספיר"ר בלע"ז שמעו כי נאנחה אני הוא שם דבר שוספירי"א : (ט) טומאתה בשוליה · לשון נגאי הוא דם נדותה ניכר בשולי בגדים כלומר חטאותיה גלויין הרבה שאתן בגלוי : לא זכרה אחריתה · כשהיו חוטאין לא נתנו לב מה תהיה אחריתם לפיכך ותרד פלאים ירידתה נפלאת פלאים הרבה שהכל פליאים שאירע לה מה שלא אירע לכל עיר : (י) ידו פרש צר · עמון ומואב : על כל מחמדיה · ספרי תורות שנאמר בהם הנחמדים מזהב הכל נפנו לבוז כסף וזהב והם נפנים על ס"ת כדי לשורפם לפי שכתוב בהם לא יבא עמוני וגו' : אשר צויתה לא יבואו בקהל לך · אלו עמון ומואב : (יב) לוא אליכם · לא תהא כצרה הזאת עוד לכל עוברי על דת אמרו חכמים מכאן לקובלנא מן התורה ראו מה עשה לי הביטו וראו וגו' : אשר עולל לי : אשר נעשה לי : אשר הוגה ה' · אותי ביום חרון אפו גם זה לשון יגון : (יג) וירדנה · וירד אותה וישבר אותה ע"י רידוי ויסורין לכך הנו"ן דגושה לפותרו בלשון יחידות כמו יעשנה יכרכמנה וירענה שהנון לשון נקבה כמו דאת אומר העצמות היבשות שבר כל אחת ואחת ד"א וירדנה כמו וירדהו אל כפיו הריק את המוח גורר ורודה המוח מתוכו : (יד) נשקד על פשעי בידו · אין לתיבה זו דמיון במקרא ובלשון ארמי של פסיקתא קורין לדרבן מסקדא מלמד הבקר ואומר אני נשקד פויינטרי"ט בלע"ז נקודים מגומרים ומסומנים היו פשעי בידו של הקדוש ב"ה לזכרון לא נשכח מנינם ותשלומיהם : ישתרגו · נעשו קליעות קליעות ועלו על צוארי לשון משנה אין מסרגין את

פירוש הטעמים לראב"ע

הדרך יצא מציון היא המלכות : (ז) אם באה לזכור בגלותה בנפול עמה ביד צר וכל חמודיה הקדמונים · שחקו צריה כי נשבתה ממעשים אין לה מה שתעשה : (ח) כאשר ראו ערותה נאנחה ושיבה פניה לאחור מפני הכלמה : (ט) כשהיה בתחלה דם הנדות נראה בשוליה לא פחדה לזכור שתא הרתה ערותה בסוף והיא מגולה ירדה למטה לא הראה ראה ה' כי הגדיל אויב לעשות או לדבר · פירוש אחר והרד פלאים כמו ותספוד מענין וירדתי על ההרים נסה על כמון מגרים · והורידוהו · וכן אריד בשיחי וכלם שני עקרים ירד וריד : (י) כאשר ראתה כי באו מקדשה עמון ומואב שלא קדמו אותם בלחם ובמים בצאתם ממצרים מבזב אכזריות לכם הוצרכה לתת להם כל מחמדיה : (יא) לא היו מעיים הרעבים רק כל עמה ואחר שנתנם כל מחמד באוכל דמתה לזוללה שהכן כל מה שיבוקש ממנה למלאות תאותה : (יב) תתפלל שלא יבא אליכם כמו שהביא אלי הגידו לי אם יש מכאוב כמכאובי ואנחתי : (יג) דמתה חרון אפו לאש ירדה מן השמים והגיע עד העצם ואין לה יכולת לברוח ממנו הלא כי רשת ערוכה והיא משיבה לאחור וכאשר הבעירה עד שיבנה שוממה ויש דוה שיגוע לעתים ידועות וזאת כל היום דוה : (יד) דמתה העונות לבריגים של גפן שעולדתם לאחוז עם כל עץ גבוה ויגבהו ומלת נתנני כמו עזבני וכן על כן לא נתתיך והטעם ביד העונות

אבן עזרא

ששת ימים עשה ה' : ומרודיה · בגלות והמ"ם שרש : (ח) לנידה · לנוע כמו מנוד ראש וניד שפתי והוא מגזרת נע ונד : הזילוה · השך הכבוד כמו גבוליא יקר מזולל רק הוא מגזרת אחר או טעמו הורידו או עשו שתזל דמעתה : (ט) פלאים · ירדה ירידה : (י) כי ראתה גוים · על ירושלם שבה : (יא) זוללה · כמו זולל וסובא : (יב) לוא · יש אומרים מלשון אלה ולא מצאנו בלא הלא"ף וטעמו לא יגיע אליכם · מה שהגיע אלי : עולל · נעשה לו והוא מהבנין הכבד שלא נקרא שם פועלו בעבור שאיננו בקמץ קטן כמו כונן אשורי : הוגה · כמו הרה : (יג) וירדנה · שב אל האש כי ימצא לשון זכר כמו תאכלהו אש לא נופח וטעמו כמו לא ירדנו בפרך : (יד) ומלת נשקד · אין לה אב ואם והטעם כמו נמשך כמו נמשל · והיה ישתרגו מבנין התפעל ממשפחת השריגים : הכשיל · שב אל עול פשעי

אוּכַל קוּם׃ טו סִלָּה כָל־אַבִּירַי ׀ אֲדֹנָי בְּקִרְבִּי קָרָא עָלַי מוֹעֵד לִשְׁבֹּר בַּחוּרָי גַּת דָּרַךְ אֲדֹנָי לִבְתוּלַת בַּת־יְהוּדָה׃ טז עַל־אֵלֶּה ׀ אֲנִי בוֹכִיָּה עֵינִי ׀ עֵינִי יֹרְדָה מַּיִם כִּי־רָחַק מִמֶּנִּי מְנַחֵם מֵשִׁיב נַפְשִׁי הָיוּ בָנַי שׁוֹמֵמִים כִּי גָבַר אוֹיֵב׃ יז פֵּרְשָׂה צִיּוֹן בְּיָדֶיהָ אֵין מְנַחֵם לָהּ צִוָּה יְהוָה לְיַעֲקֹב סְבִיבָיו צָרָיו הָיְתָה יְרוּשָׁלַ͏ִם לְנִדָּה בֵּינֵיהֶם׃ יח צַדִּיק הוּא יְהוָה כִּי־פִיהוּ מָרִיתִי שִׁמְעוּ־נָא כָל־עַמִּים העמים קרי וּרְאוּ מַכְאֹבִי בְּתוּלֹתַי וּבַחוּרַי הָלְכוּ בַשֶּׁבִי׃ יט קָרָאתִי לַמְאַהֲבַי הֵמָּה רִמּוּנִי כֹּהֲנַי וּזְקֵנַי בָּעִיר גָּוָעוּ כִּי־בִקְשׁוּ אֹכֶל לָמוֹ וְיָשִׁיבוּ אֶת־נַפְשָׁם׃ כ רְאֵה יְהוָה כִּי־צַר־לִי מֵעַי חֳמַרְמָרוּ נֶהְפַּךְ לִבִּי בְּקִרְבִּי כִּי מָרוֹ מָרִיתִי מִחוּץ שִׁכְּלָה־חֶרֶב בַּבַּיִת כַּמָּוֶת׃ כא שָׁמְעוּ כִּי נֶאֱנָחָה אָנִי אֵין מְנַחֵם לִי כָּל־אֹיְבַי שָׁמְעוּ רָעָתִי שָׂשׂוּ כִּי אַתָּה עָשִׂיתָ הֵבֵאתָ יוֹם־קָרָאתָ וְיִהְיוּ

ת"א סלה כל אבירי-סנהדרין קד : קרא עלי מועד לשבור בחורי · תענית כט שבועות י : גת דרך ה'· שם ט : על אלה אני בוכיה עיני עיני יורדה· גיטין נח : כי רחק ממני מנחם · סנהדרין לה: צוה ה' ליעקב סביביו צריו · יבמות יז קדושין עב: היתה ירושלים לנדה ביניהם· תענית כ: צדיק הוא ה' כי פיהו· שם כט:

רש"י

המשות : (טו) סלה · רמס ורפס לשון סולו סולו המסלה : קרא עלי מועד · יעידות גייסות לבא עלי ורבותינו דרשו מה שדרשו המוח דהאי שתא מלויי הליוה של שנה שניה לגלתן ממצרים לכך אירע חזרתן של מרגלים ליל הפסח באב שעליה הוקבעה בכייתן לדורות : גת דרך · לשון הריגה כמו פורה דרכתי לבדי כדורך ענבים להוציא יינם כך רמס הגוים להוציא דמם : (טז) עיני עיני · כלומר המיד עיני יורדה מים כפל הלשון מלמד שאין הפוגות: (יז) פרשה ציון בידיה · כמו ופרש ידיו בקרבו כאדם המוליך ידיו מוליכם ומביאם ומצטער בהם ד"א פרשה ציון לשון שבירה כמו ופורש אין להם ולא יפרכו להם על אבל לנחמו על מת כך חברו מנחם ובלשון משנה פרוסה קיימת ומשמעו כאדם שמצטער שחובק את ידיו ומשברם · תוספות מלאתי · צוה ה' ליעקב סביביו צריו · צוה על יעקב שיהיו צריו סביביו אף כשגלו לבבל ולאשור הגלה סנחריב את אויביהם עמון ומואב והושיבם אצליהם והם מקנהרים אותם כמו שאמרו במסכת קדושין הומניא איבא בבבל כולה דעמונאי : לנדה · לריחוק לבז : (יט) קראתי למאהבי · לאותם שמראים עצמם כאוהבים : המה רמוני · כגון בני ישמעאל שהיו יוצאים לקראת הגולים כשהיו השבאים מוליכים אותם דרך עליהם ומראים את עצמם כאלו מרחמים עליהם והם מוציאים להם מיני מלוחים ונודות נפוחים כסבורים שהוא יין ואוכלים ומאחים ורוצים לשתות וכשמתיר הנוד בשיניו היתה הרוח נכנסת במעיו והוא מת וזש"ה בישר בערב תליא וגו' לקראת צמא התיו מים יושבי ארץ תימא בלחמו קדמו נודד : וישיבו את נפשם · כדי שישיבו את נפשם : (כ) חמרמרו · כווץ ויש בלשון משנה נפלה לאור ונחמרו בני מעיה : בבית כמות · בתוך הבית היתה אימת שדים ומזיקין ומלאכי מות ומחוץ הרג האויב משכלת : (כא) כי אתה עשית · אתה גרמת לי שהם שונאים אותי שהבדלתני ממאכלם וממשתיהם ומהתחתן בם אם נתחתנתי בהם היו מרחמים עלי ועל בני בנותיהם : הבאת יום קראת · הלואי הבאת עליהם יום המועד שקראת עלי : ויהיו כמוני · ברעה

אבן עזרא

ויתכן אבר אחר בידי גם אחר קום עמו או משניו : (טו) סלה· מגזרת מסלה וכן גת דרך ה' מגזרת דרך רק סלה פרש אחר כיס : גת · יקב : בתולת · הסמוכה אל בת ובת יהודה כל העם והבתולה ירושלים : (טז) בוכיה · כמו סוריה : עיני עיני יורדה מים · עין אנוש דומה לעין המים והעין יורד וכן יזלו מים ושניהם ספלים עומדים : (יז) פרשה · נ"א בידיה עוסף כמו ותבקש בדמעות ביים : (יח) כל נא בלשון עתה וכן אוי נא לנו כי חטאנו גם אל נא רפא נא לה על כן השיב הנה הנה תהלם שבעת ימים · יומת נא · דבר נא · שמע נא · וכם הוספת אל"ף לשון בקשה ובלשון ישמעאל הפוך וזה כמו עתה: (יט) למאהבי · איננו כמו אוהבי וכן טעמו למבקשים באהבה אותם : (כ) חמרמרו · כפול העי"ן והלמ"ד וטעמו כמו עכורים וכן פני חמרמרו והוא מגזרת חומר כי הבכי כמים וכן יין חמר : (כא) הבאת יום קראת · חסר מלת לו פרש הבאת כאילו הוא מתאוה ויתכן להיות כמשמעו :

פירוש הטעמים לרא"ע

כצונות ויתכן ביד האויב בעבור הפשעים : (טו) סלה · נתנה ביד צר כי אביריה אנשי המלחמה דרכם סלל במסלה והם בקרבה וכאילו הקדים קרואים לבא לשבור הבחורים בעלי הכח ונגרו דמיהם כדם ענב בגת : (טז) אמרה ירושלים שהיא בתולת בת יהודה על הרעות שהזכרתי אני בוכה והנה אחר עת הרדנה עיני דמעות ואין לי מנחם ובני שלו שוממים כי גבר אויב הצר עליהם : (יז) גם ציון היא המלוכה בקשה מנחם ואין כי ה' גזר על יעקב והוא צריו מכל סביביו ויטמאו ירושלם והיא כנדה : (יח) הצדיק כדין והיא אומרת שמעו נא כל העמים שראיתם בתולותי ובחורי בשבי כי בעוני נשבו : (יט) קראתי לנכרים שבני אולי יתנו לי עזר והמה רמוני כי כל יוצאי מהן ברעב והכהנים המתפללים בעדי והזקנים אנשי עצתי רק נשארו מהבחורים ומן הבתולות שיש להם כח לסבול וגם הם נשבו : (כ) והייתי צועקת לשם ומתודה כאשר ראיתי חרב הצר משכלת בחוץ ובבית רעב כמות : (כא) שמעו אויבי המזכרים למעלה ואין מנחם מהם והאויבים שמעו צעקותי ושמחו כי אתה שמחתם וקרבת היום שקראתם ובא במשפט עד שיהו נמשלים לי ויתכן להיות פירושו לעתיד לבוא תבוא היום קראת ביד הנביאים ואתה להם מה שאירע לי :

כְּבֵנִי׃ כב תָּבֹא כָל־רָעָתָם לְפָנֶיךָ וְעוֹלֵל לָמוֹ כַּאֲשֶׁר עוֹלַלְתָּ לִי עַל כָּל־פְּשָׁעָי כִּי־רַבּוֹת אַנְחֹתַי וְלִבִּי דַוָּי׃

ב א אֵיכָה יָעִיב בְּאַפּוֹ ׀ אֲדֹנָי אֶת־בַּת־צִיּוֹן הִשְׁלִיךְ מִשָּׁמַיִם אֶרֶץ תִּפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל וְלֹא־זָכַר הֲדֹם־רַגְלָיו בְּיוֹם אַפּוֹ׃ ב בִּלַּע אֲדֹנָי ׳לֹא׳ ולא קרי חָמַל אֵת כָּל־נְאוֹת יַעֲקֹב הָרַס בְּעֶבְרָתוֹ מִבְצְרֵי בַת־יְהוּדָה הִגִּיעַ לָאָרֶץ חִלֵּל מַמְלָכָה וְשָׂרֶיהָ׃ ג גָּדַע בָּחֳרִי־אַף כֹּל קֶרֶן יִשְׂרָאֵל הֵשִׁיב אָחוֹר יְמִינוֹ מִפְּנֵי אוֹיֵב וַיִּבְעַר בְּיַעֲקֹב כְּאֵשׁ לֶהָבָה אָכְלָה סָבִיב׃ ד דָּרַךְ קַשְׁתּוֹ כְּאוֹיֵב נִצָּב יְמִינוֹ כְּצָר וַיַּהֲרֹג כֹּל מַחֲמַדֵּי־עָיִן בְּאֹהֶל בַּת־צִיּוֹן שָׁפַךְ כָּאֵשׁ חֲמָתוֹ׃ ה הָיָה אֲדֹנָי ׀ כְּאוֹיֵב בִּלַּע יִשְׂרָאֵל בִּלַּע כָּל־אַרְמְנוֹתֶיהָ שִׁחֵת מִבְצָרָיו וַיֶּרֶב בְּבַת־יְהוּדָה תַּאֲנִיָּה וַאֲנִיָּה׃ ו וַיַּחְמֹס כַּגַּן שֻׂכּוֹ שִׁחֵת מֹעֲדוֹ שִׁכַּח יְהוָה ׀ בְּצִיּוֹן מוֹעֵד וְשַׁבָּת וַיִּנְאַץ בְּזַעַם־אַפּוֹ מֶלֶךְ וְכֹהֵן׃ ז זָנַח אֲדֹנָי ׀ מִזְבְּחוֹ נִאֵר מִקְדָּשׁוֹ הִסְגִּיר בְּיַד־אוֹיֵב חוֹמֹת אַרְמְנוֹתֶיהָ קוֹל נָתְנוּ בְּבֵית־יְהוָה כְּיוֹם מוֹעֵד׃ ח חָשַׁב יְהוָה ׀ לְהַשְׁחִית חוֹמַת בַּת־צִיּוֹן נָטָה קָו לֹא־הֵשִׁיב יָדוֹ מִבַּלֵּעַ וַיַּאֲבֶל־

ת״א השליך משמים ארץ· חגיגה ה: בלע ה׳ ולא חמל· גיטין נז: אף כל קרן· גיטין שם:

רש״י

ברעה: (כב) תבא כל רעתם לפניך · יזכרו ויפקדו עונותם לפניך: ועולל למו · ופעול למו כמו גם במעלליו יתנכר · וכפרי מעלליו:

(א) איכה יעיב · יאפיל כד״א והשמים התקדרו בעבים: משמים ארץ · לאחר שהגביהם עד לשמים השליכם לארץ בבת אחת ולא מעט מעט מאיגרא רמא לבירא עמיקתא: הדם רגליו · שרפרף מרגלותיו וזה בה״מ: (ב) נאות יעקב · בתי יעקב לשון נוה: הגיע לארץ · השפילה לארץ: חלל ממלכה ושריה · אלו ישראל שהיו קרוים ממלכת כהנים: ושריה · מ״א יש אלו שרים של מעלה שהחליפם הממונה על האור מינה על המים והחליף כל הממונים לפי שהיו בצבעי ישראל בעלי שם המפורש וכופתים הם שישביעו את שרי מעלה להצילם מאש וממים ומחרב ועכשיו כשהיה משביע את שר האש בשמו והוא משיב אין ממשלה זו בידי וכן כולם: (ג) השיב אחור ימינו · השיב עצמו כמשיב אחור ימינו מלהלחם בעד בניו: (ד) דרך קשתו·לפי שכן דרך דורכי קשתות שהם חזקים לשום רגלו עליהם כשהוא כופפם לכך נכתב בלשון דריכה: שפך כאש חמתו · כך תנור המלה שפך חמתו שהוא כאש כי לא מצינו שפיכה של אש אלא אצל חמה כדכתיב שפוך חמתך אל הגוים: (ה) וירב בבת יהודה · הרבה בכנסת יהודה: תאניה ואניה · צער ויללה: וירב · נקוד יו״ד קמץ קטן שהוא לשון הרבה את אחרים וירב העם ויעצמו מאד נקוד חירק שהוא לשון רבה הוא את עצמו וכן כל תיבה שפעל שלה בה״א כגון פנה זנה בכה כן דרכה לשמש כשהוא מחסר ממנה ה״א כשהוא מדבר על עצמו נקוד חירק כגון ויפן פרעה וכשהוא מדבר על אחרים נקוד קמץ כגון ויפן זנב אל זנב ויגל יהודה מעל אדמתו ויגל מלך בבל את ישראל אשורה: (ו) ויחמס · לשון כריתה וכן יחמוס כגפן בסרו נחמסו עקביך: כגן · כמו שגוזזין ירקות הגנה: שכו · מעונתו שכו כתיב שסיכך חמתו על בניו בחורבן ביתו כן נדרש במדרש קינות: שחת מועדו · בית קדשי הקדשים ששם היה נועד לבניו שנאמר ונועדתי לך שם · מלך וכהן · צדקיהו המלך ושריהו כהן גדול: (ז) נאר · ביטל וכן נארת ברית עבדך: כיום מועד · שהיו שמחים ומשוררים בתוכו בקול רם כן נתנו האויבים בחורבנו קול שמחה: (ח) חשב ה׳ להשחית · זה ימים רבים שעלתה על דעתי כך שנאמר כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת להסירה מעל

פירוש הטעמים לרא״ע

(כב) עשה להם בעבור רעתם כאשר עשית לי בעבור פשעי כי לבי דוי עד שיהיו כמוני כאשר פשעו גם הם כך: (א) איכה יעיב לא הגביה שהם את ציון רק באפו כדי להשליכם ממקום גבוה: (ב) והשפיל המבצרים וחלל מלכה שהיו דרים במגדל וארמון: (ג) גדע כל קרן ישראל השני מלכות: (ד) לא די שלא נלחם עם הצר אלא שהשיב אחור ימינו כאילו אין כח לו עד שהב כאויב: וטעם כאשל אש הפול כאש כו כבל יאכל מיד: (ה) בלע ישראל על גלות שומרון והיה יהודה אחרי גלות השבטים כאניה: (ו) ואחר כך גלה השבה מקום כדכיף · וטעם כגן אשר נפלו עליו · וטעם מלך וכהן שהכהן מורה את המצות והמלך משמר התורה בכחו ולשניהם נתן מורה: (ז) חומת ארמנותיה של אל המקדש וקול נתנו הצרים בבית ה׳ מרוב שמחתם כאשר היו ישראל עושים במועדם: (ח) נלכד הבית כי נפלה

אבן עזרא

(כב) ועולל · עשה מגזרת עלילותיו והנכון שטעמו כמו שנה וכן ולו נתכנו עלילות: (א) איכה יעיב · י״א יעיב מעב כמו יתעיך והנכון יגביה עד עב · כדום דמות כסא קטן לרגלים: (ב) אל״ף נאות · במקום וי״ו כמו נות רועים וכן השאו לכם: (ג) ויבערו פועל עומד ויחסר אף והנכון שהוא שב אל בחרי אף: (ד) נצב ימינו · בנין נפעל ויש ימין זכר גאדרי בכח: (ה) וירב · בג׳ נקודות תחת היו״ד מהבנין הכבד הנוסף · תאניה האי״ף נוסף מגזרת ואנו ואבלו: (ו) ויחמס · תשף נחמסו עקביך: שכו · וסכתו כמו הקו וחקתו: מועדו · כמו באי מועד: (ז) נאר · השו״ן ברש נארת ברית עבדך כמו שזב לו שנא: (ח) נטה קו · הכו: חל · כמו והעמוד בחל והוא מקום הסיב

הל וחומה יחדו אמללו: ט טבעו בארץ שעריה אבד ושבר בריחיה מלכה ושריה בגוים אין תורה גם נביאיה לא מצאו חזון מיהוה: י ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון העלו עפר על ראשם חגרו שקים הורידו לארץ ראשן בתולת ירושלם: יא כלו בדמעות עיני חמרמרו מעי נשפך לארץ כבדי על שבר בת עמי בעטף עולל ויונק ברחבות קריה: יב לאמתם יאמרו איה דגן ויין בהתעטפם כחלל ברחבות עיר בהשתפך נפשם אל חיק אמתם: יג מה אעודך אעידך קרי מה אדמה לך הבת ירושלם מה אשוה לך ואנחמך בתולת בת ציון כי גדול כים שברך מי ירפא לך: יד נביאיך חזו לך שוא ותפל ולא גלו על עונך להשיב שביתך שבותך קרי ויחזו לך משאות שוא ומדוחים: טו ספקו עליך כפים כל עברי דרך שרקו ויניעו ראשם על בת ירושלם הזאת העיר שיאמרו כלילת יפי משוש לכל הארץ: טז פצו עליך פיהם כל איביך שרקו ויחרקו שן אמרו בלענו אך זה היום שקוינהו מצאנו ראינו: יז עשה יהוה אשר זמם בצע אמרתו אשר צוה מימי קדם הרס ולא חמל וישמח עליך אויב הרים קרן צריך: יח צעק לבם אל אדני חומת בת ציון הורידי כנחל דמעה יומם ולילה אל תתני פוגת לך אל תדם בת עינך: יט קומי רני בליל

ת״א ויאבל חל וחומה · פסחים פז: טבעו בארץ שעריה · סוטה ט קמא נב: ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון · נדרים סה: מה אעידך מה אדמה לך · זוהר פ׳ בראשית: פצו עליך פיהם · סנהדרין קד: בלע אמרתו · זוהר פרשת נח: קומי רני בלילה · תמיד לב זוהר פ׳ בלק:

מ׳ זע״רא — רש״י

פני: נטה קו · של משפט ליפרע על עונינו: מבלע · מהשחית: חל וחומה · שורא ובר שורא תרגום נמוכה שכנגד חומה גבוהה: (ט) טבעו בארץ שעריה · מדרש אגדה לפי שחלקו כבוד לארון שנאמר שאו שערים ראשיכם לפיכך לא שלטה בהם בריה וטבעו בארץ ורבותינו אמרו מעשה ידי דוד היו לפיכך לא שלטו בהם אויבים: אין תורה · אין בהם מורה הוראה: (י) ישבו לארץ וגו׳ · כמשמעו ומדרש אגדה נבוכדנצר הושיבם לארץ כשמרד בו צדקיהו ועבר על שבועתו בא וישב לו בדפנה של אנטוכיא ושלח בשביל סנהדרין ובאו לקראתו וראה אותם אנשים של צורה והושיב אותם בקתדראות של זהב ואמר להם סדרו לי התורה פרשה ופרשה ותרגמוה לי כיון שהגיעו לפרשת נדרים אמר להם אם בא רוצה לחזור יכול הוא לחזור אמרו לו ילך אצל חכם ויתיר לו אמר להם אם כן אתם התרתם לצדקיהו את שבועתו זו ושמטום והושיבום לארץ וקשרו שערות ראשם בזנבות הסוסים וגררום: (יא) חמרמרו · רנ״זולירש בלע״ז דרך בני מעים כשמצליבים אדם לאור הם כוולים ומתחמרמרים: בעטף · כשמיי״ר: (יג) מה אעידך מה אדמה לך · לומר לך מה תתמה על שברך הלא אף לאומה פלונית אירע כמוהך: מה אשוה לך ואנחמך · כשבאה צרה על אדם אומר לו אף בפלוני עלתה כך תנחומים הם לו: (יד) שוא ותפל · דברים שאין בהם טעם ובלשון לע״ז אשפרימנ״ס: ולא גלו על עונך · להוכיח דרך על פניך: להשיב שבותך · לישר משובותיך לשון שובבה שובבים וילך שובב: ומדוחים · הדיחך מעלי: (טו) שרקו · נופח בפיו שיבלי״ר בלע״ז ודרך אדם לעשות כן הרואה דבר חשוב שחרב וכלה: כלילת יופי · כל היופי היה שלם: (טז) פצו עליך פיהם · מפני מה הקדים פ״א לעי״ן מפני שהיו אומרים בפיהם מה שלא ראו בעיניהם: (יז) בצע אמרתו · כלה גזירתו כמו יבצע ידו ויבצעני: אשר צוה מימי קדם · שכתב בתורה ויספתי ליסרה אתכם שבע: (יח) פוגת · הפגרה פרישלמינ״ט כמו ויפג לבו: בת עינך · שחור של עין שקורין

אבן עזרא

הומה: (ט) אבד ושבר · שב אל השם כמהו בפסוק ראשון: (י) ראשן · שער ראשן או כמשמעו: (יא) חמרמרו · כראשון: בעטף · בחסרון ה״א מבנין נפעל כמו בכרג כרג: (יב) בהשתפך · קודם תי״ו כתפעל כמו ויצטמר: (יג) אעידך · מגזרת עדות: (יד) ותפל · כמו בוא וכן היאכל תפל שאין לו טעם מדרך ישרה וכן לא נתן תפלה: משאות · נבואות וכן משא דמשק: ומדוחים · שהדיחו מדרך ישרה: (טו) כלילת יופי · מגזרת כל: (טז) פצו · פתחו · ויפצה פיהו: (יז) בצע · כלה · וכן וידיו תבצענה: (יח) פוגת · דבק והטעם פוגת עין מגזרת ויפג לבו: (יט) רני · כרמת

פירוש הטעמים לרא״ע

חומת העיר ונבקעה: (ט) כאשר טבעו שעריה הלך המלך בגולה ונשאר בלא משנה תורה וגם הנביאים נפסקה נבואתם מהם בארץ נכריה: (י) על שגלה גבורת ציון ישבו על עפר הזקנים בגולה והבתולות לא תשמחנה בתופים: (יא) וכל אחד מן הזקנים אומר כלו בדמעות עיני כאשר יזכור ימי הרעב בציון: (יב) כאם היא המינקת על כן זכר האמהות ולא האבות: (יג) מי עדים אעידך להם כך ואם השבר גדול כים לא ימצא חובש אתול לו: (יד) כל זה בא אליך בעבור נביאיך ולא נביאי השם: (טו) יש מתהים עליך כאשר שמחה ויש מניעים ראש ומלעיגים: (טז) כרהיבו פה כל האויבים: (יז) כי השם מלא את אשר דבר ביד עבדיו הנביאים הקדמונים: (יח) צועק לב צריך והטעם כי אתם צעקות כנגד השם והם אמרו לחומת בת ציון שתבכה: (יט) והפסוק על עולליה והאמהות ברעב והאמר כן:

[illegible]

בלילה קרי לְרֹאשׁ אַשְׁמֻרוֹת שִׁפְכִי כַמַּיִם לִבֵּךְ נֹכַח פְּנֵי אֲדֹנָי שְׂאִי אֵלָיו כַּפַּיִךְ עַל־נֶפֶשׁ עוֹלָלַיִךְ הָעֲטוּפִים בְּרָעָב בְּרֹאשׁ כָּל־חוּצוֹת׃ כ רְאֵה יְהוָה וְהַבִּיטָה לְמִי עוֹלַלְתָּ כֹּה אִם־תֹּאכַלְנָה נָשִׁים פִּרְיָם עֹלְלֵי טִפֻּחִים אִם־יֵהָרֵג בְּמִקְדַּשׁ אֲדֹנָי כֹּהֵן וְנָבִיא׃ כא שָׁכְבוּ לָאָרֶץ חוּצוֹת נַעַר וְזָקֵן בְּתוּלֹתַי וּבַחוּרַי נָפְלוּ בֶחָרֶב הָרַגְתָּ בְּיוֹם אַפֶּךָ טָבַחְתָּ לֹא חָמָלְתָּ׃ כב תִּקְרָא כְיוֹם מוֹעֵד מְגוּרַי מִסָּבִיב וְלֹא הָיָה בְּיוֹם אַף־יְהוָה פָּלִיט וְשָׂרִיד אֲשֶׁר־טִפַּחְתִּי וְרִבִּיתִי אֹיְבִי כִלָּם׃

ג א אֲנִי הַגֶּבֶר רָאָה עֳנִי בְּשֵׁבֶט עֶבְרָתוֹ׃ ב אוֹתִי נָהַג וַיֹּלַךְ חֹשֶׁךְ וְלֹא־אוֹר׃ ג אַךְ בִּי יָשֻׁב יַהֲפֹךְ יָדוֹ כָּל־הַיּוֹם׃ ד בִּלָּה בְשָׂרִי וְעוֹרִי שִׁבַּר עַצְמוֹתָי׃ ה בָּנָה עָלַי וַיַּקַּף רֹאשׁ וּתְלָאָה׃ ו בְּמַחֲשַׁכִּים הוֹשִׁיבַנִי כְּמֵתֵי עוֹלָם׃ ז גָּדַר בַּעֲדִי וְלֹא אֵצֵא הִכְבִּיד נְחָשְׁתִּי׃ ח גַּם כִּי אֶזְעַק וַאֲשַׁוֵּעַ שָׂתַם תְּפִלָּתִי׃ ט גָּדַר דְּרָכַי בְּגָזִית נְתִיבֹתַי עִוָּה׃ י דֹּב אֹרֵב הוּא לִי אֲרִיה ארי קרי בְּמִסְתָּרִים׃ יא דְּרָכַי סוֹרֵר וַיְפַשְּׁחֵנִי שָׂמַנִי

ת"א אם תאכלנה נשים פרים · יומא לח סנהדרין ז׃ במחשכים הושיבני · נדרים כד סנהדרין כד תהלים ס׃ גם כי אזעק ואשוע · ברכות לב מגילה כט׃ נתיבותי עוה · ראש השנה כג׃

רש"י

פרוניל"ש: (יט) אשמורות · שתי חלקי הלילה שהלילה נחלק לשלשה חלקים כמו שאמרו רבותינו במסכת ברכות: העטופים · אשפמי"ן בלע"ז: (כ) עללי טפחים · ילדים רכים שעודן גדלים בטפוחי אמותם · ור"ד על דואג בן יוסף שהיתה אמו מדדתו בטפחים בכל יום לתת זהב בית המקדש לפי מה שהיה גדל ולבסוף אכלתו: אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא · רוח הקדש משיבתם וכי נאה לכם שהרגתם את זכריה בן יהוידע כמו שכתוב בדברי הימים שהוכיחם כשבאו להשתחוות ליואש ועשאוהו עבודה גלולים ורוח לבשה את זכריה בן יהוידע והיה כהן ונביא והרגוהו בעזרה: (כב) תקרא כיום מועד · כמו קראת ולשון הווה הוא: מגורי · שכני הרעים להאסף עלי להשחית: אשר טפחתי ורביתי איבי כלם · הילדים אשר טפחתי וגדלתי אותם בא האויב וכלם אותם: (א) אני הגבר ראה עני · היה מתאונן ירמיה לומר אני הגבר ראה עני אשר ראה עוני מכל הנביאים שנתנבאו על חורבן הבית שבימיהם לא נחרב הבית כי אם בימי: בשבט עברתו · של רודה ומכה הוא הקב"ה: (ג) אך בי ישוב · אני לבדי לוקה תמיד כי כל השובות מכותיו עלי: (ד) בלה בשרי · כמו לבול עץ · ד"א בלה בשרי ועורי כמו והארץ כבגד תבלה כלומר שכבו לארץ חוצות נער וזקן ולא היה להם כר וכסת ובלה בשרם כששכבו גלוים: (ה) ויקף · הקיפני: ראש ותלאה · כמו ראש ולענה · ומדרש אגדה ראש זה נבוכדנצר לגלות יהויכין · ותלאה · נבוזראדן שגמר המכה בימי צדקיהו והגלני: (ז) גדר בעדי · עשה חומה לנגדי להיות כלוא: ולא אצא · הושיב סביבותי מחנות וגייסות של אורבים: הכביד נחשתי · עשה לרגלי נחשתים כבדים שלא אוכל לילך פירייי"ש בלע"ז: (ח) שתם תפלתי · סתם חלונות הרקיע בפניה: (ט) נתיבותי עוה · אם באתי לצאת איני יוצא בדרכים הסלולים בדרך ישרה מפני האויבים ואצא דרך עקלתון: (י) דוב אורב הוא לי · הקב"ה נהפך לי לדוב אורב: (יא) דרכי סורר · לי סירים קוצים סורר קוץ אותם מפזר קוצים מדרכי: ויפשחני · לשון פיסוק הרגלים שהעובר על הדרכים שאין מופנים צריך להרחיב צעדיו ויש דוגמא בלשון

פירוש הטעמים לרא"ע

(כ) שהנשים אוכלות בניהן והנביאים והכהנים יהרגו במקדש וכמפרש כי על זכריה ידבר דרך דרש: (כא) מתו נערים וזקנים בתולות ובחורים: (כב) כאילו קראת כל השודדים שהיו לי ומקיפים סביבי ואשר טפחתי הם הקטנים ואשר רביתי הם הגדולים כמו ורבי המלך · כלם אויב אחד יכול לכלותם: (א) אני הגבר · יספר המקונן שהוא גבר מכהו בשבט עברה: (ב) והיה מוליכו בשבי בחשך ולא יקיה לאור: (ג) ובכל שעה הופך ידו ומכהו: (ד) ומרוב המכות בלה בשרו ועורו ונשברו עצמותיו: (ה) ואחר כך בנה עליו בנין והקיף ראשו: (ו) והוא יושב בחשך: (ז) וגם גדר בעדו ורגליו בכבל: (ח) ואם יצעק אין צעקתו נשמעת: (ט) וגם גדר בעדו שיהיה נואש ושהנתיבות שהיה יודע עוה אותם: (י) ועוד רעה אחרת שדוב יבא אליו ובא מדרך לא ידעו: (יא) ויפשחני · תרגום ויבקע שמואל ופשח: ושומם שכל רואהו ישום וכן שקוץ משומם ובמקום אחר שומם: כי מנהג הדוב לשכרין על האחרי והוא רחוק: (יא) יש אומרים

אבן עזרא

קול בכיר או בגדי וכן והשבר ברנה בכרוה: (כ) טפוחים · מגזרת טפח כמנהג הנשים עם ילדיהם קטנים שישנו: (כא) שכבו · מטעם ושכבתי עם אבותי: (כב) מגורי · מגזרת גורו לכם מפני החרב וי"א שבטעם אשר מגורי: (א) אני הגבר · אמרו קדמונינו ז"ל כי זאת המגלה ירמיה כתבה א"כ יהיה הוא שאומר אני הגבר או יאמר כל אחד מישראל: עני · כמוך ויזכר מקום השבות או הגלות וראה ההם ראיתי וכן ובאהר אני: בעברתו · שב אל אויבי כלם וי"א שהוא שב אל אף השם ואיננו נכון בעיני וזה המקונן אמר כי גבר היה מענה אותו בשבט עברתו: (ב) נהג · אותי ממקומי במקום החשך: (ג) כמפרש וי"ו בעברתו על השם ישוב יהפך ידו מכתו כמו הנה יד ה' הויה במקנך והמכה ביד: (ד) הבשר והעור שירגישו בלו · והעצמות שלא ירגישו נשברו: (ה) ויקף ראש · גזרה ובלאות או יהיה כמו ומי הלואים ויהי בראש לשון כרכם ובה"א נעלם כה"א ובערה לא הסך לבן: (ו) במחשכים · מחשך בתוך מחשך: (ז) נחשתי · כבלים: (ח) שתם · בשי"ן כסמ"ך וכן בשירו ולא ממני: (ט) נתיבות הם ידועות: (י) י"א סורר · מגזרת סירים · וכן הנני שך את דרכך בסירים [illegible] בעיני

שׁוֹמֵֽם׃ יב דָּרַךְ קַשְׁתּוֹ וַיַּצִּיבֵנִי כַּמַּטָּרָא לַחֵֽץ׃ יג הֵבִיא בְּכִלְיוֹתָי בְּנֵי אַשְׁפָּתֽוֹ׃ יד הָיִיתִי שְּׂחֹק לְכָל־עַמִּי נְגִינָתָם כָּל־הַיּֽוֹם׃ טו הִשְׂבִּיעַנִי בַמְּרוֹרִים הִרְוַנִי לַעֲנָֽה׃ טז וַיַּגְרֵס בֶּחָצָץ שִׁנָּי הִכְפִּישַׁנִי בָּאֵֽפֶר׃ יז וַתִּזְנַח מִשָּׁלוֹם נַפְשִׁי נָשִׁיתִי טוֹבָֽה׃ יח וָאֹמַר אָבַד נִצְחִי וְתוֹחַלְתִּי מֵיְהוָֽה׃ יט זְכָר־עָנְיִי וּמְרוּדִי לַעֲנָה וָרֹֽאשׁ׃ כ זָכוֹר תִּזְכּוֹר וְתָשִׁיחַ ותשוח קרי עָלַי נַפְשִֽׁי׃ כא זֹאת אָשִׁיב אֶל־לִבִּי עַל־כֵּן אוֹחִֽיל׃ כב חַסְדֵי יְהוָה כִּי לֹא־תָמְנוּ כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמָֽיו׃ כג חֲדָשִׁים לַבְּקָרִים רַבָּה אֱמוּנָתֶֽךָ׃ כד חֶלְקִי יְהוָה אָמְרָה נַפְשִׁי עַל־כֵּן אוֹחִיל לֽוֹ׃ כה טוֹב יְהוָה לְקֹוָו לְנֶפֶשׁ תִּדְרְשֶֽׁנּוּ׃ כו טוֹב וְיָחִיל וְדוּמָם לִתְשׁוּעַת יְהוָֽה׃ כז טוֹב לַגֶּבֶר כִּי־יִשָּׂא עֹל בִּנְעוּרָֽיו׃ כח יֵשֵׁב בָּדָד וְיִדֹּם כִּי נָטַל עָלָֽיו׃ כט יִתֵּן בֶּעָפָר פִּיהוּ אוּלַי יֵשׁ תִּקְוָֽה׃ ל יִתֵּן לְמַכֵּהוּ לֶחִי יִשְׂבַּע בְּחֶרְפָּֽה׃

ת"א ותזנח משלום נפשי־ישנת כה עקידה שער פז: נשיתי טובה־נדרים נ · ואמר אבד נצחי־עקידה שער פז עקרים מד פ' מח: זאת אשיב אל לבי־עקידה שער מח: כי לא כלו רחמיו־עקידה שער מח: חדשים לבקרים־חגיגה יד זוכר פ' ויקהל: חלקי ה' אמרה נפשי־עקידה שער כח: טוב ה' לקוו־ סנהדרין לט: ישב בדד וידום־ כי נטל עליו אבות פ"ג: יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה־חגיגה ד:

רש"י

הלמוד האי מאן דפשח דיקלא: (יב) ויציבני כמטרא · העמידני לנגד חציו לירות בי: כמטרא · אשייל"א בלע"ז: (יג) בני אשפתו · חצים שנותנים בתוך אשפה שקורין קויכ"רא: (טז) ויגרס · וישבר ודוגמתו גרסה נפשי וכן גרש כרמל: בחצץ · אבנים דקים שבתוך העפר שהיו הגולים לשין עיסתן בתוך הגומות שחופרין בקרקע והחצץ נכנס לתוכה כשאמר הקב"ה ליחזקאל עשה לך כלי גולה לשאת בו ללוש בתוכו חררה קטנה כדי שילמדו הם ויעשו כן כענין שנאמר והיה יחזקאל לכם למופת והם היו משחקים עליו ולא עשו כן לסוף נשתברו שיניהם: הכפישני · כפה אותי באפר ככלי הכפוי על פיו אריניש"ר בלע"ז ויש דומה במשנה פישון הגמל במדה הכפושה מדד: (יח) ואמר אבד נצחי · אמרתי בלבי ברוב צרותי אבד עולמי וסברי: (יט) ומרודי · קומפולי"נש בלע"ז: (כ) זכור תזכור · נפשי את עניי ומרודי ותשוח עלי כך הוא פשוטו לפי ענין שיטת המקרא · ומ"א זכור תזכור ידעתי שסופך לזכור את העשוי לי אבל תשוח עלי נפשי להמתין עד זמן הזכירה ומכאן יסד הפייט בזאת ידעתי כי יש לך לזכור אבל תשוח עלי נפשי עד שתזכור: (כא) זאת אשיב אל לבי · אחר שאמר לי לבי אבדה תוחלתי מה' אשיב זאת אל לבי ואוחיל עוד ומה היא זאת שאשיב אל לבי: (כב) חסדי ה' כי לא תמנו · וכל הענין עד מה יתאונן וגו': כי לא תמנו · כמו כי לא תמו וי"מ כי לא תמנו כמו אם תמנו לגוע · חסדי ה' הם אשר לא תמנו ולא כלינו בעונינו: (כג) חדשים לבקרים · מתחדשים הם חסדיך מיום אל יום: רבה אמונתך · גדולה היא הבטחתך והדבר גדול הוא להאמין כי שתקיים ותשמור מה שהבטחת לנו: (כד) חלקי ה' אמרה נפשי · ה' מנת חלקי ודין הוא שאוחיל לו: (כו) טוב ויחיל ודומם · וי"ו של ויחיל יתירה כמו וי"ו של ואיה וענה טוב שיחיל אדם וידום ויצפה לתשועת ה': (כח) ישב בדד · מי שאירע לו אבל וצרה ישב גלמוד ויצפה לטובה: וידום · לשון המתנה כמו אם כה יאמרו אלינו דומו דיהונתן: כי נטל עליו · כי בעל הגזירות נשא עליו הגזירה זו:

אבן עזרא

בפיני שהוא פעל עבר מגזרת כפרה סוררה: (יב) כמטרא · אל"ף במקום ה"א הנקבה והוא מגזרת נוטר: (יג) דימה האשפה לבטן ההרה: (יד) לכל עמו · עד שהיו עמי שוחקים ממני או לכל העם שהיה תחת ידי · כמו את עמלק ואת עמו · או היה נוסף · ואין ותפלטני מריבי עמי כמו עמים כי על שאול רמוז וכן אמר כראשית השירה ומכף שאול: (טו) בי"ת במרורים · נוסף וכן בדמעות שלים: (טז) ויגרס · כמו וישבר וכן גרסה נפשי · הכפישני אין לו אח והטעם גאלני: (יז) ותזנח · כמו ותטוש: (יח) נצחי · עמידתי בגלה שיש לי כמו ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי על כדם בכו יעמוד הפי נצחו: (כ) זכור · שם הפועל כמו בזכור בניהם או לשון נקבה לשם: כאשר תזכור נפשי זאת הרעה תשוח עלי: (כא) זאת · התוחלת: (כב) תמנו · כמשמעו או הנו"ן תחת הסרין ככפל: (כג) חדשים · הם החסדים: לבקרים · בכל יום כמו לבקרים אצמית: רבה · גדולה או כמשמעו: (כד) אמרה · לי: (כה) תדרשנו · באמת: (כו) וי"ו ויחיל · כמו ס"ה רפה בלשון יש עלה: (כז) עול · מוסר: (כח) כי נטל עליו · סבול: (כט) ישתחוה לעומתו עד כי העפר בפיו: (ל) בי"ת בחרפה · נוסף כבי"ת שהשביעני במרורים:

יזנח

פירוש הטעמים לרא"ע

(יב) ומרחוק כדר יורה עליו חץ: (יג) ובאו החצים בכליותיו שהם נסתרים בהלב: (יד) ושב לשיחת שחוק: (טו) והאכילו להם ומים מרורים ולענה: (טז) ונשברו שניו באבנים ולא יוכל לאכול ומלא הכר פיו באפר או כפשט אפר כלחם: (יז) כאילו לא ידעו ונשה הטובה: (יח) ואין לו תוחלת שיראה עוד טובה: (יט) כי התמיד יזכור ענין שיענה אותו כגר בלענה וברוש וכם המרורים מקום לחם: (כ) יש אומרים כי זכור תזכור: (כא) זאת הנחמה אשיב אל לבי כאשר תשוח נפשי: (כב) שאין קץ לחסדי השם: (כג) יתכן חדשים על רחמיו כי רבה אמונתך גדולה כמו על כל רב ביתו או לשון רבים: (כד) והוא היה חלקי מימי קדם מכל אלהים: (כה) ואדע כי טוב יעשה לקוין: (כו) טוב שיסבול הדורש השם ויחיל וישב דומם לתשועת השם כטעם דום לה' והתחולל לו כמו דומו עד הגיעם: (כז) בנעוריו אולי המקונן נער היה כאשר נגבה או יתנוק לב הנערים: (כח) כי נטל שב אל עול כאמור להגלה: (כט) ינגע לעפר: (ל) יתן כרשנו:

לא כי לא יזנח לעולם אדני: לב כי אם הוגה ורחם כרב חסדו חסדיו קרי: לג כי לא ענה מלבו ויגה בני איש: לד לדכא תחת רגליו כל אסירי ארץ: לה להטות משפט גבר נגד פני עליון: לו לעות אדם בריבו אדני לא ראה: לז מי זה אמר ותהי אדני לא צוה: לח מפי עליון לא תצא הרעות והטוב: לט מה יתאונן אדם חי גבר על חטאו חטאיו קרי: מ נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה עד יהוה: מא נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים: מב נחנו פשענו ומרינו אתה לא סלחת: מג סכתה באף ותרדפנו הרגת לא חמלת: מד סכתה בענן לך מעבור תפלה: מה סחי ומאוס תשימנו בקרב העמים: מו פצו עלינו פיהם כל איבינו: מז פחד ופחת היה לנו השאת והשבר: מח פלגי מים תרד עיני על שבר בת עמי: מט עיני נגרה ולא תדמה מאין הפגות: נ עד ישקיף וירא יהוה משמים: נא עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי:

ת"א כי לא יזנח לעולם ה' · חולין ז: כי לא ענה מלבו · מגלה יב: מי זה אמר והתי · עקידה שער נג: מפי עליון לא תצא · עקידה שם: מה יתאונן אדם חי · קדושין פ עקידה שם: נחפשה דרכינו · ברכות ה: נשא לבבנו אל כפים · תענית ח יד יבמות קה: סכותה בענן לך · ברכות לב: עיני עוללה לנפשי · סוטה מט גיטין נח קמא פג:

רש"י

(לא) כי לא יזנח לעולם ה' · לכן טוב לידום · (לב) כי אם הוגה · אם האדם מביא עליו יגון בשביל עונו ואחר כך וריחם כרוב חסדיו · הוגה ויגה לשון תוגה הם: (לג) כי לא ענה ויגה בני איש · מלבו ומרצונו כי העון גורם: (לד) לדכא תחת רגליו · מוסב על כי לא ענה מלבו להיות מדכא תחת רגליו ונומר ולא להטות משפט גבר וגו' ולא לעות אדם בריבו כל אלה ה' לא ראה לא נראה לו ולא עלתה לפניו במחשבתו לעשות כן: (לו) לא ראה · לא הוכשר בעיניו שיעותו בית דין של מעלה אדם בריבו כמו מה ראית כי עשית וגו': (לז) מי זה אמר ותהי ונומר: (לח) מפי עליון וגו' · ואם באתי נומר לא מידו באה אלי הרעה הזאת מקרה הוא בסיבה לי אין זאת כי אם בין רעות ובין טובות מי זה אמר ותהי אם ה' לא צוה ומפיו לא תצא הן רעה הן טובה אבל מה יש להתאונן אדם חי נגבר על חטאיו כל איש ואיש יתאונן על חטאיו כי הם המביאים עליו הרעה [מפי עליון לא תצא אר"י מיום שאמר הקב"ה ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב וגו' לא יצא רעה וטובה מפיו אלא הרעה באה מאליה לעושה רע והטוב לעושה טוב לפיכך מה יתאונן למה יתרעם האדם אם לא על חטאיו]: (מא) נשא לבבנו אל כפים · כשאנו נושאים את כפינו אל השמים נשא אף לבבנו עמהם לשוב להשיב לבבנו לפני המקום ב"ה · ד"א אל כפים אל סעתים: אל שמים כמה דאת אמר וסגה עד קטנה ככף איש עולה וכן על כפים כסה אור ומדרש רבותינו נשא לבבנו באמת להקדוש ב"ה כאדם שרוחץ בנקיון כפיו שמשליך מידיו כל טינוף כי מודה ועוזב ירוחם והמודה ואינו עוזב כטובל ושרץ בידו: (מב) נחנו פשענו ומרינו · זה דרכנו ע"י יצה"ר: אתה לא סלחת · ולך היתה נאה הסליחה כי כן דרכך: (מג) סכותה באף · הללת את האף להיות מחיצה בינך ובינינו ותרדפנו בו: (מה) סחי ומאוס · הוא כיע בלשון משנה כיחו וכיעו שניסה מתוך הריאה ויוצא דרך הגרון: תשימנו · לשון הווה הוא: (מז) פחד ופחת · כשנסנו מפני הפחד נפלנו אל הפחת שוחה: השאת · לשון שאיה כמו השאת: (מט) מאין הפגות · מאין חליפין והעברה: (נא) עיני עוללה לנפשי מכל

אבן עזרא

(לא) יזנח · ימאס: (לב) ורחם · כמו ירחם וכן דרך הלשון והיה ה' לי לאלהים: (לג) מלבו · מרצונו: ויגה · אלי"ף תחת ה"א ו"וא מבכנין הכבד הנוסף כמו היה אתך: (לד) לדכא · אלי"ף לדכא ברס: (לה) מלת סטה עם מספט כמו עוות: (לו) לא ראה · בחכמה להיות כן: (לט) יתאונן · מגזרת און: (מ) נחפשה · מבנין הקל: (מא) נשא לבבנו · כטעם וישא משאת: (מב) אל"ף אנחנו נוסף: (מג) סכתה · מספלי הכסל: (מה) סחי · מגזרת וכתיפי עפרה כטעם סלסול: (מו) פצו · פתחו: (מז) פחד · כמו השואל יכיס האל"ף דהוי נבראות: (מח) נהרים פלגים הם: (מט) תדמה · כטעם לא תדמה לכל עינו וכוא רחוק וה"א כפוגות כמו תרין תנוחות: (נ) ישקיף · כלונו יש לשמים חלון שישקיף ממנו: (נא) יש אומרים עיני עוללה כאחרון ויפרשו עוללה כעוללות בציר · וסיבה בעיני מגארם

פירוש הטעמים לרא"ע

(לא) יש אומרים יזנח כמו ישכח והוא הנכון והראיה ותזנח משלום נפשי: (לב) רק הוגה ורחם: (לג) מלבו · לא עלה במחשבתו: (לד) דמה כאשר יושבי שמים ובני אדם אסורים בארץ סגורים כמסגר סאוסן: (לה) להטות הדין בעבור היותו עליון ויעשה כדרי מעט רצונו: (לו) אלה הג' הפסוקים דבקים וטעם לא ראה כטעם לא היה כי כל יש הפעם רואהו: (לז) אם כן מי גזר הגזירה על בני אדם והנה השם לא צוה ומצאנו לא גזר וכן כי הוא צוה ונבראו: (לח) השם לא יגזור רע או טוב מן המעשים רק הם ברשות אדם: (לט) אם כן למה יתאונן כדבור וכן כמתאוננים והעד וישמע ה': (מ) רק יחפש אדם דרכיו: (מא) יתן לנו דורון בכפיו או יהיה לבו נשוי בכפיו: (מב) יודה ישראל כי לא שבו אל השם על כן לא סלח: (מג) שמת סוכת אף עלינו ולא נראה אנה נכרת ותרדפנו: (מד) דרך משל כאילו השען יבדיל בין התפלה ובין השם: (מה) עלגול עם מיאוס: (מו) פצו פיהם · מלעיגים: (מז) כאשר תפחד הנפש והפחת לפני הגוף מיד יפול והנה באה שואת הנפש ושבר הגוף בפחת: (מח) דברי המקונן: (מט) תמיד בוכה: (נ) עד שירפה השם פלגי מים שירדו מעיני: (נא) יותר עוללה עיני כי לנפשי מכל בנות עירי שמנהג הנשים לבכות וכל

נב צוֹד צָדוּנִי כַּצִּפּוֹר אֹיְבַי חִנָּם׃ נג צָמְתוּ בַבּוֹר חַיָּי וַיַּדּוּ־אֶבֶן בִּי׃ נד צָפוּ־מַיִם עַל־רֹאשִׁי אָמַרְתִּי נִגְזָרְתִּי׃ נה קָרָאתִי שִׁמְךָ יְהוָה מִבּוֹר תַּחְתִּיּוֹת׃ נו קוֹלִי שָׁמָעְתָּ אַל־תַּעְלֵם אָזְנְךָ לְרַוְחָתִי לְשַׁוְעָתִי׃ נז קָרַבְתָּ בְּיוֹם אֶקְרָאֶךָּ אָמַרְתָּ אַל־תִּירָא׃ נח רַבְתָּ אֲדֹנָי רִיבֵי נַפְשִׁי גָּאַלְתָּ חַיָּי׃ נט רָאִיתָה יְהוָה עַוָּתָתִי שָׁפְטָה מִשְׁפָּטִי׃ ס רָאִיתָה כָּל־נִקְמָתָם כָּל־מַחְשְׁבֹתָם לִי׃ סא שָׁמַעְתָּ חֶרְפָּתָם יְהוָה כָּל־מַחְשְׁבֹתָם עָלָי׃ סב שִׂפְתֵי קָמַי וְהֶגְיוֹנָם עָלַי כָּל־הַיּוֹם׃ סג שִׁבְתָּם וְקִימָתָם הַבִּיטָה אֲנִי מַנְגִּינָתָם׃ סד תָּשִׁיב לָהֶם גְּמוּל יְהוָה כְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם׃ סה תִּתֵּן לָהֶם מְגִנַּת־לֵב תַּאֲלָתְךָ לָהֶם׃ סו תִּרְדֹּף בְּאַף וְתַשְׁמִידֵם מִתַּחַת שְׁמֵי יְהוָה׃

ד א **אֵיכָה** יוּעַם זָהָב יִשְׁנֶא הַכֶּתֶם הַטּוֹב תִּשְׁתַּפֵּכְנָה אַבְנֵי־קֹדֶשׁ בְּרֹאשׁ כָּל־חוּצוֹת׃ ב בְּנֵי צִיּוֹן הַיְקָרִים הַמְסֻלָּאִים בַּפָּז אֵיכָה נֶחְשְׁבוּ לְנִבְלֵי־חֶרֶשׂ

ת"א צמתו בבור חיי · ערכין טו : בני ציון היקרים · גיטין נח : איכה נחשבו לנבלי חרש · עקידה שער סג :

רש"י

בנות עירי · ירמיה ממשפחת כהנים היה ואמר עיני בדמעה עוללה וניוולה פני על נפשי מכל בנות עירי : עוללה · לשון ניוול כמו ועוללתי בעפר קרני : מכל בנות עירי · משפחתי יש לה לבכות מכל משפחות העיר שהיתה נבחרת לקדושה ולעבודת הקב"ה מכל ישראל : (נג) צמתו בבור חיי · בבית הכלא צמתו אסרו כמו צומת גידין מבעד לצמתך היברייש"ר : וידו אבן בי · ע"פ הבאר · כך עשו לדניאל וירמיה ראה ברוח הקודש : צמתו בבור חיי · ואע"פ שצמתו בבור חיי שאיני יכול לעלות מתוכה לא שהו לכם גם לזאת עד שידו אבן בי : (נד) צפו מים וגו' · שבזמן שבא אדם במים עד מתניו עדיין יש תקוה אבל אם צפו המים על ראשו אז אבדה תקותו אבל אני איני עושה כן אלא קראתי וגו' : צפו מים · עובדי גלולים : (נז) קרבת ביום אקראך · כך היית רגיל בימים הראשונים לקרב אלי ביום קראי : (נח) רבת אדני ריבי נפשי · בימים שעברו : (נט) ראיתה ה' עותתי · בצרה הזאת שעיותו בי אויבי : שפטה משפטי · כאשר עשית בכבר : (סה) מגנת לב · שבר לב כמה דאת אמר אמגנך ישראל · אשר מגן צריך בידך · ד"א מגנת לב אוטם הלב צרה ואנחה אשר היא כמגן כנגד לבם ומפרשו בלשון הונה וינון שועם שאין נו"ן נופלת בו שהנו"ן בינון אינו שורש אלא כגון נו"ן של המון מגזרת המו גוים וכגון נו"ן של קלון מגזרת נקלה וכנו"ן של ציון מגזרת ציה וכן נו"ן של שברון מגזרת שבר וכגון נו"ן של שממון שגעון : תאלתך · לשון נואלו שרי צוען :

(א) **איכה** יועם זהב · קינה זו נאמרה על יאשיהו כמו שנאמר בדברי הימים הנה היא כתובה על ספר הקינות ועמה חיבר בתוך הקינה שאר בני ציון: יועם · יכהה כמא דאת מתרגם כהה עמיא : זהב · מראית פנים המצהיב כזהב : ישנא · ישתנה ממראיהו: הכתם · קבוצת כלי נוי הזהב שהם לעדי קדוי כתם : אבני קדש · בנים המאירים כאבנים טובות ות"א כל רביעית דם שיצא מיאשיהו בכל חץ וחץ שנעצו בו היה ירמיהו קוברה במקומ' ועליה הוא קורא תשתפכנה אבני קדש : (ב) המסולאים בפז · המסוללים והנערכים בפז הרואה אותם אומר ראו תוארם של אלו כמראית פז וכן לא תסולה בכתם אופיר · בכתם טהור לא תסולה · כולו לרוכב בערבות ל' סילול וערך הן : לנבלי חרש · כדי חרש שנותנים בהם יין כגון נבלי

אבן עזרא

ועולל נמו : (נב) חנם · כב אל אויבי : (נד) צפו · כמו שטו מגזרת אשר הציף : (נה) תחתיות · מתחת זה התחתיות : (נו) לרוחתי · שתעשה לי רוחה או עת רוחתי ושועתי : (נז) קרוב מלאכיך : (נח) מה שסייתי אני רב רבת אתה ה' : (נט) עותתי · העוות שיעשו לו*) : (ס) נקמתם · בפרהסיא : (סא) וחרפתם · בגלוי : (סב) עלי · לרעתי : (סג) מנגינתם · כמו נגינתם והמ"ם נוסף : (סד) גמול · בסמוך ובמוכרת שוה : (סה) מגנת · יש אומרים שדגשות הנו"ן נוסף והוא מגזרת מגן צריך על משקל תבלה והנכון בעיני שהוא מן נגון והפיל : תאלתך · מגזרת אלה והתי"ו נוסף כמו תאנתה מי ישיבנה : (סו) שמי ה' · הוא כמו שמיך כמו ואל משה אמר עלה אל ה' : (א) איכה יועם · יש אומרים יועם כמו חשך תרגום והנה כהה הנגע עמיא מכתשא והיותר בעיני כמו לא עממוהו ומשקלו לא יודק : ישנא · מגזרת שנים : (ב) אל"ף המסולאים · תחת ה"א השרש כי הה"א הנעלם לא ימצא בתוך

*) אולי צ"ל שעשו לי

פירוש הטעמים לרא"ע

(נב) וכל זה הבכי בעבור שאני תפוש כצפור : (נג) והושמתי בבור ושמו אבן גדולה על פי הבור או היו משליכים אבן בי לדעת אם אני חי : (נד) ואין הבור ריק רק הוא מלא מים : (נה) ואם הבור היה קרוב הייתי מתנחם רק הוא בתחתית : (נו) ואדע כי אתה השם שמעת קולי ואם אני בתחתיות : (נז) ומקדם מלאכיך קרוב בעת שקראתיך : (נח) וכמה פעמים רבת בעדי : (נט) כאשר ראית אתה העוות שיעשו ליקח משפטי : (ס) מה שיש בלבם גם תשמע דבריהם : (סג) בשבתם וקימתם תמיד יגנו על אידי : (סד) כמעשיהם שתמוני בבור עשה להם: (סה) מגנת לב · סתר בלב שלא יראו כאלה בתביא להם : (סו) תרדפם באפך כי תביגם ותשמידם : (א) איכה יועם · איכה ישנה הזהב וידמה לאחרים ככה שב הכתם הטוב כחלי הפגול וזה משל לפסוק הבא אחריו : (ב) בפז · אבן יקרה ויש אומרים כי הוא כסף וזהב מופז יכהיבה :

מַעֲשֵׂה יְדֵי יוֹצֵר׃ ג גַּם־תַּנִּין תנים קרי חָלְצוּ שַׁד הֵינִיקוּ גּוּרֵיהֶן בַּת־עַמִּי לְאַכְזָר כִּי עֵנִים כתיב תרתי וקרי חד בַּמִּדְבָּר׃ ד דָּבַק לְשׁוֹן יוֹנֵק אֶל־חִכּוֹ בַּצָּמָא עוֹלָלִים שָׁאֲלוּ לֶחֶם פֹּרֵשׂ אֵין לָהֶם׃ ה הָאֹכְלִים לְמַעֲדַנִּים נָשַׁמּוּ בַּחוּצוֹת הָאֱמֻנִים עֲלֵי תוֹלָע חִבְּקוּ אַשְׁפַּתּוֹת׃ ו וַיִּגְדַּל עֲוֺן בַּת־עַמִּי מֵחַטַּאת סְדֹם הַהֲפוּכָה כְמוֹ־רָגַע וְלֹא־חָלוּ בָהּ יָדָיִם׃ ז זַכּוּ נְזִירֶיהָ מִשֶּׁלֶג צַחוּ מֵחָלָב אָדְמוּ עֶצֶם מִפְּנִינִים סַפִּיר גִּזְרָתָם׃ ח חָשַׁךְ מִשְּׁחוֹר תָּאֳרָם לֹא נִכְּרוּ בַּחוּצוֹת צָפַד עוֹרָם עַל־עַצְמָם יָבֵשׁ הָיָה כָעֵץ׃ ט טוֹבִים הָיוּ חַלְלֵי־חֶרֶב מֵחַלְלֵי רָעָב שֶׁהֵם יָזוּבוּ מְדֻקָּרִים מִתְּנוּבֹת שָׂדָי׃ י יְדֵי נָשִׁים רַחֲמָנִיּוֹת בִּשְּׁלוּ יַלְדֵיהֶן הָיוּ לְבָרוֹת לָמוֹ בְּשֶׁבֶר בַּת־עַמִּי׃ יא כִּלָּה יְהוָה אֶת־חֲמָתוֹ שָׁפַךְ חֲרוֹן אַפּוֹ וַיַּצֶּת־אֵשׁ בְּצִיּוֹן וַתֹּאכַל יְסוֹדֹתֶיהָ׃ יב לֹא הֶאֱמִינוּ מַלְכֵי־אֶרֶץ וְכֹל כל קרי יֹשְׁבֵי תֵבֵל כִּי יָבֹא צַר וְאוֹיֵב בְּשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלָםִ׃ יג מֵחַטֹּאת נְבִיאֶיהָ עֲוֺנוֹת כֹּהֲנֶיהָ הַשֹּׁפְכִים בְּקִרְבָּהּ דַּם צַדִּיקִים׃ יד נָעוּ עִוְרִים בַּחוּצוֹת נְגֹאֲלוּ בַּדָּם בְּלֹא יוּכְלוּ יִגְּעוּ בִּלְבֻשֵׁיהֶם׃ טו סוּרוּ טָמֵא

ת"א בת עמי לאכזר כיענים. חולין סד: ויגדל עון בת עמי. סנהדרין קד: צפד עורם על עצמם יבש היה כעץ. כתובות י: טובים היו חללי חרב מחללי רעב. בתרא ח: ידי נשים רחמניות. סנהדרין קד: ויצת אש בציון. קמא ס:

רש"י

יין. ורגליהם יגפנו: (ג) גם תנין. אע"פ שאכזרי הוא חולצו שד כשרואה את בנו בא מרחוק רעב חולץ שדיו מתוך נרתיקו שיש לו כיסוי על דדיו ומוציאו מתוכו כדי שלא יראהו בנו מכוסה ויחזור לאחוריו והיניקו גוריהן: בת עמי לאכזר. רואים את בניהם צועקים ללחם ואין פורש להם שחייהם קודמים להם לחיי בניהם מחמת הרעב: (ה) האמנים עלי תולע. על בגדי צבעונין: האמנים. לשון ויהי אומן את הדסה: אשפתות. אשפות של זבל שוכבים על האשפות בחוץ: (ו) ויגדל עון וגו'. פורענותם תוכיח עליהם שגדול עונם משל סדום: ההפוכה כמו רגע. שהרי סדום לא נמשכה צרתה וברגע אחד נהפכה: ולא חלו בה ידים. ידי האויב כי על ידי המלאכים נהפכה. ויש מ"א ואינו מיושב על סדר המקראות: (ז) זכו נזיריה. שריה כמו נזר וכתר. ואני אומר נזיריה ממש שהיו מגודלי שער ונאים ביותר ומוסב על בת עמי: אדמו עצם מפנינים. אותם שהיו מראיתם אדום מפנינים וגזרתם כמו ספיר חצב תארם מפותחים: (ח) משחור. הוא פחם: עורם. לשון מראה כמו וכעצם השמים לטוהר קולו"ר בלע"ז: צפד. נקמט ונתחבר ואין לו דמיון: (ט) שהם יזובו מדוקרים וגו'. חללי הרעב היו נפוחים מריח תנובת השדה שהיו האויבים צולים בשר על הגחלים חוץ לחומה והריח נכנס לתוך נפוחי הרעב וכריסן נבקעת ופרשם זב והרי זה מיתת נוול יותר מהרוגי חרב: מדוקרים. מבוקעים בין נפיחת רעב בין ביקוע חרב קרוי דקירה: מתנובות שדי. משרפים ועשבים שמלקטים ואוכלים רב פרשם ומאוסם: (י) לברות. למאכל כמו ולא ברה אתם לחם. להברות את דוד: (יא) כלה ה' את חמתו. אשר בערה בו כמה שנים עתה כלה אותה בהנקמו מהם: (יג) מחטאת נביאיה. של שקר היתה לה הרעה הזאת: (יד) נעו עורים בחוצות. כשהיו העורים הולכים בשוק היו נעים ורגליהם נטמאים בדם ההרוגים שהיו הרשעים הורגים בתוכה: נגאלו בדם. נתלכלכו בדם עד אשר לא יוכלו הקרובים אליהם ליגע בלבושיהם והיו קורים אליהם: (טו) סורו.

פירוש הטעמים לרא"ע

(ג) הזכרים יקחו שד הנקבות ויניקו גורי הנקבות ובת עמי לא עשתה כן ויש אומרים גם תנין חלצו שד נשי צאן ויניקו גוריהן: (ד) החלב ליונק מקום להם ומים והעוללים גדולים מן היונקים כדמות עוללות הגפן: (ה) נשמו. הם שממו בפרהסיא כל רואים ישימו. חבקו אשפתות כי הם מושלכים כדומן ואין קובר: (ו) יש חטאת ואשם בקרבן שטעמו עקב העון והחטאת והוא השכר הרע ויקרא מזל רע וכן כי לא שלם עון האמורי אם יכפר עון בדבר הזה גדול עוני מנשוא והפסוק שבא אחריו לעד והטעם כי הרעה הבאה על ישראל גדולה מרעת סדום שהיא נהפכה כמו רגע ולא היו הידים בכל עת כחיל בעבור שאין להם כח או טעמו שלא חלו בה ידים כטעם יחולו על ראש יואב: (ז) זכו נזיריה. כימי הטבע:

אבן עזרא

שמלה: (ג) חלצו. כמו וחלצה נעלו. יש לשון זכר ונקבה: (ד) פורש. כמו פרוס לרעב והוא פת לחם פתותה: (ה) האוכלים. שיתעדנו: תולע. כתולעת שני: (ו) חלו. מלשון חיל ואחרים אמרו כמו על ראש רשעים יחול: (ז) משלג ומחלב. כפול וכן ספיר כמו פנינים וכן טעמו מ"ם מפנינים מובן עצמו ואחר עמו כמ"ם מאל אביך כאילו נגזרו מספיר ולבנת כמו לבנה והעד כמעשה ובמקום אחר אבן: (ח) משחור. יותר מן השחרות והוא שם: צפד. כמו דבק והוא שם לבדו: (ט) שהם יזובו. והם מדוקרים: (י) לברות. מגזרת להברות את דוד והם שני בניינים: (יא) דמם כאף נאם: (יב) תבל. מקום היישוב: (יג) דם צדיקים. דם כל צדיק וצדיק וכן כלב תמים: (יד) עורים. כעורים וכן את אוכלם הוא: נגאלו. מלה מורכבת מבנין נפעל ובנין שלא נקרא שם פועלו: (טו) סורו.

(ח) חשך תארם ברעב: (ט) המדוקרים שיזובו דם מתנובות שדי שהם שבעים. טובים היו מחללי רעב: (י) הנשים הרחמניות נהפכו לאכזריות מרוב הרעב: (יא) והרעב בגוף ידמה לאש שהיא דולקת ונוגעת עד יסוד הפנים: (יב) ובעבור הרעב בא צר בירושלים: (יג) מחטאת נביאי הבעל וכהני הבמות נהרגו החסידים כדברי אסף: (יד) והחיים נעו בחוצות כעורים ונגאלו בדמי החללים עד שלא יוכלו הנוגעים שיגעו במלבושיהם ובא פועל אחר פיעל והטעם יוכלו שיגעו וכן נדעה נרדפה: (טו) היו קוראים על נפשם סורו כטמא והמלשון נכון ויהמו: מקום הקוראים נאמר בגוים.

קִרְאוּ לָמוֹ סוּרוּ סוּרוּ אַל־תִּגָּעוּ כִּי נָצוּ גַּם־נָעוּ אָמְרוּ בַּגּוֹיִם לֹא יוֹסִיפוּ לָגוּר׃ טז פְּנֵי יְהוָה חִלְּקָם לֹא יוֹסִיף לְהַבִּיטָם פְּנֵי כֹהֲנִים לֹא נָשָׂאוּ °זְקֵנִים וזקנים קרי לֹא חָנָנוּ׃ יז עוֹדֵינָה עודינו קרי תִּכְלֶינָה עֵינֵינוּ אֶל־עֶזְרָתֵנוּ הָבֶל בְּצִפִּיָּתֵנוּ צִפִּינוּ אֶל־גּוֹי לֹא יוֹשִׁעַ׃ יח צָדוּ צְעָדֵינוּ מִלֶּכֶת בִּרְחֹבֹתֵינוּ קָרַב קִצֵּנוּ מָלְאוּ יָמֵינוּ כִּי־בָא קִצֵּנוּ׃ יט קַלִּים הָיוּ רֹדְפֵינוּ מִנִּשְׁרֵי שָׁמָיִם עַל־הֶהָרִים דְּלָקֻנוּ בַּמִּדְבָּר אָרְבוּ לָנוּ׃ כ רוּחַ אַפֵּינוּ מְשִׁיחַ יְהוָה נִלְכַּד בִּשְׁחִיתוֹתָם אֲשֶׁר אָמַרְנוּ בְּצִלּוֹ נִחְיֶה בַגּוֹיִם׃ כא שִׂישִׂי וְשִׂמְחִי בַּת־אֱדוֹם יוֹשֶׁבְתִּי יושבת קרי בְּאֶרֶץ עוּץ גַּם־עָלַיִךְ תַּעֲבָר־כּוֹס תִּשְׁכְּרִי וְתִתְעָרִי׃ כב תַּם־עֲוֹנֵךְ בַּת־צִיּוֹן לֹא יוֹסִיף לְהַגְלוֹתֵךְ פָּקַד עֲוֹנֵךְ בַּת־אֱדוֹם גִּלָּה עַל־חַטֹּאתָיִךְ׃

ה א זְכֹר יְהוָה מֶה־הָיָה לָנוּ הַבִּיטָ° הביטה קרי וּרְאֵה אֶת־חֶרְפָּתֵנוּ׃ ב נַחֲלָתֵנוּ נֶהֶפְכָה לְזָרִים בָּתֵּינוּ לְנָכְרִים׃ ג יְתוֹמִים הָיִינוּ °אֵין ואין קרי אָב אִמֹּתֵינוּ כְּאַלְמָנוֹת׃ ד מֵימֵינוּ בְּכֶסֶף שָׁתִינוּ עֵצֵינוּ בִּמְחִיר יָבֹאוּ׃ ה עַל צַוָּארֵנוּ נִרְדָּפְנוּ יָגַעְנוּ °לֹא ולא קרי הוּנַח־לָנוּ׃ ו מִצְרַיִם נָתַנּוּ יָד אַשּׁוּר לִשְׂבֹּעַ לָחֶם׃ ז אֲבֹתֵינוּ חָטְאוּ °אֵינָם ואינם קרי

ת"א קלים היו רודפינו · ראש השנה כג עקידה שער מד : רוח אפינו משיח ה' · תענית כב : תם עונך בת ציון · כתובות מ מגילה מד פמ"ב : מימינו בכסף שתינו · יבמות קה : על צוארנו נרדפנו · זוכר ה' ויגש :

רש"י

ומלינו אתם הטמאים המלוכלכים בדם : כי נצו · לשון סרחון ולכלוך כמו מראתו בנצתה דמתרגמינן לאוכליה כך חברו מנחם : גם נעו · נשמטו בדם : (טז) פני ה' חלקם · פנים של זעם מאת הקב"ה חלקם והפרידם בגוים למען אשר פני הכהנים לא נשאו בהיותם בגלותם: (יז) עודינו תכלינה עינינו אל עזרתנו הבל· כשבאה עלינו הרעה עדיין היו עינינו צופות אל חיל פרעה שנאמר בהם ומצרים הבל וריק יעזורו שהיו מבטיחים אותנו לעזרה ולא באו כמו שנאמר בהם הנה חיל פרעה היוצא לכם לעזרה שב לארצו מצרימה · מצינו במדרש קינות שהיו באים בספינות רמז הקב"ה לים והציף לפניהם נודות נפוחים כמין מתי אדם נטערים במים אמרו זה לזה הגודות הללו הם אבותינו אנשי מצרים שטבעו בים מחמת היהודים הללו ואנחנו יוצאים לעזרתם עמדו וחזרו לאחוריהם : צפינו · תכינו : (יח) צדו צעדינו · אויבינו ארבו את צעדינו מלכת ברחובותינו כמו ואשר לא צדה · ואתה צודה את נפשי : (כ) משיח ה' · הוא יאשיהו כמו שנאמר בד"ה ויקונן ירמיהו על יאשיהו : בשחיתותם · בגומות שחפרו : (כא) שישי ושמחי בת אדום · נתנבא ירמיהו על חורבן בית שני שיחריבוהו רומים : שישי ושמחי · לפי שעה אבל סופך שגם עליך תעבור כוס הפורענות ותשכרי ממנו : ותתערי · ותקיאי כמו ותער כדה : (כב) תם עונך בת ציון · לקית על כל חטאתיך: לא יוסיף להגלותך · מגלות אדום ולהלן עוד :

(ד) **מימינו** בכסף שתינו שהיינו יראים לשאוב מים מן הנהר מפני האויבים והיינו קונים מהם בכסף : (ה) על צוארנו נרדפנו· בעול עבודה קשה: יגענו · לאסוף ממון ונכסים : ולא הונח לנו · בידינו כי האויבים היו גוזלים ומוספים הכל במסים וגולגליות וארנוניות:(ו) מצרים נתנו יד · דרך אדם הנופל ורוצה לעמוד מושיט יד למי שאצלו לעזור לו ואף כאן למצרים הושטנו יד שיעזורונו : ולאשור · שישביעונו מלחמם: נתנו · כמו נתננו דגשות הנו"ן משמשת במקום

אבן עזרא

גוי שמא : נצו · יש לשם נוצה כעוף וכן נצא תצא : (טז) פני ה' · זעף כי הפנים יראים כמו ופניו לא היו לה עוד : (יז) בצפיתנו · אין לו משקל : (יח) כאילו צדו צעדינו : (יט) וכן ויאמר דלקונו · כמו כי דלקת אחרי : (כ) בשחיתותם · כמו בשחתם נתפש : (כא) עוץ · שנים הם והם ארמים : (כב) לא יוסיף · שב אל עונך ועליו ישוב פקד או ישוב אל שם הנזכר ברוח אפינו : (א) זכור · שזכור בלב והמבט בעין והטעם כל הצרה שעברה עלינו קודם הגלות והחרפה שאנחנו בה : (ב) נחלתנו · שדות וכרמים מכורה לזרים שהם בארצנו : (ג) יתומים · ועוד היינו עם הגרים עלובים כאילו יתומים היינו ואין אב ידוע במנהג משפחת האב לעזור היתומים : (ד) מימינו · אפילו המים והעצים שאינם ברשות אדם נקנה אותם במחיר רב כי העיר יושבת במצור מן אויב : (ה) על · ואם אנחנו מביאים המים או העצים על צוארנו נרדפנו כאשר רדפנו ויגענו חנם כי לא יניח לנו מה שהיינו מביאים : (ו) מצרים נתנו יד · דגשות הנו"ן במלת נתנו תחת נו"ן השרש כי זאת הנו"ן סימן המדברים ונתינת היד שבועה והנה נתן ידו והטעם כתקיעת כף כי נשבענו למצרים ואשור ואולי נשבע : (ז) אבותינו · זאת הרעה

פירוש הטעמים לרא"ע

בגוים כי עוד לא יוסיפו לשוב אל ארצם לגור כאשר היו : (טז) כי אף השם חלקם בארצות ולא יוסיף לשבים אליהם כמו וישעיק על כן לא חששו לעשות נקמה מזקנים וכהנים : (יז) ועוד נקוה שיבאו מצרים ואשור לעזרתנו : (יח) וגם לא באו רק לצדינו שצדו אותנו ברחובותינו וקרב קצנו כי מלאו ימינו שנישועתנו בא קץ גלותנו : (יט) ולא יכולנו לברוח : (כ) יש אומרים כי ירמיהו על יאשיהו יקונן ורואים לדבר והנם כתובים על הקינות וזה איננו נכון כי אחרי מות יאשיהו באו הצרות ופה אמר הם עוף והנכון בעיני כי על צדקיהו ידבר שהפקידו מלך בבל בירושלים והוא היה באחרית הגלות: (כא) שישי · כטעם שמח כתוב בילדותך כי בסופו תבא במשפט והטעם כי אדום היה תחת יהודה וביום מפלתם שמחו וכן זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים שהיו אומרים לבבלים ערו ערו עד היסוד בה · ותתערי כטעם וישכר ויתגל :

ז אבתינו חטאו ואינם ואנחנו ואנחנו קרי עונתיהם סבלנו: ח עבדים משלו בנו פרק אין מידם: ט בנפשנו נביא לחמנו מפני חרב המדבר: י עורנו כתנור נכמרו מפני זלעפות רעב: יא נשים בציון ענו בתלת בערי יהודה: יב שרים בידם נתלו פני זקנים לא נהדרו: יג בחורים טחון נשאו ונערים בעץ כשלו: יד זקנים משער שבתו בחורים מנגינתם: טו שבת משוש לבנו נהפך לאבל מחלנו: טז נפלה עטרת ראשנו אוי־נא לנו כי חטאנו: יז על־זה היה דוה לבנו על־אלה חשכו עינינו: יח על הר־ציון ששמם שועלים הלכו־בו: יט אתה יהוה לעולם תשב כסאך לדור ודור: כ למה לנצח תשכחנו תעזבנו לארך ימים: כא השיבנו יהוה ׀ אליך ונשוב ונשובה קרי חדש ימינו כקדם: כב כי אם־מאס מאסתנו קצפת עלינו עד־מאד:

השיבנו יי אליך ונשובה חדש ימינו כקדם: סימן יתק״ק

סכום פסוקי איכה מאה וחמשים וארבעה וסימן יסע קדים בשמים · וחציו לדכא תחת רגליו: חזק

ת״א נשים בציון ענו· יבמות יו קדושין עא: זקנים משער שבתו· סוטה מח: אוי נא לנו כי חטאנו· עקידה שער נט: שועלים הלכו בו· מכות כד: השיבנו ה׳ אליך ונשובה· עקידה שער פ: קצפת עלינו עד· עקידה שם:

רש״י

נו״ן שניה· וכן כי ממך הכל ומידך נתנו לך· וכן ונתנו את בנותינו לכם: (ט) בנפשנו נביא לחמנו· בסכנת נפשנו היינו מסוכנים כשהיינו מביאים מזונותינו מן השדה מפני חרב המדבר: (י) נכמרו· נתחממו וכן כי נכמרו רחמיו· ובלשון גמרא יש הרבה על הכומר של ענבים מכמר בישרא: זלעפות רעב· כמו ורוח זלעפות לשון שריפה: (יג) טחון נשאו· כשהיו האויבים מוליכים אותם בקולרין היו נותנים על כתפיהם רחיים ומשאות כדי ליגעם כן בעץ כשלו כשל כחם ולשון כשלון נופל בתשות כח כמו שנאמר בעזרא ויאמר יהודה כשל כח הסבל וכן הכשיל כחי: (יז) על זה היה דוה לבנו וגו׳· על המפורש במקרא שלאחריו: (יח) על הר ציון ששמם· ושועלים הלכו בו: (יט) אתה ה׳· ידענו כי לעולם השם והואיל וכן הוא: (כ) למה לנצח תשכחנו· הלא נשבעת לנו כך כשם שאתה קיים כך שבועתך קיימת: (כב) כי אם מאום מאסתנו· בשביל שחטאנו לא היה לך להרבות קצף עד מאד כאשר קצפת: (כג) השיבנו ה׳· מפני שמסיים בדברי תוכחה הוצרך לכפול מקרא שלפניו פעם אחרת וכן ישעיה ותרי עשר וקהלת:

נשלם פירוש קינות:

אבן עזרא

הבאה עלינו בעבור עונותינו שהתחברו עם עונות אבותינו והם נמלטו ולא אמרנו כטעם פוקד עון אבות על בנים: (ח) עבדים· ועבדינו נותני מס לנו כאדוס משלו בנו פורק· כמו מציל כמו ויפרקנו מצרינו ושניהם מגזרת מפרק כרים: (ט) בנפשנו· בתחלה היו עבדינו מביאים לחמנו ועתה אנחנו בעצמנו והיסר בעיני שטעמו בסכנת נפשנו וכן כי בנפשותם הביאום: (י) עורנו· ואם לא נשחכן לסבית לחם נמות ברעב: נכמרו· כמו יבערו ויקדו ונכמרו כי נכמרו רחמיו: זלעפות· כמו ורוח זלעפות כטעם סערה: (יא) נשים· לא די צרת הרעב עד שענו העבדים נשינו וכל שכיהם באונס ושיא כדרכה תקרא ענוי: (יב) שרים· אין לנו שרים שיושיעו גשינו כי אפי׳ הם נתלו בזרועם ויש אומרים כי בידם שב אל העבדים הנזכרים למעלה: (יג) נשאו· בחורים לטחון ויהיה טחון שם כפועל כמו נלאיתי נשוא וכשל כח הנערים בהגיע עץ הטחנה ויש אומרים שהוא כמשמעו והטעם כי כל מחנה צריכה לטחון ולעצים: (יד) זקנים· מנהגם היה לשבת בשערי ירושלים: (טו) שבת· על הקרבנות שנכרתו: ומחולנו· המהוללים והמשוררים: (טז) נפלה בית המקדש מקום השכינה: (יז) על זה היה דוה לבנו· והעין תכהה מרוב הבכי: (יח) על הר ציון ששמם· פועל עבר כמו כאשר אהב: הלכו בו· המהלכים כמו ויתנטו אותו ויהיה הלכו כטעם הליכה משבנין הכבד והוא פועל עומד ובעבור שמצאתי ערום הלכו הוצרכתי לדקדוק הראשון· והשועלים מנהגם להיות בחרבות: (יט) אתה ה׳· ידענו כי מלכותך לא תסור ולדור ודור אתה יושב על כסא המלוכה: (כ) למה· בעבור שאתה עומד לנצח למה תשכחנו סלה: (כא) השיבנו· לעיר מכון שבתך שנשוב לעבדך כימי קדם: (כב) כי· השיבנו מהרה אלא אם מאסתנו בעונינו כבר קצפת עלינו קצף גדול· והישר בעיני להיותו כי אם מאסתנו בעונינו כבר קצפת עלינו יותר מדאי והוא ברחמיו ירחם עלינו ועל האבלים· וינחם את האבלים· ויעמיד הספר מיכאל· להליץ טוב על ישראל· ובא לציון גואל:

נשלם ספר איכה· תהלה לאל המעלה לעמו ארוכה:

הקדמת אברהם אבן עזרא ז"ל לספר קהלת

שְׁמַע אִמְרֵי שֶׁפֶר, לְאַבְרָהָם סוֹפֵר, כְּתָבָם עַל סֵפֶר, לְרוּחַ מַשְׂכֶּלֶת:
בֶּן־מֵאִיר נִקְרָא, מְכוּנֶּה בֶּן־עֶזְרָא, וּמְצוּרוֹ עֶזְרָה, כְּבוֹדוֹ שׁוֹאֶלֶת:
לְהַגִּיהַּ חֲשָׁכוֹ, לְהַצְלִיחַ דַּרְכּוֹ, אֲשֶׁר נִשְׁאַר עַד כֹּה, כְּעָלֶה נוֹבֶלֶת:
וּמֵאַרְצוֹ נִפְרָד, אֲשֶׁר הִיא בִסְפָרָד, וְאֶל רוֹמִי יָרַד, בְּנֶפֶשׁ נִבְהֶלֶת:
וְשָׂם לִבּוֹ כּוֹנֵן, לְפָרֵשׁ וּלְשַׁנֵּן, וְאֶל אֵל מִתְחַנֵּן, וְלוֹ הַתּוֹחֶלֶת:
לְהַרְבּוֹת לוֹ עָצְמָה, וְהוּא יִתֵּן חָכְמָה, וְיִסְלַח כָּל־אַשְׁמָה, בְּפֵרוּשׁ קֹהֶלֶת:

בשם אשר לו הממשלת · אחל לפרש קהלת:

אורחות חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה כי כאשר יתאוה האורח שנסבב לשוב אל ארץ מולדתו להיות עם משפחתו כן תכסוף הרוח המשכלת להאחז במעלות הגבוהות עד עלותה אל מערכות אלהים חיים שאינמו שוכני בתי חומר כי הגויות נמשלות לבתים ובעפר יסודם וכענין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי וזה יהיה אם תתלבן הרוח ותתקדש מטומאות תאוות הגויות המגואלות המטנפות הקודש להתערב בבלול מאס ותשיב אל לבה לדעת יסודה ולראות סודה בעיני החכמה בלא הכהיה והרחוק כקרוב לפניה והלילה כיום אז תהי נכונה לדעת קשט אמרי אמת ויהיו מחוקקין עליה בלא ימחו בהפרדה מעל גויתה כי כמכתב מכתב אלהים הוא כי למען התאוה הנובלה הנה על כן נכלאים במסגר עד עת קץ וכל זה להועיל ולהוסיף לה ואם כבלה עמל שניה במספר כן תגוה ותשמח עולמי עדי עד בלי קץ כי כל מעשה יפרד והיה לארבעה ראשים טוב כולו או טוב רובו ורע בקצהו או רע כולו או רע רובו וטוב בקצהו והחלק הראשון הוא מנת בני אלהים והחלק השני הם החיים אשר על פני האדמה והשנים הנשארים נעדרים לא יתכן המצאם כי לא יעשה ה' אלהים. דבר כי אם טוב כי הכל לעולם הוא טוב וכן כתוב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ואם היה שם רע כים בקצהו כי בעבור רע מעט אין בדרך החכמה העליונה למנוע טוב רב ושורש הרע מחסרון המקבל ואם אין לנו יכולת לדמות מעשה אלהים כי אם אל מעשיו בעבור היות הכל מעשיו הנה ראינו ילבינו הבגדים הכובסים לבמה ויחשכו פני הכובס והלא הפועל אחד יוצא מפועל אחד לכן ישתנו הפעלים בעבור השתנות. הולדת המקבלים ומחשבות בני אדם משתנות כפי תולדות גוייה וגוייה והשתנות התולדות בעבור השתנות המערכת העליונות ומקום השמש והמקבל כחה והמדינות והדתים והמאכלים ומי יוכל לספר אותם וכל דרך איש זך בעיניו · ויער ה' אלהי ישראל את רוח שלמה ידידו לבאר דברי חפץ ולהורות הדרך הישרה כי כל מעשה שיעשה נולד לא יעמוד כי כל הנבראים ילאו לברוא עצם שהוא שורש או להכחידו עד שיהיה נעדר רק כל מעשיהם דמות והמונה ומקרה להפריד מחובר ולחבר נפרד ולהניע נח ולהניח נע על כן מעשה בני אדם הבל וריק כי אם יראת ה' ולא יוכל איש להשיג אל מעלת יראתו עד עלותו בסולם החכמה ויבנה ויכונן בתבונה:

הקדמת הגאון ספורנו ז"ל

כאז העיר לי אזן הנשיא כבהר"ר חננאל כפורנו אחי יצ"ו לדרוש ולתור באור נכון בענין ספר קהלת אשר בו לפי הנראה בתחלת העיון דברים סותרים זה את זה וקצתם כמו עצה נבערה בוערה כאש רשעה לאחוז בסכלות תענוגות בני אדם בעפר יסודם אשר לא כתורתנו עד שבקשו ראשי עם אנשי השם לגונזו להרים מכשול מדרך עמנו:

אני עובדיה יצ"ו בכמהר"ר יעקב כפורנו זלה"ה בהביטי אל כוונת ספר קהלת הנזכר וסדרו מצאתי ראיתי היות ההקדמה בו עד אמרו אני קהלת הייתי מלך · ובה הודיע איך העירוהו לחבר זה הספר קצת פעולות במציאות מבהילות את תועי רוח אשר בהן יבין כל מתבונן מה יקר חסד אל כל היום להוציא יקר מזולל כי חפץ חסד הוא: ואמר בכלל הקדמתו הנזכרת שבהיות שכל אישי הדברים אשר תחת השמש הם נפסדים הנה התכלית המכוון מהם מצד מה שהם נפסדים הוא התכלית רוע בהכרח הנקרא אצלו הבל · ובכן ההשתדלות בקיום מיניהם וחזרת אישיהם חלילה הוא הבל בלי ספק · ובהיות שהמשתדלים בזה הם הגרמים השמימיים ומניעיהם והטבע ומנהיגיו אשר הם נכבדים מאד ונצחיים ולזה ראוי שתהיה כל פעולתם לתכלית נכבד מאד · הנה בהיותה לתכלית גרוע מאד ראוי שתקרא הבל הבלים באופן שאם היה זה התכלית האחרון היה ראוי ליחס להם או למסדר הכללי חטא נפלא אשר לא יקרה לפחות שבבעלי אומנות · והגיד זאת להבין ולהורות שמכל זה יתחייב שיש בהכרח תכלית נכבד מאד מכוון ומושג באמצעות הנפסדים ובהכרח אין זה כי אם שלמות צלם אלהים הנקנה בעיון ובמעשה שהם תורה ומעשים טובים אשר בהם ידמה האדם לבוראו כמו שבאר בספרי באמרו והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני: ואחר ההקדמה הנזכר ספר המחבר את רב השתדלותו להתבונן ולראות דעות חכמי דורו וחכמי הקדמונים עם דעות ההמון ומענותיהם והגיד כהירתם במופתים שכליים · והודיע מה היה לנו למרות ה' בתורתו ואיך שדדנו ותהי לחרפות לנו · והגיד על זה עצות תוריות ומדיניות לסור ממוקשי מות ולמצוא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם · ובהיות דברי זה הספר וסדרו בלתי מובנים על נקלה באופן שלפעמים יובן ממנו הפך כוונתו בתחלת העיון עד שבקשו חכמי הדורות לגנזו · קמתי אני לפתוח פתח דברים יאיר לקצת מתבוננים בו למצוא דברי חפץ וכוונת המחבר והקל מעליהם המה ישאו קולם ובקצה תבל מליהם לפקוח עיני עברים עורי לב להביט נפלאות מתורתנו למען סור משאול ממח לאור באור החיים אולי יתעשת האלהים לקרוא שנת רצון לפלטת עם מרעיתו וצאן ידו ויכלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן:

קהלת א

א א דִּבְרֵי֙ קֹהֶ֣לֶת בֶּן־דָּוִ֔ד מֶ֖לֶךְ בִּירוּשָׁלָֽ͏ִם׃ ב הֲבֵ֤ל הֲבָלִים֙ אָמַ֣ר קֹהֶ֔לֶת הֲבֵ֥ל הֲבָלִ֖ים הַכֹּ֥ל הָֽבֶל׃ ג מַה־יִּתְר֖וֹן לָֽאָדָ֑ם בְּכָל־עֲמָל֔וֹ שֶׁיַּעֲמֹ֖ל תַּ֥חַת הַשָּֽׁמֶשׁ׃ ד דּ֤וֹר הֹלֵךְ֙ וְד֣וֹר בָּ֔א וְהָאָ֖רֶץ לְעוֹלָ֥ם עֹמָֽדֶת׃ ה וְזָרַ֥ח הַשֶּׁ֖מֶשׁ וּבָ֣א הַשָּׁ֑מֶשׁ וְאֶ֨ל־מְקוֹמ֔וֹ

ת"א דברי קהלת בן דוד מלך בירושלם · סנהדרין כ : הבל הבלים אמר קהלת · בתרא ק עקידה שער ו זוהר פ' ויגש : מה יתרון לאדם בכל עמלו · שבת ל ניעין סח עקידה שער ע זוהר פ' משפטים ופ' ויחי ופ' חקת : דור הולך ודור בא · חגיגה ה: וזרח השמש ובא השמש · יומא לח קדושין עב עקידה שער ס זוהר פ' ויגש :

רש"י

(א) **דברי** קהלת · כל מקום שנאמר דברי אינו אלא דברי תוכחות אלה הדברים אשר דבר משה · וישמן ישורון · דברי עמוס · שמעו את הדבר הזה פרות הבשן · דברי ירמיהו · שאלו נא וראו אם יולד זכר וגו' · אלה דברי דוד · ובליעל כקוץ מונד כלהם · דברי קהלת · וזרח השמש · כל הנחלים הולכים אל הים · כינה את הרשעים בחמה ובלבנה ויש שאין להם מתנת שכר כך שנויה בספרי ולמדתי משם שהענין מדבר ברשעים והמשילם לתגבורת החמה שסופה שוקעת · תוספות · ד"א כל הנחלים הולכים אל הים ומה ת"ל בעובדי כוכבים נאמר שוטים המשתחוים למים סבורים שיש בהם ממש לפי שרואין את הים הגדול שכל הנחלים הולכים בו והוא אינו מלא ואינן יודעין להבין כי אל המקום שהנחלים הולכים בו שם הם שבים ללכת שמימי הנהרות ההולכי' לתוך הים הם המים עצמם שהלכו כבר הם נובעות מתחת התהום והולכים למעלה מן הקרקע עד הים וחוזרים ונובעים לפיכך אין הנהרות פוסקים ואין הים מלא ולא מפני שיש בהם ממש · ע"כ : קהלת · ע"ש שקיהל חכמות הרבה וכן במקום אחר קוראו אגור בן יקה שאגר כל החכמה והקיאה וי"א שהיה אומר כל דבריו בהקהל : מלך בירושלים · עיר החכמה : (ב) הבל הבלים אמר קהלת · קהלת קורא תגר ואומר על כל יצירת שבעת ימי בראשית שהכל הבל של הבלים הוא : הבל · הבל נקוד חטף פת"ח לפי שהוא דבוק כלומר הבל שבהבלים · שבעת הבלים כנגד מעשי שבעת ימי בראשית : (ג) מה יתרון · שכר ומותר : תחת השמש · תמורת התורה שהיא קרויה אור שנאמר ותורה אור כל עמל שהוא מחליף בו את עסק התורה מה שכר בו : (ד) דור הולך ודור בא · כל מה שהרשע יגע ועמל לעשוק ולגזול אינו מבלה את מעשיו כי הדור הולך ודור אחר בא ונוטל הכל מיד בניו כענין שנאמר בניו ירצו דלים : והארץ לעולם עומדת · ומי הם המתקיימים הענוים הנמוכין המגיעין עצמם עד לארץ כענין שנאמר וענוים יירשו ארץ · ומדרש תנחומא אומר כל צדיקי ישראל נקראו ארץ שנאמר ואתם תהיו לי ארץ חפץ : (ה) וזרח השמש וגו' · דור הולך ודור בא כאשר השמש הזורח

אבן עזרא

(א) דברי · כתיב וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו וגו' והמשל הוא שנמשל בו דבר אחד כמו חוד חידה ומשל משל והוא הנשר הגדול והנמשל נבוכדנצר ודרך השיר להיות תהלה או דבר עתיד להיות ובעבור היות חפץ שלמה לחבר הדברים שיעלו על הלב שהל במלת דברי ואיננו כן כל דברי כי הפסוק שיש אחריו יורה עליו או הוא בעצמו גם כן יורה הפסוק השני בספר הזה על הראשון וקהלת הוא שלמה כי לא היה מבני דוד מלך ה' מלך רק הוא לבדו ונקרא כן על לשון החכמה שנקהלה בו וזכר שם מקום מלכותו בעבור תפארתו הלא תראה כי נקרא מלך ירושלם מלכי צדק כי היה שלם ויורה עליו ויהי בשלם סכו וכן אדני צדק בעבור היותו אדון מקום הצדק וכן על דברתי מלכי צדק והוא דוד המלך : (ב) הבל · אמר על דברי הבלי העולם והשיב הכל אל הבלים ואם לא ימצא מהשמות שהם על משקל ארץ שיהיה חוץ מחדר משכבך והגזר דלתך מספה תמתך גם אלה בפת"ח וזה בצר"י והסמיכות היחיד לרבים כענין אחד על שני דרכים לגדולה כמו מלך מלכים ולהפך כמו עבד עבדים והבל הבלים כמוהו כענין אך הבל בני אדם כזב בני איש במאזנים לעלות המה מהבל יחד והמ"ם תחת יותר כמ"ש מכל שהיו לפני בירושלם · ומ"ש מכל מלמדי השכלתי · והענין אם יעלו בני אדם במאזנים עם ההבל היו יותר קלים מהבל · והכפל הבל הבלים להורות על כל זמן כענין נשאו נהרות קולם וכן סבוני גם סבבוני פעמים רבות ושלא יאמר אדם בלבו שיש בדברי העולם הבל ויש בו שורש עומד הנה התם הכל הבל : (ג) מה יתרון · על משקל זכרון והוא שם מהפעלים שהפ"א שלהם איננו שלם והבנין הפעיל יורה עליו והענין אחר שהכל הבל מה יועיל לאדם בכל עמלו · וענין תחת השמש הוא הזמן המתהפך כי השמש לבדו יוליד הזמן כי היום תלוי בשמש מעת זרחו ועד בואו והלילה הוא מעת בוא השמש עד זרחו יראו הכוכבים או הלבנה או לא יראו וכן זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף על פי נטות השמש לפאת צפון או דרום אע"פ שיש לירח בנהרות ובצמחים הלחים ובמות מעשים נאים וכימה לקשר וכסיל לפתח אין מעשה כולם כנגד מעשיו כי אש אין מתלקים רבים ואם השמש אחד ישתנו מעשיו כפי השתנות ... ועצרים מחברות הטבעה והשתנות התולדות כולם עם נוע גופה גלגל השמש ונקל היותו על כן לא תמצא מתכונת מלאכת השמים נמצאת למתכונת אחרת רגע אחד ועל זה נזכר בספר יצירה שתי אבנים בונות שנים עד תשע שאין פה יכול לדבר ולא האזן יכולה לשמוע והשכל לבקש תמצא עד שתתבהר רוחו יש לו יתרון כי אין הרוח של אדם תחת השמש : (ד) דור · בעבור היות כל נמצא תחת השמש מורכב מארבעה מוסדים מהם יצאו ואליהם ישובו והם האש והרוח הנה שהוא האויר והמים והארץ זכר ארבעתם והחל בארץ שהיא כמו היולדת ואחר כן זכר השמש מקום האש בעבור רוב חומה והיא האש כמולדת ואחר כן הרוח והמים ואמר על הארץ שכל הנולדים ממנה אליה ישובו כענין כי עפר אתה ואל עפר תשוב והיא עומדת ודור בא ודור הולך ישכן היות ענין דור כמו גרים וכמוהו מדור באהלי רשע : (ה) וזרח · כבר באתו אנשי המדות והתבונן מכל

ספורנו

(א) **דברי** קהלת · נפש שכלית שאספה אליה כל החכמות כאמרו ויחכם מכל האדם וידבר על העצים וידבר על הבהמה ועל הרמש וגו' : בן דוד · שהרבה להתבונן ולהשכיל בחכמות האלהית כאמרו מכל מלמדי השכלתי גו' מזקנים אתבונן גו' : מלך · והיה לאל ידו לקבץ אליו חכמי דורו ולרדת לסוף דעתם : בירושלים · ששם היו נמצאים הם רב חכמי הדור כאמרו ולציון יאמר איש ואיש יולד בה : (ב) הבל הבלים · הנה כל מחודש בלתי מכוון אל תכלית נאות למעלת חדושו יקרא הבל והדבר מהם אשר תכליתו יותר גרוע יקרא הבל הבלים כמו שיקרא היותר קדוש קדש קדשים : אמר קהלת · אמר שמגלה זה בהתבוננו שיש דברים במציאות אשר פעולתם בתכלית ההבל בהיות תכליתם יותר גרוע מכל הבלית דבר כל

נהבב

שואף זורח הוא שם: ו הולך אל־דרום וסובב אל־צפון סובב ׀ סבב הולך הרוח ועל־סביבתיו שב הרוח: ז כל־הנחלים הלכים אל־הים והים איננו מלא אל־מקום שהנחלים הלכים שם הם שבים ללכת: ח כל־הדברים יגעים לא־יוכל איש לדבר לא־תשבע עין לראות ולא־תמלא אזן משמע: ט מה־שהיה הוא שיהיה ומה־

ת"א הולך אל דרום וסובב אל צפון · עירובין נו בפרק כב זוהר פ' תולדות ופ' תקח ופ' פקודי : כל הדברים יגעים · יומא יב זוהר פ' מקץ :

רש"י

שחרית ותשקע ערבית ותלך כל הלילה שואפת לשוב אל מקום אשר זרחה אתמול משם שתזרח בו גם היום: (ו) הרוח · רוחו של שמש מל"ג בלע"ז כמו אל אשר יהיה שם הרוח ללכת: ועל סביבותיו שב · גם מחר כל היקף והסבוב שסבב אתמול הוא מקיף וסובב היום: הולך אל דרום · לעולם ביום: וסובב אל צפון · לעולם בלילה: סובב סובב הולך · אל פני מזרח ומערב שפעמים מהלכתן ביום ופעמים מסבבתן בלילה · בהמון מהלכתן ובפאת סובבתן · אף הרשעים כל מה שהשמש זורחת סופן לשקוע כל מה שהם הולכים ומתגברים סופן לשוב אל מקום לחתום ממקום המגופת באו ולמקום המגופת ילכו וכן כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא לפי שאינן נשארים בתוכו כי ים אוקיינוס הוא גבוה מכל העולם הה"ד שנאמר הקורא למי הים וישפכם וגו' ומפיכן אותם שוכך מלמעלה למטה והנחלים הולכים במחילות תחת ההרים מאוקיינוס וחוזרים ונובעים וחוזרים אל מקום שהנחלים הולכים שם הם שבים אף הרשע כל שמה שבא כן ילך: (ח) כל הדברים יגעים וגו' · לא תשבע עין · לא תמלא אזן · תוסב על מה יתרון אם תחליף את עסק התורה לדבר בדברים בטלים הרי הם יגעים ולא יוכל להשיג את כולם ואם במראית העין בא לעסוק עינו לא תשבע ואם בשמיעת האוזן אזנו לא תמלא: (ט) מה שהיה הוא שיהיה וגו' · בכל מה

אבן עזרא

הנבראים הנראים על ערכם חלקים והשמש גדול מהארץ ואין אחד כ וכו והיא השמש בגלגל שמים כדמות הקודם בהבטת המדות והאחד בחכמת התכונה והענין אע"פ שיש לו תנועה ויזרח ויבא ישוב אל מקומו בהראותו ומקום זרחו היום קודם ממקום זרחו מחר ובעבור התנועה לצפון ולדרום יזרח שני פעמים בכל מקום אחד ומקום סוף הדרום והצפון פעם אחת עד שלא לו שנה התמימה וכן מקרה הלבנה והחמשה כוכבים גם כל צבא השמים יזרח ויבא · לכן זכר הגדול כענין ולמעט שם אשר בעבור שלא הזכיר הכוכבים · וענין שואף כמו באות נפשה שאפה רוח כאילו הוא שואף היות ממהר האותו לשוב אל מקומו: (ו) הולך · י"א כי גם הפסוק הזה על השמש ידבר בפעם נוסה אל צפון ואל דרום ויגרע הרוח פאה וזה איננו נכון ויורה עליו ועל סביבותיו שב הרוח וכל הפסוק הוא בענין הרוח שפעם יתנועע האויר לפאת צפון ופעם לפאת דרום ויסוב מדרום לצפון אל פאת מזרח ומצפון לדרום על פאת מערב על כן אמר סובב סובב הולך הרוח ובסוף ישיב על סביבותיו גם כ השמש כי היא סבת רוב תנועות הרוח ויורדי הים ידעו מהם שהם על דרך אחד ביום ובלילה: (ז) כל הנחלים · אע"פ שהנחלים הולכים אל הים לא יהיה מלא עד שיעבור החוק ויכסה הארץ בעבור שהמים שהלכו אליו הם ישובו ללכת על מקומם פעמים אין קץ להם כי תמיד יעלה אד מהים אל הרקיע והם רוב הענינים והמים המתוקים יעלו בעבור קלותם והאד ישוב גשם כענין הקורא למי הים וישפכם ומימי המעינים מהגשם וכל הנחלים יצאו מהמעינים הלא תראה כי בשנת בצורת ייבשו רובי המעינים וכתוב ויבש הנחל כי לא היה גשם בארץ וזה ענין אל מקום שהנחלים הולכים ולא באר בלמה הסבה ש"כ המים אל מקומם כאשר לא באר הבת שוב השמש מהמערב למזרח אם למעלה מהרקיע או על הצדדים או על דרך שהארץ עגולה והיא באמצע הגלגל העליון כי א"כ הדברים צריכים ראיות ובורא ספור לדבר על כל דבר נראה לעין ולא יצטרך לראיות והענין בוכירת אלה הדברים שהם השמש שבוא ממקום באם והרוח והמים והארץ בעבור היות כל הנמצאים תחת השמש נולדים מהם בהמה וחיה ובני אדם והעוף ודגי הים ואם הם שהם הדברים מנהגם לשוב אל מקום כאשר איך יעמדו הנולדים מהם ואם היו הראשונים הכל כן יהיו האחרונים ואם האדם בכל אף כי מעשהו שהוא כמו מקרה לו ואף כי מחשבותיו שהם במקרה המקרה כענין ה' יודע מחשבות אדם כי המה הבל: (ח) כל הדברים · יש מפרשים יגעים כמו מלאים וזה לא יתכן בעבור היות יגעים פיעל עומד כמו כאחד עיף ויגע ואלו היה כענין פירושם היו מיגעים מבנין פיעל הדגוש מן אל תיגע שמה · אכן ישוב יגעים על הדברים בעצמם והטעם שהם נלאים ותשים אין כח בהם על כן לא יוכל איש לדבר ואחר שהודיע שאלה הדברים שהם עומדים על מתכ נתם וי"ם הקים להם תנועה כמו ישוב כנהיו אמת ידענו בכלל והפרטיים הנולדים מהם לא יעמדו רגע אחד על מתכונת אחת ע"כ לא יוכל אדם לספר אותם והעין לא תשבע מראות כי סבת ראות העין התמונות שהן מתדמות באויר הוך ולא יעמדו רגע אחד והאזן לא תמלא משמוע הדברים כי גם סבת השמיעה הנכנסת באויר שיש בו תמונות הקולות גם הם לא יעמדו על כן לא תוכל העין לגלות בפרטם ולא כן לשמוע הספרים כי אין קץ ומספר להם אבל בני אדם לכן סיומר לבדו ידע הכלל והפרט כי מעשה ידיו כלם: (ט) מה שהיה · אמר שהעובר על

ספורנו

נתהבל: הבל הבלים הכל הבל · ואמר שהוא הבל יותר מאשר ההבלים אשר הפועל והפעולה והתכלית בהם הבל כי בהיות הפועל והפעולה נכבדים והתכלית גרוע ראוי שיקרא הבל הבלים בלי ספק: (ג) מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש · ואמר זה על עמל האדם תחת השמש בענינים הנפסדים כי מה תכלית בזה שיהיה ראוי שיתעדל בו כ"כ בלא אלהים לפניו: (ד) דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת · וכמו כן אמר זה על חזרת תולדה בתמונות הדורות הנפסדים בעצמות הטבע או מהסיבה הטוב תמיד בחכמה נפלאה כי לא יושג בה שום תועלת לא לאישי המינים ולא לכללות זה המציאות כי גם שישבו הדורות בארץ לעולם עומדת על ענין אחד בהליכות וכמות הנמצאים בה בלתי תוספת וגרעון: (ה) וזרח השמש ובא השמש · וזה כמו שאמר על חזרת תולדה הנמצאות בהקיפי גלגל השמש ממזרח למערב: (ו) הולך אל דרום וסובב אל צפון · וזה אמר ג"כ על חזרת תולדה בהמצאות בהקיפי השמש כגלגל הנוטה · כי לא יתחדש מהם דבר לא בעצמם ולא במה שלמעלה מהם ואם כל סבוב כזה הוא בשביל הנפסדים הנה תכליתם גרוע מאד בלתי נאות לתשובתם מזולת מה שהוא שתעייתו בלתי מועלת לנפסדים · אבל מוזק מאד כרב ההשתנות שנמשך ממנו: (ח) כל הדברים יגעים לא יוכל איש לדבר · ואם זה הנה כל הדברים הטבעיים בכמה בעל תכלית על הפך הגרמים השמימיים שהם בלתי נלאים הם רבים באופן שלא יוכל איש לספרם אם כן השמים

ספורים

שֶׁנַּעֲשָׂה הוּא שֶׁיֵּעָשֶׂה וְאֵין כָּל־חָדָשׁ תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ: י יֵשׁ דָּבָר שֶׁיֹּאמַר רְאֵה־זֶה חָדָשׁ הוּא כְּבָר הָיָה לְעֹלָמִים אֲשֶׁר הָיָה מִלְּפָנֵנוּ: יא אֵין זִכְרוֹן לָרִאשֹׁנִים וְגַם לָאַחֲרֹנִים שֶׁיִּהְיוּ לֹא־יִהְיֶה לָהֶם זִכָּרוֹן עִם שֶׁיִּהְיוּ לָאַחֲרֹנָה: יב אֲנִי קֹהֶלֶת הָיִיתִי מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל בִּירוּשָׁלִָם: יג וְנָתַתִּי אֶת־לִבִּי לִדְרוֹשׁ וְלָתוּר בַּחָכְמָה עַל כָּל־אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמָיִם הוּא ׀ עִנְיַן רָע נָתַן אֱלֹהִים לִבְנֵי הָאָדָם לַעֲנוֹת בּוֹ: יד רָאִיתִי אֶת־כָּל־

ת"א אין כל חדש תחת השמש. ברכות נז שבת ל נדרים לט סנהדרין קז: אני קהלת הייתי מלך. גיטין סח סנהדרין כ: ראיתי את כל המעשים. זוהר ס' בשלח:

רש"י

שהוא למד בדבר שהוא חליפי השמש אין בו חידוש לא יראה אלא מה שהיה כבר שנברא בששת ימי בראשית אבל העוסק בתורה מוצא בה תמיד חדושי טעמים כענין שנאמר דדיה ירווך בכל עת מה הדד הזה כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא בו טעם אף דברי תורה כן וכן מצינו במס' חגיגה שאמר ר"א בן הורקנוס דברים שלא שמעתן אוזן במעשה מרכבה: (י) יש דבר. בא לידך תחת השמש שיאמר לך האומר עליו ראה זה הדבר חדש הוא ואינו חדש שכבר היה לעולמים שעברו לפנינו אלא שאין זכרון לראשונים לכך דומה להיות חדש וגם לאחרונים שיהיו לאחרינו לא יהיה להם זכרון בדורות שיהיו לאחרונה להם. ומ"א דורשו כנגד אבוד זכר עמלק וסופו של זכר אדום למחות שנאמר ולא יהיה שריד לבית עשו: (יב) אני קהלת הייתי מלך. על כל העולם ולבסוף על ישראל לבד ולבסוף על ירושלים לבדה ולבסוף על מקלו שהרי נאמר הייתי מלך בירושלים אבל עכשיו איני מלך: (יג) ונתתי את לבי לדרוש. בתורה היא החכמה ולהתבונן בה על כל המעשה הרע האמור למעלה הנעשה תחת השמש ובינותי בה שהוא הענין הרע אשר נתן הקב"ה לפני בני האדם את החיים ואת המות את הטוב ואת הרע: ענין רע. מנהג רע להם: לענות בו. להתנהג בו. ענין יש לפותרו לשון מעון ודירה ויש לפותרו לשון עיון ומחשבה וכן לענות בו: נתן אלהים. הניח לפניהם: (יד) ורעות רוח. שבר רוח כמו רועו ואתו. רוח

אבן עזרא

הבריאות העליונות כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם ועל הבריאות של מטה אמר כי נשגב שמו לבדו והענין כי אתו המה כלם וענין מה שהיה הוא על הגלגלים וצבאותם כי הם כמו עגולות חוזרות תלולה וראשיתם כסופם וסופם כראשיתם: ומה שנעשה הוא שיעשה. על הכללים שהם שומרים במין אדם ומין סוס ומין כל חי ומין כל צמח ותולדת אלה מתנועות העליונים ואם העליונים עומדים יעמדו הכללים שהם כתבנית מערכות העליונים והענין אע"פ שלא אוכל לספור הפרטים כלליהם שמורים וידועים ושמורים ועל זה הדרך תראה עולם שלמעלה ועולם שלמטה עומד על דרך אחד ואין כל חדש: (י) יש דבר. ימצא יש כרוב בלשון הקדש על הדבר הנמצא לצדיקים מצוים כמו ויש אשר יהיה הענן. יש מפזר ונוסף. ויש רשע מאריך. כי ברוב בנות רעיונים תקלינה. ואם יראה אדם דבר חדש כבר היה לעולמים ופירוש עולמים כמו זמנים וכן צור עולמים. מלכותך מלכות כל עולמים תשועת עולמים תשועת נצח וזמנים רבים: (יא) אין זכרון. אם תאמר אילו היה כמו זה הדבר החדש בימים הקדמונים כאשר שמענו שמעו אין זכרון לראשונים גם כי יקרה לאחרונים עם אחרוני האחרונים עד הנה דברי שלמה על דרך כלל ועתה יחל לבאר כל הדברים שיעלו על לב: (יב) אני קהלת. ענייני הספר יורו כי באחרית ימיו חיברו כאילו יאמר לדורות הבאים כך וכך נסיתי בימי חיי ויכולתי לנסות כל דבר בעבור היותי מלך וענין על ישראל בעבור שהיו בו לפעלם נביאים וחכמי לב כמו בני זרח. ולא כבני קדר השכונים באהלים והענין שהייתי מלך על עם חכם ונבון ואמר בירושלים בעבור היות מקומה נכון לקבל החכמה. כי ידוע שהיישוב נחלק לשבעה חלקים ולא יתכן היות ישרי לב לקבל החכמה כי אם בשלשה חלקים האמצעיים כי החלקים הראשונים והאחרונים ימנע רוב החום או הקור להיות תולדת אדם ישרה וידוע כי רוחב ירושלם שלשים ושלש מעלות והוא תוך היישוב כי לא יתכן יישוב כי אם אחר מעלות נטות השמש כנסון או כדרום: (יג) ונתתי. יתכן היות ענין זה הפסוק דבק עם הבא אחריו והוא שאחר בחכמה וכן ענין לתור כמו מתור הארץ לראות דברי חכם ועיקרי כל המעשים אף על פי שהוא ענין רע בעבור שיתעסק האדם בדבר שלא יועיל. ופירוש לענות בו מענין ויש אומרים שהוא מלשון ענוי. ויאמר כי כמוהו אני עניתי מאד. וענה גאון ישראל. ויותר נכון הוא היות וענה מן לא תענה ברעך. וגם עניתי כמו ויען איוב ויורה עליו הבא אחריו אני אמרתי בחפזי. וכן ישמע אל ויענם יענה בם. או ישיב תשובה להם. וכאשר התעסק לראות שרשי המעשים מצא שהם הבל ורעות רוח ויהיה פירוש תחת השמים כמו תחת השמש. ויתכן שרמז במלת תחת השמים כמו תחת השמש לגלגל העליון שהם כל נצח השמים וחכמת סוד המזלות על השנים והכוכבים צורות הגלגל ואחר שהשתכל בדרך החכמה לדעת עיקר כל המעשים שהם נולדים מכח השמים וראה שהוא ענין רע יקצר בעבור קוצר דעת בני אדם לספור המולידים ואף כל הנולדים ואין מספר לגדודי שמים ולא יכלו הקדמונים לספור כי אם אלף ועשרים ושנים ויורה על זה שאמר תחת השמים עת לכל זמן וכן טעמי שהוא בפסוק תרפי כלבי: (יד) ראיתי. פירוש

ספורנו

הנצחית כמין אינה מגד עניינם הנראה אבל מגד אינם נראין מעשים כזה שהוא בלתי נראה: ולכן לא תשבע עין לראות. לא תשבע עין מהנאתו ולא תמלא מראות והשמיעה: ולא תמלא אוזן משמע. כאומן שלא תגדל אוזן השומע משמוע את מלות הגלגל הנגדל המעוה עליו כי הטבע מגד עצמו פועל בלתי כוונה: (ט) מה שהיה הוא שיהיה. וכזה ראוי לתמוה על זה הנגדל המצות לטבע לחזור תמיד בלתי התחדש שום דבר: (י) יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא. ואמרתי שאין כל חדש כי גם שיקרה דבר בימינו שנחשוב שהוא חדש. כבר היה לעולמים. לפי הנמצא בדברי הימים שלהם: (יא) אין זכרון לראשונים. והסבה שאותו הדבר הוא חדש בעינינו הוא שאין זכרון לראשונים: (יב) אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלים. והיה לאל ידי להקהיל חכמי הדור ולחקור דעת ותקרי לב חדשים גם ישנים: (יג) ונתתי את לבי. ועם זה שהיה לאל ידי הרביתי ההשתדלות הראוי להשיג את המכוון כאמרם ז"ל יגעתי ולא מצאתי אל תאמין: בחכמה. עיונים ומחקרים: על כל אשר נעשה תחת השמים. התחלתי חקירתי בנפסדים כמספר כל חוקר להתבונן מהם אל מה שלמעלה מהם: הוא ענין רע. ומצאתי שלבי ושכלי המתבונן הוא ענין רע וחסר שהוא כחוי בלבד לא שכל בפועל: לענות בו. להכנע לפניו בהכירו את חסרונו ולא יתגאה

הַֽמַּעֲשִׂים שֶׁנַּעֲשׂוּ תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וְהִנֵּה הַכֹּל הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ׃ טו מְעֻוָּת לֹא־יוּכַל לִתְקֹן וְחֶסְרוֹן לֹא־יוּכַל לְהִמָּנוֹת׃ טז דִּבַּרְתִּי אֲנִי עִם־לִבִּי לֵאמֹר אֲנִי הִנֵּה הִגְדַּלְתִּי וְהוֹסַפְתִּי חָכְמָה עַל כָּל־אֲשֶׁר־הָיָה לְפָנַי עַל־יְרוּשָׁלָ͏ִם וְלִבִּי רָאָה הַרְבֵּה חָכְמָה וָדָעַת׃ יז וָאֶתְּנָה לִבִּי לָדַעַת חָכְמָה וְדַעַת הֹלֵלוֹת וְשִׂכְלוּת יָדַעְתִּי שֶׁגַּם־זֶה הוּא רַעְיוֹן רוּחַ׃ יח כִּי בְּרֹב חָכְמָה רָב־כָּעַס וְיוֹסִיף דַּעַת יוֹסִיף מַכְאוֹב׃ ב א אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי לְכָה־נָּא אֲנַסְּכָה בְשִׂמְחָה וּרְאֵה בְטוֹב וְהִנֵּה גַם־הוּא הָבֶל׃ ב לִשְׂחוֹק אָמַרְתִּי מְהוֹלָל וּלְשִׂמְחָה מַה־

ת"א מעות לא יוכל לתקון · ברכות כה חגיגה ט יבמות כב : כי ברב חכמה רב כעס · נדרים כא : ויוסיף דעת יוסיף מכאוב · סוכה מב : לשחוק אמרתי מהולל · שבת ל :

רש"י

כל"ש סוף המעשה בא לידי כאב לב : (טו) מעות · מי שסרח בערב שבת יאכל בשבת ורבותינו פירשו על הבא על הערוה והוליד ממזר או על תלמיד חכם הפורש מן התורה שהיה יבר מתחלתו ונתעוות : וחסרון לא יוכל להמנות · זה שחיסר עצמו ממנין הכשרים לא יוכל להמנות עמהם בקבול שכרם : (טז) דברתי אני עם לבי · עכשיו שירדתי מגדולתי אני נותן לבי לאמר מי יאמר עלי שבאת לידי מדה זו · אני הנה הגדלתי וגו' : (יז) ואתנה · עכשיו את לבי לדעת את טיב החכמה מה סופה ואת טיב ההוללות והשכלות : הוללות · שיעמום וטירוף הדעת לשון ערבוב כמו מהול במים : ושכלות · שטות : ידעתי · עתה שגם החכמה יש בו שבר רוח כי ברוב החכמה אדם סומך על רוב חכמתו ואינו מתרחק מן האיסור ובא רוב כעס להקב"ה אני אמרתי ארבה סוסים ולא אשיב את העם מצרימה ובסוף השיבותי · אני אמרתי ארבה נשים ולא יסירו לבבי כדי נכתב עלי נשיו הטו את לבבו וכן הוא אומר שעל רוב חכמתו הוא סמך ועשה כמה דברים שאמר נאום הגבר לאיתיאל לאיתיאל ואוכל : (א) אמרתי אני בלבי · הואיל וכן הוא אחדל לי מן החכמה ואעסוק במשתה תמיד : אנסכה · לשון מסך יין לשתות כמו מסכה יינה עירוב יין במים לתקנו או עירוב בשמים ביין לקונדיטון : וראה בטוב · כמו וראות בטוב : והנה גם הוא הבל · בספרי ראיתי בגבולה שהרבה קלקולים באים מתוך שחוק · בלשאצר מת מתוך משתה · אנשי דור המבול נשטפו מתוך רוב טובה שהשפעת להם : (ב) לשחוק אמרתי מהולל · מעורבת בבכי ואנחה : ולשמחה מה

אבן עזרא

ורעות רוח כמו הפרים רועה רוח ורודף קדים שלא יועיל ולא ישביע ועניין רוח כמו הבל בעבור רובי תחבולותיו שלא יוכל אדם להפסיק כיד כענין כי רוח יזרעו וכן כי רוח עברה בו ויתכן היות ורעות כמו מחשבת ויורה עליו רעיון רוח ומקבלם דמות והמין מהפעלים שהנח"ד שלהם אינו שלם : (טו) מעוות · פעול כמו מדובר וכם שני שרשים והענין אחד שלם ושאינו שלם · ומגם לתקון פיעל עומד והענין על דרך הפירוש הראשון על שני הפסוקים שהם לפני זה אחר שראה בהבל כל לא יוכל הבל לשוב כמו עומד · כי המעוות לא יוכל להיותו נתקן כי תולדתו מעוות ובעל החסרון אין בו יכולת להמנות עם השלימים וזה הפירוש במעיין בעל מחסרון או יהיה שם התאר כמו ראשון ואחרון או ישוב על מעוות ויהיה מעוות לבדו כתולדתו ומעוות חסרון מחסרונו ועל הפירוש השני שנולד במערכת הסירה אין בו כח להשלים נפשו וכבר נמלא המתעסק לחקור עיקר התולדות מתאלכת השמים מתעסק בתוהו וזה נכון כרוב מפני אדם וברוב מתעסקים : (טז) דברתי · בעבור היות הלב משכן הרוח והוא הנכרא בגוף בתחלה כי הוא דמות מלך והמות בר נכא היה הלב כגוי לחכמה ולבכל ולשעם ולמחשבות הבינה בעבור היותו המרכבת כלחלוה לנשמת האדם העליונה וכן יקנו הדבורים בלשון שפה בעבור לאת הדבורים ממנה ועל כן הוא אומר לב חכם ונבון קונה לב אבד נפשו · וענין הגדלתי והוספתי חכמה שחיבר ולמד חכמת הקדמונים והוסיף עליהם · ולבי ראה הרבה חכמה שלא הבר אמה ומלת הרבה שם ימלא על יחיד ורבים כמו כי הרבה יהיו וכן מלת ריקם ושם הפועל קמוץ הרבה ארבה : (יז) ואתנה · אחר שלמדתי החכמות והוספתי נתתי לבי לדעת עיקר ההוללות כמו ויתהולל בידם ועיקר השכלות שהוא הפך ההוללות אף על פי שזה רעיון הבל : (יח) כי · כאשר ביקש לדעת השכלות ראה כי המשכיל המכיר דברי העולם ברוב חכמתו תמיד יהיה לו כעס ומכאוב ולא ישמח בבנים בעבור דעתו שאחריתם למות בחייו או אחריו ולא בעושר כמוף יעזוב וגם לא יועיל ויוציא ביום האיד ויום המות נתון בין שתי עיניו : (א) אמרתי · ידבר עם נפשו בעיקר ההוללות לכה נא אנסכה בשמחה אם החכמה תוליד כעס אעזוב ואשיב להתעסק בדברי שמחה ולנסך היין · כענין ושתו ביין מסכתי ואם הם שני שרשים והוא מהבנין הדגוש כמו אדברה · ויסך כמו וידבר · ויש אומרים כי הוא מן נסה והכ"ף לדמות הנוכח כענין אנסה אותך כמו אתוך שמע לי · אכנך ולא ידעתני : (ב) לשחוק ·

ספורנו

יתגאה בבחירתו שיתשוב היותו כפועל דומה ליוצרו כמו שקרה למלך צור כאמרו אל אני מושב אלהים ישבתי אבל ישתדל להדמות אליו לרצון לפניו : (יד) ראיתי את כל המעשים שנעשו תחת השמש · שהם ההפסדים : וראיתי שהם הכל · שתכליתם מצד עצמם גרוע ודבר בלתי נחשב : ורעות רוח · באופן שכל מה שישמח האדם בהם הוא רעות רוח כי הוא כזה רועה ומזון ברוח בלבד כענין אפרים רועה רוח : (טו) מעות לא יוכל לתקון · וזה כי לכל ההפסדים יקרה דרך עולם תמיד בצמיחה עד תכלית הגדול והכף יתעות אותו הדרך וקו הצמיחה מעלייתו ויטה אל הירידה באופן שלא יוכל לתקון ולחזור אל קו עליית הצמיחה ולא אל תכלית הגדול : וחסרון לא יוכל להמנות · ועם זה מצאתי במין האנושי שהוא הנכבד מכלם חסרון דברים ההכרחיים לקיומו כענין השגת לחם ושמלה באופן שלא יוכל להמנות רבוי פרטיהם כאמרם ז"ל כמה טרחות טרח אדם הראשון עד שלא אכל פת · וכמו כן כמה טרחות טרח עד שלא לבש : (טז) הגדלתי והוספתי חכמה · בעיונית : ולבי ראה הרבה חכמה · חקירת קדמונים : ודעת · דעות נמשכות לקדמוניהם : (יז) ואתנה לבי לדעת חכמה · שאמת בעיון : ודעת הוללות · ולדעת כמו כן דעות של קדמונים המשובשות : ושכלות · ודעות של סכלות מחסרון הקדמות : ידעתי שגם זה רעיון רוח · והכרתי בלי ספק שהוא דבר בלתי נחשב : (יח) וזה כי ברוב חכמה · של אותם קדמונים : רב כעס · כי לפי דעתם אין שום משגיח ואין שום נפש אישית נצחית מגלגל הירח ולמטה באופן שהצדיק והרשע שוים אחר מות הגוף : ויוסיף דעת · ומי שמוסיף דעת ומכיר שיש סדר מכוון להצלים : יוסיף מכאוב · על רוע הסדר הנוה למציאות לפי דעתו : (א) אנסכה בשמחה

זֶה עֹשָׂה׃ ג תַּרְתִּי בְלִבִּי לִמְשׁוֹךְ בַּיַּיִן אֶת־בְּשָׂרִי וְלִבִּי נֹהֵג בַּחָכְמָה וְלֶאֱחֹז בְּסִכְלוּת עַד אֲשֶׁר־אֶרְאֶה אֵי־זֶה טוֹב לִבְנֵי הָאָדָם אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ תַּחַת הַשָּׁמַיִם מִסְפַּר יְמֵי חַיֵּיהֶם׃ ד הִגְדַּלְתִּי מַעֲשָׂי בָּנִיתִי לִי בָּתִּים נָטַעְתִּי לִי כְּרָמִים׃ ה עָשִׂיתִי לִי גַּנּוֹת וּפַרְדֵּסִים וְנָטַעְתִּי בָהֶם עֵץ כָּל־פֶּרִי׃ ו עָשִׂיתִי לִי בְּרֵכוֹת מָיִם לְהַשְׁקוֹת מֵהֶם יַעַר צוֹמֵחַ עֵצִים׃ ז קָנִיתִי עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת וּבְנֵי־בַיִת הָיָה לִי גַּם מִקְנֶה בָקָר וָצֹאן הַרְבֵּה הָיָה לִי מִכֹּל שֶׁהָיוּ לְפָנַי בִּירוּשָׁלִָם׃ ח כָּנַסְתִּי לִי גַּם־כֶּסֶף וְזָהָב וּסְגֻלַּת מְלָכִים וְהַמְּדִינוֹת עָשִׂיתִי לִי שָׁרִים וְשָׁרוֹת וְתַעֲנוּגֹת בְּנֵי הָאָדָם שִׁדָּה וְשִׁדּוֹת׃ ט וְגָדַלְתִּי וְהוֹסַפְתִּי מִכֹּל שֶׁהָיָה לְפָנַי בִּירוּשָׁלִָם אַף חָכְמָתִי עָמְדָה לִּי׃ י וְכֹל אֲשֶׁר שָׁאֲלוּ עֵינַי לֹא אָצַלְתִּי

ת"א ולבי נהג בחכמה · זוהר פ' תזריע : עשיתי לי שרים ושרות · גיטין סח :

רש"י

זה · טובה עושה הריסופה הזונה : (ג) תרתי בלבי · חזרתי לתור בלבי להחזיק בכולן במשתה בחכמה ובסכלות ולמשוך ולעדן במשתה היין את בשרי כל סעודת עונג קבועה ע"ש היין : ולבי נוהג בחכמה · אף אם בשרי נמשך ביין לבי מתנהג בחכמה להחזיק בתורה : ולאחוז בסכלות · בדברים הדומים לי לסכלות שאמרתי עליהם איתיאל ואוכל וכיון לבישא שעשנו וכלאי הכרם שהשטן משיב עליהם ואומות העולם משיבין עליהם וכן הוא אומר טוב אשר תאחוז בזה וגו' וגם על שאול שנדמה בעיניו סכלות להרוג מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק והיא מצות המקום וקורא אותה סכלות : (ד) הגדלתי מעשי · בימי גדולתי : (ה) עץ כל פרי · שהיה שלמה מכיר בחכמתו את גידי הארץ איזה גיד הולך אל כוש ונטע בו פלפלין איזה הולך לארץ חרובין ונטע בו חרובין שכל גידי הארצות באים לציון שמשם משתיתו של עולם שנאמר מציון מכלל יופי לכך נאמר עץ כל פרי · במדרש תנחומא : (ו) ברכות מים · כמין ביברין של דגים שחופרין בקרקע : (ח) וסגולת מלכים · גנזי מלכים זהב וכסף ואבן יקרה שהמלכים מסגלים בגנזיהם : והמדינות · סגולת כל סוחרים : שרים ושרות · מיני כלי זמר : שדה ושדות · מרכבות נוי עגלות צב ובלשון גמרא יש שידה תיבה ומגדל : (ט) אף חכמתי · גם חכמתי לא הנחתי בשביל כל המעשים האלה ועמדה לי ולא שכחתיה · ד"א עמדה לי לעזרה מכל אלה : (י) לא אצלתי · לא רחקתי להבדל מהם וכן ויאצל מן הרוח

אבן עזרא

אמרתי כי הנוטה לשחוק שהוא מהולל ואמרתי בעבור השמחה מה זה עושה מה תועיל ומה טוב תעשה והלמ"ד כמו למ"ד אמרי לי אחי הוא ואמר פרעה לבני ישראל : (ג) תרתי · כאשר ראיתי שהחכמה לבדה תוליד כאב והשחוק לבדו לא יועיל חפשתי דרך לחבר בין שניהם ומשכתי בשרי ביין כדי שאשמח וענין בשרי גופי ולבי נוהג בחכמה לבי תמורת שכלי ונשמתי · ונוהג פועל יוצא והפעול חסר וענינו ולבי נוהג דבריו בחכמה ויאחז מעט מהסכלות שהוא תאות זה העולם וכל זה עד שיורה אי זה דרך הטוב : (ד) הגדלתי · עשיתי מעשים גדולים או הגדלתי הוני כמו עשה את כל הכבוד הזה : (ה) עשיתי · גן לשון זכר גן נעול ולשון נקבה לעבדה ולשמרה ורבים גנים וגנות והגן יש בו אילנים רבים ממינים רבים והפרדס הוא ממין אחד והראיה פרדס רמונים : (ו) עשיתי לי ברכות מים · שיתחברו ממטר השמים להשקות יער צומח עצים שאין להם פירות כמו ארזים וברושים : (ז) קניתי · ובני בית שנולדו בביתי ומלת צאן כלל לכשבים ולעזים והראיה משכו וקחו לכם צאן : (ח) כנסתי · חברתי כמו לך כנוס את כל היהודים · ומלת סגולה דבר נחמד שמור להתפאר בו כמו האבנים היקרות הנמצאות אצל המלכים ודברים נחמדים ימצאו במדינה אחת לבדה · וענין שדה ושדות הם הנשים ויורה עליו ותענוגות בני האדם · ועוד שהזכיר דברי כל תאות העולם · מבנין ונטיעה ומקנה וסגולה ומשוש שירים ואין זכרון לנשים · ונחלקו המפרשים במלת שדה והטוב שהכולם שהוא מן שדד שהנשים השדודות הנלקחות בחוזק בשוד ושבים שיבחר מהן כפי תאותו וענין שדה ושדות אחת ורבות כמו רחם רחמתים לראש גבר בעלת רחם אשה אחת ושתים והענין שלא תאמר אחת לבדה כי יש מי שהשגו שתים : (ט) וגדלתי · פועל עומד הייתי גדול בכל דברי והוספתי גדולה בדברי העולם אף חכמתי עמדה לי : (י) וכל · יש אומרים אצלתי שהוא מן אצל וטעמו לקחתי רק מאצלו והוא מבנין

ספורנו

בשמחה · אנהג במלכותי ובשיכותי בשמחת תענוגים : וראה בטוב · ולבזות את הטוב הרוחני והבנת השכליות כחושב אותם נמנע : והנה גם הוא הבל · גם התנהג בתענוגים שאמרתי הוא דבר בלתי נחשב : (ב) כי אמנם לשחוק אמרתי מהולל · בלתי מכוון לתכלית נאות : ולשמחה · גם שיהיה בה איזו כוונה לנפש החיונית : מה זה עושה · הנה המושג ממנה דבר נפסד ובלתי נחשב : (ג) תרתי בלבי · בהיותי כ"כ הדוק בעיון ומתמיד בו והשגתי שלא יהיה לבבי פונה כלל אל המדיניות זולתי בהשתדלות רב : תרתי למשוך ביין את בשרי · למשוך בשרי באיזה תענוג באופן שיהיה לבי בקצת פונה גם אל המדיניות ודרכי חיי שעה : ולבי נוהג בחכמה · וזה עשיתי בעוד שהיה לבי נוהג בחכמה ומתמיד בעיון פן ימאס שהכרתי לחיי שעה : ולאחוז בסכלות · וכמו כן תרתי לאחוז בסכלות התענוגים ולכבוש את יצרי שלא יגדיל עלי עקב פן אוקש בו · עד אשר אראה איזה טוב לבני האדם · וזאת ההנהגה למשוך בשרי ביין לא הסכמתי להתמיד אותה זולתי עד אשר אראה איזה חלק מחיי שעה ראוי שיבחרו בו בני אדם : מספר ימי חייהם · בימי חייהם שהם מעטים : (ד) הגדלתי מעשי · ולהשיג זאת המטרה מן ההתבודדות בעיון אל ההשתדלות בדרכי חיי שעה הגדלתי את המעשים הראוים לי כמו מלך והוספתי בהם יותר מן המורגל לשאר המלכים · ובכן בניתי נטעתי עשיתי קניתי כנסתי : (ח) וסגלת מלכים · אבנים טובות ומרגליות : והמדינות · וכמו כן סגלת מדינות כמו עצי אלמוגים ומהם עשיתי לי שרים ושרות בכלי שיר של עצי אלמוגים : שדה · וכמו כן עשיתי מהם שדה לסגלת מלכים : ושדות · לזהב ולכסף : (ט) וגדלתי · בעיני הגוים : והוספתי · על המורגל כאמרו ויעש שלמה כסא שן לא נעשה כן לכל הממלכות : אף חכמתי עמדה לי · ועם כל אלה לא חדלתי מן העיון וההתבוננות : (י) וכל אשר שאלו עיני · שהתאוו עיני שכלי להשכיל גם שלא היה מחקר אלהי : לא אצלתי מהם · כאמרו וידבר על העצים גו' וידבר

על

מהם לא־מנעתי את־לבי מכל־שמחה כי־לבי שמח מכל־עמלי וזה־היה חלקי מכל־עמלי: יא ופניתי אני בכל־מעשי שעשו ידי ובעמל שעמלתי לעשות והנה הכל הבל ורעות רוח ואין יתרון תחת השמש: יב ופניתי אני לראות חכמה והוללות וסכלות כי ׀ מה האדם שיבוא אחרי המלך את אשר־כבר עשוהו: יג וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן־הסכלות כיתרון האור מן־החשך: יד החכם עיניו בראשו והכסיל בחשך הולך וידעתי גם־אני שמקרה אחד יקרה את־כלם: טו ואמרתי אני בלבי כמקרה הכסיל גם־אני יקרני ולמה חכמתי אני אז יתר ודברתי בלבי שגם־זה הבל: טז כי אין זכרון לחכם עם־הכסיל לעולם בשכבר הימים הבאים הכל נשכח

ת"א וזה היה חלקי מכל עמלי · סנהדרין כ: יתרון לחכמה מן הסכלות · זוהר פ' תזריע עקידה שער ס שני מקומות מכתבי: החכם עיניו בראשו · פסחים קו עקידה שער א עקרים מב פכט: והכסיל בחשך הולך · עירובין ו ראה בשנה יד הולך עד:

רש"י

ויתן על הזקנים כמנורה שמדליקין ממנה נרות הרבה ואין אורה חסר כלום: וזה היה חלקי · ואחרי עשיתי כל אלה אין לי מכולם אלא זה רב ושמואל חד אמר מקלו וחד אמר קידו (מקידה של חרס ששותין בה) · ויש פותרים במדרש אגדה כל הענין בבתי מדרשות ותלמידים ובבתי כנסיות · יער צומח עצים עמי הארץ למלאכת שדות וכרמים: (יא) ופניתי · עתה בכל מעשי ורואה אני שאין יתרון בהם כי מכולם אני חסר: (יב) ופניתי אני לראות חכמה · פונה אני מכל עסקי להתבונן בתורה והוללות וסכלות עונש עבירות כי מה האדם שיבא אחרי המלך להתחנן לו על גזרה שנגזרו עליו וכבר עשאוהו למעשה הגזירה לגזרה טוב לו להתבונן תחלה במעשיו ולא יצטרך לבקש: (יג) מן הסכלות · הוא הרשע: (יד) החכם עיניו בראשו · בתחלת הדבר מסתכל מה יצא בסופו · וידעתי גם אני · גם אני (ידעתי) אשר משבח את החכם מן הכסיל יודע (אני) ששניהם ימותו: (טו) ואמרתי אני בלבי וגו' · כלומר לפי ששניהם מתים שמא אהרהר בלבי מעתה כמקרה הרשע גם אני יקרני ולמה אהיה צדיק אז יותר ודברתי בלבי שאם אהרהר כן הבל הוא כי אין זכרון החכם והכסיל שוין אחרי מותן לא יזכרו שניהם יחד שזה זכרונו לטובה וזה זכרונו לרעה: (טז) בשכבר הימים הבאים הכל נשכח · בשביל אשר אני רואה את הרשעים אשר

אבן עזרא

הקל ומלת ויאצל מהבנין הכבד והיה ראוי להראות האל"ף כמו יתזק כמעוזי שהוא מן החזיק · ושמחתי בעמלי היפה שהוא יגיעתי והיא לבדה היתה חלקי: (יא) ופניתי · וכמו שפניתי בכל מעשי ראה לבי שהכל הבל: (יב) ופניתי · הענין אני התעסקתי בחכמה וההוללות שהוא היין בעבור שהמשתכר ממנו יתהולל ויתגעש והסכלות הוא הבנין וקנות הממון · כי מה האדם כענין ה' מה אדם ותדעהו וכן מה אנוש כי תזכרנו · והענין כאשר ראיתי שמיך וירח וכוכבים שהעולם כמו תחת כוכב אחד עומד אמרתי מה אנוש כי תזכרנו ועשית לו גדולה ומעלה יתירה והענין כי מה יכולת תהיה באדם שיבוא אחרי המלך וכל מה שיעשה כבר עשוהו אחרים ויחסר מלת העושים כמו ויאמר ליוסף שלא זכר שם האומר וכן אשר ילדה אותה ללוי ורבים כמוהם · ויש אומרים כי המלך שב וימלך לבי עלי והענין כי מה הענין והתשובה שיבא אחרי הצלם וירדוף אחרי כל אשר עשו הקדמונים ואיננו נכון: (יג) וראיתי · כמו שיבדיל האור הצורות ויראה הקרובים והרחוקים ויעמיד כל דבר על מתכונתו כן דרך החכמה: (יד) החכם · דמה החכם לפקח שיש לו עינים בראשו שילך לכל מקום שירצה ויראה הדרך הישרה והעקלקלות והכסיל בחשך ילך לא ידע במה יכשל וזה ידעתי וגם ידעתי שמקרה אחד יקרה את כולם: (טו) ואמרתי · זה המקרה הוא שיקרה לכל באי העולם מטוב ומרע וענין ולמה חכמתי בכל מה שהתעסקתי בדברי העולם שעמלתי ושחכמתי תחת השמש ודברתי בלבי שגם זו החכמה היא הבל: (טז) כי · בעבור שהכל יסור גם ישכח והוא שאמר שגם זה הבל בעבור שאין זכרון לחכם עם הכסיל ואם היה לו זכר ימים או שנים מעטים בימים הבאים הכל נשכח והרעה הקשה שימות החכם עם הכסיל ומלת בשכבר בעבור איננה נמצאת בכל המקרא רק בספר הזה ואמר אחר

ספורנו

על הנשמה גו' · ובכן לא מנעתי את לבי מכל שמחה רוחנית המושגת בהשיג השכל איזה מושכל שיחפוץ בו: כי לבי שמח בכל עמלי · כי אמנם קנה לשכלי הוספת שמחה וחוזק בעמל ההשתדלות להשיג על הספק מה שיקרה בעמל הכחות האחרות שהם ילאו ויצטערו בו: וזה היה חלקי מכל עמלי · וזה בלבד שהשגתי מן המושכלות היה חלקי ואין לזרי: אמנם על הספק מה שעמלתי בנפסדות שהיה גם לאחרים: (יא) ופניתי אני בכל מעשי · וכאשר הבנתי זה פניתי אל כל מעשי הנפסדים: ואל כל העמל שעמלתי · להבינם לראות מה התועלת המושג לי מהם והנה הכל הבל ורעות רוח · תכלית גרוע ובלתי נחשב: ואין יתרון תחת השמש · ובכל מה שתחת השמש אין שום יתרון לנפש השכלית: (יב) ופניתי אני לראות חכמה · המשגת נצחית הנפש: והוללות וסכלות · ולראות גם כן דעות משובשות מכחישות זה את זה בטעות או מחסרון הקדמות לראות איזה יכשר: כי מה האדם שיבא אחרי המלך את אשר כבר עשהו · והיה הספק אצלי כזה כי מה שנחשוב שתהיה החכמה שלמות לשכלנו הכחיי נקנה בהשתדלותנו הנה היה נראה בלתי אפשר כי מה האדם שיבא לבאים מה שעשה המלך אשר מנים פעלו ומה שעשה בהמצאות הנבראים השמימיים ותנועותיהם אשר כבר עשו את האדם במצות המלך: (יג) וראיתי אני שיש יתרון לחכמה · המושגת בכח שכלי: מן הסכלות · המשיג את המוחש בלבד בלתי התבוננות: כיתרון האור מן החשך · בהיות העדר האור: (יד) וזה כי החכם עיניו בראשו · רואה את הנולד מעתיד עד שלפעמים ימאס הענוג טוב לגרות מאתים היזק עתיד ומזה יתחייב שיהיה זה השכל כח בלתי גשמי שופט על העתיד: והכסיל בחשך הולך · בלתי רואה את העתיד ובזה יוקש: וידעתי גם אני · ועם זה ידעתי כי מקרה אחד · שהוא מקרה המות: יקרה את כולם · לחכמים ולכסילים: (טו) ולכן אמרתי אני כמקרה הכסיל גם אני יקרני ולמה חכמתי אני אז יותר · באופן שאמרתי שבלי ספק גם זה הבל: (טז) כי אמנם אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם בשכבר · כמו שעבר אין זכרון לחכם כמו שאין זכרון לכסיל: בימים הבאים הכל

וְאֵיךְ יָמוּת הֶחָכָם עִם־הַכְּסִיל׃ יז וְשָׂנֵאתִי אֶת־הַחַיִּים כִּי רַע עָלַי הַמַּעֲשֶׂה שֶׁנַּעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ כִּי־הַכֹּל הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ׃ יח וְשָׂנֵאתִי אֲנִי אֶת־כָּל־עֲמָלִי שֶׁאֲנִי עָמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ שֶׁאַנִּיחֶנּוּ לָאָדָם שֶׁיִּהְיֶה אַחֲרָי׃ יט וּמִי יוֹדֵעַ הֶחָכָם יִהְיֶה אוֹ סָכָל וְיִשְׁלַט בְּכָל־עֲמָלִי שֶׁעָמַלְתִּי וְשֶׁחָכַמְתִּי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ גַּם־זֶה הָבֶל׃ כ וְסַבּוֹתִי אֲנִי לְיַאֵשׁ אֶת־לִבִּי עַל כָּל־הֶעָמָל שֶׁעָמַלְתִּי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ כא כִּי־יֵשׁ אָדָם שֶׁעֲמָלוֹ בְּחָכְמָה וּבְדַעַת וּבְכִשְׁרוֹן וּלְאָדָם שֶׁלֹּא עָמַל־בּוֹ יִתְּנֶנּוּ חֶלְקוֹ גַּם־זֶה הֶבֶל וְרָעָה רַבָּה׃ כב כִּי מֶה־הֹוֶה לָאָדָם בְּכָל־עֲמָלוֹ וּבְרַעְיוֹן לִבּוֹ שֶׁהוּא עָמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ כג כִּי כָל־יָמָיו מַכְאֹבִים וָכַעַס עִנְיָנוֹ גַּם־בַּלַּיְלָה לֹא־שָׁכַב לִבּוֹ גַּם־זֶה הֶבֶל הוּא׃ כד אֵין־טוֹב בָּאָדָם שֶׁיֹּאכַל

רש"י

היו כבר והצליחו מאד ובימים הבאים אחריהם נשכחה כל גבורתם והצלחתם: ואיך ימות החכם עם הכסיל. אני רואה הצדיקים מצליחים במיתתם ומועילים לבניהם כגון וזכרתי (אני) את בריתי וגו'. זכרתי לך חסד נעוריך: (יז) ושנאתי את החיים. שהיה מתנבא על דורו של רחבעם שהיו רשעים: (יט) גם זה הבל. גם זה אחד מן ההבלים שנבראו בעולם שהחכם יגע והכסיל יורשו: (כ) וסבותי אני ליאש. בלא ליגע ולעמול: (כא) כי יש אדם. משיגע כמותו. ומדרש אגדה בתנחומא מכנהו כלפי הקב"ה שנאמר בו ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם: שעמלו בחכמה. שנאמר ה' בחכמה יסד ארץ בדעתו תהומות נבקעו ולבריות שלא עמלו בו נתן חלק בו: גם זה הבל ורעה רבה. וזה נעשו דור של הבל ורעה רעת האדם בארץ בדור המבול: (כב) כי מה הוה וגו'. כי מה מותר הוא לאדם בכל עמלו ושברון לבו בעמל ודאגה שהוא עמל ומניח לאחרים: (כג) ענינו. מנהגו: גם זה. אחד מן ההבלים הנוהגים בעולם: (כד) אין טוב באדם. בתמיה שיאכל ושתה ויראה את נפשו טוב כלומר יתן לבו לעשות משפט וצדקה

אבן עזרא

מן המפרשים שהיא תורה על דבר עבר ובאשר עמד בפניו נשכח שימים הבאים אחר שיש ראוי להיות כשכבר וענין כי הכל יהיה נשכח בימים הבאים כמו בזמן שעבר ויותר נכון היות פירושו כמו הן: (יז) ושנאתי. יש חיים בלשון הקדש שם התואר לרבים כמו חיים כלבם היום ויש חיים שהוא שם ולא תואר כמו מות וחיים ולא בא ממנו לשון יחיד כמו נעורים וזקונים ושלמים ותלואים ורבים כמהם והחיים בפסוק הזה הוא שם התואר: (יח) ושנאתי. כל עמל בספר הזה ברוב יגיעת מעשה כמו אשר לא עמלת בו ויפרד ממנו מעט. עמל ואון. והביט אל עמל. והכהם עמל ואון. וענינו ימי שנותינו שפורים יש להם תחלה וסוף וימי הממשלה והרהב רובם עמל ואון. והם ימי הגבורים ואיש יכרתו ויגוזו מהרה כאילו נעוף: (יט) ומי. לעולם ה"א התימה בשוא ובפת"ח חוץ אם יהיה אחריו שוא נע ופת"ח כמו הכמתנים ומלת הייטב בעיני ה' ואחר ה"א הידיעה דגש ואם אחרי הה"א אחת מאותיות אחה"ע ופת"ח של ה"א התימה ופעמים כעין ה"א הידיעה ובכוב קמוץ ובא החכם בפת"ח קטן בעבור כובד הלשון בעבור שיש אחריו שני קמצין ואין הפרש בין החכם עיניו בראשו ובין החכם יהיה ובלשון רבים יפתח של ה"א התימה ושל ה"א הידיעה קמץ: (כ) וסבותי. כאדם שהוא מסב פניו לדרך אחרת והוא ליאש הפך הדרך הראשונה ומלת ליאש מן הבנין הנכבד והיה ראוי להדגש לולי היות האל"ף מן הגרון וכמוהו ונואש ממני שאול: (כא) כי יש. שעמל בדברי העולם ברוב חכמתו והשיג הן תאות לבו שרד אחריו ואדם אחר שלא עמל בו יתננו לו חלקו וזה הענין הוא שלמעלה שאמר שאני עמלתי וחכמתי תחת השמש ודע שמלת חכמתי מהפעלים העומדים ופירוש שעמלתי בחכמה והיורש אותו יקח הכל בלא עמל ויתכן היות מלת יתננו כמו יתן לו כי הוא פועל יוצא לשנים פעולים וכמוהו כי ארץ הנגב נתתני וענין חלקו החלק שיצא בגורלו מן השמים כמו שאמרו קדמונינו ז"ל בני חיי ומזוני: (כב) כי. מה יהיה לו היתרון בכל עמלו ברוב מחשבותיו כי ידוע שהשב"ר כאחד ומחשבות רבות: (כג) כי. כל היום שהוא בהכין כל ענייניו כאלה נפש וכעס בעבור שלא יתכנו לו דבריו תמיד כפי מחשבתו גם בלילה לבו בחלום לא ינוח כי רוב החלומות כפי מחשבות היום: (כד) אין טוב. טוב לא מצא זה העמל בכל יגיעתי חוץ מן המאכל והשתיה ויחסר נקוה רק את הדומה לו וכן הוא אין טוב באדם רק שיאכל וישתה וכמוהו כי אינם יודעים לעשות רע וענין כי מיד האלהים היא

ספורנו

נשכח. וכן בימים הבאים יהיה נשכח גם מה שהוא הווה עתה: ואיך ימות החכם עם הכסיל. אמנם נמנע שימות החכם בלפי השארות נצחי כמו הכסיל כי מאחר שהחכם עיניו בראשו להביט בעתיד כנזכר לעיל וזה יעשה בלי ספק בכח בלתי גשמי כי אין דרך לכח גשמי להשיג זולתי המוחש ההווה יתחייב מזה שאותו הכח יהיה איזה עצם נבדל מחומר שלא יקבל הפסד בקירה לכסיל: (יז) ושנאתי אני את החיים. ובאשר ראיתי כמופת שיש אצלנו איזה דבר בלתי נפסד שהוא נשכרת עצם נבדל נצחי שנאתי עסקי חיי שעה אשר תכליתם תחת השמש שהוא נפסד ובזה הוא הבל: (יח) ועם זה שנאתי את כל עמלי. שאני עמל בעסקי חיי שעה: שאניחנו לאדם שיהיה אחרי. והנני בזה מצטער על עולם שאינו שלי: (יט) ומי יודע החכם יהיה. באופן שיקוה להיות זוכה במה שאניח עמלי וקנייני להכם שיתגדל בהם להשלים את נפשו השכלית עד שתקנה נצחיות לרצון בוראה באופן שאזכה גם אני בהיותי עוזר לזה: (כ) וסבותי אני ליאש את לבי. ולא אקוה שבזכות חכמתי אזכה להניח קניני לאדם חכם שישלים נפשו באמצעיתם ואזכה עמו: (כא) כי יש אדם שעמלו בחכמה. כי הנסיון יעיד על הפך זה. כי אמנם יש חכם קונה נכסים בעמלו ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו. והנה חלקו ועמלו של מוריש יתננו לאדם שלא עמל בו ולא השתדל כלל להשיג הירושה ולפעמים נגזלת רצון המוריש: גם זה הבל. תכלית גרוע בהצטער האדם על עולם שאינו שלו לגמרי: ורעה רבה. שיעשה זה לפעמים המזל נגד רצון המוריש: (כג) כי כל ימיו מכאובים. ואמרתי שכל זה כם שהוא הבל היא גם כן רעה רבה כי בהשתדלות הקניינים הנפסדים יקרה לאדם לא עמל בלבד אבל גם מכאובים וצער באופן שיטרדוהו מהתבונן ומהשתדל לקנות שלמות נצחי ובכן מצאתי כי אין טוב באדם שיאכל ושתה אין דרך טוב באדם

שְׁתָה וְהֶרְאָה אֶת־נַפְשׁוֹ טוֹב בַּעֲמָלוֹ גַּם־זֹה רָאִיתִי אָנִי כִּי מִיַּד הָאֱלֹהִים הִיא׃ כה כִּי מִי יֹאכַל וּמִי יָחוּשׁ חוּץ מִמֶּנִּי׃ כו כִּי לְאָדָם שֶׁטּוֹב לְפָנָיו נָתַן חָכְמָה וְדַעַת וְשִׂמְחָה וְלַחוֹטֶא נָתַן עִנְיָן לֶאֱסֹף וְלִכְנוֹס לָתֵת לְטוֹב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים גַּם־זֶה הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ׃ ג א לַכֹּל זְמָן וְעֵת לְכָל־חֵפֶץ תַּחַת הַשָּׁמָיִם׃ ב עֵת לָלֶדֶת וְעֵת לָמוּת עֵת לָטַעַת וְעֵת לַעֲקוֹר נָטוּעַ׃ ג עֵת לַהֲרוֹג וְעֵת לִרְפּוֹא עֵת לִפְרוֹץ וְעֵת לִבְנוֹת׃ ד עֵת לִבְכּוֹת וְעֵת לִשְׂחוֹק עֵת סְפוֹד וְעֵת רְקוֹד׃ ה עֵת לְהַשְׁלִיךְ אֲבָנִים וְעֵת כְּנוֹס אֲבָנִים עֵת לַחֲבוֹק וְעֵת לִרְחֹק מֵחַבֵּק׃ ו עֵת לְבַקֵּשׁ וְעֵת לְאַבֵּד עֵת לִשְׁמוֹר וְעֵת לְהַשְׁלִיךְ׃ ז עֵת לִקְרוֹעַ

ת"א כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת · מגילה י׃ ועת לכל חפץ תחת השמים · עקידה שער סה וזוהר פ׳ מקץ׃

רש"י

עם המאכל והמשתה וכן נאמר ליהויקים · אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו׃ (כה) כי מי יאכל וגו׳ · למה לא אשמח בחלקי במאכל ומשתה מי ראוי לאכול את יגיעי ומי ימהר לבולעם מבלעדי׃ חוץ ממני · מבלעדי · זו מדת הרשעים הוא שאוספים לצורך האחרים׃ (כו) כי לאדם שטוב לפניו · לפני האלהים הנזכר למעלה כי מיד האלהים הוא׃ נתן חכמה ודעת ושמחה · לב לעסוק בתורה ובמצות ולשמוח בחלקו במאכל ובמשתה וכסות נקיה׃ ולחוטא נתן ענין · מנהג ודאגה לאסוף לכנוס ולתת לטוב לפני האלהים כענין שנאמר ותשם אסתר את מרדכי על בית המן · גם זה אחד מן ההבלים שנתנו לבריות שהם עמלים ואחר נוטל׃ (א) לכל זמן · אל ישמח האוסף הון מהבל כי אם עכשיו הוא בידו עוד יירשוהו צדיקים אלא שעדיין לא הגיע הזמן כי לכל דבר יש זמן קבוע מתי יהיה׃ לכל חפץ · לכל דבר · כל הדברים קרוים חפצים בלשון משנה׃ (ב) עת ללדת · לתשעה חדשים׃ ועת למות · קצב שנות של כל דור ודור׃ עת לטעת · גוי ואומה׃ ועת לעקור · עת יבא להעקר׃ (ג) עת להרוג · אומה שלימה כשמגיע יום פקודתה כמו שנאמר ואחריתך בחרב יכרת׃ ועת לרפוא · שברה כענין שנאמר במצרים · ושבו עד ה׳ ונעתר להם ורפאם׃ עת לפרוץ · חומת כפיר כשנגזר עליה שנאמר וחומת ירושלים מפורצת׃ ועת לבנות · שנאמר ובניתיה כימי עולם׃ (ד) עת לבכות · בתשעה באב׃ ועת לשחוק · לעתיד לבא שנאמר אז ימלא שחוק פינו׃ עת ספוד · בימי אבל׃ ועת רקוד · בחתנים וכלות׃ (ה) עת להשליך אבנים · בתורי ישראל מושלכים בחורבן הבית תשתפכנה אבני קודש׃ ועת כנוס · אותם מן בבל והושיעם ה׳ אלהים ביום ההוא כצאן עמו כי אבני נזר מתנוססות על אדמתו׃ עת לחבוק · כי כאשר ידבק האזור וכו׳׃ ועת לרחוק מחבק · ורחק ה׳ את האדם׃ (ו) עת לבקש · כענין שנאמר ואת האובדות אבקש לענין נדחי ישראל׃ ועת לאבד · ועת שאבדם בגולה שנאמר ואבדתם בגוים׃ עת לשמור · יברכך ה׳ וישמרך כשאתם עושים רצונו׃ ועת להשליך · וישליכם אל ארץ אחרת׃ (ז) עת לקרוע · מלכות בית דוד ואקרע את הממלכה וגו׳׃ ועת

אבן עזרא

שהמקבץ הממון הוא כמו שומר ואין לו רשות לגעת בו עד שיתן לו האלהים רשות׃ (כה) כי · זה תימה למה לא יחשוב השכל לקבץ ממון ולא יאכל כל מה שיתאוה כי מי יאכל מתוק לבד ממנו והטעם כי מי שהוא ראוי לאכול הוא כמוני וידוע כי השכל לבד מזה ענינו הבל ודבר זה לבדו יצא מזה הבל וכן ענין חוץ ואין כלשון הזה במקרא כי אם בדברי הקדמונים המעתיק המצות ז"ל · ויחוש הוא כמו ימהר לכל תאותו · כמו מהרה חושה׃ (כו) כי לאדם · יש אדם שהוא טוב לפני האלהים ולא מן לו עמל רק נתן לו חכמה ודעת ושמחה בממון אשר שייגע בו כענין יכין וצדיק ילבש או יהיה פירוש שמחה שישמח בחלקו אם רב אם מעט ולחוטא נתן ענין להתעסק לאסוף ממון ויתננו בסוף לאדם שהוא טוב לפני האלהים והנה נמצא שמתעסק בקבוץ ממון כשמתעסק בהבל ורעות רוח׃ (א) לכל זמן · אנשי שקול הדעת יפרשו אלה העתים שהם סמוכות לכן אם כי חייב אדם לעשות כל דבר בעתו ותחלת העתים וסופם ישתיתו פירושם האחד עת ללדת ועת למות והתוכן את הכל עשה יפה בעתו · ויש אומרים כי אלה השמנה ועשרים עתים כנגד כ"ח צורות גלגל המזלות והלבנה נראית בהן בכל חדש גם זה הבל והנכון שיש לכל חפץ תחת השמים עת וזמן כי כהבחת המחברות המולידה ימות הילוד ותתחדש מתכונת תשירנו וכפך הע"שר כי עתים קבועים הם וכמו שעת יתנועע אדם לאשר הוא מוכן לו ותהיין תנועותיו כתנועת הגלגל כענין אך בצלם יתהלך איש ואם כן אך הבל יהמיון ופירושו יקבצו ממון וכמוהו המהמון רשעים רבים וכן מי אוהב בהמון לא תבואה והראיה שלמעלה מפסוק יצבור ולא ידע מי אוספם׃ (ב) עת ללדת · הזכיר ראשית האדם וסופו גם אמר כי אין העתים קבועות על בן אדם לבדו כי הנה הנטיעים כן הם׃ (ג) עת להרוג · ענינו כמו להמית ולרפוא יורה עליו · גם העתים הם קבועות על המקומות שאין בהם נמתים כמו עת לפרוץ׃ (ד) עת לכנוס · עם דאגה על שיבנה הדולק · ועת ספוד ועת רקוד עם אחרים׃ (ה) עת להשליך · אפילו שמקרה המקרים יש לו עת כמו עת להשליך אבנים שילקו לו במגוריו עת כנוס אותם כמושלכים לגרכו׃ עת לחבוק · אפילו התאוה הנטועה ברוח בן אדם יש לה עת והוא לתאוה השוכבת בחיק ולרחוק ממנה׃ לחבוק · מהבנין קל׃ ומחבק · מן הבנין הדגוש הכבד והענין אחד׃ (ו) עת לבקש · עת לאבד מבוקש · ועת לשמור ועת להשליך כמשמעו׃ (ז) עת לקרוע · לאחות מן כמשו שהוא פועל עבר במשקל שלו עבר על רגלים

ספורנו

בהנהגתו ממה שיאכל ושתה הספרתי כלבד ולא יבקש מותרות׃ (כד) והראה את נפשו טוב בכל עמלו · וישתדל בעמלו ובקניניו עם נפשו לראות טוב ואושר נאהי׃ גם זו · זאת הבחירה׃ ראיתי אני כי מיד האלהים היא · בלוה לעשות כן כאמרו ולפתח בכל לבבכם ואכלת ושבעת שהוא המספיק ההכרחי בלתי למלוא ולא כתב והורעת לזולתך׃ (כה) כי מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני · כי בזה האופן לא יהיה עמלו לזולתי כלל׃ (כו) כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת · בעיון ובמעשה׃ ושמחה · בקניניו כמו שעשה לאברהם׃ ולחוטא · כמו לבן׃ נתן ענין לאסוף ולכנוס לתת לטוב לפני האלהים · כאמרו ויצל אלהים את מקנה אביכן ויתן לי׃ גם זה הבל · ומזה התבאר שהשתדלות בהתמדות גם שיהיה בלתי רב עמל הוא הבל בהכלותו דבר

וְעֵת לִתְפּוֹר עֵת לַחֲשׁוֹת וְעֵת לְדַבֵּר: ח עֵת לֶאֱהֹב וְעֵת לִשְׂנֹא עֵת מִלְחָמָה וְעֵת שָׁלוֹם: ט מַה־יִּתְרוֹן הָעוֹשֶׂה בַּאֲשֶׁר הוּא עָמֵל: י רָאִיתִי אֶת־הָעִנְיָן אֲשֶׁר נָתַן אֱלֹהִים לִבְנֵי הָאָדָם לַעֲנוֹת בּוֹ: יא אֶת־הַכֹּל עָשָׂה יָפֶה בְעִתּוֹ גַּם אֶת־הָעֹלָם נָתַן בְּלִבָּם מִבְּלִי אֲשֶׁר לֹא־יִמְצָא הָאָדָם אֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר־עָשָׂה הָאֱלֹהִים מֵרֹאשׁ וְעַד־סוֹף: יב יָדַעְתִּי כִּי אֵין טוֹב בָּם כִּי אִם־לִשְׂמוֹחַ וְלַעֲשׂוֹת טוֹב בְּחַיָּיו: יג וְגַם כָּל־הָאָדָם שֶׁיֹּאכַל וְשָׁתָה וְרָאָה טוֹב בְּכָל־עֲמָלוֹ מַתַּת אֱלֹהִים הִיא: יד יָדַעְתִּי כִּי כָּל־אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה

ת"א מה יתרון העושה · עקרים מג פלא : את הכל עשה יפה בעתו · ברכות מג זוהר פ' אחרי מות : אשר לא ימצא האדם · עקרים מג פלא : ידעתי כי אין טוב בם כי אם לשמוח · עקידה שער פס : מתת אלהים היא · עקרים מג פלא :

רש"י

תפור · והיו לאחדים בידך ולא יחצו עוד לשתי ממלכות: עת לחשות · פעמים שאדם שותק ומקבל שכר שנאמר וידום אהרן וזכה שנתייחד הדבור עמו שנאמר וידבר ה' אל אהרן יין ושכר אל תשת: ועת לדבר · אז ישיר משה · ותשר דבורה · קחו עמכם דברים: (ח) עת לאהוב · ואהבך : ועת לשנא · שנאמר כל רעתם בגלגל על כן שנאתים: (ט) מה יתרון העושה · מה יתרון של עושה רע בכל שהוא עמל גם הוא עמו יבא והכל אבד: (י) הענין · המנהג : לענות · להתנהג : (יא) יפה בעתו · בעת הטובה יפה הוא לבא תשלום שכר מעשה הטוב ובעת הרעה ראויה היא להשלום מעשה הרע: גם את העולם נתן בלבם וגו' · גם את חכמת העולם אשר נתן בלב הבריות לא נתן הכל בלב כל אחד ואחד אלא זה קצת וזה קצת כדי שלא ימצא האדם את כל מעשה הקב"ה לדעת אותו ולא ידע את עת פקודתו ובמה יכשל כדי שיתן לב לשוב שידאג ויאמר היום או מחר אמות ולכך כתוב כאן העלם חסר לשון העלמה שאם ידע האדם יום מיתתו קרובה לא יבנה בית ולא יטע כרם לכך הוא אומר שהכל יפה עשה בעתו זה שיש עת למיתה דבר יפה הוא שסומך האדם לומר שמא עדיין עת מיתתי רחוק ובונה בית ונוטע כרם וזו יפה שנעלם מן הבריות: (יב) ידעתי · עתה הואיל ונעלם עת הפקודה כי אין טוב בבריות כי אם לשמוח בחלקו ולעשות הטוב בעיני בוראו בעוד שהוא חי: (יג) וראה טוב · תורה ומצות: (יד) ידעתי כי כל אשר יעשה · הקב"ה במעשה בראשית הוא ראוי להיות לעולם ואין לשנותו לא בתוספת ולא בגרעון וכששינה האלהים נוס ועשה שיתנה כדי שייראו מלפניו · אוקינוס פרץ גבולו בדור אנוש והציף שליש של עולם ·

אבן עזרא

ואילו היה לשון ציווי לעתיד היה הב"א פתוח והענין כאשר אמר להם גם אני ידעתי החשו ממנו והנה הזכיר שלמה אפילו הדבור יש לו עת : (ח) עת לאהוב · גם האהבה גם השנאה תלויה בעת וזמן : (ט) מה יתרון · אחר שכל הדברים תלוים בעת וזמן · מה יתרון לאיש בכל עמלו שיתכן שתבא עת תכחית עמלו ותסיר הונו וישאר ריקם : (י) ראיתי · כאשר ראיתי כל עניני האדם שיתעסקו בו : (יא) את הכל · סברתי שהכל עשה האלהים יפה בעתו המות בעת הזקן וכל דבר בעתו על פי מחלות החכמה העליונה ומלת עולם בכל המקרא לא מצאנוהו כי אם על זמן וגאת וכן אלהי עולם ה' כמו אלהי נצח או אלהי קדם וכן ומתחת זרועות עולם · וענין גם את העולם נתן בלבם שבני אדם מתעסקים כאילו יחיו לעולם ובעבור התעסקם לא יבינו מעשה האלהים מראש ועד סוף ויש מפרשים כי זה העולם כמו שהוא כלבון קדמונינו ז"ל והענין אהבת העולם : (יב) ידעתי · אלו הפסוקים עד ועוד ראיתי דבקים ובעבור שהזכיר שאין טוב לאדם רק שיאכל וישתה ואיננו מדבר על כל האדם כי על האדם השוגה המתעסק ביום ובלילה לקבץ ממון ואשר אין לו ממנו אלא מה שיאכל שיתכן שהוא שומר הונו למי שייטב בעיני האלהים לקחתו וגם הזכיר פעם שנית זה הענין בעבור העתים והענין הנה דבר העתים לכל דבר לעלות אל עושר או לרדת ממנו ועליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע על כן אין לעמל טוב כי אם לשמוח בחלקו או בהונו לעשות טוב בחייו שיהיו חיים טובים או יהיה פירושו שיעשה טוב בחייו שיקבל עליו שכר טוב במותו : (יג) וגם · וגם זה שאמר שישמח לא יוכל לשמוח אם אין העת נכונה לו כפי מתת אלהים בתחלת בריאתו : (יד) ידעתי · פירוש והאלהים עשה שלא יוכל נוצר להוסיף על מעשהו או לגרוע כדי שייראו בני אדם מלפניו : (טו) מה שהיה ·

ספורנו

בלתי נחשב · ורעות רוח · ולפעמים בלתי מביע שום תכלית : (ח) לכל זמן · אמנם אין ראוי לגמרי ההשתדלות להשיג יתר שאת אבל ראוי שלא יסיח כל ההשתדלות תמיד בהם : כי אמנם לכל זמן · ועל זה יעיד הנסיון בטבעיות ובמלאכיות כמו שספר : (ב) עת ללדת ועת למות · כי אמנם אם לא היה המות לא הרבה ולא התמיד הלידה והרת הלילה אבל יכלה המתגבר וכן יקרה במלאכותיות שאם יתמיד לעולם הספכו אפילו בעת הראוי : (ט) מה יתרון העושה באשר הוא עמל · ובזה יולד ספק על הבורא המכוון ביושב הצלמות האלהי איך הצריכו לעמול ולהשתדל בצרכי חיי שעה : (י) ראיתי את הענין · והתבוננתי שלא היה זה אלא לענות בו · כדי שיהיה האדם נכנע ולא יזיד למרוד בו כמו שעשה אדם הראשון · עכ"ז · (יא) את הכל עשה יפה בעתו · נתן מזונותיו בזמניהם : גם את העולם נתן בלבם · נתן בלבם מושכלות ראשיות להשיג בהם כוללים אשר הם לעולם על אופן אחד ומזה יתחייב שיהיה עלם נבדל מחומר שיפנע בכללים שלא ישיגם שיש כח חמרי אבל הפרטים לא ישיג בכללו כמו שישיגו הנבדלים : מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף · בהיותו בכל גרוע ולא תקיף ידיעתו בהשוואתה בזה ההשתדלות בלתי תועלת · ומכל אלה : (יב) ידעתי · הכרתי : כי אין טוב בם · במיני השתדלות האדם אשר הוא עמל יטורח: כי אם לשמוח · בעיון שבו תשיג שמחה שכלית ורוחנית שהיא גדולה מכל שמחה חמרית : ולעשות טוב · במעשיות להדמות לבוראו : בחייו · שהוא יכול על זה : (יג) וגם כל האדם שיאכל ושתה · וכמו כן הוא מפירסם שלא ישיג האדם את המספיק לו בחיי שעה : וראה טוב בכל עמלו · ובכל עמלו ורב בהשתדלותו יראה וישיג טוב עיוני ומעשי : מתת אלהים היא · שתעזרהו להשיג ולעמוד על ההסתפקות : (יד) ידעתי כי כל

אשר

הָאֱלֹהִים הוּא יִהְיֶה לְעוֹלָם עָלָיו אֵין לְהוֹסִיף וּמִמֶּנּוּ אֵין לִגְרֹעַ וְהָאֱלֹהִים עָשָׂה שֶׁיִּרְאוּ
מִלְּפָנָיו: טו מַה־שֶּׁהָיָה כְּבָר הוּא וַאֲשֶׁר לִהְיוֹת כְּבָר הָיָה וְהָאֱלֹהִים יְבַקֵּשׁ אֶת־
נִרְדָּף: טז וְעוֹד רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ מְקוֹם הַמִּשְׁפָּט שָׁמָּה הָרֶשַׁע וּמְקוֹם הַצֶּדֶק שָׁמָּה
הָרָשַׁע: יז אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי אֶת־הַצַּדִּיק וְאֶת־הָרָשָׁע יִשְׁפֹּט הָאֱלֹהִים כִּי־עֵת לְכָל
חֵפֶץ וְעַל כָּל־הַמַּעֲשֶׂה שָׁם: יח אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי עַל־דִּבְרַת בְּנֵי הָאָדָם לְבָרָם

ת"א וממנו אין לגרוע · עקידה שם: והאלהים עשה שיראו מלפניו · ברכות נה שבת נה: ועוד ראיתי תחת השמש מקום המשפט · עקידה שער נט: אמרתי אני בלבי וגו' · עקידה שער מד זוהר פ' שלח לך כל ד' פסוקים:

רש"י

והאלהים עשה שייראו מלפניו · שבעת ימים נשתנה הלוך חמה בדור המבול לזרוח במערב ולשקוע במזרח כדי שייראו מלפניו · חמה חזרה לאחוריה עשר מעלות בימי חזקיה ובימי אחז אביו נתקצר היום ונתרבה הלילה ביום מותו כדי שלא יהא נספד כל זה כדי שייראו מלפניו לפיכך אין טוב לאדם לעסוק אלא במצותיו ולירא מלפניו: (טו) מה שהיה כבר הוא · מה שהיה מלפנינו כבר הוא עשוי וראינוהו או שמכנוהו מאחרים שראוהו ויש לנו להעיד עליו שראינו שהקב"ה מבקש את הנרדפים יעקב נרדף מעשו רודף ואוהב את יעקב ואת עשו שנאתי · מצרים רודפים את ישראל · מצרים טבעו בים וישראל הלכו ביד רמה: ואשר · עתיד להיות עוד באחרונה הוא דוגמת מה שכבר היה כאשר בראשונה כן באחרונה · אין הקב"ה משנה מדותיו בעולם: והאלהים יבקש את נרדף · ליפרע מן הרודף לפיכך מה יתרונו של עושה הרעה באשר הוא עמל הרי סופו להשתלם: (טז) מקום המשפט וגו' · ראיתי ברוח הקודש מקום לשכת הגזית בירושלים שסיתה מלאתי משפט שמה ישפטו רשע כמו שנאמר רהטים בשוחד ישפוטו וראיתי פורענותם: מקום הצדק · שעל ההוין שהיה מקום אתוך הלכות: שמה הרשע · שם ישבו שר שרים רב סרים נרגל שראצר רב מג ונבוכדנאצר ותיילותיו ודנו את ישראל ביסורין קשים ומשפטי מות: שמה הרשע · טעמו למעלה לומר שהוא שם דבר כמו הרשע (וסיה ראוי לינקד בסגו"ל הרי"ש) אלא לפי שהוא סוף פסוק נהפך לינקד קמץ גדול ואע"פ שבכל מקום לא מצינו לו עוד שמתהפך באתנחתא וסוף פסוק: (יז) אמרתי אני בלבי וגו' · לפיכך אני אומר את הכל שופט הקב"ה לאחר זמן אע"פ שמתעכב הדבר סופו לבא אל שעתו כי שנה יש לכל חפץ אף לפורענות ולפקדת הדין יש עת מתי יבא: ועל כל המעשה · שעשה האדם שם ישפטוהו בבא עת הפקודה בם באותו העת שמן זמן לכל המעשה להשפט עליו אבא אומרא מילי ואני דרי הושבנא: (יח) אמרתי אני בלבי · בראותי זאת: על דברת בני האדם · שאחזו להם מדת גאוה לנהוג שררה ורבנות בקטנים מהם: לברם · (ס"א לבררם) הקב"ה להודיעם שאין שררותם כלום ולהראותם

אבן עזרא

מעשה האלהים על דרך אחת · ומה שהיה כבר הוא ענינו כן הוא · ויש כמוהו · ואשר להיות כבר היה כמוהו · ונרדף הוא הזמן שהיה אותו כמלת הוא והוא בין עבר ועתיד והענין שהאלהים בקש מן הזמן שהיה נרדף זמן רודף אחר זמן ולא יפסק כי הזמן שעבר שב עומד ואשר להיות שב כמו עבר ושב הזמן אחד ואם יתחלק לזמן עתיד ועבר וזה ענין ישאר בגלגל שכל חלק ממנו ירדוף אחר הנקודה האמצעית והיא המוצק ונקראת מוצק בעבור נוקי המקום והנה הראשון הוא הרהב וכן רהב לא מוצק [illegible] וישוב החלק שהיה במזרח במערב וכסך ואין למקום תנועת הגלגל ראשית יהיה ממנו כי כל ראשית אחרית וכל אחרית ראשית והנרדף הוא המוצק והנה באר לנו כי כל מעשה האלהים על דרך אחת: (טז) ועוד · המקום שהיה ראוי להיות שם המשפט שמה הרשע וכפל הענין כמו אשורנו ולא קרוב קום בלק ושמע ורוב הנבואות כן: (יז) אמרתי · אחר התמהתי אין ישבה שהוא מעשה האלהים ידעתי כי את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים וענין שם רמז לעולם הבא כמו וערום אשוב שמה רמז למקום הקבר ואם ישוב שמה אל האדמה אשר לוקח משם ישוב גם זה הענין אחר שימות: (יח) אמרתי אני · אמרתי בלבי בעבור בני האדם שבחרם האלהים מכל תולדות הארץ וראיתי שהם כמו בהמות הם לנפשם במחשבותם ומלת על דברת כמו בעבור על דברתי מלכי צדק בעבור [illegible] מלך צדק וגמ"ד לברם כמו אמרי פי אהי הוא וגרה על מבקל: הם והוא מן ברו לכם איש וי"א כי לברם גם השואל והיה הרי"ב [illegible]

ספורנו

אשר יעשה האלהים · בלתי אמצעי והם מיני הנבראים: הוא יהיה לעולם · יהיה דבר בלתי נפסד כאמרו כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם וזה כי אין מציאותם שיפול ממציאות טוב כמלא זולתי מהכורח שיהיה תמיד על ענין אחד: עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע · כי לא היה טוב הכרון ידיעה אשר אין בו יחסר שלמות פעלו באופן שיצטרך לתקן: והאלהים עשה · השתנות בטבע מפסיד השלימות כענין ארורה האדמה וכענין עוד כל ימי הארץ וגו': שייראו מלפניו · בני אדם ולא יוסיפו למרוד כענין אדם הראשון ודורות המבול: (טו) מה שהיה כבר הוא · הנה מה שהוא עתה הוא הדבר שהיה כבר מאז שהטבע כטבע במצות בוראו: ואשר להיות · ומה שעתיד להיות בימי גאולת ישראל שעתידה כאמרו השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה: כבר היה · קודם המבול: והאלהים יבקש את נרדף · וכאשר יעשה זה שכבר היה כאמרו ואתם תלוקטו · וכמו כן יבקש את הנפש השכלית אשר השיגה שלמות בעיון ובמעשה אשר הוא דבר נרדף מכל צד הכחות האנושיות שהם אחריות כאמרם ז"ל הקב"ה מניח ס"ת בחיקו ואומר מי שעסק בזה יבא ויטול שכרו: (טז) מקום המשפט · של בעלי הדין: שמה הרשע · בטענות שקר: ומקום הצדק · של פסקי דינין: שמה הרשע · של שופטים מצדיקי רשע עקב שוחד: (יז) אמרתי אני בלבי את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים · ולכן אמרתי שהאל יתעלה ישפוט את הצדיק ואת הרשע: כי עת לכל חפץ ועל כל המעשה שם · כי אמנם ישפוט את הכונה ברעה כמו שישפוט את המעשה הרע ולכן גם שישפוט את הרודף על המעשה הרע ישפוט גם הנרדף על החפץ הרע שלא הוציאו לפועל מבלי אין לאל ידו: (יח) וכמו כן אמרתי אני בלבי על דברת בני האדם לברם האלהים · מן ההכרח הוא שישפוט גם את הצדיק · כי אמנם כאשר אמר נעשה אדם בצלמנו והגיד בהוראי

בברא

האלהים ולראות שהם בהמה המה להם: יט כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה ומקרה אחד להם כמות זה כן מות זה ורוח אחד לכל ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל: כ הכל הולך אל מקום אחד הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר: כא מי יודע רוח בני האדם העלה היא למעלה ורוח הבהמה הירדת היא למטה לארץ: כב וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו כי הוא חלקו כי מי יביאנו לראות במה שיהיה אחריו: ד א ושבתי אני ואראה את כל העשקים אשר נעשים תחת השמש והנה דמעת העשקים ואין להם מנחם ומיד עשקיהם

ת"א ומותר האדם מן הבהמה · עקרים מג פ"כ: הכל היה מן העפר · זוהר פ' לו: מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה · זוהר פ' בראשית: ושבתי אני ואראה את כל העשקים · זוהר פ' משפטים סוף דברי הסבא ופרשת פינחס:

רש"י

ואף השרים והמלכים: שהם בהמה המה להם · כאשר בהמה וחיה המה לעצמם: (יט) כי מקרה בני האדם וגו' · הוא טעם הדבר אשר נתן הקב"ה מקרה ופגע לבני אדם ויש מקרה ופגע לבהמה ומקרה אחד לשניהם נתן כי כשם שזה מת כך זה מת: ומותר האדם מן הבהמה אין · ויתרונו והצלחתו של אדם יותר מן הבהמה אינו נראה משמת כי הכל נהפך להיות הבל לשוב אל העפר: (כא) מי יודע · כמו מי יודע ישוב מי הוא אשר מבין ונותן לב שרוח בני האדם היא העולה למעלה ועומדת בדין ורוח הבהמה היא היורדת למטה לארץ ואין לה ליתן דין וחשבון וצריך שלא להתנהג כבהמה שאינה מקפדת על מעשיה: (כב) וראיתי · בכל אלה: כי אין טוב · לאדם מאשר ישמח האדם במעשיו · מיגיע כפיו ישמח ויאכל ולא להרחיב כשאול נפשו לחמוד להתעשר לסרבות לא לו: כי הוא חלקו · יגיע כפיו הוא החלק הניתן לו מהשמים ובו ישמח: כי מי יביאנו לראות · לאחר שמת במה שיהיה לבניו אם יצליחו גם הם בעושר שאסף הוא והניח להם או לא יצליחו: (א) ושבתי אני ואראה · ברוח הקודש: את כל העשוקים · הנעשים עשוקים בגיהנם במעשים אשר נעשים: תחת השמש · תחת חליפים של התורה: והנה דמעת העשוקים · בוכים על נפשותם העשוקות ביד מלאכי חבלה והכוזרים וכן הוא אומר עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו אלו יורדי גיהנם ואף מקרא זה כך נדרש בספרי: ומיד עושקיהם כח · שעושקיהם מכריחים

אבן עזרא

להדגש ועיקרו לבררם כמו לברר וללבן וזה רחוק כי בבנין פיעל הדגוש לא ימצא העי"ן מנולע ואמר שהם בהמה ועניינו כבהמה וכמוהו ועיר פרא אדם יולד אם אוכלה הוא כי שמע ומגן ואם יאמר מדקדק איך נכנס הלמ"ד על פועל עבר ואין כמוהו התשובה כי הבי"ת והלמ"ד אחים ונירוף זה כצירוף זה ודרך אחד לכל ונמצא ההכין לו דוד וגם הוא לבדו: (יט) כי מקרה · זה הפסוק על מחשבות בני אדם שלא חכמו והבינו כי בראותם שמקרה אחד לאדם ולבהמה בחיים ובמית חשבו כי רוח אחד לכל ואין לאדם מותר מן הבהמה ומוסר הם על משקל מושב מן הבנין הכבד והנה הוא תמורה פ' הפועל שהוא יו"ד ויתרון שם מן הבנין הקל והנו"ן נוסף: (כ) הכל · זה דבק עם הפסוק שלמעלה כי הכל הכל שמקומם אחד: (כא) מי יודע · ידוע כי ה"א הידיעה אם לא אחריו אחד מאל"ת בעי"ר הוא קמוץ כרוב ובל הסימנים לעולה בפת"ח וה"א העולה היא למעלה קמוץ גם יש דגוש ביו"ד שאחרי ה"א הידיעה כמו הסובבת ואילו היה לתימה היה שוא ופת"ח תחת הה"א והיו"ד רפה והענין מי ומי הידע בבני האדם ההפרש שיש בין רוח האדם ורוח הבהמה והענין כי לא ימצא אחד מני אלף ודעת הרוח עמוקה וצריכה לראיות ולא יוכלו להבין אפילו קצתם כי אם המשכילים שהתבררו מחשבתם במאזני החכמה ונתבררו יסודותיה שהשלשה מהם ספר וספר וספור ומורכב מן הבנינים ומהודת אלהינו יוכל להבין כי הנה אמר במיני הצמחים תדשא הארץ והנה יש לארץ כח להדשיא בדבר אלהים ובעבור היות המדשיא גוף ממנו יצאו ואליו ישובו ולא יעמוד כנולד שהולידה הארץ כי אם ימים קצובים בעבור שיש קץ לגדולו ובעמדו ולא יגדל ישוב לאחור וכן אמר ישרצו המים נפש והנה המים הולידו נפש כל ארץ ועוף ודג בדבר אלהים וכן אמר תוצא הארץ נפש חיה למינה ולא אמר בתורה נפש אדם רק אמר נעשה אדם בצלמנו כדמותנו והזכיר שברא גופו מן האדמה ואחר כך ויפח באפיו נשמת חיים ורמז חיים בעבור שהיא עומדת ולא תאבד כנפש הבהמה והפרש יש בין נשמה ונפש כי לא מצאנו בכל המקרא נשמה כי אם על בני אדם כענין נותן נשמה לעם עליה וכל אשר נשמת רוח חיים באפיו שב על האדם לבדו ואמר שלמה בסוף הספר שרוח בני האדם תשוב אל האלהים ולא אל העפר: (כב) וראיתי · כי אלה התושבים שהם כמו הבהמות אין טוב להם מאשר ישמחו בחייהם כי אין להם חלק אחר ולמה יתעסקו בדברים ויענום אחריהם: (א) ושבתי · כאומר חזרתי כי ושבתי מזה הענין שהתבונתי שהטוב לאדם בישמח בעבור שלא

ספורנו

שברא אותו בצלמו בדמותו הגיד כל זה כדי שיכירו ויבחרו להם את החלק האלהי כאמרו אני אמרתי אלהים אתם: ולראות שהם בהמה המה להם · וכדי שיראו להם ומעצמם שהם מצד היותם בעלי חיים בלבד בזולת צלם אלהים השכלי בהמה המה: (יט) וזה כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה ומקרה אחד להם · כי אמנם יקרה להם מקרה המיוחד לבני האדם והיא צורך השנת לחם ושמלה · וכמו כן יקרה להם מקרה המיוחד לבהמה הקורה מצד היסודות שלא השיג הבהמה ממנו · וכמו כן יקרה להם מקרה שהוא אחד ושוה באדם ובבהמה והוא מקרה המות ומכל זה מתחייב עול דחק התשדל שהוסיף חיי נפש על היותר נכבד אשר לא יתכן ומזה יתחייב שקרה זה להם בסורם מן החלק האלהי: (כא) ומי יודע · ועכ"ז מי הוא המשתדל לדעת ולהכיר: רוח בני אדם · השכלית: העולה היא למעלה · שהיא עולה למעלה במדרגת אשור נציו והראוי להתנהג בה בעיון ובמעשה: ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ · ולהגיד כמו כן את רוח הבהמה היורדת והראוי להרחיק האותה: (כב) וראיתי · מכל אלה: כי אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו · שישתדל בעיון ובמעשים שישמח הוא בהם בעת שידמה בהם לבוראו ויקנה אשור נצחי: כי היא חלקו · ואין לזרים אתו: כי מי · איזה טעם יביאנו לראות לבזות כמו אל הראוי יביטו יראו בו: במה שיהיה אחריו · הגמול והעונש שיקרה אחרי מות הגוף בטוחו דבר נצחי:

ד (א) ושבתי אני ואראה · ואגלה הסבות שאמרתי לענות של ישראל שבתי וראיתי סבה אחרת: ואין להם מנחם · לעורר אותם בזה שיש תקוה בתשובה לנחמת ה': ואין להם מנחם · שיורם להתפלל בזה באופן שהשיב

כֹּחַ וְאֵין לָהֶם מְנַחֵם׃ ב וְשַׁבֵּחַ אֲנִי אֶת־הַמֵּתִים שֶׁכְּבָר מֵתוּ מִן־הַחַיִּים אֲשֶׁר הֵמָּה
חַיִּים עֲדֶנָה׃ ג וְטוֹב מִשְּׁנֵיהֶם אֵת אֲשֶׁר־עֲדֶן לֹא הָיָה אֲשֶׁר לֹא־רָאָה אֶת־הַמַּעֲשֶׂה
הָרָע אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ ד וְרָאִיתִי אֲנִי אֶת־כָּל־עָמָל וְאֵת כָּל־כִּשְׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה
כִּי הִיא קִנְאַת־אִישׁ מֵרֵעֵהוּ גַּם־זֶה הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ׃ ה הַכְּסִיל חֹבֵק אֶת־יָדָיו וְאֹכֵל
אֶת־בְּשָׂרוֹ׃ ו טוֹב מְלֹא כַף נָחַת מִמְּלֹא חָפְנַיִם עָמָל וּרְעוּת רוּחַ׃ ז וְשַׁבְתִּי אֲנִי
וָאֶרְאֶה הֶבֶל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ ח יֵשׁ אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי גַּם בֵּן וָאָח אֵין־לוֹ וְאֵין קֵץ לְכָל
עֲמָלוֹ גַּם־עֵינָיו עינו קרי לֹא־תִשְׂבַּע עֹשֶׁר וּלְמִי ׀ אֲנִי עָמֵל וּמְחַסֵּר אֶת־נַפְשִׁי מִטּוֹבָה

ת"א ושבח אני את המתים · שבת ל׳ זוהר פ׳ וישב וס׳ אחרי מות ותרומה תקת : וטוב משניהם את אשר עדן לא היה · ע׳ רש"י מד
פכט : יש אחד ואין שני · עקידה שער יא :

רש"י

והוסיפו אותם בכח : שכבר מתו · עד שלא שלט בהם יצר הרע הזה לדחותם מן הקב"ה כגון אבות ראשונים שלא נענה משה אלא על ידיהם וכגון דוד אבי שלא נעניתי אני בכ"ד רננות עד שאמרתי זכרה לחסדי דוד עבדך : (ג) עדן · עדיין : אשר לא ראה את המעשה · ראיתי במדרש קהלת אלו תתקע"ד דורות שקומטו לשנבראות ולא נבראו : (ד) וראיתי אני את כל עמל · כל עבירות שהן עמל בעיני הקב"ה : ואת כל כשרון המעשה · שאינו לשם שמים אלא לקנאת איש מרעהו שמניחים הכל : כי היא קנאת איש · אשר היא קנאת איש מרעהו : (ה) הכסיל · הרשע : חובק את ידיו · ואינו יגע ואינו אוכל אלא מן הגזל : ואוכל את בשרו · ליום הדין שרואה לצדיקים בכבוד ואוי נידון כך נדרש בספרי : (ו) טוב מלא כף נחת · להיות קונה נכסים מעט מיגיעו ביושר בכן נחת רוח ליוצרו : ממלא חפנים · נכסים הרבה בעבירה שהיא עמל ועצבות רוח לפני המקום : (ז) תחת השמש · כמו תחת השמים : (ח) יש אחד ואין שני · יש לך אדם בוטח דבריו ביחידי : גם בן ואח אין לו · אם ת"ח הוא אינו קונה לו תלמיד שהוא כבן ולא חבר שהיא כאח ואם רווק הוא אינו נושא אשה להיות לו כאח לעזור ולהוליד בן ואם סוחר הוא אינו קונה לו שותפים ויוצא לדרך יחידי : ואין קץ לכל עמלו · יגע בגירסא ואם סוחר הוא עמל בפרקמטיא : גם עינו לא תשבע עושר · לא יהיה שבע בטעמי תורה שהרבה תורה לומד אדם מתלמידיו ולענין הממון רודף תמיד אחר הממון : ולמי אני עמל · מאחר שאיני מעמיד תלמידים ואיני נושא אשה להוליד

אבן עזרא

יוכל לשמות בעבור שיש בעולם המס ויוקח ממנו ממונו בכח ויהיה עשיק שיעשקנו שר או שופט לוקח שוחד או גנב · ופירוש ומיד עושקיהם כח שיש כח ביד העושקים והעשוקים אין לאל ידם כי אם לבכות ואין להם מנחם כי דרך האבל שבוכה על המת שיבואו לו מנחמים וינחמוהו ויסירו ואין להם מנחם פעמים בעבור שלא יועילו בכיתו וצעקתו פעם אחרי פעם : (ב) ושבח · ושבח שם הפועל כמו ירא אני ונפתח השי"ן בעבור היותו מאותיות הגרון : עדנה · חסר ה"א והוא עד הנה וזה הענין שאמר שהמתים יותר מבונקים מן החיים שיש כנגד העשוקים שכל אדם יקבל כל מה שיבוא עליו מן השמים ולא יוכל לסבול עושק שיעשקם לו בן אדם שהוא כמוהו ויבחר מות מחיים : (ג) וטוב · מלת עדן מורכבת וכיא מחברת ה"א לפני הנו"ן ואחריו כמו עדנה והענין שהמתים שמתו כבר מלאו מנות ולא שמעו קול נוגש וטוב מן החיים והמתים אשר לא נבראו עד עתה בעבור היות העשוקים בגוסס כמו האסורים והשבויים או עשוקי ממון שהם מצטערים ואם הם חיים והמתים ואם שאינם עתה כבר נעשקו גם הם ורבים תמהו איך יאמר וטוב למי שלא נברא ובן אמרו החכמים ז"ל אשרי מי שלא נברא ואיננו תימה בעבור קושר הלבון לדבר כי אם על דרך דמיונות כמו שיאמרו הסמי שקול בדעת כי כל דבר הוא יש או אין ואם הוא דבר איך הוא אין : (ד) וראיתי · רוב עמל האדם גם כשרון מעשיהם בעבור כי האדם שיקנאהו זה בזה וירצה להתפאר על חבירו ובלא יהיה הוא חסר ממנו בדירתו ומלבושיו ובניו ומאכלו וחכמתו וטוב השם : (ה) הכסיל · גם יש באדם כסילים עצלים אין להם קנאה ולא יתעסקו במלאכה שיחיו ממנה רק חובקים את ידיהם ואוכלים מה שיש להם ויבאהו בלא מחיה ואחר שהוא אוכל כל מה שיש לו לא יוכל להוסיף כאילו אוכל את בשרו בעבור שימות ברעב : (ו) טוב · דברי הכסיל הוא כאומר די לי מלא כפי להם בנחת מן מלא חפנים בעמל ורעות רוח שיחשוב אדם לדבר תמיד מה יאכל מחר והוא לא ידע מה ילד יום : (ז) ושבתי · שבתי מהסתכל בדברי זה הכסיל וראיתי כסיל אחר הפך כהלהון : (ח) יש אחד · יתכן שיש בלי חבר או משרת או אשה שהיא עזר כנגדו והוא יותר נכון : ואין קץ לכל עמלו · כענין שיש לו עושר אין קץ ונפשו לא שבעה ולא

ספורנו

תפלתם מקובלת כאמרו ובקשתם משם את ה׳ אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך : (א) ושבח אני את המתים שכבר מתו · בעת החורבן קודם הגלות : (ג) וטוב משניהם את אשר עדן לא היה · עד ימי הגאולה העתידה : אשר לא ראה את מעשה הרע · המעשה לתכלית רע בחורבן הבית אשר נעשה תחת השמש · שכל המכוון ממנו הוא תכלית נפסד : (ד) וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון המעשה · המעשה אשר חורבן כמו הצדקה ובתי כנסיות ובתי מדרשות וזולתם : כי היא קנאת איש מרעהו · קנאת האדם בחבירו בקנותו שם טוב וכבוד בהמון בעשותו כאלה בעשרו : גם זה · ההשתדלות לקנות שם טוב וכבוד בהמון באופן זה היא הבל · דבר שתכליתו בלתי נחשב : ורעות רוח · בשמחה שישמח בשם הפועל : (ה) הכסיל חובק את ידיו · ולא בשביל זה אשבח לסור מהשתדלות הקנין כי אמנם הכסיל חובק את ידיו ונמנע מהשתדל להשיג הצטרכותי : ואוכל את בשרו · מתוך צער מסבבות וחסרון הצטרכותי לחיי שעה : (ו) אמנם טוב מלא כף נחת · מה שיושג בהשתדלות ממוצע משיג הצטרכותי באופן שישאר איזה עת הכושר לעיון ולמעשה : ממלא חפנים עמל · להשיג מותרות : ורעות רוח · בכשרון מעשה לקנאה : (ח) יש אחד ואין שני · ומכלל מעשה הרע שראיתי הוא כי יש מי שהוא אחד ואין לו שני אוהב וריע. כי אין מקבל ממנו חסד שיחשב לו לצדקה : ג"כ ואח אין לו. ואין קץ לכל עמלו · להשיג מותרות לאין תכלית. גם עינו לא תשבע עושר · לא ישמח בו : ולמי אני עמל · כפיות השכל יותר מן המספיק להכרחי : ומחסר את

גַּם־זֶה הֶבֶל וְעִנְיַן רָע הוּא׃ ט טוֹבִים הַשְּׁנַיִם מִן־הָאֶחָד אֲשֶׁר יֵשׁ־לָהֶם שָׂכָר טוֹב בַּעֲמָלָם׃ י כִּי אִם־יִפֹּלוּ הָאֶחָד יָקִים אֶת־חֲבֵרוֹ וְאִילוֹ הָאֶחָד שֶׁיִּפּוֹל וְאֵין שֵׁנִי לַהֲקִימוֹ׃ יא גַּם אִם־יִשְׁכְּבוּ שְׁנַיִם וְחַם לָהֶם וּלְאֶחָד אֵיךְ יֵחָם׃ יב וְאִם־יִתְקְפוֹ הָאֶחָד הַשְּׁנַיִם יַעַמְדוּ נֶגְדּוֹ וְהַחוּט הַמְשֻׁלָּשׁ לֹא בִמְהֵרָה יִנָּתֵק׃ יג טוֹב יֶלֶד מִסְכֵּן וְחָכָם מִמֶּלֶךְ זָקֵן וּכְסִיל אֲשֶׁר לֹא־יָדַע לְהִזָּהֵר עוֹד׃ יד כִּי־מִבֵּית הָסוּרִים יָצָא לִמְלֹךְ כִּי גַּם בְּמַלְכוּתוֹ

ה"א טובים השנים מן האחד · מגילה ס עקידה שער יה ושער יב זוהר פ' וישב : והחוט המשולש לא במהרה ינתק · כתובות סג קדושין מ בתרא נט מנחות מג : טוב ילד מסכן וחכם · זוהר פ' וישב :

רש"י

בניס : (ט) טובים השנים · לכל דבר : מן האחד · לפיכך יקנה לו אדם חבר ויבא אשה אשר יש להם יותר ריוח בעמלם הרבה מלאכה נעשית בשנים שאין היחיד מתחיל בה לבדו : (י) כי אם יפולו · כמשמעו ולענין המשנה אם תקפה עליו משנה שלו חבירו מחזירה לו או אם נכשל ולא דקדק את אשר שמע מפי רבו בא חבירו ומעמידו על האמת : ואי לו · ואוי לו : (יא) וחם להם · כמשמעו ולענין זכר ונקבה מתחממים זה מזה ומולידים : (יב) ואם יתקפו האחד · אם באו לבשים עליו לתוקפו אם ב' הם יעמדו לנגדו וכ"ש אם ג' הם : והחוט המשולש לא במהרה ינתק · ד"א מי שהוא תלמיד חכם ובנו ובן בנו שוב אין תורה פוסקת מזרעו וכן הוא אומר לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך ד"א חוט המשולש במקרא במשנה ובדרך ארץ לא במהרה הוא חוטא · בפנים אחרים נדרש במדרש יש אחד ואין שני לו אבל אין סדר כל המקראות הללו מתיישב עליהם : (יג) טוב ילד מסכן וחכם · זה יצר טוב ולמה נקרא שמו ילד שאינו בא באדם עד י"ג שנה : מסכן · שאין האברים שומעים לו כמו ליצר הרע : חכם · שמשכיל את האדם לדרך טובה : ממלך זקן וכסיל · יצר הרע שהוא שליט על כל האיברים · זקן שמשעה שנולד הולד הוא נתון בו שנאמר לפתח חטאת רובץ : וכסיל · שמתעהו בדרך רעה כך נדרש במדרש : אשר לא ידע להזהר עוד · שהרי הזקין ואינו מקבל תוכחה : (יד) כי מבית הסורים יצא למלוך · ממקום הסנופת והסרחון כדמתרגמינן ויבאש וסרי : כי גם במלכותו · משמלך באדם נולד הרש המסכן הטוב ממנו ובא מתוך סהרה ולא מתוך סנופת הרחם כך דרשוהו במדרש · ד"א טוב ילד מסכן וגו' כמשמעו : אשר לא ידע להזהר עוד · שכבר הזקין ברשעו וכסילותו : כי מבית הסורים יצא למלוך · כי הילד המסכן סופו שיאמרו עליו שיצא למלוך מתוך עניו ומבית אסוריו שהרי סמ"ך של הסורים נקוד רפי והרי הוא כמו האסורים (ס"א כמו לא יכל שם ערבי כמו יאהל) שכן מצינו ביוסף שמלך מתוך יציאת בית האסורים וכן דוד אני לקחתיך מן הנוה מאחר הצאן : כי גם במלכותו נולד רש · כי כשר והגון הוא שימלוך כי גם במלכותו הוא נהפך ממנהג השררה ומקטין עצמו אצל החכמים

אבן עזרא

בקשה מעמל ולמה לא יחשב בלבו למי אני עמל ולמה אחסר את נפשי מכל תענוג והנה אין מי ירשני שתשמח נפשי שאעזוב בני או אחי כטוב : גם זה הבל · הוסיף גם להורות כי הכסיל הראשון הבל הוא כמו האחרון ואם שניהם כסילים החכם יהיה כענין רע ועושר אל תתן לי : (ט) טובים · ישוב על הכסיל שהוא לבדו ויאמר שלא היה לו טוב להיות לו מי שיתחבר עמו ויעזור אותו אז יהיה להם שכר טוב בעמלם והוא המאכל והמשתה : (י) כי אם · ואם יארע לו חולי או יפול זה או זה יעזרנו חברו · ומלת אי כמו אוי ואין לו דומה כי אם בספר הזה אי לך ארץ : (יא) גם · כהתחבר הגויות יחמו כענין ושכבה בחיקך וחם לאדני המלך : (יב) ואם יתקפו · אם יתחזק עליו אדם אחד השנים יעמדו נגדו · ומלת יתקפו מן הפעלים היוצאים כמו תתקפהו לנצח ובא אחר נו"ן או כ"א כמו וזה במו אשר יקראו · ויש אומרים כי וי"ו של יתקפו נוסף וזה רחוק לא ימצא וי"ו נוסף בסוף מלה כי אם בשמות לבדם כמו למעינו מים בנו בעור : והחוט המשולש · אם ענין ואין שני הוא העזר יהיה המשולש כבן כענין לא יבשו כי ידברו את אויבים בשער : (יג) טוב · כאשר השלים לבאר כי ענין הכסיל ואפילו שיש לו עושר רב הבל הוא הזכיר כי הטוב הוא החכמה ואפילו יהיה עני כי מסכן כמו דל כמו אשר לא במסכנות וילד כנגד זקן · מסכן כנגד מלך · וחכם כנגד כסיל · וענין ילד שבכל יום יוסיף חכמה והזקן לא ידע להזהר עוד בעבור שזקן בכסילות : (יד) כי · יתכן שיהיה הילד שהוא חכם מלך ואפילו שיהיה בבית הסורים · והמלה חסרה אל"ף כמו מלפנו מבהמות ארץ שהוא מן ואאלפך חכמה וזה הילד כמו יוסף שחכמתו שמתהו לאדון ואמר שלמה אל תתמה

ספורנו

נפשי מטובה · שלא להשיג לי איזה שלמות נצחי · גם זה המושג כבר הוא הבל בלתי תכלית נחשב : וענין רע הוא · בהיותו בעמל אשר אין קץ לו כנזכר : מחסר את נפשי מטובה · כמו שאמרתי : (ט) טובים השנים מן האחד · ומן המשנה הרע שראיתי הוא הקורא לתופשי התורה להיות מפוזרים שכל אחד במקומו ישב בדד ללמוד : והנה טובים השנים כי אם יפולו באיזה טעות לא יקרה על הרוב טעות אחד לשניהם : (י) ובזה האחד יקים את חבירו · מן הטעות שנפל בו : (יא) גם אם ישכבו שנים וחם להם · וכמו כן יקרה טוב בהתחברות השנים שימצאו האמת מתוך הויכוח ההוה ביניהם כמו שיקרה חום נוסף בין שנים שוכבים יחד : ואם יתקפו האחד · ועם זה יקרה עוד אחר בהתחברות השנים שאם יקום חולק עליהם באיזו טענה משובשת : השנים יעמדו נגדו · להראות טעותו בטעם נכון שימצאו בוכוחם באופן שימשכו את החולק עליהם בדעת האמתי : והחוט המשולש · ואם יהיו הג' מתוכחים יחד להמציא אמתת איזה דרוש : לא במהרה ינתק · יקרה על המעט מחלוקת ביניהם כי בין שתי דעות הפכיות יבא השלישי ויכריע : (יג) טוב ילד מסכן וחכם · והטעם שהבהתי את העיון הטוב בחברת המשתדלים הוא כי אמנם טוב ילד שאין בידו רב נסיון : מסכן · שלא הרבה לקבל מרכולתיו לקוצר הזמן : וחכם · בעל הכרה ככנה שקנה בויכוח עם חביריו ובזה נעשה כמעין המתגבר · ממלך שיש בידו תבילות תבילות של משנה ושל דעות חכמי הדור : זקן · שראה מעשים רבים שיוכל לקנות בהם נסיון וכסיל בלתי בעל הכרה נכונה : אשר לא ידע להזהר עוד · באופן שלא ידע להשיג יותר ממה שבידו · וטעם שלות זה הזקן הוא : (יד) כי מבית הסורים יצא · יצא לאחרות מבית מדרש

נולד רש: טו ראיתי את־כל־החיים המהלכים תחת השמש עם הילד השני אשר יעמד תחתיו: טז אין־קץ לכל־העם לכל אשר־היה לפניהם גם האחרונים לא ישמחו־בו כי־גם־זה הבל ורעיון רוח: יז שמר רגליך יתיר יו"ד כאשר תלך אל־בית האלהים וקרוב לשמע מתת הכסילים זבח כי־אינם יודעים לעשות רע: ה א אל־תבהל

ת"א שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים · ברכות כג · עקרים מ: פלו : מתת הכסילים זבח · עקידה שער סז :

רש"י

כמדת הרשים וכן עיר פרא אדם יולד שיהפך וישתנה לו ממה שהיה כעיר פרא ויעשה אדם : נולד · נעשה ולשון הווה הוא : (טו) ראיתי את כל החיים וגו' · מצאתי במדרש הספר הזה זה דור המבול שנאמר בהם מכל החי : עם הילד השני · אשר יתקיים תחת אותו הדור שהם נח ובניו : (טז) אין קץ לכל העם · פרים ורבים היו יותר מדאי כמו שנאמר זרעם נכון לפניהם אשה מתעברת ויולדת לשלשה ימים ישלחו כצאן עויליהם : לכל אשר היה לפניהם · אין קץ לכל הטוב שהיה לפניהם והכל אבד וכרגע שאול יחתו : גם האחרונים · דור הפלגה : לא ישמחו · גם הם בטוב הניתן בידם : כי גם זה · סופו של הבל ורעיון רוח כאשר אדם מהלך אחרי יצרו : (יז) שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים · שילך תלך אם תביא תודה ונדבת שלמים הוא הטוב ושמור עצמך שלא תצטרך לילך בהבאת חטאות ואשמות : וקרוב · הוי לשמוע דברי הקדוש ב"ה והוי טוב וקרוב להקב"ה : מתת הכסילים זבח · שיחטא ויביא קרבן : כי אינם יודעים לעשות רע · אין הכסיל מבין שהוא עושה רע לעצמו

אבן עזרא

איך יצא החכם מדבר להשך כי גם הזקן שהוא מלך נולד רש כענין ערום יצאתי מבטן אמי : (טו) ראיתי · עם הילד השני · שהוא מלך תחת הזקן וקרא שני בעבור היותו ילד בא אחריו ועמד תחתיו : (טז) אין קץ · אע"פ שהוא חכם לא ישמחו בו כל החיים כי משנאי המלוכה קמים · ותוספת גם כרם האחרונים להורות על אשר לפניהם כי גם הם לא שמחו בזקן הכסיל · ויש מפרש הילד השני הדור הבא אחריו והענין כי ראה החיים מהלכים תחת השמש והם עם יורשיהם שיעמדו תחתיהם כמו שהיו הם עם הראשונים אשר היו לפניהם ואלה ואלה לא ישמחו בעולם : (יז) שמר · רובי המפרשים פירשו רגלך כמו לא עשה רגליו ודרך שסופו הוא כאשר הזכיר המלך ושלא ישמחו בו הקרובים אליו בעבור שיפחדו ממנו והבא אל אדמונו ישמר במלבושיו ודברי פיו אף יותר מזה יש עליך להשמר כאשר תלך אל בית האלהים וענין שמור רגלך כאדם שיאמר מקום פלוני מסוכן הוא ואם לא תדע להשמר שמר רגלך : וענין וקרוב לשמוע · אע"פ שאמרתי לך שמור רגלך אין האלהים רחוק כמלך בשר ודם רק הוא יותר קרוב לקבל דבריך אם תקראנו באמת : מזבח · שיתנוהו הכסילים כי אינם יודעים רק לעשות רע כמו אין טוב באדם שיאכל ושתה והענין כי אין להם דעת נכונה לעשות טוב · ויש אומרים כי הכסילים אשלו לעשות רע שהוא קרוב ויצר לב האדם אינם יודעים ואף כי הטוב · ויש אומרים כי פירוש רע כמו רצון : (ה) אל תבהל · אל יוציא פיך מלין לפניו בביתו בבהלה ולבך אל ימהר כי אם תבינו כי הלב כמו אובד ותועה בעסקי העולם על כן אמר משיח ה' מצא עבדך את לבו ודע כי האלהים נצב עליך ורואה אותך ובוחן דבריך כי הוא בשמים בגבהי מרום הכסופים ואתה על הארץ ואין למטה ממך על כן יהיו דבריך מעטים שלא תשגה כמו שהיה כהן גדול ביום הכפורים מתפלל תפלה קצרה ויוצא :

אמר אברהם המחבר · הנה לא הואלתי לדבר · כי בעבור היות כבוד המקום מלא כל מקום ולא יוכל האדם להשמר בכל מקום היכן לו מקום שיהיה לו קבוע לתפלתו והוא חייב לכבדו גם חייב הוא האדם לסודות ולשבח לאלהיו בכל רגע כי חסדו עמו בכל חלקי הרגע שיחיינו ויתענג בהרגשות רק בעבור היות האדם מתעסק בעסקי העולם הושם לו זמן שיתפלל בו והם עתים ידועים ערב ובקר וצהרים כי כל מי שיש לו עינים ידע עת צאת השמש ועת נטותו ועת בואו על כן חייב אדם שיתפלל שיעצור שפתי פיו ויחשוב בלבו שהוא עומד לפני מלך · בידו להחיות ולהמית על כן אסיר שיתפלל אדם ויכנים בתוך תפלתו פיוטין לא ידע עיקר פירושם ולא יסמוך על המחבר ברצונו הראשון כי אין אדם אשר לא יחטא או המעתיקים חטאו · והכלל אומר יש בפיוטי רבי אליעזר הקליר ז"ל · ארבעה דברים קשים · הדבר האחד כי רובי פיוטיו חידות ומשלים · ואזכיר מפיוטיו אחד והוא · אירא[illegible] יקפיל · וחדשים יכפיל · ליום זה פור הפיל · ומליון ימלוך · יש מפרשים כי אירא[illegible] הוא ביו"ד וענינו הוא המשיח יקפיל כאבן לפניו וחדשים יכפיל שיכפיל חדשי השנים וימהר ביאתו · ויש אומרים כי הוא בלא יו"ד וענינו יעביר כמלת ראי דרכך בגי וחדשים יכפיל יסתיר · וחכמי הדור יפרשו לראי יקפיל שיעביר אלה השמים הנמשלים לראי מוצק וחדשים יכפיל הם השמים החדשים גם זה איננו נכון כי אין משמע לשונו כי אם יעביר ראי ויכפיל חדשים אולי עבותים הם ויכפילם כדי שתהיה המכה בהם קשה · שיש[illegible] שיאמר אדם אין בכל החיים חכם כעיר ויאמר כי ענינו אדם שנאמר ועיר פרא אדם יולד או יאמר אחרי העם עובדי אל ומשתחוים

ספורנו

אנשים רבים מחברת שמתוכחים יחד : נולד רש · ואמרתי שהילד מסכן וחכם טוב מזה הזקן כי אמנם זה הזקן גם ברבו[illegible] חבילות המשניות והדעות אשר בידו נולד רש שלא יכנס אל נכון ובלי ספק מבלי אין אלו דרכי ויכוח להשמר מן הטעות בהם : (טו) ראיתי את כל החיים · וזה בעצמו יקרה בעסקי הנפסדות אשר תחת השמש כי אמנם ראיתי את החיים שהולכים ומשתדלים בעניני הבל נמשכים אחר עצת ילד חכם בעל סברא נכונה : אשר יעמד תחתיו · אשר הוא למטה במדרגה ממדרגת הילד החכם בענין שהזכרנו למעלה : (טז) אין קץ לכל העם אשר היה לפניהם · וזה שראיתי בימי מהשתדלות כל החיים בעסקי חיי שעה ונמשכים אחר עצת ילד חכם כזה ומניחים הילד הראשון והכמהו להשיג חיי עולם לא בימי בלבד קרה אבל קרה גם כן בדורות הראשונים שהיו לפני העם אשר בימי שהניחו רובם חיי עולם ועסקו בחיי שעה והנה היום אבד זכרם : וגם האחרונים לא ישמחו בו · בהשתדלות הילד השני החכם שכל חכמתו בעסקי חיי שעה : כי אמנם גם זה · המושג בעצת הילד השני החכם הוא הבל דבר בלתי נחשב באמת : ורעות רוח · לרבים שתאות דעתם בקנינים המדומים : (יז) שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים וקרוב לשמוע · כאשר תלך אל בית אותו הנמצא הנכבד שהוא האלהים הגדול ועם זה הוא קרוב לשמוע תפלות כל פה שמור רגלך : מתת הכסילים זבח · השמר מאופן מתן הכסילים בהקריבם זבח : כי אינם יודעים · כי הם אינם יודעים שום טעם למה יעשו כן אבל מנהג אבותיהם בידיהם : לעשות רע · השמר מזה כי אמנם לא די שלא יביא לרצון כלל אבל יהיה רע בעיניו ויקצוף כאמרו מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי וכאמרו מי גם בכם ויסגור דלתים וכאמרו נתנה

בי

עַל־פִּיךָ וְלִבְּךָ אַל־יְמַהֵר לְהוֹצִיא דָבָר לִפְנֵי הָאֱלֹהִים כִּי הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם וְאַתָּה עַל־הָאָרֶץ עַל־כֵּן יִהְיוּ דְבָרֶיךָ מְעַטִּים: ב כִּי בָּא הַחֲלוֹם בְּרֹב עִנְיָן וְקוֹל כְּסִיל בְּרֹב דְּבָרִים:

ת"א אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר · ברכות סא עירובין סה עקידה שער מה:

רש"י

לעצמו: (א) להוציא דבר לפני האלהים · לדבר קשה כלפי מעלה: כי האלהים בשמים ואתה על הארץ · ואפילו חלש מלמעלה וגבור מלמטה אימת חלש על הגבור וכל שכן גבור למעלה וחלש למטה: (ב) כי בא החלום ברוב ענין · כי דרך החלום לבוא ברוב הרהורים שאדם מעיין ומהרהר ביום ודרך קול כסיל

אבן עזרא

לבשת ויאמר כי אז הוא השם הנכבד והנורא שנאמר כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא · גם הוא שמש שנאמר כי שמש ומגן ה' אף כי אלה בלי כ"ף דמות כראי חזקים ולא דמה הכתוב השחקים לראי כי אם נחוזק שיתפלל אדם נגרון אחם ארים בעבור שנפלא על המקום כאריס ישאל שייטב בעיני ה' ולמה לא נלמד מתלמה שלא היה חכם אחריו כמוהו והנה תפלתו שהתפלל מודעת וכל יודע לשון הקדש יבין אותה ואיננה חידות ומשלים וכן תפלתו של דניאל שהיה משרת קטרין והנה אלה לא התפללו כי אם בדברים מבוארים שהיו חכמים אף כי המתפלל על אנשים רבים וכלם אינמו חכמים וכן כל תפלה לחול ולקדש שתקנו הראשונים אין בם חידות ומשלים ומה ענין יש שיכפיל השמים המדפים היהיו שנים ויכפילם ולאמר על המקום ליום זה סוד כפיל איננו נכון כי המשליך גורל לא ידע מה יהיה והיה ראוי שיבחר מזלת שור הפיל כי לא המזל כי אם במקום האורך · ועוד אחר שיעביר אלה השמים והארץ איך ימלוך עליון והית חלק מהארץ · ענה אחד מחכמי הדור ואמר כי תרוז יקפיל הצריכו שיאמר שור הפיל כשיבותיו כי לא מצאנו הנביאים בכל הפלאם שיעסקו בחרוז ועוד כי היה לו לעשות על חרוז אחר ולמה רכב על פיל ואותו לארץ יפיל ואם ראה בחלום שיעשה הרוז על פיל והולך כהקין לפתור חלומו יהיה אומר · לוחן יעפיל · להתכבד יפיל · ורמי לב יכפיל · ועליון ימלוך · והדבר השני שפיוטיו מעורבים בלשון תלמוד וידוע כי יש כמה לשונות בתלמוד ואינמו לשון הקדש וכן אמרו לשון מקרא לחוד ולשון תלמוד לחוד ומי הביאנו בצרה הואת להתפלל בלשונות נכריות הלא נחמיה הוכיח המדברים לשון אשדודית ואף כי בעת התפלה ולמה לא נלמד מן התפלה הקבועה שהיא כלה דברי צחות בלשון הקדש ולמה נתפלל בלשון מדי ופרס ואדום וישמעאל · והדבר השלישי אפילו המלות שהם בלשון הקדש יש בהם טעיות גדולות כמו אכביכה מלכי לפניו והנמצא מזה הענין ואני נסכתי מלכי והוא מן הבנין הקל על משקל נפלתי ונדרתי והעתיד אסוך או אנסוך כמו אפול ואדור ומן הבנין הכבד יאמר הפיל והעתיד אפיל וכן מן הסיך יאמר אסיך או אנסיך בהראות הנו"ן כמו ולנפיל ירך והנה יהיה פירוש אנסיכה מלכי אעשה ממנו נסוך כמו בל אסיך נסכיהם מדם ויש מפרשים נסכתי מלכי כמו מבתתי ואם היה הפירוש אמת תהיה טעות שניה ולמה לא אמר ארוממה מלכי או אשבח ואודה או אקדש רק בקש מלה להראות חכמתו לשומעים ואנחנו היינו לדעת דקדוק הלשון היטב שלא נטעה כמו המברכים ברכת המזון שיאמרו זנינו ולא ידעו כי זננו היא מן זנה כמו ענינו מן ענה ולא יאמר מן זן כי אם זוננו כמו שוננו אלהי ישענו ושפט יאמר לו לשון עבר והוא לשון ליווי כאשר יאמרו רבים בתענית שחל עניו פניך וידוע שהשי"ן במקום אבר כמו מה שהיה הוא שיהיה ואל הוא לשון צווי לעתיד כמו חל נא את פני ה' והנכון לומר שחלה כמו ובהכענו חלה את פני ה' וע ד כי לשון הקדש ביד ר' אליעזר ב"ע עיר פרולה אין חומה שיעשה מן הוכרים נקבות והפך הדבר ואמר שוכן עמק אויימה וידוע כי ה"א שוכנה לשון נקבה ויבוב הה"א תי"ן כביתים סמוך שוכנת העמקים ובסור הה"א או התי"ו יהיה לשון זכר כמו לדקה ולדק ואיך יאמר על שוכן אויימה ולמה ברח מן הפסוק ולא אמר שוכנת עמק אויימה ועוד מה ענין לשוכנה שיתארנה באימה התפחד השוכנה ואין הואר השוכנה כי אם קטופה או רעננה או יבשה · אמר אחד מחכמי הדור הולך לומר אויימה בעבור שהשים חרוזתו עשירה שפיוטי אם זאת החרוזה עשירה הנה יש בפיוטיו חרוזים עניים ואביונים מחזרים על השתחים שתיבר הר עם נכחר אם בעבור היות שניהם מאותיות הגרון אם כן יתחבר עמה אל"ף ועי"ן ועם הבי"ת והוי"ו שהוא גם מחבר לוי עם גביא יתחבר עמם מ"ם ופ"ם ויהיו כל החרוזים חמשה כמספר מוצאי האותיות ואם סבת חבור ה"א עם חי"ת בעבור היות דמותם קרובות במכתב אם כן יתחבר רי"ש עם דל"ת ואף כי מלאנו דפועל בפועל דודנים רודנים וכן יתחבר משפטים עם כתים כי הם ממוצא אחד ונמצא הטי"ת תמורת תי"ו במלת נצטדק הצטידנו ויצטירו וכן חבר יום עם פדיון ועליון · גם זה איננו נכון אע"פ שנמצא מ"ם במקום נו"ן כמו היין ותשין איך יחליף מ"ם יום שהוא שורש עם נו"ן עליון פדיון שהוא מן עלה ופדה והוא איננו שרש ועוד מה ענין החרוז רק שיהיה ערב לאוזן ותרגים כי סוף זה כסוף זה ואולי היתה לו הרגשה בשית שירגיש כה כי כמ"ם כמו כנו"ן ואינמו ממוצא אחד ועוד חבר עובר עם עשר העבר גם זה איננו נכון רק אם היה המתפלל אפרתי · יש אומרים אין מבינין את הארי אחר מותו המתובכת רוח אל עשתנו כלנו ומחומר קורצנו הקדמונים כמונו ואוזן מלים הבחן וכלנו נדע כי דניאל היה נביא ורב על כל חרטומי בבל וחכמיה והנה אמרו חכמים ז"ל טעה דניאל בחשבונו והחשבון הוא דבר קל ועוד כי ירמיה הנביא בזמן דניאל היה והאר שראו הכמינו הראיה על טעותו באמור יאמר להם אילו היה דניאל הי היה מטעה כמטעים אותו · והארים אמרו רחמנא לצלן בעי א"כ למה נצרך לדבר כי הוא יודע תעלומות לב והלא תקנו הקדמונים לאמר בלוח כפיר היה עם פיפיות שלוחי עמך בית ישראל ואל יכשלו בלשונם · והדבר הרביעי שכל פיוטיו מלאים מדרשות ואגדות וחכמינו אמרו אין מקרא יוצא מידי פשוטו א"כ אין ראוי להתפלל אלא על דרך פשט ולא על דרך שיש לו סוד או הוא על דרך משל או הוא כענין שאין הלכה כמותו או שיתפרש לענינים רבים הלא ידענו ממדרש שיר השירים שכל שלמה האמור שם הוא קדש וענינו כמלך שהשלום שלו הנכון שיאמר אדם בתפלתו הושיעני המלך שלמה והנה מצאנו במקרא האומרים מה משא ה' וידוע כי יש משא כמו נבואה והמדברים לירמיה הנביא מה משא ה' לא ידע הנביא סודם שלא היו אומרים כי אם מענין איש איש של משאו ואמר שיודע הנסתרות לנביא שיאמר להם כי המשא יהיה לאיש דברו והפכתם את דברי וגו' אכן תאמרו מה דבר ה' ומה ענה ה' שאין במלה ספק כענין וכן לא תקראו לי עוד בעלי והלא הוא בעל נעורים כמו אישי לכן בעבור היות שם בעל ספק עם שם הבעל שהוא צלם אמר הנביא אשי' מלה שיש בה ספק כענין צלם לא תאמרי לי כי אם אישי · והגאון רב סעדיה נשמר מאלה הארבעה דברים בבקשותיו השתים בלא חבר מחבר כמו הם והם על לשון המקרא ודקדוק הלשון באין חידות ומשלים ולא דרש · ותכם היה בנרסת גם הוא חבר בקשה תחלתה אמרי האזינה ה' ויש בה דברים אינמו נכונים מהם שאמר הרחבת עולמות אין להם גבול ומה שאין לו גבול איננו נברא ואמר כי שמך בך ובך שמך ואילו ידע מה פירוש שם לא היה זה הדבור עולה על לבו ועוד אחר שאמר כי שמך בך הלא הוא בעצמו בך שמך כי מה הפרש בין שלום עליך או עליך שלום ראובן אתה או אתה ראובן הפסוק חיים או חיים הפסוק יברכך ה' וישמרך ה' ישמרך מכל רע ואין זה דרך תפלה אלא דרך שחוק · ותכם אחד שחבר שתי מלות יהיו לאחדים בפיו כמו אברמל פירוש אבאר מלה או אברר מלה והנה פשה הספק מה באמר כי לא באר המלה ולא דבר ברור רק בלל בשפתו שפה קדש ולא אוכל לבאר אחד מני אלף מטעות הפייטנים והטוב בעיני שלא יתפלל אדם בכם כי אם בתפלה הקבועה ויהי דבריו מעטים ולא נענש בדין: (ב) כי בא החלום · כשיהיה

ספורנו

פלי בקולה על כן שנאתיה: (א) אל תבהל על פיך · להתפלל על הרגל לשונך: ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים · קודם שתכוין אליו לכן כאמרם ז"ל החסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת ומתפללים כדי שיכוונו לבם: כי האלהים בשמי'

ג כאשר תדר נדר לאלהים אל תאחר לשלמו כי אין חפץ בכסילים את אשר־תדר שלם: ד טוב אשר לא־תדר משתדור ולא תשלם: ה אל־תתן את־פיך לחטיא את־בשרך ואל־תאמר לפני המלאך כי שגגה היא למה יקצף האלהים על־קולך וחבל את־מעשה ידיך: ו כי ברב חלמות והבלים ודברים הרבה כי את־האלהים ירא: ז אם־עשק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה אל־תתמה על־החפץ כי גבה מעל

ת"א טוב אשר לא תדור נדרים ט מנחות כא חולין ב: כי בא החלום זוהר מקץ: כאשר תדור עקדה שער כח: אל תתן את פיך שבת לב חגיגה טו כתובות עב שבועות לט זוהר פ' בהעלותך: כי ברב חלומות והבלים · ברכות י:

רש"י

לבא ברוב דברים כי בהרבותו דברים מוציא קול של כסילות מפיו כי לא יחדל פשע לכך אני אומר יהיו דבריך מעטים: (ג) אין חפץ בכסילים · אין חפץ לפני הקדוש ברוך הוא ברשעים הנודרים ואין משלמים: (ה) אל תתן את פיך · בנדר: לחטיא את בשרך · שיפקוד העון על בניך: ואל תאמר לפני המלאך · שליח הבא להודיעך צדקה שפסקת ברבים: כי שגגה היא · בשגגה פסקתיה כסבור הייתי שיהיה יכולת בידי ליתן: וחבל את מעשה ידיך · מצות שהיו בידיך מעשית כבר אבדתם כך נדרש במדרש: על קולך · בשביל קולך: (ו) כי ברוב חלומות וגו' · אשר כל מה שיאמרו לך חלומות ונביאי הבל ודברים הרבה לפרוש מאחר המקום: כי את האלהים ירא · הרי כי מבטח בלבון אלא אל תשמע אל החלומות אלא את האלהים ירא: (ז) אם עשק רש וגזל משפט וצדק וגו' · אם תראה במדינה שהם עושקים את הרשים וגוזלים

אבן עזרא

החלום מעורב מענינים רבים ידוע שהוא מתערובות המאכלים והתגבר אחת מן הארבעה ברבים לא יהיה לו פתרון ולא יורה על טוב או רע כי הכל הוא כן ידמה הכסיל שירבה דברים וכל המרבה דברים בכל מקום מביא חטא אף כי במקום שפיכן להזכיר בו השם בגבוה בו תמיד: (ג) כאשר תדור · כאשר לויתיך שתשמור רגלך בבית האלהים כדבריך גם כן אתה חייב לשמור בכל מוצא וכל עת שתזכור השם או תדור נדר לו תשמור מוצא שפתיך ולא תהיה מן הכסילים כי אין חפץ בם: (ד) טוב · כענין וכי תחדל לנדור: (ה) אל תתן · למה יהיה פיך מוליד חטא ורע על בשרך שהוא גוף אם לא תשלם אשר דברת בפיך ודע כי נכח עיני ה' דרכי איש וכל מעדיו יספור ומלאך משרתיו ממונה לכתוב בספר כל הדבורים היוצאים מפי האדם ואל תאמר לפני המלאך כי בשגגה היה הנדר שנדרת: וחבל את מעשה ידיך · כמו והשחית וכמוהו מחבלים כרמים ויש אבל שלשון לידה כמו יחבל און והלחך אמך שמה חבלה ילדתך ויתכן היותו מן צירים וחבלים בעבור חבלי יולדה ותבל שליש וכשוכב בראש חבל הוא התורן אשר בספינה שכל החבלים תלויים בו הוא שם המואר כמו איש אשר יד ימינו: (ו) כי ברב · כמו כי בא החלום ברוב ענין אך את האלהים ירא בכל דבר או ענינו ראה אתה חלומות רבים ודבר הבלים והרבה לדבר רק ירא האלהים ושמור בכל דבור מותר לך חוץ אם היה בו זכר השם: (ז) אם עושק · שמא תחשוב כי אין שומר על דבורך בעבור שתראה חמס בפרהסיא ואין מושיע: ועשק רש · בעבור שחייב אדם לעזרו והנה הוא עשוק: וגזל משפט · סמוך כמו וגדר אבניו ונהרסה כענין גדר מזה או כגזל: ותראה במדינה · לעיני הכל ולא במדבר: אל תתמה על החפץ · שתאמר מה חפץ יש למקום שלא יושיע דע כי יש שומר שרואה זה החמס ואיננו אחד רק הם רבים וכל אחד גבוה מעל גבוה ושומרים רבים לא ידע איש מספרם כי הם

ספורנו

שוכן בכלם על ענין אחד להיותו בלתי גשמי: ואתה על הארץ · במקום מיוחד בלתי מתפשט בכלם כראוי לגשמי באופן כי רב ההבדל בין מציאותך למציאותו ולא במהרה תוכל לכוין את דעתך אליו: על כן יהיו דבריך מעטים · לא תאריך דברים בתפלתך ויותר מן הצורך פן תסיר בכן מן הכוונה הראויה ותבא עליך אשם: (ב) כי בא החלום ברוב ענין וקול כסיל ברב דברים · כי כמו שיקרה החלום בדברים בטלים וזה ברב ענין הדמיוני בהקיץ כאמרם ז"ל הרהור כולו יומא ולאורתא חזא כן יקרה בקול כסיל בתפלתו כשיהיה ברב דברים שיגבר עליו הדמיון ויסור מן הכוונה: (ג) כי תדר נדר לאלהים אל תאחר לשלמו · וכמו שיקרה ברבוי הדברים בתפלה שיחשוב המתפלל למצוא חן בכך ויקרה מהם הפך זה כן יקרה הדבר בנדרים שיחשוב הנודר למצוא חן בכך גם שיאחר לשלם עד אשר יראה מה יעשה אלהים לו והנה יקרה לו הפך זה: כי אין חפץ בכסילים · החושבים שהיה הנדר לאל יתברך כענין השוחד לב"ו כאשר יהיה על תנאי שיעשה הב"ו חפצו ובזה יגמול אותו בשוחד · וזה שקר כי אמנם ענין הנדר לאל יתברך הוא ע"ד ההכנעה בלבד לא צד גמול ולכן כשלא ישלם קודם שישיג חפצו יהיה כחוטא על ההכנעה אם לא ישיג · לכן אתה את אשר תדור שלם מהרה גם שאולי לא תשיג חפצך: (ד) לכן טוב שלא תדור · שלא תרגיל עצמך בנדרים: משתדור ולא תשלם · ממה שתרגיל עצמך בנדרים ויקרה לך שלא תשלם לפעמים ויהיה לך חטא · כמו שיקרה מרבוי הדברים בתפלה שלפעמים תסור בקצתם הכוונה ותאשם ונשא עונו: (ה) אל תתן את פיך לחטיא את בשרך · גם שיהיה עם לבבך לשלם אל תתן את פיך לבטא בשפתים באופן שיקרה חטא אם אולי יקרה החסרון בתשלומין או יקרה חטא מעילה בהקדש אבל יהיה הפועל הטוב בנדבה בלבד כאמרם ז"ל על הלל שמעולם לא מעל בעולתו: ואל תאמר לפני המלאך · לפני הכהן שיבא להתיר הנדר: כי שגגה היא · שלא היו פיך ולבך שוים בשעת הנדר כמו שיקרה לפעמים ברבוי הדברים: למה יקצוף האלהים על קולך · אם כשתאל בתוך התשאל בו לנדור אליו בלתי כוונה: (ו) כי ברוב חלומות והבלים ודברים הרבה · ואמרתי שתשמר מרבוי הדברים בתפלה ומן הנדרים פן הנקש גם כי יקרה זה בשניהם שיהיו למוקש כרב חלומות מבהילים מבוהלים מרב דמיונות כוזבות ויחשוב החולם להמלט ברבוי הדברים בתפלה ובנדרים וכמו כן יקרה זה מרב הבלים שלפעמים ישתדל המתפלל להשיג מותרות עם הכלית בלתי נאות וכמו כן יקרה זה מהמרגל ברב דברים אשר בהם לא יחדל פשע: כי את אלהים ירא · ואמרתי שתשמר מכל אלה כי ראוי שתירא את האל ית' לרב גדלו ותחשוב לרעה רבה אם יקצוף ואל הבנים עצמך לסכנה כזאת: (ז) אם עושק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה · וכמו כן כאשר תראה חמס ושוד במדינה אל החטא להרהר אחר מדות בוראך או להעלות על לבבך מחשבת הפושעים האומרים כל עושה רע טוב בעיני ה' ובהם הוא חפץ: אל תתמה על החפץ · אל התמה על שחפץ האל בקיום אותם מדינה: כי גבוה מעל גבוה · כי אמנם האל ית' שונא

גבוה

גָּבֹהַּ שֹׁמֵר וּגְבֹהִים עֲלֵיהֶם׃ ח וְיִתְרוֹן אֶרֶץ בַּכֹּל הִיא הוא קרי מֶלֶךְ לְשָׂדֶה נֶעֱבָד׃ ט אֹהֵב כֶּסֶף לֹא־יִשְׂבַּע כֶּסֶף וּמִי־אֹהֵב בֶּהָמוֹן לֹא תְבוּאָה גַּם־זֶה הָבֶל׃ י בִּרְבוֹת הַטּוֹבָה רַבּוּ אוֹכְלֶיהָ וּמַה־כִּשְׁרוֹן לִבְעָלֶיהָ כִּי אִם־רְאִית ראות קרי עֵינָיו׃ יא מְתוּקָה

ת"א אהב כסף לא ישבע כסף · מכות י : ברבות הטובה רבו אוכלים · מנחות קי :

רש"י

את המשפט ואת הצדק · אל תתמה · על חפצו של מקום כשיבא עליהם רעה : כי גבוה מעל גבוה שומר · ורואה את מעשיהם וגבוהים יש עליהם העושים שליחותו של מקום וידם תקיפה ליפרע מהם : וגזל משפט · גזל של משפט לפי שהוא דבוק הוא נקוד גזל פת"ח קטן שאם לא היה דבוק היה נקוד גזל קמץ · ענין אחר אם תראה בהם עושקים רשים וגוזלים משפט ורואה אתה צדק בא לעיר שהקב"ה משפיע להם טובה ואינו נפרע מהם אל תתמה על חפצו של מקום כי כן דרכו להאריך אפו : כי גבוה מעל גבוה שומר · ממתין עד שתתמלא סאתם : וגבוהים · יש לו עליהם ליפרע מהם בבא עת פקודתם כמו ולא השמור על חטאתי · שומר אמונים · שמר את הדבר : (ח) ויתרון ארץ בכל הוא · ויתרה של יושבי ארץ שהם מתגאים ומכעיסים למקום : בכל הוא · בכל דבר הוא עושה שליחותו ליפרע ואפילו על ידי יתושין כדרך שעשה לטיטוס : מלך לשדה נעבד · הקב"ה נעשה פועל לציון ליתבע עלבונה ממחריבה ולשלם שכרה לבוניה : (ט) אוהב כסף לא ישבע כסף · אוהב מצות לא ישבע מהם : ומי אוהב בהמון · מצות רבות : לא תבואה · ואין באחד מהם מצוה מסויימת וניכרת כגון בנין בית המקדש ובית הכנסת וס"ת כאלה : גם זה הבל · כך נדרשים שני מקראות הללו במדרש · ועוד פנים אחרים הגונים אך זה הקדמתי לפי שהוא מענין וגבוהים עליהם שסמכן הכתוב יחד · ד"א ויתרון ארץ בכל הוא שכר עבודת האדמה חשוב הוא על הכל שאפילו הוא מלך צריך הוא להיות נעבד לשדה אם עשתה הארץ פירות יש לו מה יאכל ואם לאו מת ברעב : אוהב כסף לא ישבע כסף · לא יאכל כסף : ומי אוהב בהמון · בממון : לא תבואה · שאינו אוסף לו פירות גם זה הבל · ד"א ויתרון ארץ בכל הוא בכרו של ישראל בכל ד"ת הוא בין במקרא בין במשנה בין בגמרא : מלך לשדה נעבד · מלך במקרא ובמשנה עודנו צריך להיות נעבד לבעל גמרא שהוא מסדר לפניו הוראות איסור והיתר טומאה וטהרה ודינין : אוהב כסף · אוהב תורה אינו שבע בה : אוהב בהמון · תורה : לא תבואה · שיש לו מקרא ומשנה ואין לו גמרא מה הנאה יש לו כל אלו בויקרא רבה : (י) ברבות הטובה · כשישראל מטיבין מעשיהם: רבו אוכליה · מתן שכר המצות : ומה כשרון לבעליה · להקדוש ברוך הוא בכל הטבת מעשיהם : כי אם ראות עיניו · שרואה שהם כפופים לו ונחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו וכן לענין הקרבנות : ברבות הטובה רבו אוכליה · שמביאים נדבות הרבה רבו הכהנים אוכליה : ומה כשרון לבעליה · לפני הקב"ה : כי אם ראות עיניו · שאמר ונעשה רצונו : (יא) מתוקה שנת העובד · עובד האדמה ישן וערבה שנתו עליו בין שהוא אוכל מעט בין שהוא אוכל הרבה כי כבר הורגל בכך :

אבן עזרא

גבוהים על אלה שמעלתם איננה שוה וכיודע סוד השם ידע כי גבוה מעל גבוה הם תמימים ותמשם ולא אוכל לפרש : (ח) ויתרון · כאשר הבנים לצוות על יראת אלהים שב להורות לו בדברי העולם אי זו מלאכה טובה שיחיה ממנה ולא יהיה בה העול ואמר כי יתרון עבודת הארץ בכל דבר הוא אפי' המלך שאין למעלה ממנו נעבד לשדה בעבור צרכו כי ממנו מחיתו : (ט) אוהב כסף · כספו לא תשבע : ומי אוהב בהמון לא תבואה · יש מי שאוהב לקבץ ממון בבגדים ומיני סחורות ולא יאהב תבואה גם זה הבל · וגם ישוב על אוהב כסף והוא המקבץ כסף וזהב בלבד וי"א מי שאוהב בהמון לא תבואה לו ויפרש המון קנות עבדים ושפחות ושמשים רבים והענין שיאהב להיות המון לפניו : (י) ברבות הטובה רבו אוכלים · מפעלי הכפל והוא פעל עבר ויאמר מן הפעלים שהלמ"ד בהם איננו שלם לבנין ליווי לרבים כמו רבה נכאך ונאה : כשרון · כמו טוב וכבר הדבר אחר בהטיבה שלו יאכלום רבים לפניו מה טוב לו בטובה רק מראה עיניו : (יא) מתוקה · ידוע כי העשיר יפחד ביום ובלילה על עשרו מן האנסים ותומסים

ספורנו

גבוה הרבה על כל דבר שהוא יותר גבוה ויותר נכבד מתקוני אותה המדינה : שומר · ממתין בזה דבר יותר נכבד ויותר נחשב אלו מהם : וגבוהים עליהם · ויש דברים רבים גבוהים על משפטי העושק והגזל הנעשים נגד חוקי הממשלה ויותר נחשבים אלו כמו שלום המלכות וטובת הכלל אשר לא היה משיג אותם אם היה מעניש אותה המדינה · ומן הדברים הנחשבים אצל האל ית' הם צדיקי הדורות אשר הם דומים לבוראם במעשיהם הטובים : (ח) ויתרון ארץ בכל הוא · והנה זה היתרון המושג לאל ית' מן הארץ לא יושג זולתי בקיום הכללות והמדיניות כי אמנם צדיקי הדורות החשובים אלו בהיותם אדם הם מדיניים בטבע ולא ישיגו שום שלמות בזולת הכרחי המדיניות והוא שישיג האדם בו לחם ושמלה אשר הם הכרחיים גם לצדיקים לחיי שעה : כי אמנם מלך לשדה נעבד · שמלך הוא נעבד מן ההמון בסבת השדה כי באמצעות המלך ישיג כל אחד את הראוי לו מן השדה לתת לו לחם ושמלה שבלא מוראו של מלך איש את רעהו חיים בלעו : (ט) אוהב כסף לא ישבע כסף · ואמרתי שהמלך נעבד בשביל השדה אע"פ שמפני מוראו ישיג כל אחד גם שמירת כספו וזהבו וזולתם · הנה אין זה התכלית האחרון המבוקש אבל הוא שיושג בהם תבואת השדה ההכרחית למחיה כי אמנם האוהב כסף לא יוכל לשבוע בכסף : ומי אוהב בהמון לא תבואה · גם זה מי שהוא אוהב בין ההמון דבר שאינו תבואה כמו אבנים טובות ומרגליות ואוהב גם זה שאמרנו שהוא פרי תבואה וזה להגדיל כבוד עבדיו ובני ביתו : הבל · הוא אוהב הבל בזה כי אמנם ברבות הטובה רבו אוכליה · ובכן הוא מרבה על עצמו מחשבות לפרנס את כלם ואין לו תועלת בכל זה : כי אם ראות עיניו · שהוא שמח בראותו רבים מהללים פניו

ונזונים

שנת העבד אם מעט ואם הרבה יאכל והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון: יב יש רעה חולה ראיתי תחת השמש עשר שמור לבעליו לרעתו: יג ואבד העשר ההוא בענין רע והוליד בן ואין בידו מאומה: יד כאשר יצא מבטן אמו ערום ישוב ללכת כשבא ומאומה לא ישא בעמלו שילך בידו: טו וגם זה רעה חולה כל עמת שבא כן ילך ומה יתרון לו שיעמל לרוח: טז גם כל ימיו בחשך יאכל וכעס הרבה וחליו וקצף: יז הנה אשר ראיתי אני טוב אשר יפה לאכול ולשתות ולראות טובה בכל עמלו שיעמל תחת השמש מספר ימי חיו אשר נתן לו האלהים כי הוא חלקו: יח גם כל האדם אשר נתן לו האלהים עשר ונכסים והשליטו לאכל ממנו ולשאת את חלקו ולשמח בעמלו זה מתת אלהים היא: יט כי לא הרבה יזכר את ימי חייו

ת"א מתוקה שנת העובד · מנחות שם: יש רעה חולה · זוהר פ' בבלק: עושר שמור לבעליו לרעתו · פסחים קיט. סנהדרין קי: הנה אשר ראיתי אני טוב · עקדה שער כד:

רש"י

והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון · ושובע נכסים של עשיר בעל פרקמטיאות הרבה אינו מניח לו לישון כל הלילה מהרהר בהן · דבר אחר מתוקה שנת העובד את האלהים אם מעט ימי שניו ואם הרבה ימי שניו יאכל שכרו שמועט כמרובה משה פירנס את ישראל מ' שנה ושמואל הנביא פירנס עשר שנים ושקלן הכתוב זה כזה שנאמר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו וגו' · כך נדרש בתנחומא: והשבע לעשיר · בעל שמועות: איננו מניח לו לישון · בקבר שנאמר דובב שפתי ישנים כל ת"ח שאומרים דבר שמועה מפיו שפתותיו דובבות בקבר: (יב) עושר שמור לבעליו לרעתו · כעשרו של קרח שעל ידי כן נתגאה וירד לשאול: (יג) ואין בידו מאומה · אף זכות אבות: (יד) ומאומה לא ישא בעמלו · כשימות לא ישא בידו שום זכות לדקה שעשה בממונו בחייו: (טו) כל עומת שבא · אותו הממון כן ילך: (טז) וחליו · כמו וחולי והוי"ו יתירה כמו ו"ו של חיתו יער: (יז) לאכול ולשתות ולראות טובה · לעסוק בתורה שהיא לקח טוב ואל יקבץ הון רב אלא בחלק הניתן לו ישמח כי הוא חלקו: (יח) והשליטו לאכול ממנו · בחייו: ולשאת את חלקו · במותו שיזכהו לעסוק בתורה ובמצות בחייו כדי שיקבל שכר: (יט) כי לא הרבה · שאין אורך ימים

אבן עזרא

ונגנים וענין שבע רוב ממון שיחשב בלילה מחשבות איך תשבע נפשו מעושר או יהיה שבע שב אל המאכל כענין פן תשבענו והקאתו · ושנת העובד פתות כדרך כל סמיך ואם אתן שנת לעיני קמוץ כי הלמ"ד הכרית הסמיכה ואמר רבי משה הכהן הספרדי ז"ל כי ענין שנת הקמוץ שנתי וכמוהו אף נחלת שפרה עלי עזי וזמרת יה גם הם קמוצין: (יב) יש רעה חולה · יתכן היות חולה מן נחלה מכתי והפעלים שהלמ"ד שלהם איננו שלם והענין רעה בחלי רע כענין וחלי רע הוא · או תהיה מלת חולה פועל משקל עונה מן הפעלים שהעי"ן שלהם איננו שלם מן על ראש רשעים יחול · ועודנו בענין הראשון שעבודת האדמה טובה מכל ממון: (יג) ואבד העושר · בענין רע שהביא על בעליו והענין אילו אבד לבדו ולא הוליד רע היה כחצי רע: (יד) כאשר · בי"ת בעמלו מקום מ"ם כמו והנותר בבשר ובלחם: (טו) וגם זה רעה חולה · היא לכל כאלו עולם כי ערומים באו וערומים ילכו כלם ומה יתרון לו שעמל לרוח: (טז) גם · ביום שהוא אור לא יאכל כי אם בחשך והענין מרוב עסקיו ועמלו לקבץ ממון לא יאכל עד בוא הלילה והוא מלא כעס וחלי הנפש שהוא הפחד: (יז) הנה · זה הפסוק שלישי והענין בעבור שהאדם ילך עומת שבא כנגד שבא ראיתי אני שאין טוב לאדם המתעסק לקבץ ממון רק שיאכל וישתה: (יח) ולשאת את חלקו · זה המשקל שישא פנו: (יט) כי לא · יש מפרש · אם לא יעמוד לו הטוב הרבה יזכור את ימי חייו שהתענג בהם ויש לו הזכירם שמחה ללב · והנכון

ספורנו

ונזונים ממונו: (יא) והנה מתוקה שנת העובד · יותר נכונה המחברת בשינהו מאשר יוכל העשיר ליהנות משינה וזה כי השבע העושר אשר לעשיר איננו מניח לו לישון · מדאגתו פן יאבד הממון או קנאתו ומפני מחשבותיו לפרנס בני בית רבים · ובלעדי זאת: (יב) יש רעה חולה · (מגזרת על ראש רשעים יחול על משקל עוכה · ואמר) שזאת הרעה היא חלה פתאום על האדם: עושר שמור לבעליו לרעתו · שלפעמים עלילו עליו אנשי בליעל עלילות כדי לגזול אותו הממון · ולפעמים לצדק את עצמם יזיקוהו גם בגופו: (יג) ואבד העושר ההוא בענין רע · ולפעמים יאבד גם בזולת זה באיזה מקרה רע: והוליד בן · בעשרו: ואין אחריו מאומה · להורישו כדי שיחיה בו · ובזה מצטער גם על הבן · ובלעדי זאת: (יד) כאשר יצא מבטן אמו · בלתי שום שלמות: ומאומה לא ישא · שלא יקנה בעשרו שום שלמות נצחי: שילך בידו · כאמרם ז"ל אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו: (טו) גם זו רעה חולה כל עמת שבא כן ילך ומה יתרון לו שיעמל לרוח · ואמרתי שזאת הרעה הקורה לעשיר הוא שלא יקנה בו שום שלמות כי מאחר שבלכתו אל בית עולמו מאומה לא ישא שיועיל לו או הנה רע לו שבחייו יעמול לחיי שעה בלבד ולא יקנה דבר שיועיל לו אחר המות אשר יהיה לו או חיים נצחיים או אבדון נצחי: (טז) כי כל ימיו בחשך יאכל · ואמרתי שהיא רעה חולה כי אמנם זה העשיר הבלתי קונה שלמות בעשרו כל ימיו בחשך יאכל ובלתי שידע איזה הדרך ישכן אור עולם: וכעס הרבה · על בלתי היותו משיג מותרות כרצונו: וחליו · והחולי המורגל בעשירים והוא הכליות כאמרם ז"ל עשירים מקמצים באופן שיהיו בעניות כדי למות עשיר: (יז) הנה אשר ראיתי אני · הנה מכל זה שהגדתי שהאדם כן הוא כמו שאמרתי למעלה: אשר יפה לאכול ולשתות · השכרתי בלבד בלתי השגות מותרות: ולראות טובה · שלמות לחיי עולם: בכל עמלו שיעמול · גם שירבה לעמול בזה תהיה כוונת כל העמל לזה התכלית: מספר ימי חייו · בימי חייו בעולם הזה שהם ימי מספר ומעטים והמלאכה מרובה: (יח) וגם כל האדם אשר נתן לו האלהים עושר · וגם ראיתי שאם יזכה האדם להשיג עושר בהשתדלותו: והשליטו לאכול ממנו · ויזכה שהאלהים שיהנה ממנה הוא בעצמו: מתת אלהים היא · שזו יקרה

כִּי הָאֱלֹהִים מַעֲנֶה בְּשִׂמְחַת לִבּוֹ׃ ו א יֵשׁ רָעָה אֲשֶׁר רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וְרַבָּה הִיא עַל־הָאָדָם׃ ב אִישׁ אֲשֶׁר יִתֶּן־לוֹ הָאֱלֹהִים עֹשֶׁר וּנְכָסִים וְכָבוֹד וְאֵינֶנּוּ חָסֵר לְנַפְשׁוֹ ׀ מִכֹּל אֲשֶׁר־יִתְאַוֶּה וְלֹא־יַשְׁלִיטֶנּוּ הָאֱלֹהִים לֶאֱכֹל מִמֶּנּוּ כִּי אִישׁ נָכְרִי יֹאכְלֶנּוּ זֶה הֶבֶל וָחֳלִי רָע הוּא׃ ג אִם־יוֹלִיד אִישׁ מֵאָה וְשָׁנִים רַבּוֹת יִחְיֶה וְרַב ׀ שֶׁיִּהְיוּ יְמֵי־שָׁנָיו וְנַפְשׁוֹ לֹא־תִשְׂבַּע מִן־הַטּוֹבָה וְגַם־קְבוּרָה לֹא־הָיְתָה לּוֹ אָמַרְתִּי טוֹב מִמֶּנּוּ הַנָּפֶל׃ ד כִּי־בַהֶבֶל בָּא וּבַחֹשֶׁךְ יֵלֵךְ וּבַחֹשֶׁךְ שְׁמוֹ יְכֻסֶּה׃ ה גַּם־שֶׁמֶשׁ לֹא־רָאָה וְלֹא יָדָע נַחַת לָזֶה

ת"א יש רעה אשר ראיתי תחת השמש · זוהר ס' בהעלותך : ראיתי תחת השמש · עקידה שער עו ושער כד :

רש"י

בשוה"ז: יזכור את ימי חייו·כי מעט הם ולא הרבה ולמה יטריח לאסוף הון·טריח בדבר העומד לו לטוה"ב בחייו: כי האלהים מענה וגו'·הקב"ה עדות קבועה לזה לעולם: בשמחת לבו · בשמח לעשות טוב בחיין וראיתי במדרש זה אלקנה שהדריך את ישראל לעלות לשילה ברגלים ובדרך שמעלה אותן לשנה זו לא היה מעלה אותן לשנה האחרת כדי לפרסם הדבר ולהרגילם לפיכך יחסו הכתוב ועלה האיש ההוא מעירו וגו' ואומר אני שהמדרש הזה סוף המקרא הוא כי האלהים מענה בשמחת לבו זה אלקנה שקבע לו הקב"ה עדות בכתובים והעיד עליו ועלה האיש ההוא מעירו: מענה · נקוד פת"ח קטן לכך אני מפרשו שם דבר כמו כי אין מענה בפי שלשת האנשים: בשמחת לבו · שהיה שמח ברגל: (א) ורבה היא על האדם · בהרבה בני אדם היא נוהגת: (ב) עושר ונכסים · לפי פשוטו כמשמעו: ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו · שיהא שמח בחלקו למצוא קורת רוח בעשרו כי שואף לעשוק ולהרבות הון כענין שנאמר והוא כמות ולא ישבע וגם לא ישליטנו לעשות צדקה לאכול הימנה לעתיד ואיש נכרי יפול אותו ממון ויעשה בו צדקה ויהנה ממנו· ומ"א בד"ת עושר ונכסים וכבוד מקרא משנה ואגדה : ולא ישליטנו· שלא זכה לגמרא ומתוך כך אין הנאה ממנו בשום דבר הוראה : כי איש נכרי יאכלנו · זה בעל הגמרא: (ג) אם יוליד איש מאה · בנים: ורב שיהיו ימי שניו · (ורב הון וכל טוב ימי שניו) ורב לשון די די לכל טובה : ונפשו לא תשבע · מאותה הטובה שאינו שמח בחלקו להתקרר רוחו במה שבידו : וגם קבורה לא היתה לו · פעמים שנהרג וכלבים אוכלים אותו וכל הדברים האלו נמצאו באחאב שהוליד בנים הרבה וממונו הרבה והיה חומד של אחרים ולא מצא קורת רוח בממונו וכלבים אכלוהו : טוב ממנו הנפל · של אשה כי הנפל בהבל בא והלך ולא ראה טובה ולא נתאוה

אבן עזרא

דעיני שהוא כן יזכור כי לא הרבה ימי חייו ואת נוסף כמו ובא האחרי ואת הדוב : כי האלהים מענה · ענינו ממציא כמו אענה את השמים והם יענו את הארץ וי"א שהוא מלשון ענה ועניינו יענה כשואל והמבקש כפי שאלתו וכן יענה את הכל ומענה מן הבנין הכבד הנוסף על משקל מעלה נביאים והענין שהמקום מסייע לו בשמחתו כי הוא נתן לו והשליטו לאכול ממנו · והנין ממנו שאין ראוי שיאכל ממנו יותר מדאי: (א) יש רעה · רב בלשון הקדש על ארבעה ענינים · האחד רב שהוא הפך מעט לרב הרבו את נחלתו · והשני רב את יוגרו מלשון ריב · והשלישי רב מלשון רבה קשת · אך הוא מפעלי הכפל כמו כשמעו על בבל רבים והבא אחריו יורה עליו והוא על משקל דלים רבים ופעל עבר מן רבים יען רך לבבך וכן וברקים רב ויהומם ויורה עליו תחלת הפסוק וישלח חציו ויפיצם · והרביעי גדול כמו מושיע ורב והצילם · על כל רב ביתו · קרית מלך רב · והוא דוד כענין קרית חנה דוד · ויש מפרשים שהוא המקום · ואיננו נכון בעבור שלא הודיע המלות ותפיינה למלך הרב ולשון רבים רבי המלך ולשון נקבה רבה · ורבה היא על האדם : (ב) איש · יש מפרשים נכסים כמו רכוש ומלת חסר ומלת מלא על דרך אחת והם שתיהם מן הפעלים העומדים אע"פ שצריכין סמיכה והענין כשיאמר האומר חסר הוא פלוני צריך שיוסיף לבאר הסבונו אם מחכמה אם מהון אם מגדולה הלא תראה חסר מבוגעים אני והוא סמוך ועניינו חסר אני ממשוגעים וכן מלא ימים וכן ואיננו חסר מכל תאות נפשו והוא בבניינים הכבדים פועל יוצא כמו ותחסרהו מעט מאלהים שמתו חסר מעט מאלהים וטעם האומר כי הוא יוצא לשנים פעולים ונמצא מן הכבד הנוסף והממעיט לא החסיר עניינו לא הוליד חסרון והנה הוא כמו פועל יוצא כמו העדיף : (ג) אם יוליד · אם יוליד בנים רבים ודרך לשון הקדש לזכור עשרה ומאה ואלף בעבור היותם כלל חשבון הלא תראה כי בשלשת העשרה תחל באחד גם יזכרו שבעה ובמקומו אפרשנו : ובנים רבות יחיה · עד שיהיה ישיש : ורב שיהיו ימי שניו · ממנהג העולם : וגם קבורה · שהצריכין שיקבר בשם המת והנפל הוא נפל אשה : (ד) כי בהבל · וצריך שיתעלם שמו ולא יזכר : (ה) גם שמש · ישוב לנפל ואמר הנה הנפל שלא ראה אור העולם ולא ידע מאומה · נחת היה לו כי

ספורנו

על המעט שקונה את העושר בהשתדלותו יזכה ליהנות ממנו הוא בעצמו : (יט) כי לא הרבה · כי לא על הרוב יקרה זה : יזכור את ימי חייו · בעת מה שזכה להתעשר יזכור ימים שהיה בהם בטובה הנקראים ימי חיים : כי האלהים מענה בשמחת לבו · כי על הרוב בעת שמחת לבו בהצלחתו להשיג העושר האל ית' מענה אותו כדאגת ההשתדלות בזה באופן שלא יהנה ממנו : (א) יש רעה אשר ראיתי תחת השמש · ואמרתי זה כי אמנם ראיתי זאת הרעה : ורבה היא על האדם · והיא קורה על הרוב במין האנושי : (ב) איש אשר יתן לו האלהים עושר ונכסים וכבוד ואיננו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה ולא השליטו האלהים לאכול ממנו · בחייו : כי איש נכרי יאכלנו · אחרי מותו ולא יזכה אפילו להוריש לקרוביו: גם זה הבל · בנמצא שיגע הרבה להשיג תכלית גרוע : וחלי רע הוא · שלפעמים יקרה זה בשנאתו את קרוביו וזה חולי מגונה והוא כמו כן רע שיחטא בזה ונמצא שאבדת זמנו ועמלו להשיג העושר לאשמה בו : (ג) אם יוליד איש מאה · ואמרתי שהתכלית המושג בזה העושר אשר לא יזכה זה העשיר ליהנות בו לא לחיי עולם ולא לחיי שעה · הוא תכלית גרוע מאד · כי אמנם אם יוליד איש מאה · ובכן יזכה לבנים : ושנים רבות יחיה · ועם זה יזכה לאורך ימים : ורב שיהיו ימי שניו · גם שיספיק זה בעיניו וישמח בו באופן שיאריך ימיו עם הבנים יהיו אלו ובעיניו ימי שני חיים אע"פ שיהיו חיי צער : ונפשו לא תשבע מן הטובה · שלא השיג בה נפשו שום תקות אושר נצחי שתשבע בה : וגם קבורה לא היתה לו · שלא מת עדיין ובאופן זה איננו לא מן המתים ולא מן החיים אבל מאריך ימי צער שאינם ימי חיים : אמרתי טוב ממנו הנפל · שלא הצטער כלל : (ד) כי בהבל בא ·

כי

מִזֶּה: ו וְאִלּוּ חָיָה אֶלֶף שָׁנִים פַּעֲמַיִם וְטוֹבָה לֹא רָאָה הֲלֹא אֶל־מָקוֹם אֶחָד הַכֹּל הוֹלֵךְ: ז כָּל־עֲמַל הָאָדָם לְפִיהוּ וְגַם־הַנֶּפֶשׁ לֹא תִמָּלֵא: ח כִּי מַה־יּוֹתֵר לֶחָכָם מִן־הַכְּסִיל מַה־לֶּעָנִי יוֹדֵעַ לַהֲלֹךְ נֶגֶד הַחַיִּים: ט טוֹב מַרְאֵה עֵינַיִם מֵהֲלָךְ־נָפֶשׁ גַּם־זֶה הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ חצי הספר בפסוקים: י מַה־שֶּׁהָיָה כְּבָר נִקְרָא שְׁמוֹ וְנוֹדָע אֲשֶׁר־הוּא אָדָם וְלֹא־יוּכַל לָדִין עִם שֶׁהַתַּקִּיף מִמֶּנּוּ: יא כִּי יֵשׁ־דְּבָרִים הַרְבֵּה מַרְבִּים הָבֶל מַה־יֹּתֵר לָאָדָם: יב כִּי מִי־יוֹדֵעַ מַה־טּוֹב לָאָדָם בַּחַיִּים מִסְפַּר יְמֵי־חַיֵּי הֶבְלוֹ וְיַעֲשֵׂם כַּצֵּל אֲשֶׁר מִי־יַגִּיד

יתיר ה"א

ח"א כל עמל האדם לפיהו · זוכר פ' במיני: טוב מראה עינים מהלך נפש · יומא פד:

רש"י

לה ואין לו להשבע: (ו) ואלו חיה · ואם חיה אלפים שנה מה יתרון לו הואיל וטובה לא ראה הלא סופו לשוב אל העפר כשאר העניים: (ז) כל עמל האדם · בשביל פיהו הוא שיהנה ויאכל בעולם הזה והבא וזה לא נהנה בחייו: וגם הנפש לא תמלא · בתמיה כלומר וזה אפילו תאותו לא מלאה בהנאה מועטת כמו תמלאמו נפשי לשון הבנת תאוה ואחרי שכן הוא: (ח) מה יותר לו בחכמתו מאחר היה כסיל: מה לעני · חסרון מן העשיר שאין לו קורת רוח גם הוא יודע להלוך בארץ אצל החיים · ד"א וגם הנפש לא תמלא לעולם הבא שהרי לא עשה מעשים טובים בחייו: (ט) טוב מראה עינים מהלך נפש · טוב היה והוכשר לזה לראות עשרו למראה עיניו ממאכל ומשתה ההולך בנפש · ד"א טוב מראה עינים מהלך נפש טוב היה לזה והוכשר ללכת אחר עיניו לגזול ולעשוק מהילוך נפשו שלא נתן לב היכן נפשו הולך כשימות: גם זה הבל · הוא הניהן לרשעים: (י) מה שהיה כבר נקרא שמו · חשיבות וגדולה שהיתה לו בחייו כבר נקרא שמו כלומר כבר היה ועבר כבר יצא לו שם בשררה ועתה חלף ונודע שהוא אדם ולא אל וסופו שמת ולא יוכל לדין עם מלאך המות שהוא תקיף ממנו: (יא) כי יש דברים הרבה · כשתעסק בהן בחייו כשחוק המלכים קופים ופילים ואריות הכל הרבו לו ומה יותר לו משמת: (יב) כי מי יודע · כי מי אשר יודע מעשים טובים מה לאדם לעשות בחייו שיהיו טובים לו לעולם הארוך: מספר ימי חיי הבלו · שהם מעט מספר: ויעשם · לאותם

אבן עזרא

לא עמל בדברי העולם · וזה כנגד העושר שראה אור העולם וידע כי לא היה לו מנוחה כי אם עמל בלא שכר ולא תענוג בבשי רשולמות: (ו) ואלו חיה · זאת המלה כמו ואילו לעבדים ולשפחות · ויש אומרים שאמר שהיא מורכבת מן אם ומן לו · ואלף פעמים אלף אלפים כמו עשרים פעמים הם ארבע מאות: אל מקום אחד · הוא הקבר: (ז) כל עמל · תמה על הכסיל שלא ראה טובה והלא עיקר כל עמל כדי שיאכל אדם ולא ימות · וענין וגם הנפש לא תמלא שלא תשבע ואילו היה לו כל הון שבעולם וכל [האכל] תאכל · ועניין גם ישוב על כפה שלא ימלא כי מיד ירד המאכל ממנו: (ח) כי מה יותר לחכם · אם יבקש החכם ממון אין קן ונפשו לא תמלא כנפש הכסיל מה יתרון יש לו · וענין מה לעני יודע · העני שהוא יודע ומבין מה לו להלוך בדרך הכסילים כנגד החיים · חיים במקום הזה גם כתואר כמו חיים לכם: (ט) טוב · אמר מה להכם שתהלוך נפשו בדרך הכסילים שנפשם לא תמלא די לו המלאה הנראה לעין אע"פ שהנראה ואשר יעלה במחשבת הנפש הבל · פירוש אחר שיהיה טוב מראה עינים דברי החיים כענין ומה כשרון לבעליו כי אם ראות עיניו: (י) מה שהיה · כבר נקרא שמו ונודע שהוא אדם כך וכך ולמה יבקש הליכת הנפש עד שיהיה כפלוני ויתכן שלא ישיגנו ואין ראוי לאיש בכל שידין עם שתקיף ממנו על כן אין ראוי לו לבקש מה שהחיים מבקשים ויעשה זאת כנגדם שיהיה כמו הם: (יא) כי יש דברים הרבה · הון מוליכת הנפש מתאות העולם לקבץ הון כמו לבקש שררה ודברי חשק וכלם ודומה להם מרבים הבל יוסיפו על הבלו של אדם ודי לו שהוא הבל גם זה הפסוק ישוב על העני היודע שראוי לו להשמר מכל הבל כי מה יותר יש לו: (יב) כי מי · גם זה ישיב לענין העני היודע

ספורנו

כי אמנם הנפל לא ההבל שאין בכוחו ובלידתו השגת שום תכלית נאות: ובחשך ילך · בלתי השתדלות להשיג דבר ובכן אינו מאבד כלום: ובחשך שמו יכוסה · שלא בא לכלל מציאות ראוי לשם: (ה) גם שמש לא ראה ולא ידע · ובכן לא יוכל להצטער על אבדת שום תכלית מכוון: נחת לזה מזה · לכן נחת לנפל שלא טרח ולא ידע אחת מכל אלה יותר מאשר יש לזה שמאריך ימי צער בלתי שישיג בהם שום תכלית נחשב: (ו) ואלו חיה אלף שנים פעמים וטובה לא ראה · וגם שלא יהיו חיי צער מה התועלת באורך החיים כי גם שיחיה כפלי כפלים והנה לא ראה ולא השיג הקות נצחיות: הלא אל מקום אחד הכל הולך · הלא אל מקום אחד במדרגת אבדון ילך הכל הנפש השכלית עם החיונית והתאותית ובכן לא ישיג התכלית המכוון בחיי הזמניים שהוא שיקנה האדם בהם הנצחיות ואשרו: (ז) כל עמל האדם לפיהו וגם הנפש לא תמלא · ויקרה לזה כמו שיקרה למי שיעמול כל ימיו לפיהו ועם מה שאינו מכוון להיטיב בו לזולתו גם נפשו המתאוה לא תמלא ולא תשבע מן המושג אצלו וכן יקרה לזה אשר המכוון בחייו מאת האל ית' הוא שיקנה בהם שלמות נצחי לעצמו ויורה זה גם לאחרים והנה לא ישג בהם דבר מזה לא לעצמו ולא לאחרים: (ח) כי מה יתרון לחכם מן הכסיל · והטעם שהאדם ההמוני גם שיאריך ימים לא יתעורר בהם להשתדל בעיון לקנות איזה אושר נצחי הוא באמרו שאין יתרון לחכם יותר מן הכסיל: מה לעני יודע · שגם שהחכם יתבונן בנצחיים ובעצמים הנבדלים אשר הם חיים לעולם מה אופן ודרך יש לזה העני היודע כל אלה שיוכל להלוך נגד אותם החיים בדרך ישר מגיע אליהם להשיג אותו הנצחיות כמו ויעל העם העירה איש נגדו באופן שיהן לו מבוכים בין העומדים האלה ולכן אומר זה ההמוני הנזכר: (ט) טוב מראה עינים · טוב הקנין המושג בחוש: מהלך נפש · יותר מהלוך הנפש השכלית ההולכת להשיג אותו הנצחיות שלא ישיגוהו לעולם וכן הוא משתדל להשיג הקניינים המוחשים בלבד: גם זה הבל · שתכליתו גרוע: ורעות רוח · שלא ישיג ברב השתדלותו במוחשות שום טובה יותר ממה שנגזר עליו בעת הלידה: (י) כבר נקרא שמו · עוני או עושר או זולת זה: ונודע אשר הוא אדם · עפר מן האדמה: ולא יוכל לדין עם שתקיף ממנו · ולא יוכל להסיר את הדבר הנגזר עליו ממי שהוא תקיף ממנו: (יא) כי יש דברים הרבה מרבים הבל · וזה יעשה הגוזר לא כהכביד עליו האשר ולא כהכביד הבחירה · אבל יהיה זה כי אמנם יש דברים הרבה מרבים הבל שמרבים על האדם

עמל

לָאָדָם מַה־יִּהְיֶה אַחֲרָיו תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ: ז א טוֹב ט׳ רבתי שֵׁם מִשֶּׁמֶן טוֹב וְיוֹם הַמָּוֶת מִיּוֹם הִוָּלְדוֹ: ב טוֹב לָלֶכֶת אֶל־בֵּית־אֵבֶל מִלֶּכֶת אֶל־בֵּית מִשְׁתֶּה בַּאֲשֶׁר הוּא סוֹף כָּל־הָאָדָם וְהַחַי יִתֵּן אֶל־לִבּוֹ: ג טוֹב כַּעַס מִשְּׂחוֹק כִּי־בְרֹעַ פָּנִים יִיטַב לֵב: ד לֵב

ת"א טוב שם משמן טוב · ברכות יז עקרים מג פב ועקידה נעילת שערים: טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה · כתובות עב: באשר הוא סוף כל האדם · עקידה שם: והחי יתן אל לבו · מועד קטן כח נדרים פג עקידה שם: טוב כעס משחוק · שבת ל עקידה שער נו:

רש"י

מעשים בשעה מועטת שהוא חי שהוא זמן קצר כצל עוף העובר ואף על פי שאמר שלמה כצל סתם ולא פירש אם צל דקל אם צל כותל שהם קבועים כבר פירשו דוד אביו ימיו כצל עובר זה צלו של עוף הפורח כך נדרש במדרש: אשר מי יגיד לאדם ׳ במה יתקיים הון שקבץ משפק לבניו אחריו תחת השמש: (א) טוב שם משמן טוב · יפה לאדם שם טוב משמן טוב וביום המות טוב השם מיום הולדו לכך הוקש שם טוב לשמן יותר מאשר משקין שהשמן אתה נותן לתוכו מים והוא צף ועולה וניכר אבל שאר משקים אתה נותן לתוכו מים והם בולעים: טוב שם משמן טוב · שמן טוב יורד למטה שנאמר כשמן הטוב היורד על הזקן שם טוב עולה למעלה שנאמר ואגדלה שמך · שמן טוב לשעה ושם טוב לעולם שנאמר יהי שמו לעולם · שמן טוב הולך מקיטון לטרקלין ולא יותר ושם טוב לסוף העולם · אמר רבי יהודה ברבי סימון מצינו בעלי שמן טוב שנכנסו למקום החיים ויצאו שרופים והם נדב ואביהוא שנמשחו בשמן המשחה ומצינו בעלי שם טוב שנכנסו למקום המיתה ויצאו חיים חנניה מישאל ועזריה שיצאו מכבשן האש: ויום המות מיום הולדו · נולדה מרים אין הכל יודעין מה היא · מתה נסתלקה הבאר וכן אהרן בעמוד ענן וכן משה במן: (ב) טוב ללכת אל בית אבל · מדה הנוהגת בחיים ובמתים: מלכת אל בית משתה · שהיא מדה שאינה נוהגת אלא בחיים: באשר הוא סוף כל האדם · בשביל שהאבל הוא סוף כל האדם סופו של כל אדם לבוא לידי כך לפיכך החי יתן אל לבו כל מה שאגמול חסד עם המת אצטרך אני שיגמול לי במותי דידל ידלוניה ליטען יטעגוניה ליספד יספדוניה דילוה ילווניה · ד"א באשר הוא סוף כל האדם שהמיתה היא סוף כל ימי האדם ואם לא עכשיו נומל לו חסד לא ינמול לו עוד אבל בית המשתה זימנו ולא הלך יכול לומר לו כשיולד לך בן ושם אהיה עמך תבא לך שמחה חתונת בנך ושם אלך: והחי יתן אל לבו · הדבר הזה שאם לא עכשיו שיגמול לו חסד לא יגמול לו עוד: (ג) טוב כעס משחוק · מי שרודפת מדת הדין אחריו אל יצטער טוב היה להם לדור המבול אם כראם הקב"ה פנים זעומות על

אבן עזרא

כי לא ידע האדם מה טוב לו בחיים אם העושר ואם העוני וימי חיי הבלו הם במספר ראוי שיעשה אותם כצל עובר ולא יקבץ ה יכת הנפש עד שיעזוב הממון כי לא יועיל כל מה שיעזוב אפי׳ לא ידע מה יעשה אחריו בממונו · וענין יעשם כצל שיחשוב במחשבתו כמו שהצל איננו עומד רגע אחד כן ימיו ילכו ויעברו שהם העיקר אף כי כל מה שיקרה להם מטוב ועד רע ועושר ועוני · ופי׳ אחר בפסוק והסכל ירבה דברים: (א) טוב שם · גם זה הפסוק טוב שם דבק בראשונים כי הענין היודע במעשיו טובים יותר כבוד לו הוא הכם משמן הטוב ויותר הענוג ויום המות הוא ט"ב לאשר יש לו שם טוב מיום הולדו כי ביום הולדו לא ידע איש מה יהיה אם טוב ואם רע וכמותו נקרא שמו ונודע שהוא אדם טוב · ויתכן היות ויום המות טוב לבעל השם הטוב בעבור שימלא מנוחה ובכל טוב ולא יראה עמל ואין כן ביום הולדו כי אדם לעמל יולד · ויש מפרשים ויום המות חייב אדם שיעלה על לבו יום המות מיום הולדו והענין בעצמו טוב לכן איננו מענין הפסוק: (ב) טוב ללכת · בעבור ראותו מה הוא סוף כל האדם שהוא המות ובעודנו חי יתן אל לבו: (ג) טוב כעס · כבר באהרו חכמי האמת שיש באדם שלש נפשות האחת נפש הצומחת והענין כי כמו שיש במיני הצמחים והדשאים וכל עץ כה קרא שמו כפש או מה שהגוף שיגדל גשם הצמח ויגביהנו וירחיבנו כן יש באדם וזאת הנפש מתגברת עד זמן קצוב וזאת הנפש היא המתאוה והצריכה לאכול · והנפש השנית נפש הבהמה והיא בעלת הכרגשות הגשם · ובעלת התנודה ההולכת ממקום למקום וזאת הנפש גם היא באדם ולאדם לבדו נפש שלישית היא הנקראת נשמה היא המדברת המכרת בין אמת ושקר בעלת החכמה והנפש השנית היא אמצעית בין שתי הנפשות והאלהים נטע שכל באדם הוא הנקרא לב למלאות חסן כל נפש בעתו וגם עוזרו במלות העמודנה כל דבר על מתכונתו ואין זה הספר מוכן לדבר על סוד הנפש כי עמוק הוא ולא יוכל מבין לעמוד על האמת כי אם אחר קריאת ספרים רבים ולולא שהוצרכתי להזכיר חלקי הנפשות בעבור פירושי הפסוקים לא רמזתי לכלל אף לפרש ועיקר הצורך הוא שיראו בדברי שלמה בספר הזה דברים קשים מהם שיאמר במקומות רבים דבר ויאמר הפך הדבר ובעבור זה אמרו חכמי ישראל ז"ל בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרין זה את זה אמר טוב כעס משחוק והפך זה כי כעס בחיק כסילים ינוח וכן כי ברוב חכמה רוב כעס והפך זה והסר כעס מלבך וכן טוב אשר יפה לאכול ולשתות והפך זה טוב ללכת אל בית אבל וכן ושבחתי אני את השמחה והפך זה ולשמחה מה זו עושה וכן כי מה יותר לחכם מן הכסיל והפך שיש יתרון לחכמה

ספורנו

עמל בלתי תכלית נהפך שירבה בהם לפעמים זמנו וקנינו כמו הבונים לפרסם שם כבודו בחייו: ומה יותר לאדם · והנה אין לו מהם שום תועלת נהפך גם לפעמים לא ישיג המכוון אחר המות: (יב) כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים מספר ימי חיי הבלו · כי גם שיבנה בהם כנגד מה בקצת ימיו מי יודע שייטב לו בכל מספר ימי הבלו כי לפעמים יקרה שבקצתם יבא עליו בסבת אלה הבניינים קנאה ושנאה עם נזק: ויעשם כצל · והנה האדם כשגוזר עליו שיעני יעשה אלה הבניינים הכל למען יאבד זמנו וקנינו ועם זה יעשם כצל לזמן מועט: כי מי יגיד לאדם מה יהיה אחריו תחת השמש · כי לפעמים יהיו כל מעשיו בטלים הכף אחר מותו · ובכן לא ישיג את המכוון אלו מהם: (א) טוב שם · הנקנה בעיון ובמעשה: משמן טוב · למשוח: ויום המות מיום הולדו · והוא שבזה טוב הוא יותר טוב ביום המות שבהר נשלם בעל השם ולא יקרה לו קלקול מיום הולד אותו השם טוב שלא נשלם עדיין ולפעמים יתקלקל כאמרם ז"ל אל תאמין בעצמך עד יום מותך: (ב) ולכן טוב ללכת אל בית אבל · שבו יתוסף סוף שם המת לטוב או לרע: והחי יתן אל לבו · ויתגדל שיהיה שם שלו טוב בסופו: (ג) טוב כעס משחוק · וגם שזה לא יושג זולתי בהיות האדם כועס על הנפש המתאוה וגוער בה הנה אותו הכעס הוא טוב מן השחוק

אשר

חֲכָמִים בְּבֵית אֵבֶל וְלֵב כְּסִילִים בְּבֵית שִׂמְחָה׃ ה טוֹב לִשְׁמֹעַ גַּעֲרַת חָכָם מֵאִישׁ שֹׁמֵעַ שִׁיר כְּסִילִים׃ ו כִּי כְקוֹל הַסִּירִים תַּחַת הַסִּיר כֵּן שְׂחֹק הַכְּסִיל וְגַם־זֶה הָבֶל׃ ז כִּי הָעֹשֶׁק יְהוֹלֵל חָכָם וִיאַבֵּד אֶת־לֵב מַתָּנָה׃ ח טוֹב אַחֲרִית דָּבָר מֵרֵאשִׁיתוֹ טוֹב

רש"י

עבירות שבידם משחוק שמחק עמהם שאילו הראה להם קימעא רוע פניו היו חוזרים למוטב טוב היה לאדוניהו אם עצבו אביו על כל עבירה שהיה עושה משחוק שהראה לו ובסוף נהרג עליו: ייטב לב · יהפוך לב האדם להיטיב דרכיו: (ד) לב חכמים בבית אבל · מחשבתם על יום המיתה: ולב כסילים בבית שמחה · אין חרדים מיום המיתה ולבם בריא כאולם: (ו) כי כקול הסירים · עצי קוצים אשפינ"ש בלע"ז: תחת הסיר · תחת סיר נחשת הכפוי על תבערת קוצים והם מקשקשים לתוכה אמר רבי יהושע בן לוי כל קיסא כד אינון דלקין לית קלהון אזיל ברם הלין סירייתא קלהון אזיל למימר אף אנן מן קיסא מודיעים שאף אנו מן העצים ויש לורך בנו אף הכסילים מרבים דברים לומר גם אנו מן החשובים: גם זה הבל · ועמל הוא שמסר הקדוש ברוך הוא לבריות להיות ענוים ומקנתרים בהם: (ז) כי העושק יהולל חכם · כשהכסיל מקנתר את החכם מערבב דעתו וגם הוא נכשל · דתן ואבירם קנתרו את משה לומר ירא ה' עליכם וישפוט וגו' ועכרבוהו ואבדו את לבו ונרמו לו שהקפיד כנגד הקב"ה ואמר והצל לא הצלת את עמך ונענש בדבר שהשיבו עתה תראה ולא הראה במלחמת ל"א מלכים: לב מתנה · לב חכמה שהיא מתנה לאדם שנאמר כי ה' יתן חכמה: עושק · לשון ריב וקנתורין יש פנים אחרים אך מפרידין המקראות זו מזו · וכי האמור בראש המקרא מוכיח שמחובר למקרא שלפניו: (ח) טוב אחרית דבר מראשיתו ·

אבן עזרא

וכן ושבח אני את המתים והסך זה כי לכלב חי הוא טוב וכן כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול והפך כי עת לכל חפץ וכן וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים והפך יש רשע מאריך ברעתו וכן אשר יהיה טוב ליראי האלהים והפך יש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים והמתעסק היטב ימצא עוד כאלה בספר הזה וידוע כי הקל שבחכמים לא יחבר ספר ויספיר דברי בשאו · וצורך אחד מן המפרשים לפרש מלת קהלת כמו קהלת יעקב ואמר כי תלמידיו חברו הספר וכל אחד אמר כפי מחשבתו וזה איננו נכון כלל בעבור ויותר שהיה קהלת חכם והנה הוא אדם אחד ועוד בקש קהלת למצוא דברי חפץ והראיה הגמורה אני קהלת הייתי מלך ואחר שהעיד הכתוב על שלמה שאחריו לא יקום חכם כמוהו ידענו שאין בדבריו הפך רק הם כלם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת · ועתה אפרש אותם בדרך קצרה אע"פ שהבלה נפשות נקראות בשם אחד בעבור שמתאחדות כי הנשמה נקראת רוח ונפש לכן אשים שמות להם למען לא אאריך בתואר כל אחת ויהיה שם הנפש המתאוה לאכול ולשתות ותשק המשגל נפש ויהיה שם נפש בעלת הסרגשה המבקשת שררה וגדולה רוח ויהיה שם נפש בעלת החכמה נשמה ג"כ חלקם רבינו סעדיה גאון ז"ל וידוע כי כשתגבר הנפש תחלש הנשמה ואין לה כח לעמוד לפניה בעבור היותה גוף וכל יצריו עוזרים אותה על כן המתעסק באכילה ושתיה לא יתחכם לעולם · וכשתתגבר הנשמה עם הרוח תגלחנה הנפש או תשקטנה מעט עיני הנשמה לבין תאוות העולם לכן לא תוכל לדעת התכמות העליונות בעבור כח הרוח המבקשת שררה והיא המולידה הכעס והנה זה פירוש טוב כעס משחוק וענין כי ברוע פנים ייטב לב היא הדאגה כמו מדוע פניכם רעים וענין לב הוא השכל ואחר שתתגבר הנשמה על הנפש באמת הרוח צריכה הנשמה להתעסק בחכמה בתעזור אותה עד שתגלה הרוח ותהיה תחת ידה וזה פירוש אל תבהל ברוחך לכעוס וענין כי כעס בחיק כסילים ינוח שהוא עמהם לעולם ולא יזוז מהם ועם הכעס לא ימצא כי אם כפתו לגורך · וענין כי העושק יהולל חכם רב כעס כענין אל תתחכם יותר כי רוב החכמה ירבה כעסו על הבלי העולם ועל בני העולם ויצא מן הישוב כענין לשבותם וימות בלא עתו על כן הטוב לאדם שיסגול כל דבריו ועינו במאזני צדק ויתן חלק לכל נפש בעתו וענין והסר כעס מלבך הוא שלא תמשול הרוח עליך וכן והעבר רעה מבשרך היא הנאה כי אם יאכל כל מאכל שיתאוה יביא רעה על בשרו וכן אם יוסיף על המשגל יביא רעה חולה על בשרו וענין בשר הוא גופו והנה הזכיר בפסוק הזה שיחליש אדם בכל יכולתו הרוח בעלת הכעס והנפש בעלת התאוה וענין טוב אשר יפה לאכול ולשתות כנגד הכסיל העמל לקנן ממון ולא יהנה ממנו טוב ללכת אל בית אבל הוא האמת · וענין כי מה יותר לחכם שאם יעשה החכם כמעשה הכסיל שלא תשבע נפשו מה יתרון יש לו וכן יתרון לחכמה הוא האמת וכן ושבחתי אני את השמחה כי היגיעים בעולם ואינם מבקשים תאוה השמחים הם יותר מהדואגים לאכול · ולשמחה מה זו עושה הוא האמת · ושבח אני את המתים כנגד השפוקים וענין כי לכלב חי הוא טוב דברי בני האדם · וגם כתוב למעלה וגם לב בני האדם מלא רע והוללות בלבבם וכן כי אין מעשה וחשבון דבריהם · וענין כי עת לכל חפץ הוא האמת · וענין וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כלל על הרוב ידבר · וענין יש רשע הוא במעלה לפרקים מעטים וכבר הזכרתי בתחלת הספר כי בעבור רע מעט אין בחכמה העליונה למנוע טוב רב וכמו זה בספר משלי שיאמר וקובץ על יד ירבה והוא האמת · ויש מפזר ונוסף עוד הוא המעט וכן יש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים אשר תמצא בספר הזה דבר והפך שנית יראה שיאמר הפך הדבר גם כי תמצא בספר משלי כמו אל תען כסיל ענה כסיל ג"כ בדברי הנביאים ובתורת אלהינו שהוא העיקר כמו אשם כי לא יהיה כך אכיון כי לא יחדל אביון וכלם אמת: (ד) לב חכמים · אחר שהזכיר טוב ללכת אל בית אבל אמר כי חכמי לב אפי' בשלא ילכו אל בית האבל בית האבל תמיד בלבם: (ה) טוב · יותר טוב יהיה למי שאינו חכם לשמוע גערת חכם בו ויותר תועילנו ואם הגערה תועיל אף כי דברי חכמות והענין שאפי' גערת חכם שהעם יותר מועיל ותתענג הנשמה בם משמוע שיר כסילים: (ו) כי כקול הסירים · כמו קוצים מלשון בסירים וענין שישים על הדלת סירים וקוצים · ותחת הסיר כמו שכתבנו על סיר הבשר ובא סיר עם סירים ביחד והיותו מענין אחד והוא לשון צחות כמו רוכבים על שוסים עירים ובלבים עירים להם · ואמר וגם זה הבל וישוב על שיר כסילים ועל השחוק והשמחה שלהם אין טעם לה וענין כי אם קול וצעקה כקול הסירים: (ז) כי העושק · הזכיר כי הטוב לחכם שלא יתעסק בדברי השחוק והזכיר שיש דבר שישיגנו מהולל והוא העושק ויאבד דבר עוד מתנה בעבור היות ויאבד לשון זכר כענין ושוא מהגוים יחים וכמוהו מלא עולם כך: (ח) טוב אחרית דבר מראשיתו · אמר כי החכם ראוי שלא יאבה מהנות כל דבר שיעשה יכיס מה אחריתו כי

ספורנו

אשר ישחק במעשיו וישמח בהם כי ברוע פנים מתנגדים לנפשם המתאוה: ייטב לב · הכח השכלי בעיון ובמעשה: (ד) לב חכמים בבית אבל · ועל זה יעיד הנסיון כי אמנם החכמים מתעצבים על חסרונם ודואגים לעמוד ביומי הפקודה ומשתדלים לקנות שלמות נאות: ולב כסילים בבית שמחה · שמחים על התענוג שהוא הוה עתה כנלכד בלתי רואים את הנולד: (ה) ולכן טוב לשמוע

אֶרֶךְ־רוּחַ מִגְּבַהּ רוּחַ׃ ט אַל־תְּבַהֵל בְּרוּחֲךָ לִכְעוֹס כִּי כַעַס בְּחֵיק כְּסִילִים יָנוּחַ׃ י אַל־תֹּאמַר מֶה הָיָה שֶׁהַיָּמִים הָרִאשֹׁנִים הָיוּ טוֹבִים מֵאֵלֶּה כִּי לֹא מֵחָכְמָה שָׁאַלְתָּ עַל־זֶה׃ יא טוֹבָה חָכְמָה עִם־נַחֲלָה וְיֹתֵר לְרֹאֵי הַשָּׁמֶשׁ׃ יב כִּי בְּצֵל הַחָכְמָה בְּצֵל הַכָּסֶף וְיִתְרוֹן דַּעַת הַחָכְמָה תְּחַיֶּה בְעָלֶיהָ׃ יג רְאֵה אֶת־מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים כִּי מִי יוּכַל לְתַקֵּן אֵת אֲשֶׁר עִוְּתוֹ׃ יד בְּיוֹם טוֹבָה הֱיֵה בְטוֹב וּבְיוֹם רָעָה רְאֵה גַּם אֶת־זֶה לְעֻמַּת־

ת"א כי כעס בחיק כסילים ינוח · נדרים כב: אל תאמר מה היה שהימים הראשונים · ר"ה כה: טובה חכמה עם נחלה · בכורות נג זוהר פ' חקת: כי בצל החכמה בצל הכסף · פסחים נג: החכמה תחיה בעליה · יומא פג. פד יבמות סד חולין נט: ביום טובה היה בטוב · זוהר פ' מצורע: גם את זה לעמת זה עשה האלהים · חגיגה טו:

רש"י

כמשמעו בראשית הדבר אין אנו יודעים מה יהא בסופו אבל כשאחרית טוב נגמר בטובה· דבר אחר טוב אחרית דבר מראשיתו בזמן שהוא מראשיתו טוב שנתכוונו לטובה כשהתחילו בו ר"מ הוי קאי ודריש כולה מילתא באלישע בן אבויה במדרש קהלת: ארך רוח · המאריך רוגזו ואין ממהר לריב: (ט) אל תבהל · אל תמהר: (י) אל תאמר מה היה שהימים וגו' · אל תתמה על הטובה שהיתה באה על הצדיקים הראשונים כדור המדבר ודורו של יהושע ודורו של דוד: כי לא מחכמה שאלת · שהכל לפי זכות הדורות: (יא) טובה חכמה וגו' · חכמתם עמדה להם עם נחלת זכות אבותם כי טובה היא החכמה: ויותר לרואי השמש · יתרון היא החכמה לכל הבריות · רואי השמש הן כל הבריות כדתנן הנודר מרואי החמה אסור אף בסומין לא נתכוין זה אלא במי שהחמה רואה אותו: (יב) כי בצל החכמה בצל הכסף · כל מי שישנו בצל החכמה ישנו בצל הכסף שהחכמה גורמת לעושר שיבוא: ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה · ועוד החכמה יתירה על הכסף שהחכמה תחיה בעליה: (יג) ראה את מעשה האלהים · היאך הוא מתוקן הכל לפי הפעולה של אדם גן עדן לצדיקים וגיהנם לרשעים ראה לך באיזה תדבק: כי מי יוכל לתקן · לאחר מיתה את הדבר אשר עוותו בחייו: (יד) ביום טובה היה בטוב · ביום שיש בידך לעשות טובה היה בעושה הטובה: וביום רעה ראה · כשתבא

אבן עזרא

הוא כעיקר בלא תרופה כי החכם יאכל רפואה היא מרה בראשונה בעבור שתועיל באחרונה וימנע עצמו מאכול מתוק שסופו סוף בראשיתו ורע באחריתו ושיהיה ארך רוח · וארך הוא שם התואר על משקל ילד ויבא כלך יתר שאת: (ט) אל תבהל · ענין תבהל כמו אל ממהר וכן ויבהילו להביא את המן וכבר פירשתי הפסוק ה"ה בפסוק טוב כעס: (י) אל תאמר · עודנו מצוה ומזכיר לחכם שישמח בחלקו ואם היה עני כמו שכתוב למעלה מה לעני יודע ויאמר שלא יתעסק בדברי קנות ממון כי אם מה שיספיק ולא יכעס בעבור שיש לכסיל ממון רב ממנו ויהיה ארך רוח ואל יאמר מה היה כמו שיאמרו הכסילים אם ירדו מגדולתם שהכסף בעולם כי המבין ידע כי הימים שוים והמערכות העליונות הם הם רק המקבלים ישתנו איש איש כפי חלקו: (יא) טובה חכמה · ואם יתכן שתהיה לחכם נחלה טוב הוא לו ויותר טוב לרואי השמש כי יכבדו אותו בעבור עשרו: (יב) כי בצל · אז יהיה החכם חוסה בצל החכמה ובצל הכסף אכן יש הפרש בין צל חכמה וצל הכסף שהחכמה תחיה בעליה כי החכמה היא גורם שהנשמה העליונה שהיא מתה כמות הגוף: (יג) ראה · והחכם שאין לו נחלה וכסף ישמח בחכמתו ולא יכעס בעבור עניו כי כבר נגזר עליו מה שנגזר מששת ימי בראשית ומביני מלאכת השמים יבינו והוא פירוש אשר ברא האלהים כי האלהים לעשות שם בכל מלאכתו כח על הדמות הראשונה ומי שהיתה מערכתו מעוות בדבר ממון או דבר אחר אין לו תקנה: (יד) ביום · והחכם שהיא בעל נחלה וכסף אם ישמח בדבר שלא יעמוד כאילו אומרים לו כשתהיה ביום טוב היה בטוב ושמח לכן יש עליו להסתכל כי יום רעה

ספורנו

לשמוע גערת חכם · כי אע"פ שיתענג האדם בה הנה יושג ממנה תקון מעוות: מאיש שומע שיר כסילים · אע"פ שישמח בו לפי שעה: (ו) כי כקול הסירים תחת הסיר · כי כמו שיקרה בקול הקוצים הנשרפים תחת סיר הבשר שיאבדו הם בזה הקול באש ויקלקלו את הסיר גם שיבשלו את הבשר: כן שחוק הכסיל · מאבד בזה את עצמו ויקלקל גם השומע באבוד זמנו אע"פ שישמחהו לשעה מועטת: גם זה הבל · וגם זאת השמחה המושגה לשעה הוא דבר שתכליתו בלתי נחשב: (ז) כי העושק · כי בזמן שיעשוק אדם מן העיון כדי לשחוק בו בדברים בטלים: יהולל חכם · במה שיבטל בו מן העיון: ויאבד לב מתנה · עד שלפעמים יקרה שיטעה גם במושכלות הראשונות שנתנו לו במתנת הטבע או המסדר בלתי השתדלות האדם: (ח) טוב אחרית דבר מראשיתו · הנה בכל הפעולות יהיה הטוב המקווה מהם בתכליתם בלבד · מכל מקום טוב ארך רוח מגבה רוח · כי בדבר הכעס יקרה הפך זה שטוב שיהיה האדם ארך רוח קשה לכעוס אע"פ שיהיה קשה לרצות בסוף יותר ממי שיהיה גבה רוח נוח לכעוס גם שיהיה נוח לרצות בסוף: (ט) ולכן אל תבהל ברוחך לכעוס · אל תהי נוח לכעוס כי כעס בחיק כסילים ינוח מזומן בחיקם וגלוי לכל מבלי אין מעצור לרוחם ומשכים אחר התנועה הטבעית בלי שיכוונו בו תכלית נאות: (י) אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה · אל תאמר זה כמו תמה וכועס על הנהגת האל יתעלה שהיטיב לראשונים ולא כן מיטיב לאחרונים: כי לא מחכמה שאלת על זה · שאין ספק שהנהגתו לא תשתנה בלתי התחדשות סבה מתפעל מכרחת אל ההנהגות · ובכן ראוי לדעת: (יא) כי טובה חכמה עם נחלה · כי גם בימינו תיטב חכמת ההנהגה כשתהיה עם נחלת ממון או אומנות מקובל מאבות כמו המסופר שקרה לרבה מהראשונים שנתעשרו בחכמת מרפא הגלן ועבודת האדמה: ויותר לראי השמש · ויותר יקרה זה לאותם הרואים ההנהגה הראויה במה שתחת השמש באופן שמכלכלים עסקיהם במשפט והנהגה נאותה ובזה היו הימים הראשונים טובים לאותם שנזכרו בדברי הימים שהיו על זה האופן: (יב) כי בצל החכמה בצל הכסף ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה · כי אמנם החכמה בהנהגה מדינית תחיה בעליה בצל חכמת האומנות המקובלת בשהצליח או בצל הכסף שהיא נחלת אבות שיאכל האדם פירותיה או ביתרון דעת באותה חכמת האומנות כשידע האדם בה יותר מרבים מבני דורו וזה יקרה גם בימינו לאיש אשר אלה לו: (יג) ראה את מעשה האלהים · שברא את האדם בצלמו והגיע אל כוונת גודל הצלחתו: כי מי יוכל לתקן את אשר עותו · כי אין דרך שיתקן האדם את מעוות החטא את כוונת האלוה המכוונת במעשהו הנזכר בעוד החטא קיים שלא נמחק בתשובה ממנו שאין מנוס מהכה עבירה: (יד) ולכן ביום טובה

זֶה עָשָׂה הָאֱלֹהִים עַל־דִּבְרַת שֶׁלֹּא יִמְצָא הָאָדָם אַחֲרָיו מְאוּמָה׃ טו אֶת־הַכֹּל רָאִיתִי בִּימֵי הֶבְלִי יֵשׁ צַדִּיק אֹבֵד בְּצִדְקוֹ וְיֵשׁ רָשָׁע מַאֲרִיךְ בְּרָעָתוֹ׃ טז אַל־תְּהִי צַדִּיק הַרְבֵּה וְאַל־תִּתְחַכַּם יוֹתֵר לָמָּה תִּשּׁוֹמֵם׃ יז אַל־תִּרְשַׁע הַרְבֵּה וְאַל־תְּהִי סָכָל לָמָּה תָמוּת בְּלֹא עִתֶּךָ׃ יח טוֹב אֲשֶׁר תֶּאֱחֹז בָּזֶה וְגַם־מִזֶּה אַל־תַּנַּח אֶת־יָדֶךָ כִּי־יְרֵא אֱלֹהִים יֵצֵא אֶת־כֻּלָּם׃ יט הַחָכְמָה תָּעֹז לֶחָכָם מֵעֲשָׂרָה שַׁלִּיטִים אֲשֶׁר הָיוּ בָּעִיר׃

ת"א את הכל ראיתי בימי הבלי · זוהר פ' נח אל תרשע ופ' תזריע ואדרת אליהו עקידה שער לט : אל תהי צדיק הרבה · יומא כב : אל תרשע הרבה · שבת לא יומא כב : החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים · נדרים לב :

רש"י

הרעה על הרשעים אתה תהיה מן הרואים שנאמר ויצאו וראו בפגרי האנשים וגו' ולא תהיה מן הנראים והיו דראון לכל בשר : גם את זה לעומת זה · הטובה ושכר פעולתה לעומת הרעה ושכר פעולתה : אשר לא ימצא האדם אחריו מאומה · להרהר אחריו של הקדוש ברוך הוא : (טו) יש צדיק אובד בצדקו · אע"פ שהוא אובד עודנו עומד בצדקו מעשה ביוסף בן פנחס הכהן שעלתה לו צימא ברגלו קראו לרופא להתוך רגלו אמר לו כשאתה מגיע לחוט השערה הודיעני וכן עשה קרא ליהוגית בנו אמר לו בני עד כאן היית חייב ליטפל בי מכאן ואילך אין אתה חייב ליטפל בי שאין כהן מטמא לאבר מן החי מאביו : (טז) אל תהי צדיק הרבה · כשאול שדימה להיות צדיק וריחם על הרשעים : ואל תתחכם יותר · לדון ק"ו של שאול ומה על נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה וכו': אל תרשע הרבה · אפילו רשעת מעט אל תוסיף להרשיע : למה תמות בלא עתך · כשאול שנאמר וימת שאול במעלו אשר מעל בנוב עיר הכהנים ובעמלק : (יח) טוב אשר תאחז בזה וגו' · אחוז בצדק וברשע אם אמר לך הנביא כצדיק דבר שהוא דומה לך לרשע כגון שאמר שמואל לשאול אל יקל בעיניך לפקפק בו : יצא את כולם · ידי שניהם יקיים הצדק והרשע כהלכתן : (יט) החכמה תעוז לחכם · לפי שאמר אל תרשע הרבה אם רשעת מעט אל תוסיף עליו אלא פשפש במעשיך והבא תוכחה על החטא ואמר החכמה תעוז לחכם שהיא יועצתו לשוב בתשובה : מעשרה שליטים · מנשה בתשובתו שהעיד עליו הכתוב וכמוהו לא היה לפניו מלך וגו' כדי שמדה לו חכמתו שפשפש במעשיו וטוב לו מעשרה מלכים שהרשיעו ולא שבו מדרכם : אשר היו בעיר · בירושלים רחבעם אביה אחזיה יואש אחרי מות יהוידע אמציה

אבן עזרא

יבא כענין שמח בחור שיאמר לו שמח והלך בדרכי לבך ועיניך ודע כי על כל אלה והנה כענין אל תשמח : גם את זה לעומת זה · כענין שנאמר בספר יצירה שבע כפולות בג"ד כפר"ת · ועל דברת כמו בעבור והוא כמו על דבר אשר לא קדמו אתכם וכמוהו על דברתי מלכי צדק על דבר אמת וענוה צדק ויהיה היו"ד נוסף כיו"ד מלאתי משפט רבתי בגוים שרתי במדינות ואחריו ישיב אל האלהים והענין שעשה זה לעומת זה ולא יוכל אדם לטעון בעבור שהחסרון בא מן המקבל כמו שפירשתי בתחלת הספר : (טו) את הכל · יש סוד הנמצא לצדיקים מעטים · וענין אובד בצדקו שצדקו יאבידנו כמו המתענה תמיד ומאריך מעינו מאריך ימים ברשעתו שיאכל וישתה וישמח ויעשה העינוגים לגוף : (טז) אל תהי · אם התפללת מן הבקר ועד הערב והתענה והדומה לזה תשומם והענין הסור מדרך הישוב כמו שיעשו הרומיט"י בארץ אדום וישמעאל וכן אם בקשת להתחכם יותר מדאי · ומלת תשומם מבנין נפעל וי"א כי דגשות השי"ן אינה להסרון נו"ן נפעל רק להסרון תי"ו התפעל והיה ראוי שיהיה תשתומם כי לא ימצא מבנין נפעל בפעלי הכפל שימצא שניהם רק ימצא כבנין התפעל בפעלים שהעי"ן שלהם אינו שלם כמו תסבה ותכון : (יז) אל תרשע · בעבור שרוב הרשע יביא האדם לידי סכנה אמר למה תמות בלא עתך ודע כי הרשעות היא להתעסק בדברי העולם אמר שתתעסק במה שיספיק לך ואל תהי סכל כלל כי הסכלות ממית בלא עת : (יח) טוב · כבר פירשתי בפסוק טוב כעס משחוק מענין מחלקי הנפש ואיש השכל יתן לכל נפש חלק בעתו ואיננו צריך לחפש מה יעשה רק ילך אחר תורת אלהינו ולא יסור ממנה ימין ושמאל וישמור המצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם בשני העולמות והענין כזה אתם סמכו כי ירא אלהים יצא את כלם נאמת : (יט) החכמה · בעבור שאמר אל התחכם יותר חזר לבאר שאין מעלה גדולה הימנה רק הזהיר שלא יתעסק בה תמיד רק יתן חלק לגוף כדי שיחיה ואמר כי יותר עוז וכח יש לחכמה מעשרה שליטים רבים ומגין עשרה בעבור היותו סך מכוון והוא ראש הכלל כי כל מה שיש למעלה ממנו הם אחדים ובעבור היות עיקר כל דבר הראש ואמצעיתו וסופו היה האל"ף

ספורנו

היה בטוב · בעת שישפיע האל ית' לך טובה היה בטוב השתדל לקנות בה שלמות נצחי שהוא הטוב המוחלט : וביום רעה · כשיסורין באים עליך : ראה · מה שהם בהיותך מפשפש במעשיך והסיר את החטא שהוא סבת היסורין וזה בתשובה ממנו : גם את זה לעמת זה עשה האלהים · כי אמנם עם מה שהאל ית' לא יוסיף פורענות על הראוי עשה גם כן שיהיה הפורענות ממין החטא · מדה כנגד מדה : על דברת · על אופן הנהגה : שלא ימצא האדם אחריו מאומה · שלא ימצא האדם מקום להתרעם על היסורין באמרו שלא ידע סבתם : (טו) את הכל ראיתי · שהיא מדה כנגד מדה לטוב ולרע · וכזה יש צדיק אובד בצדקו · על איזה עבירה שלא שב ממנה ולא יכלו צדקותיו וזכיותיו להצילו מן העונש שאין מצוה מכבה עבירה : ויש רשע מאריך ברעתו · וזה כשישלם לו האל ית' גמול על איזה פועל טוב שעשה ולא יכול רשעו למחות אותו הזכות ולכן ראוי לשמור במצות האלהית בלי תוספת וגרעון ששניהם חטא ולא יציל מפורענותם שום מעשה טוב : (טז) ולכן אל תהי צדיק הרבה · כענין שאול שרחם על הרשעים נגד מצות האל ית' : ואל תתחכם יותר · כמו לנדור נדרים למצוא חן וזה כשאינך צריך לכך להכניע יצרך : (יז) אל תרשע הרבה · להתאכזר אפילו על הרשעים יותר מן הראוי כאמרו ארבעים יכנו ולא יוסיף : ואל תהי סכל · לבור לגמרי מעסקי חיי שעה אפילו לעסוק בתורה ובמצות : למה תמות בלא עתך · שלא יעלה בידך לא זה ולא זה : (יח) אמנם טוב אשר תאחז בזה · שתעשה עיקר השתדלותך לקנות שלמות נצחי : וגם מזה מהשתדלותו בחיי שעה : אל תנח ידך · מכל וכל : כי ירא אלהים · השומר כוונתו : יצא את כלם · יכנס בשלום ויצא בשלום מפני מיני ההשתדלות ויפגע את המכוון : (יט) החכמה תעוז לחכם · להגביר השכל על התאוה : מעשרה שליטים אשר היו בעיר · יותר מכל החושים

הפנימים

כ כִּי אָדָם אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה־טּוֹב וְלֹא יֶחֱטָא׃ כא גַּם לְכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יְדַבֵּרוּ אַל־תִּתֵּן לִבֶּךָ אֲשֶׁר לֹא־תִשְׁמַע אֶת־עַבְדְּךָ מְקַלְלֶךָ׃ כב כִּי גַּם־פְּעָמִים רַבּוֹת יָדַע לִבֶּךָ אֲשֶׁר גַּם־אַתָּ[ה] אתה קרי קִלַּלְתָּ אֲחֵרִים׃ כג כָּל־זֹה נִסִּיתִי בַחָכְמָה אָמַרְתִּי אֶחְכָּמָה וְהִיא רְחוֹקָה מִמֶּנִּי׃ כד רָחוֹק מַה־שֶּׁהָיָה וְעָמֹק ׀ עָמֹק מִי יִמְצָאֶנּוּ׃ כה סַבּוֹתִי אֲנִי וְלִבִּי לָדַעַת וְלָתוּר וּבַקֵּשׁ חָכְמָה וְחֶשְׁבּוֹן וְלָדַעַת רֶשַׁע כֶּסֶל וְהַסִּכְלוּת הוֹלֵלוֹת׃ כו וּמוֹצֶא אֲנִי מַר מִמָּוֶת אֶת־הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־הִיא מְצוֹדִים וַחֲרָמִים לִבָּהּ אֲסוּרִים יָדֶיהָ

ת"א כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב · סנהדרין מו ק"א זוהר פ' תרומה עקידה שער ס"ו : כל זה נסיתי בחכמה · יומא יד נדה ט זוהר פ' ויחי : ומוצא אני מר ממות את האשה · ברכות ח יבמות סג סנהדרין כב :

רש"י

אתו מנשה אמון יהויקים צדקיהו : (כ) כי אדם אין צדיק בארץ · לפיכך צריך לפשפש במעשיו : (כא) גם לכל הדברים וגו' · לפי שמדבר בשאול שקבל לשון הרע של דואג על עיר הכהנים ועליו נאמר אל תרשע הרבה אמר גם לכל הדברים אשר ידברו אליך הולכי רכיל אל תתן לבך לקבלן : אשר לא תשמע את עבדך מקללך · אין טוב אשר תטה אזנך לשמוע את עבדך מקללך · ד"א מעשרה שליטים אלו עשרה דברים המחייבים את האדם שתי עיניו מראין אותו דברי עבירה שתי אזניו משמיעין אותו דברים בטלים שתי ידיו גוזלות וחומסות שתי רגליו שמוליכין אותו לדבר עבירה ופיו ולבו · ד"א החכמה תעוז לחכם זה נח מעשרה שליטים מעשרה דורות שלפניו · דבר אחר לחכם זה אברהם מעשרה שליטים מעשרה דורות שלפניו · דבר אחר לחכם זה יוסף מעשרה שליטים אלו אחיו · ד"א לחכם זה משה מעשרה שליטים עשרה דברים המשמשין את הגוף ע"י מאכל מן פומא לוושטא ומן וושטא לכרסא וכו' כדאיתא במדרש קהלת וחכמתו עמדה לו למשה שלא נצרך למאכל מ' יום ומ' לילה כל הפנים הללו במדרש ואיני יכול ליישב עליהן מקרא של אחריו כי אדם אין צדיק בארץ כל זה נסיתי בחכמה מוסב על מקראות שלמטן (ס"א ולא על והו"ק) ועל שלמעלן : (כג) נסיתי בחכמה · בתורה : אמרתי אחכמה · לדעת את החכמה : והיא רחוקה ממני · ומה היא זו : (כד) רחוק מה שהיה · את הדברים הרחוקים שהיו ביצירת בראשית : ועמוק עמוק · הוא מי ימצאנו שאין לי רשות להרהר בהן מה למעלה ומה למטה מה לפנים ומה לאחור · ועוד : (כה) סבותי וגו' לדעת ולתור · ולבקש חכמת פרשת פרה אדומה וחשבון קץ הגאולה : ולדעת רשע כסל · לעמוד על סוף דעתה של אפיקורסות וסכלות ההוללות מעורבב ומשועמם שבה : (כו) ומוצא אני מר ממות · שהיא קשה מעשרה דברים הקשים שנבראו בעולם

אבן עזרא

בלשון הקדש בתחלה והיו"ד בסוף והנה היו הה"א והוי"ו אמצעיים ואלה הארבע אותיות הם למשך ולא יתכן שימצא אות או תנועה רק שיהיה אחד מהם נמשך עמו והאל"ף והיו"ד בחשבון שומרים עצמם כמו נדר והה"א והוי"ו חשבון עגול וסוד גדול יש בכלם בשם הנכבד והנורא שאינו שם מדה והוא מן האותיות הנזכרים וענין אשר היו בעיר הראות עוזם בהתחברם כלם במקום אחד בהשגחה אחת ויש מפרש כי זה רמז לגלגלים והוסיף אחד ואיננו נכון : (כ) כי אדם · חזר לבאר ענין אל תהי צדיק הרבה וענינו דע כי לא תוכל שלא תחטא כי אין אדם אשר לא יחטא בפועל או בדבור או במחשבה ככתוב בספר משלי בשבע התועבות לב חורש מחשבות און · וענין אשר יעשה טוב תמיד ולא יחטא לעולם : (כא) גם לכל · יאמר לחכם אם תרצה למצוא מנוחה אל תתן לבך לכל דברי בני אדם ואילו היה מקללך ואפי' עבדך כי אם תתן לבך לדבריהם תכעס ויתהפך אור חכמת הנשמה : (כב) כי גם · כל פעם בלשון הקדש חוזר על לשון זכרים ולעולם הוא לשון נקבה חוץ מן אך הפעם הזה בל פעמין · והטעם אל תשוב לדברי המבזים והמקללים כי כבר תדע שגם אתה קללת אחרים או הם בפיך או במחשבותיך : (כג) כל זה · כל מה שאמרתי לך הכל נסיתי בחכמה ובקשתי שאחכם יותר ומצאתי שהוא דבר רחוק וזה מענין ואל תתחכם יותר כי עיקר מה שהיה הוא רחוק מאד שישיגנו האדם והנה עמוק מאד · פירוש אחר בקשתי החכמה ומצאתיה רחוקה אעפ"כ הבינותיה והכמתי : (כד) וענין רחוק מה שהיה · כי מה שהיה הוא רחוק לנהו ודבר שלא עבר והיה יכול אדם לחפש עד שימצאנו וזה ענין עמוק עמוק מי ימצאנו כענין מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונות ידלנה : (כה) סבותי · הסבותי פני ומחשבותי ולבי לדעת אם תתחבר החכמה והחשבון שהוא פירוש מחשבת הדעת עם הרשע והסכלות וההוללות : (כו) ומוצא ·

ספורנו

הפנימים והחיצוניים שהם בין כלם עשרה : (כ) כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא · ואמרתי שהחכמה תעוז יותר מן החושים כי אמנם גם בחכם יגברו לפעמים החושים ויחטא בהם בשגגה בתוספת וגרעון בהשגת החושים המטעים : (כא) גם לכל הדברים אשר ידברו אל תתן לבך · ומאחר שגם הצדיק נכשל לפעמים בהשגת החושים ראוי שלא תקפיד על כל דבר פשע שידברו אחרים עליך אשר בזה : לא תשמע · לא תטה אזן לשמוע : את עבדך מקללך · שהוא תקלה מצוין עניו ושעבודו לא תצטרך לקצוף על אלה הפשעים בהשגת החושים אבל תזכיר : (כב) כי גם פעמים רבות ידע לבך אשר גם אתה קללת אחרים · וזה בהשגת החושים כמו שיקרה לעבד בשעבודו ותכיר שאין ראוי לקצוף על זה : (כג) כל זה · כל מה שאומר : נסיתי בחכמה · להתבונן ולצייר ענינו : אמרתי אחכמה · בהיותו מפעולת הכח השכלי : והיא רחוקה ממני · בהיות מדרגת השכל האנושי שהוא כהי כלבד רחוק ממדרגת העצם השכלי בפועל שהוא עם זה שכל בורא : (כד) ולכן רחוק · מהשגתי מה שהיה לצייר אופן מה שהיה במעשה בראשית : ועמוק עמוק · ענין הבריאה שהיא פעולת פועל בלתי אנושי : (כה) וסבותי · סבותי אני ולבי · אני מן ההמריות ולבי כמו כן פנה מכל ענין אחר : לדעת · במופת : ולתור · במחקר עיוני : ובקש · בספרי הקדמונים : חכמה · כוונת הש"י במציאות : וחשבון · סבת המספר הקצוב במיני הנמצאים הנפסדים שהם באופן שלא יוכל האדם להוסיף עליהם איזה מין חדש בהרכבה לא יתמיד אותו המין המחודש שלא יוליד בדומה כמו שהתבאר בענין תמיני הפרדות והצמחים המורכבים מב' מינין : ולדעת רשע כסל · של כסל איך בהיותו ערום לא יראה מהשגות : והסכלות · של חוה שהתפתתה להיות כמאכל ולא יראה מהשגות שהזכירה היא לעצמה : הוללות · של אדם שנפתה לדברי אשתו ונמשך

למינות

טוֹב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים יִמָּלֵט מִמֶּנָּה וְחוֹטֶא יִלָּכֶד בָּהּ׃ כז רְאֵה זֶה מָצָאתִי אָמְרָה קֹהֶלֶת אַחַת לְאַחַת לִמְצֹא חֶשְׁבּוֹן׃ כח אֲשֶׁר עוֹד־בִּקְשָׁה נַפְשִׁי וְלֹא מָצָאתִי אָדָם אֶחָד מֵאֶלֶף מָצָאתִי וְאִשָּׁה בְכָל־אֵלֶּה לֹא מָצָאתִי׃ כט לְבַד רְאֵה־זֶה מָצָאתִי אֲשֶׁר

ת"א אחת לאחת למצא חשבון · סוטה ח ס : אדם אחד מאלף מצאתי ואשה בכל אלה לא מצאתי · גטין סח :

רש"י

כדאיתא בבבא בתרא בהשותפין ומוצא אני מר וקשה ממות את האשה זו אפיקורסות וכו' : וחרמים לבה · לשון מכמורת כמו יגורהו בחרמו ויאספהו במכמרתו : אסורים ידיה · משהחזיקה באדם הרי הוא כנקשר בקשורי עבותות · אסורים שם דבר של קשורים כמו וימסו אסוריו קשוריו כן פירשו מנחם : (כז) ראה זה מצאתי אמרה קהלת אחת לאחת למצוא חשבון · כל המצות שהצדיקים עושים והעבירות שהרשעים עוברים נמנים לפני הקדוש ברוך הוא אחת אל אחת עד שמצטרפות לחשבון גדול כך פירשו רבותינו במסכת סוטה : אמרה קהלת · אמרה קבוצת החכמה ואמרה נפשי המשכלת המקבצת החכמה : קהלת לשון נקבה הוא וכשהוא אומרו בלשון זכר מוסב על הקובצה והוא שלמה ובמדרש מצינו אמר רבי ירמיה בן אלעזר רוח הקדש פעמים משיחה בלשון זכר ופעמים משיחה בלשון נקבה כתוב אחד אומר עזרי ומפלטי לי וכתוב אחד אומר כי אתה עזרתי כתוב אחד אומר קול מבשר וכתוב אחד אומר מבשרת ציון : (כח) אשר עוד בקשה נפשי · לבד אלה האמורים למעלה שבקשתים ולא מצאתים בקשה עוד נפשי כשרה בנשים ולא מצאתי כי כולן דעתן קלה עליהם : אדם אחד מאלף מצאתי · בנוהג שבעולם אלף נכנסים למקרא אין יוצאין מהם להצליח שראוים למשנה אלא מאה ואותם מאה שנכנסו למשנה אין יוצאין מהם לגמרא אלא עשרה ואותן עשרה שנכנסין לגמרא אין מצליח מהם אלא א' להוראה הרי אחד מאלף : ואשה בכל אלה · אפילו באלף לכך אתה צריך להזהר בה : (כט) לבד ראה זה מצאתי · שבא לעולם תקלה על ידיה : אשר עשה · הקדוש

אבן עזרא

מוצא העשק יעור עיני חכמים ויסלף מחשבותם ותתבלע חכמתם · ומלת מוצא פועל על משקל קורא ומוצא רוח מאוצרותיו מהבנין הכבד גם הוא פועל וראוי להיות מוציא וכן מלעיל בעבור היות הטעם באות הראשון במלת שאחריו · ומצודים הוא מן ציד ומבקשו מרומים והוא מן הפעלים שהעי"ן שלהם איננו שלם · וחרמים כענין רשת מגזרת חרמים כמוהו · והענין שאין לב האשה ומחשבותיה בכל רגע כי אם לעשות חרמים לצודד נפשות וידיה כמו בית האסורים · וענין ילכד בה ברשת ואמר כי המות היה טוב לחכם מהעשק : (כז) ראה · עודנו מדבר בדברי האשה · ומלת אמרה קהלת על לשון החכמה · ופירוש חשבון מחשבת והענין שלא יוכל האדם למצוא מחשבת שהוא חפץ עד שיסמוך אחת לאחת שידוע שמתחברת האחת נושא ונשוא וכן המחברת השנית רק תהיינה בהסמכה הנשוא בראשונה ונושא באחרונה או שני הנושאים או שני הנשואים כשוה אז תוליד בין שתי המחברות דעת שלישית והנה כן בדברי הנפש אף כי בגויות והענין כי אין ראוי לחכם להתחבר עם אשה כלל לולי שלא יתכן להעמיד דמותו אחריו שהוא שלישי כי אם בהתחבר האב והאם · ופירוש אחר שיהיה זה הפסוק דבק עם הבא אחריו · ויהיה פירוש מלת חשבון מחשבת או מנין והענין כשתחשוב בכל דבר שתמצאנו איננו לבדו עד שיסמך לאחר כמו גדול וקטן כי לא יקרא גדול כי אם כנגד קטן ממנו והקטן בהפך וכן חכם וכסיל וכן צדיק ורשע ג"כ החשבון כי בהתחבר אחת לאחת יקום ראש המנין והם יחשבו אחת לראש ישיב כמו סוף ובהתחבר אחת לגוף ישוב עגול ובהתחבר אחת לנגדר ישוב נגדר וסגול מיושר והמיושר שלם והשלם גוף והענין אפילו שלא ימצא איש שכל וחכמה ויראה הוא האדם הבכר רק ימצא כנגד בני האדם האחרים ומזכרים לבדם ימצא אחד מני אלף · ומלת אחת לשון נקבה ודע כי האותיות מתחלקים לשני חלקים חלק משרתים פעמים ופעמים הם עיקרים והמשרתים בשתי"ל א"ב המו"ן והנשאר עיקרים תמיד ולא ימצאו נוספים כי אם בבבל כמו שחרחורת וכן לא יגרעו הון מפעלי הכפל כהגרע דל"ת אחד מן שוד וכן בהתחבר תי"ו השרש עם תי"ו הנכרת יחסר השרש כמו אותו תשחית וכרת וכן בהתחבר נו"ן השרש עם נו"ן הנקבות רבות יחסר נו"ן השרש כמו בכל דלויותיו תשבונה והוא מבולע וכן מלת מכרת את המלך בעבור התחברות תי"ו השרש עם תי"ו הנקבה חסרו תי"ו השרש ופתחו כרי"ם להורות על לשון נקבה והסרים כיבו ובין מכרת מזה שהוא לשון זכר וכן בהתחבר דל"ת אחד והוא רפה עם תי"ו רפה שהיא לשון נקבה והם קרובים במוצא חסרו הדל"ת שהוא שרש וזה מקרה הרס לגת וי"א כי שני שרשים הם בענין אחד ויפרש אח לא פדה יפדה איש ועשה את מאחת מאלה כמו אחד וזה רחוק כי פירוש אח לא פדה אין אח פודה נפש איש או אין איש פודה נפש אחיו ויהיה אח פועל או פעול ובבא אחריו יורה עליו ושית ויקר פדיון נפשם והענין שלא יוכלו בני אדם לפדות אחיהם או אהוביהם מן המות ואיך יוכלו לפדותם והם נלאים לפדות נפשם ופירוש ועשה את פועל או פעיל וענין הפועל ועשה ישראלי וענין הפעול עשה עבירה היא אחות לא.ה העבירות הנזכרות או דבר רע הוא אח להם ועוד איך יהיה פירוש ועשה את אחד והנה ישוב בעבור שבא אחריו מאחת מאלה ועשה אחד מאחת : (כח) אשר · מלת בקשה מן הבנין הכבד והחיר"ק יורה עליו ויחסר הדגש מן הקו"ף כמו שלחו באש מקדשיך וכמו הא כי שהוא מן ויחפש בהם אליהו ואין לו חבר כמוהו בכל הפעלים השלמים בלשון זכר ויחיד פי' השלמים חוץ מן אותיות הגרון וישוב בכל אלה לאלף הנזכר כי כן היה מספר נשי שלמה שבע מאות שרות ושלש מאות כמו פילגשים : (כט) לבד · חובר חשבון על לשון נקבה והוא

ספורנו

למיתות ונפשם ג"כ לאכול מפרי העץ לבקשת אשתו עם סכנת עונש המות : (כו) ומוצא אני מר ממות · לגרום ולסבב אבדן נצחי : את האשה אשר היא מצודים וחרמים לבה אסורים ידיה · את האשה שהיא על זה האופן שיהיה לבה מצודים וחרמים למשוך האדם בתחבולות של פתוי מדרכי חיים אל השכם כאמרם ז"ל כל המרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו ובוטל מדברי תורה וסופו יורש גיהנם · וכמו כן אסורים ידיה שאחר שהתחיל האדם להתפתות יהיה כמו אסיר ומוכרח לעשות רצונה כמו שקרה בענין פעור : טוב לפני האלהים ימלט ממנה · שלא יתחיל להתפתות כלל פן יהנא : וחוטא · המתחיל להתפתות : ילכד בה · לירש גיהנם כמוצאותיה : (כז) ראה זה מצאתי · שעבירה גוררת עבירה : אחת לאחת · וזה מצאתי שיקרה בכל אחד מהעבירות : למצוא חשבון · כשבקשתי למצוא מספר נחשב מאנשים בימינו שלא יקרה להם זה : (כח) אשר עוד בקשה נפשי · בספורי הקדמונים למצוא מספר מאנשים שלא קרה להם זה : ולא מצאתי · מספר נחשב : אמנם אדם אחד מאלף מצאתי · שחזר בתשובה מן העבירה הראשונה ובכן לא נכשל בשניה : ואשה בכל אלה לא מצאתי · ובכל אלה שמצאתי אחד מאלף לא מצאתי שום אשה : (כט) לבד ראה זה מצאתי · שלא קרה זה לשום האנושי בזולת חטאו של אדם הראשון : אשר

עָשָׂה הָאֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם יָשָׁר וְהֵמָּה בִקְשׁוּ חִשְּׁבֹנוֹת רַבִּים׃ **ח** א מִי כְּהֶחָכָם וּמִי יוֹדֵעַ פֵּשֶׁר דָּבָר חָכְמַת אָדָם תָּאִיר פָּנָיו וְעֹז פָּנָיו יְשֻׁנֶּא׃ ב אֲנִי פִּי־מֶלֶךְ שְׁמוֹר וְעַל דִּבְרַת שְׁבוּעַת אֱלֹהִים׃ ג אַל־תִּבָּהֵל מִפָּנָיו תֵּלֵךְ אַל־תַּעֲמֹד בְּדָבָר רָע כִּי כָּל־אֲשֶׁר יַחְפֹּץ יַעֲשֶׂה׃ ד בַּאֲשֶׁר דְּבַר־מֶלֶךְ שִׁלְטוֹן וּמִי יֹאמַר־לוֹ מַה־תַּעֲשֶׂה׃ ה שׁוֹמֵר מִצְוָה לֹא יֵדַע דָּבָר רָע וְעֵת וּמִשְׁפָּט יֵדַע לֵב חָכָם׃ ו כִּי לְכָל־חֵפֶץ יֵשׁ עֵת וּמִשְׁפָּט כִּי־

א׳ במקים ה׳

ת״א מי כהחכם ומי יודע פשר דבר · ברכות י סוטה יג עקידה שער טז : חכמת אדם תאיר פניו · נדרים מט עקידה שער מט עקרים מב פכט : ועוז פניו ישונא · תענית ז : כאשר דבר מלך שלטון · שבת כג : שומר מצוה לא ידע דבר רע · שם :

רש״י

ברוך הוא את האדם הראשון ישר : והמה · משנזדווגה לו חוה אשתו ונעשו שנים וגרמו המה : בקשו חשבונות רבים · מזמות ומחשבות של חטא כך נדרש במדרש : (א) מי כהחכם · מי בעולם חשוב כאדם חכם : ומי יודע פשר דבר · פשרון של דבר כמו שמצינו בדניאל מתוך חכמתו שהיה חכם ביראת שמים נתגלו לו רזי פשרים מי כמשה עושה פשרים בין ישראל לאביהם שבשמים : ועוז פניו ישונא · משאר הבריות עד כי יראו מגשת אליו כי קרן עור פניו : (ב) אני פי מלך שמור · לפיכך אני צריך ונכון לשמור פי מלכו של עולם שהיא התורה שבכולן : ועל דברת שבועת אלהים · שנשבענו לו בחורב לשמור מצותיו · ד״א אני נכון לשמור פי מלכי האומות המושלים בנו בגולגליות וארנוניות בכל עניני המדינה : ועל דברת שבועת אלהים · ובלבד שלא יעבירונו את השבועה שנשבענו למקום ועל דברת והאל דברת שבועת אלהים אשמור פי המלכים וכן מצינו בחנניה מישאל ועזריה שאמרו לנבוכדנצר לך אמרין לך לכא נבוכדנצר לא חשחין אנחנא על דנא פתגם להתובותך מלכא למה נבוכדנצר ואם נבוכדנצר למה מלכא אלא כך אמרו לו לך אנו אומרים דאת מלכא לנו לעבודה ולמסים ולגולגליות אך על דנא שאת אומר עלנא לעבוד עבודת כוכבים נבוכדנצר את ולא מלך : (ג) אל תבהל מפניו הלך · אל תהי נבהל לומר שהלך ותברח מפניו למקום שאינו שליט שם שבכל מקום הוא שליט : אל תעמוד בדבר רע · אל תעמיד עצמך עוסק בדברים רעים : כי כל אשר יחפוץ · להפרע ממך רשות ויכולת בידו לעשות : (ד) באשר דבר מלך שלטון · בשביל אשר דבר הקדוש ברוך הוא מושל הוא ומי יאמר לו מה תעשה ואם שומר מצוה אתה לא תדע דבר רע ולא תבואך : (ה) ועת ומשפט ידע לב חכם · החכם יודע שיש עת קבועה לפקודת רשעים ומשפטים יש לפני הקב״ה שסופו ליפרע מהם משפט יוסטיצי״א בלע״ז והיא הפורענות : (ו) כי לכל חפץ · שהאדם עושה חפצו ושבר על דת יש עת להפרע ומשפט ופורענות מוכנת

אבן עזרא

לשון זכר כמו עונות והענין שעשה האלהים את האדם להיות ישר הולך בדרך ישרה וכמה בקשו ארחות עקלקלות וגם זה הענין סמוך בפסוק שלמעלה שאשה אחת די לאיש : (א) מי כהחכם · יש מלה מושכת עצמה ואחרת עמה כמלת אל בקצפך תוכיחני · יחי ראובן ואל ימות · מתן בסתר יכפה אף · וכן ימלא אות מושך אחר כמו מאל אביך ויעזרך ואת שדי · הוא ומאת שדי והוא דבק עם הפסוק שלמעלה מודי אביר יעקב כל זה בא לך מאל אביך והוא יעזרך לעולם · ואמר הגאון רב סעדיה ז״ל שענינו מאל אביך ויעזרך ועל שני הפירושים צריכה הוספת מ״ם על את וכן מיצרים הדבוק ומיצרים הוא תואר היין וכמוהו יהלך במישרים וכן כיין הטוב הולך לדודי למישרים וישוב הדבוק על העלמות הנזכרות בפסוק הראשון וכן מי כהחכם ומי כיודע פשר דבר · ויתכן היות פירוש מי כהחכם מי שהוא יודע פשר דבר ומלת פשר ממשפחת ארמית והענין למה יהפכו בני אדם להשוב חשבונות רבים שלא יועילו ואין מי שהוא על דרך ישרה כמו החכם המבקש חכמה וידרוש לדעת פשר כל דבר מה הפך יש בו ולמה כן ויתכן היות פשר כשוך סופו בתוכו מן כי לא פורש וענין חכמת אדם תאיר פניו שפים אור בפניו וענין הסיר כעס כענין באור פני מלך חיים וענין ועז פניו ישונא סור עזות פנים ממנו כי החכמה תוליד הענוה כי בהתגבר הנשמה על כחות יסיר הכעס ועזות המצח : (ב) אני · כאשר השלים להוכיח החכם שישמר מפת החשק שב להזהירו שלא ישען על חכמתו ויבזה מצות מלך מקומו בעבור היותו כסיל כנגדו · וענין אני אני אנוך או אזהירך על שני דברים שלא תמרה אותם האחד מה שיצא מפי המלך והשני מה שיצא מפיך גם אתה כנגד השם הנכבד והנורא כי המלך לא יקבה כל אשר ימרה את פיו ומלך האמת לא ינקה את אשר ישא את שמו לשוא : (ג) אל תבהל · תלך · מצאנו בלשון הזאת ונדעה נרדפה · אל תרבו תדברו · ועיקרם ונדעה לרדוף אל תרבו לדבר · ויותר נכון הוא שיחסר שי״ן שהוא במקום אשר ויהיה כן ונדעה שנרדפה אל תרבו שתדברו וכן זאת מלת תלך אל תבהל מפניו ללכת או אל תבהל מפניו שתלך אל ימהר לכך שהחשוב שתוכל ללכת מפניו פני המלך פן שתעמוד על דבר שהוא רע בעיניו כי כרצונו יוכל לעשות לך : (ד) באשר · בכל מקום שדבר המלך שם שלטון הוא עליך ואין מי יוכיחנו להצילך מידו כי הכל יפחדו ממנו א״כ לבשר ודם אף כי למלך האמת במעלת כבודו מעלה ומטה : (ה) שומר מצוה לא ידע דבר רע · כי לא יבא לו כבוד : ועת ומשפט ידע לב חכם · יש מפרשים עת במקום הזה כמו חכמה ויאמרו כי כמוהו לעות את יעף דבר ביד איש עתי יודעי העתים יודעי בינה לעתים וזה איננו נכון כי פירוש לעות את יעף לבוש לו עת והוא יעיר בבקר בבקר ואיש עתי שיהיה מזומן ללכת לאותה העת ולא יתעכב או יהיה פירושו שמנהגו ללכת בכל עת בשנה למדבר הנזכר וענינו כמו רגיל ויודעי בינה לעתים כבר פירשו רז״ל שהיו מחשבי עבורי השנים ויודעים העתים הם אנשי המזלות · פי׳ אחר שומר מצוה לא ירצה לדעת דבר רע · וענין עת ומשפט דבק עם הפסוק שאחריו : (ו) כי לכל · ידע החכם כי לכל חפץ יש עת ולא יכנס

ספורנו

עשה האלהים את האדם ישר · קודם יצירת חוה שהיה האדם יחיד היה ישר מוכן אל ההתבודדות השכלי בלתי ידיעת טוב ורע · שהוא הערב והנאהי ערב שהם המשיאים להתאוה : והמה · ואחר יצירת חוה שהיו שנים : בקשו · בידיעת הערב והפכו : חשבונות רבים · למצוא חשבונות ותחבולות רבות הקירות בבקשת נאה ושמלה נפרע להשיג מהם היותר ערב כאמרם ז״ל כאה טרחות טרח אדם הראשון עד שלא אכל פת : (א) ולכן עתה מי כהחכם · מי הוא שיהיה כאותו החכם שמצאתי היותר אחד מאלף : ומי יודע פשר דבר · לפתור ענין ספור הנהגה הקדמוני שאמרתי : חכמת אדם תאיר פניו · באופן שהחכמה זה החכם הפותר תאיר פניו לסור ממוקשי הנהגה : ועוז פניו ישונא · ישתנה משאר בני אדם להגביר השכל על החומר :

רָעַת הָאָדָם רַבָּה עָלָיו׃ ז כִּי־אֵינֶנּוּ יֹדֵעַ מַה־שֶּׁיִּהְיֶה כִּי כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה מִי יַגִּיד לוֹ׃ ח אֵין אָדָם שַׁלִּיט בָּרוּחַ לִכְלוֹא אֶת־הָרוּחַ וְאֵין שִׁלְטוֹן בְּיוֹם הַמָּוֶת וְאֵין מִשְׁלַחַת בַּמִּלְחָמָה וְלֹא־יְמַלֵּט רֶשַׁע אֶת־בְּעָלָיו׃ ט אֶת־כָּל־זֶה רָאִיתִי וְנָתוֹן אֶת־לִבִּי לְכָל־מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ עֵת אֲשֶׁר שָׁלַט הָאָדָם בְּאָדָם לְרַע לוֹ׃ י וּבְכֵן רָאִיתִי רְשָׁעִים קְבֻרִים וָבָאוּ וּמִמְּקוֹם קָדוֹשׁ יְהַלֵּכוּ וְיִשְׁתַּכְּחוּ בָעִיר אֲשֶׁר כֵּן־עָשׂוּ גַּם־

ת"א עת אשר שלט האדם וגו' · זוהר פ' במיני: ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאו · גטין נו זוהר פ' ויגש:

רש"י

מוכנת: כי רעת האדם רבה עליו · כאשר רבה רעת האדם ושאתו גדושה אז באה פקודתו · וכי מאמם שלטון כאשר כמו כי יהיה להם דבר בא אלי: (ז) כי איננו יודע מה שיהיה · כשהרשע עובר עבירה איננו נותן לבו למה שעתיד הקב"ה ברוך הוא להביאו במשפט ואוי לו בכך כי כאשר יהיה הפורענות מי יגיד לו להמלך בו וליפול בו עלה וליטול רשות כי פתע פתאום יבואנו: (ח) אין אדם שליט ברוח · ברוחו ויצרו של בלוהו של מקום לכלוא ולמנוע ממנו את הרוח שבגופו שלא יטלנו מלאך המות: ואין שלטון · של שום מלך ניכר ביום מותו בכל מקום אתה מוצא והמלך דוד וביום מותו ויקרבו ימי דוד למות ולא הוזכר מלכות כאן: ואין משלחת במלחמה · זו לאמר אשלח בני או עבדי במקומי: (ט) את כל זה ראיתי · האמור למעלה: ונתון את לבי לכל מעשה · וגם לכל מעשה בני אדם נתתי את לבי וראיתי עת אשר שלט אדם בחבירו וגבר עליו וסופו נהפך לרעתו עמלק נתגבר על ישראל וסופו והחריתו עדי אובד וכן פרעה וכן נבוכדנצר וכן סנחריב: (י) ובכן · ואז ראיתי רשעים קבורים · בנבואה זו ראיתי רשעים קבורים שהיו ראויין להטמן בעפר שהיו גנזים בין שאר אומות שנאמר עליהם זה העם לא היה ושלטו בביתו של הקב"ה שהוא מקום קדוש ורלכתם משם אל ארצם היו משתבחים בעירם אשר כך וכך עשו בביתו של מקום אל הקרי וישתכחו אלא וישתבחו כך דרשוהו

אבן עזרא

להלחם עם איש שהשעה מצחקת לו ועניין כי רעת האדם אע"פ שידע כי עת לכל חפץ ולא ידע מתי הגיע השעה וזו רעה רבה: (ז) כי איננו · לא ידע מה יהיה ואם ידע ידע דברים על דרך כלל או נסיונות בנסה מי יגיד לו בפרט כאשר יהיו הדברים: (ח) אין אדם · ואילו היה יודע מתי ימות מה יועילנו כי אין אדם שיש לו יכולת לכלוא את הרוח וזה הפסוק יורה שהרוח דומה להבור שבית כלא כאשר בהגלתי בתחלת דברי: ואין שלטון · לא תועיל המלכות למלך ולא הנשק המוכן למלחמה · ומשלחת כמו נשק וכמוהו ותיתי מעבור בשלח ועניינו משלחת המלחמה · ויש מפרשים במלחמה מלחמת המתבוננת השומרות הגוף עד עת קץ עם החלי הנכנס בגוף ואם התלם כמתבוננת ימות בן אדם · ופירוש רשע רוב התועה והגלות כעניין והוא ישקיט ומי ירשיע ובכל אשר יפנה ירשיע · ויש מפרשים שהוא ממון שרובו הוא מקובץ מרשע: (ט) את כל זה · עודנו כעניין לשמור המלך בלא ימרה פי המלך והוא שאני ראיתי אחר שנתתי לבי עת שבשלט האדם באדם כמוהו לרע לו ועשה רע לו וזה הענין דבק עם כי לכל חפץ יש עת ומשפט: (י) ובכן · המפרשים השתבשו בפסוק הזה יש מפרש קבורים שמורים כתרגום · ויפרשו ובאו ויהלכו שיעשו רצונם · ויפרשו וישתכחו מתרגום וימצאו · ואחרים אמרו כי ובאו נעלמו כמו ובא השמש גם זה איננו נכון כי לא ימצא זה הענין כי אם בשמש בעבור היותו הפך יצא וכן הוא אומר השמש יצא על הארץ ומפרשים אמרו בא בכבודו שהוא כמוהו ואיננו כן רק בא לו זה הדבר שלא יבושם לו בעבור שכרו וכן טעו פייטנים רבים שיאמרו מאורה וישלימו קומי אורי כי בא אורך ודבריהם סותרין זה את זה אם לא ישלימו הפסוק וזה פירושו קומי אורי כי נעלם אורך הקדמון וזרח עליך כבוד ה' וכן יפרש לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם וזה פירוש הפסוק וככן כמו תרגום אז · והענין כשנתתי את לבי אז ראיתי רשעים שבלכו

ספורנו

(ב) אני פי מלך שמור · אני אזהיר כהתכם שאמרתי בלי ספק נשמור פי המלך הקדוש ומצותו כעיון כאמרו והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך: ועל דברת שבועת אלהים · ונשמור גם כן דברת שבועת אלהים שקבלנו עלינו בשבועות האלה: (ג) אל תבהל · ברבוי השאלות: מפניו תלך · וכמו כן אל מפניו תלך בלתי התבונן בטעמי מצותיו באופן שתפנה לקיימם בלבד בלתי ידיעת טעמם מאהר שכבר קבלנו בשבועה: ואל תעמוד בדבר רע כי כל אשר יחפוץ יעשה · אל תעמוד בזאת המחשבה הרעה שהאל ית' יעשה בלי שום טעם ושום תכלית טוב את כל אשר יחפוץ: (ד) באשר דבר מלך שלטון · וזה יעשה מפני שבכל דברו הוא דבר מלך שלטון על כל זולתו ומפני זה אין לבקש טעם למצותיו אבל תמצא הפך זה: (ה) כי המנהג שומר מצוה לא ידע דבר רע · שומר ומתבונן במצוה לא ימצא בה רע שהוא הסדון התכלית נאות אשר הוא ה' טוב בכל פועל: ועת ומשפט ידע לב חכם · ידע ויבין העת שנהנו בו המצות והמשפט והטעם למה נהנו: (ו) כי לכל חפץ · לכל מצוה שחפץ האל ית' לצוות · יש עת ראוי וצריך לאותה המצוה: ומשפט · טעם נכון: כי רעת האדם רבה עליו · בהסתת יצר הרע המתעיא והולך לתקן זה במצות להצילו מרעתו: (ז) כי איננו יודע מה שיהיה · כי לפעמים יעשה האדם איזה פועל מסבב עבירה עכ"פ והוא לא יכיר זה ובאה מצות האל הקודמת לשומרו ממנה כענין לא תתחתן בם לא ירבה לו נשים וזולתם: כי כאשר יהיה · כי בעת שיתחיל הקלקול: מי יגיד לו · שנמשך לזה באופן שישמר ממנו לעתיד: (ח) הנה אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח · אחר שהתחיל הקלקול בהיות יצרו התקפו לא יוכל להזהר: ואין שלטון ביום המות · לא יוכל שכת השכלי להתקומם ולגנות את התאוה ביום קלקול העבירה והנפסד בה: ולא ימלט רשע את בעליו · הנה החרדה אל הממון והסיליות בו יקרא רשע · אמר שאפילו הכיליות והקמציות לא ימלט את הכילי מהתגברות המתאוה כאשר ההיל לכבל אע"פ שיגיעהו מזה רב הפסד ממון: (ט) את כל זה ראיתי · בנסיון: ונתון אל לבי את כל אשר נעשה תחת השמש · מן המין הנזכר וראיתי שלפעמים יהיה איזה פועל נראה טוב או בלתי רע ועם זה יהיה סבת קלקול רב: עת אשר שלט האדם באדם לרע לו · כי המנהג השלטנות נראה דבר טוב בלי ספק מכל מקום יהיה לפעמים סבה לרע לזה השליט להביא עליו העלאה גדולה כמו בקרה למצרים בממשלתם על ישראל: ובכן ראיתי רשעים קבורים · ראיתי רשעים שהם מתים בחייהם: ובאו · מן המלחמה אל עירם: וממקום קדוש יהלכו · כענין סנחריב וטיטוס: וישתכחו בעיר אשר כן עשו · כמו שעשה סנחריב כאמרו הנה אתה

זֶה הָבֶל׃ יא אֲשֶׁר אֵין־נַעֲשָׂה פִתְגָם מַעֲשֵׂה הָרָעָה מְהֵרָה עַל־כֵּן מָלֵא לֵב בְּנֵי־הָאָדָם בָּהֶם לַעֲשׂוֹת רָע׃ יב אֲשֶׁר חֹטֶא עֹשֶׂה רָע מְאַת וּמַאֲרִיךְ לוֹ כִּי גַּם־יוֹדֵעַ אָנִי אֲשֶׁר יִהְיֶה־טּוֹב לְיִרְאֵי הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר יִירְאוּ מִלְּפָנָיו׃ יג וְטוֹב לֹא־יִהְיֶה לָרָשָׁע וְלֹא־יַאֲרִיךְ יָמִים כַּצֵּל אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ יָרֵא מִלִּפְנֵי אֱלֹהִים׃ יד יֶשׁ־הֶבֶל אֲשֶׁר נַעֲשָׂה עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר ׀ יֵשׁ צַדִּיקִים אֲשֶׁר מַגִּיעַ אֲלֵהֶם כְּמַעֲשֵׂה הָרְשָׁעִים וְיֵשׁ רְשָׁעִים שֶׁמַּגִּיעַ אֲלֵהֶם כְּמַעֲשֵׂה הַצַּדִּיקִים אָמַרְתִּי שֶׁגַּם־זֶה הָבֶל׃ טו וְשִׁבַּחְתִּי אֲנִי אֶת־הַשִּׂמְחָה אֲשֶׁר אֵין־טוֹב לָאָדָם תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ כִּי אִם־לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת וְלִשְׂמוֹחַ וְהוּא יִלְוֶנּוּ בַעֲמָלוֹ יְמֵי חַיָּיו

ת"א אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה · עקידה שער ג עקרים מד פ"ב : מאת ומאריך לו · עקידה שער ג : אשר יהיה טוב ליראי האלהים · עקידה שער מב : וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים · קדושין לג : יש הבל אשר נעשה על הארץ אשר · הוריות י זוהר פ' שמות ופ' בראשית בבני מקומות : ושבחתי אני את השמחה · שבת ל זוהר ס' פקודי :

רש"י

רז"ל · ולענין הפשוטה כך נדרש באגדה וסופם שישתכח שמם ונזכרים מן העיר עצמה אשר כן עשו בה שנאמר וקבלתי את כל הגוים אל עמק יהושפט במקום שנאצו לפניו יפרע מהם וכן הוא אומר ה' בעיר צלמם תבזה : גם זה · אחד מן ההבלים שנמסרו לעולם לייגע את הבריות שאין הקב"ה ממהר להפרע מעושי הרעה והבריות סוברים אין דין ואין דיין : (יא) אשר אין נעשה פתגם · משום מעשה הרעה מהרה שאין הקב"ה ממהר להפרע מעושי הרעה ועל כן הם סוברים אין דין ומלא לבם בקרבם לעשות רע : (יב) אשר חוטא וגו' · לפי פרושים שהחוטא עושה רע מאת אלפים ורבואות ומאריך לו הקב"ה ואינו נפרע ממנו : מאת · מקרא קצר ודבוק לפניו לומר מאת ימים מאת שנים מאת אלף וכן ושכורת מקרא קצר וחסר שכורת כעס ולא מיין כשאר שכרות : כי גם יודע אני · כי אף בכל זאת שאינו ממהר להפרע מן הרשעים ולהיות הפרש בין צדיקים לרשעים יודע אני שסוף כל אחד ואחד ליטול שכרו וליראיו יהיה טוב : (יג) וטוב לא יהיה לרשע · לפי אשר איננו ירא לפני האלהים : (יד) יש הבל · דבר המהביל את הבריות : אשר יש צדיקים שמגיע אליהם · רעה כמעשה הרשעים ויש רשעים שמגיע אליהם טובה כמעשה הצדיקים אמרתי שגם זה אחד מן ההבלים הנוהגים בעולם ורבותינו דרשו לצד אחר במס' הוריות ואינו מיושב לי על שיטת דבור שהיה החכם לומר שגם זה הבל : (טו) את השמחה · שיהא שמח בחלקו ועוסק בפקודים ישרים משמחי לב ולא יהיה שטוף אחר הרבות הון בכסף ובמרבית וגזל כל מי שאינו שמח בחלקו ושטוף אחר הממון בא לידי עבירות גזל ואונאה ורבית ושאינו שמח בחלקו לענין אהבת אשתו שטוף אחר הנשים להרהר אחר אשת איש : לאכול ולשתות · ממה שחנן לו הקב"ה ולשמוח בחלקו · ומ"א כל אכילה ושתיה שבקהלת אינה אלא תלמוד תורה כענין שנאמר לכו שברו ואכלו וגו' : והוא ילונו · יתחבר עמו כענין שנאמר והלך לפניך צדקך : ימי חייו אשר נתן לו

אבן עזרא

באדם וברעו לכם מתו בלא יסורין · קבורים בקברם כענין כי אין חרצובות למותם · ובאו לעולם שנית וכענין שיבואו בניהם ויעמדו במקומם ויעמוד זכרם ואשר ממקום קדוש יהלכו והענין כי הקדושים שימותו בלא בן וישתכחו בעיר שהיו שמה וכם אשר עשו כן האמת כמו כן בנות צלפחד דוגמות · תמה איך נכרת זכר הצדיק ונשאר כל טוב שעשה והרשע מת בשלום והניח בנים במקומו גם זה הבל : (יא) אשר · בעבור שלא נעשה דבר נקמה ותשלום והגמול על מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם חזק בנפשם לעשות רע כי סר הפחד מהם : (יב) אשר חוטא · כי יראו חוטא אחד יעשה רע מאת פעמים ומאריך לו האלהים אע"פ שידעו המבינים בבני אדם וגם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלהים ואם לא היה מהרה : (יג) וטוב לא יהיה לרשע · באחריתו ויש מהם שלא יאריך ימים כלל ובעבור היות רשע לעניים רבים פירש בזה כרשע הוא אשר איננו ירא מלפני האלהים : (יד) יש הבל · מתחלת זה הפסוק עד פסוק גם זו ראיתי חכמה הם ששה עשר פסוקים בענין אחד דבקים גם זה הפסוק הוא מן הענין של מעלה יש צדיקים שמגיע אליהם מה שהיה ראוי להגיע לרשעים על מעשיהם והפך הדבר וכאשר ראיתי זה אמרתי הכל הבל בין צדיק ורשע כענין ואני כמעט נטיו רגלי כי קנאתי בהוללים : (טו) ושבחתי · אז שבחתי את השמחה

ספורנו

אתה שמעת את כל אשר עשו מלכי אשור לכל הארצות להחרימם וכן טיטוס כמו שספרו רז"ל : גם זה · השבח שהשתבחו בו : הבל · היה דבר בלתי הכלית נחשב וגרם להם הפסד בעולם הזה ובעולם הבא : (יא) על אשר לא נעשה פתגם · עונש · על מעשה הרעה מהרה · והטעם שהרשעים העיזו פניהם לעשות הרע ולהשתבח בו הוא על שלא בא עונש העבירה תכף : על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע · בחשבם שלא יקרה להם עונש · וזה בראותם אשר חוטא עושה רע מאת ומאריך לו · בלי שום עונש ותושבים שאחר המות אין עונש כלל : (יב) כי גם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלהים · ואמרתי שמאריך לו אבל לא יזכה כי אמנם ידעתי שליראי האלהים יהיה טוב מוחלט לחיי עולם : (יג) וטוב לא יהיה לרשע · ולרשע לא יהיה שום טוב נחשב אבל יהיה גמול גרוע : ולא יאריך ימים כצל · ועם זה יהיה אותו הגמול הגרוע זמן מועט כזמן הצל : אשר איננו ירא מפני האלהים · והטעם שהגמול שיהיה לו יהיה דבר גרוע ובזמן מועט אע"פ שיבואהו בשביל איזה פועל טוב שעשה · הוא · כי אמנם אותו הפועל הטוב הוא כמו כן דבר גרוע מאחר שאינו ירא אלהים ויהיה הפועל ההוא שלא לשמו : (יד) יש הבל אשר נעשה על הארץ אשר יש צדיקים אשר מגיע אליהם כמעשה הרשעים · לקנות שם רע בממון כמו שיקרה לחסיד שוטה : ויש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים · לקנות שם טוב בממון כמו שיקרה לרשע ערום עושה לסתיר ולמכות פרושים : אמרתי שגם זה · השם טוב הנקנה בין המון הפתאים : הבל · הוא דבר בלתי נחשב : (טו) ושבחתי אני את השמחה · שישמח האדם בחלקו כאשר ישיג מן הדברים הזמניים את ההכרחי המספיק לו : והוא ילונו · כי בו ישיג את השלמות המכוון בעיון

ובמעשה

אֲשֶׁר־נָתַן־ל֥וֹ הָאֱלֹהִ֖ים תַּ֥חַת הַשָּֽׁמֶשׁ׃ טז כַּאֲשֶׁ֨ר נָתַ֤תִּי אֶת־לִבִּי֙ לָדַ֣עַת חָכְמָ֔ה וְלִרְאוֹת֙ אֶת־הָ֣עִנְיָ֔ן אֲשֶׁ֥ר נַעֲשָׂ֖ה עַל־הָאָ֑רֶץ כִּ֣י גַ֤ם בַּיּוֹם֙ וּבַלַּ֔יְלָה שֵׁנָ֕ה בְּעֵינָ֖יו אֵינֶ֥נּוּ רֹאֶֽה׃ יז וְרָאִיתִי֮ אֶת־כָּל־מַעֲשֵׂ֣ה הָאֱלֹהִים֒ כִּי֩ לֹ֨א יוּכַ֜ל הָאָדָ֗ם לִמְצוֹא֙ אֶת־הַֽמַּעֲשֶׂה֙ אֲשֶׁ֣ר נַעֲשָׂ֣ה תַֽחַת־הַשֶּׁ֔מֶשׁ בְּשֶׁל֩ אֲשֶׁ֨ר יַעֲמֹ֧ל הָאָדָ֛ם לְבַקֵּ֖שׁ וְלֹ֣א יִמְצָ֑א וְגַ֨ם אִם־יֹאמַ֤ר הֶֽחָכָם֙ לָדַ֔עַת לֹ֥א יוּכַ֖ל לִמְצֹֽא׃ ט א כִּ֣י אֶת־כָּל־זֶ֞ה נָתַ֧תִּי אֶל־לִבִּ֣י וְלָב֣וּר אֶת־כָּל־זֶ֗ה אֲשֶׁ֨ר הַצַּדִּיקִ֧ים וְהַחֲכָמִ֛ים וַעֲבָדֵיהֶ֖ם בְּיַ֣ד הָאֱלֹהִ֑ים גַּם־אַהֲבָ֣ה גַם־שִׂנְאָ֗ה אֵ֚ין יוֹדֵ֣עַ הָֽאָדָ֔ם הַכֹּ֖ל לִפְנֵיהֶֽם׃ ב הַכֹּ֞ל כַּאֲשֶׁ֣ר לַכֹּ֗ל מִקְרֶ֨ה אֶחָ֜ד לַצַּדִּ֣יק וְלָרָשָׁע֮ לַטּוֹב֮ וְלַטָּה֣וֹר וְלַטָּמֵא֒

ת"א מקרה אחד לצדיק ולרשע · הם נח וכר הם :

רש"י

האלהים. יעשה כך וסוף המקרא מוסב על ראשו ומקרא מסורס הוא אין טוב לאדם ימי חייו אשר נתן לו האלהים כי אם לאכול ולשתות ולשמוח והוא ילונו בעמלו: (טז) כאשר נתתי את לבי. אין כאשר זה משמש לשון דוגמא כמו כאשר עשה כן יעשה אלא לשון זמן כמו כאשר בא יוסף כאשר כלו לאכול וגו'. אף זה כשהייתי נותן לבי לדעת ולתור וגו' אז וראיתי את כל מעשה האלהים: שנה בעיניו איננו רואה. הרשע השטוף אחר הממון והעריות: (יז) וראיתי את כל מעשה האלהים. שמסר לבריות: כי לא יוכל האדם למצוא וגו'. אין הבריות יכולין לעמוד על סוף דרכו של הקב"ה מה שכר כל המעשה שנעשה תחת השמש שרואין רשעים מצליחים וצדיקים יורדים: בשל אשר יעמול האדם לבקש. בשביל אשר ראיתי הרבה עמלים לבקש ולמצוא את סוף המדה ואינן יכולין: וגם אם יאמר החכם. שהוא יודע לא יוכל שהרי מרע"ה לא עמד על הדבר באומרו הודיעני נא את דרכיך: (א) ולבור. ולברר: את כל זה. בירהתי והבנתי: אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד האלהים. הוא עונשם והוא שופטם כדי להטיבם באחריתם: ועבדיהם. הם תלמידיהם משמשיהם הולכי אורחותם: גם אהבה גם שנאה. אין יודעין שאר הבריות ואין מכירין לתת לבם במה הם יאהבו למקום ובמה הם שנואים: הכל לפניהם. לפני הצדיקים והחכמים: (ב) הכל כאשר לכל. הכל נותנים ללבם כאשר מגיע לכל אדם שסוף דבר לתת לכל איש כדרכיו: מקרה אחד. ויודעים שסוף הכל אשר צדיק ואשר רשע למות ומקרה אחד יש בסופ"ו לכולם כל זה הם יודעים ואעפ"כ בוחרים להם דרך הטוב לפי שיודעים שיש הפרש ביניהם לעוה"ב: לצדיק. כגון נח: לרשע. פרעה נכה זה נצלע וזה נצלע: לטוב. זה משה: לטהור. זה אהרן: ולטמא. אלו מרגלים: אלו אמרו שבחה של ארץ ישראל ואלו אמרו גנותה אלו

אבן עזרא

כי אין טוב לאדם רק האכילה והשתיה ופירוש ילונו בעמלו ילוה עמו זה הדבר שישמח ויתענג: (טז) כאשר. כטעם שנתתי את השמחה כאשר נתתי את לבי לדעת זה הענין ולמה יגיע לצדיק כמעשה הרשע עד נדדה שנתי מעיני ביום ובלילה ברוב המחשבות. וי"ו עיניו שב אל לבי: (יז) וראיתי. קצות מעשה האלהים והבינותי עיקרם לכן זה המעשה הרע שנעשה תחת השמש לא אוכל להבינו בעבור שהוגיעו נפשם ועמלו חכמי האדם למצוא הענין ולמה זה ולא מצאו. ופירוש בשל כמו בעבור וכן כי בבלי השער הגדול ועל זה הענין לעקך אחוב הצדיק: (א) כי את כל זה וגו' לבור. היה ראוי להיות בחולם וכן ירון והטעם בעבור היות שניהם מגזרת הכפל והוא כמו לברור. מן שפתי ברור מללו כי ראיתי הצדיקים והחכמים ומעשיהם כמו לכן יכיר מעבדיהם אינם ברשותם רק ביד האלהים גם כל מה שהם אוהבים או שונאים אינם יודעים מתי יבואם הכל לפניהם ולא יראים או פי' לפניהם קודם שיהיו כבר נגזר עליהם מה שנגזר: (ב) הכל. הכל יבא להם כמו שיבא לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע אין הפרש ביניהם לטוב ולטהור ולטמא הנה טמא במקום הזה הפך הטוב והטהור כמו שיש פתח בפסוק מי הם הם לאדם הפך הטוב

ספורנו

ובמשנה ולא יאבד זמנו להשיג מותרות: (טז) כאשר נתתי את לבי לדעת חכמה. וזה שבחתי כאשר פניתי אל העיון וראיתי שיצטרך בו השתדלות עם זמן רב: לראות את הענין אשר נעשה תחת השמש. וכמו כן פניתי לראות את רב ההשתדלות והזמן הצריכים בהשגת מותרות בעסקי חיי שעה: כי גם ביום ובלילה שנה בעיניו. כי המרבה השתדלות בעסקי חיי שעה נודד תמיד מהתבונן אל שום שלמות נפשי בהיות השגת המותרות דבר בלתי מוגבל: איננו רואה. באופן שאינו רואה מה הוא הטוב המועיל כלל: (יז) וראיתי את כל מעשה האלהים. התבוננתי אל כל המעשה המכוון מאתו שהוא הענין והמעשה שהמלאכה מרובה: בשל אשר יעמול האדם לבקש. איזה דרוש עיוני: ולא ימצא. ופעמים שלא ימצאהו לעומק הענין וזה יורה שלהשיג המושכלות בעיון יצטרך זמן רב והשתדלות נמרץ ולכן לא ישיגהו הטרוד בהשגת מותרות: וגם אם יאמר החכם לדעת. ועם זה יש איזה דרוש שגם אם יאמר החכם להשיגו באמצעות דרושים רבים זולתו שכבר השיג כאמרם ז"ל אם שמע בישן תשמע בחדש: לא יוכל למצוא. כמו שיקרה בענין הבריאה וזולתה כאמרם ז"ל להגיד כח מעשה בראשית לאדם אי אפשר: (א) כי את כל זה נתתי אל לבי. גזרתי אומר שהדבר כן הוא כי אמנם נתתי אל לבי לראות בכל זה את הנסיון ברבים: אשר הרשעים והצדיקים ועבדיהם. פעולות השתדלותם בעיון והמעשה ביד האלהים. כאמרו ושפת שדי תבינם שיצטרך לאדם בהם סיוע אלהי להוציאם לפועל: גם אהבה גם שנאה אין יודע האדם. ובזה לא יכיר האדם שום אהבה ושנאה מאת האלהים גם שיעזור לאיזה אדם יותר ממה שיעזור לחבירו באלה: כי אמנם הכל לפניהם. בבחירתם וזה כי לפי טוב התכלית המכוון מאת המשתדלים באלה יהיה בהם הגדל הסיוע האלהי כאמרם ז"ל הלומד ע"מ ללמד מספיקים בידו ללמוד וללמד והלומד ע"מ לעשות מספיקים בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות: (ב) הכל כאשר לכל. כל מדרגות הסיוע האלהי באלה שיקרה בהם הבדל במשתדלים מתחלפים הם כפי מדרגת התכלית המכוון מכל אחד מהם: מקרה אחד לצדיק ולרשע. באופן שיהיה הסיוע האלהי באלה לרשע ולטמא ולחוטא בפעולתם כמו שהיה לצדיק בפעולת הפכם וזה כפי התכלית

המכוון

וְלַזֹּבֵחַ וְלַאֲשֶׁר אֵינֶנּוּ זֹבֵחַ כַּטּוֹב כַּחֹטֶא הַנִּשְׁבָּע כַּאֲשֶׁר שְׁבוּעָה יָרֵא: ג זֶה ׀ רָע בְּכֹל אֲשֶׁר־נַעֲשָׂה תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ כִּי־מִקְרֶה אֶחָד לַכֹּל וְגַם לֵב בְּנֵי־הָאָדָם מָלֵא־רָע וְהוֹלֵלוֹת בִּלְבָבָם בְּחַיֵּיהֶם וְאַחֲרָיו אֶל־הַמֵּתִים: ד כִּי מִי אֲשֶׁר יְבֻחַר יחבר קרי אֶל כָּל־הַחַיִּים יֵשׁ בִּטָּחוֹן כִּי־לְכֶלֶב חַי הוּא טוֹב מִן־הָאַרְיֵה הַמֵּת: ה כִּי הַחַיִּים יוֹדְעִים שֶׁיָּמֻתוּ וְהַמֵּתִים אֵינָם יוֹדְעִים מְאוּמָה וְאֵין־עוֹד לָהֶם שָׂכָר כִּי נִשְׁכַּח זִכְרָם: ו גַּם אַהֲבָתָם גַּם־שִׂנְאָתָם גַּם־קִנְאָתָם כְּבָר אָבָדָה וְחֵלֶק אֵין־לָהֶם עוֹד לְעוֹלָם בְּכֹל אֲשֶׁר־

ת"א זה רע בכל אשר נעשה · זוהר פ' שלח לך: כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת · שבת ל: כי החיים יודעים שימותו · ברכות יח: והמתים אינם יודעים מאומה · שם: גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה · הוריות יד:

רש"י

לא נכנסו לארץ ואלו לא נכנסו לארץ הרי מקרה אחד להם: ולזובח זה יאשיהו שנאמר ויזבח יאשיהו: ולאשר איננו זובח · זה אחאב שביטל את ישראל מלעלות לרגל זה מת בחצים וזה מת בחצים: כטוב · זה דוד: כחוטא · זה נ"נ זה בנה בהמ"ק וזה החריבו זה מלך ארבעים שנה וזה מלך ארבעים שנה: הנשבע · זה צדקיהו שנשבע לשקר שנאמר וגם במלך נבוכדנצר מרד אשר השביעו וגו': כאשר שבועה ירא · זה שמשון שנאמר ויאמר אליהם שמשון השבעו לי פן תפגעון בי אתם למדנו שהיתה שבועה חמורה לו זה מת בניקור עינים וזה מת בניקור עינים · על כן · (ג) לב בני האדם מלא רע · שאומרים אין דין פורענות לרשעים אין הכל אלא לפי המקרה פעמים לצדיק ופעמים לרשע: ואחריו אל המתים · וסופן יורדים לגיהנם: (ד) כי מי אשר יחבר אל כל החיים יש בטחון · כי בעודו בחיים אפילו הוא רשע ונתחבר לרשעים כמ"ש אל כל החיים אפילו לרשעים יש בטחון שמא ישוב לפני מותו: כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת · ושניהם רשעים טוב היה לו לנבוזראדן שהיה עבד רשע ונתגייר שלא הקדימתו מיתה מנבוכדנצר רבו שנקרא אריה שנאמר עלה אריה מסובכו ומת ברשעו בגיהנם ועבדו בגן עדן ורבותינו דרשוהו לענין מחתכין את הנבילה לפני הכלבים בשבת ומת המוטל בחמה אסור לטלטלו אא"כ הניחו עליו תינוק או ככר: (ה) כי החיים יודעים שימותו · ואולי ישיבו אל לבם יום המיתה וישובו מדרכם אבל המתים אינם יודעים מאומה ואין עוד להם שכר פעולה שיעשה מן המיתה ואילך אלא מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת: (ו) גם אהבתם · שאהבו פתי ולצון: גם שנאתם · ששנאו דעת: גם קנאתם · שקינאו להקב"ה במעשה ידיהם: וחלק אין להם וגו' בכל אשר נעשה וגו' ·

אבן עזרא

והשומע כמו לפקוח עינים עורות פקוח אזנים · ודקדוק כטוב כחוטא כי הכפ"ין בלשון הקדש כמו כעבד כאדניו כי ישוב העבד כאדון והאדון כעבד אין הפרש ביניהם וכן כמוני כמוך כעמי כעמך כחשכה כאורה · והמשרש כימים אשר ישבתם הימים אין טעם ורוח לפירוש הזה כי מה ענין ישבתם בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם והנכון כי מקדש הלכו המרגלים ובשנת הארבעים באו לקדש עיר מואב והנה כל השנים היו במדבר קדש וזה פירושו ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם עד שוב המרגלים כענין כמספר הימים אשר תרתם את הארץ כי בשוב המרגלים אמרו הננו ועלינו אל המקום יתכן היות צדיק ורשע במעשיו טמא וטהור בגופו וזובח בממונו וטוב וחוטא בלבו ונשבע בדבורו: (ג) זה רע · אין בכל מה שנעשה תחת השמש דבר יותר קשה מזה על כן מלא לב בני האדם רע והוללות בלבבם בחייהם בעודם בחיים ועוד יאמרו על המתים ישוב אחריו ללב בני האדם ואמר כענין הזה בני האדם כי על הקטנים יותר קשה בעבור קוצר דעתם: (ד) כי מי · זו מחשבת בני האדם שיאמרו כי כל מי שהוא מחובר אל החיים יש לו בטחון · ופירוש אחר כי מי אשר יחובר מן המתים והענין שלא יתחבר עם כל המתפרדים ממנו אל כל החיים יש בטחון בלבד ולא למתים וכתיב יבחר ועניינו כי המת לא יוכל לבחור: (ה) כי החיים · והחיים אפי' הם כסילים יודעים שימותו והמתים אפי' הם חכמים אינם יודעים מאומה ולא יש להם מה יקוו כי נשכח שמם וזכרם: (ו) גם אהבתם ·

ספורנו

שמכוון מכל אחד מהם כאמרם ז"ל גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה: (ג) זה רע בכל אשר נעשה תחת השמש כי מקרה אחד לכל · שהמשתדל להשיג חיי עולם בעיון ובמעשה יצטרך גם הוא להשתדל להשיג חיי שעה כמו שיצטרך להשתדל בזה האדם ההמוני שמשתדל להשיג חיי שעה בלבד כאמרם ז"ל רבים עשו כרבי שמעון בן יוחאי ולא עלתה בידם לא זה ולא זה · וגם לב בני האדם מלא רע בלבבם בחייהם · ועם מה שיקרה רע מזה שהמשתדל בתורה ובמעשים טובים יצטרך ליבטל מהם להשיג ההכרחי לחיי שעה ימשך גם כן לזה קלקול אחר שלב בני האדם מלא רע בענין לבבם ושכלם בחייהם שחושבים שתכלית המכוון במציאות האדם האנושי הוא שישתדל בחיי שעה בלבד: ואחריו · ואחר זה הדמיון הרע: אל המתים · חושבים רע כמו כן על המתים שחושבים שגם זה הכח השכלי האישיי באישי האדם הוא דבר נפסד · באמרו · (ד) כי מי אשר יחובר אל כל החיים · שהדברים המחוברים מכל מיני החיים שהם המרגיש המתנועע הזן והמתגדל: יש בטחון · גם כנפסד קצתם שיתקיים החיות בהם זמן מה בהשתדלות טבעי או נפשי מניע המזון אל הזון · ויעיד על זה כי לכלב גם שהוא נמצא פחות: חי הוא · בעודו חי במיני החיים המתחיים והמרגישים: טוב · יש לו טוב בטחון לאיזה קיום בכח טבעי ועזרה טבעית או נפשית וישתדל לזה באיזה אופן ובזה יהיה לו יותר טוב: מן הארי · יותר ממה שיהיה לארי גם שהיה בחייו נכבד הרבה מן הכלב: המת · וזה כנפסד ממנו מיני החיים הטבעיים והנפשיים: (ה) כי החיים יודעים · בהכרה נפשית או טבעית: שימותו · ומשתדלים בהמצאות הכח הזן למלט מזה זמן מה: והמתים · באין להם כח טבעי ולא נפשי: אינם יודעים מאומה · אינם יודעים שום דרך להשתדל בהשבת החיים: ואין להם עוד שכר · וגם אם היה אפשר להם איזה דרך להשיג התאוות בלתי הכחות הטבעיות והנפשיות אין בזה להם שום שכר ותועלת כי נשכח זכרם: (ו) גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה אבד זכרם מפני שעבר בחייהם מבלי אין כח נפשיי זוכר אותם ובזה אבדה אהבתם ושנאתם וקנאתם שלא יוכלו להתענג ולא להצטער בהם: וחלק אין להם עוד לעולם בכל אשר נעשה תחת השמש · מבלי אין להם או חיים טבעיים ולא נפשיים שיצטערו או יתענגו

נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ ז לֵךְ אֱכֹל בְּשִׂמְחָה לַחְמֶךָ וּשְׁתֵה בְלֶב־טוֹב יֵינֶךָ כִּי כְבָר רָצָה הָאֱלֹהִים אֶת־מַעֲשֶׂיךָ׃ ח בְּכָל־עֵת יִהְיוּ בְגָדֶיךָ לְבָנִים וְשֶׁמֶן עַל־רֹאשְׁךָ אַל־יֶחְסָר׃ ט רְאֵה חַיִּים עִם־אִשָּׁה אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ כָּל־יְמֵי חַיֵּי הֶבְלֶךָ אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ כֹּל יְמֵי הֶבְלֶךָ כִּי הוּא חֶלְקְךָ בַּחַיִּים וּבַעֲמָלְךָ אֲשֶׁר־אַתָּה עָמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ י כֹּל אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדְךָ לַעֲשׂוֹת בְּכֹחֲךָ עֲשֵׂה כִּי אֵין מַעֲשֶׂה וְחֶשְׁבּוֹן וְדַעַת וְחָכְמָה בִּשְׁאוֹל אֲשֶׁר אַתָּה הֹלֵךְ שָׁמָּה׃ יא שַׁבְתִּי וְרָאֹה תַחַת־הַשֶּׁמֶשׁ כִּי לֹא לַקַּלִּים הַמֵּרוֹץ וְלֹא לַגִּבּוֹרִים הַמִּלְחָמָה וְגַם לֹא לַחֲכָמִים לֶחֶם וְגַם לֹא לַנְּבֹנִים עֹשֶׁר וְגַם לֹא לַיֹּדְעִים

ת"א לך אכול בשמחה לחמך · ברכות נו עקידה שער סה עקרים מד פכח : בכל עת יהיו בגדיך לבנים · שבת קנג. זוהר פ' תזריע ופרשת דברים : ושמן על ראשך אל יחסר · תרומה שם : ראה חיים עם אשה אשר אהבת · קדושין ל זוהר פ' מקץ וס' קדח : כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה · זוהר פ' מקץ וס' קדח ופרשת פינחס :

רש"י

לא הועיל להם זכות בן ובת לאותן רשעים שעבדו עבודת כוכבים ואין להם כפרה לאחר מיתה : (ז) לך אכול בשמחה · אבל אתה הצדיק שכבר רצה הקב"ה מעשיך הטובים ותזכה לעולם הבא לך אכול בשמחה : (ח) בכל עת יהיו בגדיך לבנים · התקן עצמך בכל שעה במעשה טוב שאם תמות היום תכנס בשלום ומשל שלמה החכם את הדבר הזה לאדם שהזמינו המלך ליום סעודה ולא קבע לו זמן אם חכם הוא או פיקח מיד מכבס כסותו ורוחץ וסך וכן עת מחר עד עת יקרא אל הסעודה יהיו כל שעה בגדיו לבנים והוא רחוץ וסך כך דרשוהו רבותינו במס' שבת : (ט) ראה חיים עם אשה אשר אהבת · ראה והבן ללמוד אומנות להתפרנס ממנו עם תלמוד תורה אשר בידך : כי הוא חלקך בחיים · אם עשית כן יהיה חלקך זה חיים בעוה"ז להתפרנס מהאומנות ובעוה"ב מיגיעת שניהם משכחת עון : (י) כל אשר תמצא ידך לעשות · רצון קונך בעוד שאתה בכחך עשה כי אין מעשה וגו' בשאול לזכותך משתמות ואם עשית כן אין לך שם חשבון בשאול שתדאג ממנו וכן המקרא מסורס כי אין מעשה ודעת וחכמה בשאול לרשעים ולא חשבון לצדיקים כשיתנו החוטאים דין וחשבון וכך נדרשת במדרש והבא לפותרו בלא סירוס כמשמעו פותר חשבון לכון מחשבה מה יוכל עוד לעשות לספסר מן הדין : (יא) שבתי וראה · כמו זכור וידוע"ם בלע"ז : לא לקלים המרוץ · לא עמדה לעשהאל קלותו משהגיע פקודתו : ולא לגבורים המלחמה · לא עמדה לאבנר גבורתו משהגיע יומו : וגם לא לחכמים לחם · כגון אני שהיה לחמי ליום שלשים כור סולת וגו' ועכשיו זה חלקי מכל עמלי מקלי ומקידה : וגם לא לנבונים עושר · כגון

אבן עזרא

כשהיו בחיים ושנאתם וקנאתם אין להם חלק בכל העולם לעולם : (ז) לך אכול · זה דבור לב בני האדם והוא הוללות והענין אחר שאין למת חלק בעולם כשהוא בחיים לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי אלה המעשים רצה האלהים שתעשה : (ח) בכל עת · המפרשים הקדמונים פירשו על ענין אחד והוא אם ידעת שרצה האלהים את מעשיך לך אכול בשמחה לחמך וצריך אתה שיהיו בגדיך לבנים · והענין שלא יהיו מעשיך מגואלים · וענין ושמן על ראשך אל יחסר שיהיה לו שם טוב · וזהו שיקח אשה ולא ישגה בזרה · וכל אשר תמצא ידך לעשות טוב בעוה"ז עשה כי העוה"ב אינו עולם מעשה כי אם עולם הגמול · והפירוש הנכון שהפסוקים שיש למעלה ולמטה הם דבקים והוא דבור לב בני האדם כאילו מדבר עם נפשו ולבו הוא כנוי בעד נפשו והוא אכול ושתה ולבוש בגדים נקיים ותסוך תמיד שמן ושמח עם אשה שתחשק בה וכל אלה הם תענוגי הגוף לבדו : (י) כל אשר · כל מה שתמצא לעשות מדברי תענוג עשה כי אין מעשה ולא תחשוב על מעשה או מחשבה ודעת וחכמה בשאול שהוא הקבר כי ימצא שאול לצדיקים כמו כי ארד אל בני אבל שאולה : (יא) שבתי · אמר שלמה שבתי וחזרתי כי ששבחתי השמחה וכי הטוב שיבקש האדם התענוג בעבור שלא יוכל אדם לשמוח בעוה"ז ולא יתענג כן כי ראיתי קלים יכשלו ואין להם כח לרוץ יברחו וימלטו : ולא לגבורים המלחמה · כענין וגבור לא ינצל ברב כח : וגם לא לחכמים לחם · שהיה ראוי להיותם מושלים בכסילים ויהיו רשים והדבר הפוך ברוב : וגם לא ליודעים חן · כענין המשכלים שיאהבו אותו ויפארו

ספורנו

צפה ואין צורך שישתדלו להשיג דבר או לברוח מהם : (ז) לך אכול בשמחה לחמך · אמנם אתה העוסק בתורת האל יתב' אל תדאג על יום המות כי לא תפסיד במות הגוף אבל תשיג מעלה ואושר : כי כבר רצה אלהים את מעשיך · בהשתדלות להשגת העיוני והמעשי אשר בם תשיג נצחיות ואושר כאמרו והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני · לכן אתה : (ח) בכל עת יהיו בגדיך לבנים · על הפך לבוש בגדים צואים וזה שלא יהיו מלוכלכים בחטא· וזה תעשה בכל עת כאמרם ז"ל שוב יום אחד לפני מיתתך : ושמן · רוקח של דרך שמן תורק שמך : על ראשך אל יחסר · שיהיה מפורסם בעיון ובמעשה למען יתן ריח לכל הקרב אליך כהשיבך את זולתך ע"ד ורבים השיב מעון וע"ד ותורה יבקשו מפיהו : (ט) ראה חיים · בחר לך החיים האמתיים שהם חיי עולם כאמרו ובחרת בחיים : עם האשה · עם התענוג הזמני : אשר אהבת ימי חיי הבלך · אשר אהבת בימי הבחרות שהם ימי חיים על הפך ימי הזקנה שנקראו ימי הרעה וזה ע"ד וזכור את בוראך בימי בחורותיך : אשר נתן לך האלהים תחת השמש כל ימי הבלך · ואמרתי שתראה ותבחר את החיים בימי הבלך כי אמנם זאת הראיה והבחירה אשר יש לאל ידיך לבחור בה נתן לך האלהים כל ימי חייך לא אחר המות והנה הם ימי הבלך שהם קצרים והמלאכה מרובה והתכלית המושג הוא רב המעלה כאמרו כי טוב יום בחצריך מאלף · וכאמרם ז"ל יפה שעה אחת של תורה ומעשים טובים בעוה"ז מכל חיי העוה"ב : כי הוא חלקך · זה בלבד הוא חלקך כי כל זולת זה הוא גם לזרים אתך · ולכן : (י) כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך · באלו החיים : עשה · השתדל להשיג השלמיות והאושר הנזכר בעוד שהרשות נתונה אין אונס כאמרם ז"ל עשה בעוד שאתה מוצא ומצוי לך ועודך בידך : כי אין מעשה · טוב או רע : ודעת · להשיג בהתבוננות עיוני : וחכמה · מקובלת : וחשבון · מחשבה לצייר פעולה טובה או רעה שתצטרך למעשה : בשאול · כאמרם ז"ל כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות : (יא) שבתי וראה תחת

השמש

חֵן כִּי־עֵת וָפֶגַע יִקְרֶה אֶת־כֻּלָּם׃ יב כִּי גַּם לֹא־יֵדַע הָאָדָם אֶת־עִתּוֹ כַּדָּגִים שֶׁנֶּאֱחָזִים בִּמְצוֹדָה רָעָה וְכַצִּפֳּרִים הָאֲחֻזוֹת בַּפָּח כָּהֵם יוּקָשִׁים בְּנֵי הָאָדָם לְעֵת רָעָה כְּשֶׁתִּפּוֹל עֲלֵיהֶם פִּתְאֹם׃ יג גַּם־זֹה רָאִיתִי חָכְמָה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וּגְדוֹלָה הִיא אֵלָי׃ יד עִיר קְטַנָּה וַאֲנָשִׁים בָּהּ מְעָט וּבָא־אֵלֶיהָ מֶלֶךְ גָּדוֹל וְסָבַב אֹתָהּ וּבָנָה עָלֶיהָ מְצוֹדִים גְּדֹלִים׃ טו וּמָצָא בָהּ אִישׁ מִסְכֵּן חָכָם וּמִלַּט־הוּא אֶת־הָעִיר בְּחָכְמָתוֹ וְאָדָם לֹא זָכַר אֶת־הָאִישׁ הַמִּסְכֵּן הַהוּא׃ טז וְאָמַרְתִּי אָנִי טוֹבָה חָכְמָה מִגְּבוּרָה וְחָכְמַת

ת"א כי גם לא ידע האדם את עתו · סנהדרין פא : וכצפרים האחזות · זוהר פ' מצורע : עיר קטנה ואנשים בה מעט · נדרים לב עקידה שער עג :

רש"י

איוב בתחלה ויסי מקנהו וגו' כשבאה שעתו אמר חנוני אתם רעי : ולא ליודעים חן · הרי משה אין יודע ונבון ממנו בישראל ולא מצא חן בתפלתו שיכנס לארץ : כי עת ופגע · כמשמעו ד"א כי עת יקרה אותם והפגיעה והתחינה יהיו רגילין בהם שלא יבואו לדברים הללו : (יב) כדגים שנאחזים במצודה · כדגים גדולים שנאחזים במצודה גרועה ותלושה ופירשו רבותינו היא חכה שאינה אלא כמין מחט ודג גדול נלכד בה : כהם יוקשים בני האדם · במכשול קטן וחלש כמו המצודה הרעה והפח נכשלים בני האדם בעת פקודת רעתם כשבא עתם ליפול הרעה עליהם פתאום : במצודה רעה · מלאוויס"ה בלע"ז : כהם · כמותם : (טו) ואדם לא זכר · לא היה חושבו לכלום : (טז) ואמרתי אני · בראותי כן טובה חכמה מגבורה והרי חכמתו של זה בזויה לכולם ועכשיו כולם נמלטו על ידו · ומדרש אגדה עיר קטנה זה הגוף · ואנשים בה מעט אלו איבריו של אדם · מלך גדול זה

אבן עזרא

אל משמעתו : כי עת ופגע יקרה את כלם · ענין כלם החכמים והכסילים והגבורים והחלשים והנכון בעיני כי כלם ישוב על אלה הנזכרים לבדם והענין כי אין יכולת ביד בן אדם לעשות זה והראיה כי החכמים בעלי הדעות אבות המלאכות אין להם לחם · והאומרים כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה הוללות ודבר לא יקום ופירוש עת מה שיש במחברות המערכת העליונה הראשונים · ופירוש פגע פגיעת אחד מן המערכת באחד מהנבראים שהוא החלי ואשר לפניו ואחריו ושליטתו ואשר לפניו ואחריו · ודע כי מלת עת חסרת נו"ן ועתה אבאר דע שאין בלשון הקדש אות מתהפך ומתחלף ומובלע ונוסף ונעדר כי אם אותיות אהו"י כאשר פירש ר' יהודה ברבי דוד בעל הדקדוק ז"ל ואות הנו"ן ימצא בראש מובלע והסר וכן באמצע ובסוף כמו נסע שבולע בנו"ן בדגש ויסע וכן ויצא ויתן ויטע וידר ויפול ויגוף יבול עלהו ובפועל יראו הבינוני"ן כלם נוסע נושא נותן נוטע נודר נופל נוגף נובל ובלווי יחסרו הנוני"ן כמו קומו סעו שאו את ראש · תנו יד לה' · ופעמים ישארו הנוני"ן על מתכונתם כמו נפלו עלינו ובאמצע ימצא מובלע בנו"ן שני במלת בתי כי הוא מן ולא אתנה לו וכן בת חסרת נו"ן בן וכן עת הוא ענת וכמוהו בדברי קדמונינו ז"ל עונה וכן בלשון ארמית וכעת וכענת ודגשות תי"ו עתו להתבלע הנו"ן כדגשות תי"ו בתו ונו"ן אני במלת אתה וכן חטים ובניהם נראים בארמית ותי"ו אמתו כי שרשו מן אמונה ותי"ו לשון נקבה ויורה עליו ותהי האמת נעדרת וכן תי"ו עת לשון נקבה ויורה עליו ועל זה הדקדוק ישאר לעות את יעף לבדו ולא יהיה לו חבר במקרא : (יב) כי גם · אמר כי העת והפגע ימנענו שיעשה מה שיחפוץ ועוד דבר אחר קשה שיתכן שיגיע אליו המות פתאום והוא לא ידע ודמה בני אדם לדגים ולצפרים שלא ידעו עד שנפלו ולא יוכלו להנצל · ומלת יוקשים שם התואר · אמר רבי יהודה בעל הדקדוק ז"ל ארבעה מלות במקרא ואין להם חמישית שהם על משקל פועלים והם פעולים ואלה הם והסנה איננו אוכל · אם תראה אותי לוקח מאתך · ורגל מועדת · כהם יוקשים בני האדם · והוסיף ר' יונה נ"ע מלה אחרת חמישית והיא לנער היולד ואמר רב שמואל הנגיד כי ה"א היולד במקום אשר כה"א ההוללה ובא פועל עבר במקום עתיד · אמר רבי משה הכהן נ"ע כי ארבעה הם בלבד לכן הוסר מלת מועדת מן החשבון והביא תחתיה מלת היולד בעבור היות כחשבונם יוקשים ואוכל ולוקח ויולד מבפעל שיוצאים ומועדת מהפעלים העומדים ואמר כי השורק במקום הולם והיה ראוי להיות על משקל ובהומה שיא יושבת ומ"ם פתאום נוסף וממנו פתאים וכן בלשון ויותר נכון היות המ"ם סימן היום והמול : (יג) גם זו · בעבור שאמר וגם לא לחכמים לחם אמר הספק הדבר לגלל החכם : (יד) עיר קטנה · המפרשים הקדמונים אמרו כי זה על דרך משל ועיר קטנה גופו של אדם ואנשים בה מעט בעלי כח התולדת מפרשי הנפש ומלך גדול הוא יצה"ר והאיש המסכן הוא השכל · והנכון שאינו מדבר על דרך משל כי אם כמשמעו ועניינו על החכם שאין לו לחם והוא בעצמו מה לעני יודע אע"פ שלא הועילנו חכמתו בעוה"ז על דרך הרוב גם יש פעמים שתועיל תועלת יותר ממלכות · אמר עיר קטנה כנגד וסבב אותה מלך גדול בעם רב ואנשים בה מעט · והיא כמקום נמוך שיוכל לבנות עליה מצודים וגבוהים ממנה והנה אין ספק שתלכד ואין מציל · ומלת מצודים כמו לתגל דוד · מצודת ציון וספ"ס ברם : (טו) ומצא בה איש מסכן · הוא שם התואר ומסכנות הוא השם והמ"ם נוסף וזו הלשון ידועה בארמית וענין ואדם לא זכר שלא היה לאותו החכם המסכן זכר בפי א' מבני העיר לפנים קודם שימלט אותם · יש מדקדקים אמרו כי הזכר איננו בפה ואינו כי כל זכר ויזכור הוא זכירת הלב ומלת אזכירה שהוא מן הבנין הכבד הנוסף הוא בפה והוצרכו לפרש כן ולא זכר שר המשקים שלא עלה על לבו ומלת וישכחהו ענין כפול ויותר נכון הוא בעיני להיות מלת זכירה פעם בלב ופעם בפה ויורה עליו ומשא ה' לא תזכרו עוד שעניינו לא הזכרו עוד לי בפה משא ה' · כי מה ענין לא יעלה על לבבכם זכר מפה : (טז) ואמרתי אני טובה חכמה מגבורה · אע"פ שחכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים לכן בשעת הצורך תעשה החכמה מה שלא יוכלו

ספורנו

כשמש · אעפ"י שאמרתי שהרשות נתונה לבחירה האנושית שבתי וראה שלא יתאמת זה זולתי בדברים שהם בני גמול ועונש אשר על אלה לא תוכל המערכת כלל · אמנם בדברים הזמניים שהם תחת השמש שתכליתם נפסד לא תמיד תשיג הבחירה את התכלית המכוון אליה: כי עת · מצד חלוף זמני המערכת ופגע מצד המקרה: יקרה את כלם · נגד המכוון מאתם : (יב) כי גם לא ידע האדם את עתו · ועם זה שבתי וראיתי שיקרה זה גם בשלא ידע האדם את עתו של מקרה שיוכל להשמר ממנו כמו שאולי היה נשמר אם היה יודע הדבר קודם לכן : (יג) גם זו ראיתי חכמה · אע"פ שאמרתי שבדברים הזמניים לפעמים לא תועיל החכמה להשיג המבוקש כשיתנגדו לזה המערכת או המקרה ראיתי גם זה שלפעמים החכמה תנצח את המערכת ואת המקרה בפגע כשלא יהיה פתאום : (יד) עיר קטנה ומצא בה איש מסכן וחכם ומלט הוא את העיר בחכמתו · וכן תנצח חכמת המסכן את מערכת הנלחם עליה וכל מעשה תקפו הבא עליה במקרה : (טז) וחכמת המסכן

בזויה

הַמִּסְכֵּן בְּזוּיָה וּדְבָרָיו אֵינָם נִשְׁמָעִים: יז דִּבְרֵי חֲכָמִים בְּנַחַת נִשְׁמָעִים מִזַּעֲקַת מוֹשֵׁל בַּכְּסִילִים: יח טוֹבָה חָכְמָה מִכְּלֵי קְרָב וְחוֹטֶא אֶחָד יְאַבֵּד טוֹבָה הַרְבֵּה: י א זְבוּבֵי מָוֶת יַבְאִישׁ יַבִּיעַ שֶׁמֶן רוֹקֵחַ יָקָר מֵחָכְמָה מִכָּבוֹד סִכְלוּת מְעָט: ב לֵב

ת"א טובה חכמה מכלי קרב · עקידה שער ל: וחוטא אחד יאבד טובה הרבה · קדושין מ: זבובי מות יבאיש יביע שמן · ברכות סא: יקר מחכמה וגו' · זוהר פ' תזריע ופ' בראשית עקידה שער מז:

רש"י

זה איש מסכן · וגו' · כגון בימי התירף שאין מרגישין בו: יצה"ר שכל איבריו הכל מקבלים · מקובלים הם לבריות: (יז) בנחת נשמעים · משה נפטר זה כמה מזעקת מושל בכסילים · שנים ועדיין גזירותיו מקובלים על ישראל וכמה מלכי האומות גוזרים גזירות על ישראל ואין דבריהם מתקיימין: (יח) טובה חכמה מכלי קרב · חכמתה של סרח שנאמר ותבא האשה אל העם בחכמתה עמדה להם יותר מכלי קרב שהיה בידם להלחם עם יואב: וחוטא אחד יאבד טובה הרבה · אלולי שהרגה לשבע בן בכרי היו כולם אבודים על ידו · ד"א וחוטא אחד יאבד טובה הרבה הרי שהיו ישראל מחצה צדיקים ומחצה רשעים ובא אחד וחטא ועשאן מרובים כמלא שהכריע את כולם לחובה: (א) זבובי מות יבאיש יביע כנון בימי התירף שאין מזובין בה והם קרובים למות גם אם בא לתוך שמן רוקח ומתערב בבשמים הוא מבאישו והוא מעלה קצף שקורין אשקומ"א בלע"ז ונראה בו כמין אבעבועות וזה משמעו של יביע הרי לבר קל שהפסיד דבר חשוב כך יקר מחכמה ומכבוד הסכלות מעט שהרי הכריע את כולם הרי שהיה אדם זה שקול במחצה עבירות ומחצה זכיות ובא ועבר עבירה אחת והכריעתו לכף חובה נמצאת סכלות זה שהוא דבר מועט יקר ושוקל וכבד יותר מכל החכמה והכבוד שהיה בו שהרי הכריע את כולם: יקר · לשון כובד הוא כלך ושקול יותר מן החכמה וכבוד שבו · ומ"א מושלים יצר הרע לזבובי מות: יבאיש יביע · שם טוב שהוא שרץ משמן רוקח: (ב) לב חכם לימינו · חכמתו מזומנת

אבן עזרא

לעשות הגבורים והטיה מלת וחכמת חסרת אם כאילו אמר ואם חכמת המסכן בזויה כמו ונמית והלכת אל הבלים ואם נמית ורבים כמו הם: (יז) דברי · יש מפרש הפסוק הראשון כך טובה חכמה מגבורה ואילו היתה חכמת המסכן בזויה אף כי יותר נשמעים דבריו שהוא מדבר בשפלות קול ונחת מדברי מושל בכסילים בזעקה · כי דברי החכם כמסמרות נטועים בנפש · וי"א דברי חכם אחד אינם נשמעים עד שיתחברו וי"א כי אלה החכמים הם עשירים · והנכון בעיני שהוא מדבר על עת אחת כמו שפירשתי ואם חכמת המסכן בזויה יש עת שישמעו דבריו יותר מדברי המלך: (יח) טובה · החכמה אינה צריכה לכלי קרב וכבר אמר טובה חכמה מגבורה מגבורת הלב ויותר תציל והגן מכלי קרב לגבור והנה נמצאת החכמה תציל בעליה ואחרים עמו · כמו אנשי עיר קטנה והפך זה וחוטא אחד יאבד טובה הרבה וישוב על מושל בכסילים: (א) זבובי מות · נמצא בכל המקרא לשון יחיד במקום רבים במקומות רבים והנכון בעיני שדרכם דרך קצרה זבובי מות יבאיש עניינו כל זבוב יבאיש במקומו כמו בנות צעדה עלי שור כל בת צעדה כל אחת ואחת במקומו ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו לצנה כל אחד ואחד במקומו ויקח הזקינו את הספרים ויקראהו קרא כל אחד ואחד לבדו ופי' הסוד שהיו בו הדברים הכתובים במקרא · ומלת יביע קשה במקום הזה יש מפרשים כה מן אבעבועות ולא אבה דקדוק שאין כי שרש אבעבועות כעה מהשלים שלמ"ד שלהם אינו שלם וכמוהו מים תבעה אש גבעה בחומה נשגבה והקרוב אלי היותו מתבוע כי דגשות הבי"ת להתבלע הנו"ן שהוא פ"א הפעל ויורה מלת כתל נובע וטעין כי הזבובים כמתים יבאישו שמן רוקח שאין למעלה מריחו הטוב ולא יפסק הביאוש כי הזבובים יביעוהו ויהיה פועל יוצא: ודע כי יקר · הקמוץ הוא תואר השם ומ"ת יקר בשו"א תחת היו"ד הוא שם כמו כבוד ולעולם הוא קמוץ והוא שם במקום סמוכות והסמוך · כמו בגדי הכבוד · וכל יקר ראתה עינו · ואת יקר תפארת גדולתו · ונקמץ הסמוך להצריך בינו ובין תאר השם הסמוך · יקר רוח איש תבונה · על כן יטעה האומר בתפלת ר"ה ולכבוד שמך יקר יתנו בקמצם היו"ד והאמת שהוא בשו"א כמו וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן · ועניין יקר בפסוק הזה הוא האדם · והעניין כמו הזבובים המתים יבאישו מהן השמן הרוקח כן יש לאדם שהוא יקר מחכמה ומכבוד שיש בו סכלות מעט לחכם יתהיה זכרו ויבאישנו וזה הסכלות הוא חטא וזה הפסוק דבוק בפסוק שלמעלה וחוטא אחד יאבד טובה הרבה · גם חטא אחד לחכם הוא דבר קשה · כלא תראה שלמה המלך נראה אליו במקום פעמים · והנה מקום לכבוד השם · והנה והחכם חכמתו למעלה מהקדמונים והאחרונים ולא נמצא עולתה בו ובעבור חטא אחד שלא הפש על נשיו מה היו עושות והן בנו בית לאלהיהן משוער שלמה נכתב עליו כל מה שנכתב במקרא בדברי אחים ונחמים · ואל תתמה כי כל חטא הוא קטן וגדול לפי מעלת העושה · כענין בקרובי אקדש וגם נכבד דרש קדמונינו ז"ל במלת ובכיביו נשערה מאד וכן נכהנו מלות קשות על גדולים מבלמם המלך על דבר קל ולא כמשה בודון רק אחרים סבכו הדבר: (ב) לב חכם · לא יאמר על גוף הלב כי באמצע הוא לכל לחכם ולכסיל אע"פ שראנו נטוי לצד שמאל ועניינו שהשכל החכם עמו ובשעת הצורך ימצאנו מיד בכל עניניו במהרה והפך זה הכסיל · כאילו לב חכם לימינו כי לימין יותר כח מן השמאל ויותר מהירות בעבור היות מנוע הדם שהוא הכבד לפאת ימין · ואין א"ע אמר יד ימינו קטנה כי השמ:

ספורנו

בזויה · ואע"פ שאפשר שתגבר החכמה על המקרה ועל המזל הנה יקרה שתמנע החכמה לעשות זה הטוב מפני היותה באדם מסכן אשר היא בזויה בו מפני המסכנות: ודבריו אינם נשמעים · ובזה לא יושג אותו הטוב שאפשר שיושג בחכמתו: (יז) דברי חכמים בנחת נשמעים · וכן יקרה כשיהיה שר הצבא מסדר עניניו בחכמתו בנחת וזה קודם שיכנס למלחמה כי אז יהיו דבריו נשמעים וישמרו אנשי הצבא את סדרו ויועיל: מזעקת מושל · יותר ממה שתועיל זעקת מושל אם יזעק בכסילים על אנשי הצבא כנלחמים בסכלות ובלתי סדר נאות: (יח) ולכן אני אומר טובה חכמה מכלי קרב · טובה חכמה בהתבונות וסדר המלחמה יותר מכלי קרב וזה כשיהיו בלתי תמורת הסדר והתבונה: וחוטא אחד יאבד טובה הרבה · ולפעמים יקרה שיהיה שר הצבא חכם ומסדר המלחמה היטב ואחד מן ראשי הנלחמים שיחטא מסדרו יאבד הנצחון אשר ממנו תמשך טובה הרבה כמו שקרה בענין עכן וזולתו: (א) זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח · וכמו שיקרה במלחמה שחטא מועט יאבד טובה שהיתה נמשכת לנצחון כן יקרה בזולת זה כי לשמן הרוקח אשר הוא דבר חשוב מאד קרה הפסד רב בזבובי מות שהם דבר בלתי חשוב כלל: יקר מהחכמה ומכבוד סכלות מעט · וכמו כן יקרה שהסכלות מעט שיעשה האדם יבאישהו לפעמים בעיני ההמון ויפילהו מכבודו והשיבוהו גם שהיה קודם לכן יקר מהחכמה ומכבוד: (ב) לב חכם לימינו · החכם יתן השכל בימינו והאחור והשמאלו כאופן

חָכָם לִימִינוֹ וְלֵב כְּסִיל לִשְׂמֹאלוֹ׃ ג וְגַם־בַּדֶּרֶךְ כְּשֶׁהַסָּכָל יתיר ה׳ הֹלֵךְ לִבּוֹ חָסֵר וְאָמַר
לַכֹּל סָכָל הוּא׃ ד אִם־רוּחַ הַמּוֹשֵׁל תַּעֲלֶה עָלֶיךָ מְקוֹמְךָ אַל־תַּנַּח כִּי מַרְפֵּא יַנִּיחַ
חֲטָאִים גְּדוֹלִים׃ ה יֵשׁ רָעָה רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ כִּשְׁגָגָה שֶׁיֹּצָא מִלִּפְנֵי הַשַּׁלִּיט׃
ו נִתַּן הַסֶּכֶל בַּמְּרוֹמִים רַבִּים וַעֲשִׁירִים בַּשֵּׁפֶל יֵשֵׁבוּ׃ ז רָאִיתִי עֲבָדִים עַל־סוּסִים
וְשָׂרִים הֹלְכִים כַּעֲבָדִים עַל־הָאָרֶץ׃ ח חֹפֵר גּוּמָּץ בּוֹ יִפּוֹל וּפֹרֵץ גָּדֵר יִשְּׁכֶנּוּ נָחָשׁ׃
ט מַסִּיעַ אֲבָנִים יֵעָצֵב בָּהֶם בּוֹקֵעַ עֵצִים יִסָּכֶן בָּם׃ י אִם־קֵהָה הַבַּרְזֶל וְהוּא לֹא־

דגש אחר שורק

ת"א לב חכם לימינו · שם שבת ל : וגם בדרך כשהסכל הולך לבו · זוכר סוף פרשת בראשית עקידה שער מד : כשגגה שיוצא מלפני השליט · מועד קטן יח כתובות כג מציעא סח : ופורץ גדר ישכנו נחש · שבת קי תהלים כז : מסיע אבנים יעצב בהם בוקע עצים יסכן בם · בתרא קמה סנהדרין ק : אם קהה הברזל והוא לא פנים · תענית ז :

רש"י

להסותו אל דרך המיומנת לטובתו : ולב כסיל לשמאלו · לעקשו מן הדרך המיומנת שהיא הפארת ונוחה לו : (ג) ואמר לכל סכל הוא · בהליכתו ובדבורו הכל מכירין שהוא שוטה : (ד) אם רוח המושל · מושל העולם תעלה עליך לדקדק אחריך במדת הדין : מקומך אל תנח · מדרך הטובה אל תנח לומר לו מה יועיל צדקתי לי : כי מרפא · דקדוקי הדין ביסורין הבאין עליך מרפא הוא לעונותיך ויניח לך חטאים הגדולים : (ה) כשגגה שיוצא מלפני השליט · דומה הוא לשליט שהוציא דבר שגגה מפיו שוגג ואי אפשר לחזור כך אומר הקב"ה ואין להשיב : (ו) נתן הסכל במרומים רבים · זו היא הרעה שהיא כשגגה שיוצא מלפני השליט שניתן השטות והרשע במרומי גובה שהגביהם הקב"ה את הכסילים ואת הרשעים באני רואה ברוח הקודש שהם עתידים לפשוט יד בהיכלו ולבוש אותם אותות : ועשירים בשפל ישבו · ישראל שכל הגדולה והכבוד שיש להם עכשיו בימי עתידים לישב בשפל שנאמר ישבו לארץ ידמו : (ז) ראיתי עבדים על סוסים · כשדים הם שנאמר בהם זה העם לא היה יתעלו להיות על סוסים · מוליכים את שבויי ישראל אסורים בקולרין : הולכים כעבדים על הארץ · לפני קרונין של כשדים : (ח) חופר גומץ · שוחה : בו יפול · פעמים שהוא נופל בו כלומר יש לך חורש רעה וסופו לשוב עליו בסוף שכלה זרעו של נ"נ ע"י כלי בהמ"ק שנאמר ועל מרי שמיא התרוממת : ופורץ גדר · סייג של חכמים לעבור על דבריהם : ישכנו נחש · מיתה בידי שמים ולפי שדבר בלשון פריצת גדר הזכיר בתשלומין לשון נשיכת נחש שהוא דר בחורי נקבי כתלי בתים פרוצים : (ט) מסיע אבנים יעצב בהם · מסיע אבנים ממחצבתם בהרים מתיגע בהם · יעצב לשון יגיע כמו בעצבון תאכלנה כלומר כל אדם לפי מלאכתו עצבונו אף עושה רעה לפי זריעתו יקצור : יסכן בם · יתחמם בם כמו ותהי לו סוכנת אף העוסק בתורה ובמצות סופו ליהנות מהם : (י) אם קהה הברזל · חרבות צורים שקיהה פיהם וחדודם : והוא לא פנים קלקל · ואינם

אבן עזרא

הוא על דרך הנמצא ברוב בני אדם : (ג) וגם בדרך · והסכל בכל עסקיו ודבריו יראה חוסר שכלו ודעתו ואפי׳ כשהוא הולך בדרך וכאילו הוא קורא על נפשו ומראה קלונו ומודיע חסרונו לכל וזה ענין ואמר לכל סכל הוא כאילו בפיו יאמר לכל שהוא סכל : (ד) אם רוח · בעבור שהזכיר למעלה כי דברי החכם נשמעים יותר מדברי המושל בכסילים שב להזהיר החכם אם עלית בחכמתך עד מעלת הממשלה כענין כי מבית הסורים יצא למלוך מקומך אל תנח והענין שעלות רוח או ענינו שיתעסק גם בחכמה תמיד כמו שהיה בתחלה כאילו לא זז ממקומו ולא עלה למדרגה עליונה כנגד האדם · ודע שאף הפרסים יניקך כרפוי כי חטאים גדולים · ויותר נכון שיהיה מרפא פועל מהבנין הכבד שממנו ורפא לה והאל"ף במקום ה"א כאל"ף על כן הוא מרפא שהוא מהבנין הכבד והענין כי השוב הממשלה יעזוב חטאים גדולים · וי"א כי איש מרפא יעזיב חטאים גדולים כמו בעל הרפואה לא יוכל דבר שיזיקנו היזק רב רק ישמר · ויפרש זה המפרש אם רוח המושל מעלה אם יעלה עליך חמת המושל לא תסור מדרוש החכמה והחכם לא יכעיס המושל · והענין כי החכם יעזוב כל דבר שיביאנו לידי חטא בבעבורו יכעס המושל כמו הרופא שישמר נתחלה מן המאכלים הקשים : (ה) יש רעה · כמו מלת יוצא שהלמ"ד שלה אל"ף כמו השעלים בעלי ה"א כמו ואת מאמר מרדכי אסתר עושה והיא לשון נקבה כי הזכר יוצא וכמוהו כעגלה דשא ואם היא באל"ף באה על מנהג בעלי הה"א כמו דוה · למען שאת ברוק · אע"פ שאמר בעל הדקדוק שאל"ף של דשא המורת ה"א · וענין זה הפסוק דבק בשל מעלה כי המושל שנריכנו ממשלתו שיעשה דברים הפך האמת ויראה כאילו הם שגגה ולא ידע : (ו) נתן הסכל · מפ׳ שיש אמרו שיהיה ראוי להיות בשי"ן והענין שבעלי השכל ראויים לשבת במרומים רבים והעשירים בהפך והענין בעצמו נכון · לכן איננו מענין הפסוק שהוא לפניו ואחריו · וכן פירושו נתן איש הסכל שהוא הכסיל להיות במרומים ויתכן היות סכל שם התאר כמו ילד והלך ופירוש רבים כמו גדולים ועשירים שיש להם מעלה בעולם כמו שאמר בספר משלי עשיר ברשים ימשול יושבים בשפל : (ז) ראיתי · זה הפסוק מענין הפסוק הראשון ועל כלם אמר בתחלה יש כמו שפירשתי שהוא הנמצא לפרקים מעטים : (ח) חופר גומץ · דע כי גומץ אחד ואין שני גם כן ואת אין לו במקרא ותופר יורה על ענינו שהוא כמו בור כרה ויחפרהו ויתכן שזה הענין ישוב על השליט שיעשה הפך האמת ופרץ גדר גנוהו חכמים קדמונים · או יהי ענינו על הכסיל · והענין אע"פ שימצאו דברים בעולם הפך האמת הוא נמצא אך ברוב חופר גומץ בו יפול והחכם הרואה את הנולד לא יפול : (ט) מסיע · רובי המפרשים פירשו יסכן בם יתחמם בם ואמרו כי כמוהו ותהי למלך סוכנת · וזה הענין בלשון ערב לא ימצא מהבנין הקל כי אם פועל עומד והנכון כי סוכנת בעלת אוצרות המלך כמו ערי מסכנות וכמוהו אל הסוכן הזה וזה הפירוש בלא ראש ורגל כי מה ענין אם קהה הברזל · והקרוב אלי שמלת יסכן גם מלשון סכנה והוא ידוע בדברי הראשונים ובני הפסוקים דבקים ועודנו בכלל החכמה והוא גם דבק בפסוק שלמעלה שהכסיל בסכלותו יפרוץ גדר והחכם ישמר מזה והענין שאין דבר בעולם שיוכל אדם להשיגנו בלא עצבון ועמל והנה אפי׳ האבנים שהם ברשות אדם ומי שירצה יקח אותם יעצב בהסיעם אל המקום שירצה וכן עצי סיפר ייגע בבקועם ופעם יסתכן : (י) אם קהה · אף כי קהה הברזל ולא קלקל פניו והענין שלא יהיה ממורט וקלקל הוא

ספורנו

שיגביר השכל על התאוה · ולכן כאשר יעשה החכם הפך .ה שהוא ממעשה

הכסי׳

פָּנִים קִלְקַל וַחֲיָלִים יְגַבֵּר וְיִתְרוֹן הַכְשֵׁיר חָכְמָה׃ יא אִם־יִשֹּׁךְ הַנָּחָשׁ בְּלוֹא־לָחַשׁ וְאֵין יִתְרוֹן לְבַעַל הַלָּשׁוֹן׃ יב דִּבְרֵי פִי־חָכָם חֵן וְשִׂפְתוֹת כְּסִיל תְּבַלְּעֶנּוּ׃ יג תְּחִלַּת דִּבְרֵי־פִיהוּ סִכְלוּת וְאַחֲרִית פִּיהוּ הוֹלֵלוּת רָעָה׃ יד וְהַסָּכָל יַרְבֶּה דְבָרִים לֹא־יֵדַע הָאָדָם מַה־שֶּׁיִּהְיֶה וַאֲשֶׁר יִהְיֶה מֵאַחֲרָיו מִי יַגִּיד לוֹ׃ טו עֲמַל הַכְּסִילִים תְּיַגְּעֶנּוּ אֲשֶׁר

ת"א וחיילים יגבר · שם מ : אם ישוך הנחש בלא לחש · שם ערכין טו עקידה שער כב : ואין יתרון לבעל הלשון · סנהדרין שם :

רש"י

לפוחים ומרוצים למען היות להם ברק אעפ"כ : וחיילים יגבר · מגביר הוא במלחמה את גבורי החיילים לנצח : ויתרון הכשיר חכמה · ומעלת כשרון יש עוד לחכמה יותר מן הברזל אם ת"ח מסתיר פניו ברשע ואתה רואהו משכן בין העשירים הרבה חיילים מתגברים על ידו · ואל תתמה על וי"ו וחילים כי הרבה וי"ן נופלים כן בלשון עברית כמו אם ראית גנב ותרץ עמו עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה והרבה מפורשים כזה : (יא) אם ישוך הנחש · את איש : בלא לחש · מחמת שלא לחשו החבר שלא ישוך : ואין יתרון · לחבר הרשע שהיה רגיל ללחשו ולא לחש כך אם בני עירך נכשלים באיסורין מחמת שאין חכם דורש להם ומלמדם את חוקי התורה אין יתרון לו בשתיקתו ולא ישתכר : (יב) דברי פי חכם חן · על שומעיהן ושמעים לו וטוב לו שנושא גדולה עליהם : ושפתות כסיל תבלענו · זה המסית את חבירו מדרך טובה כגון בלעם שפרץ גדרן של עובדי כוכבים שגדרו עצמן מן העריות מדור המבול ואילך והוא יען להם להיות מפקירין נשותיהן לזנות : (יג) תחלת דברי פיהו סכלות · כשאמר לו הקב"ה מי האנשים האלה עמך היה לו להשיב ה' אתה יודע והוא אמר בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי כלומר אם בעיניך אני נבזה חשוב אני בעיני מלכי הארץ : ואחרית פיהו הוללות · שיעמוס ושרבוב לכה איעצך זימת עצה : (יד) והסכל ירבה דברים · שהיה מתפאר בעצמו שהיה יודע דעת עליון : כי לא ידע האדם מה שיהיה · לאחר זמן שהרי הלך ליטול שכרו במדין ולא ידע שיפול בחרב · ולפי פשוטו הסכל ירבה דברים נוזר ואומר מחר אעשה כן לפלוני ואינו יודע מה שיהיה מחר : ואשר יהיה מאחריו מי יגיד לו · כלומר לא סוף דבר שאינו יודע מה יהיה לאחר זמן אלא אף ההוה שבכיו מאחריו שלא כנגד עיניו אלא מאחורי ערפו מרחוק צריך הוא שיהא מי יגיד לו : (טו) עמל הכסילים תיגענו · כשילותם גורם להם עמל המינעו אשר לא למדו דרכי מבואות העיר ומתיגעין ליכנס דרך פתחים ובלשי המים ויגע מסביעות רגליו בבוץ כלומר עצלות של עוזבי התורה גורם להם יגיעת עמל בגיהנם : אשר לא ידע ללכת · אל נתיב אמת ופרוש מן העבירות לפי שלא

אבן עזרא

מפעלי הכפל והוא כפול והוא מענין נחשת קלל או יתיש את הביקע · ומלת יגבר כמו ינלחו כמו וגברתי את בית יהודה : וחיילים יגבר כמו כח כענין אלהים ה' חילי · אנשי חיל : ויתרון הכשיר חכמה · והענין שיש לחכמה יתרון על כל פנים כי תכשיר האדם ותיישרנו בלא עצבון והתחת כח וכשר הדבר פועל עומד מן הבנין הקל והכשר פועל יוצא מן הבנין הכבד הנוסף : (יא) אם ישך · חוזר לענין שלמעלה והוא ופורץ גדר ישכנו נחש · ויתכן שזה הגדר הוא שגדר הגלים ודמה המלשין לנחש והענין אין יתרון לבעל הלשון מן הנחש הלחשוני שלא ישמע לחש שיזיק ולא יהנה : (יב) דברי פי · אילוא להיות ההנם בעל לשון רק כל הדברים שיוצאים מפיו הם חן · והכסיל יתחית על נפשו ודבורו ואשר תבלענו לשון יחיד · כענין זבובי מות · שהם נזה עמד זבולה : (יג) תחלת · אין טעם לדבריו תחלה וסוף : (יד) והסכל · יאמר אוכל ואשתה כי לא אדע מה שיהיה בחיי ובמותי ויתכן היות כמוהו כי מי יודע מה טוב לאדם בעבור היות למעלה כי יש דברים הרבה מרבים הבל : (טו) עמל · דמה הכסיל שיעמוד לבקש גבוהות ונפלאות ממנו והוא לא ידע הנראות והידועות כאדם רוצה ללכת אל עיר ולא ידע הדרך וייגע ולא ימצא חפצו · וכל עמל במקרא הוא לשון זכר וזה לבדו לשון נקבה כמו כל כבוד במקרא לשון זכר הון מאחד אל אחד כבודה

ספורנו

הכסיל יבאיבהו אותו הסכלות בעיני ההמון ויבוא להרפות לו : (ג) וגם בדרך כשהסכל הולך · לבסוף איזה דבר בלתי כאות להשיגו : ואמר לכל סכל הוא · ובזה יתקוממו עליו רבים להפר מחשבתו : (ד) אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח · ולפעמים כשערך לדבר על לב המושל בחכמתך כי מרפא יניח חטאים גדולים כי אמנם לשון הכמים מרפא ועצה שהמושל יעשה אז לדברי עצתו כאמרו ולשון חכמים מרפא : (ט) מסיע אבנים · וכמו כן יקרה למסיע אבנים אל מקום בלתי הגון ביעצוב ויכשל בהם כיון בעצמו : ובוקע עצים יסכן בם · וכן יקרה לבוקע עצים כדי שיתחמם בהם אע"פ שעושה זה להכלית טוב יקרה לו בהם לפעמים איזה רעה : (י) וזה אם קהה הברזל והוא לא פנים קלקל וחילים יגבר : וזה יקרה לו כשיבקע העצים בגרזן בלתי הגון שכבר קהה הברזל של גרזן ועם זה שאין הברזל מוכן היילים יגבר ויאמץ לבקע בו · ולשון וקלקל הוא מלשון נחשת קלל · ויתרון הכשיר חכמה : (יא) אם ישוך הנחש בלא לחש · יתרון ומעלת תקון הסכלות כמו אלה הוא באם יקרה שיבוך הנחש הסכלות הפורץ גדר שיהיה שתקין בלתי שילחוש וידבר באזני הפורץ הסכל להזהירו בלא יוסיף לחטוא : ואין יתרון לבעל הלשון · כי גם שידבר בעל הלשון באזני הסכל בלשון רקים לא יועיל כלל : (יב) כי אמנם דברי פי חכם חן · ומכל מקום שפתות כסיל תבלענו · תבלע אותו החן בשפתות הכסיל שישיב כאשר הדבר באזניו : (יג) תחלת דברי פיהו סכלות · היא תחלית אותו החן : ובכן אחרית פיהו · שהוא הוללות רעה · ועם זה הסכל ירבה דברים · ויהיה תחלת דברי פיהו : (יד) לא ידע האדם מה שיהיה כאשר יגער בו המוכיח על הקלקול שגרם בסכלותו ויזהירנו שלא יוסיף לקלקל ישיב ויאמר הנה לא ידע האדם מה שיהיה עתה הבת זה הקלקול ואומר שלא היה הקלקול בסכלותו : ואשר יהיה מאחריו מי יגיד לו · וכאשר יעידהו החכם ויאמר לו שלא יוסיף לפרוץ גדר פן יוסיף נחש נושך ישיב כאחרית פיהו הוללות רעה כאמרו אשר יהיה מאחריו אחר זה שמקדם מי יגיד לו כלומר שאין דרך לאדם לבסוף בפתיונם · וזה כחשבו שתהיה הנפש הסכלית כמו הנפש הבהמית שלא תרגיש זולתי במוחש · תהיה : (טו) עמל הכסילים תיגענו · לכן אתה אל תתום לגעור בו ולעורר אותו על הצעיד אבל כשתיקתך היגענו בעמל הכסילים העמלים להסיר איזה בו נזק קורה מבלי

אין ·

לֹא־יָדַע לָלֶכֶת אֶל־עִיר׃ טז אִי־לָךְ אֶרֶץ שֶׁמַּלְכֵּךְ נָעַר וְשָׂרַיִךְ בַּבֹּקֶר יֹאכֵלוּ׃ יז אַשְׁרֵיךְ
אֶרֶץ שֶׁמַּלְכֵּךְ בֶּן־חוֹרִים וְשָׂרַיִךְ בָּעֵת יֹאכֵלוּ בִּגְבוּרָה וְלֹא בַשְּׁתִי׃ יח בַּעֲצַלְתַּיִם יִמַּךְ
הַמְּקָרֶה וּבְשִׁפְלוּת יָדַיִם יִדְלֹף הַבָּיִת׃ יט לִשְׂחוֹק עֹשִׂים לֶחֶם וְיַיִן יְשַׂמַּח חַיִּים וְהַכֶּסֶף
יַעֲנֶה אֶת־הַכֹּל׃ כ גַּם בְּמַדָּעֲךָ מֶלֶךְ אַל־תְּקַלֵּל וּבְחַדְרֵי מִשְׁכָּבְךָ אַל־תְּקַלֵּל עָשִׁיר

ת"א אשר לא ידע ללכת אל עיר · עקידה שער עג: אי לך ארץ שמלכך נער · שבת י: ושריך בבקר יאכלו · עקידה שער
ת זוהר פ' לך לך ופרשת חיי שרה ופ' תרומה: אשריך ארץ שמלכך בן חורין · שם עקידה שער עג: בעצלתים ימך המקרה ·
סנהדרין ז: מגילה יא סנהדרין ז: גם במדעך מלך אל תקלל · בתרא ד: ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר · שם: כי עוף השמים

רש"י

שלא למד תורה שנאמר נר לרגלי דבריך: (טז) אי לך ארץ שמלכך · בזמן שמלכך ודייניך מתנהגים בנערות: (יז) בגבורה ולא בשתי · שעוסקין בגבורת החכמה והבינה ולא בשתיית יין: (יח) בעצלתים ימך המקרה: כשאדם מתעצל ואינו מתקן פרצה קטנה שבתקרת הבית: ימך המקרה · ישפיל הבנין המקרה את הבית והמסכך עליו: ידלוף · ימפסף דלף גשמים כלומר כשישראל מתעצלים בתורה הם נמקים ובית גאון עוזם חרב ומך: (יט) לשחוק עושים לחם · חדוות מזמוטי חתנים וכלות עושים סעודה והתם סעודה גדולה קרויה לחם כמה דאת אמר בלשאצר מלכא עבד לחם רב: ויין · מתקין בסעודה אשר ישמח החיים: והכסף יענה את הכל · אם אין כסף אין סעודה לפיכך לא יתעצל אדם מן המלאכה כדי שיהא לו מה להוציא: (כ) גם במדעך מלך · אפילו במחשבותיך בלא דבור · גם אפילו מלך אל תקלל לא תרגיז למלכו של עולם · ד"א כמשמעו מלך שאתה מחויב לשמוע פיו וכו': עוף השמים · נשמה הנתונה בך שסופה לעוף על השמים: ובעל כנפים ·

אבן עזרא

(טז) אי · כאשר הזכיר דבר הכסיל שהוא ככל אמר אם היה זה הכסיל מלך יהיה דבר קשה אף כי אם היה גם נער ומלת אי כמו אוי כמו ואי לו האחד שיפול ואין לנה שלישי בפניהם: ושריך בבקר יאכלו בעבור שלא יתעסקו כי אם באכילה הפך דינו לבקר משפט: (יז) אשריך · זאת המלה באה בלא סמיכת דבוק בלשון רבים כמו אשרי האיש ובסמיכה פעם בלשון רבים כמו ונוסח בס' אחריו · ובמקום אחר בלשון יחיד ושומר תורה אשרהו · אמר רבי משה הכהן נ"ע כי אשרהו לשון רבים וכן עיניהו ידהו גבורהו בהתפללו בעד רעהו ובאיותיו כי נכח עיני ה' דרכי איש · ושכח סגה עין ה' אל יראיו · ג"כ ידהו לשון יחיד · וגבורהו כן מגן כל גבור שיש בו · ובעבור מלת בהתפללו בעד רעהו נהפך העולם וא"כ ביד רעהו העלמתי שניים היו · ומה הפרש בין רעו ורעהו · שיו שיהו · גם בפעלים ירדפו ירדפהו · אולי התפלל איוב בעד כל אחד ואחד מרעיו תפלה בעצמה ולקח כל אחד מהם שבעה פרים ושבעה אילים · ויורה על מלת אשרהו שהוא לשון יחיד אשרך ארץ · וענין בן חורים שיעשה מעשה הגדולים והפך בן בליעל · אמר אחד מהמפרשים ידוע שאין בעינים כדמות הלובן שהוא דומה לאור ואין למטה מן הזהר והכתוב ידמה הגדולים ללובן והקטנים שאין להם מעלה וגדולה לחשך ויפרש חורים לבנים כמו חור כרפס ותכלת · ג"כ יפרש ואורגים חורי · סלי חורי · ולבן בלשון ארמית חיור · והפך החורים חשוכים בל יתיצב לפני חשוכים: יש מפרש ולא בשתי כמו בשתים וי"א כי בשתי כענין דלות כמו ובשתו מים · לשונם בלשא נשתה · והענין כי כל מעשיהם בגבורה · וענין סמיכת גבורה לאכילה עד שיתאוו ויתעכל המאכל הראשון והענין שאינם אוכלים כי אם לצורך ולא בשביל התענוג: (יח) בעצלתים · ידוע כי כל מלה שהיא על שנים היא שנים כמו עינים רגלים ידים שוקים שינים בעבור היותם שתי מערכות רחים וכן שמים ומבין סוד הגלגלים יודה כן וכן פעמים גם מים ויש לו סוד סתום וחתום ואת כל לוחותים שיש כפינות כשתי לוחות מעקש דרכים כן ויורה עליו סוף הפסוק יפול באחת וכן פירש רבי משה הכהן נ"ע לצרים א"כ תהיה מלת עצלתים חוזרת לידים כאילו אמר בידים עצלות והוא לשון קלה והמקלה במקום הזה שם · וי"א שהוא פועל כמו המקרה במים עליותיו שמה קרוהו וכלם מן הבנין הכבד הדגוש ויהיה כרי"ש ראוי להדגש ויאמר כי המקרה בעצלות ידיו עשה מעשה מך וזה רחוק בעבור היות ימך מבנין נפעל כמו יהל כבוד יעקב והוא מפעלי הכפל: ובשפלות ידים · ענינו עניות ומסכנות וידלוף מלשון דלף טורד וענינו הטפות היורדות וזה הפסוק דבק בפסוק שלמעלה כאילו יאמר על אותו המלך והשרים המתעסקים באכילה ויעצלו להביט בדברי המלוכה והנה יתחדשו עליהם בעבור עצלותם שני דברים · האחד שתשחת מלכותם כמו הבית שיהרס מעט מעט וימך המקרה והדבר השני שלא יסתכלו כדי להוסיף ממון ולאצור אותו בשעת הצורך וזה ענין ובשפלות ידים: (יט) לשחוק · והלא יראו כי כל שמחה שבעולם ושחוק עיקרם בלחם בעושים סעודים ויין השמחת חיי אדם ויתכן היות חיים תואר השם כי היין ישמח החיים שעל פני האדמה: והכסף יענה את הכל · וענין יענה ימצא ויתכן שהוא מן עת כמו שהרבתי והענין שימצאנו בעת שירצה הרוצה: (כ) גם במדעך · אע"פ שהמלך נער השמר לך שלא תקללנו אפילו במדעך וענינו בלבך ובמחשבותיך שאתה יודע אותם לבדך ובמקום הסתר אל תקלל עשיר כי אם ישמע המלך יזיק בכחו והעשיר בעשרו: כי עוף השמים · דרך משל כמו כי היא שמעה את כל ובעל כנפים

ספורנו

אין אצלם ידיעת סבתו: אשר לא ידע ללכת אל עיר · וזה יקרה לו מחסרון ידיעתו גם במדיניות באופן שלא היה בעיר מעולם ולא ללכת שם להיות עם בני העיר: (טז) אי לך ארץ שמלכך נער · ומנהיג המדינה ע"י בני גילו כבהם נערים ואוכלים בבקר כמנהג הילדים באופן שאין בהם שלמות חכמה ולא נסיון וצריכים לעצת אחרים ועם זה פונים להנאתם ותאוותם ובכן לא יפנו לטובת מלכם לשמור המדינה מן הקלקול: (יז) אשריך ארץ שמלכך בן חורין · משעבוד התאוה והתגברות · ובזה יהיה בעל עצה מעצמו ויפנה לתקן עניני המדינה: בגבורה · בזריזות והכילות לתקן המדינה: ולא בשתי · על הפך גבורים לשתות יין: (יח) בעצלתים ימך המקרה · ואמרתי שלתקון המדינה יצטרך גבורה וזריזות · כי אמנם יקרה בזה כמו שיקרה למקרה את הבית שימך ויפול מהזקת אומנתו בעצלתים כשני מיני עצלות שהם עצלות המביא את העצים המתעצל מהביאם ועצלות המקרה המאחר לעשות בם את הקרוי: ובשפלות ידים · ובשפלות וחסרון ידי כל אחד מהניחם שאינם עושים מלאכתם בשלמות: ידלוף הבית · יקרה שידלוף הבית ויפלו בתוכו מי גשמים מבלי אין בקרוי שלמות נאות: (יט) לשחוק עושים לחם ויין ישמח חיים · וזה בהיות עבדי המלך פונים אל המתאוות: והכסף יענה את הכל · והכסף של שוחד והמדת הממון יכשיל את הכל את המדינה ואת מנהיגיה בסור מהם לצדק ומשפט: (כ) גם במדעך מלך אל תקלל · וגם אם תדע זאת אל תעיז לקלל את המלך כי הפועל הנזכר נגד רצונו · ומלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא · יש צדיקים הבוטחים לבוכן מרום ויש

כִּי עוֹף הַשָּׁמַיִם יוֹלִיךְ אֶת־הַקּוֹל וּבַעַל הַכְּנָפַיִם יתיר ה׳ יַגֵּיד דָּבָר׃ **יא** א שַׁלַּח לַחְמְךָ עַל־פְּנֵי הַמָּיִם כִּי־בְרֹב הַיָּמִים תִּמְצָאֶנּוּ׃ ב תֶּן־חֵלֶק לְשִׁבְעָה וְגַם לִשְׁמוֹנָה כִּי לֹא תֵדַע מַה־יִּהְיֶה רָעָה עַל־הָאָרֶץ׃ ג אִם־יִמָּלְאוּ הֶעָבִים גֶּשֶׁם עַל־הָאָרֶץ יָרִיקוּ וְאִם־יִפּוֹל עֵץ בַּדָּרוֹם וְאִם בַּצָּפוֹן מְקוֹם שֶׁיִּפּוֹל הָעֵץ שָׁם יְהוּא׃ ד שֹׁמֵר רוּחַ לֹא יִזְרָע וְרֹאֶה בֶעָבִים לֹא יִקְצוֹר׃ ה כַּאֲשֶׁר אֵינְךָ יוֹדֵעַ מַה־דֶּרֶךְ הָרוּחַ כַּעֲצָמִים בְּבֶטֶן

ת״א יוליך את הקול · שם האליליס י׳ : תן חלק לשבעה וגם לשמונה · ערובין מ׳ :

רש״י

מלאך המלוה אותך כענין שנאמר כי מלאכיו יצוה לך ולפי משמעו כפשוטו העוברים והשבים יש לך לדאוג מכל בריה שמא יש שומעים ויגידו לאחרים: (א) שלח לחמך על פני המים. עשה טובה וחסד לאדם שיאמר לך לבך עליו אל תראה עוד כאדם שמשליך מזונותיו על פני המים: כי ברוב הימים תמצאנו. עוד ימים באים ותקבל תשלומיך ראה מה שנאמר ביתרו קראן לו ויאכל לחם ושכר שהוא מצרי ולא יראהו עוד מה היה סופו נעשה חתנו ומלך על ישראל והכניסו תחת כנפי השכינה וזכו בניו ובני בניו לישב בלשכת הגזית: (ב) תן חלק לשבעה וגם לשמונה. חלקת מלחמך ומשלך לשבעה צריכי חסד חלק עוד לשמונה שיבואו אחריהם ואל תאמר די: כי לא תדע מה יהיה רעה. שמא עוד ימים באים והצטרך לכולם אז הנצל על ידי הצדקה מן הרעה ואם לא פשוטו אימתי ורבותינו אמרו תן חלק וגו' אלו שבעת ימי בראשית תן אחד מהן חלק ליוצרך לנוח בשבת וגם לשמונה אלו שמונת ימי המילה. ד״א תן חלק לשבעה קרבנות ציבור של שבעת ימי פסח וגם לשמונה של שמונת ימי החג: כי לא תדע מה יהיה רעה. אם יחרב הבית ולא תקריבו עוד ויועילו הקרבנות הראשונים לבטל הגזירה הרעה. ד״א כי לא תדע מה יהיה לא ידעת מה נגזר על הגשמי' בחג ויועילו הקרבנות ויבטלו גזירות רעות: (ג) אם ימלאו העבים גשם. אם ראית עבים מלאים גשם ידעת שסופם יריקו גשמיהם על הארץ במקום שהתבואה צומחת וניכרת שם סופה לנוח אף כן דע שאם יפול עץ וגו' אם ישכון אדם חכם וצדיק בעיר או במדינה מקום שישכון שם יהיו נרצין מעשיו אחר מותו וחכמותיו ומדות תרומיותיו ותשלום טובה ליושבי המקום על מגינו הטוב שהדריכם בדרך ישרה: יפול. ישכון כמו על פני כל אחיו נפל: עץ. תלמיד חכם שמגין בזכותו כעץ המסיך על הארץ: (ד) שומר רוח. ממתין ומצפה עד בא הרוח: לא יזרע. פעמים ממתין ואינו בא: ורואה בעבים. נותן עיניו בעבים וכשרואה אותם קודרים ירא לקצור מפני הגשמים לעולם לא יקצור לפי שירא תמיד: (ה) כאשר אינך יודע וגו' כעצמים בבטן המלאה. דברים הנסגרים והנעלמים בבטן האשה מלאה ואע״פ שנעלמות לחוץ כאשר אינך יודע ה״ז מקרא מסורס נדרש מסופו לראשו כאשר אינך יודע דרך הרוח כלומ' ידיעת שתי אלו שוות לא זו גלויה לך ולא זו גלויה לך פעמים אתה סבור להכיר בעבים שיבא הרוח ואינו בא כאן כי עובר והולך לו אל ארץ אחרת והרי לשון זה כמו כגן ה' כארץ מצרים כשפחה כגברתה כקונה כמוכר פעמים שהוא מוקדם למאוחר ופעמים שהוא משום מאוחר למוקדם אף כאן למד ידיעת הרוח מידיעת הבטן כלומר אין לך לשמור את הרוח לראות בעבים. (הגהה. ענין זה הוא מסורס בדברי רש״י ומהופך וצריכים להגיה כפי אשר הוא בספרים המדוייקים ואז יובן שפיר וכך היא הנוסחא האמיתית כאשר אינך יודע הרי זה מקרא מסורס נדרש מסופו לראשו וכאשר אינך יודע עצמים בבטן המלאה דברים הנסגרים והנעלמים בבטן המלאה ואע״פ שנעלמות לחוץ ואינך יודע מה בבטנה כך אינך יודע דרך הרוח כלומר ידיעות שתי אלו שוות וכו'. מספר שפתי חכמים):

אבן עזרא

הוא עוף השמים והענין כפול: (א) שלח. יזהיר מי שיש לו שיהיה נדיב ותהיינה ידיו פתוחות למי שיכיר ולמי שאינו מכיר וי״א כי אלו המים הם מימי בריכה ויש שם דגים ואין לנו צורך לפירוש הזה: (ב) תן חלק. עיקר שבעה במקרא מה שאמר בעל ספר יצירה והיכל הקדש מכוון באמצע ואמר לשמנה כנגד ימי השבוע כי היום השמיני הוא כמו היום שהחל בו והענין תמיד בלי הפסק וענין מה יהיה רעה שיבא לידי עוני ואמר יהיה עם רעה כמו כי יהיה נערה בתולה: (ג) אם ימלאו. דרך משל לעושר שלא נתן לעשיר כי אם לעשות טוב לכל מצטרך אליו. ומלת יהוא לשון רבים והאל״ף נוסף כאל״ף הלכוא אתו. ולא אבוא שמוע. כי בתחלה הוא יהי כלשון יחיד ואין לו דומה במשקלו במקרא והענין אל המקום שיפול פרי העץ בצפון או בדרום שם יהיו האוכלים והענין על העשיר. וי״א כי על העץ בעצמו יאמר וחצי הפסוק הזה הוא כנגד חצי הפסוק הראשון וחציו האחרון כנגד חציו האחרון ואמר זה המפרש כי יו״ד יהוא לעתיד ממלת הוה והוא לשון יחיד והענין כי העץ כשעבר הזמן פרי ישקוהו ויעבדוהו ובעבור שיפול ידעו שלא יתן פרי לעולם יעזבוהו במקום שנפל. ואמר מפרש אחד כי זה העץ הוא מן מלה והאומר כזה לא אכל מעץ הדעת: (ד) שומר. גם זה משל על הנדיב כי הזורע העצל הכילי יאמר זה הרוח יורה שלא ירד גשם בימים הבאים ולמה אקח מה שיש לי והוא הזרע ואטמינהו בארץ. וי״א שהיא מגזרת כמשמעו לזורע שבכר זכר שלמה שאין במלאכות כמו עבודת האדמה לכן אל יבטח על דעתו ועל כל מה שנכנס כי הפעמים משתנים: (ה) כאשר. מפרשים אמרו כי

ספורנו

רשעים כסרים מדרכו: כי עוף השמים. בתנועת האויר יגיע את קולך לאזני איזה שומע מחוץ בלתי נודע אליך: ובעל כנפים. ואיזה מהיר להגיד בתקות שכר. יגיד דבר ובכן כל דבר לא יכחד מן המלך ויגיעך נזק כאשר ידע שחרפת נגד הדרת כבודו: (א) שלח לחמך. גם בלי גמול אל תחדל שלח לחמך להיטיב לזולתך: על פני המים. המוליכים במהירות גם אל ארץ מרחק: כי ברב הימים. שתתמיד בזה: (ב) תמצאנו. שתקנה שם מטיב לכל ויתאלף חן בעיני אלהים ואדם: (ג) אם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו. כי אמנם יקרה בזה כמו שיקרה כאשר ימלאו העבים גשם שהם יריקו על הארץ אפילו מקום שמקבל היזק בהם: ואם יפול עץ בדרום ואם בצפון מקום שיפול העץ שם יהוא. באופן שאע״פ שבגלגל יפול עץ בדרום או בצפון לא ימנעו מי הגשם מהיות בתוהו במקום עצמו שיפול שם בגלגל העץ וכן המערכת לפעמים תגשם אנשי רשע במצות בואם להרע לרשעים ולהפרע מהם אעפ״י שהזיק גם לקצת בלתי ראוים לכך: (ד) שומר רוח לא יזרע. אע״פ שלפעמים

יאבד

הַמְּלֵאָה כָּכָה לֹא תֵדַע אֶת־מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת־הַכֹּל: ו בַּבֹּקֶר זְרַע אֶת־זַרְעֶךָ וְלָעֶרֶב אַל־תַּנַּח יָדֶךָ כִּי אֵינְךָ יוֹדֵעַ אֵי זֶה יִכְשַׁר הֲזֶה אוֹ־זֶה וְאִם־שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד טוֹבִים: ז וּמָתוֹק הָאוֹר וְטוֹב לַעֵינַיִם לִרְאוֹת אֶת־הַשָּׁמֶשׁ: ח כִּי אִם־שָׁנִים הַרְבֵּה יִחְיֶה הָאָדָם בְּכֻלָּם יִשְׂמָח וְיִזְכֹּר אֶת־יְמֵי הַחֹשֶׁךְ כִּי־הַרְבֵּה יִהְיוּ כָּל־שֶׁבָּא הָבֶל: ט שְׂמַח בָּחוּר בְּיַלְדוּתֶךָ וִיטִיבְךָ לִבְּךָ בִּימֵי בְחוּרוֹתֶךָ וְהַלֵּךְ בְּדַרְכֵי לִבְּךָ

ת"א בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך · יבמות סב זוהר פ' ויצא: שמח בחור בילדותך · שבת סג עקידה שער סו :

רש"י

כעצמים · אינקלוסטרו"ש בלע"ז כמו עוצם עיניו : ככה לא תדע וגו' · אף גזירותיו של מקום לענין עניות ועשירות כך עלומות הם ממך ולא תמנע מן החסד לדאוג שמא אחסר מנכסי ואעני לא אעסוק בתורה ואתבטל ממלאכתי ואעני לא אשא אשה ויהיו לי בנים ואצטרך לפרנס עליהם : (ו) בבקר זרע את זרעך וגו' · אם למדת תורה בילדותך למד תורה בזקנותך אם היו לך תלמידים בילדותך יהיו לך תלמידים בזקנותך נשאת אשה בת בנים בילדותך תשא אשה בת בנים בזקנותך עשית צדקה בילדותך עשה צדקה בזקנותך : כי אינך יודע אי זה יכשר · אם תלמידים ובנים שבילדותך יתקיימו לך או שמא לא יתקיימו אלא שבזקנותך מצינו בר' עקיבא שהיו לו עשרים וארבעה אלף תלמידי' מגבת ועד אנטיפרס וכולן מתו מפסח ועד עצרת ובא אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם ולענין הבנים מצינו באבצן שלשים בנות שלח חוצה ושלשים בנות הביא לבניו וכולן מתו בחייו ובזקנותו הוליד את עובד ונתקיים לו : (ז) ומתוק האור · מתוק הוא אורה של תורה : וטוב לעינים לראות את השמש · ואשרי התלמידים שעיניהם רואים הלכה מלובנת ומחוורת על בוריה כך נדרש באגדת תהלים: (ח) בכולם ישמח · יהיה שמח בחלקו ובלבד שיזכור ימי החושך וייטיב מעשיו שינצל מהם והם ימי מיתת עולם הם ימי הרשעים : כי הרבה יהיו · באותן הימים יותר מימי החיים : כל שבא · עליו יהיה הבל וחשך יש הבל שהוא לשון פורענות וצרות כמו כי בהבל בא ובחשך ילך : (ט) שמח בחור בילדותך · כאדם שאומר לעבדו ולבנו חטא חטא כי סוף א' תלקה על הכל אף כאן החכם אמר שמח בחור בילדותך והלך בדרכי לבך ובמות תהיה

אבן עזרא

כעצמים הוא כעצים וזה הבל ועניינו גוף הילוד טרם יולד וקראו עצמים כי הם מוסדי הגוף כי הבשר והעור כמו מלבוש והמלאה היא ההרה ויתכן שתהיה כמלאה תואר לאשה ותהיה מלת בטן סמוכה וגם יתכן להיות שתהיה תואר לבטן כי לעולם היא כלשון נקבה כלשון קדש והיה ראוי להיות הבי"ת הראשון פתוח והשני דגוש וכמוהו לאיש כעביר : (ו) בבקר · עניינו תמיד על שני הפירושים · ותי"ו תנח לשון נקבה כעבור היד והענין אל תניח ידיך מן הזרע כי מלאכתו מלת הניח יוצאת לשני פעלים : (ז) ומתוק · זה הפסוק דבק עם הבא אחריו ואמר על האור מתוק ואינו דבר שיאכל ועיקר זה בעבור שהתחברות ההרגשות במקום של המאכל והוא מקום יאמרו מלה שהיא ידועה לזאת ההרגשה להרגשה אחרת וכמוהו ראה ריח בני וכל העם רואים את הקולות וענין הדבק זה הפסוק בראשון שיתעסק תמיד לעשות טוב ולא יתעסק בשמחה אחרת : (ח) כי אם · אילו ידע האדם שיחיה שנים רבות וישמח בכלם כשיזכור ימי החשך שהם ימי הקבר כי הרבה יהיו ימר לו האור הנזכר וכל שבא הבל עניינו יבין כי כל שבא לעולם כמו דור הולך ודור בא הוא הבל : (ט) שמח · אחר שהבל הכל שמח עתה בחור בילדותך ועניינו כמו אומר עשה רע ותראה מה יבא עליך כמו עלי פלשת התרועעי שהוא במקום אחר עלי פלשת אתרועע והענין על אדום השלכתי נעלי שהוא תקיף ותוקף התרועעי עלי פלשת עתה ותראי מה אעשה לך · וכן שישי ושמחי בת אדום יושבת בארץ עוץ · וכן חתם הפסוק ודע כי על כל אלה ויטוב אלה על השמחה וטובת הלב והלוך בדרך לב ומראה עין · וענין טוב הלב בלשוננו על שלשה פנים · האחד שייטב תפלתו כמו וייטב לבו · והשני שהלב ייטיב לבעל הלב כמו וייטיבך לבך · והשלישי שהאדם ייטיב לבו כמו המה מטיבים

ספורנו

יאכל הזורע בכרות סערה שתפזרהו · מ"מ אין ראוי להמנע מלזרוע בשביל דאגה מזה : ורואה בעבים לא יקצור · וכן יקרה בענין הקציר כי אם יעשה כן לא יזרע האדם ולא יקצור לעולם : (ה) כאשר אינך יודע מה דרך הרוח · אם יועיל לזרע או יפזרהו : כעצמים בבטן המלאה · וכאשר לא תדע את פעולת המים אשר בעבים אם תועיל או תזיק : ככה לא תדע את מעשה האלהים · שהיא הבריאה : אשר יעשה את הכל · שבזה המעשה לא המורכב בלבד הוא עושה אבל יעשה את הכל גם החומר והצורה והויות השכל האנושי דבר נברא כאמרו ויברא אלהים את האדם בצלמו הנה בהיותו כחיי לא תדע אם בפועל יהיה טוב או רע לכן אני אומר בזה כמו שאמרתי בזריעה ובקצירה : (ו) בבקר זרע את זרעך · השתדל להוליד בעת הבחרות : ולערב · בעת הזקנה : אל תנח ידך · אע"פ שהולדת בעת הבחרות : כי לא תדע איזה יכשר · ובשביל אחד מהבנים שיכשר ראוי להשתדל בבחרות ובזקנה להביאו : (ז) ומתוק האור · וזה כי המושג לך במציאות בנים הגונים הוא דבר נחשב כי אמנם כאור הנצחי המושג בצלם אלהים אשר בהם דבר מתוק ומעולה : וטוב לעינים לראות את השמש · ולעיני זה בצלם שהוא שכל בחיי טוב לראות את השמש ולחיות חיי שעה כי בם יקנה בפועל שלמות נצחי כאמרם ז"ל יפה שעה אחת של תורה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העוה"ב : (ח) כי אם שנים רבות יחיה האדם בכלם ישמח · ואמרתי שחיי העוה"ז טובים תמיד לשכלנו הכחיי להשלימו כי גם שיהיו מתיים ארוכים הרבה בכלם ישמח שיוסיף תמיד שלמות שישמח בו שמחה של תורה כאמרם ז"ל לא עליך המלאכה לגמור ואין אתה בן חורין להבטל ממנה · ויזכור את ימי החשך כי הרבה יהיו · וראוי שיזכור להשיג מה שיוכל מהשלמות בעודו באלה החיים אשר זה תכליתם ויזכור את הימים שיבאו אשר במות שהם חשך מהשגת זה האור הרוחני ולא יוכל מהשתדל להשיגו באלו החיים · כי אמנם ימי החשך אחר המות אשר בם יבטל מהשגת זה האור הרבה יהיו כאמרם ז"ל כמה נינוס בכך שני דאריכי וקטיני : כל שבא הבל · כי אמנם התכלית המושג במעשים הנעשים בהם האדם אשר מותו כמו ההקדשות וזולתם · אע"פ שיהיו טובים בגד מה הם מעטי התכלית בערך אל מה שנעשה מהם בחייו : (ט) שמח בחור בילדותך · שמח במה שהשגת מן השלמות בילדותך שאין בו עדות ורעיונים מכבילים ובם הוא לזכרון תמיד כאמרם ז"ל לאתי נסקא פינס לגרסא דינקותא : וייטיבך לבך בימי בחורותיך · ומה שהשגת

ובמראי ובמראה קרי עיניך ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט: י והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך כי הילדות והשחרות הבל: יב א וזכר את בוראיך בימי בחורתיך עד אשר לא יבאו ימי הרעה והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ: ב עד אשר לא תחשך השמש והאור והירח והכוכבים ושבו העבים אחר הגשם: ג ביום שיזעו שמרי הבית והתעותו אנשי החיל ובטלו הטחנות כי מעטו וחשכו הראות בארבות: ד וסגרו דלתים בשוק בשפל קול

ת"א והסר כעס מלבך · תענית ד נדרים כב: הילדות והשחרות הבל · שבת קנב: וזכור את בוראיך בימי בחורותיך · שבת קנא · זוכר פ' מקץ: עד אשר לא תחשך השמש והאור · שם עקידה שער כז: ביום שיזועו שומרי הבית והתעותו אנשי החיל · שם דף קנב: ובטלו הטוחנות · זוכר פ' פינחס: וסגרו דלתים בשוק · שם:

רש"י

כי על כל אלה יביאך השופט במשפט: (י) והסר כעס · דברים המכעיסים את המקום: והעבר רעה · יצר הרע: מבשרך · שיהיה לך לב בשר: והשחרות · נערות שראש אדם שחור בימי עלומיו: (א) וזכור את בוראיך · תמן תנינן עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים וכו' וממקרא זה דרשו · וזכור את בוראיך · באתך דין וחשבון לפניו וזכור את בורך קברך מקום עפר רמה ותולעה וזכור באריך באר שנובעת ממקורה היא טפה סרוחה של זרע ושל לובן: ימי הרעה · ימי הזקנה והחלשות: (ב) עד אשר לא תחשך השמש · אמרו רבותינו זו פדחת שהיא מאירה ומלהבת באדם בחור וכשמזקנת היא מעלת קמטין ואין מלהבת: והאור · זה החוטם שהוא הודר קלסתר פנים: והירח · זו נשמה שמאיר' לאד' שכיון שניטלה הימנו אין לו מאור העינים: והכוכבים · אלו הלסתות רומני דאפי שקורין פומלי"ש של לחיים במלהיבים: ושבו העבים אחר הגשם · תנה כהיית המאור אחר דמעות הבכי מכמה צרות שעברו עליו: (ג) שיזועו · ירתיתו: שומרי הבית · אלו הצלעות והכסלים המגינים על כל חלל הגוף: והתעותו · יתחוו עוות שקורין קראמפ"ף והתעותו אנקרופרונ"ס בלע"ז: אנשי החיל · אלו השוקים שנשען כל הגוף עליהם: ובטלו הטוחנות · אלו השינים: כי מעטו · לעת זקנה רוב שיניו נופלות: הרואות בארובות · אלו העינים: (ד) וסגרו דלתים · אלו נקביו: בשפל קול הטחנה · קול רחים הטוחן מאכל שבמעיו והוא הקורקבן והמסס: ויקום לקול הצפור · שאפילו קול צפור מנערתו משנתו מההזקין: וישחו כל בנות השיר · כל קולות של כלי השיר דומות עליו כשיחה ולפי פשוטו משמע ישחו כמו ישפלו כל שרים ושרות יהיו שפלים בעיניו וכן ברזלי הגלעדי אמר לדוד אם אשמע עוד בקול שרים ושרות:

אבן עזרא

את לבו וענין זה הפסוק כמו ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם: (י) והסר · פירשתיו למעלה · ומלת שחרות מן כי עלה השחר כי דמה ימי השחרות לשחר השיבה · כענין אז יבקע כשחר אורך · או יהיה השחרות רמז לשער השחור מענין שחורה אני ונאוה: (א) וזכור · מצאנו נעורים עלומים זקונים כלם לשון זכרים רק בחורותיך יצא מן הדרך · וי"א מהם שתי לשונות ויפרש מגרת מבה מבחוריו כמו מבחורותיו כי כל בחורים אם יסמכו לא ישתנו: ימי הרעה · הם ימי הזקנה לזקן וימי החולי לכל הוא החולי שימות בו: (ב) עד · פירוש והאור כזה אור השחר שיעלה טרם זרוח השמש ויעמוד אחר בואו שעה ושליש בפסח מהשעות השוות ואחר שהזכיר השמש מה צורך היה לו להזכיר האור והירח והכוכבים בעבור שימצאו נבראים כמו עופות שלא יוכלו לעוף ביום מפני להט אור השמש והקרוב כי זה דרך המקרא להקדים או לאחר כמו הנה לא ינום ולא יישן והתנומה יותר קלה מן השינה · יש מפרשים ושבו העבים על הבכי ואחרים אמרו על הליחה המתגברת עליו והנכון בעיני שהוא כמשמעו כי החולה בעת מותו יחשך לו העולם ויתראה לו כאילו העבים הסתירו האור וכן הוא ושבו העבים לגשים אחר הגשם: (ג) ביום · מלת יזועו כמו ולא קם ולא זע ממנו: מעטו · פועל יוצא והענין מעטו השתיה · וי"א כי שומרי הבית הם הכסלים והצלעות · וי"א שהם הארבעה הממונים בכל אבר ואבר לשמרו והם המושך והמעכל והמעכב והמספר · גם יפרש אנשי החיל הזן והמוליד והמצייר · והקרוב אלי שבשומרי הבית הם הידים עם הזרועות שהם שומרי הגוף שלא יגע בו רע ואנשי החיל הם השוקים ויורה עליו והתעותו · כי אין להם כח לעמוד · וענין חיל כח בעבור היות כל גוף עליהם · והטוחנות הם השנים · והרואות העינים: (ד) וסגרו דלתים · הם השפתים וכמוהו דלתי פניו מי פתח: בשפל קול הטחנה · הוא הקרב העליון והוא

ספורנו

או יעזרך להשי: ולהוסיף שלמות בימי בחורותיך כאמרם ז"ל אם שמע בישן השמע בחדש: והלך בדרכי לבך · בדרכי השכל שהשגת כבר בהם תמיד לתכלית טוב: ובמראה עיניך · ובמה שתראה מחדש בעיני השכל שתכליתו טוב: ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט · ובשעת העיון והמעשה דע לפני מי אתה עמל ושלפניו אתה עתיד ליתן דין וחשבון: (י) והסר כעס מלבך · אל תכעוס על שלות הרשעים בעולם הזה: והעבר רעה מבשרך · יצר הרע המסית בעת הילדות והשחרות: כי הילדות והשחרות · תכלית שמוש: בהשתמש הוא התענוג בחיי שעה: הבל · הוא דבר בלתי נחשב: (א) וזכור את בוראיך · להשתדל בעיון ובמעשה לכבודו בימי בחורותיך · בזמן שתוכל למאוס ברע ולבחור בטוב ולעשות כמו כן הפך זה כאמרם ז"ל עשה בעוד שאתה מוצא ומצוי לך ואתה בידך: עד · בעוד: אשר לא יבאו ימי הרעה · אפיסת הכחות בזקנה: והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ · אין לי בהם תאוות שום תענוג בחיי העולם הזה כי אז לא תחשב לך לצדקה כ"כ אם תחדל בהם מהשגות כאמרם ז"ל חסידיה לגנבא נסביה בשלמא נקט: (ב) עד · בעוד: אשר לא תחשך השמש · הלב בהתגבורת הליחה השחורה בו: והאור · הכחות החיוני אשר בו: והירח · הכח המקבל האור החיוני מן הלב: והכוכבים · החושים החיצוניים והפנימיים: ושבו העבים · האדים החוזרים חלילה: אחר הגשם · אחר ירידת הנוזלים: (ג) ביום שיזועו שומרי הבית · העצבים אשר סביב לעצמות: והתעותו אנשי החיל · העצמות ילפתו ארחות דרכם מפני חולשת העצבים: ובטלו הטוחנות · השנים: כי מעטו · ואין הנשארים עוזרים זה לזה לטחון: וחשכו הרואות · הלחיות אשר בעין אשר בהן יהיה הראות והם הזכוכיות והספירית והחלבונית: בארובות · בנקבים העצביים: (ד) וסגרו דלתים · השפתים בעת הלעיסה: בשוק · לפנים בו: בשפל קול הטחנה ·

במעט

הַטַּחֲנָה וְיָקוּם לְקוֹל הַצִּפּוֹר וְיִשַּׁחוּ כָּל־בְּנוֹת הַשִּׁיר׃ ה גַּם מִגָּבֹהַּ יִרָאוּ וְחַתְחַתִּים בַּדֶּרֶךְ וְיָנֵאץ הַשָּׁקֵד וְיִסְתַּבֵּל הֶחָגָב וְתָפֵר הָאֲבִיּוֹנָה כִּי־הֹלֵךְ הָאָדָם אֶל־בֵּית עוֹלָמוֹ וְסָבְבוּ בַשּׁוּק הַסֹּפְדִים׃ ו עַד אֲשֶׁר לֹא־יֵרָחֵק ירתק קרי חֶבֶל הַכֶּסֶף וְתָרֻץ גֻּלַּת

ת"א גם מגבה ייראו · זוהר פ' פינחס: כי הולך האדם אל בית עולמו · שם: וסבבו בשוק הסופדים · שבת קנג: עד אשר לא ירתק חבל הכסף · שם קנב: ותרץ גלת הזהב · עקידה שער סג זוהר פ' חיי שרה ופרשת משפטים:

רש"י

(ה) גם מגבוה ייראו · מגבשושיות והלוליות שברחובות הוא דואג לצאת לשוק פן יכשל בהם: וחתחתים בדרך · אימות וחתות הרבה בדרכים יש לו · חתחתים לשון כפול הוא כתיבה כמו גלגלים קשקשים זלזלים: וינאץ השקד · לשון הנצו הרמונים שסרי האל"ף לא נקראת גם אמרו רבותינו זו קליבוסת הנק"א בלע"ז שעגם הירך תקוע בה ונזקנתו בשרו כחוש והעגם בולט כמו כן האילן שהוא בולט: השקד · אילן של שקדים כלומר שתקפון הזקנה עליו כשקד זה שממהר להניץ לפני כל האילנות: ויסתבל החגב · אלו העגבות שיהיו עגבותיו דומות עליו כסובל משא כבד: ויסתבל · אישדריי"ד סורפיי"שין בלע"ז: ותפר האביונה · חמדת תאות נשים שאין נזקק לנשים לתשמיש: אביונה · תאוה כמו ולא אביתם · תאבתי לישועתך: (ו) עד אשר לא ירתק חבל הכסף · זה חוט השדרה שהוא לבן ככסף ובמותו חסר מוחו ומתרוקן ויבש ומתעקם בתוך החוליות ונעשה כשלשלת: ירתק · לשון רתוקות כסף: ותרוץ גלת הזהב · זו האמה שהיתה מקלחת מים ונובעת כמעין כמו גולות עלית · ותרץ · לשון רציצה: ותשבר כד על המבוע · זה הכרס שהיא עבה ונבקעת במותו: ונרוץ הגלגל אל הבור · יתרוצץ גלגל העין בתוך גומה לפי שבשעה נגלגל הדולין בהם מים מן הבור כך נדרש כל הענין במסכת שבת · ומדרש קינות פותרו כנגד כל ישראל · וזכור את בוראיך בימי בחורותיך · בעוד שהבחירות שבכם קיימת בעוד שהכהונה קיימת שנאמר בה ובחור אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן · בעוד שהלויה קיימת שנאמר כי בו בחר ה' אלהיך מכל שבטיך · בעוד שמלכות בית דוד קיימת שנאמר ויבחר בדוד עבדו · בעוד שירושלים קיימת שנאמר שם העיר אשר בחרתי בה · בעוד שבית הבחירה קיימת שנאמר בה עתה בחרתי והקדשתי הבית הזה · בעוד שאתם קיימים שנאמר ובך בחר ה': עד אשר לא יבואו ימי הרעה · אלו ימי הגולה: עד אשר לא תחשך השמש · זו מלכות בית דוד שנאמר וכסאו כשמש נגדי: והאור · זו תורה שנאמר כי נר מצוה ותורה אור: והירח · זו סנהדרין דתנן סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה: והכוכבים · אלו הרבנים שנאמר

אבן עזרא

יאסם שהוא טוחן המאכל ומלת בשפל שם ואיננו תואר וכמוהו טוב שפל רוח ועניינו שפלות וטעין בשוק על דרך משל כשישפל קול הטחנה אין קמח נמצא ויכו חנויות שוק האופים סגורים ונמצא דלתי ודלתות כמו שפתי ושפתות: ויקום לקול הצפור · ידוע כי המאכל יוליד השינה וכאשר כהה נכרת המאכל וייקץ לדבר קל: וישחו כל בנות השיר · הוא הגרון שהיה לשנים בו משורר ישח קולו עד שלא ישמע ובאה מלת ישחו שהוא לשון זכרים עם בנות שהן נקבות כמו וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן ויתכן שאחיהם שבות למלת כל: (ה) גם מגבוה · י"א כי על הזקנים ידבר שאין להם כח לעלות אל המקום הגבוה ויאמרו כי וי"ו ייראו נוסף וי"א ייראו שוקיו: וחתחתים · כפול הפ"א והלמ"ד כי העי"ן מובלע והוא מן תראו חתת כמו פחד: וינאץ השקד · אמרו שהוא מן עלהם נאה והענין השינה: ויסתבל החגב · הקרסול וי"א השקד הוא האבר שבינתו אחר הראש והזקן ויסתבל החגב המבושים שימשכו למטה · ואחרים אמרו כי החי"ת במקום עי"ן גם זה הבל כי לא יתחלף אות באות חוץ מאותיות יהו"א בעבור שהם נראים פעמים ונעלמים · והפר האביונה אמרו שהוא מן ולא אבה ועניינו תאות המשגל ואמר ר' אדונים בן תמים המזרחי נ"ע כי אביונה כגוי גרות בני האדם וכן דקדוקו אביון תואר השם לזכר · ואביונה לשון נקבה · ואם תאפירנה תהיה אביונה וכן מלת אמינון · וגשמו אומר [במקום גשם] וזהו דקדוק עניות כי אין בלשון הקדש מלה שהקטינו כלל ואילו היה זה היסוד בלבון להקטין יהיו נמצאים בשקרא למאות ולאלפים ואולם אמנון ואמינון שני שמות לאיש אחד כמו שלמה ושלמון אבשי אבשלום אבינר ואבנר והוספת וי"ו כמו כמו יתר ויתרו · ועתה אפרש הפסוק אחר שאמר ותשכו הרואות בארובות ולא יוכל ולא ישמע קולו איך יחזור לאחור לאמר גם מגבוה ייראו ודבר השינה אכן הוא בענין אחר וכן הוא גם מגבוה ייראו מחשבותיו שהרוח חושבת שהיא נוסעת והולכת אל מקום גבוה ותפחד מן הדרך וסוף הפסוק יורה עליו כי הולך האדם · ומלת ינאץ הוא באל"ף והיא כמו וינאץ בזעם אפו שהוא כמו וימאס אע"פ שעניהם משני בניינים והשקד הוא תואר השם כמשקל והיה דבן ושמן ועניינו שומר מחכונת הגוף כענין שקדו שמרו שהוא שקד שומר וכן כמר שוקד על עריסה ועניינו מיאס לשקוד: ויסתבל החגב · שהוא קל קל ותואר הגוף ותי"ו ויסתבל מבנין התפעל והתאחר כמנהג כל סמ"ך וצי"ן כמו משתולל מתעולל · ותפר האביונה ידוע כי מלת הסיר לגולם היא יוצאת והענין הפר היועצת מועצותיה והיא הרוח וזה דקדוק הלשון כבר נאמר רבי יהודה בר דוד נ"ע בעל הדקדוק כי מלת קם ושב ודומיהם שרשם משלשה אותיות והאמצעי יו"ד ויורה עליו קים דברי הסורים ומלת בינה כמו שבתם וקימתם והבין כמו הקים · ובנת לרעי כמו קמת · ותואר השם קם כמו הגני שב שבות והשלם קים ועל משקל גנב ונקבה קיימת ונכ"א קימה מלרע · אשוב לענין אביונה ואמר כי האל"ף נוסף כאל"ף אקדת · כאזרוע · והאזניחו ותהיה זאת המלה תואר מבינה והוא כגוי גרות בעלת הבינה: אל בית עולמו · הוא הקבר והוא הבית שידור שם לעולם ויש עולם קצון כמו וישב שם עד עולם ועבדו לעולם: וסבבו בשוק · כשיוליכו אותו ישאוהו על כתף יסבבוהו: עד · זה משל נכבד והגולה היא כראש

ספורנו

כמעוט פעולת השנים: ויקום לקול הצפור · יעיר משנתו על נקלה מבלי אין עכול מזון נאות מסבב שינת קבע: וישחו כל בנות השיר · ימאס כל תנועת השיר להלאות כח האזן הנהנה בשיר: (ה) גם מגבוה · מעלות אל המקומות הגבוהים: ייראו · שומרי הבית ואנשי החיל הנ"ל: וחתחתים בדרך · וגם הדרך שהיא הירידה הדורכת אל ההפסד יקרו אימות מות ופחדים כמיני כאבים וחלאים: וינאץ השקד · יראו רואי העצמות בחסרון הבשר אשר עליהם: ויסתבל החגב · ובשר העגבות הנזכר יהיה למשא מחסרון הכח: והפר האביונה · והדרך הנזכר הדורך אל ההפסד תפר את תאות המאכל והמשגל וזולתו: כי הולך האדם אל בית עולמו · ואמרתי זכור את בוראיך עד אשר לא יבאו כל אלה · כי אמנם בזמן שיבאו הולך האדם אל בית מועד לכל חי שיהיה שם לעולם לפי מדרגתו וכראוי לו: וסבבו בשוק הסופדים · המספרים מעשיו כאמרם ז"ל עשה דברים שלפני מטתך: (ו) עד · יבצוד: אשר לא ירתק חבל הכסף · גם בעת זקנה השתדל להשיג שלמות נאותי כפי מה שתוכל קודם שיתפרק השדרה אשר

הַזָּהָב וְתִשָּׁבֶר כַּד עַל־הַמַּבּוּעַ וְנָרֹץ הַגַּלְגַּל אֶל־הַבּוֹר׃ ז וְיָשֹׁב הֶעָפָר עַל־הָאָרֶץ כְּשֶׁהָיָה וְהָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל־הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ׃ ח הֲבֵל הֲבָלִים אָמַר הַקּוֹהֶלֶת הַכֹּל הָבֶל׃ ט וְיֹתֵר שֶׁהָיָה קֹהֶלֶת חָכָם עוֹד לִמַּד־דַּעַת אֶת־הָעָם וְאִזֵּן וְחִקֵּר תִּקֵּן מְשָׁלִים

ת"א וישוב העפר אל הארץ כשהיה · שם קנ"ב עקידה כב: ויותר שהיה קהלת חכם · ערובין כא: ואזן וחקר תקן משלים · יבמות כא:

רש"י

ומצדיקי הרבים ככוכבים: ושבו העבים אחר הגשם · צרה אחר צרה קשה · אתה מוצא בכל הנביאות הקשות שנתנבא עליהם ירמי' לא באו עליהם אלא לאחר חורבן הבית: ביום שיזועו שומרי הבית · אלו משמרות כהונה ולוים: והתעותו אנשי החיל · אלו הכהנים שהם גבורים בכח א"ר אבא בר כהנא כ"ב אלף לוים הניף אהרן ביום אחד א"ר חנינא המורא הזה דבר קל הוא והכהן זורקה יותר מחמשים אמה: ובטלו הטוחנות · אלו המשניות הגדולות משנת רבי עקיבא ומשנת רבי חייא ומשנת בר קפרא: וחשכו הרואות · שיתשכח הגמרא מן הלב: וסגרו דלתים בשוק · כגון דלתי נחושתא בן אלנתן שהיו פתוחין לרוחה: בשפל קול הטחנה · ע"י שלא נתעסקו בתורה א"ר שמואל נמשלו ישראל לטחינת הרחים מה רחים אינן בטלות לא ביום ולא בלילה אף כאן והגית בו יומם ולילה: ויקום לקול הצפור · זה נבוכדנצר הרשע א"ר לוי י"ח שנה היתה בת קול יוצאת ומפוצצת בפלטין של נבוכדנצר עבדא בישא זיל אחריב ביתיה דמרך דבני מרך לא שמעין ליה: וישחו כל בנות השיר · בשיר לא ישתו יין: גם מגבוה ייראו · מגבוה של עולם יתיירא וידאג לבו פן יעשה בו כאשר עשה בראשונים: וחתחתים בדרך · מתוך כך יבקש לו אותות ורמזים אם יצליח בדרך שילך כענין שנאמר כי עמד מלך בבל על אם הדרך לקסם קסם קלקל בחצים שאל בתרפים: וינאץ השקד · תאמת נבואת ירמיה שאמר מקל שקד אני רואה א"ר אלעזר השקד הזה משעה שהוא מניץ עד גמר פירותיו כ"א יום כך מי"ז בתמוז עד ט' באב כ"א יום: ויסתבל החגב · זה צלמו של נבוכדנצר רומיה אמין שתין פותייה אמין שית ואם אין עוביו אלא שש אינו יכול לעמוד ואת אמרת אוקמיה בבקעת דורא אמר רב ביבי מעמידין אותו ונופל מעמידין אותו ונופל עד שהביאו כל זהב שבירושלים ועשו דימוס על רגליו לקיים מה שנאמר וזהבם לנדה יהיה: ותפר האביונה · זו זכות אבות תופר משענת אבות שלכם ויהיה אביונה מן' אב: כי הולך האדם · ישראל שנקראו צאן אדם אדם אתם: אל בית עולמו · מבבל באו לבבל חזרו תרח אבי אברהם מעבר הנהר היה: וסבבו בשוק הסופדים · גלות יכניה קדמה לגלות צדקיהו י"א שנה כשהגלה נבוכדנצר את גלות צדקיהו בקולרין היו יוצאין גלות יכניה לקראת נבוכדנצר על כרחן עם שאר בני העיר לקלסו שהוא גבור ומצליח והיו רואין את השבוים ושואלין אותם איש על קרובו ומה נעשה בו והיו משיבין אותם אשר למות ואשר לשבי ואשר לחרב לחרב והיו מקלסין בידם אחת ובידם אחרת מספקין ומספידין הספד על אחיהם ועל בניהם: עד אשר לא ירחק חבל הכסף · זו שלשלת יוחסין: ותרץ גלת הזהב · אלו דברי תורה שנאמר הנחמדים מזהב: ותשבר כד על המבוע · כדו של ברוך בן נריה על מבועו של ירמיה ששניהם גלו לבבל ופסקו מלימודם בעוני הדרך הם גלו למצרים שהגלם יוחנן בן קרח וכשהחריב נבוכדנצר את מצרים הגלם לבבל: ונרץ הגלגל אל הבור · זו בבל שהיא זומו של עולם: (ז) וישוב העפר וגו' · מבבל באו לבבל חזרו: והרוח תשוב · זו רוח הקודש שכיון שנסתלקה רוה"ק גלו: (ח) הבל הבלים · אני רואה בעולם: אמר הקוהלת · מי שבו קבוצת החכמה: הבל הבלים · כל מה שנברא בששת ימי בראשית: (ט) ויותר שהיה קהלת חכם · ויותר ממה שכתב בספר זה היה קהלת חכם: ואזן · עשה אזנים לתורה כקופה זו שאין לה אזנים לאחוז בה ובא ועשה לה אזנים שתיקן עירובין לסייג

אבן עזרא

הגלגל המתגלגל בחבל ודלא החבל קשור בגולם · וירחק מן עבה הרחוק כשיתקשר החבל כאילו ישתלשל לא יגיע אל המבוע גם כן ענין מלת ירחק שהוא כתיב ומלת ונרוץ מן ותרץ את גלגלתו מענין וירוצצו כאשר תשבר הגולה: ונרץ הגלגל אל הבור · ישבר הכד ואין מים עולים ומלת ונרוץ בנין נפעל כמו נכון פועל עבר יחיד מן כנונו לנגים שפתים: וחבל הכסף · הוא חוט השדרה וקראו כסף בעבור היותו לבן: וגולת הזהב · הוא המוח ודמהו לזהב בעבור הקרום שהוא אדום אשר הוא עליו והכד היא המרה ונקרא כד בעבור שמשם תתחבר המרה האדומה: והמבוע · הוא הכבד ונרוץ הגלגל גלגולת הראש שהיתה למעלה לעולם ירדה אל הבור מתחת לארץ: (ז) וישב · לא יאמר בגוף כי אם בעצמות גם הם ישובו עפר: והרוח תשוב · זה הפסוק ישיב האומרים שהרוח היא המקרה כי המקרה לא ישוב: (ח) הבל · יתכן היות מלת הבל שתי לשונות · האחד כמשקל זהב והשני סיומו על משקל ארץ כמו ויעל עשנו כעשן הכבשן ויסמך בגרי כמו חלב עזים ויש אומרים כי הבל לשון ליווי והענין כמו עזוב · ובא ה"א הידיעה על קהלת בעבור היותו תואר השם כי לא יבא על שם העצם וכאשר זכר מות האדם אמר נסבך לך מה שאמרתי לך בתחלה הבל הבלים: (ט) ויותר · עוד ויתמיד כמו עוד עומדתו בי: ואזן · פירוש או הוא מאזני החכמה או הוא מן אזנים כענין השמיע: וחקר · והורה דרכים לעם לחקור בשם החכמה ויהיה פועל יוצא לשנים פעולים:

ספורנו

זה חוט השדרה הלבן ככסף: ותרוץ גלת הזהב · הכבד שהוא מעין הדם: ותשבר כד · המרה על המבוע · הכבד שהוא מבוע כל הליחות: ונרוץ הגלגל · הכרס: אל הבור · המעים התחתונים: (ז) וישוב העפר · החלק הארציי: והרוח תשוב · לתת דין וחשבון: (ח) הבל הבלים · ואמר זה התבאר מעוט חשיבות התכלית הנפסדים וזה כי מאבד מה שבתכלית נכסו מצד עצמם הוא דבר בלתי נחשב · הוא עם זה הבל הבלים התכלית מכלם אינו המכוון האחרון בלי ספק: (ט) ויותר שהיה קהלת חכם · ועם מה שהיה קהלת יותר חכם ויודע מכל חכמי דורו: עוד למד דעת את העם · עוד הגדיל יותר מהם ללמד את העם דעת ולזה: אזן וחקר · הורה אותם דרכים להאזין ולחקור דברי הקדמונים: ולזה תקן משלים הרבה · לשבר את האזן

הַרְבֵּה: י בִּקֵּשׁ קֹהֶלֶת לִמְצֹא דִּבְרֵי־חֵפֶץ וְכָתוּב יֹשֶׁר דִּבְרֵי אֱמֶת: יא דִּבְרֵי חֲכָמִים כַּדָּרְבֹנוֹת וּכְמַשְׂמְרוֹת נְטוּעִים בַּעֲלֵי אֲסֻפּוֹת נִתְּנוּ מֵרֹעֶה אֶחָד: יב וְיֹתֵר מֵהֵמָּה בְּנִי הִזָּהֵר עֲשׂוֹת סְפָרִים הַרְבֵּה אֵין קֵץ וְלַהַג הַרְבֵּה יְגִעַת בָּשָׂר: יג סוֹף ס׳ רבתי דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת־הָאֱלֹהִים יְרָא וְאֶת־מִצְוֹתָיו שְׁמוֹר כִּי־זֶה כָּל־הָאָדָם: יד כִּי אֶת־כָּל־מַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים יָבִא בְמִשְׁפָּט עַל כָּל־נֶעְלָם אִם־טוֹב וְאִם־רָע: סוף דבר וגו׳ סימן יתק״ק

סכום פסוקי ספר קהלת מאתים ועשרים ושנים וסימנו מה שהיה כבר נקרא שמו · וגם חציו מה שהיה כבר נקרא שמו · וסדריו ארבעה וסימנו אבא בם אודה יה · ופרקיו הם שנים עשר כי זה כל האדם:

ת״א בקש קהלת · ר״ה כא: דברי חכמים · חגיגה ג: ויותר מהמה · ערובין כא: סוף דבר · ברכות ו שבת ל: כי זה · גיטין סח: על כל נעלם · חגיגה ה:

רש״י

שמירת שבת ותיקן נטילת ידים סייג למהרה וגזר על השניות סייג לעריות: (י) בקש קהלת · נתן לבו וחזר על הדבר ומלאו: דברי חפץ · הלכה למשה מסיני: וכתוב יושר · זו תורה שבכתב והנביאים: (יא) דברי חכמים · שעשו סייג לתורה בגזירות להרחיק את האדם מן העבירה כגון אכילת קדשים עד השחר והם אמרו עד חצות וקריאת שמע דערבית כמו כן: כדרבונות · מה דרבן זה מכוין את הפרה לתלמיה כך דבריהם מכוונים את האדם לדרכי חיים: וכמשמרות נטועים · מה מסמר זה קבוע אף דבריהם קבועים ומה נטיעה פרה ורבה אף דבריהם פרים ורבים למצוא בהם טעם: בעלי אסופות · מסמרים שיש להם גולגולת אסיפה ונקה גרוס״ה בלע״ז כן פירשו דונש בן לברט: נתנו מרועה אחד · כל דבריהם דברי אלהים חיים הוא אמרן ורועה אחד נתנן משה מפי הגבורה וכמשמרות כתוב בשי״ן שהתורה בעשרים וארבעה ספרים וכמנין משמרות כהונה ולויה: (יב) ויותר מהמה בני הזהר · ויותר מיוסף דברי אמת דברים הכתובים בספרים המזכרים למעלה: בני הזהר · לשמור דברי חכמים ואם האמר ואם יש בהם צורך למה לא נכתבו: עשות ספרים הרבה אין קץ · אם באנו לכתוב לא הספקנו: ולהג הרבה יגעת בשר · ואם לתת לב לגירסא תבילות יותר ממה שאין הלב משיג יגיעה הוא לבריות שאין להשיג ואל יאמר הואיל ולא אוכל לגמור המלאכה למה אתחיל · אך: (יג) סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא · מה שהוכל עמה ולכך לשמים: ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם · כי לדבר הזה נברא כל האדם: (יד) כי את כל מעשה · אשר אדם עושה יביא האלהים במשפט ולכך נקוד מעשה פתח והטעם למעלה לפי שאינו דבוק לשם: על כל נעלם · אפילו על השוגג: אם טוב ואם רע · אפילו נכשל במצוה כגון נותן צדקה לעני בפרהסיא: סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא וגו׳: נשלם פירוש ספר קהלת

אבן עזרא

תקן משלים הרבה · וידבר שלשת אלפים משל: (י) בקש קהלת למצוא דברי חפץ · היא החכמה העליונה עד שמצא וטעניו מה חפץ יש בזה שנברא כך ולמה כך: וכתוב יושר · הוא פירוש וכמוהו על ספר הישר ואיננו אצלנו: (יא) דברי · יש בדברי הקדמונים דברים שהם כדרבונות לבהמה שמיסרים ומפקחים הנפש ויש כמסמרות נטועים הגדולים שיאספו הדלתות שלא יתפרדו וזאת תורת האדם ויש אומרים וכמסמרות נטועים דברי בעלי אסופות הם הלוקטים מספרים רבים ויחברו מחברות אף על פי שיחלקו · כלם לימדם תורה אחד: ומלת רועה · בעבור שדימה האדם לבהמה הצריכה דרבונות: (יב) ויותר הזהר מעשות ספרים · כמו שאמרו לכם עלות בהר ועניין עשות קנות או כתיב׳ כי אין קץ להם · ולמ״ד ולהג שרש למ״ד למד דעת כמשקל להט החרב ואין לו דומה · בלשון ישמעאל הוא כמו קריאה: (יג) סוף דבר · כבר השמעתיך הכל או משמעת כל מחלוקת החכמים · זה עשה · את האלהים ירא: כי זה כל האדם · ישוב לענין שעבר שהוא האדם בחייו וכמוהו הכל ושניהו כי זה מ״רם כל האדם או כי זה עיקר כל האדם וישוב ליראת השם הנכבד והנורא: (יד) כי את · סוד שלא זכר בספר בראשית עד ויכלו לשם שם כי אם באלהים הוא סוד ספר קהלת · ועניין על כל נעלם כל מעשה נראה שמשפט יובא במשפט כפי הנעלם והעניין כפי כונת הלב אם טוב ואם רע · ויש אומרים ואפילו כל דבר שנעלם ממך והראשון יותר נכון בעיני · וברוך היודע האמת ומחסדיו אשאל לכפר שגיאותי ויעיר כבודי עד יודיעני ארחת חיים: חסלת מגלת קהלת

והספר נשלם, בפירוש כל נעלם, בעזרת אל עולם, מלמד כל דעה:
ורוב הודות לשמו, וכל חכד עמו, יצוה אל עמו, גאולה וישועה:
לחשבון היודעים, תעודת שעשועים, תשע מאות יש עם ואלפים ארבעת:

ספורנו

האזן כאמרו וידבר שלשת אלפים משל: (יא) דברי חכמים כדרבנות · מיסרים את האדם אל האושר הנצחי וכן התכלית בהבנתם דבר נחשב מאד: וכמשמרות נטועים · אמנם קשה להבינם כמו שיש טורח רב להוציא מסמר נטוע ממקומו ולכן הרבה להורות דרכים להבינם: בעלי אסופות · כי אע״פ שהם כמסמרות נטועים כמו הבעלי אסופות מהם שיש ברואם אסיפת ברזל אשר לו יוכל החפץ גם להוציאם לאור בזכות או בזולתם: נתנו מרועה אחד · מרועה ישראל בתורתו שבכלל דבריו דבריהם: (יב) ויותר מהמה · יותר מאותם החכמים שאמרתי: בני הזהר · להבין ולהורות: עשות ספרים הרבה אין קץ · והטעם שלא פירש הרועה את דבריו הוא כי היו צריכים לזה ספרים אין קץ: ולהג הרבה · הגה להגות בהם הרבה: יגיעת בשר · היו ההוות החומריות נלאות ולא יספיק זמן חיי האדם לעשות כל זה: (יג) סוף דבר · סוף ותכלית כל האמור למעלה הוא: הכל נשמע שהכל כבר נשמע במתן תורה: ולכן אתה את האלהים ירא · בהבנת גדלו בעיון אמתי בתורתו: ואת מצותיו שמור · במעשה מכוין לשמור מצותיו לכבודו: כי זה · שתמצא והבין בתורת קדשו: כל האדם · הוא המכוון במציאות כל ההוות האדם לא באשר הוא בעל חי בלבד · אבל באשר הוא עם זה משכיל ובעל בחירה: (יד) כי את כל מעשה האלהים · כל מעשה רצוני בנפשה עם ידיעת והכרת השכלי שהוא אלהים ועלם רוחני: יביא במשפט · איהו בלבד יביא במשפט לא מעשים החיוניים והטבעיים: על כל נעלם · על כל גמול ועונש נצחי אשר נעלם ממנו מהותו: אם טוב ואם רע · כן שיהיה אותו שמעשה טוב ראוי לגמול וכן שיהיה רע וראוי לענש להגיד לאדם ישרו ותסדיו כי חפץ חסד הוא אמן:

תקונים לנתינה לגר בס׳ דברים

דף	שורה	תחת	קרא
טז	6	Callis Koe	Callirrhor
—	—	Epis Kairoz	Epis Kairos
יט	1	ברכות	ברכות פ"ט הלכה א׳
כא	1	מימרא	מימרים
—	4	לוא	ולא
—	—	מרותין	מריחון
לא	5	ות׳	ית׳
לה	5	חיי אשה	חיי אשה בכמה נוסחאות
לז	4	עלה	עלה, אף שבפסוק י"ד א׳ „כחי, חילי" שינה פה לא׳ עלה לבאר מ"ש למען הקים את בריתו וכוונתו כו׳
—	—	חול	חיל
מד	2	דורין	דירין
מו	1	ותסגדין	ותכנדון
מז	1	הוא, ל"כ	הוא בל"כ
מט	1	כבתיב"ע	כבתיב"ע, ויותר נראה כגרסתנו ושרשו „רעע" וכמו בא׳ „ורצוץ" (לקמן כ"ח ל"ג) „ורעיע"
נב	1	ולא גרסינן	נלע"ד דלא גרסינן
—	2	כ"ו י"ג)	כ"ו י"ג) וע׳ בכורות י"ד ע"ב
נז	8	לאו	לאו כולן
סד	6	וצ"ע	וצ"ע, ובאמת גם בנדרים (מ"ט ע"א) לא הביא הש"ס פסוק זה רק את הפסוק

דף	שורה	תחת	קרא
			מדברי הימים (ב׳ ל"ה י"ג) „ויבשלו הפסח באש כמשפט"
פא	5	אבר	אבדי
פו	8	רש"י שם	רש"י המורה דף ד׳ ע"א
פז	13	בפסקינן	שפסקינן בכל דוכתי
צב	13	(קדושין ס"ס)	(כריתות ג׳ ע"א)
צג	12	ח׳	סחת
צו	7	(כב)	(כ)
קט	2	האתעפל	כאתפעל
קכה	14	כמו	וכה"א
קכט	3	מוכיחו	מיכיחו
—	4	אבע מיכה	מוחי תבע
קל	16	אתה	אתם
קלב	3	בבראשית	בבראשית כ"ז ד׳
קלו	3	לדעתן	לדעתו
—	11	ואחרי	ואת
—	20	מז	פז
קלח	1		ויותר נראה שהקד"ד נקרא גניא משום בה"א תוספת על השמות כמו שמצינו שת"י „תוספתא" (יואל ב׳ ס"ז) „גנונבא" וכן מצינו בתלמוד (נדרים כ׳ ע"ב) „בית גנונא"
קלט	17	בו	בי"ו
קנא	6	בלהודיהי	בלהודוהי

תפלת שחרית של שבת

כשנכנס לבית הכנסת יאמר זה

מַה טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל: וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ: יְיָ אָהַבְתִּי מְעוֹן בֵּיתֶךָ וּמְקוֹם מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ: וַאֲנִי אֶשְׁתַּחֲוֶה וְאֶכְרָעָה אֶבְרְכָה לִפְנֵי יְיָ עֹשִׂי: וַאֲנִי תְפִלָּתִי לְךָ יְיָ עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ:

אֲדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מָלַךְ · בְּטֶרֶם כָּל יְצִיר נִבְרָא: לְעֵת נַעֲשָׂה בְחֶפְצוֹ כֹּל · אֲזַי מֶלֶךְ שְׁמוֹ נִקְרָא: וְאַחֲרֵי כִּכְלוֹת הַכֹּל · לְבַדּוֹ יִמְלוֹךְ נוֹרָא: וְהוּא הָיָה וְהוּא הֹוֶה · וְהוּא יִהְיֶה בְּתִפְאָרָה: וְהוּא אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי · לְהַמְשִׁיל לוֹ לְהַחְבִּירָה: בְּלִי רֵאשִׁית בְּלִי תַכְלִית · וְלוֹ הָעֹז וְהַמִּשְׂרָה: וְהוּא אֵלִי וְחַי גֹּאֲלִי · וְצוּר חֶבְלִי בְּעֵת צָרָה: וְהוּא נִסִּי וּמָנוֹס לִי · מְנָת כּוֹסִי בְּיוֹם אֶקְרָא: בְּיָדוֹ אַפְקִיד רוּחִי · בְּעֵת אִישַׁן וְאָעִירָה: וְעִם רוּחִי גְּוִיָּתִי · יְיָ לִי וְלֹא אִירָא:

יִגְדַּל אֱלֹהִים חַי וְיִשְׁתַּבַּח · נִמְצָא וְאֵין עֵת אֶל מְצִיאוּתוֹ: אֶחָד וְאֵין יָחִיד כְּיִחוּדוֹ · נֶעְלָם וְגַם אֵין סוֹף לְאַחְדוּתוֹ: אֵין לוֹ דְמוּת הַגּוּף וְאֵינוֹ גוּף · לֹא נַעֲרוֹךְ אֵלָיו קְדֻשָּׁתוֹ: קַדְמוֹן לְכָל דָּבָר אֲשֶׁר נִבְרָא · רִאשׁוֹן וְאֵין רֵאשִׁית לְרֵאשִׁיתוֹ: הִנּוֹ אֲדוֹן עוֹלָם לְכָל נוֹצָר · יוֹרֶה גְדֻלָּתוֹ וּמַלְכוּתוֹ: שֶׁפַע נְבוּאָתוֹ נְתָנוֹ · אֶל אַנְשֵׁי סְגֻלָּתוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ: לֹא קָם בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה עוֹד · נָבִיא וּמַבִּיט אֶת תְּמוּנָתוֹ: תּוֹרַת אֱמֶת נָתַן לְעַמּוֹ אֵל · עַל יַד נְבִיאוֹ נֶאֱמַן בֵּיתוֹ: לֹא יַחֲלִיף הָאֵל וְלֹא יָמִיר דָּתוֹ · לְעוֹלָמִים לְזוּלָתוֹ: צוֹפֶה וְיוֹדֵעַ סְתָרֵינוּ · מַבִּיט לְסוֹף דָּבָר בְּקַדְמָתוֹ: גּוֹמֵל לְאִישׁ חֶסֶד כְּמִפְעָלוֹ · נוֹתֵן לְרָשָׁע רָע כְּרִשְׁעָתוֹ: יִשְׁלַח לְקֵץ הַיָּמִין מְשִׁיחֵנוּ · לִפְדּוֹת מְחַכֵּי קֵץ יְשׁוּעָתוֹ: מֵתִים יְחַיֶּה אֵל בְּרֹב חַסְדּוֹ · בָּרוּךְ עֲדֵי עַד שֵׁם תְּהִלָּתוֹ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדָיִם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּחָכְמָה וּבָרָא בוֹ נְקָבִים נְקָבִים חֲלוּלִים חֲלוּלִים גָּלוּי וְיָדוּעַ לִפְנֵי כִסֵּא כְבוֹדֶךָ שֶׁאִם יִפָּתֵחַ אֶחָד מֵהֶם אוֹ יִסָּתֵם אֶחָד מֵהֶם אִי אֶפְשַׁר לְהִתְקַיֵּם וְלַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ (אֲפִילוּ שָׁעָה אֶחָת): בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ רוֹפֵא כָל בָּשָׂר וּמַפְלִיא לַעֲשׂוֹת:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לַעֲסוֹק בְּדִבְרֵי תוֹרָה:

וְהַעֲרֶב נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת דִּבְרֵי תוֹרָתְךָ בְּפִינוּ וּבְפִי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְצֶאֱצָאֵינוּ וְצֶאֱצָאֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלָּנוּ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ וְלוֹמְדֵי תוֹרָתְךָ לִשְׁמָהּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְלַמֵּד תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְבָרְכוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר לָהֶם: יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: וְשָׂמוּ אֶת־שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם:

אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם שִׁעוּר הַפֵּאָה וְהַבִּכּוּרִים וְהָרֵאָיוֹן וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְתַלְמוּד תּוֹרָה: אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאָדָם אוֹכֵל פֵּרוֹתֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לָעוֹלָם הַבָּא וְאֵלּוּ הֵן כִּבּוּד אָב וָאֵם וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְהַשְׁכָּמַת בֵּית הַמִּדְרָשׁ שַׁחֲרִית וְעַרְבִית וְהַכְנָסַת אוֹרְחִים וּבִקּוּר חוֹלִים וְהַכְנָסַת כַּלָּה וּלְוָיַת הַמֵּת וְעִיּוּן תְּפִלָּה וַהֲבָאַת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ וְתַלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם:

אֱלֹהַי · נְשָׁמָה שֶׁנָּתַתָּ בִּי טְהוֹרָה הִיא אַתָּה בְרָאתָהּ אַתָּה יְצַרְתָּהּ אַתָּה נְפַחְתָּהּ בִּי וְאַתָּה מְשַׁמְּרָהּ בְּקִרְבִּי וְאַתָּה עָתִיד לִטְּלָהּ מִמֶּנִּי וּלְהַחֲזִירָהּ בִּי לֶעָתִיד לָבֹא כָּל זְמַן שֶׁהַנְּשָׁמָה בְקִרְבִּי מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי רִבּוֹן כָּל הַמַּעֲשִׂים אֲדוֹן כָּל הַנְּשָׁמוֹת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר נְשָׁמוֹת לִפְגָרִים מֵתִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר נָתַן לַשֶּׂכְוִי בִינָה לְהַבְחִין בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי גּוֹי:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״הָ שֶׁלֹּא עָשַׂנִי עָבֶד :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״הָ שֶׁלֹּא עָשַׂנִי אִשָּׁה :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״הָ פּוֹקֵחַ עִוְרִים :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״הָ מַלְבִּישׁ עֲרֻמִּים :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״הָ מַתִּיר אֲסוּרִים :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״הָ זוֹקֵף כְּפוּפִים :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״הָ רוֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״הָ שֶׁעָשָׂה לִי כָּל צָרְכִּי :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״הָ הַמֵּכִין מִצְעֲדֵי גָבֶר :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״הָ אוֹזֵר יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָה :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״הָ עוֹטֵר יִשְׂרָאֵל בְּתִפְאָרָה :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מ״הָ הַנּוֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּעֲבִיר שֵׁנָה מֵעֵינַי וּתְנוּמָה מֵעַפְעַפָּי :

וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּרְגִּילֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבְּקֵנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְאַל תְּבִיאֵנוּ לֹא לִידֵי חֵטְא וְלֹא לִידֵי עֲבֵרָה וְעָוֹן וְלֹא לִידֵי נִסָּיוֹן וְלֹא לִידֵי בִזָּיוֹן וְאַל תַּשְׁלֶט בָּנוּ יֵצֶר הָרָע וְהַרְחִיקֵנוּ מֵאָדָם רָע וּמֵחָבֵר רָע וְדַבְּקֵנוּ בְּיֵצֶר הַטּוֹב וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים וְכוֹף אֶת יִצְרֵנוּ לְהִשְׁתַּעְבֶּד לָךְ וּתְנֵנוּ הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל רוֹאֵינוּ וְתִגְמְלֵנוּ חֲסָדִים טוֹבִים : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל :

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתַּצִּילֵנִי הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם מֵעַזֵּי פָנִים וּמֵעַזּוּת פָּנִים · מֵאָדָם רָע · וּמֵחָבֵר רָע · וּמִשָּׁכֵן רָע · וּמִפֶּגַע רָע · וּמִשָּׂטָן הַמַּשְׁחִית · מִדִּין קָשֶׁה וּמִבַּעַל דִּין קָשֶׁה · בֵּין שֶׁהוּא בֶן בְּרִית וּבֵין שֶׁאֵינוֹ בֶּן בְּרִית :

וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת־אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי : וַיֹּאמֶר קַח־נָא אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק וְלֶךְ־לְךָ אֶל־אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ : וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים : בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַמָּקוֹם מֵרָחֹק : וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו שְׁבוּ־לָכֶם פֹּה עִם־הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד־כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם : וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־עֲצֵי הָעֹלָה וַיָּשֶׂם עַל־יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת־הָאֵשׁ וְאֶת־הַמַּאֲכֶלֶת וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו : וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי בְנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים וְאַיֵּה הַשֶּׂה לְעֹלָה : וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה־לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו : וַיָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים וַיִּבֶן שָׁם אַבְרָהָם אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים וַיַּעֲקֹד אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיָּשֶׂם אֹתוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לָעֵצִים : וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת־יָדוֹ וַיִּקַּח אֶת־הַמַּאֲכֶלֶת לִשְׁחֹט אֶת־בְּנוֹ : וַיִּקְרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יְהוָה מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם · אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי : וַיֹּאמֶר אַל־תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל־הַנַּעַר וְאַל־תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה כִּי · עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־יְרֵא אֱלֹהִים אַתָּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ מִמֶּנִּי : וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־אַיִל אַחַר נֶאֱחַז בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו וַיֵּלֶךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת־הָאַיִל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַּחַת בְּנוֹ : וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא יְהוָה · יִרְאֶה אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהַר יְהוָה יֵרָאֶה : וַיִּקְרָא מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־אַבְרָהָם שֵׁנִית מִן־הַשָּׁמָיִם : וַיֹּאמֶר בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם־יְהוָה כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידֶךָ : כִּי־בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ וְהַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחוֹל אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת הַיָּם וְיִרַשׁ זַרְעֲךָ אֵת שַׁעַר אֹיְבָיו : וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקֹלִי : וַיָּשָׁב אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו וַיָּקֻמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל־בְּאֵר שָׁבַע וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע :

לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם יְרֵא שָׁמַיִם בַּסֵּתֶר וּבַגָּלוּי וּמוֹדֶה עַל הָאֱמֶת וְדוֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ וְיַשְׁכֵּם וְיֹאמַר :

רִבּוֹן כָּל הָעוֹלָמִים לֹא עַל צִדְקוֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים · מָה אֲנַחְנוּ מֶה חַיֵּינוּ מֶה חַסְדֵּנוּ מַה צִּדְקוֹתֵינוּ מַה יְּשׁוּעָתֵנוּ מַה כֹּחֵנוּ מַה גְּבוּרָתֵנוּ מַה נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ הֲלֹא כָּל הַגִּבּוֹרִים כְּאַיִן לְפָנֶיךָ וְאַנְשֵׁי הַשֵּׁם כְּלֹא הָיוּ וַחֲכָמִים כִּבְלִי מַדָּע וּנְבוֹנִים כִּבְלִי הַשְׂכֵּל כִּי רוֹב מַעֲשֵׂיהֶם תֹּהוּ וִימֵי חַיֵּיהֶם הֶבֶל לְפָנֶיךָ · וּמוֹתַר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אָיִן כִּי הַכֹּל הָבֶל :

אבל

אֲבָל אֲנַחְנוּ עַמְּךָ בְּנֵי בְרִיתֶךָ · בְּנֵי אַבְרָהָם אֹהַבְךָ שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ לּוֹ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה · זֶרַע יִצְחָק יְחִידוֹ שֶׁנֶּעֱקַד עַל גַּב הַמִּזְבֵּחַ עֲדַת יַעֲקֹב בִּנְךָ בְּכוֹרֶךָ שֶׁמֵּאַהֲבָתְךָ שֶׁאָהַבְתָּ אוֹתוֹ וּמִשִּׂמְחָתְךָ שֶׁשָּׂמַחְתָּ בּוֹ קָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל וִישֻׁרוּן :

לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיָּבִים לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְשַׁבֵּחֲךָ וּלְפָאֶרְךָ וּלְבָרֵךְ וּלְקַדֵּשׁ וְלָתֵת שֶׁבַח וְהוֹדָיָה לִשְׁמֶךָ · אַשְׁרֵינוּ מַה טּוֹב חֶלְקֵנוּ וּמַה נָּעִים גּוֹרָלֵנוּ וּמַה יָּפָה יְרֻשָּׁתֵנוּ · אַשְׁרֵינוּ שֶׁאֲנַחְנוּ מַשְׁכִּימִים וּמַעֲרִיבִים עֶרֶב וָבֹקֶר וְאוֹמְרִים פַּעֲמַיִם בְּכָל יוֹם :

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה · אֶחָד :

בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד :

אַתָּה הוּא עַד שֶׁלֹּא נִבְרָא הָעוֹלָם אַתָּה הוּא מִשֶּׁנִּבְרָא הָעוֹלָם אַתָּה הוּא בָּעוֹלָם הַזֶּה וְאַתָּה הוּא לָעוֹלָם הַבָּא קַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ עַל מַקְדִּישֵׁי שְׁמֶךָ וְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בְּעוֹלָמֶךָ וּבִישׁוּעָתְךָ תָּרִים וְתַגְבִּיהַּ קַרְנֵנוּ : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בָּרַבִּים :

אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ וּבִשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם הָעֶלְיוֹנִים · אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין אֱלֹהִים · קַבֵּץ קֹוֶיךָ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ · יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל בָּאֵי עוֹלָם כִּי אַתָּה הוּא הָאֱלֹהִים לְבַדְּךָ לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ · אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וּמִי בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ בָּעֶלְיוֹנִים אוֹ בַתַּחְתּוֹנִים שֶׁיֹּאמַר לְךָ מַה תַּעֲשֶׂה · אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם עֲשֵׂה עִמָּנוּ חֶסֶד בַּעֲבוּר שִׁמְךָ הַגָּדוֹל שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ וְקַיֶּם לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מַה שֶּׁכָּתוּב בָּעֵת הַהִיא אָבִיא אֶתְכֶם וּבָעֵת קַבְּצִי אֶתְכֶם כִּי אֶתֵּן אֶתְכֶם לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה בְּכָל עַמֵּי הָאָרֶץ בְּשׁוּבִי אֶת שְׁבוּתֵיכֶם לְעֵינֵיכֶם אָמַר יְיָ :

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר : וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם : וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם : בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ־מַיִם וְלֹא יָמֻתוּ אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת לְהַקְטִיר אִשֶּׁה לַיהוָה : וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמֻתוּ וְהָיְתָה לָהֶם חָק־עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם :

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר : צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ : וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד : אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם : וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִת הַהִין : עֹלַת תָּמִיד הָעֲשֻׂיָה בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה : וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיהוָה : וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה :

וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְהוָה וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב :

אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קַיָּם · כַּאֲשֶׁר צִוִּיתָ אוֹתָם עַל יַד מֹשֶׁה נְבִיאָךְ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתָךְ :

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ סַמִּים נָטָף · וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה סַמִּים וּלְבֹנָה זַכָּה בַּד בְּבַד יִהְיֶה : וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ מְמֻלָּח טָהוֹר קֹדֶשׁ : וְשָׁחַקְתָּ מִמֶּנָּה הָדֵק וְנָתַתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם : וְנֶאֱמַר וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת סַמִּים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהֵיטִיבוֹ אֶת־הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה : וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן אֶת־הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם יַקְטִירֶנָּה קְטֹרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יְהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם :

תָּנוּ רַבָּנָן פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת כֵּיצַד · שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וּשְׁמוֹנָה מָנִים הָיוּ בָהּ · שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וַחֲמִשָּׁה כְּמִנְיַן יְמוֹת הַחַמָּה · מָנֶה לְכָל יוֹם פְּרַס בְּשַׁחֲרִית וּפְרַס בֵּין הָעַרְבַּיִם · וּשְׁלֹשָׁה מָנִים יְתֵרִים שֶׁמֵּהֶם מַכְנִיס כֹּהֵן גָּדוֹל מְלֹא חָפְנָיו בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים · וּמַחֲזִירָם לְמַכְתֶּשֶׁת בְּעֶרֶב יוֹם

הכפורים · ושוחקן יפה יפה כדי שתהא דקה מן הדקה · ואחד עשר סמנים היו בה · ואלו הן הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה · מור וקציעה שבלת נרד וכרכם משקל ששה עשר ששה עשר מנה · הקשט שנים עשר וקלופה שלשה וקנמון תשעה בורית כרשינה תשעה קבין · יין קפריסין סאין תלתא וקבין תלתא ואם לא מצא יין קפריסין מביא חמר חורין עתיק מלח סדומית רובע הקב מעלה עשן כל שהוא · רבי נתן הבבלי אומר אף כפת הירדן כל שהוא ואם נתן בה דבש פסלה ואם חסר אחת מכל סממניה חיב מיתה :

רבן שמעון בן גמליאל אומר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף בורית כרשינה למה היא באה כדי ליפות בה את הצפורן כדי שתהא נאה · יין קפריסין למה הוא בא כדי לשרות בו את הצפורן כדי שתהא עזה והלא מי רגלים יפין לה אלא שאין מכניסין מי רגלים במקדש מפני הכבוד :

תניא רבי נתן אומר כשהוא שוחק אומר הדק היטב היטב הדק מפני שהקול יפה לבשמים · פטמה לחצאין כשרה לשליש ולרביע לא שמענו · אמר רבי יהודה זה הכלל אם כמדתה כשרה לחצאין ואם חסר אחת מכל סממניה חיב מיתה :

תניא בר קפרא אומר אחת לששים או לשבעים שנה היתה באה של שירים לחצאין · ועוד תני בר קפרא אלו היה נותן בה קורטוב של דבש אין אדם יכול לעמוד מפני ריחה ולמה אין מערבין בה דבש מפני שהתורה אמרה כי כל שאר וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה ליי :

ג״פ יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה : ג״פ יי צבאות אשרי אדם בטח בך : ג״פ יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו : אתה סתר לי מצר תצרני רני פלט תסובבני סלה : וערבה ליי מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות :

אביי הוה מסדר סדר המערכה משמא דגמרא ואליבא דאבא שאול מערכה גדולה קודמת למערכה שניה של קטורת · ומערכה שניה של קטורת קודמת לסדור שני גזרי עצים וסדור שני גזרי עצים קודם לדשון מזבח הפנימי ודשון מזבח הפנימי קודם להטבת חמש נרות והטבת חמש נרות קודמת לדם התמיד ודם התמיד קודם להטבת שתי נרות והטבת שתי נרות קודמת לקטורת וקטורת קודמת לאברים ואברים למנחה ומנחה לחבתין וחבתין לנסכין ונסכין למוספין ומוספין לבזיכין ובזיכין קודמין לתמיד של בין הערבים שנאמר וערך עליה העלה והקטיר עליה חלבי השלמים עליה השלם כל הקרבנות כלם :

תפלת ר' נחוניא בן הקנה ויש בה מ״ב תיבות כנגד שם של מ״ב אותיות ובה ז' שמות כל שם בן ו״ו תיבות :

אנא בכח גדלת ימינך תתיר צרורה : קבל רנת עמך שגבנו טהרנו נורא : נא גבור דורשי יחודך כבבת שמרם : ברכם טהרם רחמם צדקתך תמיד גמלם : חסין קדוש ברוב טובך נהל עדתך : יחיד גאה לעמך פנה · זוכרי קדשתך : שועתנו קבל ושמע צעקתנו יודע תעלמות : ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד :

וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו : עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה :

לר״ח ובראשי חדשיכם תקריבו עלה ליהוה פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם : ושלשה עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לפר האחד ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לאיל האחד : ועשרן עשרון סלת מנחה בלולה בשמן לכבש האחד עלה ריח ניחח אשה ליהוה : ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר ושלישת ההין לאיל ורביעת ההין לכבש יין זאת עלת חדש בחדשו לחדשי השנה : ושעיר עזים אחד לחטאת ליהוה על עלת התמיד יעשה ונסכו :

אֵיזֶהוּ מְקוֹמָן שֶׁל זְבָחִים קָדְשֵׁי קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן פַּר וְשָׂעִיר שֶׁל יוֹם הַכִּפּוּרִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל בֵּין הַבַּדִּים וְעַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת: שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבַּח הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב: פָּרִים הַנִּשְׂרָפִים וּשְׂעִירִים הַנִּשְׂרָפִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת· שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבַּח הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב אֵלּוּ וָאֵלּוּ נִשְׂרָפִין בְּבֵית הַדָּשֶׁן: חַטֹּאת הַצִּבּוּר וְהַיָּחִיד אֵלּוּ הֵן חַטֹּאת הַצִּבּוּר שְׂעִירֵי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים וְשֶׁל מוֹעֲדוֹת שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן אַרְבַּע מַתָּנוֹת עַל אַרְבַּע קְרָנוֹת: כֵּיצַד עָלָה בַכֶּבֶשׁ וּפָנָה לַסּוֹבֵב וּבָא לוֹ לְקֶרֶן דְּרוֹמִית מִזְרָחִית· מִזְרָחִית צְפוֹנִית· צְפוֹנִית מַעֲרָבִית· מַעֲרָבִית דְּרוֹמִית· שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד דְּרוֹמִי· וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת:

הָעוֹלָה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָהּ בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָהּ בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָהּ טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע וּטְעוּנָה הַפְשֵׁט וְנִתּוּחַ וְכָלִיל לָאִשִּׁים:

זִבְחֵי שַׁלְמֵי צִבּוּר וַאֲשָׁמוֹת· אֵלּוּ הֵן אֲשָׁמוֹת אֲשַׁם גְּזֵלוֹת אֲשַׁם מְעִילוֹת אֲשַׁם שִׁפְחָה חֲרוּפָה אֲשַׁם נָזִיר אֲשַׁם מְצוֹרָע אָשָׁם תָּלוּי· שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן· וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת:

הַתּוֹדָה וְאֵיל נָזִיר קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע· וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת: הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם:

שְׁלָמִים קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה· וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע· וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד: הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם:

הַבְּכוֹר וְהַמַּעֲשֵׂר וְהַפֶּסַח קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן מַתָּנָה אֶחָת וּבִלְבָד שֶׁיִּתֵּן כְּנֶגֶד הַיְסוֹד· שִׁנָּה בַאֲכִילָתָן הַבְּכוֹר נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים וְהַמַּעֲשֵׂר לְכָל אָדָם· וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר בְּכָל מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד: הַפֶּסַח אֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא בַלַּיְלָה וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא עַד חֲצוֹת וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא לִמְנוּיָו וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא צָלִי:

רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר בִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת הַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת: מִקַּל וָחֹמֶר וּמִגְּזֵרָה שָׁוָה· מִבִּנְיַן אָב מִכָּתוּב אֶחָד· וּמִבִּנְיַן אָב מִשְּׁנֵי כְתוּבִים· מִכְּלָל וּפְרָט וּמִפְּרָט וּכְלָל· כְּלָל וּפְרָט וּכְלָל אִי אַתָּה דָן אֶלָּא כְּעֵין הַפְּרָט· מִכְּלָל שֶׁהוּא צָרִיךְ לִפְרָט· וּמִפְּרָט שֶׁהוּא צָרִיךְ לִכְלָל: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא מִן הַכְּלָל לְלַמֵּד לֹא לְלַמֵּד עַל עַצְמוֹ יָצָא אֶלָּא לְלַמֵּד עַל הַכְּלָל כֻּלּוֹ יָצָא: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טוֹעַן אֶחָד שֶׁהוּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וְלֹא לְהַחֲמִיר: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טוֹעַן אַחֵר שֶׁלֹּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וּלְהַחֲמִיר: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִדּוֹן בַּדָּבָר הֶחָדָשׁ אִי אַתָּה יָכוֹל לְהַחֲזִירוֹ לִכְלָלוֹ עַד שֶׁיַּחֲזִירֶנּוּ הַכָּתוּב לִכְלָלוֹ בְּפֵרוּשׁ· דָּבָר הַלָּמֵד מֵעִנְיָנוֹ· וְדָבָר הַלָּמֵד מִסּוֹפוֹ· וְכֵן שְׁנֵי כְתוּבִים הַמַּכְחִישִׁים זֶה אֶת זֶה עַד שֶׁיָּבֹא הַכָּתוּב הַשְּׁלִישִׁי וְיַכְרִיעַ בֵּינֵיהֶם:

יהי רצון מלפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות:

מִזְמוֹר שִׁיר חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד: אֲרוֹמִמְךָ יְיָ כִּי דִלִּיתָנִי וְלֹא שִׂמַּחְתָּ אֹיְבַי לִי: יְיָ אֱלֹהָי שִׁוַּעְתִּי אֵלֶיךָ וַתִּרְפָּאֵנִי: יְיָ הֶעֱלִיתָ מִן שְׁאוֹל נַפְשִׁי חִיִּיתַנִי מִיָּרְדִי בוֹר: זַמְּרוּ לַייָ חֲסִידָיו וְהוֹדוּ לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ· כִּי רֶגַע בְּאַפּוֹ חַיִּים בִּרְצוֹנוֹ בָּעֶרֶב יָלִין בֶּכִי וְלַבֹּקֶר רִנָּה: וַאֲנִי אָמַרְתִּי בְשַׁלְוִי בַּל

אֶמּוֹט לְעוֹלָם: יְיָ בִּרְצוֹנְךָ הֶעֱמַדְתָּה לְהַרְרִי עֹז הִסְתַּרְתָּ פָנֶיךָ הָיִיתִי נִבְהָל: אֵלֶיךָ יְיָ אֶקְרָא וְאֶל אֲדֹנָי אֶתְחַנָּן: מַה בֶּצַע בְּדָמִי בְּרִדְתִּי אֶל שָׁחַת הֲיוֹדְךָ עָפָר הֲיַגִּיד אֲמִתֶּךָ: שְׁמַע יְיָ וְחָנֵּנִי יְיָ הֱיֵה עֹזֵר לִי: הָפַכְתָּ מִסְפְּדִי לְמָחוֹל לִי פִּתַּחְתָּ שַׂקִּי וַתְּאַזְּרֵנִי שִׂמְחָה: לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם יְיָ אֱלֹהַי לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ:

הֲרֵינִי מְזַמֵּן אֶת פִּי לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל וּלְשַׁבֵּחַ אֶת בּוֹרְאִי לְשֵׁם יִחוּד קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּיהּ עַל יְדֵי הַהוּא טָמִיר וְנֶעְלָם בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל:

בָּרוּךְ שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם · בָּרוּךְ הוּא · בָּרוּךְ עוֹשֶׂה בְרֵאשִׁית · בָּרוּךְ אוֹמֵר וְעוֹשֶׂה · בָּרוּךְ גּוֹזֵר וּמְקַיֵּם · בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הָאָרֶץ · בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת · בָּרוּךְ מְשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב לִירֵאָיו · בָּרוּךְ חַי לָעַד וְקַיָּם לָנֶצַח · בָּרוּךְ פּוֹדֶה וּמַצִּיל בָּרוּךְ שְׁמוֹ · בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הָאֵל הָאָב הָרַחֲמָן הַמְהֻלָּל בְּפִי עַמּוֹ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר בִּלְשׁוֹן חֲסִידָיו וַעֲבָדָיו וּבְשִׁירֵי דָוִד עַבְדֶּךָ · נְהַלֶּלְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בִּשְׁבָחוֹת וּבִזְמִירוֹת נְגַדֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וְנַזְכִּיר שִׁמְךָ וְנַמְלִיכְךָ מַלְכֵּנוּ אֱלֹהֵינוּ · יָחִיד חֵי הָעוֹלָמִים מֶלֶךְ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר עֲדֵי עַד שְׁמוֹ הַגָּדוֹל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת:

הוֹדוּ לַייָ קִרְאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו: שִׁירוּ לוֹ זַמְּרוּ לוֹ שִׂיחוּ בְּכָל נִפְלְאֹתָיו: הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ יִשְׂמַח לֵב מְבַקְשֵׁי יְיָ: דִּרְשׁוּ יְיָ וְעֻזּוֹ בַּקְּשׁוּ פָנָיו תָּמִיד: זִכְרוּ נִפְלְאֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה מֹפְתָיו וּמִשְׁפְּטֵי פִיהוּ: זֶרַע יִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִירָיו: הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּכָל הָאָרֶץ מִשְׁפָּטָיו: זִכְרוּ לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר: אֲשֶׁר כָּרַת אֶת אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִצְחָק: וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם: לֵאמֹר לְךָ אֶתֵּן אֶרֶץ כְּנָעַן חֶבֶל נַחֲלַתְכֶם: בִּהְיוֹתְכֶם מְתֵי מִסְפָּר כִּמְעַט וְגָרִים בָּהּ: וַיִּתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל גּוֹי וּמִמַּמְלָכָה אֶל עַם אַחֵר: לֹא הִנִּיחַ לְאִישׁ לְעָשְׁקָם וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים: אַל תִּגְּעוּ בִּמְשִׁיחָי וּבִנְבִיאַי אַל תָּרֵעוּ: שִׁירוּ לַייָ כָּל הָאָרֶץ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם אֶל יוֹם יְשׁוּעָתוֹ: סַפְּרוּ בַגּוֹיִם אֶת כְּבוֹדוֹ בְּכָל הָעַמִּים נִפְלְאֹתָיו: כִּי גָדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְנוֹרָא הוּא עַל כָּל אֱלֹהִים: כִּי כָּל אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים כאן צריך להפסיק וַייָ שָׁמַיִם עָשָׂה: הוֹד וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְחֶדְוָה בִּמְקֹמוֹ: הָבוּ לַייָ מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ לַייָ כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַייָ כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ מִנְחָה וּבֹאוּ לְפָנָיו הִשְׁתַּחֲווּ לַייָ בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ: חִילוּ מִלְּפָנָיו כָּל הָאָרֶץ אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ: יִרְעַם הַיָּם וּמְלוֹאוֹ יַעֲלֹץ הַשָּׂדֶה וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ: אָז יְרַנְּנוּ עֲצֵי הַיָּעַר מִלִּפְנֵי יְיָ כִּי בָא לִשְׁפּוֹט אֶת הָאָרֶץ: הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְאִמְרוּ הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְקַבְּצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ מִן הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַייָ: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: אַתָּה יְיָ לֹא תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנִּי חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנִי: זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: תְּנוּ עֹז לֵאלֹהִים עַל יִשְׂרָאֵל גַּאֲוָתוֹ וְעֻזּוֹ בַּשְּׁחָקִים: נוֹרָא אֱלֹהִים מִמִּקְדָּשֶׁיךָ אֵל יִשְׂרָאֵל הוּא נוֹתֵן עֹז וְתַעֲצֻמוֹת לָעָם בָּרוּךְ אֱלֹהִים: אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: הִנָּשֵׂא שֹׁפֵט הָאָרֶץ הָשֵׁב גְּמוּל עַל גֵּאִים: לַייָ הַיְשׁוּעָה עַל עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ סֶּלָה: יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ: הוֹשִׁיעָה אֶת עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד הָעוֹלָם: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַייָ עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ: הַרְאֵנוּ יְיָ חַסְדֶּךָ וְיֶשְׁעֲךָ תִּתֶּן לָנוּ: קוּמָה עֶזְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן חַסְדֶּךָ: אָנֹכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ

מִצְרָיִם הַרְחֶב פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו: וַאֲנִי בְּחַסְדְּךָ
בָטַחְתִּי יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ אָשִׁירָה לַייָ כִּי גָמַל עָלָי:

לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד: הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ: יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ
אֹמֶר וְלַיְלָה לְּלַיְלָה יְחַוֶּה דָּעַת: אֵין אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם: בְּכָל הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם
וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם אֹהֶל בָּהֶם: וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח:
מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם מוֹצָאוֹ וּתְקוּפָתוֹ עַל קְצוֹתָם וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ: תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ
עֵדוּת יְיָ נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי: פִּקּוּדֵי יְיָ יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי לֵב מִצְוַת יְיָ בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם:
יִרְאַת יְיָ טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד מִשְׁפְּטֵי יְיָ אֱמֶת צָדְקוּ יַחְדָּו: הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב וּמְתוּקִים
מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים: גַּם עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב: שְׁגִיאוֹת מִי יָבִין מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי:
גַּם מִזֵּדִים חֲשֹׂךְ עַבְדֶּךָ אַל יִמְשְׁלוּ בִי אָז אֵיתָם וְנִקֵּיתִי מִפֶּשַׁע רָב: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן
לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי:

לְדָוִד בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת טַעְמוֹ לִפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ וַיְגָרְשֵׁהוּ וַיֵּלַךְ: אֲבָרְכָה אֶת יְיָ בְּכָל עֵת תָּמִיד
תְּהִלָּתוֹ בְּפִי: בַּייָ תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי יִשְׁמְעוּ עֲנָוִים וְיִשְׂמָחוּ: גַּדְּלוּ לַייָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו:
דָּרַשְׁתִּי אֶת יְיָ וְעָנָנִי וּמִכָּל מְגוּרוֹתַי הִצִּילָנִי: הִבִּיטוּ אֵלָיו וְנָהָרוּ וּפְנֵיהֶם אַל יֶחְפָּרוּ: זֶה עָנִי
קָרָא וַייָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָיו הוֹשִׁיעוֹ: חֹנֶה מַלְאַךְ יְיָ סָבִיב לִירֵאָיו וַיְחַלְּצֵם: טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי טוֹב
יְיָ אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר יֶחֱסֶה בּוֹ: יְראוּ אֶת יְיָ קְדֹשָׁיו כִּי אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו: כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ וְדֹרְשֵׁי
יְיָ לֹא יַחְסְרוּ כָל טוֹב: לְכוּ בָנִים שִׁמְעוּ לִי יִרְאַת יְיָ אֲלַמֶּדְכֶם: מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים אֹהֵב
יָמִים לִרְאוֹת טוֹב: נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה: סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם
וְרָדְפֵהוּ: עֵינֵי יְיָ אֶל צַדִּיקִים וְאָזְנָיו אֶל שַׁוְעָתָם: פְּנֵי יְיָ בְּעֹשֵׂי רָע לְהַכְרִית מֵאֶרֶץ זִכְרָם: צָעֲקוּ
וַייָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָם הִצִּילָם: קָרוֹב יְיָ לְנִשְׁבְּרֵי לֵב וְאֶת דַּכְּאֵי רוּחַ יוֹשִׁיעַ: רַבּוֹת רָעוֹת צַדִּיק
וּמִכֻּלָּם יַצִּילֶנּוּ יְיָ: שֹׁמֵר כָּל עַצְמוֹתָיו אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נִשְׁבָּרָה: תְּמוֹתֵת רָשָׁע רָעָה וְשֹׂנְאֵי צַדִּיק
יֶאְשָׁמוּ: פּוֹדֶה יְיָ נֶפֶשׁ עֲבָדָיו וְלֹא יֶאְשְׁמוּ כָּל הַחוֹסִים בּוֹ:

תְּפִלָּה לְמֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲדֹנָי מָעוֹן אַתָּה הָיִיתָ לָּנוּ בְּדֹר וָדֹר: בְּטֶרֶם הָרִים יֻלָּדוּ וַתְּחוֹלֵל
אֶרֶץ וְתֵבֵל וּמֵעוֹלָם עַד עוֹלָם אַתָּה אֵל: תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד דַּכָּא וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי אָדָם: כִּי אֶלֶף
שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר וְאַשְׁמוּרָה בַלָּיְלָה: זְרַמְתָּם שֵׁנָה יִהְיוּ בַּבֹּקֶר כֶּחָצִיר יַחֲלֹף:
בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף לָעֶרֶב יְמוֹלֵל וְיָבֵשׁ: כִּי כָלִינוּ בְאַפֶּךָ וּבַחֲמָתְךָ נִבְהָלְנוּ: שַׁתָּה עֲוֹנֹתֵינוּ לְנֶגְדֶּךָ
עֲלֻמֵנוּ לִמְאוֹר פָּנֶיךָ: כִּי כָל יָמֵינוּ פָּנוּ בְעֶבְרָתֶךָ כִּלִּינוּ שָׁנֵינוּ כְמוֹ הֶגֶה: יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים
שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן כִּי גָז חִישׁ וַנָּעֻפָה: מִי יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ וּכְיִרְאָתְךָ
עֶבְרָתֶךָ: לִמְנוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע וְנָבִא לְבַב חָכְמָה: שׁוּבָה יְיָ עַד מָתָי וְהִנָּחֵם עַל עֲבָדֶיךָ:
שַׂבְּעֵנוּ בַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וּנְרַנְּנָה וְנִשְׂמְחָה בְּכָל יָמֵינוּ: שַׂמְּחֵנוּ כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ שְׁנוֹת רָאִינוּ רָעָה:
יֵרָאֶה אֶל עֲבָדֶיךָ פָעֳלֶךָ וַהֲדָרְךָ עַל בְּנֵיהֶם: וִיהִי נֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה
עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ:

יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן: אֹמַר לַייָ מַחְסִי וּמְצוּדָתִי אֱלֹהַי אֶבְטַח בּוֹ: כִּי הוּא
יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ מִדֶּבֶר הַוּוֹת: בְּאֶבְרָתוֹ יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת כְּנָפָיו תֶּחְסֶה צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ: לֹא
תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם: מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם: יִפֹּל מִצִּדְּךָ אֶלֶף
וּרְבָבָה מִימִינֶךָ אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ: רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה: כִּי אַתָּה יְיָ מַחְסִי
עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ: לֹא תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ: כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָּךְ לִשְׁמָרְךָ
בְּכָל דְּרָכֶיךָ: עַל כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ פֶּן תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ: עַל שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין:
כִּי בִי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי יָדַע שְׁמִי: יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה אֲחַלְּצֵהוּ
וַאֲכַבְּדֵהוּ: אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי: אורך ימים וגו׳

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ: שֶׁעֹמְדִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ: הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב יְיָ זַמְּרוּ לִשְׁמוֹ כִּי נָעִים: כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי גָדוֹל יְיָ וַאֲדֹנֵינוּ מִכָּל אֱלֹהִים: כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ יְיָ עָשָׂה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ בַּיַּמִּים וְכָל תְּהֹמוֹת: מַעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה מוֹצֵא רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו: שֶׁהִכָּה בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה: שָׁלַח אוֹתֹת וּמֹפְתִים בְּתוֹכֵכִי מִצְרָיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל עֲבָדָיו: שֶׁהִכָּה גּוֹיִם רַבִּים וְהָרַג מְלָכִים עֲצוּמִים: לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן וּלְכֹל מַמְלְכוֹת כְּנָעַן: וְנָתַן אַרְצָם נַחֲלָה נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר: כִּי יָדִין יְיָ עַמּוֹ וְעַל עֲבָדָיו יִתְנֶחָם: עֲצַבֵּי הַגּוֹיִם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יַאֲזִינוּ אַף אֵין יֶשׁ רוּחַ בְּפִיהֶם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם: בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּרְכוּ אֶת יְיָ בֵּית אַהֲרֹן בָּרְכוּ אֶת יְיָ: בֵּית הַלֵּוִי בָּרְכוּ אֶת יְיָ יִרְאֵי יְיָ בָּרְכוּ אֶת יְיָ: בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ:

הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הוֹדוּ לֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הוֹדוּ לַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְעֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם בִּתְבוּנָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְרֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אֶת הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אֶת הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת בַּלָּיְלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְגֹזֵר יַם סוּף לִגְזָרִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם סוּף כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: נֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּייָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: הוֹדוּ לַייָ בְּכִנּוֹר בְּנֵבֶל עָשׂוֹר זַמְּרוּ לוֹ: שִׁירוּ לוֹ שִׁיר חָדָשׁ הֵיטִיבוּ נַגֵּן בִּתְרוּעָה: כִּי יָשָׁר דְּבַר יְיָ וְכָל מַעֲשֵׂהוּ בֶּאֱמוּנָה: אֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט חֶסֶד יְיָ מָלְאָה הָאָרֶץ: בִּדְבַר יְיָ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם: כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם נֹתֵן בְּאוֹצָרוֹת תְּהוֹמוֹת: יִירְאוּ מֵיְיָ כָּל הָאָרֶץ מִמֶּנּוּ יָגוּרוּ כָּל יֹשְׁבֵי תֵבֵל: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: אַשְׁרֵי הַגּוֹי אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהָיו הָעָם בָּחַר לְנַחֲלָה לוֹ: מִשָּׁמַיִם הִבִּיט יְיָ רָאָה אֶת כָּל בְּנֵי הָאָדָם: מִמְּכוֹן שִׁבְתּוֹ הִשְׁגִּיחַ אֶל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם הַמֵּבִין אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם: אֵין הַמֶּלֶךְ נוֹשָׁע בְּרָב חָיִל גִּבּוֹר לֹא יִנָּצֵל בְּרָב כֹּחַ: שֶׁקֶר הַסּוּס לִתְשׁוּעָה וּבְרֹב חֵילוֹ לֹא יְמַלֵּט: הִנֵּה עֵין יְיָ אֶל יְרֵאָיו לַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: לְהַצִּיל מִמָּוֶת נַפְשָׁם וּלְחַיּוֹתָם בָּרָעָב: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַייָ עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ:

מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת: טוֹב לְהֹדוֹת לַייָ וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן: לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: עֲלֵי עָשׂוֹר וַעֲלֵי נָבֶל עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר: כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְיָ בְּפָעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן: מַה גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ: אִישׁ בַּעַר לֹא יֵדָע וּכְסִיל לֹא יָבִין אֶת זֹאת: בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי עַד: וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְיָ: כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יְיָ כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ יִתְפָּרְדוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן: וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן: וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי: צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה: שְׁתוּלִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ: עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ: לְהַגִּיד כִּי יָשָׁר יְיָ צוּרִי וְלֹא עַוְלָתָה בּוֹ:

יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז מֵעוֹלָם אָתָּה: נָשְׂאוּ נְהָרוֹת יְיָ נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם: מִקֹּלוֹת מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי יָם אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְיָ: עֵדֹתֶיךָ נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נַאֲוָה קֹּדֶשׁ יְיָ לְאֹרֶךְ יָמִים:

יְהִי כְבוֹד יְיָ לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר: יְיָ בַּשָּׁמַיִם הֵכִין כִּסְאוֹ וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ: יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: יְיָ מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד אָבְדוּ גוֹיִם מֵאַרְצוֹ: יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב אִישׁ וַעֲצַת יְיָ הִיא תָקוּם: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: כִּי בָחַר יְיָ בְּצִיּוֹן אִוָּהּ לְמוֹשָׁב לוֹ: כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי לֹא יִטֹּשׁ יְיָ עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:

אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו: תְּהִלָּה לְדָוִד אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: בְּכָל יוֹם אֲבָרְכֶךָּ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר: דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ: הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדִבְרֵי נִפְלְאֹתֶיךָ אָשִׂיחָה: וֶעֱזוּז נוֹרְאוֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ וּגְדֻלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה: זֵכֶר רַב טוּבְךָ יַבִּיעוּ וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ: חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל חָסֶד: טוֹב יְיָ לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו: יוֹדוּךָ יְיָ כָּל מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה: כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ: לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר וָדֹר: סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל הַכְּפוּפִים: עֵינֵי כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן לָהֶם אֶת אָכְלָם בְּעִתּוֹ: פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן: צַדִּיק יְיָ בְּכָל דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל מַעֲשָׂיו: קָרוֹב יְיָ לְכָל קֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת: רְצוֹן יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם: שׁוֹמֵר יְיָ אֶת כָּל אֹהֲבָיו וְאֵת כָּל הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד: תְּהִלַּת יְיָ יְדַבֶּר פִּי וִיבָרֵךְ כָּל בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ: אֲהַלְלָה יְיָ בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי: אַל תִּבְטְחוּ בִנְדִיבִים בְּבֶן אָדָם שֶׁאֵין לוֹ תְשׁוּעָה: תֵּצֵא רוּחוֹ יָשֻׁב לְאַדְמָתוֹ בַּיּוֹם הַהוּא אָבְדוּ עֶשְׁתֹּנֹתָיו: אַשְׁרֵי שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שִׂבְרוֹ עַל יְיָ אֱלֹהָיו: עֹשֶׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם הַשֹּׁמֵר אֱמֶת לְעוֹלָם: עֹשֶׂה מִשְׁפָּט לַעֲשׁוּקִים נֹתֵן לֶחֶם לָרְעֵבִים יְיָ מַתִּיר אֲסוּרִים: יְיָ פֹּקֵחַ עִוְרִים יְיָ זֹקֵף כְּפוּפִים יְיָ אֹהֵב צַדִּיקִים: יְיָ שֹׁמֵר אֶת גֵּרִים יָתוֹם וְאַלְמָנָה יְעוֹדֵד וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים יְעַוֵּת: יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב זַמְּרָה אֱלֹהֵינוּ כִּי נָעִים נָאוָה תְהִלָּה: בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם יְיָ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס: הָרוֹפֵא לִשְׁבוּרֵי לֵב וּמְחַבֵּשׁ לְעַצְּבוֹתָם: מוֹנֶה מִסְפָּר לַכּוֹכָבִים לְכֻלָּם שֵׁמוֹת יִקְרָא: גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב כֹּחַ לִתְבוּנָתוֹ אֵין מִסְפָּר: מְעוֹדֵד עֲנָוִים יְיָ מַשְׁפִּיל רְשָׁעִים עֲדֵי אָרֶץ: עֱנוּ לַייָ בְּתוֹדָה זַמְּרוּ לֵאלֹהֵינוּ בְכִנּוֹר: הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם בְּעָבִים הַמֵּכִין לָאָרֶץ מָטָר הַמַּצְמִיחַ הָרִים חָצִיר: נוֹתֵן לִבְהֵמָה לַחְמָהּ לִבְנֵי עֹרֵב אֲשֶׁר יִקְרָאוּ: לֹא בִגְבוּרַת הַסּוּס יֶחְפָּץ לֹא בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶה: רוֹצֶה יְיָ אֶת יְרֵאָיו אֶת הַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: שַׁבְּחִי יְרוּשָׁלַיִם אֶת יְיָ הַלְלִי אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן: כִּי חִזַּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיִךְ בֵּרַךְ בָּנַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ: הַשָּׂם גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ: הַשֹּׁלֵחַ אִמְרָתוֹ אָרֶץ עַד מְהֵרָה

יָרוּץ דְּבָרוֹ: הַנֹּתֵן שֶׁלֶג כַּצָּמֶר כְּפוֹר כָּאֵפֶר יְפַזֵּר: מַשְׁלִיךְ קַרְחוֹ כְפִתִּים לִפְנֵי קָרָתוֹ מִי יַעֲמֹד:
יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיַמְסֵם יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ מָיִם: מַגִּיד דְּבָרָיו לְיַעֲקֹב חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל: לֹא עָשָׂה
כֵן לְכָל גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בַּל יְדָעוּם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת יְיָ מִן הַשָּׁמַיִם הַלְלוּהוּ בַּמְּרוֹמִים: הַלְלוּהוּ כָל מַלְאָכָיו הַלְלוּהוּ כָּל צְבָאָיו:
הַלְלוּהוּ שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ הַלְלוּהוּ כָּל כּוֹכְבֵי אוֹר: הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמָיִם וְהַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל הַשָּׁמָיִם:
יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי הוּא צִוָּה וְנִבְרָאוּ: וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם חָק נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר: הַלְלוּ אֶת יְיָ
מִן הָאָרֶץ תַּנִּינִים וְכָל תְּהוֹמוֹת: אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג וְקִיטוֹר רוּחַ סְעָרָה עֹשָׂה דְבָרוֹ: הֶהָרִים וְכָל
גְּבָעוֹת עֵץ פְּרִי וְכָל אֲרָזִים: הַחַיָּה וְכָל בְּהֵמָה רֶמֶשׂ וְצִפּוֹר כָּנָף: מַלְכֵי אֶרֶץ וְכָל לְאֻמִּים שָׂרִים
וְכָל שֹׁפְטֵי אָרֶץ: בַּחוּרִים וְגַם בְּתוּלוֹת זְקֵנִים עִם נְעָרִים: יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ
הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם: וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ שִׁירוּ לַייָ שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ בִּקְהַל חֲסִידִים: יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו בְּנֵי צִיּוֹן יָגִילוּ
בְמַלְכָּם: יְהַלְלוּ שְׁמוֹ בְמָחוֹל בְּתֹף וְכִנּוֹר יְזַמְּרוּ לוֹ: כִּי רוֹצֶה יְיָ בְּעַמּוֹ יְפָאֵר עֲנָוִים בִּישׁוּעָה:
יַעְלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד יְרַנְּנוּ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם: רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם: לַעֲשׂוֹת
נְקָמָה בַּגּוֹיִם תּוֹכֵחוֹת בַּלְאֻמִּים: לֶאְסֹר מַלְכֵיהֶם בְּזִקִּים וְנִכְבְּדֵיהֶם בְּכַבְלֵי בַרְזֶל: לַעֲשׂוֹת
בָּהֶם מִשְׁפָּט כָּתוּב הָדָר הוּא לְכָל חֲסִידָיו הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֵל בְּקָדְשׁוֹ הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ: הַלְלוּהוּ בִגְבוּרֹתָיו הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ: הַלְלוּהוּ
בְּתֵקַע שׁוֹפָר הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר: הַלְלוּהוּ בְּתֹף וּמָחוֹל הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעוּגָב: הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי
שָׁמַע הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה: כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּיָהּ: כ׳ ה׳ ת׳ י׳ ה׳:

בָּרוּךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן: בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ: וּבָרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת כָּל הָאָרֶץ אָמֵן וְאָמֵן:
וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יְיָ לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם
וְעַד עוֹלָם: לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ
הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: וְהָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ וְאַתָּה מוֹשֵׁל בַּכֹּל וּבְיָדְךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה
וּבְיָדְךָ לְגַדֵּל וּלְחַזֵּק לַכֹּל: וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ וּמְהַלְלִים לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ: אַתָּה הוּא
יְיָ לְבַדֶּךָ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל צְבָאָם הָאָרֶץ וְכָל אֲשֶׁר עָלֶיהָ הַיַּמִּים וְכָל
אֲשֶׁר בָּהֶם וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת כֻּלָּם וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים: אַתָּה הוּא יְיָ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר
בָּחַרְתָּ בְּאַבְרָם וְהוֹצֵאתוֹ מֵאוּר כַּשְׂדִּים וְשַׂמְתָּ שְׁמוֹ אַבְרָהָם: וּמָצָאתָ אֶת לְבָבוֹ נֶאֱמָן לְפָנֶיךָ
וְכָרוֹת עִמּוֹ הַבְּרִית לָתֵת אֶת אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַחִתִּי הָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַיְבוּסִי וְהַגִּרְגָּשִׁי לָתֵת
לְזַרְעוֹ וַתָּקֶם אֶת דְּבָרֶיךָ כִּי צַדִּיק אָתָּה: וַתֵּרֶא אֶת עֳנִי אֲבֹתֵינוּ בְּמִצְרָיִם וְאֶת זַעֲקָתָם שָׁמַעְתָּ
עַל יַם סוּף: וַתִּתֵּן אֹתֹת וּמֹפְתִים בְּפַרְעֹה וּבְכָל עֲבָדָיו וּבְכָל עַם אַרְצוֹ כִּי יָדַעְתָּ כִּי הֵזִידוּ
עֲלֵיהֶם וַתַּעַשׂ לְךָ שֵׁם כְּהַיּוֹם הַזֶּה: וְהַיָּם בָּקַעְתָּ לִפְנֵיהֶם וַיַּעַבְרוּ בְתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה וְאֶת רֹדְפֵיהֶם
הִשְׁלַכְתָּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ אֶבֶן בְּמַיִם עַזִּים:

וַיּוֹשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־שְׂפַת
הַיָּם: וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת־יְהוָה וַיַּאֲמִינוּ
בַּיהוָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ:

אָז יָשִׁיר־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַיהוָה כִּי־גָאֹה
גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ:
יְהוָה אִישׁ מִלְחָמָה יְהוָה שְׁמוֹ: מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם־סוּף:
תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ־אָבֶן: יְמִינְךָ יְהוָה נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ יְהוָה תִּרְעַץ אוֹיֵב:
וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ: וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ־נֵד
נזלים

נֹזְלִים קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב־יָם: אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי
תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי: נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים: מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָה
מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה־פֶלֶא: נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ: נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם־
זוּ גָּאָלְתָּ נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל־נְוֵה קָדְשֶׁךָ: שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת: אָז נִבְהֲלוּ
אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן: תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל
זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהוָה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ קָנִיתָ: תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ
מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְהוָה מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ: יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְהוָה יִמְלֹךְ לְעָלַם
וָעֶד: יְהוָה מַלְכוּתֵהּ קָאֵם לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא: כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו בַּיָּם
וַיָּשֶׁב יְהוָה עֲלֵהֶם אֶת־מֵי הַיָּם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם: כִּי לַיהוָה הַמְּלוּכָה וּמֹשֵׁל
בַּגּוֹיִם: וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיהוָה הַמְּלוּכָה: וְהָיָה יְהוָה
לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

נִשְׁמַת כָּל חַי תְּבָרֵךְ אֶת שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְרוּחַ כָּל בָּשָׂר תְּפָאֵר וּתְרוֹמֵם זִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ
תָּמִיד · מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם אַתָּה אֵל · וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ ·
פּוֹדֶה וּמַצִּיל וּמְפַרְנֵס וּמְרַחֵם בְּכָל עֵת צָרָה וְצוּקָה · אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה:
אֱלֹהֵי הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים · אֱלוֹהַּ כָּל בְּרִיּוֹת · אֲדוֹן כָּל תּוֹלָדוֹת · הַמְּהֻלָּל בְּרוֹב
הַתִּשְׁבָּחוֹת · הַמְנַהֵג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד · וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים · וַיְיָ לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן ·
הַמְּעוֹרֵר יְשֵׁנִים וְהַמֵּקִיץ נִרְדָּמִים · וְהַמֵּשִׂיחַ אִלְּמִים · וְהַמַּתִּיר אֲסוּרִים · וְהַסּוֹמֵךְ
נוֹפְלִים וְהַזּוֹקֵף כְּפוּפִים · לְךָ לְבַדְּךָ אֲנַחְנוּ מוֹדִים · אִלּוּ פִינוּ מָלֵא שִׁירָה כַּיָּם וּלְשׁוֹנֵנוּ
רִנָּה כַּהֲמוֹן גַּלָּיו · וְשִׂפְתוֹתֵינוּ שֶׁבַח כְּמֶרְחֲבֵי רָקִיעַ · וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת כַּשֶּׁמֶשׁ
וְכַיָּרֵחַ · וְיָדֵינוּ פְרוּשׂוֹת כְּנִשְׁרֵי שָׁמָיִם · וְרַגְלֵינוּ קַלּוֹת כָּאַיָּלוֹת · אֵין אֲנַחְנוּ מַסְפִּיקִים
לְהוֹדוֹת לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וּלְבָרֵךְ אֶת שְׁמֶךָ עַל אַחַת מֵאָלֶף אֶלֶף אַלְפֵי
אֲלָפִים וְרִבֵּי רְבָבוֹת פְּעָמִים הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשִׂיתָ עִם אֲבוֹתֵינוּ וְעִמָּנוּ: מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ
יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ · בְּרָעָב זַנְתָּנוּ · וּבְשָׂבָע כִּלְכַּלְתָּנוּ · מֵחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ ·
וּמִדֶּבֶר מִלַּטְתָּנוּ · וּמֵחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים דִּלִּיתָנוּ: עַד הֵנָּה עֲזָרוּנוּ רַחֲמֶיךָ · וְלֹא
עֲזָבוּנוּ חֲסָדֶיךָ · וְאַל תִּטְּשֵׁנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לָנֶצַח: עַל כֵּן אֵבָרִים שֶׁפִּלַּגְתָּ בָּנוּ · וְרוּחַ
וּנְשָׁמָה שֶׁנָּפַחְתָּ בְּאַפֵּינוּ · וְלָשׁוֹן אֲשֶׁר שַׂמְתָּ בְּפִינוּ · הֵן הֵם יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ
וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ · כִּי כָל פֶּה לְךָ יוֹדֶה · וְכָל
לָשׁוֹן לְךָ תִשָּׁבַע · וְכָל בֶּרֶךְ לְךָ תִכְרַע · וְכָל קוֹמָה לְפָנֶיךָ תִשְׁתַּחֲוֶה · וְכָל לְבָבוֹת יִירָאוּךָ ·
וְכָל קֶרֶב וּכְלָיוֹת יְזַמְּרוּ לִשְׁמֶךָ · כַּדָּבָר שֶׁכָּתוּב כָּל עַצְמוֹתַי תֹּאמַרְנָה יְיָ מִי כָמוֹךָ · מַצִּיל
עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגֹּזְלוֹ · מִי יִדְמֶה לָּךְ וּמִי יִשְׁוֶה לָּךְ וּמִי יַעֲרָךְ לָךְ · הָאֵל
הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן קוֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: נְהַלֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וּנְבָרֵךְ
אֶת שֵׁם קָדְשֶׁךָ · כָּאָמוּר לְדָוִד בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ וְכָל קְרָבַי אֶת שֵׁם קָדְשׁוֹ:

הָאֵל בְּתַעֲצֻמוֹת עֻזֶּךָ · הַגָּדוֹל בִּכְבוֹד שְׁמֶךָ · הַגִּבּוֹר לָנֶצַח וְהַנּוֹרָא בְּנוֹרְאוֹתֶיךָ ·
הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא:

שׁוֹכֵן עַד מָרוֹם וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ · וְכָתוּב רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּייָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה:
בְּפִי יְשָׁרִים תִּתְהַלָּל · וּבְדִבְרֵי צַדִּיקִים תִּתְבָּרַךְ · וּבִלְשׁוֹן חֲסִידִים תִּתְרוֹמָם ·
וּבְקֶרֶב קְדוֹשִׁים תִּתְקַדָּשׁ:

וּבְמַקְהֲלוֹת רִבְבוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יִתְפָּאַר שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר שֶׁכֵּן חוֹבַת כָּל הַיְצוּרִים · לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבֵּחַ לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדֵּר לְבָרֵךְ לְעַלֵּה וּלְקַלֵּס עַל כָּל דִּבְרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבְּחוֹת דָּוִד בֶּן יִשַׁי עַבְדְּךָ מְשִׁיחֶךָ :

יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ כִּי לְךָ נָאֶה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שִׁיר וּשְׁבָחָה הַלֵּל וְזִמְרָה עוֹז וּמֶמְשָׁלָה נֶצַח גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת · בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל בַּתִּשְׁבָּחוֹת אֵל הַהוֹדָאוֹת אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה מֶלֶךְ אֵל חֵי הָעוֹלָמִים : ח״ק

חזן בָּרְכוּ אֶת יְיָ הַמְבֹרָךְ :

ק״ה בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת הַכֹּל :

הַכֹּל יוֹדוּךָ וְהַכֹּל יְשַׁבְּחוּךָ · וְהַכֹּל יֹאמְרוּ אֵין קָדוֹשׁ כַּיְיָ : הַכֹּל יְרוֹמְמוּךָ סֶּלָה יוֹצֵר הַכֹּל · הָאֵל הַפּוֹתֵחַ בְּכָל יוֹם דַּלְתוֹת שַׁעֲרֵי מִזְרָח · וּבוֹקֵעַ חַלּוֹנֵי רָקִיעַ · מוֹצִיא חַמָּה מִמְּקוֹמָהּ וּלְבָנָה מִמְּכוֹן שִׁבְתָּהּ · וּמֵאִיר לָעוֹלָם כֻּלּוֹ וּלְיוֹשְׁבָיו שֶׁבָּרָא בְּמִדַּת רַחֲמִים : הַמֵּאִיר לָאָרֶץ וְלַדָּרִים עָלֶיהָ בְּרַחֲמִים · וּבְטוּבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית : הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמָם לְבַדּוֹ מֵאָז · הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפֹאָר וְהַמִּתְנַשֵּׂא מִימוֹת עוֹלָם : אֱלֹהֵי עוֹלָם בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים רַחֵם עָלֵינוּ · אֲדוֹן עֻזֵּנוּ צוּר מִשְׂגַּבֵּנוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ מִשְׂגָּב בַּעֲדֵנוּ : אֵין כְּעֶרְכֶּךָ וְאֵין זוּלָתֶךָ · אֶפֶס בִּלְתֶּךָ וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ · אֵין כְּעֶרְכְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה · וְאֵין זוּלָתְךָ מַלְכֵּנוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא · אֶפֶס בִּלְתְּךָ גּוֹאֲלֵנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ · וְאֵין דּוֹמֶה לְּךָ מוֹשִׁיעֵנוּ לִתְחִיַּת הַמֵּתִים :

אֵל אָדוֹן עַל כָּל הַמַּעֲשִׂים · בָּרוּךְ וּמְבֹרָךְ בְּפִי כָּל נְשָׁמָה · גָּדְלוֹ וְטוּבוֹ מָלֵא עוֹלָם · דַּעַת וּתְבוּנָה סוֹבְבִים אוֹתוֹ : הַמִּתְגָּאֶה עַל חַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ · וְנֶהְדָּר בְּכָבוֹד עַל הַמֶּרְכָּבָה · זְכוּת וּמִישׁוֹר לִפְנֵי כִסְאוֹ · חֶסֶד וְרַחֲמִים לִפְנֵי כְבוֹדוֹ : טוֹבִים מְאוֹרוֹת שֶׁבָּרָא אֱלֹהֵינוּ · יְצָרָם בְּדַעַת בְּבִינָה וּבְהַשְׂכֵּל · כֹּחַ וּגְבוּרָה נָתַן בָּהֶם · לִהְיוֹת מוֹשְׁלִים בְּקֶרֶב תֵּבֵל : מְלֵאִים זִיו וּמְפִיקִים נֹגַהּ · נָאֶה זִיוָם בְּכָל הָעוֹלָם · שְׂמֵחִים בְּצֵאתָם וְשָׂשִׂים בְּבוֹאָם · עֹשִׂים בְּאֵימָה רְצוֹן קוֹנָם : פְּאֵר וְכָבוֹד נוֹתְנִים לִשְׁמוֹ · צָהֳלָה וְרִנָּה לְזֵכֶר מַלְכוּתוֹ · קָרָא לַשֶּׁמֶשׁ וַיִּזְרַח אוֹר · רָאָה וְהִתְקִין צוּרַת הַלְּבָנָה : שֶׁבַח נוֹתְנִים לוֹ כָּל צְבָא מָרוֹם · תִּפְאֶרֶת וּגְדֻלָּה שְׂרָפִים וְאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ :

לָאֵל אֲשֶׁר שָׁבַת מִכָּל הַמַּעֲשִׂים · בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי הִתְעַלָּה וְיָשַׁב עַל כִּסֵּא כְבוֹדוֹ · תִּפְאֶרֶת עָטָה לְיוֹם הַמְּנוּחָה עֹנֶג קָרָא לְיוֹם הַשַּׁבָּת · זֶה שֶׁבַח שֶׁל יוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבּוֹ שָׁבַת אֵל מִכָּל מְלַאכְתּוֹ · וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי מְשַׁבֵּחַ וְאוֹמֵר מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת טוֹב לְהוֹדוֹת לַיְיָ · לְפִיכָךְ יְפָאֲרוּ וִיבָרְכוּ לָאֵל כָּל יְצוּרָיו · שֶׁבַח יְקָר וּגְדֻלָּה יִתְּנוּ לָאֵל מֶלֶךְ יוֹצֵר כֹּל הַמַּנְחִיל מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ בְּיוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ : שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִתְקַדַּשׁ · וְזִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ יִתְפָּאַר · בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת · תִּתְבָּרַךְ מוֹשִׁיעֵנוּ עַל שֶׁבַח מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְעַל מְאוֹרֵי אוֹר שֶׁעָשִׂיתָ יְפָאֲרוּךָ סֶּלָה :

תִּתְבָּרַךְ צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְגֹאֲלֵנוּ בּוֹרֵא קְדוֹשִׁים יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ יוֹצֵר מְשָׁרְתִים וַאֲשֶׁר מְשָׁרְתָיו כֻּלָּם עוֹמְדִים בְּרוּם עוֹלָם וּמַשְׁמִיעִים בְּיִרְאָה יַחַד בְּקוֹל דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם : כֻּלָּם אֲהוּבִים כֻּלָּם בְּרוּרִים כֻּלָּם גִּבּוֹרִים וְכֻלָּם עֹשִׂים בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה רְצוֹן קוֹנָם : וְכֻלָּם פּוֹתְחִים אֶת פִּיהֶם בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה בְּשִׁירָה וּבְזִמְרָה וּמְבָרְכִים וּמְשַׁבְּחִים וּמְפָאֲרִים וּמַעֲרִיצִים וּמַקְדִּישִׁים וּמַמְלִיכִים : אֶת שֵׁם הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא : וְכֻלָּם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם זֶה מִזֶּה · וְנוֹתְנִים רְשׁוּת זֶה לָזֶה לְהַקְדִּישׁ לְיוֹצְרָם בְּנַחַת רוּחַ בְּשָׂפָה בְרוּרָה וּבִנְעִימָה קְדֻשָּׁה כֻּלָּם כְּאֶחָד עוֹנִים וְאוֹמְרִים בְּיִרְאָה :

קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ :

והאופנים

וְהָאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ בְּרַעַשׁ גָּדוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים:
בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:

לָאֵל בָּרוּךְ נְעִימוֹת יִתֵּנוּ. לַמֶּלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם זְמִרוֹת יֹאמֵרוּ וְתִשְׁבָּחוֹת יַשְׁמִיעוּ. כִּי הוּא לְבַדּוֹ פּוֹעֵל גְּבוּרוֹת עֹשֶׂה חֲדָשׁוֹת. בַּעַל מִלְחָמוֹת. זוֹרֵעַ צְדָקוֹת מַצְמִיחַ יְשׁוּעוֹת. בּוֹרֵא רְפוּאוֹת. נוֹרָא תְהִלּוֹת. אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת. הַמְחַדֵּשׁ בְּטוּבוֹ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: כָּאָמוּר לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אוֹר חָדָשׁ עַל צִיּוֹן תָּאִיר וְנִזְכֶּה כֻלָּנוּ מְהֵרָה לְאוֹרוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ יוֹצֵר הַמְּאוֹרוֹת:

אַהֲבָה רַבָּה אֲהַבְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ חֶמְלָה גְדוֹלָה וִיתֵרָה חָמַלְתָּ עָלֵינוּ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּעֲבוּר אֲבוֹתֵינוּ שֶׁבָּטְחוּ בְךָ וַתְּלַמְּדֵם חֻקֵּי חַיִּים כֵּן תְּחָנֵּנוּ וּתְלַמְּדֵנוּ: אָבִינוּ הָאָב הָרַחֲמָן הַמְרַחֵם רַחֵם עָלֵינוּ וְתֵן בְּלִבֵּנוּ לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל לִשְׁמֹעַ לִלְמוֹד וּלְלַמֵּד לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם אֶת כָּל דִּבְרֵי תַלְמוּד תּוֹרָתֶךָ בְּאַהֲבָה: וְהָאֵר עֵינֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבֵּק לִבֵּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְיַחֵד לְבָבֵנוּ לְאַהֲבָה וּלְיִרְאָה אֶת שְׁמֶךָ וְלֹא נֵבוֹשׁ לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא בָּטָחְנוּ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתֶךָ: וַהֲבִיאֵנוּ לְשָׁלוֹם מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ. וְתוֹלִיכֵנוּ קוֹמְמִיּוּת לְאַרְצֵנוּ. כִּי אֵל פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת אָתָּה וּבָנוּ בָחַרְתָּ מִכָּל עַם וְלָשׁוֹן. וְקֵרַבְתָּנוּ לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה בֶּאֱמֶת לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְיַחֶדְךָ בְּאַהֲבָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה:

יחיד אומר אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ יְהֹוָה. אֶחָד:

בלחש בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

וְאָהַבְתָּ אֵת יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל־לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ: וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה אַף־יְהֹוָה בָּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהֹוָה נֹתֵן לָכֶם: וְשַׂמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהֹוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ:

וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְהֹוָה וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא־תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל־מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: אֲנִי יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם:

אֱמֶת וְיַצִּיב וְנָכוֹן וְקַיָּם וְיָשָׁר וְנֶאֱמָן וְאָהוּב וְחָבִיב וְנֶחְמָד וְנָעִים וְנוֹרָא וְאַדִּיר וּמְתֻקָּן וּמְקֻבָּל וְטוֹב וְיָפֶה הַדָּבָר הַזֶּה עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: אֱמֶת אֱלֹהֵי עוֹלָם מַלְכֵּנוּ צוּר יַעֲקֹב מָגֵן יִשְׁעֵנוּ. לְדֹר וָדֹר הוּא קַיָּם וּשְׁמוֹ קַיָּם וְכִסְאוֹ נָכוֹן וּמַלְכוּתוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לָעַד קַיֶּמֶת: וּדְבָרָיו חָיִים וְקַיָּמִים נֶאֱמָנִים

ונחמדים

ונחמדים לעד ינשק הציצית ויסירם ולעולמי עולמים על אבותינו ועלינו על בנינו ועל דורותינו ועל כל דורות זרע ישראל עבדיך :

על הראשונים ועל האחרונים דבר טוב וקים לעולם ועד אמת ואמונה חוק ולא יעבר : אמת שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו מלכנו מלך אבותינו גאלנו גאל אבותינו יוצרנו צור ישועתנו פודנו ומצילנו מעולם שמך אין אלהים זולתך :

עזרת אבותינו אתה הוא מעולם מגן ומושיע לבניהם אחריהם בכל דור ודור : ברום עולם מושבך ומשפטיך וצדקתך עד אפסי ארץ : אשרי איש שישמע למצותיך ותורתך ודברך ישים על לבו : אמת אתה הוא אדון לעמך ומלך גבור לריב ריבם : אמת אתה הוא ראשון ואתה הוא אחרון ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע : ממצרים גאלתנו יי אלהינו ומבית עבדים פדיתנו · כל בכוריהם הרגת ובכורך גאלת וים סוף בקעת וזדים טבעת וידידים העברת ויכסו מים צריהם אחד מהם לא נותר : על זאת שבחו אהובים ורוממו אל ונתנו ידידים זמרות שירות ותשבחות ברכות והודאות למלך אל חי וקים : רם ונשא גדול ונורא משפיל גאים ומגביה שפלים מוציא אסירים ופודה ענוים ועוזר דלים ועונה לעמו בעת שועם אליו : תהלות לאל עליון ברוך הוא ומברך · משה ובני ישראל לך ענו שירה בשמחה רבה ואמרו כלם : מי כמכה באלם יי מי כמכה נאדר בקדש נורא תהלת עשה פלא :

שירה חדשה שבחו גאולים לשמך על שפת הים יחד כלם הודו והמליכו ואמרו · יי ימלך לעולם ועד :

צור ישראל קומה בעזרת ישראל ופדה כנאמך יהודה וישראל · גאלנו יי צבאות שמו קדוש ישראל : ברוך אתה יי גאל ישראל :

צריך לסמוך גאולה לתפלה ולא יפסיק אפי' בעניית אמן :

אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך :

ברוך אתה יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא אל עליון גומל חסדים טובים וקונה הכל וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה :

בש"ת זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים וכתבנו בספר החיים למענך אלהים חיים :

מלך עוזר ומושיע ומגן : ברוך אתה יי מגן אברהם :

אתה גבור לעולם אדני מחיה מתים אתה רב להושיע :

בחורף משיב הרוח ומוריד הגשם :

מכלכל חיים בחסד מחיה מתים ברחמים רבים סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים ומקים אמונתו לישני עפר · מי כמוך בעל גבורות ומי דומה לך מלך ממית ומחיה ומצמיח ישועה :

בש"ת מי כמוך אב הרחמים זוכר יצוריו לחיים ברחמים :

ונאמן אתה להחיות מתים : ברוך אתה יי מחיה המתים :

בחזרת הש"ץ אומרים זה :

נקדש את שמך בעולם כשם שמקדישים אותו בשמי מרום · ככתוב על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר : קדוש קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו : אז בקול רעש גדול אדיר וחזק משמיעים קול מתנשאים לעמת שרפים לעמתם ברוך יאמרו : ברוך כבוד יי ממקומו : ממקומך מלכנו תופיע ותמלוך עלינו כי מחכים אנחנו לך מתי תמלוך בציון בקרוב בימינו לעולם ועד תשכון : תתגדל ותתקדש בתוך ירושלים עירך לדור ודור ולנצח נצחים : ועינינו תראינה מלכותך כדבר האמור בשירי עזך על ידי דוד משיח צדקך : ימלך יי לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה :

לדור

לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד · כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל (בש״ת הַמֶּלֶךְ) הַקָּדוֹשׁ :

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ : (בש״ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ) :

יִשְׂמַח מֹשֶׁה בְּמַתְּנַת חֶלְקוֹ · כִּי עֶבֶד נֶאֱמָן קָרָאתָ לּוֹ · כְּלִיל תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשׁוֹ נָתַתָּ (לּוֹ) בְּעָמְדוֹ לְפָנֶיךָ עַל הַר סִינַי · וּשְׁנֵי לוּחוֹת אֲבָנִים הוֹרִיד בְּיָדוֹ · וְכָתוּב בָּהֶם שְׁמִירַת שַׁבָּת וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ :

וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם : בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִיא לְעֹלָם כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְיָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ :

וְלֹא נְתַתּוֹ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא הִנְחַלְתּוֹ מַלְכֵּנוּ לְעוֹבְדֵי פְסִילִים · וְגַם בִּמְנוּחָתוֹ לֹא יִשְׁכְּנוּ עֲרֵלִים · כִּי לְיִשְׂרָאֵל עַמְּךָ נְתַתּוֹ בְּאַהֲבָה לְזֶרַע יַעֲקֹב אֲשֶׁר בָּם בָּחָרְתָּ · עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ · וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ · זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית :

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ וְיָנוּחוּ בוֹ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת :

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם וְהָשֵׁב אֶת הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל : וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ :

בשבת ר״ח מוסיפ׳ זה :

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ · יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ · וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ · וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ · לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה : זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה · וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה · וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים · וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה :

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן :

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ · אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת · עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם · הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ :

מודים דרבנן

מודים אנחנו לך שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי כל בשר יוצרנו יוצר בראשית ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש על שהחייתנו וקיימתנו כן תחיינו ותקיימנו ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך לשמור חקיך ולעשות רצונך ולעבדך בלבב שלם על שאנחנו מודים לך · ברוך אל ההודאות :

בשבת חנוכה מוסיפ׳ זה :

עַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה :

בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנַאי וּבָנָיו כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת אַנְטְיוֹכוּס עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ · וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת

צָרָתָם רַבְתָּ אֶת רִיבָם דַּנְתָּ אֶת דִּינָם נָקַמְתָּ אֶת נִקְמָתָם מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה וְאַחַר כֵּן בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וּפִנּוּ אֶת הֵיכָלֶךָ וְטִהֲרוּ אֶת מִקְדָּשֶׁךָ וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל:

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

בש"ת וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת· הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

לש"ץ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בָּרְכֵנוּ בַבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל יְדֵי משֶׁה עַבְדֶּךָ· הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁךָ כָּאָמוּר: יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ· בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ: בש"ת בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

בש"ת בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עוֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם:

אֱלֹהַי נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי וְכָל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ· עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ· עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ· עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ· לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי: עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות: וערבה ליי מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות:

סדר הלל

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לִקְרוֹא אֶת הַהַלֵּל:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: מִי כַּייָ אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת: הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: מְקִימִי מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן: לְהוֹשִׁיבִי עִם נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ: מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ:

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז: הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו: הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מַה לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב: הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ מָיִם:

בשבת חנוכה אומרים לא לנו

לֹא לָנוּ יְיָ לֹא לָנוּ כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל חַסְדְּךָ עַל אֲמִתֶּךָ: לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה נָא אֱלֹהֵיהֶם: וֵאלֹהֵינוּ בַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ עָשָׂה: עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ אַף לָהֶם וְלֹא יְרִיחוּן: יְדֵיהֶם

ולא

וְלֹא יְמִישׁוּן רַגְלֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּכוּ לֹא יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם: יִשְׂרָאֵל בְּטַח בַּייָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַייָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: יִרְאֵי יְיָ בִּטְחוּ בַייָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: ע״כ

יְיָ זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת בֵּית אַהֲרֹן: יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְיָ הַקְּטַנִּים עִם הַגְּדֹלִים: יֹסֵף יְיָ עֲלֵיכֶם עֲלֵיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם: בְּרוּכִים אַתֶּם לַייָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַייָ וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם: לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּ יָהּ וְלֹא כָּל יֹרְדֵי דוּמָה: וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

בשבת חנוכה אומרים אהבתי

אָהַבְתִּי כִּי יִשְׁמַע יְיָ אֶת קוֹלִי תַּחֲנוּנָי: כִּי הִטָּה אָזְנוֹ לִי וּבְיָמַי אֶקְרָא: אֲפָפוּנִי חֶבְלֵי מָוֶת וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא: וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא אָנָּה יְיָ מַלְּטָה נַפְשִׁי: חַנּוּן יְיָ וְצַדִּיק וֵאלֹהֵינוּ מְרַחֵם: שֹׁמֵר פְּתָאיִם יְיָ דַּלּוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ: שׁוּבִי נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי כִּי יְיָ גָּמַל עָלָיְכִי: כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת אֶת עֵינִי מִן דִּמְעָה אֶת רַגְלִי מִדֶּחִי: אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְיָ בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים: הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד: אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי כָּל הָאָדָם כֹּזֵב: ע״כ

מָה אָשִׁיב לַייָ כָּל תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי: כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַייָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: יָקָר בְּעֵינֵי יְיָ הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו: אָנָּה יְיָ כִּי אֲנִי עַבְדֶּךָ אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן אֲמָתֶךָ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי: לְךָ אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַייָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: בְּחַצְרוֹת בֵּית יְיָ בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּ אֶת יְיָ כָּל גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל הָאֻמִּים: כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת יְיָ לְעוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמְרוּ נָא בֵית אַהֲרֹן	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמְרוּ נָא יִרְאֵי יְיָ	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

מִן הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ: יְיָ לִי לֹא אִירָא מַה יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם: יְיָ לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי: טוֹב לַחֲסוֹת בַּייָ מִבְּטֹחַ בָּאָדָם: טוֹב לַחֲסוֹת בַּייָ מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים: כָּל גּוֹיִם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי גַם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי כִדְבוֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: דָּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַייָ עֲזָרָנִי: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה: קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל: יְמִין יְיָ רוֹמֵמָה יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל: לֹא אָמוּת כִּי אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ: יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי: פִּתְחוּ לִי שַׁעֲרֵי צֶדֶק אָבֹא בָם אוֹדֶה יָהּ: זֶה הַשַּׁעַר לַייָ צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ: אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה: אודך אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה: אבן מֵאֵת יְיָ הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ: מאת זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְיָ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ: זה

אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא:	אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא:
אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא:	אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא:

בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְיָ בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְיָ: ברוך אֵל יְיָ וַיָּאֶר לָנוּ אִסְרוּ חַג בַּעֲבֹתִים עַד קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ: אל אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ: אלי הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הודו

יְהַלְלוּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ (עַל) כָּל מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ צַדִּיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנֶךָ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ כִּי לְךָ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשִׁמְךָ נָאֶה לְזַמֵּר כִּי מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה אֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת: קדיש שלם

אין כמוך באלהים אדני ואין כמעשיך: מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור: יי מלך יי מלך יי ימלוך לעולם ועד: יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום:

אב הרחמים היטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלים: כי בך לבד בטחנו מלך אל רם ונשא אדון עולמים: ומוציאין ס"ת ואומרים ויהי בנסוע

ויהי בנסע הארן ויאמר משה קומה יי ויפצו איביך וינסו משנאיך מפניך: כי מציון תצא תורה ודבר יי מירושלים: ברוך שנתן תורה לעמו ישראל בקדשתו:

בריך שמה דמרא עלמא. בריך כתרך ואתרך. יהא רעותך עם עמך ישראל לעלם. ופורקן ימינך אחזי לעמך בבית מקדשך. ולאמטויי לנא מטוב נהורך. ולקבל צלותנא ברחמין. יהא רעוא קדמך דתוריך לן חיין בטיבותא ולהוי אנא פקידא בגו צדיקיא למרחם עלי ולמנטר יתי וית כל די לי ודי לעמך ישראל. אנת הוא זן לכלא ומפרנס לכלא אנת הוא שליט על כלא. אנת הוא דשליט על מלכיא. ומלכותא דילך היא. אנא עבדא דקודשא בריך הוא דסגידנא קמה ומקמא דיקר אוריתה בכל עדן ועדן. לא על אנש רחיצנא ולא על בר אלהין סמיכנא אלא באלהא דשמיא. דהוא אלהא קשוט. ואוריתה קשוט. ונביאוהי קשוט. ומסגא למעבד טבון וקשוט. בה אנא רחיץ. ולשמה קדישא יקירא אנא אמר תושבחן. יהא רעוא קדמך דתפתח לבי באוריתא ותשלים משאלין דלבי ולבא דכל עמך ישראל לטב ולחיין ולשלם אמן:

חו"ק שמע ישראל יי אלהינו יי אחד:

חו"ק אחד אלהינו גדול אדונינו קדוש שמו:

חזן גדלו ליי אתי ונרוממה שמו יחדו:

לך יי הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ: לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש: רוממו יי אלהינו והשתחוו להדם רגליו קדוש הוא: רוממו יי אלהינו והשתחוו להר קדשו כי קדוש יי אלהינו:

על הכל יתגדל ויתקדש וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא שמו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא: בעולמות שברא העולם הזה והעולם הבא. כרצונו וכרצון יראיו וכרצון כל בית ישראל: צור העולמים אדון כל הבריות אלוה כל הנפשות: היושב במרחבי מרום השוכן בשמי שמי קדם: קדשתו על החיות וקדשתו על כסא הכבוד: ובכן יתקדש שמך בנו יי אלהינו לעיני כל חי. ונאמר לפניו שיר חדש ככתוב. שירו לאלהים זמרו שמו סלו לרכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו: ונראהו עין בעין בשובו אל נוהו ככתוב: כי עין בעין יראו בשוב יי ציון: ונאמר ונגלה כבוד יי וראו כל בשר יחדו כי פי יי דבר:

אב הרחמים הוא ירחם עם עמוסים ויזכור ברית איתנים ויציל נפשותינו מן השעות הרעות ויגער ביצר הרע מן הנשואים ויחון אותנו לפליטת עולמים. וימלא משאלותינו במדה טובה ישועה ורחמים:

כשמגביהין הספר תורה אומרים זה:

וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל על פי יי ביד משה: עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאשר: דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום: ארך ימים בימינה בשמאלה עשר וכבוד: יי חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר:

יקום פורקן מן שמיא. חנא וחסדא ורחמי וחיי אריכי ומזוני רויחי. וסיעתא דשמיא ובריות גופא ונהורא מעליא. זרעא חיא וקימא. זרעא די לא יפסוק ודי לא יבטול מפתגמי אוריתא: למרנן ורבנן חבורתא קדישתא. די בארעא דישראל ודי בבבל לרישי כלי ולרישי גלותא ולרישי מתיבתא ולדיני די בבא: לכל

תלמידיהון

תַּלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל מָאן דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא · מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יַתְהוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיהוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיהוֹן וְיִתֵּן אַרְכָה לִשְׁנֵיהוֹן וְיִתְפָּרְקוּן וְיִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישִׁין · מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּהוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן וְנֹאמַר אָמֵן :

יְקוּם פֻּרְקָן מִן שְׁמַיָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא וּבַרְיוּת גּוּפָא וּנְהוֹרָא מַעַלְיָא · זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא · זַרְעָא דִּי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא : לְכָל קְהָלָא קַדִּישָׁא הָדֵין רַבְרְבַיָּא עִם זְעֵרַיָּא טַפְלָא וּנְשַׁיָּא · מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יַתְכוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיכוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיכוֹן וְיִתֵּן אַרְכָה לִשְׁנֵיכוֹן וְתִתְפָּרְקוּן וְתִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישִׁין · מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּכוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן וְנֹאמַר אָמֵן :

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב · הוּא יְבָרֵךְ אֶת כָּל הַקָּהָל הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה עִם כָּל קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ · הֵם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם · וּמִי שֶׁמְּיַחֲדִים בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת לִתְפִלָּה · וּמִי שֶׁבָּאִים בְּתוֹכָם לְהִתְפַּלֵּל · וּמִי שֶׁנּוֹתְנִים נֵר לַמָּאוֹר וְיַיִן לְקִדּוּשׁ וּלְהַבְדָּלָה וּפַת לָאוֹרְחִים וּצְדָקָה לָעֲנִיִּים · וְכָל מִי שֶׁעוֹסְקִים בְּצָרְכֵי צִבּוּר בֶּאֱמוּנָה · הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְשַׁלֵּם שְׂכָרָם וְיָסִיר מֵהֶם כָּל מַחֲלָה וְיִרְפָּא לְכָל גּוּפָם וְיִסְלַח לְכָל עֲוֹנָם · וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם עִם כָּל יִשְׂרָאֵל אֲחֵיהֶם וְנֹאמַר אָמֵן :

תפלה בעד שלום הקיסר יר״ה

הנותן תשועה למלכים וממשלה לנסיכים מלכותו מלכות כל עולמים הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה הוא יברך וישמר וינצור ויעזור וירומם ויגדל וינשא למעלה את אדונינו הקיסר **אלכסנדר ניקאלאייוויטש** ירום הודו עם אשתו הקיסרית הכבודה **מאריא אלכסנדראוונא** ובנו יורש עצר **אלכסנדר אלכסנדראוויטש** ואת רעיתו הגבירה **מאריא טעאָדאראוונא** ואת כל בית מלכנו הרם יר״ה · מלך מלכי המלכים ברחמיו יחייהו וישמרהו ומכל צרה ויגון ונזק יצילהו וידבר עמים תחת רגליו ויפיל שונאיו לפניו ובכל אשר יפנה יצליח · מלך מלכי המלכים ברחמיו יתן בלבו ובלב כל יועציו ושריו רחמנות לעשות טובות עמנו ועם כל ישראל · בימיו ובימינו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח ובא לציון גואל וכן יהי רצון ונאמר אמן :

כשמברכין החודש יש נוהגין לומר זה

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּחַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה וְתִתֶּן לָנוּ חַיִּים אֲרוּכִים · חַיִּים שֶׁל שָׁלוֹם · חַיִּים שֶׁל טוֹבָה · חַיִּים שֶׁל בְּרָכָה · חַיִּים שֶׁל פַּרְנָסָה · חַיִּים שֶׁל חִלּוּץ עֲצָמוֹת · חַיִּים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם יִרְאַת שָׁמַיִם וְיִרְאַת חֵטְא · חַיִּים שֶׁאֵין בָּהֶם בּוּשָׁה וּכְלִמָּה · חַיִּים שֶׁל עוֹשֶׁר וְכָבוֹד · חַיִּים שֶׁתְּהֵא בָנוּ אַהֲבַת תּוֹרָה וְיִרְאַת שָׁמַיִם · חַיִּים שֶׁיִּמָּלְאוּ מִשְׁאֲלוֹת לִבֵּנוּ לְטוֹבָה אָמֵן סֶלָה :

נכון לידע המולד בשעה שמברכין החודש :

מִי שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ וְגָאַל אוֹתָם מֵעַבְדוּת לְחֵרוּת · הוּא יִגְאַל אוֹתָנוּ בְּקָרוֹב · וִיקַבֵּץ נִדָּחֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ · חֲבֵרִים כָּל יִשְׂרָאֵל וְנֹאמַר אָמֵן :

הש״ץ לוקח ס״ת בידו ואומר ראש חודש פלוני ביום פלוני הבא עלינו ועל כל ישראל לטובה :

יְחַדְּשֵׁהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָלֵינוּ וְעַל כָּל עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל · לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם · לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה · לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה · וְנֹאמַר אָמֵן : אשרי וכו׳

שחרית

כשמברכין החודש אין אומרים זה .

אב הרחמים שוכן מרומים · ברחמיו העצומים הוא יפקוד ברחמים · החסידים והישרים והתמימים · קהלות הקדש שמסרו נפשם על קדשת השם · הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו · מנשרים קלו ומאריות גברו · לעשות רצון קונם וחפץ צורם : יזכרם אלהינו לטובה · עם שאר צדיקי עולם · וינקום נקמת דם עבדיו השפוך : ככתוב בתורת משה איש האלהים · הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום · ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו : ועל ידי עבדיך הנביאים כתוב לאמר ונקיתי דמם לא נקיתי · ויי שכן בציון : ובכתבי הקדש נאמר · למה יאמרו הגוים איה אלהיהם יודע בגוים לעינינו נקמת דם עבדיך השפוך : ואומר כי דורש דמים אותם זכר לא שכח צעקת ענוים : ואומר ידין בגוים מלא גויות מחץ ראש על ארץ רבה : מנחל בדרך ישתה על כן ירים ראש : אשרי וכו'

כשמברכין בה"ב יאמר הש"ץ זה :

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן דוד ושלמה הוא יברך את כל מי שיקבל עליו להתענות תענית שני וחמישי ושני בשכר זה הקדוש ברוך הוא ישמרהו ויצילהו מכל צרה וצוקה ומכל נגע ומחלה וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם ויקבל תפלותיהם ויאזין שועותיהם עם כל ישראל אחיהם ונאמר אמן :

חזן יהללו את שם יי כי נשגב שמו לבדו :

והקהל אומרים הודו על ארץ ושמים : וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרובו הללויה :

מזמור לדוד הבו ליי בני אלים הבו ליי כבוד ועוז : הבו ליי כבוד שמו השתחוו ליי בהדרת קדש : קול יי על המים אל הכבוד הרעים יי על מים רבים : קול יי בכח קול יי בהדר : קול יי שבר ארזים וישבר יי את ארזי הלבנון : וירקידם כמו עגל לבנון ושריון כמו בן ראמים : קול יי חצב להבות אש : קול יי יחיל מדבר יחיל יי מדבר קדש : קול יי יחולל אילות ויחשף יערות ובהיכלו כלו אמר כבוד : יי למבול ישב וישב יי מלך לעולם : יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום :

ובנחה יאמר שובה יי רבבות אלפי ישראל : קומה יי למנוחתך אתה וארון עזך : כהניך ילבשו צדק וחסידיך ירננו : בעבור דוד עבדך אל תשב פני משיחך : כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו : עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאשר : דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום : השיבנו יי אליך ונשובה חדש ימינו כקדם : ח"ק

מוסף לשבת ולשבת ראש חודש

כי שם יי אקרא הבו גדל לאלהינו : אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך :

ברוך אתה יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא אל עליון גומל חסדים טובים וקונה הכל וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה :

בש"ת זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים וכתבנו בספר החיים למענך אלהים חיים :

מלך עוזר ומושיע ומגן : ברוך אתה יי מגן אברהם :

אתה גבור לעולם אדני מחיה מתים אתה רב להושיע :

בחורף משיב הרוח ומוריד הגשם :

מכלכל חיים בחסד מחיה מתים ברחמים רבים סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים ומקים אמונתו לישני עפר · מי כמוך בעל גבורות ומי דומה לך מלך ממית ומחיה ומצמיח ישועה :

בש"ת מי כמוך אב הרחמים זוכר יצוריו לחיים ברחמים :

ונאמן אתה להחיות מתים : ברוך אתה יי מחיה המתים :

מוסף לשבת

כשהש"ץ חוזר הש"ע אומרים זה

נעריצך ונקדישך כסוד שיח שרפי קדש · המקדישים שמך בקדש ככתוב על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר : קדוש קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו : כבודו מלא עולם משרתיו שואלים זה לזה איה מקום כבודו לעמתם ברוך יאמרו : ברוך כבוד יי ממקומו : ממקומו הוא יפן ברחמים ויחון עם המיחדים שמו ערב ובקר בכל יום תמיד פעמים באהבה שמע אומרים : שמע ישראל יי אלהינו יי אחד : הוא אלהינו הוא אבינו הוא מלכנו הוא מושיענו והוא ישמיענו ברחמיו שנית לעיני כל חי להיות לכם לאלהים · אני יי אלהיכם : ובדברי קדשך כתוב לאמר : ימלוך יי לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה : לש"ץ לדור ודור וכו'

אתה קדוש ושמך קדוש וקדושים בכל יום יהללוך סלה : ברוך אתה יי האל הקדוש : (בש"ת המלך הקדוש) : בשבת ר"ח מתחילין כאן אתה יצרת *)

תכנת שבת רצית קרבנותיה · צוית פרושיה עם סדורי נסכיה · מענגיה לעולם כבוד ינחלו · טועמיה חיים זכו · וגם האוהבים דבריה גדלה בחרו · אז מסיני נצטוו עליה · ותצונו יי אלהינו להקריב בה קרבן מוסף שבת כראוי : יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתעלנו בשמחה לארצנו ותטענו בגבולנו · ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו · תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם · ואת מוסף יום השבת הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור :

וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו : עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה :

ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג · עם מקדשי שביעי כלם ישבעו ויתענגו מטובך ובשביעי רצית (בו) וקדשתו חמדת ימים אותו קראת זכר למעשה בראשית :

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך שבענו מטובך ושמחנו

לשבת וראש חודש

*) אתה יצרת עולמך מקדם כלית מלאכתך ביום השביעי אהבת אותנו ורצית בנו ורוממתנו מכל הלשונות וקדשתנו במצותיך וקרבתנו מלכנו לעבודתך ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת · ותתן לנו יי אלהינו באהבה שבתות למנוחה וראשי חדשים לכפרה · ולפי שחטאנו לפניך אנחנו ואבותינו חרבה עירנו ושמם בית מקדשנו וגלה יקרנו ונטל כבוד מבית חיינו · ואין אנחנו יכולים לעשות חובותינו בבית בחירתך בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו מפני היד השלוחה במקדשך : יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתעלנו בשמחה לארצנו ותטענו בגבולנו ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם : ואת מוספי יום השבת הזה ויום ראש החדש הזה · נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור :

וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו : עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה : (זה קרבן שבת וקרבן היום כאמור) :

ובראשי חדשיכם תקריבו עלה ליי פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם :

ומנחתם ונסכיהם כמדבר שלשה עשרנים לפר ושני עשרנים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידים כהלכתם :

ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג · עם מקדשי שביעי כלם ישבעו ויתענגו מטובך · ובשביעי רצית (בו) וקדשתו חמדת ימים אותו קראת זכר למעשה בראשית :

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו וחדש עלינו ביום השבת הזה את החדש הזה לטובה ולברכה

וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת
קָדְשֶׁךָ וְיָנוּחוּ בוֹ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת: רצה וכו׳ · אין כאלהינו

לשבת וראש חודש

וְלִבְרָכָה · לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה · לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה · לְפַרְנָסָה וּלְכַלְכָּלָה · לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם · לִמְחִילַת
חֵטְא וְלִסְלִיחַת עָוֹן · (בשנת העיבור וּלְכַפָּרַת פָּשַׁע): כִּי בְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בָּחַרְתָּ מִכָּל הָאֻמּוֹת ·
וְשַׁבַּת קָדְשְׁךָ לָהֶם הוֹדַעְתָּ וְחֻקֵּי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לָהֶם קָבָעְתָּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת
וְיִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים: רצה ומודים וכו׳

קַוֵּה אֶל יְיָ חֲזַק וְיַאֲמֵץ לִבֶּךָ וְקַוֵּה אֶל יְיָ: אֵין קָדוֹשׁ כַּיְיָ כִּי אֵין בִּלְתֶּךָ וְאֵין צוּר כֵּאלֹהֵינוּ: כִּי
כִּי אֱלוֹהַ מִבַּלְעֲדֵי יְיָ וּמִי צוּר זוּלָתִי אֱלֹהֵינוּ:

אֵין כֵּאלֹהֵינוּ · אֵין כַּאדוֹנֵינוּ · אֵין כְּמַלְכֵּנוּ · אֵין כְּמוֹשִׁיעֵנוּ: מִי כֵאלֹהֵינוּ · מִי כַאדוֹנֵינוּ ·
מִי כְמַלְכֵּנוּ · מִי כְמוֹשִׁיעֵנוּ: נוֹדֶה לֵאלֹהֵינוּ · נוֹדֶה לַאדוֹנֵינוּ · נוֹדֶה לְמַלְכֵּנוּ · נוֹדֶה לְמוֹשִׁיעֵנוּ:
בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ · בָּרוּךְ אֲדוֹנֵינוּ · בָּרוּךְ מַלְכֵּנוּ · בָּרוּךְ מוֹשִׁיעֵנוּ: אַתָּה הוּא אֱלֹהֵינוּ · אַתָּה
הוּא אֲדוֹנֵינוּ · אַתָּה הוּא מַלְכֵּנוּ · אַתָּה הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ · אַתָּה הוּא שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ
אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים:

פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת הַצֳּרִי וְהַצִּפֹּרֶן הַחֶלְבְּנָה וְהַלְּבוֹנָה מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה · מוֹר וּקְצִיעָה
שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה · הַקֹּשְׁטְ שְׁנֵים עָשָׂר וְקִלּוּפָה שְׁלשָׁה
וְקִנָּמוֹן תִּשְׁעָה בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין · יֵין קַפְרִיסִין סְאִין תְּלָתָא וְקַבִּין תְּלָתָא וְאִם אֵין לוֹ
יֵין קַפְרִיסִין מֵבִיא חֲמַר חִוַּרְיָן עַתִּיק · מֶלַח סְדוֹמִית רֹבַע הַקָּב · מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל שֶׁהוּא · רַבִּי
נָתָן אוֹמֵר אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל שֶׁהוּא · וְאִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ · וְאִם חִסַּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ
חַיָּב מִיתָה:

רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר הַצֳּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף · בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה
שֶׁשָּׁפִין בָּהּ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה · יֵין קַפְרִיסִין שֶׁשּׁוֹרִין בּוֹ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא
עַזָּה · וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בָּעֲזָרָה מִפְּנֵי הַכָּבוֹד:

הַשִּׁיר שֶׁהַלְוִיִּם הָיוּ אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ · בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן הָיוּ אוֹמְרִים לַייָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ
תֵּבֵל וְיוֹשְׁבֵי בָהּ: בַּשֵּׁנִי הָיוּ אוֹמְרִים גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ הַר קָדְשׁוֹ: בַּשְּׁלִישִׁי
הָיוּ אוֹמְרִים אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט: בָּרְבִיעִי הָיוּ אוֹמְרִים אֵל נְקָמוֹת
יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: בַּחֲמִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים הַרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ הָרִיעוּ לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: בַּשִּׁשִּׁי
הָיוּ אוֹמְרִים יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: בַּשַּׁבָּת הָיוּ
אוֹמְרִים מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת מִזְמוֹר שִׁיר לֶעָתִיד לָבֹא לְיוֹם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים:

תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא שנאמר הליכות עולם לו
אל תקרי הליכות אלא הלכות:

אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם · שנאמר וכל בניך למודי יי ורב
שלום בניך: אל תקרי בניך אלא בוניך: שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול: יהי שלום בחילך שלוה
בארמנותיך: למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך: למען בית יי אלהינו אבקשה טוב לך: יי עוז לעמו
יתן יי יברך את עמו בשלום:

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא שָׂמָנוּ
כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל הֲמוֹנָם: וַאֲנַחְנוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים
לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: שֶׁהוּא נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ · וּמוֹשַׁב יְקָרוֹ
בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל · וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים · הוּא אֱלֹהֵינוּ אֵין עוֹד: אֱמֶת מַלְכֵּנוּ אֶפֶס
זוּלָתוֹ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ · וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל
וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד:

עַל כֵּן נְקַוֶּה לְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן הָאָרֶץ וְהָאֱלִילִים

מוסף

כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן · לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי וְכָל בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ · לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל רִשְׁעֵי אָרֶץ · יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל כִּי לְךָ תִּכְרַע כָּל בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל לָשׁוֹן׃ לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפּוֹלוּ · וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ · וִיקַבְּלוּ כֻלָּם אֶת׃ עוֹל מַלְכוּתֶךָ · וְתִמְלוֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד ׃ כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד ׃ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ יְיָ יִמְלוֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד ׃ וְנֶאֱמַר וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ · בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד ׃

אַל תִּירָא מִפַּחַד פִּתְאֹם וּמִשֹּׁאַת רְשָׁעִים כִּי תָבֹא ׃ עֻצוּ עֵצָה וְתֻפָר דַּבְּרוּ דָבָר וְלֹא יָקוּם כִּי עִמָּנוּ אֵל ׃ וְעַד זִקְנָה אֲנִי הוּא וְעַד שֵׂיבָה אֲנִי אֶסְבֹּל אֲנִי עָשִׂיתִי וַאֲנִי אֶשָּׂא וַאֲנִי אֶסְבֹּל וַאֲמַלֵּט ׃ קדיש יתום

שיר היחוד ליום השבת

חזן אָז בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נַחְתָּ · יוֹם הַשַּׁבָּת עַל כֵּן בֵּרַכְתָּ ׃

קהל וְעַל כָּל פּוֹעַל תְּהִלָּה עֲרוּכָה · חֲסִידֶיךָ בְּכָל עֵת יְבָרְכוּכָה ׃

ח׳ בָּרוּךְ יְיָ יוֹצֵר כֻּלָּם · אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם ׃

ק׳ כִּי מֵעוֹלָם עַל עֲבָדֶיךָ · רוֹב רַחֲמֶיךָ וַחֲסָדֶיךָ ׃

ח׳ וּבְמִצְרַיִם הַחִלּוֹתָ · לְהוֹדִיעַ כִּי מְאֹד נַעֲלֵיתָ ׃

ק׳ עַל כָּל אֱלֹהִים בַּעֲשׂוֹתְךָ בָהֶם · שְׁפָטִים גְּדוֹלִים וּבֵאלֹהֵיהֶם ׃

ח׳ בְּבָקְעֲךָ יַם סוּף עַמְּךָ רָאוּ · יָד הַגְּדוֹלָה וַיִּירָאוּ ׃

ק׳ נִהַגְתָּ עַמְּךָ לַעֲשׂוֹת לָךְ · שֵׁם תִּפְאֶרֶת לְהֵרָאוֹת גָּדְלָךְ ׃

ח׳ וְדִבַּרְתָּ עִמָּם מִן הַשָּׁמַיִם · וְגַם הֶעָבִים נָטְפוּ מָיִם ׃

ק׳ יָדַעְתָּ לֶכְתָּם בַּמִּדְבָּר · בְּאֶרֶץ צִיָּה אִישׁ לֹא עָבַר ׃

ח׳ פִּתָּה לְעַמְּךָ דְּגַן שָׁמַיִם · וּכְעָפָר שְׁאֵר וּמִצּוּר מָיִם ׃

ק׳ תְּגָרֵשׁ גּוֹיִם רַבִּים עַמִּים · יִירְשׁוּ אַרְצָם וַעֲמַל לְאֻמִּים ׃

ח׳ בַּעֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקִּים וְתוֹרוֹת · אִמְרוֹת יְיָ אֲמָרוֹת טְהוֹרוֹת ׃

ק׳ נִיתְעַדְּנוּ בְּמִרְעֵה שָׁמֵן · וּמֵחַלָּמִישׁ צוּר ׃

ח׳ בְּנוּחָם בָּנוּ עִיר קָדְשֶׁךָ · וַיְפָאֲרוּ בֵּית מִקְדָּשֶׁךָ ׃

ק׳ וַתֹּאמֶר פֹּה אֵשֵׁב לְאֹרֶךְ יָמִים · צֵידָהּ בָּרֵךְ אֲבָרֵךְ ׃

ח׳ כִּי שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי צֶדֶק · אַף כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק ׃

ק׳ וּבֵית הַלֵּוִי נְעִימוֹת יְזַמְּרוּ · לְךָ יִתְרוֹעֲעוּ אַף יָשִׁירוּ ׃

ח׳ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיִרְאֵי יְיָ · יְכַבְּדוּ וְיוֹדוּ שִׁמְךָ יְיָ ׃

ק׳ הֵטִיבוֹתָ מְאֹד לָרִאשׁוֹנִים · כֵּן תֵּיטִיב גַּם לָאַחֲרוֹנִים ׃

ח׳ יְיָ תָּשִׂישׂ נָא עָלֵינוּ · כַּאֲשֶׁר שַׂשְׂתָּ עַל אֲבוֹתֵינוּ ׃

ק׳ אוֹתָנוּ לְהַרְבּוֹת וּלְהֵיטִיב · וְנוֹדֶה לְּךָ לְעוֹלָם כִּי תֵּיטִיב ׃

ח׳ יְיָ תִּבְנֶה עִירְךָ מְהֵרָה · כִּי עָלֶיהָ שִׁמְךָ נִקְרָא ׃

ק׳ וְקֶרֶן דָּוִד תַּצְמִיחַ בָּהּ · וְתִשְׁכּוֹן לְעוֹלָם יְיָ בְּקִרְבָּהּ ׃

ח׳ זִבְחֵי צֶדֶק שָׁמָּה נִזְבְּחָה · וְכִימֵי קֶדֶם תֶּעֱרַב מִנְחָה ׃

ק׳ וּבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ בְּאוֹר פָּנֶיךָ · כִּי חֲפֵצִים לַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ ׃

ח׳ וּבִרְצוֹנְךָ תַּעֲשֶׂה חֶפְצֵנוּ · הַבֶּט נָא עַמְּךָ כֻלָּנוּ ׃

ק׳ בְּחַרְתָּנוּ לִהְיוֹת לְךָ לְעַם סְגֻלָּה · וְעַל עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ סֶּלָה ׃

ח׳ וְתָמִיד נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ · וּנְהַלֵּל לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ ׃

ק׳ וּמִבִּרְכָתְךָ עַמְּךָ יְבוֹרָךְ · כִּי אֶת כָּל אֲשֶׁר תְּבָרֵךְ מְבוֹרָךְ ׃

ח׳ וַאֲנִי בְּעוֹדִי אֲהַלְלָה בוֹרְאִי · וַאֲבָרְכֶנּוּ כָּל יְמֵי צְבָאִי ׃

ק׳ יְהִי שֵׁם יְיָ מְבוֹרָךְ לְעוֹלָם · מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם ׃

שיר היחוד ליום השבת

כַּכָּתוּב בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם · וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַייָ : עָנֵה דָנִיֵּאל וְאָמַר לֶהֱוֵא שְׁמֵהּ דִּי אֱלָהָא מְבָרַךְ מִן עָלְמָא וְעַד עָלְמָא דִּי חָכְמְתָא וּגְבוּרְתָא דִּי לֵהּ הִיא : וְנֶאֱמַר וַיֹּאמְרוּ הַלְוִיִּם יֵשׁוּעַ וְקַדְמִיאֵל בָּנִי חֲשַׁבְנְיָה שֵׁרֵבְיָה הוֹדִיָּה שְׁבַנְיָה פְתַחְיָה קוּמוּ בָּרְכוּ אֶת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וִיבָרְכוּ שֵׁם כְּבוֹדֶךָ וּמְרוֹמַם עַל כָּל בְּרָכָה וּתְהִלָּה : וְנֶאֱמַר בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן הַלְלוּיָהּ : וְנֶאֱמַר וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יְיָ לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם :

שיר הכבוד

פותחין הארון

חזן אַנְעִים זְמִירוֹת וְשִׁירִים אֶאֱרוֹג · כִּי אֵלֶיךָ נַפְשִׁי תַעֲרוֹג :

קהל נַפְשִׁי חָמְדָה בְּצֵל יָדֶךָ · לָדַעַת כָּל רָז סוֹדֶךָ :

ח' מִדֵּי דַבְּרִי בִּכְבוֹדֶךָ · הוֹמֶה לִבִּי אֶל דּוֹדֶיךָ :

ק' עַל כֵּן אֲדַבֵּר בְּךָ נִכְבָּדוֹת · וְשִׁמְךָ אֲכַבֵּד בְּשִׁירֵי יְדִידוֹת :

ח' אֲסַפְּרָה כְבוֹדְךָ וְלֹא רְאִיתִיךָ · אֲדַמְּךָ אֲכַנְּךָ וְלֹא יְדַעְתִּיךָ :

ק' בְּיַד נְבִיאֶיךָ בְּסוֹד עֲבָדֶיךָ · דִּמִּיתָ הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ :

ח' גְּדֻלָּתְךָ וּגְבוּרָתֶךָ · כִּנּוּ לְתוֹקֶף פְּעֻלָּתֶךָ :

ק' דִּמּוּ אוֹתְךָ וְלֹא כְּפִי יֶשְׁךָ · וַיְשַׁוּוּךָ לְפִי מַעֲשֶׂיךָ :

ח' הִמְשִׁילוּךָ בְּרוֹב חֶזְיוֹנוֹת · הִנְּךָ אֶחָד בְּכָל דִּמְיוֹנוֹת :

ק' וַיֶּחֱזוּ בְךָ זִקְנָה וּבַחֲרוּת · וּשְׂעַר רֹאשְׁךָ בְּשֵׂיבָה וְשַׁחֲרוּת :

ח' זִקְנָה בְּיוֹם דִּין וּבַחֲרוּת בְּיוֹם קְרָב · כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָדָיו לוֹ רָב :

ק' חָבַשׁ כּוֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ · הוֹשִׁיעָה לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ :

ח' טַלְלֵי אוֹרוֹת רֹאשׁוֹ נִמְלָא · קְוֻצּוֹתָיו רְסִיסֵי לָיְלָה :

ק' יִתְפָּאֵר בִּי כִּי חָפֵץ בִּי · וְהוּא יִהְיֶה לִּי לַעֲטֶרֶת צְבִי :

ח' כֶּתֶם טָהוֹר פָּז דְּמוּת רֹאשׁוֹ · וְחַק עַל מֵצַח כְּבוֹד שֵׁם קָדְשׁוֹ :

ק' לְחֵן וּלְכָבוֹד צְבִי תִפְאָרָה · אֻמָּתוֹ לוֹ עִטְּרָה עֲטָרָה :

ח' מַחְלְפוֹת רֹאשׁוֹ כְּבִימֵי בְחוּרוֹת · קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחוֹרוֹת :

ק' נְוֵה הַצֶּדֶק צְבִי תִפְאַרְתּוֹ · יַעֲלֶה נָּא עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתוֹ :

ח' סְגֻלָּתוֹ תְּהִי בְיָדוֹ עֲטֶרֶת · וּצְנִיף מְלוּכָה צְבִי תִפְאֶרֶת :

ק' עֲמוּסִים נְשָׂאָם עֲטֶרֶת עִנְּדָם · מֵאֲשֶׁר יָקְרוּ בְעֵינָיו כִּבְּדָם :

ח' פְּאֵרוֹ עָלַי וּפְאֵרִי עָלָיו · וְקָרוֹב אֵלַי בְּקָרְאִי אֵלָיו :

ק' צַח וְאָדוֹם לִלְבוּשׁוֹ אָדוֹם · פּוּרָה בְדָרְכוֹ בְּבוֹאוֹ מֵאֱדוֹם :

ח' קֶשֶׁר תְּפִלִּין הֶרְאָה לֶעָנָו · תְּמוּנַת יְיָ לְנֶגֶד עֵינָיו :

ק' רוֹצֶה בְעַמּוֹ עֲנָוִים יְפָאֵר · יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת בָּם לְהִתְפָּאֵר :

ח' רֹאשׁ דְּבָרְךָ אֱמֶת קוֹרֵא מֵרֹאשׁ · דּוֹר וָדוֹר עַם דּוֹרֶשְׁךָ דְּרוֹשׁ :

ק' שִׁית הֲמוֹן שִׁירַי נָא עָלֶיךָ · וְרִנָּתִי תִּקְרַב אֵלֶיךָ :

ח' תְּהִלָּתִי תְּהִי לְרֹאשְׁךָ עֲטֶרֶת · וּתְפִלָּתִי תִּכּוֹן קְטֹרֶת :

ק' תִּיקַר שִׁירַת רָשׁ בְּעֵינֶיךָ · כַּשִּׁיר יוּשַׁר עַל קָרְבָּנֶיךָ :

ח' בִּרְכָתִי תַעֲלֶה לְרֹאשׁ מַשְׁבִּיר · מְחוֹלֵל וּמוֹלִיד צַדִּיק כַּבִּיר :

ק' וּבְבִרְכָתִי תְנַעֲנַע לִי רֹאשׁ · וְאוֹתָהּ קַח לְךָ כִּבְשָׂמִים רֹאשׁ :

ח' יֶעֱרַב נָא שִׂיחִי עָלֶיךָ · כִּי נַפְשִׁי תַעֲרוֹג אֵלֶיךָ :

לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ : מִי יְמַלֵּל גְּבוּרוֹת יְיָ יַשְׁמִיעַ כָּל תְּהִלָּתוֹ : ק"ו